

218

MAGYAR
NYELVTÖRTÉNETI SZÓTÁR.

LEXICON
LINGUAE HUNGARICAE
ÆVI ANTIQUIORIS.

AUSPICIIS ACADEMIAE SCIENCIARUM HUNGARICAE

EDIDERUNT

GABRIEL SZARVAS ET SIGISMUNDUS SIMONYI.

VOLUMEN PRIMUM

A—I

BUDAPESTINI

SUMPTIBUS ET TYPIS VICTORIS HORNYÁNSZKY ACADEMIAE LIBRARII

MDCCLXXC.

MAGYAR
NYELVTÖRTÉNETI SZÓTÁR

A LEGRÉGIBB NYELVEMLEKEKTŐL A NYELVÚJÍTÁSIG.

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA MEGBIZÁSÁBÓL.

SZERKESZTETTÉK

SZARVAS GÁBOR ÉS SIMONYI ZSIGMOND

EL S Ö K Ö T E T

A—I

BUDAPEST

KIADJA HORNYÁNSZKY VIKTOR AKADÉMIAI KÖNYVKERESKEDÉSE

1890.

PH
2625
S8
P69.1

E L Ő S Z Ó.

A magyar, különösen az összehasonlító magyar nyelvtudomány fejlődésével mind szükségesebbé s már halaszthatatlanná vált egy oly gyűjteményes műnek a megalkotása, mely a történeti magyar nyelvnek hiteles adatokkal támogatott szókincsét magában foglalja. Nyilvánvaló lévén, hogy e nehéz föladat megoldására egy-két ember ereje korántsem elegendő, Budenz József és Szarvas Gábor fölszólították a hivatottakat, a magyar nyelv művelőit, hogy a munkát megosztva e fontos vállalatnak lehetőleg hamar időn való megvalósítására egyesüljenek. A fölszólításnak megvolt a kívánt fogamatja, úgy hogy rövid nap mulva reá, az 1873. év őszén a munka első része, az anyaggyűjtés tényleg megkezdődött.

A vállalat megindítói előre is azzal a biztos hittel fogtak tervük kiviteléhez, hogy illetékes oldalról hathatós gyámolításban fognak részesülni. S valóban a M. T. Akadémia rövid időre a vállalat megindítása után magáévá tette az ügyet s kezébe véve az egész vállalatot, évi segélyösszeget szavazott meg a munka folytatására s bevégzésére.

E fontos ténnyel változást szenvedett maga a terv is, a mely kezdetben egyelőre csak a codexirodalom szókincsének egybegyűjtését vette célba; a M. T. Akadémia ugyanis határozattá emelte, hogy a gyűjtés a codexirodalmon kívül a nyomtatványokra is terjeszkedjék ki, úgy hogy a szótár az összes régi, a XVIII. század végéig terjedő magyar irodalom szóanyagának tárháza legyen.

Az anyaggyűjtés nagy részében őt (1874—1878), s az egybegyűlt anyag elrendezése két év (1879—1880) leforgása alatt befejeztetvén, a M. T. Akadémia nyelvtudományi bizottsága V o l f G y ö r g y g y e l, a Nyelvemléktár kiadójával — ki kezdetben szintén részt vett a szerkesztés munkájában — kidolgoztatta az Utasításokat, a melyek a szerkesztésben irányadóul szolgáljanak s a szerkesztéssel Szarvas Gábor és Simonyi Zsigmond tagokat bízta meg.

A szerkesztők a rájuk bízott munkával a lefolyt 1887-ik évben elkészülvén, a M. T. Akadémia megkezdette a kiadást s a művel ezennel a közönség használatára bocsátja.

Budapest, 1888. augusztus 20-án.

Hunfalvy Pál,

az 1-ső (nyelv- és széptudományi) osztály elnöke.

Gyulai Pál,

oszlálytitkár.

UTASÍTÁSOK.

I. A szótárnak tartalmáról.

1. A Magyar Nyelvtörténeti Szótár, nevének megfelelően, a magyar nyelv multjára szoritkozik és így a legrégibb időtől fogva a nyelvújítás elejéig, vagyis a mai irodalmi nyelv alakulásáig terjed. A mai nyelv irodalmi és tájbeszédbeli szokínese más két szótárnak marad tárgyául.

2. A Magyar Nyelvtörténeti Szótárnak a kijelölt határok közt *a)* a szókra, *b)* főalakjuk változataira, *c)* mindenféle jelentésükre és különböző használatukra nézve teljességre, — valamint *d)* első előfordulásuk biztos megállapítására kell törekednie: de, hogy megjelenését túlságosan ne késleltesse, meg kell elégednie az ez idő szerint elérhetővel.

3. A Magyar Nyelvtörténeti Szótár számára gyűjtött szokíneseből, minthogy a teljesség azzal csorbát nem szenved, ki kell rekeszteni: *a)* az oly képzéseket, melyek alapszavukból a ragozásokhoz hasonlóan mind alakra mind jelentésre nézve maguktól következnek, nevezetesen a melléknévi igeneveket, a *jártomban-*, *aluttomban-*féle főneveket, s az *ü-*, *ű-*képzős melléknéveket, kivéve ha az eredetitől valamennyire eltérő jelentést fejlesztettek; *b)* a tulajdonneveket, kivéve a keresztnéveket, népeveket, s azokat, melyek egy-egy köznévnék magyarázatául szolgálhatnak (pl. Alsó-Ör, Felső-Ör sat.); *c)* a csak szótáriróktól alkalmilag gyártott szókat, melyek tenyleg soha sem voltak használathban (pl. Molnár A. *i-* képzős szavaiból: *csüsti, leni, rézi* sat.), s a csak toll- vagy sajtóhibából támadt latszólágos szókat (pl. *áldozatos* Kesztc. 313. e h. *atázatos*); *d)* az idegen származású szók közül azokat, melyek soha sem jelentésükben, sem alakjukban nem simultak nyelvünkhöz.

4. Ellenben föl kell venni tekintet nélkül illő vagy illetlen voltára minden eddig nem érintett, akár eredeti magyar, akár meghonosult idegen szót: különösen *a)* az olyan képzéseket, melyek vagy sajátágos alakot fejlesztettek, vagy önálló jelentést szereztek, vagy közönségesen nem használatosak; *b)* minden komoly műszókísérletet; *c)* a meghonosult idegen szókat, akár már a multban, akár csak a jelenben hódoltak meg, még az esetben is, ha idegen alakjukban fordulnak elő.

5. Minden szónak pontosan meg kell jelölni forrását es lehetőleg idézettel hitelesíteni. Valamely szót esinált példával támogatni nem szabad.

6. Oly idézetek, melyek a szónak sem alakja, sem első előfordulása, sem értelme, sem használata fölvilágosítására nem alkalmasak vagy nem szükségesek, egyszerűen mellőzendők.

II. A szótárnak alakjáról.

7. A mutató szók, ha csak kiejtésük nem ismeretlen, mai ortografiával irandók, az idézetek pedig, valamint a bizonytalan kiejtésű mutató szók hiven úgy hagyandók, a hogy az illető forrásokban előfordulnak. Megjegyzendő, hogy a mutató szókban a közép *ë* megjelölendő. Az eltérő alakok könnyebb megtalálás céljából a szótár végén külön szómutatóba állítandók össze (pl. *jonkább, ösmer, üdő, átal*).

8. A szók elhelyezése általában a betűrendtől függ, de tekintetbe veendő a származás is, a mennyiben az olyan szók, melyeket a nyelvtudományon kívül még a mai nyelvérzék (ill. helyesírás) is egész biztosan és félreismerhetetlenül származékoknak mutat, a szoros betűrend ellenére alapszavuknál sorolandók elő. (Igy pl. ezek a szók: *fulánk, őszinte*, noha kétségtelen, hogy a *für* és *ő* szók származékai, mégis külön eim alatt tárgyalandók. Olyan szók azonban, minők pl. *hirtelen, képes*, saját alapszavukhoz csatolhatók — *hír, kép*. — mert habár a nyelvérzék nem köti őket össze, a legesekélyebb eszmélkedés már rávezet erre az etimologiai kapcsolatra).

9. Az összetett szókat csak főszavuknál kell tárgyalni (pl. *be-önt, ki-önt* az *önt* szónál: *agy-velő, agya-furt* a *velő* és *furt* szóknál). De első szavuk szerint is felsorolandók a tárgyalni ösztételek a szótár végére teendő szómutatóban.

10. Az ikerszók, ha második felük értelmetlen szó, első felük szerint iktatandók be (pl. *tarka-barka, csonka-bonka* a **T Cs** betűkben tárgyalandók, nem pedig a **B**-ben), különben a többi ösztételekéhez hasonló szempont alá esnek (pl. *írul-pírul* a *pirul* ige alá).

11. A szólásmódok lehetőleg minden jelentős szavuknál megemlítendők egy-két példa kíséretében.

12. Az ösztételeket szorosán az alapszóhoz, vagy ha származék ösztételei, a származékokhoz kell kapcsolni. E csoportokon belül a szoros betűrendet kell követni.

13. A származékok az ösztételek után és csoportosítás nélkül, egyenkint, szoros betűrendben sorolandók elő.

14. Mint mutatószók a ragozható névszók egyes-számi puszta nominativusukban, az igeik pedig a folyó cselekvés jelen ideje jelentő módja tárgyatlan alakjának egyes-számi harmadik személyében közlendők.

15. A homonym szóknak nem lehet rendet szabni: az ilyenekre csak eléjük tett számmal kell figyelmeztetni (pl. *1. ár, 2. ár, 3. ár*).

16. A betűrendre nézve megjegyzendő, hogy a hosszú hangzók a megfelelő rövidektől külön nem választandók (tehát pl. az *a* és *á* kezdetű szók vegyest tárgyalandók: *abruk, úbráz, abrones* sat.).

17. Az egyes szók tárgyalásában a következő rend tartandó szem előtt: *a*) mutató szó és hangalakok; *b*) jelentések időrendben; *c*) szólások és közmondások.

18. Minden egyes hangalak idézettel erősítendő, ép úgy mint minden egyes jelentés.

19. A jelentések szakaszában a főjelentések arab számmal, a főjelentések árnyékatai pedig esetleg betűkkel jelölendők. Minden jelentéscsoportban a szám vagy betű után röviden megjelölendő a jelentés. Ez latin és német szókkal történjék, melyek mellett, ha szótárból kerültek, ez egy vagy két betűvel megnevezendő. Más nyelvű szót, különösen magyar synonymumokat és definitiót vagy leírást ama célra kivételesen csak akkor kell használni, midőn már más magyarázó eszköz nincs, vagy mikor a régi szótárak is magyar értelmezést adnak. A jelentés-csoportok oly módon rendezendők, hogy mindig az teendő előbbre, a mely régiebbnek tartható. A jelentés megnevezése után közlendők a bizonyító idézetek időrendben.

20. Az idézett források nevei közül csak a legismertebb szótárírókét szabad nagyon röviden jelölni; a többire nézve általában szabály, hogy az egytagúak egészen kiirandók, és

hogy a legrövidebb megjelölésnek is rendszerint három betüből kell állania, melyek közül az utolsó, mint minden rendes rövidítésnél, okvetetlenül szótagkezdő mássalhangzó tartozik lenni. Mind ezt kell alkalmazni a munkák neveire is.

21. Helykimélés céljából több közvetlenül egymásra következő, szerző és munka szerint közös származású példa után a forrás csak az első idézetnél nevezendő meg, a többinél egyszerűen a kötet és lap jelölendő; végre a kötetet jelölő római és a lapot jelentő arab szám mellől, mint nem okvetetlenül szükségesek, elhagyandók a k. vagy köt. és l. rövidítések.

22. A szótár typographiai kiállításánál tödolog, hogy mind az, a mit a használó keres, könnyen és gyorsan föl legyen található. Ennek a célnak alá kell rendelni minden egyéb tekintetet. A keresés könnyűsége és gyorsasága legelőször is azt követeli, hogy minden alak azon a helyen, a hol keresendő, akár fejbén, akár szövegben vagy elősorolásban, teljesen ki legyen írva. Második követelése a belső tagolás és csoportosítás külső kiemelése; a harmadik pedig az egyneműeknek egyező és a különeműeknek különböző fajta betűkkel való föltüntetése.

Hunfalvy Pál,

az I-ső (nyelv- és széptudományi) osztály elnöke.

Gyulai Pál,

osztálytitkár.

BEVEZETÉS.

A Nyelvtörténeti Szótár a régi magyar irodalom összes szókincsének gyűjteménye kívánt lenni. Hogy azonban e törekvését egész teljességében meg nem valósíthatta s kitűzött célját nem minden részletben érthette el, az elfogulatlanul ítélő látatlanban is, minden előzetes beavatás nélkül jól tudja s bizonyára nem is ily várakozással veszi kezébe e művet. A minden kezdettel járó fogyatkozások számát e műben a szokottakon kívül még két tényező gyarapította. Az egyik az, hogy különösen a magán-élet viszonyaira vonatkozó adatoknak egy jó része még mindig kibányászatlanul a levéltárak sötétében hever: a másik az, hogy kevés a hozzáértő dolgos kéz, s a kik vannak is, a gyűjtésnek gépies, fárasztó s jutalmatlan munkájára nem szívesen vállalkoznak. Ehhez járul még, hogy mind a magyar nyelvtudomány, a mely leginkább érezte hiányát a régi nyelv hiteles vallomásainak s egy és más, rejtekben lappangó, de biztosan sejtett adat napfényre hozatalának, mind a M. T. Akadémia, a mely évek során át (1873-tól 1888-ig) tetemes anyagi áldozattal gyámolította s éllette a vállalatot, nem tartották tovább halaszthatónak a mű megjelenését, s elegendőnek vélték, ha az eddiglen a régi irodalomnak különben is legjava részéből összegyűjtött adatok dolgozhatnak föl, hogy a várva várt Nyelvtörténeti Szótár a tudomány embereinek s a magyar nyelv buvárainak mennél előbb kezükbe juthasson. Egyelőre, mondja egy helyütt az Utasítások is, meg kell elégednünk az elérhetővel. Az itt-ott mutatkozó hézagok kitöltését s a szükséges pótlásokat, ha hiányát érzi, majd elvégzi a ránk jövő nemzedék.

A szerkesztők azonban még arra nézve sem vállalhatnak kezeséget, hogy a földolgozott műveknek minden fontosabb adata helyet talált a szótárban. A nyelvismeret s a fölfogás különböző foka szerint a gyűjtőknek egyike is másika is máskép értelmezte, a melyek pedig elég világosan szóltak, a gyűjtésre vonatkozó utasításokat: az egyik fontosnak tartotta azt, a mi jelentéktelen, s nagy gonddal minden apróságot kibányászott: a másik pedig jelentéktelennek, a mi fontos, s kijegyzését elmulasztotta.

Heltai Krónikájának nevezetességei sorában sok érdekes adatot talál az olvasó: a nevezetességek közt azonban bizonyára legföltűnőbb ama két ritkaság, mely a Mátyás tetemének hazaszállításáról szóló fejezetben fordul elő: «Egy nihány nap mulva *szellyébe* tónéc a testet és be szurkozác aszt minden felől, és haióba tónéc aszt és mellé adác a fő *Aladárt* és Bodo Gáspárt, és meg hadiác azoknac, hogy el vinnéc aszt Székes Feyervárra». S ha történetesen nem fordulnak hozzánk fölvilágosításért, ki s mi volt az itt említett fő a l a d á r, vele együtt ama ritkaság is, a *szellye*, kimaradt volna a szótárból. Sem az egyik, sem a másik nem volt kijegyezve. — A kinek emlékéből teljesen ki nem mosódtak a gyermekkori benyomások, vissza kell emlékeznie rá, hogy a lat. *globus*-nak a nép nyelvében *golyóbis* vagy *kugli* a neve s csekély eszmélkedés után rá kell jönnie, hogy a *golyó* csak a jelen század dereka felé kezdett

erősebben lábra kapni: mindenki a *golyóbis* esonkitásának tartotta. E vélemény azonban, a mint Nagyszizgethi Kálmán kimutatta (Nyr. XIV. 362), esalódáson alapult, mert már Apáczai Csere Jánosnál (Encyclopaedia) s később Miskolczi Gáspárnál (Jeles Vadkert) kétszer-kétszer is előkerül. S ha e szómagyarázó fejtegetés véletlenül meg nem jelenik, a *golyó* is kimarad a szótárból s régi volta ellenére is a esonkitott szavak sorába került volna. Az említett két munka földolgozója ugyanis, noha az Utasításokban világosan meg volt hagyva, hogy «minden szó első előfordultakor kijegyzendő», a *golyót* elfeledte kiírni. — A ritkaságok sorában kétségtelenül első helyet foglalnak el a XV. és XVI. század irodalmának *viszett* (= helyett, gyanánt) és *kéd* (= stadium) szavai; amaz hét codexben (Winkler, Nádor, Döbrentei, Weszprémi, Debreceni, Keszthelyi, Érdy) s egy nyomtatványban (Komjáthi), összesen tizenkétszer fordul elő, emez egy codexben (Winkler) s szintén egy nyomtatványban (Kulesár György) található. És sem az egyik sem a másik mint mutató szó nem volt az adatok sorában föllelhető: s ha egyes helyek utánnézése közben véletlenül rájuk nem bukkanunk s figyelemmel nem kísérjük, az utóbbit egyáltalában nem, az előbbit pedig legföljebb egy-két igazoló példával iktathattuk volna be a szótárba. — A kifeledettek sorából való Calepinusnak *kölgy* szava is, mely a lat. *metu* magyarázójaként áll s mely Nagyszizgethi Kálmán figyelmeztetésének köszöni, hogy kikerült a feledés homályából. — Egészen a legutóbbi időben, most, midőn már a **B** betű is szedés alatt volt, Heltai fabuláit kellett kezünkbe vennünk s benne egyéb föl nem jegyzett ritkaságok közt e szóra is ráakadtunk: *bartos*. Hasonlóképp nem volt meg az adatok közt s csak az utolsó percben iktathattuk be a szótárba.

Ha már ily fontos és szembeszökő adatokon is minden fölakadás nélkül keresztül siklott a kiró szemé, elképzélhető, mily nagyra rughat azoknak a száma, a melyek mindennapiak, jelentéktelenek, de csak úgy s akkor jelentéktelenek, ha magukban állanak, a minő pl. a *lut* ige; míg másokkal bokrosulva sokszorta nagyon is értékesekké válnak, a mennyiben megpárosulva új jelentésben állnak elénk, vagy sajátos szerkezetet tüntetnek föl, vagy pedig szólások és közmondások alkotó elemeivé válnak, pl. *ellát*: erkennen, einsehen; *fönnlát*: hochnütig, hoffärtig sein; *valamihez lát*: zugreifen; *igazat lát*: recht sprechen; *kötelességlátó*: pflichttreu; *lát-e*: ecce sat.

Hogy mennyire kevés pontossággal volt egy s más részről végezve a gyűjtés, elénk szemben tünteti föl az a tény, hogy most, midőn már az első füzet izei kinyomva kezünk közt vannak s egy hiányos idézet kiegészítése végett Lippay György „Pozsonyi Kertjének” III. köt. 143-dik lapjára nyitottunk, a hol az almafajokat sorolja elő, s midőn az itt találtakkal szótárunk adatait egybevetettük, láttuk, hogy a következő fajok nincsenek megemlítve köztük: *bonaburuttya*, *bósznai*, *posoni*, *perlinger*, *telelő* s *tótpiros-alma*.

Ilyenmő mulasztásokért tehát kötelességbeli pontatlanság vádja a szerkesztőket nem illetheti, valamint más, még jövőben fölfedezhető, tudunkon s tisztünk körén kívül eső fogyatkozások miatt is el kell háritanunk magunkról minden felelősséget. Annyit adunk s adjuk mindazt, a mennyit s a mit átvettünk; sőt adunk jóval többet. A szerkesztés munkája közben is tőlünk telhetőleg folytattuk az anyaggyűjtést s több fontos művet, a melyek meg kiaknázva nem voltak, részint magunk földolgoztunk, részint másokkal földolgoztattunk. Ilyenek: Pápai-Bod latin-magyar szótára (a mely egymaga mintegy tizenöt ezerrel gyarapította a meglevő adatok számát), Melius: Sámuel és Királyok könyve, Pázmány: Lutheristák vezetője, Váradi M.: Égő szövegetek, Pesti G.: Aesopus fabulái, Beythe András: Fives könyv, Keresztúri P.: Fölserdült kereszttyén, Apoc codex, Könyvi János: Hadi román, Várta mulatság, Ártatlan mulatság, Gvadányi összes munkái, Radvánszky: Magyar esaládelet, Ballagi A.: Keeskeméti Ötvöskönyve, Géresi: A Karolyiak oklevéltára, Nyelvőr: Nyelvtörténeti adatok, Wagner: Phrásaologia, Oreczy: Költemenyek, Holmi és KöltSzülem., Molnár János: Jeles épületek, B. Szabó David: Magyarság virági. Ezekhez járulnak meg a következő művek, a melyeknek szerföliött hiányos földolgozásáról a szerkesztés folyamán

alatt sokszoros alkalmunk volt meggyőződni s a melyeket újra át kellett dolgoztatnunk: Teleki codex, Komjáthi, Zrinyi, Gyöngyösi. Thaly: Vitézi énekek, Faludi összes művei, Török-magyar kori emlékek (I. II.), Rákóczy György levelezései, Magyar hölgyek levelei, Régi magyar nyelv-emlékek (II. III).

Az anyag ismételt rendezése közben megtörtént, hogy szemünk egyik-másik idézetnek valamely ritkább szaván megakadt. Meggyőződést akarván szerezni, megtalálható-e az illető szó a mutató szavak sorában, utána néztünk s nem egyszer tapasztaltuk, hogy sehol semmi nyoma, hiányzik. Hogy az ilyenmü mulasztásokat lehetőleg kipótoljuk, minden, bármi tekintetben fontosnak mutatkozó szót nemcsak az idézetekből, hanem a sokszorta forgatott munkák lapjairól is eshető fölhasználás végett kijegyeztünk.

E folyton folyó pótlások nem egy ritka, jelentős szóval, nagy számú szólással s a jelentésárnyéklatok megvilágítására s részben megállapítására szolgáló példák hosszú sorával bővítették s gazdagították a szótár tartalmát.

Noha azonban a szerkesztők erejükhöz képest minden lehetőet elkövettek, hogy e fogyatkozások száma mennél csekélyebbre apadjon le, mégsem állhatnak jót érte, hogy minden hézag pótolva van: sőt a napról-napra szaporodó példák nagy számából mindinkább meggyőződtek róla, hogy a hiányok teljes pótlása s minden lehető tévedés megigazítása a rendelkezésükre álló idő rövidege miatt merőben kivihetetlen. Hogy mily nehézségekkel kellett a szerkesztésnek munkálkodása közben megküzdenie, élő tanúi neki ama tények, a melyekből csak néhányat említünk meg ez alkalommal.

A codexek földolgozása még akkoriban történt, mikor a Nyelvemléktárból csupán az I. kötet volt kiadva: ezekből tehát az anyaggyűjtés részben az eredeti kézirat, legnagyobb részt azonban a másolat alapján készült. Minthogy pedig az eredeti kéziratok egynémelyikének levelei hibás fűzés következtében egymástól szerteszét kerültek (VitkovicsC., KulcsárC.), a codexek kiadója pedig, a mint ez rendén is volt, e szétszórt leveleket a maguk helyére visszahelyezte: minthogy továbbá a másolatok egy részének lapszámozása, a melyekből a földolgozás történt, a kiadásnak alapul szolgáló eredetietől eltért (Festetics, Keszthelyi, DöbrenteiC., Példák könyve, Apostolok méltósága, Cornides, Domonkos, Teleki, ÉrsekújváriC.), ebből oly kuszaltság és összevissza támadt, a melyet csak hosszas fáradsággal lehetett kiegyenlíteni s a mely továbbra is tetemesen megnehezítette a munkát, a mennyiben a lapszám kiigazítása végett minden egyes idézetnek utána kellett nézni a kiadásban. Hasonló eset volt a Faludiból vett idézetekkel is. Tudvalevő, hogy a Toldyféle kiadás a különféle változtatások miatt megbízhatatlan; a földolgozást tehát az eredeti kiadásokból végeztettük: de minthogy ezekhez ritkaságuk miatt manap csak nehezen lehet hozzáférni, könnyebb egybevetetés végett a közkezen forgó Toldy-kiadás lapszámozását alkalmaztuk. Itt is tehát az eredetinek minden egyes idézetét az utóbbiával egybe kellett vetnünk s a lapszámokat kiigazítanunk.

Jóval fölülmulta e nehézségeket s a gondot és fáradságot még sokkal inkább fokozta a hibák és tévedések fölfeledéséből támadt bizalmatlanság s a vele járó ama kötelesség, hogy a sejtett botlásoknak lelkiismeretesen utána nézzünk s a hol ilyenekre akadunk, kötelességszerűleg megjavítsuk. E folytonos szemmeltartás seregestül fődözte föl s juttatta fölszínre a hibás adatokat.

Az Utasítások egyik pontja így hangzott: „Minden szó külön egy lapocskára irandó mai alakjában s mai helyesírással s utána következék az idézet az eredeti írásmód hű megtartásával. Midőn a munka folyama alatt egyes hiányos idézeteknek kiegészítése végett utána néztünk a helynek az eredetiben, kitünt, hogy a gyűjtők nem egyszer hibásan írták föl a mutatószót. Egész serege került ily módon napfényre a tévedéseknek.

Ime néhány példa: Mutatószó: *szólat* (AporC. 6); eredeti szöveg: *onzollat*; olvasd: *onszollat*. — Mszó. *céda* (AporC. 66): er. szöv: *czewda keppen*; olv. *csudaképpen*. — Mszó. *zelyczegós* (= zöltségés) CzechC. 1; olv. *szelidségös*. — Mszó. *zulka* (CzechC. 8);

e. sz. *zulcayawal*; olv. szuleajával (l. esücsa). — Msz. *szél* (JordC. 363); e. sz. allata hwtet az templom kerenghyenek *felyre*. — Msz. *kiszál* (DöbrC. 467); e. sz. *kesal*; olv. késäl. — Msz. *gyógyni* (JordC. 739); e. sz. *gyogyezon*; olv. gyógyítson. — Msz. *összeszed* (DomC. 174); e. sz. *evzue zertteek*; olv. öszveszöztök. — Msz. *meggyászol* (ÉrdyC. 24); e. sz. *meg ygazohok*; olv. megigazohok. — Msz. *csíru* (ÉrdyC. 40); e. sz. *syrya*; olv. (z)sírja. — Msz. *gyérül* (ÉrdyC. 190); e. sz. *gyeruel*; olv. gyérüel, azaz gyürüvel. — Msz. *szülem* (ÉrdyC. 80), *szülemény* (198, 349); e. sz. *zylemcer*; olv. szilemér (szülemér). — Msz. *kéz ügyébe* (ÉrdyC. 379); e. sz. *keze eegybe takaroytau*; olv. keze (= kezét) egyhetakarojtá. — Msz. *hasztalan* (ÉrsC. 182); e. sz. *haznalattan*; olv. használatlan. — Msz. *kegy* (gratia) (ÉrsC. 214); e. sz. *keyyok*; olv. kégyök, azaz kigyök. — Msz. *hogyan?* (ÉrsC. 270); e. sz. *hagyuan*; olv. hagyván. — Msz. *örhely* (ÉrsC. 513); e. sz. *öryzew hel*; olv. öríző-hely. — Msz. *felrezzent* (ÉrsC. 541); e. sz. *feel rezent*; olv. fél részént. — Msz. *fölebb* (VitkC. 30); e. sz. (zemel) *fölel*; olv. (szemmel)-föllel, azaz füllel. — Msz. *gyermeteg* (TelC. 36); e. sz. *germökded*; olv. gyermökded. — Msz. *szíta* (Helt: Bibl. I. Pp.); e. sz. *chínaly szitokat*; olv. esinälj szitókat. — Msz. *elmulyalni* (Helt: Bibl. I. Uuu3); e. sz. *ne mulyalel*; olv. ne müljäl el. — Msz. *meggyülni* (Helt: Bibl. I. Kk2); e. sz. *meggyelönce*; olv. meggyelönék (megjelönék). — Msz. *baromesásztány* (RMNy. II.302); e. sz. az mi *barom Cziastlan* vagión; olv. az mi barom Császtán (Császtla hely Borsodban) vagyon. — Msz. *süldö* (Szentm:TFü. 8b); e. sz. három száz fogoly madár *süldögellyen*; olv. süldögeljen. — Msz. *esal* (főnév. LevT. 1385); e. sz. *chal*; olv. hal. — Msz. *szörös* (Com: Jan. 85); e. sz. *szörös hordó*; olv. sörs hordó. — Msz. *szödögyél* (szedeget) Matkó: BCsák. 110; e. sz. *pókhálot szödögel*, olv. szödögél. — Msz. *ülő szagú*; bronci C. e. sz. *kin wöl fögu*; olv. kinn ülő fogú. — Msz. *szánko*; banmm C. e. sz. *szankó vetésre* való fölírás; olv. számkivetésre való fölírás. — Msz. *gyalog*; pedica C. e. sz. *kaloda*. — Msz. *gyön-geség*; sanies C. e. sz. *gónietseg*.

Sőt egészen újkori szók, a nyelvújítás alkotásai is voltak emszóknak többszörite följegyezve: pl. *tetszhalott*, vizön való hadnak *paranesuoka*, *zsarnok*, *hasonmás* sat: holott az eredetiben *holteleven* (TelC.), vizöm való hadnak *kapitannya*: navarchus (C.), *kegyetlen* (tyrannus C.) all: a *hasonmás* pedig, mely mint a Czech codex szava volt kijegyezve, a codex kiadójának oldaljegyzetében fordul elő. Ilyenek még a következő új szók: *példány*, *paranes*, *nyugta*, *szilárd*, *döntvény*, *szolgálatmentes* sat. sat., a melyek ugyan a 'Török-magyarokori emlékekben' valójában föltalálhatók, de oly okiratokban, a melyek eredetileg törökül voltak irva s a melyeket mai korban fordítottak le magyarra. A mutatószók sorában voltak ilyenek is: *malaszt* (ÉrdyC. 440), *gyúvás* (Lap: P'ük. 1238), *eszélyös* (MA: SB. 217), mind föltünő, könnyen észrevehető sajtóhibák ezek helyett: *választott*, *gyúvás*, *eszélös*.

A folytonos ellenőrzést s az eredeti szöveggel való egybevetést még két körülmény tette szükségossé. Ezeknek egyike magukban az eredeti művek egynemelyikeben, nevezetesen pedig a szótárakban tapasztalt, nagy számmal előforduló hibák és tévedések. Ilyenek: Öth az örök hazaba lattoe a diósegnee ekössegöt, az *zentökseget* (NagyszC. 197), valószínűen így egészítendő ki: *zentök[nek] fenes[seget]*. A Debreceni codex másolatában, a melyből a kiírás történt, ez állott: 'Ez velagnae *ezifrasagad meg rtalrav*'; s midőn az eredetivel egybevetettük, így találtuk: 'Ez velagnae *kevansagad el hagrav*' (262). 'Ygeb yozagh, tudnya illic: *Reyteles* ymadsag, fohazkodas' (WeszprC. 139), javítva: *Beyteles* — böjtöles, 'El iewenek a sebes wyzek, ees a hazra tykezének' (Pesti: N'fest. 14), olv. *ytkezének* (ütközének). 'Egy ember lassitot *füeckben*; nagy a szöme es azzokra alavonta a *füueget*' (Helt: Mes. 448); valamint Calepinus *Füueg-ju* (capitium), úgy ez is világos sajtóhiba *süreg* helyett: az illető mesében ugyanis pár lappal később meg ketszer előfordul e szó (452 es 454), de ott mar *süueg* all. *Euchia* (Lod.): valószínűen *kuchya* helyett, olv. *kuccsa* — *kattya*: kaliba, kunyhó. *Véülees* [?]: sesqui: a latin részben: sesqui: masfeel (uo.). *Fakozás* (uo.): olv. fazokas. *Feüly*, *feülny* (uo.): olv. öl s talan:

ölnyi. Fureuk (uo.); olv. *eureuk*, *Hothszen* (uo.); olv. *holt szén*. *Kanpan* (uo.); olv. *kápa*. *Kebez, kekez*: septa (no.); olv. *rökesz*. *Keteus xaas*: mantica (no.); olv. *kettős zsák*. *Vezralut*: cruor (no.); olv. *vér alutt* = alutt vér. (Legkiválóbb nevezetessége pedig ennek a sajtóhibákkal rakott szótárnak a lat. *patientia* szónak ez a magyar egyértékese: *vztarplyenye*, a mely mind a latin mind a magyar részben megvan). *Egyén szedés*: collectio C; olv. *egybenszedés*. *Megszaidani*: conforire C; olv. *megszardani*. *Szubabaszág*hoz való: dummviralis C; olv. *szubaszág*hoz. *Vacillatio*: *torgas* C; olv. *tántorgás*. *Czeceze* MA.⁴ *tsctsze* PP. *tsétse* PPB; olv. *czecze* MA.³ = cseese. *Glauciolus*: *musikaszinü lö* PPBl. *matskaszinü lö* PPl; olv. *macskaszemü lö* MAL. *Bukdolom* a vízben PPB. és Kr; olv. *bukdosom* PP. *Vesztető-bíró*: isostrates CM. (Kr.); olv. *eggyesztető bíró*: isostrates C. *Bomlik*: ruit MA. (Kr.); olv. *bomlok* MA. *Bőr-sapka*: cudon PP. (Kr.); olv. *bőr-sisak*. *Csámporodik* PP. (Kr.); PP.-nál nincs meg, hanem PPB.-nál. *Sáp*: scaphium MAL. (Kr.); az első kiadásban nincs meg, a második és harmadikban pedig *sáf* áll. *Czec* MA.³ *tsék* PP. (Kr.); olv. *czéc* MA.² — csécs. *Csirág*: thalli, aspargi MA. (Kr.); olv. *csirák* MA.¹ *csirác* MA.² = csirák. *Csölék* CM. (Kr.); olv. *esölék* C. *Simán gyalul*, Kr. forrásként MA. szótárát említi: pedig PP.-ban található. *Fraska* Tel: Fel. 116: jentatio, jentaculum (Kr.); pedig annyi mint: nugae, ineptiae. *Czucza*: amasia SzD. (Kr.) s ilyen értelemben idézi Gyöngyösit II. D.275. holott e helyen *csucza* olvasható = hasta.

Hasonló gondos utánnézést s a hivatkozással helyre való tüzetes foglalkozást követelt még az ingatag, következtelen helyesírású, továbbá a hiányos idézet következtében vagy egyébként is határozatlan s homályos szók hangalakjának s jelentésének megállapítása.

Régi irodalmunkat első korszakaiban helyesírás tekintetében általában tétovázás, következtelenség jellemzik: tudatos, egységes írásmódot csak keveseknél találunk: írónknak egy jó része, még a nyomtatványok idejében is, nem csak kortársaival szemben, hanem gyakran magamagához is következtelen. A küzdelem nyelvünk sajátos hangjainak jelölésében csak keveseknél éri el a kívánt sikert: egy jó szám, bárhogy erőlködik is, biztos megállapodásra nem tud eljutni. Ez ugyan a velük szakszerűleg foglalkozóknak nem okoz semmi nehézséget, ha a szó a járatosak, ismertek nagy seregéből való: másképp áll azonban a dolog, ha a ritkák, kihaltak, vagy éppen az egyszeresek (hapax legomena) közé tartozik. Ezek egynémelyikének helyes olvasása s hangalakjuk megállapítása, ha ugyan elérhető, csakis az illető író több helyének egybevetésével s gondos vizsgálatával érhető el; több esetben azonban még így is legfőljebb csupán a valószínűség juthatni: néha még teljesen sikertelen marad minden törekvés.

Bornemisza, Zvonarics s kortársaik egynémelyike a *c* és *cs* hangok jelölésében annyira következtelen és határozatlan, hogy gondos egybehasonlítás után sem állapítható meg az ismeretlenebb szóknak helyes olvasása. Nem tudunk tisztába jönni pl. Bornemisza *meg cziczorázic* (Préd. 458) s Zvonarics *kicziborászik* (PázmP. 104) szava *cicoráz*, *eiboráz*, vagy *csicsoráz*, *csiboráz*-nak olvasandó-e.

Újabb történetírónk a régi történeti emlékeket rendszerint átírva adták ki. E körülmény is megnehezítette a szók helyes olvasásának megállapítását. A *czendely* szó pl. az egyik kiadásban majd *cz*-vel, majd *cs*-vel van írva: ebből az következne, hogy *czendely*-nek hangzott: s először így is iktattuk be a mutatószók közé. Utóbb azonban egy XVIII. századbeli, határozott helyesírású nyomtatvány fölvilágosított, hogy a szó *czendely*-nek olvasandó. Ilyen a *csirák*, *csirák* (günstling) is, a melyet csak eredetének kinyomozása után lehetett meghatározni, hogy igaz alakja *csirák*.

A Jordánszky codex helyesírás tekintetében egyike a pontosabb, szabatosabb műveknek. A nyílt *e* hangot *ö* is állandóan *e*-vel, a zártakat (*ē, é*) *ee*-vel jelöli: a mi s-ünk nála is következtelenen szintén *s*; *cz*-je, valamint *z*-je is két-két hangnak a jele: az előbbi egyként *c* és *cs*, az utóbbi pedig *z* és *sz* értékű. S mindamellett kétséges marad, miként olvasandó helyesen a csupán ez egyetlen helyen előforduló *czepölées*: lippus (108) szava; így-e: *czepölés*, *esepölés*, vagy pedig *czepölés*, *esepölés*; mert itt-ott a zárt *ö* egyszerű *e*-vel is van jelölve: *leén* (5),

yol tenny (459) sat. Hogy e szó alig tekinthető a már MA. szótárában előforduló *czeplye* (*tseplye*, perje PPB.): gramen származékának, abban alig kételkedünk; sokkal nagyobb a valószínűség, hogy ama *csepejeges*, *csepeljeges*-nek rokona, a melyet a Tájsszótár így magyaráz: *Zsir*, szurok, méz által összeragadt haj. toll vagy szőr; moesok miatt összeragadott hajlürtös. Valószínűség szerint tehát így állapíthatjuk meg olvasását: *csöpölyés*. Ugyan csak e codexben olvasunk egy más különös szót, a mely a 94. lap következő helyében fordul elő: *Zwleth*, nywlath es erdey dyznooth ne eegyetök, es hw hwsayth ne yllesseetök, merth förtelmesek hwk. A codex helyesírása szerint e szónak helyes olvasása *zület* vagy *szület* volna. De *züle* vagy *szüle* állatnevet se az összes irodalom, se az élő beszéd nem ismer. A szó alakjának s jelentésének megállapítása csak gondos nyomozás s más helyekkel való egybevetés után érhető el. Káldinál 'tengeri nyúl' az egyértékese; Luther is kaninchen-nel fordítja. Biztos megállapodásra azonban csak a Vulgata *choerogryllus* szava vezet, melynek német egyértékesei: springhase, stachelschwein (Weise: Griechische wörter im latein). Eszerint codexünk következőes helyesírásához hűtlenné lett, s a mi nála ritkaság, de mégis előfordul, pl. 'fotos rwhath vyzel' (98) — visel (egyéb helyeken: 732. 737. *vysel*-nek írja), e helyen a szokott s helyett *z* betűt használt, vagyis a *zwleth sület*-nek olvasandó s nem más mint *sül*, rendszeren ez összetételben: *sül-disznó*: erinaceus, echinus MA. — 'Mel zep te *lepelid* az sarvba' (DöbrC. 481). A latin szöveggel való összehasonlításból: 'Quam pulchri sunt gressus tui in calceamentis' kiténik, hogy *lepelid* írás- vagy sajtóhiba *lepesid* helyett. — Az Ehrenfeld codexből *dicsedelem* mutatószóhoz ez az idézet volt esatolva: 'Cristustol neky ygerett gyzedehuuel mene angyaloknak ewrewmyre' (26). A kiírás a másolathól történt, a hol a szó világosan így van írva; az eredeti szöveggel való egybevetés azonban iráshibának tünteti föl s helyesen *gyzedelmucl*-nek olvasandó. — Calepinusnál a lat. *mariscus* magyarul ekként van visszaadva: *öng üetlen füge*. Itt az *öng* minden valószínűség szerint a (talán ismételtlen irt) *Vng*-nak hibás szedése: *ületlen* pedig a latin magyarázat szerint: 'licus insipidae' világosan annyi mint: *izetlen*. — A Döbrentei codex hymnusainak egyikében ez áll: 'Hasnak gómölce viragozek, ziznek mehe nevededik, iozagnak *oztoia* fenlik, isten templomban lakozik' (236). Az Apoc. codexben a megfelelő hely így hangzik: 'iozagoknak *zaztoiak* fennek' (129). Kétségtelen tehát, hogy a fentebbi helyen az *oztoia* szó íráshiba *zaztoia* vagy talán *aztoia* = ásztoja helyett (vö. ászló: zászló, álog: zálog sat. a népnyelvben). — A Keszthelyi, s vele megegyezőleg a Kulcsár codex a XVIII. zsoltárnak e mondatát: 'Vox Domini revelabit condens' ekként fordítja: 'Urnak zawa meg yelenth *egybe zientekelh*' (9. vers). Hogy itt a *szün* ige nincs helyén, azt mindenki első tekintetre fölismerheti; s noha két különböző kézirat vallomása áll előttünk, minthogy azonban a kettő egyazon eredetinek másolata, voltaképen csak egy tanúval van dolgunk s így kétségtelenül iráshibának kell az idézett szót tartanunk; s valószínű, hogy a *zient* *zirt*-nek (= szürt) olvasandó. Ha azonban valahol, épen ily szókkal szemben óvakodniuk kell a könnyenlivéstől, mert könnyen esalódásnak tesszük ki magunkat s másokat is megtevesztünk. A további nyomozás s a többi zsoltárfordításokkal való egybevetés s ezek közt végre a Döbrentei codexnek megfelelő helye megtanít bennünket, hogy az iráshibában való bizalmatlanságunk helyén volt. E kézirat így szól: 'Urnak zowa *ejbe ziventet* meg ielent'. S ezzel az iráshiba-föltevés s a *szürt* olvasat egyszerre mindenkorra ki van zárva. Itt azonban egy új kérdéssel állunk szemben: mi ez a *szövent* s a belőle egyberántott *szünt* — *szüvent* igenév: sarjadéka-e a szó cselekvésszónak; s tehet-e a *szött densus*-1? Szerencsénkre van egy harmadik codexünk, a mely segítségünkre jön s pontosan megfelel kérdéseinkre. A Domonkos codex egyik legendájában így beszél: 'Ez evzuegy azzonyallatnak ev feyenek bevrebem oly nagy faydalm menebe, mynt ha mynden hayajt nagy ewrevuel ky zaggatnayak; mely hayak vgy *zventek* vala *evzue*, mynt ha evzue zventtek volna evket, amera hog zykseg volna ev hayajt el beretualny ev feyerev' (174); s utóbb ismét: 'Es az ev ezenkeppen *evze zent* hayajt meg mutattatta nyhuan az predicacyon' (175). Ezeknek egybevetéséből immár megállapítható egy *-n* képzős *szöven*, *szöven-ik* ige, a

szerte ismert *sző* igének szarmazéka. — Hasonló jelenségek: „En wagyok az Klokoek Isthwan: *rerem* megh holt Zecheden, a melj kenyerghwt en eretem” (LevT. 1.332). A levélgyűjtemény kiadója íráshibát sejtve *vérem*-nek gyanítja a nem értett szót, s a hely kiírója is e mutatószóval jegyezte föl. Egyike kihalt s különben is legritkább szavainknak, a mely e helyen kívül csupán egyszer fordul elő a Peer codexben: „Az hwganak ferye azaz *rerý* kezdé öteth tytkon el arwny” (48). S e hely egyszerismind meg is mondja világosan értelmét, azaz *rér*: sű, sógor. — „Talam valami dögöt erzet valahol, es arra jó a *bitsagra*” (Helt: 99. Mes.). Az első kiadásban, melyből a kiírás történt, e mese hiányzik s a második kiadás után volt lemásolva: s a másoló vagy a mi valószínűbb, egy más kéz a *bitság* szót hibának tartva *birság*-ra javította ki. Hogy nem sajtóhiba s úgy helyes a szó, a mint a második kiadás adja, az már ki volt mutatva a Nyelvörben (XVI.291). — A JordC. *zaazto* szavát, mely a 122. lapon olvasható: „Myndden nemzet ew sereghek es zaaztoyok zerent taborth yssenek”, a codex kiadója, Toldy Ferenc, *zaazlo*-ra javította ki: holott a codexek egy jó részének vallomása szerint is kétségtelen a *zaazto* = *zászló* olvasat. „En sebeimet neked adam, hogy ennekem *zazto* vyselwm legy (VirgC. 61). Az alazatosoc Cristusnac *zaztaia* alath iarnac (DebrC. 421). Ffel tetzyk ember fyanak *zaztoya* az egben” (ÉrdyC. 12.) s így még az 59. 149. 536. 601. lapokon, s főtebb az Apocodex 129. lapján. — Föltűnő szó a *salapos*, mely Szegedi Teophaniájának 36. lapján található: „Salapos süvegű vén ember”: föltűnő először, mert csupán ez egy helyen kerül elő; másodsor, mert alapszava: *salap* szintén ismeretlen; s harmadsor, mert nagyon emlékeztet a régi nyelvben többször használt *kalapos süveg*-re. Előre is kimondhatni tehát, hogy ez a *salapos* mindenesetre sajtóhiba s a kezdő *s* helyett *k* olvasandó: *kalapos*. A többszöri tapasztalaton okulva azonban, utána néztünk a szó eredetének s az eredmény megigazolta bizalmatlanságunkat. Schmeller szótára szerint: „Das schlappheiblein hat klappen, welche über die ohren herabhängen. Cf. slav. *schlapa*: hut; česk. *šlepa*: čapka” (II.530). Sandersnél meg ez áll: „Schlapphut: mit krämpfen, die herunter zu klappen sind und dann das gesicht verdecken”. A *salapos süveg* e szerint ugyanazt jelentette, a mit a *kalapos s.* vagyis a mai kalap: azaz: karimás süveg.

Figyelmesebb körütekintést s messzebbre ható vizsgálódást kívánt az oly szók értelmének meghatározása, a melyek a forgalomból teljesen kivesztek, vagy egymagukban rokonok nélkül állanak s származásukat homály fűdi. A szerkesztés kötelességével járt, hogy az egyszerű beiktatással meg nem elégedve, a mennyire tőle telik, az ily szókat is földeritse s a melyekről lehet, a homályt eloszlassa. Egy-egy ily szó jelentésének meghatározása, s a mi vele egyértelmű, eredetének kinyomazása, kivált ha a szó, a mint ez számos esetben történt, vagy hiányos, vagy épen minden idézet nélkül áll, megköveteli, hogy a hivatkozosos műben az illető helyet fölkeressük, az előző mondatokat, a melyeknek egyik-másik részlete tán valami világot deríthetne értelmére, figyelmesen átvizsgáljuk, vagy ha a mű fordítás, eredetijével egybe hasonlitsuk: más esetekben pedig, hogy a szomszédos nyelvek egyikében-másikában is körütekintsünk, a melyekben eredetijére gondolunk rátalálni. Egy cédulán például e mutatószó állt: *csősz*, s alatta idézetképen ez: *czórtz* Helt: Mes. 456. A föltűnő alak s az a tény, hogy az első nyomtatványokban sokszorosak a sajtóhibák, kötelességünkké tette az utánnézést s a szükséges kiegészítést. A kiegészített hely így hangzik: „Chak oda tekintsen a chórtz, bizony behaytomí. Már maga az alak is (*chórtz*) méltán kétséget támaszthatott e szónak *csősz*-szel való egybevetése ellen; a hely előzményei pedig teljesen lerontják e föltevést. A kegyetlen nemes ember szolgálatában állott ördög t. i. elmondja neki, mi módon fogja zsarolni a népet: „Kiveszem tőlük ötödöt, földvámot: asztal buzát is veszek rajtok, kántor ludat, kappant, tyukot: szent Balázs malacgot meg kell adniok”: s erre következik a föntebbi hely: „chak oda tekintsen a chórtz, bizony behaytomí. E műnek tüzetesebb átvizsgálása után még egy más helyen is ráakadtunk e szóra: „Vgyan bűnes a czórtz, vagy vétközet a szegény ember, auagy nem”: pauper ubique iacet. E szavak tanulságkép vannak a farkas és bárány meséje után odafüggesztve. A két helynek egybevetéséből tehát a szónak körülbelül ily jelentése vonható le: szegény, védtelen, nyomorult.

Még egy harmadik helyet is kell e műnek itt idéznünk: „A szegenyee mindenha búnessec, es oda kel füzetniöc a *csörzet*” (19). Hogy az itt előforduló szó nem tartozik a föntebbivel egybe, az már alakjából is, de főleg jelentéséből következtethető; mert míg az előbbi *csörcz*-nek, emez *csörsz*-nek olvasandó s bírságot, sarcot vagy ilyesmit jelenthet. Minthogy e műnek eredetijéhez, a melyből a fordítás történt, vagy helyesebben, a melyen az átdolgozás alapszik, eddigelé nem férhettünk, ennél több eredményt nem mutathatunk elő, se a szó származására nézve, habár megkísérlettük, tisztába nem jöhetünk. — Szintoly meghatározhatatlan, habár utána jártunk, az *cszen* értelme is ez idézetben: „A tüle eretnekeztetet Joachim Camerarius penig élt 1530 *cszen* táiban” (Czepl: Japh. 133). Annyit ugyan biztosan tudunk, hogy *cszen nap* a nyolcadik nap s pl. *cszen kedd*, „keddhez egy hét, *cszen idő* = esztendő hosszabb időköz; de hogy ezekből következtetve mit tesz az 1530 *cszen tájban*, azt csak gyanítani lehet, hogy annyi mint: 1530 esztendő körül. — Eg tü közölletec, ki bemarka ő kezec en velem a *salsas* talba, elarol engemet” (MünchC. 100). A JordC., Sylvester s a többi fordítók egyszerűen *tál*-lal adják vissza a Vulgata *catinus* szavát. Helyes olvasását s igaz értelmét csak eredetijének, az olasz *salsa* szónak fölismerése adja meg, a mely ugyanegy a fr. *sauce* szóval, tehát annyi mint: mártás, lé: „salsas tál” eszerint: leveses v. mártásos tál. — „A mi penig két leányom *dossát* illeti, hagyom, hogy fiaim kinnek kinek tiz tizezer forintot adjanak” (Radv: Csal. III.317). A sejtelmet, hogy az idézetbeli szó egyértékese a mai *kelengyé*-nek, vagyis hogy nem egyéb, mint a latin *dos*, a magyar Verböczyben talált imez adat helyesnek igazolja: „Dosth ees jegyrwhath kellyene fyzethny”. Az előbbihez hasonló hangzású szóval találkozunk Gelejinél: „Nagy *dósa*-hátvel arra kötötte magát” (Válts. II.186) és: „Nagy *dosa* hitre esküsznek” (228). A *szomak-kigyó*-félel sorába tartozik, azaz a melyekben a netán érthetetlen idegen szót az író a megfelelő eredeti szóval világítja meg. Szerb-horv. *duša*: lélek; tehát *dósa*hitre annyi mint: lélekre, hitre; a magyarban is: lelkekre-hitemre! — „A tulkot *sályockra* váguán, fakra rakiác aszt” (Helt: Bibl. II.286). A szó jelentésére s eredetére nézve némi útbaigazítással szolgál egy mult századbéli Szakácskönyvben foglalt rövidke adat: „Sályás petsenye” (Nyr. IX.73). A szó a mai népnyelvben is járatos ez összetételben: *fösár* v. *fölsár*; eredetije a ném. *schäl*: „benennung eines fleischeiles vom oehsen, welcher durch spaltung des sogenannten knöplls gewonnen wird. In der metzgersprache: die hüft-schalen, schwaif-schalen, ober-schalen” (Schmell. II.394). — „Az ki azt kívánnya, hogy meg mosodhassek, mennyen az *sapra* házba (ACsere: Enc. 12). Az oláhból került szó, a hol *şopru* annyi mint: nubilarium, szín, eresz (LexBud.); *sapraház* tehát minden valószínűség szerint annyi mint: fészer (fészter). — „Ember bator mykenth orozlan, feleken mykenth nywl, zeled mykent galamb, czwl ees *sod* mykent rawaz” (ÉrsC. 263). Egy hasonló hangzású s jelentés tekintetében is némileg vele találkozó szó él egyik tájszólásunkban: „Ejnye de *szóde* egy embër ez = veszekedő, rossz jellemű” (Nyr. XV.421). A codexbeli *sod*-nak eredetije az oláh *şod*: nevetséges, furesa, csúf, bolond (LexBud.). A tájszólásbeli *szóde* valamely más nyelvből kerülhetett át (mert e szó megvan a román, germán és szlav nyelvekben is), de hogy melyikből, azt nem tudjuk megmondani. A codex eszerint maga magyarazza meg a szót, midön mondja: csúf és sód. — A *bodza* szónak egyebek közt *bozdu* és *borza* mellekalakjai is járatosak voltak a régi irodalomban, valamint még ma is azok a népnyelvben; s mindamellett Könyinak (Hadi román 168) *bozdabetegség* s Pázmánynak (Kalauz 836) *borzatúró* kitételel előzetes vizsgálat nélkül nem volt szabad a *bodza*-beli példák sorába beiktatnunk s a nyomozás ki is derítette, hogy az előbbi az olasz *bezza*: daganat szónak a képmása, az utóbbi pedig a *bronzu*, szokottabban *brindzá*-nak a változata. — A már föntebb idézett, egészen magán álló *bartos* is azok közé tartozott, a melyek megfejtésre várnak. Heltai Fabuláinak e helyen fordul elő: „Eleybe kezdte ióni lonon egy ember szabasso, veres nagy agyaru, hassitot sűneqben, es egy igen szelles galleros mente vagyon rayta, nagy a szöme, es azzokra *bartlossou* alavontá a sűneget” (448). A szónak mind származását, mind jelentését megmagyarázza Grimm szótáranak a *Bart* cikkhez függesztett következő értelmezése . . . (26)

ein bart an der kappe: eine grosse kappe mit langen bärten, die kappe selbst durch ein dratgestell hoch über den kopf gehalten, die bärte aber wie eine schärpe um den leib geknüpft, so dass die enden hinterwärts herunter fallen. Vagyis lorrásunk főntebbi szavai szerint az ördög „hasított süveget”, máskép „skatulyás vagy esákós süveget” viselt, azaz a melynek esákja (*esák*: *dependentia* Sl.), leffentyűje s a németajkú Heltai szerint *bart*-ja volt s ezt vonta szemére alá a nemes embernek megjelenő sátán.

Mindeme példákból, a melyeket a nagy számból csak mutatóványkép közöltünk, levonható a következtetés, hány homályos jelenség maradt a gondos nyomozás ellenére is megfajtatlanul, hány hiba és tévedés, mert elvégre is minden egyes adatnak utána néznünk merő lehetetlenség volt, maradhatott megigazitatlanul.

Hátra van még, hogy beszámoljunk az elvekről, a melyek eljárásunk irányát, különösen ama pontokra nézve, megszabták, a melyeket az Utasítások vagy egészen említetlenül hagytak, vagy csak általános vonásokban érintettek.

Az Utasítások 2. pontja így szól: „A Nyelvtörténeti Szótárnak teljességre, valamint a szónak első előfordulásuk biztos megállapítására kell törekednie”.

A mi a teljességet illeti, a hogy a követelésnek teljes mértékben lehetetlen volt megfelelnünk, arról már főntebb elég bőven szólottunk. Itt még csak annyit említünk meg, hogy különösen a régi, nevezetesen pedig a latin okiratokban szörványosan előforduló szók tekintetében mutatkozik észrevehető hézag. Ez kettős okból magyarázható. Az első, hogy földolgozásukra már nem jutott idő, de meg vállalkozó sem akadt rá; a második, hogy egymagukban s minden magyarázat nélkül állanak, a legtöbb esetben helyes olvasásuk is meghatározhatatlan: pl. *Seles*, jobagio (Czinár), *Seleus*, villa (uo.), *Seliestew*, jobagio (uo.), *Zeles*, praed. (uo.), *Zeleus*, praed. (uo.). Ki állíthatja egész határozottsággal, hogy ezeket helyesen olvasni tudja? Szeles, Széles, Szölös, vagy talán más egyebet akarnak-e mondani? S melyik szó alá iktassuk be őket: a *szél* (ventus), *szél* (margo), *szöllő* vagy *sellye*, *szellye* példáinak sorába? S föltéve, hogy csakugyan meghatározhatjuk hangalakjukat, hogy pl. a sokszorta előforduló *Olup* személynév ugyanaz a szó, mint a későbbi *alap*, még akkor se iktatható be biztosan e szó példái közé, mert tudjuk, hogy a személy- és helynevek gyakorta mily változásokon mennek keresztül; a honosító törekvés a legidegenebb szót is legtöbbször úgy átalakítja, hogy idegen származást senki se gyanítana bennük s mindenki méltán eredeti terméknek tarthatja. A tulajdonnevek nagy óvatosságot követelnek s bármily világosaknak, áttetszőknek lássanak is, ha egymagukban, kellő magyarázat nélkül állanak, nem lehet származásukra nézve határozott ítélet mondanunk. Másként áll a dolog az oly idegen okiratbeli magyar szókkal, a melyeknek hiteles jelentését az illető nyelv félremagyarázhatatlan értelmezése támogatja: pl. *mugsar* (1276. év. Nyr. VII.267); a megelőző magyarázat: „lacus posterior” s a hozzácsatolt „vulgariter kétségtelenné teszi, hogy *mug* = *müg* (mög, möge valaminek): posterior; *sár* (pocsolya): lacus. Hogy mi a *horhag*, mely egy 1276. évi okiratban olvasható (Nyr. VII.219), megmondja az eleje vetett ma is jól ismert szó: „ad vnum zurduk vel *horhag*”. Vannak ismét olyanok köztük, a melyeket más forrás alapján magyarázhatni meg: pl. „usque ad arborem *burcoleha* sub qua est meta” (1257. Nyr. VII.317). Hogy mi ez a *burcolcha*, fölvilágosít róla Lippay János: „A *barkoeza* fa, kit a deákok sorbus terminalisnak nevezik, a magas hegyekben a bik-lák között terem (PKert. III.195).

Magától érthető, hogy ez utóbbiaknak egyikét-másikat, a melyek szemünk ügyébe estek — mert, mint már említettük, kiszemelésükre idő nem jutott — az igazoló példák sorába fölveztük.

A teljesség nem szenvedett rövideget azzal, hogy az összetételek közül, mint maguktól érthetőket s főlöseket, kihagytuk azokat, a melyeknek második tagját oly szó alkotja, a mely egy egész nemnek vagy fajnak közös sajátosságát jelöli, mint: *birka-fej*, *rigó-szem*, *borjú-fül*, *nyúl-bőr*, *sas-toll*, *rózsa-level*, *barack-mag* sat. De fölveztük, ha adataink közt előfordultak, az olyanokat. 1) a melyek jellemző értelemben állanak, mint: *elefánt-esont*: elfenbein, *halháj*: fischbein, *ó-gyomor* (telhetlenség), *disznó-láb*: schinken; 2) a melyek az eredetitől tetemesen eltérő

jelentést öltöttek magukra, mint: *pápa-szem*: augenglas, *ökör-szem*: zaunkönig, *sas-szem* (éles szem), *nyúl-szív* (félenkség), *galamb-begy*: feldsalat, *kecske-láb*: holzbock, *eb-tej*: wolfsmileh, *vas-macska*: anker: 3) a melyek szólások vagy közmondások alkotó részeivé váltak: pl. Fából vas-karika. Eb-csont hamar beforr. Rak-lábon jár. Miatyánk, bárány-láb. Eb-rudon vetették ki. Kitetszik alóla a ló-láb. Sat.

Nem juttattunk helyet továbbá az oly szóknak, a melyeknek hitelességéhez erős kétség fér, a melyeket az összes multnak egyetlen adata sem támogat s a melyek egyes tudákoskodó nyelvészek önkényes alkotásainak bizonyulnak be. Ilyenek Adáminak következő elvonásai: *Abár*: rühlöffel; elvonva ebből: *abár-ol*. *Abaj*: haufen, menge — *abaj doc*. *Alkony*: feierabend, rasthaltung — *alkony-odik*. *Av*: grausender gestank und faule — *av-us*. *Bám*: ausser sich gesetzt — *bám ul*. *Berzen*: wut, das knirschen mit den zähnen — *berzen-kedik*. *Bóff*: rölp — *böf-ög*. *Dák*: dolch, stilet — *dák-os*. *Dies*: lob, ruhm — *dies-ö*. *Diese*: pralerei — *diese-kedik*. *Feny*: pech — *feny-ö*. *Fohász*: seufzer — *fohász-kodik*. *Gab*: grünlingvogel — *gab-os*, *gáb-os*. *Gedr*: etwas reizendes, lockendes — *gedé-l*. *Gömböl*: rund — *gömböly-ü*. *Kaland*: mitglied, compagnon — *kaland-os* társ MA. *Kény*: niedlichkeit — *kény-es*. *Lug*: reben — *lug-us*. *Oll*: die haare abscheeren — *oll-ó*. *Parány*: sehr klein — *parány-i*. *Redő*: halter — *redő-s*. *Réme*: das erstaunen — *rém-ül*. *Senyv*: krätze, raude, schimmel — *senyv-ed*. *Tárogat*: ein gewisses feldinstrument blasen — *tárogat-ó*. *Telep*: lager, haltung — *telep-edik*. *Űr*: höhle, leere — *űr-es*. *Versen*: streit, wettstreit — *versen-t* fut. *Vörhön*: braun, rötlich — *verhen-ö*.

Idevalók még, a melyeket Kresznerics mint régieket R. betűvel jelöl, a melyek azonban részben már Adámi, részben Baróti, legnagyobb részt azonban Sándor Istvánnak bebizonyított elvonásai. Ezek a következők: *Ábra*: forma. *Bádggyik*: languco. *Bék*: pax. *Bód*: beatus, felix. *Cim*: titulus, inscriptio. *Csem*, *csim*: cyma, germen. *Osir*: pullus animalium. *Dúz*: tumor, tuber. *Gömb*: globus, sphaera. *Gyám*: auxilium, subsidium, fulerum. *Haug*: sonat, tinnit. *Hol*: aurora, tempus matutinum. *Hömp*: cylindrus, scutula. *Iy*: magnus, ingens. *Izz*: sudor; item: lervor, aestus. *Láz*: tumultus, motus populi. *Lob*: jactit, jactat, jaculatur. *Lug*: lucas, saltus, nemus. *Mez*: velum, velamen. *Mogy*: baeca. *Rez*: tremor. *Rip*: frustulum, lacinia. *Rom*: fragmen, ruina. *Tév*: error, erratum. *Űr*: cavum, vacuum.

Hasonlóképen kimaradtak az oly szók is, a melyek világos sajtóhibáknak bizonyultak be: pl. Meg szaradot az en eróm mint egy *czetep* (Szék: Zsolt 20). — Káldinál: *cserep*. *Főueg*: capitium C. MA. *fáueg* Helt: Mes. — süveg sat. De az olyanokat, a melyeknek olvasását nem volt módunkban megállapítanunk, fölvevük: pl. *Iau*: epidromis C. *Jau*, *juva*: epidromis MA PP. sat.

A főntebbi pont ama követelését, hogy a szók első előfordultának biztos megállapítására kell törekednünk, folyton szemünk előtt tartottuk s az igazolópéldák sorában rendszerint a legrégebb adat foglalja el az első helyet. Itt két kivételt tettünk. Az első, hogy a szótárak adatai legelől, minden egyéb idézetek előtt állanak, bár mily régiek legyenek is ez utóbbiak. A *barát* első jelentésére (freund, bruder) vonatkozó példák tehát ily rendben következnek. (Szótárak): Szinnel való barát: dysphilus C. Igen barátom: *peramans nostri; a felől olyan barátom nekem, mint neki: *nihilominus amicus est mihi, quam illi PPH. S csak erre következnek a többi idézetek időrendben: Scerehmes bratym (HBR.) sat. A második kivételt ott tettük, a hol a jelentésfejlődés menetére alapított osztályozás a legrégebb adatnak nem juttatta oda az őt különben megillető első helyet. A *szín* szónak pl. kétségtelenül legeredetibb jelentése color, farbe; de ez értelmét csak a későbbi codexek adataival lehet igazolni (VirgC. ÉrdyC. ÉrsC. sat.); pedig nem csak a Bécsi codexben, hanem már a Halotti Beszédben is előfordul a szó; de ez utóbbi helyen már tovább fejlődött facies, ungesicht jelentése van s így szükségkép hátrább kellett kerülnie a sokkalta későbbi adatokkal. Az ily esetek azonban a ritkábbak közé tartoznak; s a tájékozott olvasó ez esetben is legott raakadhat a mindenkor könnyen föllelhető legrégebb adatra.

Az 5. pont így szól: 'Minden szónak pontosan meg kell jelölni forrását és lehetőleg idézettel hitelesíteni'. E pontra nézve meg kell jegyeznünk először, hogy vannak egyes, még pedig egészen mindennapi, szerte ismert szók, a melyeknél alig egy vagy két idézetet talál az olvasó: ilyenek: *csuk*: schliessen, sperren, *dob*: werfen, *birka*: schöps sat. Ezeknél a kellő példák hiánya nem a kiírók figyelmetlenségének, hanem ama ténynek tulajdonítandó, hogy ezek csak később, már az újabb korban váltak az élet járatosabb szavaivá. Második észrevételünk, hogy a helyvel való takarékoskodás sok helyen szükségessé tette az idézetek megrövidítését, a fölös szók és mondatok kihagyását s ennek következtében vagy az előzményekből vagy a következőkben egyes mondatoknak (alany, tárgy) az idézetbe beiktatását. Mindezt azonban akként idéztük, hogy sem az eredeti szövegen legesekélyebb változtatást se tettünk, se vele a hely értelme rövidségét nem szenvedett: pl. az *el-tunyul* szóhoz a következő idézet van esatolva: 'Job az embernee, hogy munkába legyen foglalatos, hogy nem mint a testi szabadságban el tunyúlyon (Helt: Mes. 152) — rövidítve ebből: 'Ezért iob az embernec, hogy az istennee akarattya és rendelése szerént szolgatban, munkába legyen foglalatos, az emberi társaságnac meg segitására és hasznaiára, hogy nem mint magánac lenne, és a testi szabadságban, és gyönyörködésben el tunyúlyon'. Vagy a *lakás* nak lakmározás jelentését igazoló példák sorában szintén Heltai Meséből ez is ott áll: 'És haza iutuán (a házi eger) be viué (a mezei egeret) egy pintzèbe, ahól minden fele eleség vala és monda: Vigan lakiál, egyel! Mikoron legiob lackásba vólnánac, el iuta a kólezár (30) — rövidítve és kiegészítve ebből: 'És haza iutuán be viué egy pintzèbe, ahól minden fele eleség vala és monda: Ides barátom, vigan lakiál, egyel. im látod, hogy minden elég vagyon. Elféle ió eleséggel lakom én mindenkor. Monda a mezői eger: Bezzeg iól vagyon dolgoz. Mikoron legiob lackásba vólnánac, el iuta a kólezár'.

A mutató szókra nézve a 7. pont csupán annyit mond, hogy 'nai ortografiával irandók'; de arról nem tesz említést, hogy a többféle járatos alak közül ez vagy az vagy mindegyik kiteendő-e mutató szónak, s ha csak az egyik, melyiknek adjunk közülük elsőbbséget. Ezekre nézve a következő eljárást alkalmaztuk. Ha a példák tanúsága szerint egyik alak a másik mellett egyformán használatban volt, mind a kettőt fölvevük mutató szónak; pl. *Bées*, *Béesü* . . . *Béesés*, *Béesüs* . . . *Csökken*, *Csökkenik* . . . *Szökdös*, *Szökdösik* . . . *Csördít*, *Csördít* . . . *Csorog*, *Csurog* . . . *Dunnyog*, *Dünyög* . . . *Döled*, *Dölled*, *Döllyed*, *Düled*, *Dülled*, *Düllyed* . . . *Láp*, *Váp* . . . *Lemez*, *Nemez* . . . *Szulák*, *Culák* . . . *Dobban*, *Toppan*. De a hol a régi nyelv csak az egyik változatot használta, habár ez a mai nyelvben a kevésbé szokott is, ezt vettük föl mutatószónak; pl. *Böndö* (ma inkább *bendö*). *Bujtár* (a mai irodalmi nyelvben csak *bojtár*). *Megdobban* a kebelben a szív, *megdobbantó* hír (ma közönségesen *megdöbben*, *megdöböntö* hír).

A 8. pont a szónak elhelyezését szabja meg; azt kívánja, hogy az a közös származás tekintetbe vételével szoros betűrendben történjék. A rokonság megállapítását, az együvé tartozó családtagok kiválasztását a tudomány fölügyelete alatt a nyelvérzékre bizza. Eszerint nem családosithatók, a melyeket a nyelvérzék rokonoknak tart, de a tudomány nem: pl. *bulgatag* és *bul*, *balog*, *iszákos* és *iszik*, *boglár* és *bog* sat; de viszont azok se rokoníthatók, a melyeknek közös származását a tudomány ugyan földerítette, de a nyelvérzék együvé-tartozásukat föl nem ismeri; pl. *kajsza* és *hajlik*, *tapasztal* és *tapogat*, *lázad* és *lézeng* sat.

Már maga e meghatározás is, de még inkább a hozzá esatolt eme függelék, hogy 'olyan szók mindamellert, a minők *hirtelen*, *képes*, saját alapszavukhoz (*hír*, *kép*) esatolhatók, mert habár a nyelvérzék nem köti őket össze, a legesekélyebb eszmélkedés rávezet erre az etimologiai kapcsolatra, jó részben megnehezítette a szerkesztés dolgát. Meddig terjed a nyelvérzék határa? Hol áll be az eszmélkedés szüksége s mily fokig haladhat ereje, hatása? Oly kérdések, a melyekre, a hány ember, annyi a felelet.

A szerkesztésnek tehát mindenek előtt azzal a kérdéssel kellett tisztába jönnie, hogy oly esetekben, midőn nyelvérzék és eszmélkedés küzdenek egymással s mindegyik a maga jogos követelésével áll elő, melyiknek adjon elsőbbséget, melyiknek a szavára hallgasson. S mi e

kérdés megoldását úgy gondoltuk leghelyesebbnek, ha ily kétes esetekben az adatok vallomását fogadjuk el irányadónak. *Baba* és *báb* egysége mind a nyelvérzék, mind a tudomány szava szerint világos: *Baba*: .docke, *báb*: .puppe, docke (Ball: Magy.-ném. szót.); s mindamellett külön választottuk e két szót, mert egyesítését a talált adatok nem engedték meg; mert míg a *baba* a *puppe* jelentésen kívül kindchen értelemben is járja, a *báb* csakis annyi mint *puppe*. — Hasonlóképp tettünk a *bátya* és *bácsi* szókkal is, noha egységes voltuk kétségtelen, de minthogy *bátya* kiválóan annyi mint: älterer bruder, aztán másodfokban: onkel s csak harmadfokban: natu maior, vetter, addig a *bácsi* adataink szerint csak ez utóbbi jelentésben szerepelt. Ilyenek még egy részről *barka*, más részről *berke*, *birke*; továbbá *cihant*, *cehent*, s ezekkel szemben *csahol*, *cselöl*, *cselög*. Az előbbieket (*barka* és *berke*) a némileg eltérő jelentés, az utóbbiakat (*cihant* és *csahol*) az alaknak, különösen a szókezdő hangnak kissé föltűnő különbsége nem engedték egy mutatószó alá helyezni.

Egyanez alapon, a nyelv vallomásainak alapján, sok oly szót családositottunk, a melyeket a nyelvérzék nem ismer el egybetartozóknak. Így kerültek mint egy családnak tagjai, mint egy közös alapszónak származékai együvé: *balgatag*, *bolyó*, *balyók*, *bolyog*, *bolyong*; mert a nyelvtenyek rá erőszakolják a nyelvérzékre a közös eredetről való meggyőződést. *Balgatag* ugyanis több régi író tanúsága szerint egyértékű ezzel: *bolyongó*; *bolygatag* pedig régi szótáraink szerint annyi mint: absurdus MA. ungerheim, töricht PPBL; s viszont az előbbi annyi mint: absurdus, stolidus, töricht, albern, az utóbbi pedig: erraticus, herumirrend. *Bolyó* és *bolyók*, *balyók* (stolidus, töricht) is eszerint eredetileg ugyanazt jelentik mint: *bolyongó*; tehát a lötebbiekkel egy rokonságba valók. — A nyelvérzék, a ma uralkodó nyelvérzék hasonlóképen elválasztja egymástól a *család*-ot (familie) a *cseléd*-től (dienstbote); s mindamellett szavát nem volt szabad figyelembe vennünk, mert a *család* nemcsak familie, hanem hausgesinde is; s viszont a *cseléd* nem csak dienstbote, hanem familie jelentésben is járja. Így vallja még közös származásúaknak az elmúlt századok hiteles szava például ezeket is: *csiszol* és *csúsz(ik)*, *büszke* és *büz*; *toborzó* és *döbben* s velük együtt még egy jó számot.

Hogy némelyek szerint talán messze is túllentünk a nyelvérzék határain, azt magunk is valószínűnek tartjuk; de a mi nyelvérzékünknek is megvan az a joga, hogy a maga követelését érvényesíthesse. Ehhez járul még, hogy a mi „szemlélkedésünk” egész világos adatok kalauzolása mellett a legtöbb esetben biztosabban haladhatott előre s juthatott kedvezőbb eredményre. Hogy azonban mindamellett nem egyszer tünődve, habozva állottunk meg egy-egy jelenség előtt, a hol a vallomások egy része a nyelvérzék mellett, más része meg ellene tanúskodott, az magától érthető, természetes. Így ma is tétovában vagyunk, nem tudjuk meghatározni, hogy pl. *csöpül*, *csöpüz* és származékaik a *csöpü* vagy a *csép* alá sorozandók-e be; a *csöpü* mellett ugyanis az alak, a *csép* mellett ellenben a jelentés szól.

Az elhelyezés részleteit a későbbi pontok ekként szabályozzák: (12) Az összetételeket szorosán az alapszóhoz kell kapcsolni; tehát ekként: [Alapszó]: **Láb** . . . [Összetételek — ezek kötőjellel vannak egybekapcsolva s az alap- és származékszóktól kis kezdőbetűvel megkülönböztetve]: *álló-láb* . . . *borjú-láb* . . . *fa-láb* . . . *fejetlen-láb* . . . *függő-láb* . . . *galamb-láb* . . . *harang-láb* . . . *mezít-láb* sat. — [Alapszó]: **Lát** . . . [Összetételek]: *által-lát* . . . *elere-lát* . . . *el-lát* . . . *elő-lát* . . . *föl-lát* . . . *fönn-lát* . . . *hosszá-lát* . . . *ki-lát* . . . *látrán-lát* . . . *meg-lát*.

Ha az összetett szók származék-összetételek, mondja tovább az előbbi pont, a származékokhoz kell kapcsolni. Eszerint *fejteltenlábság* mint a *fejtelten-láb*-nak származéka, szorosán ez után következik; hasonlóképen *mezíllábos* a *mezít-láb* után . . . Ugyanígy: *által-lát*: *által-látás* . . . *általlátatlan* . . . *általláthat*: *általláthatatlan*: *általláthatatlanság* . . . *általlábó*. Mind ezek ugyanis nem összetételek, nem *által* + *látás*, *által* + *láthatatlan* sat, hanem képzett szók, az *általláb* cselekvesszónak egyenes vagy közvetett származékai.

A származékok, folytatja a következő 13. pont, az összetételek után és csoportosítás nélkül, egyenkint, szoros betűrendben sorolandók elő. Tehát: **Láb** . . . [összetételek és származékaik] . . . *Lábaeska* . . . *Lábas* . . . *Lábasít* . . . *föl-lábasít* . . . *Lábaslag* . . . *Lábatlan* . . . *Lábbeli* . . . *Lábit*: *Lábitó* . . . *Lábol*: *által-lábol* . . . *el-lábol* . . . *ki-lábol* . . . *mög-lábol*: *meglábolhatatlan* . . . *Lábravaló* . . . Ugyanigy: **Lát** . . . [összetételek és származékaik] . . . *Látás*: *álom-látás* . . . *esoda-látás* . . . *kár látás* . . . *látott-látás* . . . *törvény-látás* . . . *Látat* . . . *Látatlan* . . . *Látd.* *ládd é.* *láddék* . . . *Látdogál*: *mög-látdogál* . . . *Láthatatlan* . . . *Láthatatlan-képen* . . . *Láthatatlanul* . . . *Látható* . . . *Láthatóképen* . . . *Láthatós* . . . *Láthatóul* . . . *Látni-való* . . . *Látó*: *álom-látó* . . . *háztűz-látó* . . . *hús-látó* . . . *igaz-látó* . . . *isten-látó* . . . *messze-látó* . . . *Látós* . . . *Látogat*: *el-látogat* . . . *hozzá-látogat* . . . *környül-látogat* . . . *mög-látogat*: *méglátogatás* . . . *Látogatás* . . . *Látogató* . . . *Látomány* . . . *Látomás*: *szem-látomás*: *szémlátomást* . . . *Látomást* . . . *Látott* . . . *Látsz-ik* . . . *ki-látszik* . . . *mög-látszik* . . . *Látszat* . . . *Látszatos* . . . *Látszomány* . . . *Láttatos* . . . *Láttatósan*.

Az Utasítások ama pontjának, hogy a származékszók szorosan alapszavuk után helyezendők el, természetes következménye, hogy az első- és másodfokú származékok csoportosításában a betűrend szoros követelésétől, mint már fentebb is láttuk, többszörte el kell térnünk. Így pl. *Adóz* mint az *Adó* szónak egyenes származéka ehhez sorozandó s így a betűrend ellenére megelőzi az *Adogat*. *Adomány* származékokat. Ellenben *Bíral*, noha betűrend tekintetében meg kellene előznie a *Bírás*, *Bíratlan*, *Bírdogál*, *Bírható* sat. képzéseket, mégis utánuk áll s mint a *Bíró*-nak származéka *Bírúlkod-ik*, *Bíráskod-ik* sat. társaival együtt a *Bíró* alapszó után következik.

A hangalakok sorrendje legcélszerűbben fokozatos fejlődésük alapján volna megállapítandó: minthogy azonban sok esetben a változás menete meg nem határozható, ebben is a betűrendet követtük. Így: **Pedig** (*kedeeg*, *kedég*, *kedig*, *kedyk*, *kegyeg*, *kegék*, *kegig*, *kegyy*, *kegik*, *kegyét*, *kenig*, *peg'eg*, *pegyy*, *peneg*, *penek*, *penygh*, *penyk*, *tenyk*).

A jelentésre nézve szorosan alkalmazkodtunk ahhoz, a mint az Utasítások megszabják. Nevezetesen minden szó jelentéséhez hozzácsatoltuk a latin és német kitétel: ha szótárainkban megtaláltuk, ezekből, egyébként magunk választottuk ki a megfelelő egyértékéseket. Természetes, hogy ez utóbbi esetben, a hol csak lehetséges volt, a klasszikus kor kitételeit választottuk: de hogy e kornak szókészlete nem elégséges az újabb időkben keletkezett fogalmak kifejezésére, hogy tehát, ha csak körülírással nem akartunk élni, a mi a szabatoság világos kárával járna, a közép és egyházi latin nyelv kitételeit is sokszorta alkalmaztuk, az is magától érthető. Sok esetben azonban még e segédeszköz is elégtelen volt, s némely fogalom magyarázatára meg kellett elégednünk a német kitételrel; pl. *mégszépülés*: *verschönerung*, *das schönerwerden*. Sőt gazdag igeszármazékaink egynémelyikére, kivált az összetételek származékaiban, még a németben se találhattunk alkalmas magyarázó szót: pl. *számadatlanság*, *apáca-szöktető*, *magyaváló* (barack), *esipásítás*, *téesépülődöttség* s hasonlók.

A jelentések osztályozásánál szintén szem előtt tartottuk az Utasítások ama megállapítását, hogy az a jelentés teendő előbbre, a mely régibbnek tartható. Ebben leli magyarázatát, hogy némely ma közdivatos jelentés miért került néha hátra s engedte át helyét egy ma kevésbé vagy nem is ismert jelentésnek. Példák: *Áldomás*: 1) offer, offermahl; 2) mahl, gastmahl; 3) segen; 4) kauftrunk. *Alkú*: 1) passend, geeignet, schicklich, erlaubt; 2) vertrag, übereinkommen. *Baj*: 1) kampf; 2) mühe, plage. *Pazarol*: 1) schlenmen, schwelgen; 2) verschwenden. *Paraszt*: 1) schlicht, gerade; 2) einfach, ungeschmüct; 3) allgemein; 4) Bauer, Landmann; 5) bäurisch, ungebildet sat.

Magától érthető, hogy a jelentések megállapításában első rendben a talált adatok voltak irányadók. A szótárak kitételeit tehát csak akkor vettük figyelembe s iktattuk be az őket megfelelő helyre, ha az idézetek vallomásaival egybevágtak; a hol a szótárak adatai, a mi nagyon számos esetben megtörtént, e tekintetben hiányt tüntettek föl, e hiányokat a megfelelő kitétel

megválasztásával kellően kipótoltuk. A *lakodalom* szónak pl. az adatok tanúsága szerint három jelentése van: 1) lakás, tartózkodás; 2) étkezés, vendégeskedés; s 3) nász, menyekző. Ezek közül a szótárakban csak a 2) található meg: *convivium, symposium* C. *convivium, epulum* MA. PP. A *szőr*-nek a régi példák alapján tizenhárom jelentése állapítható meg: ezek közül Calepinusnál csak *symbolum*, Molnárnál pedig *series, ordo* és szintén *symbolum* van meg. Régi szótárainknak ezenkívül közös hibájuk, hogy sok esetben az idegen szónak csak azon jelentéseit fordították le, a melyekben az illető szó ama nyelvben járatos volt: hogy pedig ez nem mindenkor egyezett meg a mi nyelvünkbeli használattal, az a dolog természetéből következik. Azonban mint el nem hallgatható nyelvtényeket ezeket is föl kellett vennünk s mint különösségeket rendszerint a jelentések végére egy külön osztályba iktattuk. Ilyenek pl. *dedisco: visszatannulok, revoco: hátrahívom* sat. Calepinus fordításai: s természetesen MA. és PP.-nél is föllelhetők.

A szólásokat egyöntetűség s könnyebb áttekinthetőség végett úgy rendeztük el, hogy elsőbben a ragok, aztán a névutók abécé rendben következzenek egymás után; pl. a) *Valamibe* száll. b) *Valakihez* száll. c) *Valakinek* száll. d) *Valakinél* száll. e) *Valamire* száll. f) *Valakit* v. *valamit* száll. g) *Valami alá* száll. h) *Valami ellen* száll. Ugyan csak az áttekintés elősegítése végett a szólás másik tagját, egyik alkotó részét (ige mellett névszó) az egyes ragok csoportjába szintén betűrendben helyeztük el; pl. *vmibe száll: hadba száll: vkinek helyébe száll: lábába szállott bátorsága; magába száll; perbe száll; szembe száll; szivébe száll* sat.

A szólásokat egyes, ritkább esetekben külön nem soroltuk elő, nevezetesen akkor, midőn a külön jelentéskategóriák példái közt úgyszólván helyet találtak (vö. *Bibe, Bir* sat.).

Végül különös figyelmébe ajánljuk az olvasónak az Utasítások ama pontját, mely a szótárhoz csatolandó Függelékről szól. Itt találnak helyet a *keresztnevek* és *népnevezetek*; továbbá a *Szómutató*, a mely szoros abécé rendben mindazon szókat magában foglalja, a melyek külön mutatószókul elő nem fordulnak; nevezetesen az *alakváltozatokat* és mindennemű *összetételeket*, utalva az illető mutatószóra, a mely alatt föllelhetők: pl. *mevet* l. *Nevet*, *négely* l. *Légely*, *szimbora* l. *Cimbora*, *jargal* l. *Nyargal*, *jógejt* l. *Gyógyit*; *mégabrakol* l. *Abrakol*, *mégábráz* l. *2) Ábráz*, *mégábrázol* l. *Ábrázol*, *mégabroncosz* l. *Abracosz*, *mégacéloz* l. *Acéloz*, *mégad* l. *Ad* s így tovább; *szóbeszéd* l. *Beszéd*, *szócsaplár* l. *Csaplár*, *szófodorgatás* l. *Fodor*, *szófogadás* l. *1) Fog*, *szófolyás* l. *Foly*, *szóhallatlan* l. *Hall*, *szóhordozó* l. *Hord*, *szójárás* l. *Jár*, *szómégmásolhatatlan* l. *Más* s így tovább.

Szarvas Gábor, Simonyi Zsigmond *)

szerkesztők.

*) Jegyzet. Az **A, Á, E, É, F, H, I, J, K, M, O, Ö, U, Ü** betűket Simonyi Zsigmond, a **B, C, Cs, D, G, Gy, L, N, Ny, P, R, S, Sz, T, V, Z, Zs** betűket pedig Szarvas Gábor szerkesztette. A ragok, névutók, valamint a kötőszók Simonyi Zsigmond fordításai.

A FORRÁSOK JEGYZÉKE.

Abig. — Abigail historiája. (Irta egy küüllői névtelen.) Debreceni kiadás XVI. száz. (Irva 1560-ban.) — Földolgozta: *Könnye Nándor*.

Ács: BHal. — Ács Mihály. Boldog halál szerke. 2. kiad. Lőcse 1708. — *Könnye Nándor*.

ACsere: Bölcs. — Apáczai Csere János. Bölcsészeti Dolgozatai. Pest 1867. — *Könnye Nándor*.

ACsere: Enc. — Apáczai Csere János. Magyar encyclopaedia. Utrecht 1655. — *Könnye Nándor*.

Adámi: Sprachk. (Adámi: Spr.) — Adámi Mihály. Ausführliche und neu erläuterte Ungarische Sprachkunst. Bécs 1763. (Második kiadás.)

Adámi: Bar. Adámi János. Az igaz, jámbor és tökéletes barátságról való ének. Kolozsvár 1599. — *Könnye Nándor*.

Agend. — Agendarius liber . . . in dioecesi et provincia Strigoniensi. Additae sunt lingua vernacula pie et catholicae exhortationes. Tyrnaviae 1583. — *Könnye Nándor*.

Ágost: Zar. — Ágoston Péter. Mirrhaszedő zarándok. Nszombat 1672. — *Könnye Nándor*.

Alv: Itin. — Alvinezi Péter. Itinerarium Catholicum, azaz nevezetes veszekedés. Debrecen 1616. — *Könnye Nándor*.

Alv: Post. — Alvinezi Péter. Postilla. Kassa 1633—4. — *Könnye Nándor*.

Amade: Vers. — B. Amade László Versei. Pest 1836. — *Simonyi Zsigmond*.

Anonym. — Anonymi Belae regis notarii de gestis Hungarorum liber. (XIII. század. Endlicher kiad. Sangalli 1849. A számok Anonymus fejezteit jelölik.) — *Simonyi Zsigmond*.

Apafi: Vend. — Apafi Mihály. Vendelinusnak a ker. isteni tudományról írott két könyvei. Kolozsvár 1674. — *Könnye Nándor*.

Apoll. — Apollonius chronicája. 1722. — *Könnye Nándor*.

AporC. — Apor codex. A XV. század második feléből. (Kiadva a Nyelvelméltár VIII. kötetében.) — *Turi Mészáros István*.

Apost. — Apostolok méltósága 1521. (Nyelvelméltár VIII. k.) — *Bánóczy József*.

BakosTem. — Bakos Gábor temetésén deklamáltatott magyar versek. Kassa 1666. — *Veres Imre*.

Bal: CsIsk. — Balásfi Tamás. Csepregi iskola. Pozsony 1616. — *Könnye Nándor*.

Bal: Epin. — Balásfi Tamás. Epinicia Benedicto Nagi, alias Soce. Pozsony 1616. — *Könnye Nándor*.

Balassa: Camp. — Balassa Bálint. Campianus Edmondnak tíz okai. Bécs 1607. — *Könnye Nándor*.

Balassa: Ének. — Balassa Bálint énekei. Lőcse 1693. — *Könnye Nándor*.

Balog: Corn. — Balog György. Cornelius Neposnak a görög hadi fejedelmeknek életekről írt könyve. Kassa 1746. — *Könnye Nándor*.

Bar: LPar. — (Baranyi Pál.) Lelki paradicsom. H. n. 1700. — *Könnye Nándor*.

Bar: SzBúcsú. — Baróthi Miklós. A szent búcsú méltósága és hasznai. Kassa 1659. — *Könnye Nándor*.

Barna: Isk. — Barna János. Krisztus iskolája. Nszombat 1714. — *Könnye Nándor*.

Bartha: Krón. — Bartha Boldizsár. Chronica Debreczenben esett dolgokrol. Debrecen 1666. — *Veres Imre*.

Bas: Credo. — Basilius István. Az apostoli credo rövid magyarázatja. Kolozsvár 1568. — *Könnye Nándor*.

Bátai: LPrób. — Bártai B. György. Lelki próbakö. Szeben, 1666. — *Veres Imre*.

Bátai: VTárgy. — Bártai B. Gy. Választottak tárgya. Szeben 1666. — *Könnye Nándor*. *Veres Imre*.

Bat: KTud. — Batizi And. Ker. tudományról való könyvecske. Krakkó 1550. — *Könnye Nándor*.

Bat: Sus. — Batizi A. Susánna históriája. Lőcse 1628. (Irva 1541-ben.) — *Könnye Nándor*.

Báth: Tromb. — Báthori Mihály. Hlangos trombita Debreczen 1664. — *Veres Imre.*

BáthBúcs. — Báthory Gábor Buesuztatója 1613. (Közölve Uj M. Múzeum III. 93—96. A számok az ottani négy lapra vonatkoznak). — *Simonyi Zsigmond.*

BécsiC. — Bécsi codex. XV. század. (1436—1439 közt készült. — A bécsi ndv. könyvtárban. — Kiad. Nyelvelmléktár I. k.) — *Zsilinszky Endre.*

BékHajd. — Békés vármegye Hajdana. (Kiadta Haan Lajos.) — *Veres Imre.*

BékOkl. — Békésmegyei Oklevéltár. (Közreboesájtotta Haan L. és Zsilinszky M. Budapest 1877.) — *Veres Imre.*

Bél: Comp. — Bél Mátyás. Compendium avagy rövid summája az egész keresztény tudománynak. Freylingshausen után. 1713. — *Könnye Nándor.*

Bon: Ritm. — Beniczki Péter. Magyar Ritmusok. Kolozsv. 1670. — *Könnye Nándor.*

Bon: Ritm.² — Beniczki Péter. Magyar Ritmusok. 1700. — *Veres Imre.*

Bes: HÉnek. — Besenyei Jakab. A házasságról való szép ének. Kolozsvár 1580. — *Veres Imre.*

Bothl: Élot. — Gróf Bethlen Miklós önélet-írása. — *Könnye Nándor.*

Bethl: II. RákGy. — G. Bethlen Imre. II. Rákóczi György ideje. Nagyenyed 1829. (Öklevelek 146—196. ll.) — *Veres Imre.*

BethlTám. — Magyarországnak Bethlen Gábor támadásakori állapotjáról egyidejű embernek tanácslása. Ujra nyomatták P. és F. Pozsony 1838. — *Könnye Nándor.*

BeytheA: FivK. — Beythe András. Fives Kónfv. Fíveknek és fáknak nevékről, természetökről. Németujvár 1595. — *Alexics György.*

Boytho: Epist. — Beythe István, Esztendő által való vasárnapi Epistolák. Német-Ujvár 1584. — *Könnye Nándor.*

Boytho: Nom. — Beythe István. Stírpium nomenclator Pannonicus. Antwerp. 1584. — *Könnye Nándor.*

BFaz: Asp. — Bogáthi Fazekas Miklós. Aspasia asszony dolga. Kolozsvár 1591. — *Könnye Nándor.*

BFaz: Assz. — Bogáthi Fazekas Miklós. Az tőkélletes asszonyi állapotokról. Plutarchusból ford. Kolozsvár 1577. — *Könnye Nándor.*

BFaz: Castr. — Bogáthi Fazekas Miklós. A nagy Castriot György históriája. Kolozsvár 1591. — *Könnye Nándor.*

Biró: Angy. — Biró Márton: Angyali szövetség. (Csak első fele van földolgozva). — *Simonyi Zsigmond.*

Biró: Bucs. — Biró Márton Buesuztató. 1728. — *Könnye Nándor.*

Biró: Ékosság. — Biró Márton. Regnum decoris. Ékességnek országa. II. Mária királyné asszonynak fejében tetetett szépség koronája. 1741. — *Simonyi Zsigmond.*

Biró: Micae. — Biró Márton. Micae et spicae evangelico-apostolicae. Győr 1756. (Csak Kreszneries és Mátyás F. adatai vannak átvéve.)

Biró: Osk. — Biró Márton. Kis Oskola 1728. — *Könnye Nándor.*

Biró: Pród. — Biró Márton. Prédikációk. Győr 1761. (Csak részben van földolgozva). — *Simonyi Zsigmond.*

BodC. — Bod codex. (A XVI. század első negyedéből; kiadva Nyelvelmléktár II.) — *Budenz József.*

Bod: KOstr. — Kősziklán épült ház ostroma. Kőcsi Csergő Bálint latin munkája után fordította Bod Péter. (Közöttette Szilágyi S. Lipesében 1866.) — *Könnye Nándor.*

Bod: Lex. — Felsőcsernátoni Bod Péter. A sz. irás értelmére vezérlő magyar Lexicon. Győr 1746. — *Könnye Nándor.*

Bod: Math. — Felsőcsernátoni Bod Péter. Magyar Athénás. Szeben 1766. — *Tári Mészáros István.*

Born: Ének. — Bornemisza Péter. Énekes könyv. Detrekő 1582. — *Ferenczi János.* (Nem a levelek, hanem a lapok száma van idézve; pl. Ca helyett 199, Ch helyett 200. sat.)

Born: Evang. — Bornemisza Péter. Az Evangeliomokból és az Epistolákból való tanuságok. I. rész. Komjáthy és Sempte 1573. — II. rész. Sempte 1574. — III. rész. Sempte 1575. — *Könnye Nándor.*

Born: KTud. — Bornemisza Péter. Négy Könyveske a Ker. hitnek Tudományáról az magyar irás-olvasásnak módjával és szép Imádkozásokkal egyetemben. 3 rész. Sempte 1577. — *Könnye Nándor.*

Born: Pród. — Bornemisza Péter Prédikációk egész esztendőre. Detrekő és Rárbok 1584. — *Könnye Nándor.*

Born: SzJán. — Bornemisza Péter. Ének sz. János látásáról. Debr. XVI. száz. — *Könnye Nándor.*

Bök: Lámp. — Bökényi Filep János. Mennyei Lámpás. Ultraj. 1652. — *Veres Imre.*

Bucs. (Buesuztató) 1728. — *Könnye Nándor.*

Bucs. (Buesuztató) 1738. — *Könnye Nándor.*

C. — Calepinus szótára 1592. — *Valberti Lajos.*

CC. — Codexek.

Cis. — Cisio. Kolozsvár 1592. — *Veres Imre.*

Clus: Stír. — Caroli Clusii Rariorum aliquot Stírpium historia Antwerpen 1583.

CodDipl. — G. Fejér. Codex Diplomaticus (vö. Czinár).

CodPatr. — Codex Diplomaticus Patrius. Hazai okmánytár. Kiadják Ipolyi A., Nagy Imre és Véghegyi D. Győr, Budapest 1865—1880.

Com: Jan. — Amos Comenius. Janua linguae Latinae reserata aurea, in hung. lingua translata per Stephanum Beniamin Szilágyi. Kolozsvár 1673. (Az 1. kiadás 1643.) — *Könnye Nándor.*

Com: Orb. — Amos Comenius. Orbis sensualium pictus trilingvis. 2. kiad. Lőcse 1685. — *Könnye Nándor.*

Com: Vest. — Amos Comenius. Januae linguae Latinae Vestibulum hungarice redditum. Lőcse 1697. (Az 1. kiadás 1643., előszava 1641.) — *Könnye Nándor.*

ComBal. — Comoedia Balassi Menyhért árutatásáról. Abrudbánya 1569. — *Könnye Nándor.*

CompConst. — Compilatae constitutiones regni Transylvaniae. Kolozsvár 1671. — *Veres Imre.*

CornC. — Cornides codex 1510—1521. (Egyetemi könyvtár. Kiadva Nyelvemléktár VII.) — *Bánóczi József.*

CorpGramm. — Corpus Grammaticorum linguae Hungaricae veterum. A régi magyar nyelvészek Erdősitől Tsétsiig. Kiadta Toldy F. Pest 1866. (Tartalma: Jo. Sylvestri Grammatica Hungaro-Latina 1539. 1—78. l. Orthographia Ungarica Cracoviensis 1549. 79—114. l. Alberti Molnár Grammatica Ungarica 1610. 115—290. l. Geleji Katona István Magyar Grammatikája 1645. 291—329. l. Ge. Csipkés Comarini Hungaria Illustrata 1655. 331—402. l. P. Pereszélyi Grammatica L. Ung. 1682. 403—508. l. P. Kövesdi Elementa L. Hung. 1686. 549—584. l. Szönyi Nagy István Magyar Oskolája 1695. 577—604. l. N. Kis de M. Tótfalu Ratiocinatio de Orthographia 1697. 605—660. l. Jo. Ttési Observationes Orthographico-Grammaticae 1708. 661—688. l. Fragmenta de Lingva Hung. 689—712.) — *Jámbor József.*

Csákt: AU. — Csáktornyai Mátyás. Aiax és Ulysses históriája. Kolozsvár 1592. — *Könnye Nándor.*

Csákt: Assz. — Csáktornyai Mátyás. Római főasszonyok perlése. Kolozsvár 1599. — *Könnye Nándor.*

Csan: Ján. — Csanádi Demeter. II. János kir. élete. Debrecen 1571. — *Könnye Nándor.*

Csanaki: Dögh. — Csanaki Máté. A dög-halálról való rövid elmélkedés. Kolozsvár 1634. — *Könnye Nándor.*

Cseh: OrvK. — Cseh Márton. Lovak orvos-ságos könyvecskéje. 2. kiad. Lőcse 1676. (Az 1. kiad. 1656.) — *Könnye Nándor.*

Cseng: Jer. — Csengeri András. Historia Jerusalem veszedelméről. Debrecen 1574. — *Könnye és Veres Imre.*

Cserei: Hist. — Nagyajtai Cserei Mihály. Historia. 1661—1711. (Kiadta Kazinczy G. 1852.)

Cserényi: PersF. — Cserényi Mihály. Historia a persiai fejedelmekről. Kolozsvár 1592. — *Könnye Nándor.*

CsikGy. — Csik, Gyergő leírások Benkő Károly által. Kolozsvár 1853. (Régi okiratokkal.) — *Könnye Nándor.*

CsomaC. — Csoma codex. XVI. száz. középről. (A M. T. Akadémia kéziratárában.) — *Torkos László.*

CsúziCseh: Edom. — Csúzi Cseh Jakab. Edom ostora. Debrecen 1682. — *Könnye Nándor.*

Csúzi: Síp. — Csúzi Zsigmond. Zengedező sípszó. Pozsony 1723. — *Tapodi.*

Csúzi: Tromb. — Csúzi Zsigmond. Evangéliumi trombita. Pozsony 1723. — (Az idézetek *Kresznerics*-ből és *Mátyás Flórián*-ból vannak átvéve.)

CzechC. — Czech codex 1513. (A lapszámok a RMNy. II.k. lapjait jelölik.) — *Könnye Nándor.*

Czegl: BDorg. — Czeglédi István. Barátsági dorgálás. Kassa 1663. — *Veres Imre.*

Czegl: Dág. — Czeglédi István. Dágon ledőlése. Kolozsvár 1670. — *Könnye Nándor.*

Czegl: Enoch. — Czeglédi István. Enochnak Istennel való mindennapi járása. S.-Patak 1669. — *Könnye Nándor.*

Czegl: Japh. — Czeglédi István. Redivivus Japhetke. Kassa 1669. — *Könnye Nándor.*

Czegl: MM. — Czeglédi István. Malach doctor-nak Melach barátjával való pajtársi szóbeszéde. S.-Patak 1659. — *Szarvas Gábor.*

Czegl: ORoml. — Czeglédi István. Az országok romlásáról. Kassa 1659. — *Könnye Nándor.*

Czegl: Sion. — Czeglédi István. Sion vára. S.-Patak és Kolozsvár 1675. — *Könnye Nándor.*

Czegl: Tromf. — Czeglédi István. Egy veres tromfosdit játszó sandal barátomnak megpiricskeltetése. H. n. 1666. — *Kúnos I.*

Czinár. — Czinár Mór. Fejér György Magyarország Okmánytárának (Codex Diplomaticus) betűrendes tárgymutatója.

DBenkő: Flor. — Dálnoki Benkő Márton. Florusnak a római viselt dolgokról írt négy könyve. Kol. 1702. — *Könnye Nándor.*

Dáv: Ist. — Dávid Ferenc. Az egy ő magától való felséges Istenről. Kolozsvár 1571. — *Veres Imre.*

Dáv: Kker. — Dávid Ferenc. Könyvecske az igaz keresztyéni keresztségről. Kolozsvár 1570. — *Veres Imre.*

Dáv: Préd. — Dávid Ferenc. Praedicatiók. Gy.-Fejérvár 1569. — *Könnye Nándor.*

Dáv: Utm. — Dávid Ferenc. Rövid utmutatás az Isten igéjének igaz értelmére. Gy.-Fejérvár 1567. — *Könnye Nándor.*

Dáv: Vall. — Dávid Ferenc. Az egy atya Istennek és az ő sz. fiának igaz istenségekről igaz vallástétel. Kolozsvár 1571. — *Veres Imre.*

Dáv: VDisp. — Dávid Ferenc. A váradai disputatio. „Unitárius írók a XVI. szból.“ Kolozsvár 1870. (1. kiadása 1569.) — *Könnye Nándor.*

DBón: Rószogs. Diószegi Bónis Mátyás. A részegségnek gyűlölséges állapota. Leyden 1649. — *Veres Imre.*

Deák: Bucs. a. — Deák Ferenc. Bucsúztató. 1729. — *Könnye Nándor.*

Deák: Bucs. b. — Deák Ferenc. Bucsúztató. 1733. — *Könnye Nándor.*

Deák: Grád. — Deák Ferenc. Nyoltzadik fok grádics. Kassa 1730. — *Könnye Nándor.*

Deák: KORv. — Deák Ferenc. Közönséges orvosság. Kassa 1733. — *Könnye Nándor.*

DöbrC. — Debreceni codex 1519. körül. (Kiadva Nyelveléktár XI.) — *Szarvas Gábor.*

Debr: Christ. — Debreceni János. Christianus suspirans. Debrecen 1615. — *Könnye Nándor.*

Debr: MCongr. — Debreceni S. János. Militaris congratulatio Com. Bihar. ad St. Boeskaí. Debrecen 1605. — *Könnye Nándor.*

Decsi: Adag. — Baronyai Decsi János. Adagia Graeco-Latino-Ungarica. Bárlfa 1598. — *Könnye Nándor.*

Decsi: SallC. — Baronyai Decsi János. Sallustius Catilinája. Szeben 1596. — *Veres Imre.*

Decsi: SallJ. — Baronyai Decsi János. Sallustius Jugurthája. Szeben 1596. — *Veres Imre.*

DecsiG: DB. — Deesi Gáspár. Historia az Dávid királynak Bethsabeval való vétkérről. II. n. XVI. sz. (Szabó K. 357. sz.) — *Könnye Nándor.*

DecsiG: Pród. — Deesi Gáspár. Az utolsó időkben regnáló bűnökről predikációk. Debrecen 1582. — *Veres Imre.*

DEmb: GE. — Debreceni Ember Pál. Garizim és Elbal. Kolozsvár 1702. — *Könnye Nándor.*

Der: Pród. — Dereeskei Ambrus. Sz. Pál levele a rómaiakhoz, predikációkban. Debrecen 1603. — *Könnye Nándor.*

Dork: ÖÉlet. — Derkai György. Az örök életnek utja. Irta Suequet A. Nagyszombat 1678. — *Könnye Nándor.*

Dóv: Orth. — Dévai Mátyás. Orthographia Hungarica. Krakkó 1549. — *Könnye Nándor.*

Dial. — Dialogus Diophanes és Scotodinos között. — *Könnye Nándor.*

DietaGr. — Dieta Graeciae Sapientum. Item Mimi Publani. Az görög bölcsék szép mondái. Debrecen 1591. — *Könnye Nándor.*

Diósz: Dolib. — Diószegi K. István. A sz. generális gyűlésben lett Deliberatumok. Debrecen 1682. — *Veres Imre.*

Diósz: Tal. — Diószegi K. István. Kiosztott talentum (predikációk.) Debrecen 1679. — *Könnye Nándor.*

DKal: Ker. — Debreczeni Kalocsa János. Isten ajándokával való kereskedés. Debrecen 1693. — *Könnye Nándor.*

DomC. — Domonkos codex 1517. (Sz. Domonkos élete, a Nemz. Múzeumban, kiadva Nyelveléktár III.) — *Vozári Gyula.*

DöbrC. — Döbrentey codex 1508. (A gyulafejevári püspöki könyvtárban, kiadva Nyelveléktár XII.) — *Szulik József.*

Drég: Spoc. — Drégely-Palánki János. Speculum mysticum, Medicina sacra. Kassa 1668. — *Könnye Nándor.*

EgyhRend. — Canones Ecclesiastici. Az egyházi jó rendtartásoknak írott törvényei, Várad 1642. — *Veres Imre.*

EhrC. — Ehrenfeld codex. XV. sz. második negyede. (Bécsben dr. Ehrenfeld Adolfnál: kiadva Nyelveléktár VII.) — *Szarvas Gábor.*

Elm. — (Kopcsányi-Pap Márton.) Tökéletes életre intő Elmélkedések. Bécs 1634. — *Veres Imre.*

Endlicher. — Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana. Edidit Steph. Lad. Endlicher, Sangalli 1849.

Eny: Gizm. — Enyedi György. Gizmunda és Giscardo históriája. Kolozsvár 1624. — *Könnye Nándor.*

EnyF: MSzó. — Enyedi F. János. Mennyei szó a lelki álomból való fel-serkenésről. Várad 1652. — *Könnye Nándor.*

EPhilKözl. — Egyetemes Philologiai Közlöny.

Erasm: Erk. — Erasmus Roterodamus. Az erkölcsnek tisztességes volta. Szeben 1598. — *Könnye Nándor.*

ErdOrszgy. — Erdélyi Országgyűlési emlékek. Szerkeszti Szilágyi Sándor. (Budapest 1875 —) I. *Könnye Nándor* és *Veres Imre.* II. *Veres Imre.*

ErdPorta. — Szalai Á. Erdély és a Porta. 1567—78. Pest 1862. — *Könnye Nándor*

ErdTörtAd. — Erdélyi történelmi adatok. Kiadta gr. Mikó Imre. Kolozsvár 1855.—1862. — *Veres Imre.*

ErdTörtT. — Erdélyország történetára. Kiadják gr. Kemény J. és N. Kovács I. Kolozsvár 1837—1845.

ÉrdyC. — Érdy codex. 1526—1527. (A múzeumi kéziratárban; kiadva Nyelveléktár IV. V.) — *Köpcsényi Sándor Vajdofy Géza, Zsoldos Benő, Veres József.*

ÉrsC. — Érsekújvári codex. 1530—1531. (Az akadémiai kéziratárban; kiadva Nyelveléktár IX. X) — *Idász Gábor, Kulcsár János, Végh Pál.*

Eszth. — Eszter historiája. Kolozsvár 1577. — *Könnye Nándor.*

Esztm. — Galantai gr. Eszterházy Miklós, Magyarország nádora. 1582—1629. (Kiadta Szalay László, Pest 1863—1870.) — *Veres Imre.*

Esztm: Lev. — Eszterházy Miklós gr. Rákóczi György fejedelemnek levelei. Bécs 1645. — *Könnye Nándor.*

Esztp: BSzúz. — Eszterházy Pál hg. A Bold. Szűz képeinek eredete. Nagyszombat 1690. — *Könnye Nándor.*

Esztf: IgAny. — Eszterházy Tamás. Az Igaz Anyaszentegyházról. Irta Hunnius Egyed. Sárvár 1602. — *Veres Imre.*

Évk. — M. T. Akadémia Évkönyvei XIII. k. (30—99. l. „Lorántfi Zs.“ Okmánytár.) — *Kasztner Géza.*

Fabó: Orsz. — Fabó András. Az 1662-ki országgyűlés. Budapest 1873. — *Könnye Nándor.*

Fal: (NB. *Faludi Ferenc munkái az eredeti kiadásokból vannak földolgozva, de a lapszámok könnyebb ellenőrizhetőség céljából Toldy F. kiadásából — 1853. — vannak idézve.*)

Fal: BE. — Faludi Ferenc. Böles Ember. (1. kiad. Pozsony 1778.) — *Kasztner Géza.*

Fal: Const. — Faludi Ferenc. Constantinus Porphyrogenitus. (1. kiad. „Faludi F. Költeményes Maradványai“-ban 1786.) — *Könnye Nándor és Kasztner G.*

Fal: Jegyz. — Faludi Ferenc. Jegyzőkönyv. (1. kiad. a „Költeményes Maradv.“ függelékében 1786.) — *Kasztner G.*

Fal: NA. — Faludi Ferenc. Nemes Asszony (1. kiad. Nagyszombat 1748.) — *Könnye Nándor és Kasztner G.*

Fal: NE. — Faludi Ferenc. Nemes Ember. (1. kiad. Nagyszombat 1748.) — *Könnye Nándor és Kasztner G.*

Fal: NU. — Faludi Ferenc. Nemes Urfi. (1. kiad. Nagyszombat 1771.) — *Könnye Nándor.*

Fal: SzE. — Faludi Ferenc. Szent Ember. (1. kiad. Pozsony 1773.) — *Könnye Nándor és Kasztner G.*

Fal: TÉ. — Faludi Ferenc. Téli Éjtszakák. (1. kiad. Pozsony 1787.) — *Könnye Nándor.*

Fal: UE. — Faludi Ferenc. Udvari Ember. (1. kiad. Nagyszombat és Pozsony I. 1750. II. 1770. III. 1771.) — *Könnye Nándor és Kasztner G.*

Fal: Vera. — Faludi Ferenc. Verses Költemények. (1. kiad. „Faludi F. Költeményes Maradványai“-ban 1786.) — *Könnye Nándor és Kasztner G.*

Fél: Bibl. — Félégyházi Tamás Bibliája (Uj Testamentom.) Debrecen 1586. — *Virányi.*

Fél: Tan. — Félégyházi Tamás. A ker. hitnek részeiről való tanítás. — Debrecen 1583. — *Könnye Nándor.*

FelsőB: UKöls. — Felső-Bányai S. Mihály. A léleknek uti költsége. Utrecht 1651. — *Könnye Nándor.*

Felv: Dics. — Felvinczi György. Az erdélyi protonotaria és cancellaria dicsérete. Kolozsvár 1699. — *Könnye Nándor.*

Felv: SchSal. — Felvinezi György. De conservanda bona valetudine. A Schola Salernitana könyve. Lőcse 1694. — *Könnye Nándor, Jámbor József.*

Felv: Pestis. — Felvinczi Sándor. A pestisről való beszélgetés (8 préd.) Debrecen 1679. — *Könnye Nándor.*

FestC. — Festetics codex. 1494. körül. (A keszthelyi Festetics-könyvtárban; kiadva Nyelvelméltár XIII.) — *Kőhalmi József.*

Forró: Curt. — Forró Pál Curtius históriája Nagy Sándorról. Debrecen 1619. — *Veres Imre.*

FortSzer. — Fortuna. Szerencsének avagy szerencsétlenségnek kereke. Kolozsvár XVI. száz. (Sybillák jövődölése, Szabó K. 350 sz. Csonka, a H. jelzésű lapon kezdődik; pótlásul a 2. kiadás eleje van földolgozva a H3. lapig. Mindakettő a M. Nemz. Múzeumban; I. Magy. Könyvszemle XIII. évf.) — *Simonyi Zsigmond.*

Fr: SzJán. — Fr. Imre: Alamizsnás Sz. János. 1732. — *Könnye Nándor.*

Frank: HasznK. — Frankovics Gergely. Hasznos könyv betegségek ellen. Monyorókerék 1588. — *Könnye Nándor.*

Gér: KárCs. — Géresi: Károlyi család levéltára. — *Alexis György.*

GFris: Arithm. — Gemma Frisius. Arithmetica. Debrecen 1577. — *Veres Imre.*

GKat: Titk. — Geleji Katona István. Titkok titka. Gy.-Fejérvár 1645. — *Könnye Nándor.*

GKat: Gramm. — Geleji Katona István. Magyar grammatikácska. Gy.-Fejérvár 1645. — *Veres Imre.*

GKat: Váls. — Geleji Katona István. Váltság titka I. II. rész. Várad 1645. 1647. — *Könnye Nándor.*

Gosárv: MagyB. — Gosárvári Mátyás. A magyarok bejövéséről. Sic. 1592. — *Veres Imre.*

GömC. — Gömör codex. 1516. (A Nemz. Múzeum kéziratárában; kiadva Nyelvelméltár. XI.) — *Simonyi Zsigmond.*

Göntz: RBab. — Göntz Miklós. A római Babylonnak köfalai (Irta Rodenboreh.) Keresztúr 1619. — *Könnye Nándor.*

Göres: Máty. — Göresönyi A. Históriais ének Mátyás királyról. Debrecen XVI. száz. — *Könnye Nándor.*

GuaryC. — Guary codex 1483? (Az Akadémia kéziratárában: kiadva R. M. Nyelvelmékek IV.) — *Szarvas Gábor.*

Gvad: FNót. — Gvadányi József. Egy falusi nótáriusnak huljai utazása, Pozsony 1790. — *Simonyi Zs.*

Gvad: Gond. — Gvadányi József. A mostan folyó török háborúra célozó gondolatok. Pozsony 1790. (Csak az első 86 lap van kivonatolva.) — *Kúnos Ignác.*

Gvad: Hiat. — Gvadányi József. A világnak közönséges történetje. — Pozsony 1796. — *Kúnos Ignác.*

Gvad: Időt. — Gvadányi József. Unalmas órákban való időtöltés. 1795. — *Kúnos Ignác.*

Gvad: Kár. — Gvadányi József. XII. Károly svéciai király élete. — *Kúnos Ignác.*

Gvad: Lev. — Gvadányi Józsefnek Dónishoz irt levelei. — *Kúnos Ignác.*

Gvad: Nánd. — Gvadányi József. Nándorfelhárv megvétele. Pozsony és Komáron 1790. — *Kúnos Ignác.*

Gvad: NótTest. — Gvadányi József. A falusi nótáriusnak elmékedése, betegsége, halála és testamentoma. Pozsony 1796. — *Kúnos Ignác.*

Gvad: Orsz. — Gvadányi József. A mostan folyó országgyűlés satirico-critikai leírása. Lépese 1791. — *Kúnos Ignác.*

Gvad: Pösty. — Gvadányi József. Pöstyéni főrodés. 1787. — *Simonyi Zsigmond.*

Gvad: RP. — Gvadányi József. Rontó Pálnak és gr. Benyovszky Mörícznak életek. Pozsony 1807. — *Kúnos Ignác.*

Gvad: VLev. — Gvadányi József. Verses levelezés Gv.s Fábían Juliána közt. Pozsony 1798. — *Kúnos Ignác.*

Gyarm: Föl. — Gyarmathi Miklós. Keresztény felelet Monoszka könyve ellen. Debrecen 1598. — *Könnye Nándor.*

GyöngyC. — Gyöngyösi codex. (A XV. sz. első negyedéből. Akadémiai kéziratár; kiadva Nyelvelméktár II.) — *Könnye Nándor.*

Gyöngy: Char. — Gyöngyösi István. Charielia. Buda 1763. (Az 1. kiad. 1700-ban jelent meg.) — *Könnye Nándor. Szarvas Gábor.*

Gyöngy: Cup. — Gyöngyösi István. Cupido. Buda 1772 — *Könnye Nándor.*

Gyöngy: KJ. — Gyöngyösi István. Kemény János. Soprony 1748. (2. kiad. 1763.) — *Könnye Nándor. Szarvas Gábor.*

Gyöngy: MV. — Gyöngyösi István. Murányi Vénus. Buda 1767. (1. kiad. 1664.) — *Könnye Nándor. Freveskay János.*

Gyöngy: Pal. — Gyöngyösi István. Palinodia Hungariae. Buda 1774. (1. kiad. 1695.) — *Könnye Nándor.*

Gyöngy: Phoen. — Gyöngyösi István. Porából megélemedett phoenix. Lőcse 1693. (Szabó K. 1442. sz.) — *Könnye Nándor.*

Gyöngy: RK. — Gyöngyösi István. Rózsa-Koszorú. (Gyöngyösi István Költeményes Maradványai, kiadta Dugonics A. II. k. 1796. — 1. kiad. 1690.)

GyöngyL: KVall. — Gyöngyösi László. A ker. vallás fundamentomi. (Irta Virel M.) Utrecht 1657.

Gyulai: Tánc. — Gynlai Mihály. Tánc jutalma. Debrecen 1681. — *Veres Imre.*

Hajnal: KCég. — Hajnal Mátyás. Kített céger. Pozsony 1640. — *Könnye Nándor.*

Hall: HHist. — Haller János. Hármas história. Kolozsvár 1751. (Irta 1695.) — *Könnye Nándor.*

Hall: Paizs. — Haller János. A békességes tőrés paizsa. Irta Corems J. Csik 1682. — *Könnye Nándor.*

Hall: Tel. — Haller László. Telemakus. Kassa 1758. — *Könnye Nándor.*

Haz. — Hazánk. Történelmi folyóirat, kiadja Aigner L. (Föl vannak belőle dolgozva Rettegi György emlékiratai 1759—1767.) — *Simonyi Zsigmond.*

HB. — Ilalotti beszéd és könyörgés. XIII. sz.

Helt: Bibl. — Heltai Gáspár. Biblia. (I. Kolozsvár 1551. II. 1565. IV. 1552.) — *Könnye Nándor.*

Helt: Canc. — Heltai Gáspár. Cancionale, azaz históriás énekes könyv. Kolozsvár 1574. — *Könnye Nándor.*

Helt: Háló. — Heltai Gáspár. Háló (Hispaniai vadászás.) Irta Gonsalvius R. Kolozsvár 1570. — *Könnye Nándor.*

Helt: Krón. — Heltai Gáspár. Krónika a magyaroknak dolgairól. Kolozsvár 1575. — *Könnye Nándor.*

Helt: Mes. — Heltai Gáspár meséi: Száz fabula Aesopushól s egyebünnen. Kolozsvár 1566. — *Könnye Nándor. Szarvas Gábor.*

Helt: UT. — Heltai Gáspár. Új testamentom. Kolozsvár 1562. — *Könnye Nándor.*

Helt: VigK. — Heltai Gáspár. Vigasztaló könyvecske. Kolozsvár 1553. — *Könnye Nándor.*

Helt: Zoolt. — Heltai Gáspár. Zsoltár. Kolozsvár 1560. — *Könnye Nándor.*

Helt: Aritm. — Ifj. Heltai Gáspár. Magyar Aritmetika. Kolozsvár 1591. — *Veres Imre.*

Hoyd: PCF. — Heyden Sebald. Puerilium colloquiorum formulae. Krakko 1531. — *Könnye Nándor.*

Hofgr. — Hofgreif-féle énekes könyv. Kol. XVI. sz. — *Könnye Nándor.*

Hoffm: Pród. — Hoffmann Pál. Prédikáció gr. Eszterházi László, Ferenc stb fölött. Bécs 1653. — *Könnye Nándor.*

HollPréd. — Hollósi Gottfrid megtéréséről írt prédikáció. Keresztúr 1603. — *Könnye N.*

HorvC. — Horváth codex, 1522. (A N. Múzeumban; kiadva Nyelvmemléktár VI.) — *Simonyi Zsigmond.*

Horv: Bucs. — Horváth Gergely. Búcsúztató. Kassa 1734. — *Könnye Nándor.*

Horv: HÖszt. — Horváth Gergely. Halálának ösztöne. Pozsony 1738. — *Könnye Nándor.*

Horv: Mór. — Horváth Gergely. Mórocz Zsuzsánna. Kassa 1734. — *Könnye Nándor.*

Horv: MulF. — Horváth Gergely. Mulier fortis. Nagyszombat 1728. — *Könnye Nándor.*

Hunn: Trakta. — Hunnius Miklós. Rövid és fundamentomos tracta. Frankfurt 1692. — *Veres Imre.*

Huny: Trója. — Hunyadi Ferenc. História Trója megszállásáról és veszedelméről. Kol. 1631. (1. kiadása 1577-ből való.) — *Könnye Nándor.*

Huny: Trója². — Hunyadi Ferenc. 9. Kiadás. Lőcse 1692. — *Veres Imre.*

Huszt: Aen. — Huszti Péter. Aeneis. Kol. 1624. (Első kiad. 1582.) — *Könnye Nándor.*

Illy: KrÉlet. — Illyés András. A Krisztus Jézus élete. Irta Avancinus M. Nszombat 1690. — *Könnye Nándor.*

Illy: Préd. — Illyés András. Megrövidített ige. Vasárnapi prédikációk. Nszombat 1696. — *Könnye Nándor.*

Illy: SzÉlet. — Illyés András. A keresztyén élet példája vagy tüköre, azaz a szentek élete I—V. Nszombat 1682/3. — *Veres Imre.*

Illy: Kat. — Illyés István. Lelki tej avagy Katekismus. Nagyszombat 1697. — *Könnye Nándor.*

Illyef: BCsTomp. — Illyefalvi István (jezsuita). Bányász esakánynak tompítása. Kassa 1669. — *Könnye Nándor.*

Illyef: Jephtha. — Illyefalvi István. Jephtha históriája. Buchananus Gy. után. Kolozsvár 1597. — *Könnye Nándor.*

Ilosv: NS. — Ilosvai Péter. Nagy Sándor. II. n. XVI. száz. (1. kiad. Debrecen 1574.) — *Könnye Nándor.*

Ilosv: SzPál. — Ilosvai Péter. Szent Pál apostol életéről. Debrecen 1577. — *Könnye Nándor.*

Ilosv: Toldi. — Ilosvai Péter. Toldi M. históriája. Lőcse 1629. (1. kiad. Debrecen 1574.) — *Könnye Nándor.*

Irat: Perk. — Iratosi F. János. Patika szerzős bolt. Irta Perkinsus V. Lőcse 1641. — *Könnye Nándor.*

Istv: Volt. — Istváni Pál. Volter királyfi hist. Debrecen 1574. — *Könnye Nándor.*

Jern. — Jerney. Magyar nyelvkincsek Árpádék korszakából. I.

JesTitk. — Jesnita páterek titkai. Várad 1657. — *Veres Imre.*

JesusSir. — Jesus Sirah könyve. Kol. 1551. — *Veres Imre.*

JordC. — Jordánszky codex. 1516—1519. (Az esztergomi fő székesegyház könyvtárában; kiadva RM. Nyelvmemlékek V. A számok a kiadás lapszámait jelentik.) — *Szarvas Gábor. Szilasi Mária. Vozári Gyula.*

JTársReg. — Regulái a Jesus társaságának. Nszomb. 1681. — *Veres Imre.*

KBártfa. — Bártfai kalendárium 1583. — *Veres Imre.*

KBécs. — Bécsi kalendárium 1572, 1650, 1651, 1652, 1666. — *Könnye Nándor.*

KCsepr. — Csepregi kalendárium 1626, 1635. — *Veres Imre.*

KDebr. — Debreceni kalendárium 1619. — *Veres Imre.*

KGalg. — Galgóci kalendárium 1582. — *Veres Imre.*

KKrakkó. — Krakkói kalendárium 1573. — *Veres Imre.*

KLőcse. — Lőcsei kalendárium 1645, 1649, 1674, 1676. — *Könnye Nándor.* — 1671. *Veres Imre.*

KNagysz. — Nagyszombati kalendárium 1579, 1613, 1621. — *Veres Imre.* — 1658. *Könnye Nándor.* — 1671.

KNagyv. — Nagyvárad kalendárium 1652. — *Könnye Nándor.*

Kák: Ast. — Kákonyi Péter. Astiages és Cyrus históriája. Debrecen 1574. — *Könnye Nándor.*

Kák: Sáms. — Kákonyi Péter. Sámson históriája. Kolozsvár 1579. — *Veres Imre.*

Káldi: Bibl. — Káldi György. Szent Biblia. Bécs 1626.

Kár: Bibl. — Károlyi Gáspár. Biblia. Vizsoly 1590. — *Könnye Nándor.*

Kár: 2Könyv. — Károlyi Gáspár. Két könyv minden országok jó és gonosz szerencséjének okairól. Debrecen 1563. — *Könnye Nándor.*

Kár: Credo. — Károlyi Péter. Az apostoli credonak magyarázatja. Debrecen 1584. — *Könnye Nándor.*

Kár: Hal. — Károlyi Péter. A halálról, feltámadásról és az örök életről. Debrecen 1575. — *Veres Imre.*

Kár: Élet. — Gr. Károlyi Sándor önéletírása 1669. (Szalay L. M. Tört. Emlékei IV. 1865.) — *Könnye Nándor.*

Kász: Kit. — Kászoni János. Rövid igazgatás Magyarország törvényfolyásairól. Irta Kitionich J. Gy.-Fejérvár 1647. — *Könnye Nándor.*

KazC. — Kazinczy codex. 1526, 1529, 1541. (A N. Múzeumban; kiadva Nyelvmemléktár VI.) — *Könnye Nándor.*

- KBodor: HÖszt.** — Kabai Bodor Gellért. Hegyes ösztön a sátánnak angyala. Debrecen 1682. — *Veres Imre.*
- KCsipk: Pápast.** — Komáromi Csipkés György. Pápastaság ujsága. Kolozsvár 1671. — *Veres Imre.*
- KCsipk: Pestis.** — Komáromi Csipkés György. Pestis pestise. 1664. — *Veres Imre.*
- KCsipk: Woll.** — Komáromi Csipkés György. Keresztyn isteni tudomány. Irta Wollebius J. Utrecht 1653. — *Könnye Nándor.*
- KCsipk: SzTük.** — Komáromi Csipkés György. Szomorú esetek tüköre. S.-Patak 1661. — *Veres Imre.*
- Kocsk: ÖtvM.** — Keeskeméti W. Péter Ötvösmesterségről írt könyve. Kiadta Ballagi Aladár. (Archaeol. Értesítő új f. III. k.) — *Szarvas Gábor.*
- Kocsk: Tört.** — Hornyik János. Keeskemét város története, oklevélhárral. 1860—2. — *Könnye Nándor* (II. k.) és *Veres Imre* (IV.).
- Kom: Élet.** — Kemény János önéletírása. (Szalay L. M. Történelmi Emlékek I. 1856.) — *Könnye Nándor.*
- Ker: Préd.** — Keresszegi H. István. A ker. hit ágazatiról való prédikációk tárháza. Debrecen 1640. — *Veres Imre.*
- Koroszt: CsKor.** — Keresztúri Pál. Csecsemő keresztyn. Gy.-Fejérvár 1638. — *Könnye N.*
- Koroszt: FelsKor.** — Keresztúri Pál. Felserdült Keresztyn. Várad 1641. — *Kasztner G.*
- Koroszt: Log.** — Keresztúri Pál. Lelki legelgetés. Nvárad 1649. — *Könnye Nándor.*
- Kéri: Son.** — Kéri Sámuel. Keresztyn Seneca. Latinból ford. Bécs 1594. — *Könnye Nándor.*
- KoszthC.** — Keszthelyi codex. 1522. (A keszthelyi Festetics-könyvtárban; kiadva Nyelvelméltár. XIII.) — *Iványi István.*
- KötMDipl.** — Salamon Ferenc: Két Magyar Diplomata a XVII. szból. Bécs 1867.
- KirBosz.** — Királyi beszélgetéseknek, nem különben: Frantzia Példabeszédeknek őszveszedetése, mely ezelőtt frantzia és német nyelven ki-botsáttatott, mostan pedig a magyarnak hozzáadásával kinyomtatott. Pozsony 1749. — *Simonyi Zsigmond.*
- Kisv: Adag.** — Kis-Viczay Péter: Adagia. Bártfa 1713. — *Szarvas Gábor.*
- Knauz.** — Knauz Ferdinand. Monumenta Ecclesiae Strigoniensis 1874, 1882.
- KolTört.** — Oklevéltár Kolozsvár Története I. kötetéhez. Szerkesztette Jakab Elek. Buda 1870.
- Komár: Imáds.** — Komáromi István. Az úri imádság magyarázatja. Nvárad 1651. — *Veres Imre.*
- Komj: SzPál.** — Komjáthi Benedek. Sz. Pál levelei. Krakó 1533. — *Likavetz János.*
- Konst.** — Constantinápoly várossának leírása. Lőese 1688. — *Könnye Nándor.*
- Kónyi: ÁrtM.** — Kónyi János. Ártatlan mulatóság. — *Kasztner Géza.*
- Kónyi: HRom.** — Kónyi J: Magyar Hadi Román avagy gr. Zrinyi M. vitéz dolgai. Pest 1779. — *Kasztner Géza.*
- Kónyi: VártaM.** — Kónyi J: Várta Mulatóság. — *Kasztner Géza.*
- KopaszszágD.** — Az kopaszszágnak diesireti. 1589. — *Simonyi Zsigmond.*
- Köl: Idv.** — Kölesséri Sámuel. Idvesség sarka. S.-Patak 1666. — *Könnye Nándor.*
- Köl: DobK.** — Kölesséri Sámuel. Halotti beszéd Dobozi Kata fölött. Kolozsvár 1675. — *Veres Imre.*
- KönigsbT.** — Königsbergi Töredék. XIV. század.
- KPap: Evang.** — Kopesányi Pap Márton. Evangéliumok és epistolák. Bécs 1616. — *Könnye Nándor.*
- Kr.** — Kresznerics Ferenc. Magyar Szótár. 1831—2. — (Egyéb rövidítés után arra figyelemztet, hogy az idézet Kresznericsből van átvéve.)
- KrisztL.** — Krisztina Legenda. Szent Krisztina élete a XVI. száz. elejéről. (A N. Múzeumban; kiadva Nyelvelméltár VII.) — *Simonyi Zsigmond.*
- KrizaC.** — Kriza codex 1532. (Az akadémiai könyvtárban; kiadva Nyelvelméltár II.) — *Könnye Nándor.*
- KrucasB.** — Krucsa Márton fölötti bucsuzató. 1733. — *Könnye Nándor.*
- KTör: Assz.** — Kolosi Török István. Az asszonyi nem diesirete. Lőese 1655. (1. kiad. Kol. 1630.) — *Könnye Nándor.*
- KTör: SzJán.** — Kolosi Török István. A sz. János ev. historiája. Irta Reuchlin. — A világi emberek bolondságán való siralom. Irta Marsilius Ficinus. Kolozsvár 1635. — *Könnye Nándor.*
- KulesC.** — Kulesár codex. 1539. (N. Múzeum; kiadva Nyelvelméltár VIII.) — *Király Pál.*
- Kules: Evang.** — Kulesár György. Postilla, azaz Evangéliumoknak magyarázatja. A.-Lindva 1574. — *Könnye Nándor.*
- Kules: HKész.** — Kulesár György. A halálra való készületről. A.-Lindva 1573. — *Könnye Nándor.*
- Kules: Vetok.** — Kulesár György. Az ördögnek a penitenciatartó bűnössel való vetekedéséről. A.-Lindva 1573. — *Könnye Nándor.*
- Ladányi: Bucs.** — Ladányi Elek. Bucsúztató. Kassa 1735. — *Könnye Nándor.*
- Ladányi: Decr.** — Ladányi Elek. Inevitable decretum. Kassa 1735. — *Könnye Nándor.*

Land: UjSegits. — Landovics István. Uj segitség (prédikációk). Nagyszombat 1689. — *Könyve Nándor.*

LányiC. — Lányi codex. 1519. (Akadémiai kézirat; kiadva Nyelvelméltár VII.) — *Könyve Nándor.*

Laskai: Lips. — Laskai János. A polgári társaság tudományáról. Irta Lipsius Justus. Bártfa 1641. — *Könyve Nándor.*

László: Petr. — László Pál. Petrarca a szerencséről. Kassa 1720. — *Könyve Nándor.*

Laur: LViad. — Laurentius. Lelki viadalom. Pozsony 1722. — *Könyve Nándor.*

Lép: FTük. — Lépes Bálint. A halandó emberi nemzet fényes tüköre. Prága 1616. — *Könyve Nándor.*

Lép: PTük. — Lépes Bálint. Pokoltól rettentő tükör. Prága 1617. — *Veres Imre.*

Let: Hitág. — Lethenyi István. A sz. írásbeli hitünk ágai. Irta Hutter Lénárt. Csepreg 1635. — *Könyve Nándor.*

LevT. — Magyar Leveles Tár. I. Négy száz magyar levél 1504—1560. Közli Szalay Á. 1861. — *Könyve Nándor.* — II. Magyar hölgyek levelei 1515—1709. Közli Deák Farkas. 1879. — *Munkácsi Bernát. Szarvas Gábor.*

LibEleg. — Libellus elegantissimus. Igen szép könyvecske, mely szép Catonak neveztetik, az jó életnek oktatásáról. 3. kiad. Kol. 1620. (1. kiad. 1591.) — *Könyve Nándor.*

Lipp: Cal. — Lippai János. Calendarium oeconomicum. Nszombat 1662. — *Könyve Nándor.*

Lipp: PKert. — Lippai János. Pozsonyi kert. I. Virágos kert Nagyszombat 1664. II. Veteményes kert. Bécs 1664. III. Gyümölcsös kert. Bécs 1667. — *Könyve Nándor.*

Liszny: Krón. — Lisznai Kovács Pál. Magyarok krónikája. Debr. 1692. — *Könyve Nándor és Veres Imre.*

Liszi: Márs. — Liszi László. Magyar Márs. Bécs 1653. — *Veres Imre.*

MA. — Molnár Albert. Dictionarium Ungarico-Latinum. Norimberga 1604. Rendszerint a bővített 3. kiadás értendő. Heidelberg 1621. (A német fordítások az 1708.-i kiadásból valók.)

MAI. — Molnár Albert. Dictionarium Latino-Ungaricum. Norimberga 1604.

MA: Bibl. — Molnár Albert. Szent Biblia. (Károlyi Bibliájának 2. kiadása) Hanau 1608. (*Magy.* — Magyarazatok a biblia előtt.) — *Könyve Nándor.*

MA: SB. — Molnár Albert. Discursus de Summo Bono. Irta Ziegler Gy. Lőcse 1630. — *Könyve Nándor.*

MA: Scult. — Molnár Albert. Jubiléus esztendei prédikáció. Irta Scultetus A. Oppenheim 1618. — *Könyve Nándor.*

MA: Tan. — Molnár Albert. A ker. religióra való Tanítás. Irta Calvinus J. Hanau 1624. — *Könyve Nándor.*

MA: Zsolt. — Molnár Albert. Szent Dávid Zsoltárai. Várad. 1654. (1. kiad. Herborn 1607.) — *Könyve Nándor.*

Mad: BHal. — Madarász Márton. A jó vagy kegyes élet és boldog halál. Irta Senners D. Lőcse 1643. — *Könyve Nándor.*

Mad: Evang. — Madarász Márton. Vasárnapi evangeliomokból való szent elmékedések. Irta Meisner Boldizsár. Lőcse 1635. — *Könyve Nándor.*

Magy: Nád. — Magyar István. Halotti beszéd gr. Nádasdy F. fölött. Keresztúr 1604. — *Könyve Nándor.*

Major: Szót. — Major Márton. Latin-magyar szótár 1647. — *Könyve Nándor.*

Marg: Imáds. — Margitai Péter. A mindennapi imádságnak magyarazatja. Debrecen 1616. — *Könyve Nándor.*

MargL. — Margit legenda. 1510. (A N. Múzcumban; kiadva Nyelvelméltár VIII.) — *Barna Ferdinánd.*

Martonf: SzHist. — Martonfalvi György. Szent historia. Debrecen 1681. — *Veres Imre.*

Matkó: BCsák. — Matkó István. X. ut Tők könnynek eltépése, avagy Bányászesakány. S-Patak 1668. — *Könyve Nándor.*

Matkó: HRoml. — Matkó István. Fővényen épített ház romlása. Szeben 1666. — *Könyve Nándor.*

MedLat. — (Wendelinus Marcus Fridericus.) Medulla Latinitatis. Gyulafehérvár 1646. — *Kúnos Ignác.*

Megy: Bayle. — Medgyesi Pál. Praxis pietatis. Irta Bayle Lajos. Debr. 1636. — *Könyve Nándor.*

Megy: Cowp. — Medgyesi Pál. Hét napoki együtt beszélgetése egy keresztyén és egy pápista catholicusnak. Irta Cowper Vilmos. Debrecen 1637. — *Könyve Nándor.*

Megy: Dial. — Medgyesi Pál. Dialogus politico-ecclesiasticus az presbyteriumról. Bártfa 1650. — *Könyve Nándor.*

Megy: 3Jaj. — Medgyesi Pál. Erdély s egész magyar nép hármias jajja. S.-Patak 1653. — *Könyve Nándor.*

Megy: 6Jaj. — Medgyesi Pál. Magyarok hatodik jajja. Sárospatak 1660. — *Könyve Nándor.*

Megy: SzAÖröme. — Medgyesi Pál. Szent atyák öröme. Gy.-Fejérvár 1640. — *Könyve Nándor.*

Megy: Szöv. — Medgyesi Pál. Égő szövétnek. Gy.-Fejérvár 1645. — *Könnye Nándor.*

Mel: ATam. — Melius Péter. Az Arany Tamás tévelygéseinek meghamisítási. Debrecen 1562. — *Könnye Nándor.*

Mel: Ének. — Melius Péter. Igaz sz. írásból kiszedett ének. Debr. 1570. — *Könnye Nándor.*

Mel: Herb. — Melius Péter. Herbarium. Kolozsvár 1578. — *Veres Imre.*

Mel: Jób. — Melius Péter. A Sz. Jób könyvének fordítása. Várad 1565. — *Könnye Nándor.*

Mel: Préd. — Melius Péter. Christus közbenjárásáról való prédikációk. Debr. 1561. — *Könnye Nándor.*

Mel: Sám. — Melius Péter. Sámuel könyvei és királyok könyvei. Debr. 1565. — *Alexis György.*

Mel: SzJán. — Melius Péter. Sz. János jelenésének magyarázata. Várad 1568. — *Könnye Nándor.*

MosésK. — Mesés könyveeske. Németből ford. Lőse 1629. — *Könnye Nándor.*

MF. — Mátyás Flórián. Nyelvtörténeti szótárkísérlet. Pest és Pécs 1868—1871. (Egyéb rövidítés után arra figyelmeztet, hogy az idézet onnan van átvéve.)

MHeg: BTan. — Mikolai Hegedűs János. Biblia Tanui. Utrecht 1648. — *Könnye Nándor.*

MHeg: Preb. — Mikolai Hegedűs János. Lelki prebenda. Utrecht 1648. — *Veres Imre.* — 2. kiadás Szében 1665. — *Könnye Nándor.*

MHeg: TOszl. — Mikolai Hegedűs János. A menyői igazság tüzes oszlopa. Irta Grosse S. Utrecht 1648. — *Veres Imre.* — 2. kiad. Szében 1665. — *Könnye Nándor.*

Mih: ÖrökÉ. — Mihálykó János. Az örök életéről való könyveeske. Irta Zader J. Bártfa 1603. — *Könnye Nándor.*

Mik: MulN. — Mikes Kelemen. Mulatságos Napok. (Franciából átdolgozva 1745. Kiadta Abafi L.) — *Simonyi Zsigmond.*

Mik: TörL. (Mik: TLev.) — Mikes Kelemen. Törökországi Levelek. (1717—1758. Kulesár István 1794-ki kiadása.) — *Könnye Nándor. Szarvas Gábor.*

Misk: AnglInd. — Miskolczy C. Gáspár. Angliai independentismus. Utrecht 1654. — *Könnye Nándor.*

Misk: VKert. — Miskolczy Gáspár. Egy jeles vadkert. Irta Franzius F. Lőse 1702. — *Könnye Nándor.*

Misoc: Progn. — Misocacs Vilhelm. Prognosticon. Kol. 1578. — *Könnye Nándor.*

MNyil: Irt. Melotai Nyilas István. A mennyei tudomány szerint való Irtovány. Debr. 1617. — *Könnye Nándor.*

MNyil: Zsolt. — U. a. Szent Dávid 20-ik zsoltárának magyarázata. Kassa 1620. — *Könnye Nándor.*

Moln: Bucs. — Molnár András. Búcsúztató. Kassa 1733. — *Könnye Nándor.*

Moln: Ut. — U. a. Legigyenesebb út . . . Kassa 1733. — *Könnye Nándor.*

Moln: JÉpül. — Molnár János. A régi jeles épületekről. Nagyszombat 1760. — *Szarvas Gábor.*

Moln: Term. — Molnár János. A fisikának eleji. A természetiokről hat könyv. Pozsony és Kassa 1777.

MolnF: LTárh. — Molnár Ferenc. Lelki tárház. Lőse 1692. — *Veres Imre.*

Mon: Apol. — Monoszlai András. Apologia. Nszombat 1588. — *Könnye Nándor.*

Mon: Képt. — Monoszlai András. A képek tiszteletéről. Nszombat 1589. — *Könnye Nándor és Schleiningcr.*

MonIrók. — Monumenta Historica: Irók. III. (Veranesics A. Memoria rerum; és Landorfejrívár elveszésének oka.) *Szarvas G.* — XI. (AporP. Metamorphosis Trans. stb.) *Veres Imre.* — VIII. (Rozsnyai D. tört. maradv.) XV. XVIII. (Tökölly J. naplója 1693—4. és 1676—8.) *Kasztner Géza.*

MonOkm. — Monumenta Historica: Okmánytár.

MontME. — Monumenta Historica. Török-magyarokori történelmi emlékek. (Kiadta a M. T. Akadémia.) — *Kasztner Géza.* — (I. II.) *Alexis Géza.*

MTolv: Aritm. — Menyői Tolvaj Ferenc. Az arithmetiának mestersége. Kol. 1698. (1. kiad. 1675.) — *Könnye Nándor.*

MünchC. — Müncheni codex. 1466. (A müncheni udvari könyvtárban; kiadva Nyelvelméktár I.) — *Simonyi Zsigmond.*

Nad: Kort. — Nadányi János. Kerti dolgoknak leírása. Irta Mizáld A. Kol. 1669. — *Könnye Nándor.*

NádC. — Nádor codex. 1508. (Az egyetemi könyvtárban. Toldy kiad. 1857.) — *Kürsz Antal.*

Nagyari: Orth. — Nagy-Ari Benedek. Orthodoxus Christianus; Igaz vallásn keresztényén. Várad 1651. — *Veres Imre.*

Nagyb: HunyJ. — Nagybankai Mátyás. Historia Hunyady Jánosról. Debr. 1574. (1. kiad. Kol. 1570.) — *Könnye Nándor.*

Nagyb: Józ. — Nagybankai Mátyás. Historia Jákob fiáról Józsefről. Kolozsvár 1580. — *Könnye Nándor.*

NagyszC. — Nagyszombati codex. 1512—1513. (Az esztergomi káptalan nagysz. könyvtárában; kiadva Nyelvelméktár III.) — *Komáromy Lajos.*

Nán: SzűT. — Nánási L. István. Szű titka. Kol. 1670. — *Könnye Nándor.*

NémGl. — Németújvári Glosszák. Egy német-újvári latin codex sorközi és lapszéli magyar jegyzetei. (Kiadva: Magyar Könyvszemle 1883.) — *Simonyi Zsigmond.*

Nógr: IdvK. — Nógrádi Mátyás. Idvesség Kapuja. Kol. 1672. — *Könnye Nándor.*

Nom. — Nomenclatura seu dictionarium Latino-Germanicum. Nunc denuo adiectum idioma hungaricum. Szeben 1629. — *Könnye Nándor.* (Az 1641-ki 2. kiadásból idézettek Kreszneriesből vannak átvéve.)

NótPM. — A peleskei nótárius pokolba-metele. Basel 1792. — *Simonyi Zsigmond.*

Nyirkállai. — Nyirkállai Tamás, Mátyás király udvari kancellárjának 1484. körül összeirt udvari fogalmazvány-mintái közt szétszórt magyar kifejezések. (A kézirat a pécsi püspöki könyvtárban. Szótárunk Kovachich M. Gy. „Formulae Solennes Styli“ 1799-ben megjelent munkájából idézi.)

NyKözl. — Nyelvtudományi Közlemények. Kiadja a M. Tud. Akadémia Budapest 1862—1888.

Nyr. — Magyar Nyelvőr. Szerk. és kiadja Szarvas Gábor. Budapest 1872—1888. — I.—X. *Simonyi Zsigmond.* — XI.—XVI. *Jámbor József.*

Offic. — Officium. B. Mariae. Szűz Mária zsolozmája. Nszombat 1662. (1. kiadás 1643.) — *Könnye Nándor.*

Ompr: GonAssz. — O[r]mpruszt Kristóf. Gonosz asszonyok. Bécs 1550—1552. — *Könnye Nándor.*

Ónadi: Számv. — Ónadi János. Practici algorithmi. Számvetés tudománya. Kassa 1693. — *Könnye Nándor.*

Orczy: KöltH. — Költeményes Holmi egy nagyságos elmétől [b. Orczy Lőrincétől]. Kiadta Révai Miklós. Pozsony 1787. — *Simonyi Zsigmond.*

Orczy: KöltSz. — Két nagyságos elmének Költeményes Szüleményi [b. Orczy Lőrincé és Baresayé]. Kiadta Révai M. Pozsony 1789. — *Simonyi Zsigmond.*

Otr: Besz. — Otrokoeci Flóris Ferenc. Idvesség beszélgetések. Kolozsvár 1683. — *Könnye Nándor.*

Otr: Róma. — Otrokoeci Flóris Ferenc. Róma Istennek szent városa. Nagyszombat 1698. — *Veres Imre.*

Otr: Tökéli. — Otrokoeci Flóris Ferenc. Isten előtt járóknak Tökéletessége. Nagyszombat 1699. — *Könnye Nándor.*

Ozor: Christ. — Ozorai Imre. De Christo et ejus ecclesia. Krakkó 1535. — *Könnye Nándor.*

ÖtvMest. — Az Ötves Mesterségről való vetélkedés. 1716. (Kiadva Egy. Philol. Közl. VIII. — *rsz. versszak.*) — *Simonyi Zs.*

PP. — Pápai Páriz Ferenc. Dictionarium hungarico-latinum. Lőcse 1708. (A német fordítások a későbbi kiadásokból valók.)

PPl. — Pápai Páriz Ferenc. Dictionarium latino-hungaricum. Lőcse 1708.

PPBl. — Pápai Páriz Ferenc szótárának Bodféle bővített kiadása. Szeben 1767. (A csillag mindig azt a latin cikket jelöli, melyből az idézet van véve.) — *Jámbor József* és *Szarvas Gábor.*

PP: PaxA. — Pápai Páriz Ferenc. Pax Animae, azaz a lélek ességéről. Franciául irta Molinaeus P. Kolozsvár 1680. — *Könnye Nándor.*

PP: PaxC. — Pápai Páriz Ferenc. Pax Corporis: az emberi test nyavalyáiról. Kolozsvár 1690. — *Könnye Nándor.* (Az *olaj* szó összetételeit az 1774-i kiadásból közölte *Csapodi István.*)

Páp: KesKÜt. — Pápai Páriz Imre. Keskeny út. S.-Patak. 1662. (1. kiadás Utrecht 1647.) — *Könnye Nándor.*

Paskó: ESir. — Paskó Kristóf. Erdély pusztításáról irt siralom. Szeben 1663. — *Veres Imre.*

Pataki: Reg. — Pataki István. Ez világ dolgainak igazgatásának mestersége, száz regulák. Latinból ford. Kolozsvár 1681. — *Könnye Nándor.*

Pathai: Sacr. — Pathai István. A sakramentokról. Gy.-Fejérvár 1643. — *Könnye Nándor.*

Pázm: Fel. — Pázmány Péter. Felelet Magyarinak az orsz. roml. Nagyszombat 1603. — *Könnye Nándor.*

Pázm: Imáds. — Pázmány Péter. Keresztyéni imádságos könyv. (1. kiadás 1606. Földolgozva az 1631-i kiadás van.)

Pázm: Kal. — Pázmány Péter. Kalauz. Pozsony 1613. — *Veres Imre.*

Pázm: KT. — Pázmány Péter. Kempis Tamásnak a Krisztus követéséről irt négy könyve (1. kiadása 1604-ben jelent meg.) — *Bánózei József.*

Pázm: LuthV. — Pázmány Péter. Lutheristák Vezetője. Bécs 1627. — *Jámbor József.*

Pázm: Préd. — Pázmány Péter. Vasárnapi és inepi prédikációk. Pozsony 1636. — *Veres Imre.*

Pázm: 5Lev. — Pázmány Péter. Alvinezi Péterhez irtott öt szép levél. Pozsony 1609. — *Kiss Ignác.*

Pécsi: Hének. — Pécsi János. Oeconomia coniugalis. Az házások életiről való ének. Kolozsvár 1580. — *Könnye Nándor.*

Pécsi: Ágost. — Pécsi Lukács. Sz. Ágoston elmélkedései. Nagyszombat 1591. — *Veres Imre.*

Pécsi: SzűzK. — Pécsi Lukács. Keresztyén szűzeknek tisztességes koszorúja. Nszombat 1591. — *Veres Imre.*

Pécsv: Fel. — Pécsvárdi Péter. Felelet Pázmány P. két könyveeskéjére. Debrecen 1629. — *Könnye Nándor.*

PeerC. — Peer codex. XVI. század elejéről. (Nemz. Múzeum; kiadva Nyelvelméltár II.) — *Volf György.*

PéldK. — Példák könyve. 1510. (A budapesti Egyetem könyvtárában; kiadva Nyelvelméltár VIII. k.) — *Bánóczy József.*

PeroszI: Gramm. — Pereszlényi P. Grammatica linguae Hungaricae. Nszombat 1682. (Ujra kiadva Corp. Gramm.-ban.) — *Könnye Nándor.*

Perny: LF1. — Osztopányi Pernyeszi Zsigmond. Leiki flastrom. Kolozsvár 1678. — *Könnye Nándor.*

Posti: Fab. — Pesti Gábor. Aesopus Fabulái. Bécs 1536. — *Simonyi Zsigmond.*

Posti: Nom. — Pesti Gábor. Nomenclatura sex linguarum. (Az 1. kiad. 1538-ban jelent meg Bécsben. Földolgozva a 2. 3. 4. kiadás van, 1550, 1561, 1568.) — *Könnye Nándor.*

Posti: NTTest. — Pesti Gábor. Novum Testamentum seu quatuor evangeliorum volumina. Bécs 1536. — *Könnye Nándor.*

Pesty. — Pesty Frigyes. Magyarország helynevei. Budapest 1888.

Pethő: Krón. — Pethő Gergely. Magyar krónika. Bécs 1660. — *Könnye Nándor.*

Petki: Virt. — Petki János. A virtus és voluptas vetekedése. Silius Italicus után. Kol. 1610. — *Könnye Nándor.*

PhilFl. — Z. Sz. J.: Igaz barátságunk tükrö, melyben megirattatik Philosthenes és Florentinának hűség szerelmek. Buda 1785. — *Könnye Nándor.*

PHorv: Apol. — Petricsévi Horváth Ferenc. Apologia fratrum Unitariorum. Kolozsvár 1700. — *Könnye Nándor.*

Poonit. — Poenitentiának tükrö. Németből ford. Bécs 1665 (1. kiadás Bártfa 1626.) — *Könnye Nándor.*

Pont. — Pontianus császár históriája. Bécs 1573. — *Könnye Nándor.*

Pós: GBot. — Pósházi János. Göresös bot. S.-Patak 1668. — *Kúnos Ignác.*

Pós: Igazs. — Pósházi János. Igazság istáppja. S.-Patak 1669. *Veres Imre* és *Könnye Nándor.*

Pós: Válasz. — Pósházi János. A három kérdésre adott választételnek megerősödése. II. n. 1666. — *Veres Imre.*

Pós: Votétk. — Pósházi János. Kis Imre jesuita páterrel való vételkedés. II. n. 1666. — *Veres Imre.*

PozsC. — Pozsonyi codex 1520. (Kiadva Nyelvelméltár XIII.) — *Marczali Henrik.*

PractArithm. — Practica arithmetica, azaz számvető tábla Nagyszombat 1709. (1. kiad Debrecen 1611.) — *Könnye Nándor.*

Prág: Serk. — Prágai András. Fejedelmek serkentő órája. Irta Gvevara A. Bártfa 1628. — *Veres Imre.*

Radv: Csal. — Radvánszky J. Magyar Családélet és háztartás. — *Turi Mészáros István. Alexics György.*

Rák: Art. — Rákóczi Ferenc. Hadi artikulások. 1705. — *Könnye Nándor.*

RákF: Lov. — II. Rákóczi Ferenc Levéltára. (Archivum Rákócianum. Kiadta a M. T. Akadémia.) — *Könnye Nándor.*

Rák: Manif. — II. Rákóczi Ferenc Manifestuma. Nszombat 1704. — *Könnye Nándor.*

RákGy: Lev. — A két Rákóczy György Levelezése. Szerkesztette Szilágyi Sándor. — *Szarvas Gábor.*

RejtLev. — Rejtelmes Levelek I. Rákóczi György korából. Közli Ötvös Ágoston. Kolozsvár 1848.

RendÉl. — G. C. J.: Rendes élet példája. Lőse 1674. — *Veres Imre.*

Rim: Ének. — Rimai János istenes énekei. Lőse 1693. — *Könnye Nándor.*

RMK. — Régi Magyar Költők Tára. Közzéteszi Szilágyi Áron. I–V. köt. Budapest 1877-től. — *Alexics György.*

RMNy. — Régi Magyar Nyelvelmékek. Kiadta a M. Tudós Társaság; szerk. Döbrentei Gábor (A II. és III. szám ezen köteteknek második felét jelenti, mely az okiratokat foglalja magában.) — *Könnye Nándor. Jámbor József.*

Rumy: Mon. — Monumenta Historica. Kiadta Rumy. — *Veres Imre.*

Salánki: CladTurc. — Salánki Gy. Historia Cladis Turcicae... A nádudvari török veszedelem históriája. Kolozsvár 1581. — *Veres Imre.*

SalMark. — Salamon királynak Markalffal való tréfabeszédek. Monyorókerék 1591. (1. kiad. Kol. 1577.) — *Simonyi Zsigmond.*

Sall: Vár. — Sallai István Jó nemes Várnak gyenge orvoslása. Pozsony 1630. — *Könnye Nándor.*

Sam: Cer. — Samarjai János. A helv. ecelesiák ceremonijokról. Lőse 1636. — *Könnye Nándor.*

Sam: Harm. — Samarjai János. Magyar harmonia az Aug és Helv. confessio közt. Pápa 1628. — *Könnye Nándor.*

Sámb: 3Kérd. — Sámbár Mátyás. Három idvességes kérdés. Nagyszombat 1661. — *Kúnos Ignác.*

Sámb: 3Fel. — Sámbár Mátyás. A három idv. kérdésre a Calvinista tautók mint felelnek. Kassa 1667. — *Kúnos Ignác.*

Sámb: Isp. — Sámbar Mátyás. Orvosló ispó-
tály. H. n. 1664. — *Könyve Nándor.*

SándorC. — Sándor codex. A XVI. száz. első
negyedéből. (Az egyetemi könyvtárban; kiadva
Nyelvelmélktár II.) — *Szarvas Gábor.*

Sárp: Noe. — Sárpatoki N. Mihály. Noé
bárkája. Kol. 1681. — *Könyve Nándor.*

SBalog: TemK. — Sélyei Balog István. Tem-
ető Kert. Halotti prédikációk. Várad 1655.
— *Könyve Nándor.*

SI. — Sándor István. Toldalék a magyar-
deák Szókönyvhöz. Bécs 1808.

Sib: VigK. — Sibolthi Demeter. Vigasztaló
könyvecske. Galgóe 1584. — *Veres Imre.*

Sim: Evang. — Evangeliomok magyarátja.
Simon Pál deák postillájából ford. Bártfa 1608.
— *Könyve Nándor.*

SK. — Simai Kristóf. Végtagokra szedett szótár.

Soós: Post. — Sóvári Soós Kristóf. Postillák
azaz epistoláknak magyarátja. Bártfa 1598.
— *Könyve Nándor.*

Sylv: UT. — Sylvester János. Uj testamen-
tom. Sárvár 1541. — *Könyve Nándor.*

Szakácsmest. — Szakácsmesterségnek könyvecské-
je. Nagyszombat 1785. (L. M. Nyelvőr IX.)

Szal: Krón. — Szalárdi János. Siralmas magyar
Krónika. XVII. száz. (Kiadta Kemény Zs. Pest
1853.)

Szal: Vigaszt. — Szalárdi Miklós. Vigasztaló
szók észleli harc. Gy.-Fejérvár 1643. — *Veres Imre.*

Szár: Cat. — Szárászi Ferenc. Catechesis
(Palatinatusi) fordítása. (1604.) — *Veres Imre.*

Szathm: Cent. — Szathmár-Némethi Mihály.
Halotti Centuria. Kol. 1683. — *Könyve Nándor.*

Szathm: Dom. — Szathmár-Némethi Mihály.
Dominica. Kolozsvár 1675. — *Könyve Nándor.*

SzBodó: Sódics. — Szentmártoni Bodó János.
A só dicsérete. Ácsmesterek dicsérete. Lőcse
1647. — *Veres Imre.*

SzCsere: Conf. — Szenczi Csere Péter. Con-
fessio fidei christiana. 1616. — *Könyve Nándor.*

SzCsomb: Utleir. — Szepsi Csombor Márton.
utazásainak leírása. Kassa 1620. — *Könyve Nándor.*

SzD. — Baróti Szabó Dávid. Kised szótár.
Kassa 1792.

SzD: MVir. — Baróti Szabó Dávid. A Magyar-
ság Virági. Komárom 1803. — *Szarvas Gáborné.*

Szeg: Aqu. — Szegedi János. Aquila. Sas-
keselyő. Nagyszombat 1736. — *Könyve Nándor.*

Szeg: Theoph. — Szegedi Lőrinc. Theophania
azaz: isteni megjelenés. Debr. 1575. — *Könyve
Nándor.*

Szék: Krón. — Székely István. Krónika ez
világnakjeles dolgairól. Krakkó 1559. — *Veres Imre.*

Szók: Zsolt. — Székely István. Zsoltár könyv.
Krakkó 1548. — *Veres Imre.*

Szék: Okl. — Székely Oklevéltár. Szerkesztette
Szabó Károly Kolozsvár 1872—6. (Két kötet).
— *Könyve Nándor.*

Szeneci: RészPoh. — Szenczi A. Pál. Részec-
sek jajos pohara. Debr. 1682. — *Veres Imre.*

Szentiv: Verseng. — Szentiványi Márton.
Négy rövid első könyvecskék a hitben támadott
versengésekről. Nagyszombat 1702. — *Könyve
Nándor.*

Szentm: Kalm. — Szentmártoni Bodó János.
A kalmárok dicsérete. Lőcse 1690. — *Könyve
Nándor.*

Szentm: TFü. — Szentmártoni Bodó János.
A tékozló fiú históriája. A vasról való ének. Kol.
1636. — *Könyve Nándor.*

Szentp: Izr. — Szentpéteri István. Izrael
szekerei. Hal. beszéd Szenczi Pál fölött. Debrecen
1691. — *Könyve Nándor.*

SzépÉnek. — Egy szép ének miképpen az
úr isten megáldja azokat, az kik ötlet félik. H.
n. XVI. sz. (Szabó K. 359. sz.) — *Könyve Nándor.*

Sziks. — Szikszai Fabricius B. Nomenclatura
seu Dictionarium Latino-Ungaricum . . . Editio
anctior opera Emerici A. Sz. Ujfalvi. Debr. 1619.
(1. kiadása 1590-ben jelent meg. Minthogy nagy-
részt azonos vele Pesti Gábor Nomenclaturája,
csak a M. Akadémiai Értesítő 1847. 327—332.
lapjain közölt adatok fölvételére szorítkoztunk.)

Szob: Dáv. — Szoboszlai Miklós. Szent Dávid-
nak öt kövecskéi. Irta Diest Henrik. Debr. 1648.
— *Kános Ignác.*

Szok: Bals. — Szokolyai István. Sérelmes
lelket gyógyító balsamom. S.-Patak 1669. —
Könyve Nándor.

Szóll: Dáv. — Szöllősi István. Sion leánya
paizsa, avagy Bajnok Dávidka. Kassa 1668. —
Könyve Nándor.

Szóll: Szen. — Szöllősi István. Szenán basa
históriája. Kol. 1635. — *Könyve Nándor.*

SzÖtv: TitkJ. — Szathmári Ötvös István.
Titkok Jelenése avagy sz. János mennyei látása.
Szeben 1668. — *Veres Imre.*

Sztár: Akháb. — Sztárai Mihály. Akháb
király és Illyés próféta. Debr. 1574. (Irva 1549-
ben.) — *Könyve Nándor.*

Sztár: Athan. — Sztárai Mihály. Szent Atha-
nasius életéről. Debr. XVI. száz. (Irva 1557.) —
Könyve Nándor.

Sztár: Vizöz. — Sztárai Mihály. Vizözön. A
vizözön históriájáról való ének. Kol. 1581. —
Veres Imre.

SzVor: Bar. — Szegedi Veres Gáspár. Szép história két nemes ifjakkak igaz barátságokról. Kol. 1578. — *Könnye Nándor.*

Tarn: Jóak. — Tarnóczy István. Jó akarat. Bécs 1685. — *Könnye Nándor.*

Tarn: Bar. — Tarnóczy István. Holtig való barátság. Nszombat 1695. — *Könnye Nándor.*

Tarn: JóÉl. — Tarnóczy István. Nagy mesterség a jó élet. Irta Bellarminus R. Nszombat 1680. — *Könnye Nándor.*

Tarn: Szonts. — Tarnóczy István. Régi Magyar szentség. Nszombat 1695. — *Könnye Nándor.*

Tas: Foukt. — Tasi Gáspár. Öt rövid prédikáció. Irta Feuktins Jakab. Pozsony 1640. — *Könnye Nándor.*

Técsi: Lil. — Técsi J. Miklós. Liliom humilitatis. 1679. — *Könnye Nándor.*

Tel: Evang. — Telegdi Miklós. Evangeliomok magyarátja. 1577—1580. (A II. kötet az 1631-i második kiadás szerint.) *Schleining*er és *Könnye Nándor.*

Tel: Fol. — Telegdi Miklós. Felelet Bornemisza P. „Fejtegetés” nevű könyvére. Nszombat 1580. — *Schleining*er és *Könnye Nándor.*

Tel: KorF. — Telegdi Miklós. A Keresztységnek Fondamentomiról való rövid könyvecske. Bécs 1562. — *Simonyi Zsigmond.*

Tel: RövIr — Telegdi Miklós. Rövid írás . . . hogy a pápa nem Antrichristus. Nszombat 1580. — *Schleining*er.

TelC. — Teleki codex. 1525—1531. (A marosvh. Teleki-könyvtárban; kiadva Nyelvelmléktár XII.) — *Garami Rikárd, Szarvas Gábor.*

Telok: Erd. — Telekesi István. Hal. beszéd gr. Erdődi Sándor fölött. Bécs 1682. — *Veres Imre.*

Teleki: FLél. — Teleki Mihály. Fejedelmi lélek. Irta Weber Á. J. Kol. 1689. — *Könnye Nándor.*

Tomosv: Béla. — Temesvári János. Ének Béla királyról és a tatárjárásról. Kolozsvár 1574. — *Könnye Nándor.*

TEny: Hároms. — **Tor: Eny.**

Tess: SzMag. — Tesseni Vencel, História Szép Magellónáról. (Németből.) Lőese 1676. — *Veres Imre.*

Thaly: Adal. — Thaly Kálmán. Adalékok a Tökölly és Rákóczi-kor irodalomtörténetéhez. — *Simonyi Zsigmond, Alexies György.*

Thaly: RT. — Thaly Kálmán. Rákóczi-Tár (II. Rákóczi F. korához). Szerk. Thaly K. Pest 1866—8.

Thaly: TörtK. — Thaly Kálmán. Történelmi Kalászkok 1603—1711. Pest 1862.

Thaly: VÉ. — Thaly Kálmán. Vitézi Énekek. — *Könnye Nándor, Alexies György.*

ThewrC. — Alexies György. Thewrewk codex. 1531. (A M. T. Akadémia könyvtárában; kiadva Nyelvelmléktár II.) — *Könnye Nándor.*

Thowr: Nyelvk. — P. Thewrewk József. Nyelvkincsek. — *Simonyi Zsigmond.*

Thurzó: Lev. — Gr. Thurzó György levelei nejéhez. — *Könnye Nándor.*

TihC. — Tihanyi codex. 1530—1532. (Nyelvelmléktár VI.) — *Gyulai Béla.*

Tin. — Tinódi Sebestyén összes művei 1540—1555. (= Régi Magyar Költők Tára III. k. Részben az eredeti kiadások helyesírásával idézve.) — *Simonyi Zsigmond.*

Tin: Énok. — Tinódi Sebestyén. Énekei (Heltai Cancionalejában 1574.) — *Könnye Nándor.*

TitkRóza. — Titkos értelmű róza. Bécs 1698. — *Könnye Nándor.*

TKis: Pan. — Tótfalusi Kis Miklós. Siralmas panasz. Kolozsvár égéséről. Kol. 1697. — *Könnye Nándor.*

Tof: Zsolt. — Tofens Mihály. A szent zsoltárok resolútiója. (Kiadták Ujhelyi és Keszei.) Kol. 1683. — *Könnye Nándor.*

Toln: HBék. — Tolnai F. István. Haza békesége. (Prédikáció.) Szeben 1664. — *Veres Imre.*

Toln: Vigaszt. (Toln: Vig.) — Tolnai István. A wittenbergi akadémia vigasztalása az ev. religioért számkivetést szenvedő csehekhez és morvaiakhoz. Gy.-Fejérvár 1632. — *Könnye Nándor.*

Tor: Eny. — Enyedi György. Az ő és új testamentombeli helyek magyarátja a háromság-ról. Latinból ford. Toroczka Máté. Kol. 1619. — *Könnye Nándor.*

TóthJ: IstN. — Tóth János. Az isten népének lakása. Halotti elmélkedés Telekesi Török J. utolsó tisztességének megadásakor. Lipese 1723. — *Könnye Nándor.*

TóthJ: UTiszt. — Tóth János. Az utolsó tisztelet megadása. — *Könnye Nándor.*

TörtT. — Történelmi Tár. IV. XV. XVI. k. *Veres Imre, XVIII. XIX. Könnye Nándor.*

Triumph. — Triumphus hídei. Hal. beszéd Várad Judith fölött. Várad 1645. — *Könnye Nándor.*

Tsz. — Magyar Tájszótár. 1834.

TudT. — Tudomány-Tár. Közbeboesátja a M. Tudós Társaság (1834—).

TúriH. — Túri György haláláról. Debr. XVI. száz. — *Könnye Nándor.*

Tus: Apol. — Tussai János. Apologia. 1748. — *Könnye Nándor.*

Tyuk: Józs. — Tyukodi Márton. József pátriárka élete. Várad 1641. — *Könnye Nándor.*

Üdv: Dáv. — Udvarhelyi Péter. Dávid parittyája. Irta Diest Henrik. Kassa 1661. — *Kúnos Ignác.*

Ujf: HÉnek. — Ujfalvi Imre. Halotti énekek. Várad 1654. (1. kiadása 1598) — *Könnye Nándor.*

Úzoni: Dáv. — Úzoni Balázs. Dávid parittyája. Irta Diest Henrik. Gy.-Fejérvár 1658. — *Kúnos Ignác.*

Vajd: Jas. — Vajda-Kamarási Lőrinc. Jason király házasságáról. Kol. 1581. — *Könnye Nándor.*

Vajda: Kriszt. — Vajda Sámuel: Krisztusnak élete. Pozs. 1772. — Az idézetek Kr.-ből és MF.-ből vannak átvéve.

Váli: OrvSz. — Váli Mihály: Házi Orvos-Szótárcska. Győr 1792. (Irva 1759-ben volt.) — *Alexics György.*

Valk: And. — Valkai András. Andoinus és Alboinus. Kol. 1580. — *Könnye Nándor.*

Valk: Bánk. — Valkai András. Bánk bán históriája. Kol. 1580. — *Könnye Nándor.*

Valk: Gen. — Valkai András. Genealogia Regum Hungariae: A magyar királyok eredetéről. Kolozsvár 1576. — *Könnye Nándor.*

Valk: Kár. — Valkai András. V. Károly és Barbarossa harcáról. 1573. — *Könnye Nándor.*

Vallást. — A keresztyéni igaz hitnek Vallástétele és magyarozatja. 1713. (Részben 1567-ki szöveg új kiadása) — *Könnye Nándor.*

VárM: ÉgőSzöv. — Váradai Mátyás: Égő szövétnék. Franekéra 1668. — *Alexics György.*

Warm: Gaz. — Warmer Kristóf. Gazophylacium decem linguarum. Kassa 1691. — *Könnye Nándor.*

Vars: Xerx. — Varsányi György. Xerxes király históriája. Debr. 1574. (Irva 1561.) — *Könnye Nándor.*

Vás: CanCat. — Vásárhelyi Gergely. Catechismus. Irta Canisius Péter. Bécs 1617. — *Könnye Nándor.*

Vás: Ep. — Vásárhelyi Kerekes Ferenc: Epitaphion katastrophikon. Szomorúságról örömről változó versek. Szeben 1618. — *Könnye Nándor.*

Web: Amul. — Weber János. Amuletum. azaz: oktatás a dőghalálról. Bártfa 1645.

VectTrans. — Vectigal transylvanicum. — *Könnye Nándor.*

Wenzel. — Wenzel Gusztáv. Codex Diplomaticus Arpadianus continuatus. Árpádkori új okmánytár.

Ver. — Verantius Faustus (Veránesics). Dictionarium quinque linguarum. Velence 1595.

Ver: Verb. — Verbőezi István. Magyar decretum. (Fordította Veres Balázs.) Debr. 1639. (1. kiad. 1565. — *Szót.* = Index verborum latino-ungaricus). — *Könnye Nándor.*

Veresm: HitMegt. — Veresmarti Mihály. Az eretnekeknek adott hit megtartásáról. Irta Becanus M. Pozsony 1641. — *Könnye Nándor.* *Veres Imre.*

Veresm: Lev. — Veresmarti Mihály. Intő s tanító levél a bátaikhoz. Pozsony 1639. — *Veres Imre.*

Veresm: Tanácsk. — Veresmarti Mihály Tanácskozás, melyet kelljen a vallások közül választani. Irta Lessius L. Pozsony 1641. — *Könnye Nándor.*

WeszprC. — Weszprémy codex. A XVI. század első negyedéből. (Egyetemi könyvtár; kiadva Nyelvelméltár II.) — *Volf György.*

WF. — Universae Phraseologiae Latinae Corpus. Congestum a Francisco Wagner. Tyrnaviae 1750. — *Nagyszigethi Kálmán.*

WinklC. — Winkler codex. 1506. (Egyetemi könyvtár; kiadva Nyelvelméltár II.) — *Volf György.* (*Kalend.* — a benne levő kalendáriom, a kiadásban XII—XIV. ll.)

VirgC. — Virginia codex. A XVI. század első negyedéből. (A M. T. Akadémia könyvtárában; kiadva Nyelvelméltár III.) — *Halász Ignác.*

VitkC. — Vitkovics codex. 1525. (A Nemz. Múzeum kéziratárában; kiadva Nyelvelméltár VII.) — *Szilasi Mária.*

VReg. — Váradai Regestrom (Regestrum de Varad 1201—1235. Endlicher kiad. Rerum Hung. Mon.) — *Simonyi Zsigmond.*

VSzentyel: Pat. — Veregyházi. Szentyel János. Lelki patika. Lőcse 1648. — *Könnye Nándor.*

ZichyC. — Codex Diplomaticus Comitum Zichy. A gróf Zichy-család okmánytára. Közli a M. Történelmi Társulat. Budapest 1871—1878. — *Kasztner Géza.*

Zóly: Elm. — Zólyomi P. Boldizsár. Ötven sz. elmélkedések. — Kegyes és Keresztyén élet gyakorlása. Irta Gerhardus J. Bártfa 1616. (Nemz. Múzeumban.) — *Könnye Nándor.*

Zrinyi. — Zrinyi Miklós Munkái. Kazinczy F. kiadása. — *Bánóczy József.*

Zrinyi: ASyr. — Gr. Zrinyi Miklós. Adriai tengernek Syrénája. Bécs 1651. — *Kasztner Géza.*

Zrinyi: Symb. — Gr. Zrinyi Miklós. Symboluma. Ne bánts a magyart. II. n. 1705. — *Kasztner Géza.*

Zvon: PázmP. — Zvonaries Imre és Nagy Benedek. Pázmán Péter pironasági. Keresztúr 1615. — *Könnye Nándor.*

Zvon: Osiand. — Zvonaries Mihály. Pápa nem pápa. Irta Osiander A. Keresztúr 1603. — *Könnye Nándor.* *Veres Imre.*

Zvon: Post. — Zvonaries Mihály Magyar postilla. Csepreg 1626—1627. — *Könnye Nándor.*

Egyéb rövidítések és jelek magyarázata.

Címl. = Címlap.

Előb. = Előljáró-beszéd.

TartJ. = Tartalomjegyzék.

Told. = Toldalék.

Vö. = vesd össze.

[] a szerkesztőség pótlásait jelöli.

() a szövegből v. ennek eredetijéből pótolta.

∞ = ugyanazon jelentés, mint az előbbi szöveg.

* Azt a szót jelöli, mely alatt az illető adat a szótárakban található.

? az alaknak v. jelentésnek kétesvoltát jelöli.

A római számok a forrásnak kötetét, az arab számok pedig lapját vagy levelét jelölik. Az ebbeli eltérések a fentebbi forrás-lajstromban meg vannak jegyezve.

A Á.

ÁÁÁGAT: [balbutio, lingua haesito; stammeln]. *Á, Á, Á* megnemulván ááágat Jeremiás (Bíró: Angy. 61. Et dixi A, a, a, Domine Deus: ecce nescio loqui, quia puer ego sum. Jer. 1: 6).

ABA: [pannus vilis; grobes tuch, loden]. Aba posztó: genus panni vilis PP. Aba swba (LevT. I.223). Egy bál aba, mellyben száz vég van (VectTrans. 8). Vásárlás: egy vég fejr aba, egy darab veres aba (MouTME. I.279). Ha a szüle egyik gyermekének selyemből, a másikonk szürből vagy abából csináltat dolmányt, köntöst . . . (Csúzi: Tromb. 324). (Az köntösöknek) fejr abából légyen az hajtókája (RákF: Lev. III.77). Ezenkívül vég abákat, patyolatokat reájok vet (TörtT. VI.121). Abán kívül más posztóból való köpönyeget talán Apaffi Mihály fejedelem sem viselt, de most ngyan alávaló ember, a kinek fejr-aba köpönyege vagyon (Haz. I.295).

[Szólások]. Azon leczke alá fogják a bársonyt az abával (Fal: NU. 302).

ABAJDOC: **I**) promiscuum MA. vermischt, durcheinander, Adámi. Abajdocz káposzta: crambe C. Abajdocz buza: triticum mixtum MA. Mychael, dictus Abaydoch (1349. Czín.). Michael filius Galli dicti Abaydnch, Abaydouch (CodDipl. IX.2: 153. IX.3: 648). Illy abajdotz és elegyes, illy változó és állhatatlan a világi dütsőség (Pázm: Préd. 469). De rosszul vonja-bé ez a borona az ő abajdocz magvokat (GKat: Válts. I.277). Abajdotz tudomány (GKat: Titk. 7). Abajdotz, elegy belegy s szokatlan új szözlások (23). Gyakorta az opust merítumnak szokták vala mondani az atyak, noha nem igényes es tulaydon jegyzésben, hanem vissza élésképpen és abaydotznl (Pécsv: Fel. 831). — **2)** farrago MA. [mischkorn, halbfucht]. A zavar, gyülevész, abajdocz, avagy alakor (farrago) a barom kedvjért vettetik (Com: Jan. 27).

Abajdocos (*abaynacozos* Zvon: PázmP.): [promiscuus, mixtus: gemischt]. Az ő abaynacozos imatsagos könyuebeu háromszor Allat kiálta (Zvon: PázmP. 331). Abajdoczos és polyvás buzú az ur Istennek (Nagyari: Orth. 150). Kibenu-kibenn vagyon valami kivetni való, abajdoczos (SzD: MVir. 34).

[Abajdocosod-ik]

mög-abajdocosodik: [degenero; abarten]. A mi dicőség királyaink és meg nem abajdoczosodott eleink ezzel a szent kenyérral erősítették magokat (Csúzi: Tromb. 418).

ABAJGAT (*abalygat* Gvad: NótTest. 157): [agito, inquieto; bennruhigen, hetzen]. És azután is minduntalan való leveleiben abajgatja, dorgálja, oktátja vala (Szal: Krón. 135).

mög-abajgat: ∞ Kevésbe múlt, hogy a borbélyt meg nem abalygatták (Gvad: NótTest. 157).

ABÁROL (*abál* Radv: Csal. III.43): rudicula agito MA. quirlen, sprudeln PP.

mög-abárol: **I**) elixo MA. [abkochen]. Először abál meg a tikfiat (Radv: Csal. III.43). Spékkel való bárány avagy ludhus. Abárol meg a husát, tégy bele szalonuát (Szakácsmest. 1). A telén lábait abárol meg s szépen borotvál meg (38). **2)** [concido; zusammenhauen, durchprügeln?] Minden fizetett hadak reá memnek, rítul megabárolják őket (MouTME. III.219). Véletlen kiütvén nagyon megabárolnak őket, sokakat levágváú közülök (Szal: Krón. 107).

Abárlás: **I**) agitatio, commixtio, contusio, concussio, juris in olla rudicula agitatio, condensatio, elixae carnis ablutio MA. [das abkochen, abbrühen]. Az abárlás után vágd meg (Radv: Csal. III. 47b). Éktelenb a' táutzban, vagy kotzkajádzásban a' leány úja, hogysen az éték abárlásban (Pázm: Préd. 1127). **2)** [eluvies; spülicht]. Egy tál abárlást, és egy eleven nyulat tétete: egyik agár mindjárt a nyul után indula, másik a moslékba kapa (Pázm: Préd. 1125).

ÁBÉCE: alphabetum Kr. Abécét és írni tanuló: abecedarium Major: Szót. Az gyermek elezer a. b. c. tanool, es veegre doctorraa leezen (ÉrdyC. 394). Ezen idevben kezdé zent margit tanolni abeczet (MargL. 1). Egy gyermek az oskolaba el lopa az tarsa tablayat kyre abeczet zoktak wala irny (Pesti: Fab. 67b). Még az abécén sem mentél te által (Decsi: Adag. 129. 242). A, B, C ét tanuló gyermek (Matkó: BCsák. 210).

Abécés: alphabetarius Kr. [abc-, abc-schütz]. Abécés iskola (Bal: CsIsk. 368). Rút és nevetséges dolog ez ABCés vén ember (Prág: Serk. 817). Abécés gyermek (Csúzi: Tromb. 298).

Abécészkodés: [das abc lernen]. Az grammatika mellett való abécészkodések (Bal: CsIsk. 147).

ABLAK: fenestra C. fenster PP. Deszkás ablak: fenestra tabulata, rostélyos ablak: fenestra craterata Nom.² 395. Ablak fiókjai: fenestrae fornicli; ablak kereszti, kövei: fenestrales scapi; ablak levelei: valvulae fenestrales; ablak rostélyi: cancelli PP. Ablakot nyit, csinál vmin: fenestrat MA. Kezobe vevue iok nem leznek, es ablakokba, es reyték helyre vettetek (109). Az ablakoe meg útuan imadkoziivala (BécsiC. 145, WinklC. 114). Az testy erzkönsegnek ablakyt bel keel rekeszteny (ÉrdyC. 619). Reseken ablakokon ferfykat nezny (PéldK. 45).

ágyulövő-ablak: [schiesscharte]. Futék ott a legközelebbi ágyulövő nagy ablakra (Bethl: Élet. II.43).

üveg-ablak: speculare C. fenestra vitrea Nom.² 395. (ÉrsC. 330b). Eoweg ablak giarto (RMNy. II.175).

vak-ablak: riscus, cavum muri; hohlfenster PP. [nische]. Vete be wtet ogi vak ablakba (VirgC. 25. Dial. 146).

Ablacska: ablakocska (Pereszl: Gramn. 30).

Ablakocska: fenestella, fenestrinella, foriculae C. [fenestrenchen]. Az ablakoczkán által vont sopolrah (VirgC. 137).

Ablaki: fenestralis MA. [fenster-].

Ablakos: fenestratus C. [mit fenstern versehen].

ABRAK: 1) pabulum C. [futter]. Mindennapi abrak: diarium C. Nem ad abrakot enyvek (ÉrdyC. 562). Firo akarnak bochatany, mert nincsen penzek, mivel abrakoth vegenek (LévT. 1316). Abrakért s egyéb eleségért fizettünk (MonTME. 1121). Nincsen abrak, széna, rú, lútvány az én lovam (Thaly: VÉ. 1219). 2) demensum MA. [alimentum; portio, nahrung]. Meghagyák Aesopusnak, hogy nyúndenyk zolganak megadnia abrakat az kenyerbowl (Pesti: Fab. 3b). Vallyon kiesoda az hív szolgál; kit az ő ura házbeli szolgáló fűtött, hogy abrakat (cibum) adjon ő nekik (Sylv: UT. Mát. 24: 25). Mikoron abrakunk (alimentum) és rubázatunk meg vagyon, ezekvel megelégedünk (Sylv: UT. I. Tim. 6. 8). Kiezdő az, hogy annac abrac eleséget (tritici mensuram) adjon (Helt: UT. S7). Magam, lovam abrakat beúón meg agyac (Tiu. 315). Az Frater György tarttya tiáual abrakon (12). A németekbe Áttila idejébe, há hilető dolog, hetet adtak egy abrak zabon, mint most a törökknél egy jeze mézser dijak (Szék: Krón. 143). Ezek ugyan abrakot szabtak önmagoknak, mit és mennyit egyenek (Born: Préd. 117). Nagy imatkozásokat mieltec, es azt soc abrakra osztottak az szenteknek (853b).

kevert-abrak: farrago, farraginaría MA.

Abraki: pabularis, pabulatorius; abrakí kevet: farrago, farraginaría MA.

Abrakol: pabulor PP. [füttern].

Abraklás: [pabulatio; fütterung]. A ki futamásoc abraklásért (eleségért) avagy abraklásnac és praedának okáért lézne (Com: Orb. 706).

Abrakos: 1) pabulatorius C. pabularis, pabulatus MA. [futter]. Csak az abrakos jászolra nyeretett világi áldomásiban (Csizi: Tromb. 43). 2) [cui victus praebetur; der verköstigte]. Ez [bilibris] kús mirtik vala, meluel egy napra valo abrakot adnak vala az abrakosoknak (Sylv: UT. Told.). Én urunk szolgálja vagyok, nem ő kegyelme abrakossá (ErdTört. 119).

Abrakoz: pabulor MA. [füttern].

Abrakozás: pabulatio C. fütterung PP.

Abrakozó: pabulor MA. [fouragier].

Abrakoztat: [pabulor; füttern]. Vagyon loatoc allyát ki meg vesse, az ő állásában ki megtörlegesse, ki abrakoztassa, serényét el ezeteltye (Csákt: Assz. MF.).

1. **ÁBRÁZ:** forma, figura, imago, species; form, gestalt, gesicht, antlitz]. Yelenek anygal izanyw abrazban (EhrC. 125). Nem igeközletyk uala megh írnyá ny abrazw xpus volua (WinklC. 283). Zolganac abrazat fel veven (DebrC. 316). O Jesus felesges atyanak abrazu (GyűngyC. 20). Vala zeut Adorvan gongo ifyn es igön zop abrazu (NádC. 563). Meg ielenek mas abrazaba nekik Christus (Pesti: Evang. 11 b). Tíznece abrazu vala a sátoron: super tentorium erat quasi species ignis (Helt: Bibl. I. 880). Asztalodon niugonó abrazok, telliesok volnának kőúrséggal (Mel: Jób. 87).

elő-ábráz: [specimen; vorbild]. David az Christusnak elő abrazu (MNYil: Zsolt. 39).

2. **Ábráz:** fingo, formo; formen, bilden]. Ábráztatott: efformatus MA. Neg rendbelj allatoknak zemelyekben abraztatnák (JordC. 350). Kiket ur isten emnen hasonlatosságára abrazot (ÉrdyC. 81). Ezekelh zerelmes atyanfny abrazottam [abrazoltam?] hasonlítottam en magamra es Apollora (Komj: SzPál. 135). Egy szóval kimondható nem lévén, különböző tselokedetek nevezésével ábrázta azt a sz. iris (Pázm: Préd. A)

A' gyermekek, mint a májmotkák, a mit látnak, hallanak, azt ábrázák, követik (198).

be-ábráz: [incido; einprägen]. Ez tudomány mélyen vólt szívekbe bémetszve és beábrázva (MA: Tan. 38).

fől-ábráz: [retormo, transfiguro; umbilden]. Ky fel abrazu el valostattyu amny testvéknéth ugy hogy basonlo abrazoia tege az w dieyvesges testelez (Komj: SzPál. 318).

ki-ábráz: effugio, effingo MA [darstellen, ausdrücken]. Az emnen zemelyocenek hasonlatosságára abrazu ki az embery termeezetöt (ÉrdyC. 595b). Ez a' pelda elegge ki abrazu az mi természetünknek állapotait (Lév: FTük. 47). Hogy festékek kiábrázak az isten természetit (Barna: Isk. 211). A Tükörnek akarmelly aprótöredéke, éppen az egész embert kiábrázta (Pós: Igazs. 197). E' keserves tsapásnak kárát inkább érzöd, kesered, mint sem én azt ki ábrázlatuám (Mez: 31aj. II 42). Ha emberek Christus urunknak nyomdokják egy két actusit, miért nem ábrázák ki minden cselekedetit (Czegl: MM. 102).

lő-ábráz: [effingo, delineo; darstellen]. A' jó erköles... szépségét, mint egy eleven festékekkel lő-ábrázta (Csizi: Tromb. 239).

mög-ábráz: [effingo, adumbro; darstellen, ausdrücken]. Zeremel meg abrazatottu: caritate informata (NemGlossz. 112). E meg abrazatott yegöckel anagy abrazatoekal ő magát meg yelené (TelC. 32). Ó akarattat azozcho, kie ötet félic, elbo abraszta meg (Helt: Bibl. I. d3). Bizonyos ez, hogy az ket szarno bestian tellyességel azon orszag peldaztatit, az mely meg abraztatot az Babyloniái paraznan (Est: IgAny. 440).

Ábrázás: effigatio Kr. [das bilden, abbilden]. Mynden gonoz keeptwl, abrazatol koepmutatástol, magatokat megartotassatok (Komj: SzPál. I. Thess 5:22). A kép-írók és farragók ezek gonozságának ábrázásában mutogattyák mesterségeket (Pázm: Préd. 91). Az Isten szolgálainak is sok és tudálatos cselekedetinek tekéltességét ábrázás-képen megismérték (321).

Ábrázat: forma, figura, effigies, imago, simulacrum, icon típus C. [form, gestalt, gesicht, antlitz, bild]. Két ábrázatú: biformis MA. Ábrázatból jövendölő: physiognomon PP. Latal engömét Tamás az en elebi abrazatombá (DebrC. 33). Az ördögök vadaknak abrazattiba ielőnuon (118). Abrazati zereenth walo baran (ThewrC. 163, ÉrdyC. 536, KrizaC. 53). Az ő Testamentombá az ő akarattat peldackel es abrazatoekal ielentette meg (Helt: Bibl. I. d2). Hogy a sátor az abrázat szerént czinálna, mellyet látott: secundum formam, quam viderat (Helt: UT. 141). Az felhő burittya azt be, do tűznece ábrázattyában: quasi species ignis (Kár: Bibl. 1127). Mi mondynak ábrázatnák azt a mit ő foránuk mond (Tel: Evang. II 359). Nem illik az szep ábrázathoz az rú czelekedet (Dési: Adag. 49). Szolgái ábrázatot vótt föl (Zvon: Post. 1113). Laurétumban látam bődög aszszonynak ezüstből öntött nagy öreg ábrázattyát (Pázm: Kal. 793). Az ördög az mi első szüleinket az kigyónac abrazattyában megcsalván (MA: Bibl. 13). Az égnece ábrázattyá: facies caeli (IV. 17). Nagy ielo ez es abrazattyá az igaz es bfmős embernek (Lév: FTük. 1313). Kedvetlen ábrázattal mégyem eleibe (Hall: III. 1161). A közönséges értelem a' látott, hallott, kösölt dolgoknak ábrázattyát (simulacrum) megfogja (Com: Jan. 64). Hogy borjn abrázatot őnczön es azt imadgya (Vás: Cui. Cat. 504). Lészalla a sz. lélek testi abrázatban mint egy galamb ő reá (Illy: Préd. 470).

Ábrázati: [figuratus, formatus; figurlich]. Elő ábrázati: iconicus C. Kép ábrázati példa (MésésK. 15).

Ábrázatos: imaginatus, effigatus MA. [geformt].

Ábrázatlan: ineffigatus, informis MA. [formlos].

Ábrázit: fingo; bilden. Myert chynaltal, abrazozottal eugeneth ilyen modra? quid me fecisti sic? (Komj: SzPál. 78).

Ábrázol: formo, configuro C. figuro, fingo, imagino, imuginor, effugio, effingo MA. [bilden, abbilden, darstellen]. A' kívül

valo az belsőnek tyussa ábrázolója (Apati. Vend. 2). Vitattuk ugyan azonok ellen hogy az Istent semmi módon nem szabad ki-képezni, ábrázolni (Pós: Igazs. I.117). Tyussa, azaz abrajolaja volt Joseph Christus Urmulnac (Tyuk: Józ. 47). A' hyena ábrázoló képe a rágalmazó embereknek (Misk: VKert. 182).

el-ábrázol: **1)** [reformato, tranfiguro; umbilden]. Hasonlatosságok abrahazoltassatok el [reformamini] a ty elmyteknék megyuyvasara (Komj: SzPál. 89). **2)** [imaginor; vorstellen]. Ábrázoljuk el mi is és lelki szemünkkel szemléltük ezt a magos és fölemeltett isteni fölséget (Bíró: Angy. 96).

ki-ábrázol: effingo, effigio C. [darstellen, ausdrücken]. A halálnak zolgaltatasa a betűben ky vagattatoh, ky faragtatoh, kyabrahazoltatoh a kűveken (Komj: SzPál. 207). Az vac Bartimeus az ő nyavalas voltában az mi lelki nyavalásságunkat ki ábrázolja, ki példázza (MA: Scult. 245). Ittegyen mint egy kiábrázolt ki iratott tükörét példáját láttyuc az mi sziveinc gondolatnac (776). A püipistáknál az atya istent öregember képében szokták kiábrázolni (Pós: Igazs. I.117). A más személyét követő avagy egyébnek maga viselését ki-ábrázoló: mimus (Com: Jan. 211).

Iő-ábrázol: [effingo, delineo; abbilden]. De nem tilalmas a teremtet állatokat le-ábrázolni (Pós: Igazs. II.661). Mert ha a magunk népe a mint most vagon, s mint le-ábrázoltam, megromlott (Zrínyi II.179).

Iőábrázolás: [descriptio; darstellung]. A jámbor életnek rövid le ábrázolása (Könyi: VM. Ciml.).

mög-ábrázol: configuro MA. [darstellen]. Megábrázolás, példázat (MA: Scult. 1060).

Ábrázolás: formatura, figuratio C. imaginatio MA. [vorstellung, abbildung, darstellung]. Kristus jelnek ábrázolás szerént nevezetük (Mad: Préd. 78). Az abrajolas (imaginatio) ha vizgazo allate képzésuek (phantasia) ha aluoí almadasnak (insomniun) mondatik (ACsero: Enc. 158). Gondolkodásból származó soc féle ábrázolásoc: imaginationes (Com: Jan. 65).

Ábrázolat: [plasma, figuro; bilden, formen]. Meg wyoytya a mi alizatussagunknak testeet abrajzatwan az ew zent testeenek dyebewsegehöz (ÉrdyC. 34). Christushoz igyenlőe kel magokat abrajzatnyok (Beythe: Epist. 31. Mon: Kép. 198).

ki-ábrázolat: [effingo; abbilden]. Az istent semmi modon nem kel ki abrajzatni es nem-is lehet (Szár: Cat. M3).

Ábrázotás: [figuratio; bildliche darstellung]. A mi lőt az Izrael fiamal az példában es abrajzatásban lőt (Dáv: Keresztség. M5).

ABRONCS (*abrinco* Gyöngy: KJ. 31. Lipp: PKert. III.135.): circulus, circulus victorum, doliaris MA. [reif, fassreif]. E' világot két részre osztó abronts: *zona caeli PPBL. Abroncsos ugró, általbűvő, tánczólo: petauristes, cubisticus saltator PP. Az hordorol, kyt nagy abro(n)chokkal kethöznek egbe (WinklC. 127). Wegy példath az hordorol, kyt nagy abronczokal kethöztek egybe (ÉrsC. 259). El-készül abronts-is karikák pántjának (Gyöngy: KJ. 53). A niut kis abrinca hajlik a gyűrűnek, dombocskája körül, kin a kövek ülnek (31). Abroncsra kerétvén, sátor formára cirkalmazók felső ruhájokat (Csúzi: Tromb. 14).

Abroncsos: **1)** habens circulus, circulis munitus Kr. [bereift]. **2)** Egy abroncsos halat [habarucát?] vőtünk 45 d. (MonTME. I.15).

Abroncsos: vico, circulum adhibeo, circulo, dolium munito, stringo MA. [bereifen]. Derékának mértéket szab az anyja, és a szerint abroncsotatja, akár vehessen lélegzetet s akár nem (Fal: NA. 156).

mög-abroncsos: *circulis cingo PPBL. [bereifen]. Kötözö veszzövel megabrontszom: vico PPBL.

Abroncsosás: [das reifen, binden]. Zeng sáros városunk ostor pattogástól, iszonyú a zörgés az abroncsosiztól (Orczy: KöltH. 71).

Abroncsotalan: [non habens circulus; unbereift, ohne reife]. Vannak olyanok, mint az abroncsotalan hordók, melyeket ha meg-töltesz, minden felől folytak: annak-okáért ki ki magában turesa titkát (Land: Újségits. I.33).

ABROSZ: mappa, mensale MA. tisch Tuch Com: Vest. 135. Feyer abrozokott (tobalia) tewnek az aztalokra (EhrC. 83. DomC. 85). Tizta ruha, abroz aztalodon (Vás: CanCat. 542). Láttyák az oltárt be fedvéu lenni fejár abrozokkal (MesésK. 18). Eg zoep wyragos abroz (Radv: Csal. II.5). Tizenöt abrosz, bata gyoles, az telbi sáhos (7). Gallos abroz, ritka rosaiu vazon abroz (80). Oltára való öreg, sáros fejár abroz (MonIrók. XXIV. 643). Abrozokkal megterített asztal (Com: Jan. 109). Egy kis asztalkára frissen abroszt vetett (Gvad: RP. 69).

gyoles-abrosz: [nappa linea; leinenes tisch Tuch]. Harom gallos giolez abroz. Harom Trupai [trophau] giolez abroz (RMNy. II.149. Gér: KárCs. 228).

ABRUTA: artemisia abrotanum; stabwurz PP. 1801. Isop, salinia, obruta (RMNy. II.4).

ACÉL: chalybs MA. cos chalybea; stahl PP. Acella legyen az egh: aeneum (JordC. 258). Ő feibőben teszik atzél coronát, néki adiac Moruát és a Slesiát (Göres: Mát. MF.). A jó lelki ismeret olyan, mint az aczélbástya (Pázm: Préd. 595). Aczél fal (Pázm: Kal. 601). Aczél pöröly (767). A cethal az érczes aczélból csinált fegnert is mint eg reues fát csak ollianak tartia (Mel: Jób. 41: 17). Hármas kés van oldalán, bécsi atzél pántikára szépen függ a potrohán [a szakácsnak] (Fal: Vers. 877).

Acéll: [stählen]. Egy öreg fejszét aczéljának d. 12 [12 denárért] (Érd. Orszgy. II.383).

Acéllás: [das stählen]. A szép látás hallás olly mint az aczéllás a' tompa kés vasának (Felv: Dies. 14).

Acélos (*acelios* Zrínyi I.145. 83. *atzéllyos* Fal: UE. 378): **1)** chalybeus MA. stählern, gebürtet PP. Aczélos vas (GKát: Titk. 416). Látok már hegyeken atzélos nyársakat, hogy menykő ne érjen bádogos tornyokat (Orczy: KöltSz. 208). **2)** [durus, obstinatus; hart, hartnäckig]. Atzelos az ő szánc emec fogadasara (Born: Préd. 552). Kezébeu vagon kultsa az emberi akaratsnak tsunyához, ha szintén atzéllyos volna-is (Fal: UE. 378). Aczelos fejekre akadunk hol mikor, kikkel semmire sem lehet meüünk, minden felé öklelődnék (459). **3)** [?] Az doctor valamely port itatott meg velem, aczilos tejjel éltetett minden reggel (MonIrók. XV.107. 109. Vö. uo. 106: Három izben is itatott édes tejet az doctor).

Acéloz: [chalybe firmo; stählen]. Gazdagnak ékesség, szegénynek segítség mint jó aczélozott nyárs (Kisv: Adag. 50).

mög-acéloz: chalybe admisto ferrum induro PP. Ha ki kést, szablyát csinál: mikor meg-aczélozza, ollyan keményé válik, hogy még az leg-keményebb vasat-is meg-fogja (Lipp: PKert. II.157. 50).

ÁCS (*ac* MünchC. *alch*: faber lignarius Pesti: Nom. 41. *alch* Tel: Evang.): **1)** faber, fabricator, structor C. [handwerker]. Iegeye farago áts: abietarius; fő áts: architectus C. Kőműves, kőfal rakó ács avagy kő farago: faber murarius sive caementarius Com: Jan. 102. **2)** *alch*: abietarius; zimmermann Ver. Fa-műves ács, bodnár: faber lignarius (Com: Jan. 103). Nemde ez az alc (fabri) fia é (MünchC. 40). Egy nemeu nemeu munkas ember hogy ki pintér es alc (MargL. 139). Acznak fia: fabri filius (Sylv: UT. 22). Az ált s bárdollya á fát (Helt: Bibl. IV.14). Álchokat és egyébféle mestereket is szerze hozzá (Tel: Evang. II.1001). Nevezi négy átsoknak, kik építik az igazságot (Pázm: Préd. 134). A szülék a gyermelek ácsnak hivattatnak (Illy: Préd. II.100).

faragó-ács: [lignarius faber: zimmermann] (Prág: Serk. 840).

Ácsol: fabricor, fabrefacio, fabrico MA. [zimmer]. Farag-
ezálnac és ácsolnac (MA: Tan. 77). Lábtókra így ácsoltatták
(Czepl: Tromf. 124). A szülék semmit gyakrabban nem ácsolnak,
és bé nem vének a gyermekek lelkeiben mint a haragnak
indulattját (Ily: Préd. II.100).

Ácsolás: fabricatio MA. [das zimmer].

Ácsság: [ars fabri; zimmermannshandwerk]. Áttság, takáts-
ság, szakáttság (CorpGram. 296).

ÁCSORÍT: [ringor; fletschen]. Bukéfal lovát szorítja, kard-
ját s fogát ácsorítja, s ősi javát, szabadságát védi vérvél hazá-
ját (Thaly: Adal. II.192). Vö. ácsorog.

ÁCSOROG: [aspuro, concupisco; etwas zu erlangen wün-
schen]. Itt láttunk mi magyarok elsőben olyan asszonyemberi
öltözetet, hogy melyek [mellök] mezítelen, kinyitva legyenek,
mellyekre itás is, és egyébiránt is venereus ember az szegény
Mikó Ferencz sokat ácsorog, de csak százaz koresomája lón
(Kem: Élet. 75). Máséra ácsorog (Lászl: Petr. 120).

AD (*aad* JordC. 160. BodC. 1. DecsiG: Préd. 21. Ver: Verb. 96. aagya: dat ErdyC. 107h. *aad*: da JordC. 398. TihC. 244. 245. 279. Pesti: NTest. 154. *add* Zvon: Post. I.192. nagy zamot safarsagodrol Pesti: NTest. 157. *aadok* KulesC. 285. *adunk* Czepl: MM. 172. *adlatik* WespzC. 22. *adom* MA: Scult. 5. *adutta*, *oggn*, *odut* IB. *odoth* NádC. 77): **1**) do, tribuo, attribuo, per-
tribuo, offero, largior C. geben PP. [schenken]. Juttalmat adok:
praemior; nevet adok: denomino; színt adok neki: coloro C.
Odutta vola neki paradissumut hazoa. Kinek odut hotolm ovdno-
nia es ketnie (HB.) Isten ky nekem ada mit hathatnek ad-
nya: qui mihi dedit quod offero valerem (EhrC. 48). Agg
ellenseg akarum zomorusagot zomorusagra adny: volens sibi
tristitiam super tristitiam addere (50). Aggya teeneked az yo
földet erekseeghee: ut possideas terram (JordC. 218). Malaszt
aad az vristen (DebrC. 183). En magamnt attam iesusnak yezye-
sevl (541). Innya ada: dabat ei bibere (Helt: UT. II6). Ha hu-
szon négy pénz nyomont adz máchserben, vizkorsogot meg
gyogyit (Mol: Herb. 29). A pápságnac tizit adtam tinéktee aián-
dokon (Kár: Bibl. I.137). Azt fogada Vrunk, hogy igazságnak
lelkét ad nekünk (Pázm: Kal. 521). Da magistrum: adhadsza
a mestert (Pázm: Préd. 882). Aggyad szájába ez beszédek:
pone verba ista in ore ejus (MA: Bibl. I.52). A posztót a
festő megszinesíti, színt ad neki (Com: Jan. 98). Ugy szerete
isten ez világot, hogy az ő egyetlen egy szülött fiat adny
ereute (Szár: Cat. D4). A játékos hely [színház] lezkét ad (Fal:
NU. 263). Némelly ember hasonló egy olyan edényhez, mely-
ben elég vagyon, de keveset ad és nehezen (Fal: UE. III.39).
2) trado C. [übergeben]. Netalant aggyon teghedet az byrom-
k: ne forte tradat te iudici (JordC. 367. Fal: Bibl. 6). Mit
akartok nekem adnotok es en flet nektek adom: eum vobis
tradam (DebrC. 432). Paizsát el hajtván rabbá adta magát
(Orczy: Kéll. II. 23). **3**) [vendo; verkaufen; vö. Szólások: vmit
vmin ad]. En vogyoc à tí attyatok fia Ioseph, kit tí árrol
Egyiptusba adtóc. Ne velyetec aszt, hogy én azon meg har-
guttam volna, hogy engemet ide adtator: vendidisti me in
his regionibus (Helt: Bibl. IY4). **4**) [cedo, concedo; gewäh-
ren, lassen, erlauben]. Aggn tynektec ingomat lélnetec: det
vobis invenire requiem (BécsiC. 2). Kit temie tizesege nem
agya vala (VirgC. 70). Ylly az en iogomrol nem en athatom
tynektek: sedere ad dexteram non est meum dare vobis (JordC.
417). Aggya meg latinuk (ErdyC. 59). De ki adgya ezt a ritka
Phoenix madarat látunk? (Fal: UE. 380).

[Szólások]. Add parolkodyek meg a laxa (XVI. száz. Nyr.
VIII.169). Add légyen titorunk esillagozó szent Pál (Csúzi:
Síp. 44). Adze s ne: simul da et accipio (Decsi: Adag.

147). Annyira megöregedtek — nyolczvan esztendő csak a d-
hatni a négynek (Mik: TLev. 3. lev.). Adjon isten jó
napot, jó estvét: ave. Adjon isten jó utat: *bene ambula PPBL.
Az silesiai menyecsének kíváncsíkja nem megvét dolog; ha
maga szép: bizony kívánsága is szép is, kellő is, — csakhogy
nehezen adja módja! (RákF: Lev. IV.516). *Vltu férnek*
ad: marito C. eloco, nuptum do MA. Lakozyk egh hvgawal
kyth ymar férnek adoth (PeerC. 46). A leányokat tartoznak
férnek adni es ki hazasítani (Ver: Verb. 172). A leányok csak
meg sem kóstolhatták az bort, valámig férnek nem adtának
(Pázm: Kal. 729). (Férhez adni Mik: TLev. 300). Adunk tegod
hazasol nagy hatalmasnak Kálói: Bibl. 27. Adnaak hazaságra
ErdyC. 550. Testvér hugát ad egy herczegnok Szathm: Dom.
97. I. lazi-ad). *Magát vkhez adni*: Először is azokhoz
aggya magát, a kie títet befogaggnac (Mon: Apol. 445). Bótsületes
igaz emberekhez add magadat (Fal: UE. 424). A Rómaiác
intie vala, hogy magát adna à Rómaiác mellé Helt: Krón.
15). — *Vkt vmire ad*: Incab kerestem keduet az en testem-
nek hog nem ment az isteni zolgálatra attam volna (VitkC.
24). Testy keuanságra adtattak altalvernye (DomC. 177). Ad-
gyal az te elmédet az bölceségre, és az te filelet az bölts
beszédekre (Kár: Bibl. I.616). *Magát vmire adja*: Hatalra attak
magokath (SándorC. 6). Inatságra ada vmagat (VirgC. 106).
Futásra adtác magokat d Helt: Krón. 11b). Ha gonoz és feslet
életre fogja magát adni (Prág: Serk. 612). Arra adta volna ma-
gát, hogy czac gonosságot ezelekedgyec (MA: Bibl. I.330). *Ma-
gát vminek adja*: Az alomnak ne adgiád maghadat nihi meg
nem uisgrol löky ismeretedet (TihC. 170). Sirásnac adtác vala
magokat (MA: Bibl. I.79). Fölötte igen az tamságnac adgyac
magokat: studiis suae dediti (Prág: Serk. 612). Az italnak adta
magát: *immersit se in ganeum PPBL. *Magát vni alá adu*:
Hatalma alá adom: trado, dedo; valaki hatalma alá adattot:
dedititius C. Ezt kedig monda mi tamságonkert hogi akara-
tonkat istennek akarattia ala adnoiok (WespzC. 53). De ne-
mellyec vgyan ő magoc adiac vala magokat à hit alla (Helt:
Krón. 31). — *Vmit ad*: Elegeit adna a szemnek [a
Cheapside Londonban], ha más marha után nem járának az
urfiak (Fal: NU. 267). A dot a dny: census dare (JordC. 424).
A sidoc tizen nyolcz esztendeig szolgálnaca es adt adnace
(Szék: Krón. 21). Esseth a a d (pluit) ygazakaca es hunyssakra
(JordC. 368). Mikor a follegec meg teloecc essöt adnak az földre
(Kár: Bibl. I.630). Örök háboruban vontattya életét az, a ki-
nek a nem gonid is gondot ad (Fal: UE. 464). Viragot es
gym ölczet zeben ioban es bebeven a gya (VirgC. 65). Adya
ew gyemvelhet: fructum suum dabit (Kules: Evang. I. II. 14).
Hát a d o k teneked (VirgC. 113). Halakat acy [adsz] (KazC. 112).
Halaat ad raytta (ErdyC. 357). Halakat ada az istentvl vót
ayandekokrol (TelC. 39). Aggyunk halat isteunc nulla (Tel.
Evang. I.120b). Az ellenség eleibo mene, h a r e z o t a d a neki
és egészen megvereték (Mik: MulN. 299). Mikoron megláttae
a sereg könes voltát, meg is kezdé kísérteni, tinoly viadalt aduán
(Helt: Krón. 93). Hát a t a d ni, visszafutni mind keszeritessenek
(Born: Ének. 225). Hátat adott az Izrael az ő ellenségi előtt:
Israel hostibus suis terga vertens (Kár: Bibl. I.199). Tegnap a
bölcsesség hamar adta hátat (Zrínyi I.144). Helyt a d o k:
cedo MA. Helt ada az vezedelemnek tyaynak (ErdyC. 561).
Helt advan az haragnak nemy jdo utat oda mene az
apocakhoz (DomC. 103). Könyörgésömmec helt ada (MA: Bibl.
V.30). Semmi helyt nem kel adni tanításuak (Pázm: Kal. 140).
Meg gondolván Sándor, helyt nem ada tanicslónak (Pázm:
Préd. 1101). Hitet adni: fidem *obstringero PPBL. Az
többi semmit nem gyamakodun litéket adac (Decsi: SallC. 74).
Jelt adni: Ha sijnossan visolet [a gonosz nyolvec fillánk-
ját], jelét adod, hogy fáj (Fal: UE. III.19). Lábat adni:
Hogyha igazságát látja vala is az kereszténynek, nem igen-
ad vala lábat [nem segíti vala], kiváltképen nekünk (Moulrók.
VIII.358). O k a t a d o m: causiflor C. (Azt adja okül: causum

*interserit PPBl.) Okot adnak róla: rationem reddent de eo (JordC. 391). A te fölnagsagodrol ág okot; a veet alamisnarol zókseg lezen okot adnod (VitkC. 45). Az vrak, okait nem adgyák parancsolatoknak (Pázm: Kal. 453). Aagy zamot safaragsagodrol (Pesti: NTtest. 157). Szamot adnak: reddent rationem (Fél: Bibl. 20. Tebet be nem atak az mynt kégyelmednek] zanba atam. LevT. 138). Szót adni: Várból királynac hamar szót adának, de a király szavokat meg sem hallá (Görs: Máty. MF.). Szót adának, kéri az Mikolát, hogy megkegyelmezjön, mert megadják az várat (Tin. 216). Egybegyülénee hogy királyt választanának; az ersekek László hertzegre szót adának (Helt: Krón. 42). Oggun munli uruzagbele vtot (HB.). Neki vtaat adnak vala (VirgC. 51). A mindorfeivariaknac megküldece a frigyét [fölbonták], miért hogy de utat adtanac vala a bolgároknac (Helt: Krón. 39b). Le ilvén tágos mezöt ada gondolatnak (Fal: TÉ. 707). Választ adni: [respondere; autworten]. Erre enis igyenesen választ adok (Pázm: Kal. 797). Ki vagy? hogy választ adgyunk azoknak, kik minket küldöttek (Pázm: Préd. 48). A ki a beszédet tsak felében érti, tellyes felelettel mását nem adhatya (Fal: UE. 377). *Vmit vmbre ad:* Bérbe adok: eloco, locito; szakmanban adok: abloeo C. *Vmit vmhez ad:* [addo; hinzufügen]. Ha még ezt adnoioik hozzája (Lép: PTük. II.96). Ne adgy vétkei a vétkekhez (Illy: Préd. 9). Szörzessehez senki ne aggyon, senki el se vezien benne (Mel: SzJán. 345). *Vmit vmin ad:* Adatnac eg fel penzen: asse veneunt (MünchC. 32. JordC. 384). Awaág yngyen, awagy aaron myuden zyksegehre valoth agy ewneky: da aut vende ei (JordC. 68). Penzen aggyad a papsagot (Mel: SzJán. 345). Bezzek szep fenes allotat talaltam, de metzek vele; nem adnek egy arpa szömet rayta (Helt: Mes. 1). Egy darab kenyeret nem adnék raíta (Decsi: Adag. 23). Semmit nem adni vmin Kéri, írion az nagy vraknac; Balás lenelén kic semmit adának (Tin. 146). A nemeten semmit nem adnak vala, söt böstelenül bantak vala vélek (ErdTört. Ad. 1.61). Azt akarják, hogy az Írás magyarizattyában, egy babot ne adgyunk a sz. atyákon, mert emberek völtak (Pázm: Kal. 668). *Vmit vkire ad:* Tyzta scapulart ada eu rea (MargL. MF.). A keresztfát ó göndörösgecs vallara adaac (VitkC. 9). En sebeymet te reád adam (VirgC. 61). Rea aduán az bí selyem ruhát, az Ephodotis reáia adá (Kár: Bibl. I.94). *Vmit vmire ad:* Kezére adni vkinek vmit: Az ember magának se adgyon mindent kezére, némelly kivágyasiban ömönid kedvét szegdegylye (Fal: UE. 382). Közre adni: Aiandekit az istennek közre adnak az emberek (Frank: HasznK. a). Tudományomat közre adtam (8). Tndtára adom; notifico C. Hirre adom; nuncio, renuncio, indico C. anzeigie, zu wissen tun, melden PP. Tuttookra adom: notum vobis facio (Fél: Bibl. II.68). Hirre adnam (LevT. I.79). Az halálnak elközjelgetésit hírünké adja (Vajda: Kriszt. I.598b. Kr. Add megtudnom: nuncia mihi DöbrC. 180. Az ó malasztya nélkül nem lehet ertenetek agyram, miképpen lehessen az istennek látása Vajda: Kriszt. 198. Hirét is adom: miben miként farszják ezeket a külső nemzetségek Fal: UE. 468). Usorára adom: foenero C. *Vmit vmiul ad:* Tanácsul adom: svadeo, consvadeo C. En azt adom tanácsa tiztölyeed ysténökeeth (SándorC. 23). Azt is adom tanácsul, hogy ki-hadgyák a Deák mondásokat (Pázm: Préd. b. Az okosság ees azt aggya ErdyC. 160. = GuaryC. 46. Szükség adgya chelekednünk, hogy az gonozszagnac ideibe valami tanulságokat hozzunk elől. Pécsi: Szűz. 142b).

[Közmondások]. Jó az isten, jót ad (Thaly: Adal. I.83).

adton-ad: [identidem cum zelo do; fortwährend eifrig geben]. Hatalmas császárnk csak adton adták a grátiát (MonIrók. VIII.70).

által-ad: transdo C. trado MA. übergeben PP. Antalnak a pénz által adta, az ötven forintját töle ki is kapta (Gvad: RP. 58).

be-ad: 1) intrado C. [hineingeben, hineinreichen]. 2) defero MA. valakit valakinek beadni: criminare alterum alteri PPBl.

[angeben, demücciren:] anklagen PP. Nem akarna ötet beadni: nollet eam traducere (MünchC. 15). Keres vala okos vgot hog vtet beadhatnia: quarebat opportunitatem ut eum traderet (DöbrC. 432). Bead istenek es el arul (Mel: SzJán. 312). Az kike gondot nem viseltek keményen vádölyák 's beadgyác (MA: Scult. 802). 3) [refere; erzählen]. Ammynt nekbe be atak (LevT. I.28). 4) [solvo; einzahlen]. Én is az 15 ezer arany adit esztendönként igazán beadom (MonIrók. VIII.64). Adbé ajándé-kodott: offeres munus tuum (Illy: Préd. I.399).

[Szólások]. Ezt hogy igy cselekszem, beadom keze met, hitet mondnak ök is (Gyöngy: Clar. 126). Csapja rá hát ketek, adják bé kezeket [álljanak be katonának]; a káplárnak kezemet beadtam (Gvad: RP. 48, 49). A vitézek közzé a zászló alá beadta magát (Báta: VTárgy. 48). Az Anhlát basa szót beadott vala, az császár hitit úrfinak ajánlá (Tin. 82).

beadás: delatio PPBl. [anzeige, angabe]. A pörös félnek beadása mind azon mesterséges hamiskodás (Fél: Tan. 25. 4).

kéz-beadás: [dextra data; handschlag]. A Prophéták es Apostoloknak ama' szép igiretek, mellyekben mint egy ugyan kéz bé adással kötelezik isten képében magokat tenéked (Megy: 6Jaj. II.43).

egybe-ad: [conjungo; vereinigén]. A hitvesek egybe aggyaak magokat (ErdyC. 641). Házastársul egyben adatának (Tarn: Szents. 16). Egibe aduan magokat a magyarokkal (Vás: CanCat. Elöb. 53).

egybeadás: [conjunctio, additio; das vereinigén, zusammen geben]. Ket szemelynece lathatando egybeadása, es egybe kötelezése [a házasság]. (Tel: Evang. I.236). Az egybeadás (additio) oly első számlálás, mellyel a számhoz adatik, es meg lesz az egész szám (ACsere: Enc. IV.28).

el-ad: 1) venundo, vendo, divendo, mancipio C. verkaufen PP. Jól eladni, nyereséggel eladni: vendere luculente PPBl. Ad el mend mid vaón (MünchC. 49). Iozagaba valamit el nem adhate (VirgC. 33). Oczon eladád (MA: Bibl. V.22). Kicsiny ostyát nagy pénzen adnak el (Czegl: MM. 149). 2) [in matrimonium do; verheiraten, ausheiraten]. Kyrul el akarya evtet adnya bazassagra (MargL. 32). Vki fiat megbazassitia uagi leantit el agia (DebrC. 140). El adot leanyo, valakinek jegyese: sponsa (Ver: Verb. sz. 29). Leányit az tanácsit rendből való férfiaknac adta el es házassította: collocavit (Prág: Serk. 1045). 3) [prodo; verraten]. En es en nepem eladatatonk: traditi sumus (BécsiC. 63). Hog az Janos el adattat volna: quod traditus esset (Fél: Bibl. 5). 4) [repudio, repello; abweisen]. Ne emegmet hanem azokat az edtiokat korpázza, én el-adtam rollam, tsak ki-irtam völt én az szókat (Megy: SzaÖröme. 273).

eladás: 1) venditio, mancipatio C. das verkaufen, weggeben PP. De equi sui eladas [nyomatva hibásan: eladas] qui cum negaret se esse venditorem (1210. VReg. 168). A penzis ó eladasuac esztendeinec szama szentet számlaltassee: pecunia qua venditus fuerat, iuxta annorum numerum supputata (Helt: Bibl. I. LL3). 2) [collocatio in matrimonium; verheiratung]. Zlyev ötet zandekozar hazassagra adnya, mikoron kedeg ezön igekek az ó eladasarol temyee (TelC. 2).

eladatlan: 1) inventus C. [unverkauft]. Eladatlan maradnak boray (LevT. I.60). 2) [innupta; unverheiratet]. Es haiadon hazanal valo es eladatlan huga: et sorore virgine quae non est nupta viro (Helt: Bibl. HHh4).

eladó: 1) venditor C. verkäufer PP. El ado, aros: venditor (Ver: Verb. Szót. 33). 2) [proditor; verräter]. Essen meg szivetek, lelketek sorsomon: hogy az magam hada volt nékem eladóm (Thaly: VÉ. 172). 3) venalis C. [verköuflich]. Eladó vagyok: prosto PPBl. Eladó marha (Toln: Vigaszt. 233). Kéz pénzel kell le tenni, es nem valami el ado marhaval: non rerum venalium satisfactio erit (Ver: Verb. 160). 4) [nubilis; mannb]. Eladó korában vagyon szep leanya (Huszt: Aen. 19).

elő-ad (*eleber a i*): **1**) promō, profero MA. (hergeben). Egeez feyer kynyort elev adok (DomC. 307). Az irha esinalo irhakat ad elő: alutus praebet (Com: Jan. 99). **2**) [profero loquendo, propono; vortragen, vorbringen, darlegen]. Védőseges dolgokat elelykben aduán ő közetec ki mulék (Helt: Krón. 32). Mellyeket akarom hogy elelykbe adgy: haec propones eis (MA: Bibl. 1.67). Adászta elő azokat az ágozatokat (Szentiv: Verseng. 345). Még a derék böltseségis ha nem tudgya magát kellemetesen elő-adni, és mutatni nem tartatik annak (Fal: UE. 432).

előbb-ad, elébb-ad: [relinquo, renuncio; sich jemaues oder einer sache entledigen]. De már az én marhámon elébb adának (LevT. II.477). A rossz gazdán előbb-adjon hamarjában (Thaly: VÉ. II.259).

föl-ad: **1**) appono; auftragen, aufsetzen PP. Az etket fel-aduán (VirgC. 74). Igen feladgyák a lével a bifős húst, mind-azáltal más fölül arezül verik mondásokot (Pös: Igazs. 1.726). Feladta levét 's elfédelte koncát (Kisv: Adag. 23). Hol tisztán adgya-fel őrmét, hol pediglen őrmimmel erősti meg [a szerenese]. (Fal: UE. 386). **2**) [profero; vorbringen, vortragen]. Amaz fel ada [a kérdést] (DobrC. 7). A theatrumokban a mit feladni, mind azon hűmmunka és gyönyörködtető szépség (Fal: NU. 263). Mikor az emberszólást jétkosan adják fel, jobban is szaporodik, többet is árt hogyesem akármely fene mér-ges rágalmazás (Fal: UE. 410). **3**) [trado; übergeben]. Feladni az elhagyatott várost: pendere *depositum urbem. Magamat meg-adom, fel-adom: dedo PPBI [sich ergeben]. Feladé az város (Helt: Krón. 41). [Moly várost] sok vivások után már fel akarának adni (Csúzi: Síp. 27). Feladá lelkét az ő Alkotójának (Szog: Aqu. 35). A te egygyűfűséged mindgyárt fel-adta az erősséget (Fal: NE. 5). Feladta magát a város (Mik: TLöv. 350). **4**) [dissolvo; auflösen, kündigen]. A másikiak feladom a frigyot [felbontom], és ellene indítom népeket (Helt: Krón. 16). **5**) [mutuo; leihen]. Kérem méltóztassék obligatiómra kétszáz fehér pénz forintot feladni ígére-m Kdnok nagy hűlőadással meg-térítenem (LevT. II.394). **6**) [condono; gewähren, bewilligen]. Mikoron thi kegték kowzo eén be adom magamat, az város egygűfűsége kegték nekem fel ada (RMNy. II.125). Noha utoly-lára fel agyák a grátiát is, de olévé igen megkeserítik (Fal: UE. 402).

[Szólások]. *Flin v. emin folad*: [repudio, rejicio, renuncio; sich entledigen, von sich weisen]. A tisztviselésen fel-adni, le-mondani róla: *ejurare magistratum PPBI. Feladott rajtad [kedvesed]. (Hall: Paizs. 120). Mi Ferdinándot contemnáltuk, rajta feladtunk, s tőle nem is félünk (Monlrók. VIII.103). Feladok én e vén megagott fátuskón! (Thaly: VÉ. II.260).

haza-ad: [in matrimonium do; verheiraten]. A kiralinak meniekezőie vala mert leaniat aggya vala haza (DobrC. 38). Egy asszony leányat így íte mikor haza atta: jámbor legy, hogy az te urad mosolyogék, midőn megtérnén hazat lattya (Börn: Evang. IV.888).

hazaadás: [collocatio; verheiratung]. Leányát neki ígérte, napot rendelt közfogá-ra, két esztendő terminust haza adásra (LevT. II.285). Az leányok kihazasítások, ez haza adások (Ver: Verb. 99).

hozza-ad: condo C. addo, adjicio MA. [hinzutügen]. Nem akarok toub semmit hozza adnom nola eleget szállatnac (EszT: IgAny. 204). Azert mingyart hozzi adta az Apostol: (Ily: Préd. Előb. a3).

hozzaadás: [additio a szövetésben] (Biró: Osk. 12). Más-hoz adás M'oly: Arithm. 10).

ki-ad: **1**) edo C. [trado; herausgeben, übergeben]. Nekewnk ky attak azok, kyk lattak: tradiderunt nobis (JordC. 515). Honnan kywe adathanak vala ystemek malaztyara: unde fuerunt commendati gratiae dei (JordC. 758). Bulla kyt kywe adot

(ÉrdyC. 649). Addig forgattyák, addig vijnak meg orszényével, a míg szjítatva ki adgya lelkét (Fal: NU. 262). **2**) elargior C. [ausgeben]. A lapos guta csapot már alhoz az erszényhez, mely csak mind négy ezereket ad ki s nem vész az többet kettő-nél (Fal: NE. 24). **3**) [emitto; ausspielen (im kartenspiel)]. Adja tok nekünk kártyát. Lássuk kinok kell ki-adni. Lássuk ki vét ki: lasset uns sehen, wer geben muss, wer auswirft (KirBesz. 90). **4**) [indico, ostendo; anzeigen, angeben]. Nemzetek qualitätsait igen kiadó nevezetes nagy dolgok vagy csudák (Monlrók. VIII.26). Hogy az aranyas fejű szeg jobban kiadja magát, az koporsót feketével vonták be (XI.104). A természeti gonosz a testnek bujaságában szokta ki-adni ő-magát (BodLex. 93). A leányak volt kedve, a mint nekem egy confidens asszony-ember, a kinek magát a leány kiadta, beszélette (Hazánk I.213).

[Szólások]. *Umin kiad*: de possessione dejicio MA. Valahonnan kiadni rajta: de possessione dejicere (Döcsi: Adag. 182). Az kepek ha tartatnakis semmit nem hazalnac, es mind az által ha ki adatie rajtok, nagy ertelem nélkül valo hiasagot jelentue (Zvon: Osiamd. 203). Kiadta a jesuitacon (Czegl: Japh. 186). Azokon a kártyákon szaporán ki szoktuk adni, a mellyek vagy haszontalauok vagy ártalmasok (Fal: UE. 381). Kiadtak rajta (Bogáti Pálon), mint a patai szűrtön (1760. Hazánk I.367, 369). — *Umin kiad*: [renuncio; veröffentlichen, ergeben lassen]. Ki-adta a k a r a t j á t: *perspicua sua consilia fecit PPBI. Ky adwan az sentiatit (ÉrdyC. 520). Paracholodat ada ki (547). Az istentől kiadot törnen (TihC. 78). Istennek kiadott fogadása és ígérte (Pázm: Préd. 56). A fejedelem a parolyát kiadván (Thaly: RT. 1.64). Igen törték, azután megsűntek az lövéstől; nem tudjuk mire véhíe, hogy szőz a tot a d t a k k i, avagy megvették (TürtT. 1880. 598). Lón nagy rettenése szegin Vas Miháhuak, hamar szót kiada, fogadá basának, várat ő megadná (Tin. 91).

kiadás: **1**) editio C. das herausgeben, auskündigung PP. Az eredet bin zal az lelkőre az isteni törnen kiadásabol (TihC. 72). Az o testamentumnac vége leszen az vy testamentumnac ki adasa után (Helt: Bibl. I. g2). Az leveleknek hamis volta es-mertetik meg főkeppen az kiadasiol (Ver: Verb. 278). Az jámbornac igyekezoete is, az en kiezdint munkam és, ez könynece kiadásában legyen hasznos (Mel: Herb. Előb.). **2**) [ostentatio; das offenbaren]. Igen vigyázza viseld magadat telhetséged kiadá-sával (Monlrók. VIII.438).

kiadatlan: ineditus C. [ungedruckt].

[kiadó]

törvény-kiadó: legum *lator PPBI. [gesetzgeber]. Az nép-nec főedelmi az törvény ki adónal egybe: in datore legis (Kár: Bibl. 1149).

kölcsön-ad: mutuo MA. mutuo do; leihen Com: Vest. 137. Agy kelezőn ő uoki: dabis mutuum (JordC. 68). Fel pénz nem vehetsz arra, a mit ezue kelezőn adtal (Börn: Préd. 398). Hat forintot adott nekünk kölcsön (Gvad: RP. 59).

kölcsönadás: mutuatio MA. [das leihen]. Kár: Bibl. 1670.

kölcsönadó: commodator C. [gläubiger]. Kwehon ado: foenerator (KosztH. 303), foenerator (Kár: Bibl. 1616). Kölcsön-adó ember (Magy: Nád. 43).

még-ad: **1**) reddo, restituo C. [zurückgeben]. Ha megh adod es Izsrodnek orzagat (JordC. 707). Meg adatek zeme vylaga (ÉrdyC. 638). Az János urammé arany lánczuak egyikét kérésére megadtam (LevT. II.85). Admeg ezokaert amae az embornek az ő feleségét: reddo viro suo uxorem (Helt: Bibl. 1.1). Piát feltámasztá és az ő Annymae meg adá (Kules: Evang. 197). A ki el vészi a másét, mint addig tolvaj, valamig ezt meg nem adgya (Pázm: Kal. 364). Es a zálogot visszazadgya, és a prédát megadgya (Ily: Préd. II.48). **2**) [persolvo, retriluro; zurückzahlen, vergelten]. Viszontag megadom: rependo C. Kynek

nywel tharhozyk meg agya es meg fyzesse (ÉrsC. 271). Myndenek meg adando az ew erdeme zereut (VirgC. 114). A mit rá költesz, megadom (Czegl:MM. 217). **3** [trado; übergeben]. Magát az ellenszének megadni: *dedere se hostibus PPBl. **Megadónia** a városokat: tradent civitatem (BécsiC. 24. Tin. 215). Vialad nélkül megadónia magokat (GuaryC. 55. Com:Jan. 155). Várát hitre meg adván (Zrinyi L36). **4** [do, reddo; geben]. Ki azoknak fogadast tend es meg nem adanga: si quis votum voverit et non reddiderit (BécsiC. 113). Teryőnc be, netalantal ur isten meg agya hog igazan meg gonic (GuaryC. 47). Zik-segtwkrwl valo eletet meg ala (VirgC. 52. 57). A my nr istent ylety vala meg aggyaak vala ur istennek (ÉrdyC. 547). [Szólások]. **Megadni valakinek**: [einem übel mitspieleu]. Megadta nekem eléggé Toksilus: Toxilus me *perfabri-cavit PPBl. — **Megadni lelkét**: Lelket bodogsagussul istennek meghi ada (KazC. 46). Az w bogog lelket meg ada az vr istennek (VirgC. 106). Az ő lölket megada: emisit spiritum (DebrC. 6).

mögadás: **1**) redditio C. [das zurückgeben]. **2**) [donatio; verleihung]. Masod az meennyey bodog orzagnak megadasa emberi nemnek (ÉrdyC. 537). **3**) [deditio; ergebung, fibergabe]. Ellenség kezébe megadas: deditio C. Ne szegyend megadadodatl (Zrinyi L61). Jol esméri Halul, bogy nekik unalmas az ilyen követség és az vár-meg-adás (L103).

mögadat: [solutio; das bezahlen]. Cazar adoia megadaffat megtiltatta (MünclC. 164).

mögadomány: [restitutio; zurückgabe]. Im megadta ő felsége minden jószágát melly megadománynak levelét és instructióját Nagyságod kezébe küldeti velem ő felsége (Erd. TörtT. L123).

oda-ad: porrigo Kr. [trado; hingeben, übergeben]. Mind [az ajándokot] kez volnak oda anom (LevT. L3. Káldi: Bibl. 287).

öszve-ad: conjungo Sl. [zusammengenben].

öszveadás: collatus C.

reá-ad: indo MA. [anlegen, aufsetzen]. Fölytil rea adom: superdo, supperaddo C. (Harmad kibe lwn zent ferenc cristushoz hasonlatos az zent sebeknek rea adasaban VirgC. 33).

[Szólások]. **Magát valamire reá-adni**: Az lapta jáczásra fölötte igen reá atta volt magát: pilae nimium inde a puero studiosus fuit (Prág: Serk. 645). A városhoz közel nem is jó rá ad-nunk erre mi fejünket, prédára fakadnunk (Gyöngy: Char. 203).

vissza-ad: restituo, renunero C. reddo MA. wiedergeben, zurückgeben PP. Vissza adni a szidalmat: remaledicere C. Ugyan azont add visszá: idem restitue (Com:Jan. 190. Zrinyi L63).

Adakoz-ik: elargiri MA. schenken PP. Bodog ferencnek gyzeretet es halat adakozny (EhrC. 162). Hogy vala mit zegheenyeknek beewebben adakozhatneek (ÉrdyC. 500). Vyg ember, ky yrgalmas es kwchón adakozyk; qui miseretur et commodat (KeszC. 311). Masnak adakozni, massal iot ebelekedni (Pécsi: SzüzK. 128).

Adakozás: largitas C. liberalitas MA. freigebigkeit PP.

Adakozó: liberalis, dapsilis, largitor C. freigebig PP. A penzben adakozoc valanac: pecuniae liberales erant (Deesi: SallC. 6). Nem gátaltuk meg adakozó szándékát (Fal: SzE. 563).

Adakozóság: liberalitas, largitas MA. freigebigkeit. Ez legyen az adakozóságra és jótéviségre által utunk miméküne. (MA: Tan. 725. MA: Scult. 736. Horv: MulF. 20).

Adalék: **1**) traditio GKat: Titk. 1119. **2**) [additamentum; Zusatz]. Corollarium: azaz: Megszerzés avagy adalék (Kász: Kit. 269).

Adalom: [venditio; verkauf]. Mennyi sokadalom, vétel és adalom, ez kis országban esik (Szentm: Kalm. 6).

Adás: datus, tributio C. [donatio; das geben, schenken]. Ez vala Irlben az adasnak tanosaga: testimonium eessionis (BécsiC.

9). Ur istennek malazttya adasa (ÉrdyC. 537). Ha oggyie adas nem indit, többet ad inya és erősbet (Mel: Herb. 84). Erő adásával őrizzen bennünket hűt által az idővségre (Zvon: Post. L170). Múshoz adás: additio (MTolv: Arim. 10).

adó-adás: [contributio; steuerzahlung]. Adó adásra kénszerítée (Helt: Krón. 25. 8).

alamizsna-adás: [elemosynae erogatio; almosenverteilung]. Féesveuyek alamysna adasra (DomC. 138. Matkó: BCsák. 293).

bérbe-adás: locatio [vermietung, verpachtung]. Kölczőrne, bérbe adásra (MA: Scult. 215).

bücsü-adás: relegatio, dimissio MA. repulsa; entlassung PP. [abschied]. A jó lakot vagy szállot bucsnadással el nem izzák (Megy: 6Jaj. III.27).

hála-adás (háladás Pázm: KT. 149. háladás 154. Pázm: Préd. 36. 117): grates, eucharistia C. [danksagung]. Zainbol sohha ki ne zaccágon az zent halaadas (GuaryC. 62). Hala adasokat tezen (MargL. 13). Hala adasokat istenek meg nem attam (VirgC. 3). Hala adással tartozunk rola (TilC. 7).

hírré-adás: renuntiatio C. [ankündigung].

iz-adás: conditura, conditio C. A ki az étkeknek különböző izadásáról könyvet irt-vala, könyvét megégetteté Severus Tsászár (Pázm: Préd. 437).

jel-adás: tessera, symbolum PP. [zeichen].

jószág-adás: donatio Ver: Verb. 10.

ok-adás: assignatio causae Kr. [motivirung, rechenschaft]. Engedni a jó ok-adásnak: *dare locum rationi PPBl. Paranelol wala Nagod hogj Christophot bizonyos zanto földeknek elfoglalasaért Nagod wduraba inteneok ok adasra (RMNy. II.804). Nem elég okadás ez az elszakadásra (Vás: CanCat. 604).

példa-adás: [exemplum; beispiel]. Az Cecilia myndestewl mennyey vala, ew malaztossaganak yo pelda adasnak erdemes eeleteenek myatta (ÉrdyC. 649b. 419. CornC. 68).

szám-adás (számodás Thewr: Nyelvk. 26): redditio rationum, ratiocinium MA. [rechnungslegung, rechenschaft]. Az aiandokorl walo zamadasok (TibC. 121). Hogi ha valami zam adasal tartozot uona azis megí engemet (LevT. L83). Isten előt könyeb szám adasoc leszen az poganioknac az eretnekeknel (Mon: Apol. 251). Midőn többitetnek az ajándekok, számadási is nevelkednek az ajándekoknak (Illy: Préd. II 484).

tanács-adás: svasio, svadela C. [rat]. Predical vala malaztossom, es vala meg ekesevlt nagy tanale adasnak ayandokyual (DomC. 238. Matkó: BCsák. 30).

válasz-adás: [responsio; antwort]. (Matkó: BCsák. Előb. 3). Minden volna hallgatásban, várván kiki töle a válasz adásban (Gyöngy: Char. 80).

Adat: datum Kr. [das geben]. A fedelm ker es a biro adatban vagon: in reddendo est (BécsiC. 255). Vűdösség tanosaganac adattara: ad dandum scientiam salutis (MünclC. 110).

Adaték. Adalék, traditio, vagy adaték (GKat: Titk. 1119). [Adatlan]

háladatlan, háladatlan (hálá-adatlan SámB: 3Fel. 267): ingratus; háladatlanul: ingrata C. [undankbar]. Atyamnac ilen haala adatlan voltam (NagySzC. 83). Feddi á népnee halaadatlan voltat (Helt: Bibl. I. g4). Meg nonsza tüllőe ngymint halaadatlanoktul az ű malazttyanae világosságat (Tel: Evang. L333). Ha Urunk-mellől el-futunk ha ő néki háladatlanok találtatunk (Pázm: Préd. 1093). De ők ennyi iókért háladatlanok (Zrinyi: I12).

háladatlanság: ingratitude; undankbarkeit PP. Az gonozoknak karhozathyok az ő halaadatlansagokeerth (CzechC. 15. GyöngyC. 13. Kár: Bibl. L188). Kónyi: VártaM. 49).

háladatos: gratus Kr. [dankbar]. Joachim istenee háladatos lön (TelC. 32).

szám-adatlan [vö. szám-adó]: non redditus rationibus Kr. [ohne rechenhaft]. Cyak bucho wytlen zeokeoth el mynekyunk zam adatlan zolgank, sok kartjs teoth mynekyunk (RMNy. III.2). Úgy vesztegettyük az isten-től reánk bizott jókat, mint-ha számadatlanok volnánk (Pázm: Préd. 856).

számadatlanság: Meggondolhatja Felséged, menyí akadémi legyének az ő számadatlanságáért (MonOkm. XIX.313).

Adatódik: [datur; gegeben werden]. Kezekbe is adatódván az reijok szóló instructio (MonIrk. XVII.27). Tudja nagyságod, mi adatódott hadaim tartására (XXIII.255).

Addogál: [dato; öfter geben]. Mind többet többet áddogál isten a hoz az ajándékhoz, melyet jó lélekel gyakorolnac (Megy: 6Jaj. III.36). El-addogál: vendito C. [nach und nach verkaufen].

Adhatás: [dandi potestas; das geben können]. Élet adhatás (Zvon: Post. L129). Tanach adhatás (HollPréd. 12).

Adható: **1)** datarius PPBl. [wer geben kann]. Wrac vagyunc, nem szegenec mindenlatoc es minden adhatoc (Bom: Préd. 35). Minden adható (Frank: HasznK. 13. 113). **2)** [quod dari v. vendi potest; was man geben kann]. Férjnek adható: nubilis C. MA. Mátyás Király vgy tetzie hogy adható adta, mert őné volt a dözma. Ha adhatot nem adta: miért maradnac helyekben az ő egyéb donacioi mellyeket a Nemeseknek adot? (Helt: Krón. 84).

Adó: **1)** dator, praebitor, largitor C. [geber, verleih]. Iwy el lelky anyadeekoknak adoya (ÉrsC. 147). Az adok és az vouók: vendentes et ementes (Fél: Bibl. 72). **2)** tributum, census, indictio, capitatio, vectigal C. [steuer, contribution, abgabe]. Szent Péter adója: *denarius S. Petri PPBl. Asnerus kiral minden földet tenye ado ala: fecit tributarius (BécsiC. 72). Penzt igerenec neki adonul: poenniam se daturus (MünchC. 100). Adot zedyk vala: didrachma accipiant (JordC. 408). Az arani az adoban adatik vala (DebC. 110). Chrlioz szeretettel legőne az ő adoiát meg adjoc (Kules: Evang. 10). Az ő hadakozásának nyeresége az emberek lelke, adaja a hívek imádsági (Pázm: Préd. 478). Rideg legények és jövevényemberek adaja (MonTME. 1273). Az adótul szabadosoc (Com: Jan. 123).

adó-adó: [tributarius; steuerpflichtig]. Valait meghaytotta terel vitelre es ado adol szolgálau lőtt (Helt: Bibl. I.49: 15). Az orzag, ky annak elewte soha ado ado nem wodi senkynek (MonIrk. III.125).

éb-adó. [Szólások.] Rudivoi gyors volt szaladóban, egy erdőben meg is ment volna valóban. De hozzág Juranis volt az eb-adóban, mert becsétt szegény a nyomergatóban [a törökök kezébe esett]. (Könyi: HRom. 115). Roszsz életű, s el tsak ebadóba (Gvad: RP. 38).

hála-adó (hálaadó DEmb: GE. Előb. 15. háladóság Misk: VKert. 53. 180. 335. háladók Boytho: Epist. 99. háladó Illy: Préd.): [gratus; dankbar]. Neki hála adok uagunk [TihC. 17. Bom: Préd. 285]. Hála adobae (Zvon: Post. I.508). Nagy háladó az elvett jövedelményekért (Illy: Préd. Tart. J. 2).

háladóság: [gratitudo; dankbarkeit]. Kenesen tuláltatnac, kie vmi háladósággal lönemene (Helt: Krón. Előb. 2b. Tel: Evang. I.168. Fél: Tan. 555. MA: Seult. 10). Ez immár nem alumsia és igralmassig, hanem gratitudo, háladóság (Pázm: Préd. 445). Kedvesen vészi a háladóságot (961).

hitelbe-adó: editor C. [gläubiger]. Marháját az hitelben adóknak el-pazarolni (Com: Jan. 191).

inni-adó: [pincerna; mundschenk]. Öt pohárnokjává, inya adójává tőte (Szathm: Cent. 200). Az fejedelem engemet fő inyaadóvá teve (Kem: Élet. 77).

iz-adó: conditor C.

kapuszám-adó [census portae; haussteuer]. MonOkm. VI.121.

ok-adó: [reddens rationem; verantwortlich]. Ők myndenkoron wygaznac mykeppen ok adook ty lelketekert (ÉrsC. 232).

ostor-adó: multa Vir. MA. [geldstrafe]. Yobbagy nagy ostor adoval gettry (ÉrdyC. 79b). Ostoradót vete Magyarorszagra (Helt: Krón. 66). Augustus ideiben, midőn Sido orszag ostaradó alatt volna (Bom: Préd. 34. Mel: Kir. 464. 465. RMK. II.453).

rideg-adó: [tributum caelibus; junggesellensteuer]. Kővágó János adott ridegadót (MonTME. 1273).

szállás-adó: stabularius MA. wirt PPB.

szám-adó: rationans, reddendis rationibus obnoxius SI. [rechnungslager, verantwortlich]. Az utolsó szinadó kemény napon (Zvon: Post. L329). Vagyiznac űk a ti lelkeitekért, ugy mint szám-adók (Megy: Dial. 63). Mind ezeknek ki volna oka? ki róla a szám-adó? (Fal: NJ. 287).

tanács-adó: svasor, consvasor, consiliator C. [ratgeber]. Az bizóság wót venne, aytaton nektek tanacz adonak, hygyetek (VirgC. 143). Menyel en tőlem gonoz tanac ado (SündorC. 33). Tanácsadó ember: vir consilii (Kár: Bibl. L672).

törvény-adó: legifer, sanctor C. [gesetzgeber]. Tőruény adó: princeps populi (Kár: Bibl. L191). El-jót Kristus mint mi törvényadók avagy tanítók (Mad: Evang. 39).

vámos-adó: [vectigal; zoll]. Ezeket az ő országoknak vámos adójakat féltik az fukar arendával bíró pápista papok (Toln: Vigaszt. 207).

Adós: **1)** debitor, obaeratus C. schuldner PPB [verschuldet]. Eg néminemő vsorasnac valanac ket adosi: debitores (MünchC. 124). Penzel ados vala (VirgC. 108). Wagyok adoss Poztho metew Leryuczek harmynczharmadfel magyar foryztal (RMNy. II.237). Mi is meg boczitnak minden adosinknac: et ipsi dimittimus omni debentū nobis (Helt: UT. 81). Eg adossa: unus qui debuit (Fél: Bibl. 30). A nagy igéreteknek niutsenek adosi, mert senki sem böldogul melletek (Fal: UE. 455). **2)** [creditor; gläubiger]. Adosinak megh fizete (KazC. 56). Harom adosnac estem kezében az ketteynek meg fizetem az adosagot, az harmadyk engemet meg tart (ÉrsC. 376). Fizettem az gazdának egyéb adosimnac (ErdTörtAd. IV.7).

[Szólások.] Meg az lelkeuel [is] adós: animam debet (Deesi: Adag. 72).

[Közmondások.] Bodog ember a ki másnak nem adós (Deesi: Adag. 146).

[Adósít]

még-adósít: [aere alieno obruo; mit schulden belasten]. Meg is kell adósitanunk magunkat (LeVT. II.55. 45). Az soc beteg miát meg adósította vala magát (Poenit. 51. Runy: Mon. I.30).

Adósság: **1)** debitum, debitio, obligatio C. aes alienum PPBl. [schuld]. Adósságát letenni: *liberare se aere alieno PPBl. A tömlőbe crezté őtet mig nem megadna az adóssagot (MünchC. 48b). Ez velag adóssaganac meg fizetese (GuaryC. 35). Adósságot vezen bynes es meg nem fizety (KulesC. 88). A zalagunc gyümölcses földelmét fel tudnie a deréc adósagra (Helt: Krón. 166). Az jutalom nom ingyen adatie, hanem adósságból (MA: Bibl. IV.139). **2)** [pecunia credita; vorgestreektes geld]. Batorsigoh helyen helyhezetted adósságod [kölesüre adott pénzedet]. (László: Petr. 53). Adósság: debitum quod reddere debet vir uxori (Illy: Préd. III.173).

[Szólások.] Sok adósságba verni magát: *aes alienum cogere PPBl. Adósságba ejtik urokat, hogy űk frissen öltözzenek (Pázm: Préd. 250).

Adóz: **1)** tributum solvo, tributarius sum; steuer zahlen. Viatyayac vala inge mélo dolognac azt, hogy az Sido az Romai Császárnac adozzanc (Zvon: Post. I.390). **2)** [voveo; widmen]. Tartozunk isteninknek adoznunk az mi egész életünket is. Igy ha isteninknek adoznac [adozzuc?] magunkat, örökek böldogok leszünk (Zvon: Post. II.617). **3)** [poenam luo; büssen].

Méltó, hogy a ki vétett, adozzon érte (Fal:NE. 49). Más világon kell adózni iránta (Fal:NU. 69). Azoknál is fog adózni, a mit mások hozzá adogattak (Fal:SzE. 115).

még-adóz: [poenam luo; büssen]. Még-adóazol azért, eb tartotta (Könyi:HRom. 115).

Adózás: pensio, tributum PP. [stenerj. Meg-kisebbült adózás: *infracta tributa PPBL. Amak nem csak szolgálattal, hanem adózással is tartoztak (Pázm:Préd. 1086). Isten népéhez nem illendő dolognae tartóca vala ezt az adozást (Zvon:Post. II.590). Nekik esztendőről esztendőre való adozást ígére (Liszny:Krón. 263).

Adózó: [tributarius; steuerzahler, steuerpflichtig]. Isten e féle szinnutatót, két felé adózót gyűlöl (Pázm:Préd. 1096). Elő kéri tölle az adozo pénzt (Zvon:Post. II.603).

[Adóztat]

Adóztatás: tributaria exactio PP. [besteuerung]. Törvény fölött való adóztatással, hamis nyuzással foztatással ne hadgyta az kösséget meg nyomoréttani (Zvon:Post. II.612).

Adód-ik: [datur; gegeben werden]. Káronkodásra való alkamatoság adódik (DEmb:GE. 9). Midőn okát kérdeztem, az adódott válaszul (NótPM. 26).

Adogál: [dato; öfter geben]. A legroszszabakat legiobbak gyanánt adogálják (Illy:Préd. II.357).

Adogat: dato, suggero C. [öfter geben]. Elstogatta, az segenyeknek atta, adogatta (Komj:SzPál. 228, Born:Préd. 3 1). Úgy adogass, hogy a keveset meg izelvéni, többre kívánkozzék szomszédod (Fal:UE. 401). Erre nézve jó hasznát veheti a politicus, mikor tartva s tagadva adogat (462). A palotákban adogat letzkét (Fal:NU. 45).

adton adogat: [identidem, libenter do; wiederholt geben]. Born:Préd. 429, 459.

még-adogat: [dato; wiederholt geben]. Egyeb életünkre valokatis meg adogat (Born:Préd. 457).

Adogatás: [collecta]. Az zentekhez való adogatás felől, alanyzna felől: de collectis quae fiunt in sanctos (Komj:SzPál. 189).

Adom: [donum; geschen]. Eluyomják az adommal mint az vezért s az esaszat (MonOkm XXIV.116). Kit adommal, kit igérettel magáéva tévén (MonLók VIII.91). Úgy ment a vezérnek ez a ló adomban (Gyöngy:KJ². 108). Úgy erdélyi nemes emberről nem lehet nagyobb gyalázatot mondani, mint azt, hogy az adomért szolgál (Mik:TörL. 42. 70). Ha az adom dolgában vagyunk, nagyobbra bücsültetik az az ajándék mely megérett tanácssal lett meg. Ha pedig a nem-adom vagyon előtünk . . . (Fal:UE. 432).

Adomány: ditio C. [donatio, donum; gabe, geschen]. Te hazadac adománit egebe aggdad (BécsiC. 142). Tuttoe io adomanoat adnotoe tú fiatonae (MifnelC. 25). A bíro adomanal elwl nem vetetyk (VirgC. 120). En hatalommal nem birom Botos hazat, hanem birom vgi mi[n]t ő felsege adománlyat es vgi mi[n]t az en örökseget (LevT. I.300). A fiuna fogadásnac rendi, király engedelmuel, a donacione auagy adomanynac eroief egyenlőképpen tartya a fia ággtel (Ver:Verb. I.S. 6). Minden jo adomány onnétfelől vagyon (Illy:Préd. II.349).

Adományos: [donatarius]. Ha a király valakinec ioszágot ajándokozna, és az adományos az ő adomány levélét esztendigen nem exequáltatná (Ver:Verb. II.12).

Adta: [formula exractionis; fluehwort]. Adta s teremtettemondásokkal illetnek (RákF:Lev. I.234, Thaly:Adal. II.301). A veszejt[et] atta szeresenei (NótPM.63). Hallod-e esapláros, adta, szedte, vette, hozz peesenyét és bort. Lóluljatok, fattyúk illyenadták (Gvad:RP. 49, 52).

eb-adta: ∞ Mit csinálsz? Kinyomod lelkeket ebadtá! (Gvad:RP. 99).

ēbadtáz: [maledico; fluchen]. Ha veszett, teremtettét szórt és ebattázott (Gvad:RP. 112).

isten-adta: [a deo datus; von gott gegeben]. Az ysten atta yokathi ydeghensgre ne tekozlyathok. (FrsC. 296). Minden Isten alta napon (Tarn:Szents. 111). Bár ilt volna othlomi az isten-adta muszkája, talán eddig békesség lett volna (Haz. I.287).

ÁDÁZ: rabidus, rabiosus MA. [wütend].

[Ádáz-ik].

még-ádázik: rabidus fio MA. [wütend werden]. Miut valami meg adozót dühös állat, ketségben esese miatt kiált vala (Lép:Ffük. I.99). Bántya szerolem hagyánza és szivében mérge ennek úgy béiza: hogy attól elméje majd meg-is ádzia (Gyöngy:Char. 25).

Ádázás: rabies, impetus PP. [das wüten; die wut]. Dühöség, ádzat, néki ádzás: rabies PPBL. Ostromolyák az őrdögök nagy dühöséggel és ádzással (Derk:ŐÉlet. 35).

Ádázat: rabies MA. [wut, raserei]. Ételre való ádzat: *rabies edendi PPBL.

[Ádázat].

még-ádáztat: [rabidum facio; in wut versetzen]. Nem csak magok dühösödnek meg, de még másokat is meg-ádzátatnak (Veresm:Lev. 152).

ADDÁL: [addo; addiren]. Az maradékot sommáld és addáld egybe (Helt:Aritm. 8). Az felső Nmeratort hozzá kell addálnod (GFris:Aritm. A3). Addáld özne őket rend szerint (u. o. B.; Liszny:Krón. 80).

Addálás: [additio]. Helt:Aritm. K6. GFris:Aritm. C2.

ADIA: idea C. MA.

ADJUTÁNS: [adjutant]. A strázsája ennek itt megdupláztatott, mely az adjutánstól komandiroztatott (Gvad:RP. 129).

ÁDVÉNT: [adventus domini]. Zenlekek advent het: jejuniun spiritus sancti (NémGl. 202). Ez eslaw adventh vasarnap (ErdyC. 3b). Az adventet ur el jövetele napianac neuzei az irás (Born:Evang. I.2).

ÁÉR (ájér Gér:KárCs. IV. 173): [aer; luft]. Az smaragdus igen szép világos zöld kő, úgy annyira, hogy még az környillette való aert is megbírja az ő erejével (Keesk:ÖtvM. 269). Ha meg nem változtatja az aert, az élete veszedelemben fogog (Mik:MulN. 146).

ÁFIOM: opium, török maszlag SI. Mindemnap áfiomot ő eszik vala (Zrinyi I. 30). Török áfiom ellen való orvosság (Zrinyi). Áfiomot adjanak bé néki, hogy ne érezze fájdalmát, és alva haljon meg (Fal:NU. 316).

ÁFONYA: vaccinia nigra PP. [heidelbeere]. Áfonya: myrtillus, havasi tseresznye. PPI.

ÁG: 1) ramus C. frons MA. Ágak, asszú ágak: ramalia, rami PP. Leveles ág, zöld ág: frons; laub, grüner zweig (Com:Vest. 130). Vaganak agakot es az agakbm zerzenek nemy hajleket: ramos arborum incidentes, de ipsis ramis quoddam tuguriun construxerunt (EhrC. 39. BécsiC. 136). A fanak aga (DebrC. 149). Az vörös fának felső ágainac teteiéneac a succusa próbalt orvosság a mereg ellen (Mel:Herb. 26). 2) [más tárgynak aga]. Két águ: bifurcus, bifidatus C. Sok águ: multifidus MA. Az második aga az keresztnek (VirgC. 8). Három águ: tridens (KaldelBibl. II.236). Négy ághu szironyos jó korbácsot (Czepl:Japh. 77). Két águ kapával ás (Com:Jan. 71). Három szegeletű ágon szolló hegedű: trigonum (169). 3) [radius; strahl]. A nap ágak nélkül nincs (Mad:Evang. 384). Napnak ágai (189. 284). 4) [pars, caput fluminis; arm eines flusses]. Ágdna (1210. CodDipl. II.2: 473.; I. Ortvay:Magy. Vízrajza). Venit ad fluvium Zwew, et ibi juxta Sobusug sunt duae metae

1252. Cod.Patr. VI 73). Elouaz aqua, aqua Mogoaz (1270. no. I 19) Rívus kenduraga nominatus, rívus gekemsaga vocatus, rívus Lassus ag dictus (1338. no. I. 173). A szép Nilus vize hat tág ágaival Aegyiptom tengorben dél sok labjaival (Gyöngy:Chr. 1). **5)** [genus, generatio, progenies, tribus; linia] Oda fel haagaanak azagok, vruak azagay: illuc ascenderunt tribus, tribus domini (Fest.C. 57). Wacunan aga, Thologd aga, Waya aga [székely családi nevezetek 1536]. (MF.) Feleséget végy az te eleidnee ágából (Kár: Bibl. I.181). Lofésagrol valo nemrol agrol valo restum (SzékOkl. II 139). Isten a fattyú fiak maradékát tized ágig és izig nem engedte, hogy a templomban szolgáljanak (Pázm: Préd. 199). Azon edgy ágból avagy nemzetségből valok (Com: Jan. 119). **6)** [articulus, pars; artikel, teil, abtheilung] Kenely voltam a kenelsegnek agyaban (Virg.C. 8). Olmassu a hitt agnme erősítésére (Helt: Bibl. I. El5b.). Két-felé ágazódik a keresztény embernek hitébéli kötelessége: egyik ága az istent tekintti; a másik felebarátunkra mutat (Fal:NE. 150).

[Szólások.] Markában szakad az ág: Minthogy sok akadált lát annak utában, szajnálná ha az ág szakadna markában (Gyöngy:Kj. 95. MF.). Es szem ágában sinces: A testi kívánságoknak legkiseb helyt se engedjyon, mégh eszo ágából is verje ki (Fal:NA. 191). Mikor tsak eszöagában tünik-is meg-szegése valamely főparacsolatnak, megfélemlik szívében (Fal:NE. 67. Fal: UE. 377). Ágon mutat madarat: in ramo arboris ostendit avem, rem incertam promittit. MA. Ne ursi pellem! ne mutasson ághon madarat (Czegl: Japh. 175). Zöld ágra nem mehöt az, ki az gyönyörűségnek alta magát (MA: SB. 33).

boldogasszony-ága: sabina Com:Jan. 33. Sabina, nagytrul is ugyan az: auag kedigh bolog asszony agha (Beytle: FivK. 8, Mel: Herb. 8, Cseh: OrvK. 13).

fa-ág: [ramus; zweig]. A galamb wete egy fa agat ala [a vízbe esett hangyának] (Pesti:Fab. 38). Nem fa ágból gúslott az ér. fegyverem (Phil:Fl. 78).

fattyú-ág: [stolo; nebenzweig]. Azokat hívják fattyú ágaknak, kik az oltsion alul a fauk tőkájéből kinnének (Lapp:PKert. III 127).

fiu-ág: [sexus masculinus; die männliche linie]. Minemü jozsagoc illicie ezac a fiu agat, és minemüek illicie mind a ket agat: solum masculinum, . . . utrumque sexum (Ver:Verb. 1:17. MF.) W kegelmit on io akaratombul fiamnak adoptaltam, es az iozagban fiu aghul be bochtattam (Radv:Udal. III.157b).

féány-ág: [sexus femininus; weibliche linie]. Nem illet leány agat, míg a fiu ág tart, valtsa ki a fiu ág ezt is (Radv: Udal. III 342).

olaj-ág: [ramus oleae; ölzweig]. Olayagból csinált koszorú (Kár: Bibl. I.199).

oltó-ág: surculus, talea, clavola PP. [pfropfreis] Oltó-ágakat földbe temü: humare taleas PPB. Küldjön nekem duránezü barack és nagy bírsalma oltó ágakat (LovT. H.152).

oltovány-ág: ~ Eggyészül vele mint az oltovan ag a faul, á szőlő vessző a szőlő tőkeul (Mel:SzJán. 13). Nevozi oltovány-ágnak; melly a mi vadságnakat szelidíti (Pázm: Préd. 454).

palma-ág: [ramus palmae; palmenzweig]. Gyümlötsöl függő palma ág: spatulion C. Eg zöld palma ág (DebrC. 561). Palma agakat veenek (JordC. 670. ÉrdyC. 599b). Fél: Bibl. 102. Zrínyi H.81).

vör-ág: [cognatus, bluts-rwandt]. Wer agak vagyunk, merth azal is egyek voltunk [hugunkkal]. (LawF. 189).

Ágacs: [ramulus]. Ala csuoky egy agatchyat az palma fából (ÉrdyC. 186b). Az fának teteyéből ky zakaztot egy agatchyat (535).

Ágascza: ramusculus C. ramulus MA. Fa kyról az agachka le motteteek (ÉrdyC. 437b).

oltó-ágascza: taleola C. Mi olyanok vagyunk, mint a letrított óltó ágatcska, mely soha nem gyümlötszik, hanem ha a gyökores fába óltatik (Pázm: Préd. 71). Novendék vesszőzke vagy óltó ágascza (MA:Scult. 490).

oltovány-ágascza: ~ Fialat óltovány ágascza (MA: Scult. 100).

Ágas: **1)** ramosus, frondosus C. ramulosus MA. voll äste PP. Sürii ágas, ezerta: quercus frondosa (Kár: Bibl. II. 114). Szeges ágas fa: clavosum lignum (Com: Jan. 103). **2)** [in ramos divisus; gabelförmig, zuckig]. Ágas kupa: marra C. Ágas szögön (Mel: Jób. 90). De hog az k ollan uag ágas betü megrutitá az nomást, jobb azért am mi nolvönbenis az c ollan helen mint az k (Dév:Orth. 5). **3)** [fogas; assula dentata, asser clavatus; hängovorrichtung, rechen]. Baruka az agashoz es az ő ápsóit, ki az agason fíg vala ki vene (GuayC. 58). Adtam egy nyereg ágas csináltatásért 25d. (MonTME. I.230). **4)** columna C. Ágasok, melyek a ház feleleit tartják: cervi columnae; stütze, pfeiler PP. Öntött ágas: statua; ágas faragó: statuaris C. Ágas pötza, oszlop feje: epistylum PPB. Kiraly chimaltata Babiloniban az tiszta aranyból egy magas agast az agast terden inadae (Hofgr. 308).

[Szólások.] Az ágast tojtatták, fejik (Dösz: Préd. 197).

Ágaskod-ik: assuro MA. pedibus extremis nitor; auf den zehen stehen PP. sich büumen]. Kettegő, botló, ágaskodó ló (Pázm:Préd. 161). Csaknem semmiségre apadtott előbbi egekig ágaskodó kevelysége (Fal: NA. 183, Fal: Vers. 890). Ágaskodott, lejtőt járt, dobogott [a lovam]. (Gvad: RP. 95).

föl-ágaskodik: [so erigere; sich aufblümen]. Ágaskodgyal föl szög egyenesen a fal mellett, es en felhagoc read (Helt:Mes. 372).

Ágasolás: columnatio, ágasok föllásása, oszlopemelés C.

Agatlan: infrondis MA. [astlos].

Ágaz, ágoz: **1)** frondo Kr. [äste stutzen]. Ágozunk a fieskükön, öntögetjük alját (Fal: SzE. 515). **2)** [frondo cingit; bekränzen]. Fejemet ágoztam laurusban (Zrínyi II.111). Jót ne jövöndölj arról, kinek lator fejét a laurus vagy borostyán ágozza (Fal: SzE. 530).

mög-ágoz. Meg ágazni a borsót: pisu ramulis frequentare, sureculosis ramis palare; die erbsen auf zweigen löten, mit stecken besetzen PP.

Ágaz-ik, ágoz-ik: **1)** frondeo C. frondeo MA. [sich in äste teilen, zweige treiben]. Virágozzatok, ágazzatok, illatozzatok: florete, frondete (Csúsz: Síp. 3). **2)** [dividor; sich ver-zweigen, sich in arme teilen]. Négyfelé ágazó út: quadrivium C. Orzag wta kyról myndlen varasokra kylemb kylemb csuonyok agaztatnak [izy] (ÉrdyC. 35). Az eretnekek soe fele agaztat egy-mástol nagy messze oszolnat (Mon: Apol. 160). Szarvai ágaztak szélesen (Gyöngy: Csup. 38).

el-ágazik: diradio C. [dividor; sich verzweigen, sich in arme teilen]. Kiraly meg hatta nekíec, hogy á Dana vizen fel enez-némec, a linn olagazie ot meg késnének (Csorényi: PersF. 42). El-ágazott bugázott nagy fa (Mezy: Olaj. IV.17).

föl-ágazik: [progermino; aufschessen, spriessen]. Az élő-fic föl-ágazunk (Prág: Sork. 191).

ki-ágazik: egermino, ramos emitto MA. [sich verzweigen]. Az fa ki ágazie (Kár: Bibl. 1520).

mög-ágazik: [frondeo; grünen, spriessen]. Az auronak vessöye, ky meg agazot viragozot: rursum virescit, et rami ejus pullulant (Mel: Jób. 11: 7. MF.).

Ágazat: **1)** articulus Kr. [species, divisio; abtheilung]. Hitöknek agzattia ellen nagion (DebrC. 128). Kereszten hitök aga-

zati (VirgC. 114). Az ev betegsgyének agazatyot oknyt meg kesergette az orvos (DomC. 169). Az Christus menyben menetelről való liti articulus vagy agazat (MA: Scult. 600). **2)** [genus, familia, tribus; geschlecht, linie]. Beniaminnak ágazattyából (Helt:LT. Dd6). Asernak ágazatból (Sylv:UT. I.83. II.137). Nemzetének ágazattya (Ver:Verb. Szót. 14). **3)** ramus, ramorum multiplicatio Kr. [das geweihe, die verzweigung]. Éri sírii zápor induló útjában. Bokros ott egy nagy fa bőv ágazattyában, az alá áll Kemény (Gyógy: KJ². 14).

Ágazód-ik: [dividor; sich verzweigen]. A te köteles hivatalod két részre ágazódik (Fal:NA. 159). Mindent megért, elméjében foglal, és tudja, mi következésekre ágazódhatnak (Fal:UE. 392).

AGA: [praefectus Turcarum; türkischer aga]. Abdja aga (LevT. I.223). Ezekendör aza (243). Erynehány békeket, agákat, jancsárokat (MonIrók. III.110). Laszó agának az ágy pénzért attunk 17 ft. (MonTME. I.18).

Agaság: [praefectura; amt eines aga]. Kít császárnak bé mondott vala, kiért avaságra felvötte (Tim. 183, Gyógy: KJ². 111).

ÁGÁL: [ago; fübren, auffübren, operiren]. Valaki előtt dolgát ágálni, ügyét forgatni: *adire ad causas orandas PPBl. Az mi gyűllekezetünk comediát akar agálni, kinek neue Teophania (Szeg: Theoph. 12). Ha valaki ágálni akarná dolgát, az nagy szárn vévő ur előtt, ezer szóvára nem felelhet egyet (Alv: Post. II. 194). Armisticiumban maradnak [a bataillonok], míg a Prussus ellenök nem agál (Hazánk I.287).

AGÁR: molossus, vertagus MA. canis venaticus Nom. 96. windhund PP. Nynch byrodalma rayta agaroknak (PeerC. 341). Vadazzuk vala őtet, mikeppen ket agar eg' ulated (BoC. 31). Az agar az nyulackal nagy gyűlléssel vadnac egymás között (Prág: Serk. 34). Mint egy rozsz agarat szintén ugy pirongatsz (Szentin: TFiú. 4). Két agarakat biza reám az fejedelem, igen kedves ebeit, lóka és kormos neviüket (Kem: Élet. 49). Tekintetes uram! az úrnak szamara kövérebb lesz, mint a tisztartó agara (Gvad: RP. 29).

Agarász: [vertagis venor; windhetzen, mit windspielen jagen]. Agarazo niulaszó katonak (Mel: SzJán. 197).

I. **AGG** (ogh TelC.): vetus, veter, veteranus, vetustus, senex, antiquus MA. [greis, selr alt]. Agg kofa: anus; agg kofaság: anilitas MA. Agg ellenség: hostis antiquus (EhrC. 50). Aggok es hewsek: senes et juvenes (EhrC. 150). Gonoz napoknak agia (BécsiC. 172). Az ogh ellensegh ream jhó (TelC. 305). Az agh elleuseg pokolbely sathan (ÉrdyC. 31). Vesseeők lee az agh emberseegőt: expoliantes vos veterem hominem (ÉrdyC. 84). Teged czalth meg az ag wrdvg (VirgC. 21). Ki nyilasth egy agh palmafá agaynak lewelywel befedezeth vala (PeerC. 52). Egy agh chatorna (PeerC. 56). Egy ó agh házat le rontanak (MesésK. 12). Ifjúságodban dolgot restelttéll, mostan ag dnda lettél (FortSzer. 2. kiad. I.2). Végy agg tikot, vagy agg kakast (1601-i Szakácsk. 12. MF.). Agg bárány, fiatal bárány (Radv: Csal. III.56). Az agg kullogó vén ember csak amyi, az mennyi az falra irot jel (Prág: Serk. 819). Agg tigris (Fal: NE. 113). Agg öregesség (Fal: TÉ. 705).

[Közmondások]. Mint az ágh lónak, nincs bőczületi (Decsi: Adag. 85). Igaz mondás, hogy ag' lóból nehez poroszkát csinálni; ag' fából nehez gúst tekerni (Pázm: Préd. 338).

Aggastyán: [provectus aetate], aetate, morbo fractus PP. [erreis]. Mondja egy agostyan roka neki (Pesti: Fab. 71).

Aggság: 1) senectus, senium, vetustas MA. [alter, greisenalter]. Wensegnekhtytnan meg rothath agsaga (PeerC. 80). Se betegsé, se agsag reanc nem íohetet volna (Born: Préd. 60). Testeket agsagtal, romlastul, kentul oltalmazta (Mel: SzJán. 538). Az szépség s az erő nem tehetik az embert boldoggá, mert ezek mind agságra jutnac: nihil horum non patitur vetustatem (Prág: Serk. 250). Az régi philosophusok hat rendbéli időt szab-

tanak; tudmillik... az meg állapodott férfiu emberséget ötven őtig, az vénséget nyolczvannolczadikig, az rögzöt görbe koros aggságot osztan kilenczven esztendő táján az halálbigli: deerepítam aetatem usque ad mortem (787). **2)** [senes; die greise]. Dieherietee az urat szép ifjúság, gyermekok szűzek, el mulando agság (Pécsi: Ágost. 183). **3)** inveteratio C. [eingewurzelte siffte]. Amnyat az zent hyttrereytee atya keddeog azon gonoz agsagban meg marida (ÉrdyC. 624).

Aggságos: [uralt]. Fenyekedett minden vilagossag öröcke való agsagos szent hegyeiden (Pécsi: Ágost. 124).

2. Agg, agg-ik: veterasco PPBl [senesco; altern, alt werden]. Együtt kel aggani velec (Pécsi: HÉnek. 8). Agghik és betegeskedik az ember (LépjTük. II.22). Ha az leánzó az emberektül vad, és idegen, félő hogy rayta ne aggjon (Prág: Serk. 250). Hetedik leánya homn aggván pápistává és apáczává lött nyavalyás (Kem: Élet. 58). Tsak otthon aggiz [a leány] mint a kopott borda (PhilFl. 65). Naponként aggom (Thaly: VÉ. I.404). Felkendőzött aggott ősság [a szerencse] (Fal: Vers. 869). [Közmondások]. Mit ember ifiantan tanul, azt aggottan is nebezen felejtí (Kisv: Adag. 508).

bele-agg: insenesco MA.

el-agg: obsordeo C. [veralten]. Órdög abbinben elaggot es meg vacult (GuaryC. 20). Igen elagot életében: in aetate decrepita (Ily: Préd. I.6). Még a föld is elagz, hibáz vezeténymag, egek is fogyatkoznak (Kisv: Adag. 507).

ki-agg: 1) exolesco C. [entwachsen]. Ki aggotam belőle (Helt: Mes. 43). Jusuf csakuz ki aggott és elfáradt, betegesedett az tolmácságból (ErdTörtAd. II.41). **2)** obsolesco C. obsoleo PPBl. [veralten]. A herélt emberekkel való élés megsziint elmült és kiaggott: usus desevit obsolevitque (Com: Orb. 680).

kiaggott: obsoletus C. [ausgedient]. Már a sóldból kiaggott vitéz: miles *confectus stipendiis PPBl. A vitézkedésből kiaggott érdemesec nyugodalmas szabadsággal megajándékozttac (Com: Orb. 723. Prág: Serk. 502).

még-agg: veterasco, inveterasco C. consenesco MA. [altern, alt werden]. Az farkas megaggvan (seniens) meg hala (EhrC. 153). Mégaggatoc: eritis vetulae (BécsiC. 2). Megagga es meg hala (VirgC. 58). Mikor kedig bírók meg aggik, akkor ne ily vele, mert osztan merő merőge lezönd (Beythe: Epist. 111b). Mikor az fának gyökere igen megaggand (MA: Bibl. I.157). Ott az ifjúság soha meg nem aggik (LépjTük. III.20). A' felzerjedett haragot megaggani ne engedgyed (Com: Jan. 202). Az egész természet meg agg idővel (Fal: BE. 569).

mégaggott. Félig megaggott: semisenex C. Megh aggothi hyney: vetera peccata (JordC. 856. NagyszC. 107). Réghi meg aggot poklosság (Kár: Bibl. I.99).

mégaggottság: [senectus propecta; greisenalter]. A negyedik vigyázás példázza a teljes idejü megaggottságot, vénséget (Biró: Micae. 52).

[vissza-agg].

visszaaggott: [aetate propectus; greis]. Visszaaggot ember, gonosz napon termett! az te nagy bűneid most eléjűtenek (RMK. II.87). Z. es Oe. tisztos vissza agot iamboroc bizon, nem lattam egyiknek is historiaiban hogy azt montac volna nekie holtoc után, íohetee föl ile menyorszagban (Mon: Apol. 475). Vissza agot istentelen vén kofak es babak (Pécsi: SzűzK. 85b). A sziklőkődő szegény is gazdagnak, s a visszaaggot vén is ifiúnak fitogtatja magát (Csúzi: Síp. 55).

Aggás: [inveteratio; das veralten]. Még aggásával és haladékjával ezen dolgoznak, mint egy buborék el ne müljon (TörtT. XVI.29).

[Aggasztal].

még-aggasztal: [senem facio; alt werden lassen] Mikor valamely szegény leányát el adgya, hogy hogy segíti megli, az ki az maga leányát házául aggasztalja megli az pártául? (Prág: Serk. 826).

Aggottság: [senectus; greisonalter]. Ha volna erő az avúlt vénségűél, aggottságom tele ha fordíthatna nyárt (PálFl. 13).

Aggú: veterasco MA. [altern].

még-aggult: megavult,* bala MA: Bibl. I. Magy. 1.

3. Agg, agg-ik: [angor; sich ängsten, sich ängstigen]. Mi nekünk nem kell aggamunk uelle, ha valaki minket papasuae neuez (Tel: Evang. 1.312). Különduk, aggmunk, epedünk karvalla-sunkon (Lép: FTük. 154). Nem szölok ezekről, mert gyänge madarak, talán nem ezudábol, szerelentül aggnak (Zrínyi II.104). Ne agjon bujában (Gyöngy: Char. 2). Leg-inkább (Étéért kiki aggik lelkében (Bon: Ritm. 218). A gonoszság mikor egyszer elszúta magát, nem agg a kisbíróval, ha nincs kívül mástul féljen (Pál: NE. 21). Azt gondolják hogy csak történetből lettek a világra, ingyen sem szávan rólok a természet, mikor fogantattak (36).

még-agg: ~ Meg aggot a Chászár az ő elméjében (Zrínyi II.30). Előbbi dolgait veti számlállyá, egy ház alatt meg agg-igen áttalja (BFáz: Castr. 11).

Aggaszt: [ango, sollicito; ängsten, ängstigen, abängstigen]. Bival aggasztottál (Mey: 63aj. 23). Mit kell eselekednem, aggasztom fejemet (Gyöngy: Char. III.100. MF.). Egy vagy kettő között könnyű a választás, de a szaporult szám merő fő aggasztás (Gyöngy: KJ. 6).

Aggasztal: ~ Naponkíd aggasztalja vala az ő igaz lelkét azoknak aggasztal (Sylv: 1.125). A jámbor asz-szonyak inkáb) kellene szávan kegyeret emlí és tiszta gyóllásban jární hogysem urát aggasztalni és őszíteni tiszrájával (Pázm: Préd. 256). Bús gyásza homályát a szerint oszlatja, végre ennyi gondal nem aggasztaltatja (Gyöngy: KJ. 20).

Aggasztat: ~ De a jó erkölcsök kedves ruháztatja a gyással sokáig őt nem aggasztatja [igy] (Gyöngy: KJ. 6).

Aggazat: [anxietas; besorgnis?] Kerekesen kimondá már régen o felől Kornélius aggazatját, lehetetlen, úgymond, hogy ezt valaki elhithetesse magával (Mohr: JÉpül. 13).

Aggód-ik: [angor MA. [sollicitor; sich kümmern] Nézd szerelem miut malár mint kínlódik, nézd szép filemilét, mely igen aggódik (Zrínyi II.203). Tépeldök, aggódik (Hall: Paizs. 215. 217). Nem jól tanácsokzik magával, a ki magául meg-feljötközvén másokru aggódik (Pál: SzE. 518). Gyenge eszű ember az, a ki színdékkal vagy arrul busul vagy avval aggódik a mit vigan könnyen háta megé vithetne (Pál: UE. 427).

Aggodalom: [angustia, molestia; angst, besorgnis, kümmeris, bangigkeit] Ez világi aggodalom, gonosz szerencse és haboru (Born: Préd. 1096). Elméjének kezd lenni nyugalma, mint gondos Párisnak szünik aggodalma (Gyöngy: KJ. 391). Jól értvén aggodalmi, szép reménységgel felbízata (Pál: TÉ. 679).

Aggodalmas: [molestus; beschwerlich] Szerencsés a politika dolgául, hol kerülve, hol magát áldatvágya, meg tud menekelni az aggodalmas galibáktul (Pál: UE. 430).

Aggódás: [angor, sollicitudo; angst, besorgnis, bekümmernis] Vespasianus bolondna tartotta, kie nem tudna mennyi nehezség és aggodás az bírodalomban (Prág: Serk. 1029).

Aggság: [anxietas, sollicitudo; angst, besorgnis, mühe, kummer]. Éltünknek határát Istenünk rendelte, sok nyomorúságra s aggságra rendelte (Könyi: HRom. 156).

AGY (oga VitkC.; fejé agyájába Gvad: RP. 40): **1)** cranium C. caput MA. [schadel]. Venne a madat es vericuda ő agzóhoz:

percutiabant caput ejus (MünchC. 68). Oga kapónaya (VitkC. 108). Bezege ottan atte fejédet beo tewróm, fenyegety wala hogy beo twrne agyat (ÉrsC. 397b). Zömeith agából ky vayak (DobrC. 566). Agyoc veleie ki omlot (Born: Préd. 78). A magad agyának találányi (Pázm: KT. 16). A visszakeresztelőd Muncerus vagy egyéb kőcsigas agyú szkeas ember (Pázm: Préd. 230). Magok agya szerint gondolnak isteni tiszteletet magoknak (Czegh: MM. 139). Mitha csak magam agyátul gondoltam volna (Prág: Serk. Előb. 68). Nincs tanácsa, noha ő nagy agyú (Thaly: VÉ. I.102. **2)** [orbile; nabe]. Azoknak [a kerekeknek] tengelyi és küllői és talpai és agyai mind öntések valának (Káldi: Bibl. 301. **3)** [sclopeti ligum; flintenschauf]. Vagyon egy szép ezüstös agyú pisztolyom (Radv: Csal. II.87. Vö. ágy 2).

[Szólások]. Agyha a főbe, nyakon-szírtón rút vereségekkel tagoltatá magát (Pázm: Kal. 551). Kinek nem tők az agya (Pázm: Kal. 543. Mad: Evang. 828).

fék-agy: aureae MA. PP. aureae, kötőfék MAL. [halfter]. Fékagy, aranyos kengyel, egy kis vért (Radv: Csal. II.231). Sok boglárú fékagy [sic] (VectTrans. 23).

fürt-agy: [vesania; wahnsinn]. Így gyözted meg így routottad-össze mindenkor gonoszt koholó, és végre örök tüzet okadó fürt-agyát (Csúzi: Sip. 283. Csúzi: Tromb. 72).

fürtagyas: vosanus MA. usinüig, närrisch PP. Az egyfügyü tanútványok eféle száraz persvasióval, mint ezek a fürtagyasok, sokat nem alótottak magok felől (Csúzi: Tromb. 193).

fürtagyasság: vesania MA. usinüigkeit PP.

fürt-agyú: [vesanus; usinüig]. Goromba furt agyú vagy tök agyú lehetetlen dolgokat felvenni: vesani cerebrosi est impossibilia suscipere (Com: Orb. 805. Com: Jan. 178).

kantár-agy: [aureae; halfter]. Egy zabola nélküli való kantáragy (Radv: Csal. II.357).

kerék-agy: orbile, modius, modiolus MA. nabe (Com: Orb. 171). Kerék agyaska: modiolus PPBl. A szekérnec keré agybol, tizenkét küllőkből, hat kerék talpkából és ugyanannyi sing vasukból egyben foglaltatott, és összeeresztett kerékei vadnac (Com: Orb. 458). Ágyú kerék agyának való fát vöttünk (MonTME. 113. Vö. ágy 2).

tök-agyú: [stupidus; dummkopf]. Tökagyú ember (GKat: Titk. 828). Goromba furt-agyú vagy tök agyú (Com: Orb. 805).

üres-agyú: [demens; hirudo]. Bolondoknak és üres agyú-aknak itéte őket (Hly: Préd. 1.226. II.215).

Agyabugyál: [malco; durchprügeln]. Az ördög jól meg-agyabugyálá őket (Pös: Igazs. 199).

Agyas: 1) cerebrosus MA. [harnüeckig, starrköpfig]. Agyas, maga tanácsú járó: cerebrosus. Meg-átalkodott, agyus: capito PPBl. Haragus, agyas, balgatagh: cerebrosus, iracundus (Régi szótárból MF.). Az agyas ember mindeneben be egyelíti magát (Kár: Bibl. 1613). Az újjetők agyas szelessége vagyis szeles agyaskodása szerint (Csúzi: Tromb. 286. **2)** [argutus; witzig, spitzfindig]. Igén eszesen, agyassan: argutissime C. Fellyül írás rövid, agyas vmiről irt vors: epigramma PPBl. Az pápi seregé agyas emberektől talaltatot haszontalan es homalios igeekkel a sz. írást be keverte (Fél: Tan. 14). Oly dolgoc érkezik az agyas embereknak, hogy ő magok okosságával végben nem vithet (Prág: Serk. 839). Minémü agyas okosságokat, mely szép egy aránt való szökat künyilatkozata (603).

Agyaskod-ik: 1) [pervicax sum; harnüeckig sein]. Mért lakolta-meg magát, mért agyaskodott (Pál: TÉ. 769. **2)** cavillor, argutor MA. [grübeln, klügeln]. Ha ki úgy kezdene maga eszéből agyaskodni, nem látom, mint gyözötnének meg csak a csupa sz. írásból (Pázm: Kal. 567). A min neha nagy rendbeli emberek sokáig heaba agyaskodnak, egy alvadó rendbeli em-

ler ollyat szól közikbe, hogy mind meg allanak rayta (Forró Cirt. 648). Agyaskodik, az mint az ő okossága hordozza (MNYil: lrt. 212).

Agyaskodás: 1) contumacia, cerebrositas, scrupulositas MA. [hartüeckigkeit]. Az eretneknek agyaskodással alítják, hogy az Ur vacsorájában minsen jelen a Krisztusnak valóságos sz. teste (Csúzi: Sip. 209). Különös agyaskodással ül capricio akaratokodunk (Fal: NE. 75). **2)** argutatio MA. [grübeleil, klügeleil]. Esztelenség, ezt a bátorságos tanítót magunk bizonytalan agyaskodásiért megvetni (Pázm: Kal. 104). A ruhák ne legyenek felettébb-való agyaskodással ki-gondolt formával csináltattak (Mad: Evang. 452). A Kalauz agyaskodásának jég pádi-mentomán éppítettet ház ez. (Pós: Igazs. 1:259). Ezek az agyaskodást, és minden különös eszeskedést utályák (Fal: UE. 397).

Agyaskodó: 1) [pervicax; hartüeckig, verstockt]. Aczélós fejekre akadunk hol mikor, kikkel semmiire sem lehet mennünk, minden felé öklelőnek. Ha mikor agyaskodók és egy-temben kevélyek, kerülni kell őket (Fal: UE. II.459). **2)** [argutus; spitzfindig]. Agyaskodó fogás és csalardság (Ver: Verb. Előb. 42). Agyaskodó ellenvetésekkel: exquisitis diversis objectionibus (308). Szorgalmatosan nyomozzák a mindenek végére menni akaró agyaskodó emberek (GKat: Grad. 1638. MF.).

Agyasság: 1) perversitas MA. [hartüeckigkeit] **2)** [argutia; spitzfindigkeit]. Sokféle szakadási vannak az agyasságtól származott kifőnös találmányoknak (Fal: UE. 381).

Agyatlan: [stupidus, stolidus; dumm, tölpelhaft]. Az igen nagy fele agyatlant jegyez (Cis. 1592. MF.). Hajtatlan fejével agyatlantul dideskedett (Fal: NA. 182).

Agyatlanság: [stupiditas; dummheit]. Az elő figgő és igen nagy föl agyatlanságot czémozgást és gombaságot jegyez (Cis. 1592. MF.).

Agyaz: 1) [colo applico; an den spinnrocken wickeln]. A szövő házban meny, ott gyapjút fony, kendert gerebenel, és azt a guzalyra agyazzad: lanam faciundo, panos submiustrando, et pensa dividendo (Prág: Serk. 839). **2)** [occido; niederschlagen]. Ama vér-ontó angyal, ki ezereket letsapkoda és a földre agyaza (GKat: Váls. 1555).

Agyon: 1) [aufs haupt]. Agyon ütöm: caput tundo MA. Agyon ver kövel: lapidibus obruit (JordC. 245). Náddal agyon verettelt vala (WinkC. 247). Hagyaa hogy fenyez zvrokkal es olvaztot olayyal agyonentennek hogy hamarab az tyz meg emeez-tenee (ErdyC. 171b). Egy a próféták közül agyon vágatá magát, és véres fővel Acháb eleibe menvén így szóla (Pázm:Préd. 637). Mikor elő hozták volna az kiürtött egy üté esiszárt agyon véle, hogy mindjárt megbala (Pethő: Krón. C2). **2)** [zu tode, todt]. En az lovat agyon veretem (Pethő: Krón. C). Gyökerébül nagy tölgyfát ki rántot; ököllet agyon vert egy nagy elefántot (Zrínyi I.23).

ÁGY: 1) lectus, grabatus, torus C. [bett]. Nappali nyugovó ágy: anacinterium Major:Szót. En agyamat (thalamum) no ferteztesse meg (EhrC. 123). Wetvt agy (VirgC. 39). Ev agya vala egy geken (MargL. 40). A hazassagnak ágától valasztvan voltanak (NádC. 534). En tél bagandoc az en böszolamnak agyura: in lectum strati mei (Szék: Zsolt. 140). Az hazassag böczületes es ferdelem nekül valo agy (Fél: Tan. 471). Ám lásd, hogy agy tarca az lábát, nem az lába az ágyat (Deesi: Adag. 243). Az házasság törő idegen ágyat ferteztet-meg (Com: Jan. 183). **2)** [tormenti pegma; lafette, stückgestell]. Ágyú kerekkel, ágyak elromlának (Tin. 126). Találtnak mozsár pattantyukat sokakat kik a földön ágy nélkül hevernek, és ágyok minsen (ErdTörtAd. III.34. Vö. Pro sede vel lecto bombardarum, Engel: Mon. 1105. 106. MF. Pótlék). A kerekeknek agyay (Mel: Sám. 141. vö. kerék-agy). **3)** pulvinus PPBl. area, pulvinus Kr. [bett]. Répa ágy: rapina C. Ágyak közi a kertben, mesgye:

interordinium PPBl. **4)** [sedimentum, fuex; bodensatz] Avoetus: ágy vagy seprő nélkül való PPBl. Olajt főből virágból így csinál: az virágban hány belé agyánc, be zárd erőssen, hogy ki ne menyen az erée (Mel: Herb. 73).

[Szólások] Ágyba esic [megbetegszik] MA: Scult. 890. Még akkorban Bethlen G. nem szüent jól vetette meg ágyát dolganak (Pethő: Krón. III. MF.). Feküdj hát ágyadon, a mint azt vetted, folytasd életedet, a mint elkezdted (Gvad: RP. 103). Nem igaz ágyból való: *conceptus futo PPBl.

beteg-ágy: [lectus aegrotantis; krankenbett]. A betegséget vagy a beteg-ágyat bajvívó helynek nevezik (Hall: Paizs. 106).

betegágyas: [puerpera; wöchnerin]. A beteg ágyasnak az egészségeért ittak (Gvad: RP. 13).

ecet-ágy: 1) acetabulum Major:Szót. [essigfischehen]. Ecet, mely az ecet ágyakban hozatic elő: acetum, quod in acetabulis adfertur (Com: Orb. 302). **2)** crassamentum acetí SK. [essiglager]. Megveszven az ecetágy, újat csináltatunk (Nyr. X.470).

fődeles-ágy: lectus superne tectus SK. [himmelbett]. Gyermekeknek való rostélyos és fődeles ágy (Radv: Csal. II.399).

gyermek-ágy: puerperium MA. [kindbett, wochenbett]. Anna azzon ez velagból ky mwlek germők agyaba (WinkC. 59). Gyermekek ágyban lévő aszszonyi álat (Aly: Post. 474). A gyermek szülésről avagy gyermek ágyról: de puerperio (Com: Jan. 117). Somai Theresia gyermekágyban holt meg (Hazánk II.59).

gyermekágyas: puerpera MA. kindbetlerin Com: Vest. 143. [wöchnerin]. A gyermek ágyas hat hétig lappangani tartozic (Com: Jan. 118). Gyermekek ágyas aszszonyi-állat (Misk: VKert. 356).

gyermekágyasság: puerperium PPBl. [kindbett].

gyermekágybeli: [puerpera; wöchnerin]. Akar firfyak s akar azzoni alatok ualanak meeg giernők agibeliectis zanki uete (DebrC. 83). Gyermekek-ágy-bely aszszonyallat (Born: Enek. 313. Ver: Verb. Szót. 26).

háló-ágy: stratum Kr. ferendum Kár: Bibl. 1.632. A bekak be meennek the agyas haylokodba, es the halo agyadba (JordC. 20. ErdyC. 276b. Debr: Ker. 229).

heverő-ágy: grabatus, acclinatioris lectus; ruhíett PP.

kór-ágy: 1) [lectus aegrotantis; krankenbett]. Némely fekszik az ő kór ágyában (MA: Scult. 868). Kór ágyában mint holt eleven fekszik (Ver: Bar. 6). Kór-ágyokban sinlők (Misk: VKert. 533). **2)** morbus chronicus PP. [langwierige krankheit]. Tar fővel vala egy kis kamorában, nem esmerék öt nagy kór ágyában (RMK. IV.63).

meleg-ágy: pulvillus fomentans, fimetum, stratum vegetaus PP. [treibebeet, mistbeet].

özvegy-ágy: [thalamus viduae; witwenbett]. Erős hittel lön ilyen esküivésben, éltig lenne özvegy ágy tisztelésben (Eny: Gizm. MF.).

szalma-ágy: lectus stramineus Kr. [strohbett]. Mikoron a zalina agyon fekvimeiee (TelC. 72). Kemeni szalma agyat raszoggattia vala (Istv: Volt. 5).

vas-ágy: lectus e perticis ferreis combinatus Kr. [eisernes bett]. Lectus ferreus (Kár: Bibl. 1159. Ágost: Zar. 304).

veteményes-ágy: area PPBl. areola SI. [pflanzenbeet]. Ez kertben veteményes agyac nannak (Pécsi: Szüz. 8).

Ágyacska: lectulus, torulus C. [bettchen]. BécsiC. 38. 219. [Ágyal]

el-ágyal kertet: *deformare areas in horto PPBl. [beeten].

Ágyalás: pulvinulus, PPTB. [beet].

Ágyas: 1) fad lectum pertinens; bett. Ágyas vánkos (Mly: Préd. I. 358). 2) concubina MA. pallare, pallaca, együtt-fokvó asszony PPTB. (Helt:Bibl. I. k.). Ágyas háló társ: concubina (MA:Bibl. I. 235). Hogy ágyasokat tartsnak (Czegl: Japh. 136). 3) [conjux; gemellin]. Teged szerelmes hitves agiassom nagy özvegségre hadlak szep tarsommat (LápisaiC. 8. MF.).

Ágyás: [area, pulvinus; beet]. Kasokban méheid, ágyásokban veteményid (László: Petr. 53).

Ágyaz: lectum sterno, compono SI. [betten]. Még nem ágyazza egy-ás nyoszolyáját (Gyöngy: KJ. 7).

Ágyáság: [genus; geschlecht]. Két ráró szeme is bizonyos, és egész testének rende is, hogy e felsőes rend, és nem paraszt ágyáság (Gyöngy: Char. 88).

AGYAG (Piscina Anakis 1307. Knauz; *adgyar* Helt:Bibl. IV. Dán. 233. *Agogous* 1227. *Ogyogu-ozau* 1262. CodDipl.): argilla C. limus MA. [lehm]. Főjér agyag; leucargillum C. Ad quemdam lectum Ogyogu-ozau (1262. CodDipl. VI. 3:46). Terönte a földnek agyagból (DöbrC. 148). En ki löttem a földnee agyagból (TelC. 45). Völgyebe soe agyag veröm vala: habebat puteos multos bituminis (Helt:Bibl. I. E.). A laba feie fel reszint vass vala es fel reszint agiak czerep (Szék: Krón. 11). Nyirkos agyag (Gkat: Tük. 635). Nem esk arany fénylik, agyag is tündöklök, midőn a nap rá szolgál (Kisv: Adag.)

Agyagos: argillosus C. limosus MA. [lehmig]. Via agaguth (1273. Weizel IX. 43). Petrus de Agyagus de genere Osl (CodPatr. I. 85). Agyagos föld (Kár: Bibl. I. 309). Főyr-agyagos kowes [helynév] (SzékOkl. 1292). Rút agyagos, zavaros vízi patak (MonIrók. VIII. 354). Jer a mi agyagos sárbul formáltatott nyomorult emberi természetünknek igájába (Biro: Miene. 290. Kr.). Az agyagokhoz szözlott, a kik azt az agyagos sárt ösze ragatták (Csúzi: Sip. 23).

AGYAR: dens aprí, elephanti MA. [bauer, hanzahn]. Két elefánt, kinek az keet agyarára, wagy monnyam fogara, keeth zablyat köwthnek (MonIrók. III. 161). Kan fog vagy agyar (PP: PaxC. 114). Minthogy megmentett Cupido nyilától, megment a kanna is mérges agyarától (Gyöngy: Cup. 40). Siess kemény magyar, mert jön török agyar (Thaly: Adal. I. 6). Még tsapkoztam fakómnak a furát, hogy jól szaladhasson, nem húztam agyarát (Gvad: FNót. 11). Szép a hangja, hanem mérges agyara [az agyának] (Gvad: RP. 108).

Agyaras: dentatus, rostratus MA. [mit haucrn versehen]. Agyaras mise [ginyosan o h aranyos mise] (JMK. II. 183). Haszontalan a Baldhuinus hazugságait mind számban venni, csak szintén azokról szölyünk, a melyek agyarasnak látszanak (Pázm: LuthV. 355). Megh eresztet torzis borzus szakála, főrsz szabásm agyaras ki dillyet fogai (Prág: Serk. 674). Dühösen élesétvén agyaras fogokat (Csúzi: Tromb. 481).

Agyaratlan: [dentatus, rostro privatus; ohne haucrn]. Az első numerusra igen agyaratlanul agyarkodik (önmé: Kérd. 290).

Agyaragt: dentes exero, dentibus infremo Kr. [ringo; fletschen]. Fogokat agyargatván rettenetes tektütetekkel üjlesztetik a gonoszokat (Pázm: Préd. 1077).

Agyarkod-ik: 1) frego, infremo, confremo C. [ringo; die zühne fletschen]. Agyarkodó: fremebundus C. Agyarkodni, fogát esikorgatni: ira furere Com: Jan. 198). Agyarkodlyk: fremet (Némül. 248). Haza vana wtet es kezdő rea agyarkodni, es wtet feddeni (VirC. 26). Kezde kialtani es agyarkodni (72). Sándor haragjában azon agyarkodván, hogy kezökkel kapnák ki a gyözedelmet: fröndente Alexandro oripi sibi victorian (PórróCurt. IV). Tájékozó és agyarkodó, fogát esikorgatí vad kan: aper spumans et fremens (Com: Jan. 80). Agyarkodik szájal: fremit ore (Mly: Préd. II. 97). A tenger egészen agyarkod-

ván és kegyetlenkedvén, hogy azokat mintegy kétségbe ejtené, kik az hajóban valának (I. 12). 2) [machinar, insidias struo; heimtückisch nachstellen]. Tin köztetek csak dilátok, főszátok, egymásra kegyetlen agyarkodátok (Tin. 208). Mért lörölben meg nem fész, mit kutyakodól és agyarkodól M ellen azon réte végett, melyhez semmi közzel nincsen ? (1709. MSion. III. 318. MF.). Keuyerünket szűnkbul kiragadja, életünk után tyranus módra agyarkodik (Kovics: Krón. II. 51. MF.).

Agyarkodás: 1) fremitus, friritus, strepitus C. [zühneknirschen]. Nem valami beteségben esett emberhez hasonló agyarkodás, hanem értelmes beszéd (Ker: Préd. 395). Nagy nyögéssel és agyarkodással monok ki az életből (Mad: Evang. 139). 2) [machinatio, insidiae; heimtückische verfolgung]. Reánk való nagy agyarkodás, számlmazás igen nagy vagyon (MonOkl. III. 26). Kedvünket kereső jóakaróinknak hízokodése ártalmasb gyakorta, mint sem esküitt ellenségünknek agyarkodása (Fal: UE. I. 198).

Agyarol: frego, mordeo, lacero; die zühne fletschen, beissen, zerfleischen]. A szagló s agyarló ebek (Fal: NE. 66). Az ürügykedő néha ott hadya személljét ellenségének, a melylyel nem bír; hanem bősületebe kap, ezt agyarollja, martongattja (101).

Agyarság: [fremitus, rixa; zühnefletschen, grümm]. Bogár után indulnak, agyarságok elmúlnak (Amade: Vers. 191).

ÁGYÉK (*agkím* DöbrC. 32. *agyolyok* Komj: SzPál. 134. *agyké* Born: Evang. III. 205. Kal. 1582. Fj): lumbus, femur C. lende Com: Vest. 135. Az ew ereyo ew ehaban vagyon, es ew cressese ew hasannk agakaban (ÉrdyC. 240b). Hyth ew agokanak öwedzety (249). Mészelen aal uala a nepnek előte, minekokaert a keserves anya venen az ő főfelelet bekötheteth vele az ő agiekat (WeszjC. 101). Látván: ágyékából való successora nem maradhatna (Szal: Krón. 65). Más az esetkor az ő ágyékibui voltunk (MHeg: TOSzl. 3). Az ágyéc hajlásában a szegénylő testec szemérem testec vadnac (Com: Jan. 18). A kövér luborna bél az ágyékokat bé takarja; omentum illa obvolvít (Com: Orb. 276. MF.). Legyenek felövedzve a ti ágyékitek: sünt lumbi vestri praecineti (Mly: Préd. 115). Serkenj, övezel ágyékedat, fogj serényen munkádhoz (Fal: BE. 575). A szarvas tsak akkor rij, mikor a dárdát melyébe vagy ágyékába akasztalják (619).

ÁGYU (*algyo* ComC. 199. *aldgyu* Helt: Krón. 105. *algju* Pázm: Préd. 705. Megy: 3. Jaj. II. 81. MA. *algys* ÉrdyC. 527b. *daytség* Tin. 151. 173): 1) instrumentum MF. [machina; werkzeug, maschine]. Cristus megienek az kopyaval ostaral, vezzöl es egob algukkal kikkel kirzattatott volt (DödrC. 30). Fel kelenc az halottak, ky mynd fel vone kezben ey algynjat, mynemo myes volt ez volagon: az kapasok ragadak kappajokat, basoyokat, chepkeit, laputyokat (ComC. 428). A zenteknek ey testok voltanak zent leleknek kenetenek zelenchey, isteny kyteiek zent leleknek algoy (ComC. 199). David imez heet hangossagtewó instrumentumot veety. Vygasag tewó algwyk kykkel elünk isten tisztessgere minön magonk nagyonk az mynön testök lelkök (SindC. 17, 18). Katerina leghotan urhoz tolyamek es yndalsogth ten, hogy az eo neunek dycheretyre az kymak eo algynyoth (borovás kerekét) elterneye (DöbrC. 549). Minden ember zewnywkedyz, kytwl az algwy lattatyk (ÉrsC. 509). 2) bombard, tormentum MA. bièche, muskete, geschoss PP. kanone. Sugár hosszú ágyú: colubrarium, colubrina; földselhango PP. Mykoron vala mely varasth vyanudaz, gynelez teremthő flaut no vagy ley, hogy algwth zerev ey ellene, de ha algynak zyksogth, le vaghatod az [vad flaut] (DödrC. 243). Haddal es algwykal sogeti (1549. LovT. I. 10. 51. 74). Hozot vala soe rezet es abbol nagy barom algukat öntete (Helt: Krón. 105b). Pattantyukat, algukat hozata (Valk: Kár. 6). Algyn puská szerszám nem vala

bőnen (BFaz:Castr. D4). Rézből vannak a sereg-bontó, és egyéb-féle ágyuk (Bíró: Préd. 10).

fa-ágyu: petarda, exotra, impetarda PP. A fa ágyuval kité Petárdának hínak, Győrnek a Kapuját bé lövék (Pethő: Krón. 188). A kapukat, pedárdával, fa-ágyuval bétörvén (Com:Orb. 295).

faltörő-ágyu: bombardá murisrumpendis Kr. [mauerbrecher, sturmbock] (Göres: Máty. 14. Pethő: Krón. 257). Még a legfőbb kísértetek sem jönnek faltörő ágyukkal, hanem csenddel, szerelmesen tapogatva (Fal:NU. 253. Vö. Fal-rontó ágyu: tormentum, grobes geschütz Com: Vést. 149).

mozsár-ágyu: mortarium, pyrobolium PP. carcassa, cartua PPb. [mörser]. Sugár sereg bontó mosár ágyukból (bombardis) lövőtűzvé (Com:Jan. 149). Vagyon egy mozsár ágyu készségével együtt (Radv: Csal. II.392).

Ágyús: 1) [artifex; handwerker]. Az kiral tősel keze az pypekkel es nagy sok anyosokkal oda az herre meenenek [hogy a sürti bereken utat nyissanak] (ÉrdyC. 527). 2) [tormentis instructus; mit kanonen ausgerüstet]. Két hatvan ágyus hajókat és két fregattát (Mik: MulN. 30). 3) vibrator tormentarius, glandium ferrearum vibrator SI. [kanonier]. Kezde Sabatz varat lötetni, de az algyus ritkan kezde találni (Göres:Máty. 78).

Ágyúság: [instrumentum, res artificiosa]. Ames, pertica ancupalis, madaraso algyusagi [Régi szótárból MF.] Chynida fa anyusagot de szörzenec. Nagy szép vas karikkakkal erősítik. Hozza való port beleie szörzenec. Az vegebe apro puskakat szörzenek (Tin. 151). Az terekőkneec soe aniusagoc semmit haznla böles tudományoc (173).

Ágyúz: tormenta explodo, tormentis peto Kr. [bombardiren, beschliessen]. Ágyúzó halmokat, az hol kell, emeljünk (Könyv: IRom. 104). Az ellenség kezdett erősen ágyúzni (Gvad: RP. 108).

AH (ach Bóm:Préd. ah MA:Scult.): [vox admirantis et gaudentis: ah; ah, aeh]. Aa: papae (CorpGramm. 78). Ah emis halottain valamit erről (DebrC. 333). Monda neky a machka, Ah gonoz allatt (Pesti:Fab. 35). Aeh miczoda szíwel mendegelenec ott (Bóm:Préd. 245). Ah mint örül ott ez ember (MA:Scult. 117). Ah! inkább mutattya ez beszéltemet a hálaladás, és dicsiretnek áldoztatty (Lmd: UjSegits. II.609).

AHA (ahí Matkó:BCsák. 40): interjectio indignantis Corp Gramm. 252. ha! PPb. A ha arvlo (Pesti:Fab. 39b). Aha nagy bobo (Matkó:BCsák. 66). Ah! hamis ember! (Czegl: Japh. 233).

ÁHI: [homo stolidus; maulaffe]. Sok guggoló, és tsúfoló értelmetlen szók vagynak a magyar nyelvben, mint: izgággálkodik, gullyog, tsámpáskodik, ergelőtye, áhi, gézen-gúz; kőtyonfity (CorpGramm. 323. GKat.) Tunya, áhi, szája-tátott szanyáta tisztviselők (GKat: VTitk. L947).

ÁHÍT (aélatosság Land: UjSegits. I:24, II.171. aélatos Fal: NU. 269, 280. aheytatos WszpC. 118. ahélatos Zvon:Post. I.712. ahítatus Ozor:Christ. 351. aítatos Mad:Evang. 572. aítatos Póc: Igazs. 505. aieitonc MünchC. 102. aeylatos ThewrC. 165. aieitatos Tel:Fel. 35. aytatos Helt:Mes. 173. áitatos Pázm:Préd. 32. aítás Forró:Curt. 379, 543. árúós Fely:SchSal. 33): suspiro, desidero Kr. [sehnlích wünschen] Kit kiral aieit tizetni (BécsiC. 62). Ó ellenségec aieitacuála ő véreket: inhiabant sungvini (67. MünchC. 102). Az isteny zolgalatot felette ygen zerety es ayó'ttya (ÉrdyC. 498). Ayeytha en lelken: concupivít anima mea (KulesC. 303). Aytyta es zomehozyavala (NagyszC. 106). Kevani, ahítani: aspirare (Ver:Verb. Szót. 3). Ha arra tulaydon kívánságával ahítot (Prág:Serik. 170). Világh javaira torka tátva ahító (Tolh: Vigasz. 27). Fellyeb valot ahított (GKat:Titk. 59). Mások békével maradását oly ahítva keresné (Tarn: Szents. 89). A farkas főképen az ember húst szokta ahítani (Misk: VKert. 179).

[még-áhit]

még-áhitás: [pietatis concitatio; andachtserregung]. A musika erőtlen a sziveknek felindítására és meg áitására (Illy: Préd. I.80).

Áhitás: [desiderium; sehnsucht]. Az birnevek telhetetlen avitása (Forró: Curt. 543). Az Sándor dücsőség avitása semmiméni erős helyekkel meg nem tartoztathatik (379).

Áhítat: 1) Aieitatuac ferfia: vir desideriorum (BécsiC. 157). Tű afatocnac akariatoc aieitait temetec (MünchC. 187). Az lelek ky Istennek aytattytara teremtetőt (ÉrsC. 529). 2) [devotio; andacht]. Mikoron mi aytatonkot fogadandod (DöbrC. 420). Az zynnek aytagyat vagy aytatossagat (HorvC. 239). Ev zyueknek aytagyat es tyztasagat isten meghalgtatya (254).

Áhítatlan: [non devotus; andachtslos]. Lankat zamadozo hivolkodo az zent misen aítatlan (DebrC. 234. 326). Zolomath tuinan es aytatlan mongók (NádC. 396). Mert magoktól lüdegek kemények, áitatlanok (Pázm:KT. 430).

Áhítatlanság: [defectus devotionis; mangel an andacht]. Zvnek aytatlansaga (ÉrsC. 322). Megmutatuan az ű színekneec dőllyős voltat es aítatlansagat (Tel:Evang. 261b). Azt nevelte igen áitatos Ludmilla, ezt Drahomira aítatlanságnak társa (Rend:Él. O3).

Áhítatos, ájtatos: 1) devotus MA. [andächtigt]. Áhítatos szentség: devotio C. Cristusnak ayotatos zolgyaya: devotus (EhrC. 8). Ayotatos embőröc (GuaryC. 22). Gondold meg aytatossan (DebrC. 336). Cristushoz áitatos vala (VirgC. 17). Ayétatos imadsagh (ThewrC. 165). Ayitatos asszonyi álatoc: mulieres religiosae (Helt:UT. K5). Nem ájtatos indúlattól indítatmánk az isteni szolgalatra (Pázm:Préd. 32). Áhétatos folászkodás (Fal: SzE. 539). 2) [cultor; verehrer]. O bodog zent margit azzon istennek aytatossa (MargL. 170). Sent ama azzonnac imekab es inckab aytatosa lón (TelC. 96). Nem gerjedecek oly kívánsággal mint a te választot aítatosid (Pázm:KT. 476). Amiak színe alatt, hogy áitatosi vagyunk Marianak (Illy: Préd. I.164).

Áhítatoskod-ik: [sacris vaco, deo supplico; andächtigt sein]. A végre imadkozik, és ayétatoskodik, hoga dicséretet vegien érette (ThewrC. 181). Szóljunk e mai dicsőséges Szent Antalról, szóljunk, és szölvá áhítatoskodgyink (Csúzi: Síp. 197).

Áhítatoskodás: [pietas; frömmigkeit]. Egész holtáig szép aétatoskodásban viselte magát (Tarn: Szents. 64).

Áhítatosság: 1) [desiderium; sehnsucht]. Daniél aieitatosagnac ferfia: vir desideriorum (BécsiC. 159). Az zeretethi nem wolph soha aytatossagh nellyk, nem aytatossagh zeretethi nellyk (ÉrsC. 245). 2) devotio MA. [andacht]. Zent ferencnek ayotatossaga (EhrC. 5). En hozyam ayotatossaga volt és seghedseegót tett (ÉrdyC. 634b). Ez zent dizezetet meg halgassatok aítatosagat (VirgC. 17). Keueset gonolha a papoknak pecezezelekneec aytatossagáual (Helt:Krón. 42). Nyngodalmat nem tulálván, valami tettezes aítatosságnac színe alatt, egy ritm mocsáros förtöben szállanak (Pázm: Kal. 82).

Áhítatosságtalanság: [defectus devotionis; mangel an andacht]. Aítatosságtalanság (Bíró: Angy. 176).

Áhítós: [avidus; gierig]. Híreket hallani olly igen ávitós: rumores novos audire cupit (Fely: SchSal. 38).

Áhító-ik: aspiro MA. [sich selmen]. Ayoytozyek az meenyekere (ÉrdyC. 558). Mykent aytozyek az zarvas a vyzeknek forrasura wgyan aytozyek en lelken te hozyd (ÉrsC. 55). Öth okaert hasonlittatnak az Kristushoz aetozok az egerekhöz (SándC. 5). Kyk ayetoztok menyey lakodalomba (CzechC. 55). A jokat áhítózza (Com: Jan. 68). Áhítózza a lelkek meg-térését (Tarn: Szents. 141). A mólnár haszonra igyekezie, áhítózie (Com: Jan. 76).

Áhítózas: aspiratio Kr. [selusucht]. Dychōseegre ayotozas (ÉrdyC. 649). Az kewnat awagy egymashoz való aytozas (ÉrsC. 245).

Áhíttatás: [desiderium; selusucht]. Angyalokhoz való hasonlatosságnak áhíttatása miatt pártola el az Istentől (GKat:Titk. 62). Kazdagságnak áhíttatása (GKat: Vált. II.46)

1. **AJ, AJ** (Huzui, possessio in Transilvania, 1362. Czin. = huzui-oi? vö. aj Nyr. 1381. *ájly* Kr.); vallis, praecipitium MF. [tal, selucht]. Exinde procedit super unam parvulam vallem quae vulgo ay dicitur (CodDípl. VI.2:34). Transiens od occidentem, flectitur et tangit quoddam praecipitium, quod Peteraya dicitur tendit ad viam praecipitem, quae Golumbaya dicitur (1224. MSion I.291. MF.). Ayfey (hegy Abanjan 1255. Jern.).

2. **AJ, AJ** (ájánál Hlyedepleta áuz Helt:Kron. 69. áuz Tin. vö. RMK. III.465): [erena;] kerbe, Ajáni. Ajya az nyilnak: crena sagittae; die spaltung des Pfeils MA. Túl lőttek, s ide áll az ajánál: de calcaria in carbonarium; aña Meneles, aña procellus loquitur (Deesi: Adag. 117. 178. Gyarm: Fel. 89).

nyil-aj. Nyil áy: crena sagittae C.

[Ajal]

főlj-ajal: [distendo; aufspreizen]. Ezeknek fel kellene ajálni szájukat, mert Syrenák, tsalogatók, fertelmesek (Fal:NU. 268).

[Ajaz]

főlj-ajaz: ~ Száját fel ájázó szerszám: lupatum PP. El küldé szolgálai és azzoe fel ájázai á száiát az Ersébet Királyné asszonnac (Helt:Kron. 690). Á honger zabolat volt szegényeknek száiába, és fel ájázta azokat vele (Helt: Háló. 190). Felájázai az ő száiát, Bosna vizébe be vóté ő magát (Tin. 328. Turócznál: frenatis faucibus RMK. III.465). A száját felajozták esőberrel hordották a vizet belé, és úgy ölték meg (ErdTört. Ad. I.191).

3. **Aj:** [interjectio gaudentis et dolentis: io, eheu; heu, ach]. Aj, mint simogutlak, síposkőfürő lújjal (Amade: Vers. 161).

AJAK: labium C. [lippe]. Felső ajak: *labrum superius 1PBL. Nagy ayaku, ayakas: labeo MA. Zerelmemne aiakiból: ex labiis caritatis meae (BécsiC. 30. MünchC. 12). Mezaros ebac kikne verős az aiakoe (GuayC. 9). Te meezel folyo ayakyd (FestC. 172). Ayakastól el nem mezey az orrath (LévT. I.332). El mezeje orrokat mind aiakastól (Helt:Kron. 65). A föld egy ajaku és azon beszédü vala (Helt:Bibl. III. El5b. 4). Ezzel kend az ayaknac lassulassat (Mét:Herb. 110). Az pohárna aiaka: labium calicis (Kár:Bibl. I.309). Inádsága léle és igazságy nélkül csak ajakim pöngött (ZvonPost. II.285). Fertezetett ajaku férfiu (Hly:Préd. 1251).

[Szólások]. Nagy magad tartással, főlj gombolt aiakk a l beszélles, mely külső szemfenyimestessel tudosnac akars latatni (Mon:Apol. 500). A kiben szjporatlan az ősz, minden aprólékra fel gombolja ajakait, avagy títtya szjaját (Fal:LE. 380).

májos-ajakú: chilo PP. [linguamul].

Ajakacska: labellum C. Sés orn. orroseskája, claris színiú vörös ajakacska (Prág:Serk. 263).

Ajakas: labrosus, chilo C. labeo; wurfmaul MA.

AJÁNDÉK, AJÁNDOK (anandk: donum Svlv:UT. 124. *Anandk, Ajandk* [nőnév] 1137. [férfinév] 1211. 1214. 1237. Jern.): 1) donum, munus, donon C. [geschenk]. Új esztendőbeli ajándék: strena; vendégnek való ajándék: xenium; jegy ruhán kívül adott ajándék: parapherna; viszontagsággal való ajándék: amfadora; ajándékon adatott: datarius C. Vékony ajándék: levidense munus MA. Zent lelek ayandok (EhrC. 41). Igen io adom minden es minden tölkeles aiandek felől vaçon (DöbrC. 328). Ajandokot aiand: immolat hostiam (72). Aiandekokba nem gőnörködöl: holoagustis non doletatibris (109). Soksgu ayande-

kokat akar vala neki adni (VirgC. 47). Kítlv mi es az isten malasztunk nági ayandekát vótvk (20). Serel ayandokokotli (GyöngyC. 4). Tisztelő aiandék (MA:SB. 150). Panaszos ajándék (Fal:Legz. 935). 2) [donatus; datus; geschenkt]. Ayandek bor (LévT. 1258). Aiandoe marháé czec (Helt:Kron. 87). Ajándék gyűrfő (Pözm:Préd. 1027). Az vajdának attunk ajándék péntz (MonTME. 118).

[Szólások]. Ajándokban a dá (Helt:Kron. 5). Ayandokon adom teneked a szanto földet: agrum trado tibi (Helt: Bibl. I. K2). Mikor sok péntz vettek-vólha ajándékon nem akará el-venni (Pözm:Préd. 597). Ajándékon vótte az istentől: gratis accepit a deo (Bak:Slk. 304). Ingyen ajándékon adatik bűnünk bocsinattya (Matk6:BCsik. 73).

pályá-ajándék: [certaminis praemium; siegespreis]. Theogenes térdon ment eleibe (Charliának) a pályá-ajándékért (Fal:NA. 199).

vendég-ajándék: xenium MA. [gastgeschenk].

Ajándokosa: [munusculum; kleines geschenk]. Zégénéke ne aiandokokat adanic: pauperibus munuscula largientur (BécsiC. 70).

Ajándekoeska: munusculum C. (VirgC. 137). Az ajándekoeska kicsiny, ha csak az ő tulaydon árrara böcsültetie (Prág:Serk. 693).

Ajándekoz: dono, condono C. [schenken, beschenken]. Aiandokozál az aiandokot mellét parancólt Moyses (MünchC. 27). Neked zyz maria ayandokozom (PöerC. 216). Nemzeteknek tartomái aiandekoziatok vrnak (DöbrC. 174). Ayandokkal tege-det ayandokoznak (KulesC. 111). Sokan ugyaneset azokat ajándekozzák, az kie viszontag őket is ajándekozhattya (Prág:Serk. 504).

főlj-ajándekoz: [condono; beschenken]. Pénze nincsen hogy adgyon, bora sínes, mellyel fel ajándekozzon: neque munus habet quos det, neque vinum quod largiatur (Prág:Serk. 689).

még-ajándekoz: 1) condono, dono, munero MA. [beschenken]. Viszontag megajándekozom: remunero C. Kyraly nomos ayandokokkal megayandokozak (MargL. b. Ez emen lelkeből aiandekozot megh nyneket (JordC. 871). Boussegl megayandokozale (DöbrC. 318). Megajándekozta bürsomnyal, skárláttal (MonTrók. III.104). 2) Megajándekozni vagy megböcsítani a vétket: iram condonare v. remittere culpam Com:Jan. 195. verzőilon Mv atanknac istene még aiandekozo (BécsiC. 22). Ezymasnak ellene tövtt vetket megaiandekozom (Komj:SZfál. 334).

vissza-ajándekoz: redono C. [zurückschenken].

Ajándekozás: donatio, condonatio, muneratio C. [das schenken]. Sommy jo ayandekozas nekevl nem marad (CornC. 289. ÉrdyC. 537). Eluészai vala az Izrael fiaitól az ajandekozasokát (Helt:Bibl. IV. El5b. 135).

Ajándekozód-ik: [largior; freigebig sein]. Azon fölétezett piripát nekem ajándekozá, ajándekozódvün mások iránt is (MonTrók. XXIII.29). Az ezek bövségesen kezdének harmatozai, kedveskedni, ajándekozódni (Csúzi: Síp. 20).

Ajándekozódás: [largitio; geschenk]. Nem annyira bövső látatlan lajjaldossággal bizonyítottuk az igaz szeretet, mint külső kedveskedő jötelemnyekkel, adományokkal és ajándekozódásokkal (Csúzi: Síp. 20).

AJÁNL *ayyad* LévT. 135. 51. *ayhuk* 219. *anll* Fél:UT. II.63. *ayadún* Vás: Cantat. 257. *anattsek* Hly:Préd. tart. I. *ajandóvün* magát, KovácsI. Nagy:Kron. II.153. *anlötta* JordC. 621. *ayandul* GümC. 112. *ayandul* 117: 1) [trado,] offero, defero MA. [übergaben, geben, schenken]. Aldozatot ainhuacuna (BécsiC. 16. 89). Ainfatoc holnal b adonastokai aiferto victimis (220). Zölöt plundált ember es ainfatoc azt a

vincelereknek (MünchC. 95). Ayanlanak (obtulerm) hwneky ayandekokath (JordC. 359). Ird könyfibe eszt emlekezetre es ayanlad Josue fölénee: et trade auribus Josue (Helt: Bibl. I. Kk. 4). Kezébe ajánla aszt az ersekeknek (Helt: Krón. 62b). Hirtelen megfözták, az baji hóhérnak kezébe ajánlák (Thaly: Adal. II. 428). **2)** dico, dedico C. commendo MA. [anbieten, empfehlen]. Ystemee magat aianluan [sic]: tribuens (EhrC. 7). Nektök aianlom az en edes aniamath (WeszcP. 43). Minket aianl az the zent fiadnak (ThC. 79). Bodog Anna azomac ömagokat ayanluan (TelC. 1). Leelkeet az wr istennek ayanluan (ÉrdyC. 520). Kezeidben aianlom uram az en lelket (ThC. 124). Ajánlani igazságnak ki-jelentésével magunkat minden emberek lelki ismérteihöz (Pázm: Préd. L2). Messias hivatallatyt Jánosnak ajánlani mentenek (Hly: Préd. I. 52).

[Szólások.] Istennek ajánlák szerelmes uraim (Thaly: VÉ. I. 240). Ajánlak istemnek (II. 140). Istemnek ajánlom kegyelmedet: mein herr, Gott befohlen (KírBesz. 11). Z o l g a l a t o m a t a y a l o m k e g n e k m y n t v r a m n a k (LevT. I. 28. 313. stb).

be-ajánl: 1) commendo, introduco MA. [anempfehlen, auf-führen]. Ennen maga az edes azzonyvuk zyz Maria bel ayanlota (sz. Klára lelkét) wr istennek (ÉrdyC. 473). Ayanlala be az királynak (544). Megírják mint kell az elhálás után a menyasszonyt beajánlani a gyölekezetre (Pázm: Kal. 587). Felségednek evezekai vigyázásomnac nyughatatlan munkáját akartam be ajánlni: offerre (Prág Serk. Előb. 57). Ez a tanult dáma a Cretabeli Dietyst maga nyelvére fordította és a királynak be-ajánlotta (Fal: TÉ. 661). **2)** offero MA. [anbieten]. Sokszor be-ajánlottad magadat [a baládra] midőn így imadkoztál: Légyen a te akaratom (László: Petr. 239).

el-ajánl: [commendo, offero; empfehlen]. Egy pater nosterth mond, oztom ayanl el az ymadsagwal (CzechC. 89). Engemet aianlást el ayanluan kinec haz el (VitkC.). Lelket elaianla [Krisztus a keresztján] (RMNy. II. 40).

elajánlás: additio PPBl. [empfehlung]. Te zent anyad el ayanlasaert agyad oltalmwl enneköm az te zent anyadat (CzechC. 40. ThC. 120. Born: Ktud. 34).

maga-elajánlás: [deditio; ergebung?] Ki immár el szünta magát keserűben, nem keuseset ártlat az egy egyszerűben, maga el ayanlás gyakran volt győzedelem (Csákt: Assz. 7).

ki-ajánl: [commendo, offero; empfehlen]. Lelkét ki ajánló (Ben: Ritm.). Nem tanácsos úgy ki-ajánlani szolgálatját, hogy ember maga magának hasznát ne vehesse (Fal: UE. 383). Fogyott erejében, gyarlódott eszében, tíz nap mulva ki-ajánlotta lelkét (Fal: TÉ. 760).

[rő-ajánl]

rő-ajánlás: [consensus; einwilligung]. A nemakaromra mutató válasz szinte ugy maga esinjával jár, mint a re-ajánlás (Fal: UE. 402).

vissza-ajánl: [reddo; zurückgeben]. Egy barsony vinkoson a polgármester az város kulcsait nékie nyújtá, melyeket ugyan kezével megére, mind azon által azonnal vissza ajánlott (KovácsJ. Magy. Krón. II. 151. MF.).

Ajánlás: 1) dicatio, nuncupatio C. commendatio, oblatio MA. [empfehlung, anbietien]. Leelkők ayanlasiwal dycheeryk istent (ÉrdyC. 638). Ajánlást érdemel (Com: Jan. 192). **2)** [promissum; versprechen]. Tetszék a' fősvénynek az ajánlás (Pázm: Préd. 451). Szép ajánlásokat tégyen a beszédiben, ajánlásit jó kedvel teljesítse (Fal: UE. 387).

maga-ajánlás: [commendatio sui; selbstepfehlung]. Az lyetlen pogámnak tyztasag tartasa awagy balwan ystemnek maga ayanlasi (ÉrdyC. 405). Nagy maga aianlasoc ezec (Born: Préd. 279). Kezenetemeth es magam ajánlasiuth írom kegielme-teknek (LevT. 127).

Ajánlat: [oblatio, libatio, victima; offer]. Niné a mai fölé-
ben sem aldozat sem aldomas sem aianlat (oblatio) sem ger-
iztet (BécsiC. 129). Eluezet en vram' isteniemnee hazabol az
aldozat es aianlat: libatio (BécsiC. 204, 206). Minden aianlat
sonal sozatie: victima (MünchC. 10). Hamis morhabol aldozo-
nak ayanlattya fertezetes (ÉrsC. 529).

Ajánlatlan: incommendatus MA. [unempfohlen].

ÁJT. Exsterno: el-rémitóm, el-ájitom MA. [in ohnmacht versetzen].

ÁJÚL: 1) stupeo, stupesco MA. [erstauen, sich entsetzen, staunen]. Az kemeny színiuc awagy kelletlen halgattyac Isten igéit, awagy masua aihlak (Born: Préd. 129b). Mikor az wr vaczoriat esziunkis szantalanszor masua aianluc es el ragattatuc (620). Fél, retteg azoknak hallásúra, awagy ajulni kezd: pavescit, trepidat ad ea, vel stupescit, stupet (Com: Orb. 370. Com: Jan. 69). **2)** animo linquit Kr. [in ohnmacht fallen]. Ájulva kívánczik tehozad az én lellem (Pázm: Préd. 996). Mintha Charicliát látná ájultában, úgy tetszett (Gyöngy: Char. 45).

el-ájul: 1) obstupescio MA. [erstauen, sich entsetzen, staunen]. El-ájult, el-rémült: externatus MA. Vgy tetzie vala, mint ha az asszonyoc el aianluc volna keserőségeben, es ő magoc sem tuduc mit beszéleneec: visa sunt ante illos sicut deliramentum verba ista (Born: Préd. 138). Ha látta hogy a paraszt asszonyoc az vizen mosnac [mindet] elfelelytuen, elaiult az moso asszonyoc labara (Born: Evang. IV. 899b). [Felségednek] nagy-voltán el-ájul az én lellem (Pázm: KT. 247). Kévánkozik és el-ájul az én lellem az ur pitvari után (Mad: Evang. 190). Megrémülvén, el-ájulvún futnac [a hirtelen megtámadott katonák] (Com: Jan. 151). **2)** [animo linquitur: in ohnmacht fallen]. A maiorána succussa el aiantakat, haasokat felkölt (Mel: Herb. 111b). Ottan elájula és földre esék: cecidit procerus in terram et robur non erat in eo (Pázm: Préd. 993). El-ájul, de kezd ő magához térni, és frissülésére hideg vizet kérni (Gyöngy: Char. 45). Lerogyadt, el-ájult és a földre esett (Gvad: RP. 296).

elajulás: 1) [stupor; entsetzen]. Imét vagyin az iszonyodás, ijetség, reszketés awagy elajulás, álmétködés, tomplás: inde horror pavor trepidatio vel stupor (Com: Orb. 370). **2)** lipopsychia C. ecstasis MA. [ohnmacht].

mög-ájul: obstupescio MA. [sich entsetzen].

Ájulás: 1) stupor MA. [entsetzen]. **2)** animi deliquium MA. lipothymia PP. [ohnmacht]. Essek ő reia aianl: cecidit super eum mentis excessus (Fél: Bibl. 197). A' bádgyadásoc és elmé-
nec ájulasi: languores et deliquia animi (Com: Jan. 57)

Ájultani [vö. ájt]. Elájultom: exsterno MA. 1—5. kiad.

ÁJONG: [?] Apostata a' miséző pap. Holot urunk tisztá bort adot taitványinak, de a' miséző igr ájong: Deus da nobis per hujus vini et aquae mysterium divinitatis esse consortes (Czeq: Dag. II. 189).

AJTÓ: ostium, janua, fores C. [türe]. Két felé nyiló ajtó: valvae; ajtónként: ostium C. Aytoral aytora: ostium (EhrC. 85). Berekezte a hailaknak aiatit (BécsiC. 37). Hengercite nag kőnet a' koporos aitaria (MünchC. 69. 149). Ki hengereit el nekőne a' kőnet a' koporos aitarol (105). Vgye azokat az egy-
haz aytara (JordC. 43). Forgassatok nagy kewekeith az wdwnak aytayara (82). Yewe el Jesus ayto be teewen: januis clausis (699). Pokol aiat megthőree, hynősöket onnat ki hozza (NádC. 699). Hogy aytonkeent edelet kereseneek (DomC. 243). Az ayto előtt nyugszak a biin: in foribus peccatum aderit (Helt: Bibl. I. B3). Christus a taituanok közöt is aito be zaruan i-len lehetöt (Fél: Tan. 413). Kőnyörgéssel hasndnak az egek, de nem nyilik a rabajtó (Fal: NU. 293).

[Szólások.] Az baluán imadás az fertelmesre nitót nit Fél: Tan. 167. Ajtót, kaput nyitottak az sáfánuac (MA: Seult. 300). A követségnek és szövetségnek ajtaját bé ne zárjátok (Monhrók. VII 235). Két ajtó közé nem akarom az újmat temi (LevT. II 199). Szent véred pecsétit, miként Égyptomban, vesd szívedem aytajára (Pázm: Imáds. 167). Hye szókkal nyílik ajtaja szájának (Thaly: Adal. I 170).

ál-ajtó: pseudothyrum Nom. 371. MA. [blendtüre]. Egy ál ajtón féltébe el-künéno, egy ál ösvényin el alá erede (Tin. 221. RMK. V. 189. Hall: III. hist. III. 253).

csapó-ajtó: [janua pensilis; faltüre]. Egy tsapó ajtón be-toppánáki, a mellyen könnyen állt meléte az ember, de sola többé ki nem jöhete rajta (NótPM. 17).

fül-ajtó: posticum (fvl ayto) C. (fvl ayto) MA. [hüntertüre].

rejtők-ajtó: [janua recondita; geheime türe]. Reytce ayto (SzVer: Bar. 9). Róytce ayto (MA: Seult. 530).

Ajtócska: [ostium; türchen]. Meg mutatit nekí az reitce aítócnak: abscondita ostiola (BécsiC. 174. Káldi: Bibl. 299).

Ajtós: [ostiarus; türhüter]. Monda az aytos leának és be-ve petert. Mond azért peternek az aytos leán (DöbrC. 165).

AKAD: **1)** haereo MA. [stecken bleiben]. Inkab akadua elmeykben: in corde magis remaneret (Nén. Gl. 197). Az kevyek akadának az horoghá (DomC. 95). Kiesoda ohatia magat hogi eb töröknek valameligben ne akagion (DöbrC. 119). A Juda királyának szeme a Jorobam oltarai, a baluányozo szepegen akada (Mel: Préd. 12). Absolon fura akada (Pázm: Préd. 1109). Szövevényben akad (Czezl: Dég. II. 71). **2)** [offendor; anstoss nehmen, sich stossen an etwas]. Hatodsor akacz az pilisbemis (Mon: Apol. 85). Azonnis oktalaml akadot Matko (Matkó: BCsák. 441). **3)** [incido, occurro, pervenio; stossen auf etwas]. Megen vala ierusalémből ierikoba, es akada tolvaiokra (DöbrC. 369). A Czakinktól el buczuzán, a ezanadi püspökhöz akadott (Helt: Krón. 83). Czak nem akad belé, még sem látia (Deesi: Adag. 17). Rauaz rauazra akadot (Deesi: Adag. 10). Hatalmas isten, miczola gonoz emberre akadék (159). Tolvajok közé akadott (Hly: Préd. II. 265).

[Szólások.] Sok török olbamla Nyári Lőrinczet, ő foglylyá akada (Tin. 101). Soe el hula, sola foglya akadá (Göres: Maty. 65). Oly rejtelhely valé Róma, hogy a' mi ott történt, senkinek fölébe nem akadhatna? (Pázm: Kal. 613). Zent pal lewde akadot kezeében (ÉrdyC. 517b. 514b). Füg szamar allal, ki őt akat vala kezébe, ezért őle meg hemeo (Szék: Krón. 25). Rettenetes az isten kezébe akadni (Pázm: Préd. 114). Lelken a boldogok Elíziumába, míg csak to lelkednek nem akad nyoma bna, mindaddig keresni fog (Gvad: RP. 66). Torokokon akada az hazugság (Pázm: Kal. 236).

be-akad: **1)** [attingo; berühren]. Nem elég valamely irasba chac beakadni, hanem kívántatic, hogy meg tekenéhe az velét es belé igaz értelmet (Mon: Képf. 242). **2)** [haereo; stecken bleiben, sich festsetzen]. Adua az isten, hogy a' praedikazio melyen beakadya maradna a' szavainkben (Mad: Evang. 85).

bele-akad: **1)** [haerere, intrare MA. **2)** [offendor; anstoss nehmen]. Viszontag bele akacz az misseben (Mon: Apol. 288). Beleakadcz égyfít a tridentomi conciliombanis (Tel: Fel. 1).

elő-akad *valóban akad:* [occurro; begegnen]. Előben akado: obvius, begegnend, ottan-ottan előfordulo (Com: Vest. 138). Zemen elesben akadot zent Zakarias newe es emléközete (ÉrdyC. 627b). Töbszor előbbe ne akady (SalMark. 30).

föl-akad: [adhaereo SI. [hängen bleiben]. Absdon maga tulaj don hajival fölakadott (Hall: Pázm. 132).

fönn-akad: **1)** [suspendo; aufgehängt werden]. Egész cjejl fáradtak a lopásban, munkájokért reggel fömbözbe vitettek,

hogy fönnakadjanak (Pázm: Préd. 779). **2)** [occludo; stecken]. Fönnakadt a' vizelete (ACSere: Enc. 184). Fönnakatt vizelet (Com: Jan. 57).

fönnakadás: [occlusio; steckung]. Vizeletnek nehéz volta feun akadása: dysuria PPIB.

mög-akad: **1)** [haereo, haerere MA. [stecken bleiben]. Megakadni a szekernek: implicari, impediri currum, des wagens hemmung; megakadni a szőlásban: balntüre, haestare, stammeln, stottern im reden PI. Megakadni a sárban: limo *inhaerere PPIB. Mykoron menne az setethben gyakortaa megakad vala az kövekben laba (ÉrdyC. 191b. 521b). Lata egy kost, ki szurmal megakadott vala a szőnenben (Helt: Bibl. I. 31). A hűtöten megakadott az ő kezében eselekedetibe (Szék: Zsolt. 9:17). Vilagodban iaruan ne akadziac meg ellensegemené kötelében (Pécsi: Ágost. 108b). **2)** [offendor; anstoss nehmen]. Mindyaian azon Christum vallottac, chac hogy nemely embersegében, nemely istensegében akadot meg (Mon: Apol. 177). Ez erteemben sok bölezek megakadnak (Fél: Tan. 356). Szezen kelletté jo őtsém megakadnod? (Czezl: Japh. 11). Közönségesen minden szem a rúton akad meg legelsőben (Fal: UE. 448).

mégakadás: [offensio; anstoss]. A 4. numerusocskat nem tetto fel a' typographus, mellyen valo megakadásod göbéságodnak jelo (Matkó: BCsák. 17). Vette volt bánásban hogy feltett számdokok ment megakadásban (Gyöngy: Char. 240).

öszeve-akad: [obvius fio; zusammentreffen]. Egymásnak jelt adnak, ha egymástól olykor északadnak, hogy tudják, ki hol van, míg öszeveakadnak (Gyöngy: Char. 297). Általmenven Cyrus egy néminéni falun, öszeveakada egy szegény emberrel (Cstói: Sip. 22).

rő-akad: **1)** [inhaereo, adhaereo MA. [hängen bleiben.] **2)** [offendo MA. [antreffen]. Ha te rea nem akacz nem en bánem (Mon: Apol. 82).

szömbe-akad-ott vollem: mihi factus est *obviam PPIB. [begegnen].

Akadály: [impedim-ntum, obstaculum, obex, offendiculum, rizo C. objectaculum, remora MA. [hindernis]. Akadályt veteek: remoror MA. Mozóben akadalokat ezüaltac (Kár: Bibl. I. 190). Nehéz akadály: nodus herculeus (Deesi: Adag. 67). Ezt görditik akadályul (GKat: VTürk. 16). Nem csak növesében, de gyümölcsözésében is akadályt tézen (Lipp: PKert. 263. §). Ha más akadályja nem leszen (Nán: SzűT. 25).

ekc-akadály: remora aratri; oehsenbrech Mel: Herb. 48. Ökör gis avagy eke akadály (Com: Jan. 28).

Akadálykod-ik: [obsto, impedimento sum; lünderlich sein, schwierigkeiten machen. Mit akadálykodik ő nagysága aprólek dolgokon (ÉrdTürtAd. 1318). Az békeség megtartásában akadálykodának Homomay és Sorban vajla (MonTME. III. 166). A templom az ő helye, ő ott imádkozék, és ne akadálykodgyék a' vitezésre tornett emberek között (Hall: III. hist. II. 51).

belé-akadálykodik: [inepto; anlünden mit einem]. Bethlen Péterbe is az fejedelem belé akadálykodék (Com: Élet. 260. MF).

Akadályos: [impeditus, inexplantis C. [molestus; schwierig, beschwerlich]. Jöllehet a dispensatio akadályos, de nagyobbak is engedelmét vesznek (LevT. II. 270). Útlya igen akadályos, élet veszedelmével járunk azon az emberek (Hall: III. hist. II. 116). Ha valami kétes avagy akadályos szók esnek is a' testamon-tumban (Megy: Kayle. 719). Noha elég akadályosan értik, de megis megakadtanak az értelmén velünk (MonOkm. XIX. 174). Hay világ! akadályos kerengő helyekre vonszusz (Prág: Serk. 803). Hídegh leles sokkal akadályosabb, hogy nem mint veszedelmes bb: molestior quam periculosior (712).

Akadályoskodik: 1) [impediō; gehindert sein]. Az adóságnak megfizetése is akadályoskodik kimeneteleiben (MonTME. IV. 194). **2)** [obsto; impedimento sum; hinderlich sein, schwierigkeiten machen]. Ostromló avagy tsak akadályoskodói (Megy: Djal. Előb. 11). A két külömböző nedvesség nehezebben egyez meg egymással egyik a másikkal akadályoskodik (Lipp: III. 92).

Akadályoz: [impediō, remoror; hindern]. Az áttatosságútul mást nem akadályoztál-é? (Biró: Angy. 245).

Akadályoztat: ∞ Mellyik törvénye akadályoztattya meg az istennek a' barátokat és apéczákat a' házasságtul? (Matkó: BCsák. 242). Kevesebb okot is találhat, mely az istennel való egyesüléstől akadályoztassa őket (Prág: Serk. 439).

még-akadályoztat: ∞ Megakadályoztatni a békeséget *distinere pacem PPBl.

Akadék: impedimentum, remora, obex MA [hindernis]. Akadékat teini: impedire Ver. Az miatt akadék esik (LevT. II. 118). Isteni szolgálatban akadék és tartóztatás-nélkül serénykedhetett ember (Pázm: Préd. 161). A kövérség akadéka a bölcséségnek (958). Melly hibák miatt akadék törtenhetik (Bal: CsIsk. 287). Bizony nagyobb akadékok vagyon néked az szent irás olvasására az breuariummal (437). A papok gonosz élete nékem akadékat üdvösségem dolgában nem tézen (Veresin: Lev. 254). Némelly akadék köveket el háritván (DEmb: GE. 18). A' jó eseeledeteknek akadékit hátra kell verni (Ily: Préd. I. 336).

Akadékos: 1) [obstans; hinderlich]. Ezzel könnyebbedik hárits ki a mi szívainkból valami nékűnc akadékos a menyek-nec országára (MA: Scult. 243). Nagyon megúrtottuk az jó rendnek akadékos zenyéjtátul szabados földünket (RákF: Lev. V. 320). **2)** intricatus, impeditus Kr. [schwierig, beschwerlich]. Akadékos az ó beszédében (MA: Tan. 137). Szabad azon-is a' nehéz és akadékos kérdésön tudálközissal tudakozunk (Pázm: Préd. 23). Akadékos hőbögés (Fal: NA. 121).

Akadékoskod-ik: [obsto, haesito; hinderlich sein, zaudern]. Ne akadékoskodjanak a ceremoniás hívsággal (Fal: UE. 418). Sokan, mikor valami dolog vagyon előttök, tsak a külső ágbog körül akadékoskodnak (Fal: UE. 434). Nem nyeri el a pályát, a ki utjában kitér, akadékoskodik (Fal: SzE. 523).

Akadékoz: [impedio; hindern] (MA: Scult. 46). Kezdé őket minden modon akadékozni (Ily: Préd. I. 340). Akadékoz minket istennek szolgálattjátul (II. tart. 3).

még-akadékoz: ∞ Minket is megakadékoznak az előmenetelben (MonTME. V. 362). Megakadékozott dolog (MA: Tan. 189. MA: Scult. 188. 920. TörtT. XV. 35).

Akadékozás: [haesitantia; das stottern]. A' nyelv szollásának akadékozása (Ily: Préd. II. 230).

Akadékoztat: [impediō; hindern]. Ki akadékoztathat, hogy így ne gondolkodjatok? (SimonM: Préd. 243. MF.).

még-akadékoztat: ∞ Szárazon igyekezzék őket megakadékoztatni (MonOkm. XXIII. 516).

Akadoz: 1) haesito MA. [stocken]. Akadozva: singultim; akadozva szöllő: tardiloquus C. Akadozva zolo es rekedezve [Aesopus] (Pesti: Fab. 1). Könnyen is bosznokdik ha ki akadoz dolgában (Pázm: Kal. 19). Ina tántorog, torka okádozik, nyelve akadoz (Pázm: Préd. 235). Akadoz a falat torkán némelyeknek (Gyöngy: KJ. 141). **2)** [offendor; anstoss nehmen]. Chak ő ne akadozna kész akartua monásunkban (Zvon: PázmP. 242). A' papista királyokbaniis akadoz Matko (Matkó: BCsák. 445). Nem mondhatott ellene, hanem azon akadoz, hogy csak haló félben valónak adgyuk ezt a kenetet (Prág: Serk. 410). **3)** [adhaerere; hangen]. Oh melly nagy vakság, a' menyei királlyággal nem gondolni, hanem e' földi külöbságon akadozni

(Pázm: Préd. 17). **4)** [haesito, fluctuo; unschlüssig sein]. Álmélkodnak rayta, akadoznak, vélekednek felette (Tor: Eny. 581). Nagy baratságosn beszél vele, semmit nem rettogetv, avagy akadozvan (Pécsi: Ágost. 165). Egyebek mikor könnyeket irnak, nagyon szoktak teprenkedni rayta, kinék ayzúnylák irásokat: én azon semmit nem akadozok (Megy: SzAÖröme Előb. 6). Nem sokat akadoz az el-tekéllés dolgában (Fal: UE. 402).

Akadózás: haesitantia; zwiifel, anstehung MA. Az vr isten az papi fejedelemhez igaztá az ő népét, az törvényrül támadott akadozásban (Pázm: Kal. 459).

Akadózó: [haesitans; stottern]. Jobb akadozónc lenni hogy sem rebegőnc (Com: Jam. 53). Akadozó-nyelvű (Mad: Evang. 331).

Akadoztat: [impedio; hindern]. Magoc nem menec az urat keresni, hanem még az kie menec azokatis akadoztattyaé (Zvon: Post. I. 164. 438. II. 595. Mad: Evang. 572).

AKASZT (akasztion 1291. Czín.); suspendo C. appendo, applico MA. [hängen, anhängen]. Mykort volna elmeyeben ystenhez akasztott; suspensus (EhrC. 9). Parancol alkotni akasztó fat hog Mardocheus akasztasse reiaia (BécsiC. 60b). A keresztre akasztatek (AporC. 131). Akasztott ember (Born: Préd. 277). Felemeli véres törét edésének, jajgatási között akasztja mellének, általúti magát s véget ad életének (Gyöngy: KJ. 73).

[Szólások.] Alkalmatosságot csak halaz vala, mint királ Círusnak kezben a kassza (Cserényi: PersF. MF.). Mind oda hagyjátok, sőt magát a fejedelmet is kézben akasztjátok (Kem: Élet. 335). Azt lam nem citálták oda fel az szent székre, hiszem, minket sem a kassza tnak feljebb, mint azokat (LevT. II. 301).

belé-akaszt: intigo, affigo PP. [einhängen].

föl-akaszt: suspendo Ver. MA. cruci affigo PP. [aufhängen, henken]. Akasztatek fel e főt (BécsiC. 40). Önmagat fel akasztate: se suspendit (MünchC. 67). Ot akasztattak vala fel az orvok s tolvajok (DebrC. 307). Akaszt fel magad, ha hirt akarz szörzeni (Deesi: Adag. 84). Tudom hogy ha kegyelmed kezibe adom az üstökömet is, kegyelmed fel nem akaszt ezirt (Gér: KárCs. 377).

fölakasztás: suspendium C. suspensio MA. [das aufhängen]. Felakasztással megbüntetteténc (Prág: Serk. 727).

még-akaszt: 1) [suspendo; aufhängen]. Tewrben magat megakasztotta: laqueo se suspendit (EhrC. 1). Kőteellel magath az napon akasztate megh (WinkC. 177. 178). Háianal fogva megakasztatun figgenie hagja (DebrC. 142). **2)** haerere facio, compedio MA. [impedio; hindern]. Előmet vúnék es meg akasztának engem az en laboruságom napjaj (Mel: Jób. 30. 27). Bölcs emberhez illic, midőn bolondságtul megakasztatot, akarmi módon lehessen, de magát ki feisce (Prág: Serk. 944).

öszve-akaszt: [conjungo; vereinigen]. De áldott az Isten, ki el nem szakasztott bemiünket egymástól, sőt özveakasztott (PhilFl. 108).

Akasztal: 1) necto, plecto, subnecto MA. [verbinden, anschliessen]. Akasztala azokat az ephodnac váliura: posuit eos in lateribus superhumeralis (Helt: Bibl. I. Xx). Kristus szavaimellett maradunk: a' hoz semmi földalékat nem akasztalunk (Pázm: Préd. 396). **2)** [pungo, punctio; stechen, heften]. [Az asszonyok] ablakokban hogy himet varnak, rejtek helyröl boros edényt ök előrántanak, egyet-kettőt akasztalnak, ök esmég isznak (Tin. 267). Az varro tőt az mellýében akasztalta (Prág: Serk. 901). A szarvas tsak akkor rj, mikor a dárdát mellýébe vagy ágyékába akasztalják (Fal: BE. 610).

[Szólások.] Hogy akasztalyad wket the kezodbe: ut tradas eos in manus tuas (KulesC. 17. DöbrC. 27). T ő ő r é b e akasztalta (MA: SB. 33). A mi szabad akaratumkat nimes oly vasas láncz, mely nyűgbe akasztalliasa (Fal: NU. 265).

belé-akasztal: implico [beléakasztalás; implicatio] MA. [an knüpfen]. Belé-akasztalt lútel hídgyéc (MA: Tan. 1196).

föl-akasztal: subnecto MA. [anhängen].

mög-akasztal: [circumligo; verbinden]. Seb. dagadás, eves törés, melyre sem meg nem akasztattatác, ba nem kette-tee, sem olajal meg nem lagyittatác: non est circumligata, nec curata medicamine, neque fola oleo (Helt: Bibl. IV. Isaías 1. 6).

öszve-akasztal: complico MA. connecto MedLat. 119. [verbünden, verknüpfen].

[Akasztaló]

palást-akasztaló: Monilo, vulgariter palast akasztalo [hals-kette] (ZichyC. IV.399).

Akasztság: suspendium Ver. suspensio Kr. [das henken]. Ez a Boleslauer herceg . . . csak az emberek akasztásában és vesztésében gyönyörködik vala (Pethő: Krón. 1626-ról. Azt szoktak mondani hogy a lopásnak akasztás fizetése, a lopónak akasztófa czimere (Csúzi: Tromb. 97).

Akaszttat: [suspendi jubeo; hängen lassen]. Az lopo sítót az római lopó akaszttatva és feszítetté (Prág: Serk. 731).

föl-akaszttat: ~ Sokszor a kis lopót a nagy lopók fel akaszttatják (Pázm: Préd. 638). Kik közzül egyet az commendans a lúzok eleibe felemelt fíra felakaszttatott, a másikat szinte fölköttette, csak . . . hogy néki megkegyelmezett (Ház. II.60).

Akaszto (helynév): Farkasagazto (?), locus (1200. körül, Wenzel XI.61). Akasztowhegy (X.55). Vadit ad montem qui dicitur akasztó (CodDjpl. VII.1. 89). Ad magnam viam qua itur ad villam okozton (VI.143).

[Akasztt] **aggaszt:** [suspendo; hängen]. Fűzze sínorra, aggasztva nyaka körül (Fal: NA. 137).

[Szólások] Nagy tudámra nagyon hogy te illy idegen ifjú vitéz emberre szivedet és szeretetedet aggasztottad (Fess: SzMag. B1). Aggazd szegre a' gondokat (Fal: NE. 26).

föl-aggaszt: ~ (Császári szolgálatomban köntösök alját derekatokra felaggasztatvau, forgolódtatok (Montrók. VIII. 138. 139).

[Aggasztal]

föl-aggasztal: ~ Várakozni köll, míg a' borsó föl-huzalodik, és eszébe vészi ember, hogy magát föl akarja aggasztalni (Lipp: PKert. II.195). Dolmány föl aggasztalva az vadászistól sem tiltútok magatokat (Bal: CsMk. 33).

[Akgat] **aggat:** **1)** Öve mellé nagyon aggatva ruhája (Gyöngy: Char. 297). Vmelly hóhér felkapta, és az Amán ablakára aggatta szelöltetni (Fal: NE. 25). **2)** subnecto MA. assuo PP. [nesteln]. Igen fozoztatok a' misset, foelittec, aggatitac (Mol: Préd. 116).

föl-aggat: **1)** [suspendo; hängen]. Keoniv leszen az mestereket felaggatá (Pont. 102). **2)** subnecto MA. [anhängen, anheften].

égybe-aggat: [connecto, consuo; flechten]. Fügefaleveleket aggatnak egybe, és esnálnak magoknak környülfűkötöket, consuerunt folia ficus (Káldi: Bibl. Gen. 3. 7).

öszve-aggat: ~ Füge leveleket aggatnak öszve (Mol: Préd. 100). E név Belzobub ez igékből aggattatik-ösztue: Baül és Zebub (Mad: Evang. 265).

Aggaték. Nomen verbedek ék-vel: akadék, raggaték, aggaték, ragaszték (CorpGram. 312).

AKADÉMIA: [academia] A házasságh az emberi életnek némó-némó académiája vagy iskolája (Mad: Evang. 118).

AKANCSA: [veles; plinkler]. Szanesákokval, besliákval, akancsákkal, jancsárokval juta (Tin. 127). Vajdák, besliák, akancsák (151). Jancsárok, besliák, akancsagyák (152. I. no. 438).

AKAR: **1)** volo C. [wollen]. Nem akarom: nolo, renno, detracto; inkább akarom: malo; jót akarok: faveo; valami akarok: empturio C. Ha azokat akarom varmatoc: si eos expectare velitis (BécsiC. 2. 61). Nem akarlac heuan megfordolodol: nolo vacuum b' reverti (8). Nem akaruc emtee orzaglattat múraitone: nolimus hunc regnare super nos (MünchC. 151b. 85. 215b). Azt akarom hogy ivy (VirgC. 20). Nilum meg teozik, miért wk akartak es keuantak (VirgC. 78). Ez oskolaba akarnek tanulom (94). Ha akarz megtyztoythacz engemet (JordC. 375). Ne akaryatok felny: nolite timere (JordC. 100). Mikorth az polezra fel akaruk memi (SándorC. 6). Akara meg szalvaltani: nitabatur liberare eum (Helt: Bibl. I. 82). Akarlac: megtisztul = volo: purgator (Sylv: UT. 151). Gyakorta oda vitetűnc, a boua nem akaruoioe (Tel: Evang. I.11). Ha iol meg akaruc rostallunc (Mon: Apol. 2). Akarnais, nemis akarná: volens nolente animo (Decsi: Adag. 144). Az ki mit nem akar, talál okot benne (Decsi: Adag. 166). Vetkes szorgalmatosság a' következőndöket akarni tudni (Mad: Evang. 87).

2) [gaudeo; sich freuen]. Bizonyival akarom ha beeeeb ertelemnek malazttayawal beewöldköttheum (ÉrdyC. 572b). Mellyet ugyan akarom, hogy úgy ki nem mondhatok, a' miéműti szörnyiséggel leszen (Pázm: Préd. 6). Szeretem s akarom, hogy Octavius esészárt dícsirítec (Prág: Serk. 224). Hogy erre vetőd-nél, sokat szemléltetek, akarom hogy már most luza leshettek (Gyöngy: Char. 135). Akartam, hogy így történt, már szívem nem szenved kiut (Amade: Vers. 11). Hogy hétfőn indúlunk, azt nagyon akartam (Gvad: FNót. 128). **3)** [μὲλλω, turus sum; im begriff sein]: Hamar el uozendök vattok a' feldről kit yordai vyzee atul akartok bynyya: transito Jordane possessuri estis (JordC. 64). Hogy yol legyen tynektek, es hozzywlyanak ty eelő napd az felden, kyn erekesedny akartok: ut protelentur dies in terra possessionis vestrae (65). Egykor a leány dajkája tehat meg akar halni (Apoll. 1588. MF.). Mikor eső esik s azt megérzik efféle gelesziák, a' nap el akarván enyészni, akkor igen kibújnak a' lynkobból (Lipp: PKert. II. 237.). Mikor láttya ember hogy a' fa el akar veszni (Lipp: PKert. III.259).

Akarás: [voluntas; das wollen].

gonosz-akarás: malevolentia; böswilligkeit ACsere: Bóles. 112.

jó-akarás: favor C. [das wolwollen].

ném-akarás: detrectatio C. renutus MA. [das nichtwollen]. Byntetelnek erкке nem akarasa (CornC. 28).

[Közmondás.] Nem akarásnak nyűgés a vége MA. (Fal: Jegyz. 920). De az nem-akarásnak nullois nehéz a' véghe (Bal: Ejin. 9. MHeg: TOszl. 128).

égy-ném-akarás: [dissensio, discordia; uneinigkeit]. Az egy-nem-akarásnak akarnitis uehezze tévő akadályja (Pázm. Kal. 81).

Akarat [akartoddal pro akaratoddal: sponte tua, akartommal: sponte mea MA. *akarth* zerent VirgC. 110. *akartyával* Elm. 307: **1)** voluntas C. Ver. [wille]. Istennek akarása: nimen; akarata ellen: invito C. Akaratom szerint: libens C. voluntario MA. Akaratom-kívül: praeter intentionem PP. In istis quinque villis, videlicet Mama Sendor, Kensa et Chitum non est terra communis, et tota terra ipsarum villarum, scilicet Akaratia circumjacet in metis, nec alieni licet inhabitare, nisi prius domina abbatissa voluntate admiserit (1198. CodDjpl. II.18. VIb. 39 MF.). Ystony akarat: nutus divinus (EhrC. 130). Legőm te akaratod: voluntas tua (MünchC. 23). Lwn yr istenek akartyából (VirgC. 81). Kit tezen tulaydon akartyaual (90).

Ha nykoron marianak etelre valo akaratyja lezen vala (CornC. 17). Teegy en atyammak akaratyat: facit voluntatem (JordC. 374). Akaratom zereut aldozom teneketh: voluntario (KulesC. 129). Vetkeztem akaratom zereut, es akaratom künöfös (VítK. 25). [Az új basimák] hozzam akarattyja my legyen senky sem twgya (RMNy. II. 159). Isten akarattyában áll az el-rendelés (Czegl: MM. 281). **2)** arrogancia Ver. MA. [perviciacia, obstinatio; eigensimu]. Mérgessoguel, dagallyal, akarattal, káromlással rakua az mi természetünc (Boru: Préd. 252).

[Szólások.] Maga a k a r a t j á n j á r n i: *ingenio suo vivere PPBl. Az emberek hátravetvén az igaz istent, ördög akarattyán jártak (Pázm: Préd. 78. 81).

egy-akarát: [concordia; eintracht, einbelligkeit]. Egy akarattal: unanimiter, conjuncte; egy akarattól: concorditer; egy-akaratu: unanimis, concors C. Eg akaraton lendne: consensuerint (MünchC. 17). Ez zentséges tanacsnak mind harman égi akarattal engednek (VirgC. 50). Ezde ketten igön eg akarattal valának (TelC. 9). Az egy szatlon élőket az edgyesség, egy akarát illeti (Com: Jan. 202).

egyakaratos: [consors; eimütig]. Mykoron ketten harman egy akaratok leundötök kerechesen, meg argya tyuektök (ÉrdyC. 83b).

gonosz-akarát: malevolentia MA. [böswilligkeit]. Masnak keuantam iozagat gonozakarattal zandekal (VirgC. 7).

jó-akarát: benevolentia C. Ver. [wolwollen]. Jó akarattal: benevole C. Jo akarattal: bono animo (BécsiC. 88. KulesC. 8). Nagy dolgokban az io akaratis elég (Decsi: Adag. 151).

kész-akarát: promptitudo Sl. [bereitwilligkeit]. Az engedelemben kész akaratóc (MA: Scult. 723). Kész akarattól senkit meg nem szomorít (Com: Jan. 185). Kész-akarattól bün (Bél: Comp. 177).

köz-akarát: consensus Sl. [eiimütigkeit]. Fogadást tönök [ketten] köz-akarattól (Tarn: Szents. 16).

nagy-akarát: fastus, superbia MA. [hoffart, hochmut]. Nagy-akaratu (MA: SB 364. Beythe: Epist. 211). Nagyakaratu kevelyesség (Illy: Kat. 595).

ném-akarát: [nolle; das nichtwollen]. A ki az ő felebaratját fitendi nem akarattyával: perusserit nesciens (Helt: Bibl. I. Tit3). Oly dolgokat tanít, melyekkel nem akarattyával az igazságot erősíti (Pázm: Kal. 165). Nem akarsz szeplős mocsokban keveredni, s azonban a nyájas társaság nyújtott nyújtja az alkalmatosságot; esztelen nemakarát ez (Cszüi: Tromb. 210).

szabad-akarát: liberum arbitrium SK. [freier wille]. Szabad akarát szerint való: voluntarius; szabad akarattól: sponte; szabad akarattól való: spontalis; szabad-akarati: ultroneus C. Ha szabad akarattal yarhatót (ÉrdyC. 640). Szabadakarattyuk zvéreuth valo bewkezwsegvk (Komj: SzPál. 35).

Akaratos: 1) volens, voluntarius MA. [willig, freiwillig]. Akaratos zegenesség: paupertas voluntaria (EhrC. 58). Akaratos aldózat: voluntaria oblatio (BécsiC. 220). Bodog ember ky fely vrath es w parancholatyba ygen akarats: in mandatis ejus volt nimis (KulesC. 289). Hazasagra akaratos (ÉrsC. 360). Akaratosoc voltatoc rea: velle coepistis (Helt: UT. 25). Nagya vígri, akaratos mindenre (Cis. M). Bator ördög legion fellaitar benne, de nem tagadhatod, hogy teis akaratos nem volnal hozza (DecsiG: Préd. 20). **2)** arrogans, protervus MA. [eigensimig]. (MA: Scult. 965, Zvon: PázmP. 332). Az akaratos és csak maga eszén járó fejesség (Fal: UE. 451). Akaratos maga meg kötés (Fal: Jegyz. 933).

Akaratoskod-ik: [obstinatus sum; eigensimig sein]. Noha a test akaratoskodik rajtat, de nincs arra hatalma, hogy néked

törvényt szabjon (Szönyi: Mártir. Kor. 181. MF.). Külfös agyaskodással akaratoskodunk (Fal: NE. 75. Cszüi: Síp. 102. Kr.).

Akaratosság: pertinacia, obstinatio Kr. [eigensimu, hartnäckigkeit]. (Boru: Préd. 218). Az természetnek fel fivalkodott akaratossága (Pázm: Kal. 4). Az akaratosság rít puffalása az elhünek (Fal: UE. 476).

Akaró: volens; örömost akaró: libens C.

egy-akaró: [consors, eimütig]. Myndenben egy akarook egy kewanook leeznek (ÉrdyC. 816b).

gonosz-akaró: malevolus, malevolens, infestus C. [böswillig]. (Kár: Bibl. 1564). Gonosz-akarókat szeressük (Pázm: Préd. 125). Gonosz-akaró voltak az arvaknak-is (Ver: Verb. 197. Zvon: Post. 118).

jó-akaró: benevolus, benevolens, fautor; jóakaróm: amicus C. [wolwollend, gönner]. Jobb akaró: benevolentior C. Jo akaro nepec: homines bonae voluntatis (MünchC. 111). Predicallasra jo akarok es kezek (DomC. 124). Job akarokat szerez neked (Boru: Préd. 411). Jóakaró barátink (Com: Jan. 194).

kész-akaró: promptus Sl. [bereitwillig].

készakaróság: [promptitudo; bereitwilligkeit]. Kész-akaróság (MHeg: TOSz. 2 1.118).

nagy-akaró: fastuosus C. superbus, arrogans, ambitiosus MA. [hoffürtig, hochmütig]. Keuellyec és nagyakaróc (Helt: Mes. 224. Helt: Krón. 123).

Akarom: [τὸ volo; das wollen]. Akaratodon áll, és annak hátra hagyásában egyéb mentséged nem lehet hanem a nem akarom (Pázm: Préd. 979). Az úgy-akarom dolgában vig kedvek szerint utzárol utzára lopják magokat (Fal: NU. 254). Ha a nem-akarommal jár a válasz, elkedvetlenedek (Fal: NA. 221). A tiszta nem-akarom ül homlokokon (Fal: NU. 289).

Akartva: sponte Kr. [vorsätzlich]. Nem akartva: nolens (Com: Jan. 192). De talan akartva te aztot halasztod (Zrünyi II. 4. 31). Édes apám, hát így kívánsz temni én velem, s akartva szegyenemre lenni? (Gyöngy: Char. 166). A' terhet akartva hordozza (László: Petr. 105).

kész-akartva: sponte, studioso, de industria, voluntarie Sl. [vorsätzlich, absichtlich]. Kész akartva valo vakoc és siketec (Zvon: Post. II. 239 Zrünyi II. 117). Kész akartva kinyújtott lábaidat (Tarn: Bar. 89). Kész-akartva-való martryomság (Tarn: Szents. 12).

[Akarva]

kész-akarva: ∞ Kik készakarva Israelből lelketeket veszedelemre vittétek (Káldi: Bibl. Bir. 5:2. MF. MA: Tan Elöb. 23).

szabad-akarva: ∞ Választva, és szabad akarva szímtalan kisebbségeket szenvedett (Pázm: Préd. 52). Hogy megmutatná, hogy szabad akarva szenved (Illy: Préd. 1318).

szánt-akarva: ∞ A' böjtölésben való szenvedésinket szánt-akarva hasznatalanná temők (Pázm: Préd. 108).

AKÁR: 1) [sane, certe, vel, -libet, -vis; meinbetwegen, wenigstens, nach belieben, -immer]. Akar csak: saltem MA. Erdemleem akar chak egyzer latnom az vzvet (HorvC. 95). Legön ergalmassagh az zegen embörröl, akar cak enertem, ha adamert nem lezón (TihC. 251). Leuny akar the mykentli yary, thegy mynekvuk ualazt ymmar (ÉrsC. 507b). Talentum akar talent (RMNy. II. 51). Olvasd meg az also rendet, akar penig akar mellyeket az három közzül (Helt: Aritm. F5). Hala-lom utan akar felforduljon a föld (Decsi: Adag. 23). Akár én hol járjak keljek ez világ szerint, vig szívemben nálad vagyok szerelmem szerint (RMK. IV.76). Ezeket akar ember mint tekerje és esigazza . . (MA: Tan. 152). Ebredyfnuk fel akár

tsak most (Pázm: Préd. 81). Az orvot, akár tolvajt megfögván: capto fure vel praedone (Ver: Verb. 239). **2)** jakár—akár, akár — s akár, akár — avagy: sívo — síve; ob — oder, sei es — sei es). Meg tertek tv állatokra akár akaryatoks akár ne: redibitis ad statum nostrum, velitis nolitis (EhrC. 108). Akar papok voltak, avagy barátok, ha kyth latho twnyauak lenny meg h feddötte (ÉrdyC. 497). Bátor akár dögh halaly legon akár kedeglen myrigy halal legon mynddenben yo zereucheyo lezen (TelC. 347). Akar allogiam akár vigyazak akár valamit egiébet tegik myndenkoron az kurtnek zozatyta fileymbé hangoslik (VirgC. 115). Akar (sive) ilywnk, az vrnak ilywnk, akar (sive) meg halyonk, az vrnak halunk meg. Annak okayith akár (sive) ilywnk, akár (sive) meg halyunk, az vre vagyunk (Komj: SzPál. 96). Ó kezébe bízá azoknak életit, akár elboesássa, vagy megállja bosszuját (Tim. 23). Akár új s akár avas igével magyaráztassék az igazsíg: nem az szókra kell nézni (Pázm: Kal. 713). Azt végezék, hogy el kellene titkolni, akár Lisbonába ment volna akár az országból kiment volna (Mik: MulN. 180). Azt a szép személyt akár immetten, akár álomban úgy látom mintha kést vernék belé (201). Ne félj semmit, mert mind akár éljek, akár haljak, megótalmazlak a veszedelemtől (230). Abroncszatja (derékát), akár vehessen lélegzetet s akár nem (Fal: NA. 156).

AKCSA: [quadrans; heller]. Nem főzki imetén miútem megadod az vblso akcát es: quadrantem (MünchC. 21b) novissimum minutum (412). Érezte ket fel akcát ki mouditie néződne: duo minuta quod est quadrans (97b 158b).

AKNA (akana 1222. akona MA): **1)** Aknája v. akonája az hordónac: orificium doliorum, mündloch an den fässern MA. A' borok a' hordókból az aknáján ki folywnk (Lipp: Cal. 61). **2)** salina, salis fodina; salzgrube, salzbrunn MA. Akna-hogyo (1197). Salis fodinae quae Akna vocatur (1222. Jerney). Vassal keresik fenekét aknáknak (Szentu: TFü. 21). Tordai, kolosi aknákból kikélt temérdeki só (Szal: Krón. 36).

só-akna: salina C. salisfodina PPBl. [salzgrube]. (Helt: Krón. 6. RákF: Lev. 1173, 481).

AKÓ: **1)** [eimer]. Akó avagy hatvan négy itzés mérték: metra (Com: Jan. 165). Akones farinae de frumento (1226. okl.). Quolibet mansio tenetur dare octo neones puri frumenti, et quilibet aeo continet quinque cubulos Syrmienenses (1237. okl.). Quinquaginta cubulos vini cum magno cubulo, qui vulgo ako vocatur (1249. CodDipl. IV.193). Medium akonem vini, quartum partem akonis vini solvere tenetur (VIII. 1, 80). Modius, alias ako (VIII. 7, 103). Frustrata vulgo akon dicta (CodPatr. III.188). Papam egh akoyawal egh forinthon agyak oda (LéyT. 1280). Tizenöt akó lenmagolajat is hozzatok (MonTME. 1212). Maradt ezer akó poszmét (MonIrók. VIII.309). **2)** Akó, mellyel hordót mérnek: dispra doliaria, der wasser-eimer, mit welchem man die fässer messet PP. virg arithmetica, doliaris SI. A dézsmálásban én eljárok mindenképpen, de hogy a kúrnokok horában csak az akót bemértsem is, lehetetlen; mert azok absolute dézsmát nem akarnak adni, sőt meg sem engedik akózái (RákF: Lev. 1258).

Akóz: dioptra doliaria vini modium explorare; die fässer messen PP.

még-akóz: s. (RákF: Lev. 1258; I. akó 2)

AKOL (Lokal 1374. CodDipl. IX.1, 631. a. NemG1. lokal 1110y: Apol. 61. akoly ACSere: Enc. 209. vigy haza akolra Kim: Ének 326): eula, bostar, bovilla, mandra C. [vöhhöl; stall]. Eg akol es eg pásztor: unum ovile et unus pastor (MünchC. 191 190). Ez acalhol: ex hoc ovili (NémG1. 130). Az yoloknak aklakath alkotunk (JordC. 186). Egy diszno három aklaban (ÉrdyC. 64). Juloknak okolaba: in ovile ovium (DöbrC. 341). Anyaszenegilaznac aklat habogattiac (Mon: Apol. 6). Akluknk

ból ökreinket kiéregették (KeeskTört. IV.104). Az igaz lütnék aklabá viszi (Ágost: Zur. 13).

[Közmondás.] Nem bátorságos soha az bírány az farkassal azon egy akolban (Prág: Serk. 355).

disznó-akol: 'suile; schweinstall] (Pázm: Préd. 237).

juh-akol: ovile C. Nom. 417. [schafstall]. (Born: Préd. 553).

keeske-akol: caprile C. Nom. 417 [ziegenstall].

lő-akol: [sequile; pferdestall]. Local [locus] (1193. Knauz: Lokal 1374. CodDipl. IX.4. 631).

ÁKOVITA (apovita VeetTrans. 181): [aqua vitae; brandweinj]. Hozasson egy kevés ákovitát, égett bort, rosilist, pályinkát: ein wenig brandwein (KirBesz. 62).

AL (Ol-nar 1239. Ol-falu 1263, 1384. Czin. Villa o/son sokora CodPatr. 128: **1)** [inferus; unter]. Villa Olnémet (1220. előtt, VReg. 88). Possessio ol egrus (ZichyC. II.297). Alvinez (1248. vö. Also Vinez 1361. Czin.). **2)** Allya vminec: ima pars; unterer teil MA. Ó ruháiának affaba: in ora vestimenti sui (BécsC. 189). Fellől mend el affaiglan: a sursum usque deorsum (MünchC. 105). Kóntösök allyaat tely es hozzak cypowal (ÉrdyC. 452). Meges uette az hydeg az labom ayat, mert akorsy nem noit cypelysom (LéyT. 175). Egh szoknya mynd allya foly barsonnyal weth (RMNy. IIb. 34). Illete az ű ruháiának alliat (Fél: Bibl. 13). Egy szoknya, a felé zöld bársun, allya zöld atlaez (Gér: KárCs. 1228). Folyt a büdös, alját [farát] bárnikép szorítá (Gvad: RP. III. cikk). **3)** [locus subterius; unter-raum]. Territorium Folywalya vocatum (1284. Knauz). Szállyos [szilas]alja, pratum (Czinár). Az sororoknak meeg agyoknak allyat meg seupry tytelgya vala (MargL. MF.). Hejába kerestek en lekemet, be mennek földnek affaba (AporC. 9). Embereknek fiait to zariadnak fedezese allaba remenkednek: sub tegmine alarum tuarum (DöbrC. 86). Az egész hegy allya tartomány (Kár: Bibl. 1499). Az kertec allyára (MA: Scult. 729). A test gyönyörködésének szonjühözása az-az hasnak és has-allyának kedvezése (Pázm: Préd. 87). Rakva az gallér allya áttokkal (MNYil: Zsolt. 23, 112). Orrom alja épen akkor mohosodott, a pihét pödröttem (Gvad: RP. 86). **4)** Harom allya: substramen C. Lő allya: substramen PPBl. [streu]. Éh disznoc allaba sokat lányatá [a foglyok közül] (Göres: Mátý. 68). Vagyon lomotec allyát ki meg vesse (Csákt: Assz. 7). [reliquiae, rejeuata, scoria; rest, ausschuss, schlacke]. Gabua allia porostol (Radv: Csul. II.67). Az to népedneec allya (quae remanserint) fegyuer miatt hull el (Kár: Bibl. 130). Éreznek allya, salakja (Com: Orb. 137).

ajtó-alja: hypothyron, küszöb PPBl. [schwelle].

bőr-alja. Bőr alját el-futó seuyvedt vízi-kórság: anasurca PPBl.

bőraljai: intercus PPBl. subcus, subcutaneus SI [unter der haut befindlich]. Bőrallyai tetű (Misk: VKert. 636).

derék-al, derék-alj: culcitra PPBl. [unterbett]. Paplan . derekal . feyal . wankos (RMNy. IIb. 36). Derék allyokkal [gy], párnakkal: mit polstern und küssen (Com: Vest. 89, 125). Nem kellett akkor donyha, derekalj a vendégek számára (MonIrók. XI.157). Derekallyra való bok (XXIV.241).

derékaljas: [culcitatus; mit einem unterbett versehen]. Paplan, derekaljas ágy (Bothl: Élet. 299).

oko-alja. Egy királyi oko alja: aratrum regalis mensurae [morgen, joch] (Ver: Verb. 245, 246. Kr.). Harom oko allyanal (5bb leszen: ultra tria aratra (213).

észterha-alja: stillicidium, esepögő Major: Saot. [traufe].

fej-al, fő-al (éy) RMNy. II. 66. feyal, feyal Radv: Csul. 1185. feyal. III. 228. feyal. feyal Nad: Kert. 278. feyal. Com:

Jan. 112). Fő ally: cervical, vinkos MAL kissen (Com: Orb. 147). Alozon vala a' haionac tereffaban eg fő alon: super cervical (MünchC. 78). Keeth derekall három feyal (RMNy. II. 36, 84). Főalonn aloszik vala (Sylv: UT. 155). Aluszió vala egy fő allyon (Kár: Bibl. III.35). Parnay, fő allyai, vankosi (Lép: FTük. 242). Ágyának fő allya (Dobr: Ker. 233).

vas-fejel: bastillum; das herdeisen Pesti: Nom. 102.

fejelke. Hátról azért dombos [a lujam], mert fekszik fejelkén, és ez nevezetik sinyonnak a' nevén (Gvad: FNót. 94).

föld-alja

földaljai: [subterraneus; unterirdisch]. Földaljai kamarátskákat ásnak magoknak a' darások (Misk: VKert. 651).

hadnagyság-alja: [centuria; bataillon]. Chyak szaz lora attanak az en hadnagsagom allyanak penszt (RMNy. II. 144).

hón-alja, hón-alj, hón-al: ala, axilla C. [achselhöhle]. Térd hónalja: poples C. A gyökere a' holnod allyának dögét el viszi (Mel: Herb. 48). Láta fekete hollókat az embereknek hón-allyok alatt, vagy válokun fibi (Mad: Evang. 207). A bal hónaly alatt (ACsere: Enc. 253). Hónla allyát el futá a' szederes orbántz (Szentu: TFü. 10). Hónla allyát fel övdözette (Huszi: Aen. 21). Bűdös lábú vagy hónaljú ember (Misk: VKert. 217). Megkapja fjtáskáját, hónaly alatt viszi (Könyi: HRom. 126).

ing-alja: [femoralia; unterhosen]. Nenczen semym hanem czac engalya [így] ruham es cordam es zoknyam: femoralia, chordam et tunicam (EhrC. 47).

kapitányság-alja: [centuria; bataillon] (Com: Jan. 145). Csak egy kapitányság-alját sem tudá kezgelmed állítani (RákF: Lev. IV.493).

kar-alja: [pars sub choro sita; raum unter dem chor]. De menere az legendanak folyasa tárgya [tartja] az karallyat mongya zent egyhaznak (MargL. 99).

kasza-alja. Egy kasza allya reth vagy szena fő: pratum seu foenatum ad unam falcem sufficiens (Ver: Verb. 215). Adjanak az barátolknak tíz kaszaalja füvet (SzékOkl. II.84).

kornyéta-alja: [manipulus; bataillon]. Pálti bada 22 kornyéta-alja és két batalion (RákF: Lev. I.502).

száz-alja: centuria C. [bataillon].

század-alja: ∞ A' más század allya-bélice: succenturiati (Com: Jan. 150).

szék-alja: [districtus; distrikt, stuhl]. Asszon [Izabella királyné] elharta minden szék-aljának, kik akkort mindnyájban Szászsebősen valának (Tin. 20. 396). Az moldvaiak betőtének, ők rablánek, három szék aljába sokat kapdosának (Tin. 27.)

szoknya-alja: [tunica interola; unterrock]. Gránát szoknya-alja (Radv: Csal. II.6).

[talp-alja]

talpaljányi: [pedalis; fussbreit]. Egy talp allyané földnel nem bír (Deesi: Adag. 30. 342).

tized-alja: decuria C. MA. [zug]. Tized allyára osztani: decuriare; azon tized allyai: commanipulo C.

vár-alja: oppidum subarcense, plaga subarcensis Kr. [gegend unter der burg]. A vár alján legelvév vájkáltam (Fal: Vers. 907).

zászló-alja: vexillatio MA. manipulus PPBl. [bataillon]. Seregenként minden zászló allyának hat laytorat adának (Valk: Kár. 15). Két zászlóalla lanckenet (MonIrók. III.201). Az kőrniflette valo zazlo allya nepet az ellenség közibe boczata: cobortem praetorium (Deesi: Sall. 50). Elrendelhü a' sereget zászlóként, zászlóe allyára (Com: Jan. 145). Várnak irányában Szacsakról negy zászlóalja Sréter uram katonája is megegyezett

velünk (RákF: Lev. IV.516). Királyát megcsalta, ollagyta zászló-júnak alját (Gvad: RP.).

Alá (*allá* Helt: Krón. 35b. 83. *alláia* Kules Evang. 8): **1**) [adv., praef.] **a**) deorsum, infra C. Ver. [de-, sub-; nieder, hinunter, herunter]. Alá felé: deorsum, infra MAL. Feietől fogva labagy ala (VirgC. 104). Templomnak sopolrala he zakada fölül mind ala (WinkC. 228). Suba, gombok sodradnak raythia svrón az mellyen ala (RMNy. II. 210). Peter Romaba iót, kit oztan Nero lábbal ala meg feszítetöt volna (Szék: Krón. 93). El aláig iargallvanac (Göres: Máty. 70). Turos labat vele kemny terdetől fogva alá (Frank: HasznK. 16). Hegyrül alá lévő meredekség (Land: UjSegits. 1338). Hannyatta avagy artzal alá fekvén: cubantes supini vel proni (Com: Vest. 81). Vö. alá-esik, -függ, -hajól, -jő, -megy, -néz, -nyoni, -száll, -taszít, -vet stb. **b**) [infra; unten]. Oda alá: infra, inferne, inferius; drunten PP. Mykuppen ala megtettyk; sicut infra apparebit (EhrC. 2). Ez may alaa mondando epistolaat (ÉrdyC. 607b). Keztek choda tetelek meg sokasvhy, kykrevl jde ala jobban mondatik (DomC. 151). Mynth ym megl hallok ide ala (DebrC. 503). Arról ide alá szöloc (Mel: Herb. 70). Erről oda alá szöloc (71). Kalastromot építő oda alá Magyar országban a Balaton álló víz mellete (Helt: Krón. 35b). Ninczen sem az eegben oda fel, sem az földön ide alá (Kár: Bibl. I.311). Moyses méne a' hegyre; tsak néki szölla isten; a község ide-alá távul allott (Pázm: Préd. 84). **2**) [postp.] alám, alád: sub me, subtus te MA. [unter mich, unter dich]. **a**) [hely:] Nem goitnak zönetekét es vetie ötet a' zapu ala (MünchC. 20). Vgyetek ky az eeg ala (DomC. 142). Nem vagok melto hoq be yew' az en haylokom ala (JordC. 375). Nem akartak Myklos vram alays kochyth adny (RMNy. II. 79). Könergek, hoq ha walami lowth adhat alam (LevT. 127). Lovakat is rendelték alám (Mik: TLev. 32). **b**) [átvitl érteleme:] Otalma alaa ayanlyok (ÉrdyC. 648b). Ayanlom en bynós feyemeth te kegelmessegödnék alaya (CzechC. 70). Zagrabai püspöket szolgáltá, onnét jutot annac vtáma egy vitezlo nagy wr allá (Helt: Krón. 83). A törnéme alláia vettete (Kules: Evang. 8). Minden ember bazugság alá vettetet, és meg esalatkozhatik (Pázm: Kal. 550). Hizekedvén magokat alám adgyác (MA: Bibl. V.9). Alája vagymc vettetvén ez világi soe nyomorságoknac (Zvon: Post. 136). Hog baytana az kyal fianak lyvsége alla (ErdÖrszgy. 309). A hü A. gondviselése alá bizá (Mik: MulN. 201). Hagyjuk a többit az isten rendelése alá (317).

föl-s-alá: [sursum deorsum; auf und ab]. Föl s-alá sétálás (Zvon: Post. II.273). [A nöteleneke] fel s alá forgatván a szerente (Fal: NE. 8).

Alá-való: **1**) [inferior; unten befindlich]. Ennye bolcha wasyon ez ide ala walo ymadagnak (PeerC. 172). A' sas magassakat keres, és az alávalókat elhadgya (Illy: Préd. II.441. 290). **2**) infimas; geringen standes MA. Nem alávaló rendből de nőmös (DebrC. 188). Fő ember, alávaló ember (Ver: Verb. szót. 12). Királyoc előtt kezd állani, nem marad meg az alávaló között (MA: Bibl. I.567). Az embereknek alávalói felmagasztaltatnac (482). Alávaló apró iskolác: triviales scholae (Com: Jan. 156). Alávaló ember volt [Bánfi Györgynének] apja a Bántfi familiához képest (Haz. I.298). Delimant nem lehet úgy büntetni ezért, mint egy alá-valót (Könyi: HRom. 132). **3**) vilis C. [gering, wertlos, nichtsnutz]. Alávalóvá leszek: vilescio, exsordesco MA. Alávaló feyeer pozto (ÉrdyC. 580b). Alávaló ruha (DebrC. 262. KazC. 84. 101). Borwnk bizon alávaló wacion (RMNy. II.209. LevT. II.342). Az mi lelkőnc meg vátla az alávaló kenyeret (Kár: Bibl. I.139). Az alávalóját válogatni: de faece hamire (Deesi: Adag. 71). **4**) tabernarius, ludicer C. abjectus MA. [improbis; niederträchtig, gemein]. Nem az alávalója az nemességnek, hanem az színe (MonIrók. III.150). Az ket labu embereknek alávalói: bipedum nequissimi (Erasm: Erk. 10). Harmitz garason adaték-el, münt alávaló (Pázm: Préd. 52). A

hajszálak az embernek igen alávaló és gyenge részei (Illy: Préd. 1.255). A poklosság egy alávaló és rut nyavala (171).

Alávalóság: vilítás, infimítás; niedrigkeit PP. Vmi itt vagyon a mind bakatolla (kardé dolog, alávalóság): lauter geringe sachen (KirBesz. 58).

Alább: 1) inferior C. MA. niedriger, PP. [weiter unten]. Miként alab jelenik: ut infra patebit (EhrC. 8). Megelőző minden gyermekeket két ezteendőket es alab az idő zorent: et infra (MünchC. 17). Jlyőne immar edeb alab (GuaryC. 20). Meg kyssebbőyteed evtet alab az anygloknaal (ÉrdyC. 535b). Ha a' fakadéknac színe aláb lézesen az természet szerint való bírnél, poklosságnac czajásu az (Kár: Bibl. 198). Mint idéb aláb [a könyvben] bevebben meg-mutatnyuk (Veresin: Lev. 69). Oda alab e' felől bősagesben szolunk (Ver: Verb. 100). Az egyik kölyköt a' maga ölébe szorítja, a' másikat a' hátára veszi, a' kít t. i. aláb szeret (Misk: VKert. 227). 2) inferior; geringer, zurückstehend). A barátoc nem akaríne a' bőzűletben aláboc lónni az érseknél (Helt: Krón. 60).

leg-alább: 1) [inns; am niedrigsten, zu unterst]. Legalább lévén [a nap] téli rövid napot jár; leg fellyebb lévén nap meg állapodást: inns dat brumam, summus solstitium (Com: Jan. 7). 2) [certo; wenigstens]. A kérdőnc felely meg kedvessen csak legalább intvén: saltem ad minimum ammodo (Com: Jan. 200).

Alább-való: 1) inferior C. [niedriger]. Úly lo az aláb való helyen [az asztalnál] (MA: Scult. 900). A' csillagok alább-való a' böllogok egénél (Laud: Újsz. 180). 2) infimas C. deterior PP. [geringer, niedriger ranges]. Alább való zolgay, nyut yeremias (ÉrdyC. 529b). Miként alab való bölé mondom: ut nimis sapiens dico (DöbrC. 293). Mindonkor fellyeb való lézeses és nem alább-való (Kár: Bibl. 1.183). Hitit meg tagatta es az hitetlemnös alab való (Fél: Tan. 462). 3) [vilior; geringer, minderwertig]. Előszér io bort adnac, az vtan alab való (Born: Préd. 91). Ez világnac leg aláb való helyén istilloban akart születettü (Zvon: Post. 1140). A föld a világnac legalábbvaló része (Illy: Préd. 110). 4) [insuper; gemeiner, niederträchtiger]. Minden fertiunal rutab alab való (Mel: Szlán. 6).

Alábbvalóság: [vilítás major; geringerer wert]. Lássítokza az pogánnal alábbvalóságtoakat (Valk: Gen. 61).

Alábbkább: [paulo inferior; etwas weiter unten]. Okát alábbkább szápen meg-magyarázza Calvinus (Pós: Igazs. 1634).

Aláz: 1) [subdo, subjeio, subijgo; unterworfen, knechten]. Soc nemzetéket alázot ő vrasaga ala (BécsiC. 11). Megmariac es alazine pariffianac kőnciben (BécsiC. 308). Vala alázatot őnekic: erat subditus illis (MünchC. 111). 2) humilio, vilipendo MA. [demütigen]. Valaki alázatga ő magát: humiliterit se (MünchC. 46). Alazom en lőkőmet lötyölőssel es zenedessel (GuaryC. 39). Testemet zolgalatra alazom (ComC. 242). Igeen alaza magát myndenekben es atya (DomC. 115). 3) [improbo; vituperio; tadeln, schmähen]. Vki hirét s nevét alázni: *retringere gloriam alicujus PPP. Nem alazom az te vitez voltodat (CsonaC. 15). Főhadnagyát hallá hogy lött halála, a gonosz szerezését igen alázza (RMK. IV.87). Alázta azt a földet (MA: Bibl. 1.132).

még-aláz: 1) [subjeio; unterwerfen]. Megalaza mind a nemzetéket (DöbrC. 57). 2) eximio C. humilio MA. [demütigen]. Megalázot ő erejében diékedőket (BécsiC. 22). Vala ky meg aláznyaga magát, az nagyob menyeknek országban (JordC. 109). Előrtte es meg alazta az en cedrus fámmak magassagat (ÉrdyC. 535). Se ev magát meg nem akaríne alazny disciplinara (DomC. 219). Maga meg alazom monda (KazC. 108). 3) [detrecto; herabsetzen]. Meg alazak az földet: detraxerunt (JordC. 147).

megalázás: submissio C. eximutio, humiliatio MA. [demütigung]. Maga fel emelesnek meg nyomoreytasi magy my meg alazsonok (ComC. 8, 10).

maga-megalázás: [humilitas; demut]. A magamegalázás első bé-járó-utya az isteni zolgalatnak (Fál: NA. 179).

maga-megalázó: [humilis; demütig]. A maga megalázonac imacaga az eget által hat'a (VirkC. 3). Tsak a' maga megalázó ad az istemnek méltó tiszteletet (Pázm: Préd. 55).

Alázás: humiliatio Kr. [demütigung]. Telik vagyunk alázis okaival: humiliatio tua in medio tui (Pázm: Préd. 62).

Alázat: 1) humiliatio, submissio SI. [demütigung]. Lassad en ellensegimől való akuzatomat: humiliatorem (DöbrC. 24). Alázatnak ekősseget (ÉrdyC. 569b). 2) [detrectatio; herabsetzung]. Nints-e alázatra és gyalázatra méltó nagy okod? (Pázm: Préd. 68).

Alázatos: humilis, demissus MA. [demütig, bescheiden]. Alázatosan: submisso, demisso, suppliciter; alázatos könyörgés: supplicatio C. Alázatos (humillimus) frater Bernald (EhrC. 2). Zent ferencnek alázatos (humiliter) engedhen (3). Zauel alázatos: humilis corde (MünchC. 34). Alázatos engedelmesség (VirgC. 59). Alázatos apro cella (DomC. 131). Ha alázatos hajlékban született, alázjuk-meg kevelységünket (Pázm: Préd. 107).

[Alázatosít]

még-alázatosít: [humilio; demütigen]. Te nepedet vram meg alázatosítottak (AporC. 54).

[Alázatosod-ik]

még-alázatosodik: [humilior; gedemütigt werden]. Meg-alázatosodik az ő szíve és meghunyaszoklik (MHeg: Preb. 15).

Alázatosság: humilitas C. Ver. submissio MA. [demut]. Tyzta es zent alázatosság (EhrC. 100. BécsiC. 22). Nagy alázatossgiban vetetelek el az hw ytelety (JordC. 735). Kezde az w bneit mondaní nagy alázatossgal (VirgC. 21. Pázm: KT. 14).

Alázatosságos: [devotissimus; demütig]. (EhrC. 100). Alázatossgos orkevelh (DomC. 114). Alázatossgos bekeség (VirgC. 67).

Alázatosúl: [humilior; gedemütigt werden]. Meg nimolek es alázatosvelek: obmitti et humiliatus sum (DöbrC. 91).

[Alázit]

még-alázit: [detrecto; herabsetzen]. Mierthogy az somog borok mindenwt kedvesek, my sem akaríwk meg alazytanj (RMNy. II. 2).

Alázkod-ik: [subjeio; unterworfen werden]. Job hog alázkodgone teneked: melius est ut subditi simus tibi (BécsiC. 11). Kirafoknac alázkottalat erőkődhes megnomoretani (82. 98).

[Alázód-ik]

még-alázód-ik: [humilior; gedemütigt werden]. Megalázódott emberi nemzetég (Tof: Zsolt. 11). Nagy megalázódva álla előtte (Gvad: RP. 497).

Aláztat: [humilio; demütigen]. Valaky magát alázattya lel magzattyk (EhrC. 35).

Alázul: [humilior; gedemütigt werden]. Igen alázolek (DöbrC. 203).

még-alázul: ∞ Meg alázolek: es meg mente engem (DöbrC. 203).

Alacson, alacsony (alacson Helt: Mes. 121. ACsero: Enc. 231): 1) depressus, improcerus C. humilis MA. [niedrig]. Alacsonon: humiliter C. Alachonról: infimo cecidit, Némglossz. 275). Labanyak alacson zeky: scabellum pedum ejus (ÉrC. 180b). Vad cypros alacson fuzka (Mel: Herb. 20). A csillag előtte kezdé menni, oly igen alacsonon, hogy az ház felét meg álina, meg esmerhettee (Born: Préd. 78). Az épületoc egybütt alacsonoc: humilia (Com: Jan. 102). Az ő teje felett tsak igen alacsonon drepülvén (Misk: VKert. 335). 2) summisus C. [subditus, inferior; untergeordnet, geringeren ranges, de-

müttig). Alaton, alázatos: humilis (Com: Vest. 131). Alaton állapot (Zvon: Post. 118). A fejedelem küsebb, alacsonyb, a vezérnél (Com: Vest. 96). Akármely dacson ellenségtől félni a böles emberé (Illy: Préd. 1257). Az alacson való rend (Mik: MulN. 274). A kevély lába sarának tartja az alaton népet, bészedi mint az adót a térd hajtásokat (Fal: BE. 589). **3**) [vilis; gerinfügig]. Jóság tőle, ha kisedel és alatsony ajándékokt ad-is (Pázm: Préd. 275). Legalacsonyabb elementombul, földből és sárbul alkotja az embert (Land: UjSegits. 1408). **4**) [tabernarius, aljectus, improbus; gemein, niederträchtig]. Az alatsont nemtelen elméken teli hatalommal országolnak a szívünket háborgató képzések (Fal: UE. 366).

Alacsonybít: [deprimo, humilio; herabsetzen]. Az is viselheti gondolkozásodat: hogy alacsonybítod így méltóságodat (Thaly: Adal. 1143).

Alacsonyít: [deprimo, humilio MA. [herabsetzen].

még-alacsonyít: 1) [deprimo; niederdrücken, herabsetzen]. Minden völgy fel emeltessé, es minden hegy, s minden halom megalachonitassé (Helt: Bibl. IV. O3b). **2)** humilio C.

Alacsonykodás: [demissio animi; kleinmut]. Nagy elme nem szokta az alacsonykodást, ha búja van úgy sem mutat szomorkodást (Gyöngy: KJ. 136. MF. Pótl.). Alacsonkodás nem illet nagy elmét (Thaly: Adal. 1151).

Alacsonyod-ik

még-alacsonyodik: [deprimor; niedergedrückt werden, gesenkt werden]. A magasoe megalachonodgyanae (Helt: Bibl. D4). Az tengerek fenéig apadnak, az egek felségi megalatsodnodnak (Gyöngy: Char. 286).

Alacsonyság: 1) humilitas MA. [niedrigkeit]. Az fáknac alacsonysága mia nem teljesen reithette vala el magokat (Decsi: SallJ. 42). **2)** [status inferior, summissio; untergeordnetstellung, demut]. Az alázatosság olly tekéletes akarat, mellyel ember magához-illendő alacsonyságot kíván (Pázm: Préd. a9. 423). Szolják szolajának nevezik magokat, így adják tudunkra alatsónságokat (Orezy: KöltSz. 7). **3)** [vilitas, dedecus; niederträchtigkeit, schmach]. Tartaná nagy alacsonyságnak, hürében s nevében mocskos esorbaságnak, ha felvévén ügyét egyszer az országnak, örvényében hagyá a nyomoruságnak (Gyöngy: KJ. 124. MF. Pótl.). Ha fenn akarod nálók tartani a böcsületet számadra, az eő alacsonyságokra ne boesátkozzá (Fal: NE. 23).

Alag? [olug]: [inferior; unter-]. Teutoniei de X villis, quae dicuntur Felnemet, Cüzepnemet, Olugnemet (1210. VReg. 116).

Alant: [subtus, infra; unten]. Mind alant, mind fent (Bethl: Élet. II.189. 1260).

? **Alap** [helynevekben és személynevekben]: Oluphob (1055. CodDipl. 1.). Villa Uogoluptuan [Nogoluptuan?] (VReg. 80). Oluptuan (888). [Tinan 96. Alapjan 1373. Jern. 1426. Czinár, ma Alattyan, Heves megyében]. Oluptulma (és Tulma, Anon. 8. 10, 14, 15; személynév). Albertus de zenthbereczk alapya, — Andreas de zentpether alapya. — Gregorius de zenthmyklos alapya (CodPatr. III.388).

Alatt [allatt TelC. 72. TihC. 161. Helt: Krón. 4. Ozor: Christ. 356]. **1)** [advb.] subtus, subter C. infra MA. [unten]. Megtörtém fellől ő gímöldet es alat ő gúkerit: fructum desuper et radices subter (BécsiC. 217). Yt alatt nem adak (LevI. II: 2). Az ő elmeje is igen alat jár vgyan (Decsi: Adag. 235). Alatt jár elmeje: circa terram natat (MA.). Fen és alatt (MA: Tau. 194). Ha a keresztneec folyfíl és alat egy aránt ió ki a számn, igaz az operatio (Helt: Aritm. H5). Avagy fön az eghben, avagy alat az földön (Szár: Cat. L3). Le is menénk és a midőn alatt voltunk, kezdénk csudálkozni (Mik: MulN. 315). Nem az nyoltdzide eghen volt mint az egyéb tsíllagoc, hanem tsac alattan az eghneec also részében (Kules: Evang. 126). **2)** sub MA.

[unter **a**] [hely:] **a**) Az által alat (JordC. 478). Ylle az pod alat: sede subter scabellum (JordC. 834). Az fraterok laba alatt temesettek (DomC. 144). Adom az en pezetem allatt való levelet (RMNy. II. 105). Az erősség alataluo, es az erősség föletualo vizek (Helt: Bibl. I. A). Az kerzke légyon az ő anyya alatt heted napig: sub ubere matris (Kár: Bibl. I:109). Heted napig hadgyac allatta az anyyánc az báránt (MA: Bibl. I:69). Meg ne tapodgjak az ő labok alat: pedibus suis (Fél: Bibl. 10). **3)** A hegy alat forras (DebrC. 119). A taborba az Sinai heg allat (Szék: Krón. 19). Marosszéken a havas allatt egynehány falu (ErdTörtAd. 128). Mely nagy harezolás volt Szabács alatt (RMK. 125). **b**) [átvitt értelemben:] **a**) A papa nem akarna Andrást az Napoli királyságba confirmálni negyuen ezer gira allat (Helt: Krón. 66). Minden gyermekeket ket esztendő alat valokot meg öhenee (Born: Préd. 77). Meg ewlete az apro gyermekeket, kyk volnanak keet esztendewsew, es annak allatta (Pesti: NTest. 4). Hogy meg ne esalatkozzunk, avagy többet tulajdonítván az sz. atyáknak hogy sem kellene, avagy őket érdemek-alatt böcsülvén (Pázm: Kal. 551). **3)** Allok ez yteelet alat: sto in iudicio vocatus (JordC. 791). Meeg mikor az uomorusag alat tartatik is (Fél: Tan. 286). Io szerenczene remensege alatt (Born: Préd. 252). Mínt gyurja haszontalan reménség alatt sikeretlen sárát (Matkó: BCsák. 161). Reménség alatt vagon (Illy: Préd. II:37). Holott minnyájan a bfm alat volnánk (1:416). Titok allat tanit a böles (11). A levélvivőt litelenséneek allatta megfögni (ErdÖrszgy. 1571). **7)** Az isten embery abrazaat alat el enyetzethween (ÉrdyC. 542b). Az vrnak vazozarait czak egy szemel alat adgjak az kössegnek (Fél: Tau. 414). Régulát szab szent Pál Timotheusnak személye alat (Zvon: Post. 47). Miert veszzőnek formája alat jegyzetetik? (Illy: Préd. II:165). Szep szin allat meg czalni (Mel: SzJán. 99). **8)** Ember vagyok byrvan en allattam vytezeket: habens sub me milites (JordC. 375). En es ember vagyok hatalmassag alat vettetween: sub potestate constitutus (uo.). Atte terőmtdneec vag allatta (NagySzC. 233). Az kyntn zenwede pyntek napon harmad horan Maxenciüs chyzarnak allatta (DebrC. 557). Az ő követői sokkal feslettebbek, hogy sem az pápa alat voltak (Pázm: Kal. 216). Alattad lészen annak kívánsága, es te uralkodol rajta (Illy: Préd. II:102). **9)** Parancholat alat yly innepet (ÉrdyC. 542). Azon törveen alat tartozvok yrgalmassagot tenny (610). Mynden keretztyenneek atok alatt be kel tellyeseyteny (137). Eel ok es zerzees alat (591b). Yl zerzees alat (ComC. 216). Az gionasra úket keszeritük lelkec vesztese alat (Fél: Tan. 245). Szaz forynth alath tartoznak el menny (Ver: Verb. 42). Az ő istenek lehetetlen dolgokra kötelezte az embereket örök halálnak es kárhoznak allatta (Pázm: Kal. 379). Váltak rendelt napjai az ecelésának, mellyeken kötelesség alatt tartoztak böjtölni (597). **c**) [időről:] Riuid időnek allatta (TihC. 20). Emne esztendőneek allatta (27). Hatvan napnak allatta: infra spatium 60 dierum (Ver: Verb. 67). Három esztendőc alat való munkája (Czepl: Japh. 5). Az Avaresek ellen edgy végben nyölöz esztendőc alatt hadakozék (Liszny: Krón. 226). Vö. Nyr. VII.293.

Alatt-való (alatta valb stb.): **1)** inferus C. [nieder, unten befindlich]. Alataualo mező: caementum substratum (ElrC. 67). Alattvaló helyről magassabb helyre vététt (MA: Scult. 600). **2)** vilis, ignobilis MA. [gering, untergeordnetnen ranges]. Hozam hasonlatosnak es alat valonak el orzotam marhayt (VirgC. 7). Akar fő, vagy alattvaló rendűec legyeneec (MA: Scult. 462). **3)** subditus Kr [untertan]. Be vegyed az alattad valokath az bekesseznek es tanusagnak vtan (VirgC. 133). Az feyedelmek gonoz myelkevdeteknek peldavat bochatyak az ev allatok valokra (ComC. 52). Alattok valókon nagy kegyetlenség: Phalaridis imperium (Decsi: Adag. 79). Az ió fejedelem tizti az, hogy haznát vegye allatta valóinak, de ne nyizza meg őket (Decsi: Adag. 224). Ollyan az alatta-való nép, minémü a király (Pázm: Préd. 186). Az Christus országáról, es amnac allatta valókról

MA: Scult. 1. Tanett bizonyos rendeket az ő alatt valójok-nae gongyoe viselésére (Zvon: Post. II. 181). A' királynak minden alattavalói (Mad: Evang. 302). A' bñn a veszedelenre viszi alattvalóját (Ily: Préd. 1148). Az alattvalók közt személy változtatást, különbözést, ne tgyen (Csúzi: Tromb. 32.). Érszszakos sarezoltatással hurezolja a fejedelem alattvalóit (696).

1) [substantia?] A' kenyérnek állattját a' Christus testévé változtatni, és a történeteket alattaló nélkül megtartani kívántatik véghetelen hatalom (Ily: Préd. II. 15).

Alattomban: **1)** [subter, infra; unten]. Az vetemeniek magas es hegyes helyeken inkább teremnek, hogi nem mint alattomba való helyeken (KBécs: 1572. F2). **2)** tecto, occulte, celatim, clam, clandestino, tacite C. [heimlich, insgeheim, heimtückisch]. Alattomban maró eb: canis clamulium mordens MA. Felrakodának es alattomba (clam) el menekének (JordC. 348. DebrC. 65. ÉrdyC. 203b). Alattomban ezelekődni nyit (Deesi: Adag. 66). Alattomban vkit ragalmazni (95). Be iöttee ezalomba (Bas: Crodo. 151). Ezzel az nevezettel alattomban eszébe jutattuk az ő hivatallát és kötelességét (Pázm: Kal. 177). Alattomban járó közközpök: susurrone (Com: Jan. 203). A könyvből olvasunk halkkal, alattomban (Com: Vest. 72). Alattomban halottam mit csináltál (Czegl: MM. 167).

Alattomban-való: clancularius, clandestinus, furtivus C. [heimlich]. Ez mellet sok alattomba való gilkosságok is történek (KNagysz. 1621: H). Az kösseger alattomban-valo egy értelme: tacitus consensus populi (Ver: Verb. Előb. 53). Alattomban való rágalmozás (Kisv: Adag. 37).

Aljas: **1)** faeculentus Kr. [voll bodensatz, voll schlackel]. Mint az arany az aljas sepredék között, az része az tövisek között (Prág: Serk. 37). **2)** [detrior, vilis; gering, wertlos, nichtswürdig]. Ha ki nagyobb almákat akar nevelni, az allyasát s a ki rosszszabb szaggassa le (Lápp: PKert. III. 87). Nem tsak az allyassa az embereknek, hanem sok bősülletes urak (Megy: Szöv. 110). Nem utolsó, sem aljas, hanem bősülletes familiából létt erodeti (Kem: Élet. 1).

[Aljasit]

lő-aljasit: [detrecto; herabsetzen]. A tanult okos nem úgy kél elő véle, ha mit végezett, mintha kevés vagy könnyű munkába tölt volna, mert leifjasitaná érdemét (Fal: l'E. 442).

Aljasod-ik: humilior SI. [sich herabwürdigend].

lő-aljasodik: ~ A jó benne le-allyasodik, és fényét veszti (Fal: l'E. 485. Fal: BE. 611). Le-allyasodott állapot (Fal: Jegyz. 931).

még-aljasodik: ~ Ez szelvéstől hányattatott még-allyasodott szegény Magyarai (Czegl: ORoml. Ajánló lev. 3). Még-aljasodott szeginy lazánk (Czegl: MM. 3).

Alól (*alul*, Csúzi: Síp. 158): **1)** [adv. u] [ab imo, a deorsum;] von unten auf PP. Ommen alól: ab infra; von drunten PP. Tő alól valóc vattoc, en. felfől valóc vágoc (MünchC. 186b). Tő immet alól vattok Fél: Bibl. Káldi: Bibl.) Ezenen alól bef emeknek embert (ÉrdyC. 111b). Ostronlított innen alól Fyélékőth (LeVT. 1136). Alól mind a tetejég köttösök logynek (Kár: Bibl. Egybe foglalva legyenek az allyától a tetejég Káldi: Bibl. MF.). **b)** inferne MA. [unten]. a) Adot köttvs ruhat, alól testeteken való tallat, fvlwl zarnát (VirgC. 51). Alól negyven ezüst talpok legyen (Helt: Bibl. I. Exod. 26: 19. MF.). A' levélnek alóvaló írását megtudni kívanyunk (Ily: Préd. 1113). Ahl a barnok, középben az emlerek, fenn pedig a nadarak voltak (Csúzi: Síp. 158). b) Az varon alól (RMNY. II. 309). Őnigh lenni képnök, azon alól hal modnak voltak (DeesiG: Préd. 39). Az Almusoe Pámdmán alól lakni Boszniaságban menének (Liszny: Krón. 179). Mindön embörökön alól veté magát, alazatosság által (Beythe: Epist. 208). **2)** [postp.] Alól-am: sub ne MA. von unter. **a)** [hely: Zeen zarnazek ki az feredev

alól es meg emeztee (ÉrdyC. 551b). Menynek alola: sub caelo (JordC. 265). Barina algyu alól el farat vala (Góres: Mátv. 11). Az iga alól ki menekeluen (Born: Evang. 1349). El rántiak az gyéként állóla (Deesi: Adag. 185). Ez ciliionnak alola yssel . . . vasbol chnált emet (MarzL. 11). **b)** [átv. ért.] Kerde ha galileai ember volna, es megismerete, mert berodes hatalma alól volna: de Herodis potestate (MünchC. 164). Az Sathannak hatalma alól: a potestate S. JordC. 793). Caleroga nevey faluból, oxonyay pispokseg alól tamadot (DomC. 1). A' világi nyomorúságok alól meg nem szabadul az ember (Tof: Zsolt. 15).

Alság: humilitas; erniedrigung. Vágyott nagyobb polezra . . . érvén felségéhez szive bürltében, jutott s tilt alságra feje szédültében (Thaly: Adal. II. 201).

Alsó (*aloso* LevT. 1274. *olsu* CodDípl. *olam* CodPatr.): inferior Ver. inferior, imus MA. [unter-]. Legalsó: imusC. infimus MA. [unter-]. Emido versus villam olsou sokoro (1322. CodPatr. 1.28). Vergit ad quosdam fluvios Er et olsu sugatag nominatos (CodDípl. VII. 3. 128). A' felső feletől foguan mend az alsóiglan: a summo usque deorsum (MünchC. 69). Hw rchayanak also peremest (JordC. 400). Temleznek also fenekeere: in intimum carcerem (764). Alsó ainka (ThC. 106). Semim nyez hanem kwntwswm, kordam, es az also titokh ruham (VirgC. 11). Alsó malom kő (Fél: Bibl. 29). Legalsó mélység (Kár: Bibl. 1458). Also, felső Magyarországnak (Matkó: BCsák. 4). Az alatsou, also székec a' tanulóké: subellia discentium (Com: Jan. 154). A' főtbb also rendem való áldozó papoc (129). Az embernek az also teremott állatokon való biródnak (KCsípk: Woll. 69).

Alsóbb: inferior MA. niedriger Com: Vest. 133. Aflenekön holot alsob helt lel oth al meg (DebrC. 580). Az alsoblykban is tőb angol vágon (SándorC. 2). Alsóbbak tisztí a' felsőkhöz (Apati: Vend. 1113). Leg-alsóbb: infimus (Com: Vest. 133. Bod: Lex. 182).

Alsóbság: [ordo inferior; untergeordneter rang]. Helyben hagyom a' felsőbséget az alsóbsághoz képest, mivel a' felsőbnek nem illik az alsóval egyenlőképpen cselekedni (László: Petr. 141).

Alsóság: ~ Ugyamazon rendű egyházi szolgák között felsőség és alsóság lenne (Pös: Igazs. 373).

ÁL: falsus, falsarius, dolosus PPB. [falsch]. Minden tolvait, gyilkost, kaczeret, al pechet likatokat (RMNY. IIb. 336). Rausz ál szin ninczen semmi az ő testen (Bog: Asp. 4). Ki ál levelek tisztí jurna: delatio falsarium literarum (Ver: Verb. 263). Hazag állszemélyek: latvatae personae (Ver: Verb. Szót. 14). Egy áll-kamarában ágyat vetvén, oda bé-viszi az aszszonyt (Gyöngy: Char. 28). Lopogatták egymást oldalál szemekkel [a szerelmek], végre addig mennek az áll pillogásban, két titkos tekintet ütököz egymásban (Gyöngy: KJ. 31). Áll praktika (104). Oh mely könnyű egy oly újat reászéni, mely az áll szavaknak tud hamar engedni (Gvad: RP. 57).

Álság: falsitas, fallacia SI. [falschheit]. Ő mentől gonozb titk alsági machinationes eius pessimae (BécsiC. 65). Hallattatam öncelkedetes alsággal (84. 154). Álsogat ne tég (MünchC. 91). Alsagokra hálókot, vr elő hoz hamos tevékkel (DebrC. 207. 26). Kristus syr Judas alsággal nevetth (WinkC. 139. NádC. 178). Megkegyelmek az ő álságoknak (Kor: Préd. 571).

Ált: (fallo, seduco; täuschen, berücken).

el-ált: ~ Iulianus gardnáló addig keletele, hogy mind a királyt, mind az wrakat el-áltá [el-áltatá?] (Helt: Krón. 92).

Áltat: ~ Ordögri rut mesteregekkel az szegény kösseget áltattya (Tör: Ján. 11). Aclamatost hamk Persens áltatá, Darda nusba memne néki tanuzéla (Szakm: Am. MF.).

ol-áltat: seduco, decipio, demento MA. A papi fejedelmec eláltatá a kösseget (Helt: UT. 111). El áltató hitetés (Tol:

Vigaszt. 35). A gonosz minket el-állasson (Szob; Dáv. 23). Meg lássatoc hogy valaki fűteket el ne álltasson, mert hamis prophetiæ ámadnac (Vás; CmCat. 63. Hall; Hist. II.313).

ALABÁRD (*alabárd*, két-élfő dárda Com; Orb. 270. Pethő; Krón. 34. *hellebárd* Mel; Jób); bipemis; éine hellebarde PP. Neueti a dárdánac es hellebárdnak rízását (Mel; Jób. 102). Pallosoekal avagy alabárdoekal: cum tromphais vel spatís (Com; Jan. 149). Alabárd kezekben a' gyalog tiszteteknek (Gyöngy; KJ. 121).

Alabárdos: [bipemiger; hellebardier]. Zászlót őrző vezérec, alabárdosoc (Com; Jan. 148).

ALABÁSTROM: alabastrites C. alabastrum MünchC. 63. NagyszC. 166. Az zeit egyháznak oldala nap nywzath felől piros marvány kew (TelC. 281). Alabastrum zelenche (CornC. 199). Alabastrum korsó (Radv; Csál. II.5). Alabastromból csinált bógretság (Com; Jan. 175). Az alabastrum leg fejérebh márvány (16).

ALVADÁR: [centurio cohortis praetoriae; gardekapitán]. Szellyébe főúec a testet, mellé adac a fő Aladárt és Bodo Gáspárt, hogy el vinnéc aszt Székes Feyervárta (Helt; Krón. Vö. Nyr. XV.273. — Cum villanis Sumoz et Olodaro 1220. VReg. 174. Aladar, vir nobilis 1274. Aladarus, Banus Slavoniae 1225. Czinár).

ALAFÁ (*oleppeth* Monrók. III.56. *ulufeje* ErdTörtAd. II.21. *ulefe, olefe* ErdPorta. 187, 276): **1**) [stipendium.] demensum, victus MA. [sold, gehalt]. Őt holnapia hogy nem attac alafankat (a török katonákét, Tin. 289). Ha a törökec közzül vki meg akarna a királyt szolgálni, annac a király alafat fűzetne (Helt; Krón. 128b). Míg e vilagon oele, addig mind a királ alafian lakozec ottan Babiloniaba (Szék; Krón. 46). A kyk a chazar knyverethi akarnak emy, azoknak nagy thymarokat es wleppeth adna (Monrók. III.56). Az lüekis soc alafánt es hasznat erzie az őrdöguel valo ellenkezesnek, ki vtan adatic az coronais (Bom; Evang. IV.695b. MF. Pótl.). Hogy olah ersee tisztet szerezzen nekic, avagy alafaiokat el ne uegye (Mel; AT. 122). Söldgya alafája nagyob nagyob lón (Bfaz; Castr. A3). Most ülefejek 18 ozzora lött (ErdPorta. 187. MF.). Könyörteni kell, hogy az espahákian valamend rendikben bevettessék, es neki ülefe adattassék (276. MF.). Kére, hogy Mehemet basához is elmenjek, es az ő ulufeje felől beszéljek (Erd. TörtAd. II.21). Bíz a jóvendőkre érdemed jutalmát, ha szolgáldat időd vékony alafát ad (Rim; Ének. 225. MF.). **2**) dignitas, autoritas MA.

ALAGYA. Elegia: sírulmas enek vers avagy alagya C. MA. PP.

Alagyácska: elegidion C. MA.

Alagyás: elegus, elegiacus C. MA. PP. Alagyás vers: elegia, elegus C.

ALAK: **1**) pupa; puppe, kinderdocke; alakok melyeket játszatnak: neuropasta; puppenspiel PP. oscilla, marionetten SI. Az ördög az embert ittzottattya mint eg alakal az Christussal (Bom; Evang. IV.853. MF.). Az esztelen gyermeckek holmi bábon es alakon kapnak (Pázm; Préd. 974). A gyermeket alakokkal, az öreg embereket hittel kell megcsahú (1116). **2**) larva, larvatus MA. larve PP. [maske]. Nem különben eszeleszniek tehát, mint midőn vmely házban alakot játszatának, hogy sokan azoknak nézésével magokat gyönyörködtetnek (Füstis; Királyok Tüköre 140. MF.). Ma holnap le vonják az alakot artzadról, újjal mutogatni fognak reád, es köpdözni utánad (Fal; BE. 585). **3**) [szerelmes megszólítás: amasia, pusio; lieben, püppen]. Egy nemű tobzódás nem elég; czifra lakást kiútn; lakás ágyat kiútn, ágy vesztég henerést es alakot kíván (Csákt; Assz. MF.). Ne hadgy el ágyékomból származott szép alak (Szentm; TFü. MF.). A mikor tégedet itten im letezlek, szokot fordód helyett könyvemben feresztek, én szüülöttem,

és ezzel elhagylak én szép alakomat (Gyöngy; Char. 142). Én édes alakom [gyermekom] él-e o világlan? Ha él, tudom, dolga van nagy árvaságban (155). Édes alakom! (Thaly; VÉ. II.260).

Alakoescsa: **1**) [pupa; püppen]. Hová lehet nagyobb eszteleség, ha az országhoz nem nyulunk, ha az alakoescsakon es diókon kapdosunk (Pázm; Préd. 975). **2**) [amasia, pusio; lieben, püppen]. Palika! jött hozzám, fiacsám. Im nézzed! mit hoztam, édes alakoescsim (Gvad; RP. 19).

Alakos: **1**) [larvatus; maskirt]. A' szemfen-vesztő néha tánczol-is ül-orezsann, alakosan; larvatus (Com; Orb. 269). **2**) scenicus, ludicrus; theatralisch, possenhalt). Pápások alakos bémálása (Zvon; Post. I.473). Alakos asszonyok (Veresm; Ili Megt. 27. Kr.). Majmos, alakos szín s képmutató virtus (Fal; NE. 10. MF.). Alakos szem fény vesztés (Fal; Jegyz. 933). **3**) histrio, gesticulator C. ludio MÁ. gankler Ver. Tsalfa alakosok (Misk; VKert. 255). Alakosok, comedia jádzoek, szem-fény vesztők (Major; Szót. 18). Az országot járó játékos avagy szemfény vesztő alakos; gesticulator seu agyrtá (Com; Jan. 210). Trefás alakos (Prág; Serk. 958. 501). **1**) [figuris ornatus; geziert?] A fedel ne legyen feyer, hanem sarga veres allakos es szagos legyen a ruda (Helt; Mes. 452).

Alakoskod-ik: praestigiatorem ago, histrio sum MA. [gankel]. Ki ki gondolhat szája ízi szerént valo figurát, es azzal alakoskodhatik (Pós; Igazs. 465. GKat; Vált. II. Előb. 35).

Alakoskodás: [praestigiae, ludicra; gankel]. Az emberek a tisztességet nem abban helyeztetik, a mi egyedül méltó tiszteletre, hanem a külső pompában, mint vmi comédiás alakoskodásban (Pázm; Préd. 176, 1058).

Alakoskodtat: [mimos actio; gankeln lassen]. Immár egyelesenegh mind gazdagoc, s mind szegényec bolondokat tartannac, alakoskottannac, az bikákat megh vitatticac: mimos acitiant, taurorum certamina instituant (Prág; Serk. 956).

Alakosság: bistrionia, histrionica MA. schauspielerkunst, komödiantenspiel PP.

Alakoz-ik: [praestigio; gankeln]. Chac alakozol, es midőn bolondságidat alkotod, trefals irasodban (Mon; Apol. 258). Bizony job volna vmi trágár haredősnec, mégis a szomorú embereket az korchoman alakozuan vizgaltalhatnad (498, 89). Így tragarkodot es alakozot mindenha az őrdög fia által a Isten szentinek tiszteletc ellen (Mon; Képt. 21. Czegl; BDorg. 53. 86).

Alakozás: [praestigiae, ludicra; gankel]. Mind azoc ezac karunkasoc, es az őrdögnek intekora alakozási voltac (Bom; Evang. IV: 853b. MF.). Az fő embereknél nagyac akars lattatni, ha pönig meg tekintnec, minden dolgod alakozás (Mon; Apol. 500. Pécsi; SzizK. 51). Alakozás álortu-jádtzás (Megy; Bayle. 504). Ama csalárdok . . akarják, hogy se egyiknek, se másinak ne láttassanak vétmi. Mindazonáltal az emberséges ember előtt ez az alakozás nem egyéb, hanem szentelen csalakozás (Fal; UE. 380).

Alakoztat: [?] Levegő egoc betegesetnec, az élet föl puffaszt, — bötöltesec őstőneretnec, chufsag alakoztat [így] (Pécsi; Ágost. 156).

ALAKOR: [spelta; dinkel]. A zavar, gyülevész, abajdotz avagy alakor a' barom kedvéért vetetik; furrago (Com; Jan. 27). Lágy idők voltak, annyira, hogy sokan vetettenek is, én is Gyulakután alakort (ErdTörtAd. IV: 61). Alakomnak vékáját négy pénzen adgák (TörtT. XVIII. 243).

ALAMÁR: [ignavus, deses; faul, träge]. Az emberek . . lölki lagysagra erzekednek, es joban tanulkodnak. Mi niluan tanettyuk: Hogy . . egy alamár szentí szüntsen az istennek (Zvon; Pázm. 117).

ALAMUSZTA: snblestus; schlecht, gering, plump, nichts-würdig PP. (Addenda; Vö. Nyr. XVII. 86. 132).

ALAMIZSNA (*alamosna* RMNy. IIb. 39. DöbrC. 41. Syle: UT. 1.9. 103. Tel: Evang. 1.429. Mon: Apol. 44.): elemosyna MA. [almosen] Mykoron alaminat tunde: facis elemosynam (MünchC. 23. JordC. 369). Adna alaminat zegenyeknek (MargL. 57. VirgC. 19). Az ti alaminatokat ne czelekedjietek az embereknek előtte (Fél: Bñb. 8). Akar mely nagy alamosnakat chelekedgye (Mon: Apol. 44). Alamizsnáért reménkedvén (Czegl: MM 4).

Alamizsnálkod-ik: elemosynam erogo, elargior MA. [almosen austeilen] Alamizsnálkodnak belőle zegheeneknek (ÉrdyC. 514b. 358. Ozor: Christ 179). Mykoron alaminatukodol, ne tutas trombitat elewtel (Pesti: NTest Máté 6:2. MF.). Alamizsnálkodják és tétesen áldozatot érettem (Hadv: Csul III 396b Matkó: BCsák 319).

Alamizsnálkodás: elemosynae erogatio, elkurgio MA. [almosenverteilung]. Vala tellyes yo nywelkődötökkel es alaminatukodásokkal (JordC. 739. ÉrdyC. 36. 371b). Amuae sem a' keresztseg, sem az beusges alaminatukodas iduessoigre nem hasznal (Mon: Apol. 44. 295).

Alamizsnás: elemosynarius Kr. [liberalis: wolftig, freigebig]. Regy yldowben walanak yob aytatos emberek es alaminatukodók, hogy nem nynt mastan wauanak (Érsc 309b. ÉrdyC. 463). Oluastatyk alaminatug zent imos eteleben, hog ev taneyt wala embereket exremest alny alaminatug (CornC. 127). Alaminatug zent Janos (DöbrC. 159). Alaminatug ember (Born: Préd. 400).

ALAPUTRÉTA: [olla patrida]. Régen bé sózott alaputrétiak ezek: mellyeket miis folyeb megkavartunk (Pös: Igazs. 1.276). Az innár sokszor fel-adott és fazekába megbőzött alaputrétiás calumnia (712).

ALATTSÁG: haio kötél, rudens C. funis nauticus, per quem trahitur navis ab hominibus vel equis; schiffseil MA. Alattság: contempna vel antempna (Nyirkállai, Kovachich: Formulae Sol. XXVII). Hajó kötél, alattság: rudens (Com: Orb. 167).

ÁLD: 1) immolo, offero; optern]. Allocut (terminus 1193. Knanz). Juxta quendam fossam quae vocatur Aldoucuth (Wenzel 1135). Ibi Donatus locum concavum ostendisset, ac ibi ipsam metam Aldoucuth nominatum dixisset (CodDijl. IX. 4028). Velős áldozatokat áldok teneked, áldok teneked teheneket bakokkal (AporC. 13). Zerezyetok oltarth, es algyatok ystemnek ty tyztösségötökkel, es áldozatokat (JordC. 55). Az áldozatnak else napyan, mykoron az hosswetot alnyak wala (504). 2) benedico, laudo MA [segnen]. Mindennek alduam, auagy yol mondun, omnibus benedicens (EhrC. 136. Igy AporC. 138. DöbrC. 71). Mi időn neki iot tunde: tnat tegeid áld (DöbrC. 106). Dy-churien es alduam az nr istent (MargL. 102). Kegyden alduyk: iniquus benedicitur (KulesC. 15). Ha előszámlázám, mint idezet, azutan mint áldot atoc alát (excommunicavit), remu harangoztatam es gyertyat el oltuan, minden mosdygana az ki ortelmes (Born: Evang. IV 861b. MF.). Isuak midőn szerelmes fiat Jacobot alduam, monda (Lép: PTK. III.178). 3) fortuna, condono; segnen, beglickeu]. Oly okossággal áldott melly sok nemzetsegekben nem találatott (Pázm: Préd 60).

még-áld: 1) sacrifico, offero; optern, darbringen]. Mykoron az nyse meg áldatott volni (ÉrdyC. 616). 2) benedico C. consecro MA [segnen]. Áldon meg tégédet nr: benedicti filii domini (BécsiC. 1). Meg áldai nr istent (ÉrdyC. 572). Wöven az ewt kynyereket meg áldai (JordC. 399). The meg áldáz yga zath uram (KulesC. 8). Halála sententiazié Nabobot, ezt mond unu. Meg áldotta, az az meg karonlotta az istent (Mel: Sam 76). Jobb kezével az őregbiket, baloggal az kisebbiket alduam meg (Lép: PTK. 1.294). Isten hogy megáldjad. [Nagyságodat Lóvt II. 139]. Meg áldatnak az te magodban az földnek minden nemzetsegi (Szár: Cit 14). 3) fortuna, condono; segnen, be-

glicken]. Jóbot Isten meg-áldotta igaz szívességi barátokkal (Könyi: HRom. 201).

mégáldás: benedictio, consecratio MA. [segnung. Istenek megáldasat erdemlye] (ÉrdyC. 621b). Az ű magzatta megáldasba wágon (Szék: Zsolt. 35).

vissza-áld: [maledico; fluchen]. Ussza-áldották az az megkaronlották (Mel: Jób. 2).

Áldás: 1) benedictio, benedicta, eulogia C. [segnen]. Ez vezen áldast urtol (DomC. 154). Hires neueso teszlec, es áldass lész: magnifico nomen tuum, erisque benedictus (Helt: Bñb. I. E3). Áldást reá mondás (Czegl: MM 57). Valamit ott végeztek, effectualjátok is isten áldásából (RákGy: Lev. 134. 282). 2) [propinatio, mercipotus; zutrunk, kauftrunk]. Szent Janos áldásit inya (MesésK. 6).

asztal-áldás: [preces ante cenam factae; tischgebet]. Az asztal áldast meg mondak (DomC. 81. Born: Imáds. II 7. Warm: Gazoph. 109).

Áldogat: [identidem benedico; wiederholt segnen]. Isten mint naponként könyörgésünk szerént áldogat (Konúr: Imáds. 71).

Áldomány: [benedictio; segnen]. Ah! inkább mutattya ez becsületemet a' háladás, és dicsegetnek áldozattya a' melyben vett áldományomat meg-ismérvén enemet áldotok (Laud: Uj-Segits. II.609).

Áldomás (*aldamas, aldumas* Anonym.): 1) [sacrificium, oblatio; pollutum, epulae sacrificiales SI [offer; offermah]. In eodem loco more paganismi, occiso equo pinguissimo magnum aldumas fecerunt. Gavisí sunt gaudio magno valde, et more paganismi fecerunt aldumas (Anonym. 16. 22). Tégété aldomasok (BécsiC. 98. MünchC. 29). Binert wala aldomas: holocaustum pro peccato (DöbrC. 93); victima, libamen (255). Syros aldomasat adok neked (KulesC. 153). 2) [collatio, epulae; mah], gastmah]. Aldomas megvegezen (finita collatione) terdo lehayolun pyanak elewta kere ewtelt (EhrC. 75). 3) benedictio SI [segnen]. Te meg nitod te kezedet es bo töltes minden lelket aldomással (AporC. 118). Wöezen aldomasst wrthol (FestC. 13). Meg áldai atyay aldomasawal (ÉrdyC. 471b). Yo aldomasst hoztam te te zent ályattwl (483). Nyere az aldomas (CornC. 2). Az aldomasnak meg áldasnak haladásnak pohara (Konj: SzPál. 160. 453). Memmetek el isten aldomasawal (Pont. 135). Tartozunk neki szolgálni es sok áldomásért háladással lenni (Pázm: Kal. 38). Esau egy tál lentsen-eladá minden áldomásit (Pázm: Préd. 759). Zeresmes magzatin isten aldomasat vetem reato (Rad: Csul III 161b). Héttön isten áldomásából az gyógyi öröddőben akarok memi (RákGy: Lev. 58). A jó választás leg fővebb áldomás az égne (Fal: UE. 393). 4) mercipotus Kr. [kauftrunk, weinkauf]. Áldomás. Sz. Miklós pénye; mercipotus (Ver: Verb. Szót. 17). Az orw est gazlaút, vagy az vetelnok áldomásit (mercipotum, hoc est victimum emtionis et venditionis) szokás szerint megáldotta (Ver: Verb. III.34). Meli ezerelt zedonek mys eleinknek reghi zokasuk zerint aldomasat is ittuk, melinek aldomasat Istuan deak attu megh, agmunt 19 cezo bort (1612-3 oklevél MF. V6. NyKözl. VI.314).

Áldott: benedictus Kr. [gesegnet]. Légen áldot: sit benedictus (BécsiC. 5). Az áldot Jesus (ÉrdyC. 337). Áldot nap (505). Jerbo wrnie áldotta (Helt: Bñb. I K4). Ti vattok az én atyának áldotti (Pázm: Préd. 17). Learatta az áldott búzát, az lovát azzal tartatta (RákGy: Lev. 180).

Áldottság: benedictio; segnen]. Reál yowennek mynd ez hazedek, áldotseghe es athkozothsaghe (JordC. 260. GKat: Tük. 230).

Áldoz, áldoz-ik: 1) sacrifico, exercitio, immolo, pollutio C. [opfern]. Hymót áldozyeek (JordC. 81806). Ky ky terd hay-

tással aldozjon (ÉrsC. 149). Aldozzál az isteneknek (ÉrdyC. 337b). Ókórral aldoztanak (588b). Teened aldozok dycheretes aldoztatval (PeerC. 183). Akaratom zerent aldozom teueketh: voluntarie sacrificabo tibi (KulesC. 129). Enekem ada aldoztokat kyuelen neki aldozhatnac (VirgC. 45). Aldozec égő aldoztott: obtulit holocausta (Helt: Bibl. I. D2). Oltart rukuan, az istenek aldozik (Fél: Tan. 501). Áldozic egészen égő aldozatot (MA: Bibl. I.105). Még gyermekségünkben istennek adának a szűleim és papságra aldoznak (Gyöngy: Char. 32). **2)** [cenam domini sumo; communicō, das h. abendmahl nehen]. Várják el a szent mise aldozttyát, gyönyának, aldozzanak (Vájdá: Kriszt. I.196. MF. Pötl.).

föl-áldoz: macto C. offero in sacrificium, immolo MA [aufopfern]. A zsenéket bennutatták Istenek a zsidók és felaldozták (Csúzi: Tromb. 469).

még-áldoz: **1)** immolo, offero MA. [aufopfern]. Megh aldoznak hvtet (JordC. 89). Az embereket, kiket ot találának, megáldozáe á diadalomnac (Helt: Krón. 9b). Meg áldozáe az husnéti báriant (Kár: Bibl. I.423). Abraham Isakot megáldozza (MA: Bibl. I.18). Nem elég, hogy a Christus egyszer magát meg áldozta, hanem minden misében szűkség hogy a pap is megáldozta (Matkó: BCsák. 436). A magyar kapitányok a Duna vizet, és a síros füvet scitláni módon istennek megáldozták (Lászy: Krón. 213). **2)** [cenam domini sumo; das h. abendmahl nehen]. Engednének gyóimom és meg is aldozom ha papot kaphatnék (Thaly: Adal. I.187).

Áldozás: **1)** sacrificatio, immolatio C. [opfer, das opfern]. Egezen aldozott aldozas: sacrificium (EhrC. 75); oblatio (80). Wegyetek fel ty aldozastokath: tollite hostias (KulesC. 131). Első az aldozasba es első a birodalomba: prior in domis, maior in imperio (Helt: Bibl. I. Aa3). **2)** [communio eucharistica; das h. abendmahl]. Mikor az urvaesorához járunk, . . . három készülettel alkalmaztassuk lelkünket az üdvösséges áldozáshoz (Pázm: Préd. 739).

Áldozat: **1)** sacrificium, victima, hostia, piaculum C. [opfer]. Urnac aldozatot aianhak uala (BécsiC. 16). Ergalmassagot akarok es nem aldozatot (JordC. 379). En wneki három aldozatokat teuek (VirgC. 44). Az aldoztanak vere (TihC. 146). Itali aldozatot ütte reia: libans super enim libamina (Helt: Bibl. I. R2). Mire mozkolodot az en veres áldozatimmal és ételes áldozatimmal? (Mel: Sam. 7). Eledeli aldozat (Káldi: Bibl. 340). Véres áldozat (Sárp: Noe. 328). **2)** [communio eucharistica; das h. abendmahl]. A papok az áldozat kívül egy szin alatt vézik az urat (Pázm: Kal. 886. MF.). Véték a szentségtöréssel való áldozat, halálos vétékkel járulván az oltári szentséghez (Csúzi: Tromb. 461).

egész-áldozat: holocaustum C. [ganzopfer].

égő-áldozat: holocaustum MA. [brandopfer] Helt: Bibl. I. J4. MA: Bibl. I.125. (Egészen égő áldozat. Sárp: Noe. Előb. 5).

engesztelő-áldozat: propitiatio C. [sühnopfer]. (Pázm: Kal. 906. Kr.)

hálaadó-áldozat: [dankopfer]. Az Istenec áldozic hála adó áldozattal (MA: Bibl. I.7). Háladó áldozat (DEmb: GE. Előb. 15. Hála adó vagy közönséges áldozat Kár: Bibl. L88).

tüzes-áldozat: [holocaustum; brandopfer]. Kár: Bibl. I.89.

Áldozati: sacrificialis MA. [opfer-]. Áldozati edény: capelo PPBl. Áldozati tartás (Balassa: Camp. 3).

Áldozó: **1)** immolator C. sacrificans MA. [opferer]. **2)** [sacrificialis; opfer-]. Aldozo köntöst, kamsat ne turczanac (Börn: Préd. 75). Az nagy segestyébe bé futot, aldozo szerszámokat hozot (Huny: Trója. 43). **3)** (dies ascensionis; Christi himnelfahrt). Aldozo napyaan (ÉrdyC. 142b). Urunknac menbe menete napian: az az aldozo napian (KazC. 7). Aldozo utan walo zombaton (LányiC.

181). Aldozo masod napjan: secundo die festi ascensionis (Ver: Verb. 259).

Áldoztat: [cogo sacrificare; zum opfern veranlassen]. Az leyant aldoztatom (ÉrsC. 508b).

ALÉL: animo liquor, exanimor SI. [in ohnmacht fallen]. Hidoz tölben látta sz. Ferenctet [de]kleregni és aléva memi (Pázm: Préd. 168).

el-alél: ∞ El alít az nagy banatnac miatta (Szeg: Theoph. 21). Bűnce miat elalélt lelki ismért (Zvon: Post. 164). Hatlató az sz. lélek az lelki sötétségbe el alít lelkeknek megh vidámitásában (Alv: Post. 1691). Por-hamuba szállott, s már szintén el-alét nép (TKis: Pan. 9). Elaléltunk immár az nagy élségben (Thaly: Adal. 151).

még-alél: ∞ Miképen az szomiulozo almadozza, hogy iszic, és mikor felserken, azért ugyan megalélt es szomiulozic (Helt: Bibl. IV. K2b). Irigyem megalélt, nimesen vidult orczával (Rim: Ének. 304 MF.).

Alélkod-ik: ∞ SI.

Alélkodás: defectio animi PP. [ohnmacht].

Alét: [exanimor; in ohnmacht versetzen]. Rutt búzzaí fut, alét, izzaszt (Zvon: PázmP. 331).

Alétoz-ik: [animo liquor; in ohnmacht fallen]. Az nehézsécs asszonyi állat alétozik mintha az élet és halál közben várja kétséges kimenetelét dolgának födzkodási miatt (Zvon: Post. 1756).

ALIG (alég BécsiC. 44. *alég* MA: Bibl. I.185. *alég* Pázm: Kal. 132. *alég* Helt: Mes. 31. *alig* Szentiv: Verseng. 316. *alég* Bal: CsIsk. 132. 149. Vás: CanCat. 269. 470. *alig* EhrC. 65. 146. *alég* Helt: Mes. 42); víx C. aegre; schwerlich MA. kaum, nehezen Com: Vest. 151. **a)** Elygy lathattyanala (EhrC. 64. 81). Danhok volt hvz esztendő (ÉrdyC. 614b). Aleeg volhatocevala (NagyszC. 145). Aleeg lehetne hiletendő (16). Az isten ütletiben az igazak is alég üdvözülnek (Pázm: Préd. 20). Látván csak alig való balaghatását (Hall: Patz. 425). **b)** [üdvöndatokban:] Alig mentem vala el azoktól, mikor megtalálám azt: paulum cum pertransissem eos, inveni eum (Kár: Bibl. I.632). Alig töltöttem el tizenkettődik esztendőmet, hazaból ottan hamar kibndostam (MA: Scult. 3). Alig kezdeték tanítani az igaz hittel ellenkező czikelt, azonnan mindjárt ellenek állottak (Szentiv: Verseng. 8). Alig pedig munkához fogtanak volna: az publica sessio az ország sátorában béállott (Monlók. XXVII.140).

[Szólások.] Alég vagyoc: male valeo, aegrotō MA. Im vgy meg iesztél, hogy alig vagyoc belé (Illyef: Jephtha). Élség miat épedet [epedett] alig vala (Cseng: Jer.). D. uram igen alig vagyon az gonosz hidgeglés miatt (LevT. II.89).

Alig-alig: ∞ Bennek-is a hit tsak aligalig sipákol (GKt: Vált. II.1238).

aligon-alig: ∞ Aligon alig várja meg menekedést (Lép: Ptiik. III.252).

csak-alig: ∞ Meg az zuksegeseketis éac alig zofad (VitkC. 40. 59). Czak aligly lassoythatak meg az nepeth: víx compescuerunt turbam (JordC. 758). Csak alek hog valamikorou az ev ruhayat el változtutta (MargL. 3). Czak alig tarthatya vala wtet (VirgC. 41).

nagy-alig: ∞ Nagy elgy hogy meg nem haluala (EhrC. 65). Nagy elgy mer uala kymenny (146).

Aliglan: [víx; kaum]. Chak aliglan Siklostul szaladot (Zrinyi I.71. II.101). Aliglan tarthatták magokat nyergekben (Fál: TtÉ. 639).

Aligonság: [vix, aegre; kaum, mit schwerer mühe]. Aligonság ez-úndeszítée le á népet: vix seclaverunt turbas (Hélt: IT. k7).

Aligság (*aligság*), *Sóbs*: Post. 281: [vix; kaum]. Nemde ezte aligság varadá az ő előnévelit (Börn: Préd. Xlb. 29. 391). Víz-gasztalását szívében tsak alig aligság érzette (GKat: Váls. II 545).

ALÍT (*alét* Csúzi: Síp. 57, 129. *alít* MA: Bibl. 136. *alít* Hall: III. list. III. 40. *allet* Tel: Evang. I. 6. *alitt*, Decsi: Adag. 61. *alitt* Biró: Angy. 83, 281. Gvad: FNót. 75). Aloyt, alét, alít: puto, existimo, arbitror MA. [meinen]. Balkatagnak aloytatik (ÉhrC. 2. 69). Ha te prophociadat igazizna alaitad (BócsiC. 20). Ne aiddad hoq meg zabadeitod (58). Kit alaitaz hoq nagob? (MünchC. 46b). Mychoda ember, hogy te roola emlekezel, vagy ember fya, mert aloytöd evtheti? (FestC. 7). Kyhez aloytom hasonlany ez nemzetet? cui similem aestimabo? (JordC. 386). Mykkepen ty aloytynok: ut vos praesumitis (JordC. 710). Aloythwan valamyth hó tvölök veni: sperans se aliquid accepturum (JordC. 711). Ne alobatok es ne yteelyleotök hogy ur Isten el hazynaa azokat (ÉrdyC. 173). Azt aluita hoq malaztan naqon: maga binben naqon (DóbrC. 423). Vgy alytom hogy te meg holtal (VirgC. 35). Mit alytaz temomagadrol (65). Ne alecha vni könyű dolognac (Tel: Evang. I. 11b). Álitá tisztátalan személynec lenni: suspiciatus est (MA: Bibl. 136). A ki magát volta-képpen ismérí, nagyot magáruil nem alít (Pázm: KY. 5). Magok alito hósek (GKat: Tirk. 264). Kevésre alittatnak [beesült-tnek] (Hly: Préd. 1180. 332). Sokszor mind az erő, mind pedig az okosság a' szurkos köntös alatt nem alitva, egyfűtt meg-utáltatnak (Misk: VKert. 128). Úgy állitson műket az ember mint a Kristus szolgáit (Biró: Angy. 281). Hogy Elysiumban légyek, azt gondoltam, paraditsomnak is ő helyt állítottam (Gvad: FNót. 75).

még-alít: [Megalitani magát: so' erferre, üsulescere; sich überheben.] Látine ollyakat-is, kik jól meg erőssítetett állapottal voltak: s-nem tulajdonévtán ebben istennec a' dicsőséget, hanem még-alévtán [igy] magokat... (Alegy: Glaj. III. 31).

Alitás: existimatio, arbitratu MA. [meinung]. Aloytast zarent (ÉrdyC. 514b) Nagyok lezneck az kyk mostan kyűnök magok aletassal (szindorC. 16).

nagyot-alítás: [arrogantia; überhebung]. A' fejedelmek ngy szollani szoktak tisztesség-kévanásból es nagyot alításból, mint ha ök főre főre nem tsak egy egy emberek, mint mások hanem sokak volhnak; másként penq méltóságnak okáért (GKat: Tirk. 29).

Alítat: [existimatio; meinung]. Aloytat zarent valo atya (CornC. 30).

Alítatlan: [incredibilis, ineffabilis; unglauublich, unansprechlich]. O aloytatlan ayandok, mely erdenle ystenegeth rvlazny (ÉrsC. 159b).

Alíthatatlan: ∞ O aloythatatlan yozzag (ÉrsC. 300b). O isteny zoretnek aloytattalan [igy] zeredne (CornC. 143). Alíthatatlan fenesseg az zep corona (MargL. 11). Alíthatatlan edességel mgonoe az ő melien (TelC. 158). Aloythatatlan edes illat (DomC. 156).

ALKONYOD-IK: contenebro C. advesperasco MA. [abend werden]. Alkonyodott nap: *sol occidens PPBl. Az első vigyázás kezdődik este, midőn a nap lenyugodván alkonyodni, setétküni kezd az idő (Biró: Micae. 51). Életed alkonyodik (Fal: BE. 571). Az úrtól, mint egy most támadó naptól, várja vizsgatálását, semmit sem gondolvát az öreg urrel, a ki már alkonyodik (Fal: NU. 326).

be-alkonyodik: ∞ Mikorom be-kezeltt volna alkonyodni (Sylv: UT. 123).

bealkonyodás: [crepusculum; abenddämmerung]. Múnyárt estvéli bealkonyodáskor ritkában szoktak az emberek befeküdni, aludni (Biró: Micae. 52 MF).

el-alkonyodik: contenebro MA. [abend werden]. Elalkonyodott a' nap (GKat: Tirk. 443). Tulaidona emök a napra forduló virágnak, mindenkor a napra fordulni, véle fényülni, s mintegy el is alkonyodni (Csúzi: Síp. 8). A földnek kerekésgé a' tengerben merült napnak elalkonyodott árnyékában borult (Fal: UE. 364).

Alkonyodás: *crepera lux PPBl. [abenddämmerung]. Nap-feljöveteli és alkonyodási homályos viláosság: crepusculum PPBl.

Alkonyodat: ∞ Prima *vespera: alkonyodottkor [igy] PPBl. Alkonyodatkor (Bethl: Élet. 337).

ALKUSZ-IK, ALKUD-IK [alkuttak Toln: Vig. 205. alkodhattak Pázm: Kal. 86. 522. alkolmatlan Kár: Bibl. 1109. *alkodom, a kosom, alkusom, meg alkudom* MA. *alkodni* Ver. *alkozk* ÉrsC. *alkozik* Pázm: Préd. *alkott*? RMNy. III. 90. kétszer]: **1**) *convenio* MA. [concordo; sich vertragen, übereinkommen]. Az nemes orzagb az elsőw articulusrul ki legh teob wolph nem alkhattott (RMNy. III. 118). Akodgyunc egy massil (Börn: Préd. 17). Mindenekkel békeségesen alkoszik (Pázm: Préd. 54). A bírák tsak arról temének ífletet, a' min nem alkhattak [a perések] (Pázm: Préd. 641). Ha egységűök vagyon, van erejek. Lesz is, mert alkusznak. De te menj ő rájok, ne késsél és ne hagyj időt alkudniök (Zrínyi. I. 15. MF.). Melly rosszil alkhathak egy királyi székbem méltóság és egy ész, az mely engedetlen (Zrínyi. II. 117). **2**) [convenit, docet; es schiekt sich, zient sich]. Alkoszik nemes fejedelem: magadnak zolgákat en tanaczom zarent valuztatnod (ÉrsC. 263, 354). Ez őt fele dolgokban függ az kerezyenség melyeket alkoszik minden kerezyen embernek megtudni (Bat: KThd. 9). **3**) *paciscor* Ver. MA. [handeln, unterhandeln, einen vertrag schliessen]. Alkudni, megszerződni, imen vagyon az alkalom (GKat: Tirk. 1119). Csak hogy az ember éljen, nygan alkuszik, kötést tesz végez és egyez az emberrel (Biró: Micae. 71. MF.).

[Szólások.] Vgy alkusznak mint az eb s maeska, Hercules et simia (Decsi: Adag. 209). Az dögön nem alkhatik: dimicat pro caribus (341).

égybe-alkuszik: [convenio, concordo; sich vertragen, sich verständigen]. Görög fejedelmec egbe veszen az imperatorsagom, nem alkhata-egbe (Szők: Krón. 190).

égybealkuvás: [conventio, pactio; einigung, einigkeit]. Bekesnek es egyben alkuvásnak okáért: causa pacis et concordiae (Ver: Verb. 336).

még-alkuszik: **1**) *concordo* Ver. *convenio* MA. [sich vertragen, übereinstimmen]. Ha yo moddal meg alkhattanak ezen kewehegem meg therwen meg alkwdgyanak (RMNy. II. 212). Ezen mind megalkosznak, hogy a roma egyház ellen egyetemben tusakodnak (Tel: Evang. II. 815b). Megalkunniának rajta, melyik venni fel a tisztöt (Monlrók. II. 134). De annak útána sem alkhattanak-meg a' magyarok Pétor királyal (Pós: Igaz. I. 187). Híszed-e hogy ezek a szabadosok barátságosan megalkudgyanak a virtusal? (Fal: NE. 57). **2**) *paciscor* MA. [einen vertrag abschliessen, handel oúts werden]. Az árráról még egyezni, megalkonni: *decidero pretio cum aliquo PPBl. A' bordély-mester meg-alkuván a' loány felett, vízi lázához (Hall: III. list. II. 281). Nyozk szuverendorba meg is alkudt vele (Gvad: RP. 51).

mégalkuvás: conventum, pactio C. [das übereinkommen].

ösze-alkuszik: **1**) [concordo, convenio; sich vertragen, übereinkommen]. Hainburgban igen ösze-alkutt volt az eszszár commissariusival, együtt vendégoskedett vellek (ErdTört. Ad. II. 387 MF.). Kevék ellen is ösze köll alkudniök (Gér: Kárt. S. II. 52). **2**) ösze alkudni vni: ad pactiorem *decidere PPBl.

rö-alkuszik: [consentio; zustimmen]. Én sem vitatom tovább a dolgot, rest alkusom, hogy a mód nélkül való szabadság ejtet legyen sebakot mind a két renden (Fal: SA. 203).

Alkalom: pactum, conventio; vertrag, vergleich; alkalomba ereszkedni: ad pactum venire, sich in einen vergleichen lassen. PP. Alkalomba meini: *adire ad pactionem. Megállása az alkalomnak: dictionum *conventoriumque constantia et veritas. Felbontani az alkalmot, alkuvást: *fudificare locationem. Megmáskolt alkalom: *intercistae pactiones PThL. Nem amagya tiszteggel allott ez díszos emberhez, hogy meg fogadta volna alkalom szerűt ötet, hanem rá kötötte magát (Megy: 6Jaj. II.12). A kik a békesség előtt estek a rabságra, ha kik ez ilyenek közül mokkal mint conveniáltak, tartják alkalomkhoz magokat (MonIrók. VIII.40).

Alkalmas (*alkolmas* CC., Pázm: Kal. 175, 526, 720, *alkomas* ? LevT. I.87. Helt: 1T. 15.). **1)** idoneus C. conveniens, aptus; geschickt, [passend, geeignet]. PP. Alkolmas nap: dies opportunus (MünchC. 81). Alkolmas hel: opportunitas (JordC. 439). Mykoron alkolmas ydó törtéent volna (ÉrdyC. 522b). Kynek alkolmas orvossagaat nem talályok (525b). Az embery természetöt fél veveten, hogy alkolmas volna zyletuy zenwedny (663). Nem vagyok alkolmas es eleg reca. (VirgC. 69). Mindenic ala adame 30.000 embert hadra alkolmasokat (Szék: Krón. 150b). Alkolmasoc vagy alkolmatlanoc az papí méltóságra (MA: Bibl. I.108). **2)** licet, oportet; erlaubt, ungezüglt]. Legyen alkolmas emnekm zohom tynetek: licet libere dicere (JordC. 712). Alkolmas ewtet az bynesek közzee zamilahy (ÉrdyC. 352). Valaky meg tantoroytand eegyet eelhyen kysdedők közzöl, alkolmas ewnek hogy egy nagy malom követ fyggezenek ew iakara (552b). Alkolmas, hogy urunk cristusba semi ne uetessek, mel ektelensegöt ielőntene (TihC. 80). Ha engöm es az en ikömet gyertyaval tyztölz, alkolmas hogy az en anyamat es tyztöllyed (KazC. 55). Janos azt mongya: nem alkolmas nekel awal lenned: non licet (Pesti: NTest. 30). **3)** [sufficiens, conveniens; beträchtlich, ziemlich]. Alkolmas kenok ala uette az amis uadoloikat (KazC. 92). Evcen maga alkolmas aytatosságban megmaraduan (MargL. 171). Farkast alkolmassan megh feddettem (RMNY. IIb. 326). Alkolmas ideje, hogy semmit nem hallotam felöle (LevT. II.158). Alkolmas idő telik benne (Tel: Evang. II.410). Légyen hűti alkolmas erősséggel az embernek (Zvon: Post. I.345). Ezt az kérdést alkolmason megrejtők ennek-előtte (Pázm: Kal. 526). Alkolmas terhenc kellett az fának lenni (MA: Scult. 428). Ezek, csak magán, alkolmas könyvet töltenék (Sall: Vár. Előb. 5). Már alkolmas napja, a niolta kegyelmednek lüre nem jöve (MonOkm. XIV.383). Az étszaka alkolmas hó esett (MonIrók. XXIV.286). Alkolmas ideig tartott ezen tracta (XXVII.93). Tölök alkolmas tivol vannak (Misk: VKert. 54). Alkolmas idő mulva (Mik: MulN. 127). Vanak e' mesterségben gyakorlott család emberek, a' kiket alkolmas munka meg-tsani (Pál: UE. 373).

Alkolmasint: **1)** [satis, sufficienter; genügend, ziemlich]. Midőn már alkolmasint meguevekedtek, illyenkor igen éhezők (Misk: VKert. 57). Alkolmasint le-bukik a vízbe (292). Mellybe egy veder víz alkolmasint belé fér (343). Feles rabot hozott, marhát is alkolmasint hajatott (MonIrók. XXIII.20). A török elszaladt, ehlyervén bagázsájában alkolmasint a német (XXVII. 15). Alkolmasint tudta az udvarnak mivoltát (Ben: Ritm. 124). Alkolmasint rajzolta a világ dolgát (Pál: NU. 358). Idővel megszaporodtak és alkolmasin [igy] elhaltalmaztak (Pál: TÉ. 722, 728). **2)** [probabiliter; wahrscheinlich]. Eddig tudjuk, alkolmasint elvalasztotta volna az fegyver köztünk az dolgot (MonOkm. XIX.320. PóS: Igazs. 641. Hall: HHist. III.92).

Alkolmasság: **1)** [opportunitas; schicklichkeit]. Alkolmassak zerent: quantum commode (NémGlossz. 181). Annak okaerth waltoztata wr yesus az kenyerzemelt (figuram panis) ew testeeve kyt emberek alkolmassagal wehetneuek hozayok (ÉrsC. 560). Kyröl alkolmassagal teen byzonságot ennen magarol (ÉrdyC. 347b). Hogi mind a heli mind az időh igyenlő alkolmassagba lenne (DebrC. 228). **2)** [occasio; gelegenheit]. Keres vala alkol-

masságot, hog' ötet a sokasag nal küf adnata (DebrC. 154). Addig akar időt venni próbájához, az még alkolmasság arcezal áll dolgához, ne kapjon azatún kopasz hátuljához (Gyógy: KJ. 139. MF).

Alkolmatlan: **1)** ineptus, inhabilis C. [ungeeignet]. Szállás fogadásra alkolmatlan: inhospitus C. Még alkolmatlan volna á királyságnac meg bírására (Helt: Krón. 95). A reszegseg az embernek elmeiet az tanusagra alkolmatlanua teszi (Fél: Tan. 328). Az jóra tolylességgel alkolmatlan (Uzoni: Páv. 44). Erköles-telen s mindenre alkolmatlan (Pál: UE. 369). **2)** importunus, inopportunus, inconueniens C. filicitus; nupassend, unerlaubt]. Zeré hog' magat alkolmatlanocba illicita) né erzeténé (Bécsic. 91). Alkolmatlan gondolatoktol meg fiztoluan (VítK. 17). Ila mondotal uaag münelt alkolmatlanokat foel (45). Sokat nem jól és alkolmatlanul fordítottac (MA: Bibl. Előb. 3). Oly szo, melly az mondando dolgozh alkolmatlan (Zvon: Post. I.1). Nem alkolmatlanul mondatie vetekne (Zvon: Osiand. 28). **3)** incommodus, intempestivus C. [molestus; ungelegen, lästig]. Alkolmatlan jvevtessekkel . . nagy keserevsegre ingerlyk (MargL. 91). Egy biődös istállóban, alkolmatlan jászobau volt helye (Pázm: Préd. 13). Vékony eledellel élne, alkolmatlan házban laknac (Prág: Serk. 829). Alkolmatlan állat a légy (Misk: VKert. 654). Se szentelenek, se alkolmatlanak ne mondhassanak (Pál: UE. 383). **4)** [insufficiens; ungenügend]. Fogyatkozó vagy alkolmatlan tagu iuh (Kár: Bibl. I.109). Meg alkolmatlan idejű embereknek tartatnak: non sunt adhuc legitime aetatis (Ver: Verb. 182).

Alkolmatlanít: **1)** ineptum reddo, inconuenientem facio SI. [ungeeignet machen]. A sok álom megtompittya, és a szép tudományokra alkolmatlanítuya elméjeket (Pázm: Préd. 842. MHeg: TÖszl. 1.114). **2)** [molesto; belästigen]. A bus keseregéből nem lesz semmi hasznod, alkolmatlanítod sőt ezzel magadat (Gyógy: KJ. 20).

Alkolmatlanokó-ik: incommodo, importunus sum SI [lästig sein]. Agnéi alkolmatlanu hijában valóságokat előhozván, alkolmatlanokóic: ineptias aniles profanus ineptit (Com: Orb. 838). Ezen horváthás tsak alkolmatlanokódot, azért jobbnak itétem, vissza eresztenem, mint sem továbbá az várnegyebéliek alkolmatlanságával tartóztatium (Epistolae Archiepiscoporum e comitibus Szécsényi I.194). A sok udvarbiró, számtartó, kulcsár nekik nem alkolmatlanokódtak (Mik: TLev. 74. lev.). Kialuszik bennitük a gonosz gerjedelemnek szikrája, és nem alkolmatlanokók anyyra (Pál: NE. 46). A molnár megint busítani kezdé az abbét, és csaknem éjfélig alkolmatlanokódot (Pál: TÉ. 732).

Alkolmatlanokódas: [molestia; belästigung]. Követem az urat ebbéli, noha elkerülhetetlen alkolmatlanokódasomrul (Pál: NA. 149).

Alkolmatlanokódtatás: ∞ Cobb ezintalanokódtatása s az tokay commendantnak alkolmatlanokódtatása már eő Fölséghe lött forogh (1664, Felső-Magy. Minerva I.479).

[Alkolmatlanod-ik]

el-alkolmatlanodik: [ineptus fio; ungeeignet werden]. El alkolmatlanodtat mindenre (Megy: 6Jaj. III.35).

Alkolmatlanság: **1)** ineptia, importunitas C. inconuenientia MA. [unschicklichkeit]. Az mostani találmányoknak alkolmatlanságát világ eleiben terjesztem (Pázm: Kal. a2). **2)** [incommoditas, difficultas, molestia; ungelegenheit, belästigung]. Feelneen hog' ezbevl valamy alkolmatlanság ne kevetkeznieyek (DoniC. 125). Az úton-járás alkolmatlanságok és fáradságok-nélkül nem lehet (Pázm: Préd. 85). Azon aprólekok, minthog' másokult igen felvétettek, nagy alkolmatlanságot okoztak (Pál: UE. II.38. MF).

[Alkolmatlanúl]

el-alkolmatlanúl: [ineptus fio; unbrauchbar werden]. Balon Péter teljességgel elalkolmatlanúit (MonOkm. XXIV.172).

Alkalmatos: **1)** opportunus, habilis, idoneus Ver. promptus conveniens C. aptus, commodus, accommodus, tempestivus MA. [passend, geeignet]. Alkalmatosum: oportuno, habiliter, dextere, commode. Igen alkalmatos: peropportunus, peridoneus, perappositus; tanításra alkalmatos: docibilis; egybefoglalásra alkalmatos: connexivus; díszsére alkalmatos: laudativus; házasságra alkalmatos: viripotens C. Ha valamilyen alkalmatos vtum történelem helyét keresnee az űrközetre (Helt; Krón. 64). Ésöt adoc alkalmatos időbe: temporibus suis (Helt; Bibl. L. 114). Alkalmatos nap: dies opportunus (Fél; Bibl. 62). A' meg-étele alkalmatos madarak: aves esui aptae (Fél; SchSal. 15). Akármelylec lábra illendő és alkalmatos eszámák: quadrantes congruentisque (Com; Jan. 600). **2)** conveniens C. [licet, oportet; erlaubt, annehmbar]. *convenientissimum temporis: az időhöz alkalmatos (PFB). Minden ytket alkalmatosok dicent) enimek de nem mindenek haznahuak (Komj; Szál. 161). Az oroszlan igyben alkalmatos házat építeni (Cs. K3). Tisztogassuk lelkünk ismétét, hogy a békességnek fejlődését alkalmatosan magunkhoz fogadjassuk (Csúzi; Tromb. 12. MF.). **3)** sufficiens, conveniens; be-trüchlich, ziemilich). Ket emberne tanulbízonsága alkalmatos: verum est (Helt; UT. 63). Alig vala cze anyyi, kívül főkélyes bűrtét bé földhette volna alkalmatosan (Zvon; Post. 1130). Az ellenkezesek egybe békéltetési a tudós emberek elméjét is alkalmatoson fírasztják (Pázm; Kal. 612. MF.).

Alkalmatosít: [aptum facio, adapto; geeignet machen]. Alkalmatosíttya ítet, hogy ellihesse azt (MHeg; Töszl. 2. 61. 111). Alkalmatosítatnak ísmég felkelni, ha el esnek (MHeg; Preb. 38).

Alkalmatosság: **1)** opportunitas, habilitas, dexteritas, facilitas C. [tauglichkeit, eignung]. Simeon jóvendölése olly alkalmatosságú, az mellyel illendőképben végezhettye az o esztendőt (MA; Scult. 89). **2)** occasio C. Ver. tempestivitas MA. elégénhét (Com; Vest. 138. Az fűdnek alkalmatossága szerént bizonyos ábrázatot vesznek magokra (Tel; Evang. 1112b). Sem kedvem se alkalmatosságom nimesen a szelylel való íratban (Poenit. 14). Az ő írásoknak alkalmatossága nem hozta, hogy ezekről szól-lanának (Pázm; Kal. 617). Tűb régi doct-rok szavaitis más alkalmatossággal fel-jegyeztük (739). Kíldené báresak Kőváríg jó alkalmatossággal (MonOkm. VI.40). Múlattam e l akármű jó alkalmatosságot (RákF; Lev. 256). Megemlékezőn minden elő-forduló alkalmatosságokból arról (Fal; N. 277). Legelső alkalmatosságkor megmondánám kednek (Mik; TLév. 27. lev.). **3)** commoditas C. Ver. [utilitas; vorteil, nutzen]. Nem keresi ezzel Isten országát, hanem a földi hasznót, és maga alkalmatosságát (Pázm; Préd. 981). A' fősvénység életünk alkalmatosságát ragadozza (795). Igyenes úton kel jární, ha az kerületben nimesen alkalmatosság s haszon (Pázm; Kal. 797). Kí nem látja csak nem mindenektől a világi alkalmatosságokat imádatni? (Illy; Préd. 119). Én a jó alkalmatosságot keresem: die komlichkeit, la commodité (Kírbesz. 55).

Alkalmatoztat: [applico, apto; anpassen, anwenden]. Az Istenek lelki dolgait okossan a lelkekre és lelkiekre alkalmaztoztatván (Nagyari; Orth. a5).

Alkalmaz: apto, accommodo SI [anpassen, anwenden].

el-alkalmaz [el-alkalmaztat?]. ~ Míldön osztán ez világra szűletik, meg változtatya állapotát, es el-alkalmazatik azoknak szemlélésére (Lép; 1Tűk; 1170).

még-alkalmaz [még-alkalmaztat?]. ~ A' fölül avagy pon-nál, mellyne az orra a' penna csináló keszskével alkalmazatik (csináltatik) meg: scalpello temperatur (Com; Jan. 155).

Alkalmaztat: ~ Alkalmaztattya magát az dologhoz (MA; SB. 327). Magokat alkalmaztassúe az halgatoe elnöcnece gyűnsegé-géhez (Zvon; Post. 1399). Keveset használ vkíro nagy dolgokat bízni, ha azokat maga díszíretre és bácsületos méltóságára

alkalmaztatni nem tudya (Prág; Serk. 136. 19). Örökkévaló világozságának fényét a te gyarlóságodhoz alkalmaztattá (Csúzi; Síp. 672).

el-alkalmaztat: [dispono; einrichten]. Minden bünből tiszt-tetsuk kí szívűnköt, és így alkalmaztassuk el, hogy abban Jéus alkalmatos helyét válasszon magának (Csúzi; Síp. 684).

Alkalmaztatás: accommodatio; anpassen. Az orvos doct-rok nélkül szükségűknek magok alkalmaztatásáról (Fél; Sch. Sal. 4).

Alkalmaztatott: [accommodatus, proportionatus, aptus; angepasst, geeignet]. A' közép természetű ember leg szűbben alkalmaztatott: optime est proportionatus (Com; Jan. 45). Az fűd essőre igen alkalmaztatott (KBécs. 1666. 13).

[Alkhat-ik]

Alkhatatlan: [insociabiliter; unvereinbar]. A' gond, méreg, kárvallás alkhatatlan ostromolják szívét (Fal; NU. 262). Az igazság és hamisság az emberi gyarlóságot alkhatatlan bírják (Fal; UE. 380).

Alkodhat-ik: [convenire potest; sich vertragen können]. Egy királynak három fia mikor az országom nem alkodhatnának (Pázm; Préd. 214).

még-alkodhatik: ~ Ez oraig sem alkodhatnanc meg ráta, mellye sectába talatassze az igazság (Tel; Róvlr. 340).

mégalkodhatatlan: [insociabilis; unvereinbar]. Nagy, és meg alkodhatatlan egyenlenség támad naponként közöttük (Pázm; Kal. 351).

Alkodat: [concilio; versöhnen, ausgleichen]. Alkottato: pactor MA.

még-alkodat: ~ Az urak addég járának a keet fejedele-m között, hogy meg alkottatik (Fethó; Krón. III. Gg. MF.).

Alkomány: [opus, res creata; werk, geschöpf]. A' törökök nem oly alkományi az istennee mint mi (Tel; Fel. 84b. 63. 153. Tel; Evang. 1318). Kíki mind az ű feienee alkományat és talalmányat kőnetnen (Mon; Apol. El5b). Az te munkadat farkas alkományane fogycz ídnie (2). Kí legyen az Antichristus meg bizonietom, nem magamtól talat alkományal (437. Mon; Képt. 133). Díchertenee vram tegedet minden alkományid, kezeidnee alkományit en istenem ne utald meg (Pécsi; Ágost. 95b).

Alkot [alkatb, alkomány Gyöngy; Rkosz. 1185. MF. alkutni Tel; Fel. 15. alkuttanád Zvon; Post. 12. alkut Pés; Igazs. 1625. GKat; Tűk. 1119. alkotta Holt; UT. E7. alkottány Helt; Mes. 140. **1)** struo MA. [paro]; herstellen, verfassen, Adami Spr. Alkos temagidnanc parazna fiakat (BécsiC. 181, 59). Alkossone ith harom hailakot (MínuclC. 45). Alkotta ő lazat (26). Alkossotok nekűnk eműnk hogh egűnk (WinkC. 145). Alkotnak kenetűketh (229). Nagy sok kastélt csinála, első klastromok-at, nagy sok templomokot mind kastélnak alkotta (RMK IV. 291). Vala az pulota ekesen alkotta (Kák; Sám. 34). Midőn bolond-ságidat alkotod, trefals írűsolban (Mon; Apol. 258). Valamit ekkoríg nem alkottó, ez után sem alkut (Pés; Igazs. 1625). **2)** apto. MA. [anpassen]. Czoda hamar szeronuce vattozassa, ő hozza ember magát vgy alkosa (Valk; Barb. MF.). Alkuttí az az őszve-békéltetni, őszve-szerkeztetni (GKat; Tűk. 1119).

be-alkot: **1)** [colloco; limeinsetzen]. Nőmős kop-rsot alkotnak, kyben zent Eleknek testeth nagy tyztűsegeel bealkotak (KazC. 82). Igen szép koronát csináltatának, kí Sándor fejűben bealkottának (RMK IV. 172). **2)** reparo; herstellen. Sérénységgel az vitűzee forgódnanc, napnali romtást íyel bealkottánanc (Tin; 131).

égybe-alkot: [concinno; zusammenpassen]. Az ekesen szűlő vers szerző verseket es rythmusokat ekesen egyben illeget, rakozat, alkut (Com; Orth. 751. MF.).

el-alkot: [applico; anpassen, anbequem]. Így rendelte el dolgot az bűnös embernek, hogy csak ő, az poenitentia tartás által el alkússa magát (Lép: PTük. I.189). Jelentette az nagy nehezséget, mely nehezen alkodtak el magokat az efféle bűn tővők az poenitentia tartásra (193).

föl-alkot: [creo; schaffen]. Hiszen az istent, hogy az ki fölalkutott és ezben az állapotban helyheztetett, gondomat viseli (ÉszM I.91).

hozzá-alkot: applico MA. [anpassen]. Hozzá-alkutó: accomodans PPBl.

még-alkot: [paro, struo; bereiten, errichten]. Parancsola megalkotni a magasságó kéreztet (BécsiC. 61). Megalkottatnak Judanak városi (AporC. 21). Megalkottak az vachorath (WinklC. 116. NádC. 119).

ösze-alkot: conpto MA. [zusammenpassen]. Jól ösze-alkutott: concinatus PPBl.

Alkotás *alkuttas* Lép: PTük. II.108. *alkutás* Tom: Vg. Előb. 11.): **1**) efformatio, creatio Kr. [schöpfung, erschaffung, bereitung]. Mereg-alkothas: veneficia (NémGf. 322). A nemzeshoz járul az alkotás, mellyel a mag az élő testnek tagjaivá és részéivé leszen és formálódik (ACsere: Enc. 141). Két dologban előzi meg a mi teremtetünk egyéb állatok alkotását (Pázm: Préd. 1088). **2**) [opus; werk]. A forras ő vizenec folasat mesterseges alkotással a város küvöl vízi (BécsiC. 23).

Alkotmány *alkutmány* Pös: Igazs. 69. Tof: Zsolt. 586.): structura, aedificium MA. [werk, bau, geschöpf]. Gyögyörködénec az ő kezeknec alkotmányában (Helt: UT. h4). Vram az te kezéidnec alkotmáni az egék (Fél: Tan. 37). Az gyertya tartónac az ő alkotmánya (factura) merő arából verettetet (Kár: Bibl. I.126. 462). Heted napon elvégezte isten az ő alkotmányát: completit opus suum (MA: Bibl. I.2). Ez világnac alkotmánya (Zvon: Post. 132). Jerusalema ez az ilyen drága alkotmányú szent város (II.254). Az sz. Istuan egyháza fölöt lattatott nagy alkotmány mint vni nagy gerenda (Zvon: Osiand. 208). Kichoda szörzese es talalasa által iteled azert hogy epetetót ez az mise alkotmányya (136). Miképpen álhatnac meg az nagy épületű alkotmányoknak fedelei ha az fundamentomok el romolnac (Prág: Serk. 671). Csodálatos alkotmányú eszköze a fűlségesnek (Csúzi: Síp. 197).

Alkotó: opifex MA: [auctor; schöpfer, verfasser]. Az alkotmány mondgya az ő alkotója felöl: nem csinált engemet (Szár: Cat. D). Ez világnac alkotója (Prág: Serk. 189). Az ur szened az szolgálért, alkotó az alkotmányért, az emberért az Isten (Gyöngy: RK. 185).

Alkotvány: structura, aedificium MA. [werk, bau, geschöpf]. Mondgyaé az alkotvány (figmentum) az ötet alkotónac? (Helt: UT. r2). Az egék az te kezéidnec alkotmáni (Szék: Zsolt. 104). Elvégezé Moses az egész alkotvánt [a sätort] (MA: Bibl. 187). Az isten minket, az ő alkotványit meg-tartot (Mad: Evang. 4). A világnac külső alkotványya, vagy a földnek kereksege (171).

Alkú (*alkó*): **1**) competens, aequum, accommodum MA. [passen, geeignet, schicklich, erlaubt]. Igen alkó erre meg-tartuunk a tudós Bézának declaratióját (Pös: Igazs. 313). A hibákat mind ide le-jegyzegetni alkónac lenni nem itelem (GKat: Titk. 1097). Kit nem alkó csak meg gondolni-is annal inkább meg mondani (Gyarm: Fél. 175). Az istenek szavát nem alku megvetni (Gyöngy: Char. 264). Bizonyos személyekre nézve nem alku az igyenes igazságot tisztán, puszán mondani (Fal: UE. 190). A gondolatlan ígérést, vagy éretlen eltekélést, jó alku megmástani (494). **2**) [pactum, conventio; vertrag, übereinkommen]. Hon a vásár! kész az alku (Szönyi: Mártir. 102. MF.). Leeresztik ök is dorongokat, jó alkura veszik egymással dolgokat (Gyöngy: KJ. 90). Vess jó számot szükségedrül es mara-

dékidrul, a többivel szerezd meg a menyországot. Istenes alkúval eladandó (Fal: SzE. 538). Meg lévén már a kötött alku köztök (Fal: TÉ. 636).

Alkuzás: [pactum; vertrag]. Az országihli község fölöl így lön az alkuzás (MonFME. V.23).

Alkudás *alkodás* Ver. MA: concordia Ver. pactio, conventio MA. [übereinkommen, vertrag, unterhandlung]. Az vitézkekkel ha mi alkudás lehetett volna, azt az fiam reám bizta. Jöttek hozzám alkuvás szünc alatt (LevT. II.218).

Alkuvás: conventio, contractus C. alkuvás, alkuvás: pactio MA. [übereinkommen, vertrag, unterhandlung]. Fel-bontani az alkalmot, alkuvást: *ludificari locutionem PPBl. Ott köztünk semmiképpen véghez nem mehett az alkuvás (ErdTörtAd. 1266). A várbellekkel a törökök alkuvásba indulának (Kethő: Krón. Zfb). Mintsem dologd törvénszékre menjen, jobb alkuvás-képen inkább kedve teljen (PbilFl. 26).

1. ÁLL: mentum C. maxilla MA. [kiim]. Fekbe tórd meg ő alokot (DöbrC. 79). Első foga fűlső alun az kegonac (DöbrC. 150). Zabolaba wnekyk alokath meg zorohad (KeszthC. 72. TihC. 106. WespzC. 68). Az alokat meg kel szoritani szabonalal es fekkal (Szék: Zsolt. 29). Számár állával veré: mandibula asini percussit (MA: Bibl. I.232). Étel közben a felső állat mozgattya (Com: Jan. 48). Miért borotváltatod el, talán jobb a tar all (Czegl: MM. 145).

[Szólások.] Józanok a restelkedők is, de kételeenségből, mert dolgozni nem akarván, felkopik az állok (Csúzi: Síp. 140).

esont-áll: [maxilla, mandibula; kinnbacken]. Fel ragadwan (Sámson) egy meg holtz zamaar ezonth alát (JordC. 342).

Állaeskö: [mentum; kinnchen]. Kicsiny fejeeskéje, cláris szánú vörös ajakaeskae, kettős gerezű állaeskója (Prág: Serk. 263).

[Állaz]

Állazó: mentale; kinneif Pesti: Nom. 102. A lovas a lovat állazóval meg-tartóztattya (Com: Jan. 86. Com: Orb. 189).

2. ÁLL: 1) sto C. [stehen]. Kin állok: exsto; lesben álló: subsessor C. Holnalt fogian al a mezőn (BécsiC. 4). Legenece vezteg allo kezéid vezteg allo zemekel (VitkC. 66). Mynd az sokassag al az tengher partyan (JordC. 392). Az tho penzed nalam allot kezkenöbe takarvan: habui repositam (595). Mikor alana az imatsagba iwue hozza az wrdwh (VirgC. 22). Bezárva badta az aytót állani (MA: Bibl. I.102). Ágy lábokon álló ágy (Com: Jan. 112). A veszedelmece előtte állanac (195). Sinlő betegsege van olyan hazának, hol a jobb törvények tsak falon állanak (Orezy: KöltSz. 19). **2**) [consisto, assisto, accedo; sich stellen, sich begeben]. Mellé állok: assisto C. Mellém, hozzám állott: er hat sich zu mir geschlagen (Adámi: Spr. 187). Reggel elődbe állok: mane adstabo tibi (DöbrC. 18). Nem io vtra müdenre alla: adstabit omni viae non bonae (85). Imacsagnac állok: orationi instantes (286). Ky ky mynd alla dolgara (ÉrsC. 449). Az ember elszakada istentül, az ördöghöz álla es bírtoka alá vető magát (Tel: Evang. II.69). Attyafia előálván az jószágnac melleje akar állani [és azt meg akarja váltani] (MA: Bibl. I.113). Egy sereg labancz a perjébo lesbe állott éczaka (MonIrok. XXIII.432). János király magátul nem bírhatván vele, Lengyelországban állott vala (Szal: Krón. 14). Csengő fűlök léznek s' beléjük áll zúgás (Felv: SchSal. 23). Rákóczi mellé állanak kik magyarok, már nem svábok (Thaly: Adal. II.339b). Kilyeb' állottam a világ zavaros gondjaitul, magános életre advan magamat (Fal: NE. 10). A fejtében áll az embernek [a hor]: er steigt einem in den kopf (KirBesz. 63). **3**) [occupo, obsido; besetzen]. Rendet állanak vala a' fű törökökkel (Czegl: Dag. Előb. 30). Útlya igen akadályos, a' kit kapitányok állanak

vitézekkel (Háll: III. 116. 118). A' menyeyi seregneknek fő strásája ki-vont, két-élű s tűzzel villámó pallossal a kaput állja (Bar: L'ar. 1b). Fejeket sok tetű állja (Misk: VKert. 691). Még sem tudja leányát miatta mi állja (PhilP. 61). **4)** [duro, permaneo; ausdaueru, sich halten]. Sokáig áll: durabilis C. Kyslednek lattatyk az ymaczagban es az zolosnan wegzyh nem allany (ÉrsC. 259). **5)** sustineo, perfero; ausstehen, aushalten] Ki vezig allaugá (MfinchC. 98, 32). Léscen forród az igazságtól, csak állhad, ha meg koppadezés (Kál: CsIsk. 35). Ungvárát 7. die praesentis adták meg, Szendrő sem állhatja sokáig (RákGy: Lev. 202). **6)** [consisto, positus sum; bestehen, beruhen]. Keresztény embernek conscienciayarol kykben aal es vettetót az erök idvesseognek regulaya (ÉrdyC. 567). Ezekben aal mynd testnek mynd lelokiuk vezedelme (WeszpC. 127). Mibe al emberbe az alazatosság (VirgC. 95). **7)** [consto, compositus sum; bestehen, zusammengesetzt sein]. Csillagból álló jegy: sidus C. Ezek a magán való testek, minden egyebek ezekből állanak (Com: Jun. 28. 29 MF.). **8)** [consto; kosten]. *Constat magno: sokban áll. Mihéi *constat carius, ac si emisses: többen áll, mintha vettem volna pénzen PpBl. Ky emekeom allott thsz forynthba (RMNY. III. 79). Ingyen es igen olczoban al minekine az idűsszeg (Born: Préd. 108). Sok költsgeben állt épület (Deesi: Adag. 269). Oh, mely sokban áll Krisztusnak a mi válságunk! (Pázm: Préd. 543. 93). Drágába állne az istennee szent fiaac (Kules: Evang. 251). **9)** [situm est in aliquo, in manu positum; abhingen von ..., ankommen auf ...]. Rajtat áll minden dolog: est totum *positum in te, est tuorum *nervorum. Igen áll azon: multum *refert PpBl. A hymnek zyletese csak az akaraton aal (ÉrdyC. 122b. 606b). Ha az idűsszeg csak az emberi erőn állna bizonytalan lenne (Fó: Tan. 249). Hogi illien gondolát ítűkzozec á mi szűfukba, nem al mi raime (Pázm: Fél. 176). Az élet megtartás csak az istenen áll (MA: SB. 136). Ha az ebeken állna, dög ludállal sok ló, és tehén veszne el (Fal: Jegyz. 924). Kevésbe állott, hogy el nem kapta az aragóniú koronát (Fal: Tű. 768).

[Szólások] Szorosom áll a ruhá: das kleid liegt knapp an (Adámi: Spr. 187). Szépen áll az uron ez a ruha: das kleid steht euch wol an (Kiráj: Besz. 27). Kinek a szeme sem áll jól: *conceleratorius vultus PpBl. Sírólág áll a szája: oro in moestitiam *flexo PpBl. Minden tsokélységért síróan áll szája (Könyi: HRóm. 17). Erdélyhez jól állott a szíve (MonIrók. VIII. 350). Hogy tik jobban lesztek, a mellett is álltok (Gvad: Pósty. 20). *Állni vének*: Nám ez köztük ott elvégezve vala, az hájyáddal melyiknek állna melyik volna a nyertes, Tin. 311; L. no. 162). Tizen ötöd napig tartá a viadal, es az első ítűkzozet Chabanac álla (Szék: Krón. 122). *Állni vékre*: [aggredi, immünere; angreifen, drohen]. Kezdeknek ő reá állni: illi inimere (Sylv: UT. 1102). Az ünűpek király előtt az zsidókra állának (RMK II. 234). *Állni vmiu*: Lelo zenth pathi torden alwan (PeerC. 99). Torden ahan meg aham az vr istent (VirgC. 45. 11. ÉrdyC. 582). Torden áha könyörög (Deesi: Adag. 208). *Állni vmiu*: Hogy beszédnek álljon véle (Megy: 6. j. II. 15). Mikor hartznak állott, egy rohanással nyöltz-száz embort levágott (Pázm: Préd. 874). Harczunk kellették állani a székai akaró hajónak (Mik: MulN. 24) Tudia vala á tatároknac okosságát, hogy nem állának viadluc: (Helt: Krón. 556). Nem akar állani az ő igaz érténe (Helt: Krón. 188). Az szörzésnek állának (Tin. 312). Kogvelmed emmekom mit mond alloz annac, kesz vagyoc engeslucm parancholatoluc (Hofgr. 259). Az szalót conditoknak nem áll (Pázm: Kál. 116). Mudeddig egy szódinak nem áll (MonIrók. VIII. 68. 215). *Állni vmiu*: Esdősre-álló ég: aor pluvius PpBl. Arra áll minden gondolattyoc, minél hogy kárt tohessene (Helt: Bibl. 167). Még jó fűdeien kuruaságra áll az szóma: ut Corinthia viletur corpore quoniam factura (Deesi: Adag. 229). Ami értelme reállani:

*addicere se alicui sententiae PpBl. Arríhuus vallásra állának (Lásny: Krón. 96). Mindnyájan megcsendessédnek, es az egész dinű tanácsára állott (Mik: MulN. 101). *Állni vmiu*: Az igazsag mellett ki-támadgyunk, az isteni tudományért bajt álllyuuk (Pázm: Kál. 11). Né hagyjam magamat, hanem álljam azzal szükséges harczomat (Gyöngy: Cup. 32. MF.). Jay bozzot állok az en ellenségyemrel (CörnC. 294). Bozzot ne allyon ő raytha (ÉrsC. 282). Könnyen idűzít-het aekit akar, senki eleit nem állhattia [suo potest impedire] (Mél: Préd. 138). Aly helt csak jobban adgya Isten: in re mala animo si bono utare adiuat (Deesi: Adag. 206). Az nem-barátí veslet erkölczet főgnac reá, de helt állún nékie, meg győzi őket (Cis. k3). Régen hallották mint kell állani annak [a végvárnak] minden sarát (Tin. 163). Strását áll (Kár: Bibl. 1430). Ólalkodik, állya strásút, de hasznaltan (Fal: NE. 107). Tűrvényt állani: vadimonium promittere, vadimonio se obstringere Pp. Ha a mid el-veszett, ehcz bizonyság kell, állyon törvény szeket (Könyi: HRóm. 158). Udvarát állani: aulam lustrare, alicum conventum habere MA. Teneked az angyalok nag' eremmel wdwarth alnak (HewrC. 259). Kőnyűle odurtt alnac vala az wrac (Helt: Krón. 147).

által-áll: 1) [obsto, impedio, occupo; im wege stehen, hindern]. Hogi vaesoralik vala egy hal tetem által alla ah torkan (DohrC. 89). Valamit parancsol hog' legyen abba gauzot keres által áll, meg tilt (Mél: SzJán. 309). Ha fic akadekot szerzenene minekine, által állának benne (Tel: Evang. 1223). Dunát nazad gallyac által állottac (Göres: Máty. II. MF.). A nagy dolgoknak van sok akadályá, ki a kezdetű utat megint által állja (Gyöngy: KJ. 134). **2)** [trauseo, deficio; übergehen, überlaufen]. Vigyáznak az alkalmatosságra, hogy által-álljanak az ellenség pártjára: *circumspectant defectionis tempus PpBl.

be-áll: 1) [occupo; besetzen]. Az egész útszákát templomig bé-állván a' temérdek sok nép (Gyöngy: Char. 97). **2)** [se recipere, se abscondere; sich zurückziehen, sich verbergen]. Nem kaphaták sehol Gombos Andrást, mert beállott volt előtűk, hogy reá ne akadának. A házban a sok lator előtt Simoni György beállá (ÉrdTörtAd. III. 164). Mert az bokroc között lona es numidac allottac vala be; considerant (Deesi: SallC. 342. MF.). **3)** [constagnio, cicatricem duco; zufrieren, vernarben]. Meg fűgya es be álla a Duna (Helt: Krón. 114). Az sebeske őssze forradott s beállott (MonIrók. XV. 121). **4)** [clauditur; sich schliessen]. Soha be nem áll a' szája: *ciada vocator PpBl. **5)** [ineo, accedo; eintreten, einsteigen]. Anno 1663, állott be az ezében Eötvös Sámuel (Kecsk: ÖtvM. 245). **6)** [incipio; eintreten]. Alig pedig munkához fogtanak volna: az publica sessio az ország sátorában beállott (MonIrók. XXVII. 110).

egybe-áll: [se conjungere; sich vereinigen]. Egyben alyok es semmynevev ellenség nem arthat (DomC. 179).

[Szólások] Valamely tudomány magával ellenkőzic es tüvel hog' el áll egybe, az istentől való nem lehet (Zvon: Préd. 1570).

el-áll: 1) [absisto MA. [bei seite treten]. A napfény előllállni: a sole *absistere PpBl. Város mellől előllának, nagy rotogyo szaladnac (MA: Bibl. V. 23). **2)** [occupo; besetzen]. Elállni az ebekkel a leszek: stativa canum collocare Pp. Az Maroson való hidat előlították (ÉrdTörtAd. I. 206). **3)** [deficio C. [abfallen]. Cristus lyty mellől el nem allany (ÉrdyC. 548). Ha egy ország el-áll a régi hitről (Pázm: LuthV. 312). El állnac az menyeyi tudományac tisztaságától (Zvon: Post. 1176). Ezek mind esküvének, hogy ő mellőbe holtig el nem áll (Zrinji 190). Nem akar mellőlük előlláni (RákGy: Lev. 168). **4)** [remitto; absterni, ablassen Pp. Hallgatván álljatok el rólan, hadl szójak én: tacete paulisper ut loqar (Kár: Bibl. 549). El ne áll az isten igazmassága ajtáján való zörgéstűl míg meg nem nitatuc tenekel (Zvon: Post

1.814). El-állani kérése mellől (Hall: Paizs. 72). A helyeléstől el-állván, a munkálkodásához gyorsan ragaszkodniának (Hall: Tel. 265). **5)** [defatigat; ermüden]. Elálló póstató: remissus veredus PP. Mikoron sockajg budosot volna eledel nekülki el-áll a lona ezokaert gyalog költ (Hélt: Krón. 97). **6)** [duro, permaneo; ausdaueren, sich halten]. Sokáig elálló, tartó: durabilis PPBl. Némelyek ezt csak nem leg-jobb állniának tartják [a pusztanau almát]: sokáig el-áll (Lájp: PKert. III.143. 144). **7)** perfero PPBl. [sustineo; ausstehen, aushalten]. Jól el-állja a reá való agyarkodást: assuescit vincero fremitum. Az ütelgetést el-állani: dare colla lacertis PPBl. Parancsoljon elboesátni praefectusunkat és no infestáltassunk így, mert el nem állhatjuk immár (MonOlm. XIX. 320). Hídeg szeyes idő volt, úgy hogy a mentét is el állhatta az ember (MonIrók. XV.517). Nézését-is néléz volt el-állani (Hall: Hllist. III.100). Bár más is próbálja, ha szive el-állja (Amado: Vers. 11).

ellene-áll, ellent-áll: constrasto, obsto, obsisto, objaceo, reluctor, repugno, refragor C. resisto, adversor MA. [widerstehn]. Nekic ellené nem alhatoné (BécsiC. 19). Ki al en nelem hamissag mfuelkedők ellen (AporC. 54). Keweelyeknek ellenek áll (JordC. 839). Az halálnak senky ellene nem alhat (ÉrdyC. 559b). Hóg ellene ne aliatok az gonosznak (Fél: Bibl. 7). Ellenségünknek ellene-állunk (Hall: Paizs. 7). Hát fik nekik ellent mint fogtok állhatni? (Gvad: RP. 75). Már ellent nem állhatok (Könyi: HlRom. 146).

ellentállás (*ellene állás* C. WeszpC.): renixus C. resistentia, renixus Kr. [widerstand]. Mely el hagyot abyunek, a testnek az erdegnek ellene allásra (WeszpC. 124). Tehetsége nem lézzen az ellent állásra (CsúziCseh: Edom. 104).

elő-áll (*elove áll, eleve áll* CC.): compareo C. adsto MA. [vortreten, erscheinen]. Előve aalla az zyz (SándorC. 22). Feeldy kyalryok eleve allanak (KulesC. 2). A zegenyek feellefe buualnak de az kazdagok elew allnak (Pesti: Fáb. 11b). E könyfibo a szent lélec bőlch Salamon által elő áll, es eszt predikalya (Helt: Bibl. I. 14).

előbb-áll, elébb-áll: abscedo, discedo SI. [aufugio; davonlaufen, sich davonmachen]. Meg tohú valakit s előb állani: infixo aculeo fugere (Decsi: Adag. 1). Az ki okos vitéz, ha lehet előb áll, hogyha az ellenség hatalmasb nálánál (Prág: Serk 737. 828).

félre-áll: [cedo; weichen]. A piaczrol félre állani (kereskedést elládni): foro cedere (Com: Jan. 191). Mihant félre áll az vitéz kapitán, ján N. István (Zrínyi: ASyr. 96).

föl-áll: asto C. assurgo MA. [aufstehn]. Fel allan ez zent atya tvn az nepeknek predikaciót (VirgC. 56. 66). Az felebarátodnak vére ellen fel ne állj: non stabis contra sanguinem proximi (MA: Bibl. I.106).

főm-áll: **1)** [sto; aufrecht stehn]. Kel vala a husuti barát meg emi fen alna öuezdue (WeszpC. 44). Fem álló deszkác: tabulae stantes (MA: Bibl. I.72). Fen állna eszic vala meg (Kules: Evang. 268). Főm állva avagy térdén csuszva mászva (Sam: Cer. 13). **2)** [duro; wahren]. Az ítközét tartván (fenn állván): conflictu durante (Com: Jan. 150).

[Szólások] Fejem fen áltáig leszek en veleték (Zrínyi 186). Készek lesznek serényen harezolni, fejek fen állattáig (Liszt: Márs. 55). Fejünk femállatáig, marhánk, jószágunk fogytáig mindeneket elviselünk (Türtf. XIX.33).

hátra-áll: retro cedo MA. [cedo; weichen, nachlassen]. Ally hátra, hogy bekeet emnekm (MargL. MF.). Kez vagiok inkább életemet elveztenem, hogy nem nunt hátra allanék tizességem dolgaban (RMNy. II.127). Az ő tisztben hátra ne álljon, hanem abban szorgalmatos legyen (MA: Bibl. II.10). Mi sem akarunk ebben hátra állani (Pázm: Kal. a3). A bizonyság-

tételtől hátra ne állniának, vagy meg-ne szűnének (Mad: Evang. 408).

keresztül-áll: [obsto, impedio im wege stehen, hindern]. Keresztül állanak az isteni rendelésben (Megy: Dial. Előb. 3). Keresztül áll beszédén [közbevág] (Hall: Hllist. III.92). A meg-fogatkozott reménység felette káros kelkünknek, keresztül áll dolgunkban (Fál: SzE. 530).

ki-áll: **1)** prodeo MA. [cedo; vor-, beiseite treten]. Az útból kiállni, útát adni: *dare viam PPBl. Ky alwan (consistens) Pether az tyzen eeggyel (JordC. 710). **2)** promineo C. exsto MA. [hervorrägen]. Az melly kő szálae a vízből magassan ki-néznee, kiállanae (MA: Scult. 995). A közép új kiáll (Com: Jan. 50). Ki-álló, ki-álló, domborodott szemek (SzD: MVir. 385). **3)** [studio defendo; eifrig verteidigen, eifern]. Tiztességen mutatni vala, hogy társam mellett kiállanék (Pázm: 5Lévél 15. MF.). **4)** [deficío, ablicio; austreten, entsagen]. Ky alla az pyspek-seegből (ÉrdyC. 520). Tisztiből ki állani: classen deserere (Decsi: Adag. 138). Ez az ő haduniozasabol ki nem alla (Szék: Krón. 31). Halálok oráján ki állottak az előbbi vallásokból (Pázm: Kal. 154).

környül-áll, körül-áll: circumsto, circumsisto, circumstipo C. [umstehen]. Kewrewl allo hegyek (EhrC. 49). Akwrywl alloknak elwte (VirgC. 27). Harom ezer ember vala környül álluan (Kák: Süns. B1). A mit mivelünk, azt az isten tizkelyenként, minden körül-álló részeivel, számtartó könyvébe írja (Pázm: Prél. 14).

környülállás: circumstantia C. umstand Com: Vest. 123. Ideyéről es egyeb körül allasyrol az ítéletnek (Beythe: Epist. 212. MA: Scult. 364).

még-áll: **1)** consisto C. [stehn bleiben]. Közbe-közbe meg-állók: intersisto C. Megalla iesus: stetit Jesus (MünchC. 51). Paranczolok, hogy aly meg (VirgC. 42). Wtwle tauol meg-alla (54). **2)** persto, persisto, substo MA. resisto C. [stehen, verharren]. Vadaknak megállani, vadakat lesni: *subsistere feras PPBl. Senky tyközzöletők hű ellenseghe előt nem meer megh allany (JordC. 115). **3)** [occupo, obsido; besetzen]. Valakinek utját megállani: jemanden den weg hemmen (Adami: Spr. 187). Meg álla az király vtát (Valk: Gen. 34). Ha megállottak volna ösvényét, ott vesztette volna minden erejét (RMK. IV.91). Az Cethegus az Cicero aitiait allana meg (Decsi: SallC. 30). **4)** permaneo C. [duro, persevero; bestehen, dauern, ausdaueren]. Meg-állani maga értelmében: *constare in sententia PPBl. Hóg allat meg hw orzaga? quomodo stabit regnum suum? (JordC. 390). Meg eskegyel hogy amit enekem fogatal abban erwseu meg alaz (VirgC. 55). Az parancsolatnak hívön meg-állának (Tin. 295). Ha figét, alnát, gyfmölczet a lenelében takarsz sokáig meg áll nem rothad (Mel: Herb. 147). Nem alla meg az igazsagban hanem hazuda (Mel: SzJán. 239). Meg kelle allani minden esküvesben? (Fél: Tan. 359). Ördöke meg állandó végezés: lex perpetua (Kár: Bibl. I.94). **5)** [constat; feststehen]. Harom byzonsaglnak zababan alyon meg mynden bezed: in ore trium testium stet omne verbum (JordC. 410. MA: Bibl. I.176). Meg-áll hát a második argumentum [= helyes] (Matkó: BCsák. 42). **6)** [cesso; aufhören]. Forrástul megállók: deferreo C. Megalla a zel: cessavit ventus (MünchC. 42). Meg-alla az wezedelem: cessavit quassatio (KeszC. 289). Meg alla az dögli halal (DebrC. 139). Meg állottac az szolásban (Kár: Bibl. I.531). Ha megállott az var: si steterit macula (MA: Bibl. I.100). **7)** sustineo MA. [perfero; aussteln, aushalten]. Az ew zeeperseget lathwan nem allhatu meg (ÉrdyC. 674). Vala egy ember ky sola nem allhattya vala megh mynt predicalni keztek (ÉrdyC. 95b). El iót az ő haragjánac nagy napia és ki állhattya meg (Zvon: Post. I.35). Hogy állhattam meg, hogyhogy szenved-lettem meg mind ezeket? (MA: Scult. 639). A bölts meg állj:

azon vidám ortzával mind a két szerentsét (Fal: TE. 393). Látván a bírák, hogy tsoda képen meg állja a rosta a vizet [nem foly ki belőle], ellihették hogy büntölen (Fal: TÉ. 643). **8)** praesto MA. halten, leisten (Com: Vest. 112). Valami közlenéne végezni az országban, ő meg akarja azt állani, és erőben tartani (Helt: Krón. 74). Hítis meg allia (Com: C. 12). Sokat igér szólni, de keeset áll meg benne (Deesi: Adag. 265). Meg nem állnak tartani, a mit igért (Mad: Evang. 383). Valami zás békességet csúfálnak ugyan az tőrökkel, de nem sokáig állak meg (Monrók. VII: 350). Vallas-tetelet meg allia es meg tartya (Ver: Verb. 110). Noha megesküdt, de nem tartozik azt megállani (Czegl: Japh. 102).

[Szólások.] Vgyan csak ő raita áll meg minden: utramque paginam facit (Deesi: Adag. 108). Szó meg áll nála: tectior homo PPBL. Meg-állani szavának: numero in pacto PPBL. *Megállani vmi*: Judának beszédin mindnyájan megállanak (RMK. 17). Az ő értelmén állottanak meg: sententia illius praevahuit PPBL. Nyakab kellene az romayoknak sentenciáján meg allany (ÉrdyC. 517). A calvínisták nem egyebet kiáltanak, hanem hogy ők a sz. írás itéletin meg-állanak (Pázm: LuthV. 130). Bátoran megállhatunk Bellóni Péter szaván (Mohr: JÉpül. 359). Meg állnak a ké azoknak az sz. jámboroknak tanításán (Pázm: Kal. 142). *Megállani vmit*: Bosszút megállani: [ulcisor; rache íben]. Atyatok meg bozzumat az en gonoz elensegemen (VirgC. 63. 91). Isten szolgálja isten bozzujunk meg allója azon az ki gonozt eseleködöndik (Száz: Cat. Q1). Oly szolgát szeretek én, az ki, az gátot meg állja a (Deesi: Adag. 229). Valóban meg kel ám a sárt allani: omni pede standum (Deesi: Adag. 180). Meg állani az sárt: gradum figure (237). Meg-állani szavát, tartya bűnök (Zrínyi 136). Szavát meg állja (Hlyef: Jephia 7).

mégállanás? [cessatio; das anhören]. Ha az meg allanék (meghallomának?) vttama esmeg el orend hlv raytta: si post enunclationem rursus creverit mania in carne (JordC. 98).

mégállás: **1)** iustitio, permansio C. [das stehenbleiben, stillstehen]. Semmi meg-állása nincsen a kevélységnek (Patakí: Reg. 180). Boszujának megállása (Zvon: Post. 111). **2)** [cessatio; stillstand]. Vízlelet megállás: ischuria; törvénykedésnek megállás: iustitium C. **3)** [observatio; das halten, worthalten]. Megállás az alkalomnak: dictionum conventoriumque constantia et veritas PPBL. [Szerződés végen:] Eznek erősegere es meg állására fogadjuk létünkre, hogy meg állók (RMNy. II: 22).

össze-áll: **1)** [conjungo; sich verbinden]. A véle össze-állott vocálisról vézen nevezet minden consonans (CorpGram. 594). **2)** constringo C. [aufziehen]. **3)** [concinno; zusammenpassen]. Té tudod micsoda tanácssal irtad ezeket, de nem szépen allanak össze (Bal: CsIsk. 43).

[Szólások.] Az újonnan kezdett tudomány az régi keresztýének vallásával éllel áll össze (Pázm: Kal. 141).

összeállás. Az égnek mellyic egyarányú összeállási alatt? sub quo paralleló? (Com: Jan. 171).

reá-áll: consentio, adsentio PP. [darauf eingehen, zustimmen]. Hozzua hyathia the magyazod hogy tyat tanyotnam. Mely magyaztanak tanyotasara en rea allók (Konj: SzPál. 1). Beszedere rea allot (Mon: Kép. 29).

vesztég-áll: [sto; stillstehen]. Legéne vezeg allo kezeid, vezeg allo zeneked (VitkC. 00). Szoktanak vesztég allan (stantes kónörögni (Pél: Bibl. 8). Az nap vezteg állott az Jozuának könyörgésére (MA: Scult. 251). Egy vesztég álló esendöz tó (Pázm: Kal. 134). Vesztég álló avagy állandó jóckal bővőködővén: bonis immobilibus (Com: Jan. 188). Vesztég allo [ingatlan] lozag (Ver: Verb. 203).

vissza-áll: [confusum est; in unordnung sein, zerfahren sein]. Az hazara gonoth wyselyen, merth ygen wyzza allak az benne valok (LacV. 119).

Állandó: stabilis Ver. staturus MA. [standhaft, dauerhaft]. Állandó, az mit mázorra el lehetnek: conditivus C. Állando volta: immutabilitas (JordC. 808). Tannochth tartanak kyk nem tenek allandok (KulesC. 38). Fogadási nem lészen állandó: voti irrita (MA: Bibl. 1149). Az isten az változásokot igazgattya állandóképpen (577). Az isteni tudomány az ő tisztaságában állandóvil marad (Pázm: LuthV. 35). Állandó tsillagok: stellae fixae (Com: Jan. 8).

Állandós: √ Igy akartuk, hogy légyen az végezés köztünk állandósan (MontME. IV: 255). Bottányi háznak közzikkés, állandós örökössége (Bíró: Préd. A.).

Állandóság: stabilitas, duratio MA. [dauerhaftigkeit]. Nem őrizik alkotmányokat, mellyek állandóságokban maradnak mes terek gondviselése nélkül (Pázm: Préd. 66). Gyémánt állandóság (Fal: Vers. 900).

Állandóságosan: [constanter; standhaft]. Állandóságossan szeret isten (Zvon: Post. 1301).

Állap-ik: **1)** [consisto; stehen bleiben]. Állapék nemely zemely ez fraternek eleyen (DomC. 153). Az wrnak magyala melleice allapék (Born: Préd. 34). Helyre ez nem allapék (Valk: Gen. 13). Ket fríni mellejök allapék (Száz: Cat. J2). Állapék ő közzikben: stetit iuxta illos (Pél: Bibl. 87). **2)** [subsisto MA. [stehen]. Állapék ő orcau előtt (DeesiC. 37). Ki mend veziglen allapedic: perseveraverit (MünchC. 58). Hozeken allapiek vizek (AporC. 66). Holval eletted allapom: astabo tibi (KulesC. 6). Jesus az parton allapék (Born: Préd. 234).

főllapik: [se erigere; sich aufrichten]. Josefnek keneice fel allapék (GuaryC. 26).

még-állapik: **1)** subsisto C. [consisto; stehen bleiben]. Előtte meg allapék (GuaryC. 57). Megh allapának az ayto előtt (JordC. 712). Ez főll ow helyen meg allapig (ÉrdyC. 19). Imo az ezyllag meg allapék (DobrC. 336). Mykeppen neki tetueek, meg allapék neky urnak Christus (DomC. 260). Meg állapék Salomon az wrnak őltára előtt (Kár: Bibl. 1310). Megallapék az felhő: recondit (MA: Bibl. 1129). **2)** [persevero; feststehen, in geltung bleiben]. Meg eskőveek es erőssen meg allapik ő fogadásu (CzechC. 53).

Állapat: [facio; schöpfen]. Ky wlet serzette, allapatta: qui fecit illum (Konj: SzPál. 423).

Állapít: stabilio, colloco MA. [stellen, feststellen]. Poetic verseinec búségében szokta tamarásit állapítani (Zvon: Post. 11). Az második argumentumod ugyan azon főrelekény lábra állapíthatik (Bal: CsIsk. 215).

helyre-állapít [re/yre állapít]: [restauro, restituo; herstellen]. Valami ereice el megven betegségeben, ismeg azt etellel es itallal helyere allapethattya (Frank: HasznK. 25).

még-állapít: [consistere jubeo; aufhalten]. Pörkoláb uram menten meg állapita bennünket (Pós: GBot. 78).

Állapod-ik (meg *állapított* Helt: IT. C6; MA: Scult. 428). **1)** subsisto MA. [stehen bleiben, sich stellen]. Altsomb' szolgája, elvetettel' rájja eleiba állapodik? (Pázm: Préd. 16). Az ti hitetek nem az emberi bölcsességben, hanem az istennek hatalmán állapodgyék (Pázm: Kal. 48). Ha a szomorúság a jámborsznak képében állapodik elődbe, vigyázz (Fal: BE. 615). **2)** [valere; gelten]. Szükséges a keresztységhez a víz is, mely nélkül a sacramentum nem állapodik (Hly: Préd. 195). **3)** [consto; bestehen aus —]. Tékélletes isten, tékélletes ember, okos lélek-ből és emberi testből-állapodván (Pázm: Imáds. 47. Bíró: Augy. 171). Csak meggyarázni akarta, hogy a nagy város münéml emberekből állapodik (Hly: Préd. 1435).

föl-állapodik: [surgo; sich aufrichten]. Minek utána egyszer felállapodott, soha le nem omol (Pázm: Kal. 413). Az anyaszent-egyházunk felállapodott filáit ronjtja (Pázm: Préd. 293). A synagoga igü elrontattak: az anya-szent-egy-ház felállapodott (559).

mög-állapodik: consisto, subsisto MA. [stehe nbleiben]. Meglassidának az szole, meg állapodának az tengernék haborgási (Zvon: Post. 1345). Miben állapotot legyen megl valakinek igazsaga, az magyaztatfik meg: status juris declaratur (Ver: Verb. El5b. 59). Állapodgyál-meg egy kevesé, kedves olvasó (Matkó: BCsák. 25). Legottan meg-állanac, meg-állapodnac (Com: Jan. 210).

mögállapodás: [iustitio; das stehbleiben]. Megállapodásnak möggyát: modum subsistendi (Ker: Préd. 183).

nap-mögállapodás: [solstitium; sonnenwende]. Legfölyebb lévő [a nap] nap meg állapodást ául (Com: Jan. 7).

megállapodott: adultus C. [erwachsen]. Christusnac meg állapot örög voltánac mértéke szeréut: in mensuram aetatis plenitudinis Christi (Helt: UT. C66). Meg állapotot örög (Börn: Préd. 247). Megállapodott regzött ember [volt fölfeszítésekor Krisztus] (MA: Scult. 428). Megállapodot emberkorokba juttak (Ver: Verb. 282). Meg állapotott időmben (Debr: Ker. 30). Hogy a vadállat a gyenge veszőket vagy a megállapodott fíkot meg ne roncsa (Hly: Préd. 1278).

Állapodott: [adultus, perfectus: erwachsen, vollendet]. Io erkölchő állapotot aszonyallat (Pécsi: SzűzK. 164b). Iol állapot elme: animus bene compositus (Erasm: Erk. 2).

Állapot (állapat CC. Deesi: SallJug. 26. Zvon: Post. Csúzi: Síp. stb.): **1)** status, conditio, habitudo, habitus C. [zustand, lage]. Mértékletes állapot: temperies; mértékletlen állapot: in-temperies C. Jobblágyásból szabadságra ment állapot: libertinitas PPB. Allapottya zeren, ha zyz ha lazas (ÉrdyC. 622). Haü allapathbéli embőrcé tartnac penitencziát (DebrC. 396). Vala eslezer egyházi kysseb állapotban annak utama veteteek papaságra (DomC. 194). Ha ugyan azon alapadba marad a fakadé (Helt: Bibl. I. DD3). Az egnek melegli, es szeles állapotiat remelhetni (KBécs. 1572. E). Minden reudek és állapotok kötelességéről tanításokat adtam (Pázm: Préd. a3). Gyermeki állapattyaival mentette magát (Zvon: Post. 13). Uri és fő állapotbéli reuder (II.602). A boldog szerencés állapotokban fel fuvalkodic (Com: Jan. 196). Az memyre ú kegyelmétül az időncő állapotjáért lehet, legyen oltalommal (Gér: KárCs. 364). Alacson állapotu ember (Hly: Préd. 1366). Első boldog állapottyára viszszátetett (Csúzi: Síp. 94). **2)** statura, corporatura C. [status; gestalt]. Nagy magass állapotu nepek: populus magnus et sublimis (JordC. 218). Allapattyaiban kysyed vala (ÉrdyC. 140. TilC. 99). Kiczoda adlat eg sünit az ú állapotiahoz? (Fél: Bibl. 9). Vala Markál róuid állapotu ember (SálMark. A2). Magas állapotu emberek: proceras staturae (MA: Bibl. 1132). Vanak sok kissebb állapotu koporsókis rendölve es szabua (Lép: PTTük. 183). Igyenes fel serdült állapot (III.4). **3)** [opes, res secundae; wolstand]. Az kösség allapattya megkissebedec: plebis opes (Deesi: Sall. 28). Abból is kiteszik nagy állapottyok, hogy királyi ajúndekokat adtak Krisztusnak (Pázm: Préd. 187). Anyi állapototok vagyon, hogy Magyarországbau sok várakat birtok (MonTME. III.425). Biztatja magát azzal is: állapotra mehet úgy is (Thaly: Adal. 1241. 242). **4)** [substantial]. Meg yelente az zent haromsághnak allapattyaat mykeppen eegy es három (ÉrdyC. 564. TilC. 12). Az hyth az allatoknak, kyk remenlettemek, w my woltha, allapattya: sperandarum substantia rerum (Komj: SzPál. 450). Isten, ki szemelyeben barom, de allapattyaiban egy (Frank: HaszúK. 77). Mi állapotu volt az a lelek (Vás: CauCat. 467).

Állapotos: [locuples, opulentus; wolhabend]. Ő, mivel nálam állapotosab ember, meg tselekszi (Mós: Vetélk. 50).

Állaptat: [statuo; stellen]. Anuepcer közepette allaptatac ötöt (BécsiC. 21). Allaptata ötöt öközöpetter (MünichC. 46). Allaptata ő fergetegeket (AporC. 78).

mög-állaptat: ∞ Darius vete zerzet es megállaptata proposuit edictum et statuit (BécsiC. 115).

Állás: **1)** [status, conditio; zustand, lage, stellung]. Megtertek ti állastokra: redibitis ad statum (ElnC. 108). A föld-leíró a tartományoknac helyzetétéseket, állásokat le-írja (Com: Jan. 171). Némelyeket nem tartóztat egyéb attül, hogy a te-kéntetes érdem-állásokra nem léphetnek, hanem a szmyadozó restség (Fál: UE. 373). **2)** statio MA. [das stehen]. Kinállás: exstantia C. Allatad feldeth w allasan; fundasti terram super stabilitatem suam (KeszthC. 273). Készütsüc magunkat azChristus mellé való állásra (MA: Scult. 90). Azok az nepek kik akkor az napot lathatnák, az holdnak előtte allasa miatt ne lüthassik (Kl)abr. 1619. D5). **3)** substructio C. cathedra (JordC. 426). [gerüst]. Az eghaznak tornara allathi cínaltata (KázC. 56). Alast zerze olymynt lathuan senge magasságra (TelC. 99). A kömives a gerendákra csinált állásokra padlásokra háig (Com: Jan. 102). Játék nézni való magas állások (Gyöngy: Char. 2). **4)** [habitus corporis; statura]. Test állása: statura C. Senki sem az ember testenek allasabol, sem a czállagolnak forgasabol az ember halalanac orait meg nem tudhattia (Fél: Tan. 489). **5)** [statio; standplatz]. Hajókázás után a hajóknac alkalmas állásra (statio) kell vitettetni (Com: Jan. 91).

barom-állás: [stabulum, pecuaria; viehstand]. Szentegyházok olyan mint az barom állás (Pázm: Kal. 127).

bosszú-állás: vindictio, vindicta, ultio C. [rache]. Bozwalas: ultio (NémGl. 184). Meg zőnic az boznu állas (GuaryC. 43). Bozzy allasnak kevasága (ComC. 156). Térjen meg a te haragodne bosszúállása: quiescat ira tua (Helt: Bibl. I. Rr4). Fel ne goriogdien az bosszuz allasnak ízesere (Fél: Tan. 328). Ne gyüilöllyed fele-barátodat, bosszú-állást ne keress (Pázm: Préd. 124).

disznó-állás: [stabulum porcorum; saustall] Com: Jan. 77.

had-állás: stativa militum Nom.² 335. [standlager].

hajó-állás: navale Nom.² 365. [schiffstation].

juh-állás: probatica MA: Bibl. Magy. 4. [schafstall].

ló-állás: stabulatio [pferdestall]; jó ló állás: locus aptus equorum PPB.

ökör-állás: [bubile; oehsenstall]. Ökör istálló avagy ökör állás (Com: Jan. 77).

ör-állás: speculatus, excubiæ C. excubiatio, vigyázás MA. [wache, wachposten]. Kneckkinec az ő santzára ör állásra gondgya legyen (MA: Scult. 207).

strázsa-állás: ∞; statio MA. (MA: Tan. 748).

szék-állás: justitium, törvéncódesnek pörlesnek megállása C. [gerichtsferien].

tehén-állás: bostar C. bovine Major Szót. [kuhstall].

tó-állás: [stagnum; teich]. Tó állásokban széllyel folynak: in stagna (Com: Jan. 13).

út-állás: [insidiae; hinterhalt]. Az ilyenek út-állásokkal, cseté-páttyókkal e bekésség nem bontogatódik semmiképen (Monrók VIII.119).

várta-állás: [excubiæ; wache, wachposten]. Ellenségink mint egy várta-állásokon ólálkodik reánk (Fál: UE. 372).

vásár-állás: [forum; marktplatz]. Meg különböztette a templomot a piatzoktól a vásár-állásoktól (Vajda: Kriszt. LVIII).

víz-állás: stagnum MA. laeus MA: Bibl. 155. [teitel]. Be-
lyátja az víz állásba (Helt: Krón. 91. Misk: VKert. 258). Tó
víz-állás: stagnum (Com: Vest. 146).

víz-állásos: stagnatus MA [teich].

1. Állat: 1) sisto, statuo MA. [stellen]. Vádozó bizonyoságot
kat állatni: *institute re accusatores testes PPH. Allata ötlet
(Jézust az ürdög) a templonnac tetőjére (MünchC. 19). Hő
közében állatwan hwyet (JordC. 717). Hamis tanokat állatna
lév élle: stiterunt falsos testes (726). Ő erotte a veress
tengert kétféle állata (Helt: Bibl. Lg3). Állata hét juhot félfele
(13). Állasson bennünket az ő szent fiánac eleiben (Zvon: Préd.
142). Mást az helyébe ne állasson (MA: Bibl. 1115). Téged job
kezére atyánunk állatnak (Zrinyi 149). Az gyalog kapitány
halála kár, ná nem tudjuk, kit állassunk helyében (RákGy:
Lév. 168). Nem állata bizonyosgot (Gér: KárCs. 321). **2)** [sisto,
inhibeo; hemmen, hindern]. Sebét őszac forrasztani vér állatni,
felette igen hasznosac (Mel: Herb. 162). **3)** [asserere, affirmo;
behaupten]. Azt állata, hogy . . . (MA: Sull. 28, 600). Metro-
dorus színláthatatlan világokat állatot (Prág: Serk. 928). Tudós
catholikusok azt állatták (Czegl: MM. 17, 115). Oly dolgokat
állatnak és tanítanak, melyek igaz emberségével ellenkeznek
a Christusnak (Pös: Igazs. 112). A typographia, merem állatnia,
nem régi inventio (ÖtMest. 21. vsz. Isten egységét vallyuk
és állattunk, Úzoni: Dáv. 13). Allato rekeszték: conclusio affir-
mativa (GKat: Titk. 286). **4)** stabilio MA. [confirmo; un-
terstützen, bestätigen]. Czudakol igyekszik az ő hamis tudomniat
allatni (Fél: Tan. 228). Az io ezefelketet az Christusban valo
igazsag nem rontia, hanem inkább allatja (289). A minemű bizony-
ságokkal az régi igazságot állatom (Pázm: Kal. a3). Erős bi-
zonyosságokkal állattam (Pázm: LuthV. 13).

be-állat. Más helyébe bé-állatni: *cooptare in locum alteri
PPH.

elő-állat (elöve-állat CC.) astituo, sisto, produco, repraesento
MA. [vorstellen, vorführen, zur stelle setzen]. Előve allatnak
kettőt: statuerunt duos (JordC. 709). Előve allatha az igazságot
(ThC. 233). Előallatni (obtulit) Moses Aaront és az ő fiait
(Kár: Bibl. 194). Az ember elő-állatja a kinek adta a leveleket
(Montrók. III.191). Elő-állat némeleket azok a bizonyosságok
közzél (Pázm: LuthV. 42). Ha nintsen [jó katonai], a porból
kell elő-állatniuk hadi népitiket (Zrinyi II.193). Törvényben
idézie hogy magát elő állassa: ut se sistat (Com: Jan. 135).

föl-állat: erigo MA. [aufstellen, aufrichten]. Az scala, kyt
Jakob látta föl allatwan (ÉrdyC. 576, 605). Az allas föl allatwan
ala zalka (TelC. 100). Szabad legyen képet föl állatni (Mon:
Kép. 78). Minek utánna föl-állattál, ismét mindgyárt elostem
vólna, ha te nem tartottál-vólna (Pázm: Préd. 72). Fekélyé hitét
felállata (Illy: Préd. 1310). A zászlók föl állatnak: eriguntur
(Com: Vest. 97).

hátra-állat: [recedere jubeo, retro statuo; zurücktreten
lassen, zurückstellen]. Hátra allattya az yrgalmasságot [igaz-
ságossága mögé állítja] (ÉrdyC. 12b. 527b).

helybe-állat: [restituo, restauro; herstellen]. A mely sz.
könyveket Esdras restituit, helybe-állatot (Pázm: LuthV. 474).

helyre-állat (helyére-állat): ∞. Az zolosmat helyeere allata
(ÉrdyC. 560). Hatalnac heliere allattatec (Deesi: Sull. 27). Minde-
ketek heliere allasson (Fél: Tan. 253). Megadta volna beszü-
letünket mászszor, do ezt ná most helyre állattuk (RákGy:
Lév. 72).

helyreállatás (helyéreállatás): [restitutio; herstellung]. Az
isten tisztelot helyre állatásáról vido megemlékezés (Czegl:
MM. 21). Bekerögnünk helyere allatasa ő rayta vagyon (Szár:
Cst. 113).

ki-állat: [expono; ausstellen]. Ez nagy kent [kinzó eszközt]
el ky allatnak (ÉrsC. 509). Hő strüssünkat ki-sem is állattuk
(Kövyi: Hóm. 104).

mög-állat: 1) sisto C. [retinere; zum stehen bringen, auf-
halten]. Megallata a hálot (MünchC. 83). Meg allata zekeret
(DebrC. 90). A napot nem allatlyata meg az égbe (Helt: Bibl.
Lc). Hozzá hínán egy gyermetskot középarint közzetec meg
álata (Helt: UT. E4). **2)** sisto C. [inhibeo; hemmen, hindern].
Az vernee folyasat meg allattyn: restringere (EhrC. 68). Meg
allatha w vezeoth: statuit procellam (KeszthC. 297). Meg kemé-
nyíti és megallattya az ember hasát (Mel: Herb. 1). A bis alma
hasnak meneset meg allattya (BeythC: FivK. 21b). Véréte meg
nem állattyak (Fránk: HasznK. 28). Ez nem igaz patvarnak
folyatásit már félyebb meg-állattuk (Pös: Igazs. 349).

Állatás: 1) [statuio, dispositio; das stellen, stellen]. Más
helyében valo állatás: substitutio C. Az Metellus sereg allatasa
(Deesi: SullJug. 42). Senki az egyháznac rendben allatásról
igazan iteletet nem telot (Zvon: Osiand. 34). Tanu-állatások-
nélkül beszéltette (Sall: Vár. 10). **2)** [assertio; behauptung].
Állatásképen valo, tagadásképen valo [positiv, negativ] (DEmb:
GE. 37). Igaz az első állatásod szerent (Czegl: MM. 17, 31).
Christus testév: vérév: változásának állatása (12). Állatásimat
megu-tik (Gvad: NótTest. 107).

2. Állat: 1) [status, conditio; zustand, lage, stellung]. Meg-
ternek elsov allatokra: ad primum statum (EhrC. 112). Minde
harom allatból embőre [irigyek, gyűlölködők, engedeltenek]
(GuaryC. 21). En allatomath awagy ny wolomat megmondan-
dom (ÉrsC. 425b). Az udvarinak egész állattya másra vagyon,
az udvari, szabadságit el-atta, misé, nem magáé (RendÉl.
Fv). **2)** [status; gestalt]. Ngé allatnac voltanac (BécsiC. 104).
Az ozlop nág vala es ő allatta igen magas (122). Tú kitec
toldhat ő allatfíloz eg seignét (MünchC. 24. 16brC. 373). **3)**
substantia, essentia MA. [das wesen, wesenheit]. Allattyan es
neuben: re et nomine (EhrC. 73). My leegen az lelky ysmeret
allattya zarent (ÉrdyC. 24). Az wr isten zemeellen harom
allatban egy (583, 663). Az ő allattiba nem változot el (DebrC.
53). Fiam egy természetű es egy allatu on nelem (Tel: Evang.
1204). Nem chak nevéte, hanem állattyt is akarja a keresztý-
eknek visehí (II.666). Mert fic [a kópék] szenteknac nem mon-
dattanac sem allattiaért az miből elhaltac (Mon: Kép. 58).
Imádságok és kereszt-vetések . . . do az misének állattya nem
ezekben vagyon (Pázm: Kal. 734). Az ou és új testamentomi
sacramentumok között nem különbség nintsen a dolognak
valóságira vagy állattyaírva nézve (Pös: Igazs. 150). A bün az
embernek egész állattyt általjárja (Mad: Evang. 134). **4)** ens,
usia C. [res; wesen, sache]. Lelketlen állat: exanimatis C. Ewt
se kerdyet ez allatrol: de ista materia (EhrC. 51). Parancolt
neki hogé ez allatrol veztegne: ut do hac re reticeat (BécsiC.
52). Ki önké ez allatot mondotta: qui rem dotulorac (54). Az
wristen lathatatlan allat (ÉrdyC. 596). Isten nág tizta allat
(DebrC. 438). My allath ember: quid est homo? (KulesC. 12).
Vagytalan allat res injusta (242). Mynden lelky iozag angéli
allath (VirC. 11. 11). Sem zekeren sem egyéb allaton nem
meryk meg yndetny (MargL. 174). Minemű állat és ki legyen
az igaz isten (Helt: Bibl. I. a3). Lögencse világosito állatoc a
mennynece erőssen: fiam lumiauria (Helt: Bibl. I. A). Jó álat
a só: bonum est sal (Helt: UT. L7). Bort és semmi részegítő
allatot nem fog imi (Tel: Evang. 145). Az képec lelketlen allat-
oc (Mon: Kép. 67). Az isten lelki állat (MA: Bibl. 171). Az
ember neuzete nem mindenkor egy embert, hanem gyakorta
az egész emberi allatot iendzi (Ész: IgAny. 111). A bün átkozott
állat (Ker: Préd. 362). **5)** animal Ver. [tier]. Gonosz állat: mala
bestia MA. Myndön madarac es egyéb allatok az ő felőlköz
zerkőznec (DebrC. 438). Földi állatoc: animantia (Kár: Bibl.
198). Fene állat: bestia (657). Repeső allat (GKat: Titk. 40). A
túzok retentő fejec, makacs állott [igy] (Mik: TLév. 447).

asszony-állat, asszonyi-állat: femina C. mulier MA. [weib]. Asszonyállatoknak magzattyok (JordC. 386). Ember ki azzoi állattal ziletik (BodC. 3). Mykeppen zokasok az gyarlo elmeknek az asszony állatoknak (MargL. 36). Pó fő asszonyiállatoc: mulieres nobiles (Helt:UT. 15). Tíznel, tengernél, asszonyi állatnál gonozb nem lehet (Decsi: Adag. 94). Minden gonoznak oka az azzoniállat (167). Talán minden szüzek asszonyállatoknak hivattattak (Hly: Préd. 1.159. Pál: NA. 199).

asszonyállati: femineus C. [weiblich]. El nem vezteglem asszonyallaty gyarlosagnak bodogtalan nyualyasagaba (VirgC. 135). Asszonyallaty természet (CornC. 32). Asszonyallaty vakmeresveg (DomC. 100). Asszonyallati szörzetek, apatzasagok (Gyarm: Fel. 49).

barom-állat: [animal, pecus; tier, vielh]. Negy labw barom allatok: quadrapedia (JordC. 741, 182, 859. ÉrdyC. 596). A tengerben vagyon egy vizi kigyó, rettenetes nagy hosszú barom állat (Misk: VKert. 585).

[ögy-állatu]

egyállatuság: [natura minus substantiae]. Ugyan azon szörzötő az Nicaeabeli gyülésben irt vallus közibe az egy állatusag-nac igeiet (Zvon: Osiand. 92).

élő-állat: animans Ver. animal C. tier Com: Vest. 119. (Eleven allat tarto hely: vivarium C.).

éltető-állat: elementum C. Com: Vest. 127. Az egy elte-
tev allat (CornC. 8. JordC. 861). Az felssew eltető állatnak tyze [a levegő] (ÉrdyC. 17, 570b). Engede neki mind ez negy fw eltetw alat, tvz, víz, eg es fvd (VirgC. 36). Ez el mulandó vilagnak negy eltetw allaty (Komj: SzPál. 265). Minemű eltető allatokból allion az ur vaczoraia, tudnia illik, kenerből es bor-
ból (Fél: Tan. 408). A víz, föld és levegőg a dolgoknak első eltetőállati (Hly: Préd. 1.363).

embéri-állat: [homo; menschliches wesen]. Zegbeen em-
bery allat (ÉrdyC. 516). Embery allat twd valaztany yotol gonozt (556). Ky[k] emberi allatoknak artatok (PeerC. 275. PozsC. 1). Oh emberi állat (MA: Scult. 233). Méltó hogy az emberi-állat, mindenek-felet diersirje szent nevedet (Pázm: Imáds. 12).

Iélkés-állat: animal, animans Kr. [tier]. Monda vr a kego-
nac: atkozot lez minden lélkős allatoknac közötté (TelC. 211). Lélkés állatok. Igy neveztemek az okosság nélkül való állatok (Bod: Lex. 108).

oktalan-állat: [animal; tier]. Mind okos alat miuth ember
mind oktalan alat engetee neki (VirgC. 46. DebrC. 56. Kár: Bibl. 1.97). Az oktalan állatok elégtelenek a tudományokra (Hly: Préd. 1.135).

téremtött-állat: creatura C. [geschöpf]. Ottan mynd meeny
feld es egyeb teremtet allatok leenek allattyok zerent (ÉrdyC. 318). Meg bizomittatik mindőn téremtött allatoktól előzer az eltető allatoktól es a kőuektől (DebrC. 54). Memek es fvdnek es mynden teremtet allatoknak kiralya (VirgC. 44). Te teremtet alatid vagunk (TelC. 266). A ki mindeneiket teremtet, előb való a teremtet állatoknál és örök mindenható lelki állat (Tel: Evang. 11.351). János [evangelista], ki csak teremtetállat vala (Hly: Préd. 1.52).

úszó-állat: natatile PPBl. [schwimmendes tier].

vad-állat: [fera; wildes tier]. Fene vad állat: bestia (Kár: Bibl. 1.463). Fene vad állat (Com: Jan. 199).

Állati: essentialis CorpGramm. 318; [wesentlich].

1. Állatlan: [accidens; unselfständig]. Ők az szent lelket
ingyen sem állatos személynek, hanem csak állatlan avagy
magán létlen erőnek lenni tanítják (GKat: Titk. 212).

Állatos: [substantialis; wesentlich]. Rövideden megmagya-
rázván a reménységnek állatos mivoltát (Pázm: Préd. 171). Az
ilyen kívánságban vagyon tulajdon neme és állatos mivolta a
fővényiségnek (358). Állatos, személyes istemek monolja (MNyl:
Irt. 174). Ugy neueze magát, nem állatosnac és számlyesuec,
hanem a Nazaretbeli Jesusnac (Vallást. Aij. Oo).

[Állatoz, által-állatoz]

által-állatozás: transsubstantiatio SI. Czegl: Dag. II 111.
Az által állatozásról transsubstantiatorol való tudomány (KCSipk:
Pápisz. 198. GKat: VTik. II.1208).

[2. Állatlan]

bosszú-állatlan: imluis PPBl. [ungerächt]. Bosszw allatlan
el nem mwlatod (ÉrdyC. 633b).

[részből-állatlan]

részbőlállatlanság: [individua natura; unteilbarkeit]. Isteni
tulajdonságok az örökkévalóság, halhatatlanság, végbetetlenség
részből-állatlanság (Pázm: Kal. 1766-i kiad. 868).

Áldogál: restito MA. [herumstehen, länger stehen bleiben].
Az gémi ha az mezőn áldogal, esőt jelent (Cis. 1592 MF.). Ide
s tova ugrándozva tétováz és áldogal: desultorie tergiversatur
et restitat (Com: Orb. 886).

[Állhat, még-állhat]

mégállhatatlan: [inconstans; unbeständig]. Mégállhatatlan
és mulandó az testi házasságuak állapotya (MA: Scult. 940.
MA: Tan 745).

maga-mégállhatatlan: [infirmus, obnoxius; unselfständig].
MA: SB. 85.

Állhatatlan: instabilis, mobilis, inconstans, infidelis C. [un-
beständig]. Hw dolgayban alhatatlan: inquietus (JordC. 832.
859). Awagy hydeg volnaal auagy meleg, de alhatatlan
vagy (ÉrdyC. 69). Ez vylagby alhatatlan celet (553). [Ez velag]
alhatatlan es hazug (BodC. 1). Alhatatlan az emberi állat (Decsi:
Adag. 8). Czigámmális alhatatlanb: proteo mutabilior (96). Alha-
tatlan frigy (120). Merteklefen es alhatatlan természet (Fél:
Tan. 467). Állhatatlan dolognac állhatatlan az haszna is (MA:
Bibl. 1.577). Nem követte a gonoszoknak állhatatlan változását
(Pázm: Préd. 38).

Állhatatlankod-ik: inconstanter ago, vacillo, titubo MA.
[unbeständig sein]. Állhatatlankodni a dologban: *ambigue agere
PPBl. Nem állhatatlankodott, miut a forgó kerék (Pázm: Préd.
85). Miut az isten szavát meg nem másollja, ugy az anyaszent-
egyháznak tudománya sem állhatatlankodik (Pázm: Kal. 576).

Állhatatlanság: instabilitas, inconstantia, mutabilitas, levi-
tas C. [unbeständigkeit]. Fertezetossegeth jelentem elmembe
vaksagal állhatatlansagal (VirgC. 9. MA: Bibl. 1.578. Pázm: KT.
74. Zrinyi 1.10).

Állhatatlanságos: [inconstans; unbeständig]. Az tatárok
kívánsága állhatatlanságos (MouOkm. XXIV.388).

Állhatatos: stabilis, staturus, constans, inerrans C. [be-
ständig, standhaft]. Állhatatosan: perseveranter, asseveranter,
patienter, solide; állhatatos vagyok: persto; állhatatosan megállók:
consto; állhatatos vallás: asseveratio C. Állhatatos elmenel:
obstinato animo (BécsiC. 3). Kezeit állhatatosat kiteriezté: constan-
ter (87). Állhatatos az w kezdet dolgaba (VirgC. 81). Állhatatos
emlékőzete vala (Helt: Krón. 11). Állhatatosan megmaraduan:
perseverantes (Fél: Bibl. 179). Állhatatos szép idő lesz (MA:
Scult. 33). Ha egy forge órának állhatatos folyással járó kerekít
látod (Pázm: Kal. 2). A napnak fényessége állhatatos (Hly:
Préd. II.258).

Állhatatosság: stabilitas, soliditas, constantia, perseverantia
severitas C. [beständigkeit, standhaftigkeit]. Vuólhó nag alhata-
tosságban: instantia magna (BécsiC. 16). Mykoron nem volna

testeknek teljesebb alhatatossága lelkeknél volna teljesebb erősséghez (ÉrdyC. 58. 517b). Latium benne az w atya ez nagy tkelletes alhatatosságot (VirgC. 27. Kár: Bibl. 1611).

Állít: [sisto, statuo; stellen] Maga dolgát jól állítani: *constabilire rem suam; házát jó rendbe állítani: *constituere rem familiarum PFB. Fel-függesztő, állító font: statera (Com: Jan. 167). Rendbe állítván táborokat, ki-állanak a nagy tágos mezőre a seregek (Hall: IIIst. III118). Kivántam romköt nemzetemet talpra állítani (Thaly: Adal. II.252). A tsászár ezt látván szekerét állítja, és a szántó vetőt magához szállítja (Orezy: KöltSz. 227).

be-állít: illoco Kr. [hineinstellen]. Az víznek a szélben lámos deák állít be az maga lovát (Montrók. VIII.372).

beállítás: [inlocatio; einsetzung]. Nemzetes Csula Gáspár hívünket azon hivatahuk beállítására hűségtek által instellaltatni rendeltük (MonOkm. XIV.112).

el-állít: [averto, depello; abbringen]. Ha megmondjuk, hogy kár örök boldogságunkat oly könnyű módon vesztenünk, elállít gonosz szándékunkból (Fal: SzÉ. 506).

föl-állít: [erigo; errichten]. Tízhet felállítani: *instituire collegium PFB. Márvány köbül jeles nagy épületet állít-fel (Hall: IIIst. III136. II.16).

helybe-állít: [restituit, restaurat; herstellen]. Hogy a trójai hadakat meg-segítse, bátorítsa, és az elveszendőket helybe állítsa (Hall: IIIst. III130).

még-állít: [sisto; zum steln bringen]. Ez okon a gallyút ott meg is állítják (Gyöngy: Char. 197).

össze-állít: [colligo, contrahio; sammeln]. Állíts össze táborokat, rabolj, dúlj fel országokat (Orezy: Költ. 93).

Állítás: assertio Kr. [behauptung]. A mint hogy a kívánás, megvetés, eltávolítás, állítás, tagadás, kételkedés is csak külbmb módjai az akarathuk (ACsere: Enc. I. MF.).

Álló: stans, statarius, stabilis MA [stehend, beständig]. Álló sereg: phalunx C. Álló almák: *conditiva mala; kevésbé álló gyümölcsök: *fugacia poma PFB. ? In fluvium Thyza ad locum farkasalloya vocatum, 1381. ZichyC. IV.182). Álo kéntsed leszen memybe (Helt: UT. L8). Vízálló töse (Com: Jan. 96). Hozzája álló, testéhez álló: un justo-au-cors (Kírbesz. 131). Egy álló helyben (Fal: Jergy. 922).

ajtón-álló: janitor, ostiarius C. [türsteher]. (Helt: Háló. 87. Born: Préd. 281. Tel: Evang. II.1915). Ajtón-álló leány: ostiaria (Pázm: Préd. 498). Ajtón álló szolga (Fr: SzJán. 89).

[alatta-álló]

alatta-állóság: subsistentia GKat: MGramm. C. (CorpGramm. 318).

bosszú-álló: ultor, vindex C. [rächer]. Bozwallo: vindex (NémGl. 181). Meg ternel ellensegeth oes bozwy alloth (KulesC. 12). Ne legy bosszuy álló: non queras ultionem (Helt: Bibl. I. IIIIn). Bosszú-álló haraggal gerjedeztek (Pázm: Préd. 90). Látja bosszúálló fegyverben az svécust (Thaly: Adal. 194).

kapun-álló: atriensis, janitor MA. [türsteher]. Az kapwth es az emelcyeth az kapwn allowed fel wonatthywk (LevT. 145. Mel: Jób. 74. Kár: Bibl. 1423. III.115).

láb-álló: [constans; beständig]. Hazugság állandó nem lehet lábálló akármí dologban is (Kísv: Adag. 373).

[magából-álló]

magábólállóság: simplicitas GKat: Titk. 292.

ór-álló [wewrenallo. Pest: Nom. 32]: speculator, catascopus C. [wächter, wache]. Eleibe kelence az ór alloce (GauryC. 56). Ór allot zereztene eő magas hegen (DobrC. 328). Órallo

istrasak (Mel: SzJán. 223). Ór allokat heliheztettem (Mon: Apd. 185). Strásás ór álló (MA: SB. 72). Órállója és fojs-felet-vigyázó általma annak, a ki őtet szereti (Pázm: Préd. 631). Egyedül legyek-e én ór-állód, ki megjelensem veszedelmedet (Zrinyi II.162). Ór álló strási (Lászl: Petr. 119).

strázsa-álló: excubitor, vigil, stationarius MA. [wache, schuld-wache]. Strasa allo vitzók: *stationarii milites C. Strasa álló sereg: statio MA Strasa allo útez (Born: Evang. 128).

út-álló [ulon-álló, rabló. Matkó: BCsák. 157]: grassator C. [wegelagerer]. Utálló latrok (Kász: Kit. 236). Ha útálló, egyéb latrok, tolvajok találatának (Montrók. VIII.193).

Állóság: stabilitas Kr. [standhaftigkeit]. Erősen állóság: fixitas [a testek részeisekének egymáshoz erős tapadása] (ACsere: Enc. 127.)

ÁLLÉLUJA: Masod eneklees az alleluia, ky jegyz ez angoloknak evreimekvet menyorzagban (ComC. 371).

ALMA (óma Fal: Vers. 903): pomum, malum C. [apfel]. Almafá (1225. Jern). Füg-nec elő almaia: prima poma ficulneae (BécsiC. 193). Kerteben rosakat zedők almakal ogietmben (DobrC. 186). Magas fak, es nagy eddeseges almak wadnak roya (TelC. 273. WinkC. 362. NagyszC. 121. Zrinyi I. 99). Assái alma (Kady: Csul. II.63). Szemeid igazan mezenec, es szemed bőre almaia [pupilla; augapfel] lepessodet elől vegye (Pécsi: SzizK. 81). Az almának külbmb külbmb féle nemét és nevét mind leírnya, majd haszontalanuk és lehetetlenek ítélem . . . A nevekbe arany [a külbmség], hogy néhutt csak a szomszéd falukban-is külbmb nevezik őket. En csak emnyilányat nevezek közzfűlk, a mint ide Posony- és Csullókötztáján nevezik őket (Lápp: PKert. III.142).

ádám-almája: frumen C. MA. larynx PP. [adamsapfel, gurgelbein].

arany-alma: 1) malum aureum Kr. [goldener apfel]. Vemus ada neki három aran almat (BodC. 19). Az arany-almára, melyet a királyok kezekben hordoznak, keresztet tsínáltatott (Pázm: Préd. 1217). 2) [malum aurantium; pomeranze]. Aranyalmafa vagy naranesfa (Váli: OrvSz. 7).

báling-alma, kétféle: egyik nagyob, kinek fele szép piros, fele sárga édes bor ízű. A második aprób, sárga, és csak néhutt vörös, savanyu (Lápp: PKert. III.141. 92).

birs-alma (bis alma C. bys alma Frank: HasznK. 21b): cotoneum, chrysonela C. cydonium MA. [quitte]. Az bis almat főzd meg, levségöt ki vezd, es az hasnak meneset meg allattya (Beythe: FwK. 21b).

boldogaszony-almája, jó édes sárga: ez is tartós (Lápp: PKert. III.143).

bolondító-alma: malum iustum Mel: Herb. 52.

borizú-alma: pomum vineceum MA musteum malum Kr weinapfel. Lápp: PKert. III. Kr.

citrom-alma: citromalum, Márton lat. [citroue]. Czitron alma (Web: Am. 87.)

darás-alma. Darás alma, a ki édes szabásu (Lápp: PKert. III.143).

farkas-alma: aristolochia MA aristolochia longa Nom. 85. clonatis Beythe: Stúp. 2. [osterlucio]. (Frank: HasznK. 20. Csul: OrvK. 22. Misk: VKert. 511).

fontos-alma. Futos alma, nagy öreg, mindeniknek egy egy fontosnak kellene lenni, bor ízű (Lápp: PKert. III.143).

földi-alma: patada [erdapfel], Lápp: PKert. II.153.

kormos-alma. Mellyet a fel-földön kormos almának hív-
nak: igen kemény, kívül pettegetett, mint amott, mintha varos
völna; jökora, jó leves, édes borizú (Lipp: PKert. III.141).

léány-alma. Léány alma, hoszúkás, egy felől sárga más
felől piros bor izú (Lipp: PKert. III.143).

léány-csecsü alma: orthomasticum malum MA.

majnër-alma: [meissner apfel, moschanskerapfel]. Mesinki
avagy Majner alma, mivel Misznaiabol származott; igen jó édes
leves alma (Lipp: PKert. III.141).

métet-alma: [?] Métet alma, nyári és telelő, édes fejer
belfi (Lipp: PKert. III.143).

mohos-alma: malum mucosum MA.

muskatály-alma: malum apianum MA. [muskatellerapfel].
Muskatal alma, öreg apró enyi hány féle, igen jó szagú
(Lipp: PKert. III.143. 92). Muskatály almátka (Debr: Ker. 412).

narancs-alma: [malum aurantium; pomeranze]. Küldöttink
riskásit, szőkfiüvet, gyömbért, narancs almát (MonTME. I.147).
Narancs almát-ís, lemoniát magadnál hordozni és szagolni, igen
jó (Web: Anml. 37)

paradicsom-alma: melimelum MA. Édes alma, paradicsom
alma: melimelum MA.

páris-alma: [?] Páris alma, egy kevesé hoszúkás, bor izú
(Lipp: PKert. III.143).

paszomány-alma: [?] Paszaman alma, jó öreg sárga, édes
szabású, hoszúkás, igen jó szagu. (Lipp: PKert. III.144).

ponyika-alma: [mulam punicum; punischer apfel]. Mikenth
panika alma [így] haja vgan te fvgid: sicut cortex mali punici
(DobrC. 480. 477). Lee zallee hogy megl lathnam hogy ha
meg wyrachzottak az zlóók ha nemzettenek az ponika almaak
(ÉrsC. 220. 221).

savanyú-alma: pomum acidum MA. arbutum Nom.² [sauer-
apfel].

selyem-alma. Selyem alma, avagy Posoni alma: jó bor
izú leves, öreg hoszúkás, szép piros (Lipp: PKert. III.144).

szögletös-alma. Szegletes alma, fölyül négy szegü; ke-
mény, sokáig tart, leves bor izú (Lipp: PKert. III.143).

szentbenedéki-alma. Szent Benedeki alma, hoszúkás
és sárga, édes, és kevesé savanyúeska, tartós (Lipp: PKert.
III.144).

szentivány-alma. Sz. Ivány alma, apró sárga, édes. Más
Sz. Ivány alma nagyobb, sárga piros (Lipp: PKert. III.142).

telelő-alma: pomum serotinum MA. [winterapfel].

vad-alma: unedo C. pomum agreste MA. arbutum PPB.
[holzapfel]. Vad almác: inmitia poma (Com: Jan. 62). Vad al-
mát aszalni (Gér: KárCs. IV.309. 299).

Almás: [pomusos, pomis praeditus; mit äpfeln verseln,
apfel-]. [Almas, folyónév 1009. helynév 1015. 1193. Olmás,
helynév 1220. Jem.]. Az almás gyernekeket, hogy föl vitték az
szubasák attunk nekik 2t. (MonTME. I.22). Almás kert (Gér:
KárCs. IV.296).

ALMÁRIOM: armarium: almer oder kapell Pesti: Nom.
45. repositorium, fiscus MA. abacus vestiarius; schrank, schrein,
bücher- oder kleiderschrank, behälter PP. (MA: Tan. 704.
Mik: Törl. 162).

Almáriumoeska Radv. Csal. II.363.

[**ÁLMÉL,**] **ÁLMUL,** **ÁMUL** (el *almol* Tel: Evang. I.88.
amelat JordC. 714. *el-amelat*ta MonIrók. III.141. *amilkodo*
TihC. 287. *el amilkod*nak Sylv: UT. I.164. *el amolkodik* DebrC.
32, 164): admiror, stupeo SI. [betäubt sein, staunen].

el-ámél, **el-ámul:** obstupesco MA. [betäubt werden, er-
staunen]. Elalmult: attonitus Ver. Mind oth kik valanak csak
el amulanak ez ezodalatos dolgon (VirgC. 18). Lalkóm el
amult, es elmembe meg fogatkoztam (NagyszC. 102). Fejét
hajogató, az Frater Györzy dolgán ugyin el améla (Tin.
MF.). Természet el almol (Tel: Evang. I.88). Menyörgeskor
minden érzéköségink az félelemnc miatta elamulhae (MA:
Tan. 200). Elamult ostobaság (711). Elamulhae á félelemnc
miatta (Zvon: Post. I.23). Az istennee illy nagyságos ezelekedé-
tin ezac nem elamulhae (879. Megy: Bayle 128). Elamult az
elmém ezeken (Megy: Dial. 66).

elámulás: obstupescencia, obstupefactio C. [das erstaunen].
Elamulas: stupor (NémGl. 271).

még-ámul: [obstupesco; erstaunen]. Helyedből ki ne moz-
dully, hanem menten megámully, mint inez kő te mindgyárás
meg némully (Tör: Ján. 11).

réá-ámul: adstupro MA. [anstaunen].

Álmélet: [stupor; staunen, betäubung]. Ezodalat es amelat
pavor et stupor (JordC. 714).

Álmélkod-ik, **ámélkodik,** **ámúlkodik:** stupeo, stupeo,
stupeo, demiro MA. [staunen]. Álmélkódó: stupens MA. mirro
PP. Amelkodiknak raytta es ezodallyak (JordC. 710). Amelkodik-
nak wala bewlehesegen (Pesti: NTset. 118). Nagy igazsagdon
igen amelkodie (Born: Ének. 221). Álmélkódandó kegyelmes-
ség (Born: Préd. 259). Azouközbe á szolga álmélkódé á szép
leazon: contemplatur eam tacitus (MA: Bibl. 20). Szabad
ámélkódni, hogy mikor Dávid juhait őrizné, akkor emeltétnék
királyi felségre (Pázm: Préd. 23). Arról fog álmélkódni, hogy
oly mélyen sülydednek (Fal: NE. 101). A sok ajándékok látván,
ámélkódtam (Gvad: RP. 94).

el-ámélkodik: obstupro, stupeo C. miror valde MA.
[betäubt werden, erstaunen]. Ezodalatos fizetes es el amelkódó
kőcönseg (GuaryC. 43). Elalmelkodianak raytta az seroghek (JordC.
381). Elamelkodian ennen magaban az leth dolgot: mirans quod
factum est (617). Elmeeyekben megl zöndördwen az az el
amekodwan ezodallyak (ÉrsC. 160). Elalmelkodik ezodal-
kuan az ilieten vigasagnak latasrol (VirgC. 33. 82). Elalmelkód-
uan nezi vala (34). Akar amelkogyunk, el remültes-wok isten-
nek, istenerth amelkodik el, remültetwukel (Komj: SzPál.
214). Meg iyetem, el amelkottam es meg rettentem: exterritus
sum et tremebundus (460). Elalmelkódandó bölcseseggel
iartac el fiztebben (Born: Préd. 17). Bolondozókuac elalmelkód-
óknac igen jó meg inya (Mel: Herb. 187).

elalmelkódás: [stupor; das staunen]. Bologultaknac el
amelkódasoc (NagyszC. 210). Oly minth elmeeknek vionnan
valo el amelkódasara fordulanak (VirgC. 71).

Álmelkódás: stupor, admiratio MA. [das staunen]. Nag
ameelkódással es feelelemmel kőwetyk hwtet (JordC. 398).
Sylv: UT. I.87. Káldi: Bibl. 290). Síralmas álmelkódásra méllő
dolog (Illy: Préd. I.66).

Álmelkódó: [stupendus; erstaunlich]. Amilkodo ez choda:
stupendum hoc miraculum (TihC. 287). O amelkodo es choda-
latus zeitsseeg (ÉrdyC. 48b). Amelkodo nagb choda (WinklC.
347). Amilkodo ezodalatos dolog (Born: Préd. 289). Az ania-
szentegyhaz amilkodo keues szamra szallot vala (EszT: IgAny. 31).

Álmelkódtat: stupefacio MA. [betäuben, in staunen ver-
setzen]. (Kár: Bibl. I.472. Pázm: KT. 112).

[**Áméltat**]

el-áméltat: a seduco, pellicio; täuschen, verführen). Amyra
el amelatta a kevesgeth az egynehany gonoz parthos embewr
(Mon: Irók. III.141).

Álmit, ámit (el *ameit* DöbrC. 26. *elálmét* Tel: Evang. III.301. *elálmít* MA. el *ameitotta* JordC. 333); seduco, decipio, pellicio SI. [täuschen]. Edgyik így ámit: hogy az angyal jelentette meg a kereszt nem-vihetőségének okát; másik, hogy Zachariás pap (Czegl: Dag. Előb. 18. Czegl: MM. 180). Mikor madarakat fogunk éjjel, gyújtott világgal ámitjuk őket (Fal: UE. 150). A külső melettségos tekintet sokat ámit (501).

ol-ámit: percello, attonitum reddo, exterreo MA. [decipio; betűben, in stamen versetzen, täuschen]. Fyadnac kenvalkasan keserősége sok ayetosokkat elamith es elmetellenne tezen (Nagysz: 111). Bines urat el almeita: exacerbavit Dominum peccator (DöbrC. 26). Nem chae a tudatlan kőseget, hanem még a tudosokat is el almetotta (Tel: Evang. III.301). Az álom az embert elámitja és érzékenységnélküli vltová teszi (MA: Tan. 171). A világ hízlekedő, esaklód; ha ki nem nyitjuk szemünket, el ámit bennünket (Fal: NA. 118).

Ámitás: seductio Kr. [täuschung]. Minden dolgod ámitás (Fős: Göt. 20). Nekünk ámitásnak, s nem tanításnak, útról el-tántorításnak, s nem utbaigazításnak tetszik ám e te dolgod (Veresm: Lev).

Ámitgat: [pellicio; verlockend]. A kígyó esalárdul megölte az embert, oly formán ámitgatván, hogy ha az ember a tiltott gyümölcsből enne, élne (Bíró: Micra. 172).

Ámitó: [stupendus; pelliciosus;] seductor, deceptor, impostor SI. [erstannlich; verlockend; verführer]. Nagy és ámitó csodával: miraculo grandi et stupendo (Káldi: Bibl. Isai. 29:14. MF). Mint az ámitók szoktak cselekedni a piacon (Czegl: Japh. 144). Ámitó beszéd (Alv: Itin. 51). Ámitók, litétk, lélekvesztők (Veresio: Lev. 13). Az ámitó világ, a hízlekedő test, az íncselkedő ördög (Fal: NE. 60).

ÁLNOK (*alnok* BécsiC. *álnae* Helt: Krón. 15. Vás: CanCat 211); astutus, versutus, versipellis, furtivus, maliiciosus C. [heintückisch, listig, schlau, falsch]. Álnokul: captiose. Esalárd alnokok: impostores C. Mellekét ezek alnokul zerzettenc en ellenem (BécsiC. 171). Alnok meretekek: statera dolosae (228). Alnoc zolga: serve nequam (MünchC. 48.37). El vezen heet lelkeket alnokbakt hw nalanzal: septem spiritus nequiores se (JordC. 392). Gonoz alnok zellet (772). Mynd ezek alnokul meg nyomorethattak (MargL. 82). Alnok gyvleslegel gyvleltenek engemeth: odio iniquo (KulesC. 48). A te zemed alnok: nequam (ÉrdyC. 130b). Igen alnac és okos vala (Könyves Kálmán) (Helt: Krón. 15). Vetteit alnakul tudgia titkolni: vitia callide occultans (Deesi: SallJ. 14). Alnoc nyelvös: homo linguae fallacis (Kár: Bibl. 1619). Latarságtól, alnak tanácskozástól meg-menti őket (Pázm: Préd. 36). Alnoc font (MA: Bibl. 1565) Ne hozzane alnoc meretekeket (Zvon: Osámd 3). Alnoc practikác (Zvon: Post. 1340). A ki a tudományyal vissza él, ravasz, alnoc (Com: Jan. 66).

Álnokoskod-ik: contemnor C. [intriguiere]. Midőn ezer képpen alnokoskodnee, mint tassitana el touább (Börn: Evang. IV.910b. MF). Bár alnokoskodjék, s titkon álalkodjék, nem szegi meg kedvetem (Rim: Ének. 183. MF).

Álnokság: versutia, impostura, panurgia, sutela, insidiae C. astutia, fallacia, teclma MA. frans Com: Jan. 201. [heintücke, list, schlaueit, fälscheit]. Álnoksággal el-iktatni: intervertere PPBL. Vrsagoc fösüenségee alnocsgoc: furta, avaritia, nequitiae (MünchC. 55). Elvezeten meuden alnocsg nyelkevedeket (DomC. 177). El fogyathkozeyk byneseknek alnocsga: nequitia (KulesC. 71). Az te alnocsgidat el törtlöm és a te blüeid-ről meg nem emlekezem (Tel: Evang. II.91b). Hadi okos fortélyokkal, tisztességes hadi alnocsgoekal élni: stratagematibus uti (Com: Jan. 147).

Álnokságos: dolosus Kr. [heintückisch, hinterlistig]. Alnocsgos chalarsag (ThewrC. 135). Alnocsgos ayakak: labia dolosa

(KulesC. 25). Pokolbely fertelmes levelekknek alnocsgos chalarad bölchessege (ÉrdyC. 550b).

Álnokod-ik, alnalkodik: [machinor, insidior; in triguiere, nachstellen]. Mardocbeust es Estert enélkedetes abszalgal körül halalra, hog azoc megölettetuen alnokoludoe műmagonkrol: insidiaretur noctrae solitudinü (BécsiC. 84). Alnalkodo y: areus dolosus (191. 168). Alnalkodik vala öneki: insidiabatur illi (MünchC. 81). Azon gondolkodyk, alnalkodyk nykepen meg alazya (ÉrsC. 109).

Álnokodat, alnalkodat: [fallacia, dolus; falschheit, hinterlist]. Tellesee alnalkodattal (BécsiC. 170). Vrsagoc fösüenségee alnocsgoc, alnalkodatoc (MünchC. 85).

ALO: [age! alo! vorwärts!] Aló! fillyünk-fel uraim: allous messieurs, montons a cheval (KirBesz. 96).

ÁLOË, ÁLOËS: [aloe]. Álóes-la: tarum PPBL. Az aloë az io á ki tisztá, fénlie (Mel: Herb. 58. Com: Jan. 29). Ha torpetinával megfőzöd az aloest, hasadat megindítja (Váli: OrvSz. 35).

ALOM (*alam* RMNy. III.10. MNyl: lrt. Előb. 18. *disznó-alam* MA. Deesi: Adag. 161: **1**) substramentum; unterstreit MA. Az dlyzo az alambol fel nem kel (RMNy. III.49). Az szüldisznókis ot alomot gyüytuoc es fiaznac (Helt: Bibl. IV.57). Azon alomból két agarkölyköt nevelo: egyiket konyhához másikat vadászathoz szoktatá (Pázm: Préd. 1125). **2**) [tectum; obdach?] Fogad hazad alamban [otalmaban?] ez zegheen zaran-deket (ÉrdyC. 410b).

disznó-alom: substramentum porcorum MA. porcile PPBL. streu der schweine PPB. Diszno ól avagy disznó-alom (Com: Jan. 77). Nem szentegylúzakban, hanem pajtákbán, esürökben, csak nem disznóalomban praedikálnak (Pázm: Kal. 197). Még a disznó almot is el akarja adni (Kisv: Adag. 139).

egy-alomi: [ejusdem farinae; gleichartig]. Feswenségh es kewanatossgah egy alomyak: avaritia et cupiditas sorores (ÉrsC. 208).

ÁLT, ÁT: per, trans, ultra Kr. [hindurch, durch]. Melly collecta mynd ezendev alth mondatyk (LányiC. 162). Mith cselekedek mind egezh eleteben al (DebrC. 220). Ebídet ivin azután hidason ált költöztem (Monlók XV. 20. sat.). Ált men-vén (Gvad: FNöt. 4). Ált hatott szívemen (Gvad: RP. 103).

Által, által: **1**) [adv., praef]: trans PP. [über-, hindüber-, durch-]. Menyewink által (EhrC. 19). Atal oweziny (JordC. 398). Attal loza vketh (KeszC. 219). Huj által már innen más nyomba (Matkó: BCSák. 216). Nem minden hold tölten esik az diametralis oppositio, az egyenest által valo allas (KLebr. 1619). Vö. által-bocsát, -olvas sat. **2**) [postp.] trans, per, ultra PP. [über, durch]. **a**) [hely:] z) Assisia által memmen: per Assisiam (EhrC. 3). Tenger által memni: ire trans fretum (MünchC. 27). Tő foc által memni: per forame acus transire (B9. Jordan vye atal: trans Jordanem (JordC. 206). Törteneke hog memne eg erdő által (DebrC. 629). Kell vala öneki Samaria által memni (Sylv: UT. 1130). Lewni hogy ew wtat temo sok warasok es kastelyok által: oppidatim et vicatim (Pesti: NTest. 133). Megyen vala minden varose es faluc által: iter faciebat per civitatem et castellum (Helt: UT. 77). Szürd szita által a tizta kenyetöt (Frank: HasznK. 22). Az ő leanya szoptatta egy gerendán való lyuk által (MesésK. 11). A kit pipává választanak egy lyukas szék-által megtapogattyák (Pázm: LuthV. 326). Az ayók-által ment volna-be: per fores venisse (Mad: Evang. 328). Negyven esztendeig vezetett téged isten a pusztá által (Illy: Préd. 1428). Az egész országot, melly által mégyen vala meg-hodoltatá (Balog: Corn. 3). **β**) Tengheriek vta Jordannak atala: via maris trans Jordanem (JordC. 363. 112). Yewe Sydomnak atala (478). Az

tyzta ceglnek általa [át a tiszta ógen] (ÉrdyC. 532). γ) Meegyen vala Jesus az vetemenyen által: abiit Jesus per sata (JordC. 388). Könes hegeken által (DebrC. 345). En rayttam atal: per me (ÉrdyC. 133b). Önczettettek czattos önekuel az ű mellieken által (Mel: SzJán. 381). Kerülést teszen Galilean és Samarián által (MA: Scult. 863). Vtazási Árpádnak a' következendő országokon volt által (Liszny: Krón. 194). Rettenetes sívrag erdőkön jöttek vala által (Uo.). A ragyogó nap nap keletről (dlen) által nap esetre fordulván (Com: Jan. 6). **b**) [fő:] α)

Éáltal: per totam noctem (BécsiC. 23). Mynd eethl által öter yghen vereek arezol, nyakon (WinklC. 174). Miud öten et által meg maradot az imadkozisba (Tel: Evang. II.184). A viraszót öten et által mind vigyáz (530). Esztendőt által (KDebr. 1619. D5). Esztendőt általvaló minden Evangeliomok (Illy: Préd. I. El5b. 1. II. El5b. 1). β) Soha eztende val által három mise egy paptl nem mondatyk (CornC. 83). Ezhendew athal nem lebhethwth thwb myek (LevT. 187). Három fű wnepek lenne eztendő által (Ozor: Christ. 175). Esztendő által kétszer magyarástátic ez az evangeliom (Zvon: Post. 15). Az távul-lakók, egész esztendő által útba lévén sem tehettek volna eleget ennek az paracholotnak (Pázm: Kal. 474). Eletekuec minden időie által köttelessecc lönce a' rabságnak (Helt: VigK. 45). A mik sok esztendők által kerestettek, hanar el fogynak (Land: UjSégits. 140). Ejjek által kerestem (II.46). Alaminát kéregetvén enyilbány napok által (Fr: SzJán. 95). **c**) [eszköz:] Zolth vala moysesnek atala: locutus erat per manum Moysis (JordC. 90). Kyth hallottatok en zaam atal: audistis ex me (707). Bykessyget valyunk az istenhez, az my vr Christumknak általa (Konj: SzPál. 60). Porkoláb uram levele által jelentette (LevT. II.398). Nilnán való látásban szölloc ő véle: nem homályos beszédec által: palam loquor ei et non per aenigmata (Kár: Bibl. I.130). Az isten régenten sok képpen szolot, ez utolsó időben pedig szölott az ő fia által (MA: Bibl. El5b. 1). Nagy tereket tsigák, és hévérek-által könnyen fel-emel egy gyermek (Pázm: Préd. 165). Mert ő általa élünk, moznunk, jarunk, es általunk szerint ő általa vagyunk (Szár: Cat. F2). Írását mutatván Cleonnak, hamis levél által teszi adósának (Orcoy: KöltH. 142). **3**) [directus, rectus, brevior; direkt, gerade, kürzer]. Egyenes, által ember: vera *simplicitate bonus PP. VI. Via, quae Altaltu vocatur (1269. Jeru.). Általpatakoleje, locus controversus (Czinár). Eneel által és rywydeb wt (ÉrdyC. 606b). Eneel altalb vtat loza nem lelz (DöbrC. 8). Általb uta nyittasécc (MA: Tan. El5b. 11). Sokkal általb, és az egygyüyüknek oktatására alkalmasab, 's könnyeb az második út (Pázm: Kal. 91). Nulla celior est ad insaniam via: nims a bolandságra általab' út, mint a harag (Pázm: Préd. 803). Nem édesgető mesterségekkel kellett a pogányokat a Christushoz téríteni, mely a pápistáknak legáltalabb uttyok, hanem jó példával (Matkó: BCsák 100). Általabb az út ama'ra, ime're pedig kerülőbb (GKat: Titk. 272). Hogy a dolgoknak meg-értésében, általab és könnyeb uton igazgattassék (DKal: Ker. 21).

ellenben-által: [e regione; gegenüber]. Vének nevü falunál ellenben által az törökök próbálták az Dunán való által menést (TörtF. VII.122).

Általában, általjában: [in genere] directe, recta MA. [omnino; im allgemeinem, durchaus]. Általjában szólni: *Camarine loqui PP. Altalyaban megfelele (MargL. 33). Martirosagnak aureolaya meltosaga job altalyaban zohal minden egyeb aureoláknal (CornC. 254). Tud'da azt el vegeztetnek lennie altall'aba (BodC. 35). Tamadot és tudomány nem embertől, hanem általjába ő magától à hatalmas istentől (Helt: Bibl. I. a2). Minden test nimit az ruha meg auul: mert ez, é világ teremésétől fogva való rendelés: általyába meghalsz (Kár: Bibl. I.659). Mellik legyen az Ecclesia az kinek ollian atalliban hímünk kollyessek (EszfT: IgAny. A3). Általyában szól hát ugy a' Jesuita (Czegl: Japh. 140).

egy-általjában: [in genere] directe, praecise C. [im allgemeinem, durchaus]. Ezt à paracholotet nem egy altalyaban kell ám értened, hanem valogatott értelemmel (Mon: Apol. 50). Kiket Iston az hűtnecc minden tekinteti nélkül, egy általyába való állando rendelése szerint valazot az örök életre (Zvon: Post. I.416). Egy általyába kimondgya (MA: Scult. 55). Nem érti aszt egy általyában, minden külömbség és valogatás nélkül (Bal: CsIsk. 154). Christus annyira kívánta mindeneknek részletetni isteni kegyelmit, hogy egyáltaljában mondotta: Irghalmasságot akarok (Illy: Préd. I.119). Üdvözülhnek egyáltaljában lehetetlen (GKat: Titk. 5).

Általjában-való: [absolutus]. Altalyaba való hatalma zent: de potentia absoluta (NémGl. 363). Ez az ígérlet nem absoluta, általjában való, hanem conditionata (Pázm: Kal. 671. MF.).

Általán-fogva, általán-fogván: [in genere] penitus. Ver. certo certius, profecto, omnino MA. [im allgemeinem, durchaus]. Mykoron valakyt atalan foghva az erek idvesseegre terem (ÉrdyC. 606). A gonosz fene vad öttemeg ötet, atalan fogva meg szagatta Josephet (Helt: Bibl. I. 83). Általánfogva megkel halod, monda az király (MA: Bibl. I.267). Az Christus általánfogva bizonytal eljön az itéletre (MA: Scult. 19). Ez dolog altalan fogvan es tökeletessem ugy megh leszen az mint keröm (Szár: Cat. C3). Ha közülünk lettek volna, általánfogva megmaradtak volna velünk (Illy: Préd. II.550). Ez jüvő vasárnapra, általám fogva otthon leszek (Thurzó: Lev. I.46).

egy-általán-fogva: ∞ Az harmadikat, egyáltalánfogva nem tudjuk (Bal: CsIsk. 225). Az Calvinistác ugy disputahnac elleninc mintha egy általán fogva ostyával nem volna szabad azt osztogatni (Zvon: Post. I.598. DEmb: GE. 40).

Általképpen: [in genere; im allgemeinem]. Az Moyses könyvében való tilalmazását az képeknec általképpen minden ok tekinteti nélkül kellene érteni (Zvon: Post. II.607).

Általság: [transversum; die quere]. Körözttfáknak altalsagaara es hozzsusaagaara (CzechC. 4. PozsC. 4).

ÁLTALAG, ÁTALAG (átlag? LevT. II.146): pincze palaczk, tinia C. batus, doliolum MA. [antel]. Kyzzen altalaggal effele bornak maradekat it el ne adhassa (RMNy. II.3). Öcchenek lagyot ég retet es ég altalagly bort (LevT. I.234). Az ő hordoikat meg üresitic, es az ő általagly elrontyácc (Helt: Bibl. IV.199). 10 általag mustár (Radv: Csal. III.63). Egy általag malosa (VöetTrans. 18). Mostan adóznak egy kila buzát, egy kila aszu szilvát, egy általag bort (TörtF. VI.126). Két jókora ezüst általagok (MonIrk. VIII.45). Némely úr szállására egész hordó bort vontanak, némelyeknek általaggal (XI.385). Vitte nek ki egy általagbeli az mi kicsin dézambar volt (KecskTört. II.70). Altalaggal veszi a bort (Bethl: Élet. 290).

ecetés-altalag: buticula acetaria PP. oxy; ein essiglegel Nom. 34.

Általagos: [delieli; antel]. Hordós és általagos borokért elboesátja (RákF: Lev. I.439).

ÁLTALL, ÁTALL: vereor, verecundor MA. [piget; sich schenen, sich genieren, verdruss empfinden]. Ne atalla io lan bementet (BécsiC. 36). Ne atallatoc azokat: neu timueritis eos (177). Atallum vala: verebar (NémGl. 190). Emberth nem atal vala: non reverebatur (JordC. 590). Ne átalj mind hódodig igazulni (Tel: Evang. II.652). Szégyenlem és általlom te elődben fel emelni az én ortzámat (Kár: Bibl. I.1125). Rebecca általlott tevéni ülni (Pázm: Préd. 53). Általyák és szégyenlik magokat a házi goudokban avatni (Fal: NE. 24).

még-általl: ∞ A püspekek megaltallac látni az attyafiáknak egyúással való hadait (Helt: Krón. 38b).

Általkod-ik: 1) ~ Az zolgak ígen altalkodanac (BécsiC 170. MünchC. 143). Ne altalkoggyanak en bennem (AporC. 18). Az to zemejdet fertezetes ruhawal nem altalkodanak megh waxyttany (ÉrsC. 39). **2)** se obfirmare; verstockt werden, trotzen. Általkodva: praefracte C. Általkodó: contumax MA. Az újítók általkodva vitatták, hogy [az isteni parancsokat] teljesítése lehetetlen (Pázm: Kal. 925. MF.). Jöllehet hogy semmi remény-ségünk semt máj, általkodva veszünk s itt maradnuuk-is kár (Könyi: HRom. 175).

el-általkodik: [se obfirmare; verstockt werden, trotzen]. El általkodott gonoszság (Pázm: Kal. 34). Nem tsak reánk dühödik, hanem gonoszságában inkább' el-általkodik, a' kit ítűtök (Pázm: Préd. 46). Eláltalkodott és vakmerő ember (MA: Tan. 42). Eláltalkodott elmével; obstinato animo (Káldi: Bibl. II. 232).

még-általkodik: 1) [vereor, piget; sich schämen, verdruss empfinden]. Megáltalkodék az asszony, és azt mondá, hogy életéért azt a szégyent és gyalázatot nem szenvedné (Pázm: Préd. 1070). **2)** obfirmor C. [verstockt werden, trotz bieten]. Megáltalkodolan, a magatúl gondolt értelemben meg-marad (Veresim: Lev. 114. Lép: P'ük. 1194. Illy: Préd. I. 120).

mégáltalkodás: contumacia, pertinacia, perversitas, obstinatio C. [verstocktheit]. (Zrinyi: II. 66. Com: Jan. 189). Nemcsak a zsidókat a megáltalkodásért, hanem más bűnösöket is megtör (Bíró: Micae. 177).

mégáltalkodott: obfirmatus, obstinatus, pertinax C. capito, agyas P'PBL. [verstockt]. Meg-általkodott kemény nyakúnac leumi: perversitatem esse (Com: Jan. 199). Megáltalkodott kemény nyakú bűnös (MA: Scult. 210). Meg általkodott eretnek (Czegl: Japh. 192).

mégáltalkodottság: [pertinacia; verstocktheit]. Érteni nem akarja szemtelen megáltalkodtsága (Sámb: 3Kérd'el. 468). Oly kárhözatos uton és átkozott meg általkodtságbán vagyóké (Hunn: Tracta. 155).

Általkodás: contumacia MA [verstocktheit]. A nevedéken ifűűozz illik az halgatás, nem pedig az általkodás, vakmerőség (Com: Vest. 58). Boszontó általkodást hogy nem emberséges alízatosságot mutatnac (MA: Tan. 1259).

Általkodott: obstinatus, contumaciter perversus MA. [verstockt]. Általkodott keménység (Hall: Paizs. 8).

Általlság: indecorum, absonum, pudendum MA. [scham, verdruss]. Általlság: pudor (NémGl. 159). Lezen őneky gyalazati es igen nagy zezemsege es altallsaga (TelC. 380). Az ország azt atalságnak tartja, hogy a koronás király in aresto legyen (ErdTörtAd. III. 199). Általlság csak hallani is (Pázm: Kal. 273).

ALTÁN: [subdiale; altan]. Deszkás egész folyosója vagy altánja orsós olosz fákkal (Bethl: Élet. II. 250).

ALUSZ-ÍK, ALOSZ-ON *tológ* VitkC. 41. *aloz* 58. *olas* [alvás] 57. *obnunc* Helt: Bibl. I. 79): dormio C. [schlafen]. Alumi főgek: dormisco C. Hogy ouel, egyebek aluan, fel kelne (EhrC. 113). Nag' indolat lét a teugeren, de ő alozón vala (MünchC. 28). Lèle őket alattoe: invenit eos dormientes (65). Mű aluane: nobis dormientibus (70). Nem holt meg az leán, de alwzyk (JordC. 380). Ha tauolt emberek között alandotok: si dormitis (DobrC. 127). Simon alooz? Simon dormis? (417). Lèle vket alottokban (57). En alozok (478). Simon aloz? nem v'gázhatal en velem (DebrC. 614). Ne alogyon (CzechC. 27). Marianak teste alozlyk vala (CornC. 17). Mykoron evk alomanak (108). Soknyg alygy (101). Hogy kesenygek alwgek es bynek bochatassok a halottaknak, ÉrdyC. 607b). Vetyerő vtan sola nem alut (VirgC. 50). Tetete magnt igen nyelen alony (82). Akar allogiam akar vigyazak (115). Simon alwzse? Simon, dormis? (Pesti: Evang. 104). Idesden alozom (Helt: Mes. 49). Nem al-

inában, allutaba latta ezt (Mel: SzJán. 40). Ne aloggie (559). Sok röttenetes álmoktól altomban miut óhassam magam az én ágyamban? (RMK. IV. 226). Miud kettőt aluna talalá (Kár: Bibl. I. 483). Niceforus, mikor ágyában alumék, meg-öleték (Pázm: Préd. 74). Az királt agyon fűi altútában: interfecit regem dormientem (MA: SB. 353). Hogy aludott, vagy lívalkodott (Tus: Apol. 141). Keveset aludot (Hall: Tel. 243). Virágos kertben aluva tanáod (Thaly: VÉ. II. 217). Soha mély álmot nem aluszik (Misk: VKert. 348).

[Szólások.] Mint az veréb, csak amit aluszik (Döcs: Adag. 159). Ete h a z n a, s a l u t a b é r e: anima sui pro sale data (254). Bár csak éti lehetet volna béri, salutta haszná; de a sem volt (Megy: 6Jaj. II. 12).

[Közmondás.] Sással fűdött házban bátorságos aludni (Kisv: Adag. 217).

által-aluszik: Valamennyi időt által aluszom: per dormisco C. [durchschlafen].

el-aluszik: 1) obdormio, condormisco C. [einschlafen, verschlafen]. Elalutt: soporatus C. A hel, kiben el alozom: in quo dormiat (BécsiC. 6). Eenen bennem bekesegeel eel alwzok (KulesC. 6). Yewe ő thanytanyhoz es leele ewket el alwvan (ÉrsC. 89b). Hogy eyelre ywta csak el alwt kepet muthatha de fel kele ew agyabol (467b). El aluan almodozá (Helt: Bibl. I. V). Az igazságot ember hamar elalhattya (MA: Scult. 126). Ki sokaknak jobb kotzkan fordult volna meg állapottlyok, ha ezt vagy tudták, vagy el nem alutták volna (Fal: UF. 383). **2)** [morior; entschlimmern]. Bynnek halalaban el néé aloglyk (PeerC. 181). Elalutt: mortuus est (MA: Bibl. 1318. IV. 156). Magzatim el aludtanak az űr istenben (Gér: KárC. 1293. GKat: Titk. 228). **3)** exstingvor Kr. [erlöschen]. El-alut a gyertya: lucerna lumine *defecta P'PBL. Leg-ottau mindin hevsége el alveek (DebrC. 569). Az tűzet ne hadgyac el alumi (Kár: Bibl. 192). Béessett arczája, elalutt szeme fénye (Fal: NU. 316).

elalvás: dormitio; das einschlimmern MA. Az vyz marianak ev el alasa jnkab volt zvksege, hognem gyenyerevsge (CornC. 47. Zrinyi. II. 162. Bal: CsIsk. 113).

ki-aluszik: desterto, almomból föl serkenők C. edormio, edormisco MA [sich ausschlafen]. Ki-aluszom az őjet: per dormisco. Kialumi a részegsere: exhalare, edormiscere *crapulam. Ki-alumi a bort: *obdormire crapulam P'PBL. Ha ki alutad álmodat és felserkensz, vigyázz (Com: Jan. 113).

még-aluszik: 1) [dormio; schlafen]. Álmokot meg alwlyk: dormierunt somnum suum (DobrC. 141. KulesC. 183). **2)** [exstin gyor, praemorior; erlöschen, absterben]. Meg aluek a tűzű (DebrC. 146. 394). Lampasswuk meg alwlyk (JordC. 434. ÉrdyC. 150). Jesus zerehne az emberekben meg alwlyk (ÉrdyC. 106). Ayotatassagok meg alwth (656b). Zepsegdm meg alut vala (NagyszC. 37). Paralysis ol betegség mel mikoron embernek testinek valamel rozere esik, az meg alozik es ezzel nem kezd birni (Sylv: UT. II. 171). Tűzec meg nem alozic (Helt: UT. 17). Meg alutt földön az igaz lűt (Börn: Ének. 170). Az lűt meg kezd alumi (P'el: Tan. 524). Hogy a mi fel-gerjedtsgeék indultanak a szivekben, ne alumának-meg (Megy: Dial. Elsb. 2). Az igaz-ság meg alumi no láttassék (Ker: Préd. s. 3) densso, dirigeo C. coalesco MA [gerinnen]. Meg alwlyk w zwyk mykpepen tey (KeszthC. 335). Ő zivők megalut miut tey: coagulum est (DobrC. 64).

mégalutt: 1) extinctus MA. [mortuus; erlöschen, abgestorben]. Nem hagyá az megalut (mogholt) testet kyenny a hazból (EhrC. 157). Megalut gyertya (ThewrC. 57). Meg-aluth zenek: carbones (KulesC. 28). **2)** coagulum MA [geronnen]. Meg alwt: coagulum (NémGl. 78). Megalut vér (Zrinyi. 1107).

E. mēgaluvás: [extinctio; das Erlöschen]. Szomorkódnak a' gyertya világnak megáruvásan (Léj: P'ük. I.280).

Aldogal: dormito PPBl. [schlummern]. Aldogaló: dormitator PPBl.

Alhat-ik (elalhatassam Pécsi: Ágost. 16b. *mēgaluhatatlan* Mel: SzJán. 297): [dormire possum; schlafen können]. Dormitatio: nich schläfert; alhatum (Com: Vest. 127). Az alható, almot kivano, áset és hūzozodik (Com: Jan. 66). Mondod hogy alhatnám: én pedig azt mondom, inkább elalhatnám sok almot (Gyöngy: Char. 174).

[mēgalhatik]

mēgalhatatlan, mēgaludhatatlan: [inextinguibilis; unauslöschlich]. A póluant egeti mēgalhatatlan tűzbe (MünchC. 18. JordC. 362. 486). Mēgaludhatatlan es olthatatlan szenet bozot (Mel: SzJán. 297).

[Alhatás]

nēm-alhatás: [insomnium; schlaflosigkeit]. A szünetlen buk némelykor az elmét a nem-alhatással, néha pedig nehéz álomhozálással terhelik (Gyöngy: Char. 299).

Alhatatlan: [inextinguibilis; unauslöschlich]. Ereztetned pokolnac alhatatlan tűzebe (MünchC. 90).

Alhatatlanság: [insomnium; schlaflosigkeit]. El alut, alhatatlanságot el űz, almat hoz szemedre (Mel: Herb. 60).

Álom (*almu* Anonym. *alm* Budai Krón. MF. *almal* DöbrC. 239. *alam* LevT. I.264): **1)** somnus, sopor C. schlaf MA. Első álom: conticiūm; második álom: redormitio C. Álomra adni magát *componere se ad somnum PPBl. Alozon vala nehez alommal: dormiebat sopore gravi (BécsiC. 240). Jelenec neki almban: in somnis (MünchC. 16). Felelethet veven lw alomban (JordC. 359). My zemwnk almath wegen (ThewrC. 133). Een almath wek: dormivi (KulesC. 4). Kenyev alommal el znyvaduan (DomC. 147). Az alomból felszerkenuen (ComC. 47). Esmegh yewend masod alomloron: in secunda vigilia (ÉrdyC. 156). Nagy álom száll az emberekre (Kár: Bibl. I.531). Tanul légy most álom (Decsi: Adag. 150). Mind étele itala, mind álma vigyázása között mindenkor fülében zengettek (Pázm: Préd. 7). Az álom ki pattan vala az én szeméimből: somnus fugiebat ab oculis (Alv: Post. I.604). Mély álom (Com: Jan. 55). A józú álom ugy felpirította [a küsszonyt] (Fal: TÉ. 697). **2)** somnium, insomnium Ver. traum, nachtgesicht MA. Somnium in lingua Hungarica dicitur almu (Anonym. 3). Somnium Hungarico idiomate alm dicitur (Budai Krónika. MF.). Mēgemlekéztem az alomról, mellet lattam (BécsiC. 72. JordC. 105). Almamba (in visione) zolaal zentidnek (DöbrC. 163). Lón hogy éiel álmot látúe (Kár: Bibl. 1472). Látánac álmot: viderunt somnium (MA: Bibl. 137). Álmot álmodtam: vidi somnium (223). Irtózatós álom (Fely: SchSal. 42). Egy kis entusiasmus vagy poétás álom keverte magát belé (a históriába, Fal: TÉ. 683).

[Szólások]. **A l o m u a l n y e r t e:** sine sacris hereditas (Decsi: Adag. 21). Nem álmot hīvelyezec, hanem igazat mondoc: prov. non somnium est, sed res vera MA. Aranykőten három óráig ha mulatván csak, egy szabóálmat is [rövidet] alu vān, megindultam (MonIrók. XVIII.77).

[Közmondás]. **Álom s essős idő:** somnium, possiblie hūndel MA. **Álom s essős üdö:** udvari reménység SzD: MVir. 34.

elő-álom: primus somnus; erster schlaf MA. Elő-álomkor: concubium C. nox concubia MA. Ez iel elew alam koron ky dwle a kőfil, LevT. I.264). Elő-álomkort (Helt: Krón. 134). Elő-álomkor őszuehna az ű arulokat: intempesta nocte (Decsi: SallC. 20).

könnýű-álmú: levisomnus; leisschlüfig C.

nehéz-álmos, nehéz-álmú: [somniaulosus; schlüfrig]. Nehézálmú betegség: veterinus MA. Eljő a' nap, mely légedet oly nehéz-álmot felsorkeut (László: Petr. 49).

Álmatlan, álomtalan: exsomnia C. insomnis MA. [schlaflos]. Az éjtszakát álmatlan űtleni: noctem insomnem ducere MAI. Een lelkennek twdomanya megh rezzezt álmatlan: conscientia mea terret insomnem (PestC. 390). Álomtalan fe-kűsznek (MA: SB. 127).

Álmatlanság: insomnia PPBl. [schlaflosigkeit]. Erőtelenít az álmatlanság (Com: Orb. 351). Az álmatlansággal sok nyavalya jár (Gyöngy: Char. 226).

[Álmékony]

Álmékonyág: [somnialesia; schlüfrigkeit]. Ha adandok almat en zemeimnek: es en zemem heianak almekonságot (AporC. 102). Az almekonság az wygyazasnak ellene (ÉrsC. 388. 531).

Álmod (*alma[d]tam:* somniavi Helt: Bibl. IV. Jerem. 23. 25. *álmad* Ver. Zvon: PázmP. 86.); somnio Ver. consomnio MAI. [träumen]. Álmodoc: somnio; ich habe einen traum MA. Vetkeztem álmatan es emettem (VirgC. 13). Sola feiebből ki neu hadgya esni a szőlőbec gondgyat sőt ha aluszik is aual álmod (Tel: Evang. III.28). Az szentek tiszteleiben bálványozással álmodtak (Pázm: Kal. 792). Calvinus ő benne gyalázatos vétkeket álmod (Pázm: Kal. 489. MF.). Álmodott semmi (Pázm: Préd. 308).

Álmodás: [somniaum; traum]. Meg rőttenfél engemet, az en álmodásimba (Mel: Jób. 18).

Álmodoz, álmodoz (*álmadozik* Biró: Micae. 113); somnio, consomnio C. [träumen]. Almakat almadoznac: somnia somniabunt (JordC. 711). Ha alwzz, orwokrol almadozz: somnias (ÉrdyC. 133b). Mykoron almban álmodoznek ilyen almot lata (DöbrC. 520). Hogy ha madarackal álmodoz éiyel, nappal nagy szél leszen (Cis. H.). Az ki mit kiuan azzal álmodoz (Decsi: Adag. 106). Christusnac földi országit álmodoztác, remélettéc (MA: Scult. 1034). Eféle dolgokkal álmodoztak (Czeegl: MM. 149). Oktalansig itt vinculum álmodozni, a hol annak essentiaja nincsen (Matkó: BCsák. 444). Földiekrül es hívságotrül álmodozik (Biró: Micae. 113).

Álmodozás: somnium, insomnium C. somniatio MA. [träumere].

Álmodozó: somniosus, insomniosus C. [träumer]. Az almadozoc heiba bezellettene: somniatores (BécsiC. 309).

Álmos, álmas: somnolentus, somniculosus MA. [schlüfrig]. Félig álmos: semisomnus C. Illius ortus per somnium fuit prognosticatus, ideo ipse vocatus est Almus (Anonym. 3). Az restóket fél yndola, az almasokat fél seerkenche (ÉrdyC. 568b). Fel serke[ne] wr mykeppen almas: excitatus est tantum dormiens (KulesC. 195). Az hūgoc ne legenez tunic restec almasoc (TelC. 377). Walanak az ő zemek almassok: gravati (ÉrsC. 90b). A gőzfűel és hōrtsóknél semmi nints álmasabb (Com: Jan. 47).

Álmosság: **1)** somnolentia; veterinus, veterinositas Kr. [schlüfrigkeit, schlafsucht]. Nem ásitó és szunnyadozó álmissággal, hanem ébren, és figyelmetességgel halgassuk valamit isten mond (Pázm: Préd. 458). **2)** [somnia; schlaf]. Cristus neki yeleneek almassagaban (ÉrdyC. 443).

Álomi: [ad somnum pertinens; schlaf]. Álomi mélségben esőt beteg: letargicus, schlafsuchtig. Álomi nyommasztás: incubus, Ephialtes, der alp. Mély-álomi-beteg: veterinosus MA. Nagy álomi nehesseg (Born: Préd. 228).

Álmodkódás: [somniaio; träumere]. Emberi álmodkódások és velekedések (MNYil: Irt. 303). Eféle kőuetközössec emberi álmodkódásból es velekedésből vadnac (Vallástét. N).

Aluddogal, aluddogál: dormito MA [schlafen, schlummern] Hortyoglogalva aluddogálnánk (MA: Tan. 158. Pázm: Kal. 800. Barna: CsLsk. 305).

Aluddogálás: dormitatio MA. [schlummer].

Aluszékony [aluszékony Cs. N3. *al'székony* Kőnyi: HRom. 6): somniculosus, somnolentus, dormitator, veterinosus MA. [schlief rig, schlafstüchtig]. Az aluszékony szunyadoz (Com: Jan. 66). Aluszékony szív (Ily: Préd. 120). Aluszékony lélek (Derk: ÓÉlet. 33). Aluszékony lelki ismérét (Hunn: Tracta 207). Aluszékonyok, restek, tunyák és gondatlanok (Bíró: Micse 113).

Aluszékonykod-ik: [soporos, deses sum; fauleizen]. Drága ágyakban, gyenge pelyhek-között aluszékonykodniak (Pázm: Préd. 812). Nem szép dolog szemét behúnni és aluszékonykodni a cselédes uraságnak a hol csalton csalják (Fal: NE. 24).

Aluszékonybág: [somnia, desidia; schläfrigkeit, faulheit]. Az aluszékonybágot távoztatván, vizsgálásban legyünk (Pázm: Préd. 833). Lámhaság, aluszékonybág (Com: Jan. 55).

Alut [alotom BécsiC. el *alotá* Valk: Gen. 2. Hofgr. 92. el *aluttom*: consopio PPBL.: sopio MA. [einschlafen]. Alotom (dormire facio) őket bizodalomal (BécsiC. 181). Ez [a nadragulya] igen alutó a nősténye, végre ugyan bolonda tenne (Mel: Herb. 52). Reingetnie es alutania az gyermekét (Pont. 39). Kenyereből étette, pohárából itatta, és ülében alutta (Pázm: Préd. 138). V3. 01.

el-alut: 1) sopio, soporo C. consopio MA. [einschlafen]. Samsont el alutna: dormire fecit (JordC. 345). Adamra álmot boczta, hamar Adamot isten el alotá (Valk: Gen. 2). Dioscoridi Thridicius, az az elalutó fi (Mel: Herb. 51). Ha gyökerét főzed, iszol borban, bolonda teszen, el-alut mint egy holtat (Mel: Herb. 52, 64). Samsomot meg-csalo Dalila o világ, és a test, kit az ő térdein el-alutván a philisteusok kezébe ejt . . . (Bát: VTárgya. 178). 2) [coagulo; gerinnen marhen]. Csak emlékeztetés a vért el-alutnya, a tagokat meg fagyaltya (Lép: PTük. II.164).

még-alut: coagulo PPBL. [gerinnen machen].

Alutat, aludtat, altat: [sopio, dormire facio; einschläfern]. To alutattal engemet (Helt: VigK. 26). Be takargatta, fektette, alutatta (Born: Préd. 31). A bűnök azok, mik az istent alutatták (Mad: Evang. 162). Az űlben aludtala (Mik: Tórl. 176).

el-alutat, el-altat: ~ Te alutattal vala el engemet, te elonultál megis engemet (Helt: Bibl. IV. Isai 38: 16). Igen elalutat (Mel: Herb. 71). Az vetkektől el alutattot dícsőség gyalázatra fordított: vitis sopita gloria (Prág: Serk. 974). Rőngéttel esüdesítik sirásokat, és így el is altatják őket (Bíró: Micse. 91).

Alutlan [alutlan Tarn: Szents. 107. *alutlan* 125. *alutlanság* Mel: Herb. 29b. Szatlan: Cent. 335]: [insomnis; schlaflos]. Éhen, szomján, fázódva alutlan, mezítlen szolgált istenek (Pázm: Préd. 1218). Testet alutlan vizsgálással a lélek szolgálattára hajtotta (Tarn: Szents. 58. 110).

Alutlanság: [insomium; schlaflosigkeit]. Vigiliae *attenimant corpora az alutlanság megerősítenti a testet PPBL. Alutlansággal mulatta el az álmot (Mouhók. III.142). Gyútvány hidegöt es alutlanságot meg állat (a mikolaj, BójtheA: FyK. 108). Szomjúsággal és alutlansággal fárasztotta (Pázm: Préd. 556).

Alutt: 1) [soporatus; eingeschlafen]. Christus az holtat oly könnyen mint te az alutát fel költötte (Born: Préd. 249). Alutá teszi magát (Hall: Hlist. II.244). 2) [mortuus, exstinctus; tot, erloschen]. Alutt tenger: asphaltos Nom. 443. Az fekete alutl zen (DobrC. 412). 3) [coagulatus; geronnen]. Alut tó: lac coagulatum, concretum. Alut vér: cruor, sanguis concretus MA

Aluvás, alvás (*alvas*: dormitio MüncC. 193. BécsiC. 61. PeerC. 188. *olas* VitkC. 57): sopor, dormitio MA. [schlaf]. Egyedül alvas: secubitus C. Déli alväs: meridiatio PPBL. Mely lalal jegyzetlityek ith az alwason (ÉrsC. 17). Alitak hog' alom alasar mondania: de dormitione somni (DöbrC. 497). Alomnak alasarol (WinkC. 321). Alombeli alasarul (Sylv: UT. 1.144). Az aluvásban lalotakhoz hasonlók vagyunk (Pázm: Préd. 1013).

Alvó (*alvo* DöbrC. 149. *alu* MüncC. DomC.): dormiens, dormitor MA. [schlafend, schläfer]. Félig alvó: semisomnis, semisomnus PPBL. Het alu afaia: septem fratres dormientes (MüncC. Kalend.). Az alv fratereket meg latogatuan (DomC. 129). Alwovan talala ewket: dormientes (Pesti: NTest. 104). Az alvó hortog (Com: Jan. 66). Aluvo ágyába véteté fejt (Cserei: Hist. 96).

ÁM (*am*? Amade *ambár* helyett mindig ezt írja *ambár*): 1) sane MA. esto, etsi, etiamsi, v. certe, sane, profecto Kr. [wol, jawol, wolan]. Ám járjen: esto, eat MA. a) [imperativussal]. a) Az ty atyotkfyay am syraasaak az eegheteesth (JordC. 93). Am lassad (ÉrdyC. 642b). Hogyha kedig az hitetlen el válic, ám vályléc: discedat (Helt: UT. 1. 8). En czac az parazi gletto iaroc ám szabad legyen isten mit miel velem (Born: Préd. 252). Szerezzenek o'hez hasonló laistromot az Luther maradéki, és ám osztán dícsokedgyerek nemzetességekkel (Pázm: Kal. 637). De ám ordison; nem kel vele gondolni (Sall: Vár. 48). Am ugy legyen! (Czepl: Japh. 121). Am nyerjeteke vele, ha mihen este a szófogadatlanságért (KecskTört. III.323). 2) [am — csakhogy: am — de]. Ám czelekedgyete az mit akartoc, czac hogy . . . (MA: Scult. 41). Minthogy az álomban és jövendölésben, ám legyünk is rólok neha reménylésben, de száz közül sincs egy igaz bételésben (Gyöngy: Char. 128). b) [indicativussal]. Ha ugyan ugy kell lenni, ám engedelg kegyelmedne (Czepl: Japh. 69). Mutass bár csak egy hitbel ágazatban tévelygő pápát, mint Ecclesiának fejté, s ám le döjtette a Roma falait (Sámb: Isp. 50). 2) en MA. [ecco; sieh, sieh da]. a) Meny hozya reeghdel, am kywe yew az vyz mellee (JordC. 18. DöbrC. 2). Am meki monlok (Tük. 78). Kd akkor nem hagyá az mienket el adni, ám aztán Mihálytól tölben elkildék és semmit el nem adnak benne (LevT. II.28). Kiket am elő zamlalank (Ozor: Christ. 187). Es am előbe id negyszazad magauat: et ecce prophetat . . . (Helt: Bibl. I. P1). Es am el veszo az egez vilag (Born: Préd. 7). Ti veletek tessze mindennap, mindennap ám, világ vegezeti (Mon: Apol. 11). At pulchrum est digito monstrari et dicere, hic est: ez volna ám az (Bécsi: Adag. 75). Bolond ám ő szegény (161). Husomlo rettenetes dolog: nem volt, tudni illic ellenség rontási által ám (Zvon: Post. II.246). Mivel igazat fogot mondani s-ám betört a' feje (Czepl: Japh. 122). Aeschilusra egy sas egy tekenős bekat eyte, s-ám meglala (ExPrinc. 121). Étel után ottan mindnyájan az hősök egymásnak nagyvigan ám megcsükiének (Thaly: VÉ. 165). 3) [ám ugyan]. Szent Agoston, az ő elmekéldésiben, am ugyan io reszt elő számlál benne (Lép: PTük. 1238). Kiket ám ugyan az őrdögnek ada (GKat: Tük. 131. 7) [mert ám]. Minth am david mongya nala, . . . minth am zenth paal irta (SándorC. 11). Nemelyek miut am zent kateria margareta (32). Mint am irnan uagón (DöbrC. 372). Az minéno ceremoniae adattanak vala az szent patriarchaknac, azoc mind példáziate Christussac el jónését, mint ám Abrahannac tseleködeti (Kules: Evang. 6). Mint az nadar am hog' fiait az fezőkből ki hana (Tük. 17). 3) [mert ám]. Mert am ugi monda (DöbrC. 1). Mert am az vristen mongia (143). Zent Tanacs doktornak ez velagra valo siletese meg íelőntetek mert am egi puztaba lakozo megl monda (203). Okaat vetyk, mert am wgy vagyon megörwan (ÉrdyC. 510). Mert ám egygyie nyavalya a masikat ott éri rajtam (Czepl: Enoch. I.100). 4) [Amrad, Dugonics: Példab. II.331. Kr.] Vigyazz! am-rad a nyúl azonban kieltják (Gyöngy: K.I. 1371).

immel-ámmal: utemque, superficialiter, defunctorio MA perfunctorie, frigide PPBL. [oberflächlich, nachlässig, oberflächlich] (Csak immel ámmal mondod magad is (Czegl; ORoml. 301). Immel ámmal szolgálált néki (MNyil; Zsolt. 64). Emlekezetet tézsen Joesphról, de tsak immel ámmal, és kedvetlen (Tyuk: Józ. 255). Imvel ámmal halgatták az istenek igéjét (GKat: Vtük. II. 1116. Ker: Préd. 176).

íméz-ámoz: [circumfione uti; unmschweife machen; himez-hámoz]. Semmit nem tudá mondani, hanem tsak ímeze ámoza (Kász: Kt. 5).

Amé (ámé? Kr. am eh DebrC. 104. 137. a me 63. 217. 223. 225): ecce MF. heliem! MA. sieh da! ei ei! ach! P! Ezönkeppen az karhozandó gűlőhe az igazakat. Amé pelda nekőd Adammac ket fia vala (GuaryC. 20). Amé jelen waygon istennek zolgaya (TelC. 296). Mind megh hotunk uala: de amé ez nómós madár: az artatlan eristus iesus: minket az halalbol fel tamazta (TthC. 17). Abel kit a me a Káin mikoron meg őt volna (DebrC. 149). Kőuekel hagigalak őtet de a meh mikoron kerneie őket hogi... (203). Nem tudod-e, hogy hazug az őrdög? Amé! köszönöm, hogy ily dologban, ily lágy vigasztalást adtok (Pázm: Kal. 207. MF.). Mince utánna ki ki mind házához ment volna, amé tenékel egy iszonyu rettenetes csuda állat: ecce tibi monstrum (Prág: Serk. 707). Amé, ez gonosz jel (Pórró: Curt. 700).

AMANDÁRSÁG: szubasaság, duumviratus; szubasaság-hoz, amandarsághoz való: duumviralis C.

AMAZON: [Amazon]. Telamon is, a Penthesilea vitez amazon is hogy jártak (Gyöngy: KJ. 38). Ez a híres nevezetes amazon nagy félelemben hagyta az assyriusok táborát (Fal: NA. 152).

AMBO: concio, cathedra templica MA. P! [ambo]; predigstuhl Adami.

ÁMBRA, ÁMBER: succinum leucophaeum PP. [ambra].

ÁMÉN: [amen]: Atya fűyw zent lelek amen (ÉrdyC. 338b). Amennet mongyanak (392. PozsC. 3. sat. sat.).

AMÉTISZT (*amethyst* Kecs: Ötv. *amethystus*, PFűsűs: Kir. Tűköre 291): [amethystus]. Mindannyi amatistat inkább mind violaszínű (Kecs: Ötv. 279).

AMPOLNA (*ampolna* MA. Com: Jan. 116. *ompolna* PPBL): ampulla C. ampulla, olajos korsó Major: Szót. [ampel, krug]. Egi ampolna vízet aduan kezében (DebrC. 4). Két ampona [gy] eziüst aranyozott (Gér: KárCs. 1365).

Ampolnácska: ∞ Két kis hebenum ládácskák, kikben mértékűvegek, ampolnácskák, és egyéb eziüst apróságok (Mon-Irók. VIII. 45).

Ampolnás: ampullarius MA.

ANGÁRIA: [angaria; gehaltsanteil, virtelfährige gebühr]. Zalatnán is eltetik az angaria, s még eskmég meg kell választani (RákF: Lev. 208). Kapnikról akkor adhatják be az eziüstöt, mikor eltetik az angaria (257).

ANGOLNA (*angolna* MA. P! *ingola* C. Com: Vest. 119. Major: Szót. *ingolna* ACsere: Enc. 219. Felv: SchSal. 16. V6. *anguilla* Tel: Evang. II.807. Radv: Csal. III.38. sikos *angrilla* Zrínyi. II.110): angvilla C. aal MA. Sikos angolna: angvilla Inbrica (Com: Jan. 10).

Ángolnás hely: angvillarius, a, um [gy] PPBL.

ÁNGY: glos, fratria C. des manns Schwester Nom. 69. Asszonyommal angyomal (RMNy. II.140). Azzonomi angyommal (LevT. II.92). Caunius amor, ne iádzál angyodal (Decsi: Adag. 188). Ne tanítsd angyodat ágyba szálni (Kisv: Adag. 310). Ez mennyének, amaz udvarol ángyának (Gyöngy: Cup. 26). A süv az ő ángyát, attyafia feleségét (glörem) hívja (Com: Jan. 117).

ANGYAL (terra *Angelusheykuz* 1270. [Angyalos—]. *angel-cit* HB. *angel* TelC. 248. sat. DomC. 101. 111. 253. SándC. 11. PeerC. 56. Frank: HasznK. 44. *angyalomy* mugodaln EhrC. 59): angelus MA. [engel]. Daemon: jó és gonosz angyal C. Vimagne Michael archangelus es mend angelcut (HB). Vele uenen frater leott es frater Augyallost: assumpto fratre Leone et fratre Angelo (EbrC. 39). Vr istennek angála: angelus domini (JordC. 357). Ángaloknac seregi (VtükC. 83). Angyal azaz kőnet (Helt: Uf. Előb. 3). Kolosvárról megtére Borskai az ő angyalival, mert azok a lajduk ugy neveztek vala magokat, hogy ők angyalok, oly jámborek (ÉrdTörtAd. 153). Házi angyalok: lares (Com: Jan. 217).

árk-angyal: [archangelus; erengel]. Michael archangel (HB). Gabriel arkhangial (DebrC. 226. CornC. 6. ÉrdyC. 343).

fejedelém-angyal: ∞ Fejedelm angyelok (Komj: SzPál. MF.).

fő-angyal: ∞ PPBL. Fő angyelok: archangeli (NémGl. 216).

kerub-angyal: [cherubim; cherub]. Cherub angyal (Mon: KépT. VI. Kerubim aungal DöbrC. 21).

őriző-angyal, őrző-angyal: angelus custos Kr. schutzengel KirBesz. 118. Tyztősségőt keel teny az őrző angyalnak (ÉrdyC. 554. VirgC. 1. Zrínyi. II.40).

sátán-angyal: [satanas; satan]. Agend. 11.

székés-angyal: [angelus primi ordinis; engel ersten ranges]. Az zelkes angyalok cherubin es seraphyn (ThewvC. 259). Ywthwau az zelős angyaloknak karokban mondanak (ÉrdyC. 490b).

Angyali: angelicus MA. [engels-]. Angyalomy mugodaln: angelica quies (EhC. 59). Angyali latat: visio angelorum (MünchC. 167). Angyali yutes myat alnaban: admonitus in somnis (JordC. 360). Angyely eletet wyseel (PeerC. 58). Menyey angely seregek (CornC. 78). Az angiali zent tyztasag (VirgC. 14). Angyali köszönnet (Pécsv: Fel. 332). Volt ideje mikor Anglia angyali ország volt, szent királyok bírták (Fal: NU. 269).

Angyalság: [natura angelica; engelsnatur]. Zizeseg mindenkor rokonsag angalsagnak (DöbrC. 499).

ANGYÉLIKA. Angyélika gyökér: Angelica [engelwurz]. Angyélika-fű: Magudarius PPBL. Nem kisebb erő találtatik az angelicában, papa fűben, soskaban, czabaireben etc. (Csan: Dögh. 134. Web: Amul. 36).

ÁNIZS. Ánis: anis PP. (Fely: SchSal. 23).

ANTAL: Antonius MA. Antalul: stupide, fatue MF. Nem antalul felett remete Antal egy némünémű bölcznek (PFűsűs: Kir. Tűköre. III.60. MF.).

[Szólások]. Meg iőt Antal Budárol, zöld agat hozot orrában: profectus ad apaturia, redit maio (Decsi: Adag. 203). Megjött Antal Budárol: hic venit a sexaginta viris; er ist aus der narrenzunft MA. Antal a fejed: Cescon habitas; du bist ein ungeschlickter töpel. Veszedelemes affele dologot, az mi az idűessegre nez, tsac Antal harasztjára bocsátani (ÉszT: IgAny. 219). Vaygon módgya benne, mint Antalnak az eb vítésben pardi mortem assimilut. (Decsi: Adag. 114).

[Antalkod-ik]

Antalkodás: [stultitia, ineptiae; dummheit]. Mind addig megvettyük Monozloinak ez ilyen antalkodásit míg valoban meg nem bizonyította (Gyarm: Fel. 219).

Antalod-ik, andalod-ik: [stupeo, stultus fio; dumm werden, verdimmen].

el-antalodik: ∞ Midőn isten az ő tőle tanulni nem akarókat annyira meg-keményíti szivekben, hogy a kik ő felségé-

től tanulni nem akarnak, végre anyyira elantaldodnak, hogy sem az értelmes tanítóktól, sem a barmoknak példáiukból semmi jót ne tanulhassanak (Misk: VKert. 9)

neki-andalodik: ~ Neki andalodott stompult; elanyyira hogy nem tudta észéne hasznát venni (Megy: bJaj. III. 16).

ANYA: mater C, mutter MA. Latattk lehetetleneknek; hogy [Maria] anyya volna es zewz (EhrC. 77). Tü anatoknac hazi (BécsiC. 2). Aniadnak keserőseget magadnac tnyadonilhot (VtkC. 78). Zenczegős anyaadath zen yanosnak anyadad anyol (CzechC. 32). En őth walhassam edeseges anyyawl (ÉrsC. 13). Gondolad hog ez ilén zomoro anához örömost tarsalkodual (80). Anya ato konyeret (ÉrdyC. 101). Atyamat aniamat nem tizteltem (VirgC. 6). Valakik el hagiak aniokat en nememert zaz anet vezetki erete (21). Az monostornak anyya (126). Az anyokat az feyedelem (130). Mince előtte ezt mondhatna a gyermek: Édes apám, édes anyyám (Helt: Bibl. Isai. 8:4). Ki anyul nem akaria venni az anyaszentegyházát: qui ecclesiam noluerit habere matrem (Mon: Apol. 21). Sz. anyádat anyul adtat tanitványodnak (Pázm: Préd. 562). Ne esodállyad anya ezt az én cselekedotemet (Prág: Serk. 462. 768). Cupidó anyjostól nyughatatlankodik (Gyöngy: MV. 60).

[Szólások.] Az a anya teyével szokni valamiböz (Deési: Adag. 51). Egy volt a nyúl Kristussal (Pázm: Préd. 133). Attyamly, kikkel az vr isten egeómeth attywl anywl egyte teoth (Radv: Csal. III. 170).

[Közmondások.] Jó az sör, de mégis az bor az anya (Deési: Adag. 317). Az pénz mindennek anyja (353).

asszony-anya: [materfamilias; frau mutter] Mykoron azt az ew azzon anyya meg twtta volna (ÉrdyC. 549b). Azonom anamnak (LevT. 179). Kegyelmes atyám uram, s asszony-anyyám, alázatosan kérlek titeket (Fess: SzMag. 2). Sok jókat kívánj te anyyádnak [jgy] (Thaly: VÉ. II. 234).

boldog-anya: [mater beata, Maria] Hani bodog aia (MünchC. 8. Vö. havi boldog-asszony).

éb-anyájú: [vox objurgandi; scheltwort]. Nem igazán esküdtetek meg, eb anyájú, hitetlen, bestye kurva fia!, megdühölt anyájú lélek bestie kurva fiak (MonTME. 177. RákF: Lev. 1.230).

édés-anya: [vera mater; rechte mutter]. Az édesanyyám s haszontalan mostohaapám nem is ügyelt reánk (Haz. L137).

gyöngy-anya: matrix margaritae, concha margaritifera S1. [perlmutter]. Gyöngy anyya: mater gemmarum (Pesti: Nom. 12).

jobb-anya. Jób anya: avia C, Com: Jan. 119. [grossmutter]. Jób anyya (Helt: UT. LI4). Az én anyyamat anya emekem jób anyyám (Ver: Verb. 197. MF.).

köröszt-anya: [testis baptismi; taufpatin]. Yeleneth leen az ew kereszt anyyának (ÉrdyC. 149).

két-anyyú: bimater MA [wer zwei mütter hat]

másik-anya: avia Pesti: Nom. 10. MF. [grossmutter].

mostoha-anya: noverca C, stiefmutter (Com: Vest. 138). [A szerencse] néha oly mint edes atya es más olly mint mostoha anya (Mih: ÖrkÉ. 41).

mostohaanyaság: [mos novercae; stiefmütterliche art]. Az természet az oktalan állatokhoz kegyes anyyane tisztít viseli, de mi hozzánc este mostohaanyasággal vagyon (Prág: Serk. 884)

nagy-anya: avia SK [grossmutter]. En az 5 harmadik leanyának fia nagok: azért 5 emekem nagy anyyám (KazC. 51. 46. Sylv: UT. II. Tim. 4:5. MF.).

örög-anya: ~ Com: Orb. 241

öröm-anya: promba C, MA, chestiferio PP. A meny asszonyne el-házásató öröm anyyai és nyoszoloi vannak (Com: Jani. 117). Cana Galileaba az meny asszonyac szolgálta, holot vgyan örömanya volt (Pécsi: SzfzK. 91)

örömanyaság: [function der hochzeitmutter]. Hogy felséges asszonyunk ezen örömanyaságának alkalmatosságával a magyarokhoz különös reflexióját megmutassa, a copulatio iolején a templomban a magyarok számára három széklet hagyatott (Haz. L380).

sajtó-anya: prelum, sayto, sayto főke, kit az töröt szőlőre főlyül nyomtatnak MA. [schraubenmutter?]

szél-anya. Szél-anyya: peniculum MA, velum in pinnaculis aedium; füllul-in auf den spitzen der gebäude PP. Czükorgo, szél anyya a ház tetején: velum MA. Pinnaculum: ház oromja, torony oromja, kire az szél anyyát, vitorlát es az kakast szoktak helyhezetni MA. Szélanyya, vitorlác, kakasok (Com: Jan. 107).

szép-anya: avia Nom. 68. [grossmutter]. Az hit ky lakozot leghelwávr az the seep anyyáca, wkwidbe (Komj: SzPál. II. Tim. 1:5). Az en anyyának az anyya emekem szep avagy nagy anyyám (Ver: Verb. 167).

szüle-anya: [avia, abavia; grossmutter, urgrossmutter]. Ven szüle anyyoknak ölebon ket meg nót szüzek valanak: in gremio anns aviae (Forró: Curt. III. MF.). Ha 13 esztendő korában a leány férjhez megyen, a mint a nem ritka, 14-ben egy leánya lehet, 14 esztendő múlva férjnek adja, annak 11-ben egy leánya lesz, mind így számlálik egy asszonyt 12 esztendő korában szüle anyának nevezhetik (Mik: Törl. 83. lev.). Az én gyermekeim szüleanyjak Katona Ilona nagyanyjak Dószegi Erzsébet, anyjak pedig Aczél leány, Haz. I. 116).

szüz-anya: [virgo mater; jungfräuliche mutter]. A zvw aia ötet zvézi teienel tartá (DebrC. 48).

Anyáca: [matercula, nonna; mütterchen, nonne]. Kalgerec cyafrangos barátoc feleségit hittéc apáczac, anyáczaknac (Mel: Sám. 165). Megjéde Luther, hogy az apáczákból anyáczákat nem csináltak (Pázm: Kal. 354. MF.). Oly nagy gyanóságban estek az anyáczák, hogy vén bábiáknak kellett meg nézniök az fölön, melly maradhatot meg közzfölköz jérezén (Zvon: PázmP. 117. Matkó: BCSák. 237. Pös: Igazs. 561).

Anyácaság [?]: [matris status; mutterstand]. Apéztát anyáztaságra szabadítani: monachae et nonnae nubendi libertatem facere MA. Az apáczákat, fogadások ellen föl szabadították az anyácaságra (Pázm: Kal. 264).

Anyácaságok: ~ A szüzeket apéztaságra, anyáczkaságra, az iffiakat elasztromokban való hivolkodásra kényszeriténék (Pécsy: Fel. 538).

Anyácska: matercula C, mütterlein MA. Az terhes anyyákak meg fattyazva, az barátok atyátskakká, az apúzak anyyátskákka léznek (Pécsy: Fel. 729). Meg aggott öreg anyácska (Vajda: Kriszt. 1.508).

[Anyahod-ik]

még-anyahod-ik: [pubesco, adoleasco; manbar werden, flügge werden]. Mert az romay ecclesiának régi meg anyahodot definitioiat helyén nonn hadgya (Zvon: PázmP. 269). A barátok és a már meganyahodott apáczák, sok szin alatt létegetik az iffiakat a magok szeretére (Pös: Igazs. II. 564). Meganyahodot mindár (Ker: Préd. 231).

Anyái: maternus MA. [mütterlich]. Az anyy melbe meg sentőbtenen (TelC. 82). Anyái atalma (ÉrdyC. 618b. 452b). Wiet el boezata anyy zimenek kegyességgel (VirgC. 27). Anyai dajkálkodás (Pázm: Kal. 656. 686. Kr.). Az apostolac anyyai anyaszentegyhaza (ÉszT: IgAny. 190). Ez az én mesém: Hamisságnak szekerén járok Anyai hússal élek (Hall: HHist. II. 264).

Anyál: [obstetricor; geburthilfe leisten]. Kicsoda anyálta az első ókrót? Az paraszt ember, vagy más, az ki vőtte az gulóját, mert az tehen esénállya az globist (MesésK. 38).

Anyámkám: [mater mea; mein mütterlein] (Szeg: Theoph. 25).

Anyás: matrimus C. delicatus MA. Anyás gyermek: apud matrem mauiet (Deesi: Adag. 315. 23. Kisv: Adag. 32). mütter-söhlein, zärtling MA.

Anyáskod-ik: [matris loco esse; mütterstelle vertreten]. Anyáskodni nem tudó mostoha, . . . anyai szeretettel szerelmeskedő, anyáskodó kegyes anya (Biro: Préd. 29).

Anyáskodás: [sollicitudo materna; mütterliche fürsorge]. Ilyen kegyes anyáskodással olvasta ki a bűnös asszony lelki ismérétenek rejtekéből a pokolbéli kigyót (Vajda: Kriszt. I. 175b. MF).

Anyaság: maternitas MF. [mutterstand]. Valaztatneek az isteny anyasigra (CornC. 51). Kerlek thegedeth az the zylettenek s kewansigaerth kyvel az the zenth anyasagodon kenyerewle (PozsC. 23. Pázm: Préd. 1259).

Anyátlan: ἀμῆτωρ: sine matre; mütterlos MA.

Anyó: [matercula; mütterchen]. A sok nénék, hugák, anyók (Gvad: RP. 96).

Anyós: matercula, auicula SI [mütterchen, altes weib]. Vén-anyós: anns decrepita (Com: Orb. 75. Bethl: Élet. 290).

APA pater, tata MA. [vater]. **a)** Misit astutum patrem Opaforcis [?] Ogmund. Dum pater Ogmund . . . (Anon. 25). Az apro gyermek mykoron meg előzky nem zegeyenly kyaytani: apa atte kenyeret, anya atte kenyeret (ÉrdyC. 101). Az en edes apam (TelC. 118). Tellyesitetek meg tys az apatok merketek (Pesti: NTest. Máté 23: 33. MF). Vagyon annya, de ki tudgya az apiát ki vőlt (Deesi: Adag. 166). **b)** Yo veen apam [idegennek mondja] (ÉrdyC. 654b). Hallyátoc, Luthier édes apatok szavait (Veresm: Lev. 181). A testi atyák csak a testet formálták, de az isten, pater spirituum, a lelkek apja (Pázm: Préd. 1094). **c)** El hadlak én tégedet ezennel io apiok [szól a fiu atyjához] (Szentm: TFű. 4).

[Szólások.] Apia fia: patris este filius (Deesi: Adag. 282). patrisat; er artet dem vater nach PP.

jobb-apa: [avus; grossvater]. Ki ördeg vit rea, bogy kiuntad a hintot? maga sem apad, sem a iob apad soha nem iart hintoba (Helt: Mes. 66. fab. MF).

kérészt-apa: susceptor, arbiter initiationis PPBL. [pate, tauf-pate].

mostoha-apa: vitricus C. Com: Jan. 118. [stiefvater]. Az édesanyám s haszontalan mostohaapam nem is ügyelt reánk, mintha a világon se lettünk volna (Haz. I.137).

nagy-apa: [avus; grossvater] (Tarn: Szents. 70).

öreg-apa: ∞ Ősöd öreg apja: abavus Com: Jan. 119. (RákF: Lev. II.231).

szép-apa: ∞ MA. Nom. 241.

szüle-apa: [abavus; urgrossvater]. Ha az emberek közön-ségesen a szüle apjokkal élhetnének, mi szép dolog volna a. A szüle anya [itt] közön-ségesebb az asszonyok között, mert hamarébb lehetnek bázasok (Mik: TörL. 234).

Após: paterculus; seniculus, vetulus, pappus Kr. [väterchen]. Az batvan esztendő ember öreg após: senecio (Com: Jan. 45). Nekem após, neked kedig. édes lőköm, anyós legyen nevitnk (Thurzó: Lev. II.231).

APÁCA (apáca) EszT: IgAny. 455. apáca-ság Thaly: VÉ. I.342): sacerdotissa, monacha, nonna MA. [nonne]. Bacchae:

Bakkus apátzai PPBL. Apacchafalua (1256), Monasterium de Apacha Somlyo (1272. Knuaz). Datum in apacchauerherb anno 1349. (CodPatr. III 170. MF). Apacza: soror (ÉhrC. 75). Az predicator zertetbely soror apacha veeg (MargL. 28). Mióda bolondsag hog yz wag es apacza leeg (SándorC. 31. YirgC. 121. TihC. 11). Apátzic, baratiooc (MA: Tan. Előb. 45). Az apátzák, a barátok, a papok és a tsirkék soha se telnek bé (KirBesz. 111).

[Szólások.] Czac palástia apáca: barbae tenuis sapientes (Deesi: Adag. 17).

fejedelém-apaca: [abbatissa; äbtissin] Nom. 67.

fő-apaca: abbatissa, antistita C. Fő apátzác avagy gardján aszszonyoc: abbatissae Com: Jan. 127.

Apácai: [monacharum; nonnen-]. Apácai szerzet (Zvon: Post. I.285).

Apácaság: [status monachae; nonnenstand, nonnenleben]. Ez apacchak senkyt be nem veznek apacchasagra, hanem ha chak heet eztendevs volt (PéldK. 44). Isten nem vézsi jo neuen bőitöket, szolomsaiokat, az apácaságot (Mel: Préd. 172). Valamely szűz szabad akarattya szeréut az szűzességuc meg tartására az apácaságnac rendiben kötelezte magát és bé val-lotta (Prág: Serk. 20).

APAD: decresco, detumeo, deminuo MA. [abnehmen]. Apagyonc a gonozban (Mel: SzJán. 400). Az isteni tiszelet apadna, és megfosztatnék isten az ő hozzá illendő szolgálattul (Pázm: Kal. 914. MF). A tenger is dagad, vizont megint apad (Ben: Ritm. 92). Az emberi gonozsag és lánkodo kerkűtsegh fel magasztaltatni kíván inkább, hogy nem mint le nyomattatni, inkább örül nevelkedni, hogy nem mint apadni (Prág: Serk. 262).

be-apad: [subsideo; einfallen]. Szemetec már bé apadot: oculos jam vobis subsideis (Prág: Serk. 815. MF).

el-apad: marcesco C. [deficio; abnehmen, austrocknen]. Fő-zéssel elapadt bor: defrutum C. Elapad a víz: deficit aqua (JordC. 291. ÉrdyC. 7b). Egé patak, mel neha elapad vala feleségel (RMNy. II. 47). The derekadnak zeep weere minden eerden el apada (GyöngyC. 22. PozsC. 14).

ki-apad: exsiccor, deficio; abnehmen MA. [anstocknen, versiegen]. Fel zöme kil apadot (DebrC. 192. ÉrdyC. 638b). A kinec kiapad az szeme, az fenyas nap előttis czac tapog (Born: Préd. 25). A ki bazáját siratja: a két szeme is kiapad, s az hazája is elvész (Thaly: Adal. I.86).

Ié-apad: deturgeo, detumeo; entschwellen MA. [sich setzen, abnehmen]. A nyomorságos állapotokban le-fillepedvén, le-ereszkedvén, apadván (Com: Jan. 196). Le kell ott apadni a beszédek folyaminak, a hol kifogyott forrása az elmés leleményeknek (Fal: UE. 392).

mög-apad: deturgeo, decresco C. detumeo; abnehmen. schwinden, entschwellen PP. Megapadott a lusa: detumuit venter; der bauch bat abgenommen, hat die dicke verloren PP. A vizec megapadánac: aquae coeperunt minui (Helt: Bibl. I. D). A buza ára hamar megapadott reménység kívül (ErdTörtAd. I.87).

Apadás: [decrementum;] decrementum liquoris, diminutio tumoris MA. [das abnehmen;] das abnehmen eines fließenden dinges oder der geschwulst PP. Apadása aranynak, ezüstnek az olvasztásban: intertrimentum PP. Az hold nevelkedéseket és apadásokat szenvedni láttatic: incrementa et decrementa (Com: Orb. 4, 33. MF). Az igaz anyaszentegyház apadást nem szenvedhet (Matkó: BCsák. 86).

Apály: [exhaustus, exsiccus; abgenommen, ausgetrocknet]. Mikoron apály volna a Száua vize (Helt: Krón. 126). Mingyárást rohanna, néki meg hagyá, mihelt az Eufrestet apályon látná (Cserényi: PersF. MF).

APASZT: exsiccio, decrescere facio, minuo MA. [vermindern] Boros kenyér bő vért apaszt (Fely: SchSal.² 17). Fel-emelte nehéz terhü fáját, kin az ijett tatár apasztá pofáját (Gyógy: KJ. 85. MF.). Ezzel apasztjuk az árvizek özönit (Csázi: Tromb. 25).

el-apszt: [exsiccio, exhaurio; erschöpfen, versiegen machen]. Bort főzéssel clapasztani: defrutare C. Hoág az kebelekkben való tejet ki szárazsáé és el apaszác (Prág: Serk. 467).

ki-apszt: exsiccio MA. [exhaurio; erschöpfen, versiegen lassen]. Az ki legkevesebbet it is, 58 pohár bort apasztott ki: 58 pocula exhausisse (Prág: Serk. 793). Az orvosság őket ez világból kinasztja és az életből kiszáraztja (467).

lél-apszt: [detumero facio; heralmindern, fallen machen]. Könnyebb volna a bús tengernek dagadást egy belé fúvással le-apsztani (Fal: NU. 252).

még-apszt: ~ Melyet az nedvessegec föl dagasztnac, faldalmor megapasztnac (Pécsi: Ágost. 156b). A retek, a ki eszi, annak a földagadott lépét megapasztja (Lápp: PKert. II.231. MF.).

Apasztás: diminutio MF. [verminderung]. Az bővelkedő vérnek apasztásért érvágással éltonec (Prág: Serk. 234).

APÁT (*apud* Ver. MA. piszóc, vagy *apud* ur Dial. 72): **1)** abbas; abt Ver. MA. Apatt fée reh (Helynév tilhanyi apát-ság 1211-i birtoklevelében valamint 1358-iban Apat laka birtok. MF. V8. Villa Apaty 1082. CodDipl. L454). Mauricius apat (MünchC. 1). Zenth Odmar apaath (WinklC. Kal. nov. 16.). Az en apatomat v. feyedelmemot (DomC. 307. DebrC. 138). Meg mutataak várady yspeneknek, es zent Bernald zorzetynek apagyauak (MargL. MF.). **2)** [monachus; mönch]. Ez apat vagy barát (DomC. 169).

APÉLLÁL, APPÉLLÁL: appello, provooco, cito MA. Pl. Appelláló: appellatorius C. Kellotée császárna appellálnom (Helt: UT. 08). A tsászárna apellók: Caesarem appello (Kár-Bibl. apost. esel. 25. 11) Nemis kívánoc ezac egy czeputyréis, az én érdememre appellálnom (MA: Scult. 140).

APÉTITUS: [appétitus, étvágy]. Hozzija is lítünk nagy apétitussal, ettük mint frikaszét, sokkal jobb guszttussal (Gvad: RP. 80).

[APINÁL]

még-apinál: verbero MF. [prügeln]. Miért nem csudössák jól arczul, avagy négy páltzákkal jól megapinálván, hogy nem vetik ki tova a király szeme elől (SüdMark. 11. Igy az 1711-i és 1795-i kiadásban is; 1760. megtapogatván; 1786. megpuhityán).

APIOM. Vízi apiom: helioselinum C. Eleoselinum: apiom (Beyle: Nom. 4).

APOL, ÁPOL (*apol:* *exosculor PP.; *apol,* *apolgat* Adámi: Spr. *apolgat* ÉrdyC. 248. *apolgat* 417. 426. meg *apol* WeszpC. 43. *apolgazd*? Pécsi: Ágost. 13): basio C. osculum MA. [küssen]. Apolós: basiator C. Zereflönnnek minden edessegevel apolan (ÉrdyC. 126). Apolan az ő verős sebit es oreziat (WeszpC. 111. 31).

még-apol, még-apol: exosculor, deosculor MA [küssen]. Labayt meg apolyauala: osculabatur (EhC. 94). Megapola őket (BécsiC. 2. 81. MünchC. 65). Valakit meg apolandoc az a iesus (DebrC. 615). Meg apola nag sirással ő arcziat (NádorC. 15). KulesC. 106). Apolly meg engemet szerető fiam: da mihi osculum (Helt: Bibl. I. Mt. N4). Meg elgete és meg apola Bétát (Helt: Krón. 37. 46b). Az hósek megoskölének: hogy ők mind halálíg egymás mellett léznenek, egymást megápolvian megerősödének (Thaly: VÉ. 165).

Apolás, ápolás: basium C. osculum MA. [kuss]. Apolast emeken nem adaal (ÉrdyC. 417. JordC. 546). O Judas apolással adol el embörnek fyath (WinklC. 162. PozsC. 33). *Köszszonyetec egymásnac szent ápolással:* salutate invicem in osculo sancto (Helt: UT. y2).

Apolat: osculum (MünchC. 125, 162).

Apolgat, ápolgat: **1)** dissavioir C. exosculor MA. dissavio, tsokolgotat Pl. [wiederholt küssen]. Kezeinel orchayat illeluala es apolgatyá wala (PerC. 27). Ólelgetty es apolgatyá az fazokakath (SándorC. 25). Apolgattyac es ezocolgattyac kezeit (DebrC. 340). Apolgathwan zemeyt, zayat es orchayt (ÉrdyC. 411b, 417, 515b). A dajka apolgalvan, esokolgalvan az ő szoptatósait: amplexens et amplexans alumnum (Com: Jan. 44). Képedet ápolgatta, az utann szófijára diilt, és el szenderede (Fal: TÉ. 697). **2)** sollicito curo, adulo MF. [hegen und ptegen, schmeicheln]. A sz. doctoroknak irasokat kednelneis vessie, es tartine apolgalvan (Mon: Képt. 362. MF.). Szóval apolgat (Zrinyi 168, 104). Heában tégelet apolgatny versel (II.102). Az őrdög az embert bünre viszi szép szín alat, a részegest jó lakással a fősvényt takarékossággal édesgetvén, apolgalvan (Sam: Cer. 207). A dajka tsendes szókkal kezdi ápolgatni, hogy magának halált ne szerezzen a király leánya (Hal: III. list. II.264). Én méhemnek fia, kit kedven tartottam, ápolgattam (Thaly: Adal. II.114). Födözgess-bé szárnyaiddal, ápolgassál jó voltoddal (Bíró: Angy. 64). Lucia-aszszony édesdeden ápolgatna, biztatna, élesztene (Fal: NA. 169).

még-apolgat: [dissavioir, osculo; wiederholt küssen]. Ala-zatossággal kezoet fogva meg őlelee es meg apolgatna (ÉrdyC. 385). Megh apolgata mynd ew zemeeth zaiat (WinklC. 105). Megh apolgalvan az apastalok az koporsot: es istent dicerven (KazC. 32).

Apolgatás, ápolgatás: **1)** [osculatio; wiederholte küsse]. Zentseges őlelecek es apolgatások (ÉrdyC. 385). Zentseges zaad emekem adott sok apolgathasokat (WinklC. 86-87). Csokolosor apolgatások: oscula suavia (Com: Jan. 183). Ápolgatással törölgetéssel való hízolködés (205). Közrül kézre adgyák ápolgatásra, őlelgetésre, nyallják, állják (Fal: NA. 155). **2)** [palpatio, adulatio; streicheln, schmeicheln]. Kit adommal, kit ígértelet, kit egyéb symphorizáló ápolgatással fejedelmilik magává tévén (Montrók. VIII.91).

ÁPORODIK: veterasco, vilesco Kr. [faulen, ranzig werden]. Horgas áporodot mondás (Zvon: PázmI⁷. 73).

még-áporodik: ~ Sokkal meltoib, hogy az bünnek gonoz illattyától megl veszett lelek az pokol tüzet szemé előtt megl gnyytva visöllye az meg aporodott nehéz szagnak es búznak elkergeteseóit (Lépj: PTük. 1399). E körsztségre valo vizet méto a templomban tartani, míg meg nem áporodik (Sam: Cer. 57).

APOSTOL (*apostol* CC. *apostol* Matkó; BCSák. 84. *apostol* MA: Scult. 1): apostolus MA. [apostel]. Az ap[osta]llocnac elozlasoc (MünchC. 7). Apostaloknak yarások (JordC. 705). Het rendbely zentek, angyalok, patriarkak, profetak, apastalok (VirgC. 14). Zent pal apastal (129. 116. WinkC. 141, 165, ThC. 1). Sola nem látam én kaucezapostolt (Thaly: Adal. 179).

Apostoli: apostolicus Kr. [apostolisch] (ÉrdyC. 369b. VirgC. 122, 112). Apostoli meltosagh (Apost. 1). Apostoli részegség (Pázm: Préd. 389).

Apostolkod-ik: apostolum ago Kr. [als apostel wirken] (Vajda: Kriszt. 1280. Kr.).

Apostolság: apostolatus; apostelamit MA. Az menyekzdből hyva el ewtet Cristus az apostolsságra (ÉrdyC. 176, 364b. Sylv: UT. II 4).

APRILIS: [Aprilis mensis]. Apryls hawa (ÉrsC. 127b. CornC. 88).

APRILIZÁL: [Aprilem agere; den april spielen]. Ez napot csak bennilással töltettem igazán aprilizálván az idő (MonIrók. XVIII.30).

APRÓ (Oprouseyl) 1268. Knauz. *Oproud* Nyr. XVI.132. *aprod* 1342. MF. *appra* WinkIC. 124. Helt: Bibl. I. e3. meg *apradek* ÉrsC. 459: **1**) minuti, minutuli; klein, gering MA. Apróra vagdalni: minutim concidere; in kleine stücklein zerschneiden. Aprón vagdalt hús: minuta; gehacktes fleisch PP. Approkwerthwel locus 1115. Aroseyl, ad villam Bogha 1268. Intra arbores Apronarfá 1339. (CodDipl. MF.). Angulus qui dicitur apronsyl, Oprouscyl (1268. Knauz). Reichtanae az apru barnoknac fórday (BécsiC. 204. GuaryC. 56). Aprora főree nynt egy por: contrivit usque ad pulverem (JordC. 69). Meg őlee mind az apró gyermekeket: omnes pueros (360). Herodes őleteo meg az apró zentőkéth (ErdyC. 362b). Apró maradekokat ymne az zeghenyeknek (639b). Apró madarkaak (570b). Apró cellachkak (580b). Apró hegyes vas zezek (MargL. 68). Apró poor: pulvis (SindC. 2). Apró kőso (MonIrók. III.173). Lepedők es apró ruhak (Born: Préd. 233). Apró fillér ajándék (Zvon: Post. I.298). Apró mező városkákban es falukban (II.254). Apró es őreg harmoc (MA: Bibl. I.23). Igen apró barom a kecske (Matkó: BCsák. 5). Akar mi apró bódüléstől nem szokott megretenni (107). Ágyu s apró fegyver morog (Gvad: RP. 38). Az apró fegyver itt sürtien ropogott (107). **2**) [parvulus, puer; kind]. Egbe hyatoc veneket egbe gíhitec aprokat: parvulus (BécsiC. 206). El eneztötted az bölcektől es megjelentetted aproknak: revelasti ea parvulis (JordC. 387, 403, 409). Elméne az ő népe véle egygüt, még az apró is (MA: Bibl. I.291). Azért nemziene fiakat hogy az aproc által emlékezetünket nek üdövel hadgyue utánnunc: ut ex prole memoriam relinquamus (Prág: Serk. 332). **3**) [humilis, vilis; gering, unsterben ranges]. Valaky ytalt adand egynek az aprok kezzel, nem vezty el hw erdemeet: uni ex minimis istis (JordC. 385). Ziz maria segeel nyovolasakat emel apró elméiököt: leva pusillanimes (DöbrC. 423). Mykoron nemynemv papoknak es baratoknak ev apró es feslet elkwczeket meg fegyelmezne (ÉrsC. 312). Az alávaló apró iskolák: triviales scholae (Com: Jan. 156). **4**) morbilli, varioli Kr. [masern]. (Vö. Apró fejer holyagok a fejen: psydacium; spitziige blattern auf dem haupt, bläschenfriesel PP. Hímilórál avág aprorul es kanyaromul hasznos ital (Beythe: Nom. 21b).

Apró-csepű (*aprocsepű* MA. mind *apróstól* *tsöpöstől* PP.): minutiae, quisquilliae, res viliculae; kleine stücklein, geringfügige sachen MA. PP. Vannak több apró-csepű bizonyágoeszkákis, mellyekkel hadakoznak az calvinisták (Pázm: Kal. 687). Nem ártalmas még az apró csepű kicsinségekre is tekéngetni (Fal: UE. 111).

[Szólások.] Mind *apróstól ezöpöstől: ne sannione quidem domi relicto; es muss alles mitgeben, koch und keller MA.

Apró-cseprő: ∞ Mind apróstól czeprőstől: ne sannione quidem domi relicto (Deesi: Adag. 257). Mind apróstól-tsöpőstől (Kisv: Adag. 339). Több afféle apró-cseprő ruházatomra mennyt kell költenem (MonCkm. XXIII.146). A jó vagy gonosz, melly az elmékben lakik apró-cseprő beszedekkel meg-nem változik (László: Petr. 18). Legyek, pókok, hangyák, es más apró-cseprő állatok (230).

Apró-töprő: ∞ Ki ökir, ki pedig afféle apró-töprő marha (KecskTört. II.386).

Apránként, aprónként: minutim Ver. Apronként: minutatim, minutim, scrupulatim, particulatim; stückleinweise MA. (Apró darabonként: frustulatim, concise, stückweise PP.) Ha

apronként wy marhat nem hozogattattam volna (RMNY. II. 126). Végy aromakat es abban törj aprónként: contude aromata in tenuissimum pulverem (MA: Bibl. I.77). A megigazítás nem apronként leszen (Czegl: MM. 295). Az fügét aprítsd szép aprónként (Radv: Csal. III.40). A gubernium apránként árnyékká válik (Bethl: Élet. II.136).

Aprit: 1) scindo, comminuo; zerteilen, [zerkleinern]. Belé aprit: intero; einbrocken MA. Apreitot keieret az edenbe: intriverat panes in alveolo (BécsiC. 176). Paraet aprit (Istv: Volt. 5). Az vért nyersen is megiszszák, ha keueret kapnac azt belé aprittyác (Temesv: Béla. MF.). Veres hagymát bőven arra [a húsrá] aprított (Gvad: RP. 80). **2**) [garrilo, blatero; plappern, schwatzen, schnell sprechen]. Egy régi könyvet feszítet ki, amyi aforismusokat apréto beléle, hogy már meg is uták (Fal: NU. 215).

[Szólások.] A mit aprítottál, magadnak kell meg-ened: colo quod aptasti, tibi nendum PP. Ha aprítottad meg is egyed (Kisv: Adag. 518).

el-aprit: comminuo, consero, concido in minuta; verkleinern, zerschneiden in trümmlein MA. Izról izre a sokaság apróra elapritá a fejedelem megetetéséért (ErdTörtAd. III.105).

elő-aprit: [garrilo, blatero; vorplappern, vorschwatzen]. Joformán megtépte Aristotelest, azután sz. Tamás ellen rugaszkodott, meg-meg előapritott valamicskét de materia prima (Fal: NA. 187).

föl-aprit: [concido, consero, dilacero; zerschneiden, zerreißen]. A fene vadak seregében attul tartok, hogy fel ne aprítsanak bennünket (Fal: NU. 350).

még-aprit: comminuo, contero, concido in frustula; zerschneiden in kleine stücklein MA. A meg aprítottott kő fővény (Com: Jan. 15).

össze-aprit: [garrilo, blatero; plappern, zusammenschwatzen]. Sokat aprítottál össze (Fal: TÉ. 649).

Aprítás: 1) [comminutio; zerstückelung]. A kényes falatok aprításában az elégnél is tovább igyekezem (Fal: NE. 82). **2**) [blateratus; das plappern]. Nem kevesebb kihordásokkal s panaszkokkal tölti a szomszédságot, mint imádság aprítással a szent-egyházat (Vajda: Kriszt. I.568).

Apróbbad: [minor; kleiner]. Három ezer gallya apróbad vala (Cserényi: PersF. MF.).

Aprócska: [parvulus; klein]. Yrok tynektek, aprócskak! yrok tynektek es gyermekczek (JordC. 866. MA: Bibl. II.183. Alv: Post. I.129).

Apród: 1) [parvus; klein]. Johannes dictus Apród (1319. Knauz). Nicolaus dictus Opród (1320. Nyr. XVI.132). Az apród fa-falpon sétáló fraterok (Pös: Igazs. I.588). Az apród fa talpu fraterok (II.162). Hány rendbéliek voltak ezek? két rendbéliek, vagy őregek, vagy apródok (I.2). **2**) [parvulus, puer; kind]. Ifiac es aprodoc: juvenes et parvuli (BécsiC. 21. 56. MünchC. 34. 41. DöbrC. 34). Ez velagra ziletven approdokath gyötyel (WinkIC. 348). Csak én dicőseges uram tiszteleti általam az ő aprodiban nőjőn (MHeg: TOSzl.² II.189). **3**) apparitor, pedisequus; armiger MA. aufwärter, diener, lakai; waffenträger, schildknecht PP. Apródoc: laterones, principum ministri, circumpedes MA. aufwärter, trabanten, lakaien PP. Ha felez memyen el veled az te apródod: puer tuus (JordC. 332). Monda az isten: Gedeonac éyel kelly fel egy approddal meny a pogau taborba (Hofgr. 71). Vitézeket 31-nec mondák hogy volt, a harmüzt kettődic egy apródia volt, a kis Czóka ő wrat sirattya volt (Tin. 337). Fegyverhordozó apród (MA: Bibl. I.227). Mestre, es őrző apródgya a böltsességnek a mértéklett halgatás (Fal: UE. 363). **4**) tyrunculus C. MA. lehrknabe PP. (Neuter magistrorum famulum eujuscunq;e magistri ipsius artis, sive appro-

dianum seducere praesumat, 1141-i okl. MF.). A mesterséget mesterül s mintegy tartva kell közölni az apróddal, hogy a mester mester maradjon (Fal: UE. 174).

tanuló-apród: [tyrunculus; lehrling]. Ez az ártalmas tag a nyelv] tanuló apródgya a tudatlanságnak (Fal: UE. III.20).

Apródad: [parvulus; klein]. My ees mykoron apródadok volnank: cumi essemus parvuli (ÉrdyC. 56).

Apródonként: minutatim, particulatim MA. stückweise PP. Apródonként való ísások: fossata interdum satis exigua (Ver: Verb. 157. Pázm: Kal. 41). Apródonként esett az hó (MonIrók. XVIII.2). El-fogyot apródonként az a kényes szépség, mellyel az ifúságnak szokot a természet kedveskedni (Hall: Tel. 243).

Apródos: [filiis praeditus; mit kindern gesegnet]. Apródos gazda aszony (Sámb: Isp. 93).

Apródság: 1) [aetas puerilis; kindesalter]. Mikoron apródvólnek zolok vala mikent apród mi időben kedeg lősse lőttem: meg hevzageitottam, mellek apródsága valanak: evanavi quae erant parvuli (DöbrC. 297). Varom vala azt, ki engem lelki apródságból időzözte es habozasból: qui saluum me fecit a pusillanimitate spiritus et tempestate (112). **2)** [apparitores, armigeri; dienerschaft]. Tizenkét vitéznek minden sok marhája tied leszen, vitéz magannae apródsága (Hosv: Toldi 1574 Vö. RMK IV.246).

Apród-ik

még-apródik: [in miseriam incido; ins elend geraten]. Így ember meg nyomorodeek, erdeg myat meg approdek (ÉrsC. 459).

Aprólék: 1) a) minutia MA. apospasma PPBl. kleine, geringe, nichtswerte dinge PP. Lemetélt aprólék: praesegmina C. Ha aprólékot avagy kevév, azoképen biintetessék vereséggel (ÉrdTörtAd. III.292). A testet felbontattuk és az aprólékját egy lúdába tévén a templomba eltemették (Mik: TörL. 364). A lúd, mellyel metélt aprólékokkal, morsülékokkal (turandis) hízlalnak (Com: Jan. 38). Thyk, lúd ees egyéb aprólék (RMNy. II. 210). Disznóknak aprólékja, kolbászi, májosi, gömböztzi (MonOkm. XVIII.242). **b)** exiguus, minutus MF. [klein, zerkleinert]. Effele aproleg sereg (LévT. 1354). Aprólék kesz lopot az scholabol (SzF:abr: AnAlt. 20). Aprólék fa, forgács (Alv: Post. 1475). **2)** [parvulus, puer; kind]. Az ty aprólékokat vyzem be az gygyeerathnak földre (JordC. 150). **3)** [inferior; niedrigen ranges]. Elmywetlen nyelv nagy urakat es prepostokath zolnakh es aprolekokath megh theboloyth es haragra hlyw (ÉrsC. 224. MF.). Sz Péter, sz Pál es több aprólék szentek (Alv: Post. 1621). **1) a)** [res parvula, negotium humilius; kleingkeiten, bagatelle]. Nem gondol aprolekkal wr isten (ÉrdyC. 26). Mostan dolgom vagyon ees nem alkalmas hogy minden aprolekre meg felellyek (Pesti: Fab. 7b). A világi jókat aprólékoknak es semminek tartván (Pázm: Préd. 58). Az pogányok esudái mind aprólékok azokhoz képest, mellyek az mi hitűnket támogatják (Pázm: Kal. 66). Akarmi aprólékért el választák egyem a házásokat (Pós: Igazs. L239. Fal: UE. 389). **b)** [levis, exiguus; unbedeutend]. Aprólék számtartás: logarion. Aprólék hartz: velitatio C. Aprolek deznyak (LévT. 1.111). Ki aprólék dologban alnoe, fő dologbanis főkeletlen (Mon: Apol. 309, 359. Pázm: Préd. 247. Szentiv: Verseng. 201). Aprólék bőtfibeli fogyatkozás (MÁ: Bibl. Magy. 5). Aprólék vétkek (MÁ: Tan. 1079). Aprólék bűnöknek rostajával meg-motskoltat (Pós: Igazs. 1146). Afféle aprólék gyalázat (MonOkm. XIX.92). Holmi aprólék kőrök (MonIrók. XXIII.122).

Aprólékos: 1) minutus Kr [klein, gering]. Aprólékos házac: aedificia humilia (Prág: Serk. 112). Aprólékos hely: spatium exiguum (Bíró: Micse 99. MF.). **2)** [levis, exiguus; unbedeutend, geringfügig]. Aprólékos esatok (Pázm: Kal. 43). Ha aprólékosok-

ban sem győzől-meg magadat (34). Akár-melly aprólékos vétkekért megszöllíttyák (Pázm: Préd. 34). Aprólékos vásárlások (LévT. II.258). A bocsánudó s aprólékosb vétkeknek bocsánattya (Bíró: Augy. 246).

Aprólékság: minutia C. MA. [kleingkeiten].

Aprós: 1) minutus, in partes minutas divisus; vorleinert, in kleine stücklein zertheilt MA. PP. Metéld fel jól aprossan (Szakácsmest. 83). Az üstökös, es aprós csillagok (Usózi: Síp. 274). **2)** [puero praeditus; mit kindern]. (Aprós Péter [? név] Tin. 87). Nem keserősége apros magaddal teli időben lazzadól ki budosod (MNyl: Zsolt. 90).

Aprósit: [immuno, corrupto; verringern, herabbringen, zu grunde richten]. Elleuség mmikája rontatik, ágyúkkal fogyasztja, rendben állott népti igen aprósítja (Thaly: Adal. II.21).

Aprósod-ik: 1) imminor, in minutas partes abeo; verringert werden, zu kleinem stücklein gemacht werden MA. PP. **2)** [abundo prolihus; mit kindern gesegnet werden]. Feske tézkeket rak, aprósodik a ház (Fal: Vors. 899).

el-aprósodik: [imminor, humilior; verringert werden, herunterkommen]. Csak hamar el szakadoztak, el oszlottak, elaprósodtak (Pázm: Kal. 242). A Mirmidoni nép el hullott, elaprósodott miatta (Hall: Hlíst. III.211). Mostan az esészár gyermek s az mellette levők is igen elaprósodtának (MonOkm. XXIII.101). Elaprósodott állapottokról sírva panaszkodtak (Pós: Igazs. II.365).

még-aprósodik: 1) ~ Megaprósodik és el-fogy a királyi nemnek méltósága, mint József és Mária megfogvatkoztak (Pázm: Préd. 100). Hamar meg aprósodik és alá tapodtatik, a ki valamit nagyra bíesül az egy véghetetlen jónak kivülle (Pázm: Kal. 283, 194). Most az sok hadak között megaprósodott az Pázmány nemzetség (MonOkm. XIX.26). Kevés jutott egy részre, mert ha egy domíniumot osztottanak volna is tízfélé, mégis meg kellett volna aprósodni (Haz. I.135). **2)** [pater fio, mater fio; mit kindern gesegnet werden]. Megaprósottam, magammal s gyermekeimről tudom, mely síma sarkon forduljon (az ifjúságnak) dolga (Fal: NU. 323).

Aprósodás: deminutio, in minutas redactio; verringering in viele stücklein MA. PP.

Apróság: 1) minutia PPBl. parvitas Kr. [kleingkeiten]. Lemetélt apróság: segmen C. Entzem bentz apróság (Göres: Mátý. 51). **2)** [aetas puerilis; kindesalter]. Ártatlan kisdedek, kik apróságokban meg-hóltak (Pázm: Préd. 673). **3)** [humilitas, indignitas; kleinmut, niedrigkeit, unwürdige handlung]. Elmennek aprosagabol: ex aonni levitate (BécsiC. 83). Mariának bezedeben semmy apróság auagy chufsag nem volt (CornC. 53). A tolnaioknak ketteiet meg foga s fel akazta, a harmadik el zalada kih bunaba nagyal több apróságot tezőn luda mert fízt tartot is halabra keresi vala (DabrC. 25). Az ó apróságot Mátyás király el név minden jószágát (Helt: Krón. 4b). Az wrac addie hon minden apróságot czeleködnéne es egybe vesszést támasztának az országban (91). Megmondom Zsigmond király emberségét, vitéz voltát, ez mellett szorenséltenséjét es apróságát (Tin: Zsigm. Heltainál, vö. RMK III.463).

Apróz: in minutas partes redigo MA. [zerstücken].

még-apróz: específico, minutim enumero MF. [detaillieren]. Azt mondja, hogy ő ebben szám szerent 200 hazugságot tapasztalt; én emyre meg nem aprózom, hanem csak egy-élmény szavait emletem (Pázm: Kal. 414 MF.).

Apróz-ik. Aprózni: imminui; verringert werden PP.

1. ÁR, ÁRR: pretium C. preis Com: Vest. 141. Árrán kéröm; lieeo C. lieeo, licitor MA. Árrán tartom: lieeo. Az árráról meg-egyezni, meg-alkudni: *decidere pretio cum aliquo

Leszállott az árra: pretium retro abilit. Ha ki leszen, a ki jobb árrát igérné: si exstet qui plus *licetur PPBl. A vernee arra: pretium sanguinis (MünchC. 67). Egi őtludósnak el ada s az ő arat zegenőknek oztogata (DebrC. 162). Te ennekem ados vagi az kwneknek araba (VirgC. 85). Ados nekveker arrawal (RMNy. II. 94). Io bort vennek oleyo arwt (LevT. I. 62) Draga arron váltotta meg (Fél: Tan. 259). Meg lúd hog dúplául adod meg az árrát (Deesi: Adag. 202). Az buchükne az írta az kegyesegnee színe alat szedetetic (Zvon: Osiand. 49). Egyenlő árrú és böcsfűt: paris valoris (Com: Jan. 190). Arron váltattatok meg (Szár: Cat. D4). Meg-itta az árrát (Uzegl: Japh. 128). A mi vizünket arron ituk, a mi fúnkat pénzen vettük (TóthJ: IstN. 79).

[Szólások.] Az híw barátságosnac ninczen árra: amico fidelí nulla est comparatio (Kár: Bibl. I. 653). Árrát folve rem, másnál fellyebb kérem: licitor, excaudéfatio annonam PPBl. (Hall: III. Hist. II. 281). Árrát megadja: [poenas do; büssen]. Sok titkos praktikához fogván, megfizet érette, az árrát megadván (Gyöngy: KJ. 101. MF.). Megadá a gondolatlan jegyes restsége árrát (Pázm: Préd. 579). Meg fűzet é a baknae az árrát (Helt: Krón. 52). Árrát szabom: aestimo PPBl. A marháknak úgy adassanak, a mint szabott ára leszen (ErdOrszgy. I. 573). Árrát sem szakasztotta (Judás), min adgya Christum, hanem a vásárlók akarattyára badta (Pázm: Préd. 490). Áron ad: [vendo; verkaufen]. Awagy yngyen, awagy aaron mynden zykseeghre valoth agy ewnelky: da ut comedat, aut vende ei (JordC. 230). Én vagyoc, kit tñ árron Egyptusba adáoc (Helt: Bibl. I. Y4). Áron vesz: [emo; kaufen]. Őt iga barot wűttem aron: juba boum emi quinque (Syl: UT. I. 107). Meg váltotta, vagy árron meg vette (Zvon: Post. I. 152). Nem vattoc szabadoc magatoekal, mert arron vetettete (DeesiG: Préd. 37). Az alkalmatosságot árron-is meg-vennök (Megy: 3Jaj. 172). Őrök árron jországot szerez (Ver: Verb. 172). Őrök árron föld lón az aszszonnak adva (Huszi: Aen. 24).

Ára: pretii, valoris MF. [wert, kostend]. Vegőne ket zaz penz arra keheret: emanus denarius ducentis panes (MünchC. 82). Keth zaaz penzara kynyer nem eeleghez ezeknek: ducentorum denariorum panes non sufficiunt (JordC. 642). Agion neked egi filer arat (VirgC. 101). Fedel, ky harom vagy negy forintára erew volna (RMNy. II. 70). Az hayfónó hwzon egy penz arra (LevT. I. 267). Harom vagy négy forintára áru (II. 231). Valakőne egy fillyer árra marhákat el venni (Vás: CanCat. 238). Addig vendégeskednek, míg száz tallér-árta bort elköltötenek (Hall: III. Hist. II. 128).

Áros: 1) venditor MA. [mercator; verkäufer, kaufmann]. Árosoc: vendentes (MünchC. 61). Ki vze onnan az árosokat es a veneket (WeszpC. 15). A szomszéd országokból kezlénee a keresztyén áros népece be iáni Magyar országba (Helt: Krón. 26b). Reemabéli árosoc: venditores de R. (Kár: Bibl. II. 134). Árosok és wéwők (Zvon: Post. II. 268). Bársonyáros aszszonyi állatt (237). Buczo áross Tetzélinus (957). Áros-műves kereskedőemberek (Fal: NU. 289) 2) [emtor; käufer]. Hwn vannak az borok? en im arosth zerkek neky (LevT. I. 281). Rédei Pálnak irtani, valami kénesőnek árost hog szerezteszen (ErdTörtAd. I. 320. MF.). 3) venalis MA. [verköuflich]. Mindön örökségöket arossa teuen (DebrC. 27). Földünket árossá tésszűne neked: eme terram nostram (MA: Bibl. I. 45). Az varos arossa tetetet volna, es igen hamar el veszne, ha io arossa találkoznec: o urbem venalem et mature perituram, si emptorem invenerit (Deesi: SallJ. 32). 4) [pretiosus, carus; wertvoll, teuer]. Árossa az gabona? (Bal: CsIsk. 33). Itt kinn bor sok nem leszen, de jó és áros leszen (RákGy: Lev. 275). Minden áross jországát a szegényeknek adgya (Fr: SzLán. 11). A mesterség, a míg titkos, áros (Fal: UE. 413).

bor-áros: vinarius, oenopola C. MA. [weinfländler] (Gyöngy: Cup. 16).

embër-áros: plagarius, venaliarius C. [menschenfländler].

festék-áros: pigmentarius MA. [farbenfländler].

fű-áros: [olitor; gemüseverkäufer]. A kertész, mint a fű áros is (Com: Jan. 71).

fűszerszám-áros: condimentarius C. [spezereihändler].

gabona-áros: frumentarius MA. [getreidehändler].

galamb-áros: columbas vendens Kr. [taubenkrämer] (Kár: Bibl. III. 43. Syl: UT. I. 33. Zvon: Post. II. 269. — Galamb aroló MünchC. 52. JordC. 419).

gyöngy-áros: gemmarius, margaritarius MA. Com: Jan. 101. [perlenhändler].

gyümölcs-áros: pomarius C. cupedimarius: obstverkäufer Pesti: Nom. 42.

hal-áros: piscarius, ichthyopola C. [fischhändler].

hús-áros: carnarius, lanio C. [fleischer].

könyv-áros: librarius, bibliopola C. [buchhändler] (Com: Jan. 160. MA: Scult. 8. MA: Tan. 61. Misk: VKert 182).

olaj-áros: olearius Nom.² 289. [ölländler].

paraj-áros: olitor MA. [gemüseverkäufer].

ruha-áros: vestiarius C. [kleiderhändler].

selyëm-áros: sericarius MA. [seidenhändler].

sör-áros: cerevisarius MA. Nom.² 279. [bierverkäufer].

szél-áros: iustitor MA. bortner Nom. 62.

vas-áros: ferropola Kr. [eisenhändler]. (TörtT. XVIII. 232).

vászón-áros: lintearius Nom.² 287. [leinwandhändler].

Árosság: [mercatura, negotiatio; handel]. Eerti az árossag dolgath (RMNy. II. 126). Meg czallia az embert az árossagbais (Mel: SzLán. 435). Io szerenczés árosságra és minden féle kereskedésre leszen (Cis. M2, L4).

Árú: 1) pretium MF. [preis]. Nagy arwyu: magni valoris (EhrC. 7). Menden aronal vettetec: ex omni pretio emta sunt (BécsiC. 112). Eleledel arwzerent agy mynekwnk: pretio vende (JordC. 204). Mas borat annak ollian aruait es arwywt amminemw az wideky volt az földre ontatiuk (RMNy. II. 2). Nem kéván árrút vagy érdemet (Mad: Evang. 466). 2) merx C. ware, kalmár maria Com: Vest. 136. Hog senky maasth meg ne chalthatna arw vetelben es adasban kezde wyonnan pzenzt verethny (ÉrdyC. 397b). Kalomarak azon meennek arwal (562). Az arwnak wytalmat: pretium appretiat (JordC. 445, DebrC. 162). Az ő aruikat senki nem vesi meg (Mel: SzLán. 439). Ha eléb' jól meg-néznek és próbálnak minnyáján az arút, semmit nem vennének a hamis tsaplírtú (Pázm: Préd. 759). Senki sem veszi meg az papa butsuinac sznas es bűdös aruít (EszT: IgAny. 455). 3) mercatura Pesti: Nom. 31. [handel]. Commercium: valtság awagyh valami árwtétel (Nyirkállaj). Fwsnengemet ielentetem hamis aruait (VirgC. 8). Meg mére a penszt, negyszáz ezüst syclust, ki aruba ár vala: 400 siclos argenti probatae monetae publicae (Helt: Bibl. I. K2). Szokás hog a vétel és aru melle bizonsagokat linac (Helt: Krón. 22). Senkit az aruban, se az adasban, se az vetelben meg ne czallion (Fél: Tan. 375).

[Szólások.] Áruba boesát: venundo, venum expono MA. Áruba boesáttýk lelkeket (Land: ÚjSegít. II. 10). Aruban boesatot jók, el adók: venalia bona (Ver: Verb. szót 33). Nyereségeket kótyavetyére hányván, Társiát-is áruba hotsáttýk. Kit

meglátván egy bordély-mester, árúba a iudul felette (Halt: Hlist. II. 281). Áruba veti: venni exponit MF. Proscriptio: áruba vetés C. Aruban vetuen mündeneket: vendidit omnia (Fél: Ilet. 23, Kár: Bibl. II. 185).

kalmár-árú: mercimonium, merc MA. [ware]. Kereskedni menne más városban kalmáruval (Pont. 81). Az kalmár árúmac egyenlő eladása (Kár: Bibl. 1680). Ez városoc híresec voltana az nagy kereskedéssel kalmárárúccal az mellyet ott fiztene (MA: Sent. 177).

Árúl: 1) vendito, mündinor C. vendudo, vendo, venum expono MA. [verkaufen, feil bieten]. Az aruloc es a vendoc: vendentes et ementes (MünchC. 52, JordC. 840). Mint barnot piázon mind szellel arulyc (Born. Ének. 159). Ba men nem á templomba, kezdé kinéni azokat, á kik abbam árulnak és vérszek vala (K'ap: I'vang. 91). 2) prolo MA. [verraten]. Arofla halaba: tradet in mortem (MünchC. 31). Vyaskodnanak, hogy né arvlatnaam az sydoknak kezdében: ut non traderer Iudaeis (JordC. 692, 605). Egi thw közzületök ez oczuka halabra arul engemet (WeszjC. 49). 3) [paicisor; handeln, feilschen]. El indolek Awspergerel Stattonbergj es Bildhawsj kett vorokert [olvast: várakért] arulnom, kilt hajott XXXV M. nolis forint-on (LévT. 1222). Istenelen halakát inditotok, es nola fegyveretek vagon, de megis az ellensegeknek fejekre arultok: licemini hostium capita (Förö: Curt. 99). A mely mennyiségre árult [a mely mennyiségre alkudott, XVII. század] (Nyr. X. 121). 4) [re dividita pecuniam recipio; lösen, einnehmen]. Még semmi elő pénzt nem árultam: ich habe noch kein handgeld gemarkt (Warm: Gazoph. 159).

[Szólások]. Egy gyékényen árulók: iudem vescentes cepis (Kisv: Adag. 222). Igen árulha minden titkát, mindenfelé ki önti magát (Fél: UE. III. 80).

be-árul: prolo, defero, produco MA. [anzeigen, demuzieren]. Ott esmeg bel arvlyan temlecznek ifogsagaat zenvedee (ÉrdyC. 188). Psalmus CVIII. Inalkozyk ebben az profeta, az Doegh ellen, ky ewtet Sawhnak be arewla wala (AporC. 80, TilC. 324). Elueszten aszt, a ki titkon be arulya felebarátyját (Helt: Zsolt. 201, Mel: Sam. 253).

el-árul: 1) [vendo; verkaufen]. Arofl el mendenedelt (EbrC. 6). El arolom t' fialitokat: vendam (Késic. 209). Erekszegheket el arvlatk es zoghényeknek oztogataak (ÉrdyC. 170). Gyolchot zewe es el arvlat (414, 578). Yozagokat el arvlyak (JordC. 713, 719). Mindön marhaát el arulnam (DeliC. 192). Mykoron mündeneket el arult volna az arat vive egi papnak (VirgC. 101, 81). Yosell el arolatak: venundatus est (KulesC. 151). 2) prolo MA. [verraten]. Prodius: elárultatott C. Elarola ötet (MünchC. 31, JordC. 382). Kyth ty el arvlatok: quem tradidistis (JordC. 715). Hugi öteth az sidoknak elarulnaia (WeszjC. 12). Ünön szolgay el arultak (CsomaC. 36). Az pénzért az apátis el arulni (Deesi: Adag. 239). Hítelenek, az prédáért bizony az istent is elarulni (Ráktj: Lev. 169). Az eger éjfel is az ő portozgva való ételével magát elarulja (Misk: VKert. 269).

elárulás: proditio C. [verrat].

ki-árul: 1) dividio Kr. [verkaufen]. Ha etfele bort valaky itt ky aruland (RMNy. II. 2). 2) [re dividita pecuniam recipio, ex venditione pecuniam redigo; lösen, einnehmen]. Az salétromot hattik közinkben 300 fl. 221 fl. 76 denárt árultunk ki belöle (MonTME. 122).

mög-árul: 1) [emo; kaufen, erhandeln]. Kéressen fő lovat kettőt, kiknek megvetelére kérjen kölcsön anyyi pénzt, az mennyin meg árulhatja (MonTME. III. 31). Egy ló maradt kit Dolj György árult meg (Radv: Csul. III. 113. Nyr. XI. 31). Akkor azt gondolta, szívem megáruha praktikával, hogy legyek marhája (Amado: Vers. 12). 2) [paicisor; einen handel abschliessen].

Deus Deus oth kyalthonk, bizonsagoug hogh megarvthonk (RMK. 16). Jer be atamfia a bolba, meg aruloc veled (Szék: Krón. 220. MF.). Ha igaz szívvel, elmével, lélekkel akarod meg venni, én kevés pénzekkel megárulok (Gyöngy: Char. 85). Marton György marhája között volt egy bitang him tinó, szöke tarsa, meg árult Balázs urammal arra az tinóra flor. 5 (Kesk. Tört. II. 30).

Árulás: 1) mündinatio C. venundatio, venditio MA. [verkauf]. Bor árulás (Mik: Törl. 95). 2) delatio C. [proditio; verrat]. Arvlatst tettek vala az sydok: conspiraverunt (JordC. 659). Az zentség árulásnak eltanoztatásáról (VirgC. 127). Baratya arulast akart teny (Pesti: Fab. 85).

vér-árulás: proditio sanguinis, consanguinaria proditio PP. [blutverrat]. Az vér arulás az atyafiak között ösi jóság bol valo kirekesztésben es ki tudásban essik meg (Ver: Verb. 87).

Árulkod-ik: prodo, defero, denuncio SI. [angeberei treiben].

Árulkodás: proditio MA. [angeberei].

[Közmondások]. Híván kereset az árulkodás: mala proditio; proditionem laudo, proditionem non laudo MA. Vay ki hitván kereset az árulkodás (Deesi: Adag. 168, Fél: Jegyz.).

Áruló: proditor, delator, traditor C. [verräter]. Oda is Judas mind az arulokkal (VirgC. 114). Arvlo Jvdas (PozsC. 33). Bestie arulo kurumati (ComBál. 13). Batorsággal nem tudhattyk, hogy igazán, és nem árulóul jutatta kezünkben az isten könyveit (Pázm: Kal. 673). [Luther] ezt a solat isten szavaiközé árulóul ír (Pázm: LuthV. 423). Árulói es próbéli keresztýensgek (Mad: Bfal. 17). Hí szolgálat árulóknak szidalmazza (Halt: Hlist. II. 323, 336).

embér-áruló: mango C. [sklavenhändler].

éték-áruló: obsonator PP. [viktnafienhändler].

gabona-áruló: frumentarius C. [getreidehändler].

hús-áruló: creopola Nom. 281. [fleischler].

olaj-áruló: olearius PP. [ölhändler].

vér-áruló: proditor sanguinis MA. [blutverräter].

Árultat: [vendere facio; feilbieten lassen]. Az borok jók, azert ne oet karaycharon ha nem hath krajcharon aroldhasd (LévT. 1. 146).

Árultatás: [proditio; verrat]. Árultatás kepen alunan megölték (DeliC. 134. WeszjC. 26). Árultatást művelénee ellene es egybe esküvés a király ellen (Helt: Krón. 28, 31b). Gejezi meg verete arultatás niat a Salamontol (Szék: Krón. 168). Judasna arultatásis meg nem szepleszete az apostolonec gyülekezeten (Mon: Apol. 29). Új királyul tudakozni Heródes előtt a királyi városban, király árultatásnak méltetik-vala (Pázm: Préd. 189).

Árultató: [proditor; verräter]. Kynek ty mastan arvlatoy es gytkosy kelek (ÉrdyC. 172). Az arvlatoy Jvdas (153, 305). Sok arvlatok tamadanak az keth atyafyak között hogy ceegyket masykkal el vezthetneek (397b). O arultato herodes (DobrC. 331, 335, 82. WeszjC. 37). Arultato lemedelert mast czigazomac (Born: Préd. 261).

Árultatóság: [proditio; verrat]. Rakna szüed arultatosszaggal, paraznasaggal (Born: Préd. 228).

Árús: 1) mercator, institor, negotiator SI. [verkäufer; kaufmann]. Gyolehot zewe es elarvlat es övet es adia az arvsnak (ÉrdyC. II. 1b). Kalmárkodó árús (Szeg: Aqn. 73). Jesus a templombol a barmoknak minden árúsit kivetotte (Hly: Préd. 1210). 2) [untor; käufer]. Könyül jó marháunk árúsit találni (Kisv: Adag. 55).

2. ÁR: [fluctus, aestus; flut]. Az tenghernek arya; inundatio maris (JordC. 280). Legottan meg zóncé árvízkeze arya (TelC. 95). Hogy meg merüllyen az filed, az igazságnak ilyen igen kiterjedet áriában (Bal: CsIsk. 120). Neveltem [Drávnak] haragos árját (Zrínyi II.141). A midőn nem az árvízben, hanem az ár borban kell úszkálni (Mik: TörL. 173). Az öldözésűek tengeri arjai, őszve földül őzömyei ostromolják ezt a házat (Börö: Préd. 29). Gonoszságnak árja (Fal: Jegyz. 249).

víz-ár: [inundatio; überschwemmung]. Mellyből gyüle gondya megint nagy vizárni [vizárny]. (Gyöngy: KJ. 78).

Árad (arrad BécsiC. 74, 45. arradas KBécs. 1572. Dó. áradás Cis. G3): exundo MA. [inundo, redundo; fluten, strömen]. Kicéneid forrás sœc vizekbe arrada: in aquas plurimas redundavit (BécsiC. 72, ÉrdyC. 436). Kenczei mi reamk aragiának (Fél: Tan. 127). A lovasok száijából kén-köves tűz árad (Pázm: Préd. 6). Inkáb' áradott, és naponként árad közöttünk minden gonoszság (215). Embernek romlottsága, mely első szüfléinktől mi rénére áradot, avagy származot (Sam: Harm. 5). Árala kemnyed (Thaly: Adal. 1.128).

[Közmondások]. Főfőül árad a víz: ubi papa, ibi Roma MA. (Czegl: Japh. 132).

áradton-árad: [magis magisque redundo; immer mehr überhandeln]. Áradton arad kőszünk a sok számtalan bűn és gonosság (Tel: Evang. II.142).

el-árad: exundo MA. [inundo, redundo; austreten, überströmen]. El aragytok zent leleknek ereyben; ut abundetis in spe (ÉrdyC. 9, 569). Nagy kny ny hullatasba el arada (VirgC. 59). Minden bűbœe el arradiac (Mel: Préd. 113). Némely vétkek el-áradtak (Pázm: Préd. C2). Myuden gonossag ez nemzet kewzett el áradra (Ver: Verb. 2, Szok: Bals. 172).

föl-árad: ∞ Nem látia többé az méznek és a uainak föl-üzet, es fel áratat cözög vizeyt: non vident rivulos fluminis, torrentis mellis et butyri (Mel: Jób. 20:17. MF.).

ki-árad: exundo, inundo, restagno C. [austreten, überfließen]. A folio viz ki árad (Mel: Jób. 65). Oly nagy viz vólt oth, és az Tyberis vgy ki áratat, hogy egy nehány várat fel forgatot (Cis. G3). A Nylus ki-árad (Tyuk: Józ. 246).

mög-árad: exundo, restagno MA. [austreten, überfließen]. A csergeteg viz meg arrat (DebrC. 616). Hogy szerelmetec nagyly nagyobbban meg áradyon: caritas magis abundet (Helt: UT. Dd3).

Áradás: alluvio, abundatio C. exundatio, inundatio, abundantia MA. [flut, überschwemmung, überfluss]. Teweeknek aradása el bamol teegödöt: inundatio camelorum operiet te (ÉrdyC. 63). Vizeknek aradása (DomC. 120). Vernek aradása (CoriC. 180). A tengernek áradását sziyiác: inundationem maris sugens (Helt: Bibl. I: dddd. Fél: Bibl. 98).

özönviz-áradás: [diluvium; sintflut]. (Matkó: BCsák. 21).

Áradat: [torrens; flut]. Mambrenac aradaffa (BécsiC. 13.45. MünchC. 122). Te meg törted a forrasokat es az aradatokat (AporC. 29).

Árasztat? ∞ Olly szomorú hír van, hogy vízbe halt volna Nagysád vadászaton, mi ugyan gondoltuk, hogy tán halászaton, mivel ki vadászna ily nagy árasztaton? (Gvad: Idöt. 37).

Áraszt: exundare facio MA. [ergießen, ausströmen]. Reea akaraa arasztany zent malasztyaat ez vylagra (ÉrdyC. 64). Kiti-nyek az eső teppék, de nagy folyó-vizet arasztanak, és házakat dőjtenek (Pázm: Préd. 729). Tenger árasztó két rettenő szeme (Zrínyi II.46, 141). Keserves könyveket arasztta (Könyi: VM. 12).

el-áraszt: diluvio C. [überschwemmen]. En nyoszolyamat elarasztam siralmimmal: lacrymis meis stratum meum rigabe (BattyC. 8. MF.).

ki-áraszt: [exundare facio; ergießen, ausströmen]. Ezzel árasztjuk ki magunkra az istenek nagy bővséggel mind áldásat, mind pedig külső és belső áldomását (Csúzi: Tromb. 217).

mög-áraszt: [inundo; überschwemmen]. Nagy kábaság az ártatlanoknak vérével az földet ugy megárasztani, hogy az emberek között müló és haszontalan lútt nevet szerezhess (Prág: Serk. 172).

Árasztás: exuberatio, abundantia, confectio MA. überfluss PP.

3. ÁR (árrat Helt: Bibl.): subula: ahle, pfriem Pest: Nom. 10, 48. subula, varga tő Nom. 48. Major: Szót. Com: Orb. 127. (JordC. 233). Végy egy arrat es fűrdmeg az ő filét (Helt: Bibl. Sss). Kit hegyes árral meg giuknak (Lép: FTük. 60). Juh ganéj darabot árral igen vékonyon meg-lyukasztasz (Nad: Kert. 44). A füt egy árral, vagy fűrócskával meg-fűrják (Lipp: Cal. 14). Hegyes kóhom águ bubánat villája, sa-nyarúságonnak helyestett árja (Koháry 1685. MF.).

ARA: 1) sororis frater [?] MA.³ MA.⁴ MA.⁵ der schwester brüder MA.³ Anyad ara: avunculus (Nyirkálai 1481. Kovachich, Formulae solennes XIX.). 2) nurus (antiquitus) PP. [schwiegertochter]. Nurus: menyem, menyed, antique aram PPl. — Vö. MF.

ARANY (oronospotok, fluvius 1247. oronhos, mons 1269. Czin.): 1) aurum C. Ver. [aureus]; gold MA. [golden]. Aranyból való; aureus C. Tisztá, finum arany: obrizum. Aranynek fővenyből vizzel való ki-mosása: elutio PPl. Kazdagsagok aranyban auagy ezenstben (EhrC. 70. MünchC. 17). Te vag az arau f5: tu es caput aureum (BécsiC. 123). Ne akaryatok byrny arauat (JordC. 382). Atte zerehmedert meg vltalm arauat (VirgC. 44). Isteni zeretetuek aranya (146). Kyk az arautul feneluec (145). Meg igére magát, hogy 200,000 forintot aranyul kezembe akarna boezátni (Helt: Krón. 188). Az üdö ezüstté fordítja szép arany hajadat (Zrínyi. II.203). Arany szinű, verhenyő, sárga festéc (Com: Jan. 63). Tiz gira aranyat igér a leányért (Hall: Hllist. II.281). Arany merkeletesseg: aurea mediocritas (Erasm: Erk. 9). 2) nummus aureus PP. dikaten KirBesz. 139. A mostani arany forintok sommájára fordítván, a mit aranyul ezüstül hagyott sz. Dávid, teme most 2672, 125,000 aranyat (Pázm: Préd. 1165). Farkas fogas arany: lupini aurei, in documento a. 1649. erant aurei principis Bathori, qui insignia familiae tres dentes lupinos monetae incudi fecit (Kr.) A hat lovat ez mitőlünk megvette, tsászár aranyokat olvasott érette (Gvad: RP. 82). 3) [deliciae, persona cara; schatz, teures wesen]. Ha dychekönyu akar zent Anna azzon ew neuzeth-segeebewl ygazan tehety es bynneel kyl. Ha ki ezeketh be nem vennee, tekeende meg atya istemek yoglyaara ylew aranyaat (ÉrdyC. 449). Zent Anna azzon mynt az ew eedes zyleye ees [Mária] mondvan: eegyebet nem akarok hogy legyen avagy el mwlyeek, es az ew kegyes aranyok nem tehety hogy owket meg ne balgathnaa. Valazyatok otalmwl zent ama azzont, mynd az ew aranyanak Iesus Kristusnak mynd az ew zerehmes leanyanak marianak nagy kodwet tezetek (411.) (Vö. Temesvári Pellátrnál a sz. Annáról szóló II. sermo befejezését: Beata Anna laetitia et benedictionem possidet perpetuum, quia ibi habet nepotem carissimum scilicet Christum Iesum in dextra dei patris sedentem . . .). Nem talala azolta esendességet utáma vágyódó anyja, az hol van szivo aranyja ott várán békeséget (Gyöngy: RK. 196).

[Szólások.] Arany horogal horgászni: aureo piscari hamo: mit goldenem angel fischen, um eines geringen und ungewissen gewinns willen gewissen verlust leiden, wie die alchymisten MA.

[Közmondások.] Nem fog aranyon rosda: frustra Herculi calumniam struxeris; wo tugend wohnt, da findet die lästerung platz MA. Hogyha nem mind arany, a mi

fénylik, bár meghígye minden ember, hogy nem mind szent a ki papságot visel (Pázm: Élv. 179). Nincs szebb szó az arany pengésnél (Kisv: Adag. 16). A hol arany, ott a szilak: ubi aurum, ibi scoria (Hly: Préd. II. 256).

eresztett-arany: aurum obrizum Com: Jan. 18. [féngold]. A bor nihelyt a városban vagon, eresztett aranynyá, aurum potabile, változik (Fal: TÉ. 780).

finom-arany: Finum arany: obrizum C. [féngold]. (Holt: Krón. 31. Pázm: Préd. 192).

fövény-arany: baluca, por arany PPIB. [staubgold].

kettős-arany. Kettős arany vagy tallér: binio, aureus binarius; doppelter dukaten PP.

korona-arany, koronás-arany: [krontaler]. Harmincz ezer corona arany (Tolu: Vigaszt. 230). Otven koronás arany zálogban (Radv: Csál. II. 12, MA: SB. 97).

levél-arany: aurum foliatum; blätlein gold PP. Ortzóját levél-arannyal betapasztották (Mik: Törl. II).

mű-arany: [werkgold]. Mint kell által öntenyi piskloczbán, akar mű-aranyat, akar vakarást (Keesk: ÖtM. 200. Mivelni való arany, műben való arany, műben lévő arany, I. no. 359).

por-arany: baluca, fövény arany PPIB. [staubgold].

rúd-arany: auri fusilis cylindrus PP. [gold in barren].

sár-arany: aurum fulvum; rotes gold MA Dragalatosnak szep sár arramul mongia az varost (Börn: SzJán. 1. Szék: Zsolt. 65b. Mon: Apol. 383). Sár arany pro sárta arany (GKat: Tük. 1115).

szin-arany: [purum aurum; féngold, gediégenes gold]. (Fal: Jögy. 935.)

vont-arany: aurum ductile; gesponnen gold MA. Vont arany matéria: aurum textile PPIB. Egy vont aran nest swba (RMNY. II. 65). Dnas uhna aurei panii vonth aranath (III. 4). Vont arany kőntös (Börn: Préd. 550). Vont arannyal varrot ruha (Com: Jan. 139). Biborban, vont-aranyban, ezüstben öltöz (Lép: P'ük. 13). Selyem és vont-arany szoknyákkal ékesgette (Pós: Igazs. 1570). Tündöklék orozája, vont-arany ruhája (Gyöngy: Char. 99). Vont arany csáprággal kenyelig meg volt terítve (Fal: TÉ. 638).

vontaranyas: [auro intextus; mit gold durchwirlt]. Egh wonth aranyas kesites ky ala meghi hewlget adok (RMNY. II. 31).

Aranyas, aranyos: 1) auratus, aurosus C. aureus Ver. auro abundans; übergoldet, golden, reich an gold MA. In loco qui dicitur hungarice aranyas latine autem aureus (1075. 1124 CodDipl. 1437, II. 78). In medio fluvii aranyas ad castrum aranyoswar (1176. MonOkn. VI. 74. MF). Aranyos, fluvius, alias Mezespaták (1325. Czín). Féketh nyergödi aranyasth hozának (RMK. 15). Aranyas gyertyatarto (JordC. 885). Aranyas draga barony (DomC. 132). Aranyas eltezeth (KulesC. 110). Aranyos snoros cezö első kethö (Radv: Csál. II. 54). A tiszta napnak aranyos tündöklésűt és fényeséges sűgárit szemléltetek-e valamikor? (Pázm: Préd. 747). Egy ezüstös-aranyos pallos (Monfrók. XXIV. 138). **2)** [carus; wert, lieb]. Harmad adas yegyez aranyas engedelemesség . . . (EhrC. 48). Az három alkozat lezene az aranyas engedelemesség (VirgC. 15). Zentfennemekem öthvened napot, es novezed boczanathak, mert az lezen az aranyas extendew: sanctificabis aurum 50, . . . ipse est enim jubileus (JordC. 111). Azon aldoth aranyos zepesegis gyermek yewsth kerywk mies (ÉrsC. 332, 211b). Hogy ne syrud az zeep aranyos fűyw (ÉrdyC. 51). Oh nemes aranyos ingodalm (NagySzC. 151). Aranyas időket igérne magoknak (MA: Scult. 1031). Az régi idő aranyasze hivatatic, és az melyben mi élünk, vas időne mondatatic (Prág: Serk. Előb. 63).

Aranyoska: [aureola]. Három neme vagon efféle koroncskáknak, aranyoskáknak, ki ebből teczik meg. Az aureola nem egyéb . . . , tehát nem lehet több az aureolais bárommal (Lép: P'ük. II. 85).

[Aranyasul]

még-aranyasul: [inauror; vergoldet werden]. Meg aranyasult vala arannyal, gyengyel (JordC. 919).

1. Aranyász: aurilegus, aurilitor Kr. [goldwäscher]. Az emberke nec nagyobb része mind aranyászoc (Helt: Krón. 6b. Land: UjSegíts. II. 241). Qui se aranyász i. e. aurilegus dicit amant (Benkő: Transilvania 1501).

2. Aranyász: aurum lego, lavo Sl. [gold waschen].

Aranyászó: chrysoplites, aurilegus; ein goldwäscher. PP. chrysoplites, arany-mosó, tisztító PPIB.

Aranyaz, aranyoz: auro, denuro; vergolden, übergolden MA. Aranyozott: auratus C. übergoldet MA. Vala ew teye aranyozott (EhrC. 125). Kivált [könyveket] aranyazni nehéz megtanulni (ÖtMest. 27. vsz.). Lukább menjetek napnyugotra két esztendeig czépellőt tisztítani, mintsem napkelotre harmincz esztendeig korona aranyazni (Monfrók. VII. 280).

még-aranyaz: auro, inauror, deauro C. übergolden, überziehen mit gold MA. Mintha megaranyaztak volna az ev orclayat zemenek alatta (MargL. 97). Tyzta arannyal megaranyazzad hűteth (JordC. 63). Nem azt mondod jó hajónak, melyet szépen megírtak és aranyoztak, hanem a mely vízet bé nem bocsít (Pázm: Préd. 313). Megaranyozott pilluléc (Prág: Serk. 437).

[Szólások.] Száját meg-aranyozták: pénzen fogadott orátor (SzD: MVir. 371). Keresnek néző-tudósokat, és meg aranyozván elsőben azokat, váráslikok után veszik tanácsokat (Gyöngy: Cup. 24).

még-aranyazás: auratura, auri inductio; das vergolden, die übergoldung PP.

Aranyozás: [inauratio; vergoldung]. Az felettöb való aranyozas es giöngyözés az keulisegre viszen (Fél: Tan. 465). 3000 talentom aranyat rendelt a templom falainak aranyozására (Pázm: Préd. 1165).

Aranyozat: ∞ Egy ezüstös-aranyos kard, kopott az aranyozatja (Monfrók. XXIV. 138).

Aranyozó: inaurator C. aurarius, inaurans, aurator; gold-arbeiter, vergolder PP.

Aranyka: [nummus aureus; dukaten]. Hamisú jütszotak, mindég megrántottak. És így egy aranykám a másik után ment. Érszényembe csak hat aranyka maradt (Gvad: RP. 113).

ARANY (erányozás Gyöngy: Cup. 1. 637. MF. egy iravn Beythe: Epist. 163. iranza Zrínyi 159. iranza Megy: Dial. Előb. 10): **1)** scopus, meta, propositum SL [richtung, ziel]. **2)** proportio MF. [dimensio; mass]. V6. iránt.

égy-arány: [ejusdem dimensionis; gleichmüssig]. Eg aran az aran szin es szöld szin benne (Mel: SzJán. 531). Ha többet nem nyom a férták érdeme, legalább egy arányul eszik az asszonyok érdemével (Fal: TÉ. 668).

égyarányatlan, egyaránytalan: inaequalis, dissimilis, discors SL. [ungleichmüssig].

égyaránytalanság: inaequalitas, dissimilitudo SL. [ungleichmüssigkeit]. Nintsen ott az értelemben szakadás, a méltóságban és felségben egyaránytalanság (Pázm: Préd. 717. Biró: Osk. 10).

égyarányos: [ejusdem quantitas; gleichmüssig]. A ki a rendre fel-aggatott papirosonkón által-löne golyóissal, egy arányos közil lénsún löne-e a határozó tösség lapjával? (Molu: Term. 181).

égyarányosú: ∞ Életünknek egyarányosú ideje vagyon: mert egyikünk a másikunknál kevesebbet nem él (Halt: III. Hist. 148). Mindenkoron egyarányosú étellel és itallal élnek (Mik: Törl. 172).

égyarányosú (egyírású formában MonIrók. XXVII. 163. egyírásúképpen RákF: Lev. II. 107): [aequalis, similis; gleichmässigkeit]. Nem egyarány érdemeik (DEmb: GF. 156). Az isteni igazságnak mérő serpenyője egyarányu, a fontot egyaránt nyomó (163). Egy arányu képpen meg kell kapálni a földet (Nad: Kert. 68). Osa föl a kertet ennyihány egyaránsó táblára (Lipp: PKert. 115). Négy egy arányos szeglet (22). Mindenütt egyarányú az ő jósága (Mik: Törl. 58). Mindeneknek egyarányú oka vagyon (269). A labai mindenütt egyarányu vastagságuk (388). Mindenfelé a föld egyarányú egy bujdosónak (180). Egy arányu uton mi járunk (Gvad: Lev. 73).

égyarányóság: [aequalitas; gleichmässigkeit]. Valamint ezen földön pésztes köbök és mérők vadnak: ott is egyaránság legyenek mindenütt (RákF: Lev. V. 28).

égyarányú: aequalis C. uniusmodi Ver. coequalis, compar MA. similis, aequalis; gleich, eben PP. Egy arányú hitec, egyarány szerelmec, es egyarányu is erköltsűnek lennec (Born: Préd. 289). Egy arányú mértéckel föld meg (Mel: Herb. 1). Nem mind ég arányu időben tamadnak fel (Mel: SzJán. 295). Az euangelionnak mindőu hirdetőy hatalommal es meltsággal egy irának (Beythe: Epist. 9). Valtozo es nem egyarányu eghi állapotot ielent (KBárfá 1583. Dv3). Czinály egyarányú két arany lántzot: duas catenulas sibi invicem cohaerentes (MA: Bibl. I. 74). Az csere egyenlő es egyarányú legyen (Ver: Verb. 136). Egyarányú es egyféle hüffel hiszed (Bal: CsIsk. 436). A vétkek annyibül egyarányuk, hogy egyenlő képpen örök kárhozatot érdemelnek (Pós: Igazs. 1. 67-1). Négy egyarányú szeglet (Lipp: PKert. 126).

égyenlő-arányú: [aequalis; gleichmässigkeit]. Az atiac aniac es a nősző személic egenlő arányu akaratabul legien (Mel: Préd. 400. MF.).

olyan-arányú: [ejusmodi; solcherlei]. Ha az waros helynelkül effele bort valaky itt ky aruland, mas borat annak ollian arányit es arwynt amminemw az wideky volt, az földre ontattunk (RMNy. II. 2).

szög-arányú: [obliquus; schief]. Az árbotz fáról leeresztett golyóbis, ha az alatt a hajóis mégyen, mi lineát vet? szeg-arányut (Moln: Term. I. 80). A le és előre tartó két linea szeg-arányu lineára szoríttya a golyobist (81).

[Arányit,] irányít: puto, conjicio; mutmassen, meinen]. Azt valóban nem csak irányítom, hanem minden bizonynyal is tudom (1667. Tört. és Rég. Értesít. IV. 37).

Arányoz, irányoz: 1) puto, conjicio, conjecturo; dafür achten, mutmassen, meinen, rathu MA. PP. A mint leg-jobbnak arányozod, úgy tselekedjél: age ut tibi *concinnum, concinnus est PPBl. Annak okaert anyazent egybaaz wgy aranzotta, az nagy yeles zyletesnek napya melleo helhezethnee [sz. István teste megelése ünnepe] (ÉrdyC. 447). Nem aranzok oli kerezient ki azt merneio mondani (Ozor: Christ 163). A mint én arányozhatoc hozzá, ha elhet Jancula, igen nagy ember leszen benne (Helt: Krón. 83). Innét arányozhattyc, melly nagyot nyer Jesus (Born: Préd. 243). Az más ember vérenek ontásával könnyeben aranzak véghez menni dolgokat, hogysen az békeséges szenvedéssel (Pázm: Kal. 132). Nem aranzom, hogy egyikétis kárhoztassad (331). Ugy aranzom, hogy mi okoságh nélkül való nemzeteknek nem mondattathatunc (Prág: Serk. 685). Ha móóját aranzanád, örömet keménykedni is akarna (Szal: Krón. 150). Az dezmasok ugy vegezzenek, az mint ő fő felségeknek nagioz haznara arány[á]k (1609. Instr.

super decim. MF.). Darius az phalang sereget az macedoniai hadnak erejenek aranzván lenni: phalangem macedonici exercitus robur esse conjectans (Fórró: Curt. 77). Darius az menyero az személyeből aranzhatni vala, meg nem rettenen: quantum ex vultu concipi poterat (269). Mit irogatott palatinus uram, im in specie bekiültök, ha arányzatok valamit hasznot benne, az postára is kiküldhetitek (RákF: Lev. 176). 2) collimo, collineo C. zielen MA. Arányozom, arányozom: collimo; arányozok a tzelra: collineo PPBl. Az viadalban rea aranza es által vte őtet (Helt: Krón. 61). Egy nyíllal hozza aranza (82). Arányozzaunk és lövjenee (MA: Seult. 91). Nem olyan bolond az isten nyila, hogy ha engem arányoz, téged találja (Tof: Zsolt. 33). Arányzani nyilat (Illy: Préd. II. 75). A puskákat a tzelra arányozván: sclopeta ad scopum collimantes (Com: Jan. 147). Harom nyilakkal arányozza az vitöznek szívét (Szöll: Dáv. 78). Nem árt fellyeb' aranzani a lövésben, leg-alab el-éred a tárgyat, ha nem üt-ed is a középit (Fal: UE. 464). 3) [tendo, nitor; in einer richtung gehen, trachten]. Altal mene a vizen es aranza Gilead hegyere: pergeret contra montem Galaad (Helt: Bibl. I. P.). Ezen tzelra arányoz azis, az mit Moses előszámlál (MA: Tan. 143). Feltett zölom, mellyre arányozni akarok a jelen-való órában az lészen (Pázm: Préd. 4). Kristus a mi tárgyunk, mellyhez kell arányoznunk, mellyet kell követnünk (106). Mikor a Babel tornyát építették, látta isten mind munká-jokat, mind mire arányoznak (642). Itt-is nem iranzák a tárgyat, azért nem-is találják (Pós: Igazs. I. 101). Oda kell egy cézfűnkhoz aranzanunk (Mad: Evang. 368). A fejedelmek mindenkör arra arányzanak, hogy fen forogjon a világ előtt méltóságok (Fal: UE. 366).

el-arányoz: [conjicio, conjecto; mutmassen, erraten]. Nehéz megtudnunk es elarányoznunk, mellyik löve jobban (Koháry 124. MF.). Ottan leannyánae mikéut lenne dolga el aranzotta (Illyef: Jephtha 9).

még-arányoz: 1) conjicio; erraten, urteilen MA. Tudom gonosz embernek ő gonossagat, kit en ő benne meg aranzottam isten ihleseből (Born: Ének. 191). A buzán isten-felő emberek értetnek, a mint az 43. versből megarányozhatni (Mad: Evang. 475). Az arvak idejet conventben szoktak megh latinia es az arva hany eszendős legyeu megh arányoznia: revideri, metiri et discuti (Ver: Verb. 204). Mikor az te szivednek helyen való létét meg gondolom es meg aranzom: considero (Prág: Serk. 915, 755, 808. MF.). 2) collimo; zielen MA. PP.

Arányzás: 1) conjectura, conjectatio; gemerk, mutmassung MA. 2) collineatio, collimatio; abzielung MA. Allusio, irányzás vagyon negédes es kevély mondásokhoz (GKat: Titk. 101). Arra igyenesitésék akarattyok arányozását, hogy istennek szogállyanak (Pázm: Préd. 783). Nyilat vet hamar idegében, hogy lelőjje; de az nincs keze ügyében, mert egy ágbog hajlott erányozására (Gyöngy: Cup. 4: 637. MF.). Megtanulhatja, mi után indul, mire szegezi arányzásait (Fal: NU. 320).

Arányzó: collimans, collineans MA. [abzielend].

[Szólások.] Nyíllal a r á n y z ó b a v é s z i (Halt: III. Hist. II. 72). Arányzóba vette ellenségét (Fal: TÉ. 639, Fal: SzE. 536).

ARASZ (arasth Ver.): palmus Ver. spithama; spanne MA. O lh[es]us kyth sem egh meretek megh nem merelheth ky földhet arazodban be rekeztöd (WinklC. 249, GmC. 104). Ki meri a vizeket markálna, es ki mértékli az egeket araszszáual (Helt: Bibl. IV. 66). Magassaga hat sing es egy araz (Born: Ének. 600, MA: Bibl. I. 74, Prág: Serk. 1048). Egy araz az embernek élete (Decsi: Adag. 96).

elő-arasz: licbas MA. PPl. spithama minor Kr. [bockspanne].

Arasznyi: palmaris, dodrantalis, unius spithamae SI. [eine spanne breit, — spannen lang]. Az zyz maria vala magassagaba ohmint kilencedfel arazni: alkalmas arazny embőrlöknek arazo-

kal (Tib.C. 99) Egy araszút ha nő, nem nagyobbat (Mel: Herb. 88b. MF.). Időm nálad ezaz egy araszni (MA: Bibl. V.19).

[Araszol]

még-araszol: [spithama metior; mit der spanne messen] Megaraszol . . . os monda: ki reuid labotskaia vagyon (Helt: Mes. 359). Hogy az kegyelmed föneketlen tudományának itis elegend telhessek, és megaraszolhassan (Zvon: PázmI. 230).

ARAT: meto C. Ver. eriten MA. Nem hynutenek, sem aratnak (EbrC. 95, BécsiC. 3, 4, 5). Sem vetnek, sem aratnak: non serunt, neque metunt (JordC. 371. 911). Ti nem zantotok, sem vetek sem aratok (VirgC. 51). Ki é testeben hint érdön testeből arat rohadast: metet corruptionem (DöbrC. 375). Már azt is ellihszem: Szüntő vizen arat, bárány farkast kerget (Fal: Vers. 913).

[Közmondás] Az ki mint vet, vgy arat (Deesi: Adag. 60).

be-arat: demeto, demessum colligo, recondo MA [einheimsen]. Aratásba gabonát begyűjt, gabona feyeket karyiáud be-arat (Helt: Bibl. IV. Isai. 17. 5. MF.). Valamint vetnek, ismeg azt aratnyak be (Frank: HasznK. 74).

el-arat: emeto, demeto; abmähnen MA. Hol myth nem toh el wezy, es myth nem wétöt el arattyá (ÉrsC. 268b). Mikor a te földednee veteményit megaratandó, a szélen köreskőnyűl mind el ne arassd (Helt: Bibl. I. Levit. 19: 9. MF.).

elaratás: demessio; abmähnung MA.

föl-arat: [demeto; abmähnen]. Más veti bé az földet, és más arattja fel (Deesi: Adag. 32). Mihent buzidat fel-aratod, ottan reá szabadítod a barnokat (Pázm: Préd. 263).

lő-arat: demeto, emeto C. abscondere, abernten MA. Az le aratot búza az ezürbe vitetic (Kár: Bibl. I.515). Ime én le-aratom a Baasa maradékít (Káldi: Bibl. III. Kir. 16: 3. MF.).

még-arat: demeto; abernten MA. Minden veteményék megarattatnauae (BécsiC. 6). Mellét ember elhüntend, azont arattá meg es: quae semivertit homo, haec et metet (DöbrC. 372). Meg hagyja hogy a wetemet meg aratnak (Pesti: Fab. 61b). Mikor a te földednee veteményit megaratandó (Helt: Bibl. GGg4. Thaly: Adal. I.22).

Aratás: messis, messio C. erite MA. Érezie a műveseket ő aratásaba: mittat in messum suam (MünchC. 30). Haggyatok nynd aratassyk (ÉrdyC. 128b). Miz a föld leszen meg nem szünie a vetess es az aratass (Helt: Bibl. I. D2). Búza aratáskor: tempore messis triticinae (O2). Gabona aratás (Kár: Bibl. I.488). Árpa aratáskor (192).

Aratat: ∞ Az aratat soe, a művesee keutösee (MünchC. 30, 77).

Arató: 1) messor, schnitter MA. Aratónae kezey: manus metentium (BécsiC. 3, JordC. 395). Mikoron az ő aratói buzat aratának (DöbrC. 169. Káldi: Bibl. 232). 2) [fals; sense; sicheil]. Lattale valaha ylyen zorzumot ky kazanak mondatyk aratónak es (PéldK. 51). 3) [messis; erite]. A póroe nimezenee hou, mind az aratóba vadnae (Helt: Mes. 303). Rökonsagít hina el az aratóba (481). El fűtt töneked az orád hoğ arass. Mert az földnee aratóia meg aszot: manu aruit messis terrae (Sylv: UT. II.150).

ÁRBOC. Arboctia; malus navis MA. [masf]

ARC, ORC, ARCA, ORCA [orchylyth] megl kütathatya DebiC. 516. *oresa* Matkó: Bcsák. 39. sat. ExPrinc. 41. Fely: SchSal. 28). 1) facies, nuda, vultus C. gena Ver. wangen, angesicht, antlitz MA. Vigy arezuaual: facie hilaris (EbrC. 3). Areyayatt menybe fel emeluen (71). Zenernetlen oreacio kiral: impudens facie (BécsiC. 153). Te orchadat mosd meg (JordC. 370). Hw arezayokra hullanak (107). Ky ödtöcek ew zeut orchara az nagy isteny feonesseeg (ÉrdyC. 51). Ez meg holtak

az meg zakadozasbol meg eektelenvt orchat es özyeb tagyayt az ev helyekre helylyeztete (DoniC. 72). Latha arciait feleben mint anygalnak; neha az anygali arciait kezeivel illeti vala (Tib.C. MF). Orchyadnak zeepseege (PeerC. 2). Oreaciaiak vertekezesenel minuelen a földet (DöbrC. 148). Az ő ortzára áll ortzát tézesen (Kár: Bibl. I.526). Emberi ortza, oroszán ortza, ökör ortza, saskeselyű ortza (II.110). A puztábán kiáló szözzon kezdi ismeretöt ortzáját irásának (Pázm: Préd. 131). Moses engesztelvén az urnae megharagodot ortzóját (MA: Bibl. I.78). A vak-szem és orr között vadnae az oreziac avagy pófac: gena v. malae (Com: Jan. 47). Néha öltözik vigadó ortzában (Zrinyi I.171). Ki sok vendég szin borítja az artzákat (Fal: BE. 611). Bő-estet artzája (Fal: NT. 321). A szemörmes artzák pírulásában forr a bujáság (336. 2) maxilla; kiefer MA.

[Szólások.] Nintsen ortzája: perüt illi frons Boczkorbör az ortzája: os impudens, atticus aspectus MA. Ortzaiára vetée neki [szemrehányás] (Helt: Krón. 75). A gyónásrul való káromlástokat ennek előtte orezitokra térítom (Pázm: 5Lew. 163). Orchard orchara [de facie ad faciem] al ystemek előtte (ÉrsC. 540b). Zynrwl zynre, archarul archara esmerem (Konj: SzPál. 174). Elálmétkodtam, micsoda oreziával mert oly éktelen hazugságokat könyvébe írni (Pázm: LuthV. 11). Mitsoda ortzaual merüie az z irast tsouknae, boukanae mondaní? (Eszat: IaAny. 235). Nagy zöe-gyön orezawal raytok fwtameek (ÉrdyC. 486). Tizta orchawal szolgálta [becsülettel] (LewT. I.342). Szentelenül, minden ortza nélkül ül valakire ymit fogás: *fejuna et frigida calumnia PPBl.

ál-orca: 1) larva, persona; larve MA. (Born: Préd. 549). Az ő ortzára áll ortzát tézesen (Kár: Bibl. I.526). Kendezt áll ortzát vtáld meg aszszonyban (Pécsi: HÉnek. 6, Illy: Préd. II.183). 2) [techna, causa ficta; vorwand, verstellung]. Emberek előtt szünt adhatnak a fejedelmek hamisságok fedezésében: de istent meg nem csalják. Nabuchodonozor azt költé, hogy maga általmába kell fegyverhez nyulni. Eféle álorzásat emberek szemibe adhatnak a fejedelmek a hamisság rejegetetésére (Pázm: Préd. 1103). 3) [larva, umbra; gespenst.] nachtgeist PP. Calinius nagy vakmerőül megloltaknak nevezi őket [az szent martyromokat], ál orczaknae, gyülenezeknae, anyekoknae (Mon: Képt MF.).

álorcás: 1) personatus C. larvatus; vermmummet, verlarvet MA. Álortzás kép (Burt: Döbr. 1). A farsángokat az áll oreziac viszie végben (Com: Jan. 20). 2) [dissimulatio, simulatio; heuchler, heuchlerisch]. Álorzások, hypocriták (Tyuk: Józ. 20). Ne vágyódjál a test szerent való édesgető, hitegető, mézes szókkal hünzett álorzás tudományra (Bír: Micac. Előb. 9. MF.). E világ sorsa nem más, hanem egy álorzás színhányás, merő képmutató semmisség (Csuzi: Tromb. 343). 3) histrio C. [schanspieler].

[álorcászkodik]

álorcászkodás: [simulatio; heuchelei]. Hittem mint jó atya szino-kedésednek, nem láthattam mérget kétszínűségednek. Álorzászkodással megcsaltál engemet (Gvad: RP. 103).

álorcáz: [larva teo; maskiren, vorstellen]. Azon egy porból valóc vaguene, akarki minémi tisztosséggel álorcázizza magát (Frág: Sörk. 961).

be-álorcáz: ∞ Ékes szóval beálorcázván és felkendőztetvén tanítását (Pázm: Kal. 833. MF.). Beálorcázúzzák oreziójukat (Mad: Evang. 221).

föl-álorcáz: ∞ Fel álorcázván magokat (Mad: Evang. 214).

álorcáztat: ∞ Azon sem síkség fejeket törni nemolleknee, mintha en ezzel magamat álorzastatnam (Pécsi: Ágost. 2).

borju-orca: [impudentia; unverschämtheit]. Minemű igazsággal es minemű borju arcaval kez temmagadnac bocsamatot, ha te haragot tartaz te afattianac ellene (GuaryC. 66).

ëb-orca: ∞ Eblhöz öyön az eb-orca leánya (BFaz: Assz. MF). Meg nem pirult eb-orczája (Pázm: Kal. 397. Kr.) Icb-orczával: impudenter (255. Kr.). Hogy ha az eb-orczájü szemtelen játékos valami lágy dolgot mond: siquid molle a cynaedo profertur (Prág: Serk. 961).

vendég-arca: [larva; larve]. Tsak nem minden vétek talál magának vendég-artzát (Fal: NU. 336).

Arccal: pronus C. facie tenus MA. in faciem, facie obversa PP. [mit dem angesicht.] mit entgegengekehrtem gesicht PP. Arccal felfordulok: supinor C. Artzal-föl: resupimus; der auf dem rücken liegt. Artzal lehaylando: pronus; vor sich geneigt oder hangend MA. Arccal leborult: ceruus; gebückt PP. Afa istenec előtte arcal leesenec (TelC. 170). Irigy, félték: Artzal penig fekete vagy kéc színü (Cis. F4). Charikles jó artzal reám sietségben (Gyöngy: Char. 134).

Arcul (arcel NagyszC. 385. archel MargL 25. archylepapas Pesti: Nom. 6. MF. arcel WespC. 75. orcel 53, 72. orchel MargL 165. orcel CzechC. 3. ortzul Dial. 118): **1)** facie tenus MA. mit dem angesicht]. Te archwl teljes zep pyros valal (PeerC. 318). Megh kezdé vrunk arcül halványodni (Poenit. 59). Personam non faciem gerit: vagon ortzáia, de rüt arcül (Decsi: Adag. 259). Arcül nem igen szép ember (Prág: Serk. 253). **2)** [obviam; entgegen]. Az ogh ellenseg archwl ream jhó (TelC. 305). Sidóc ellen arcül öket állatá (Göres: Mát. 90). Az szel arcul fuy (Sylv: UT. 23). Arcül találá egy fő görögöt (Huszt: Aen. 9). Forduly ortzul istenedhez (Dial. 118). Oly súlyos életre kötelezik az embereket, mely az természet indúlival arcül viaskodik (Pázm: Kal. 65). Mikó uram sem vevé el a lovat, hanem arcül visszaküldé a tefterdárra (ErdTörtAd. II.175).

[Szólások.] Artzul-cz a pni: alapan mpingere, einem einen backenstreich oder mauschelle versetzen. Arcül-veröm: colaphizo MA. Ha ky arczul vér: si quis in faciem vos caedit (ÉrdyC. 92). Orczamat arcel vereek (NagyszC. 19. 35). Kezde margit azzont archel verny az moslek vízzel (MargL. 25, 165). Ha ky arczul ytendy yob arczadat, tarcz hwncky az masodikat es (JordC. 368). Arczul itik (TibC. 24). Az ki arczul czapand tegedet az te iob orczad fölöl (Fél: Bibl. 7). A deresen a rczül fekvé (Fal: NE. 46). Arcül le burúlánac: ruentes in facies suas (Kár: Bibl. 1.96). Artzul leborult: ceruus MA. Le esseok arczwl az földre: curvatus est pronus in terram (JordC. 73, 441). A vízbe arczel be esseek (WinklC. 167). Arczwl pökée (ÉrdyC. 525). Ah baluan istenöket mind orczel pökdőse (DebrC. 10). Hagya az fratereknek az prior, bogha meg teerne, orcheel rea pevkneek (DomC. 303). Orczamat undoc ha gapalasoec arcel ha gapalaa (NagyszC. 17).

Arculat, arcélat (arcéllat ExPrinc. 161. artzolat Com: Vest. 151. artzolat? Fal: Vers. 862. orczolat GKat: Titk. 437. GKat: Válts. 1.246. piros orczelatu Prág: Serk. 71. ortzélet Megy: Bayl. 129): vultus; antlitz Com: Vest. 151. Két arczulatú: bifrons MA. Szep arczelatü abrazattal vala (Mel: Sam. 36). Minden arczelatlyabol dihösség nez vala ki: in facie voltuque ve cordia inerat (Decsi: SallC. 12). Arczulatlyát fel az czillagoc felé fordítsa (MA: Tan. 172, 1265). Nem értem az ő külső artzéletlyát vagy abrazattlyát (Pós: Igazs. II.66). Ez paraszt ember kised arczelatü volt (Prág: Serk. 673). Otsmány artzéletlyá (Czepl: Japh. 16).

Orcácska: vulticulus; angesichtlein MA. Piros orczácskáján csaknem hasad az bőr (Thaly: VÉ. II.230).

Orcás: [pudicus, honestus; anständig, ehrenhaft]. Bizony egy orczás mezei ember-is föl nem vennéie ez féle kuarcozt

(Zvon: PázmP. 72). Nem kitsiny kuli volna nyilva orczás embernek, midön olyan áhokság tapasztaltatik kezében (GKat: Titk. 302).

Orcátlan, arcátlan (orcatalan Pécsi: Ágost. 98b): impudens, impudicus, inverecundus C. unverschäm; arczátlanul: impudenter, impudice; unverschämter weise MA. Az Wr kövld teread orczátlan népet: gentem procaissimam (Helt: Bibl. I. Zzz4). Orczátlanul hazud (Pázm: Kal. 188). Leanzouak orczátlan tanczolasa (Decsi: Préd. 54). Orczátlan merészség (Zvon: Post. 1490). Eredy orczátlan dongó légy (Matkó: BCsák. 243). Ha vakmerőek es vgyan orczátlanok nem akartok lenni (Bal: CsIsk. 196).

Orcátlankod-ik: [impudens sum; sich unverschäm be nehmen]. Nem kisztek reá, hogy rongyban s foltos toldalékokban ortzátlankodjál (Fal: NE. 30).

Orcátlanság: impudentia, inverecundia C. impudicitia MA. [unverschämtheit]. Szemtelen orczátlanságoc (Com: Jan. 183).

Orcáz: **1)** [tego; maskiren]. Nem tudják, rabsággal orczázott hogy kincse, béburitva fekszik alatta belincse (Ben: Rüm. 112. MF). **2)** probro aficio, confundo MA. [objurgo; schelten]. Orczáznac idegen baratinc ezt erdemlec mi nagy búneinc (Born: Ének. 199). Orczázá a pharisensokat az istentelenségrül (Tel: Evang. 143). Fedgyéc, inchee, orczázac (Mon: Képt. II. Szüemnee reytee helei orczasnac es fednee engemet (Pécsi: Ágost. 4). Nagy panaszkodással orczázza Luther az ő eszeveszett nyájának istentelenségét (Pázm: Kal. 154). Orczázza régi paj-tarsa (Czepl: BDorg. Ciml.). Orczázó irások, orczázó versek (Fal: Jegyz. 935).

még-orczáz: [corripio, convicior; ausschelten]. Megpirongattac es megorcázazzak öket (Tel: Evang. 1353). Kömnyen megorcázauan ötet, monda neki (EszT: IgAny. 399).

Orcázás: [convicium; das schelten]. Hasznos tanétásra, feddesre, orczázásra (Mon: Képt. I. Pécsi: SzüzK. 10). Hogha nem erdemlic az dichiretet, orczázást es pirnokodast szenedgyenec (161). Ezt az feddést es orczázást nagy békével eltörvic (Zvon: Post. 1816).

ARÉNA, ÁRÉNA: [calculus; steinkrankheit]. Árénában lenni: *laborare ex reuibus PPBl. Az ő pora [a klárisé] jó a vesék es a hólyag arénájára is (ACsere: Enc. 252). Veséjekben, hólyagokban szenvedik az arenanak, vagy apró kövecskeknak fájdalmat (Hall: Paizs. 443. Zvon: Post. 1314).

Árénás: [calculosus; mit der steinkrankheit behaftet]. A szilva fabol ki folyo enyv az árénásoknak sokat használ (ACsere: Enc. 227).

ÁRÉNDÁ: [conductio, redemptio.] arenda; pachtung Márton lat. szót. II.1765. *Áréndába adni: mancipare, alicui mancipio dare quidpiam MA. Az dezmath senkynek nem adtwik arenda-ban ez eztendeoben (RMNy. II.175). Ezeket az ő országoknak vámos adójokat féltik az fukar aréndával bíró pápista papok (Tolu: Vigaszt. 207).

Áréndál: [mancipio do.] arendo; pachten, in pacht geben oder nehmen Márton lat. szót. II.1765. Fiskális jószágokat tekintetes tanács aréndába fogja bocsátani, uramnak kedve volna sztrecsinyi dominiumot aréndálni (LevT. II.412). A kinec rétec aréndáltatnac: cui fundi locantur (Com: Jan. 72. Gér: KárCs. IV.334).

még-áréndál. Valamit meg-áréndáló: redemptor PPBl.

Áréndás: manceps Com: Jan. 72. arendator; pächter, Márton lat. szót. II.1765.

ÁRÉSTOM (arestum Haz. 1299): arestum, custodia PP. [arrest]. Magamat ártatlan arestomba vetettének (Ács: BHal. Előb. 11). Arestomba tétetlec (Warm: Gaz. 181). Veitk ötet arestomban (Gyöngy: KJ. 104. Gér: KárCs. IV. 575).

ÁRÉSTÁL (*mögáristálás* Thaly: Adal. II. 40b. *mög áristál* Vajda: Kriszt. I. 50b): [in custodiam do; gefangen nehmen]. Fogták, árestálták, vitték urainkat, minket üldöztenek (Thaly: Adal. I. 100).

mög-árestál: ∞ Az ketek vámosa az én szegény emberimnek borait mögarestálta (LevT. II. 195). Mögarestálta Lónyai urainköt (RákGy: Lev. 196).

mögárestálás: [comprehensio; gefangennahme]. Sok ártatlan uraknak mögáristálása, országok törvénye ellen javak foglalása (Thaly: Adal. II. 40b).

ÁRGUÁL: [discepto, disputo; streiten, disputiren]. Ezenképpen argualnak vala (ÉrdyC. 662b). Árguáló beszéd (Mel: Jöb. 77).

Árguálás: [disceptatio; wortstreit]. Kyrewl sok velekődeosók vannak doctorok között; de mynd hattra hagywan az sok argualasokot veegyevnk byzon wtat oleknben (ÉrdyC. 41). Hogy lussaak az dyspwtalast es yly erews argwalast (ÉrsC. 482b).

Árgolód-ik: [disputo; streiten]. A melly ellen igen bolondul árgolódik es fortélyosodik (Gkat: Válts. II. 757).

ÁRIA: [arie]. Egy gyermeket tartott a számára mellett, ennek egy éneket megtunulni kellett; az áriának ő volt éneklője (Gvad: RP. 26).

ÁRKOS, ÁRKUS: plagula SI. Árkos papiros: bogen papier, Adáni: Spr. Minden árkus papirusban (Mel: SzJán. 563. RMNy. III. 88). Egynehány arkos papiros (Bal: Epm. 1. Sall: Vár. Elsb. 3). Hetven árkusból álló könyv (Illyef: BCSTomp. 45). A papiros foliosonként árcusonként adattatik el (Com: Jan. 155).

ÁRMÁDA: exercitus SI. [armee]. Sánczbeli armada (Pázm: Lev. I. 57. Kr. Zrínyi II. 181. RákGy: Lev. 242). Az német armádat Bécs alá kergettük (Thaly: Adal. II. 144. 351).

ÁRMÁLIS: literae armales Kr. [adelsbrief]. Az üres hordó kongás, és eszterháni termett gabona fő, pharisausi kérkedésnek jeles czimerei; nem-is léssen azok nélkül ékes ármálisod (Matkó: BCsók. 124). Molly draga kénes legyen [a szabadság], en-is ármálissát, s aranyajért jussát nem érkezem fejteni (Ben: Rím. 104, Thaly: VÉ. II. 378).

Ármálisos. *Ármálisos nemes ember: nobilis scutatus PP. [edelman ohne güterdonation].

Ármálista. Czimeres, diplomás nemes ember, ein edelman ohne schenkung oder güterdonation: *armalista Márton lat. szót. II. 1765. Tekéintetes fő-fő rendek, jószágos, és armalista, nemessé statusok (Biró: Préd. 18).

[**ÁRMÁNY.** Vö. Nyr. XVII. 87, 133].

Ármányos: [improbis, pravus; lasterhaft, gottlos]. Az igaz lüttlől elszakad armányos eretnkségre nem vetemedtünk (Csúzi: Sip. 74). Templomul magának választott szívünköl armányosan kiűzzük, kirekesztjük (Csúzi: Tromb. 94). Egy pont, valamit élünk, s mégis ezt nem akarjuk igazán és osztás, szaggatás nélkül istenünknek szentelni, de majd egészen fene ellenségünknek a pokolbéli sátának, armányos szaggatással adjuk (171). Pogány-nal czimboráló, ördöggel szövetező armányos pribék (479).

ÁRMÁS: 1) [licitor; läscher]. Armassunkat küldettek es fogwa ide hoztatuk es meglbwntettek es mostanis tömlecliben wannak (RMNy. III. 93). Fenyegetőzések, amül inkább hódol tatások, se armások ne legyenek (Montrók. VIII. 418, 419). 2) [latro PP. räuber]. A pribékek és armásokat s egyéb czéges vétkekben élő latrokat is, ez után a faluknak lakosi ne lappangtassák (CompConst. III. 11. 1. 62. MF). „Ebeni István kolosvármegyei főispán instructiójában is (1657.) az armások tolvajokat jelentnek (Benkő, in Spec. Transylv.)“ (Tudománytár 1835. V. 156).

ÁRNYÉK (*arnyk* RMNy. II. 147. Frank: HasznK. 66. *arnik* LevT. I. 265): 1) umbra C. [schatten]. Promontorium quod vocatur Arnykmal (szőlőhegy 1275. CodDipl. V. 2. 287). Nabuchodonozor arnika alatt; sub umbra N. (BécsiC. 98). Halal árnyekának vidékiben (MünchC. 19, 78). Az halal arnyeka alatt ylk: sedentes in regione umbrae mortis (JordC. 363, 833). Yegyeketh adok ez felden, tyzet es fysthnek arnyekath (711). Mikepen az arnie avag az fyzt el mvlic (DebrC. 245, CornC. 281). Zaryadnak arnyeka alatt (PozsC. 6). Feües kód árnyekba veve fket: nubes lucida obumbravit eos (DöbrC. 496). Annap fenös árnyeka elmulic (NagyszC. 120). Az keresztynségnek sengéjét ki kötelezte arra, hogy el adgya jószágát, és az apostolok lábához vye az árrát? Illy az apostolok árnyékára ki tegyek betegket? (Pázm: Kal. 483). Szelös árnyekban elejben tímék. Cupide (Zrínyi: ASyr. 212). Adsz nyáron szép czjprus árnyékokat (Zrínyi. I. 48). Anyám mikor hozta világra, ez bünnel tölt árnyék hazámra (Rim: Ének. 289). Ez hazugságának is a szent írásban keresne árnyéket (Matkó: BCsók. 386). A képirő árnyéket formál, hogy a festékek fényesbek legyenek (Illy: Préd. I. 242). 2) umbraculum C. [hütte]. Alkotta magának arnyekot (BécsiC. 244). Megkezeitette az arnee avagy a sator (261). 3) [adumbratio; umbriss, abbild]. Rwuidedvñ tanyth zenth Pal myndezfele megl yrth dolgoknak arnyekyth (Konj: SzPál. 29). Az közbe íronac emlékezete, nagy homályoson arnyec alatt soe fele peldazatban volt (Born: Préd. 321). Ceremoniac következendő dolgoknak árnyéki voltak (MA: Bibl. I. 169). Az mennyei Cauaanne földere béviszem, az mellynee ez földi tartomány czac képe és árnyéka (MA: Scult. 137). Az Moyses könyvei után, nem adatott új tudomány, hanem csak az ő írásának, és árnyékának magyarázattya (Pázm: Kal. 491). El muluan az peldazatoknak arnyeki, az vy testamentomnac tetest, allattat, es igazsagat íelen valonac lenni mutattagy (EszT: IgAny. 133).

[Szólások.] Ennek az épületnek méltósága a mi mesterségünknek minden ditsőségét fellyül-műllyva: árnyékába sem érünk (Moln: JÉpil. 291). Még árnyékát sem ismerete: ne umbram quidem ejus novit (Deesi: Adag. 70). Árnyékát ő felni (35). Nem ied őis meg árnyékától (152, 236). Árnyékunk kapdosó ember (Sall: Vár. 67). Ritkán két asztalul előbb, hogyses megerőltetvén természetit, kételen legyen véle, hogy árnyékra térjen (Fal: NE. 7).

nyúl-árnyék: cornuda, silvestris asparagus C. spargus, sparga, asparagus MA. cornuda, spargafü PPBl. [spargel]. Igen jó paréban míg wy mint a nyularnyeka (Mel: Herb. 48).

Árnyékol: [obumbro; beschatten]. Ő vallainal arnekl te nedek: scapulis suis obumbrabit tibi (AporC. 50).

Árnyékos: 1) umbrosus, umbraticus C. [schattig]. Árnyékos hely: aestiva; sommerhaus C. 2) [adumbratus; schattenhaft, scheinbar]. Van nékik is teremésre való valamely árnyékos hatalmok (RendÉl. C7). 3) [figuratus, symbolicus; bildlich]. A szent írás világos szókkal megmagyarázza efféle árnyékos mondásokat (Pázm: Kal. 839. MF). Ennek csak árnyékos jele által is az ígértetett neki (Biró: Préd. 120).

Árnyékoz: 1) umbro, inumbro MA. [beschatten]. V vallainal árnyékoz nedek: scapulis suis obumbrabit tibi (DöbrC. 151). 2) adumbro C. [bildlich andeuten]. Peldazo es arnyekozo dolgok (Born: Préd. 26). Az régi peldae, kie az Christus közbe írasat arnyekoztat (322). Ezután immár, el-hadgya az árnyékoz hasonlatosságokat (Pázm: Préd. 644, Pázm: Kal. 408). Mégli a reghi romaiak is, amaz ő korosként éghő tűzőkkel, arnyekozták az poklott (LéP: Pfük. I. 29, 249). Az anya-szent-egyhaz a szent írásokban külömb-külobm hasonlatosságok által arnyekoztatot (Mad: Evang. 182).

be-árnyékoz: umbro, inumbro, obumbro, praecumbro C. inopaco PPBl. [beschatten].

még-árnyékoz: **1)** inumbro, obumbro MA. [beschatten]. Még arneekoz teghódet: obunbrabit tibi (JordC. 518). Az feleségőnek erei arukoztatik megli te benued: virtus altissimi obunbrabit tibi (TihC. 32). Felsegőhő istennek hatalmasága megli arnekoz theghedeth (WinkIC. 277. Helt:UT. O4. Fél: Bibl. 28). **2)** [adumbro; bildlich andeuten, im umriss entwerfen]. Midōn az kepiro az emberi testnek kepet iruia akaria, minec előtte tellyességgel megabraztassee annak előtte homályosan megárnyékozta (Mon:KépI. 250). A természet megárnyékozta (a földmádat, Ker:Préd. 514).

Árnyékozás: **1)** [umbra; schatten]. Árnyékozás a képírásban: *umbra pictorum PPBl. Az nyaar fá kyknek arnyekozasok hywōntōzeesre nagy kedwet teeznek embereknek yelowsevl hew ydewu (ErdyC. 476b). Az Maria lőt az sz. lelekent arnekozasabol (Fél: Tan. 44). Minden külső mag-nélkül szent lélek árnyékozásából születik (Pázm:Préd. 103). **2)** adumbratio C. [bild, allegorie]. Moses áldozatai ezac árnyékozásoc voltanae, és példaznioc kellett az keresztfán való áldozatot (MA:Scult. 506, Pázm:Préd. 1018). A ceremoniasoknak minden árnyékosati és ábrázolási megerősítetnek (MH-g:TOzl. 107). Valamint világ kezdetétől fogva, példákban, és árnyékosításokban, úgy már világ végezettségig igaz valóságban áldoztatik (Bíró:Angy. 187).

Árnyékozó. „Topiarium: lenel zenezske, zöld ágból tsinált farkezőző” [így] C. umbraculum Káldi: Bibl. 34, 19.

Árnyéköz-ik: [umbram praebere; schatten spenden, sich schattig wölben]. Szép terepék [így] háisfa árnyéközött [felette (Gvad:Orsz. 109).

ÁROK (árók): fovea C. fossa MA. adductus, ostrom-út PPBl. [graben]. Arukfee (1055. Jern.). Arukseequi (1067. Wenzel L24). Aqua kesekum iuxta aruk (1075. Knauz). Ad sabulosum munimentum, qui [?] vulgo dicitur humus aruk (1086. Mon. Okm. VI.32. MF.). Aruk, Arukhatar: meta (1228. Czinár). Usque ad unum fossatum et foveam arukhat dictum (1250. Wenzel VII.315). Locus qui aruk vocatur (1269. CodPatr. 140). Kerül veznek ellenszéklyd arokkal: vallo (JordC. 597). Ez a czersz arokiat meg vytta (Szék:Kron. 139. MF.). Erősíti hanttal, töltésekkel, árkokkal (Mon:Írók. III.86, Káldi: Bibl. 316). A gonosz fejedelem árókra viszi alatta-valóit (Pázm:Préd. 182). Az ki ott nem kell, kiüldözi Szamosujvárra, hadd ássák az árkot (RákGy: Lev. 166). Előbb is ittam én, de tsak egy polárkát, többivel ő mosta torka száraz árkat (Gvad:RP. 69).

[Közmondások]. Valaky arkot aas ő atya fyanak alaya, őnenmagba esyk belee (ÉrsC. 215b). Hēj bezzeg nagy arkot ássá magadnak, nagy ennek az szüköllője (Pázm:5Lev. 116).

határ-árok: [fossa metalis; grenzgraben]. Határ-árkot tsinálni: humum *signare limite PPBl.

sánc-árok: [vallum; schanzgraben]. Sánc-árokhoz való: vallaris C. Hol kapuit, hol sauez arkait, rontattia algyual (Lép:FTük. 55).

víz-árok: incile PPBl. [wassergraben, kanal]. Azok környül mély vizárkot vettetött (MonÍrók. III.159. Káldi:Préd. 88. Kr.). Viz arokia (Zrínyi I.174).

Árkoeska: [fossa parva; kleiner graben]. Viz eresztő árkoeskác (Com:Jan. 115).

Árkok: vallo, convallo Kr. [verschänzen].

be-árkok: fossam obduco, fossa secludo MA. [mit einem graben umgeben, verschänzen]. Bé-árkolni a kapukat: *praefodere portas PPBl. Keritsed és árkokd-bé, lelkemben hintet gabonádat (Pázm: Imáds. 151). Minketis az vr isten, mint valamely szép szőlőt bé gyepelt és bé árkokt (Pázm:Kal. 11. 110. 498).

el-árkok: [praeccludo; durch einen graben abschliessen, eindämmen]. El-árkolni: excitare *incilia PPBl. A calvinus határozását jól meg kell róni, hogy a csavargások elárkoltassanak (Pós: Igazs. I.320)

ki-árkok: [derivo; abloiten]. Az folyóviz az mezőket űntőző ot lakosoktól ki árkoktatik: ab accolis rigantibus carpitur (Tórró: Curt. 193).

környül-árkok: circumvallo, obvallo C. [mit einem graben umgeben, verschänzen].

még-árkok: convallo C. obvallo MA. [mit einem graben umgeben]. A szekereckel meg kellene erősíteni a táborn, és meg kellene aszt árkolni (Helt:Kron. 93).

Árkolás: scrobs C. [graben]. Folyamát árkolása: diacopi C. Viz árkolás: aquagium, víz vétel PPBl. Cyrus az folyóvizet 360 szakadéck árkolásokra vőtte és boesátotta (MA:SB. 249). A vadász a vermekre, és árkolásokra esalogattott vadakat meg fogia (Com:Jan. 80).

ARÓMA (aromatacckal: aromatibus BécsiC. 52): [aroma]. Meg mutata aromatis és drága kenetit (Helt: Bibl. IV.65). Gyökereckel, aromacckal lüstölő: cetura (MA: Bibl. Magy. 2).

ÁRPA: **1)** hordeum C. gerste, Adámi:Spr. Hat rend kalászú árpa: hexastichum MA. Arpatarló (1323. Nyr. XVI. 131). Midōn az arpac (hordea) előzer arattatnakuala (BécsiC. 3, 5, 184. ErdyC. 509b). Igertünk het mut buzat, egi mut arpat (RMNy. II.83. Helt: Bibl. LFF4, Kár: Bibl. I.165). Árpa, köles (Mon: Apol. 14). Árpájért, búzájért atunk 4 ft. (MonTME. I.128). **2)** Ember szeme haján termő árpa, szemem való kelés: crithe, chaluixium PPBl. geschwär an den augenlidern Adámi:Spr. [gerstenkorn].

hegyi-árpa: amplicanctis MA. berggerste PP. (Hegyen termő arpa C.).

Árpás: hordearius MA.

1. ÁRT: nocere C. officio MA. [schaden]. Ártó: nocuus C. Fegyuererek sem arthatnakuala az farkasnak fogay ellen: nec arnati valebant (EhrC. 146, 148). Souha nem artottam az emberne (BécsiC. 33. 75). Myre artotek egymasnak?: eur alii alios injuria afficitis? (JordC. 728, 928). Vram itüd engem artokot: nocentes me (DöbrC. 83). Semmit nektek nem art (DomC. 48). Hogh az arto genyerőseggöketh el tanoztathassum (WinkIC. 239). Belől soha vele ne gly mert ártaz vele (Mel: Herl. 64). Volna hatalom rea, hogy arthatnéc tűnkeket: valet manus mea reddere tibi malum (Helt: Bibl. LP2). Ellüzvén ár tőt, meg tér barlangiában (Zrínyi I.188). Az igaz embereknek kedveskedni nem ártana (RákGy: Lev. 164). Nem árt, hogy rözgölődik kegyelmetek (TörtT. VIII. 180).

még-árt: [nocet; es schadet]. Megárt az te néked: tibi id male vertet PP. A ki kevéshez szokott, annak megárt a sok eledel (Fal:UE. 417).

Ártalom: nocumentum MA. incommodatio C. [schaden, schädigung]. Ártalom nélkül való: innocuus. Ártalomra vagyok: officio C. Az ő nyelue alatt ártalom és álnokság (Kár: Bibl. L542). Az karomlas mellett ártalomra való gonoz igiekezet vagion (Fél: Tan. 209). Mi artalmara lenne az anyaszentegy hazuac? (Mon: Apol. 30). Ha az hensegre heu termezető oruosagot chynalnak az is artalom (Frank: HlaszK. 38). Az vipera kigyót kizzel felveszi minden ártalom nélkül (MA: Bibl. IV.135). Barátság, ártalom özve nem férhetnek (Zrínyi I.104).

Ártalmas: nocens, nocuus, noxius, sous C. [schädlich, schuldig]. Ográd magadat, hog te zadbol ki ne iarolanac artalmas auag artando bezedec (VitkC. 42, VirgC. 133, 139). Ártalmas kiuansagok: nociva (Fél: Bibl. II.114). Sokszor artalmas azt jelenteni, hogy némelly vétkek el-áradtak (Pázm:Préd. c2). Szőlejerül az artalmas veszzőket le-vagdalta (26). Ha a fiu az ő szőleire artalmas kezét vet: si in parentes manus violentas iniecerit (Ver: Verb. I.52. MF.). Nem állhat meg az istennek igazságával, hogy az ártatlan szenyvedgyen az artalmasért (Pós: Igazs. II.253).

Ártalmaskod-ik : [noceo; schaden]. Könyvbe' valami igazságtalansággal ártalmaskodni, hogy sem a reá érkező gyalyból kiféselni (Fal: NU. 287).

Ártalmasság : noxia, noxa, nocentum MA. [schädlich-keit]. Szerellem gerjesztő mérge, más gonoszság, — az olynokban van sok ártalmasság (Gyöngy: Chr. 141).

Ártandó : [nocens, noxius; schädlich]. Ártalmas auag artando bezedeo (VilkC. 41). Meg néé sertessem mérges artando allatoktbl (PeerC. 255). Itelyed meg vram engem artando-kath: iudica domine nocentes me (KulesC. 79).

Ártandóság : [noxia; schädlichkeit]. Az een fyam zaiaba artandosag nem lelet-tli: nec inventus est dolus in ore ejus (WinkC. 98). Ésnak erős keserthiben es arthandosagban (ÉrsC. 211b). Artandosakokath kyk idwessegbéttwl el thawoztassatok (300).

Ártás [laesio, damnum; beschädigung, schaden]. Semmi artas megl ne bantlasson engemet (ThewC. 165). Nem akarua a magyaroknac artására lömi (Helt: Krón. 36). Nem léssen artásunk a bñök fulakátul (Pázm: Préd. 535). A világ gyönyörűséginek artásátul hatalmason őriz (620). Nem fog artásodra esni (László: Petr. 149).

Ártatlan : 1) innocens, innoctus, innoxius, insous, immerens C. [unschuldig]. Ez artatlanokat nem karhozattatoc volna (MünehC. 35). Ártatlan vagyok verethwl: innocens sum a sanguine iusti (JordC. 446). Emlkezeiel az aldot ibesusrol artatlan halaláról (WinkC. 120). Ártatlan verontas (VirgC. 12). Ártatlanul zileték TibC. 71). En az ew keresethybe thellyességgel arthatlan es wethethlen vagyok (RMNY. II.281). Ártatlan vagyok ez igaz embernek viriben (Sylv: UT. I.15). Ártatlanoc lészünk mi ez esküestől: innoxii erimus a iuramento hoc (Kár: Bibl. I.195). Ártatlan ver: sanguis iustus (Fél: Bibl. 48). Ő artatlan meglal (Zrínyi II.5). 2) [innuus; unbeschädigt]. Hog artatlan meínen el őtáll: ut ininnuus ab eo transeat (BécsiC. 36). Nyelwe sem maratt artatlan, merth vtalatos venerekökkel itaatak (WinkC. 223). Hogy körül fogná Sziget körülét, néznék, árthatlanul honnan törheték Szigetet (Zrínyi I.106).

Ártatlanka : innocentulus Kr. [unschuldiges kind]. (Hall: Paizs. 281). Az őbestertől e szelid báránykák [gyermekok] gráziám kinyerik, mivel artatlankák (Gvad: RP. 132).

Ártatlanság : 1) innocentia C. [unschuld]. Galamb tyztassag es anyaly artatlansag (EhrC. 143). Testy lelky tyztassag artatlansag (ÉrdyC. 614, 21b, 74b. VirgC. 31, 36). Az igaz elvész artatlanságában: a gonosz sokáig él gonozságában (Pázm: Préd. 24). 2) [pueritia; kindesalter]. Artatlansagottol halaliglan megtartot tegeted az alhatatlansagban (KrisztI. 46). En szegény legény voltam. Engemet artatlansagontól fogva egy gárdgyán neveltetott-fel (Hall: III.Ést. II.149).

Ártatlanságos : [innocentissimus; ganz unschuldig, makellos]. Ártatlanságos celet (ÉrdyC. 570b). Az istennee akarattyt követni kel minden iamborságos, artatlanságos, szentséges es igazságos életben (Dáv: Kker. F6).

Ártatlanságú : ~ Ew artatlanságw testenek minden erey meg yudwlanak (ÉrsC. 25).

Ártatos : [nocivus; schädlich]. Be esnek az kysertedbe, sok testy kyunszagba, balgatagba, hasnalatmogba es artatosokba: in desideria multa inutilia et nociva (Konj: Szál. 381).

Ártomás : [nocumentum, damnum; schaden]. Hymennel megkötöttév egymást, az hamar elválás tehetott ártomást (Thaly: Adal. I.158).

2. ÁRT, ÁT.

[Szólások.] Ártani magát vmibe: so alieni rei immiscere MA sich in etwas einmischen PP. Sem aathya egynek

magath massynk akarathya nekyl walamy thyztbe (RMNY. II.33). Ne árcb abba magadat, az mire hiuatalos neu nagy (Tel: Evang. I.117). Veszedelmes dolgokba ne árc magadat (Deesi: Adag. 174). Magam tonab nem átom ez rossz állapotban, bizontalanságban, mert mulandó jól látom (Ádám: Bar. 19). Irás magyarázásban ártád magadat (Veres: Lev. 102). Magát más dolgába ártani (Kisv: Adag. 227). Vallás dolgába ártotta magát (Mik: Tört. 239). Az midex semmi közfne nincb a hoz ne árcbne magunkat (Tel: Evang. I.123). Seminy dolgo-d ne árcb az emberhez (AporC. 184). Ne ahicad semmi dolgot az igaz eml.érhöz (WeszC. 92). Semmi dolgokat azokhoz a fülkhoz ne átsík (ErdPöta. 315. MF). Peter azokban az dolgokban sem mi köd zít nem ártotta (Esz: IgAny. 326). Ezután császár ő felsége Magyarországhoz semmi közit nem ártja (MonTME. III.82). Semmi közömet sem ártottam hozzá (Gér: KárCs. IV.159). En meg eddig sem mi igyemet a dologhoz nem ártottam (Megy: SZAÖR. 2).

be-árt.

[Szólások.] Nyughatatlankottat, hogy be atsue magunc o llyakba, kikre semmi szükségünc nem volna (Bom: Préd. 152b). Mindenbe bé-ártják magokat (Fal: NU. 352).

ÁRTÁNY : verres, majalis C. [verschnittener ober]. Porcus triennis, qui vulgo artan dicitur (1247. Knauz). Kőueroc mint artanioe (Mel: Préd. 120). Hízaloc artanioe (Mel: SzJán. 408). Az ártány tóki metztet disznó: majalis exsecta sus est (Com: Jan. 43). Bor, luza és verő ártány ez ideig fizetésében járt (Tört. VIII.233). Szogottsége ez: kész pénz fr. 70, 2 verő ártány (KoeskTört. II.73). Ártány 3, kan 1, malacz 25 (Radv: Csál. III.359). Ártány hája (Csel: OrvK. 39). Hízalt ártányok és damaszok (Lipp: Cal. 1).

Ártányság : ∞ Meghotsissa ártányságod, magadnak tarez disznóságod (Zvon: PázmP. 284).

ÁRTICSOKA [artisiok C. arthiesók Gyöngy: KJ. 107. arsisók Lipp: PKert. I.8]. scolymus C. cactus, *tubera terrae PUBL. [artischoke]. Articsoka fit: scolymus Maj: Szót. Majd nyoregig jön-fel hossza virágának, árthiesók módjára mellyet formálának (Gyöngy: KJ. 107. Lipp: Cal. 7).

ÁRVA : 1) orphanus, pupillus C. [waise]. Ezuegnek aruaknak el oztyanala (pénzét EhirC. 7. BécsiC. 303. MünehC. 201. JordC. 57). Aruakat es illyefele zemelyeket oltalmazna (MargL. 61). Ma arvaia hagattam (TibC. 27). Arwanak the leez segedelmes (KulesC. 17). Ű marad én tölem árvájá (LovT. II.72). Nem hadlak titeket aruául (Fél: Bibl. 167). Nem hadlac titeket aruan (Mon: Apol. 11). Nem hadlac tegeted árvájul (Mek: Seult. 361). 2) viduus, solitarius MF. [verwitwet, oinsam]. Arvak: viduae (JordC. 740). Az ő iegese őltöznen g'az ruhaba, nagh siralmal monda: yay emekem, merth ez upon aruául hagiattatam, es őzuegnyel marattam (PeerC. 29). El hrvadot banattyabam, halgat mynt egl arva őrdögh (ApMél. 31). Páty Anna az néhai us. Révui Ferencz árva házastársa (LovT. II.19). Városbeli hívei igen bänkódának, félnek, hogy Voltentül árvává maradának (RMK. II.28). Szécsi Mária él árva őzuegységben (Gyöngy: MV. 1:12. MF). Látok egy árva virágot [a forrás mellett] (Gyöngy: Cup. 5. MF).

őzuegy-árva : [vidua; witwe]. Testamentomban néki hagyá szent anyját: nem úgy, mint őzuegy árvát, tutorának; hanem mint édes anyját, fiának (Pázm: Préd. 139).

őzuegyárvaság : [viduitas; witwenstand]. A ki őzuegy-árvaságot látott, inkább szánnya az őzuegyet s árvát (Megy: 3Jaj. II.168).

Árvácska : [orphamus; waise]. Ősém uram levalét vettem, istennek hálát adván az kd. es kis árvácskának egészségén (LovT. II.277). Méltóságos Erdélyország fejedelem asszonyának

legkisebbik árvácskaja, méltatlan szegény apácája míg él soror Eva Kapi (321).

Árvahodik: [orbis fio; zur waise werden]. Szöll, s-meg mondgya, ki volt, ama szegény árvahodot [így] hazáinknak... véret szomiuhozo ellenségnék vezére (Telekesi; Erd. 25).

Árváit: [orbium reddo; zur waise raachen]. Mely nagy bünt minfeltem, hogy ily bölcz leintél gorombaság miat magam áruvitottam (Illyef; Jephita. 35).

[Árvájul]

el-árvájul: [orbis fio; verwaisen]. Gyámolytalanságra jutott s igen elárvájult anyaszentegyházának gyámolól állította (SzönyiNagyJ; MártirokKoronája, MF).

Árvaság: 1) orbitas C. [waisenstand]. Ezeket [feleségét, gyermekét] árvaságban baddya (Pázm: Imáds. 252). **2)** solitudo MA. [viduitas; einsamkeit, wittenstand]. Hogy nem uuod az én keserves sirá-ommal megelegített nehéz árvaságotat [özvegységemet]? (LevT. II.346). Az en arvasagomis hogy gyermekem nincsenek, meguntatlik (Fornó; Curt. VI. MF).

ÁS: fodio C. [graben]. Ásható: fossilis. Ásott verem: fossa C. Földbe ásott ház: catogeni PP. Asam őtet en magamnac: fodi eam mihi (BécsiC. 184). Asot patakot: fodi lacum (MünchC. 95). Asstassek verem a bűnőnek (AporC. 54). Syrt-asua (ÉrsC. 765). Ne gyehetek magatoknak ez feldewn kynchet, hol a lopok reya asiak (Pesti: NTtest. 11). Ha az vakondag igen ássa magát nagy esőt érez (Cis. 1592. MF). A keresztényi alázatoság, mint feneketlen mélységre ásott fundamentomon, semmiségűnknek ismeretin építették (Pázm: Préd. 64).

[Közmondások.] Az ki másnak vermet áss, ő maga esik belé: incidit in foveam quam fecit (Decsi: Adag. 5, 251). Valaky árkot aas ő atya fýnak alaya, önneumagha esyk belee (ÉrsC. 215b).

alta-ás: transfodio MA. Általásatlan: imperfossus C.

be-ás: infodio C. [eingraben, vergraben]. Az király Victorinussal szembe szálla, Victorinus igen meg rőttenet vala, erős helyre magát be ásta vala (Göres: Mátý. 4. MF). Sokan találattúnának oly asszonyemberek, az kik nem csak az tizet oltúnák el, de még az szikrát is és az üszögöt is az földben mélyen beásúnák: ipsas etiam favillas defoderent (Prág: Serk. 492. MF).

el-ás: contumulo C. defodio MA. [vergraben]. Amazok azt alytak hogy walany kynchet asot volna el az zewlebbe es kapakat wewnek, iol meg asak az zewlet (Pesti: Fab. 73. Helt: Bibl. I. R2).

föl-ás: 1) [effodio; ausgraben]. A szent István testét igen hammar fél ásié (Nagyb: HunyJ. 1570. MF). Ezt a tévelygést akarja ujjobban fél ási (Matkó: BCsák. 355). **2)** [stano; aufstellen, aufrichten]. Vetém szememet az oszlopra, mely a kunyhó közepin volt felásva (Haz. I.282). Mentől magosabb fenyőfát találtak, azt ásták fel, tetejébe egy kereket tettek, arra egykét aranyat, s azt a ki el akarta nyerni, oda fel kellett mászni (363).

fölásás. Ágasok fölásása, ágasolás, oszlopemelés: columnatio C.

ki-ás: effodio C. [ausgraben]. Az örwok ky assak: fures effodiunt (JordC. 370, ÉrdyC. 136).

környül-ás, körül-ás: circunfodio C. [mit einem graben umgeben, umgraben]. A várost sántztzal körül-ási: *intersepire nrben vallo PPBl. Hogy a szőlővessző jobban nevelkedzyék vermet kell körülásni (Illy: Préd. I.276).

lő-ás: defodio C. [abgraben].

mög-ás: suffodio, subruo, cavo C. perfodio MA. [untergraben, aushöhlen]. Ház megásó: vectularius C. Megásása a házat: suffodit domum PP. Allya meg-ásott: suffossus PPBl. Nem

hadna [a tolvajtól] megasny ő luzat: non sineret perfodi domum suam (MünchC. 60, ÉrdyC. 156, 240). Wermeth nytha es meg asa wteth: effodit (KulesC. 11). Vgy mond vronk: meg asaak en kezeymet es en labaymat (CoruC. 139). Az lopok meg assak es elorozzak: fures effodiunt et furantur (Pél: Bibl. 9). A bolha megásása az oroszány szemét (Illy: Préd. I.256).

Ásás: 1) fossio C. [das graben]. Kutnac asasa (TelC. 74). El oszoluán Erdelben, nagy ásással hét nagy föld várakat csinálának (Helt: Krón. 21b). Sántz ásás (Zrnyi I.126). **2)** incile C. [graben, mine]. Ásás módgyára: cuniculatum C. Az terek ásásra hamar ásata [a török aknával szemben ásata Meeskei István], az két ásás hogy közel üszvejtata, egy mordály puska-val Gergely deák jutá, löve hasába az török pallérnak (Tin. 143). Az folyo wyzek chytornaknak altala, es kychyn asason bochyatathnak (Ver: Verb. 166). Ásásokkal és föld alatt való családortélyokkal ment végben Romának veszedelme: cuniculo et subterraneis dolis (Prág: Serk. 91. MF).

Ásat: [fodi euro; graben lassen]. Fundamentom alá árkot ásata (Tin. 143).

föl-ásat: [statui euro; aufstellen lassen]. Amán egy magas keresztet ásat ott fel, kire Márdókeubst fel-függeszse (Hall: HHist. II.336).

ki-ásat: [effodi euro; ausgraben lassen]. A pispóknék tetet el-ki asatuan (DebrC. 159, ErdyC. 525).

[Ásdogál]

ki-ásdogál: [effodio; nach und nach ausgraben]. Mi-is innmár ennek a patvarkodásnak gyűkereit ki-ásdogáltuk (Pós: Igazs. I.698).

Áskál: 1) [fodio; graben]. A szerzetes az árnyék után kezdette áskálni a földet (Hall: HHist. II.184). **2)** [insidiar; intriguiren]. Bátori István Eesedvárából nem akar kimenni, sokat is áskálnak utána, hogy kivelhessék (TürtT. IV.64). Szemben nagy jóakaróm volt, de titkon áskált ellenem (Mon. Irók. XXVII.80, Megy: Dial. 191). Áskáló practicaló hamis ember (Tof: Zsolt. 569).

Ásó: 1) cavator C. fossor, fodiens MA. [grabend, -gräber]. Fal ásó: perfossor; ház ásó: directarius; alveróm ásó: cunicularius C. Thoaso Balás [név, 1478.] (Nyr. V.510). Pinceászó, Tóászó [vezetéknevek XVI. sz.] (Nyr. IX.365, 397). **2)** rutrum C. [spaten]. Ásot hozatuan a helt asni kezdé (DebrC. 93). Inkább ásóhoz, kapához termetetek (Bal: CsIsk. 471. Com: Jan. 71).

érbánya-ásó: metallarius MA. [bergmann].

kút-ásó: putearius C. brunngräber Nom. 63.

sir-ásó: vespillo PP. [totengräber]. Az halott temetőktől avagy sir ásóktól ki vitettetic (Com: Jan. 212).

Ásócska: paxillum Helt: Bibl. Dent. 23. 12. MF. (Kár: Bibl. I.180, Megy: Bayle. 276).

Ásós: [rutro praeditus; mit spaten versehen]. Húszezer kapás ásós néppel megszállotta Landát (Thaly: Adal. II.22).

Ásogat: fodico C. [langsam graben].

ki-ásogat: exscalpo C. [ausgraben].

környül-ásogat: circumscalpo C. [umgraben].

Ásvány, ásovány: 1) [fossatum; graben]. Super quodam vado, vulgariter fossato dicto zala asvanya Ad metam terream super fossato quoddam hendes hasvanya vocatam (1145. CodDipl. II.122. 123. MF). Assanton, piscina (1261. Czinár). **2)** [puteus; brunnen]. De a mennai kút, kire számos nép fut, nem Pegazus ásványa, mely az én lelketem, mint harmat föld fívet gyakorta megújítja (ismeretlen, Romainál 302. MF).

ÁSÍT: 1) oscito C. [gälmen]. Kezde az gyermek asoytany (EhC. 160). Az gyermek asita (VirgC. 109). Isten igéjét csak szunyadna asitna halgattya (Börn: Evang. 14). Niluan jól laktál, azért ásitaz (Deesi: Adag. 132). Az almot kívano áset és luzodozie (Com: Jan. 66). 2) [appeto; sich selmen, gierig wünschén]. Ekelten nyeresesegek asoyt, kyuanoit: turpo lucrum secantus (Komj: SzPál. 372, 382). Ne asseccatoc á papa misceire, cifrayara (Mel: SzJán. 111). Ez világot asettia, ez világi marhalot el nem szakadhatt (558). A kibon albitozosság vagyon, és méltatlanságát érzi, nem ásit a felső poltzra (Pázm: Préd. 58). Melyic az első legye? Vgyan azon nagyra vágás, melyet ásit az papa (Öst: IgAny. 407). Nem ásit temérdoki kútsre (Megy: 3Jaj. II.151). Minden körülöttünk lakóknak szemek egyedül Erdélyre ásit és fésök (MonTME. III.164). Gyakorta az, a mi után ásitunk, csak gondolom szerint jó (Fal: BE. 595).

Ásítás: oscitatio C. [das gälmen]. Ezeket álmosan hallja s álsítással (Gyöngy: Char. 65).

Ásítóz-ik: 1) [oscito; öfter gälmen]. Bor italtól asitóz: helucus C. Mint az eh farkasok felénk ásetoznak (Könyi: HRom. 58). 2) [appeto, concupisco; begehren, begierig sein]. Egér játékra ásitóz maeska (Mátó: BCsák. 355). Többré másra seha sem ásitozott (Fal: NU. 278). Más javára ásitózó (Gvad: Gond. 29).

ÁSPA: adabrum C. Major: Szót. [haspel]. A tonal peretz matolára, áspára vagy gombolótóra tétettévtén (Com: Jan. 97).

[Áspál]

össze-áspál: [complicio; verwickeln]. Ezöket (a propositiókat) mind öszne áspálta a jesmita (Göntz: R Bab. 133).

ÁSPIS (*yaspiškyyo* EhrC. 147): [aspis; otter, viper]. Áspison es basaliskoson ízrili (AporC. 51). Áspisok a haragtartók: öszvérek a hőrsőkösök (Pázm: Préd. 766). Áspisok mérge az ő ajakok alatt (Hall: Hlist. II.332. Könyi: HRom. 178).

ASZ (megh az JordC. 846, 681, ErdyC. 131. meg *aszozot* Czegl: MM. 31. el-aszani, megh-aszani MedLat. 55. *aszazaly* Helt: Krón. 50, 156, MA. azzal Mel: Préd. 30): siccato C. arecco, arefio MA. [dorren, trocken]. Ág nekic azo emlököt (BécsiC. 194). Ky zepőn akar hegedőhny, mostan vagyta le az fuyati az hegedőnek, hoch azzon adeeg (SindorC. 19).

[Szólások] Ugyan hozzá aszot az lelke (Deesi: Adag. 13). A rosszról, kilöz milöz nár hozzá aszott természetek, az istenes jószágoknak gyakorlására beszélleni (Fal: NU. 252). Úgy szívekhez aszott némely különös vétkek, hogy dicsekedve fitogtadják (Fal: UE. 417).

el-asz: exaresco, retorresco, contabeo C. contabescio MA. [austrocknen]. Az kynyerek az hozvy wtnak okært el aztlanak (JordC. 82. MF.). Az oltovány elasz, megszárad: marescitur arecituque (Com: Jan. 29). Szája szárad, nyolvo elasz, hasádoz mint az aszszu forgács (PP: PaxC. 288).

elaszás: mareo, tabes, atrophía C. contabescencia; ausdorring MA. Feltámad en ellenem az en testemnek elaszása (Mel: Jób. 16: 7. MF.).

ki-asz: exareo, exaresco; austrocknen, dürr werden MA. Aszrt hog gőkeret nem vallana [a vetés] ki aza (MünchC. 76, JordC. 393, 464, ErdyC. 455b). Ki asz a palánt a vizzel tövét nem értetie (Szentm: TFü. 3).

még-asz: arecco, adareo, inaresco, interaresco, maceresco C. exaresco; trocken, dürr werden, eintrocknen MA. Mert nem vala gőkeret meg azamae (MünchC. 37. 52). Az ireg maszue zöldsegebből meg az (GurayC. 4). Mynden vetemesenyek meg aznak (ErdyC. 8). Koth keze megh aza (486). Kemezőlőn es meg azzion: induret et areciet (DöbrC. 160). En erőm meg azzu ment eserep (44). A pésit megasz, a paré meg szárad (Helt: Bibl. IV.32). Megasza a fige fa: arefacta ost tieluea (Pál: Bibl. 35).

[Szólás] Megasznyi, megmaradni az bünbe (Börn: Préd. 228).

mégaszott: inarefactus C. [verdorrt]. Zomiusaggal még azottac: areccentes in siti (BécsiC. 15). Meg azot, zaradot es isteny zereteneel kyl valo zyvek (ErdyC. 598). Megaszot tag (ComC. 173).

keze-mégaszott. Keze meg azot ember: homo habens manum aridam (MünchC. 75).

Aszal (meg *aszolom* Helt: Bibl. IV. P1. meg *aszollya* Mel: Herb. 30b. MF.): emacio C. siccio, arefacio, torreo, torrefacio; trocken, dörren, trocken machen MA. rösten, braten PP. Hoz ur azalo zelet: urentem ventum (BécsiC. 200). Azalaam az zeld fiat, es meg lewelezetesen az megh azot fiat (ErdyC. 535b). Sütőházakban aszaltatik néha: utrimis torretur (Com: Orb. 400. MF.).

el-aszal: ∞ Elaszaltatott: emaciatus C.

ki-aszal: [extorreo; austrocknen, ausdörren]. Minden gonosz-ságunk kutfejét kiszalhá igyekozik (Debr: Christ. 76).

még-aszal: 1) siccio, arefacio C. dürr machen, trocken MA. Meg azalla ő erit: siccabit venas (BécsiC. 200). Megh azallya az fywet (JordC. 832). Liliumnak gőkeret megh azalia (KazC. 143). 2) [coquo, torreo; backen, braten]. A husokat rostélyotskán meg-süti, aszallya (Com: Jan. 82).

Aszalt: siccatus, arefactus; getrocknet, gedörrt MA.

Aszaly: 1) siccitas; die dürrre MA. Az nagy azalban: aestu magno (JordC. 913). Nagy aszalyual es ragialna hogy kesergetessel (Börn: Ének. 361, 364, Börn: Evang. III.30). Ha bön az hall, aszalt es drágaságot jelent (Cs. II, Kár: Bibl. I.184). Mételey julnak, aszaly rétnék (Fal: Vers. 914). 2) [aridus, siccus; dürr, trocken]. How es azaly földet attaal emekem: terram australem et arentem (JordC. 318). Az esset előt ellen azzal, döögös ég, sirtalmi föld, rogya nem volt (Mel: Préd. 30). Némellyeknee aszaly természete, niint az vécneknee, némellyeknee nyers eleven állapattyc mint az ifiáknae (Prág: Serk. 672. MF.).

Aszalyos: siccus, aridus; trocken, dürr MA. PP. Ha az buga esztouér és száraz belől, aszalyos nyárat váry (Cs. 1592. MF.).

Aszalyóság: siccitas, aridum; die dürrre MA. PP. Az nagy eunscegből amoc azalsszaga jvytot, hogy az ew agyeeka ew belyhez es hwarhoz ragadot voia (ErdyC. 277). Hogy az földnek özszága [?] mia szerzene az szél port: humum aridum vento agitari (Deesi: SallJ. 15, Kár: Credo. 120, Káldi: Bibl. 382). Mely nyáron özön rettenetes aszalyóság levén . . . (Szal: Krón. 96).

Aszás: [siccitas; das ausdörren]. Testenek égese, sűtése, aszasa (Börn: Préd. 111). A fekete eseresznye vize á melnee azása es romlassa ellen jó (Mel: Herb. 3).

Aszott: tabidus, siccus; verdorret, trocken MA.

keze-aszott. Keze aszott ember: homo habens manum aridam (MünchC. 75).

Asszü, aszü (ezeknek: aridorum DöbrC. 492. *azio* 461. VitkC. 86. *azyoagh* 1294. *azyag* 1300. Jern. *azü* MünchC. 35. *azyto* ErdyC. 51. 582. *azto* 157b. *azyto* WinkC. 203):

1) aridus, siccus C. torridus; trocken, dürr, ausgedorret MA. Asszun: siccio, arido MA. Vagiatok ki az azzu fat (DebrC. 15). Azzu fatli gűth (NagyaszC. 2981. Azzw föld (TihC. 285). Azzu darab kenyér (Apost. 13). Azzwvalg (RMNy. II.61). Meg szárat asszszu pozdoria (Mel: Jób. 34). Az wy fige igen jó éhyomra emi ha meg hinted az asszszu mondolával (Mel: Herb. 2). Asszszu figék (Ker: Préd. 151). Asszszu csontok (Tóf: Zsolt. 51). Asszszu hal (Sam: Cer. 139). Asszszu szüva (Gér: KárCs. IV.298). 2) [macer, macilentus; mager, dürr]. Testoben igen azzu wala (Pont. 10). Inkább illeti az embert, midőn még ifu,

hogy sem mint az görbe, asszu, es sòmóródót embert (Pécsi: SzlízK. 103). Közép renden való ember vala, asszu orozájú (Prág: Serk. 611). Egy nagy asszu ember, barna személyében, jöve (Gyöngy: Char. 266).

[Szólások.] Addig kerez lágú párnát, hogy még az asszú padonis el hálmal (Deesi: Adag. 131). A tanolonak az asszú ágy sem árt, kiváltkeppen ha lágúat nem kaphat (ACsero: Enc. 174).

[Közmondások.] Az assú fá mellett az nyers is megíg (Monfrók. III.93, Csunaki: Dögh. 14).

[Asszul: areSCO; verdorren].

Asszulás. Léznek jelensegek embereknek azivlasokban felhúnia: asrescentibus hominibus prae timore (DöbrC. 260).

Asszúság: ariditas C. siccitas; die düre MA. Vízne azinsagaert inmar alulottac közibe zamlatattac (BécsiC. 34). Zominsagnac azinsaga (25). Ki fordeyta tengerth azyszaga (KulesC. 152). Minden zaraz asszibgot megharmatoz (NagyszC. 115). Szarazsag asszúság (MA: Bibl. Magy. 3).

ASZALY. *Aszalya a kúntösnék: ala vestis; schweif oder zipfel am kleid PP. Felső ruhájának egy araszszal allyja hosszabb volt, és rántos; nem volt az aszallya (Gvad: FNót. 50).

ASZO (ozou, ozov CodDipl.): vallis, planities MF. [tal, niederrung]. Vallis, quae vulgariter Hatarusozon nominatur (1265. CodPatr. VI.131). Vallis, quae vulgo azov dicitur (1265. MonOkm. VIII.125. MF.). Vallis Vamus ozov nuncupata (1271. no. 262. MF.). Planities ozov vocata (1277. CodDipl. VII.2:56. MF.). Vallis Ozon vocata (1312. CodDipl. VIII.1:530. MF.). Cuvem solemniter terrae commendarunt, partesque illius territorii Cuve azoa propter hoc vocaverunt (Endlicher 19; I. MF.).

ÁSZOK: temo, pertica, sublica, palus MA. fulmentum PP. [gantter, lagerholz]. Mennyel a pintzube és a szent tetemmel illesked az ászkokat, az aytokat (Helt; Mes. 325). Mikor a czövekit és ászkát elkészítetttem volna, az árviz mind elsepré (ErdTörtAd. I.149).

ASSZÉKURÁL: [asseculo; versichern]. Én azt vallom, és assecurálok az én magyarámat, hogy semmi a világon nem lézzen a mi az ő libertásokot jobban meg-tartsa (Zrinyi II.196).

ASSZONY (villa Assenpepe 1197. MonOkm. VI.85. *ahcsin* HB. Villa *Achyn* 1150. MonOkm. VI.60. *silva Assinerdee* vocata 1368. CodPatr. I.258. MF. anguloknak *assuna*, senh leleknék *assonya*, patriarkaknak *assonya*, prophethaknak *assunya*, apostoloknak *assuna* PeerC. 361. villa *ohzyn*foha 1234. Mon. Okm. VII.9. villa *ohsun* 1234. VII.8. locus *Ozwiteluke* 1268. CodPatr. IV.3:446. MF. terra *ozzun* vocata 1281. CodPatr. I.74: **1**) mulier C. femina; weib MA. *Férjias asszony: virosa mulier. Asszonyul: unliebriter; weibischer weise MA. Játékos asszony: ludia, gesticularia; foltozó asszony: sarcinatrix; halász asszony: piscatrix C. Jókorbéli asszony: *media mulieris aetas PPBL. Enélkegel az azofoknac tarsasagat el taroztatnod (VitkC. 40). Az zent azoniok (VirgC. 99). Az török asszon irth emekeni, ha foghla eseth az ű wra Berhan agha (LevT. I.103). Én Félégházy Ferenczné, Thegzes Dorko asszony (Radv: Csal. III. 102b). Takács, takács-asszony (Ily: Préd. I.381). A haremben azaz az asszonyok házában (Mik: TörL. 14). **2**) domina, hera C. frau MA. Scen *ahcsin* maria HB. (Vö. Nomen matris Christi proprium in Ungarorum generatione non exprimitur, sed tantum domina resonat. Vita S. Gerardi 13, Endlicher 222). Kyralne azonnak zepsegerevl huzi zerbedetetewrlewyte. Monda: byzon igen zep azont latek: vidi pulcherrimam dominam (EhrC. 122). Vg mond vala neky azzonyom (MargL. 39). Hercebgene azzon (189). Zent Margyt azzon (201). Idezlegy angeloknak azzonya: ave domina angelorum (CorrC. 99). Mikent zolgaloknak ű zemi

ömön azzonioknak kezebe (DöbrC. 206). Egy evzvegy polgarne azzon (DomC. 66). Amyanak Theogona azzon vala newe ÉrdyC. 593b). Azonyok maria (VirgC. 1). Lipot asszonyt mi lelte (LevT. II.33). Mind azzoniommal es odes giernekiduel egesegeteket kívánom hallanom (RMNy. II.10). Töb apicza asszonyokkal ott-lakek (Pethö: Krón. 58). Nyem asszonyt frissen találtam (Kár: Élet. II.70). Tiszteleudő asszony (Fr: SzLán. 37). Az asszonyomé ha soha papok nem lesznek, sem bánom (Mik: TörL. 145). Ha a nényét, vagy ötse asszonyát meg nem ölette volna (238).

[Megszólítások.] Kis ücés m-a-s-s-z-o-n-y (LevT. II.99. Bethl. Élet. II.13). Kata asszony-ücsém (LevT. II.73). Szülé m-a-s-s-z-o-n-y édes anyám (Thaly: VÉ. I.243). Tár s-a-m-a-s-s-z-o-n-y részéről sem várok ellenvetést (Fal: NA. 209). A z-z-o-n-y-o-m (MargL. 39). Oh azonom (VitkC. 75).

ágyas-asszony: pellaX Com: Jan. 183. [kebsweib].

barát-asszony: [monacha, nonna; nonne] (Toln: Vigaszt. 231).

boldog-asszony: beata domina Kr. [Maria]. Bodogasszonfalva (1412, 1428. Czinár). Bodog azon: beata virgo (EhrC. 61). Az ő tanacsanak inteseöböl akoron kele fel, hogy az zyz Mariat ez Magyarorszaagban bodog azzonnak, awagy ez wylagnak nagy azzonyanak hywnak, zent Istwan kiral es ez zeezen orzagat bodog azzon orzagának newezee (ÉrdyC. 544b. MargL. 15). Bodog azzon latogatasa (WinklC. Kalend. julius 2).

gyümölcsoltó-boldogasszony: [annunciatio beatæ Mariæ; Mariæ verkündigung]. Gyümölcs oltó bodog-asszony (DebrC. 225, MargL. 15). Efféle oltványokat még gyümölcs oltó bodogasszony tájban köll oltani tavasszal (Radv: Csal. III.51).

havi-boldogasszony: [S. Maria ad Nives; Maria Schnee]. Hawi bodog azzon (WinklC. Kalend. aug. 5.). Hawi bodog azzomak innepe (ÉrdyC. 452b). Hawy bodog azzony napy (LevT. I.99. Agend. 206).

nagy-boldogasszony: [assumptio beatæ Mariæ; Mariæ himmelfahrt]. Nagy bodog azzon nap (DöbrC. 406). Azonkeppen tezen [imádkozik] nagy bodog azzon estyn, es dymelc oltó bodog azzon estyn (MargL. 15).

boszorkány-asszony: [maga, venefica; hexe]. Ördögös, kanta-íres boszorkány asszony: venefica PPBL.

csürlő-asszony: rhombiversatrix PP. [hasplerin].

fejedelmé-asszony: 1) imperatrix C. fürstin. Én Károlyi Susanna Magyarország királyné asszonya, Erdélyországának fejedelem asszonya (Radv: Csal. III.242b). **2**) [abbatissa; äbtissin]. Ha fejedelemasszonyok awagy mester azontok meg fedend, rayta meg ne habozogytok (ÉrsC. 229, ThC. 12, 108).

fejedelméasszonyság: [dignitas reginae; würde einer fürstin]. Szép annyárul Malachártul levonta a fejedelemasszonyságot (Tof: Zsolt. 568).

férfi-asszony: androgynus, hermaphroditus MA.

fonó-asszony: netrix; spinnerin Com: Jan. 96. Com: Vest. 54, 137.

fő-asszony: [mulier nobilis; vornehme dame]. Alamizsnáért reménkedvén a fő asszonymnak (Czegl: MM. 4, Káldi: Bibl. 326. PP: PAXA. 399).

földes-asszony: [praedii domina; gutsherrin]. Földes asszonya, mester vram feiére borituan előködtöyét (Vás: CanCat. 655).

főző-asszony: [coqua; köchin]. A szakács avagy főző-asszony: coquus vel coqua (Com: Jan. 82).

gazda-asszony (*gazd'asszony* C. Káldi: Bibl. 315. MA: Scult. 147.): hospita, materfamilias C. hera MA. [hausfrau].

Hoz-sza gazdaasszony a gyermeket, ne neked a dárda: si tu in legione bellator, ego in culina Aræs; es soll ein jeder in seinem heruf bleibn MA. Mint zorelmes gazdaja azzont az zentöknek tarssassagok közzee zamlalaa (ÉrdyC. 442. 351b). Ki melet wolt Bakaj Georgy es az en gazdam azon (RMNy. II.6). Meg betegedéc az háznan gazdaasszonyánna fia: filius mulieris patris familiaris (Kür: Bibl. 1323). Szarandokok gazdaasszonya (Tarn: Szents. 31). Gazdaasszony avagy urasszony a kinek szolgálója van: hera seu domina. Cselédes anya avagy gazdaasszony: materfamilias (Com: Jan. 124). Aprodos gazdaasszony (Bal: CsIsk. 9). Egésséggel régi gazdám asszonyo Dionisia! (Hall: HHist. II 294).

[gazdaasszonykod-ik]

gazdaasszonykodás: [cura rei familiaris; haushaltung]. Tekéntet nélkül szíves jó akaratjára és frís gazdaasszonykodására keménykén felele néki Jésum (Csúzi: Síp. 337).

gárgyan-asszony: [abbatissa; äbtissin]. Fő apáztic avagy gárdján asszonyoc (Com: Jan. 127).

házas-asszony: matrona C. [frau, matrone].

hereeg-asszony: [conjug ducis; herzogin]. Herczegséged megunt társán kész kiadni, csakhogy Angelicát helyébe ültesse, heregasszonyná tehesse (Fal: TÉ. 633, Fal: NA. 146).

igazgató-asszony: gubernatrix, moderatrix C. [direktorin].

isten-asszony: dea C. [göttin]. Diana istenasszony (DebrC. 72). Cychela nevez istenasszony (CörnC. 192. Com: Jan. 46. MA: Bibl. IV.126, Zrínyi II.22). Fortuna, azaz: szerentse istenasszony (Dönkö: Flor. 2).

kerítő-asszony: [lena; kupplerin]. Kerítő asszony, bordélytartó asszony: lena PPB.

király-asszony, királyné-asszony. Király asszony: regina C. [königin]. Sabbabely kyalma azzon föl tamad az yteleten (JordC. 391). El fő az menörzagnak királmé azonia (VirgC. 116. Margl. 27. SándorC. 2. TelC. 32. 75. TihC. 6. Helt: Krón. 55). Az királmé asszonyok fő neki daikai lesznok (Fél: Tau. 381). Sába királyné asszony ajándéka (Tyák: Józ. 430).

királynéasszonyi: [ad reginam portinens, regius; der königin gebührend, königlich]. Máriaanak királyné-asszonyi hatalma és ótalma (Börö: Ékesség. A2b).

királynéasszonyság: [reginae dignitas; würde der königin]. Vastit kítette a királyné asszonyságból (Hall: HHist. II 336).

kis-asszony: 1) domicella Kr. [fräulein]. Kys asszonyom jó országban vagyok (LovT. 1365). Gróffi kis-asszony (Szeg: Aqt. 84). Mint vagynak a kis-asszonyok, leány-asszonyok? comment se portent mesdemoiselles? (KirBesz. 80, Fal: NE. 92). 2) festum nativitatis Mariae; Mariae geburt). Kis azzon epistolain (DebrC. 408). Az jewardow kys azzon harmadhapyan (RMNy. II.157).

koma-asszony (komasszony MA): commater; gevattein MA. Chaky Borbara koman azzony (RMNy. II.211). Hogh lenne ew kogyelme komank azon (CodPatr. 1499. MP.).

komédiás-asszony: mima PPB. [komödiantin].

kurva-asszony: meretrix; hurel. (Mad: Évang. 317). Kur'asszony (Thaly: VÉ. II.261). Kur' asszony fattya (Fal: NE. 26).

leány-asszony: [virgo, puella; jungfer]. Udvari leány-asszony: abra PP. Kwhlettem az leam azzonyoknak ogk kis thwma sadüith (LovT. 1424). Szep leam azon (Mel: Sz.Ján. 84. Eny: Gizm. 22). A tisztos uri asszonyoknak leányasszonyi, követő szolgáló leányi vammac: pedissequas habent (Com: Jan. 102). Szep leány-asszony: eine schöne jungfer (KirBesz. 51).

leányasszonyka: [domicella; fräulein]. Nevekedő fejedelmi kis vracczak, leány asszonykak (MA: Scult. 1085).

mény-asszony (meny asszonyok) méne ágyasházba Gosúrv: MagyB. Eüij): 1) sponsa, nupta, nympfa C. brant Com: Jan. 117. Com: Vest 146. Ki menenek a vélegemec es a mén azzomac oleibe (MünelC. 60. DebrC. 39. Helt: Bibl. I.g. Kár: B.l. 1463). 2) [nurus; schwiegertochter]. Iútem öszue haboritani az ombert az ő attia ellen, es az leant az ő ania ellen es az meny asszont az ő napa ellen: nurum adversus socrum suam (Fél: Bibl. 16).

ményasszonyság: [conditio nuptae; brantstand]. Thiamus ezt főzi magában, mint vehesse hamar ezt az ő ágyáku, és tölthesse kedvét menyasszonyságában (Gyöngy: Char 35).

mestér-asszony: doctrix C. [lehrerin]. Az ő hugat latuan hogi el venit volna s a többinek mestér azzonia volna még örlöle raita (DebrC. 119).

mosó-asszony: [lixiviae administratrix, linteorum purgatrix, lotrix PP. wäscherin Pesti: Nom. 129. Mossoné asszony: aufwäscherin Nom. 35. Moso azzony allat (ÉrdyC. 626b).

nagy-asszony: [Maria]. Nagh azzon napya (WinklC. Kalend. augustus 15).

némés-asszony: [mulier nobilis; edelfrau]. Az úri-asszonyok különbözőzképen jártak a nemes asszonyoktól. Fekete fátyolt csak a főasszonyok viseltek, a nemes-asszonyok pedig fehér fátyolt (Haz. I.295).

nyoszolyó-asszony: pronuba C. [brautführerin]. (Kem: Flet. 201. Thaly: VÉ. I. 372). A leányzók és asszonyok közzül nyoszolyó-asszonyt és nyoszolyó-leányt tettek (Haz. I.362).

orvos-asszony: [medicatrix; quacksalberin]. Az orvos asszonyoknak a praedikátor gyógyításátul 7 ft. 60 d. (MontME. I.21).

ördög-asszony: furia C.

özvegy-asszony: vidua PP. [witwe]. Nem csak az ev sorori tarsi, de meg emek felette nagy nemes özvegy asszonyok es vraknak feleségj junek vala evtet latnya (Margl. 5. 21. Dom'. 5. Com: Jan. 116). Lévén Gyulatelkén egy özvegy-asszonyka, elmentem nézésére (Haz. I.212).

pap-asszony: sacerdotissa; priesterin MA. pfarrerin PP. (Töln: Vigaszt. 227).

pápa-asszony: [papissa; päpstin]. (Töln: Vigaszt. 230. MNyl: Irt. 102).

polgár-asszony: [uxor civis; bürgersfrau]. Vendégli vala a polgárokat és a polgárasszonyokat (Helt: Krón. 145. Kules: Évang. 112).

rab-asszony: [captiva; gefangene]. A tömlöttartó meglesi a rab asszony leányát, hogy mit csinál (Mik: Törl. 125).

sógor-asszony: [affinis, fratria]; schwägerin KirBesz. 129. Sógorasszonyom (RMNy. II.21).

szakács-asszony: [cocaria PPB. [coqua; küchlin]. (MontME. I.295). Szakács asszonyok ne pazolljatok [ügy]. (Thaly: VÉ. I.373). Szakács asszonyokkal kotzódott, hogy kitsiny minden kontz (Gvad: RP. 34).

szent-asszony: [Maria]. Seen achsein maria (HB). Ha engemet el nem bocsátaz, szent asszony el vessessen, ha oly dolgotad nem mondok ki, melyert tegedet az kiraly azontól fél akaszt (SalMark. 20).

széretes-asszony: [nomia; nonne]. Az zeretes asszonyok: mulieros religiosae (JordC. 756. DebrC. 233). Ilyen ruhak illetnek zeretes asszonyokat (VirgC. 149).

szolgáló-asszony: [ancilla; magd, dienerin]. Bizony nem lesz azonsag, hanemi zolgáló asszony (VirgC. 132. Sylv: UT. 1404. Eny: Gizm. 16).

szomszéd-asszony : [vicina ; Nachbarin]. Az asszony állapotának szomszédjára asszonnal való vetekedése (Prág: Serk. 142). Atyádnac nénye, nekem kedves szomszédom asszony megholt (845).

táncos-asszony : ludia PPBl. [tänzerin].

úr-asszony [úri-asszony Haz. 1295]: domina Com: Jan. 121. [frau, dame]. Ket rend asztalok voltak, kiknél az urak és urasszonyok ültenek (ErdTörtAd. III.83). Nagyságos urak, urasszonyok (MA: SB. 25. Megy: 3Jaj. II.124). Az asszony csak nemes-leányból lett urasszony volt (Haz. 1138).

uralkodó-asszony : regnatric C. [hercherin].

vadász-asszony [vadászó-asszony: indagatrix C.]: venatrix C. [jägerin].

vén-asszony : **1**) anus Ver. Com: Vest. 119. vetula ; altes weib, alte mutter MA Vén asszonyok igen kogyognak (Tin. 268). **2**) educatrix ; erzieherin, gouvernante). Irsz arról is hogy a vénasszony elhagyott ; nincsen most vénasszonyod ; azért viselj szorgalmas gondot rá, valahogy lehet vénasszonynak szerető (LevT. II.61). Ángyomnak úgy hallom ifju vénasszonya van (Nyr. IV.218).

Asszonyi: muliebris MA. [weiblich ; weiber-]. Asszonyi ékeség : mundus muliebris ; weberschmuck MA. Nem hja-é egybe az asszonyi barátit (MA: Scult. 724). Asszonyi pipeskedés (Fal: NE. 34). A tolettát vévén gondra az asszonyi cizfíráról hivelyezi álmait (Fal: NA. 128).

Asszonyiálkodik : effeminar Kr. [verweichlicht werden]. Mátyás király is asszonyiálkodni kezdte ; vgy híle meg az előbeli török ellen való tussokodásától (Helt: Krón. 151).

Asszonyka : **1**) muliercula C. [weib, fruchen]. Nemely azzonkának zokot yl erkwlczwk lenny (VirgC. 139, 141). Egy asszonykért ezt meg ne vessük, mint az evangeliomi bolond (Pázm: Préd. 746). Elhagyott szép asszonykája gyakran jut eszébe (Thaly: VÉ. 1319). **2**) [domicella ; fräulein]. A Péter midőn a király leányától ezt hallá, felele : kegyelmes asszonykám ; én édes szerelmes leányom és asszonykám, mit beszéllesz ? (Tess: SzMag. 14, 18. MF.). Asszonyka, legényke (Matkó: BCsák. 79). Hamar hívő asszonykák : leichtgläubige fräulein (KirBesz. 9).

Asszonykodik : [dominar ; herschen]. Asszonykodó : dominatrix PPBl. Ez zent alázatosság harom helyen zokot azzonkodni . . . Masod helyőn asszonykodik igaz embőrkönc zayokba (DebrC. 504, NagyszC. 270). Nagy zemerem az zolgalo leannak azzonkodny ev azzonyan, ezenkeppen nagy zemerem az testnek uralkodny az lelken (CornC. 282). Az Joram felesége az Ochozias fiait megölte, boğ ő maga asszonykodnee (Kár: 2Könyv. 50).

Asszonyocska : muliercula ; weiblein MA. Ugrázódó asszonyocska : saltatricula C.

[Asszonyod-ik]

el-asszonyodik : [effeminar ; verweichlicht werden]. A férfiak megutáltatják magokat, ha felettébb való lágsággal elasszonyodnak (Fal: UE. 500).

Asszonyol : [dominar agnosco ; als herrin anerkennen]. Inmár Vásti helyett szép Eszter vala, minden ország őtet asszonylja vala (RMK. II.473). Igen hamar Máriát koronázák, ugyan jegyben őtet szépen asszonyják (Tin. 321, Radv: Csal. II.81). Az ő fiaikat, leányikat tiszteljük ; azaz uralják, és asszonyják (TKat: Titk. 496). Az Liceumbeliec regtől fogván asszonyállatot asszonylanac (Prág: Serk. 304).

Asszonyág : **1**) [dominatio ; herrschaft]. Megh nem mondatom mint lesz asszonyagban (CzebcC. 14, EszH. 18). Mária ne váry ez világi gazdag bévőködést és asszonyágot ez által az te fiad által (Zvon: Post. I.173). A leány még gyermek,

mindazáltal ha kedve léssen hozzám, a maga asszonyágában vagyon (Bethl: Élet. I.343). **2**) matrona, domina Kr. matrone, aemuliche frau Adami: Spr. Bizony nem lez azonsag, hanem zolgalo azony (VirgC. 132). Az sok yozagot hagyank az yz marimnak, hogy vala howa akarua teetethny, ew kegyelmes azonsaga oda teemeo (ÉrdyC. 455b, 647). Zolgali az isten amianak mert latalom adatot az ő zent azonsagának (DebrC. 175, 199). Mint valamely asszonyág, második férjével lévén (Szabó István: Préd. II.156. MF.). Hallhatta asszonyágod gyakrabban (Fal: NE. 81). Ez az asszonyág azt talilá mondani, hogy egy tseppet sem félti artzáját az 50 esztendőktől (Fal: NA. 150).

isten-asszonyág : [dea ; göttin]. Minden állapotja böcsillet s méltóság, a földiek között egy istenasszonyág (Gyöngy: KJ. 28, Thaly: Adal. I.122).

Asszonyos : mulierosus MA. webersüchtig PP.

[Asszonyosod-ik]

el-asszonyosodik : effeminar Kr. [verweichlicht werden]. Megveszett benne a természet. elasszonyosodtak nemről nemre való változással, a kényességre nézve (Fal: NU. 252).

ASZTAG [asztogakat Helt: Krón. 36. asztolka 179. MF.):

1) congeries, strues, cumulus, acervus ; haufe MA. PP. Kőek-nec aztaga : acervus lapidum (BécsiC. 247). Ez rezőgseg ondoc-sagac aztaga (GuaryC. 5, NádC. 35). Erdemeknek aztaga (DomC. 63). Zolgam egy swbammal esz egy aztagh rwhannak arawal eel zewket (RMNy. II.216). Hamar egy asztag fát király hordata, kin Driást aldozta (SzFabr: AmAft. 8). Nagy asztag fát raktanac, mellyen magokat meg égettée (Prág: Serk. 813). Hazugságoknak asztagát fel-nevekedve látod (László: Petr. 83). **2**) [acervus frugum, meta foeni ; triste, schober]. A kévéknee aztaga mellett: juxta acervum manipulorum (BécsiC. 6). A gabonát asztagokban őszve rakjác (Com: Jan. 74). Menyí asztagokat fergeckel meg étettél (Vás: CanCat. 278). Két asztag volt, kikben volt kalangya búza hatszáz (Gér: KárCs. 1367). Paesin voltak jó asztagi, most azt eséljük (MonOkm. XXIV.180). **3**) [horreum ; scheune]. Az tyzta gabonac aztagaban gétye : congregabit triticum in horreum (JordC. 362). Az gabonacat győheetek az en aztagomba auag cyzembe (ÉrdyC. 128b).

[Szólások.] Asztagban tőt keres (Fal: Jegyz. 920).

[Közmondások.] Nem lehet a számárra asztagot rakni (Kisv: Adag. 183).

búza-asztag : meta tritici Kr. [weizenföhmen] ; acervus tritici (DöbrC. 481. Illy: Préd. 138. RákF: Lev. I.193).

gabona-asztag : meta frugum Kr. [getreideföhmen]. Vadnuc négy gabona- és egy zab-asztagim (Radv: Csal. III.231b. Bod: Lex. 29).

széna-asztag : [meta foeni ; heuschober]. A széna baglyákban, kalongyákban, széna-asztagokban hordattatic (Com: Jan. 79).

zab-asztag : [meta avenae ; haferföhmen]. Az zabasztag mellett vagyon egy öreg asztag (Gér: KárCs. 438, Radv: Csal. II.18, III.231b).

ASZTAL : mensa C. tisch MA. Meg ezic vala mellec az aztalon valanac (BécsiC. 175). Az aztarra zolgalny : ministrare mensis (JordC. 725). Aztalához iarulnak (VirgC. 129). Eg aztalhoz beferwnk az menyyn vagyonk (LevT. I.163). Ehetic az én asztalomnál (Helt: Bibl. II.194). Aztalát iöl tartya : splendidus in panibus (Kár: Bibl. 672). Aztalnál való barát : amicus socius mensae (653). Eg köszönnessel egesz asztal nepet az duska itabra be foglalnak (DecsiG: Préd. 24). Fejedelmi asztalra méltó nagy dolgok (MonIrók. VIII.24).

[Szólások.] Aztal hazugia : homo imi subseilii (Decsi: Adag. 228, Kisv: Adag. 467). Egy asztalról élők : systiti PPBl. Az egy asztalon élők : convictores (Com: Jan. 202).

Jezubehnek asztaláról (Kár: Bibl. 1324). F 51 sződék az asztalt (Zvon: PázmP. 299). Asztalt teríteni: mensam sternere, mappam insternere; den tisch decken PP. Az aytöe elöiben az vendégeknek asztalok abroszokkal terítöttenek (Drág: Serk. 202). Lata az asztalokott magasam meg uettny: vidit mensus in alto positus (EhrC. 83, JordC. 765). Mynem ysten wethloht azaltih mynekenk kyethlenbe? jöterit parare mensam? (KulesC. 189). Most készil az ebéd, az asztalt most vetik (Gyöngy: KJ. 19). Vetett asztal (Szentm: TFü. 1. Moh: JÉpül. 282).

kerék-asztal: cibilla C. [speisetisch]. Ezek az en attyam fyay kerök asztalnak vytezy (EhrC. 114).

könyvtartó-asztal: pluteus, pulpitus libralis MA [bücher-tisch].

öltöző-asztal: [toilette-tisch]. Mikor magyságod az öltözö asztalhoz a tükör eleibe áll (Fal: NA. 192).

összejáró-asztal: [ausziehtisch]. Összejáró diófa asztal 3, egyben járó paraszt asztal 2 (Radv: Csal. II.399).

pénzolvadó-asztal: abacus (Com: Jan. 163).

szakács-asztal: abacus C. [küchentisch].

számvető-asztal: abacus; rechentisch C.

Asztali: mensarius; zum tische gehöric MA. PP. Asztali esölök fel szedö: analectes Major: Szót. Asztali jó lakások között telhetetlenül torkoskodni (Fal: NU. 308).

Asztalka: [parva mensa; tischlein]. Ács csinálta asztalka (Gér: KárCs. IV.415).

Asztalnok (*asztalnac* MA, *asztalnak* DohC. 39, Ver: Verb. 165, *stolnik* MonTME. V.79): dapifer Ver. structor, strator; aufwärter, tischdecker MA. tafeldecker Com: Orb. 116. Ez örödög monda neki; Jer velem mi zerető asztalocunk, miért az mi dolgoncat hívön viseled, ragyan nekönk embör lust (GuaryC. 11). Ő neky a Christus nyanyaskodo baraty a es ő asztalnoka, mert előtte my vagyon, mynd az christus zerötte (WinklC. 355). Gergel papa hagyta az asztalnoknak, hogy tyzen keth zegen zárändekokat hozna be ew asztalára (ÉrdyC. 237b). Im ezen órában expediálom asztalnokomat Permail (LevT. II.256). Az asztalnok a esatlással eléállott (Monlók. XL324, VIII.166, Gyöngy: KJ. 10).

Asztalocska: mensula C. tischlein MA. (Radv: Csal. II.115).

Asztalos: mensarius MA. scriiniarius; tischler PP. A szekrény csinálö avagy asztalos: scriiniarius seu arcularius (Com: Jan. 104). Asztalos csinálta asztal (Gér: KárCs. IV.444. Évk. XIII.83).

ÁTABOTÁBAN: [obiter, negligenter; oberflächlich, nachlässig]. A ki hátabotában [jgy], lútvánul tselekedni (perperam agere) semminek véli (Com: Jan. 220).

ATLAC (*atlás*: Gvad: RP. 386): attalium MA. bombycinum attalium, pannus attalicus, bombycinus; atlaszeug, brocat PP. Fel evltzetetevt engemet aranyl zevt atlacliba (CornC. 382). Zoknya allya foly zewld atlaclial (RMNY. II.34. LevT. 1.267. Radv: Csal. II.6. 10). Némellynece szab hó fűjérségű szöp atlatot (MA: Scult. 882).

ÁTOK (*átját* RMK. II.207, *atyaual* DomC. 136, istennek *átia* Fel: Evang. II.139): maledictum, dirae, anathema C. [fluch]. Čepeget mü reánk atok: maledictio (BécsiC. 155, 99, 300). Átkot atökerth: convicium pro convicio (JordC. 850). Mikoron embör atokban nağon (DohC. 444). Akoron bel telök az atok kyt főökre koronek pilatustol (WeszC. 100). Reutok fordvlyon mynden teremöt állatok atokya (ÉrdyC. 13b. 106b. 622). Atokkal tolyes w zaya (KulesC. 16). Köttoest tőnece egymással nagy átoc allat (Helt: Krón. 75). Esnece vala isten atkaba (Bori: Ének. 10). A bñmösököt illeti amaz atok, hogy állhatatlanok

(Pázm: Préd. 38). Az ki valamit hirdet az kívül az mit vöttek, atok légyen (Pázm: Kal. 114). Nem hogy mi ezt vallanók, de söt atoknak mondgyuk, valaki pontrul pontra bősöfillel nem vészi az teljes sz irást (324) A ki azt mondgya: hogy születet nyelven kel a misét ki szolgáltatni, atok legjen (Czegl: Bborg. 71). Vissza az az atkól élnek azzal (Megy: 6Jaj. III.9).

Átkos: [maledicus; fluchen]. Szitkos atkos voltomba (Agend. 200). Átkos mondás (Biró: Micae 64. Kr.).

Átkoz: maledico, execror, detestor C. anathematizo MA. fluchen Com: Vest. 135. Mello vagy pokolba atkozattatny (EhrC. 33). Megnem atkozhaftac (BécsiC. 116). Incab zennednem hog engemet megatkozoznak (MargL. 33). Embert barnót atkozttam (VirgC. 5). Szörnyen szidogacz, atkosz és ragalmasz én maramat (Tel: Fel. 3). Átkoz minden tisztátalanságot (Com: Jan. 177).

ki-átkoz: excommunico SL [excommuniciren, in den ban tun]. Mi az oka tehát, hogy Pelagust az erendög bñmriül támasztott hamis tudományért az egész ecclesia kiütözte (Pázm: 5Lev. 275). Kiátkozzák az apéczát, ha fogadásán-után férjet keres (Pázm: LuthV. 94).

mög-átkoz: amathematizo MA. [verfluchen]. A fige fa kit megatkozol (cui maledixisti) meg azott (MünchC. 94). Fenyedelmeest atkozozol ee megli: pontifici conviciaris? (JordC. 783). Az pispök meg atkoza az varosnak fejedelmet (VirgC. 16). A kit te meg áldasz, áldot, es a kit meg atkoz, atkozot (Helt: Bibl. I. Bbb2, Kár: Bibl. I.141).

Átkozás: execratio, imprecatio C. maledictio, detestatio MA. [das fluchen]. Zayok atkozással ees keserwséggel tolyes (KulesC. 21). En reyam tamadoknak atkozozasy (125). Az atkozast teneked áldásodra fordita (Helt: Bibl. I. Xxx2). Az áldásnak és atkozásnak hegye (Pázm: Préd. 16).

Átkozat: [maledictio; fluch, das fluchen]. Az atkozatnac vtollaban: in novissimo maledictionis (BécsiC. 153. JordC. 838). Átkozott légy örökké, a ki engemet-is atkozatba ejtetted (Pázm: Préd. 19). Haragnak atkozatja (Fal: Jegyz. 936).

Átkozódik: execror, convicior, maledictis incesso MA. [fluchen]. Átkozódö: maledicus C. Kezde atkozodni es eskenni (MünchC. 103. JordC. 444). Nyeluemel gonoz atokal zitokal isten nenenei atkozotam (VirgC. 5). Rüt szitkokkal rájök atkozódünak (Tün. 142. Fel: Bibl. 80, Zrinyi 160, II.94).

Átkozódás: maledicentia, execratio MA. [das fluchen]. Rettenetes atkozódás: Oedipi imprecatio (Decsi: Adag. 52).

Átkozott (*átkolt* RMK. II.200): execrabilis C. execratus, maledictus MA. [verflucht]. Tavoziatoc el en töllel atkozottac (MünchC. 62). Ezenkeppen leezen ez atkozot nemzethnek es dolga (JordC. 392). Átkozot lelek (DomC. 65). Menyetek el atkozta az örök tőzre (VirgC. 118). Átkozt már a föld. Átkozt vagy (RMK. II.200). Mennetek el en attiamac atkozttü az örök tőzre (Fél: Tün. 531). Mely igen atkozottac es nyanalysoc azoc (Helt: Bibl. I. 62). Tü atkozttac (Helt: UT. G7). Hej, atkozott kilenez, hogy nem tüz! (Thaly: Adal. 181).

Átkozottság: [maledictio; fluch]. Mikoron read yewönek mynd ez bezeedeck, áldótszág es atkozoztszág, esmegli hazu hoz taghed the wrad (JordC. 266, 260).

Átokbéli: [maledictus; verflucht]. Atokbéli nepce (NagyszC. 17). Atokbely ember (ÉrsC. 9).

ATRACÉL: borrago, borago, buglossum; ochsenzung, boragen MA. PP. Cynoglossum vulgare: atracel vel eb nyelv (Baythe: Nom. 4). Atraczel gyökere: cynoglossa (Frank: HasznK. 18b).

korti-atracél: borrago, ökönyelv PPBl. Boretsch KirBosz. 156.

ATYA: pater, parens Ver. genitor C. vater MA. Atyámat követem: patrisso MA. Qui legem nely atia, azut nem tudhotinc (KönigsBt.). Ott allokewzewl egy papot atyaya hyua mouduan meg akarok gyouomom (EhrC. 155). Oh atfa mendenható vr isten (VitkC. 83). Ymagyad te atyadot: ora patrem tuum (JordC. 369). Dycheseg atyanak (KulesC. 2). Monda a priornak: Agyam honnet valo ez iflyv frater (DomC. 245). Atyanak fiamak es zent leleknek nenebe (VirgC. 1). Tyztelendu atyam (2). Halla atyauk zent ferencz (25). Adam atiankuak engednek vala minden teremtet alatok (36). Kerek azon az w bodog atyokat zent ferenczet (74). Atyatok hazat hagiatok el (144). Megh vtalhatlnak az atyaiuknak [igy] es eleyknek zokasyth (Komj: SzPál. 25). Zerelmetessek az ew atyayokyrth [igy]: carissimi propter patres (88). Diczertessel atfia isten menyekben (Born: Ének. 531). Ezenkeppen az eretnekeknek is venei es regi attioc vamae, kiktül ez mostaniae vetec mergeket (Mon: KépT. 22b. 23). Mind ezeket enged' meg, atya mindenlató úr-isten (Pázm: Préd. 12). Ha olly ellenkezéseket talált atyád urad az ű írásokban (Czepl: Japh. 10). A mi régi atyáink, az en atyáim (Prág: Serk. 772. 773). Kinek fiuja nimsen, a'nak atyája [igy] sintsen (GKat: Titk. 16). Nemző atyja Hunyadi Jánosnak Sigmond király volt (Lászy: Krón. 315).

[Szólások.] Kivel a tyúí e gy vala (Pázm: Préd. 22. 1131). Az fejedelemszozny szerelmes atyánkfiának atyúul egy vér atyafiát eljegyezni engedvén (Évk. XIII.51).

[Közmondások.] Edgy atyának is lator fia nincsen (Ker: Préd. 157). Soba nincz à lator atíának iámbor fia: nunquam ex malo patre bonus filius (Decsi: Adag. 40).

édés-anya: pater genuinus MA. [rechter vater].

gyóntató-anya, **gyóntó-anya**: pater paenitentiaris, confessorius, sacrificulus; beichtvater, beichthörer MA. Kinek kinek bizonyos állandó gyóntó atya legyen (JézusTReg. 4). Az okos tanács, melly nem egyéb, hanem embernek az ő gyóntató atya (Hall: HHist. II.332).

házi-anya: [pater familias; familienvater]. Valahol a házi-anyaác kégelmes malaztiat lélegendem (BécsiC. 3).

jobb-anya: avus C. [grossvater]. Job atyámnak az atyja: proavus; negyedik job atya: tritavus C. Sigmond király job atya vala à gyermeknek (Helt: Krón. 78b. 21. 35. Com: Jan. 119. Ver: Verb. 89).

kérészt-anya: [testis baptismi; pate]. Newezettyk (ker. sz. János) Cristus Iesus kereszt atyanak (ÉrdyC. 348b).

két-attyú: bipater MA. [wer zwei väter hat].

lélki-anya: [pater paenitentiaris; beichtvater]. Byneymet meg akarom vadolni neked lelki atyam (VirgC. 2).

mi-atyánk: [paternoster; vaterunser]. Mond el az mi atyánkat (Tel: KerF. 32). Olyan igazán elő beszéllette nekem, mint a mindennapi imádságot, a mi atyánkat (Hall: HHist. II.233). Mint fellyebb a férfiak mondák félig a mi atyánkat (Bíró: Angy. 105).

mostoha-anya: vitricus PPBl. Com: Vest. 151. [stiefvater]. Arwakkak mostoha atyay es ezvegyeknek ytelew byray (KulesC. 156).

nagy-anya: pappus C. avus: grossvater MA. (Kár: Bibl. 1.649. Zrinyi I.153).

öreg-anya: ∞ (Prág: Serk. 860. Csúzi: Tromb. 478).

öröm-anya: **1**) [pater sponsi vel sponsae; vater des bräutigams oder der braut]. Egyhuzamban menénk az örömatya bázához (MonIrók. XXVIII. 45, Thaly: VÉ. I.347). **2**) [pronubus; hochzeitvater]. A vő legényec vőfélye edgyben szerző násznadgya avagy leány kerdő öröm atya vagyon: proxeneta seu pronubus (Com: Orb. 591, Com: Jan. 117).

szent-anya: **1**) [pater ecclesiasticus; kirchenvater]. Emlekozvel meg az regy zent atyáknak bezedyról (ErsC. 275. 485). Oluustatik az zent atyáknak etelekhwl (VirgC. 111). **2**) [patriarcha]. Bátor csak az szent atyákat tekintsük. Legutolsó szent atya Noé vala (RMK. V.10).

szép-anya: [proavus; urgrossvater]. Az ő sib attiók (Mel: Préd. 69).

szüle-anya: ∞ Miképpen az hatalmasságod atyja, szüleatyja athname levele által mikent oltalmába vött (1576. ErdPort. NyKözl. III.326). Maradékim tanulják meg, ha gonosz találja, hogy a legősebb jószágok es legbizonyosabb jutalmak a világtól, atyjok, nagy- és szüleatyjokról maradtó reájok (Bethl: Élet. I.145. NyKözl. III.326. Haz. I.132).

tőke-anya: [auctor gentis; stammvater]. Chám tőke atya volt a nemzeteknek (Gvad: Hist. 19).

Atyácska: [paterculus; väterchen]. Az barátok atyatskakká, az apatzak anyatskakká léznek (Pécsv: Fel. 729).

Atyai: paternus, patrius C. väterlich MA. Atyai módra: patrie C. Atyai-képpen: patrie, paterne; väterlich MA. Az atyai parancholat (ÉrdyC. 616b. 362b). Tagad ki magadat az atyai wrwksegbwl (VirgC. 27. 107. WespC. 42). Atyai keresmény (Pázm: Préd. 424). Ez népet atyáiképpen nevelte (MA: Scult. 821). Atyáiképpen feddi (Mad: Evang. 284).

Atyás: patrimus MA. dessen vater noch am leben ist PP.

Atyáskod-ik: patrem ago SI. [sich wie ein vater benehmen].

Atyáskodás: [cura paterna; väterliche sorgfalt]. Szerelmes atyáskodással ölelgeti, esőkolgatja (Bíró: Micae. 256).

Atyaság: **1**) paternitas Kr. [vaterschaft]. Le haitom en terdemet mi vronk cristvsnak atfához, kitől minden atfasag nevezetik meiben es földön (DöbrC. 374. Komj: SzPál. 289). Isteny atyaság (CornC. 145. ÉrdyC. 188b). **2**) [pater; vater]. Bűnömet mondom atfasagdnac előt (VitkC. 25). Mely bynek-ről bagyom bynssse magamath vristennek es agyasagodnak (TelC. 339). Kerek te felseges kegyes atyasagodat [istent] (CornC. 312). Twggya tyztölendő atyasagod [a pápának mondja asztalnoka] (ÉrdyC. 237b). Atyaságtok (KecsKört. 228).

Atyátlan: pater carens MA. [vaterlos].

Atyó: [paterculus; väterchen]. Atyó ez; atyámra anyám mutogatott; atyám-is: ne anyó, Palyí! szállítogatott (Gvad: RP. 17).

AUGUSZTUS: [mensis Augustus]. Augustus (MünchC. 8. CornC. 332).

AV-IK (avik Born: Préd. 202. óot Born: KTnd. III.67). **1**) [penetro; eindringen]. Az ő beusege althathatya az te testedet, es minden ereye beled ouic (Born: Préd. 202). Az ifúság vétke nem a lágy húba, hanem a kemény csoutba avik (Pázm: Préd. 338). A festék a rubába olly igen belé avik (Ker: Préd. 383). **2**) Avom: minyor, contrahor, densor; ich werde verkleinert, geringer gemacht PP.

[Szólások.] Halljuk, hogy a bötsilletet, értéket tsudállják, magasztallják szüleink: azért belénk avik ezeknek bötsülése es kívánása (Pázm: Préd. 201). Ez az Ádám maradéknak szívökhöz gyökerezett es elméjebbe avott vélekedése a gazdagságrul (357). Ha annak vétkes szölása a gyermekbe avik, könnyen ki nem tisztul belöle (1126). Belénk avott az a tulajdonság (Land: UjSegits. I.201). Belé avott ez az emberekben, hogy minden dolgoknak kezdetiben isten nevét említik (MNYil: Zsolt. 54).

be-avik: [penetro; eindringen]. Az bűn, melly Adamrol erede reanc, be ouot még az czontunknac is az veleiben (Born: Evang. I.107).

Avat (*avt* Kovács): Krón. II.58. MF. *be-avét, be-avt* MA. PP.: **1**) [imbuo, penetrare facio; tränken, eindringen lassen]. Mint a vizet, úgy itátok az átkot, melyly ugyan esototokba avatottat (Pázm:Préd. 18). Az egy mással való jó tetel a természetül avatik belénk [izy] (Lind: Újsegítség II.532). A társalkodás belénk avattya azoknak erkölcsét, a kik közt forgunk (Fal: UE. 421). **2**) [inauguro; einsegnen]. Hadd el a papa hitit, ne auass, ne giontass papai modra (Mel:Préd. 281). Mit imadkozzék a predikátor, mikor avatni akar (Pázm:Kal. 587. MF.). **3**) Avatni posztót: panum deusare; das tuch dicht in einander fügen PPP.

[Szólások.] *Magát emibe avatni*. Azokban a mellicket nem látot magat auatia (Fél:Bibl. II.98). Más dolgába avatni magát: alium arare fundum (Deesi:Adag. 181. Kisv:Adag. 74. 227). Az asszony-emberek nem szabad az egyházi szolgálatban magát avatni (Pázm:Kal. 722). Kitől vöttél hatalmat erre, a mibe avatod magadat (Czegl:MM. 15). *Magát emibe avatni*. Ne auasd magadat ez igaz embernek dolgához: nihil tibi et justo illi (Kár:Bibl. III.29. MA:Bibl. IV.30). A német nemzetiség Erdélyhez, sem pedig ahhoz a mit engedtek Erdélyhez, ne avassa magát (ErdTörtAd. III.117). Az mi az penzen vettél illeti a zokhoz tudom keozit nem auattya (Radv:Csál. III.167b). Az iambor nem awatata semy ygyeot hozza a, hanem esmeg zent Bernaldihak kyldoe (ÉrdyC. 503b).

be-avat 1) [introducto, incorporo; einführen, einverleiben] MA. PP. Az ny házazokat nem szoltuk a templomhoz késérni, és bé-avatni (Sam: Cer. 120). **2**) [macero; einweichen]. E maluzoc nem tiszták még, mert nem auattak be őket. Hol kel őket be auatni? nem latok semmi vizet. Es monda neki, ez arra való hely, ez a szentelt viz. Pappa fítet magadat, es be akarsz auatni (Helt:Mes. 301).

belé-avat. Belé avatja magát: immiscetur, intricatur MA. Mindennek dolgába belé avatni magát: omnium partes *corripere PPP.

még-avat: humecto, macero MF. [nass machen, einweichen]. Vedd a telén husnak oldalosít, és sok konzokot, avasd meg ezetben (1601-i Szakácskönyv 13. MF.).

[Avatkoz-ik]

Avatkozás: [inauguratio; einsegnung]. Értőmedre volt születés, avatkozásra menésed (Gyöngy:RK. 214).

Avult [penetro; eindringen]. Adóle vétek nem a beléjek avutt [avott?] és hozzájuk ragadot természeti vesztéségből származék (Pós: Igazs. I.230). A kárhozatra való kötelességet meg kell választani annak az ő mocskától, belé avutt taplójától (627).

AVAR: [gramen aridum; dürres gras]. Haszontalan avarba fűzet vet, hogy meg tisztítsa földöt (Pázm:Préd. 6. 701). A száraz avarban a harap sebes ógással mindent meg emészt (Pázm:Kal. 113 Kr.). A mint a fűz tisztít, az aranyat a rusdától, a mezőt az avartúl, úgy bennünket a bűnök roslájától avarjátul meg tisztít (Dósz: Tal. 200). Az avart szakgatják, azt égetik (DákP: Lev. III.65). Hitván avarat étetnek (MonFrók. XXIII.481).

[Avaros, avarosod-ik]

még-avarosodik: [aresco; verdorren]. Az én rétemen való fű már nem esik kiszálasra méltó, de ugyan megavarosodot (Prág:Serk. 1012).

AVAS (*Ovis* 1136. *Ovis* 1275. Jern. Silva *Ovis* 1337. CodPatr. III.433): [silva prohibita; gehege?]. Senha boldog kelesoz tyalamast es awast nem fogtak sem nem byrtlek (RMNy. II.308). Regeczhez awasnak fogtak az vt zamarra az bykkest. Az warbely morlanak awast fogtak mynd erdeo benyey zooleogyh (309. 310. 311). Az boldokeo wyflalussy barom Baskoogyh el menth. Azonkeppen az baskays el ment

myndenyekere chyak hogy kaarban tilalmasban nem bochatatott leot legjen, de hozj awast fogtak volna Boldokeoben azt en nem thwdom, regeczbeol sem thwdom mert nem termet az mak hogy awast fogattak volna (312. 313). En nem thwdom hogy boldokeoyok awast fogtak volna es hogy tyzedet weotok volnays (314. 315). Erdő kettő vagyon: egyik Biükös avagy Avas-bérez (Gér: Kár's IV.342. 368. III.334). Miskoltz felett egy nagy hegy oldal vagyon, mely Avasnak nevezetik (Gvad: RP. 9).

AZ, A (*ad* Winkl. 357. JordC. 275. LevT. I.193. azok DobrC. 229. 271 sat. LányiC. 48. Helt:Krón. II. Helt:VígK. 27. oz, oze, ozeluz HB oz, ozth sat. LevT. I.104. 105. — oz gimils, ozeluz HB. az hevs, az feleles, azkapp EhrC. 16. 17. azbalol 53. azrol DonC. 14. VírC. 121. aznak NagysC. 63. azba KulesC. 58. 80. abbtin GuaryC. 3. addizno, allabat 10. sat. ah másyk JordC. 729. abra DobrC. 109. 134. 138. ah ki, ah gonoz Ozor:Christ. 167. a' gorta, a' magarazat BécsiC. a' magosoc MünchC. 16. sat. a' helyen, a' monostor, a' pwrztha ÉrdyC. 341. sat. a' kívül Tel:Evang. II.108b. sat.): **1**) is, id C.; illo illa illud, is ea id; er, sie MA. [jener, der, derjenige] **a**) [önévilég:] a) Kic ozev, niv vognuc (HB). Qui legen neky atia azut nem tudhotne (KönigsbT). Az belele: illa respondit. Ha azokat akarnatoc varnatoc: si eos expectare velitis (BécsiC. 2). Ha kedeg az irasinac nem hiztek, miképpen hibetec en igeinnee? si autem illius literis non creditis (MünchC. 179). Mert ez az: hic est enim (JordC. 361). Nemde thy meltoőbbak vattok azoknal (371). Vtelyed azokat wram isten: judica illos (KulesC. 7). Mynd azok kik wtet kvnetik (VírC. 20). Tanciz meg azokra kiket nem halotam (43). Maas mondasz ne vartyatok egyebet anal akyt egyez meg mondotak (62). Titeket azon ker (17). Kezde azon gondolkodni (25). Arra iwtem hogy veled halyak (38). A nem lehet (LevT. L171). A semmi volna (Born:Préd. 549). Őt iga ökröt vettem, és azok próbálni mégyek (Pázm:Préd. 714). Igyones mértéket tart isten a jó eselekedetek s azoknak jutalmi között (Czegl:MM. 287). Hogy ezet adja meg, aztat hártisa el (isten, Orczy:KöltH. 73). **2**) Ha wolamely haaz ewmaga ellen megozol, az az haaz nem allando (Testi:NTest. 74). Abban az oraban: in illo die (Fél:Bibl. 20). Aszt osztán az hetet ird le (Helt:Arim. J.). Abbol igyal igazságot a kntbol, aekit isten czinal (Mel:Préd. 161 MF.). Minémű külömbőség vagyon azok a munkák-között (Pázm:Préd. 110). Tartozunk hál-adással azok a bűnök tövoztatásért (880). Azokatis az két dolgokat csak tradiciókbul tudták az sidök (Pázm:Kal. 173). **b**) [mellékuévilég:] Ki nepun emold oz gimiltvyl (HB). Mynd az taysan lakozo kyalalyok: in is regionibus (JordC. 304). El meene ah herről: transit inde (397). Meg vygazeek az gyermek az horaban: in illa hora (376). Az időben: in diebus illis (361). Az ydőkben zalla wrak yehyeo en hozzam (ÉrdyC. 341b). Az nap semmit nem evék (Poent. 76). De akcor az időben kezdé magat kiki mind fél magasztalni: ea tempestate (Deesi:Sallic. 6). Nincz az ember ki nem vétkezéc: non est homo, qui non peccet (Kár:Bibl. 1312). Az időben parantsolat méne-ki (Pázm:Préd. 97). A végre [azon célból] (Bethl:Élet. 294). **2**) [ó, ő, e; der, die, das]. Byrya az en nepemet: regat populum meum (JordC. 359). Ky az töweyz közé vettét: in spina (394). Aad etmekem ah János baptiztauk lw feyeet (398). Te vag' a' peter: tu es Petrus (405). A" my zywuk (ÉrdyC. 511b). A bűnöknek setetsege: tenebrae peccatorum (DobrC. 2). Vallyon vonté valamit raytatoc a Titus? (Helt:UT. Aa 4). A szent Pál es az Christus mondják (Fél:Tan. 335). A IV Levotán Janesi asszony föt volt pápáva (Pázm:Kal. 634). A dejác nyelv (MA:Bibl. El3x 2). Azon az helyen lakik (Liszny:Krón. 290). Az a hal adóle volt, a mellyet... (Misk:VKert. 455). A fotske az a madár, a' melly... (446). Alcibüdesnek ez az ő öröme nem vala állandó: haec Alc. laetitia (Balog:Com. 70).

am-az (*ámaz*: Vás: CumCat. 99, 114): ille C. ipso MA. [jener, jene, jenes]. **a**) [főnévi:] Vitezőket hagia őrizetire sa mazok [a vitézek] iol haliak vala (DebrC. 123). Vitezit uadazai bocsatta s amazok sohol vadat nem leltenek (175). Gergőli monda neki kilh uagi te sfolele amazh (214). Imez embőr tör nec miata esőt, imez vízben hot, amaz magassagrol esőt (245). Émez arra vágyódik, ama' pedig nyilván mondogya (Pázm: Préd. 55). Erről vagyon szó, nem amarról (Matkó: BCsák. 268). **b**) [melléknévi:] Elen martirumságot valla amaz eg' özveg' azzoi, kinec' éak ket fillere vala (GuaryC. 39). Amaz nag' világ biro Alexander nem szegenlette azt mondani (Decsi: SallC. Előb. 2). Ezec' amaz hatalmasoc: isti sunt potentes (MA: Bibl. I.6). Amaz napon (Zvon: Post. I.36). Nézd meg tsac ama' szitkos Pázmánt (Czegl: Japh. 22). A Catalónia neví mezőn a mellyen ana nagy esata vala (Liszny: Krón. 145).

imez-amaz: [hic et ille; der und jener]. Nagyob' bősülleti az régi keresztényi gyölekoznetek, hogy sem mint imez amaz hitelen szeckevezének (Pázm: Kal. 106). Emlékezetet sem ejtnek az hitről, mellyet csak imez amaz köz dolognak itlnek (359). Az írásnak csak egyikik czikkelye, az az, imez-amaz reszecképe piszkáltatik (Matkó: BCsák. 5). Azokat sok imez-amaz babonás ceremóniákkal fillik (GKat: Vált. I. Előb. 27). Régi dolgokat kezd beszélteni. Hogy amaz boldog emlékeztű király éltében imilyen amolyan dologoc történetec, emezt amaz végeztec, imigy amúgy voltac az emberek (Prág: Særk. 796. MF.).

amarra: illac C. illuc; dahin, da durch MA. Töltéseimet amarra [igy] ki löttem (Gvad: NótTest. 104).

az-az: id est, hoc est, ut puta; das ist, dieses ist, nämlich MA. PP. Megsugia azaz elnetekbe hozza: sugeret vobis omnia (NémGl. 218). W atya azaz a keral (363). Az mennyei tarhaz az az a harmad eg' (SándorC. 6). Vallvan ő rayta elő istennek igeiet az az Krisztusnak sebeit (VirgC. 14). Adatanak segitsegre harom cardinalisok: az az Ugoímus, Stephanus es Nicolaus (DomC. 99). Az anyalnak akarátja fordithatlan a iora, az az soha immar iot nem akarhatnak (TihC. 206). Amak is ez vette fejét, azaz hogy minden dolgokban igaz ugyan reszes (LevT. I.208).

ugyan-az: idem MA. [derselbe]. Ammeliebe ember vetközöt vgyian azzocba götetric (DebrC. 277, Helt: Bibl. I.a3).

Abbeli, abbéli: [ad id pertinens, ejusmodi; diesbezüglich]. Keerlek kegyes Jesus az belí konoderth (PozsC. 8). Abbali [igy] jarasban Macedonokat elől talalt (Fórró: Curt. 686).

Addig (*addig* BécsiC. Ozor: Christ. 84. *addég* Uzoni: Dáv. 196. *aggyg* Pesti: NTest. 3. *aggyk* RMY. II.205. *agyk* LevT. I.150. *adzeeg* DebrC. 81. *adzig* 12. *adzyg* 97. *adzyglan* Born: Ének. 244, CorpGramm. 244. *aczgy* RMY. II.273. *aczgy* Sylv: UT. I.97. *adzygh* RMY. III.39. *azzyk* II.95): **1**) adusque eatenus Ver. eousque; so weit, bis dahin MA. **2**) tamdiu, tantisper Ver. so lang MA. Adzyg meg nem halok myg egik nem lezók kozzulók (DebrC. 162). A tyuk nem szol acczig, nig nem háromszor tagacce meg engemet (Sylv: UT. Ján. 13. 38. MF.). Az feleség köteles az házasságnak törünyire acczigan mecczigen az ű firie il (Sylv: UT. I. Kor. 7. 39. MF.). 12 estendós lewen szabadon perelbet, de agyk nem (RMY. II.206). Még amaz lábát vakargatná, aggyig a galamb elrepille (Pesti: Fab. 70. fab. MF.). Addég vitetic, meg valami meg tartoztatya (Cis. H3). **3**) [tamen; doch]. Meányi barát öttem mind eltig, de egyre sem mondottam a benedicitet, keresztet sem vetöttem rea, es addig meg öttem (Helt: Mes. 306). Még meg sem fogta, s addig mellestzi (Decsi: Adag. 127, 185). Még sem érted a dolgot, s addig belé szóllasz? (191). **4**) [eo, tanto; desto, um so]. Az haz adig inkab eres: tanto magis aedificium stabilitur (NémGl. 383). Mygh towab towab addeg ynkab lial-

gattyak nagyobb chodallyaak (ÉrdyC. 514). Myg towab towab adgy nagyoban meg bewötyt ew yozigus teetemeenyek nek erdemes voltant (612).

el-addig: adusque MA. [so sehr]. Magával nem bírő az, a ki annyira es el addig meg tüzesedic, hogy haragját le ne nyomhassa: adeo et eousque excandescit (Com: Orb. 894. MF.).

Afféle: ejus generis; dergleichen art MA. Ira nómós regulates a zerzetősöknek kit könetnek a kalugier barátok, de immar a fele zerzet hszanalatlan (DebrC. 105). Mostan is a fele taligát neuznek Kun László szekerenece (Helt: Krón. 62, Born: Préd. 23). Az mag afféle kemény megszántatlan szíven vagyon (MA: Scult. 231). Úgy látom, az nemes vármegye tisztét csak egy a féle pásztornak tartya (KeeskTört. II.336).

A-főlött, annak-főlötte: ultro, insuper C. praeterea MA. [überdies]. Annak felette moegh az festem es remenseghben nyvwozyk: atque adeo caro mea commorabitur cum spe (JordC. 712). [Adtam három aranygyűrűt,] annak felette attam nekyc a melletth hath bokor ezewsty kaphoth (RMY. II.57). Es annac főlötte chac italra valo víz sütsen: insuper et aquam non habet (Helt: Bibl. I. Aaa). Vagynac elegen, kik futnak munkától, a felett nem szüunek az emberszóllástól (Orczy: KöltI. 4).

A-kivül: [praeterea; ohnedies]. Nem száikség ördögöt inúa, mert a kívül is mindenkor magát mitogattya (Tess: SzMag. Előb. 2. MF.).

Akként: [ita; so]. Senki nem erezt vy bort o tömlöcbe, mert a' kent az vy bor megzakazta az o tömlöket (MünchC. 119).

Akképpen: sic, ita MA. [so]. Mikeppen az appastalak voltak zent lelekuel tellesek, azkeppen ferencnek tarsi azama sentsegnek voltanak embery (EhrC. 1). Ittis majd egy aképpen esik a dolog (Pázm: Kal. 635). Acképen ezelekedénc (MA: Bibl. I.40).

Akkor, akkoron, akkor, akkorban, akkorában: tunc; alsdann, dazumal MA. **a**) Isten veled vagón accoron (GuaryC. 68). De mikoron halalara iut, akkoron latta (BodC. 2). Kyment vala akor zenth ferenc az helbwl köldüni (VirgC. 47). Kyk akoron ez zentseges atyanak oth elwte allotanak (61). Mikoron az thernenre kelewnk az akor es megh bizonetom (LevT. I.342). Akort Jacob vala hetuen ket esztendós koraba (Sézék: Krón. 13). Noe hazasságát socká halaszta, mert őtt száz esztendós korára hagia, akkoraban meg hazasodot vala (Valk: Gen. 4). Voltanne akcor az időben . . . fuere ea tempestate (Decsi: SallC. 17). Akcorban valo sidoc (Kules: Evang. 255). Az Prócion csillagnak elenyészetiis akkorban esik (KNagysz. 1613. E2). Szinte akkor [épen akkor] (MA: Scult. 6). Szintén akkor (Tof: Zsolt. 54). **b**) Meegh akoraiglan el nem bohattam (LevT. I.316) Ha en haza megiek akkorra legien kezen (RMY. II.333). Az győzelemnek czámeret akkorra hagyjuk, hogy neki meg adgyuk (Gyarm: Fel. 115). Akkortól fogva mennyi nyomoztatást próbált (Rumy: Mou. 110). Sz. Peter akkor táyban ment Romába, mikor . . . (Magy: Cowp. 57. Gyöngy: Char. Előb. 16. Misk: VKert. 224). Csak az sietség halasztatta velünk akkorról mostaura (Thaly: Adal. I.307). A pogány romai dámák akkor időben lecticában vitették magokat fris égre (Fal: NA. 136).

ugyan-akkoron, ugyan-akkorban: [eodem tempore; zur selben zeit]. My helen ezt ű megertete wod, azon helen en hozam jvt wghyan akoron (RMY. II.29). Vgyan akkorban ezen concordiárul, másutt, ilyen verseket íranak (Pázm: Kal. 353).

Akkorbéli: ejus temporis MA. [damalig]. Akkorbéli idvarbiró Tamóczi uram contentalta Kdet (LevT. II.238). Az akorbéli keresztényec (Mon: Apol. 443). Krisztus mindenekre meg-

tanította az apostolokat, vniket akkorbéli állapotok kívánt (Pázm: Préd. 629). Akkorbéli sz. atyák (Bal: CsIsk 43). Az akkorbéli ideeknek nehéz volta miatt (KCSjpk: Woll. 320).

Akkori: ∞ (Pesti: Fab. 18b). Akkori időben: illo temporis articulo (Prág: Serk. 724). Akkori bizonytalan állapotomhoz képest (Misk: VKert. 16).

Akkoriban: [eo fere tempore; um dieselbe zeit]. Akkoriban mikor az Rádvánt visszazsuzerentem (LevT. H.374).

Annál: [eo, tanto; desto, um so]. **a)** Magokat folyeb szeretic annál, hogy nem mint kellene (Helt: Bibl. I. c3). Nemis vólt soha oly bolond, ki az pápát istennek nevezte volna, annál különb értelemben, melyben az sz. irás istenneknek híja az gondviselőket (Pázm: Kal. 664). A földön annál inkább is rettegtebb jelek látszanak (Pázm: Préd. 6). **b)** [mennél—annál:] Minél inkább látatik becsilni, annál inkább hazud (Bethl: Élet. 27). **c)** [mennél—annál:] Mennél közfűlő jobb vezetőe valának, annál inkább vesznee (Deesi: SallC. 80). Mennel fellibe valo renden az ember vagion, annal tetteseb es veszedelmeseb a gonosz pelda (Fél: Tan. 234). Mennel tovább varakozik, annál keményebben büntet (Illy: Préd. 18). Mennel jobban vagyion dolga, annál inkább el merőm az bílni (Holl: Préd. 13). Mennel ki bátorságosban járul ő hozzája, annál őrmesbben meg-halgattya (Mad: Evang. 389). De a mihez mennel nehezeben juthatni, azt annál kedvesebb izzel kóstolhatni (Gyöngy: MV. 89). **d)** [valamennél—annál:] Valamennél nagyobb peng az dolog, és valamennél közelyebb járul az emberi boldogsághoz, annál szorgalmatossabb tanácskozás kívántatik (Toln: Vigaszt. 12). **e)** [mentől—annál:] Mentől toab halaztia, annal . . . (Mel: SzJán. 222). De mentől nehezebb, annál nagyobb bátorsággal kell veened (Mik: MulN. 177. 52). **f)** [mennyevel—annál:] Minevel ionkab neuekődnék az aiandokrol walo zamadasok (TihC. 121). **g)** [míg—annál:] Míg ember nemesb: annal kedvesb szolgálatya istennek elewte (TihC. 265). Az ho míg nagob der nagon: annal ionkab felelik es foyerb: ugian ezönkepen míg ionkab az zyz testet nagob sanaritagba tartya: annal fensb zyzessége istennek előtte (KazC. 147).

Annálfogva: [quamobrem; daher, folglich]. Annálfogva rendelem teljesítését mindenkinek ajánlom (MonOkn. VIII. 323).

Annyi (anoné BécsiC. 14. MünchC. 43. azameat 125. azonneat 154. annee JordC. 45. 721. ÉrdyC. 6. anny 522. anie CornC. 43. 155. VirgC. 5. anera 16. 32. 36. annet TihC. 21. annee 83. annera Tel: Evang. 1271. aneat Szék: Zsolt. 158. anni Born: Préd. 62. anni DeesiG: Préd. 34. Kár: Bibl. I.168. annira 97. 120. annera 379. anni, annira Szár: Cat. B3. annyjat Kules: Evang. 220. anniat Zvon: Osiaud. 222. azanna sentseg EhrC. 1. annyja bewn 32. anniat MünchC. 92. 154. anna vtha volna PeerC. 97. anna DöbrC. 295. anna TelC. 244. annyjat ÉrdyC. 558b. annyjat Magy: Nád. 39. annyjan Pázm: Kal. 625. azannyira EhrC. 41. azannyiban 103. annie PeerC. 156. anniet DöbrC. 295. annie Ozor: Christ. 170. annyie Kem: Élet. 59. annyiet Uzoni: Dáv. 157): tot, tantus C. so viel, so gross MA. Anyiun, oly drágún: tanti, tantidem; so teuer MA. **a)** Anyja bewn: tot peccata EhrC. 32. Mond megli, ha anneeen attatok el az mezőth? Az kedegh monda: Vgyun anneeen (JordC. 721). Myre kescem anny sokayg (ÉrdyC. 566b). Atyanfianak ane iot nem akartam mint emagatnak (VirgC. 5). Anne zerelme es hite vala ez zent atyához (42). Anni nagy zeretettel (DomC. 8). Annera jut, hogy csak neme imperator (Mel: SzJán. 419). Nem ozlot vala anie soc felő (420). Kibewl anny mezza jártak rablanya thewrekkewk (Monlrók. III.35. MF.). Valameny vers ebben az historiatban vagon, ami bölcz erteleme es timusag adatic ezekből (Deesi: SallC. Előb. 5). Meli annit tessz: quod

est interpretatum (Fél: Bibl. 2). Anyiba jutott a dolog. hogy . . . mindgyárt prédlája leszen a gonoszoknak (Pázm: Préd. 24). Rendel szolloc mindenee felől anyi röviden-is, a mennyire . . . (Zvon: Post. I.100). Annak előtte, hogy Budára Pestre bírtak az futat, oda is anyi szeréut adóztanak (Törtl VI.120). A sereg utánna tőből, mint anyi oktalan barom (Fal: NU. 354). Miért volnának anyi számmal iten (NótPM. 39). **b)** Két anyi: duplus C. zweifach MA. Tíz anyi: decuplus; négy anyi: quadruplus; négy annyiszor: quadruplicato C. Zaz ameiát vezen (MünchC. 50). Zaz anyt vezen erette (JordC. 415). Meny ket aniera (368). Gymelezeet aggya, nemel zazanneet, nemel lathwan amiet (394). Ket anywal tartozyk (RMNy. II.20). Fél anyt tézen (Helt: Arim. 0). Het annit kell adni: reddet septuplum (Kár: Bibl. I.605). Négy anyit adok (Illy: Préd. II.271).

[Szólások.] Ha Cupido a historiába keveri magát, meg ne árson. — Minket ne féltsen. — Anyi mint az tehat (Fal: TFE. 632).

am-annyi: [tantus, tot; so viel]. Ennyi vagy amannyi ideig (Bar: SzBúcsú. 223). Imenye s-amannya miset kiuannac ertec mondhatni (Magy: Nád. 34). Olvashatta ottan az ember a népekre vetett adónak számát, a bészedtet ezüstnek anyi vagy amannyi száz ma'zját (Moln: JÉpül. 350).

az-annyi: ∞ Az ana sentsegnek valonak embery: tantae sanctitatis (EhrC. 1). Azannyera felemelettet: tanto spatio (41). Gimőlőzőt zaz azameat (MünchC. 125). Tizenöt pater nostert es azame ave mariat (PozsC. 15). Zepsegőm en bentem az amera meg alut vala, vghőg . . . (NagyszC. 37).

ég-annyi: [tantudem; ebenso viel]. Annak ezeken igazsága egy-annyi, mint valamely embernek az ő nyájából ki veszedett juhokon (Veres: Tanácsk. 119).

még-annyi: totidem C. tantudem; eben so viel, gerad so viel MA. Megh anee zamw kos: ejusdem numeri arietes (JordC. 168). Majd megannyi authorit adhatnók (Pós: Igazs. 359). Az alkalmatosságok meg anyik a mennyik e világon valo történéthető dolgok (PP: PaxA. 105). Egy két lépést tesznek előre, meg anyit hátra (Mik: Törl. 439).

Anyyiba: [adeo; so sehr]. Christus nem anyyba tiltya az sirástul, mint hogy az ionendő fel támadással vigasztallya (Kules: Evang. 493).

Annyiban: eatenus C. MA. [insofern]. Ezők csak amielek tudnak fel: amiebe leznek az testnek ekössesegere (KazC. 190). De midőn őtet az istenben szemléllük akkor őtet nem anyyiba gondoljuk a mennyibe ellensegünk, hanem a mennyibe felebarátunk (Gyöngy: KVall. 256). Leany anyyiban, hogy ura nem volt (Kem: Élet. 42).

Annyicska: tantulus MA. [nur so viel].

Annyig: [tamdiu; so lange]. Annig sem szevedlek titeket, a míg . . . (Illy: Préd. II.482).

Annyira: tam C. adeo; so sehr MA. Kiki mend anera nagob mohon az bölcsesegnee kostolasat vezi, valaki meiere erőshen erzekeisegnee meg nomorolta (VirgC. 8). Artatlan eletet viselt. Anna hogy erdenile crestul ballani minden byneit meg bozotnak lenny (VirgC. 36). Kic chac amera is tudgyauue deakul (Helt: Bibl. I.c). Amnyera testben kinzatec (Born: Ének. 32). Az isten annyira kemény volt (Illy: Préd. I.4).

el-annyira: usque adeo; bis dermassen MA. A sz. iras meg homaliosított el annira, hogy . . . (Fél: Tan. Előb. 2). El-annyira szorgalmatoskodvún (Zvon: Post. 1531). Elannyira eszelenkednee: adeo desipunt (Com: Jan. 188). Elannyira nődéllyec ez világnac lüvszigában meríttee, hogy naha ugyan valóban el hadgya is őket, mindazonáltal ők kívánságocok ez világot el nem hadgyác (Prág: Serk. Előb. 41).

úgy-annyira: adeo C. tantopere; so sehr MA. Feldyndwlas len, vgy annera hogy: terrae motus exstitit ita ut (JordC. 764). Az eghez varas fel reezene wg anneera, hogy meeg Valerianos oda futhna (ÉrdyC. 337. 561). Nyugodalmat adot az én wran, vgy amira hogy sohol semmi elleusegem mintsen (Kár: Bibl. I.306). Ugy amira nem tamazkodtanak az pterek ez ilyen könyvekből vetet bizonsagokra, hogyha valaki ellene szollott, ugyan nem oltalmaztak azoknak meltsosagát (Gyarm: Fel. 172).

Annyiszor: toties C. so oft, so vielmal MA. Valaky ez ymaehyagokath megl monghya, japa enghedeth helyes bochwth anneoz menyzer megl mongya (PozC. 32). Annyiszor megl kellett újítani (Pázm: Kal. 740). Az bibliának kétszer, és az dictionariumnakis megl annyiszor valo kibecázása (MA: Scult. 6).

Annyival: tanto C. MA. [um so viel, desto]. **a**) Meneuel fevlyvl mul nyndeneket nemessegel, anneaual incab erevkevdyk magat megalazny (MargL. 22). Azét az úr isten, a mennyire halaszta, annyival megl-súlyosította a gonoszok büntetését (Pázm: Préd. 29). Mellyeket annyival-is inkább Lelyeseknek lenni látom, hogy most tjonnan hozzák híret (RákF: Lev. I.616). **b**) [mennyivel—annyival:] Meneuel inkább az fwlbe magat bochata, anneual inkább zvldeget beuben agya (VirgC. 65). Maria meneuel zentsesegb volt mendeneknel, anneaual inkább kellett evmagat megl alazny (CornC. 15). **c**) [mennyire—annyival:] Az vyz menyere eresben foly anneaual hamarab lezal (WinkL. 145). **d**) [mennyel—annyival:] Mellyel többet munkálkodik s vét, annyival többet remél (Nagyari: Orth. 101). **e**) [mennyel—annyival:] Mennyel többet iszik, annival inkább szomiulozik (Syl: U.T. II.171). Mennyel latrabul cselekedett, annyival batortasagosb (Decsi: SallJ. 27). **f**) [mennyel—annyival:] Mennyel többet leszne, annival gyakrabban szenedne (Born: Préd. 8). Mennyel több példája volt, annyival teresebb az ű igye (Tel: Evang. II.108). Mennyel világossab, annyival alkolmatossab (MA: Tan. 1304). **g**) [még—annyival:] Mygl nagyob wág, anneual ynkab nyndenben megl alazyd magadat (ÉrdyC. 121b). Mygl tyztabban es egygygyvevben eneklez, anneaual ynkab kedues lez evneky (HorvC. 254).

Arra: **1**) istac, illac MA. [dalun, in jener richtung]. Arrafelé fordulék (NótPM. 21). **2**) [ad id, ideo; dazu, darum]. Ki futec te hozád arra hog ezöket megl mongam (GuaryC. 56). Arra wagy en twlem megl hydetetöt, erre zylettettel az zeplö-telen zyzthwl (ÉrsC. 28).

Attól: [eo, tanto; desto, um so]. **a**) [mentől—attól:] Mentül rövidebben adlatunk valamit eleibe, attul könnyebben megfoghatja (Tel: Evang. Előb.) Az kamoraszket mentül inkább izgattyac attul inkább bűdösb (Combal. 46). Mentül jobb bort iszol, attul lesz jobb véred (Fely: SchSal. 11). Mentül jobban világosodik, attul inkább oszlik a sötétség (Fal: SzE. 556). **b**) [mennyire—attól:] Mert meneuel nagyobban evét valaky igyekezendyk kevnety: attul kezelb lezen ev hozza az lakodalma (HorvC. 251). **c**) [mint—attól:] Es mint inkább ezt elbalgatvan akki felely hagand, atto meleben esic akib (Nagysz. C. 22).

Azalatt: [interim, interea; unterdessen]. Akartam hogy en nalam lwt volna az a'ath (VirgC. 8).

[**Azelőtt**, **annak-előtte**: [antebac; vordem]. Annak elevte mondatyk vala nyulaknak zyetenek (MargL. 4. Helt: Bibl. I. A3). Annak előtte előbb mondotta Dávid (Illy: Préd. II.22).

Azént: **1**) [ita; so]. Az ű tiztvgbe amnynt azenth elwkl (Komj: SzPál. Előb.). **2**) [eo, tanto; desto, um so]. Miként urakhoz hallgatnak vala, azént több kenecsel aldoznak vala (RMK. I.79). Látá hogy még továbbá vina, azént nagyobb kárt vallana (152).

Azért (azért DebrC. 132. azért Ozor: Christ. 15. azért Helt: Aritm. 7. Cs. A2. Ver: Verb. 183. azértan LevT. I.106. 386. MA: Scult. 978. MA: Tan. 161. azértan RMNy. II.198): propterea, ideo, ergo MA. [darum, daher]. Tegyetek azért: facite ergo (JordC. 361). Azert mondom ty nektek: ideo dico vobis (371). Mykoron azért ezt hallotta vona iesus, el meone enben: quod cum audisset J. secessit inde (358). Eja ergo advocata nostra, azaz no azért ny zonk zolo (DomC. 274). Az vtolsó tézsen egyzet, az másodice pedig tézsen nyöltzuant, tézsen azértan nyoltzuant egyzet (Helt: Aritm. A3). Valaki azért nem azon fárad: házasságtörője az isten igéjének (Pázm: Préd. c). Mivel azért kárhosszattal nem akarja ostromozni az igazakat: az igazak bñeít e világon ostromozz (33).

1. Azon: [illac; in jener gegend, vorüber]. Ket vakok ylven az vt feleu, halwan, hog Jesus menea el azon: audierunt, quia Jesus transiret (JordC. 418, 593). Azon giakorta vadazni iar vala (Isty: Volt. 5. Eszt: Igány. 158).

2. Azon (azon EhrC. 26. CornC. 69. KBártf. 1583. Cij.): **1**) idem C. ille ipse MA. [derselbe, dieselbe, dasselbe]. **a**) [főnévileg:] Melyet en tartotom es az azont taroztok (EhrC. 25). Nem de az hyltelnek es zont tezyk (JordC. 368). Myne-mew meertekben meerendőtök azonnal meeryk hattra tynektek; vala mynemw yteletben yteelendőtök azouban ytelettek (372). Azont yzom ty veletek (440). Az wr isten aggyon tynektök azonokban egymashoz valo erelmet: det vobis idipsum sapere in alterutrum (ÉrdyC. 8b). Az fyw azon, ky az atya es nem mass (114b). Közeez tenethneek az ew mestereenek coporsoyához de ne azomba (556). Először meli ember hozza kldet vala, ismeg azont hozza valaztota vala (Isty: Volt. 14). Az Christus istensége szerint azon es egy az attual (Fél: Tan. 252). Miczoda ezauargo tudomani ez mely egyszer kllömbneec maszor azoumae mond valamit lenni? (Bas: Credo. 126). Valamicsodiban talál az halál, azonrol itél-meg tégedet a bíró (SBag: Tenk. 67). Az miket építette, azonokat el is ronthattyac (MA: Scult. 20). Meghiggyétek, most is azon az isten (Thaly: V.F. I.53). **b**) [melléknévilleg:] **a**) Azon frater: idem frater (EhrC. 66). Azonn széket fili: eandem cathedram sedet (Bal: CsIsk. 386). Azon szempillantásban, mindgyárast, bertelen: ex tempore (Com: Jan. 162). Azon órában el tisztula: confestim (MA: Bibl. IV.9). **3**) Szauiban gyónás, cselekedetiben merő azon alazatosság (LÉp: PTük. I.188). Merő azon szent igazság a szent írás (Mtkó: BCsák. 209). A sok izzadás a testnek merő azon olvasztása s-bádogyaszta (PP: PaxC. 120). Ne mind azon tréfát (Fal: UE. 404). Olyly kevélyek, mint ha mind azon régi hatalmas romai polgarok volnának (Fal: TÉ. 780). **4**) Akkor nyuzott narhábol mess edgy szeletecske húst, azon jó melegén kösd a fájos szemedre (PP: PaxC. 51). Azon hevenyjében (Fal: TÉ. 640). **2**) [ille; jener, jene, jenes]. **a**) [főnévileg:] Az éjjeli varjak a tsököknak toját fellajbászszák es megiszszák, sőt azoknakkal viszkodni-is szoktak (Misk: VKert. 497). Valóban nagyaságos ember azon, a kinek sok ész, és gazdag tudományú böltsesség szolgál (Fal: UE. 371). **b**) [melléknévilleg:] Azon végre teöz minden e világon, hogy magának s másnak lenne abból haszon (Misk: VKert. 18). A szó-beszéd közben fordula elő F-nak az oktan állatokról iratott historiája, nagy kívánsággal említtetvén, ha valaki azon könyvet magyar nyelvre megfordítaná (16).

ugyan-azon: [idem; derselbe, dieselbe, dasselbe]: **a**) [főnévileg:] Az kegyesség vgyanazon ky az irgalmassag (CornC. 154). Vgyanazon uagy: idem ipse es (KulesC. 142). Vgian azonrol szol esmet (Szék: Krón. 63). A töb pasztoroknak is az ő példáiát kel követni és ugyanazont művelni (Tel: Evang. II.118). A mi elégséges az igazuláshoz, ugyanazon elégséges az údvőségnek meg-nyeréséhez (Pázm: Kal. 754). Nem szol mas azon kiünl valo szantoföldről, hanem vgyanazonról (Eszt: Igány. 53).

b) [melléknéviileg:] Ugyanazon helyen adnak meg wr isten-
[nek] ew dragalatos lelkeket (ÉrdyC. 338). Vágn azzon kereze-
tyenek (DebrC. 479). Ugyanazon napon (CörnC. 219). Ugyan-
azon tisztelet kívántatik a képelének mely azoknak, kiket azok
jegyeznek (Czegl. MM. 46). Luther vgy lakása után ugyanazon
étszaka meghölt (207).

Azonban, azonba: 1) interim, interea; unterdessen, in-
zwischen MA. Es hogy nagyon keseregene, azonba elvegezek az te
deam laudamust (ÉrsC. 551). A gazda, mikor messzo utra akar
indulni, hamar megtérésének reménységével biztatja hozzá tar-
tozót; és ha azonban gulyájuk történik, megtanítja nunt
kell annak eleit venni (Pázm. Préd. 619. MF). Talán az isten
a várat is azonban kézben adja (RákP. Lev. 159). **2)** [at,
autem, tamen; indessem, aber, doch]. Azonba & el útta imada
flet: at illa venit (DöbrC. 304). De azonba szaszor nagyobb
előmentet latyuc az Cristus igéneze az haboru alab (Börn:
Evang. 1454). Emec ha eleit nem veszed, heaban folyamodol
az törüenire, ha azonban meg esik: hoc, nisi provideris ne
accidat, ubi evenit, frustra judicia implores (Decsi. SallC. 41).
Mivelhogy azonba a háziaknak látsok lágyabbak, de azonban
tisztítalanabbak is (Misk. VKert. 9). **3)** profinus, continuo;
eulends MA. Es azonban kakas inekle: et continuo gallus
cantavit (DöbrC. 437). Es azonban el iövenek & taneitvani:
et continuo venerunt (185). Az ország kúra száz ezer arany
lámé, eszászár azt két esztendőben letöme, ötven ezret azon-
ban le töme (Göres. Máty. III. MF).

Azonféle: [ejusdem generis; derselben art]. Azon fele
nywes vala: ejusdem erat artificii (JordC. 769). Azon feleo
dolgok (798). Ha valaki zeremy borokat meg bont, tehát
egyet fele borral meg ne tölttesse, hanem ismeg azon felel
(RMNy. II.3).

Azonhelyt [azonhellt Helt; Mes. 109. azonhellt Szék; Krón.
217. Pethő; Krón. 23. 28. azonnald LevT. 1316. azonhellen
215. 216]: actutum, continuo, profinus 1P. [auf der stelle,
sofort]. Mihelt meg látta volna, azonhellt meg ismeré a
pászort (Helt; Mes. 109). Mihelen a eseh király meglallotta
vala, hogy Mityást választották vala, azonhellt szép szóra fogá
ötet (Pethő; Krón., Magyar Nyelvészet V.453). Gísla azon helt
Sebast Nytrála borsitá (Pethő; Krón. 23). Halván e dolgot
Aba király azon helt Austráit el rablá és el egéte (28).

Azonként: [similiter, ita; ebenso, so]. Miként menien es
azonként földön: sicut in celo, et in terra (MfinchC. 23). Vram
legyen mi ralfone te igralmad azonként, miként beamed remen-
kettünk (DöbrC. 71).

Azonképpen: **1)** itidem C. perinde, similiter; gleich, gleich-
falls, ebenfalls MA. En es zolgalo luánimal azonképpen bító-
ké: et ego cum ancillis meis similiter jejunabo (DecsiC. 59). Azon
képpen tea: fecit similiter (JordC. 416). Minekünk is szinten
azonképpen hirdettetet az igeret (Száz; Cat. C). Holott az ó
életét budosánc nevezé, azonképpen én is életemec esztend-
élet merő budosánc mondhatom (MÁ; Seult. 3). Miként az ó
hivatalában megörizte, azonképpen meg tudya őtalnani (323).
Valamint hogy a mi szöleinkben a vad-kanok nagy károkat
szoktak tenni: azonképpen Judeában a rólkák szintén azont
tselokeszik vala (Misk. VKert. 161). **2)** [ita; so]. Azonképpen
vlt köllemtes te eltedd (JordC. 387). Azonképpen taplalya
vala celeteet (ÉrdyC. 339b). Azonképpen a mág tyztességgel
el temetöek az zent egyházban (311). A sidoc is, miképen é
tudomány meg jelentette vala, azonképpen Babiloniaba vittetöe-
ne (Helt; Bibl. 1a t).

Azonközben interim, interea C. unterdessen, inzwi-
schen MA. Mert azonközbe yllcs kesekudala yewyno: quia interim
illo tardabat venire (EhrC. 15. JordC. 605). Nem illik szinben
igazat orteni, es azon közben mas tötötü (Fő; Tam 344. MA:
Seult. 8).

Azonnal [azonnal LevT. 1268. 316. Lép; 1710k 1180]:
confestim, o vestigio C. eilenl, ungesümt, von stund an MA.
Azonnal kywe zalla az vyzből: confestim (JordC. 362). Azon-
nal el hagywan hv haloyokat követeel hwet: statim (364).
Azonnal megh nyttanak aytoy: illico apertae: sunt (705). Leg
azonnal meg alla a dög halal (DebrC. 139). Ah papnak murlto
luza leg azonnal eldöle (224). Semmi oly dolog nom eshetik,
hogy azonnal á misselhez nem folyammanak (HollPréd. 29).
Mi helyen viszza térünk: azonnal megh szünik az tevelogy
(Álv; Itin. 189). Alig kezdették tanítani az igaz romai és apos-
toló hittel ellenkező cikkel, azonnan mindgyart ellenek állot-
tak (Szentiv; Verseng. 8). Ha spahiáknak szolgái közükben
jő, azonnan házukra ütnek (ErdHort. 62). Vö. azonhelyt.

Azonost: [?]. Ha Ketek jobb tanácsot ad emél, örömet
azonost maradok (LevT. 1105).

Azontól, azontól: 1) [statim, illico, subito; sofort]. Parán-
cöla hog el yvnyenek; azontól keeth ilyen iövenek (SündorC.
29). Myhelt be jöwe, azontól azt nekewik megh jelented
(RMNy. II.122). Mihelen nek ertem az k. leuelet az saladi-
ert azontól erte leeg [lélc] (LevT. 1385). Mihelyt elkészül, azontól
küldöm (II.221). Mihent az töröc az ő hitre kezd haytani
azontól el vesz birodalma (Mel; SzJán. 509). Mihelyt meghal,
azontól országgyűlést hirdetnek (MonTME. IV.91). Mihelyt ez
leveleink megvívó követink megérkeznek, azontól megindítjuk
öket (TörtT. IV. 212). Oly dolgot adomd ki, melyert
tegedet az király azontól fel akaztat (SalMark. 20). **2)** [postea,
mox; dann]. Orrat fület el metuen á tömlözbe vetee, ki
azontól luza húnata az Justinianost (Szék; Krón. 137). Körösi
bírák uraiméknak és azontól Kerekgyárt Miklósnak adassék
ez levelem (MonTME. 1178. EsztP; Bszfz. 21).

Azonság: [identitas; gleichheit] A kigyó az embernek az
isteivel valo azonságot igért (GKat; Tük. 62).

Azóta, azolta: ex eo tempore MA. [seither]. Azoltától
fogva: ex eo tempore MA. Négyed napja hogy warthalak, az
oltha semmit sem öttem (TelC. 296). Sola az olta fogva eg
napnal totab nem mulat vala: neque postea in ullo loco amplexus
uno die moratus (Decsi; SallJ. 63). Azoltától-fogva (Tarn; Szeints 95).

Azután, aztán, osztán, annakutána [osztáng Mon.
Olm. VI.120. osztánnan MA; Seult. 93. 190. MA; SB 147.
osztánon Helt; Arim. A5. C6. osztan SündorC. 6. DebrC. 77.
osztan Tel; Fel. 17. ACsere; Enc. 152. oszt LevT. 1105. os /
1155]: postea, dein C. deinde, deinceps, tum MA. [dann, nach-
her]. Azután hogy: postquam; nachdem MA. **a)** Aztán ze-
relmek erowsoduen ewkett tyztelyuala (EhrC. 70). Kiből
osztan tanad perpatuar (GuaryC. 67). Mywel soznak osztan
(JordC. 365). Elezteeb meg kötözendy az erőset az vtm hw
lazit el bytangollya (390). Amak vtmua el megyen vala az
myvelev hazban (MargL. 19). Egizer mikoron Iesus, az vtm,
hogi lanos meg keresztölte volna írma ot. (DebrC. 3). Egeb
vysagot nem irlatok mast kegelmednek, aztán hogh el
ment Memhet bék (LevT. 1153). Ettől tamadan osztan a
nemete (Szék; Krón. 8). Chetörökön az ködök el keszlik az
egibe gölöst, mellicek osztanan az deli szelektől el öszetteinek
(Köbcs. 1572. Evi. Amukutána elménéce: post haec abie-
runt (MA; Bibl. 152). Ha azért annak-utána Antichristussi
változtanak; láiron az kérdés (Pázm; Kal. 661). **b)** Akkoron
aztan ewrwl (ÉrdyC. 597b). Aztán osztán réi kénszeríték
az praedikátorokat (Pázm; Kal. 351). Az vtm osztan tudoma-
nyolnac es vezozeseknece őszue veteset hozom elő (Esz;
IgyBil. 393).

Azzal: [tunc; da, dann]. Hallam mintha valami órapo-
gést hallanék, azzal vetém szonemet az oszlopra, hat az
zsebbevaló óra ott vagon (Ház 1282).

ÁZ-İK: [humesco, madesco; nass werden]. Az w ruhán
nem azot vala (VirgC. 108). Töjben vgy borban azot kenye-

ret eszik (Pázm: Kal. 888. MF.). Ázot az szemedis igen bőv könyvektől (Zrínyi II. 151). Rám borúl, ázik orezám [Theogenosnek] sok esőjgától (Gyöngy: Char. 113). Ázok, fázok, izzadok (Amade: Vers. 235). Jó Batavus, tsak tsirkál éltében, más ég alatt ázik, fázik (Orczy: KöltSz. 22).

be-ázik: [madefio, penetro; nass werden, eindringen]. A föld verrel be azót vala (Decsi: SullC. 88. MF.). Bántja szerelem hagymáza; és szívében mérge ennek úgy béaza, hogy attól elméje majd meg-is ádiáza (Gyöngy: Char. 25).

el-ázik: [madefio: durchnässt werden, trunken werden]. A víz myátt az egész hadnak élése és partékája elázék, és elvesze (Pethő: Krón. G. 2b. MF.). A ki a borral úgy el nem ázik, mint a Bachus tömlői (Fal: NE. 117).

még-ázik: commadeo, immadeo C. [nass werden]. Meg ázik az azyv kenyér az vyzben (PéldK. 2). Emézd-meg egy kevéssé a bort, melytől meg-ázátál: quo madés (Káldi: Bibl. 235. Zrínyi. L109). Kömnyű az megázott reszkető és bortul tántorgókon győzedelmet venni (Prág: Serk. 239).

Ázalék: obsonium PP. [zuspéise, zugemüse]. Minden azalegbe elég a so (VitkC. 54). A jesniták ázalékot-is téznek a kenyér mellé; a bort-is inkább szeretik a tiszta viznél (Pós: Igazs. L398). El hágyvan az tésti gyönyörűségnek azalekiat, szokunk kemény eleséghez (Lép: P'üik. III. 274). A bőj'tben minden levestől, avagy ázaléktól megszűntenek (GKat: Válts. L1070). Nembogy az hadnak lőtt volna húsa, vagy egyéb ázalékja az kenyéren kívül, de isten tudja mint éltem magam is (Monlrók. XXII. 181).

[Szólások]. Kenés aszszalékért hosszú bánat (FortSzer. Nb). Biznást benne vessed bizodalmodat es el veheted az hus aszszalékiát (N3b).

Ázaléki: [liquidus; flüssig?] Sem temient sem azaleky aldozatot nem tótteel (KrisztL. 5).

Ázalékos: jurulentus MAI.

Ázlal: [rigo; begiessen, befeuchten]. Hogy az vr isten városa ázlaló zent igének tisztaságos folyását irégységből el rekezténék (Beythe Istv: Apol. 1599. MF.).

el-ázlal: ∞ [A záporos] körös körnül mind el azlala a földet de az ő uetese zarazon marada (DebrC. 169).

föl-ázlal: deglutino C. [aufweichen].

Ázt: [humecto]. Ásztom: ich netze, ásztani: netzen, Adámi: Spr. Kenderazton, piscina (1262, 1293, 1295. MF.).

még-áz: ∞ Ütessék el száraz napon, minekutánna a földet megászták (Lipp: PKert. L42).

Áztat: humecto MA. [einweichen, begiessen]. Folyó vízben asztatott: fluvitatus C. Ky [vér] az ő ruhaít vgi aztatah oly mint vgian vízbe nyontak volna (WeszpC. 60). Veres veritekeul aztota az ő ruhaít (113). Nem árt ezokáért a borsos éter, és a jó bor, melybe ásztottac tárkony gyökeret, gyömbért (Cis. L2). Nedvesític, asztattiac (Com: Jan. 17). Ollyan ember, a kin so a szép tanács, se a könyvel áztatott kérlelés nem fog (Fal: NE. 37).

még-áztat: tingo C. humecto MA. [einweichen]. Meg aztaga az azyv kenyeret az vyzben (PéldK. 1). Ved á bisalmánac vizét á kit borban meg ásztattál és sauanytottál (Mel: Herb. 106b).

AZSAG: rutabulum C. furnarius contus PP. ofengabel, ofenstecken MA. Asaggal elitni a tüzet: conto versare furnaria ligna; mit der ofenrute das fener hin u. her kehren PP. Asagon járó boszorkány: volatica PPB. Szén vonó, asag, pemet: rutabulum (Com: Jan. 83). Digitalis, az az wyos fű, mert mint egy asag wy ollyan á szára (Mel: Herb. 51). Az tyukokat asagual szarkald meg karacson estin az ülőbe, hogy toyianac (Börn: Evang. IV. 855. MF.). Haragiokban megi az feleszgek asaghiatús mind az feiehez verik szeghennek (Bal: Epia. 7). Nem illendő vitéz, valamellyet asaggal haytasz ki az tűz mellől az hűdegre (Prág: Serk. 500).

[Szólások]. Ha nem ilhethenek az lapáton illjenek az azsagon (MonTME. V. 483). Nem ilhetél a lapáton, s-immár az assagomis fészkelődőd kel (Czegl: Japh. 218). A ki szerencsének földön kerültében, vág[y]ott nagyobb polczra lapáton ültében, érvén fölségéhez szíve örültében, jutott s ült asagra feje szédiültében (Koháry: Vers9. MF.).

Azsagol: verbero SI. [mit der ofengabel schlageo].

még-azsagol: ∞ Távul járj házoktul, mikor vallásodat kárhóztattyák, mert meg asagolnak (Czegl: Tromf. 396).

B.

BAB: faba, fabulum, cyamus C. [bolme]. Babbal töltes: fabarius; babbal vetett mező: fabalia; babból való, babhoz való: fabaceus, fabaginus, fabalis PPIB. Vannak oly macezonák, ez világban'w magokat feleltes [így] gyowtrik, es nehezen, ritkan való babbal es nyuanyas arpa kenyornel elegendhetnekl megl (VirgC. 129). Hozánac babot, lenezet (Helt: Bibl. II.214). Törem borso es bab (Valk: Kár. 48). A bab az ő gyümölcseit két fele nyilo hüvelyben termi, mint a borso is (ACsere: Enc. 239).

[Szólások]. Egy babot nem adné e rayta: ne crepitu quidem digiti dignum MA. Azt akarják, hogy az írás magyarázatyában egy babot ne adgyunk az sz. atyákon, mert emberék voltak s meg esalatkozhattak (Pázm: Kal. 668). Tscu egy babot sem adné e jesuita írásán (Czegl: Japh. 140). Te sem tüttál semmit olyat ró felelni, a ki csak eggi babot érthetne is (Bal: CsIsk. 114). Egy babot nem érno minden külső lékosságéne (GKat: Vált. II.1236). Hadd alább jó száz, mert nem babodban találtál: jube actu proclivis, non enim inter centauros versaris (Deesi: Adag. 237. Kisv: Adag. 255).

[Közmondások]. Az babot sem az leucióért főzik: papyri fructus non postulat magnam spicam (Deesi: Adag. 188. MA).

disznó-bab: altercum MA PPIB. [saubohne, eselsbohne]. Erdő belénd, széles a leucio ma inaz vti funec, magos á szára, szederes a leucio, diszno babnac is hlyie (Mel: Herb. 64).

farkas-bab: faba alba Mel: Herb. 155b. [wolfbohne].

fárafolyó-bab: [faba scandens; baumbohne]. A bab emyhány-féle; a ki nem fára folyó, nem nőn igen magassat (Lápp: PKert. II.199).

fűge-bab: lupinus; feigbohne PP.

olasz-bab: [faseolus; wilsche bolme]. (Lápp: Cal. 7). Az olasz bab jó zírós földet kíván (Lápp: PKert. II.201).

török-bab: faseolus, smilax, isopyron amezacabea C. pisum Graecum MA. türkisch oder kleino welsche bohne PPIB. Phaseolus, török bab, avagy olasz bab, avagy fára folyó bab (Lápp: PKert. II.201).

vad-bab: lupinus (Com: Jan. 22).

Babos: 1) fabalis C. [bolmen-]. 2) maculosus, variegatus Kr. [schleiekg, getbeekt]. Babos, hibirtós ábrázatu: babiolus; babos szűf: guttatius; tarka, babos afroszokkal terített asztalok: *pantborinac mensae PPIB. Pórázra ebeket fogának A szálkás Hárpiac a kopár száresíval, babos leopárdnak egy fészki társíval (Gyöngy: KJ. 11). Az prasimus olyan babos mint egy pisztrang (Köcsk: ÖtM. 281). Paripája szép volt, babos mint a tigris (Gvad: RP. 131).

[Babosod-ik]

ol-babosodik: maculis *suffundor PPIB

Baboz: maculis noto, adsperso St. [besprengen, tüpfeln]. Ortzáját a szeplő babozza (Gvad: Lev. 21).

BÁB: puppa C. oscilla MA. [püppö]. Olyanok vagyunk, mint az esztelen gyermeskék. Ezek holmi bábon és alakon kapnak (Pázm: Préd. 974). A gyermek eszergetőkkel, láboctal (crepita culis, pupis) jáczodozván (Com: Jan. 44). [Vö. BABA].

Bábocska: 1) [infantulus; kindchen]. Egy gonosz nő az szőlő hegyen el temetti gyermekét. Ezt lattya egy kis gyermetske es meg mondgya az anyyanac, hogy az babotkat ot dngta el (Born: Préd. IV.876. MF.). 2) oscilla PPIB. [püppchen]. Bábotskák, mellyeket játszodtatnak PPIB.

[Bábos]

Báboskod-ik: [artem magicam exerceo; zauberei treiben]. Ne függeszenek pápától pénz-tsakésért büvöltett keresztetkéket, vagy Agnus Deit a nyakokban, hagyják a baboniskodóknak, és báboskodóknak amazokat (GKat: Vált. II. Elm). 55). [Vö. BABA 3)].

[Báböz]

Bábözás: [lusus pupparum; puppenspiel]. Képekkel való bábözás (Tof: Zsolt. 550).

1. BABA: infantulus Kr.

Babácska: [delicata, mulierecula; weibchen]. Az kenyes babachkae feriekne e még neukrül is elfeletkezne, hanem nagy henolkodásban es szabadságban job ideikeket ellenyelic (Pécsi: SzázK. 73. MF.).

Babica: [infantulus; kindchen]. Szeretettel volt hozzám, most is nálam az babiczája (LévT. II.291).

2. BABA, bába: 1) anus C. vetula MA. Vén bába: anus MAI. Vén-asszony, bába: das alte weib (Com: Vest. 119). Harmad tauwsagvnc mynemew allapathan ad meg meeny föld, kirdl sok baba hvr bezedé vagon (ÉrdyC. 186). Ne szaporsitok ebbe soe szot. Az régi bába beszéd mennyen ki (Mel: Sum. 1). Az pogdii es babkhoz illendő beszedelet el tanosztassad: ineptus autem et amiles fabulas devita (Fél: Bibl. II.112). Az bábáknál is bolondabbak (MA: Tan. 708). Nykorgo bába féségés (Bal: CsIsk. 15). Semmi bába nem ér a nyelvével (Kisv: Adag. 314). 2) obstetrix C. MA. [hebamme]. Fogada es zve, hozya hyva az babakat es monda nekyk: hozyatok jle az gyermeket (DomC. 175). Mykoron zent Bernald egy ydöben nagy ife fydalomban esét volna, nem balnak yweonek hozyaa hogy ew beteseogot megl lathnaak (ÉrdyC. 501). (Zyz maria) amora wolph zegeny hogy ew zenth zyleceskoron nem leunek labay awagy dlykay (ÉrsC. 211). Nagi erdemes wagi zent Maria magdalena ky az en zylesemnek nehezsegben baaba dolgat be töllyesytted (139). A babac felse az istent, azert el nem veszete ököf öSzék: Krón. 17). Azert linak bábüt,

hogy mind kezét lábát kösse meg lágy gyepőlével (a gyermeknek) (Fely: Dies. 14). Jobb a torkát metszette volna meg a bába, mikor köldökét metszette meg (Kisv: Adag. 193). Socratesnek az anyja bába volt (László: Petr. 100. 3) [maga, venetica; hexe]. Ördögi ezalard hamis tudománnyal, ezalardssággal, mint egy kentefítés ördögöc, balac, ty papoc, meg etettek a nepet (Mel: SzJán. 457). Az szülés után nyolczad napal étzaka a boszorkány bába, más két boszorkány aszszonyal az beteg aszszony ágya előtt meg áll (Alv: Post. I.474).

[Szólások]. Mit dudorgasz, hogy nem ugrasz, kurva volt az bába d! (Thaly: Adal. II.96). Bábáná tőtted magadat: Amphidromiam agas (Decsi: Adag. 273).

[Közmondások]. Az sok bába között a gyermek is elszokot vezni: multifido imperatorum Cariam perdidit (Decsi: Adag. 136). Mit ördög nem lehet, oda bábát igazít. A vén bába ördögnek hadnagya: non audet stygius Pluto quod anns (Kisv: Adag. 351).

boszorkány-bába: [venetica; zauberin]. Az szülés után nyolczad napal étzaka a boszorkány bába, más két boszorkány aszszonyal, az beteg aszszony ágya előtt meg áll (Alv: Post. I.474).

Bábái: [anilis; altwoibisch]. Tovább az eektelen es babai hitsagos besedeket twed eluees, el tanoztas: ineptas antem et aniles fabulas devita (Komj: SzPál. 374).

Bábálkod-ik: obstetrico C. MA. [das heilamngeschäft treiben]. Mikor a zsidó aszszonyoknak bábálkodtok, és a szülés ideje eljő, ha férfin léend, öljétek meg (Káldi: Bibl. Exod. I.6. MF.). Az ő keze bábálkodván hozattatott ki a tokergős kígyó: obstetricante man ejus, eductus est coluber tortuosus (Lind: UjSegits. II.212).

Bábálkodás: obstetricatio, scientia obstetricandi Kr. [hebamnenkunst]. Nem olyanok a zsidó aszszonyok, mint az egyiptizsiaiak, mert ők tudosok a bábálkodásban: ipsae enim obstetricandi habent scientiam (Káldi: Bibl. Exod. I.19. MF.).

Bábás: [magicus; zauberisch]. Bábás ember: in Cybeles sacratio factus (Kisv: Adag. 230).

BABÉR (*babir* PP. PaxC. 311): [bacca lauri; lorbeer]. A ludfiaknak reggel egy kevés sót, babért, azaz laurus fűnek gyümölcsét, és hamuskát adjanak bé (Lipp: Cal. 13. MF.). Ennek eleit veszed, ha a fülét belül, kívül is megkened babér, avagy borostyán olajjal (28). Némelyek más mesterséggel is akarják a férget a fából kivéseni: borsot, babert rutát borral öszve kevernek (Lipp: PKert. 297. MF. Csel: Orvk. 53). Babir vagy bálfi (PP: PaxC. 311).

BABIRKÁL (*buborkál* Lép: P'Tük. II.121): [frico; krabbeln]. Az megholt oroszlának szakállában az féléken nyulak is babirkálhatnak (Zvon: PázmP. 162). Az lepedőn es agya lepleyn buborkál, motoz, ragadoz (Lép: P'Tük. II.121).

BABONA: fascinum Ver. superstitio MA. [zauberei, aberglaube]. Myerth hogy olmynt ez velagon eluen, kwlwmb kwlwmb dekretomokual, emberi zereszekuel, babonakual tartattatok (Komj: SzPál. 332). Bábai es habona kőuetőc (Börn: Evang. III.292). Baluant nem tisztelni, babonatul magát megőni (Börn: Préd. 121). Aldással es kőtessel, anagy egyeb fele babonaul akariak az betegeket giogitani (Fél: Tan. 502b). Mint bünteti azokat, kik igyenesen isten ellen vétkeznek, hitetlenségben, babonában, káromlásban (Pázm: Préd. 19). A nyavalás poklosok nem kerestek babonát, és bájos tzedulákat, vagy boszorkányok berbitelését, gyógyulásokra, hanem igyenesen istenhez folyamodtak (953). Agnő lelta babona (Toln: Vigaszt. Előb. 5). Legtöbbet tart a kösség a babonáról (Kisv: Adag. 372).

Babonál: fascino MA. [zauberei treiben]. Bár békét halnának effele babonáló sidolizsanac (Vallást. m).

Babonálás: incantatio, fascinatio MA. [zauberei]. Megb tiltotta, hogy semmiféle aszszonyi állat az negyed napi hideg-

jelés ellen nyakban függő ezédulát babonálással semkíncec ne adgyon (Prág: Serk. 711).

Babonálkod-ik: [artem magicam exerceo; zauberei treiben]. Isten nevenel varasol es babonálkodik (Decsi: Préd. 12).

Babonálkodás: [incantatio, fascinatio; zauberei]. Czac az testnecc dolgait ezelekeszi, az minemíncec az paraszuasag, fuytalanlag, babonálkodás (MA: Scult. 683).

Babonás: superstitiosus C. MA. [magicus; abergläubisch, zauberisch]. Babonáson meg zemlelhy a napokat, az holdokoth és az chyllagokat (Komj: SzPál. 322). Babonás ember: theagenis hecateum (Decsi: Adag. 196). Nem tanettya egyyetenben azt, hogy az pápaságban való babonás ördög füző papok isteni erővel füzéc ki az ördögöket (Zvon: Post. I.1537) Azoknac Sibillái, babonási (Com: Jan. 129). A nyakban kötött babonás orvosságokkal az igézetek fizettetnek (216). A vén aszszony bába bábónás (Com: Vest. 14). Afféle dolog embert babonássá teszi (Czegl: MM. 178). Babonás ital: circeum poculum (Kisv: Adag. 75).

Babonáskod-ik: [artem magicam exerceo; zauberei treiben]. Babonáskodók, és báboskodók (GKat: Váls. II. Előb. 55). Mit babonáskodíc a veszet gyülés? hiszem nem az, az urvacsorájánac véghe! (Czegl: Japh. 186). A bűfőlő bubájosok, a kik ezekben a szent napokban sokféleképen babonáskodnak (Csúzi: Tromb. 65).

Babonáskodás: [incantatio, fascinatio; zauberei]. Az mondatatic effelől, hogy az ördög az ő babonáskodásokra maga kévén [igy] el hadgya szállását (Zvon: Post. I.537). Loraticus Domiuek teste hohérának hivattatik az ő babonáskodásáért (Czegl: MM. 201).

Babonásság: [superstitio, fascinatio; zauberei, aberglaube]. Valaky finetek titűletek az palnat el ne vegie, az intalomba meg ne cyalion sansandekual az angeloknac alazatossga miat es babonassaga miat (Komj: SzPál. 331). Ki kezdem kialtani, kinec nyuzo fozto keggelenseget, kinec baiolasat babonassagat (Börn: Préd. 131). Calvinus esufos babonásságnac mondja, ha ki a Jesus nevére meghajtya térdét: quasi vox esset magica, quae totum in sono vim haberet inclusam (Pázm: Kal. 487).

Babonaság: superstitio, incantatio Kr. [zauberei, aberglaube]. Mely sidoknac babonasagok, gyakorta mynd az poetaknal megl feddettetwth (Komj: SzPál. 27). Nem babonasagbol tisztelic (Mon: Apol. 469). Mely szeretet nem babonasággal, hanem eszességgel kell keresniek (Prág: Serk. 332). Lássam ninesen-e ott holni babonaság, szerelem gerjesztő méreg, más gonoszság (Gyöngy?: Char. 141).

Babonáz: fascino MA. [zauberei treiben]. A pápisták, az Judás pénze formájára öntött kenyér arnyékát keresztel babonázzák (VárM: ÉgőSzöv. 47). Több katomát és doctort, lát itt az ember, hogy sem Azsiában varázslókat, babonázokat (Fal: TÉ. 778).

mög-babonáz: [fascino, incanto; bezaubern]. A kik egy ideig jól futottak, megbabonáztatván, visszatértek (Pázm: Préd. 881). Meg kellett szép szóval babonázni és lámitani az sokaságot (Pázm: Kal. 612). Valaki mogh babonazza az gyermeket, az keresztégnec sacramentumát moeckollya megh (Prág: Serk. 490).

mög-babonázás: incantatio MA. [zauberei].

Babonázás: fascinatio Kr. [zauberei]. Hiszen babonázás ez, hogy a vilíg bűdössége jó ízű, sanyaru rabúsaga kömyti (Pázm: Préd. 760). Sok háludatlan emberek, az ő sok ördögi babonázásokkal az pokolbéli sátánac áldoznak (Lipp: Cal. 260).

BABOSGAT (*babosgat* Czegl: BIdorg. II.117): **I**) [demulceo, coloro; streicheln, beschönigen]. Az haragost egy félő dorgálni, más félő babosgati, semmi nem egyeb ingerlésnél (Prág: Serk. 441). Hogy szapora lelki tusakodásidat babosgatod,

nem ment a meg a vétkezéstől (Czegl: Blörg. 19). **2)** [levioribus occupor; krabbeln]. Tovább osztán nézd meg mit babosgat (Nagyari: Orth. Előb. 14). A régiséghet ne babosgasd; mert az néhai időben így szololt (Czegl: ORoml. 205). Titkos dolgot is babosgatnak némelyjek a kopár mezőn (Czegl: MM. 146). Igyatok ebből minnyájan, csak a tizenkét tanítványokra tartoztak, mint Bellarminus babosgattyá (Czegl: Blörg. II. 177).

BABUG: papilla C. MA. [brustwarze]. Tsöts bünboja, avagy babud [így] C. Tsöts babugjának formájára való: papillatus C.

Babugos: papillatus MA. [knospen förmig].

BABUK (*babula* Com: Jan. 37. Zrínyi. II. 120): upupa, epops MA. [wiederhopf]. Ezek az oghy madarak közülök kykkel nem ylyk oghy: keselywth, leogyath, babwyth, ewlwöth, es meny holló nemöth (JordC. 94). Hallottól már tarka babutikat (Zrínyi. II. 120).

büdös-babuk: upupa, epops C. MA. [wiederhopf]. (Helt: Bibl. CC3). Az büdösbabukkot nem látván seregében, meg haragúék ellene (Pázm: Kal. 141). Büdös babuk avagy banka (Misk: VKert. 410). A büdös babuk berzenkedik a battyvával (Kisv: Adag. 112). Büdös babuk kiált (Gvad: Pösty. 5).

szar-babuk: epops C. upupa MA.

BABUKKOL: baulor C. MA. [belferu].

BABUTIZÁL: (*babutizal* Mel.): balbutio C. [stottern]. Nem illik ebbe babutizalni senkinek. Tud istennek hat a Christust (Mel: Szék. 10).

BÁCS: számadó juhász, juhász gazda Kr. Ha nagy ur vagy, muszot, nem kit báts le-nyúzott kósról, köntösdőre vészsz (SzBodó: Kahn. 8).

BÁCSÁDOM: [vale; golt befoheln?]. Hogy tsak ilyen szép bátsidomval el ne menyön vele, ezt akarom itt megjegyeztetni (GKat: Titk. 334).

BÁCSI: [maior matu; vetter]. Bátis, kedves bátis! (Orezy: Költ. 84).

BÁDOG (*badoc* BécsiC. 123. *baldog* Hall: III. Hist. III. 256. *batog* SzCzomb: Utleir. 135. *batok* JordC. 182. *bátor* MA.): stammun, lamina stamo obducta MA. Major: Szót. 447. blech Adáni. Te vtmad tamad egéb orzag badoc ki parancól minden földnee: et regum tertium alind aereum (BécsiC. 123). Arany, ezyth, erez es vas, oon, batok (JordC. 182). Moyses az badog kigót fel akasztotta vala (VitkC. 90. 91). Az templomnak heazattyá mindenit batog (SzCzomb: Utleir. 135). A nagy tűz miatt ösze olvadnak a tündöklő bádogokkal befödött házak (Hall: III. Hist. III. 256).

Bádogos: [stamo obductus; mit blech beschlagen]. Látok már hegyeken atzélós nyársakat, hogy menynykő ne érnén bádogos tornyokat (Orezy: KöltSz. 208).

BAGARIA: **1)** corium Russicum, Bulgaricum SI [nichten]. Hozzon bagaryath ewth woggel (RMNy. II. 181). A bagariát kiből szablya szíjat szabhatni (ÖtvMest. 19. vsz.) **2)** lorum loramentum MA [riemen]. A szíjártó csinál öveket, bagariákat, szablyaszíjakat (Com: Orb. 165).

[Szólások]. Igen néki szoktál az bagharia megeresztésnek (Bal: Csksk. 163). Alham is jól megvonszátok a bagariát, hogy Magyarorszában nincs ki magát áriánusnak mondani (Pázm: Slav. 252. MF.). Vonyák-bé mind addig az ellenkezők a bagariát, mig evidenter meg próbállyák (Pös: Iazs. 515). Kétség kívül nagyon megvonta volna Salamon a bagariát, mértékletesben s törvényesen élt volna (Csúzi: Tromb. 31).

BAGAZIA: tela colore tineta MA. P. [geglänzte leinwand]. Ezek bagaziák, kikből ha akarják, lesznek hadi lobogók (SzBodó: Kahn. 8). A selyem ruha posztóra, a posztó bagaziára

fordult nyakokban (Nán: Szót. 191). Egy vég perzsiái szüves bagazia (VeetTrans. 14). Vala egy rossz gyalog doljok, és egy lútván bagazia zászolóok a székelyeknek (ErdTört. 163).

pálczás-bagazia (VeetTrans. 14).

BAGÁZSIA (*bagázsia* RákF: Lev. 1626. *bagasia* Mik: TörL. 71): [impedimenta, vasa, sarcinae; gepäck, bagage]. Az itten lévő hadak bagacsiáját ma Köbélkútra küldöttem (RákF: Lev. 1626). Az egész bagasia elindult, tsak mi maradtunk még hátra (Mik: TörL. 71).

[**BAGDÁCSOL**]

el-bagdácsol: [lentis gradibus discendo; langsam fortgehen]. Ha az meg feozvlt ur Jesus Cristusnak keresztlyen vala az pokolbely sathan hol oth semyt nem talala egyeb zenőlknek halalara meg azonkeppen el bagdachelowan ha nyt kaphatna (ErdyC. 179).

BAGOLY (*bogol'* DöbrC. 179. *boglyot* Csúzi: Sip. 640): bubo, noctua, ulula C. [enle]. Bagoly mogyara huhogatok: cucubo C. Bagolyúl huhogatok: cucubo MA. Offá lötem mikent bagol kalitkaban (AporC. 62). Offan lök mikent bogol kalitkaban (DöbrC. 179. KozsthC. 266. KulesC. 241). Offan végoc mint az pusztala lako bagoll (Szék: Zsolt. 103). Eyel iarnae mikent az bagloe mert semmit nem tudnae (Born: Ének. 389). Nap fén előt futo baglyok avagy puppeneverők (Alv: Itin. 172). Bujdokik a bagoly a nap feny előtt (GKat: Titk. 350). Nehéz felvigyazni annak állfélvel, a ki a bagot is meggyózi szemével (Gytingy: Char. 174). Abban egy huhogó éjjeli boglyot találék (Csúzi: Sip. 640).

[Szólások]. Igen ért hozzá, mint az bagoly az Auo Mariához (Deesi: Adag. 2). Amyit tudez hozzá, mint a bagoly az Avé Mariához (Matkó: BCsák. 145).

[Közmondások]. Bagoly is bíró házánál; snae quisquedoni rex est (Deesi: Adag. 51). Hogy lehet az, hogy az bagoly énekeljen az fülemülének (287). Vgy illik ez Titulus az Vitulushoz, mint az lippay süeg a bagolyhoz (Zvon: PázmP. 18). Bagolyal himet vartanak (Veresm: Lev. 38). Nem lehet bagolynak selyom fia (Matkó: BCsák. 148).

éjjeli-bagoly: [noctua; nachteule]. (Com: Jan. 30).

fejes-bagoly: [strix; nachteule]. (Com: Jan. 30)

füles-bagoly: asio C. noctua MA. noctua aurita Nom² 153. [obreule, ulu].

huhogó-, huhogató-, huholó-bagoly: aluco (Com: Jan. 30). [steineule]. Ezek a madarac között, melyeket meg ne egyetes: eyi varyiu, hattyu, huhogató bagoly (Helt: Bibl. I. CC3. Misk: VKert. 494).

macskafejű-bagoly ∞ A matska fejt avagy huholó bagoly éjjel jár (Misk: VKert. 494).

nagyszemű-bagoly: [scops] (Com: Jan. 30).

reméto-bagoly. A remeto-bagoly egész öszszol is tsak két vagy három nap is alig mutatja ki magát (Misk: VKert. 495).

síró-bagoly: [strix funerea; todteneule]. A matska fejt bagollyal rokonságok: a remeto-bagoly, apró síró-bagoly (Misk: VKert. 495).

Bagolyecs: [bubo; cule]. Bagolycha borsó: cicer, hulonis pisum (Beyth: Nonn. 36).

BÁGYAD (*bágyad* MA. *bágyad* 1773): defatisor MA. [matt werden]. Imo vitézee hewszégnec miatta, a fogyuer nehez-ségnee alatta bagyadnac szoniuszgnae miatta (Valk: Kár. IV. MF.). Az vad lonac hatan nagy soc gyenge szüez haladra bagyadnac (Born: Ének. 3136). Midőn el tauozik az szeretet, anyera bagyadna kezd fokünni az lelek, mintha forro fazek mellől az tűzot el vomad (Pécsi: Ágost. 166). Mint hajnali harmat a bágyad füvekre, más kedves híro is repüle Fülekre

(Gyöngy: MV. 47). Gyötrődve s epedve képes lát aggódnom; lankadva s bágyadva, éhezve s koplalva illendő búsfülnom (Thaly: Adal. I.186).

el-bágyad: [elanguescere MA. [ermatten]. Valo bizon olofernes fekezzen vala az aghban igen nag' rézégességgel el baggyadva (BécsiC. 37). Mind el baggyattat vala (GuanyC. 58). A sirasba cel bagyadothi vala (WinklC. 116). Én el alvm, es el bagádek (DöbrC. 17). Hagyattok el egy kewesse es wartyatok, netalantal az azzonyallat az nag' keserűségben bagyadol el, talan meg meg elewennl (ÉrsC. 437). Mykoron el bagyadolot volna, el zendördödek, es ellyen almat kezde lathyi (ÉrdyC. 666). Az (török) maguauak víze el bagyadolot betegöket föl serkent (Beithe: FivK. 49). Az menő hadban el fogyatkozik es el bagyad (Forró: Curt. 363).

elbágyadság: [debilitas, languedo; ermattung]. A restség es az el-bágyatság (Czepl: Japh. 92). Fárasztanám addig mind ezzel torkomat, valamig érezném elbágyadságomat (Gyöngy: MV. 38).

mög-bágyad: languescere MA. [ermatten]. Deh mykoron az napnak felelet el mente volna, felől nagh bwzgosagws hewsegli swthyuala, es megli bagyadothi (PeerC. 60). Meg bagyat lelkünk (Born: Préd. 39).

neki-bágyad: [defatigor; ermatten]. Ebéd tájban felkelvén, fel is öltözvén, neki bágyadt s kornyadozó állapottal, de ugyan csak dolgaimhoz láttam s fen voltam estig (Monlók. XV.382).

Bágyadás: languere MA. [ermatten]. Deh mykoron az napnak felelet el mente volna, felől nagh bwzgosagws hewsegli swthyuala, es megli bagyadothi (PeerC. 60). Meg bagyat lelkünk (Born: Préd. 39).

Bágyadoz-ik: lassor, defatigor Kr. [matt werden]. Titkolná örömet, de kinyilatkozik szerelme, mivelhogy gyakran bágyadozik (Gyöngy²: Char. 112. Fal: BE. 616).

Bágyadság: debilitas, languedo Kr. [mattigkeit]. Használhatsz ő neki te az orvossággal, tehéd, hogy nem léssen ilyen bágyadsággal (Gyöngy: Char. 120).

Bágyaszt: delasso Kr. [matt machen]. Illyetén vesorgéssel bágyasztotta magát a madár (Kónyi: VártaM. 26).

el-bágyaszt: [delasso; matt machen]. Az kigyot el bágyasztya, midőn azzal füstölnee (Pécsi: SzűzK. 46). Bőitőlesce ősztőuoretnek, elufasagoc el badgyasztae (Pécsi: Ágost. 32). El badjasztó lankatság (Com: Jan. 217). Görbe hátú, mert lenyomta füstös muskotéra, elfárasztott, elbágyasztott dióverő pózna (Thaly: Adal. I.188).

mög-bágyaszt: [languéfacio; matt machen]. Ű irőttök moyses meg farrada, mert Ű lelket meg bagyattak (DöbrC. 190). Edős illathi allath epenek, es merőgnek keserűséggel megrezegyttel, es megbágyasztottal (NagyszC. 64).

[Bágyul]

el-bágyul: [languéfio; ermatten]. (Az torna) el bagyult betegeket fel serkent (Mel: Herb. 172).

BAJ (*boyhozow* Czinár): **1**) certamen, lucta MA. [kämpf]. Nosza jöjjön-ki bajra; procedat *agedum ad pugnam P'P'P. Zrínyi-től ki-kérjünk hat fő vitéz bajra (Kónyi: HRom. 108). Dühödöt haragjától meg nem meneked, oh ha lehetséges, a bajt kerüljed el (P'P'P'Fl. 76). **2**) molestia, afflictio Kr. [mühe, plage]. Rabotás, szegény, nyavalyás, nagy bajjal élő; aerumnosus P'P'P. Ha kit törvényre idész, léssen bajja, míg szórin számodra elő tudya rakogatni (Matkó: BCsák. 122). Ki szájja, ki bánja, ki neveti bajodat (Thaly: Adal. I.2). Jaj bajjal egyeles szerelme (Kónyi: VártaM. 24).

[Szólások]. Félék hogyha vélo bajban keveredel, elnyomatva töle, földre heveredel (P'P'P'Fl. 75). Erős Achilles bajra hitta vala (CsomaC. 38). Bayra ki-hita (Mad: Evang. 244). Enged meg, hogy Zrínit s más ötöt hallós bajra hívük (Zrínyi. I.150). Es miért baira nem hitta (Hly: Préd. II.252). Bayra hívás; provocatio (Ver: Verb. 26). Egy maga hitt idegen bajnokkal kelvén bajra (Gyöngy: Char. Előb. 4). Bayt adui: in arenam descendere (Dörs: Adag. 69). Nagy bayt hadat kelleté indetani az apostoloknak a satan orszaga ellen (Mel: Préd. 348). Mintha holyatnál rajt, egymásba kapvén, inditnak ocsmány bajt (Gyöngy: Char. 220). Nyari Ferenecnee egyszer bait külddel, azt tudat, hogy nem mer veled viny (ComBal). Senki annac bayt küldenü nem mer, az kit tud hogy győzedelmes léssen, ha szemben mégyen vele (Prág: Serk. 571). Küszködök szívével start azzal erős bajt (Gyöngy: KJ. 72). Ha úgy nézed, mintha iütközetre menne: véléd, hogy bajt Hector és Achilles tenne (Thaly: Adal. I.137). Ne végy bait az haragosal: cum iracundo non facias rixam (Kár: Bibl. I.655). Bait veszenis valaki (Fél: Bibl. II.116). Az yesws crysths en yegesem kyert en ez bayt el vezem (ÉrsC. 483). Az neweth megli ilya, ki lezon az wyteznek newe, az ky en welem az bayt fol wezy (LevT. I.157). Mynden ky bayt akar vnyya myndentewl meg tartozattya ew magat (ÉrdyC. 88. 396). Mynden ember a ky bayth vy, hausolodyk, myndenek el zenned (Komj: SzPál. 157). Bayt kezde vele viny (Helt: Krón. 29). A bűnnel, ördöggel, é vilagual bayt vittak (Mel: SzJán. 215). Bayt vinyva törmeny atkual (Born: Ének. 32). Bayt kell viny, es az ellenséget meg kell győzni (Tyuk: Józs. 328). Vala egy gonoz oryas fayzat ky myndemel bayt vonzon vala (ÉrdyC. 593b).

[ügy-baj]

ügyel-bajjal: [difficulus; mit grosser mühe]. Eszedben vehetd, kegyes olvaso, melly nagy ügyvel, bajjal kellessék a hamisságot oltalmazni (GKat: Titk. 327). A derék tábor az esső miatt nagy igygyel bajjal Bars mellé szálla (Czepl: Dág. Előb. 31).

Bajol: 1) [certo, dimico; kämpfen, streiten]. Igaz, ildott isten, könyörülj mirajtnuk, kik te szent nevednek oltalmáért vívünk, az tüled vött hitért es nevedért bajlunk (Thaly VÉ. I.96). **2**) [laboro; sich abmühen]. Egyenlő betegség az heában valo gyönyörűség alatt tikkadni, es bajolni (Prág: Serk. 931). Bajol azért vélo, hogy a fa gyümölnsével-is élhessen (Ker: Préd. 653). Sárral kezdé bajolni (Matkó: BCsák. 251).

Bajlakod-ik: [certo, pugno; kämpfen]. Vélle baylakodni fejlemes, halálos (SzBodó: SöDics. B).

Bajlakodás: [luctatio; das ringen]. Nagy kételkedéssel való baylakodással örök veszedelmére jut (ExPrinc. 2).

Bajlód-ik: 1) luctor, luctitor, confictor MA. [kämpfen]. **2**) [desudo; sich abmühen]. Mene eztendeg bajlodoth es munklodoth vele (TelC. 260). Nem akara velec baylodni a szoros es nehez vtakon (Helt: Krón. 105b). A testi atyak kevés ideig bajlódnak es fáradnak nevelésünkben (Páz: Préd. 1094). Hogy ha így kell santikálnom, es baylodnom, félec azon, hogy nekem en szivem elkeseredic (MA: Bibl. V.19).

Bajlódás: 1) confictatio, luctatio MA. [das kämpfen, ringen]. Az ördöggel, az bűnnel, az kegyetlenekkel es az halalal minemü baylodasa harezta es köszödesse legyen ez vilagnac (Born: Préd. 647). **2**) [oerumna, labor; mühe, plage]. A mint a földdel es az elvetet maggal mindenkor baylodos kel, vy mi velünk is (Born: Préd. 112). Az élő juhokkal való bajlódásból magasztalta isten ötet népének tegeltetésére (Páz: Préd. 1098).

Bajlodol-ik: [curo; sich kümmern]. Diszno ólával nem bajlodolom (MA: Tan. 22).

Bajmolód-ik: 1) luctor, affligor, molestor SL. [ringen]. A magzatot méhében viselő, es gyakor bágyadással bajmolódó

asszony: mulier foetum in utero seu matrice gestans et persaepe malacia laborans (Com: Jan. 118). **2)** [euro; sorgen]. Házias emberek, avagy más tisztátalan személyek ne bájmodógyanak az sáfrány körül (Lipp: PKert. II.96).

Bájomolódás: [cura, sollicitudo, labor; sorges; mühe]. Az idő szerint való smyargatás, és bájomolódás után, részessüllyenek a győzedelmes érzékenységeknek készület örömben (Pécsi: Ágost. 336). Az lyk nem sok bájomolódással neveltetik (Lipp: PTük. I.302). Mire indíthaták volna egyébre, hanem ezeknek leírására, és azokkal való bájomolódásnak oktatására (Lipp: PKert. I. Előb. 1). Ne csak paraszt vöteményeknek nevelésekre, hanem még a drága közönséges és idegen virágoknak bájomolódásokra is igyekezzenek (Előb. 2). Kalendariummal merik az nemes nagygar nevezetnek eleiben járulni, kiblen kertek virágoknak, vöteményeknek bájomolódására indítanám (Lipp: Cal. Előb. 7).

Bajos: düllicilis, molestus MA. scrupulosus, operosus PP. [mühselig, beschwerlich]. Bajos ember: morosus PP. A világi nagyságok li gyas úttján bajos a felmenés; de veszedelmesh a tetén-létel (Pázm: Préd. 88). Arra vettétünk, hogy bajos munkával, homlokunk veritékével keresztük kenyeriünket (320). Sola végét a bajos galibáknak nem érik (593). Azon városban az Gordiusnak bajos csomóját szablyával el vagdallya (Pórró: Curt. 38). Az király az helynek bajos voltat meg szemlelvén, azt vegozte vala, hogy onnat el menyen (132). Jó idején negyel ágyokból fel keluck, hogy sokaknac bajos gondot szerzenzene (Prág: Serk. 85). Bajos dologh arra kívánkozva nem vágyódni, az mince kívánsága benmed inunár meg avult (649). Crates javait el veti, ugy mint gamónac bajossab, mint sem hasznos részét (865).

[Bajoskod-ik]

ki-bajoskodik: [so elnetari; sich herausarbeiten]. Nalázi uram, hopmester is lezállott vala urmkkal az bíd szélére, de az többi mind lovon bajoskodának ki (Monlrók. VIII.336).

BÁJ: magia, incantatio, veneficium, superstitio MA. [zaubererei, hexerei]. Bájút: laurus Alexandra MA. Bájút mag: laurus lauri PPB.

bü-báj (*bubay* Born: Evang. IV.681a. *bubaj* Gyöngy: Char. 109. 122): cantamen C. magia, incantatio, veneficium MA. [zaubererei, hexerei]. Az ördögöt fúzi de nem szentelt vízzel es büül báyal (Mel: Sam. 10). Se bübayal se egyebel az ördög ellen ne élylyne (Born: Préd. 155b. MF.). Bübaszgrné, lopatrné, bübayrné aragy egyebekre (Born: Evang. IV.681a.). Bü bayt, babonat ne füzine (Born: KTud. II.37). Bü baj babonasz (Tel: Evang. II.13). Ördögös bübájjal nem eselokszának (Bal: CsIsk. 280). Leányom valami bübájjal vesztetett (Gyöngy: Char. 109). Téged ártalmas szem bübáj vesztett sebesített (122).

bübájol: [incanto; bezaubern]. Segédséget nem a földön a bü-bájolónknál kerestó (Mad: Evang. 141).

bübájolás: [incantatio; zaubererei]. A keresztényi hitöt megtartya az erömeknek bübájolás ellen (Tóh: Vigasz. 91).

bübajos: **1)** magicus C. [zauberisch]. Bübajos kofa: saga C. Bübajos mesterség (MA: Scult. 254). Bübajos aszson (Bal: CsIsk. 301). **2)** magus, incantator C. [zauberer]. Kísoda könyörülne az kigyótól megmarostatot bübajoson? (Kár: Bibl. 1.657). Mőy-est az egyptüsök bübajosnak tartották (Mad: Evang. 266). Hivatván a magusokat, és bübajosokat (illy: Préd. 1.252).

bübájosság: incantatio PP. [zaubererei]. El-olvadtak a sok babonák, és bübájosságok (Pázm: Préd. 378). Az régiektől fogvast fen maradott a bübájosság (Laud: IJSegits. I.260).

bübájoz: [fascino; bezaubern]. Török hüttel bübájozott Colosáriák (Bal: CsIsk. 337).

Bájol: incanto, incantatione utro MA. PP. [zaubern]. Iol dlylyne ezac az nevezetülis ez igenee: Jesus; vele no bájolymne se no bájolymoskogyune (Born: Préd. 66). Bájolol imatszagos, Czuzrol való bay (Born: Préd. IV. 805a. MF.).

büvöl-bájol: [incanto; bezaubern]. Ne büvöllyfinc bájolymne (Zvon: PázmI. I.214).

ki-büvölbájol: [incantatione proleio; herauszaubern]. Az satan azon igyekezik, hogy ez tudományac bizonyos völtöt az embereknec szivekből kiüvöllyhesse bájolhassa (MA: Scult. 19).

büvölés-bájolás: [incantatio; zaubererei]. Rakvák büvölés s bájolásokkal a szok, mellyekkel ök élnek (Czegl: Dág. 75). A testnek munkáinak gyűlölése: büvölés, bájolás, versengés (Szathn: Dom 191). Mindenféle pogányi büvölés bayolás, s babonaszógh, és holmi enczenbenoz aprósógh ceremoniák fellege fogta el az apostali tiszta tudománynak rogyogo tündök-letet (VárM: Szöv. 141).

büvölő-bájolót: [incantator; zauberer]. A sátán, a büvölő bájolótól készerítetvő, öreg légy képében adot feleletet (Mad: Evang. 265).

mög-bájol: incanto, excanto, fascino MA. [bezaubern]. Müt-ha értelmét mög-bájolják-vólna, nem tudya meg-választani a hasznót az ártalmastól (Pázm: Préd. 131). Mög-bájolatumk a gonoszra, mert a pokolból farkas báruy lórbé öltözik (864). Senki lovadat meg nem bájolhattya (Cseh: OrvK. 25).

mög-bájolás: [incantatio; zaubererei]. Némelly emberek nem szoríták reá, hogy Thessaliából szerzenenek ártalmas füveket a szíveknek meg bájolásokra (Fal: UE. 463).

Bájolás: incantatio C. MA. [zaubererei]. Az the bayolasolban (veneficis tuis) tevdölghenek mynden nemzetek (JordC. 920). (Helt: Bibl. I. Ee4). Louat es egyeb birnot so fele bübölással orosolnac (Born: Préd. 394). Az áspisnac nem árt az bájolás (MA: Bibl. I.505a).

Bájoló: [magus, incantator; zauberer]. Ki nem hafa békén bübölnek v bübölacut (DöbrC. 116). Elhúnta Pharao a büb-eket, es á bübölakat (Helt: Bibl. I. Ee3).

Bajos (*báros* Megy: Szöv. 80. ACsere: Enc. 213): **1)** magicus; zauberisch. A bajos aszsonyállatot ne had elni (Helt: Bibl. I. Nm. **2)** incantator MA. veneficus PP. [zauberer]. Ki bajosoknak zavát nem hafa (DöbrC. 116). Kyöl maradnak az eebek, bayosok (veneficis, fertelmesek (JordC. 929). No zölygym ty az bayost ly hozzatok (ÉrsC. 506). Kegyoe nem halya meg bayosoknak zowath: non exaudiet vocem incantantium (KesztlC. 144). Ki mutatódott a Moyses kigyója, melly az egyiptomi bajosok kigyót meg-ette (Pázm: Préd. 559. 953). Tudakozie bajosoktól es iöventölöktől (Zvon: Post. 1503. Barna: Isk. 449).

büvös-bajos: **1)** [magicus; zauberisch]. A gyermekezekne biés bajos keresztéget szörzo (Vallást. Fijj). A büjös bajos büjös büjös babonásúgoktól ömön magokat es egyebeket is megesztelenitnee (Com: Jan. 217). Kiábrázolója az ördögöl zámboráló büjös-bajos aszsonyoknak (Misk: VKert. 379). **2)** incantator; zauberer. Alomnak es nezwick, varasszák, byeseknek, bübösoknak nem hitem (VircC. 5). De hivatva fúrahó egyptomnak byes-bayosty: maleficus (JordC. 18). Byes bayosth ne hagyatok (57. 105). Az byes bayosok nem tarthatnak tyzta zyzességet (ÉrdyC. 105b). Küm maradnac az ebce, a büjös-bajosac, paráznac (Nögr: IlyK. 1330). Ne tártson az ö népo maga kőzöt varásót, büvös-bayost, es semminemő jóst (Megy: Szöv. 80). A büjös-bajosok a fikokat meg-bájólik (Húsz: Préd. 197). (A kegyo) a büvös bayosoktól megkurosoltatik (ACsere: Enc. 212).

büvös-bajoskod-ik: [rem magicam exercere; zaubererei treiben]. Ugyanis mi végre rondelte urunk a vésorát? Nem azért, hogy el-tegyük, büjös-bajoskodgyunk véle (Pós: Igazs. II.500).

büvös-bájosság: [incantatio; zaubererei]. Hazudhattya az angvalt, büvös-bájosságra tanét (MHegz: TÖszl. II.91). Ninesen a szerdemhez fogható, igézö büjös bájosság (PP: PaxA. 306)

Bájoskod-ik: [rem magicam exerceo; zauberei treiben]. Felette utálatos isten előtt azoknak tselekedetek, kik a Jösus nevezetével bájösködnök, bájoskodnak (Ker: Préd. 281).

Bájosság: magia C. incantatio MA. [zauberei]. Baluanyozas, bájosság, ördögösség (Born: Préd. 430). Cynops király féged foytana meg bájoságával (KTör: SzJán. 9).

BAJÁLT: [clamo; schreien]. Amaz ti teli torokkal báil-tott praedikállások (Bal: CsIsk. 9). Az iddogálóc meg részegedvén oktalomúl kiáltnac, bajáttnac: baehautur (Com: Jan. 182).

BAJNOC: [spiraea; spierstaude]. Eczetet, confreytet, az jó sífrány termő bayuotznak latárát add szakátsnak (SzLodó: SÖDics. A4).

BAJNOK (*baynak* MA. *boynoch* Czinár): athleta, concertator palaestricus, palaestrites, agonita C. [kämpfer, fechter]. Ököllet küszködő baynac: pugil MA. Az vr istennek erős baynoka (VirgC. 103). A baynak ighen netezen awagh sonha megh nem gözetyk (WinklC. 131). Im emekem hyw baynak zolgam nagyis (ÉrdyC. 450). Az chazaar baynokawal (594). Az bainök-nális nyomorultab: miserior monomachis (Decsi: Adag. 306). Sz. Agoston azt írja; hogy még az Antichristus idejében is, Bajnokok léznek az Ecclesiának öltalmazásában (Pázm: LuthV. 65). Balduinus magát gyözedelmes bajnoknak mutattya (200). Az baynáknak, hogy nyertes lehessen, nagy erővel, és veszedelmessen köll küszködni (Lép: PTük. III.171). Olyan kapista volt mint magad, s oly tudós minenüit magad csináltál bajnokul magadnak (Czegl: MM. 166). Ma egymással-bajnok-társzal együtt iszunk bort (Thaly: Adal. I.32). Az fejedelmi bajnok hol örül, hol megkeseredést érez szíve körül (I.168).

Bajnoki: athleticus C. palaestricus MA. [zum kämpfe gehörig]. Bajnoki gyakorlo hely: palaestra MA. Az kiralt chüfölla, holot az büntetesre melto bainoki aifandekal künan gazdagettatni (Pécsi: Ágost. 4b).

Bajnokod-ik: [luctor; kämpfen]. Mint valami bajnokokkal bajnokodik és küszködik (Nagyari: Orth. 72).

[Bajnokol]

Bajnoklat: [pugilatus; faustkampf]. Óleletnac azaz bainoklatnac vöttö nenet (BécsiC. 266).

Bajnokoskodik: luctor Com: Jan. 210. [kämpfen]. Az halálás bajvivásban bajnokoskodván: in agone luctando (Com: Jan. 210). A játékos kerogédél helyen száguldvá, az halálos bajvivásban bajnokoskodván: in circo equitando, in agone luctando (Com: Örb. 948. Matkó: BCsák. 35). A vadak ellenem mérgesen siettek, hanem azok ellen így bajnokoskodtam együtt társaimmal hogy meg is bírhattam (Gyöngy: Cnp. MF.).

Bajnokoskodás: pugilatio MA. acrochirismus PPBl. [faustkampf].

Bajnokság: athletica C. pugillatus MA. [kampf].

BAJUSZ (*bajusz* MA.): mystax, tirtex MA. [schmurbart]. Még önendöre nag zakalu emberek léznek, nag báiuzo katonak (Ozor: Christ. 206). Szép bainuszát szaggatta (Temesv: Béla. 55). Leg ottan hogy érté császár el busulla, az ő szép bainuszát mondíac hogy szaggatta (Tin: Ján. kir. III. MF.). A felső ajac bajusszal fedettetik-bé (Com: Jan. 48). Indul vélek Kemény mozgatja az állat, a bajuszát törli, vonítja szakálát (Gyöngy: KJ. 85). Az bajnsza az száját némelyiknek egészben befogta (Moulrók. XI.350). Bajusz és a szakál férfi embert illet (Kisv: Adag. 51).

Bajuszos: mystacatus Kr. [schmurbärtig]. Bajuszos katonák (Mel: Sám. 11). Lacedaemonban a gyermeket megölették, ha a bajuszos szakálos ifiu előtt fel nem állott (Pázm: Préd. 218).

BAK (*bok* Monlrók. VIII.293): **1**) tragos C. hircus, capricornus MA. [bock]. A bak valuala igen fenés zaruat (BécsiC. 152). Te hazadbol boriokat nem vezek, sem bakokat te ördaidből (DöbrC. 107). (Vr) zeles földre zerze, 5tet hög mezöknek gömölget eme es bakokoth gabonacnak zikevel (253). Feltamasztja teneked a holtakat, es a földneec bakíut: suscitabit tibi gigantes: [sic erwecket dir die todten, alle böcke der welt. Luther] (Helt: Bibl. IV. 30-a). A gyémánt a baknak vérével meglágyul (Illy: Préd. I.302). A bordélyokban förtözünk mint a bídős bakok (Fal: NE. 106). Lator az a két nagy bak. Minap két rideget a vízbe ugratott (Fal: Vers. 911). **2**) [mas; münchen]. Bak medve: ursus C. Ime kečeknek baka id uala napíngatrol. A kečeknek baka lön igen nagga (BécsiC. 152). A nagy zele bak socc, Pazmany Peter vramolt, nem ferhet el (Bal: Epín. 2). Mutass egy szót a szent irásból, a melyben tilalmas volna a bak barátoknak az házassag (Matkó: BCsák. 240). A párgalambuak együtt vagyon háza, ha veszekedő is a bakja (Hall: Paizs. 408). Elmenvén az esztragnak a bakja (Hall: III. list. II.152). Oroszlány meg egyez bak a nyöstényével (Crezy: KöltII. 216). **3**) capricornus, eegbeli jegy C. **4**) [bock auf dem wagen]. Mintha kotsisomat a bakrúl a hintóba szálítanám (Fal: NE. 73). **5**) [sons; missetäter]. A neveket Básta regisztráltja mindemnek, és látja azt, hogy a bakja nincs ott (ErdTört. Ad. I.84)

[Szólások]. A zon bak nyúzás: batrologia C. tautologia MA. (Decsi: Adag. 33. 124). A Vittebergai rabbinus azon régi bakot nyúzza (Pázm: LuthV. 4). Itt-is azon ösztövért bakot nyúzza Kalauiz, melyet fellyebb (Pós: Igazs. II.277). Ugyan azon bakot nyúzza még a mi jesuitánk (Czegl: Japh. 160). Még is ezen bakot nyúzván mondottam (Monlrók. IV.673). Ugyanazon bakot nyujzta Szatmári uram is (Nyr. XIV. 515). Mikoron imának 1543 meg fűzeté a bac árát (a papoc és szörzettesec) (Helt: Krón. 3).

[Közmondások]. A bakot tenni kertésszé (Kisv: Adag. 32).

előljáró-bak: sectarius verrex C.

erdei-bak: capricornus Com: Jan. 46.

havasi-bak: rupicapra, rupicapra MA. [steinbock].

kecske-bak: **1**) hircus C. caper MA. [goisbock]; herélt kecske bac: caper MAI. A kethke baknak, tzápnak az álla alatt két tsutsotokájának kell lenni (ACsere: Enc. 274). **2**) [tormenti genus; kleme kanone]. Vagyon ezen emberfő bástyan egy „Kecske bak“ nevű kisdéd ágyú (Radv: Csal. II.393).

Baki: hircinus MA.

kecskebaki: hircinus MA.

Bakol: [aggredior, oppugno; bocken?]. Ha amnac refutálására valamely jesuita bakolhat, bár ne kákja is, nagy Apollonac tartatic (Czegl: Japh. 75).

mög-bakol, mög-baklik: obfirmo Kr. [störig machen]. Attól félek, hogy az magunk eselédi baklik meg (ÉsztM. 197). Rükóczi csak meg-bakli magát s semmire nem akara lépni (Cserei: Hist. 405). Káros báukodjék, én se nem szánom, se nem bánom, niért bakolta meg magát, niért agyaskodott (Fal: TÉ. 769). Mint a ló magokat megbaklották (Gvad: RP. 360). Hájába volt a szó, magát megbaklotta (Gvad: Idöt. 77).

Bagoz, bagz-ik (*bagzoc* MA. *bagzik* ACsere: Enc. 209. Misk: VKert. 181): **1**) subo, inco C. catulio MA. [rammelh]. Sodoma es Gomora mas testh vtan bagozwan vetteteenek erekkee valo tiznek keennyat zenwedwen (JordC. 880). Mikor erőssen bagoz a ketzke, pokol földt erez (Csiso G4). Az gyenge bárányoc igen hamar bagozni kezdenec, még nem ideyén, dög halálnac iele (G4). Csak bagoz ő a városban mint egy lába egőt eb (Decsi: Adag. 265). Az eordög bagozott lidérez mód-

gyára annyával (Pázm: Kal. 181). Azt írja Mohamed hogy az isten ő neki menedéket adott, hogy minden asszonyal tartóztatás nélkül szabadjában bagozhasson (Pázm: Kal. 544). Tiltva az szabadjában bagoz fajtalanúságot (Zvon: PázmP. 80). Luther anyja felől azt mondja, hogy őrdög bagozott hűlércz modgyára véle (Pécsy: Fel. 716). Az egyházi személyek, kik fogadást tettek a nővelenségre, ha bagozni indulnak, isteni átkában élnek (Pés: Igazs. 553). A nyul az öles után szűfelen bagozik (ACSere: Enc. 209). A farkas az ebbel is mind egyre bagozik (Misk: VKert. 181). **2)** [meo; gehen]. Menő, bagoz, iaro: meabilis C.

[Közmondások] Az bagozó ebnek sok lyuka vagyon (Deesi: Adag. 167).

[aláföl-bagzik]

aláföl-bagzás: discursatio C.

mög-bagzik: [catulio; rammeln]. A menyhal a víperával nőszik, bagzik meg, mivel nintsen az ő felekji közt him (ACSere: Enc. 219).

[össze-bagzik]

összebagzás: [coitus; begattung]. Az természet szerint való össze bagasztul is meg szűnnek (Prág: Særk. 394).

Bagzás: 1) catulio, inítás C. subatio MA. [begattung]. Bagzásra kevankozom: catulio C. Mikor Kálvinus menteni akarja az barátok és apácák bagzását, azt veti erős pársul (Pázm: 5Lév. 171. MF.). A fénix madár minden gúnározás és bagzás nélkül maga halmvából vjjá lésson (Misk: VKert. 302). **2)** meatus; gang, bewegung C.

Bagzód-ik: catulio, subo MA. [unzucht treiben]

Bagzódás: catulio MA. [unzucht]. Az catholicusok meg engedik az bitangolo bagzódást, és törvénytelen fajtalanúságot (Pázm: Kal. 340). Czáczözös, bitangolo bagzodas, egymast hagni (Zvon: PázmP. 104).

1. BAKA: 1) Typhae palustris chava, seu laporya Beythe: Nom. 8. **2)** [?] Baka selyem (VeetTrans. 10).

2. BAKA [?] Baka! ha beszéljünk, igazán beszéljünk (ErdTörtAd. II.105).

BAKAC SIN (*bakacin* Görös; Máty. 24. *bogacin* Görös; Máty. I. MF.): [tela pulla; tranerueh]. Hóhér nyakát elvága wayda fiúnae, testét fogáe bogaczinla takarác (Görös; Máty. I. MF.). Bakaczinban takarác testét (24). Testet fogak bakaczinban takarák (42). Az illy atyánklát, ha el-vitte az halál, arra kell bakatsin, mert az gyászt jelző szín, s ember azt böltsan talál (SzBódó: Kalm. 8). Egy vég felote bakatsin (Veet Trans. 15).

BAKANCS (*bakancs* PPB; Thaly: VF. L331. *bakancz* JordC. 471. Kár: Bibl. L494. *bokantz* PPB); sandalia, calceus PPB. [schuh]. Paranczola hűneuek: hog semjt ne ymneenek az vtra, de csak bokanczot vennenek labokban: sed calceatos sandalios (JordC. 471). Judith bokantsút lábára vonta, és minden szép ruháját fel vötte (Kár: Bibl. L494).

Bakancsos: miles pedestris hungaricus SI. [ungarischer infanterist]. Ördög aljon rossz szerenesét annak a kurvának: a ki fátját fölnevelte gyalog bakancsosnak! (Thaly: VF. L331).

BAKÁZ: vortor, volvor, volutor SI. [burzelt]. Feje a földön, mint teke, bakázott (Gvad: RP. 177).

BAKÓ (*bdlo* C.); carniifex C. tortor MA. [henker].

BAKOLCA(fa): [sycomorus; manibcerbaum]. Egy Zukens neű ember, merth ew allaputyában kysded vala, laga föl egy Bacoleta flara (ErdyC. 140). [Vö. BARKÓCA]

BAKOS: [gladius, pugio; schwert?]. Mykon az ew attya laza yewth vonta, es meg tvtta vonta zoud Borbalanak dolgaat: ragadaa bakosath hogy meg öllye (ErdyC. 153)

BAKSA: equulus C. [füllen].

BAKTAT: itio, ventito PP. [hoppeln]. Te is így baktatz néha: Ha a fejünkre hintetet hamu, sák, bűjt, kedvesek istennél; amál inkább tetzik néki testünknek meg véresítése (Czepl: MM. 135).

el-baktat: [discedo; sich entfernen]. Hallok, mit szólnak ellene, még is te gyors posta csak elbaktatsz mellette (Czepl: MM. 157).

ki-baktat: [prodeo; hervorkommen]. Nyulatskák is ki baktatnak (Fal: Vers 33. Bats.).

BAKTÉR: [custos; wächter]. Nem leszek én bachter sem notarius (Gvad: RP. 290).

BAL (*bol* TelC. 275): **1)** laevis, sinister MA. sinistra; die linke hand Com: Vest. 146. Felemelte ő jogját es ő ballat meibe (BécsiC. 66. 13. DöbrC. 301). Ha ötet bal keze itelenő az ő érdemenek feketesége, leg ottan nag rettenetességgel yttetik meg (BodC. 23). Kerlek tegedet, hogy engemet a bel es bal felől valóknak felelmes törvenytwl meg zabadoh (ÉrsC. 51). Walaky ez vtra akar menni, bol kez vele tarclion, merth job kez vele senky nem mehet. Ezt my latwan, bol kez vele indwlank (TelC. 275, 245). Ha ki mellvét fáylalya ... sa az bal-karyan valo Medhanát, ez igen használ (Cisio J2). Az egész menyői sereg vdvart áll vala néki job és bal keze felől (Kár: Bibl. L330. Lép: PThk. L295). Festulamst bal kez felől lagia (Deesi: Sall. 49). A bal lábom ikrájában és fejiben belo állván a görös, sok izben felébrészt (Monfrók. XV.327). **2)** [malus, malignus; böse]. Táboránál méne bal Bézcre. Nem soc mulha bal Bézest is meg véne (Görös; Máty. 53). Hogy ne talántin valaki az gondolhatná nai itélettel felőlem, hogy bizelkedő beszédekkel kivánom a lenesét esupni (Szeg: Aqn. 30). Most (az sas) bal-fátuma hozta oly idejét, hogy maga is félti kopadástul fejét (Thaly: Adal. L164). A bal hír kőnyen támad, mert szapora hitele vagyon, és nehéz belőle tisztán ki-moslani (Fal: UE. 410). Pán kivetkezett, a vak szerenséneek bal szárnyára vetett (Fal: Vers. 913).

Balra: sinistrorsum MA. [links]. Mondá az hazvgh ördegh elvettettek, dee balra taroztak, ha yo helyre akartok menni (ÉrsC. 340). Ha szeles állhatatlansággal jobbra vagy balra nem vetemedel, szép könnyen eléred feltett jó czelodat (Csúzi: Tromb. 358).

Balság: [census adversus, infortunium, calamitas; unfall, unglück]. Most nem volna semmi áhloksága, ha erre hozta is szerense balsága (Gyöngy: Char. 59). Ne siessen más is egyéb védelméhez, ha hasonló balság jut szerenséjéhez (186).

Balul: [male; böswillig]. Azon balul elárult ifju, a mellette lévő kápolnában szokási szerint bétére (Csúzi: Tromb. 317). Némelyek azt vélik, de balul, az idegen atyafiak között, hogy új papi találmány (326). A listet is esupon veszik, s-hé kőre felötven, eskünyössan balul fűg a kobzok (Csúzi: Sp. 16).

[Szólások] Senki ba lu l ne vo g ye hazánk izyének közünkre vett előmozdítását (Nyr. XII 416).

Balog: 1) bal kézi, sinister, laevis MA. scavo PPB. [link, linkisch]. Ne hagygya az te balog kezod, az mit az jobb kezod tiszén (Sylv: ÚJT. 6b). A mindkét kézre tudósnál, a balog avagy bal-ember felett sok vagyon: ambidexter praes scavo sen scavo mltum habet (Com: Jan. 50). Törökül nyert sebe tett kiből balogot, nyerte királyától örökben Balogot (Thaly: Adal. II 404). **2)** [malignus; böse, bösertig]. Balogra magyariztatott dolgok (GKat: Váts. II.273). Ne légyen néki szerenséje balog (Könyi: HRom. 56). Pél, rettenet jostó balog történetből (Orezy: Ver. 215. MF.). A hajdu keresztvén vala, balog keresztvén (ErdTörtAd. 172).

1. BÁL: sigma PP. [fasciulus; bündel]. Öreg-bál árúk, kalmár marbak: aeginaea PPBI. Egy bál papyros (PractArithm. 10). 1 bál papirostat, irni valót (vásárlott tollunk) (Radv: Csul. II.202). Egy bál papirostatnak negyed részét (vettem) (III.23). Az bálokban 745 vég aba (posztó) találatik Karán Sebesben (RákF: Lev. II.375). Egy bál karasia (posztó); egy vég karasia (VestTrans. 7). Egy bál író papyros, melyben 20 kötés van (21).

2. BÁL: 1) [saltatio] ball Adámi. **2)** [oblectatio, voluptas; gonus]. Bálra, az az, az ő testeknek bujaságára s veszendő pompára költik (Szathm: Dom. Előb. 5).

3. BÁL: [stramen] unterstreuen Adámi.

4. BÁL-, BÁJ-: [laurus; lorbeerbaum]. Bayfü fa. A kiből olajt csinálnac. Természeti. Melegítő a laurusnae magua és levele (Mel: Herb. 7). Babir vagy bálfü (PP: PaxC. 311). [Vö. BÁJ]

BALDÁCSI. A tszásár udvarában volt egy fávágó, törökül baldatsi (Mik: TörL. 11).

BALIN (*baléna* Zrínyi II.104): balaena MA. [wallfisch]. Balénák, cetbalak, és görbe delphinnek, Cupidónak haráchoz tizenek (Zrínyi II.104).

BALITA (*baléta* Adámi. *balyita* PPBI: tessera): tessera, symbolum, signum MA. [zeichnen, parole], zettel Adámi. Balyita: jel, symbolum (Ver: Verb. Szót. 30). A balitának-is avagy jelnee (tesserae sive symboli) nagy hasznia vagyon, mellyel ő magat meg ismérie a katonák (Com: Jan. 148).

BALLAG (*balag* Gyöngy: KJ. 9. *ballaghat-ic* IIelt: Mes. 3): **1)** inambulo, deambulo C. lento gradu incedo, procedo pedetentim MA. [schlendern]. Vtammik ballag eyel nappal keresuen, kit meg álbatna (BodC. 17). Mit bwdosol ez pwtaban, mert zyseseg kewanna, hogy erdewben nee ballagina (ÉrsC. 459). Az venseg mint ég farkas ballag (Istv: Volt. 3). Isten nem maga tartóztatásáért jár illy későn és ballagva a gonoszok rontásában (Pázm: Préd. 26). Az isteni harag lassan ballag az bosszu alásra (Forró: Curt. 339). A tsillagok edgyaránt ballagnak (Com: Jan. 8). Csenedessen balag paripája (Gyöngy: KJ. 9). **2)** [latito; versteckt sein]. Az hegyesre menynyetek, hogy eleetekbe ne kellyenek megl terveen, es ott ballaghatok harmadnapgh: ibique latitate tribus diebus (JordC. 28. 8)

[Közmondások]. Kőmyebben meg esnek, a kik futnak, hogysem a kik ballagnak (Pázm: Préd. 329). A templomnál lakó utolszor ballagó mindenkor szentegyházban (Kisv: Adag. 126).

be-ballag: [intro; hineingehen]. Várban be ballagok, néked nyugodalmas északát kívánok (Zrínyi I.46).

el-ballag: [discedo, procedo; sich entfernen, abgehen]. Oda szegény szent János el ballaga, bátorítván magát ott praedikállá (KTör: SzJán. 17b. Kisv: Adag. 218). Fel-rántolván orvát s homlokát el-ballagot (Fál: NU. 250). Nádasdi fekszik itt, el-ballagatsz (Fál: Vers. 886).

ki-ballag: exspatior C. [hinausschreiten]. Jer bé, ha zsebedben pönög az bor árra, ha nem: kiballagatsz a nyitott kapúra! (Thaly: VÉ. 124).

öszve-ballag: [congregor; zusammentreffen]. Hogy egybe gyüthének, mind feltámadának, az lévai haddal ök özveballagának (RMK. III.96).

Ballagás: inambulatio, deambulatio C. [das schreiten]. Lassú ballagással járunk az isten úttyán (Pázm: Préd. 823). Lassú ballagással nevededik az embernek élete (Prág: Serk. 888).

Ballagdogál: lente incedo SI. [langsam gehen]. Történet szerént ölettek-meg, midőn baza felé ballagdogálna szamar báton (KCSipk: SzTük. B2). Lassú lépéssel ballagdogál (Gvad: Időt. 126).

Ballagtat: [lento gradu incedo; schlendern]. Lassan török utiú rendel ballagatata (Zrínyi I.52).

BÁLMOS: casearium PPB. [käsemehlspeise]. El nem nyel hetem semmiképen a turos étket, donikát; hanem bálmost, botsajtot, jugatát igen szerettem (Bethl: Élet. I.190).

BALTA: securicula, securis militaris MA. faustling Com: Orb. 287. [handboil]. A fejedelem Nagy Andrásf ömaga a baltájával leverte (ErdTört. III.136). Tegez oldalokon, s balta a vállakon (Liszt: Mars. 63. Hoffm: Préd. 22). Ki chákánt, ki baltát viszen (Zrínyi II.174). Némelyek czifra baltát viseltenek (Moulrók. XI.349. XXIV.140). Göresössel, baltával föl is fegyverkeztünk edes vallásunkért (Thaly: Adal. II.428). Van nékem kis baltám, Bagladon csinálták (Fál: Vers. 910).

BÁLVÁNY (*balvány* [?] JordC. 766): **1)** idolum C. sculptile, colossus MA. [götzenbild]. Ad statuum lapideam que dicitur balwankew. 1267. (Nyr. VII.415). Ő megzegdől ő baluánokat (BécsiC. 194). Az pogan magerokat megfordelita az baluanyoknak jmadasatol (MargL. 46). Ne faragy magadnak balwanth (JordC. 53). Mykoron lathnaa, hogy az egbeez varas balwalt ymadua, kyzlely hvtet hw lelke predicalany (766). Mas varasbely balwan erdegh (ÉrdyC. 598). Hethwen balwan papy feyedelnek (598). Ez balwanyok erdegökkel tellyesök, yme parancholwik nekyk, hogy ky menyenek belöle es az balwanyokat el törveek (599). Baal sidou, magyarul vr, mester, feiedelem, emet ün ez szo balvan (RMNY. III.44). Vgy balgat mint egy bálvány: muta persona (Decsi: Adag. 78). Ostoba mint az bálvány (156). A kép faragó az álló képet, bálványt, oszlopot metzi: sculptor statuum caelat (Com: Jan. 168). Néma bálvány-nak ni fejet nem hajtunk! (Thaly: Adal. I.52). **2)** [permagus, ingens; ungeheuer gross]. A tenger hánykodása bálvány haboktat ver (SzD: MVir. 197).

csűr-bálvány: [columna horrei; scheunepfeiler]. Illessed a ezürben a ezürbálványokat (IIelt: Mes. 325).

kapu-bálvány: [antae; torpfosten]. (Vajda: Kriszt. III. 455. Kr.).

kő-bálvány: statua lapidea Kr. [steinbild]. Ymachagot teen es ottan kew balwanyaa változanak (ÉrdyC. 404).

só-bálvány: [columna salis; salzsäule]. Az só bálvány az ketelkedő léleknek emlekezeti helyeztetet (Kár: Bibl. 640b). Só bálványá változée Lot (MA: Bibl. I.16).

Bálványos: [superstitiosus; abergläubig]. Az ördögös és bálványos asszony emberek miat batrac sola nem lebetimé (Prág: Serk. 496). A fűvénység bálványos szolgálat (Csúzi: Tromb. 181).

Bálványoskod-ik: [ethnicorum more vivo; heidnisch leben]. Soc balwanyozoknak gyenge lakast, falut, varost iger, ha balwanyoskodie (Born: Préd. 551b). Lehetetlen miud itt minden-napi has hizlalással bálványoskodni, s a neme világon is gyönyörtségeken részesülni (Csúzi: Tromb. 171).

Bálványoz: idola colo, idolis inservio, idololatriam ago MA. [abgötterei treiben]. Baluanyozo templomot czinaltata (Mel: SzJán. 96). Rettenetesül baluanyoznac (Mon: Apol. 46). Mihent bálványozni kezdettek a zsidók, mindjárt ellenség kezébe adatak (Pázm: Préd. 878). Ilő fejjérel borított ganéjuk mondhat-nánk (a dámát), a-mely körül tsak a semmire kellők bálványoznak (Fál: NA. 182).

Bálványozás: idolomania, idololatria MA. [abgötterei]. Akarnác a magyarokat bálványozásba hozni (IIelt: Krón. 32). Baluanyozas czegeivel ellő fel-papistac (Mel: SzJán. 86. 114). El routotta a hegy tetejéről kéz-ülköl vált követse a bálványozást (Pázm: Préd. 142). Ezt az chuffos baluanyozast ki kől gyomlálni (Zvon: Osiand. 143. VárM: Szöv. Előb. 219).

Bálványozó: idololatra MA. [götzendener]. Attam fiai balványok ne legétek (DöbrC. 361. Szék: Krón. 47). Ti beka természetű hitlen balványozó fősten urak (Mel: SzJán. 41). Pesehi pispóe balványozó s masra fognaya azt (Mon: Apol. 1. Tel: Evang. 154. Pázm: LuthV. 115).

Bálványság: [superstitio; aberglaube]. A bálványság tüze el-perzselte az igaz tudományt (Sz): MVir. 447).

[**BALZSAM**], **BALZSAMOM**, **BALSAMUM**: balsamum C. MA. Balsamomból való: balsaminus PPBl. Balsamom fának leve: balsamelacon C. Balsamum lév: balsumelacon MA. Edeybe ewtewtettek isteny malaztnak balsamomat (EhrC. 136). Az zömmre tikör, az illatozsnac edösseges balsamom (NagyszC. 92). Az zent léleknek balsamával meg kentetet (CornC. 97). Az ő testéből nag' illat ötlee ki mint nómós balsamommal be rokeztöth korszot megtortevolna (NádC. 628). Draga balsamommal vala töltes (ÉrdyC. 412). Az ő vérenek balsamójával gyógyíttatnék betegséggük (Pázm: Préd. 118). Mellyekből balsamum tsorgott ki (Hall: III. l. 157). A léleknek ez igaz balsamoma (Gvad: RP. 148).

Ives-balzsamom: opobalsamum PPBl.

Balzsaméroz: [odoribus perfundo; balsamiren]. A testeket balzsamérozni (Gvad: Nót. 48).

[**Balzsamol**]

még-balzsamol: [balsamo perungo; einbalsamiren]. A féjt nagyobb betületért meg is balzsamolta (Könyi: HRom. 188).

Balzsamomos: balsaminus MA.

Balzsamoz: unguo Kr. [balsamiren]. A koporsóhoz méne, hogy a holt testét balzsamozni (Pázm: Préd. 1230).

be-balzsamoz: [balsamo perungo; einbalsamiren]. A holttestet *be-balzsamozni: eadaver aromatibus condire PP.

BÁMÁSZKOD-IK (bavazkodvan Forró: Curt. 566): stupéo, admíror Kr. [sich wundern, gaffen]. Az kiraly köriyül három test fékszik vala, tavul bavazkodvan az többi (Forró: Curt. 566). Ezek bámászkodva haszontalanul állanak a világ piaczá (Biró: Micae. Előb. 5).

BÁMÍT: stupefacio MA. [stamen machen].

ol-bámít: obstupéfacio C. [erstannen machen].

még-bámít: demento, stupefacio MA. [erstannen machen]. Meg kellett szép szóval babonázni és bámítani az sokaságot (Pázm: Kal. 612). Az elmét megháborító és meg bámító éteknek el távoztatása (Fely: SchSal. 7).

Bámítás: stupefactio MA. [betörung]. El-onyészik amaz ámitásra és bámításra való halhatóság (Pós: Igazs. 1357). El onyészik amaz emberek bámítására szerzet Calvínus ellen lött Egíphonema (L663).

BÁMUL (elbámulo MA. el bámult MA. el bavul Forró: Curt. 462. baul meg Lép: PTük. 1320. bavolyatok 1323): stupéo, stupescio MA. [stamen]. Hol vette ot magát, bámulva csudálja (Gyöngy: Char. 245). Asszonyim, mikor a világ azt a szolgatördát láttya, palotátokon, ruhátokon bámul (Pál: NA. 181).

ámul-bámul: [nimis obstupéfio; sehr stamen, sich verwundern]. Sok tolik ki a természetétől, de nem tolik ki az embernek esztől, hogy meg foghassa, azért ámul, bámul (Pál: TE. 686).

olámul-bámul. El-ámult, bámút, zábbaüt: obstupídus PPBl.

el-bámul: obstupescio, obstupéfio MA. obrütesco PPBl. [erstannen]. Az el bávult had meg remült fülekkal leven, sem oleb menni, sem meg szállani nem mer vala (Forró: Curt. 462). Oh érezhetetlen terémpett állat-ok, bavolyatok el a bánós embernek illén nagy balgatáságán (Lép: PTük. 1323). Ajnlni kezd, el-bámul: stupescit, stupet (Com: Jan. 69).

még-bámul: [admíror; sich wundern]. Es baul meg rayta (Lép: PTük. 1320).

mégbámulás: [stupor; bewunderung]. Az idegeneknek dolgok vallásokban, nem hívés, hanem ikáb mégbámulás (Veresm: Lev. 66).

réa-bámul: adstupéo MA. [begaffen].

Bámulás: stupor, stupiditas MA. [das erstaunen].

[**BÁMOL**] (elbámoltac Kules: Evang. 19. bebámolta Sztár: Vízöz. A3).

be-bámol: [operio; bedecken]. Be bamollya vala seteth kód az satort (JordC. 71). Seteth kód be bamla az satorth (79). Mykoron az sokassaghi közzee fwtot vona, kyt ymarun be bamlot vala az nagy tyz, temyont altozelek ystenek (157). Myglen ezt bezeellene, yme fenes ked be bamlaa hwket (407). A philisteusok vgyan be bámolták az Israel földet (Mel: Sám. 98). Nagy rettenetesen az viz el árrádá, ez széles világot be bomlotta vala (Sztár: Vízöz. A3).

el-bámol: [operio, circumdo, obruo; bedecken, überströmen]. Teweeknek aradása el bamol tegódet (ÉrdyC. 63). Nagy ray mech yewe reea zömeet zayaath el bamlaak (259). Amyi szüntalan nép vót, hogy úgy bamlották vót el az egész várat mindön felől (Monrók. III. 163). Nagy sívalkodással várost mind el bamlá (RMK. III. 63). El bamlá terek az talánokat. Terek nyolczszáz hajdút, ceshöt elbamla, mind levágá (99). Nyári Lőrinczet sok török elbamlá, ő foglylyá akada (104). Hallatlan betegségek el bámolták immár az szegény országot (Kules: Evang. 19).

elbámoltság: [durities; verhärtung?]. Mitsodák a nyavalyák, kikből a hit kiment? A mi szíveinknek kemény köv el-bámoltsága (Mileg: Töszl. 70).

BAMBÓ: [ungula; huf?]. A lo az orvoslásra felemelt bambojával az agarat bomlokban pattantya (Kereszt: FKer. Előb. 1).

1. **BÁN:** condoleo, poenitet C. doleo MA. [bedauern, bereuen]. Bánom szabású: supponitet MA. Ha masba látta, azt ev iredli es bam'a (GuaryC. 19). Atamfyának ellene irigy voltam, mert en bantam az w io uoltokat, tyzteszegeket, marluókat (VirgC. 10). Czudalkozok ráta, banvan hog az ő birodalmaba miutának volna (VeszprC. 83). Ne banyad haa ygy teezök (CzechC. 29). Banya vala az őczénece dolgait, hog a keresztényi hitre állott (Helt: Krón. 31). A lator igen levonia, hogy minket isten ideuzit (Mel: SzJán. 317). Megh erthemet nagh yeles karathi, kyth thwgya k. hogy igen bamok (RMNy. II. 9). Igen bánja királyal szerződését (RMK. III. 50). A test bania a bötöt (Tel: Fel. 103). Bámnya lelki éhségöket az sereg népce (Kules: Evang. 124). Szivesen bánom, hog igéretemet nem tettem meg (Nyr. XIV. 566). Miert bánod, ha az keresztényece Christus képét bözölle (Vás: CanCat. 122). Bámnyáto, hogy én titokot nem istentől valókuac mondáln (Zvon: Post. 1569). Szomor-kodie, bámnya, panasz-kodie (Com: Jan. 68). Bámnya hiszem még is, hogy Papiástik állana elöl (Czepl: Japh. 216). Bánom rész szerint, hogy bejütt (RákGy: Lev. 52). Kögyelmed neheztel, hogy ritkán írunk, az kögyelmed búslását bánom (78). Ne bánud beteg szíven tsókkal orvoslani (PhülF. 41).

[Szólások]. Nécz ún az hadban semmi Péter bánia: certamen non accipit excusationes (Deesi: Adag. 197). Pozsony sem kívánja, mert hóstátja bánja, hogyha harezot áll vels (Thaly: Adal. II. 279).

[Közmondások]. A beka igen bannia az hídöget (Frank: HasznK. 113). Bámnya az obis a botot, há gazdáya hazában láttya (Vás: CanCat. 117). Bánja a béka a desöt (Pál: Jögyz. 921).

bánom-bánom: [poenitentia; reue]. Ha ma bánom bánom, holnap valóban bánom bánom (Kem: Élet. 16).

még-bán: [poenitēbit MA. [beruen]. Valaménezer megbat-tac elfordultokat, amnec istene adot őnekie teltezetet ellent allanoc (BécsiC. 19). V hágasarol meg emlekezek, es 6 irlalmannak sokassagaert meg bana (DöbrC. 191). Sokat eo keozzeolek meg banak es vennek okossaguelkeol valo zomorusagot (DomC. 102. ÉrdyC. 674). Elolzanak sem meg nem bannaak (KulesC. 81). Te magad bánod meg, ha mulatz: Echinus partum differt (Decsi: Adag. 115. 8). Meg-bántam eselekedetemet, ki-tértem a bánványozásból (Pázm: LuthV. 100). Ha megbánja is, bizony kilobbantatja a török császárral Apafit a fejedelemségből (Cser: Hlist. 294).

mégbánás: poenitentia MA. [rene].

szán-bán: [poenitet; beruen]. Addeeg penitenciat zanynya bánnya syrassa es gyonnya byneyth, myg az irlalmassaguk ydeye yelen vagyon (ÉrdyC. 22). Az gonoz gondolatokat nagy syrassal zanynya bánnya vala (561). Istennek mind meggyovón-jatok, bűnötöket szánjátok bánjátok (RMK. III.251). Szanninc bánniuc, hogy az isten parochollatia ellen chelekedtinc (Mon: Apol. 256). Szánnyák bánnyák vétkeket (Bal: CsIsk. 222). Té-néked hogy littem, s tiedd nem lettem, szánom bánom (Amade: Vers. 198).

még-szánbán: [poenitet; beruen]. Vala hanzor az bynes ember megzibanynya bánnya byneyt, mynd amnyozor hozyaya yw az zent leelek (ÉrsC. 154). Meg zanynya bánnya es megl gyonnya az ő byneyth (266).

Bán-ik (*bán* Gyöngy: Cup. 30. Fal: Const. 831. *bánsz*: Bal: CsIsk. 252): [curam habeo; bebandeln, besorgen]. Gyapjívál-bánó: lanificus; mézvel bánó: meliturgus; szorosan bánni val-
kivel: summo *jure agere cum aliquo PPBl. Izi kel tene-
del bánny (VirgC. 103). Neköd ötet hagyom, bánnyal vele, soha
el ne hagyjad, neky zolgal es öteth vigasztalyad een képömbé
(WinklC. 218). Egyebek vtnalak vala ev vele bánny (MargL. 50). Ky v vele dayalcodnak es v vele bánny (DebrC. 559).
Beteghvkél bánny es wton irokot bee fogadny nekem kel-
lemetesb (ÉrsC. 257). Könyörületesen bánol te magaddal (Born:
Préd. 218). Vgy bánol veliinc mint ellenség (Tel: Fel. 99).
Keményen bánom véleek (MA: Tan. 1178). Sidó mód ez, a miut
te bánz a szent irlással (Bal: CsIsk. 252). Hét órdög bánik
velek (Vás: CanCat. 607). Némely fával engedelmesen kel
bánni, ugy-mint az olay-fával (Mad: Évang. 20). Az oroszlanokat
a véle bánó mesterek meg-tapogattyák (Misk: VKert. 53).

[Közmondások]. Az iol bant ihlokba semmi nints el vető
(Born: Préd. 281).

Bána [?]: [dolor; Schmerz]. Iszonyú nagy bánaja miatt fejét
még a kő-falba-is verte (Könyi: VártaM. 1).

Bánadalom: [poenitentia; reue]. Bánadalommal bánom,
hogy meg nem tselekedhetem (Mik: Törl. 303).

Bánás: 1) poenitentia, poenitudo MA. [rene]. A gyors indúl-
tából, vagy szégyenre, vagy bánásra-valót mivelne (Pázm: Préd.
25). 2) [cura; sorge]. Gyapjívál-bánás: lanificium PPBl. Oly
fynek kyk zabodon myuden palantalas es banas neky! nevnek
(Pesti: Fab. 7). Kertek bánynasnak, szőlők metszesnek örülnek
(KallBártia. 1583. Aiiij).

I. Bánat: [efficio ut poeniteat; beruen machen]. Nem lebet
isteni szeretet, melly bánatná velfunk azt, hogy vétkezsziink isten
ellen (Ker: Préd. 676).

még-bánat: [efficio ut poeniteat; beruen machen]. A bün-
tetesnek sanyarusága megeméretté és meg bánata velle az ő
mindok gonosságát (Tel: Évang. II.143). Ha most az én meste-
rem élné, megbánatnám véle, hogy engem tanított (Prág: Serk
Elöb. 12).

2. Bánat: moeror C. tristitia, dolor MA. [schmerz, sorge,
kummer]. Bánatban es vezelben meg vezetotniek (EhrC. 116).
Kiral valami bánatot ne zenedne (BécsiC. 144). Iazokot bánat-
tok meg foglalának: dolores obfimerant habitatores Philisthiim
(DöbrC. 248). Maga hazud, mert gkorta felelmet es bánatot
hoz (BodC. 6). El temetence Egiptomba nag bánattal az egip-
tonbeliec (Szék: Krón. 16). Es meg seüvedet az bánat miat
az en szemem, az en lelkeim, es az en hasam (Szék: Zsolt. 27).
Gyakran esic olly nap, hogy tiz, husz fele bánatunc vtan
ket anyi örömfinc érkezie (Born: Préd. 293). Az én köny-
vem árviz es tenger bánatom (Zrinyi: ASyr. 184). Ki önté árját
bánatjának, ezernyi ezer panaszokkal búsítván az egeket (Fal:
TÉ. 639). Bánat bánt engemet (Gvad: FNót. 130).

[Szólások]. Haj ki bánat, haj ki! az farsang előlűtt, téged
innen elűt (Thaly: Adal. I.196). Az magyarok keseredett szívvel
bánatnak borűlnak (II.124). Bánatnak eresztieni
magát: dedere se *aegritudinū PPBl.

[Közmondások]. Kenés aszszalékért hosszú bánat (FortSzer.
Nb). Nincz oly bánat, kit az szép szó meg nem lágýt (Decsi:
Adag. 185).

Bánatos: moerens C. [maestus, tristis; kummervoll, betriibt].
Zent ymadzagokual es yozagokual gyakorta egyebekett epeyt
es zewl bánatos newgesekuel (EhrC. 116). Öneki töredelmes
ohyatasokat: Bánatos syrasokat panazollla vala tamadni (TelC.
2). Ez wylagra yewetelűnk nag syralmas es bánatos (ÉrdyC.
389). Bánatos szű (Born: Préd. 63). A ki félti tisztességét,
életét, jószágát el ne veszesse, bánatos, gondolkodó nyughat-
lanságokkal szorongattatik (Pázm: Préd. 596). Szomorú és bán-
atos időc ezec (MA: Scult. 36).

Bánatoskod-ik: [dolore afficior; betriibt sein]. Sokat is
bánatoskodtál már (Thaly: Adal. I.124).

Bánkód-ik: doleo, moereo C. [sich grämen, reue empfin-
den]. Ewrehnekuala bozzosagokrol, es bankodnakuala tystes-
segekrewl (EhrC. 20). Kit kie bírnae vala, megölicvala es nem
bankodnacvala (BécsiC. 310). Kinek halalalor az varosiak pol-
gary bankodanak (VirgC. 58). Egyebek bankodnan csak w
wról vala (100). Vizagztalatsavl bankodnak vala meg valny
(DomC. 143). Bankodeek arrol, myt teot vala (313). Keserevseges
bánattal bankodol (CornC. 103). Akkoron vagyon embernek yo
oka, mykoron idweseeeges dologban ewrvendetesseeggel ban-
kodyk (ÉrdyC. 34). Enekölnek, yollehet bankógganak (ÉrsC.
531). Kerlek jo leyanom, ne syre es ne bankodyal, ghouz
kedwew ne legy (LevT. I.201). Császár bankódik ő nagy kár-
vallásán (RMK. III.260). Czuda igen magyaroc bankodniac
(Valk: Gen. 17). A kinek gazdagsága nintsen, bankodik (Pázm:
Préd. 69). Mit bánkódl mostan az szép kikeletben (Zrinyi
II.120). Éu szegény fejem mtalan bankódom (Thaly: Adal.
I.186).

[Közmondások]. Az ki nyárban nem gyűit, télben agl ebül
bankodik (Decsi: Adag. 43).

ki-bánkodik: [dolorem effundo, moerorem exonero; sich
austrauern, sich des kummers entledigen]. Minden bánattio-
kat ki bankottak (Fél: Tan. 240).

vissza-bánkodik: [condoleo; reue empfinden]. Mely bol-
ond modra vizza bankodol, hogy meg czac az híremis meg
haboroszol az te vradnac (Born: Évang. I.112).

Bánkódás: [dolor, moeror; gram, kummer]. Az akaratnak
indulattya elég az irlalmassághoz érzékenységes bánkódás-nélkül
(Pázm: Préd. 443). Az istenes ember elég okot talál a bán-
kódásra (Pázm: KT. 77). Bánkódás, gyötrelém, fonyasztó agz-
ság (Örczy: KöltH. 126).

[Bánkóz-ik]

még-bánkózik: [poenitet; beruen]. Ha ugy eselekszel,
mint ekoráig eselekedtél, bizony meg bánkózol róla (TudGyijit.
1836. V.93).

Bánol: [curam habere; besorgen]. Ennek előtte ilyen loval nem bánoltál (Cseh: OrvK. 30).

Bánt meg *banatua*n Dieta(Gr.): impedio, offendo, turbo MA. [kránken, beleidigen, beunruhigen]. Isteny odessegnek nezesben nem akarom éwtet bantany (EhrC. 15). Testeinek szerelm engemet nem banta (VirgC. 37b). Ne banez engem ilyen dolgal (69). Történeik, hogy nagy testy hewseeg bantana éwtet (ÉrdyC. 371). Nem engedj, hogh az en jobbagym gyakorta való komorgesenei banchyon (RMNy. III83) Semmi meg giuto es gerieztő heseg őket nem bantya (Mél: SzJm. 213). Olasz országot bantya igen, mert sohul ninczen bántása (Csisó II). Kit az zogezes bant, anagy zynfaias (Frank: HasznK. 15). Nem bantya szomszédgyat, nem rutollya atyafiát (MA: Bibl. V.8). Nem bánt engem a szorelem, hanem e városnak rossz ego (Fal: NE. 5). Mérgében majd csakom a guta bántotta (Könyi: HRom. 115).

[Szólfások]. Sánta, de nem bánttia: claudus optime virum agit (Dersi: Adag. 160).

még-bánt: impedio, indupedio, offendo C. laedo, violo MA. [verletzen, beleidigen]. Fialala hogy zent ferenczett megne bantana (EhrC. 44). Vr meg banta ötet (dominus nocuit eum es ada ötet membernek kezebe (BécsiC. 45). Az farkas senkit meg nem bantuan, w es senkítvl meg nem bantatek (VirgC. 58). Ne akar englem meg bantany: noli mihi molestus esse (JordC. 563). Istent semybe nem akarom meg bantanom (ÉrdyC. 171). Az kwnek ez yozaga, hogy nyuczen semmy ky ő serenseget meg bantathat (ÉrsC. 527). Valami oly dolog ne talatassec mi befimie, ki az istennek szemeit megbantanaia (Tel: Evang. I. 12b). Az tel kazlagnagae gyűytesit meg bantya nehosszegre es betegsegec miat (KGalg. 1582. P.v). Kit varaslo bánosok meg bantnak (Frank: HasznK. 16). Barátditvl meg bantatua:n a familiaribus laesus (DietaGr. 7). Kezdlénc éppiteni egy nagy tornyot, kiknek igyekezeteket isten meg bantya az ő nyelveknek változtatása által (MA: Bibl. I.9). Az egyenetlenség az örömet meg bantya (MA: Scult. 80). A rüh semyedéce az illetéssel meg bantanae: contactu inficiunt (Com: Jan. 60).

mégbántás: impeditio, offensa C. offensio MA. [verhinderung, verletzung, beleidigung]. Az wrdwgwnek meg bantasyth tanythauik meg nyomorodny (VirgC. 142). Az neep zugolodnoek az prediecyonak meg bantasaert (DomC. 108). Nem banod ystemec meg bantast (VitkC. 35). Az inegnek mindön meg bantasa nélkül (TilC. 36). Meg bantasaokrol bocanatot kernee vala (TelC. 78).

mégbántatlanul: [inoffense; unbeschädigt]. Hazánkuk ki köttó révhelyére egéssegben meg bántatlanul juthassunk (Toln: Vigaszt. 9).

mégbánthatatlan: inoffensus C. [unverletzlich].

Bántalom: offensio, laesio Kr. [beleidigung, verletzung]. Megbantatyk vala valamj nagy bantalmal (DomC. 118). Mely korsag hely emler mendeneknek meeg testekben es nagy bantalmakat tezen vala (MargL. 154).

Bántás: offensa, offensio, offensum, impeditio, laesio, gravamen, impedimentum MA. [verletzung, beschädigung, beleidigung]. Bantas nélkül való: illaesus C. (DöbrC. 194). Ez fraternek sok bantast tesznek az nepeknek (DomC. 174). Bantasonra való engemet: molestus est mihi (JordC. 590). Bantasa, komra vnamak egymás ellen (ÉrdyC. 618). Tobiasnac a fogsagba soe bantasi volt (Helt: Bibl. I. 1c2). Az ki szemévl bnyorgat, bántást szerez (MA: Bibl. 1.557). Bantas nélkül es sutz nélkül el boesita (Porri: Curt. 1). Szabados volt-é az a concidium, ugy hogy nem volt senkinek bántása (Czegl: Japh. 206).

Bántat: [efficio ut laedatur; verletzen machen]. Amera bantathatnak engemet az en zveym ez hazassagal, hogy el me-

town orronat aykammal evzve (MargL. 33). Ne bantasa az embort, ne latassek az, hog yt hon nem leteben K. az hv jobagara eressedet volna (LevT. 171).

Bántatlan: inoffensus, illaesus MA. [unbeschädigt].

Bántód-ik: impediōr, turbor, offendor MA. [beleidigt, beschädigt, beunruhigt werden]. Bantodnioc kel es zegőnkődnioc (NádC. 5). Senki eleget nem tehet az isten igazságának azért a gyalázatért és bosszuságért, mellyel bántódik a bünökkel (Pázm: Préd. 80). Valamerre fordul, piros vért sokat ont, így Thiri eselekszik, török fül bántódot (Zrinyi 128). Sutyaruság-al bántódnak (Hall: Paizs. 60). A gyermek ry, ha bántódik (Fal: BE. 574).

még-bántódik: [offendor, laedor; beleidigt, beschädigt werden]. Bn az embernek minden jó eselekedeti, és ezzel az isten megbántódik (Pázm: Kal. 593). Eleget tésszen a sértitt résznek mindenekrül, valamiben megbántódott (Pázm: Préd. 582). Isten úgy bánik a gonoszokkal, mint szoktak ellenségekkel banni, a kik igen megbántódtak (721). Boesüsd meg örömet a mível meg-bántódtál (Pázm: KT. 453). Amaz emberen, az kitől valami meg bántodot, bosszunt ál (Aly: Post. 128). Tetszőnk, ha lakos uram meg nem bántódnék vele, jfine mellénk alatta valóival egyitt (RákGy: Lev. 145).

mégbántódás: [dammun; schaden]. Az állatok barlangjoknak megbántódlásiért készek halált szenvedni (Zrinyi II.164). Hadat gyűjtött össze az szegénységnek injuriájára és igen meg bántódlására (MontME. IV.379).

Bántódás: [dammun; schaden]. Búslakodik maga bántódlásim vagy egyelek feslettségén (Pázm: Préd. 799). Az szegénység bántódlását szomorúan szenvedem (RákGy: Lev. 256). A veszedelheek között bántódlás nélkül által mentél (László: Petr. 124). Mi látva hiszszük bántódlását az lippi béknek (MonOkm. XXIV.116).

Bántogat: offensa, offendo frequenter MA. [wiederholt beleidigen].

még-bántogat: adflecto, impedio, offendo MA. [wiederholt beleidigen]. Érzékenségit ugy meg bántogatta vala, hogy szemével vac volt (Zvon: Post. 1514).

Bántogatás: offensatio MA. [verletzung]. Törvényink és articulusink bántogatásához magát nem immiscsalja (MonOkm. XIV.9).

Bántóul: [beleidigend] Istent bántóul s hitel-nül kéred, hogy jőjjön el a messiás (Matkó: DCsák. 324).

Bántóság: [offendens, laedens; verletzend, beleidigend]. Eféle lüdeg arundoknál kedig semmi nem lehet bántóságosh (JesusSir. E6).

2. BÁN: banus, regni praeses, dominus MA. Bn, kiraly képe: banus Croatiae PPBl. Domino Petro Zudor bano (ZichyC. 21). Szendő, kibe vót tisztartó vagy bn Thorma András (Monrók. III.156). Egri bánc kimőktül mindent értnek, mint az basák, hogy Egre igyeköznek (RMK. III.112). Jó Hunyadi János bn Fejérváron belöl az császár lalmánál vajda elejben szálla (IV.29). Példát kösz mutatni egy vitéz magyar bn (Hely: VÉ. 1384).

vice-bán: [vices bani tuens] Wiehe bn woth Kaldy Lazlo, Ola Balas, ezok wotak az wyche banok (LevT. 1156). A várlan csak a két vicebán az udvar bíróval marada (Monrók. III. 159).

Bánság: banatus, comitatus, principatus MA. Bánság, uraság: banatus PPBl. Nándor-fejérvári bánságot adták jó Hunyadi Jánosnak (RMK. IV.29).

BANDA: [socii; gesellschaft]. Bándim is utómom hamar el-érkezett, köz földhöz érven, gatyára vonatkozott (Gwad: Pösty. 23).

BANDÉR: [banderium]. Meg-fütattya az idvesség trombitáját, hogy római háznak fűgállya bandérját (Czegl: Sion. EL5b. 27).

BANDSAL: strabo, luscus SI. [schlelend]. A ki ezen jó dallást hallja füleivel, pénz, pótárú, petákot nem ad kezeivel: holtá után ne nézzen bandsal szeméivel, a szerezsen-országban hollók temessék el! (Thaly: VÉ. II.172).

BANK: [mensa; wechselbank]. Tudod volt, hogy én keüü ember vagyok, tehát mire nem attad az én pinzemet az báukra (Sylv: Újt. I. 113b).

BANKA: [pupa; wiedehopf]. Bűdös babuk avagy banka (Misk: VKert. 440). A bűdös-banka tavaszkor fejez szabástu (1410). Némellyek fülemilével, némellyek pedig bűdös bankávi változnak (Cstúzi: Tromb. 221).

1. **BANKÓ:** 1) bancospiel Adáni. 2) schedae bancales Kr. A mit nyert akár-mi játékban, banco volt a szogénységnek számára (Fal: NU. 311).

2. [BANKÓ]

Bankós: [baculo v. fulcro instructus; mit einer krücke versehen]. Ha engem valaki megkérne, annak bátor csak fél-szemre lenne, az lába is bátor bankós lenne, csakhogya az én szükségemről tenne (Thaly: VÉ. II.174).

BANKROT: [ruinae fortunarum; bankerott]. Bankrotokká lennének (NóPM. 31).

BANYA: anus, vetula Kr. [altas weib]. Amaz gyöngyös kis keskenyös, — ne, hol fut jó banyád; mit dudorgasz, hogy nem ugrasz, kurva volt az babád! (Thaly: Adal. II.96). Vén szüle és vissza aggott banya kujperségével szabadságosb tréffira hitegeti (Cstúzi: Sip. 629).

BÁNYA (*bannia* KalBécs. 1572. F7. *bonyak?* LevT. L232.):

1) fodina C. [bergwerk, grube]. Ezüst-ér ónnal elegy a bányában; molybaena PPBl. Banyákban, arany és ertz banyákban találni (Mel: Herb. 39). Meg aztis mongyak, hoig chak az bonyak es az Garamon, az Nytran, az Waghon, az Dunan yuen Beeyg az my wagon, chak az maragion bekewel kyral kezeben es birtokban (LevT. L232). Ha Lewa el vez, byzony az my kewes wagon magyar országba, mynd banyastwl egygywt el vez (RMNy. II.147. KalBécs. 1572. F7). A „feketé” bányát okával megüzelgették (Nyr. X.470). Az isten meg-meg vilá-gosságra hozta azon bányát (XII.267). Minden érezek bányái teli voltak lánczozott keresztényekkel (Pázm: Préd. 286). Az pénz gazdag ajándéka istennek, ki az aranyat és ezüstöt az föld alatt való bányákból szokta kibozni (Zvon: Post. II.609). Kik a bányák-nak ásisára rendeltettek, tudnak árkokat és föld alatt való áhutakat ázni (Teleki: FLél. 48). 2) balneum C. thermae MA. [bad]. Kerek bánya: sphaeristerium C. Magam egy-nilyáud magammal az fürdőbe mentem, majd három óráig kés-vén az váradi bányában (Monlrók. XVIII.147).

[Szólások]. Hazugság bányájára talált (SzD: MVir. 225).

arany-bánya: arrugia C. [goldgrube]. Az Chalctis, az arany bányában talált veres kő (Mel: Herb. 39). Ebből, mint egy arany bányából, sok jókat vehetsz (Pázm: Préd. 447).

érc-bánya: aeraria PPBl. [erzgrube]. Az áros népeknek veres porozo por vagon; banyákban, arany és ertz banyákban találni (Mel: IHerb. 39).

ezüst-bánya: argenti fodina C. PPBl. [silbergrube]. Arany-ezüstbányam volt-é életemben (Thaly: Adal. L202).

rénkő-bánya: cotaria C. [wetzsteingrube].

fürdő-bánya: [balneum; bad]. Az váradi fürdőbányánál mind az francia urak s mind mi concludállhassunk hazánk javát (Monlrók. XVIII.125).

fövény-bánya: arenariae C. MA. [sandgrube].

kaszakő-bánya: cotaria C. [wetzsteingrube].

kéneső-bánya: [hydrargyri fodina; quecksilbergrube]. Szent-m: TFü. 21).

kénkő-bánya: sulphuraria C. [schwefelgrube].

kerek-bánya: sphaeristerium C.

kő-bánya: latomiae, lapidicina C. [steingrube]. Kőbánya, kő-vágó hely; lapidicina vel lapidicina PPBl. Kelenföldön, Cséti kőbányán felől táború járata (Monlrók. III.52).

kréta-bánya: cretae fodina C. [kreidogrube].

mész-bánya: [calcifodina; kalkgrube]. Olyan lévén, mint égő mész-bánya, újabb martalékját immár is kívánnya (Gyógy: KJ. 82).

ón-bánya: plumbaria officina PPBl. [bleigrube].

réz-bánya: aerifodina PPBl. [kupfergrube].

rubint-bánya: [fodina rubini; rubingrube]. A szeretsenek ellenünk ütének s a rubint-bányában sok kárt is tévének (Gyógy: Char. 90).

só-bánya: salina C. MA. [salzgrube]. Soo bányás város (Bal: Epin. 8). A rómaiak Erdélyben vas és sóó bányákat építet-tenek (Liszay: Krón. 85).

vas-bánya: ferraria C. [eisen-grube]. Vay ki sok pénzrel tartják a vas bányát (Szentm: TFü. 20). Mint vas-bánya fujo az ő széles melleje (Zrínyi: ASyr. 237).

Bányai: 1) balnearis MA. [zum bade gehörig]. 2) [metallicus]. Bányai törpe ember; cobalus, sylplus PP. Bányai só; bergsaltz Nom. 38.

Bányás: [metallicus, fossor; bergmann]. Fáradya kell jutni a kedves dologhoz, mi képpen a bányás az arany darabhoz (Gyógy: MV. 41).

Bányász: metallarius, metallicus C. [bergmann]. Radua bánya, holot elein negyuen ezer bányász műnelt nagy haszszon-nal (Helt: Krón. 6). Bányászoc nagy soe aranyat találáua (Göres: Mát. IV. MF). Meg-érzed majdan a bányász csakány fokot-is, csak pocimod légyen (Matkó: BCsik. 105). Lyuktartó vagy bányász pocok vas (Radv: Csal. II.396).

Bányászat: [metallum; metall]. A bányászat kemény, ki asott dolog, mely kalapattsal ki nyujtathatik és a tüztől meg olvasztathatik (ACsere: Enc. 248). Az arany verhenyő s igen vekony és tiszta kénkőből s hasonló mercuriusból allo bányászat. A bányászatok után a kővek következnek (250).

Bányászi: [mineralis]. Erez közzül szívarkozó bányászi nel-vessegek (Com: Jan. 20).

Bányászna: lamina, metallum C. Bányásznának daraboc-kája; lamella C. Kiuert arany es ezwt, es efféle bányászna: bractea C. Bányásznához való: metallicus C. Bányászna termő: metallifer C. Laposan ki-vert ertz, bányászna, lamna: lamina PPBl. A föld gyomra meghozza az aranyat ezüstet, sok más bányásznát (Fal: NU. 350). Kongásról, hangjáról megtudjuk ismérni a bányásznát, az embert szózatjáról (Fal: UE. III.147). A bányásznából finom aranyt tudnak kihozni (Fal: TE. 785). Bányásznát a föld gyomrából olly hamar kivájni, felettébb bajosnak vélte vala lenni (Moln: JÉpül. 121. 162).

Bányászság: [ars fodinarum instituendarum; bergbau]. Azt mondgya Agricola a bányászságról írt 2-dik könyvében (Tel: FLél. 45).

Bányol: metallum e fodinis erno, monetam endo PP. [prägen]. Zrínyi a török-pénzt mind el-szórta, hozz, úgy mond, mást, melyet királyom bányolta (Kónyi: HRom. 173).

BARABOLY: *Chaerophyllum bulbosum*; welscher körbel, buschmöhren Pfl. Baraboly, vad turbolya; myrrhis Pfl.

BARACK (*barack* Mel: Herb. 3. LevT. 1257. ACsere: Euc. 223. *paratzk* Nom. 44. *horock* Com: Orb 28): **1**) persicum, malum persicum, pomum persicum MA. Pfl. [pfrsich]. Az barszkuac a virágit ha borban meg főzöd, igen használ a vér póköknc. Az barszkuac maguait rosa etzettel ha meg főzöd, fő fiasit gyogyit (Mel: Herb. 3—4). Kwitem keth twunczka barackat (LevT. 1257). Sarga apró barack, melyet tengöri baracknak is hívunk (Frank: HasznK. 33). Az barack enyuet ezöztben oluzad meg, varat olt es szömlölyöt gyogyit (BeytheA: FivK. 21b). Baracknak mertekletlen zabállodasa (KDebr. 1619. Ds). Leves barackok (Com: Jan. 23). **2**) [malus persica; pfrsichbaum]. Négy avagy öt barack fiatal egy bokorban kell ültetni, egymáshoz egy elő arasznyira (Radv: Csal. III.5). Ütess egy elő arasznyira egy füz fiatal és egy barack fiatal (53). Hagyd hogy az füzfa éltesse az barackot és az fa oly barackot terempt, kinek magva nem leszen (54).

duráncái, duránci-barack (*darantzi* * C): duracina C. durantium MA. [hürtling]. A közönséges barack ki duráncái, ki magvaváló. Találkoznak apró duráncái barackok (Lipp: Pkert. III.181).

kajszí-barack: persicum aestivum Kr. [aprikose]. Az bokros fővények között, gyümölcs fákat ültethető, úgy mint kajszí barackot (Lipp: Pkert. 1.21). A fővényes földet némelly fák, úgymint: kajszí barack, mondola, nem olly igen ellenzik (III.5. Lipp: Cal. 7). Kajszí-barack-fa: prunus armeniaca Pfl.

kopasz-barack: armeniacum Major: Szót. 69. [marille].

leves-barack: persica succulenta Com: Jan. 20.

magvaváló-barack: persicum carne a nucleo facile separabili Kr. Némelly fák nem igen, avagy semmit sem változnak a magyok ültetésével, a mint a duráncái és magva való barack (Lipp: Pkert. III.15). A közönséges barack, ki duráncái, ki magva-váló (180).

őszi-barack: persicum autumnale Kr. [pfrsich]. Körtvály, alma, szilva nintsen, hanem a sok őszi barack (Mik: Törl. 445).

perzsiái-barack: malum *persicum Pfl. (BeytheA: FivK. 21b).

szentIván-barack: [duracina; hürtling]. Találkoznak apró duráncái barackok, némelyek sz. Iván baracknak is hívják (Lipp: Pkert. III.181).

szörös-barack: persicum lamiginosum Pfl. [raube pfrsich].

tengeri-barack: malum armeniacum MA. marimum persicum (Beythe: Nom. 2). armeniaca (BeytheA: FivK. 21b). Sarga apró barack, melyet tengöri baracknak is hívunk (Frank: HasznK. 33). Az Tengöry Barack maguauak oliait vezik himlőről (BeytheA: FivK. 21b).

BARALINTOS: labyrinthus C. Sz. Ágoston, midőn élben az baralintóban, keréngős, förtélyos útu helyben le lépet volna (Lép: PTK. 1376).

BÁRÁNY: agnus C. [lamm]. A bárány szöklétsel, játszik: *agnus lascivus Pfl. Farkasból lewn baran (EhrC. 118). Ezer köner baranok (BécsiC. 129). Alkossuc tenéked meg emed a barát (MünchC. 63). Miköpen zelid barani, el mene vele (VirgC. 56). Barani korezto emeltetik álloznia fa törseken (KöbrC. 242). Gődölök a baranok között (Mel: Szlún. 66). Barany vta az oroszlan sialkodie (Born: Ének. 270). Ezekből ren iuthatuc, honnet esmerhessuc meg az farkast a barátol (Mon: Apol. 10). Meg-bájpoltunk a gonoszra, mert a pokolléli farkas bárány lörbe öltözik (Pázm: Préd. 864).

[Közmondások]. Farkasra bizni báránt (Bécsi: Adag. 221). Nehéz a *báránt a farkassal öszedökeltetni MA. Nem bátor-

ságos az bárány az farkassal egy akolban (Prág: Serk. 355). Békéltessuc egyben előb a bárányt a farkassal a jesuita (Czepl: Japl. 110). Farkasnak mondgyák Pater noster, ő azt mondgya, hogy bárány láb: canum ingredi doces (Kisv: Adag. 63). Már azt is elhiszem: szübtö vizenu arat, bárány farkast kerget, a nyúl ver agarat (Pal: Vers. 913).

dézma-bárány: [agnus decimalis; zehentlamm]. Dézma-bárány ment ki eleibe (MonOkm. 1287).

hasi-bárány: agnus chordus Pfl. [spüt gebornes lamm].

husvétí-bárány: agnus paschalis Kr. [osterlamm]. El yewe azert az aldozatluak napya, kyben zykegh vala az hoswety barant meg öhy (JordC. 605. Fél: Bibl. 45). Az pogáezüs innepeknc első napján, mikor az husvétí bárányal álloznac vala (MA: Bibl. IV.46).

jerke-bárány: agna MA. [weibliches lamm]. (Nom. 2 131). Idei jerke bárány (Gér: KärCs. IV.454. 453).

juh-bárány: [agnus; lamm]. Az hegyek szöklöstec mint az kosoc, es az lahuc mint az juh bárányoc (MA: Bibl. V.53).

kos-bárány: agnus Kr. [hammellamm]. Isten egy kos-bárányt mutat (Pázm: Préd. 466. MonTME. 128). Idei kos bárány (Gér: KärCs. IV.454).

szopó-bárány: subrimus MA. [saugendes lamm]. (Com: Jan. 78).

tized-bárány: [agnus decimalis; zehentlamm]. Az kitől tized-bárány nem esett, három pénzzel váltották meg (Gér: KärCs. IV.299).

ürü-bárány: [agnus; hammellamm]. Idei ürü-bárány van nyolez (Gér: KärCs. IV. 453. 454).

váltó-bárány: [agnus redemptus; löselamm]. Az váltó-báránytól praetendálják, soha semmit nem adtak, hanem az kitől tized-bárány nem esett, mindeniket három pénzzel váltották meg (Gér: KärCs. IV.299). Az váltó báránytól, az szokás, mindeniktől jár den. hat (303).

Bárányka: agnellus MA. [lämmchen]. Kebelébe vézi az erőtlen báránykakat (Pázm: Préd. 607).

[Közmondások]. Oroszlán ellen semmi egy bárányka! (Thul: Adal. 120).

Bárányocska: agnellus C. [lämmchen]. Igéző seu lássa bárányockkakat (Zrínyi: ASyr. 295).

Bárányos: [aureo vellere insignis; mit goldenem vliesse decorirt]. Királyné-asszonynak arany-bárányos belső tanácsosa (BiróM: Préd. A).

Bárányoz-ik: [agnus edere; lamm]. Bárányozik a juh (GKt: Tük. 1116).

mög-bárányozik: ∞ lóvel a juh megbárányozván Áron azt is vevé (Mik: Törl. 254).

BARÁT (*bratym* III.): **1**) amicus, comicus, necessarius C. [frater; freund, der nächste, bruder]. Színnel való barát: dysphibus C. Igen barátom: *perimus nostri; a földi olyan barátom nékem, mint néki: *adhominus amicus est mihi, quam illi Pfl. Scerelmes bratym ünaggonuc ez segen ember lilki ért (HB). Zol uala nykeppen barát barátanak (EhrC. 2). Abraham soe törödelmeknc miatta megbizoneitatan löt istemnc baratta (BécsiC. 28). Ne akariad himod te barátid sem zomzedidit (MünchC. 145). Nem hívom hogh atte barátid aduac öth zauto földet avag rebot (NádC. 320). Szerressed az te rokonodat es az te rokon barátodat (ÉrsC. 3). Soe barátinac nem szögheti keduet (Born: Préd. 402). Az lözen barátá, a ki egyéb módon el nem élhet (Bécsi: Adag. 102). Jó vitéz barátin, meg szöklüt magyarin, isten légyen hozzötoc

(Balassa: Ének. 7). **2)** monachus C. asceta, coenobita PPBL. [mönch]. Mykeppen hostyensj bely vr syra barátoknak zegen-sögen (EhrC. 86. 94). Az barátok harangja teged hün (VirgC. 104). (Páfancius) a fejedelemtől, es a köz barátoktól meg biz-lalatek (NádC. 399). Nynchen gonoz barathban lett erdog-neel (ÉrdyC. 357). Az barátoknak monosthorokba walo seel-röstyesnek wala newe yeronymus (ÉrsC. 521). Uaria uala az orának megh esetit, hog az barátokat az uoterniere feel kötene (KázC. 68). Egy barát eszebe vevé hogy nősten volna az szent-séges Pápa (Dial. 157). Az baratoe magoknak elastromokat szerzettenee (Mon: Apol. 262). Ismért olly szököt barátot ki hármásával vette az aszszony-embereket (Pázm: Kal. 318). Egybe-fér a Luter hitel, hogy a Pápista Barátok üdvözültek (Pázm: LuthV. 130). Barát módon kalastromba rekeszkedvén (Zvon: Post. II.322). Egy veres tromfosít idöz barátinak meg píricskeltetése (Czepl: Tromf. Címl.). Búdös rühét másra hamis-san kemi akaró varass barát (Matkó: BCsák. 252). Igy tsel-kesznek ma amaz haszontalan Here barátok (VárM: Szöv. 128).

[Szólások]. Nem zoktam az barát orczat es tizta orczaval akarok az koporsóban memem (LevT. 1361).

[Közmondások]. Szükségesb az jó barát, mind tűznél s mind viznél (Deesi: Adag. 96). Isten vtán ninez iob, mint kinek sok baráti vadnak: unus deus, et plures amici (208). Magadé az, az mi barátodnál vagyon: de domo domum (254). Kinek ni-nemü barátia, maga is olyan (258). Nem mind barátod, a ki reid mosolyodik: fronti mulla fides (MA).

apáca-barát: [monachissa; nonne]. (Pós: Igazs. II.564).

asszony-barát: [amica; Freundin]. Őszve hija asszony barátit (Tel: Evang. II.458. Alv: Post. II.72). Az ő szomszéd asszonybaráti áldgyák vala őtet (Szok: Bals. 55). Asszonybarátim, jer ugymond, igunk! (Thaly: VÉ. II.51).

cseri-barát: [Franciscanus]. János az váradi püspök el buczuzé a királytól, és czeri barátá lön (Helt: Krón. 187b). Nem áltózne szörös gyapvas lasnakba, szürbe, hogy hazüggya-ne benne, mint a czeri baratoe, galagolyae (Mel: Sám. 465). Capistranus el temetteté a cseribarátok calastromában (Pethő: Krón. 100).

csuklyás-barát: cucullatus Nom? 255. A gardjánoc a csuklyás barátoknak elei (Com: Jan. 127).

embér-barát: [amicus hominibus; menschenfreund]. Ember barátynak sokasyt el változtatta vala (ÉrdyC. 510).

fatalpü-barát: [Franciscanus]. Rudolphus az mezitláb jiro vagy fatalpü baratoe kalastromában akart temetkezni (MA: Seult. 459).

fehér-barát: [Dominicanus]. Igen filek az feir barátval (LevT. 152). Szent Marton feier baráti (Gyarm: Fel. 49).

fekete-barát: monachus nigri ordinis Kr. Vadnak szent Antal feketi baráti, ismet szent Domonkos feketi baráti (Gyarm: Fel. 49).

fele-barát: [proximus; der nächste]. A maradyk hasonlatos ehöz zereszed te fele barátodath nykeppen tennen magadath (WinkC. 311). Nagi a zeretet fele barattiahoz (DebrC. 63). Meg agyad vr systemek böczvletöt feled baratydnak igaz zeretetőth (ÉrsC. 62). Zerezyed magadat felelyd baratydnak nyajassagat el tazoztatnod (167). Ha valaki felebaratyara szindokozie, es áll-noksággal meg őlendi őtet (Helt: Bibl. I Mm2). Izetlenkedie mind magauval, mind felebarattyauval (Born: Evang. III.317). Miben kell megmutatunk felebarátunkhoz az irgalmassagot (Tel: Evang. II.484). Nyakaszkadását kívámyae felebarattyok-nae (Zvon: Post. II.160).

felebarátság: [amicus humanus; menschenfreundlichkeit]. Nem kell atyafiságot es barátságot nézni a fele barátságban (Pázm: Préd. 918).

félénélő-barát: eremita [einsiedler]. A remetée és félén élő baratoe a kietleneket lakjác (Com: Jan. 128).

franciskánus-barát: [Franciscanus]. Ezeket követik az Franciscanus barátok az magok habitusokban (Radv: Csul. III.380).

katona-barát: [commiles; kriegskamerad]. Bailus-is a Bel-kármus katona-baráttya (Czepl: Japh. 87). Szablyával övezett katona-barátim! (Thaly: Adal. 189).

kényeres-barát: [contubernalis; kamerad]. Adj hütelt hát ez ü kényeres-baráttyinae (Czepl: Japh. 40).

kérsztes-barát: trinitarius SI. Venőceben hozak es heli-höztek ah kérsztes barátoknak kalastromában (DebrC. 13).

kolduló-barát: [ex ordine mendicantium; bettelmönch]. Koldulo renden valo baratoe (MA: Tan. 1131). Richardus az koldulo barátok ellen egy könyvet irt (Alv: Itin. 114). Koldulo barátokat sohul sem rendeltek (Czepl: MM. 248).

köteles-barát: necessarius PPBL.

leány-barát: [amica; Freundin]. Hog lean baratinac nayas-kodasauval zeplöt ne vonna, inéllködéc ez világot elfutya (TelC. 1). Hadd sirjac az én szűzességemen az én leánybarátim-mal egybe (MA: Bibl. I.229). A leány azt megtudván egy jó leány barátjával öszve beszéll (Mik: Törl. 215).

magánelő-barát: anachoreta [einsiedler]. A remeték és magán (félén) élő barátok a pusztácat lakják: eremitae seu anachoretae desertum inhabitant (Com: Jan. 128).

minorita-barát: [ex ordine fratrum minorum]. A minorita barátoknak klastromokat építetet (Tarn: Szents. 17).

néma-barát: Camaldulensis Kr. Ezer noezwan neegy ez-tendőben tünada az neema barátoknak zereték Kurthwysban (ÉrdyC. 242). Az Leueldő kalastromot is ő építeté a néma barátoknak (Helt: Krón. 67).

remete-barát: anachoretus Major: Szót. [einsiedler]. Lajos király épütete nagy kalastromot Nozthreba a remete barátoknak (Helt: Krón. 67. 196). Mareotides tartományában lévő remete-barátoknak előttökjárója, István, rettenetes nyavalyában esett volt (Hall: Paizs. 171).

szürke-barát: Franciscanus Kr. A szürke-barátok szerzetinek fundálója Sz. Ferencz, sola nem kívánt tisztet (Hall: Paizs. 348).

vándor-barát: [ex ordine mendicantium; bettelmönch]. A vándor-baratoe nem egyebek, hanem ördög rabjaj (Czepl: Japh. 140).

vendég-barát: [hospes; gastfreund]. Zsidmond király nagy hadival országában tünada, sok vendég barátja mellé tünada (RMK. III.339).

vörös-barát: [templarius]. Nem tudom, hogy a magyarok mért nevezik a templáristákat) veres barátoknak (Mik: Törl. 195).

Baráti: [monasticus; mönchisch]. A pápához való engedelmességet és a baráti szerzetet nem javallották (Pázm: Kal. 1084). Az baráti életne meg förtöztetesetis zumyae (Zvon: Osiand. 187). Az apostolok idejében nyomdoka sem volt a baráti rendnek (Czepl: MM. 248).

Barátkoz-ik: amicitium contraho MA. [sich befreunden]. Szent emberekkel barátkozunk (Pázm: Préd. 954). Az ő fele-sége fölöttébb egyebekkel ne barátkozzéc (Prág: Serk. 443).

[Közmondások]. A ki bolondokkal barátokzik, bolondlá léssen: amicus stultorum similis efficitur (Pázm: Préd. 955).

egybe-barátkozik: ∞ Őnkösztee egybe barátokzime: facti sunt amici (Helt: UT. Y1). Törökkel titkon egybe barátokzik (Pethő: Krón. II. MF).

hozzá-barátkozik: jungor, socior MF. [sich verbinden]. A gonosz indulatok és vágyódlások hozzá barátokznak az akarathoz (Fal: NE. 78).

mög-barátkozik: amicitiam contraho MA. [sich befreunden]. Megbarátkoztatom: amico C. Barátkozzál meg az te elleusegeddel hamar (Börn: Préd. 450). Megbarátkozál Ahazianal (Kár: B. 1392). Ha semmi uttal az effle böleseséget szolgál engedelmességre nem bírhatod, legalább barátokzál meg véle (Fal: UE. 372). Hogy ártlasson, sokkal barátokzik meg ellened (Fal: SzE. 545).

összve-barátkozik: in eo amicitiam, familiaritatem Kr. [sich befreunden]. A lélek az istennel össze barátokzik: anima deo coniungitur (Bör: Micae. 305. Kr.).

Barátkozás: [conversatio; freundschaft]. Ha jobbulni nem akarunk, tióvtassunk barátokzósukat (Pázm: Préd. 891). Semmitől úgy nem kell tartani, mint a felett és erköljestelen emberek barátokzósától (954. Pázm: KT. 24). Nincs is semmi hija a vig unlatásnak, és a között levő nagy barátokzósának (Gyöngy: Char. 111).

Barátocska: amicus C. [freundchen].

Barátos: amicus, socius, familiaris Kr. [freund]. Lőnek a napon Herodes es Pilatos barátosok (MünchC. 164). Es a napot fogva herodes es pylatos barátosok lőnek özne (NádC. 224). Idegenek en nekem barátosok lőttek: mihi alienigenae amici facti sunt (DölrC. 195). Keet barátosokrol ees az meduereul (Pesti: Fab. 47). Iragszaj szerető, barátos, jó szerenczés (Cis. P3). Ceterum az franczay kiryal kewethy chazarral vagyon kywel Jan Maria felette igyn barátos (LevT. L59). Szerelmes barátosok voltak egymashoz (Börn: Préd. 17). Az wy barátosok között titkon valo tettetesegec indulnac (KGalg. 1582. Fj). Az egymás szerető atyafiakait szoktve barátosoknac nevezni (Mon: Apol. 260). Köz egymással, a miek vagyon a barátosoknak (Pázm: Préd. 140). Bethlon es Mikes Kelemen rettenetes barátosok voltak (Bethl: Élet. 439). Dicsiretes kedvezni az atyafiaknak, es jó barátosoknak (Illy: Préd. 167. II.349).

Barátság: 1) amicitia, familiaritas, necessitudo C. [freundschaft]. Kenyeres-társaság, köteles-barátság: contubernii *necessitudo; vagyon barátságom véle: intercedit mihi cum eo *amicitia; valakinek barátságiba magát bészánleni: *insinuare se ad amicitiam alicujus; jó emberekkel tartotta barátságát: adiunxit ad *necessitudinem suam bonos viros PPBl. Hamis irgalmassaggal remélteténe meg e férfivnac régi barátságaiért: propter antiquam viri amicitiam (DeesiC. 91). Az pispeknek senki se peuzen se barátságert valamit ne agion (VirgC. 16). Barátságunk jegere elih kiryal meg ayundekozta bela kiryal (MergL. 27). Joizlési felelettel köszönto meg barátságát (Nyr. XII. 415). Az Sidok le szörök magokat az Kereztieneknek barátságokba, hog amak szyne alat sokakat meg ezilhassunk benek (KallBirtfa. 1583. Cijj). Az barátságot felben ne szakazal (Deesi: Adag. 174). Merészed el árulni mesteredet oly nagy szabéli barátságunk jelével? (Illy: Préd. 17). 2) [status monarchialis; monarchum]. Egj loaznak hizlködesenel akaruk a barátságról el teríteni (DebrC. 205). Kelt kedeg az barátságban nyogwen keth ezteudeg (ÉrdyC. 504). Azon morognac, hog isten vézi io nenem bőiféret, szolosmaiokat, az apucezassagot barátságot (Mel: Préd. 172). Az barátoc az ő calastromi barátságot, baráttí léteket másodie keresztiségnec neveztee (MA: Scult. 218). A barátság az apostolok után kezdetett (Czegl: MM. 248).

[Közmondások]. Fazék mellé szító barátság: ollae amicitiae (Deesi: Adag. 32). Farkas barátság: leonina societas (54).

Barátságos: officiosus, obsequiosus, familiaris, amicitiosus MA. [freundschaftlich; freundlich; herzlich]. Jó barátságos út: iter *interseptum PPBl. Irvnc kyraly kegyelmet es barátságos zerelmet (ÉrsC. 450). Gazdag emberek között kedues es barátságos léssen (Cis. M). Az hiw barátságosnac ninczen írta (Kár: Bibl. 1653. 679). Barátságosokká, jó barátokká lőttek (MA: Scult. 416). Hát a kflömb-kflömbféle szeretes barátok mint barátságosok egymással? (Dös: Igazs. 1518). A tisztviselések adásiban írta kell vigyázni, hogy a rokonok es barátságosok ne legyenek kevésbé méltók (Illy: Préd. 168).

Barátságtaglanság: inimicitia PPBl. [feindschaft].

BARÁZDA [borazla CorpGramm. 322. borozla ACsere: Enc. 268. 219]: sulcus, striae C. [furchel]. Barázda, az melyen az tsepegés viz kifoly: deliquiae; barázda: anagy két barázda között valo mősös: lira C. Es nemz az momal keserü iteletet a mezökneec barázdaian (BécsiC. 194). Es zeg ömaganaec barázdaikat (195). Hozzám ki intottac az ő barázdaikat (Szék: Zsolt 138). A szegényec barázdaian soc edelid vagyon (SalMark. 111). Ne vess az hamisságnac barázdaiban (Kár: Bibl. 1653). Pallagát bé-boronállya a barázdaikon es fordulásokon: per liras et versuras (Com: Jan. 73). A fekete föld, melyben a barázda feneké kövér, igen jó a veteményeknek (ACsere: Enc. 268).

[Szólások]. Hogy az ördög szántson barázdaát a hátán (Könyi: HRom. 164).

által-barázda: porca [ackerbeet]. Az által barázda keresztül léssen: porca fit transversim (Com: Jan. 73).

vízi-barázda: hydraulis PPBl.

Barázdál, barázdol: sulco C. imporeo, stria MA. [furchen]. Barázdáló: sulcator, imporitor C. Ravátolon, barázdálom, völgyelem: stria PPBl. Ha valamely vr hivatallya-kiüül az hitet akarja barázdálni, azt mondgyuk neki (Pázm: Kál. 455). Hivatallya kiüül az hitet akarja barázdalny (Zvon: PázmI. 294). Barázdollyái az földet es ronttyái az ő földéne rögít (MA: Bibl. II.24). Az anyék hal egyedül borozdollya a tengert (ACsere: Enc. 219). Réntozokkal barázdállyák homlokotok a koros idők (Sz): MVir. 478).

Barázdálás: [actus sulcandi; das furchen]. A szántás közben vagy barázdálás közben inkább az eko szarvát tartja: inter arandum vel lirandum tenet stivam (Com: Jan. 73).

Barázadás: striatus C. [gefurcht]. Barázdas ravatolat az oszlonon: stria, striatura MA. Az ő ala wala közebben walamínere barázdas (ThC. 106). A nag könerség miatt vgnaz barázdas, sómörgös a nag lus a czombyan (Mel: Jób. 39). Szemetec már bé apadot, oreztoc esőpörfödöt barázdis (Prág: Sork. 815). Barázdis poharáska (Radv: Csál. II.176).

BARBARIZÁL: [barbarizo; fehlerhaft sprechen]. Barbarizál a nepnek mert idegen nyelven szól (Czegl: Püg. II.26).

BARBÁROS: [barbarus]. Israelnec kymeneftiben barbarosoknac nepo közzöl (TelC. 184). Barbarus népec (Helt: Krón. 3).

Barbárusság: [barbaries; barbarei]. A mi időkbeli eretnekeknek mely nagy barbárusságot, könyvek vannak írva (Illy: Préd. 1609).

BARCAG, BARCOG: barrio Szikszai 177. MA. [schreien]. Az elefánt bartzag, korrogat: elephas barrit (Com: Jan. 45). [Vö. HARCOC].

Barcagás: barritus MA. PPB. Bartzagissal keresi a vizet a szarvas (ACsere: Enc. 206).

BÁRD: ascia MA. [beil]. Vtst feizével es barlyval le citok (KébrC. 137. KesztliC. 185). Egy nimet az embert bárdal által

veré (Montrók. III.49). Bár fel bástolyátok is elméletnek bárdolgialul (Bal: CsIsk.322). A papok az áldozatot késekkel, bárdokkal meg nyúzzák (GKat: Vált. II.717). Fogoknak bárdgyával darabollják (Pós: Igazs. 499).

szinlő-bárd: ascia C. PPBl. Szinlő bárdal, gyaluval gyalullya; ascia asciat (Com: Jan. 103). Az ats szinlő bárdal bárdol (Com: Vest. 56).

Bárdol: 1) ascio C. PPBl. [zimmern]. Egyenesen bárdolt munka: *amussitata opera PPBl. Niolez holnapigh mind ezen bardolanak (CsomaC. 59). Egy igen nagy fa lovat faragának, nyolez holnapig mind ezen bárdolának (Huny: Trója. 39). Az ats szinlő bárdal bárdol (Com: Vest. 56). Lántzoltattad s bárdoltattad Cujst Marcussal (Ben: Rithm. 97). Örökkéig faragnak, bárdolnak, szinlenek a gyermekek (Fal: NA. 205). 2) [caedo; umbauen]. Nagy erdő, bardolni es vadászni jo (Ver: Verb. 213).

el-bárdol: [circumcido; rings umschneiden]. Hogy emek a Kalauzúl tágas cirkolomra vettettét feneknek szélit, hosszát, el-bárdollyuk, vigyázzunk ez dolgokra (Pós: Igazs. 1314).

föl-bárdol: [conscindo, proseo; zerschneiden, zerhacken]. Vagdalják s azt mondják: nem kár vágni, felbárdolni minden tagját (Thaly: Adal. I.1b).

még-bárdol: exasico, dolabro PPBl. [behauen]. Az álts fát farag, és tzermaal méri, es vörös kretáual iedzi es meg bárdolya (Helt: Bibl. IV.74).

Bárdolatlan: indolatus, impolitus, incultus Kr. [ungehobelt, roh]. Mátyás király látta vala, hogy a magyaroc bárdolatlan paraszoc volnának (Helt: Krón. Előb. 1). Ebben is meg ne akadgyon hebe hurgya elméd bárdolatlan tengelye (Matkó: BCsák. 364). Vak és bárdolatlan nép (Ily: Préd. I.63). A szarka az igéket tsak bárdolatlan hanggal tudja kimondani (Misk: VKert. 423). Az éretlen bárdolatlan elméjü kapihiják miatt megátolodom (MonOlm. XXIII.474). Im a bárdolatlan német nyelv mire ment, hogy Gotsched Leiptzigiől Bécsben bé tekintett (Orcy: KöltH. 64).

Bárdos: 1) [pectine instructus; mit einem barte, kamme versehen]. Nagy bardos szekerczeuel vöttec vala feióket (Mel: SzJán. 491). 2) [caedendo aptus; zum umbauen geeignet]. Nagy bardos es makkos erdő, bardolni es vadászni jo: sylvia major, pata dolabrosa et glandifera seu sub dolabro et venatione existens (Ver: Verb. 213. 199). 3) dolabrosus, asciatus MA. gezimiert PPB.

BÁRDUMENTUM: [argumentum falsum, vitiosum; fehlschluss]. Eggyéhnány vétek vagyon ebben a ti bárdumentumokban (Bal: CsIsk. 12). I'joman gondolt s tsinált bárdumentumokkal lövöldöz (SzD: MVir. 303).

BARILLA: [ferculum, sandapila; bahre?]. Száz barillától 75 den. (Vectrans. 19).

BARJÁM: [festum Turcicum]. Hogy az barjam ajándékát karácsonra föl vitték költöttek 1 ft (MonTME. I.19). Az vezér pasa tihájának az barjam ajándékát, hogy beküldöttük Szolnakká, az akkori költség volt 12 d. (28).

1. **BARKA:** [palma; palmzweig]. A sátoros imepen a zsidók tűz barkákat es pálmákat hozdostak (Pázm: Préd. 171). Virág-vasúnap barkát szentelünk (185). [Vö. **BERKE**].

2. **BARKA:** [cinnams, cirrus; haarlocke]. Nem vigyáz sok farkú göndör barkájokra, vállon függő széles habos galandokra (Orcy: KöltSz. 41). Nem férhettem közel egyébb szépségéhez, gondor barkájához, sem lentse szeméhez (162).

BARKA: 1) arca MA. [arche]. Tartoztatok ewtett gyczerny Nouenak barkayabam ty magtoknak megtartasaert (EhrC. 140). Az galamb meg tere az barkanak ablakara (ComC.

236). Lattynac vala a barkanac elmerőleset (TelC. 94). Úr barkáját előttök viselék (RMK. III.225). Igen készíti a hayos az barkat (Bes: HÉnek. A1). Noha az barka tetoua labb vala, de semmit az vizec nem árthatnac vala (Sztár: Vízöz. A3). 2) ichtlyotroplium C. MA. Hal tartó bárka: natubula C. piscina PPBl.

Bárkás: [nauta; schiffer]. Bargasokath: nautas (NémGl. 375). Az barkasok halwan zent Authaluak newwet mondanak (ÉrdyC. 314b. CsomaC. 70).

Bárkáz (bárkász Prág: Serk. 210.): [navigo; schiffen]. Az folyo vizeken barkászok halász nem csak egy étek nemével füzi meg a horgot (Prág: Serk. 210). Magam is az hadakkal arra indúltam, gondolván, valami distractiót kereső deessant lesz, de csak bárkászó németek valának vagy 20 lóval, s két hajó gyalog az révet őrzötte addig imen (RákF: Lev. IV.482). Dolog, ha még nimsen itt helybeim, mert tsak tegnap barkázott ide (Fal: TÉ. 730).

BARKÁCS: [?] Az fejedelem nyughatatlan élete, vadász, barkácsembereket szereti puskási állapója (Szal: Krón. 224).

BARKÓ: [?] Barkó engem ugy segillyen, félek vala hogy méreg vagyon az pohárban (Füsis: Kir. tükőre VI.219. MF.)

BARKÓCA (*burcolcha* Nyr. VII.317): sorbum torminale MA. speyerling PP. arlesbeer Adami. [elsebeere]. Usque ad arborem burcolcha sub qua est meta 1257 (Nyr. VII.317). Sorbus torminalis, plerisque Pannoniae silvis familiaris est; vugari barkoczafa vocant, germani adlasber (Clus. 8). Monyaro barkocza: coryli iulus siue flos (Baythe: Nom. 4). Barkocza-fát nem igen ültetik a kertekben, hanem a magas hegyekben a Bik-fák között terem (Lipp: PKert III.195). Kőkény, barkocza, sóska (PP: PaxC. 93).

BARLANG (*ballang* CsomaC. 7. Czegl: Japh. 121.): antrum, lustrum, latebra, caverna, cavea, specus, spelunca, spelaenm, tumba C. latibulum MA. [höhle, grotte]. Törtetek azt toluaiocnac barlangaia (MünchC. 52). Nemevenemv vitez el futa es el lappana egy barlangba (PéldK. 9). Kő hasadéknak barlangjaba mene (DebrC. 113). Az barlangnak negy zegoelthy menyiei fenességgel be telyesettek (TelC. 304). Farkas lappag az barlangban (Mon: Apol. 418). Czatasoz barlangya János vaydanak (Görce: Máty. 23). Nem váras ez, hanem latrok barlangia (Decsi: Adag. 131. MA: Tan. 1293. 1135). A vizet, az hol magát le-szja, a földben el-nyelő toroklatnak avagy mély barlangnak mondják (Com: Jan. 13. 15). Nem gondolnám szükségnek, hogy remete-barlangokat keressünk magunknak (Fal: NE. 8).

[Közmondások]. Bagoly bíró ballanghájában (Czegl: Japh. 121).

Barlangbeli: cavaticus C.

Barlangocska: cavernula C.

Barlangos: 1) latebrosus, cavernosus C. [höhleureich]. Barlangos pusztát eszűsö mászó állatokkal bétöltvén gazdagította (Csúzi: Tromb. 40). 2) [secretus; geheim]. Nem láthattam barlangos tsinnyát az átkozott szívnek (SzD: MVir. 430).

BARNA: fuscus, hammonium, leucophaeus, ravidus C. baeticus, subniger, hispanus color PP. [braun]. Az eu ezemuek hagiok ket boryus tehent, az eggiket az kurtat, az masikat az barnat (RMNy. II.302). Az Apis gesztenye szinű barna bika vala (Prág: Serk. 248). (A szem) igen fejérec tartya az mi csak homályosan fejéris és ha czac barna szalásúis (MA: Tan. 3). A fekete, ő alatta ezek a grádicsi vannac: sötét, zöld, homályos, barna (Com: Jan. 63). Láng szinuel elegyes barna ábrázattya (Gyöngy: Cup. 3). Felföté a kardját mindjárt oldalára s felfordúla szépen jó barna lovára (Thaly: Adal. II.148). Bukefál barnáján repül, ha a konzosztásra kerül (191).

Barnás: infusus PPBl. [bräunlich].

Barnít: infusco MA. PPB. [braun machen].

BÁRÓ: [baro]. Prelátusok és lazarok (Ver: Verb. 56). Baró Lány Chillány Gyöngy (Moln: Ut. 2).

Báróság: [baronatus]. Akar mint kerkedgyek eleivel, nagy baróságának hírelvel, nevelvel (Petki: Virtus. 19).

BAROM (*marmok* [?] KulesC. 193. *metromknak* 251): **1)** pecus, jumentum C. [viah]. Azt zerzic hoq fbaromokat megölléc es azoc vorét igazmeg (BécsiC. 34). Nem csak barmot, de meg embert es meg mar vala (VirgC. 53). Isten valazta hogi a barmoknak paztorsagabol lenne fejedlem (DebrC. 85). Ada kwes esnek w marmokath (KulesC. 193). Terentoz zenath apro marmoknak (251). A kőznépet földi, miert hogy barmoknac nem a iamat vittéc aldozatra (Helt: Bibl. I.) Az ó régi ros szokásit, barom törvényit el változtatta (Pázm: Kal. 68). A baromnál is barombb (Ker: Préd. 66). A barmoc előttéc járojána esnek itelléc (Tyuk: Jözs. 112). **2)** [ingens, rudis; ungeheuer, grob]. Hozot uala soe rezet es abból mindiürt nagy barom álgynkat ütete (Helt: Krón. 105). A bor esiszárok torokgyékének orvoslására nagy barom üveg borokat akasztottak (Pázm: Kal. 134). A fővezér a nagy barom táborral megszállván Bécs körül (Cserai: Hist. 137). Az ilyen nem ember, hanem barom ember (Lund: UjSegits. II 108). Mely barom szó Compegius gárdinálé volt az augustai országgyűlésben (Toln: Vigaszt. 231).

áldozat-barom: [victima; opertier]. Ölléc meg az áldozatnac barmát, mert széntséges az (MA: Bibl. 193).

apró-barom: [pecudes minores; kleines vieh]. Apró barmoknac zuna: numerus in pecoribus (BécsiC. 43). Az apro barmoknac corday reioztanae (204). Se omberek se ökrek se apro barmok ne kostolnyanak (ÉrsC. 539a). Ha valaki apró baromból akar áldozni (Kár: Bibl. 189). Apró-barom az ketske: cyprusi bos (Decsi: Adag. 89).

diszno-barom: [sus; schwein]. Zent Ersabeth zorwa be egy diszno barom aklaban (ÉrdyC. 614). Jar e arra az ó erdeien walo makra wiedeikiének es szomez faluknak dyzno barmok (RMNy. II.288).

eke-barom: [jumentum; zugvieh]. Myndnyayan somogjak sem thethnek hathi eke barommal thewbeht, es zegenek nyud zellel laknak es wdolnak (LevT. 1262). Báthory Zsigmondnak három eke barmot hagyok (Gér: KárCs. 368. 417).

gulya-barom: [armoutum; zuchtvieh]. 10 számu gulya-barmát elvitték (TörtT. VII.117).

iga-barom: [jumentum; zugvieh]. Egy iga barom: *jugum boium PPB. A masic monda: öt iga barmot vöttem (MünchC. 115). Amiak utana sok iga Barmokat foganak reitaa, de meg sem indula (DebrC. 29).

juh-barom: [ovis; lamm]. Igen adgyac emi a diszno es juh baromnac a dög ellen (Mol: Herb. 157).

lábás-barom: [pecus; vieh]. Pusztainkban kezes labas barmaink (Hosv: NS. 28). Nyauallya kőnetközic reit néminemű lábos baromtól, anagy esziso maszo férégtől (Cis. JD. Szaruas es lábás barmok (Mih: ÖrökÉ. 103).

teherhordó-barom: veterinus C. [lasttier].

ünő-barom: [vitula; kuhkalb]. Ökrök, ünő barmok, ménes kosolák kivitéssenek (ÉrdTörtAd II.373).

vágó-barom: [pecudes; schachtvieh]. 160 vágó barom (Monlrók. VIII.121). (Vetemp) vágó barmokat 20 drbot (Radv: Csul. III.28).

vonó-barom: [jumentum; zugvieh]. Aggyon walamy ket ökrötes mert nynehen wonyo barmom (LevT. 1138).

Barombeli: [pecuarinus; vieh]. Mynekwnk sok barombely yozaghwk vagyon (JordC. 184). Barombeli dög (Djöz: Préd. 151).

Barmocska: [pecus parvum]. Atyanfia barmoczka mire iwtel ide (VirgC. 42). O atyanfia iesus cristusnak barmoczka (43).

Barmos: pecorinus C. armentosus MA. [viah]. Barmos istallo (Bor: Préd. 34). Barmos payta, anagy déleo hely (Vás: CanCat. 500).

Baromi: pecoreus, pecorinus, pecuarius, pecunius MA. [viahseh]. B5 barni edeledeleek bönölködöec (BécsiC. 211). Baromi értetlenség (MA: Tan. 73). Baromi majorság (Mly: Szöv. 30). Baromi oktalanság (CsúziCseh: Eölm. 172). Embornek nem kell baromi modra megismérni a feleségét (Mly: Préd. 1172). Baromi csontos erő (Fal: Jegyz. 933).

Baromság: pecunia stupiditas, belluina stoliditas MA. [brutalität]. Az testy faytalansaglnak zeegyentelen baromsaga (ÉrdyC. 501). Baromsagra aggyak ew magokat (658). Mitsola baromság, másraváló bosszúból magunkat örök kárhozatra vetniünk (Pázm: Préd. 128). Az isten szolgáinak ajtatosságát kép-mutatásnak, halgatásit baromságnak itli (893). Baromság, ostobaság (Toln: Vigaszt. 95).

[Barmul]

el-barmul: bruteo, brutescio MAI. brusco PPB. [vorziehen, vertieren].

még-barmul: [brutesco; verthieren]. Kezdetenec megbarmulni es oktalannulni, es az nyomoréc halvány képeken czudálkozni (MA: Tan. 81).

BÁRSONY: ostrum, porphyra C. purpura MA. holosericum PP. [sammt]. Latwan Olofernest flette 5 zekiben ki uala barsomból (BécsiC. 33). Wtot wltwzotet barsomba (VirgC. 68). Mewetesnek vama barsonyal ruhazak (WinklC. 118). Iloznak vala aranyat ezevstevt pontz aranyas barsont (MargL. 57). Aranyas draga barsony pápi evlvetvet (DomC. 132). Barsson, gyöngyös egluz rula (Mon: Apol. 335). Szederjes bársony: purpura vincta canalicus (MA: Bibl. 1588). Öltözzenek biborba, bársonyba es kunnakába (Zrínyi: Symb. 60).

[Közmondások]. Majmot bársonban öltöztetni: saltantis personam in toga inducere (Decsi: Adag. 120). Bársony mellett bársonyról kell itélni (SzD: MVir. 255).

bibor-bársony: [purpura]. Az gazdag ki minden nap bibor-bársonyban jár (Thaly: VÉ. 1337).

gubás-bársony: [purpura villosa]. (Radv: Csul. II.144).

kender-bársony: [plüschsammt]. Alávaló bársony, a kit kender bársonyok szoktak hívni (Monlrók. III.177). Egy vég kender bársonytól 30 den. (VectTrans. 10).

metélt-bársony, metszett-bársony: [geschorenor sammt]. (Radv: Csul. II.144). Megyszán metszett bársony szoknya (Monlrók. XXIV.142).

Bársonyos: purpuratus MA. Mons Barsunus (Kézú: Gesta 2: 3. Endlicher 115). Alnak valo előtte wdwarolwan nyud aranyas barsonyosok es aranyas ewesek (ÉrdyC. 499). Kyraly meltosagh zereit barsonyos wylaghossagh nyuketh megh thyz-toythwan (ÉrsC. 119). Egy szép ló bársonyos tzipprackal előtalála egy szögény szamárt (Helt: Mes. 117). Elig volt oly barsonyos ur, kinek laza-nepe ez nagy veszedelemből reszetlenne maridot volna (Forró: Curt. 95). Az veres bársonyos lovat két veresbeli legény vezesse (Gér: KárCs. IV.551).

BARTOS: [marginatus; krümpel, gekrümp]. Eleybe kezdő önü honon egy ember szubasso, veres nagy agyru, lassított sívekben, es egy igen szelles galleros meute vagyon rayta; nagy a szöme, es azzokra barmtossan alavonta a símeget (Helt: Mes. 148).

1. BASA (bassa RMNy. II.5. MonTME. 160. *passa* 128. *passa* LevT. 1221. MonTME. 156.): [dux, praefectus Turcius].

Hérelt-basa: emulus C. Az Nándor feywarj zamchokotyis varia az basa tyz ezer neppel (LévT. 1.74). A Vezér előtt három ló farkat visznek. Ezt a nagy betségletet tsak három Basának adják meg (Mik: Törl. 138). Az passa kengyel futója az ki volt, annak attunk egy pár aranyas kést (MonTME. 1.56). Most adóját adja smirnai bassúnak, ajándékot viszen Algír kaliffának (Orczy: KöltH. 23).

bulyok-basa: [praefectus agminis; colonnenführer]. Szénaróvó bulyok basúnak ajándékpenzt küldöttek. Bulyok basúnak adtam 12 t. (MonTME. 1.208). Agák besliakkal, sok bulyok-passákkal egy lábíg vesztenek (Thaly: Adal. 1.181).

csér-basa: lovas százados a törököknél (RMK. III.459) Paracelsa egy csérbasa haragval, minden hogy készölne nagy gorsassággal (RMK. III.303).

fő-basa. Mikor a törökök bútsút járnak, valami vezér alá adják magokat néha a fő basák a vezérek (Fal: TÉ. 720).

oda-basa: [janicsár százados]. Az odabasáknak az János deáktul két hüvely kést vöttünk 30 d. (MonTME. 1.38).

szu-basa: [polizeioberst]. A szubasáknak attunk nyargalló pénzt 2 tallért (MonTME. 1.34).

szubasaság: duumvíratus, amandárság C Szubasasághoz [így], amandársághoz való: duumvirális C.

vezér-basa. (Pethő: Krón. 258). A vezér basa tihájának az barjám ajándékát, hogy beküldöttük Szobakká, az alkori költség 12 d. (MonTME. 1.28. 53).

2. BASA-. Basa-rósa: paeonica PPBl.

[BÁSTOL]

fől-bástol: [concido; zerschneiden]. Bár vgyan mint egy részenként fél bástollyátok is az Luther porlo kőnéhez köszörfült elméteknek bárdziaimál (Bal: CsIsk. 322).

BÁSTYA: pugnaculum C. propugnaculum, munitio MA. saueus agger PP. [bastei]. Ezek mellett rőndel bastiak valának (CsomaC. 33). Ez gottus népec lömenek mint egy erős bástya a római birodalomnac (Helt: Krón. 11). Ráskay háza, melynél bástya vagon (MonIrók. III.51). El hagyá bástyáját, s megl nyita kapuját (Liszi: Márs. 147). Földel töltött bástyác (Com: Jan. 122). Ágyukkal More bástyáját földhöz hasonlítja (Zrínyi: ASyr. 39). Az vigyázo ballik bástyáról miut szollal (59). Deli Vid szazzal a bástyán fejn pörög (Kőnyi: HRom. 122).

asztalosok-bástyája: [?]. Asztalosok bástyája és posztó utánna csinálóké (KöfTört. 405).

derék-bástya: [mittelbastei?]. Belől vannak a reguláris derék bástyák (MonIrók. VIII.309).

ellen-bástya: contra scarpa Kr. Sebesen néki ment az ellenbástyanak (Fal: NA. 221).

óltalom-bástya: [propugnaculum, munimentum; bollwerk]. (Az biblia) tévelygések próbaköve, keresztyénség óltalom bástyája (MHeg: BTan. 52).

sáncos-bástya. (Csúzi: Tromb. 161).

széglel-bástya. (KöfTört. 405).

tüz-bástya. Igéri isten az ecclesiának, hogy ő-maga léssen tüz-bástyája (Pázm: Kal. 677).

vár-bástya: propugnaculum C. [bollwerk].

Bástyás: propugnaculo munitus Kr. Bástyás erősség (Land: UjSegits. II.955). A katonák ott hagyák a bástyás erőssegeket, kerülük az ellenséget (Fal: NA. 211).

Bástyáz: munitio Kr. [befestigen].

Bástyázás: munitio MA. [befestigung].

BATALION: [bataillon]. Pálfi bada 22 kornyéta-alja és két batalion németül nem több (RákF: Lev. 1.502).

BATKA (*batca* MA.² *batka* RMNy. III.32.): sextans PPBl. [pfennig]. *Babea:* numus Bohemicus, quarum tres efficiunt cruciferum Germanicum MA.² Egy batka: in moneta *quadrans PPBl. Keg. haborusagot indyottott az batka dolgabol, kyt az mynd ortheke keg. el nem akar wenny hanem negeuel eg kracyarert. Keg. az őf fel. panasaban be atta az batkat ketheynel eg penzert (RMNy. III.32). A hol kot batka haznot erszes is, nem akarod masuac erezeni (ComBalassa. MF.). Miképpen kell egy batkával avagy pénzvel hasznot szerezni (MesésK. 28). A te nyirett bajszszod, a batka formára kopaszítottott tők agyal nem egyéb való náladual (Prág: Serk. 270). Batkányit sem használ néha az gyomrodon (SzBodó: SÓDies. B2). Batkárul batkára meg fizessen (Czegl: Enoch. I.58). Még tsak egy batkája sinsen a mellyel meg fizessen (Szok: Bals. 58). Batkájok sincsen költségekre (Land: UjSegits. II.625). Árra nem egy batka (Fely: Dies. 34). 1 batka tészen 2 fillért (Pract. Arithm. 12).

[Szólások]. Nem volt egy batkány, most wralkodie nagy wraságban (FortSzer. 2). Semmirekellő ember, ki nem ér többet három batkánál: homo *semmissis PPBl. Minden rongya nem ért volna három batkát (Hall: Paizs. 87).

Batkácska: [obulus; pfennig]. Még tsak edg batkácskát sem engeduec ő nekice (Tyúk: Józs. 105).

BATÓ: [baenus; stab]. Isten batoy, palezay (Mel: SzJán. 258).

1. BÁTÓR (*Bator* Knanz II.687. ZichyC. 45. 56): animosus, impavidus, cordatus, securus C. [külün]. Bodogsagnac orzagabol valnak batorok (EhrC. 134). Ellensegőktül tegyed baatrokkaa (CzechC. 47). O istennek zyleye, zőrózy bathor vtath (58). Mert ot cristusnak sebeyben batorb lezek auagy batorban lakozom (CornC. 232). Monda az angyal leegy bator, mert a hol te, ott ew (ÉrdyC. 519). Bator szűnő férfi (Mel: Jób. 81). Szen Lőrntzis nagy bator meg az rostellonis (Born: Préd. 292). Őc igen erősec és bátrac az Christusért valamit szenvedni (MA: Scult. 95). A sereg nagy számában bator (Kőnyi: HRom. 89). Az koldus bator és szemtelen (Com: Vest. 14). Te bator erővel meg-győzted a gonosz kísérteteket (Fal: NE. 10).

Bátorit: animo C. [ermutigun]. Zerelnre batoreyt vala mendeneket (DomC. 223). Batoroh eng-meth, eresseiök angyaloknak myatta (PozsC. 13). Ket zeep fogyweres vteyzők ewtet közből veeven batoroytaak vala (ÉrdyC. 357). Batoried ate zeut lelkelel retégf lönköket (ThowC. 107). Nagy dolgóknac cselekedetire batorittania (Lép: PTük. III.27). Békét hagyj az bánatnak; lám az előtt másokat is te bizattál s batorítottál (RákGy: Lev. 38).

még-bátorit: [animum addo; ermutigen]. Wteth meg vizatzala es meg batorita (VirgC. 26). Elmeieket meg batoritnan, hagyta hogy az louaz sereg elől lappangua (Decsi: Sall. 55. MA: Bibl. II.169).

Bátorítás: [confirmatio; ermutigung]. Hogy fogyott igyünkben batoritásunk, jó állapotunkban tartóztatásunk légyen (Pázm: Préd. 620).

Bátorkodik: animosus sum, confidens ago MA. [sich erköhnen]. Egy kapitánynak illik ebben bátorkodni: res magno duci *munda PPBl. Byzon naghra batorkottal wr christoth te read eel thereitween (WinkC. 90). Nem bátorkodtam volna ezen munkátskát kőz kézre bocsatani (Helt: Arithm. El6b.). Azt akará, hogy a szem-kőzt bátorkodó vitezég lenne a nyertess és nem a hát megett kullogó róka-fogás (Fal: NA. 238).

el-bátorkodik: [andee; sich erköhnen]. Gyakorta ostromoltassanak, hogy feletted el ne bátorkodgyanak (Pázm: KT. 69).

még-bátorkodik: [animum capio; mut fassen]. Ezt haluan ez zegen binős, igón megb batorkodek (TihC. 138). Meg

bátorkodni, mind a két Pannoniát kezdve magogaat foglalni (Helt: Krón. 12).

Bátorkodás: [audacia; külnheit]. Hogy őrizkedhessünk az szállásban való vakmerő bátorkodástól (MA: Tan. 151). Bátorkodásban előné (MA: Seult. 292). Vadollya őket az ő szabályában való dolgok, bátorkodások (1892).

Bátorkodtat: [animus incendo; ermutigen]. Olyan messze nem merem őket ilyen halálós időben bátorkodtatni (MouTME. V.313).

Bátorod-ik: confido, fiduciam sumo MA. [mut fassen]. Lásuk immár, mivel batorodik, és gerjed lelkünk a reménységre (Pázm: Préd. 175).

ol-bátorodik: [animus demitto; den mut fallen lassen]. Midőn a strasic el batorotta volna, es semmit kevesbe nem tudta venni az harezna, a tabor kapuján be rohana: remissis, qui in praesidio erant, et omnia magis quam proelium expectantibus portam irrumpit (Deesi: Sall. 49).

még-bátorodik: [confirmor; mut fassen]. Zorobabel batorodj meg (BécsiC. 288). Meg batorottak en elleusegim (AporC. 18. ÉrsC. 303). Oly szabadtól vagyon, a ki bírál és szó-szóllód, mindgyárt meg batorodol (Pázm: Préd. 157).

Bátorság: 1) animositas C. [audacia; mut, külnheit]. Zohni ualo malastyá és bátorsága nem vala (EhrC. 56). Nagi bátorsággal be mene az városba (VirgC. 26). Zollyanak vala ystének yzheeyeth nagy bátorsággal: et locuti sunt sermonem dei cum libertate (JordC. 719). Rakua vala vakmerő bátorsággal (Helt: Bibl. I. C2). Meg fedgyed bátorsággal az te felebrátodat: publice argue eum (Kár: Bibl. I.106). Az testi bátorságot, és az igénc meg mását isten bünteti (Zvon: Post. II.200). A bátorság isteni szentség a katona előtt (Pál: NA. 209). **2)** securitas MA. [sicherheit]. Illek, hogy een hozyam hazandhoz ieien, holott nagyob bathorsággal meg maradbath (WinkC. 121). Nyuchen isten felelőknek bathorsága, hol ott meg maradhasanak (ÉrdyC. 10). Ez velag iger bathorságokat, de maga hazad, mert gákkorta felelmet es bamatot hoz (BodC. 6). Az Israel nagy bathorsággal lakozik (Száir: Cat. B2). Tudatlanságból más ember jószágát bátorsággal bírja (Pázm: Préd. 47). Minden felől nyugodalmas és bátorsággal lézen (László: Petr. 178).

[Szólások]. L á b á b a sz á l l o t t b á t o r s á g a (Deesi: Adag. 60). Sz á r á b a sz á l l o t t b á t o r s á g a (Kisv: Adag. 28). B á t o r s á g o t v e n n i : *pellero metum PpBl.

Bátorságos: 1) animosus MA. [audax; mutig, küln]. Nagi dolgoknak bathorságos meg kezdője vala (Száir: Krón. 216). Fértelem életet bathorságoson követ (Börn: Préd. 308). Ez által vakmerőcke es testi bathorságossacka leszne (Zvon: Osiand. 38). Szívo s mind színe bathorságos veres (Könyi: HRóm. 55). **2)** tutus, securus MA. [sicher]. Nem bathorságos hívő-hely: latrabie *intutae PpBl. A ki az cristus vrone kin zenedeshez vigázand, hamar bathorságos lezen (VitkC. 70). Semmi nemil ajándéka nincsen ur istenek oly bathorságos (ÉrsC. 152). Titket bathorságosokka tezőnk (Fél: Bibl. 51). Ha gőzödelmesec leszne, minden dolgot bathorságosac leszne mi nekűne (Deesi: SallC. 48). Az kis gyermek bathorságos, midőn láttya, hogy az ő anyjának szemé rajta vannak (Pázm: Kal. 37). Az ki okos ember, ahoz ragaszkodik, az mi bathorságos (169). Tsuk az lehet bathorságos az itől szék előtt, a ki a jászabban fekiűvő Kristust illelőds tisztelettel fogadgya (Pázm: Préd. 3). Jo és bathorságos uton iürsz (Zvon: Post. II.302). Az ki eltávoztattya az kezeséget, bathorságos lézen (MA: Bibl. I.538).

[Közmondások]. A bathorságos lölki ismérét szünetlen lakodalom (Pázm: Préd. 176). Nem bathorságos soha az bárány az farkassal azon egy akolban (Prág: Serk. 355). Nem bathorságos a juh a farkas mellett, se a csopfi a tűz mellett (Mád: Évang. 276). Süssil földtől házban bathorságos aludni (Kisv: Adag. 217).

Bátorságosit: assecuro Kr. [sicher stellen]. Őtet bathorságositani akarván, magát megjelenté (GKat: Titk. 790).

Bátorságtalan: intutus C. [unsicher].

Bátortalan: 1) timidus MA. [furchtsam, feig]. Némely vásott ifiak békességnek idején hivolkodók és háborúság szerzők, az hadakozásoknak idején tunyaretek és bátortalanok (Prág: Serk. Elő. 46). A kie a vallástételben bátortalanok (Szónyi: MKor. 237). Pongrácz szuszmatá ember oda, bátortalan, eszének sem meri hasznát venni (RákF: Lev. V.498). **2)** intutus, periculosus, non securus MA. [unsicher].

[Bátortalanít]

még-bátortalanít: [animus debilito; furehtsam machen]. Az titkos vétkek megbátortalanítják az szívet (Prág: Serk. 139).

Bátortalanság: periculositas, meticulositas MA. [furchtsamkeit].

Bátorul: [confortor, confirmor; stark werden]. A gérnece nő vala es zélléttel batoroltatice vala: confortabatur (MünchC. 110).

még-bátorul: [confortor, audeo; sich erkühnen]. Menez meg engemet öldözöktől, mert meg batoroltak en rajtam (AporC. 113). Illetesenl korok meg batorulnak (ComC. 410). Katharina meg batorla es az ezuzarnak ygen zola (ÉrsC. 507).

Bátran (batoroa PeerC. 172. batron BécsiC. 11. Börn: Ének. 295): tute, tuto, animose, confidenter, cordate MA. [sicher, zaversichtlich]. Memtetec azoc vtan batron, mert yr megtőri azokat tilabaitoc ala (BécsiC. 41. MünchC. 105). Te engemeth el ne hagy, hog en batron yarolyak paradychomuk kapvára (PeerC. 172). Elez batran es bizvast folyamodgyne (Zvon: Post. 1524). A ki palon mégyen bátrabban lép (Mogy: 3.Jaj. II.180. Thaly: Adal. 162. 222).

[Közmondások]. A ki szalmán fekszik, bátran nyugszik (Pál: BE. 576).

2. BÁTOR, BÁR: 1) esto, sane, facito MA. [es sei, wohlun, wahrlich]. Monda Varíns: no mayd meg laatom, ha segel; monda Hyrena: bator (SándC. 29). Memiönk el bator zerelem leaniom (DebrC. 26). Az követ emeköm bator meg ne mutassad (KazC. 97). Byza keg. bator Apaffy istuan vraura (RMNY. II.11). Pharoa kedig monda nekic: Jó bator, az wr legyén veletoc: et respondit Pharoa: Sic dominus sit vobiscum (Helt: Bibl. I. Gg). Bator hogy Jacob neue, mert immár két izbe nyomodotle engemet: iuste vocatum est nomen eius Jacob (N). Meg engede, hog mentebe bator barat meg latogassa (Száir: Krón. 91). Ez okaért isten nekic hagyá aektor, allatoc lusául hogy élnéne bator (Száir: Vizöz. B). Te sem megy be, bator higyed (Tel: Évang. I.115). Nem vagyok én erre elég, másra bizzák bator (Deesi: Adag. 163). Az miképpen mondottatoc, bator ugy légyen: fiat iuxta vestram sententiam (MA: Bibl. I.12). Hogyha meg nem löböttyak életéket, az utan ne remenlik bator ödvösségeket (Lép: PTitk. II.23). Szabad akaratunk szerint meggyünk, bár minket tőbbé ne izzass (Czegl: MM. 31). Legyen ug bator (Czegl: Japh. 117). Tanításolat a sz. írások tulajdon s' igaz értelméből tetted; bator (Veresm: Lev. 97). Bár el főőn, ha el érkezik (Vás: CuiCat. 676). Bátor bár ugy légyen, mint hozzá szerenese: megnyugodtam rajta (Thaly: VÉ. I.430). **2)** [etsi, etiamsi; obwohl, zwar]. Bátor ordoyezon: quamquam ramiat (JordC. 91). De azért valamit neky megemy adnak vala, bator az ov természetnek ellen valok valnak, nagy hala adással ezi vala meg (DonC. 222). Nem kel embercec remenseget vetnyo garlo emberbe, bator meg hazandatos legén es (DebrC. 285). Hadd iessen bator ő, de nint semmi orioe (Börn: Évang. 132). Akár ki menyí jót eselokedgyék és bár ugyan halált szenvedgen is az Christus novéjért, de az anyaszentegyház kívül soha az ödvösségre nem juthat (Pázm: Kal. 533). Ály meg edes vadam, bator ne sokáig (Zrianyi. II.116).

Bátor tudások legyenek, mindazáltal azokban gyakorta vétkeznek (Illy: Préd. 162). Virtus kit koronázz, bar ne legyen sok ház, ott érleml nemességet (Kisv: Adag. 512). **3**) [saltem; wenigstens]. Hogy az ydöket bator ne eerye (ÉrdyC. 32). Hadd legyen velñe egy néhan napokon, bator ezaz tiz napig: maneat saltem decem dies apud nos (MA: Bibl. I.21). Mutas bator csak egyget (Pethö: Krón. 134). **4**) [utinam; ach wenn, wenn nur]. Bátor én holtam volna meg (Helt: Krón. 41). Bátor wram Samson ne láttalac volna (Kák: Sams. B3).

ám-bátor, ám-bár (*ambár* Amade: Vers.): **1**) esto, sane MA. [wohlam, es sei]. Am bator vgy legyen á mint mouldo: gratum habeo quod petis (Helt: Bibl. I. 04). A ki nem akaria érteni, ám bator ne éreze: si quis ignorat, ignorabitur (Helt: UT. x5). Ámbár vendég időm: csak hozzon (Decsi: Adag. 140). Hadd szollyac én, s-ám bator akar mi esséce raytam (Kár: Bibl. 1519. 606). De ha perlení akarsz, ám bár perely, tsak ted'le a gyvillóséget (Pázm: Préd. 129). Ha ugy kell lenni, ám bator legyen ugy (Tyuk: Józ. 426). Hadd fujjak edgy nótát s' az után ám bator halljak-meg, nem bánom (Liszny: Krón. 255). Azt felehnék erre, hogy semmik vagy igen kevesek valúnak ezek. Ámbár: de hogy-hogy örvendhetett ezen tüdvözöttünk (Csúzi: Síp. 66). Ám bár úgy legyen (Mik: TLév. 130). **2**) [quamvis; obwohl]. Nem szánta költségét, ha valamely szép új könyvnek hírért hallotta, annak megszerzésében ámbár harmiez, negyven aranyja meg-bánta-is vóna (Szeg: Aqu. 72). Ámbátor tudgya ember, hogy sok erős és veszedelmes ellensegi vannak, ámbár tudgya, mitsoda fegyverekkel kelléssék azok ellen ki-kelni, de ha nem vigyáz (TKis: Pan. 57). **3**) [utinam; wenn nur]. Bolondnak téged nem oknélkül lilak. Am bár ne volnál, de annak találak (KTör: SzJán. 23).

BÁTYA (*bagya* DomC. 70. *bátyám* Com: Vest. 130.): **1**) frater natu maior MA. [ilterer bruder]. Jobatyam, attyauak az atyának bátya: alpatrus C. Bátyám felesége: fratris, glos C. Atyám bátya: patrus C. Az anyám bátya: avunculus C. Istvan cardinalis ur az ew bagya (DomC. 70). Zent regula, kit az ő battia zerzött vala (DebrC. 188). Hugom nincen, mire nevez engöm batyadnak (TelC. 104). Christus wrunc Amaziásnac lineáübol származot, ki Esnáisnak bátya vala (Helt: Bibl. IV.9). Josephet az ő batiai pinzen eladac (Szék: Krón. 15). Valaki az ő bátyiucac (fratris) feleségét elvejedni, nagy szidalmat czelekedet (MA: Bibl. I.108). A bátya ösetes es hugat, ezek ismeglen bátyyokot rutollyak (Lép: PTük. 1367). Egy vér tag öséc és bátyac: fratres (Com: Jan. 119). **2**) [patrus; onkel]. Ester meg-ualla hog' ő (Mardocheus) batta (patrus) volna (BécsiC. 64). A groff, ki a királyné aszszonynac anyja bátyya vala (Helt: Krón. 79). **3**) [verbum alloquendi; anredewort]. Ó te peter bafia emlékdözzel meg en rolam (TelC. 185). Bätia, nem tudom ki neued, de itt is emberre talál, meg hüd (Decsi: Adag. 201). Hallád bätia (Bal: CsIsk. 87). Fordiezid bätia, s tekeriezid az niakad körüll (112). Eszeden járj bätia (Matkó: BCsük. 217). Ej bätia, csak a csutigh vonnyad (Illyef: BCsTomp. 296). Hej mely szurkos vagy lakatos bätia (Thaly: VÉ. 1368).

[Szólások]. Vigyázz méltóságodra. Prov. Légy magadnak bátya: dignitati tuae *consule WF. Monda a maionbör: Eb öste bátya. Menyeteac el agébec, egy ezüübia vadtoc méltöc (Helt: Mes. 102).

Bátyácska: fraterculus MA. [brüderchen].

Bátyai: fraternus MA. [brüderlich].

Bátyaság: [fraternitas; brüderschaft]. Az olaszokkal sógoriságot, bátyaságot és rekonságot szerzetteneac vala (Liszny: Krón. 229).

BÁTYKO, BÁTYPKOSÁG: [?]. Officialatusok és szabadosok; egy főbör, egy futasó bír, két halisz az vízhoz, két

julász, két batyko, s az egyiknek öcsese szintén batykoságot tanul, az jobbágyiságot kertli (Gér: KárCs. IV.324).

BAZILISKUS: basiliscus, szárnyas kígyó; basiliskus-kígyó; regulus P'Pl. Tezy evkewt yarutaty baziliscosou es yaspis-kyon es sarkanyon (EhrC. 147). Aspison es basaliscoson iurzil es meg üomodol az orozlant es a sarkant (AporC. 51).

BAZSALIKOM (*basilikom* MA. *barsalikom* P'Pl.): ocimum C. ocimum odoratum MA. ocimum basilicum P'. Barsalikom, bisziók-fü: ocimum P'Pl. Basilicumnac azért hiújate, mert regalís: a basiliscus, az az, regalís király udurulóoz méltö (Mel: Herb. 109). Eoreglik basilicum gyokere. Appro basilicum leulele viragostul (Frank: Hasznk. 19). Az deák olym ritka, mint az mezöu basilicum-virág (Thaly: VÉ. II.70).

BE, BEH (*beg, begh* Czegl: Japh. 80. Czegl: Tromf. 162. Mezy: 6Jaj. II.15. *béh* CorpGramm. 252): quam Kr. [wie]. Be rosszul betsül a Dandea (Czegl: Japh. 55). Begh igen akarom (80). Be fraskások vadtok (Czegl: Dág. II.69). Begh utálandó rended vagyon (Czegl: Tromf. 162). Beg bamar elfelejtöd (Pós: GBot. 10). Beg meszso lütök jó atya fiak a tzéltul (Pós: Vételk. 39). Anyám! ezért nem szenyvednie el a nyomorúságot? O! beg porban el adutt elmevel binal ugy édes szülöm (Szöl: Dív. 87). *Bezzeg* ilyen laktam néha ebben az házban, beh meg-tánczoltunk (Nán: SziT. 347). Be jó atyátokat ragadái isten el tölletek (Szentp: Jer. 16). Beg kár ilyen jeles ifjunak még is más szekere farkán filni (Mezy: 6Jaj. II.15). Beg jó volna ez szöböt tiédde tenned (16). Be nagy feueket kerit beszédjének (Fal: TÉ. 666).

BÉBIC (*bibets* PPB. *bibicz* Nom.² 153. *bibotz* Com: Jan. 37. *ibotz* Com: Jan. 37.): capella, vanellus spermologus; kieibtz PPB. Halász madár neme, bibicz, capra, capella, vanellus Nom.² 153. A harkály, poszáta férgecekkel élnee, mint a veres harkály és bibicz is talám (Com: Orb. 155).

BÉBZONÁR: [?]. Az öreg bebzonart mely az tentás ládában volt, vötte magához uram ő nagysága (Gér: KárCs. IV.226). Egy bebzonár, öreg (225).

BÉCS, BÉCSÜ (*böcz* Szék: Krón. 82. *böts* Pázm: Préd. 351. *böczü* MA: Bibl. I.92. *böcsü* Ver: Verb. 50. *böchlül* Mon: KéT. 3b. 38): **1**) aestimatio, valor, pretium MA. wert, preis PPB. Szabott bötsü szerént achi marháját: *aestimacionis vendere P'Pl. Mikor valaki az unak fogadast fogadani, e legyen bechüie: sub aestimatione dabít pretium (Helt: Bibl. I. MM3). Az mennyi summara megyen az böts: summa aestimationis (Ver: Verb. 82). A bornak, buszanak böczy nem vala (Göres: Mát. 67). Az bünnek böczüie szerint vigyen állatot az áldozatra (Kár: Bibl. I.92. 314). Az isten tár-lázában semmi künsnek anyi bötsü mütsen, mint a tiszta életnek (Pázm: Préd. 351). Az ház és böt örökségnek böcsüje 60 tallér (MoatME. 1302). **2**) honor, dignitas, existimatio MA. elire, würde, ansehen P'Pl.

[Szólások]. E nélkül a szépségnek se ára se bötsö (Fal: UE. II.430). Búza, öltözet, edény éggett, száma s betsüje nimsen (TKis: Pan. 8). A kalmári rend mitsoda betsüben áll (Szentm: Kalm. 1). Semmi böczbe nem tartyac az te szolgúdat (Boru: Ének. 180). Nagy tiszteleben és beczüben tartaték (MA: Tan. 1098). Ezt Isaias hogy látta lélekbem, poklosnak hitta, böchlüben sem tartotta (Pécsi: Ágost. FG). Azon juszagnak örök böcsüén marad: in aestimatione eorumdem bonorum peremali condemnatur (Ver: Verb. 50). Ha valami partikájarul bech zerint igazat akarunk teny igen karos volna az kined sogoranak, merth meg esküdni hogy semmi penze nincsen, es oli hitwan marhat bechre hanna, ki az ados sagnak felet sem erno (RMNy. III.117). Mit fog Rusztán bék felélem szöllani, nem reménylek semmi betsüis vallani (Kövyi: HRom. 130).

[Közmondások]. Szeléd almáink ugy, vadnak kevés böcsö (Kisv: Adag. 16).

köz-bécs: aestimatio communis. Ha a jóság a köz bécsöt meg haladgya: ultra communem aestimationem bonorum ipsorum (Ver: Verb. 125).

örök-bécs. Kéthelye peng az bécs, tudni illik örök és köz bécs; az örök bécs csak vesztég allo jóságban van (Ver: Verb. 210).

Bécsödélém: [aestimatio, honor; ehre, würtle]. Vri nagy réndeknek illendő bécsödélme (ExPrinc. 138). Az indulatokat alázatosságra és isteni bécsödélmeire vérszi (Konár: Imáds. 17). Ne csak úgy járjlyunk (az úr asztalához), mint a közönséges asztalhoz, hanem nagy bécsödélmmel (Illy: Kat. 359).

Bécsödélmes: [aestimandus, aestimatio dignus; ehrwürdig, wertvoll]. Annak-felette bécsödélmes és olégséges a Christusnak váltszja (Ker: Préd. 100). E mellett, bécsödélmessé teszi az ő áldását (Megy: 3Jaj. II.177).

Bécsös, bécsüs: praestans, dignus, pretiosus MA. vorrefflich, würdig, schätzbar PPB. Mas ymudsag ygón seep, ees ygón nagy hwczys (CzechC. 41). Nagy bécsös nálatok az telhetetlenség (RMK. V.63). Ez rézből csinált edényec oly becsösé mint az arany (Kár: Bibl. I.125). Az tökéletes ember előtt bécsös lészesz (651). Az arany bécsös a földi értzek között (Pázm: Préd. 192). Baronsusi titulus is küldé neki, mely az akkori időben ritka és becsüs vala (Cserei: Hist. 70). Nagyobb és lecsüssőbb pénzt őriz (László: Petr. 130). A nagy pötya, ha íres és puszta, ölnál mivel becsüssőbb (Kisv: Adag. 189). Jajozajos szélvész régen hiány s ráz, bécsös régi fényem befogta szeuny és máz (Thaly: Adal. II.152).

[Bécsmél]

el-bécsmél: vitupero, vilipendo SzD. [tádeln, herabsetzen]. El-bécsméllik, búzben keverik, a kik nekik féjt nem hajtanak (Megy: Dial. 229).

Bécsméréz: [vitupero; herabsetzen]. Mikor a fél így s amúgy bécsméréz valamit, arra értesd, hogy bécsüllik (Fal: UE. III.99). Nem azt, a mit bécsméréz, hanem ötet fogja a világ gyalázni (497—8).

Bécstelen: 1) nullius proxi Kr. [wertlos]. A ki megválaszta a drágát a bécsotelentől, isten szája vagyon annál (Pázm: Préd. 131). 2) irreverens MA. [inhonestus; unverschäm, mehrlich]. A bécsotelen ember bécsüllése nem téssen senkit tekintetessé (Pázm: Préd. 579). Bécsotelen szók (Megy: SzaÖröme S). Photinus az ur Christus felől még Ariusnál is bécsotelentiből értett (GKat: Tük. 15). Susanya bécsotelen dolog (Tólv: Vigaszt. 229). Tsak egy köz leányt is nem illetne, hogy illy bécsotelen bírt szó nélkül viseljen (PhilL. 64).

Bécsotelened-ik: vilescio Kr. [die ehre verlieren]. Gyakorta bécsotelenedik sok dáma miatta (Fal: NA. 187).

Bécsotelent: inhonoro Kr. [herabsetzen, beschimpfen]. Bécsotelentted lárébe nevébe (Csúzi: Tromb. 48). A pokolbeli sátán erejével bécsotelentve hazudjátok (239).

még-bécsotelent: [ignominia afflicto; beschimpfen]. Aranyac el lozásával még bécsotelentetté (Prág: Serk. Előb. 63).

Bécsotelentés: [contumelia; beschimpfung]. Az ő szíve meggyul, tanítható, hajlo lészen az olyan nagy szerető és hozzátűró jó istennek bécsotelentéséért (MHeg: TOSzl. 75).

Bécsotelenkéd-ik: ago indigne, inhonoro Kr. [ehrlös handeln]. Nem koválykedünk, hanem inkább bécsotelenkédo kell telát szemérmeskedniük ruháztunkkal (Csúzi: Tromb. 11). Felbírartjára fordorkodva bécsotelenkédo, kigyót békát kiált (175). Minden rossz ember ne becsotelenkédojék velünk mindenek láttára (Mondrök. XXIV.141).

Bécsotelenség: infamia Kr. [dedecus; schimpf, schande]. Valakinek kárára, vagy bécsotelenségére járni, itelni: *praejudi-

care alicui PPB. Az templomokat bécsotelenségben tartom (Prág: Serk. 400). Némellye a kopaszsgot magoknak becsületül tartya, némellye bécsotelenségül (Com: Jan. 54). Élte hozatik nagy becsotelenségre (Gyngy: Cyp. 21). Üdvözödnök küllmbféle becsotelékek kivánt megalkatni (Csúzi: Síp. 120). Veszdelmes pufadozás ez, megérdemli, hogy kárral és bécsotelenséggel apadgyon (Fal: UE. 398).

Bécsotelenül: [inhoneste; schimpflich]. Azok kiket kegyelmetek nagy rankorral becsotelenül írásban kiadván (MonTME. V.333).

Bécsül: 1) [aestimo, censeo; schätzen, taxiren]. Ez e világi giómörűsigt minden allatnak felette bécsülle (Szék: Krón. 16). Bécsüllik az kárt (Kár: Bibl. I.91). Minden adományul nagyobbra kell bécsülleni a szereté (Pázm: Préd. 589). Az mint az pap bécsüllik az embernek bécsüllik (MA: Bibl. I.92). Bécsüllő bíró (Laud: UjSegis. II.34). 2) honesto, colonesto, honorifico, veneror, deveneror, colo C. aestimo, honoro, revereor MA. [achten, ehren, würdigen]. Mennéce ég istenét bécsülléce (BécsiC. 17). Anya zent egylaaz bécschewlttyek ew zentsseegnek meltsagaval (ÉrdyC. 560). Ha ki sz. orszagod először keresi, az te beszededet mindenben bécsüllik (Bori: Enek. 125). Mi emberc leuen egymast tisztellük, bécsüllük (Mon: KépT. 3b). Mely sidok Leo amena inkab bécsüllik az vtan (38). Bécsülleni szokuc friedelnünknece levelet (81). En azoknac eleteket es halalokat egy arant bécsüllim (Deesi: SallC. 2). A sólyom szép és tekintetes madár, bécsüllik ötet a fejedelmi emberek (Pázm: Préd. 30). Félelemmel bécsüllik az ő teremtőjököt (Com: Jan. 216).

[Szólások]. Kally hazynkat negy zuz forintban bécschwttek (RMNy. II.121). Harmincz ezüst garason becsüllötték ötet (Pázm: Préd. 490). Semminek becsüllöm: nihilifacio C. nauifacio PPB. Az igaz diezretet az hamis arulkodasnal nagyobnac bécsülleneice (Deesi: SallJ. 36). Ötet semminek becsüllöttök (Szár: Cat. B3). Nagyra akarják becsülltetni munkájokat: voluit operam suam aestimari *multi PPB. A férfii nemet bécsüllid húsz sielusa (Helt: Bibl. I. MM3). Nem a végre támogattuk tanításunkat az ő irásokkal, hogy a sz. írásnál nagyobra bécsüllenek (Pázm: Kal. 75). Még az halat is, ehaz a felelenkez vetvén, nem nagyra bécsülleneice (Lép: Pük. II.196). Semmire becsüllendő és semmire kellő dolog: res proletariae, nullius pensio (Com: Jan. 177). Fellyebb becsüllni barátját, mint hazáját: amicitiam patriae *praeponeo PPB. Egy magános embernek is fellyebb kell becsüllni szavát a papéul (Czegl: MM. 74). Istenül fellyeb becsüllötték (Illy: Préd. I.11).

[el-bécsül]

elbécsülés: [aestimatio; schätzung]. Ersek wrvukatt es magath reabírhatnank esremest inditnank Erdélyd uranodth mint az zölök transvatio zorenth olbehelece feleül (RMNy. II.119).

még-bécsül: 1) penso, pensio C. taxo MA. [schätzen, taxiren]. Egyöt még bécsüllni: coestimare C. Az hazat meg kell bécsültetni, es az menyü summara megyen az bécs, azt anyü reszekre kell osztani, mennyü az atyafiak vanak (Ver: Verb. 82). Arany girára bécsüllik ezek, ha valakit meg-bécsülték (Fal: UE. II.163). 2) aestimo, revereor C. [ehren, würdigen]. Még bécsüllik az en kiamat (Fél: Bibl. 36). Magut meg nem tudya bécsülleny (Frank: HasznK. 61). Ó felsége szómellyét és jelen voltát meg becsüllíték (Mitrök. II.39). Itt meg vető lész, amott megbecsültöt (MA: Seult. 12). Az ndvar meg-bécsül szép pensioval, de a had el kapta (Fal: TE. 722).

mégbécsülés: indicatio, pensatio, taxatio C. aestimatio MA. schätzung PPB.

mégbécsülhetetlen: inestimabilis, incomparabilis C. [un-schätzbar].

Bécsülés: 1) *indicatura*: schätzung C. 2) *veneratio, aestimatio, C. existimatio reverentia, coonestatio* MA. achtung, schätzung PPB. Főldtőlbb bécseléssel terheli magát (LevT. II.307). A biblia bécsülésben nem a tentát, papírossat, hanem az bécsüllyk, a kinek szavát magában foglalja (Pázm:Préd. 156). Az isten szolgálatjára és bécsülésére köteleztetünk (1016). Az nép itetett az isteni dolgoknak bécsülésére (MA: Bibl. 171). Kúvesd meg illendő bécsúléssel (RákGy: Lev. 75).

Bécsület: 1) [aestimatio, census: schätzung]. Minden bécsület a szent-helne siclusu szerént legyen (Helt: Bibl. LMMM4). Az carbonkulus kú csak emlékezetbe sem lehet a bécsüléség bécsületéhez képest (Mel: Jób. 66). Hazwukat negy zaz forintban bécsületke volna, mely haznak bécsywletyben ennekék Kallay Ferencz zaz harmynch három forintal tartozoth volna (RMMy. II.121). 2) *honor, reverentia, existimatio, observantia, dignatio C. honor, veneratio, aestimatio* MA. [ehre, achtung]. bécsületly vagyon isten előtt (ÉrdyC. 648). Leányt nagy gazdagon el temették, utolsó bécsület azzal adatott vala (Ilosv: Toldi. 6). Az isten az vén embernek bécsületit aiánya (Kár: Bibl. L612). Az ioszagos czelekedetnek most bécsületi mincen (Deesi: SallJ. 2). Az sz. írásnak bécsületit fel-bontják (Pázm: Kal. 61). Amyira alázatos volt és oly kevés bécsületi volt magáról (Ily:Préd. II.223). A vezér előtt három lófarkat visznek, ezt a nagy bécsületet tsak három basának adják meg (Mik: TörL. 438).

[Szólások]. Jó híren-forgó, bécsületben forgó: homo incolumi fama PPB. Bécsületében jár. Hírelét veszténé, ha kinek azt meg-jelenténé (Gyöngy: KJ. 18). Nem is tartya a keresztényi gyülekezet olyan bécsületbe, mint ezeket (Helt: Bibl. Le3). Álljon a kegyelmek bécsületin (Nyr. X.468). Az enes edes kett leaniomoth az ed rendi zerenth neultesse, hogi atiank fiaynak essek bécsületekre (Radv: Csal. III. 157). Maga virtusával ment elé, ment bécsületre: ex se natus PPB. Ki az ű szekeknek bécsületit meg tartuan (Mon: Apol. 29). Az népec bécsületet nem tesznek törvényednek (MA: Bibl. V.57). Eleiben imé magam nécek, hogi neki illő bécsületet tégyek (Gyöngy: Char. 9). Legjobb keveset nyujtani, de olyast, melyre forró a kívánság a félben. Az ilyen kevéssel sok bécsületet vallunk (Fal: UE. 492). Tyztólts bécsülettel leegyenek az zolgak ew wrokhoz (ÉrdyC. 77). Nagy bécsülettel tarttyak vala (ÉrdyC. 631). Némelyec a kopaszsgot magoknak bécsületül tarttyac (Com: Jan. 54).

Bécsületés: 1) *pretiosus* MA. [kostbar, wertvoll, teuer]. Hlic penigen, hogi ez a historia kedues es bécsületes legyen mindeneknel (Tel: Evang. L183). Nemde az lelek bécsületősbe az eteknel (Fél: Bibl. 9). Az arany bécsületesb az onul (ÉszT: IgAny. 42). Nem az ő választása teszi bécsületessé az jó követ, hanem az maga tulajdon természetü (Pázm: Kal. 461). Az istentelen emberek testét fényesen, gazdagon és bécsületes pompával temetik (Pázm:Préd. 4). Ne legyen mi előttűnc semmi bécsületesb az istennek igejénél (MA: Bibl. Et.2). 2) *honorus, honoratus, reverendus, augustus C. venerationis* MA. [ehrlieh, ehrenhaft, rechtschaffen]. Az vr neu az bécsületős feelmet be rekeztü (TihC. 130). Leszen é biblia szerelmes es bécsületes az vr istemec (Helt: Bibl. I.c4). Az egész néppel bécsületes: honorabilis universae plebi (Helt: UJT. g8). Drága bécsületes nemer béczeket, okossakat szül ez világra (Cisio F3). A bécsületes úrnak arra szeme legyen, hogi maga kezével ne verekedgyék (Pázm:Préd. 274). Ide sok bécsületes főrend gyült (RákGy: Lev. 220).

Bécsületésen: [honeste, ingenue; ehrlieh]. Bécsületesen czelekedő: venerabundus C. Kedves emberinknek bireket s igyeket bécsületesen elő-gyámoltstunk (Fal: UE. 385).

Bécsületesség: *honorificentia* MA. [ehrliehkeit, rechtlichkeit]. Nem arra igyekoznek, hogi megmutassák a keresztény tekéletes erköltsük bécsületességét (Pázm:Préd. c).

Bécsületlen: *inhonestus* WF. [unehrlieh, ehrlos]. Az gonoszac elmééből származott beszéd bécsületlen (Kár: Bibl. L308). Az reszegseg az haz biro embert bécsületleno teszi az őuei kőzöt (Deesi:Préd. 33). Neuzetec ítet az bécsületlen neuel (Mon: Apol. 490). Választa el vetett nemből származtakat, tudatlanokat, az emberek előtt bécsületleneket (Pázm: Kal. 47). A szentek tetemiek bécsületlen hányását, és tőb efféle dolgokat le-ráz magáról Bald. (Pázm: LuthV. 135).

Bécsületlenség: *irreverentia* NémGl. 158. [unehrliehkeit, nichtachtung]. Egyiket sem tartyc feleségül, hanem mindniait egy arant valo bécsületlenségben tartyc (Deesi: SallJ. 66). Rutéttatic az templom, ha edénit és egyéb ezkőzit csufolya, vagy bécsületlenségben tarttya valaki (Zvon: Post. II.274). Sacramentonak bécsületlensége (Vás: CanCat. 657). Hogi bécsülettel kezdet jó indultatában cserben ne maradjon ktek bécsületlenségével (FM: Minerva L478).

Bécsületlenül: [ignominiose; schändlich]. Ne elegyits valakic közzé magadat, hogi bécsületlenül ki ne tolyattassál (Kár: Bibl. 1658).

Bécsülhetetlen: [inaestimabilis: unschätzbar]. Akarod-e tudni, mely drága az ember lelke? tekintsd meg, min vette az isten; szent fiának bécsülhetetlen vénen vette (Pázm:Préd. 11).

Bécsülő: 1) *pensator, pensitator* MA. *taxator* Kr. Bécsüllő bíró (Land: UjSegits. II.34). 2) *observans, aestimator, venerator* MA. Ember bécsüllő (Pethö: Krón. 265). Ember bécsülhető (Megy: 3Jaj. II.19).

Bécsültelen. Bécsültelenné, aláualouá leszök: *exsordesco* C.

Bécsültet: [curo ut aestimetur; verehren lassen]. Az sem igaz, hogi a pápa magát isteni tisztülettel bécsülteti (Pázm: LuthV. 124).

el-bécsültet: [accipio in aestimationem; verschätzen lassen]. Valamit valakitől adósságban el-bécsültetni: *aliquid in aestimationem ab aliquo accipere*; majorkodó helyét el-bécsültetni adósságban: **accipere praedia in aestimationem* PPB.

Bécsüs. Nem *beccus*: *proletarius* WF.

Bécsütlen: [pretii modici; billig]. Igen csodálkozot nagy olczosagan, magyar országnac bécsütlen béú voltan (Göres: Máty. 76).

Bécsütlenység: [irreverentia; unehrliehkeit]. Amak bécsütlenysége a fülek bedugása: *irreverentia ipsius obturatio aurium* (Vajda Kr.).

[Bécsüz-ik ?]

el-bécsüzik: [corruptor; unbrauchbar werden?] Cszimátlanok livín hadaim, de lovok is elveszett és az ki meg maradt is, elbecsüzött (MonIrók. XV.25).

BÉCS: [obulus; heller]. Soha sem en ream, sem zolgamra egy bech fyllyert sem keolteott (LevT. I. 361). A szegény asszony két bécsét inkább bécsüllötte, hogi sem a gazdagok nagy adományát (Pázm:Préd. 980).

1. **BÉCSÜ** (*becc* Bécsi C. 118. *berchev* DomC. 297. *bochu* Lipp: PKert. II.99. *büczü* Mel: Kir. 198): [legumen; hülsenfrucht]. Bécző eledel: *legumen* MA. Tiz napokban es adattaszacac m'nekőnc beccü élésegec eledelre es víz italra; es aduala nokie beccü elegeget: *dentur nobis legumina ad vescendum* (BécsiC. 118). Sokak voltak, hogi kyk rytlan evttenek halat, auagy egyeb jo etket, hanem csak bechevt, horsot, lenchet (DomC. 297). Hozának Daudiac babot es lencsét, es egeb búczü etelből ezenalt pirított darát (Mel: Kir. 198). Czac tengetésre való béczüt, auagy akar mit az mit akar, eszic (Born:

Préd. 148). Daniél sem bust nem őtt, sem bort nem iuot, hanem bőchünel élt (Tel: Fel. 107). Fris etkeit az ő tarsaiul meg vete, bőchüit kére maganac es annal elence (Mon: Apol. 133). Igen ének étekben magvával földben, sültben, bőchüben (Lipp: VKert. II.99).

2. BÉCSŰ: choenix. [ein getreidemass]. Ez kús mirtik vala, mellnel egy napra valo abrakot adnak vala az abrakosoknak, az az mellybe egy napi ílis ír vala akar uton s akar háznál. Liszen erüil emlekezet az isteni jelenüsrül valo könyiben; ott beczünek fordítum (Syly: ÚJT. Quinqu. 4). Az gabonának beczüu egé denáron: choenix tritici denario (315b).

BEDELIOM: [bedellium; weipalmel]. Ott bedelyomott is taláhuac: ibi invenitur bdellium (Helt: Bibl. LA4).

1. BÉG (bek Helt: Krón 86): [princeps, nobilis; türkiiseher edelmann]. Az hatwany bekkel coszwe veszem, valtig rwtollnyk egymast lewelnek által (LevT. L182). Arazum begh köldéth wolph Pechywl az bwdy basához (285). Békek emügekkel, passák vezérkekkel rabokká estenek (Thaly: Adal. L181).

begler-bég: [gubernator]. Az beglerbég Péterváradján által jüve (MonTrök. III 89). Mynden beglerbegyünek meg paranchyoltam, hogy ew keztek s tew kezettek meny haboru no legyen (RMNy. III.3).

nazur-bég, nazul-bég: [inspector; aufseher]. Nazur bék leville az pasztormányokat Szabó Gergelynél, Kelemen Balásul föl-hajtották (MonTME. L28). Pintér Jányost az heti soros kocsik végett az Nazul békhez kültük (46).

olaj-bég: [tribunus militum; oberst]. Vöttünk az olaj bekenek 2 rúka bürt (MonTME. L34). Fazékakat vöttünk vajnak az olaj bék számára (37).

szandsák-bég: [praefectus comitatus; comitatsvorstand]. Mynden zuchyvakbegyünek meg paranchyoltam, hogy ew keztek s tew kezettek meny haboru no legyen (RMNy. III.3).

2. BÉG: [balo; blöcken]. A ketskek felelemnek miatta beegni kezdenek (Helt: Mes. M4b).

Bégés: [balatus; das blöcken]. Báránynak bégése (Misk: Vadk. 36). Minden bárányok az ő anyyokat bégésekröl menten meg esmérík (205).

Béget: balo C. blöcken PPB. Gyakorta bégetök: balito C. A bárány béget, mekeg: agnus balat (Com: Jan. 43). Béget az bárány (Com: Orb. 4). A jó juh nem sokat béget, de sok gyapjat ad (Kisy: Adag. 164).

Bégetés: balatus C. PPB. [das blöcken].

BÉGY (bogy Deesi: Adag. 285): ventriculus volatiliu MA. [kropf]. Vegye a begyit tallaiul egytombu, es vessa a rakas hamura (Helt: Bibl. I. Yy2). Igen meg földtötte a begyit (a farkasi), nem földtal (Helt: Mes. 134). Az madárnac begyit kivénén minden rutsángiul egybe (Kár: Bibl. L88. MA: Bibl. L89). Hasonlatosac a tykhöz, ki a tizta buza közöttis vakargat, meg földten begyit (Vás: CanCat. 160).

[Szólások]. Meg szakad a begyi (Bal: CsIsk. 126). Vagy on valami az béggyben, azért lappango (Deesi: Adag. 285). Az kince vagyon bögyökben, mindene baráttyoc (Prág: Sork. 914). Hatalmas eszárunk tartja is, begyiborakva zsongogtja (MonTrök. VIII 72). Jaj a dühös ebek tulajdonságát magabegyében viselő barátak (Matkó: BCsík. 238). Te ugyan nagy beggyiel mered mondani (Bal: CsIsk. 126).

galamb-bégy: seropularia minor Mel: Herb. 179. [feldsülat]. Kisseb fetske fü, más noue gelyu ronto fü, süll fü, mezei süll fü, galamb bégynece hiyác (Mel: Herb. 179).

tyük-bégy: anagallis [ganchheil]. Ezt alsínéce, anagallisnac, az az tyik begyene, tyikszemce nyongya Füchsius, de nem igaz (Mel: Herb. 80. 182).

vörös-bégy: rubecula; rotkehlchen Com: Vest. 114.

Bégyés: elatus SI [aufgeblasen]. A mit mondott vala Moyzes, amaz nyakas és majd mindenkör bálványozó tele-bégyés Israel-felöl (Csüzi: Síp. 632). Hány idegen tollba öltözött bégyés kontyos madár ugy járna mint Aesopus hollója (Fal. NE. 103).

Bégyésen: [elate; aufgeblasen]. Látod molly begyesen tudakozik (Matkó: BCsák. 114). Melly ina-szakattül fígethet ez előtt igen begyesen és gögösen futkározó Mátyás (373).

Bégyeszt (elébegygyeszt GKat: Titk. 321): [bufo; aufblasen]. Annál inkább szünet begyeztette vala Jeplita (Illyet: Jeplita 9).

elő-begygyeszt: [obicio; vorhalten]. Melly ellenvetést ottan ottan unalmason elébegygyeszt (GKat: Titk. 321).

BÉKA: rana C. batrachus MA. frosch PPB. Bekaknac es egeréknek hada auagy bekoger harez: batrachium C. Rekeg, béka módra szól: coaxo (Major: Szót. 145. Com: Orb. 5). Vartyogó béka: rana coaxans (Com: Jan. 40). Búdös férget bódota & ráiok es bekak (DöbrC. 147). (A verem) rakua vala kígyoval, bekakal es sarkakokkal (BodC. 12). O zyz Carthussya ky lehet te bozyand hasonlatu? Neemwillanak megh a beekak, kyk nem zenek ez zent zyz zerzet ellen elachogny (ÉrdyC. 572). Ti beka természetü hitlen haluzózo fősuen vrak (Mel: SzJán. 41. 548). Nemelyt vízi állatoekal, bekakal, hallal eltet az isten (Born: Préd. 553). Czak annit gondolok én véle, mint az békák czézigásául (Deesi: Adag. 183). A bekak regelnek (ACSere: Enc. 290). A békáknak tsevegése (Misk: VKert. 258).

[Szólások]. Felebarátjára fordorkodva büstelenkedvén kiigyót békát kiált (Csüzi: Tromb. 175).

[Közmondások]. Az béka is vetekődik ám az siskául (Deesi: Adag. 300). Ellenzie es mint a béka a deret nehezik (Mon: SzSegits. 281). Láddé, mely nehéz a dér a békának (Pázm: 5Lev. 262).

csipke-béka: rubeta Com: Jan. 40. [kröte]. Rubéta vagy csipke béka (Nad: Kert. 16. 38).

csirke-béka: rubeta PPB. [kröte]. Utálatos férgek a kígyó és tsirke béka (Ker: Préd. 507).

földi-béka: [erdfrosch]. Ama nagy földi béka megszáraztasék, az után etze-tbe mártassék (Web: Anul. 89).

halászó-béka: piscatrix PPB.

kecske-béka: rana escaria SI. A velenzei követ asztalánál kecske-békát is sokat ettem (Bethl: Élet. 190).

nyelv-béka: batrachus, ranula linguae SK. A nyelvnek bekijáról es egyéb dagadásáról (PP: PaxC. 76).

száj-béka. Szájnak béka nevü nyavalyája: rana viridis PPB.

tekenős-béka: testudo, chelys C. [schildkröte]. A tekenés béka magában pmasolkoduan monda (Helt: Mes. 404. 106). A tekenős-béka húsában ha tsuk fél eleget eszik ember, megnehezíti a gyomrát (Misk: VKert. 264).

tengéri-béka: chelydros C.

varancsos-béka: [bufo, rubeta; kröte]. Varantzos békát megfüstölöm (Gvad: RP. 160).

varas-béka: bufo, rubeta C. [kröte]. Ez ket zörni varas becat, kit lattoe en zömeimbe földce, ezöc engömnet kineznac (GuaryC. 48). A varas béka fejében termet kö (ACSere: Enc. 251). Varasbéka, férgek es egyéb tisztatlan lelkes állatok (Illy: Préd. II 157). A matska sokszor a kígyókat es varas békákat is mind egyre szokta marlozni (Misk: VKert. 188). A csipke-bokorrol vót nevezetet a varas béka-is kinek a csipke-bokor tövénel vagyon lakása (Hall: Pázm. 67).

vörös-béka: rubeta Com: Jan. 40. [kröte].

zöld-béka: calamitae C. rana viridis Nom.² 143. [wasserfrosch]

Békás, Békás tó: ranarum lacuna PP.

BÉKE: pax MA. friede P143. [ruhe]. Ez farkas az városzerte nagy bekenel iardogalt (VirgC. 58). Sunky bekevel el nem mehet vala az vton (JordC. 377). A jóvendő kenert ez velenon valo iavafának bekevel zenvedeset vezi (DebrC. 595). Mely hitlevelök mellett békével járhatának (Monfrók. III.211). Őtet engesztelék, király fia hogy Erdélyben békével lakhaték (RMK. III.367). Békével szenned (Decsi: Adag. 81).

[Szólások]. Ha g i b é k é t enekem (VirgC. 206). Nem hannak bykvt (LevT. I.225). Kenyergék, hadna beket az en keweemenek, mert az nekwlvs elegh zegensegel elok (363). Azoknac mostan békét hadgyné (Valk: Gen. 56). Hagy beket az hitvec (Mon: Apol. 35). Hagy békét nekünc (MA: Bibl. I.61). Hagy békét az bor italnac (244). Az várak szállásának mi már békét akarunk hagyni (Rák.Gy: Lev. 286). Igen el törtek az fogsagnak nyatta, azérth keg. kerem boesassa el bekeuel (RMNY. II.114). Békével bohattak evketh (LevT. I.318. 325).

Békél, **békél-ik**: 1) reconcilior, pacem in eo MA. [sich versöhnen]. Tanvetvanidnak labayth meg mosad, ees edösségvel velök bekelven [edössön evketh vizagtalvan WinkC. 246. GömC. 100.] te dragalatos zent testdöth nekyl adad (CzechC. 11). Békéltön békélik (Decsi: Adag. 2). Az ő aszszonyához békélyéc (MA: Tan. 249). Mikor meg-esmere Salmán Deli Vidot, ő hozzá békélvén lassan fejet bajtot (Zrinyi II.10). 2) [osculor; küssen]. Legottan veue öthet ölebe a földön ylvén. hol vele bekelyk vala, hol neky zot vala (WinkC. 231). Kezeith ebokolvan ees mondvan: oh en zeretö fyam, nemde ezökee atte kezéid, kyk sidoknak ebodakath teeznek vala? Labait bekelven vgh mond vala: nemde ezökee allabak, kyketh a sidok gyarkorta ymadnak vala (231). Ottan mynden feyet terdet hayson awagy le esween az földöz bekeelyek alazatus tyztösségnek okaert (ÉrdyC. 54). Magdaleena monda: Oh en edes mesterem. Es akara labához bekelny (ÉrsC. 123). Nem szabad senkinek (a pápa) kezéhez békélni, mert soha senkivel jól nem akar tenni, de az ő bal lábát meg hagyja csökölni, mert azval ő mindent meg akar tapodni (RMK. II.111). Lábihöz békélvén, kezdte esedezni (Zrinyi. II.11). A kozák hetman ura, lengyel király lábához így békélik (Monfrók. VIII.209). Imé kezéidhez békéllek (Fal: NE. 10). A jó szerencse mellett, ha jobb kezéhez békélhetünk, bölögülünk életünkben (Fal: UE. 368).

égybe-békéllik: [reconcilior; sich versöhnen]. Mikor a földre jöve, akkor egybe-békéltet az igazság és irgalmasság (Pázm: Préd. 114).

még-békéllik: 1) [reconcilior; sich versöhnen]. Félek azon, hogy meg nem békéllik: *vereor nt placari possit P143. Ihusnak halála napyan megli bekeleuek (WinkC. 185). Embör istemmel meg bekelic (GnaryC. 43). Addeeg bekeelyeek meg haragosawal (ÉrdyC. 22). Meg bikillel az te ellensügednel (Sylv: UJT. I.8). Jonatas herczeg meg bikillek a Bachidessel (Szők: Krón. 67). Ez meg bikillec a görögökkel a hit felől (124). Mennyel békélljél meg a te atyáddiálnal (Helt: UT. II.1). Ki töltöm boszszumát először rajta es osztan meg békéllem véle (Tel: Evang. II.918). Ki által emberekkel isten meg bekellet (Born: Ének. 14). Az atia ezak az ő szerelmes fiaban bekélt mi velünk meg (Fél: Tan. 251). Tiszta tekölletes gyónás által békélljél meg istenneddel (Pázm: Préd. 517). Felebarátunkkal meg békélvén kell imádkozni (Zvon: Post. I.811). Az határos nemzetek, ha megbékéllenek, frigy-kötés az (foedus) (Com: Jan. 176). A törököt ha meg verik, tsak sir és megbékéllik (Mik: TörL. 20). 2) [osculor; küssen]. Nem illic vala hog ilyen binnel förtözött lelőc en adot fiamat vötte vala aldozatra, es dragalatos zaiat megbekelevala, es megb ökolta vala (NádC.

214). Mynden zeghenek egy egy penzt awagy fyllyert agzónak, mikor nekyl oztvak mynden zegönnék meg kelly bekelny a kezehez (LányiC. 142).

mégbékéllés: reconciliatio MA. [versöhnung]. Inkáb akarjác öregbötteni az vétkeket, hogy sem mint meg békéllés által le csöndeszetten (Zvon: Post. II.165). Meg sérült vala az teremő isten es az meg bekelellésről nem vala szorgalmatos (Zóly: Elm. 70). Jobbára az asszonyokra bizták a dolgot, kik közönségesen jó módot találtak a megbékélésre (Fal: TÉ. 663)

mégbékéletlen: [implacabilis, inexorabilis; unversöhnlich]. Kemény nyaku megbékéletlen emberec (MA: Scult. 681).

mégbékélhetetlen: [implacabilis; unversöhnlich]. Megbékélhetetlen gyűlölség: irreconciliabile bellum (Decsi: Adag. 199). Megbékélhetetlen képpen haragszik (Szathm: Dom. 545).

öszve-békéllik: pacem in eo, concilior SI. [sich vergleichen]. Jóság hivséggel öszve békéllik (MA: Bibl. V.40).

öszvebékéllés: conciliatio Com: Jan. 133. [vergleich].

reá-békéllik: [consentio; bepflichten, einverstanden sein]. Lucia: Ne fáraszsza az Ur magát, mi-is hallottuk lürét a Catechismusnak. Eusebius: Jó szívvel reá békéllek (Fal: NA. 134).

Békéllés: pacificatio, conciliatio MA. [versöhnung]. Eurósiná kedeg a soc bekelesert [beiteles?] es minden napi ehzesert vert pőc vala (NádC. 441).

[Békéletlen, békéletlenked-ik]

még-békéletlenkedök: [discordo; sich entzweien]. Tartottalé haragot, gyűlölséget ő ellene? meg békéletlenkedtélé ő véle? (MA: Scult. 909).

Békéletlenség: [discordia; zwietracht]. Békéletlenség volt az isten közzött és mi közzöttünc (MA: Scult. 69).

[Békélget]

még-békélget: [osculor; küssen]. Az ő labokathi meg mossá vala, es osztan meg bekelgeti uala (NádC. 531).

Békélhetetlen: [inconciliabilis; unversöhnlich]. A békélhetetlen szakadás küt fejt megnyitá (Pázm: Kal. 822).

Békélköd-ik: [osculor; küssen]. Azt haggác nekik penitenciába, hog az atiaknak labokhoz bekelkődögec (GuaryC. 34). Nagi zerelmel egimast meg wlelek es egimashoz bekelkedenek (VirgC. 18). Nemikor lely vala wthet acellann kywile az egbe fel emelkwduen, anera, hogi kezeuel wtet meg ery vala es neki labához bekelkedik vala [es meg czokolyauala ew labayt EhrC. 64.] (40). Mikor egi poklost talált volna, hozza iarula, kezdte czokolgatni az poklost, azért kezdte az poklosoknak hazokhoz sietni, es kezekhez bekelkedni (100). Ew zent feyeth be thakarata ees hozya bekelkedween a koporsoba helhezteetek (WinkC. 105). Lassad a cristos feiet le haiolvan hog te hoziad bekölködöce (DebrC. 325). Az veternyére hogy husvét napján juttunk, az koporsó környül kerengve hazndtunk, szüöttök tökéühz fejenként békélködünk, az igaz istemek ott nagy bosszút tettünk (RMK. II.185).

Békélködés: [osculum; kuss]. Zentiseghes zaad ky emmekem adott bekelkedesewketh vizagtalasth (WinkC. 87). O tudas, bekelkődéssel awagy apalással arulod el embörneec fiat (NádC. 187). Az zentsegős zaad ki ennekem adot soc apolgatatoscat es bekelkődöceket (353).

[Békéllöd-ik]

Békéllödés: [pacificatio, reconciliatio; vergleich]. Megküldött minden leveleket, melyek az előtt meg kísértett békéldéseket illették (ErdTört. I.29). És végtére a kénytelenségből származott békéllödést, es annak punctumát megbeszéllette (Tört. 35).

[Békélt, még-békélt]

mégbékéltetés: [pacificatio; versöhnung]. Az isteni felelmenec gyarapodására es az egyház meg bekétesero haznossac (Zvon: Osiand. 24).

Békéltet: **1)** pacifico, paco Kr. [aussöhnen]. **2)** [mitto osculum; küssen lassen]. Követeket az nagy dívába bevittük es ő hatalmossága lábaihoz békéltettük (MonTME. V.188).

égybe-békéltet: [reconcilio; aussöhnen]. Egyben békéltető asszonyotokra: conciliatricula C. Több hasonlú mondasokat meg fűtegetnek, es egybe békéltetnek az engedelmes fiak (Pázm: Kal. 615). Egyben köll békéltettetniec (Com: Jan. 202). Békéltessé egyben előb a bírányt a farkassal a Jesuita (Czogl: Japh. 110). Egybe békélteti az ellen mondást (Illy: Préd. II.71).

mög-békéltet: amico C. concilio MA. [aussöhnen]. Senki nem vala hógi ki magat kwizkbe borzatna, es wket meg bekéltetniec (VirgC. 16). Az beynest meeg bekéltety vr istemmel (CornC. 315).

öszve-békéltet: interconcilio C. concilio MA. [ausgleichen]. Az irasokat hasznossal tudgia magyarázni, es egyiket az másikcal őszve bekéltetni (Fél: Tau. 325). Az Religio Medici szépen őszve békélteti a Jerusalemi keresztet a Konstantinápolyi félhódal (Fal: NA. 123).

Békéltetés: pacificatio, reconciliatio MA. versöhnung P/B

Békéltető: conciliabundus C. pacator, conciliator MA. [vermittler]. Békéltető áldozat (Helt: Bibl. II.129). Két különbb természetű közbejárót es bekéltetőt kenan isten igazsaga (Mel: Préd. 212).

Békés (*békes* Fal: TÉ. 149.): pacatus, pacificus MA. [friedlich]. Kik bekét győlnek vala azokal bekés vadek (DöbrC. 204. 483). Ha tsac aackor bekés, mikor senki nem haborgattya, amac kenés halála vagyon (Börn: Préd. 131). Valakiel bekés nem vagy haragodat el nem kerülheti (Pécsi: Ágost. 45b). Légy bekés az te fele barátoddal (Zvon: Post. II.162). Istennel nem békés (MNYil: Zsolt. 81). Nem tudod békés türelemsséggel elviselni (Fal: TÉ. 705). Békés egy óráig nem lészesz éltelben (Orczy: Köldl. 190. 114).

Bekéség, bekesség: **1)** pax, concordia C. [friede, eintracht]. Bekességét szerzők: pacifico C. Haborusagrol hozta bekésere (VirgC. 18). Bekességnek jegere cheli kyal meg ayandekoza bela kyalat (MargL. 27). Rea zal ty bekesegethkezeniet pax vestra super eam (JordC. 382). Soha nyehen bekessögek az zo fogadatlan bynesöknek (ÉrdyC. 341). Emec ideibe mag békésidbe eole a sidosac (Szék: Krón. 23). Az törvény es az deiki tudomány bekességét szeret (Bécsi: Adag. 239). Farkas bekesség (Fal: Jogy. 933). **2)** [patientia; geduld]. Val bekességét en bennem: patientiam habeo in me (MiháC. 48). Bekesöget tyri en bennem: patientiam habeo in me (DöbrC. 384). Bekessögh zeuvedessökben turtyatok meg ty leketekeket in patientia vestra possidebitis animam vestram (JordC. 603). Ha valamit zeuvedendőne bekessöghne légen (VirgC. 94). Emberi erőuel azokat a nyuulyakat es a kenokat olyan nagy alhatatossagal es bekessöggel nem zeuuehettec volna (Helt: Bibl. I.62). **3)** [besulum; kuss]. Ivdástval el arvatalat es hamysan bekessögh alath közben adalat (ThewrC. 189).

[Szólások]. Já rják most is az bekességöt (Thaly: VÉ. 127). Somainak me érték hogy csulhúrság az ő bekesség járása (Monlrók. III.109).

Bekességös: **1)** pacificus MA. [friedlich, friedfertig]. Bodog az bekessöghösek: beati pacifici (JordC. 365). Kef fel bizuan istennec irlalmassagubm, mert bekessöges es igen irlalmas (VitkC. 21). E firfinc bekessögesec velleme (Helt: Bibl. I. 94). Ezokáért köneteket küldöc bekessöges beszéddel (I. Lid). **2)** securus [sicher]. Az ő házoc bekessöges az félelmetől: domus eorum securae sunt (MA: Bibl. I.61). **3)** patiens [geduldig].

Bekessöges bozzasagnak zeuuedese (VirgC. 81). Oly igen bekessöges vala ez zent zvx (MargL. 72). Bekessöges túró: patiens (Kár: Bibl. 1.650). Az alázatosság, es bekessöges zeuuedés világosan fénylet ebben a laborban (Pázm: Préd. 548). Bekessöges türesünk: patientia nostra (Illy: Préd. L241). Isten ygaz byro, erows es bekessöges (KulesC. 11).

[Bekességösít]

mög-bekességösít: [pacifico; versöhnen]. Mindeneket meg bekessögeseytuen az wkerest táinak vere nyat (Konj: SzPál. 327).

Békételen, békétlen: **1)** inquietus, non pacificus MA. [unruhig]. Igön békételen semmit el nem túr (GuaryC. 14). Egi békételen zerzetes kezdé morgodni (VirgC. 91. 11). Lelkemnek bekeetelen bvzagosagat ky yeuuehetteem (ÉrdyC. 524). Ebben egyebet ne alycz, hanem a te békételen woltodat (ÉrsC. 544). Az istentelenc ha nyomoruságra jutnac, békételecne (MA: Bibl. I.405). Ez versenyög, békéltet; ez pityergő izetlen (Fal: Vers. 881). **2)** [impatienter; ungeduldig]. Ő is békételen szenuedi az ő testén valo nagy nyuulyakait (Helt: Bibl. I. 83).

Békételeenség, békétlenség: implacitas, discordia MA. [uneinigkeit, zwistigkeit]. Az békételeenség minket egmastul el zaggat (GuaryC. 67). Ez ilyen békételeenség kenölesnek jegere (VirgC. 90). Iregseg, békételeenség, feszöltség (DebrC. 263). Bekességben, békétlenségben egyaránt böcsületesek (Fal: UE. 424).

Békételenül: [inquiete; unruhig]. Békételenül hortogy, haragszik Sámbar (Matkó: BCsák. 260).

BÉKÓ (*beklyo* Kár: Bibl. I.406. Thaly: VÉ. II.196. *békló* László: Petr. 48.): compedes C. compes, pedica MA. fessel, fesseln P/B. Beköckal égbe kötözöc (BécsiC. 262). Meeny el zent peter temlecezeben es keressed meg az ew bekoyt (ÉrdyC. 444). Beköia zöndög (Zvon: PázmP. 69). Gonosz kívánságunknak lelki bekői le vágattassanak (Nagyari: Orth. 140). A pénznek felette való sokasága túr es békló (László: Petr. 48). Füleiben még mostis hangol bekőjának pengése (VárM: Szöv. Bevez.). Keseregnek bekőkban s bilnesben (Thaly: Adal. I.61). Bekőnak s patkőnak vütem három sing vasat (MonTME. I.309).

[Szólások]. Szemet ki valata beköba verete (Börn: Ének. 550).

Béklyós: [compeditus; gefesselt]. Hadd legyen én érted atyam béklós rabja (PlálF. 76. MF.).

Béköz: [compedio; fesseln]. A to es a föld alatt beközet viz azért nem jó, mert magokkal sok fű magot hoznak bé (ACSere: Enc. 273). Láttuk, a négy ló is beközva ott vagyon, a melyekért minket megverték oly nagyon (Gvad: RP. 96).

mög-béköz: compedio C. [fesseln anlegen]. Harom ferfiakat megbeközöttakert eretzene a tűz közepibe: tres viros compeditos (BécsiC. 133). Meg lantzozta, beközta (Börn: Préd. 239. MA: Bibl. I.550).

[BÉKÓL ?]

Békólas, bekólat ? Ha az lovon bekólat vagyon, az ló a bekólasan hoszú gyakós szőrű (Csob: OrvK. 62).

BÉL (*belys* Helt: Krón. 150b. *bél* Mel: Herb. 3): **1)** intestina, interanea, ilia, enteron C. viscus MA. [darm, gedärm, eingeweide]. Az ebek az ganeos belön ínalcodnac (GuaryC. 9. 21). Hayyath (az töföknak) mynd az belyvel es hwayyval egheesse megl az oltaron (JordC. 84. 274). Beelök, manyok, tüdőök, mynd bennök lözön (SándC. 8). Belököth ky vonya akaryak vala (39). Mikor á szeken ünne az ő bele mind telisseggel a szöke lulla (Helt: Bibl. I. b.4). Es vegyed mind aszt á keuersegöt, mely befedezi á bélt (tq2). Bizonsagyon az isten, mely igön kenanyalnak mind nyuuljakokat az Jesus Christus bélyben (Beythe: Epist. 224). A kövér lantorn bél (omentum) az ágyé-

kokat be takarja (Com: Vest. 52). **2**) [medulla; mark, kern]. Zerze hogy emeye hevrwth bowzauk helyvel: constituit comederet hircos cum medula tritici (KulesC. 282). Virága, leuele bely melegitőc és szárasztőc (Mel: Herb. 3). Az fák völgye és béli tellyesbek hold töltére (Pázm: Kal. 14). A plántának béli leg-bellyeb van (Com: Jan. 21. 24). A kenyérnec likatsos béli vagyon (76). A mely fák tsak levelet hoznak és nem gyümölcsöt, azoknak nintsen bélek (Fal: UE. 451). **3**) [pars interior, animus, sensus, significatio; das innere, geiuit, sinn, bedeutung]. Jól tudom mi bántja béledet, mert nagy szabadság vesztette eszedet (RMK. II.263). Nem az bőtfő, hanem a bőtfőnek béli és igaz értelme az sz. írás (Pázm: Kal. 456). A szoknak és dolgoknak nem tsak hejokát koczogatván, hanem ugyan bélekre-is bé-hatván, ez kis munkátskámot írtam (CorpGramm. 294). **4**) [elychium, linamentum: docht]. Kétfélfő-gyertya: dimyxos C. A giertiaba harem vagyon: vyuz, beel es thúz (DobrC. 174). Gyapothól csinált bélfő-gyertya (Radv: Csal. II.207).

fa-bél: medulla arboris PPBl. [kern].

gyeinge-bél: lactes Nom.² 183. PPBl.

gyertya-bél: murgulus, elychium C. [docht]. A füstölő gyertya-bélt (avagy csepőt) meg nem ólta (Mad: Evang. 163. Czegl: Enech. I.129).

kényér-bél: [mollia panis; brotkrume]. V kristalit beóatta mikent keher beelt (DobrC. 227. KeszthC. 404). A zebben horozzác a sos kenyér belt (Mel: ATam. 87). Apium: Apium szőmnek dagadasira io kenny kenyér bellet (BeytheA: FivK. 80b).

kitetsző-bél: exta; eingeweide C.

mandola-bél: amygdalum PPBl. [mandel]. Rezegsegh ellen haznal lia eh iohra ket mandola belt ezől (BeytheA: FivK. 25b).

ökör-bél: omasum PPBl. [rindskaldannen].

öreg-bél: omasum, exta; feister darm C. Öreg kövér-bél: omasum PPBl.

tejes-bél: abomasum PPBl.

vég-bél: [intestinum rectum; mastdarm]. A göleszták az állatoknak alfelekben teremnek, azaz a vég bélben (Misk: VKert. 681).

Bélés: placenta, polenta C. artocreas Major: Szót. 73. laganum, artolagams PPB. kuchen, brodküchlein PPB. Mákval töltött béles: copta (Sziksz.). Béles azkit sok fele szerből svetenek: moretum C. Lisztből sítótt bélös: farneum C. Édes mustal tsinált béles: mustaceum PPBl. Nemely frater zerze magának nemely belest tytkon gondoluan hog ev azt tytkon megemeye. Mykoron ez belest el rejtette volna nemely helyen, es allana az karban, es gondolkodneek, hogy ez belest nykeppen es hol ehete nye meg tytkosban, tahat nemely lelky frater alun az karban, lata pokolbely erdeget jachoduan az frater elevt az belessel (DomC. 267). Az wrak meg őttéc immáron az belest Budán a menyeközébe (Helt: Krón. 150b). Soc szegeimec édesb egy darab arpa kenyér, hogy nem mint nemellynec a siros beles (Born: Préd. 317). Soha nem bűnned, mely háios táskából esik ki gyakran a béles (Decsi: Adag. 191). Kovasz nélkül való béles: torta absque fermento (MA: Bibl. I.124). Nyárson sítótt béles: spieesskuchen (Com: Vest. 46). Percezet, bélest sít (46). Béles, az az valami töltelékje (GKat: Titk. 1120). Mikor bélest sítótték, abba tettek vaját (Monlrok. XI.322). A béles sítéshez sok eszköz kívántatik (Kisv: Adag. 215).

alma-bélés: [laganum pomis refertum; apfelmkuchen]. Nyr. IX.71.

árpa-bélés: vagy polenta (Nad: Kert. 25).

bab-bélés: fabacia PPB.

gombás-bélés: [laganum agaricis conditum]. A hegedősök nek fizet ő nagy bőséggel, és ugy kiálja őket az jó gombás bélessel (Thaly: VÉ. I.343).

husos-bélés: artocreas C. Pásetom husos béles: teganites (Major: Szót. 467. Com: Orb. 117).

katonás-bélés: [artolaganum]. Tokja levelomnek két katonás-béles, rétesel van ki-bélölve, jó vastag és széles (Thaly: VÉ. II.378).

mákos-bélés: copta MA.

mézes-bélés: libum C. Nom. 41.

nyársonstüött-bélés: spieesskuchen (Com: Vest. 46).

olajos-bélés: laganum PPBl. [erstula conspersa oleo]. Végy egy kalácsot, és egy olajjos bélest, egy pogácát az kovasz-nélkül való kenyereknek kosárából (MA: Bibl. I.76).

ostya-bélés: nebulae, panis obelites PPBl. artolaganus SI. (Nyr. IX.73).

rótes-bélés: scriblita PPBl. Rétes bélesec anagy fonyatos kalácsoc (Com: Jan. 76).

sajtos-bélés: libum C.

túrós-bélés: laganum, tyrolaganum PPBl. (Com: Jan. 76).

vágott-bélés: fartum C.

zsömlye-bélés: [laganum]. Ezeknek felőtte olajval meg hintet semlye bélesek (Kár: Bibl. I.125).

Béléske: [placenta; küchlein]. Olajban béleskéket rántották (Tel: Fel. 67).

Béllél, béllél (bérel Monlrok. XI.319. bérlí Fal: NU. 290): pellem vel panum vesti induco PPB [subsue; füttern]. Béllőt: bilix, két rétv C. obductus MA PPB. Bérllett kesztyük: chirothecae pelle munitae; bérllett palást: pallium duplicatum; bérllett ruha: vestis pellita, pellibus munita; bérllett süveg: pileus suffultus PPB. Zerze ysten Adamnak es lw felessegebeenek swawal bellőt köntős (JordC. 13). Tafota swba pegwth hattal bellethi (RMNy. II.35). Az emberec igen belehie vadnac, rakuac tottettséggel és képnutatással (Helt: Mes. 205). A köntüst béleni küldtem (LevT. II.283). A ki pedig gonosz, nem imigy-anusz gonosz, hanem duplázza és bélletten igen-igen gonosz (Pázm: Préd. 616). Béleni való pozto: panus subductus (Nom. 19). Közönséges az újos fűmög, háló süveg, béllét süveg: pileus (Com: Jan. 100). Az mentét, mely rókatorokkal volt bérelve, oda ajándékozta (Monlrok. XI.319). Egz veres dupla barsoni kis swba giöngös az peréme bellet (Radv: Csal. II.72). Szünbársony bérlí hintódat (Fal: NU. 296). A dának mentegették vala magokat mondván, hogy ki ki már két gyenge fátzámmal béllelt meleg italokat vet bé (Fal: NA. 130).

[Szólások]. Nem-is volna talán a nyunial bélllett uraj-mékban annyí bátorság (Fal: NU. 289). A rókával bélllett morólisták ditsérik a virtust (Fal: NE. 92). Szélllel bélllett a feje, megveszett agyveleje (SzD: MVir. 134). Az ki igazán calvinista, tőrökkel bélllett az szüve (Pázm: Kal. 287). Törökkel bélllett te nyízó, fosztó, párttító, prédáló, lator, koborló (Thököly) (Thaly: Adal. I.175). Egy lábíg elveszniunk sokkal jobb lett volna! esküdt ellenségnék, törökkel bérlletnek semki sem mondatna (183).

még-béllél, még-béllél: adduplico C. obduco MA. PPB. [füttern]. Ha (hvgonk) aito, bellvk meg vtet cedros dezkanckal: si ostium est, compingamus illud tabulis cedrinis (DobrC. 483). Lelki dolgoknak tudatlanságával voltak megbélelve (Illy: Préd. I.52).

Béllés, bélös: subductura Pesti: Nom. 43. [fütter]. Nem olyanok az szep subaknak béll az újai mint az derek bérlési (SalMark. 6). Isten tisztá, merő, es semmi béllés anagy rétség

ninezen 8 lenne (Vallástétel aiii). A pegymet, nest, muszt és az hólgy bélléseknak ilenek (Com: Jan. 48). A szöcs a bórók-ból ködmeneket, bélléseket (pellicea) készít (Com: Vest. 55). Mály béllés (Gér: KárCs. IV.422). A béllés többet ér a köntös-nél (Mik: TörL. 13). Egy hiuz hát béllés (VactTrans. 3). Nest mál, vagy torok béllés (4). Volt egy pástor-táskám: béllése varrása tellyes tsuda annak. 's hímes megírása (Fal: Vers. 910).

Béllésés. Ködmönös, bélléses: pelliceus PP13.

Béllotlen: [non subsutus; ungefüttert]. Az örmény aszszonyok bélletlen mentét vesznek magokra (Mik: TörL. 96).

Béllött: bilix, obductus MA. [doppelt, gefüttert]. Bélletlen gonosz. Béllöttül hazugság (NyKözl. XV.365).

BELÉ, bele, be (*bely* EhrC. 86. *belyy* ÉrdyC. 19. *bel, bé*): **1)** intro C. [ein.] hűnein Adám. **a)** [hely:] Yewy bel az hazba: intus domum (EhrC. 84). Ha ualamei baratt yutudana anagy bely yewne, ewlhetne egyenbe az barátokual (86). Köneti őtet mond el be a papoc feiedelme pituaráiglan (MünchC. 102). Bée megyek the hazadba: introibo in domum tuam (KeszC. 16). Belettem een belem een lekemeth: einflü in me animum meum (104). Fogagyatok beeh az korokat betegőket (Érsc. 215). Bel fwtameek egy kerben (ÉrdyC. 517b). Bel meent az hazban (552b). Be mennec 8 belé az víze: aquus exhaussit (Kár: Bibl. 1.122). Mostan nagy esereffakkal bérlik a vár falát békellill és keményen töltik földel (ÉrdTörtAd. 1.98). **b)** [átviten:] Be telyesehe the keresedth: impleat petitiones tuas (KeszC. 35). Anyanak bel rekezetth mehebwl (51). Beel telyen een ziam: replatur os meum (175). Hegyeketh befede: opernit montes (211). Beel dwgya w zayath: oppulabit os suum (299). Bel töltee mynd az hazath: replevit totam domum (JordC. 709). Ynteesymet bel fogadny (ÉrdyC. 575). Ez világban bele zabálnak es eyel napjal tozódznak (Pél: Tan. 485). **2)** belém, beléd [-be, -ba, -ben, -ban]: in me, in te PP. [in mich, in dich]. **a)** [hely:] Veteve wt ez világbele (113). Egyik helbevl masba wizek (VirgC. 68). Zem zembe allatta az doctorokat ew wole (ÉrdyC. 661b). Budába méne (Helt: Krón. 75). Siess belénk uj szívet adnia (Born: Ének. 153). Ismét szembe lett szant Pállal (Pázm: LuthV. 10). Tisztába öltözvén (Pázm: Préd. 84). Foltos cipellést vonának lábokbam (Pázm: Kal. 140). Úgy csajja dár-dájával vállközbe (Hall: HHist. III.108). Budába vagy Budára megyek (CorpGramm. 282). Belénk szillettetett gondunk az éléről (Hly: Préd. 437). Feje elültessék, karóba tüzessék (Thaly: Adal. II.273). **b)** [átviten:] **a)** Halatlanságban ne éssünk (ÉrdyC. 567b). Kristus hozza egyessébe az embert az istennel (Mel: SzJán. 538). Oly karba hozhatjuk az jószágot, hogy nem fog Vesselőnyí kárt vallani (LevT. II.253). Azt írja, hogy csak esűtségba mondotta ezt (Pázm: Kal. 359). Az Kristus-hoz indult zárándokba (MA: Sent. 1013). Magokhoz képest másokat semibe hajtának (Pös: Izazs. 518). Megyetésben jütsz: contemptum incurres (Com: Jan. 206). Ne egyedejdetek az 8 bűnökre (Hly: Préd. 1.190). Tudom, hogy haragodba esem (Mik: MulN. 184). Mind ezeket feledtélbe boesítj a jó gazdám (Fal: NE. 21). Nem azért ment jegybe az istemek fia az emberi természettel (84). Kár is, hogy esereben nem mehet véletek köntös-sel és állapottal (Fal: NA. 180). Az istemek törvényszéke előft komény kérdésbe fog menni mind a kettő (Fal: NU. 286). A második kérdérről szólván, mir számba ment [hogy hány hajóval mehet Franciaország ellensége eljébe] (Fal: TF. 798). **2)** Nem hagod meg te beléd bizokat: non derelinquis praesententes do te (BécsiC. 22). Ki nem hatta meg őlede remenkedőket non deseruit sperantes in se (38). Een belem híznec: in me credunt (MünchC. 47). Irgalmazy ennekem mert te beled bizot en lekem (AporC. 1. 105). Remenkegetek 8 bele nepek minden gülekezete (8). Mit tutz belé? mde scis? (Helt: PT. 8)

7) No belé Balázs, lovat ad isten (MNyl: Zsolt. 7). Tanácsban kelnek [tanácskozni kezdenek] (Teleki: FLét. 197). **8)** Közel egy óra tellik belé (Hall: HHist. III.139). Vatsorája azénál többben kerülne (GKat: Vált. 197). Fel mernék fogadni tiz arannyal egybe (Fal: NE. 17). Mindenkor csak kevésbe és nem a végre játszott, hogy nyerjen (Fal: NU. 311). **e)** [ok:] Meg kel belé halnom (Helt: Mes. 62). Midőn kostolodis az io izfi ételt italt, ottan emelgesz belé (Born: Préd. 412). Meg rőttenek belé (Mel: Jób. 51). El iyedec ezt haluan, haám szal-lais [tel] alla belle (Nad: TB. 88). Még mostanis vgyan reszkettee beléye (Hlyef: Jephtha 3). Betegek belé (Megy: Glaj. II.41). **e)** [idő:] Mykoron ywtot volna 14 ezteudews koraba (ÉrdyC. 339). Ötöd ezteudőbe jár (Helt: Krón. 95).

belesleg-belé: [in intima, penitus; ganz hinein, recht hinein]. Belesleg-belé kell tekinteni az illetén alkukor (Fal: U.E. 446).

ide-be: **1)** [intro; herein]. A pénzert hoztanac idebe műnket: introducti sumus (Helt: Bibl. I. x4). **2)** [intus; herein]. Te léssesz reménségünk ide be a városban (Hall: HHist. III.116). Isteunek hála, ide be jól van dolgunk (MA: Tan. 13. 109).

körül-be: **1)** [circum, circumquaque; rings umber]. Ezec mind körülbe Izraelnek tizenkét fia (Helt: Bibl. I. Bb). **2)** [fere; ungeführ]. Valanac e seregben soc hadakozóc, kiknee somma vala körül be nyoltzan ezer (Helt: Krón. 87).

oda-be: [intus; drinnen]. Ha késik odabé (RákF: Lev. IV. 679).

Beljebb: interius PP. [weiter hinein]. **a)** [hely:] Belyeb azag meleb herre: in altum (NémGlossz. 270). Meue belieb a puztaba (DebrC. 119). El belyeb meene az puztaban (ÉrdyC. 527b). A plántának béli, veleje leg-belyeb van (Com: Jan. 21). **b)** [átvitt ért.]. Azoknak helt kellene adnunk, az mit ők az ecclesiáról el vegeznek, minden tellyes es belyeb vala kezdekes nekül (Feszt: IgAny. A5). Az isteni dolgoknak belyeb-valoi: penetrabilia divinorum (Hly: Préd. II.510).

Belől (*belul* Vajda: Kriszt. 1.562. MF.): **1)** [adv.] **a)** [ex interiore parte; von innen]. Embernek belől zűneből zarmaznac gonoz gondolatoc: ab intus de corde (MünchC. 85). Rettentősön bék faluját égette, Teresi Mihál belől erőssen löttete (RMK. III.94). Nem nyugszik vitözö hadi rend Landában: Kicsap gyakran belől (Thaly: Adal. II.21). Ez az erő bé filvén a te lekedben, omán belőlről parucosollyon a te lekednek (Biró: Ünep. Bb). **b)** intus, intrinsicus PP. [inwendig]. Megmonda kysertety kyt vallotnala bevelé es kynewl (EhrC. 52). Annép ki em városnanc kapuin belől lákozoc: intra portas urbis meae (BécsiC. 7). Te belőlled is ki hereceg (MünchC. 16). Istenec orzaga belől bennetöc vagón (GuaryC. 68). Hozha lakodalnat zörzenden öneki belől az te lekedbe (DebrC. 284). A parznaz lat belől (Mel: SzJán. 407). Belől ne gly vels, hanem kiüöl (Mel: Herb. 63). A templomokot kívül nem kerülyük, hanem belől megyünk az istemek imadására (Sám: Ag. 13). Belőre, ad intra (GKat: Titk. 1119). **2)** [post. intra; innerhalb]. Az varasnak kapwya belől: intra portas (JordC. 236). Do az zent uelomnak belöle ne meunyen: intra velum non ingrediatur (JordC. 108). Senky az ty hatartoknak belöle ne mehessen (ÉrdyC. 580). Kaszon basával 8 Erdleben ben vala. Lippa belől Tót Váradján 8 nyugszik uala (RMK III.25). **3)** ex Ver. [aus]. Belöle [-böl, -ből]: ex, e PP. **a)** [hely:] Kit vr ez homus világ timucebevel ment (111). Kitoriezi ew kezeit ez langbalol (EhrC. 41). Louetet hatalmasocot zekből (MünchC. 109). Leselek, ky kywe lat wala hű belöle (JordC. 725). Az ew lababoly ky zakadozok lababol (ÉrdyC. 269b). Ky wewo gyeerwocot wywab (595). Györből vagy Györből jöttünk (CorpGramm. 282). **b)** [átvitt ért.] **a)** Kezde olvasni az könyvet kiből a hitöt megtunhatta (DebrC. 560). Haláltól ment, bűnből tiszt (Pázm:

LuthV. 422). A hitből kiesik és kárhozik (438). Ki akar pusztulni javaiból (Fal: NA. 135). Tisztulj bűneiből, fejtőzzél adósságból (Fal: SzE. 553). Gyászból frissebb színbe már azért öltözzünk (Fal: Vers. 899). Ki sok fogyatkozásokkal születik az ember! a melyekből nem lehet hirtelen kiürülni (Fal: UE. 365). Ezek kivégeznek mindennemű jó erkölcsünkből (367). β) Hallan az ő predikációját nagyon meg eppólenek belőle (DebrC. 120). Te ky az törnybnől dyczekedel: qui in lege gloriarius (Komj: SzPál. 51). Az ellenkezőt, mikor a betüből ellenőre via-kodic, a betüből hamisítjuk meg (Dáv: VDisp. 9). Meg mutattya az világi ioknae hűjába valóságát abból, hogy stb. (Kár: Bibl. I.626). Ebből négy bizonyág támad (Páz: LuthV. 403). Ez az emberi vélekedéseknek bizonytalanságából származik (Páz: Kal. 576). Mindenekből négy épületet magadnak (Páz: KT. 104). γ) [partitivus:] Nekem is esett benne, belőle; ich hab auch etwas davon bekommen (Adámi: Sp. 191). Nekem is jut benne oder belőle: ich werde auch etwas davon bekommen (195). Egy tizenkettőbevel; unus de duodecim (EhrC. 1). Gyimelczbevel egyek (JordC. 10). Kettőt választja jóakaróiból (Fal: NE. 79). Fűze adhatók elődbe az eféle példák, de nem akarlak fűrasztani, minthogy tenne magad hallottál is olvastál is benne (Fal: TÉ. 649). δ) [anyag:] Io illatw kenyerek walanak az bydes gabonából (ÉrdyC. 282). Agy fából nehéz gúzt tekerni; agy lóbból nehéz poroszkat csinálni (Páz: Préd. 335). Az inség, sok ellenség tett belől rostet (Thaly: Adal. II.127). A szalonát ha egyre fűstőlük is, nem válik belőle derelye (Fal: Jegyz. 920). ϵ) [módot:] Zeresed a te vradath istenih myndön te teljes zywedből mynd te teljes elmeedből mynd te thelies lelkődből (WinklC. 311). Én vélem el nem hitetéd, hogy gyomorból szállasz (Páz: Kal. 163). Tehát ezt kell minden erőből tisztelni (Orczy: Költ. II. 61). Szerelme setébbenn tanýára vezette, ott igaz kedvéből tártá-át öllele (Orczy: Költ. II. 145). ζ) [limitatio:] Senki nem éri vitézségből Stzipót: nemo ad Scipionem aspirare potest PPBl. Myndenbwl hynesse hagyom magamath (GyöngyC. 61). Ha ualához az nomasban valo vitezekre talasz, abból en tfeled bocznátot kirek (Sylv: UT. II.172). Nem vagyok semmiből kötteles teneked (Helt: Mes. 436). Abból-is hazud Matkó, hogy bőjtelőség ne volna (Matkó: Bcsák. 402). Az kyalnyhoz állasbol, awagy ewlesbowl kewzelbek (Ver: Verb. 86). Mi, és szomszed vármegye élés dolgából megfogyatkozni nem hagyjuk (ErdTörtAd. III.295). A nemes urfiak nem szükölködnek az időből (Fal: NE. 19. NA. 215). A mindenből bővséges Londra városának magát ajánló szépsége (Fal: NU. 265). A sanyargatás testünket segít amnyibul, hogy sok rendeltelőségűl megmenti (Fal: SzE. 541). A ki felebarátját rozszbul híresíti, annak s magának árt (Fal: SzE. 553). Sok érdemes személy (kikről jóból emlékeztél) általad nyert böcsületet (Fal: UE. 461). ζ) [okhat:] Ne zegenkegyel ezbelew; noli inde verecundari (EhrC. 91). Az irégy masnac eleuensegeből meghal (GuaryC. 4). Dycberthessek az isten belőle (LevT. I.16). Nem kel minden aprólékból és buszszuságokból mindiárast fel fűlné (megbaragudnyok) (Helt: Krón. 151). Műveltette nagy soe gyermektékneke gyolkosságit, kiből soe hűce igen meg szomorottac (Born: Préd. 52). Fiát az isten választja, szerelmeből értőne ada (Born: Ének. 32). Ha kilső chelekedeteuel miueis az ember neha ualámít kételen-segéből (Tel: Evang. I. 463b). Idvezetőnknek hagyásából azt parancsolta az apostoloe (Mon: Apol. 34). Ne enged hogy tudatlanságombul oly szó származnéc ki számbul (Zvon: Post. I.1). Szolgái tanácsából meg véti az siriábéli királynac minden kívánságát (Kár: Bibl. I.326). Az keserűségnek mértékletlenségéből testünket ne metélljük (Páz: Kal. 599). Lóvó szer-zámnak, fogyatkozásából adák föl a varat (Pethő: Krón. 126). Ha valamely nagy szerencséből megszabadíthatjuk Felidát és magunkat is ebből a helyből (Mik: MulN. 329). $\mathbf{1}$) [intestinum; das innere]. Öltözöt atokba mikent ruhába, es be ment mikent víz ő belőibe: intravit sicut aqua in interiora ejus (AporC. 81).

kívül-belül: ubique, circumquaque SI. [von innen und von aussen]. A romai udvarnak csinyát kívül belül jól tudta (Pós: Igazs. 381).

körül-belül: ∞ Az ellenség körülbelől sok (Rák: Lev. I.67). Memék vele, leszz ott testennek nyugvása, nüntsen tanyájának körül belől mássa (Gvad: FNót. 13).

onnét-belől: [ex interiore parte; von drümen]. Ferencz feléne onnatbelew; responderet intus (EhrC. 41). Onnét belől Gyergyóból segélje az én több fiaimot (Szék: Okm. II.85).

Belőlvaló: [interior, interior; innerer, inneres]. Ő zuzioknac belőlvalóit: interiora iecoris eorum (BécsiC. 199). Mynden belől ualoya: intestina (JordC. 31). Belől valo leelky hyt (ÉrdyC. 538b).

Belső (beső VitkC. 88. *belső?* RMK. I.293): $\mathbf{1}$) interior, interior, intrarius, penitus C. internus MA. [innerlich, inwendig]. Megmodot bezedeket yol ertuen, belsew zyuenek gekereben monda (EhrC. 5). Meg evryzendevk nynden erzekevnsegevnek, nem chak az kysevk, de meg az belsew erzekevnsevnes (CornC. 248). Belsew elmének kellemetevs ekesege (DomC. 42). A ruhanac belső reze hoza ragadot uala az ostorozasnak myatta kifolt vereert (VitkC. 88). Az en szüem az en belső reszeimbe meg sebösültetöt (Szék: Zsolt. 116). Czac hammar belső nép ezen meg réműle (Tin: Zsigm. 26). A belsők is sok ályjúkat kiszórni kezdének (RMK. I.293). Az belső, akarát nekül valo chiklandozasnak büntetése (Mon: Apol. 326). Adgy ertéket, hogy a belső emberben erőssedgyem (Páz: KT. 269). Belső mester az lelek (MA: Tan. 1308). A pofa szájnac belső része (Com: Jan. 50). Űnög, belső ing avagy újos űnög, pendely (100). Az ige az ő szentséges belső részeiben teste lött (Illy: Préd. I.569). $\mathbf{2}$) [pars interior, interna, animus; das innere, herz, seele]. Ha čak égzör be mentel volna cristusnac belsőibe (GuaryC. 68). Meg indulanac az ő belsőy (TelC. 159). Az ő belsői tellesők alnoksagal (ThC. 1).

leg-belső, leg-belsőbb: intestinus, intimus C. Leg-belsőbb emberei, tselédi, baráti: homines a *latere PPBl. Meg a leg-belső ember vala is Ahasverus király udvaraban, nem vala neki szabad abban gyaszkdöntösbén bémenni (Megy: 6Jaj. II.16).

legbelsőképen: intime C.

Belsől-való: [internus; innerlich]. Agg ellenség kysewluak kysalast ada belsewluak kysalasa (EhrC. 50).

[Belsőség, belsőségös]

Belsőségesen: [interne; innerlich]. A szabadság belsősegesen természetere szerent valo dolog az embernek (Illy: Préd. I.241).

Benn, ben: $\mathbf{1}$) intus, interior, intrinsecus PP. [drümen, herimen]. Benn-vagyon-é? Anne est intus? PPBl. Ben uoltam az egyházban: interfui in ecclesia (EhrC. 74). A haznac pitu-raban ki nala ben: quod erat interior (BécsiC. 59). Valanak ben egyetemben: erant intus (JordC. 699). Ben lakozók (VirgC. 141). Jol lehet magyaroc elben szityaban batalmasoc es nagy vrac valanac, de maga az istent nem ismeric vala (Hofgr. 41). Euripides Archelausnál el annyira ben volt: adeo erat in intimis (Prág: Serk. 306. MF). Aquilejában ben maradának (Liszny: Krón. 152). Benn való háborúság: bellum intestinum (Balog: Corn. 223). $\mathbf{2}$) *ban, ben* [-ba, -be]: in C. bennem, benned, benne: in me, in te, in se MA. [in mir, in dir, in ihm]. \mathbf{a}) [hely:] Mend paradisumben uolov gimilicciatl munda neki ehé (IIb.). Iteelő zeekyben ylven: sedit pro tribunali (JordC. 694). Vala egy kapolna tawol hazatwl az mezőben (ÉrdyC. 143b). Kerály korona feyeében (511b). Mondá az folnag űnön beune: ait villicus intra se (DührC. 364). Legyen temen bennetek so: in vobis ipsis (Pesti: NTest. 91). Idegenben születik (Páz: Préd. 106). Inokban legyünk és megsarkaljuk őket (Páz: Kal. 125).

Budában v. Budán lakunk (CorpGramm. 282). Ki Szigetvárbau, ki Pécsen telele (Pethő: Krón. 172). Vastag volt derekában széles vállaitban (Lall: III.181. III.169). Dávid Góliátot ezen kövel hómlokban saját (Bíró: Préd. 118). Úgy van, megszólamlík loczalkán végébeim egy öreg (Orczy: KöltSz. 169). **b)** [árvitt ért.] **a)** Bizonyos benne, hogy elmélyen: certus eundi PPB. Aranyat, kibem emberec bíznac: in quo confidunt (BécsiC. 104). The benned remenkettem: in te speravi (KeszC. 9. 25). Hytoldien len az en bezedembe: incredulus fuit ori meo (JordC. 161). Istenben byzot: confidit in Deo (417). Hyre Iben benne (ÉrdyC. 515b). Byzhasseek ew ereyben (574). Nints ketség időssegünkben (Börn: Ének. 38). Ollyat fogsz reian, à kibe sem lirem sem tanáchom (Tel: Fel. 96). Isten tudós abban, kik légyenek a választottak (Pázm: LuthV. 272). Figyelmetessec legyűne amac olvasásában (Zvon: Post. 1697). Te benned lüszek (Bíró: Angy. 111). **ß)** Wagion ez ket bor huzon nyolej foryutban (RMNy. H.62). Ingyen es igen olezoban al minékűne az idősseg (Börn: Préd. 308). Hipparchi murus: sok költségen álló épület (Deesi: Adag. 269). Sok fáradtságban, gyalázatban, kinszenvedésben állott Krisztusnak ez az út-mutatás! (Pázm: Préd. 93). Ez írásunkat is megfordítani sok időbe leszen (MonIME. IV.30). **γ)** [partitivus:] Nekem is jut benne oder belüle: ich werde auch etwas davon bekommen (Adámi: Spr. 195). Oggum mend ioyben rezot (HB: Valany el marad ew benne: quod remanet (JordC. 251). Ew zylaynek ada benne: dedit parentibus partem (340). Hugi inek benne, ottan az w kórsagabol meg vigazek (VirgC. 45). Wran néppébe nem sok maradoth (LevT. I. 101). Judás fur erat, el-lopogotott a költő pénzben (Pázm: Préd. 729). So hozza ne adgy se el ne voy benne (Zvon: Osiand. 26). Leányokban ember mindenkor talál (SzVer: Bar. 8). Reá véski szűrét, és viseli valameddig benne (Land: UjSegits. 1702). Péltre vontak magokat, azért nem találunk benne (Fal: NC. 350). Válaszsz e kettőben: az égnek-e vagy a világnak akarssz teteszeni? (Fal: SzE. 528). A míg tart a magyar vérben, el nem felejt tégedet (Fal: Vers. 884). Szedj fel te is gazdag asztal morzsájában (Orczy: KöltSz. 189). **δ)** [eszköz:] Kyrten enekleny: tuba canere (JordC. 369). Ne akaryad trombitaba enekleny te elevted (ComC. 11). Meg elegedenek chymotakba: saturati sunt filii (KulesC. 27). Nem hogy ezt szegyenleni kellene, de sőt ditsekedni kell benne (Pázm: Préd. 467). **ε)** [anyag:] Nagy fa lán benne [a magból] (Sylv: UT. I.105). Nagy ember leszen benne (Helt: Krón. 83. 43). Rontsátoc el az ti szántó vasotokat, csinállyatoc fegyvereket benne (Kár: Bibl. H.186). **ς)** [limitatio:] Valakit munkában fel-érni: aequiparare aliquem facis PPB. A künban hasonlatosoc léüen, a dicősegen is hasonlatosoc légőnc (VitkC. 94). Hog ne tudam valamyben megbantotta ez sorort (MargL. 71). Az töbínél idejében korosb vala (KazC. 41). Senkinec semmibe nem arthatot (Börn: Préd. 74). Igazat mondoc benne, hog vallasodhat nem igazoltam (Tel: Fel. 5). Terméiben attyához fét vala (Göres: Máty. 51). Hazud abban, hogy Luter nem írta (Pázm: LuthV. 169). Tagadgya, hogy az papoknac valamiben köteles volna (MNyil: Irt. 1084). Nem véték benne [nem hibázok vele] (GKat: Titk. 352). Jozságos eslekedetekben gazdagok (Csizi: Sip. 197). **ζ)** [idő:] Lakozot vele María monnal három hónapokban (MünchC. 109). Ezyzer napiba (VirgC. 40). Harom izben (JordC. 59). Mikoron írának Krisztus születése után négy százban és egyben (Helt: Krón. 13). Azt mondják, hogy nyárba volna jobb ára (LevT. 187). Sz-rencsen kétinkben is könyörgöttünk (H.202). A minapiban porkólab uram jelentette (398). Szakadatlan izben (Rumy: Mon. 156). Hat órakorban: circa horam sextam (Fel: Bibl. 197). Monnek Jerusálemba az husvét innepébe (Kár: Bibl. III.52). Ily kevés időben emyire torjesztete és novele koloklyát (Pázm: Préd. 293). Felköltünk ben, lefektünkben azt forgassuk elménkben (824). Nincs oly agg jó, a ki pilnküsdben nem himyog (CorpGramm. 513).

Mülék ki 23 esztendőös korában és legszebb voltában (Mik: MulN. 247).

itt-benn: [intus; herin]. Kívül valek, itbenvalok: extranei, intranei (Ver: Verb. 229).

ott-benn: intus MA. [drinnen]. Senkyth othi ben nem leelenk (JordC. 722. Börn: Préd. 25). Nem marada senki ő vélo othen (MA: Bibl. I.13).

Bennétt- önnönbennedön CzechC. 55: [in; in]. Sent ferenc ölmene olyná panuszoluan ewnenbenneten (EhrC. 10. 92). Mendemel kyss-eback aloytynuala magat leny ewnewbennete (71). Halyanuala ew fyayt ewnewbenetek zentszének peldayat vezerylen (94). Önbennete id est intra se monda (NádC. 417). Jesws folazkocok w bennete: tremens in semetipso (ÉrsC. 76. 427b). Nem en tyzem azth hanem az en bennetem lakozo bwn (Komj: SzPál. 69. 82).

Bennünket, benneteket, bennünk, bennetök: [nos, vos; nus, eueh]. Illeio wt es tiv bennetec (HB: Istennek szenti kik natok kérék fejenként bennetec (ThewrC. 167). Hoyaba walo byztatatsiwad elhethi bennewnk (1568) (RMNy. III.73). Hogo meg dégejtsenek bennetec (MonIrk. III.129). Az áruló elárula bennünk (167). Erőwel őznek el bennewnkoth (LevT. 120). Azth nem twdom, howa wyznek odnad benyenk (97). A magiaroc meg verence bennőnc (Szék: Krón. 213). Kire segytson ő szent felsége bennünkis (Börn: Préd. 284). Hogy lathussitok nünemő nagy rettenetessögből szabadított meg benneteket az istennec fia (Börn: Evang. 132). Melly öröme Zakharias imigyo into bennünköt (I.33). Hogo meg valtuna mi bennűne (Börn: Ének. 51). Az bölhis ezene tuncet bennünköt (Mon: Apol. 25). Igazetnac bennűne (30). Abraham nem tud műket, es Israel nem esmér bennünköt (Gyarm: Fel. 165). Hogy bennetek az koborlok ellen oltalmazzon (Thewr: NyelvK. 21). Jovában reszeltetne bennünköt (Zvon: Post. H.187). Itt a telet kitelevén ollagya két bennünköt, mint Sz. Pál az olábrokat (Mik: Türl. 65).

BELÉGET: [perulceio; lütscheln, besünftigen]. Azt beszéli az gonosz bölesöben belegetett bélyeges proféta (Pázm: Kal. 117).

Belégetés: [blanditiae; liebkosung]. A io házi gazdaságra s a esölde csütisására nella rezotésre, nella belegetésre osztiatoc a io orákat (Bál: CsIsk. 33).

BELÉND (*belénd*[tű]) Mel: Herb. 64. *blind* Felv: SchSal. 34: hyoscyamus MA PPB. bilsenkraut PPB. Ha ki az belend magnaitul megh bolondulna, vagy kedke teiet, tök magot es diot, ezöket törd őzno (BythoA: FivK. 109). Ha vizét vészed a beléndnac és a dagdot fáio szemre tészed meg szya (Mel: Herb. 64). Az mint a mákból, az dióból szoktác olyat csinálni, vgy ezimály az beléndből is (65). Pár hágmának magyát s biléndnek meg szedjed (Felv: SchSal. 34).

Beléndés: **1)** hyoscyaminus MA. PPB. aus bilsenkraut PPB. **2)** [lascivus, luxuriosus; geil, unzüchtig]. Ember belendes mykent dlyzo (ÉrsC. 263). Sem a paranzak, sem a lany obuyat helyndessok isten orzaguank wrywkygath nem valhattyak (Komj: SzPál. 142).

Beléndesség: [libido, fornicatio; geilheit, unzucht]. Belendességnek nema libidob: in peccatum ignominiosum luxurie (NémGll. 196). Mend e zeresz nem belendességből (ex libidine de iozagból éfeg nala (BécsiC. 31). Heth halalos bin: keuleseg, fessvenszeg, beléndőség (NagySzC. 358).

Beléndösül: luxuriose. A fia eltekozolta ő iauat őuen belendesöl (MünchC. 147).

[Beléndöz-ik]

Beléndözés: [fornicatio; unzucht]. Testnek kedeg nyivelkedesi műlyan vannak, kik: belendezes (fornicatio), fertőzet

(DöbrC. 370). Borral meg ne rezegölletek, kibem belendezes vagyon, de telletek meg zeut lelekkel (380).

Beléndézkéd-ik: [fornicor, moechor; unzucht treiben]. Ha te Isrl beléndézkédendel, auag te Juda ne vetkeziel (BécsiC. 186). Valaki elhaguná ő felseget es egebèt vend a beléndezkedie (MünchC. 49).

el-beléndézkédik. El nezhetted mend azokat kik el beléndezkednek te tölled (AporC. 27).

BELÉZNA: vitium telae PPB. [fadenbruch, fehlerwurf im weben]. Gánes a vászonbam a bél fonál rendetlen esete miatt SzD.

BÉLYA: [albus, leucophaeus; weiss, grau]. Mikor isten a barnokat teremté ki volt akkor hamis tanító? Talám a barna vagy a bélya? (Kereszt: FKer. 268).

BÉLYÉG (*belleg* Sam: Harm. 37. *bilegh* Sylv: ÚJT. II.150. *billeg* Mel: SzJán. 205. *byllöggh* ÉrdyC. 354. *billeg* MA): signaculum, stigma, character C. signum, vestigium MA. [kennzeichen, merkmal]. Belegin: per signa sua (NémGl). Jesusnak bélyegit hordozom (VirgC. 113). Vala ky fiel veendy az (bestyának) byllögheet ew homlokara, az olyan zyzk az istemek baraghyabol (JordC. 910). Megh hydeghwlyek the dragalatos zeuth werednek billögewel megh yeghyezethwen (ThewrC. 232). Testekre belegért az Bachus tziemerét, tudni illie borostüán leuelet sütménc (Kár: Bibl. II.269). Az satan bellegeuel vamae meg iegyeztetue (Mon: Apol. 4). Az Christus az isten allattianak ki meczet billiege (Fél: Tan. 19). A minémi bélyegit adgya az Antichristusnak, azok mind-egyig az római pápához illenek (Pázm: Kal. 659). Az tób erőtlenségeknec minden beliegi es macula el fedoztettene az Christusnae vere hullasaual (EszT: IgAny. 164). Ha szappannal megmosod is, billyeg vagyon rajta (Czezl: MM. 141). A kurvákra sütd vassal bélyegec süttettene (Com: Jan. 138). Homlokokra bélyegét süttöte (Misk: Angl. Ind. 2).

Bélyégés: canteriatius C. stigmaticus, stigosus, naevosus MA. [bezeichnet, gestempelt]. Az környöl metelkedessel, mint egy belleges vassal rea metzetnen (Boru: Préd. 620). Ezt az papa doctori iol veszie az ő belleges lelki ismeretyekből eszekben (EszT: IgAny. 185). Billeges szégyent süt gróf uram a homlokára (Fal: UE. II.42. MF.). Bélyeges ezzel több más is (SzD: MVir. 186).

Bélyégéz: signo C. tudiculo, canterio noto MA. [merken, stempel]. Bélyegző, jel-sütd vas: tudieula PPBl. (NémGl. 231. 246). Ha leuelét seb helyre billegezett helyre kötöd, mind el egeti onnat (Mel: Herb. 176. BeytheA: FivC. 53b). Az ő emlékezetit, és kegyelménc nagy-völtát szívüinkre bélyegezzüik (Pázm: Préd. 533). Keretsényt már a félsz billegezte (Könyi: HRom. 17).

el-bélyégéz: obsigno, canterio noto MA. [bezeichnen]. A valasztottakat isten è haromal billegzi el: elsd isten kegyelmevel (Mel: SzJán. 125). Isten teged nem valasztott az eltre el sem bellegzett (244).

még-bélyégéz: dignoro, inuro C. obsigno, canterio noto MA. [bezeichnen, stempeln]. Az ő felebarátyjánac testét meg sértuén meg bélyegzi (Kár: Bibl. I.112). Mi némi szókat mondott keresztelö János, mikor vrunkat meg keresztelö, és az apostolok, mikor az keresztvényeket meg bélyegezék? (Pázm: Kal. 432). Az isten meg bélyegezé Chánt (MA: Bibl. I.4. 112). Meg bélyegeztetett lelkiüsméretü gonosz ember (Matkó: BCsák. 1. Czezl: Japh. 42). Hol kiessen folydogált Úr-Jézus beszéde, ott mast bestüának megbillegzett népe (Thaly: Adal. I.291). Az isten nem akarta kárloztató gonosz erköltsel meg billyegezni (Fal: BE. 573).

mégbélyégézés: [obsignatio; das stempeln]. Neegyed zeut keretznek yegyeewel meg byllögözees (ÉrdyC. 72).

Bélyégzés: [signatio; das stempeln]. Tyzen ket haznalatossagat talallyok Jesus neweenek tyzed; byllögözeesnek eekössege (ÉrdyC. 61b). Föl tartási avagy billegezése (Zvon: Post. I.598).

BÉNA (*benna* C. Matkó: BCsák. 251. *bennaa* ÉrsC. 353): mutilus, mancus, claudus, delumbis C. debilis MA. [verstümmelt, krüppel, lahm]. Az poclos uala meg sephovt es ygen vlatos, mert vala benna (EhrC. 103). Job te neked az öröe eletbe ménned bennaol avag santaol (MünchC. 47). Egézik vak vala másik benna (BodC. 11). Walannak ket tars kynek egyk wala vak es az masyk bennaa (ÉrsC. 353). Egy öker ki nem santa, avagy penig egyebkent sem beima (Ver: Verb. 217). Szegezég vagyon testében, vagy béma, vagy vak (Soós: Post. 63). Benna lábokom allo hamisság (Bal: CsIsk. 126). Az a szeg török ló béna (MonOkm. XXIII.266). Sánta, béma katona (Matkó: BCsák. 251). Még csak egy béna lovat sem tudtak meg gyogyitui (Szentiv: Verseug. 435).

[Közmondások]. A ki a bénuát neveti, maga ne süatifikáljon (Fal: BE. 579). A béma rajkó is kedves az anyjának (Fal: Jegyz. 917).

Bénaság: defectus, naevus, mutilatio, vitium MA. [fehler, fehlerhaftigkeit]. Ne áldozzál a te wradnac istenednek oly ökerel avagy iuhal, melye fogyatkozás avagy valami bénaság vagyon (Helt. MF.). Valamikor a pap bénasága, vagy betegesége-miatt maga nem szentel, akkor egy szinnél többet nem vészen (Pázm: Kal. 732).

Bénít: mutilo MA. [verstümmeln].

még-bénít: mutilo C. emauco PPBl. [verstümmeln]. Még viselős feleségeken is kegyetlenkednek, ezek sokszor a magzatot bennityák-meg az anyok méhében (Szathm: Cent. 58).

Bénítás: mutilatio MA. [verstümmelung].

[Bénítóz, még-bénítóz]

még-bénítózás: [castratio; das verschnneiden]. Az lovak meg bénítózására való mesterséget az uagyságod irásából értjük (MonIrók. XXIII.293).

Bénul: mutilor, mutilus fio PP. [lahm werden]. Kár a serény lónak mint sebes solyonnak bénnulni törődéstől (Ben: Rithm. 266. MF.).

még-bénul (*megbenül* Helt: Mes. 481): [debilitor; kraftlos werden]. Immár a nap igen meg bénült (?) vala (Helt: Mes. 481). Sok embernek meg tonab haladna elet es halala, meg sem bennulna sok rendbeli betegségeken (Frank: HasznK. 55). Ha meg-bénült, ha ágy feneken heverő kór-beteg, együtt kell túrni (Pázm: Préd. 239). Hogy jobban meg bennuly (Bal: CsIsk. 136). Mint egy meg bennult paripa leszállittya urát (Fal: NU. 285).

Bénulás: mutilatio; verstümmelung PP.

BÉNG: [tinnio; klingen]. Sok sarkantyú itten pengett, begett (Gvad: FNót. 76).

BÉNGE: faszem v. rügy SzD. [julus; kätzchen]. A binübt nyitó fák bengéi (Gvad: Orsz. 265).

BÉR (*bër* MünchC. 67. *ber* Kár: Bibl. I.515. *beer* ÉrdyC. 78. *bires* Sylv: ÚJT. I.50): merces, salarium, pensio C. praemium MA. [preis, wert, lohn, sold]. Hoziatoe ennekem eu beremet (BécsiC. 311). Venue a harmic ezüst penzt a meg berletnec beret (MünchC. 67). Tenön magad volta milto világ beret viseléd (DöbrC. 243). Igön nağ bin 'az zolganac beret meg nem adnia (NagyszC. 235). Beer zarent meg eleegdytue az az feell-yeb ne erőltesse bereenek zolgaat (ÉrdyC. 78). Jeleneh meg a te beredet ennekem, es meg adom (Helt: Bibl. I. 03). Ha aiandoe, tehat nem ber (Born: Préd. 453). Az örök élet az isten parancsolatinak meg tartásának bére (Pázm: Kal. 419).

Talpak munkája bérbe kell adnunk nékiek egy magyar forintot (Nyr. X.470). Még kel engodni a kurvác bérít (Czegl: Japh. 136). A napi munkás igaz bérít meg szolgállya (Taru: JÓÉL. 95). A jó alamizna el nem rejti bérédet (Kisv: Adag. 1).

[Szólások]. **Bérbe** a d: abloco C. loco MA. **Bérbe** fog a d ó: pensionarius MA. **Bérbe** fogadótt ház: domus locaria PP. **Bérben** fogattatott volt meg, hogy én meg röttenyue (Kár: Bibl. I.132). A munkásoc bérben fogadtatnac (Com: Jan. 105). Job inkább ti nektek az új találmányú szt. atyát bérben meg fogadnotok (Czegl: MM. 140). **Bérbe** szegődődne (MA: Tan. 1132).

bárka-bér: [portorium, nautum; schiffslohn]. **Bárka-bért** megadá ott az hajósoknak (RMK. ILS⁹). **Bárka bért** meg ada ott az hajósoknak (Born: Ének. 684).

bika-bér: equimentum C. [beschälgeld].

erdő-bér: [census silvarum; waldzins]. Egy chyeber bort ad erdő berben (RMNy. H.312).

föld bér: solarium C. [grundzins]. **Föld bérben** adtak 9 ft (MonTME. I.23. 30).

hajó-bér: nautum portorium C. [schiffslohn]. **Megadta** a hajó bért (BécsiC. 240). **Hajtra** adnak az hajó beert (ÉrdyC. 314b. ÉrsC. 426). A révész hajó bért kíván (Com: Jan. 91). **Hajó bérének** ki szedői: portorium exactores (140). Ezek nem érdemlik meg a hajóbért (Fal: NU. 322).

ház-bér: locarium MA. [hauszins].

hely-bér. Vatsoraló-helybér: coenacularia C.

hid-bér: [portorium; brückengeld]. **Acatus** nem vannak hanem hyd beernek hyha az megh wetellt (RMNy. III.113).

kocsi-bér: vectura MAL. [fahrlohn].

munka-bér: manu pretium MAL. [arbeitslohn].

napi-bér: [merces diurna; tagelohn]. A gyíjtött napi bérét lyukas zsebbe tölti (Pázm: Préd. 779).

rév-bér: portorium, nautum MA. manth (Com: Orb. 281).

szekér-bér: [vectura; fahrlohn]. A bor zekér bere nekwl vagion (RMNy. II.62). **Még** az szekér bértis el vezteni: perdere nautum (Decsi: Adag. 214).

tanító-bér: minerval MAL. [lehrgeld].

Bérécske: mercedula C.

Bérél: conduco, pretio condico MA. [dingen, mieten]. **Veuec** a harmic ezüst penzt kit berlették Isrl fiaitól (MünchC. 67). Ne mondjátok kérlek, hogy a mire bérlek ahöz magam sem fogtam (Félv: Dícs. 11).

még-bérél: conduco, pretio MA. [mieten, pachten]. **Vessed** a törleítöbe az ektelenec boreit, kivel megberlettem ötöllöc (BécsiC. 311. MünchC. 67). **Nem** mehetek kylybe az zeoleo gyepneel, ha megh nem beerlettok (RMNy. II.317). **Megbérli** Laban az Jacob szolgálattját juhokon (MA: Bibl. I.27). Az agói pusztát az árok-szállások berlettenek meg (Thaly: Adal. I.301).

réá-bérél: conduco, suborno MA. [anstiften].

réábérő: subornator MA. [anstifter, aufhetzer].

Béres: 1 [mercenarius; gedungen]. **Meg** feddenek, hogy myre ilyen nagy zeutnek jümpen nem zovnyek meg ilyen beres munkatvl (DomC. 163). **Eszás** az tunia es beres tanitokat feddi (Fél: Tan. 326). **Béres** igazság, nem litből származot (Mad: Evang. 520). **Fogadott**, béres énekeczkék: empty et mercenaria cantilena (ily: Préd. II.538). **2** conductor C. [mieter]. **3** mercenarius C. MA. [mieterling]. **Berestul:** de mercenario (NémG. 132). **Béres**, ki nem paztor, kinek az iohok nem tlyadoni, lat ívve farkast, el fvt (DöbrC. 325). **Farkas** ragadozta es el oza

az ivhokot. **Béres** kedeg fvt mert béres, es az ivhok nem illetik fvt (325). **Es** ne maraggyon te berösödnek unokaya te nalad masod napgy (ÉrdyC. 78). **Mynd** vr istenek berössy vagyvnik (131). **Zobedeust** el haüuan az haioban az biresekuel (Sylv: ÚJT. 150). **Senki** egyeb ne egyéc a szenteltöbe, a papoknac se selyére se bérese (Helt: Bibl. I. 62). A íoueueny es a béres se edgyéc beföle (Hh3). **Az Béresnek** érdeme es szegödségszörént kel tizetünek (Pázm: Kal. 773). **1** servus boarius PP. [ochsenknecht]. **Vadnac** atyamnac ó nagy vduaraban beressec szolgac könybe lakasokban (Born: Ének. 318). **A béres**, kinek a juhoc nem tulajdoni, el hadgya a juhokat (Born: Préd. 279). **A béres** kedig el füt, mert béres es ninchen neki gondgya a juhokról (Tel: Evang. II.106). **A béres** legények es barmok utün nevekedett göbbölyösök mindenkor barnok, ekék, barázdlaközött forgottak (Pázm: Préd. 320). **Béres** az, nem páztor, ki juhait praedás torokban cjtü (Czegl: MM. 8). **Az** ily ragadozó béres-páztoroktól ments meg szent Jehova, ilyen farkasoktól (Thaly: Adal. 112).

napi-bérés: [mercenarius in diem conductus; tagelohn]. **Vagyon-e** olly napi-béres, a ki serényben nem nyúl dolgához, mikor az ura láttya (Pázm: Préd. 831).

BERBÉCS: vervex; hammel, schöps PP. **Óru**, herélt juh, berbéts (Major: Szót. 490). **Berbéts** hátulsó zámere: coxa vervecina PP. **Tehénből**, avagy berbécsből, vagy bárányból mess edgy szeleateske húst (PP: PaxC. 51). **A vágó** marhát az ki meg nem adhatja, egy marháért négy berbécs vagy juh acceptáltassé (Monlrók. XXIII.82). **Három** kapu adjon egy öreg vágó marhát, berbécsét is (MonOkm. XIV.57). **1500** berbécsét meddü juhval együtt küldjön (XXIV.24). **Juhot**, berbécsöt idegen embernek ne legyen kereskedése szabad felszedni (ÉrdTörtAd. III.299). **Egy** haltartót csináltattam, melyért fizettem négy berbécsét (IV.65). **Berbécs**, avagy herélt kos (Misk: VKert. 201).

[BÉRBEG]

Bérbéges: [murmur]. **Valami** czelekedetből vag' lolkében vag' testében nem használ atüdiát, nem is czelekedet az, mint éhség bultsu iáris, cápa viselés, ciliciom soc berbegés (Dévü: Káté MF.).

BÉRBITÉL (berbetelés Szék: Krón. 87. *berbitel* Born: Ének. 387. *birbitél* Pázm: Kal. 128. 136. *borbitel* Zvon: Osiand. 140. *borbotulás* Fal: TÉ. 689): demurmuro C. blatero, murmuro MA. murmeln, brummen, plaudern PPB. **Magauban** birbitélek: demurmuro PPEL. **Réggel** a papok, ha büjtökben felkelnek, kellenen az hallal igen birbitélnék (RMK. II.184. V.255). **Ha** az írst papa modra berbiteléd, meg nem érted (Mel: SzJán. 12). **Sokan** bömbölnec és bérbitelne (Born: Ének. 387). **Tekenek** meg e poklost, ki nem chac nákiual berbetel (Tel: Préd. 1). **Egy** szegény emberrel vakká tetétt magát, kinek mint ha meg gyógyíthatná, sokat birbitéle feje fölött (Pázm: Kal. 128). **Kölle** az hallottak idüösegeiert miset bérbitelni anagy nem? (Zvon: Osiand. 140). **Hoszu** szolomákat susognak, birbitélnék (GKat: Váls. I.1120). **A** pápisták deak nyelven es nagokban birbitélés szökkal szólnak (Idv: Dáv. 95). **A** pápisták még ollyak utan-is bérbitélnék, kik e világon sem voltak (VárM: Szfv. 189. 38. 56. 104. 125). **Sokat** birbitél tyük modra a Matkó (Ilyef: BCSTomp. 114). **Suttogva** birbitélnék az ördögösök (SzD: MViv. 476).

el-bérbitöl: [demurmuro; hermurmel]. **El** bérbitélt imátságok es egyéb efféle pecezelések (Zvon: Post. 181). **Az** igéket el berbitelik (Mad: Evang. 293). **Lám** a mikor a pápista papok valamit dekiül el-birbitélnék, ament mond rea a kösség il'os: Igazs. II.198).

Bérbitélés: blateratio MA. [das murmeln]. **Azert** a Christus a kezeztenséget nem fondta templom rakaszon, sem templombeli bömböllesen, berbetelésen (Szék: Krón. 87). **Ki** rekesztetnek minden féle pogány népeknek berbetelések, melyek teremtet

állatokat tisztelnek isten gyanúát (Tel: Evang. II. 189b). Ne a nyavalyás poklosok nem kerestek babonát, vagy boszorkányok herbítelését gyógyulásokra (Pázm: Préd. 953). Mi tezik néked amaz bőrbitelesről es alomban valo meg szentölesről (Zvon: Osiand. 147). A misés pap berbitélésene, inátkozdogulásának vagoné annyi ereje (MA: Scult. 790). Nem berbetéléssel, hanem szép halkal világosan mondotta (Úzoni: Dív. 110). A szolozmán-való éjjeli nappali berbitélés (Pós: Igazs. II.564). Meg orvosollya ötet bizonyos bővölés bájolással, és babonás berbetélésekkel (Ily: SzÉlet. IV.184). Némelly jegyzések, ígék, bőrbütölések utánm meg győzték ellenségeiket (Fal: TÉ. 689).

BÉRBÉNCÉ (*borbence* Fal: Vers. 886): **1)** pixis, thecula MA. [vasculum; büchse, fässchen]. Kyltem ke egy berbenceze wolyt, tyzen három zywolt halat (RMNy. II.140). Hív társam, dolmányos bőrböntzém! Te tisztított fejemet (Fal: Vers. 886). **2)** lenticula, ires szelentez PPB.

BÉRC (*berch* Nyr. VII.174. *byrch* Knauz II.395): **1)** clivus, jugum moutis; bergspitze PPB. gipfel des berges Adámi. Tendit [meta] versus byrch ubi sunt duae metae (Knauz II.395). Dyznotys eorzeotth az regeczy erdeon az Kawa berezen (RMNy. II.309). Nem a világ bértzen, banem a Kristus úttján járjunk (Pázm: Préd. 192). Látjuk a hegységnek csak a bérczét épen (Gyöngy: Char. 225). Mivel hogy a nap is a tengerek felé siet, az ég bérczét mert már általkelé (305). Általhágom bérczét a szomszéd halomnak (Gyöngy: Cup. 576). Sokszor tekintí a bércz a napot (Kisv: Adag. 305) Erdő kettő vagon: egyik bílkős avagy avas-bércz; az másik közös-bércznek nevezotik (Gér: KárCs. IV.342). Az közös bérczet ezek bírják; de az víz között való tilalmas bérczhez semmi közök nincsen (344). **2)** [cuspis, acies; schneide, spitze]. Bércze hathajtósbban öklél kopjájának, érce is bővebben tüzel puskájának (Thaly: Adal. I.132).

BÉRDO: [consistē! halt!]. Megszóllal a vártás, berdót kiáltának (Gyöngy: MV. 86). Eleg nyilik fel az szája berdó kiáltásra (Thaly: Adal. II.88). Oda fent az tokos csak elbivé magát, nem adja az várát, berdót igen kajált (118). Fut a kapura a német, tartja zárosan a gémet, mond berdót, oho Herr Gott (334). Ott már két vagy három várát megvett a frantzia, de a mi leg nagyobb még Mediolanumban sem kiáltanak már berdót (Mik: TörL. 304).

1. BÉRÉG: [crusta; rinde]. Az harsfanac az belső bergénc nedűessége az egést nyilnán meg gyógyittya (Mel: Herb. 17).

[2. BÉRÉG]

Béregtet: [coire facio; beschläen lassen]. Asztrakán tājáról vészem kosimat s vélek beregtetem borzas juhaimat (Bares: Vers. 109).

BERÉK (*beregben* RMK. II.278. *beruch* Czínár): nemus, saltus C. lucus MA. virgultum Ver: Verb. 48. [hain, gebüsch]. Szentelt berek: lucus C. Birk-fa-berek: lucus fageus PPB. A quodam nemore quod agberuk vocatur (CodPatr. VI.211). Nemus nomine Gyrsberek (Wenzel X.53). Rubetum Somberek vocatum (132). Fuz beruch (Czínár). Nemus eleuberuk dictum (ZichyC. III.55. 56). Arbores pixi siluestres zilberek vocari dixisset (IV.164). Az berkőth tyzzel eegesseetek (JordC. 226). Mykoron senky nem mehete az syrew berekben, kerevl vewek az haraztot, alythwan nagy yeles vadat ewbenne (ÉrdyC. 527). Kyralne azzon neminem bereche lovagla (TelC. 75). Az erdőkön es berekőkön keresek (TihC. 180). Egy nehianid magauul juta egy sirii berkőbe (Szék: Krón. 87). Ezechias ki vagatá a baluaniozasra czinalt plantalt berkeket es kerteket (Mel: Kir. 439). Erdők, cserek, berkek roppogása, és fa leucle ha lezeg, fen szél iő (Cisio G4). Az kiralynac veidegsege kin

vala, varas mellet egy szép beregben vala (RMK. II.278). Éppiténec magoknak oltárokat és berkeket minden magas halomnak (Kár: Bibl. I.320). Szolgalánac az berkeknec, és azokban való bálványoknak (395). Szoros helyeket tisztítsák, és a tövises berekeket irtogassák (Pázm: Préd. 86). Az aszszony állatnac mind mulato berke, mind várasu legyen az ő háza (Prág; Serk. 351).

[Szólások]. Ilyy a berék; mentek, mint megy a fergeteg (Gvad: FNót. 20).

Berékés, berkés: nemorosus C. saltuosus MA. waldicht, mit bäumen bewachsen PPB. Vagon egy magas berkes hegyben neki háza (Valk: Kár. 50). Berkes hely: eine heide (Kir-Besz. 123).

Beréki: nemoralis MA. [zum haine gehörig].

BÉRÉTRA (*béréta* Adámi. *béréta* MA. *beretrom* Kár: Bibl. I.499. *beretrom* Kár: Bibl. II.107. *brerum* Radv: Csal. II.58): mitra C. capitum, cidaris MA. haube, mütze PPB. priesterhat Adámi. Tawol vala tőlök gallerus kóntósók, veres beretrayok (PeerC. 340). Berétra a feiet ékesíti (Mel: Jób. 68). Háiat ékes beretrommal meg ékesztvén (Kár: Bibl. I.499). Fejemet mint egy beretráual ékesíti vala (529). Véd feiedben az tisztességne beretromát (Kár: Bibl. II.107). Bonchok, veoreos barsoni bretra, fekete barsoni kosnehka (Radv: Csal. II. 31).

Bérétrás: mitratus MA. [mit haube, mütze bedeckt].

BÉRÉTVÁ, BOROTVA (*barotudköz* FortSzer. N6b) novacula C. MA. [rasiermesser]. Az beretvára és az boglára gondot viselek, mennél legjobban lehet (LevT. II.29). Soha beretva az ő fejére nem száll (MA: Bibl. I.244. Pázm: Préd. 815). Az ártatlan sziveket a mosdatlan nyelvek eleiben vetitek, a kik-is felkapván a két elű beretvával az új hírt, nagy darab földeket bé-töltenek véle (Fal: NE. 92).

[Közmondások]. Nem minden botból leszen beretva: non e quovis ligno fit Mercurius MA.

Béretvái, borotvái: tondeo C. MA. [rasieren]. Fő-törölő, vagy beretváiandó ember eleibe teríteni szokott ruha a borbélyoknál: involuere PPB. Borotualo barbely (Dial. 80). Juhotskái a mozőket beretvállják, és nevelik tölgyöket (Fal: Vers. 888).

[Szólások]. C z i n n á n b o r o t v á i l y, mert meg akatz (Decsi: Adag. 27). Csinyán beretvái barátom (Czegl: MM. 188). Tsinnyában borotvái, hogy meg ne akadgy (SzD: MVir. 324).

[Közmondások]. Csinyán kell a varas fejet borotválni (GKát: Váls. II. Előb. 58). Haszontlan dolgok: kopaszat borotválni, szeretsent szapálni (SzD: MVir. 219).

el-béretvái, el-borotvái: attondeo C. detondeo MA. [abrasieren]. El-beretválták a szakállát: genae erasae PPB. Ha el borotbwalangyaak en hayamat, olyan eretelen lezek mint egyeb ember (JordC. 345). Zvkseg volna ev hayat el beretualny ev feyerevl (DomC. 174). El borotualtatá fejt fel szakállat (Helt: Bibl. II.195). Nem csak az fejeknek nyirnek pilist, hanem mind szakállokat, bajuszokat elberetváltják (Kopasz-ságD). Vajki tudom, miért ceremoniasz! Meg parancsolta isten, hogy szakálladat el ne beretváltasd (Czegl: MM. 134).

környül-béretvái: circumtondeo MA. [ringsumscheeren].

Iő-béretvái, Iő-borotvái: detondeo C. MA. [abrasieren]. Le-beretvált szakál: *resecta barba; le-beretválni a szakállát: tondere barbam PPB.

még-béretvái, még-borotvái: detondeo MA. [rasieren]. Meg beretválni a fejt: *radere caput PPB. Ő huzocban papoc fluce feieket es zakalokat megborotualuan (BécsiC. 112).

Borotvátlan: [intonsus; ungeschoren]. Azoknak szirtos arcuzlatlyok es borotvátlan borzas hajok volna (Forró: Curt. 179).

Berétváldogál: tounso, tonsito MA. rasito PPBl. [scheeren].

[Borotválkoz]

még-borotválkoz: [detendeo; rasieren]. Az houá szándékoztál, nem jó meuned, mert rúttól meg borotválkoznak téged (FortSzer. N6b).

Berétválkoz-ik, borotválkoz-ik: se ipsium tondere Kr. [sich rasieren]. Soha nem borotválkozot, soha magat sem kentle, sem feredőt (ÉrdyC. 287).

még-berétválkozik: ad *tonsorem eo PPBl.

BÉRGAMOT. A víz öntözés val-körtvélyből bergamotot vagy kármány körtvélyt nem nevel (Pázm: Préd. 701).

BÉRHE (*borhe* Mel: Préd. 14. MA.): subligaculum succinctorium, perizoma C. subligar MA. also nadrág Major: Szót. 225. halbhosen, unterhosen PPB. reithosen Adami. schurtz PPB. gatyá, bérhe, alsó-ing: perizoma; nadrág, gatyá, berhe: subligaculum PPBl. Ő felekne haizla nem egetulameg es ő bérheie nem küssébette vala meg (BécsiC. 134). Hát ez az bérhe fige leuel, ganej az emberi erdem (Mel: Préd. 14. MF.) Czenalanac szeretokat, perizomata czagrot, bérhékot, takareto szerszamat (116). Kőntösökot az duen alol el metelté, meg bérheiekot (Mel: Kir. 164). Ne sapolódgyál semmit szerébdlen, kinald csak azzal kit viselz berbédben, maid velled hál fossas alsó-ingében (FortSzer. I). Vittebergaba még az berheiet is penzert mutogatnac szent Ferentznee (Born: Préd. 849). Nem volt ám meg énnékem efflele fíltos berbém (Decsi: Adag. 98. 228. Kisz: Adag. 191. 227). Adamnak én levelből csinalt berheje (Gyarn: Fel. 78). Az nagy parázsnac ektelensogene nem nemű koppen vala be földzesere berbét tsinalyanac (Esz: IgAny. 367). De jól meg lássa Luther, hogy az catholicus emberek nyakában ne rántsák az bűdös berbét (Pázm: Kal. 297). Füge-levelel bérhét tsinalának, hogy szemérem testeiket bé-fedezniék (Pázm: Préd. 934). Nem kel neked bór kőntös es égéb bérhe (Zvon: PázmP. 232). Nem volt még a jesuitának ily fíltos berheje (Czegl: Japl. 147). Mi haszna rongyos berhédet uj posztóval foldod (Gyalai: Tanc. B1).

fátyol-bérhe. Ottan valami fáttyol berhet adnac a segény fogolyra (Holt: Háló. 146).

BÉRINGEZIA. Beringezia gyapott patyolat (VectTrans 11).

BÉRKE (*birke* MA. *birke* PPBl. *birke* Adami: 1) julus virgultum MA. [knospe] kätzlein an den bäumen Adami. 166, mogyoró, vagy egyéb fákon termő hosszú bérke, vagy berke: paniculus PPBl. Virágvasárnap berket paranczola szentelni (Szék: Krón. 128). Virágvasárnap szentelt berkét láttam (RMK. II 184). Gyertyát, berkét és gabonát szentelni mondottál (219). Ez által szokták vala régen a kereszténynek meg áldani az istennek teremtett állatit, úgy mint, kenyeret, vizet, olajt, berkéket (Pázm: Imáds. 73). Csafárdul elegyüed dolgunk közzé az berkéket (Sumb: 3Fel. 261). 2) gesträuch, gebüsch Adami [Vö. BARKA]

Bérkéz-ik: [gemmo; knospen]. Szép fige fac mikoron berkece (Born: Ének. 515).

még-bérkézik: [progemmo; knospen bekommen]. Szép figefák mikoron megberkéznek, közelvöltát az nyárnak ők esmérnek (RMK. V.17).

BERKENYE (*berkenye* MA. *berkenye* BeytheA: FivK. 24. *berkenye* BeytheA: FivK. 23. *berkenya* CodPatr. L.15. 1270. *borocun* MF.) sorbus C. spherb PPB. Ad arborem berkeno vocatum (Kinaz: H.175). Az asszai berkenyét ha borban iszol meg állattya az lesnac folyassat (Mel: Herb. 26). Tűz, víz, soldal, kokonya, tikmony buza, berkenye, mind imbor kereszt-

tyéne leszne (Vallást. Anj). (Az nyaspolya) hidegbitő es szarzo természetű mint az berkenye (BeytheA: FivK. 23). (Az berkenye) szarzo es szorito, mint az nyaspolya (24). Van öreg gesztenyénk, szép puha berkenyénk (Fal: Vers. 903).

vörös-berkenye: sorbus aucuparia Beythe: Nom. 8.

BÉRMÁL (*dermal* [?] ThewrC. 235. *dermalis* [?] ÉrdyC. 145.) confirmo, imungo consecrato oleo MA. [firnen]. Kerdetyk, hogha azzonyonk Maria volt meg beermaltatot. Es mouhatnad hoghem beermaltatot (CoriC. 21).

még-bérmál: [confirmo; firnen]. Megh kereszteltek dermaltak (ThewrC. 235). Ámbár meg bérmálja ötet Béza, es uj néven evangoliusnak nevezze (Pázm: Kal. 520). Lépte-be most a meg-bérmált ember szívében, es szorgalmatosan visgállya meg, ha fel talállyáé a szent léleknek ajándékját (Tarn: JóÉl. 116).

Bérmálás: confirmatio chrysmatica MA. [firnung]. Ezek az zentségek: keresztseg, bermalas (VirgC. 12). Masodzer kezdeyk az bermalasról (CoriC. 21). Fél vezy az zentli keresztnek yegyeeth ew homlokura az dermalasnak ydeyn (ÉrdyC. 145). Az atyafiak az bérmálást csak meg guggolyák (Pázm: Kal. 266). Te tisztod volna, hogy a bérmálásnak oggyességét megmutatná (Matkó: BCsák. 416).

Bérmálkoz-ik: [confirmo; sich firnen lassen]. Ime jelen vagyon az egyhazi fejedelm piszpe vram, ki meg bermal mindent, a ki bermalozni akar (Agend. 52).

BÉRVÉNG (*berving* Cseh: OrvK. 28. *bdruci* Mel: Herb. 183. 184. Com: Jan. 25. *bdrvengh* BeytheA: FivK. 97. *perving* Com: Jan. 25) pervinca Szaksz. clematis vinca MA. simgrün, wintergrün PPB. Ila borba meg főzed ez bórmeit vagy lonzot has fayást, folyást, es vér folyást meg állat (Mel: Herb. 184). Bérvei avagy lonz, perving (Com: Jan. 25).

BÉRZÉNKÉD-ik (*bdrzänkodik* Zvon: PázmP. 257); fremo, fremlo MA. [obnitor, resisto, repugno; sich sträuben, sich auflehnen, entgegen streben]. Mikor a catholicusok ellen berzenkednek, esudalatos mint nyallják, es egy szórfeleknek mutattják egymást (Pázm: Kal. 253). Bőrzönködik borzat fekete cziókánk (Zvon: PázmP. 257). Es feletteb valo csacsogással s reszseggegel berzenkedőt először egy hozza hatot almavid íte meg (Forró: Curt. 689). A ki ellen berzenkedtek (Bal: CsIsk. 198). Ez is markodban szakad tudom, csak hogy berzenkedel (Czegl: ORond. 475). Nem igaz hát, akar mint berzenkedgyék Sambar, a pápista vallis (Matkó: HRond. 27). Valakik ellene berzenkedni merének, mind agyon veré (Pós: Válasz. 85). Az lengyelek valóban berzenkednek az sertajtek módjára (MontME. III.269). Ezek az europai fejedelmek is berzenkednek es igyekeznék esászár ellen (IV.89). Az udvar az mint bőrzönködött elsőben, ugy most nem igen gondol az indulással (Tört. XV.37). A bűdös babuk berzenkedik a hattyuval (Kisz: Adag. 142). Maga szeméten berzenkedik (310).

föl-bérzänkedik: [pennas erigo; die federn sträuben]. A tik felberzenkedik (ACsere: Enc. 215).

Bérzänkédés: [renisus, repugnantia; widerstand, das widerstreben]. A Lutter berzenkedéséből semmi nem költ (VeresM: Lev. 182). Isten ellen valo berzenkedés (GKat: Váls. II.282). Az helytelenül való berzenkedésnek, ingerkedésnek békét hagynak vala (Szal: Krón. 503). Hamar meg eskennek s hátra állanak az ellen berzenkedésekben (Otr: Roma. 33).

Bérszost: [arrigo; emporrichten]. Bérszosti tollát, mint az pana nadár (Hlyef: Joplta 9). [Vö. BORZASZT].

BÉRSÉNY (*berseni* MA. Bal: CsIsk. 166. *bdrson* PP.): bresillus, bresillum, lignum acanthium MA. Brasilianum; bresillholz PPB. Bresilienholz Adami. Nem szükség volna annak tölb

bersen orczyia meg festésére (Bal: CsIsk. 166). Miuden festők szeretik: miniumot indit, bersent és bányait, mind kalmárnál keresik (Szentu: Kalm. 9). Ha az lovok farkai fejérek voltak, azt berzsenyuel szépen veresen meg festették (MonIrók. XI. 363).

Bérsényöz: [fucco; schminken]. Berzsenyezi két rántzos ortzóját (Gvad: Időt. 155).

BESE: haliaetus JordC. [meeradler]. Madarak, kykkel nem ylyk eelnye: keselywth, hecyath, beseeth (JordC. 94).

BÉSLIA: [önkéntes török lovasság egyik fajtája, mely a mai basi boznokokhoz volt hasonló RMK. III.406]. Mehmet bég három száz besliával táborra szállott (MonIrók. III.85). Lippában hagyá két ezer terekkel, jancsárral, jeles besliakkal (90). Beslia, martalócz jancsár nagy sok jeve (RMK. III.37). Három agváral két száz beslia vala (40). Egy beslia aga ott levágaték (63. 151. 152. 300. 304). Agák besliakkal egy lábíg vesztenek (Thaly: Adal. I.181).

BÉSTIA, BÉSTYE (*beste* ThC. 335. *bestya* ThewrC. 202. *bestya* KeszthC. 187. *pesti* Helt: Canc. 105.): belua, bestia, fera C. Mind földi bestyek engetek neki (VirgC. 46). Oh te veeren telhetetlen bestye (NagyszC. 66). Monda ez ordeyto orozálnak, myre kerengez jt kemen bestye (DomC. 52). Az v̄ lababa bestietul megh sertettetõt uala (KazC. 89). O zegyentelen bestye es telhetetlen orozlan (ÉrdyC. 408). Nilait, besteit es madarit nenet (ThC. 335). Ne enghedyed az nyalyas karhozoth bestyanak (ThewrC. 202). Bestjhewel monta, walaky montha, merth en nem izenthem (LevT. I. 117). Lám e pesti lélec meg iyed, ot mondánac (Helt: Canc. 105). Ū vala egy pei szabasu bestia (Mel: SzJán. 402). Bestie arelo kuruafi (ComBal. 13). A farkas legtorokosabb féreg, bestye, fene vad (Com: Jan. 77). [Szólások]. Bestjhewel monta, walaky montha (LevT. I.117).

fene-béstyé: fenevad C.

[Béstyesség], **bésgyeség:** [bestialitas]. Egyebet ne tegy benne, merth inar el vntm sok besgyessegeketh; omnan az te tyztedbeül keth keth lowon jvttének fa hordany, ha nem nagy besgyessgeh ezennel be hozd mynd az byrokat, ispanokat (LevT. I. 147).

BESZÉD (*beses* Pelbárt élete 71. *beset* BécsiC. 157. 158. pelda *beset* MünchC. 39. 59. 154): **1)** sermo, logos, lexis, loquela, fabula, dictio, eloquium C. rede PPB. Mykoron ment Clara monostoraba. hogy hallana ysteny zeppe bezedekett (EhrC. 75). Ebezed nem of ki igralmassagot rezzezeien (BécsiC. 27). Te onzollatidnac kezdetitölfoguan ment ki e bezed, te kedeg függelmezied e bezet (157). Es megértem a bezet (158. 276). Monda ő neki: Men el, e bezedert ki ment az őrdög te lañdöbol (MünchC. 85). A bezed, kit en bezelletem túncetec, az itéli őter az vtolso napon (198). Zephsitetem nyelvetem hju bezedekvel (VirgC. 4). Tylczatok meg atty nyelveteket hitsagos bezedektlv (112). Nagyon halgattyak vala bvtet mynd ez bezeedyglen (JordC. 782). Az szólásnac beszéde egy vala az földön (MA: Bibl. I.9). **2)** verbum, vocabulum C. wort PPB. Ky hallangá ez bezeedeeket, es bel nem telleyesetyndy hwket, hasonlatus lezen az bolond emberhez (JordC. 374). Jesus nem čak bezedeuel de uzian igazan es tetemenieuel zerete munket (DebrC. 32). Az zeales vylagot čak egy bezedewel teremtee (ÉrdyC. 36). Nem akarya őmen magat czak bezeddel zerettye (ÉrsC. 238. Ozor: Christ. 80). Szemes beszeddal: egyeb tudomany nekihűndezülhet (Helt: Bibl. I.c). Egy beszéddel mondván, az Aaronnac szolgálai völtanac az levitac (MA: Bibl. I.126).

[Szólások]. Rólád vagy on az beszéd (Decsi: Adag. 172). Egy bölcs nagy szóval fel kiálta: Igen vesztess beszédedben te Thebane (Prág: Serk. 821). Nám Garai voyét fogá beszédre: lépyél alá visely gondot végekre (Göres: Mátý. III MF.).

[Közmondások]. A beszédnek egyenesse jó, a munkónak hor-gassa (SzD: MVir. 264).

agnő-beszéd: [aulis cantilena; laeres geschwätz]. Ezeket az agnő beszédeket oly gyakran mustráltattya (Pázm: 5Lev. 4). Cardinalis Pólusról, Adrianus pápáról, a miket minden bizonyosság-nélkül beszél B, agnő beszédek, és hamis trágarsagok (Pázm: LuthV. 142).

[azon-beszéd]

azonbeszédű: [unius linguae, monoglossus; eine sprache redend]. A föld pedig egy ajakú és azon beszédű vala (Hall: Paizs. Előb. 4).

bosszú-beszéd: [dicta aculeata, cavillatio; stichelei]. Szidalom, bosszúbeszéd ne elegyedgyék a beszélgetésben (Pázm: Kal. 407). Nékünk fordúltok 's bosszú beszédekkel illetők (Veresm: Lev. 217).

csekély-beszéd: abjecta oratio PPI.

csömör-beszéd: [verba fastidiosa; ekelhafte rede]. Tsak merő tsömör beszédek (Misk: VKert. 316).

csúfság-beszéd: [maledictum, probrum; spottrede, schimpfred]. Nemelleyec zuffiság beszéddel szolnac a sacramentomec felől (Dáv: KKER. R6).

eleven-beszéd: [viva vox; mündliche rede]. Nem kel kö-weth myat awagy lewel myat gyony de eleven bezeeddel (ÉrsC. 536).

előljáró-beszéd: [proemium Com: Jan. 161. [vorrede]. Előljáró beszéd a komédiában: prologus PPI. (Helt: Bibl. I. a2. Mel: Herb. Aij). Előljáró beszédet becsátván elől őmön magát bé szálni: se se insinuat (Com: Jan. 162).

folyó-beszéd: [prosa Com: Jan. 162. Az ékessen szóló vers szerző, költő a folyó beszédből (e prosa) verseket és rythmusokat egyben illeget (Com: Jan. 202).

gondolt-beszéd: fabula MA.

kezdő-beszéd: exordium MA. [einleitung]. (Com: Jan. 161).

költött-beszéd: [fabula]. A példa beszédek és költőt beszédek (mesék) az oratiót világosan meg-ékesitik (Com: Jan. 201).

köz-beszéd: **1)** adagium C. proverbium; sprichwort PPB. (Helt: Bibl. I. D4). Példa beszédűl léssen és közbeszédűl (MA: Bibl. I.315). **2)** [sermo; conversation]. Mikor az ember közbeszédre őszve-ül, nem szándékozik Pythagoras iskolájában, a a hol tsak egynek szabad papolni, akár mint ásitson unalmában a többi (Fal: NA. 188).

mardozó-beszéd: [satira]. Tavül bagyvan minden satyra vagy hyperbole, az-az mardozó, vagy nagyra-mondó beszédet (Fal: NE. 8).

panasz-beszéd: [querimenia; klagewort]. (Fal: NU. 156. Kr.).

patvar-beszéd: [verba litigiosa; zankwort]. (Thaly: VÉ. II.123).

példa-beszéd: proverbium, adagium, abagio, parabola C. [gleichnis]. Bezél vala nekic pelda bezedeceben (MünchC. 37). Egéb pelda bezet (parabola) vete nekic (39). A fige faröl esmerietec meg e peldabezet (59). Ezeket azoc haluan, hezia tolduan e pelda bezet mondá (154). En zamot pelda bezedre meg nitom (DöbrC. 144. JordC. 395). Ees zolaa nekyk imez pelda bezedet (Pesti: NTest. 155).

példázó-beszéd: [tropologia]. Lássatok, mit mond példázó beszédében (Land: UjSegits. II.236).

rekesztő-beszéd: conclusio MA. [schlussrede].

róla-beszéd: proverbium. Monda Jesus f̄ tancitvaínak ez róla bezedet (DöbrC. 291). Ezeket rula beszédekben (pelda)

szóltan: haec in proverbis locutus sum (331). Idő idő mikoron immar nem rvlabezedékben zollak (331). Rvlabezedet (pölda) sem egyöt nem mondiz (331). Az időben monda iesus v taneitvainak ez rvla valo bezedet (349).

rövid-beszéd: breuiloquium MA. kurze rede PPB. Rövid beszéd: breuiloquus MA.

szapora-beszéd: multiloquium MA. [geschwätz]. Szapora beszéd: multiloquus MA. Szapora beszédűek ne legietek: nolito multum loqui (Fél: Bibl. 8).

szémérém-beszéd: [opprobrium; schandrede]. Zemyenek meg zemeerem bezedet zohy (ÉrdyC. 572b).

szép-beszéd: facundia, eloquium [beredsamkeit]. Zohiualo malasty a batorsaga es zepbezedo (facundia) nem vala (ÉlrC. 56). En zannak zep bezidi (eloquium) vő leznek, hog kellessene (DöbrC. 40. 70).

szér-beszéd: historia [geschichte]. A mas kewetyz meg tere es kyralno azonnak zepsegerevl luza zerbezedet (historiam) tewrlewyte (ÉlrC. 122).

szidalom-beszéd: [opprobrium; scheltwort]. Szidalom bezédőkeket illeti (Helt: Mes. 193).

szin-beszéd: [vellicatio; schimpfwort?]. Sok szin bezédőkeket ő meg czaffolatéc (Kák: Sims. B3).

szinős-beszéd: [verba ficta; fabeloi]. Magattal gondolt szinies bezédet hoz ki (Mel: Jób. 38).

szó-beszéd: sermo, sermocinatio MA. [gespräch]. Azon cyet nagy isteny es menyey edes zobezedobn vyweket ky (ÉrdyC. 192). Ez zo bezed kezbe mynth igen megl farath emberek le wlenk (TelC. 485). Az a vagyodas bünnee nenestetic modo quodam loquendi, szo bezsed szerent (Mon: Apol. 330). A szó-beszéd közben fordula elő Franzius Farkasnak az oktalan állatokról deák nyelven íratott históriája (Misk: VKort. 16). E világnak minden pompája álomlővelyző comedias szóbeszéd (Csúzi: Tromb. 280).

szófia-beszéd: fabula MA. [unnützes gerede]. Kigondolt szófia beszéd: fabula; fabula est: tsak szó-fia beszéd PPB. Csak szófia beszéd az, hogy az apostolokkal ők egyetértenek (Pázm: Kal. 163). Calvius azt írja, hogy csak szófia beszéd és agnő rege, a mit sokan beszélnek (197). A tanító tudománt hoz-elő, el-ladgya az szó-fia beszédet (Com: Vest. 73). Szó-fia beszédet mondani (Kisv: Adag. 161). En emek a hallatlan dolog mélységében álom-lővelyző szó-fia beszéd-del nem merészlek bé-beszétközi (Csúzi: Sip. 98). Újságot tölem ma senki ne várjon, so hüzelkedő s fillőket esiklindoztató szófia beszédet ne kívánjon (185).

szófiás-beszéd: [fabula]. Immár régen azokat mint szófiás beszédeket által-nyársolta szent Jeronymus (Pós: Igazs. 122).

tréfa-beszéd. Szabados tréfa-beszédek: festae licentiae PPB.

Beszédőcske: sermunculus C. verbulum MA. Gyönyörűségez beszédőcske: inaudiuncula C.

[Beszédél]

Beszédélés: [sermo; gespräch]. Egy néhány zómely közt való beszélgetés, vetekedés auagy beszédélés: dialogus C.

Beszédés: [loquens; redend]. Bets ország felé tarta, hogy a kiráhné aszszonnal beszédés lömo (Helt: Krón. 57). Száz esztendőök forgásiban alig lütünk egy léto voltaképen való nagy vezért, nagy orátort helyes, ékes beszédést (Fal: UE. III.12. MF.).

Beszéll (beszélük Sylv: UJT. I.123.): narro, fabula, fabular C. sermocinor MA [sprechen, reden]. En yewtem frater ylyes-

hez bezellenem (ÉhrC. 15). Nem bezel elmenee rítetelen (BécsiC. 258). Mit mongak es mit bezellec es tudom mert ő paranco-laffa őrcé élet, melletet azert en bezellec, mkep-pen moudot emekem afa igen bezellec (MünchC. 198). Zent gondolatokban vele egyetembe bezelyetek (VirgC. 139). Kyt (Krisztus 'nevét) nem ylyk myndenkör bezeddel bezelleky (ÉrdyC. 60). Hewszagokath bezellenek (KulesC. 19). Felmene a helyről, a hel ő bezellec vala (Helt: Bibl. I. R2). Regen azt bezellelőttec, prophetae azt hirdettec (Bom: Ének. 43). Beszelten beszél (Mon: Apol. 253). Czak nem tudgya mit beszél (Döcs: Adag. 104). Ezek a világi dolgokról félve beszéllettek (Pázm: Préd. b3). Az kit a tolvajok tréfinak nem vélnek, elhagyják az játszást, kardét nem beszélnek (Gyöngy: Char. 213).

be-beszéll: [narro; erzählen]. Az mynemew therwenth kwzwtwtuk akkor zolgaltatott, mynekunk be bezelle: így hogy az therweny így talaltatott woth kwzettwk (RMNY. III.65).

bele-beszéll: [persvadeo; überreden]. Már kele, hogy vele menne. De bele beszélé a herczeg, hogy nem volna annyi jár-tuui erje, nem győzhetné a tuskéses járatlan utakat (Fal: TÉ. 701).

egybe-beszéll: [condico; verabreden]. Phol es Arrackes egbe bezelleuce (Szék: Krón. 35).

egybebeszélés: [blanditiae; liebkosung]. Az gyonasban nem vezetgem el, de nylyan megl newezem es a maradeko-ka, az edes emlekozotet, az ylletet, az egybe bezellest olytana-koikat (ÉrsC. 536).

egygyütt-beszéll: colloquor MA. [conversiren].

egygyütt-beszélés: colloquim, collocutio MA. [unter-redung].

el-beszéll: enarro, memoro SI. [erzählen]. Hogy ezeket mynd el bezellelte vona, monda emek az fel tamadot ember (ÉrdyC. 634).

elő-beszéll: narro, memoro, commemoro, recenseo, expono SI. [erzählen, hersagen]. Es mikor Moses elüezeste volna mind ezeket, elő beszélén az egész Izrael népnee (Helt: Bibl. I. cecc4). Szépen beszélte elő (Mon: Apol. 399). A tanácskozára való dolgokat elő beszélli (Com: Jan. 131). Olyan szokásban nem volt ezeket elő beszélni (Bethl: Élet. 13). David elő-beszél-vén életének folyását isten mimodon igazgattyá (Illy: Préd. 132). Ki foghattya meg, és elő beszélheti? (234. Gvad: FNöt. 16).

előbeszélés: [enarratio; erzählen]. Negyvenedic napon lött (az fölmenetel), az malyne előbeszélkésélt ellagya az Ewangelista (MA: Seult. 600).

előbeszélletlen: moratus PPB.

elől-beszéll: praefor; MA. hersagen]. Beszéljetez elől, a mit végezettek (PhilFl. 68).

ki-beszéll: 1) edissero C. enarro MA [aussagen, aussprechen]. Tanétásinae nagy részét idegen nyelven beszélli ki (Zvon: Post. 111). Másal közöllyed és ki beszéllyed (Com: Jan. 159). Mindenket igazim ki beszéllek, ki mondok (MonOkm. VII.292). Ha mikor egyben-másban ki beszélli-is magát, titkon és tsak a bőlsekkel közli (Fal: UE. 389. 2) [voris obio, expello; herauslocken]. Ezt vgyan ki beszéllec a papasagbol (Szék: Krón. 186). Barát ez országból az uszszont ki beszélle (Tm: Jan MF.). Szép szóval az király fiát és az fő urakat ki beszélle táborában (Pázm: Kal. 440). Hogy minket imen kibeszéljenek s ezeket kiboszúsunk kezünköböl, nem eselekeszük (KákGy: Lev. 253).

kibeszélés: enarratio C. pronuntiatio MA. [aussage]. Lött dolognak rövid kibeszélés: ephrasis C.

kibeszélhetetlen: inenarrabilis MA. [unaussprechlich]. Inef-fabile MNyil: Irt. 160. Az isten az ő ki-beszélhetetlen minden-

latóságával teremtett mindeneket semmiből (Com: Jan. 3). Kibeszélhetetlen nagy félelem (Bartha: Krón. 17).

kibeszélhetetlenképen: inenarrabiliter; unaussprechbar. A fiú az atyának értelméből születik ki beszélhetetlen képpen minden ő szenyvedése nélkül (GKat: Titk. 40).

kibeszéllő: enarrator MA. [erzähler].

még-beszéll: enarro, denarro C. [erzählen]. Zent damancos atyánk ezeket az fratereknek az collacion meg bezelli vala (DomC. 34). Symon megli bezeellec, nykkeppen wr ysten az pogán nepek kezzől valazta clezer az hw neweere nemzetet vennye (JordC. 760). Az historiat meg bezeellec ew neky (ÉrdyC. 508. 633). Mikoron Enodbil aszszony meg beszélette volna eszt az álmot (Helt: Krón. 21. 2). Ez könyvben Moses előszer az el mult dolgokat beszélli meg rövideden (Kár: Bibl. L156). Senki soha nem látta az istent, hanem az fiú á beszélette meg mi nekünc (MA: Bibl. Előb. 1). Meg beszéllé az ő álmát: narravit somnium suum (L37). Felkelnek, és a dolgot meg beszéllik a fioknak (Ily: Préd. I.425).

elől-mégbeszéll: praenarro C.

ismét-mégbeszéll: renarro C. [wiedererzählen].

mégbeszéllés: relatio MA. [erzählung]. Zent István halalanak meg bezéllése (Beythe: Epist. 22).

mégbeszélhetetlen: inenarrabilis C. [unaussprechlich].

mégbeszélhető: enarrabilis C. [aussprechlich].

öszve-beszéll: colloquor, conspiro MA.

réá-beszéll: induco, persvadeo, pertraho, permoveo SI. [überreden]. Nem is chuda ha el hiszic, mert fül viskettető beszédekkel rea bezellic az kedve tölt világi nepet (Mon: SzSegits. 100).

szól-beszéll: loquitur, fabulatur MF. Es zolnak bezeelnek vala Jesussal: et erant loquentes cum Jesu (JordC. 21). Choda-keppen zolwan bezeelwen egymasnak, yme haza yewt (ÉrdyC. 514). Ezekre Balduinus szól-beszél, hogy némának ne láttassék (Pázm: LuthV. 342). Szól-beszél, mint-ha hagymázban volna (Sall: Vár. 10).

vissza-beszéll: dorice concinere MA. (Decsi: Adag. 321).

Beszéllédgél: dicto; vorreden C.

ki-beszéllédgél: pronuncio; aussprechen C.

Beszéllés: 1) [sermo; rede]. Halgatam vygasagokat, hanagsagokat, kik nekem ynkab kellettenek, honnem minth predikacio, zenttekreval való bezeles (VirgC. 4). Neh legyen igen kemeny nyayasagod, sem gyanos bezellessyd (134). Akoron kellemetősök leznek az zent mivelkódtetőc, hod nem mint az sok zép bezelesők (DebrC. 280. ÉrdyC. 422). Ninczen bezelless, sem ninczenec igic, hog kikbe nem ballatnac az ő szauoc (Szék: Zsolt. 17). Mikor el végezte volna véle való beszéllését (MA: Bibl. L14). **2)** narratio C. [erzählung]. Lót dolgoknak bezéllése: historia C. Ilyen mód kezdé beszéllését (Zrinyi II.10). **3)** [colloquium; unterredung]. Fő emberrel való bezéllésre neki tsinogattyák az emberek magokat (MHeg: BTan. 84). **4)** [disputatio; wortwechsel]. Ha kiről ah vetekedések uoltak auag ha bezylesek (disputatio) (Ozor: Christ. 16).

csalárdság-beszéllés: fallaciloquentia C. [falsche rede].

égyüttvaló-beszéllés: colloquium, congressio C. [unterredung].

Beszéllésésceke, beszélléske: narratiuncula C. MA. [kurze erzählung].

Beszélllet: [locutio; das reden]. Vr ystenbe vetette uala es ymadságnak es bezellettnek kyanatnyat: desiderium loquendi (EhrC. 135). Hög kedeg meg zónc bezéllététől: cessavit loqui (MfuchC. 117).

Beszéllget: sermocinor, verbigero, confabulo, dictio C. [sprechen, reden]. Kezde whozza bezelgetni (VirgC. 41). Ki mit ohayt, azt beszélgeti (Born: Préd. 251). Az apostolok előtt szöll vala, kiknek világosan szokott vala beszélgetni (Pázm: Kal. 690). Bolondul beszélgetni nem jó (Prág: Serk. 796). Csak magassakat és nagyságosokat beszélgetnek magok-felől (Mad: Evang. 153).

égybe-beszéllget: [conspiro; sich verabreden]. Jákok fia az egy Josef ellen egybe beszélgetvén (Ily: Préd. 398).

égyütt-beszéllget: colloquor C. [unterreden].

elő-beszéllget: [enarro; hersagen]. Tanulyc meg, miert beszélgeti elő idüözítőnc az ő rea iövö kinokot (Born: Préd. 137). Hét rend-béliek azok, mellyeket most elő-beszéllgetünk (Mad: Evang. 432).

ki-beszéllget. Kibeszéllgettetett: pronunciatu C.

[öszve-beszéllget]

öszvebeszéllgetés. Két bárom conferentia vagy is öszve beszélgetés ntán meg lett a végezés köztök (Fal: TÉ. 767).

Beszéllgetés: 1) [narratio; erzählung]. Elmélkedések beszélgetésével vizskettetik a halgatók fülét (Pázm: Préd. c2). **2)** sermocinatio C. [colloquium; unterredung]. Kdnek csak hamarjába nem ártana fel rugaszkodni, mivel sok és szükséges nagy dolgaink volnának az Kddel való beszélgetésre (LevT. II.335). Egyesség és atyaliság kívánásrul való szűnös beszélgetés. Így vagon az ő beszélgetése (Com: Jan. 162). Le kötötte uri-paroláját Neander előtt a minapi beszélgetésben (Fal: NA. 121).

égyüttvaló-beszéllgetés: collocutio C. [unterredung].

ékesenvaló-beszéllgetés: pronuntiatio C. [beredsamkeit].

köz-beszéllgetés: colloquium; gespräch Com: Vest. 123.

válogatott-beszéllgetés: ecloga C.

Beszéllgető: pronunciator C. sermocinator MA. [verkünder]. Az ékesen szöllő és nyájassan beszélgető (Com: Jan. 161).

Beszélhető: narrabilis C. das man erzählen kann P.P.B.

Beszéllő: fans, narrator, fabulator C. [redend, erzähler]. Nagy dolgokról beszéllő: magniloquus; magyarán beszéllő: planiloquus; ravaszul beszéllő: versutiloquus; hiába beszéllő: vanidica C. Teman földenec bezéllőy (BécsiC. 104). Kerék számra beszéllőnek es io zósnak tartással (Bal: CsIsk. 85). A szöllöt, beszéllőt meg ne szöllits: loquentem ne uterpella (Com: Jan. 200).

csalárd-beszéllő: falsidicus C. [falschredend].

hazugság-beszéllő: mendaciloquus C. [liügenmaul].

hir-beszéllő: [famigator; austräger]. Az hugoc ne legenec zo hordozoc, hyr bezéllőc (TelC. 377).

Beszés. Scurra, leccator vulgo in lingua nostra dicitur leubezes (Szilády: Pelbárt élete 17).

BETEG (beteg) DomC. 252. *beig* Sylv: Ujt. I.144. *betec* Helt: VigK. 83. *betekődek* BodC. 27. *betegh* EhrC. 13. LevT. I. 8): aeger C. aegrotus MA. [krank]. Lelenek nemymemew felden egy betegbet (EhrC. 13). Ő nemberiec elragadozic, sem betegnecc sem a vizagtonac rezeseitnac valamit (BécsiC. 112). Az w zent testet betegkebez viték (VirgC. 6). Monda az prior az beteg fraternek (DomC. 252). Nagy sok yelenetek koroknak, betegheknek vygaztasa leezen vala ott a helyen (ÉrdyC. 341). Zykes wala en nekem meg lelem Nadasdi wramat, de ertben bogh betegh (LevT. I.8) Miért hogy betec vagy, iele annak, hogy gyüfől az isten (Helt: VigK. 83). Mind addig remény életét az beteg, a mig az lélek benne vagon (Decsi: Adag. 108). Estve lónk szemben az vezérrel, igen beteg válasszal bosáta (MonIrók. VIII.302).

[Közmondások]. Sokat kér a beteg, de nem adgya az egésseg: si vinum postulet, pugnos illi dato (Decsi: Adag. 127). Az

ereje-szakadt beteg nem járhat segítő-nélkül (Pázm:Préd. 71). Non est vivere, sed valere vita: nem él, hanem sündik a beteg (835).

hagymáz-beteg: phreneticus MA. PPIB. [typhuskrank].

kór-beteg: aegrotus, morbidus MA. [krank]. (Born:Préd. 388). Az volt a Kristus jövetelének tüzelya, hogy a szomorúkat vigasztallja, a kór-betegeket orvosolja (Pázm:Préd. 238). Ha meg-bénult, ha ágy-feneken heuerő kór-beteg, egygyütt kell tűnni (230). Sok-féle kór-betegeket gyógyítot (Tarn:Szeuts. 4). Kór betegen ott hagyák (Pethő:Krón. 217). A kór beteg tehetetlen magával, csak nem ajakán vagyon lelke (Fal:BE. 588).

száraz-beteg: phthisicus PPIB. [an auszehrung leidend].

víztől-félő-beteg: [hydrophobus; wasserschen]. A dühös eb az ő marásával víztől félő beteggé teszi az embert; canis rabiosus morsum hydrophobum reddi (Com:Jan. 44).

Betegéd-ik: aegrotu, in morbum incido MA. [erkranken]. Az ember halálra betegödek (BodC. 27). Mykoron esmeg halarra betegödöt volna (ErdyC. 503).

el-betegédik: [in morbum incido; erkranken]. Csáki Mihály uram elbetegedett, nem is lovagolhat már (RákF:Lev. V.19).

még-betegédik: [morbo corripior; erkranken]. Meg betegvedek nagy nebez betegséggel (DomC. 252). Mykoron ez genegeseg vsz megbetegedyk (53). Meg betegéde az ház-nac gazda asszony-nac fia (Kár: Bibl. 1.323). Vettem leveledet, melyből értem, hogy megbetegedtél (Gér:KárCs. IV.406).

Betegén: [aegre; krank]. Latonc tegedet betegen (MünchC. 62). Yob teeneked az erek elettre bemened beteglen auag smthan (JordC. 410).

Betegés: morbidus C. valetudinarius, morbosus MA. [kränklich, krankhaft]. Az ydöbe vala nemüemw betheges lazarar (WinklC. 319). Mynt yol lattatok, betegesveen ember leegyek (ErdyC. 577). Az fejedelemnek atja beteges vala (RMK. IV.205). Senyuet beteges (Born:Préd. 43). Leuceley igen haznosok az betegeseknek (Born:SzJán. 2). Beteges vala, erőtlen es vgyan nehez illato (Pécsi:SzK. 44). Beteges vitézet fázódva látá (Pázm:Préd. 272). Betegesec, ágyban fetraugó lectiácse (Com:Jan. 58. RákGy:Lev. 92).

Betegéséd-ik: aegrotu Kr. [kränkeln].

el-betegésédik: [morbo corripior; erkranken]. Mikor akarok írni asszonyomnak, alig vehetek időt, kiváltképen az mely igen elbetegesédem hertelen (LevT. HL271).

még-betegésédik: ∞ Azt mondgyák, hogy meg betegesednee az gyermekek, ha verie öket (Prág:Šerk. 579).

Betegésit: [aegritudinem infero; in krankheit versetzen]. Leueg egéc betegesetnee, az étel föl puffaszt (Pécsi:Agost. 156).

még-betegésit: ∞ Az leueg ég meg betegesit, az étel föl fultat (Pécsi:Agost. 32).

Betegéskéd-ik: [aegrotu; kränkeln]. Egy tywk az fezken lne es betegeskednek (Pesti:Fab. 84). Betegeskedett, sinlett (ÉXPrinc. 194). Iten a várbán is egy nehány betegeskedő vagon (Thaly:Adal. 1.316).

Betegéskédés: aegrotatio C. [unwohl sein].

Betegesül: morbidus fio, aegrotare incipio MA. [krank werden].

el-betegesül: aegresco C. [kränklich werden]. Elbetegesülueq, es ez mia eszeben is valamennyere meg fogartykozuan (Decsi:SallJ. 55b).

még-betegesül: morbidus fio, aegrotare incipio MA. [kränklich werden]. Ata vénségére megbetegesüle labainac fajdalma miatt (MA: Bibl. 1.323).

Betegit: [morbo afficio; krank machen]. (Az Majorana olai) mindön fele fey faiaat, fey szedölgest, auqy beteghytő gondolkodotkat gyogit (BeytheA: FivK. 75).

még-betegit: aegrotare facio MA. [krank machen]. Kiket meglethetnee vala, meg bétégeitnee vala (BécsiC. 43).

Betegl, betegl-ik: [infirmitas, aegrotu; krank sein]. (Lara mykoron nehezen beteglenek zent Demyen egyhazannal (EhrC. 73). Kerlek hogy hoz az elesgekben, kyket nekem zoktaluala adnod, naykoron beteglekuala romában (141). Vala nemüemő kiralea, kinec fia beteghuala Capharnaumban (MünchC. 176). Laffwala a idensegek-et, melleket tezen vala ez-ken, kie betegnee vala (179). Atta fia lazar betegl vala. Vram yme kit zerőc bétgl (193). Kynek attyafya Lazarar beteglyk vala (WinklC. 320). Mykoron harm ezteudeq mynd zvnetlen oly jgen nevolyasol beteglet volna (MargL. 139).

Betegség: morbus, arthostema C. aegritudo MA. [krankheit]. Mély álomba ejtő bódító betegség: lethargus; mély álomba ejtő betegség: vetermus C. Hina ötet ő hozia es monda öueki: Nemberi megzabadtal e betegesedttől (MünchC. 143). Ő nekik betegségek megsokasvta (DöbrC. 31). My betegseglwnek lw vysleo (JordC. 376). Gyogyóthvan mynden korsazokat es mynden betegseglhőket (381). Nely az bethekséghe megl kelene halnya (DebrC. 502). Sok betegseglöknek wtama balalara közelgetöt volna (ErdyC. 571). Sokasulankj w betegsegek (KuleC. 24). A betegsédec közzül egyet sem bochatoc teread (Helt: Bibl. 1Kk.). Az dögös nednességből sok fele betegseg lezön (Frank:HasznK. 31b).

[Szólások]. Csak isten emekaz betegsege nek oruosa: Herculanus morbus (Decsi:Adag. 110).

belső-betegség: [morbus intestinus; innere krankheit]. Az paztor erzenye minden belső betegséget gyozit (BeytheA: FivK. 49b).

bor-betegség: vinaria angina Decsi:Adag. 311. MA. wein-sucht PPIB.

bozda-betegség: [podagra]. Lábat rongyolta bozda betegsége (Konyi:HRom. 167).

dagadozó-betegség. Humend köuetköznek dagadozó betegségek, vgi mint belipoklossag, berközöt valo betegsegl, hozag-faisok, negied napi hidegleles, vezedelmes nadhak (KárCs. 1572. F.1).

farkas-betegség: [fames; hunger]. Szent Macedonius egy asszonyt, mellyen farkas betegség vala, meggyógyita (Pázm:Imáds. 75).

foljó-betegség: [menstrua; monatsfluss]. (A lerkozafa az azzonyallatoknak folyo betegseglököt meg alattya (BeytheA: FivK. 23b).

gyulasztó-betegség: [febris ardens; hitziges fieber] (Kár: Bibl. 1.184).

hagymáz-betegség: [typhus]. A hagymazi betegségek el-hatalmazott ereje annak az oka (Matkó:BCsák. 135). Egy a hagymáz betegségből meg-gyógyul (TitkRözs. 313).

havi-betegség: [menstrua; monatsfluss]. Feleségéhez havi betegségében közel nem ürült (Kár: Bibl. II.123). Az gyünyq igen jó es hasznos asszonyi állatnak havi betegségére ellen (Kecsk: ÖtvM. 275. 278).

hideg-betegség: [febris frigida; kaltes fieber]. Ez illyenen igen fogh az hideg betegség (Cis. F4). Az ürmös bor minden belső hideg betegseglök ellen io (BeytheA: FivK. 66).

izzadó-betegség: [febris ardens; schweisskrankheit]. Mi gonossáigunkért büntetv szárazto betegséggel, gyulladás to izzadó betegséggel (Sám: Cer. 177).

kór-betegség: [morbus; krankheit]. A nagy lelki kór betegséggben ugyan meg-senyvedsz to (MHeg: Töszl. II.107).

lelki-betegség: [aegrotatio mentis; seelenkrankheit]. Azt örösti, hogy veszedelmesb és serelmesb a lelki betegség (Pázm: Préd. 29).

nádra-betegség: [morbus hystericus; mütterkrankheit]. (Az sarapiom) az azzonyallatoknak nádra betegségeknak keuyesere hasznos (Frank: HasznK. 15).

nehéz-betegség: [epilepsia; hümfülleude krankheit]. A kór-ságról vagy nehéz-betegségről és nyavalya ki-rontásról (PP: PaxC. 18). Nehéz betegséget ne kórj szegényeknek (Thaly: Adal. 1.425).

oskola-betegség: fictus *kangvor PPBl. [schulkrankheit].

ragadó-betegség: [contagio morbi; ansteckende krankheit]. (Töl: Evang. II.565). Vagyon ragadó betegség, mind az által az kire isten ragasztja, azt mondgya a textusban: a te urad istened forlittya, hozza to reád (Diósz: Préd. 155).

sárga-betegség: [icterus; gelbsucht]. Ha meg töröd (az keserű fyuct) es vízzel anagy mezzel rea kenyőd az sargha betegsere es kőrozt chyont faldalmara, igön hazual (BeytheA: FivK. 50). Az erisolit, ha gyűrűben foglalja ember, sárga betegséget eltávoztat (Kecsk: ÖtvM. 280).

száraz-, szárazasztó-betegség: [phtisis MA. [schwindsucht]. Meg ver tégedet az wr száraz betegséggel, hideg leléssel, gyulladás to izzadó betegséggel (Kár: Bibl. 1.183b). A száraz betegség, aszszu kórság (tabes) sok ideig tartóc (Com: Jan. 59). A hosszszas hurut gyakortább száraz betegségen végződik (PP: PaxC. 99). Az én állapotom száraz betegséggben nyavalyag (Fal: NU. 287).

szomjuhezttató-betegség: [hydrops; wassersucht]. Ha az fodorkát meg-főzed, vizkórságot, az az szomjuhosztatu betegséget, rasztog gyogyit (Mel: Herb. 37).

tetves-betegség: *pedicularis morbus, phthiriosis PPBl. [läusekrankheit].

vizi-betegség: [hydropisis; wassersucht]. (Frank: HasznK. 35). Sarga rept oldal fialoknak es vizi betegséggben valoknak hazual (BeytheA: FivK. 77b). Vizi betegséggébéli ember (Zvon: Post. II.133).

Betegsz-ik, betegész-ik: infirmor Kr. [krank werden]. Sőt hasznos oruosságtul betegszik s kiált (Zrinyi II.51).

el-betegszik: [morbo corripior; krank werden]. Oly nagy zeuvedetösségeket teezen vala, hogy ugyan el betegőzyk vala bele (ÉrdyC. 503).

mög-betegszik: [in morbum incidere; erkranken]. Ismét meg betegszem: remorbesco C. Úgy tetszik, ottan nem övé, a mie vagyon, mihent meg betegszik (Pázm: Préd. 835). Megbetegszic Jacob, es megesketteti Jósephet, hogy temetni kiviszá az ő testét Chanaan földére (MA: Bibl. I.44).

Betegül: infirmor Kr. [krank werden]. Haláhra betegül (MA: Scult. 184).

el-betegül: aegrotor MA. [krank werden]. Elájulóc es el-betegülóc egy néhány napig (MA: Bibl. II.166).

mög-betegül: aegresco MA. [erkranken]. Vala sok fyay meg betegewlent (EhrC. 116). Mikoron igen meg betegült volna (VirgC. 109). Idő előth ekösségömben meg korulyac, betegőlyek (NagyszC. 58. MargL. 37). Meg betegewleen el nyugouek vr-

ban (DomC. 22). Nehéz betegséggel meg betegewle (75). Tizen öttölóc, es 17. es 44 esztendyében meg betegül (Gis. KJ). Oldal fayas auagy nyilalas miat megbetegülóc (K Krakó. 1573. A3).

mög-betegülés: aegrotatio MA. [erkrankung].

BÉTONIKA: [hetonica]. Fekete betonica, bak fia levele viragostul (Frank: HasznK. 18).

BÉTŰ (betheu JordC. 366. bewty Pesti: NTest. 8. bétű Lép: P'Ük. II.153. bewty VirgC. 130.): **1)** litera, gramma C. [buchstabe]. Négy bétűv: tetragrammaton C. Iratuan ő felette ober bétűccel, görögűccel es deiakockal (MünchC. 165). Az bewty megh ewl, az lelek kedgy meg elemenit (VirgC. 130). Eg yzhee awag eg bethew el nem mwlyk ez terwenből (JordC. 66. 585). Az első bétűvec, az c-neg erthele vala imez (DobrC. 3303). Ha ez őth kőneknek első bétűwth egy masthwl el zedyt-fók (ÉrsC. 521). Ez harom kűlőmb formaia es tulajdonsagu bétűknek: Jah, eg a szőndőlese (Mel: SzJán. 462). Czfírara vagy bétűkre akarja vetni ezt a füvet (Lápp: P'Ket. II.111). **2)** [litera, verbum; schrift, wort]. Erezte leueleket ő orzaganc mendeu vidékibe kűlőmb-kűlőmb neueken es bétűkőn (BécsC. 50). Nem lehet, hogy abban a gyűlekezetben isteni igazság lehessen, mely (a bibliának) bétűjét kétségessé teszi (Pázm: LuthV. 148). Amazt a profeta bétűje, azt a szent Máthé igéi beszélik (Mad: Evang. 93). A mint a bétű mondgya (Tyuk: Józs. 162). Mit érte a szent irás bétűjén (Matkó: BCSák. 211). Nem ibi bene, si hic bene, az az rövideden a magyar bétű szerint: kőzelebb az ing a dolmánytól (RákF: Lev. II.130).

folyó-bétű: [litera cursiva]. Az igaz reformátusok értelmét gőmbőlyeg, az ellenkezőknek erősségeket folyó bétűekel nyomattattuk-ki (Apaí: Vend. Előb. 19).

kőta-bétű: [nota musica; musiknote]. A kőta-bétűkőn fel s alá tud valamiskét damhni (Fal: NA. 156). Kőta-betűkre szólani erőltetve, fűnyáson (SzD: MVir. 412).

számvető-bétű: [nota numeri; zahlzeichen]. Jesus neve a sidők között jód-nevű betűn kezdetik, a görögűk között pedig jottán, az mely bétűk a két nemzét között tizen bizonyos számát iedzi; számvető bétű gyantát étenek azokkal a nemzetségek, mely tynt tenne kőzöttők (Hall: Paizs. 131).

számzó-bétű. Ez táblában megint ollyat találsz, kin ha semmi számzó betű nints, az első leuelet jegyzi, az vtan valo számzó betű az leuelen valo verset jegyzi (Mel: SzJán. 563).

Bétűbéli: [graphicus; zur schrift gehörig]. A prolec bétűbéli fogatkozásoc (MA: Bibl. 5).

Bétűeske: literala MA. Eg bétűczko el nem mulik: unus apex non praeteritit (Fél: Bibl. 6).

Bétűs: [graphicus]. Sorsok s állapottyok graphice, bétűsen le rajzoltatik (Szentp: Izr. 3).

[Bétűz]

ki-bétűz: exillabico Kr. [herausbuchstabieren]. Kibétűztetik az Elohim névnek jegyzősége (GKat: Titk. 19).

BÉTYÁR: trossulus; stutzer SL.

Bétyárság: [trossuli; stutzerschaft]. Kiben résztotetik vén-ség, ifiuság, el vele piartot nyargaló betyárság (Orczy: KűlSz. 205).

BEZDVÁR? [bolza?]. Nynes ott sémmi emlékezet a töriek-ről, bezdvárról, orvossagokrol (Lép: P'Ük. III.40).

BEZZÉG (bezzeg ÉrsC. 307. bezzec Helt: Krón. 188. bezzeg Mel: Jóh. 14. bezzek Komj: SzPál. 202): samo, hem, papae MA. PPB. [nun, fürwahr]. Bezzeggy: scilicet, quasisvero MA. Reá-húzatta bezzeg az obek harninczdjára WF. 538. Ugyan-is,

bezzeg, úgy kellett: aha! P1Bl. Oh te gonosz halvány, bezzeg atte fejedet be tőröm (ÉrsC. 307). Testh zerynt gondolom-y? Szennykypen nem vgy, hogy ennalam volna: bezzek bezzegh, bathor bathor, hogy a my ty nálatok való bezydwuk nem volth bezzegh, bathor, es nem nyehyen de bezzegh bathor; byzon volt valamenye igyrety (fogadasy) valnak az ílv istemek, ew általa valnak bezzeg (Konj: Szfál. 202). Beelzebub sidoul, magyarul lezéknek halvány; emen valam hóg ív ez szo: bezzeg (RMNy. II.41). Ha az wr nemes, gazdag ember, nem kőnet-kőzik belőle, hogy az együgyű szegény ökör avagy diszo legyen. Bezzeg nem, hanem ő is ember (Helt: Mes. 35). Mondá Nabot: Bezzeg en meked nem adom az en szőlőmet (Mel: Kir. 354). Bezzeg hamar talala a jámbor a tőbűnek (Dáv: V)isp. 135). Bezzeg méltán szenvedem ezt, ki a számárnak nem akarék segítségével lenni (Pesti: Fab. MF.). Te bezzeg jámbor vagy, mert nem vgy czelekedel mint egyebec (Bom: Préd. 95b). Bezzeg ő sem rík hiten való írás vgyan (Deesi: Adag. 238). Bezzeg Keresztelő János magában égett, és azért fényeskedett egyebeknél (Pázm: Préd. b4). Balduinus azt írja, hogy a pápistásban volt bezzeg keresztség, oldozás, de igen vesztegetve (Pázm: LuthV. 93). Bezzeg volna nekémis módom az fejed szapulásában (Bal: Csksk. 107). Bezzeg ugy vallok én e tizboris harátoldal együütt (Zegl: MM. 147). A tiztűkát általmas tekéntettel közleni s forró meleg tsókokkal végezní, bezzeg bñ (Pal: NE. 85).

BIBE (*bibi* Helt: Mes. 156. Zvon: PázmP. 225.): ulcusculum, vulnus parvulum; eine kleine wunde P1B. Nem mutatta, hol szorította a lába-béi, csak alattomban tapogatta a bibéjét WF. 409. Idővel minden bibéje meggyógyul az embernek WF. 787. Minden legelő lovon akarná doctorságát fényesb tenni, nagy kínyilt szemekkel bibéjét szemlélgeti (Kereszt: FKer. Előb. 1). Rajta pattant bibéjén éktelen szájtátással (Előb. 3). A lelki-isméret bibéjinek sanyar mérges szóval való érdekeltetések (GKát: Váts. II: Előb. 58). Magok bibéjét palástoló azaz magokat kevélyen gazdagoknak tartó szegények (Otr: Tükél. 116). Jobb lett volna ezt a bibét nem is illetni (Kisv: Adag. 468).

[Szólások]. Veszem eszembe, mitül tayan bibéje (Zvon: PázmP. 225). Ez vólt az ő bibéje (Deesi: Adag. 22). (Német urannak) Olaszországban is bizony nem kicsiny a bibéje (Rákp: Lev. L194). A bibi is érzi a maga bibéjét, de én duplín érzem (Mik: TörL. 377). Minden egy asszony legió, és ha egyzetske maga bibéjét fájdallya, már az egész nemzetségén megfordult a nyavalya (Pal: NA. 132).

[Közmondások]. Mindemec vagyon az ő bibéje (Helt: Mes. 156). Kinek kinek az ő bibéje fái (Deesi: Adag. 248). Kiki maga bibéjét éri (Deák: KOv. 11). Minden napnak tulajdon bibéje van (Kisv: Adag. 375).

BIBELŐD-ÍK: rebus ludicris distineor; tündeln P1.

Bibelődés: [augatio; tündelés]. Sok bibelődés vagyon a gyapóttal (Mik: TörL. 78).

BIBIRCSO (*bibirtó* P1P. *baloriso* Kal. 1620. C1. *laber* Coszís: Jonthi C.): papula, pustula C. Jonthus P1Bl. [warze]. Az ő jóvendőlések emberi testökben való hűleg lelések és fű fájások, boboresok (Kal. 1620. C1). Bibireso és akar mely puffadé, csomó, butkó meg-rutótuae (Com: Jan. 54). Boboreso avagy himlő, esésec, veres kelésec: papulae seu varioli (60).

Bibirésós: [pustulis refertus; warzig]. Himlőhelyes, bibirtos: facies *ricaticrosa; babos, bibirtós ábrázatu: babilus P1Bl. Bibirésós nyelvel (Pélv: SchSal. 11). A Salamandrauk darabos és bibirtós bőri vagyon (Misk: VKert. 253).

Bibirésózás: Jonthi C. MA [warzen].

BIBIRKÁL, BIBIRKÉL: [vellio; krabbeli]. Bibirkály már a fejedben (Zegl: MM. 113). Bibirkél, ujjával motoz (Vajda: Kriszt. 148). [Vö. **BABIRKÁL**]

BIBLIA: [biblia]. Zwz marya yoban twgya wala az bybi-yath, hogh nem a prophetak (ÉrsC. 327). Ki jobban és igazban forlította másnál az bibliát (MA: Bibl. Előb. 3). Az bibliának egészen valo megfordítása (5). Szamárkodgyál a magad bibliád ellen is (Matkó: BCSák. 307). Kezdém rászabni a bibliát (Bethl: Élet. 353).

BIBOR (*bébor* MA.): byssus C. P1Bl. [purpur]. Biborból való: byssinus C. Te fejednek fírti mikent kirali bíbor; sicut purpura regis (DöbrC. 431). Feyer biborból énal embőreec ruhát (NagyszC. 214). Keuelen öltözlet biborba, barsonba (BodC. 25). Bybor es barsson ewneky evtözety (ÉrdyC. 114). Be polat-tatnak barsonba es bíborba (ThC. 58). Bibor avagy vékony gyöles (Com: Jan. 139). Drága fejér bíbor ruhában öltözötté (Tyuk: Józ. 322). Eresztí végtére tőrt ágycékában, tulajdon vérenek borul bíboriba (Gyöngy²: KJ. 75). Egy egész vég volentzei szályos bíbor (VocTrans. 9).

[Közmondások]. Jó bor, pénz és bíbor igen meglítt jámbor embert kíván őrzésre (Kisv: Adag. 50).

Biborbéli: byssinus MA. [purpura].

Biboros: [purpureus; purpurn]. Az ágacska labait ezvst-ből garta, feie alfat aranást, fel hagioát bíborost (DöbrC. 476).

Biboroz: [splendeo; paradiren]. A szegények, ha lehetue, na biboroznának (Csizá: Sip. 537).

BICSAK (*bicska* P1P. *biczke* ComBal. 32. 33. *scalprum* WF. *bítska*: *scalprum sutorium P1Bl.): culter plicatilis; ein taschenmesser, schnappmesser; scalprum calcearium, sutorium; knoiff der schuster P1B. Eg ezüstlanç, 2 zablia, eg bicak (RMNy. II.91). Biczket es a szekerezet is meg forditam (ComBal. 32). Mind biczekel es moluoddal őzue el vezt az isten (33). Mérgemben a bicsakkommal öklődöztem a ló farát (Bethl: Élet. 298). Kivont mezítelen bicsakjával az sokaság között igen jó felém (ÉrdTörtAd. II.177). Tied lesz ónnal jól megrakott légrádi bicsakom. Betta észre vette, panaszos bicsakját elejbe vetette (Pal: Vers. 906).

BIGGYESZT: appendo, suspendo S1 [stellen, hinstellen]. Az őn szerszámot szegőkre biggyesztik (szentim: TFü. 21). Azokat az felső-írásokat, akar-mely trázár könyvek-is eleiben biggyeztetjük (Megy: Szöv. 125). Még is nem nyughatik Sám-bar, hanem ugyan helyek tetejére akaszt biggyeztem a papista ecclesiát (Matkó: HRoml. 44). A Posalázi vram ellen biggyez-tett szalma argumentumát fitogattya nekémis (Matkó: BCSák. 50). A rómaiak a római pápát is oda biggyesztük (Pös: Igazs. I.147).

BIKÁ: 1) taurus C. [stier]. Bikából való: taurinus C. Bika-knacn adozattá: holocaustum taurorum (ÉrsC. 120). Bika-knacn gyvlekezeze nepeknek teheny kezet vagyon (KulesC. 160). Pokol fene bika szarvon köve vala (Hos: Toldi. 3). A füge fához kötötött vadbika, ökör meg szelidül (Acsers: Enc. 225). A bikának nyaka rezsősb, vastagabb (375). Féltem, hogy meglaslakolnak a bikák (Gvad: NótVégr. 181). 2) [signum zodiaci]. Az ezhbeli igyuec, kit bikának nevezuec, P gradusa alatt feülic vala ez a rosa szillag (Mise: Procu. 18). Minden-főle visszarágó állatnak jegyében ugy mint bikában és bakban nem jó purgatiót venni (Cs. MF.). Az bika az tias tyakkal az ezhnek tizedik szegletiben vagyon (Klőbrezen. 1619. 65). 3) vitulus. Ököt vgan meg tőri ment bíbarnak bikaikat (vitulum) (DöbrC. 74). Koronked bykath (vitulum) aldozyeek hw byneyerth (JordC. 90).

[Szólások]. Bika alatt is borjút keres (SzD: MvR. 275).

[Közmondások]. Így vakar a bika-is földet a maga fejére (Matkó: HRoml. 5). Jaj annak a háznak, hol tehén bikáknak jármot nyakába vethet (Kisv: Adag. 104). Tudod-e, hogy nagyobbat fughatik az oroszlány, mint a bika? (Thaly: Adal. I. 86). A orosz nyelv bika alá is borjat tehet (Fal: Jegyz. 920).

bival-bika: [bubalus mas; büffelstier]. Jutott öreg hial bika No. 2. (Radv: Csal. II. 401).

bőlöm-bika: ardea stellaris SK. rohrdommel Com: Orb. 49. Ókör bika avagy bölöm bika; onocrotalus seu taurus (Com: Jan. 36). Hallottál már bölmből bölöm bikát (Zrínyi: ASyr. 295).

erdei-bika: urus C. Com: Orb. 59. urus silvestris Com: Jan. 46. [auerochs].

ökör-bika: **1**) [taurus; stier]. Az hitlenek ökör bikái meg bomusztatták az fiúket (Mel: Jób. 51). **2**) onocrotalus Major: Szót. 337. onocrotalus, butorius MA. butio; rohrdommel Com: Orb. 49. sackgans PPB. (Helt: Bibl. I. CCeS. Kár: Bibl. I. 97). Az szárnyas állatoc között ezec legyenec ti nálatoc utálatosoc: eyjeli varja, hattyu, buhogato-bagoly, ökör bika, publicán madár, géim, esztrag, szarka az ő nemével egybe, bídősbabuc és pupenevér (MA: Bibl. I. 97). Ökör bika avagy bölöm bika; onocrotalus seu taurus (Com: Jan. 36). A géimnek nem utolsó neme az ökör-bika, kinek nagy hosszú nyaka és nagy hegyi avagy gyomra vagyon (Misk: VKert. 340).

vizi-bika: onocrotalus PPB. kropfgans KirBesz. 159.

Bikász: [bubuleus; ochsei hirt]. A bikász jelenté, hogy a bika jókorelein csak egyre szaggatan-szaggatta a kitélit (Nyr: XIV. 461).

BIKCIS: **1**) butubata, tatapatata, titivillitium; narrenpossen, pemperlepemp, garn schleissen, nichtswertige ding, kinderpossen MA. unntüz zeug, tapperei PP. **2**) [homo misallus, levidensis; ein-armseiliger mensch]. Sz. Ágostonnál szemlesznek vagy okosnak írhetheti magát egy paraszt bikezis? (Pázm: Kal. 642).

ikcis-bikcis: butubata, titivillitium, tatapatata MA.

BIKOS: [?]. Egy sák szai szakadott megh Kőszeghen, aszt tatták a szegeny kintornáló bikosok, hogy talán valami collatoria valo falatok hullanak (Bal: Epin. I). Az kőszegi sült paraszt soceanal bídős lenben loceziant rossz kalán bikossal maradéki vatok (Bal: CsIsk. 128).

BILINCS (*belenc* KecskTürt. II. 298. *belénts* TóthJ: IstN. 126. Pósz: Igazs. I. 535. *bilinc* MA. *bilines* Hall: Paizs. 490.) manica C. MA. manellae Com: Jan. 136. manicae vel compeles; hand oder fuffesselu PP. A kemény fájdalnak olylano mint a kalodák és belütsek, mellyek kötve tartják a testet (Pázm: Préd. 943). Ostorokat, békákat és belineseket is hozata elő (Prág: Serk. 573). Kézre való bilincs (Radv: Csal. II. 394). Békót, belineset és örök kárhozatot, rabságot szerzeniek magoknak (Csúzi: Sip. 12). Lakatgyártók az ő mesterségökkel készített pallost, sarkantyút, belenezéket nekiük alább tartozának adni (KecskTürt. II. 298). Kézünk belinesben, tümlőcz fenekében vagyunk (Thaly: Adal. I. 158). Vassal és belinesesl kimozzák az testét (211). Szerelme lánczám legyen bilincsod (138).

Bilincsel: compedio, pedicas itjicio Kr. [fesselu]. Felszabadulhatatlann lánczra belínceselve (Csúzi: Sip. 87).

BILLÁNY: [?]. Az mely ígért pénzt és szalját nagyságonak billányanal együtt kiküldött, annak árát igen várná (MonTME. V. 132).

BILLÉG: moveor, nuto, oscillo, propendeo in utramque partem SI [wackeln, schwingen]. Oda nem ültek volna, ha

tudták volna, hogy úgy billeg az tenger (MonTrót. VIII. 396). Arra vetvén szemét közijja billege, félre rugát nyílt a miatt idege (Gyöngy: Cup. 601).

Billeget: moto, vibrisso, modulamen motito MA. cio PPB. ich bewege oft Com: Vest. 136. Így szolnak mostan a cigany loniu filő hfisek es ackik az válatást haunissd billegetik (Mel: Jób. 15. MF.). Jollehet az ti vachorator mind ross, arpa, köles kenyérbül meg lehet, mert akar mint billegeseter, vgyan az, a ki az előt volt (Mon: Apol. 14). A barázda billegető a farkát mozgattya és billegeti (Com: Jan. 38). Gyántás torkoddal, billegető ujjaiddal valamely árva-violának kedvét találhatuud (Fal: NA. 231).

Billegető: [epistomio instructus; mit klappen verschen]. Az orgona billegető, tárogató sípokból (fistulis) áll (Com: Jan. 169).

barázda-billegető: cinclus, motacilla C. [ackermännchen]. Barázda billegető madár: cinclus PPB. A barázda billegető a farkát mozgattya (Com: Jan. 38).

[Billégtet]

barázda-billegtető: [motacilla; ackermännchen]. Lépett mint barázda friss billegtetője (Gvad: FNöt. 90).

Billen: vector, invertor, caudo, moveor SI [wippen].

Billent: verto, inverto, dejicio, trudo, moveo, tango, contracto SI. [abdrücken].

föl-billent: [sursum agito; aufkippen]. Ezeket föl, azokat lebillentette a mostani világ (Fal: NU. 351). Most felbillent első fokra, ápolgat és mosolyog (Fal: Vers. 868).

még-billent: [subverto; nmstossen]. Azon isten, a ki megbillentette lábaidat, úgy talpra is építhet (SzD: MVir. 354).

BILLIKOM (*billokomat* RákGy: Lev. 81. *billikom* Thaly: VÉ. I. 233). **1**) [salve; willkommen]. Tegnap Homonnai uram küldte volt szolgút ide, én is megadtam nekik az billokomat, az magok ajánlása megvolt (RákGy: Lev. 81). Örül az Chontos Pál, hogy asztot meg láttá, törököknek bástyáral hangal kiálta: Ihon van az jól jött billikom pahára, majd neki is adok, az ki meg nem itta (Zrínyi: ASyr. 128). **2**) [poculum hospitale; willkommenbecher]. Ez Hunyadi Mátyás király billikumja, velenezésktül vött régi ajándéka (Thaly: VÉ. I. 233). Teszek veled egykét ivást, megüzöm vörsönt veled billikommal ivást (386). A billikomok és tágas serlegek borözönében szenvednek hajótörést és omlásra s végső romlásra hanyatlanak (Csúzi: Tromb. 65). Jaj néktek, kik reggel keltek a részegeskedésre, jaj kik a tágas serlegek és billikomok közt estig hevültök (205).

BIMBALLÓS: [gemmas habens; knospiz]. Bimballós, feyes, boytos gyökér: bulbos C. [Vö. BOMBÓ]

BIMBO (*bomboznak* DöbrC. 475. 482. *bimboiat* Mel: SzJán. 190). **1**) gemma C. germen, bacca MA. [knospje]. Szőlő binbó rágó fereg: ips; binbó beöltés; fek [fik] binbójának az pibe: juli C. Bimbóval fakadok: gemmasco 1443. Bymbokkal fel dzzadwanu megh vyragozock (JordC. 158). Nelyk zollyaak bezcellyk az zent yrasbol; de ha reea kelnek, lattyk haat, ehak az bymbozaban sem találvik es zyweeben (ÉrdyC. 325). Bimboknac es gómölcökneec gökere (TelC. 59). Immaran az faknak pinkesd mótattia bimboit (Klécs. 1572. B3). Az füge fa az nagy fuuo szeltül meg indetatik es el hannia az ő bmbóiat (Mel: SzJán. 190). Az makhol is anagy az fabimbóbol kenyeret gyurnac (Born: Préd. 458). Föld meg az nyar fauk bimboit mezben, es homalyos szömöt gyogitnak (DeytheA: FivK. 10). Még a virágokról meg ismértetne az álnak, bimbójokról az szőlő töké (Prág: Serk. 1014). A szeme feketétjét, a szeme bimboját búntaná (Tof: Zsolt. 512). A bimbókat, új növéseket nyesegeti (Com: Jan. 71). Parányi bimbóbol nagy gyfumlés ne-

velkedik (Kisv: Adag. 111). A földi és testi gyönyörűségeknek bimbójából nem lehet mennyei rósa-koszorút fűzni (Fal: NA. 148). **2)** [papilla; Brustwarze]. Némely leányok az ő melyeket nyitva hagyják szünt a bimbóig (Kirbesz. 52).

csécs-bimbó: papilla. Pesti: Nom. 121. C. [Brustwarze]. A csécscekel avagy csécs bimbókkal bíró száigynék avagy melly-nec alatta has vagyon (Com: Jan. 253).

szém-bimbó: [papilla]. A szemé feketéjét, a szemé bimbóját bántaná (Tof: Zsolt. 512).

Bimbócska: gemmula, baccula MA. [Knöspchen].

Bimbós: bacatus MA. [Knöspig]. Amaz mint viola szelid szelid erkölcsével, ez mint bimbós rózsza gazdag érdemével (Gyöngy: K.J. 24).

Bimbóz-ik, bimbózd-ik: gemmo, gemmasco, germino, germinasco C. [Knospen, ausschlagen]. Füge fak bomboztak, viragos zölök illatfokot attak (DöbC. 475). Lassoc, ha az zölő viragozt, ha az viragok földőlől bomboznak (182). Az fige-fa bimbózik (MA: Scult. 25). A mely fa a tavasz első nyílására bimbózik, elfágy (Gyöngy: K.J. 22).

ki-bimbózik: progemmo MA. [ausschlagen]. Elöl kibimbózom; praegermino C. Kibimbózom ismét: repullulo, repullulasco MA. Gerlice zo hallatot, fige fak ki bimbóztak (DöbC. 103). Az agac szepen ki bimbóznak (Born: Ének. 360). Mikoron az ágak szepen kibimbóznak, jelentik, hogy az nyár innár közel vagyon (RMK. II.112).

kibimbózás: egerminatio MA. das hervorsprossen PP.

még-bimbózik: progemmo C. [Knospen treiben]. Az leu innár meg bimbóztot vala: linum jam folliculos germinavit (MA: Bibl. 157). Támogattyá az ifiakat, hogy azokban az jó erkölcsoc meg bimbózzanak (Prág: Serk. 592).

Bimbózás: germinatio C. [das sprossen]. Miképpen tavaszszal látván az fáknac kedves bimbózásit, örültök (Zvon: Post. I.37).

BINCÁSOK: [nodus; knoten]. Mi ragad az embernek a seggire, hanem ebak szarbinchok (SüdMark. B6).

BIR: 1) [valisus sum, valeo; stark, kräftig sein]. Az orozlan, mykoron magát byrna, az ew kegyetlenségencel sok ellenséget zorzat magának (Pesti: Fab. 14b). Az baliany inadaskort Magyarország jobban bírta magát (Born: Préd. 110). Az egészes jó bírja magát: sanus bene valet (Com: Vest. 42). Jól bírom magam: benevaleo (121). Urunk ő nagysága esömörből oly rosszul volt, hogy az lába sem bírta (ErdTörtAd. IV.91). **2)** [compos, potens sum aliquid rei; macht über etwas haben, in seiner gewalt haben]. Az zent azórlatoc kottólől tartuan azóm Mariát, Cristus vronkuac keserues aiat, ki a nag keserosegeben magát nem bírta vala (VirC. 86). Önön magatt nem bírhatna, le esce (100). Paralisis, magrval ina zakadot ember, ol betegségi, mel mikoron embernek testinek valamel rezere esik, az meg alozik es ezzel nem kezd bíri (RMNy. II.50). Még arra nem bírtam magamat (LövT. II.37). Mostoha anyám felől azt írhatom, hogy az guta ütésbe fekszik, jól eszik, jól iszik, de semmit az félőlével nem bír (37). Vid peniglen magával még jobban bírhat (Zrinyi III.10). Alig bírja magát tömörében (Fal: NE. 16). Egy fondorló ifjúcska ugy meg indíthatya nyelvünket, hogy akár mely meg érett okosság ne bírlasson véle (91). Az egész emberi nemzet méltán terjesztheti panaszszát, hogy rosszul bírja magát avval a sikos ártalmas fülünkkel (Fal: NE. 16). S emodeti magát a hintóba, óntolha se kezével se lábival nem bírta (Fal: NA. 113). Mikor fel for bennünk az isteni szeredem, oly vigasztalás éri szívünket, hogy aliglan bír véle gyarlóságunk (61). Minden történetben bír szívével és egyetért istenével (Fal: NI. 311). Nem bírok magammal (Fal:

TÉ. 739). Magad azonban bír magaddal, bír füleiddel, annyit orsz beléjek, a menyit el-türlhetsz (Fal: SzE. 518). Semmi tagjával nem bír, nem lát, nem hall mint kellene (534). Örönök nagysága miatt bírhatták magokat (554). A Pán botja alatt a nyáj hullott, vesszett: rosszul bírta magát, egyvelesleg esett (Fal: Vers. 914). **3)** [par sum; gewachsen sein]. A búnnel, pokollal, karhózzal en bírok (Mel: SzJán. 54). Egy részént bírná, egy részént nem bírná (TEny: Hároms. 126). **4)** [possum, potens sum, valeo; vermögen]. A Frangapán wrak kik Dalmatiában és Horvat országban nagyot bírnac vala (Helt: Krón. 59). De nem bír barna hághora (Czepl: Japh. 119). Ugyan csak nem bírod, akar mint szepelkedgyél-is (Matk6: BCsák. 304). Ki tizet, ki egy tallért ád, amint már bírja magát (Mik: TörL. 95). **5)** [dominor, rego, impero; herrschen]. Nem akaryuk azt, hogy mynketh te bíry (VirG. 67). Vezzöbe bírod öket: reges eos in virga ferrea (DöbC. 16). Miért kedig annas nem bír vala az esztendőben (WeszprC. 75). Vünek öttet Pilatushoz, ki akaron bír vala Jerusalemmel a ezavar vtan (82). Ég királ, ki harom orzagot bír vala (DöbC. 5). Byratok az ty lelketeket (ComC. 40). Byrya az en nepemet: regat populum meum (JordC. 359). Meg kerde (Octavianus), kih bírnia ő vttama ez velagot (DebrC. 56). Az byzon karyl, ky ennen magatt twgyva byryna (ÉrdyC. 27). Orzaganak nyenezzen zama, mert nap tamadattal fogvan nap nywghatthyg el zamlalwan mynd csak ewinen maga byrya (ÉrsC. 461). Az uarast földeneu egétönbe byrya vala (KazC. 110). Byrod wketh was ostoral: reges eos in virga ferrea (KulesC. 3). Mikoron Bela király jó szörtartással és igazsággal bírta az orzagot, minden embernél kedves lón (Helt: Krón. 17). Egybe veszo Rudolf czászarral, ki akkoron bír vala Byts orzaggal (60). Azoc a kuruac vgyan bírnac vala völe (62). Az asszony nem csak házat bírta, de az községet is nagy bölcsen oktátja (RMK. II.36). Az ew nept, kit reat byzo, twgyd byryn, igazgatny (Ver: Verb. Elöb. 4). Az bírodalmokat kezdetlenül kezdettek az emberek bíri (39). Ki az ő siat hazanepet nem tudja bíri, az istenek hazara inkab nem viselhet gondot (Fél: Tan. 327). Első volt a hatalmas király udvarbíró; mindennel birt, mindenek parantsolt (d'azm: Préd. 54). Uram te bírtál az ő vesümmeis (Zvon: Post. I.15). Az egész haddal és serogzal bír (Bal: UsIsk. 371). Olyan az ehém mint a kék ég, midőn a háború bírja (SzD: MVir. 75). **6)** [occupo, subigo, in ditionem redigo; besetzen, unterwerfen]. Mongatóc nekem, ki légen emep, ki ahégekét bírta: qui montana obsidet (BécsiC. 17). Tudom, hogy Tukajban fat vttetek veleonk az baskay thorokrol es thudon byzonial, hogy Regoczeg bírhatk, mostis ola híryak megl (RMNy. I.308). Mely tartományidat Romához bírod (Gosárv: MagyB. Eij). Parantsollyon elsőben kiki magával, és leg ottan az etféle nyughatlan ingó vágyódásit zabola alá bírhatya (Fal: UE. I.395). Bírjad a sziveket magdhoz (SzD: MVir. 52). Békeségre nem bírhatom búis szívem háborgásit (76). **7)** [impello, commoveo; bewegen]. En erzekenségyemet iora nem byrtomba, mert nezesymbé vetkeztem (VirG. 4). Akaratodat erre bírhatad (Csomat. 15). Vagyoc búfős isten előt őt erzekenségyemet iora nem bírtomba (Agend. 200). Á lelek ellen ne truskódnék es öket ne bírná a búm tetőre (Lép: PTük. I.166). Nagyra bírja embert a kéntelenség (SzD: MVir. 11). **8)** [sustineo; aushalten]. Királ látá, hogy nem bírhatja töntöknek sokaságát (RMK. II.20). Osztan az molon be új vitzöl meg nehezeden, sem fegyvereket nem bírhattya vala: graves deinde acido hausto humore non sustinere arma (Fórró: Curt. 393). Almekodnak rajta, hogy bírhattya füle a hávelau (datum vel erassum ad pollicem Kr.) nagy nap keleti gyöngy-töppököt (Fal: NA. 144). **9)** possideo C. habeo, teneo; haben, besitzen, inne haben]. Vala noky ystemek baratya, ky byrya vala ezolokedow ceoltnek es ystény edes ceoltnek nagy malustyat (FlurC. 70). Bírnam kégec mendémeket (BécsiC. 9). No akariatoc bírtoc arniat (MünchC. 31). Ez paradyzomot ezak ew magok byryak (VirG. 11). Ad el minden lozagodat, melyeket bírz (81).

A nagy iot ammeg bodogultac biryae (NagyszC. 208). Birnak örök bekessegeőth (SündC. 1). Myndön iauath istenek biryank (2). Az kazdag, ki mind azokbol, kiket itt ez vilagon bir vala, eg' ceppenet vizet nem ierhet vala az mas velagon (BodC. 12). Mykoron ez ifyo byrta volna az scolat seolay tudomanban es annak vtanna halgatot volna tevrueen kevinyyt (DomC. 211). Parisban byrta az studiomot nagy tyztesseggel zent jrasnak oluasasban (217). Ember vagyok byrwan en alattam vytezeket (JordC. 375). El aad myndent, kyket byr (396). Myndentek tuggya az ew edeenyet byrnya meg zentöltsseegben (ÉrdyC. 353). Iwz ezendeeg byrta az tyztöt (508). Ne byron enghemeth az pokolbely kesertheth (ThewrC. 150). Ezen házakhoz mindig azon emberek oleik birtak (Nyr. XIV.515). Igen eszesen bira az ő tisztit (Helt: Krón. 28). Készilyetec hozza, hogy az ő gyermeki fel ne labogyanac, es őrekségül ne birhassac a földet (Helt: Bibl. IV.31). Az minel bir, őrmest közli embereckel (Cis. K3). Az hel, holot az balvayn vala, vala eg' völgben, mel földel eg' ember bir vala, kinek Hinnom vala neve (RMNy. II.18). Az en wram es az en germekym penzen el nem attak az jogzat, hanem chak hatalmakkal biryak es elyk (LevT. I.80). Az ő ősik hatalmasswl bírta Botes hazanak felet (301). Ha chak egethlen egh halam volna, the ke. kylthem volna, de byzon nem byrok wele, mert a czeghe el bonlot (333). Zalagal birjak: pignoris titulo (Ver: Verb. 45). Es mindeneckel bir, ő maga penig nem birattatit (Deesi: SallJ. 2). Ezek birnac vala az tisztckel, orszagokkal, es minden egeb dolgokkal (Deesi: SallC. 28). Vagyon elege, de más bir véle: tantali hort (Deesi: Adag. 86). Szabad birnunc marhat, czac ő ne birion mintek (Born: Préd. 552). Tijéd vagyoc mindeneckel, az nyelkyeket én birac (Kár: Bibl. I.326). A ki lelkiüket meg-szabadította a bűnök és pokolnak rabságából, annak nagy erővel kell birnya (Páz: Préd. 154). Hogy magokat jó állapotra szabják és nagy jókkal birhassanak (MA: SB. 131). Bár nagy bölcsességgel birna is (Czegl: MM. 51). Soha a Christus nem bírt valami tudatlansággal (297). A lutheránusok templomokat és kápolnákat birnak (Matkó: BCsák. 121). Birnánk az 7 vármegyét, ha szinte contentatiouknak kellene lenni is másból, de mi erre sem akarunk lépni (RákGy: Lev. 177). Az jogzatot byratok, oltalmazatok jó vrain es atiamiai az en gyermekimnek fel nővetygen (Radv: Csal. III. 87b). Az mely Mészé pusztán való kutat telekestit birnak, el akarta volna tőlük venni (MonTME. I.93). Tótok birják az darab országot (Thaly: VÉ. II.3). Drága kincs a jó hír, valaki azzal bír es meg túgya őrizni (Kisv: Adag. 52). Gazdagsággal birni es azzal nem élni éppen semmit nem használ (244). A praktika kettős, ki nem érti ag nő, bír az együgyű szivel (417). Meg se gondolja a nemes-rend, hogy más végre bírja a földet (Fal: NE. 65). A kik kevesebbel birnak, gyakorta a világi betsületnek udvarában is előb' ülnek amazoknál (Fal: BE. 591). Vidámság ül homlokán, nem vét, szívé mind azon tsendesség bírja (607). A nagy világon bir iszonyú hátárt (Könyi: HRom. 73). Minek nékem, téged bírván, egyéb kints es gazdagság (Orczy: KöltII. 135). **10**) [destino; bestimmen]. Fánсы uram megizené, hogy ő az mi leányunkat Zsófiát elvennie; mi váltig voltunk azon, hogy haladjon, de ő azt mondotta, hogy ő felfogadta, hogy ez farsangon tudnia akarja, kit birt isten neki (LevT. II.41).

[Közmondások]. Heába evez a szarka, nem bírja a farka (Fal: Vers. 912). A mit sokszor erős kar nem bír, meg-bír okosság (SzD: MVir. 67). Az bir magával, a ki mondhattya naponként: élttem (uo). Dúsna és szegénynek sorsát isten bírja (180). Szegény ember szándékát boldog isten bírja (382).

égybe-bir: [conjungo; verbinden]. Amyulta penigh az vr isten minketh aniáddal egybe byrth, amny keweseth jozagodbol győthetteőnk, az is anyadnal wagyon (Radv: Csal. III.174).

égyüvé-bir: ∞ Ez falu régenten mind egészen Eesed várához biratott; mikor együvé biratnék, szép alkalmatosság volna (Gér: KárCs. IV.292).

el-bir: **1)** [devinco, subigo, in ditionem redigo; besiegen, unterwerfen]. Aatal meegy az Jordan vyzeen, hogy el byrad az nemzetek(et) (JordC. 218). És sokáig laktane egyít o hadinusokal, még az előt, hogy beidtene volna Pamoniába és azt el birtac volna (Helt: Krón. 4). Dán vajda Miresét el-birta vala (RMK. III.346). (Mahumet) elbirá egy részét az Mizianak (347). Sok országot az ő fegyverekkel elbirtanak (V.141). Oly igen el birna es meg enyheteu mindeneket, hogy senki meg chac motczami sem merue ő ellene (Tel: Evang. I.146). El-birák mind azokat és meg-hajták (SzD: MVir. 66).

2) [fero, perfero, sustineo; tragen, ertragen]. Az wrysten nem hagy mynket keserthenye felette, hanem czak kyth el byr-hathwuk (ÉrsC. 274). Zenth peterth hyt myath byra el az thenger (275).

elbirás: [comparare; anschaffung]. Szabad menetelt szerzenec az őrc életneec elbirására, megülésére (MA: Scult. 507).

lő-bir: [devinco; besiegen]. Semmi késertet őket végképpen le nem birhattya és el nem ejtheti (MHeg: TOSzl. 100).

még-bir: **1)** devinco P171. [subigo; besiegen, überwinden, unterwerfen]. Ne hagyjad magadat az haragnak meg byrny (DebrC. 537). Katheryna meg byra sok ellenseget (ÉrsC. 457). Es soc népeket megbirna az ő kegyetlenségéuel (Helt: Krón. 73). Nem kell szegényeket verni, mert ezeket a nélküli meg-birhatják (LevT. II.19). Im Gőregországot főrc meg bír (BFaz: Castr. A2). Ellenseget meg verte, meg bírta, meg győzte (Born: Préd. 239). Igyekezzinc meg birni keulsegűnket (687). Meg birtan az őrdögöt (Kules: Evang. 221). Az kőzönseges anyaszentegyhaz az, mely minden etretnekegec ellen tusakod-un meg nem birattitit (Mon: Apol. 12). Harajtat meg mer-tekelie es meg biria (Fél: Tan. 328). Ha magaddal nem tusakodol, vétkeidet meg nem birhatod (Páz: KT. 83). Ellensé-gidet megbirad (MA: Bibl. V.31). Az clericusoknak királyokká kellyen lenniec, hogy ő magokat megbirják es egyebeketis igazassanac (MA: Tan. 1494). Kisseb haddal Sándor bír-a-meg világot. Űkis megbirák világot (Zrinyi. 135). Nem ilyen tanáchal birta-meg világot vitéz muszulmán vér (I.114). Ezt az embert meg birnya nem tudom (Zrinyi: ASyr. 212). Az harmadik esatán Mundzich az ostrogottusokat megbírja (Liszny: Krón. 67). Csakhamar megbirák ellenségüket (Mik: MulN. 331). **2)** [compara; verschaffen]. Az erek bodogssaghnak veegheere senky nem mehet, hanem lytwnkkel byrhattyk meg (ÉrdyC. 500).

mégbirás: **1)** [regnare; regierung]. A király meg igen alkmatlan volna ő királyságnac meg birasara (Helt: Krón. 95). **2)** [subigere; unterwerfung]. Ellenséginken valo győzedelem es azoknac meg birasa (Born: Préd. 246). A tselekedetben való maga meg-birása embernek (Tel: Fel. 7).

őszve-bir: [coniungo; verbinden]. Asszony! ha isten minket ketten őszvebir, tanitak tégül, kérlek hogy ne bánjad (RMK. IV.78). Az kw ház helén walo udvar laz kw falinak azal egietemben, az kiuel isten őzze biria, legien szabad urasagaban, es epechen raita (Radv: Csal. III.187).

rőa-bir: [permovere; bewegen, überreden]. Kerem kegel-medet, byra rea az tanukat, kyk előt az kyarue megl elteben tette az hagyomanth (RMNy. III.61).

Bir-ik: [in ditionem venio; unter die herrschaft kommen]. Tsak alig ha kezére nem birik (SzD: MVir. 66). Pogány kére birtak a fáradságos veritékkel öntözött-tartományok (no.).

Birakod-ik: [regno; herrschen]. Nem vgy kezdeneneec birakodni, mint az poganioknak királyi (Mon: Apol. 344).

Birakoz-ik: [possideo; besitzen]. Jőzanon tudnak élni ő magokkal, nem birakoznak mmlandó javakkal (Orczy: KöltII. 113).

Birás: possessio C. [beszít]. Mgt akarz almod ez zeut ma-lastnak byrasara (EhrC. 72). A megnevezett szőlőbűcsék szaba-don bírása (LevT. II.385). Az földnek bírásaban chak egy talp nyomatós sola nem bírt (Boytho; Epiu. 23). Javai nem mieink bírás-képest (Mad; Evang. 581).

ház-bírás: castaldia C. [hausverwaltung].

Biratlan, biratlanság

maga-biratlanság. Kiket király nem tarthat vala az maga-biratlanságtól (MonTrók. II.123).

Birdogál: [possideo; in besitz haben]. Alattomba a jozsgot mind birdogalyak (Ver; Verb. 46).

Birkód-ik, birkóz-ik: [contendo, certo; kimpfen, streiten]. Hát birkodni keztek mind ketten (Zrinyi I.176). De chak azok-nak mutatod eródet, az kik ellenséguil birkodnak ellened (II.28). A birkózók azon vadnak, hogy egy-másnak máit lábokkal le fűssék s gantsot vessenek (Czezl; Japh. 247). A tsászár előtt a birkózók birkóztanak (Mik; Törl. 48).

még-birkózik: ~ Azt végezék néhányok, hogy erővel, mások, hogy eszszel kel meg birkózni Ensebínssal (Fal; NA. 125). Nehéz meg birkózni Romannussal (Fal; Const. 845).

Birkózás: [certamen; streit]. A birkózásban pofozzák egy-mást (Czezl; Japh. 247).

Biró: 1) [habens; besitzend]. Az hazdagsagokh, melyek zoktanak az evket birokat erwrvk halaha vetni, cw rayta nem hatalmazhatanak (VirgC. 128). Baal, vr, feier, es valami bíró, nekinek vagyon valami bírodalma (Mel; Kir. 367). Venus es Mars bíroia leuen, tisztá es szarazt szerezne (KGalg. 1582. Fv.4). 2) [potens; vermögend]. Mikoron a Romaul bíró a eszarnak ch dolgot meg mondotta volna (DebrC. 123). Nagub-bírok vattok tí, hog nem mint sok verebeczkék; vs multís passereulis praestatis (Sylv; ÚJT. I.116). 3) praetor C. iudex MA. [richter]. Eg bíronae napiban, midőn a bírac feidelemkednee vala, én ebség a földön (BécsC. I. 56. 99). Ha en belzebuppall vetecki ördögöket, tí hittoe kínel vetnee, azért ók leznee tí bíratoc (MüncC. 36). Az eg rend ól az birokat illető zekékön (VirgC. 177). Az vtolso napon e vilagnac a Messias leszen bíraia (Holt; Bibl. I. 63). Fahagy, gereb, bíró (Ver; Verb. Szót. 33). Ah zeut apostolok mi nekünk bírank leznee (Ozor; Christ. 341). Az byro hazathol ellen bely zomzedhoz menthem (RMNy. II.191).

[Szólások]. Egy pokolba mind el fér, mind a hamis bíró mind a hamis tanác (Holt; Mes. 19). Arany-írt kent a bíró kezére WF. 307. A bírónak a szemeit ajándékkal beköztüti (SzD; MVir. 46). A bírónak száját bédugni (no.). A bírónak szívet adománnyal előtűni (no.). A bírót adománnyal eltsinálni (no.). A bírót lábáról le-szedni (no.).

[Közmondások]. Kot is a szekerrel, bíró a törvényel szokott álmadozni; iudicibus lites, zurigae somnia curas PPL. A bíró más ember véret szükön kélte (SzD; MVir. 68). Bagolyis bíró harlungjában (CarpGramm. 256). Bagoly is bíró az ő házában (68).

akasztó-bíró: iudex nobilium (Belius; NotHung. 150. Kr.)

bor-bíró]

borbírótság: [?]. Bor bírósté mellett sokat szenvedtek, gos-nosz s jó időben fűstnak meg feleltek (Nögr; IdvK. Előb. 11).

esal-bíró: [praefectus iudicus; ein treibesor aufseher]. Ká-rát néha az úr eszébe veszi, hamar esal bírót esiklébe gji (RMK. III.316).

esulfa-bíró: holoplanta, homolochus C. [passmacher, pos-senreisser]

csür-bíró: villicus PPL. [verwalter]. Officiolatusok és sza-badosok; egy főbíró, két futosó bíró, egy csür-bíró (Gér; KárCs. IV.346).

égygyeztető-bíró: isostates C. [friedensrichter].

erdő-bíró: [magister silvae; waldaufseher]. (Gér; KárCs. IV.297.).

exequaló-bíró: [executor]. A halál az istennek exequaló bírāja (PP; PaxA. 27).

fa-bíró: [custos silvae; waldaufseher]. Külséze lett fabíró-nak újában 1 ft 53 d. (MonTME. 1369).

falusi-bíró: magister pagi Com; Jan. 142; dorfrichter]. A paraszoc az ő polgár mestereknee, falusi bírójoknae enged-nee (Com; Jan. 142. 175).

fej-bíró: [carnifex; henker?] Pálffy Balás szegedi fejbíró (MonTrók. III.11).

fogadott-bíró: compromissarius PPL. [schiedsrichter]. Fo-gadott bíró, kínek ítéletin mind a két fél meg-áll; comprom-issarius PPL.

fogott-bíró: compromissarius, arbiter, iudex honorarius non e lege datus C. arbiter Major; Szót. 63. [schiedsrichter]. Fogott bírót hívtak össze (Nyr. X.121).

fő-bíró: 1) consul C. Hannibal fő bírová választatott (Ba-log; Corn. 237). 2) [praetor urbanus; oberrichter]. Fw bíró, eskütök es minden tanacsok, polgarok (RMNy. II.1). Ha ez io byzonsagoknal rea rakhattiak, az fw bíronak három gyraual tartoztek (3). Gergely deák, ki akkoron is főbíró volt (Gér; KárCs. IV.318). Legtöbb idő haladékkal két hónap alatt tartozzék az sárospataki akkor az időben levő főbíronak es tanácsnak azon pénzt kezekhez adni (Radv; Csal. III.204).

főbírótság: consularis C.

futosó-bíró: apparitor Com; Jan. 162. [iudex minor; klein-richter]. A város szolgál, futosó bírái (Com; Jan. 131. 162). Offi-cinatusok és szabadosok; egy főbíró, egy futosó bíró, egy kerülő (Gér; KárCs. IV.289. 286). Szabadosok; futosó bírák ket-ten, egy révész (293).

hadí-bíró: praetor rerum capitalium Com; Jan. 115. [strat-richter]. Fejben járó dolgokat igazatló hadí bíró; praetor rerum capitalium Com; Jan. 145. 179). Azoknak, a kik kijíttek, hogy hűségünkre őket megcsoketvén, jűszágok restitáltassék, parau-csoltunk hadíbíró Kajdy István hívűnknek írántok (RákP; Lev. I.159).

hajó-bíró: [magister navis; schiffsherr]. Es vopec ő hozia a hajonae bíroia; accessit ad eum gubernator (BécsC. 240).

ház-bíró: [pater familias; familienwater]. Az reszgegh az laz bíró embert böczületenne teszi az őuei közt (DeesG; Préd. 33).

ítelő-bíró: iudex, isostates, disceptator C. iudex, praetor MA. praetor urbanus PPL. Fwbo járo dolognak itelő bíroia; quaes-itor C. Ytelew byro tartasswl valazta (ÉrlyC. 500). Eze-gyelnek ytelew byray (KulesC. 156). Az vére itelő bíró előtt állnae (MA; Seult. 121. 921).

mégítelő-bíró: [iudex; richter]. Az isten ma vagy hóhup mi megítelő bíráne leszen (MA; Seult. 610).

király-bíró: [comes regionis; obergespann]. Vaesorin az királybíronál voltam (MonTrók. XVIII. 28). Szabeni királybíró, Lacz János uram (ÉrdTört. I.173). András Mártonnak a fia egyebéany széknek fő-király-bírāja (Gyöngy; Char. Előb. 8).

kis-bíró: 1) [apparitor; kleinrichter]. Mkor kisbíró uram Oesira mót az kalcsesi tí megbéreni, akkori külséze volt 36 d. (MonTME. 137. 20). Nográlban az varta fura adott kis bíró

uram 33 ft. (57. 146). **2)** [conscientia; gewissen]. Az kis bíró erősen furdal vala, hogy ily kümmen e mellől el nem kell vala memem (Pázm: 5Lev. 108. MF.). Mindenütt magunkal hordozzuk a kis bíró (P1: PaxA. 82). Hallván ezt Thiamus megposhul az vere, az kis bíró szítván tüzet a szívére (Gyöngy: Char. 291). Éles török gyuanút furdalja szüntelen szíveket a törvénytelen kis bíró (Csúzi: Sip. 190). A furdaló kis bíró, a lelki isméret haragos pörben szálla véle (Fal: NE. 77). Mindenkor vigyázok egygyik szememmel lelkenre; a kis bíróval nem vagyok pörben (Fal: NU. 140).

köz-bíró: 1) diaeteta, sequester C. arbiter PPBl. [schiedsrichter]. (MA: Scult. 921). Köz bíró, fogot embert választszanak: arbitrium sibi deligant (Com: Jan. 133). **2)** [iudex summus; ober-richter]. Senki (a zsidóknak) királyok nem vala, csak közbíró őket akkort bírja vala (RMK. II.290).

maga-bíró: 1) [validus, robustus; rüstig]. Moskos, az az maga bíró tíno (Mel: SzJán. 152). Egészségek és jó maga bírók valának (Mad: Evang. 133). **2)** [liber; frei]. Maga bíró fő városoc Constantinopol, Athenas, es többce (Born: Préd. 518). **3)** [potens; mächtig]. Maga bíró polgár: dynastes C. Nem ez szabod urak között, sem peniglen az maga bírók között: non ex baronibus, nec de potentioribus (Ver: Verb. 59). Jó Tót Mihál régen magabíró vala (RMK. III.62). Mit dícskedel a gonoszban oh te magabíró? (Kár: Bibl. 1560). Maga bíró grófok (Com: Jan. 142).

magabíroság: [dynastia]. Az ország alatt uadnac maga bíroságok, ispánságoc, vármegyéc: sub regno sunt dynastiae, comitatus (Com: Jan. 143).

másképebeli-bíró: *subditus iudex PPBl.

ország-bíró: 1) iudex curiae regiae Ver: Verb. 62; [landesrichter]. Ország byrayanak meg fogoy es sebhetyv (Ver: Verb. 98). **2)** [consul]. Ország gúlese lenen, országbíróna tete-tence az M. Tullius Cicero es C. Antonius (Decsi: SallC. 18).

öreg-bíró: [praetor urbanus; stadtrichter]. Mikor öreg bíró nam Ouadban ment, ugyanazon emböröknek adott költségükro 1 ft (MonTME. 140).

paraszt-bíró: [iudex civilis; civilrichter]. Tamas ersököt a cancellariusagert paraszt bírák eleiben ideztek (DebrC. 81).

péritelő-bíró: disceptator MA. [gerichtsrichter].

rév-bíró: limenarcha PPBl. [hafenmeister]. Révi tisztartó, rév-bíró: limenarcha PPBl.

Simon-bíró: uxorius PPBl. [siemandel]. Kontyot fel-tévo férjji, Simon-bíró, Arda Pál hadába való: uxorius PPBl. Mostan nincsen tisztességek az jámbor írjeknek, nincsen böcsületek, mert az új menyeknek nincsen fejedelmek; ingyen majdan Simon bíró leszen benek (RMK. II.155). Ifjak csak megcsüfolnak, tégödet mondnak az Simon bírónak (IV.79).

szék-bíró: [assessor sedis iudicariae; bezirksrichter]. Fő directorá tészik, vagy szék bírájává vagy tábla fiává (Felv: Dics. 58). **2)** macelli praefectus SK. [inhaber einer fleischbank]. Vallja városunk székibírája mind az három mézszárosival egyetemben, hogy Fejér Pálné vitt az város székiből pénz nélkül lust (MonTME. 178). Ezt is monda: hogy hamis Tallas János is, a kopasz kurva ti, hamis a székibíró, hamisak az mézszárosok, hamis az csaplár is (L79).

szemét-bíró: [curator stercoris; mistaufseher, mistträger]. A fejedelemtől fogva a szemét-bíró mindennek férfi és asszony-nak nyelven vagyok (Bethl: Élet. II.12).

széna-bíró: [custos foeni; heuaufseher?] Tatár Mátyás szénabírónak adtam 20 d. (MonTME. I.183). Nagy Miklós széna bíró oda való járásában költötte kis Jakabtól felkérte költsön pénzt (239).

szolga-bíró: iudicis MA. bilochus, bilotus PPBl. [stuhl-richter]. Az haraghi ezák mynden riam vagion az vraktul az solgabírákval oswe (RMNy. H.185). Dvsnawycza rea kylthe az zolga byroth eroc latalommal byvsagolny (127). Az var-megyé kybochatlia az zolga byrakati etbiekre (LevT. I.122). Az ország törvényénc meg-vetőre az ispánnac, directornac, solgabírónac vigyázi kell (Com: Jan. 136). Solgabíró és esküdt uraimékkal egyetemben (MonTME. 172). Vitt ű kegyelme az szolgabírónak 1 paplant (130).

tőke-bíró: [?]. Hannis eszes, a vagy tőke bíró az olyan, a ki az igazat meg-ítéli ugyan, de az ártatlant meg nem oltalmazza (GKat: Vált. II.337).

udvar-bíró: provisor MA. Nom.² 267. villicus Com: Jan. 72. [praefectus famulitii aulici; hofmeister]. Amak előtte a gonoz Judas vduar bíraia valah Pilatosnak (WeszprC. 37). A ézaz az vduar-bíronac paranöla az azzout cleibe ő palotniaba vinnie (NádC. 620). El adac (Józsefet) Faraho keraf odnarbíranac (GurycC. 24). A het udvar bírák aurg dolgosoc, kilcet az özevji azzoni allatok zolgalatiara valasztottanac (DebrC. 64). A város bíraíne kezében ada (122). Előikim, a kiralyuac vduar-bíraia (Helt: Bibl. IV.59). Myhaly wram vduarbyrayanak is az ratzot meltoztassa kegetek kezében (RMNy. II.329). A provisor udvarbíronak hívjuk (CorpGram. 329). Valóban volna Sárosnak szüksége az jó udvarbíróra s kertészre (RákGy: Lev. 205). A kire major biztattatie, major gazda, udvarbíró az (Com: Jan. 72).

[Közmondások]. Igen gondol király vduarbíronal (Decsi: Adag. 69, 77). Király nem jádzik udvarbírájával: *aquila non captat muscas PPBl. Igen fél király udvarbírójától: de lapidi volam PPBl.

udvarbíroság: [officium provisoris; hofmeisteramt]. Tisztartogat, udvarbírosagot, epsnagot rendelnek országolainak, tartományoknak (Gyarm: Fel. 204).

[udvarbíróskodik]

udvarbíróskodás: [officium provisoris; hofmeisteramt]. Udvarbíróskodásnak teljességgel nincsen ideje (RákF: Lev. I.193).

vár-bíró: *comes castrí PPBl. [burgvogt].

város-bírája, városi-bíró: *praetor urbanus PPBl. [bürgermeister]. Város bíraínak dolga szorgosula (Gyöngy: Char. 126).

vásár-bíró: agoronomus C. Nom.² 269. [markttrichter, markt-aufseher]. Az keuyer-sütőhez sem illenék, hogy egy garasoc erzoert két garast venne; sőt az vásárbírák-is meg büntetüek epiete (Pécsv: Fel. 829). Officialatusok: egy főbíró, egy futosó bíró, hét kerülő, egy vásárbíró (Gér: KárCs. IV.339). Mynden posiciónak futosó vásárbírája van (RákF: Lev. V.319).

vice-bíró: propraetor PPBl.

világ-bíró: [terrorum dominus; weltbeherrscher]. Aristotiles ilya világ bíró Zandornak (ÉrsC. 263). Azt hiszed-e, hogy világ-bíró Sándor boldog állapotban volt (Pázm: Préd. 30. Tyuk: Józ. 7). Régen szándékozunk, hogy a nagy felségű világ bíró szultánhoz emberünket küldjük (MonTrök. VIII.213).

Bírái: 1) iudico cum auctoritate iudicaria MA. PPBl. [ur-teilen]. **2)** iudicem agnosco, profiteor MA. PP. [jemanden als seinen richter anerkennen].

még-bírái: 1) auctoritatem confero; jemand zu ansehen bringen PPBl. **2)** [iudicem agnosco; jemanden als seinen richter anerkennen]. Meg vetni a bírákat, meg nem bírálhi: *re-jicere iudices PPBl. Meg-bírált (bírónak ismért) ember valami dolgra (SzD: MViv. 68). Végzéseit meg-bírályuk: azoknak fejet hajtnak (36). **3)** [rationem reproco; verantwortlich machen]. Ua emec (tanácsunk) sem kezdene helyt adni feleséged, ígérété be nem teljesítéud, magadat bírálnak meg (RákGy: Lev. 102).

1. Birokodik-ik: [possideo; in besztö haberi]. Hamissáknak mondja az paráznakat, azért hogy maseual biroklodnak es azzal annak vra ellen gonoszal elnek (DeesiG:Pröd. 47).

2. Bíröklod-ik, bírálkodik-ik: [iudicem ago; den richter spielen]. Nem illik semmi igazsággal öszve, hogy peres fél biroklodlassze (Mogy: 6Aj. 126). Anglia bírálkodott s egyengette az udvarok dolgait (SzD:MWV. 68).

Bíröklödás: [iudicatio; entscheidung]. Nem szabados a szent iras értelmének ki sätárlásában valo biroklödására nézve (Pécsv: Fel. 230).

Bíröklödöt: [procuratio; stellvertretung]. Poncius Pilatus Iudeában biroklötönané ideieiben: procurante P. Pilato Iudaeam (MünchC. 112).

Bíröság: **1)** [regnum, potestas; herrschaft, macht]. Meg fogatna zent petert ces az zandekkal, hogy egy maas wtan mynd meg ölethnee az zent apostolokath es az ew byrosaga aneawal ynab meg erőssödneek (ÉrdyC. 362). Dyoclecianns byrosaga alat zewedeenek (551). Leezen az Satan feyedelem the byrosaghad alat mynd erökke (ÉrsC. 118). Érdögnek byrosaga alá wettethnek (194). **2)** iudicatus, praetura MA. richteramit PpB. Bíröság alat való város: iudicariae potestatis oppidum, civitas; bíröságát letenni: magistratu abire PpB. O vram Ihus Xpus ymadlak thegedeth yewende byrosagoderth (PozsC. 18). Hölö mesterséget avagy bírösagot valakire adgyak (Ver: Verb. Elfb. 61). Minden bíronak csak az ő byrosaga hataramban vagyon hatalma es meltosaga (Ver: Verb. 350).

[Bírösit]

mög-bírösit: [in iudicium arcesso; vor gericht fordern]. Megh ertötvk az Demesseny Balyntol, hogy te kegelmed előt Zewez Demether megh byrossytotta, azért kerywk kedet, hogy az Demesseny Balyntoth zabadyezi föl (RMNy. III.84).

Bírösköd-ik: [dominor; herrschen]. Ydegen nemzet byroskodyk vala sydosaghaban (ÉrdyC. 362).

Bírodalom: **1)** possessus C. [besztz]. Mmenden bírodalmúnc es zolgánc te zemeled előt vadnac (BécsiC. 11). Nem írának az istennek wtan, az kyk az byrodalmak zolgtatasaban tyztosszeg es ownen haznokat kyanynak (VirgC. 132). Teghed nem az the ygassagoderth es yo voltoderth wyzen be az yo földnek byrodalmara (JordC. 218). **2)** imperium, regnum C. ditio MA [herrschaft, macht]. Hdö közbe valo bírodalom: interregnum; valaki bírodalma alat való: subiectus C. Ky nem nem veetetyk Judanak nemzeteööl az byrodalom (ÉrdyC. 362). Ez ország byrodalma el veetetyk te tewled (514). Antiochus byrodalma alat (607). Bírodalma vagyon önnön akáratyán (Helt: ÚjT. u. 1). Legen tíz városn bírodalmad (Sylv: ÚjT. 1114). Bírodalmok alat legotek az vmelekek: subiecti estote senioribus (II.123). Bírodalmat vöt es orszaglot az ő ellenszegü (Mel: Szlän. 461). Az királynac bírodalmúnc hetodie esztendeie vala (Kár: Bibl. 1423). Ninczen bírodalma az ő felkén (618). Jozság, bírodalom és uraság: ditio et dominium (Com: Jan. 143). Éris bírodalom-alat való ember vagyok, vitézek lévön alattam (Mad: Evang. 129). **3)** diocesis C. [landschaft].

Bírodalmas: [potens; mächtig]. Mind ez szeles világ meg ismeri az teremtö istent, hogy ő mind hegekben, völgekben bírodalmas legön (Szék: Zolt. 198).

Bírodalomság: [imperium, regnum; land, landschaft]. Királyi bírodalomságoc (Born: Pröd. 66).

Bíröság: **1)** iudicium; gericht]. Umaggonne ez seegün ember illki ert, lug bírösagop ivta mend vy seentü es muttoi enziem lov feleol iochtotnia öleziö vvt (HB). **2)** mulcta C MA [strafgeld]. Az mi bírösághoz való: multatibus C. Így nemes ember szolgtatassokkal es barsagokkal [üg] nyomorgattya vala a szegeny iobagyokat (Helt: Mes. 146). Byrsagot Miklos Deanknen

az kurusagert wettének, hogy az vra halala utan ket esztendővel gyermeke let volt (RMNy. III.40). A németek e hetet (nagy hét) nyelveken karwah az az bíröság hétnek hiják ana régi német igérl: kar, mely bírösagot vagy büntetésért való elég-tételt jegyez (Mad: Evang. 297). A cégéres vétkekért bírösagot avagy büntetést kell vetni (Com: Jan. 136). Kufirokon vöttünk bírösagot diójok nem jó méréséért (MonTME. 1266).

béke-bíröság: [aestimatio litis; processtaxe]. A biro semmy beko bírösagot nem vehet (Ver: Verb. 52).

parázna-bíröság: [mulcta stupri; unzuchtsstrafe]. (SzékOkI. II.125).

pénz-bíröság: *pecuniaria poena PpB. mulcta, birsagium Pp. [goldstrafe].

Bíröság: mulcto MA. adgravo PpB. mulctam facio, irrogo Pp. [mit geldstrafe belegen]. Nyavalyásöl bírösagotatie az olyan mezö, az melynce gazdája, miképpen kellene azt művelni, nem a major gazdát tanitya, hanem attol tanulya (Prág: Serk. 623). Az szegeny embert rettenetessen bírösagolyác (687). Könyörületesség nélkül bírösagolyák öket 12 esztendővel ezélet lett vétkekrül is (MonOkm. XXIV.485).

mög-bíröságot: mulcto C. MA. mulctam *irrogo PpB. [mit geldstrafe belegen]. Bírösagolyác meg száz sicsussal (Kár: Bibl. 1179). Mög megbírösagolhis az igazat nem jó (MA: Bibl. 1593). Akárki is az bírának ellene zugódnék, szabadságot adnak az bírának, hogy azokat megbüntethesse, bírösagolhassa (LevT. II.219). Az bírónak is szabadsága legyen a város szokása szerint megbírösagolni öket (263). A ditséretessen forgódott erős vitézek vitézi jelekkel fel ékesítettvén, meg-nemesítettnek; az által futott pártosok és edgy féltöl máshoz állottak megbírösagoltnak (Com: Jan. 152).

Bíröságlás, bíröságlás: censor, mulctatio C. mulctatio MA. [bestrafung]. Az censor, az ki bíröságlással büntette az embereket (Prág: Serk. 12). Sokat före lábra lenni megegednee, hogy az nyuzásra és bíröságlásra annyival több alkalmatosságoc lehessen (688). Azoknak halgatás erős büntetések, nyomorgatások, záloglások, bíröságlások alatt szokatlan pápistai cerimonákra kényszerítettnek (Szal: Krón. 116).

Bíröságot: censor, censor MA. Elsöben is királyoc voltac az igazgatoe, az után censoroc, bíröságló bírcé (Prág: Serk. 157). Cato háromszor főbiro, kétszer vizsgálja az emberek életénec és erkölcsénec, az erkölesteleneknek bíröságlójoc (818).

Birtok: **1)** possessio MA. [besztz]. Aldozeek zent hwgo pyppek atyank myndemmel yawaywal es byrtokywal (ÉrdyC. 635). **2)** potestas, jus MA [macht]. Leany, ky ő atyanak byrtoka alath vagyon (JordC. 189). Az neep, ky ny byrtokvnk alath volt (184). Adnak az zent apostoloknak byrtokok alaa (ÉrdyC. 124). Az testy erzekekönseegöt az leelöknek byrtoka alaa haytany (501). Byrtoka es hatalma alá vettethyo (582). Az törünnec birtoka alat vadnak (Sylv: ÚjT. II.7). Az Sör lézzen az ő ellenségnec birtokában (Kár: Bibl. 1143). Vrum halát szövedett Tibérius esiszür birtokának tizen hetedik esztendőjében (Pázm: Kal. 231). Birtokodban és te hatalmadban Eurydice mostan áll (Zrinyi II.139). Az en gyermekünet, Janost es Miklosth anyalom oltalmul az ke. birtokába mint atiadfiát (Radv: Csál. III.85).

BIRKA, BIRKE (berke Adam): [ovis; schaf]. Ha birka szarvában hüvünk is, folkerosnek (RákGy: Lev. 553). O édes árnyékok, arkádi dombocskák, hol vagytok, hol vagytok o birke juhocskák (Orezy: Köhl. 192. MF).

Birkás, birkös: [opilio; schäfer]. Feles nyájra, birkásokra, juhász leányokra, pástori tselédre akadott (Fal: TÉ. 154). Juhász, birkés: schäfer (Kírbesz. 149).

BIRS (alma), **BIS** (alma): cotoneum *C. cydonium*, chrysolema MA. [quittenapfel]. Az bisalma etel előtt szorít hasat (Mel: Herb. 5). Ved a bisalmánac vizét, a kit borban meg ásztattál és sauanjutottál (106). A bys almát meg konyz törny es fachárry es annak chák a tizta higiat kely rea tölteny (Frank: HasznK. 21). Bis almák avagy birs almák (Com: Jan. 24. ÁCsor: Enc. 226). Az vad alma fát, ha vagyou, oitsl meg bisalmával (Radv: Csal. III.55).

apró-birsalma: mahum struthyum MA.

BISOP: [bischof]. Kik a bischof létől ugyan megtsömömlőttek (Misk: Anglud. 97).

BISZIÓK (fű). Barsalikom, bisziók-fű: ocimum PPBl.

BITANG: **1**) praeda NémGl. 344. MA. PPB. (beute). Megh yzóm es megl fogom, megl oztom az bytangot (JordC. 41). Vala mynemw preda es bytangh merha vágon, megl mosattatyk (182). Egyetembe ayandekot advkn az bytangbol, ky mynekvkn ywtot (184). Mykoron nagy nyereseeeggel haza yettenek vona es az bytangot oztany akarnaak, az gonoz fene Vyd yzth vezte köztök es az iambor herezegőkkel Salamon kyraí egybe habo-rodeek (ÉrdyC. 398). Az sok bytangbol eg zent egyházat rakattata (399). Mykoron az kegyetlenek az bytangot oztaniak, nye eegy veen ember ywta oda (548). Nem tudjuk, az mak miut termett az erdőn, senki marbjának meg tiltani nem meri, hanem csak bitangban marad (LevT. II.104). Mit az férfi keres, az asszony kénéletlen tékozolja, miut bitangját ugy osztja (Thaly: VÉ. I.420). Mintha a jó hír tsak bitang vagy is inkább' ura hagyott jószág volna, a ki éri, az parantsolbatna véle (Fal: NE. 89). Tizedeketes adot Abraham patriarha az bitangbol (Könyi: SzPál. 434). **2**) [tributum, pretium redemptionis; steuer, kösegeld]. Nazur bék munknak fizettem bitangot 200 ft. (MonTME. 1207). Vas András uram által az szoboki új rajdnak Lajos pusztáért bitangpénzt fizettünk 60 t. (262). Hatta István székbíróságára való bitang fizetést kellett felvállalnunk 10 t. (297). Vött rajtunk bitangul az nazur bék az szénáért 100 ft. (314). **3**) vulgivagus MA. scurra PPBl. [herumschweifend, herrenlos]. Bitang, sohonnai: filius *terrae PPBl. Bitang fityfakatt tartanak házokban (Illyef: BCsTomp. 292). Ha befogadgyák is a bujdosókat, azokat bosszúsággal s illetlen szóval illetik, mondván: sohonnai, bitang, viz hozta (Szathm: Cent. 245). Ment ki bitang katonákra florenorum 5. 30 d. (MonTME. I.299). Végh Tamás egy juvevény bitang ökör árát adta kezünkben 5 t. (302). Az mely bitang lovát magamnak választottam, el felejttem meg adni (Gér: KárCs. IV.409. 454. 504). **4**) [nequam, improbus; nichtswürdig]. Mit lebelgünk ezekkel a bitang emberekkel (Bethl: Élet. 217). Ne szidd őket, ha rínak, ne nevezd porontynak, ne mondjad bitangoknak, se disznóbaknak (Thaly: VÉ. I.424). Szép jószágival sok bitang osztozott (SzD: MVir. 338).

[Közmondások]. Nints szaporája a bitangnak: nints isten áldása a hamissan-keresetten (Pázm: Préd. 636).

Bitangi: [tributarius; zur abgabe gehörig]. Ujvárbán fizettünk bitangi pénzt 32 t. (MonTME. I.162).

Bitangol: **1**) deprador, dilapido MA. PPB. [plündern, verschwenden]. **2**) [tributum cogo; brandschatzen, ein lösegeld auflaufen]. Sain oda basa is sajnálva bitangolt akkor rajtunk (MonTME. I.259). Murtezan aga bitangolt rajtunk 3 t. (315). Ajándékpénzt bitangolt rajtunk (316).

el-bitangol: **1**) [deprador, abigo; ausplündern, vertreiben]. Hogy mehet be mynden az erőssnek hazaban es hw yozogat el teekozlany, hanem ha elezteeb meg kötözendy az erőset es az vtan hw hazat el bitangollya (JordC. 390). Erdélyből valamennyi marhát el bitangolnak (Gér: KárCs. IV.493). **2**) [disperdo, dilapido; verschwenden]. Mindenét el-fetsérlette, bitangolta (SzD: MVir. 13).

Bitangoló: [effrenatus; zügellos]. Irja, hogy az catholicusok meg engedik az bitangoló bagzódást (Pázm: Kal. 340. Zvon: PázmP. 104).

BITSÁG: [praeda; beute]. Egy kis leanka latuan az nemes embert, befutamek az vduurba az anyához es kiáltuan monda: Anya, anya. Ihol jó nemes ember, a mi vrunk. Felele az anyya: Ördög vidgye el a verszopo kegyetlen arolot, talani valami dögöt erzet valahol es arra jó a bitsagra (Helt: Mes. 99).

BIVAL (*bial* C. *byaal* ErdyC. 546. *bjal* Kár: Bibl. I.305. *bihaly* Thaly: Adal. I.20. *bivaly* Helt: Bibl. I. Rrr3.): **1**) bubalus C. [büffel]. Bialból való: bubalinus C. Futhatnac é louac a közirton, auag zanthatnac a bialokon (BécsiC. 225). Azomai eegy nagy byaal oda yewe (ÉrdyC. 546). Ez á barom, melyet meg egyetec: öker, öz, bial, janor (Helt: Bibl. I. Rrr3). Száz juh, szarvasoc, özec, bialoc (Kár: Bibl. I.305). Mint az bial vakon füt, s eszében sem vézi, hou ütökzik meg (Pázm: Kal. 164). Bial avagy vad ökör: bubalus seu bison (Com: Jan. 46). Bial vagy peniglen, ha meg akad a szarvad (SámB: 3Fel. 123). Sikolt a nép, ökör, bial ordit (Gvad: Nánd. 31). Sok terhet el-bírván a bihalyok, jutalnat is várnak (Thaly: Adal. I.20). **2**) onager [waldesel]. Mi nem reio bial (zamar), miden five vágon, avag b'ög ökör, mikoron telles iazol felét alland: numquid rugiet onager, cum habuerit herbam (DöbrC. 520).

iga-bival: [bubalus jugalis; jochbüffel]. Oly vastagon találád, hogy sok iga bialok sem tekerhetnék ki szemekből (Matkó: BCsák. 252).

BÍZ: **1**) [constituo, practico; vorsetzen]. Bodog az ollyan zolga, kyth mykoron hw wra el yewend, leelenly yo myvelkődethben, byzon memdom ty nektek, mert mynden yozagan felette byza bwtet (JordC. 433). Oh yo es hyw zolgam, mert ez kewesen hyw votal, ennel tebre byzlak teghedet (135). Kevésen voltál hív, sokra bizlac tegedet (Zvon: PázmP. II.230). **2**) [concredo, negotium inpono; anvertraun, auftragen]. Licentiatuokra kell biznyia sok helyeket, hogy postillát olvassanak (Pázm: Préd. a3). Sokkal inkább reá kel biznyiak az anyaszent-egyházra (Pázm: Kal. 518). Ez illyen íteletre, megl ezac emberi dolgokat sem kól biznyia (Zvon: Osiand. 87). Vayha ez mostani feyedelmec oly szorgalmatosc volnác azoknac megl visgálásában, az kikre magok lelkét bizzác, minémü szorgalmatosac voltanac az régi romajac (Prág: Serk. 859). Syriat Parmenio Andromachusnak birtoka ala biszta vala (Fórró: Curt. 131).

el-biz: superbia effloro, confido MA. [insolesco; sich überheben, sich zu viel vertrauen]. El-bizta magát, hogy ennyi sok gonozságáért senki nem bünteti: *ferox scelerum PPBl. Nem bizta el magát, föl nem fuvalkodott (Zrinyi I.35). El-biztuk mostan magunkat (142). Övének nem tart Kristus, ha csudákat cselekedvén elbizzuk magunkat (Vajda: Kriszt. I.362).

mög-biz: [effloro; sich überheben]. Magát meg-bizni: se erigere; meg-bizza magát: animus ipsi *assurgit PPBl. Meg-biza-magát: pulvere extrito decerant (Decsi: Adag. 253). Meg-biza magát, tsátára, ítüközetre, türkölődésre indula (Választétel 20). Amazok látván erős Hektort, megbizzák magokat, ismét meg-tollyák a görögöket (Hall: HHist. III.128). Most kezdenek (a horvátok) legjobban keménykedni es magokat megbizni, minthogy tudják, hogy kevesen vagyunk (RákF: Lev. I.66).

néki-biz: ∞ Δ lopó néki bizza magát és a gazdtól halott szókat el-mondgya hétszer egymás után (Hall: HHist. II.244).

reá-biz: committo, concredo, delego C. [anvertrauen]. Reá-bizatott: commissus C. Tanulniák meg az híu pásztorok, mint kellyen magokat az ő reáiak bizatott iubokhoz viselni (Tel:

Evang. II 107). Tsak reá bizzuk, meg-fizet bosszantónknak (Pázm: Préd. 128). Bezzeg Erdélyi Káspárt oda sem kellett volna bosszantatni, amál inkább reá választá bízni (RákF: Lev. 112). Miért kívánna nagyobb szeretetet Péterben, hogy sem a több apostolokban, ha semmit nagyobbat rá nem akart bízni (Pós: Igazs. II. 376. Szathm: Dom. Előb. 24).

Biz-ik: fido, confido C. MA. [trauen]. Nem bízom: diffido C. Ezenne hitetlenül zent Ferencben, hogy ew nalanalkew elny nem byzkuala (EhrC. 44). Es mendaddeg eleltem az zer-zottett, megen embemem byzyk (79). Nem merezwnk istenekh irgalmassagaba biznonk (VirgC. 50). Hozzad az wtra, az kyk hozzád byznak (PeerC. 330). Bodogok mind, kik ő benne bíznek (DöbrC. 16). Jo embernek urban bízni, hog nem emberlen bízni (37). Ennek meg monda az eo zandokat, byzuan hog eotet az eo jo zandokaban meg nem bantaya (DomC. 215). Nyilwan byzhatnak, hogy el nem veznek (ÉrdyC. 546. 567). Ne bizzatok hozu imádságtokba (TihC. 12). Ky magat byzza, hat ymmar ew zait meg nyssa (ÉrsC. 484). Horuát János látuin a királynac ereiét, nem biza magát az värban (Helt: Krón. 71). Megh kiáltata, hogy az ki magat bíznaia, iwne az ew wara ala harcholui (Pont. 40). Nag batorsággal hozzá bizzuc (Kules: Evang. 11). Ne bizzál erődlőz (Deesi: Adag. 188). Ha szinten meg őlszís, bízom te benned (Fél: Tan. 439). Irgalmas a mi istenünk, és beime-bizókat el nem hadya (Pázm: Préd. 46). Nem bízom annyit révészi tudományomhoz, hogy ezen tengenek méllségére mernék evezni (Szeg: Aqu. 17). Gyauiban bizzál barátidhoz-is (SzD: MVir. 51).

[Közmondások]. Ki hól bízik, ott lúzik: vbi amici ibi opes (Deesi: Adag. 19). A ki hol bízik, ott hízik: ubi *uber, ibi tuber (PFR. Ugy bízzék az ő szépségéőz, mint bak az ő szurvához (MA: SB. 234).

reá-bízik: fido, confido; sich verlassen). Uram! tudok én egyet, a kire reá bízhatik kegyelmed: ich weiss eine, auf welche sich der herr sicherlich verlassen kann (Kürbesz. 93).

Bizakod-ik: confido MA. [sich vertrauen]. Nem bizakottak az ő őrdemegben (Hofgr. 192). Ne bizakodgyunc ezac mi magunkban (Born: Préd. 251). Meeg az isten felőtis bizakodtattya színet, mint ha immar el lehetne isten nekfilis (560). Bizakodie az ő elméiben (Kár: Bibl. I. 620). Ne bizakodgyatoc az fejedelmekben (Mon: SzSegits. 118). Salamon bölcsességében bizakodván nem őrizkedék (Pázm: Préd. 956). Veszedeles, mikor ember csak maga saját ílelitéhez bizakodik e dologban (Pázm: Kal. 627). Itt (Christus) lelki országlásra, melyben az ő szent evangeliománc királi páleziáival bizakodie (Zven: PázmP. I. 16. MA: Scult. 94). Az gravamenek orvoslásában ő nagyságához bizakodtanak (MonRók. XXVII. 167).

ol-bizakodik: confido MA. [insolere; sich überheben]. Senky ew hozyaa hasonlatos nem leeltettyk val. Annak okaerth magaban el byzakodvan erethnőkeeges twdomanban esek (ÉrdyC. 519). A kőueter el bizakodanac (Deesi: Sall. 10).

mög-bizakodik: [confido; sich vertrauen]. Byzakoggyal megh es leegy eress (JordC. 271). Byzakogyatok meg, en vagyok, ne akaryatok felny (475). Elezer meg retteno zent Antal, de amak vtauna meg byzakodeek (ÉrdyC. 193). Hogy latta vona, mert kellemetes vona az sydo neepnek, meg byzakodeek raytta es meg figatna zent Petert (362). El tawozeek ew zyweeből minden ketőlkődeesnek seteteesege es meg byzakodeek az zent hytben (517). Menelaus meg-bizakodott vala, vitéz Hectorra igyekezik vala (Huny*: Troja. B3).

Bizakodás: fiducia, confidentia MA. [zuversicht]. A gonosz bizakodlisa kevelységől származik (Pázm: KT. 68. TKis: Pan. 25).

[Bizakodatlan

Bizakodatlanság: [diffidentia; verzweiflung, misstrauen]. Ha a bizakodatlanságnak oly könyű és közönségesen ugyan bosszandónak alittartó vétko oly kemény büntetést érdemle, nem esuda, hogy a mi imádságnik meg nem halgattaiak (Ily: Préd. 1585).

Bizakodtat: [confidentiam excito; das selbstvertrauen erwecken]. Born: Préd. 560.

Bizál: [confido; vertrauen]. Erődbe ne bízály és el ne lúd magadat (Helt: Mes. 367).

Bizás: confisio C. [das vertrauen]. Az istenben valo nem-bizás (KCsipk: Woll. 330).

Bizlal: [animam confirmo exsuscito; ermutigen]. Myndenestwifoguan byzlatattatot ystenben zent atyauak yntesemyat: totus confortatus est in domino (EhrC. 53). El annula ő aiaa erősitven bízlafa vala (NádC. 632). Magadnak bízlalad s igóddel bízlallad tüled kijöt lölkömet (LipesC. 17. MF.).

mög-bizlal: [conforto; verstärken]. (Pafumcusi) a feyede-lentől es a köz barátoktól meg bízlalateek (NádC. 399).

Bizodalom: fidentia, fiducia C. confisio MA. [das vertrauen]. Menden byzodalmat vete vr ystenbe (EhrC. 146). Vram istenek-nec kirala ag emeken bizodalmat (BécsiC. 79). Miucwnk byzodalmat ad erwl (VirgC. 50). Vegyetek byzodalmat, en vagyok, ne akaryatok felny (JordC. 399). Kelli a magzatos azzoni alatoknak bizodalmat az isten annalhoz vallaiok (DebrC. 24). Igen nagy bodogsag az, mikor az ember az ő istenségénel a Christusbeli bizodalomnac által őszue egyesedic (Helt: Bibl. I. 74. Mel: SzJán. 226. Zrínyi I. 49).

Bizodalmas: 1) fiducialis PP. [securus; zuversichtlich]. Zyz maria bizodalmas vag es bator (PeerC. 218). Byzodalmas leeg, kel tfe (JordC. 491). Batorok es byzodalmasok az erek eeletben (ÉrdyC. 528). Nagy yo byzodalmas es eerdemes az zent zyzeknek zolgaluy (593). Ky yzazgasson enegem-th erők yzassagnak byzodalmas wtra (ThewrC. 237). 2) [benevolus; wohlwollend]. Wytelzew ews byzodalmass wram (RMNy. II. 64). Itam vala kdnek, mint bizodalmas uramnak (LevT. II. 57). Szolgalatiat aiaula, mint bizodalmas es kegielmes azzonimnak (Kár: Hal. Aij).

Bizodalmasan: fiducialiter PP. [zuversichtlich]. Vadnak bizonyos megh jegezett napok, melyeken az ér bizodalmasson meg vágattathatik (KBécs. 1666. B. Bizodalmason reméllik vala kiszabadulhatasokat (Matkó: BCsák. 348).

Bizodalmast: [fiducialiter; zuversichtlich]. Fen wettem magamath een ydwezeytembe, byzodalmast myuolkelem w benne (KeszthC. 19).

Bizodalmatlan: diffidens SI. [misstrauisch].

Bizodalmatlanság: diffidentia Com: Jan. 179. [das misstrauen]. A mint az könnyen hitel, ny az bizodalmatlanság is veszedelmes (Com: Orb. 812. MF.).

Bizodalmatlanul: diffidenter C. [misstrauisch].

Bizodalmaz-ik: [confido; vertrauen]. E uilagban gretrelmet vallatoc, de bizodalmaziatoc, mert en meg gőztem e uilagot (MünchC. 205).

Bizom: [confisio; das vertrauen]. S' kanisai tiszt változván azomban, hogy azt elhyerheti, vala olly bizomlan (Gyöngy-KJ. 106).

Bizony: 1) verus, certus MA. [wahr, wahrhaft]. Ew elew-sew fyaalan, frater Bernaldaban kysaluala byzon vyadalban (EhrC. 12. 128). Isten vagon veled es az w igeyo byzoni atte zallban (VirgC. 39. 68). O vram Jesus, ky wagy hywőöknek byzony wylagossaga (CzechC. 16). Vala ez atya zagesnec byzou

teretve (DomC. 130). Ky vala zent eletev prior ev byzon wezedeu ember (264). Ez vylaglnak byzon megl valtaya (JordC. 336). Az ysteny türveemek byzon satora awagy temploma volt ty atyutokkal az pwtzaban (730). A mel imazagokat tez, mondenkoron bizon zam alat taressad (VitkC. 12). Zolgallyatok vraytokat mynd byzon zolgaak (ÉrdyC. 77). El teewettewnk az byzon wtrol (515). Te wagy en byzom meg zabadyttom (ÉrsC. 32). Vrnak ytelety byzonnyk (KulesC. 35). Nag munkat fütteuk benne, hog bizon ertelnet vehetenek (RMNy. 1150). Kyfild Beczbe byzon embertyül (LevT. I. 14). Bizon szo es melto, hogy hozza ragazkodgyuuc (Born: Préd. 17). Christus noha két bizony természetű, bizony istenis, bizony emberis (53). Bizony illog, hogy az egyenlő istenségbe nem lehet ez az isteni nevezetnek egyenetlensége (Pázm: Kal. 385). **2** [verum, veritas; wahrheit]. Bizonaba vram iesus bizon ez (VitkC. 86). Ha ez byzon, kywel tellyes ez vylag, baat lyhettyek (ÉrdyC. 30). Myndent agadny, hogy nem byzon awagy nem wgy vagon (507). Bizon az, hog en tütököt vizuel keresztellek: ego quidem baptis vos aqua (Sylv: ÚJT. I. 5). Bizon az, hog el megen (121). Thoklira királynak egyszer lön haragja, bizonyt nem irhatok, ni volt annak oka (Hosv: Toldi. 7). Bizon az, hog' ha nekem penzem lezen wala, en az lowat en magam megwezem wala (LevT. I. 202). Azt lürdöti, nagy bizzonnal kedig (Born: Préd. 629). gaz bizoni, hogy az ladaba meg eböndüül penzel eregbülbet az kereset, de az papának es az egyházac akarattia, isten irtokaban vagon helhezettuen (Zvon: Osiand. 48). Hyjábau veti-el a bizonyt (GKat: Titk. 329). Igazat és bizonyt cselekelek (Illy: Préd. I. 274). Bizon őrök kegyelmednek, hogy mindjárt visszabocsátom kegyelmedet (TürtT. I. 34). **3** [testis; zeuge]. Bizonomra mondom: *medius fidius WF. Isthen bizonjom, yraham az zegen arthatlan ifnyaknak wezedelmeketh (LevT. 251). **4** certe, profecto, sane C. [wahrlich, fürwahr, gewiss]. Bizon ygen zep azont latek (ElnC. 122). Anağ bizon még-géue a varosokat (BécsiC. 126). Bizon mondom tünektec (MünchC. 21). Bizon mondom nektek (VirgC. 24). Vgyan byzon mondom nektek (JordC. 366. 367. 369). Byzon byzonyal monlom ty nektek (Pesti: NTest. 8). Én bizon nem irillek (Helt: Mes. 3). Byzon kar olyan erekszegnek pwtzhan allany (LevT. I. 338). Vaj-ha tudnád, miért hlzlatatik ama' gazdag, szánakodnál bizony, nem irigykednél állapattyán (Pázm: Préd. 33).

[Szólások]. Böven ki-ront szájából az ártalmas szó, fújja a zítok, bizonyt (SzD: MVir. 408). Vastagittani akarván szának igazságát, kettőz teti a bizonyt (122).

Bizonyában: [vere, certe, profecto; wahrlich, gewiss]. Bizoniaba tanoflatoc, mert keduelitec tú ataitocnac műnelkedeteket, mert bizoniaba ók megöltec azocat (MünchC. 138). Bizonyaban emi elet lehet nyaualyab, mynt egywt lakozui test zerent (VirgC. 123). Olyha az mondanaya, byzonyaban my anyank (CornC. 2). Bizoniaba keserősegnek pelda'a valal (VitkC. 79). Bizoniaba vram iesus bizon ez (86). Nem twdom wala byzonyaban wrnak wtyath, nem twdom wala byzonyaban ystennek twdomanyanak kenzet (ÉrsC. 335). Az melly fiat bizonyaba szereti (Born: Ének. 286). Midőn valóba, tréfaküvöl, bizonyában szoll (Lép: PTük. 131). Az valdez tsnfos, tréfás awagy bizonyában való: sermo oeosus vel serius (Com: Vest. 17).

Bizonyára: revera, sane, quidem, nempe, utique C. [fürwahr, wahrlich]. Bizonyára te zenth athyad tegöl sonha el nem hagyth volna (CzechC. 17). Midőn tarsolkodni fognac pokolban az ördögöckel, akkor érzic meg bizonyára, mi dolog egyen az wr vaczoraiacac nem kostolasa (Born: Préd. 412b). Bizoniára nem egiarant ualo dicziret köneti az historia irot (Deesi: Sall. 2b). Mind ez az istennek irlalmassagabol szarmazik, bizoniára azon okaert, hogy az bünös meg ősmerye az ő bűneit (HollPréd. 9).

Bizonyával: [certe, profecto; wahrlich, gewiss]. Bizonyauval wagy te Cristus wagy awagi kedig az my zent atyank bodog

Ferencz wagy (VirgC. 60). Bizonianal en azt az en vram Iesus Cristusnak adom (101). Meli orzagban az my newünk byzonyaval föl yrattatoth (ApostMélT. 3). Byzonyaval ezenkeppen haborgattak az profletakot (JordC. 365. 808). Byzonyaval istenek yewttenek az en hazamhoz (ÉrdyC. 337. 517). Atyiam mwlylyek elen thwlem ez keen, de byzonyawal né nykeppen en akarom, haem nykeppen the akarod (ÉrsC. 89. Sylv: ÚJT. I. 18. 102). Bizonyával magünk magunkat semmi-képpen meg-nem gyogyít-hattunk (Mad: Evang. 480).

[Bizonyगत]

még-bizonyगत: [identidem affirmo; wiederholt beteuern].

Ez a megjelent személy a Christus légyen, rendvel egy más után meg-bizonyगतom (GKat: Titk. 307).

Bizonyगतás: [affirmatio; das beteuern]. Csel-csap bizonyगतásokat tamasztott (Sámb: 3Fel. 19).

Bizonyít: affirmo C. probo MA. versichern, beweisen, bestätigen PPB. Bizonyítandó somma: propositio C. Engedelmesseg val es byzonyot telkettes myuet (EhrC. 21). A melleket zérzettem, temém bizonolotoc, ha istentől vagon (BécsiC. 29. 44). Torkossagot byzonitotam vigasagal (VirgC. 9). Angialekhoz hasonlatos, kyt zenth yras ezenkeppen bizonit (14). Zemel mynket byzoneytak, mykeppen byzoneytatyk esyth (KulesC. 153). Mintha azzal is bizonyitanaic, hogy az részegség sötetsegnee chelekedete (Tel: Evang. I. 9). Semit nem bizonietnac az kepel tiszteletiről (Mon: KépT. 5). Aztis bizonyítatuc, hogy nagyob keresztelő sz. Janos meltosaga az Christus meltosaganal (EszT: IgAny. 318). Nem lütvány renden kasznál, ha ezt fejünkre bizonyítatnád (SzD: MVir. 69).

ki-bizonyít: [comprobo; beweisen]. Hivatalában való hívségét eléggé ki bizonyítja ezzel (MA: Scult. 900).

még-bizonyít: testor C. comprobo, confirmo MA. [bezeugen, beweisen, bestätigen]. Ezeckel mend égembe ezéket még-bizonyiteid (BécsiC. 21. 28). En megbizonyitom, ha ugy vagon az, amyt ew mondot (VirgC. 38). Isten akar miiket meg bizonyitani, hog' mys a kinban hasonlatosoc leuen, a dicsőségben hasonlatosoc legőnc (VitkC. 94). El kell mennem azokat megl byzonyoytanom (JordC. 579). Hytlmek eresseghevel byzonywittanak megl my wrnk Jesusban (ÉrdyC. 522). E' tudomannac igaz volta meg bizonyítatot (Helt: Bibl. I. b4). Meg bizonyította a királné aszszomac vöket (Helt: Krón. 52). Meli dolgot az Venus azzon meg bizonet (Klécs. 1572. Ev). Az második részét minek-előtte meg-bizonyitesnk, három dolgot kel eszünkben vennünk (Pázm: Kal. 640). Bizonyits meg, hogy az ecclesia tueleghet (EszT: IgAny. 66). Ez dolgot az nagy cudákis meg-bizonyityac (MA: Scult. 453). Az első ágát így bizonyitom meg (Czegl: MM. 104).

réa-bizonyít: [convinceo; überführen]. Ha gonoszul hallottam, bizonéchi reiam (Tel: Fel. 119).

Bizonyítás: affirmatio, confirmatio, probatio, elenchus C. [beweis, beweisführung, das bezeugen]. Nem kelly lallani azokat, az kic az ellen czatámi igykezzenec éles elme mutatással inkáb, hogy nemmint erőssítő bizonyítással (MA: Tan. 1303). Nem szükség bőve tovább való bizonyításra (Toln: Vigaszt. 187). Azont azonnal-való bizonyítás: kerekben, kerengőben járás (SzD: MVir. 70).

Bizonyítható: probabilis MA. wahrscheinlich PPB.

Bizonyíthatóképen: probabiliter MA. wahrscheinlicherweise PPB.

Bizonyító: **1** [comprobans, confirmans; beweisend, bezeugend]. Minden biteles bizonyító írásit ki tekerte kezéből (Fal: TÉ. 742). Mi vizsgálván a fel s al pörösnek bizonyító okait, úgy találtuk (747). **2** confirmator C. probator MA. der etwas beweiset PPB.

Bizonykod-ik: [juro; schwören]. Soha se bizonykodjék, ne hazudozzon, ne eskügyék (Vajda: Kriszt. I. 183b).

Bizonykodás: [obtestatio; das Beteuern]. Így fejezi bé Krisztus az esküvésről adott tanúságot, akarván bennünket elidegeníteni a bizonykodásoktól (Vajda: Kriszt. I. 183). Még a nagyokat is éri aszszonykodás, erre szükségtelen most a bizonykodás (Köny: 11Rom. 130).

Bizonyal: explorat. C. [fürwahr]. Bizonyal hogy [higy] en nekem, hogy te vag karhozattacnak zamabalol (EhrC. 51). Bizonyal te martír vagi (VirgC. 29). Kyk ez dolgot latak es hallottak bizonyal (MargL. 156). Bizonyal meg ismertem, hogy az isten meg adott engemet te erettet (Helt: Bibl. I. 03). Az inaknac keménségét meg lagyítta bizonyal (Mel: Herb. 13). Bizonyal nem tudom, mikor lezen (LevT. 123). Az eskütes ol dologban legien, mellist az ember bizonyal tud (Fél: Tan. 553). Tudgyad bizonyal, hogy ujomból ezeket nem szoptam (Pázm: Kal. a2).

Bizonyod-ik: 1) certior, certus fio MA. vergewissert werden PlB. 2) [comprobar; bewiesen werden]. Igaz istennek bizonyodlic az uri nevezetből (Zvon: Post. 1154). Főjére bizonyodott a véték (SzD: MVir. 69).

ki-bizonyodik: [pateo, elucesco; sich bestätigen]. Ebből kibizonyodott, ki légyen a rab (Fal: TÉ. 746).

még-bizonyodik: [confirmor; sich bestätigen]. Meg bizonyodlic, hogy chac egy szemelynek kell lenni, mint Christus egy volt (Mon: Apol. 440). Imet meg nem bizonyodhatic a szenteknek linatalarol valo tudomany (Mon: SzSegits. 34). Tizenhat tekintetes példákbl megbizonyodik, hogy a sz. irás kívül sok dolgokat kell himünk (Pázm: Kal. 500). Meg bizonyodot, hogy én vagyok az Mesiás (Zvon: Post. 158). Az első mondasnac kénykezeso mitsoda erősséggel bizonyodlic meg (EszT: IgAny. 269). Igen jól megbizonyodot a dolog ama két tanítványban (Hly: Préd. 117). Hogy megbizonyodnék a sz. léleknek mondása (277).

reá-bizonyodik: [convincor; überführt werden]. Ha reá bizonyodik az, a mi eddig tsak gyamu, szent igaz, hogy ol vesztet gyermekedet (Fal: TÉ. 741).

Bizonyos: 1) certus, contestatus, indubitatus C. [wahr, wahrhaft, gewiss]. Bizonyos nap vetés: conditio C. Bizonyosac valacnac lanosnac igaz propheta voltaban (MünchC. 156). Hög legón embör bizonyos é idnösségeröl (GuaryC. 50). Istennek irgalmasagiarol wket bizonyosna tene (VirgC. 50). Bizonyos vagyok benne (ÉrdC. 551). Bizonyos légy rolla (KrizC. 1). Bizonyos révén által köllötven evezni (Tarn: Szents. 164). Kiben bizonyos vagyok, hog irasat nem tudod (Mon: Apol. 5). Kétség-kívül vettettét bizonyos igazság az (Pázm: Préd. 4). Aftólól a satisfactio után is nem vagy bizonyos (Czepl: MM. 182). 2) quidam C. [ein gewisser]. Bizonyosok alatt való: condicionis C. A tanítoknac bizonyos egy más után valo konykezeso (Helt: Bibl. I. b2).

[Közmondások]. Jobb kevés bizonyos, mint sok bizonytalan (SzD: MVir. 263).

Bizonyosan: 1) certo, definito C. [gewiss]. És ezzel bizonyosan ismértette, mennyivel nemeseb' és kellemetesh istennél a lelki irgalmasság, egyéb telekedeteknél (Pázm: Préd. 43). Az ő hírsi valósággal étel, az ő vére bizonyosan ital (735). Telcát minden bizonyosan nem igazak a luttarista tanítók (Sámb: 3Fél. 10). 2) quidem C. [wenigstens].

Bizonyosit: assecuro Kr. [versichern]. Bizonyositott, assecurált, hogy meg nem tsalatunk (Pázm: Préd. 1046). Megtsalhatatlanul bizonyoséhattya magát az ő elválasztatásáról (MHeg: TÖszl. 9).

Bizonyosképen: [certo; gewiss]. Hög minden bizonyos képpen meg legien, az hatalmas vr istent nagj buzgo szöböl

keriek (KBécs. 1572. D6). Mellyet nem tud bizonyosképpen (MA: Bibl. 129). Bizonyosképpen nem merném mondani (MA: Tan. 149). Mondgyuk bizonyos képpen (Matkó: BCsák. 306).

Bizonyosod-ik: verificor SI. [gewiss werden].

el-bizonyosodik: [certior fio; sich vergewissern]. Eltitkoltam előttd; idejo már, hogy Phokasz, és Mauritius elbizonyosodjon (Fal: Coust. 833).

még-bizonyosodik: [prober, comprobare; sich bewähren, bestätigen]. Meg bizonyosodnac (Born: Préd. 267). Meg bizonyosodgyunk az örök élet ayandekozasaban (Bevthe: Epist. 96). Bevádolt és megbizonyosodott bünös (MA: Scult. 921). Az ő hiti nyilvánban megbizonyosodott, megerössitetött (970). Semmit nem kell himni, valami a szent irásból az isten könyvéből világossan ki nyilatkozik és meg nem bizonyosodik (Pós: Igazs. 1257). Errül penig jobban megbizonyosodhatunk, ha megdondolunk (Köl: Idv. 125). Világossan láttatik megbizonyosodni sententiája (Hly: Préd. 11439).

Bizonyosodás: [certitudo; gewissheit]. Addig nem nyugtatik, míg magának valami bizonyosodást nem szerezhet (MHeg: TÖszl. 78).

Bizonyosság: certitudo C. MA. [gewissheit]. Hová lehet ennél háterságosb biztatás, erősséb bizonyosság, mint a mivel isten ő-maga édesgeti a bünösöket (Pázm: Préd. 177).

Bizonyosságos: [certus, contestatus; wahr, wahrhaft]. Az irásokból immár bizonyosságos, hogy anyalnak azok közzül hivattassék (GKat: Titk. 281).

Bizonyost: [certo; gewiss]. Báthori Zsigmondhoz bémentem vala Brassóba, hogy bizonyost meglássam ha éle és ott vagyona-é (ÉrdTört. II.29).

[Bizonyosul]

még-bizonyosul: [comprobar; sich bewähren]. Hatalarol ez zwz meg bizonyosodwlt (ÉrsC. 429. Ver: Verb. 155b. 2). Örök eleyekbe meg bizonyosultacnac (Born: Préd. 289. Born: KTud. 21) Meg bizonyosultacnac és meg confirmaltattacnac az igaz keresztségnec általa (Dív: KKr. a8).

[Bizonyosz-ik]

még-bizonyoszik: [comprobar; sich bewähren]. Nem mindgyarást igaz és apostoli ecclesia az, achi hosszu rendel az ő püspököt első szállhattia, mint oda hatrab mind meg bizonyoszik (Göncz: RAb. 63).

Bizonyóság: 1) [veritas, certitudo; wahrheit, gewissheit] Monduan az bizonyosagot leuny hamossagnak (EhrC. 115). Ez eleten kétkölködest kel embörnac bizonyosagra hoznia (GuaryC. 50). Mit meg mond vala, az bizonyosagil be telysesdyk vala (VirgC. 18). Bizonyosagval te zynödelöth alazatos legyek, vagyaguss engömeth az te bizonyosagdban (CzechC. 35). Vyd ifel te ayandekodat, kyt paranezolt Moyses eleyeneknek bizonyosagara: offer munos, quod praecipit Moyses in testimonium illis (JordC. 375). Meg kérdözween neweet es semykeppen bizonyosagara nem mehetöl volna (ÉrdC. 625). Minnyajan mártírimsagot szenvedtek az Christus bizonyosága mellett (Pázm: Kal. 661). 2) testis C. MA. [testimonium; zeuge, zeugnis]. Bizonyosagot tesztek: testor; bizonyosagil: contestato; az miröl bizonyosag tetötöt: testificatus C. Bizonyosagom az zentharomsagil (VirgC. 143). Kynek my mind bizonyosagly vagyunk (JordC. 712). Leezen az wtolso yteletön bizonyosag az gonozok ellen (ÉrdC. 12). Ha több bizonyosagac nem volna erre, hanem chac a chodac (Helt: Bibl. I. b4). Kik ez iktatasban ielenbizonyosagil voltak (RMNy. 1128). Ő bizonyosag lehetne, hogy hallotta az beszédet (Kár: Bibl. 191). Irot bizonyosagok: surda testimonia (Bécsi: Adag. 214). Az őltözet az elmenek es az szünek ginkorta bizonyosaga (Fél: Tan. 465). Hon hallod az sidő ellenségnec bizonyosagát

(Pázm. Kal. 43). Legyen nékem Achilles ebben bizonság (Zrínyi. II.3). **3** [ratio; beweis, grund]. Bizonság nélkül szűköss: ratione indiget (Mon: Apol. 313).

kötés-bizonság: [syllogismus]. Kötés-bizonság tsomója alá és szoross határba foglalni a bizonságot (SzD: MVir 70).

tanú-bizonság: [testis, testimonium; zonge, zeugnis]. Tanobizonságoth tegeh a gonozrool (WinklC. 168). Zén Job teozen erről tano bizonságot (BodC. 3). Ő ellene állasatoz két férfiat, kie tanú bizonságot tegyenec ő ellene (Kár: Bibl. I.328). Mely sok tanú bizonságot téznez te ellened (III 29). Tanu-bizonságot téznez (Pázm: KT 58). Ezekről mi vagyunk az tanú-bizonság (Bat: Sus. 3).

Bizonságos: [certus, verus; gewiss, wahr]. Az alazatoság nemes yozag, melyel ember ew maganak bizonságos meg ysmeretivel ew magath megv italya (WeszprC. 135). Marianak zerelme bizonságos (CornC. 49). Ez bizonságos wallasnak sokak nem lynek (ÉrsC. 104). Emlekezzeel wram Jesus, hogy en bizonságos zerelmeel the paraneholatydat ewrizhessem (PozsC. 10. Láp: PTük. I.272).

Bizonságost: [certissime; wahrhaft]. Bizonságost ezekbe venek, hogy azon anyjal ew nalok yelenet volna (EhrC. 19). Mikor Aman bizonságos megbizoneitotta volna, hog Mardocheus öneki nem háitana terdet, igen megharaguce (BécsiC. 55).

Bizonytalan: incertus, creperus C. [ungewiss]. Igen bizonytalan: perincertus C. Az halalnak orayanal semny bizonytalanb (PéldK. 56). Ne wtalyatok meg ez ylaghy kewanatos eelető az bizonytalan tewólgheseort (ÉrdyC. 651). Myre kewanyk az bizonytalan napoth (ÉrsC. 263). Ingadozuan bizonytalanoc voltac, mit lidgyenec (Born: Préd. 259). Ha az trombita bizonytalan zenést tézzen, kiezoda készöl az hartzra (MA: Bibl. IV.161). És így bizonytalan volna az anyaszentegyházról való derekas gondolatthában (Bal: Cs-fsk. 55). Demosthenes nem csak alacson, hanem bizonytalan atyáktól származot (László: Petr. 100).

Bizonytalanit: incerto MA. [ungewiss machen].

mög-bizonytalanit: incerto C. Hogy az Christus tudományát lenyombassac és meg bizonytalanithassac (MA: Scult. 621).

Bizonytalanokod-ik: incertus factor, dubius fluctuo Kr. [ung-wiss sein]. Valamelly embernek haznesagat el hitted, hogy igaz, de azért abba vgyan bizonytalanokodol (Born: Préd. 573b).

Bizonytalanóság: suspensio C. incertitudo MA. [ungewissheit].

Bizonytalanul: incerte C. [ungewiss].

[Bizonyul]

mög-bizonyul: [comprobor, approbor; bewiesen, beglaubigt werden]. Az Jesus, wr ysmentől meg bizonywltatot ember (JordC. 711). Nem bizonywltatot az meg. ky eumenmagat dyczery (ÉrdyC. 148). Tekeelletessegnek zentseeges volta meg bizonywltatyk abból (370). Az kylsev latando zyn ragadandóságnyelk waygon, hogy az zentseghnek bizony allattya meg bizonywltasseek (ÉrsC. 559. Tel: Evng. I.277). Mely dolog meg bizonyolt az tsazaroknak peldaiokból (EszT: IgAny. 450).

mög-bizonyulás: [justificatio; rechtfertigung]. Az ty lyteknec meg bizonywlasa (JordC. 831). Neegyed meltossag mondatyk meg bizonywlasnak baterssaga (ÉrdyC. 423). Megh ostoztatek zenth Yob meg bizonywlasearth (ÉrsC. 203).

mög-bizonyulat: ∞ E scent ferfiu megbizoneolatra törödelmet es úvolat aieit öni (BécsiC. 269).

Bizonyulás: [probatio; beweis]. Masod tanwsagwnk leezen zyz Maria azzonywnknk ygassag byzonywlasról (ÉrdyC. 479). Az ő fel thamadasanak byzonságos woltha es hythy kylemb

kylemb zykseegkeppen valo bizonywlasokkal es thanwsagokkal meg eresswhe (ÉrsC. 132).

Bizott: 1 [familiaris, benevolus; vertran, wohlwollend]. Ez leuel Zotan Emrenek, nekem bizot vramnak es baratomnak adascek (LevT. I.43). Ez leuel adascek Balas deayknak, nekem byzoth vramnak (45). Nem mynt byzot vramnak es attyamnak (RMNy. II 10). Bizott baráti és esmérői legyenek körülötte (PP: PaxC. 37). **2** [fidus; zuverlässlich]. Én megírom Myko Ferencznek, de az kiküldés igen bizott embertől kellene (LevT. II.79). **3** [speratus; gehofft]. Meghül a bizott reménység (SzD: MVir. 357).

Biztat: animo C. sperare jubeo, fiduciam addo MA. sor Com: Vest. 146. [aufmuntern, vertrösten]. Te byztacz, hogy isten nekőnk meg legiehez (VirG. 50). Onnan mene Galician es Frijiaban, mindenőt byzathwan (JordC. 770). Vezedel-mewnkben otalmazyanak, feelelmewnkben byztassanak (ÉrdyC. 23. 70). Kyueek hogy feelelmet latta volna, ewth byztatwan ymezt monda (ÉrsC. 468). Ez ymaczaogoth zerzette zenth Agoston doctor byztatwan, ha ky olvasny akarya, hamar malazoth nyer (ThewrC. 200). Szent Danid nekőnc peldat mutata, hogy eckepen kiki magat bizatna (Born: Ének. 285).

[főlbiztat]

főlbiztatás: [adhortatio; aufmunterung]. Akár melly felbiztatással sem telőnk-meg, mert tsak igék, és széllé válunk (Fal: UE. 450).

mög-biztat: 1 [animum addo; ermutigen]. Az zent apostol nekyk yelenween meg byztataa ewket (ÉrdyC. 543). Natalya ayyaula ew wrat az tewb zenteknek, hog ewtet meg batoryttanayak awagy meg byztatnayak (ÉrsC. 356). Ty kívánságotk, hogy megházasuljak, én titeket ebből megbiztatlak, akarok tőletek én is egyet hallani (RMK. II.29). Az hajó padlásin futosván, egymast meg-kiáltván és meg-biztatván (Com: Jan. 89). Eugeó-meth meg is bizatoth uala mind maga s mind gyermeoki kepeben (Radv: Csal. III.176). **2** [paro; bestellen]. Igen sok halat biztatott meg a gazdálkodásra (Nyr. X.170).

néki-biztat: [animum suscito; ermutigen]. Inkább inkább néki biztatni a hadi-serget: *intendere ardorem exercitus PPBl. Erdőkön akarták őtet keresni, néki biztatá, hogy keressék (Pázm: Préd. 38).

Biztatás: animatio, consolatio MA. [aufmunterung]. Az zent zzyek anygaly byztataas myat egymast leelkősőtyk vala (ÉrdyC. 592). Ila biztatás nélkül szűkölködje, biztasd: si indiget consolatione, consolare (Com: Jan. 201).

maga-biztatás: [animatio sui; selbstaufmunterung]. Ollyan erős maga biztatásával, hogy minden ő baboruságinak még jó vége és boldog ki-menetele leszen (MHeg²: TOszl. I.87).

Biztatásocska. Bár csak vehetém valamelly biztatásotskadat (Gyöngy: Char. 48).

Biztatdogál: [identidem animo; wiederholt aufmuntern]. Ne bánkodgyunc, mikor az urnac veszszeje hátunkon vagyon illyen képpen biztatdogálván (Megy: 3Jaj. II.66).

Biztogat: [exhortor; ermuntern]. Déceit elébb, mint elmenne, biztogattya Kemény (Gyöngy: KJ. 16).

Biztos: tutus, securus, confisus SI. [sicher]. Parantsolá, hogy az kastélybann szállást készitsenek számára, hogy jó biztos őrizetbenn légyen (Fal: TÉ. 744). Biztos beszéd (Fal: Jegyz. 933).

Biztosság: [praesidium; schutz]. Hog az en byztosságom ala agyak magokat, az teob comissarius vraymmal egyetembe (RMNy. III.50).

Bizvásb: [confidentior, securior; zuversichtlicher]. Az szolga tsak szolga, soha senki az mienkről úgy nem gondolkodik vagy

tudakozik mint mi; más ismét reánk-nézve mind szolgálunk jobbjáink bizvásbak és jó kedvvel is forgodnak (LevT. 137). Nincz kincz bizvásbak mi könyöröghetnéne (Bes: Hének. A2). Bizvásból járulok hozzád (Mllg²: Præb. 94). Talán nem ártana, egy clavist küldene ngd, melylyel bizvásbak irhatuék (TTár. XV.238).

Bizvást: fidenter C. confidenter MA. [zuversichtlich]. Bizvást merés azért neked könyörögni (Börn: Ének. 223). Bizvást hirdete az euangéliomot (Sam: Cer. 42). Az istennel bizvást szollatsz ugyanint édes atyáddal (MA: Scult. 453). Az angyalokat bizvást és hasznosniss hívjuk az istennel, érettkün való közben iárára (Bal: CsIsk. 279). Nem várhatjuk ilyen bizvást (MNyil: Zsolt. 99). Isten akarattját viszi végben bizvást (Zrinyi. 1.100).

BIZGAT (megbozgat Kőnyi: HRom. 80. bozgat LevT. II.398): irritó, infesto, turbo, stimulo SI. [reizen, stacheln]. Az emberek nem bözgetnéük, hogy tött szegény asszony testámentumot (LevT. II.398).

föl-bizgat: excito, incito SI. [anreizen]. A meletet benned felbizgattya (Nád: Kert. 314). Hasznosabb volna-é azokat az német esászár ellen felbizgatni (RákF: Lev. II.376).

mög-bizgat: [conturbo; verwirren, auseinander treiben]. A haugya-fészket megbozgatják (Kőnyi: HRom. 80).

BIZZEGET: [irrito; reizen]. Sok több dolgot hozhatnak elő, de csak bizzegetnélek és ingerlenélek véle benneteket (Bal: CsIsk. 34).

BÓBITA: 1) avium pinnula, cirrus PP. [schopf, strauss]. Némely madaraknak fejeken való bóbítájok: *cirri avium PPII. A süsetek avagy püsetek bóbítják fel-borzasztya (Com: Jan. 38). Feje tetején búlja vagy bóbítaja vagyon (Misk: VKert. 302. 355). 2) vitta turrata PP. [schopphaube]. Bóbíta, tekert haj: cirrus Major: Szót. 141. Bóbítát is téznek elől az homlok tetejére, mely akármely szép személynek is disztelenséget ad (1759. Házánk. 1.296).

Bóbítás: cirratus PP. [mit einem schopf]. Volnának tsak itt valamely bóbítás foglyok vagy verdigályos nyulak, óh! úgy derék vadászok volnának (Mik: Törl. 235).

Bóbítáz: [orno; schmücken]. Sok, míg olvashatna, magát bóbítazza (Gvad: Idét. 155).

BOCSÁN-IK: [dimittor; vergeben werden]. Kinek kevesb binök bocsánik, kevesb zeret (DöbrC. 417).

mög-bocsánik: ∞ Meg bocsánatok, és meg bocsánik nektek (DöbrC. 353). Meg bocsánok neki sok binök, mert sokuht zereite. Meg bocsánok neked te bínid (417). Negyed malaszt, hogy mynden hyned meg bocsányk (GümC. 260). Az bevn adegh megh nem bocsányk, mygh nem az elveth megh adatyk, akarmyben tegy kart (ÉrsC. 409).

mögbocsánat: [venia; vergeben]. Ydwözeythöwe tette wr ysten Izraelnek byneynek megh bocsánattyara (JordC. 723). Nezyven napon megh mondyak mynden bíniöknek bocsánatyat (GümC. 144). Erdemlyk wr istennek yrgalmassagat es ny byneynek megh bocsánattyaht (ÉrdyC. 113). Én vagyok Janos, ydweyses thanusaghot adwan az ő nepenek byneknek megh bocsánattyara (ÉrsC. 112. Sylv: ÚJT. 1.12). Az bíniöknek megh bocsánattyane bizodalmat az Christus erdemeben köll helyözetni (Zvon: Osianl. 55). Akar adómánnyal legyen az jó czelekedot, akar megbocsánattal (MA: Scult. 651). És predikallya vala az poenitentianak körszötséget bíniöknek megh bocsánattyara (Szár: Cat. 113). Bíniöknek megh bocsánattyaért való imádság (Bal: CsIsk. 58. Pös: Igazs. II.122).

Bocsánandó: venialis MA. [erlasslich]. Mindön bocsánando bino es effeledot halalos bino megbocsattat (NádC. 13). Mindönmü byn anag eredeudó byn anag bocsánando byn (NagySzC. 331).

Bocsánandóképen: [venialiter]. Nem vetkezhetet sem bocsánandokeppen sem halalos keppen (CornC. 324). Vetkeztem bocsánandokepen eiel napal (VitkC. 25). Janos Babbista sola halaloskeppen nem vetközöt, de megh bocsánando keppen es veelte (ÉrdyC. 352).

Bocsánat: venia C. ignoscencia MA. [vergebung]. Mért engedelmes wr, bocsánattat köll hullasokkal kerüé (BécsiC. 27). Ez en vérem sokakert előtletie bíniöence bocsánattara (MünchC. 64). Ennekem adatek, hogy bocsánatot niérnek (VirgC. 109). Bévneteknek bocsánattyanal zvkescik vattok (MargL. 110). Binök bocsánattyának hirdete megh zikós mind közsözögsösen (Beythe: Epist. 10). Baldünus hazudja, hogy a pápista pap bíniök bocsánattyara adatinia Christus testét nem reméni (Pázm: LuthV. 103). Tegyetek ölegtest wneki es bocsánatot keryetek w töle (Radv: Csál. III.91). Mindnyajan töletetek bocsánatot várok (Thaly: Adal. II.257).

Bocsánatlan: [inexpiabilis; unverzeihlich]. Az újonnan születes-után semmi nem marad bocsánatlan (Pázm: LuthV. 165).

Bocsánatos: venialis MA. PPII. [verzeihlich]. Bocsánatos bucu level (MA: Tan. Elöb. 45). E volt ölméje Augustinusnak, ki az barátságos hazugságot bocsánatosnak mondotta lemni (KCsipk: Pápst. 46). Mint jó akaró urunkat követjük, legyen bocsánatos (MonOkm. XXIII.346).

BOCSÁT (bocsajt Bethl: Élet. 190. Mik: Törl. 171. *bulsassa* III.): 1) mitto MA. [schicken]. Szelet bocsátani, fingani: emitere *flatum ventris PPII. Bocsátta az apastalokat az euangeliomuak hirdetesere (VirgC. 101). Éthkeketh bochata nekyk nagy bewsegel (KeszthC. 199). Kyk bocsáttanak a papji feidelmektől es a nepnek előtte inroital (WeszprC. 63). Bochlata zent Damancos fratereket Anglyaba, hog ot comentet zerzenenek (DomC. 126). Bochattatek Gabriel az vzhez (CornC. 6). Nem vagyok boczathya, czak az yohokhoz (JordC. 402). Sarkant bochattata ew reu (ÉrdyC. 338). Nem vagyok boczattatho, hanem czak az yohokhoz (ÉrsC. 8). Kérjük kegyelmedet, hogy ne bocsássa ide s tova rablóidat (Monlók. III.244). Atla azokert köneteket boczáta Eriuszhoz, es arra köreté ötet, hogy frigyet szörzenének egynással (Helt: Krón. 17). Lest vetötteknek, az palank ala zaguldoth boctáttanak (RMNy. III.102). Egy nyhan lowagoth boctatnak az varfele az rytró (LevT. 1.256). Hol eleikbe vészik, hol utánnok bocsátták (CorpGramm. 599). Az te ellen-szögedet boctáttya az wr te ellenen elhen es szomian (Kár: Bibl. I.184). Ez vtau Troiába engem vhasztat, Helena és az kénez kéni boctatóc (Csikt: AU. 15). Nagy követség ez, keresztények, melyet Janushoz bocsátnak (Pázm: Préd. 49). Basát is csatára bocsátom, talán németet foghat (RákGy: Lev. 188). Alunni bocsáttya lelko-isméretit, hogy ne furdalhasa (Pal: NU. 251). 2) [mitto, dimitto, permitto; lassen, gehen lassen, loslassen]. Vewn zamar ganayt es boctáta zayaba fogayual meg raguy (EhrC. 93). Boctaszad minden kezembö (VirgC. 27). Öteth az orozlanoktvl alkotthi serbé bochata (PeerC. 108. 102). A nap ő feneth boctáta az iverg által zegas neköl (NagySzC. 285). Emberem nynezen, hogy nykoron az wyz meg indvland, boctatana engemet az toban (ÉrsC. 13). Az mehek tölk magot azuz rüth boctátnak (TihC. 40). Es kö-öst bochata, vgy anyera, hogy a tűz a földre öttle (Helt: Bibl. I. Pp1). Az it valokba betegok is vaunak, es Megvety vram nem hadja haza boctátnaj (RMNy. II.332). Mi ez illyen embereket az ő tévelygésecel utokra boctáttynak (MA: Scult. 666). Es ha elhen boctátom haza vket, el szakaszkodnak az iton (Tel: Evang. II.538). Sokat siketségre vévén, füled mellöl kel bocsánod (Pázm: KT. 324). A ki feleségével hál, azt a templomba nem bocsátták (Pázm: LuthV. 189). Szivedet két vég felé egyrintet lodulni bocsátol (Páp: Keskút. 89). A papisták önmön magát az istont bocsátták a bíniös testnek bíniös barlangjában (VárM: Szöv. 208). Sabnigert keszességén elhagytuk bocsátani (RákGy: Lev. 229). Az tegzes Cupidó ilt volt szemetekben, ömöt bocsátta nyilát köztetekben

(Thaly: Adal. I.120). Gyakorta az elmés rendes tréfa, mélyeli bocsáttya fullánkját az emberi szívbe (Fal: UE. 376). Bocsátatom osztán a pillés szitára (Gvad: Orsz. 48). **3**) [ignosco, indulgeo; vergebem, verzeihen]. (Isten) bulcsassa mend vo bunet (Mib): Atyam boczas nekem (EhrC. 56). Hunzer boçassne neki (MibC. 48). Es boçasz minkénc, ez ótdõ keres a pater nostroben . . . boças mû vetkeinkethi (NagyszC. 343). Ha ty nem boçzatanatok embereknek (JordC. 370). Boçyas nekyk, merth nem thugyak, nyt teznek (PozsC. 5). En zenth atyam boças nekyk, merthnem twdyak, myth teznek (GyöngyC. 13). Egybekrel boçyas the zolgnadnak (KulesC. 35). Isten kegyelmébõl ingyen bocsátatik bûnünk; de úgy, ha a mi részünkrül el nem mulattjuk, a mit isten kíván tölünk (Pázm: LuthV. 175). Az istent magának engesztelhetetlenné tette és a maga vétékét nem könnyen bocsátandóvá (Ily: Préd. I.4).

[Szólások]. *I'mibe bocsát*: Aruba bocsátom: venumdo C. Szívomban bocsátom: in corda C. Ne bocsázzam maghadath kedlusegben (ÉrsC. 279). Meg ígére, hogy két száz ezer forintot kezeembe akarna bocsátni (Helt: Krón. 188). Kezetekbe bocsátom az én tsekély irásimat (Pázm: Préd. 6). Bethlen Kata leányom Sárközt tartozik Drusianna leányomnak ottan mindjárt kezébe bocsátani (Radv: Csal. III.288). Sõtt Bécsnek alját is õ mind folyargalá, sok derék várossát tûzben bocsátatá (Thaly: Adal. II.106). *I'mihez ∞*: Haller Jutka lúgomnak bocsássák kezéhez mindenestül (Gér: KárCs. IV.364). Ha valami úton módon kezünkhöz vehetjük, kegyelmed kezeihez bocsátjuk (408). *I'minek ∞*: Bocsássák füstnek nehezebb jószágokat (Nyr. XII.417). Az magának bocsátatott gyermek meg szegényíti az õ amyát (Kár: Bibl. I. 621). Illendõnek ilfite a menyei büntetés, hogy veszni ne bocsássa az egész emberséget, mint az ördögöt (Pázm: Préd. 79). *I'mire ∞*: A bölts a jákára bocsáttya, a mit szívében forgat (Fal: UE. 389). Vala ky el hagyangya hew feleséghez, az bynre bocsáttya hwet (JordC. 367). Üressen bocsátani dolgára (Gér: KárCs. IV.343). Ez zent atyanak labaynak elwtemat az földre boçhatta (VirgC. 54). A papokat szentelések után házasságra nem bocsátották (Pázm: 5Lev. 94). Te az olyan vétékért nem imádkozol, tsak logóra bocsátod (Kereszt: FKert. 252). Mikor disznajokat makkra bocsátják, akkor pázsit tizedet nem adnak (Gér: KárCs. IV.287). En segheedségemre menyébõl boçhatáit volna (ÉrdyC. 509). A lovat szájára bocsátani: frenu *remittere equo PPBl. Soc dolgokért dorgálta Mattyais királyt és nem mindenkben szaiára boçzátta (Helt: Krón. 123). A cseh király nem büntötte meg azokat, hanem mind szaiokra boçzáttya vala õket (132). Ótet szájára bocsátotta, zabolún nem hordozta (Pázm: Préd. 19). Testedne indulat szájára ne bocsássad (Megy: 6Jaj. III.26). Szabad szakálra bocsáttyuk (Toln: Vigaszt. 217). Istenem jó voltából felvelkedtek, s nagyobb részt szárnyakra is bocsátattak (Gér: KárCs. IV.571). Szitaknt azért szélre bocsátom (Pázm: 5Lev. 179). Tanacsra boçzatta, mint kellene czeledkedni azokkal az kie õrizet alá vettetenec volna (Decsi: Sall. 36). Az ev vradwarbyraya ewteth ennek the wruonyere boçyatta (RMNy. II.112). *I'mit ∞*: Az mvstar nag agakat boçzát (JordC. 466). Bekeséget boçzatany az földre (384). Ó reaiac nagy dragasagot boçbat (Helt: Bibl. I.). Czuda faidalmok at boçzátasz én reám (Kár: Bibl. I.518). Boçáss félelmet reaioc es rettegesd a te nagy karod által (Helt: Bibl. I. II.). A nap minden sérelem-nélkül bocsáttya fényességét a földre (Pázm: Préd. 102). Nem ez vegre boçzattyais kodig az wr az habornasagot read, hogy benne hadgyon veszni, hanem hogy az által fel razna teged az hitben valo gyakorlasra (Sib: VigK. EIX). Lángot bocsátni: flammigerare C. Juránits ez is hamar kioltotta, az ura után lelkét bocsátotta (Könyi: BRom. 114). Az zent leleknak malastyat õ hozzayok boçhatta (PeerC. 131). Mi okaert bocsáttya isten read az

ielen valo nyomorusagot (Sib: VigK. Dij). Feyedelmek gonoz myelkevdetelnek példaytat boçhatyak az ev alattok valokra (CornC. 52). Jó napot bocsátok: fragro (C. Com: Jan. 116). Es szelet boçhatta a földre (Helt: Bibl. I.). Szelet bocsátani: *emittere flatum ventris PPBl. Zoul ferenc keserues zot boçzatta (VirgC. 34). Boçhat vala zozatot, vgi mukepen egygu galamb (78). A sas három tojási bocsát (Ily: Préd. II.411). Istenek igazsaga vezedelmeth boçzat emberekre (VirgC. 56). *I'mi alá ∞*: Isten akarattya alá kell magukat bocsátani (Szatlm: Cent. 360). Házouként kettõt mindennec magát föl iratni és ravatal alá bocsátani (Zvon: Post. I.138). *I'mi mellett ∞*: Füleim mellett bocsátom: *praeterlabitur aures PPBl. -ni bocsát: Hamar mindenekvel Jézust kiáltata, az õ jó lovakat folni bocsátatá (RMK III.295). Dárnis folnia bocsátá jó lova száját (IV.96). Ottan elefántot folni bocsátá (141). Jó lovának száját futni bocsátá (123).

alá-bocsát: submitto, demitto C. MA. [herunterlassen, niederlassen]. Az tkelletes akaratkah gykkeret az zent alazatossgba melyeben alá boçzatandó (VirgC. 66). Boçaszd alaa magadat (JordC. 363). Alaa boçhatta az tybersy vyzõn (ÉrdyC. 528. ÉrsC. 5). [Isten] az ew fyath ide ez vylagra ala boçyatta (Konj: SzPál. 70). Illelie az gyermekiket ruhaiokat alá boçzátatnan szellel pallal iarni (Erasm: Erk. 29).

által-bocsát: transmitto C. MA. [hinüberschieken].

be-bocsát: immitto, intromitto C. [hineinlassen]. Alattomban beboçsátom: summitto; az esõt beboçsátom: perpluo C. Az kwlsw erzekensegek be nem boçzatanak (VirgC. 141). Külömb külömb fertelmes gondolatoat boçattam be az en elembe (VitkC. 29). Bel boçzattam en wyaynat az seghelnek helyben (JordC. 699). Mercurius Jupitert az vrasagba boçziattia be (KBécs. 1572. D5). Engemet nem boçhattad be (RMNy. II.58). Mi dolog, hogy ide be boçhattyak (SalMark. C7). Senkit a gaz nép közül be ne bocsásson, az kiknek a nélkül is ott kim gazdalkodniak (Radv: Csal. III.16).

beboçsátás: immissio C. MA. [das hineinlassen].

belé-bocsát: indo C. abindo MA. [hineinsetzen]. Az öt város, kik szomszédosok valának, népet bocsáttak beléje (Mon: Irók. III.96).

el-bocsát: **1**) expedio C. ablego MA. [abschieken, absenden]. El boçzatom en anyagomat the zyuednek előtte (JordC. 386). Isten fya halalanak ereywel el boçhattateek zent Ferenc atyank, hogy az almasokat fel seerkenehe (ÉrdyC. 568). **2**) dimitto C. demitto, amitto MA. [gehen lassen, entlassen]. Edes amia wtet el boçzatta (VirgC. 26). Meg lelem, akit lellem zeret, meg tartom õtet, el sem boçzatom (VitkC. 14). El boçzathwan az sereghõket hazahoz ywee (JordC. 395). El boçzatom en atyammak gyretyt ty reatok (620). Boçhatot volna el almannanal kyl (ÉrdyC. 569). Mostis üresen boçhattal volna el (Helt: Bibl. I. P3). Myes arra fogadonk, hogy lelkelvel el boçhatywk ewket (RMNy. II.134). Amnyi sartzért bocsáttyák el fogságából, az menyü aranyat õ maga nyomot (MA: SB. 72). Bantas nélkül es satsz nélkül el bocsata (Forró: Curt. 4). Válaslevelet ír és el-bocsáttya feleségét (Hall: IIIHist. II.82). Az vármegye megtalálására elboçsátattam conditiok alatt (RákGy: Lev. 224). Az ki egyszer az fényes portához folyamodik, siralmas arczával el nem bocsátatik (MonIrók. VIII.132).

elboçsátás: ablegatio, demissio MA. [das abschieken, entlassen]. (Helt: Bibl. I.).

elő-bocsát: praemitto MA. [voranschicken]. Iob valami iot előve boçhadnod, hog nem niint (DebiC. 243). A memyiben tiszti autoritásom előboçsátott (Nyr. XII.80). Az lovasokban az folyo viz revenek weg probalására ele bocsata (Forró: Curt. 157). Míg peng a mélyére meme, három dolgot bocsát elő

gázlóba (Pös: Igazs. 1488). Az miben az mostani idő előbocsát az építésben, semmit benne hátra ne hagyj (RákGy: Lev. 89). Kezdeti munkádat markodba szakasztályk, dolgozban elő nem bocsátanak (SzD: MVir. 19).

előbocsátás: praemissio MA. [das voranschicken].

elől-bocsát: praemitto, praeficio C. [voranschicken]. Elöl elbocsátatot: praemissus C. Szép és idővességes prédikációt elől-bocsátá (Hly: Préd. 179. 491).

föl-bocsát: [submitto; hinaufsenden]. Ertéke valamely veghet, az mynenw fogyatkozásynkért fel bohattuk w felséghehez (RMNy. II 146). Egör szállása előtt Dobó István egy irását, Vas Miklóst felbocsátván (RMK. III 146).

hozza-bocsát: 1) [mitto, permitto; zuschicken]. Hozya bochatvan hwy tanytwny kezdől, monda (JordC. 385). 2) ad-mitto Com: Vest. 118. [zulassen]. Mykoron zent Hwgo pypock hazabol ottan hozyan ment, egyebeket közel hozyan nem bochatot (ÉrdyC. 637).

ki-bocsát: 1) [emitto, evergo C. [hinausschicken]. Nagy erőnel és rázással ki bocsátom: intorqueo C. Valakyet akarz kybochatnod, kybochatassonak (EhrC. 24). Es ki bochata ötett az vr isten az Eden kertből (Helt: Bibl. I. B2). A bissa ezör lowagoth bochatoth ky jdeo föl rablany (LevT. I. 242). Kibocata az isten az ő fiat, aszszonyi-allattul születettet (Szár: Cat. B1). Kémeket, meg-szenlélőket és czárkálókat kell ki bocsátani (Com: Jan. 118). Ki kell bocsátani akar feyveres, akar feyvertelen kémeket (182). 2) [emitto; auslassen]. Monda ev tagybol veert bochata ky (ComC. 210). Hw gyomrabol ky bochatyatyk (JordC. 402). Az varas kew filant bochataak ky (ÉrdyC. 375). Az madárnac véret ki bocsátta az oltárnac oldalára (Kár: Bibl. 188). A méhek minden esztendőnként rajt eresztnek, bocsátnak ki (Com: Jan. 51). Vérrel ki-bochátta ő magából fölket (Zrinyi: ASyr. 180). Nöstén elefántok bocsátatnak-ki az erdőkre (Misk: VKert. 25). 3) edo C. [herausgeben]. Azon voltam, hogy az könyvet véghez vittem ki bocsátani (Kár: Bibl. 1649). Antichristus egy könyvet bochata ki (Mon: Apol. 468). Mind ezekert az okokert akartam ezt az hystoriát nyelünkön ki bochatanom (Deesi: Sall. Előb. 8). Nyomatásban ki-bocsátottam vala egy könyvemet (Pázm: LuthV. 1). Ez idénis az nagyságot vri neve alatt akarám kibocátanom az magyar nemzét közibe (KCsapreg. 1626.10).

el-kibocsát: [emitto; hinauslassen]. Népét, harmát el-kibocsátá, ez szép száraz földön isten elszaporítá (RMK III. 263).

kibocsátás: 1) emissio C. MA. [das hinaus schicken]. 2) editio C. MA. [ausgabe]. Mikor predikációm ki-bocsátásiról sokan szorgalmaztatnának, két dolog soláig függöben tartotta tanácskozásumat (Pázm: Préd. a3). Ez könyvenc első kibocátása (MA: Tan. Előb. 28). Az bibliának kétszer való ki bochatása (MA: Scult. 6).

környül-bocsát: circummitto C. MA. [herumschicken].

közbe-bocsát: intermitto; unterlassen C.

közbebocsátás: intermissio, intermissus; unterlassung C.

közre-bocsát: [dispartior; verteilen]. Az te részedet prédikából, melly néked sors szerint íút, közre bocsátssal (Kár: Bibl. 1602).

lő-bocsát: demitto MA. [herablassen]. Boczassal lewe the erekhtwl foghwa meg zerzet kapwydath (ÉrsC. 130). Melly igen mélyen lebochatáta magát az Christus te erőttel! Szinte az koporsóba (MA: Scult. 468). Le-bocsátta magát, alatt viseli és meg-alázta magát (Com: Jan. 186). Le-bocsátá bögyét, felgömböli ajakát (Fal: NE. 27).

lőbocsátás: demissio MA. [das herablassen].

mög-bocsát: 1) [demitto, laxo; herunterlassen, nachlassen]. Az ő zep háat meg bochata (GuaryC. 55). Zenth Eleknok ánu háat meg bochatvan, kezeit feyere fél kuólouan, kezdő az zenth testhöz sietnie (KazC. 79). Az ezága kötelet ott meg bochatat vala (Hossy: SzPál. 9). Hlike lakas közben üdedet meg bochatani (Érsam: Erk. 39). A huroc meg eresztetnek, bocsátatnac (Com: Jan. 169). Bocsásd-meg kötelét inkább ajakimnak (Balassa: Ének. 11). 2) remitto MA. [reddo; zurückgeben, zurückstellen]. Az jozzagot megh bochatana (Ver: Verb. 144). Az szalagos iozagot meg nem bochatnak (159). 3) [diluo; verdünnen]. Az mondatit vagy meleg vagy hideg vízzel akarod, bocsásd meg kiesimyé (Hadv: Csal. III. 47). 1) ignosco, condono MA. parco P441. [vergeben, verzeihen]. Kerek bodog Ferenczett, hogy ez fraternalak vetket meg bochatna (EhrC. 68). Fium megbochatatnac teneked te búnid (MünelC. 69). Mindent, mit elenek vetköztel, teneked mind meg bochatyok (VirgC. 55). Monda Xas keresztán ötöt meuetőknek: Meg-bochatyassad zent atiam, mit ellenem töttek (PeerC. 197). Meg bochatatok es meg bochatnik nektek (DölrC. 353). Isten bochatyass megly thynethketh mynden bynethketh (ÉrsC. 174). Az miseben tagadgyak, hogy az elevenőknek es holtaknak búne meg bochatatvan volnának (Szár: Cat. k). Nem rövidült meg az isten keze, meg-bochatyáta a te búneidet-is (Matkó: BCsik. 373). Te meg szoktad bochatani a meggyönt ember búnet (Czegl: MM. 205). Csuságbul mondtam, megbochatyátok (Thaly: VÉ. I. 371).

mögbocsátandó: venialis C. [verzeihlich].

mögbocsátás: ignoscencia, remissa C. condonatio, remissio MA. [verzeihung]. A búnöknek meg bochatasura harmac legénece züksegese (VitkC. 24). Ez atta a papy moltossagnak byneknok meg bochatassura (ÉrdyC. 365). Az meg valtas nyat, ky vagyon vr Iesus Christusbun el mult byneknok meg bochatyassayrth (Komj: SzPál. 55).

mögbocsáthatandó: ignoscibilis C. [verzeihlich].

öszve-bocsát: [congrēdi facio; zusammenlassen]. Mikor á juhoknac elcit öszve bochatyáta vala, a veszőket á valuba teszi vala eleikbe (Helt: Bibl. I. O4).

öszvebocsátás: commissio, commissura MA. [zusammenfügung].

rőa-bocsát: admitto Kr. [schicken über . . .]. A keserues anya magaat rea bochata (WinkC. 104). Ember keserűtöt zenywed es zwgodyk isten ellen, hogy rea bochatta (ÉrdyC. 81). Tytosth es Vespasianosth rea bochatata es varasokát földceből ky veztee (174). Bochata rea Noet az hus etelre (Tel: Fel. 106). Meg lehet, hogy isten rea bochatia emberre, hogy hitiben meg lankhagion (Mon: Apol. 375).

viassa-bocsát: remitto Sl. [zurückschicken zurückgeben]. Ey felesége Zekche-wth wyzza bochatia (LevT. I. 180). Kereszturi uram igen beteges fekszik. Meggyesi uram ma reggel praedicalvan Sobesvár alatt, visszabocsátunk, leosöben levén felesége (RákGy: Lev. 87). Ha szinte az vármegyeket viassa bochatjuk is, do az ömbembertek nem (130). A városbéli fajtalan ifjak a jövényre rohatnak; a vén ember nagy remenkedésére reggel vissza bocsátották (Mártonf: SzHist. 19). Midőn minden egyházi jöket visszabocsátott voln (Hly: Préd. II. 136).

Bocsátkoz-ik: descendo, aggredior; sich einlassen. Az anyaszentegyháznak közönséges tudományát oltalmazzuk; azonkívül-való vélekedésnek es mondasoknak oltalmára nem bocsátkozunk (Pázm: LuthV. 21). Nemélyek vakül bocsátkoznak ügyekbe, keresztül forgattyak, büstelenül végzik (Fal: UE. 142). Valakivel barátságba bocsátkozni (SzD: MVir. 72). Valakivel alkuba bocsátkozni (27).

alá-bocsátkozik: descendo; herunterfallen. Allá bochatyoztatnac a Dunán (Helt: Krón. 106).

lő-bocsátkozik: 1) [descendo; sich herablassen]. Es le bochatkozee a tenéřől (Helt: Bibl. I. L2). **2)** [se submittere; sich herablassen]. Mindenhez le-bótsátkozni: *perpeti facile omnes PPBl.

[BOCSÁSZT]

el-bocsászt: [mitto; senden]. A Christus ű maga mondgi: Mas az attia, a ki engemet el bocsasztot (Fél: Tan. 252).

Bocsázta: [dimitto; entlassen]. Bęremet meg nem adgyac, nem tisztelnee, sőt boczáztaaac, ki őznee, el kergetnee (Boru: Pród. 131).

BOCSKA: cadus MA. [ständer]. Egyiket (gyermeket) kiválasztván, hatát egy bocskaba auagy désába rakatván, feiére parancsola egy öreg asszonyinak, hogy el viven el rekkence (ExPrinc. 218). Vargalegęy az tobakkal bocskában gázoljon (Thaly: VÉ. II.69).

BOCSKOR: 1) pero C. carbatina MA. [riemenschul]. Azt mondtok, hogy kesse fel wgmond az bochkort, jvien el, ha nehez, wegie megk az dezmath (LevT. L379). Botskorát is le veté (Szentin: TFü. 12). Edgy szőrös botskort negyven pénzén adnak (19). Saru, botskor, dolmány (ACsere: Enc. 257). Ha a nagyebb professorok rád támadnak, botskor sem mavad a bőrődben (Pós: Választ. 306). Boeskorinak való bőr (RákF: Lev. I.261). Az varju ellopta bagolynak fél-bocskorát (Thaly: VÉ. I.350). Gyöngyvel fiúdzott az boeskor, ezüstös kapczája (II.92). Az boeskorért attunk 1 ft (MonTME. I.98). **2)** [vetula; altes weib]. Ilyen vén becskorak hogy kell elszenvedni, hanem mintegy dögöt földre le kell verni (Thaly: VÉ. II.262).

[Szólások]. Botskor sem marada bőrődben (Pós: Választ. 306). Boezkorbőr az ortzája: os impudens. Atticus aspectus MA. Botskorbőr-ortzája nem könnyen pirula (Fal: NE. 79).

[Közmondások]. Ha csizmád nincs, boeskort bardozz (Kisv: Adag. 58). Botskorban keresni, s tismában költeni esik becsületedre (387).

gyártatlan-boeskor: carbatinae PPBl.

gyártott-boeskor: carbatina C.

szőrös-boeskor: carbatina MA.

telekes-boeskor: carbatinae PPBl. Telekes-boeskor, gyűnygős kapcza, járd meg tubám, járd meg (Thaly: Adal. II.100). Az hajdők számára két ezer köpnyezet, két ezer telekes boeskort kopczával együtt és két ezer kalpagot (TudGyűjt. 1836. V.95). Pásztor, vedd elő telekes téli botskorodat (Fal: Vers. 913).

Boeskoros: peronatus PPBl. Neha kinől boezkorosae, bohayba, foltos ruhaba vannak, e vilagnac sőřpi es mosleki, de igen szép lelkec (Mel: Préd. 261). Falusi boeskorosoknak tisztek szerint bűnököt ki mondgyák (Bátb: Tromb. 120).

BÓDA (bolda RMNy. II.21): capulus, manubrium C. MA. [griff]. Zablyam, kynek az boldaya is ezvstél bvrethott (RMNy. II.21). Küldöm alexandriai szablyának az maroklattyát, bodáját (Prág: Serk. 845). Az svečiai főfő népec mezitelen kardot hegyénél fogva vöttene el az fejedelem kezéből, hogy bodáját fogván az fegyvert az unyhtonac basába vissza ne fordítanák (858). Az régi atyác az kardot bodájánál fogva maroklották (859).

evező-bóda: enchiridion C.

szablya-bóda: capulus C.

BÓDÁZ: [vertigine corripior; schwindeln]. Szátkainal chak annyit gondoltam, mint valami bodázott gumarnak diffás pészőgetésénél (Zvon: PázmP. 206).

BÓDÍT (megboldít Kem: Élet. 239. bölölás MA: Tan. 1181. megböldül Gyöngy: KJ. 103. meg-boldít FesC. 314. el-böldülés TelC. 137. bölöl RMK. III 348. Tel: Evang. 502): [infatuo, confusum reddo; betäuben]. Szédíti s bölítja elménket vakítja, kelletvén hívságát (Koh: Vers. 1685. MF). [Vö. BOLYÓ, BOLYOG, Bolygatag]

el-bódít: [torpore defigo, vertiginosum reddo; betäuben]. Ez soc zuřzauar el bodítan az soc emberi elmet (Boru: Préd. 80). A hajóban az a szűntelen való reugetés, hánykódás a főt elbódítja (Mik: TörL. 2).

fől-bódít: [terreo, perturbo; aufschrecken]. Az fegyver hordozók fel bódító hírel a vitezeket fel luzzasztak (Forró: Curt. 374). Azon az földön számtalan darvak lévén akkorban, kiket éjjel felböldítvén az had népe távolyról, az pogánytság azoknak kiáltásokat emberek kiáltásának képzette (Kem: Élet. 273).

még-bódít: [exsurdo, conturbo; betäuben]. Zool ew hoznyak ew haragbnaaban ees ew mergeeben meg boldítthya ewket (FesC. 314). Szertelen az varost ottan meg bódították, vaross virrasztokat előszőr levagák (Huszi: Aen. 8). A gonosz lélek az isten fiai közzé mégyen, hogy ezeket megbódítsa (Pázm: KT. 452). Elszaladott fejedelemeséget keresni, mely Rákózi Györgyöt nem is kevésé boldította vala meg (Kem: Élet. 239). Jaj gonosz szerencse, ugyan megbódítád én ifjú elmém (Thaly: VÉ. I.100).

mégbódíttatás: [mentis confusio; betäubung]. Meg bódíttatásával eszélyősseget támaszt (Léy: PTük. 27).

BÓDUL: 1) [concurro; strömen]. Nem követik a seregeknek buzgóságát, mellyek nem chak mennek vala, hanem bölölnek avagy rohannak vala urukhoz (Tel: Evang. 502). **2)** [confundor, mente corripior; betäubt werden]. Bölölának törökek, rémülének, nem sokat vivának, megfutamának (RMK. III.348). Az beme való szép igen bölüla (BFaz: Castr. 13). Aladar is el vesze ő közdöttőc, mellyen igen bölultanae magyaroc (Görs: MagyB. F). Föld népe fut, a fő népec bölültae (Görs: Máty. III. MF). Bölölni ba kezd elmém, el-távoznac tölem segédim (Uj: HÉnek. 19b). Szívem megbúsula. bújában bölüla (Thaly: Adal. II.69).

el-bódul: 1) [deerro; abirren]. Életem istentől el távozott s bölüt bolygó rühes juhkiut, ki pusztára szorult (Rim: Ének. 85. MF.). Az igasságtól elböldül kerengő Julianus (Böröm: Préd. 29). **2)** stupefo PPBl. [exsurdor; betäubt, schwindelig werden]. Egybe gyüle a sockaság és elböldula (Helt: ÚT. 17). Szomorúságában es ketsegeben való esesében el bölölvan az satorba rekeszkedek (Forró: Curt. 263). Ennek szűnyiségén elböldul az elme (Gyöngy: KJ. 45). El-böldült állapotjában kapja magát egy szolgával és egy kis leányal mindenütt gyalog két mérföldnyire jó hozzánk (Mik: TörL. 110). Bizony el-böldültam az rettenetes nyughatatlanságba (ErdTörtAd. II.305).

elböldulás: [mentis turbatio; betäubung]. A hugoc az ő feyene elböldulasanae auag elfördulasanae altytiae vala ezt (TelC. 137).

fől-bódul: [conturbo; verwirrt werden]. Ilyen felböldült állapotban magam sem tudom, mit csináljak (Mik: TörL. 429). Majd jöve az fejedelem feleségének holt híre, kiért az ország nagy hertelen felböldula s elosla (ErdTörtAd. IV.183).

[ki-bódul]

kiböldulás: [dementia; verrücktheit]. Eszéből való ki-böldulás (Mad: BHall. 237).

még-bódul: 1) [perturbo, exsurdo; verwirren]. Víz eszét a hagymáz bamar megböldulta (Köny: HRom. 17). **2)** [conturbo, demensor; betäubt werden]. Meg-böldulla mind az egész

tábor (Helt: Krón. 12). Az pogán had igen meg bódult vala (Göres: Máté. MF.). El két az jó legény, ha meg bódul ország (Illyef: Jephia. 2). Az eszek meg bódúl (Gyöngy: KJ. 103). Megtudták, hogy elfött Czeglébi, de holtan; ugyan megbódultak főrendek magokban (Thaly: Adal. L26).

még-bódult: delirus, e-ritus PPB. [betäubt]. Az havasalföldi megbódult latranságot mi illeti, nekünk is ugyan így hozták hírül (MonOlm. XXIII.184).

Bódulás: 1) (tumultus; aufruhr). Choudesfüllence az leugó egnee es menyeece bódulási (Pécsi: Ágost. 159). Bódulás ne legien az nep kőszöt (Föl: Bibl. 45). Egy parancholatra nem fighelmetes had különb bódulással mindeneket meg haboritot vala (Forró: Curt. III MF.). Menivel nagyobb bódulást inditok az tii elmeitekben (VI. MF.). 2) aberratio, insanía MA. [verirung, betäubung]. Elménee bódulásával veri meg öket (MA: Tau. 223). Miért dihlősködgyeneen ilyen szórny bódulással (1181). Tudakozik, a nagy bódulásnak és szórny rikoltásnak mi lehessen az oka (Hall: HHist. III.209). Zeng az egész viros fegyver csatogással, kiken az lakosok vagnak bódulással (Gyöngy: Char. 164).

BÓDOROD-ÍK

még-bódorodik: [insanio; irrsinnig werden]. Nagy eszelő-ségtől meg bódorodik (Gvad: NótTest. 69).

BÓDOROG: [erro, vagor; irren, herumirren]. A setében csak bódorgának vala a németek (Cser: Hist. 374). Szebeintől bódorgottak vala oda felé (ÉrdTörtAd. L83).

Bódorgó: vagus PP. [vagabund].

BODNÁR (*bednár* Com: Vest. 150): victor Major: Szót. 494. PPB. binder Noun. 64. Ez világi életnee szertartasa nem lehet wr, szolgál, kiraly, bodnar, barbel nekül, deac nekül (Born: Préd. 572). Igazán mondhatod, hogy ez a császár jó bodnár (Pázm: Kal. 869). Fa mives, ács, bodnár: faber lignarius (Com: Jan. 103). Pintér, kádár, bednár: victor (Com: Vest. 150). Ácsok az vízhoz nyolezan, bodnár egy (Gér: KúrCs. IV.333).

BODOR: crispus Kr. [kraus].

Bodri: [nomen canis; hundsname]. A Daru, a Bodri örültek egyaránt (Gvad: RP. 13).

Bodros: suberispus, crispulus Kr. [gekriuselt]. A fejedben tégyed bodros süvegemet (Thaly: VÉ. II.259). Mert téher vagy mit hó, bodros, kövér és jó (Amade: Vers. 125).

Bodroz: crispo SL. [kriuseln].

föl-bodroz: [coucrispo; aufkriuseln]. Ezer kis tsigákkal bodrozz föl fejedet (Crezy: KöltH. 156).

BODZA (*bo. fa* BécsiC. 125, *bozza* Keesck: ÖtVM 316, *bor. a* PPB. *bozza* DomC. 160, *BoytheA: FivK. 11*, Frank: HasznK. 22, *bo. fa* Weizel: VII.126): acté C MA. [holunder]. Vegyod ez bozzanak leuelcet, es meg gyógyváz (DomC. 160). Ha az bodza gyökerét borban meg főzöd, és gyakorta iszod, az vizkorságot meg gyógyítja (Mel: Herb. 25). Lignstrum: fagyala fa. Az magna fekete mint az bozzaié (BoytheA: FivK. 11). Puszpang vagy keeskerágó vagy boeczafából vagyogyorófából eshálylon penzelt (Keesck: ÖtVM 316).

fái-bodza: sambucus campestris; baumholunder). Toroc gyekét mos az vizenel, az fái bodza job az földnél (Mel: Herb. 25). Fay bozza mag olai (Frank: HasznK. 22).

fekete-bodza: [braunwurz]. Fekete bozzanak gyökere, leuel (Frank: HasznK. 17).

földi-bodza: ebulum C. [zwergholunder]. Földi bozza gyökere (Frank: HasznK. 17). Földi bozza mag olai (22).

BOÉR (*boer* Monfrók. III.75. Helt: Krón. 72): nobilis Valachus SL. walachischer edelmann. Bornemyszival és sok bojérral szálliták az 6 sátoriban (Monfrók. III.75. Az havasaly wayda mongya, hogh az bojerekeht aggyok kez kezben (Leyl. I.23). Nem sokat szállitnak, három szegim bojért előhozatának (RMK. III.279). István vajda népével, borokkal így méne 5 f665 népével király eleibe nagy félelemmel (334). Az boeroknak is jól gazdálkodjanak (RákGy: Lev. 7) Baresú Ákos igen reggel jata meg, az havasaly vajdának is egy egy jó boérja jütt, vala vele (19).

BOFÁNA: [vestis muliebris turgida; reifrock]. A tizim s a nagy név széles bofána vagy farpóltz (Gvad: Hist. 30).

BOFINTA: [simplex, candidus; einfach]. Gyönyörítéseket nem kóstolt, szelid, bofinta, kevésselelégedik meg (Püsti: Királyok Tükörö IV.96. MF.). Szegényt be kevésselelégedik ez a bofinta (Czepl: Japh.161).

BOG (*boge* Váli: OrvSz. 125, *bug* Mel: Herb. 24, *agbug* Kirilösz): nodus, tuber SL. [knoten, kolbe]. Ez fának vagy szőlő veszeszönek boga, tzikelye, ágazat: articulus PPB. Ha ki faezarod es meg iszod az rozsa bugia succusát, ver folyas ellen jó (Mel: Herb. 24). A gyömbér a földbe három avagy négy tenéniro nő bé, minek okaért az inditnak és az arabianak egy bog között valonit bagynak tsak benn (ACser: Enc. 245). Bfinöknek bogjai (Hall: Páizs. 58). Vékony, hosszú nyelű két-három bog az korbácson (Monfrók. XI.349). Nagy rapontz vagy centauria major a fekete agyagos földben terem, olyan a bogája, mint a borostyán kórónak (Váli: OrvSz. 125).

ág-bog: frondes, frutices, arborisfrondosi rami MA. [gezweige]. Mynek előtte erezenenek thy thwaykethék agathi bogathi, nykenth elewenek, ezkeppen v haragya me emezy weth (KeszthC. 145). Az igazak lelki környül-metélés-álat a régi emberből kiáltözvény, az 5 telekedetinek ága-bogait naponként vagdallyák (Pázm: Préd. 160). Nem szükség, hogy ezikelyenként az bitnek minden ágabogán akadozzunk (Pázm: Kal. 109). Az tövis bokornac soe ágabogai valhac (MA: Scult. 234). Az bitnek azokat az ága-bogait nezi, melyek (Mogy: Cowp 137). Nintsenek az arithmetikának minden játékos es tréfiás ága-bogai (elünkbe adva (MToly: Arithm. 6). Nemes törzökinek nem léz korosac ága, holmi köz-ágbogot nem fáják virága (Thaly: Adal. I.160). A homné holmi veszedelmem esett, onné minden ártó ág-bogot lenyesett (Gyöngy: Pal. 7). A féslettségnek minden ága bogait lenyesni (SzD: MVir. 15). Sok ággal-boggal el-terjedt egyenetlen szavak (56).

ága-bogácska: [ramunculi; zweiglein]. Casia és themjén ágabogácskak (Czepl: Sion. El3b. 20).

ágas-bogas: fruticosus C. [vielőstig]. Ágas-bogas szálfa: focundao *frondibus ubi PPB. Ágas bogas kóró (Alv: Post. II.4). Töviskos, ágas-bogas hely (Mad: Évang. 168). Hias fa, plántin-fa, szál-fa és egyéb széles levelű ágas bogas fák (Com: Jan. 22). Ágas-bogas szarvu (45). Sátorokban, ágas bogas lujlékokban, színekben (ár nyugriolisi) laknac vala (102). A kereszt útak és ágas bogas ágas bogyok avagy négy felé ágazó útak nem edgyaránt visznek föle: tranites et compita seu quadrovia non equao seducunt (113). Ágas bogas vádlások ezek, azért rendel vegyék-fél fiket (Pós: Igazs. 122). A szarvasoknak az 5 nagy ágas-bogas szarvok oldalokra keveset hasznal (Misk: VKert. 8).

ágasbogaskod-ik: germino; hervorsprossen). Az fa ágas-bogaskodlic fél felé és oldalalag (MA: Scult. 237).

ágazbogaz-ik: [longe lateque diffunder; sich verzweigen]. Hát az ide's tova ágazó bogazó útakat követvén (Veresim: Lev. 219).

el-ágazbogazik: N El-ágazott bogazott nagy fa (Mogy: Odaj IV. 17).

[csög-bog]

csögös-bogos: [nodosus; knotig]. A tser fa tseges bogos ágazatu (ACsere: Enc. 230). A puszpáng fa tőkije darbos és töbire tsögös bogos (232). Csögös, bogos, horgas fák (Hall: Paisz. 58).

szög-bog: [angulus et cacumen; kante und spitze]. Nezed yol meg az magass kereszt-fának minden zegeet bogaat (ÉrdyC. 99).

Bogoz: [nodos nerto; knoten machen]. Medvebőrös kurta zsozók s bogzott haja a vállán légg (Thaly: Adal. II.192).

félre-bogoz: [auf die seite flechten]. Hidd el, ha olér, majd megcsap, félrebogzott hajadba kap, nyalka kurucz (Thaly: Adal. II.191).

BOGÁCS (*bogács* PP: PaxC. 269): *carduus*, *cinarac*, *atractylis* C. MA. *dipsacus*, *carduus* *fullonum* PPB. A bogaczkoron érti az amaziat, hogy semmire köllő, haszontalan mint az bogaczkoro (Mel: Kir. 420). Imo az mezey fene vad, acki a Libanus erdőibe vala, által mene az erdőn es meg tapodá a bogaczkoro (421). Az bogach koroban meg kely töny enyhaniat es fogara kely teny (Frank: HasznK. 35) Bogats kóró, zonyhozo tönyes lapu, kinek leueleben az víz meg al (BeytheA: FivK. 62). A tönyes bogats kóró gyak (Com: Vest. 27). Kerti bogácsnak levét faesard-ki (PP: PaxC. 269).

BOGÁR: *insectum* C. *vernis* MA [käfer]. Bogarak, mellyek közép-aránt mintegy bé-vágtattak, a minéni a darás: *insecta* PPB. Találkozék az bogárra, mely az ganéj szokta az uton hajtan (Pesti: Fab. 192. MF). Es meg rakodnak az egész egiptusbelieknek minden hazoc bogarakal (Helt: Bibl. IFF). Ki hajta a pápat bogár modra az evangéliumi tudományt vallo híveknek kergettetésekre (GKat: Válts. II.140). Értekezzünk a méhekről, hangyákról, legyekről s több effélékről, mellyek bogaraknak nevezetnek (Misk: VKert. 625).

[Szólások] Vagy vyodbol szoptad, vagy valamely boglár vtánn mentél ilyen nagy hazugságnak igazában (Bal: CsIsk. 161). Már megbántam, hogy így megcsaltam szívemet, bogár után hogy így indultam (Amade: Vers. 64). Bogár után indulnak, agyarságok elmúlnak (191).

[Közmondások]. Ki bogár után jár, gyakran követi kár (Kisv: Adag. 337).

baromkergető-bogár: *oestrum*, *tabanus* C. [breuse].

barommaró-bogár: *oestrum* PPB. [breuse].

bor-bogár: *bibio* MA. *weinnicke* PPB.

csere-bogár: *bruchus* C. [maikäfer]. Közike eroste sok rút békákat és gyümöltsvesztő tserebogarakat (MA: Zsolt. 210). A csere bogarac rőpdősőc: *bruchus* *volatilis* sunt (Com: Jan. 223. Szok: Bals. 202). A darásoc, lepkék, tsere-bogarak a nagy istennek vitézi (Misk: VKert. 668).

szarvas-cserebogár: *scarabeus*. Szarvas tserebogarak avagy éjel fénlő bogarak: *scarabeus* *cornuti* s *ucanici* (Com: Jan. 43).

dongó-bogár: *bombylius* C. *erabrones* Com: Vest. 84. [brummfliege]. Öregb dongo bogarac (Zron: Post. I.526).

farágó-bogár: *trips* Nom.² 149. [holzraupe].

fene-bogár: *tabanus* Lod. [breuse].

fényes-bogár: *ciendella* Major: Szót. 139. [Johanniskäfer]. Ha igen rőpílnéc az fényes bogároc, az arpa meg ért (Cis. G3). Fényes bogarak avagy tsillámok (Com: Jan. 51). Levegő egbeliek, minémü: a meli, daras, légy, fényes bogár, körös féreg (Misk: VKert. 636).

fénylő-bogár: *lampyris*, *nitedula* PPB. [Johanniskäfer]. Nyári éjel fénylő bogár: *nitedula* PPB. (Com: Jan. 43).

fülbemászó-bogár: [forticula auricularia; ohrwurm]. A fülbé mászó bogár, kinek két ágú furka van, kárt tézen a füekben (Lipp: PKert. II.238).

ganéjhajtó-bogár: *scarabeus* Major: Szót. 421. [mistkäfer].

körös-bogár: *cautharis* MA. [spanische fliege]. Vagyon a körös-bogár neve közzül való egy olly bogár, mellyet a deákok silfűsnek neveznek, melly a fetske fiak után felette igen intselkedik (Misk: VKert. 454).

légy-bogár: [musca; fliege]. Egy ydöben nag mondhatatlan sok légy bogar yewt az kalastrombau (ÉrdyC. 503).

őszibogár: *cicada* Com: Jan. 43. *gryllus* *pratensis* Nom.² 147. [grille]. Az őszibogár otkün, az házi pírűtsők itöu, háznál énokdegelnek (Com: Jan. 43).

selymeresztő-bogár: *ser* PPB. [bombyx; seidenwurm]. (Com: Jan. 50). A selyem eresztő bogár szárnya leppendékké leszen (ACsere: Enc. 211). A selymeresztő bogár a heruyók-nak némienemü faja, kik közzül némelylek öregebb, némelylek apróbbak (Misk: VKert. 676). Ők hozták messzse országról leg-olsőben a selyem eresztő bogárnak a tojásit (Mik: Törl. 153).

selyemszaró-bogár: *bombyx*, *necydalus* C. [seidenwurm].

selyemtermő-bogár: ∞ A selyem termő bogarak a menydörgést nem hallattják (Mad: Evang. 626).

szalonna-bogár: *termes*; *made* Com: Vest. 148. A szalonna bogarék a kővéreket, sirt és szalomát vesztegetik (Com: Vest. 32).

szarhajtó-bogár: *scarabeus* C. [mistkäfer]. A szar hajto bogár ganebol leszen s abbolis él (ACsere: Enc. 217).

szarvas-bogár: *scarabeus* C. PPB. Nom.² 149. Szarvas bogár szárnyai: **pennae* *scarabeorum* PPB. A szarvas bogarukac nemei igen sok félek (Com: Jan. 51. Nad: Kert. 22). Némelylek szarvas bogarak nagy öreg szarviak, kiket repülő szarvasoknak-is neveznek (Misk: VKert. 662).

tekerő-bogár: *convolvulus* Nom.² 147. [wickelraupe].

zöld-bogár: *scarabeus* *viridis* Nom.² 149. *cautarides* Com: Jan. 43. [spanische fliege].

Bogaracska: [vermiculus; käferchen]. Eyel tündöklő bogaratska: *cicadela* C. O nyomorult Mammon, elvaint bálvány isten, csak egy leghitváb ellenségecskie ellen sem általmazhattya magát, hanem el kell szenvedni, hogy a moly, szű, bogárotskák megemészszék (MA: SI. 162).

fénylő-bogaracska: *lampyris* C. [Johanniskäfer].

Bogarász: *insecta* *venor* SI.

még-bogarász: [proffigo; schlagen]. Jól meg bogarászták azt a lovas hadat (MonOkm. IX.381).

Bogároz: **1)** a *museis* infestatus *figio* Kr. [von insecten geplagt laufen]. A bögoly miat fél inditattot barom futkároz, bogároz (Com: Jan. 42). **2)** [divagor; sich herumtreiben]. Phokasz Bolgárországbau bogározott (Fal: Const. 856).

széllyel-bogároz: [divagor; sich herumtreiben]. Másutt forgott, széllyel bogározott, tőrje kárát (Hall: HHist. II.306).

BOGLÁR: **1)** *umbilicus* MA. *lumula*; *sponge* PP. Pais közepin-való boglár: *umbo* PPB. Chinaly két boglart is tisza aranybol (Helt: Bibl. I. Pp3). A könyueket be kőtetit vala drága aranyas kaptsockal és boglárokkal (Helt: Krón. 168). A te két farod olyan mint két ékes boglár (JézSír. 97). Zabyan, kynek *kewthewasa*, *farkwasa*, es boglary ezvstek (RMNy. II.211). Czínaly két boglárokat, mellyekbe az két követ foglallyad (MA: Bibl. I.74). Gyűrűc, mellyeknek boglárban avagy fejés

butkóiban a drága kővec fénlence (Com: Jan. 101). Drága munkát látni lava szerszámában, változó forma van minden boglárában (Gyöngy: KJ. 113). A tüllagos hátú gyüknak hátán: gyöngy húzás boglárók látszanak (Misk: VKert. 254). **2)** funda MA. [vertiefung].

könyv-boglár: umbilicus PPB. buklen am buch Nom. 51.

Boglárka: [umbilicus]. Meggy szán pánltin csinált párta, vagon rajta arany boglárka (Radv: Csal. II.282).

Boglárocska: [vagína; hülső]. A peterselyemec magja olyan boglárótskába foglaltatott mint a kaporé (ACserő: Enc. 241).

Bogláros: umbilicatus MA. lunulatus PP. [mit rosetten besetzt]. Vályyon mért nem veted es mért nem számláld elő az ti szépsé islogos, bogláros, frissen lépő kontyos feleségetek (Mon: Apol. 335). Egy szigyetlő, ezüst. aranyos bogláros (Montfók XXIV.137). Egy ezüstös bogláros karol (Radv: Csal. II.93). Szerszámom ezüsttel s arannyal kivarrva, vagy ötvés munkával boglárosan rakva (Thaly: VÉ. II.317). Hat ló tántzol előtted, mindenikének bokrétság a feje, rojtos a szügye, bogláros a háma (Fal: NU. 79. MF).

[Boglároz]

még-boglároz: [umbilicus orno; mit rosetten besetzen]. Igen szép aranyoson bé kött-té tábláit az szegleteken ezüstel kuzdagon meg boglároztatván (GKat: Grad. MF).

BOGLYA (*buglya* Nom. 1629. 76. *buglya* ErdTörtAd. I.7. *buglyátska* PPB): acervus, cumulus foeni MA. [schober]. Egy buglya széna (MesésK. 13). Az ligetek közt néha kaszálnak az vár szükségére, hol harmincz, hol több buglyára való szénát (Gér: KárCs. IV.332). Károkat feletébb sokat tött, számtalan kalongyát, buglyát vitt (az árvíz) (ErdTörtAd. I.7).

széna-boglya: [cumulus foeni; houseclage], Nom. 76.

Boglyácska: metula PPB.

BOGLYAS (*buglyas* Pázm: Préd. 1133): [hirsutus; struppig]. Nem hogy keresztül ályon az tol boglyas feyeken (Pécsi: SzázK. 82). Ne teritse verőfönyre festett haját, de baglyoson, csoportoson, korpáson és szennyesen se hagyja fejét (Pázm: Préd. 1133).

BOGRÁCS: ahemum; kessel PP. Eszik fa-cserép táblul vagy bográcsbul (Thaly: VÉ. II.309).

fédeles-bogrács: kassero (KírBesz. 136).

halfőző-bogrács: fischkessel (KírBesz. 136).

BOGYÓ (*bugya* Mel: Herb. II.56): bacca SI. [beere]. Ennek az bugyóit föld őszne (Mel: Herb. 11). Igen szárazszo az virága, bogyója az fagyal fínac (25). Veres bugyói vannak, arnyékos helyen terem (56).

kánya-bogyó: fructus genistae MA.

Bogyóka: [baccula; kleine beere]. Zöld bogyókai lesznee, hogy a virága el hull (Mel: Herb. 51).

BOHAJ: [annus vilis; grobes tuch]. Bohayba, foltos ruhába vannak (Mel: Préd. 261). Keneklőttek az fi tündeklő ruháikban, az nagy bohayba (Mel: Szám. 248).

BOHÓ (*bohó* Gvad: RP. 532. *bohóság* Matkó: BCsák. 99): fatuus, stolidus, simplex SI [albern, tölpelhaft, einfach]. Mikor Diogenes egy bohó részeges ifiát látott volna, azt mondá neki (Pázm: Préd. 260). Aha nagy bohó (Matkó: BCsák. 66). Kartzogva szolt, te bohó (Gvad: RP. 532). Ötödnap indultam huza későn s részegen, mivel azzal a bohó Ördög Istvánmal, ki is a Csegecezi ágon atyámfia közéről, ugyesztünk csak ketten (1760. Hazánk. I.380). [Vb. BOLYO]

Bohóság: stoliditas Kr. [albernheit]. Nagy bahóság embernek magával ellenkezni (Matkó: BCsák. 99). Könyvednek kez dete szavadként illy nagy bahóság (Illyef: BCsTomp. 23).

1. BOJT: inoculo, defodio palmitem SI per surculus propago Kr. [ablegen].

Bojtás: inoculatio palmitis MA. [propagatio; das ablegen] Vigan ély máj, bojtast tetes, asd ki rejadat (KNagysz. 1579. C6).

2. BOJT (*bojtos* BeytheA: FivK. 94): surculus, coma MA. schoss, zweigblatt am baum MA. schoss, ppropfreiseln PPB. A tüvő gégéje körül szát ez tüzet, pemete bojtáival liut reá vizet (Gyöngy: KJ. 50).

Bojtos: hirtus, hirsutus, hispidus, comosus, surculosus MA. villosus PPB. haaricht, schossreich MA. rauh, stachlicht, struppicht PPB. Bojtos gyökér: bulbus C. Egy felől bojtos kárpit: psila PPB. Teste széres és bojtos vala (Helt: Krón. 45). Sűrű bojtos teüsses bokor (Helt: Mes. 420). Erős malva rosa, mint az kendörnek olyan bitos az feje es magua: alca (BeytheA: FivK. 94). Rendnélkül valo haya neki bojtos (Adáni: Bar. 2). Bojtos selyem (Nom. 19. Nom.² 449). Több e' féle bojtos és bokros fálkül-is csinálhatni eleven sövút (Lipp: PKert. I.14). Immár mind bojtos bárnyon süveget keresnek (Montf. III. 40). Az bojtos kornyéta is, higgyed, tekereg, az ordúnáncia homlik, sárban fétreg (Thaly: Adal. II.353). Böytos tostú ember (Petld: Krón. 38). Az evet az ő szép bojtos farkával a napnak felettébb való hévsége ellen árnyék-tartót, sőt mintegy ernyőt csinál (Misk: VKert. 234). Adánnak sem völt inge, sem gatyája, Evának bojtos völt le eresztet haja (Orczy: KöltH. 162).

BOJTORJÁN (*bojtorja?* Helt: Mes. 70. *bojtorvány* Pös: Igazs. I.669. Gvad: Orsz. 290. *bojtorványos* Pös: Igazs. II.280): tribulus NémGl. 290. acanthus, carduus PP. aparinae Majör: Szót. 53. [klette]. Vala meel feld twysketh es bojtoryant hozand, gonoz az es atlikozot (JordC. 807). Az ő palotaiokba tüss neukelic es az ő városokba chalán es bojtoryan (Helt: Bibl. IV.57. Mel: Herb. 41). Talála egy igen ag louat a bojtoryic közet (Helt: Mes. 70). Bizony csak olyan mint ha tőkre hámmál bojtoryánt (Deesi: Adag. 27). Tövisset es bojtoryánt terem, kie mindeukor szaporábbis teremne (Zvon: Post. 42s). Kezdetben is völtanak tövissek, bojtoryánok (Ker: Préd. 220). A calvinista prédikátorokban hagyies bojtoryánt (Czegl: MM. 97). Nem-is gondolunk más Calvinusba akadó bojtoryányokkal (Pös: Igazs. I.669). Hazánk megisztul a bojtoryánytul (Gvad: Orsz. 290). A roz hír mirigye meg-tuló ragadvány, hirtelen el-hervad mind hegyes bojtoryány (PálFl. 77).

[Szólások]. Akar mint hánt a tőkre az bojtoryánt, de azért vgyan nem ragad reá (Deesi: Adag. 203).

apró-bojtorján: agrimonia, eupatorium MA. PPB. [oder-momig]. Apro bojtoryan, agrimonia leuele viragostul (Frank: HasznK. 18). Vegy hozza ökdör nyelvnek viragat, apro bojtoryánt (BeytheA: FivK. 42). Az fukete irmót szek tyvel es apro bojtoryannal özve föld meg borban es chynaly kenyőt belőle (87. Com: Jan. 30).

Bojtorjánkod-ik: [adhaeresc; sich anklammern]. Itt-is hasonló sofismával bojtoryánkodik Calvinusba Kalanz Pös: Igazs. I.594).

Bojtorjános: tribulis repletus Kr. [voll kletten]. Bojtoryános lapu mint egy kis monyoro olyan (Mel: Herb. 11). A tanúk elnéjét kell késleltető bojtoryános praejudiciumoktól meg szabadtíván elkészíteni (CorjGramm. 588). Füstbe menének kalauznak bojtoryányos kötődési (Pös: Igazs. II.280).

BOJTORKOD-İK: **1)** irruo; einfallen PPB. Bohódságh az bizontalan jökért bizonyos veszedelmekben bojtorykodni (Prág: Serk. 391). **2)** rixas quaero Kr. [mit jemandem anbinden]. Ez

hitető orvos méltatlan bojtorokdóe belém (Kereszt: FKer. Előb. 1). Káriak és rendes vitézség ellen való dolognak tartják vala, ha beléjük nem bojtorokodnak vala (ErdTörtAd. IV.305).

BOJTOROD-IK

belé-bojtorodik: [irruo; sich stürzen]. Az mértékletességhez nem tudó természet valaminben bele bojtörödöt, de nem tart abban semmi módöt (Prág: Serk. 110).

BOKA: talus MA. PPBl. [knöchel]. Bokáig való: talarius; bokához való: talarius C. Ez ozlopuac feje arából vala, bokay kezeg vasak (BécsC. 122). Es neki is akarattá sem lezen embernek bokában (DöbrC. 227). Zent Tamas nyakatul fogua kemenseges ciliciumot viselt volna (Mangl. 42). Ha kinec törde vasy lába fáy, az vágasson kiufil az lábán, alát az bokánál eret (Cis. F3). Labaym feicet es bokaimat töben igen meg szoritót a kalodánál (Mel: Jób. 34). Csontal ütök bokájokat es az magoktól faragott nyilat mellyekre fordítak (Pázm: Kal. 106). A viz tsak bokájáig ér vala (GKat: Váls. II. Előb. 7). A balkezem bokájához kötém (Bethl: Élet. 294). A bal kezét bokában ugyan a maga puskáján elvágják (Bartha: Krón. 15). Bokáig van hossza atlaz foszlányának (Gyöngy: KJ. 112). Balásbázi Miklósnak (hagyok) egy új, róka nyakkal bélelt, szederjes, kezem bokáig érő mentét (Radv: Csal. III.297). Olyan öntözés volt, hogy bokáig járhattál volna vízben (Mon: Irók. XI.359).

láb-boka: talus PPBl. [knöchel].

BÓKA: astragalus C. wüffelkraut PPB.

BOKÁL (*bokály* PPBl): batiocus C. MA. bocalium, baccolla PPBl. [pokal]. Szép aranyas bokályát megtölteté (RMK. IV.237). Hozinak Dáviduac medenczet es bokaliokat (Mel: Sám. 198). Sellegec, bokályoc: erateres cyathi (Com: Jan. 110). Itak ugyan, de igen ritkán bokályokból is, kivált sert (Mon: Irók. XI.326).

Bokályoescsa: batiola C.

Bokálos: [bocalia continens; pokal]. Nekem anyi ürességünk nem volt, hogy csak az házakat is patakon jól megláthassuk, az bokályos házban ugyan nem is voltunk (RákGy: Lev. 129).

BOKOL (*bakolás* Gvad: Hist. 171): [nuto; nicken]. Bokolni: bölogatni, szundikálva le-le ütni fejét SzD.

Bókolás: [nutatio; das nicken]. Fejek bakólással tudtal adták (Gvad: Hist. 171).

1. **BOKLYÓ**: [bacca; beere]. Taxus: tiza fa; mérőös fa, hasonló az borostyan fenyőhöz: Olaz országban, ha az madarak az boklyoit anagy gyömöltseit meg ezak, megl feketülnek tüle (BeytheA: FivK. 111).

2. **BOKLYÓ**: obba; flasche, ein erdnes trinkgeschirr PPB.

BOKOR: 1) [dumus; gebüsch]. Midőn ala hulna, eg bokorhoz kapzkodek (BodC. 15). Noe barkaya az langozo bokor, Aaronnak vezzeje (ErdyC. 141. 437). A hol egy bokrot találtak, huszonötet is halva láttak köröle (Mon: Irók. III.85). Oziander az gyöpre, anabaptistac az bokorba igazetnac (Mon: Apol. 26). Az főgoly madarak még az bokorban lakoznak (Lipp: Cal. 33). Jó leszen att dolga lovának s magának, att is ellenségét ne jartsa bokarnak (Thaly: Adal. II.345). A gyömöltestelen bokorokat es ágait elmeteli, hogy felettébb bujálkodván, az új plántákat meg ne fojcsák (Hly: Préd. L191). 2) conpar MA. [paar]. Attam neyek hath bokor ezewsty kaphoth (RMNy. II.57). Sarkantbyw, harom bokor (85). Igen jó egy bokor vidra kesztyűmet ellopák (Kem: Élet. 62). Az ágyu nagy lehetett, mert azt 150 bokor szarvas marha nagy nebezen vontá (Konst.

11). Két bokor strimfi (Gér: KárCs. IV.267). 2 bokor eszmüt vöttem (MonTME. 184). Négy bokor papnesot kapczástul vöttem (223). Az 18 ít es két bokor eszmáról engem jámborul megelégtett (251). Két bokor vánkosiak valót is kiküldöttem (IV.267). Hat bokor bocskor, par nro 6 (Mon: Irók. XXIV.134). Egy pár gerliezével, vagy-is egy bokor galamb fival törvény alá veté magát (Csuzi: Sip. 56). Későn érkeztek haza egy bokor fényőssel es egy pár nyúllal gazdálkodván a konyhának (Fal: TÉ. 644). 3) fasciulus, manipulus MA. [bund, strauss]. Az buza mag hoszu inakat czuda bokrockal fel ereszt, hogy könyebben meg alhasson (Börn: Préd. 458).

[Szólások]. Az ő asztal felett való tréiai bokor-szököő, hitván esőeseléck száján való tréfák (EszM. 30). Bokor ugro, lébi köntöst adának urnknak (GKat: Váls. II.390). Kicsoda nem pöküé az olyan attyákat, az kie valami nem tudom bokorbol ugrot emberek kezekbe adgyac tanítani gyermekeket (Prág: Serk. 594). Bokoról úgrott (új ember): ex vepretto prosilens (Kis: Adag. 160). Bitang, bokorbul ugrott, gézengúz (SzD: MVir. 105). Szidgya mint a bokrot (409).

[Közmondások]. Nem minden bokorban fekszik a nyúl (SzD: MVir. 25).

csipke-bokor: rubus C. [dornbusch]. Moizes látá egy csipke-bokrot nagy tüzlánggal (RMK. II.236). Jeleneek neky ystenek angyala az egglő cypke bokornak tyzebe (JordC. 729. Kár: Bibl. L91).

galagonya-bokor: [spina alba; weissdorn]. Ha ti való-ságval kentek engemet királyvá ti rajtatok, jertek, remélnjetez az én árnyékomban, es ha nem, menjen tűz ki a galagonya bokorbol, es emése-meg Libánusnak fájit (GKat: Váls. 155).

szédérj-bokor: [rubus; brombeerstrauch]. (A róka) fel kapá egy szedery bokorra, hogy azon fel vonná magát. (Helt: Mes. 378).

tővis-bokor: dumus, sepes spinarum: dornhecke PPB. Ellene nem alhatuac az nag sírv tvís bocorcba (DebrC. 248). Es az wrnac angyala meg gyelenéc öneki tűz langba egy tūsbokorbol (Helt: Bibl. I. Cē3). Thewys bokrokrol es gyakorrol wgyan azt kely erteny (Ver: Verb. 199). Tővis bokrokrol es cseres helyekről: de rubetis et virgultis (213).

Bokros: 1) dumosus, dumetum C. villosus, ramosus MA silvoss PPBl. [buschig, strauchig]. Bokros-helyek: virgultis loca *obsita PPBl. A nyúl bokrosra, tővisses tsadéra es tserére szalad (Com: Jan. 47). 2) [creber, multifarius; häufig, vielfältig]. Bokros szomorú hír (EsPrinc. 7). Bokros keserűség (Czepl: Enoch. I.12). Ugyan bokros itt a Mátyas gonoszúsága (Matkó: BCsák. 382). A nyavalyáknak bokros az őrvénye (Gyöngy: KJ. 85). Seregek istene bokros ostoridat nyugtatod-meg ezen (TKis: Pam. 13). Bokros bú habjai rám todultanak (Thaly: VÉ. II.89). Minap Babilonból érkezik egy posta, ki bokros bánatimhoz bánatot ragasztá (Thaly: Adal. I.61). Le akarván írnom büdösásimat s azokban bokros nyomorúságimat (Mon: Irók. VIII.317). E bokros jajok alá r. kesztetett magyar hazának több helyeit is érte sok inség (Rumy: Mon. I.9). Álmat a bokros gondok szakaszják (Fal: BE. 12). 3) [büni; gepaart]. Hárfást, lantost, virginnast bokrossal hittak (Szenhlm: TFiú. 9). Bokrossával épéti a malmokat (MHeg²: TOszl. II.10). Valóban sokat löttek az várból bokrossával (Mou: Irók. VIII.271). 4) [consternatus; schen]. Bokros kantz: *suspiciosa equa, mula PPBl. Bokrossá lött vör: szanárunk (Matkó: BCsák. 224). A szabad-legények magokban is megöltek egyet vagy kettőt; megvallom én sem voltam még eddig oly bokros a faluban, mint mostam (Thaly: Adal. I.322). Szász-Sebes is fel-adatik, az Szászváros már nem bokros (II.337).

[Közmondások. Minden nyavalyának bokros az őrvénye (Kösv. Adag. 370).

Bokrosan: **1)** [fruticose; strachartig]. Venus köldöke ugyan bokrosan nő, mind a kőneken, régi haz helyeken (M-I; Herb. 36, Beythe: A. Pvk. 112). **2)** [bini; gepaart]. A tanuló a könyvek olvasásában kézen monhassa egymás után a vocálisokkal bokrosan járó consonánsokat (Corp. Gram. 595). Szorgosan főre fut s meg is-tér; de innár bokrosan, mert egy szép leányt hoz (Gyöngy: Char. 87). **3)** [eatervatim; haufenweise]. Edgy néhány esztendő alatt valóban bokrosan itatá isten a véres földbetételeknek keserű vizeit a szegény magyarokkal (Köz: DobK. A3). Bokrossan halak-kí a eseléd között (Szathm: Cent. 93). A huzymázos főben bokrosan feleklék-meg a boldonság, gyorsan imelyzése, feje bódulása (Matkó: BCsük. 211). Sok istentelen és édes szütleiket nem bücsillő fiának, leányoknak szomorú példájokat ugyan bokrosan látjuk (Gér: KárCs. IV. 375). Seroggel és bokrossan érkezik a szomorúság, a vigasztalás egygyenként (Fal: BE. 610). Az isten ágról ágra bokrosan gyarapítsan (SzD: MVir. 24).

[Bokrosit]

mög-bokrosit: [in tumultum concito; in aufwühl bringen]. Ez az követséget mikoran meghozta, az egész gyűlést az meg-bokrosította (Thaly: Adal. II. 368).

Bokrosod-ik: **1)** frutesco; rumesco Kr. [sprossen]. A szép tavaszt itt-is ime feltalálod: bokrosodik az ág, hant, liget viltozik (Fal: Vers. 908). **2)** [multiplicor; augeo; sich vermehren]. Bántatya bokrosodik s ujúl (Gyöngy: KJ. 80). Bokrosodhatott onat-is rabságbéli kínos nyomorúsága, hogy minden vigasztaló híreknél bé volt az úttya vágya (SzD: MVir. 347).

[Közmondások]. Fején bokrosodik a jaj (Thaly: Adal. 159).

mög-bokrosodik: [frutesco; strachig werden]. A járatan utak megbokrosodnak (Illy: Préd. I. 269).

reá-bokrosodik: [cumulo; sich über etwas zusammenhängen]. Reá bokrosodik a szerentsétlenség (SzD: MVir. 392).

Bokrosodás: **1)** [fruticatio; verzweigung]. Ebből az őrdőgi konkolynak bévséges terméséből, bokrosodásból sokan erősdőnek és vastagodnak hamis vélekedésekben (Pázm: Préd. 293). **2)** [sollicitudo; besorgnis]. Mindazonáltal nem voltam egy kis bokrosodás nélkül, mert erősen megszerettem volt, pedig nem volt olyan mint a feleségem (1759. Hazánk. I. 214).

Bokrosul: [augeo; sich vermehren]. Bokrosul bánatom (Czegl: Sion. Előb. 28).

mög-bokrosul: [frutesco; strachig werden]. Az mag meg eziszorazic, az vtau szepen meg bokrosul (Börn: Préd. 158). Innár hogy az árpa megbokrosult volna (Rady: Csál. III. 55).

Bokroz-ik: **1)** [progermino; hervorsprossen]. Mind úri, mind egyéb rendek vizadozni fognak, ebből sok jót remélvén bokrozni (Thaly: Adal. I. 159). **2)** [multiplicor; sich vermehren]. A titkolt bói lúdra fejenként bokrozik (Gyöngy: Char. 116. SzD: MVir. 79).

mög-bokroz: [multiplico; vermehren]. Sok megbokrosztatot keserűes jaj szókat kiált az istennek (DobK: Rézség. 97).

BOKRÉTA *bulrét* C: servia, stephanopolis? C. corolla MA. sertum Major: S.ót. 131. fasciculus PPBl. krantz Com: Vest. 115. [straus. Koszorút vagy bokrétát kötni: flores *texere; tollas bokréta: *plumens apex PPBl. Arany boglar, sok gyöngy nekí bokrétája (Petki: Vist. 19). Kalapodhoz illendő bokrétában csinálom (Bal: CsIsk. 31). Bokrétákat kötnek (Com: Jan. 28). Bokrétic és kalársice: sarta et corallia (101). Sétálnak a kertekben, hogy sziglé bokrétát szedgyenek kezekben

(Gyöngy: KJ. 23). Mindjárt idenyújtá kötött bokrétáját (Thaly: VÉ. II. 218). Most az hold legnagyobb erejű planéta, ritkán libál annak laurus-bokréta (Thaly: Adal. I. 133). Három részből álló gyöngyös bokréta (Rady: Csál. III. 352). Egy pár olasz bokréta rengett a fürtök közt (Fal: TÉ. 633).

Bokrétácska: [strophionum; sträußchen]. Egy kis selyemből csinált bokrétácska (Rady: Csál. II. 361).

Bokrétás: sertis redimitus PPBl. [gekränzt]. Mese, mese, mi az? Redős és bokrétás, bubos és kalapos (Fal: Vers. 995).

[Bokrétásod-ik]

mög-bokrétásodik: [frutesco; buschig werden]. Az téli cauliflóri, ha az kertben meg nem bokrétásodott, meg-bokrétásodik a pinczében (Lipp: PKert. II. 128).

Bokrétáz: floribus exorno Kr. [mit blumen zieren]. Addig bokrétázza asszonyom, addig pogácsázza pipere uramat (Ker: Préd. 253).

BOLDOG *bodog* ElrC. 1. *bódog* Helt: ÚT. m6. *bodog* HB: beatus, felix, faustus, fortunatus, prosper C. MA. [selig, glücklich]. Bódogá tevő: beatificus C. Bodog Michael archangel (HB). Mi atyánk bodog Fferench minden minelkedésben istenhez volt hasonlatos (ElrC. 1). Bodogoc vagone Isrl, mert mellee kolhee isteuce, megjelentetenee mfinekőne (BécsiC. 105). Bodogoc, kie előznee és zomulozanc igazságot (MünchC. 20). Bodogh Ferencz három regulat zerze (VirgC. 15). Bodogyk, kyk előzik ees zomehozyak az igazságot (WinkC. 278). Bódogb adú, hogy nem miut el vennj (Helt: ÚT. m6). Eoruendezet bodog szent Audrá (Cis. F3). Most vagyon az bódog őrdm (Döcsi: Adag. 163). Az asszonyok haragoslak a férfiaknál, a nyomorulttak a bódogoknál (Pázm: Préd. 806). A bódog állapotokban fel-fuvalkodie (Com: Jan. 196). Lehetetlen, hogy valaki bódog legyen és részszerent nyomorult (Illy: Préd. II. 256).

[Közmondások]. Szegény ember szándékát bódog isten bírja (SzD: MVir. 382).

Boldogit: beo, felicitio MA. [beglücken, beseligen]. Kezde boldogítani a zegeneket (DebrC. 162). Boldogyttya es dichőeti idűzetőne azokat, kie vele egyetemben szemedenec (Mon: Szécs. 326). Az kaszdzokat meg szenteli, az szegieneket boldogyttya (Pécsi: Szük. 130).

mög-boldogit: beo, felicitio, munifico C. [beglücken, beseligen]. Valakit meg-boldogítani: *asserere aliquem coelo PPBl. Zaukyweteseknek meg boldogyttya (PetrC. 334). Menemev iokkal erdemly ember, hog meg boldogytasseek (CornC. 305). Niints ott az élő szűne-litása, mely meg-boldogithatna (Pázm: Préd. 1075).

mögboldogítás: felicitatio Kr. [das beglücken]. Ky yelenty embernek meg boldogytassat (Köny: SzPál. 57).

Boldoglat-ik: prosperor [gedeihen]. Igassag földre teriztetőle es tezi es boldoglatie: prosperabitur (BécsiC. 152). Mendeneket meg-puzteti inkab, logueme hit-tetnee es boldoglatie (154).

[Boldogod-ik]

mög-boldogodik: [beatus fio; selig werden]. Be told az ő szimének bódog latasával estélyesen megh boldogodol (Léq: P.ük. III. 181).

Boldogság: beatitas, felicitas, faustitas, prosperitas C. beatitudo MA. [seligkeit, glückseligkeit]. Az ireg mas embőrcne boldogságból gőnetto leszn (GuiryC. 1). Vadolon bwnvsnek magamat nyolez boldogságot nem keuantomba (VirgC. 12). Zeitsages hugom, kerem az the boldogságotat (WeszprC. 12). Fychosagos, boldogságra yllendow dolgok (ErdyC. 516). Péter tsak egy kitsny sengjét sajítja a memyei boldogságnac (Mezy:

3Jaj. II.122). Meg erősödén benne a hamis elhítetés, gondolomboldogságával mulatozik (Fal: UE. 420).

[Közmondások]. A boldogságnak pohara nem adatik tisztán fel senkinek (Fal: BE. 589).

Boldogságos: fortunatus, felix, faustus MA. [beatissimus; heilig]. Gyeczeryetek ystent ez bodogsagos atyanak bezedyre (EhrC. 110). Kezdetik boldogsagos zent Fereucznek zentsagos dyezerety (VirgC. 13). Nyugozyk Kristusnak zerehmos gazdaja bodogsagos zent Marta azzon (DomC. 199). Ez may zent inuepnek epistolait eredet zertent yrta meg bodogsagos zent Isayas (ÉrdyC. 341).

Boldogságost: [beate; selig]. Az rezketew papnak gyononan, odozas vetel utan urban bodogsagost el aluunk (EhrC. 156).

Boldogságosul: [beate; selig]. Bodogsagussul urban el nugouek (KazC. 15).

Boldogtalan: infelix, inprosper, inominalis, inominatus C. infortunatus MA. [unglücklich]. O ennekóm bodogtalanuae, mit tegye (NádC. 556). Iay nekwnk igen bodogtalan bynwsvknk (VirgC. 49. 123). Nincz nyavalyásb, veszőtbe és bodogtalanb az szegény Ádám fiánál (MA: Seml. 654). Caimnak bodogtalan rajzati (GKat: Titk. 10). Hogy néha ő benne ne születessék a vételnek bodogtalan füve (Ily: Préd. II.81).

[Közmondások]. Kik magokon tanulnak, bodogtalanok (RMK. III.57).

Boldogtalanít: infelicitare MA. [unglücklich machen].

még-boldogtalanít: ∞ Kiesodák bodogtalanítyták meg (Czegl: MM. 206).

Boldogtalanság: infelicitas C. MA. [unglücklich]. Tőretes es bodogtalanság ő vtogba (DöbrC. 30). Terelelm es bodogtalansagh wazon w nekyk wtokba (KeszthC. 21). Oh mely bodogtalansaghom, oh mely nawalyassagom (ÉrsC. 512). Rabsága embernek nagy bodogtalanság (Thaly: Adal. I.201).

Boldogtalanságos: [infelix; unglücklich]. Buyasag teteu zertent, rutsagos mondas zertent bodogtalansagos (VirgC. 135). Jay neked bodogtalansagos zw (148).

Boldogtalanul: infelicitare C. [unglücklich].

1. Boldogul: beatus fio Kr. [selig werden]. Ky hw hozya ragazkodyk, bodogwl (JordC. 350). Hallottak ffl tamadnak, zeghenyek bodoglwlnk (385). Boldogult szentek (VSzentely: Pat. 261).

még-boldogul: ∞ A meg bodogult angaloknak kary ő eleybe yonenee (TelC. 164). Ezek az megh bodoghwt lelkek pokolnak keenos fogsagawal kywe zabadylwan (ÉrsC. 131). Vannak nemely lőkők, mellyek annak utána meg bodogulnak (Lép: PTük. 163).

2. Boldogul: beate, feliciter C. prospere MA. [glücklich, selig]. Erdenlyevk evtet menyekbe bodogwl nezny (ComC. 60). Az ev testi látásuak zemelyét bodogul elrejté (DomC. 36). Nagy sok yozagot győyte es bodogwl mwleek kywe (ÉrdyC. 24). Az úr isten ítádat aldja meg és egészségedet naponként bodogul szolgáltassa ki (RákGy: Lev. 286).

BOLHA (balha Helt: Mes. 46. Com: Jan. 50. *boha* PPBl): **1**) pulex C. PPBl. [floh]. O Hercules, allotoknak meg tanytoya es meg elnyteywe, mire nem segetel meg engemet az balha ellen (Pesti: Fab. 88). Kiindult az Izraeluce kiralya egy bolha keresni (Helt: Bibl. II.170). A szattin semmire nem io, hanem czac hogy balhat szerezzen (Helt: Mes. 46). Ha a pulgim viragos fűnét meg gyutoz, az balhakat meg oli a fűsti (Mel: Herb. 113). Bolha zipes (Mel: SzJán. 565). Az balhák meg esznek (Debr: Christ. 233). Mellettünk régi épületek

vannak, ahol annyi a skorpio, mint a bolha (Mik: Törl. 33). **2**) [scintilla; funke]. Talán a haragos kardoknak mindenkor szikrázó balhái némellyeket megmatna s kedvetlenithetne (Könyi: IRom. d).

[Szólások]. Bolhábul tetü lett, azért büszke (Fal: Jogy. 921). Bolhát kergetz: pulicem persequeris (Laud: I'jségits. II.102). Némely amyt állit maga fölül, mintha füvet látua nőni, vagy a bolhát p' trücsögni (Thaly: Adal. 182).

[Közmondások]. Addig szökédtsel a bolha, hogy vagy vízbe esik vagy tűzbe (SzD: MVir. 127).

cigány-bolha: strictura ferri caudentis; funke vom glihenden eisen PPBl.

kovács-bolha: stricturae PPBl. [funke].

Bolhás: pulicosus C. MA. PPBl. [flohig]. Asszonyok is felhézának, uraikon uralkodnak, de csak tudják, mért bolhások (Fal: Vers. 893).

Bolhászokod-ik: [pulices venor; flöhe fangen]. Néha költsön együtt bolhászokodnak és egymás tetveit meg-is eszik (Misk: VKert. 195).

BOLOND: aeneus, demens, vecors, delirus, stultus, stupidus, insanus, fatuus, lymphatus, moros, infrumitus, gurdus, blax C. stolidus, vesanus, insipiens MA. [tor, törleht, verrückt, unvernünftig, narr]. Pofát felfuvó bolondok: buccones PPBl. Kyt mykoron azzabelyek mezeytelenewtett nezenek, mykepen bolondott meg mewuetyk-uala (EhrC. 57). Ez vylagnak bolondyt valasztotta isten, hogy bewlczeket meg zegyengessen (128). Kyk bolondbak mynd ez velagbely bolondoknal (DomC. 255). Reiaia tudulan a bolond neep el zent apostolra (DebrC. 202). Wtanok es bolond emlekozetöt hanna (ÉrdyC. 387). Israel fiay üres väzac es bolondok lönek (Mel: Kir. 434). Mint az bolond csak szélle jár: Buthus obambulat (Decsi: Adag. 133). Kristust bolond ruhában meg-tsüfolta (Pázm: Préd. 78). Es ő hiszen vala bolond Alkoránban (Zrinyi: ASyr. 54). Féltek én, hogy a szánt-szándékos bolondság tégedet végtére futó bolondá téssen (Matkó: BCSák. 290). Bolond toklyó juh (MontME. I.289). It a bolondok lakó-helye egy oly nemnek, mely pizseg a világon (NötPM. 25).

[Közmondások]. Az füres feift bolond fiak ismeg bolond fiaktul valok (Mel: Jób. 70). Kár nitia bolondnak fülét (Decsi: Adag. 4). Bolondnak fa pénz is io, ha el vezi is, ne bänködygék vtáma (8). Az bolondnak bolond az szauais (8). Az haragos és bolond egy pórázon futnak (Hall: Paizs. 248). Az eszet nevetni szokták a bolondok (Matkó: BCSák. 135). Bolondnak fegyvere a nyelve: *stultorum thesaurus maledictia PPBl. Bolond beszédéről, szamárfüleiről szokott esmérteni: ex verbis *fatuus, ex aure tenemus asellum PPBl. Igérj a bolondnak, hadd örüljön néki (Thaly: Adal. I.84).

udvari-bolond: [morio, sanie; hofnarr]. Vdvari esufondáros bolondek módgyára kiáltasz (Matkó: BCSák. 277).

Bolondít: infatuo Kr. [verrückt machen]. Ha (az borsfyuet) főue ezöd tehen lussal, föl görizti benned az zerehmet; az viragat hazylua leuben főződ es izod, rut, sarga, fekete bolondyto epet ki üz (BeytheA: FvK. 73).

el-bolondít: ∞ Ydó nap elöt el ne vezesse, bolondoha emen magaat (ÉrdyC. 393).

föl-bolondít: [obcoeco, decipio; betören]. Ki fogadja az öreg ember szavát, ha más már egyszer az ifiakat fel-bolondította (Moln: JÉpül. 145).

még-bolondít: demento, lympho, exsterno C. infatuo MA. sensus animi confundo PPBl. [verrückt machen]. Meg vakoytotta ewket az nagy ezelenseg es meg bolondoytotta ez

vytlagly telhetetlenség (ÉrdyC. 7). Nem de az idő isten meg bolondoytottay ez vylagnak bñlehyesygheth? (Komj; SzPál. 127). Ha az coriambrum vizet izod, meg ől es meg bolondít, de ha sos vizet törz őzue tik mouyheial, ez fele bolondito merőgtől meg gyógyulz (BeytheA; FivK. 79).

[Közmondások]. Nincz oly bölcz ember, kit az bor meg nem bolondít (De-esi; Adag. 95).

Bolondos: lymphaticus C. PPBl. [nährisch]. Cives castri Bolondus (VRég. 369). Bolondos gombát még nem evett Zrínyi (Kőnyi; HRóm. 161).

Bolondoskod-ik: vesania, moror, deliro, demencia, desipio, insanio, interfuro, gallo C. fatuor MA. PPBl. [narrheiten treiben]. Igen bolondoskodom: perfuro; igen szilajon bolondoskodom: perbacchor C. Nem de mondnyki tykteketh bolondoskodny? (Komj; SzPál. 178). My vezedelmes, arra wakarkodunk, wegze meg lattwyk, hat bolondoskod-onk (Pesti; Fab. 24). Az cardynaliswe ewtet bolondoscodnyia alytyak (Ozoz; Christ. 19). Az törökis igy bolondoskodie, hogy ő azert io szerenczes, mert az istent igazam vallya (Börn; Préd. 410). Fassang ruhaba bolondoskodnae (Tel; Evang. 1317). Bolondoskodie, a ki veszettől szereti az aszszony embert (Com; Jan. 184).

Bolondoskodás: delirans, deliramentum C. deliratio MA. [narretei]. Semmit nem nyerz bolondoskodásoddal (FörtSzer. 1b). Ha az sparga gyökeret borban meg főzöd, hagyamazban valo bolondoskodast gyógyít (BeytheA; FivK. 37).

Bolondoskodó: delirus, insanians MA. [verrückt]. Havas, hóhznak járása szerént bolondoskodó: lunaticus PPBl.

[Bolondoz]

vissza-bolondoz: [?]. Vissza bolondozta salva gvardiánkát Keeskemétről (MonTME. II.153).

Bolondoz-ik: insanio, deliro, fatuor MA. [töricht handeln]. Rezőg embőr zolasaba bolondozie (GuaryC. 5). Az rezőg embőr zolasaba bolondozie, titkothi nom tart (NádC. 125). Es harmad napra kőnyűl véne a bolondozó községet (Helt; Krón. 38). (Az chyengő virág) leuelot ha őzue töröd, bolondozokat es kabalkodokat meg gögit (BeytheA; FivK. 95). Bolondozol te Pál, az nagbőlezesség miatt bolondultál meg (MA; Bibl. IV.133). Mit bolondoz buta számár? (Matkó; BCsák. 228).

Bolondozás: deliratio, insanio MA. [wahnsinn]. Az hagy-máz, bolondozást meg gyógyíttya (Mó; Herb. 33). Az foier hunyor io bolondozas, hilegleles ellen; igón io az hunyorokkal egereket pogatsaban es legyeket treiben öny (BeytheA; FivK. 125).

Bolondozat: [dementia; torheit]. Az holmi magányos bolondozatok, mellyekre votemedtenek az emberek (ÉszM. 5).

Bolondoztat: [insipientem reddo; zum narren machen]. Kínozza az ifiakat, de Salamont vénségében bolondoztatta (Pázm; Préd. 315).

Bolondság: demencia, insanio, stultitia, vecordia, mania, lymphatio, stupor, peperitudo C. insipientia, vesania, deliramentum, stupiditas MA. fatuor PPBl. [narrheit, torheit, unsinn, verrücktheit]. Bolondság beszélls; morologus C. Veszsz-el bolondsággal: apage istam *insunitatem PPBl. Bolondságra fakadni: abire ad ineptias PPBl. Merő bolondság: lyrae lyrae; merő azon bolondság: *merae nugae PPBl. Tudom mit zolok, mert hogi az en bolondságomnak zolyam (VirgC. 143). Intuen ewtet, hog meg zavimeek az ov bolonságtal (CornC. 361). Gonoz teudygesniek bolondsaga (DomC. 311). Az wr meg vér tegedet bolondsággal, vaksággal (Helt; Bibl. I. Zzz3). Az igazságot bolondságoekal el palastollyntoe (Mon; Apol. 251). Oh ki nagy bolondság illy nagy dütsőséget meg-vetni o' világ gazzáért

(Pázm; Préd. 17). Bolondság tenéked kazulokra járnai, sok ió vítézt tenéked oda rontani (Zrínyi; ASyr. 24). Rázd le az ifúságnak bolondságát (Fal; BE. 575). Jelcskedgyél, példászkodgyál, híresedgyél, de ne valami tzégéres bolondsággal (Fal; NA. 221).

Bolondságos: [absurdus, ineptus, insulsus; albern, töricht]. Ha meg gondolya, igen bolondsagos (VirgC. 148). A lelek meg élatott a testetnek [?] ő bolondsagos kiztetesének miatta (BodC. 13). Soc bolondsagos es artalmas gonosz keuansagokban esnee (Börn; Préd. 459).

1. Bolondul: stultesco, deliro, insanus fio MA. [nährisch werden]. Egy romai tsászár arra bolondult, az egész városnak pókhábót őzve szedette (Fal; TÉ. 774).

el-bolondul: [demens fio; nährisch werden]. Salomon el bolondula az soc pogany aszonyoc miatta (Börn; Préd. 282).

még-bolondul: insanio corripior Kr. [nährisch werden]. Megbolondult: externatus C. Ezek az nagy penitentiaiba meg bolondultak (VirgC. 69). Meg főzánk lwtet, mert azt mongyak vala, hog meg bolondult (JordC. 462). Legh ottan meg bolondula es rettenetes ordeytasth kezdte teny (DebrC. 553). Magamnak ott kellene várban maradni, talán megbolondulnám búmban (LévT. II.115). Az ember ez ielen valo iockal meg ne bolondullion (Fél; Tan. 459). Ha (az eb teiet) vizben vetőd, az halak meg bolondulnak föle (BeytheA; FivK. 128).

Bolondulás: [vesania, vecordia; wahnsinn]. Az melancholiából bolondulás, hagymáz, kőrság, ebeknek dühödésse lézzen (Csik).

2. Bolondul: insane, stulte C. stolidus, dementer MA. [töricht, albern]. Részegségben bolondul rikotani: debacchari C. Bolondul teudgeet vala teudygesnek nyatta (DomC. 312). Ne vessed my remz az bynth, kyben bolondul ezeleköthnik (JordC. 144). Az te erődnel nagyobbakról ne tudakozzál bolondul (Kár; Bibl. I.651). Bolondul tesznek testamentymot es ifüendőre nem noznek (Fél; Tan. 505). Téglát szapul és bolondul fírad (Pázm; LuthV. 81). Melly ellen igen bolondul árgolodik és fertélyoskodik (GKat; Vált. II.757).

1. BOLT, BOJT: salio MünchC. 174. [quellen]. A viz, kit en adoe, lézen ő benne víznee forrasa boito az őrče életbe; fiet in eo fons aquae salientis in vitam aeternam (MünchC. 174).

föl-bojt: [scaturio; aufsprudeln]. A vyz, kyth een adok neky, lezón ő benne feel boyto kwtfew őrők életre (WinkIC. 296).

ki-bolt: [emano; ausströmen]. E scent Anna azzon harom zóló vezzöket, tuna mynt Mariakat hoza, teremte, zfle e vilagra, honnat eggietől lón kibolto, zarmazo, edességős illatu virag, amas ket Mariactul ke: bimboe, viragoe, leuelec, agae es magoc lönce, mellye mend etelles vilagot kibolto, zarmazo edes illatua tezie (TelC. 54). Ot a helón codalatos kibolto illatuae illatya marada meg (118). Vetetenec a menyei diűdségre es ot kibolto edes illatuae zaga meg maradan amenny polgarokuae ot letelöncee tam bizonsagara (139).

2. BOLT: [camero; wölben]. Bolytoth kamorath chyualny: cameraro (Régi szótár. MF).

még-bolt: [concamero; umwölben]. A klastromot meg-építette, megboltotta, megfedette (Egylh. Lapok. II.1869. 541). [egy 1664-iki csiksomlyói kéziratból].

Boltás: [fornix, testudo; wölbung]. A kőrül kő falac vad-nae, feletta penig kő boltas (Deesi; Sall. 16). A templom alja, padimentuma, boltása mind különb különb márvány (MonLrk. VIII.290).

3. BOLT (*bōld* Helt; Mes. 157. DomC. 227. *bōlt* Szentm; Kalm. 7. *bōt* Thaly; VÉ. II.127): **1)** camera, testudo C. fornix MA. PPBl. wölbung, decke]. A bōltot szépen meg-vakolni: *trullissare inum coelum camerae PPBl. Hoğ lakozaitoc aboltul ékéseitét hazakban: ut habitetis in domibus laqueatis (BécsiC. 287). Az templom bolgyanak zelessege meg nem alhat vala (ComC. 192). Az fcv mestert, kysel meg zegervtték vala, az boltnak keve le zakaduan, evtet meg evle (DomC. 68). Hazok, kyket megekeseyteettek faragasokkal es boltokkal (132). Az egyhaznak menyezetyn anagy bolgyan (227). **2)** (cella, horreum, taberna; stube, gewölb). Azon toroiba csemltata egi zeep boltot (DebrC. 10). Az csatornakút mellett, hol bótok vadniak (Monlrok. III.46). Kidmar arutis botal tartottam (ComBal. 16). Pénzét, vagy czuliját erős ládába, vagy bōltba rejti (Sall: Vár. 132). Csipke, retze, tzerna. bōltban ezekért pénz tsüsz (Szentm; Kalm. 7). Azért küldenéd el az bolt kulcsit (RákGy; Lev. 62). Erdhedd, e kopszó miért illyen szoros bōlt? (Balassa; Ének. 14). Tele légyen mind a pinceze, mind a bót (Thaly; VÉ. II.127).

áros-bolt: taberna mercatoria Kr. [krämerladen]. Bézárni az áros boltokat: tabernas *occludere PPBl. Itt fitogatja drágaságít sok vér sator és áros bolt (Fal: TE. 776).

buzás-bolt: [granarium; sehnthoden]. Tárkányiné házához vitették, egy buzás bōltban rekesztették (Czegl; Sion. Előb. 13).

fűszerszámos-bolt: aromapolium PPBl. [spezereiladen].

kalmár-bolt: taberna MA. [krämerladen]. Hosszu útsza, mind a két rendről egymást érik a kalmár-bōltok (Fal: NU. 267).

kalmáráru-bolt: pergula C. [krämerladen].

könyváruló-bolt: libraria taberna PPBl. [buchhandlung].

könyvárús-bolt: bibliopolium PPBl. MA. [buchhandlung]. Com: Orb. 191.

patikaszerszámos-bolt: [apotheca]. Patika szerszamos bōlt (Irat: Perk. Cziml). Az patika szerszamos bōltnak velünk közlőjéhez (5).

tanácsos[?] -bolt: [tomácos?]. Melly palota vtaknak kwlwmb kwlwmb tekerressegeuel es tanacos boltoknak tanul valo helyeuel be foglaltatoh (Komj; SzPál. 41).

temető-bolt: [crypta]. A sirban, temető bōltban: in sepulchro (Com: Jan. 212. Gér: KárCs. IV.430). Egy felbontott temető bōltnak felső küszöbén ez vala írva (Monlrok. VIII.350).

Bolti: camerarius MA. zum gewölb gebörig PPBl.

Boltoeska: [camera parvula; kleines gewölb]. Kőöh ozlop, mel mast Romaba vagion egi vas rosteli alat valo zegeletben, a nagi boltoczkaba (WeszprC. 87). Az koporso kőwből vgy volt ki vagna, mint egy bōltoczka (Born: Evang. III.46. Born: Préd. 233).

Boltol: [camero; wölb]. Ennee az isten aszszonyuac az mezőn, föld alatt, bōltott segrestyei voltanac (Prág: Serk. 53).

Boltos: [cameratus; gewölb]. Osztan nagy vermeket ás, az alat bōltos helyen légy olljaukor (Cis. H.). Testeket megégették s porrá tévén, egy edénybe a földbe bōltos sirba tették (Hall: HHist. III. Előb. 2). Vannak bōltos útszak cheapside egyiknek a neve. Felette hosszú útsza Londrában (Fal: NU. 267).

Boltos: fornico, conformico, camero C. concamero MA. [wölb]. Boltozott: cameratus C. testudinatus PPBl. Kezteek boltozny az egyház hely sanctuariumot (PéldK. 28). Házzadat immár fedni s boltozni kell (RákGy; Lev. 62).

mög-boltoz: concamero, fornico C. conformico MA. [umwölb]. Megbōltozott: cameratus C. Zandikom az vala, hogh az nagh püncbet meg boltoztassam (LevT. I.264).

Boltozás: **1)** fornicatio, cameratio C. [das wölb]. **2)** laquear Com: Vest. 134. [camera, fornix; wölbung]. Meg ékesítötte az menyecet külső, látható boltozassat szép ékes ezallagokkal (Mél: Herb. Aji). Mikor szinte az boltozassat végéuce kellene lenni, akkor romlanac le az boltoc (Prág: Serk. 944). Mely házban szálláson voltunk, az boltozásu is nem szép forma (RákGy; Lev. 129).

Boltozat: arcus, fornix, concameratio C. lacunar PPBl. [wölbung]. Bōltozatnak függő köldöke, melyre egyet s mászt függesztenek; tholus PPBl. Oly veszedelmesek hozzánk képest eme theatrumok, mint régeuten a romaiaknál ana átkozott s tétét boltozatok (Fal: NE. 109). Az áros bōltozatok kellő rendekre vagynak elosztva (Fal: TÉ. 787).

BOLY (*bol* Hall: HHist. III.2. Fal: TÉ. 793): cumulus, aceruus SI. [haufe]. Az bangya wouza az buza[?] az ew bolyaba (Pesti: Fab. 43).

hangya-boly: fornicetum Kr. amaisenhanfe Adami. Végy hangya bolyt egy sákban, kit főzz iol meg egy katlaiban valo tele vizzel (Cseh: OrvK. 79). A király látott egy fa tővében igen nagy hangyabolt (Hall: HHist. III.2). Pekint hangyabolhoz hasonlítják a historikusok (Fal: TE. 793).

BOLYÓ (*balyókás* C. MA.): [stolidus; albern]. Annae vtánna el boezátá ötet (Otho királyt) az László wayda. Es vgy tzellekeze Patior országba keueg düezsőséggel, de nagy gyalázattal, es vgy kel bolyo királynac (Helt: Krón. 61). [Vö. BOHÓ, BÓDÍT és BOLYOG]

Bolyók, balyók: [fatuus, stultus] talk, töppl Adami

Bolyókás, balyókás: gurdus C. blax, stultus, stolidus, fatuus, vecors, delirus, demens MA. [walunsinnig, unvernünftig, albern]. Oly hitvány, sennyvet, bolyókás, kozmós ztondorát hoznac elő, hogy szegyenség előbeszéllemi (MA: Tan. 91). Bolyókás öltözet, bolyókás kábák (MA: SB. 217). Bolyókás, fél eszi ember (GKat: Vált. 1325). Mely lö szeleskedik, mintha bolyókás volna (Cseh: OrvK. 73).

Bolyókáskod-ik: deliro Major: Szót. 186. [rappeln, unvernünftig handeln]. Bolyókáskodva hazudok: fatuus C. Ha az olyan eszelősök bolyókáskodnának (GKat: Titk. 259). A gyönyörűségnek egyik részében nyomorultul bolyókáskoduj (Bök: Lämp. 43). Tudatlanságból bolyókáskodol (Fös: GBot. 21).

Bolyókáz-ik: [vacillo, titubo; wankeu, taumeln]. Bolyókázik: in fabis ambulat (Kisv: Adag. 232).

Bolyókázás: delirium C. [nartheit].

BOLYOG: oberro C. peregrinor, vagor MA. [irren, herumirren]. Az olaszok fegyverközve tétova bolyognak (RMK. III.324). Bolyogh és budosik, mégyen jó Budára (IV.243). Hogy Humiadi Janos hegekben völgeiben bologna (Huny: Trója. 9). Csak bolyogtok nuuualyások (Bal: CsJsk. 87). Ligeitek közt bolyogt (Com: Vest. 67). Azt bizonynal mondgya, melyben kőz hir csak bolyogh (Liszt: Műs. 126). Mint társátul megvált szép gerlicze-madár, szomorkodván szegény, bolyog, alá s föl jár (Thaly: VÉ. II.55). Irigység olly dolog, a mely szívben bolyog, van maga gyötrelmére (Kisv: Adag. 249).

által-bolyog: [pererro, pervagor; durchirren, durchschweifen]. Nagy kietlen pusztákon kényszerítéuce által bolygani (Tyuk: Józ. 352).

ki-bolyog: [emigro; auswandern]. Az ki kibolyoghatott, Moldvára fokadván ki (Kem: Élet. 31).

vissza-bolyog: [revertio; zurückkommen]. Az kik vissza-bolyogottak Munkács felé, azok mondják (RákGy; Lev. 231).

Bolygás: **1)** erraticus, oberratio MA. [das herumirren]. Nem gondola a gyermek királynac bolykással és hialadatlanságá-

mal (Helt: Krón. 105). Vannak mindenféle nagy hallgatózással, hol arra, hol erre térvén sok bolygással (Gyöngy: Char. 43). Nyájából bolygással kitévelyedet egy juhát is helyére hozatja véle (Rim: Ének. 104). 2) motus, tumultus; aufauf, unruhe]. Lajos király holta után bolygásban, sok zűrzavar lőn akkor ez országban (RMK. III.330).

Bolygat: vexo, turbo, impedio MA. PPBl. [beunruhigen, stören]. A biődöset bolygatni: commovere *anagyryn vel eumarinam PPBl. Vram, te öröködöt bolgattak (AporC. 54). Kyket az hev dhychessegh bolygat avag bantli (DebrC. 536). Kétféle halál engem ne bolgassan (TheurC. 183). Bolgattyac vala az vton útrókát (Helt: Krón. 162). Nem akarja híveit bolygatni az ő jószágokban (Monlrók. III.77). Sok golyóbisssal hőseket bolygata (RMK. III.168). Volt arra hatalma, hogy a pápista hitet bolygatnája (Pázm: LuthV. 69). Bolgatja az emberek szerentését a változó szerente (Fal: TÉ. 767).

mög-bolygat: 1) perturbatio MA. óturbo PPBl. [beunruhigen, verwirren]. Mög-bolygató: perturbator PPBl. Megh ne bolygassa se perrel se semmywel Pether maradekyth (RMNy. II.186). Partialis, rész szerént való gutta-ítés, mikor az embernek testének csak valamely része bolgattatik-meg (Mad: Evang. 137). Magyarország részeit megbolygatá (Monlrók. VII.232). Az isten házának méltóságos szabadoságát meg-bolygatni (SZD: MVir. 368). 2) [moveo; wegbewegen]. Mykoron el erettenek volna holval regghel az odas ydwezytlőnek koporsoyához, hogy meg lassak, ha walaky megh bolgatta volna az testoth, mondának ön bomok (ÉrsC. 122).

Bolygatag, balgatag: 1) erraticus MA. [vacillans; herumirrend, wackelnd]. A juhok erőten, gyongo, balgatag narhák (Pázm: Préd. 603). Elfáradtam balgatag tsavargásomban (774). A gödény nagy, nehéz és balgatag madár (Misk: VKert. 343). 2) stolidus, absurdus, exors, bardus C. delirus MA. [wahnsinnig, verrückt, albern]. Balgatagol felelula neky (EhrC. 157). Ezeek közzől ötön valuac balgatagoc, es ötön idomosoc (MünchC. 60). Ky keleg vandangya, balgatag, melto bynes lezen pokolnak tyzere (JordC. 366). Meg kabultac ez ezec emberec, nem balgatagoc ezok (DebrC. 340). Mykeppen balgatag egydedyl fvt vala (DomC. 216). Ezo vezót balgatag (ÉrdyC. 626). Ha walaki jószágért veszekodnék, azt sült balgatagnak es esze fordultnak itülnök (Pázm: Préd. 992). Az terhes asszonyi állatoc balgatagh etkeket kivámac (Prág: Sork. 885). Ez ő balgatagh bálványozásoknak fedelot keresnek (VárM: Szöv. 170). Mutattya magát az ördögöknel balgatagnak lenni (Hly: Préd. II.168). Gondold-meg, melly balgatag szerelen ez! (Fal: SzÉ. 518).

[Balgatagos]

Balgatagoskod-ik: [stulto ago; narrhoiten treiben]. Az a híres doctor okoskodni akarván, ily balgatagoskodott (GKt: Titk. 294).

Balgatagosl-ik: [furo, insano; rasen]. A fedelmec kezdeno balgatagoslani a bortol (BécsiC. 189). Nem leszel ment emelen sem balgatagoslo nemberieccel (296). Ördögöt val es balgatagoslic (MünchC. 191).

Balgatagság: deliramentum MA. [wahnsinn]. Anne balgatagsagba tamattamac: in tantum vesimae proruperunt (BécsiC. 82). Ez nlaguac bñéssége balgatagsaghi istomel (TihC. 2). Nünts oly isten, ki az ő számdékát megfoglassa. Ezek mind balgatagságok (Pázm: Préd. 50). Hejában való dolog és balgatagság (Ózoni: Dáv. 198). A papisták Maria tisztelőiben éktele balgatagságokat ki feytém (VárM: Szöv. 170).

Balgatagságos: [vosanus; wahnsinnig]. Balgatagságos parucólatod megmóuetőc (NádC. 546).

Bolygó: erraticus, vagus MA. errabundus PPBl. [herumirrend]. Tévelygő, bolygó, bujdosó: errabundus PPBl. Az mos-

tani bolygó [így] állapotokhoz képest (Nyr. XIV.566). Bolygo az ember elméio (Born: Préd. 259). Bolygó csillag (Gyarm: Fel. 46). Ezer hat zaz és nyoltz bolygo esztendőben (Petki: Virt. 20). Bolygó s el-veszendő juh módgyára tévelygő ember (Apati: Vend. Előb. 11). Tég' jól velem, ily bolygó juhoddal (Rim: Ének. 337).

[Szólások]. Nagy kiáltás lőn az egész táborban, mindnyáján azomal esének űk bolygóban (RMK. V.154. Hoffgr. 248). Nagy szidalomságban, bolygóban mar adánk (II.178). Sok jó híveidet bolygóban marasztasz (29). Urak, miattatok mind bolygóban vagyunk (175).

BOLYONG: erro, vagor MA. [irren, herumirren]. Justinus mártyr bolyongot abban (Czegl: MM. 71. Gyöngy: MV. 89).

el-bolyong: [divagor; umherschweifen]. A nagy pusztaságra-és elbolyong (Misk: VKert. 203).

Bolyongás: erraticio MA. [das herumirren].

Bolyongó: errans, errabundus, erro MA. [herumirrend]. Látni való dolog, a terebbe eső asszonyi-állatoknac méhekben fogadosokkor bolyongo elmélkedésee mit hozzmac a magzatoknac (Megy: 3Jáj. II.61). Bujdosó, bolyongo tsillagok (ACsere: Enc. 101).

BOMBA (bombi) PPB. *bombia* Gvad: Nánd. 13. *bumba* RákF: Lev. IV.506. *bumbi* Monlrók. XXIII.422. 430): carcassa PPBl. sulphurata bolis PPB. [bombe]. Egy bumbi, a mint esett volna a közipső várnak kapuja eleiben, az a kapuközön kihentergett éppen az hídlásra (Monlrók. XXIII.422). Reggel ismét bombikot kezdett lünni karkacsokkal s tüzes laptákkal egyelesen (428). Beszterezéről mozsárokot, bombákat, kartács és tüzes-golyó-bisokat igyenessen vigyenek (RákF: Lev. IV.506). Nagy károkat szenvedtek volt a bombák és a tüzes golyóbisok miatt (Mik: TörL. 483). Mozsárágyukból bombikat kezdenek hányni (Rumy: Mon. 186). Fel-gyújtó bombákat házokra lőveljünk (Könyi: HRom. 104). Tüzes golyóbist, bombiát hányta (Gvad: Nánd. 13).

[Bombáz], **mög-bombáz:** [pyrobolis verbero; bombardiren]. A várat megbombáztatom (RákF: Lev. I.118).

BOMBARDA: [bombarda]. Itt vagon el-rejtve nagy bombardá (Czegl: Sion. Előb. 27).

Bombordol: [pyrobolis oppugno; bombardiren]. Parantsolja, hogy a várt ostromolja, mind éjjel és nappal löjje s bombordolja (Könyi: HRom. 109).

BOMOL (elboml) Zrinyi II.50. *bomik* Thaly: Adal. I.22): ruo, dilabor, collabor MA. [vergehen, zerstört werden]. Holott túlum nem bomlottunk volna emyre (Zrinyi II.179). Egészsége bomlik, nagy betegséggel ott emehozedik (Thaly: Adal. I.22). Eötsém asszony had kopptasa nyelvét, a miát mi-nékünk egy hajunk szála sem bomlik (Fal: NA. 134. SZD: MVir. 200). Mikor nagy szerentsék következnek egy másra, veszedelmes; meg szorulnak és szárnyen bantlanak (Fal: UE. 386). Azokat illeti a méltóság, a kikben oly szív lakik, mely nehezen bomlik s indul (396). Sok vitézeknek életek itt bomol (Könyi: HRom. 158).

el-bomol: 1) corrumpo, confringo MA. [zerstört werden, zu grunde gehen]. Elbomlott óra: horologium turbatum PP. Az eghek meg kell bantani el bomolnak (Sylv: ÚJT II.127). Az konyhának el kell bantani onét (RákGy: Lev. 129). 2) [solvo, dissolvor; sich auflösen]. El-bomolván a gyűlés: soluto coetu PPBl. Az tanácl elbomlék, holot szólni ellene nem igyekezék (Zrinyi II.50). Négy óra tájban ülven le asztalhoz, éjjel után bomlunk el (Monlrók. XVIII.43). Elbomolván a gyűlés meutem Füzésre (176). Hazánk. I.366). El bomlik a vásár (Orczy: KultSz. 229).

elbomlás: corruptio, disruptio MA. verderbung, zerstörung PPBl.

föl-bomol: dissolvor, disrumpor MA. [aufgelöst werden]. Oly levelet adok kezekben, ky sola föl nem bomol (RMNy. III.115). Az frigy is felbomlott, az imént [igy] mondják (LevT. II.53. 224). Kész garázda támad belőle, és fel-bomlik a barátság (Pázm: Préd. 237). Ha hertelen felbomol az armistitium, teljes veszedelemben lesz dolga (RákF: Lev. III.591).

fölbomlás: dissolutio, corruptio, convulsio, deturbatio, ruina MA. [auflösung, zerstörung]. Féltem az vizeknek megáradásától, az jégnek felbomlásától (Monrók. XVIII.5).

fölbomolhatatlan: insolubilis, indissolubilis MA. [unauflösbar].

ki-bomol: [dissolvor; sich auflösen]. Az uap körül, mikor lálo az az vduara vagy, az mikor föl kél, az mely felé ki bomol, oda szél léssen, ha mind el oszol, fel [tisztül] (Cis. G). Jól tzövékeld meg, ki ne bomolyék (Szakácsmest. 48).

még-bomol: corruppor, disturbor, labefactor MA. [aufgelöst, zerstört, geschwächt werden]. Minden sokassag meg gfelekezik, es elmeiekben meg bomla (DöbrC. 340). Az gyarbo, meg bomol termeezethnek förtelm ne ysmerhetee (ÉrdyC. 480). Ha a negyedyk rezet ide nem engedtyek, meg bomol az baratsag (Pesti: Fab. 12). Az illető állatok nag' luzgosagban liuin, meg bomlaak (Sylv: ÚJT. II.126). Az szövetség megbomlot vala (MA: Bibl. 1.81). Meg bomlott szédelegő beteg feietek (Bal: Csksk. 219). Hegyes töre kettő-romlott, minden szerszáma megbomlott (Thaly: Adal. I.240). Delimán nagy öröme egyszerre meg-bomolt (Kónyi: IIRom. 155).

mégbomlás: corruptio MA. [auflösung]. Ne addyon okoth az my közhwk walo jo zomzedsagnak megh bomlasara (RMNy. II.233).

öszve-bomol: [inimicitias suscipio, dissolvor; sich entzweien, sich auflösen]. Kárunkal a pozámyial öszve bomlottunk és háborodtunk (Zrínyi: Symb. 60). Fejedelmi pálczát adnak, hogy az ország összebomló ráuczát vegye kellő rendben s újítsa zomáuczát (Thaly: Adal. I.152).

Bomladoz: labaseo, conturbor, confindor Sl. [zerfallen, zerrüttet werden].

még-bomladoz: [labaseo, dissolvor; zerfallen]. Meg-bomladozott a ház: aedes *vitium fecerunt PPBl.

Bomlás: dissolutio MA. [auflösung]. Embery nemnek bomlasat erek idwesseegmek helyeere hoztat (ÉrdyC. 532). Meny ragadozásokat myueltet, ki az frig bomlasara nag' okot ad (RMNy. III.111).

Bomló: ruinosus, fragilis MA. zerbrechlich PP.

Bomlott: **1**) ruinosus, labefactus Sl. **2**) [pretio deminutus; devalvált?]. Nyolezeszáz bomlott forintaink közül csak másfél-százát vöttek be (Nyr. XIV.566).

Bomlottság: [confusi.; zerrüttung]. De még-is nagyob' elme bomlottság ösz fej! Senecához menni iskolába tisztos erköltsöket tanulni (Fal: UE. 384). Bomlottság vólha vaktában fegyverfogásra el-szanni magát (SzD: MVir. 396).

BONT: **1**) turbo, corruppo MA. depravo PPBl. [verderben, zerstören]. Vizeket száraztván, nagy hegyeket bontván, várasokat rontván (Zrínyi I.32. 28. 55). Az idő vénsége nem bontja bírünket (Kónyi: HRom. 59). **2**) [refringo; erbrechen]. Itt erkölcsös az nép, vermet kell bontani, mert jó szívvél semmit ez nem akar adni (Thaly: Adal. II.350).

[Szólások]. Törökkel-tatárral békességet bont (Thaly: Adal. I.173). Sok ágyúval sereget bont (Kónyi: IIRom. 15). Szövetségét bontani: frangere *foedus et rumpere PPBl.

el-bont: diffingo C. dirno, diffringo, denormo MA. [zerstören]. A máson való uralkodásnak el-bontója: *depulsor dominatus PPBl. Bonchiatok el oz toplomot, ees harmad napon fel emelem evtet (Pesti: NTest. 2. 19. MF.). Az házakat el nem bontatjuk (RákGy: Lev. 247).

[Szólások]. Rád ütök mint farkas, el bontom álmodat (Orczy: KültSz. 200). A ki elbontotta az olionkezeseket az ő teste által (Ily: Préd. I.335). Valaki hasznát el-bontani: *labefactare comoda alicujus PPBl. Az itéletet el-bontani, vagy meg-veszteni (Mad: Evang. 496). Kődvét el-bontani: *infringere animum PPBl. Tüdem kegyelmet kérsz, Zríni el-bontotta (Zrínyi: ASyr. 67). Valamely okot el-bontani: *evertere rationem aliquam PPBl. Talán isten elbontja rossz szándékát nékie (Nyr. XIV.515). Az új végezés az őt el-bontja: antiquae legi *abrogat nova PPBl.

[Közmondások]. Az mit kéz rak, elis bontja (Deesi: Adag. 225).

elbontás: corruptio, disruptio MA. analysis PPBl. [zerstörung]. Az el bontas es az egybe rakas (analysis, genesis) nem két fele elrendeles, hanem két fele tselekedet tsak (ACsere: Enc. 26).

föl-bont: **1**) convello, dissolvo, abrogo MA. [erbrechen, eröffnen]. Az leveleket megbözták, de még fel sem bontottuk, meg-látogatjuk s tudósítunk róla (RákGy: Lev. 95). Végzést vissza-lüzni, fel-bontani (SzD: MVir. 27). A mit egy szavával állatott, azt mással fel-bontani (56). **2**) [disseco; zergliedern]. Holt testétis a sereg borbélyi által felbontatták (Misk: Anglind. 96). Bonesfel ezt a halat (Ily: Préd. I.358). A testet felbontatuk és az aprólékját egy ládába tévén a görög templomba eltemették (Mik: TörL. 364).

[Szólások]. Fel-bontani az alkalmot, alkuvást: *iudicium locationem PPBl. A barátságot fel-bontani: *dissuere amicitias PPBl. Az én uram az törökökkel felbontotta az békességet, eléggé reménkedtek, ne eselkedje (TörT. XV.36). Az sz. írásnak bőséjűletit fel-bontják (Pázm: Kal. 61). Fel-bontja az üdö le-padtott fagyait (Gyöngy: KJ. 132). A vetett frigyét fel-bontani: *conceptum foedus excutere PPBl. (Frigy-kötés) a mellyet fel-bontanac, meg-szegnee (Com: Jan. 143). A meg-erössítettett kötéseket fel-bontani nem illik: rata irrita reddere dedecet (Com: Jan. 249). Fel-bontani a barátsági szövetekezést: *nodum amicitiae tollere PPBl.

fölbontás: abrogatio, affractio, convulsio MA. abschaffung, zerstörung PPB.

fölbonthatatlan: [indissolubilis; unauflösbar]. Vallyon az ő lelki ismereteket nem ielentke ezzel az fel bonthatatlan példual meg kötöztetnee leuni, feluen, hogy az föl vót causnt mindenestől fogua el ne veszesec (EszT: IgAny. 83). Nem esik fel-bonthatatlan szövevényben elméje, midőn gondolkodie ez háromnac egységéről (Sárp: Noe. 640).

ki-bont: [expando, evolvere; entwickeln]. Az úrti nézégéli a ki-bontott sok-félit (SzD: MVir. 23).

még-bont: **1**) corruppo, collabefacto MA. [zerstören]. **2**) [dissolvo; trennen, erbrechen]. Meg bontot, firkalt es törsölt keteseges levelek (Ver: Verb. Szót. 14). Vágni kezde a törökeket és megbonta őket egymástól (Helt: Krón. 85b). Kettő ellen nehez leszen vinom; de ha megbonthatom őket egy mástól, ugy sokkal könnyebb (132).

[Szólások]. Hogy az egygiesseget meg bonchiac (Mon: Apol. 2). Byzon kereszttyenseegnek lytyt es zerzetseegnek fogadasaat meg bontnyak (ÉrdyC. 22). Nincz ni az örömet inkább megbonthassa, mint az egyenetlenség (MA: Scult. 80). Meg-bontani a lovas sereget: *perturbare equites PPBl.

mëgbontás: corruptio MA. verderbung PPB.

Bontakoz-ik: corrumpon, conturbor, offringor MA. zerbrochen, zerriittet werden PPB. Azt gondolták, hogy az esze bontakozott (Könyi: HRom. 155).

el-bontakozik: [discedo; sich entfernen]. Ha ki bíró nélkül el akarja innét bontakozni és máshová lakójúl menni, az olytat az latárig szabad megfúzni (Gér: KárCs. IV.343).

ki-bontakozik: [excedo; hinausgehen]. Haragjában ki-bontakozott az ekléziából (Nyr. X.471). Isten Ábrahámot honyából ki-bontakoztatá (Pázm: Préd. 167). Ha nagyságot bizonyos lehetne abban, hogy Varamónból ki nem bontakoznék Ádámné asszonyom ő nagysága, javallanám (Gér: KárCs. IV.366). Elhagyók Rodostót, ki bontakozánk onnét (Mik: Törl. 386). Attól tartván, ne talántán rabbi esnék, Sylvia névű leányával jó korán ki bontakozott országából (Fal: TÉ. 708).

mëg-bontakozik: corrumpon, disturbor MA. [verderben]. Természetiük meg-bontakozott és csak arra hajlandó, hogy magát szeresse (Pázm: Préd. 161). Arrólis meg-tanít, mint jár az, a kinek betegségében esze meg-bontakozik (Pázm: Kal. 800). Szeméidnek világi-is meg-bontakozók (GKat: Vált. II.1244). Mikor az egészség meg-bontakozik és hibázik, az orvos doktorral kel tanácsot kérdeni (PP: PaxA. 647). Már az egészségem is meg-bontakozott (MonOkm. XXIII.18). Vékony és sovány edellel tengetvén életét, melyében meg-bontakozott (SzD: MVir. 65).

Bontakozás: disturbatio, corruptio MA. [dammum; das verderben, schaden]. Egészség bontakozása: *porturbatio valedudinis; az elmének bontakozása: *valutudo mentis; elmének bontakozása: aerisia PPB. Bontakozás lett az instrumentumokban (Nyr. X.122). Az haragnak bontakozású lett, mivel hogy elhasadott (470). A bort meg-emésztí hordó bontakozás-nélkül (Pázm: Préd. 706). Térdek imának bontakozása-miatt lassan járnak (823). Mig csak ez a muka tartotis, három izbe löt bontakoztatata az typographianac (Zvon: Osiand. 241). Mjolta támadott a pápista vallás, semmi keseríséget és bontakozást nem látott, írja Sámbar (Matkó: BCsák. 118).

Bontakozatlanul: [constanter; unverändert, beständig]. Jó akaratját mindenkor megtartotta bontakozatlanul az én uramból (MonIrók. XI.289).

Bontakozhatatlan: [corruptio non obnoxios; unverderblich]. En vagyok az út, melyet kel követned; en bontakozhatatlan út vagyok (Pázm: KT. 383).

Bonthatatlan: inviolabilis, illabefactus MA. [unverderblich].

Bontó: labefactus, destruens Kr. [zerstórend].

békeség-bontó: *ruptor foederis PPB. [friedensstórer]. Mi az békeségnek bontói nem akarunk lenni (MonIrók. III.214). Országrontó es vérontó, békeségbontó: te Thököl, paperelő, lazánk-pusztító (Thaly: Adal. I.175).

bél-bontó: [mortifer; tödtend]. Az offele handsár forgató, érvágó és bél-bontó mészárlóknak nagyobb híre vagyon a kortsmákon a bor-bajnokok közt, mintsem az udvarban (Fal: NA. 230).

frigy-bontó: foedifragus MA. [friedensstórer]. Ez után mint állhatja meg ott az dolgot, nem tudom, sok frigy bontói vannak (Levt. II.137).

sereg-bontó: 1) [ignivomus; fenerspeiend]. Seregbonto mosár ágyú: bombardá Major: Szót. II.2. Sereg bontó mosár ágyúból lövöldözvén (Com: Jan. 149). A föld nagy torheket visel, úgy mint: sok muniótkkal, ágyúkkal, sereg-bontó pus-kákkal meg-rakott várakat (Lészló: Petr. 149). 2) bombardá. Wgjan ottan egy seregbontó negyes kerekéken (Rády: Csal.

II.68). Ágyukat, tarazkot, szúm nélkül való szakállásokat, egy jó sereg-bontót is elvitt (Tört. VI.146). Derekasam löttek hozzánk tarazkokkal, seregbontokkal, szakálosokkal (Rákf: Lev. I.212. 213).

Bontogat: labefacto MA. [schwächen, erschüttern, zerstören]. A minémű feleletet adtam az újtók bizonyítására, őrd-mest bontogatná Balduinus, de módlyát nem ejteti (Fázm: LuthV. 258). Ha taláikoznék oly háborgó atyafi, a ki ezen dispositómat bontogatná (Gér: KárCs. IV.385). Csaknem anatomicé, Izról izre bontogattuk az esztelen ifjaknak haszon-talanságit (Fal: NU. 325). Ha szereted a békességét, kergesd ki szívedből azt, a mi zavarja és bontogítja (Fal: SzE. 541). A dolgot izenként, tagonként nem bontogattya (SzD: MVir. 21). Bontogatták békességünket (54).

Bontogatás: [labefactatio; störung]. E szent békességnek bontogatására enczenbenz dolog ne lehessen ok (MonIrók. VIII.119).

Bontogatód-ik: [labefio; gestört werden]. Az ilyenek esetépatójkkal e békesség nem bontogatódik semmiképen (MonIrók. VIII.119).

Bontság: [dammum; schaden]. Ha bontsága léssen az esatoruának (Nyr. X.121).

Bontszol: disseco, dissolvo, diribeo SL. [zerschneiden, zerstören].

[fölbontszol]

fölbontszolás: [anatomia]. Ember fölbontszolása: anatome, anatomia PPB.

1. **BONC:** [femur; schenkel]. Vekonia is bonca es mynd az izök, tetemek, forgo czontok heliekből ky menenek (WeszprC. 103).

2. **BONC:** [sacerdos orientalis; ein orientalischer priester]. Nap keleti bontok (Fal: Jegyz. 935).

1. **BONCS:** [vinea minor; immergrün]. Meteng, másik neñön folyo fu, bonch (Frank: HasznK. 29).

2. **BONCS:** [corbis, saccus; korb, sack?]. Jobb volna mi nekünk, hogy semmivé lennénk, avagy hogy kövek közt egy bonesban tétetnénk, s tenger mélységébe örökké vetetnénk (Jóra ínt esengtyű II.46. MF).

BONCSOK: 1) monile MA. PP. [halsband, halszierde]. Egy öreg aranyas czest nyakba wety mynd bonchokkal egytembe (RMNy. II.199). Hozzámé bonczokokat, ezüstös siszokokat (Helt: Cunc. 136). Az drága bonczókat kóntós alá tóné (BPaz: Asp. 7). Egy ló nyakára való bonczók, gombos (Rády: Csal. II.264). Hagiók neky ezj ezüstös szablat, ezj nyakhavetót, ezj bonchokot (III.147). Az kissebbik boncsokomat lagyom Hatvani Andrásnak (311). Melyén tizenkét rétt zomántos tsengő bontok (Fal: TÉ. 638). Tizenkét-rétt zomántos tsengő bontok (SzD: MVir. 473). 2) [signum militare; kriegsfahne]. Ott nyerének fosztányokat, skárlát, gránát ruhákat, bonesokokat, ezüstös siszokokat (RMK III.125). És az zászlót és boncsokokat egy török rab által kifüggesztvén a sünezokra, háromszor ellötték a várfokáról a bonesokokat (Nyr. XIV.133). Tareziy Péternek hagyoq egy kiesín ször boncsokot ezüst alnájával (Gér: KárCs. III.362). Egy párduez bór boncsok (365). Már a bontzokokat ki tették Konstantinápolyban, az a jele a hadkózsának (Mik: Törl. 378). Az jamesir agának íratam egy búcsúzó levelet, értvén, hogy megindult az boncsokja (MonIrók. XV.266).

Bonesokos: 1) monili ornatus; mit had-kette vorsehen. Tárafarú szabott bonesokos kóntós (MA: SB. 215). Bonczokos járta onek (Vás: Cuncat. 519). 2) vexillum habens; mit

einer fahne versehen). A vezér mindjárt három bontsokos baszusátog igére pátronának (Mik: TörL. 264). (Ez a basz) három bontsokos vezér és leg alább hatvan vagy hetven ezer embernek parantsol badakozás idejében (398). A boglerbőségnek mind három bontsokosok és urai mind a hadi, mind a törvényes dolgoknak (439).

BONFORDI: histrio; schauspieler. Alakos, játékos, komedia-játszó, markalf, bonfordi: histrio WF.

BONG: bombilo C. MA. [summen]. A bongó méhek lépes mézet csinálnak (Com: Jan. 50).

zëng-bong: [murmuro; mumeln]. A Christus nem csak magában zenget bongot a pápistáknak mostani mórnöklődések szerint (Szob: Dáv. 91).

zëngésbongás: [strepitus; geräusch; getöse]. Juta sokasággal, zëngés-bongással (RMK. III.127). Örül, vidag Zsigmond Mária királyllyal, Budába menének zëngés-bongással (330). Énekléssel, nem értett zëngéssel bongással gyönyörködtetése (MA: Tm. 1297. Megy: 6Jaj. II.11). A nagy zëngés bongás elteli az istemek bázát (Kereszt: FKer. 394).

zëngő-bongó: [strepens; ranschend]. Ez-iránt-is megh tsalokoznak és e kevélyl dits-kekedéseknék nem fogjak gazdagabb zëngő bongó raját bé kosárookban, mint a régiséggel való kérdésügeknek (VárM: Szöv. 115)

zörgés-bongás: [strepitus; geräusch]. Lárnae és az ő lábokkal nagy zörgést bongást szöröznee (Zvon: Post. 170).

BONABURUTTYA: [species mali; apfelart]. Gesztenye színű almát nevelhetnek, ha az alma ágat vad körtvély fában óltják; de inkább el-hiszem, ha az bonaburutya ágot más alma fában óltják (Lipp: PKert. III.75). Bonaburuttya, két vagy három féle; egyik apró esücsos, másik kerekded öregeb (434).

BONGOR: [?]. Ha készen nem leszen a bongor kása, amyi tallér a bírság, mennyi a kilának leszen száma (KeeskTört. II.375).

BONTA (*bunta* Thaly: Adal. II.41. 359); bicolor MA. maculosus WF. [diversi coloris; bunt]. Es ellénee tarkakant, szepölseket es bontakant (Helt: Bibl. I. O4). Ime a kosok hagnae vala a tarkakra, szepölsekre es bontakra (Helt: Bibl. LP.). Ezek a bonta keresztények (Pás: GBot. 25). Lompos az szöre, szép tarka és bonta (Koh: Vers. 1685. MF.). Bonta keeskémet tavul megette (Thaly: VÉ. II.380). Megilletjük immár az szép vitéz-seget, mint az bunta dísznö az hajószekeret (Thaly: Adal. II.41). Az többi között volt egy bunta lovam (359). Barna bonta cikót adott alám (Gvad: RP. 76). Gyermekünk bonta lesz (481).

1. BOR: vinum, temetum C. MA. [wein]. Isten fájával főzött bor: abrotomites C. Seprejéről le-venni a bort: castrare *vina saccis; zsákon bort szűrni-által: *saccis vina castrare PPBl. Menyetek el es keresetek yo kenert es yo bort (EhrC. 105). A bor hazud önekie (BécsC. 192). Ebregégétec fel rezegec es orcheatoc mend, kie bort izoc (203). Bort es saytot es tyknoynt ada az fratereknek (DomC. 244). Mel igen buya allat a boor (VitkC. 49). Borth es egyebet semyt, kywel ember megh reezöghödyk, ne gygal (JordC. 93). Ha te Ferentz várod, rest leszen a borod (Cis. D). A tiszta jó bort kedvesen iszunk a föld-edényből (Pázm: Préd. c). Mérges borral poharát tölteti, kedves köszönettel azt meg-színelteti (Gyöny: Cup. 22). Sok törököknek szájak bortól gőzöl (Könyi: HRom. 10).

[Szólások]. Forr a bor: vinum *fervet PPBl. A sok bor kinézett mind a két pofáján (Fal: NA. 126). Eleiben mentenek hajókon s borral, kenyérral ugy g a z d á l k o d t a n a k neki (MonTME. V.432). A pinczében is borlátni nem volt

szabad mennem (Bethl: Élet. II.370). Jó bort kezdett csárdában tgnap a esaplárné (Thaly: VÉ. I.276). Fel-önté a bort a vigyorgóra (SzD: MVir. 73). Bort vonni lopón (72). A bort meg-zsákolni, le-fejelni, le-fejteni (73).

[Közmondások]. Sokat beszél a bortól az ember: vinum verba *ministrat PPBl. Bort sem irot, s mégis részeg (Deesi: Adag. 17). Ki moudattia az bor az emberuel: quod in animo sobrii, id est in lingua ebrii (86). Nincz az bornak rakoutzáia (100). Szegény ebéd, a hól bor mincz (139). Id meg az borát, ad ki az poharát (145). Az bor oka minden bujaságnak: vinum lac veneris (255). Még az bornakis az régie jó (256). A bor gyujtogatja a bujaságnak (Pázm: Préd. 228). Bornak, aranynak, hitnek a régie jó (Veresm: Lev. 18. Kr.). Jó a ser, de mégis bor az amya (Kisv: Adag. 391. SzD: MVir. 74). Bor és kenyér nélkül fázik a bujaság (SzD: MVir. 72). Sokat tud a bor (73). Minő a tökéje, olyan a bora-is (uo.). Nem kell tzégér a jó bornak (74). Kardt köt a bor (uo.). A bor tiikőre a szívnék (uo.). Borbann lakik az igazság (uo.). Igazat mond a bor (uo.).

anglit-bor: [vinum decumanum; zehentwein]. Az domins terestrís számára kétszáz köből borból tizenhat esik, mely bort anglit bornak szoktak nevezni (Gér: KärCs. IV.340. 341).

asztal-bor, asztali-bor: [vinum cibarium; tischwein]. Fők és közönséges asztal borok költenek el hordókkal 92 (Radv: Csal. III.66). Borunk elég vagyou, de jó is, asztali bornak bé-vehetni (Mik: TörL. 302).

asszúszöllő-bor: [protropum; ausbruch]. Adjon Zidosiczki lengyel úrnak egy átalag asszú-szöllő-bort (RákF: Lev. II.47).

(mög)avult-bor: [vappa; umgeschlagener wein]. Megavult, nyárlott bor (Com: Jan. 84).

búsult-bor: [vinum fermentans; gährender wein]. Akar hogy essék ez vér-folyás, vagyou ez a vérnek nagy bősé-gétől, mely akkor, mint a busult bor az hordóbul, ki-fiti magát az érből (PP: PaxC. 68).

csinált-bor: vinum factitium Com: Jan. 84. [kunstwein]. A hegyes tövisből csináltatot szirop avagy csinált bor a szivet igen meg erősíti (ACsere: Enc. 235).

csipős-bor: vinum acre Nom.² 111. [röschler wein].

dohos-bor: vinum mucidum MA. [kalmiger wein].

édés-bor: passum C. PPBl. [sekt, strohwein]. Wram parancholta wala, hogy edős borokath keresnek (LevT. I.110). Az szászok megérdemlik az édés bort (RákGy: Lev. 11).

égett-bor: crematum, crematura Kr. [braunwein]. (Frank: HasznK. 36). Az patikariusoc égetet vizet elegytnek az éget bor köziben (MesésK. 10). Égett-bor vagy aquavita (VectTrans. 18). Maradt még amaz kasban lisztem, búzám hordóban — jó lesz égett borra! (Thaly: VÉ. I.275).

előlszűrt-bor: vinum praeliganeum; faulwein, schwabenwein C.

előzött-bor: vinum praeliganeum PPBl. [faulwein].

erötelen-bor: villum C. [trusterwein]. Ki-ment szeszű, meg-erötlenedet bor (Com: Jan. 84).

fénikulomos-bor: marathrites C. [fenchelwein].

fiskális-bor: [vinum decumanum, quod fisco debetur?]. Majorságbeli bora volt nro 87. fiscalis bor nro 31. fiscalis asszú szőlőbor nro 25 (RákF: Lev. I.247).

foglaló-bor, foglalt-bor: [?]. Foglaló bort is egzálják ezektől (Gér: KärCs. IV.344). Foglalt bort annuatim az váröz tartoznak adni (340). Az foglalt borért, az kiül mennyit foglalt, mind amyi köből bort az foglalt boron fellyül tartoznak adni (341).

(még)fordult-bor: vinum a calore *confusum PPBl. [ungeschlagener wein]. *BoytheA: FivK. 25.*

forrott-bor: vinum tenerum defaecatum Nom.² 105. [gefilterter wein]. A félig megforrott must forrott bor: defrutum est sapa (Com: Jan. 103).

fő-bor: vinum excellens, principiale Kr. [feiner wein]. Zugoldott a völegény ellen, és miért kellett utolra hadni az olyan fő bort, tudakozta (Zvon: Post. L296).

főbántó-bor: vinum vehemens MA. [glühwein].

fött-bor: defrutum; gesottener wein Ver.

fűszerszámos-bor: aromatites PPBl. [gewürzwein].

fűves-bor: [vinum medicatum; kräuterwein]. Nincsen immar vad es madar lmsod, sem ielős vačorád, sem io fines boráid (NádC. 318). Fűves borokat is az kuchar esinállyon (Thurzó: Lev. II 302).

hontöltött-bor: vinum veriaculum MA. [inländischer wein].

idegénországi-bor: vinum exoticum MA. [ausländischer wein].

idoi-bor: vinum horum MA. Nom.² 107. Com: Jan. 81. heuriger wein].

izeópos-bor: hyssopites C. Com: Jan. 84. [hyssopwein].

jóillatú-bor: vinum fragrans MA. [wohlriechender wein].

kástélyos-bor: vinum rubellum MA. [schillerwein].

kimentszeszü-bor: vappa C. [lauer].

költő-bor: [vinum cibarium; tischwein?]. Kd írt, hogy Misineczky az urannak költő bort vegyen (LavT. II 26).

köményés-bor: marathrites PPBl. [aniswein].

lág-bor: vinum molle, leve Nom.² 107. [leichter wein].

malozsa-bor: passum PPBl. [sektwein].

máslás-bor: vinum secundarium Nom.² 100. [nachwein].

mézes-bor: mulsum C. Nom. 43. vinum piperatum PPBl. meth Com: Vest. 137. Nyozolyó-asszony dolgához lüsson; oja! Az mézes borra, vajban sült fúkra legyen nagy goulja (Thaly: VÉ. I.372).

mírhás-bor: myrrhites PPBl. [myrrhenwein].

mirtusos-bor: *myrtidamum vinum PPBl. [myrthenwein].

muskatály-bor: passum MA. [muskatellerwein].

must-bor: vinum novum Sylv: ÚJT. 152. [most].

nyárlott-bor, nyarasodott-bor: vappa MA. [lauer]. Nyersen az kóként keverd az nyarlot borban, bizonynal hidgyed, hogy az nyarlot bort megtisztítja (BoytheA: FivK. 25). Nyarasodott, nyárlott, nyulasodott bor (SzD: MVir. 73).

nyers-bor: [merus; ungemischter wein] Nyers bort ijutt mindenik (Nyr. X 469).

nyuló-bor: vinum fugiens, spissum pendulum MA. [zähler wein].

nyúlós-bor: vinum *mureidum PPBl. Nyúlós, bűdös bor (Illyef: Jephth 25).

ó-bor: vinum inveteratum MA. merum *avitum PPBl. alter wein KirBész. 129. Es az ó boroc, kiud megrozdgittene, lezen 5 nekik sarkanae mergeue (NagyszC. 90. Pesti: NTost. 126). Lám jó óborok voltak ott (RákGy: Lev. 94). Illésházy n. 5 ngsúnak 5 ó bor 1 — Vízkelety ur 5 ngnának 6 ó bor 1 (Rady: Csal. III.66).

örménygyökeres-bor: nectarites PPBl. [alantwein].

örvényés-bor: helenites Nom.² 111 nectarites PPBl. [alantwein].

rutás-bor: vinum *rutatum PPBl. [rautenwein].

sajtott-bor: vinum tortivum; kelterwein PPB.

satú-bor: ~ Ki nomia az istennek hirtelen haragúinak sotr borit (Sylv: ÚJT. II 155).

séprős-bor: vinum facatum C. [unabgezogener wein]. (Land: ÚjSegis. L397).

sűrű-bor: vinum crassum MA. [dicker wein].

szagos-bor: vinum odoratum MA. [muskatellerwein].

szegény-bor: vinum Caricum MA. geringer wein PPBl.

szégfűves-bor: caryophilites Nom.² 111. [nelkenwein].

szín-bor: merum; ungemischter wein C. vinum primo fusum PPBl. Szinbor ivó; meribibulus C. Sajlatlan szín bor: *lixivium vinum PPBl. A szent irás bora forrott és megtisztított színbor (Pázm: Préd. 390. Mad: Evng. 184). Pohár az ur kezében, szín borral tellyes elegyüléssel (Illy: Préd. II 457).

tavalyi-bor: vinum bimum MA. [vorjähriker wein].

tedeum-bor. Forgassunk nagy poharakat, igyunk Te Dem borokat (Fal: Vers. 866).

tiszta-bor: vinum merum Nom.² 403. [ungemischter wein].

tímumfűves-bor: thymites PPBl.

törköly-bor: vinum fecatum Nom.² 105. [träberwein].

új-bor: vinum novellum Nom.² 107. [heuriger].

ürmös-bor: thymites C. vinum absinthiacum Nom.² 111 [wermutwein]. Tsinált borok: az ürmös bor, isten fájával főzött bor etc: factitia sunt; absinthites, abrotanites (Com: Jan. 103). Az ürmös bort esináltad (RákGy: Lev. 70). Ürmös bortol részeg (Illy: Préd. 1448). B5 szüretünk vagyon, ürmös bort is tsinálók (Mik: TörL. 433).

vad-bor: vinum asperum Nom.² 107. [herber wein].

vékony-bor: vinum tenue Nom.² 107. [leichter wein].

virágos-bor: vinum uncidum Nom.² 109. [kalnwein].

vizes-bor: cinus C. vinum dilutum MA. vinum *spureum PPBl. [genüschter wein].

zagyva-bor: *spureum vinum PPBl. [träber wein].

zavaros-bor: vinum turbidum Nom.² 109. vinum *spureum PPBl.

zévürléás-bor: vappa Kr. [lauer]. Óllet mérk garázdával esivált zeverliczás borokat (Csizi: Tromb. 73).

zsályás-bor: vinum salviatum; salbeiwein. Az sallyas bor igen io, szüretkor elynalod (BoytheA: FivK. 70).

Borbéli: [vinarius; zum weine gehörig. Etféle igen-tekél tisztelet meg Christus uruc az cünai szegény menyegzősöket jeles borbéli ayündékel (MA: Scult. 306).

Bori: vinarius MA. [zum weine gehörig. Bori ajándék (MA: Scult. 170).

Borka: [weichen]. Ha borkát iszom: verset irni merek (Thaly: VÉ. II 118).

Bormégissza: [potor vini; weintrinker] Bormégisszák nékik vannak mikor akarják, de az áhok fűvéségért 5k [a bormegisszák] bort sem isznak (RMK. III.267).

Bornemissza: abstemius Ver. [vino abstinens; wassertrinker]. Gondolkodnak bornemisszják, igen hallgatnak, részegösök mit esiesognak, azt mosolyogják (RMK. III.267). A józsnoc és bornemisszác elnével bíruac (Com: Jm. 182).

Borocska: [weihen]. Az en borochkaymath megl kyldethe (RMNy. III.89). Ha valami jó borocskát köld kegyelme-tek, egészségére elköltyük (KeeskTürt. III.353).

Boros: 1) vinosus C. vinarius MA. [wein]. Illyc boros vigasságot jegyez (RMK. IV.262). Boros szőlő: vitis vitifera (Mel: Herb. 6). Boros lakodalom (Kár: Bibl. I.672). Boros szerdék (Nyr. IX.71). Boros kömény (Nom.² 29). Boros-leves (PP: PaxC. 266). Négy jeles haszna van a boros kenyérnek (ScholSal. 17). A boros-bútsú pénzél jár (Fal: NU. 308). A boros torokgyéknek kenése nálók késedelmet nem tud (SzD: MVir. 358).

2) vinosus, temulentus, vinolentus MA. [süüfer, trunkenbold]. Az ecclesia olyan az illdőzöknek, mint a részeg embernek az alatsony ajtó, melyben a ki boros, fejét rontya (Pázm: Préd. 287). A részegeskedőc és borosoc, az ivó társac vigabban, borossabban merétic, iszszác a bort (Com: Jan. 182). Az boros embereket borok áránál, kiket hitelben vött, integre egy pénzig contentálja (Radv: Csal. III.302). (Az fenyő pinyt) igen gyönyörködik a szőlő ételben, melyről boros pinytnek is hívják (Misk: VKert. 161). A nyúl szívü, kivált képpen boros eszszel, vitézséggel kérkedik (Csüzi: Síp. 55).

Borosan: [temulenter; betrunken]. Az edgyütt ivóc vigabban, borossabban iszszác a bort (Com: Jan. 182). Ketten az scholabéli deákok közzül eczaka kin, piaczc nezában borosson járván, kik voltak nem elei, hanem allya az deáki serognek (Batha: Chrón. 20).

Borosod-ik: inebrior MA. besoffen werden PPB.

mög-borosodik: ∞ Mikor meg borosodik, akkor mindent iger (DeesiG: Préd. 52). Csapó Lőrincz megborosodván, találta neki egy legény mondanü (MontME. I.76).

Borosság: temulentia MA. vinolentia PPBl. [betrunkenheit]. Az mü ületünköt gonosz kiün-ásokban viselőlk, borosságokban, dobzodásokban (Sylv: ÚjT. II.122). Vigan énekleenéc borosságokban (Helt: Krón. 56). Noe felserkent az ő borosságabol: evigilans autem Noe ex vino (Helt: Bibl. I. D3). Én azolta csak borosságra való bort sem ittam (RákGy: Lev. 141).

Boroz: vinum bibo Sl. [wein trinken].

Borozás: compositio Kr. [weinschmaus]. A borozásnak békét hadgy, mert ki tudgya, el feletkezel az isten parancsolattýáruil (Czezl: ORoml. 10).

Borság: [natura vini; wesen des weines]. A kenyérnek kenyérsége, a bornak borsága, vagy-is mind a kettőnek természeté, mi vólta és állattya (Bíró: Angy. 185).

2. BOR: [milium; hirse]. Borköles: panicum MA. heidemkom PPB.

[BORBALA, BARBARA]

üröm-borbala: berberis Beythe: Nom. Frequentissimus et per has provincias est frutex ille spinosus vulgo Berberis dictus: Vugaris öröm barbara, hoc est vinum barbarum, floret Maio (Clus: Stürp. 121). Berberis: öröm borbala, h. e. vinum barbarum (Beythe: Nom. 2).

BORBÁT: sollers; fleissig, sorgfältig, spitzfindig, geschickt PPB.

BORBÉLY (*barbeel* JordC. 345. Pesti: Nom. I.41. Zvon: PázmP. 5. *börbely* Major: Szót. 138): tonsor, chirurgus C. MA. barbator PPBl. [barbier]. Barbeelt hywan, el veeteteo ew heeth fyrth hayaat (JordC. 345). Akar mely moelkos barbel, varga,

santa szabó ha mit vegez közteteo, az többöt rea készeretiteo (Mon: Apol. 501). Barbelyoc, kahuaroc es egyeb folec (Born: Préd. 295). Fésállót barbéliá tette vala magát (Zvon: PázmP. 5). Orvosok eszköze, borbélyok irá, ispottya, vasa, flastroma (Tof: Zsolt. 851). Borbélyok megállítván véröt és flekötözven sebeit, azzal vigasztalák, hogy egy ketto sem volna halalos (Mik: MulN. 45).

[Közmondások]. Ha nincs íred és szelenezéd, miért teszed magad borbélyá (Kisv: Adag. 101).

Borbélyi: chirurgicus MA. [chirurgisch].

[Borbélyoz]

Borbélyozás: [chirurgia]. Borbélyozás, kézzel gyógyittás (ACsere: Enc. 195).

Borbélyóság: chirurgia C. MA. Az ky ewmen mesterseget e hagyá es mezaros lenen, magát barbelsagra agya (Pesti: Fab. 66).

BORDA: 1) pecten filarium, tibicen liciatorium C. MA. weberkamm Com: Orb. 121. Bél-fonalnak öszve-tekereménye, melyet a bordán által-botsátanak: panus PPBl. Ha egy bordában mesterséggel rendelt belfonalat látnál (Pázm: Kal. 2). A takáts a bordával és vetelővel vasznat csinál (Com: Jan. 97). Elelednek vasznat majd ki metezik bordából (Liszt: Márs. 152). Egy szélbe szóvi, a pedig jó takácshoz nem illik; mert mind nyústi, mind bordája igen külömb a kettőnek (Pós: Igazs. II.364). Az varga felesége megsérté ajakát, az egerek megrágták fonala bordáját (Thaly: VÉ. I.343). **2)** [costa; rippe]. Ha meg töröd a gyökerét a forduló fünee, igen ió, kő ellen vizeletet indít, öldalnac, háta bordánc fayassát enyhíti (Mel: Herb. 130). Kinek öldala csontya s kinek szára-bordája meg törvén (Czezl: Tromf. 209).

[Szólások]. Okoskodásokat ha a d g y á k az b o r d á b a n (Toln: Vigaszt. 76). Gonosz bordában szótt ember (Pázm: Kal. 417). Ha vgyan szinté egy bordában szónétekis magatokat az cálmistákkal (Bal: CsIsk. 243). Bizonyára mind egy bordában szóttek vagyunk (Zrínyi II.177). Egy bordában szótt ember ű a töb társával (Czezl: Japh. 120). Olyan bordában szótt ez is (Czezl: MM. 226). Ezen bordában szótteknek rétyén kereskedgyetek (Pós: Vetélk. 44). Mitsoda bordában szóthette ötet? (Misk: VKert. 626). Egy bordában szótt (Kisv: Adag. 138. 395). Nem kell a fő asszonyt és a szolgáló leányt egy bordában szóttnek vélni (SzD: MVir. 47). Egy b o r d á b ó l k ö l l t o k (118).

hát-borda: [costa dorsi; rückenrippe]. Öldalnac, háta bordánc fayassát enyhíti (Mel: Herb. 130).

ördög-borda: filix PPBl. [hankrant]. Perje, ördög bordája fi: filix PPBl.

BORBÉLY: prostibulum C. lustrum, lupanar MA. [hurenhaus]. Bordélyba bocsátom: prostituo C. Bordélyban járó: ganeo Com: Jan. 183. Adnac öbelőlő a bordelba vettekenc es parznakat ekeseitneec (BésiC. 110. 209). Ha zereles ewryzetuel meg nem oltalmaztatnak, bordelyaa leznek (VirgC. 135). En az bordeelban vittetek tegödeth (SándC. 28). Monda az wr: Ingiammaít a bordeliba nitettek s ki fzetóm ot a zent lölköt belöled (DebrC. 29. ÉrdyC. 171. 200). A mezón valo gyümölcz örző kútiákon es falukon, mind szinte a kerített varasokbais lölki testi bordelőkat csinálnak (Mel: Sám. 433). Az bordelt meg egeté es röggé, porrá téué (462). A pogányok temploma latországok bordélyo volt (Pázm: Préd. 373). Otsmány, bordélyból költ pajkosok (GKat: Váls. II.1361). A kurvác az ő szeméreteségeket bordélyban való kereskedésre bocsáttác (Com: Jan. 183). Javallya a bordélyokat, lágyan bírságollya a paráznaikat (Matkó: BCsák. 65). A gonosz társaság kaczer bordélyokkal, a hivalkodás-is a döszlő torkokkal távozának, nem lesz egy portám azokkal (GyöngyD: Cup. 651. 649).

Bordélybéli: hupmaris C. (zum hurenhaus gehörig)

Bordélyos: 1) lenonius MA (zum hurenhaus gehörig). 2) leno MA (hurenwirt).

Bordélyoskod-ik: prosto, lupor, lustror C. lenocinor PPB. (huren, hurerei treiben). Bordélyoskodó kurvázkodás (Toln: Vigaszt. 231).

Bordélyoz: (lustror; huren). A tseréken, a bokrok között, a processio-járisban éktelenül bordélyoznak (GKat: Vált. I. Előb. 35).

Bordélyosság: lenocinium MA. (hurerei). Bordélyossággal való kereskedés: lenocinium C. PPB. Gyönyörűsége édesgető bordélyos (Mad: Evang. 116).

BORDÓ: (fistula; pfeife). A haidut a bordó síp az haidutanezra hűia (Mel: Sám. 65). Az orgona lyukas száru bordókból és billegető sípokból áll (Com: Jan. 210. 169).

síp-bordó: fistula: rauca in utro, cornu utris MA. dudacsák PPB.

Bordóz-ik: (nutrienlo cano; dudeln). Ha szántani küldöm, árnyékban bordózik (Thaly: VF. II.257).

[**BORHONYAGOS, BURHONYAGOS:** (umbilus, obnubilus; wolkig). Sokszor mint a burhonyagos időben a nap világa, ugy mutogattya az isten kegyelmességének világa magát ki a hűveknek-is az ő világi életekben (Nagyari: Oth. 156).

BURHONYÓ: ∞ Isten át burhonio essős időt, isten át tiszta időt (Mel: Jób. 9. 6. MF.).

BURHOS: (umbilus, tristis; triüb). Szenyedésemnek szomorú és burhos tele (GKat: Vált. IV.924).

BORÍT (*burit* RMNY. II.211. Com: Jan. 211): *contego* MA. (decken). Boroztak evketh az veress tenghernek vyzey, mykonon tyeket zyaenek (JordC. 223). Az isten fáralho kiralt mind nepeuel egetombo az vörös tengörbe boritha (TibC. 115). Nagy nyomorusagba ő magát burította (Born: Ének. 367). Venus es Mercurius homalt buritnac (Kal. 1582. Gij). A komediát jázdó lével szín elől függesző ponyvával burittatie, fedezotie bé (Com: Jan. 211). Ki sok vendég szín borítja az artzákat (Fál: BE. 611). A mennyei malaszt nem szállhatott job' szívbén, és a ki-szüdett szépség nem burithatott job' artzát (Fál: NA. 151). Fekete tábattal burított tsyuka forma kalap volt fején (Fál: TÉ. 636). Fejét burította drága patyolat vég (Könyi: HRom. 28).

be-borít: obrno C. adoperio, contego, obtego MA. (bedecken, zudecken). Seteteségök be burítottanak enghemet (ÉrdyC. 576). Mynek előtte enghem thyz eoghessen, mynek előtte enghem seetethesség bech buronon, sehely enghemeth on ist-nem (ÉrsC. 171). Moses beboritá az ő ortzáit (Helt: Bibl. I. Ce3). A kőzít szeles rez partzattal beburították (Mel: Sám. 279). Az főlő buritja azt be, de táznce ábrazattájában (Kár: Bibl. I.127) Mi modon padollya és borítsa bé az birkát (MA: Bibl. 16).

boborítás: (obductio; bedeckung). Az keresztseg peczeti az vizben valo be buritas jogzi (Fél: Tam. 272). Cínállyanac pléheket az óltárnac beburítására (MA: Bibl. I.156).

el-borít: adobrio, submergo C. demergo, obrno, obtego, operio MA. (überziehen, bedecken). Ismét (elboritom: retingo C. El boroyttan hwket wr ysten ez tengher habynak közepben (JordC. 10). Az byzon zent zeretet sok byneket el buroytta (ÉrdyC. 429). El ne buronon enghemet vyznek haba (KulesC. 163). Mar szinte el boroit vala az ő kegyetlensege (Born: Ének. 249). Az én gondolatim az én eleméit el buríták (Kár: Bibl. I.157). Óly nagy vizözant tapasztathatnának, a kivel az egész világ el burittathatnának (Lóp: P'Ütk. I.338). Földöz szele elburítja kiesiny hajcskadát (Thaly: Adal. I.19) Tégel is majd el-borított az ősz haj (SzD: MVir. 391).

elborítás: (imundatio; überschwenmung). Jelec léznce. folyo vizeknek árradái és azokkal hol egy, hol más tartományac elburítási (Zvon: Post. I.29).

ki-borít: retego Kr. (aufdecken, enthüllen). Szüdükít egyszer s mind a homályból förtélyosan ki burította (Fál: UE. 370).

környül-borít: circumobrio C. MA. (allenthalben zudecken).

mög-borít: obduco MA. (überziehen, bedecken). Merőn megburították agyaggal (Nyr. X.470). Megburítsad az ládat arany-nyal (MA: Bibl. 171). A nadárkakak hálótkáccal meg-lepi, meg-borította (Com: Jan. 81). Némelly házának falai nagy szép forma virágokkal rakattattak és borítottak meg (Szal: Krón. 202).

öszve-borít: (aufeinander legen). Kettőt (tégelyt) öszve kell borítani és jól be kell tapasztani (Kecsk: ÖrvM. 307).

Borítás: (operimentum; decke). Valahová tégelt terítettek, oda a téglá fölé mind arany borítást terjesztettek (Moln: JÉpül. 433).

[**Borítogál**]

be-borítogál: obducto PPB. (überziehen).

Boríték: velamen, operimentum MA. tegmentum PPB. (hülle, überzug, decke). Selyemből volt az te haidónc buriték (Kár: Bibl. I.133). Nevének boritékot nem keres vala (Kereszt: P'Ker. Előb. 5). Egytöle virágnak magvait a juhnek vagy kecskéknek haljában rekedz, ásd el és mikor elrohad buriték, a magokból sok színi virág leszen (Lipp: P'Kert. I.143). Egy tisztességes kocsit is adattunk neki buritékjával, lé nélkül (MontME. IV.247). Ássák el a fazekat, arra chinállyanak valami buritékot (Lipp: P'Kert. I.181).

Borítkoz-ik: (submergor; versinken). Óh Sion leánya, keserves anyám, gyászban buritkozott szerelmes dajkám (Thaly: Adal. I.19).

be-borítkozik: (circumvelor; sich umhüllen). Ha beburitkozic kádlan vagy lasnac alá, has fayást gyogyit (Mel: Herb. 163).

Borító: 1) tegulum MA. (decke). A szelentzence be töl a buritót, ki ne mennyen az ereie (Mel: Herb. 106). 2) hülnersteg Adami.

[**Boritoz-ik**]

el-boritozik: (submergor; versinken). Az isteni elősségen elboritozom (NagyszC. 116).

BUROK (*burko* Com: Jan. 23): 1) [velum, velamen; hülle, decke]. Az föltest csinálnaknak eleikben büröket és burkokat (vota) vonata, hogy az majd reajok ne meime (Forró: Curt. 114). Nem nézhetik, hanem mint egy burok alól pislogtáják (GKat: Tük. 313). Anyira tündöklik vala, hogy nem nézhetének rája, hanem burkot kellették az ortzára vetni (330). Mellyeket halgatisnak burokjával akarok inkább be-takarani, mint sem számlálgatással fozgetni (Magy: 3Jaj. II.34). 2) hystera C. secundae MA. (gelöhrmutter). Burok: gyelemekartó lantorna Saksz. Burokleu született: infans galatus PPB. Azon nap szállt gyermekeket kezdik mind burkostól meg-eme (RMK. II.210). Az díptamus az ben szorított seendimát az az burokat, hölt gyermekeket ki iz (Mel: Herb. 108). Ha a varadiezot meg tözed, a gyermek tarto burokat ki hozza (161). A magzatot méhében, mádrájában, burokjában viselő (Com: Jan. 118). A katzola meg eszi a tsirko burokját (ACsere: Enc. 205). Végy egy oly burokat, melyben egy tsikó e' világra lött (Csch: ÖrvK. 32). 3) putamen Com: Jan. 23. (schale). A kopatslékját, burkokját a gyítmélesnek el vesse, el-húntsá (Com: Jan. 23). Melly tüköt az ő vastagabb burokjából 's boritékjából ki fejtogotvén (Biro: Ékesség C.2). 4) frons; grüner zweig, laubst PPB. 5) (fücsis,

sarcina colligata; balleu]. Veres karmasin egész burok tiz (Gér: KárCs. IV.418).

[Burkondoz-ik]

be-burkondozik: so operire Helt: Bibl. I. 1.3. [sich umhüllen]. Vőne azokaert Rebecca a palástott, es be burkondozec: operuit se (Helt: Bibl. I. 1.3).

Burkos: pampinosus PPBl. frondosus, nemorosus PP. [laubig, dicht]. Burkos szőlő, szélesen elágazott szőlő: brachiatus; burkos szőlő-fa, sok levelű: vitis *luxuriosa PPBl. Magokat az erdőknék burkos helyeire reytettek (Forró: Curt. 68).

[Burkosod-ik]

még-burkosodik: silvesco PPBl. [laub bekommen, belaut werden]. Ismét meg-burkosodik a szőlő: novis frondibus vinea *repullulascit PPBl.

Burkoz-ik: se involvere SI. [sich umhüllen]. Gyászban burkozott (GKat: Váls. II.555).

BORONG: involvor, tegor Kr. [überzogen werden]. Lelki haborknak szörnyű habjai között burongo lélek (Drég: Spec. 64). El-rendelte már azt elméjében, hogy tovább nem borong özvegyiség kódében (Gyöngy: K.J. 25). Mint a borongó föld, olyan személyében (74). Olyan mint a változó nap borongó fényében (SzD: MVir. 41). Kedvetlen üdők borongának (76).

Borongat: 1) [contego; überziehen]. A crocodilnak hal-léjék és plékék módjára egy-másra borongattott tserepekvel bé-borítottott (GKat: Váls. II.903). **2)** [mergo; versenken]. Kinec az talpat veric az törököc, kit begedő vasba tartanac, kit vízbe borongatnac (Boru: Préd. IV.769. MF).

BORUL: 1) procido pronus MA. [niederfallen]. Meg hruaduan oreziabab, az aztalra borula (WeszprC. 37). Ur Xe Ie orcháyawal az földre borulvan ymatkozec (ÉrsC. 27). Mikoron az zent testhöz ütöt uoaa, burula rea (TihC. 26). Abram leg ottan ortzayara borula (Helt: Bibl. I. G2). Bőjtöt bőjtölt, földre borúlt, míg a gyermek beteg volt (Pázm: Préd. 145). Az lábához borulván, reninkedvén, vigye el Konstanczinápolyig (Mon-lók. XV.12). **2)** mergor, tegor MA. [versinken, überzogen werden]. Réam borúltak a setét agrodalmak (SzD: MVir. 75). Kiderültt kedvem vastag homályba borúlt (76). Tűzbe borul hajnal szép artzija (201). Fogadgyon testvértil a tsemete ágat-skát magáboz, hogy jüvevény lombot nemzen, vendég üstökbe borulýon (336).

[Szólások]. Réank borul a setét éczaka (Köl: Idv. 8). Magyar nemzetség csecsemő-gyermekhez vagy bizony hasonló, híns port a fejedre, légy gyászban boruló (Thaly: Adal. L28). Rövid időn nagy romlásban borulának (CsuziCseh: Edom. 24). Szakálban borúlt: lanugine *tectus malas PPBl. Szakálban borúlt: *vestitus genas PPBl. Setétre borult (Kónyi: HRom. 81).

be-borul: 1) [obvolvo; überziehen]. Orehamnak zep zynet seteth homallyosság beborultavala (NagszC. 37). Valanc setet homalnac arúekanal be borulvan (138). Sétet homal be burulta mű szemeynket (Hofigr. 306). **2)** contegor, obtegor, obvolvor SI. [sich überziehen]. Giomraia es színe honal be burólt agiágnak fel miik az hotul (KBécs. 1572. B). Óh szomorú, gyászban béborúlt esztendő! (Thaly: Adal. II.31). Falak bé borúltak ezüst-benn, aranybann (Orezy: KöltH. 139).

el-borul: 1) [contego; überziehen]. Nag zel vez tamada az tengheren, vő bog az hayoczka el burwlitnak az habok nyatt: motus magnus factus est in mari, ita, ut navicula operitur fluctibus (JordC. 377). Az thoba zekelyan, az henar el burullya, mygh az teby oda futnak, adyglan megh holt az vízben (LevT. 1.330). **2)** submergor, obtegor, obrnor MA. [be-

deckt werden, versinken]. Kőn hullatasban mindenestől elborulvan (NagszC. 131). O vylag, kyben földenyg el borwlital (ÉrdyC. 28. 88). Mélyen elbëburulanac az balványi bujaságban (MA: Bibl. V.50). Az halo félben valókis elburullatituaac, ha az szent lélec egy euángeliomi vigasztalás után mást nem inditana, szerzeno és bé nem ihlene (MA: Scult. 641).

elborul-ik: [obruor; überschüttet werden]. A hajó orra meg-akadván, mozdíthatatlan vala ugyan, a hátullya pedig elborulik vala a tengernek erejétől (Hly: Szélet. II.37).

elborulás: submersio, demersio MA. [das versinken].

elő-borul: [proruo; heraubrechen]. Az nyomoruságnac éyge előburul (MA: Scult. 152).

lő-borul: procido C. procumbo MA. [niederfallen, sich niederwerfen]. Negedik anigal le borula, ymaduan ötet, mouda (WeszprC. 57). Nely terdön aal, nely lee borwit arczwl (ÉrdyC. 582). Vronc Iesus latfa aiant dőcyuel a földre le buroluan (VitC. 78). Judit asszon béméne és kamarájában esék az ő térdre, homlok leborula és az úristenböz imezképen kiálta (RMK. V.145). Egy trombita meg revadásra nem meltoe le burulmunk az földre (Lép: PTük. I.11).

lőborulás: procidentia C. MA. [das niederfallen]. Kelle a szenteket valami oly szolgálattal, mint a terdhaytás, arczalvalo le borulás tisztelni s imádnú (VárM: Szöv. 23).

réá-borul: incumbo SI. [sich beugen]. Pal rea burwlvan, hozya őlelee htvet (JordC. 773). Reiaia boruluan kezde biuet vadolni (DebrC. 218).

Borulás: 1) prolapsus, procidentia, demersio, submersio MA. das niederfallen, das untertauchen PPB. **2)** [obnubilatio, obscuratio; umwölkung, verfinsternung]. Levn ev reayok eegnek hertelen burulasa (DomC. 91). Ez yelen valo ylönek kódös burwlasa el mwlyk (ÉrdyC. 239).

BORJÚ (bornye Helt: Bibl. I. G4. RákGy: Lev. 75): vitulus MA. [kalb]. Oreb begen boritv gartanak es balvant imadnak (DöbrC. 189). Le ragadwan az borywth, megheeghetee es aprora tőree (JordC. 69). Keth boryu kepóth óttótték (DebrC. 428). Az zaruasrol ees az ew boryarol (Pesti: Fab. 80). A balványozó Jeroboam az ő bornyaival akará az istent imadatni (VárM: Szöv. 53). Ölettem egy nagy erdei kant, szép bornya is vala (RákGy: Lev. 75).

[Szólások]. Meg-fordúlt a borjú benne: kihányta egésségét (SzD: MVir. 214).

[Közmondások]. A kinec nem borja, nem nyalja (Zrínyi: Symb. 15. Thaly: Adal. 1.9). Nem ő borja, azért nem nyalja (Fal: Jegyz. 230). Soha ne keres ökör alatt borjút (Decsi: Adag. 143). Ökör allattis borjút keress (Czegl: Japh. 160. RákGy: Lev. 548). Hamarább repül a borjú: *locusta prius bovem parit PPBl.

bika-borjú: vitulus SK. [ochsenkalb]. Tavali ökör borjútért tavali bika borjú (Radv: Csal. II.401. III.357) Pacsira adtnk nyári bika-borjút (RákF: Lev. I.252).

bivaly-borjú: vitulus bubalinus Kr. [büffelkalb]. Ritka bial borjú erősebb nálánál (Gvad: RP. 41).

gím-borjú: [pullus cervinus; hirschkalb]. En zeretöm kekehez hasonlot es gimboriohoz (DöbrC. 403. ÉrdyC. 379).

nevelő-borjú: [vitulus novellus]. Kellemes lezen istennek zarw es kerem newelew borywnak fellelte (KulcsC. 165).

ökör-borjú: vitulus C. [ochsenkalb]. (Mel: Sám. 32). Az ökör borjút két esztendő körokba kell meg herelni (ACsere: Enc. 276. Gér: KárCs. IV.453).

szarvas-borjű: hūmulus PP. [hirschkalb].

tengeri-borjű: phoca PPBL. [meerkalb]. Tengeri borjű vagy foca (Misk: VKert. 512).

űnű-borjű: vitula C. PPBL. [kuhkalb]. (Ver: Verb. 166).

űszű-borjű: ~ Tavalyi űszűborjű S. (Gér: KárCs. IV. 453) Paesára adtunk nyári űszűborjűt 7 (RákF: Lov. 1252).

vizi-borjű: ratus Nom³ 141. [lacerta locustris; wasser-molch]. (Helt: Bibl. I CCe3). Ha mezes eezűttel meg fűzűd (az fekete gyopart) es vgy izod, cretat, vizi borint, bekat ki vettet veled (BeytheA: FivK. 68).

Borjas, borjűs: vitulum habens MA em kalb habend PPB. Műs seregben hajtnak szép borjűs inűket (RMK. V.68). A meg-futott, űzelkedűt tehűn hasis űszűdűec, avagy bornyas űszűdűec moudatic (Com: Jan. 78). Igűrtűnk két borjűs tehűnet; vűttűk meg egyikűt Lűkűs Istvűn napűtűl 10 ft (Mont-ME. 128).

Borjaz-ik, borjűz-ik: [vitulum pario; kűlbern]. A bű tsiko-zik, a szűnrű venhezik, a tehűn borjűzik (CorpGramm. 317). A tehűn borjasztűba van (Gvad: Idűt. 205).

Borjűztat: [facio, ut vitulum pariat; kűlberu lassen]. Az vnauc szűna borűszűtatű az nűstűn szűruasokot (Szűk: Zsolt. 26).

műg-borjűztat: ~ Meg bornűszűztattűk az űnűket (Mel: Jűb. 51). Az urnac szűva megborjűszűttűta az nűstűn szűruasokot (MA: Bibl. I.490).

BORLA. Egvű vűg borla, vgy durva szűnes bagazűttűl 6 den. (VectTrans. 14).

BORNűT: pulvis nicotianae Kr [schmupftabak]. Hab pipűjűt űs űrűs bornűttűt kezdű vala dűtsűrűi (Fűl: NE. 24).

BORűKA: [vaccinium myrtillus; heidelbeere]. Vűgy hűrom szem boruka magot, tűrd űszűe mocsűrban, kend egy darab vűszűnra (Rűdv: Csal. III 79).

BORONA *charona* RMK. III.109. *baronűl* VSzentyl: Pat. 47. *berena* Kűr: Bibl. I.300. *berenűl* Megy: Cowp. 91: **1**) [trabs, tignum; balken]. Baronűbűl rot hűűo: ratis C. Borona hűű: ratis MAL. Teteűglen baronűval felrűttűk, egy nagy tűltűst vűtűzek csinűltűnak (RMK. III 109). Tűltűs boronűt bűrrel bevűnyatű (128). A bűstűyűk vastag fűkűbűl faragott boronűknűk magassűn valű fel-rűkasokkűl űrűstűttűk (Kűnyű: HRom. C). **2**) [crates; geteichte, flechtwerk]. Boronűbűl rűtt fűl: conerattűus PPBL. **3**) *occa* C. MA. [egge]. Inűbűl az beronűc űs az űkrűklűűz valű szűrszűműc (Kűr: Bibl. I.300). Sűrossi Katűnak ezt adűk kezűhez: egy ekűt boronűval, patűngűl, vasűval (Rűdv: Csal. III.333). **4**) *sarculum* MA. *dentale* PPB. [hacke].

fogas-borona: *occa seu urpax* Com: Jan. 89. *dentata* *crates PPBL. [egge].

tűvis-borona: *crates spinűae PPBL. [flechtwerk].

Boronűl: *occa, pulvero* C. [eggen]. (GKűt: Titk. 352. Hall: Paizs. 25). Boronűllyűk szűntűsokot (Megy: Cowp. 91. Megy: Dűal. 15). Berenűhűd boronűval hazűgsűgűdűt (Fűs: GBot. 26). Boronűl, az az a keműny gűrűngűűket rontűa-meg (Bűd: Lex. 28).

be-boronűl: *inocco, decoeco* C. MA. [oineggen, zűeggen]. Az űs evűngelűonűt be boronűllyű (Dűv: Vűdűp. I.134). Evűngelűonűt kedűg ezzel boronűllyű be (Vűllűst. Bűűj). A haműssűgűt egűűbűl hazűgsűgnűl be-boronűlű nem lehet (Pűzűm: Kal. 428). Pűllűgűt be-vűti űs be-boronűllyű (Com: Jan. 73). Szűveűnkűnek mezűjűt a keserűsgűnek baronűjűval be boronűllyű (VSzentyl: Pat. 47). Hazűgsűggűl boronűllyű be mondűsűt (Lűnd: űjSegűts. I.60)

beboronűlűs: *occatio* C. [das eggen]

el-boronűl: [obtego, occulto, coloro; vertuschen, verhűmlichen, beschűnigen]. Azzűl akarűa elberenűlű a dűlűt, de igen darűbosűn (Nyr. XIV.462). Akartűk elboronűlű, hogy nem volt a esűszűrnűk hűrűvel (ErdTűrt. Ad. III.54).

Boronűlűs: *occatio* PPBL. [das eggen] Boronűlűsűz valű *occtorius* C. Az vűnicornűs te vűnűndűl űrűonű a boronűlűsűba űs darűbos fűld tűrűsűkűbe, hogy a vűlűgűkűbe valű darűbos barűsz-dűkűt tűrűe (Mel: Jűb. 95).

Boronűlű: *occeator* C. der egget PPB.

BOROSTA *(borostya* Mel: Herb. 46. Thaly: VűE. II.69)

1) *setaceum* MAL. **pecten setaceus* PPBL. [bűrűste]. Verűs űs szűderűes, műnt egy kűnap, űs borostya a virűga (Mel: Herb. 46). Az tűűnűnek űllyűn az feűe, műnt egy eűhetűt aűgy borosta (BeytheA: FivK. 62). A rűlűzűtűc meg-seperűtűnűc seprűűcs-kűvel aűgy borostűval Com: Jan. 114). A sűl-dűszűnűk bűrűbűl rűha tűszűtűű borostűkűt szűkűtűnak kűszűtűni (Misk: VKert. 242).

2) [peniculus; pinsel]. Nem űr vűle az kűpűrűű ű borostűjűjűval (Thaly: VűE. II.69).

[Borostűl]

műg-borostűl: [pecto; kűmmen]. Leanyűm Katernű orchadűt, fűm, gűkűkűrtű mossűd megű, hayadűt zűpen meg borostűlyűd (EűrC 392).

BOROSTűYűN: *hedera, daphnis* MA. [lorbeer]. Borostűyűn-bűl valű: *laureus, laurinus, hederaceus* C. Es alkűta vr űsten borostűtűt (BűcűsC 244). Az borostűyűn vűtűzűkűűdűesűnek dyadűlma űs coronűya (EűrdűC. 465). Szűkűtt gűyűműl nűkűll borostűyűn űs kűmlű (Thaly: Adal. I.143). A laurus aűgy borostűyűn zűld levűll űl űkesűttűtűt kűronű (Bűrű: űkűssűgű. 2b). Ha kűszűrűt kűtűnek diadűlmasoknűk, tsűk zűld borostűyűműk űgűbűl fűnatűnak (Orezy: KűlűSz. 45).

apűrű-borostűyűn: [*hedera helix*; eűhen?]. Apűrű borostűyűn, a ky az fűldűn tűrűűl el (Frank: HűszűK. 35).

fűi-borostűyűn: *hedera* Nom³ 39.

fűs-borostűyűn: *dentocissus* C.

fűlyűű-borostűyűn: *hedera, chamaedaphne* C. Az dűzűo rejsű: *cyclaminus, artűnűta leueley* űllyűnak, műnt az fűlyű borostűyűn (BeytheA: FivK. 51. Com: Jan. 33. ACSere: Enc. 241).

fűldű-borostűyűn: *hermodactylus, chamaecissus, chamaedaphne* MA. *glechoma hederacűa*; *gűndelrebe, gűndelmann* PP.

fűűfűtűű-borostűyűn: *hedera* PP.

gűyűműűcűstűlen-borostűyűn: *helix* C. PPBL. (Pűzűm: KT 171).

kűrtű-borostűyűn: *syringa italica* PP.

ragadűűű-borostűyűn. Vűgyűk műlletűd, műnt az ragadűűű borostűyűn tűly műlletű (Zrűnyű: ASyr. 299).

vad-borostűyűn: *daphnoides* C.

Borostűyűnos: *lauricomus* C. Borostűyűnos hely: *daphnion, lauretum* C.

BORRűGű *borrago* Mel: Herb. 151. Beythe: Nom. 3: [borrago]. Mezűű, űrdűű űkűr nyűlv, kűc virűgű űkűr nyűlűműc, mezűű boragűnűc hűűc. . . Melegűtű űs ezűc kűűssűe szűruasűű a borago (Mel: Herb. 151). Borrűgű: borago, dűnyű zűgű fűű (Beythe: Nom. 3). Gűyűműrnűk űs tűldűűk hasznűl kűk borragűr valű űtűl (Kűlűbr. 1619. B3). Borrűgűt a tűbű fűűkűkűl egűyűtt vűgdűt parűjűban tűzűtűni (Lűpp: PűKert. II.86). Borrűgű dűnyűű szűgűű fűűvűt ha harűt parűjűal vgy nűműtűssűn spűnűűdűl űszűve-tűzűd, hasznűs a keserűű űs szűmorűtűű vűr űllyű (Vűli: űrvSz. 51).

BORS: piper Pesti: Nom. 138. MA. [pfeffer]. Tamas ispannak attam borsra es safraura fr. 2 (RMNy. II.108). A bors, a gyömbér, eleven gyömbér, fa héj (Com: Jan. 27). Terméiben jeles, dolgában serény, gyors, természet frisselte, mint jó étket a bors (Thaly: Adal. II.163). Küldöttünk sáfránt, borsot (MontME. I.147). Idd-meg a tört borsot, s nem ér el a nyegés, elveri rolad ezt erős bors be vévés (Félv² SchSal. 22).

[Szólások]. Borsot törni orrába (SzD: MVir. 337). Nálunk is szóval szónak, borsall borsolnak (22).

[Közmondások]. Kűczi a bors, de erős (Decsi: Adag. 242). Kicsim a bors, de erős és gyors (Kisv: Adag. 4). Nehezékkal árúllják a borsot: nem tkozlanivaló (SzD: MVir. 44). Nem mind bors, a mit a kalmár ebe hullat (91).

kerti-bors: siliquastrum PPBl.

szerecsén-bors: piper Aethiopicum MA.

török-bors: piper Indicum MA

vizi-bors: persicaria MAL. *piper aquaticum PPBl.

Borsol: 1) pipere inspergo, condo Kr. [pfeffern]. Borsolt: piperatus PPBl. Adgyák ki az szakátsnak a borsolo erszént (Szentu: IFü. 15). 2) [addo; hinzufigen?]. Szóval is propo-ulá, borsolván azzal, hogy a gyűlés légyen Szebenben (Betül: Élet. II.78).

még-borsol: [pipere condo; pfeffern]. Midőn a ló nem vizelethik, egy pinzelkét tsinály és arra keny nyúl kövérít, kit borsoly meg és dugd a ló vaszorájában (Cseh: OrrK. 68). Rnkd belé az halat, asztán borsold és sáfrányozd meg (Radv: Csal: III.13).

[Szólások]. Megborsolítatya szolgálattját: operam suam percare vendit (Kisv: Adag. 390. SzD: MVir. 415).

Borsolás: [conditura]. Kegelmane né késsek ha leheht, mert en immar el vntam az borsolast, mert kegelmed meny fiv szerszamoht nem hagyot wolth meg (LevT. I.209). A barátságban egy kis veszekedés olyan jó, mint az étekben a bors: mind-azonáltal édes némém, hagyjuk el az olyan borsolást és élyünk egygyeségben (Mik: TörL. 252).

Borsoló: conditor PPBl. A pohárnokok, bortöltők, borsolók ebéden, vacsorán 3 tál ételt kapnak (TörtT. XI.178).

Borsos: 1) piperatus C. MA. PPBl. [gepfeffert]. Az etel közben tartatnak tisztessegteleneknek széles falatokat venni, borsost enen vnyadat niálni (Erasm: Erk. 38). Az ndvari élet nemcsak borsos levet, de kenyérhéjat is ad (Kisv: Adag. 45). 2) pretiosus, carnis SI. [delicatus; tener, fein]. Mi Christus borsos jegesi (Mel: SzJán. 558). Két nap mulva el-készült a paruka, melynek borsos árát meg kellett fizetni (Fal: NU. 257).

Borsoska: schiffel Adám.

BORSÉTA: [subsericum; barchette]. Egy vég borsétától, melyben 38 sing van, 20. den. (VecfTrans. 8).

BORSÓ: pisum C. MA. [erbse]. Az kender es az arppa megh serwth, de az bwza es az borsso megh nem serwthek, merth estőnyek woltanak (JordC. 25). Rytkan evtenek halat, hanem csak bevchevt, borsot, lencheet (DomC. 297). Czínály pilnlákat, egy borso szemné (Mel: Herb. 19). Ebedre: sült, leues, keuer ludfi lean sariaual, paray ny szalonanal, beialt borso, tehenlust (LevT. I.44). Hetfőn az kőnczöl az időnek miuoltat giöngge borso szómó houal be hintli (KBécs. 1572. D8). Várazokzni köll, míg a borsó föl-buzalkodik, és eszébe vézi ember, hogy magát föl akarja aggasztalni (Lipp: PKert. II.195). A borsó igen big ne legyen, hanem kemény szabása (Radv: Csal. III.38. 40).

[Szólások]. Falra-hány ni a borsót: *ligoni philosophari PPBl. (SzD: MVir. 220). Falra borsót hány ni s eöket letzkézni azon egy vesztegetés (Fal: NU. 250).

bagoly-borsó: cicer C. MA. Bagolycsa borsó: cicer, lubonis pisum Beythe: Nom. 3. Négy szegű magua vagyon mint a bagoly borso (Mel: Herb. 156. Nyr. IX.71). A lentse ugy nő mint a bagoly borso (ACsere: Ense. 238).

bokros-borsó. Ez a borsó enyhányféle, ugy mint: verhenyeges, fejjérel pettegetett borsó, fekete borsó, bokros borsó. Némelly borsók bokrossan nőhnek, a kiket meg-is ehetni (Lipp: PKert. II.194. 197).

csicséri-borsó: cicer C. PPBl. zuckervurzel KirBesz. 156. A cibiri borso nagj eörömbe foglallia az eő munkasit, de szalmaual inkább, hogi nem mind szemmel tölti be a chirt (KBécs: 1572. F3). A csicheri borsó maguában ollym mint a bagolynak a feje, elől hegyes, hátul temerdekebb; azért némellyek bagoly borsolnak-is hűják (Lipp: PKert. II.197).

héjatlan-borsó, kinek nincsen kemény hártájja, hanem gyöngge külső hea (Lipp: PKert. II.197).

hüvelykés-borsó: siliqua MA. pisum viride: schottichte erbsen PPB. Hüvelykes borsója légyen a kertésznek, és avval újszínű kedveskedgyék urának (Lipp: PKert. II.194).

kétszērő-borsó. Borso emyhány féle; úgy-mint: kétszer erő borsó, héjatlan borsó, fejjér, öreg s apró borsó, zöld borsó, verhenyeges, fejjérel pettegetett borsó, fekete borsó, bokros borsó (Lipp: PKert. II.194).

nyúl-borsó: [?]. A kinec hűvelykeje vagyon mint a borsolnac, annak nyúl borsó nene (MA: Herb. 95).

oláh-borsó: phaseolus, phaseolus PPBl.

parás-borsó: [?]. Mintha az kő falra háznak az paras borsot (Marg: Imáds. 38). Nem akará magát sido vallása ellen a király ételével és itálával meg-ferzteteti, hanem inkább so-várga a parás borson s a tiszta vizen (Köl: Idv. 5).

szeges-borsó: cicerula orbis MA. orobus Nom. 78. Mint a szeges borso, olyan szagu (Mel: Herb. 97. Com: Jan. 26).

török-borsó: phaseolus Nom. 92. Beythe: Nom. 7.

vad-borsó: cicerula C. orobus, ervilia PPB. (Mel: Herb. 95).

varjú-borsó: cornicis pisum Beythe: Nom. 8. Variu borso: aphaca; az magok ba megh sittednek avagy pörköltetnek, az gymornak folyasit meg allattyak (BeytheA: FivK. 46).

Borsós: 1) pisis confectus MA. [erbsen-]. (Nyr. IX.71). 2) villosus, crispus MA. zottig, kraus PPB. 3) [grandinosus; hagelartig]. Szombaton az kőnczölők megh teznek borsos, auagi kő essőmel (KBécs. 1572. E6). 4) [glandulosus; drüsen-]. *Borsós búsa a disznóuak: suilla glandulae, glandulosa caro porci PPB.

Borsóz-ik: [extubero; knospen]. Bimbószom, bimbóval fakadok, borsószom: gemmasco; a szőlő szépen borsózik: pnbescit *vinea; meg-mozdult a szőlő jövése, borsózik a szőlő: gemmae *extuberant PPBl.

föl-borsózik: [intumescio; anschwellen]. Hogyha az ember testén a bernyó elmász, menten ntánna a bőri felborsózik (Misk: VKert. 676).

még-borsózik: [cohorresco; zusammenschauern]. Megborzada és meg-borsozék (GKat: Váts. II.109).

BORZ: melis, taxus MA. hericius Major: Szót. 250. [dachs]. Czínály fedelet az sátornac borz bőrből (MA: Bibl. I 72). Nem rókának, borzoknak Sziget szállások (Zrinyi I.144).

disznó-borz: [taxus; dachs]. Eb borz auagy dizno borz bay (Frank: HasznK. 20b).

éb-borz: taxus, melis SI. [dachs]. (Frank: HasznK. 20b).

tövíses-borz: erinaceus, echinus Com: Jan. 17. [dachs] Tövíses borz hay (Frank: HasznK. 21).

BORZAD: pilos horreo, pilos erigo MA. [schaudern, sich borsten]. Ti kegyelmetek elöle jö borzadt szakállával (RMK. V.211). Az egységesség kezeit kötni nem tudyuc, hanem borzatt baglyakat raknac (Mon: Képt. 7). Börzönkódik borzatt fekete cziókánk (Zvon: Pázm. 257). A bévándolt gonosztévőc floszszant szakállokkal, borzatt hayjokkal és fekete gyaz ruhajokkal mutatáic és tötték az ő eszedéseket (MA: Tan. 12. 65)

föl-borzad: 1) ~ A félelem miatt felborzad a haja: *rigent comae terrore PPBl. Rendelen tollai fel-borzadtak (Gyöngy: KJ. 59). **2)** [edfervesco; aufbrausen]. Valami keveset engedhetünk gyarlóságoknak, hogy ne fájjon szívek és fel-ne borzadjanak (Fal: NE. 19). Fel borzad az urfi, okádgya a szitkot, de haszontalanul (Fal: NU. 262).

fölborzadás: [horror; schauder]. A ki dagado, puffado nedvességeknek jelenségi: ször fel borzadások, haboru alnások (ACsere: Enc. 189).

mög-borzad: cohoreo PPBl. inhorresco PP. [schaudern]. Egészen meg-borzadtam: *perfidit me horror PPBl. A tyúk tsirkéinek szerelme-miatt el-szárad, el-erőtlenedik, meg-borzad, meg-betegszik (Pázm: Préd. 179). Ugyan megborzadé belé (Czegl: Japh. 2). Az oroszlan megborzad s meg-iszonyodik belé, mikor a kakas szavát meghallja (Misk: VKert. 360).

Borzadoz: 1) inhorresco MA. [schaudern]. Látják várbéliek, borzadoznak vala, Losonci veszése mind eszökben vala, alattomban sügnak-lógnak vala (RMK. III.103). **2)** [erigor; sich borsten]. Borzadozo szemöldöke, járása, kelése, maga reá tartása nem mutattak egyebre, hanem hogy minden bölcsességgel tömve legyen (Fal: NU. 322).

BORZAS: 1) hirtus, hirsutus, hispídis, impexus, incomptus, sentus C. [rauh, struppig, zerzaust]. Majd borzas: subhorridus C. Borzas hajai merőbe fagytak: hirsutae *diriguere comae PPBl. A borzas leant ki kel vonni a paranzasagbol (Mol: SzJán. 469). A kakasnak vallára fekvő borzos tzbokja (ACsere: Enc. 479. Com: Jan. 45). Vidd el levelemet az borzas csókának (Thaly: VÉ. I.346. 347). **2)** ruidus, ruidus PPBl. [asper, immitis; rau]. A mi az köszt illeti, kezdeti borzas és homályos lészen (KLöse 1671. C) Borzas [?] álhatatlan napok (KNSzombat. 1671. A6). **3)** [villosus, hirsutus; zottig]. Fekete hosszú fátyolt vagy borzas féketőt többire csak a fő asszonyok viseltek, a nemes-asszonyok pedig majd mind fehére fátyolt (1759. Hazánk. I.295)

torzas-borzas: [hispídis; zerzaust]. Torzas-borzas szakállu paraszt emberek (GKat: Váls. II.105).

BORZASZT: 1) [erigo; in die helle richten]. Miker azt mondán, hogy az asszonyi fő-rend reá-viselleye magát, nem az vala szüandékomban, hogy fel-borgaszsa az orrát, borzaszsa szemöldökét (Fal: NA. 187. SzD: MVir. 214). **2)** terreo, terrefacio Kr. [schaudern machen]. A reszkető félelem borzasztja az emberi szívet (Fal: BE. 656).

föl-borzaszt: 1) arrigo MA. [borsten]. Fel-borzasztani a haját: *exturbare comas PPBl. Fel borzasztó káromkodásokkal rakvik a Calvinus könyvei (Pázm: Kal. 520). A süseték avagy püseték bobitáját fel-borzasztja (Com: Jan. 38). **2)** horrifico MA. [schaudern machen].

mög-borzaszt: [terrefacio; schaudern machen]. Valakit a félelem miatt meg-borzasztani: *perfrigefacere aliquem metu PPBl.

Borzasztó: 1) [erigens; borstend]. Azt a hay borzato esuda testeekből elvágjátok (Toln: Vigaszt. 65.) Lutherfuk mindeneknek

hain borzisztó esudálkozisával vallásáról számot adot (270). **2)** horrifer, horrificus C. MA. [schauderhaft, schauderlich].

BORZOGAT: 1) horrifico, horrfacio Kr. [schaudern machen]. Mint kit már az octoberi hagymázhidege régen borzogat (Bethl: Élet. II.300). Az hideg borzogatta (PP: PaxC. 286). Frank tegnap előtt nyoltz órákor le akarván vetkeződni, a hideg borzogatta (Mik: TörL. 360). **2)** [erigo; sträuben]. Szakállokat borzogatják, esmég isznak (RMK. III.268). Használóvá tézi ez világnak színet a tövísesekkel és bojtörjünekkel borzogató mezőhöz (PP: PaxA. 13).

BOSSZORKÁNY: lemur C. strix, incubus, lamia, venefica MA. trivenefica PPBl. [hexe, nachtgespenst]. Asagon-járó bosszorkány: volaticae; éjjeli bosszorkányok: striges; tanult bosszorkány: venefica; bosszorkányok, éjjel bolygó lelkek, baza járt holt emberek: lemuus PPBl. A bosszorkányok ujéton-ujjétták rajtad a betegséget (Nyr. XII.79). Az ő palotaiokba sárkányok es bosszorkányok is laknac (Helt: Bibl. IV.57). Te voltalé anya az sarkanyfia, az bosszorkány (Szeg: Theoph. 24). Bosszorkány: strix (Deesi: Adag. 345). A nyavalyás poklosok nem kerestek habonát vagy bosszorkányok herbitélését gyógyulásokra (Pázm: Préd. 953). Éjjel járó asszonyoc, bosszorkányoc: lamiae (Com: Jan. 137. Com: Orb. 309). Bosszorkányokra való szedés jött 57 ft 84 d (MonTME. I.401).

[Bosszorkánykod-ik]

bosszorkánykodtat: [incantare facio; zauberei anwenden] Híjában varóslatetz, híjában bosszorkánykodtatetz (Tof: Zolt. 383).

[Bosszorkányoz]

mög-bosszorkányoz: infascino, fascino, obligo, veneficio obstringo PPBl. [behexen, bezaubern].

Bosszorkányság: [fascinatio, hexerei]. Bosszorkányságával testemet megvesztette (Nyr. XII.79). Ündök bosszorkányságokkal gyógyítók orvoslását ne keressük (Pázm: Préd. 911).

[BOSSZONG] [bozunkodyk Konj: SzPál. 78. bozunkodnak KulesC. 156. bozunkodanak KeszthC. 106. bozultatnek ApocC. 6].

Bosszongás: [irritatio; ärgernis]. Bosszongas, irigység, szomorúság gyakorta nagy betegségekbe etyk az embert (Web: Anul. 62).

BOSSZONKOD-IK: indignor C. MA. conqueror NémGl. 256. [sich ärgeru, grollen]. Magamra nézve én nem bosszokodtam: nulla me pepulit *privatim injuria PPBl. Temen zolgyd bosszokodnak wala te ellened (PeerC. 27). Az sido papok bozunkodunak Kristusra, Káplásnak hazaboz giulenek (WeszprC. 8). Kezdenek bozunkodny Jacabunk dolgarol (JordC. 491). Mykoron meg terettethnek een tetemöym, bozwnkodanak nekem een ellensegim (KeszthC. 106). Kezde nek bozunkodny, hogy soha nem olwathatna tyza zywel (ÉrsC. 503). Isten kyhoz foglyokat w ereyenel, azonkeppen azokat, kyk bozwnkodnak es kyk lakoznak koporsóban (KulesC. 156). Myerth hogy az vristen bozunkodyk? (Konj: SzPál. 78). Kegelmetheknek annak eletteys bozunkottam az Kadas Fylop dolga felel (RMNy. III.64). Bosszunkodo hertelen indulatok (Zvon: Post. II.151).

mög-bosszunkodik: irritor Kr. [sich ärgeru].

mögbosszunkodás: exacerbatio PPBl. [ärger].

Bosszunkodás: indignatio C. MA. ärgernis, vordrossenheit. Mynden haragot es bozunkodast ky rekez (VirgC. 1). Yol megl hallottam az Yzrael flyaynak bozunkodasokat (JordC. 150). Ördögök meg meutes, bozunkodas koppun zembe hantak a leleknek ő bineit (BodC. 25). Egyebnek bozunkodast koron legyothek zomorok (ÉrsC. 191). Bosszunkodas, gyűlölség ezizaz bennünc (Born: Préd. 619). Alféle bosszunkodások fel hatnak az istemek cleibe (Tel: Évang. II.916).

378). Zrínyi hozom neked, egy bot ütsemnek eztet készüheted (Zrínyi: 175). **2)** [dominatio, imperium, disciplina, tutela; herrschaft, commando, aufsieht]. Nem vagyok már botol alá való tanítvány: *excessit mihi actus ex magisterio tuo PPBl. Ha kik az mi birodalmunkból lennének az te botol alatt találatatandók, hova hamarébb az ki zálogos leme, törvénynyel persequáld (RákGy: Lev. 98). Az akkor bottya alatt lévő, nem nagy számú katonaság (Gyógy: Char. Előb. 13). Bottya-alá hajtá az egész Asiat (Csizi: Sip. 718).

[Szólások]. Nem merek meny, mert foyem felet az bot (LexT. II.197). Bot vgrött ki az ti szurdéktokból (Bal: CsIsk. 13). Iltik mint a bot a tegezhez (SzD: MVir. 21). Hátadra mérik a botot (S + Bottal fogják tapogatni hátadat (u. o.). A nyomát az bottal ütik az elfutott nyúlak (RMK II.205).

[Közmondások]. Minden botnak az végén az feje (Decsi: Adag. 20. Bal: CsIsk. 39). Nem minden botból lesz borotva (Decsi: Adag. 121). Bolondnak bot jó s egy fa pénz (Matkó: BCsák. 249). Idején meg-tetszik a melly fából bot válik, a melly téjből tűró lesz: *curvum se praebet, quod in unum crescere debet PPBl. A ki ebbel játszik, bot legyen kezében (93).

fejes-bot: clava Com: Vest. 123. PPBl. [knüttel].

furkós-bot: ∞ (Com: Orb. 107).

hadí-bot: caestus PPBl. [streitkolbe]. Óri gombos, bőrsz hadi bot, buzogány: caestus PPBl.

háromszögű-bot: clava *trimodis PPBl.

Jakob-bottya: [radius, laculus Jacobij]. Az Jakob bottya oly szegelet mérték, melynek két szára nem egyenlő, hanem egyik a másiknál hosszabb (ACsere: Enc. 58).

káka-bot: typha PPBl. Káka bothoz támaszkodnak (GKat: Titk. 51).

kallangos-bot: [P]. Kezébe adá szép szál kallangos botját (Fal: TÉ. 709).

lancos-bot: caestus Nom.² 323. [streitkolbe]. Hegyes nil meg őly a Chri-tus ellenségét, vas pöröl, szén, lanczos bot (Mel: SzJán. 49. Com: Jan. 150).

pásztori-bot: agolum C. pedum PPBl. Com: Jan. 77. Pásztori bot kezében, ezt tsatra kötött bokros pántlika ékesítette (Fal: TÉ. 714).

széges-bot (esimál): clavarius PPBl. [knüttel].

tollas-bot: [caestus; streitkolbe]. A melly tollas botot kezében hordozott, ayal űti főbe Tróilust (Hall: III.140). Szíjra kötött tollas botoc (Com: Jan. 150). Vagyon egj ezüstös tolas botunk, ueres barsonies az niele (Radv: Csl. II.101).

Botocska: bacillum C. [stábchen].

Botol: latno C. verbero, fustigo MA. [prügeln]. Igy botolák érette (Czegl: ORoml. 385).

még-botol: [verbero; alprügeln]. A pásztoroc le ragadja Lupascót a kegyrő lönc orráról és meg botolja a fejét (Helt: Mes. 347). Az mezőre Chain Ábalt kihívá, hogy ő ücsésít igen megbotolnája (EPHilKözl. IX.34).

Botolás: fusturium C. fustigatio MA. [das prügeln].

2. BOT: [P] Bot lév (Nyr. IX. 72)

1. BOTOL, BOTL-İK: caespito C. offenso, talpado MA. [stolpern]. Ki napud iarand, nem botlik, ki kedeg eyiel iarand, botlik (DöbrC. 488). A számár meg ne botliée (Kules: Évang. 13). Az emberi gyarlóság kömüen botlik beszédében (Pázm: KT. 15). Nagyot botlic ez nagy eszű embőr (Magy: Nád. 68). Nagyobbat botolvan edes attyádnál az otromba jesuita (Czegl:

Japh. 95). Botolly otromba Bonase (Sámb: 3Fel. 778). Ne botlyék pennájával (Fely: Dies. 55).

[Közmondások]. Négy lábuis botlik (Decsi: Adag. 68). A ki hamarkodik, hamar botlik (SzD: MVir. 420).

be-botol, be-botlik: [forte ingredi; zufällig hereinkommen]. Tholdi az egy lakatoshoz lánattal bébotlik (RMK. IV. 247). Legjobb beszédyében Eusebiussal bé-bota egy valaki (Fal: NU. 282).

csétél-botol, csétlik-botlik: [caespito; stolpern]. Világossagot is nyuyt, ne csétöllyön botóllyon az setéltben (Lép: PTük. III. 161). Ez világi sötétségben béhűnt szemmel csétöl-botol (Alv: Post. I. 14). Sűrű setétségben tsetelve-botolva tapogatnánk (GKat: Váts. II.1023). Lábnid csétl-nének, botlanának (Szalm: Cent. 335). Meg-történhetik az, hogy néha az ecclesia is csétlik, botlik (Pós: Igazs. 1732). Tsetlettek-botlottak közel hozzám a bokrok között (SzD: MVir. 212).

csétlés-botlás: [error; irrtum]. Vagyon ismét némely aprólékosabb liha, fogatkozás, csétlés, botlás (Pós: Igazs. 1732).

még-botol, még-botlik: [offensor, pede labor; stracheln]. Verészart hol látnak, azban megbotolnak (RMK. II.229). Tsak meg nem botlott, tsak nem el-esett lábáról (Pázm: Préd. 25). Ha lábam megbotlané, gaydolónae én rom (MA: Bibl. V. 19). Meg botlott, de serényebben fel költ (Laud: ÚjSegits. I. Előb. 3). Sok dolgokban botlik megly minnyáin (VárM: Szöv. 29). Sok kíséretekben meg kell botlania, a miglen bé-jutunk a szent Karalánra (Thaly: Adal. I.21). Megbotlász kezdett utáidban (161). A ki a szoban meg nem botlik, az tékélletes (Hly: Préd. II.234).

[Közmondások]. Még a jó ló is meg-botlik: quis est, qui in aliqna re non interdum *offendat PPBl. A lónak négy lába van, még-is néha meg-botlik (SzD: MVir. 34).

Botlakoz-ik: [offensor; stolpern]. Félelmesen és botlakozva lépnek (Fal: NU. 351. SzD: MVir. 34).

Botlás: offensio, caespitatio, offendiculum MA. [das stracheln]. Ne várjunk lábunknak második botlását (Zrínyi I.143). Fel-üget a dűsőség ponttyára botlás nélkül (SzD: MVir. 89).

[Közmondások]. Egy botlásért inát el nem vágjuk a gyermek lónak (SzD: MVir. 299).

nyelv-botlás: [lapsus linguae]. Jobbára mikor vétéit és utób nyelve-botlását fenyyen oltalmazza, akkor vil szégyent, mert gyalázódik, pártosúra akad (Fal: NA. 188).

Botlékony: [stepe caespitans; stracheln]. Az második propositiot botlekommakis nevezed (Bal: CsIsk. 40). Kelepezéket esimáltak botlékony lelketeknek (87. CorpGramm. 313). Botlékony elme, láb (Fal: Jegy. 238). Bár rövidében fognáid fék-emiljót botlékony nyelvednek (SzD: MVir. 324. 248).

Botló: offensator C. caespitator MA. [stracheln]. Botló, koszogó ló: equus *offensator PPBl.

BOTOR (poto. ? Bal: Epin. 3): hebes, stolidus, stupidus, bardus MA. [albern, dumm]. Minden ember botor ostoba az ő tudományában (Pázm: Kal. 37). Hlyen ghezenghuz botor aprólékokra bízzak hűtsök oltalmát (Bal: Epin. 3). Vaj botor! az iris tanítását nem kell valak'nece tudatlanságáért el-halgatni (Kereszt: FKer. 169). Mindenütt csak botor a te oktatásod jó Keresztűri (Hajnal: KCzeg. 73). Botor kábúság (Fal: Jegy. 933).

Botoris [botoris?]: ∞ Nevet-eges és botóris magyarízant (Poln: Vigaszt. 151).

Botorkál: caespitando incedo Kr. [stolpernd herumirren].

Botorkáló-ik: ∞ A sötétségben hadgyák botorkálódní (Hunn: Tracta. 223).

Botorkáz-ik: interbito C [hin- und herstraucheln]. Ily ritkokat botorkázott ily nyilván való dolgokban (Pázm: Kal. 420). Egygyik vélekedésnek gődről a másikban botorkáznak (GKat: Titk. 102). Botorkázo vakok (GKat: Válts. II.1332). Nagy tudat lamságból botorkázol, midőn így vakoskodik (Illyef: BC&Tomp. 3). Azért itteyzen csak botorkázik Kalauz (Pós: Igazs. II.526). Radivoj hozzá botorkázott (Könyi: HRom. 111). A tábornak szélén botorkázott (157). Orron botorkázva kezdőd lépésedet (SzD: MVir. 22. 451).

még-botorkázik: caespito, titubo, talipedo MA [hin und herstraucheln].

Botorkázás: gressus *succidui P'Bl. Ez az út botorkázással tellyes (Pázm: Préd. 87).

[Botránkod-ik, még-botránkodik]

mégbotránkodás: [scandalum; ärgernis] My predykal-yuk, lyrdetywk a meg fezyeteth Christust. az zydoknak meg botránkodasokoth (Komj: SzPál. 127).

Botránkodás: [caespitatio; das straucheln]. Te byrodal-madwal egyenes ewswenyen botránkodasnekwl yaryak (ÉrsC. 337). Bantás ne vetettessyk, ne tytessyk az atyafiyuuak a vagy botránkodás (Komj: SzPál. 97).

Botránkoz-ik: offendo, ofenso MA. caespito P'Bl. [stol-pern]. Akky yarand nappal, nem botránkoz-yk, merth az napuak vylagosságatb latya (WinklC. 321).

még-botránkozok: 1) [offensor, talipedo; stolpern]. Meg botránkozának a meg zertw kwbe (Komj: SzPál. 80). Az hollo zalla egy bak batara, de mykoron le zallana, meg botránkozok repylsebe, meg fogak ewtet (Pesti: Fab. 35b). 2) [offendor, scandalizor; anstoss nehmen]. Kiczoda botránkozic meg, hogy en nem göryedne (Born: Préd. 291). Es bodog, a ki meg nem botránkozok en bennem (Fél: Bibl. 16b). Es bodog, a ki én-bennem meg nem botránkozok (Pázm: Préd. 21). Eleitül fogva ebben sokan meg-ütköztek, meg-botránkoztak (23). Ti minnyajan megbotránkoztak én-bennem (Illy: Préd. II.225)

Botránkozás: scandalum C. offendiculum [MA. [ärgernis]. E scent Anna azzomac botránkozás, galazat es zemeróm ne legön harmadzor hazasulni (TelC. 59). Ne szolgaly az ő istene-knek, hollot e tenéked botránkozásodra lenne (Helt: Bibl. I.Ooo). Meg kent pap vétkezendie a népnek botránkozására (Helt: Bibl. I.Zz). Botránkozásnál vagy ennékem (Helt: ÚT. E2). **Örizzed** magadat az tévelgőknek botránkozásától (LevT. II.77). Az iras botránkozásnak hüia, valamivel ember megbántatik vag az hitben vag az keresztieni életben (Fél: Tan. 231). Az emberek-között-is minden hivatalban vannak botránkoztatások (Pázm: Préd. b4). Az vac eleibe ne vess botránkozást (MA: Bibl. I.106). A botránkozásnak székség lenni a választottakért (Vás: CanCat. 489). Elég botránkozásra voltam mind egyik mind másik köntösben a dámáknak (Bethl: Élet. 320).

Botránkozó: offensator MA.

[Botránkozdogál]

még-botránkozdogál: [scandalizor; anstoss nehmen]. Ti magatokis meg botránkozdogálotc az én személyemben (MA: Scult. 40).

Botránkoztat: scandalizo MA. [anstoss geben]. Ha taga-dást tenne, azért meghalna, sokat botránkoztatna (RMK. V.251). Eñele arolec dolgokcal botránkoztatás (Mon: Apol. 359). Azt tanította a confessio, hogy botránkózató szörnyiség és hiúság oly isteni tiszteletet adni a község-eleibe, melyről parancsolat nincsen (Pázm: LuthV. 189).

még-botránkoztat: 1) [offenso; anstossen]. Lábadat a kűszöbhöz meg ne üssed avagy botránkoztatás (Com: Jan 106).

2) scandalizo MA. [anstoss geben]. Felo barátodat meg ne botránkózatsad (VítK. 48). Erdely kesertet, kyben emberth meglakar bothrankoztathny (ÉrsC. 270). A te lábod megbotránkózstat tégedet (Helt. ÚT. L7). Ha job' szemünk meg-botránkózstat, ki-vájjuk és el-veissik (Pázm: Préd. 163).

mégbotránkoztatás: offendiculum C. [anstoss]. Ha az ő isteneknek szolgáludasz, meg botránkoztatásra leszen (Helt: Bibl. I.Nn3).

Botránkózató: scandalosus, scandalum praebens, offendens MA. Szánszándékkal lagyom, félbe a többit, mert igen botránkózató (Fal: NE. 219).

2. [BOTOL]

lő-botol: [deputo; abschneiden]. Ha le nem botollyák ágait a buja fának, terméső nem lehet (SzD: MVir. 15).

még-botol: ∞ Megbotolni a fát: nagyra, vastagra ki-lajtott ágait levagdalni (SzD: MVir. 15).

Botolás: [putatio; das beschneiden] A botolás szebb ágak-cal újítja az agg fát (SzD: MVir. 15).

1. **BOTOS:** udo, sculponea C. pedulis, pedule, tibiale, *calceus laneus P'Bl. [filzschuh]. Botos kapeza: udo Major: Szót. 485. Botos-kaptza, salavári: soccus; botos kaptzás, kaptza-viselő: soccatus; aszszony-embernek való botos: *soccus muliebris P'Bl. Egy öreg botos nemez kaptzát, mellyet sarun fellyül vonznak, hét pénzen adgyanak (TörtT. XVIII.228). Télben szőrből botosok volt (MonIrók. XI.342).

2. **BOTOS:** capitulatus C. MA. [köpfing, kopf habend]. Négy száz botos tallér egy pár téli és nyári köntösre (Fal: NU.283).

BOZA: sicera JordC. 263 parabia MA. PP. alicia Com: Jan. 75. [scherbet]. In campis Cumanicis praeter vina advectionia usum habent Cumanii cujusdam liquoris ex milio et aqua suo more expressi, quem bozam vocant (Oláh Miklós Kresznerics-nél). Kynyereth nem ettetek, borth es bozaath nem yttatok: panem non comedistis, vinum et siceram non bibistis (JordC: 263). Nagy leezen wr ystemek elette, sem bort, sem bozat sem uzyk: vinum et sicera non bibet (517). Soha sem bort sem bozaat nem ywt, hwstl sem eett (ÉrdyC. 286b). Nagy leezen wr istennek elette, sem borth, sem bozaath nem es [?] (344b). Es versőlőket inekelhec, kie az bozan isznak (Szék: Zsolt. 67). Törnee vala darabos kása lükövel az száraz malomban, és léssen vala dara és liszkása, boza: alicia (Com: Jan. 75).

BOZDA: [ulcus; geschwür]. Lábat rongyolta bozda beteg-sége (Könyi: HRom. 168).

BOZONTOS: villosus, hirsutus, hispida Kr. [struppig]. Itt van Daphnis, itt van Faunus, sok bozontos satirus (Fal: Vers. 875).

BOZONYOS: [magicus, veneficus; zauberisch]. Babonas, őrdengős, bozonios babak (Mel: SzJán. 33).

BOZÓT: carectum, juncetum SI. [horst]. Mellette vagon egy nagy bozót, anuak közepette volt azelőtt az vár (TörtT. III.246).

1. **BŐ** (bűg Mel: Herb. 113. bűg DöbrC. 520): [vox bovis; ochenstimme]. Ő néki ökör szóval köszén vala, bő! bő! néki felszóval mondja vala (RMK. III.345).

[Bödít]

még-bödít: [mugire facio; brüllen lassen]. Meg-bödítvén magát a Bonásus azt kérdi (Pós: Válasz. 119).

Bödül: [mugio, rugio; brüllen]. Nagyot bödül, meg rivallik, tudatlan bányásznak szid (Matkó: BC&ák. 107).

még-bödül: [contremo; erdröhnen]. Hejh! s megbödülének Rákóczi álygúi, hejh! s megrendülének Esztergom tornyai (Thaly: Adal. II.118).

Bög (*bögrētēs* Helt: Bibl. H.141. *bög* Mel: Herb. 113. *bög* DöbrC. 520): mugio, muginor, immugio, demugio, remugio, boo, reboo C. regemo PPB. brillen, blöcken Com: Vest. 137. Ugyan *bög*ött a ház a nagy sírásban; aedes *ululans plangoribus PPB. Mi nem reio bial (zamar) minden füve vagón avag *bög* ökör (DöbrC. 520). A juhoe búgnee, ha meg eszje (Mel: Herb. 113). Az ökör *bög* (Kár: Bibl. I.515). A bika a nyakon függő börrrel, leppentővel *bög* (Com: Jan. 43). Bögnek az ágyúk (Land: Újségits. H.234). Az ökör-bika nemü gémekek igen éktelen nagy *bög*ő szavok vagyon (Misk: VKert. 341).

bele-bög: immugio MA. [hineinbrüllen].

hátra-bög: reboo PPB. [zurückbrüllen].

ki-bög: emugio C. MA.

röa-bög: admugio C. MA. PPB.

vissza-bög: remugio MA. PPB. [zurückbrüllen].

Bögdögél: balito PPB.

Bögés: mugitus C. [das brüllen]. Léssen iszszonyú vér ontás jajgatással és bögéssel (Com: Jan. 150).

Böget: **1**) balo, boo, mugio MA. [brüllen]. Bögető madár: ulula MA. Nom. 105. Kezde ordoytany nynt az orozlan, kezde bewghetny nynt az ewkör (ÉrdyC. 307). Így bögeti szavát (Hlyef: BCSTomp. 124). **2**) [contronere facio; erdrüllen machen]. Az ágyukat szüntelen bögették (Könyi: HRom. 166).

mög-böget: demugio MA.

Bögetés: balatus C. boatus, mugitus MA. [das brüllen]. Micsoda baromnac bögetéssó ez, az melyet halloe? (Helt: Bibl. H.141).

Böng: [mugio] brummen Adáni.

Bönget: mugio MA brüllen PPB.

Böngetés: mugitus MA. das brüllen PPB.

2. BÖ (*beu* CzechC. 26. *beu* Mon: Apol. 263. *beueb* Komj: SzPál. 450. Tel: Evang. I.180. *böv* Pethö: Krón. 90. *bü* Zvon: Osiaud B4. *bövség* (RMK. II.362. *böv* Helt: ÚT. HS. Born: Préd. 279. *böv* Pázm: Kal. 252. MA: Bibl. 174. Matkó: BCsák 113. *böv* C. *bövség* PozsC. 141: **1**) ubertus, copes C. copiosus MA. [reich, reichhaltig, reichlich, viel]. Bö beszéd: res *dituluse dietae PPB. Legén tü kezette vagón vagón, nem nem, ni kedeg ezectől büüöben lend a gonoztol vagón (MünchC. 22. 25). Mert vrnal irgalmassag, es bö önala zabadsag (AporC. 101). Az hynek nyatthta beueb aldozatothi az Abel, vyt az vristen nek, hogynem a Cain (Komj: SzPál. 450). Hög ez io titemiñben es büök logetek (Sylv: ÚT. II.48). Szegged a nagy es igen böv váras (Helt: Krón. 4). Méz bö, es bö gabona leszen (Cis. E). Lehetseges, hagi beö ho essek (KBécs. 1572. 107). Nagy böv szonal meg iria (Born: Préd. 279). Eliez pedig böveb irás kívántatik, hogysen a pusztá sovány tanitáshoz (Pázm: Préd. 44). Nem szükség ezt bö szóval terjeszteni (Pós: Igazs. I.185). Mikor testeben bö nedvesség salakja, bördökete szín (Folv: SchSal. 29). Igen alatt járó gondok ezek, fővénység jelentenek es gynakozást; nem illoti a bö-tseléü fő gazda aszszonyt (Fál: NA. 192). **2**) amplius, largus, laxus, capax C. prolixus MA. [weit, geräumig]. Igen bü: peramplius; hosszu bü palást; stola; hosszu bü palástha fötözött; stolatus C. Jesus zegenyöknek nagy beew haza (CzechC. 26). Az istemec bö kochu vala ö náloe (Helt: ÚT. g5) Böv rántzos ruha (MA: Bibl. 174) Az hosszu böv lompos nadrág oly igen bé esuzna maszna es annyira terjedne (MA: SB. 233). Nagy böü hajlék (Alv: Post. H.50). **3**) [sonorus; schallend]. Trombiták-is kezdék bö ríjadásokat (Gyöngy: Char. 128).

Böség: copia, abundantia, redundancia, capacitas, enormitas C. [überfluss, fülle, reichthum]. (gyapjú böség: lanicium C.

Zegenseget beusoger zeuednekuala (EhrC. 91). Kezde nag büvségl kwiniuet hullatni (VirgC. 21). Essevnek büvsége nynd kevrnyevl az fevldet meg evtesznye (DomC. 273). Nagy büvségl weredet vízzel élegy nekewik adad (PozC. 14). Io hazas tarsot, büvségl, adgyad nekünc ina ezeket (Born: Ének. 96). Ó idejében a békeségnek büvségl léssen (Pázm: Préd. 100). Mind a büvségl es-mind a szükségben tudgya magát szentül viselni (Matkó: BCsák. 268). A vagyonnak élegében, büvséglben gízöl (SzD: MVir. 179).

Böségös: **1**) superfluous, cumulus C. [reichhaltig, reichlich]. Hozá nekewik az bodog Ferencnek nagy büvségl igeretit (VirgC. 49). Fogatlan kiötvén malaztnak büvséglös vywlasa (CzechC. 37). Fogad vala isteni zetretnek büvségl evleuel (DomC. 46). Thy erdemetek büvséglös menyorsagban (JordC. 365). Nagy büvséglös isteny zerehséglödt nyere (ÉrdyC. 569). Zent Anna büvséglös zölötö, honnat öröc életnee bora föl, kinec gerezdi a ziz Maria (TelC. 89). Jó cezeköddettel büvséglösseg gelyetec (Helt: ÚT. 17). It kezdetenec el a het büvséglös esztendöc (Szék: Krón. 15). Hogy büvséglös lenne szabaditása, váltságlal akará végbe vinni szabadulásunkat (Pázm: Préd. 80). **2**) [amplus, laxus; weit]. Büvséglös szárközépig lenyult lompos plundrába fötözette (MA: SB. 233).

Böségösen: abundantissime C. [reichlich]. A mostan támadott tévellygések ellen büvséglösen irtam a Kalatuzban (Pázm: Préd. b). Ruházatunkol büvséglösen gondot viselt (Mad: Evang. 4). Az belénd eszaktöle való állat, minémük büvséglösen találatnak a borussiai erdökön (Misk: VKert. 90).

Böségösség: superfluitas C. [überfluss].

Böségöst: [abundanter; reichlich]. Yo tetemet ziporan es büvséglös adok nekyc (EhrC. 94). Egzséglösödertli büvséglöseth gyeközöl (NagyszC. 360).

Bövebbed: subcopiosus, plusculus Kr.

Bövebbedén: [paulo amplius; ausführlicher]. It tsak mulolan illetém, erről oda ala bövebbeden kelletik szollanom (GKat: Titk. 45).

Bövebbedkén: ∞ Bövebbedkén vagyon eleibe adva (MA: Tau. Elöb. 27). Reménységem kívül bövebbedkén akarám ezeket declarálni (Zegl: BDorg. 245). Ha egy kevéssé bövebbedkén visgölödnk e titokról (DEmb: GE. 41).

Bövecske: ampliusculus C. Abba borsot jó bövetkén hín-tett (Gvad: FNót. 13).

Bövedke: [ampliusculus]. Ezt bövetkébbe kelleték terjesztem (Pós: Igazs. I.270). Bövetkébben is irhattam volna (Pós: Válasz. 250).

Bövelkéd-ik: abundo, redundo, exubero, superfluo, circumfluo, supersum C. [überfluss haben]. Igen bövelkedem: praescateo; vadakkal büvelkődö: beluosus C. Hanemha inkab bövelkődendie fő igazsagoc, hóg nem az irastudoke, nem mehettee-be meimeenec orzagaba (MünchC. 21). Ky ezeknek felette bewölkedik, gonozthwl vagón (JordC. 368). Yo mywelkődötökben bewölködyk (ÉrdyC. 641). Ahol beewelkewdeek az hyn, otth felette bewelkewdeek wr ystemek malaztya (ÉrsC. 553). Nem bewelkwydly vala nyntli Corintomba (Komj: SzPál. 114). Az to sasod bövelkewdie borral (Born: Préd. 400).

Bövelkédés: profluentia, affluentia, redundatio C. [überfluss, fülle]. Elmeelkewdeseknek beuelkewese (CoruC. 47). Hannywyk el nyndden gonossagzak beewölkeweseet (ÉrdyC. 575). Az én bövelkewesemben soha örökké meg nem mozdulok (Pázm: KT. 144). Bövelkewésben büfös, szükben edes (Zvon: Post. 549).

Böven: copiose, ubertim, lubertim, large, largiter, largitus, munifice, cumulate, liberaliter, dapsile, dapsiliter, profuse, refuse, proflienter, prolixo, laxo, fluxo C. abunde, affatim, affluenter, opime, opipare MA. [reichlich, im Überfluss]. Böven szóló: largiloquus PPBl. Elene köldé azokkal, mellec aseregeknek bőűn éléguolna (BécsiC. 12). Nagy beeven alamsynat ada ewneky (ÉrdyC. 569). Az en poharom bőűn vagyton tőltuo (Bom: Préd. 282). Alamosat béven, kölchönt vigan adgyunk néki (Tel: Evang. 491).

Böves: adcopiosus PPBl. [reichhaltig]. Szegescskékel bőűs: claviculatus C. Kákával bőűs: juncosus PPBl. Kőről nagy kew zyklamnak es zakadasokkal bewees (ÉrdyC. 579). Kazdagsagal ygen bewesek walanak (ÉrsC. 399). Úta Szaptrafában lón, ki nagy sok éléssel igen bőűs lón (RMK. IV.116). A plekánosok nem egy-aránt tudosok, nem-is egy-aránt bévesek könyvekkel (Pázm: Préd. A3). Náddal s sással bőűs, zombékos es füves (Liszi: Márs. 61). Béves légy éles, helyes gondolatokkal (Fal: UE. 395).

Böveséd-ik: [locupletor, ditor: sich bereichern]. Nagy kezel bőűsedenek (Ilosv: NS. 3).

még-bövesédik: [augeor; sich bereichern, sich vergrössern]. Úr istennek zent malaztya nyat bel telh es meg bewesedet (ÉrdyC. 245).

Bövesít: [locupletio; bereichern]. Az ellene-járókat sok javaival bövesíti (Pázm: Préd. 125). Ha a víz nedvesít es szép halakkal bövesít, közönnnyik az isten szerelmének (1039). Templomokat adományival bövesített (Tarn: Szents. 6).

még-bövesít: ∞ V iozagos voltaual meg bevesítõh (NagyszC. 117. Helt: ÚT. Z7). Meg böűsítse az ti io tetemenyeknek gyűmölözet (Bom: Préd. 400).

Böveskéd-ik: abundo Kr. [überfluss haben]. Bőűsökködőű néűs tegedet az wr minden jóual (Kár: Bibl. L183). Böűs-keket az bűn (Bom: Préd. 240). Mindennel, valami testenecc tettet, böűs-keket (389). Hasznos essöcel böűs-keket (Kal. 1582. G).

Bövesül: [amplificor, ditor: sich vergrössern, sich bereichern]. Böűs-kegel meg ekeswt, kaazdagsagal es beweswt (ÉrsC. 448). Vduara soc néűpöl böűsült wala (Gosárv: MagyB. Bűj). Vitezec böűsűlteez gazdagságba (Eűj).

még-bövesül: ∞ Meg böűsűlt az ő örömecc (Helt: ÚT. Z4). Meg böűsűlt benne a feckete colera (Helt: Háló. 192).

Böví: augeo, amplio, amplifico SI. [vermehrten, vergrössern]. Böví: largificus PPBl. Zenth Kateryna beweyty wala az ew ymaczagt (ÉrsC. 421). Bűt az en zium io bezedõt (TihC. 239). Te nagy sok kéűsedet most ne kéműljed, az Görögországból napzed bévítet (RMK. IV.88). A teyet a daykánac bűiti, ha iszác gyakorka (Mel: Herb. 98). Kegyelmességg ni raytunc böűvűt (MA: Bibl. V. 16). Bövíted mindennap én örömmet (Zrinyi L47). A szép Nilus vize sok tartományokat böví aranyival (Gyűngy: Char. 1). Tökűlt szándéka szomorúságát böviteni (Könyi: VM. 2).

el-bövit: abundare facio MA. [bereichern].

még-bövit: amplio, locupletio, feto, abundare facio MA. [vermehrten, vergrössern, erweitern]. Megiűttuc a gabonat, hóg megkűsbebeli a merteket es megböűlűic a sikhut BécsiC. 228). Az honnat kel walá epevlly az deaknak, onnat meg beueyte az ev byneet (DomC. 254). Meg bevojt az zent predicatorekat uala meel varasban (ÉrdyC. 95). Beweycz megz nyuketb zenth malaztwl (ThewrC. 274). Meg bövűt Salomon Jerusalemben az zűstet mint az köűt (Kár: Bibl. L314). Vallyon nem beuetdttóie meg az papa az bibliabeli be vetetet irast (Zvon:

Osiand. 17). En penigh isteneccel meg bévetsén hagyom, kik jobban Roma városát meg általmazhattya (Prág: Serk. 27). Az erdemeket meg bévetti (Lép: PTük. L173).

mégböví: [amplificatio; erweiterung]. Egynyihany törnyeknek meg bövűtse (Helt: Bibl. Lf).

[Bövöd-ik]

még-bövödik: [redundo; überhand nehmen]. Megböűdic himisság, sokacnac meghűdegl zerelemec (MűnchC. 58).

Bövű: augeor, amplificor SI. [sich vermehren, sich vergrössern]. Kinec wagon, annac adatic es böűlűtetic (MűnchC. 37). Twgya wala, hogy ez nyomorwsaglak nyatta zewuetlen bewűlűtmeyek (ÉrsC. 403). Myndeneketh kyketh tezen, bewűlűtnek (KulesC. 1). A hír, valamerre megyen, bövűl, szaporodik (Gyűngy: MV. 11). Bövűlűt attűl inkább, mint szűkűlűt inségem (Thaly: Adal. L170).

el-bövű: augeo, augeor, multiplicor SI. [sich vermehren]. Anticristusnak yewetely koron felette yghen el beewűl ez vilagon az gonoz gykossagal (ÉrdyC. 30). (A szép Nilus vize) bellyeb érkezvén vizek tőldásából, el-bövűl s vastagűl szaporodásból (Gyűngy: Char. 1).

még-bövű: augeo, multiplicor, abundare incipio MA. [sich vergrössern]. Batorsagonk meg beewűlűtseeck (CornC. 196). Meg beewűt wala az alnokszagh (ÉrdyC. 568). Ezűstid es aranyid es mindenid meg bövűlűt (Helt: Bibl. L.0003). Minden iszágod meg bövűl (Kár: Bibl. L166). Meg beűl az gonossag (Tel: Evang. L61).

Bövűlés: [multiplicatio; vermehrung]. Zwűl fyakat embery nemzetnek bewűsere (ÉrsC. 404).

Bövűlet: [incrementum; vergrösserung]. Tiztelnevűk kel az zenteket az my batorsagonknek beewűlűt (CornC. 196).

BÖCÖR? [böűs?] Bűzának es böűzör gabonának böűsége nagy lón (ErdTörtAd. L20).

[BÖDÖN], DÖBÖN: [vasculum; fässchen, tömchen]. A mēhek mézet gyűjtenek az ő kaptárokbá, dōbōnōkbe (Com: Orb. 229).

Bödönke: [labrum; tömchen]. Sówal visz a kocsis egy böűnykēt tele (Gvad: Idēt. 231).

BÖFFENT (*buffōg* Orecy: KöltH. 17): [latro, gannio; bel-fern]. Es vallyon mind egez papasaglak seregeis mit böűfent-hetne az z. Palnac imez egy sententiára (EszT: IgAny. 373). Azt böűfenti Bonasus (Pös: Válasz. 198). Meg-fűlna, ha nem böűfentene afűlűket (Matkó: BCsűk. 241). Illyet böűfent ellenem Műtyás (238). Ide oda lóg fejetek, reszket lábátok, böűfent gyemrotok (Fal: NU. 309). Szavára a kutya: bau! bau! mint böűfentett (Gvad: RP. 4).

ki-böűfent: eructo Kr. (herausplumpen). Valami szűjokban nyelvekre jűt, azt bolondul ki böűfentették (Laud: ÚjSegűts. II.312). Gondolatlanul ki-böűfenti, a mi a nyelvére jűt (Illyef: BCsTemp. 205). Hogy beszűdei ne lattassanak maga gondatlansága által ki-böűfentetteknek lenni (Apati: Veid. 750). Szurdallya az elmét a vakmerű fiúnak keűllyen ki-böűfentett szava (László: Petr. 167).

reá-böűfent: irructo PPBl.

Böűfentés: ructus, eructatio MA. [das rűlpsen]. A bövűl-kűdű komorsag jegyei: böűfentések keserű, testek állasa őszűvű, darabos (ACsere: Enc. 188. Mad: Evang. 790). Az ő böűfentésével rűbűgű him disznű (Com: Jan. 43. Illy: Préd. II.236).

Böűfentű: ructans MA. [rűlpsend]. Vizi-bika, vízben zamárűl böűfentű madár: onerocratus PPBl. Mint a böűfentű a megűtűtűknek szagát kiűnti (Illy: Préd. II.236).

BŐFÖG: ructo, eructo C. rülpfen Adámi. A mint torkára bőfögöt, három dologgal vadollya a római ecclesiát (Pázm: Kal. 1088. SzD: MVir. 370). A gyomor meg-töltetvén, csuklie és bőfög (Com: Jan. 55). Az idogálóc meg részegedvén kőhögnee, hákoguae, bőfögnee (182). Karunkodo szájával azt bőfögven (GKat: Titk. 14). Azt bőfögi a nagy lityán tők (Pós: GBot. 3). Ha torka bőfög is, hasa korog (Thaly: VÉ. II 52). Bőfögysz, nyálasz (Fely: SchSal. 42). Foghagymás kolbasznak drága szép illatja bőfögütt gyomrukából (Gvad: RP. 13). Cudentiád rozúl dúdorog fejedből, simetria nélkül bőfögysz részegségéből (Orczy: Kült. II. 17). Tönnön gyalázatodot bőfögöd reánk (SzD: MVir. 185).

belé-bőfög: irructo MA.

ki-bőfög: eructo Kr. [herausplumpen]. Kutya-módon ugatván, bőfögte-ki kárhözatos lelkét (Hall: Paizs. 239). Ki fecsegi es mint egy ki bőfögi aszt az ő torkából (FelsőB: UKöls. 155).

reá-bőfög: irructo C. MA.

Bőfögödögél: ructito MA. [oft rülpfen].

Bőfögös: ructus, ructatus, eructatio C. MA. [das rülpfen] Magoknak hízkelkedő és szent Jánosnak ellenemondó kép-mutatónak bőfögési és okádási (Mad: Evang. 790). A csor levelii fő bőfögést, gyomorbéli hideget, náthát és fej tsepegést megállít (Váli: OrvSz. 54).

Bőfögő: ructator, ructosus MA. [rülpfend]. Az ő hammisság bőfögő torkokat és kiálto szájokat bédugjuk (Komár: Imáds. 65). Fuldoklónak, eszem-nélkül esufondárossan bőfögőnek szid (Matkó: BCsák. 236).

BÖGÖLY: tabanus, asilus MA. [breuse]. Bögöly, három kergető bogár: tabanus PpBl. A bögöly miat fel indított, fél rezentet barom ugrál (Com: Jan. 51). A bögöly szeszegyet (Com: Orb. 5). Lásd, mennyi darás gyűlt s bögöly tagjaimra (Gyöngy: Cnp. 10). A bögöly széllyel nagy dongó szavával zomborálva jár s kél. Vagyon másféle légy is, mely kisebb a bögölynél és fulánkja is kisebb vagyon, de ez is igen keservesen és mérgeesen tsipó, szava butább vagyon mint amannak (Misk: VKert. 656).

BÖGRE: urceus MA. topf KirBosz. 136. [töpfchen]. Bögréc, borító tálc (Com: Jan. 83). Ánpolnákból, bögrékből, korsocs-kákból való illatozó hímtegetések (116). Komlót főzik estére egy kis bögrében (Thaly: VÉ. I. 344).

Bögrécske: urna Com: Orb. 265. [töpfchen]. A patikárosok alabástromból tsimált bögrécskéken orvosságokat tartuak (Com: Jan. 218). Apró bögrécskéket s fazekakat vöttem 60d. (MonTME. I. 293).

BŐJT (*heyt* JordC. 408. ÉrdyC. 508. *büjt* Mel: Szlán. 216. *böychyorth* [?] PozsC. 26. *böj* Helt: Krón. 33. *buyt* VirgC. 138. *bueh* LavT. I. 2. *büjt* Mel: Szlán. 82): jejuniu C. quadragesima, carnis privium MA. das fasten PpB. Negyven napy ezulatos bevtewel (EhrC. 26). Alzate ölékkellet ymadzagoclan es böjtöben (BécsC. 16). Es nemzet nem vottetheti ki, hanem imádság miat es böjt miat (MünchC. 46). Többet hozual embörmec, hoguem eztendeig valo viz, keuer, böjt (NádC. 54). Bevtewel nem zoge meg (DomC. 123). Ezt töletec veszem enis igaz böjten (Börn: Ének. 376). Igaz-e, hogy böjtén pirongatás esett azokért a versékért (Pázm: LuthV. 121). Gyurj újabb sárt a torbézo böjtről (Matkó: BCsák. 11).

kálvínista-bőjt: [heluatio, comissatio; schmaus, schwelgerei]. Bözög ez nem volt kálvínista bőjt; mert sem abban nem állott, hogy semmit nem ett-vóna, sem abban nem állott, hogy tobzódás-nélkül evett (Pázm: Préd. 117).

negyvenlő-bőjt: [quadragesima]. Myndden negyvenlő beytben három astinenciát tét vyzzel (ÉrdyC. 637).

negyvennapi-bőjt: ~ Az pápás negyven napi bőjt (Zvon: Post. L437).

szabott-bőjt: [jejuniu constitutum; festgesetzter fasttag]. A szabot bőjtök nem kellemetesek istennél (Pázm: Kal. 297).

száraz-bőjt: xyrophagia Csúzi: Tromb. 49.

Bőjtől: jejuno C. [fasten]. Beytewel Iesus Cristusnak gyeze-retye (EhrC. 27). Bőjtőluala ő életénec mindén napiban zombatoctol mégaluan (BécsC. 261). Mikor böjtöndetec, neakarintok lennetec zomoroc (MünchC. 24). Vizzel keuerrel böjtöl (GuaryC. 40). Kezdeu az zordaat es penteketh beytelny (ÉrdyC. 157). Ne böjtel sokáig (Cs. K2) Mi egyszer böjtöllyük eszen-dőben az negyven-napot (Pázm: Kal. 599). Ha mikor böjtölünk, adjunk szagot fejünknek, port hajunknak, simétsuk ábrázatunkat (Fal: NA. 177).

[Szólások]. Akár jól akár poklól essék a dolog, tsak hogy jattassék, hogy Anta I-s bőjtől: irást emleget (SzD: MVir. 126).

mög-bőjtől: jejunando sacro Kr. [durch fasten heiligen]. Anya zent egyházac bevteteet bevtetely vala meg (DomC. 123). Az zombatot meg zokta vala beytelny (ÉrdyC. 531) Valaky az imepnek vigiliayzat meg beytelendy es az napon mysere, vechernyere, veterenyere menend, myndenzer zaaz zaaz napy bolchwt valyon (649). Nagy penteket meg böjtöllyetec (Mon: Apol. 142).

Bőjtölés: jejunitas, inedia C. jejunatio MA. [das fasten]. Gywtrelmet tenui bwitwlesel es ostorozasal (VirgC. 90). Ez zvk-nel vala nagy kinanatyá zere-lme behtelese (MargL. 9). És behtewleseknek zentsegenel vala igen nagy (DomC. 116). Lelki böjtölés, mely áll bün ölsében (Zvon: Post. L476). Megalázatot, megödükletett, böjtölésekkel fonyzatott test (Ily: Préd. I. 379). A testi sauyargatás, ugy miut a böjtölés, álom-szakasztás, ostorozás ditsreates, nehéz dolog (Fal: SzE. 535).

Bőjtölösség: [jejunatio; das fasten]. Az régi szokás szerint ez nap ebédet nem evén és csak egyszer napjában s úgy is böjtölösséggel, az áldott Christusnak kinszenvedése innepe nap-ját isteniszolgálatall töltettük el (Monlrók. XVIII. 174).

Bőjtöltet: [jejunari jubeo; fasten verordnen]. Szép kis böjtölt böjtöltet a pápa (Matkó: BCsák. 401).

Bőjtös: [jejunans; fastend]. Ti barátok, papok, erdemes böjtösök, ti vatok a Christus hoheri, feztöy (Mel: Szlán. 30. 180). Hypokrita böjtösök (GKat: Titk. 117). Akor kezdenek a hypokrita böjtösök a husval zalállodni (GKat: Gramm. C4). A böjtös a böjtölésre készítettik (Ily: Préd. I. 325).

BÖK (*belken* Matkó: BCsák. 225. Kisv: Adag. 210. *büken* Bal: CsIsk. 144. *pungo, figo* Kr. [stechen]. Szuró päl-ceákkal gyakván, bökvén, szurván és által öklötven (Com: Jan. 150).

Bökken: 1) offendere, impingo; anstossen PpB. 2) titubo, vacillo MA. talipedo; taumeln, wanken wackeln PpB. 3) [incido; antreffen, stoßen]. A hátrahagyatott nehány selekre a sok erdő között hol együtt s hol másutt bökkenvén, szaladtok-lan csak nagy veszedelmök lett vala (Szal: Krón. 262).

reá-bökken: incaute supervenio Pp. [zufällig anstossen]. Azt az ellenség nem hogy láthatja, de sőt valamig reá nem bökken vala, nem is remélheti vala létét (Monlrók. VIII. 33).

Bökkenés: 1) offensio; das taumeln, wackeln PpB. [anstoss]. A sem marud bökkenés nélkül, ki a királynak tisztességét nem tézen (Czezl: ORöml. 586). 2) titubatio, vacillatio, haesitatio, talipedatio; das wanken, taumeln, wackeln, strau-cheln PpB.

Bökkenő: 1) locus salebrosus, salebra MA. [offensio; holpriger weg] anstoss, knoten Adámi. Minap erre az bökkenőre

jutván, igazán megvallák, hogy az ő gyölközetekben meg nem mutathatni az lelki pástoroknak egymás-után való reudit (Pázm: Préd. 587). Nehez bökkönyre találnak (Megy: SZAOr"me. 300). Lássuk inuimár a villongásnak bökkönyjét (Pósa: Igazs. 568). A nagy hadd-el haddon által estünk; az apró bökkönynek is vessünk véget (SzD: MVir. 128). 2) offensusor MA.

[Szólások]. Ez a m a bökkönyje: hinc illae lacrimae MA. Caput rei. Hoc opus, hic labor est PPB. Nem az a dolognak a bökkönyje (Bal: CsIsk. 141). Ott vala bezegg a dolognak a bökkönyje (Gkat: Titk. 96). Itt válk-el a dolog, ez a bökkönyje (Tof: Zsolt. 623). Itt vagyon a dolognak bökkönyje (Pós: Válasz. 79). Hátra meg a bekkenő (Matkó: BCsák. 225). Itt vólt a bekkenője (Ily: BCsTomp. 113). Ez a bökkönyje (Kisv: Adag. 210).

Bökkönyös: [anceps, difficilis, molestus; misslich, schwer]. Bezegg itt bekkenős az urának szívét bíró udvarnoknak állapítja (Fal: NA. 242).

BÖKE: curvus, tortus, reflexus MA. knoticht, kni-richt Adámi.

BÖKÖG: [ructo; rülpfen]. A soc kerődést, a ki retket észic es böggö [bökgö], meg állattya (Mel: Herb. 102).

Bökögös: [ructus; das rülpfen]. Okadast meg állat, bököggest, gyomor hidegségét meg állattya (Mel: Herb. 37). Igy minden mérges, epes, keserű bököggest ki tisztít, ha íztatva észic (58). Bököggest, gyomor hely hidegségöt el állat (BeythéA.: FivK. 84). Az erdei meh fyu bököggest el tauoztat (84).

BÖLCS (*belch* RMNy. II.6. *belcz* JordC. 374. 375. *beowch* WeszprC. 117. ÉrdyC. 27. KazC. 2. *bölcz* VirgC. 14. Mel: SzJán. 385): 1) doctus, eruditus, consilius, literatus, sobus C. sapiens, philosophus MA. [weise, gelebrt, klug]. Igen bölcs: persapiens C. Ki halla en igémet es tezi azocat, hasonlatie bölc emberhez (MünchC. 26. 34). Irta es magiarazta bölcznek kömet (VirgC. 115). Meeg eegyebeket ees ffil geeryeztnek, gyoythnak ew bewch predicacyokkal (ÉrdyC. 559). A keresztényi tudománla tudosnac es bölchneec kel lenni (Helt: Bibl. Lc4). Tonabba az nap be megien az rak nenő iegibe, az bölcz Copernicusnak szamitasa szerinth (KBécs. 1572. Eijj). Sajdétotta vala ezt egy bölcs irás magyarázó (Csúzi: Síp. 24b). 2) [artificiosus; künstlich]. Ez ezenalta vala amaz nag bölcz hazat, a kiből soha senki nem tud vala ki ifünni (Szék: Krón. 23).

[Közmondások]. Mennyivel bölcsobb, annyival emberségeseb (CorpGramm. 264). Tsak a szakálla mutat böltsre: *barbatenus philosophus PPB. A bölts vidám artzával nézi mind a két szerentsét (SzD: MVir. 394).

magahányó-bölcs: sophista C.

varázsló-bölcs: [magus; zauberer]. A Pbarahó varásló bölcssei a pálczát valóságos kigyóvá nem változathatták (Szatum: Dom. 123).

Bölcselkőd-ik: philosophor, sapio C. MA. Mit higgyen, mibe bölczelköggiék (Mel: SzJán. 282. Kár: Bibl. I.619). Bölchekkedni kezdenec (Mon: Apol. 289). Bölczelkőd sophista (MA: Tan. 1319). Es igy ezeket értvén, füstbe menének Kalauzának es az ő-véle bölcselkődöknek böjtorványos kötődési (Pós: Igazs. II.280). Istenesen practizalo, szentül bölcselkőd theologia (MHeg: Töszl. I.4).

Bölcselkődés: philosophatio, philosophia Kr. Az euangeliumot meg tudgyac valaztani az törueenyölis, az emberi philosophiatulis, emberi bölczelkedestül (Born: Préd. 264b). Nyakadban randul gyermeki bölcsöködésed (Ilyef: BCsTomp. 226). Ezt a finom s fen-járó bölcselkedést nagy öröm hangos javallással fogadák minyájan (Fal: NA. 123).

Bölcsen: docte, erudite, sapienter C. [weislich, klug, richtig, passend]. Igen böltsön: perdocte, persapienter C. Keезде belcezen gondolny zeet Ferencben ennyi luuzzw zenuedetít (EhrC. 3). Latuan, hoóg bölcén feleltuolna, moula ő neki (MünchC. 97). Te nem vagy bwlezen zolo (VirgC. 67). Az községet is nagy bölcsen oktatja (RMK. II.36). Nagy szeles arkokat haniata, kő fal melle Titus bölchen assata (Cseng: Jer. 10).

Bölcses: [utilis, salutaris; lehrreich]. Az értelmes mondások tészik bölcsösse az könyveket (Prág: Serk. D3).

Bölcsesköd-ik: [philosophor]. Mikor legmélyebben igyekezek böltselkedni a dämák, akor tetszik-ki leg inkább pitzín eszek (Fal: NA. 187).

Bölcsesség: doctrina, sapientia, sophia C. [weisheit]. Böltsesség szerető: philosophus; böltsességnek szerelme: philosophia C. Böltsesség es tudomány szeretés: philosophia PPB. Valamy zolgaltat, mend zolgaltatyk ysteny bewlczesegtewl (EhrC. 131). Az io pozto giartoknak bölcsesége (VirgC. 149). Mynden bölcseseegehel be tellyesettyete vala, myth takacznak. zöwnek, zabanak es zöwcznek tudnya kel (JordC. 77). Probaliok meg eh zarandoknak bölcseseeget (DebrC. 7). Hol vagyon az ty mesteresetőknek bölcheseege (542). Az bölcseség az isten ereienc páraia (Kár: Bibl. I.639). Az ki szükölködik bölcseseg nélkül, kerien az istentől (Fél: Tan. 285). Az szégeség talalta az bölcseseeget (Deesi: Adag. 31). Viszsa fordúlt reudeletlen bölcseség (Com: Jan. 180).

[Közmondások]. Jobb ízű a böltsesség a káposztás kontznál, de magas a bolondnak WF. *delectatio.

Bölcsességös: [sapientissimus; waise]. Belcseseges tudománya miath: experientia singularis NémGl. 287. Az embernek bewlczeseges zentyrasa ysteny edessegeul fenlyk (EhrC. 96). Jevyetek minden bewlczeseges zczek (CornC. 69). O bölcheseeghes zyz es my eedeseeges mesterewnk howa meegy (ÉrdyC. 485). Tamadot e tudomány a hatalmas es böltseseges wr istentől (Helt: Bibl. Ia2).

BÖLCSŐ (*böchö* PeerC. 340. *bötsö* GKat: Vált. I.62. *bötsu* GKat: Vált. I.803. Ily: Préd. II.551. Gvad: RP. 42): eunae C. emabula MA. [wiege]. Söemereim kapulny, böchöth renghesetek (PeerC. 340). Bewlcheben ewryztethetuenek (DomC. 99. DebrC. 17). Az barnoc iaszla ő böltsöie lön (Born: Enek. 31.) Kisded koraban ki ment bötsöjebül (Gyarm: Fel. 270). Bölcsöben fektül, lepel alatt tartatott (Pécsv: Fel. 408). Iratos, festékes, gyantáros es eléfánt tetemekből faragatott böltsöbken (GKat: Vált. I.398).

[Szólások]. Nem ditsekedhetik régiségével, mert böltsöjében ért em tudományát (SzD: MVir. 89).

rosta-bölcsö. Azt értették ez rostabölcsön, hogy az ember életének csak olly kevés része vagyon a világi gyönyörűségben, a mely kevés vizet megtart a rosta (Hall: Paizs. 6).

Bölcsöbéli: [infans; säugling]. Mikor még böltsöbéli volnál (Hall: HHist. II.278).

Bölcsös: habens cunus Kr. Bölcsös gyermek: infans canis inebans MA. Az palotaba senki nem volna egieb az beolchieos gyermekuel (Pont. 41).

Bölcsöztet: in canis detineo Kr. Istállóba kelle térni, jászolba kelle böltsöztetni szent fiát (Pázm: Préd. 1273. SzD: MVir. 379).

1. **BÖLÉNY** (*belén* Helt: Krón. 6b. *belénd* Mel: Jób. Jegyz. 64b. *belind* PPB. *boliny* MA): bison, vison MA. PP. [aurochs]. Egy bial szabású vadállat, belind: bison PPB. Erdély környül találnyi külemb külembféle soc vadakat, serényes ökröket, nad lovakat, jauorokat, däm vadakat, beléneket (Helt: Krón. 6b).

Vad szamar zuzag vad lo, nekik beléndnek, vad ökömek mongiak (Mel: Jób. Jegyz. 64b). 30 darab bölényt (Radv: Csul. II.61).

2. BÖLENY, BÖLINY: binsenstein Adami.

BÖLLYKÖS: [?] Azért húnak lábát (a gyermeknek), hoy mind kezét lábát kösse meg, így nő egyenesem s párnát hágy böllykösön (Félv: Dies. 14).

BÖMBÖG: [murraro; brummen]. Ok-nélkül bömbögész (Matkó: BCsík. 232). Békételeül bömbög, hortyog, haragszik Sámbar (260).

BÖMBÖL (benbel ÉrsC. 449. *bömböles* Mel: SzJán. 201): boo, mugio MA. brüllen, blöcken Com: Vest. 137. Neekyk wygdoznak wala es neekyk czak hembelnek waki (ÉrsC. 449). Az oroszlan bömböl (Sylv: Ujt. II.146). Soc enekleseket, hosszu imadsagokat bömbölnee (Born: Préd. 464). Sokan bömbölnek és berbitélnék (RMK. II.205). A bika bög és bömböl (Com: Jan. 43). Sokszor hol bihalynek, hol Básium bömbölő bikájának mondják (Thaly: Adal. I.19). Az urti meg vidula és az öreg lesütvén fejét bömböle valamit magában (Fal: NE. 28). Azt bömbölé, hogy nem-is volt, miuten-is e világnak teremő ura (Fal: NU. 249).

mög-bömböl: demugio PPBL. [anbrüllen].

vissza-bömböl: reboo PPBL. [zurückbrüllen].

Bömbölés: boatus MA. [das brüllen]. Az imadsag aoytattossag nélkül olyan mint az tehennec bömbölése (GuaryC. 61). Rewasat mar el felede, dee bembelést meg kezdé (ÉrsC. 514). A Christus a kereszténységet nem fondala templon rakazon, sem templombeli bömbölésen, berbetelosen (Szék: Krón. 87). Semmi üdüdség a missebe, orgonalasba, hámölésbe, büythe nincz (Mel: SzJán. 201). Mód nélkül való bömbölés (Deesi: Adag. 241). Zöngnek a kösziklák ü bömbölésével (Zrinyi II.104). Akár-mihoz fér, rout az mindeneket, téssen iszonyító rút bömböléseket (GyöngyD: Cup. 600).

Bömbölőd-ik: [rudo; brummen]. Mint az medue bömbölődie (Bal: CsIsk. 106). A bömbölődő tanczotis el iartattúik velle (153).

BÖNDŐ: epigastrion C. [schmeerbauch]. Nagy böndő: Tanagraeus cootus (Deesi: Adag. 303. MA. Kisv: Adag. 502). Hízic hiszem; nosza böndő, telic hiszem; semmi tatár dobotska nem érne a böndőjével (Kereszt: PKör. 2). Nintsem mivel töltsek tovább is rozz böndőjüket (DBön: Rézségz. 82). A gödénynek alsó állán nagy böndője függ (Misk: VKert. 343).

BŐR (ber levf. I.223. KBécs. 1572. F. beer ÉrdyC. 526. bur JordC. 823. bír Mel: SzJán. 110. Kár: Bibl. I.497. Matkó: BCsík. 30): corium, pellis, tergus, tergum, cutis, cuticularis, byrsa C. [haut, fell, leder]. Tehén torka alatt sütyögő bőr: palearia; kemény bőr: duricoria C. Varas bőr: squarosus; meggrántozni a bőrt, homlokát: *adducere cutem, frontem PPBL. Mykoron bogog Ferencz volna kevesseges captalamban, ky mandatyk bewr captalommik, mert ott nem valának lako helyek, hanemzat bewrben czynaltak (ÉlrcC. 107). Bika bőrből alkotot ostoro (BécsiC. 86). Az ev kezenek bevre meg hasadoz vala (MargL. 23). A zamar egy oroszlan bewrt talala (Pesti: Fab. 15). Es mindenestől fogva szőres, mint egy szőres bőr (Helt: Bibl. I.14). Ha a fakadólknac színe atáb lésson az természet szerint való búrnól, poklosságnak czapása az (Kár: Bibl. I.98). Egy rusnya szekerbe, minden félél bőrből be fedesztetembe tetetek (Forró: Curt. 274). A szőes a bőrből kódment készit (Com: Jan. 98). Loecogós bír és ősztóver (Cseh: OrvK. 28).

[Szólások]. Czak az ezontia s az bőre vagy on (Deesi: Adag. 164. szD: MVir. 62). Jó szit vágnak ezért rajtad, rostának sem lesz jó a bőrdől (szD: MVir. 83). Meg nem tudott alkudni a maga bőriben (Nyr. XI.31). Bőrdöm-

ben jár a dolog (Kisv: Adag. 68). Én ez éjjel komor bőrben fekszem (Könyi: IRöm. 27). Ki-metszik ennek az árrát bőrdőlből (szD: MVir. 83). Tud a nyelvin: szánt a bőrön (Thaly: Adal. II.335). Tsontra s bőrre szállott (szD: MVir. 62). Ha engöttee jó, ha nem, bőretőckel fűzetted illett (Mes. 61).

[Közmondások]. A hóvá nem érkezie az oroszlan bőre, bé csusz mazott a róka köntőse (Czepl: Japh. 1). Az agar nem azért fízi a nyulat, hogy a bírtét elnyerje, hanem hogy a húsát (Thaly: Adal. I.80). Elég egy bőr egy rókáról (szD: MVir. 97).

angyal-bőr: [caligae; hose]. A katona angyal bőrnek nevezi a pantallért (Gvad: FNót. 142).

bagaria-bőr: corium bovinum Russicum SK. Török bogaria bőrtől 10 den. (VectTrans. 3).

bárány-bőr: [pellis agnina; lümmertfell]. Persiai fodor bárány bőr; tengeri bárány bőr (VectTrans. 5).

[Szólások]. Bárány bőrrrel fedezic farkas fogait (szD: MVir. 349).

boeskor-bőr: [riemenschuhleder]. Az törököknek vettünk boeskor bőrt (MontME. I.98). 2 füzet boeskor-bőr (120). Cserzett boeskorbőr (264).

[Szólások]. Boeskorbü az orezája (Kisv: Adag. 43. Fal: NE. 143). Merő borskorbü a jesuita ortzája (Czepl: Japh. 101). Piruli oreza, ha boeskor bőr nem vagi (Pázm: Fel. 76). A mely oreza egyszer boeskor bőrré let, vgyim nem tudhat az szegyeint (Zvon: Pázm? 290). Nem veszik eszekben, hogy bűdös boeskor bőrt rághnak (Bal: Epin. 2).

cápa-bőr: [corium punctis asporatum]. Czapa bőrtől 7¹/₂ den. (VectTrans. 2).

csizma-bőr: [schuhleder]. Egy sarwth chyzna berbewl chynalthassatok (Levt. I.319).

eleven-bőr: cutis *viva PPBL. [haut].

elő-bőr: ventrale, opileis praecinctorium; schurzfell PPB. Elő bőr a kovátsoknál és egyéb mester embereknél PPB.

első-bőr: praepitium PPBL. [vorbaut]. Férjüni testnek első bőre, környülméletlenség; praepitium PPBL.

férfiasság-bőre: [praepitium; vorbaut]. Minden férfúnak környülméletlenség férfisága bőre; és ez légyen joleusége az istennel-való végezésnek (Pázm: Préd. 158).

gyapjas-bőr: pellis; fell Com: Vest. 140.

gyártott-bőr: aluta C. Major: Szót. 29. leder Com: Vest. 119.

hát-bőr, háti-bőr: [pellis dorsalis; rückenhaut]. Mykoron tiel seerkent volna, latta, haat mynt fielő hasadozot az hata beere (ÉrdyC. 526). Nem igazán írják a miké-iróink keresztelő Jánost egészlen tevelőrbé, mint valami vad embert, vagy valami kunsági juhászt háti bőrbé öltözve (Misk: VKert. 47).

irha-bőr: [corium Russicum; juchtenleder]. Irlának való bőrtől 37¹/₂ den. (VectTrans. 2).

karmasin-bőr: [corium carmesinum; carmesinleder]. Szep karmasin bőrből chinaltat (sarut) vagyenek (Helt: Mes. 453). Karmasin bőrtől 7¹/₂ den. (VectTrans. 2).

kordovány-bőr: [corium Cordulacum; corduanleder]. Kordovány bőrtől 5 den. (VectTrans. 2).

medve-bőr: [pellis ursina; bärenhaut].

[Szólások]. Drágán árúllya a medve-bőrt, maga a medvét sem látta (szD: MVir. 304).

mony-bőr: scortum MAL. [hodenszuck]. Erszenec valo mony-bőr, kos-monybőr: scortum MAL.

oldal-bőr. Egy pár füstett aranyas, vagy muszka országi oldal bőrtől 10 den. (Vectrans. 22).

ökör-bőr: [pellis bovina; ochsenhaut]. Ugy aluszik, mintha ökör-bőrt vomának a fagyoun (SzD: MVir. 34).

öves-bőr: [zona coriacea; ledergürtel]. (Pesti: NTest. 4).

pöcs-bőr: praepitium C. [vorhaut].

szalonna-bőr: [tergilla; speckschwarte]. Az kandért nem hagyák felvenniük, ha szalonna bőr vala is (MonIrk. VIII. 378).

szattyán-bőr: [aluta Turcica; saffianleder]. Küldjön nagy-ságod kordobány szattyán-büreket (RákF: Lev. I.261).

szem-bőr: [palpebra; augenlid]. Szemeid igazan nezenec, es szemed bőre almaia lepededet elől vegye (Pécsi: SzizK. 81).

talp-bőr: solea PPBl. [sohlenleder].

varga-bőr: [corium sutorium; schubleder]. Az írás nem varga bőr, hogy maga kaptajára mérhesse (SzD: MVir. 248).

Bőretlen: apella; beschnitten C. Apelles: bőrnélkül való, bőretlen (MA: Bibl. I. Magy. 1).

Bőröcske: pellicula, enticula C. A fülben leg belől egy bőrdtsko vagyon, mely túl dobjának hivattatik (ACsere: Enc. 157).

első-bőröcske: [praepitium; vorhaut]. Szemermea testeneec első bőrdtskeiet le messce (Born: Préd. 25).

Bőrös: pellitus C. [ledern]. Három párduez bőrös hadnagy megy az után (Zrínyi. I.66). Párduezbőrös grófnak magamat itélém (Thaly: VÉ. II.247). Medve bőrös kurta kozsók s bogzott haja a vállán lóg (Thaly: Adal. II.192).

Bőröz: pelle induco Kr. [mit fellen überziehen].

be-bőröz: pelliculo PPBl. [mit fellen überziehen].

még-bőröz: pelliculo C.

[Bőröz-ik]

be-bőrözik: [cicatricem contraho; vernarben]. Egészen bé-nem bőrdzött, tükön fűjő seb (SzD: MVir. 360).

BŐRTÖN (berten MA: SB. 233): **1**) praeco Sziksz. carnifex, stentor MA. Vékesekeet tsapó, hengér vagy berten: tintinaculus PPBl. Az bőhért vagy az bertent rüt, bővséges, szárközépig lenyult lompos plundrába őltöztette (MA: SB. 233). **2**) [custos carceris; kerkermeister]. Istennek tölölcz tartói és berten (Csanaki: Dögh. 18).

BŐRTÜ, BÉRTÜ: [globulus aureus; goldkorn]. Az birsalmamagot ha megasztatód tisztá vízben, igen jó az zománczat vele félraknyi, de kiválképpen bőrtüs műhöz bőrtüt velle raknyi (Keesk: ÖtrM. 299). Kolosvári Nagy Sámuel az szép lágyan törött zománczat birsalma magos vízzel rakta fel, bőrtünek, akar tükrest, akar fejért, akar feketét és egyebet is jó velle félraknyi (320).

Bőrtüs: [globulatus; körnig]. Bőrtüs műhöz való pöris (Keesk: ÖtrM. 313. 299). Végeztük, hogy az bertös gombót) egy arányúvan csinállyuk (340).

BŐSÖVÉNY: cicentaria PPBl. schierlingkraut PPB.

BŐTKŐ (botkó Adami. botkós MA. PP. bocskos Forró: Curt. 582. boczkokkal Forró: Curt. 38. boczkós Cis. Q2. bdtke MA. PP. botkós MA. PPB. botkkyben ÉrsC. 182. butykő PPBl. botkyot GKat: Titk. 340. GKat: Vált. II.454. butikos PPBl. butkó

Com: Jan. 33. ACsere: Enc. 225. butykő Bal: CsIsk. 167. 243. SzD: MVir. 134. buczok Bíróm: Préd. 30. butkós PPBl): nodus, geniculum C. bullus, bruceum, tuber MA. PPB. [knoten, knorren]. Három bdtke: trinodis C. Bötökönként: geniculatim C. MA. PPB. Bötököt el-irtom: enodo MA. PPB. Szőlő-fa bötökje: suflrago; bötök, íz a fű száron; geniculum PPBl. Ew feyeenek isthóky mondatnak ghondolatboknak, kyk erezvényeknek bötkyben meg zoroytatboknak (ÉrsC. 182). Sziz bötökő, diszo porczia (Mel: Herb. 183). Salamon pöcheti, sok bötke vagom, mint az porczogo anagy dizno pasitnak (BaytheA: FivK. 96). Filipendula, scrophularia: földi mogyoro, hasonlok az leneley az petrilyomhoz, az gyökereu bötökök vannak (129). Olly hegyes az elméie, mint a bormak [botnak] a butykőin (Bal: CsIsk. 167). Bot butykőióához hasonló (243). Ő az reytekos böczkökkel hiaba sokaiig tuszkodvan, monda: (Forró: Curt. 38). Kákáu láttatik az tsomot és bötkyöt keresni (GKat: Titk. 340). Újjai bötkyökből ki-mozdulnak (GKat: Vált. II.454). A gyékény kákából butko nélkül lévén, gyékényeket tsinálnak (Com: Jan. 33). Bibireso és akar melly puftadéc, csomó, butkó meg-ruténac (54). A gyűrűc, mellyekneec bogláriban avagy fejes butkóiban a draga kövec fénlenc (101). Az úvegek tövisses gesztenye butkóval meg-dörgöltetvén (111). A füge ruta levellal, gyalog feyő butkoival és olasz dioval meg tőrettetvén, licitariomot tsinálnak belőle (ACsere: Enc. 225). Valamelly oszlop, valamelly búczky vagy támasz vagyon e ház mellett, a melly a házat tartya és nem engedí le-dőlöni (Bír: Préd. 30). Keze bötkyét az óra alá tette (Gvad: Hist. 157).

Bötketlen: [nodis carens; olme knoten]. Brotketlen [bötketlen] jegnye fatöve: sapinus C.

Bötököske: nodulus; knötlein, knöplein PPB.

Bötökös: geniculatus, nodosus C. MA Bötökös: bulbosus MA. PPB. [knotig, knorrig]. Botkós-lábú, nagy bokájú: scaurus; butikos oldal tsontok: costae leviter *capitulatae; boka, láb-boka, boka-tsont, bötökös tsontok, mellyekkel a régiek kotkáz-tanak: talus PPBl. Mikor igen böczkösdöc valakinec az viyai, ió akaro ember (Cis. Q2). Az jobal vastag es böcskösdöc dorogot vi-sol vala (Forró: Curt. 582). Sem a le-borgot száruac, sem a görbe száruac, sem a butkós lábuc nem süntálnac (Com: Jan. 55).

Bötökösöd-ik: tubero MA. PPB. [knoten bekommen].

BRÉVIÁR: [breviarium]. Lasd az brewyarba, antyfonalba (LányiC. 105). Breuiár auagy szolosmas könyu (Helt: Krón. 45). Olult Bereczk a hájas bravárral, mert leütök a pälczával (RMK. V.226). Az bibliának nem vala hire, az breviárnak nagy sok kenyere, mind az papokat ez eléltette (Thaly: VÉ. L40).

Bréviáros: [librorum studiosus; bücherfreund]. Kalmau, a breuiáros kiraly (Helt: Krón. 45).

BRIGADÉROS: [dux legionis; brigadier]. Ekkoron Var-solcznal vala az tabornuk, Vaji László vala az brigadérosunk (Thaly: Adal. II.345).

BRILIÁNT: [gemma radiaus; brillant]. Elöttem a négy sorok, a brilliántok a versben (Gvad: FNót. XVII.r.).

Briliántíroz: [ornare; schmücken]. Munkája, ha négy sorból állana, ngyan brilliántírozva volna (Gvad: FNót. XVII).

BRONZA (berenza Lipp: Cal. 46. boronca LevT. II.112. borzi Pázm: Kal. 836. Szúzi: Síp. 140. brenze Soós: Post. 111): casens Bresnensis; brinseküs SI. Az vaját, sajtot és boroncsat megadták (LevT. II.112). Ki hamas fontú brenzével, ki búdös hallal nyomorgattia jobbagyait (Soós: Post. 111). Mikor éheznek, bídyéc erőssen, hogy teli torkok borza-tíróval (Pázm: Kal. 836). A berenzát ha télre akarok tartani, hogy meg ne ériék, föld be és ugy tarcsad a pinczében (Lipp: Cal. 46). Bronza

tűró porra való pénz is a puskásnak (Radv: Csál. III.25. 66). Ha puskáta nem volna, úgy is az vajat, bronzít oda hordának (RákF: Lev. V.189. Csáizi: Síp. 140).

BÚ (*bua*-látott GKat: Váls. II.955. *búeát* Pázm: Kal. 613. Hall: Paizs. Előb. 8): moeror, tristitia, dolor MA. [kummer, gram]. A bít valamivel előtűri: *abstrudere tristitiam; el-aszani a sok búban: dolore *intabescere; valakit nagy búvában vi gasztalni: *levare aliquem aegritudine; búváit epedni: *angoribus confici PpBl. Salamon marada nagy búval Posonban (ÉrdyC. 399). Kenyerewletes leegy minden eén buman (PozsC. 23). Vigasztalan ómagat nagy búaban es ezeket enekle ő vtaban (Börn: Ének. 282). Nem tül houá lenni búában (Döcsi: Adag. 348). Derekas búját fogja még ennek látni a város (Nyr. XIV. 219). Gyalázatos pironsággal búvát látod hazugságnak (Pázm: Kal. 613). [Az asszonyok] ha meg-sáiditják, hogy meg-tsalat-tattak, tengeri búban merülnek és tsak nem fel-fortyannak mérgekben (Fal: NE. 19). Ruzsátán tsak nem eszi búban kezét lábát (Köny: IRom. 106).

[Közmondások]. Minden bűnak vége böllog halál szekere: *janua colorum pia mors finisque malorum PpBl.

Bús: tristis, moestus MA. [kummervöl, grämlich]. A gétrel-mekbéli lelec es a bus (anxius) zellet vušit te hoziad (BécsiC. 102). Mely őrmel tarsytanad magadath zomorw es bus amya-hoz (ÉrsC. 45). Az pokol torkabol te ki szabadital az en buz (?) lelkenben (Börn: Ének. 181). Szomorw es busoc valánac (Zvon: Post. I.673) Felháborodtak, mint a bus tenger (Fal: NE. 26). Nem kinszeritem, hogy (a tojást) maga hordogassa a bus kotló tyukok alá vagy mellyén költse (Fal: NA. 192).

Búsit: contristo, exacerbo MA. [betriűben, kränken]. Es ig e meghaluan a néget buseitak vala (BécsiC. 87). Mit buseitd toabba a mestert (MünchC. 80). Ne buchich az vrat welo (LevT. I.17). Busitija, kesergeti az ő erőtelenšegec (MA: Scult. 133). Te se búšies, én sem búšitlak (RákGy: Lev. 94) Fogadom, hogy legkiseb imádsággal sem búšitom az egeket (Fal: NE. 82).

még-búsit: exaspero, irrito MA. [betriűben]. A kos meg búšittatván, ingereltetvén, öklelddik (Com: Jan. 43). A feleséghez való nagy szeretet nem engedé, hogy őtet a fia hasznáért megbúsítaná (Fal: NE. 112).

Búsítottás: [contristatio; betriűbnis]. Búsítottásunkat, hánytatásunkat fel-jedzette (Tof: Zsolt. 289).

Búsítatlan: [ab angoribus vacuus; kummerfrei]. Nem maradhat búsítatlan es háborítás nélkül (MA: SB. 360).

Búskod-ik, busakod-ik (*bussakodie* Kár: 2Könyv. 7): tristor, moereo, lugeo Kr. [betriűbt, traurig sein]. Elmjében búskodni: angi *animo PpBl. Napról napra nő es nevekődie es buskodie az en lelken (NádC. 434). Mykoron buskodieek, neky yelencek wrwik Jesus (ÉrdyC. 82. 671). Wrszwa azzony atya ez kewetsegh halwan, ygen kezdee buskodnya (ÉrsC. 579). Miert on lelken meg alaztat magadot es buskodie on bennem (Szék: Zsolt. 42). Buskodiean színekben (Börn: Préd. 278). Az istennec nepenek papia Babyloniában nyughatatlan-kodie es bussakodie (Kár: 2Könyv. 7). Miért búskodie én bennem én lelken (MA: Bibl. I.498). Péter penig azért buskodott es keservesen sirt (Mileg: TOszl. 60). Fianak ol menetelén buskodieán (Hall: III.ist. II.24). Az erdnek sötét árnyékában búskódik Piramis (Gyöngy: KJ. 74. 79). Tsak azon buskódik, hogy a mostani három fem-forgó módi-nak egyszer s miud nem tehet eleget (Fal: NU. 258). A szomorakkal te-is buskodieál, a vigakkal te-is mosolygó ortzát mutass, a színt színdez szabván (Fal: UE. 405).

Búskodás: [moeror; kummer]. Hogy bátyával buskodie nekül memo szomben (Megy: SzAÖrtöm. 109).

Buslakod-ik: [moereo, lugeo; betriűbt, traurig sein]. Reám ne haragudyal es ne búslakodieyal (Huszti: Aeu. 28). Nem sűtik-le fejeget, mint a szomorodott es gondba esett búslakodiek (Fázsm: Préd. 11). Búslakodiek maga bántódásán vagy egyebek feslettségén (799). Ő buslakodiehatk, veszekedhetik magában a bűnököl, minkekölte megeselekedűe az (Mileg: TOszl. 179). Maza sugolyában buslakodie, fűja mérgét (Fal: BE. 581).

Búslakodás: [moeror, tristitia; betriűbnis, kümmernis]. Nyughatatlan búslakodieást éreznek a fősvénység gyakorlásában (Pázm: Préd. 626). Nagy buslakodieással, szorgalmatossággal keresic azt, hogy mit egyene (MA: Scult. 885). Innét vagon szive egy kis újulásban, nem tágit másképpen a búslakodieásban (Gyöngy: KJ. 41). Az isteni tulajdonságának ismérieti fini bizodalmat görjeszt minálunk minden haszontalan gondok es buslakodieások ellen (Bél: Comp. 4).

Búsod-ik: [moereo; betriűbt sein]. Az földön nyavalgunc, busodunc (MA: Scult. 1041).

Búsodalom, busadalom: [moeror; betriűbnis]. Busadalom nélkül nem megyen el mellőle (Nyr. X.120). Akarván az bánatot szivekből ki vetni, vagy ha az nem lehetue is, csak meg könnyebíteni busodalnokat (Zvon: Post. I.674). Az vitéző népek fizetelenségek miatt nem keves búsodalman vagon (Thurzó: Lev. III.304).

Búsolog (*busulgás* Helt: Zsolt. 69. *busulog* Szaksz.): gemo, moereo, tristor MA. [betriűbt, traurig sein]. Az jambor clazur nagyon busulogli vala (ÉrdyC. 307). Az fogoly [madar] magaba igen busulog wala (Pesti: Fab. 63). Busulog es hániodie à nep Daud ki fűszec (Mél: Sám. 103. Zvon: Post. I.676). Miért búšologsz bennem én lelken (MA: Bibl. I.498). Vonyodgyek csak valamennye tovab az vecsernye, ottan mindgyarast nyughatatlan-kodieak es magokban busulogának (Lép: P'űtk. III.112). A jámborság nem busulog valami rekcsben lakat alatt (Fal: NU. 300).

Búsolgás: [moeror; kümmernis]. Hadel a busulgást (Helt: Zsolt. 69). El mene Israel kiranya az ő hazoza nagy habodott szíuel es nagy busulgással (Mél: Sám. 352).

Búsong: gemo, moereo, tristor MA. [betriűbt, traurig sein]. Busong, ordit, iagyt (Börn: Préd. 573). Mikor kísértethen busonguc búneine miatt, ottan az szent lélekcnek ihléséből támad vigasságos gondolot (MA: Scult. 573). Az ember, ha egy darab kinyérre szorul, busong (Pós: Igazs. 708). Negj es busongj, sőt ugyan sirasd-meg az te nyavalvásságotat (Mileg: TOszl. II.192). Rettenetessen busongo szegény lélek (Megy: 6Jaj. II.38).

Búsongás: moeror, gemitus MA. [betriűbnis]. Ez világi kü, busongás (Börn: KTud. IV.51).

Búsl (*busull* Helt: ÚT. Gg6. *busultatnek* Apoc. 61): exacerbo MA. [trauern]. Ne búslj: noli te *macerare; valamit búslúni: *ingemiscere in aliqua re; inkább búsl a matérián, mint a ki-mendásni: orator de re magis, quam de verbis *laborans PpBl. Zeginek imadsaga mikor busultatnek: anxius fuerit (AporC. 61). Kikre bussult vala negyuen esztendeig (Helt: ÚT. Gg6). Meg bochasan k. hog ilien paratzul irok, merth latia isten igen busultomba irom (LevT. I.235). Semmit ne busulj, hanem nagy esbűndességgel es alázatossággal írj neki (LevT. II.76). Búslút es keseredett szűvel leszen minden időben (Fázsm: Préd. 241). Búslatun, hogy leveledet nem láthattam (RákGy: Lev. 83). Mit búslúsz kenyeres, midőn semmid ninesen (Thaly: Adal. I.227).

el-búsl: [contristo; betriűbt werden]. Egy nagy pvztaban renyok esthwelődiek es el teeswettek az yaart wtat, mykoron myndnyáyn el bözwltanek volna raytta, kezdeneek az vytez legeenyek teetowa fwtosny (ÉrdyC. 666). Leg ottan hogy érte ezászár, el busulla, hogy a király busodóba volna (Helt: Cunc. 86). Ezen Daud szertelen el busula (Abig. 3).

föl-búsul: [commoveor; sich erzürnen]. Az ő haragja igen felbúsula (MA: Bibl. I.253).

még-búsul: commoveor, exacerbor SI. [sich betrüben]. Le-
esc orcaianal a földre és megbusola ölékő (BécsiC. 40). Hög-
ezt halla ez ziz, igón meg zegőnle es igón meg busula (GuaryC.
53). Es meg busolatot en bennem es zellem (AporC. 114).
Enis meg busulan tū eleneteo iareo (Helt; Bibl. I. MMm).
Ehseg mia igen meg busultanac (Göres; Mát. 53). Az koronát
urak hogy helyén nem lelék, igen megbusolának (RMK. IV.28).
Igen megbusul még a miatt kegyelmetek (Nyr. X.121). Elle-
netec jároc megbúsult haragomban (MA: Bibl. I.115). Csak kegyel-
med meg ne búsuljon miatta (RákGy; Lev. 21). Megbusult
indulival nem birható Mát. (Matkó; BCsák. 25).

[Közmondások]. Kiczin a handgya, de meg tud azért bussulni
(Helt; Mes. 36).

mégbúsulás: [exacerbatio; betrübni]. Mwhneyek el v
kynya halalan walo megh busulasarath (PozsC. 26).

Búsulás: furor, moeror MA. [zorn, kummer]. Búsulásnak
hütelenségében boszszút akarunk állani ellenségünkön (Pázm:
Préd. 26). Siuánt gyalázatos busulásokkal ez világból ki végezé
(Pázm: Kal. 141). Búsulásoc kegyetlen volt (MA: Bibl. I.46).
Ezen, az mint látom, nincs annyi örömem mint a memyi búsula-
sáom (RákGy; Lev. 51). Nem vagyok szinte üres az búsulástól
(282). Nem kell busulással lelkünket szorongatnunk (Illy; Préd.
I.421).

Búsulko-d-ik: moerori indulgeo Kr. [sich dem kummer
hingeben]. Óh édes pajtásom, hogy ne busulko-d-nék (Thaly:
VÉ. I.218). Az otthon busulkozó leány kinn kószál gondolival
(Fal: NA. 203).

BÚB: 1) gibbus, tuber MA. höker, buckel PPB. 2) cirrus
avium, crista, vitta turrita mulierum SI. [strauss, schopf]. A ka-
kasnak bubja, tarája vagyon (Com: Orb. 41). Egy göngyöl gasz-
dagon fűszőt mestáni forma bub (Nyr. XVII.520). Mikor kellessék
a bubok vitorlyáit napkelet s mikor napnyugot felé ereszteni
(Fal: NA. 127). Izzasztó gond vagyon előtte, tudni illik a bub.
Vajki-nehéz munka a bubot okossan fel tenni. Tiszter-is meg
járja szemével valamennyi bubok vannak az egész szobában
(142). A leg újabb módi formára már le főzött és fél szá-
nyazott bubokat válogat (143). De ő majd tsipkét hoz assz-
onyink búbjára, drága árt fog vetni tsetes portékára (Orczy:
KöltSz. 186).

szar-búb: npupa epos MA. [wiedehopf].

Búbi: ad cristam pertinens Kr. [schopfig]. A tornyczott
hajak és bizonyos bubi készülétek talinasok (Fal: NA. 127).

Búbos: turbineus, turbinatus MA. [schopfig]. Guggos, búbos,
tarituppós idegen forma öltözet (MA: SB. 217). Tudon-tudgyuk,
hogy ez a patyolatos és búbos-rend nem irtózik a dísértettől
(Fal: NE. 19). Redős és bokrétás, búbos és kalapos (Fal: Vers.
905).

BUBORÉK (boberec? Mel: SzJán. 444. *buborék* Mad: Evang.
821. *buborik* C. *buborék* Kár: Hal. D. *buborék* TKis: Pan. 2).
bulla C. MA. wasserblase PPB. Víz buborék, gomb, függő
pétsét: bulla PPB. Hat ne fuualkogytoc fel ty vrac, feidel-
mek, mert boberec atti eletetec es csak amiee (Mel: SzJán.
444). Az vizen való buborék (Kár: Bibl. I.526). Hasonlítottak
az embert az vizen való buborékhoz (Kár: Hal. D). Az ember
olyan mint az vizen való buborék (Decsi: Adag. 103). Buborék,
melly meg-fakad vagy el-oszol (Mad: Evang. 821). A bu-
borék lézen a tseppenő tőpőtől (Com: Jan. 14). A minden napi
miséző kenyér buborék, mellyen kereszt vagyon (Szótv: Titk.
113). Az tájték lézen buborékká (Teleki: FL. 5).

Buborékol: bullo PPB. [blasen werfen]. Gyönyörűségekben
buborékolni: *permadere deliciis PPB. Borban buborékolók

(ExPrinc. 199). Kik e világi gyönyörűségekben buborékolván
a menyországot megvetik (Ker: Préd. 433). Szüntelenül az bor-
ban buborékolnak (DBon: Részegs. 72). Bűben buborékolók
(ElyF: Mszó. 175). Világi gyönyörűségekben buborékol ember
(Bik: Lúmp. 14). A bálvány képekben buborékoló pápisták nem
az istennek nemzete közül valók (VárM: Szöv. 255). Istenetlen-
ségben bugyborékolalt torkig (TKis; Pan. 2).

Buborékolás: [bullitio; das sprudeln]. Utalatos borban-
való buborékolások követik az sárban vartyogo bekákat
(DBon: Részegs. 20). Has bizlaló állapot, minden jókban való
buborékolás (Pös: Igazs. 576). Csak az keresztény vérben való
buborékolásban gyönyörködnek (MonTME. V.203).

Buborékos: bullatus, bullosus MA. [sprudeln].

BUBULICSKA: cicutaria PPB. schierlingkraut PPB.
Az mezőn termő zöld sül fü tőnéce soc buboliskoi [?] vadnac
(Mel: Herb. 11).

BÚC (buz ACsere: Enc. 142): femur, ingven, femen; hüfte,
scham PPB. Tzomb, antiq. búz PPB. A láb tsom-(buz)-bol,
szárból és láb fejből áll (ACsere: Enc. 142). [Vö. **COMB**]

BÚCSÚ (bozo MA. Born: Préd. 412. *bozo* MA: Tan. Előb.
45. *bozo* EhrC. 39. 83. 145. Born: Préd. 310. *bozo* Valk:
Gen. 18. *bucz* Göres; Mát. 15. *bucho* RMNy. III.82. *buleho*
CornC. 104. *bulezu* VircC. 72. WeszprC. 110. *bulesu* Pázm:
Kal. 805): 1) licentia EhrC. 39. [erlaubnis]. Bútsót adni, el-
küldeni; amandare MedLat. 42. Ez vrnak bolcozyauol (licentia)
helyett foglaluan menenek zent Ferenczert (EhuC. 39). Adtöl-
foguan myndenyk erewmesben keruala bolcozt (licentia) ala-
nyznaert (83). Sonha az baratoktol el nem menenek, mygen
zent Ferencz bolcozt (licentiam) nekyk nem ada (145). Ne ha-
goggyek nags. ha en az jobbagmath buchv veven el bochattam
(LevT. I.286). Kevés bűnnek tartják amaz sain szolgálókkal
vacsora után hóröpgöztü, jó idején búcsut adván az inasoknak
(Matkó; BCsák. 405). 2) [dissensus, abitus; abschied]. Zent
Ferencz akyraltul búcsút vevu (VircC. 39). Bulebot veven
elmenek (CornC. 104). Bwezv veeven nag' eremmel tereenek
ew orzagokban (ÉrdyC. 122). V tölök feyenked búcsú vón,
es zörce oztan magat az halalhoz (KazC. 25). Buchu(t) veeve
meue eel (RMNy. II.125). Czendességben vőte vegsö bucozját
(MA: Scult. 141). E világtól búcsút kel vennem (Mad; BHal.
246). Csak kell immár búcsút vennem, mert nincsen immár
késesem (Thaly: Adal. I.268). Tehozzád is mostan végbúcsúmat
nyújtom (II.430). Hosszú búcsút adott s vett a várostól (Fal:
NU. 293). 3) indulgentia MA. [ablass]. Búcu, kit mondone bú-
túl valo oldoztatnak (GuaryC. 34). Vr Innocencius papa neg-d
engedőt neg zaz napi búcsút (NagyszC. 391). Erey vagyon anya
zent egyhaznak kenecheenek az az bulchwyanak oztogatasuara
(ÉrdyC. 366). Kezde bulchwt keerny (513). Ez ymaczagban
vagyon harom zaaz napy bulchw (ThewC. 83). Lón, hogy a
papa az ő bulczniáual sok keresztényen feidelmeket fel lezesz-
tene (Helt; Krón. 52). Buczót ráyoc marockal hánya (Göres:
Mát. 15). 4) consecratio, encenia, benedictio MA. [peregrina-
tio sacra; kirchmesse, kirchfest, wallfahrt]. Iuditotta az népet
és elintette az Romába Lorentumba való száradokjárástul
és buczura menésről (MA: Scult. 957). Romában talpallanak
ma-is nazy sokan búcsú-járni (GKat: Válts. II.55). Búcsú járn
mentek (Toln: Vigaszt. 224). [Vö. **BOCSÁT**]

[Szólások]. Talám meg birt az pápistáknak szent búcsúja
(Thaly: Adal. I.39). Kegyelmes asszonyon en búcsúmat
veszöm, kérlek ne bánjad (RMK. III. 179). Megíntam azon
udvari állapotot, s egy jó reggel a *kapuféltől* vevék búcsút
s eljövök haza (1759. Hazánk. I.138).

kérésztés-búcsú: [indulgentia militibus cruciatis promul-
gata; der den kreuzfahrern verkündigte ablass]. Keresztés bú-
czukat adott ki a papa (Helt; Krón. 44).

vég-bücsü: [discensus; abschied].

[Szólások]. Vég bütsüt vehet a fa képtől (Fal: Enek. 38). Vég-bucsut venni (Horv: Mór. 17).

Bücsüs: 1) indulgentiarius MA. [ablass-]. Nagh buchus ymaclag ooz, mert wayou harom ezer ezthendeygh valo buchya (PozsC. 19). Wgy olwastatyk az egy bwclhws ymaclagban (ÉrdyC. 192. 617). Melly igen szentséges és búcsos hely ez (Helt: Mes. 308). Buczus erdöket es kerteket plantalanac minden magas lalmokon (Mel: Sám. 433). Az gonosz aszszonyállatoc színecs es fonnac az erdő biro buczus baluannac kiezin kamorác formáin satorkakat (460). Czínaltassnac nagy bolezos templomott inecz amaz zent neuere (Börn: Préd. 677). Boltsos helyekre a szent Iacabhoz a comstellaba (Börn: Enek. 387). Buczus templomoc (Zvon: Post. II 292). Bücsús ünnepe tartás (Horv: MulF. 17. 28). 2) [perogrünator religiozus; wallfahrer]. Isten az lelek meröket, buczusokat meg bünteti (Mel: SzJán. 181).

Bücsüz-ik: valedico Kr. [sich verabschieden]. Bütsüzö vendégség; coena *viatica PpBl. Küknek ev sokassagok azokon gonozot bulchuztatott (MargL. 84). Ez szomorú helyen, kik most rendet íltek, föltek leneszó szavát meg éresétek (Bakos: Tem. D. Zríni holt szolgálait buchuzék (Zrínyi. 168). Örökkén buchüzom tetőled (92). Jó Lasonczy János, ki veled örüllö valék, mostan tüled vagyok illy búcsúzó (Thaly: Adal. 170). Ez az aszszonyosság tul hatta már éltével a 40 esztendőt (és az eö szépsége butszózfélben vala (Fal: NA. 150).

[Szólások]. Bütsü vöden el-menni valakitől: a kapu-fától bütsüzni (SzD: MVir. 306).

el-bücsüzik: valedico MA. [discedo; sich verabschieden]. Az ő zereimes zeit anniatel el buczot (WesprC. 113). Zeit Lazlo kyrál el bwclhwzcek az magyary wraktwl (ÉrdyC. 401b). El bwclhwzom wala, hog en el be megyek földemben (LevT. 1137). Paranelol the uags emekem, hogh az Fodor Álberth el buchozott jobbagyat meghereztenym neky (286). Kivetek elbuczuzának nagy tisztességgel (RMK. 16). Elbuczuzo predikato (MA: Seult. 642).

elbucszás: [valedictio; abschied]. O keserűségös el valas, o siralmas el buczuzas (WesprC. 43). El bucsuzás (Megy: Zsín. III. 29).

ki-bücsüzik: [discedo; sich verabschieden]. A kinek egyszer lába alá hullott feje, vagy a magoson ki bucsúzott lelke, talpára nem állhat (Fal: NE. 32).

Bücsuzás: valedictio Kr. [abschied]. (Christus) buczuzasa, aldasá es el menese (Börn: Préd. Jegyz. 326).

[Bücsúztat]

el-bücsúztat: [dimitto; verabschieden]. El bwclhwztatvan, el hagyak az embert (DomC. 60).

[ki-bücsúztat]

el-kibücsúztat: [expello; vertreiben]. Oh átkozott vak szerencse! Ártatlan övezségről alá taszítál, anyámmal országból el-kibücsúztatál (RMK. III 369).

BUDBOKA: [upupa epops; wiedehopf]. Bugoly, kania es ama budboka, puteneuer (Mel: SzJán. 432).

BUFA: 1) [bucca] backen Adámi. 2) buccosus MA. Pp. [bauschickig]. 3) [immanis, ingens; ungeheuer, übergross]. Mondhatatlan híres néktek torkotok, csudálatos az ti bufa kortyotok (RMK. IV. 239). Nagy hóri borzas, bufa pilálistensval szemben menni merne (GKat: Váltó. I. 325). Olyan ottrombák és bufák lesznek, mint ha az ő agyokveleje szurokkal ütötett volna be (Börn: Rézség. 86). Erös bufa lovak mindhárom (MonOlm. XXIII 59) [Vö. POFA]

Bufál, bufol: buccas verbero MA. [ohrfeigen]. Csak vak-veleséggel kel a mi jesuitánkat bufolni (Czepl: Japh. 175). Notok lögius inasoc, bufállýatoc meg az ökrö Bonusst (Pös: Választ. 129).

BUFFO: [bnfo; kröte]. Egh ondoc buffo zökellie vala ki az azzomnac zuiabol (GuiryC. 41). Az buffoc, kik ki zögdöstec valu az azzomnac zuiabol (47). Leu ez gonasba, hog mindön binnee meg ielőntesere egh ondoc buffo zökellie vala ki az azzomnac zuiabol (47). Az zörüü ondoc buffoc, kik ki zögdöstec vala az azzomnac zuiabol, mindönice masod magauul az azzomnac zuiaba be menene (47). Ket zörüü buffo az f ket zömein iluec (48).

I. BÜG (süg-bög RMK. III.103): 1) [gemo; girren]. A galamb csak bög és nyögödk (Vajda: Kriszt. 1.70). 2) subo SI rammeln wie die schwein nach dem eber Adámi.

süg-büg: [sibi invicem insurrare; zusammenflüstern]. Ök ott alatonba sügnak bögnak vala, hogy böles vezérjök nincs, azt orolyák vala (RMK. III 103). Sügni-bügni kezdé az káplány esiszárnak (RMK. V.181). Az isteni szolgálat alatt egymásnak sugtok, bugtok (Tof: Zsolt. 797). Kigyó-követ fúni, mások ellen sügni-bügni (SzD: MVir. 15).

Bügás: [gemitus; das girren]. Mindenkor azon egytorma bügás hallatik tőle, valamint hogy a földi kukuk-is mindenkor egy formán szól (Misk: VKert. 550. Csüzi: Tromb. 321).

Bügat: bubo MA. schreien wie ein rohrdommel PpB. Adámi.

Bügdogál: [susurro; wispeln]. Itt látunk penitencia tartással bügdogoló magános gerliczékét (Csüzi: Sip. 317).

2. BÜG: loculamentum C. MA. [vogelhaus].

galamb-büg: columbarium, peristereon C. *cellulae columbarum, opa PpBl. [taubenschlag]. Az hely, az hol a galambok neveltetnek, galamb háznak, galambosnak és galambugynak hívattatik (Com: Jan. 37).

BUGA: 1) galla C. PpBl. [gallapfel]. (Beythe: Nom. 5). A makkos-fa, tölgy-fa, és tser-fa bugát és makkot hoz (Com: Jan. 24). 2) [tegumen, testa; schale]. Ez a lúdforma madár mint valami gyümölcs, dió vagy gesztenye az bugájában, úgy terem, melly mikor megérik, a bugája ki-hasad és a madár-fi belőle kiesik (Misk: VKert. 444). (A selyem-eresztő bogár) néha két nap az ő gömbölyeg bugáját egészen megszövi s elvégezi (676).

fenyő-buga: [conus abiegans] tauzapfen Com: Orb. 29. Fenyő buga, kinek széki, béli vagon (Com: Jan. 24).

szém-bugája: [bulbus oculi; angapfel]. Vér jöve az szeme bugájából (Nyr. XIV. 163).

BUGGYAN, BUGGYAN-IK: bullo, ebullo MA. [plötzlich heransströmen]. A te tanításod szinte ebből a forrásból buggyant (Fal: NE. 96). Ha valamely inasnak ajakáról buggyanik valami szitok, a komornik dupla káromkodással felel rá oly nyersen, úgy pattantva, mintha taratzkából lőné (Fal: NF. 299). Némely embereknek szájközből tsak az buggyanik hogy: nem (Fal: UE. 402). Buggyannak ajakáról a szitkok (SzD: MVir. 408).

[Szólások]. Nem mindenkor budgyan, mihent párállik pattantyúja (SzD: MVir. 20).

ki-buggyan: ebullo MA. [hervorsprudeln]

Bugyog: scaturio, strepo MA. [sprudeln]. Bugyoglatlan hordó: orea C. Odateszik az koczót a tűzhez, hadd bugyogjon magában (RákF: Lev. IV 539).

ki-bugyog: [ebullio; heraussprudeln]. A vér vgyon ki budog vala a szájaból (Helt: Háló. 275). Kő bugyognak az kereszt-

sgnek vízey (Zóly: Elm. 78). A föld alatt lévő nedves erekből ki-buzgó avagy bugyogó kút-fejek felszökdtésnek (Com: Jan. 12).

Bugyogó: 1) tumens, turgens, tumidus, turgidus PPB. [schwellend, weit]. 2) braccæ, caligæ Com: Jan. 99. [plüderhosen]. Férfini öltözet: a deréce szorító köntös, bugyogó: pluder; lomp, avagy nadrág: salavári (Com: Jan. 99). Kománnak dolmányja, mentéje, ha bugyogója német is (TörtT. XV. 98).

Bugyogós: 1) turbinatus, protuberatus, capitatus, bulbosus, bulbineus MA. [mit einer schauze versehen]. Ura otthon létekor az ágyat őrzí, bugyogós korsóját párnában röjtí (Thaly: VÉ. II.52. 54). Vöttünk tálakat és bugyogós korsókat (MonTME. I.293). Bort innál a bugyogós korsóból (Dial. 31). 2) tumens, turgens, tumidus, turgidus PPB. [laxus, amplus; schwellend, weit]. Kuklyába, fekete beá ruliában, barát ruhába, bugyogós köntösbe öltözött deruisee, barátoc, hayas őrdögök (Mel: Sám. 465). A dolmányának ki kellett bugyogósan látszani (Bethl: Élet. 286). 3) [brochus, guttus; enghalsiger kruz]. Nem a búgyogósból merítik búlesességet (Kisv: Adag. 180).

Bugyogtat: mergo, submergo MA. [tauchen].

BUHUGAT: cuenbo C. [heulen].

[BUJ]

föl-buj: [pervenor, inquiror; aufspüren]. Fel-búttam miatta az egész várost: urbem totam *pervenatus sum PPB. A Luther gyülekezet erejének fel-bújta vala minden bokrait (Veresm: Lev. 225) [Vö. Bolygat].

még-buj: [indago, investigo; ausspüren]. Megbujnac minden szegleteket (MA: Tan. 9).

Bujt: [impello, excito; antreiben, aufreizen]. Szomszédaszonyait, czimborás pajtásit ellenem bujtja (Thaly: VÉ. II.291).

[Bujtat]

réa-bujtat: [permoveo; bewegen]. Az generalis congregatio lesz-e, nem-e, isten tudja; az generalis Botányi uramat kelene réa bujtatni, hogy ő publicatúniá (TörtT. XV.47).

BÚJ-İK, BÚV-İK (*buvok, buvsz, buv* GKat: Titk. 1109): se abd-re PPB. [se recipere, abscondere; sich begeben sich verbergen]. Félre való házba bujt: in *abdítam aedíum partem secessit PPB. Az twuiskek kwzibe buth (VirgC. 31). E boldog byndös batul kerüle, es az zek ala buec (NagyszC. 166). Es legottan őrdög buenek beleie (WesprC. 49). Őrdög búneek ő beleh (DebrC. 6). Az őrdög buene az ő lonaba (TelC. 111). Az kysded gyermek annyához fvtameek es palastya alaa bwweek (ÉrdyC. 426). Az zazonny emberben ewrdög bwweek (ÉrsC. 431). Őrdög buek tudasba (Sylv: ÚJT. I.118). Nem buvom, nem rőyöttem valami szegelethe (MA: Senlt. 1029). Kigyoban buvt őrdög (GKat: Titk. 358). Sürti berek, még sincs annyi levele, mint a mennyi lompos labancz bujt bele (Thaly: Adal. II.184).

[Szólások]. K ö n y v e k b e b ú j n i: *abdere se in bibliothecam PPB. Az zent atiaknak k ö n y v e k e t b u j j á t o k, zaklattiatok (Bal: CsIsk. 399).

által-bujik: transrepo Kr. [durchschlüpfen]. A soplistak ezzel a distinctioval akarnak a résen által bujni (Pós: Választ. 165). A nagy hal nagy lyukat szakaszt a hálón, hogy a kicsinyek által-bujhassanak rajta (Thaly: Adal. I.83).

be-bujik, bele-bujik: irrepo MA. [hineinkriechen, hineinschleichen]. (Az őrdög) megh az kőrdőtienök közöles sokakba be buik es őketh götri (TilC. 154). Be buéc a vízbe (Helt: Krón. 36). Bebuánac a kementzbe (Helt: Mes. 304). Egy matska eszébe véué, hogy egy házban soc egerec volnának. Bebuéc ez okáért abba a házba és sokat fog a meg az egerökben (383).

Az őrdögök inkább helyebb buik (Ker: Préd. 281). Bélőjek buik az emberekben az őrdög (Símib: 3Fel. 152). Belé nem buszsz (Szilodó: Kalm. 7). Az aszszony belé buvik egynehány végmateriaikba (Fal: NA. 143).

el-bujik: deliteo, delitescor, se abscondere MA. [sich verbergen]. A vízben elbuívom: inurino C. Haromzer el buvan ab vízben meg keresztöle dunón magat (DebrC. 10). Elbuic a puskás (Helt: Mes. 131). A nap előt senki el nem buhatik (Mel: SzJán. 50). Az vad rítze la el buic az vízbe es repes, szelet jegyez (Cs G3). El rejtezzenek, lapjangjanak avagy el bujanak (Com: Jan. 16). Egy inglen, lábravalóban s hajadon fível elbújt s elszaladt (Gér: KárCs. IV. 503). Péro pedig túlök kertben elbújt vala (Thaly: Adal. II.424). Bujjon-el a tanács az ily beszédekkel (Kónyi: HRom. 105).

elbujás: [occultatio sui]. Az első próbám el-bujásom legyen (Zrinyi 195).

ki-bujik: [prorero, se evolvere; herauskriechen, sich herauswinden]. A vízből ki-bútt: *emersit e flumine; kis gyermekek nyavalyájok, eb agja, melyben eleven, szőr forma állatotskák bújnak-ki testekből a porusokon: comedones PPB. Kibunac az halac az haloból (Kules: Evang. 409). Vajha héjjából, mint a kígyó, ki-bújhatna (Gyöngy: K.J. 17). A bernyók imitt amott a szuglyóban bé-vonnyák magokat, hogy kikeletre ki-bújhasanak (Lipp: PKert. II.235). A keresztényeségekből kibúván, törökökké lettek (MonIrok. VIII. 191). Reggel ki-bujnak a puha pelyhek közül (Fal: NE. 34).

lő-bujik: [se abdere; sich verstecken]. Meg feelelmőt es le bwt vala az hayoban mynd az egheéz eeyel (ÉrdyC. 593).

még-buj: [obrepo, opprimo; beschleichen, überraschen]. A szekér alól buuác meg és lekoporitác (Helt: Krón. 70). Megbujuk mi lopva az török táborát (Zrinyi: ASyr. 165). Leg jób' általom azokra nézve, a kik meg akarják bujni szívünket, hogy bezárjuk ajtaját és félre tegyük kulcsát (Fal: UE. III.148).

őszve-bujik: [clandestina conventicula habeo; heimliche zusammenkünfte halten]. Ő magoc az ő őszne luit gyülesekben isten szerint valo alnoksagnac neuzezec (ÉszT: IgAny. 97).

Buál, buvál: [erro, circumvago; herumirren]. Helenkenth sem lelyek, futosonki, buvalonk mynth a nyvlak (WesprC. 143). Búválnuk bokorról bokorra, pusztákból nagy erdő pusztákba (RMK II.73. Born: Ének. 200).

Buár, bujár, buvár: 1) cybister C. urinator Major: Szót 503. homo marinus PP. taucher Com: Orb. 177. Búár, vízbe-búvó, búkó: urinator PPB. (Helt: Krón. 36). Gyakran jó úszókat látni, buárokat, kis vizekben meg-halni (Liszt: Márs. 83). Buvárt küldének a vízben (Tam: Szents. 111). 2) mergus C. [taucher]. Szártsa, bujár, vad-rítze: fulica, mergus, querquedula (Com: Jan. 36). A buár tavaszra kelve a tenger mellett az élő fákon szokott fészket rakni (Misk: VKert. 442).

Búvárkod-ik: urino PPB. [tauchen].

Bujás, búvás: absensio, occultatio, latitatio SI. [das sich versteckt halten]. Őrdögnecc beleiee buiása (Born: Préd. 16). Kelle a friss palota, a bokor, erdő búvás (Megy: 6Jaj. II.12). Hitetlen hon láttad az én bujásomat? (Zrinyi. II.72. 194).

Bujdácso: [latito; heimlich herumirren]. Azt feleli a tylosbol buidacziolo Kalauzunk (Zvon: PázmP. 234).

Bujdász: ∞ Pázmán bukokban buidaz (Zvon: PázmP. 292).

Bujdogál: ∞ Csak azon régi láthatatlan ecclesiában buidokálsz (Sám: Isp. 52).

Bujdok-ik: ∞ David el reitezett es budokic (Mel: Sám. 56). Altal ne meny amaz reitec helien, mert a syrusoc ott lesekednecc es budoknac (386). A gyermek apja őlébe bujdokván

kialtani kezdett (Pázm: Préd. 206). Mászna buydokva oda (MA: Scult. 1020). Az isten előtt bujdomnia és rejteződnie kezd (GKat: Váls. II.1246). Saul szemben-szálván a philisteusoknál harezolni kell vala, a nép azonban bujdokkie vala (Mey: 3Jaj. II.89). Rejteken bujdoklik (Pós: GBot. 42). Az kő esső előtt hegyben bujdokának (Huszi: Aen. 26). Ellene feltámadt erdőben bujdokló hitván, ros z oláság (Thaly: Adal. II.34).

Bujdokl-ik: erro, latito, mergor MA. [heimlich herumirren]. Nyilván vagyon bujdokló hamissága (Bal: CsIsk. 168). Bujdoklott, még pedig a pusztában (Matkó: BCsák. 97). A jámborság nem bujdoklik sűrű ködbe (Fal: NU. 300).

Bujdoklás: [latitatio; das herumirren]. Több isten-féle nagy emberek sok bujdoklással kerültk, hogy a püspökségre ne emeltessenek (Pázm: Préd. 1192). Ugozásba s Beregre is nagy bujdoklással laknak az nemesek (Gér: KárCs. IV.590).

Bujdokoltat: [circumerrare facio; herumirren lassen]. Az ecclesiának némely tagjait ne bujdokoltatná az ördög (Illyef: BCsTomp. 47).

Bujdos-ik: erro, oberro, inerro, vagor, divagor, peregrinor C. [heimlich herumwandern, herumirren]. Hiába ide s tova bujdosom: supervagor C. ide s tova bujdosni: huc et illuc *errare; hátán háza, hazáján kívül bujdosik: errat *vagus et exul PPBl. Sok barátok elmében es testben bujdosuan fel fualkodnak (FlrC. 113. 114). Ne akaryatok teetowa bujdosny (JordC. 853. 559). Yde ez földre bujdostam az fene törvkkvk elvt (Konj: Szpál. 4). Sog zeken fvtotth nepok vadnak, kjvlomb kjvlomb varasokbol yde bujdosthamk (RMNy. II.102). Erdőre likbol likba bujdosol a dőghalal előtt (Mel: Sám. 447). Csak bujdosnok, egy helyből más helyre hordozóskodunk (Thaly: Adal. II.62).

[Szólások]. Bujdosik ide s tova mint az éget lábú eb (Decsi: Adag. 186).

alatta-bujdosik: suberro C.

be-bujdosik: immigro Kr. [einwandern]. Szállásokat bé bujdosván nagy szorgalmatossággal kereséc (Zvon: Post. I.262).

égyütt-bujdosik: coerro C.

el-bujdosik: peragro, pererro, pervagor C. aberro, abscedo MA. [herumwandern, auswandern]. Mykoron nözze földre el bujdostanak volna es kettőzetenek az vt, latanak irast ott (BoDc. 12). Ha ellenségnök barna el-bujdosott és reá találunk, vissza vigyük (Pázm: Préd. 124). Egynek (teleknek) gazdája elbujdostott (Gér: KárCs. IV. 289).

elbujdosás: peragratio C. [das herumwandern]. El bujdosasan mind az éazar smind az ő vduara igen bankodnak vala (DebrC. 162).

ki-bujdosik: evagor C. [auswandern, ausziehen]. Az isten meg hagyta emekem, hogy hazámból ki bujdostam (Helt: Bibl. I.1). Az esztelen juhotska ki-bujdosott a pásztori gondviselés alól (Pázm: Préd. 763). Hazámból ottan hamar kibudostam (MA: Scult. 3). Hazából ki bujdoso (Com: Jan. 66).

köröskörnyül-bujdosik: circumerro C. [herumirren].

még-bujdos: [pererro; durchstreifen]. Az elastromnak minden helyeyt meg bujdosuan, monda (DomC. 52).

Bujdosás: error, vagatio, peregrinatio C. erratio MA [das herumirren]. Tunyasagomat bizonytotam elmenek bujdosasual (VirG. 10). Bujdosara, idegen földre járnia mindenkoron vágyódie (Cis LA). Halálokra király ügyekeznie és ő bujdosókra szándékoznie (Valk: Gen. 18). Úgyfinc inta így mi nekünk nagy bujdosara (Born: Ének 129. 130). Mind ennyi változások, emyi bujdosások között nem zúgolódtak (Pázm: Préd. 171). Hány az te életednee esztendeje? Az én bujdosasomnac esztendei

száz és harmincz esztendőik (MA: Bibl. I.45). Bujdosásnac szövevényes pusztája (Czegl: Enoch. IV.10). Inmár tízesztendők elfolydogálnak, hogy kenyerét eszem én a bujdosásnak (Thaly: Adal. II.66).

Bujdosó: 1) vagus, vagus, vagabundus, pervagus, multi-vagus, amivagus, erraneus, extorris C. [herumirrend, herum-schweifend]. Halottas helyeken bujdoso lelkek, áll ortza: larva PPBl. Ne kelessek ty benne-tek bujdoso zem, ne zabolatlan nyely (CoruC. 28.). Oh mely bujdoso lezen az en lelkem (ÉrsC. 302). Az Iggy alhatatlan es bujdoso (Pesti: Fab. 21b). Saturnus bujdoso es latraiarulo (KBécs 1542. D5). Bujdosó, csavargó pásztoroc (Com: Jan. 77). **2)** erro, peregrinus, peregrinator C. [wanderer, verbannter]. Elueti őket en vram isten es leznece bujdosoc nemzetecben (BécsiC. 194).

[Szólások]. Iőneűny vagy és immár bujdoso sban essel (Helt: Bibl. II.208. Helt: Mes. 356). Most ymmar feyenyndi bujdosoban estenk (RMNy. II.119). Egyszer inmár bujdosolan esett (Kár: Bibl. I.479). Szégyen fejében bujdosoba in d u l (Fal: NU. 285). Bujdosoba kergetni borongó kedvetlenséget (SzD: MVir: 330). Nehéz, hogy kelletik men nem bujdosóban (Gyöngy: Char. 23). Bujdosoba vagyunc (Helt: ÚT. 4).

hegyen-bujdosó: montivagus C. [in den bergen herumirrend].

Bujkál: [se abscondere, occultare; herum-schleichen]. (Pázm: Préd. 467. Bethl: Élet. 328). A romai setétes barlangban buykalo ürgekből akarnak a Christusnak catholika anyaszentegyházat építeni (VárM: Szöv. 127) Bujkálnak, mint a példás latrok (Fal: NU. 282).

Bujkálás: [latitatio; das herum-schleichen]. Mennyi sok földök rántanak-el a gondok, szorgalmatoskodások, félre való bujkálások (László: Petr. 187).

Bujó, búvó: [se occultans; sich versteckend]. Latroknak búvó-helyek: *occultator latronum locus PPBl. (GKat: Váls. II.31). Azért job, ha azon rejtek helybe és bújó lyúkba vissza szívódnak (Szentiv: Verseng. 195).

bokor-búvó: [latebra; schlupfwinkel]. Minden bokor-búvót meg-előzni (SzD: MVir. 56).

Bújtat: [facio, ut se abdat, conferat; verbergen, verstecken lassen]. Pad alá bujtatja: sub scamnum cogit MA. Szaeba ne butattuse (Dáv: Útn. 57). az ő palástia alá hamisságotokat nem butathattátok (Bal: CsIsk. 107). Faragják és forgattják a mennyköt, bujtattják az ördögöket hol egygyik hol másik szolgába (Fal: NU. 299).

által-bújtat: [facio ut se immittat; hingehen lassen]. Két kopját a földben ítvén és harmadikat azon által tévén, ez alatt őket által bútatá (Dienskő: Flor. 57).

be-bújtat: ∞ Az igazban, rabságban bebútaták vala (Monlrok. III.69).

még-bújtat: [?]. Esköt uraim Margitot es Anát meg akartak butotnia (RMNy. II.16).

BUJA (bu) a GKat: Váls. II.873. Megy: 6Jaj. III.26. Misk: Anglud. 113. Lép: PTik. 151. buja Lipp: PKert. I.69. 70) **1)** lascivus, petulens C. MA incestus, salax PPBl. [geil, wollüstig]. Fajtalan, buja, kíváncs: proeas MAL. Búja-természet: salacitas; buja kíváncsít meg-zabolázni: *refrenare libidines PPBl. Pokolla az buja emberoc ferro zvrokal öntettenece meg (DebrC. 277). A parazna buja aszozon hamar a paraznatul meg fatúszik (Mel: SzJán. 162). A szelidek fenekké, a mértékletesek bujakká lézunk (Pázm: Préd. 224). Búja szerelemben torkig fortiant (Bal: CsIsk. 112). A nőstény oroszán igen buja, melly másszor mas oroszánokkal szokott közösködni (Misk: VKert. 55). A piva igen buja es fajtalan madár (311). Nyomós okoktul

visseltetvén veti földre a buja kívánságokat (Fal: NA. 158). **2**) [copiosus; reichlich, üppig]. Ha a szőlő buja lézzen és meg-kövéredvén vad szőlőt terem, ki vágja az isten (Páp: KeskÜt. 129). Mindenféle muzéi vetemény igen bővön volt, csak hogy nem mindenütt voít eresztős az buja idők miá (ErdTörtAd. IV.60).

Bujáلكod-ik: **1**) libidino, luxurio, eluxurio C. lascivio MA. [unzucht treiben]. Mondatyk: ne buyalkoggyaal, ne őly, ne oroz (ÉrdyC. 79). Paraznanak, buyalkodonak es hamis hitőknek ő lelke (BodC. 24). Buialkottatok, hizlaltatok az ti szüetőkét (Fél: Bibl. II.144). Esztelen sz-relemből magoknak őzve-jőnek és bujálkoduak (Mad: Évang. 121). A testnek fujtalansága a bujálkodat nem unalmaztattya (Illy: Préd. I.350).

2) [oblector. delector; sich ergötzen]. Sokképen bujálkodat benne, kevéskedtem vele (Bethl: Élet. 169). Nem is volna jó annyi sok féle habban bujálkodonti (Mik: Törl. 302).

Bujálkódás: luxuria C. [buhlerei, unzucht]. Bujálkódásba keveredni: *inquinare se libidinibus PPBl. Es midőn őtet veszettől szeretné, gyakran kérné a bujálkódásra (Martouf: SzHist. 13). Keresztény vallásunk sommájának fordításában fáradozom, a hol még csak az sarazlyában sem adattatik hely a féle beszédekben való bujálkódásnak (KCsipk: Woll. Előb. 5b).

Buján: **1**) luxuriose C. [unzüchtig, wollüstig]. **2**) [fertiler; reichlich]. Ha olly földet lát, mellyben gazok buján nőnek, semmire bötsüllí (Pázm: Préd. 26). Gyakran a tévelygő eretnekségek bujában virágoznak, szaporábban nőnek (293). Az anemomé mind bujában, szebben s nagyobb nő (Lipp: PKert. I.69). Buján akar virágozni (70). Buján el-szaporodnak, mint az utálatos gyomok (Fal: UE. 367).

Bujás: [luxuriosus; wollüstig]. Bujás gyönyörűség (ÉnyF: MSzó. 136). Igen suskás, bujás: milesis effoeminatio (Kisv: Adag. 306).

Bujaság: libido, lascivia, probrum C. luxus MA. [geilheit, wollust]. Bujaságra valo kez: pro lascivia NémGl. 181. 293. Bujaságban el-áradott nemzet: gens ad libidinem *projectissima; ki már belé kapott a bujaságba: *praegustator libidinum; a bujaság sok zsonzra kiszteő eszköz: voluptas *esca malorum PPBl. Az znyet meg sebhety buyaságnak buzogságauál (VirgC. 136). Követne banat zilest, ha foganast elől venne bírás (DöbrC. 508). O te zegen lelők sok buyasagot tól a te zere-tőddel (DebrC. 143). A bor emberi természetet zokta buyasagra geriezteni (VitkC. 49). Hazasság törő buiasagtol, odd magad paraznasagtol (Born: Ének. 83). Vagyon a világnak bora, de abban bujaság gőzölőg (Pázm: Préd. 733). Gyulladoznac gyűlölséggel, bujasággal (Zvon: Post. I.811). Némellyeknek gyökerei a buiaságtól egy más után nőnek (Lipp: PKert. I.48).

Bujaságos: [luxuriosus, libidinosus; unzüchtig, wollüstig]. Mykoron kyan(y) testyeket, tudya illic buyasagos gyenerve-segeketh, bizony akoron vagyon chyzmaságnak kyanasága istenek zolgaloleanyában (WeszprC. 125. Csizi: Tromb. 504).

Bujául: luxuriose; [üppig]. Az mely nepet Asiában igazgatot vala, hogy annyéul hiüebbe tenne maganac, az regiékne zolka-soc ellen buiaul (luxuriose) es igen kedüero tartotta vala (Deesi: Sall. 9).

BUJTÁR: subopilio Kr. [hirtenjunge]. Mendikans gyermek és bujtár váltáságra fizetem 16 t. (MonTME. I.230). Város bujtár Janesi nevű gyermek cédulájá (257). Janesi bujtár zol-gálatja (290).

BUK: casus, lapsus SI. [das fallen, fäll]. Ha ki sok buknaк nyomorékja nem akar lenni, ehez tartson (Fal: UE. 398). Azok ugrálnuak, bukfttyet bánuának (Gvad: FNót. 106. Gvad Orsz. 121).

kecske-buk: volutati oim gyrum Kr. [burzelbaum]. Ketske-bukot hányni: in caput prolabi PPBl.

Buk-ik: cado, prolabor, inclinor Kr. [fallen, stürzen, puzelu]. Buároc, vizbenbukóc: urinatores (Com: Jan. 91).

el-bukik: [submergor; untertauchen]. (A hattyú) búvár mód-gyára soha egészen a víz alá el nem bukik (Misk: VKert. 325):

Bukdácsoł: [se projicere; sich stürzen]. Bugdácsołjanak egymás után az pad alá, ha hujába vonjuk az padra az fejekét! (RákF: Lev. I.481).

Bukdos-ik. Bukdosom a vizben: urino MA. ich tauche mich unter PPB.

Bukkođ-ik: [prolabor; fallen]. Orrokra bukkođtak (Gvad: Orsz. 114).

Bukós: [corporis volutatio; burzelbaum]. Csígával, pergettyűvel búkóst jádzani gyermekiség (puerile est) (Com: Jan. 209).

Buktat: mergo SI. [untertauchen].

még-buktat: [submergo; untertauchen]. A kit emyszszor meg kaptunk aiaка simaságában és gyan meg buktattunk buzogságában (Bal: CsIk. 166).

mégbuktatás: [dejectio; das zu falle bringen]. Mások meg-buktatásának úttját, módgyát ki-kémleni (SzD: MVir. 45).

BULBUS: [bulbus; knollige wurzel]. Bulbusok avagy gőmbölyű gyökerek (Lipp: PKert. I.42).

BULIKOL (*burikló* SzD: MVir. 434): [gemo; girren]. Szint olly hervadása vagyon ajakának, sárgája lett ott-is a piros rózsának, ha rekedt gégeje bulikló torkának, ott-is meg-szint hangja a vidám nótauc (Gyöngy: KJ. 59). Bé-rekedt gégeje burikló torkának (SzD: MVir. 434).

BULLA: [bulla]. Mindőn bullaba be vettetic, hođ az beűn adattatic töredelmesőknee (GuarryC. 36). Az nagy Pius papa az ew bullayaban wgy mond (ÉrdyC. 277. 383).

BULYA: **1**) mulier, uxor Turcica; türksche frau PPB. Budai Gyömlí aga nálunk való létekor török bulyak [olv. bulyák] alá fogadtam egy kocist (MonTME. I.230). Egy igen jó varró bulyát szerzettem (Thurzó: Lev. I.197). **2**) [Turcius, orientalis]. Bulya-vászon: tela Coa, Coa, vestis, byssus PPB. Hozzon ket lytra bulva selmeth (RMNy. II.181). Fátyolt, patyolatot, buja szőtlet es ott találatsz tsilyán gyöltost (SzBodó: Kalm. 7). Bulya vásznon sajtuhának való (MonTME. I.293). Egy hosszú bulya-mente, bélletlen (MouIrók: XXIV.147). Egy pár papucs bulia kapezástól (Radv: Csal. II.315). Egy vég trapezoni bulya vásznon (VectTrans. 13). Bulya vásznát, kávét s egy kaftányt (Gvad: FNót. 137).

BUNDA: vestis hiemalis pelle subducta; winterpelz PPR. Az én értenre is magyarnak bundát hírtől sem látam, mostau pedig nem tartja magát embernek, hacsak farkas bőr bundája nincsen 1759 (Hazánk I.295). Tegyük le a bundat. Minthogy azt mondják: szür hozz fát, palást rakj tüzet, bunda nyugodjál (Fal: TÉ. 631).

BUNKÓ (*bonkos* C. scauri): tuber, nodus SI. [knot].

Bunkós: nodosus, tuberosus Kr. [knoten-]. Kificzamodot, boukos labu: scaurus C. Güresős, furkós, bunkós bottya (BiroM: Ekesség D).

BUNNA. Sok guggoló és tsúfoló értelmetlen szók vagyan a magyar nyelvben: gezemize; kákom-bákom; bunna (CorpGramm. 323).

BURDO. Burdó, gyalogok háti-turbája: sacopera, sacculus coriaceus, culeus, sarcinarius; lederner sack, satteltasche PPB.

BURJÁN: [herba inutilis, sterilis; gätgras, unkraut]. Megkaszálui a burjántól a helyet: falcibus *purgare locum PPBl. Tővisses burjánok (Com: Ján. 33). Bojtorjánok és ártalmas búr-

jának (Bar : LPar. 141). A szent egy-házat fell-nőtték a burjánok, bé-lepték a bürkök és borzák (Csúzi: Síp. 498).

BURJUNTI: [praescriptum; verordnung?]. Az kádiának az burjuntiert fizettük 12 t. (MonTME. L.60. 313).

BURONG. Burongó-fű: caltha, calendula; ringelblume PPB.

BUSTYA: [ferus, immanis; wild, grausam]. Midőn a torka embernek megli dagad, tehát nem kel nyomni, mint némelyek oly értelenül nyomják, hogy ugyan vér omol ki az torkokból. Bustya gyógyítás az olyan, mert némelyek meg-is hallhatnak belé (Web: Amul. 101). Aha bustya vére (MonTrók. XI.415). [Vö. **BESTYE**].

BUSZMA (*buzma* Gvad: Lev. 20): [stolidus, ineptus; tölpelhaft, ungeschickt]. A buzma iffiat senki se szereti (Gvad: Lev. 20). Némely vers, ki itt van, nem esoda, zúgásban ha posztil ejtődött, szó szóval, vég véggel buszmán tétetődött (Orczy: Költ. B). Baját csak ezzel szerette, hogy urát s jobbágyait buszmán meg vetette (Orczy: KöltSz. 40). Nem látván még soha álgúy lobbanását, nem hallván Sándornak buszma vándorlását (182).

BUSZMÁTA. Sok guggoló és tsüfoló értelmetlen szók vagynak a magyar nyelvben: kozi-bozi; tsig-big; buszmáta (CorpGramm. 323).

BUTA: **1)** retusus PPB. [stumpf]. Buta szarvak: *obtusa cornua PPB. Ha a reszek butak, hajlok és kevesé mozogok, édességet szereznek (ACsere: Enc. 132). Vagyon másféle légy is, mely kisebb a bögölynél, szava butább vagyon mint amának (Misk: VKert. 656). **2)** [stupidus, hebes; dumm]. Olyan buta ember mint a kő; rupeus PPB. Sok tsüfoló szók vagynak a magyar nyelvben: gzen-gúz; kőcipő; buta (CorpGramm. 323). A többinél butább és restesebb (Misk: VKert. 31). Buta okoskodással támogatni valamit (SzD: MVir. 332).

Butaság: [ingenium hebes; stumpfsinn]. A ki istenbe bizik, leuyonja ő magában az irégységet, füsvenséget, kevélységet, butaságot (RMK. V.215).

Butáskod-ik: [stolide ago; dummebeiten treiben]. Bannád, ha valaki butáskodónak mondana (Matkó: BCsík. 200).

Butul: hebetor, stupeo, stupeo SL [stumpf werden].

el-butul: ~ A restség miatt az elne el-butul; ingenium sociordia *torpescit PPB.

BUTYKOS: [lagena angusti oris; enghalsiger krug]. A butykosoknak szikkasztása, a visott gézének öntözgetése nálok késedelmet nem tud (SzD: MVir. 358). [Vö. **Bugyogós 3**]

BÚTYOR (*bulyor* Major: Szót. 421. PPB): bulga, sarcina MA. [gepäck] Gulya, buttyor, zajda, máha, tzula: sarcina Major: Szót. 421. Ittának egy részét butyorával és két oldalát gyermekivel terheli vala (Kéri: Sen. 115).

BÚZ: [vapor, nebula; dampf, dunst]. Ústökös eyllagok és fakliak nág lidérczelk, neki alá esik az égből mint ég eyllag, azis a föld buzából leszen (Mel: Jób. 94). A száraz gőz, párából. búzból és füstelgésből, ki az földből megyen fel (Kopasz-ságD).

BÚZA: triticum, frumentum C. MA. [weizen]. Búza: frumentum lectissimum PPB. Szóratlan-búza: frumentum acerosum Nom. 411. Ő ve ée arata, miélen az arpa es a búza a cürrebe vetteneue (BécsC. 6. 191). Vetet konkolt a búza közébe (MünchC. 38). Az buzat gyevhetek az en zerevumben (CoruC. 36). Az ő aratoí buzat aratának (DebrC. 169). És syros buzamag meg elegt tígudet (Szék: Zolt. 151). Meg rostolna mint a buzát (Bud: Csisk. 406) Buzijába vetették volt surlónkat (Czegl: MM. 10).

[Közmondások]. A szép búza közt is találatik konkoly (SzD: MVir. 34). Közele járnak tövis a rózsához, konkoly a búzához (290).

abajdoc-búza, abajdocos-búza: triticum mixtum, frumentum promiscuum MA. gemischter weizen]. Ujlan abajdócos buzát vetett kegyelmed (Nyr. XIV.461). Abajdocos és polyvás buzái az ur istennek (Nagyari: Orth. 150).

asztag-búza: meta tritici, frumenti; koruschober PPB.

dézsma-búza: [frumentum decimale; zehentweizen] Az dézsma-búzából az ott való praedicatornak annuatim 32 kereszt búza adatik (Gér: KárCs. IV.317).

fekete-búza: melampyrus MA. [kubweizen].

indiai-búza: frumentum Indicum Com: Jan. 26.

kalászos-búza: spica C. [ähre]. Kalászos búza héjból való: spicicus; kalászos búza hozó: spiefer C.

tar-búza: *impennata agna C. *mutica spica PPB. [weizen ohne ähren]

tatár-búza: [polygonum fagopyrum; buchweizen]. Az larieska, tatár-búza vaj ki jó puliszka (Thaly: Adal. II.103).

tengéri-búza: frumentum marinum; meerweizen Nom. 78. Com: Jan. 26. VectTrans. 23.

tiszta-búza: 1) [frumentum lectissimum; doppelweizen]. Tíz és tizenkét forintokon járt a tiszta búzának kassai szapúval való köble (Runy: Mon. 1.50). **2)** zea C.

[Szólások]. Az fe zolgabjrowal megli tartattam wala terweure; de az nem tyzta búza, elbocehatta wala wketh (LeVT. I.364).

török-búza: melica PPB. frumentum Turcicum Beythie: Nom. 5. [türkischer weizen]. Török búza tokja: lobae C. Török búza a Szamoson túl, a Maros és Küküllő-mellékein érden maradt jobbrészint 1759 (Házánk I. 302). Midőn a kaposi török búzak között ment volna, egy lovas ember csak kijöven a török-búza közzél, nyargalni kezdett utánna (377).

vám-búza. Búza, zab, arpa se szemül se szalmájában kezem alatt semmi sincs egyéb, hanem a szentjőbi mulomban levő vámbúza (RákF: Lev. I.258).

vendég-búza. Nemes vendegh byzat akarnak vala aldozni (RMNy. II.17. Sylv: ÚJT. II.154).

Búzás: [triticeus; weizen]. Az byzat be geyti az w byzahazaba (RMNy. II.42). Egy nagy búzábólban külön-rekoztek, muskatérosokkal igeu őriztették (Thaly: Adal. I.22).

BUZDÍT (*bo-dwlas* Ér.C. 288): [commovere, incito; aufuntern, ansprechen]. Meg-indítani, buzditani a hallgatókat: commovere in auditoribus *affectum PPB.

még-buzdít: ebullare facio MA [sprudeln lassen].

BUZDUL: refervesco MA. PPB. [aufwallen].

ki-buzdul: [ebullio; herausprudeln]. Az ver byrtelen ky buzdoluan meg vereseyte az fraternek arczayat (EhrC. 68). Az kő szklából az víz mint egy patae kibuzdula (MA: Bibl. V.49). Szivem keserűség miatt ki-buzdul (55). Nagy lélec szakasztva illyen szóval buzdul ki (MA: Scult. 155). Az ő páltzájával meg fitt egy kősziklát és miúgyar víz buzdul ki belőle (453). Itt osztán leginkább kihóhat és kibuzdul az istentelenség (MA: Tau. 101). Ha a földést elszakaszthattya, nagy sebösséggel buzdul-ki a patak (Tyúk: Józ. 475). Az én el lankadot tagaimból a halálnak hűdég verétki ki búzduálnak (Bök: Lämp. 210).

még-buzdul: ebullo, infremo, inflammar, incendere MA [ausströmen, erregt werden]

Buzdulás: [fervor; wallung]. Fordohad el te fyleydeh eredi goythozasokdwl es bozdwlzasokdwl (ÉrsC. 288).

BUZOG: bullo, bullio, ferveo, conferveo, referveo, adaestuo C. [wallen, sprudeln]. Igen buzgok: inaestuo; együitt kezdök búzgani; conferveo C. Igen nagyon buzog vala a scnt Anna azonnac zeretetebe (TelC. 103). Buzog vala a lélec Pálba (Helt: ÚT. 17). Rendeletlen rútság, midőn elein buzog, közepin pösög, végén pedig ugyan meg-is hűl (Égyh.Rendít. 177). Ha ni forr és buzog, hogy ki ne buzogjon, forrjon, merétd lapátotskával megzafollya (Com: Jan. 101). Oly nem igaz értelemből buzogsz te az iráshoz (Czegl: MM. 101). Gyakorlatnak a buja lakodalmak, buzog a nyughatatlanság, tolvajkodik a fősvénység (Ily: Préd. 1578).

ki-buzog: ebullio, efferveo, effervesco, exaestuo, scateo, scaturio C. [heraussprudeln, herausströmen]. Orrabol nagy bewegel az weer ky buzogh wala (ÉrsC. 91). Nagy ezodalatos yo ylatwal, ky az fenesegbewl ky bwzogh wala, be yewe az chellaban (335). A föld alatt lévő nedves erekből kibuzgó kútfejek felszökdkdésnek (Com: Jan. 12). Ha ni forr és buzog hogy ki ne buzogjon, forrjon, merétd lapátotskával avagy kalánnal meg ezáfollya (82).

kibuzgás: ebullatio MA. [das hervorquellen].

őszve-buzog: [coalesco; verschmolzen werden]. Végy egy tekenében sanatrakat es tölcz etzetet rea, az őszve buzog (Cis. Q4).

Buzgás: fervor WF. [wallung]. Sokak kwzwt zokot tewrtemy, azzonyalaty gyarlosaguk bodogtalan nyuanyasaga az leleknek buzgasa alatt (VirgC. 135).

Buzgó: fervens, effervens C. fervidus MA. [wallend, eifrig, inbrünstig]. Búzgó szerelem: zelus, zelotypia; búzgó szerető: zelotypus C. Nagyob buzgo lelekel kwnywrge (VirgC. 61). Az ev zvuenek buzgo zereleme (MargL. 94). Feeleenek raytta, hogy az zent kezyes kyrál testeinek romlása ne lenne az bwzgo hev-seeghnek myatta (ÉrdyC. 402). Sem hideg nem vag, sem hev, sem buzgo (Sylv: ÚJT. 140). Bwzgo szűből a te fiad kezyes atyane könyörgünk (Born: Ének 145). Serkegessúc a Christust buzgo es aitas könyörgesekel (Tel: Evang. L289). Nem látod régi eleinek ajtatosságát, buzgó szerető (Pázm: Préd. 28). Buzgók voltak az istenhez, roppant épületeket eregettek tisztességére (Fal: NU. 269). Jele, hogy már férges annak híre, a ki másnak kisbeségére búzgó (Fal: UE. 428).

Buzgóság: fervor, ardor MA. [eifer, inbrunst]. Vr Bernald-nak buzgosagát meg-esmeruen, meud ew yanit el oza (EhrC. 8. 71. 87). Ezt megmonduan, lelkenek nagi buzgosagual legotan ruhayat le vete (VirgC. 70). Tyzesse lett az isteny tyzes zeretethnek bwzgosagaban (ÉrdyC. 516). Az illető állatok kediglen nag buzgosagban liuin megbomlanak (Sylv: ÚJT. II.126). Az érzékenységek rendetlenségi nem késsel, hanem ajtatos szereteten buzgoságával ki-gyökerezetnek (Pázm: Préd. 160). Buzgóságunk nem szenvedé, hogy az magunk kinyén fel-vállalt ködtelességünk el késnék (KNagySz. 1613. D2). A forró buzgóság fel-üti magát és hova tovább jobban emelkedik terh alatt-is, mint a sugár pálma fa (Fal: BE. 581).

Buzgóságos: fervidus, vehemens, ardentissimus MA. [sehr eifrig, inbrünstig]. Az teremtwl lelkenek buzgosagos edessegeuel diehere (VirgC. 52). Embőri ethlöknek bwzgosagos győdyör-segeth meg olezad (CzechC. 16). OI igen meg gúlazta, hoq soha senki of buzgosagos zomyozással nem kevanta az kutfőnec v vizet (NagyszC. 45b). Az ő buzgosagos imatsagaba emlekezie az atkokrol (Helt: Bibl. I.e4). Indulatos, buzgosagos és figyel-metes balgatóc (MA: Scult. 325).

[Buzgótalan]

Buzgótalanság: [impietas; gottlosigkeit]. Hová tovább úgy tetszik, a buzgótalanság őregbill az emberekben (Bod: Lex. Előb. 9).

BUZÉR. Festő-fű, pirosító, buzér-fű: rubia PPBL.

BUZOGÁNY (*buzogin* Born: Préd. 561. *buzogány* Monrók. XXIV.137. *buzogin* WeszprC. 63. 67. GKat: Vált. I.107): clava C. cambuca PPBL. cambuta, cambota, pila clavata PPBL. [keule, streitkolbe]. Prefátus Jacobus sedecim porcos et vnum baculum ferreum buzgan vocatum a pastore dictos porcos pascente recepisset (Szabolcsm. 1424). Be mene a kerbe az arulo Iudas nagi figuerős sereggel, ezolonkokual, buzganiokkal (WeszprC. 63). Vgi iöttetök en reiam mynt egi toluaira, fegnierökkel, buzganiokkal (67). El verettek istapokal es buzganiokkal (DebrC. 138). Verettek buzganiokkal (176). Hét tollu buzgánnya köntös nyban vala (Hosv: Toldi. 9). Az buzgánt ragadá, elővévé, azzal veré, megszedité (RMK. III.312). Vas bozogannal pallanae őket (Born: Préd. 561). Lánczos botok, buzgányok, szijra kötött tollas botok (Com: Jan. 150). Egy köves buzogány (Monrók. XXIV.137). Egy buzogány és egy kard is volt a nyergen (Mik: TóRL. 19).

tollas-buzogány: acis C. Major: Szót. 10. [spitzkolbe]. Tollas buzgánt meg perđitette vala (Huny: Trója. 22). Viseltek ezüst, aranyos, tollas buzogánt (Monrók. XI.349).

Buzogányos: [clavatus; mit keule versehen]. Tábori buzgányos fűrkös szolgáe (Com: Jan. 146. 180).

BŰ (*byes* VirgC. 5. *byös* Frank: HasznK. 52. *megbywöl* ÉrsC. 516. *bűöl* Diósz: Préd. 197. *bűös* Diósz: Préd. 197. *bűvölő* Vás: CanCat. 209): magia, incantamentum, veneficium Kr. [zauber]. Futamnac búfaihoz, babonasaghoz (Born: Imáds. II.23).

Bűvöl: incanto MA. [zaubern]. Bűvöllyüm jó hire, valahól nap jár, kél (Zrinyi: ASyr. 19).

mégbűvöl: incanto, excanto C. [bezaubern]. Az sok dok-tort meg bywöled (ÉrsC. 516). A bújós bájosok a tikokat meg-bűjölök, hogy sokat tojanak (Diósz: Préd. 197). Meg-bűjölök a teheneket, hogy vajassak legyenek (uo.).

mégbűvölés: incantatio MA. [zauberei].

Bűvölés: incantatio C. [zauberei]. Bűvöléssel le-tsuálni a szeretetet, elbontani a szeretetet: solvere amores *cantibus PPBL. A bájosok orvosolnak bűfőléssel báiolással (Frank: HasznK. 51h). A bújós bájosok bújöléssel a sárkányokat likakból ki-hiják (Diósz: Préd. 197).

Bűvölő: [incantator; zauberer]. (MA: Bibl. V.27). Hittéle búföölöknek (Vás: CanCat. 209).

Bűvös: incantator Kr. [zauberer]. Igen búvös: percantatrix C. Igen nagy búvös bájos aszszony: percantatrix; búvös-bájos, kanta íres aszszony, tudományos aszszony: saga PPBL. Alom-nak es nezwnek, varasosnak [így] byeseznek, báiosoknak litem (VirgC. 5). Búiosok auagy byös aszszonyallatok (Frank: HasznK. 52).

Bűvösség: [magia; zauberei]. Erdeghy byösseegghel tana-chot kerde az erdegtwl (ÉrdyC. 357). Ördögös mesterség, bú-vösség (MA: Tan. 56).

BÜDÖS (*bydes* DomC. 330. ÉrdyC. 11. *bidős* Helt: Mes. 170): foetidus, foetulentus, putidus C. olidus, olens MA.apidus PPBL. [stinkend]. Bűdös vagyok: oboleo, foeteo; bűdös szagú vagyok: puteo C. Piscina bwdwser (1386). Ő aldozattoebol bűdösde es verrel foloc illetnek (BécsiC. 112). Az v zaioc bidős, dohos (GuaryC. 10). Oh dohos, bvdes ew, myt fwalkodol fél (WeszprC. 141). Be rekezte ewket pokolnak erek bydes, dohos temlecezeben (ÉrdyC. 555). Rekedezővé tézsi szavát is embernek és száiat bűdössé a testi gomosz fekély (Tel: Evang. II.714). Szaiok bűdös mint egi peruata (Decsi: Préd. 31). A ni bűdös bajlékunkba be-száll (Pázm: Préd. 734). A szar, ember ganej

büdös (Com: Vest. 81). Egy dohos, büdös csokért száz aranyat adtam (Szentm: TFiu. 14). A kakas az ő büdös ólában társot nem szenved (Misk: VKert. 354).

[Szólások]. Bűben büdös, szükben édes (Kisv: Adag. 89. SzD: MVir. 94). Lássuk rend szerűt, mivel mossa büdös száját (Pázm: LuthV. 22). A mostani kédák nem igen veszekednek a gusalyért, büdös nékiak a kender és len, mert hínáros vizekben áztatják (Fal: NA. 194). Egygyet megölelvén, büdöst abból rázott (Gvad: FNót. 88).

[Közmondások]. A gyalázkodóknak büdös a szájok (Fal: UE. 428).

Büdösít: oleto, foetidum facio SI. [stinken machen]. A város büdösíté dögöket oda hordottak (Pázm: Préd. 817).

Büdösöd-ik: incipio foetere Kr. [stinkend werden] *Büdösödni kezdett hús: caro subrancida PP.

mög-büdösödik: putresco, corrumpo PP. [in fölnis übergehen]. Meg büdösödött hús: putrida caro PP.

Büdösség: factor, foetilitas, putor C. [gestank]. Valami büdösséget megbiztatni: *camarinum movere PPBI. A te tested csak büdösség es rothatatosság (BodC. 8). A myrra az testöt myndden rotadandóságwl, bydessegetwl meg oltalmazya (ÉrdyC. 67). A koporsók belső sennyedékinek büdösséget el-füdüzik külső ékességekkel (Pázm: Préd. 36). Szaporoszik ez az szőrnif büdösség (Lép: P'Fük. 180). Mennyi holt test nagy levegő eget el-veszt büdösségben (Zrínyi: ASyr. 143).

Büdösül: sordesco, putesco MA. [stinkend werden].

mög-büdösül: putesco, foeteo MA. [stinkend werden]. Borve fel fordul es meg büdösül, buzaioe meg fergesül (Born: Préd. 546b).

BÜKK (bykfa Czinár): fagus; buche P'B. Silva byk uocata (ZichyC. 130). Igón io az kőrishá es bik fa poharaba innya raszosoknak (BoytheA: FivK. 9). A bükk makk jó a gűzfűknek es az egereknekis (ACsero: Enc. 230).

Bükkös: [silva fagina; buchenwald]. Regeczhez awashoz fogtak az vt zamara az bykkest (RMNy. II.309). Erdő kettő vagyon: egyik bükkös avagy avas bérez (Gér: KárCs. IV.342).

BÜKKÖNY: vicia; wicke Com: Orb. 35. A héjas szedegető veteményec héjakban teremec, mint a babban, lednekben, bükkönben (Com: Jan. 22).

BŰN (byn JordC. 705. ÉrdyC. 126. bñ WozsprC. 82. Born: Préd. 252): peccatum, culpa, scelus, noxia C. erratum, delictum MA. [sünde, laster, verbrechen]. Bűnbekeverem: insimulo; *bűnt vállalni: peccare, delinquere, peccatum committere, contiteri; bűnül talydonítani: imputare al cui in peccatum MA. Uinaguc szent Péter urot, lug ovga mend u bűnet (IIB). (Isten) bulcassa mend u bűnet (uo). Nagy bownt toznak, kyk neky bozzosagot toznek (EhrC. 22). Mészgőzödléméz mfnkét mē bñ-nöc zérent (BécsiC. 25). Myuben halalos bűnnel megl zornýwl es el változyk ew zyneben (ÉrdyC. 126). Fel nót a bűn gazza (Mel: SzJán. 310). Lelkünk fidvösségéért szegyenlyük a mi bűneinkért-való kistsny pirosságot (Pázm: Préd. 130). Potiphar felesége bűnre szorgalmaztattya az Jósephet (MA: Bibl. 136). A bűnök ismérőfi miatt megszuanyolodott, meg-szomorodott (GKat. Válts. II. 1094).

[Közmondások]. Job a szomszéd leányát egy bűnnel kettővel el venni, hogy nem mint az idegent egyuel sem (Deesi: Adag. 163).

bocsánandó-bűn: peccatum veniale Kr. [erlass-sünde]. Masod reze a pokolnac közepső, kyben meg-zabadulo lelke cenzatnac bocsanando byniert (NagyszC. 322).

cselekedendő-bűn: [begehungsünde]. Az cselekedendő bűn minden fele gondolat, szolas es cselekedet, valamel az isten törvényen ellenkezik (Fél: Tan. 204). Hány fele bűn vagyon? Két-féle, tudni-illik eredendő es cselekedendő (Barna: Isk. 250).

eredendő-bűn: peccatum originale Kr. [erbsünde]. Az eredendő bűn az első bűnnek rajzattya (Ker: Préd. 49. Magy: Nád. 48).

eredet-bűn: ∞ Harmad reze pocolnac fölső volta, ez rezeben mennék az appro kerözeteletlen gérmököc eredeth bynec okaert (NagyszC. 325). Tizta lenne meg az eredet bűntől es (DebrC. 21. 23. 95). Mikepen latyok meg a Cristush az itéletbe a kvs germekok, kyk eredet bwnbe multanak ki (TelC. 253. ÉrdyC. 38). Az eredet bűnek gűkeri bebnök nadnak (Ozor: Christ. 42).

halalos-bűn: peccatum mortale Kr. [todsünde]. Halalos bűnben multanak ki (BodC. 5).

néma-bűn: [onania; selbstebeckung]. A nema bűnben első akoron az velgob hertelen halallal ki nuluu (DebrC. 52). Rejtek kamarai rakvák nema bűnnel (VárM: Szöv. 282).

szarvas-bűn: flagitium, scelus, crimen notorium MA. schelm-stück, otfubares laster PPB.

Bűnhét, bűnhöt: 1) [punio; strafen]. Valamikor azoknac engedelmes leez, akkic tegedet laborgatnac es bynhötneec, akarotözorent engedetes nekik (NagyszC. 99). Semmit nem lelween, mywel bynhethneek hwket (JordC. 718). **2)** [pecco; sündigen]. Ime vr istenec zomey a bűnhötő orzagon: ecce oculi domini dei super regnum peccatis (BécsiC. 230).

Bűnhötet: [peccatum; sünde]. Israel vetkezee es ma taldattanac bűnhötetre: ad peccandum (BécsiC. 198).

Bűnhöd-ik: 1) pecco, delinquo MA. [sündigen]. Migen nem bűnhöttee ő istenee zémélec előt, ő iozzogec övelee vala (BécsiC. 19). Bűnhötőne my-afüneckal (25). Ha bűnhedie te bomec te atadta, meñ es fedmeg ötet (MünehC. 47. 48). Ne akarik bűnhödmöd, hoğ valami gonozb ne törteneec teneked (177). Immar ne akari bűnhedned (DöbrC. 493). Ewvele bynhedet es enn-hany nap vele lakozott (PéldK. 78). Bizon igen bűnhöttünk es gyetrelmet kerestünk (RMK. II.363). Szemeyt megl tartoztatta, hogy idővendőben buia tekinteti miatt rettenetis tündéréknek latasában ne bűnhödmének (Lép: P'Fük. I.112). **2)** poenam hui, peccati reus tuo MA. [büßen]. Az ky bynes, bynhegyek (LevT. 158). Ezért bűnhödni fogsz a bírónál (SzD: MVir. 83).

Bűnhösöz-ik: [pecco; sündigen]. Bűnhöőneec mē istenöknbek (BécsiC. 88).

Bűnöl: [criminoz; beschuldigen]. Bűnölöm (Fal: Jegyz. 936).

Bűnös: nocens C. peccator, sons, soticus MA. [sünder]. Egyenlő bűnősek: comei C. Yallom istennek bwnwisse magam (VirgC. 8). Legottan őfk halala itelecek öteth, mondwan halalnak bñőse (WinklC. 174). Myert lakozyk az thy mester-tek az bynesekkel (JordC. 379). Az aldöt Cristus nagy zerelemessen lozyaa fogaggya az byneseket (ÉrdyC. 418). Meg talállya isten az bűnöst (Deesi: Adag. 128). Szükségesen kívantatik, hogy a bűnös első-számálllya bűneit (Pázm: Préd. 429). A bűnös a bűnökben megrögzik (Ily: Préd. II.536).

[Közmondások]. A bűnös jól vesztü pénzét, mikor a bírónak adgya (SzD: MVir. 82).

Bűnösség: [peccandi consuetudo; sündhatigkeit]. Zv Maria nem vta, hoğ ev esedevnyozek az ev zent fyanak elevite az bevnösséget (CornC. 314). Bűnösséggel vádol Símbar münket vallásunk szerűt (Markó: BCsák. 401).

Bűnség: [peccatum; sünde]. Bűnsége ebben áll, hogy az az isten törvényének által-hágása, meg-rottása (Kom: Imáds. 218).

Büntelen: 1) inculpatus, immeritus, immerens C. insons, innocens MA. [schuldlos, unschuldig]. Ne kezdas bünteleneket, mert en tettem mynd ezeket (ÉrsC. 514). Igen bizie ő magaban, mert büntelen ez fele lopasbau (Born: Ének. 345). A büntelen szenvediet-e a vétkezés (MonIrók. XV.668). Látván a bírák, hogy tsoda képen meg állja a rosta vizet, el-hitték, hogy büntelen (Fal: TÉ. 643). **2)** [inculpate, immerito; unschuldig]. Peter, kit büntelen elhöztez a tömlőczben (DebrC. 195). Vertelek, gyetröttelek büntelen tegehede, mert tudatlan voltam (ÉrdyC. 340. 387). Forentz deyakoth agyon vettek volth büntelen ok nélkül (RMNy. II.177). Rómaiak nagyunk büntelen fogságra, vesszőkkel vereténk, viteténk le fogságra (RMK. IV. 182). Büntelen veri isten (Mel: Jób. 11). Nem lévén törvénytlől félelme senkinek, emberek büntelen erőszakot tesznek (Orcy: KöltSz. 38).

Büntet: concastigo C. punio, plecto MA. [strafen]. Duplás penával kel ötet büntömi (Helt: Krón. 166). Az te büneiduel meg érdemlettel mynd ezeket, a kikkel mostan büntetel (Helt: VigK. B. VII). Ez világ bünteték igaz itéletben (RMK. II.97). Az paránzt mindennel szabad büntetni (Deesi: Adag. 262). Számtalanszor a gonosz fiakat érdemek-szerént nem bünteti jámbor elejekre-nézve (Pázm: Préd. 28).

még-büntet: punio, plecto, irrogo C. [bestrafen]. Az atyának hű alnokságot megh büntetőd az ifyakban es wnoakban (JordC. 73). Kék enghedetlenek, wr istemek ytelety zerent megh büntessenek (ÉrdyC. 580). Szörnyikeppen megh kell büntetni (Ver: Verb. 74). Nám, ha elhallgatnák, ők megbüntetnének (RMK. III.20). Nem sieti megszabadetani az iokat es megh büntetni a gonoszokat (Tel: Evang. L.284). Érdeme szerént megh is büntette volna, ha főmherek el nem szerzették volna dolgát (MonOkm. XIX.258). Erős az ur, a ki megh büntett tégedet es ez isten erős itélet nyakadról el nem hártod (VárM: Szöv. 283).

mégbüntetés: punitio, muleta MA. [strafe]. (Helt: Bibl. I.) Kiknek megbüntetésére szükség álygyuak jelenvaló volta (ErdOrszgy. 572).

Büntetés: poena, censio, irrogatio C. punitio MA. [strafe]. Hasonlatos büntetés: talio; büntetéstől való szabadság: impunitas C. Büntetést vetni rea: *injungere poenam PPBl. Senkit, rüideiden, büntetés nélkül nem hadiá (Helt: Krón. 76). Az ús torok es büntetsek a testet sanyarítják meg (Lép: PTük. L.146). Valamely helyt találkozik a szemtelenség, ott szokott lenni a büntetés (Laud: UjSegis. II.209). Lehetetlen is, az isten ki ne keljen ez nemzet ellen büntetésre (RákGy: Lev. 167). A bűnösöknek büntetésekről hátrataratózatnak (Kónyi: ÁrtM. 11).

[Közmondások]. A bűnnek büntetés úti társa (SzD: MVir. 82). Büntetéssel marad adós a törvény ellen járó (uo.).

Büntetdégel: culpito MA. [oft strafen].

Büntetetlen: [impunita; straflos]. Nem marad büntetlen (Kár: Bibl. I.605). Reytezünne el az ártatlan ellen büntetlen (MA: Bibl. I.551). Semmi büntetetlen el nem mulic (Vás: Can.Cat. 278). Szárazon az az büntetlen el nem mégyen (Mad: Evang. 590). Az orvosokra tréfás csúf beszéd az, hogy csak ő nékic szabad büntetlen meg-ölni (Com: Jan. 174). Nem akarja büntetlen hadni (CsúziCseh: Edom. 111). Semmi vétek ninesen büntetlen (Illy: Préd. L.45).

Büntetelenség: [impunitas; straflosigkeit]. Mert tudgia vala, hog azoknac büntetesec ű neki u-hezsegere, büntetelensegoc peniglen ország veszedelmere lenne: poenam illorum sibi oneri, impunitatem perdandae rei publicae fore credebatur (Deesi: Sall. 32). A czégérés vétekért bírságot avagy büntetést kell vetni, hogy a büntetelenség szabadságban ne memyen (Com: Jan. 136).

Büntetlen: 1) [insons, innocens; schuldlos]. Az mellyek közfűlek tmáltatnak büntetleneknek, azok bocsáttatassanak el (MonIrók. XXVII.161). **2)** impunitus, inultus MA. [straflos]. A mely tsapást töled rosak érdemlenek, azok veszik, ezek vagynak büntetlenek (Orcy: KöltI. 25). **3)** [impunita; straflos]. Mert nem hadgya az wr büntetlen aszt (Helt: Bibl. I. LI).

Büntetelenség: impunitas MA. [straflosigkeit]. Minden út-álló a vétkeknek eltekéllésre büntetelenséggel bátorítatják (SzD: MVir. 84).

Büntető: 1) puniens, castigans MA. [bestrafend]. Az satan csak büntető szolgálja es tömlőcz tartója volt az istennek (Fél: Tan. 257). Mind kemény dorgálással es büntető sanyargatással el-tilták alattok-valókat a bűnöktől (Pázm: Préd. 46). Félten-féltem én azokat a szűzeket, a mellyeknek szemek előtt se büntető ostor, se magát kínáló kedves ajándék nem fogog (Fal: NA. 159). Néha az isten büntető ostorát forgattya fejek felet es eszkekre akarja téréteni a tábornak paikosit (214). **2)** punitor, animadversor C. [bestrafer].

Büntetőd-ik: poenam luo, punior MA. [bestraft werden]. Meg-tsalatik, a ki azt itili, hogy a gonosztévő tsak akkor büntetődik, mikor hóhér kezében vagyon (Pázm: Préd. 29). Méltó, hogy ezzel büntetődgyék engedtelenségünk (631). Az ő testamentomban isteu hagyása volt, hogy a hamis tanítók büntetődgyenek (758). Örökké büntetődgienek (Bal: CsIsk. 299). Bűneiseriunt büntetődött (Hall: Paizs. 9).

még-büntetődik: poenas *pendo PPBl. [bestraft werden]. Keményen megh büntetődnek (Illy: Préd. I.80).

Bűnz: [pecco; sündigen]. Isten hyy es minden ektelenség-nélkül igaz es egezes, bűnzének neki vudokasokban (DöbrC. 252).

BÜRÖK (berök Frank: HasznK. 32. *berrook* Beythe: Nom. 3. *börköt* Mel: Herb. 115. Com: Jan. 32. Lipp: P'Kert. 93. *büregot* Vallást. Hhb. *bürlic* Mel: SzJán. 548): cianta, abiotos, conion C. [schierling]. A ki bürköt, merget, bogárt el-nyelt, meg-öli (Mel: Herb. 115). Az bürök gyenge gyökere, a ki nem faas (Frank: HasznK. 32). Ha azzu zölönel anag mustal megh főzöd (az fekete gyopart) es vgy izod, az ki bürköt, merget, bogart, vízi borint el nyelt, meg öli (BeytheA: FivK. 68b). A bürök mérges az embernek (Ker: Préd. 220. ACsere: Enc. 241). Itt a fák árnyéka nem hoz virágokat, hanem bűdös bürköt, csipő esalányokat (Gyöngy: KJ. 74). Úróm léssen az étele es az itala bürök lév (Tof: Zsolt. 500). Es ezinály diadalmas koszorót magadnac, mint a gyermekek, kie a bűregot törec gyanánt le vagiác (Vallást. Hhb).

BÜRÜ (börü Com: Orb. 175): pons WF. [ponticulus; stég]. Hidaeskác, palló, bürlic, gyalog hidae: ponticuli (Com: Jan. 91). Börü, gyalog-hid (Com: Orb. 175). A várba a kapnu bal felől a bürüket már be-is hordotta (Kónyi: HRom. 160).

BÜTÜ: finis; ende PPB.

BÜV: sordidus; unflätig, schmutzig, garstig PPB.

BÜZ (byz ErdyC. 476. 621. *bizis* kút Wenzel. VIII.209. *büz* ÉrsC. 350): **1)** odoramen, odoramentum PPBl. [geruch]. Tyzes, feness es keenköw byzú panceel vala ew raytok (JordC. 901) Az Cedrusnak haznalattya, hogy byze előt az mérges kegyo el fiwt (ÉrdyC. 476). Az erdegh fiel chattana es gonoz byzzel bel töltee az zent jambornak ceallayata (621). Nagyban kezde iyedni annyéra, hogy ismét el szalasztana a gonosz bűzübe (Helt: Mes. 351). A keenköbe a bűz gerietzes benne vagon (Mel: SzJán. 262). Coriandrum, hasonlo az apiumhoz az letele, vgyan chimaz bizú (BeytheA: FivK. 79). Rutt bűzzel fuit, alet, izzaszt (Zvon: PázmP. 331). Mint rút bűzt enizd el förtelmem bűdös szagát (Balassa: Ének. 8). A kása oly ízű

a szag csak oly büzü, a mint ember képezi (Kisv: Adag. 426). Nem büszek én nekik, szörnyű labancz büzik (RákF: Lev. V. 115). Kaptabüzü vargáinak (Fal: Jegyz. 934). **2)** foetor, putor MA. pedor PPBL. [gestank]. Felmégen ő büző es ő rothadagossága (BécsiC. 207). Az v kímőenac büze ki zarmazie (GuaryC. 2). O mel' igen nag' büz oth lezón (NádC. 95). Rotladas le időm en tetemembe, büz legén en alattam (DöbrC. 251). Oh megl' hot bwz, nyert teryezetel (WeszprC. 141). Az ewrdeg el mwlek es mynd az collat nag' bewzel bo twite (ÉrC. 350). Halált el nem fáz, hanem ezac büszt (Mel: Herb. 126). Nem jün az nagy büzben szemünkre álmuuk (Thaly: Adal. 151). A többire néve a ki sokat piszkál a halottak hamujában, jó szag helyett büzre talál (Fal: NE. 13). Az irigység kerüli a szép tisztát, a genyetségben zabál, a pénzáltal mérget száj, a drága füst-kbül büzt (100). A hívságos ember büszkesége büztet nem veszi észre (Fal: BE. 596). Egy tsak minap híműlőött írő-deikotska, a kin még rajta volt az iskolai büz, jődögele nagy fínnyal előmbe (SzD: MVir. 237).

[Szólások]. Kereszttyént Budán nem szemmedheténc, büz o da menni (Valk: Gen. 63). Büzz annak szemlélésére menced (Czezl: Bldrg. 188). Az fa-olajt három névrő keresztelte pápa, egyik olaj, másik kríma, harmad infernum, egy az büzi (RMK. II 217). Akar mint limitál ecclésiád traditio, mind csak egy a büz ő k (Matkó: BCsák. 198). Éngemet már az előtt is büzbe kevert (Nyr. XII H16). Akármely kaptabüzü műves legény ülő mester nem lehet az sz. írás dolgában (SzD: MVir. 254). Rút büzzel vagyon az iámor (Deesi: Adag. 226). Rút büzzel menni el (Kisv: Adag. 233).

bak-büz: foetor caprinus Kr. [bockgeruch]. Bakbuzó: hircus C In qua [vinea] est arbor pári, quae vulgariter dicitur bokkyza (Krauz II 227. 290). Isten bárány-börbe öltözteti a büdös kosokat, de az ő bak-büzdiket el nem veszi (Pázm: Kal. 509). Halgass bak büzzel büszkés (Bal: Épin. 11). Lutter bak-büzi után vetemedett predikátorság (Sámb: 3Fel. 458). A minémü kedves ékességek vagyon, meg olyan kedvetlen az illatok, mert igen nehéz szaggal töltik bé embernek fejét: bak büzávek (Lipp: PKert. 157).

dohány-büz: odor nicotianae; tabakgeruch]. Pipaszár, dohánybüz torka közé emek (Thaly: Adal. II. 388).

iz-büz: [sapor et odor; geschmack]. Az nemes wr fűw mynd eétel't ytalt myndez halandóságunk yezet byezet el változtatta (ÉrdyC. 510). Sem izi sem büzi (Deesi: Adag. 190. 293. Fal: Jegyz. 931)

izetlen-büzetlen: [insulsus, nihil sapiens; geschmacklos]. Izetlen büzetlen ember (SzD: MVir. 266).

káka-büz: foetor juncus Kr. Valamely szolgál és szolgáló, a káka-büzt utálván, gyűlöli a vizet; nyállya a bort, mint a mézet (Csuzi: Síp. 739).

kétkő-büz: odor *sulphureus, sulphurarius PPBL. [schwefelgeruch].

[Büzheszt]

még-büzheszt: [foetere, putrescere facio; stinken machen, faulen lassen]. Még-büzheszt az eget (Hall: III list. II. 65).

Büzhét: ∞ Nem illik az tanításnak heliét vndokítani es büszötni (Fél: Tan. 513).

még-büzhét: ∞ Lassú az wr es itylie meg, mert meg büsztetet a mi illatunkat Pharao előtt vident dominus et indicet, quoniam foetere fecistis odorem nostrum coram Pharaone (Helt: Bibl. I. Dd4). Dongo légy, ac'ki meg fli az hust es meg büszöti (Mel: Sám. 367). A te tested büdösségnek mihelye, mely meg-büszöti, valamit magába vészen (Pázm: Préd

68). Egy kis büdös kovász akármely nagy tésztát megbüszöti (623. SzD: MVir. 311). Megbüszöthte az eget (Hall: III list. 155).

Büzhit: ∞ A gyertya-ból, hogy ne büzőlőgjön, tedd félre, és az elvétett hamvát, hogy ne büszszen, öltsd-el (Com: Jan. 159).

el-büzhit: ∞ A földet meg-emesztették, a legelő helyeket el büszhitték (Misk: VKert. 667).

még-büzhit: oleo PPBL.

Büzhöd-ik: [putesco, foetere incipio; stinkend werden, faulen]. Az apostolok nem büzhödtek a hamis próféták gonosz erkölcsiben (Pázm: 5Lev. 167). Az v vtálatos dögök büszödik (Bal: CsIsk. 343). Büzhödtt lába (Gyöngy: Cup. 27). Belől poshadtt döggel büszödik (SzD: MVir. 116).

[Közmondások]. Fejétől büszödik a hal (SzD: MVir. 144).

még-büzhödik: puteo PPBL. [faulen]. Az eg en fertezetym-twl meg bwzhedyk (ÉrC. 425). Meg büszütte a Daudiba, azz utalutossá lette a Daud előtt (Mel: Sam. 168). Sebeim megbüszödte (MA: Bibl. V. 19). Megszagosodnac, büszödnee az hót testec (MA: Scult. 143). Ki az gameyba liever, büszgedyéc megl' (Prág: Serk. 497). Ez nem egyéb, hanem az immár sokszor feladott és fazekeba meg-büzhött alaputrétás calumnia (Fős: Igazs. 1712). Meg vész a levegő ég és meg-büzhödik (Fely: Pestis. 14). A hus ha meg nem sózatik, hamar megrothad, büszödik (Lily: Préd. 30).

Büzhödtség: [foetor; gestank]. Immár gyakran mondottuk, ugy hogy majd ugyan büzhödtség ujjobban el-hozni (GKat: Titk. 441).

Büzhész-ik: [foetere incipio, putesco; stinkend werden, faulen]. Keñioknac dohossaga mind őrdökül őrdöke zarmazvan büzhözic, feñdögi a restöket a pocelbeli fergekel (NagyszC. 172). Ez világ és ez világon nagyon büszött, veszett dolognac láttie néki (MA: Scult. 139). Az dög büszött az ő orroknac (1032). Az olyan embert az okos világm utalatos büszhett dögnek tartja (Fal: UE. 429).

még-büzhözik: ∞ Valakie ith ez velagba a binben meg-büzhütte, azoknac v'g illic, hog' oth az ondogsagos kenba örökke bizhöggénc (NádC. 95). En hyszagomnac oreaiatol meg büzhűnek es megrothadnak sebinnek hely (DöbrC. 89). Keenkevnek illatyaival meg-bevzhveten (DomC. 65). Le vetik miképen meg bwzht dögöti (TóC. 247). A vize meg büszözic (Helt: Bibl. I. Ee3). Sebeim elsenvedte, megbüszödte (MA: Bibl. V. 19). Megnyomorodtam meg büszött sebeimben (Báti: LPrób. 153).

Büszke: **1)** elatus, superciliosus PPBL arrogans WF. [stolz]. Ha szerével reá viseltem magamat, büszkének tartott (Fal: NA. 155). Büszke, mint a kompódi menyasszony (Fal: Jegyz. 922). Unalom többnyire büszke palotákban kér szállást magának, és nem gnyúltskában (Orczy: KöltSz. 229). **2)** [putidus, foetidus; stinkend]. Egy büszke, magát pénzmozó urfiat csak azért ületett meg, mert a rajta való szagot nehezeltette (Bethl: Élet. 38). A pegymet ábrázolója azoknak az embereknek, a kik tsak othlon a putoklagon mevekdyen, tudatlanságok miatt tsuda mely igen büszkék (Misk: VKert. 240).

Büszkőeske: [superbiens; stolziereud]. Büszkőeske letten volna (Bethl: Élet. 365).

Büzkél: **1)** oleo, foeteo [riechen]. Panca quaedam desumit in kál, kél, ut: irkál, mászkál, úszkál, büzkél: olet, foetet (Corp: Gramm. 239). **2)** [olfacio, indago; wittern, spüren]. A fogyatkozásokakat fityézik, büzkélik, keresgélük (GKat: Válts. II. Előb. 63). Ott tekergett, büzkélt egy szép frauczeru után (Kem: Élet. 58).

Büzkön: [elate; stolz]. Azt vélem, hogy csak azért írta oly büzkén kezvelmed, hogy securitást nem ígért néki (RákF: Lev. III. 33).

Büszkés: 1) [olens, foetens; riechend, stinkend]. Gondod vagyon neked csak tobzodásra, etelre-italra, nagy büszkes szárára (FortSzer. G3). Hallgass bak búzzel büszkés (Bal: Epin. 11). **2)** [superbiens; stolz]. Boldog! ki esméri tehetetlenségét, határozni tudja büszkés eszeségét (Orczy: KöltH. 80).

Büszkeség: [superbia; stolz]. A hívságos ember büszkesége büztét nem veszi észre (Fal: BE. 596).

Büzöl: [olfació; riechen, wittern]. A vad hozza mene, kezdé zayat es fylét byzelny (Pesti: Fab. 47). A medue meg kőrülé az embert a földén és bizelni kezdé (Helt: Mes. 411). Micsoda miképpen légyen szagos, meg-szagollya, búzli (Com: Jan. 62). Szép kövér húst tót nem szereti, mert fél, hogy ha gatyáját megfösti, melyet hogyha az orra megérzi, napestig is elunja búzolni (Thaly: VÉ. II.5). Én kopó nem vagyok, hogy őket büzzilyem (Gvad: RP. 236).

még-büzöl: [prope accedo; nahe kommen]. Lőcse békével maradt az német hadtól, csak meg sem merte búzolni (RákGy: Lev. 204). Ónodot, Diós-Gyórt [az ellenség] meg sem merte búzolni (261). Méne Szamos-Ujvárhoz, hogy azt a németektől

megvegye a várat; de csak meg sem búzölheté (ErdTörtAd. I.79). Az egyiket, melyet nékiek loginkább kellene gyakorlaniok, meg sem búzlik (Tus: Apol. 163).

Büzöldögél: olfacto PPBl. [beriechen].

Büzölés: olfactus, odoratus Com: Jan. 62. [das riechen]. A szaglás avagy búzlés az illatokat különbözteti meg: olfactus seu odoratus odores internoscit (Com: Jan. 62). Kopo ebeknek búzölésece által a vadaknac nyomokat nyomozza (80).

Büzölög: [foeteo; stinken]. A gyertya-bél, hogy ne búzölögjön, tedd félre (Com: Jan. 159).

Büzlöget: nicto [spüren]. Kutya módon büzlögetni, nyomozni, keresni, fűtyészni vadat, madarat: nicto PPBl.

Büzös: putidus, foetidus SI. [stinkend]. Akarnám Neander, hogy a tisztátalanság ellen-is jó formán fel fegyverkezniél. Mint-hogy búszes, motskos dolog, a melyben kapunk, tsak a földit fogom illetni (Fal: NE. 104). Nem kísstem nagyságodat, hogy a lotsban gázolván, minden ólbau bé-köszönnyőn s a búszes majorságot számlálgassa (Fal: NA 192).

CÁFOL, CAFOL: refuto, confuto MA. PP. [widerlegen]. Tzafol tégedet az irant (Czegl: MM. 85). Spanyolországban is, a mint magok saját híreiből látom, czafol a szerencse (RákP: Lev. I.494). Nem szükség tzafolni, magin ki-tetszik a rókának farka (SzD: MVir. 303).

el-cafol: [recedo; sich zurückziehen]. Rabutin nagy vesztéséget szenvedvén szégyemmel és gyalázzattal terhelve czafolt el Csobáncz alól (Thaly: Bothyán Tábornok 150).

hátra-cafol: **1)** [revoco, retracto; widerrufen, zurückziehen]. Ezen rut szagot Philöp is szégenluen, hátra chafolta beszédit (Mon: Apol. 367). **2)** [recedo; sich zurückziehen]. Meg tolatott a baromi erő, és hátra czafoltatta a pogánt (Land: Újsegits. I. Előb. 3). Rút az nem-egyenlőség, az is, hogyha hátra-cazafol az elsőség, mert előre szokott vágni az dicsőség (Thaly: Adal. I.144). Te is néha hátra czafoly és térj vissza a te magad meg ismérésére (Laur: I.Viad. 58).

még-cafol: **1)** futo, confuto, refuto, refello, revineo C. [widerlegen]. Vissza-mondani, meg-tzafolni: *retractare dicta; ha hazndok, tzafoly-meg: *redarguo me si mentior; szorosui meg-tzafolni: acerrime emendare alicuius scripta [*acriter]; bizonyos erősekkel meg-tzafolni: *argumentis refellere; meg-tzafolni az ellene való hamis vádat: *contundere calumniam P1B. Nyarba gondot viselne rólla, miképpen ioszgokat meg öreg-bithesséc, ha a tobzodás meg nem tzafollja őket (KKrakkó. 1573. A6). Látjátok irásomat, az igaz ifiletra azért hazgom magamat, valaki megczafolhat (RMK. V.249). Példákkal bőven az ellen-vetéseket meg-czafollja (Com: Jan. 162). Ugyan azon ű irásokból meg-czafolni (a pogányokat) (Czegl: Japh. 34). Mivel ezen fogást előbb jól meg-trengtetők, meg-tzafolók, nem kell ezen most szót vontatni (SzD: MVir. 158). **2)** [deprimo; berabdrücken]. Ha mi forr és buzog, hogy ki ne buzogjon, forjon, merítő lapátotkával avagy vas kalámmal meg czafollja, lenyomja (Com: Jan. 82).

mégaefolás: refutatio, confutatio C. MA. widerlegung P1B. A catholicusok vallásának meg czafolása (Czegl: MM. 5). A pápistai szines cath-likusságnak meg czafolásáról (VárM: Szöv. 114. 97).

mégaefoló: improbator C. [widerleger].

vissza-cafol: **1)** refuto; widerlegen. Könnyű argumentummal vissza-tzafolni: *plumbo jugulare gladio P1B. Vissza czafolom mondásodat (Tel: Fel. 80) Vissza-ne czafoly, gonosz-ra nevetemedgyél (Csúzi: Síp. 715). **2)** [revoco; widerrufen]. Tzafollja vissza mind azt, a mire előb oktatni akará az áhétatos tisztos fejér népot (Fal: NA. 129).

visszacafolás: [revocatio; widerrufen]. Eő kegyelmek reménylik ádvességeket minden vissza-tzafolás és bocsánatkérés nélkül (Fal: NE. 97).

Cáfolás: confutatio MA. widerlegung PPB. Irom cz befűkkel, mint czafolás, czopogás, és t. (MHeg: TÖszl. I.168).

Cáfoló: confutator, refutator, oppressor MA. PPB. [widerleger].

CAFFRANG (*caffrang* LevT. II.348. Gér: KárCs. IV.414. *tzaprag* Pázm: Préd. 413. Radv: Csal. II.29. *tzapprac* Helt: Mes. 117. *csaprang* MonTME IV.266. *cafrangos* Mel: Sám. 465. *tsábrák* Mik: TörL. 61. *csáprág* MonTME V.321. Fal: TÉ. 638. *csáprák* RákGy: Lev. 289): **1)** dorsuale, phalerao PPB. [stragulum, tegumentum equi; schabracke, pferedecke]. Egy szóp ló szép aranymas nyereggel és bársnyos tzappracal találta egy megterhölt szegény számrát elől (Helt: Mes. 117). Az lo draga cafrangokkal eltöltöt vala (Hosv: NS. 4). Utálatos számrára fűt, mellynek mind czapraga mind tsóltára, kápija tsuk az apostoli köntösök rongya vólt (Pázm: Préd. 413). Czafrangjaim, első vörös angliai posztó ezüst arany fonál virágjaival, puszka takaróstül, másik egy darabban kék francziui posztó (Radv: Csal. III.360). Reá tereti lovára a cafrangot (Com: Orb. 168). Szilvásiné aszszonyom küldött egy szederjes skárlát cafrangot (ErdTörtAd. IV.41). Czaprangot is csak kettőt vőttem (MonTME. IV.266). Poroncsol nagyságod két öreg csáprág felől is, kik az lo szűgyét is belejéjk (MonOkm. XXIII.46). Egy viselt volt ezüst, virágokkal czúfrált czaprag, az rojja kék selyem (Gér: KárCs. IV.219). Az a gondolat jutott eszébe, hogy mi jó volna a papon lévő csula tsábráknak (Mik: TörL. 61). Tenger színű volt arany tsápraggal kengyelig meg volt terite, skófiomos sűrű rojtok minden szelen (Fal: TÉ. 638). **2)** capitium MA. P1B. [haubo, brusttuch]. Nélük esűf ruhát, cafrangot, kuklyát örömet viselnek, sokan kardával beövedzenek, apáczájá lesznek (RMK. II.204). Hoszo rantos ruhát es cafrangot visel (Börn: Ének. 393). Egy csáprákot küldtem, adja isten jó egészséggel el-viselne (RákGy: Lev. 289). Csináltattó cafrangot, közel érzi farsangot (Thaly: VÉ. I.342). **3)** fibrae, taenia C. lennisci P1B. [besetz, franse, quaste]. Hol kötötsz most cafrangokat nyalka korucz? (Thaly: Adal. II.297). Tíz arasznyi hosza az hegyes-tőreknak, fecsketarkú, czifra cafrangi nyergoknak (388). A tsótárnak arany tzafrangján helyközben rubiát és gyémánt kövek fénylettek (Kónyi: ÁM. 91).

Cafrangos: **1)** phaleratus MA. PPB. [mit brustschmuck gezier]. Bőlesóhintó, cafrangos ló, társzekér, hámos kanca (Thaly: VÉ. I.317). **2)** lenniscatus C. [mit fransen geschmückt]. Bő köntösű, cafrangos pap (Mel: SzJán. 414). Kalugerek, cyafrang barátok feleségit hittic apáczac, anyáczaknak (Mel: Sám. 465). Pantófélyec, cafrangos czipselése (Com: Jan. 100). Tzafrangos-villmos társu helyében hóbért lát oldala mellett (Fal: NE. 108). Az etíle tzafrangos szitkokkal ne mosd dolos szájadat (SzD: MVir. 408).

[Cafrangoz

föl-cafrangoz: [exornio; ausschmücken]. Könyvet íra, melyet föl czapragozának versekkel is (Pázm: Kál. 422). Pántlikákkal tzafragozá-fel (Pós: Válasz. 45).

CÁGLIA: [P] Egy üld, 7 karika, 6 csap, ciglia [csáklya?] tarack eresztő vasával (CsikGy. II.33).

CAGOR? Czenalanac szoretokat, czagrot [csagrot?], bórleket, takareto szerszamat (Mel: Préd. 116).

CAJBÉRT, CAJBORT, CAJTBERÉ [csabort?] Rák. Gy: Lev. 554): [praefectus armamentarii; zeugwart]. Az czeibert házat az udvarbíróval tisztességesen építess meg, istállókat csináltass, szekeres lovaiddat ott tartass (RákGy: Lev. 66). Az czeibortot ne hagyassátok, ha hagymázban fékszik s meghaladta az 21 napot, mi jó reménységben volnánk hozzá, isten meggyóvitáná (RákGy: Lev. 380). Bannánk igen az czeibort halálát, kit isten gyógyítson (381). Az czeibortot ne hagyass el (387). Dalmadi uramnak megírtam, az csaborttal írassa le, menynyi van olyan fontos tarack (554). Az czajtlázak mint ennek előtte, úgy ezután is főkapitányok inspectiója alatt legyen és czajbertek, pattanyisok tőle függjenek (Gér: KárCs. IV.483).

[CAJT]

Cajtház (tzejtlház PPB. czejlház MonOkm. VIII 529): armamentarium; rüstkammer PPB. Tzejtlháznak praefectusa: *positus super armamentarium PPB. Lelki fegyverek czajt háza (MHeg: TOszl. II.73). Az czeitházat, minden munitiókat, hova hamarabb lehet, az ott való káptalanokkal felinventáltass s másit nekünk is beküld (RákGy: Lev. 65). Az czajtlázak mint ennek előtte, úgy ezután is főkapitányok inspectiója alatt legyen (Gér: KárCs. IV.483). Ez mentül titkossabban menjen véghez, úgy az élésnek mivolta is és az czajtlázak statussa (RákF: Lev. III.181).

CAKÓ (czákó MesésK. 29): [ciconia; storch]. A rőbdőbő szárnjat te attadé a páuának auag á czakó tollait? (Mel: Jób. 97). Találd meg. Az hajón rak fészket, veres hosszú lábai vadnak, fejér szárnyai, veres orra, és toik. Felelet: az golya avagy czákó (MesésK. 29). A magyarok az ő deák nevezetiről a ciconiáról czakónak nevezik a golyát (Misk: VKert. 330).

CAMMOG (czammag Mon: Képt. 314. Czepl: BDorg. 488. tsammag Kónyi: HRom. 113. el-chammog Mon: Apol. 322): otiose procedo PPB. [lässig gehen]. Az anya-szentegyhaznac eggyessege kiüld czammag es neha feiet emeluen az szuttombol ordet (Mon: Képt. 314). Mint tolvaj farkasok tsammagva jártanak (Kónyi: HRom. 113).

el-cammog: [tarde decedo; langsam fortgehen]. Latod-e, mely könnyen akartoc el chammogni az igazsag mellől (Mon: Apol. 322).

föl-cammog: [sursum emitor; schwerfällig hinaufsteigen]. A sárgyuró tekenő-is nebéz lévő, a hegyre föl-czammogni lehetetlen (Matkó: BCsák. 112).

ki-cammog: [lento gressu egredior; binausztoteln]. Be jó volt volna olyankor edgy más után kj-tzammagni a papoknak (Czepl: BDorg. 488).

[CANKOZ-IK]

föl-cankózik: [moveo, castra moveo; aufbrechen]. Azon éyel nagy csöndesen minden hadával föl czankozék es el vakarodék (Pethő: Krón. 272).

CÁP: hircus; geissbock PPB. A ketske baknak, tzápnak az álla alatt ket tsutsotskájának kell leüni (ACsere: Enc. 274). Gyalázat ez öreg nagy tsáp orvosnak (Kereszt: FKer. 398). Erdélyben készített czap bőrből tsinált kordovány csizma (TörtT. XVIII.223). Két czápon, kis szekeren vittok (Bethl: Élet. 186. Gér: KárCs. IV.453. 454). A berélt him kotskét tzápnak szoktuk nevezni (Misk: VKert. 215).

CAPA (czapa Radv: Csal. III.171): 1) corium punctis asperatum; leder, das auf fischotterart zugerichtet wird PPB. fischleder Adami. Czapa, szü, fék (Radv: Csal. III.121). Fekete czapával burított szablya, aranyba foglalt (229). Vagyon egy szép fekete czapára varrott, skótiomos tegzem; vagyon más skótiomos tegzem, kék czapára varrott készen (287). Az kék czapa zerzamoth fekestel, zeogy eleosteol, farmetregesteol, egy aranyas zabliawal, zep fek emleo lunczawal egyeoth (III.171). Egy ezüstös aranyas kard, fekete czapa az hüvely (Gér: KárCs. IV.217). Mentem csiszárhoz-is, csak kész vasakat, kardokat, szablyákat, kész czapával hüvelyez (ÖtvMest. 64.vsz.) Hájába pátzolja két melyje tzapáját, öszve főzte vénség dere már pofáját (Gvad: FNót. 115). 2) [salebrosus; holperig]. Tzapa pohár: pocula *aspera PPB. Melopepo hibernus carne viridi albaque cute: czapa (Beythe: Nem. 5b). Melopepo viridis: zöld czapa dinnye (BeytheA: FivK. 41). A dinnyéknek héjokról különbömb-féle uevek vagyon, ki sárga-síma, ki czapadinnye (Lipp: PKert. II.177). (Hagyk neki) tizenkét aranyos czapa poharakat (Radv: Csal. III.290). Két rendbeli apró czapa gonbocskák (LevT. II.394). Nem arany serlegből vagy czapa pohárból köszönöm ezt reatok (Csizi: Sip. 741). Völt eszében Eusebiusnak, hogy le tsapná szájáról a tzapa poharat (Fal: NU. 305).

Capás: [salebrosus; holperig]. Egy kívül-belől aranyos czapas pohár (MonIrók. XXIV. 139).

CAPPOLÓD-IK: [palpito; zappeln]. Sikeres poscuban czappolodni (Zvon: PázmP. 282). [Vö. CEPPEKEZ-IK]

Cappolódás: [voluntatio; das herumwälzen]. Bűnőc sárában valo czappolódás (Zvon: Post. I.135).

CAPUNKURT: [verbum execrationis; verwünschungswert]. Mondgy egy tzapunkurtot: dicas tria de curia (Decsi: Adag. 193).

CÁR: [imperator Russorum; kaiser der russen]. Láttatik ugyanez confirmálni az saxoniai curiér az svevus és az czár között (RákF: Lev. II.130). A tsászár olyankor tette vezérnek, a midőn okosabbra kellett volna bizni a muszka tzárral való hadakozást (Mik: TörL. II). Fermerus a muszka cármétol az hadi expeditióból visszahívatott (Házánk I.288).

CÉDA: nequam, petulans, dissolutus SI. [mutwillig, ausgelassen].

Cédaság: [petulantia; ausgelassenheit]. Ifjú népeknek idegenekkel valo ihogasa, vilogasa, cédasága, soc tántz-béli szemtelen tombolása (Zvon: Post. I.186).

CÉDÉLE: [mantelum; mantel]. Valami nagy keszkenő-forma fekete selyem materiából való cedelét is vetnek az úri asszonyok nyakokba, melyet mantlinak hívnak (Házánk I.296).

CÉDÉR, CÉDRUS: [cedrus]. A Libanus hegyén termő czeder-fa (Szeg: Aqu. 16). Bépadlá cedrus dezkákkal ez gerendákat (MA: Bibl. I.311).

CÉDULA: [scheda, inscriptum C. zettel PPB. Tzédulája az edényeok: schedula memorialis, pitiacium PPB. Lata az evrdevgevt oluasny nemely cedulaban (DomC. 271). Ada egy cedulaut az urnak ez yzbeeket beleo yrvan (ÉrdyC. 504). Soc cedulakat ragasztánac az vár kapuira (Helt: Krón. 194). E cedulat ismét atyámmak adgyat (Apol. 16). A pegányok a gyermekek nyakára cedulákat szoktak vala kötni (Pázm: Imáds. 84). A czédula bé nem pescéltetic (Com: Jan. 208). Cédula váltáságot es egyébert (fizettiünk) 24 ft (MontME. I.47).

[Szólások]. Mit beszéllesz hát te tzédula nélkül (Czepl: ORoml. 503).

[Céduláz]

mög-céduláz: epigraphen rei alicui indo PP. [inschrift setzen].

CÉGE: [massa piscatoria; fischerreue]. Ha csak egethien egy halam volna, tõe ke. kythlem volna, de byzon nem byrok vele, mert a ezege el boulot (LévT. 1333).

CÉGÉR (cégér Szok: Bals. 51. tségér Kísv: Adag. 531. tséqérés Fal: UE. II 122): signum, index MA. [zeiger, schild]. Atkozottac vaitoc, ackik a baluaniozas ezegetit meg tartiatok (Mel: SzJán. 84). Balvaniozas ezegetriuel elfi, fel, papistae! (86). Innet a ezeget legelöször szomeinkneec iolenti magat, de maga mindgyart erteni adga azon helyen, hogy bort arulnac (Mon: KéPT. 2). Mind ezek tsak kezdeti, tzégéri és jelei a következő nagy romlásnak (Pázm: Préd. 6). Ezek az elől-boesátot martalék irások czégéri és mutatói a lutristák okosságtalmu hiúságának (Pázm: LuthV. 7). Az ur előtt minden gonozságinak cségéjérbé bálványokat tsimáltatott (Szok: Bals. 51). Ijesztenek ezek a te tzégérdőtől (Órczy: Kéltl. 199).

[Szólások] Tzégért emeltél volna tudományod gyalázására (Czegl: MM. 13). A felséges isteni elme az egek sarkán mélységes titkainak tzégérét ki nem szokta kötni (Fal: UE. 363). Nyilván ki köti a tzégért (a leány) (SzD: MVir. 118). Mi azért ugyan nem akamánk abban czégért tenni idő nam előtt (RákGy: Lev. 107). Édgý-kis tenyérgyi könyvetskében Pazmany a tzegetit ki tötte (Megy: SzÁÖröme 2). Hogy czégért ne tégyen dolgában, éltöteti fársángos ruhában (GyöngyD: Cúp. 527). Titkos hevét érezi szíved is, melyben czégért tézen piúnt szenylyed is (Thaly: Adal. I.126). Hercules is esésémő korában teve első czégért nagy állapotjában (129). Magasban tétetik azolta czégéred (161). Nám fültette az czégért is, van hozzá vastag nyaka is (241). Szép czégér-alatt bídös bort árulnak (Pázm: Kal. 919). Hogy bídös bora tzégér nélkül ne maradna (SzD: MVir. 187).

[Közmondások]. Czégér nélkül is el kél az io bor (Deesi: Adag. 177. Matkó: BCsák. 54. Kísv: Adag. 531). Ha valamit osztogatsz, ne tégy annac tzégért sipolással (MA: Bibl. IV.7). Nem kell ottan tségér, a hol jó bort kezdenek (Kísv: Adag. 531). Az hol jó bor vagyon, nem kell tzégért ki-tenni (KírBesz. 108).

bor-cégér: [signum vini venalis; weinkranz]. Nem irtózat más pokoltul, hanem atul, a hol ki nem kőtik a bor-tzégért (Fal: NA. 123).

Cégérés: 1) infamis PPBl. [famosus; vernufen, berüchtigt]. Czegeres bünbe elők (Mel: SzJán. 59). Látod-e, hogy egy pórásra fúzi, egy-aránt pokolra itüli a részegséget a tób tzégéres rít vétkekkel (Pázm: Préd. 122. Pázm: Kal. 218). Anna czégéres vétkektül magát szent malasztoddal meg óltalmazta (Pázm: Imáds. 26). Tzégéres bünem vadnac: peccata permagna comisi (MA: Bibl. I.156). A czégéres vétkekre bírságot kell vetni (Com: Jan. 136). Czégéres latrok és az ördögnek pervátái (Toln: Vigaszt. 60). Semmi czégéres vétket reá nem bizonyítatott (MonTME. 169). Az hét czégéres vétkek (Tarn: Bar. 60). Mint tzégéres korhelyt ki-is tsapatatta (Gvad: RP. 73). **2)** insignis, manifestus, notorius MA [ausgezeichnet, bekannt].

[Közmondások]. Lépvést, gráditsonként megy az ember tzégéres gonozsra (Fal: NE: 68).

[Cégörösöd-ik]

ki-cégérésödik: [manifestor; sich veroffenbaren]. A véték nem annyira szarvas, nem-is czégéresedett ki annyira, hogy közönséges botráncokozás származott volna belőle (Pós: Igazs. II.548).

Cégéresít: [patefacio, manifesto; offenbaren, ans licht bringen]. Hogy magát valami vétékben ne tzégéresítene, mesterséges

praktikával akarta el-vesztetni Jáson (Hall: IIIlist. III.2). Másnak gyarlóságát fondorkodó nyelveskedéssel tzégéresíti (SzD: MVir. 183).

Cégéreskéd-ik: [elucesco; sich zeigen]. Lasd, mint cze-gereskődie a sola fides ő maga vallasabol (Mon: Apol. 311).

Cégérez: [ostento, iacto; zur schau tragen, pralen]. Sok dicseretekkel czégérezitek (Bal: CsLsk. 453). Megtetszik az szándék sokszor az orczában, czégérezí azt is, az mi van titkában (Thaly: Adal. I.145). Czégérezí kincsét és fitogattya (Csúzi: Síp. 558).

ki-cégérez: ∞ Tők-fejú tudatlanságotat így czégérezed-ki (Matkó: BCsák. 236).

kicégérezés: [ostentatio; das offenbaren]. A zurzauar lutheránusságnak feietlenláb voltának ki czégérezésére lássuk meg, mit vetettél ellene (Bal: CsLsk. 302).

Cégéreztet: [jacto; zur schau tragen]. Éktelen énekléssel ne tzégéreztesse esztelenségét az okos aszszony (Pázm: Préd. 144). Nyelveskedésével csak czégérezeteti hamisságát (Sall: Vár. 5). Midőn Bellarmínust mentegeted, csak bolondságotat czégéreztetted (Matkó: BCsák. 149). Mit czégéreztetted vénségre kábaságotat? (101). Csak szomszéd példát is adhatnánk erre, ha a dolgot akarnók czégéreztetni (Pós: Igazs. II.555).

CÉH (cehe RMNy. II.137. céhos Felv: Dies. 51): **1)** collegium C. tribus MA. [amtsgenossenschaft, versammlung]. Romulus a népet tzehekre, fertályokra osztotta: Romulus distribuit populum in *cnrias PPBl. Hogy a romai cardinálók veres bársony köntöst viselniek, negyedik Innocentus pápa gyűjte erről czéhet (Pós: Igazs. 617). Ez utolsó szókön igen meg ítközze az egész itas-tzél, pörlekedés, zenebona támada nagy köztük (Fal: NA. 122). **2)** collegium opificum MA. [zunft]. Isten teged vgy segielien, hogy te hyu es engedelmes akarsz lenni, az cehenek igasagatt myndenben es mindenkor megtartany (RMNy. II.137). Az biesei és rajosi czéhek szövéténekekkel mennek elől (Radv: Csal. III.366). Minden czéhekben mesterségek szerút remeket köszönő pohárt ne kívánjanak (TörtT. VII.154). Az mely mester céhben akar állani, szükséges, hogy jó és jámbor neizet légyen (Nyr. XVII.374). **3)** symposium MA. [gastmahl].

kovács-céh: [collegium fabrorum ferrariorum; schmiedezunft]. Kovács, szőcs, varga czéheknek, ötvös és fazekas asztalos rendeknek, sóval kereskedő jeles embereknek méltó, hogy neveket felirjuk ezeknek (Nógr: Idv. Előb. 15).

szűcs-céh: [collegium pellionum; kürschnerzunft]. (Nógr: Idv. Előb. 15).

varga-céh: [collegium sutorum; schulmacherzunft]. (Nógr: Idv. Előb. 15).

Céhbeli: 1) curialis PPBl. [eiusdem collegii; amtsgenosse]. Tzéhbeli társak: contubernales PP. **2)** [eiusdem collegii opificum; zunftgenosse]. Egy tzéhbeliek, mester-legények: sodales PPBl. Czéhbeli mesterség (Bal: Epün. 5). Czéh-beli rendek, fazekas, asztalos rendek (Nógr: Idv. Előb. 15).

Céhél: compoto MA. PP. [zoechen].

Céhélés: compotatio MA. das zechen PP.

Céhés: 1) [collegialis; zunft]. Légy bár céhos muhás, kaszas, kapás, de vallanod meg kell (Felv: Dies. 51). **2)** [cateratus; massenhäft]. A tolvajok minden részén a városnak tzéhesen vadnak (Fal: TE. 784). **3)** [symposiacus; zech-]. Céhes társ: compotor, compotator MA.

CÉKÁZ, CÍKÁZ (czékázó Szeg: Aqu. 41): [volito, circumvolito; herumstreifen, herumjagen]. Könnyű szerrel czékáz hadunk orrok előtt (RákF: Lev. 1527). Az erdélyi német most is az Tisza körül czékáz (621). Poson körül czékázó ellenke-

dések miatt (Szeg: Aqu. 41). Ne engedje, hogy én éjtszakázzak, nappal is té-tova másokkal tzeákázzak (Gvad: RP. 67). Flóra nympháival virágok közt tzikáz (Gvad: FNöt. 37).

CÉKLA: beta MA. Major: Szót. 106. [rübe]. Ha az czeklanak gyökeret es leuelet meg főződ, zent Antal tizetis io vele kenny (BoytheA: FivK. 36b). A lense a hasat meg szorítva, főkkepen a melyben tzekla és utífi vettetik (ACsere: Enc. 238). A tzekla szernyű hamar nő (239). Kővér és nedves földet kíván: czékla, répa, retek (Lipp: PKert. 18). Czékklát is (vett) egy általaggal (Radv: Csal. III.29).

fehér-cékla: beta alba MA. [weisse rübe].

vörös-cékla: beta rubra Com: Vest. 12. [rote rübe].

CÉL (czil Sylv: ÚJT. I.83. MA: Scult. 215. MonIrók. XV.144): **1)** scopus C. MA. [ziel, zielscheibe]. Nem mindenkor találja a nyilas a célt: ictus jaculantium saepe *deerrant; aranyok a tzeóra: collineo PPBL. Hywolkodo ember ky wettetet őrdőgeknek, myknet a cel a nylnak (ÉrsC. 533). Czelum vetel engem az ellensegnee (Born: Ének. 193). Az tzeált találni: scopum attingere (Decsi: Adag. 73). Tárgyul és lövő-tzeályl tette, melyre nyilait lövöldözte (Pázm: Préd. 283). A lövöldözőc czilt tészenc föl (Zvon: Post. I.175). A puskásoc bizonyos tzielt és tárgyat függesztenec föl (MA: Scult. 91). A puskákat ki-lőjjéc a tzeóra arányozván (Com: Jan. 147). Olyanak mint egy valami föl tétett czél, melyre az isten haragianak nyilai aranzattának (Lép: PTük. I.238). Taraczkajmat is feltettem bastyákra, s állásokra czilt títetvén ki is lütetem (MonIrók. XV.144). Thököly Inre is arányzott vala czélt (Thaly: Adal. II.155). Idegből nyilatok bortsatunk bizonyos ki-függesztett tzeóra (Fal: NE. 67). **2)** meta MA. [rennzil]. Hegyes rakas, hant, határ, domb, tzel Ver: Verb. Szót. 17. Sokak, kik celban futnak (DebrC. 292). Nem tudyatoky, hogy valakyk a czeelba futnak, paallyat iol lehet myndnyayan futnak, de egy vzyz a intalmat (Kömj: SzPál. 157). Minden rend béliek meg hákták a czélt (Tel: Evang. II.52). Által ne hágd az tzeált (Decsi: Adag. 70). Az fi pallia futasatul soha addig meg nem szűnik, míg nem czeóra iut (Fél: Tan. 485). Elő nyujtozom és pálya-futással kergetem a feltett tzeált (Pázm: Préd. 322). Czél, a mi körül forgolodnak (CorpGramm. 702). A pálya futóc a czeélhez futamással sietnec (Com: Jan. 209). Kisérj el a czeélig engemet végiglen (Thaly: Adal. I.24). **3)** [terminus, finis; gränze, ende]. Soknak isten touab halaztana az ő életinek czeelzat es hatarat (Frank: HasznK. 71). Olly fen röpül, hogy szemünk gyakorta el-vesztí, mikor látásunk tzeélya-kivül fel-lövellik (Pázm: Préd. 30). Mikor az emberi látásnak tzeélyán-fellyül mégyen, ott leveg a tiszta égen (134). Ezekre mint bizonyos határra, tzeóra üssenek-ki a beszédek (SzD: MVir. 424). **4)** [propositum, consilium; absicht, vorsatz]. Fel-tött tzeáltul ki-lépmi: *eggedri proposito; el-esni tzeáltjától: *aberrare a proposito PPBL. Az volt a Kristus jövetelének tzeélya, hogy a szomorúkat vigasztallja, a kór-betegeket orvosollja (Pázm: Préd. 238). Okot ad, hogy a fel-tet czeáltul el-vonhasson (Pázm: LuthV. 5). Valamit magadnak tzealum fel-tészsz, tanátskozzál serénységgel (Com: Jan. 222). A te czeélodra ugy illenek mind azok a szent irások, mint a bot a tegebez (Sámb: 3Fel. 639). Nektünk semmi feltett czealum nincsen (RákGy: Lev. 107). **5)** [objectum; gegenstand]. Érzékenységeknek czeélya: objectum C. Valaminek ellenébe vettett tzeált: objectum PPBL. Ez cillya es summája ez megolvasott textusnac (MA: Scult. 215). Élesen szol bizonyára az mi föl tzealumkrul nem nemü bölcz author (KBécs. 1666. B5). Gabriel angyal sem imádtá, sem másoknak az imádságnak céljául fel nem tette Mariát (VárM: Szöv. 172). **6)** signum [symbol]. Ez gyermek helhetezett sokaknak el esírsire es sokaknak fel kelisire az Israelnek nipi között es kivü befett: in signum (Sylv: ÚJT. I.83). **7)** [cancelli, carceres; schranken]. Pálya czeált: apheteria C.

[Szólások]. Igyenes tzeóra néző rendelés (SzD: MVir. 424). Bog meszszo lütők a tzeáltul (Pós: Vetékl. 39). A külső hasznot tesszük tzeélül (SzD: MVir. 424). Czel künül tántzolni: extra chorum saltare (Decsi: Adag. 133). A tzeált mellett lütöl: aberravit a janua (Decsi: Adag. 2).

Céloz: 1) [dirigo; zielen]. Ujonnan fordítva puzdráját, ugy czeelőzza azzal hevedere tját (GyöngyD: Cup. 604). A más ágyut éppen ugy tzeelőzták (Kónyi: II.Rom. 11). Két dologra tzeelőzom mái tanúságnakat (SzD: MVir. 424). **2)** [specto, cogito; zielen, beabsichtigen]. Ara tzeelőzok egyedül: *refero consilia mea eo PPBL. Mire czeelőzott ezzel Dávid (Ily: Préd. II.199). Az mire czeelőzok, szükség megértened (Thaly: Adal. I.161). Szíve vigadozhat, ki járulhat elhez, mert ez által czeelőz az boldog életbe (222). A tsászár veje, a kit ha sokszor megvernek is, a vezérségre tzeelőz (Mik: Türl. 20). Hogy segítse, volna tzeelőzt akarátja (Kónyi: VM. 2). Jöb az olyan könyvel magát mulatni, mely semmi bántódásra nem tzeelőz (Kónyi: ÁrtM. Előb. 13).

el-celőz: [propono, cogito; bezwecken]. Nagy Fabius többet nem mivelé Rómaért, mint ez keblére vett hazája dolgáért es abban elczeelőzt nemzeto jóváért (Thaly: Adal. I.133). Mások, hogy el-tzeelőzt gouesz szándékokkal előb mehessenek, a hir dologát ország-világ bontó jószágnak mondják (Fal: NE. 56). El-tzielőzt szándék utáu ugy jární, hogy nyilván ki tessék igyekezetünk, ártalmas (Fal: UE. 372. SzD: MVir. 424).

föl-celőz: [nitro; streben]. A bűnnec halálából fel-támadván, a mennyekre fel-czeelőzzunk (Csúzi: Tromb. 150).

Celőzás: 1) [intentatio; das zielen]. Le kezd az romlani, czeelőzása rendgye megbomlani, nyil-is az úttýából bal felé hajlani (GyöngyD: Cup. 605). **2)** [allusio; anspielung]. Czeelőzás vagyon a historiára (DEmb: GE. 106).

CÉLLA (czella Misk: VKert. 642. czeélska ExPrinc. 33): cella MA. zimmerlein Adámi. Aluala gyakorta czeélyaban bel-rekeztuen (EhrC. 148). Zent Ferenc es mind w tarisi a cellabol ki hertelenkedenek (VirgC. 22). Latta az fratereknek cellayokat epevetben valami keusses felemeltueten (DomC. 130). Minden tzeéllakat, kamarákat eljár (MA: Scult. 902). Egy remetének czeéllaja egy kutfőhöz közel (Ily: Préd. II.365). (A méhek) a király czeéllait legmagasabb helyre építik, es azok körül építik azoknak czeéllajokat, a kik már megöregedtek (Misk: VKert. 642).

Céllácska: [cellula]. Czínaltata magának egi cellaczkat (VirgC. 39. WeszprC. 38. TelC. 173). Ez szoros czeélska testenek bayléka (ExPrinc. 33).

CELLIÉR: salarius PPBL. [salzverkaüfer]. Só áros, só tzeéllér: salarius PPBL.

CEMENT: **1)** [caementum; bruchstein]. Arany czezement (ComBal. 16). Nagy Baniat is bírom, minden esztendőben nagy czezementem vagyon belőle, minden czezement legalab teszen niolcz eszer araniat, harom szaz gira ezüstöt (19). **2)** [mortarium; mörtel]. (Arany es eziüst műhöz való szerszámok: zéld arany festék.) czezemen por; próbáltam (Kecsk: ÖtvM. 293).

Cementél: [ferrumino; cementiren]. Czezementelnyi aranyat (Kocsk: ÖtvM. 304).

CÉMERMÁNY: [faber lignarius; zimmerman]. Elvégezvén a czezermányok a torony zsendelyezését, egy kevés jó akaratot kívántak (Nyr. XIV.459).

CENDÉLY (csindely Radv: Csal. II.124): [zendel, zindeltaffel]. Egy darab czendely (Radv: Csal. II.19). Egy csindely világos bársony kis saba, nestel bélet (124). Egy viragos csendely bársony-zöld félszer kis saba, fátfoival bélet (124). Czendelből s fejár fátyolból egy síveg (Gér: KárCs. IV.418). Egy mása czendely (VocTrans. 25).

[CENDÉRÉL]

még-cëndérél: [amburo; versengen]. Az szép tiszta vasat lassú szénnel cendérel meg kőken vagy sárgán (Kecs: ÖtM 312).

CENK: 1) caniculus, catulus, catellus MA. [hund, hindchen]. Tegnap fogattam 90 nyulat s 3 őzet; fűzint keveset, mert nincs tanít ezenk (RákGy: Lev. 385). **2)** cacula PPBl. [calo, homo scelestus; kriegsknecht, bube]. Katona inas, katona zenk: cacula PPBl. Midőn ezeket mesterséges esavargással korengenek az Arius ezenkei, végre az régi doctoroknak bizonyosággal kárhoztatik Ariust (Pázm: Kal. 112). Erre soe zenk csak fűlől mint egy bagoly es halgat (Zvon: PázmP. 209). Ezek a minap szüfletet sido ezenkek (Sall: Vár. 17). Az ő eretnek ezenkeivel együtt tagadgya (MNyl: Irt. 331). Calvinus az ő ezenkeivel egyetemben semmit nem enged Luthernek a fel-fuvalkodott kevélységben (Pós: Igazs. 1528).

[CEPPEKÉZ-İK]

föl-ceppekézik: [aegro se erigere; sich mit mühe zusammenklauben]. Vgyan ottan el aiula egy neműnemű földbe, mikoren meg vyült volna, fel-ceppekézéc, hogy el memo (Helt: Mes. 229). [Vö. CAPPOLÓD-İK]

CEREMONIA: caeremonia PPB. Wy terweenyekkel ees ceremonyakal eeltettetik (ÉrsC. 527). Tegnap a jantsár aga tzeremoniával küldé ajándékot az urunknak (Mik: TörL. 66).

Ceremoniál: [nugor; possen treiben, nährisches zeng reden]. Vajki tudom, miért ceremoniálsz (Czogl: MM. 134).

Ceremoniás: [solennis; pompös, feierlich]. Ceremoniás törvényeket rekeszt ki az apostel (Czogl: MM. 283. Illy: Préd. Előb. 2).

Ceremoniáskod-ik: [se ostentare; paradiren]. Pál patriarkának durva köntösében remete szent Antal ünnepeken ceremoniáskodott (Csúzi: Síp. 576).

CÉRNA (cherná DomC. 302. ÉrsC. 68. *czirna* RákF: Lev. V.319): filum C. filum tortum, duplicatum PPB [zwirn]. Lenfona, vagy tzerňa: *stupa nota PPBl. Sem chernayok sem tevyek nem lehetne, bog az kevtvest meg varhamayak (DomC. 302). Az kopyan wolt egy kús was, mynth egy cherna zal, awal meryk wala az templomnak hozywasgat (ÉrsC. 68). Pöl foly reia, mintha czernaua tekertek volna körül (BeytheA: FivK. 130b). Arianna adá ezt tenéked, az ő cernájával magadat vezetted (Zrínyi II.145). Az atheismus es török pogányság is bé-tsz más mint a tū után a czerna (Pós: Igazs. 1275). A lónak orra portogoján vony edgy szőr tzerňát által (Cseh: OrvK. 75). A czérňa ezernához foglaltatik es azután többek többekhez fodrattnak (Illy: Préd. 1184).

[Szólások]. Tzerňára venni: amussim applicare, lignum linea describere PPB. Már nem győzi magát tzerňával, felelettel (SzD: MVir. 20).

[Közmondások]. A hazugok tzerňája gyenge (SzD: MVir. 227).

csapó-cérna: amussis C. [richtschmur]. Tsapó tzerňa, átsok tsapó sinörja: amussis PPBl. A törvény mint edgy tőkör avagy tsapo-tzerňa gyanánt vagon ni előtűnk (Ker: Préd. 27). Igynest merő rána, tsapo tzerňa (ACsero: Enc. 52).

fonál-cérna: limum *tortum PPBl. [zwirn].

igazgató-cérna: [amussis; richtschmur]. Az iteletet az igazgató tzerňára es az igazságot a mértékre hozom (Helt: Bibl. IV. 47b).

mérő-cérna: perpendiculum C. [richtlot]. Az ález mester az mérő tzerňát néki vonzza (MA: Bibl. II.37).

Cérnás: [fibrosus; faserig]. Czérnás fű: caulis fibrosus MA.

Cérnáz: effilo MAL. [aussticken].

CET: [cetusa, balaena; wallfisch]. Vrnak cethi es mendenee, mellec mozgattatnac vizeeben (BécsiC. 132). Jonas volt a cetne hasaban harom nappal es harom eyel (MüelC. 36). A cethal száiból lámpások szabási világosságok származnak ki (Mel: Jób. 101). Az cet balnac nagyságos ereitől félne meg az erős emberekis (Kár: Bibl. 1538).

CIBÁL, CIMBÁL, CIMBAZ: crinibus traho, capillos vellico MA. raufen, die baare zupfen PPB. Tzibállyak egymást (Czogl: Dág. II.69). Hazudcz, mikor a Gergely pápa szavai hamissan czibárol (Matkó: BCsák. 153). Az ölyv a rókát valahol éri, menten tsapdossa, szórit tépi, tzibálja (Misk: VKert. 158). Űstökömet tzimbázták (Gvad: FNót. 17). Hájamat czimbálták (Gvad: NótTest. 181).

még-cibál: [discerpo; zerrupfen]. Ő kegyelmét földhöz verék, igen megezibállak, tépék (Zvon: PázmP. 264). Meg czibáltác, téptéc (Megy: 6Jaj. 30).

Cibálás: [vellicatio; das rupfen]. Űtés, tsqás, rúgás, tzibálás esik közöttök (Pázm: Préd. 239). Látod é, mire viszen a szent irás czibálása (Matkó: BCsák. 420). Készebbek az embert meg vrnai, mint sem az egymás tzibálást félben hagyni (Misk: VKert. 322).

CIBÉRE: jus acetosum MA. offa, sorbillum PPBl. jusculum acetosum; essigbrütlein PPB. Tsak tzibrével élni: *victitare sorbillo PPBl. Nem ezac a gyaptyut el nyiri, hanem a bőreket is levonsza es a ciberét bor ianánt méreti (Helt: Mes. 62). Űtközet nagy lesz mindenkor a farsangban, mikor Cibere bán leszáll az lánságban, Konez vajda haragszik, dül-fil haragjában, mert nines tisztessége az negyven hat napban (RMK. II.184). Tyuk-mounyal es tey-fellel csinált czibere (Web: Amul. 106).

ecetős-cibere: oxymeli PPBl. [trank von essig und honig]. (Nyr. IX.72).

kenyér-cibere. Borban es serben morsolt kenyér tziperéc kalánéckal fogattatnac-el: pultes intritae ex vino et cerevisia (Com: Jan. 110).

korpa-cibere: [jus fufureum; kleiensuppe]. Ha az olyan korpa ciberen hizott ecclesia bünt jovall, mi nem jovallyuk (Matkó: IIRoml. 59. Kem: Élet. 114. PP: PaxC. 281).

mézes-cibere: [oxymeli; trank von essig und honig]. Mézes tziperének való tálak: promulsidaria PPBl.

sér-cibere: sorbitunculac cerevisiaria; bierbrütle PPB. *Ser leves, ser tzipre PPB.

Cibértés (cipirtes Major: Szót. 295. *czipirtes* Com: Jan. 55): claudicans MA. koripes PPBl. dollfűtség Com: Orb. 89. hinkend PPB. Sem az horgas lábnae: czipirtesec, sem a butkós lábnae, sem a széles lábú tárítoppoc nem sántálnac (Com: Jan. 55). A sánta, tzipertes sántikál (Com: Vest. 45. 123). Czibertes, görbe-lábu (Com: Orb. 89).

[CIBIKÉL]

föl-cibikél: [sursum traho; hinaufschleppen]. Lehetetlen a szárnaiak a tekenőt az emlitott helyre fel czibikélni (Matkó: BCsák. 112).

[CIBORÁZ-İK, CSIBORÁZ-İK ?]

ki-ciborázik: [evaporos; ausdünsten?]. Ezek mind az ő odnas száiból ciboráztak ki (Zvon: PázmP. 104).

CICA: [amasia; geliebte]. Szerelmest setébbm tanyára vezette, ott igaz kedvéből tztzjátát ölelte (Orczy: KöltH. 145).

[CICANT]

el-cicant: [furtim cachimo; kichern?]. Zausi, Rózi el tztzantá magát, hamar fordulásban meg látván lódnját (Orczy: KöltSz. 162).

1. CICE: catus Major: Szót. 131. [katze]. A nagy fekete egér és apró egér az élés házakat el-futkosván a tztizéknek avagy matskáknak ragadománya lészen (Com: Jan. 40).

2. [CICE]

Cicés: [julus habens; kätzeheu habend]. Nem a papistak viaszbol csinált bárányának vérevel mosattatik el a mi búneinknek rótsága, nem is az ő lammival való lüntésekkel, szeuntelt gyertyákkal, cziczés ágokkal (VárM: Szöv. 251). [Vö. **Cikás**]

CICÉRE: [ornatus, cultus; mode]. Ezért a cziczeréjrt fenyegetődzie isten (Diósz: Préd. D).

Cicérés: [exornatus; geziert, geschmückt]. Illyen a mod-nelkül való piperés, cziczeres, nyalkás öltözet (Diósz: Préd. D).

[CICOMA, CSICSOMA]

Cicomáz, csicsomáz: [orno, exorno; schmücken, ver-zieren]. (Prág: FŠerk. 794. Kr.). A pünlükákkal a bé-font hajác és egyebec csicsomáztatnac, tziifráztatnac (Com: Jan. 101). Magát szépegetni, tsitsomázi (SzD: MVir. 390).

[CICORA, CICORÁZ-IK, CSICSORÁZ-IK P]

mög-cicorázik: [üngermino; aufkeimen]. Az buza mag meg cziczorázic, az vtm bokrosul, hosszu inakat czuda bok-rockal fel erezt, hogy könnyebben albasson (Boru: Préd. 458).

CIFORNYA: [lenocinia corporis; übertiebener putz]. Tziifra tziifonyákkal Venus lesit hánya (SzD: MVir. 297). [Vö. **CI-KORNYA**]

Cifornyás: [elegantulus, comptus; stutzerhaft]. Sok czifor-nyás német urat rabságra hajtottunk (Thaly: Adal. II.90).

CIFRA: 1) numerí nota PPB. [zerus; ziffer, null]. Multiplicáld meg az elsöt igen: 10. 3. eszt monduán: háromszor tziifra vgyan tziifra; eszt ird le: 0 (Helt: Arim. F3). Czifrára vagy bötükre akarja vetni ezt a füvet (Lipp: PKert. II.111). A czifrák akármenyien legyenek, ő magokban semmit nem jelentenek (Ónadi: Szánv. 2). **A** czifrák tsak magok akar-mellyik speciesben is tsak semmik (MTolv: Arim. 7). Vagy talán mind azon nulla-betűk és vak-tziifrák ezek az evangéliomokban (Fal: NE. 172). **2)** [notae secretae; chiffre]. Valami secretumokat akarsz írni, mindig czifrákkal írjad (RákGy: Lev. 142). Hajdú György levelei érkezének; mit írjon, az czifrákat megfordítottam, nagyságodnak megküldtem (226). Tegnep előtt hoztak Dániel Imre uratól leveleket, melyeket kegyelme-teknek elküldöttem; nekem mit írjon, czifrákkal megfordítottam (407). **3)** [ornatus, ornamentum, pompa; putz, schmuck, pomp]. Pompara, czifrára költöttek (Mel: SzJán. 96). Engedgyetec meg nékem, hogy egyigő beszdedel éllyec minden tziifra nél-kül (Kár: Bibl. I.531). Lazar minden tziifra nekül temetet el (Boru: Préd. 689). Jozságát ne költösd tziifrára, kenélségre (Kules: Evang. 229). Én sem ékesen-szöllásra, sem egyéb tziifrára nem szaggattam (Pázm: Préd. a4). Nyelvem meg diczer szép czifrával (MA: Bibl. V.22). Hagyon, hogy temetésem igeo egygütyien, minden ceremonia nélkül, czifra és nagy költéség nélkül legyen (Radv: Csal. III.238. Gyöngy: Cup. 29). Toaletta, a hová a fő-aszszonyok az apró-czifrát rakják (Fal: NA. 14). Rutalmazták, ha kinek nem volt gondgya a tziifrára (46). Az urak és urfiak a szent-egyházban inneplő tziifrával jeleunek meg (148). **4)** [elegantulus; stutzer]. Ott az czifrák és nyalkás pironatják és huritják az szegénylegényt (Thaly: VÉ. II.108). **5)** [ornatus; geziert]. Tziifra, tettetec nevek, szók: nomina, vocabula *speciosa; tziifra-szólás: *cincinni orationis; tziifra, drága öltözet: *cultus cum elegantia et copia; semmi oem lehet már tziifráb: nihil *pictus PPB. Ti cifra, gienge rubaiu papok (Mel: SzJán. 284). Czifra szókkal trágiázott hamisság (Bal: CsIsk. 185). Nem szag-gattam a czifra szokra a fil gyönyörködötetéséért, hanem a miket irtam, a szávre szabtam (Báta: LPrób. 6). Némelyek

hasonló nyelvű vagy czifra baltit vagy csákánt viseltenek (Mon: Irók. XI.349). Az aszszonyok a tziifra öltözetben tsinosbak (Misk: VKert. 680). Nem de nem tziifra compliment ez? (Fal: NE. 23). Paloták, a melyek tziifrák kívül, de fűsek belől (Fal: NA. 123). **6)** [auricula; ohrläppchen]. Hány függök félenek füle czifra-jában, annyi falu-város van azok árában (GyöngyD: Cup. 611). Hány függök látszanak füle tziifrájában, annyi falu, város van azok árában (PhilFl. 38).

[Szólások]. Miközi a sárnak a tziifrához? (Pázm: Préd. 75).

Cifrácska: ornatus, comptulus PPB. [geziert].

Cifrál: [orno; schmücken]. Skárlát nyereg, aranyozott pilla-gokkal czifrált (Radv: Csal. II.183). Kés csinálónak attunk az Nazur kési nyele czifrálni 1/2 t. (MonTME. I.161). Pompás sza-vakkal nem illik czifrálni (Orczy: KöltH. 15).

fői-cifrál: [exorno; ausschmücken]. Midőn szépen fel-cif-rálta magát, a páuac közzübe méne (Helt: Mes. 92).

Cifrás: [exornatio; verzierung]. Nem effele tziifrásba il ezokaért a nemesség (Helt: Mes. 91).

Cifrákód-ik: [se comere, ornare; sich schmücken, zieren]. Magokat ifjító, tziifrákodó vén szülék: vetulae *interpoles; nem tziifrákodik köntöseben: *modicus cultu vel in cultu PPB. Ne cifrákogatok, ne misezzetek (Mel: SzJán. 96. Csúzi: Tromb. 350). Ez vendégl, amaz tánczol, tziifrákodik (Orczy: KöltH. 79).

Cifrákódás: [exornatio sui; ziererei]. Öltözéssel, czifrákó-dással, kendözéssel töltik az időt (KirBesz. 14).

Cifrán: [elegantier, ornate; geziert, zierlich]. Tziifrán tán-czolni: *saltare eleganter PPB. Mint egy czifrán fel-öltözött lator Pandora (Nán: SziT. 668). Te jó kurucz voltál, mikor adtát czifrán mondtál (Thaly: Adal. II.301). Fennyem és czifrán kezdik a ceremonia dolgát (Fal: UE. I.115). Tziifrán rakják lábokat (Fal: Vers. 23).

Cifrás: vermiculatus, polymitus C. picturatus MA. [geziert, geschmückt]. Czifrás ő: caestus; czifrás pagyimontom: asarotum C. Veszszós, iratos, sujtásos, tziifrás: virgatus PPB. Sok tarsai vadnak (az aszszomnak) hatra az világban, szebbek es cifrasobbak emel, azok eleget ingerlenek felségödnek (Helt: Mes. 474). Oh babonás papok azért innét távozzatok, hagyjatok békét viasznak, az büdös olajnak, az gyortyaok, vége vgyon czifrás korozsmának (RMK. IV.256). Sok czifras memyehetek (Mon: Apol. 335). Az keneliek es az cifrasok semmi tszesseges dolgot nem indíthatnak (Fél: Tan. 466). Czifrás és ékesseu formált szokba foglalná tanétását (Zvon: Post. I.10). Czifrás hasé-téoc (Com: Jan. 101). Egy czifrás puskám vgyon, az kit Paksy adott nekem (Gér: KárCs. I.439).

Cifraság: ornamentum SI. [zierrat, verzierung]. A palás-tokat ránc takaríttyu; az ékeségre, cifraságoc hozzá adat-tatnac (Com: Jan. 101. Zrínyi II.198).

Cifráz: exorno MA. vermiculor PPB. [schmücken, zieren]. Szőlő-level formára tziifrázott: pampinatus; beszédet tziifrázni: *accersere orationi splendorem; a beszédet igeo válogatott szókkal tziifrázni: affectare *cultum effusioem in verbis; tziif-rázó, szövé takás: segmeutarius; rojtos ruhák, tziifrázott kün-tösök: *segmentate vestes; minden ékeségekkel tziifrázza az órátiót: omni *venere exornat orationem PPB. Felesegeket czifrazak, vgy hogy elig ismertetnek ki az feo emberek felesigektől (Vás: CanCat. 470). Igen czifra szironynyal, sőt ezüst fonallal czifrázott majez (MonIrók. XI.353). Hol czifrázzák most ruhádat, hol prémezik nadrágodat? (Thaly: Adal. II.301). Akár mint öltözzenek s tziifrázzák magokat a dámák (Fal: NA. 118). Hivságra tziifrázzák a szép eszközüket (SzD: MVir. 137).

föl-cifráz: {exorno; ausselmücken}. Képekkel fel-tzifrázta a házát: domum *investivit pictura PPB. Ezen képpen vagyon a fel cifrázot aszszonyiálatoknak is dolga (Helt: Mes. 91).

mög-cifráz: ∞ Meg tzifrázni a beszédet: *calamistros adhibere; meg-tzifrázni az óráziót: *notare tanquam stellis orationem; meg-tzifrázni a dolgot: *collocupletare rem exornatione PPB. Az szép tejes utis meg cifrázza magát, látván az nagy istennek sok szép angyalát (Zrínyi: ASyr. 273). Egy kantárt pillangókkal meg-cifráztatni (Zrínyi II.178).

Cifrázás: comptus C. exornatio MA. auszierung PPB. [putz]. Hegedűlésbe, éneklésben azon szónak gyorsogatása, tzifrázása: frequentamentum; ki-vájt tzifrázású oszlop dorék: scapus *striatus PPB. Meg sok hasznót tőt volna ez minékfink es sokat chalt volna czifrázasanál a feredőbe (Helt: Mes. 473). Sok tarsái vadnak hatra, sőt uem chak a nemessek közet, hanem minden városokban, hollot efele cifrázassal maid meggyőzik meg a nemeseket is (474). Ruha-tzifrázás, gangoson lépés (a leányok) minden nevelések (Pázm: Préd. 1124. SzD: MVir. 319). Beszédnek cifrázása (KCsípk: Woll. Előb. 6).

Cifrázat: segmentum PPB. [ornamentum; auszierung]. A beszédnek szép tzifrázatja: orationis *mitor; szép tzifrázati órázió: *nitens oratio; változtatni a beszédnek tzifrázatit: orationem *variare PPB. Köntös cifrázatja: lacinia PPB. A babiloniai Bélus isten templumában fel építettett oltárnak ékes cifrázati közhel nem utolsó a kereszt (VárM: Szöv. 223). Veszem észre a tzifrázatot (KirBesz. 56). Az ajtónak mellyekei tzifrázattal voltak gazdagítva (SzD: MVir. 180).

Cifrázó: {sculptor; kunststecher}. Ezüstcifrázó: argyroscopus MA. silberstecher PPB.

CIGÁNY: 1) Ciganus, Tiganus MA. PP. [zigeuner]. Michael de Cigan, 1393. Czigany-Vaja 1411 (locus in Szolnok, Czinár). Az cigánoknak lám békét hagytok, kik mindenkor lopnak, az törökökvél lám pártolkodtok, kik rajtunk rabolnak (RMK. II.206). Sátorbeli cigányról is hamisabb és hazugabb (LevT. II.323). Paraszt embertől sem hallottam ez féle cigán leítőt (Zvon: PázmP. 289). Czigán módra haja, körme el metélteték (Huzs: Aen. 30). Czigányoknak attunk az szögekétül 8 d. (MonTME. I.54). Poklul járának az szegény cigányok, marada csak sátorok (Thaly: VÉ. I.49). Az udvari nép nem ruhásabb a mi tzigányunknál (Mik: TörL. 51). 2) versipellis C. fallax MA. betrüger PPB. Pürdi-cigány-fogások: fallaciae WF. Czigányoknak attyoc vagy (Mon: Apol. 363). Czigány gyűlés (Deesi: Adag. 139). Czigány módon s nem igazán citályák a paterec írásit (Czegl: Japh. 86). Nem hiszek efele cigány remeknek (Czegl: MM. 202). Ne légy olyan mint a cigány (300). Soc szinű, cigány, ravasz emberek (Com: Jan. 203).

[Szólások]. Czigánnális cigánb (Deesi: Adag. 188). Sem mi tzigány nem érno véle (Kisv: Adag. 20). Tzigánykereket hányuni in rotam se versare, circumagere PPB. Ne niargalliatok a cigánok louna, a szerencze kerekén, az történet szekerebe, mert el dőltek (Mel: SzJán. 7). Jól tud szántani a tzigányok lován (SzD: MVir. 224). Nem leányhoz illő módon viselék magát, elküldtetett volt s ez az Bodoki elvén, róla kapott a cigány mézbö (Hazánk I.299). Beszédgye tzigány lilöröl költt (SzD: MVir. 224). Tzigány illón koholt pürdi hazugság (225).

[Közmondások]. Nem kel cigánt lopásra tanítani (Deesi: Adag. 11). Ritkán mond igazat a tzigány (Kisv: Adag. 75). Minden tzigány maga lovát ditsíri (SzD: MVir. 88). Szemesnek való a játék, valknak az alamsu, tzigánynak a vak ló (261).

Cigánykod-ik: 1) [artes magicas tracto; zauberer treiben]. A babác cigánykodnac vele (a tyikbgygyel), háromszor köszön- téggel, vgy szedie (Mel: Herb. 182). Az emberek lelke

űdvösségéért sem kel cigánykodni (Pázm: Kal. 226). 2) manticulor C. MA. beutelschneiderer treiben, stehlen PPB. Cigány- kodie: Ciganum agit, idest more Tigan vel Cigani, fraudulenter agit (CorpGramm. 237). Ne cigányokgyek senki, ne hania erdemet (Mel: SzJán. 132).

Cigánykodás: [astutia; verschmitztheit]. Mi haszna vagyon henban való soc cigánykodasodnac? (Mon: Apol. 513).

Cigányoz: [detrecto; schmähen]. Egy felől pispöknek neue- zed, más felől eziganyozod (Mon: Apol. 364).

Cigányság: 1) [Cigani; die zigeuner]. Béresei Szebenben egy cigányt megöltek volt s satis factioért hozzá mentek az egész cigányság (Hazánk. I.373). 2) sutela, fraus C. fallacia MA. [hinterlist, betrügerei]. Okos cigányság: strapha C. A fele cigányságnac hituán hasznái vagyon (Helt: Mes. 126). Igen haraguk ői nsga efele chygansagaert (RMNy. 96). Hogy cigánysága es alhatatlansága ki tessce (Mon: Apol. 347). Képtelen cigányságokat irnak és kiáltnak reánk (Pázm: Kal. 226). Tagad- hatatlan cigánysággal az sz. írást megvesztegeté Luther Márton (755). Nem tudoni, minek nevezzem a Balduinus szemtelen cigányságát (Pázm: LuthV. 396). Csintalan fartelyi es hazug cigánysagy (Zvon: PázmP. CímI). Ki számlalhatua elő azokat az őrdögi soc tzigányságokat (EszT: IgAny. 153). Lupulnak minden dolga csak cigányság és latorság (RákGy: Lev. 137). A sidóknak e béli cigányságokat könnyen eszekben vehették volna (Pós: Igazs. 189). Nem mondom cigányság, de egy kis ravaszság szoszor használhat magán (Kisv: Adag. 108).

Cigányul: [fallaeiter, astute; verschmitzt, listig]. Hazugul, cigányul írál (Matkó: BCsák. 157). Azt fogja rám hamissan s cigányul, hogy én az ecclesia nyomoruságiból azt satultam ki, hogy az ecclesia belső igasságában bontakozott meg (178).

CIGERE. Tziger-játék: cindalismus PPB. das pfitzen, spicken; ein spiel der kinder PPB.

CIGOLYA: salix purpurea SI. [brandweide]. A szőlő, ha eleg vastag, tzigolya avagy száldok vesződelis meg lehet kö- zözni (ACsere: Enc. 271).

CIHANT (czehentés Gvad: Orsz. 130): [gannio; belfern]. Hármat cihantott s mindgyárt hozzá futottak (az ózek) (Gvad: Orsz. 116). [Vü. CSAHOL]

[Cihantás] cehöntés: [gannitus; das belfern]. A többi kutyák halván ejteni czehentést, sürgöttek, forgottak (Gvad: Orsz. 130).

[CIHELŐD-İK]

ki-cihelődik: [moleste prorepe; mit mihe herauskriechen]. Ébred az urfi, ki-tzihelődik a nyoszolyából (SzD: MVir. 23).

CÜHÖD-İK, CSÜHÖD-İK: 1) [segniter ago; langsam handeln]. Ijal soká se irányzad, ha akarsz varjat löni, mert hogy ha sokáig ezdhődöl, más fogja mellyeszteni (Ben: Ritm. 157). Egy pár koszos sárga pénzért, egy civat-küáltásért nem méltó étlen itlan koplalni s epedni, rongyban tsühödni (Fal: NA. 211. SzD: MVir. 397). 2) [se extricare; sich herauswinden]. Lám vártalak addig, míg cühődöl vala az ló alól (Zrínyi: ASyr. 139).

ki-cühődik: [segniter prorepe; langsam herauskriechen]. Azonban támad az urfi, ki-tzihődik menyözött nyoszolyájából (Fal: NU. 256).

[CIKA]

Cikás: [julus habens; kätzchen habend]. El-törölték eszt a papisták, kik az ő bővös bajos edgetmasoknak meli szentelésében, mineműek a só, víz, viasz, czikás ágak, hamvak és harangok, az istennek méltóságos nevét betstelenítik (VárM: Szöv. 53). [Vü. Cicsés]

CIKKELY (*czikkely* GKat: Titk. 239. GKat: Válts. I.41. Czegl: MM. 109): **1**) articulus, particula MA. [teíl, abschnitt, artikel]. Iz, fínak vagy szóló vesződnek boga, tikkely ágazat: articulus PPBL. Eótt cikkeliben anyag punctban helihetettett főmíl tanusígh (ThewrC. 171). Kellet a királynac nehez ízeket anyag cikkeleket fel venni (Helt: Krón. 194). Dand a Saulon való felső ruhának szarmat vag ég cikkelet el meezetté (Mel: Sám. 99). Ez volt az negy cikkeel, kikben meg marattanac (Mon: Apol. 311). Sok egyéb cikkkelyít az ő szenvedésének nyilván meg mondották vala még régen az próféták (Pázm: Kal. 60). Az hitnek valamely egy rész cikkkelyérül akarnak versengení (110). Az istennél kedves elethöz három tikkelléce kívántamac (MA: Scult. 130). Ez tikkcel az egész könyörgésnek bé-fejező rekeszse (Ker: Préd. 1008). Az szent írásnac helyeít anyag cikkelít bosztadé elő tréfába (Vás: CanCat. 212). Minden tolvajsígnak cikkelít el végeztenek (Gér: KárCs. 382). Másra nem magyarázhatom az kegyelmed levelének utolsó cikkkelyét (RákF: Lev. II.436). **2**) [punctum temporis; minute]. Az időt tikkelye: *articulus temporum PPBL. Egy ora aal 60 tikkelyekből (ACsere: Enc. 108). **3**) Az ígének cikelle: syllaba C. Cikkelkenként: syllabatum, intercese C.

Cikkelyecske: [articulus; artikel]. Oluastad cikkkelyeczíkiét (Bal: CsIsk. 132. Mad: Evang. 176).

Cikkelyés: [articulatus; gegliedert]. A bív és okos szolgálac szabott regulamentomától csak egy cikkeles pontal-sem távozik-el (Csúzi: Síp. 238. 384).

Cikkelyet [?]: [articulus; abschnitt]. Réseí, cikkeleti (Ker: Préd. 7).

[Cikkelyöz]

Cikkelyözés: [partitio; auseinandersetzung]. Haj-szál-basogató tikkelyözés (SzD: MVir. 200).

CIKÓRIA: intubus MA. Tzikória-forma: intubaceus PPBL. Napra nező fív, cikória. Az magyarok katang koronac hnyiak (BeytheA: FivK. 39). Az mezey cikoria meg oltya az zent Antal tízet (40).

CIKORNYA (*czikoráz* [?] Mel: Sám. 317. *tsikornyázás* Pósz: Igazs. I.292): [ornamentum; aufputz]. Az igaz ecclesiának lelki tzikornyáa nem külső, hanem belső (Czegl: BDorg. 163). [Vö. CIFORMYA]

Cikornyas: elegantulus PPB. [ornatus; geziert, aufgeputzt]. A régi nem tzikornyas eleink: antiquitas *impexa PPBL. Cikor-nias ruha, óltözet (Mel: SzJán. 236). Vala penig a Thamaron cikornyas, sok színű ruha (Mel: Sám. 176). Cikornyas templmi ceremoniák (GKat: Válts. I. Előb. 15). Más tudatlansígvával akarsz tzikornyas tudományt szerezní (Czegl: MM. 53). Mutasd-meg, hol szogáltatták olyan cikornyasón a tauúványok a misét? (Matkó: BCsák. 113). A pápista cikornyas vallás (257). Mit írjak a ropant tzikornyas városból? (Orczy: KöltSz. 201).

Cikornyátlan: [absonus; unharmonisch]. Bár ne szerzet vona oly tzikornyátlan énekeket (Czegl: Tromf. 35).

Cikornyáz: [orno; schmücken, zieren]. Tzikornyázom szavamac az éneklésben: vibrisso PP. Ne czikorázza [így] magát, feleséget, mint a fenies bogár (Mel: Sám. 137). Álortzával tzikornyázac és cifrázacc magokat (MA: Tan. 139). Sok szűkkel cikornyázott hazugságok (Bal: CsIsk. 107). Sok effőle neukkel való trágíazott és cikornyázott hamisság (471). Híntő eziüstös szegekkel és arany prémmel cikornyázva (MonÍrók. VIII.365).

még-cikornyáz: ~ A fazakás mester meg szokta cikornyázac az edent (ExPrinc. 159).

Cikornyázás: [exornatio; das schmücken]. A papi óltöze-
tec, óltároknac tzikornyázása, corporáléc semmire kellők (Pósz: Igazs. I.292). A templomok cikornyázása is 200 esztendőben kezdetett (VárM: Szöv. 103).

CIKTUS: [P] Fekete, magam alá való cikztus [így] lovam főkéles szürke, lovász alá egy fákó (Radv: Usal. III.359).

CILICIOM, CILICIUM: [cilicium]. Aldozatot ámulnac-
uala ciliciommal megzoreitoznan (BécsC. 16). Az sororok kezzel nemelyek ciliciumba járnak (Marzl. 2). Ciliciomban es hamu-
ban penitenciac tartottanak (JordC. 387).

1. CÍM: [titulus; titel]. A tázim s a nagy név széles botána vagy farpóltz (Gvad: Hist. 30).

2. CIM [czin?]. Puska cső czimeket küldünk mi imét, minél hamarébb hozzá kell fogni (RákGy: Lev. 312).

CIMBALOM (*cymbalum* SándC. 16. TihC. 4): cymbalum, tympanum C. fimbriatum MA. Tzimbalmat verek: cymbalisso; ich schlage auf der cymbel PPB. Eneactec istennee cymbalomocban (BécsC. 44). Olyan vagyok nyut az zöngő orcz awogac az chengew cymbalom (ÉrdyC. 96). Doktotok zereuth hegedű, lauth, cymbalum nem lezón (SándC. 16). Lávtem en chyeugv erceve a vagy pengv chymbaloma (Komj: SzPál. 172). Az also rouden való papoc a tönjénezővel illatokat téznez, cymbalmoockal, esengetőcekel csemetvén (Com: Jan. 129).

Cimbalmi: [cymbali]. Áldgyátec az urat cimbalmi zengésben (MA: Bibl. V.15).

Cimbalmos: cymbalites, tympanista C. Czinbalmos asz-zony: tympanistria C. Lezón oth hegedűs, dobos, cymbalmos (SándC. 16). Pribék cimbalmosoknak 3 tínot meg nem adás fejében (MonTME: I.315. 343). Nagy sereggel megindultak musikásokkal, úgymint: hegedűs, gardonos és cimbalmosokkal (Házánk I.362).

Cimbalmoz: tympaniso C.

CIMBORA (*szimbora, szimbordoc* MA. Decsi: Adag 199. egybeszimbordí Kár: Bibl. I.641. *zimbora* Toln: Vigaszt. 77. *zimbordí* Zvon: PázmP. 271): **1**) pactio, partitio, consortium MA. vertrag, gemeinschaft PPB. Czak mint szimbordíul az többi mellet (Decsi: Adag. 199). A collegium theologicum erszénye telvén, közönséges czimbordíával írának valannit a Kalanz ellen (Pázm: LuthV. 2). A mit a békességnak megpecsételése előtt s czimbora nélkül magunk is végben vihettünk vala, slihoz csak reménységünk sem marada (MonÍrók. VIII.245). A német commissarius valami marhákkal való kereskedés czimbordíájában a fejedelem asszonytal nagyságodat is be akarta venni (Gér: KárCs. IV.480). A bavarus tzimbora nélkül Tsehorszogot meg nem tarthatja (Mik: TürL. 423²). Az országos tzimbordíával íratott felelet fogásit meg-törtálni (SzD: MVir. 157). Az öreg urat jobb kezén vezette a szerencse, mintha szoros cimbordíában lett volna véle (Fal: NE. 27). Esküitt cimbordíával rajtok mennek mind a hárman (69) Az értelmesek oly gyantiban valának felőle, mintha cimbordíat kötött volna az ellenséggel (Fal: NA. 224). Ezek a cimbordíak, magános tanácskozások nem valnak hasznodra (Fal: Const. 815). **2**) [socius, sodalis; genosse, spießgesell]. Sok féle cimbordíával pörlyöző malleator (Bal: CsIsk. 382). Tévelygő emberek mellé szító zimbora (Toln: Vigaszt. 77). Két haragos fél közt békéséget szerző cimbordíac (Com: Jan. 202). Cimbordíud állattyák, hogy ezt régen nem keresztyének találták (Czegl: MM. 168). Csak most tekerék meg Tapperust a te cimbordíud (296). Sámbar s az ő cimbordíai így ellenkeznek ez dollogal (Matkó: BCsák. 337). Nem egyéb a világ, hanem az órdögnek cimbordíaja (Tof: Zsolt. 41). Uzsorával várja bérét munkájának, mindazonáltal az ki veszi cimbordíának, viseli jól gondját felvállalt dolgának (Thaly: Adal. I.161). Az sas cimbordíának is tudom tehetségét (164). A kik voltanak baromlegeltető pusztai pásztorid, voltak cimbordíud, azok lettek megölő hóhérid (II.159). Sardapanalus rend kívül való asszony emberes és a szövő-fonó házaknak gyakorlója s a frajoknak tzimbordíaja volt (Misk: VKert. 63).

Cimborál: paciscor, contraho, consortium in eo MA. [sich vertragen, gemeinsame sache machen]. Közbenjáró a két adó-vévő tizimborálól között: proxeneta PPBl. Két felé tizimborala (Göres: Mát. 86). Az ördög halálós ellenséguink, de semmit nem árthat, ha övéle nem tizimborál testünk (Pázm: Préd. 162). It Caluinussal tizimborál (Zvon: PázmP. 271). Deakkal elegyített magyar s magyarral tizimborált deák beszédet nem igen szeret vala (MonRók. VIII.362). A felesége másokkal tizimborál (Bar: LPar. 173). Az élet tizimboráló baj-társa és osztályos rokony a halál (SzD: MVir. 205). Ördöggel tizimborált társalkodás (476).

Égybe-cimborál: [conjungor, consortium in eo; sich verbinden]. Az gonosságban egybe tizimborált népec (Kár: Bibl. I.641). Bár minden tagok egybe-tizimborállanak, sem teledkedhetnek anyi jót, mennyit a nyelv (Pázm: Préd. 809. SzD: MVir. 323).

Cimborálás: [consensus, convenientia; übereinstimmung]. Csak egy pont tizimborálása sücs ez aránt Caluinussak az ubiquistákkal (Pós: Igazs. I.670).

[Cimborálkod-ik]

Égybe-cimborálkodik: [consortium in eo; sich verbinden]. Ez könnyen leszen, ha nem minden rendbeli emberekkel egybe cimborálkodane (Helt: Mes. 205). Te olyanokkal tizimborálkodgyal egybe, kiknek ismered természetöket (260).

[Cimborálód-ik]

Cimborálódás: [pactio; vertrag]. Tizimborálódásban, árulásban és egyéb szerződésben-való tsalárdság, mikor valamit kétfelől is el adnak: stellionatus PPBl. Azt írja, az Tököllyvel való tizimborálódásért reánk nagy harag vagyon (MonOkm. XIV.247).

Cimborás: [consors, socius, sodalis; genosse, kamerad]. Nem kel Pétert s Pált fogadnunk követségre, mintha őmagá Christus tizimborás társ-nélkül elégséges nem vólha minden szükségünkre (Pázm: Kal. 794). Ha mi jó vagyon a pogányokban, ő-bennek nem kárhottattjuk, de ő tanítványi és tizimborási nem leszünk (Pázm: LuthV. 24). Tizimborásokis vattok (Bal: CsIsk. 167). Amaz sok féle tizimborás munkául rosszul tatarozott malles (381). Oly felelete van, mind a cimborassanak (Bal: Epin. 2). Bezzeg ugy vallok én e tizimborás barátoddal együütt (Czegl: MM. 147). Szomszéd-asszonyait, tizimborás pajtásit ellenem bújta (Thaly: VE. II.291). A jó értelen, ha gonosz akarattal tizimborás, egyebet nem teremthet a természet rendi ellen való éktelek alkotmányoknál (Fal: UE. 372). Tizimborás társad tanu ne legyen ellened (III.72). Tizimborások vagytok, osszátok el szegyénteket (SzD: MVir. 187). Rosszul forrasztó kohból költt sokféle tizimborás munkául tatarozott s már régen elporlott póróly (418).

Cimboráz: [consortium in eo; einen vertrag schliessen]. Hogy ha a félek tizimboráz a testel, mind magát mind lokét fertelmes bűzbe keveri (Fal: SzE. 546). Hogy Basilus hamis lovállal velem tizimborázott volna ellened, csak mondás (Fal: Const. 836).

Cimborázás: [conspiratio; verhältuís]. Bűnösnek valják Angelicát a legénynyel való tizimborázási miatt (Fal: TE. 635).

CÍMÉR (ezemer KNagysz. 1579. B5. tizimör Nom. 39. cymmer Komj: SzPál. 58. ezimmer MA: SB. 141): **1)** armus MA. schulter PPB. örder bug vom wilde Adám. Bárány-tizimör: armus ovillus Nom. 39. Borjú-tizimör: *lumbus vitulinus; tizimör-bárány-lus: armus agninus PP. Nyúl-tizimör: *lumbus leporis; borjú-tag, tizimör, a vesés fele: *lumbus vitulinus; első tag, vagy tizimör a marhában: szügy, szegy, váll: armus PPBl. Tégy az füzékba lapotzkáuit és tizimörét (Kár: Bibl. II.131). Szegy salátat, barany cizimert sölue chenthalts (KNagysz. 1579. B5). Az áldozatok

job falattya, szegyé és tizimere papoknak adatott (Pázm: Préd. 946). A bárányak az ő balezimere támogattya és az eséstül oltalmazza a bárányt (Hoffm: Préd. 9). Septemberben leg jobb sodort füstölü és bárány cizimert (Lipp: Cal. 53). Az őz cizimört folyaszad meg, mindünnek előtte jól meg ispekeld az cizimört (Radv: Usal. II.45). **2)** únsigná, stemma C. MA. [signum, imago; wappen, schild, bild]. Leez' dychöseoghnek coronya es az erek orzagnak cymöre: diadema regni tui (ÉrdyC. 38). Jegyet vátte, az kórnnywl metelysnek az lyt igassaganak cymmeryth: signaculum (Komj: SzPál. 58). Az ő zászlóiban arany koronás keselő vala meg iruán, es eszt e tizimert viseltéc mind az magyaroc (Helt: Krón. 14). Ország cimere: arma seu insignia Hungariae (Ver: Verb. 20). Az pénzen az fejedelemnek képe avagy cizimere vagyon (Tel: Evang. II.474). Te ember, kié ez a tizimör, mellyet lékeden viselsz? (Pázm: Préd. 1090). A hajónac tizimere vala Castor és Pollux (MA: Bibl. Jegyz. 135). Az nemeseznek cizimere boytos szűrré változnéc (Prág: Serk. 858). Bőczületbe tartuac eleinknek cimert (Vás: CanCat. 120). Nem csak az oroszlaný egyedül cizimere az erőseknek (Hoffm: Préd. 5). A vitéze cizimerekel felékesítetté, megemesítetté (Com: Jan. 152). Az tekintetes cizimert kel homloktok eleire temi (Toln: Vigaszt. 65). Az úres hordó kongás és eszterhán termett gabona fő pharisaensi kérékségednek jeles cizimere (Matkó: BCsák. 124). Ásó, kapa a te cizimered-is (343). Harmadik selleg, sima polár uj, az Thatay István cizimere rajta (Radv: Usal. II.120). Az urfiak femyen ditsékednek a lusta életnek tizimörével (Fal: NE. 6). Azt gondolják, ha a cimerek tetején korona látszik, már elég fedele vagyon paraszt örkölésöknek (12). **3)** [titulus; inschrift]. Vetik az heberec, hog valamel prophetanae atfa auag ősi vetendie a cimemben, hog ők es prophetac voltanae (BécsiC. 275). Ira kedeg es cymert Pilatos es veto a keresztre; e cymert a sidoc közzöl sokac oluassanala (MünchC. 210). Mynden capitulouuak awagy rezenekh chymereh awag jegyet elöl vetottem (WinkC. 121). **4)** crista MA. [federbush].

gém-címör: cirrus ardearum; büschlein auf dem kopf der reihher PPB.

kakas-címör: centrum galli; eisenhart Mel: Herb. 144. Verbena: scapora fű; egycie lúnya sanguinalis, columbaris: galambos fű; más nove a nóstinec crista gallinacea: kakas cimör, kakas taré (Mel: Herb. 144).

toll-címör: [crista; helmbush]. Bársony süvegecskét feltenni és egy szép toll cizimert belé (MA: SB. 141).

[Címöröl]

ki-címöröl: [depingo; beschreiben]. Minden ő közöttük való dolgokat, az mélyök az ő mesterségekre néznek, megvizsgálhassanak és megláthassanak es ki cizimerehlessenek (KecsKört. II.307).

Címörlet: [titulus; inschrift]. Malachias Aggensnac es Zachariasnac ideiben volt, kikben vőd előd nem vettie a cimörletben. Azon kiralok alkt prophetatane ők es azoc prophetaltuak, kie ő előtte valnac cimörletnek (BécsiC. 178). Ő igeneec cimörlete (MünchC. 104).

Címörös: **1)** cristatus C. einen federbusch habend PPB. Cizimoros madár: avis cristata MA. ein vogel, der einen federstrauß auf dem kopf hat PPB. **2)** [insigni praeditus; mit wapi pen versehen]. Attok ez ny lowelywnkedh meg őrössethwo chymeres pewchethwnkel (RMNy. II.197). Attan az en levelemeth cimeres pechetömvvel (Levt. I.124). Cizimeres, királyi, fejedelmi ruhá (Com: Jan. 99). Cizimeres, rozés, körtül csipkés abrossz (Gér: KárCs. IV.272). **3)** [mobilis, insignis, praedictus; adelig, prächtig]. Jeles, tizimeres, nemes kövűd sokasággal kör. nyúl vétettétn (Com: Jan. 139). Eneuk már tizimeres kiráris valottuk (Könyi: HRom. 104). Arrul vádoltok, hogy én kiraly

méltóság ellen való vétekkel vétettem a tímeres fejér-népnek (Fal: NA. 19). Minapi beszédemben reá szabadtítottam az egész tímeres rendet (95).

Címérésen: [praecepue; namentlich, besonders]. Mondmeg immár ugyan címeresen, hány dolgokban áll a romai anyaháznak bálványozása? (Pós: Igazs. II.666).

Címérez: [characterizo; tituliren]. Haragjából a pater zémerei Kamulhit (Megy: SzAÖróme. 4). Szent Pál is ezzel címerezi az ecclesiát (Pós: Igazs. II.339).

CIMMÉR: [stratum; schicht?]. Meszes sár helyett forró enyvel öntözték és tapasztották a renderakott téglákat, de úgy, hogy minden harmintzadik téglá sor után süri nád tímer következnék (Moh: JÉpül. 212).

CIMPA: 1) [cartilago; knorpel]. Ember orra két tímpája: ala PPBL. 2) [nasó torto; schiefnäsig]. Oltarra ne yarwlyon zolgalny, ha czonka, ha santha, ha cympa, ha kanezal (JordC. 108). Orrotlan cympa avagy csonka orru (Exprinc. 196).

CIN: [stannum; zinn]. Egy igen kicsi fejér zint nem árt az forrasztóban tennyi (Keesk: ÖtM. 292. 320). Fél nehezék fele zint vess bele (317). Megeszi a rosprádlit] zintálbul (Thaly: VÉ. II.309).

CINADOF (*chinadof* Radv: Csal. II.17. *csinhadot* Gér: KárCs. I.449. *zinedőf* SzBodó: Kalm. 7): syndon, tela pretiosa MA. linteum bisinum, carbasus PPB. [feines gewebe]. Kezed legyen rakua villamo szép aranyas gyűrőkel, inged cinadoff legyekomb galler gyzolozbol (Helt: Mes. 453). Miképpen azért a kinek túros szára vagyon, akár-mely szép cinadoffal bé-kösse, sem marad tőr nélkül (Pázm: Kal. 747). Ott találhatz gallett és zinedőfot (SzBodó: Kalm. 7). Egy chinadof ingnal feir narassal (Radv: Csal. II.83). Irja, hogy kegyelmednek írnék, hogy egy vég csinhadot venne kegyelmed (Gér: KárCs. I.449).

CINADONYA. Chelidonium majus: cynadonya, fechke fin, h. e. birundinum herba (Bejthe: Nom. 3b).

CINCÁL: [crinibus traho] schopf beuteln Adámi.

CINCE-FINCE: [levis, debilis; leicht, schwach]. Ők táplálnak leveskékel, silt körtvélyvel és egyéb cince-fince étkekkel, mert se csikot, halat, tésztát s keményrántottát nem szabad ennem (Gér: KárCs. IV.469).

CINCIUS: [administer, satelles facinoris; helfershelfer]. (A német) elvött templominkért helyt ígér mutatni; hiszem az pozsonyit így nyerte vala ki, ráfogák: árulók az templom falai, elvev, többivel bírják cinciuzisi (Thaly: Adal. 193).

Cinciuskod-ik: [sycophantor; intriguiren]. Nyelves fecsegő, cinciuzskodó, fondorkodó vala (Szal: Krón. 622). Az őrdög sűrög-förög az emberek körül, köz-kópáfkodik, cinciuzskodik közöttök, hogy őket össze-veszthesse (GKat: Válts. 1942). Rédei is later, maga hogy már nem, de áruló later Bosodi szolgálja cinciuzskodik, kit már körmén érinék (RákGy. Lev. 539).

CINCOG (*cziczeg* Com: Orb. 4. *cziczog* Adámi. *csinoseg* Bethl: Élet. II.278): mintro MA. zischen, Pfeifen). *Cziczeg* az egér (Com: Orb. 4). Az egerek zibongani és cinciuzogni kezdenek (Lipp: PKert. II.228). A néki hízelkedő alattvalói azzal a szó-lásnak formájával csinosegtek a füleben: méltóságos cancellarius uram (Bethl: Élet. II.278). Az egerek nem érzik a maicskát, azért cincognak (Fal: Jegyz. 920).

Cincogás: [mistratio; das Pfeifen]. Meg-halván a több vakandkok cincuzogását a vakandoknak, mind oda futnak, belé-esnek a fazékba s oda maradnak (Lipp: PKert. II.224).

CINÉGE (*tsinige* PP. *tsinege* Com: Vest. 140): meancha, saix MA. [meise]. Svuem, löiköm, viragom, czinigem (WeszprC.

Ejzszó. Born: Préd. 553). Hangos szvauak: a tengelicz, pacsirta, filemüle, czinege (Com: Jan. 31). Termető mint a czinegének (Zrinyi: Symb. Előb. 4) Tsinege, sykora (Com: Vest. 140. Lipp: Cal. 39).

CINCOLÓD-İK: [complicor; sich umschlingen]. A virágok ugráudoztak, lejtőt jártak: a kalapos gomla forgolódik virgontz talján; répa, retek tzingolódnak; tök és dinnye hason jár (Fal: Ének. 871).

CINKOS (*tzinkus* PPBL. *tsinkoskodva* Fal: NU. 268): 1) [cubus, talus; wüffel]. Tzinkus, vagy valami jegy, melyet a sors vetők ki-vonak: sortes PPBL. Boka csontoscakál avagy jegyes czinkosokkal jádzau: talis seu tesseri ludere (Com: Jan. 209). 2) histrio, ludio, collusor, ganeo, consors in latrocinio MA. [sodalis] gaukler, possenreisser, mitdieb PPB. [compagnon]. Egy könyvet nyomtata Luther, melyet egy fő czinkosa esuda mint dicir (Pázm: Kal. 203). Játékok czinkosihoz ment (MA: SB. 155). Lőcsén, Késmárkon kik voltak czinkos párttartói és fatori s foveálói dolgoknak, szép szóval kell kivenni s velek megmondani ezeket (RákGy: Lev. 210). Vesseléni feleségével s anyjával hogy ők czinkosok, hamis hír irogatók, régen tudjuk (507). Egy tzinkos játszó a theatrumok róla majmoskodván, tsúfra kezdé ütegetni erkölcsét (Fal: NE. 101). Tárty és tziel volt, melyet az őrdög minden tzinkossival szüntelen lövöldözött (SzD: MVir. 303).

Cinkoskod-ik: histrynem, ludionem ago MA. gaukeln, possen treiben PPB. Az isten hívságos játékokat és haszontalan csudákat nem szokott cselekedni, mint az szemfényvesztők czinkoskodnak (Pázm: Kal. 642). Nóta s kóta betűkre beszélgetnek, mint a kik a piatzon pénzért tzinkoskodnak (Fal: NE. 59). Fel- s félre pillantva, tsinkoskodva ezer meg ezer képeket irnak a szivekbe (Fal: NU. 268).

Cinkoskodás: [gesticulation]. (A mólnár) fel s alá járdogála a szobábann, tsípőre tévén kezét, löggatván fejét; az abbé tensesen tildögele a meleg kementze mellett, tsodálván a mólnárnak tzinkoskodását (Fal: TÉ. 197).

Cinkosság: [perversitas; verkehrtheit]. Benn a scenápiartzán a sok festett artza, feslett beszéd, lustos pennával írott képek, katzér-tántz, later tzinkosság (Fal: NE. 207). Nem vérserént-való atyafiak az emberség és tzinkosság (Fal: UE. II.150). Se a tzinkosság, se valami bálványi tsűfság ne ártson néki (III. 145).

CINÓBÉR, CINOBRIOM: synopsis, minium MA. minarium *metallum PPBL. Láta az chaldensoknak képeket ki jegyezue cinobriommal (Kár: Bibl. II.129).

CINTEREM (*cemiteriom* MonÍrók III.46. *cimeteriom* Com: Jan. 212. *cimiteriom* MonÍrók III.9. *cynterem* EhrC. 104. *cynteryem* CornC. 428. *cyntryum* ÉrdyC. 634. *czintorom*, *czintrim* MonTME. I.10): coemeterium C. MA. kirchhof, gottesacker PPB. Frateroknak cynteremben nemykoron yeunekala toluayok (EhrC. 104). Nemely vitez valamenszer az cynterymen által megyen vala, jmadsgokat mond vala az lalottakert (CornC. 428). Az cyntryum kapwa előtt le esyk (ÉrdyC. 634). Mykorth egy wasarnap zokasa zerehth keerewlbye az cynteremeth, azon oraban, melyben zent Marton j mwlek, halla anyfalokkat enekelny az egben (ÉrsC. 351b). Be szegesztete az egyházakat és ciunteremeket (Helt: Krón. 63). A masic tornacz szinte a templomhoz volt ragasztua mint egy cinterem (Mel: SzJán. 282). Az egyház-cimiteriomban szalada (MonÍrók. III.9). Ostromot tűnnek az bodog asszon cemiteriom mellett (Budán) (46). Bódog asszony cinterimen az kis kapun bejűttenek (201). Szent György cziunteremébe temetteté (RMK. III.337). A kikkel pedig szállani sem méltóztattak, most azok templomokban és zinteremekben lasokon járnak és tapodgyák lábokkal a nagy-méltóságú emberek koporsóját (Pázm: Préd. 88). Lészne balotti tisztesség tété-

lec a cineterion avagy temető kert fölé (Com: Jan. 212). Az ezintírim ajtóji vasazása és csinálása (MonTME. I.132). Az anyaszentegyház ezinterebbe vagy templomba temeti a halottakat (Barna: Isk. 495).

CINYA: [?] Ágyra való szkótiun aranyujal és ezinya varrással varrott két lepedő (Gér: KárCs. IV.463).

CIPŐ (cipő Gyöngy: KJ. 79): libum, panis albus MA weissbrod PPB. Yme keth zeep yfjak bel yewenenk es köntösök allyaat tellyes hozakc eyowal (ÉrdyC. 452). Ehessem a cypot, perezet (Mel: SzJán. 120). Job néked Magyarországbán szép tízpóual vígan laknod, hogy sem a Muskuuországot ostromlanod és tartárka (fy) kenyért rágnod (FortSzer. N3). Az kenyersütdőöz sem illenék, hogy egy garasos czipoert két garast venne (Pécsv: Fel. 829). Gómbölyllyég orvosság tízpókat csinálnak (Com: Jan. 218). Keet czipó kenyeret tartnak (Pethő: Krón. 55). Fehér czipónak és pástetomoknak költ liszt (Rady: Csál. III.66). Vidült vala szive; de meg visszatérvén keseredik, újabb rabi czipót éven (Gyöngy: KJ. 79). Fejér czipó sós tinnóval chező gyomornak használ (Kisv: Adag. 70). Ha bírsz gazdagsággal, ne zab pogátsával, de élj fehér tízpóval (197). Zsirját szép fehér tízpómra tsorgattam (Gvad: FNót. 21).

[Közmondások]. Űres hasniak sok szó nem elég, de tízpó (Kisv: Adag. 524).

abrak-cipő: autopyron PPB. [klöienbrod].

cökös-cipő: nastus; gesüuert brod PPB.

kalács-cipő: torta, tortula PPB

kötés-cipő: [nastus; germbrod?]. Inmendtova (a tót) lesz majd nraságban, mert bőven van az vörös hajnában; válogathat mastan az kaszaban, mely utúu kap az kötés czipóban (Thaly: VÉ. II.5).

orvosság-cipő. A patika szerszam csináló orvosság tízpókat (pastillos) készit (Com: Jan. 175. 218).

prébända-cipő. Kinek kinek adgya-ki a tunitó praebenda czipóját, profontyát (Nógr: Idv. 104).

Cipós (1) [penarius; 2]. [Inventáltunk] a czipós házbán (Gér: KárCs. IV.450). **(2)** [gibbosus; hőkckerig]. Kí-forrott, pipos, tízpós, tevelátiú (SzD: MVir. 166).

CIPŐ, CIPELLŐ, CIPELLŐS (cepellős Evk. XIII.73. *cepelus* CsikGy. 11. *cepellyüs* Gér: KárCs. IV.334. *tzipéje* Gvad: FNót. 92. 102. *cepelés* Com: Jan. 100. *cepellejét* Thaly: VÉ. I.342. *cepelles* DöbrC. 195. *cepellés* MonTME. I.139. *tzipelyüs* PPB. *tzipelyus* PPB. *cipölö* Adámi): solea C. calcens, crepida MA. sandalium PPB. schuh, stiefel, pantoffel PPB. Fa talpu czipelles: colones; pantofali szíyas anyag tzafrangos czipelles: crepida; solya, czipelles tsinyalo varga; solearius C. Fa-tzipelyüs, fa-talp: *solea lignea; elöl két szárviú német tízpellős: *calcens lumatis PPB. Magas-sarkú tízpellős: crepida subere substructa; *tzafrangos tízpelyüs tsináló: crepidarius PPB. Idvmoaig el terieztin eu czipellesemet (DöbrC. 195). Ty eelotokat ífel ewegzeetők es cypellöstök legyen ty labalyotkda (JordC. 31. 305). Hona tód ez sok kenezet, ná vrome lousnac egy czipellést nem vól belőle (DebrC. 342). Mely igen nagy zeepseglyu teneked lepesyd the zeep cypellösydben (ÉrsC. 220). Solyát vonnának lábokra, minemő az tízpelles vagy solya (Kár: Bibl. III.36). Fél lába csizmában, fél tízpellősbén vagyon (Deesi: Adag. 311). Szineckel változo ruhaekel öltöszettelec, szép drága czipellőssel labaidat töl ekestinen (Pécsi: SzükK. 106). Tsak egy tízpellős-érő ajándéket sem vett senkitől (Pázm: Préd. 361). Föltos czipellést vonának lábokba (Pázm: Kal. 140). A czipelesnev talpai, két fíleli és kötői, szoritó szíjaj vanac (Com: Jan. 100). A varga czipellősöket és szakernyöket varr (Com: Vest. 55). A sáros czipellöst, salyárit is levoná (Bethlen: Élet. 299).

Párisban a dániak nem tízpellősbén, hanem pantofel paputsban szoltak járni (Fal: TE. 776). Nem czipót, de tzőok vontak fél lábokra (Gvad: RP. 506).

Cepök, cipőke, cipellőske: [calceolus; stiefette]. Tzafrangos tízpelyüske: crepida PPB. Vallások régiségét ronitja amaz henye herék barlangjában tóltözöz fa-czepőkös barátoknak rendi is (VárM: Szöv. 108). Amaz fa czipőkös barátok es vadkecskék barlangjában bujkáló szarandokok (187. Csúzi: Tromb. 504). Oly picinnek kell lenni a cipőkének, hogy a esatolajja esaknem elborítsa, akár férjen a lábára, akár nem (Fal: NU. 258). Előveheti párisi lábrotó cipőkőjét (328).

Cipellősös: soleatus C. calceatus MA. [mit stiefeln versehen].

CIPRUS (ciprus Zvon: Post. 330. *cyprus* Mel: Herb. 8): cupressus MA. Keserűb az mezőn termő magas főnyű cyprosnál (Mel: Herb. 8). Az cyprushoz hasonló kissébbik teies fyu gyökér (BeytheA: FivK. 127). Az rosa io szagot ad, szekfü, ménta, czipros, viola (Zvon: Post. 330). Hasonló derekad sudárul cyprushoz (Thaly: VÉ. II. 236)

kerti-ciprus: chamae-cyparissus PPB.

nyíri-ciprus: erica Mel: Herb. 20.

olasz-ciprus. Vad cypros olyan mint az olasz cypros (Mel: Herb. 20).

vad-ciprus: tamarithus PPB. (Mel: Herb. 20).

CIRKÁL (zyrkal Pesti: Fab. 21. 40): inquiri, investigo, disquiri, lustru, perlustru MA. untersuchen, besichtigen PPB. Tzirkálni a vitézöket: exploratoris excubias agitare PPB. Jelen valo dolgokat sokszor meg utalonk ees wyiobbat wyioblat zyrkalonk (Pesti: Fab. 40). Aszt a tartományt cirkálni akarua (Helt: Krón. 73). Országól akarua a vétséget vizsgálni es cirkálni (204). Twdakozol rolam, ky vagiok, es vgian cirkalz (LevT. I.150). Mi se tzirkálljuk annak életét, a ki szöll (Pázm: Préd. 9). Ez nyomoruság által tzirkálsz mostau öngemet uram (MA: Bibl. I.454). Az cirkalni kijárók az ki menéssel eget szoltak venni s meg-pihenni (Megy: Dial. 57). Nem lehet addig dolga jó folyása, még azoknak cirkálk szabados látása (Gyöngy: MV. 91). El kell veszni, niहत az isten az ő áhokságát cirkálni el kezdí (Tof: Zsolt. 59).

[Szólások]. Myndemek ew magat iol meg kel rostaly, ha zegyent feyere nem akar zyrkalny (Pesti: Fab. 21).

föl-cirkál: anquiro PPB. [ansuchen]. Fölcirkáltás az mi morvai lakatosunkat (RákGy: Lev. 192). Cirkáltásd fel mind szegényt, gazdagot, ki ment laza (206).

fölcirkálás: [investigatio; das aufsuchen]. Az marliák fölcirkálása nem árt, hiszem el nem veszik (RákGy: Lev. 201). Ha afféle excessus hallatnék, annak felezirkálására négy holnap adassék (Montrók. VIII.124).

még-cirkál: lustru, visito, perlustru MA. besichtigen, durchsehen PPB. Igen megtzirkálák és vizsgálák, hogy tükon eledelt bé ne vinne (Pázm: Préd. 213). Felette megtzirkáld magadat (Ker: Préd. 509). Cirkáld-meg a lelkedet, ha benne találód még a hitnek fő munkáját (Megy: 6Jaj. III.41).

mégcirkálás: visitatio PPB. [besichtigung].

Cirkálás: [inspectio, inquisitio; erforschung, untersuchung]. Az cirkálás felvöl ezt irhaton knek, hog ekeztem volna, de sommikeppen nem lehet (LevT. I.236). Bizony elmjnk az sok utánunk való cirkálásokat (EszM. II.15). Alig veszem föl azok cirkálását, ugy tetzik: testennek esuda változását, Kupidónak mellettem állását érzem s annak újabb ostromlását (GyöngyD: Cúp. 595). Akármely udvarokban es kastélyokban szokás az éjjeli cirkálás (Gér: KárCs. IV.410. 304).

Cirkáló: [explorator; späher]. Mint egy czirkálló auagi orrallo meg feddi az embert (ThewrC. 174). Válaszata czirkálókat, kik ötletnek az igaz tanítókat (RMK. V.248). Strásákat és tziarkálókat állítván fel (Hall: IHist. III. 147). Ki kell ottantottan bötösítani kémeiket, meg-szemléloket és czirkálókat (Com: Jan. 148). Az czirkáló és az nyugvó strízsa adjon hírt (Gér: KárCs. IV.72). Az toronyba való harangokat csendítse meg az czirkáló (410). Tziarkálód mindenütt vagyon hátod megett (Kisv: Adag. 93).

CIRKALOM (*circalum* Land: ÚjSegítség. 1.525): **1)** circinus C. MA. zirkel PPB. Az ález mester az mérő tziernát néki vonza, circalommal elformálja (MA: Bibl. 11.37). Szemed czirkalmával ha öket fel-vennéd, első tekintettel megütököme elméd (Gyöngy: KJ. 4). Hasunkot a szákség tziarkalmára vegyük (SzD: MVir. 217). **2)** [circus; kreis]. Mátyás király szép srampos circalomat ezínáltatot vala, abban lönce minden napú szép tornórc és öklelésce (Helt: Krón. 155). Hogy ennek a Kalauztúl tágas czirkalomra vetetett feneknek szélit bosszszát el-bárdollyuk, vigyázzunk az dolgokra (Pós: Igazs. I. 314).

[Cirkalmol]

mög-cirkalmol: circino obduco, determino MA.

Cirkalmas: [circinatus; zirkelförmig]. Szokott czirkalmas jó folyására segítí veszedelmessen akadozó vérfüket (Csúzi: Tromb. 2).

Cirkalmasan: circinate MA.

Cirkalmaz: circino MA [zirkeln]. Tziernával-mérő, tziarkalmazó-orvoslását ne keressük (Pázm: Préd. 911. Pós: Igazs. II.568).

körül-cirkalmaz: [illaqueo; umstricken]. Mint foghatná meg is cirkalmazhatná környül az embernek elméje (MA: Tan. 124).

lő-cirkalmaz: decircino PPB [auszirkeln].

mög-cirkalmaz: decircino C [auszirkeln]. Az áls fát farag, megis cirkalmazza es emberi ábrázatra chinallya (Helt: Bibl. IV.74a). Mint valami czirkalommal valamit meg-cirkalmaznak, körül vonznak (Tef: Zolt. 610).

Cirkalmazás: circinatio C.

CIRKÁTOR: [speculator; späher]. Kámsás lakatosoc és cireatoroc mennek meletec (Helt: Háló. 215).

[CIRMOL]

be-cirmol: [contaminio; beschmutzen]. Másnak nevét bé-tzirmolni. meg-motskolni (SzD: MVir. 188).

CIROK (*csirok* Nom. 78. *zyrok* JordC. 582): zea, spelta MA. [spelt]. Kywannya hw hasaath megz elegehtyenye az zyrokból [silquís], kyt az dzynook eznek vala (JordC. 582. Beythe: Nom. 8). A tokiokban magot nevelnec: a ris kása, tatárka, hajdena: círok (ador), tónkőly (Com: Jan. 22). A tónkőly, círok az árpához igen hasonlít, nehá egy tokba ket szemet is hoz (ACsere: Enc. 257).

[CIROKOL]

Cirokolás: [palpatio; das streichen]. A matska az ember öleiben fel és alá törlészkedve szokott jární és tzirokolásra igen hajlando (Misk: VKert. 169).

CITÁL: **1)** [cito in jns voco PPB. [vorladen]. Czitaltuk urasagatok eleibe törüenire Tereck Janost (RMNy. II.15). **2)** [proféro, commemoro: anführen]. Szent írásnac helyeit citálni (Tel: Fel. 9). Megpróbálásra citállva az dolgot (MA: Scult. 19) Miért citáló ennyi számú doctorok írásit (Czegl: MM. 288. 51). A nagy isten láttya, ki a sok kegyetlen minden nap czitállva (Czegl: Sion. Előb. 26).

föl-citál: [cito; vorladen]. Azt lán nem citálták oda fel az szent székre (LevT. 11.301).

Citálás: **1)** [relatio; anführung]. Példákuak tziállítások: exemplorum *prolatio PPB. **2)** denunciatio provocacionis libellus: das fördern vor gericht PPB.

CITÉRA (*cithara* Land: ÚjSegítség. 1.670. *cithara* Ily: Préd. 1.78): cithara MA. cithar PPB. Huszon négy vének le esének a bálvány előtt, mindenikének citharajok levén, és énekelnek vala új éneket (Land: ÚjSegítség. 1.670). Dícsírtétek az urat trombita szoval és citharával (Ily: Préd. 1.78). Apolló citherát pöndütvén, úgy kezdí síralmát (Thaly: VÉ. I. 198). Hangos citharája szüüüü Orpheusnak, mert már lemetszetett virágja hazánuak (228).

Citérés: [citharoedus]. És hallék szózatot az égből mint sok vizek zúgását és mint nagy meny-lörgés szavát; és a szózat, a melyet hallék, oly mint a citharások szava, kik cithariznuak az ő citharajokon (Káldi: Bibl. Apoc. 14. 2).

Citéráz: [cithara cano]. (Káldi: Bibl. Apoc. 14. 2).

CITROM (*citron* Web: Am. 87. *tzitron* Mik: TörL. 64. *tzitronyos* Gvad: FNót. 79): malum Medicum, citrium MA. Czitromból való: citreus C. Az citrom az ki omlet, haragos epet mezaraztya (BeytheA: FivK. 22). 12 narancsot és 7 czitromot küldtem (RákGy: Lev. 3. 389. 391). Forspontot kényserít meglenni, egy par czitromért is messi elküldeni (Thaly: VÉ. I.272).

[Szólások]. Úgy bännak az emberrel, valamint a tziitronnal, a melyből a levét kifatsarván, azután elvetik (Mik: TörL. 64)

Citromos: succo citri conditus Kr. A leves tziitronyos volt (Gvad: FNót. 79. 81).

CITVAR (*tzajtver* PPB. *citiver* VectTrans. 26. *citiver* Csel: OrvK. 13): zedoaria; zwitter PPB. Tzitvar, vad-gyömbér: zedoaria; zitvar, tzajtver, vad gyömbér: zadra PPB. Czitvar virág (Web: Amul. 103). Czitver gyökér vagy zurumbák (VectTrans. 26).

CIVÓD-IK (*czihódás* Szal: Krón. 531): [rixor; zanken]. Egyesíteni az egymás ellen torzsenkodókat, hogy ellent ne tartsanak, ne tziivódjanak (SzD: MVir. 53).

Civódás: [rixa; zwist]. Ebben soha jobb alkalmatossága nem adatott, mint fő népeinknek egymás között való czihódásokban: (Szal: Krón. 531). Az esőt verő fény követi, így cziivódást barátság (Kisv: Adag. 77).

CO: [age, perge, move te; auf, fort, pack dich]. Tzoki pohár: coena *viaticca PPB. Kiáltani kezdí: tzóki tzóki, vsd az ag latrod (Helt: Mes. 73). Tzo toua te bakszar, ne zугоledjál, mert nyiluan megz szakad a subad (279). Czo fel kurua ynnen (RMNy. III.41). Tzoki te eb (MA: Scult. 285). Czoki onnan s vakarodgyal azok közzé, a kik olyan dolgokat tanítanak (Matkó: BCsák. 57). Czo rá, csak a hidra számár (224). Czo barázdára számár (319). Itt is azért czo rúd mellé, a magad írása szerént (Illyef: BCsTomp. 19). Czoki! szedetvette, eb hátán ülj szikra (Thaly: VÉ. II.256).

[Szólások]. Harmadnapí vendégnek tzoki légyen neve (Kisv: Adag. 411).

[Cokigat]

ki-cokigat: [abire jubeo; fortgehen heissen]. Minket baidntola meg és ki is cokigata az házból előle (Monlrók. VIII. 358).

COBOK: [femur; schenkel]. A kakasnak vállára fekvő borzos tzobokja (ACsere: Enc. 479).

COFF (*tzaff* SzD: MVir. 200): [crines in nodum collecti: haarzopf]. Tsigásan a haj volt fel fodorítva, egy font hajpor vala czofjába szorítva (Gvad: FNót. 51). Kitába, ostorba, tzaffba fontt haj (SzD: MVir. 200).

CÓKÓ (*ezokol* Pesti; Nom. 43): calopodium Kr. [holzschuh]. Nem cipődt, fa tzőköt vontak fel lábokra (Gvad; RP. 506).

Cókós: [sculponeatus; mit holzschulen bekleidet]. Tzőkó-soknak egész regementje, Calasantz József s Loyola serege (Orszek; Kálth 63).

COMB (*com*: femur C. CsomaC. 51. *tzonyia* Mel; Herb. 145. *Megy*: SzaÖröme. 249. *tsombol* ACsere; Enc. 142): femur C. inguen, femur MA. lumbus Com; Vest. 135. hüfte, scham, PPB. [schenkel]. Ágyéki fájdalom, tzombfájás: lumbago PPB. Csomában az darda el által ment vala (CsomaC. 51). A hasa, az ezombja m-ről rézből vala (RMK. H.101). Igen jó az aszszony-állat teste, tzonyia, szára dagadassat vele kennek (Mel; Herb. 145. 151). Az enibőr ezombja kötött való tőzes fakadást, kelest meg gyogyítja az vize (BeythA: FivK. 37. 96). A forgó cson-tokon alól a ezombok vadnak (Com; Jan. 48. 58). A láb tsomb-buzból, szárból és láb fejből áll (ACsere; Enc. 142). Tzomja inának illetése (Megy: SzaÖröme. 249). [Vö. BUC]

COMPO: tinca C. tencha MA. [schleife]. Halas-tói halac: a potyka, csuka, czompó: varga hal (Com; Jan. 34. Com; Orb. 69). A tsuka az ő sebeit a tzomphoz vakarodása által meg gyogyítja (ACsere; Enc. 219. CorpGramm. 100. SzBodó: SÓDies. A4).

CONDORA, CONDRÁ (*tzondora* PPB. *tzondáros* PPB. *tzondorlott* Megy: Dial. Előb. 17. *czondora* RMK. IV.80. *tzundra* Gvad; FNót. 98): sacconia, panniculus MA. udo, saga PPB. regenerok Adáni. [lappen]. Zeke áros, köpenyeggel kereskedő, szűrt, tzondorát áruló: sagarius; tzondora, zeke árulás: sagaria PPB. Hják kik látják csak megcsúfolnak, tégődet mondanak rusnya czondorának (RMK. IV.80). Apro czondorákba bé polá-tatni (Zvon; Post. L149). Találtoe egy kisedet pola czondorába takartatván (149). Mig az ő tzondorát le nem veti és uy sarut, köntöst veszen reája (MA: Scult. 733). Azoknak czondorajokat nyakokban kötve (Alv; Itin. 40). A szentök czondorainak tisztóletit maymoskodo jateknak mondotta (115). Czondora foltok-ból való toldomány az (Bal: Cslsk. 146). A szakadozott szukmányy renye, rungya, foltos czondra az embert disztelenvé teszi (GKat: Váts. 1917. 920). Szemnyiro tzondorát vetett (Szöll: Dáv. 78). Mert ur muszt-subáról, nem tzondra gabúról méltán urnak mondatik (Bon: Rithm. 187). Ne járjon illy tsúfos, idogen tzandrán-ban (Gvad; FNót. 98).

Condorácska: [panniculus]. Egy kis czondorácskában mente nélkül szoktanac lenni (Prág; Serk. 577).

Condorás, condrás: gausapatus PPB. [lacinosus; mit fries bekleidet]. Vala jgen zep vzv testel, jól lehet chondras hitven elvezetett (MargL. 28). Talala eg' zegeen condoras embört (KazC. 135). Czondoras gaz nevee (MA: Tan. 1133). Emlékezetet egy czondorás es szakadozott öltözöt emberől (Lép: P'ük. III.51). Tzondrás koldus (GKat: Titk. 57). Hogy az erdélyi zekés czondrás hadakat meg-látták, pókték, csufolták (Cserei: Hist. 344).

Condorl-ik: [laceror, discerpor; zorlumpt werden]. Tzondor-lott szegény (Megy: Dial. Előb. 17). Alig vagyon ötven ház jobb-ága s két-három czondorlott szolgálja (Cserei: Hist. 62). A fekete gyász czondorlott rongyával vállat érlekelve öszve-nőtt hajával (Gyöngy²: MV. 27). Az czondorlott huza azt örömmel hallja, bizván hogy megújul ezzel hervadt gallya (Thaly: Adal. L152).

még-condorlik: ∞ Veszen veszne naponként az ország és igen meg tzondoranac minden felől (Helt: Krón. 196). Meg-czondorlott rongyos köntös (Tof: Zsolt. 36).

[Condorod-ik]

még-condorodik: ∞ Ty ötezetek megl nem czondoro-dot, sem ty labatok bely meg zakadozot (JordC. 263).

[COPOG]

Copogás: [?]. A e betőt a, o követvén, igazábban irom tz belőkkel, mint: tzafolás, tzopogás (MHeg: TOszl. 138).

CÖK: [fermentum; sauerartig]. *Tzőkkel süttő: nastocopus PPB.

Cőkös: [fermentatus; sauerartig]. Tzőkös tzipó: nastus PPB.

CÖLÖNK (*cholonek* DebrC. 615. *czolonek* WeszprC. 63. GKat: Titk. 352): stipes, trunculus MA [knüttel, stock]. Be mene a kerbe az arulo ludas nagj feguerős sereggel, czolonekkona, buz-ganiokkal (WeszprC. 63). Judas el iőue nagj sereggel, kiknel valanac fegyverők, tör, cholonekok (DebrC. 615). Czolonekot kötött a farkára (GKat: Titk. 352). A plántának ágai le vágattatván, törődnek, tzőlönkök és tőkének nevé viseli (Com; Jan. 20. 17). Nehéz czölönköket, tőkékét kötnek utánnok (Megy: 6Jaj. II.25). Zöld gyiknek az epéjével kend meg az alma fának czolonekját (Nad: Kert. 133).

CÖLÖP: stipes, truncus MA. [pfahl, klotz]. Hasonlatosok a juh kosárnál a földben veretett czölöp vagy oszlophoz (Nagyari: Orth. a5). Egy nagy hogyzott egerfa karó vagy czölöp véget be is küldött (Szal: Krón. 230).

CÖVEK: bacillus, paxillus, clavus ligneus MA. sublica, vallus PPB. tudes PPB. [pfahl]. Kardzok, tzöveket le-vekek: palo PPB. Tzövek, melyre hídát tsinálnak: sublica; tzövek, melyhez a lovat kötik: vacera; tzövek-verő kos: fistuca PPB. Quemdam lignum claviculum vulgo Chewek vocatum (1300. Jerney). Bezeg hamar talala a tsunbor a tzőveket (Dáv: VIdp. 35). A czöveklez köti az gallyát (Prág: Serk. 400). Ez isteni titoknak czövekjében ötköztenek (GKat: Váts. 182). Sátorokat szegeckel, czövekeckel le-szegezni (Com; Jan. 147). A láp vizében is a bástyák a minemii czövek-fundamen-tumokon állának, látni kívánván (Szal: Krón. 230). A parton lévő toldaléknak tzőveket mozgatya (Pös: Válasz. 254). A ház közepére négy tzővekre egy gyéként kell teríteni ágy formára (Hik: TörL. 154).

[Cövekel]

ki-cövekel: [illigo; anbinden]. Nem tart a füvelő már pályvás, kipányvázott, kitzövekeltt lovakat (SzD: MVir. 299).

még-cövekel: [acu praetexo; anstecken?]. Jól tzővékeld meg, ki ne bomolyék (Szakácsmest. 48).

Cövekés: [pascua; weideplatz]. Ma metszetlen és fékes lovaikat füre és czövekesre eresztém (Monfrók. XVII.30).

CUBOR: licitorium, jugum textorum MA. weberbaum PPB. Czunbor, vide Tzunbor. Tzunborfa: licitorium MA. Magas kója-nyele oly temördök vala, mint az szövő czunborfa olyan vala (RMK. III.229. Born: Ének. 609).

CUCÓLÉK: [fascis; bündel]. A tojásokat tzüztölékiba tette és siete a király lakó helye felé (Könyi: VártaM. 63).

CUDAR: turpis, deformis, sordidus SI [unselberchtig, hässlich, lumpig]. Egy roz, hitván, czudar udvar hazugja (GKat: Váts. II.235). Czudar, rongyos guba (Tof: Zsolt. 832). Ahmed passu czudar ember, nem olyan mint az apja (MonfME. VI.5).

Cudarság: [improbitas; niederrächtigkeit]. Cudarságokért e világnak sepreinek tetteznek (Nán: Szót. 300).

1. **CUK**. Tzuk ház: ergasterium, ergastulum PPB. [zucht-haus].

2. [CUK]

Cukos: [?]. Hagjok egy zöld kamukot mind gombiawal ezwo, az gomb rakot, lukas, cukos (RMNy. II.67).

CUKOR (*czukaron* Frank; HasznK. 35. *czukler* PP: PaxC. 87): saccharum candidum et pellucidum PP. Az öreg keredged

repat meg kely vagy, az vtan tegyenek czukaronkandiát bele Frank: HasznK. 35). Végy czukkert és mürhlát, törd össze PP: PaxC. 57). A kis tarka madárt tzuókor-falatokkal megízalták (Fal: Vers. 873). Ha két itte lesz a baratzk-lé, egy verdung lé, egy verdung méz, vagy öt lat tzuókor el-áll eszteni-deig-is (Váli: OrvSz. 2). Ugy sincs íze, teljék kedve cukron makkal egyeledve (Amade: Vers. 19. 173).

konyha-cukor: pudersucker KirBesz. 142.

Cukros: saccharatus, saccharo conditus Kr. [gezuckert]. Czukoros confrejteket készítvén szelencékben el-tésznek és meg-tartanac (Com: Jan. 175). Mint tznkros gerlitze nevet, úgy nevetett (Gvad: FNót. 107).

CULA: **I**) sarcina MA. bürde, biindel PPB. Gunya, buttyor, zajda, máha, tzula Major: Szót. 421. Az apostolok hol-mi apró-

lék tzulákat hattak-va el Kristus kedvéért (Pázm: Préd. 412). Pénzét vagy czuláját erős ládába vagy börtbe rejti (Sall: Vár. 132). **2**) [vestis vilis, lacinia; lappen]. Nincz czulája, kiuel betakaria magát (Mel: Jób. 74). Jaj tehát azoknak, kik a mezitelen Kristus után indulván, ismét fel-öltöznek a világ tzulájába (Pázm: Préd. 512). Czulát mindenik csinál, mellynek sem illése, sem penig béllése rajtam diszesen nem áll (Folv: Dies. 49).

CULADÁR: sarcinarius; biindeltrager PPB.

CULÁK: [stipes; pfahl]. Nem függesztetünk immár mi a pokolnak kapu czulákjához (GKat: Válts. II376).

CUZAT: [additamentum; zusatz]. Jó aranyat ha akarsz csinálni, három annyi piskloez és egy kicsin veres czuzatot tedd egy tégelyben (Keesk: ÖtvM. 291. 292).

CSÁ (*esa* Ben: Rithm. 118): vox ad stimulandos boves Kr. Csa szőke szőke, hajsz tarsa, iga nyakad tarsa (Ben: Rithm. 118). A barnok egy hajsz, tsih, hóha mondásra mely hamar engednek (Misk: VKert. 10).

CSÁBA: stupidus, delirus MA. [stumpfsinnig, dumm].

CSásáság: [stultitia, stupiditas; torheit, dummheit]. Az elmének tsásasága csak olyan vélekedésben lenni (Ker: Préd. 459).

CSábít: percello, stupefacio MA. [verführen].

el-csábít: percello, obstupefacio, attonitum reddo MA. [verführen, verleiten]. A mikor (a paradicsombeli kigyó) az el-csábított Evának mezítelen farkát elsőben megharapá (VárM: Szöv. Előb). Efféle szép szókkal szegényt elcsábíták, egy gazdagasszonnal összeházasíták (Gyöngy²: Char. 14). Ezt ő elcsábítván sok ígéretekkel, magához oktatta nagy mesterségekkel (19). A mi feléje sínts a kérdésnek, azzal akar elcsábítani (SzD: MVir. 273).

még-csábít: [percello; verleiten]. Ez világ gyakorta megcsábította, megveszti az jámborokatis (MA: Scult. 191). A halász hányván a horgokat meg nem csábíhattya az egész halakat (Gyöngy: MV. 33).

CSábul: dementor, seducor SI. [verführt werden].

el-csábul: [seducor; verführt werden]. Elcsábult elméjű emberek (Ker: Préd. 101). Mikoron ifiltetnel, eltsabulnak, es mivel eltsabulnak, ismet megifiltetnek (Megy: Cowp. 169. Megy: SzAÖröme 7). Elcsábúlt elne az, a ki ilyen jómn nem kapdos (MHeg: BJan. 52. MHeg: TÖszl. 74). Ányira elcsábultak és szédültek vala, hogy sem magoknak, sem földes nroknak semmi dolgot nem tennének (Szal: Krón. 468).

még-csábul: [obstupéfio, attonitus reddo; ausser sich sein, betäubt werden]. Férfi, aszszony a részegség miatt meg csábul (Der: Préd C2). Banattyaban meg csabulván fel kialta (Porró: Curt. 166). Edgy kis gondot botsát reid s meg tsábulsz belé (Ker: Préd. 250). A chiliastak meg-tsábulván a szent Jánosnak amaz írásában, nem tudom mitsoda első fel-támadás felől képzeldtének (GKat: Váls. II.996). Bizony megfogott csábulni (Mukó: BCSák. 31). Az ő megcsábult elméjének első szüldtö (3). Nem tsábult meg fejem, hogy iszapot egyek (Gvad: Idő. 46).

CSACSKA: garrulus Kr. [geschwätzig]. Oly csacska o világ, hogy a ki harsányon nem felel, kába-bolondnak aléttatik (Csúzi: Sip. 32).

CSACSOG, CSÁCSOG (közbe-tsátságok: intergarrio C); garrio, gargarido, loquitor, effutio C. blatero MA [schwatzen, plappern]. Bolondul tsátságok, helytelenül tsátságok: deblatero C. Tsátságok, tsárgók: garrio PPII. Koronked czaczoguan semi tyt-

koti ne legyen (VirgC. 139). Az azzonkak az wferyekrwl, ruhakrol czaczoguan, az wbezedy el twresenek (141). Gonoz bezeddywel czaczoguan (JordC. 876). Chachoguan zent Damaneos nyankra (DomC. 165). A pokol zellete kezdé chachogny (ÉrdyC. 503). Matheolus igen czaczog az doctoroc ellen (Mel: Herb. 59). Czak cziazag mint az variu (Deesi: Adag. 3). Cziazog mint az feczke (90). Eleget cziazog, de nem tudgya mit (197). Legveszedelmeseb a hagymáz, melyben a beteg nem érzi betegsége, hanem tsátság és örül nyavalyáján (Pázm: Préd. 731). A tsoka avagy zajko tsátság (Com: Jan. 39). Nem szintén lehetek oly elfutó bolond, hogy asztalonnál oly dolgokat csacsognék (MonOkm. XIX.290) A szent mise alatt nem csacsogtál-e? (Bíró: Angy. 295).

közbe-csacsog: intergarrio C.

Csacsogás: dicacitas, garrulitas C. loquacitas MA. [geschwätzig]. Egimas zaat nem hazaak madarak sokasaganak czaczogasaert (VirgC. 105). A zainak chachogusa (WinklC. 132). Az oly profeta, ky czaczogasnak gonossagabol zolanel (JordC. 240). Mynem ember elmeyben, olytanak mwattya zayanak czaczogasi (ÉrsC. 261). Taul legyen túlde minden kenyesség, chachogas (Pési: SzűK. 89). A saskae szaruiának szauok es czaczogasok (Mel: SzJán. 246). Czak annit gondolok én vele, mint az bekak czaczogásuul (Deesi: Adag. 183). Valamig e két dolognak az sz írásból végére nem megy, tsátságis valamit beszélgetsz (Pázm: Kal. 507). Az okos atyak idegen gyermeknek szabados tsátságosokat vigan halgattya (Pázm: Préd. 34). A szent írásnak autoritassa nélkül a csacsogásnak nincsen hitele (KCSjpk: Pápis. 27).

Csacsogó: loquax, dicax, dictiosus, blatero, verbosus, erotulus C. [schwatzhaft, schwätzer]. Tsátsogo nyelv: acida lingua C. Chachago: procax NémGl. 147. Az czaczogoknak twredelmessegeth zerezzenek (VirgC. 140). Czaczog ember: garrulus (JordC. 767). Egy chachogo azzonyallat (ÉrdyC. 95b). A róka kezdé a szyat verni mondum: o te gonosz szay, o te czaczogogonosz szay, mind eltig akarsz kelepelni (Helt: Mes. 240). Feleségitől büntési és nyaualyai léznez, fő fiyo, cziazogo lézzen (Cs. P.). Tégölet mondnak csacsogó szajkónak (RMK. IV.78). Szóval fogdosgattni a tsátságó nyalkáké (Com: Jan. 204). Bé túlt mindeneket csacsogó szájával (Gyöngy: KJ. 51). Ha szollasz, csacsogonak neveztetel (Illy: Préd. 1393). A tsatsogo terhére vagon a társaságnak (Fal: BE. 579).

Csacsogócska: dicaculus C.

CSADÉ (*csady* MA. *csadé* Lép: FTük. 112. *tsáde* Gvad: Idő. 3): herbetum, dumus, dumetum, vepres MA [strauch, gubisch]. A csyrkek el rotyéznak, ki szalmábu, ki az csádébu (Lép: FTük. 112). A nyúl bokrosra, tövisses tsádéra szalad (Com: Jan. 47). Tsádéval bédött itt sok árok (Gvad: Idő. 3).

Csádés: [dumosus, veprosus; buschig, stranclig] Sok mosáros helyek, uadás rekettyeség, csátés és zombékos elterjedő rétség (Gvad: Orsz. 102).

CSAHOL, CSEHÉL (tsáhól PP. tzhelés Gyöngy: KJ. 12. csihólás GKat: Váltás II.290. tziólás Misk: VKort. 201): nicto, gannio MA. [bellen]. Ez a szüz aszszonnak leg-keveseb vislája, melynek ha szaglása után csahol szája, hogy ott vad ne legyen, nincs annak hibája (GyöngyD: Cup. 605). Ki talán puska port éltében nem szagolt, még az is regulát erről bőven csaholt (Orsz.: Költ. 6).

Csaholás, csehélés: gannitus MA. [das bellen]. A lovak és oroslányok semmink tartják az apro tsaviráknak csiholásokot, vinczogásokat (GKat: Váltás II.290). Zeng megint az erdő új tzihelésekkel, egy rokát hajtának a szagló ebekkel (Gyöngy: KJ 12). Kopónak csaholása (Hoffm: Préd. 6). Mit hajtok egy roz ember csaholására (Thaly: VÉ. II.136). Az [elb]kölőkök nem tsak farkok tsóválásával, hanem tziólásokkal is kívánnának valami eleséget a vendégektől (Misk: VKert. 201). [Vü. CSEHÉG és CIHANT]

CSAJA, CSAJVA: bruchus BécsiC. 263. scarabaeus melolontha SI. [lethrus cephalotes; scharkäfer]. A saskanac maradekat megótdó a çayua (BécsiC. 203). Meg mar tegedet ment çaina, azért egbe gúlekezeil ment çaina. A çaiua ki teriekedet es elrepölt (263). Mondotta es iöt saska es czayua (AporC. 71). Ehseg lelend a földön, rogia, saska auag chasil, az az çaina, giümölez es szőlő veztd fereg (MA: Scult. 723).

CSAJTOS: sordidus, infectus SI. [schmutzig]. Szegény sánta, çzytosoc és vacoc vagyunc lelkünkben (MA: Scult. 723).

CSAK (chya LevT. I.172. chaak ThewrC. 204. cahak RMNy. II.58 chák Ozor: Christ. 142. 153. czák Mel: Jób. 31. cök? RMNy. III. 72): **1)** tantum, solum, dumtaxat, saltem C. [uur, blos]. Csak ennyieskén: tantulum MAL. Csak imigy amügy: refunctorie, perfunctorie; esak azelött: proxime, paulo ante MA. Csak a poczikban hever: foec et cineri incembit; esak maga hasznút keresi: sibi prodest PP. Kéz vagyok attyam engedelmesseget teny de csak (dummodo) te es ygery azogban engedelmessegett, kyket mondanoe (EhrC. 11). Zent Ferenez cw sebynek helyt hagyja] ezak (solum modo) frater Leonak yletny (65). Čac eg iget sem felele neki; non respondit ei verbum (MünchC. 43). A varasbol čak eg leaúnál ki mene (GnaryC. 55). Thylaydon ezak hewneky zolgal: illi soli servies (JordC. 363). Ha ezak ydwezlyttek ty atyatok flyat, nyt terek towaba? (62). Senky nem ysmery az flywt, ezak az atya: nemo novit filium nisi pater (387). Nynezen nekruk tóh, ezak evt kynyerwnk: non habemus nisi quinqne panes (399). Nem vagyok bezawthw, ezak az yohokhoz: non sum missus nisi ad oves (402). Meg csak az etelt sem agiak valah neki (DebrC. 89). Mondanak, čak beyaaban munkakodon (SándorC. 230). Beytelyn mynden ember tartozyk, czak veensegh aragy egyeb okossagos ok meg ne tyleza (ÉrdyC. 137b). Feelelemmel kyl yaar az ellensegők közt ees ynghórlly ewket, hogy chak meg őlhethneek (ÉrdyC. 450b). Közlene, csak lehetne (565). Nynezen, chak egyees: non est usque ad unum (KulcsC. 21). Az őrdögög emberi hatalommal ky nem fzetetnek, hanem tulajdon csak isteni hatalommal (Ozor: Christ. 142). Tiztan chák: solummodo (153). Czac imigy amügy építöttec (Helt: Krón. 2). Azth nem tnygok, ha el zeketh e, vagy terek witte el, chya az wedreth talaltok az kwton, mynd ingeth gatyayath eth hata (LevT. I.172). Azzal sem gondolok, csak jó hort adjanak (RMK. III.317). Tülok csak nem messze Darius anyja (IV. 90). Császárhoz az Sándor csak közel vala (95). Engem csak náladnál küsebbnek hagyva! Csak ily kevés szóval erre igy felele (143). Czac hirtelen balál ő reá telé (Gosárv: NagyB. Eüij). Nem mindennek fér feyében, es ha meg tanulta is, ki fityen csak gyorsan elmeýéből (Helt: Arim. k7). Meg csak nyomában sem hághat (Decsi: Adag. 112). Mivel

immár tsak előttünk a Kristus jövetelének napja, mellyen úgy illyük és szentellyük a Kristus jövetelének emlékezetét, mintha azon a napon lenne születése: őbredlyünk fel akár tsak most (Páz: Préd. 84). Czak útra valótis nem készíthettec vala (MA: Bibl. I.60), Czac moltzanni sem mercec (MA: Scult. 637). Esik pedig az eclipsis csak szinte akkor, mikor az holdnak nysaga vagyon (KDebr. 1619. D5). Nevezvén bennünket földesolárünsoknak, azaz csak-hiteseknek (Mad: Evang. 266). A veszedelmeket bátor szível szenvedni, csak szintén ő vakmerőséget őkerülvén (Com: Jan. 195). Törj eszedre! ne pókjenek meg, még csak a gyermekek is (Matkó: BCsák. 221). Fordul egyedül csak az ő istenéhez (Hall: Paizs. Előb. 7). Ehez ifjúságokban szoktjáták őket, azért leg kisebb fő szédülést nem éreznek; énnekem pedig a fejem szédelget, tsak hogy néztem is őket (Mik: TörL. 455). Isten ne engedje, hogy kinek mivel tartozom, meg ne adjam; csak az, hogy most adósságim nagyok, jövedelmem kevés (Fal: Nl. 289). **2)** [sane, perinde, tamen; in der tat, eben, dennoch]. A mint te tudod, én is tsak úgy: *juxta tecum scio PPBl. Vagy te jösz ide hozzánk, vagy mi megyünk oda, akkor meglátod, hogy csak szépen csináltattam (LevT. II.64). Jó lóra felülni kézerítve vala, csak hiában Bissus ott üti vala, mert a lóra ülni nem akar vala (RMK. IV.122). Igaz, hogy az ő lábainak gyorsasága is segítette őtet, de megint csak hiába tudott volna, ha . . . (Tel: Evang. I.223). Tő mimyáian, kie czac tudoe egy istenben biznia (Born: Ének. 185). E' mi üdönbéki tévelygések-is még szinte chak úgy járnak (Veres: Lev. 3). Tsak nem tudja, mit beszél (Kisv: Adag. 204). Ha ide nem hiták volna is, tsak kételeen lett volna Frantziaországól ki memi az urunknak (Mik: TörL. 14. lev). Egynehány ágyut kilövele, hogy a többi azt meghallván tuduák, hogy hol volna; de csak hasznaltan volt (Mik: MulN. 31). Hai! tsak nints szeb könyv a világ hátán amannál, mellynek titulusa az: Religio Medici (Fal: NA. 123). Én is mingyárt szerettem, milyest csak születtem (Amade: Vers. 2).

hanem-csak: praeterquam PPBl. [nisi; ansser dass, ausser wenn, uur]. Ezeket tége énnekem isten es ezeket tolja, hanem czak őpa halal valazthat meg engemet es tegedet: si non sola mors me separaverit (BécsiC. 3). Ninc itt hanemčac őt keher (MünchC. 41). Senyere yo oztan, hanem czak hog ky hagyttassek: ad nihilum valet ultra nisi ut mittatur foras (JordC. 365). Semire egebre ne úgekezece, hanem čac elmeýenec nugadalmara (VitkC. 7). A meI imaçagokat soha el ne hág, hanem čac korszagel kezzerihten (8). Eet hagyvad mynd az te lowadat, mynd zolgyadat, kyk te veled leeznek, hanem ehak teunen nagad oda meeny (ÉrdyC. 510). Kicsoda az Pál, és kicsoda az Apolló, hanem csak szolgák, az kik által hitettek (EszT: JgAny. 232). Hova füssünk, hanem csak te hozzád oh nű istenünk? (Mad: Evang. 141). Egymást nem látják, hanem tsak éppen akkor, amikor már nem lehet megmásolni (Mik: TörL. 189).

nem-csak: non tantum, nedum MA. [nicht blos]. Nem čac keherrel él ember, de minden igeuel, ki zarmazik istennec zaiából (MünchC. 19). Nem csak ivvendwth esmert meg, de ki meeg enel nagjób, zinekuek titkat es meg tutta (VirgC. 15). Zvz vala nemchak testel, de meeg elmeuel es (CornC. 43). Ez az előljáró irás igaz, és nem csak bamiisan költött czifrázás (Páz: Kal. 475). Ember nem tsak kívánságát tartóztassa a méltóságos állapotra való vágyódástól, hanem azokat tehetségeszerént elkerüllye (Páz: Préd. 58). Nem tsak lelkünkben, hanem testünkben-is hordozzuk a szabaditót (82). Ezek bizon nem csak az hazasagtol tartoztattac meg magokat, de az aszony nepekeac minden tarsalkodasatulis (Zvon: O-iand. 116). De az isten ünkieis nem ehak az bünt bochiatta meg, hanem meg az ő kyalysagatis meg erőssetti (Hollréd. 7).

ugyan-csak: [sane, valde; fürwahr, sehr]. Hogy meg mozdullyanak, ugyan tsak meg kívánnák az őszönt (Fal: UE. 403).

CSÁKÁNY: clava cruciata, runcina PP. [reuthane, streithammer]. Az kapasok ragadak kapayokat, asoyokat, chepeket, lapatyokat, kev myesek chakanyokat (CornC. 428). Vas rudakkal, chakanyokkal es egyéb zerzumokkal alieg vehetnek fel az kevet (DomC. 154). Volt szekereze, ezakan a templom hejazataba (Mel: Sám. 137). Karl es ezakan (Vás; CimCat. 551). Az áncos fejzéssel es csákánnyal avagy kalapátsal az ő munkájokat végben viszie (Com: Jan. 102. 150). Ki chákánt, ki baltát viszen (Zrínyi I.174). Két bástya oldalát csákányokkal vágják (Paskó: Esir. F). Csákányokat, targonezikat szereznek össze (MonOkm. XIV.183). Némelyek hasonló nyelfű vagy zúfra baltát vagy csákányt viselének (Monlrok. XI.349). Tsákánnyal legyentek egy jót tarkójára (Gvad: RP. 219).

bányász-csákány: [grubenbeil]. Bányász csákány, mellyel Sámbar Mátyás nevé tudatlan sár gyúró meg-csákányoztatik (Matkó: BCsák. Ciml.).

Csákányos: [clavum habens; mit beil versehen]. Ha csákányos s-czégéres a gazda-asszony, hűd-el, nem meszsze ugrik attól a szolgáló-is (Csúzi: Síp. 563).

Csákányosan: [sicuti clavus; wie ein beil]. Csákányosan balúl függ a kobzok (Csúzi: Síp. 16).

Csákányoz: [clavo quatio; mit einem beile schlagen]. Matkó nem szűri Mátyást csákányozni (Matkó: BCsák. 154).

még-csákányoz: ~ Bányász csákány, mellyel Sámbar Mátyás nevé tudatlan sár gyúró meg-csákányoztatik (Matkó: BCsák. Ciml.).

CSÁKLYA: contus C. harpago, hama MA. [onterhaken]. Hajtott végű tsáklya: harpago C. Ház fedele levonó öreg horog vagy tsáklya: hama PPB. Csáklyákkal, kopjákkal belől forgódnak, palánk mellől tárgyakat taszigúnak (RMK. III.139). Némelyek az hajokat csáklyákkal tolljak vala (Forró: Curt. 593). Az evező legények az hol szükség, csáklyákkal tuszitván a hajót, a esekélyektől es tengeri közziklűtől el űzie (Com: Jan. 89). A vízen hadiközö sereg hajó horgas vasu kajmótsokot, kámpokat, csáklyákat megkíván (146). Columbus Cristoph sájkájával tsirkálván a tengert, mérté tsáklyájával (Orezy: Költ. Sz. 187).

CSÁKÓ: 1) prominentia, dependetia Kr. [acumen, dens; gehänge, spitz, zaeken]. Az sívagnak az csákóját ezüst tövel sírún megrakták (Monlrok. XI.348). A deákok es iskola mesterek tsakulási síveget ne viseljenek, mely tsákóra nagyon vágyva (Jod: 11. 85). **2)** genus tumefacti capiti tschakelhaube Adami. Új tsákóm van látod, új kánkóm vállamon, új varrott ing rajtam, új boeskor lábamon (Fal: Vers. 903). Kalpag, kalap, csákó (Orezy: Költ. 121).

Csákócska: [pilens Hungaricus; ungarische kopfbedeckung]. A tsákótskám mellé egy szép bokrétát is szart (Gvad: RP. 19).

Csákós: [caecumatus; spitzig]. Az ifjak penig nyárban ugyan hasonló fekete sívegeket viselének, de csákóst (Monlrok. XI.348).

1. CSAL: 1) fraudo, fallo MA. [betrügen, lüngerhen]. Az keyetlenben lakozóknek egyik, kytekelt pazan nepek chalahotho towelgesek seerenth satyrusnak mondnak (PeerC. 68). Nem hammar czalhattya vala ötet senki (Helt: Krón. 14). Ha tsaladni nem akartok, tanúlyatok tölem (Pázm: Préd. 51). Ebből kibozza, hogy igen tsalatik ítéletben a hazug es tsalárd világ (34). Tagjaid erőssége, húsod szépsége, ezek tsallyák es földlüz foglallyák az emberek kedvét (39). Az ítéletben ne hirtelenkedgyűnk, ha tsaladni nem akarunk (777). Jaj én boldogtalan, mint chalam magamat Cupido hatalmún (Zrínyi II.143). Jaj gonosz szeremes, miért tsalatl meg (Thaly: VÉ. I.100). Lovas labavec kuruozót lát, hertelenül megpördül, törbe esahí úgy akarja,

de nem gyün (Thaly: Adal. II.184). Ki-ki kedvére tsalhat, loplat, gyilkoskodhatik (Fal: NE. 63). **2)** [allicio; locken]. Ez meg sokat ebalt volna czifrazasaul a feredőbe (Helt: Mes. 473). Olyanok, mint a lyana-nevé farkasok, mellyek emberi okádást es tsoklást követvén, hozzájuk tsallyák a komondorokat (Pázm: Préd. 816).

csalton-csal: continuo fallo; betrügeréi treiben). Nem szép aluzékonykodni a cselédés uraságnak, a hol ben is udvarában kívül is csalton csalják (Fal: NE. 21). Másén kapnak es tsalton-csalják a jámborokat (Fal: UE. III.150).

el-csal: 1) seduco MA. [verführen]. **2)** decipio, defraudo MA. [betrügen]. **3)** elicio; ablisten]. Penzet, barmat lelek valczagba el czallia (Mel: SzJán. 241). Elezalták tölle mátkánit (FortSzer. M3). Job más mesteriséget tanulod, hogy sem más ember penzezekkét elczalnod (FortSzer. K2b). Az oldaltuzás addig szúra téged, míg mindent elcsala s koldulás lón véged (Monlrok. VIII. 133).

elcsalás: seductio, deceptio MA. [verführung, betrug]

félre-csal: [seduco; beiseite führen]. Keresztül áll, pula hitegetéssel félre tsal, meg akar tántoritáni (Fal: SzE. 563).

ki-csal: [elicio; herauslocken]. (A kísértetek) e képen tsallyák ki bátorságos helyekbül az otthonos jámbor egytüzii urfiakat (Fal: NU. 254. SzD: MVir. 237).

még-csal: fraudo, defraudo, fallo, decipio, lacio, frustro, eludo, ludifico, vano, implano, supplano, calvo C. [betrügen, hintergehen]. Ew atya karhozott, azért valaky evett kosuety, meg czalatik (EhrC. 51). A zemel éalt meg tegedet (BécsiC. 172). Teged czalht meg az az wrdwg (VirgC. 20). Utannuk ballag eyel nappal keresen, kit meg czalhatna (BodC. 17). Myre czalta meg az sathan le zywedeth (JordC. 729). Ez jámbor frater meg chaluon ez azzonyallatot (DomC. 236). Lassad oedes leanyom, hogy meg ne chalással (ÉrdyC. 339). Meg chala őket, es az wr istentől elszakasztá (Helt: Bibl. 163). Irigy őrdög miatt Ádám megcsalatik (RMK: II.96). Magadat tsalod-meg, ha hamissággal jutalmatlanná tézed isten-előt fúradtságod (Pázm: Préd. 981). Az embert az őrdög nagy részént a fiának nevével tsalta meg (GKat: Tük. 64).

[Közmondások]. Nobéz az rauzat meg czalni (Deesi: Adag. 29).

mégcsalás: fraudatio, frustratio C. deceptio, defraudatio MA. [betrug, das hinterlisten]. Meg-lopás, meg-tsalás, mint mikor a kapitány a vitezek kenyerékért pénzt rúnt-fel, azomlan ezek éheznek miatta: stellatura PPB. Az család őrdögese nem lézen helle megélásra (VitC. 70). Az papok nepnek nagyobbban valo meg chalsokert azt mutagyak (CoruC. 192). Az ő barátd) meg-tsalásúra semmühez ne fogj (Com: Jan. 255).

mégcsalhatatlan: infallibilis; untrüglich). A meg czalhatatlan bizomsag, valamit kerendete, vezete (VitC. 3. 42). Ez esmertető jegy is megczalhatatlan (MA: Seult. 651). Hogy ha ez kőnek porat ember leanyunk borba be adgya, szűszeségeről meg czalhatatlan tsambizonságot vehet (SzCsemb: Utleir. 192).

mégcsalhatatlanképen: [laud dubie; unzweifelhaft]. Incon megczalhatatlan képen következő (EszT: IgAny. 32. GKat: Tük. 59).

mégcsalhatatlanság: infallibilitas; unfehlbarkeit). Meg csalhatatlanságúól az romai pápának (Tob: Vigaszt. 139).

mégcsalhatatlanul: certo; gewiss). Mégcsalhatatlanul üdvözüllyenek, a kik üdvözülendők illy: Préd. 129).

mégcsaló: defraudator C. deceptor MA. [betrüger]

Csalafurdi: vader, astutus, vorsutus; schlan, verschlagen, verschmitzt). Ha olyan csalafurdi volné mint te, hogy a nagyságos asszonyoknak pulótlán szüntelen sugorasz, elmennek

(Kereszt: FKer. 406). A papoknak fufánt és tsalafurdi szolgálai (GKat: Vált. II.239). Többet használ a veszteg illő naclerus az hajó igazgatásában, hogy sem a marka szókő csalafurdi hajos legény a vas macska emelésben (Czegl: Japh. 7). Az orvosló ispitilyban sok rít tsalafurdi embertelen szók vadnac (25). Csintalan csalafurdi dajka ez (Matkó: BCsák. 236). Affőle csalafurdi soplistak ezzel a distinctioval akarnak a résen által bujni (Pós: Választ. 165). Meg igazodik-é a csalafurdi sofistáknak csűresvárgások (Pós: GBot. 97).

Csalafurdiskod-ik: [argutor; hinterlistig, verschmitzt sein]. Mit csalafurdiskodol hát s kérkedel azzal, a mi nem tiéd? (Czegl: Tromf. 224). Csalafurdiskodik sáros lapátú Mátýás (Matkó: BCsák. 200).

Csalakoz-ik: decipior, fallor Kr. [irren]. Ezen tsalakozó himes, színes vélekedést különös hasznokra téríték (Fal: UE. 380).

Csalakozás: [desitütio; täuschung]. Ez az alakozás nem egyelő, hanem szemtelen tsalakozás (Fal: UE. 380. SzD: MVir. 351).

Csalárd: 1) fraudulentus, frandatorius, falsus, suldolos, plinus, captiosus, suppositiüus, pella C. [falsch, trügerisch, betrügerisch]. Igen tsalárd: perastütis; tsalárd igyekezet: machinatus C. Az pénz csalárd (EhrC. 80). Vr virlegőt es csalárd embört meg vtal (DöbrC. 19). Čalárd a zeretet es heusagos az zepseg (NagyszC. 14). Ez velag hasonlatatik az čalárd barathoz (BodC. 6). Az csalárd őrdőgneć nem lezen hefe (VitkC. 70). Szeles, csalárd tudomaniál el ne hitettesek (Mel: SzJán. 43). Igasságuc meg őlec, csalárd newel illeteć (Born: Ének. 43). Ezek a csalárd predikátorok agya-velejében koholt találmányok (Pázm: LuthV. 27). De nézhetsze meg, melly álnoć az régi csalárd kigyó (MA: Scult. 207). Sikos száju, csalárd szavu (Matkó: BCsák. 146b). 2) frandator, implanator, tenebrio, circumscriptor C. impostor, versipellis MA. [betrüger]. Mondá neki a čazar: Ez igekre tegödöt a čalárdoe tanítottanac (NádC. 562). Hozzak a čalárdot es a nepeknek hitetdith (DebrC. 616). Weer zyvv emberth ees chalárdeth wr meg vtal (KulesC. 7). Ama csalárdoknak sincsen szükí, a kik isten törvényeitől elájulnak (Fal: UE. 380).

Csalárdkod-ik: frando, sycophantor C. praevaricor, fraudulentor ago MA. [betrügerisch bandeln, ränke schmieden]. Mit čalárdkodol heyaba (BodC. 6). Mygh [igy] csalárdkodol en velem es nem mondas ygazath (JordC. 344). Embernek hylzelkedyk es csalárdkodyk, hogy ő yol al, yo hytet wal (ÉrsC. 530b). Ne csalárdkoggial (Mel: SzJán. 21). Ragadoz, fozt, csalárdkodie, ődőlől (Zvon: Osiand. 239). Sztikozódik, csalárdkodik, tudatlanságát fitogattya, hamiskodik (Matkó: BCsák. 50). Csalárdkodott hát Tertlianus-is, a mikor azt mondgya (Pós: Igazs. 197).

Csalárdkodás: [astütia, impostura, fraudatio; betrügerei]. Mykoron be bochatatom, testnek evztveuet es chalárdkodasokat bochatok be (DoniC. 52. MA: SB. 75. MA: Scult. 994). A pokolbéli sátánnak tsalárdkodási ezek (Ker: Préd. 105).

Csalárdkodó: [dolosus; verschmitzt]. A gyandós csalárdkodó (Com: Jan. 180).

Csalárdkodóság: [impostura; betrügerei]. Temérdek tudatlanságának s tsalárdkodóságának czégért tött (GKat: Titk. 286).

Csalárdos: fraudulentus MA. [betrügerisch]. Neg barátot egeteneć meg á kereszteneć á csalárdos szensignec tetteteseert (Szék: Krón. 224). Sok száz mind okessabb, mind vitézebb abból ki nem tudott jünni csalárdos fogságból (Zrinyi II.145).

Csalárdság: fraus, dolus, fallacia, machinatio, impostura, falsimonium, captiücula, circumventio, sycophantia, pellacia, techna C. [betrug, betrügerei, list, listigkei, ränke, schlaubeit]. Tsalárdságot furni, faragni: *procedere dolos l'PBI. Meg esmeruez

gonoz ellensegneć csalárdsagat, monda (EhrC. 52). Čalárdsagall tellost (BécsiC. 120). Fwsnsegeemet iotentem czalársagall (VirgC. 5). Atkozott az, ky az isteni dolgot chalársagall they: (WinkC. 126). Előne a te őched chalársagall (Helt: Bibl. I.N). Őres csalárdsag, vúz, erőtelen az emberi szörzes (Mel: Sám. 434). A kik pedig fesletűll őlnok, tsalárdsággal kereskednek, azok imádsága haragra indítya istent (Pázm: Préd. 653). A kívül tenéked szövetseged vagyon, ahoz nyilván való légy őlnok-ság, tsalárdság nélkül (Com: Jan. 255). Hiti s parolija (a németnek) hazugság s esalárdság (Thaly: Adal. I.94).

[Közmondások]. Job az szömben való szűdás, hogy nem alamban való csalárdság (Decsi: Adag. 285).

Csalárdságos: [fraudentus, dolosus; trügerisch, tückisch]. Yukab kynanna Cristusnak zemeremsegyt, ment ez vylagiac hysagat es csalárdsagos zepsegyt (EhrC. 20). Ne karhozok en testem chalársagat alnokssagall (PeerC. R). Őrdőgneć chalársagos keserteti (DebrC. 232). Keeree, hogy zabadoytanaak minden ellenzew ellenseghećek csalárdsagos keeseertetyből (ÉrdyC. 158).

Csalárdságost: fraudulenter. A hamissac testamentomot hasonlnac čalárságost: fraudulenter (BécsiC. 164).

Csalárdul: false, fallaciter, fraudulenter, dolose, captiose C. Chalárdul mywelkedeth w olette, hogy lelessek w hamysyaga gywlesegre (KulesárC. 83. Pázm: KT. 308).

Csalás: ludificatio, circumventio C. [betrug].

idő-csalás: [oblectamentum; zeitvertreib]. Idő-csalásnak kedvéért őrnest foglalta nagyságod magát (Gyöngy: Char. Előb. 2).

szémfény-csalás: [ars ludiera; gaukelei]. Szem-fény-csalás, állorcasság (GKat: Titk. 1081).

Csalatkoz-ik: decipior, frandor, allucinor MA. [irren, sich täuschen]. Ah pispók magaban teruen nagí sirast kezdte temie, hogi igen čalatkozot volna (DebrC. 8). Gondolatunk tsalatkozó (Pázm: Préd. 65). Sok jó vitéz čalatkozot abban (Zrinyi I.113). Te eszes lénén, čalatkozol abban (II.68).

még-csalatkozók: ∞ Ők en hasonlatossagomert meg čalatkozianac (BécsiC. 91). Meg čalatkoztal, mert nem tudod azt (VirgC. 92). Tynektek zola wr ysten, hogy meg ne čalatkozmatok (JordC. 209). Nem čalatkoznak meg az ő dolgozba (DebrC. 211). Ha ky rea menend, el teewed es meg čalatkozyk (ÉrdyC. 509b). Elő pezet legyen te zemednek tekyntety, hóg latasokal meg ne čalatkoziek (ÉrsC. 62b). Megh čalal enghem es megh čalatkozam (297). Meg čalatkoznac a te ellenségd (Helt: Bibl. I.ddd2). Belső kő falt-is minden felől csinálni kezdenek, hogyha őket az külső megh čalatkoztatna, magokat aval oltalmaznak (Forró: Curt. 118). Meg sem čalatkoztunk s fogyatkozunk az ő felsége gondviselésében (RákGy: Lev. 16). Amphiarans is volt iyi okos ember, de megcsalatkozott tudományban egyszer (Zrinyi² 121).

mégcsalatkozás: [deceptio; täuschung]. Az ō megh csaladkozasanak zemeruet el nem zenuedueen, gondola elezeth ő Eugeniát byrebe megh kissebőiteni (TihC. 310).

mégcsalatkozhatatlan: [infallibilis; mfehlbar]. Megchalatkozhatatlan a pápa (Veresm: TanácsK. 70). Minden igazságra tanított meg csalatkozhatatlan anyaszentegyház (Czegl: MM. 73).

mégcsalatkozhatatlanképen: [infallibiler; mfehlbar]. Az euangeliomi textusban vagyon olly tulaydonság, az mellyből megcsalatkozhatatlanképpen megismerhetni, ki legyen ujonnan szűletűt és ki nem? (MA: Scult. 692).

mégcsalatkozhatatlanság: [infallibilitas; mfehlbarkeit]. (Toln: Vigaszt. 60).

mégcsalathozhatatlanul: [infallibiliter; inföhlbar]. Megcsalathozhatatlanul igéretit vagyon a szent léleknek mindenkori jelen-létéről az ecclesiának (Matkó: BCsák. 225).

Csalatkozás: allucinatio C. [täuschung]. (Pázm: KT. 6). Emek a tsalatkozásnak hol vagyon forrása? (Fal: NE. 71).

Csalatkozhatatlan: infallibilis MA. [unföhlbar]. En hozhatathatam út vagyok, e-salathozhatatlan igazság vagyok (Pázm: KP. 383).

Csalatkozhatatlanul: [infallibiliter; inföhlbar]. Hogy nem isten kioldta a pápákat, meg-tetézék csalathozhatatlanul (Matkó: BCsák. 62).

[Csalatkozott]

még-csalatkozott: [decipio; täuschen]. Az halál egy napról másra előbb-előbb mutat, de mindaddig visel, hogy még-csalatkozott (RMK. II.28).

Csalatság: deceptio, dolus, frans, impostura, casus, allucinatio MA. [list, täuschung]. Erdeq családsgának: operatione satanae NémGé. 100. Merth kylemb fantaszkkal, chalathaságokkal meg homalyosodot (WeszprC. 131). Ky örwl ö ellensegenek ezalathasag (ÉrsC. 365). Csalatságát megérték Tót Mihálynak, az segédle nép ott meghasonlának (RMK. III.81). Vélék, csalathaságába estek teneknek (137). Takarodnak onnat, mind kifutának, ez csalathaságon igen búsalúnak (143). Csalathaságok lön ezben az zsalóknak, mert nem hűnek a Krisztus mondásának (V.14. 176). Boczata isten ű reátok az ezalathasagok erieit (Pál: Tan. 216). Fogis, csalárdság és csalathaságis vagyon ebben az argumentumban (Fal: CsIsk. 232). Ki sem mozdult volna, míg ök erős hittel való asscuratoriát nem adtak volna, hogy csalathaság a dologban nem lenne (Szal: Krón. 69).

Csalhatatlan: infallibilis PP. [unfehlar]. Hogy így csalhatatlan legyen az segítség (Thaly: Adal. I.161). Nem lehetett ki verni fijsékből, hogy igaz és tsalhatatlan próba no volna (Fal: TÉ. 643).

Csali: [pietatem simulans; scheinheilig]. Egyszer egy igen szent és ayitatos csali barát vala, ki igen alázatosan haytot főmel jár vala; de mikoron gárdiána választották volna, wy ká-pában öltezéc és fiam kezdé az orrát visszéni (Helt: Mes. 173).

Csalmár: [vafer, versipellis; schlankopf, verschmitzt]. Pápista uraim, olvassátok meg Calvinnak minden nyakait, a mellyeket hamissan, hazuzul, csalárdul, czigányul egybe fizve le ira Sámbar csalmár, ha ugy talállyátok, se Calvinnak, se nekünk soha ne bidyetek (Matkó: BCsák. 157).

Csaló: 1) [fraudentus, mendax; trügerisch, lügnerisch]. Ő néhuc éalo ö zaiocban (BécsC. 254). 2) deceptor, frustrator, circumscriptor C. [betrüger]. Ha emekem semmyt nem adandus, byzon eu tegedet chalonak mendlak (CormC. 320).

embér-csaló: seductor Kr. [verführer]. Nevezék halála-után is ember-csalónak, hogy mindenektől meg-utáltatniék (Pázm: Préd. 531).

lélek-csaló: ~ Ezekből megismérjük a lélek-csalókat (Pázm: Kal. 387).

[Csalód-ik]

még-csalódik: [fallor; sich täuschen]. Egyszer úgy mástól megtsalódtam, veled úgy no-járjak, attól én tartottam (Mik: TörL. 123).

Csalogat: pelliceo MA. [verlocken]. Zeretőm legétek zo tevők, nem éak zo halgatok, tenőn magatokat éalogatvam (DóbrC. 330). Lassatok, nykeppen czalogath engemet ez huzozogt (ÉrsC. 357b). Mar thöbbe no czalogas (516b. Zrinyi II.34). Nem csalogat engem ijúság öröme (Thaly: Adal. I.236). Mint a hamis

tükör, hiteget, csalogat bennünket (Fal: NE. 45). A teremtő isten nem azért alkotta a földnek kerekességét, hogy minket tsalogasson és kísirtsen (Fal: NA. 172).

alá-csalogat: [sublicio; herablocken]. Háat adván és hátra seggelvén a kuruzz előtt, csalogatták alá Felérvár alá (Tört. Einl. II.51).

el-csalogat: pelliceo C. [verlocken].

ki-csalogat: elbandior, expalpo C. [erschmeicheln]. Hízlekedéss-el kitsalogatott: elbanditus C.

Csalogatás: illectatio; deceptio MA. [verlockung, täuschung]. Lovat csalogatás: popysna PPBl. Az te chalogatassýddal negyvet vetel el, kyk enyn valának (DomC. 107).

Csalogató: 1) [pelliciens; anlockend]. Utámad én, mint tudatlan fír chalogató síp után (Zrinyi II.116). 2) [seductor; verführer]. Inngatok titeket öldözökert es éalogatökert (DóbrC. 491).

község-csalogató: [frandator, circumscriptor; betrüger]. Tsalárd, álnak, község-tsalogató volt az ő neve (Pázm: Préd. 52).

örökség-csalogató: haeredipeta C.

Csalóka: 1) [fraudentus, falsus; trügerisch, falsch]. Kuritolo, tsaltsapo trágár, tsalóka: circumator C. A czaloka ördög (Mel: SzJán. 22). A dolog, mellyet meg-fogsz, csalóka (Mad: Évang. 674). Az ecclesiának itéleti sokszor csalóka (Czegl: MM. 75. 165). Azom's firtogattya orrát, hogy irását tsalóka könyvetkének nevezték (Pós: Választ. 30). Hejjaban szaladnak a tsalóka rokának szemfényvesztő lyukában (VárM: Szöv. 271). Csaloka förtély (Toln: Vigaszt. 29). Csalóka fogisok alá földözik az ő sententiájokat (118). Egyik a másikat tsalóka beszéddel tartya, ingattya, alkuszik vélo (Fal: UE. III.37). Vén artzját tsalóka színezés simittya (SzD: MVir. 43). 2) frandator C. circumator MA. holophanta PPBl. [betrüger, schwindler]. Jakab neve nyomódást és csalókat mutat, nem közsöni azt senki meg, kit meg-jakabolnak (RMK. IV.261). Az uj tanitók kész chalókkák vallások dolgának forgatásában (Veresem: Lev. 126). Ezek a tsalókkák (Gvad: NótPM. 31).

Csalókátkod-ik: ludo PPBl. [scherzen, spass treiben].

Csalókáskod-ik: ~ (GKat: Titk. 294). Így csalókáskodnak a szent irás színye alatt (Sámbo: 3Fél. 567).

2. CSAL: 1) dolus Kr. [list, binterlist]. Kárát néha az úr eszébe veszi, hamar csal biradit esiklébe ejti. Bolondok ezféle csal udvarbirák, tisztösség adasék az jámborának (RMK. III.316). Az Árius sok csalt kezdé gondolni (V.173). A gerjesztő nyájaskodás tsal (v. tsel), nem próba kö (SzD: MVir. 345). 2) [decipula; felle, schlinge]. Tsalokat kell laba alá tenni, hályon az árokban, ne síesd ki-venni (Gyöngy: Csup. 23). Igyekeztek tsalokat vetni (Gvad: Gond. 17). [Vö. CSEL].

[Szólások]. Mikor (az asszony) leg-hívebbnek látszik hozzád lenni, mint a siren, akkor szokott csalra vinni (Gyöngy: MV. 76). A tatár félrevett úttýával annak tsal t vet vén, el-tévesztik végre (Gyöngy: KJ. 118). Mivelén a törökök, hogy arra jönnének, de azok tsal vetvén más völgyre térének (140).

Csalfa: halophanta MA. [betrüger]. Tsalfá bíró, hazugság után élő: halophanta C. Czalfabiro: bomolochus MA. Tsalfá, hazugsággal-élő: halophanta PPBl. Szarkátul küldeném s az is igen csalfá: valdhol kit látna, mindent kivallana; s így az én levelem késedelmeskedne 1675 (Figyelő 1877. II.153). Vizsgáld világi jók csalfa fényességét (Órezy: Költ. II.81).

Csalfátkod-ik: [ludo; scherzen]. A tévelygő tsak tsalfátkodni a vagy tsalókáskodni akart (GKat: Titk. 294).

Csalfátkodás: [mugae; gauklerei]. Az testi ember vissza akart élni az istennek hatalmasságával mint valami szem-fény vesztő tsalfátkodással (GKat: Váltó. II.311).

Csalfaság: [impostura; betrügeroi]. Mérges csalfaság: cavillatio virulenta (Com: Jan. 187).

Csalfáskod-ik: techinas necto Kr. [rüнке schmieden, spass machen]. Hazugság-hordozó, házról-házra tsalfáskodó: nugiger, nugigerulus.

CSALÁD, CSELÉD (calardos TihC. 11): **1)** familia C. MA. [familie]. Ytelwen Dawydnák czaladyath (CzechC. 5). Eleve varvrlanak Galaad czaladnyk feyedelny (JordC. 194). Zent lanosnak ngé sok chaladya uala, merth atyath ő fordíta meg (DebrC. 469). Nynchen feelelme ew hazara ho hydgyhtewl, mert iz ew chalady kettős rhwaban ődöztenek (ÉrdyC. 114b). Izrael tlyaynak mynden chalady (599b). Emelekezel meg mend a tsaladodról (VitKc. 99). A harmadik rezet családoknak eleyre tartya (TelC. 19). A szenteknee polgár társai és istennek cselédi Kár: Bibl. III 175). Nem egy cseléd vagyok, melyben gyermekek nincsenek (Pázm: Kal. 473). Egész cselédeket kereszteltek iz apostolok (Pázm: LuthV. 223) Czac azoknae az atyáknac zezedi kőzöt vala az ecclesia, kie az Senától, az Noe fiatal szarmaztanac vala (EszT: IgAny. 78). A io házi gazdaságra: a cseléd csitítására osztáttok a io orákat (Fal: Cs-lsk. 33). Cína inja abban az könyvben, melyet irt a római nemzetes cselédekről (Prág: Serk. K3). Éjjel megyenéb midőn az egész cseléd aluszik (Illy: Préd. 22). **2)** [domesticus, famulitium; diener, hausgesinde]. Házhoz tartozó tselédék: domesticei PPBl. Neha sem maganak sem wdvara hely chaladnyak nem volt nyt eenny (ÉrdyC. 642b). Monda a gazda a családoknak (Helt: Mes. 316). Királné asszon is kezdő Buda várából családját, marháját Pest felé indítani (Monlrok. III.68). Venusnac óráiban ő meg házasulni, ezaládot be szegődni (Cis. L4). Miképpen kellessé a cselédet, ház népet, szolgál sereget, igazgatni (Com: Jan. 121). Szép tavasz: kibújik a földből Vesza kis tselédgye, atánnok az eperj, a nimfák ebédgye (Fal: Vers. 907).

fehér-cseléd: [femina; weib]. Az mely comediahoz készülének az udvariak és felesigem fejér-cselédje, ma vittem végbe az ablakom előtt (Monlrok. XV.317).

[Családi] cselédi: familiaris MA. PP. [familien-].

Csalados, cselédés: **1)** familiam habens Kr. [eine familie, dienerhaft habend]. Tsalados ember: paterfamilias C. Tselédés gazda: paterfamilias; tselédés gazdaszszony: materfamilias Com: Jan. 121. PPBl. Cselédés gazdaság: oeconomia Com: Jan. 121. Az csalados embernek hw zolgay mondanak (JordC. 394). Ila az csalados embert Beelzebubnak hwytak, menewel ynkab az hw csaladyt (383). O ky aldot ehaladus ember volt (ÉrdyC. 50b. 130). E fabula inti a ezalados embereket, hogy a fősnézet eladgyae és az ő ezaladgyoknak gondyokat vissellye o modon (Helt: Mes. 320). Minden tselédés ember nem tsak úri, hanem püspöki tisztet viselleyen házában (Pázm: Préd. 15). Az csalados emberek, az atiak es anyak (Sim: Evang. 200). Nem szép dolog szemét belunni és aluszékonykodni ottan a cselédés urasagnak, a hol ben is udvarában kívül is csalan család (Fal. NE. 24). Magad, a ki tselédés ur vagy, igaz légy szolgálhoz (Fal: BE. 617). **2)** [paterfamilias; familienvater]. Pesti: NTest. 20).

Családosság: [patriarchia; patriarchat]. Minden tiztben, akar feiedelemseg akar ezaladosseg akar predikatorszag legyen, sokszor igen nagy nehessége érkezne (Born: Préd. 295. 552b).

[Családság] cselédség: famulitium Kr. [hausgesinde]. Tasi: Feuk 46. Kr).

CSALÁN (tsalyán Pázm: Préd. 293. Fely: SchSal. 29. csallyán Mel: Herb. 173. csallyán Lép: PTük. L336. csanal MA. csanal PP. csallyán SzBodó: TFü 11. Nad: Kert 87. tsilán Cseh: OrvK. 9. csillány SzBodó: Kalm. 9. Illy: Préd. L44. csilyán Fely: SchSal. 28. tsollán Gvad: NótPM. 47. csollyán Com: Orb

31. Land: UjSegits. L39): urtica C. MA. Com: Jan. 29. acalyphe C. nessel PPB. Ő keuanatus ezüstököt csalan őrdöki (Bécsic. 193). Ottan az nagy serev chalan közzee es tőwysk közzee meene merő mezeytelend (ÉrdyC. 244). És balgatagnak zölőyen által meenek es ymo mynd be töltek wala ezalanok es be fedeztek wala twywysek (ÉrsC. 533). Hasonló a czallyán leveleléhez (Mel: Herb. 173). A házak helyén tövissek, tsallyánok nőnek (Pázm: Préd. 768). A tsalán pörsől (Com: Vest. 27.) Fátvölt, patyolatot, luja szőttet és ott találhatz tsilyán győltot (SzBodó: Kalm. 7). Vegy l. rőmpel tsilán vizet (Cseh: OrvK. 9). A rőgzött hurítot ki-írtya belölled a csalyán (Fely: SchSal. 29). Ha látnád a csillányt és a vadrosnokot uralkodni (Illy: Préd. L44). A ludak pipéinek a tsalán tsipés igen halálos (Misk: VKert. 350). Tsallyán vászon (VeeTTrans. 13).

[Közmondások]. Rozmari az chalánt győzi meg (Zrinyi: ASyr. 297). Az rozmariúrül csalanra kell szállni! (Thaly: Adal. L144).

árva-csalán: urtica crispa Frank: HasznK. 17. urtica minor sive crispa Beythe: Nom. 8. urtica minor MA. [taubnessel].

égető-csalán: acalyphe, urtica Mel: Herb. 99. [brennessel]. Égető ezalán, az eggyie nagy, az másic kicsi; az harmadie holt ezalán meg nem éget (Mel: Herb. 99). Eghető chyalan. Az nyallal gyílt fakadasokat, gelyvakat belől és kívül az testben el rontja (BeytheA: FivK. 113).

hegyi-csalán: [stachys silvatica; biensugnessel]. A mezet kiváltkeppen a meli fűről, hegyi tsillyánról szedik (a mehek) (ACsere: Enc. 217).

holt-csalán: lamium C. MA. urtica labeo, lamium Beythe: Nom. 8. [taubnessel]. Melissa, apiastrum: meli fyu, mehek zerető fyu, hasonló az pözerezelőhöz es az holt chalanhoz (BeytheA: FivK. 84).

tengéri-csalán: acalyphe PPBl.

vad-csalán: cania PPBl.

[CSALIT]

Csalitos: [dumosus; buschig]. A nyulakat bokrok közzé metszék, az őzet, a szarvast tsalitos meredekre (Mohn: JÉptil. 225).

CSALMA: eidaris turcica SI. [turban]. Minden zsebét, kebelét, tsalmáját tele hozza igérettel (Mik: TörL. 27). A tulbendar aga a tsászár tsalmáját ékesíti (436). A fővezér három zsegetű tsalmáján két tollat visel (438). Drága fehér tsalma vagyon a fejében (Könyi: JIRom. 14). Sok tsalmát tépelt széllel (31). Kárt tett a csalmába (Gvad. Orsz. 205). Úgy tetszik, szemlélem a fényes kardokat, miképp szedegetek pamukos tsalmákat (Orezy: KőltSz. 178).

Csalmás: eidarim turcicum habens Kr. Piros csalmás uti szerszám (Thaly: VÉL317). Bezzeg lődulsz tsalmás (Gvad: Nánd. 16).

CSALMAK: [?] Egy ravasz csalmak kuwa fia csak hogy meg nem ölt (TudTár 1839. 254).

CSAMCSOG: [porcorum manducantium somni initor; schmatzen]. Hiszem tsamtzogia, hiszem meghorpaszodé a nagy tellyes telén (Kereszt: FKer. 1). A *ch* a magyar szótól idegen a franczuz nyelvben ha pronunaiattatik, az tsamtsogva, de a magyarban nem, hanem úgy mint a *k* (GKat: Gram. A2).

CSÁMPÁS: scambus, valgus, varus, curvipes SI. [krummebein].

Csámpáskod-ik: [lento gradu incedo; schwerfällig gehen]. Sok guggoló és tsúfólo szók vagynak a magyar nyelvben, mint gullyog, tsámpáskodik (CorpGramm. 323).

CSÁMPOROD-ÍK: *acesco* P/B. [sauer werden].

1. CSAP: 1) *infligo, ico* C. *peto, ferio* MA. [schlagen, hauen]. Arczúl csap: *depalmare* C. Egyik szavával a másikat artzul tsapni: *loqui *pugnancia* P/B. Kézer čapa ónkak: *percussit bis in cervicem eius* (BécsiC. 38). Prophetizál mű nekőnc, ki az, ki tegedet čapot (MünchC. 66). Eggyé az zolganac areol čapa Jesost (NádC. 196). Sok zömők valának mikenth haatra haytoth horgok, kykkel az tagokkath čapayak nala (SándC. 58). Őzac hammar egyé beszédet a másiekal artzul czapni Dáv: VDisp. I.113). De bator csapayás hvelyőstől fegyvert, de azért ugyan nem sért vele (Lép: P/Tik. I.274). Nem cypaya egyyk szauat artzul a másiekal (Vás: CanCat. 665). Fejedet a felső küszöböz ne csapjad (Com: Jan. 106). Éles pallossal Rézmánhoz čapaj (Zrínyi I.54). Ugy tsapja (les dardájával váll közébe, hogy ketté szakad (Hall: III.108). Életének ugyan megkegyelmeztem, de vagy két százat csapattam rajta (Monhrók. XV.172). Nyakához tsapni meszelen pallossát (Fal: NA. 152). Tízet tsapatott egyik szolgájat, mert azt talála mondani, hogy otthon vagyok (232). **2)** [decertico; brechen]. Pínteken nem io kondert czapni (Born: Evang. III.15. Born: Préd. 394). **3)** [deflecto; abbiegen, ablenken]. Inkább biszem, ha arra csap, lemege az Ipoly mellett (RákF: Lev. V.262). **1)** [subparasitor; schmei-beln]. Tsapom, hízelkedem az apáimnak: *supparasitor patri P/B.

[Szólások]. A bölts, ha felője tsap a ditsíret, ugy veszi fel a mint éri magában nagy vagy kevés okát (Fal: UE. II.158). A rosszak rosszakhoz tsapják magokat (Fal: UE. 369). Ha Florinát nem láthatja, szerelmét talán Forellához tsapja (Könyi: VM. 9). A fiaimk praecipitorához Várad Istvánhoz csapta magát s gyermekek esmáltatván előbben magának vele, hozzá is ment 1760 (Hazánk I.368). A ki egy marok sárral pofon csapna, nem fogadhatna büstelenebben (Fal: NE. 17). Az idegeneket pedig, hogy kezére jól tudgyáic csapni, igen kedveli (Cis K2). Kezet csapion en velem (Mel: SzJán. 42). Mint ha kezet czaptane volna az keresztseg felől ő vele (Born: Préd. 266). Valaki ne gondolja, hogy hízelkődő beszedekek kivinom a tenesét csapni (Szeg: Aqn. 30). Arra szorúl a mit kap a vendég fogadókban asztal felett azoktól, kik levét tsapják (Fal: NI. 322). Nagy konyhát íttet, drága leveket tsap, kényes falatok között torkoskodik (SzD: MVir. 434). Csapva mérése fel a zabot (Thurzó: Lev. I.160).

[Közmondások]. Az kétske sem menne az vízírra, de czapják hátul (Deesi: Adag. 240. Kisv: Adag. 327). Igen rossz malom az, a kire ostorral csapják a vizet (Thaly: Adal. I.82).

alá-csap: [praecipito; herabschiessen]. *Alá-tsapni a prédára mint az ölyv: *ex alto in praedam ruo* P/B.

be-csap: [se recipero; sich zurückziehen]. Bescapta magát a kegyelmetek városába (Nyr. XIV.219).

egybe-csap: *deligo* Kár: Bibl. I.616. [einschlagen]. Kezeket egybe czapiac az adósságért való kezesse: *deligunt manus suas et vades se offerunt pro debitis* (Kár: Bibl. I.616).

el-csap: [praecido amputo; abhauen, abschneiden]. Tót Balaz az fejét el-čapaj (Zrínyi I.29). Kardgyával együtt job kezét el-čapaj (56). Szablyával gégyjét el-čapaj (58). Eltsapják a feje szíráit (SzD: MVir. 211).

[Szólások]. Folyó has, eltsapott has: *alvus *cita* P/B. Sík hasú, hasa-folyós, hasa-elcsapott (SzD: MVir. 217). Lágyítja a gyomrot, a kinek vaj tetszik, hasát is el csapja, a ki sokat eszik (Felyv. SchSal. 12). A mely bors fekete, nem rest hast el-tsapni (22).

[elcsapás]

has-elcsapás: *hinteria diarrhoea* Com: Jan. 57

fül-csap: [deglutio, devoro; hinabschlucken, verschlingen]. Hozzá kap a variu és fel czapaj, méglen á kesselő az egblől ala szála (Helt: Mes. 38). A géni a kis verebetskét a vízben megrázogatván fel-tsapta (Misk: VKert. 312).

hozzá-csap: *alido* MA. [anstoßen, anschlagen].

kétfelé-csap: [dispello; auseinander treiben]. Őszveesküdtök s együtt is laktak egy darabig, de annaktánna kétfelé csapta őket a páispök 1760 (Hazánk. I.368).

ki-csap: 1) [executio; aus der hand schlagen]. Másiknac kezéből szablyát ki czapaj (BFaz: Castr. E2). **2)** [erumpo, eruptionem facio; ausfallen, eimen ausfall tun]. A németek naponként kicsapnak az magyar falukra (RákF: Lev. I.105). Az nemes vér kicsap, valankor mód adatik (Thaly: Adal. I.155). Nem nyugszik vitéző hadi rend Landrában, kicsap gyakra belől (Thaly: Adal. II.24). Lovas labancz ki-kicsap az erdőből (184). **3)** [fellindor, modum excedo; ausschweifen, das maass überschreiten]. A mi igyekezetink gyakorta igen ki tsapnak, holott határos, gyarló tehetségünk (Fal: UE. 373). A lélek igen ki tsap jószág (Fal: BE. 573). Szívünk, elménk járása és kitsapó kívánságok határiban maradjanak (586). Erő-latalommal támadnak ellenünk a kitsapó indulatok (SzD: MVir. 123). Kevés volt pénze sokfelé kitsapó kedve tellyesítésére (427). **1)** [defleco; ablenken]. Ki-csapának ez előt az igaz útból (Czegl: MM. 117). Ezen alkalmatossággal ki csapott az útból, Bétset, Grétzet, Valentziát meg jirta (Fal: TÉ. 191).

kicsapás: 1) [expulsio, ejectio; anstreibung]. Korsos Istváné és Takács Andrásé kicsapásokral való ezédula (TörMEml. I.392). **2)** *excessus* [excess]. Mikor innen s túl a kicsapás (excessus) megfordul, egymáshoz közelét, ott a közepén keresd igaz útját, módját életednek (Fal: UE. 421).

lő-csap: 1) [prosterno, dejicio, repello; niederschlagen, hinweschlagen]. Szentén immár lóra ugrani akara, ott éré Tót Balazs s az fejét lecsapá, s az ű szép sátorát az magyar megrablá (Zrínyi? 43). Az sus nem fél, hogy lecsapja onné forgó-szél (Thaly: Adal. I.162). Lecsapni szíjáról a tzipa poharat, bator két foga hullásával lenne is meg (SzD: MVir. 437). **2)** [dimitto; hängen lassen]. Le-čapot föllet: *denissis auriculis* (Deesi: Adag. 302). Az párttartók föllet mind lecsapák (RMK III.136). Filtős, lecsapott vendéghajt visel (SzD: MVir. 200). **3)** [detraho, demo; abnehmen]. A prókátorok a kövérek husát lecsapják, és meg nem engedik, hogy az ösztövérek meg húzzanak (Fal: TÉ. 295). Lefityeg ajakotok, lecsapja husát arczátok és halvány szíre mutat (Fal: NU. 308). A hosszú bójt után kedvin lakozott, lecsapott, húsa jobb szíre változott (SzD: MVir. 453). **1)** [praecipitor; herabschiessen]. Héjamadar le-csap a földből (Thaly: Adal. II.184).

még-csap: *caedo, ferio, verbero* MA. [schlagen, hauen]. Viszontag meg csapom: *reforio* C. Es mond: Ezeckel csapattam meg ő hazombi kie engem zereinea vala: Et dixit: his plagus sum in domo eorum (BécsiC. 315). A porozlóé által meg csapattassam (Com: Jan. 136). Vízik egyfűd még oly helyre, a hol meg fogja tsapni a lúg (GKat: Titk. 263). Mellyet a lovat midőn megcsapnac, jobban szokot iparkodni (Czegl: Japh. 3). Csapd-meg a szájadat (Markó: BCSák. 50). Heródest az angyal mentést megcsapattja (Thaly: Adal. I.64). Hidd el ha elér, majd megcsap, félre hozzott hajadba kap, nyalka kurucz! (II.191).

őszve-csap: [complodo; zusammen schlagen]. Őszve csap-tam kezéimet a te őszvénségeden (Ily: Préd. I.212).

vissza-csap: [objicio, rejicio; hinwerfen, zurückwerfen]. Egy rossz lovat csapott vissza neki (Gér: KúrCs. IV.503). A sárt sárral tsapjuk vissza (SzD: MVir. 185).

Csapás: 1) *ictus, flictus* C MA. schlag, streich. Kik pénzért tsapást felvesznek: *flagratores* P/B. Ha az kaputarto ky

ye os kemenségest menkett czappasakual meg gewtewr (EhrC. 30). ThöbBeth haznal nyelnek oktatasa okos embernel, homnem zaaz czapas bolond emberneel (ÉrsC. 226b). Szántalan soc kinoklat es nagy soc czapasok (Börn: Ének. 43). Egy csapással minden éppületek le omol (Pázm: Kal. 110). Egy csapással elvágja (Pázm: LuthV. 223). Egy *czapással kettőt ütni: in mo saltu duos apros capere (MA). Az bíró verettesse meg azt szám szerint való czapással (MA: Bibl. I.181). Az nr a csapásokat es gyalázatokat is el szenvedte (VárM: Szöv. 17). Hogy ha a fegyver derék fel nem vette volna tsapásit, ott kellett volna veszni Ménésteus kapitánknak (Hall: IIIHist. III.122). Ki a melly fiát inkább szereti, azt több csapásokkal éregeti (Tarn: Szens. 125). Künnyelb megveszteni erofét a már készen várt csapásnak (Fal: UE. 385). Más ártalmas tsapásokra vetemedé (Fal: TÉ. 633). (Korámra) büktá taplót tettem, két három tsapással tüzet is ütöttem (Gvad: FNót. 21). **2**) plaga C. MA [aerumna, malum; plage, unglück]. Mégveré Egíptomnak minden földét kflömb kflömb csapásokkal (BécsiC. 18. 92). Latek heet angyalokath, kykneel az heet weghsew czappasok valanak (JordC. 911). Lassá frater, hog ez chapas ne legen te raytad (DomC. 284). Nem lezen ty bennetek el puzteyto chapaas, nykoron meg ostorozom Egíptomnak fevleeth (CornC. 211). Tauoztassad el en tewelch chapasydat (KulcsC. 95). Az isten sok czapasokat erezt é földre (Fél: Tan. 84). Isten a chapasokat arra veti: apponet deus super illum plagas (Mon: Apol. 303). Szerenese füvéle nem játszott mint mással, ha ijeszteni is akarta csapással, mindenkor állandó volt okosságával (Zrinyi² 46). **3**) [laqueus, tendicula; sehlinge]. Tör, avagy csapás, mellyel a lelkesültek megfogattatnak (Illy: Préd. II.330). **4**) [vestigium; spur, fúrte]. Azért, hogy sz. Pült tsalárdnak ne mondgyuk, szükség a régi szentatyák tsapásán és nyomdokán járván mondanunk (Pázm: Kal. 847). Ritikáiban indullyunk a kerengő tsapásokra, hogy ne talántán nyomot hagyunk magunk után (Fal: UE. 373). A beszéd dolgában nem árt néha a közönséges tsapásból ki-lépni (488). Egy csapáson nem marad (SzD: MVir. 55).

arc-csapás: alapa Major: Szót 23. [backenstreich].

arcul-csapás: alapa, colaphus C. [backenstreich]. Az ot allo zolgae közzöl ada arculcapast Jezusnac (MűnehC. 208). Az alnoksagnak zolgayatol az archwl chapaaath el zenvedeed (WinkC. 236).

karika-csapás: [facilitas; lefelitgeit]. Ez nekem egy karika csapás, eleg ember leszek erre (SzD: MVir. 105).

nyak-csapás, nyakon-csapás: [colaphus; ohrfeige]. Add meg jutalmát, de nem nyakesapást (Thaly: VÉ. I.374). A dá-mák az udvarló inasoknak ne fizessenek nyakon-tsapással (Fal: NA. 172).

Csapásos: plagosus C. voller streiche und wunden PPB.

Csapásság: [plaga; plage]. Megh töree ewketh wr isten es megh nyomoroyttaa nagy czapassaggal (JordC. 309).

Csapat: [feriendum enro; streiche geben lassen]. Tsapatómester: fustnarius PPBl.

még-csapat: ∞ 16. irt leveledet az posta ma ebéd után adta vala meg, kit elég rosziul hozott s im most fittettiink 10. rajta, ott is meg csapad, ha rosziul viszi levelünket (RákGy: Lev. 116). Ez mostanában fel vött szitkok: ürdögadta, ürdög-teremtette, ürdöglelkű, szájokból ne hallassék, mert meg csapatnak érette (Gér: KáiCs. IV.411).

[Csapdi]

Csapdiság: cavillum Com: Jan. 203. [stichelei]. Jó izú tré-fice legyenec, nem csapdiságoc: non cavilla (Com: Jan. 203).

Csapdos: caedo, ferio MA. [schlagen, hauen]. Arczul csapdosom: chapizo C. Te zepseges orchadath be köteek, archwl ezab-

dosnak (ÉrsC. 38b. CsomaC. 30). Isten rea mérte sz. Palra az niakon csapdosó ürdögöt (Mel: Sám. 419). Uram ellenségim mind ösze paskolod és artzul csapdosod (MA: Bibl. V.4). Ezt kellet volna néki szájjában verni, s-nem Calvius szavain csapdosni (Czegl: Sion. 567). A csapások, mellyekkel bennünket az isten csapdos és érdekel (Tof: Zsolt. 828). Megragadgya ezzel s kivonnya ágyából, rángatya, tsapdossa méltó haragjából (Gyöngy: Char. 29). Csapdos mint a szél (Thaly: VÉ. II.189). A gonosz szerentse mérgessen tsapdos rájtok (Fal: UE. 384).

lő-csapdos: [conficio, occido; niedermachen, niederhauen]. Mind halmokban rakaték teste, kiket lecsapdosott knruczok fegyvere (Thaly: Adal. II.106). Néha csapdotak le a mieink a prussusbanis 1760 (Hazánk I.375).

még-csapdos: caedo, ferio, verbero MA. [schlagen, hauen]. Istennek szolgáit erősen vádolák, nagy marok vesszőkkel őket megcsapdosák (RMK. IV.181).

Csapdosás: 1) [irruptio; einfall]. Ocskai brigádja az Austriában való csapdosásokkal alkalmasint megdörb-darabolta-tott (RákF: Lev. II.281). **2**) percussio, caesus MA. schlagung PPB.

arcul-csapdosás: [alapa; backenstreich]. Mind testis mind lelki keserves kisírtetekkel faggatta ötet, mellyek az hegyes ösztönnel és az arczul csapdosásnál is nehezebben estenek (TKis: Pan. 24).

nyakon-csapdosás: [colaphus; ohrfeige]. A tisztaság szeretőnek a testnek ösztöne nyakon csapdosás (Illy: Préd. I.350).

Csapdosó: [quatiens, feriens; schlagend]. (Kányai) csapdosó körmökkel seregét sértették (Gyöngy: KJ. 55).

Csapdoz: [caedo, ferio; schlagen, hauen]. Szárnyával ér és csapdoz az, a ki szentségének példájával enzem jobra gerjeszt (Laud: ÚjSegíts. II.843). A tengeri habok rengenek, egyikik a másikat csapdozza (Fal: BE. 577).

[ki-csapdoz]

kicsapdozás: [eruptio; ausfall]. Az ellenség kicsapdozásától nem kell tartanunk (RákF: Lev. I.62).

Csapkod: identidem ferio Kr. [wiederholt schlagen]. Ostorral csapkodta isten e világot (Pázm: Préd. 13). Vagdalkoznak, de tsak az eget tsapkodgyák (781).

lő-csapkod: [conficio, occido; niedermachen, niederhauen]. Tegnap jól lecsapkodtak benne [az ellenségben] (RákGy: Lev. 197). Tegnap is jól lengyel hadnagyt hozának, jól is lecsapkodtak benne (205).

[Csapkoz]

még-csapkoz: [verbero, flagello; schlagen, peitschen]. Kap-tan kantáromnak szárát, meg tsapkozottam azzal fakómmak a farát (Gvad: FNót. 4).

Csapó: 1) [levis, inconstans; flatterhaft]. Akarmint kütizál-jonak ő néki az ő töle meg-béreltetett nyelvű, tsapó beszédű hazugi (GKat: Vált. II.1330). **2**) [machuera; schlichtschwert]. Iarula az agashoz es az f csapóat, ki az agason fűg vala, ki veue (GuaryC. 58). Elős čapo, kiuel Judith azzon nácat vaga Olofernesec (NagyszC. 261. DebrC. 586). **3**) nacca, lanarius, fullo MA. [walker, wollarbeiter]. Gyapjú-mives, tsapó: lanarius PPBl. Felele a róka: Menny a faluba; ott kezel a falu veehöz egy chapo lakie (Helt: Mes. 280). Posztó, mellyet a csapo, kallo öszve vér (Com: Jan. 97). **4**) [cophimus; korb]. Zepethneken wermekben kethaz negwen ewth capo bwajza wajjon (LeV. I.699). Ez nyarba, hogy az zepethnekj mayornal ceplethem ar-path es zaboth, abwis hwz epowal weth el (270). Az Achab kiraly fiaynac feieth rakác nag üstbe, auag čapo kosarba (copli-nus) (Mel: Sám. 404).

alatt-csapó: subtus currens Ver: Verb. 215. [unterschläch-tig]. Alatt csapo es folyo malom: molendinum subtus vel desuper currens (Ver: Verb. 215).

fal-csapó: trulla MA. mauer-kelle PFB.

föül-csapó: desuper volvens Ver: Verb. 215. [oberschläch-tig]. Föülül chapo avagy folyó malom: molendinum desuper volvens (Ver: Verb. 215).

gyapjú-csapó: [lanarius; wollarbeiter]. Gyapjúcsapók és szűrszabók néve (Tört. XVIII.258).

légy-csapó: muscarium Com: Jan. 110. [fliegenklappe]. A legyec el fízottetuec legyezövel avagy légyesapoval (Com: Jan. 110).

[Csapod]

el-csapod: [decutio; abschlagen]. Málkoknak fejeket vékony pále-zájával el-csapodgya (DBenkő: Flor. 24).

Csapodás: [sacvita; das wüten]. Vala nag merig halal, mel az ő éapodasual zamlalhatatlan nag soc nejet ontale (TelC. 130).

Csapod-ik: [se impingere; sich austossen]. Egy légy hirtelenséggel a szájába tsapódvím a tarkán megakadott (Misk: VKert. 658).

el-csapódik: [diarrhoea corripior; vom durchfall ergriffen werden]. Hasa elindul, el tsapódik (SzD: MVir. 218).

Csapodár (*csapondár* Matkó: BCsák. 261): **1)** [levis; flatterhaft]. Matkó csapondár onyolgésinek nevezi azokat, a melyeket le-irék (Matkó: BCsák. 261). A galamb nem csapodár, hanem igaz állhatatos (GyöngyD: Cup. 653). **2)** [scurra, parasitus; schmarotzer] Affele ndvari tsapodárok (Misk: VKert. 257).

Csapodárkod-ik: [ludificio; possen reissen]. X. Tök kellett-nél nyállassabban csapodárkodál (Matkó: BCsák. 214).

Csapodárság: [scurrilitas; possenreisserci]. Minden beszéded csak fölvelegyvel őszve-rakott csapodárság (Matkó: BCsák. 332).

[Csapon, csapon-ik]

el-csaponik: [deflecto, degrading; abschweifen]. Az igasság mellől el csaponván (Toln: Vigaszt. Előb. 2).

félre-csaponik: [aberro; abirren]. Félre csapontak hát ők-is, mikoron azokat iták az igaz ecclesiának jegyéről, a mit Matkó (Matkó: BCsák. 105).

ki-csaponik: **1)** [erumpo; hervorschiessen]. Az menyfűtő kő semmi nem egyéb, hanem száraz és meleg párah és szeles, ki az felhőből erőnel csaponic ki zúgással és langal (Cs. H3). **2)** [deflecto, aberro; abschweifen]. Hová tsaponsz ki Cálvinusra? Miért nem maratz a határban? (Kereszt: FKert. 37). Ne csapony [te] így ki: csak a bálványt tiltya isten (Czegl: ORoml. 55).

kicsaponás: [aberratio; abschweifung]. Ortzáflan ki-csaponás ez (Czegl: BDorg. 125). Mit kevélykelic hát Sünbár o sinta kicsaponásával? (Czegl: Japh. 108).

még-csaponik: [macresco; abmagern]. Még-tsapont: tena-tus PFB. Hogy az ártáyok meg ne csaponyanak (Lipp: Cal. 52)

vissza-csaponik: [delabor; zurückkommen]. Ismét vissza-csaponik a hazasságra, melyről szölt (Matkó: BCsák. 12).

Csapong (*félre-csapong* Sünb: 3Fel. 220): **1)** [oberro; herum-schweifen]. Ha fel-lottól, igaz okálal viaskodgy, ne tsapong (SzD: MVir. 332) **2)** [discurso; hin und her laufen]. A nyul a kergetés közben tsapongva szokott futni, hogy az cheket meg-tsalhassa (Misk: VKert. 173). **3)** [tinctuo PFB [wanken]. Beszéd-ben tsapongani, tétovázni: *labare sermone; a ki vissza-áll

ismét oda, a homon el-állott vólt, mint a ki vallásában tsapong re-fugus; akármint tsapongjanak a stoikusok: *quoquo se ver-tuntit stoici; tsapong: szók: *inconstatissima dicta PFB. Egyenesben evezsz te hazád tengerén, nem csapong kormá-nyod, viseled azt merőn (Thaly: Adal. I.120).

félre-csapong: [volito; bin und her schweifen]. Orozva jár s félre-csapang (Sünb: 3Fel. 220).

félre(való)csapongás: [oberratio; das hin und her schwancken]. Hogy ha egy számárt fel-nem mernő költeni uttyá-ban fekvő helyéből minden maga félre való csapongása nélkül, bot lévén kezében (Matkó: BCsák. 105).

Csapongás: [degressio; abschweifung]. Lássuk a tők fejt Mityás ez dolgok ellen való csapongásait is (Matkó: BCsák 267). Állaté meg az Sommer csapongasa? (MNyl: Irt. 306).

Csapongó: [inconstans; unstät, wankelmülig PFB.

Csaponólan: [oblique; schräge]. Közben-járo, akar directe, egyenesen, 's akár indirecte, háiránték és mint egy tsaponólan (GKat: Tirk. 907).

Csaponósan: ∞ Az állati kerület (zodiacus) oly leg nagyob kerület, mely az ő tengely végétől tsaponosan kerítettven az egyenesítettőn által, azt két helyt vagja (ACSere: Enc. 94).

Csapont: [incurvo; kriimmen]. Egy csapontott hegyű éles testtel metéld ki (Kees: ÖtvM. 299). Vagion 2 cziapontot hegy ves (Radv: Csál. II.103).

föl-csapont: [sursum traho; hinaufziehen]. Egy fiatal fára felkötvén nyakon fogva felesapontották (1662 Orszgy. 257).

Csappan: [maresco, maresco, deficio SI. [abmagern]. Csappant, vakaratlan ló (Laud: ÚjSegits. 1518).

félre-csappan: [aberro; abirren]. Orozva jár s félre csappan (Matkó: BCsák. 105).

még-csappan: [exaresco; abnehmen WF.

[Csappant]

el-csappant: [vibro, torqueo; schwingen, schleudern]. Nyilat el-tsappantván (Gyöngy: Cup. 38).

hozá-csappant: [explodo; abdrücken]. Az egyik hajdú hozzácsappantotta a puskát a némethez, de ki nem sült (Montrók: XXIII.427). Puskát csappantott hozzája (Nyr. X.469).

még-csappant: [vibro, torqueo; schwingen, schleudern]. A melyet régen tart készen idegében, nyilat megcsappantván, akad gégejében (GyöngyD: Cup. 596).

rëa-csappant: [ruo, praecipito; stürzen, fallen machen]. Nagy követ hengerite a koporo ajtajára, 's mi végre? hanem hogy reá csappantán arra, a ki tolvajul szaggatta azon szent testét (Laud: ÚjSegits. 1848).

Csappanás: [collisio; das zusammenstossen]. Az menyfűtő kő semmi nem egyéb, hanem az egyice aernec másickal csap-panása (Cs. H3).

Csapat: **1)** [derivo; ableiten]. Az Dunát egy gáttal más fölé tsaptatta (SzBódó: SöDics. A2). **2)** [demitto; herabhiengen]. Nem késik, öltözén egyéb ruhájával, jelen volt mentője, csap-tatott ujjával (Gyöngy²: MV. 112). **3)** [euro fingendum; formen lassen]. Mitsoda formára tsaptatja ábrázatját (Megy: 3Jaj II.63).

Csapató: [teudicula; falle]. Hogy legyen modgya szabad-sagomac, emi szantalan, chadardsagos hanyattatott tőr es elaptatoc közt (Fécsi: Ágost. 99).

Csapzi: [insulsus, protervus; schal, keck]. Udvarek-beli tsapzi sirka kat-onák és suhanezár inuskák (GKat: Váts. II.325).

Csapziség: [jejunitas, insulstas; schalheit]. Pater Viza pisipükége maneat in statu quo, mert az nekem in-t levölől is hiton, hogy tökéletlen csalzísága az dolga; nem is lehet az confederatióban hitit hertelen acceptálni (RákF: Lev. II.71).

2. CSAP: 1) doliarium verniculum; der zapf an fassern PPB. Tsapon venni: epistomio emittere; tsap alávaló kád: excipulum PPB. Van egy hordó bora, mely csapon van (Radv: Csal. II.370). Jámbor vendég ha mégyen házatokhoz, jó étket főz, gyakran nyúl a csaphoz (Thaly: VÉ. II.21). A csapon való bort nem szaporítol (MonTME: II.250). **2)** epistomium MA. [syphon; röltre]. Köz mosó vékony csapu szoros ibrik (Com: Jan. 109). Víz eresztő árkoeskák, a hol néha csap avagy csapocska (syphon vel syphunculus) csináltatik (115). **3)** obturamentum MA. [baln]. Ha hintó derekában kétfelől volt két csap (MonIrk. XI.365). **4)** [clyster; klystier]. Csap, alfélbe való csap a has szorításban: medica balanus, suppositorium PPB. **5)** incastratura Helt: Bibl. [füge]. Két chap legyen egyic deszkán: in lateribus tabulae duae incastraturae fient (Helt: Bibl. I.O.11). Mindenic deszkának két czapja legyen az egyic végén laytorjűae formájára egymás ellenébe (MA: Bibl. I.72).

[Közmondások]. A nyelv a szűnek tsapja (Pázm: Préd. 808. SzD: MVir. 322).

dugó-csap: obturamentum PPB. [baln].

eresztő-csap: epistomium PPB. [austlussröhre].

fagyott-csap: stiria C. [eiszapfen].

jég-csap: stiria MA. [eiszapf Nom. 5. Jég-tsap, tsepp: stiria PPB. Jégtsap: eine eisscholle: un glaçon KirBesz. 123. A jég tsap fagyos csap: stiria est stilla rigens (Com: Jan. 10).

lélék-csap: respiraculum, foramen spiraculi in dolio MA. luftrohr, luftloch im fasse PPB.

melly-csap [nyelv-csap?]. Az inek dagadassát, az melly czap le esését is meg gyógyítja (Mel: Herb. 57).

nyak-csap: [tonsillae; züpfchen]. Ha az (mustar) maguat vízzel özne töröd es az torok dagadásra, nyak chyapnak le zallasara mosd, meg gyógyítja (BeytheA: FivK. 43b).

nyelv-csap: tonsillae, epiglottis, hypoglossis C. [züpfchen]. Nyelv-tsapja: uva, columella; nyelv-tsap leesése ellen orvosság: andromium PPB. A gyopárnac víze nyelv czap dagadassat, le szorlással gyógyítja (Mel: Herb. 116). A toroc gyéc a nyelv csapat szorongatván, hogy a nyeldekldt meg ne fojtsa, a torkodat vízzel meg-rotyogtassad (Com: Jan. 57). A nyelv a szívtól a nyelv tsapoz útzetetet nedvességektől terem (ACsere: Enc. 148. PP: PaxC. 322).

Csapocska: [clyster; klystier]. Ha béled meg-rekedet, lágy kristéllyel vagy csapocskákkal éty (Web: Annl. 96).

Csapol: promo Com: Jan. 85. [zapfen]. A ser csapoltatice csövön, szivárvánnyal, hébérrrel avagy tsapon: promitur siphone, tubulo aut epistomio (Com: Jan. 85). A ser a hordoból tsapoltatik (Com: Vest. 50). Arany tsészékbe, serlegekbe tsapolni a kedves ízű bort (SzD: MVir. 72).

el-csapol: [minutum vando; schenken]. Négy pénzvel csapolták el a boromat (Nyr. XI.30).

ki-csapol: [epistomio emitto; abzapfen]. Hordójából tsapolya-ki (Tyuk: Józs. 403).

CSAPLÁR: oenopola, tabernarius, vinarius MA. [schenkwirt]. A csaplárnak derék bérét kiadtam (Nyr. XII. 80). Tallérral ingerli, forinttal az csaplárt (Thaly: VÉ. I.387). Azt mondta Fejér Pálné, hogy hamisak az mézárosok, hamis az csaplár is (MontME. I.79). Az csaplár is vett és hozott be egy pár gyöngyház-kést (261). Egy rókabórt hozott be az csaplár (296). Csaplár vizes bort ad (Felv: Dics. 49). Nem irtózat más pokoltul, hanem atul, a hol ki nem kötik a bor-tzégért es nem töltenek a tsaplárok (Fal: NA. 123). Ha jól meg-néznék az árut, semmit nem vennének a hamis tsaplártól (SzD: MVir. 44).

[Közmondások]. Hamis tsaplár é világ, vízzel elegyíti, ha bort ad-is (Pázm: Préd. 469).

bor-csaplár: vinarius MA. PPB. [schenkwirt].

szó-csaplár: [garrulus, loquax; plaudertasche]. Némely ember féléhez minden szó-tsaplár könnyon férhet, tsak tudgyon közelkedni (Fal: UE. 399). Láttuk, a szó-tsaplárnak mint forog nyelve vitorlája (SzD: MVir. 322).

szócsaplárság: [garrulitas, loquacitas; plauderhaftigkeit]. Csak szó csaplárság és gyermeki perlédés azt mondani, hogy... (Illyef: BC&Tomp. 62).

Csaplárkod-ik: oenopolau ago SI. [schenkwirt sein].

Csaplárkodás: cauponatio Pázm: LuthV. 167. [schenkwirtschaft]. Azt írja kétszer háromszor-is, hogy én az indulgen-tiük hirdetését cauponationak, csaplárkodásnak nevezem (Pázm: LuthV. 167).

Csaplárné: [cauponissa; schenkwirtin]. Jó bort kezdett csárdában tegnap a csaplárné (Thaly: VÉ. I.276).

CSÁRDA: [cauponula; kabacke]. Jó bort kezdett csárdában tegnap a csaplárné (Thaly: VÉ. I.276).

CSARITA: [?]. Az eszterghany törökököth ighen megh veszszölenk, az aruló kurwa fyakath; az wala iob köztök, ky az czaritat vehety wala nyakaba (LeVT. I.103).

Csaritáz: [?]. Láddé, mely tövisses vton czaritáz ez az vj kalanz (Zvon: PázmP. 279).

CSARNA: [uiger; schwarz]. Unam vancam nomine chibere charna coloris. Duas vacas, fekete charna et aliam 1475 (Nyr. VI.123. 124). (Hagyok) Josanak egh boryus tehent, az czárnat (RMNy. II.302).

CSARNOK: atrium, porticus, theatrum MA. gallerie, gang Adámi. [vorhalle]. (A bika) az amphitheatrumban clarukou kapál s fűja a fővenyet (Zrinyi II.92).

(kerek)grádicsos-csarnok: amphitheatrum C.

CSÁSZÁR: Caesar C. MA. [kaiser]. Ymaggákuala, mert a czar vge parancóltuala (Bécsi C. 54). Illic é czarnac adot adonc auag nem. Jézus monda azocnac: aggútoemeg a mel czarare czarnac (MünchC. 55). Magasbak czazaroknak magas-ságanal (VirgC. 129). Harom köröztyen leanth ragattak volth el az törökök es vittek volt a czaarunk eleyben (SándC. 22). A czar meg allata zekeret (DebrC. 90). Kaatherina megzolala es az chazarnak yl zot monda (ÉrsC. 482). Hadba aki vagon, ősz az császár kenyerét (Decsi: Adag. 194).

vice-császár: praepositus NémGl. 146.

Császári: caesareus MA. [imperialis; kaiserlich]. Ha az my istenünknek aldoztok, tabaath az en czary hazamba elsők leztök (SándC. 21). Az hatalmas isteneknek aldozvan ew myattok az chary tyzben feerköztem (ÉrdyC. 358b).

Császárkod-ik: [impero, princeps sum; kaiser sein]. Midőn Szelim császárkodnék, így folytak vala a dolgok (MonIrk. VIII.27. MA: SB. 309).

Császárlat: [imperium; regierung]. Tiberius czar czarlat-fanac tizen ötöd ezendeieben löt vnae igéie Ianoshoz (MünchC. 112). Aggad te czazarlatodat te gyermekednek (AporC. 42).

Császárné: imperatrix PPB. [kaiserin]. Az őrdög ellene tamazta a czart s a czarne azzont (DebrC. 158). Az chazarne előve hozza az vas lanczokat, kyt Ierwsalemből hozot vala Pelagius papa (ÉrdyC. 445).

Császárság: [imperium; regierung]. Meg sakasol é czar-saga es bekesegnek vege nem lezen (DöbrC. 265). Az chazar-sagot kedeg byrwan elsev Frederyk chazar (DomC. 1). Julianns tiel emelkedween az chazarssagban parancólatot vetee, hogy szent Gallicanus az balvan isteneknek aldozatot teene (ÉrdyC. 375b).

CSAT [csatt Kir. Besz. 131. csattig Pázm: Kal. 151. Illyef: BCs. Pomp. 296. csattos Mel: SzJán. 381. Monlrók. XI. 367]: hamus C. fibula MA. [sponge]. Tsatnak a petzke: ansula hami PPB. Aran gürüyet és vitézi övenec éttitját, kivél övelőlőze uala, neki ada tartani (NádC. 578). Aran gürüeth ees partha övenek elathyat neky tharthani ada (PecC. 3). Egy vitez kezijes meg löué az Israel kiralyat az öszne kötözö es ezatto ezatok es horgok között, es a panczel közt (Mel: Sám. 361). Kath. azzomnak jutott keth bouchokra való öreg aranyas gomb chattostul (Radv: Csál. II. 38). Valami fekre való rezlancz es ezatok boglarral egíwt (Radv: Csál. II. 103). Ket ezüst csatt, három szjévre való (Gér: Kár.Cs. IV. 217). Pásztori bot kezében, ezt csatra kötött bokros pantiika ékesité (Fal: TÉ. 715). Le nem vehették arany perecz tsatját (Kónyi: HRóm. 184).

[Szólások]. Ej batya csak az esattig vonnyad, és annyira nyújtózzál, míg lepleddel éred (Pázm: Kal. 151; Illyef: BCsPomp. 296).

hajó-csat: fori MA. schiffbrücke, schiffgang PPB.

nyak-csat: [patagium thoracis] harnischkragen KirBesz. 143.

Csatol: connecto, confibulo MA. [anschliessen, zusammenfügen]. Sokakat magához chatol (Mon: Apol. 463). Két mesterseget találának, mellyel az tudatlan népet könnyen és lágyan magokhoz csatolnak (Pázm: Kal. 434). A mit világ kinnak, gyalazatnak és keresztnek itél, azt ő szívehez tsatlotta (Pázm: Préd. 164). Kellentinél szorosabban csatoltatok lelketeket a conciliumokhoz (Matkó: BCsák. 33. 82). Megtudván azt, hogy a visigotusok királya a rómaiakhoz akarja csatolni (Lisznyi: Krón. 151). Azon lések, hogy kaptos es hamissan tsatolt böleselkedését tselekedetommal lerontsam (Fal: NA. 125). Nem tsak bősülletik, hanem tovább lépven jó-akarattal közellyeb' tsatolják magokat (Fal: UE. 389). Egy főkkobakkal addig tsalogatta, a míg a gyermeket magához tsatlotta (Fal: Vers. 909). Közlebb tsatolni magát jó akarójához (SzD: MVir. 290).

be-csatol: [fibula jungo; zusammenschallen]. Bel chatlot keuyw, kyben mynden megvan yrwán (ÉrdC. 25b). A palínkot kötélekkel bévonyák, vas lánccokkal, jármokkal bétsatolák (RMK. III. 140).

égybe-csatol: [conjungo; verbinden]. A szeretet mindent egybe csatol (Orczy: Kültl. 32).

Iő-csatol: [exsolvo; aufbinden]. A Lucifer láncczáról le csatolt késértő ördögök (Fal: NE. 56).

öszve-csatol: internecto, oppango C. connecto, confibulo, compagino MA. [zusammenschallen]. Két hajót az vizen öszve csatlata, hajón felül Sándor sítort vonyata (RMK. IV. 152). Egy vitez Achabot szinte az porozogon alol, anaq' a hol a fégner derekat és panczelt öszve csatolliac, ott a csatlás között talalta (Mel: Sám. 361).

összvecsatlás: jugamentum PPB. [verknüpfung].

Csatolás, csatlás: suffrenatio MA. [confibulatio; das zusammenschallen]. Egy vitez Achabot a csatlás között talalta (Mel: Sám. 361). Néktek valamely valláshoz magatok erős chatlástok nem hit (Véresm: Lev. 69). Lőcsöt, lümfát, csatlást szépen kifárogcsillya (ÖtvMest. 47. vsz).

Csatolat: [fibula; sehnalle]. Oly pítzimek kell lenni a tipökének, akgy a tsatolyattya tsak nem elborítsa, akár férjen a lábára, akár nem (Fal: NU. 258). Cassius gallerjúnak csatolatja megbomolván, elvált egymástól (Fal: TÉ. 639).

Csatoló, csatló: subseus, lorum ligneum MA. [klammer]. Elöl hátul kétfelől széyes csatlója volt az hintónak (Monlrók. XI. 366). Csak négy ló legyen a koesi előtt és két csatlón álló szolgája legyen csak (ErdTörtAd. III. 214).

Csatlós: **1)** [adjunctus; sich anschliessen]. Tsatlós inas: ductor equitum PP. **2)** [ductor equitum] herrschaftshayduck Adámi. [vorreiter]. Kovács Istvánnak, az csatlósuak [hagyok] négy befogó tulkot (Radv: Csál. III. 295). Légyen a tsatlós is készen hintójával (Gyöngy: Cup. 22). Az asztalnok a csatlóssal eléállott (Monlrók. XI. 324). Mindenütt a bárka mellett járt, mint a tsatlós a hintó mellett (Mik: Törl. 23). 18 német lokajok, vagyis inasok, hat csatlós hasonló öltözetben 1760. (Házánk. I. 379).

Csatos: [fibulam habens; mit einer schmalen versehen]. Czattos önek (Mel: SzJán. 381). Az hámok széyes bőrből nagy csattosok voltanak (Monlrók. XI. 367). Készen vagyon szekér, ló, fül-rántó-szjijam is csatosan (Thaly: VE. II. 167).

CSATA: **1)** [agmen, turma; schaar, truppe]. Tsatára nek: velitaris C. Nekyk myndenmap chathayok kyn jar, neha swklyosy wath lestek, neha geregaly vtat gazth alottak (LeVT. I. 57). Az ellenség hirtükkkel sem csatákat nem jártat, sem várat, várost nem obsidealt (RákGy: Lev. 255). Az hajdúság, félünk, eloszol mellőlünk. Csataink vannak oda, mit hoznak, megvállik (560). Az csaták jönnek mennek vala, s mindenkor négy jó szerencésének járnak vala (Szal: Krón. 122). Az Dunán felküldött csatáim is meg érkezvén, nyelvet is hoztak (Monlrók. XV. 140). Parancsolatom szerint csatát küldött Ujjak felé (558). Az mi csataink is isten áldomásából egyik csatájokat megverték (Monlrók. XXIII. 197). Csak könnyű szerrel, csata módon Komáromból kündülának (Pethő: Krón. 188). **2)** classicum, praelium, pugna MA. [schlacht, kampf]. Czatára ki megy: velitatur; czatára való: velitarius, praeharius MA. Az mynemő lovath hoztam vala Bőrzönczerül, nyhelen megh iüwenk az czatáról, azomal megh főkelesedek (LeVT. I. 103). Várból ki ftneec, gyakor czata tarta (BFaz: Castr. G2). Tsatája vagy kised martalékja volt az utolsó ötközetnek (Pázm: Préd. 568). A könnyű szerű vitezek, tsatán forgott gyors hősek, az hartznak kezdeit tselekeszik (Com: Jan. 184). Továb való csata, viadal es ostrom fő nélkül unodalmas (Puskó: ESír. F4). Ha csak csatával kellene is fúrasztanunk ökö, bizony elunná s megszegyeniténé az úr isten (RákGy: Lev. 253). Mérgesen, tsatával dühösködő erőszakkal bannak a eseléddele (Fal: NU. 297).

Csatás: [avidus certaminis; kampftüchtig]. A régi tsatis szadok között ditsőségeket tsak fegyverrel keresték (SzD: MVir. 139).

Csatáz, csatáz-ik: velitor C. proelior, pugno, belligero MA. [kämpfen]. Az següsdiek es bőrzöneyek mind szwetlen Kanisa fele csatáznak (RMNy. II. 241). Csatáznunk kell kedvetlen állapotok ellen (Ker: Préd. 524). Palatinus uram csatázik az kassniakkal (RákGy: Lev. 180). Ne tsatázzék armyékával (Czegl: Japl. 142). Te tsatázol az ellen (Czegl: MM. El5b. 48). Maga értelme mellett keményen tsatázik (Pós: Igazs. II. 488). Inkább pusztákon bujdosnék, pogány törökkel csatáznék (Thaly: Adal. I. 240). Reggeltől estig szörnyen csatáznak (Liszny: Krón. 115).

ki-csatáz: [erumpo; ausfallen]. Soc nép vala Feyrvárbán, azzoc csatáznak vala belőle az magyaroc ellen (Helt: Krón. 40). Soc lezegő latrokat gyfította vala belé, mellyekkel kiczatáz vala (98b). Fejer varbol kyk gyakorta ky czatasznak, czataszo barlangya Janos vaydanak (Görcs: Máty. 23).

kicsatázás: [eruptio; ausfall]. Huszain aga az hodlatanokra való kicsatázásban igen híres vala (Bartha: Krón. 142).

még-csatáz: [certo, luctor; kämpfen]. A németek igen még-csatáznak a magyarokkal (TörtT. IV. 69).

reá-csatáz: [adorior; angreifen]. Fjöl nappal strázsál, magát beszínezolta Muslakánál, kassniak reá csatáznak (RákGy: Lev. 176).

Csatázás: velitatio C. [schlacht, kampf]. Eysel nappal az sok csatázással, ragadozastul mog nem szwünek (RMNy: III. 104).

Csatázó: 1 [velitantiúm; plüinkler-]. De ezek tsatázó martalek; jer, memyünk a dandárra (Pázm: Kal. 456). **2** [polemius; polemisch]. Hosszszu tsatázó levelet ír Károli a magyar biblia eleibe (Pázm: Kal. 360). **3** veles C. praeliator, pugnator MA. [kämpfer]. Kinek levelet kellene mutatni és nem igaz csatázó (MontME. 1.158).

Csaté-paté, csete-paté (czata pate Kár: Bibl. 1.537. *tselépáté* PPBl): tumultus C. strepitus MA. turba Com: Jan. 157. tumultuatio PPBl. allarm PPB. [auflauf, zusammenrottung]. Nagy tsetepatéval: pertumultuose C. Tsetepatét szerzek: tumultuor; ich mache lärm PPB. Mykoron nagy csetepate volna ot az wton, merth az nep oda fwt wala, zent Kateryna az haz ablaakan ky tekynthe (ÉrsC. 428b). Az földet erőssen pálcázók veretik, csaté-paté, zézür hol mit használ nekik (RMK. II.185). Az ló tñol meg érzi az hadat, és az föiedelmeknc czata pateiát (Kár: Bibl. 1.537). Az kialtast es czetet patet latul meg halla (Decsi: SallJ. 50). Soc czate pate kőszóc ne hallaséc (Pécsi: HFÉnek. 5). Es iszouyu tsetepateual az ő atkanac kőnet nagy főnnen lőndőldözte (EszT: IgAny. 500). Az hadnac csetepatéja (MA: Bibl. 1.474). Nagyob csatépatéval sirattyác az emberec el veszet penzeket, mint sem halottjokat (Prág: Serk. 863). Zenebonákat, tsatépatékat inditnac (Com: Jan. 144). Az város nepe mint csetakai időn az sok zajra, csete patera fel zendülvén, az deákoknak néki felesedik és az scholára vissza verik (Bartha: Krón. 21). Elérők ő nagyságát igen rít csetepaté alatt (Monlrok. VIII. 371. 119). Seregével Asiából nagy zörgéssel es tsatépatéval megindult (DBenkő: Flor. 124).

Csatépatés: tumultuosus; aufrührisch, lärmend PPB.

CSATANGOL: vager, erro, circular Kr. [herumirren, herumsehweifen, sich herumtreiben]. (Vajda: Kriszt. II.206). Éjjel nappal felyebb s alább tsatangoluak (Könyi: HRom. 25).

CSATORA: [strepitus; geräusch]. Cziatorara hahotara ki őnteni (Sal: Erasm. 10). Es a pápistáknak hosszua laistromban írt sok tévelygésőket, szőrnýtő nagy cziatorával há színte akkor számlálad-elő (Veresm: Lev. 111).

CSATORNA (*chaterna* Beythe: Epin. 32): **1** cisterna MA. Megőgátkozauac a cziatornac es vizeknc gőlekezete men deuknc Betuliaban lakozoknac (BécsiC. 24). Vetez be fvet eg o cziatornaba: in cisternam veterem (GuaryC. 24). Maas (barat) kedegh eg agh cziatornaba, kyth paganak syrakwbanak neweznek, naponkenth őth palma gymólchwel eel vala (PeerC. 57). Mikeppen a cziatorna a vizez meghidegeyty, ezönkeppen a go-uossag elhidegeyti allelkőt istentől (NádC. 21. DebrC. 391). Vizek a cziatornából kifogyotnak (Monlrok. III.166). **2** salientes C. [quelle] **3** canalis, tubus, diabetes C. [kanal, röhre]. Tsatorna mogygyára megvájatott: canaliculatus C. Tsatorna, mellyben a víz a föld alatt foly: tubulus PPB. Ot vaduak az nemes cziatornak, kykuek általa folnak ny reank istennek igralmasag (CornC. 139. 180). A felső tónac cziatornaia (Helt: Bibl. IV.59). Ziz Maria altal mint chaterna altal mennyegből alá boháttattat (Beythe: Epin. 32). Szűnetlen siralmi ortzáján tsatornát tsináltak le-szorgó könyhüllatásokkal (Pázm: Préd. 499). Az imádság csatorna, mellyen reank szívárkoznak minden áldások (645). Mikeppen az víz szokot az cziatornan által folyti (Sim: Evang. 92). Az orr lyukakon mint egy árnyéc széken, csatornákon a penészes takony ala szarmazic (Com: Jan. 47). A víz bé-viteleknc csatornákon avagy vizeresztő árkoescákou illic lenni (115). **4** catarracta MA: Bibl. I.7. [schleuse]. Isten az egh cziatornyát meg nyittya (SzépÉnek. 4). Az egeknc cziatornai megnyilatkozánac: cataractae caeli apertae sunt (MA: Bibl. I.7).

ásóvány-csatorna: [canalis]. Czinalliatoc itt e' víz foliasba rendel-folio ásouán cziatornakat (Mel: Sám. 373).

cserep-csatorna: colliciae C. imbrex PPBl. [wasserrinne].

cső-csatorna (*tsőtsatorna* C. = cső, csatorna?): siphones C.

eső-csatorna: imbrex C. [hohlziegelröhre].

köz-esőcsatorna: compluvium C. [bassin].

esőfogó-csatorna: imbrex PPBl.

földalattvaló-csatorna: [aqueductus; wasserleitung]. Mint az föld alatt való cziatorniac, vgy mentem paraditsomba (Kár: Bibl. I.666b).

héjazat-csatorna: interpensiva PPBl.

sajtó-csatorna: lingula, canalis MA. [wasserleitungsröhre?].

víz-csatorna: [aqueductus; wasserleitung?]. Minden vizeresztő-csatornák és folyamotokat elrontottak, és bé dugtak vólt minden kűtfejeket (Tuss: Apol. 184).

vizeresztő-csatorna: catarracta Com: Jan. 122. [schleuse]. A kapuac vanac az ő bétévő zárjai, két felé nyíló ajtai, kapui, által szegező závári, vizeresztő csatornai és forgó, emel-csős hidgya, kapuja (Com: Jan. 122).

vízfogó-csatorna: cisterna; wasserfang Com: Vest 90.

vízvévő-csatorna: colliciae PP. [wasserrinne].

Csatornácska: canalicula, tubulus, siphulus C.

Csatornás: 1 canalius C. MA. [ausgehöhlt]. Kezpeben a piatzen egy cziatornás kut vala (Helt: Krón. 168b). **2** imbricatus PPB. [hohlziegelröhre]. Tsatornás-cserép a házon: tegula imbricata; tsatornás-mester: imbricarius; tsatornás-cserép: imbrex; tsatornás-cseréppel héjazott: imbricibus tectus PPB. Az Bertalam magyarázatyk föl fyggeztőnek avagy cziatornyas fyanak (ÉrdyC. 506).

CSATT: [evő; juchhei]. Semmi kétség nem tartja tagunkat, meghallgattad főbészködásunkat, most vélünk vagy, vessük fel mi főukat, Jézust, Jézust fűvöltsünk, ropp, csatt, patt! (RMK. III.253).

CSATTAN: fragorem edo Kr. [knalleu]. Hogy az ajtóe ne csattanyanac, lassan mozdíts meg (Com: Jan. 107).

[Szólások]. Az árnyék megrövidült: basad, tsattan a dél, fele utyát megtette a nap (SzD: MvIr. 40).

föl-csattan: 1 [efflor, exardesco; aufahren, in zorn geraten]. Zent kerezthnek yegyee wetee ew reeaya es az sokszagv sereg erdegh föl chattana es el futa onnan (ÉrdyC. 293b). Az erdegh föl chattana es byzzel bel föltee cellayaat (625). Neha halgatnac vala, nehá nagy hirtelen fel csattannac vala (Illyef: Jephth 31). **2** [illucesco; anbrechen]. A tsillagok megfutannak, a majd feltsattanó napnak arany sugárit nem viselhetvén (SzD: MvIr. 201).

mög-csattan: 1 iutono, clamorem edo MA. [knalleu]. **2** hircuallio C. gallulo, gallulaseo PPB. [stärkere stümme bekommen, mählich lauten]. A szőretlenec, midőn szőrsődni kezdenec, vékonyon csengő haugos szavokat meg-változtattyác és rikácsolnac, megcsattannac (Com: Jan. 44).

Csattanás: plangor C. MA. [knall]. Elhrémitő csattanás: pertericrepus C. O zent bekeseg, togód nag meñ itesuec cattanasa el nem törbet (GuaryC. 65). Az vellamas tezen rettenetes cattanast (VirgC. 97).

Csattant: plodo MA. crepo; knalleu, krachen PPB. *Ostoral csattantani: flagellum quatero PPB.

ki-csattant: explodo MA. PPB. [abknallen machen].

kicsattantás: explosio PPB.

őszve-csattant: complodo MA. [die hände zusammenklatschen].

Csattantás: [fragor; krach]. A jó pásztor csattantásait vagy sívöltését hallják (Misk: VKert. 205).

CSATTOG (*ezattog* WespzC. 59. MA. *tsattog* PFB.): *concrepo* C. *percero* MA. [krachen]. Kétfélel puszkák igen ropognak, főnös fegyverők villagnak, csattagnak (RMK. III. 174). Az madarok szárnyokkal, ha erősen *ezattognak*, esőt érzene (Cis. G.). Nám vgy *ezattog* mint egy tízen égő ezerfa (Deesi: Adag. 138). Zörög, *csattog* a fegyver, harsag a trombita (Laud. UjSegits. II. 234). Szárnyaival keményen *tsattog* (Misk: VKert. 313). Az iütközetnek menykői *tsattognak* (SzD: MVir. 198).

mög-csattog: [concrepo; klappern]. Az erek es ynak az ő zent testeben meg indulnak es a telemek meg *csattagnak* (WespzC. 59).

Csattogás: fragor, strepitus MA. [das krachen, geräusch]. A vereségnek *tsattogása:* tax C. Bbwl lwn *ezattog* es nagy villamas (VirgC. 22). Zozottat halleek menyből, vgy nynt sok yznék zengheese es nagy meny dörgheesnek *ezattogása* (JordC. 909). Famaa nagy eghy *csattogás* (ÉrdyC. 599). Az madár az ő szárnyainac *csattogásúal* az lögy eget meg háborítván (Kár: Bibl. 1.638). Menydörgéseket indit rettenetes harsagással es *tsattogással* (Com: Jan. 12). Jut szárnyainak nagy *csattogásában* vilóten egy ráró éppen állásban (GyöngyD: Cup. 636). Sok ágyúk hallatnak mint az rettenetes mennykő éges*tsattogás* (Thaly: Adal. II. 75).

Csattogat: pulso PPB. [quasso, concutio; schlagen, zusammenschlagen]. Fel rwpylle az haz teteyebé, et kezdé zarnyajt *csattogatny* (Pesti: Fab. 80). A magad korlácsával *csattogatlak* (Czogl: MM. 119).

ösze-csattogat: quasso C. [zusammenschlagen].

Csattogatás: strepitus, fragor MA. [das rasseln].

Csattogó: 1) strepens, crepitans Kr. [krachend, rasselnd]. *Csattogó* mendörgesse (Mel: SzJán. 461). Nem szép dolog, mikor valamely fő-aszszony *tsattogó* hintóval bé-léjék a társaságban s a püntlikákrul kezdé a szót (Fal: NA. 195). Békét hagyott a *tsattogó* beszédnek, lögy szóval, szép szemmel adá tutokra (Fal: Nu. 296). Az asszonyok sírása mint a zápor eső zajos, *tsattogó*, hamar mulik (SzD: MVir. 46). **2)** [sibilans; zischend]. A duplex consonansok, két zengéső betők közzül a *tsattogó* vagy sívöltő zengest igazában írom *ts* betökkel (CorpGram. 704). **3)** [praegelidus; streng, grünnig]. A *csattogó*, fagyos, hideg téből ki menekedne (Börn: Evang. 1.47).

Csattogtat: [concutio; zusammenschlagen]. Szárnyait *tsattogtatni:* entere *alas PPB. Im Cupido szárnyait *csattogtatny* (GyöngyD: MV. 22). Vénus fia *csattogtatny* szárnyait; van kezében iija (GyöngyD: Cup. 591). Rőfögéssel *tsattogtatny* fogait az erdei (SzD: MVir. 155).

CSAUSZ (*chyawuz* LevT. 1.289): [muntius, cursor; herold, eilbote]. Orucs esausz, ki a többi esauszok között fő vala, válsztá az kiráhné asszonhoz (MonRók. III. 55). Chyazar chyawuza jowth wala ide (LevT. 1.289). Az esauszok ideget vetvén nyakába megfójtották (Szal: Krón. 104). Az esusz küzenvén, nagyon reménekdik vala (123). A esusz is nüröl ír lbrán urannak, látjuk (RákGy: Lev. 96). A esusz követsége felette igen megzavará az állapotot; nem csak az ország elméjét, hanem az magam elméjét is igen megütközöteté (TörtT. IV. 204). Az mely esusz alá mőnt Pécsé Katona Benedekköl, annak fizetett 15 ft (MonTME. I. 19). György napj summa fölvitelkor adott a ludas esusznak 6 ft (28). Az ágy pénz ravó Ali esusznak az ágy pénzét fizettünk 27 ft (36). Kuruczajtó esusznak adtunk 14 tall. (II. 71). Congrádiak hozván a vesző esuszeit, adtunk a esusznak esizma pézüt 6 garas (II. 98).

CSÁVA: livivium coriarium MA. livivium Major: Szót. 204. [bhe]. Kegielmed az farkas bőreketh kvlgő megh, wala

mint vagy cawaban wazion vagy mint wazion (RMNy. II. 60). Rut franczu, ezüa, peruatanal bődös, vdatosb a papa misio es-balnania (Mel: Sám. 155). Nékemis vala egy bőlez maczkám s az csuában lölt vala (Deesi: Adag. 85. Kisv: Adag. 453). Téveléseknek ezávája es moslékja (MA: Tan. 31). Ha valamely szénes mester szent Mihály napig való szolgának az ő zúvájában ötven bérnek fölöte vetend, egy forintom marad az czélnék (KecsTört. II. 281). Adának egy becsületes szüeshöz, ott megumatkoztam a rút bődös esavatól (ÖvMest. 61. vsz).

[Szólasók]. Lutheris addig hánya az eselt, hogy csávában esik (Pázm: Kal. 153). Czuánaba kel vegre bürfűtők (Mel: SzJán. 487b. Mel: Sám. 399). Bizony meg latod, hogy bőd meg a ezüába kerül (Vallást. III. 11). Monda a maiom bíró: Ebőte bátya! Memyctek el agebek, egy ezuánaba vadtok méltóe (Helt: Mes. 102). Carafa egy csávába veté a pápástikot a fene-bestiát imádókkal (Matkó: BCsák. 166). Nem örömet vetné esúába Sámbar a bibliát (Matkó: HRoml. 145). Az írás értelmébé rút tsávát önt (SzD: MVir. 217).

[Közmondások]. Az ag rauasznak is a ezüában meg talályac a bürct (Helt: Krón. 89b). Nincz oly agh róka, kinek bőre az ezüában nem kerül (Deesi: Adag. 118. Kisv: Adag. 32). Okos az róka, de az esúában jut (Thaly: VÉ. I. 152). A ki most itt tsóvalja róka farkát, nem kerüli el annak idejében a tsávát (SzD: MVir. 350). Ritka róka kerüli el a tsávát (350).

Csávál: 1) corium elaboro MA. opore alutario elaboro PPB. [lohen]. Nyuzogatásnak bőriből esúált a Matkó könyve (Sám: 3 Föl. 515). Eő nagy számára 1 farkasbórt s nyestet esúáltattam (KecsTört. IV. 82). **2)** [pernisceco; mauschen]. Ha egyszer meg-részegit a világ, az-után akár-mi tsávált mosléket torkodba tölt (Pázm: Préd. 255. SzD: MVir. 358). A világ bora tsávált es merő löre (390. Lipp: PKert. II. 240). Ha mostamis vj tévelygést faragna valaki az sz. írásnak újoman esúált értelméből, ugyan ezent mondatná (Pázm: Kal. 126). Az vj hit esúáló pásztorok eszekben vövek (484).

ki-esúál: [opore alutario elaboro; ausgerben]. Egy kötés kiesúált nyúl bőrtök (Rady: Csil. II. 374). Kár szüts nem vagyok, ki tudnám tsáválni bőrtököt (Gvad: RP. 238).

mög-esúál: 1) alutarium livivio corium elaboro MA. [ausgerben]. A gödény begyi nyíl bír forma tollatskákból álló, melyet a szótsók néha meg-is szoktak tsáválni (Misk: VKert. 343). **2)** conspuro, foedo MA. [besudeln]. Uj hit faragó, a ki megcsúvalja es új kaptára vonja az apostoli tmitásokat: horetikus WP. A hol neki tevezék, az sz. írást meg esúáli (Pázm: Kal. 309). Meg nem esúálta vala az róma ecclesiá az apostoli tudományt (652).

Csáválás: 1) [elaboratio coriorum; das gerben]. Hasi bárány bőr esúálás 9d (MonTME. I. 402). **2)** [depravatio; das verderben]. A szent könyvek tsáválás es vesztegetés nélkül ugy maradtaké, a mint isten elsőben iratta vala (Fős: Igazs. I. 98). El halgatom több ezekhez hasonló szent írás tsáválását es martozgását (116).

Csáváz: [livivio elaboro; lohen]. Ezzel a szegény vargák esúváznak (Czogl: Tromf. 62).

CSAVAR (*csavar* Oreyz: Költsz. 23. 45. Gvad: FNót. 27. 81: **1)** verto, verso MA. [drehen, wedeln]. Az orozlanok mint ha erwluenenek, farkal chwarnak wala előtök (ÉrdyC. 312). Az orozlan kezdő farkawal, nynt twlaydonsaga wala, ezawarnia (ÉrsC. 315b). Myhelien az etelhez yl wala az kowach, föl kelvén farkal chwaw wala neký (Pesti: Fab. 77b). Farkual ezawarni s hazudozni (Deesi: Adag. 1399. Farkual ezawarni, mint az eb (265). **2)** [exprimo; pressen, wüden]. Kerdezhetd, hát kinek szerzett boldogságot, mikor véres kézzel tsuirt szabdságot (Oreyz: Költsz. 23). Nem strázsál öránként templom ajtajánál,

hogy egy rézpénzt nyögve tsafarjon társánál (45). Vízből holminet tsafarta (Gvad: FNót. 27). Tzitromak a levét reija tsafarta (81).

[csür-csavar, csur-csavar]

csür-csavarás: [distortio, depravatio; verdrehung]. De efflele tsaurarásoc vgyun hozzá illőnc az papasokhoz (EszT: IgAny. 367).

csür-csavar, csür-csavari: [detortus, depravatus; verdreht]. Szűnyél meg emi sok csür-csaviar tősetéstül (Zvon: PázmI. 282). Csur-csavari kifogásnak mondgya (Pós: GBot. 97). Immar ez előtt esztendővel néki s Bellarminussának arra a csur-csavari kifogására meg-feleltenek (Pós: Választ. 164).

[Csavarék]

Csavarékos: [iuflexus; krumm laufend]. Nincs oly rejtvevényes, tsavarékos, össze bomlott állapot, melyből a vidám elmék ki nem tudnának feselni (SzD: MVir. 17).

Csavarogat: regyro MA. [detorquo; verdrehen]. Ne tsauarogsd beszédedet, hanem róuid szoual mond meg hiualodot (Kules: Evang. 47).

Csavarogtatás: [detorsio; verdrehung]. Teuelyenec az törökökis, kie azt mondgya, hogy isten lehellet az szűre es abbol lett az ő (Christus) embersége. Mind ecec őrdög czauarogtatási az wr ellen (Born: Préd. 30).

Csavarint: [deverto; wegdreben]. Mely kerékvágásban van már az mi kerékünk; ha hertelen csavarintjuk az rúdját, bizony boletörök az kerékünk (RákF: Lev. IV. 124). Fitzkándozott, szelédén tsavaréntott fülével s farkával (Mohn: JÉpül. 225).

Csavarit: 1) contorqueo, gyro, roto, verso MA. verito PPBl. [vibro; herumdreben, schwingen]. Neha deel felewl valokat vele fenyegetewk és neha ezakra chauareyom (az kazat) (PéldK. 51). Csak öt követ bévete ő taslyába, csavaritó puritýát von ujába (RMK. III.313). De bizony mégy, csak farkval sem csavaritasz s úgy is eljősz (V.222). **2)** [mutio; wechseln, verändern]. Saturnus es Mars forgoloduan változo eget czauaritnac (Kal. 1582. Gij). Nem hiszek én az őrdög fiának, hiti-csavarító kutya lobonezának (Thaly: Adal. I.100).

el-csavarit: [permuto; verändern]. Egyebeknek más mesterség tetszik: eltsavaretják a fenforgó beszédet, vagy úgy viselik magokat, mintha nem értenék (Fal: UE. 403).

félre-csavarit: obliquo PPBl. [krümmen]. Az egyenestől félre tsavaritom: obliquo PPBl.

még-csavarit: [contorqueo; zurückbeugen]. Dávid hamar tassolyába nyíla, egy követ kivón, megcsavarétá (RMK. III.234). Meg tsavaritja a lova száját (GKat: Titk. 326).

Csavarítás: obliquatio PPBl. [das krümmen].

Csavarod-ik: inclino, reclino, reflector MA. [ablenken, einen umweg machen]. Tsavarodva: oblique PPBl. Josias királ sem ióbra sem balra nem czauarodoc (az igaz vtrol) (Mel: Sám. 456). Vtából czauarodné az vár alá (Görs: Máty. 68). Én Prigában sem jöttem, hanem Moldvára csavarodtam ő földége akaratjából (MonOkm. XIX.25). A gyönyörűségeknek csavargó útára haylanak, csavarodnak² (Mad: Evang. 217).

által-csavarodik: [deflecto; abschwenden]. Telkibányáról általcsavarodott Patak felé (MonIrók III.115).

[el-csavarodik]

elcsavarodás: [deflexus; das ablenken]. Az utrol valo el csavarodás a bolondoké (Olatkó: BCsák. 35).

félre-csavarodik: deflecto, declino Kr. [ablenken]. Az őkrőc félre csavarodtat vala (MA: Bibl. I.281). Természetünk vagy lehevereszik, vagy félre csavarodik az útból (Fal: NE. 67).

még-csavarodik: [converter; sich umwenden]. Az tőrök zászlok megcsavarodának, terekőkben ott sokan elhullanak (RMK. III.133).

Csavarodás: obliquitas PPBl. [krümmung].

Csavarog: vago, divago MA. [herumschweifen]. Keregősu, tsavarogva futni: *obliquare cursum; tsavarogni: *agere ambages PPBl. Myt ebawargaz testowa (ÉrdyC. 458). Királ monda: De mit csavargottok, csak hójába való beszédet nyujtotok? (RMK. II.99). Hőgyagozni és czauarogni kezdte a róka az ebec kőzet (Helt: Mes. 159). Mikor igyenesen rőpülnc és nem czauarognac, tiszta fődöt jelent (Cis. G3). Kiraly azt felele, de mit czauarogtoc (Born: Ének. 350). Az kerdezesre felely, ne chauarogy (Mon: Apol. 335). Az isten véghez viszi el végezett tanácsát, akár mint csavarogjonis az ember előtte (Pázm: Kal. 36). Igyenes által-út az, mert tétova nem kereng, nem tsavarog (Pázm: Préd. 86). A mely hajónak kormányja minces, tétova csavaroghat (Pázm: LuthV. 235). Idestova czauarognac elméjeckel (MA: Scult. 326). Csuda mint csavarganak az szegény papisták (Ker: Préd. 404). Az eke sarvát tartya, hogy ne csavarogion (Com: Jan. 73). Seregek fölöt magas por chavargó (Zrinyi I.120). A fejek ide s tora disztelenül ne csavarogion (JTársReg. 42). Sokan mikor fontosan kellene szólni, haszontalan szószaporitással csavarognak (Fal: UE. II.63).

[csür-csavarog]

csür-csavarogás: [deflexio; das ablenken]. Megigazodik-e a csalafurdi sofistáknak csurescavargások? (Pós: GBot. 97).

el-csavarog: [detorqueo; verdrehen]. El chauarogyak az papisták az prophetak es apostolok irasy iteletit (EszT: IgAny. g3). El csavarogják az szent írást (Tohn: Vigaszt. 35).

elcsavargás: [depravatio; verdrehung]. Szent írásnac el csavargása (Tohn: Vigaszt. 95).

széllyel-csavarog: [divago; herumirren]. Az azzonialat igen nagj zeginsegre jvtot, chak zellel chawarog (RMNy. III.117).

Csavargás: 1) vagatio, erratio MA. [das herumirren]. El-fáradtam és szakaszkodtam balgatat tsavargásomban (Pázm: Préd. 774). **2)** [evagatio, degressio; abschweifung]. Effele dolgot chauarognac hynac (Mon: Apol. 316). Ezis csak róka lyuk, bírságos mentség és szaladásra gondolt csavargás (Pázm: Kal. 117). De ez igen tétovázó csavargás és út-veszteni-való fogás (542). Erővel reánk fogot gaszágokkal, lézeggő csavargásokkal, káromkodásokkal forgattya Balduinus (Pázm: LuthV. 21). Azt mongya, hogy annyiból szükségesek a jó cselekedetek, mert ezeket isten parancsolta. Ez is csavargás (108). B. csavargását emek-előtte világosan meg-rekesztök (220). Viaskodnac hazug csavargással, iol és helyén eset mondasokat el forgatván (Zvon: Post. I.586). Fen áll mozdulatlanul az ellenkezőknek minden tsevegésik es tsavargások ellen (GKat: Titk. 75). Tudatlanul s-nyálason és sok imide amoda való csavargással felelt (Matkó: BCsák. Előb. 1). Bizonyicsd-meg csavargás és szó-szaporítás nélkül (30).

elme-csavargás: [aberratio mentis; geistesabirrung]. Az isten igjjet elme-tsavargás-nélkül, figyelmetesen halgassnk (Pázm: Préd. 455). Szűnyél meg a tudománynak mértéktelen kívánságátul, mert ebben nagy elme csavargás és csalatkozás találatik (Pázm: KT. 371).

Csavargó: 1) [circum errans; herumirrend]. Czauargo a szerence (Helt: Krón. 146). Ne légyen immár oly tsavargó és tétovázó lélek, melly a világi gyönyörűségekben olvadozzon (Pázm: Préd. 83) Czavargo, álbatatlan gondolatoc (MA: Tan. 37). A gyönyörűségeknek csavargó útára haylanak (Mad: Evang. 217). Most oda alá csavargó rabok (MonTME. I.247). Jobnak tartya, hogy ember magában szállyon, egy vagy más félre-horgadozó tsavargó szive járásit rendbe vegye (Fal: UE. 401). A vigyázás

abban áll, hogy ember vegye szemre tásra tsavargó lépését (Fal: UE. III.38). **2)** [curvus; krumm]. Enni soc chunargo vt között mint melless az igaz vtra (Mon: Apol. 26). Csavargó úton járász (Fal: Const. 810). **3)** vagus MA. [degradiens; abschweifend]. Csavargó beszédelektől tón választ (Helt: Krón. 104). Csavargó beszédet én nem szaporítok (RMK. V.164). A tsavargó és megvesztegetett lélek mind-nbe ártyya magát (Fal: BE 575). **4)** [mobilis; veränderlich]. Hettön tiza idő lesz, kedden tsavargó (Kal. 1582. Gv3). **5)** [erro; lundstreicher, vagabund]. Szükség volna annak az 400 lovas csavargónak biztató szót adni (RákGy: Lev. 340). Csavargó kergetni küldtünk vala ki (397). Az csavargókat kergettesed s fogattassad, az kik az más pártiak s oda-járnak (RákGy: Lev. 98). Csavargóknak nem engedted őket húznia (Thaly: VÉ. 1110). Atféle csavargókat ha meg nem keresnek, az bégüket és agákat bünteti (Gér: KárCs. IV.56). Sázodi tótok esztendőnként adót attanak az magyar uroknak, külfömben meg sem maradhattanak volna az sok csavargóktól (MonTME. 1354).

Csavargós: [curvus; krumm]. Hogy lövöldözzék az igazak szivököt nem egyeussen, hanem csavargós eszközök által (Ily: Préd. 1.338).

CSAVIRA: [caniculus; hündchen]. A lovak és oroslányok semminek tartják az apro tsaviráknak ezibolásokat, vinezóságokat (GKat: Vált. II.290).

CSÉBÉR, CSÖBÖR: amphora, medimnus, tina MA. butas, cubro, seaphium PPBl. [zuber, butte]. Cheber pénz: fin alis (tinalis? Nyírk.). Celebrant exequias cum duabus missis, una ovc, triginta panibus, uno ansero, et duabus chybrionibus cereuisia (Eudlicher 726). Egy chyber bort ad erdeoberben (RMNy. II.312. 84). Az bornak mastel forenton anyak ehebryt (LevT. 1.24. 328). Immár azt is lasd meg, háh piut vagyon egy ezebörben (GFrís. 43). Metreta anagy ezeber (Born: Préd. 94). Egy bath bor egy ezebert teszen (MA: Bíbl. 7). Ennek közepin egy esőbör szabasu karikas fogatojn réz fazéce vala (Prág: Serk. 708). A esőbörben meg nyomattatott szőlő gerezdelekből szőlő nedveség avagy édes lev fucsartatik-ki (Com: Jan. 103). Ezer ezebert vétettem Székelyhídon (RákGy: Lev. 31). Egy váljut avagy egy öreg esőbröt új, dünyének való földdel töltis meg (Radv: Csul. III.53). Attunk 60 piut vaiait, egy eseebeor ih-sajtót (Tört. VII. 94).

[Szólások]. Az esőbörből videre hágni (Deesi: Adag. 296). Cseberből vederben hulladoz (Bal: CsIsk. 341).

[Közmondások]. Sanyognak tsőbörrel vérét nem veheti (Fal: NA. 204. Szd: MVir. 457).

Csebrés: [amphoras continens; eimer-]. Másfél-akós, másfél-tsebres: *sesquiculare dolium PPBl. Segniey Borbála aszszonak ad nyolez bordó borokat négy-négy esobrest (Gér: KárCs. IV.90).

CSÉBESKÉD-IK: [se erigero; sich hümen?]. Árrius magában igen kevély vala. Ezt az ruházatja megmutatja vala, félvállon palástját ő viseli vala, mint szarnya szegét lud csebskedie vala (RMK. V.167).

CSÉCS, CSÖCS (cheche Ver.): **1)** mamma, ruma C uber MA. papilla PPBl. [brust, die säugende brust]. Tsöts babugyának formáira való: papillatus; mind az kötseig [így] megmeztelenítöm: texpapulo C. A tsöcztől elszakasztom: ablacto Major: Szót. 4. Tsetse a baromnak: rumis; tsetstől el-választom: ablacto; kizojni a tsetset: *ebibere ubera PPBl. El valasztam a gerinökököt a cöctől magá az emlőtől, meg keröztel-koce (NádC. 400). Te allatod palmához hasonlot este cöcöd zölz ffböz [így] (DöbrC. 481). Meeg kizim korokba a bal cecak holiet heu vassal meg sütie vala (Szék: Krón. 25). Az cecacne betegségét meg gyógyítja (Mel: Herb. 35). Gyerme-

ket, mely ideyére szopot, io az nap ceczetől el választani (Cis. K4). Nagy az ket csesi ö-neki, laja csoportos, hosszu az szemöldöke (SalMark. 4). Jay szegény nem szakadhat el a ceczetől (Deesi: Adag. 182). Kapotnyak meg dagat azzonyalát chöchyt meg gyogit (BeytheA: FivK. 4b). Ha meg-töröd (az keserü fyuet), az azzonyallatok chöchynek keményseget meg lagtya (50). Bodogok az ccezek (emlök), melyek nem szoptattanak (Marosv: Evang. 30b). A jó gölye amnyit szokott elleni, a menyi tetsi vagyon (ACsero: Enc. 274). A Christus vérehez folyamodgyék vala a Mária cseséhez ragaszkodgyék (VárM: Szöv. 175). **2)** [rostellum; schubel]. Rezipient cseso (Keesk: ÖtvMest. 325).

bárány-csées: sedum Com: Jan. 25. [hauswurz]. Minden esztendőnként ki-halnak (a füvek) a bárány tsötsön avagy fül-fün kívül (Com: Jan. 25). Bárány tsöts vagy fül-fü (Csel: ÖrvK. 22).

keeske-cséese: uber caprae, ruma caprina MA. geiss-euter PPBl. Kezkeceezöd-szölz: bumamma C. bumastos MA.

Cséesecske: mammula PPBl. [brüsten]. Szép gyöuge cséescsöködöt tapogathatnám, két szép fehér mellyecsöködöt kikapcsolhatnám (Thaly: VÉ. II.47).

Cséesemő (csesemő Lép: 1Tük. III.274. cöcömő DöbrC. 18): infans C. MA. [säugling]. Eg cöcömő giernök, ki nem regön let uala, kezde amianak öleből kaialtani (DöbrC. 18). Szünnyünk megh a cséesemő gyermekesztől, emberkedgyünk föl (Lép: 1Tük. II.274). Nézhette meg az csesemő gyermeket, daykanélkül el kell badgyadni (MNyil: Zsolt. 19). Csesemő magzatunkat fegyverre hünyák (Megy: 6Jaj. IV.16). Nagy kü-lömsög volna az ecclesianak tsetsemőkori és meg-rögzött allapöttya között (Megy: Cowp. 36). A tsetsemü keresztyén sokféle szép hirrel névell kiterjett (Kereszt: FKer. Elöb. 5). Magyar nemzetség csesemő gyermekhez vagy bizony hasonló (Thaly: Adal. 1.28). [Vö. EM IK]

Cséesemős: [ad infantiam pertiuens; säuglings-]. Mária chechömös gyermekét chokolgatni kezdé (Tel: Evang. II.618). Alig kelhete ki cséesemős korából (Gyöngy: KJ. 102). Nagyob része az embernek cséesemős vagy kisedel korában hal-meg (Csüzi: Síp. 162). Cséesemős kisedelgétül fogra minden lelki jökbán nevelkedvén (Biro: Préd. 17. 114).

Cséesemösség: infantia Kr. [säuglingsalter]. Azokat a dolgokat foglallya-bé, melyek a Krisztus chechemösségéé és gyermekségéé (Ily: KrÉlet. 3. Biro: Micae. 94).

Cséesés: **1)** mammosus C. mammatus MA. [vollbrüstig]. Tsetes hosszu-szarü körtyvélyek: *pomponiana pira PPBl. (Czidesős, faros aszszon (Zvon: PázmP. 117). Az eme disznónak tsötsös hasát a malatok szóják (Com: Jan. 43). **2)** [rostrum habens; schmauz-]. Egy ezüst cseses szopoka (Radv: Csul. II.136).

Cséesetlen: [mammas carens; ohne brüste]. Cezetetlen aszszonyok: amazones MA. PPBl.

Cséesöz: [mammas contrecto; die brust berühren]. Aszszonyomat so ccezezd (Cis. C.).

Cséesözés: [mammarum contrectatio MA. mammillatio; das berühren der brüste PPBl.]. Az sok checheses es chokolas közbe meg terheseuden, mostan immar sir (SalMark. B7). Czö-cözés, bagzódás, ogymast hagui (Zvon: PázmP. 194).

CSÉCS (ch. Klécs 1651. 15): varioli SI. [blatter]. Bobores anagy himlő, csécses, veres kelésee (Com: Jan. 60). Uralkodny fog az hynlo, chez es harmadnapj lidög feifájások (Klécs 1651. 45).

CSÉCS, CSECSE (cséc. MA² csée MA³ MA⁴ cseszese MA³ MA⁴ csék, tsécsse PP.): crepundia MA. PP.

klapperwerk, kinderspiel PPB. Beesflendót böstelen didblál esésért el ád (Laud: ÚjSogits. 81). Az aprólékos esésért ne eserélyűk el a megmaradandót (90).

[csecse-becse]

csecsebécse: [exorno; zieren, putzen]. Sokan magokat csak tsetsebetszék (Gvad: Lev. 189).

Csecses: **1)** [venustus, bellus; zierlich]. Drága árt fog vetni tsetsés portékára (Orczy: KultSz. 186). **2)** [vanus; eitel, leer]. Mitt használtak az otthomány nemzetnek béholduló csecses igérető szavának (TörtT. X.121).

CSECSÉGTET: [specm facio; hofnung machen]. De az illyennel hiában nem csecsegettem magamat (RákF: Lev. V.519).

CSEGELEY. Tsegely, tseglyes száútó-föld: ager *cuneatus PPBL.

[CSEHÉG]

Csehégős. Róka-nyikogás, csehégés: gannitis PPBL. [das belfern]. [Vö. CSAHOL]

CSEJE: [?]. Egy lófekere való vert, három cheye (RMNy. II.88).

(**CSÉK**) **CSÍK:** nervus bovinus, taurca SI. [ochsenziemer].

bika-csék (bika-tok Gvad: RP. 31): flagellum WF. [ochsenziemer]. De ha bika-töskkel valaki rá vágna, ó mint fel-ugrana (Gvad: RP. 31).

CSEK, CSEK-İK: [flamen vado transeo; durchwaten]. Árpád jvthá magyar neppel, Kelem fewlden a Dvnan el keletnek, az Chechen ewk chekewnek, az Thethemben el fel thetlenek (PamMevr.).

CSEKÉLY (cseklye Com: Orb. 175. tsökely, tsökely, tsökelyös C. sekélye Ver: Verb. Szót. 32. MA. csekélyös Com: Jan. 121). **1)** depressus C. [exiguus, modicus; niedrig, klein, wenig]. Illyen csekély vízben olyan nagy lalat fog (Gyarm: Fel. 198). Annak minden csekélyére meg-feleljenek (Nyr. X.121). Igen csekélyen ismerte atyainak (XII.416). A mit mi tudunk, csak igen csekélyen és vékonyan kapchollyuk elménkben (Pázm: Kal. 35). Eleg csökely állapotja vagyom. az szegeny tiknak (Lép: PTük. I.302). Csekély vagy meg-lábolható helyek a tengerben (Mad: Evang. 576). Az folyó víz tsekély, lábolható (Com: Jan. 7). Csekély itéletű ember (Czegl: Japh. 162). Csekély és alacsony elmét illet attól félni, a mi még el-nem érkezett (Hall: Paizs. 219). Okosság szavára igen tsekély hallgat (Könyi: VM. 54). **2)** vadum, brevía C. MA. [furt, untiefe]. Sekély, labló hely: vadum Ver: Verb. Szót. 32. Nem melyen, hanem chekelyen es chac a karaián forog a dolognac a te pennad (Tel: Fel. 188). Csákyákkal taszitván a hajót, a csekélyekről és tengeri kősziklaktól el úzic (Com: Jan. 89). Az víznek csekélye, labblo. gazoltato helye vagyom (Com: Orb. 175). Hogy a hajó kősziklákhoz avagy csekélyekre ne akadgyon (188). A parthoz közel, a víznek a tsekélyén ki szokott járni (Misk: VKert. 455).

Csekélyös: **1)** brevis; kurtz Com: Orb. 121. Maga magát reszesyíti velec csendesb es csekélyesb keppen (Bor: Préd. 202). **2)** vadosus C. seucht Com: Jan. 121. Tsökelyös, labblo: vadosus C.

[Csekélyít]

még-csekélyít: [imminno; verkleinern]. Mintegy le-vonván magát megtsekélyíti (Ker: Préd. 209).

Csekélység: [res parva; kleingkeit]. Minden tsekélységűrt síróan állt szája (Könyi: HRom. 17).

CSEKLYE (céklye Com: Jan. 81. tseklye PPBL. tseklye MA. chiklye RMK. III.447): tendicula MA. PPB. [schlinge]. Tör. tseklye, keletpe: tendicula PPBL. Mastaniak jól eszőkön légye-

nek, olyan vendégségbe, chikleben ne essenek (RMK. III.208). Kárát néha az úr eszébe vész, csal bírádat chikleben ejti (316). A madarakat törökkel avagy czékkel (laqueis et tendiculis) törben ejti (Com: Jan. 81). A madarász rak törökkel, esekléket, mellyekkel (a madarak) magokat fel-akasztyák és meg-fójtják (Com: Orb. 105).

CSEL: insidiae WF. dolus, astutia Kr. [list, hinterlist]. Pázm: Kal. 35. Róka módon a cselét egyfelé is s másfelé is hányta (GKat: TitK. Előb.). (A nyúlát kergetik a kopók, de cselét vét ott nélkü, más-felé szalajtyák (Gyöngy: KJ. 13). Nem kémieltel a tsel-vetést és más egyéb hamisságokat (Fal: NU. 250). Én a városnak kisztó vagy gerjesztő nyájaskodását nem vesztő cselnek, hanem próbakéneket tartom lenni (265). Azt gondolja, hogy bátoraságosan hányja a cselét (Fal: BE. 584). Azon egy udvarban nevelkedtünk véled; úgy vegyd elő a palotás cselét, hogy narkodba ne szakadjon a hamisság (Fal: Const. 809). Mindenfelé két kézre hányta a tselét (SzD: MVir. 55). Mint a róka hányta a tselét s ide s tova evez farkával (348). [Vö. 2. CSAL]

1. CSELCSAP (tseltsapok C.): scurror C. MA [posse-reissen]. (Kármán Demeter) sokat eselésap béknek az Lippa városban (RMK. III. 43). Igön hiszölködnek, sokat eselésapnak, ki miatt az urak sok kárt vallanak (316). Csuda, mint eselésapnak az ő uroknak, hogy az ő hasznára sáfárkodniának (317). Czelczapnac, torkoskodnac (Bor: Préd. 51). Czelczap es cza-arogua szol (552). Kerlec, ne czelczap (554). Hízeltkedő szocikal ne czelczapiunc (Bor: Evang. I.55). Mind két felé tzelczapni (Decsi: Adag. 290). Semmi irast avagy bizonságot nem hoz elő, hanem chac chelechapsz (Mon: Apol. 378). Hazugsággal czelczapot körfüle (Csákt: AU. 6). Tellyes életében csak tétovázott, cselcsapott, habozott (Pázm: Kal. 320).

Cselcsapás: scurrilitas C. MA. [garrulitas, nequitia; possen-reisseri, schwatzaftigkeit, liederlichkeit]. Fráter Györgynek eselésapása, királ fiara támadása (RMK. III.7). Megérthetők, ha volt ez országnak az ő eselésapása hasznára magyaroknak (14. 44. 266). Reszegseg, czelczapas (Bor: Préd. 18). Az te keptelen czelchiapasodat soha sem oluastam (Mon: Apol. 255). Eztelen chelekedet es fertelmes chelechapas ingyen se neveztesse köztetec (Pécsi: SzizK. 14). Ezek tsüfölködő trágárok tseltsapási (Pázm: Préd. 1219). Philosophustól aranyat avagy öfztöt kívámi szentelen és embertelen eselésapás (Prág: Serk. 1628). Ez nem chronika irás, hanem esél-csapás (Sámb: 3Fel. 355). Ut-vesztő esél-csapás a dologd (Matkó: BCsákt. 263). Sok tseltsapásokkal s trágár tréfülással buján gyakran beszélt (Ben: Rithm. 15).

Cselcsapó: ardilio C. scurra, garrulus MA. [posseureisser, schwätzer, flattergeist, schwatzaft]. Kurító, tseltsapo trágár, tsalóka: circulator; tseltsapo trágár aszszony: circulatorix C. Tseltsapó, tsevegő, beszédes: garro; tseltsapó, otsmány-tréfájú, bitang: scurra PPBL. Czelczapo hazug ne leg, az eke szaruárol hátra ue tekinez (Mél: Sám. 380. Mel: SzJán. 310). Ez féle ember czelczapo, maga bányo (Cis: F4). Az emberek tartanak nagy méltóságban, mindnyáian téged czelczapónak monduán (Fortszer. M4). Hol mi cselcsapo szo miatt (Bor: Préd. 203). Könyeb az czelczapónak meg gazlagodni, hog nem mint meg jámborodni (Decsi: Adag. 256). Czelczapo nyelved micsoda hasznat ad tenéked? (MA: Bibl. V.55). Cselcsapó és tekérgő hazugság (Bal: CsIsk. 470). Udvari tseltsapók (Misk: VKert. 317).

Cselcsapóság: scurrilitas Com: Jan. 187. [possenreisseri]. Hízeltkedő, nyalalkodó esél csapóság: scurrilitas parasitica (Com: Jan. 187). Te minden tseltsapóságnak tsel mestere (Nyr. VI. 364).

2. CSELCSAP: scurra, scurrilis, nugigerulus C. nugator MA. fütis PPBL. schussbartel, possentreiber Adámi. Tseltsap,

minden lében lóts: ardelio; tséltsap, hívságos beszédű: vaniloquus PPII. (Helt: UT. 16). Czifrak, czelezapok (Mel: SzJán. 124). Király, a cselesapoktól megóvd magad, kétszajú emberekől (RMK IV.231). It valami tséltsap, ki pártját akarna fogni Antioclustnac, azt mondhatna (Fsztf: IgAny. 499). Részeges, cselesap, trágár ember volt (Pázm: Kal. 364). Ha szabados és tséltsap a gyermek, tudni-való, hogy a vénség vétkes léssen (Pázm: Préd. 338). Csel-ésap bizonygatásokot támasztott (Sám: 3Fel. 19). Fecsegő cselesapoc: gerrones (Com: Jan. 111). Szóval fogdosgatni a semmire kollő cselesapoké (204). Magaviseletében nem liaba-lurdgya, nem chélelap (Hoffm: Préd. 17). Ugy-mint cselesapok alittattunk tőle (Hly: Préd. 1.332). A tincez cselesapokat illet (László: Petr. 203). Ritka a tséta hiv és igaz szolgáló, kiváltképpen ha állhatatlan csel-ésap (Csúzi: Síp. 129).

Cselesapos: curiosus Com: Jan. 185. [neugierig, vorwitzig]. A felette gondos cselesapos, közköpű, minden lébe lócs: curiosus (Com: Jan. 185).

Cselesaposkod-ik: [nugor; possen treiben]. Szeretitek-is igen az aszszonykák körül cselesaposkodni (Matkó: BCsák. 82). De talám így fogsz cselesaposkodni (197). Írásában mindenfélé kapdos, haboz és cselesaposkodik (269).

Cselesaposkodás: [scurrilitas; posseureisseries]. A czelezaposkodását eléggé ki nyomoztuk (Sám: 3Fel. 93).

Cselesapság: adoleschia PPII. [loquacitas; scurrilitas; schwatzhaftigkeit; posseureisseries] (Mad: Evang. 334). Tégy vigakki cselesapság nélkül (Szal: Vigaszt. 188). Nem tudván az igazság elől sohová szaladni, sok cselesapsági után rá hajol s meg-engedi, hogy igazán mondotta Gabriel im ez szokot (Matkó: BCsák. 58. Hall: Páizs. 280).

CSELEKÉD-IK, CSELEKÉSZ-IK, CSELEKSZ-IK (cselekedők JordC. 172. Güres: Máty. 12. cselekedőszik Kibártfa 1583. Co2): **1)** ago, facio C. operor MA. [tun, machen, handeln]. Kynewl kemlyk vala, mit belvi vele czelekedwneek (VirgC. 38). Embernek lw haraghya gyasagot nem czelekedők (JordC. 833). Az aldot istennek zent flya wy chelekedőek, mynt ky meze földre akar menny (ÉrdyC. 368). Ha az Crystws ellenő czelekedyk, bizonyawal hatalma ellen senky nem althath (ÉrsC. 113b). Azockal gonoszól czelekeszie, az mellyoc iót czelekedőttek véllő (Cs. L). En io vegre tisztossegos okokból czelekedem (Deesi: Sall. Előb. 1). Ámnon nagy éktelenséget tselőkiük a királyi házban (Pázm: Préd. 196). Latról, nem jámboril czelekedte (Pázm: LuthV. 122). A ki el házassitia az ő szűzét, iöl czelekeszi (Bal: CsIsk. 267). Ha külfömben tselőkedel, egyföld te-is azt fogod hallani, a mit Ezechiél hallu istentül (Tyuk: Józ. 337). **2)** officio; verursachen]. A törvény azt czelekeszi, hogy szomorkodgyunk (Mad: Evang. 10). Őt vagy lat rongyos klastrom tselőkeszi, hogy Jászt városnak lehessen mondani (Mik: Törl. 426). **3)** [exerceo; gewalt ausüben]. Látom, hogy ti az én színam alatt akartok minden hatalmat czelekedni (Monfrók. III.198). **4)** [struo; bauen]. Igen meg kell gondolni, hogy az mennyi nagy épületeket czelekedtem Szent-Groton mind belől kívül. azt soha az itt való jüvedelemmel véghez nem vittem volna (Kadv: Csul. III.255).

el-czelekszik: perago, peropto MA. [vollziehen, verrichten].

még-czelekedik, még-czelekszik: **1)** perago, peropto, exopto C. [vollziehen, verrichten]. Kérdégek, hogy tselőkedjem-még: *rogitat ut faciam PPII Hogy ha az istennek minden parancsolatit meg chelekedődők és meg tartanoik (Tel: Evang. 158). Az szorgalmatosság mindent meg-czelekedők (Deesi: Adag. 95). Nagy őrdmőst meg chelekedőzem az közdőseges amiazeut-egilazane kedueiert (Zvon: Osiand. B4). Mellyet midőn meg-czeleskeszsz, vod-el a félelmet (László: Petr. 165). **2)** officio MA. [verursachen]. Hogy az ellenségek soksaga minket körül ne velessen, az helynek szorossaga azt meg czelekedni (Deesi: Sall. 49).

[Szólások]. **Megcselekedni** valakinek: jemanden bezaubern (Adáni: Sprachk. 190).

mégcselekedés: peractio C. [vollziehung]. Az isten hatalmas azoknak meg czelekedesere, az mellyek ű neki kedvesek (Fél: Tan. 25). Akarattyanak meg czelekedése (Zvon: Post. II.213). Ez mai evangélium legnehezebb az megczelekedésre (MA: Scult. 228).

vissza-czelekedik: [perverso ago; verkehrte handeln]. Igen visza czelekedők (Deesi: Adag. 134).

Czelekeddével: factio MA. [wiederholt tun].

Czelekeddégelés: factitatio MA.

Czelekedés (cselekvés: actio, commissum, effectio, factum WF): effectio, gestio C. operatio MA. [opus, factum; verrichtung, tat]. Minstereket kyzelelyuala alazatossagnak dolgy czelekedesere (EhrC. 117). Az czelekedesben az gonoz gondolatok ellazoztatnak (VirgC. 138). Mynden my chelekedesynket te tetted my bennek (WeszprC. 137). Haraga yndolatok ty kezeteknek czelekedese nyaih (JordC. 272). Az apostoloknak czelekedeséről zozet kőnu (DobrC. 61). Az hűt az czelekedések nélkül meg holt (Sylv: UJT. II. 115). Istenben a szerzetes jó tselőkedés (Pázm: Préd. 132). Mind az értelemlre s mind a tselőkedésre-néző dolgokban sok bizonytalan viszázkodás forgott (383). A hűn vagy el-veszteglésnek vétke, vagy ellene való tselőkedésnek vétke (Fős: Igazs. II.108).

jól-czelekedés: [benefactum; wohlthat]. (Mad: Evang. 332).

maga-czelekedés: [exemplum; beispiel]. Tsak dítseréssel hiteti, de maga tselőkedésével nem édesiti a keresztet (Pázm: Préd. 91).

Czelekedet: actus, actio, actum, opus, operatio, facinus, factum MA. [tat, werk]. Idwez legyetek zyzseszes testőnek mynden tagay, ystény chelekedőthnek eszkőze (ThewrC. 101). Tőb szent jámborok tselőkedete ortza-pirűlást szerezhet minnyájunkban (Pázm: Préd. 83). Az küek minden jó czelekedete bűnöl mōtskos, lehetetlen, hogy az jó czelekedetben foglallya magát (Pázm: LuthV. 118). A luteristák azt beszélik, hogy a mi czelekedetűnk isten előt nem érdemes (112). A hűt magában jó tselőkedet nélkül holt állat (Kereszt: FKer. 113). Tanuly főlem ioszagos chelekedetet (Zrinyi: ÁNy. 102). A phariszeus szokott dicselkedni piperés czelekedetivel (Matkó: BCsák. 123).

Czelekedő: [agens; tuend]. Hamisság tselőkedő: falsificus C. A fejedelmec nem rettegősökre vadnac a io czelekedőkneec (Helt: UT. r. 8). Gonoz czelekedő ember (MA: Bibl. IV.138). Czelekedő, szerző ok, kitűl valami lesz (CorpGramm. 702). Soha nem ismertelek csuda czelekedők (Czepl: MM. 60).

Czelekedőség: causalitas CorpGramm. 702.

CSELLEG (cselleg RMK. III.21. tsellekésze Helt: Krón. 63b. cselleng Szal: Krón. 543. tsellenés GKat: Titk. 11): [rejo; schleichen]. Esznez, isznez, leányoc körül csellegneec (RMK. III.21). Fél szemű fűzfa mellett bncsūt hirdetėnek, kauta-irral az ágnek mind oda csellegnek (Thaly: VÉ. 1351). Noha csak tsellegye és halkán menėnek, de szögősokról megosmertetėnek, és a szűz-leánytól észre vėtetėnek (Győngy: Char. 6). Oroz, a ki a nyájaklon kívül lézozeg, tselleg, keleptzél, leskődik (SzZ: MVir. 300).

alá-cselleg: [dorejo; herabschleichen]. Csak harmadmagával alácsellege, szőlő ő bűdősik ott az nagy kietlenbe (RMK. 221).

el-cselleg: **1)** [so subducere; fortschleichen]. Romából az ur el laza csellege (Bfáz: Castr. 83). Az gonoz emberec sokat el csellegnek (Hlyoc: Jephth. 13). No rihős németek, mast kevűkedjotek! Elszűlto riezni, bezozeg elesellegtek (Thaly: Adal. II.106). **2)** [perdo; verzeuden]. De hol csellengettek el az tődő, magok tudják (Szal: Krón. 543).

el-fülcseleg: [sursum repo; hinaufschleichen]. Tót Mihály nagy hertelen éjjel meg vissza-feltére, az nádason, rétön mind el-fülcselege (RMK. III.63).

el-kicselleg: [se subducere; hinausschleichen]. Rögödnek, nagy titkon el-kicsellegének, az terek után hamar készölének (RMK. III.51). Egől egy gyalog tizedős kíméno, Szolnok szál-lásokor el-kicsellege (147).

Csellengés: [ambages, circuitus; umschweifen]. Az a kori tudos tanítoktól a szentírásokból sürgöttetvén és erősen érdekeltetvén, ravasz tsellengésekkel élt (GKat: Titk. Előb. 14).

CSELLEKÉZ-İK: [vagar; herumziehen, herumschweifen]. Es nyg tzellegeze haza (Otho) Paior országba kenés dfezű-séggel, de nagy gyalázattal (Helt: Krón. 63b). Méglen Frideric császár oda ezellekeze, addig támadás lún Bets országba (100).

[CSEMCSÉG]

még-csemcség: [sorbillo; nippen, schlürfen]. A gotiári bort a konty alatt is meg tsemcségetik (Mik: TörL. 427).

CSEMÉGE (*csömöge* Com: Jan. 76. Thaly: VÉ. I.420): cupedia, bellaria MA. lautitiae exquisitae; leckerbissen PPB. Etel után való csömöge: Attica bellaria (Decsi: Adag. 107). Ne kivanyad az ő csemegéit, mert ezek hazug étek (Fél: Bibl. 43). Szájunkat nyalánc csemegére ne szoktassuc (MA: Tan. 1266). Az sok csemegé, eggies ital közt az istenről könnyen elfelethetkeztek (Lép: FTük. 121). Eledelek semmi csemegékkel sem volt meg elegitve (Tolu: Vigaszt. 38). Külömb-külömb féle tsemegével jól lakik (GKat: Vált. 1079). A gombák némelyek-nek csömögéi (Com: Jan. 31). A csömöge csináló, pagácsa sító, a malomból hozott ros lisztből kívánatos édes csemegéket (cupedia) csinál (76). Kivánatos édes csemegéc (76). Az sok pénz csemegé és gyakor kis pintóke azyon-vér valaha (Thaly: VÉ. I.420). Ád néki tsemegére egy két halajkát vagy rab leányt (Mik: TörL. 441).

Csemégés: cupediarius; leckermaul PPB. Tsemégés étel (Tel: Fel. 50).

Csemégéskéd-ik: [ligurio; waschen]. A párisi dámák torkosak, naponként anyyniszor tsemégéskednek és nyalakodnak, a menyyniszor a törökök imádkoznak (Fal: TÉ. 777).

[Csemégéz]

Csemégézés: [voracitas; das fressen]. Gyakorta tizenöt napi böjtre szorítja embert a minapi kelleténél tovább tartó tsemégézés és kortyozás (Fal: NA. 163).

CSEMÉLET (*csemélet* MA: SB. 226. *czimoliet* LevT. I.110. *csomorlet* MonTME. I.401): cymatilis MA. vestis undulata; schamlotkleid Nom. 24. vestis cymatilis; atlaskleid Nom. 445. undulatus pannus PP. Az hугanak eg czimólet zokniat küldöt (LevT. I.110). Cemelet zoknya (RMK. II.199). Ez a teve szór köz gyapiu csemélet volt (MA: SB. 226). Chinálianak egy cemelet zoknat (Radv: Csal. III.186). Az atlász fosztánakat, csemeletet kiküldöm az társzekeren (MonTME. V.105). Egy vég velentzei tsemelet (VecTrans. 9).

CSEMÉSZKÉD-İK: [adhaereo; sich anklammern]. Ezek [a kutyák a bikának] fileire rá tsemeszkedtek (Gvad: FNót. 88). [Vö. CSIMBELKÉD-İK]

CSEMÉTE (*cseméte* MA. *chymota* KulcsC. 27. *csomota* DöbrC. 152. *tsomete*: viburnum C. *csomote* Bar: LPar. 147): **1)** frutex, sureulus, arbuscula, viburnum, myrica? C. [setzling, ppropfreis, stande]. Hegyeketh be fede w arneka ees w chymotay ystemek cedrus fayth (KeszthC. 211). Az fattyú csemetéc mély gyökeret nem vetnee (Kár: Bibl. 1.637). Az fa, ha levágattatik, ismét megújul és az ő csemetéit meg nem szűnec (MA: Bibl. I.457). A tsemete, ha nem irtogatyák, el-rejun

(Megy: 3.Jaj. II.165). A corill kövek a tengeri tsemetéknék ágatskái (Com: Jan. 17). Adgy énneknek a fiúak tsemetében (Halt: III. Ist. II.59). A jó szelid alma tsemetécskét bé-olthatni akar micsoda vad kemény fában-is (Nógr: IrvK. 66). Az föld színén elterjedett csemetéket az szél nem bántja (MouOkm. XXIII.704). **2)** pullulus C. [progenies, stirps; sross, nachkömmling]. Meg olegednek chymatokba (filis) ees w meg marado-kolath oztak w fyoknak (KeszthC. 26). Ydyón az en oltalmazom az ő cymotayauul (TelC. 137). Az mit nektec mondoc, aszt szeretue mondom szerető chymotaym (Hoffz. 358). Ábraham után az ő chimotai (Helt: Bibl. I.62). Támad az király leányá-nec gyökerénc csmotai közzül egy (Kár: Bibl. 170). Vtanunk vala imokainkban csmototunkban [igy] (Szeg: Theoph. 3). Az ő magvoc ésmertes léssen az pogányok közzöt és az ő csemetéjéc az népec közzöt (MA: Bibl. 50). Az tisztességes szülektől való gonosz csmotoknac, fiaknac semmi helyec ne legyen az nemesec közzöt (Prág: Serk. 859).

asszü-cseméte: cremium C.

hajló-cseméte. Szjós, hajló-tsemete, ostormény-fa: vilur-num PPB.

rózsafaforma-cseméte: nerium PPB.

tamarik-cseméte: myrica. hanga-fa PPB.

Csemétés: fruticosus, surcularis C. [staudig]. Csemetéshely: frutetum, fruticetum MA. Tsemetés, fattyú-vesszős: surcularis PPB.

Csemétéséd-ik: sobolesco PPB. [sprossen, treiben].

Csemétéz-ik: fruticoso, fruticeo MA. fruticeo, pullesco, pullulaseo, pullulo, germio PP. [sprossen, treiben]. Ő ezterhá-ban vigad csemetéző: in stillicidiis eius laetabitur germinans (AporC. 11). Űdö jártával újon tsemetézett, fattyú-vesszőkkel fakadozott a gonosz tudomány (SzD: MVir. 136).

ki-csemétézik: pullulaseo PPB. [hervorsprossen].

Csemétézés: fruticatio, germinatio MA. [das sprossen].

CSEMPE: fraus, dolus SI. [list].

Csemmpés: fraudulentus, dolosus, astutus, fallax, versutus SI. [hinterlistig]. Sennyedékes nyelvnek fondorló rágalmazási és tsempe szavának ugatási (SzD: MVir. 322).

Csemmpesség: astutia, dolositas, fallacia, versutia, impostura SI. [hinterlist]. Az ellenkező nyilvánvaló csemmpességre s pör-patvarra fakad ki (Szentiv: Verseng. 65).

Csemmpesz: [astutus; arglistig]. Csemmpesz hamis szavának ugatásával bestelenétti fele-barátyát (Csúzi: Síp. 402). Buja, részeges, oroz s csemmpesz hazug vagy fondorkodo (744).

CSEMPE: antiquius pro kályha, testa fornacea, fidelia fornacea PP.

[CSEMPELYÖD-İK]

öszve-csempeplyödik (*öszvecompolyodni* MA): **1)** cater-
vor C. conglobor, colligior MA. PP. [sich zusammenrotten]. **2)** conjuro MA. PP. [sich verschwören].

CSEN: suffuror Kr. [schmüpfen].

el-csen: [suffuror; wegschnüpfen]. Marhájból el csenvén hasznot keressenec (Prág: Serk. 974).

1. CSEND: silentium SI. [stille]. Ha bár vigasztalóná lantya Orfeusnak, ugy se lenne kedves csendre Tereusnak (GyöngyD: Cup. 614). Még a legfeneb kirsirtetek sem jönec faltörő álgyukkal, hanem tsendel (Fal: NU. 253). Sok elme béli háború nélkül, tsendel léssen, tsak előre ki gyözze magát és kémélve adgyon helyt a persvasionak (Fal: UE. 398). Ha rejun bizod, tsendel is végbe viszem (Fal: Const. 824).

Csendés (*cedez* MüncC. 191. *csendes* Holt: Krón. 26. 1. *cesendus* RMNy. III. 127. *csendes* KBöcs. 1572. Ds): silens, tranquillus, placidus, inturbatus, sedatus C. [still, ruhig, sanft]. Tsendés létszaka: *silentium noctis PPBl. Hlúa csendezben (silentió) ő légtaz (MüncC. 191). Ez kedig igen iambor ember vala, czendeszk erkölczü (Helt: Krón. 26. 1.) Isten-imádó és csendesz lelkü ligy (RMK. II. 134). Reggel asszon indula jó Fjérvárba, csendeszbe marada, hívába sirtába (III. 17. 54. 118. 200). Várasban terekek csendeszben lakának (III. 61). Demetörnek meghagyá, mestereknek csendesz helyet gondolna (IV. 219. 258). Annak örüllőnc, hogyla az eszaki szél fúdogal, mert bövséges és czondez esztendőt hoz (Cis. E). Sz. Hedvig napian czendez eg lenne, de felők, hog az kőczölők meg ne haboricziák (KBöcs. 1572. E7). Czendesszen tört mindeneket (Born: Préd. 227). Czendesz fűdö leszen: serenum erit (Fél: Bibl. 26). Mindenez cziendessec es batorsagosoc valanae (Decsi: Sall. 12). A háboru támad a csendes napokból (Gyöngy: MV. Előb. 8). Tsendes elmével vette az izemet (Mik: TörL. 68). Tsendes, szeléd udvarisággal figyelmezo mindenre az öreg-ur (Fál: NA. 148).

Csendesöd-ik: silesco, tranquillor, conquiesco MA. [still werden, sich besänftigen, sich beruhigen]. Csendesedik (Pázm: KT. 255). Végre chöndeszödén egy kis tűznél meg ál (Zrínyi: ASyr. 87). Tsendesedgyéc azzal szüem seblitő lánghia (Balassa: Ének. 3).

el-csendesödik: tranquillor, paco MA. [sich beruhigen, besänftigen]. Ezeket halwan el czendeződének (quieverunt) es fel magasztallnak vala wr ystent (JordC. 746).

lő-csendesödik: silesco C. complacor, sedor, consido MA. [sich besänftigen, beruhigen]. Le cziendesödnek az szel (Fél: Bibl. 63). A minden háborgató indulatokból le csendesedett ember (Fál: UE. 366). A letsendesedett ember a szerentesének és időnek változásán meg nem indul (SzD: MVir. 391).

mög-csendesödik: silesco PPBl. requiesco MA. [still werden, sich beruhigen]. Míg ezek a zen-bonák meg-tsendesednek: dum hæ *silestunt turbae PPBl. Mykoron megl czendezednek zohly az hadnagyoc, ky mynd kezöllyen ytközöttre (JordC. 242). Akaryak vala öwtet (chazaarnak) valaztany; de mykoron semikppen nem akarta vana, alyg cheendeződének meg rola (ÉrdyC. 101b). Paranchola nekyk az zeut atya, hogy egy kewesseo vezteglemeenek. Es azommal meg chendeződének (570). Az wez meg nem czendeződik (ÉrsC. 137). Meg ezen dőszedének: taenerunt (Helt: UT. 17). Be meg-tsendesednie szüem (Czegl: Japh. 57). Az oda fel való hírek most megese-senedtek (RákGy: Lev. 283. 267).

mögcsendesödés: [placatio; beruhigung]. Lelki ismeretfene meg csendeszedése (Zvon: Post. 1149).

Csendesödés: tranquillitas, tranquillatio MA. [beruhigung].

Csendésen, csendésesen: tranquillate, placate, pacate, sedate MA. [ruhig, sanft]. Az esők és harmatok, felhők és ogek szakadása-nélkül tsendesen esnek (Pázm: Préd. 10.). Jamborül, chendeszon chászir alut jara [a ló] (Zrínyi: ASyr. 41). Irtam szerelantülis, do csendes-n (Zrínyi Előb. 4). Csendessen ballag paripája (Gyöngy: KJ. 9). Nagyot foliaszkodék, testéből a lelke csendesen kimulék (Thaly: Adal. 126). Amilia tsendessen figyelmezet Eusebiusra (Fál: NA. 150).

Csendésít: sedo, lenio C. tranquillo, placo, commulceo, compesco MA. sapio PPBl. [beruhigen, besänftigen]. Egy czendeszte Bela kiraly az ő feltünadassokat (Helt: Krón. 38. Fél: Tau. 11). Vannak oly orrosságok, kik az embernek belső nyanalaiat chendeszítik (Frank: HasznK. 51. Zvon: Post. II. 165). Méltóztassék haragját csendesíteni (RákGy: Lev. 101). Urunk haragját csendesitse és vegye el (193).

el-csendésít: tranquillo, sedo, consopio MA. [beruhigen, besänftigen]. A bekesegre elczendesite őket (DobrC. 5). Vrank lesus kedig latuan, hogi meg habortottanak volna, mynt kegiós mestör el czendesite őket (WesprC. 13).

lő-csendésít: 1) tranquillo, paco, delenio, commulceo, compesco, sereno C. [besänftigen, beschwichtigen]. Ez az annia-zeutegilaznae haboruia valamint le czöndeztetethetne (Zvon: Osiand. B1). Csak mostani habját régi zavarával, lecsendesithesse felkötött kardjával (Thaly: Adal. 1172). Nem tsendesithetem le felzajlult habjait szomorú lelkeknek (SzD: MVir. 77). 2) [detumefacio; abnehmen machen]. Az (bab) liztiuel io kenny minden fele dagadasokat, mert azokat le chendeziti (BeythieA: FivK. 30b).

lőcsendésítés: placatio, sedatio, delinitio C. complacatio MA. [beruhigung, beschwichtigung].

mög-csendésít: tranquillo, paco, sedo MA. [stillen, zur ruhe bringen, beschwichtigen]. A zenbonát megtsendesitem: comprimere *tumultum PPBl. Meg czendezeitette a saduceosoc (MüncC. 55. Helt: Bibl. I. YYy4). Az kie zugódnac vala, megczendeszitette azokat (MA: Bibl. L224. 136). Az nagy zen-bonát meghendesziték (Zrínyi: ASyr. 223). Az mi a mi réad való nehezletésünket nézi, azt te magad csendesiteted meg (RákGy: Lev. 102). Ha magamon állana csak, mind két részt megnyugtattam s csendesitem (Gér: KárC. IV. 459).

Csendesség: tranquillitas, quies, placiditas C. silentium MA. [stille, ruhe]. Lelki tsendesség: enthymia; tengornek tsendessége: mistrum C. Az mégförtzetet ruh nem viselém en cendességem napiban (BécsiC. 79). Hog czendességhe, silentiumot vető vona Jesus az saduceosoknak (JordC. 125). Oryzween az ceynek chendesseegheeth en barmok feleth (ÉrdyC. 111). Ekes csendességben asszony megyen vala (RMK. II. 17. V. 161). Nagy czendességben élz: Halyonis agis dies (Decsi: Adag. 132). Semmit ne busulj, hanem nagy csendességgel és alázatossággal ír neki (LévI. II. 76). Semmi eset meg nem háboritya és fel nem bontya az ilyen embernek lelki tsendességét (Pázm: Préd. 264). Míg már az fogyver csillag nem mehet, addig csendes-séget az haza nem vehet (Thaly: Adal. I. 167). Vidámok, de kellő tsendességgel (Fál: BE. 599).

Csendességös: placidus; sanft, mild. Ez tudomány az embernek szívét is czendességösé teszi (MA: Scult. 19).

Csendésül: [paco, sedor; sich beruhigen, besänftigen]. Háborúságok Efozum várasban csendeszültek vala (RMK. IV. 185. Zrínyi 179). Vakot vetett koczkám felfordult szemével, égrefordult szemem csendesül elmével (Thaly: Adal. II. 110).

el-csendésül: tranquillor, paco MA. [still werden]. Ne csendeszly el een twlem: ne taceas a me (KulesC. 60).

Csendetlen: [inquietus; unruhig]. A bí az elméket teszi csendetlenné, a jó falatot is megnt izetlenné (Gyöngy: MV. 67). Csendes szelődék. Csendetlen erkölcs (Fál: Jögz. 933).

2. CSÉND (*ezoditum, ezongas* MA): timio; klingen]. Az aran sem chend sem peigh mynt az ercz es yvegh (ÉrdyC. 466).

Csendés: timitus; das klingen WF. Adami.

Csendít: timiro facio MA. [tönen lassen]. Wechornyek előthe ogh orawal harmath kel az öreglyky haranggal chendetleny (AporC. 117). Másdik óra tsendit a consonánsokra (CorpAgramm. 593).

mög-csendít: intono, pulso MA. [tönen lassen]. Az toronyba való harangokat csenditso meg az ezirkül (Gér: KárC. IV. 110).

Csendítés: timitus MA. [das erklingen]. Ez óra estueli czendítésnek ideje lévén (Vás: CanCat. 676). Az harangszót vagy

csendülést szabot örökben halván, oda mennyenek mimyáján (JTársReg. 31). Mice alatt a sanctustül avagy az első csendüléstül kezdvén mondják-el ama többször említett éneket (Bíró: Angy. 110).

Csendül: tinnio MA. [klingen]. (Kár: Bibl. 237). Az föld is megrendül, sok fül hírrel esendül (Thaly: VÉ. 1.107). A kórnyék, útszák és szomszéd paloták tsendülnek feléle (Fal: NE. 32).

még-csendül: tinnio MA. [erklingen]. Még czendül az ű ket füle (Mel: Sám. 455. Kár: Bibl. 316). Fülóc mog czendül belé (MA: Bibl. 247. Tof: Zsolt. 859). Mind a két füle megcsendül kédnek (Mik: TörL. 66).

Csendülés: tinnitus MA. [das erklingen]. Fene oroszánra hamar felugordék, Buda piacára Tholdi esündülést (?) ugrék (RMK. IV.247).

CSÉNG (*csnng* Zvon: Post. II.232): tinnio, úntino, resono MA. [klingen, tönen]. Tsengnek a fileim: aures *tinnunt PPBl. Ez filemile az w czngö zvanal felieb halada (VirgC. 107). Cheng es peneg a fezte a hatadon (Pesti: Fab. 50b). Ez czeng az fül-mbe: kellyetec fel halottac (Born: Préd. 573). Bekoia cziönög (Zvon: PázmI. 69). Cseng-é a filed? (Mik: TörL. 442). Már a szabott óra cseng (Thaly: VÉ. 1.316). Mindenek filiben kedves hű csengeni s arra nagy álgyúkkal az bástyák dörgeni fognak (Thaly: Adal. 1.159).

Cseng-béng: [tintinnio; klingen]. Ollyan idő talált éppen akkor lenni, kinn Bachusnak szoktak aldozatot tenni, és sok csengő béngő ruhákat felvenni, azokban csoportként farsanglásra menni (GyöngyD: Cup. 627).

Csengés: tinnitus, tinnimentum C. MA. [das klingen, klang]. A szónak viszontagsággal való tsengése: echo C. Halla az nas werewnek chengheseth (WinklC. 75. Helt: Bibl. I Pp4). A fige succusat a mustárral ha öszue czinálod, az fül czengessét meg allattya (Mel: Herb. 2). Mondola oljal az nak vizet töltis az filben, meg allattya az filnek chengeset es zuggasat (BeytheA: FivK. 108. 68. 28). Csengéssel és zörgéssel állattatnak-meg és hozattatnak-viszsa az ő kópújokba a méhek (Mad: Evang. 263). A semminémű csengés halgatásnac mondatie (Com: Jan. 62).

Csenget: tintinnabulum pulso MA. [klingen, schellen]. Mene az barátok portayara, es mykoron cheenghetöt volna, az portarius be eretzee nazi io kedvel (ÉrdyC. 513). Ugyan akkor a chengetövelis chengessen (JTársReg. 68). Az also renden való papoc a tönjénezővel illatokat tesznee vala, cymbalmoekal, csengetőekel csengetvén (Com: Jan. 129). Első óra csenget (CorpGramm 592).

Csengető, csengetyű: tinnabulum C. MA. [glöcklein]. Réz-tsengetyű, tzbalmom: sistrum PPBl. Ween Aarou es Moysesnek hwa hw kezeben egy czenghetwth (JordC. 42). Es zerez Aaron kentheseenek also peremeere egy arany czenghetwth (65). Az kótelnek also vegheere kóttót vala egy kysded chengetwt (ÉrdyC. 243b). Ronczatoc el a kórosztóló kónet, czöngötöt, manstrancit (Mel: Sám. 459). Harangok, csengetők kónognak vala (RMK. III.103). A sz. sacramentumok méltóságosbak a csengetyűknél, pengetyűknél (VárM: Szöv. 251. 214). Ám a többi között csengetyőket függöztetett ruhája szélire (Csúzi: Síp. 240). Minden szegésnek alsó környékéről számtalan sok tsengető és apró harang függ (Moln: JÉpül. 439).

Csengetyűs: [tintinnabula habens; mit glöcklein versehen]. Nem kell csengetyűs tület kápádra csinálni, igen esmérnek öltözetedről (MA: SB. 218).

Csengetyűz: [tinnio; glöckeln]. Az oltár fedele alatt berbitélnak, csengetyűznek, pengetyűznek (VárM: Szöv. 56). A kőnyörgés közben sokat tsengetyűztenek, pengetyűztenek (127).

Csengő: resonans, resonabilis PPBl. [klingend]. T'engő szó: euphonia C. Ez filemile az w czngö zvanal felieb halada az

bodog atíath (VirgC. 107). En chyengw ertyce a vagy pengw cymbaloma lóttem (Konj: SzPál 172).

CSENEVÉSZ: [infectus, debilis, imbecilis; schwach, verkümmert]. Nem megyek ollyan anyához, kinek csenevész embője után el szakaszkozgyam (Czepl: BDorg. 306).

[Csenevész-ik]

el-csenevészik: [maeresco, interiorior; verkümmern]. Mint a csesesül el-választott gyermek el-csenevészott (Diósz: Préd. 147). Vond el a tipláló atyát s anyát a gyermektül, el kell annak csenyevézni, ványadni, s végre chel kell meg halni (Szathm: Cent. 214).

CSÉNTÉMPERE. Sok guggoló és értelmetlen szók vagy-nak a magyar nyelvben, mint: gullyog, kozibózi, csentempere (CorpGramm. 323).

CSÉP (*cszepy* Pesti: Nom. 54. *chyp* Tel: Evang. II.800. MA: Zsolt. 227): clava pendula Pesti: Nom. 54. tribula C. flagellum frugum MA. flegel Pesti: Nom. 54. Valamit tezen a csep a buza maguac, ezönt thezi a zenvedes a valazottaknac (NagyszC. 243). Az kapasok ragdadak kappayokat, asoyokat, chepeket, lapatyokat (CornC. 425). Meghalok öhvel, mert csépet nem szoktam, az vas kapát es sola nem forgattam (RMK. II.267). Azt akarjuk, hogy a ki érdemli a papságot, azt pénz nélkül pappá tegyéték; a ki kedig nem érdemli, azt a csépre, kapára, kaszúra, kulapácsra avagy kaptára igazítsátok (RMK. V.225. 228). Imhol vannak az gerebléic, czépek, villak (Mel: Sám. 237). Csuda, ha az esvelű cséppel csapott saxoniai bortül nem émeleygett gymra (Pázm: Kal. 159). Ollyan mint a tsép es erős szél, mely a szalmától es polyvától a búzát ki-bisztítja (Pázm: Préd. 299). Elméje nem bonlott, mint cséppel a kéve (GyöngyD: MV. 1). Némelly eröködik éles fegyver által, nem csép, kapa, bottal lépni tisztességre (Thaly: Adal. 1.194). A rácz gaznép, országunk rontó csép (II. 159. KecskTört. IV. 402). Tsípás szeme forgásával keze úgy jár mint a tsép (Fal: Vers. 882). Inkább tsépet, kapát a kezembe veszek (Gvad: RP. 447).

[Szólások]. Csép, kapa a dolga (Pós: Igazs. I.140). Tsépre, kapára termett ember: ad ctitelas natus (PPB. Kisv: Adag. 7. SzD: MVir. 105). Örömest köntétek hozzá a csépet (Bal: Cslk. 112). Sigmond ismét a némethz akarja kötni a csépet (ErdTört. I.205). Felkötni a tsépet: valamihez hozzá kezdeni (SzD: MVir. 288).

hadaró-csép: [clava pendula; dreschflegel]. Az hadaró-chép meg örlí az buza kalásznak hegyeyit (Lép: Pfük. I.309).

Csépél: 1) detero C. trituro MA. [dreschen]. Kelfel Synmac leaña es csepel (BécsC. 252). Mykoron Gettre rytez gabonaat czeplene, neky yeleneek istennek angyala (JordC. 329). Én szerelmes szűzem, kén én chépléc (Helt: Bibl. IV.38). Az rayky byro nem adoth wolth elegendew magothi, azth mondotha wolth, hogy nynceen cepleth (LevT. 188). Nap estig czéplez (Soós: Post. 463). Az bolton ertetic az czip, kit az isten meg nem ronta, de azt ronta meg, az mit vele kel vala cipleni (MA: Zsolt. 227). Pacsán voltak jó asztagi, most azt cséplik (RákGy: Lev. 180). Valami kez auagy csepeolny ualo marlam nekem uagion, ahoz az fiaim semikeppen ne nyullianak (Radv: Csal: III.166). 2) [supervenire; überfallen]. Györben 1800 török volt, ezek éjjel nappal rajtok cseplettek (Moulrók. VII.47). 3) [objurgo; schelten]. Nagy tudatlanságokat nekik fel fedezi, mind azatal hieit csak gyengén cséplí (MolnF: LTárh. 112). [Vö. Cséplül]

[Szólások]. Ne szemeld a másét, tsépeled a magadét (SzD: MVir. 385).

ki-csépél: trituro, excutio MA. [ausdreschen].

kicséplés: tritura, excussio MA. [das ausdreschen]. Be-ágyazni ki tséplésre a gabonaat (SzD: MVir. 23).

mög-esépél: tribulo PPBl. [dreschen]. Az buza nem tetet-hetyk az kasban, hanemha az gabonafev leyend elevzer erevssen meg chepletevt (CornC. 264). Az kebut sarroual le vagiac, meg çeplic (GuaryC. 26). Az isten haboruságokkal megcséplé és hadaria a választott (Illy: Préd. 38).

Cséplés: trituratorio MA. [das dreschen]. A cheples á szűretet éri (Helt: Bibl. I.LL4. Born: Préd. 457). A búzát vastag téspléssel tisztítják (Pázm: Préd. 35).

Csépletlen: [non trituratoris; ungedroschen]. Csépletlen buzam vagion (Levt. 1303). Az pajthanak keozepseo fele foly chepletlen buzawal (Radv: Csal. II.66). Vermekben levő kész gabonát és asztalgan való csépletlen gabonát illeti, arról ilyen diszkrét tesztek (III.265). Az szentgyáhzra láron fözélékre való csépletlen búzából tíz lknával hagyok (269. 268).

Cséplő: triturator MA. [drescher]. Vagyon 4 cséplőm, azoknac háma cséplet 4 napig, az negyedic csak 2 napig (Helt: Arim. N4). A cséplőc a szérium cséplé cséplénc (Com: Jan. 74). Elő esztendőnek asztagai sokáig állának minden helyeken, még cséplőt sem talált az ember reája (ErdTörtAd. III.171).

Cséplői: [trituratoris; drescher]. A szerő négyszer zugott tésplőji kezektől (SzD: MVir. 135).

CSEPPÉG (cseppeteg Illy: Préd. II.492. *choppog* Helt: Zsolt. 124. *czoppog* Born: Préd. 218): **1)** stillo PPBl. [destillo; tröpfeln, träufeln]. Fenyő-fa neme, mely terpentinát tsepeg: larix; szurok nedvességet tsepegő fenyő-fa törsök: sapinus PPBl. Csepegenek bort (BécsiC. 249). A te labaidnac nyomdéli chöppög-nc kegerséget (Helt: Zsolt. 124). Föld fazakakat tele vizzel kőnyűlle tegy, a melyke szüntelen csepegjék a nedvességet (Nad: Kert. 76). **2)** stillo, mano C. [tröpfeln, träufeln]. Cseppet mfi reank atok (BécsiC. 155). Föld meg indolt es mennek csepegtek (AporC. 15). Az én tudomanyon chöpegien mint az eső (Helt: Bibl. I.bbb4). Török lababol czöppögnc az genetsegec (Born: Préd. 218). Az istencro kedig ezac czöppögnc költie marháokkat (548). Az ajtó megett a füstély, azért tsepeg az eszterha (Pós: Igazs. II.225). Lépes méz tsepeg ajakáról (SzD: MVir. 57).

csupog-csépég: [paullatim stillo; langsum tröpfeln]. Küldött hol ötven, hol hatvan forintot, s nem csinálhattam semmi fundust, hogy olyan csupogva-csepegve alta kezünkbe 1759 (Házánk. I.143).

el-csépég: [fluo, stillo; fliesen, tröpfeln] Mykeppen wyaz. ky el chepeg, el uetetek (KulesC. 138). Ha az ló az istállóban meg zabállé, azon meg ismered, hogy az orra el csepeg (Cis. 03).

ki-csépég: exstillo C. MA. [austrifen].

lő-csépég: **1)** [destillo; niederträufeln]. A tanító, kik a tápláló tudományt az isten híveire le-tsepegik (Bod: Lex. 12). **2)** destillo, distillo C. MA. [niederträufeln]. Az földre le csepegő wer folyass (JordC. 609). Az eső le-tsepegő (Com: Jan. 10).

Csépégdéggel: mano PPBl. tröpfeln WF.

Csépégés: stillatio, stillicidium, distillatio MA. [das tröpfeln]. Az csepegés az aszsonyi állatnac szüntelen sünbelődése: tecta jugiter persillantia facit mulierem litigiosam (Kár: Bibl. I.614 MA: Bibl. I.564). Az tornász sátornak külső csepegésen belül (MonIrók. VIII.363).

fő-csépégés: [gravedo; schnupfen]. Nathát, fő csepegést meg állat (Mel: Herb. 37. BeythoA: FivK. 84).

orr-csépégés: stiria nasi PPBl. [schnupfen].

szem-csépégés: lippitudo U. [das triefen der augen].

Csépéget, csépégtet: stillo, destillo MA. [tröpfeln, träufeln]. Ez az Estuan az egő szőmdeket az embernek az alfelebo csepegette (Szék: Krón. 172). Hegedős Istvánt hivatják, megfogák,

csépégeték, erőssen megvallaták (RMK. III.136). Az nyár fák-nac leuelét czepegésd az fűben, használ (Mel: Herb. 11). Gyer-tyauil czepegét bohar (Born: Préd. 67). Gyermekegérlnktől-fogva hamis vélekedéseket tsepegetnek belénk (Pázm: Préd. 201). Lábaid nyoma kővérséget czöppöget nagy serral (MA: Bibl. V.30). Ha földben csepeken-ként csepegetted a párhagyma vizét (Nad: Kert. 306). Az anyák és daikák az ifjaknak tejjel szent igéket csepegetnek (Illy: Préd. II.238). Az isten lassan-lassan büntet, az ostort csepegeti (492).

bele-csépégtet: instillo C. [lineintröpfeln].

belecsépégetés: instillatio MA. [das hineintröpfeln].

ki-csépéget: exstillare facio MA. [auströpfeln].

mög-csépéget: [constillo; betröpfeln]. Akárhogy megesepegettek, nem vallott (Nyr. XIV.460). Tsepegésd meg szalomával (Szakácsmest. 60).

Csépégetés: **1)** destillatio MA. [das tröpfeln]. **2)** guttatur; sprenglichte farb Nom. 27.

Csépégetett: **1)** stillatus, destillatus MA. [geträufelt]. **2)** [guttatus; gefleckt]. Tsepegetett-színű: guttatus C. PPBl. Az szára czepegettől színű (Mel: Herb. 89). Az boriut, kinec Apis volt neue, chöppögetet, isten gyauant imadtac (Mon: Képt. 134). Szeplos és czepegetet színű kosok: arietes nansenosi et diversorum colorum (MA: Bibl. I.28). Ha akarod, hogy az szekfü csepégetett színű legyen, ugyanezen képen buzába kell oltani (Radv: Csal. III.55).

Csépégő: guttans, stillans C. MA. [triefend, träufelnd]. Tsepegő szemű: lippus; orra-tsepegő nátha: distillatio PPBl. Vénc avagy czepegő szeműnc (MA: Tan. 37). Szemcsepegő csipásság: lippitudo (Com: Jan. 56).

Csépégős: [stillans; triefend]. Tsepegős szemű: lippus C.

CSEPPEDÉK: guttula MA. [tröpfeln] Pogán népnek boristenit a Dienöst mondják; istentől jött cseppedéknek magyarul mondhatják (RMK. IV. 261). Az eső a cseppedékeknél és a tűz az füstnél felyeb beuőködöc (Kár: Bibl. I.459). Az egész világnak szépsége és dícsősége olyan az istenhez képest, mint az vederből ki esett cseppedék (Pázm: Kal. 27).

CSEPPEN (*cseppeni* Laud: UjSegis. I.161): [stillo; tröpfeln]. Vrvik verenek egy csöppe zömben csöppenen (DebrC. 217). Ki látta, hogy csak egy könyve czeppent volna (Illyef: Jephth. 30). A buborék lézen a tseppenő tsöpfül (Com: Jan. 14). Tsak nekünk is valami tseppenne hasznunkra (Mik: Törl. 304).

[Szólások] Ha nem ez ordúl is, czeppen (Bécsi: Adag. 326. Kisv: Adag. 202).

ol-csöppen: [decedo; mit tod abgehen]. Nem egyéb végre lakják a földet, hanem hogy kedvekre töltés s költsék élteket és hogy sok gyönyörűségés mulatások után egyszer valamikor elessepenjenek (Fal: NE. 36). Élő ember gondold meg, eltseppensz egykor véletlenül (Fal: Vers. 886).

lő-csöppen: [destillo; niederträufeln]. Egy csöpp víz is az égől le nem cseppen (Illy: Préd. II.457).

Csöppenés: [gutta; tropfen]. Megh esokolyavala az ő sebős verenek cseppenéseith (WinkC. 219).

Csöppenet: [stilla; tropfen]. Lezenc Jacobnac megmaradeki nommal cseppenet a fűre (BécsiC. 253). Le zal mikent a czepegő czeppenetek földre (AporC. 24). Kye myid a tengér vizeinek zamalan cöppenetynek zama vazon, the zent werdebo eg cheppenet sem marada (GyöngyC. 22). Iduezitthemnek eg cheppeneth vere ez zelles vylagnak byneynek bochanathyara elleg (45). Az te dragalathos zent wersel czeppenetek zorint the belöled ky folya (ÉrsC. 49).

Csëppenetlen: [non effuse; unverschüttet]. Ezekre az bort nag kanackal köszönik, kiből czordulatlan czöppenetlen kellien hippiteniek (DecsiG: Préd. 24).

Csëppent: [stillo; träufen]. Nyitva lévén a szem s fül, a musicus sok merget tseppent lassan lassan belénk (Fal: NA. 165). A ki erőltetve fejdőcél, a tej után vért is tseppent (Fal: UE. 407).

be-csëppent: [subdo; untergeschoben]. Többet tseppent-bé a consouentiaiba, hogysen az első beszéde megengedné és így hamis az ő kereszt-fogása (SzD: MVir. 60).

Csëppentős: [guttatus; fleck]. Mennél szeb' és fényesb valumelly köntös, annál éktelembek azon minden aprólék tseppentések (Pázm: Préd. 730).

CSÈPP: (cheep DomC. 55. ÉrdyC. 58. tsép Com: Vest. 131. csop WeszprC. 60. csop LevT. I.251): **1)** gutta, stilla, pegasus C. [tropfen]. Gyanta-tsepp: *succina gutta PPBl. Ezdr czödp ver zarmázek ky az ő zent testéből (WeszprC. 60). Folyon az en bezedtem mynt az cepp az nagon (JordC. 272). (Az lampasból) egy cheep olay sem evtteteek ky (DomC. 55). Az verből essek tenerere neg csöp (DebrC. 299. Helt: Krón. 1. Kár: Bibl. I.459). Egy cheep vere hwllasa celeeg volt volna embery nemnek meg valtságára (ÉrdyC. 58). Ha sok gonossaghokath tettel volna mynth az zeles tengernek czepe (ÉrsC. 278). Az czepp verec, melyek az földre le górdülnece vala (Born: Préd. 227). A széles világ isten előtt olyan, mint egy tsep harmat (Pázm: Préd. 65). A zuzmaráz meg-fogyott harmat, a jég tsap fagyos tsöp (Com: Jan. 10). Véremet utolsó chöppig hasznossan néki dedicálhassam (Zrinyi: Címl. b). Reád bizom utolsó tseppent ügye-fogyott reményemnek (SzD: MVir. 334).

2) [paullulus; sehr wenig, sehr klein]. Egy cseppet sem: ne guttam quidem MA. PP. Csepetis immár nem latnak vala (CsomaC. 43). Egy chep gondodys nyuchen (Pesti: Fab. 62b). Egy cheppel sem küsseb dologrol irtanac (Helt: Bibl. I.3). A császár erjét egy csöppné sem félék (RMK. III.65). Ötöd napég basa erősen lötteté, azért Buják falát egy cseppné sem sérté, császár kegyelmére es igen kéreté (95). Segéteni kel, az ki iora ügyeközik, az ki penig gonozra, egy czeppnére sem (Decsi: Adag. 81). Az mi meg igazulásunk egy cseppnyére sem tög az igaz és méltó poenitentia tartástól (Pázm: Kal. 348). Nem-is kívánoc ezac egy czeppnyére az én érdememre appelláhom (MA: Scult. 140). Egy csöppnyére sem indúlt-meg a fari-saeus diéséretin (Mad: Evang. 811). Vékony avagy edgy csepp gondgyok sinecen (Ker: Préd. 100). Nem az cepp tagtol, hanem abban el hatalmazott fenétől váltunk el (VárM: Szöv. 72). Egy tseppet se gondoly mondásával (Fal: NA. 171).

[Szólások]. Szólnak folyó-vize, esznek cseppé (Pázm: LuthV. 4).

[Közmondások]. Sok tsöp vizből gyakran nagy eső támadhat (Kisv: Adag. 202). A tseppék meg lyukasztják a követ: guttae *pertundunt saxa PPBl. Magneat a vas édesgeti, vizesöp követ meggyözheti (Amade: Vers. 173).

gyöngy-csëpp: [unio; eine perle]. Álmélkodnak rajta, hogy hirtattya file a hüvelknyi nagy napkeleti gyöngy-tsöppöket (Fal: NA. 144).

Csëppecske: [guttula; tröpfchen]. Mely vér oly böcsületes volt az isteni személynek méltóságáért, hogy egyik cseppecskéje elégséges az egész világ valtságára (Pázm: Kal. 750).

Csëpke: [parvulus; der kleine]. Serenyen futamnak tancban az leányok, nyhylan oth megü lathywk az ő yamborsagyt; sertelen ha lend az ő yamborsagok, oth el hol partayok. Cepkek hazatoktól messce ne lepyetek, ydönek yawaban tykakoth wltwsetek; scemerem kapalny, böchöth renghesetek, awal el elhettek (PeerC. 339). A könerekben es nagysagossokban nem igen sok

vagyon latra; hiszem, felseged io nenén veszi az egregiusokat is elegy chepkökkel (Helt: Mes. 475). Czepkéből löttél vrrá, pörből tekintetes (Illyef: Jephtha. 15).

[CSEPÉRÉD-İK]

föl-csëpéredik: [adolesco; heranwachsen]. Szépen feltseperedett ifjúságának első fiatalival magára vonza a szemeket (SzD: MVir. 237).

CSEPÉRKE (choporke Beythe: Nom. 5): fungus tuberosus Beythe: Nom. 5. [champignon]. A tseperke gombák némellyeknek esemegéi (Com: Jan. 28).

CSEPEsz, CSEPLEsz. Czeplezhaay: omentum MA. Háj, takaró-háj, retzés-háj, tseplesz-háj: omentum PPBl. Aldozattokból ezek vala chepez bayoth es yznak vala malosath (KulcsC. 285). A bünert valo aldozatnac könerséget emelye, a may körül valo chepesz látat a vesektől el szakasztattat (Helt: Bibl. I.22).

CSEPKÉ: [?] Esküfittinkeot az chepkenei halalra verette (TörtF. VII.94)

CSEPLYÉ: gramen, perje MA. PPB. [gras, grashalm] kraut PPB.

Cseplyeség: ∞ Törte lábok a meg ászott tseplyeséget (Gvad: Orsz. 131).

CSEPÖLYÉS: lippus JordC. 108. [triefaugig]. Az oltarra ne yarwlyon zolganly, ha vak leyend, ha czonka, ha santha, ha cympa, ha kanczal, ha ghörbe, ha czeppóces, ha ryhes awagy poklos: nec accedat ad ministerium eius, si coecus fuerit, si claudus, si parvo vel grandi vel torto naso, si fractopede, si manu, si gibbus, si lippus (JordC. 108).

CSEPÜ, CSÖPÜ (csepö RMK. II.172. Mel: Herb. 34. cöpo TelC. 84. czuppö MA: Préd. 191. czupni NádC. 310): stupa C. linum MA. [werg]. Cepw: stupa NémGl. 221. Hamarab el mulnac, honnem mint a cöpüncec langa (NádC. 310). A cöpü a kemencenece langyaba meg nem maradhat (TelC. 84). Összevötörettek és semmié lesztek, mint az csepö szikra oly hamar elvesztek (RMK. II.172). Az heues gyermekek, kik nem alhatnac, czöpünel az succusát és vizét kend az homlokára (Mel: Herb. 34). A mely abroszt igen elviselnek, szöszce valik es chepüe (SalMark. I.6). Szurockal, czeppünel és uenikénel gynyogat (Kár: Bibl. II.159). Az füstölög szöszet, cöpüet el nem oltia (Kár: Credo 25). Takariad vizes cöpüi közé es süssek meg paras zénben (Frank: HasznK. 35b). Vannak olly bötánandó bünök, melyeket a sz. irás szállának, tsöpünek, zúnyognak nevez (Pázm: Kal. 930). Elszakasztá az gosokat, miképpen elszakad az cöpüből font fonál (MA: Bibl. I.232). A len és kender meg-ger(eb)jelenetnece, el-maradván amott a pozdorja, itt a csöpü (Com: Jan. 96).

[Közmondások]. Nem bátorságos a csepü a tűz mellett (Mad: Evang. 276). A tseppü könnyen fellobban a tűz mellet (DKal: Ker. 107).

fövény-csëpü: [?] Az gyermekek is így felelnek effele fövény csöpüből ereztöt madzagra (Alv: Itin. 33).

kender-csëpü: [stupa cannabina; hanfwerg]. Kender tsöpüvel kösd a sebre, és hadd rajta két napon (Cseh: OrvK. 33).

len-csëpü: [stupa lintea; flachswerg]. Laag len cöpü auag zöz (NagyszC. 75). A füstölög len tsöpüet meg nem oltia (Kulcs: Vetek. 43. MA: Scult. 29).

pozdorja-csëpü [stupa; werg]. Tedd forgó kerecké ököt mint szél az pozdorja cöpüet (MA: Bibl. V.39).

szösz-csëpü: stupa Ver. MA. PPB. [werg].

Csëpül (le-tsëpül Fal: NA. 170): **1)** deprimo, decutio, prostratio, conculco Kr. [niederstrecken, zu boden werfen]. A sár-

könyvokat bírádság nélkül földre csöpül (Pázm: Préd. 166). Az egész könyvben egy tudós ellen-vetést nem találok, hanem csak gyólvész gazságot, és sokszor esőpülttetet káromkodást (Pázm: LuthV. 3). Mivel esőpüli itten Kulaúz a keresztény reformata vallást? (Pós: Igazs. 1521). 2) [maledico; schmähen]. Magadit ne dicséredj, másét ne csöpüld, ugy lesz minden kedvében (Kisv: Adag. 330). Rosz emler dicsérem, vagy föttig csöpüllyen, arra nem sokat hajtok (359). Földig esőpültte Haller Gábort a fővezér előtt (Mon.Érök. VIII. 474).

lő-esőpül: 1) deprimo, deulco, prosterno MA. [niederstrecken, zu boden werfen]. Ellene nem állhatnak vala az arjánusok, hogy az kinek isteni tudományától le csöpültettek vala, azt az emberek előtt hazug tudományul gyólvóssággá tennék (Pázm: Kal. 225). Hívét le hadgya csöpülni, fogsággal, fömlöttel, fogatkozásokkal smyargattya (Pázm: Préd. 23). Sokszor lecsöpülttetet káromkodást tapasztaltam (Pázm: 51. ev. 3). Az isten igazságának ményítő kövő az ember-knek nagyobb részt le veri, es az örök tűzre le csöpüli (Lóp: Pjűk. 1407). A kő eső még fűvőten le csöpüli (Czegl: Enoch III. 12). A római pápa az isten első parantsolattyanak méltóságát le-csöpülte, rontotta (VárM: Szöv. 252). Már tíz esztendeje harezolnak hazánkban, hamisan lecsöpült régi szabadságot (Thaly: Adal. I. 102). Hatalmassan le-csöpültet a méltóságot, gazdaságot (Fal: NA. 170). Az öt tüzörörő bajtárs, a halál minden barom erőt letsepül (sz): MVir. 205). 2) [contumelios afflicio; schmähen]. Vrank napi méltóságát a mi illeti, aztis sok képpen le csöpüli (Pázm: Kal. 393). Egy csásosó barát le-csöpüli mind egyig az ölemetes tudós szent doktorokat (Pázm: LuthV. 168). Ha annak méltóságát le csöpülhetnék (Pécs: Föl. 539). A szentek egységerül való ezikelt a calvinisták lecsöpülők (Vörösm: Fancsek 272). Ugy le csöpüli a nagy szent doctort, hogy egy nyilván való eretnekül alábbvalónak láttatik tartani (EszM. 16).

lőcsöpülés: [maledictio; das schmähen]. A mi doctorinknak földig való le-csöpülősében igen nagy coriphæus (Pós: Igazs. 1451).

még-csöpül: [prosterno; vernichten]. Es az ember Christust meg csöpülte és semmiu fötte (Vallást. Oj).

[lőcsöpülőd-ik]

lőcsöpülődöttség: [?] Sem a vénség sem az lőcsöpülődöttség engem abból nem erigaha (TürtT. XVIII. 100).

Csöpüs: stuparins MA. zum werg gehörig PJB.

[Csöpüsöd-ik]

őszve-csöpüsdök: [implicor, permisceor; sich verzausen, sich verwirren]. Tövel hegygyel őszve csöpüsdöt munkátskáját szent nevel méltóságos tutorsága alatt bohattya az halando embereknek szemek eleiben (Sbalog: TemK. 6).

[Csöpüz]

lő-csöpüz: [convicior; schmähen]. Másokat gyalázó és földig letsepüző ember (Kisv: Adag. 551).

őszve-csöpüz: [implico; verzausen]. Nem illik sokféle őszve fizőt, csöpüzöt, haszontalan kérdőzódéseket elő keresgelni (MA: Tan. 140).

[Csöpüzöd-ik, őszvecsöpüzöd-ik]

őszvecsöpüződés: [complicatio; verwickelung]. Az ő hely-mének számai minden őszve csöpüződés nélkül végig meg-maradnak (Misk: VKert. 676).

CSER [cher Beythe: Nom. ű. cher Koltürt. 55. ére. BécsC. 217. tser ACsero: Enc. 231. PP: PáxC. 261): 1) querens MA [zerreiche]. Csörfős hely; queretum; czermek; glaus querina; czerölgy: carpinus; czerölgyes: carpinetum MA. Tser-levellű fű: chamaedrys, querula PJB. Meta sub arbore, quae vulgariter

cher vocatur (CodPatr. 145. 196). Cher: arbor (Czinar). Arbores cher et bik vocatae 1284 (Krauz). Ő erős montal čere fa, es megtörtem föllő ő gumólót (BécsC. 217). Nagy cher palchakal erőssen verenek (TelC. 273). Az mellec most csak gúznac való hajlo vesszőe, cserfai leszne (Prig: Serk. 646). A tsernek termeszi gyümöltsé nakk, nehaj gyümöltsé penig gallos es tsero eny (ACsero: Enc. 231). Láttu, cserölgy vagy mérges tejtölgy, a sas lenne néki halálos völgy (Thaly: Adal. II. 155). Cserfara akada a feje, ugy hogy tulidon baja istrang helyott szolgált (lly: Préd. II. 66). 2) cerdonum nautae PP. [cortex coriarius; lohe, gürberlohe]. Tser a varzánul: lixivium cerdonum, coriarium PJB. Cortices arborum vulgariter cher vocata (Koltürt. 55).

[Szólások]. Tserbe hagyni, meg-gyalázni a leányt: *ludificare virginem PJB. Nótálim tart attól, hogy hír nélkül tserben hagyjuk (ErdTürtAd. II. 386). Thurzó: Lev. II. 286. Thaly: VÉ. II. 116). Ebben nem csak látat ad, de ugyan cserbe is marad immár Calvinus (Pázm: Kal. 166). Bezzeg érdemlene ugy valamit a papistáktól, ha szávinak meg-felelne, de majd cserben marad (Matkó: HRom. 12. Matkó: BCsák. 112. Szd: MVir: 176. 333).

Cseres: 1) querius, quercus MA. [eichen]. Tseres, tölgy fas hely: queretum C. Czereshely: carpinetum, queretum MA. Tserés hely: carpinetum PJB. Tövis bokrok es csero helyek: rubeta et virgulta (Ver: Verb. 213). Egy igen nagy cseres, gazos erdőt kiirtatván, szép kaszálókká tetette vala (Szal: Krón. 238). 2) [cortici coriario inserviens, lixivio maceratus; loigar, gegerlht]. Cseres szekernyje (Kár: Préd. 280). Az cseres kádla fognak hamisságodért dugni a tímárok (Matkó: BCsák. 204. TürtT. XVIII. 225). Egy kézezer veres bőrből csinált hímöt cseres vagy belés bőrből adjanak (ErdOrszgy. II. 380)

Cseréz: [lixivio macero; gerben]. *Tszertt bőr: pellis lixivio macerata PJB.

CSERCSE: [?] Hagiók Niro Mathonenak két tulkot, az ezerezet és az tekete holdot (RMNy. II. 302).

CSÉRDÍT, CSÖRDÍT: [puls] EhrC. II. [klopfen, poltern]. Czerges magadnac, egyetmavtan czerdeli (EhrC. 14. Bíró: Micae. 188). [Vö CSÖRTÖL, CSÖRTÖLÖZÉS]

CSÉRDÜL, CSÖRDÜL: [constrepo] MA. [rauschen, erklirren]. Híre tserdülvén a syrusok közűt, hogy a városból kiszökött zidók aranyat nyeltek-e), egy cíjel két ezer zidót eleven fel-hasogatának (Pázm: Préd. 872). Cserdül a falevél (MA: Tan. 9). Azonban fegyvere oldalán tserdüle, mellyen a tolvajok serege zendüle (Gyöngy: Char. 5).

ki-csördül: [pererresco; sich verbroiten]. Az idő előtt való ígérnek híre kiesördülvén (MunTME. V. 212).

még-csördül: [constrepo; erklirren]. Mikor a szabó meg-üti az asztalt, az olló ki-mutatya magát; mert vola ötet nem illetik, de ottan meg-tserdül (Pázm: Préd. e2).

őszve-csördül: [constrepo; an einander klirren]. Ha nagy kard pogány karddal összecserdül, jól fordul az koczka (Thaly: VÉ. I. 181).

Csördülés, csördülés: strepitus MA [das erklirren]. Halla a verőknek masod cserdülését (WinkC. 207). Kyhez nykoron aytatusagyal syetné, labawal kő cerdölést tön; ky cerdölés vian zenth Pal ő aytotath ky nytwan wala béé zogeze (PeerC. 76). Az fúnac lehallo leveleuce csördülésé (Zvon: Post. 1710). Egy tal-levél tserdülésére ugy fut, mint-ha kardal volnának feje fölett (Pázm: Préd. 590). Az haraszt csördüléstől is meg rémlös (Széplénc. 8).

CSERÉG, CSÖRÖG: garrio C. strepo Kr. [klappern, klirren]. Tszitogyok, tsörgök mint a sarka: garrio Major: Szót.

239. Tsitsogok, beszélek, tsörögök: garrio PPBl. Az hollo⁹ valami hws fvtot fel kapvan kezdé az agon wele chergeny (Pesti: Fab. 14). Igen chergew madar [a kakas] ees az ew eles zana myat emberek nem alhatnak eyel (34). Chereg a waryw (36). A ptrítsók tsörög (Com: Orb. 4). A szarka tsörög (Com: Jan. 39). Ha lábomon nincsen, erős békó csörög örömmen (Gyöngy: KJ. 66). Kőkön csörög, szípen pergő, amaz kis Aranyos, mikor úrad, meg nem szárad, fölötte hatalmas (Thaly: Adal. II.102). A szerence pörög es kincével csörög, szem be-kötve úgy lézeng (Ben: Rím. 177). Kővecskék csörögnek gyomrában (Szeg: Aqu. 131). Tsergő tsattogó hintóinak es egyéb pergő szekereinek sokaságok lihetetlen nagy (Fal: TÉ. 773). Futnak a patakok, csörögnek, vidúlnak (Fal: Vers. 916). Bogláros pantallér tsörög a nyakokon (Gvad: FNót. 42).

[Szólások]. Nem hiaba tsörögött a haraszt: szél nélkül nem mozgott a falevél (SzD: MVir. 405).

lő-csörög: [cum strepitu decido; klrirrend herabfallen]. A toronyiak a cserepít léteit, amnyira hogy ugyan lecsereg ott a cserep a toronyról (ErdTörtAd. II.07).

Csörögdegél: [strepito; rauschen]. A víznek folyamattya a mint cseregdegél, úgy tetzik, az alatt valaki nyögdegél (Gyöngy: Cup. 4).

[Csörged]

Csörgedés: [strepitus; das rauschen]. Egh nemes dysces kerbe feyer lylomok ees feyer rossak kőzbye wuek, holot wekon zolansal chergedes wala, es fanak leuely lassw seel mya ingadoz wala (PeerC 43).

Csörgedész: susurro C. [strepito; rauschen]. Még mostis ffileiben hangol cseregdező békójának pengése (VárM: Szöv. Előb.). A tiszta patakok nyersen cseregdeznek (Fal: Vers. 907). Tsergedező patak forr iró tollából (SzD: MVir. 165).

Csörgedezés: niurmur C. [das rauschen].

Csörgés, csörgés: strepitus Kr. [geräusch].

csörgés-börgés: ∞ Végre csörgést-börgést egy paron hallának, bátorítván egy-mást arra indulának (Gyöngy²: MV. 82).

Csörget, csörget: crepito C. MA. [klirren lassen, rasseln machen]. Nemy ygen zepp hews yewue az kapurna es czergete. Frater Masseus monda: nem tuoz lassan czergetued es hogy kel czergetny (EhrC. 14). Jacoba czergetnala az capura (141). A kik az portara imnek, nűnek elwte czergetemenek, te annak elwte teri walazt nekik kezies es edes zoual (VirgC. 74). Czergetek, hog meg nyttassok (PeerC. 77). Czergetős, ha ky engömet be boctand, nele laozom (DebrC. 377. 7. 623). Ez keet doctorok kezdenek czergetny az clastronnak capuyan (PéldK. 25). Kezde ysteny kegyelmességnek fwlyet aytatos kenyenyeresewel czergetni (ÉrsC. 396). A valal is róla kezdé czergetni (Monlrók. III.81). Nem ott tsergetik a kereszt-láuztot es was-peretzet (Fal: NU. 288) Tarés sarkantyunk bürgettük, csörgettük (Gvad: RP. 50).

be-csörget: [crepito; anklappern]. Órdögh kezdé ez frater Ieronimusnak cellanak aitaian be czergetnie (KazC. 64. ÉrsC. 522).

Csörgeteg, csörgeteg: 1) streperus MA. [rauschend]. A csergeteg víz meg arrat wala (DebrC. 616). 2) fluentum, rivulus MA. [bach]. Judanac menden czergetegiben wicz folnac (BécsiC. 210). Es felmegeen monnal menden folo, es ki retetic es el fol monnal Egiptomnac czergetego (228). Ó czergetegit meg rezegehed, meg sokasohod ő czemeteit (ApoiC. 11). Vizeknek czergetegi elmvanak (DöbrC. 252). Mert esew ees wala, vizeknek ery, czergetegy jgeen meg neukeverdenek (DomC. 120). Ew czergetekyh meg beweythven meg sokasohad w termw gywkeryth (KeszthC. 158). Vagyon egy eorós lakhatatlan kyetlen, kynek

alatta egy kysled cherghe-teg foly (ÉrdyC 579). Az te vizeidnek csörgetegi az uczakra ki szarmaszszanak (Szár: Cat. 03).

Csörgető, csörgetyü: crepundia C. crepitanulum MA. kinder-klapper PPB. Azon szekeren wala fel függesztvén eej ostor es eej réz czörgetyü (Ekl'rinc. 231).

Csörgő, csörgő: 1) garrulus C. [schreiend]. 2) [streperus; rasselh]. Nem látkot sem szelet sem esöt, de azért ez è czörgő patak verme betelic vizekkel (Mel: Sám. 373). Edesek ő neki a czörgő patac szemleke (Mel: Jób. 53b). Nem azért hurtzolatott gyalog es mezét-láb a sidó sinagógáanak nagyaihoz számadásra, hogy mi tsergő tsattogó hintókkal járjunk a paszítáru a comodiakra (Fal: NE. 84. 773). Tsergő, pattogó szekereinek sokaságok igen nagy (SzD: MVir. 179). 3) [tubus; wasserröhre]. Az csörgő azolta az házadban meg nem állott, most is igen foly az tartóban (RákGy: Lev. 62). 4) crepitanulum C. [klapper]. 5) [catena; kette]. Az sem wala elég nyomoriságára, hanem illy nagy csörögöt kötének lábára, melyet hogy nem bírhat, tolyák taligára (Gyöngy: KJ. 53).

1. **CSERE:** quercetum, vepretum, vepres MA. [eichenwald, gebüsch]. Erdő, tsere, haraszt: silva PPBl. Kezdé a hedgy ódalán fel menni es a czere felé tartani (Helt: Mes. 196). Igen meszsze még a czere, igen félek, hogy el nem érheted (253). A Tthabor hegie síkára vag cyereiere jutandaz, a hol istrasoiok es orszagoc oltalmazo vegbeli vitezí wauuc (Mel: Sám. 36). Az harmadiknac keze az virága, nőtön fü ez, a czereu igaz elég terem (Mel: Herb. 37). Erdők, cserék, berkek (Ver: Verb. 48). A nyúl bokrosra, tövisses tsádéra es tserére szalad (Com: Jan. 39). A tseréken, a bokrok között a processio-járásban ektelenül bordélyoznak (GKat: Váts Előb. 35). Kezdenek niunt a farkasok a tseréből ki-kullogni (GKat: Titk. 17). Csak farkasokat egy sűrű csereből huszonötöt fogatott wala ki nagyokat (Szal: Krón. 225). Jut egy sűrű tserére (Gyöngy: Cup. 13). Haj kurta, haj esauiz, közel van a csere (Gyöngy²: KJ. 13. Gyöngy: MV. 30). Az vadon erdöket, cseréket nem mivelik az emberek (Szathm: Dom. 188). Menten a tserére vagy a bokros helyek felé repül (Misk: VKert. 453). Strázsálás, portázás serögink terhelé, egy csere oldalát serényül ellepé (Thaly: Adal. II.351). Tilalmas erdő egy vagyon ezen határban, Egerdó [?] cserének nevezetik (Gér: KárCs. IV. 303). Az falnak külön való élő-erdeje vagyon, elő csere nevű erdő (312).

Cserény: 1) [quercetum; eichenwald]. Adasson az szobodagi cserény erdőről egynehány szekér abroncsot (LevT. II.249). 2) scirpea C. MA. crates viminea PP. [flechtwerk]. Az török sok cserényeket készítettet, es vagy Szalav alá mennek vagy rablani az szalan által (Tört. XVI. 224).

2. **CSERE:** permutatio, commutatio MA. [tausch]. Ez chereh: cambium NémGl. 74. Csere, drincz, tokma: concambialis permutatio Ver: Verb. Szót. 5). Egyenetlen csere: Diomedis et Glauci permutatio (Kisv: Adag. 121). Csere pénz (Teleki: FLÉl. 79). Többé nem fog hajója jószágot tserébe hozdani (SzD: MVir. 204).

csere-bere: concambium MA. [tausch].

csereberél: commuto MA. [vertauschen]. A mint maga tserberélve feljegyzette is a pater az én syllogismusomat, nűntsen az benne, a mit én rejám fog (Megy: SzaÖröme. 366). A magad biblidatul is elpártolsz, ha a wobist vosra csereberéled (Matkó: BCsák. 300. 55). Az pogányok órdögi magvával csereberéled (Sám: 3Kérd. 91. Hall: Paizs. 350).

el-csereberél: [commuto; verschachern]. Az római ecdésia el nem csereberélte, sem meg nem változatta az apostoloktul vött tudományt (Pázm: Kal. 610).

csereberélés: [permutatio; wechsel]. Az gyakorta változás s rezi meneteknek csereberélése soha magával jót nem hoz (RákF: Lev. III.45).

Cserél: cambio C. commuto, permutio MA. [tauscheln]. Az házasságot cserélte magának, mert a leány jó vér, és ücsse szép annak (RMK. II.39). A feleségével egyetértvén úgy szaporodtak néki és cseréltek (ErdTörtAd. I.17). Nem úr, el hígyd, nem tud a világgal élni, elég, nem fogunk mi ezekkel cserélni (Orczy: KültII. 113). Akkor nem tserélnék az aranyos sasért, meg nyugosznak benned, nem adnánk egy várért (200).

[Szólások]. Eben gubát tserélt (Kisv: Adag. 408. SzD: MVir. 93). Kontyért süveget cserél (Thaly: VF. II.258). Sapkát cserél süvegen (Fal: Jegyz. 931).

[Közmondások]. Nehezen gazdagodik az meg, az ki gyakran helyet cserél (Dicsi: Adag. 206). A méltóság kevély, szörnyen erköltst tserél (Fal: UÉ. L401).

által-cserél: [permutio; umtauschen]. Mogólettetnek, ha jószágokat pénzre általcserélik (László: Petr. 51).

cserél-berél: [commuto; vertauschen]. Efféle czereloek bereleok (Vás: CanCat. 549). Cserélt berélt toldalékok (Toln: Vigaszt. 42). Mint egy turos lovat szinte ugy kezdette nyavalyás cserélni-berélni Erdélyt (ErdTört. II.30).

el-cserélberél: [commuto; verschachern]. Négy ízben el-cserélé berélé Erdélyt (Cserei: Hist. 25).

cserélésberelés: [commutatio; verschacherung]. Senki nagybol hasznossal es nyereseggel való cserélést berélnet nem indítatna (Prág: Serk. 656). Ezek is Báthori Zsigmond cserélése berélése miatt akadtak vala német kézhez (MonIrók VII.152).

el-cserél: commuto, summuto C. [vertauschen]. El-tserélté ruháját valakivel: *mutavit vestem cum aliquo PPBl. Elehered: mutas NémGl. 332. (Helt: Bibl. I. MMm. 4). Az kicizn etelen amaz öröcke való aldast el czerelik (Fél: Bibl. Előb. 10). Elczeréli egyiket a másikon (MA: Bibl. L115). Jó hírneve futamodik, de az ő jelenléte el-cserélteti az emberek itéletit (Pázm: KT. 24). Mi kenszerite arra, hogy el-cseréld a nominativust a genitivuson (Matkó: BCsák. 334). Eleutherius könnyen el-tserélté volna a menyeyi malasztokat földi ajándékokért (Fal: NE. 59). Van egy drága sipom, Hermesnél Apollo látván, elcserélte egy arany vesszőért (Fal: Vers. 910).

elcserélés: [permutatio; verwechslung]. La, hogy azt a név el-tserélést nem tulajdonéttya sz. Mathé vagy feledékenységének vagy tébolygásának Calvinus (Fős: Igazs. L228).

mög-cserél: [commuto; vertauschen, wechsell]. Az beköt meg czeréltvk; oli beköt kőldünk oda, kiuel meg alchhatnak (RMNy. III.103. Pázm: Préd. 847). Az palatzkot megh-tserélté volt (Dial. 153). Életemet halállal én is megeherélem (Zrínyi I.157). A német nemzet megterélje a békeségét (II.168).

Cserélés: permutatio, commutatio MA. [tausch, austausch]. Vételre, cserélésre valók (Toln: Vigaszt. 220). A foglyoc cseréléssel ki szabadittatnac (Com: Jan. 152).

Cserélőd-ik: [mutor; sich abwechseln]. Ezek mellett az minden esztendőben cserélődő kapitliák mellett az munka enyém vala (MonIrók. VIII.389).

el-cserélődik: [commuto, permutor; ausgetauscht, verwechselt werden]. A mostani Fabius, avagy a mint el-cserélődött, mar Alexander VII. papa (Matkó: BCsák. 222). El-cserélődvén az pohárok (Teleki: Fl. I. 11).

CSEREBÜLY (cherebo KulesC. 193. *čereboh* DöbrC. 148. 187. *cherebol* KeszthC. 202. 283. *čerebul* NagyszC. 301): bruchus MA. PP. [maiküfer]. V gőmőlcőköt ada cerebolnak es f mivkiokot saskanak (DöbrC. 148). Monda, es saska es čereboh löve, kinek zama nem vala (187). A gonoz susca, a čerebul, ki a földnece ő zeldesget megazalya (NagyszC. 301). Paranchola, es el ywue saska es cherebol (KeszthC. 283. 202). Adaa w

gywmlcheketh cherebonak, es w kezek mwkayt saskanak (KulesC. 193. 257). Es zsedie a tú ragadomantokat, miképen a cserebolth, es mint a saskác idestouan futnac, vgy futnac rea (Helt: Bibl. IV.55. Ver: Verb. 151).

CSEREKLYE: [frondes pineae; fichtenzweige, fichten-nadeln]. SzD.

Cseréklyés: [frondibus pineis insertus; mit fichtenzweigen bedeckt]. Bal kézről a mi hadunknak vala egy cseréklyés, hosszan elnyult oldal (Cserei: Hist. 201).

CSERÉP: 1) [fictilis; irden]. Czeréppohár: culullus MA. Málé süto tserép-odény, tepsü, tepsü: testus PPBl. Ah nag es gazdag hazban fa es czérep edenekis uannak (Zozor: Christ. 105). Lábai egy részént vasból es egy részént czerépből valának (Kár: Bibl. II.157). Cserép-palaczk (Pázm: Préd. 111). A fazakas az agyagbol fazakakat es egyéb fazakasi vagy cserép edényeket formál (Com: Jan. 105). Eszik fa-cserép-tálbul, vagy bográcsbul (Thaly: VF. II.309). **2)** testa C. ostratum MA. [irdenes geschirr]. Ez gyermek adateek tudójmanra, hog az zentsegnek illagyt be innaya, mykeppen az vy chereep (DomC. 4). Meg aza een eorem mykeppen cherep: testa (KulesC. 41). Mikint az cserép őszvetőretik, az igaz utról ki eltávozik (RMK. II.223). Kalácsokat, cserepeket, furkokat, sok tüzes szerszámát el-kihányatja (III. 149). A mázos vy czerép a Christus tiszta teste (Mel: Sám. 370). Az mely lonon impok vagyon, tégy egy czerepbe vayat (Cis. O4). Láttad az vasat elegyülne a földi czeréppel (Kár: Bibl. II.157). Üszög már kiperzselst szíve, de még benn van Ámor nyive, forrtan forr az ő tserép (Fal: Vers. 882). **3)** tegula C. [dachziegel]. Le-verní a sendelyt vagy tserepet a házakról: *nudare tegulis domos PPBl. Az épületet be héiaszata köreg czerepeckel (Helt: Krón. 169). Meg ütötte vala ugyan a meny a szent Miklos egyhaza sanctuariomanak orozattat, de chac egy nehany cherepbe tött kárt a heiazaton (Tel: Fel. 195). Nagy fa házak ha földig le éghnek, tne örülj annak bár az cserépek (Szentm: TFü 21). A toronyuak a cserépit lötei, annyira hogy ugyan lecsereg ott a cserép a toronyról (ErdTörtAd. I.107). **4)** [testa, fragmen; scherbe]. Az fekeknek seinnedeket czeréppel vakaria vala (DöbrC. 514). Elős czerepet kintet el es elenen thvzet haniatuan alaiok mezítelen azon kezdeek nómós zizet forgattatni (DöbrC. 180). (Az ezüst pohárnak) cserépe is jó volt (MonIrók. XI.329) **5)** [squama; schuppe]. A erodidnak láta halhéjak es pléhek modjára egy-másra borongatott tserepeivel bé-borított (GKat: Váts. II.903).

[Szólások]. Az cserépvető k kiküldésével ne késsél (RákGy: Lev. 205. 134). Tserépet tört: rossz fát tett a tűzre (SzD: MVir. 163).

[Közmondások]. Tserépen esmérem, minemű fazék volt (Kisv: Adag. 153. SzD: MVir. 12).

csatornás-cserép: imbrex; hohlziegel PPB.

cséves-cserép: imbrex; hohlziegel Nom. 29.

huddó-cserép: scaphium MA. [nachttopf].

kupás-cserép: imbrex; hohlziegel PPB.

[Cserépell-ik]

Cserépellés. Száj tserépellés: aphtae C. *Czerépellése az szaynac: aphtae MA. Száj tserépellés, ajak hasadozás, dagadás: aphtae PPBl.

Cserépes: 1) testaceus MA. irden PPB. **2)** [imbricatus; mit ziegeln gedeckt]. Tserépes-láz: domus laterenlis tecta PPB.

[Cserépesőd-ik]

mög-cserépesődik: [asperor; rauh werden]. Midőn a folyó dagadás őszve megyen, vrral bé-borittatic, meg cserépesedic (Com: Jan. 60). Egy kis derecske volt, ki miatt vala-memiyre meg is cserépesedett az hó (MonIrók. XVIII.11).

[Cserepez-ik]

[ki-cserepezik]

kicserepezés. Ha a kővér porcsüt mézben mártod s úgy rágod és szádban tartod, száji ki-cserepezését és fekélyét meggyógyítja (Nad: Kert. 295).

Cserepezés. *Tserpezése a szájuak vagy ajakuak: apltae PPB.

CSÉRÉSNYE, CSÉRÉSZNYE: cerasum C. MA. [kirsche]. Egy czeresnye szembe három külön való vadnac (Born: Préd. 382. 526b. Helt: Bibl. 102) Ha látnád, hogy egy tisztas, meg-öszült, öreg ember minden jószágát és uraságát egy tseresznye-szemen eladná, valyon eszesnek itilnöd-e? (Pázm: Préd. 766) A tseresnyék hosszútutkákon avagy lábatskákon függenek (Com: Jan. 23). Nem mindenkor sokalj az gyümölcs-szerben, ámbár bőven egyel az czeresnyében (Thaly: VE. II. 21).

[Közmondások]. Nem ió az wrackal czeresznet emi, mert lőndődni kezdne a magokkal (Helt: Mes. 23. SzD: MVir. 110). Wraal ne egyél czereszt, mert az maguául meg lőndőz (Deesi: Adag. 24. 235. Kisv: Adag. 423).

fekete-csérésnye: cerasum ascium Nom². 83. cerasum Actianum; schwarte waldkirsche PPB. Fekete czeresznye spirítussa, vagy a mint a kőz nép hívja, kétszer-vót egett-bora (PP: PaxC. 17).

hályogszēmü-csérésnye: cerasum Julianum MA. Nom. 42. weisse kirsche PPB.

havasi-csérésnye: myrtilus PPBl. [preiselbeere].

hólyagos-csérésnye: cerasum Julianum PPBl. [glas-kirsche].

molnár-csérésnye: molitorum cerasum Beythe: Nom. 6. [kaulbeere]. Ostormen fa, cuius fructus molnár cherisnye h. e. molitorum cerasa appellatur (Beythe: Nom. 6).

öregszēmü-csérésnye: cerasum duracium MA. PPB. [knorpelkirsche].

porcogó-csérésnye: cerasum *duracium PPBl. [knorpelkirsche].

píros-csérésnye: cerasum Cilicianum; lichtrotte kirsche PPB.

vad-csérésnye: cerasum cornetum Nom². 83. [kornelkirsche].

zsidó-csérésnye: alkekegi PPBl. [judenkirsche].

Csérésnyés: cerasis abundans Kr. [kirschen-]. Tseresznyés kert: cerasetum PPB.

Csérésnyéz: [cerasa lego; kirschen lesen]. A köznép és czelédek szakmányolni és a közellévő szőlő hegyekre czeresznyészi igen kioszlottak vala (SzaI: Krón. 284).

CSEERGE (*serge* MA. Com: Jan. 211): gausape, stragulum, sagum C. siparium MA. zottigte juppe, decke, kotzen Adámi. Lasnak, tserge. guba: gausape Major: Szót 240. Tserge, pokrótz, mindenféle lepel: stragula PPBl. Az ágy lepleckel és csergékkel bé-fedezzezz magukat (Com: Jan. 112). A komediát jázdó levél szín játé hely fedező serge lepellet burittatic bé: scena sipariis velatur (211). A salátát hogy ha cserge alá tészed, a betegeket el-aluttya (Nad: Kert. 278). Ezt az keneső maradéket ugyan az Kamuti uram hagyásából adtam az cserge-sátor árába az sátorosinak (ErdTörtAd. II. 27). Az cserge-sátort is mikor feivonták vala, csak egy zajványal vonták vala fel (82).

CSERI, CSER: [turma, sodalium; schaar, brüderschaft?]. Az váradí püspök czeri barátá lőn (Helt: Krón. 187b). Nem őltözne lasnakba mint a czeri barátok (Mel: Sám. 465). Minden

cerifaco eretnek szonak ne higgúnk (Mel: SzJán. 43). Tótoc és barátok saláta, mert igen eszic a tótoc és czerifacok (Mel: Herb. 183). Parancsola egy cserbasa haraival, minden hogy készülne nagy gyorsasággal (RMK. III. 303).

CSERKESZ, CSERKÉSZ: [cautos silvarum] walddieter Adámi.

CSERMELY (*cermelye* MA.): fluentum, fluviolus, rivulus MA. [bach].

CSESEZE: patera Pesti: Nom. a. 40. scyphus, poculum, calix, pliala, symplum MA. [schale, pokal, kelch]. Virágos, képes tsésze: crater *signifer; tsészével iddogálni, innya: *potitare patera PPBl. Király csészét csináltata aranyból szép huszt reuddel (RMK. IV. 214. 215. 217. 238). A miuz keftket és bárdokat es a kalánokat es cyszészeket el vinéc (Mel: Sám. 471). Hagiok egy chezet, az zile aramos, fogatóia aramos (RMNy. II. 67). Vala király csészéja ember főbbé (Valk: Ánd. 12). Szigonyokra, csészékre és füstölő szeleutékere tiszta aranyat ada (MA: Bibl. 1383). A csésze széles száju pohár (Com: Jan. 111). Az kis boltban vannak tálok, ahoz van nyolez csésze (Radv: Csal. III. 271). Csészei voltak rakvak illatokkal (Ily: Préd. II. 205). Egy kupa, melynek az fedele csésze (Gér: KárCs. 362). Nyálát arany tsészék fogták fel (Fal: NA. 193).

bokály-csésze: [poculum; pokal]. Mázás bokály-csészébül presentáltanak (Monlók. XXVII. 205).

gyümölcsfogó-csésze: [aux pomaria; obstschüssel]. Négy lábas gyümölcsfogó csésze, négy gíra (Gér: KárCs. IV. 267).

mosdó-csésze: [aquiniale; waschbecken]. Azinas nyakában volt az úr mosdó aranyos csészéje az orca-törülőlvel, fésűvel (Monlók. XI. 369).

[CSÉTTEN]

mög-csétten: [despero; verzweifeln]. Meg nem ezetten, azaz kétségben nem esik (Mad: Evang. 641). Elég keményen illettett, mindaz-által megmen csötteut (252).

CSEVÉG (*cziefög* Zvon: PázmP. 332): argutor, obloquor, garrio MA. [schwätzen]. Ellene-tsevegök, ellene-ugatók: obganio; a madarak tsevegnek: aves *garrunt PPBl. Miért szőlünk és csevegünk egy mással (Pázm: KT. 28). Azt cziefögi, hogy Luther ő maga fütotta meg magát (Zvon: PázmP. 332). Hasonlók a csevegő gyermekekhez (Hall: Paizs. 248). (A fűrjek) mikor repülnek, akkor tsevegnek, kiváltképen ha a déli szél fű (Misk: VKert. 436). [Vö. CSIVOG]

Csevegés: argutatio MA. garulitas PP. [geschwätz]. Nehéz volna az ő harsago csevegéseket meg szállitanom (MA: Tau. 47). Ez veleje a csevegéseknek, melyeket a farkas az ersek ajánló levelére bőfögöt (Sall: Vár. 9). A madarac csevegéséből jövendőlnec (Com: Jan. 130). Nem hirdet jó üdőt pacisirták zengése, nem hallik publikán tréfiás csevegése (Gyöngy²: KJ. 74). Eő a bérczre fordul sétáló lépéssel, követi serege kedves csevegéssel (GyöngyD: Cup. 655). Békálnak tsevegéseket alkalmasint le-irta Ovidius (Misk: VKert. 258).

Csevegő: blatero Com: Jan. 186. [schwätzer]. Tsevegő, sok szavú prókator: rabula; tsélsapó, tsevegő, beszédes: gerro PPBl. Az okos ember szorgos figyelemmel oltalmazza magát a tsevegőkftl (Fal: UE. 410).

CSÉZA (*czesa* PPB. *seza* Thaly: RT. 21): essedum, esseda PPB. [kalesche]. Estvefelé a főlséges fejedelem sézán kimenvén sétálni (Thaly: RT. 21). Séfán [így] által nem mehett a vizen (241). Velem vezetvén az posta tsészé (274). Mennyünk kotsin vagy tszán: lassit uns in der kutsche oder caletsche fahren (KirBesz. 92).

CSI: [tace! still!]. Bat, vox est qua uti solemus, cum quempiam corripimus jubemusque eum tacere; ungarice: tsi C. Czi:

ein lat, más bey jüden MA*. Interjectio silentis: ezí, vesztégj (CorpGramm. 252). Interjectio silentium indicentis: ut ezí, vesztégj (539).

Csiget, csigat: [compesco, placo; beschwichtigen, beruhigen]. Oly sírással jügatással kiáltott a sokaság, hogy a tanítóknak kellett őket tsigetni (Pázm: Préd. 459. SzD: MYir. 212). Nem hogy tsigatná, hanem azt kialtya: justa est indignatio, méltán haragszol (Pázm: Préd. 961). Inkáb csigesse a tisztátalan lőköt és csak a maga kérdésre feleltesse (Sam: Cer. 212). Az gyermekes házbán az sírókat csigatni való lesznek már (RákF: Lev. IV 496).

Csítit: [placo, compesco; beschwichtigen, beruhigen]. Az polgarmester inkáb akarja vala ezt az dolgot csítitni (Decsi: SallJ. 31). Mikés Mihályal vesze össze, én csítitám őket (Bethl: Élet. II.344). Ambet tolmács az midőn csítította, összevesznek vőle (Monlók. XXVII.198).

Csítítás: [placatio; beschwichtigung]. Tőn cítettást járbor Latinus kiraly (Tuszi: Aen. 32b). A io házi gazdaságra s a család csítítására, neha rengetésre, s neha bel-getésre osztátok a io orákat (Bal: CsIsk. 33).

Csitol: [compesco; beschwichtigen]. Előggé csitolták, hallgassanak (Monlók. XI.395).

[Csitthen, csitten]

Csitthenet, csitthenet: [silentium; das Schweigen]. Zent atya veto neky czttenetett es masnak paranczola, hogy meg nythia ew zayat: imposuit silentium (EhrC.135). Elsewnek veto csitthenetett es harmadnak paranczola, hogy kerewdnek valamyt (136).

Csitthenéd-ik: [conticesco; still werden, schweigen]. Ffrater Lleo zent Fferezet hyvsegest leseznalala es zyttheneden ewryzuala (silenter observans), meneben tehetuana (EhrC. 41).

CSIBE: pullus gallinaceus, pipio SI. [lühmchen].

Csibécske: ∞ Nem azért neveltem föl egyméhány csibécskét, kiért adott a tikász egy kevés pénzecskét, hogy katonára költsem (Thaly: VÉ. 1.273).

CSICSA: [senex; alter]. Hogy az Isten vegye el a szája izit a vén tsitsájának (Könyi: ÁrtM. 70).

CSICSÉG: [pipio; zwitschern]. Az madaratskáik egymáshoz ezieznek, szókdezeznek (Mih: ÖrökÉ. 112).

Csicségés: [fritunitio; das zwitschern]. A tsitsegés a magyar szóvban vagy ts-vel, vagy ds-vel, vagy pedig gys-vel esik (GKat: Tít. 1098).

CSICSÉR, CSICSÉRI: cicer C. [kicherersbse]. Bagoly borsó, csiczér borsó: cicer C. Tsitsér borsó, bagoly borsó: cicer PPBl. Cielári-borsó (KBécs. F3). Borsó, lenese, bab, cicer (Sam: Cer. 139).

CSICSÉRÉZ: [palpor; liebkosen]. Mint jó férj körülötte tsicséréz [a kakis a tyúk körül] (Misk: VKert. 356). Leányokon igen kapdosó csicséréző vala (Bethl: Élet. 296).

CSICSÓ: [sodalitium; unterhaltung, belustigung]. Mintia tsitsóba készülne, tsifrán öltözik (SzD: MYir. 472).

CSICSÓKÁZ: [lascivio; liebeln, schäkern]. Szerze-szólyel csicsókázalt az legényyel (Nyr. XI.31).

[CSICSORÁZ-IK]

még-csicsorázik: [ingermüo; aufkeimen]. Az hűlence régi el senygett erieek meg wyúlt, meg eziezorazot (Bori: Préd. 238). Az mag meg eziezorazie, az vtan meg bokrosul, hosszúinkat ezuda bokrockal fűl crezt, hogy könyebben allasson (458).

CSIG-BIG: [futilis, iners, improbus; unbedeutend, nichts-nutzig]. Sok guggoló és tsüfőlé értelmetlen szók vagynak a magyar nyelvben, a melyeket az emberek az affectusol indítatván, tsak hirtelenben gondolnak, mint: izgágálkodik, esigbig (CorpGramm. 323). Béma tsig-big ember (GKat: Tít. 37). Sem mire való, vékony, esigbig, farka csóvaló (MonOkm. XXIII.102). [Vé. csiga-biga]

CSIGA: 1) concha, conchyle, cochlea, ostreum, charmae, domiporta C. MA. [schmecke]. Tsigát szedni: legere *conchas; vér nélkül való tsiga: cassa sanguine *cochlea; egy tsiga-haj, melyből tomborát tsátnálnak: sonax PPBl. A tsigáknak akár külső formájokat, akár pedig húsokat tekintsük, sok különb-különb-féle nemeket találjuk (Misk: VKert. 576). **2)** [vertebra; wírbol]. Hát-gerintz, hát gerintznek tsigái: vertebra PPBl. **3)** trochlea C. [orbiculus; rolle, walze, winde]. *Csiga az kuton, ki az kőtel alatt fogoz: trochlea MA. Fel-tekerő tsiga vagy kút kerete: cochlea; tsikorog a tsiga: *gemit trochlea; kortsolyás, tsigán valamit tekerő: vectarius PPBl. Az Molok esigán iárt; mikor forgattac a fiokat a nyasson, ez hozzá szoritia es meg kapya vala a nyásra vont gyermeket (Mel: Sám. 466). Kankalécal és esigával, keréken forgo lánczos vederrel meriti a kútból (Com: Jan. 115). Az ács a csigákkal (trochleis) fűl emeli, tekeri a falakat (103). Lassan-lassan ki gombolittya sok papirus tsigákra kúzott hajait (Fal: NA. 112). A hajónak orrát, tatját vagy farát, oldalt, a vitorlyák rudját, a kötelek ürkeit és tsigát, az arbotz fáknak koszoruit ezüsttel, arannyal borították (Fal: TÉ. 653). **4)** cruciaria trochlea, trochleatum patibulum PPBl. [equuleus, tabularia; folter, folterbank, folterscil]. Embert kúzó tsiga: fiduculae PPBl. *Tsigára vonni: fiduculis destringere; *tsigára vonatott: in cruciarum trochleam sublatum PPBl. Öztörvne unonattata s kőrmököl es vas gerebeniókkel zaggattata az ő zent testet s meg leh utetettuen a cigarol tömlőzben tetetek (DebC. 177). Az kénzó hóhérok meghallották vala, az esiga kőtelét ott megboesátták vala (RMK. IV.189). Bár tsiga-tekerésse) szoktasd-is az emberség tanuláshoz (Czepl: Japh. 226). Nem vonnya nagyob esigára az eperjesi hóhér (Sámb: 3Fel. 387). A Jelkiásméretnek gyötrolni, mellyekkel a csigák, hűv fogók es egyéb tűzek nem érnek (PP: PaxA. 17). Tsigára fogják vonni: in nervum ibit (Kisv: Adag. 239). Enseobus nem kúozza tsigán az evangeliomot (Fal: NA. 173). Tsigán kúozni es az után megölni az ártatlant tsak azért, hogy maga falattját keresi, he nagy bűn! (Fal: NA. 216). **5)** trochus, turbo C. [kreisel]. Tsigát tsapni: *turbineum versare PPBl. Csigával vni, játszani (Com: Jan. 208). Volt gyermek-játék is, eseregő sípjával (ÖtvMest. 38.vsz). **6)** [conus; zapfen]. A fenyő dio avagy hógyes tetejű esiga pupos, tsutsos, tornyos: conus turbinatus est (Com: Jan. 164).

[Szólások]. Ne búsúlj Péter, híved leszek, tsigán sem mondok egyebet (Fal: TÉ. 730). Elmjét tsak nem tsigán tekeri, hogy oleget tégyen es kedves légyen az embereknel (Fal: UF. II.44). Olyakat mondat véle haragból, a miket tsigán sem vallana a ki artza-pírulás nélkül (Fal: XU. 296). Tsigán sem vallaná meg, hogy úgy légyen (Fal: TÉ. 686). A mi complexiónk tsipa gyengesség, nem termett tsigára, kinra (Fal: NE. 80).

báronyfestő-csiga: purpura C. [conchylium, murex; purpurschmecke]. Bárony festő tsiga verevel meg festőm: purpurisso; bárony festő tsiga kereső: conchyta C. Bárony-festő tsigából való, veres bárony színi: conchyliatus PPBl. Bárony festő esiga vére színi (Com: Jan. 63). Az aprób tsiganemok közzül igen nevezeteseknek tartattatnak ezek a tsigák, úgymind a bárony festő es drága gyöngyét termő tsiga (Misk: VKert. 577).

csapó-csiga: trochus, turbo PPBl. [kreisel].

csiga-biga: 1) cochlea MA. [schnecke]. **2)** labyrinthus Decsi: Adag. 170. Sok tsiga-bigaja vagyon: *labyrinthu involutio

PPBl. Semmi cziga biga nem ér ezzel: labyrintho involutio (Deesi: Adag. 2). **3**) [complicatio, techna; verwicklung, kunstgriff]. Cziga-biga az had dolga (Deesi: Adag. 211). Ezis esigabiga és pad alá hányandó alnak fortély, melyre senki magát nem bízhatja (Pázm: Kal 120). **4**) [lepidum capitulum; drolliger mensch]. Honnét hoztad nekem ez chygabygat (Aesopust, a rabszolgát)? (Pesti: Fab. 6). **5**) [vanus, res futilis; cétel, unntütz ding]. Tsigabiga az ő dolga: polypi caput, labyrinthus; seine sachien sind nichts PPB. Csak polypi caput s cziga biga minden dolga a jesuitáknac (Czegl: Japh. 218. Kisv: Adag. 415). Mise, purgatorium, szentec segetsegül hiusa es soc effle czigabiga dolgoe (Nad: Kert. 28).

far-csiga: coxa; hütte Nom. 21. Far-csiga, csipő tsont Com: Orb. 83.

földi-csiga: limax Nom.² 149. [erdschnecke].

fűbenjáró-csiga: herbigrada C. [grasschnecke].

gyöngytermő-csiga: *concha margaritifera PPBl. [perlenmuschel]. A gyöngy-termő tsigák kivált a persiai tengerben teremnek (Misk: VKert. 578).

hajó-csiga, hajós-csiga: geranium Com: Orb. 133. [krahn]. Ninesen oly hajós csigád, hogy az ifja aszszonyokat, az apazák, barátok és jesusmták kalastromában tekerhesd (Matkó: BCsák. 23).

kút-csiga: trochlea MA. [brunnscheibe].

nyak-csiga: vertebra cervicis, occipitum, occiput MA. [halswirbel]. Éles tört Ábrahám kivóná, nyak csigáját az gyermeknek megfogá, édes magzatját oltárra lenyomá (RMK. V.24). A nyaknac hatulo része nyac szirt, nyac csiga (Com: Jan. 48).

sárbantelelő-csiga: limax C. [wegschnecke].

tekerős-csiga: narita, strombus PPBl. [schnecke mit gewundenem gehäuse].

tekerő-csiga, terehfelvonó-csiga: trochlea, tractoria machina PPBl. [winde].

tengéri-csiga: murex C. testa PPBl. [meerschnecke]. Tengeri csigákkal fedik kútyájok (RMK. IV.156).

vizi-csiga: ostrea, ostreum PPBl. [wasserschnecke].

vonó-csiga: [trochlea; hebemaschine]. Vono czighais vagyon itt, mellyen négy ember hetven mása részét oda téssen, az lova akar (Czomb: Utleir. 37).

Csigas: **1**) ostreatus C. MA. [hart, rauh]. Tsigás, darabos, kemény-látú: ostreatus PPBl. **2**) [in cochlearum retortus; schneckenförmig]. Tsigás lesz szerszáma, szironyos a féki (Gvad: RP. 3). Tsigásan a haja vólt fel fodorítva, egy font hajpor vala czofjába szorítva (Gvad: FNót. 51).

Csigáz: **1**) exanimó [?] Pesti: Nom. 107. torqueo, cochlea torqueo MA. [peinigen, martern, quälen]. Valakit tsigázni, vallatni: abripere ad *quaestionem PPBl. A rab, ackit kénzanac, csigáznak (Mel: SzJán. 558). Sanyargat, kínoz, csigáz (Born: Préd. 227). Boszokodás, gyűlölség csigáz bennűne (619). Megkínozta, csigázta (MA: SB. 56). Csigázó, tekerő, kínoz szerszámoc (Com: Jan. 136). Itt az nyugott szivet nem csigázza kétség, boldog az állapot, nineseo semmi inség (Gyöngy²: MV. 27). Ez a nehéz dolog annyira csigázta és felháborította sok eretnekeknek elmét (Ily: Préd. L238). Másokat kíméletlenül tsigázna (Fal: NE. 96). **2**) [detorqueo, depravo; verdreben]. Idegen értelemlre csigázza mint Kálvin czinkosi a sz. irást: depravo WF. Nem csigázhatni ezeket másúvá (Pázm: LuthV. 141). Az ű mondasát különb értelemlre nem csigázstam (Zvon: PázmP. 69). Ezt az Christus mondasát némely lelkek csoda magyarulattal csigázta (Zvon: Post. 805). Ezeket akar ember mint tekerő és csigázais, de

mégis ugyan kell érteni (MA: Tao. 152). Az maga értelmérol csigázza (Bal: CsIsk 151). A papisták a szent irást hamis vélekedés állatasúvá csigázák (Sall: Vár. 23). Látod Sámbar, melly hamissan csigázad hamis vallásod támogatásúra a szent irás szavait (Matkó: BCsák. 269). Mind tsoukán hozza-első, mind penig hamis értelemlre tsigázza (Pós: Igazs. I.168). Kalauz szántszándékkal bal értelemlre csigázza Calviusnak mondasát (227). Ide csigázván amaz igéket (Sámbar: 3Fel. 71). Eretnece az, a ki az szent irást különbben magyarázza, tsigázza annál, a mint az sz. léleknac értelemlre kívánnya (Dial. 18). **3**) [fatigo, exerceo; strapazieren, abmergeln]. Négy csigázott lova, kiknek ketteje tülem eldöglött (Radv: Csál. III.357).

[Szólások]. Több a dóra tsigázni az elapadt községet (SzD: MVir. 13).

el-csigáz: [defatigo; abmüden, entkräften]. Az ökrökön követ, meszet hordathatna, mindazáltal úgy, hogy el ne csigázna teljességgel ököt (RákGy: Lev. 99).

föl-csigáz: [sursum traho, levo; aufwinden]. Ki-méreté az oktan állatok edelét, és a szárnyas állatok számára fel-tsigázta a kaliták-felé (Moln: JÉptil. 96).

ki-csigáz: **1**) [excrucio; abmartern]. Annyira ki-csigázta tagjait, hogy meg-számlállhatták minden tsontyait (Pázm: Préd. 513). **2**) [extorqueo; abpressen]. Az főeb püspöki méltóságnak titulusát alnokul akarták ki csigázni (Toln: Vig. 135). Hejjában akarják innét ki tsigázni, hogy a reformatoroknak törvény szerint való hivatalok volt (VárM: Szöv. 75). Az első számlált példákbl sem csigázhatják ki a szentek imadását (194).

kicsigázás: [discruciatu; das zermartern]. Keserves rabságot s ez életből való ki-csigázást szenvedett (Czegl: Sion. 18).

még-csigáz: [exercicio; abmartern]. Mynd az izók, tefelmek, forgó csontok heliekből ky menenek, mynt egi meg czigázot embernek (WeszprC. 103). Ez zegin ember, kyt ktek megl chigázatot volt, kere engemet (RMNy. II.266). A hóhérnal rettenetessen meg csigázata (Pethő: Krón. 262). Adjátok kezembe, hogy őt meg-tsigázam (Könyi: HRom. 158).

Csigázás: **1**) tormentum, tortura MA. fiducula PP. [peinigung, das martern]. Kínzás, tsigázás: tormentum PPBl. Nagy kényokra fogác szegényt, mind a csigázásra, mind a tekenezésre (Helt: Háló. 161). Nagy keuzást, csigázást elviselence (MA: Scult. 236). Ott siras, chygázás, gyakas, chlypes léssen (Lép: PTük. I.238). Kegyetlen gyötrelmek, csigázás, tömlczek (Ily: Préd. II.251). **2**) [tormina; das grimmen]. Colicat, has ragast, tekerést, csigázást támaszt belől (Lép: FTük. 27). **3**) [detorsio, depravatio; das verdrehen]. Az te argumentumfacarásod és esigházásod (Bal: CsIsk. 246). Az fordításban nem ragaskottam teljességgel a bőfűhöz, mert az ugyan nem-is lehetett, és ha valami részben lehetet volna is, annak a magyar csigázásával kellett volna lenni (Kász: Kit. 5). Sz. irás csigázás (Pós: Igazs. 625).

Csigázó: tortar MA. [peiniger, henker]. Czigazo es gyeityauval cepegető hohar (Born: Préd. 67).

[Csigázol]

ki-csigázol: [extorqueo; erpressen]. Az alamisna azt kívánnya, hogy örömet adakozzunk, ne láttassunk, mint ha erővel csigázolnák ki tőlünk (Tarn: JóÉl. 173).

CSIGET: **1**) sibilo Helt: Bibl. IV.218. [pfeifen]. Minnyaián azoc, a kie melőlled elmenne, őszne fűte kezeket, es chigetüen, feieket chaulalyé Jersusalemec leányán: planserunt super te manibus omnes transeuntes per viam, sibilaverunt et moverunt caput suum super filiam Ierusalem (Helt: Bibl. IV.218). Minnyaián a te ellenségid meg tátyáre teread szayokat, chigetnece es fogokat vigyorgattyá (219). **2**) [excito; aneifern?]. Chigetett az aszlony 1608 (Ny: XIII.228).

CSIGÉR (*seger* Kisz. Adag. 530. *csigér* Adámi. *csigör* Major: Szót. 295. *Cserői*: Hist. 237): lora, lorea, posca C. vinacium, deuteria, secundarium vinum MA. [lauer, nachwein, tresterwein]. *Tsiger*, etzettel elegyített vizital, lőre; posca PPBl. Az dagat lepet el ronttya, ha lőrében az az ezigerben vagy vizes borban meg főződ (Mel: Herb. 38). Az io bor ezigerő és más-lássáua lőtt (Dáv: Kker. Vj). Ha chygerben auagy vizes borban főződ az iglieze győkeret, fog fűiast gyogit (BeytheA: FivK. 65). Tyk hur, ha az fűnet ezigerben főződ, igőn io zarassagh ellen (H1. 134). Ha bort nem ad, hiszem ad lőré, ezigerő avagy sért (MA: Scult. 751). A szőlő magokból avag' törkölyökből lőre avagy esiger, más-lás (lora seu posca) léssen (Com: Jan. 85). Hogy ha a vetni valo retket esigerben vagy ezettel meg-főződ, a kigyó marását meg-orvosollya (Nad: Kert. 319). Ott ittam olyan esigört, a jó borhoz szokott urak sem ismerték meg, hogy esigör volna, olyan édes esipő vala (Cserői: Hist. 237). *Csiger*, nyír s afféle vizeket megilhattam (Bethl: Élet. 198). Wres lajtth 2. harmadikba chyger wagyon (Radv: Csal. II.64). Alább való tségért isznak barátságért (Kisz: Adag. 530).

{CSIGOLYA}

nyak-esigolya (nyak-*higulat* Helt: Bibl. I. Zz3): [vertebra cervicalis; halswirbel, genick]. Szegye meg a nyakat a nyak-chygotatn (Helt: Bibl. I. Zz3). Az esikán nyaka-esigolájánál ment az derekában főgik (ErdTörtAd. I.346). Az nyakam esigolyájánál az fülekre szolgáló erekben volt az nehézség (Monlók. XV.381).

CSIHŐ: [?]. Ha mit értek s megmondom, visszamagyaráz-zák; engemet költenek esihőben (MonOkm. XXIII.399).

{CSIHOL}

Csiholás: [?]. Az hadamat megszállítottam, dolhánycsiholást megtiltván (Kár: Élet. 191).

CSÍK (*csik* Adámi): **1**) lampetra, poecilias, lacertus, humbricus aquaticus MA. [schlammbeisser]. Kitsu avagy tsik-szómw: lucinus C. Sitan az az tokerges, czelezapo, czyk természető, ezalfa, hazug (Mel: SzJán. 310). Tekerog minden felé mint az czik (Deesi: Adag. 246). Csikért választig türekedünk, de semi képen nem foglatnak (LevT. II.29). Csikokat küldöttem, kd költső jó egészséggel (219). Mint egy tokergő sik chik ismét el-szaladot (Veresm: Tan. 200). Az kik csikot fognak vészszel, mind nagy- és kis-szeresiek, minden ember egy-egy veder csik-kal tartozik az várhoz (Gér: KárCs. IV.291. 304. 306). Némelylek a híg sárban lakoznak s ilyen tsiga nemek a mi tsikjaink (Misk: VKert. 576). **2**) [undol]. Czik-mák: cocetum MA Tészta-ból való tsikok: *ofae, quibus capones saginantur PPBl.

[Szólások]. Nyerne benne, mint Bertok a csikban; oporant et oleum perderet (Czegl: Japh. 196). Nyertes vagy benne mint Bertok a csikban (Sím: Isp. 25).

Csikász: [lampetras capio; schlammbeisser fangen]. (Az irigy ha mit vehet tüled, azon horgász, sűrű kassal csikász, te szűrődőm rákász (Thaly: VÉ. I.401). Halászó víz nimesen, hanem csikászó rét wagyon (Gér: KárCs. IV.291). Halászó víz ezen a határon az várhoz nimesen, hanem csikászó helyek valnak az rétségen (303. 306).

CSIKAR: exprimo, extorqueo SI. [erpressen].

ki-csika: ∞ Ezen aggtól sok száz forintot tsikarok ki (SzD: MVir. 46).

{CSIKÉSZ}

Csikészés: [racematio; nachlesen]. A szőlő fejeket le-metszvetén, a meggörést avagy csikészést a szegőnyeknek engedvén: racematione pauperibus relieta (Com: Jan. 84). [Vö. **CIKA**].

{CSIKKENTŐ}

Csikkentő: [tendicula; schlinge]. Meg vető az lalo, ezie-kentő, a lep, ackiba meg fog (Mel: Préd. 298). [Vö. **CSEKLYE**

CSIKKENY: [numus aureus; goldmünze, zechin]. Vettem fel Pesten ó nagyságától kétszáz csikkeny aranyakat (MonOkm. II.136).

{CSIKL-IK}

Csikló (*tsillo* GKat: Vált. II.454): [junctura; bug]. Tsiklója a lónak: sufrago PPB. Vállai tsilloiból kimozdulnak (GKat: Vált. II.454).

Csiklós: titillosus, titilicus, sufragineus; kitzelig PPB.

CSIKLAND: titillo C. MA. [kitzeln]. A ki tsiglandya az ő szinét, amne indulatit meg mozlittya (Kár: Bibl. I.665). A diszuók, mikor vakartatnak és csiklandatnak, magokat le-oyteni könnyen meg-engodik (Mad: Evang. 812). Illy gondolat kezdő elmjét csiklandani (Megy: 6Jaj II.16). Az éteknak látására nyelvedet avagy inyedet csiklandó nyál (Com: Jan. 172). Füleket tsiklando dolgok (Drég: Spec. 14). Egy kicsidég csiklandja (Bethl: Élet. 37). A hívásog dicséret a kevélyt csiklandya (Illy: Préd. I.350) Fül csiklandó, hüzelkedő beszéd (Szeg: Aqu. 30).

még-csikland: [vellico; kniepen, beißen]. A jesuitákat is meg-csiklandotta vala (Czegl: Japh. 155).

Csikland-ik: titilor C. [kitzeln]. Jót érzek, igen csiklandik az iob szőmőm (Deesi: Adag. 111).

Csiklandás: titillatio C. MA [das kitzeln].

Csiklandós: [titillosus; kitzlich]. Chiklandos szók ezek és mind esztelenek (Zrinyi I.101).

Csiklandoz: **1**) [titillo; kitzeln]. Gyönyörködött s fül csiklandozó kellemetes szép musikák (Biró: Préd. 10). **2**) [titilor; es kitzelt]. Az fülünk csiklandoz (Born: Préd. 620).

Csiklandozás: [titillatio; das kitzeln]. Az belső, akarat nekül valo ehiklandozasnac büntetese (Mon: Apol. 326).

Csiklandoztat: [titillo; kitzeln]. Fület kell tsiklandoztatni az óratornak: auribus *morigerari debet oratio PPBl. Hogyan csiklandoztatassák halgatoiknak visketeges füleiket (Csizi: Síp. 691). Füleit hívással tsiklandoztattya (SzD: MVir. 174).

Csikló (*tsillo* GKat: Vált. II.454): [junctura; bug]. Tsiklója a lónak: sufrago PPB. Vállai tsilloiból kimozdulnak (GKat: Vált. II.454).

Csiklós: titillosus, titilicus, sufragineus; kitzelig PPB.

CSIKÓ, CSITKÓ: equuleus, mamulus C. pullus equinus MA polyedro, pultrus PPBl. (füllen). Vad zamár tsikóia, fia: lalisio C. Kis lovatska, tsikó: mamus; gyanisco: *pullus equus; tsikó-fogak: *pullini dentes PPBl. Es von harmintz szoptato teufél mind chikóival egyetembe: triginta camelos cum pullis suis (Helt: Bibl. I.Q). Nem tudom neucmet, mert igen kis czitko voltam, hogy mind apám s mind anyám megholt. Mikoron tonabb ment volna, talála egy kabalát egy czitkossal (Helt: Mes. 295. 296). Az czitko veruel, katzvlac teieul szegenyeket itattyac (Born: Ének. 314). A ló a meddig még vehem, tsiko, tsitko, az az ő kőrmőire patkók nem fittetnek (Com: Jan. 42). Az én szorolnes atyámia hozott akorbelt csitkót tizet (Radv: Csal. III.250). Tvali kis bírő urunktól vőtünk egy csikó lovat (MonTME. 1116). Csikámat herlítottam (Gér: KárCs. II.47).

[Közmondások]. Hamarébb léssz a tehénnek tsikója (Kisz: Adag. 297).

előfánt-csikó: pullus elephantis DBenkő: Flór. 65. [elefant-füllen]

paripa-csikó: [equuleus; junges reitpferd]. Miesoda az ifu, ha nem zabola nélkül nyargalódzó paripa csikó? (László: Petr. 8).

szamár-csikó: [pullus asini; eselsfüllen]. Az zamár csikó példázattya az pogásúsnac, ki minden isteni törvényec zaboláia nélkül szabad éltetben volt és talydon szine taladmanin akarattya szerint nyargalódott (Zvon: Post. 115. MA: Bibl. 229. Megy: Dial. 229).

Csikós: [enstos equorum] stutereiwürter Adáni.

Csiköz-ik: pario hiumlum Sl. [füllen werfen] A ló csiköz-
zik (Corq/Gramm. 316).

mög-csikózik: ∞ Minek előtte a kabalák meg-tsiközni-
nak: equae priusquam *generant PPBl.

CSIKORÍT: [stridere facio; knarren]. Ezenközben Tysbe
ajtót tsikoríta s mond: szalad a lator (Gyöngy: Char. 29).

[CSIKOROD-IK]

Csikorodás: [stridor; das schrillen]. A denevéreknek sike-
tes szólások avagy inkább tsikorodások hallatik (Misk: VKert.
498).

CSIKOROG: strideo, concrepo C. MA. [knarren, knirschen].
Tsikorogo a tsiga: *gemit trochlea; tsikorgó ajtó: postes *rauci;
nem tsikorgó ajtó: *taeciturnissimum ostium PPBl. Miként cikorg
a zenaul megterbeltetet zeker (BécsiC. 218). Szeme fényes
mint kigyónak, foga tsikorog mint erdeinek (Pázm: Préd. 799).
Az szelvezec előzúdulnae, czikorganac (MA: Seult. 191). Az
ajtó sarkac hogy ne csikorogjanac, lassan mozdít meg (Com:
Jan. 107). A szekér tsikorog (Czegl: Japh. 128). Csikorgó nád-
sippal kínoztad versedet (Fal: Vers. 911). Tsikorog a kerék:
megitta a kotsis a háj árát (SzD: MVir. 45)

[Szólások]. **Csikorog** [fíz] mint a kenetlen zekerbe
valo kerek (NagyszC. 247). Csikorog mint a kenetlen kerek
(DebrC 600).

Csikorgás: stridor C. strepitus MA. [das knarren, knirschen].
Az lehyt bolondnak ő zywe gongya mykeppen az zalma dor-
dozo zekernel czikorgasa (ÉrsC. 213). Kigyónac tsikorgásinal
gyóttretvén (Kár: Bibl. 1.616). Fogok csikorgásával mardosnak
minden követ (Pázm: Kal. 170). Kenetlen tengelyű fakó szekér-
nek tsikorgása (Misk: VKert 499). Eljön az idő, mikor ez az
istentelen vigadozás keserves sírásra és fog-tsikorgásra fordul
(Fal: NE. 53).

Csikorgat: stridere facio MA. [knarren, knirschen]. Fogam
tsikorgatom: infrendeo C. Fogait tsikorgatni: *stridere dentibus
PPBl. En cikorgatoc tv reiatoc (BécsiC. 218). Valahol ötet raga-
dangá, le eiti ötet es fogainal cikorgattafia (MünchC. 89). Cy-
korgattyak vala fogokat hw reaya (JordC. 731. ÉrdyC. 233).
Az orzlan meg haraguel, kezdé pokol zemmel reya nezny
ees fogat chykorgatny (Pesti: Fab. 78). Mikor meg eszesül, meg
gyogyul és gonosz lézen, czikorgatu fogu, mint ha az őrdőgtől
vétetet volna környül (Cis. K). Mergo, fogo, czikorgato eb (Mel:
Sám. 436). Az képmutató galibác fogokat rám czikorgattyac
(MA: Bibl. V.17). Gyarkodó, fogát csikorgató vad kan (Com:
Jan. 80).

Csikorgatás: stridor MA. [das knirschen]. Ot lezen siralm
es fogacnac cikorgatasa (MünchC. 27. JordC. 376). Sius rius
es nagy fog cikorgatas, az pokolban leszen őrcé kinlodas
(Born: Ének. 91).

Csikorgó: 1) stridulus, stridens MA. [knarrend, knirschend].
Csikorgó töl (Csúzi: Tromb. 322). 2) velum MA. [wetterhahn].
Csikorgó, szél anyja a ház tetején: velum MA.

Csikorgós: [stridulus; knarrend]. Mennel nagyobb der
avagy fagy vagon, amal csikorgosb az út (SalMark. 13).

1. **CSILLAG** (*tsillag* SzD: MVir. 24): [mico, cornseo; glän.
zen, strahlen]. Az en cillago zep keth zómeymeth bekőthee
(NagyszC. 17). Kerül vett enghemet feendő es cyllago draga
gyengekkel (ÉrdyC. 198). Pagimontoma mynt az cyllago zep
feenes arany (511). Az isteni világosságnac fenyessegeuel chilag-
nac (Mon: Képt. 56). Szent lélek malaszttyával felövedzetek
és az isteni világosságnac fényivel esillognak (SzD: MVir. 24).

2. **CSILLAG** (*tsillag* C. Com: Jan. 6. *chillag* Zrínyi: ASyr.
3): stella, aster C. MA. [stern]. Tsillag repülés, lüderitz: trajectio

*stellae; tsillagoknak el-ösvöldések: stellarum *trajectiones PPBl.
A cillagoe attanac vilagot ő drizetekben (BécsiC. 105). Ilol
velon, ki zületet, sidocnac kirafa, mert latoc ő cillagot nap-
keloton (MünchC. 16). Megh sokasoytom az thy nemtőkeht,
mynt az ogh cillagokath (JordC. 68). Mykoron kőzelgetneenek
Bethlem felce, nagyon kezdé zykrazy az cyllag (ÉrdyC. 66).
Jelek léznek a napban és hőldban és tsillagokban (Pázm:
Préd. A). A Mercurius kalmároec tolmácsoló tsillága (Com: Jan.
6). Ne rőpily el tőlem o ragyoco chillag (Zrínyi: ASyr. 8). Sír-
nak a csillagok bujdosvan folyhőkben (Thaly: Adal. 1.73). Ka-
tona-csillag földerül, zabot ő akkor nem koldúl (241. 245).
Sokan a csillagot csillagnac csillangó állandóságáról nevezik
(Csúzi: Sip. 38). Szevendéssel adgyák s nem páruásmak nyújtják
a beesület csillagát (Kisv: Adag. 158).

[Szólások]. Mintha a tsillagokból olvasnám, mots-
kos lesz ennek a vége (SzD: MVir. 438). Tsillagot rugatni
valakivel (uo).

állandó-csillag: stella fixa Com: Jan. 7. [fixstern]. Az
állandó tsillagok nem egyenlőképpen tsillámlanak (Com: Jan. 7).

bolygó-csillag: [planeta]. (MA: Bibl. IV.239).

bujdosó-csillag: planeta C. Com: Jan. 5 A bujdosó csilla-
gok heten vannak, ki ki az ő magán való kerekességében (Com:
Jan. 5). A bujdosó csillag semmi jót nem jelent (Kisv: Adag.
229).

cimérés-csillag: [cometa]. Mi legyen az cometa, kit üstő-
kes anagy cimeres czillagnac nevezűnc (Misco: Progn. 2).

éb-csillag: Sirius Com: Jan. 6. [hundsstern]. A Sirius, nap
után jár eb tsillag hévséget indít (Com: Jan. 6. KLőse.
1676. 47).

est-csillag, esteli-csillag: [Hesperus; abendstern]. Az
estsillag, esteli tsillag, kezdi fényét elő venni (SzD: MVir. 438).

esthajnal-csillag, esthajnali-csillag: vesper, vespe-
rugo MA. abendstern Nom. 1. Venus: ezt estve est hajnali,
estvét hozó csillagnac híják (Com: Jan. 6).

északi-csillag: [stella polaris; nordstern]. Az északi tsil-
lagra fordíttya a mágnes a vasat (Pázm: Préd. 1045). A hajó,
ha az északi tsillag után okosan el nem igazodik, úttját veszti
(SzD: MVir. 204).

futó-csillag: [cometa]. Vestőkős, futó tsillag: acontiae C.
Lüderitz, futó tsillag: bolides PPBl.

futosó-csillag: ∞ Lövöldék az égen. futosó üstökös tsillag:
acontia PPBl.

hadakozók-csillaga. A Márs, hadakozók tsillaga, kőrül-
járását majd két esztendőbe futtya-el (Com: Jan. 7).

hajnal-csillag, hajnali-csillag: lucifer C. phosphorus
PPBl. [morgenstern]. En vazyok a feness es haynaly cyllagh
(JordC. 929). Zent orcaya tellyes fenesssegehel feenleenek mynt
az nemes hajnal cyllag (ÉrdyC. 41). A setet hajnal-csillag-után
budoso lutheristak vezetője (Pázm: 5Lév. Címli). Az hajnaltsil-
lag fel támad az ti szüetekben (EszT: IgAny. 300).

kométa-csillag: [cometa]. Egikometa csillag ielőnek (DebrC.
208).

levegő-csillag: sidus volans Nom. 2 5.

medve-csillag: [ursa; heerwagen]. Medve-tsillag útát a
bús révészeknek igazitva mutat (Fal: Vers. 903).

réggeli-csillag: [lucifer; morgenstern]. [Mel: SzJán. 545]

rőzsa-csillag. Az eghbeli jegynec, kit bikánac nevezuec,
10 gradusa alatt feulic vala ez a rosa czillag (Misco: Progn. 18).

szakállas-csillag: pogonias PPBl. [komet].

szarvaslegeltető-csillag: [Hesperus; abendstern]. (SzD: MVir. 438).

szerelém-csillag: [stella Veneris; abendstern]. Az ókes Vénuusz szerelémek tsillaga (Com: Jan. 6).

üstökös-csillag: cometa C. Ló seronyw üstökös tsillag: hippens C. Cometa avagy üstöges csillag (Helt: Krón. 67). Az eglén látsz nagy üstökös csillagot (Cis. G3) Az üstökös csillag hadatis jegyez (Cis. J). Az üstökös csillagok föld siriabol löt nednességek (Mel: SzJán. 121) Az üstökös tsillag avagy farkas avagy üstökös avagy gerendás (ACsero: Enc. 107).

vadak-csillagja: [Hesperus; abendstern]. (SzD: MVir. 438).

világosságáhozó-csillag: [lucifer; morgenstern]. (Com: Jan. 6).

Csillagász: [astronomus]. Te pedig tsillagász rokonidhozz tüstént vissza mehetsz (Orczy: KöltSz. 239).

Csillagatlan: anastrum PPB. [sternlos].

Csillagl-ik: effulgeo C. [glänzen]. Deminutiva sunt nonnulla, ut csillaglic: micat instar stellae (CorpGranum. 239).

Csillagos: stellatus, sidereus C. stellatus, stellis interstinctus PPB. [sternvoll, gestirnt]. Tsillagos ég: firmamentum PPB. Fel kyaltau mind az csillagos egiklen dieheruen istent (VirgC. 57). Olyanok leznok mynth az cyllagos eglmek eekössége (ÉrdyC. 560). Tsillagos hátú álnok gyék (Com: Jan. 49). Siet a setét ey tsillagos táborival (Fal: NA. 190). Minl a páva löiti sátorát kiterjesztett tsillagos farkát (SzD: MVir. 304. 438).

[Csillagoz]

még-csillagoz: [exorno; auschnücken]. Az pártája ókes szép koronákkal, megcsillagoztató drága kövekkel (RMK. IV. 213).

Csillagz-ik: stello PPB. [fulgeo, mico; strahlen, glänzen]. Tsillagzó, tsillámzó: stellatus; tsillagzó: sidereus; szép tsillagzó ég: nox sideribus *illustris; aranyal tsillagzó római köntös régen: patagium PPB. O zieleo zep zemek, cillagozo fenesseggel cillagozuan (NagyszC. 119). Kövekkel csillagzó gazdag ölbözete (Gyöngy²: KJ. 8). Az helynek asszonya mint az csillagzó ég vagyon oly fényesen (Thaly: Adal. 1148). Igen drága szék igen drága kövekkel csillagzik (ÉrdTürtAd. 1198). Az régiek csak akkor tudtak éjjel járni, mikor csillagzott (Fal: TÉ. 725). Lámpásoktól szölyel tsillagzott a tenger (SzD: MVir. 204).

ki-csillagzik: [effulgeo, emico; hervorglänzen]. Lá ottan ottan az ő isteni dñtsősége ki-tsillagzott (GKat: Vált. 1122).

Csillagzás: 1) [sidus; gestirn]. Ezek nem az egész szent Iván havában a ♀ csillagzás az égi rák jegyben iár (KNagysz. 1658. 35). Nem egy tsillagzás alatt születettek ő ezek, ha az égi tsillagzásnak az ember születésébe bé-járulható valamely titkos ereje vagyon? (DEmb: GE. 85). Többlol tartozik emez amamál hazájának, münthogy egynek a másikinál jobb, életök éggel, szerentsésb tsillagzással kedveskedett (Fal: UE. 367). **2)** [fulgor; glanz]. Gyözi Jupitert is ennek [a holdnak] csillagzása (Thaly: Adal. 1134). **3)** constellatio MA.

Csillagzat: sidus, astrum MA. PPB. [gestirn]. Csillagzatoc és planetac (MA: Tan. 146). Az csillagzatnak sines mind csak egy ereje (Thaly: Adal. 1115). Ved észre jó tsillagzatodat (Fal: UE. 1169). Lo nyugszik szerentsés tsillagzatja (Fal: TÉ. 675).

fiastyük-csillagzat: vorgiliao PPB. [siebengestirn].

kaszahügy-csillagzat: orion, jugula, sculao PPB.

medve-csillagzat: [ursa; bär]. Medve csillagzatja az ég felső sarkán magát ragyogtatja (Fal: Vers. 902).

CSILLÁM: 1) splendor, fulgor, micamen, coruscamen SL. blitz Adáni. **2)** nitidula Com: Jan. 43. [glühwurm]. Fényes bogarak avagy tsillánok (Com: Jan. 13).

CSILLÁM-IK: [mico; glänzen]. Az nap feniétül tekenetesen csillamo eghek (Lép: FTük. 4).

be-csillámik: [illabor; bineinschlüpfen]. Csakhanar becsillámék Görög György diák az házban (Nyr. XI.31).

Csillamás: [nitör; glanz]. Az ű isteni diczsőségénc egy csillamásit, tündöklését lattatta (MA: Scult. 365).

Csillámít: [praestringo oculorum aciem; blenden]. Anemone az ő világos vörös színével még az embernek szemvilágát is csillámítja (Lipp: PKert. 65).

Csillámil-ik: mico, splendor, praefulgeo, pelluceo C. stello, corusco MA. [glänzen, strahlen, leuchten]. A levegő égh gyakor villamasokkal csillámlik (Lép: FTük. 113). Az állandó tsillagok nem egyenlőképpen tsillámianak (Com: Jan. 7. Com: Vest. 22). Csak a csillámoló látszatos túsztégekre vágyódnak (Fal: NL. 348). Tüzei a magas kék égnek csillámoló fényességgel égnak (Fal: BE. 591). A számtalan sok boltok vígan csillámianak küölmb-föle árukkal (Fal: TÉ. 776).

Csillámítás: emicatio C. [das glänzen].

Csillámzó-ik: [corusco; strahlen]. Csillámzó villámás: fulgor coruscans (Land: UjSegits. II.802).

CSILLAPÍT (*cséllapetés* RMNy. II.123): placo, sedo, mitigo SL. [beschwichtigen, besänftigen]. Tsillapíták a vadak nyugtatlanságát, igazgatók a lámpásokat (Molu: JÉpil. 96).

lő-csillapít: ∞ Az kösségnek zöndöleset le csillapettanaiak (Lép: FTük. 1199). Bavariában lecsillapított az motus (RákF: Lev. I.181). Hét száma nem kérlelnék, tsillapíthatnák le egyszer morgó, korrogó gyomrok panaszit (SzD: MVir. 381).

lőcsillapítás: [placatio; beschwichtigung]. Az utolsó hazánkban föll rödzent tumultusnak le cséllapétése (RMNy. III.125).

még-csillapít: [demitigo; beschwichtigen]. A föl zöndült népet meg csillapíták Zrínyi 179).

[Csillapod-ik]

ol-csillapodik: [quieti se tradere; sich zur ruhe begeben]. A sötétben mindenek ol tsillapodnak, de tudjuk, ha világ virrad, még az ártalmas állatok-is fel-tamadnak (Pös: Igazs. 1275).

még-csillapodik: [defervescere; ausbräusen]. Az ő femu hejzác elméje kétség nélkül menten meg-tsillapodik (Misk: VKert. 314).

Csillapodás: [minutio; das nachlassen]. Háborúságnak csillapodása (Tarn: JóAk. 60).

CSILLEL-BALLAL: [pedetentim; langsam]. Lassan és csillel ballal jár, részenként-is és gradusonként ballag (KBodor: HŐsz. 20).

CSILLYE. Boronabol rot haio, tsillye baio: ratis C.

CSIMA (*czima* C.): [cyma; stengel]. Igyenessen fölműd czima: thyrus C. Répa-tsima: rapacium PPB. Az chymait (az répának) ha meg főzöd es meg eszöd, vizeletöt indit (BoythA: Fivk. 32). Cyma pasit vyzet el kiildtem, az ur isten alja, hogy senkinek ne kelessék. (LevP. II.29).

CSIMARIN: [simarre; schleppkleid]. Grünat csimarin angliái felső ruhának váltása 2 ft (MontME. 1401). Egy vég statet, alias esinmazin (VectTrans. 6).

CSIMASZ: cimex C. MA. wauze PPB. A papának az ő pilésses csimaszai es hoheri (Helt: Háló 2). Bűdös csimazok az

parton valának, nagy sok legyenek az égből leszállanak (RMK. II. 236). Vgyon csima búzfi a leuele (Mel: Hrb. 58). (Az bolha fű) elyazok az agybul ki űz (BeytheA: FivK. 51. 89. 133). Megveri az isten Pharaót bekáccal, czimmozokkal vagy tetvecel (MA: Bibl. 1.55).

CSIMBELKED-İK (*csimberkedik* MHeg: TOszl. 66): [preno, adhaeresco; sich anklammern]. És magának li válasz. tya a Christust és ő belé tsimberkedik (MHeg: TOszl. 66). Szárnyait apó porral és homokkal megtölti, úgy tsimberkedik osztán a szarvasnak szarvai között (Misk: VKert. 279). [Vö. **CSÉ-MÉSZKED-İK**]

Csimberkedés: [praelensio, adhaerentia; das anklammern]. A Christusban valo tsimberkedésnek actusa az ertelemlenek actusa, tsilekedése lehetne (MHeg: TOszl. 54).

CSIMBÓZ: [nodo; knoten machen]. A kárhozatnak köteleiből álnok mesterséggel össze-fűzetett és tsimboztatott s megvetett tőrei (Nagyari: Orth. 3). [Vö. **CSOMBÓK**]

CSIN (*csinyos* Pázm: Kal. 350. Laskai: Lips. 373): **1**) ordo SI. [mores; ordnung, sitte]. A romai udvarnak csinyát kívül belül jól tudta (Fős: Igazs. 1381). **2**) [vis, numerus; kraft]. Úgyezek ez a bizonyoságot tsinyából ki tekermi (GKat: Ttk. 56). **3**) concinnitas MA. PP. concidentia, decor WP. cultus, elegancia SI. [leutseligkeit, dienstfertigkeit, schönheit, amut]. Minden kedves csintül el-esett kedvével (Gyöngy²: KJ. 76). Nem kap az szép csinon, lustán jár s mosdatlan (Thaly: VÉ. II. 166). A nem akaromra mutató válasz szinte úgy maga tsinjával jár, mint a reájánulás. (Fal: UE. 402). **4**) factum, facinus SI. [tat, sehandtat]. Morvában sok csinyt cselekedett az ellenség (LevT. II. 239). Gonoz végre fordulo chynt szerct (Balassa: Camp. 30). Ha kik csint Szászország cselekedtek is, megbélettek velek (MonOkm. XXIV. 485). Az egyéb kár- és csintételeit átvoztatik (RákF: Lev. 1.501). **5**) [situs, natura; lage, natur]. Alkalmatlan es fáradtságos vala el-hagyni a járt utat, melynek immár tsinyát meg-vették vala (Pázm: Préd. 191). Az tartományok csinyauak tudó leven (Fórró: Curt. 712). En itt mind jól tudom körül a föld csinyát (Zrínyi I. 158). A kertészek első gongya légyen az, hogy a földnek csinyát meg-ösmérje (Lipp: PKert. 1.6). Kiki mind alkalmaztassa magát az földnek csinyához és az ének szokott folyásához (Lipp: Cal. 9). Az országának csinyát tudgya vala (Balog: Corn. 137). Ő nagy-ságok tudják az földnek csinyját (MonBrók. XXIII. 473). Két embert, a kik ezen pusztá helyeknek csinyát mindenütt tudhassák, küldgyetek ki hozzám (KeeskTört. IV. 366). Az ilyen alkalmatosságban ismérteti meg magát az ember, mi tsinya légyen szívének (Fal: UE. 411). **6**) [structura; schragen?]. Egy öreg nyári szekér csinyával 5 f. Nyári első csin 1 f. Utolsó csin 84 d. (TörtF. XVIII. 265). **7**) [culmen, caetumen; spitze?]. A szomorúságnak éppen tsinyára tétetődtem (SzD: MVir. 78). **8**) silentium, tranquillitas MA. stille, ruhe PPB

csin-bin: [modus et ordo; art und weise]. Csinyát-binnyát elő jól fogja tudni (Czegl: Sion. Előb. 28). Sejdi passa Tömörvárhoz akar jöni, megtanulván immár két izben Erdélynek csinyát-binját s mindenkor triumphálván (RédTem. 158).

Csinyábban: [tranquillius, moderatus; ruhiger, mässig]. Az több vitézeknek, hogy rajtok csinyábban lemének, például lőnek: ceteris ut pareius instarent, fuere documentum (Fórró: Curt. 528). Tsinyábban beszéllett (GKat: Ttk. 262). Ezek ha szemekből kiálló gerendájakot megtekéntenék, tsinyábban piszkálnának mások szemétén (SzD: MVir. 253). Tsinyábban szólnának, ha magokat látnák (304).

Csinyán: tranquille, sedate MA. rubig, gestillt PPB. Csinyan beretvally, mert megakadsz: sub omni lapide scorpius dormit MA. (Deesi: Adag. 27. SzD: MVir. 324). Csinyán kell

a varas fejét borotválni (GKat: Vált. II. Előb. 58). Meg kell inteni, hogy csinyán beretvallyon (Czegl: Japh. 103). Csinyán beretvally barátom (Czegl: MM. 188).

Csinogat (*csinogat?* Kisy: Adag. 98. 182): [polio, orno; poliren, schmücken]. Tsinogatni, fűsülni a haját: *commolare capillum PPB. Tévolygésének otrombaságát szinlette, tsinogatta (GKat: Ttk. 14). A furagó mester kezdi a fát csinogatni véséssel s furagással (Hall: Paizs. 58). A magát tsinogató leány gyakorta szajlja (Kisy: Adag. 98). Nem illik ferfinak magát (sokat) tsinogatni (182).

föl-csinogat: [adorno; ausschmücken]. Egy esztendő telik bele, míg magokat föl-csinogattya (Kisy: Adag. 182).

neki-csinogat: [exorno; ausschmücken]. Tsak mi olly fő emberrel valo beszélésreis neki tsinogattya az emberek magokat (MHeg: BTan. 84).

Csinogatás: [exornatio; das schmücken]. Az rút ember maga csinogatásával szépnak akarja magát tettetni (Alv: Post. II. 35).

Csinos: **1**) compositus, ordinatus, concinnus MA. [wolgeordnet, niedlich, amutig]. Vallyon sült paraszt vagy eszefordult nevet nem viselne-e, a ki tsinyosab' köntösébe nem öltöznék, mikor királyt fogadgya? (Pázm: Préd. 84). Ez előiben egy keveset csinosban irák az confessiót (Pázm: Kal. 350). Csinos öltözeti néki-is változok (Gyöngy²: KJ. 59). Az aszszonyok a tziira öltözeten tsinosbak (Misk: VKert. 680). Egy keveset tsinosabban tartjuk magunkat (Mik: TörL. 116). Szállj le Var-savának tsinos mezejére (Orczy: KöltSz. 33). **2**) pacatus, tranquillus MA.

Csinosocska. Tudákos szépletske, tsinosotska: scitulus PPB.

Csinogat: **1**) concinno, decoro MA. [schmücken, zieren]. Maga tsinogató: mundulus PPB. Minden eretnecség az sz. irást tsinogatta, ezzel csinyosgatta rúttságát (Pázm: Kal. 287). Vitézit arannyal, ezüsttel ékesítettet fegyverekkel csinyosgatta (Laskai: Lips. 373). A róza is tsinosgatja levelét (Fal: Vers. 870). **2**) complano, paco MA.

Csinosgatás: [exornatio; ziererei]. A leányok nevelésében nagy gondviseletlenség vagyon; mert tsinosgatás, ruha tziifrázás, gangoson lépés az-z kevélységre-való tanítás minden nevelés (Pázm: Préd. 1124).

Csinosit: decoro, concinno MA. [schmücken, zieren].

föl-csinosit: instruo; zureichten, zuriüsten PPB. Meg-kívánnya az vr, hogy asztalát fel-csinositesák (Pázm: Kal. 735).

Csinosság: mundities, elegancia, concinnitas Kr. [zierde, schmuck]. Most-is sokan vesztegetésnek tartya, a mit az egyházak tsinyosságára fordítanak (Pázm: Préd. 494. Pázm: KT. 570).

Csintalan: **1**) inordinatus MA. [unordentlich]. Alazatosan kerem ngodat, kegyelmesen megboecasson, mert az posta nem var, azért irok ily csintalan állappal (RejtLev. 16). Csintalan irás (Megy: SzAÖröme. 79). **2**) [pravus, improbus; schlecht, ruchlos]. Kiváltképen-való tsintalan ember: *singulari nequitia homo PPB. Csintalan bolondság az ellen vetekedni, az mit az egész anyaszentegyház bizonyosnak tatott (Pázm: Kal. 106). Szükség, hogy az ő tanítása szenségre, s nem valami csintalan szabadságra vigye az embert (638). Az ellen tusakodni, a mit tsilekeszik az egész ecclesia, tsintalan bolondság (Pázm: Préd. 1204). Csintalan ember (MA: SB. 37). A vizözön után az embe-rek csintalanbak és kevélyebbek löttek (Illy: Préd. 1.456). **3**) [lascivus, petulcus, protervus; mutwillig, ausgelassen, nuziichtig]. Vásoit, tsintalan: petulans; felette tsintalan: *effuse petulans PPB. Csintalan dolgozokth tő ne zerezetek, fodor hayatokth meg séé fésdlyetek (PeerC. 338). El kell ruháját változtatni,

hogy fábólak tsintalan állózatival meg ne molskollya az igazságot (Pázm: Préd. 2). Ne légyen immár oly tsavargó és tétovázó lélek, mely a testnek tsintalan feslettségibe merüllyön (83). Tsintalan szálláolon erköltstelen vendég-fogadókkal lell veszdö. (85). Csintalan fartyeli és hazug czigansagy (Zvon: PázmP. Címnap). Az lovaknak nagy csintalan, vidám voltak (MA: SB 253). Immá ugy el latrult és oly czintalan az ördög, hogy sokat torlon fog az állhatatlan (KTör: SzJán. 4). Tsintalan. vástot és szilaj gödölye: haedo petulans (Com: Jan. 43). Én valék csintalan, nedénges minden útámban (Thaly: VÉ. I.100). 4) tumultuosus, turbulentus, inquietus, intranquillus MA. auf-rührisch, unruhig P113

Csintalanka: improbus P113.

Csintalankod-ik: eurybatizo Decsi: Adag. 15. tumultuor MA. [unruhig sein]. Tsintalankodni: *vivere petulanter P113. Te csintalankodol (Czegl: MM. 47). Ne csintalankodjgyal! (Széll: Dáv. 423).

[Csintalankodtat]

Csintalankodtatás: [improbitas; untrieb]. Marhabajtó latrok csintalankodtatása miatt sokat szenvedtünk (Nyr. X 121).

Csintalanság: petulantia MA. [protervitas; ausgelassenheit, unzuht]. Tsintalanságról álmodozni: *somniae ineptias P113. Utlan valo csintalanságokrul (a bucsujáróknak) soe bálványozásokrul (Zvon: Post. II 293). Nintson Európánac oly szego-lika, hol a jesuitac tsintalanságokrul ne panaszkodjgyanac (Czegl: Jap.h. 67). A kunok nagy hatalmaskodásokot és csintalanságokat cselekesznek vala a magyárokon, nem csak marhajokban, hanem feleségeken és leányokon is erőszakot tesznek vala (Pethő: Krón. 52).

CSINÁL (czonaltat WeszprC. 105. čenal 10. 72. 87. 119): 1) paro, architector C. fabrico MA. [bereten, schaffen, machen]. Burázdát tsinálók: strio; négy szegre tsinálni: conquadrare; barázdát hátat tsinálók: imparco; ablakot tsinálók: fenestro; ösvényt tsinálók: semito; szoutséget tsinálók: sacrifico C. Tízet ütni, tsinálni: procedere ignem; mustárból tsinált, ember bört fel-lőjogozató orvosság: sinapismus; határ-árkot tsinálni, határ-követ tsinálni: hnmum *signare limite; a körös-főből minden munkát tsinállatni: fraxinus *obedientissima in omni opere; jó léli köntöst tsinállatni: *instaurare tunicam adversus hyemem; vágottból tsinált éték, tőd kása: insitium P113. Egy czonalkott czynala (EhrC. 26). Czinaltata magának az hely oldalon egy ceallczak (VirgC. 39). Jo enneköm ow benne három haylokoth ehenálnom (WinkC. 289). Kötélből czonalt ostar (WeszprC. 15). Pilatus nag hamar egy tablat czonaltata (105). Erős varat čenaltata (DebrC. 87). Tevrt ehenálnac en labaymnak (KulesC. 136). Vegyed te hozzá az en čenáltam čtkot (Hoffgr. 79). Bor ees valamé chynalt italt nem izyk (Pesti: NTest. 113). A mindennapi sátoroc is mind bársonból czinaltata vala (Helt: Krón. 132). Minden fogvort el vezne; capat, szanto vasut czonálnak benne (Mel: SzJán. 509). Főér lábaidat szépen kiteriezzed, ha akarsz, hogy urad) egy fiat czináljon (FortSzer. L3). Kéd jól tudja az okát, hogy miért tsinálják oly magasra az ablakokat (Mik: TörL. 30). 2) pono, colloco; legen, stellen]. Ha zurokkal az hainkra chynald az vízi főköt, azokat meg vastagítja, hogy le ne koppaggyanak (BeythA: FivK. 90). 3) facio MA [ago; machen, tun]. Valaki ilyent činálnal, kiszaggattatja az ő népe között (Helt: Bibl. I Rr). Meszagtól vezér reggel részeg vala, úgy hogy nem is tudá magá nit csinálna (Zrinyi: 43). Az ér-vágás a szonoránkat vigakka csinállya (Félv: SchSal. 45).

[Szólások]. Kötélsege és liti ellen a bírót a maga r-és-zére csináltta: a fido iudicem *abduxit P113. Mindazon-által addig csinálván ol mé-jeket s táradván megis közöttök ma mind előnök (Monlrok. XVIII 112). Egyikből sem tsinállatunk magunknak kívánatos em lék-e-zo-tet (Zrinyi: Symb. 11).

Mit felelhetnél a te magadtol magadnak csinált galybá-d-bol (Bál: Csksk. 43). A lengyel nem oly securus, hogy más gondolatokat tsinálhasson (Zrinyi: Symb. 11). Miklos deakne Bonyhaura megyen volt vasarra, es az katonak oth cnyaltak nek) a gyermekot (RMNy. III.41). Hogy fekete vagyok, azt tudod, vad ember činált Lybiában (Zrinyi: ASyr. 17). Ne szidd kurva fattyának, kurafi csináltának (Thaly: VÉ. I 424). Hasonlást tsinálni: facere *partos P113. A jégon ti házat csináltak (RMK. II.205). Lakodalmat czonálnok ő wala (Mel: SzJán. 125). Has esztendőben akar mester remeket tsinálni (Kisv: Adag. 176).

[Közmondások]. Egy fetske tavaszt nem tsinál: una hürundo non facit *ver P113.

bc-csinál: [occludo, operio; zumachen, zudecken]. Az fazek zánt iol be chynallyad, hogy az erie ki ne menyen (Frank: HaskK. 30).

[Szólások]. B-é-tsinálta magát a tisztségbe: *obrepere ad magistratum P113.

becsinálás: conditura Sl. Ha ki ételre ugy bé-csinálásra akarja a mustár magot, jobb ha el-palántállya a kintt mustárt (Lipp: PKert. II.116).

el-csinál: [pecunia corrumpo; bestechen]. Valakit hűsége mellől pénzzel el-tsinálni: *labefactare fidem alieius pretio P113. A bírót pénzzel, adománnyal el tsinálni (SzD: MVir. 16).

föl-csinál: 1) erigo, aedifico MA. [aufstellen, aufrichten]. Lycerus kyal (Aesopus) kepot arambol ewttette wala meg ees fel chynaltata wala az regenyeknek zokasok zeren (Pesti: Fab. 9). A pook menyzer haloyat fel chynallya wala, a zolgak annyoz le sewpryk wala (60). 2) [praegnantem reddo] schwängern Adami.

haj-főlesináló: *comminator capillorum P113.

ki-csinál: 1) [elaboro, efformo; ausarbeiten, bilden]. Kikövátolom, tsinálom: succedo P113. Az lathatatlan istent ki ne czinálnak es ki ne írjuk (Fél: Tan. 350). Köril renndel vagyon sok kádakkal rakva, rézből, vasból vadnak ezek kicsinálva (Thaly: Adal. II.358). 2) [elaboro; ausarbeiten]. Egy jó farkas bőr nyersen fl. 1. Kicsinálván az farkas bőrt fl. 1. d. 16. Egy kicsinált ökr bőr d. 80. Egy kicsinált tehén bőr d. 60. (ErdOrszgy. II.380). 3) [expello; entsetzen, vertreiben]. Valakit titkon a főjedelemségből ki-tsinálni: *submovere aliquem principatu P113. Birtokunkól törvénytelenül ki tsináltak (SzD: MVir. 66).

[Szólások]. Nosza csinál d ki már innén a conclnsiót (Matkó: BCsük. 53). A többit megszonították, de Epicurus ki tsinállya magát: kivágja magát (SzD: MVir. 116).

lő-csinál: 1) [compesco, placo; besünfügen, beschwichtigen]. Coriolanus tsak hamar kegyetlenül fogvverrel boszúit állott volna, hanemha az amya Veturia sirásával le-tsinálta volna?], midőn már zászlós táborral felindult vala (DBenkő: Főr. 74). 2) [abduco; vorführen]. Pénzel valakit le-tsinálni: auro aliquem *compecere; pénzel le-tsinálni valami szándékot: ablucei ab *institutis pecunia P113. 3) [construo, redigo; aufsetzen]. Hozván leveleket, hogy ha mód volna benne, az fővezér elmjéről csinálnék le azt a conceptust (Monlrok. VIII.330).

mög-csinál: 1) [particio, parago; tun, machen]. Ha ezt megtsinálják azok, a kik mi nálunk hatalmassabtuk és rossz-szunkat kívánják, oda leszünk (Mik: TörL. 56). 2) [construo; aufbauen]. Megtsináltatom: confio C. Memel, czinald meg az en hazamat (VirgC. 25). A prédikátor galamb gúczit csináltatuk meg (MonTME. 124). 3) [elaboro; ausarbeiten, fertig machen]. Megh cinaltatattya az farkas be-wreketli (RMNy. II.60). Az órás megtsinálván az órát, aztat fel tekeri (Mik: TörL. 121). 4) [com-poo, condo; bereten, mischen]. Az egességnek kenőt meg-

chinái (DomC. 36). Drága fűvel meg csinált bor (Kár: Bibl. I.639). **5)** reparo MA. [restitutio; aushesseri]. Igen szabados az menyegzeti az hazuknak, hanem megkellene csinálni (Évk. XIII.52).

öszve-csinál: **1)** [compono; zusammenfügen]. Kevés, az ki jót íó hírrel öszve chinálhattya (Zrínyi I.95). **2)** [miscere; mischen]. A fige succusát a mustárral ha öszve csinálod, az fül czenegését meg állattya (Mel: Herb. 2).

Csinálás: factus, factura, confectura C. [bereitung; verfertigung]. Méreg csinálás: veneficium; méz csinálás: mellificium; harisnya csináláshoz való: tibialis C. Kezde gondolkodni, hogy miképen vrnak paranczolatyat be teliesyche az egihaznak czinalasarol (VirgC. 25). Az penz, kit adot vala az egyhaznak czinalasara (26). Kezleé őket igen sanyargatnia téglaverésekkel, sarszinálásokkal (RMK. II.14). Az palank chynalasa ith az kernylvaló falukat mynd reya izetem (LevT. I.265). Leg ottan az uy kovasztalan téasztának chénálásához készülyünk (Tel: Evang. II.31). A gyermek chenalasarol beszéllez mochkoson (Mon: Apol. 299). Tiszteletes volt mindenha isten előtt az kepec chenalasa (Mon: Képt. 6). Az varosis penig mind czinalással mind penig helyvel erős volna (Decsi: SallJ. 63). A kenyér csinálásról, sítéséről (Com: Jan. 76). A város pöséti csinálásátül fizettünk a kecskeméti ötvesnek (MonTME. I.24).

Csinálgat: [conficere; verfertigen]. Csinálgatjuk vala részünkre őket (MonIrók. VIII.357). Az régi kopják el-vesztenek, csinál-tasson három százat, sőt had csinálgatúnak többet is (Gér: KárCs. IV.243).

Csinálmány, csinálvány: opificium C. fabrica, factum MA. [werk, arbeit, tat]. Tsinálmány, alkotmány: plasma PPBl. Hetedic napon isten megszínéc minden csinálmányátul (MA: Bibl. I.2). Gyönyörködénec az ő keze czinálványában (IV.113). Az csinálmannak foglalasi gyakor habokkal csapkodtatvan, meg tagulanak (Forró: Curt. 115). Csinálmány, tétemény, a mi lött (CorpGramm. 702). Bástyák, kikhez hasonlókat csinálmányban nem láttam (MonIrók VIII.309).

Csináló: opifex, conditor C. factor MA. [arbeiter, verfertiger]. Valami nagy dolognak csinálója: melior; kolbász tölteléköt csinálók: fartores C. A harangláb csináló izrael mestörnek fizettünk 20 ft. (MonTME. I.87). Ugyanezen palotának ablakainak rámái csináló pataki Asztalos Mártonnak fizettem (Radv: Csal. III.25).

ablak-csináló: fenestrarius PPBl. [glaser].

ampolna-csináló: ampullarius C.

cipellős-csináló: crepidarius PPBl. calcearius Com: Jan. 98. [schuster]. A cipelős csináló avagy sara mives árral, ser-tével és szurkos fonállal a varga műhelyben cipellősöket csinál (Com: Jan. 98).

csömöge-csináló: cupedinarius PPBl. [delicatenessenbe-reiter]. A csömöge csináló, pagácsa sító a malomból hozott ros lisztből kivánatos édes csemegéket (cupedias) csinál (Com: Jan. 76).

edény-csináló: vascularius C. [geschirrfabrikant].

eledel-csináló: opsopoetus; koch C.

erösség-csináló: munitor Com: Jan. 146. [sapper]. Jelen vadnac még az áll lyukat ásók is, számszerigyesec és erösség csináló avagy sáncz rakóc (Com: Jan. 146).

fegyver-csináló: armamentarius Com: Jan. 104. 128. [waffenschmied]. Ide tartozic a lakatos, fegyver csináló, fűzes labta műnes (Com: Jan. 104).

fegyverdérék-csináló: [loricarum fabricator; harnisch-macher]. (TörtT. XVIII. 230).

fűrész-csináló: serrarius Com: Jan. 104. [schlosser]. Ide tartozic a fűrész csináló és csiszár, a ki reszelővel reszel (Com: Jan. 104).

gyapju-csináló: lanificus C. [wollenfabrikant].

gyolcs-csináló: stropharius C. [leinwandmacher].

gyűrű-csináló: amularius C. [ringmacher].

hajó-csináló: naupagus MA. PPBl. [schiffsbauer].

háló-csináló: reticularius MA. netzsticker PPBl.

hám-csináló: sutor holciarius PPBl. [perdegeschirrmacher]

határ-csináló: finitor C. [ingenieur].

hintó-csináló: lignarius PPBl. [wagner].

hordó-csináló: dolarius C. [fassbinder].

imég-csináló, ing-csináló: indusarius C. PPBl. hemd-macher PPBl.

irha-csináló: alutarius MA. weissgerber PPBl. Az irha-csináló, erszényjártó irhákat ad elő (Com: Jan. 98).

islog-csináló: bractearius, bracteator; blechmacher PPBl.

kapta-csináló: crepidarius MA. [leistenmacher].

kártya-csináló: chartarius MA. [kartenfabrikant].

kenet-csináló: unguentarius MA. [salbenmacher].

kés-csináló: [cultarius; messerschmied]. Kés csinálónak atunk az Nazur kési nyele czifálni 1/2 t. (MonTME. I. 161).

keszkenő-csináló: lintearius, stropharius C. [leinwand-macher].

kocsi-csináló: faber essedarius MA. [wagenmacher].

korsó-csináló: amphorarius C. [hafner].

könyv-csináló: librarius Com: Jan. 160. [verfasser]. A grammaticusnak szolgál a könyv csináló és könyvnyomtato, ki könyveket könyomtat és a könyvkötőnek békötni adgya (Com: Jan. 160).

láda-csináló: arcarius PPBl. [kistenmacher].

lódíng-csináló: [opifex lororum; riemer]. (TörtT. XVIII. 270).

madzag-csináló: zonarius C. [gürtler].

mellkötő-csináló: stropharius PPBl. [brustbindenmacher].

mérég-csináló: venenarius C. [giftmischer].

méz-csináló: mellarius, mellificus C. [honigmacher].

olaj-csináló: olearius Com: Jan. 71. [öhlmacher]. A fa olaj az olaj fákból az olaj csinálótol sajtoltat (Com: Jan. 71). Olaj csináló pinceze (Nad: Kert. 192).

óra-csináló: automatarius Com: Jan. 104. [uhrmacher]. Óra, magátül mozgó szekér csináló: automatarii (Com: Jan. 104).

orgona-csináló: organarius MA. [orgelmacher].

orsó-csináló: fusarius PPBl. [spindelmacher].

orvosság-csináló: medicamentarius C. [apotheker].

öv-csináló: zonarius Nom.² 295. [gürtler].

pántófély-csináló: crepidarius C. [schuster].

papiros-csináló: chartarius MA. PPBl. [papierfabrikant]. Papiros csinálók is jüttek volna hozzánk (RákGy: Lev. 229).

paróka-csináló: [tonsor; pertickenmacher]. Ismértem egy vidéki ifju legényt, ki órákat töltött valamely parukacsinálóval (Fal: NU. 257).

pérgamina-csináló: membrarius MA.
posztó-csináló: panifex Com: Vest. 51. [tuchfabrikant].
puska-csináló: faber catapultarius PPB. [büchsenmacher].
rosta-csináló: cribrarius PPB. [siebmacher].
saru-csináló: calceolarius C. [schuster].
sátor-csináló: scenofactor Kr. [zeltschneider]. Az ő mesterségén való volt, tudni-illik sátor csináló (Mad: Evang. 561).
serpenyő-csináló: [faber lebetibus; pfamenschmied]. (Mesék. 31).

sólya-csináló: solearius MA. [schuster].
szag-csináló: odorarius C. [parfumeur].
számszérij-csináló: bullistarius C. [büchsenmacher].
szög-csináló: elavarius, clavicularius PPB. [nagler].
szekér-csináló: plaustrarius C. [wagner].
szekérnye-csináló: ocrearius MA. stiefelmacher PPB.
szekrény-csináló: areularius, scriniarius MA. [tischler]. A szekrény csináló avagy asztalos: scriniarius seu areularius (Com: Jan. 104).

szita-csináló: [cribrarius; siebmacher]. Ha sockaig így meg vackarnac, farkad az szitta csinálóknae iút (Helt: Mes. 121).

szőnyeg-csináló: [artifex parietes tapetis exornandi; tapezierer]. Délután az felségnes fejedelem volt az felségnes király szőnyeg-csinálónál, az holott az egész munkát megnézte urunk ő felsége (Thaly: RT. 1287).

szősz-csináló: minator MA. krämpler PPB.
szűr-csináló: [surtor; schneider]. (TörtT. XVIII. 239).
taliga-csináló: plaustrarius C. [wagner].
tégla-csináló: laterarius PPB. [ziegelmeister]
tü-csináló: acicularis PPB. [nadler].
üveg-csináló: vitrarius C. [glasfabrikant].
üveglablak-csináló: specularius; spiegel C.
vendőghaj-csináló: comae subdititiae textor PPB. [perückenmacher].
vers-csináló: versificus; versmacher C. Magához hivat egy levél hordozó poetát vagy-is vers csinálót (Fr: SzJán. 137).
zindély-csináló: scandularius PPB. [schindelmacher].

CSINCÁSÉR: boja C. manica MA. [fessel, kette]. Mikentli birnac az rabbal; labain, kezen eznezer, lánec (Mel: SzJán. 494). El kopót a rabszagnac esinesére (Prág: Serk. 1008). Pokóiban sok békó, czynesér, lánec vagyon (Lép: PTük. 1240). Labain vas lévén, kezén tsintsér fűgyén (Tyúk: Józ. EMB. 17). A nem jümboroknae megbüntetésére és megfenyítésére vannak a vesszőc, korbácsoc, csincsérec, beléncoc; manieno, numellae (Com: Jan. 136). Tsintsérben és kalodában fekszik (VSzentyl: Pat. 31). Szégyen vallásoknae esinesérjiben hánja őket (Megy: 6Juz H.26). Tömlőcse fenekén a vasak és csincsérek közt solajtoznak (IV.18). Az kezeket is esineserrel bé-zárják (Konst. 28). Keze, lába, dereka erős pánczokkal, csincsérekkel és kalodákkal kötözve vagyon (TKis: Pan. 30). Száraz malom két ember hajtó, nyakraváló esinzer (MonOkm. VIII.528). Az öreg kapuban: ezinezér három, lakatosútl (Gér: KúCs. IV.451).

Csincsérés: [catenatus; gefesselt]. Keze volt esineseres és nyaka vólt lánecos (Prág: Serk. 737).

Csincsérés: [cateno; fesselo]. A foglyok láneczon tartatnak, kalodáztatnak, tsintséreztetnek (Pós: Igazs. 1665). Egy brassai szász fogattam meg; kalodáztatam, tömlőczeztetem, csincsérészettem nem kevés ideig (RákF: Lev. 171).

CSINGA, CSINCSA: [tibia; pfeife?]. Ő kolvozt, ő miszkált, ő clingát tuda (Zrínyi: ASyr. 186). Az vezér is nagy sok dob, csinesa, török sípok zengése mellett indul (Szal: Krón. 581).

(Csincsás), csinziás: [tibicen; pfeifer?]. Sípokkal mannek már a trombitások, dobosok az-után és a csinziások (Gyógy: KJ. 112).

CSINGOLÓD-İK: [anploctro; sich umfassen]. Répa, reték tsingolódnak, tük és diunya hason jár, az ugorkák forzólódnak, kikí mohón lejtöt vár (Fal: Vers. 571).

őszve-csingolódik: ∞ Két foenic őszve chingolódik (Zrínyi: ASyr. 220).

CSÍP: 1) pungo C. vellico, mordeo, carpo MA. [stechen, zwicken, beißen]. Az balliác ha igen czípnak és marnak, eső lézen (Cis. G. 4). A darások czípi kezdék a testet (Helt: Mes. 291). A so eszi es czípi a lust (Born: Préd. 300). Gyakom, szárom, tsípóm: pungo (Com: Vest. 143). A jümbor még hírét sem hallotta, mely fájdalommal légyen, mikor embert belől tsípi a gonosz és szíve gyökerét ráják az elkövetett fertelmességek (Fal: NE. 77). Láton, tsípi az asszonyokat az igazmondás, s még-is vitatták, hogy semmi rosszat nem telekesznek (Fal: NA. 147). Csípnak a bolhiák, tetők, legyek (Adami: Sprachk. 190).

2) [arripio; aneignon]. Mikor a tiszték késlelik, magoknak tsípják a kevés sódot, el-busul magában, meg unakodik a katona, ott hagyja tiszt, sátorát, mezeit, 's el-tova szökik (Fal: NA. 215).

[Közmondások]. Az őh szűnyog nehezot tsíp (Kisv: Adag. 211). Tsíp az igaz mondás (SzD: MVir. 211).

el-csip: [capio, intercipio, tollo, avello; wegnehmen, weg-fischen, wegfangen]. Ezer öt-száz ötvenegyben Tömösváratt és Szólnokot el csípé (Pázm: Kal. 441). Hozzás adott az szent iráshoz és elis csipett benne, nyírte, szabta (Bal: CsIsk. 127). Mintsem szántóföldemet, kaszálómát a máséval szaporítsam, inkább elszenvedtem, hogy más az enyimből elesíjjen, melyért éhbettemek is mondattam némelyektől 1759 (Hazánk. 1219). Az hosszából bizvást el-tsíphetünk negyven egész könyökköt (Moln: JÉpül. 77). Az görög betőkből, ha némely tsáírzatokból valami keveset el-tsípnék, könnyen zsidó bető kereskedik (261). Réa kőszőrülük a prokátorokat, hogy el-tsíphessék valamely jümbornak mezejét, szántó-földét, mert szomszéd darab és jó falat (Fal: NE. 102). Azt kívánám, hogy a lámák ne nevellyék a magok fő-pénzét usorával, hogy el ne tsíjjék felét harmadát, mikor a mester vagy kalmár embert ki kell fizetni (Fal: NA. 172). Bédlog isten, el tsípi a soldgyát a katonának, az után néltő panaszt szájában verni, he nagy bűn! (216). Szentségtörés-sel együtt járó ország a szent irásból valamit eltsípi (SzD: MVir. 300).

[ki-csip].

kicsípés: morsinacula C

lő-csip: [decerpo; abplücken]. Ezt az érdemes kisasszonyt virágjában csípte le a halál (Fal: NU. 313. SzD: MVir. 208).

még-csip: [pungo, mordeo; stechen, beißen]. A hangya a nudarásznac a libán fel mázkálla és erőssen meg czípe azt (Helt: Mes. 391. NémGl. 348). Ugy czíp meg engemet mint a kigyó (Born: Evang. 1. 210). Az ilyen csalárdok, mely előbb hogy sem mint meg-csíjjen, énekeldögél (Laud: Újsegits. 1337). Krími-tatár kauszuka többet fog rajtok, ha kétszer s háromszor elevelen meg-csípi (Fal: NU. 296). Az urtít megtsípven a Vénus tsalánnya, vesszét szoredembe esik (319).

[Közmondások]. A kit egyszer a kigyó megcsíp, még a gilisz-tától is fél (Thaly: Adal. 179).

mégcsipés. Szóval való megezipés: hystericis seta (Decsi: Adag. 278)

Csipdel: [vellico; sticheln]. Czipdel minket az istennek törvénye az mi meg vetemet természetünk miát (Soós: Post. 204).

Csipéd: [vellico; sticheln?]. Mindenkoron ugyan vesztene és csipedné a keresztényeket (Titk: Jel. 89).

Csipdés: vellico, pavello C. [kneipen, sticheln]. Mikor az meghaló ember csipdesi az ruhát és tisztogatja, mintha szemetes volna: carphalagia (Sziksz.). Tspideseim, tépem, fürdalem: vellico; tspideseim, gyötröm: pavello PPBl. Adot vnekyk az ikv isten cypdesw, furdalo lelket, zelletheti, zemeketh, hogy ne hasanak mynd ez may napyglan (Konj: SzPál. 84). Elöl, oldalól népében czipdesnek (BFaz: Castr. G4). Mérges kígyóval hagyod hívetel csipdestetni (Czepl: MM. 118). Sok szikra csipdeste föl-tűrött karokat (Gyöngy?: KJ. 52). Okot adnak nagyot haragosúknak, hogy itt isanomon is tspideshessenek rajtunk (Fal: UE. 376).

el-csipdés: [abripio; wegfischen]. Az tölök el ne lopattassék, el ne csipdestessék (MA: SB. 126).

még-csipdés: [pungo; stechen]. Az ő gyenge tsirkéit ha a tsalán megtsipdesi, halálos az ő nékiek (Misk: VKert. 314).

Csipdésés: [punctio; das stechen]. Ki tétetvén a méhek csipdesésének (Mad: Evang. 404).

Csipdéz: [pungo; stechen]. Aemilia sebes nyelve tíz mért-földel előbb futott eszénél, tízes fogókkal csipdezte, akasztotta, kerékre törte Eusebiust a dámák előtt (Fal: NA. 129).

Csipdézés: [vellicatio; das zwicken]. Onnét az holló ismét ki tekergett a dög tspidezésre (Moln: JÉptül. 99).

Csipéget: [pungo; stechen]. Az irigység s nyelvésség tsipeget (SzD: MVir. 157).

Csipés: vellicatus, vellicatio, punctio C. MA. [das stechen, beissen]. Tspís, szagatás: vellicatio; tsalán-tspís: uredo PPBl. Eg mak szem io, eg leg czipesni gonosz, soha senkin nem eshetik isten akarattianekül (Mel: SzJán. 8). Minden fele ostort eg bolhas czipesg szemőigiz [?] isten bochathia (183). E csipések ellen egy rezgőldől (Czepl: MM. 131). Szunyog csipés (SBalog: Temk 79). Egy szunyog csipésben is meghal az ember (Kisv: Adag. 34).

Csipeszkéd-ik: obhaereo PPBl. [sich anklammern]. Vala, kihez ragaszkodom, tsipeszkedem: obhaereo PPBl. Anyó ne járj ki Gondoshoz, mert az himlő Zsigóba csipeszkedik s onnat Misuba s osztán meghal 1759 (Hazánk. I.144).

Csipet: [fragmen; bischen]. Egy csipetnyi: so viel man mit den äussersten fingern fassen kann: une pincée (KirBesz. 139). Csipetenként osztogatjuk a kenyeret (Sam: Cer. 93. 100).

Csipekéd: carpo, vellico MA. [sticheln]. Ezek lőnek feleleti, mellyekkel csipekedi az mi ellen-vetésinket (Pécsv: Fel. 93).

[Csipledőd-ik]

még-csipledődik: [laxor; locker werden?]. Ajándékért ajándékot nem küldött; ezzel is megcsipledődött a kötés (MonTME. V.79).

1. **Csipő:** pungens C. [vellicans, carpens, mordax, acris; stechend, sticheln, beissend, scharf]. Czipő-láb, rák-láb: chelae (Major: Szót. 137). Csipő iz (Nad: Kert. 73). Irtózat a tspő-mondásoktól (Fal: NA. 126). Az ifjuság egyszer-kétszer fel-veszi a tspő vesszőt, a pirongatást, az után meg sokallya, rugóldoz ellene, megkötöi akarattját (Fal: NA. 204). Eltűnni a csipő tréfát és nem adni mássát (Fal: UE. III.84).

Csipős: mordax, acerbus MA. [beissend, scharf]. Tspős íz: acidulus PPB. Sár fysz. Az levelei darabossak es chypős ízűek

(BeytheA: FivK. 18. Zvon: Post. I.121). Luther szokás szerint esütös, csipős (Bal: CsIsk. 85). Ott ittam olyan csipőgört, a jó borhoz szokott urak sem ismerték meg, hogy csipőgör volna, olyan édes csipős vala (Cserei: Hist. 237). Istenemnek tsipős bora büneimért juttatott siralomra (Thaly: Adal. 155).

Csipősség: acrimonia C. acritas, acritudo, mordacitas MA. [schärfé].

[Csipető]

Csipető: 1) pertica Com: Orb. 105. [volsella; zwickzunge]. Csipető vas: harpago C. MA. Kemény czipetővel meg szorították a nyelvet (Helt: Háló 229). Csipető forma horogra, fogóra nem volt szüksége (MA: SB. 144). **2)** [tenducula; schlinge]. Czipetőbe eyt (MA: Préd. 298).

Csipetőd-ik: [coarctor; eingeklemmt werden]. A fa hasadás-közé tsipetődők karja (Pázm: Kal. 664).

CSIPA (czip-szomó FortSzer. *chyppa* BeytheA: FivK. 135. *copas* TihC. 46): graminia MA. [augenbutter]. Szemnek száraz tsipája: xerophthalmia PPBl. Czigámál talalod meg elveszett marhadat, czip[?]-szomó kirázza borzos szakállát (FortSzer. K3). Az tí szőlő levet ha borban meg izol, küvet ront, zómeidnek chyp-pait el vezti (BeytheA: FivK. 135. MNYil: Irt. 170). Csipáját töröltte alsó üngivel (Thaly: VÉ. II.34).

[Csipalagos]

Csipalagoskod-ik: [lippio; triefaugen haben]. Csipalagoskodni kezdet a szeme (Laud: ÚjSegits II.81).

Csipalyagosság: [lippitudo; triefüingigkeit]. Nézz a szem-füokra, tsipalyagosság, s vér száll az olyanokra (Gyöngy: Char. 108).

Csipás: lippus, lippus, gramiosus MA. [triefüingig]. Az kised germőmek igön art az napnak fene, mert zómeit copassa tezi (TihC. 46). Czipás szemű, czomos hatu, santa es pelp (Szék: Krón. 171). Az czipás, könyves szemőt mosd velle (Mel: Herb. 6). Czipás, pillagos, szandal (Born: Evang. III.400). Csipás és vakos ember (Decsi: Adag. 155). Szemec czipas, pezenies (Decsi: Préd. 31). Az palma fa győmőlche maguat főzd meg egy fazekban, eghesd meg, borban oldj meg, az chyppas es könyves szemőt moshatod vele (BeytheA: FivK. 19). A csipás szeműek a napnak ágaira vakolnak (Mad: Evang. 284). Az meg-sertetet tsipás szemek nem szenvedhetik a ragyogó napnak tündőklest (DBón: Részezs. 110). Annyira győzöm én az rut chipás ebet (Zrinyi II.124). Nyisd fel mar a csipás szemeidet (Matkó: BCsák. 226). Az alma-fít a csipások és borbélyok-is, a mint szokták mondani, esmérük (Nad: Kert. 130). Hogy nyitod föl csipás szemed hitvány molárlegény (Thaly: VÉ. II.69). Nyughatatlan derekával, csipás szemé forgásával szeme úgy jár miut a csép (Fal: Vers. 882).

[Csipásít]

Csipásítás. A szem sirással, pokol füstinek tsipásításával szünetlen tellyes (Pázm: Préd. 1080).

Csipásod-ik: lippior MAI. [triefüingig werden].

Csipásság: lippitudo MA. [triefüingigkeit]. A szem esepög csipásság a vakságnac elől járó készetése (Com: Jan. 56).

Csipáz-ik: [lippio; triefen]. Csipázik a szeme (PP: PaxC. 54).

Csipázás: [lippitudo; triefüingigkeit]. Orr, szem-folyás, tsipázás: loma PPBl. Szeme tsipázása (PP: PaxC. 6).

CSIPÉG, CSIPOG: pipio MA. [zwiseheru]. A madár fiak tsipegnek, sibognak, pipegnek (Com: Jan. 35). A veréb tsiprel avagy tsipeg (39. Djósz: Préd. 250). Tsipög rigó, mely akkora miut a kőzónsleges rigó, igen hangoson szokott tsevegnü (Misk: VKert. 461). Házmknak garadján fiatal verobek tsipognak fészekbe (Gvad: RP. 25).

CSIPKE: 1) *rubus* MA. [hagedorn]. Czipke-bokor: *rubus* MA. PPBl. Czipke-bokros hely: *rubetum* MA. PPBl. Rósiának néme, tsipke: *spineolus* PPBl. *Meta incipit ab una dumo que ulgo chypkebokor appellatur* (Wenzel VII.213. 1246). *Meta venit ad chypkobokor* (X.68. 1291). Czipke bokorrol nem zednee zölöt (MünchC. 122. JordC. 511). Az eghő cypke bokornak tyze (72°). Moysesys meg mutatta az chypke mellett (Pesti NTeszt. 149). Kupa egy chypkehez, mely az ew teneryt igen meg serte ees altal gyaka (Pesti: Fab. 71). Szódd meg az chypke es gelegyhnye bimboit, nagy laput es szep zölöt, ezeket föld őzue (BeytheA: FivK. 10) Chypke, isten atkozta tönisk (101). **2)** *fructus rubi* MA. [rosenbeere]. Az rossinac a czipkeie, a ki az virága vtün ott marad, az vesekben köuet ront (Mel: Herb. 24). Sokan kökent, vadalmat, czipket, peniszés turot keuantat betegsegekben (Born: Préd. 317). Az rossanak az chypkeket föld meg es ha meg izzod, azzony embernek feier vere folyasa ellen io (BeytheA: FivK. 15). Galagonya s czipke volt gyakrab (bédében (Szentm: TFü. 12). **3)** *limbria claviculata, limbus denticulatus* PPB. [spitzen]. Tsipko a köntösön: *patagium* PPB. Czipke, fodor, gallér (MA: SB. 220). Czipke, retze, tzerma, galand és pántlika, boltban ezekert pénz tsúsz (SzBodó: Kalu. 7). Az galléra selyommal csinált czipkéből volt megrakva (MonIrók. XI.343). Széles arany-czipke rajta hat sorral (XXIV.176). Két vég czipko (Radv: Csul. II.201). Terzenál váll arany czipkével; narancs szín bársony váll arany czipkével (III.355). Egy fátyol előkötő, szörselyem czipke körülötte (Gér: KárCs. IV.270. 273. 460). Terzenallya szoknya arany s ezüstből, egyveleges czipke két reudell az allyán (461. 462). Czipke-művből, kövekből és más raritásból válogat valamit (Fal: NA. 143). Durva fátyol váltya, bija tsipkéinket (SzD: MVir. 454).

[Szólások]. Elsőben javalloja vala ugyan a jesuitai szerzetnek, de végtére észere jüvén czipkéro t s a pá fiket (Czegl: Japh. 147). Elsőben föld ide kegyelmét s után csajja czipkéro a vétkeket (Czegl: MM. 297). Az hamis tanítókat czipkére kell csapni, ha jól nem akarnak élni (Czegl: Radf. 40).

[Közmondások]. Nem bátorságos a czipke-bokor árnyékában alanni (Hall: Paizs. 67).

őb-czipke: *rosa canina, caninus rubus* Beythe: Nom. 7. Az egyice *rubus cypke*, az masic őb cypke az az galagonya fű (Mel: Herb. 11).

Czipkés: *clavatus, crenatus C. limbratus* MA. [zackig, gezackt]. Húsgotott, tsipkés, darabokkal, fűrtökkel ékesítettet, turkán szött, tsonttal rakott: *segmentatus* PPBl. Czipkés szoknya (Radv: Csul. II.336). Reczés, czipkés, orosz alá valo kendő (Gér: KárCs. IV.272).

Czipkéz: [dento, serro; zacken]. Tsipkézett: *pinnatus, dentatus, serratus*; tsipkézett köntös: *vestis patagiata* PPB

még-czipkéz: ∞ Meg-tsipkézi a fát; *crenis incidit*; még-tsipkézi a ruhát: *limbos adsuit* PPB.

Czipkézés: *intersectio* PPBl. [das zacken].

Czipkézet: *crona* MA. *limbratio*; kerb, spalte PPB. A karimája és külső befolyó tsipkezeti iránt még nem tud magával meg békélleni; ki föllyeb ki aláb szereti merevenyíteni (Fal: NA. 142).

2. CSÍPÓ (*chipebe* Jésus Sirah. ES): *femur, coxendix* MA. [hüfte]. Illole Jacob chipoienec forgo chontyat (Holt: Bibl. Q). Ha az barom az had czipőyén felszik, tiszta föld lézen (Cs. G2). Mikor valami dolog vagon a bolondnac szünebe, szinte olyan, mint a chipébe akadot nyil (Jesus Sirah. ES). Ha meg föld az leuelat az kalkélnak, ha az forgó chyontnak az chypben heusege vagon, kösd roia es igen io (BeytheA: FivK. 39). Czipéjére sántal vala (MA: Bibl. 130). A járovány kőszvény a forgó tsontokban, tsípő tsontokban, tsípő fájának mondatik (Com: Jan. 70). Tsipőjének forgó-csontya (Megy: SzAÖrűme. 106) Meglité

az ő czipőjének inát (Ily: Préd. II.526). A tsípő-tsontyát talallya (Hall: III.222). Az mely része az czipőjőket érte, azt ott megakasztották tővel (MonIrók. XI. 314). Megsebesítettnek Jákóbal, és tsipőjőkre sántálnak (DEmb: GE. 195). Czipőjére tévén kezét, imgyen szóla (Fal: NA. 128). Ha külömben cselekeszünk, heába támasztyuk mind a két kézzel tsipőnket, heába tokerjük ráró módra nyakunkat, mert allatomban derekassan gnyol, katzag, gyaláz beműnket a világ (Fal: NA. 181). A munkám féltspéjü (Gvad: RP. XIV). Sok oldal dült karját tsipéjére tette (Gvad: Orsz. 69).

CSIRA: *germen* MA. *sarculus, cauliculus* PPB. [keim]. Csírác: thali, aspargi MA. Hagymának a közepin zöldellő tsirája: thalli, thallus; egyenesen fel-nőtt tsirája vagy kórözása valamely fűnek: *thyrsus* PPBl.

[Szólások]. Szándéklodt még tsirájában megfojtják (SzD: MVir. 19). Tsirájában megpashadt irás (246. 269). Vesztette volna-el Isten még tsirájában ezt az erkölcsök veszedelmére nevededett gázsígot (48).

Csírás: *germinosus* MA. [keimicht].

Csírásod-ik: [evolvor; sich entwickeln]. Az fejodelem dolgai nem igen jó terminusokban vannak, az mint hallom és az mint naponként az dolgok csírásodnak (TörtT. XV.123).

Csíráz-ik: *germinaseo C. pullesco, pullulo* MA. [keimen, ausschlagen]. Ismét meg-növök, ki növök, tsírázom: *regermino* PPBl. Mikor az Luther és Calvinus gyöleközete csírázni kezdte, mind kifölömbet tanit anuál, a mit az egész keresztység akkor javall vala (Pázm: Kal. 600). Lassu csírázniék az anti-cristusi tévelygés (TytKJel. 161). Abbol a mit meg rutét, lép (ragadó-vány) tsírázik, az bonnan lézen a lép avagy ragadó-vány, madár fogó enyv (Com: Jan. 38). Megírám az ariamus vallás miképpen szakada kétfelé és csírázék a szombatos vallás belőlle (ErdTörtAd. I.34). Mikor már tsírázik és kiszínlik valami eszetske belőlle, akkor sietve sietneke vélo a mamma belső kamarájában igyenessen a tükör eleibe letkére (Fal: NA. 155). A finom és nemes nevelés nem minden után tsírázik és bimbózik (SzD: MVir. 318).

ki-csírázik: *pullulaseo, pullulo, progemma, egermino, progemino C. germinaseo* MA. [hervorsprossen, hervorschliessen]. Elöl kitsírázom: *praegermino*; ismét kitsírázom: *repullulo, repullulaseo*; viszontag kitsírázom; *regermino* C. Elöl ki-tsírázom, bimbózom, idején ki-zöldellem: *praegermino*; ki-tsírázom, ki-bimbózom; *progemino*; ki-tsírázom, tsemetézem: *pullulo* PPBl. Az magh ki csírázik (Fél: Tan. 58). Hogy a buza mag ki ne tsírázze a földben, el-harapdállalya a buzúnak pupját és tetejtskéjét a hangyák (TytK: Jözs. 303). A kender magot föld meg, míg kitsírázik (Szakácsmest. 127. Land: Uj-Segits I.578). Kicsírázott ob-agyara az magyar czipóra, de megváslík foga bele, lézen még oly óra (Thaly: Adal II.90).

kicsírázás: *egerminatio* MA. [das hervorsprossen]. Újoman kinövés, ki-tsírázás, meg-bimbózás: *regerminatio* PPBl.

még-csírázik: [egermino; hervorsprossen]. Ismét meg-tsírázom, bimbózom: *repullulaseo* PPBl. A meg-aszalt lisztből avagy megcsírázott szaladból és komlóból ser főzöttetik (Com: Jan. 85).

[Csírázdogál]

ki-csírázdogál: ∞ A veszet bűnös természetnek munkái ki csírázdogálnak belőlle (Fés: GBot. 20).

CSIRÁK: [clens; schützling, günstling]. Tégedet az fényes portának hű szolgálatjában igazságos csirák közé számlálván (MonIrók. VIII.111). Hatalmasságunk csirákjüt meg bteszillik (MonTME. VI.11).

CSIRÉZ, CSIRIZ: *colla farinaea*; mehlpappen PPB. Csírész, enyv: *collabus* (Major: Szót. 147). A deszkákat csírész-ze avagy enyvel és hevederekkel egyben ereszti (Com: Jan.

104). Gyakorta értőtven vargák csirizéhez megkopott fogyerét, kaptája széléhez (Thaly: Adal. II.380). Csirézt minden reggel megkellottet kevernem (Ötv.Mest. 76. vsz.).

CSIRHE: ? La! tiszta füleken esnének azok a szók, nem költötheték olyan nagy csiripöl (Pós: Igazs. II.558).

CSIRIPPÉL, CSIRIPPOL (*cherypöles* ÉrdyC. 570. *sirippol* TelC. 24); pipio, fritina, passeris instar strepo MA. minurio PPB. [zwitchern]. A verebce sirippoluan es tollazkodnan (TelC. 24). Kezdenek a pachyrra fiay nagy rezkettve chyrppely (Pesti: Fab. 61). A veréb ha reggel igen zayog, visit és csirippel, esőt váry (Cis. G1). Csiripelték ez-előttiz imez-amaz tudatlan sóczék a Kalauznak némely cikkkolyin aprólékos papírossacsákban (Pázm: LuthV. 2). A ki ellen csiripelték sziszektek (Bal: CsIsk. 198). Ellenkedőt csirippelnek (Mad: Evang. 574). A veréb tsirippel (Com: Jan. 39). Mig Jenőn csiripol, elmulik az idő (RákGy: Lev. 555). Addig tsiripola és tsuszola a dolgot, míg el nem áltá a királyt (SzD: MVir. 244).

még-csirippél: [effutio; ausplaudern]. Eztyz meg chyrppelék es sybogak az madarfay az amyoknak (Pesti: Fab. 62).

Csirippelés, csirippolás: [minurifio; das zwitchern]. Mykoron az nagy cherypölestewl egy mas zawaat nem erthetneek, paranchola az zent atja, hogy egy keswesee vezetgelenek (ÉrdyC. 570. Megy: 3Jaj. II.87). Verebekneec csirippelése (Czegl: Enoch. I.135. Misk: VKert. 476).

CSIRKE (*czerke* Mih: ÖrökÉ. 226. *tsurke* PPB. Tohr: Vigaszt. 5. Ily: Préd. I.494): **1**) [pullus; junges geflügel]. Vess emi a tsirkéknek: *obsipa pullis escam PPBl. Kakas-tsirke: pullaster gallinaeus PPB. A kotlo tik a czirket a gazba meg őrzy (Mel: SzJán. 317). Az fias tiknak tsirkei (Kár: Bibl. I.455). Az fias fikat chirkeiuel magunknac peldaul vegyfic (Pécsi: Szűk. 2). Miképpen az fias tiuk az ő apro czerkeiuel czelekedik (Mih: ÖrökÉ. 226). Pipe, ludcsirke (ACsere: Enc. 281). Az hollók az ő csirkéjeket el sózták hadni (Alv: Post. I.208). Az őlvök el-hadgyák csirkéiket, hogy ragadozásokra szokianak (Ily: Préd. II.276). A jó fias tyúk az emberek között tsirkével bátran sü-rög forog (Misk: VKert. 363). **2**) pullaster C. pullus gallinaeus MA. [hühchen]. Tsirke, tik-fi, tyúk-fi: pullaster PPBl. Az tic egybe hija es kotyogia az ő chirkeit (Tel: Evang. I.99). A cserke el reytnézik, ki szalmában ki az csadéban (Lép: FTük. 112). A tyúk, ha csak egy csirkét hordoz is, egyenlőképpen szorgalmatos (Ily: Préd. I.494).

[Csirkéz-ik]

ki-csirkézik: [pullulaseo; hervörspossen]. A szemtelenségnek kotlása által minden kicsirkézik és sibog (Sám: 3Fel. 550).

CSISZLÉR: [lignarius; tischler]. Csizmazia, csiszlér, pintér csak megcsöndösedjél, az deáknak egy szavára engedelmeskédjél (Thaly: VÉ. II.70).

CSIT. Tarka rumeli vászon, alias tsit (VectTrans. 14).

CSIVOG (*tsivag* Ker: Préd. 399): pipio, pipilo MA. [zwitchern]. Madárfi-módra szólok, 'zibogok, tsivagok, sivok: pipio PPBl. Czivagni kezd mint az daru és az fazek (MA: Scult. 135). Jeremias ugyan tsivagot mint a fecske (Ker: Préd. 399). Mint a daru és fecske akképpen tsivogok vala (Kül: DobK. A1). Mint a fecske akképpen tsivog vala (Szok: Bals. 151). Mint a daru és a fecske akképpen czivog vala (Nógr: IdvK. 143). Tsziz madaracska még nem tsivogott nálunk (Gvad: Idét. 109). [Vö. CSEVEG]

CSÍZ: acanthis C. zeisig Com: Vest. 29. 117. A tsíz avagy páris nevű madárka igen vékonyon és siketen énekeldezel (Misk: VKert. 466). Tsziz madaracska még nem tsivogott nálunk (Gvad: Idét. 109).

Csizike: acanthis; zeischen Com: Orb. 43.

CSIZMA, CSIZSMA: cothurnus C. MA. calceus obliquus Nom. 20. calceus turcius PPB. [schuh, stiefel]. Tszizma, paputs: cothurnus; tsizma vagy suru szára: sura PPBl. Tszizmába esett kd: scrupulus; tsizma sarkát el-yonni: calcei talum atterere PPB. Mezeytelen labbal, nem aranyas chyzmaban (ÉrdyC. 384). Szakada csizmája és ő kapczája, azért meg nem sebesüle ő lába (RMK. III.187). Az csizmabol jisznac (Born: Evang. 1.60. MA: Scult. 224). Akár mellyic lábra illeendő és alkalmas csiz-mák (Com: Jan. 100). Vassal patkollyák csizmáknak az talpát (Szentm: Tűn. 22). A tsizma a törököktől jött a magyarok közzé, az előtt viseltenek sarút (Bod: Pol. 85). Vöttünk egy csizmát, papucsot kapczástul 4 ft 25 d. (MonTME. I.14). Maga számára [vett] egy fekete csizmát 1 ft 35 d. (20). Ajándékban való csizmákat vásárlott Király János Jakab zsidótól 2 csizma 5 ft (34). Bélettel szárú csizma (281). Lakatos Mihály patkolt két csizmát (297). Sokan nem csizmát viseltenek, hanem amaz rúnczos veres sarut szász módon (MonIrók. XI.342). Mind elrot-hasztotta az csizmamát nagy sár (Thaly: VÉ. I.219). Sárga csizma, veres nadrág (283). Csizma helyett topányod lész, az is elől hasított lész (284). Réz-sarkantyús sárga csizmam (311). Csak úgy van a ti dolgoatok, mint a kit fel-akasztanak s piros csizmát vonnak a lábára (Thaly: Adal. I.84). Az asszony népének lepseres nagy lába, mert tiz esztendeig vagon egy csiz-mája (Thaly: Adal. II.350). Magyar katonának félköblös tarsolya, sok lyukú lödngja, kurta szár csizmája (388). Tyzma azoni allatnac valo (Radv: Csál. II.8). A hol patkos tsizma nem háj palotában, van ház, hol a gazda megáll pítvarában, s bé memi ha akar, öltözik kaptzabam (Orczy: KöltH. 201). Meg-nem tisztítottad a tsizmamát, sarumát, tzipellősbömet (KürBesz. 16).

[Közmondások]. Illik a lábához a tsizma: *conuenit ad pedem coturnus; in vaginam machaera PPBl. Fél lába csizmában, fél tzipellésben vagon (Decsi: Adag. 311). Ha csizmad niucs, bocskort hordozz (Kisv: Adag. 58). Botskorban keresni s tsizmában költeni esik becületre (387).

karmazsin-csizma: [cothurni e corio Carmasino; karmoisinstiefel]. Két karmasin csizmát vöttünk 5 ft (MonTME. I.13). Az kapitány képebeli Kovács Pálnak adott ő kigyelme egy pár karmozsin csizmát 3 ft (100). Noha rozsz légyen az ő gatyája, mégis szert tesz karmazsin csizmára (Thaly: VÉ. II.6).

kordovány-csizma: [cothurni e corio Cordubensi; korduanstiefel]. Kordovány tsizma (VectTrans. 2).

lengyel-csizma: [cothurni Polanici; polniseher stiefel]. A kívántatt lengyel-csizmák ne kordoványból, hanem jó erős borjubőrűből készítettessenek (RákF: Lev. III.342).

magyar-csizma: [cothurni Hungarici; ungarischer stiefel]. Magyar csizmát viseltek, még azt is többire patkó-nélkül; már meg kevesen viselnek azt, hanem német cipéldst s strinfet 1759 (Hazánk. I.296).

szattyán-csizma: [cothurni e cori ovillo; saffianstiefel]. Szattyán tsizma, szattyán saru (VectTrans. 2).

Csizmás: cothurnatus MA. [mit schuhlen versehen].

Csizmátlan: [discalceatus; unbeschnht]. Nemcsak ruhátlanok s csizmátalanok livin hadaim, de lovok is elveszett és az ki meg maradt is, elbecsüztött, téli quartély nélkül hagyatván az vezértől (MonIrók. XV.25).

CSIZMADIA, CSIZMAZIA: calcearius, cothurnarius PPB. [schuhmacher]. Kovács, csizmadia, szöcs, varga czélekneec, ötvös és fazekas, asztalos rendekneec, méltó, hogy neveket fel-irjuk ezeknek (Nógr: IdvK. 15). Teljességgel nem csizmadia, vagy remek által czéiben fel nem szabadított (Bethl: Élet. 30). Csizmazia, csiszlér, pintér csak meg-csöndesedjél, az deáknak egy szavára engedelmeskédjél (Thaly: VE. II.70. TörtT. XVII.222). Mester-emberek: 4 varga, 1 csizmadia, 1 kovács (Gér: KárCs. IV.293. 305).

CSIZMASÁG: [schisma]. Bizony akoron vagy on chyzmasagnak kyuasaga istennek zolgaló leányabun, nykoron kyuan tudny reythet awagy tytok dolgokat. Mazzor, gondolyad, ha vagy awagy ha woth the boined gyenerwsegnek kyuasaga awagy hewsagnak chyzmassaga (WeszprC. 125).

CSOB (subbant Szal: Krón. 128. csipog Thaly: Adal. II. 123 csuppan Czegl: BDrög. 307: [impetus, praecipitantiá; das herabstürzen]. Mince előtte az szüretre meg érnének, nagy csobbal az koporsóban hullnanc (Prág: Serk. 796).

Csupog: [strepo, murmuro; plätschen, plätschern]. Monostorról ehöz fáról egy igen szép utca; szélin kopog, közin csupog (Thaly: Adal. II. 123).

Csuppan, csubbant: [fundas agito; plätschern]. Éppen őszaka lova hátán ülőén és csak néla csubbantván lova a vízben egyet orrával, virradt vala meg (Szal: Krón. 128). Ki tudgya, ha vízben csuppamnak, engem is utánnok rántuak (Czegl: BDrög. 307).

CSOBÁN (sobány Gvad: RP. 247): sextarius Pesti: NTest 84. culigna MA. cirnea Major: Szót. 141. [längel]. Hordó, kád, tonna, pésa, tsobán: orea; tsobán, légely, kárt, rotska: culigna PPII. Poharoknak, chobanoknak mosasy: lotiones poculorum et sextariorum (Pesti: NTest. 84). Cheber, choban, fa maszar (RMNy. II. 84). Őntőző vödör, csobány (Com: Orb. 91). Volt a grófnak tele tsobány pályinkája (Gvad: RP. 247).

CSOBOLYÓ (csobolya Major: Szót. 141): cirnea Major: Szót. 141. handlängel Nom. 34. Öreg fa-palaczk, tsobolyó, legely: obba PPII. A kulesár bort hoz fel, a pohárnac csobolyóól awagy kannából meg-tölti s oda nyújtja (Com: Jan. 111). Siet Kecskemétre, hogy jó bor az torkán folya; nem gondolya, hogy végtére osztán zörgene csobolyó szegénynek hátán (KecskTört. II. 498. TörtT. XVIII. 265). Bort hoztattunk tsobolyokkal (Gvad: RP. 158).

CSODA, CSUDA: 1) miraculum, prodigium, ostentum, signum C. MA. [wunder, wunderzeichen]. Ev eleyben nagy zoksagos czudac lewence (EhrC. 28). Latuan a pápi feidelmece a éudakat, kiket tót, meltatlankodanac (MünchC. 52). Zent Ferencz es mind w tarisi a cellából ki hertelenkedenek ez nagi czodat latniok (VirgC. 22). Jesus es három napon tób ezudakat tón, honnem mint teljes életiben annak előtte (WeszprC. 21). Zantalan sok czodakat melieket (wt legien életenek ez rezeben megmondatnak (28). A sidokat Egyptusból nagy sok chodak által kiboza (Holt: Bibl. I. a3). Szokasa istennek, hogy midőn szokott rendkívül valamit akar, csudával adgya jelenséget akarattynak (Pázm: LuthV. 76. 77). A csudák fő-képpen arra az üdőre szolgaltatnak, mikor ujjontan építettett az anya szent-egyház (Pós: Igazs. II. 361) 2) monstrum, portentum C. MA. [ungeheuer, ungetüm]. Ott czodakat lattwnk, mind nag zalass, nag magass embereket Enaknok nemzeteoból mynt egy oryasok (JordC. 147). Szerelem chudája es monstrumja vagyok (Zrinyi: ASy. 12). A nemzes ha megvesztegetődik, szüfletik tsuda, monstrum es darab has (ACsero: Enc. 152). Ha egyhmelhány hümlővel meghiutenénk ámétlő ábrázattját, ordei tsudát látniál az isten asszony helyében (Fal: NE. 19). A hitelenség egy reformált nemzetséghen tsuda monstrumra mutat (Fal: NA. 134. 3) [virtus; tugend]. Vram, nem de to newedben tettwnk o sok uag czodakat: nomine in nomine tuo virtutes multas fecimus (JordC. 374). Es annakokae-rt lezuok low benne sek czodak: multae virtutes operantur in eo (397). 4) mirus, mirabilis MA. [wunderbar]. Igen tsoda: permirus PPII. Nagy choda amecoldas tamada (ÉrdyC. 511). Éellyen rettenetes choda dolog törteneek (566). Csuda szókkal ök megrutoltatnak (RMK. III. 238). A mit beszél, melly czuda gustusi vadnak (Szeg: Theoph. 23). Az buza nagy mozeiczörzacie, hosszu inakat czuda bokrokkal felerez (Born: Préd. 358). Choda forteylokot wet dologomban wrum (LevT. I. 290). Czuda-czillag vezető az pásztorokat (MA:

Scult. 124). Az éten étzaka felesége czoda almokat látot vala (Hlyef: Jephth. 3). Az emberből lett barom tsudabarom részegség által (Fal: NU. 306). A böltsesség hasonlú a kénesséhez, mely ha jó kézben vagyon, tsuda hasznót hájt (Fal: BE. 623). 5) [insolitus, singularis; wunderbar, ungewönlich, ausserordentlich]. Tyztőletes mynd mennyen, földön az ew choda malaztus életének mynta (ÉrdyC. 560). Oly czuda megmondhatatlan keppen szerete minket (Mel: Préd. 121). Czuda igen forgattya bölzességét (Gosárv: MagyB. Cj). Czuda io szerenczéje neki vala (Valk: Gen. 56). Janos az Christust czuda nagy fel magasztallya (Born: Préd. 26). Iunén vagyon amaz soc könyhullatas es az oc, melyet tsoda feletté igen bannac (EszT: IgNy. 271). Az papistac czoda zurzauar ertelenben vadnac az Christus kinszenmedesenece erdeime felől (Magy: Nád. 48). A mit Calvinusban tsuda komor ortzával káhoztatsz, azon dologot nagadban javallasz (Kereszt: PKer. 39). Leiratattik ama iszonyú, csuda ritka dolog (Hly: Préd. 170). Csuda kurtu, de igen veszedelmes éjtszakai commendanság (Bethl: Élet. II. 296). Az ótsó-semmit tsuda nagy drágaságnak itélitek (Fal: NA. 139). A ki a mostani világban tsudákat nem téssen, tsuda annak előmentele (221).

[Szólások]. Tsuda ha otthon nintsen: nürum ni dem est PPII. Mikor chak az wylaky egyházat felvagak, menni fyrfyat, azzon embert kyzzanak, csoda (LevT. I. 225). Balduinus csuda, mint bánya itt a kalafintát (Pázm: LuthV. 112). Czuda, ha inad nem szakadott es eszed száradba nem szállott (Matkó: BCsák. 409). Nem értünk vélek, nem is tsuda: ab is dissen-timús, *nec nürum PPII. Nem czuda, ha megrettent ew zozat-tyára (EhrC. 45). Ha vétek esett a számokban, nem csuda (Pázm: LuthV. 80). Nem tsuda, hogy a pórnép maga bibjét fájdalja (Fal: BE. 588). Ritkan az ég alatt ilyen csuda esett (Thaly: Adal. II. 57). Czudam ezen nekem nagy vagyon (Göres: Mát. 2). Semmi csudánk nem lehet benne (Pázm: Kal. 682). Mindezekben az a csudám, hogy a német hostilitását a fényes portával meg nem tudjuk értetni (Monlrók. VIII. 111). Szaporodik tsudám, szaporodik gondom (Fal: Vers. 913). Myt zollatunk teebet chodanak chodáyaat róla (ÉrdyC. 511). Csudánál csudább ez magyar, hogy még sem félsz (Thaly: Adal. I. 28). A golyóbisokat a vár piatzára csudára rakták rakásiban (Mezy: Sz. Örtöme. 7). Csudára tart (Döcsi: Adag. 277). Nagy tsudámra volt az: illud mihi *per-mirum accidit PPII. Azt vesüti tsudára, a mit nem ér fel eszével (Fal: UE. III. 103). Levelének mássa jutván kezünkbe csudánkkal olvastuk. (TörtT. X. 120). Tsudává lenni: *miraculo esse PPII.

Csodál: miror C. admiror MA. [wundern, sich wundern]. Frater Bernald czudaluala ew nagy zupsegerewl (EhrC. 181). My czodalny es diezernyvalo dolgothi esmersz tebenned (VirgC. 145). Chodal uala azon es, hogh öneky zawath ertheno (PöerC. 70). Czodalok raytatok oh bölzesseghes sydo doctorok es byraak (ÉrdyC. 189). Kynek zepsegeect nap es hold chodal-lyatuk (199). Azon ygen czudalnak uala: inde plurimum mira-bantur (TelC. 90). Es vgy lón, mellyet igen czodallyae vala mind a kunoc (Helt: Krón. 54). Nem gőz vala Volter eleget chudálni (Istv: Volt. 15). Czudalok hadnagyok en ti raitatok (Hosv: NS. 52). Ezen nem gőzök eleget czodalhom (LevT. I. 28). El fel neukedécé, minden czodallya (BFaz: Castr. A2). Jeremias illyen szókkal tsudállya a gonoszok szerentséjét (Pázm: Préd. 24). Hogy az nag ki nem kel, azt czudállya akárkiús (MA: Scult. 230). Kit hogh ezekért ernek ez a jezsuuta, semmire nem csudalom (Czegl: Japh. 152). Ne chudálál szívedben, urau, hogy ni ketten jöttünk te előlben (Zrinyi I. 158).

mög-csodál: demiror MA. [bewundern]. Oly dologot mielek, kin minden ember megczodál (Mel: Sám. 8).

Csodálás: 1) admiratio C. [das wundern]. 2) spectaculum C. MA. schauspiel PPII. Tsudálás, játék nézés: spectaculum spectamen PPII.

Csodálat: admiratio MA. [wunderung]. Es mynd bel teleenek csodalattal es amelattal (JordC. 714). Zentli Yanos ewangelista csodalattalyban nem tud vala myth monday (Apost-Mélt. 23). Es nagy chodalattal megbezelece ewnekyk, mynt yarth voua (ÉrdyC. 638). Tsodáltamba alig vettem páráit (Gvad: FNót. 31).

Csodálatos: mirandus, admirandus, mirificus C. mirus, mirabilis, admirabilis MA. [wunderbar, wunderlich]. Ez csodalatos dolgot sem a gónto sem a góno nem lattace vala (GuaryC. 47). Zenede nagí csodalatos es erws kesertetet (VirgC. 19). Az fraterök az ó csodalatos zeepsegebből megbotránkoznak (DebrC. 190). Mynden allatok között chodalatosb Crístusnak kereszt fáya (ÉrdyC. 537). Az atyafiak közül ha omnak csodalatos látás jelentetett (TelC. 3). Elmeye zerynt gyors ees okos, ees chodalatos myndememy okos trefa bezednek megtalalasara (Pesti: Fab. 1). E tudomany régi es chodalatos (Helt: Bibl. a2). Az szerence egy előben csodalatos jó szímmel mutata magát (Pázm: Kal. 441).

Csodálatosan: mirifice, mirabiliter, mirum in modum MA. [wunderbar, wunderlich]. Az templomot chodalatoson el vegezee (CornC. 192). Ev hasa vala chodalatoson megdagadott (DomC. 159). Tetezik nekem ez chodalatoson (Zrinyi: ASyr. 52). Az uristen csodalatosan meggátolá ntjokat (TürtT. IV. 61).

Csodálatosképen: ∞ Ez chyboryomban chodalatos keppen valnak ky faragtatvan menden tartományok (CornC. 193). Yles proféta myndenben chodalatoskeppen eel vala (ÉrdyC. 348). Fel tamaztad fíjath chodalatoskeppen (LevT. I. 25).

Csodálatosság: mirabilitas MA. [wunderlichkeiten]. Pyspeche felmagastalatee: kinee tetemí tisteltetnee nag gakorlatossaggal, meglatogatattnac a csodalatosagnac okaert (TelC. 11. 45). Isten sommába foglalta minden tsudalatoságát (Pázm: Préd. 735).

Csodálatost: [mirum in modum; wunderbar]. Ky embe reknek idüsegének okat igralmassan chodalatosat myelkveden ez ew zentyben (MargL. 120).

Csodálatosul: [mirabiliter; wunderbar]. Az óra el nem jött, mellyen tsudalatosul megsegítse a szükölködöket (Pázm: Préd. 254).

Csodálkod-ik, csodálkoz-ik: miror, demiror, admiror C. MA. [wundern, sich wundern]. Csodalokodnac Olofernesnee feiedelmi (BécsC. 19). Mikor lattakuolna ötet, igen csodalokodá szépségét (32). Csodalokoznac vala ó tanosagan (MünchC. 26). Elalmelkodék csodalokoduan ez ilieten vigasagnak latasarol (VirgC. 33). Csodalokodanak vala az sokassagok (DöbrC. 306). Ez dolgon az nepek nagyon csodalokozanak (JordC. 377). Igeen chodalokozam ez gevreg papnak ev tulaydonsagyt (DomC. 305). Tsaknem panaszolokodva tsudálkoztak ezen a világnak fonákulfordult folyásán (Pázm: Préd. 24). Nem győzők eleget csodalokozni (Bal: CsLsk. 302).

el-csodálkodik, el-csodálkozik: [admiror; sich wundern]. Ez igeket mongia vala el amelkoduon es el chodalokoduon (VirgC. 82). Meghaborodék, el chodalokodek, el rémőle ees földre esek (PeerC. 22). El csodalokozek ez latason (JordC. 729). Hahuan az Jezus el csodalokozek (Fél: Bibl. 11).

még-csodálkozik: ∞ Ez latasnak nagy voltam meghodalokozvan, ev anyanak meghyrdeté (DomC. 6). Oli dolgot tezők, hogí egeezh Alexandria megcsodalokozik raita (DebrC. 164. ÉrsC. 107). Az seregek meghodalokozanak az ew tudomanyon (Pesti: NTest. 14). Meg csodalokozam es nagy csudam lón raita (Mel: SzJán. 403).

Csodálkodás, csodálkozás: miratio, admiratio C. MA. [das wundern]. Meg nem zónem csodalokodastol (NagyszC. 21). Nem győzőm tsudálkozással a mai ewangelionban (Pázm: Préd. 22. 103).

Csodás: 1) mirus, mirabilis, prodigiosus, mirificus C. MA. [wunderbar, seltsam]. A ruhák ne legyenek csodások azaz csodalatosan szemesek vagy hasogattattak (Mad: Evang. 452). Megadad olárunknak az ó tsodás erejét (Fal: Vers. 884). 2) monstrosus, monstrificus, portentosus C. MA. [ungehöuer]. Csudas gyermek (Sám: Cer. 60). Természet ellen formáltatott, csudás fűndér (TKis: Pan. 65).

Csodásan: [mirifice; wunderbar]. Csodásan paranczol, és megszámie az laboru (Zvon: Post. 1336). Csodásan eselekedik (MA: SB. 53). Csodásan ragyogó fényes csillag (Csúzi: Síp. 38. 246. 280).

Csodásít: mirifico C. MA. [wundersam machen]. Tugátok, hogy vr ó zentit csudaseyta (DöbrC. 17. KesztC. 5. KulesC. 5).

Csodásul: [mirifice; wunderbar]. Te jog kezod csudasul el vezet tegeted (DöbrC. 100). Ystennek anyalya leanyát, keerwen hogy óth oltalmazya, kit adot wala csodasul (ÉrsC. 453).

Csodatékony: miraculosus; wundertätig WF. Tsodatéyó ember, csodatékony: vir *miraculis clarus WF.

CSOK: osculum, svavium C. MA. basium Com: Jan. 183. [küss]. Ott ugyan könnyözevén mind kettőnek egy-egy csókot ada (RMK. III. 34). Í' csak szemmel, ezokál, őlelesuel ezal, mint Eva Adamot (Mel: SzJán. 249). Minden lúja szerelemre való kätzerság, csokok, sőt az ocsmány és fajtalan gondolatok is szentelen orczátlanságok (Com: Jan. 183). Duplázák csokokat egymás szája körül (Zrinyi: ASyr. 220). Az szép nyumphák chókot hánnak rám úton mentemben (Zrinyi II. 109). Ottan mely keduesek volnának az szép szók; annál inkább azok közzé egyvelölt csók (Thaly: Adal. I. 132). Egrül másrul ez-is az-is kérdekedik, az kik közzé csók is olykor egyvededik (157). Egyik a másíknak ortzját tele rakta nyálos tsókkal (Fal: NU. 307). Sok kezek közt vásott nyaka, tsókkal kopott két ajaka (Fal: Vers. 882).

Csókol: basio C. osculum, exosculum, svavior MA. [küssen]. Ez, hog be őttem, nem zónt meg csokolua ew labaimot (DöbrC. 417). Olyan a török nemzet, a mikor jól teszen vele az ember, akkor a földet is csókolja, ha penig valami állapotot ir, akkor könnyen elfelejtkezik (MonIrk. XV. 233). Zefirus tsókola szelével (SzD: MVir. 75). Édesse küldötte levelét tsókollya (95).

még-csókol: osculum, svavior, deosculum, exosculum C. MA. [küssen]. Meg ewlely uala es meg-czokoloyawala ew labayt (EhrC. 64). Zayath meg-chocolad (PeerC. 138). Az hazy atya veneen az ew fyat ew karyag kevzyben es meg chokolvan hozak zent Margyt azzomnak koporsayahoz (MargL. 160). Valakit meg-czokolandok, az a kit meg-akartok fognotok (WeszprC. 63). Chokolvad meg az jazolba fekev gyermek Jezusnak edes labayt (CornC. 78). Zent Damascosnak reyet tarta megchokoloy az eo fíjajnak (DomC. 156). Monda ewneky zent Peter: chokolod meg ez koporsoot (ApostMélt. 49). Meg czokolya uala labayt (TelC. 41. Fél: Bibl. 47. 79). Itten meg chokolá bék kezét Zrininek, mert engedet az úr méltó kérésének (Zrinyi I. 70).

Csókolás: basatio, svavitatio, osculatio, exosculatio C. MA. [das küssen]. Juda czokolással arulod-el embőnek fyat (WeszprC. 65). Zent Damascos atyank eszent zent chokolasra monda zent Ferencnek (DomC. 179). Scunt Anna azzomnak ó csokolasa es zarandoksag yarasa (TelC. 141. GümC. 144).

Csókolgat: dissvavior MA. [wiederholt küssen]. Galamb módra csókolgatni: columbare C. Kezde csókolgatni az poklos (VirgC. 100). Orchatat chokolgassad nagy tyztessaggal (CornC. 79). Czokolgattyák vala lüvet (JordC. 776). Aune edesseget veznek vala, hog az talakat chokolgattyák vala (DomC. 318). Annak wtanna fíel kelween megőlegetee, chokolgataa ewket (ÉrdyC. 580). Nagy éhség támada, kezdék csókolgatni a galambszart, kivel ők sóznak vala (RMK. II. 22). A jártok földét is tsókolgattyák (Pázm: Préd. 948). Ma tsókolgat, holnap siróban juttat

(Bal: TemK. 156). Nézi, ha eoyben futhatna, megőlelhetné és csokolgatnia őtet (Lép: PÜik. I.136). A dajka csokolgatvan az ő szoptatottsát emlível szoptattya (Com: Jan. 44).

még-csokolgat: desvavio, basio C. MA. [wiederholt küssen]. Kezet fogas és megehokolgataa (ÉrdyC. 450). Es mennyei narmattal emzethet megl ente es megl tereclwen en orclamat megl csokolgatá (ÉrsC. 107).

Csokolgatás: basinatio Com: Jan. 183. [das küssen]. Ayakak Isten iya cokolgatatasual megistenésőltet (NagyszC. 119. Pázm: Préd. 1126).

Csokolkoz-ik: dissvavioi SI. [einander küssen]. Igasság, békesség egyútt csokolkoztak (Gvad: RP. 544).

CSÓKA: gracus, monedula C. [kráho]. Egi csoka kepeben az őrdög kezdő orcaia előtt rőpőnie (DebrC. 221). Neky yelee-nek pokolbely orclergh egy fekete czoka kepeben (ÉrdyC. 244). Az keselyrewl ees chokakrol (Pesti: Fab. 13). Mint ég bagoly, ég czoka es fekete meg baza őűnek a papistac a baluanozó mise helye (Mel: Sám. 362). Golya kőróm, variú lab. Az hegy hegős mint a chyokanak az orra (BeytheA: FivK. 88). Bőrdőnkődik borzat fekete cziókánk (Zvon: PázmP. 257). A tsoka avagy szájo tsatsog (Com: Jan. 39). Az éjjeli varjak a galamboknak és tsókáknak tojsít felhajlászszák és megisszák (Misk: VKert. 497).

CSOKOLADÉ. Eusebius bőcsőfőlesen fogadta, amak rendi szerint kinálta egy csősző cőccolatával, de a damak mentegeték vala magokat (Fal: NA. 130).

CSOLLONG: [sallang?]. Daru lábú, szarka orrú, nyomorult németiség; görbe hátú, mert lenyomta fűstös muskotéra. Tűzes madzag, apró csollong, lompos az gatyája, tátya nyitva mindeneknek nagy élhel-holt szája (Thaly: Adal. II.88).

CSOLNAK, CSŐNAK (*czanac* MA. *czolnok* EhrC. 26. *tsónok* C.): linter, cymba, scapha C. MA. [kahu]. Szája, folyó-hajó, tsónak, halász-hajó; lenbus PPBl. Beytfew zeredara viradolan egy czolnokott cnyuala (EhrC. 26). Iesus az ő cőnökogham uagi halazo hainogham zaluau, kezdeli a nepet tunitania (DebrC. 3). Myth hattatok tő? egl rozli haloth, lukas czolnokoth (Apost: Mélt. 36). Toldi csolnokból bátran fegyverűt kiraká, ő csolnak-ját vizen elboesitá (RMK. IV.245). Aligh leheténk megtartói az cziolnoknak (Fél: Bibl. 236). A gyernekek járdzani szoktanak a tekét, a tsűrkők, tszonok közzé hajtvan (Com: Orb. 279). Men-jetek által a Tiszán, egy-egy csolnokot is vigyetek (Szal: Krón. 70). Tiz csolnokot adasson a keze alatt való csónakokból a kuruczok szükségőire (MonIrók. XV.534). Vizek való csónok és nagy szerocsen dio (Radv: Csal. III.353).

halász-csolnak: horia MA. [fischerkalm].

CSOMBOK: [nodus; knoten]. Gyujts fel atyafi szeretet fűlkýját, a szép egyességnek kősső meg esombókját (Orczy: KöltSz. 56). Ki a természetnek esodást vizsgálta, tsombókjának végét sehol sem találta (242). [Vö. CSIMBÓZ].

CSOMBOR (*csomba* Váli: OrvSz. 56. *csombor* Fely: SelsSal. 30): pulegium MA [poléj]. Póléj, pólaj, tsombor, putnokfü; pulegium; bors fű, tsombor; saturéia PPBl. A csombor két fele; egyik pulegium azaz polay; a másik igen apró leuelő, de ez is ugyan csombor, hasonló a polayhoz (Mel: Herb. 107). Chyombor auag közteny menta (Frank: HasznK. 17). Chyombor, közteny menta h. e. podagraria mentha (Beythe: Nom. 7). Rekettye chyombor vizében idd meg az maguat, iol purgal es foylástul megneuth (BeytheA: FivK. 16b). A csombord mérges, fekete sárt gyomrodból elkítol (Fely: SelsSal. 30) Csomba vagy esombor fűnek vagy pulegiumnak magvát ős virágját horbuu inui hasznos torok-gyék ellen (Váli: OrvSz. 56).

CSOMÓ (*czimó* Bal: Cslsk. 146. *fő-czumó* Helt: Mes. 358): 1) nodus C. MA. [knoten]. Gomb, tsomó; nodulus; üstök

mója; *nodus crinium; üstöknek nagy tsomóba kötése; *sug gestus comae PPBl. Az nádnak az gyökereu termő, lagy, list szobasi gyöngyöket avagy darab chyomokat ha megtőrd, az testben szorult vasat es tőűsset ki vonya (BeytheA: FivK. 12b). Életnek ehomójában lészen az az erős lészen (MA: Bibl. I.270). Ti nállatok ily kötőm nem kötök az cziomokat (Bal: Cslsk. 116). Azon városban az Górdisnak bajos csomójat szabivalval el vagdallya (Forró: Curt. 38). Isten oldozza fel őtet búnei csomóból (Czegl: Japh. 108). A lelek az élet után életnek csomójában lészen istennél (Czegl: ORoml. 258). 2) tuber C. MA. [geschwür, buckol]. Tsomó, domb, pőfődék; tuber PPBl. Egy gyermek, kynek sem kezeu sem labay nem valának, de nemyemew fűl dagadot chomok valuauk helyette (ÉrdyC. 404). Görbe hátu es nagy csomoc rayta (Helt: Krón. 45). Bibircső és akar melly csomó, butkó megruténac (Com: Jan. 54). 3) fasciculus PP. [manipulus; bündel]. Kákából kötött tsomó, mellyen őszni tanulak; scurpa *ratis; türedék, tsomó papiros; segestre PPBl. A meel chomout talál zaiban, ad een erettem az ado zeedekeknek (ÉrdyC. 552). Kőnyueknek cziomója; fasciculus librorum (Salúki: Erasm. 58). Egy tákát tsomó fűgeuel megraká (Kár: Bibl. I.494). Pénzeknek csomója (MA: Bibl. 140). Tegnap egy esomo levölűt küldtem Miskolez felé (RákF: Lev. I.297). 4) [caterva; gruppe, haufe]. Magán ugyan egyike sem bñu, mindazon-által egy tsomóban vévén fele sem ártatlanság (Fal: NE. 84). A világnak egy tsomóban rakott minden vizasztalása tsak őűm (Fal: SzE. 522). 5) geniculum Ver. [condylus; kniebug, blattvinkel]. Az iztsőkének botkók, tsomók; articulum *nodi; újjud izenek tsomojok, bőkők; condylus PPBl.

[Szólások]. Csomóba foglal (Deesi: Adag. 38). Bár eszt tsomóba szedte volna (SzD: MVir. 129). A német csomóban tartván kevés népemet, oműt mely felé illantott, nem tudhatuk (RákF: Lev. 1179). Élet csomójában van (MA: Bibl. I.270). A ki kákán nem akar csomót keresni, el szenvedheti azt az exclamatiot minden gyomroskodas nélkül (Pös: Igysz. 152). Chak kákán való chomókeresés az is (ÉszM: Lev. 24). Kákán csomót keres (Fal: Jegyz. 925. SzD: MVir. 275). Ezután szorosabban meg őűm tsomóját: kötve hiszek komámnak (SzD: MVir. 285). Az szép igen őscitton csomót lel (GuaryC. 15).

fark-csomó: uropygium PPBl. [bürtöl]. *Farkezomo, kin az tiknac, ludnak az farka nő; uropygium MA. Fark-tsomó fark-tsik, püspök falatja; uropygium PPBl.

Csomólék: [fasciculus; bündel]. Előbb a földet és esomolyék vesszőket szaporán hozatnék (Szal: Krón. 368). Ha edgy eretnekség edgy okot szolgáltát a kárhoztatra, mennyivel inkább a fellyőbb elé hordott eretnekségeknek csomólékja (VárM: Szöv. 279). Mikor őtet kezem alá vettem, gazdag csomólékját mindjárt elrojtettem (Gyöngy²: Char. 88).

[Csomólkoz-ik]

őszve-csomólkozik: [confector; sich zusammenwinden]. Meglátod ott az békák közt azokhoz hasonlőképpen őszve csomolykozvan herveni (DBñ: Részegs. 66).

[Csomólód-ik]

egybe-csomólódik: ∞ A kegyok, midőu nőznek, ugy egybe csomolyodnak, hogy tsak egynek láttassanak (ACSere. Enc. 212).

Csomós: 1) nodosus C. [knötig]. Csomós gyökér: radix bulbosa MA. A gúles főlgyfán termő csomós és rántos gyfmőléz (KNagysz. 1658). A nádnak csomós izei (Mad: Evang. 275). A nádszálak közben közben tsomósuk (Com: Jan. 33). Alig támogathatta magát csomós bottyával (Fal: TE. 705). 2) bulbosus C. MA. [knötig, hűckerig]. Csomos huta (Valk: Gen. 22). A keskeny homlok disznói, a kiálló, pupos, tsomós szárnai elnéneke jele (Com: Jan. 47). Csomós kőszvény (Hall: Paizs. 437).

Csomósít: nodo; knipfen Ver.

föl-csomósít: accomo PPBl.

még-csomósít: [nodosum facio; knotig machen]. A fejedben ftközött, kit vagy megis csomósított, hogy (Bal: CsIsk. 40).

Csomósod-ik: tubero MA. [knotig werden].

föl-csomosodik: [contubero; knotig werden, aufschwellen]. Oly gyakorta ymathkozik, hogy terdee ffél chomosot [így] vala (ÉrdyC. 287).

Csomósság: nodositas MA. [knotigkeit].

Csomóz: nodo, comodo MA. [knoten machen].

belé-csomóz: [intorqueo, concludo; einpacken]. A császárít bekésségre vivék, az esztendőnként járó 30 ezer aranynak fényes portára való beszolgáltatását is belé csomózák (MonIrók. VIII.31).

öszve-csomóz: nodo PPBl. [knotig machen]. Öszve-csomó-zom, öszve-gombolom: connodo PPBl.

(Csomóz-ik)

föl-csomózik: [extubero; aufschwellen]. Nyaka felliamolt és fél czumózott vala (az ókórnek) (Helt: Mts. 358).

még-csomózik: extubero C. [aufschwellen].

mégcsomózás. Fának megcsomózása, varasodása: articulatio PPBl.

öszve-csomózik: [conglobor; sich zusammen drängen]. Fürtösön öszve csomózott méh: *uber apum; öszve csomóznak a méhek: apes in rotunditatem *compactiles PPBl. Szórit kefelte, melly öszve csomózott, azat le metélte (Gvad: RP. 15).

öszvecsomózás: nodatio PPBl. [verknötung].

Csomózás: 1) nodatio MA. [verknötung]. **2)** extuberatio MA. [das aufschwellen].

CSOMORIKA: ramculus sceleratus SI. [wasserschierling]. Ez szinte mint a torsika vagy czomorika, a kívül meghal, valami állat megesi (Mel: Herb. 86).

CSOMOSZOL: frango, quasso SI. [mosten]. A szőlőt megkell szorítani, csomoszlani, minek előtte abból bor szüretnek (Mad: Evang. 192).

CSONKA: mancus, mutilus, muticus, defectivus C. [verstümmelt, mangelhaft]. Az oltarra ne yarólyon szolgálai, ha ezonka leend (JordC. 108. 856). Nem lezón oth csonka embór (SándC. 8). Nagy sok vakok, santhaak, chonkak es poklosok vygaztatanak meg (ÉrdyC. 402). A tsonka toromba vetni (parautsólá) mint árulót (MonIrók. III.130). Job tenek chonkam bemened az életre (Pesti: NTest. 91). Czonka vagy ékteleen tagú (MA: Bibl. 1109). Veszni tért kis hazánk forogsz mely sok koczkán, régi szép épséged melly miatt áll csonkán (Gyöngy: MV. 12). Fél dögök avagy vakok avagy csonkák (MonTME. I.177). Egy nyszttal bélelt csonka uju meutem vagyon (Radv: Csal. III.225).

csonka-bonka: mutilatus MA. [verstümmelt]. Valahol chonkat bonkaat, santhaat, vakot tala[la], mynd chazaar palotaya eleeben gyótee ewkefh (ÉrdyC. 468). Mynd chonka-bonka, kloor, beteg el feledween ew nyavalagokat, hamarsaggal syethnek vala choda latny (514). Velez hozuan czonka-bonkakat (Helt: UT. DS). Azzal káromkodni, hogy mi a szent irást fogyatkozottnak, tsonka-bonkának, elégtelennek vallyuk (Pázm: Préd. 394). Az papistak az sz. irást csaknem az ispotályban rekesztik, mert ezt csonka-bonkanak, fogyatkozottnak, elégtelennek nevezik (Pázm: Kal. 299). Szegényecz, czonkabonkác, sántác, vakoc (MA: Scult. 710). Mitsoda ortuzaal meriük az z irást tsonkanac bonkanac mondani? (ÉszT: IgAny. 235). Még a tsonkák bon-

kák sem illethnek otthon (Kísv: Adag. 209). Theoretica keze lába lehet beszédednek, mindazonáltal tettében, in praxi tsonka bonka (Fal: NE. 73). Tsonka-bonka udvariasság ez (Fal: NA. 201).

csonkabonkaság: [nutillatio; verstümmelung]. Hálát adok felségednek, hogy a kór betegségekűl, csonka-bonkaságűl megmentettél (Pázm: Imáds. 126).

(csonkabonkit)

még-csonkabonkit: [mutilo; verstümmeln]. Igen meg-csonkabonkítá agaitűl (Czegl: MM. 20).

Csonkás: [defectivus, vilis; mangelhaft, geringfügig]. Tilalmas erdő egy vagyon, Csonkás nevű (Gér: KárCs. IV.318). EM-erdejek valami litván csonkás vagyon (327).

Csonkásít: mutilo MA. verstümmeln PPB.

Csonkásítás: mutilatio MA. verstümmelung PPB

Csonkaság: 1) [vitium mutilationis; verstümmelung]. Chonkasaag esEEK reea, hogy nem kezdé dolgot tebetny (ÉrdyC. 653). **2)** [defectus; mangel, fehler]. Ha az isteni fizteletben való tsonkaságot corrigálták volna (Czegl: Japh. 50). Sok helyen tsonkaság vagyon a görög bibliában (Pós: Igazs. I.32).

Csonkit: mutilo, trunco MA. [verstümmeln]. Elmetszem, tsonkitom: praetruncio PPBl. Az élő fákat yesi, csonkítja (Com: Jan. 103). Ösmerjék meg mostis az magyar kard élet, ki régen tartományoknak is tsonkította szélét (Thaly: Adal. I.123).

csonkit-bonkit: [mutilo; verstümmeln]. Hova mégy magadtűl csonkított bonkított definitióddal? (Kereszt: FKer. 315). Csonkították bonkították a szent atyák irását (Toln: Vigaszt. 122).

még-csonkitbonkit: [demutilo; verstümmeln]. Az tagokat emire meghchionkicliac bonkicliac (Balassa: Camp. 9).

még-csonkit: mutilo, admutilo, demutilo, trunco, contrunco, distrunco, emanco, delumbo C. [verstümmeln, abstutzen, abstumpfen]. Meg-csonkitom, csak a tsutkáját hagyom, el vagdalom: distrunco PPBl. Az szeles praedicatorok azt kárognak ellenűnk, hogy az catholikusok az isten igéjét megcsontkittyák (Pázm: Kal. 450). Mi gonosz félre-tenni a charactert és megcsontkitani a nemes privilegiumát (Fal: NE. 62).

Csonkítás: mutilatio MA. verstümmelung PPB.

Csonkul (megcsontkol ExPrinc. 34): mutilor, truncor MA. [verstümmelt werden]. Barát vivé asszont Beszterczébe, sokan csonkulának, halának nagy dërbe (RMK. III.16).

még-csonkul: ∞ Hogy az ceremoniaknak rendi meg ne csonkolna (ExPrinc. 34). A disztelen mód miatt tsonkulnak meg néha helyes végezésűnk (Fal: UE. 371). Ezen köteleesség meg-tsonkűl, ha elvesztjük Mustaffát (Fal: TÉ. 648).

(Csonkolkod-ik)

égybe-csonkolkodik: convolver DöbrC. 244. [sich zusammenwinden]. En nemzetségem elvetetet és eltavozott en tölem, égbe csonkolkodott miként pazoroknak hayloky: generatio mea convoluta est a me (DöbrC. 244).

CSONT: os C. MA. [bein, knochen]. Csontyát leszedöm: exosso C. A ki menyűlt tsontot helyretemi: reponere ossa in *sedem; a tsontaimul járja a hideg: frigus *permanat ossa; vízi moh, melly a tsontokat öszve forrasztja: conferva PPBl. The chontyduak veley meg azanak (WinklC. 259). Csontot hw belöle ky ne törzetek (JordC. 696. 714). A velök is ki iövenek a csontogból (DebrC. 143). A sült báránynak csontyából a velöt kiszedik vala (ÉrsC. 69). Kinek csonttya megtöröt, esőt érez (Cis. G3). Ezeknek ő őri minden csonttyokat (Börn:

Ének. 190). Csontal ítek bokájokat is, az magoktól fáragott nyilat melyekre fordíták (Pázm: Kal. 106). A tsont, portzög, kötőzet, iz, rost a testnek részei (ACsere: Enc. 142). Ő csak alig élt, mert feje chontyában nincs talán egy is, ki volna ép voltában (Zrínyi 165).

[Szólások]. Csak czonttya s az bőre vagyon (Deesi: Adag. 164). Husunk, tsontunk ezt nem tudja, se más párás állat (Fal: BE. 570). Valaki kardjával haszontalanul más, mondatjuk föléle: fogatlan csontot rág (Thaly: Adal. II.203).

áll-csont: maxilla C. [kinnlade]. Az zamar alla czontya (Vás: CamCat. 644).

boka-csont: talus C. PPBl. [knöchel]. A borgas in után a láb talpa vagyon, mely a bokákat avagy boka csontokat, sarkat és talpnak alsó részét a láb újackal magában foglalja (Com: Jan. 49).

boka-csontocska: talus Com: Jan. 209. [wiirfel]. Boka csontocskackal avagy jogyes tznokosokkal jádani a koczkaságát: aleatorium (Com: Jan. 209).

bötkös-csont. Bötkös tsontok, mellyekkel a régiek kozkázatnak: talus PPBl.

csipő-csont: coxa, ischia C. [hüftbein]. Tspő tsont vápátskája: acetabulum; tspő tsontnak fájdalma: *ischiadicus dolor PPBl. A csipő csontoc alát a forgó csontokon alól a czomboc vadnac (Com: Jan. 48). Fár-tsga, tspő tsont (Com: Orb. 83).

éb-csont: [os caninum; hunds-knochen]. Valamely eb csonton rágódik, el-híd, hogy húst nem kaphat (Pázm: Luth.V. 298. Tof: Zsol. 36).

[Közmondások]. Eb-tsont hamar bé-heged (SzD: MVir. 91).

élőfánt-csont: [ebur; elfenbein]. Szekere élőfánt tsontból készítettett (Hall: HHist. III.114).

far-csont: os *sacrum PPBl. [steissbein]. Mas keppen meteltetik az farcziont, az kappan (Erasm: Erk. 50).

fiók-csont: os *claviculae PPBl. [schlüsselbein]. Fiók tsont, mely a vállat a mellyhez kapcsolja PPBl. Az gyermeknek az keze tört meg az fiók csontban (RákGy: Lev. 365).

forgó-csont: coxa, coxendix Com: Jan. 58. [hüftbein]. Hátgerentz *forgó czontja: spondylus, vertebra in spina dorsi MA. Mynd az izök, tetemek, forgó czontok heliekből ky menenek (WeszprC. 103). A kik az forgó czontba görhéc, nem járhatnac (Mel: Herb. 119). Illete Jacob chipeinek forgo chontyát: tetigit nervum femoris eius (Helt: Bibl. I.G). Az én karom az ő forgó czontairól leszakadgyon (Kár: Bibl. I.530). A tspő tsontok alatt a forgó tsontokon alól a zombok vannak (Com: Jan. 48). Ha a buza lisztel a bors füvet öszvefőzöd és a forgó csontra kötöd, farsabút gyógyít (Váli: OrvSz. 49).

hal-csont: [maxilla balaeae; fischbein]. Egy font hal tsontból 1¹/₂ den. (VeetTrans. 19).

kérészt-csont: [os sacrum; kreuzbein]. Am az farsabasoknac, kikne az kereszt czont fay, igen io (Mel: Herb. 11). Ha megtöröd (az keserű fnyet) és vizzel avagy mézzel rea kenyőd, az kőrtöt chyout fudalmara igön haznal (BeytheA: FivK. 50).

lapocka-csont: [os humeri; schulterbein]. Finum fringia hegyes töröm lapocka-csontjába akadott (Moulrók. XXVII.47).

oldal-csont: 1) costa C. [rippe]. (Helt: Bibl. 1A4). Felig elrothat oldal czontyai (MA: Soult. 469. Mad: Evang. 119). Az oldal csontoc a hónaltól kezdettéven a szív hártájában végezűdnee (Com: Jan. 48). 2) [uxor; gattin]. Az oldal tsontukat tsak kell szeretnünk, vagy akarjuk vagy sem (Mik: TörL. 105). Oldal tsontyával, Zsuzsiával (Gvad: Pösty. 35).

szár-csont: crus Pesti: Nom. 1.21. tibia PPBl. [schienebein]. Felemele a szakaez a saazr czontot avag velős koncot es az lapiczkan fölüll való reszt azaz a szög feiet (Mel: Sám. 35). Vastagabbak az ember szár csontjánál (Hall: HHist. 165).

Csontatlan, csontalan: exos MA. [knochenlos]. Husos in, tsontatlan falat, husos darab, gyümölsnek héja, a magva között való húsos része: pulpa PPBl.

Csontocska: ossiculum C. [knöchlein]. Ven fel egy czontoczkát a földről es egy zemesbe varra azt (Helt: Mes. 324).

Csontos: 1) osseus C. [beinig, knochig]. Az zyz Marianak testhe vote köuer, contos auag őszdöuer (TihC. 100). Vagyon egy csontos kalabérom, rakott tatir nyergem (Rady: Csál. II.287). Csinom Palkó, Csinom Jankó, csontos (Thaly: Adal. II.87). 2) [durus; hart]. Kőkény szilvák tsontosok, kemény nagyak (Com: Jan. 23). 3) [fortis; stark]. Isakhar chontos szamar leszen es letelepedik két határ között (Helt: Bibl. I.D.1). A peng csontos hazugság, hogy a bérmálást Higimus pápa találta volna (Matkó: BCsák. 417). A furtsaság gyakorta többet végez a tsontos erőnél (Fal: CE. III.47). Baromi tsontos erő (Fal: Jegyz. 933).

CSOPORT [czoport Góres: Máty. 54. czopor Kőnyi: VM. 77. czopport Helt: Bibl. 1335. czoport MA. PP. MonTME. 1363]: 1) gleba MA. [scholle]. Hant, tsupert: gleba PPBl. A tsoportot, görögnyót ha töröd és morsalód, porrá léssen (Com: Jan. 15). 2) manipulus, congregatio MA. [haufe, gruppe, rotte]. Középnének csoport serege (MA: SB. 47). Tsoporthan akarják magokat verni (GKat: Titk. 79). Bátor szóval vitézít bizattya, csoportyát törökre indittya (Zrínyi 177). Choptortokban török gyöfkezik (108). Olyan üdöd talált éppen akkor leumi, kim Bachusnak szoktak áldozatot tenni, es sok csengő-bengő ruhákat felvenni, azokban csoportkint farsanglásra menni (GyöngyD: Cup. 627). Az varos törviben lévő szalas erdőben csoporton legyenek (Mon: Irók. XV.133. XXVII.227). Amny a karucz mint a csillag, csoporton jár mint a galamb (Thaly: Adal. II.308). Ha csoportban létekor az paraszt tisztok ellen valaki beszélne, az olyan törvény szerént megbüntettesék (MonTME. 1363—4). 3) [acervus, copia; haufe, menge]. Egy choptort litzbe erzte el magát (Pesti: Fab. 37). Ket szoport füge (Helt: Bibl. II.210). Osztán az égben nagy csoport tüzeket latsz (Cis. G2). Giapiunak gomboliagia, czioportia (Salánki: Erasm. 58). Tsoporra vehetöd sok ohajtásimat, meg-számád, ohliszem sullyos kinaimat (Kőnyi: VM. 77).

Csoportos: 1) seaber, glebosus MA. [schollig]. Görögnyős, tsoportos, hantos: glebosus PPBl. Tövisses, köves, tükés, tsoportos, mollyen kőnyű megütökzni és el-esüi... Sik tér és gyeses út az; nem tsoportos, zőkögő (Pázm: Préd. 86). Igen sik és tsoportos a világ úta (Mad: Evang. 374). A tövényes és tsoportos, morsalekos mosó kő a láb tisztásra szolgál (Com: Jan. 14). Esik előlben még oly tsoportos ut, melyen jó lovad nem oly sebesen fut (Thaly: VÉ. I.152). 2) cumalatus, copiosus SI. [reichlich, vielfach, angehäuft]. Choptortostól öszve-gyülének minden-féle népek (Zrínyi II.30). Tsoportos sok szerenesétlenség (Kisv: Adag. 222). Folyogó, csoportos szép sereggel, sokasággal (Bíró: Préd. 126). Csoportos okokkal csak azt vitatod, hogy itthon öszüljenek meg gyermekeink (Fal: NU. 327). 3) complicatus, incomptus PPBl. [strupig, zerzaust]. Nagy az ket cseszi ő neki, haja csoportos, szakalkaja is vagyon mint az kecskenek (SalMark. 4). Ne terítse verő füyre festet haját, de baglyoson, tsoportoson, korpáson és szennyesen se hadgya fejét (Pázm: Préd. 1133). Nézd csoportos üstökét (Zrínyi: ASyr. 302). 4) [cristatus; buschig]. Tsoportos kőtsag-toll függ alá fejtől (Kőnyi: HRom. 140).

Csoportoz-ik: congregor, convenio Kr. [sich zusammenrotten]. Az római eccllesia tanításának rottására tsoportoznak (Pázm: Préd. 294).

egybe-csorortozik: [congregor; sich versammeln]. Tud-
 ion szoros helyen egybem csorortozni (Orczy: KöltSz. 152).

öszve-csorortozik: 1) [congregor; sich zusammenrotten].
 Öszve csorortozván Penthesileára rohamak (Hall: HHist. 232).
 Számítalan sok nép csorortozott öszve (Fal: TÉ. 636). **2)** [co-
 cervor, accumulor; sich anhäufen]. Öszve csorortozott itületek
 (Fal: Jegyz. 935). **3)** [complicior; sich zerzausen]. Az szórt, a ki
 eszve veszet, öszve csorortozott, el veszi (Mel: Herb. 79).

[Csorortoztat]

mög-csorortoztat: [congrego; versammeln]. Jobban mög-
 kell csorortoztatniunk magunkat (RákF: Lev. II.41).

öszve-csorortoztat: ∞ Seregét szépen öszve csorortoz-
 tatá, lassu Sziget felé velel el indula (Zrínyi I.110).

(CSOR), CSUR. Ozurviz vagok: permadeo MA. ich bin
 ganz durch und durch nass PPB.

[Csordit]

ki-csordit: [emanare facio; rinnen lassen]. Jobb kezéből
 a vért ki-csorditá (Könyi: HRom. 37).

Csordogál: [fluio; langsam rinnen]. Kedvossen csordogáló
 tiszta vizek forrása (Biro: Préd. Bb). A vér tsordogál a kardján
 (Könyi: ÁM. 57).

Csordul, csurdul: effluo MA. PPB. [rinnen]. Épen tsor-
 dultig teli edény: cadus ad summo p̄plenus PPB. Mely bort
 elhozvan, paranchola uele megtevélni egy juog pahart mynd
 chordultik (DomC. 87). Könyve asszonnak rajta nem csordula
 (RMK. II.38). Ammely edén csordultig telendik, azt tedd félre
 (Mel: Sám. 375). Ez vedreket csordultig tölczec (Born: Préd.
 94). Vegy ket lat cassiat, tölts faolait churdultig folyól reia
 (BeytheA: FivK. 75). A mosolygó szemből keserves könyv csor-
 dül (Gyöngy²: KJ. 70).

[Szólások]. Ha nem ez ordúl is, ceppen (Decsi: Adag.
 326. Kisv. Adag. 202).

alá-csordul: [defluo; herabrinnen]. Az olay fejeről széllyel
 alá-csordul (MA: Bibl. V.61).

ki-csordul: [mano; herausfließen]. A te argumentumod-
 ból csak értelmeknek fogyatkozása csordul ki (Bal: CsIsk.
 215). A karomkodásnak pohára a tridentinum Conciliunnak
 ütlejeigh meg nem tölt, hanem akkor ugyan kiesordul (VárM:
 Szöv. 68). Amaz öreg vénasszony hogyha jó reggel fölkel, hurot-
 tul majd megfúl, a sárkányok dobjából sok titty-totty kiesordul
 (Thaly: VÉ. II.171). Szíve ajakin ki-tsordul (SzD: MVir. 410).

lő-csordul: defluo MA. [herabfließen]. Atyám elbusula, or-
 tzáján könyve letsordula (Gyöngy²: Char. 18).

Csordulatlan: [non effuse; unverschüttet]. Ezekre az
 bort nag' kannackal köszönik, kikből csordulatlan, czűppenetlen
 kellien-hippenteniek (Decsi: Préd. 24).

Csorog, csurog: perfluo MA. mano; rinnen Com: Vest.
 135. Hines essőc ezorognac (Kal. 1582. Gv). Meliekből artatlan
 ner chorog (Zvon: Osiand. 212). Az hordóból szivárokodik, tsorog
 (Com: Vest. 24). A nagy sziv, ki előt bücsülete forog, a mely
 halált kíván, belőlle vér csorog (Gyöngy²: MV. 14). Ó reá is
 sűrő zápor csorga (Gyöngy²: KJ. 14). Iveg recipient legyen
 alatta, kiben csurogjon (Kecs: ÖtvM. 325). Tsorgott szeme egy
 pár hamis tseppekkel (SzD: MVir. 364).

alá-csorog: [demano; herabrinnen]. Az ő veriteke, mint
 a vernek ő czöppi, nagi benőn kyőten az ő testen es vgian
 alá csoroguan raita a földre (WeszprC. 59). Es minden felől
 az en genge testömön a veer ala csorogva (NagyszC. 36).

el-csorog: diffuio, perfluo C. MA. [zerfliessen]. Dávid is azt
 kívannya, hogy isten ne engedje az ő könyhullatásit is héjaban
 elcsorogani (HollPréd. 13).

ki-csorog: [effluo; herausfließen]. Mellyekből balsamum
 tsorgott ki (Hall: HHist. I.57).

Csorogás: [fluxus; das fließen]. Az in Jezusom házából ke-
 gyelemnek csorogásával folytál ki (Ágost: Zur. 274).

Csorgat: [fundo; rinnen lassen]. Zsirját szép fejér tzipómra
 tsorgattam (Gvad: FNöt. 21).

ki-csorgat: [effluo; ausgiessen]. Ky chorgothath, ky pu-
 zottath anag klyhamazath: effluentem (NémGl. 263). Veret ki
 csorgattya (Born: Préd. 58).

Csorgó, csurgó: 1) fluens MA. [fließend]. Egy kis csorgó
 patak egy völgyben vala (RMK. IV.123). Megmossák kezeket
 a csurgó mősdobul (Com: Orb. 117). A zuhogó, tsorgó patakok,
 zyorsan alá folyó esső vizek, a mellyektől áradások léznek
 (Com: Jan. 11). Miért szépségedben magadat el bizad, mint
 egy czurgo patak, mely vissza nem folyhat, úgy változik szép
 ortzád (Zrínyi II.102). **2)** fluor, fluentum MA. [bach]. Megszállottam
 Fejervár felől egy csorgóhoz (MonRök. XV.436). Egy mély
 völgyben van ezen hely, de szép csorgók, források benne
 (XXIII.32). Mikor az ember csorgóból akar inia, meglajól
 előtte (Mik: TörL. 389). **3)** [tubus, canalis; kanal]. Forrásnak
 a tsorgója, tsője, a mim ki jó: silanus PPB. Imide-amoda
 ne ragadtassék kedvünk a világ javainak vékony tsorgóival
 (Pázm: Préd. 1037). Az Tuncza vize mellett az Szolák nevű
 csurgón alól (MonRök. VIII.301). Az csorgón végülazadban víz
 nem jó (XXIV.93). Az melly gazda csorgót akar csináltatni,
 megalkuszik az mesterral (XXVII.221).

Csorgodoz: [mano; rinnen]. Csorgodozó vízben járó kis
 halacska halász áhokságát ki sem gondolja (Thaly: VÉ. II.280).

Csurogdogál: ∞ A köszál, kiből csurogdogál, sőt kibuzog,
 bevellkedve ki forr a Christus (Lép: PTük. I.163).

1. CSORBA: 1) [mancus, mutilus; verstümmelt]. Nem lezón
 ott örba embőr (SándC. 8). Egy öreg, csorba taraczk (Gér:
 KárCs. IV.580). **2)** lacuna, hiatus MA. [defectus; mangel, lücke,
 fehler]. Semmi czorba, fogyatkozás nem volt a Christus ald-
 zatiában (Mel: SzJán. 256). Valamely dolognak czorbaia (Decsi:
 Adag. 256). Tsorba ne essék ura parantsolatinak végezésében
 (Pázm: Préd. 708). Czorba nem esett az tudományban (Pécsv:
 Fel. 856). Szégyen nélkül szemlélhetem chorbaimat (Zrínyi I.5).
 Mind ketten chalatkozunk elménkben; sem te el nem bujtál,
 sem én jó hitemben: chorbát sem gyalázatot soha nem tettem
 (II.73). Csorbát tézsek ezen hadakban (RákF: Lev. I.627). Bücsü-
 letemnek nem esik csorbája (Thaly: Adal. II.111). Alig rőppenik
 elő a rozsz szó, már is nagy tsorbát ejt (Fal: UE. 409). **3)** eden-
 tulus MA. [zahlos].

Csorbás: [mutilatus, mancus; verstümmelt, mangelhaft]. El-
 kezdett, be nem végzett, tsorbás: inchoatus PPB. Fiad nem
 lézen, csak czorbás leányod lézen (FortSzer. I.33). Sadechian-
 nak fejére fordula csorbás hiti jutalma (Magy: ORoml. 42).
 Csorbás hát-e mondás? (Czepl: BDorg. 171).

Csorbásit: mutilo Kr. [verstümmeln].

mög-csorbásit: ∞ Egészből megtsorbásítom, félegitem:
 deintegró PPB. Ójjuk hát magunkat a gonoszáságtól, ha meg-
 tsorbásítottuk hirünket (Báta: LPrób. 117).

Csorbáság: hiatus, defectuositas Kr. [mangel, lücke]. Fo-
 gadban is nem lesz csorbáságban másod (Czepl: Japh. 6). Gyak-
 korta eshetik hiba, csorbáság és fogyatkozás a hitben (Pós: Igazs.
 I.586).

Csorbit: hebetó, hiantem, defectuosum reddo Sl. [verstüm-
 meln, vermindern]. Kedvet tsorbit a szerentséltenség (SzD:
 MVir. 268).

mög-csorbit: ∞ Megcsorbitaná fényes koronáinkat (Zrínyi
 I.18). Te megchorbitod mi fényes hódunkat (69). Másnak jó
 hírét megtsorbítottai (SzD: MVir. 184).

Csorbul: [immūnor; vermindert werden]. Tsorbúlni kezdett köztők a barátság (SzD: MVir. 52).

mög-csorbul: [mutilor, deminuo; verstümmelt, verkürzt werden]. Valakinek megcsorbult hívsége, lelke ösmérete annak ellensége (Thaly: Adal. II.201). Birodalma megcsorbult, megcsökkenik (Csúzi: Síp. 242). Mivel az egy szerszún nem mind töröként tartó eszköz, megtsorbult, megvások, ápolgatni kell az megtavt jószágot (Moln: JÉpül. 121). Kügazítani a késnek megtsorbult élet (SzD: MVir. 210).

Csorbulás: [hiatus, defectus; mangel]. Kegyelmes urinkhoz való hívségemnek csorbulása ne legyen (Gér: KárCs. IV.531).

2. CSORBA: jensenlum Kr. [suppe]. Ments meg nagy úr isten az inségtől, az hívván, szokatlau, török csorbájátul (Thaly: VÉ. I.155).

CSORBADSIA, CSÖMBÖRDSI: [praefectus militum Turceorum; jünitscharenhauptmann]. Csömbördsinek az esévi pusztától atunk 20 ft (MonTME. I.27. 160). Abdi csorbacsímak ajándékpénzt atunk 4 t. (264). Az fő ispájiák, zalim-csorbadzsák saretot füzettének (Thaly: Adal. I.181).

CSORBAKA: [lactuca leporina; hasonkohl]. Kétféle a disznó kée; egyik hasonló a rontó fűhöz, omec ezorboka neve. Ez disznókének és ezorbakanak vizét ha iszod, az tőkérő eszört meg gyógyítja (Mel: Herb. 76). Hegyes leunde mint az ezorbakanak (90).

CSORDA: 1) grex, armentum C. MA. [herdej]. Lótzorda: equitium C. Az ordóket el eszik a tsordák; arnenta *pascuntur silvas; marha-lópó, tsorda-hajtó; abactor PPB. Barom-tsorda: greguaria PPB. Az pazorok az felben ezordanal vygyaznak vala (EhrC. 49. 88). Megverem a pazorot is ellimletnee a éordanne ihli (MűnehC. 64). Lezón Israel nepe tied miképpen apró éorda (GuayC. 56). Angyal a pazoroknak chordaiok örzuen nagh örömet lyrdeto (WinkC. 343). Vegy fél egy tulkot az byneerth az ezordalob (JordC. 91). E leanyoc én leanyim, e fiac én fiaim, e chordae is én chordaim (Holt: Bibl. I. P3). Ménes csordát ő nagy sokat hajtata, sipost, dohost minden csordanak ada (RMK. III.348). Amyün vadnak mint az ezorda (Doci: Adag. 187). A farkas még az öreg ezordák után is ólakodie (Com: Jan. 77). A város ökor-csordaja ez idén az tóban vott (MonTME. I.30). 2) [grex, caterva, multitudo; menge, hanté]. A fiatal dímákat úgy nevelik, mintha a török tsúszárnak tsordáját akarnák vélek szaporítani (Fal: NA. 154). Nem fíradnak egyébben, hanem hogy tsordával mehossenek az örök büntetésre (Fal: NI. 265). A tsuplárook tsordája nagy Párisban (Fal: TE. 780). Erszény terhelő szolga tsorda (SzD: MVir. 121).

[Szólások]. Derék dolog: három tehén egy tsorda (Fal: Jegyz. 922).

Csordás: armentarius C. [vieldhirt]. Az tsordás haláláért az kadianak 1 ft (füzöttünk) (MonTME. 147).

[Közmondások]. A kinek teheno nincs, ne fogadjon az tsordást (Thaly: Adal. 180).

Csordásság: poenaria Com: Jan. 77. [vieldwesen].

CSORDAK: [cuneus; loge]. Látmaia az inték nező kerek gradiesos csordakokknak finyességeket, monda az környül álloknak (Léj: PTK. III.67). IV. **CSÁRDA**

CSORMOLYA: melandryum, melampyron, myagros PPB. [kuhweizen].

CSOROSZLYA: culter praecisorius in aratro PPB plügsch. Az isten haragja éles csoroszlya (MA: Scult. 231). Csoroszlya avagy a metző vas, az eke talpban tétetett lapos szántó lemez felmetzi a barázdákat (Com: Jan. 73). Azt írja tsorbha tsoroszlyájú azaz fogu Sámbar (Fis: Választ. 75). Item viselt

lapos vas és csoroszla No. 2. (Radv: Csal. II.190). Ökörért iserélni fognak paripákat, a hegyes törökért vesznek tsoroszlyákat (Orczy: KöltSz. 173).

CSOSZ: [traho; schleifen]. Annak rendi szerint tsossa s ropja a menettet (Fal: NA. 156).

elő-csosz: [pigre prodeo; sich herschleppen]. Csosysz elé szálva lé; téged is megborsóznak (Fal: Jegyz. 922).

[Csoszog]

Csoszogás: ambulatio cum leni strepitu Kr. [das schlappen]. Haluan zent Pérenez az ő labának csezogosat, monda neki (VirgC. 42).

CSÓTÁR, CSUJTÁR (csótár Pázm: Préd. 413. csultár MonTME. IV.266. tsutár SzBodó: Kalm. 11. Gvad: Idő. 125): dorsuale SI. [schabrücke]. Chotar egy lora való (RMNy. II.170). Utálatos számára ilt, mellynek mind-tzapraga, mind-tsóltára, kápája tsak az apostoli köntösök rongya völt (Pázm: Préd. 113. SzD: MVir. 474). Vagyon ketse és tsutár (SzBodó: Kalm. 11). Deák Pérenez uram számára egy tsujtárt vettem (KecsKört. IV.84). Három jeles lovakot, melyeknek egyike aranyos szerszámmal, nyereggel, ketteje pediglen csujtárokkal felöltöztetve vala, ajándékoza (Moulrok. VII.239). Egy öreg esutár czapragot két forinton adnak (TörtT. XVII.216). Az ki peniglen elmaradt, ugy mint az rubintok, smaragdok, esutárok, affélt kiváltképpen esutárokat itt nem találui (MonTME. IV.266). Csujtárt hogy nem vött, azt magunk is akarjuk (282). Tarka csótár és nyereg alá szükséges pakróczok (Radv: Csal. III.360). Pamassuson készült ékes esutár (Gvad: Idő. 125).

Csütáros: [dorsuali ornatus; mit ömer schabrücke geziert]. Két esutáros ló (TörtT. XVII.68).

Csutároz: [cingo; gürten]. A mi lovánk meg-nyergelve, tsujtározva, és felzaboláva vagnak: unare reitperde sind schon gesattelt, gegürtet, und gezümmet (Kirbesz. 36).

CSÓVA: signum; feldzeichen PPB. A eras, eras holló szava, de olly tsóva, mely sokakat megsal (Misk: VKert. 397). Révész ed tsóvjáját üsse fel, Várnánál egyiket, masikat Otkakov sántjánál (Orczy: KöltSz. 154).

Csóvál: designo; bezeichnen PPB.

CSÓVÁL (chau vlyac Helt: Bibl. IV.218. csóvál Kísv: Adag. 71. csavál Gvad: Orsz. 81. 192): agito, moveo, moto, quatio, vibro MA [schütteln, schwingen]. Tsóválja a fejét: *nutat capite PPB. Mynd karomlak vala hívet, ezowidwan hív híyöket (JordC. 511). Feieket chaulyalji Jerusalemek leányai (Helt: Bibl. IV.218). Az oroszlan megismeré a píszort és farkauul kezle czovalni (Helt: Mes. 109). Feieket czovalyalac, orrolnac (Born: Ének. 199). Tsóvalnámé ti raytatoe az én fejemet? (Kár: Bibl. I.521). Farka tsóvál eb (Megy: 3Jaj. II.62). Ne csóválid farkadat számir (Matkó: BC'sák. 224). Farkal csóválui (Kísv: Adag. 71). A fejét csóválta (Gvad: Orsz. 81. 192). Erro tudom tsóválui fogja fejét (SzD: MVir. 143).

mög-csóvál: [agito, moto; schütteln]. Megezovallya vala fejét (Helt: Krón. 141). Megezovalnamé ti raytatoe az én fejemet (MA: Bibl. I.458).

Csóválás: agitatio, commotio MA. [das schütteln]. Fejöknek czovalással karomliák és neuetik uala ötet (WeszprC. 100). Fő csóválással kaczagjak (Megy: 6Jaj. 18. Nögr: Idv. 1148).

CSÓ, CSÉV (ch. Ver. csév Com: Jan. 169. csó Com: Jan. 97. MA. tsu PPB. MA. só Com: Jan. 97. csó Lip: PKert. I.51. MA. tsu PPB. ó Mel: Jób. 17. MA. tsu PPB. ft MA. tsu PPB. I) útstula C. tubus MA PPB. [röhre]. Puska-tsó: catapultarius PPB. Elvagdálni a tsóket, melyeken a vizet valahová bé veszik: *praeidere fistulas, quibus aqua appeditatur; tséveken üntözö vizek: aquae *ora-

les; sok tsévéjú lámpás: polymyxus PPBl. Hausrakot fel költ, ha orrban finod cseüel vagy náddal (Mel: Herb. 111). A víz mennél magasabb helyről jó, annál helybe lövellik a tsévében (Pázm: Préd. 675). Ha a forrásunk teljességéből nem szabad merítenem, még is az mennyei csévének likát illetem szájamul (Pázm: KT. 431). Sok heleben az kelhekbe ezüst ezévek ezinalattanae (Zvon: Osiand. 129). Spanyol narcissus, csöve levell, telles sürga, hatalmas jó szagú (Lipp: PKert. 151). Pullák vagy polhák: hajduknak való tölesérés csövü, kereskes hosszú puszka (Thaly: Adal. 132). Pár hagymának magvát megégszed, tölesér csöjén ezzel fogaid füstöllyed (Fely: SchSal. 23). **2)** canalis PPBl. [wasserröhre]. Vízhozó tső: tubus C. Tsatornai és tsövjei a Christustul azoknak magudhoz vonásra (MHeg: Preb. 8). A köfal között csőn az víz bé ment az várba (Tört. IV. 53). **3)** siphon C. MA. [heber]. Tső, tsatorna, fets-kendő: siphon PPBl. A ser csapoltaté csövön: promitur siphone (Com: Jan. 85). Nagy hordós borokat fölvonattam, nagy csévéket a fenekelben beverettem (MonIrók. XXVII.101). **4)** fistula C. MA. syrnix, syringa PPBl. [pfeife, horn]. Síp, kürt, tső: syrnix, syringa PPBl. Tsöv, síp: fíto Kirbesz. 136. Az orgona billegető sípokból, csévékből áll (Com: Jan. 169). **5)** [fistula textoria; weberspule]. Az én életem napiai hamarabbakká lőnek a szöünek az ő vetőléibe való ezünel (Mel: Jób. 17). Egy forinht arra, és hsz penz arra cheweye (az aranyfőnlak), ez kéttőbe egy chev wagon (LevT. I.267). A gyapjú megszövetettic és a csövre tekert bél fonalac változnak posztóvá (Com: Jan. 97). Fonalat fouynac a pörgő rockánac tsévé orsójával (97). **6)** [telescopium; fernrohr]. Tsőből nézik az égnek jégeit (Orczy: Kölsz. 231).

általlató-cső: [telescopium; fernrohr]. Nosza velem edgyfűtt nezd meg a sz. írás által láto bosszú csöjím (Szöil: Dáv. 80).

cserep-cső: imbricium MA. hohlziegel PPB.

forrás-cső: salientes MA. springbrunnen PPB.

forrasztó-cső: [tubus ferruminatorius; lötrohr]. Mécsnél nagy lyuku forrasztó csövel meglehet forrasztanyi (Kecsk: ÖtvM. 321).

füválló-csöve: [tubus vitro fiando] blasrohr Com: Orb. 279.

messelátó-cső: perspicillum TKis: Pan. 62. [fernrohr]. Ezt meglathattuk a sz. írásnak perspicillum, messelátó csöjén (TKis: Pan. 62).

széleresztő-cső. A nagy lapta felfújtván a széleresztő tséve által (Com: Orb. 273).

[Csévéil]

Csévlő (tsorló PPB. tsüllü PPB. csölő Nom. 50. tsürlő PPB):

1) [rhombum versans; haspelnd]. Tsürlő asszony: rhombivertatrix PP. **2)** girgilius MA. stamineus rhombus; haspelpulrad PPB.

[Csövelkőd-ik]

föl-csövelkődik: [surrigor; sich aufbäumen]. Az egerek ket első labokkal az polez felee felcöuelkődnek (SándC. 3). Az egerek, mikorth az polezra fel akarnek memy, az keeth utolsó labokra alnak, az keet első labokkal fel cöuelkődnek (6).

Cséves: tubulatus MA. ausgebohlt PPB. Czéves kút: fons fistularius MA. Tséves, tsatorna módra tsínált: tubulatus PPBl. Midőn a mosdó, vízintő, cséves edényből magokat megmostaic, aszthaloz filnee (Com: Jan. 109). A piatz n vízfozó csatornác cséves kútae szoktanae lenni (Com: Vest. 90).

CSŐCSELEK: [convena, quisquiliae; zusammengelaufene menge, mischmasch]. Könyvi érteni, mit kell állítani az utánnok tödült tsötselék praedikatorokról (Pázm: Kal. 454). Igazság

nem lehet a római győlekezet ellen támadot tsötselék újságokban (Pázm: LuthV. 36). Csöcselek és gyűlévész gaz sokaságok (GKat: Válts. II.1333). Nem pápa ennek találója, hanem valami csöcselek kösség (Czegl: MM. 114). Az pór tsötselékek tsak szabad életet kíváznak (Misk: VKert. 246).

CSÖDÜL: confluo, concurro SI. [zusammenlaufen]. Utánnad tsödüfütene (GKat: Válts. II.29). Az utánnok tsödült archi-szolgák (Megy: Dial. 49). Nem tudom, honnan csödült érdemek (Matkó: BCsák. 313).

ki-csődül: [concurro; zusammenlaufen]. A város népe Apollonius látására ki-csődülnek (Hall: HHist. II.291).

CSÖDÖR (czeder RMNy. III.52. tzoeder Helt; Bibl. IV.52. czodur Mel: SzJán. 344): equus, caballus MA. [admissarius; hengst]. Ókrei és tzöderi, kie a földet szántytáe (Helt; Bibl. IV.52). Valluk magunkoth venny arányath 150 kereskedes feyébe czöderekre (RMNy. III.52) Egyetlen czödör inasok (Zvon: PázmP. 291). Ifjabb tzödört szerzett (Gyöngy: Cup. 17). Lovak száma Mén lo no. 1. Örög kanca no. 27. Negyed fűre kelő csödör no. 1. (Radv: Csal. II.370). Ókrók, ünőbarmok, ménes kocsolák, himlovaktól és csödöröktől megvála kivitessenek (ErdTörtAd. II. 373). A tzödör paripák kényekben hevültek (Könyi: HRom. 31).

Csődöröség: [fornicatio; hurerei]. Ez féle deczeg czödör-ségtül az mi rétfünk tilalmas (Zvon: PázmP. 284).

CSÖG (lseges ACsere: Enc. 230): nodus SI. [knoten].

Csőgös: nodosus SI. [knotig]. A tserfa tseges bogas ágazatú (ACsere: Enc. 230). A puszpáng fának tőkeje darabos és töbire tsögös bogos (232). Azt valják, hgy a processio járás, mezt-láb járás, czögös istráng magokban bün bocsnatot nyerne (VárM: Szöv. 41). Így tselekesznek ma a papisták között a franciskanus barátok és amaz csögös istrángot viselő, szemfényvesztő szaradokok (127). Csögös bogas, horgas fák (Hall: Paizs. 58). Kegyetlenül megvereté vastag csögös botokkal (Ily: SzÉlet. III.68).

CSÖK-IK: czecken Born: Préd. 9. meg-czeckennek Otr: Róma. 33. csülken MA. tsulken PPB]

ki-csökik: [elabor; verrenken]. Urunk úr isten felüle az ő szent szamarának nyergetlen hátára, szent szamarának lába megbotlék, lába kicsökék (RMK. 1382).

mög-csökik: [collabor, subruor; sinken]. Mikoron latangyak az poklosságot hlv testen es elváltozott zynth, awagy zörth awagy az pokol helth mehtagadwan awagy meczökween, az oly ember kyvalaztatyk az sokassagh közzöl (JordC. 97). Urunk az isten felüle az ő szent szamarának nyergetlen hátára, elindula paradicsomba; be nem mehet paradicsomkanyán, lába megbotlék, lába meg-csökék (RMK. 1382).

Csökön-ik, csökken, csökken-ik (meg-csökken Csüzi: Síp. 715. Fal: NU. 291): **1)** labasco, supprimor, delabor, subruo, corruo, baesito, tütubo MA. [fallen, sinken, wanken]. Tsökkönik a gyözedelem: victoria *mutat; tsökkönik a munka: opus *frigescit PPBl. Lábra kel még az elhagyott árva, csökkönik erőnek gyors hamissága (Thaly: Adal. II.291). **2)** zucken Adámi.

lő-csökken: [decido; herabfallen]. Az egez egekis alab szaltac es le czeckentec (Born: Préd. 9).

mög-csökönik, mög-csökken: labasco, corruo MA. referveo, *cado animis PPBl. [fallen, sinken, den mut sinken lassen]. Minék előtte dolgát véghez vitte, meg-tsökkönt: ante *decursum destitit; meg-tsökkönt: ardor animi, cura, *furor alicujus csödit; meg-tsökköntél a régi munkáidban, nem vagy te a régi ember: *negrotant in te artes antiquae; nem tsökkönteg a szeretet: non *refrigit amor; meztökönt a te jövedeleddől való hír: rumor *raucus est factus te venisse PPBl. Az előt-is sokan rözölődtek és újságokat indítottak, de tsakhamar meztököntek (Pázm: Kal. 66). Bosszúban meg fortyana s meg

dermedo Solymán, látván, hogy megcsökkönt szerecséje (441). Ha még az is gyakran megcsökkénik, a ki nagy igyekezettel el-tökéltet, mint jár tehat, a ki ritkán és igen lágy igyekezettel szándékozik (Pázm: KT. 61). Nem csökkent volna-e meg az ő bizodalnoc? (MA: Tan. Előb. 21. MA: Tan. 3). Holot az, hun az tagok megcsökkönnek, ot az dereg dolognak esze vez (Fórró: Curt. 17). Sokan ha egyszer kőszter könyörögnek és mindgyarast jó valaszok nem leszen istentől, megcsökkönnek es hatra allanak az könyörgesben (Marg: Imáds. 12). Hivatalokban meg ne csökkennyetok (Mad: Evang. 42. 161. 345). Kétségben esni nem egyébb, hanem a reménységben tolyességgel megcsökkönni (Megy: 6Jaj. II.28). Vajki sokan jól kezdettek futni, de megcsökkentek (Bátai: I.J'rb. 114). A fővezér elesése után mindgyárt megcsökkönének a törökök (Cserej: Hist. 219). Kereskedésünk igen megcsökkönik (Hull: III.Hist. H.239). Hamar megcsökkennek s hátra állunk az ellen való berzenkedésekben (Otr: Róma. 33). Megcsökkönt ismét, mivel tejét félti (MonOkm. XXIII.227). Birodalma megcsorbúl, meg-csükkénik (Csúzi: Síp. 242). Az elkezdett jó dolgokban meg ne csükkennyél (715). Helyén hagyom Eusebius urunk jó elméjét, de most egyszer megcsükkent (Fal: NU. 291). Ezeket értvén Normándus megcsükkent elméjében és nem tudta mitévő legyen (Fal: TÉ. 635).

még-csökkénés: [animus fractus; verzagtheit]. Hozódván elő factiójok, a vezér változásával abban való megcsökköniesek, kétségben való esések (MonIrk. XV.376).

Csökkénés: **1)** lapsio MA. [das sinken]. Ist-nben való bizodalmanak és engedelmének tökkenése elmerü, a kit víz hátán bordoz az engedelmesség (Pázm: Préd. 1234). **2)** [animus dejectus; entnütigang]. Oh mely kísértetben forog az júnbor, csökkénést látsz-e benne valamikor? (RMK. V.26). **3)** haesitantia, titubatio MA. [das schwanken].

Csökkent: [labefacto; wankend machen]. Hogy ha csak egy Görgény elvesztése is annyira csökkenti az sziveket (RákF: Lev. II.225).

még-csökkönt. Valakit meg-csökkönteni: *debilitare spem, virtutem, animum alieius PPB.

CSÖMÖR (ezemer Mel: Herb. 47. *esemer*: SzékOkl. I.314): nausea C. MA. fastidium cibi PPB. [ekel]. Koldók tsömör: *torsioner stomachie PPB. Hűdeg esemer miatt meghala (MonIrk. III.20). Gyomer fűiát, hastekerő ezemert, farsabast meggyódyit (Mel: Herb. 47). Ad meg inya ha fáynóac, tökörn, czömörri emberne (68). Hűdeg chymórt meg ornosolhac vele (Frank: HasznK 14b 27). Az feier tónisnek gyökeret ha megiszod borban főne, hastekerő chymórt es farsábat meggyógyit (BeytheA: FivK 13. 67). Meg az marczappannac is esemert indit az bősege (Prág: Serk. B3). Az először hajólkázó a csömórt, gyomor háborgást alig kerülí-el (Com: Jan. 90). A kogyes életről való beszéd merő azon unadalom, csömör nekik (Megy: 6Jaj. III.23). Az étket sokszor foladni merő csömör (Czepl: Japh. 75). A tenger víztől való csömör (Felv: SchSal. 12). Urunk ő nagysága csömörből oly rosulí volt, hogy az lába sem bírta (ErdTörtAd. IV.91). Hogy a szentséges király méltóságunk esemert és megumást ne hozznak (SzékOkl. I.314). A szeretetben sokszor biuttya az irigy tsömör a sziveket (SzJ: MVir. 401).

Csömörl-ik: nausco C. MA. [ekel bekommen]. Idétlen téjtől betegült, tsömörlött: colostratus PPB. Az fohagyamá zagu fyu melegíti az chömörlökt (BeytheA: FivK. 87). A fő asszonyok válogatosabbak, csömörlőbbek (PP: PaxA. 399).

még-csömörlik: ∞ La mely igen szép kéc kápszta. Monda á nyil: Jól láttán, de nem ért meg, nem jó ötlet emi, mert meg czömörletem tőle (Helt: Mes. 177). Etelne, italnac sokasaga az kibe vagyon, megis czömörlic miatta (Born: Préd. 561). A kik megcsemerlívén csak semminek tartották az itése-

ket (Ker: Préd. 437). A megelégedett utálya az étkeket avagy megcsömörlik tőlök (Com: Vest. 42). Harmadnapja megcsömörleik, az hoza erőtlenséget az hosszas eg'szég után (RákGy: Lev. 523). Ellené mond a Christus érdemében megcsemerlett római gyülekezett (VárM: Szöv. 30). Az szénától lovaink meg nem csömörleik (MonOkm. XV.96). Predikázióknak bőségétől már ugyan megcsömörlött elmék (Misk: YKert. 16). Ha négyszer látán is kétet napjában, nem kellene megcsömörleui a szememnek (Mik: Törl. 39). A bójtöléshez csak akkor kezd, mikor valami kedves falattyától meg talált tsömölni (Fal: NE. 69). Királyi mulatság feladott étkekből jóízűen emi, emi, meg nem tsömörleui (Fal: Vers. 864).

Csömörles: nauseatio, nauseatus MA. [ekel]. Czoklást, oká-dást, czömörlelt gyódyit (Mel: Herb. 5). Az egheseges embernekis történyk chymórlése (Frank: HasznK. 23). A spikamard igőu io okadás ellen es chömörles ellen (BeytheA: FivK. 3).

[CSÖPÉVÉZ-IK]

el-csöpévézik: [degenero; eutarten]. A tsemete, ha nem irtogatják s egyenesen nem nevelik, elcsöpévezik és elfajul (Megy: 3.Jaj. II.165).

CSÖPÖRÖD-IK: corrugor, nugas contraho MA. [sich runzeln]. Orezátoc csöpörödött, barázdas (Prág: Serk. 815).

CSÖRC: [miser, miserandus; arm, armselig?]. Dühös neuet költene az obuc, ezac hogy megölhessée; uagy ötte meg a hayat auagy nem, de pálezát kerelne (igy) neki. Vgyan búnes a czörtz, uagy uétközet a szegény ember, auagy nem: pauper ubique jacet (Helt: Mes. 14). E mostani veszett időben nem hiszik az emberek; a pap költötte vgy mondak: hayet [hajtsd?] is ez okér a chörtzet (445). Az ötdöt [tölőc] kiveszen, a föld-uamot, asztal búzát is ueszec raytoc, e melet kantor ludat, kappant es tyukot veszec raytoc; chac oda tekintsen a chörtz, bizony behaytom (156).

CSÖRCSENY: [mauris; obrgehänge]. Drága függőkczeszetetelec, chorchent es gaytent attam fűleide (Pécsi: Szük. 106).

CSÖREGE: polenta, pastillus MA. melhköse, schneeddallen PPB. Ilugom készítsön en előttem eg' vag' ket darab rántott czöregeket (Mel: Sám. 174).

CSÖRGE: cremium lardi MA. gebrannte speckschwarte PPB.

CSÖrgés: cremium lardi habens Kr. fmit speckgrielen zuberéitet]. Tejfünk, turónk, sajtunk, van őreg gesztenyénk, ómánk, szilvánk, körténk, szép puha berkenyénk, répánk, borsánk, lentsénk, tsörgés szalamnával; szeretem a lencsét esörgés szalamnával (Fal: Vers. 903).

CSÖRSZ: [?] E fabula megjelenti, mint nyomorittyac a hamis és kegyetlen emberek a szegényeket, kik ártatlanoc kéuen, nem tudgyik gygyokot forgatni; minec okaért szegényec mindenha búnesse es oda kell fűzetnie a czörtz (Helt: Mes. 19).

CSÖRTÖL: arma concutio Kr. [strepo; geräusch machen].

Csörtölöz: ∞

Csörtölözés: strepitus; geräusch, getöse WF

[CSÖRTÖZ]

Csörtözés: [strepitus; geräusch]. 11 órakor tsörtözés hallott (Gyal: RP. 311). [Vö. CSÉRDIT]

CSÖSZ: vagiator, custos silvarum et pratorum Ver: Verb. Szót. 33. [félhűtor]. Ha az marhánk, azon által meit, mindgyárt elkapták az békési esőszek (BékHajd. II.222). Som Andráshaban találtatott, juhaitul adott bírságot so d kiütetvön az esősziket (MonTME. 1273).

CSÖTÖR (*csotort* Szüksz.): modius MA. ein korinnaas, schef tel PPB.

CSÚCS: acroterium C. tuber, pinnaculum MA. [spitze]. Hegynek a homloka vagy tsútsa: *supercilium montis PPB. A kethke baknak, tszának az álla alatt ket tsutsóskának kell lenni (ACsere: Enc. 274).

Csucsorod-ik: tubero, protubero Kr. [hervorschwellen].

Csucsorodás: [exerescencia; answuchs]. Húsnak kiüvése, tsútsorodása: sarcoma PPB.

Csúcsos: pyramidalis C. turbinens, turbinatus MA. [spitzig]. Görbe, tsútsos: gibber; határos, tsútsos, felhegyezett: conoides; tornyos, tsútsos, púpos: turbinatus; tsútsoson rakot égő furakás: pyra PPB. Feye chuchos, orra lapos (Pesti: Fab. 1). Az tanás az lovasos rendtől az ő barson köntösökkel és czuczos papucsokkal volt megkülönböztötte (MA: Tan. 1312). A csúza púpos, tsútsos, tornyos (Com: Jan. 164). A gyökerek gömbölyű, egy kevéssé tsútsos, belől fejtő rétt (Lápp: FKert. 154). A tsúgának külömb-külobbféle nemeket találjuk; némelyek külső formájokra nézve tornyosok és tsútsosok, némelyek tsúdátatos tekervényesek (Misk: VKert. 576).

CSÚCSA (*cuca* CzechC. 21. *czuca* ÉrdyC. 538. *tzutza* CorpGramm. 100. *cuca* GyöngyD: RK. 275. *zuca* BécsiC. 24. *zucha* CornC. 73. *zúca* CzechC. 33): [lancea. hasta; lanze]. Isr. fia yzaba sem nilba nem biznak (BécsiC. 24). Az ew czuczaya, ky ew zentseges oldalaban bee gyakatheek (FestC. 150). Ó zenth zyweeth czuczawal megleoklelwen (WinkC. 334). Cristusnak az viteznek čučniaval által öklelt oldala (PeecC. 209). Oldalamat a heges čučlualal által öklelek (NagyszC. 106. 277. 387). Annak utana sydo wytez te zent zywedet zulcayaval által ökkelee (CzechC. 33). Az sydo witeznek ő cucaya te zent oldalalon melsegős sebőth nyta (21). Ezwue veryk az ew tevreket zanto vasnak azaz zantovasat chynalnak belwe es az ew cucha-yokkal sarloot (CornC. 73). Egy az vitezek között hw czuczayaval hw oldalath meghnyta (JordC. 696). Ecettel, epeuel itatatie, czuczawal által veretic (VitkC. 72). A vitez zent oldalalt atal öklelee ew hegyes czuczayawal (ÉrdyC. 142). Kyk köről meg latathnak zenth kyralknak laba nyomaz czuczayanak es syakjanak helye (404). Harom czuczakat tart kezeeben (449. 265. 501. 538. 555). Czazarral wagyon az chweha, melyet el wót francyay kyraltol (ÉrsC. 72). Viteznek chuchaya oldalalon mely sebet nyta (PozsC. 13. 27). Imo holoth vadnae a zegec es chucha (TelC. 262). Sydo wyteznek ew chuchaya (GyöngyC. 22. 50). Ha ki kedig az c hélet itt t-ét vettend illyen módon luttza, apatza, tzutza, iol tészti, mert másutt kellene az c imillen hewen gacz, vácz, rácz (CorpGramm. 100). Némely csuczája hegyével, némely dorongos kezével taszigállyá s sebheti (GyöngyD: RK. 275).

[CSUCSOGAT]

Csucsogatás: poppymata C. [das streicheln].

CSÚF (*megchafol* Helt: Bibl. LJ2. *czuffok* JordC. 860. TihC. 24. ÉrdyC. 419. *czuffos* Ver): **1**) ludio MA. [schauspieler]. Egy ez vylaghy chwf jatekus kezdé magaat hamy (ÉrdyC. 95). Hozata ki czuffokat, tanczolókat (Helt: Krón. 168). **2**) illusor, jocosus MA. [gankler, spassmacher]. Latyuk, hogi ez velagi chufok ez fvlđi orakat czodakn diczerik. kik nekik adnak egi seng poztoth (VirgC. 95). Fileim az zidalmas čufoknak művetésökkel betelenez (NagyszC. 35). Azth elezer ezetekbe veveen, hogy yewnek yđonek vtolsó rezyben czalradsagban ewtőzet čwfők (JordC. 860). Chwf az es nem penitencia tartó, ky meeg azont teezy, kyt ymaron meg gyonth (ÉrdyC. 419). Az nduarnak čuffi kegek ötet sokkeppen megh čuffoliak uala (TihC. 24). Ó megbizonyítja, hogy ti mind fa papok vagytok, čufok vagytok, bolondok vagytok és meg annak felette lopók, latrok, tolvajok és farkasok vagytok (RMK. V. 221). Čufok, bolondok

(Mel: SzJán. 179). Hon, a kiket mi tsúfolnak tartottunk, isten fia közé számláltattak (Páz: Préd. 16). Én irtozzam ötét megvallani egy vagy két czufoc előtt (MA: Scult. 44). **3**) ludibrium Ver. jocus MA. [holu, spott]. Valakit tsúfnak kitemi: deridendum aliquem *propinare PPB. Olyan vagoc, mint az ki baráttjánac czufia (MA: Bibl. 1.455). Kűföt én belőem nem chinalnak (Zrinyi II.129). Ne loyúink az egész világnak čufja és példái (MonOkn. IX. 335). Kűség čufija (Laur: LViad. 220). Kapujára éjjel irtak sok čufokat (Thaly: Adal. I.19). Ifju vént haraggal, ne illessen čufial (Kisv: Adag. 10). Vizek, tűzek fut, hogy világ tsufja ne légyen (Fal: NE. 107). A mi irygeink mindenkor készen tarták fűleket, hogy olyast mit találhassanak bennünk, a melyet tsufra szokott fűni a közönséges ember (Fal: UE. 410). Egy része a világnak tsufial nevevi a másikat (417). Az átkozottak tsűfot indítottak az öreg emberből, ki fűtyölve, ki röhögve hátat fordíta az isten emberének (Moln: JÉpül. 50). **4**) jocosus MA. [ridiculus; spassig, licherlich]. Azért jöttünk, hogy nyaka-nyirett papokat, heréltelen kappanokat, fa papokat, váaz papokat, čuf papokat ezután nem akarunk tartanyi (RMK. V.225). Az ordinálás, az mellyel őc az ő pispókjóket felszentelie, ő nalc semmi nem egyéb, hanem mērd czufjáté (MA: Tan. 1126). Tréfákkal, játékos čuf mondásokkal vini elmés dolog (Com: Jan. 208). Az orvosokra tréfás, tsűf beszéd az, hogy tsak ő nekik szabad büntetlen megőlni (217. 174). Hamarab felejténé a kevély páva a festett farkát, hogy sem ezek a tsűf híváságot (Fal: NU. 259).

Csűfol: irideo, derideo C. subsanno MA. [spotten, höhnen]. Elagyak hwet ydeghen neepeknec czűfolnya (JordC. 417). Terdet haythwan hw elette czűfollak vala hwet (446). Az ew rwhaya helyőt teenek azzony állat ődötöt, hogy chwfollhatnaak ewtet benne (ÉrdyC. 561). Zent Berecz chwfollja vala ew wraat oly nynt haunyast (626). Kis apro gyermekek czűfollác vala az Eliseust (Mel: Sám. 370). Bár ne czűföld társ az plébánusságot (FortSzer. II.4). Czűfolluc mijs az halált (Born: Enek. 33). Czűfolnac most mi hitunkbe az poganyoc (471). Azokat mostan czak műetik es czűfolliak, de farkas műetesre fordul dolgok (Kár: Hal. Hlj). Egy tsepyére is egyik rend a másikat nem tsűfollhattya (Zrinyi II. 178). Császár szolgáljának újjal čűfoltatik (Thaly: Adal. I.101).

még-csűfol: deludo, subsanno C. deludifcor, illudo MA. [verhöhnen, verspotten]. Valamit orra fintorgatásával meg-tsűfolni: naso adunco *suspendere PPB. Latuan, hogy wtet megemeteek es megczűfoltak volna, monda az azoni alának (VirgC. 38). Ty eretetek czűfoltatom meg (120). Feyeer ruhában zenwedeed magadath megh chűfolny (WinkC. 238). Myre czűfollz megh engemet (JordC. 166). Damankost meg chűfollak vala az etnekekv, megpedevsveen ewtet (DomC. 24). Reiaia giültenek bölesek, hogi ötet meg csűfolniaik (DebrC. 120). Es láta Sara egyptusbeli Hagar fiat, kit az Abrahamnak szült vala, hogy ez megchűfoló volna (Helt: Bibl. LJ2). Megczűfollác vala az királyt, mintha féléken volna (Helt: Krón. 56). Féryét mindenkor rűtel megczűfollja (Cis. J3). Mondá az szamánae: megczűfoltál engemet (Kár: Bibl. L41). Ezt az en munkamat avág megvttalyac, avág vgan meg is czűfollác (Deesi: Sall. Előb. 1). Többé meg ne czűfollz: noli ultra fallere (MA: Bibl. I.56). Megnézd jól, mit mondasz, mert utánad nyomozzák és meg-tsűfolnak (Kereszt: FKer. 24).

mégcsűfolás: irrisio, illusio C. MA. [das verhöhnen]. Az harag embernek zayat kesereyty bozzmondásra es megchűfolásra (CornC. 156).

Csűfolás: irrisus, ostentus C. subsannatio, irrisio MA. [holu, spott]. Száj vigyorítással való csűfolás: sanna C. Patvarkodás, tsűfolás, játszodtatás, meg guggolás: cavillatio PPB. Hog ez hytwan zómelyőök az istenőknek čűfolásra ne meryenek tenny. Varynth valaztom hozzajok, hog ű keznaassa fűketh (SándC.

27). Látván minémű sok rút tsüfölosokat kell szenvedni ezeknek gondolkodásából, vérről verítkezik (Pázm: Préd. 261). Szemmel látott dolog, hogy sok csüfölosokat viselnek (Czegl: MM. 6).

Csüfölkod-ik: jocor, joculor C. MA [irrideo; spotten, höhnen]. Halgatom karomlo, csüfölkodó beszédeket (VirgC. 1). Nagy sokképen csüfölkodol érsek az Krisztus-vel (RMK. II 220). Csüfölkodnak vala nagy víz beszédecket (Helt: Krón. 156). Ne tsüfölkodgyál az tudatlannal (Kár: Bibl. 1654). A ki a nyelvcsodához szokott, addig tsüfölkodik, míg gyógyullatlan leszén (Pázm: Préd. 816). Ezek tsüfölkodó trágárok tseltsapási (1219). Hazugság, hogy csüfölkodó szó amaz: alumnát adgyatok és mindenek tiszták néktek (Pázm: LuthV. 209).

Csüfölod-ik: jocor, joculor MA. [scherzen, spass treiben]. Az isten igéjévelis ezec vásotságot fiznee, csüfölodnac (MA: Seult. 415).

Csüfölodás: joratio MA. [scherz]. A csüfölodást hevenyben legjebb félben szakasztani (Kisv: Adag. 59).

Csüföndár: [ignominia-sus, ridendus; schimpflich, lächerlich]. A tsüföndár [ügy] collectiók között első ez (GKat: Titk. 349).

Csüföndáros: 1) ∞ Vigaságos beszédű es csüföndáros vala (Helt: Krón. 189). Csüföndáros szítok (Zvon: PázmI. 215). A tisztesség temetés nem áll valani csüföndáros czémereknek emberek álmétkodására való felemeltetésében (Balog: TemK. 10). Tsüföndáros jesuita (Czegl: Japh. 93). Fuldoklónak, eszemnélkül tsüföndárossan bőfögőnek szüé (Matkó: B'sák. 236). Vávari csüföndáros bolondok módgyára kiáltasz (277). A szent háromságot csüföndárossan képzik vala (Pós: Igazs. 1599). **2)** samnio Com: Jan. 187. [spötter]. A mérges csüföndár és hát megül való meggugolás a gnyvölö csüföndárosoknak hagyattassanak (Com: Jan. 187).

Csüfos: **1)** scurra Ver. histrio MA. [spassmacher, schauspieler]. **2)** jocosus, facetus C. jocularis, facetosus MA. [ridiculus; spasshaft, licherlich, witzig]. Tsüfos, tréfás: jocosus, spassfacetus PPB. Tsüfos ruhába öltözteték mint bolond (Pázm: Préd. 52). Azért tsaknem minnyáján olyan tsüfosok vagyunk mint Thales, ki az eget vizsgálván lába előtt nem látta a vermet, melybe esett (63). Csüfos bíró az, valamely ügy nem mond sententiát, hogy a peresék érezék, melyik nyerte vagy vesz-tette dolgát ez előtt a bíró előtt (Pázm: LuthV. 257). Merő hüszágos, tsüfos, játékos ígret ez (266). A jeles tréfác, nyájas beszédben való kedves ékesség és csüfos hozzá szollásoc (állításoc factae) (Com: Jan. 187). Rendetlen öltözeti, csüfos pünlükája, nem érne egy aba-dolománt minden portékája (Thaly: Adal. II 89). Halálra lehetett nevetni, midőn az ember az olytán tsüfos majomábrázatákat meglekértette (Könyi: VM. 65). **3)** [pharmacopola, circulator; quacksalber, charlatan]. Nem orvos, hanem csüfos, a ki beműnk hadgya a betegséget és azzal dicsekedik, hogy meggyógyította a beteget (Pázm: LuthV. 432). **4)** [imprudens, insanus; unklug]. Azt felelik némely tsüfos és rövid eszű anyák, hogy nem jó egy leánynek, hogy írni tudjon, azért hogy a szeretőinek ne irhasson (Mik: Törl. 53). **5)** [turpis; lässlich]. Ezt az chüffos balanyozást ki köll gyomlálni (Zvon: Osänd. 143).

Csüfság: **1)** jocus, facetia, ludicrum C. [spass, possol]. Az zsv Marinak beszédben semmi apróság avagy chüfság nem volt (ComC. 53). Inaduan aytatossan az vr istent, hog ev rayta ne latalmazhassék valami evidevghy chüfság (DomC. 302). Monda á farkas: Ha egy szegény koss vagy, mire merészletet eszt raytam művelni? Miért guggoltál oly formán? Felele á koss: Ezec csüfságnak műneltem (Helt: Mes. 352). Léssesz csüfságra minden népeknek (Kár: Bibl. I 184). Csüfságra való dolgot csüfölatani (Deesi: Adag. 93). Fül gyönyörködtető tsüfságokat vagy fabulákat fogatnak (Pázm: Préd. cv. Fel akarám jegyezni az Mahomet álmának czüfságát, melyek a mi igaz

keresztyn tudományunk mellé semmi képpen nem férnek (Pázm: Kal. 133. 359). Csüfság az igaz tökéletes ember (MA: Bibl. I 455). Jácztattark, szöktettéc és minden czüfsággal bolondokdattatéc előtűc (Mogy: 6. Jaj. III 154). Vénus gyíjthat olyan lingot, mely tohet Murányon nem soká csüfságot (Gyöngy: MV. 23). Csüfságból mondtam, megbocsássátok (Thaly: VÉ. I 371).

2) ludibrium C. [ignominia; hohn, schande]. Semmi tsüfság rajta nem esett: *inactus a sibilis; tsüfságból ragasztották reám a nevet: *inveni cognomen ex contumelia PPB. Mynd, kyk látangyák, kezgyenek hűnéky czüfságot teny (JordC. 589). A collegium erszénye telvén, írának a Kaláiz ellen, de olytat, hogy rossz igyeknek fogyatkozásit azzal csüfsággá tették (Pázm: LuthV. 2).

Csüfságos: jocularis, jocularioris C. [spasshaft].

CSUFOROG: [strido; knurren?]. Két kerekünk taktusra tsuforgott (Gvad: RP. 33).

CSUHA (csaha JordC. 340. csaha Monrók. III. 55. tsoha C.): vestis C. tunica MA. ein langer baumrock Adami. [gewand, kleid, rock]. Eadem die (29. sept. 1495) pro subduccione unius vestis (chula emte sunt ulne 5. Kr. Ync egy messasot mondok, ha heted napgy mezb leelendyték, harmincz gyocz yghet es harmincz ezoha posztot adok tynektek: dabo vobis triginta sindones et totidem tunicas (JordC. 340). A kince két czuháa vagyon: qui habet duas tunicas (Helt: UT. P₂). Kőldé az uraknak arany búrson esohákat (Monrók. III. 55). A kinek két czuhája vagyon, adya anne, a kince mintsen (Börn: Evang. 1119). Imegbe és dolmányba, tsuhába öltözünk (Com: Vest. 82) Bizony jó bor, megünyk ezen az esuhát is (Thaly: VÉ. I 388).

[Közmondások]. Közébb az ing az czuhánál (Deesi: Adag. 10). Kisv: Adag. 196. Hítvan czuhát visel az, ki megszokta az delig való alvast (Deesi: Préd. 33). A szamar nem hársont, hanem hetes vászont érdemel tsühájának (Kisv: Adag. 39).

szür-csuha: laeta, tunica gausapea MA. [grober mantel]. Szür esuhában felétezek Monrók. III. 62. KeckTört. II. 81.

Csuhás: tunicatus MA. Megvetett tsuhás nép földből gyürt fészékben (Orczy: Kült. 128).

CSUHADÁR: [cubicularis; kammerdiener]. Nagyobb pompának kedvéért tulajdon udvariaikon és szolgáikon kívül a felesleges fejedelem emberei is adjungáltattak, ugymint Krucsay István senatorialis secretarius, Otlik Pál főcsuhadár (Thaly: RT. 137).

CSUK: claudo Kr. [sperren].

be-csuk: [include; einsperren]. Bécsnikak, ablakot sem hagytak szoros erkélyemen (Thaly: Adal. I 186).

CSUKA: lupus Pesti: Nom. 62. Incius, lupus piscis MA. [hecht]. A hal, mollyet a choka meg esve mydiarast (Pesti: Pab. 14). Ma mint madarat, clowkat, vadat elküldetek (LévT. 1385). Az csukát én edes szerelmes aszszonyom anyám meg-szolgalom Kúnek (II. 117). Vegyed az csuka heint es az vízi ezigat (Cs. 04). Ket paytarsosoc az egymást megöltec csuka mayian fezve veszuen (Börn: Préd. 260). Chyuka hal lári (Frank: HasznK. 21). Soba főt csukát esznek (Pázm: Fel. 95). Az csukát nyúzd meg, azon csukának testét vagdald meg szépen, és az megvagdalt csukába tégy borsot, süfránt, aztán csináld be az önnb bőrbe (Rady: Csál. III. 11. 81). Miuta nem kezdék hazugságot szólni, az szám is nem kezdé tornász csukát emi (Thaly: VÉ. II 81). Halastól lakik: ponty avagy potyka, csuka, kárász szögér (Com: Jan. 30). Valamintfogya a tsuka kezgyeden tirannus uraknak, azonképen a potyka a kezgyelmes fejedelmeknek jeles kiábrázolójok (Misk: VKert. 566).

tengéri-csuka. Egy józú nagy hal, tengeri tsuka: sulis PPB.

CSUKL-ÍK (csukon, csuklak MA. sokl/s DomC. 145): singultio C. MA. schluchzen, heischen, glucksen PPB. Gyakran tsükölom:

singulto C. Tsukló, zokogó; singultusans; tsukolya, akadozva; singultum PPBl. A gyomor meg-töltvevén csuklic és bőfög (Com: Jan. 55). Nem tudom csokloltól-e, nem-e, váltig emlegettelek (Gér: KárCs. IV.392). Nagyon csuklyott mézes s borsos pálinkátu (Gvad: RP. 14).

Csukladox-ik: [singulto; schluchzen]. Kétségbe esések közt tsukladoxván kárhözatra okádá bűnös lelkét (Fal: NA. 167 SzD: MVir. 460).

Csukland-ik: ∞ Meleggeti, hogy ne fűzzék és tsukland-gyék (Com: Vest. 87).

Csuklás: singultus C. MA. [das schluchzen]. Gyakorta az ev inadságban az ev zuenек kesovere nyevgese, fazkodasa es soklása kezvev ev magának keveve ragattat (MargL. 8). Mynemev nagy zepvegésekkel, soklásokkal mondak meg az megkoserevedvt fraterék az recommendacyot (DomC. 145). Csoklást, okadást gyogyít (Mel: Herb. 5). Minden dagadás, hasfájás, csoklás ellen igen jó (69). Ha meg hízod avagy chyak zaglod is, chyoklást le chyendzeit (BeytheA: FivK. 78). Olyanok mint a hyaena nevű farkasok, melyek emberi okadást és tsoklást követvev hozzájuk tsallyák a komodorokat (Pázm: Préd. 846). Sok véres chuklásban elete elröpült (Zrínyi I.115). Tsudálatos minéműségek láttatnak az ollyatnokban, kibben goeszták vannak, ugymint gyakortai fikróndözés, étel nem kívánás, szüntelen való tsuklás (Misk: VKert. 680).

Csuklat: [facio singultare; schluchzen machen]. Nagy kir a szerelem, sanyargat az engem, tsuklat a szerelem (PhilFl. 34).

CSUKLYA (csoklya MA. tsoklya PPB. kuklya VirgC. 149. NádC. 435. Mel: SzJán. 242): **1**) cucullus, cuculio C. Capucium MA. [kaputze, mönchskappe, kuttel. Galer sweg, tsuklya, patyolat sweg, az kit esős wdöbe törökök az patyolat fölibe tesznek a galerus C. Tsuklya, kápa: cuculio PPBl. Csuklalya leuetuen vene ez zent engedelmesseget (VirgC. 74). Nagi temerdekseg lezen az kuklyakban, rut miel zerettekben (149). Eufrosina be fede ő orciat az kuklual, hog valamikeppen fteet megne esmerneye (NádC. 435). Nekik kuklyából varnak idvösséget, nftelenségből sokan kömyebbséget, hús nem ételből jó keresztyéuséget (RMK. II.165). Nag őklelő fájat hog fel hánya vala, nyakábau csuklyája lobogdogal vala (Illosv: Toldi 8). Bánta bolondságát, elrugta csuklyáját (RMK. II.230). Bizony én is itt hagyom mind a csuklyát, mind a kapát, ha te szentséges atyáságod reánk nem gondol (V.227). Mast pap vram kuklia fel ál (Mel: SzJán. 57. Mel: Sám. 11). A kuklyarul az a válasz (Tel: Fel. 113). Nőkic czuff ruhát, czafrangot, kuklyat őrmest viselne (Born: Ének. 387). Egy barát chuklyaban szemermes tisztassagat es szűzesseget meg őrze (Pécsi: SzüzK. 120). Az kuklyaknac es regulaknac erdöme által... isten szerint valo alnokságnac neuzenee (EszT: IgAny. 97). A csuklyát letett barátok közzül becsüljük Luthert (Czegl: MM. 192). Ma akarmely lepsi fülű nagy számár, mihelyt a csuklyát nyakában veheti, merő egy egy zent apostolnak tartya magát (Pós: Igazs. II.591). Csuklyát vontak az nyakokban (MonIrók. XI.358). Tsuklyába, szégyenkövön állott (Gvad: RP. 64) **2**) capsula chartacea, toga aromatum MA. [düte]. Irnac a papirosra avagy tiszta kártyára, nem kalmári, marha takaró szürke papirosra, mely a bors és egyéb fű szerszám takaró papiros csuklyára illendőbb (Com: Jan. 155). Papirosból való csuklyatska, melyben borsot takarnak (KirBesz. 142).

[Közmondások]. Mész, bors és a tsukla minden roszot előfödzhet (Kisv: Adag. 318).

barát-csuklya: cucullus monachalis; mönchskutte PPB.

lazsnakos-kuklya: bardocucullus C. MA. ein kleid mit einem scapulio, cucul PPB.

Csuklyás: cucullatus C. MA. [kutte habend, tragend]. Tsuklyás, kápás: cucullatus; tsuklyás barátuha: casula PPBl. Kuk-

lyás szörzetesek (Mel: SzJán. 413). Kuklyás barátok (Born: Préd. 207). A gardjaene avagy csuklyás barátoknac elei a monostoroknac avagy calastromoknac előtte vanuak (Com: Jan. 127).

1. CSUNYA [csunya?]: antiqu[itus] pro földi magyaró: bulbocastanum, apios; erduisse, őrdüpfel PPB.

2. CSUNYA: radis, incompositus MA. opicus PPBl. [turpis; roh, grob, hässlich]. A külső tekintet szerint némelycek díszelenee és rutac, esunya, ntálatosac (Com: Jan. 53). Mikor zent Péter o földön jára, egy fáradt lószart elő-talála, ugy felrugá, hogy előtte hármat fordula: aba esunya büdös pára, czo-fel, légy töttá (Thaly: VÉ. II.7). Ez a kopasz menség ki nem szapullya förtőjéből a tsunyát és a goromba erköltösből nem farag udvariságot (Fal: NE. 17). Egy végben három százat hallani, a hol a szem is akad tsunyára, a fül is hall lustost (85). Mintha tsak arra termettek volna, hogy a tsunyát és rosszat vegyék számba és piszkállyanak a gazban (Fal: UE. 437).

Csunyaóság: **1**) [turpitude; garstigkei]. Meltatlan dolog értelmünket kifárasztani minden tsunyaóságban (Fal: NE. 36). Ha ugyan azou irtóztató tsunyaóságot továbbtská tartya szemén, néki szokik és lelke furdalási meg-szűnnek (68). **2**) [stereus; mist]. Vagnak alaton szerű pörvenlégek; ezeket arra hajtják, hogy az úteak tsunyaóságit őszvetakarják és elbordják (Fal: TÉ. 772).

Csunyit: [foedo; verunstalten]. Ezt az meg alut vért, mely tested elhúmttya, kichoda belőled fegyverrel ontotta (Zrínyi I.168).

CSÚP: apex, vertex, fastigium SI. [spitze, gipfel]. Eundo ad vnam maguam aciem videlicet ad unum altum chwp (SzékOkl. 201).

Csúpos: [fastigiatus; spitzig]. A fő leányoknak magas, csúpos, hátra függő koronájok volt (MonIrók XI. 341).

CSUPA: **1**) [solus, unus; einzig, allein]. Čac čupa halal valazthat meg engemet es tögédet (BécsiC. 3). Nem illie neki megenni, hanem čac čupa papocnac (MünchC. 35). Imé fut eg férfi czupa csak egiedül (Mel: Sám. 102). Egy csupa személy, kinek ugy mint egyedül valonak semmi bizonyos őrkökese nem volna (Ver: Verb. 16). A pápisták-ként a polháran egy csepp bor sínes, hanem čupa Christus vére (Pós: Igazs. II.457). Minda-zon által azon kell igyekeznünk, hogy a mely venyikék fellyül vadnak, 'elmetéltessenek, megtartván csupa csak azt a venyikéjét, mely legutolsó volt (Nád: Kert. 77). Más a csupa mondas, más valamit igazán s helyesen mondani (Meiszu: Vál. 41). Nem csupa ember az, hanem hatalmas Isten (Szaalum: Dom. 159). **2**) merus MA. [totus; lauter, ganz]. Tsupa, merő, azon: merus; merő részeg, tsupa részeg: *plenus erapula; tsupa bolond: apertissime insanit (*aperte) PPBl. Čuppa mezitelen aal uala a nepnek es az ő zent amianak előtte (WeszprC. 101). Vr emlekezem te czupa igassagodról (AporC. 23). Az czupa fekete szem erőtlent jegyez (Cis. N3). Czupa merő tizta iv akarat (Born: Préd. 218). Čuppa ígéretekben ugyan kétéltelkédéssel vesse remén-ségét (Zvon: Post. I.592). Csupa mezitelen (MA: SB. 346). Čziupa álorczája az eordőgnek (Bal: CsIsk. 147). Csupa sült képmutatók (Toln: Vigaszt. 5). Nem kívánom vissza boldogságotom; kevély kívánság volna ez tőlem, a ki tsupa inség vagyok (SzD: MVir. 80).

csupádon-csupa: [totus et solus; ganz und gar]. A lako-sa (Szkolya városának)csupádon-csupa sidóság (Thaly: RT. I.235). Tsupádon-tsupa tó volt (Gvad: Ilist. 88).

csupán-csupa: ∞ Tsupán tsupa merő igazság (GKat: Titk. 2). Tsupán tsupa isteni mindenható erőt kéván (94).

Csupádon (való): [prorsus, omnino; ganz und gar]. A poenitentia nem függ az embernek maga szabad akarattyának erejéből, hanem istennek csupádon való ajándéka (Pós: Igazs. I.300).

Csupán: **1**) [solum, tantum; einzig, allein]. Ezen zenebánt csupán az parasztság kezdette (Gyul. 242). Semmi nincsen csupán jó (PP: PaxA. 107). Nem szenvedgyük, hogy az hit dolgában

tsupán tsak a conciliümöknek végezésével busítottassunk (Vallást. 39). **2)** mere MA. [ganz]. Enberi természetünk czupan, merőn elmerült az bűnben (Börn: Préd. 281).

Csupánvaló: [merus; ganz]. Csupán-való magínosság (Apati: Vend. 163). Szabad akaratyaból es csupán valo kegyelméből valasztotta (Szatlm: Ccut. 43).

CSUPOR (czopor MA): ollula C. urceus MA. [topf, krug]. Mustos tsupor, must merítő: urceus *mustarius PPBI. Feladá egy kis czuporból az olajos káposztát a tűznél (Helt: Krón. 180). A fazekas csupokat formál (Com: Jan. 105). Ostrom ellen való tilzes csupor egy tomában (Radv: Csal. II.394). Petreselymet, balha füvet egy csuporban rakja vala-el és ezetnek három eszet felljül tészí vala (Nad: Kort. 71). Heringet kézzel-is és tsuprokkal a szegények eleget foghatnak (Telek: FLél. 51.) Helyes ajándék é egy vezértől egy fejedelemeck virágot, tsuporot, vagy öveg korsót küldené (Mik: Törl. 13).

[Közmondások]. Föld-tsuporhoz ta-kalán: *dignum patella operculum PPBI. (SzD: MVir. 118). Az pirányi csupor kicsiny tűznél fölforr (Ben: Ritm. 174. Kisv: Adag. 203). A szegénynek még a tsuprából is ki forr (SzD: MVir. 125).

Csuporka, csuprocska: [ollula; töpfehen]. Csuporkaba kenetet forralnac (Börn: Préd. 393. Börn: Evang. III.15). Az vasarhelyi mosterneck fel forra czuprotskájja és megmuttaván kurta elmétskeiét, belé vága (Dáv: VDisp. 162).

CSÚSZ (csuszik Tel: Evang. III.465. Fal: SzE. 55): serpo, repo C. labo, labor, elabor MA. [kriechen, schleichen, schlüpfen]. Mykoron ez vezetnek el hoznyak ez beteget az egyházak és az koporsóhoz evnen maga eluzna (MargL. 195). Ennek felette minden, valami e földön elusz, vitalatos legyen tüneltek (Helt: (Bibl. I.Cc4). Kigyó azföldet egyed te mindörökké és az melylyeden csúszsz (RMK. II.200). Valanely állat az hasán csúsz (Kár: Bibl. 198). Felec raíta, hogy az többi után csúsz (Tel: Evang. I.109). Salamon addig nem nyugodott, míg barmok, röpálló, tsúszó és úszó állatok mioltát és minémtségét által nem értette (Pázm: Préd. 62). Galand és pántlika boltban ezekért pénz tsúsz (Szeintm: Kalm. 7). Csúsz haszontalanul rút kigyó az réten, semmit nem tördök unalmas vénségén (Zrinyi I. 124). Ri a quartélyosára, hogy feleségéhez tsúsz gyakran ágyára (Gyöngy: Cup. 22). Nagylustán ágyamban én mellém csúszott Thaly: VÉ. II.33). Hamar tsuszik és szörnyen esik gyarlóságunk, ha nintsen, ki tartsa (Fal: SzE. 550).

[Közmondások]. Sikamlik a titok, a hol tsúsznak a poharak (Fal: Jegyz. 931).

alá-esüsz: delabor C. [herabgleiten].

be-esüsz: irrepo, subrepo C. illabor MA. [hineinschleichen, hineinschlüpfen]. Az a tudomány ide is be-tsúszott: ea doctrina in hanc quoque civitatem *permanavit PPBI. A vétkes szokás lassan esüsz bé (Com: Jan. 177. 220). Alattomban bé csúszott kellethen vendégek (Matkó: BCsik. 24). Beljebb csúsznának s megis liadzatnának (RákGy: Lev. 216).

[Közmondások]. Az szokás időt kíván és csak lassan esüsz bé (Ver: Verb. Előh. 54).

el-esüsz: **1)** [delabor; herabgleiten]. Kemén a komondornac a háta és a szőre igen sima, nem io ott flni, mert igen hamar elesüszni róla (Helt: Mes. 219). **2)** [dilabor, pero; ausgehen, verloren gehen]. Királynak mikoron megmondák, fölföldi vég-lázak hogy elköltök, csusztnak, Elira izene főtő hadnagyinak (RMK. III. 95). Jutának erős Kassából darabantok, kit királ hagyja, Szolnoka boesásatok; későn jártak, mert már elesüszott Szolnok (115). Peter Váradya el ezusa (Göres: Mity. 80). A szeretet el ezusht azaz lassan lassan elkelhet (DictaGr. 18). El ezaz urasaga mind egyfűtt penzevel (Potki: Virt. 19). **3)** [so subducere; sich wegstehlen]. Azon mesterkedik, hogy az igazság elől ütvesztéssel el-tsúszhasson (SzD: MVir. 55).

elő-esüsz. Elő-tsuszok, mászkok, előbb mászkálók: prosero PPBI.

ki-esüsz: **1)** [exido; entfallen]. Anna keszkenője, mely vala markában, ki-esüszta kezéből s marada a sárban (Gyöngy: KJ. 80). **2)** [elabor; entschlipfen]. Sikos ángolba, melyet ha meg fogsz, ki-tsúsz (Com: Jan. 40). Munkával férünk-bé, könnyen tsuszunk-ki az emberek kedvéből (Fal: UE. 426). **3)** [so subtrahere; sich zurückziehen]. Bel szép dolgok ezek, bár most is úgy volna. Már nints úgy! az asszonyosságok kitsúztak belőle (Fal: TÉ. 663).

lő-esüsz: delabor, derepo MA. [herabgleiten]. Az manykának ew wya az karyaról le ezwa (Ér-C. 349). Körmöt is ad, hogy ne esúszszon le a fűrül (Thaly: Adal. I.161).

Csuszam-ik, esiszam-ik: collabor, prolabor in lubrico MA. [ausgleiten]. Házassagnak nem tsak az lőt kötele, mert gyakorta csuszamik hitnek vége (Eny: Gizm. 14). Talán zsírost evett, azért tsuszamik oly nagyokat szájja (SzD: MVir. 225).

el-csuszamik: [labor; ausgleiten]. Enyim a boszszu álas és a viszontac való megütetés. Az ő ideibe elchuszamie az ő láboc (Helt: Bibl. Lccc3).

még-csuszamik: [prolabor; ausgleiten]. Megtsuszamék ajaka az confessio szerzőnek (Pázm: Kal. 331). A nyelvét trétis hazugságra szoktató könnyen meg-tsuszamik és ártalmas hazudásba esik (SzD: MVir. 228).

Csuszamás: [lapsio, lapsus; das glietschen, gleiten]. Halbalb eu lelke ki ragada, eu zemeimet kövvektől, en labaimat évzamastol (DöbrC. 203). Nem homályban és penaa tsuszamásból, hanem közönségesen az előljárók gyakran világosan tanútyák ezeket a gonosz gyűnődés-termő vélekedéseket (Pázm: Préd. 850).

Csuszamékony: [lubricus; schlüpfzig]. Csuszamékony az járásra az ő úta (MA: SB. 197).

Csuszamit: [incito, impello; treiben]. A gonosz tűzet rak szivekben és a gondolomrul az akarnáura tsuszamétya és nagyságokat (Fal: NA. 194).

el-csuszamit: ∞ Ezek a leczkék a példától erőt kapvan tsudahanar eltsuszamitj (az urít) a tilalmasra (Fal: NU. 261).

[Csuszamkod-ik]

alá-csuszamkodik: [delabor; herabgleiten]. Az meredek kösziklarol alá csuszamkodván, az ot ele folyo vízbe vesznek (Forró: Curt. 509).

Csuszami-ik: lapsio, collabor, prolabor in lubrico MA. [ausgleiten]. Csuszamlani, esizamlni: prolabi in lubrico loco MA. A jég sik, tsuszalom (Com: Vest. 12).

Csuszamó, esiszamó: **1)** [prolabens; ausgleitend]. A gyermekségnek sikos és tsuszamó gyengesége vastagittassék a lelki ellenségek győzedelmére (Pázm: Préd. 336. SzD: MVir. 122). Valamikor a világi eseteket és a magas helyek tsuszamó állapotját tekintik, reszketnek (Pázm: Préd. 626). Sima avagy csuszamó fundamentom (Dör: Préd. 476). A pollikan teste igen igen ősztvér; annak pedig oka ez, mert igen sikos, tsuszamó bélei vannak (Misk: VKert. 307). **2)** lubricum PPBI.

Csuszamós. Tsuszamossá tészem, sikítom: lubrico PPBI.

Csuszamóság: [lubricitas; schlüpfzigkeit]. Szent Jób maga példájával ismérteti a világ hegyének és állapotjának bizonytalan tsuszamóságát (Pázm: Préd. 88).

Csuszamod-ik: [prolabor; ausgleiten]. Oman eluszamodván megsérti oldalát (Zrinyi II.77). Úgy tsuszamodék a völgyek mellévre, hogy történiük vala élte veszélyére (Gyöngy: MV. 95).

[Szólások]. Könnyen esz ébe csuszamodik, hogy próbára keljen (Fal: NU. 323. SzD: MVir. 315).

alá-csuszamodik: delabor MA [herabgleiten].

el-csuszamodik, el-csuszamodik: vestigio fallor PP [labor; ausgleiten]. Mikor az apostolok elcsuszamodtak, a Christus amya is meg nem botránkozott (Czegl: Japh. 227). Hogy ne csuszamodlatnának lát el (Czegl: MM. 73). Nem csuszamodhatnék-e még ez is el (74). Csaknem elcsuszamodtak a lépésün (Illy: Préd. I.182).

ki-csuszamodik, ki-csuszamodik: [elabor; ausgleiten]. Ez tekerőrs résen akartac ki csuszamodni (MA: Tan. 1407). Még a kicsuszamodott elméjű emberek is azt mondják e felől (Czegl: MM. 159).

még-csuszamodik: [caespito; straucheln]. Ki tehet bizonyossá, hogy szízte meg nem tsuszamodott a könyvnek őrzésében? (Pázm: Kal. 989).

Csuszamodás, csuszamodás: [lapsio, lapsus; das glietschen, gleiten]. Héjában féltenek némolyok az égnek csuszamodásától (Ker: Préd. 202. Hall: Paizs. Előb. 5). Hogy kihágjon, lábát felemel, azonban hirtelen tsuszamodás felé (Gyöngy: 2. KJ. 76).

Csuszantat: [incito, impello; treiben]. Elmejeket csuszantatták istenre (Pécs: Fel. 596).

Csuszár: machaeropus MA. politor Nom. 63. armorum faber, samiator, samiarus PPB. schwertfeger Nom. 63. Fegyvertisztító, tsuszár: polio, politor PPB. Véres fegyvert tisztított tsuszárral (Balassa: Ének 27). Csuszár, a ki reszelővel reszel (Com: Jan. 104). Ez az orvos jó szabó, a tsuszár jó bodnár (Pázm: Kal. 869). A fegyvert is addig nem viselik, míg vagy csuszároknak vagy lakatosoknak keze rajta nem tecezik (Felv: Dics. 13). Csuszárok kardokkal engem fölruháznátok (Thaly: V.É. I.369). Regiment fegyverét oda vittem vala, sok lakatos, csuszár az városban vala (Thaly: Adal. II.362). Voltam egy tsuszámál szálláson (ErdTörtAd. IV.19). A chyzarnal fvtatho (Radv: Csal. II.66). Hol vagyon egy tsuszár, az én barátom jó kotzperdet fog kegyelmednek eladni (KirBesz. 87).

bor-csuszár: acratocothon C. philoenus, vinipotor MA. [weinsäuer]. Bortszuszárok, részegesek: acratocothones PPB. Ez keueset ehetic vala, de io bor csuszár vala (Szék: Krón. 210). Hertelen haragunak es nagy io bor csuszárokat szűsz ez világra (Cis. F). Iffjak, kik látják, csak megcsufolnak tégödöt, monduak jelős boresuszárnak (RMK. IV.80). Az bor csuszárok torok gyéjkének orvoslására barom áveg borokat akasztottak (Pázm: Kal. 134). Boldisár, igazabban boresisár (Sámb: Isp. 66).

könyv-csuszár: [mercenarius librorum confector; bücherfabrikant]. Az hamis könyv csuszárok miért nem írják? (Sámb: 3Fel. 254).

Csuszárol: arma polio Kr. [acuo, exacuo; schleifen, schürfen]. Éles pallosok nem csuszároltatnak (Vajda: Kriszt. II.22).

Csuszás: reptatus, obreptio C. lapsus, reptatio per lubrica MA. [das gleiten]. A kegiot rontia lasson csuszással, föld étellel (Mel: Préd. 119).

Csuszogál: repto C. MA. [schleichen]. Tsuszogálok, mászdogálok: repto PPB. Mely ezenkeppen lopua tsuszogalt az emberek elmeieben (EszT: IgAny. 453). Kűszöb alatt tsuszogállyon (Com: Vest. 65. 143).

be-csuszogál: [irrepto; bineinschlüpfen]. Lassan, lassan csuszogáltanac bé (MA: Tan. 1235).

Csuszkál: serpo SI. [schleichen, schlüpfen].

Csuszkalás: [occultus incessus; das schleichen]. Az ördögnek a földön-való tsuszkalása annyit tézen, hogy e lélekek, ha istentől el nem rugaszkodott volna, örökös helye a menybéli boldogság lett volna (Moln: JÉpil. 27).

Csuszkolód-ik: [repto; hin und her gleiten]. Látrán az ő földön tsuszkolódó és mászkáló magzattát (GKat: Váls. I.39).

[Csuszkonod-ik]

Csuszkonodó: [solea ferrata; schlittschuh]. Felkődi a czontbol vagy csak fabol csinált csuszkonodot (SzCsomb: Utleir. 152).

Csuszkorál: in glacie decurro SI. [schleifen, gleiten]. Csuszkoráló [c]ipellőssők: schlittschuhen (Com: Orb. 277).

Csűszó: 1) repens, labens MA. [kriechend, schleichend]. 2) lubricus MA. [schlüpfriß]. 3) reptile C. Hánt nevű oktalan csűszónak természete szerént, ki felől azt írják, hogy őt nap léppik egyet (László: Potr. 82).

Csűszós: lubricus MA. [schlüpfriß].

Csuszol, csiszol: [tero; reiben]. Julianus kardinál adig kelepele es csuszola a dolgot, hogy mind a királyt mind az wrakat el áltá (Helt: Krón. 92). A gonosz erköltsű úti-társ a tisztához tsiszollja rűtságát (Pázm: Préd. 955). A szent írásnak proba kővéhez tsuszoljunk (GKat: Váls. II.1039). A harmadik oldalához tsiszolván magát egyvalakinek s megszorítván mind a két kezét eképen tudakozódik (Fal: NE. 16).

még-csiszol: 1) [attero; reiben]. Oly olajjal kenem az igát, hogy meglágyul, meg nem tsiszol, meg nem tör, meg nem terhel (Pázm: Préd. 165). 2) [detero; abreiben]. Kezekem meg marada ez edes illat, kyk illetteek zent Damancos atyank testeet, sevt meeg ha meg mostak, meg chyzoltak kezeket, sem ment el ez edes illat kezekrewl (DomC. 157).

Csuszolás: [frictus; reibung]. Attyámfia, mi lelte nyakadat; igen elment a nyakadon a szőr, sőt a bőrdől csuszolás mint felhámlot (Helt: Mes. 150).

Csuszolód-ik, csiszolód-ik: [teror, atteror; sich reiben]. A földön csuszolódik az orrotok (Bal: CsIsk. 229). Asszonyim, ha latrok vattok és szokott mesterséggel forgolódítok, sokra tsiszolódik a gonosz (Fal: NA. 179). Gyengén kell dajkálnod, kit ha jól felemelve nem tartasz, mind csak a földön tsuszolódik orra (SzD: MVir. 189).

Csűsztat: [reperere facio, impello; gleiten lassen, treiben]. Merő pokolbéli gondolat tsűsztattya elméjét az ördögnek, az ő falatja a földi gyönyörűséghez kapaszkodó ember (Mon: JÉpil. 27). A hol az ördög egyik lábát az ajtón bétesz, a másikat is utánna tsűsztattya (GKat: MVir. 475).

be-csűsztat: [irreperere facio; hineingleiten lassen]. Más kedvébe magát bé-csűsztatni (SzD: MVir. 266).

Csusztog: strepitum odo vestigiis pedum calceatorum MA. [schlappen].

Csusztogás: strepitus MA. [das latschen].

[Csusztogat]

Csusztogatás: [strepitus; das latschen]. Nem chiac szidalommal, hanem láb chuztogatással kipirongatnátok (Balassa: Camp. 11).

CSUTA, CSUTAK, CSUTKA (csita Szakácsmest. 170. czutok Cis. G4): 1) caudex C. petiolus MA. [fruchtstiel, stengel]. Tsutakból való: caudex C. Alma-czutka, körtvély-czutka: petiolus MA. Szalma-tsutak; manipulus stramineus tortus PPB. Meg-tonkítom, csak a tsutkáját hagyom, elvagdalom: distrinco; tekerég, kerek forma, a ki össze nem akad, mint a szőlő-veszszőn termő tekerőrs tsutka, kalap-pártája, peretz, oszlop tekerőrs talpa: spira PPB. Mynt egy zalma czwtat wgyan el ragataa az eress köteleket (JordC. 342). Egyptusnac semmi nem leszen, mely feyet avagy farkat, ágat avagy elutakat nemzen (Helt: Bibl. IV.36). Az disznoc, ha fűtnac az szalma czutokkal és elvetic, esőt éreznac (Cis. G4). A mely csutakokat az a víz az hidnak hordván össze gyűjtött s vert vala, azokon hágesálnnk vala életközczátató kapaszkodás sokak csudájára által meg által (MonFrók. VIII. 352). A tsoresnyék boszszú tsutkákon avagy lábatskákon függenek (Com: Jan. 23). Az edényecskécz szalma csutackal sikároltatnac (114. Com: Orb. 28). Dinnyének szára avagy csntkája (Lipp: PKert. II.190). A dárdá-

nak egyik darabja benne marad testében; látván pedig a görögök, mint hordozza testében a tsutakat, megijednek (Hall: III. 232). Szeddi ki a birsalmának tsitáját (Szakácmest. 170). Tekintetes vala szakáll állása, e volt az ő díze; most a temjén lángja ezt tsutává tette (Gvad: FNót. 70). **2)** stipes Pfl. [plábl].

CSUTORA: 1) obba lignea, culigna Sl. [hölzorne feldflasche]. Bay László úr katonái számára csutorákat vettem (KocsTört IV. 91). Tedd el asszony a csutorát, ihol jön a gazda (Thaly: VÉ. II. 387). Vitézt kedven táplálhass tele csutorával (Thaly: Adal. II. 281). **2)** [suprema fistula] mmdstnek vom tabakról Adáni.

CSÚZ (csúsz Com: Jan. 60): oryxipelas Com: Jan. 60. [ignis sacer; rotlauf]. Bayiolo imatsagoc, czuzor] valo bay (Born: Evang. IV. 805a. MF). Chyuz dagadast auagy zont Antal főzt, vörös közveinek is hűjüak, haznos vele kenny (Frank: HasznK. 15b). A csúz és fel-gyüilladott vérnek fájdalmi igen gyótrótték (Tarn: Bar. 289). A csúz, a fene az álladról a lust éppen megette (TitkRész. 293).

CSÚZA: [stragulum; pferdedecke]. Vettiük egy nyeregge való csúzá 2 ft. 25 d. (MonTME. I. 140).

CSÜD (czud MA. tsud Pfl): **1)** [artus; gelenk, sprungbein]. Keze-fejei tsüdjökből ki-mozdulnak (GKat: Vált. II. 454). **2)** astragalus C. MA. knöchel, knorren Pfl. [würfel]. Verfölyét iaczom, tsüddel iaczom: astragalizo C. **3)** [astragalus] ringum die siule Adáni.

CSÜGG (aláigucc GuarC. 48. lessigged RMK. V. 81. czong Mel: SzJán. 178): pendeo MA. [hängen]. Tő belöletéc üg azoknac lelkéc (BécsiC. 28). Ez erzes nem belendéségből, de iozagbol cöguala (31). En nepem üg en fordolatmra: populus meus pendebit ad reditum meum (196). E ket parancolatban üg menden törüen (MünchC. 55). Ha moegh apro wnokay nyakadon cögheenek ees, megh ees alta hagyhad es folamyal az zenth keresztflának zasztoya alaa (ÉrdyC. 118. 77). Isten nyomorúságunkat meg látván, minden féle nyaválnak nyakunkon esüggö igaitól meg szabadítván, boldog állapotra dolgunkat fordítva (RMNy. III. 127). Mint az pioka mindenkor raíta czüg (Deesi: Adag. 152). Kis gyermekek, kie még az ő anyoc czecezin czüggeneek (MA: Tan. 187. 97. 73). A veszedelmec közel vamae, fejére csüggenee (Com: Jan. 195). Egynehány vereték gyöngye csügg orozáján (Thaly: Adal. 1125). Még anyja emlőjétül tsügg a gyermek, már is kezd mérgekedni (Fal: TÉ. 667).

[Szólások]. Es az ő zerető fyán, Yeswson ez wgh wala (ÉrsC. 60). Papa g a n e y n czüggötök (Mel: SzJán. 178). Gyalázat szörzémec okáért csüggenee emberen (Zvon: Post. II. 607). Az kincz gyűjtésen czügg szíve (MA: Scult. 877). Bor italos menyegzőkre es vendégeskedésre csüggeneek (MA: SB. 34). Veszedelmes dolog a vendégségre tsüggenei, torkoskodni (Nyr. 1129). Nem tsügg a királytól érdem vizsgálása (Orczy: KöltSz. 36).

alá-csügg: ∞ [dependeo; herabhängen]. Az ő feien alá cüggenee es hängen vala zóriüü gicoc (GuarC. 48).

lő-csügg: ∞ A gerlice két szárnya le csügge, bögyo meg apadott (Gyöngy²: KJ. 58). It Hilarior jüjact megvágott inával, amott Melampus sár le-csüggö állával (GyöngyD: Cup. 601). Magas, sugár fáknak lőcsüggött tetejek, s mint tőlük kitellett, szemorkodott fejek (Fal: Vers. 914).

Csügged: pendeo, propendeo, dependeo, proclino MA. [hängen]. Nyakára czüggede (Nagyb: HunyJ. 27). Az ő fiának nyakára tsüggede (Kár: Bibl. I. 484). Az evangélica vallás csak az rongyos papirossoskára csüggedet (Tohn: Vigaszt. 90). A föld felé csügged a szemekkel tellyes gabona fő (Matkó: HRoml.

27). Egygyet la el felejt, eszibe kettő jut, ez sen mult, újabb bü csüggött szívére fut (Gyöngy²: MV. 28).

el-csügged: **1)** reflector, dependeo, dejicior MA. [herabhängen]. **2)** [elangvesco; ermüden]. Ne hadgy el czüggedünc az menyői ioknac dolgaiban (Born: Ének. 333).

lő-csügged: [reflector, dependeo; herabhängen]. Faye le hayla es le czüggede (Born: Préd. 225). Kezei hogy lőcsüggedünc vala, pogán nép zsidókat megtolja vala (RMK. V. 51).

mög-csügged: **1)** [elangvesco; ermüden]. Meg-tsüggedtek vala: *obtorporant animi; meg-tsüggedni a dologban: animum *remittere Pfl. A boeotiaiak valamennyire megcsüggedének (Balog: Com. 157). Hogy sem meg-csüggedgyen szivednek reménye, még most is jobb arról másként gondolkodnod (GyöngyD: Cup. 640). Szükség pihenni is az terhes munkában, másként az természet megcsüggöd magában (Thaly: Adal. I. 147). **2)** [vapulus fio; züle werden]. A bor innár kezdett erősen megcsüggedni. (Nyr. XIV. 219).

mögcsüggedés. Elméjének megtsüggedése: *infractio animi. Pfl.

Csüggedelém: [fractus animus; verzagtheit]. Eddig vett reményét kétségre, tsüggedelemre szorította (SzD: MVir. 353).

Csüggedés: ∞ Maga elhagyása tsüggedés (SzD: MVir. 303).

Csüggedöz: **1)** haereo, haesito Pfl. [hängen]. A derekas elme a dolgon inkább mint a beszéden szokott tsüggedezni (Nagyari: Orth. 66). Nem akarja, hogy emberi találmányokon csüggedezzen (MNYil: Irt. 135). Lassan-lassan anyyéra építettett a Belus oltára, hogy már a mai pápisták annak felhuzalkodott szarvain csüggedezvén, az isten dicsőséges székim láttassanak kapdosni (Várm: Szöv. 185). Nyakán csüggedez attyának es sűrű esőket ad mind két orozájának (GyöngyD: Cup. 613). Az Vág mellékére fordúlok s ő körül csüggedözöm magam, hogy két felé láthas sak (Rákf: Lev. IV. 477). **2)** [animi deficio; den mut sinken lassen]. Kételkedő, várakozó, tsüggedező: *suspensus animi; reménytelenség, tsüggedező elme: *aljectior animus Pfl. Végy bátorságot, ne tsüggedgy, ébreszd-fel tsüggedező elmédet (SzD: MVir. 351).

Csüggelőd-ik: [se appendere; sich hängen]. János valamennyire czüggelődéc az erdélyi birodalomba (Helt: Krón. 143). Ola szeckölnén, egy igen kegyr lönac az orrára czüggelődéc, erőssen egybeharapán a fogakat (Helt: Mes. 345).

Csüggeszkd-ik: [adhaerere; sich anhängen]. A Kristus-hoz csüggeszkdgyünk (Mad: Evang. 192).

Csüggeszt: [pendo, suspendo; anhängen]. Szíveket az eleségre es jószágra czüggesztic (MA: Scult. 310). Ragasztom, czüggeszttem szívemet az pénzre (885). Könyöklő kezére fejét eresztette, bíratos orozáját bíra csüggesztette (Gyöngy²: KJ. 19).

alá-csüggeszt: [demitto; hängen lassen]. Tudom ő-is fejt alá csüggesztette, eszöz szemével orozáját hintette (Gyöngy²: KJ. 59).

föl-csüggeszt: [suspendo; aufhängen]. A tűzekre ő közpette felezüggesztettük mf orgonainkat (Apoll. 107).

lő-csüggeszt: [declino, proclino, demitto; herabsenken]. Lefüggeszszék, csüggeszszék kezeket (MA: SB. 171). Elméjét el-hadgya, le-csüggesztic (Com: Jan. 196).

Csüggő: pendens, pendulus, pensilis C. MA. [hängend]. Más vtán czüggő: post Lesbium cautoem (Deesi: Adag. 41). Egy rakásba romol, valamit irtanac az ilyen valláson czüggők (MA: Scult. 601).

[Szólások]. Ha egy magas toronynak tetejéről egy kőtelén kieresztené valaki engemet es úgy tartana tsüggödben (Pázm: Kal. 31).

CSÜH **1)** Egy hajzin esühből álló asszony emlece (Montrök. XXIV. 145).

CSÜLLEKED-İK

Csüllekedés: [fixa; hader]. A tévelygőknek, agyaskodásoknak és alkalmatlan tsüllekedéseknek tulajdoníthatjuk (GKat: Titk. 906).

CSÜN-İK: langvesco, tabesco, langveo, aegroto MA. [erschaffen]. A sok gond miatt fennnyad, tsünik a szíve (SzD: MVir. 182).

CSÜR *cyr* JordC. 256. *cyr* ÉrdyC. 128. *chir* KBécs 1572 F3. *csuro* [?] Lép: FTük. 241): horreum C. MA. tribularium PPI. [scheuer]. Kong a tsűr földe az erős tséplés miatt: graviter *tunsis gemit area frugibus; tsűr, eszterha, mely alatt szárazban áll, a mit oda hordanak: nubilarium vel nubilar PPI. Mend addeglan ő veléc arata, miglen az arpa es a buza éfrdebe vettmenec (BécsiC. 6). Góti ő buzaiat ő cűrbe (MünchC. 18). Semmi gabonat nem giwth az chwrbé (VirgC. 92). Aldottak leznek te aklayd es cyreyd es aldottak leznek minden maradekyd (JordC. 256). Sem aratnak sem gyeythnek how chyregeben (371. 395). A gabonaat gyöheetek az en aztagomba auagy czyrembe (ÉrdyC. 128b). A menftes, villamas es mendőrgőc el romtac es meg egetec az ő cűrty (TelC. 85). Átkozott leszen a te csűrőd, minden maradékod (RMK. II.208). Es efele aldozatott vgy tartsatok, mint ha a tñ chfuretekből adnatec (Helt: Bibl. I.Zz3). Az Mátyás király csűrben auagy istállójában, akarjuk mondani (MonIrók. III.62). Az cibiri borso szal maual inkább hagi nem mind szemmel tőlti az chirt (KBécs 1572 F3). Az le aratot búza az cűrbe vitetic (Kár: Bibl. I.515). Tsínály képeket és imádgvad kertedben, tsűrődben, város végén (Ker: Préd. 294). Gabna hordasrol, csűrő tölteseről (Lép: FTük. 241). Megtöltetnek a csűreid eleséggel (Illy: Préd. I.431). Még is vagyon két aztagom, egyik az falu felől közebben, másik Károly felől a csűr szegetletu (Gér: KárCs. I.438). Végre a csűrbe ment, feküdt szalmára, gondolta, mindjárt jut élete fogytára (Gvad: RP. 70).

kincsős-csűr: [aerarium; schatzkammer]. Ez kinezes csűrnek gyökeres őrizeti, azt mondgyác őc, hogy a pápára bizatott (MA: Tan. 700).

pézn-csűr: [arca; geldkasten]. Borzadjon fel rájuk minden szál szőreink, mivel hogy üressen tartják pézn tsüreink (Kónyi: HRom. 3).

szén-csűr: [horreum (carbonarium; kohlenstehne)]. (Csik-Gy. 33).

tégla-csűr. Tégla-vető-hely, tégla-tsűr, tégla-égető kementze: lateraria PPI.

üveg-csűr: officina *vitriaria PPI. [glashütte].

Csűrös: horrearius SI. [stehne-]. Egy róka be méne egy czüres kertbe, hogy valamit fogna ennyi valót (Helt: Mes. 378). Majorház, csűr, csűrös kert is vagyon (Gér: KárCs. IV.318. 335. 452).

CSÜRÖK (*tsulok* Gvad: RP. 20): [comus, metula; kegél]. Ki teket, ki kotzkat, ki csűrököt jatzták (SzCsohb: Utleir. 269). A gyermekek jádzani [szektanak, a tokét, a tsűrök, tsonokok közé hajtván (Com: Orb. 279). Jobb kedvem is vala a karikázáshoz, tsülökhöz, labdához, mint a tanuláshoz (Gvad: RP. 20).

CSÜTÖRTÖK, CSÖTÖRTÖK (*czerttek* EhrC. 65. *chetertek* RMNy. II.57. *csötörtok* Pethő: Krón. 167. *czotertek* KKrákkó 1573. B7. *czotertek* Cis. E2.): dies Jovis, feria quarta MA. [domerstag]. Frater Ileo az vaszegeknek sebenek helyitt minden nap meg vyotyauala, tyztoytuan czetertektewl megaluan es pentektewl mend napotesteg (EhrC. 65) Chötörtökön ióveen Betaniabol bochata el Peterth es Janosth (WinkC. 145). Irtham Beesben cheterteken zenib Borbara nap eleth walon (RMNy. II.57). Czötörtéken, ackoron ió kemény tél, do szeles tauasz leszen (Cis. E2). Czötortec fergetes és vzaros [így] űdő leszen (KKrákkó 1573. B7). Bassa az elmúlt csütörtökön Patakon adta vala meg leveledet RákGy: Lev. 214).

nagy-csütörtök: feria quinta hebdomadae sanctae Kr. [gründomerstag]. A kesernes anya a zent azzoniatokkal vronknak Jerusalemben felmenessenek vtanna, nagy-csütörtöken ő es felment vala (WeszprC. 74). Nagy-czeterteken regel az edes ydwezytő Iesus az ő zent annyának előtte terdre eseeek (ÉrsC. 85). Nagy chweterteken ehera az fezwlet elewt mezeytelen terden alua mongy huzon-keet pater nostert (GömC. 242).

virág-csütörtök: ∞ Azt írhatom kdnek, hogy nagyszombaton hoztak levelet uramtól, a kiben azt írja, hogy istennek hála, békességben ment Kassára; virágcsütörtökön érközött oda (LevT. II.163).

D.

DAC: [continuacia, insolentia; trotz]. Nag kinba vagionk. Kropne azzon mia az fej helen, na az vra el mene dachal [?] (LevT. 1385).

Dacos: [obstinatus; trotzig]. Egynyihányan a datzos urac közzül magtanóltanak engemet, ő kiralyokat, beczülteni látván, hogy tégedet olyan fő embert és rokonomat nem kimélettelec (Helt: Krón. 124). Mikoron Mátyás király még is olyan datzos felele, mind az atya, mind a fia igen meg-haraguanac (146b).

Dacoskod-ik: [pervicax sum; trotzen]. Ha az ember datzoskodni kezd és miut a szüldisznó a sertődiét felhámi és minden emborrel egybo veszni, az isten artzol pöcköi (Helt: Mes. 85).

DADA, DADUK: anus, vetula MA. altes weib, vettel PPB. Dada, igón vén dada: decerepi C. Te agh daduc, mit szollyae te felölled? Az szeretotert magadat nem kémélled (FortSzer. 113). Száz esatendősnek mondhatlak tégedet es igen potrolios daduk lészon belölled (FortSzer. 1b).

agg-dada: anus C. MA. [altes weib].

agg-dadácska: anicula Major: Szót. 43.

DADAG: bambalio C. blatero, blatio, blaetio, blaetero, ob-strepo MA. plaudern, schreien wie ein kameel oder sehöps PPB [stottern, stammeln].

Dadagás: blateratio, obmurmuratio, strepitus MA. das plaudern, gemurmel, brausen PPB. [das stottern, stammeln].

Dadagó: blatero MA. bambalio PPB. unzufitzer plauderer, einer der nicht gut reden kann PPB. [stotterer].

DAGAD: tumeo, tumesco, tubero, extubero, extumeo, extumesco MA. schwellen, aufschwellen PPB. Dagadott erek: varices; dagadott eres: varicosus; dagadott tüdőjü: pulmonarius; dagadott lépü: lienosus C. Ha az marmortica olay belöldüed főzkeendőel a sobben, dagat hasban meg gyógyittya (Mel: Herb. 54). Ha vizét a dagadot faio szemre tészod, meg szyaia (64). Ha meg töröd az rutat, az dagat testre, kozra, hímldre es has folyasra kötdöd, igón haznal (BeytheA: FivK. 76). Az dagat lepet meggyógyitya, ha chygerben auagy vizes borban megfözdöd (83). Az ysop a tudós dagadóknak s nehéz lehelldöknek hasznos (Nad: Kert. 326). Szolgáló leányának midön az hasa dagadna (Barna: Isk. 109). Fojtogsud a kovélységet benne, mert szörnyü nagyra dagad (Fal: NE. 114).

el-dagad: [extumesco, intumesco; anschwellen]. A sok sirásban ortzáj el-dagadott (Pázm: Préd. 686).

föld-dagad: 1) tumeo, extumeo, intumeo, tumesco C. extubero, intumesco MA. extumeo PPB. sich aufblähen, aufschwellen PPB. Egy gyermek, kynek sem kezey sem labay nem valának, nemynemew tél dagadott chonok valának he-

lyette (ÉrdyC. 404). A daganat fel-dagad és leszál (Com: Jan. 58). Miut a fel-dagadott haboktol-valo hajó (Illy: Préd. 1205). A hol egyebet nem látok fel-dagadott hosszsan nyujtott mantó vagy menténél, oda-felé igen restellem vesztegetnem a bősüfletet (Fal: NA. 131). 2) [superbio; übermütig sein]. O myt dagach fel ember vagy myt keuelkövedl (CornC. 286).

földdagadás: protuberatio, tumor MA. geschwulst, aufblähung PPB. [das anschwellen].

ki-dagad: extubero, extumeo, extumesco MA. aufschwellen, auflaufen PPB. [sich ergießen]. Valahol bő folyamattyok és futattyok a folyóknak niintsen, ki dagadnak és a tó állásokban széllyel folynak (Com: Jan. 13). A kidagadó nedvességeknek jelenségi szór fel borzadások, haboru alnasok (ACsere: Enc. 189).

kidagadás: extuberatio MA. aufschwellung PPB.

még-dagad: extubero, fermentesco C. extumeo, extumesco MA. aufschwellen, aflaufen PPB. Ez atkozot nev of igón meg dagada, hog zaiaba bo nem vouhata (GuaryC. 12). Kynek ev hasa vala chodalatoson meg dagadot (DomC. 159). Megserte a kezet, wgy annyira hogy meg dagada neky ees meg euesedek (Pesti: Fab. 69). A te libad sem dagadot meg e negyuen esztendeig (Helt: Bibl. 1.0002). Ha az ló sokat iart volna, lába megdagat volna és sántalna, vond le az patkót lábáról (Cis. O3). Ha az ló szerszáma meg-dagad és nem akarna meg-enyhödni, a szájkján által egy toll vastagságnü szór sinort kell által vonni (Cseh: OrvK. 67).

mégdagadás: extuberatio MA. aufschwellung PPB.

Dagadás: 1) tumor C. [das schwellen]. A tenger dagadása (Illy: Préd. 1204). Könyeb a bus tengernek dagadásit egy belé fivással le-apasztani (Fal: NU. 252). A révpart felé indult, hogy a tengernek dagadásit, apadásit vizsgálná (310). 2) vomica, struma, extuberatio, apostema C. geschwulst, geschwür PPB. Egy olasz-orzági fű, melytől minden dagadás meg-száll és apad: reseda PPB. Dagadástól megszünöm: defungeo; dagadást lágyító: emolliens; dagadást osztató: discutiens PPB. Lézenek embereken nagy főkevények es dagadások (JordC. 23). Io heuség-ből támat dagadásoc és fáiasoc ellen (Mel: Herb. 11). Dagadást meg gyógyit, mint az lágy sait meg gyógyit (14). Minden dagadás, has fáyás, ezoklás ellen igen jó (69). Az olay fa leuel let ha borban egy hetig aztatod, folyo fylet gyógyt, zeint Antal fízet, minden fele dagadásokat (BeytheA: FivK. 61). Az festő fyu) az alfelednek sebeit, varat, dagadasat, orlanczat, tüzes, rothait sebit gyógyit (57). Libaümből minden dagadás és gyomrömből minden pufadás azon nap estig ki ment (Gér: KärCs. IV. 169).

ajak-dagadás: aphtae C. [mundgeschwür].

csüz-dagadás: [erysipelas; rotlauf]. Chyuz dagadast, auagy zeint Antal tözét, vörös közvennekis hyuiak, haznos vele keuny (Frank: HasznK. 16).

foljó-dagadás: vomica Com: Jan. 60. [geschwür, abscess]. Mídon a folyó dagadás, tálgyu, fokadéc őszve megyen, varral, kemény bőrrrel béborittatit, meg-cserescedie (Com: Jan. 60).

gyomor-dagadás: [tumor stomachi; magengeschwulst]. Eger fjl zórsz fyu homokos parlagos kemény földön teróm. Igen io az gómor dagadásának oltasara (BeytheA: FivK. 56).

lóp-dagadás: [tumor lienis; milzgeschwulst]. Cher-leuelő fyu. Ha borban főződ, lep dagadást meg gyogit (BeytheA: FivK. 83).

orca-dagadás: [tumor vultus; gesichtsgeschwulst]. Ha tűzességgel vagyon az orca dagadás, hivesítőkkel nem kell bírtelen értetni (PP: PaxC. 83).

torok-dagadás: [faucium exulceratio; halsgeschwür]. Az erdei mel fyu thorok dagadást, nyak tsap le esest, zent Antal tűzöt es has fiaiast gyogit (BeytheA: FivK. 84). Ha mezzel őzue főződ es törőd, kósd az gelyvakra es súlyókra (az zent Janos fyuet), azokat el rontya. Thorok alatt való dagadásokat es fjl mellett való erezkódesőket el ront (89).

Dagadoz: 1) extubero, intumeo MA. aufschwellen PPB. Egyéb rendbeli dagadozót betegsegekétis haznos vele kenny (Frank: HasznK. 15). Gyomra s lábai is dagadoztak (LevT. II.87). **2)** [se inflare; sich aufblähen]. Fjl fualkodnan dagadoznan (Mon: Apol. 334).

el-dagadoz: 1) [extubero; anschwellen]. Labai mind el dagadozának, agieka kih rotada (DebrC. 78) **2)** [turgesco; sich aufblasen]. Meregh miat eldagadozot vala (CsomaC. 65).

fői-dagadoz: [extubero; anschwellen]. Sós nedvességekkel testét meg-tölti embernek, lábait fel-dagadoztattya (Pázm: Préd. 1004).

még-dagadoz: extumeo, protubero MA. [aufschwellen]. Mynden teste megdagadozot vala (MargL. 176). Mely kennak myatta Xcnak teste mynd meg dagadozoth volt (ÉrsC. 66).

mégdagadozás: extuberantia MA. das aufschwellen PPB. [geschwulst].

Dagadozás: extuberatio, tumor MA. aufschwellung, geschwulst PPB. Ez illyenen igen fogh az hideg betegség, vízkór-ság, dagadozás es azféle apróléc (Cis. F4). Az papa fyunek az vize anagy pora anagy vízben való fót lene mindön etetest, merget, dagadozást meg gyogit (BeytheA: FivK. 64). Az dagadozásból sokféle gonosz nyavalya szokott következni (Gér: KárCs. IV.111).

Dagadvány: [inflatio; aufblähung]. E magafelmagazatasuac dagaduanauval annéra emelkedéc fel, hoé múnket orzagonetol erőködikuala mégualaztani (BécsiC. 83).

DAGÁLY: ira, furor MA. [tumor, superbia; hochmut, aufgeblassenheit, grimm, wut]. Byzon akoron vagyon zozetes emberben a haragossag, mykoron akar myne kys haragoth es zyrebel dagalth fele baratyauval mutath awagy yelent (WeszprC. 126). Haragogyeeek megh az een dagalyom hw ellenők (JordC. 68. 722). Az ő atiafyához dagalt avag gőlöseget mutat (DebrC. 233). Leuessedek tees az haragot, dagalt (Konj: SzPál. 333). Az ártatlanon kegyetlenkedik ő oagy dagályában, az szegényeken vadnak szömei nagy olálkodásban (RMK. V.76). Dagalyunknac es haragos mergesseögnöcnek miatta soc büüre ne indullync (Born: Evang. I.38). Dagallyal, haraggal mondta (Born: Préd. 23). Nagy dagallyal kezdé Annás kérdezni Kristust, mit tanított (Pázm: Préd. 497). Olly orvosság ez a modicum, mely minden büsülésink fájdalmít enyhíti, minden világi jóknak tornyozott dagályát mértékli (620). Darás es fulánkoc, magokat el feleitető dagályból szolttak (Bal: CsIsk. 150). Ha az dagálytól es ellenünk való fortyant gyűlöléstől meg tisztulo sziuuel oluasod te ezeket (471). Begyének kin fül dagályi apattak

(Gyöngy: KJ. 57). A haragnak dagályát gyíllöli: irae tumorem odio habet (Ily: Préd. I.165). Egyenetlensége, dagály negédsége hozta ezt magyarnak (Thaly: Adal. I.181).

far-dagály: 1) [tourneur]. Az soc színű kóntóst nagy nyogne fel vené, az fardagalra vona (BfPaz: Asp. 5). Az papi öltözetekből szoknyákat es fardagályokat csinálnak (Pázm: Kal. 197. SzD: MVir. 196). Asszony hölgyeteknek kuscskat, fardagalt, szoknyát csinállyatok (Bal: CsIsk. 31). Én még csak egy nemes asszonyon, se praedikátornén nem láttam papi kóntósból szabott szoknyát vagy fardagályt Magyarországon (Pós: Igazs. I.481). **2)** postilena, phaleræ MA. schwanzstern am hinterzeig, rossziérde PPB.

fardagályos: phaleratus MA.

Dagályos: iracundus, stomachosus MA. [inflatus, tumens; aufgeblasen, hochmütig, zornig]. Kevély, dagályos szív: sufflatus et tumens animus PPB. Latuanc eg dagalos nemzetet (BécsiC. 76). Dagalyos: contumax (NémGl. 133). Ne légen az akaratiac dagalos nayaskodasa (Nádc. 408). Ne akaryatok dagalyosok lenny wr ysten ellen (JordC. 148. 160. 245). Zoo fogadatlaó, dagalyos lean (SándC. 30). Nywgogyeeek raytta dagalyos Lewryncez (ÉrdyC. 469). A garlo test dagalos es kor (TelC. 51). Az huöc ne legenee haragosoc es dagaloc (376). Mérges, dagálylos természetű léssen (Cis. L4). Jób lakni a pusztaba, hogy nem mint a versenyos es dagályos asszonyalattal (SalMark. F4). Ezen dagályos actussok (Nyr. XIV. 514). Az indulatoltol dagályosok es nedvesek az isten tiizes igéjétől fel nem gyuladnak (Ily: Préd. I.413). Csaknem a földszínen mászkálnak a nagy alázatosságból, de azért, hogy más alkalmatossággal egyebek felett jártathassák dagályos kevélysegeket (Fal: NE. 39). A slaverek, kik voltak mindig dagályos emberek (Gvad: RP. 490).

Dagályoskod-ik: [irascor, furo; zürnen, toben]. Dagalyoskodnak vala az aznonra (JordC. 503). Czelczapnac, torkoskodnac, dagalyoskodnac (Born: Préd. 81). Dagalyoskodnac vala ellene (Land: ÚjSegits. II.104).

Dagályosság: [tumiditas; hochmut]. Haragossagot jelentetem dagalyosagal (VirgC. 9). Valyon mi lezen azoknac, kik a zolosmat haragossagnac es dagayossagnac miatta olhagggac (Nagysz. C. 397). Névezee az helth keesertethnek az Yzrael ftyaynak dagalyosagokertü, myert oth megh keeserteek wr ystent (JordC. 48. 159). Az eredet bin nem az erzekönségöknek dagalossaga az okosság ellen (TibC. 65). Lassúsággal megszünjél az haragtól, megoltalmazd magad dagályosságtól (RMK. V.94). Mennyire ellenkezik az mi dölfös es feu bejazó természetünknek dagályosságával, hogy más aláb való teremtet állatnak fejet hajcsunk (Pázm: Kal. 4).

[DAGAN]

Daganag: apostema C. [geschwür]. Daganagoc: flacturae NémGl. 236. Kristos daganagiával megvizgatónk [jgy] (DöbrC. 325). Az nagy daganagnak myatta az ev orchayanak husa fel neukeveduen az ev zemeyt be fedy vala (MargL. 152). Meg ostorozak aduan daganagot daganagra, vak seböt vak sebre (WeszprC. 87). Az ev daganagya le zalla, el muleek (DomC. 315). Reggelre kelve az daganag hat ugán ygón meg szállott (LevT. I.202).

Daganás: [tumor; geschwür]. Látuán a pisztor az oroszlán lábába a daganást, ottan eszszébe véué, hogy valami fa awagy teiss volna benne (Helt: Mes. 107).

Daganat: vomica, tumor, apostema MA. geschwulst, blutgeschwür, enterbeule PPB. Or-daganat, erban való süily: polypos PPB. Valanak sebek es daganatok es fraternek ev feyen es orchayan es kezeyn (DomC. 265). Az daganath, ky tythkon megh nem wrvosolthathatyk (ÉrsC. 227). Mivel gyogyult ő keme ki az daganatból (LevT. II.87). A daganat fel-dagad es le-száll

(Com: Jan. 58). Minden hévség és dagunat ellen való igaz papium (Cselh: OrvK. 86). A materia jobban való kifolyásával az dagunat is inkább meglohad (Monlrók. XV.454).

DAGÁS [*dagadás* ?]: [tumor; geschwulst]. (Az saphir, ha mérlegnek dagását hamar érik véle, meg-gyógyítja (Keesk: ÖtvM. 270).

[**DAGASZKOD-ÍK**]

mög-dagaszkodik: [exardesco; wütend werden]. Az zolgo leant meg fegélmözö binciert, ez kedeg meg dagazkocod rayta es monda neki nag baraggal (GuaryC. 53).

DAGASZT: **1**) tumefacio MA. schwellen machen, aufblähen PPBl. **2**) condepo C. depso, subigo MA. *subigo farinam PPBl. kneten, teig machen PPB. Az nep veen ifel tagaztot teoztath, nynek előtte megh kelne (JordC. 34). Egi dagazto teknot köldön keruen az daika, el töröt törteneből (DebrC. 221). A sütő a tésztat a dagasztó széken avagy sütő tekenőben fa lapozkaval dagasztya (Com: Jan. 76. SzBódó: SÓDics. A4). A sütő házban egy öreg dagasztó tekenő (Gér: KárCs. IV.151).

föl-dagaszt: tumefacio C. [schwellen machen].

mög-dagaszt: **1**) [tumefacio; schwellen machen]. Az wr meg dagaszsa a te hasadat (Helt: Bibl. I. PPp1). Ha meg köneztől (az borsot) az az ha az beiatul el valzotd es vgy fő meg, nem dagazt vgy meg mint az bab (BeytheA: FivK. 31). **2**) depso C. condepo MA. [kneten, wirken].

ösze-dagaszt: condepo MA. PPBl. [zusammenkneten].

Dagasztás: [depsatio; das kneten]. Az dagasztás könyököm kiette, az tizhely farom felsősítete (Thaly: VÉ. II.175).

DAJKA: nutrix, educatrix, altrix, assa C. süngamme, verpflegerin PPB. Veuén Noemi a gérmekét es vető ő ölebe es daikanae es viselőnece tizeuel éltettetikuala (BécsiC. 10. 51). Olimpiadis zent Margyt azzonnak daykaya es mestere (MargL. 34). Legottan az gyermek zemei megnytvan kezdé ev daykaynak emlejt zopny (192). Dajkatul el nem valzatat (DomC. 1). A lüt, kyt vött vala a dayeatol (DebrC. 560). Ymaran nem vagywik daykanak alatta (ÉrdyC. 59). Aldot te leg Jesusnac daycaya (ThevrC. 78). Az daika, anya tupalaya, teugety az w fiaith (Komj: SzPál. 344). Útálják az jó bort az nagy tömlőjű dajkák, tejjök jöjjön, bort ha kapnak, gyakran kortyantnak (RMK III.268). Az mely dayka az fiaczkamath fel tartotta vala (RMNy. II.204). No daika módgyára iöl lnik ő a gyermek mellet (Decsi: Adag. 211). Dajkám mindazáltal leány volt, ha szabad úgy mondani, de talám inkább leányasszony, leány annyében, hogy ura nem volt, asszony, mert fia volt (Kem: Élet. 42). Őh Sion leánya, gyászban buitkozott szerelmes dajkám (Thaly: Adal. I.49).

gyermek-dajka: puerorum *pedisequa PPBl. [kindsnagd].

száraz-dajka: nutrix Com: Jan. 44. [amme]. A tipláló, szoptato száraz dajka meg-ölgötvén az ő szoptatóssát ragított meg elégtő (Com: Jan. 44. Szeg: Aqu. 61).

szoptató-dajka: ~ Caucasus volt anyád, örmény orosz lány volt te szoptató dajkad (Zrinyi H.116). A pápisták ceclésiájok a teljes hazugságnak szoptato dajkaja (VárM: Szöv. 61b).

Dajkál: [alo; warten]. Sok álom-szakadással dajkalván (Csúzi: Síp. 504).

Dajkálkod-ík: nutricor MA. süngen, warten, erziehen PPB. Ki micoron zilletöt volna, adatek eg azzonnak, ky v vele dayealodnok (DebrC. 559). Vellinkis így daykalkodgyec az ő szent fia fel tamadasanae ismeretiben (Born: Préd. 261). Királyok es királynék dajkálkodnak az anyaszentegyház pásztorinak (Pázm: Préd. 922). Igen gyengén kell dajkálkodnod vele mint ilyen minden lépésben botló emberrel (Szl: MVir. 189).

Dajkálkodás: nutricatio MA. [ammenschafft]. A szent leleknek nagy daikalkodásra velünk az vyoman való szülésbe (Mel: SzJán. 301). Ti fejedelmek kötel alatt tartoztat a nepnek szolgálatl, daikalkodással (Mel: Sám. 459). A gyermekek nem születnek, fel sem neveltetnek anyai dajkalkodás-nélkül (Pázm: Préd. 53). Az ő anyok dajkalkodásával gyarapodgyanak (Pázm: Kal. 467).

Dajkálód-ík: nutricor MA. süngen, warten, erziehen PPB.

Dajkálódás: **1**) nutricatio MA. [ammenschafft]. **2**) [cura; das sorgen]. Az termő faual való daykalkodást meg mutatgya annac gyümöltse (Kár: Bibl. I.668).

[**Dajkás**]

Dajkaskod-ík: [nutricem ago; ammen]. A kevélység már jó erejében lévén, többre dajkaskodik, jó tejen tartya az irigységet (Fal: NA. 179).

Dajkaság: [cura, sollicitudo; Sorge, das sorgen]. Azzonywnak hozyank való kegyes es kegyelmes daykasaga (ÉrdyC. 530). A sz. lelek isten daikusaagabol es munkalkodusaagabol fogantnak (Mel: SzJán. 300). Az daikusaagert az ni szüleinknek minden ioual legiünk (Fél: Tau. 555). Alom szakaszto daykaság (Sam: Cer. 57). Fizesse meg isten jó dajkaságodat, hogy nem szintad értem sok munkásságodat (Thaly: Adal. I.24). Az édes tej helyett imé fizet mérget, gy dajkaskomért fölütebb keserget (Thaly: Adal. II.415).

Dajkáz: [nutrio; nähren]. Az pusztá hitet daykazuan es ueuelnen (Mon: Apol. 306).

DAJNA: [femina corpulenta; dicke frau]. Haj vén Sámbar dajna, sokszor meg-dermettéll te ugy eddig (Pös: Válasz. 72).

DÁKOS: sica, pugio C. MA. dolch, kurzer degen PPB. Dakos, rövid kard: sica Major: Szót. 435. Rövid kard, dákos, handzsár: sica: handzsár, dákos, hegyestőr: pugio PPBl. Be meene wtannok az házban es atal verec owketh dakosával (JordC. 173). Dákos kinek a hüvelye ezüstös 1529 (Nyr. XIII. 225). Az egyie szolgáia Felician neud az asztalhoz szolgatún, ki ranta dákosát es királyhoz vága (Helt: Krón. 61). Vene az ew dakosat es az ewneon maga terdet megh sebesite (Pont. 74). Két élü dákos (Lápp: PKert. 152). Vagyon nala egy dakos, kynek fekete barson az hywelye (Radv: Csál. II.4). Két igyenes kard, egy igyenes dakos, ezüstös, aranyas (Gér: KárCs. III.365).

1. DAL: cantus, modulamen MA. gesung, melodie PPB. Harczias dal kezdés: praecertatio C. Inmaran az fának pinked mótattia [fy] bímboit, holnap mast dalliat zep plülemile gögi (KBés. 1572. B3). Keszseritis szép verses danloddal [fy] (Gvad: Ildt. 156).

[Szólások] Minnyájan ezen egy dalt fújják (Veres: HitMegt. 49).

Dali: [canorus; wohlklingend]. A mezőben kiteríti aranyos zászlóját, Apollóval sipoltatja dali, vig nótáját (Thaly: VÉ. I.319).

(**Dalol**), **danol**: modolur, cano MA. [singen]. Ettünk, itunk, csak danoltunk, vigadtunk (Thaly: VÉ. 155). Bő kezű, szeret, vig, szine pirosan áll, danoló es mérész, testes s kedvel szolgál (Fely: SchSal. 26). Azt danulták, a mit a mostani világ-leányi (Fal: NA. 140). A kis leányt tántzra s musikára bajtyák, mikor már annak rendi szerint tessza s ropja a menettet, es a kóta-böftükön fel s alá tud valamiskét danolni (Fal: NA. 156). Sőt a ni előttem nagy tsuda, vigan foliáskodnak es danulva kinlődnak magok károkon (199). Danló műzsák serege (Gvad: FNót. 153). A dának a ritmust szeretik danlani (Gvad: RP. Előb. XX). Mátka mütájának hívését danol (Orczy: KöltSz. 199).

Dallás: [cantus; gesung]. A ki ezen jó dallást hallja füleivel, pénzt, pótmát, petáktot nem ad kezeivel (Thaly: VÉ. II. 172).

Danolgat: [canto; süngen]. Ha jó bor palaszljokban, ök danógnak, szakálokat borzognatják, ök esméig isznak (RMK. III.268). Danogató ember (Sám: Cer. 44). Mi vitezünk danogatnak (Vás: Ep. 13).

2. DAL. Dalgús: scalmus MA. ruder-ring, daran mau die ruder bindet PPB. Dalovező: tonsa C. MA. ruder, die schaufeln an den rudern PPB. Tíz dalgúsos: decemscalmus C. MAI. Tíz dal-gúsos hajón indult ki (SzD: MVir. 203).

DÁM (dán vad Helt: Krón. 7): [dama; damhirsch]. Danvad: platyceros PPB. stropsiceros PPB. Erdély környűl találhlyi kfilemb kfilemb ffilele soc vadakat, serényes ökröket, vad lonakat, iaurokat, dím vadakat, beleneket (Helt: Krón. 66). A drágább dím-vadat nem-de el-múlattam (Gyöngy: KJ. 15). Sok a hajtó, zeng a liget, hull sok drága dámfulat (Fal: Vers. 875).

DÁMA: mulier WF. femina praenobilis SI. A míg legény voltam, becsületet kaptam, furi dámákkal, kegyes kisasszonyokkal szerelmet cseréltem (Thaly: VÉ. II.290). Dámák is bívön vannak; én pedig azt bánom, hogy az cavalleroik igen erre járnak s néha udvaroskodnak is (Gér: KárCs. IV.590). Én már nem általmazom a dámákat, kevesetkén vannak közfűlk valami bűn nélkül, fogyatkozás nélkül pedig még kevesebben (Fal: NA. 150). Ezek a nem szinte szűzen elő-kapott és bátor tsak játék-képpen gyakorlott mulatások igen sebesítik a fiatal dámákat (157). A dámák a ritmust szeretik danlani (Gvad: RP. Előb. XX).

DAMASZ (domasz Lipp: Cal. 42. domosz Cseh: OrvK. 36): [sus, porcus; schwein]. Végy éget domosz tsontyát (Cseh: OrvK. 36). Hizlalt ártányok és damaszok (Lipp: Cal. 1). Az damaszokat hajcsd bé az ölban (34). Hizlalt domasz (42). Az erdej damaszoknak vadászása elkezdetik (55). A babbal igen jó télben a telenekeket és ökröket hizlalmi; a damaszoknak is igen jó, de előben örege meg-köll örletni és vízzel öntözni (Lipp: P'Kert. II.200).

DAMASZKA: [damast]. A dím beszédben a mai világban inkább a damaska szó gyakoroltatik, én is azért a kamuka szó helyett damazkát tettem verseimbe (Gvad: FNót. 79).

DANCIA. Szent László fiive, entzián-fű, dantzia: gentiana PPB. Dantzia gyökér: gentiana PPB.

DANDÁR (dondár? Cserényi: PersF. 18. Zvon: PázmP. 221. Lép: PTük. I.232): phalanx, cohors, caterva, exercitus MA. [truppe, schar]. Dandárra vitezők bé sem öklelének, mert kevesen arra elegek nem lönek (RMK. III.291). Legelő állatú a nyilassokat, számszerjjeseket, parittyásokat, azok után pedig a dondár hadat (Cserényi: PersF. 18). Nemely doudarimat ezeknek vyobban valo meg erőssítésere hallasztom (Zvon: PázmP. 221). Nagy dondárral azon voltanak, hogy lelkeket magokkal az pokolnak zaváriában be éytenek (Lépp: PTük. I.232). Elrendelni a sereget dandárokra (Com: Jan. 145). Ide mertek jönni, hon az mi dondárunk (Zrinyi: ASy. 60). Olyan volt itt Vénus, mint jó elő-járó, szerenese próbáján dandár-hagyigiló (Gyöngy: MV. 102). Török dandároknak félborlása (Thaly: VÉ. I.182). Lesben, martalékban, dandárban kel verettettek (Thaly: Adal. I.194). Oda mennek egyruhány jó katonák, dandárját az németnek ott megnyomák (II.186).

[Szólások]. De ezek tsatázó martalékok, jer, m e n n y ű n k a d a n d á r r a (Pázm: Kal. 456).

DANDIA. Oly kevély a jezsuita, mint ha mind övé volna a diafágh; de inkább a dandiának (Czegl: Japh. 143).

DARA: 1) ptisana, athara, granula, polenta MA. gries PPB. Páp, dara, lisztelhabet: pulmentum PPB. Dara-kása: ptisana PPB. Az aszszoniállat kedig valami fedéllel befede a kútnac a száját, és darát terieszte reá, hogy senki eszébe nem vehetné (Helt: Bibl. II.213). Hozának Davidnac piritott darát,

tudni illic riskasat, arpa kasat es köles kasát (Mel: Sám. 198). Zomok hort, olayt, darat, paret, saytot ada (Pécsi: SzüzK. 126). Dara, mellyből a pépec csináltatnac (Com: Jan. 75). Mint reszkel a pitlo, mikor örel darát (Gvad: FNót. 112). 2) pruina MA. reif PPB. [schlosse]. Az egniek daráiat ki szulte? (Kár: Bibl. I.536).

árpa-dara: [ptisana] gerstengruppen Nom. 78.

büza-dara: polenta MA. [korngrütze].

hó-dara: [pruina; schlosse]. (Kalendáriom 1719. 9. Kr).

zsömlye-dara: [polenta]. Hozanak Davidnac buzat es arpat, lisztet, polentát, az az semlie darát (Mel: Sám. 198).

Darál: 1) [frendo; schroten]. Daráltt árpa: hordemum contusum, molitum MA. Daralt gabona, usagó arpa kasa (Mel: Sám. 53). Örlenee, darálnac vala darabos kása lükkövel a száraz malomban (Com: Jan. 75). 2) [garrío; schwatzen]. Előbb jól meg-rágd a szót, hogy sokat ne darály (SzD: MVir. 324).

[Szólások]. Sokat darál ugyan, de majd merő korpát: sok szavít kevés savú (SzD: MVir. 97).

Daráló: mola miliaria MA. grütmühle Nom. 36. lirsennmühle PPB.

DARAB (derabol Erasmus: Erk. 50. derebles EhrC. 131. dirrb MünchC. 41. drab Helt: Krón. 1): 1) pars, erustum, frustum C. portio, fragmen, fragmentum MA. [teil, stück]. Darabonkint: minutatim, laciniatim, assulatim, frustatum; romladozott darab: fragmen C. Köfal-darabok: moenia *diruta, rudera; darabokban szólani, a szót félbe harapni: loqui amputata et *infracta PPB. Darab, esőlék, metélek: segmentum; darab fonal: convoluti filii spira; darab lús vagy hal: carnis vel piscis segmentum PPB. Es felenee a derebecnek maradékat tizenket füles kosarocot telleseket (MünchC. 41). Lattayt vala ennekem en bozjam jeony az en apatomat vagy feyedelmemet es hozny emekem jgeen fekete kynyernet darabyat (DomC. 307). Lassau lassan apro darabonkeed zaal alaa (FrdyC. 455). Darabokból egybe szedegettfic (Helt: Krón. 1). Egy darab szeccel be ronta a feiét (48). Az fractio és része valo szegdelés semmi nem egyéb, hanem az egésznek részei és darabyi (Helt: Arithm. JS). Egy darab kenyeret nem adnék raita (Decsi: Adag. 23). A nemzes ha meg vesztegetődik, születik tsuda és darab lús (ACsero: Enc. 152). A fejedelem kivált egy darab időtől fogvát igen sürgodik (Mik: TörL. 408). 2) [caput; stück]. Ót darab galóczát küldöttem kdek, költse kd. jó egészségben (LevT. II.299). 3) [tomus; band]. Yrtam egy darab könyvet; a királytól kezdve az ajtó állóig mindeniknek tetszett (Fal: TÉ. 772). 4) [pars temporis; zeitabschnitt]. Ezeket ballván és mind a tsizta igazságot bé fálván, jódarabig gázolt zavaros gondolatiban (Fal: TÉ. 634).

dirib-darab (deréb-darab Mad: Evang. 141): fragmenta, segmina, minutiae MA. abgebrochene stücke, kleine stücklein, bisslein PPB. Dirib darab kd: caementitius PPB. Tzedula, papiros, dirib-darab írás: scheda PPB. Emny sing és dirib-darab poszto egy sommában mit tézsen? (Helt: Arithm. M). Deréb-darabra vagdaltassunk (Mad: Evang. 141). Dirib-darab, rongyos köntös (Tof: Zsolt. 36). Dirib darab igikkel úznek ök ördögök (Czegl: Dág. 75). Dirib darab foltok (Dial. 121).

[dirib-darabol]

még-diribdarabol: [diminuo, discindo; zerstückeln]. Ocskai brigádája alkalmasint megdirib-darabolatott (RákF: Lev. II.281).

diribél-darabol, diribol-darabol: ∞ Jámorság-ez te tölled, hogy diribolva darabolva hozod elő az Origénes szöveit (Bal: CsIsk. 353).

el-diribéldarabol: ∞ Megszegte a megaldatott kenyeret azaz eltördelte eldiriblette darabolta (GKat: Vált. II.86).

dériblés-darablás: frusticulum EhrC. 131. [stückerlein]. Tegyen nyuket ystent zereitny, az gyeuowlezczewkbeuwl auagy az dereblésdarablásból ewremest es gyczewseguel enen: faciat nos de illis frusticulis gaudere (EhrC. 131).

diribos-darabos: [particulatus; zerstückelt]. A föld e föld kerekességének diribos darabos és igen egybe szerkesztetet részeiből áll (ACsere: Enc. 116).

szó-darab: syllaba Com: Jan. 159. A grammaticus a betűket és szónc darabjait helyessen ki mondani meg tanítja (Com: Jan. 159).

Darabosa: particula WF. [frustillum; stückerlein]. Eggyüenen-is másman-is addig metéli és faragja darabtsáit, míg ábrázat nem tetszik rajta (Pázm: Préd. 712). A töredék darabtsáik hét kosárt teli töltöttek (833).

Daraboska: frustulum, particula C. [stückerlein]. Bányászának darabotskája: lamella; darabotskütkint: frustillatium C. Darabotska föld (Ver: Verb. 139). Az égő fa égő fűszögnek nevezetik; a meg óltott fűstőlóg fűszögnek; annak darabotskája holt szénnek (Com: Jan. 8).

Darabol: partior C. in frusta divido MA. zerbröckeln PPB. [zerstückeln]. Darabolya: frustatum, in frusta secundo MA. Fogolnak bárdgyával darabolják (Pös: Igazs. 11.499).

el-darabol: in frusta *seco PPB. concido, conscindo, disseco, discerpo PPB. [zerschneiden, zerstückeln]. Eldarabolni az tulkot részekre az feicuel és kőuériuel egybe (Kár: Bibl. 1.85).

eldarabolhatatlan: [infragilis; unzerbrechlich]. A test egysége sem fűg a helynek egységétől, ennek felette az eubor lelke eldarabolhatatlan (Pázm: Kal. 860).

főld-darabol: [concido; zerstückeln]. Fel nem darabolthatik az hallhatatlan és innár szevedhetetlen test, mikor az kenyérnek színe eltöretik (Pázm: Kal. 703). Mindenestől fel darabolatom, ebek ebédgyére elszörva adatom (GyöngyD: Cup. 629).

még-darabol: concido in frusta, comminuo MA. [zerstückeln].

Darabolás: [fragmentum; teil]. A lélek minden tagokban darabolás nélkül jelen vagon (Pázm: Préd. 1089).

Darabos: 1) frustulentus C. [stücklicht] **2)** asper, inexplanatus, illaeuigatus, fragosus, scrupulosus, scaber, apocrotus, ostreatus C. confragosus MA. [holperig, rauh, hart, grob]. Darabos hely: aspretum C. Darabos, borzos: ruidus vel ruuidus; tsigás, darabos, keményhátu: ostreatus; rút daraboson vakolni a fált: parietem *asprime trullisare PPB. Léznee darabosoe egéses vtacka (MünelC. 113). Eén yarek darabos wtakath (KulesC. 25). Az uicornis te utámad iarion a boronálásba és darabos föld törésokbe, hogy a völgiokbe való darabos harázdákat törje (Mel: Jób. 95). Kis fetske fyu, az tóue függő, darabos mint egy földi magyarokon (BeytheA: FivK. 56). A bővől-kődő komorsag jegyei: bőfentések keserű, tettek állása ősztvér, darabos (ACsere: Enc. 188). A szalamandranak darabos és bibortós bőri vagon (Misk: VKert. 253). **3)** [asper, rudis, horridus; rauh, roh, grob, grausam]. Darabos, otromba, tudatlan: rudis PPB. Mikoron a kőcuet Bets orszagba mentenee volna, Német wylhelybe találé a czaszárt; es mikoron szömbe lőttee vóhna, eszokbe vóuéc, hogy ném olly igen darabos a czaszár, mint az előt (Helt: Krón. 121). Nem érdemli a tekéletes aszszony neuet, valaki darabos-erköltsű nránakis inkább nem kívánnya éltét hogy-sem holtát (Pázm: Préd. 144). Szüuoc valam-myre darabosabbac es parasztab szabásuac (MA: Tau. 52). Tertullianus néhanéla darabos és akadékos az ő boszédében (137). Mődfelet darabos vagy vakmerő, szorgalmat keresést ne támasznuak (Mad: Eyang. 411). Végezetre ha ni darabos nehéz-

sége lézen-is, egy előszőr lézen (Com: Jan. 1). **4)** squalidus C. [schmutzig]. Darabos vagyok: squalido C.

[Darabosít]

még-darabosít: exaspero C. [rauh machen].

Daraboska: [non expeditus; schwerfällig]. Ha hol daraboskásban eset feleletem, vétéknek ne tulajdonics (Matkó: BCsák. Előb. 4).

Darabosus: scabrosus C. [rauh].

Darabosság: scabritia C. asperitas, aspreto MA. [rauhigkeit]. *Szenuhájának belső-darabossága: trachoma PPB. Az gdes mondola olay minden szárazságát és darabosságát a mellynee meg meg lágyittya (Mel: Herb. 13). Semmi darabossaga nem lévén: nihil habens asperitatis (Com: Jan. 165. ACsere: Enc. 29). Darabosságát simogattynk (CorpGramm. 589).

DARÁZS: vespa C. MA. wespe PPB. Bogarak, mellyek közép-aránt mint-egy bé-vágtattak, a minémű a darás: insecta PPB. Az darasok ees az foglyok meg zomywozuamak (Pesti: Fab. 87). Darást is bochatoe én te előtted, mely ki űzzi te előtted a heueusokat (Helt: Bibl. 1. Nu4). A tükas sebes testero kezdénee sietni a legyee és darázsoe és mardosni és czüpi kezdék a testet (Helt: Mes. 291). Darás és fulánkoc dagályból szóltottak (Bal: Cslsk. 150). Mint a darás a mézre, vgy repdésel (Bal: Epin. 2). Ne főljünk sárkánnak hegyes fogaitól, sem az darázsolnak mérges fullánkocjától (Thaly: Adal. 1.17). Lepkét, pókot, darást őszvehod az ő tsirkének eledelekre (Misk: VKert. 477). A darázsol, lepkék, tsere-bogarac a nagy istennek vitzü (668). Mint dong mint a darás (Kisv: Adag. 470).

[Közmondások]. Nem ió az darast szurkálni (Dersi: Adag. 65). Darast ne szurkály (Sl. Kisv: Adag. 221). Haragost ne ingerolly, darázst ne szurkály (SzD: MVir. 216).

légy-darázs: vespa Com: Jan. 42. A légy darásoc hegyes, sőt felettéb-is hegyes fulánkocac (Com: Jan. 42).

ló-darázs: erabo C. asilus Nom.² 145. [horniss]. Mérges féreg, ló-darázs: buprestis PPB. A ló darásoc felettéb hegyes fulánkocac (Com: Jan. 42). Sola nem hiszem, hogy a ló-darások nem csipek-meg Szamar Mátyást, hogy illyen igen tapod, kapál (Matkó: BCsák. 297. 296. Apaí: Vend. 955). A lo darások a kőz darásokkal igen közel való rokonságok (Misk: VKert. 650).

DÁRDA: pilum Ver. hasta, lancea, bolis C. MA. spear, spiess, lanze PPB. Vasas darda: verutum C. Mosár-törő, híd-láb, rakott-oszlop, golyóbis, dárda: pila PPB. Varsányi Vas Miklósvál hárman Egré menének, az terek megérték banagságvál, egyiket megölék dárdával (RMK. III.146). Az őztántis és a dardác hogéjyt megi élesiteneic (Mel: Sim. 49). Most azert lathateza, holt vagion á kiraly dardai? (111). A vitézee az harcznak kezdetit tselekszie közelről dárdáekal, dőgenyeckel, lanze fúckal által vervén (Com: Jan. 149). Ismeg kezében van kemény dárda (Zrínyi: ASyr. 63). Nagy dárda kezében hasonló tőlygy-fához (185). A dárdának egyik darabja benne marad testében; látván pedig a görögök, mint hordozza testében a tsutakat, megijednek (Hall: III. hist. III.232). Kezdének bé szurkodni a hordók közé a dárda nyelivel (Bethl: Élet. 261). Hegyes dárdájához ragaszkodik, a faratt szeretsen után ragaszkodik (Könyi: HRom. 159). Hátul mint a paraszt szokta hordani a dárdát (Kisv: Adag. 470).

hajtó-dárda: [pilum; wurfspiess]. Nagy hajtó dárdák és szablyák által estek el (DBenkő: Flor. 120).

széges-dárda: spiculum C. [wurfspiess].

szigonyos-dárda: spurus C. MA. spurr PPB.

vadász-dárda: venabulum MA. PPB. jégerspiess PPB. Malye-kés, vadász-dárda: culter *venatorius PPB. A valkan

a vadász dárddával által voretettén meg-ölelie: vouabulo (Com: Jan. 80).

Dárdácska: hastula, lanceola; spießlein PPB. Felső, zinyos dardatska: sparus C. Lövellő dárdátska, nyíl és kópia vas: spieulum PPB.

mezei-dárdácska: gladiolus, xiphon BeytheA: FivK. 99b. [scüwertel]. Mezey dardatska, tör formái fyu, egy korozal nőfől közep irramt (BeytheA: FivK. 99b).

Dárdás: lanceatus, lancearius, verutus, contophorus C. hastatus MA. spießknecht PPB. [mit spear bewaffnet, lanzenträger]. Fejedelem őrző dárdás: doriphorus; dardas fejedelmő őrző katonak: spiculatores C. Dardas emberek menek Petnyhaza fele (RMNy. II.168). Azok mellé két száz dárdásokat szerez (RMK. IV.191).

DARÓC: stragulum MA. allerlei deck-zeug PPB. [fries, grobe leinwand]. Daróc-szokmány: symballota MA. Darotz, szőr, szokmány: baeta, *sagulum gregale PPB. Daroczbau, szárbau öltöztetettek (Lép: FTük. 36). Toldozott faldozot daróc-zic (Com: Jan. 101) A test töröl szőrrel, darócczal dörgöl-tetik (114). Zsakoknak való darócot vettem hét írton ötvenkilenc pénzen és egy batkán (Radv: Csál. III.31. Monrók XXIV.129). Némely régi prófétáknak szürös darótz forma öltöztetjek a sz. írásban így adatik előnkbe (Misk: VKert. 218).

DARU: 1) grues C. kranich PPB. Daru módra szollok, korrogok: gruo C. Darul kiált: gruit MA. Reya byra [a farkas] az darwt, hogy az ew hozzá nyakat torkaba nytwana ees a tetemet ky wenne (Pesti: Fab. 12). Kiáltoc vala mint a daru es a fetsko (Helt: Bibl. IV.64). Ha az eleven nesten fáttyzan, othhan tyz fogol, byzon darwath fokhatnak wele [így] (RMNy. III.31). Két vigyázó daru strásúlya sívegét, a kikkel tollazta feje gömbölyvegét (Gyöngy: KJ. 111). Varga Istvánnak hozott jáándékban való fejer daru tollakat 3 ft (MonTME. I.22). Az hol kel, mint daru oly szemes figyelme, csendes erkölcsében nincs negédes elme (Thaly: Adal. I.221). A darvak mind tsak dru, dru, drut kiáltanak, innét költ a daru nevezet (Misk: VKert. 318). A darvak bárom szegletű formába rendelik magokat (320). **2)** [sidus; ein gestirn]. A nem régen találtatott déli jegyek ezek: a daru, a tarkabarka vad, déli barom, szegelet, szarnyalo hal (ACsere: Enc. 101).

[Szólások]. D a r t i á b ú, szarka-orrú nyomorult német ség, fut előttiük, retteg tőlünk, nyomorult nemzetség! (Thaly: Adal. II.88). E b e u é r d a r u a, ki kopár helyen toiot, semmi hauasi szarvasback nem ér az mi Kalauzunkkal (Zvon: PázmI. 209). Ma-is köz-beszéd képen ludak vagy d a r r a k d é v á n y ú n a k szoktuk nevezni az olyan gyűléseket, a kiben mindenek rendetlenül és érteleml nélküli való kiáltásokkal mennek véghez (Misk: VKert. 348). L á s s d a r v a t: halmozd össze a hiu dítireteket (SzD: MVir. 88).

DARVADOZ: obversor: vor augen schweben WF.

DASZTIKÓC: [apage; weg damit?]. Az magyar coronat labok ala tapodgyak, daztikotot mondnak (Debr: MCongr. 2).

DATÁL: [diem inscribo; datiren]. Tudja már kéd, honnét datálom levelemet (Mik: TörL. 35).

DE (de PeerC. 6. LányiC. 224. CzechC. 28. Pesti: NTest. 9. deh LevT. L203. RMN. II.37. PeerC. 80. ge HB.): **1)** sed, verum, ast, atqui C. aber PPB. [sondern]. De azért: verum tamen; de lám: verum tamen, sed tamen; de úgy: papae; de ugy-e: obscuro, itane vero MA. Tilutoa vvt igg fa gimilcevtl, ge munda neki, meret num eneyc. Hadlava boltat, ge feledeve. Num heon mugane, ge mend vv foianec halalut evec HB. Nem csak kynyrel eel ember, de minden yghevel (JordC. 362). Nem holt meg az leán, de alwzyk (380). Nem ada meny

erokseghet, de ygyerec mindenesthl fogva lwtet hnyeky adny: nec dedit haereditatem, quamvis pollicitus esset so illam daturum (726). Immar lattal enem areztl, de lass hatul es (BoDC. 6). Hasonlatos lezen a fu ó atyahoz vagy anyához, de miért Kristusnak kellett lenni igen zepnek, azért ezoukkeppen volt igen zep az ó anya is (IlorvC. 52). Szep vala orozabau, de szebb vala hitel (53). Vgy tetteit, hog nem hal, de igenis hal (Deesi: Adag. 141). Nem hogy hümm, de söt kedvelni (Pázm: Kal. 1). Ha pedig csak az sídókat mutatták ezekre, de miné-künk továbbis kel neznünk (492). Nyától született, de száztól; de sérelem és fájdalom nélkül született (Pázm: Préd. 152). Imádságra tanítá nem csak nyilván a sokaságot, de titkon tautvnyit is (Pázm: Imáds. 1). Ketske sem memo vasára, de titk hátul (Czegl: Japh. 130). Noha azért Samuelnek benezetetic, de azért vgyan nem az igaz Samuel volt (Magy: Nád. 32). Ha nem részeges, de ugyan játékos volt (MA: Tan. 1125). Receptát nem adnak, de csak haluom hagyának (Felv: Dies. 50). Jóllehet pedig dísztelen termetű, de azonban igen sokat próbált vitéz (Ács: BHal. 3). Büneimet ugyan nem tagadom, de hogy az én uram azokért szenyvedett, azt jól tudom (205). Leopoldus prímus magyaroknak királyja, de ugyan maga nem magyar, hanem német nemzet (Lásny: Krón. 8). Azt gondolod, minden ugy lesz, de bizony még foltos is lesz (Thaly: VTÉ. I.284). **2)** [quam! wie!]. Ab Etebutadis ducit gemis: de régi nemzet (Deesi: Adag. 199). De jól járt (PhilF. 60).

nem-de: nome? MA. [nicht? nicht wahr?]. Nemde gyarkarta mondam te neked (EbrC. 45). Nemde eneo? nome ego? (118). Nem de az nylyvan valo nyenesek es azt tezyk? (JordC. 368). Nemde az lelek melto, honnem az eétel (371). Nem de az kowacz fya ee ez? nome lic est fabri filius? (397). Nem de yme ezek mynd nyayan, kyk zolnak, galyleabelyek ee? (710). Nemde eze az en italnam (DebrC. 574). Nemde ny tbben vagywnk ee azoknal (ErdyC. 579b). Nemde így vagyomé? (Helt: Bibl. IV.48). Nemde mienc lézzeneké? (MA: Bibl. I.32).

mi-nemde: ∞ Minemde hirtelen tamadnac ó fel, kie megmaruac tegedet? numquid non repente consurgens, qui mordeant te? (BécsiC. 272). Minem de feyerb volte az en ruham az honal? Minem de megmondottam e immar en teneked (BoDC. 24). Minem de hetven harom ezendeie vagion, hog te az vristent zolgalod (DebrC. 249). Mi nemde eleg volna eh ennekóm amed-dösegne zidalma? (TelC. 23. 254).

ügy-de: ast, verum, atqui SI. [aber]. Ugyde miért vetetted uram meg őket? (Csúzi: Sp. 72).

DEÁK (dejak MünchC. 165. diak RMNy. II.44. LevT. II.97): **1)** diaconus EbrC. 155. Dyakok egybe gyewhuen egy evel zolgalatra (EhrC. 155). Az időben kfldenec sídók kerosalembló papokat es diakokot lanoshoz (DöbrC. 262). Vala ezt ayetatus deak, ki meeg ez velagbi voltaban es zokoth vala kótni kozozot (NagyszC. 292). Sok nagy deakokat es mestereket vonna az zer-zetre (DomC. 207). Egi deakbol ki fúzte az órdógot es meg parancsolta, hogi papi zencsegóket fel ne venne (DebrC. 224). **2)** literatus MA. [scriba, secretarius; gelehrt, schreiber, sekretär]. Menthlwlytwanb saytarwnk es el wetet roz deakwnk (ErsC. 481). Báchy Ferenc dejakot négygyé vágatta (MonIrók. II.201). Gergely dyak zabadosa tartya keztlök magat mindenbe (RMNy. II.62. 93). Ha büdös bort adnak Sebők deáknak, azzal ó uroktul elbúcsúztatnak (RMK. III.317). Doyakom az deznara vagyon (LevT. I.99). Az testamentumot mind az egész jelen való írak es aszszonyok előtt eló adtam es az orszag diákja meg-olvasta (LevT. II.49). Megboesássá kd, hoggy ily késón adhattam választ a kd. levelére, mert ha diákóm itthon lótt volna, mindjárast bizonyossá tettem volna kdét (II.97). Ez vilagi élet-ne szertartasa nem lehet wr, szolga, király, bodnár, barbel nekül, deac nekül (Bom: Préd. 572). **3)** scholasticus MA. schüler PPB. Az keuely marconác, katouác, miuesok, mostan támat

kenely, semmi tudó, ifjú deakoc a ven iambor es tudos embert ezufollia: (Mel: Sám. 370). A deakine (studiosus) könyvtartó póleza iro penna csináló késecskével edgyütt légyen (Com: Jan. 157). A deac gyakorolya az iskolat (Com: Vest. 71). A deákok pedig és iskolamesterék skatilius süvegot ne viseljenek, melly tsákóra vagyon vágva (Bod: Pol. 85). Elérkezett a molnár is egy aszsonynyal, melyet el akara venni a molnár lia deák korában (Fal: TÉ. 734). **1)** latinensis C. latius MA. [latónisch]. Vala a felfől irt irat iratuan eber bőföckel, görögöckel es deaköckel (MünchC. 165. 211). A soltar kömnet Jeroninus görög nieluröl deak bőfüre magiaraza (DobrC. 88). Jeles deak és görög vala (Helt: Krón. 144). A predikatzió is nagy részal rövid eb lésson, lia a deák mondások el-hagyatnak (Pázm: Préd. b). A deak nyelvnek aranyas ki nyittatott ajtaja (Com: Jan. 1). Ézektül vette nevezeteket a deákoknál az heteknek napjai (7). A kik a deák fordítást helyeselebbe tartják a görögnél, nem jól cselekszik (Czegl: MM. 44). Pardi Mátyás, tudész deakul? (Matkó: BCsák. 12). Paraszt-deakul szöllanak (Pós: Igazs. II.416). Deakul berbitének a tudatlan nép hallására, mint ha azzal lenne könyörgések hathatossabb istenek előtte (VárM: Szöv. 125). Vagyon a kőrös-bogár neme közzül való egy olly bogár, melyet a deakok kőrösnek heveznek (Misk: VKert. 454). Érdemes-e valylyon, hogy kilenez esztendőt gyermek deák nyelvért veszjete az időt, ki jövőn ne tudjon, hanem csak veszendőt? (Orezy: Költ. 1156).

[Szólások]. Az ő kellemős tanuiany előtt mint az sziszegő denenének készit bagholy deák bíronak mutatnia maghat (Bál: Epín. 1). Ki sir a szájából a deák szó: *abhorrens os ab latinum vocum pronuntiatione PPBl. A pápa is valala csak egy deák vólt (Kisv: Adag. 299).

[Közmondások]. Nem a deak szoban vagyon az oruossagnak ereie (Frank: HasznK. 51). Szömérnős deáknak hev tuskáia (Decsi: Adag. 136). Szemérnes deáknak fves tuskáia (244). Nehezen lésson jó deák, az ki sok külömb külömb seholákat válogat (206).

garaboncás-deák: necromanticus Com: Jan. 217. [totenbeschwörer]. A bñjös bájosoc és ördöngösöc, garaboncás deakoc az ördögöckel együtt jázdadozván önmön magokat és egyebeket is meg-esztelenitnee (Com: Jan. 217). Sylvia nem tudott egyebet mondani, hanem hogy éljen a garaboncás deák (Fal: TÉ. 717).

harangozó-deák: [campanator; glockenzieher]. Harangozó deáknak atunk 90. d. (MonTME. 124).

író-deák: grammaticus, scriba, amanuensis C. [der gelehrte, schreiber, notär]. Író-deák, notárius; tabularius PPBl. Vyd a Teofilus író deáknak (DobrC. 187). Gáspár az menyői úrnak jó íródeákja (RMK. IV.261). Iro deyak auagy cancellarius (Beythe: Epíst. 39). A notárius, város író deákja rostélyal környül keréttetvén a végzett dolgokat fel jelzi (Com: Jan. 131). Kalmár is panaszzol író-deákjára (Gyógy: Csup. 19).

íródeákság. Nem volt mésszáros, de egy szegény íródeákságból vette fel a tsászár (Mik: Törl. 26).

kancellarius-deák: cancellarius C.

komornyik-deák: [camerarius]. Az komornyik deákkal adass édesem hurminckét forint ára tallért neki (RákGy: Lev. 7).

pap-deák: [clericus]. Bol mene frateroknak gyewelekezett hazaba sok vyzokuel es pap dyakul, hogy meglatna az baratoknak halo-hazatt (EhrC. 86).

sajtár-deák: [homo rudis, illiteratus; ignorant, idiot]. Io aszsonynom, ne rugiad az te vradat öklelésgeben; im te-néked szép kis fiad lésson, kambat vary neki, mert saytardeak lésson (FortSzer. O). Furfánt elniéü sajtár deáknak nevezziük (Zvon:

PázmP. 251). Uzac tanuiany auagy saytar deák vagy (Vás: CanCat. 473). Kit akar mely saytar deak olvashat (572). Mely fisztre minden saitar deaknak szabad vta vagion (627).

számtartó-deák: antigraphus PPBl. [rechnungsführer].

tanuló-deák: **1)** [scholasticus; schüler]. Tanuló deákok társasága: condiscipulatus C. Bevelkevdyk Palenciabely tanolsag hely myud tanlo deakoknak vagy sok zamanal (DomC. 6). Vala Anglia orzagban egy zeegen eegyezew tanlo deak (ÉrdyC. 672. MA: Tan. Elöb. 5. MonTME. 115). **2)** [sapient; der weise]. Micoron ezökröl gondolkodnyee a bölcesegnee fya auagy tanlo deakya, istenhöz fel vete bizodalmat (NagyszC. 1).

titkos-deák: cancellarius Ver: Verb. Szót. 3. Cancellarius, az fejedelennek titkos deakja (Ver: Verb. Szót. 3).

tógás-deák: [togatus]. Házánál voltak szállva valami kolosvári tógás-deákok egy Csel Miliály nevű cancellistával együtt 1760 (Házánk. 1372).

Deáki: literarius, Latius, Latius MA. [lateinisch, wissenschaftlich]. Kyrevl byzonsagot tevő maga Alexander vr dyaky nyelven (MargL. 187). Zent Tamas hoi fel serdült volna, deaki tudomara ada magát (DobrC. 79). Adnak oskolaban deaky bölcessegegre (ÉrdyC. 152). Deaky tvdomannak bölchessegegre vragoznek (573). Illeten nemes vriath az deaky tudomanya tanuiany (Komj: SzPál. 4). Te szent neuedben ő ajánlott vala deáki tudomara (RMK. II.8). Tanuliyatok a deáki nyelvet (Com: Vest. 1).

Deákos: literator C. [gelehrte, der gelehrte]. A deákos embe-
reket elő-venni: *provelore studiosus PPBl. Mivel hogy a deá-
kosoc, tudosoc mindenekre alkalmazosoknae talaltatnae, az
oskolac szükségesee (Com: Jan. 153). Deákos formán-való
szöllás (Megy: Dial. Elöb. 12). A kortsmáros deákos ember
lévén, meg tekinté irásit az abbének (Fal: TÉ. 733).

Deákság: **1)** [scientia, artes et literae; wissenschaft]. Ny-
lwan meg ismertetyk zyz zent Catherina azzonnak nagy deak-
saga es bölchessege (ÉrdyC. 663). Minek utanna megl haladtak
az tizen negy esztendőt, arra intetnek, hogy deaksagra adgyak
magokat (Ver: Verb. Szót. 32). Sok deákság tanulással törnek
az feieteket (Bál: CsIsk. 34). A ki mellett a musie vajudnak,
az deákságnak aszsonyi (Bál: Epín. 7). Anyim gondviseléséből
tanultattam az kiesin deákságra (Gér: KárCs. IV.204). Deák-
sága s esze is lett volna, de hijába való embernek a jó hat
hámos ló, ha kocssáa nincs hozzája vidó 1761 (Házánk. II.54).
2) latinitas C. Igaz deákság: *integritas incorruptae latinitatis
PPBl. Nyucz oly bevlez ez orzagban, ky meg gyözven dyak-
sagban: latinitate (ÉrsC. 460).

Deáktalan: **1)** illiteratus, amusus MA. [unwissend, unge-
bildet]. Az köszegi otromba es deaktalan soce (Bál: CsIsk. 166).
Ő mint deaktalan domine (Bál: Epín. 3). Oly deaktalanok, hogy
a grammaticat egy esepnyere sem tudgyak (Tol: VigK. 151).
A tudosok a deaktalanokkal (Mad: Evang. 818). Hámis Matkó-
nak s deaktalan bányászak szidál, elég mosdatlan ember vagy
(Matkó: BCsák. 433). **2)** [barbarus]. Deáktalan szó: barbara
lexis; deáktalanul: barbare MA.

Deáktalanság: [latinitas depravata]. Deaktalanságot a mi
bibliunknak nem okosan rágalmazzák az újítók (Pázm: Kal. 366).

Deakul: Latine C. MA. [lateinisch]. Igazabb deakul: Latius;
deakul tudás: Latinitas PPBl.

[Szólások]. A ki deakul tud, a pappal is szöllat (SzD: MVir. 442). Ha deakul tudsz: ha helyén van eszed (uo.). Deakul
sem tud: nem igen derék ember (uo.).

DEBERKE: scaphium, orca; tonne PPB. Az deberke vala-
mennyi lésson, négy penzt minden vederért (TörtT. XVIII.230).

DECEMBER: [december]. MűnchC. 12. Karaczon hava december (Kal. 1582. Dv.3). December. Az suba jó borral tested melegítse (Kal. 1620. B5).

DÉD-: [avus; ahn]. Dedesem: proavus Pesti: Nóm. I.26. Dédős: atavus, tritavus MA. Dedük: atavia MA. Atfa volt Chusi Godolias, dedős Amasias (BécsiC. 275). Nem lattanak sem the atyayd sem dedősöyd (JordC. 26). Az ő déd üsi, szultán Mehmedh (MonIrók. III.152). Ősödenis es az dedősödenis ez lett (Born: Préd. 573). Déd anyja: grossmutter Com: Orb. 244.

DÉDERÉG (*dereg?* Pázm: Préd. 168. *dödörgök* C. MA. *dodorgás* Fal: NA. 157): frigitio C. [vor kille zittern]. Vaçon koronked egő tűz, dedergő es rezkető hidegség (NádC. 109). Hlogi lata volna, hlogi ymatsagban magat foglaluan dedergene, monda nemeli embernek (VirgC. 101). Hidegekben születt és dedergett (Pázm: Préd. 107). Midőn hideg félben látta-vólna szent Ferentzet deregni es aláva menni, tsüfölván ötet hozzá futtatá szolgáját (168). Hó vízben dedergett (Czepl: Tromf. 163). Dedergő hideg (Gvad: FNót. 152). A menyö sánya főkép dederektek (Gvad: RP. 164).

[**Dédérgés**, **dödörgés**: [vagitus; das winseln, wimmern]. Hogyha a jó méltóság meg rivasztotta volna hevemiyében a mérges gyermeket es szokott helyén tapogatta volna sudaras tsípő veszszövel, elfelejtethe volna a dödörgést, es se maga se a komornék leány számára nem kellett volna orvosért futtatni (Fal: NA. 157).

DEFTER: [liber rationum, tabulae, index; rechnungsbuch, liste]. Eodem die ott kelle maradni Alsó urannak egy vagy két hálásig az falukról való tefferért (MonIrók. VIII.302). Az vezér passának az defter tibája az mely deákkal levelet íratott volt, attunk annak a deáknak 30 d. Az defter tibája szolgálja hogy velünk járt a levél végett, attunk annak is 75 d. (MontME. I.27).

DEFTERDÁR: [tabulator, rationarius; rechnungsführer]. Az defterdár keze által hatalmas császár szükségére elkel (MontME. IV.23).

DEGET: axungia, terra pingvis; wagenschlur PPB.

DÉKÁN: decanus MA. dechant PPB. Nekykett tyzedessee theen, nekykett decanina (JordC. 51). Az ydeeben feyedelmeketh zerzeek, decanokath, tyznagyokat, zaznagyokat es byrokat (199). Az ekklesiákat igazgatják vala az esporestek, a kik dékánoknak vagy régi nevezetek szerint árkidiákónusoknak hivattattak, mind a magyaroknál s mind a szászoknál (Bod: Pol. 9).

[Közmondások]. Süldök között dekan lehet az kan (Bal: Epin. 11).

DÉL (*dē*lelneç Mel: Sám. 316. *dē*kor Kár: Bibl. I.326. *dēl* Sylv: ÚJT. I.19): **1**) meridies C. MA. mittag PPB. Nappali dél: sol *meridies; szinte dél vagon: ad *umbilicium dies deductus est PPB. Immáron lám az dél felmelegül vala, öket az szent Ilyés így csüfolja vala (RMK. V.120). Immar a souány del is el mult vala (Görös: Mát. 5). **2**) [regio australis, meridies; süd]. Déltre fekvő hely: *pronus ad meridiem locus PPB. Megbatorodik delzezi királ (BécsiC. 161). Biriac delzegneç varosit (237). Delzezi kiralne felkel ítéletben o nemzetneç ferfiaival (MűnchC. 137). Ystennek eltetew zent lekew tegewd az altal fwa del zel keppen (PozsC. 44). Az wr ystemek eltető zent lelke teghed altal fwa deel zeel keppen (ThewrC. 99). Meny deel fílece az vitra, ky Gazzabol Jerwsalemben zaal le (JordC. 734). Az zent-egy haznak delfelől walo oldala (TelC. 281). Dilszehrál walo kiralne asszón (Sylv: ÚJT. I.19). Eléb eléb mene dēfelől mind Bételig (Helt: Bibl. I.E4). A kiraly haza oldalán del felől arniék es néző írott ora vagon (Mel: Sám. 452). Megutálta-é délszak, kéványa észak (Ker: Préd. 208). A földneç delről északra

egyenessen elleuben fekvő lakozóc: autoeci (Com: Jan. 171). Övé már napkelet, övé léssen az dél (Thaly: Adal. I.165). **3**) [medium; mitte]. Életek délyében el nyugotá (Czepl: Enoch. 10). A tudatlanságnak ótszakijából a tudománnak délyére által vezéreltetettek (Martoni: Szllist. 4). Az életnek dellyén (Tof: Zsolt. 699).

[Szólások]. Dél hasadtában reá szaporodnak pajtási, hlogy jó napot mondjanak (Fal: NE. 259). Szemérmes vétkeket dél szíunre hoz es szem-eleibe terjeszt (Pázm: Préd. 15). Délszínre jövő nap felderült homloka (Thaly: Adal. I.140). Mikor el rémfülnek az emberek valamely helyesen zgett es nem remélett dolognak dél szíunre keletin, szintén akkor szüli maga részére a bősületet (Fal: UE. 363). Mykoron eu Damascosban mennek deelnek zyweeben: media die (JordC. 780). Atyamfya ha meg akarz lathny, yewy eede ezen herre harmad napnak deel zyweeben (ÉrdyC. 509). Masod napon esmeg deel zyweeben ywtot vala hazahoz (514). Az íók es igazak az menyei paradicsomnak delére dölnek, hlogy őtt örökke nyugódyanak (Lép: PTük. I.315).

Délben: meridie MA. zu mittag PPB. Délben gyuytasz gyertyát: Lucernam adhibes in meridie. Lumen soli mutuas MA. Délben gyuytasz gyertyát: *aquam in mari quaeris PPB. Nem volt higyjed délben módja az gyortyagyütásnak (RMK. IV.256. Decsi: Adag. 51. 117). Reggel s délben nyugovással is ki akarván heverni az mult napok beli postálkodást (MonIrók. XVIII. 71).

Delel, délel: meridió MA. PPB. [mittag halten]. Délelni, ebéd után alunni: meridiare (MedLat. 352). Az barmok delölnek vala (TihC. 52). Mely mellet harom falka iuh délél vala (Helt: Bibl. I.914). Borytuc legelneç es délelneç ot (IV.16). Sok helyen az disznoc, az bikác, louak dellelneç es miset faragnac benne (Mel: Sám. 316). Könýtü finéktek japoknak a templomba délelneçet, mert elég jóvedelmeket vagon (Tel: Evang. II.447). Jelents-meg, hol legeltetz es hol déleltetz (DKal: Ker. 37). Itatni készülvén delelő belyéről, leakart szállani tüzes szekeréről (GyöngyD: Cup. 652). Hejában ne deleljünk, ugyancsak kiteleljünk (Thaly: VÉ. II.73).

Delelés: meridiatio C. [mittagsruhe].

Delelő, déllő: [tranquillus ad quietem locus; ruheort]. Budanac vara ket heetig minden íriszesuelkül pusztan alla mint egy czorda deellő hel (Szék: Krón. 112). Barmoc delő helyeene tegyétéç (Vás: CamCat. 497). A mely helyre (az elefántok) gyakrabban mintegy déllőre szoktanak gyülekezni, az alatt igen nagy püztét szoktanak ásní (Misk: VKert. 25). Ér az hevült medve a híres déllőre (PhilFl. 44).

Délelőtt: antemeridiam Kr. [vormittag]. Az k. levelet vem ma tíz oran del elet (LevT. I.385).

Délelőtvaló: antemeridianus MA. vormittäg PPB.

Délest: a meridie MA. nachmittag PPB. Delig keresztien, deliest rezeç diszno (Mel: SzJán. 103). Az ki sokat ezik az fígeben, dellest art az nyomornak (BeytheA: FivK. 27b). Délest 3 órákor jüttem ide igen szép esőben, most is arra áll az üdő (RákGy: Lev. 62. 93). Leveledet im most délest óra után fertályal adá az Rákócz György szolgálja (279). Ó nagysága terminált más napra vasárnapra, hogy dellyest elébb harangoztat s prédikáció után el-igazítatja (Bod: Pol. 116). [Vö. **EST**]

Délesti: pomeridianus, postmeridianus MA. nachmittäg PPB. Sohult prédikáció végéig a vásárok meg-ne szabadításának, se bort sohult delyesti prédikáció végéig ne áruljanak (Bod: Pol. 65).

Déli: **1**) meridianus C. mittäg PPB. Deli nyugomas: meridiatio C. Déli alvás: meridiatio PPB. Ky hozza a ygasagodat mykenh dely ydeeth (KulesC. 86). Déli harangzó (Vás:

Canth. 128). Az déli nap fennelis lattatosh es nyilhabban valo (EszT: IgAny. 36). A jó-telekedet az uri-palotákban jobban fénlük, ott mutatja ragyogványát mint a déli magasságra emel keddtt nap (Fal: NE 9). **2)** australis, austris MA. südlich PFB. Déli szél: Auster C. MA. Püddogal a déli szél: Pavonius *insuraturat PFB. A régi déli jegyek ezek: loember, farkas, déli korona (corona austrina), a déli hal (piscis austrinus) (ACsere: Enc. 100). A nom régen találtott déli jegyek ezek: a duru, a tarka barka vad, a déli haromszegelet (triangulum austrinum) (101). Mikor repülnek, akkor tesvegnek, kiváltképen ha déli szél fú (Misk: VKert. 436).

Délig, déliglen: [usque ad meridiem; bis mittag]. Az fvl-devn feleket mynd délig (VirgC. 35). Holváltol fogva déliglen az zeut égházol el nem tavozie (NádC. 534). Sabácot más nap délig megvívá (MonRók. III.16). A mostani fiatal-reud keveri a természetnek rendit, szép dolognak tartja a délig-való heverést és paraszt közönséges erkölsnek úgy élni mint a többi (Fal: NE. 3). Szent Pál cöl leveleiben dicséri s javallja a mértékletességet, a tiszta életet. Ez pedig nem fér össze az délig való heveréssel (65).

Délkor, délkort: [meridie; zu mittag]. Ki ménéne delkor (Kár: Bibl. I.326). Am meg jelenec Adamnac mint egy setalo ember delkort az kertben (Mon: KéP. 8).

Délel: [meridie; zu mittag]. Van elég eszköze s helye játéknak mint a délél jázó nap ragyogványának (Gyöngy: KJ. 114).

Dél-után: post meridiem Kr. [nachmittag]. (Az nehezsék) del wthan három óra eleoth wth raythla (RMNy. II.221). Az akasztásra rendelt lopót nem köttette-fel hajnalban, hanem el-tova messze, délre vagy délutánra halasztotta (Pázm: Préd. 29). Dél után az óra már ütöt köttött meg; lobognak az zászlók, fénlének gyügyerek (Zrínyi 150). Dél utánól fogva egész ez ideig: diesen ganzen nachmittag (KirBesz. 71).

Délutáni: postmeridianus MAL. [nachmittägig].

DÉLCÉG (decegh Frank: HasznK. 118. Zvon: PázmP. 284. *decegh* Major: Szót. 70. *dilezeg* Csúzi: Síp. 710): **1)** lascivius, refractarius MA. widerspenstig, geil PFB. [unbändig]. Az engedetlen fiu olyan mint az delezeg ló (Kár: Bibl. I.671). A mit az teroh viselő számar es az il delezeg uelme igazzettenee, azt agyuc il neki (Tel: Evang. I.163). Decegh ló (Frank: HasznK. 118). Keduetlenekke es delezegekke lesznee, szofogudatlamokka (Pécsi: SzázK. A2). A mi déltzeg keményiséginket seanni úgy zabolán nem hordozhatta (Pázm: Préd. 2). Déltzeg ifjú valék, de te uram meg-ittogotél engem és meg-tanúlék (120). A lélek a testet déltzeg rugódozásra, vágyódlási-után ne bocsássa (631). Hogy ily delezegé lótt az jóra természetünk, az gonosziságra pedig ily lagy és gyenge (Pázm: Kal. 359). Könyörgünk néked, hogy a mi delezeg és ellened tusakodó akarattunkat lágyiesd meg (Pázm: Imáds. 19). Ez fele delezeg elődörsegtül az mi irtot réttünk tilalmas (Zvon: PázmP. 284). Szájára eresztett delezeg ló (Mogy: 3.Jáj. II.35). Uram egyedül zabolazhatod meg delezeg nyelvemet (Elm. 267). A delezeg erkölcs félro rugott (Gyöngy: MV. 13). Delezeg Mehemetet lovárul öklejlük (Thaly: VÉ. 131). Delezeg, vad ló félben szegi kedvedet (Kisv: Adag. 528). A vissza-rugó delezeg testen diallamassan gyözedelmeskodülük (Csúzi: Síp. 96). Vagy a vissza-rugó delezeg tost vagy a tünder világ inceskedésivel környékeez (275). **2)** armentum, equaria MA. [heerde]. Tszoda, delezeg, barom: armentum Major: Szót. 70. Andreas delezegthanytho officialis egregii Johannis de Kalló (Nyr. VI. 36). A mit lohhagyóknak sauto földölökön, csordayban, delezegiben meg sydehattok, tölök el vémy es magatokéva teuny igyeköztek (LéP: PTTik. II.227).

[Szólások]. Ha az Luther vagy Calvinus méteyében kaphatuk, tellyességgel delezegben bocsáttatunk és semmi

törvényvel nem köteleztettünk az isteni szolgálatra (Pázm: Kal. 592. SzD: MVir. 491).

Délcégöd-ik: [effrenor; entfesselt werden]. Ugy nevezé bünnek az erodedtól délczegedet, testi kívánságokra vágyódo hajlamódoságot (Pázm: LuthV. 164).

Délcégös: [petulus, effrenatus; unbändig, ausgelassen]. Vonnak-el tsak déltzeges Bonásusnak az abrakát, meg-vülnek, ha szütön annyira hámmá a praestár (Pós: Válasz. 36). Göresös bot amaz delezeg Bonásusnak a hátára, mellyel vöbbi szálajkódása tétül megegyengoztetik (Pós: GBot. Cím.). A ló déltzeges indúlta szerint ne járjon (Bod: Lex. 206).

Délcégösköd-ik: [effrenor; ontzügelt werden]. A ló meg-hérléttvéu vadokodni, delezegesködni meg-szúnik (Com: Jan. 42). Alhatatossak legyenek az isteni szolgálathon, ám kár rugódozzon es delezegesködygök a viszketezes test (Csúzi: Síp. 114).

Délcégi: armentalis MA. [zur heerde gehörig].

Délcégőség: [effrenatio, jactatio; unbändigkeit, ausgelassenheit]. Minden-napi veszőzéssele es koplálással szelidítették testek déltzegségét (Pázm: Préd. 353). Todd félro nemzetem ezt a delezegséget (Gyöngy: MV. 13). Bé jött a hazilaban minden fele hívság s követte nyomálbam déltzegség, romlottság (Orczy: KéltSz. 42).

Délcégül: [effrenate; unbändig]. A vilagnak déltzegül gerjedező hívségét megenyhítete (SzD: MVir. 463).

DELFIN: [delphinus]. Delfin hal: delphinus C. MA. A czi-pejen alol mint ha sürkány vöha, delphin hal módgyára vagyon farka (Huszi: Aen. 15). Balénák, cethalak és görbe delphinok Cupidonak barachot fizesznek (Zrínyi II.104). Az ő fajzatit delfin avagy tengeri disznó annyira szereti, hogy az anyok inkább magat is elfogátja, hogy sem mint azokat prédára hagyja (Misk: VKert. 540).

DELI, DELIA, DALI, DALIA (*d-el*ben Fal: NE. 30): **1)** strenuus MA. miles, satelles; tapfer, held, trabant). Ez igen deli papa vala, mer joban tud vala hadakozni homnem mint tanított (Szék: Krón. 224). Kéltitce az egyház isozgat az hízelkedő daliakra (Mel: SzJán. 458). A Goliat rutollya a sídokat mint a mostani hayduk es szegedi deliak (Mel: Sám. 69). Ezthar kedigh hogy kegelmed ezt montha volna, hogy nem akarna kegelmed, hogy delyak lakanak a wag legenek ha waracha, yol twgya, hogy en delyakath nem tharthatw (RMNy. II.88). Arra tanította az ő deliát (Pázm: Kal. 442). A tudatlan deli her-telen szerszemségét arulta akkor is (Zvon: PázmP. 162). Ti daliákban gyönyörködöl, nem Sámson praedikátorok (Bal: Cslsk. 138). Négyszáz válogatott dali fogveres jó lovasokkal sieto Szolnokon által Badara (Szal: Krón. 70). Deli Kortván tógot kezfuakbe keritsünk (Thaly: VÉ. 131). Amnyit nyomsz a világ-deliai mértékellen, a menyire segít böltsőségünek ereje (Fal: UE. 364). Ezek a daliák nyoltz magzatot nemzetek (Moln: Éjépül. 142). **2)** insignis, celebris MA. [conspicuous, elegant, ornatus; stattlich, schön, zierlich, geschmückt]. Deli-legény: strenuus et egregius juvenis PFB. Deli-modra, uri-modra: amplifice Major: Szót. 35. Agya fvrtt, doli, cítra szentegházi szolgálc (Mel: ATam. 112). Delj modra tezőn walath (LeVt. I.204). Kewlyediek négy kapa, ketthey zaras legyen, ketthey dely legyen (320). Fa talpu, deli saru. (MNyil: Irt. 132). Az kik akkor vötték volt dali térd haytással, mostan azok kiserik sürfi hagyatással (Szentm: TFiú. 12). Van keche, mindenem deli tekinteti (Zrínyi: ASyr. 74). Minden termete deliáb nálánál (212). Szép virtusokkal vala ékosítve, többek között a minémü vala a dali szép ternet (szal: Krón. 29). A püspök lábain delisarut viselleyen (Pós: GBot. 15). Termetre deliáb, elmére fontosabb (Gyöngy: KJ. 102). Egy kosko borból csinált czepellint avagy deli sarut adjanak (LéP: ErdOrszeg. II.380). Az dali csinált sem viselő más senki, hanem amaz nagy emelkedeti úr, Kornis Gáspár (MonRók. XI.349). Sürga

karmasmból tsinált jó öreg deli csizmát egyet egy forinton adnak (TörtT. XVIII.223). Dali termető, nagy szál ember (Misk: VKert. 231). Jelyes és deli két leányi magzat (Szeg: Aqu. 36). Hogy ezt többen követik, nem jámborság, sem deli erkölcs (Fal: NE. 33). **3**) [calceus; halbstiefel]. A jószágok nem a mente ujában, sem a skótiommal varrott deliekben, hanem bent a szívében laknak az embernek (Fal: NE. 30. SzD: MVir. 472).

Deliácska: [adolescentulus; bursche]. Maga hanyó deliatskák (Soos: Post. 431).

Dalián: [superbe; stolz]. Országgyűlésére nagy tollasán, dalián bementek (Szal: Krón. 27).

Daliás: [strenuus; heldenmütig]. Daliáson fel-készül fényes tégverekben (Halt: IIIHist. III.59).

Deliség (*deliság* Pázm: Préd. 1176): **1**) [species, formositas; schönheit, schöne gestalt]. Nyilas Diánának delisége, felmúllyá ezeket termete, szépsége (Gyöngy: KJ. 5). A sűgár termetnek lankad delisége (70). Az emez amaz komornok leányzóban jobban megvagyón a deliség (Fal: NA. 180). **2**) [ornatus, ornamentum; schmuck, zierde]. Az én religióm szépen mosdott, újdón új és merő módi deliség (Fal: NE. 61). Ugyan tsak mentek s memek mások seroggel a templomban inneplő szép ruhákat látni, úmódi deliségeket kapni, meg is-mérkedni (Fal: NA. 145). **3**) [effrenatio; ausgelassenheit]. A táborokban multság és deliség nyilván és szégyen-nélkül uralkodnak (Pázm: Préd. 1176).

DÉNÁR: [denarius]. Az gabonának beczűie egy denaron, az arpanak három beczűie egy denaron (Sylv: ÚJT. I.315b). Mell az denarnak tizedik riszit irti vala (II.170). A denarius az vr hazához való huzonót penz (Mel: SzJán. 181). Sielus neg denar nyom auagy haromzaz nyolezvan neg magot. Az mel pezen az Crístus Judas elarvta volt, ketaminak lattatik lenni mint az denar (RMNy. II.51). Végy ki az istenfizessébből nehány denárt (Nyr. XIV.460).

DENEVÉR (*teneuer* Cís. H PPB.): vespertilio C. MA. fledermaus, speckmaus PPB. Ő testeken es ő feikeen deneueres es fektec es madarac repólnec (BécsiC. 112). A sziszeghő deneuerek (Bal: Epim. 1. Matkó: BCsák, 108.) Szárguld az bástyához, az kapitányt szidja, esti denevérenek és lopónak hija (ZrínyiT. 43). A denevéreknék siketes szőlások auagy inkább tsikorodások hallatik (Misk: VKert. 498). Turit esti denevérenek s lopónak potskolja (Kónyi: HRom. 11).

[Szólások]. Oly könnyen fordul mint esti denevér (Zrínyi: ASyr. 31).

pup-denevér: vespertilio Pesti: Nom. 64. MA. [fledermaus]. Denevér, tenevér, puppeneuer, szárnyas-egér: vespertilio PPB. Amaz estmeli pubteneuer ha io ideyén ki fő az fészekből és tétóna fűtos, bizonyos iele az io időnce (Cís. H). Disputálják ma-is egymás között a tudósok, vallyon a denevér auagy pupenevér madárnak tartathatik-é inkább vagy egérnek (Misk: VKert. 498).

DÉR (*dér* Helt: Krón. 21. SalMark. 13): algor C. gelu MA. Dér el-sütötte: pruna adustus PPB. Vrnak dere es hidege diđer (BécsiC. 132). \checkmark zederieket derbe es \checkmark barmokat \checkmark esnek ada (DöbrC. 148). Az nagy szelec szükütnec mindent, ha télbe dérral finac (Cís. H). Mennel nagyobb dér auagy fágy vagon, annal csikorgosb az ut (SalMark. 13). A pokol derével meghervaszatott ágakat le nem vagdallya (Pázm: Préd. 26). Az rogya meg veri, az dér meg sűti, az férgék meg vesztegetik (Pázm: Kal. 201). Kit a halál meg-fonnyasztó derével meghervaszott (Triumph. 13). Oda van virágunk, dér azt el-sütötte s már kóróvá tette (Thaly: Adal. I.180). Héjába pótolja két melyje tzapját, össze főzte vénség dere már pofáját (Gvad: FNót. 115). Őszülni kezd a vén kor derétől (SzD: MVir. 200). Dér gyenge virágnak bis vége (208).

[Szólások]. Elsütötte a dér az ő szabadságokat (Helt: Krón. 21). Az nünetre nagy dér juta (MonIrók. III87). A fagyos dér után meleg nyarunc lessen meg (Born: Fvung. 140).

[Közmondások]. Nehéz a dér a békának (RMK. V.186. Pázm: 5Lev. 262. SzD: MVir. 315).

Deres: 1) gelidus, congelatus MA. PPB. frostig Adáni. Deress zuzmaráz (MA: Bibl. V.66). Virag vasarnap tsizta, heffő deres szabaso (KNagysz. 1621. I). Mint deres hó harmat nap melege után (Zrínyi II.116). Zúztúl a fű deres (Gvad: RP. 506). **2**) murinus SI. mausfarbig Adáni. Deres szín: *color murinus PPB. Deres-szőrű: murinus PPB. Deres paripa (Kem: Élet. 54). Fekete magam alá való cziktus [így] lovam, főkéles szürke, lovász alá egy takó, hegedűsöm alá pej, inasom alá egy kis deres és egy kis öszvérke, ki sátor székek ollárokat hordoz (Rad: Csal. III.359). Deres kanca ló (MonTME. I.294). Déres [?] nagy szemei ugyan ki-düitenek (Kónyi: HRom. 13).

[Közmondások]. Margit asszony, deres ló, ritkán válik abbul jó (Thaly: VÉ. II.265). Kicsin csikó nagy derestül hámat vomni tanul restül (Kisv: Adag. 3).

Deresül: [gelidus fio; frostig werden]. Múl az ősz kedveskedő ege, deresül az idő, távozik melege (Thaly: Adal. I.153).

Dérlel: [gelo; frieren machen]. Dérlelő hidegség fagyalta szívedet (Gyöngy: Char. 48. SzD: MVir. 208).

Dérség: [gelu; reif]. A tölgy-fa keménységet mutat az hideg dérségen (Kónyi: HRom. 1).

DÉR-DÚR (*dírral-dúrral* Thaly: VÉ. II.32): morosus, rixosus PPB. [mürrisch, zornig, trotzig]. Nagy tsetépatéval, nagy dérral-dúrral: pertumultuose; dérdúrral, bosszúsággal szólni: dicere *odioso PPB. Megbocsáss, hogy ilyen dérral-dúrral szóltam véled (RMK. V.138). Búzátk kérének tőle, ő pedig dérral dúrral, keménységgel felel (Pázm: Préd. 656). Haragosan fel kiált, hogy az kőveteknek illyen felelet adatot volna, nagy dérral dúrral pattannac fel (MA: Scult. 55). Nagy dérral dúrral, czatépatéval rohan felebarátyára (977). Sokaknak othon veszedő dérdur feleségek vagon (DBón: Részegs. 37). Meg-vallom, hogy sok embereket a szép szó meg-ejtett, kiket a dér dúr beszéd meg sem mozdíthatott (Ilyef: BCsTomp. 101). Meg hálánk egy dér-dúr gazdnál (MonIrók. VIII.367). Azok, akik nem adnak, mégis dérral-dúrral adják ki a választ (Mik: TörL. 424).

1. DERCE: appluda PPB. fűfür; kleie PPB. [fussmell].

2. DERCE: fribusculum MA. kleiner zank PPB. [trotz].

Dercés: rigidus, morosus, stomachosus MA. kalt, mürrisch, zornig, feindselig PPB. Nincs oly dercés ember, kinek nem illenék szerelmes társának ily keserűségén meg nem előgedni (RMK. II.405). Paráznságot tanít Luter és Balduinus, mikor azt vitatlyak, hogy ha kinek derezés felesége vagon, szolgálójával élyen (Pázm: LuthV. 139). Ha valamely engedetlen derezés asszonyember vonagattya magát urától (Pázm: Kal. 275). Nem követem az ő orrában ueőt dagállynak derezés prosmitálását (Zvon: PázmP. 68).

Derceség: [contumacia; trotz]. Ahokszágok, derzessegek, kegtlensegek (Ompr: GonAssz. 11).

Dercésköd-ik: [contumax sum, responso; trotzen]. Nem dercésködni illen mód nélkül és nem hámmál másra köueczikéket (Bal: CsIsk. 104).

DÉREB [?]: dorsum MA. rücken PPB.

DÉRECE. Víz-torma: becabmuga, deréczének-is hívják (PP: PaxC. 263).

DÉRÉDUCSÁL: futiliter argumentor, blatero Kr. [schwätzen]. Zacharishul így dereducsál (Czegl: Tromf. 167).

DÉRÉK (*dérék* Monlrók III.95. *drecaba* GuaryC. 35): **1**) corpus, dorsum NémG. 189. membrum MA. [rumpf, löib]. Nem csak égh cöppenget veret ad, de ineb égh cöppenget veret drecaba nem haga, do mind ki outa (GuaryC. 35). Az the zent labkedi ky zakada derekadob (PterC. 284). Az derekathi égbe zoroytta (JordC. 82) Wala ez nemos zwznek nemely was reteezo, kywel az ő gyengeseges derekat által zoroytta wala (ÉrsC. 397b). Akar mint szapelkögök is (az őrdök), erőtlon az ő dereka az fű nélküli (RMNy. III.88). El ne szakasza az galambnak fejet az derekától (Kár: Bibl. I.91). Az faknak derakin sűrű gőczök nőttek vala (Forró: Curt. 307). A halac felhasittatnac avagy derekon szogdeltetnac (Com: Jan. 83). Férfiui öltözet: a derék szorító kötös, főszlán (121). Loszegett nyaku, görbedt dereku vón ember (GKát: Váls. II.1269). Zríni szalyláját vitézül derekában vágván vérét látván örül (ZrínyiT. 102). Czédrus az dereka, tekintete ráró (Thaly: Adal. I.121). Mikor derékannak kard vólt övedzete, rettent attól minden szomszédság nemzete (PhilFl. 12). **2**) [pars principalis, praecipua, media; hauptteil, das beste, mitte]. Ymatsagra vete w magat az egyház derekaba egy főszwlet öwlt (VirgC. 63). A templomnak soparlalnia a vagi kő fala, ky a sanctoriumot az egyház derektól el valasztia (WeszprC. 108). A seregnek a derekaba egy szép beszédi praedicatorót kezdő tőnni (Helt: Krón. 17). Szackala az viadal az hadnac belső derekára (158). Az jozsagnak dereka bokovel maradvan (Ver: Verb. 139). Az falu derekan körül (219). Épejteni kezdöti és ott lakott, még az épöjtésnek dereka meg-készült (Monlrók. III.180). Az isten giakorta az nepnek színet es derekat az fogsagra vitette (Fél: Tan. 160). Czac reszet vigye el a bfinnee, nem az egész derekat (Mon: Apol. 329). Bőjtnök dereka (Fál: Jogyz. 936). **3**) summa MA. [vis, sententia; wesen, inhalt]. Tanachat vehetewk az zent yranak derekabol (ÉrdyC. 22) Soc declaratiot el lagywan, de csak rywyleden az derekat ky yelenthewen (565). Az keresetnek dereka, summája (Ver: Verb. Szót. 17). Az leuleket esmet be kywanya, azoknak az derekat az az az sentenziat (RMNy. II.151). Minden foglalatosságunk dereka az légyen, hogy isten kedvében élyünk (Pázm: Préd. 1030). Könyvednek dereka nem egyéb mint szemétre vettotett fogásotskák gyólvész mosléka (Hlyef: BCSTomp. 23). **4**) [tenor, stabilitas; dauer]. Tarta pedig e birodalomnac a dereka ezer harom szaz ötuen esztendeig (Szék: Krón. 49). A harmadic monarchianac a dereka ezac het esztendeig tarta (58). **5**) [praecipua, insignis, melitus, praecelans, summus; haupt-, vorzüglich, vortrefflich]. Derék tőben: *summa hiome; gyermekek es djakák háló háza a derék háló ház mellett: amphithalamus P.11B. Hazuzasgra kere, giögögös anyadekokat küldö, de a nőfös zűz ah könetölket derek valazzal bocsata (DebrC. 143). Az deereek yarth wt mondalyk orzang wtanak (ÉrdyC. 35. Helt: Krón. 166). Derék ostrom veesernyokorig tarta (RMK. III.154). Amháld passa irkezik az esászár dirik erejével (Monlrók. III.95). Az harmad részetek legien fundamentom es derek kapu, acki nap kelet fölöl vagion (Mel: Sám. 109). Az deréce házat meg bététét legeniye fickal (Kár: Bibl. I.378). A ki pénz vett-fel interessere, nola minden esztendőben fizet, de mindenkor fennmarad derek adóssága (Pázm: Préd. 1082). Ki nem írja, nemhogy vagyon velöji és derek ereje ezeknek (Pázm: LuthV. 3). Az hun az tagok meg esőlkönnök, ot az dereg dolgunk esze vez (Forró: Curt. 17). A kéz-fogás es derek házusság között szoktunk bizonyos időt rendelni (Sam: Cer. 118). Talám ninesen derék keletei borodnak a ezégér alatt? (Matkó: BCsák. 320). Derék pénzünkhöz nem nyúltunk (RákGy: Lev. 246). Belöl vannak a regularis derék bástyák (Monlrók. VIII.309). Meg levén a derék pénz, az számvetés után való interessel adós maradtunk (MonOkim. I.117). Thales Memphis városában bé-szállott a derék utzában (GyógyD: Char. 355). Főképen derék nyárban másfél százan-is a nagy halastókon szélt forognak (Misk: VKert. 344). Nyilván az nem derék summában áll? (Fál: NU. 283).

[Szólások]. Az actionak az derekát be agyak (RMNy. II.152).

[Közmondások]. Tőb vagyon a saroglyában, hogy nem mint a derekában (Pós: Vetékl. 14).

ágy-dérék: torus Com: Jan. 112. [bettkasten]. Az ágy oldal az ágyat avagy ágy derekat tartya (Com: Jan. 112).

fégyver-dérék: aenonm pectoris *tegumen P.11B. [panzer]. A magyaroknak fégyvere kedig uala egy fégyner derék avagy egy püntzél (Helt: Krón. 14). Egy fégyver derek arawal ados (RMNy. II.237). Vitézek mind egyik s nem fégyver derékkal s pajsal fődöznek, sem sűrű paucérral (Zrínyi: ASyr. 31). A nyakló vasat, mely a fégyner derékon folyúl a nyakát és vállát bé-fedte, leszaggattya róla (Hall: III.Ést. III.226).

hajó-dérék: [carina; kiél]. Hajó-dérék mögygyára tsámolm: carina C.

oszlop-dérék: scapus C. [schaft der säule]. Oszlop-dérék, fű-szár, szőlő-nyele, két botkónak egyenes közü mint a nádon: scapus P.11B.

szekér-déréka: *alveus currus P.11B. alveus, scutabulum currus P.11B. [wagenkasten].

szoba-dérék: [oecus judicialis; gerichtssaal?]. Proclamatio: szolitas, neven való be hívás abban az szoba derekben, az hol az törvény tevők ülnek (Ver: Verb. Szót.).

vas-dérék: cutaphracta P.11B. [panzer]. A vasderéku fégyveresek környös körül püntzölösök (Com: Jan. 180). Vasderék, két bokor (Rüd: Csil. II.393). De az magyar korbács német vasderékban halált tudott okozni (Thaly: VÉ. I.125). Gondolám, hogy előb fér öszve a pitzin David Saul vas derékjával, mint sem a gyenge tüvel varrott ruha a smyarusággal (Fál: NE. 63). Szépen pallérozott vasderék és kar vas volt rajtok (Fál: TÉ. 637).

Dérékas: **1**) memerosus, copulentus MA. gross, stark P.11B. [schwerleibig, dickleibig]. **2**) solidus MA. [bonus, probus, firmus; fest, tüchtig, brav]. Semmi derekas fogatkozást hozzá nem látunk (Nyr. XIV.462). Most semmi derekas szükségben nem vagyok (515). Olyast értemet, hogy nem szünte derekas egészségöd szolgálha (LevT. II.364). Ne tsak derekas dolgokban, de akármí kútsinben-is kedvét keresse urának az aszszony (Pázm: Préd. 215). Derekas hazugságok az római ecclésiának vallásáról (Pázm: Kal. b1). Sola nem történt, hogy az ecclisia a hitnek derekas dolgában tévelyget volna (Pázm: LuthV. 149). Derekas, tzégeres vétkec (MA: Scult. 761). Csak a főbökre, a derekashakra vettyük kezünket (Mud: Évang. 191). A sarkalatos, derekas szelök: venti cardiales (Com: Jan. 11). Nem lesz ez eyel kichin chatánnk, nem hogy lenne járása derekas hadnak (Zrínyi: ASyr. 54). Ez a derekas dolog, a többi gezemize Kereszt: PKer. 315). Derekas választ nem irhatok, mert sok rajtum az dolog (RákGy: Lev. 127). Ana körmös sus éh, mert zsák is gyoma miatt kas is megüresült, ugyan derekas is (Thaly: Adal. II.154). Az múlt őjdel derekas fagy volt (Monlrók. XVIII.14).

Dérékasán, dörékasán: solide, uervose MA [firmiter, recte; fest, tüchtig]. A tudós doktor akkor kezd derekason gyógyítani a betöget, mikor minden erejét ki-mutatta és magát megmértette a nyavalya (Pázm: Préd. 94). Mihent derekason megvirradot, chendeszen ballagván nuttatták magokat (Zrínyi: ASyr. 59). Fogarust igen megrakjátok éléssel derekasan (RákGy: Lev. 171). Most kellene derekasim az ellenségen rajta lenniünk (181). Ha az török az ném-töben ugyan derakasim kapna, talám nekünk az is fogna segíteni (212). Szükség, hogy magok derekasim fel-fegyverkezzenek (Fál: NE. 69). Eő kezgelmek derekasim játszottak a borral, de valóban a bor-is jó formán játszott: völek (Fál: NA. 121). Az álom rajta derekason el-latalmazott (Könyi: AM. 9).

Dörékasint: ~ Ha a falu derekasint meggyul (Bethl: Élet. 324). Délután sötét estig derekasint vert beinniunk az eső

(MonIrók. XVIII. 40). Az hideg is derekasint ellevén, vacsorát sem ettem (51). Ma kezdették derekasint hányatni az németek derék sánczait (XVIII. 432). Be vívén az lovanat, megakasztám s derekasint általhajtám szüntén a tulsó szélére a viznek a hidast 1759 (Házánk. L140).

Dérékatlan: [inceptus, inutilis; unftichtig, ungeschickt]. Derekas, de nem derekatlan dologra megtanította (Sall: Vár. 181).

Dérékképen: in solidum, ad summam MA. [apte, recte; im allgemeinen, geschickt, richtig]. Kétkeppen osztom én is a credot. egyike osztas derekképen valo leszén, másik kiunktéppen émen magaba valo (Bas: Credo. 130). Az isten derekkepen es leg műnlában az emberekhez valo akarattiat az Christus által jelentette ki (Fél: Tan. 17). Azért valaki az elő hozott bizony-ságoknak erejét meg érti és derék képpen csendesz elmével által látta (Pázm: Kal. 78). Csudákat nem kel várni, minekutánna egyszer derékképpen meg-erössített az ecclésiának igaz tanítása (375). Az császár az dologról derékképen nem értekezőn (Sim: Evang. 133). Hugi kiálcsanak derék képpen az pápisták ellen (Bal: CsIsk. 396). Ha az egieb országokrol akarunk derek képpen emlekeznünk, nagyra teriedne irasunk (Lép: PTük. II.100).

Dérékszerint: [praecipue, apte, recte; besonders, richtig]. Valaki a zűzeségt el vezti, artatlansagban nem iuthat, de maga a derek zerent valo bodogsagat a keresztsegnek megveheti (DebrC. 142). Az Enphrates vize vagyon derek szerent Eabiloniaba, Chaldeaaba (Mel: SzJán. 258). Senki hat meg nem veri derek szerent a törököt, hanem csak az isten (509). Derekszerint nem érthetem, mit zereznek (LevT. I.10). Mi mazonkat az halal ellen derek szerent vizagtalni nem tuggink (Kár: Hal. F).

DÉRÉLYE: [cibi genus: piroge]. A szalomnát, ha egyre fűstölök is, nem válik belőle derelye (Fal: Jegyz. 920).

DERES: [equuleus; peimbank]. Érdemes arra, hogy a deresen areül felke járja a lapiekás fánct (Fal: NE. 81. SzD: MVir. 83).

DÉRHÁS: [?] Bezeg oldottam én a tzigány kereket mihely láttam, hogy a dérhás komát egygyezni kezdette (Könyi: ÁrtM. 71).

[DERHEN]

Derhenő: [serenus; heiter, hell]. Ó felelven monda azoenc: Estne lenen ug mondoteo, derhenő lezen, mert vérhenő a meü (Műnebc. 44). [Vö. DÉR]

DERÍT: sereno, illustro, clarifico, illumino SI. [aufheitern, klären]. Reá függesztettem elmémet, hogy ügyetlenségét tellyes napra derithessem (SzD: MVir. 243).

ki-derit: [exhilaro; aufheitern]. Még az örvendetes világság sem deritheti-ki lelkemet (SzD: MVir. 77).

mög-derit: dissereno C. [aufheitern].

DERÜL: serenor, illustro, claresco, illuminor, mündor SI. [sich aufheitern, sich klären]. Ha derült eget az ő szeme látja, Kumilla szépségét nagyobbabnak gondolja (ZrínyiT. 148). Vig is s kedvetlen is, dőrül s borul kődben (Gyöngy: KJ. 63).

[Közmondások]. Nem ragad eb-ugatás az derült égre (Zrínyi: ASyr. 239).

fül-derül: [disserenor; sich aufheitern]. Fel-derült, feltisztult: disserenat PPBI. Földerült itéletű (Zvon: PázmP. 282). Fel derül és szep üdö lesen (Alv: Post. I.30). A reggeli szivárvány felleges, homályos időt, az estveli tiszta, fel derült időt jelent (Com: Jan. 10). Az igazságnak fényes csillaga derülyön-fel szivedben (MHegz: Töszl. II.106). A fényes nap az égben hogyha piroskodva láczanak, más napra az égh fel derül szépen (KNagysz. 1671. B). Valamennyire földerült s alkalmas derecske is lön (MonIrók. XVIII.6). Éjjel a csillagok vidítják szivemet, a hajnal földerül, meghozza kedvem (Fal: Vers. 879).

ki-derül: ∞ Ki-derül a te napod-is és ugyan tsak arra szárad a gyalázat, a ki gyalázott (Fal: SzE. 538). Jó barátokra tégy szert ki derült idődben (SzD: MVir. 51). Ki-derült kedvem vastag homályba borült (76. 79).

mög-derül: ∞ Mast im jómra vagyon szépen meg derült ég (Zrínyi: ASyr. 84).

neki-derül: ∞ Ide sok eső jára, im most derült volna neki, az viz is nagy (RákGy: Lev. 248).

DERMED: obrigesco, exanimor, emorior MA. [erstarren, enteelt werden]. Azt akarod, hogy erdőt, mezőt, majorságot kitálaljam egy ebédre, hogy dermedjenek a hivatalosok a sok falatok miatt (Fal: NU. 305).

mög-dermed: ∞ Kanczait meghozták, az egyike itt vagyon, a másik megdermedt (LevT. II.299). Boszszúbán meg fortyana s meg dermede Solymán, látván hogy meg csöködnt szerencséje (Pázm: Kal. 441). Amaz étel-közbe megdermedt (Pázm: KT. 91). Haj vén Sámbar dajna, sokszor meg-dermettél volna te ugy eddig (Pós: Válasz. 72).

[DERMESZT]

ki-dermeszt: [exstingvo, exstirpo; vertilgen]. Ártalmasabb pestisünk nincsen ő nállánál, az ur isten csak dermeszteni ki ez világból (MontME. IV.249).

DÉROGÁL: [detestor; abwehren]. Az ő felséges voltának derogalna, kissebségére volna (GKat: Tük. 86).

DERVIS: [monachus Mohammedanus; mohamedaniseher mönch]. Egy derwys therekem vala (RMNy. II.180). Hogy der-visz legyön, egy sehlez megyen a derisek között (MonIrók. III.189). A pilis a pap baratoe, deruisec, kalugernk formaia, billege (Mel: SzJán. 489). Bugyogós köntösbe öltözött deruisec (Mel: Sám. 235).

DÉSZKA: assis, asser C. bret Com: Vest. 120. Nem egieb wala ew agia, hanem csak kemensesz dezka (ÉrsC. 397). Szent Mathyasnac feiet elrontattae deszkae közet lebochatot vas sulockal (Helt: Bibl. I.33). Budáról Pestté hajón, deszkán által-menni kezdének (MonIrók. III.54). Az kie vni tudnac vala, dezkan es gerindan el kü memec vala (Ilosv: SzPál. 22). Még béllé az háznae falait belől cedrus fából csinált deszkákkal (Kár: Bibl. I.307). Sok deszkat, taligát és égni való fát, salét-rumot, kénkút s éget mogyoró-fát (Zrínyi: ASyr. 99). Némellyec a vizet-is, mellyel meg-mostad, ellenkezőnc gondollyac annac természetivel (Nad: Kert. 28). Gyergyó feuyó-fákat szálítson tutajokon. Udvarhely-szék létzet, zsindelt, deszkát adjon s hozzon (Bod: Pol. 60).

ál-deszka (ált-deszka?). transtrum Com: Jan. 89. [ruder-bank]. Az evező legényec az ál-deszkákon ülvén evezne (Com: Jan. 89).

által-deszka: transtrum C. [ruderbank]. Hajóbeli által-deszka: catastroma; által-deszka a bajóban, mellyen az evezősök ünnek: transtra PPBI. Evező-legényec ülvén az által-deszkán (Com: Orb. 179).

bél-deszka: dentale Nom². 117. [pflugbrett].

csalóka-deszka: [asser versatilis; fallbrett]. Ládáchkát csinálnak, a kibén a csalóka deszkán bé mégyen (az egér) a pirtott saytra (Lipp: PKert. II.288).

elcsapó-deszka: bostorium C. [streichholz].

formáló-deszka: [formbrett]. Az formát tedd az fővenyre és egy darab papirossat és az formálódeszkát borics rea (Kecsk: ÖtvM. 298).

fürész-deszka: assis; dielentafel C. Még az előttük levő hosszú bikfa válut és fürész deszkát is elrágták (Bethl: Élet.

1267). Kívánt fűrészeszkát, a mennyit a városon találunk, erővel is elveszszük s elküldjük (RákF: Lev. 168). Fűrészeszka csináló (Tört. XVII. 237).

kormány-dézska: [stiva; pfingsterze]. Kormány deszka az ekén: aures aratri MA.

oitalom-dézska: pluteus PPB. [schutzdach].

padló-dézska: assis PPB [bodenbrett]. Az háio palló deszkáiára (MA: SB. 73).

Dézska: fo tabulis factus, tabulatus, ligneus; brettern, hölzern]. Dézska hajó: emphracta C. A díszo meg taszszíta a farkat és az őrszlibe essébe és a lapútkáé meg nyomáé ítet a deszkás funkcióz anyyera, hogy minden tetemi portzognánc beléie (Helt: Mes. 302). A nagy uri reudec hintó szekereken hordoztatnac, a köz népec deszkás szekereken (Com: Jan. 87). Elein sitorokban, deszkás hamorákban laknac vala (102). Dézska egész folyosója nagy altánja órsós olasz fákkal elkészül vala (Bethl: Élet. II. 250).

Dézkáz: asso C. [mit brettern belegen]. Dézkázni való: astamendu C. Dézkázom, deszkával meg borítom, padlom, bélelem: tabulo MA. Dézkázott vagy sívényezett hadi-szerszám, ki mellől a várat ostromolják: pluteus PPB. Dézkázott fal: paries contabulatus PPB.

be-dézkáz: coasso C. [zusammengefügt]. A falakat be-dézkázni: parietes tabulis *vestire PPB.

még-dézkáz: contabulo C. [dielen]. Még-dézkázom, be-padlom: coasso PPB. Még deszkáza az háznac hátulsó részébenis hász singet (Kár: Bibl. 1307). Megdeszkázták az házat, de igen szépen (Évk. XIII. 51).

mégdeszkázás: contabulatio C. [das dielen]. Még-deszkázás, padlás: tabulatio PPB.

Dézkázás: tabulatio MA. vertäfelung, tüfelwerk, bodenwerk PPB.

Dézkázát: pagmentum PPB. [tabulatum; tafelwerk]. Falonvaló deszkázát, eszterhátska, melly az esőt a falról elébb veti, fal párkány: projectura PPB. Dézkázatokkal várak módjára építettett és szélnek ereje nélkül nem járható hajók vóltnak (DBenkő: Flor. 322). Cato azt akarta, hogy az alsó deszkázatja kiálló hegyes szegekből légyen (Fal: TE. 783).

DÉSZPOT: regulus PPB. princeps, tyrannus SI. Immár hallgassátok ti rácz deszpotot (RMK. III. 349). Király udvarába deszpot jött vala, mert török esásziártol igen felt vala (350). Megesalá ötöt, mert az rácz deszpotnak Szenderőben bévivé (IV. 34). Itt adták meg ő felségének az erdőlyiek a rácz deszpot arany koronáját, ugyan ezen rácz király deszpot arany övét is (TudTár 1839. 372. 373). Rácz-oroszági deszpot: Rasciae despotus (Ver: Verb. 244). Deszpot lév (Nyr. IX. 72).

Dészpotás [?]. Szégyen[?] német kijönni Váradról, az deszpotás városáról Aradról (Thaly: Adal. II. 341).

DÉVAJ: petulans, nequam, dissolutus, devius SI. schlan, listig Adami [mutwillig, unbändig]. Kár bizony, amaz ember séges ember hogy olyan kutya dévaj eb! (Thaly: Adal. LS1). Lator Ámor, ha elvetted, ha megloptál engemet, mond meg dévaj, hová tetted és add vissza szívemet (Fal: Vers. 880). Hannis, tükös, dévaj szív (881). Kést vertél szívembe! mint vihetted végbé? Nem tólt sokba, csak egy dévaj mestorségbe (909).

Dévajság: petulantia, nequitia SI [mutwilligkeit, schelmerei]. A hánis udvariság olly rossz, mint a derék dévajság (Fal: UE. 463).

DÉVÉR: cyprinus; karpf PPB. Az öreg tsukákat, többli potykákat és dévér koszegeket efféle főreg nem állja (Misk: VKert. 682).

DÉVERNÁL: [heluo; zechen]. Világos virradtig devernálnak (SzD: MVir. 357).

DÉZMA, DÉZSMA: decimae, vectigal C. [zehent] Húszad, dézma nome: vicesima PPB. Dezmát adoc mendenekből, mel-feket bíroc (MünchC. 152). Deezmzat ky zolgaltataa (JordC. 809). Dezmak adattasnak egilnaznak epiletere (DebrC. 93). Az egyhazy eembe, ky el dezmából, meg kel fyyzetny az zolomakat (ÉsC. 369). Udvar bírákon és szabadosikon ne vegyen dézmát (LevT. II. 48). Az izraeliták között két rendbéli dézma volt (MA: Tan. 172). Fekete András, mikor az nemes Farkas Gáspár leuelét kihozta az deszma adás felől, akkori költésig volt 2 ft (MonTME. 130). Az dézma asztagoni harminezhat forinton árultam meg (Gér: KárCs. III. 139).

[Szólások]. Az ő szaván dézmát kell venni (Fal: Jeryz. 921).

Dézmál: decimo C. [zehenten]. Yay tynektek yrasthdok, kyk dezmalyatok az meentaati, kőmeenti (JordC. 428. 567). Ő kome hagyja meg dézmásinak, hogy az mi jobbagyinkat dézmálja elébb (LevT. II. 47). Elfoglalták az adóságokat is és dézmálni sem hadnak (Gér: KárCs. IV. 175).

még-dézmál: ∞ Jay tynectec irástudoc, ki megdezmalfatoc a mentat, a kaprot (MünchC. 57. ÉrdyC. 173. Helt: UT. S3). Mikoron a gabonat megaratytk, meg dezmalom előszer, annak atuna az ötödöt kivesez (Helt: Mes. 456). A dunaföldvári aga, ugyan az, mely esasz volt, az borok végefelől hogy megdézmalja, azok is ittanak 2 frt 64 kr (MonTME. 131).

[Közmondások]. A barát barátot meg nem dézmálja (Kisv: Adag. 93).

Dézmálás: [decimatio; das zehenten]. Reya kewly az dezmalásra, ha ozban ky very az my embewrynek, jvyenek ky belowle (RMNy. III. 75).

Dézmás, dézsmás: decimator MA. [zehenter]. Benedek deak chazar desmassa (RMNy. II. 24). Igy jaryanak el az dezmassok az dologba (73). Dézmások meg dézmáltak, meg kilenezedeltek (Gér: KárCs. IV. 171).

DÉZSA: scaphium C. MA. orea PPB. scheffel Nom. 34. Két füllü tsober, désza: capedo; fejt zsujár, fejt-odény, désza: muletra PPB. Vnő és iuh fei saytár és désza az ő pohár széke (Helt: Krón. 8). En be megyoe a faluba és egy dészát lopok és ki szedek a halakban (Helt: Mes. 283). Poruta, moslekos desa (Mol: SzJán. 551). Désza vízbe fojtya (MA: SB. 342). Moslékos désza (GKat: Váits. 1992). Az ligának, folyo állatoknak mértéki ezek: két füllü desa, fortály akó, fél mészoly (Com: Jan. 205. 166). Egy boeska arany désziba rakatván (ExPrinc. 218). Gábor Pál dészajárt vöttink egy désát 24 denár (MonTME. 114). A sütő házban egy lábas üst, egy sütő désza, egy szita, két kis szákasztó tekeud (Gér: KárCs. IV. 451).

DIADALM, DIADALOM: 1) pugna ElrC. 50. [kampf]. És ez ew dyadalmat (pugnam) zent Ferenczecz zegenylenala meg mondany (ElrC. 50). 2) praeventura, victoria MA. sieg PPB. Diadalmat venni: vincere, triumphare PPB. Hadba es viascodasba diadalmat vezón (GuaryC. 52). Dyadalmat vewoen az zent augyalon (ÉrdyC. 387). Dyadalma leen az hytetlen eretnekőknek (516). Dyadalmath week w rayta (KulesC. 50). Isten, ky adez dyadalmathi nekem esz nepekethi wethcz oen alam (KazC. 32). Nagyob diadalommal el törellyic eszt a kis szömérmet (Helt: Krón. 120). Sirással, könyörgéssel jutott a diadalomhoz (Pázm: Préd. 648). És mostis kétséges, kié volt az diadalom (Pázm: Kal. 411). Kin még az pokolnac kapui sem vehetec diadalmat (Zvon: Post. 112). A győzedelmesek fosztott marhákkal terhesek lévén, avagy a diadalomzszölököt fel-emelvén, hazza meg térnek (Com: Jan. 188). Az eklésiat le nem tapodgja, diadalmat nem veszen ő rajta (SzD: MVir.

35). **3)** [trophaeum; siegesdenkmal]. Csaszár ifúedelmét magoknak hagyta, diadalmát az városból ki hányta (Cseng: Jer. A3).

Diadalmas: **1)** victoriosus MA. siegreich, sieghaft PPB. El hagiak vezni testeketes az nagi diadalmas givzwedelmet (VirgC. 89). Mikoron minden vitez toborzol iarna, intec az vitezec Kúisi Pált is, hogy ő is mutatna az ő diadalmos vigaságát (Helt: Krón. 159). Azokat a diadalmas iokat, az igazságot senki Christustul el nem veheti (Mel: Préd. 127). A régiek fegyver-házából vett diadalmas karidokkal nyaka szakasztatik ennek a vélekedésnek (SzD: MVir. 140). **2)** devictor MA. [sieger]. Diadalmos lón (Helt: Krón. 15). Végezetre ő diadalmas léssen (MA: Bibl. I.47).

Diadalmaskod-ik: [vinco; siegen]. Diadalmaskodván, a pokolbéli sárkának hét fejét össze rontotta (Csúzi: Síp. 132).

Diadalmasság: [victoria; sieg]. Királyok és csaszárok halálát és diadalmasságokat igyeksztenek haszontalanul jövedőni (KBésC. 1666. C3). Ad isten kezemben diadalmasságot (PhilP. 72).

Diadalmaz: [vinco; siegen]. Dyadalmaz ő ellensegíról (BécsiC. 40).

még-diadalmaz: defendo BécsiC. 12. [schützen]. Nabukodonozor hog megdyadalmazna őmagat (quod defenderet se), őhozia húa mend azflettel nagobbakat (BécsiC. 12).

Diadalmi: victorialis, triumphalis Kr. [sieges]. Diadalmi vers: epinicion MA. A győzedelmesec győzedelmi dícsíretet enekelve diadalmi pompával haza meg-tércec (Com: Jan. 152). Ditsőség szekeren, országos diadalmi pompával ment a városba (SzD: MVir. 88).

DIALÉKTIKA. A dialecticáról avág votékedésnec tudományáról (Com: Jan. 160).

DÍB-DÁB (déb-dáb Radv: Csal. II.315. Fal: TÉ. 735): **1)** buttubata MA. unnütz zeug, lapperei PPB. Csak kapcza foltokkal es szemetes díb dabokkal volt rakua (Bal: Epin. 1). A templomot egy más díbdábbal meg mocsokokat a templombul ki kel rekeszteni (Diósz: Delib. A2). Czédula pénzeknek exigálásával terhelik az ott való szegénységet akármi díb-dáb edgyet-mástol-is az ott való harminczadosok (CompConst. 44). Nem terhelik magokat minden díb-dabokkal (Sbalog: TemK. 153). Holmi aprólékos déb dáb (Radv: Csal. II.315). Legyen irlalmassággal hozzá és holmi díb dabját adassa meg nyavalyásnak (MonOkM. XIX.112). A nemes emberek nem tartoznak nem kötelessek a jóságos tselekedetekre, tókélletességre és szüz tób efféle díb-dábra (Fal: NE. 62). **2)** vilis, nauci, flocci SÍ. [unnütz, geringfügig]. Sok díb-dáb agyaskodásokat hintegetett Calvinus írásiban (Pázm: Kal. 417). Efféle díb dab rendtartásokat sokakat szerzet (KCSipk: Pápst. 502). Becsüfendőt böcstelen díb-dáb esésért el ad (Laud: UjSegits. H.81). Díb-dáb febérruha (RákF: Lev. V.512). Az itt való déb-dáb marhákat mind eszeverettem (Thaly: RT. L93). Rest ókróket a huzásra díb dab ostorral kénszergessen (László: Petr. 29). Szedjük el tőle minden déb dab írásit, leveleit, passusit (Fal: TÉ. 735). A tölgy-fa meg-nem indul minden díb-dáb ledérségen (Könyi: HRom. 1). Tudod-e te díb dab ember, kivel beszélsz? (Gvad: FNót. 113). Díb-dáb podgyászszal terhelitik lelke (SzD: MVir. 425).

Díbdábocska: [quisquiliae; unnützes zeug]. Belső fiókban egynehány francia pénz és holmi déb-dábocskak [vannak] (Radv: Csal. III.352).

Díbdábság: [quisquiliae; lapperei]. Inkább díb-dábságokra vesztegetik pinzeket (Nyr. IX.413). Ezen díbdábságnak még is meg kell lennie, e nélkül kszelsoftba bé nem lehet menni (Gvad: FNót. 99).

DICSEKÉD-İK: gloriör C. MA. sich rühmen PPB. Győzedelmesen dítsékódom: triumpho C. Dícsékédik vala monnal ő seregenec hatalmaban (BécsiC. 11). Dícsékédgée te raitad lrlm. (32). Isteni iozagoknak viragual dichekédői (VirgC. 66). Ky hoza Béla koral yo Magyarorszagba, hogy dychekeduel the keth orzagban (PoerC. 312). Dychekedyetek mynth zywbely ygazak (KulesC. 72). Ne dychekedyel, ne negydeskedyel az agak ellen (Komj: SzPál. 86). Kimoudhatatlan nagy predual meg terecec, nagy erőssen dyczkódomén (Helt: Krón. 43). Heiában diezekedik az papa, hog Peternek helieben szallott (Fél: Tan. 228). Ditsékedett, hogy semmi nélkül nem szükös (Pázm: Préd. 644). Ha guzdagsággal bövelkedel, abba ne dicsékedyél (Pázm: KT. 21). Miben dicsékedjem, ha nem te keserves, nehé keresztedben (Thaly: Adal. I.21). Hajarlan fejével agyatlanul dítsékedett (Fal: NA. 182). Dicsékedyék én szerelmem szerelmed mértékében (Amade: Vers. 62).

[Szólások]. Dicsékedik mint varju a galamb tollakkal (Matkó: BCsák. 184).

föl-dicsékedik: [gloriör; sich brüsten]. Feldicsékedett a vezér kegyelmességével (Moulrók. XV.554).

Dicsékedés: gloriatio MA. [prahlerei]. Az my hlv dichekedvnik meg nyomoreyatyik (CornC. 10). Az Babylon az chaldéusoknak szépsécec és dicsékődéscec volt (MA: Bibl. II.13). Píperes dicsökódes (Aly: Itin. 98). Áhétatosságok hívságos dicsékés (Fal: NE. 39).

Dicsékédet: ∞ Job ennekem inkább meg halnom, hogy nem mynth ez en dychekedetemth valaky hyaba valoya tenne (Komj: SzPál. 155).

DICSÉR (gyezec EhrC. 139): laudo, collaudo, probo, comprobo, suborno C. loben PPB. [rühnen, preisen]. Igen ditsírem: percelebro; erőssen ditsírom: dilauo; énekelve ditsírom: de-canto; tapsolásonnal diczíróm: complaudo C. Gyakorlom, ditsírem, bídgetem: celebro PPB. Tartoztatok gyeczerny az zabadsagert, kyt vallolok mindenewt rewpevlest (EhrC. 139). Dyczer nagy felseges dyczeretel (VirgC. 13). Kezde dychyrny Béla kyal az menyekvezvevek haznalatosságat (MargL. 29). Dycheretyk kedeeg kerezetelev Janos lelky nemes yozgass mywelkódeseknek nagy voltabol es nem ew testy állapotyanak mynoe voltabol (ÉrdyC. 350). Dycheryeek az ty mennyey atyatokeit belőlee (889). Dycherem felseges wrnak neueth (KulesC. 11). Bodogh az ember, ky nem itly wnwñ magth abba, kyth ewmmaga dychyr, ioua hagy (Komj: SzPál. 98). Vadnac olyfele emberec, kie semmit nem dicérnec (Helt: Bibl. Le3). Jobb szoretem, hogy gyalázzanak a jóriul, hogy sem ditsírjenek a rosziul (Fal: NU. 309).

[Szólások]. Ő maga ditséri magát: ipse sibi tibenen est PPB. A kinek pokol szomszedgya vagyon, ő maga dicleri magát (SalMark. A5). Hituan szomszedgya vagyon, mert ő maga diczeri magát (Decsi: Adag. 125).

[Közmondások]. Estue szokták diczérni az napot, nem reggel (Decsi: Adag. 30). A munka ditséri mesterét: *artificem commendat opus PPB. Barütidat titkon ítsed, nyilván ditsírd (SzD: MVir. 51). Végin szokták a napot ditsérni (87). Napot nem felkeltén, hanem le-fektén szoktanak ditsírni (no).

még-dicsér: allaudo, collaudo, dilauo MA. loben PPB.

mégdicsérés: collandatio MA. [lob].

[mégdicséret]

mégdicséretés: [laudabilis; preiswürdig]. Széq, megdiczértes magasztalás (MA: Scult. 1013).

Dicsérés: laudatio, collandatio, comprobatio C. [das loben, rühnen, preisen]. Az fel tamadas vtan lezón az zenfőkben zozereuth ualo isten diceres (SándC. 20). Homérus penájja és ditsírse terjesztote világ-eleibe tselekedetit (Pázm: Préd. 37).

Dicséret: laus, laudatio, gloriatio, elogium, hymnus, encomium C. collaudatio MA. [lob, lobspruch, lobgesang]. Dicséretre méltó: commendabilis; dicséretre méltatlan: illaudatus; dicséret nélkül való: inglorius C. Dicséretet vadászni: *servire gloriae; dicséretet nyerni: *adsciscere sibi laudem; halotti dicséret, halotti oráció vagy versek: *laudatio funebris PPB. My vronknac Iesus Christusnac gyezeretyre yrtattanak meg yttegyel nemy yrasok (EhrC. 1). Fogaduan ötet koronackal es diéerecekel (BécsiC. 14). Kezdetk zent Ferencmek dyczerety (VirgC. 13). Dychereteket ne keressovnk (CornC. 12). Kereztekkal es kylemb kylemb zoep isteny dycheretokkal yewnek vala az zent zyznek koporsosyozal (ÉrdyC. 314). Dycheretoth mondok neowednek (KulesC. 13). Az én dicherete ne legyen az ő gyűlekezetekbe (Helt: Bibl. 1Aa4). En munkalottam benne, magának veszi a diczeretet (Deesi: Adag. 165). Mikor olyat tselekedett Kristus, mellyből dicséreti származott, meg-parantsolta, hogy titkon tartsák (Pázm: Préd. 53). A gyűlekezetben soltárok es dicsiretek énekeltemek (Com: Vest. 94). Dicséret-névben veszszük az ő gyalázó beszédekot (Fal: NE. 34). Addig patvarkodom a himes, szines dicsiretekkal, a mig önként számomra kinyilik orszények (Fal: TÉ. 773).

[Szólások]. Más dicsiretinek színe alatt magát dicsíri (Deesi: Adag. 212).

Dicséretés: laudatus, laudabilis, celebratus, inclitus C. [lobenswert, rühmlich, löblich]. Dicheretes etel az vilagbol kymulanak (VirgC. 50). Dycheretes etelav frater (DomC. 273). Mynemew rendhely zyzek dycheretésők yr istennek etelre (ÉrdyC. 590). Diczeretes az gyermek, ki nekűnc születet (Born: Préd. 32). Az ű elmeye diczeretes vala, versoket szerezhel vala (Deesi: Sall. 19). Minden állatnak tsak az dicsiretes java, a ni annak tulajdon természetéhez illik és a mitől jónak mondatik (Pázm: Préd. 312). Diczeretesb lézecz az leányoc előtt (MA: Bibl. 1282). Nem dicsiretes néked halált kívánni (ZrinyiT. 82). Dicsiretes kedvozni az atyafiaknak (Illy: Préd. 167). Elléle dicsiretes találmányokkal minden koron talúsz magadnak helyt a híres emberek lajstromában (Fal: UE. 398).

Dicséretlen: illaudabilis, illaudatus SI. [rühmlos, unrühmlich]. Szalad seroge nagy dicheretlenül (Zrinyi I.77). Dicheretlen ágybul hogy életemet küldjem (122).

Dicsérő: laudator, comprobator, encomiaster C. [lobredner]. Kiáltó, hirdető, dicsérő: praeco PPB.

DICSŐ (*diche* GyöngyC. 69. *dyches* RMNy. II.284. *diceseb* RMK. II.52. *dycethelen* ÉrsC. 515. *duczu* MA: Tan. 3): gloriosus, gloriificatus MA. ruhmwürdig, rühmlich, herrlich PPB. Yme hol vagyon a my dychő kyralkwnak zerehes lakodalma (ÉrdyC. 536). Zeebek, eekőbek, fomesbek es dychőbek (661). Oh *diche* zenth lelek, kinel iob ayandokoth soholt nem lelek (GyöngyC. 69). Dicső leány, szép jegyesem, szent nevemért jó vitézöm! (RMK. 1134). Felseges, ditezii méltóság (MA: Tan. 3).

Dicsóít: glorifico MA. rühmen, preisen, verherrlichen PPB. Dicsóitecz istent, ki adat illen hatalmat emberecne (MünchC. 20). Cellaiaba tere az adot istent dicsóituen (VirgC. 103). Vylagoswillyon ty vylagosasokok, hog dycőwyezecek ty atyotokat (JordC. 366). Az engemet dicsóit, mert az enyemből veszi a mit tenétek hirdet (Tel: Exang. II.151). Az alázatos szívűeket fűdözíti és dicsóiti (Pázm: Préd. 56). Egyenlőképben egyszájjal dicsóitécz az istent (MA: Bibl. IV.149).

még-dicsóít: ~ Jacobnak ystene megh dycőwytette az hw thyath, Jesusth (JordC. 715). Wrvnk Jesus megh dycőwytetek az fenes napnak megh sotowleeseben (ÉrdyC. 182). Meg-dicsóítetem Pharaónu (MA: Bibl. 161). Atyam dicsóítcsd meg az te fiadat (Lép: P7ük. II.53). A mely test itt sajldott, jövendőben a dicsóitécz-meg (Pás: Igazs. II.637).

Dicsóités: glorificatio MA. verherrlichung PPB. Meg nytom dychewytsbe en tekeletes bezedemeth (KulesC. 117. Zvon: Post. 1551). Mély szemermességgel szenvedi a dicsóitést (KNagysz. 1613. D3).

Dicsős: gloriosus MA. ruhmwürdig, herrlich PPB. Kerem ty kelketh, hogy ty ktek ez fellywl meg irth napra lene jellen dyches es ekes teob wytező wrym es barattym kezeoth (RMNy. II.281). Minden ékességgel kedvesb, diceseb vala (RMK. II.52). Világi marhaval ékes, diczős vala (Born: Ének. 501). Diczős nevedet örömmel diczérjűc (MA: Scult. 758). Igen dicsőszen tudgyie őc az anya sz. egyházokat diczérni (MA: Tan. 1051). Ez számláltatta az angyali dicsős b karok közé őtet (Csúzi: Síp. 160).

Dicsósit: [glorifico; lobpreisen]. Fel magoztat es gyczewseyt tegedet ewrewkwyl ewrewkke (EhrC. 35). Dychewsyhky az ty mennyey atyotokat (CornC. 157). Bodog Floryan dyczewsytte ystent (ÉrsC. 354). Minket dicsósitett vitéz véretek (Zrinyi I.67).

Dicsósköd-ik: 1) [glorior; sich rühmen]. Myt dyches-köttök becyaban (ÉrdyC. 72). 2) [glorifico; verherrlicht werden]. Inkáb akart az isten népével gyalazatban élni, hogysen udvarnál királyi állapotban dicsósködni (Pázm: Préd. 1067). Egybe-foglallya nem tsak a zsidók es pogányok gyűlekezetit, hanem a földön vitékedő es mennyországban dicsósködő eclesiát (1240).

[Dicsósit]

még-dicsósül: [beor; selig werden]. A megdychewsevlt test meg alla az coporon (CornC. 104).

Dicsőség: gloria C. [ruh, herrlichkeit]. Idején meg-kisebbedett annak a győzedelemnek dicsőége: gloria ejus victoriae *praeformata est PPB. My vronknac Iesus Christusnac gyczewsegere yrtattanak nemy yrasok (EhrC. 1). Ő zekinec dicsőege (BécsiC. 11). Felseges isten, diczwesnek kiralya (VirgC. 25). Az en zerzetemnek tyztasagat es ytlagnak dychewsegeert sem zegnem meg (MargL. 31). Reezth ad ew neky az erek dicsőseghnek eromeeben (ÉrdyC. 108). Az aszszonyiát a férfinnac dicsősege (Helt: UT. n7). Az isten dicsőségét ne lássák, a kik a szentek földön latról éltek (Pázm: Préd. 20). Meg ífresítwén magát Christus az ő isteni dicsőségétől, az szolgnai abrázátot fel őltözé (Alv: Post. 1371). Inkáb veti abban kiki dicsőségét (Thaly: VÉ. 124).

[Közmondások]. A dicsőség meredek uton jár (SzD: MVir. 90).

Dicsőségés: [gloriosus; rühmlich, ruhmvoll]. Feluala, hogy ew gyczewseges tarsasagat ne veztene el (EhrC. 44). Ez dicswesges zent semit reá nem telele (VirgC. 41). Jeyel dicheeseghes zenth lelek (WinkC. 37). Meel dicsőseges az mennyey zent orzag (ÉrdyC. 605). Vegre íduendőt mondot a Christus Jesus dicsőseges orzagáról (Helt: Bibl. 1g4). Minden dicsőseges felsősegek lába es fundamentoma sár (Pázm: Préd. 94).

Dicsőségésit: [glorifico; lobpreisen]. Nem-mynt istent dychwysgeyettetyk, sem hala adok nem voltanak (Konj: SzPál. 17).

Dicsőségésköd-ik: [glorior; sich brüsten]. Keveset tudhatott benne, mi büntetések telnek másvilágon azoknak fejekre, a kik ebben mód nélkül dicsőségésködnek (Fal: NA. 108).

Dicsótelen: ingloriosus WF. [rühmlos]. Oh emmekem nyarwalyasnak, oh lam wagyok dycethelen, myt tezyek mynd ezewk ellen? (ÉrsC. 515).

Dicsóul: glorifico MA. [beor; verherrlicht, selig werden]. Felywltwauen ystent gyczewytetek (EhrC. 59). Ees dychowl-tethnek the benned myndenek (KulesC. 7). A dicsóit szentek-ellen-való káronkodásit Baldimnusnak elő sem hozom (Pázm: LuthV. 93). Meg pészéltete isten a dicsóit szentek segítség-hívását (318).

még-dicsőül: ∞ Zellet nem adatottalak, mert meg Iesus megnem diézőndtetetnala (MünchC. 184). Inmaar megli dichöwl embörnek fya (WinklC. 152). El vagon az reytetven, kiuel meg-vagyon dyöölven (NagyszC. 10). Az ygazak megli dychöwl-tetnek (ÉrdyC. 133. Ozor: Christ. 28).

mégdicsőületlen: [non glorificatus; unverherrlicht]. Az megdicsőületleneket Christus megdicsőíti (MA: Scult. 34).

mégdicsőültség: [glorificatio; verherrlichung]. Meg diczö-ültségét erőtlenségeknee homálljával földte bé (Zvon: Post. 199).

Dicsőülés: ∞ Az humak vonasa lezön testben es lelköben ualo dicöölles (SándC. 17).

Dicsőületlen: [non glorificatus; unverherrlicht]. Diczö-ületlen test (MA: Scult. 1052).

DIÉTA: 1) diæta Com: Jan. 172. [diät]. Az egésségese-
nee leg jobb orvosság a diæta (Com: Jan. 172). **2)** [comitia;
reichstag]. Bizonyos napra rendelt ország gyüles: diæta (Ver:
Verb. Szót. 7). Suplicalni kel ű felséghenek, ez diæta alatt
lathassa megli ű fölseghe, az birakkal (RMNy. III.60). Ez el
mult diætan Rezenbe megy (LeVT. I.233).

DIFFÁS: [?] Szitkainal chak anny gondoltam, mint valami
bodázot gunárnak diifás pöszögetéséuel (Zvon: PázmP. 206).

DÍJ (*děj* Adámi. *dya* LeVT. I.319. *düi* Kász: Kit. 6. 147):
auctoramentum PPBl. valor, pretium, homagium, sacramentum
submissio*n*i SI. [preis, lohn, gebühr] eid, huldigung Adámi.
Béiktató avagy avató pénz, zöld. Item. Díjja: auctoramentum;
díjja a meg-ölt baza-fjának: *auctoramentum jugulati civis
PPBl. Hw wrat megli kel öny, hogy ha dyaath akaryak megli
venny (JordC. 56). Az megli holtnak dyaath se vegyeetek
(194). Dyba fizeteth (Ver: Verb. 102). Wa[ia]mely kezembe akad
benethiek, thahat dya zerynth megyen el (LeVT. I.319). Olyan
aldozat, mely az emberi nemzetségnek díját és satezát meg-
fizette, csak egy völt (Pázm: Kál. 741). Melyben diüt az az
két száz forintot kel le-tenni (Kász: Kit. 6). Így az alperes fél
díju léjával, az az tsak fél diu szerént valo hittel ménti meg
magát (147). Diát és sarcazt fizette (Bátai: LPrób. 295). Drága
sebeiből foly lelkünknek díja (Ágost: Zar. 392). Az Györgyöt
hogy felakasztották, annak az díjában fizettünk az tatáréval
öszve 88 ft. 42 d. (MonTME. L22).

[Szólások]. Dián maradion (Helt: Krón. 166). Az sze-
melyeknek dykon maragyon (Ver: Verb. 74). Az kik az ar-
vakat törvenyre hijak, az arvaknak dian maradnak (209). Dijon-
maradást is felelt hozzá (Nyr. XIV. 219). Ha valaki orvnak
mond valakit, ki ötet nem illeti és reá nem bizonyithatja, a
más fél meg menti magát tölle, eleven díján marad érette
(SzékÖkl. II.121). Díjjan marasztó gira (Ver: Verb.
Szót. 16).

embér-díja: homagium MA. [huldigung, lehrspflicht].

vér-díj: pretium sanguinis JordC. 445. [blutgeld]. Nem
yllyk ezt vethuy az ysten zekrenyeben, mert veer dya (JordC.
445).

DIKK: [involutum, tegumentum; hütle, bemd]. Csinály
deszkából dikket az ezüst környül, az viasszat olvazd öszve,
keverd öszve jól az téglaporrall (Keesk: ÖtvM. 298).

DIKIS: linea sutoria PPBl. schuster-polier eisen PPB.
[selbneidkneip].

DIKTÁL: dicto; sagen, vorreden, diktiren PPB. Fiam
halgas rea, mit dictaloe néked, az akasztó fátol téged igen feltlek
(FortSzer. H2b). Az test és vér gyakorta az isten akarattya ellen
szokott dictálni (MA: Scult. 976). Az igazság diktállya (Ily:
Préd. II.197).

Diktálás: [dictatio]. Apolló félbe-hagygya dictálását, változ-
tatni kezdi a műzsák szállását (Gyöngy: KJ. 36). A maga tulaj-
don érzékenségeknek dictálása szerént (Ily: Préd. I.555).

DINNYE (*dynny* JordC. 139); pepo C. melo Beythe:
Nom. 6. melone PPB. Kezönkbe ywthnak az yo yzew dynnyak
(JordC. 139). Dynnye, ygorka, tök böw lehet (Kál. 1582. Fij).
Az dinnye magot mikor meg törd, meg sztyallyad (Frank:
HasznK. 22). A dinnye a napot és meletet igen szereti (Lipp:
PKert. 177). Ugyan hőmpölyög mint valami mátz, dinnye (Kereszt:
FKer. 2). Albert király a dinnye ételtül vérhasban esék (Pethö:
Krón. 82). Dinyemagból és téjből s valami viola gyüleföl
csinált italt itatott volem az doctor (MonIrók. XV.105). Az tavali
dinnye pásztor vett ü kegyelmökön 3 ft. (MonTME. I. 140).
Egy váljut avagy egy öreg csöbröt új, dinnyének való földdel
töltés meg (Radv: Csal. III. 53).

börhēju-dinnye: melopepo diureo cute Beythe: Nom.
6. [hartrindige melone]. Bórlajú dinnye. Eanek kemény, fejár
a bőre, a béli zöld (Lipp: PKert. II.177).

capa-dinnye: melopepo viridi carne BeytheA: FivK. 41.
(Lipp: PKert. II.177).

csershēju-dinnye: melopepo dura et fusca cute Beythe:
Nom. 6. [hartrindige melone]. Az hejokrül (a dinnyéknek)
külömb-külömb féle nevek vagyon, ki sárga sima, ki cser-lajú,
ki fejár, ki czapa-dinnye (Lipp: PKert. II.177).

görög-dinnye: melo PPBl. anguria, Graecus melo Beythe:
Nom. 1. [wassermelone]. A dinnye közönséges Magyarországon.
Ez enyhány féle, de kiváltképpen nyári avagy sárga dinnye,
mint az föl földön nevezik: öszi, telelő, görög dinnye (Lipp:
PKert. II.177).

muskatály-dinnye. Vannak apró gömbölyű muskatal
dinnyék is (Lipp: PKert. II.177).

nyári-dinnye: [pepo; sommermelone]. (Lipp: PKert. II.177).

örvári, érvári-dinnye: melopepo, qui suprema parte
veluti corona insignitus est, castris orientis Beythe: Nom. 6. melo-
pepo coronatus BeytheA: FivK. 41. [herbstmelone].

öszi-dinnye: pepo serotinus Kr. Az öszi dinnye jobb ré-
szere zöld ho-zsúkkás, fejár béli (Lipp: PKert. 445). Háronféle
dinnye, kivált most az öszi dinnye, amely decemberben is tart.
Olyan öszi dinnye pedig, mint itt vagyon, nem adatik sehöl
(Mik: Törl. 445).

sárga-dinnye: pepo MA²[zuckermelone]. Nyári avagy sárga
dinnye (Lipp: PKert. II.177). Az gerezdes ősz és immár eljött
vala, az bol az tábor jár, van szöllöknek dolga, az görög- és
sárga-dinnyéknek hordása (Thaly: Adal. II.363).

telelő-dinnye: [melo hiernus; wintermelone]. Ha yo
telelew dynnyenek zereh tehetine kegelmetek, kyalne azzon-
nak azzal kedweth lelhetbönk (RMNy. III.31) A telelő dinnye
inkább sárga, sima és zöldes sárga, fejár béli és a csücsan
mint egy rovácskos pilise vagyon, sokáig eltart (Lipp: PKert.
II.177).

Dinnyés: [cucumerarius; melonen]. Dinnyés-kert: cucu-
merarium MA. Dinnyés kertben a vaz semmit nem őriz (BécsiC.
116). Dinnyés kerbeli hayléc (Helt: Bibl. IV.12. Megy: 3Jaj.
II.103. Czegl: Enoch. I.12).

DINOM-DÁNOM (*dánom-dánom* Kem: Élet. 16): [com-
potatio; gelage]. Ha ma dánom dánom, holnap valóban bánom
bánom volt (Kem: Élet. 16). Sárosi János igaz bazatia azt dúdolta
magában: dinom dánom, holnap bizony bánom bánom (MonIrók.
XI.339). Az öreg ember mond: A te dolgod-is nem tsak dinom
dánom (GyöngyD: Char. 91). Ha megverik vállom, hasznáért
elállom, héj dinom-dánom, töltsd tele, nem bánom! (Thaly: VÉ.
II.357). Csak dinom csak dánom, gaz népet szánom (Amade:
Vers. 239).

DIÓ (*düi* Helt: Mes. 30): nux, juglans C. muss PPB. Dióból
való: nucerus C. Dióhártya: nauci; diót kopátolni: nucis puta-

mine, cortice nudare; diónak zöld haja: calix nucis PPB. Avas-dió: *nux rancida; fűs-dió: *nux sine medulla PPB. Byzon' kevesebbet gondolja a dyo belinec edős volthat, az ky gákorla megkostolta (NagySzC. 33). Micoron a mayon a dyola zakazt meg harapya (DebrC. 601). Papa fyue szédőlgő feiet gyogit; ha borban ized az porat, fel dyo heynyt, hideg leles, rothat betegség ellen io (BeytheA: FivK. 63). Magad akarod-é az dió székít hajánac törése nélkül meg emi (Prág: Serk. 944). A fakusz az orrával a dió héját megtöri (Com: Jan. 35). Válogassz tiz diót, kiket harmad napig mind harmatozz (Radv: Csal. III.52). Az savóért igen vonakoznak, két dióért kertet ugrádoznak (Thaly: VÉ. II.1). Ha ételt dióval, húst rekesz bé sajtal. Egy féle dio jobb s hasznod léssen azzal; más ártalmas (Fely2: SebSal. 13).

[Szólások]. Egy férges diót sem adnék érte (Kisv: Adag. 71).

[Közmondások]. Törd meg a diót, ha a bélit meg-akarod emi (SzD: MVir. 110).

ciprus-dió: galbulus MA. cypressen nuss PPB.

egyiptomi-dió: pistatum C. [pinpermuss]. (Com: Jan. 24).

fenyő-dió, fenyőfa-dió: conus C. pinea *nux MAL. nux *sapinea PPB. [taunzapfen]. Fenyő-fa dió, teke, tsútsossága valaminek: conus PPB. Ha őszue törőd az fáy főnyű diót, rut körmöt el vétt (Mel: Herb. 9). Az fenyő fanak dióit ha vgorka mazzal főzöd meg, vizeletnek clópfőgeset allattya (BeytheA: FivK. 7). A fenyő fa fenyő-diót avagy hosszú fenyő bugát terem (Com: Jan. 24. 164).

magyar-dió: [nux; nuss]. Az magyar dióc az gyomorban sárt és hurutot csinálnac (Mel: Herb. 14).

olaj-dió: olivae Com: Jan. 111. [olivenbeere]. A sültkehez adattatnac tálaeskákban salátac, retkec, olajdióc (Com: Jan. 111).

olasz-dió: *juglans, *basilica nux PPB. welsche nuss Com: Vest. 26. A diót meg-törje, a ki dió bétl akar emi, akar öreg, olasz dió légyen, akar mogoró (Com: Jan. 20).

öreg-dió: nux juglans; welsche nuss Com: Orb. 29.

szerecsen-dió: myristica; muskat nuss C. A szerecsen dió ige io cteken (Mel: Herb. 14). Nux myristica sine moschata, zerechön dió, quo etiam nomine nux maior India appellatur (Beythe: Nom. 6). Ha az varaditsot (sanacetum thiumm) borban zerechön dió virággal őzue meg főzöd es gyakran adod imya az azzonyallatnak, meg meglehiti mehet (BeytheA: FivK. 72). Az gyomromat szerecsen dió virággal meg konettem (MonIrók. XV.382).

Diós: 1) [nuceus; nuss]. Le zallek az dios kertbe, hog vélgnek almát latnam (DöbrC. 480). Diósmok (RMNy. II.4). 2) nucetum MA. [nussgarten].

DIPLÓMA: [diploma]. Inezédi Mihály jött a diploma párvával (Bethl: Élet. II.33).

Diplómás: [diplomaticus]. Tzimeros, diplomás nemes ember: arnalista PPB.

DIRIBOL: [consecro; zerstückeln]. Diriboló: in frusta concidens (Otr: OrigHung. II.155). Ive is úgy ettem, ha más diribolt előmben (RákF: Lev. I.186). [Vö. DARAB]

[el-diribol]

eldiribolás: [divisio; zerstückelung]. Hadainkuak eldiribolása mely haszontalan (RákF: Lev. I.621).

DIRIGÁL: [dirigo]. Az ország dolgárúl papok dirigálnak (Thaly: Adal. I.9).

DISKURÁL: [colloquor]. Valamely dolog fölül chüssen discourálni (Czegl: Japh. 3). Az parton discourál Károlyi Sándorral, az commendót neki hagyja hadával (Thaly: Adal. II.356).

ol-diskurál: [discutio; besprechen]. Az mint pedig én sajtítottam, azt is eldiskurálták, mit engedjenek el adónkban (MonOlm. XV.52).

DISPUTÁL: disputo PPB. Erőségekkel disputálni: agere *argumentis PPB. Mongya istennek izyet, auagy disputal vala, auagy bezel vala istenrel (DomC. 115). Azon vezedelmes erethnőkség ellen sokayg disputalt (ÉrdyC. 520). Mikor Alexandriaba a disputalo helyre menne (Helt: Bibl. I. 64). Sz. Pál három hónapig mind ott disputált vala (RMK. IV.184). Királmé asszony csak arra napot hagyjon, hogy valaki akarja én velem szemben álljon, vélem disputáljon (V.250). Ez példa cselekeszi, hog nekem nem szükség többé disputálnom (MA: Tan. 1185). A disputáló akar-melly feltött dologról beszédet indítván, az edgymásból folyó erős okokat edgymás követő formákban bé-köti, foglallya (Com: Jan. 199).

Disputálás: disputatio PPB. Harmad kerdes leen az disputalásban, mykeppen lehet az istenseghben három zemeel (ÉrdyC. 663). Lattaak az dysputalast es yly crews argwálást (ÉrsC. 182). Disputalásomat es az en ayakaymnak pörölődését vegítetek io eszetekbe (Mel: Jób. 32).

Disputálód-ik: [disputo]. Többé veled nem disputálódom: non *luctabor tecum amplius PPB. (Zvon: Post. I.12).

Disputálódás: [disputatio]. Ne legyen Christus istenségéről disputálódásunc (Zvon: Post. I.109).

DÍSZ: decus, ornamentum SI. [zierde, pracht, schmuck]. Diszere lenni: *ornamento esse; örök disze, ditsősége: *aeternum decus PPB. Te dízeddel es te zepseggeddel zerenésöl vgekezel (DöbrC. 100). Sionból v kessegenek dizze: ex Sion species decoris ejus (106). O howa meenek az eelhen anygal dyzew nepek (ÉrdyC. 559). Wyrag dyzowd waltoztattak (ThewrC. 295). Az jó asszony diszi az ő urának (Thaly: VÉ. II.19).

Díszés: decorus MA. venustus, elegans SI. hübsch, zierlich, fein PPB. Díszesen: ornate PPB. Egh nemes, dysces kerbe feyer lylomok es feyer rosak közbe wynek (PeerC. 42). Igeen kedues, dyzes veragoknak veragonal veragozecek (DomC. 11). Zep, dízós tekintes (DebrC. 400). Az meennyek zent orzaghnak dyzós volta (ÉrdyC. 526). Kívázmnyetek az en rokon-szgyomth es en velem egyetembe valo foglyokoth, kyk yelessek, dysezek [gy] az apostolok kívázh: qui sunt nobiles in apostolis (Komj: Szpál. 105). Az ifju nyter magatartással díszes, nemes vala (RMK. II.27). Ez díszes gyülekezőet (Helt: Krón. 48. 113). Nem az viseli jobban magát, a ki királyi személyt visel, hanem a ki díszesen meg-felel hivatalyúnak (Pázm: Préd. 276). Az ő díszes, feltött szándékában elő megyen (Com: Jan. 196). Job a tar áll a szakállal díszesél (Czegl: MM. 145). Rajtam díszesen nem áll a ruha (Fely: Dies. 49).

[Díszésit]

még-díszésit: [deco, exorno; schmücken, zieren]. Az eget mégdíszésitötte egben zarialkodó madarakkal (NagySzC. 121).

Díszésköd-ik: [splendeo; pringen, glänzen]. Zöldellő füvekkel díszeskedett a föld (Pázm: Préd. 1269).

Díszesség: [decus; zierde, schmuck]. Zent Katherina paradychomnak díszesége (ÉrdyC. 657). Tizemegyedie io erkölchőc az szűzkeuc az ragyussag auagy díszeseg (Pécsi: Szpál. 102). Az isteni tiszteletben a díszesség, illendőség igen megkivántatik (Bod: Pol. 70).

[Díszésül]

még-díszésül: [exornor; geschmückt werden]. Oh fontos állagokkal meg díszésült nemes, magassagos lakodalnak (NagySzC. 52).

[Diszl-ik]

Diszlet: [valor; wert]. Hogyha az profeciának folyása és diszleti vagyon közötti (MA: Tan. 1095).

Disztelen: incandidus, insubidus C. indeceus, insulsus, immodestus MA. ungebührlich, unanständig, abgeschmackt, ungereimt PPB. Disztelenül: insubide, insulse C. Illetlen, rendetlen, disztelen: inconditus PPB. Mikor a hamisság mind szélyvel áradand, egy disztelen ember feltünand (RMK. II.108). Szomoru helyen vígságos dolgot beszélőnél fölőtte igen disztelen (Zvon: Post. I.9). Disztelen dolog (MA: Tan. 1273). Disztelen éltőzet (MA: SB. 217). Disztelen dolog volt az (MA: Scult. 603). Disztelen szollás (CorpGramm. 311). Külső tekintet szerint némely-lyec ékesec, egyobec disztelenecc és rutak (Com: Jan. 53). Többeknecc edgyütt éneklése, edgyező zengése kedves, kölfönböző zengése penig disztelen (169). Miért kívánsz a királyoktul disztelen tiszteletet (Czegl: MM. 17). Disztelen magaviseletével felebaráttyút guggolja (134). Jóllehet disztelen természetű, de azonban igen sokat próbált vitéz (Ács: BIIal. 3). Boszszújokban majd meg-repedtenek, hogy Sarnánt király az illetén kegyelem-mutatásnak oly disztelen meg-vetője lón (Kónyi: VM. 15).

Disztelenség: insulsitas, immodestia MA. [ungereimtheit, abgeschmacktheit]. Ostobaság, disztelenség, izetlenség: insulsitas PPB. Az eget, a földet, a tengereket, kiket isten teremtet, pro, melllyeket és több e féle disztelenségek (CorpGramm. 313).

Disztelenül: [indecenter; unanständig]. A fejek disztelenül ne csavarogjon (JTársReg. 42).

DISZKE: agnus annotinus PPB. [einjähriges lamme].

DISZNÓ (*gisnaw, gizno, gizonu* CodDipl. 1390. *giznoowl* Jern.): **1**) porcus, sus C. schwein PPB. Disznóból való: porcarius; moslékkal hizalt disznó: colluvaria; kan, diszno zar: succerda C. Vadkantól es szelid emétől fajzott süldő, disznó, malatz: hybrid; oldal-pecsenye, disznó-oldal, disznó-tompor, disznó-láb: petaso vel petasio; fel-türom mint a disznó: suffodio: disznókat őrzeni, legeltetni: *pascere sues; a disznók a füvet ki-túrják: sues *ruunt herbas PPB. Gyznoowl 1228 (Jern.). Locus qui Gisnaw dicitur 1055. Gizonu-er 1248. Gizno-eer 1299. Disno 1233 (CodDipl. 1390). Ne eriezetec tú gónógótóket diznoc eleibe (MünchC. 25). Vala kedeg nem moeze ő töllőc sus diznocnac čordai (28). Iwnek vala ő kvzykben rutsagos es fertezetes diznok (VirgC. 112). Ez diznocon ertemec mind az torkosoc es rezdősők (GuaryC. 4). Olan mint az diznocnac röhögese (61). Azok ky menuen az emberekből, nemiek be az dyznokban (JordC. 377). A disznókat nem gyözem meg tisztitani a soc sertőktől (Helt: Mes. 336). Az dyznonalis alab valo wagy (RMNy. III. 40). Az diznocac ha fútnac az szalma czutocak és el vetic, esőt éreznek (CisG. 4). Az ő bőfentésével röhögő him disznó (Com: Jan. 43). A diszno röhög (Com: Vest. 30). Külömben nem szólott, hanem tsak disznó módon röhögött (Hall: HHist. 54). A disznók rettenetesen kezdetek röhögni (Misk: VKert. 34). **2**) [vox contumeliosa; schimpfwort]. Csóka bátrón az királynok ezt mondá: mint olyan ecec disznót ű nem uralná (RMK. III.337). Delig keresztien, deliest rezeg diszno (Mel: SzJán. 103). Inkáb kedveztél disznodnak, roshat vén teszteneck (Czegl: BDorg. 115).

[Szólások]. Eggyüvé röhögnek mint a disznók (SzD: MVir. 118). Súrtság sz mint az diszno (DBón: Részegs. 4). Válogat az ételben mint a disznó a makkban (SzD: MVir. 110).

[Közmondások]. Ne vessetek ty gyengyeteket az dyznoknak eleykben (JordC. 372). Nem io a diznocnac a gyömbér (Dáv: Kker. V3). Es nem kell az gyünygöt a diznoc eleibe hinteni (Tel: Evang. I.331). Nem illik disznó orrába az arany peretz (Decsi: Adag. 27). Illik mint az arany peretz az dizno orrában (49). Disznóra gyömbért ne vesztgeccs (51). Disznót bársony-

nyereg nem illet (Thaly: Adal. I.175). Disznón keres gyapját (Kisv: Adag. 2). Disznóra ne vesztgeccs gyömbért (74). Bársony nyereg számúrra, arany percz disznóra (Fal: Jegyz. 921). Nem hintik disznó eleibe a gyömbért (928). Sok lúd disznót gyöz (SzD: MVir. 366).

eme-disznó: scrofa, porca C. [sau]. Eme diznok paztora: scrofiapacus C. Eme-disznó, kotza, gőnye: porca PPB. Nem ezac az ártán, hanem még az eme disznó is szép makot tud találui (Helt: Mes. 56). Touáb menuen talala egy réten egy eme disznót het malatzal (300). Az romabeliek ha frigyet szerzet-tenecc nalakiuel, egy eme disznót öltenek meg amac crössété-sére (Tel: Evang. I.180). Az pápa egy nagy eme disznón ölvén vastagon dőfölte (Pázm: Kal. I.29). Az eme disznóknak tsótsós hasát a malatzok szopják (Com: Jan. 36).

him-disznó: porcus Com: Jan. 43. [eber]. Az ő bőfentésével röhögő him disznó, meg-herélt kan nem kérőt rágóc mint egyeb hasat kórműek (Com: Jan. 36).

kan-disznó: verres C. [eber]. Kandisznóból való: verrinus C. Ártány, kandiszno: verres PPB.

mag-disznó: scrofa C. MA. [matterschwein]. Magdiszno, eme-diszno: scrophla (Major: Szót. 427). Eme disznó, mag disznó: scrofa PPB.

pázsit-disznó, pázsitos-disznó: [?]. Tized diznoth, se penig pasytl diznoth, uagy tereóm az eo erdeiekeón az mak, uagy nem tereóm, sola ne adgjanak (Radv: Csal. III.169). Száz pázsitos disznó (VeetTrans. 1).

sül-disznó: hericus, herinaeus, hystrix C. [schweinel]. Az zvl dyznoknak beoret chynaltata meg es ez zvl dyznoknak bevreiben chynalt evnel ev magat mezehtelen lusan serteeuel befordeethvan jgen keuenyen magat vele meg zorehgya vala (MargL. 86). Ha el kezdí magát himui és mint a szüldisznó a sertőét fel bánni, az isten artzól pőcki (Helt: Mes. 85). Sül disznó avagy tövises borz (Com: Jan. 47). Ott van verme a sül disznónak (Ily: Préd. II.64).

süldő-disznó: nefrens C. [frischling].

tengéri-disznó: [delphinus]. Tengeri disznó-hal: *porculus marinus PPB. Az ő malatzit a delfin avagy tengeri diszno anynyira szereti, hogy az anynyok inkább magát is elfogatja, hogy sem mint azokat prédára hagyja (Misk: VKert. 510).

tenyésző-disznó: porcetra C. [zuchtschwein].

tökemetszett-disznó: [verres castratus; castrirtes schwein]. A meg berélt kan, ártány, földi metszet disznó nem kérőt rágóc (Com: Jan. 36).

tővisés-disznó: [hystrix; stachelschwein]. Kőszála és oltalmazója a tövises disznoknak, az az befogadoja a tövises gazdagoknak (Ily: Préd. I.559).

vad-disznó: aper PPB. [eber]. Vad disznó orja: *callum aprugnum PPB. Vadász embereim vaddisznót, szarvast ésszarvasborjút vertek el (Monlrók. XV. 391).

váltó-disznó: [?]. Az pázsiton való váltó disznótól 6 pénzt adnak (Gér: KárCs. IV.306).

verő-disznó: [porcellus; frischling]. Vettem vágó barmokat 20 dbot; ürüket és kosokat 200 dbot; verő disznókat 13 dbot (Radv: Csal. III.28). Bronza turó 108 font, verő disznók 5 drb (Radv: Csal. III.66). Verő disznó 6 ft (Évk. XHL71). Conventióm: verő disznó nro. 4 (RákF: Lev. I.172).

Disznócska: porculus C. porcellus MA. [ferkel]. A farkas egi diznocskaiat el ragatta uala (DebrC. 176).

Disznódi: [improbis pravus; schlecht, gottlos]. Rútalmas disznódi gaz élet (SzD: MVir. 102).

Disznói: suillus Com: Jan. 47. [schweinartig]. A keskeny-homloe disznói (suilla), a püpos szamári (Com: Jan. 47).

Disznós: suarius, porcarius MA. [schwein-]. Nem annygy tisztességgel állott ez disznos emberhez, hogy meg fogadta volna alkalom szerint őtet, hanem rá költötte magát (Mogy: 6Jaj. II. 12). Az disznos tovább rá megfogásüért fizettünk a szubasáknak 18 $\frac{1}{2}$ t. (MonTME. I. 316).

DIVÁN, DÍVÁNY, DÉVÁN, DÉVÁNY: 1) [sum-mum consilium Turcicum; türkischer staatsrat]. Az diványban tavaly elvégezték, Erdélybe törököt hozznak (LevT. II. 253). A tatárok divánba gyűlénék, hogy ő is bé mennyen, érette küldénék (Gyöngy: KJ. 64). Bírkoézi Ferenczet küldi Dunántúl hogy az álföld is mindjárt azontúl egyetértésen, ne is féljen, tartson dévántúl (Thaly: Adal. I. 174). A diván vagy főtanács végez mindenekről (Fal: TÉ. 720). **2)** [consilium, consultatio; beratung]. Ludak vagy darvak deványának szoktuk nevezni az olyan gyűléseket, a kibén mindenek rendetlenül és értelem nélkül való kiáltásokkal mennek véghez (Misk: VKert. 348). **3)** [torus; sopha]. Az szentegyház előtt egy deván szőnyegre az vitéz holt testek renddel vannak téve (Zrinyi: ASyr. 76). Déványszőnyeg, déványvankos (Fal: Jegyz. 933).

[Szólások]. Az német penig az harcban, török harc előtt diványban fovyák a kását (Thaly: Adal. II. 339).

[Közmondások]. Mihez kardal férhatsz, nem kel ahoz sok deván (Kisv: Adag. 449).

Divánkoz-ik: [consulto; sich beraten, beratschlagen]. Mit mondana az muszarman nenzet, ha előbb diványkoznék volém, mint sem az tutár chámnal (MonIrók. XV. 441). Azok a dolgok az vezérnek is szívében voltak, azért azoknál a dolgokrúl ma divánkozik (570).

Divánkozás: [consultatio; beratschlagung]. Ma sok dolgokban voltak implicatusok és divánkoziásokban töltötték el az napot (MonIrók. XV. 259).

Diványos: [senatorius; rats-]. A divános házhoz a mikor érkezik, hogy közükbe híjják, az urak végezék (Gyöngy: KJ. 64).

DIVAT: valor, pretium MA. [mos; wert, gebranch, sitte]. A hadakozás épen divatjában volt (Nyr. XIV. 461). Nem így értenek a mostani pápisták a felől a könyv felől; hanem ugy hiszik és bítetik a balgatagokkal annak minden fabuláit, mint a tiszta szent írást, nagy divatja vagyon náluk igen (GKat: Váls. II. 1257). Ma az ecelésjában tovább ennek divattya ninesen (Apati: Vend. 632). Tülem is kért pénzen abrakot, de nem volt, mert az hadak divatjában elvesztegették (MonOkm. X. 205). Ha isten lesz attyok, léssen még divattyok mint régenten Saulnak (Félv: Dies. 54). Néha oly divattyok vagyon (a gödényeknek), főlképen derék nyárban, hogy százan avagy másfél százan is a nagy halastókon szélt forognak (Misk: VKert. 344). Valameddig Bódog szerepsérnk divatjában szolgál (117). Foghagyás kolbásznak drága szép illatja bőfögött gyonrukól, mert nagy volt divatja (Gvad: RP. 13).

1. DOB, TOB, TOP: [facio; werfen]. Tobni, vide topni; topni, letopni: deponere invito MA. ungero nieder tun PPB.

[Ié-dob], Ié-tob, Ié-top: invito depono MA. PPB. [dejicio; niederwerfen]. Tobd le barát a vakarót: Monache depono, quod sustulisti. Fur ablatum restituit MA. Der dieb gebe zurück, was er entwendet hat PPB Tobd le barát a vakarót! (Czeg: Japh. 131).

Dobban, toppan (megdobban Fal: TÉ. 634. Fal: NU. 252): **1)** [subito adsum, inopinato occurro; plötzlich erscheinen]. Meog hogy mester ezt mondana, a hírnemod ot dobbanna (ÉrsC. 453). Addig kerengél ez kerekdél hidon, miglen eszodben sem vehetéd jó szerivel, hogy ott dobbanál, a homán elindultál völt

(Matkó: BCsák. 226) Legottan itt dobbanának a fejedelem mandatumával (ErdTörtAd. 132). Rajtam toppanának az sok idögen országi levelek (RákF: Lev. III. 112) Három vasas német a szobába dobban (Gvad: FNót. 16). **2)** [palpito; schlagen, pochen]. Szánnya magát ebben, de Amaját jobban, tudván, szíve mely nagy félelemmel dobban (Gyöngy: KJ. 81).

el-dobban: [terrefio; erschrecken]. A mint a maga ellizása a hadi tisztnak tábori nagy vétek, úgy eldobbanni szívében törtelmes kártékony alávalóság (Fal: NA. 225).

még-dobban: [permovere, contremisco; bewegt werden, erbeben]. Megdobbant lelkeben: *perterritus conscientia PPB. Meg dobban a szíve (Born: Préd. 252). E méltatlan lamis szóféson is megh nem dobban szíve (Czeg: Japh. 219). Nints oly el-vetemedett, istentelen ember, ki valamikor az ő lelki isméretiben meg nem rettenne es dobbanna (Vós: Igazs. 17). Amazok csak megdobbanván a nagy véletlenségén, sietséggel megírak apjoknak (Szal: Krón. 69). Szívek megdobbanak (Teleki: FLÁ. 212). Mindjárt megdobbanék s vóm eszembe, hogy egyáltalban ninesen jól dolga az urnak (MonIrók. VIII. 376). Ez dolgot hallván, nem kevésé dobbanék meg rajta (MonOkm. XIV. 218). De megdobbant szívem, hogy juta eszemben (Thaly: Adal. I. 221). Kétség kívül az akaratos kisasszony megdöbben reá (Fal: TÉ. 634).

mégdobbanás: [animi percussio; betroffenheit]. Ezeket is hívén recenseáltam, kit megdobbanásokkal értettek reminkedvín, togyek jól az zofianakkal (MonIrók. XV. 376).

Dobbanás: 1) [palpitatio; das klopfen]. Több gyötorem szaggat, mint szívem dobbanást adhat (SzD: MVir. 75). **2)** [terror; schrecken]. Intettel, hogy ily véletlen dobbanásra ne jus (Kereszt: FKor. Előb. 3).

Dobbant (toppan C): **1)** [percello; erschüttern]. Véletlen hír dobbantya a fílet (Hall: III. 64). Szépen összevilló vezeték szók: szívdobbantó hír. Szívdobbantó izenet (Fal: Jegyz. 935). **2)** supplodo C. [stampfen]. Toppantó lovatat magyar paripákkal pályafutni böcsütim. (Thaly: VE. I. 124).

még-dobbant, még-toppan: [percello; erschüttern]. Valakit lelki-esméretében meg-dobbantani: *perfundere aliquem religio PPB. Bizony csak megtoppantja egyszer az uram magát (Nyr. XI. 31). Meg-kell őket lelkok-isméretiben dobban-tani (GKat: Váls. I. Előb. 47). Meg-dobbantya a lelket (Tof: Zsolt. 515). Szívinket megdobbantó hír hallás (MonOkm. VIII. 211). Meg-döbbsentettek a városi kísértetek, holott jó atyám már nem kellene félned (Fal: NU. 252).

Toppantás: supplodio C. [das stampfen]. Io szorenszejében azzal kezdö kérkedni, hogy lába toppantisával egész Itáliat megtöltethetü néppel (ExPrinc. 231).

Dobog (dobog Moln: JÉpül. 90. Kónyi: HRom. 13): [palpito C. klopfen PPB [pochen]. Mozzok, lebegök, dobogok: palpito PPB. Mikor szemeid el-fördülnek, rekedez hörgő torokod, dobog mellyed, el-jő maga a halál (Pázm: Préd. 74). A dobogó szívet meggyógyította (Ker: Préd. 106). A szív meg-séggel dobogván elevonító lelket nemz. (Com: Jan. 52). Némelly embereken igen vigyázó szív lakik, meg-érzik a jövendőt, dobogva integeti, serkenti őket, hogy ébren légyenek (Fal: UÉ. 456). Emelkedik, esdik bús fűje, dobog szíve, nem találja nyugtát keservében (Fal: BE. 598). Meg-vallom, dőlőgítem szívem amaz ügyetögyottak szomorú sorsára szemeim emel-vén (Moln: JÉpül. 90). Remegett s dőlögött a szív is olykiban, sokban már vér sem volt mint az ijett tikban (Kónyi: HRom. 13). Lovam rikkatván a hátán, lejtöt járt, dobogott (Gvad: RP. 95). Szavára a szívem dobogott (SzD: MVir. 109).

Dobogás: 1) [palpitatio C. [das klopfen]. Szív-dobogás: palpitiatio cordis MA. szív lebegés, dobogás: palpitiatio PPB

Zabadic megli engömet Jesus ez időben, kiben diérem nemeleth zvennek dobogastval (DebrC. 562). Az utalatos őrdögnek jelen-léteis elégséges szív-dobogásra (Pázm: LuthV. 102). Leveledet elég szívem dobogásával vártam, mert ma volt szünetes napja, hogy nem irtal (RákGy: Lev. 57). Senki ahétatusabbam nálánál (Cythiánál) nem tatta volna forgatni szemét, ajaka-járásí, forró-fohászkodásí, szíve-dobogásí miatt álmélkoltak minnyájam (Fal: NA 176) 2) plangor, sonitus, strepitus MA (das pochen, geräusch)

Dobol: 1) [permoveo, adigo: bewegen, überreden] Sok ígéretekkel arra doblották, hogy Mauritius herceget orozva meg ölye (Pázm: Kál. 234). A parasztságot írásival és sok arra-kiszetű predikációival ő doblotta vala pártolkodásra (Veresm: Lev. 188). A satan mikor az embert a meg tiltatott fának gyfmóltáséből valo ételre akarná doblani (GKat: Titk. 56). A sítán izgatá az fiait, ugyan a doblotta a Judas Isenriostest-is az ő mesterének el-árulására (GKat: Vált. II.37). Isten az embert a bűnre doblaná (Pós: GBot. 98). A fejedelmot arra doblák, hogy ne kimélje a pénzt (Cserei: Hist. 109). 2) pulso, tundo MA. schlagen, klopfen PPB. Az ő ket teneret nagy erőssen veri vala egybe es dobollya vala az ő melyet (SalMark. D2).

be-dobol: [irruo: hineinbrechen]. Bástia pedig Mihály vajdával bédobolának Erdélybe (ErdTörtAd. 160).

egybe-dobol: [concurro, configo: aufeinanderstossen]. Mikoron immár a del előt volna, egybe dobolánae és trombitalánae a két serege (Helt: Krón. 17). Egyben mind két serege dobolánae (Gosárv: MagyB. Díj).

ki-dobol: [evado, exeo: hinausgelangen, herauskommen]. Prága alatt akarnának lenni, de én nehezen hiszem, hogy őszig is kidobolhassanak azok az nagy pompalkodás miatt (ErdTörtAd. II.394). Lássuk, miként dobloliat ki a német tabora (Thaly: Adal. I.102).

mög-dobol: obtundo, totum seu circum percutio, rumpo: zerbleuwen, wol stumpf machen C.

neki-dobol: [permoveo, adigo: bewegen, überreden]. Maróthi György több hasonló belső tanácsosival neki doblották Székely Mejsé, menjenek be a tortára (Szal: Krón. 85).

rëa-dobol: [cogo, adigo: zwingen, nötigen]. Nem hagyja bizony nyugodni, hanem ha kedve nem volna hozzá is, rejá dobolja, s ha nem cselekszá, kirázza állapotjából (EszM 181).

[**Toplakod-ik**]

Toplakodás: [tremor: schrecken]. Meg hirdettette, hogy szórni halállal köll egynek ki vezetni ez világból, gondolatból, mely nagy toprakodásban volna az a város (Lép: PTük. I.404).

Doboltatás: [beluatio: schwelgerei]. De ők szokott vendégeskedéseket, magok doboltatását nem hagyhatván, csak a fejedelemhez bíznak vala (Szal: Krón. 380).

[**Toborz**]

Toborzék, toborzok: tripudium, chorea, saltatio MA. tanz]. Toborzók-járás: tripudiatio PPB. Az ő vitézivel toborzók tánczot alias hajdó tánczot jártata (MonIrók. III.11). Nemelly igen meg vakult lator toborzekot nyom es meghagyigattya magát az hobar előtt (Börn: Préd. 574). Tánczoekal, ugrálásokkal, toborzókoccal a fajtalanoe gyakorolyác magokat (Com: Jan. 209).

Toborzékol: [palpito: pochen]. Toborzikol a mellyekben a szívek (GKat: Titk. 354).

Toborzó: [tripudium: tanz]. Mikoron minden vitez toborzót iarna, intec az vitezec Kinissi Pált is, hogy ő is meg mutatná az ő diadalmos vigasságát (Helt: Krón. 159).

Toprong: [palpito: trippeln]. A farkas toprong, mert föl (Gvad: Időt. 28).

Dobsa: [immodicus, effrenatus, ausschweifend]. Jozan életi s nem valami dobsa fejedelem volt (Megy: 3Jaj II.19). Minden fenn kőp, szütlejek nem becsülű, tisztelő dobsaiaknak, fiaknak őrk emlékezetre valo példajokra a völgyek hollói vajak-ki szemét (Megy: 6Jaj. II.13).

[**Dobz-ik**]

Dobzód-ik, tobzód-ik: luro, lurcor, nepotor, ingurgito, crapulor, heluor, congraeoor, pergraeoor C. luxurior MA. [schwelgen, prassen, zechen]. Igen dobzódom: perbacoor C. Egyfűtobzódom: congraeoor MA. Igen dobzódóm, dősölök: perbacoor: nyalakodom, dobzódóm: popinor: dobzódóm, lakozom: pergraeoor: lakozó, vendég-társ, dobzódó: symposiastes; dobzódóm, torkomat meg-töltöm, mohon zabálódóm: ingurgito; borban dobzódni: *ingurgitare in se merum PPB. Komplarkodie, tobzodie, peizt gyűt plebanos vram (Mel: Sám. 317) Rendi fölöt ne dobzódgyék (Tel: Evang. 425). Esznek, isznak, dobzódnae (Mon: Apol. 516). Az attia bízza az ő kenecet az fiara, hog immar abbol tobzodik (Fél: Tan. 114). Minden etkekkel vgy élyen az ember, hogy nedobzodgiék (Bal: CsIsk. 324). Tobzódó torkosok felkészült jó lakási, a borral töltözű iszakok tombolásí nem kiztik torkomat (Fal: Vers. 879).

[**mög-tobzódik**]

mögtobzódás: ingluvies C. [geträssigkeit].

Dobzódás, tobzódás: laemargia, popinatio, asotia, crapula, gastrimargia, heluatio C. luxus, luxuries MA. [das schwelgen, zechen]. Tobzódásra való: popinalis C. Dobzódás, veszekeés: bacchatio PPB. Az tobzodas tarsul hozza vonza az bynasagoth (Komj: SzPál. 112). Az nagy tobzodás miatt az nagy ételben italban több holt meg düggel húsz ezernél (MonIrók. III.116). Gondod vagyon neked csak tobzodásra, etelre-italra (FortSzer. G3). Tobzódás nélkül evett (Pázm: Préd. 147). Mit mondgyac az emberekneec testi bátorságban valo el merülésekrül, az tobzódásnae, részegesködésneec sokaságáru (Zvon: Post. 131). Az tobzodás semmi nem egyéb, hanem amaz szümtelen valo nyalás falás (40). Rend nélkül viselte magát; nagy dobzodásokban es mertekletlen lakozásokban foglalvan minden nap magát (Lép: PTük. 1311). A mely minémű jövedelem légyen, ia a bujálkodással tobzódó által látni, buja tobzódása attya keresményét nem tékozlaná (Com: Jan. 189). Tobzódásban merült részeges (Czegl: Japh. 17). Hej Oeskei László, a nagy tobzodástül kelj föl immár. érted elgyöttünk Ujvárból (Thaly: Adal. II.272). Olvassuk az írásban Babilon eme királyának tobzódását, amannak fölvalkodott kevélységét (Moln: JÉpil. 245). A tobzódásból ki nem fogynak (SzD: MVir. 433). A bujaság olly pokolbeli tűz, mellynek gyujtogatása tobzodás, szikrája otmány beszed (447).

Dobzódó, tobzódó: nequam, glutio, lurco, catillo, popino, asotus, intemperans, degulator, gulosus, gulo, helio C. luxuriosus, epulo MA. schwelger, schwelgerisch, schlemmer PPB. Dobzódó, borizák, vendégeskedő: asotus, comessans MAI. Tekozlo, tobzódó (Mel: SzJán. 23). Tobzódó avagy vendégeskedő nagy falatoe nyelésével és teli toroc ivással önnön magát meg fölti (Com: Jan. 181. 189). Az tobzodok részegeskednek (Com: Vest. 101).

2. DOB: tympanum MA. trommel, pauke 14PB. Kezgetec vrac dobochan, éneclatec istennee cimbalomocban (BécsC. 44). Föl kezewle nagy trombita zowal, syp, dob, behgedew, kyntornalyas (ÉrdyC. 315). Kezgetec ineket es ágatoc dobot (Szké: Zsolt. 84). Dobokat viténeec és vitékzetet, es hertelen egybe roppona á két sereg (Helt: Krón. 88). Küldéneec dobbokat, sípokat (150). Dobot, trombitát ribasztának (RMK III.343). Im előttem vagyon esiszár tábora, úgy tetszik fülemben ő dobjá

szava (IV 92. 21). Dob, trombiták mind belől jönnek (Cseng. Jer. 21). Jól pöngesse dobját (Zvon; Post. II.237). A doboknar zörgésevel, tsatogásával a serénységre, elővességre gerjesztene (Com; Jan. 149). A dobok zöngene (Com; Vest. 97). Hangadob, trombita Apollot nem hája (Zrínyi; ASyr. 160). Parolláma megtűtték az dobot (RákF; Lev. V.186). Verik az réz dobot, fújják az trombitát, az sok nyalka kuruez üli az paripát (Thaly; Adal. II.117).

[Szólások]. Kőfalok valának rontva, az terekek vadnak dobok fakadva (RMK. III.115). Szégyenükre eltágnának, doljók fakadva elbúsulának (175). Az igyenes útból kitanitorítsák, eszközt vessessék, megháborítsák s így dobjá fakadva bosszúsák, hogy bosszunkoljunk (Veresm; Lev. 218). Mikor a dítskedő mindent dobra ver, annak is végére megyen a világ és talpig legyalázza (Fal; BE. 597). Ezt a gonosz nyelvek hangos dobra verték (SzD; MVir. 233). Mint fogja az dobot pergetni, ezután elvállik (Monlrók XXIII.201). Ha tü vagy bizonyítottatc volna dolgokat mint ő, régen a dobot megtűtték volna (Dáv; VDisp. 1129).

[Közmondások]. Ha ki nyulat akar löni, ne füssön ahhoz dobot. (Thaly; Adal. 157).

fül-dobja: tympanum auris; ohrtrommel. A fülben legbelől egy bőrtörske vagyon, mely fül dobjának hívattatik (ACser; Enc. 157).

madaraszó-dob. Küldének szép madaraszó dobokat és süntöket (Helt; Krón. 150).

török-dob: [tamburin?] Játszik már az oelo a török dobokkal (SzD; MVir. 259).

víz-dob: ? Szépen öszveállí vezetékszók: világonta ember. Visszaváló nevetés, vízdob (Fal; Jegy. 936).

Dobol (*dobolom* MA PFB); tympanis MA PFB [trömmeln]. Lármát fúni vagy dobolni: *hellucium enere PFB. Valamiket az ép ember két kezeivel véghez szokott vinni, mind azokat a lábával véghez vitte: dobolt erősen, a puskát megtűltötte, a tészt eldölte (Bod; Pol. 194).

[Szólások]. Maga nőstény népével lármát dobolt (SzD; MVir. 18).

vissza-dobol: [revoco; zurückziehen]. A mit itt amott ellene mondottak, utérán, piacon visszadoboltassák országos gyalázzattal (Fal; NE. 94).

Dobolás (*doblás* MA PFB); tympanisatio, pulsatio MA PFB [das trömmeln]. Hegedőleest, sípolást, dobolást, táncot három ezredéig meg tyoltattak lemy (ÉrdyC. 196). Ninczen vogo az lantolasmac, hegedőlesnac, dobolasmac (Kár; 2Könyv. 11). Mentől továjabb volt országunkban, az gyült öszve a mi dobolásunkra (Zrínyi II.176).

Doboló: tympanista, tympanistria MA. [trömmelschläger].

Dobos: tympanista, tympanistes MA. tambour. Lezón oth hegedős, lantos, dobos (SándC. 16). Trombitás és dobos (Monlrók. III.148). Dobosoe és trombitásoe ltközötre való készült fúvó a serénységre gerjesztene (Com; Jan. 149). A vándával vele lévén trombitási, síposi, ezéneznási, két löfark (Monlrók VIII.303). Legyen egy zászlójok és Nagy István dob sok (Rudy; Csul. III.10). Hat magyar trombitás feketé ruhában, az trombitádon feketé tufota, az réz dobos is feketében, azonképen a dobjá is (366).

DOBÁZ: [ventrosus; dicklebig]. Az ő dobáz voltak és kovér haspökszók (PFB; Részegs. 72).

DOBORSÁ: [ago, agite; wohlán]. Felde a Lanciper: Doborsá, jól vagyon; no vigyetek a lantokat a töredoba (Helt; Mes. 474).

DOBOSSÁG: ? Ez asszony a sórtartót bal felől kötötte és az rézdobosságot tegezben fölvetto (Thaly; VÉ. 118).

DOBZÓ: prunus cerinum; wachspflanze. Duránczi szilvác, tengeri barackzoc, leves barackzoc, tejér szilvác: dobozoc, apró szilvác, kőkény szilvác csontosok, kemény magvak (Com; Jan. 20).

DOD: upupa Otr; OrigHung. II.86. wiedehopf. Dod, cum epitheto büdös, h. ö. sordidae, significans avem quendam, quae dicitur upupa (Otr; OrigHung. II.86).

Dutka: epops MAL. wiedehopf. Szarbabuk, dutka, büdös labuk, szarakakota: epops MAL.

DOH (*doha* Bethl; Élet. II.47); putor MA gestank PFB [miut, geruch]. Bor' dohát fúni: *putero vino; banya doha: *virus aeruginis PFB. Az te illatozósod zegenyeknek dohát elnem zenuadeti (ComC. 155). Töllyes vada minden ez edém rwtisagall es fertözötnök dohával (JordC. 915). Ez r-dyeknek dohabol fcl emelnek embert (ÉrdyC. 141). Felmegyén az ő doha, felmegyén az ő büzi (MA; Bibl. II.183). A tömlötznac dohára és sebőségére vetetett (Tyúk; Józ. 147). Tömlötznac szemye és doha (230). Mikor megcsokolám a homlokát, olyan nehéz doha üto meg (Bethl; Élet. II.17). Utálatos büzi, szaga, doha (Tof; Zsolt. 602). Büneidnek dohában meg ne utálassál (DKal; Ker. 113).

[Közmondások]. Rest annak a dolga, régi búza doha kinek járja údvárát (Kisy; Adag. 220).

Doh-ik

mög-dohlik: [putesco; müßig werden]. A gabona meg poslik, meg dohlik az veremben avagy szárnya kél (MA; SB. 143).

Dohos: putidus MA. übelriechend, stinkend PFB. dumpfíg, müßig. Dohos pára: mephitis PFB. Vram ynar dohos, merth neged napy halath (WinkC. 325). Dohosb a koporsóban (WesprC. 1). Fekvnek három hetig es oly igen dohos vala nyand evnen magának (DomC. 228). Az eredet bün dohos es vlatos (DebrC. 96). Dohos vlatos nálok (222). Ty ez dohoss yzollan kersytek (ÉrdyC. 121). Testy dohos, zeplös eegnek gyenerveseghe (506). Az testenek cak az hamma ugón, mel uala dohos müth az pokol (TihC. 12). Immar dohos, mert neged napy vagyon (Pesti; Evang. 212). Hossza a szemöldeke, dohos es eles mint a díszonak a sorteie (SalMark. 3). Szája es lehellet dolosvolta (Veresm; Hltmagt. 75). Véres, mérges tajték foly ki az két szemén, dohos kénkü pára jün ki rút gégégén (ZrínyiI. 34). Az hasban megtartott köválygó, dohos szél (Fely; SehSal. 9). Torkodba verik dohos kőrödésidet (SzD; MVir. 185). Sok borítald dohos agyveléjek (357).

Dohosit

mög-dohosit: [putefacio; dumpfíg machen]. Utálatosa teszi az aszszonyokat a kendő, léleketit megdohosítja, abra zattyát töporódteti (Pazu; Préd. 1134).

Dohosság: putor MA. müßig. Zainnac elviszhetetlen dohossaga (GuryC. 2). Az nagy dohosangert ez soror Alincha felvonna magat Margt. 35). Agzoth bymce dohossaga anag zeplöie (NagySzC. 107). Feleleek, hog ha valany dohossag es helyve ky javne (DomC. 153). ÉrdyC. 11. Uinek ütet eg sytet holre, hommet nag dohossagh zarnazik uala ky (KazC. 133).

Dohosságos: [putidus; dumpfíg]. Minden test fergöknek etke es dohosságos gane (VirgC. 115). Hat ombörökrek dohosságos tetemek (KazC. 100).

Dohosul: [putesco; dumpfíg werden]. Baza vermekben vagy az fele megallott dohosult mély gödrökben (ÉrdPrtAd. II. 4).

mög-dohosul: ∞ Olyha behelyik neked meg dohosultnak (ComC. 150). Bünce nyatta meg dohosult (DobC. 183). Mind el halotznac es egotembe meg dohossulnac (Szék; Zsolt. 23).

DOHÁNY: tabacum, nicotiana PPB. tabak PPB. Találsz elég dohánt (SzBodó: SÖDics. 11). Az hadamat megszállítottam, dohányszőlőst megföltvém (Kár: Élet. 192). Dohányt vittünk 1 t. (MonTME. 1277). Elek Pál katonáinak vöttem dohányt 6 d. (308, 309, 318). Végoztetett az is, hogy senki vármegyénkben akár nemes akár nemtelen, dohányt ne ... gyék, ezíra nadrágot, szalavárdit és hosszú füstököt ne viseljen (366). Pápaszár, dohányból torika közé ennek (Thaly: Adal. II:388). Az dohány diczisibül eredett diffentások (RákP: Lev. II:249). O dohány, o nádméz, o colfé s indigó! (Orczy: KöltSz. 234).

[Szólások]. Pál Szepessy titulusa mikor változik, nagy pipájú kevéssé dohányú Pálnak hívatik (Thaly: Adal. 131). Vélem, hogy azon versek fündölője, ki új házásokat versével gyakorja, egy pipadohányt ért ő katonasága (II:380). A dohánt is nem szagáról, hanem árjáról betsülli (Fal: NU. 257). Dohányt lehet aprítani a hátán (SzD: MVir. 381).

Dohányos: 1) [nicotiana habens; tabak-]. Fejtő dohányos hójagra 17d. (MonTME. 1318, 365). Hív farsum, dohányos bőrböntzén! Te tisztított tejemet (Fal: Vers. 60). 2) [fumum; rauchen]. Nagy dohányos volt a szegény ur (Mik: Törl. 180).

Dohányoz, dohányoz-ik: tabaci fumum e fistula haurio PPB. [rauchen]. Kím az ijedti tatár apasztí pofáját, el-éjté, dohányoz vala, a pipáját (Gyöny: KJ. 87). Dohányozok, midőn éhezek (Thaly: VE. 1229). Csak úgy dohányozom, a midőn éhezek, úgy az többivel majd én is kitélelek (Thaly: Adal. 1231). Csak úgy dohányozom midőn megéhezek, más szegény legény-nyel én is elteugódek (234). Tudja kéd, meddig szeretem kédet? míg dohányozhatom (Mik: Törl. 40). Nap lementig se nem esznek se nem isznak tsak egy tsep vizet is; még tsak nem is dohányoznak (57). Tüzelője mellett földgélvén dohányozott vala (Fal: TÉ. 630).

Dohányozás: [fumatio; das rauchen]. Édes magyar nemzetem, minden mostáni szokásod idegen nemzetektől vött: Nagy hajad, nyakravabód, kalapod, térd hajtásod, dohányozásod németektől (Misk: VKert. 230). Az kártyát elmuván kezd az koczkézíshoz, koczkézisa után a dohányozáshoz (Thaly: Adal. II:271). Az hadamat szép renddel megszállítottam, dohányozást keményen megöltvém (Kár: Élet. 1. 91).

DOKTOR: 1) [doctus; der gelehrte]. Araniás bezzedvzent Janos doktor (VirgC. 14). Kyk valának fevreen kevnben zentelt doctorok (MagZL. 122). Ezeket halam ez doctor meg retene (DomC. 217). Mert doktorokat nekünk be hoz es nyelckvnk egy hazvöz (ÉrsC. 479). Luter azt mondja, predi kálhatnak a doctorok és pásztorok, de tartoznak azzal, hogy a juhok itél-tíhez halgassanak (Pázm: LuthV. 159). Rekeszsiük-bé már az 6-dik numerust is Ágoston doctornak im ez mondásával (Matkó: BCsik. 95). 2) [paedagogus; magister; lehrer]. A gyermekeknek doctori tanadónac ellene (Belt: Krón. 61). 3) [medicus; arzt]. Az doktorok azt mondgyak, hogy chak az nyakara kötyis valaki ez fymek az gyökereit, zömnek homalyat el veyz (BeytheA: FivK. 80). Édes tejből s viola gyüillepből és még valanivel össze temporált itallal életet az doctor (MonTrók. XV. 104). Az ifju doctor volt itt (RákGy: L.v. 186). Négy szegyi doctor sapka vagyon a fejeken (Fal: TÉ. 782).

orvos-doktor: [medicus; arzt]. Az orvos doktorok il heretlen egészezen chodalkoznak (DomC. 37. Posti: Fab. 22. 38). Az orvos doctorok több betegséget találtak az emberi testben, hogy sem napot az esztendőben (Pázm: Préd. 68. Illy: Préd. 1324).

tanító-doktor: [magister; lehrer]. Ez életnek tanító doctora (VirgC. 121). Minden tanító doctoroknak tanulo deakocká kellene lennie (MA: Seult. 51). Illic tenéked tanító doctoridat szorgalmassan követned (Com: Jan. 156).

törvénytudó-doktor: [juris consultus; rechtsgelehrter]. Szolan a törnen tudó doctornac kérdéséről, mit kellene cholekehdü, hogy az örök életet bírhatna? (Tel: Fel. 86). Az idvösség dolgának fundamentomát rövid igékkel jelentette ki, egy törvény tudó doctor kérdésére felelvén (Zvon: Post. 156).

Doktorság: [dignitas doctoris; doctorat]. Az keth coronak zyzesseeghnek es doctorsaghnak dychbesege (ÉrdyC. 565). Harmad doctorsaghnak es predicatorsaghnak coronaya (589).

DOLMÁNY (*dolmán* MonTrók. XI:319): tunica, indusium, subucula C. poderis MA. leibroek Nom. 21. Ujjatlan dolmány neme: adasgus; dolmány-alatt subitzás, foszlános; subuculatus; megföldözött dolmány: tunica *resuta; szorító foszlány, dolmány-alá való subitzá: subuculae *thorax laneus; dolmány hasitélja vagy széli: *lacinia togae PPB. Janos tyannak hagyom az wy granath dolmanth (RMNy. II:216). Scarlath aut saya feyer pro dolman et swytha ac nadragh hwz syngeth thyndekeoth (RMNy. III:4). Készítessen kögyelmek 100 kék dolmányokat és melljéket (Nyr. XII:416). Várja dománnak valót (LevT. II:365). Nagy korában mind mentejét, dolmányát le ne tegye (Prág: Sork. 645). Dolmányok, hosszu köntösök (Com: Jan. 100). Spindlertől [vettem] a menyének szoknyára, fiannak mente és dolmány alá vont aranyat, annak fölötté feketé bársonyt jankernek, kis subának (Radv: Csál. III:21). Rédei Ferencz urammak hagyok egy metszett hamuszín tar bársony dolmányt (288). Szép arany hadzia füg alá válláról, az dolmánnya is szintén olyan kaftánból (Zrinyi 133). Mestör urammak dolmánnya fidozni Budáról hozott bíró uram posztót 35 d. (MonTME. 141). Rongyos az dolmányom, ki van az oldalom (Thaly: Adal. 1227). Prémezett dolmánnya, salavárdija is sok zsinórral hányva (II:387). Angliai posztót ajándékton úgy osztogatta, kinek egy mentére, kinek egy dolmánira (MonTrók. XI:319).

[Szólások]. Faló kotsi, kender hám, nem esember, szűr dolmány (Fal: Jezyz. 923). A ki a szolgának dolmánt ígér, mértékét véteti, felfüggeszti a szegre, s már dolmánnya vagyon (Thaly: Adal. 182).

[Közmondások]. A rongyos dolmányba, földözött nadrághban sokszor van okos legény (Kisv: Adag. 463).

francia-dolmány. Minden napra kék francia dolmány és egy félér nyári dolmánka (Radv: Csál. III:359).

némét-dolmány. Hasagatott, német dolmány; paraganda PPB.

török-dolmány. Török dolmány varrai ezéznát 1d. (Mon. TME. I:183).

Dolmányos: subuculatus C tunicatus MA. mit einem rock bekleidet PPB.

DOLOG: 1) negotium C. MA. [officium; geschäft, beschlütigung, pflicht]. A te dologd: *tuum est PPB. Akaryanala latny ewtett, hogy minden nyelkedesében es dolyban magat hozza hasonlana (EhC. 100. 136). Menietek dologtokra (VirgC. 47). Mikepen lenne dologa ez bodog atyának az fene farkasl (54). Holott lakozwan felette azors vala mynden dologhoz (ÉrdyC. 338). Kögyelmeket dologait forgattuk mindenekben (Nyr. XIV:219). Ne röstekezdgyfne semmiméi ioba, hanem az vy dologba munkálkozdgyne (Born: Préd. 631. Látván, hogy folyása vagyon dolognak, eléb rugaszkodik és azt mondgya (Pázm: Kál. 408). Ez az dolog eröm fölött vagyon (MA: Bibl. I:130). Nem io embernek isten dologai practicalai (Vás: CanCat. 114). Szorgos és siető dologai érkezhettek (Magy: 3Jaj. II:20). A fejedlemnek is pedig veszedelmeskedni fog minden dologa (Szal: Krón. 492). Az mire az úr isten segít, eljárunk dologunkban (RákGy: Lev. 267). Az irigy szerentse keresztül áll dologában (Fal: UE. 311). 2) opus, labor MA [arbeit]. No kowly ez de-

lorga (EhrC. 56). Alázatosságának dolgy: humilitatis opera (117). Paraszti dolgora íó (Cis. 13). Házi munkát vagy paraszti dolgot teinének (Mad: Evang. 561. Illy: Préd. 1.269). **3)** [factum; tut, begebenheit]. Végfédetetébe vizzel, hog' cse egésem maradna, ki adolgot ómaradékknac megizemnie (BécsiC. 18). Irok en te neköd igón zsep dolgokath (Sándt. 1). A ifarizevsok halwan ez dolgot, mondanak (JordC. 389). Mint ezt az isten zamtalan leth dolgokat meg mutata (DebrC. 133). Es meuenek oda az hazhoz nagy sythsegeel, hogy latnak ny dologh volna (ÉrsC. 158). Az igaz nemessyig wytezew dolognak általa keresztetik (Ver: Verb. 87). Azokatis az két dolgokat nem az oo testamennak könyveiből, hanem csak tradiciókból tudták az sídők (Pázm: Kal. 473). Mindennapi dolgokat fel jeldő könyv: diarium (Com: Jan. 158). Ótet mondgya lemi mindezek okának, nanga meg vallója szertelen dolganak (GyöngyD: Char. 69). **4)** [sors; los, schicksal]. Tyronnak es Syllomnak kynnyeben lezen dolgok, honnen tynektek (JordC. 387). Ezenkeppen leezen ez atkozot nemzettnek es dolga (392). Ha az wr be ievend, akkoron walyk meg dolgot (Pesti: Fab. 26). **5)** res C. MA [gegenstand, object]. Valmely dolognak tartó helye: conceptaculum; hiábaváló dolgokat áruló: unguendo C. Egy dolgról sok szót szaporítani (Deesi: Adag. 86). Ilimissan cítállya Calvinst mind az helye s-mind az dolgora nézve (Czegl: Japh. 93). A saskesélyő tisztátalan es büdös dolgokat keres (Illy: Préd. 11.363). Ez a korona leg-inkább három dolgor-gal volt fel-ékesítve (Csúzi: Síp. 690). **6)** [res; sache]. Halgatásban van a dolog: res *obmutuít PPBl. Ha tégéd rokousnagac törénne zórent akarané mégtartani, iol lét műnelkedet lézen edolog (BécsiC. 7). Ez világi per-patvarban sem adunk helyt annak, a ki magával ellenkező dolgokat forgat (Pázm: Kal. 443). Nem szabados dolgokat kívánni (Com: Jan. 178). **7)** [res magna, magni momenti; etwas grosses]. Ha ettől a boldonságtul ment, dolog, ha himet nem keres magának (Fal: NA. 200). A ki szánuszándékkal kétéskedik es vak-kérdésekkel szorongatgya társát, dolog, ha nem látsar-ki valamit belőle (Fal: UE. III.34). Dolog, ha még nimsen itt itt helybean, mert tsak tegnap barkedott ide (Fal: TE. 730).

[Szólások]. Akar iól, akar poklód essék a dolog (Bal: Csik. 243). Rák hiton jár a dolga (Fal: NE. 358). Hát mélyebben járó dolog a pápák uralkodása a bányász kalapátánál (Matkó: BCsik. 154). T'sép, kapa ezeknek dolgok (Pós: Igazs. 1.140). Cziga biga az ő dolga: polypi caput (Deesi: Adag. 80). Merő azon nevetség dolga: est *deridiculum PPBl. Minden dolgod esnek pironóság (Sámb: 3Fal. 169). Szorgosa a dolog: *impndet negofium PPBl. Gonoszul vagyón dolgod (MA: Scult. 917). Nem iól vagyón nekéd dolgod (Deesi: Adag. 213). Szorosan van a dolog (Misk: VKert. 227). Mongyafok, mert wrnak dolga vagyón velők (ÉrdyC. 103). Törökkel lém dolganak, az ki ökör alatt is borjút kereset (Montrók. XV.26). Messzobb menni a dologban: *longins discedere. Egy dologban igen el-ünygyek: luxurio PPBl. Most alkalmasint vagyónk a dologban (RákGy: Lev. 225). Már nem apró a politica dologában, emelhet a hét kántorhoz Helvetiában (Fal: NE. 320). Chwda dologh essött raythok az too dologaba (LevT. 186). A váradiak igen megszülltek élés dologából (RákF: Lev. 1.322). Minden ember oly provisióval indüljön ezen helyből fős sa dologából, hogy lolnap is vele megérhesse (Montrók. XV.521). Bosnyák uramat a frigy dologából ma beszátotam a vezérhez (TudTár. 1839. 315). Konyér dologából igen megfogytokozott vala (Kár: Élet. 1.83). Many dologdra: apage hinc in beatum (Dees: Adag. 90). Így járják az erdő dolgát (Fal: Vers. 876). Wssel gondod az daro dolgora es az zuka ytátására (LevT. 112). Bátor tartsa dologát minden vigasztalás, csak legyen ott sósvíz, kenet, olajozás (RMK. 11.182). Reá fogták volt, el is vétte volt az dologot (RákGy: Lev. 198). Futásra vonni a dologot: *conijcere se in fugam PPBl.

környüllő-dolog: circumstantia; umstand. A dolgot a környüllő dolgokkal megmagyarázza; rem simul cum circumstantiis interpretatur (Com: Jan. 172). A esudatételnek némely környüllő dolgai (Illy: Préd. Előb. 1.4).

Dolgotlan: aponos MA. [untätig]. Dolgotlan barátok (Tol: VigK. 73). Dolgotlan ember (Alv: Post. II.217). Sok dolgotlan ember volt (Gvad: Hist. 67).

Dolgotlanság: aponia, laboris carentia MA. műssiggag PPB [untätigkeit]. Dolgotlanság miá el-puhulni: otio *tabescere; a feleltébb-való dolgotlanságból: ex *nimio otio PPBl.

[Dolgod-ik]

Dolgodás: [labor; arbeit]. Ifjú korában munkára es dolgodásra szoktatnia magát (Pécsi: SzékK. 71).

Dolgolód-ik: laboro, operor, occupor MA. arbeiten, sich beschäftigen PPB. Sem dolgolodnak, sem főnnak (JordC. 371). Mig meg gyurapodnac az szüles vtan, addig hazokból ki ne iariának, se ne dolgolodgyanac (Born: Préd. 54b). Elféleeknek pedig parancziuk es kerük az mi wrnak Jesus Cr által, hog' czendessegel dolgoloduan az órnón tulaidon keniereket egiék (Pál: Bibl. II.108).

Dolgolódás: laboratio, operatio, occupatio MA. arbeit, beschäftigen, bemühing PPB. Azt pedig nemeszhetile dolgolodasnac, midőn ember magát íermekeségetül fogtia munkára es dolgora szoktatgya (Pécsi: SzékK. 70. MA: Scult. 897).

Dolgos: **1)** negotiosus C. MA. [laboriosus, industris; arbeit-sam, fleissig]. A hangya kitsinyke, de munkás, dolgos (Com: Jan. 52). Még az hivalkodásban-is munkás, dolgos (197. **2)** [studiosus, occupatus; beschäftigt]. Gondola azt, hogi meg keser-ező mi dolgos volna (VirgC. 81). Csuda zep termetű embő a te wrad, kirali el vagi mi dolgos (DebrC. 38). Nem wdrom gyermek ny dolgos vagy (ÉrdyC. 436). Mondd meg, mi dolgos vagy, miféle ember vagy? (RMK. 11.90). Mi dolgos vagy? mizeda tudomant es mesterséget tudtz? (Hell: Mes. 249). A róka kiáltani kezd: Hallodé, hallodé, kiezoda' vagy? czoda dolgos vagy (291). Nem wdrom, ny dolgossa legen Erdewdy Peternek (LevT. 130). Meg kérdőtee, mit akar, mi dolgos, s ug kőszöntek nélö (Mel: Sám. 20). Kiezoda tehát ő es mi dolgos? (Born: Préd. 21). Uallyon az jerusaleni templom mi dolgos nalk, mikor Christus ez uligara íone? (Tel: Evang. 154). Mi dolgosok azok, kik az oltár-elött őltözve forgódnak (Veress: Lev. 249). Az úr Teleki Mihály uram mi dolgos? (Montrók. XXIV.590). **3)** actor, provisor, administrator MA. verwalter PPB. [aufseher, hofmeister]. Het udvar birak anagi dolgosok kiket az őzegei azzoni allatok zolgaltaiara valasztottanak (DebrC. 64). Mykoron az kyrál meg twtta vona az dologot, az dologot temleczebe vettete (ÉrdyC. 168). Istennek elyelyekedő dolgosa (Komj: SzPál. 93). Ada azt az wr egy hazy dolgosnak (Pesti: Fab. 1). Egé gazdag ember vala, kinek egé házi dolgosa vala (Sylv: ÚJT. 1.109). Jó kedvel fogada es békeségbő tartta, mert József is vala Izrahelnek fia es az Farahónak dolgosa, tanácsosa (RMK. 11.13). Szent hozza vevé az esaszir dolgosa, őket beszállítá magának való házba (IV.205). Es az es hazam dolgosnag fia vagyón (Hell: Bibl. 1F3). Az kiralyonak dolgosi (MA: Bibl. 1.384). Irtham Isthwannak, az ny dolgosnagnak (oda Wyzaknara (Gér: Kár's. 171). **4)** [factor; urheber]. Kie az dőt is fő dolgossoc valának a Károly kiralynac be-fozássában (Hell: Krón. 74). Artatemes ebben fő dolgos vala (Serényi: PersF. 53). **5)** [inventex; henker]. Hozza hyvata a dolgosokat es paranesola, hog' nelnet ki messek (DebrC. 765).

Dolgozkod-ik: [operor; sich beschäftigen]. Valamikor dolgozkodie aungy nyugszik, sine istentől el nem tauozie (Pécsi: Agost. 173).

Dolgoosság: Mikoron az dolgozságot elveszik en thlem, az emberek hazokba fogagynak enghemet (Sylv: ÚJT. 1.108b).

Dolgoz-ik: operor, laboro MA. arbeiten, wirken, geschäftig sein PPB. Ha valaki vasárnap ökrön dolgozik, ha lovon vagy egyéb szárszámon is, még a ruháját is elveszik (Ver: Verb. 5). Egy jó esmerőn dolgoz most egyet [egy tárgyaló könyvet] (Kírbesz. 46). Igen szépen ügyekezéél, az mint lehet hamar is igen dolgozni (Kecsk: ÖtvM. 263). Sokat felettébb az munkátul fizetést ne végy, engedelmessen dolgozzál (263).

Dolgozás: operatio, commercium MA. [beschäftigung].

Dolgozkod-ik: [operor; arbeiten]. Munkalkodunk tulajdon kezeinkel dolgozkodván (Tel: Evang. II. 140).

Dolgozód-ik: ∞ Egy orakor el ozzollyunk, három orakor dolgozodyunc (Prág: Særk. F2).

Dolgozódás: [operatio; beschäftigung]. E világi dolgozódás el-vonná elméinket a sz. ahitatosságtul (Megy: Bayle. 560).

DOMB (*dumb* Zichy C. II. 574): tumulus, monticulus, grumus C. tuber, tuber terrae MA. [hügel, anhöhe]. Terra eminenti vulgariter dumb vocata (Zichy C. II. 574). Monticulum vulgariter dumb dictum (597). Tumor tere vulgariter dumb dictus (III. 535). Az dombon fel mene (Hofgr. 206). Kapu-palánk mellett egy nagy domb uala (RMK. III. 108). Menyfel amoda a dombra és onég megnézzed mesterségemet (Helt: Mes. 345). Czenk fele tőn az dombon egh nehán helőn föl fakatt az to wyze (Lévt. I. 86). Hegyes domb meg alazonodie (Born: Evang. L. 120). Az all-töldön menvén meg láttam egy dombot, alatta egy posványt, abban a sok zombot (Gvad: RP. 34). A rakott tarisznyák dombbrul gömbölygöttek (35).

ganáj-domb: fimetum, acervi *stereoris PPB. [misthaufen]. Noha genéségit cserép darabokkal vakarná le, az gané domban üle (Hall: Paizs. 12). Az ágyban fekszik és nem a gané dombon (Mik: Törl. 176).

határ-domb: terminus SK. [grenze]. Hunyadi István s Kostyán Sándor uramék az ómodi határdombokat mérték meg (Kár: Élet. II. 19).

szemét-domb: aggestitia purgamenta PPB. [misthaufen]. Szent Jób a szemét dombon filvén, meg nem ismértetett barátaitól (Hall: Paizs. 454). Mitsoda gyönyörűség valakinek a szemét dombon mulatni (Bod: Pol. Elmő. 12).

Dombocská: 1) [tumulus; kleiner hügel]. Judit asszon egy kis dombocskára szépen felállapék (RMK. V. 151). Az hüelked alat való domboczkát az bőlezec mons Venerisnee nenezic (Cis. M4). Arkádi dombocskák hol vagytok, hol vagynak a birke juhocskák? (Orczy: KöltSz. 192). 2) [umbo; erhöhung]. A mint kis abraconsa hajlik a gyűrűnek, dombocskája körül, kinn a kövek ilnek (Gyöngy: KJ. 31).

Dombol: [acervum construo; aufhäufen]. Friss, kerek dombon all tegnap nap ölta, nemcsak az sátor, a domb is azölta, jó kunc vitézek csak tegnap dombolták a földjét kezekben, síveggel hordották (Thaly: Adal. II. 116).

Domborod-ik: turgeo, turgesco MA. auflaufen, anschwellen PPB. Erszényünk fogytig való apadása nem minden fiálással domborodik (SzD: MVir. 120).

föl-domborodik: ∞. A folyóknak föl-domborodott árjai (SzD: MVir. 470).

Domború: convexus, subvexus, folliculus C. turgidus, tumidus MA. [rund, hügel förmög]. Domború, hiátas, püpos: subvexus PPB. Domborub kenyered legyen (Born: Préd. 394). A golyobis külső részéről domború, homorú (Com: Jan. 164). És domború volta mint kerék kis alma kitetszik gallérbul (Thaly: VÉ. II. 237). Domború mellében bátor szívet zár (Könyi: HRom. 1).

Domborúság: convexio, protuberantia, convexitas C. [erhabenheit].

Dombos: 1) tumulosus C. grumosus MA. hügelög PPB. Temetséges, dombos, hápa-hupás hely: tumulosus PPB. Dombos hátú görbesség (Com: Jan. 51). 2) [tuberatus; knotig]. Hátulról azért dombos a hajjam, mert fekszik fejelkén (Gvad: FNót. 94).

[**Dombosod-ik**]

föl-dombosodik: [tumesco; anschwellen]. A folyóknak föl-dombosodott árjai (SzD: MVir. 470).

Dombosság. Az földneec két barázda között való dombossága: poreuletum MA.

Domboz: [rotundo; runden]. Mint egy görög-dümpe hátulról volt dombozva (Gvad: FNót. 89).

[**föl-domboz**]

földombozás: suggestus PPB. [erhöhung].

DOMIKA: palmaentum, túrós éték MA. jusculum, intritum casearium PPB. küssuppe Adáni. Domika, olajos domika (Nyr. IX. 72). El nem uyellettem semmiképen a túrós étket, domikát, hanem bálmost bocsájtot, jugatát igen szerette (Bethl: Élet. L. 190).

DOMÓ: tuber, tumor, gibbus, tumentia, protuberantia SL. [erhöhung, höcker].

(**Domós**), **dumós**: [protuberans; erhaben, erhöht]. Dumós keuyeret tett az asztra (Pós: Válasz. 41).

DONG, DONOG, DÖNG: bombilo, resono MA. summén, brummen PPB. Hordo moggyara döngök: biblo; dongó bogár: bombylus C. El iő eg döngö leg es (a halot) mind el zagatta (BodC. 8). Eszt a méhec igen szeretic, dongyác, igen hordnac erről (Mel: Herb. 118). A közel-való klastromot mint a sűrűségés raj úgy dongotta a sok ördög (Pázm: Préd. 887). Óregb dongo bogarac (Zvon: Post. 1526). Mentől inkább lólt elevenné tehetük az pokolbelieket, ánni sok körülök döngö rusznya arnyékok es iszonyu abrazatok (Lép: PTük. L. 229). Aristaeus nyaja sem dongh mezőn most (Liszt: Márs. 67). Télben posvány szönyog s dongó légy sem bolyog, el-bújnak reves fában (Ben²: Ritm. 23). Dongván a sok gond, szaporét sok jajt (GyöngyD: Char. 348). Zúgnak a pörölyök fel-emelt kezekben, a repülő szikrák dongnak a műhelyen (Gyöngy²: KJ. 53). Mint dong mint a darázs (Kisv: Adag. 470). Zeng dong körülötte a méhek rajzatja (Falv: Vers. 909). Dongnak bogarai fagyos Boreasnak, repdesnek darázsai hideg szent Andrásnak (SzD: MVir. 383).

környül-dong: [circumsono; umsäuseln]. Az darasok környül donganak az ew zewlewyet ees nem hadnak el lopy az orvoknak (Pesti: Fab. 87).

Dongás, döngés: bombus C. MA. [strepitus; das sumsen, toben]. A mi jó szép, könnyen ahoz nehéz jutni, méh dongása nélkül mézet nem szedhetni (Gyöngy: MV. 16.). Ezen hír hallásra nagy döngésben, tombolásban voltak (SzD: MVir. 233).

Dongat, dönget: 1) [quatio, verbero; schlagen, pufen]. Oláh merte a hátát dongatni (Gvad: NótVégr. 121). 2) [intono; krachen lassen]. Magos kő falakról ágyukat döngötnék (Orczy: Nimfa A2).

Döngetés: crepitus C. [das klappern].

Dongdogái: [bombilo; sumsen]. Tésis dongdogally Daris Mátyás (Matkó: BCSák. 110).

Döngeszt: [crepare facio; knallen lassen]. A bástyanak fal törő ágyúit néki szegeztette, mind éjjel és nappal sűrűn döngesztette (Könyi: HRom. 121).

Dongó: 1) bombilans, resonans MA. [summend]. 2) crabro Nom. 100. [brummfliege]. Szárnya szeghett dongho (Bal: Epin 2). Illyetén ennek a madárnak az ösze fűzödött és meg rohadt fa levelekhől való termése, minémű a hernyóknak, dongóknak és ló darásoknak eredetek (Misk: VKert. 144).

Döngöl: (fistuco; stampfen, ebnen) Meg-vert, döngölt föld, szerű: pavimentum PPB. Döngöltő fa, sulyok: pavicula, schlegel PPB.

DONGA: asserculus, assiculus MA. doliarus assis, commin; fassdaube PPB. A dongákból csinál hortokot és tungokat (Com: Orb. 163).

DORBÉZOL (dombéroz; SzD; MVir. 357. torbeszol Mel; SzJán. 412): bacchanal exerceo PPB. helluor; schwelgen, schlemmen, prassen PPB. Torbeszoltac, tobzottae es parazaalkottac (Mel; SzJán. 442). Nem azért híják, hogy bizonyosságok legyenek gondviselői, hanem sokat lív, hogy vélek dorbezelhasson (Dósz; Préd. 171). Őtet, midőn dorbézola, Zimri megölte (Martouf; SzHst. 84). Nosza csak igyunk, mert itt jó helyen vagyunk, estig dorbezeljünk (Thaly; VÉ. 1276). Ittak, dorbezeltek (MonOkm. XXIV.169). Némelyek addig ittak, hogy meg is holtak bele, egyséssel egymást erőltették két-három hétig is elittak, torbézeltek egymás végtében 1759 (Hazánk 1295). Egész éjszakákon dorbizolni (Orczy; KöHII. 152). Világos virradtig dombérozni (SzD; MVir. 357).

Dorbézelés: (helluatio; das zechen). Némelyek az ezakukat dorbezelással, koczká, kártya jádzással mulattyaé el (Prág; Serk. 764). Musica szónál való dorbezelés (Matkó; BCsík. 299). A jól tanult vitézeknek nem kell a helyélemben és dorbezelésben gyönyörködnie (Misk; VKert. 428).

DORGÁL: castigo, adjuugo, culpato, increpato C. reprehendo, objurgo, corripio MA. [rügen, verweisen]. Wg mond dorgalwan írvoyeytenk az iras twdo sydokat (ÉrdyC. 366). Egh zómetől megh foztatum kezdé magat dorgálnia (ThC. 110). Predicaloth vala wualuk, niha niha wreyaynk kemenkóvden, megh felwen, dorgalwan es feuygethwen (Konj; SzPál. 111). Az hajósok hallván mind megfélemlének, miért akart futni, dorgálnia kezdék (RMK. II.90). Házasársra ezen igen megindula, őtet dorgálja, feddi, pirongatja (327). Érté az levelet Tholdi György s olvasá, öcsését igen feddi, erősen dorgáli (IV.244. V.144). Dorgállnyk és fel-kelésre esztenezzük a bűbeosetteket (Pázm; Préd. 45). A jó nyelv alatt méz és tej vagyon, ha énekel, gyönyörködött, ha dorgál, jobbit (809). Calvinus sok helyen dorgállja az ő pajk-társával egyetemben az szent lelket (Pázm; Kül. 112). Dorgállja a szent atyákat traditioságokért (Pázm; LuthV. 228). Az haragost egy felől dorgálni, más felől habogtatni semmi egyéb ingerlésnél (Prág; Serk. 411). Haragos szoval riogattya, dorgállja (Megy; 2Jaj. II.101). Ha valakit dorgász és vétkéért rongász, dorgálland moksok nélkül (Kisv; Adag. 377). Dorgálj harag nélkül, útálj házkodést (Orczy; KöHII. 43).

még-dorgál: inclamo, corrigo, coruugo, objurgo C. verweisen, ansprechen. Igón még dorgála őket, mondan, ti isten kesztő (GuaryC. 55). Nem dorgalt sem poreyta megh őket (DebrC. 613. ÉrdyC. 377). Az vrtul meg dorgaltatuk, hogy e vylaghoz ragazkodó hitetleneknel egyetembe ne karhoztassunk (Konj; SzPál. 107). Meg dorgált gondolat negap (Helt; 136. PPB). Megdorgáltatott, hogy egyes életét jobbita meg (Nyr XII.364). Ha egy haja-szála jól nem áll fejében, ottan meg-dorgállja (Pázm; Préd. 200). Őtet megdorgállytic, riogattyaé, vereselés fénygetie (MA; Scult. 252). Lítod a bint avagy véket? ne tedszosod-el, íts-meg, fedd-meg, dorgald-meg (Com; Jan. 256). Szemtel szemben is meg dorgálta (Laud; ÚSegit. II.11).

mégdorgálás: reprehensio, correptio, redargutio, increpatio MA. [verweisen].

Dorgálás: objurgatio, correctio, castigatio C. correptio, reprehensio MA. bescheltung, verweis (rügen). Megh engedte az félyvel való dorgálásnak keuensegeth (Konj; SzPál. 195). Herides Keresztelő szent Jánost szükséges dorgálásért fogságba vété (Pázm; Préd. 200). Istennek sok szép igéreti szállanak a

dorgálással jobbulókra (16). Az intésecekkel avagy dorgálásokkal nem gondol (Com; Jan. 154). A szükséges dorgálásoktól megszűnnek (Illy; Préd. 181b).

Dorgáló: castigator, corrector, objurgator, corrector C. reprehensor MA. [züchtiger, tadler]. Isten áldása gerjed a dorgálóra is (Pázm; Préd. 46).

Dorgálód-ik: reprehensio; wiederholt rügen, tadeln. Feddődgyél, dorgálódgyál (Zvon; Post. 17). Feddődgyél, dorgálódgyál, ítsed a halgatókat (Sám; Cer. 51). Feddődgyél, dorgálódgyál, ítsend a halgatókat minden szelidseggel és tanitással (Nógr; IdvK. 102).

Dorgálódás: [objurgatio; rügen]. Senki igazán az dorgálódásnak tisztiben el nem jár (Prág; Serk. 664).

Dorgol: [reprehendo; rügen]. (Góres; Mátv. 59).

Dorgolás: [reprehensio; rügen]. Dorgolásoknak nem akar engedni (Helt; Bibl. I.Mm3). Dorgolással feddi (Mel; SzJán. 61).

DORGÁLY: (?) Rontsal szívemnek dorgállját, töröld-el jóknak akadályát (Rim; Ének. 355).

DOROMB (drombol Gyarn; Fel. 59): crepita culum, erusna C. sistrum MA. maultrommel Com; Orb. 202. Sámbar könyvetskéjének exemplarit osztogatta még azoknak is, a kik tzigány dorombon nem igen szoktak kapni (Pós; Választ. 31).

Dorombol, dörömböl: 1) [sistro, ludo; auf der maultrommel spielen]. Sípohuk, dorombolnak (Gyarn; Fel. 59). 2) [mussio, murmuro; brummen]. A szörös medve dörömböl és kőrnével kapál (Com; Jan. 38. Com; Orb. 1). Herreg, duning, dorombol magában (Matkó; BCsík. 238). Dorombol Sámbar ezenis, hogy én azt írtam (283). Csak deák nyelven doromboljon (447).

Dorombolás, dörömbölés: murmur; das brummen. Hozattathatik a medvére is ama két nemekről való tagadásból állatásképpen a bömblés avagy dörömbölés (GKat; Titk. 294). Magának gyur hallatlan orvosságot, melyet köz-helyen le-ülvén nagy dorombolással edgyben riog, melyet kellett korán torka által 75szer megszürvén azt hirdeti (Kereszt; FKer. El5b. 2). Zajászt, dörömbölést eleget kell hallani, az grádus is alkalmazatlan helyen vagyon (RákGy; Lev. 129).

Dörömböz: pulso, strepo, ütno MA. rauschen, klatschen. geräusch machen PPB. Keristoc, keressetek es dörömbözetoc (Sib; VigK. Ex).

DORONG: phalanga, palanga, fustis, portica, palus MA. walze, stange, heblbaum PPB. Dorong, rúd, tseber-rúd, terel emelő-rúd; phalanga PPB. Judas, egy a tyzenkette kezzel, el yvta sok seregek hegyverekkel es dorongokkal (JordC. 141). Mynee kybmbsogh vagyon az zalka es az dorong kezeth (ÉrsC. 191). Felrohannac minyáján es páltzákat, dorongokat es karókat raggadán a patakra kezdénc futni (Helt; Mes. 284). A pórac kütamadánac a házkalól páltzákat, dorongokat, tustélyokat es erősen megverté a farkast (305). Dorongokkal rongáltaton, hogy ók voreg nélkül maradnyanak (Pázm; Préd. 496). Az jobbal vastag es bősökös dorongot visel vala (ForrC. Curt. 582). A szamárotska a lovásznak, harommal bönökük fustélyától, dorongjától esztömötötvén orlit (Com; Jan. 40). Lésznek nektek dorongok szeméiteken (Illy; Préd. 1192). Csörtü vagy dorongra ístükét kütüték (KeeskTört. IV.140). Hogyha ki nyakon vert s földel görtstü nyert, mászszor dorongot hoz reád (Kisv; Adag. 528).

emelő-dorong: vectis; hebel). Többlét vltet, a ki az hóm-pölyögre tett terhet megszereti, hóm-pölyözetü emelő doronggal (Com; Orb. 133).

DOROZSBA: sodalis, socius; gesell. Hej Imnis dorozsba (Pós; GBot. 60).

DOS: [dos; brautgeschenk]. Posth. ees így rwlath kellyone fyezthuy (Ver: Verb. 138). A mi penig két leányom dossit illeti, hagyom, hogy fiaim kinek kinek tiz tizezer forintot adjanak (Radv: Csal. III.317). Három ezer forintot emlegetett, hogy rendel nékie az ő dossiért (318). Az esahulyi jószágot, az dost le tévén, tudom vissza veszik Kapy uraim (Gér: KárCs. IV.107).

DÓSA: [animus; seele]. Nagy dósá-hítvel a'ra kötötte magát, hogy (GKat: Váls. II.186). Nagy dosa litre esküsznek (228).

DOSZT-IG: [copia, satietas; genüge]. Ne költse pénzét a borra, elég ha Pap uram dosztig iszik (Pós: Igazs. II.438).

DÖCÖG: [succutio, jactor; stossen, wackeln]. A tövisses bereketet irtogassák, a döcögített köveket félre-hajtogassák (Pázm: Préd. 86). Nincs a vizű-ban a kereked, hanem ezzel edgyfitt így döcögész (Czegl: Dág. 32). Szépen öszveillő vezeték-szók: döcögített, zükögő (Fal: Jegyz. 933).

DÖF [deflent Helt: Mes. 197]: arieto C. quatio MA. stossen PPB. [stechen]. A kos döf (Com: Vest. 31).

még-döf: quatio PPB. [stossen]. A kos ingereltetvén meg döf (Com: Jan. 43).

Döffent: [pungo, tundo; stossen, stechen]. Ha nem műneled, bezeg meg erzed a döffentő vassat az oldalalban (Helt: Mes. 197). Minekűne ió ködműneinc és szaruainc vadnac; ha el ió a farkas, így deflentyné az oldalait, hogy mind el harnya a nem iót (207).

Döfől: [identidem pungo; wiederholt stossen, stechen]. Kiket az ördögis döfölt szűnőkben (Born: Préd. 78). Mennyiszer döfölték, rivogatták az ő fíradott és szakaszkodott testét a hóhérok (Pázm: Préd. 510). Így döfölt ezt a cardinál: Teli torokkal kiáltuoc, hogy az isten szent bibliája nem fűgh az eclesia mel-tóságátul (Czegl: Japh. 104). Fíát siettelik s döfölik, hogy nem mehet; ezt keserves amya láttya, fáj a szíve, mert sajáttya (GyöngyD: RK 282).

még-döfől: [quatio, pungo; stossen, stechen]. Midőn valamely hajó az forgó szélveszekűtl és zugo haboktól meg döföltetie, ostromoltatnie (MA: Senlt. 609). Muskatélyokkal fejét s oldalait meg döfölvén (Czegl: Sion. 13).

Döfölés: [fictus, plaga; stoss]. Ösztökével vagy puskával döföléssel-való büntetés: supplicium *stimuleum PPB. Sok döfölések, pökdösések között le rántzágálák rola azt a bársony kóntóst (Pázm: Préd. 509).

Döfőlőd-ik: [ferio; stossen]. A kos ingereltetvén öklelödik, döfөлödik (Com: Jan. 43).

DÖG [medegesoyt NémGl. 110. megdegleek KeszthC. 291]: **1**) cadaver C. MA. aas PPB. Lata Olofermesne dögét feje nélkül (DésiC. 42). Rakuac halotaknak dögeynel (VirgC. 145). A földre vetik miképen meg-bűzhöt dögöth (TelC. 247). Mikoron lehetet nem érzene, el hagyá őtet, meg holt dögneuc alitn az embert (Helt: Mes. 411. 462). Mint ha egy oktalau állitnac a döget vondoziac a földön (Helt: Háló 317). A dögneuc meg sennett vere (Mel: SzJán. 389). Bűdös dög, átkozot es vltatos mint az dög es az ember also simöltese (Mel: Sám 455). Lazar kiűtl fértehnec dögneuc tettzet (Born: Préd. 390). Mint az variu az dögöt vgy vária (Dési: Adag. 47). Elég nagy haszontalan dög (106). A régice az hült testeket, dögöket sűfögetie vala (Com: Jan. 212). Valami rothad, rusnya mint a ganey és dög (Com: Vest. 44). A papisták olyanok mint a kívül fejű-rített koporsók, mellyek belöl rakva vannak döggel (VárM: Szöv. 115). Mint amaz dögpárat utzhalau hurczolják, rüt kaplár pálczával, kobácsesal kinozzák (Thaly: Adal. II.426). Dögöt érez a fogára (Könyi: HRom. 6) **2**) lues, pestis C. MA. seuche PPB. [pest]. Dög-balil, veszedelem: pestilentia; a döghalál bélatott Olaszországba; lues *irrepsit in Italiam PPB. Döggel

holt: morticinus PPB. Az zogeucez elszentek dewge d'ames pestilentissima: mollet ystentevl nem hagattatykual megahaly (EbrC. 62). Tartatnakuala az anna dewben es felelemben (146). Jay tenoked paraua varvs, kybe mend seclős wylagnak ő dögy futtauc (PeerC. 70). Meli keep ellen az eegnek döghil el tiztul uala (DebrC. 215). Nemel dög halahac myatta, nemel foguer-neuc myatta, nemel tolvainac myatta vezöt el (245). Az ő leuaa miképen dögneuc auag merigneuc nem tudoya mendenestűfognu meg gognluac félkele (TelC. 131). Döge Arriusnak hogy fűmá-dott vala, Alexander pispek ellene szöl vala (RMK. V.159). 160). Ne boesáss közűnkben körlek ily nagy döget, tartis meg hivedben az egy igaz hitöt (179). A döggel meg holtuac minden könerségével szűksűgetekre élhetek (Helt: Bibl. I. AAA). Igen adgyac emi a díszo és jub baromnac a dög ellen (Mel: Herb. 157). Az hamis feketé hnyorral az juházoc a juhoc dögét ormosoltyac (187). Hozzál ragaztyta az wr a dög halil (Kár: Bibl. I.184). Aszt kellene meg bizonyitani, hog az dög halil olliau ragado legyen mint az lepra (Fél: Tan. 499). Igen io minden has faias, dög es egyeb has tekeres ellen (BeytheA: FivK. 56). Bezzeg jól járanak, a kik meghalának, az döghalál miatt elragadtatúnak (Thaly: Adal. 172). **3**) [venenum; gñt]. A gyökere a holnod allyanac dögét el viszi (Mel: Herb. 48).

Dögl-ik: [putesco, putresco MA. [vermodern, faulen]. Mosoly Alexi, tapsol vig kedvében, és a bolond páztor döglük örömében (Fal: Vers. 910).

[Közmondások]. Döglött lóra patkót ver (SzD: MVir. 220).

el-döglük: **1**) [lue inficior; von der pest angesteckt werden]. Jeremiásnál im az isten hogy mond, mind az fejedelmek elhajlottak és mind családsággal ezek járnak, elkegyetlenedtek, eldöglettek (RMK II.171). **2**) [pereo; verenden]. Négy csigázott lova, kiknek ketteje tülem eldöglött (Radv: Csal. III.357).

még-döglük: **1**) [putesco, putresco MA. stinkend werden PPB. [faulen]. Jot akara ez megl dvglyt es oly mely ez eluezt velagnak w miatta teuni (VirgC. 82). Az keepnek elvytte az meg devglevt eeg meg tyztultatyk vala (DomC. 100). Aleytatneuc leuny megdevglevtuac nemely poklossággal (305). Meg degleek weer nya (KeszthC. 291). A sok temetetlen testektűtl ott a mező szűnte megdöglenek (Szal: Krón. 510). Az meg döglött levegő egh, egy kevelyenes embernek lehelleti eléyt labúnkrol (Lép: PThik. I.321). Minden ez vilagi döglök idővel meg rossádnak es döglenek (II.159). Hamissággal megdöglött agya veleje (Pós: Gbot. 23). Öhajt az szegény nap, az köd es megdöglött keserűségében (Thaly: Adal. 173). **2**) [exspiro; ausatmen]. Mérges nyilat bocsát gyékében s ugyan ott megdöglük az ebek szájában (GyöngyD: Csup. 601).

mégdöglés: [putredo; fauhis, vermodernung]. Az dög halil szarmazik auagi eredetet vezen maganak az egnec meg dögleseből (KBécs. 1572. F).

Döglel: [putrefacio, lue inficio; faul machen, verpesten]. Juhoc és egyeb féle barnoc, nyávooc igen dögleletneuc (Cis. E2). Illetlen rüt usorákkal és hamis talárdásággal döglitik az eget (Pázm: Préd. 615). Az ő hitek csak Africát döglelettete (Pázm: Kal. 583). Továb ne döglillyék káromló szidalmokkal az ereket (662. SzD: MVir. 408). Sokan az monoteliták és iconomachusok eretnekségével kezűek döglelni az ecclésiát (Pázm: Kal. 678).

még-döglel: **1**) ~ Az dögös embert es eghet meg ne dögletessűnk (Fél: Tan. 499). Kerűhni fogom Londrát, hogy meg ne döglillyen, ha ugyan ilylen (Fal: NC. 261. SzD: MVir. 271). **2**) [morior; verenden]. Sok ezer tevéje, őszvérje megdöglvélv marada újjaban el (MonTrök. VII.36).

mégdöglés: [depravatio; das verpesten]. Az dög halilnak külső eszköze lehet az egnec meg dögletetese (Fél: Tan. 495).

Dögteleés: [pestis; seuche]. Felek, hogy meg laboritia dögteleessel azon orszagnak főb részeit (KBártfa. 1583. Cijj). Sokaknak halalat jelenti dögteleéből főképpen őszszel (KBártfa. 1583. Cvi).

Dögtele: pestilans MA. [pest]. Nem árt néked az éjjele dögtele (MA: Bibl. V.43). Sok ártalmas dögtelelet omlott ez világra (MA: Tan. Előb. 19).

Dögtelelés: pestiferus MA. pestilens PPB. pestilentisch PPB. [verpestet, ansteckend]. Dögteleles ember az Pál jól megérted, sok háboruságnak okának itélj-d (RMK. IV.192). Ez az dögtelelés ferti (Fél: Bibl. 223). Meg hamisították azokat az dögteleles tudományokat, mellyek ő idejekben szarvat nevelték vala (Pázm: Kal. 90). Dögteleles betegségek ragadóságát reánk ne kényék (Pázm: Préd. 302). Nem hányom vetem szavait, hogy dögteleles búza ne terjedgyen (SzD: MVir. 186).

Dögteleléség: pestilans MA. [souche]. Mench megli dögteleléségtől, ky ne rekedgjen maniegből (TheurC. 167). Az napkelletű szél pedig mindenféle baromiac dögteleléségből halálát iedzi (Cs. E). Mikor a dögtelelés idő vagyon, igen haznos, tanasztattya a dögteleléséget (Frank: HasznK. 27). Az dögteleléség örökös szállást látíték hogy fogadot országunkban (Zvon: Post. 131). Ústökös csillag soha feület, hogy valami soványságot avagy dögteleléséget nem sítótt volna (Com: Jan. 10).

1. **Dögtele:** pestilans MA. [pest]. Kiben menyí szögtele, benem ami dögtele sebheti én színemet (Balassa: Ének. 3).

Dögtelelés: pestilans MA. [verpestet]. Dögtelelés idő vagyon (Frank: HasznK. 27). Pokolból dögteleles tudomány (Vallást. b). Az időben a manikeusok dögteleles etneksége kiterjedet volt Afrikában (Ily: Szélet. IV.33).

Dögteleléség: [pestilentia; pest, seuche]. Megli meretyk hymek poklaval awagy dögtelelesseeghewal (ÉrsC. 231).

2. **Dögtele:** [lue inficio; verpestet]. O keserű merög, cagdagsagoknak bösege, mire dögtelez enne embörököt (NádC. 310).

el-dögtele: [depravo, lue inficio; verpestet]. Az förtelmess byness természetnek laylana oly ygen el döglette es el ragatta ez vylagot (ÉrdyC. 25). Meg keseretik, el dögletik az élő vizeket (Mel: Szlán. 236).

még-dögtele: corumpo, inficio, pestem induco MA. anstecken PPB. [verpestet, verderben]. Meg dögtelek az eget (DebrC. 214). Az binnel meg dögtelett test azt kiünna mindenha, mi a leleknek art (BodC. 10). Az hitelenseget, ki meg dögleti mind az ekek keresztenseget (18). Ky nagy sok orzagot meg dögletőt atkozot lyteteesewal (ÉrdyC. 31). De az sathan meg dögteleo kylemb kylemb eretnökségeknek vezedelmes twdomanyawal (85). Meel nagy bynben esenek az elssow zytelek, hogy mynd eghez emberi nemzötöt meg dögletek (91). Anya zent egyhaznak nagyob rezeot meg döglette (605). Igyekezyk theged yzherleny es meg dögletnye (ÉrsC. 288). Hogy mind az egez corintonbelyeknek seroget megli ne ryhessyenek es dwgletnek, zenth Pál ezféle oruosságokkal ellene tamada (Konj: SzPál. 115, 117). Senkit meg nem dögletünk (Sylv: ÚJT. II.147). Igen jára esiszár a bolond néjjevel, a ki megdögletett az etnekséggel (RMK. V.176, 181, 202). Felesége Árrius mérgével megdögletett vala (202). A nap az előt elteit, a holtat meg dögleti, elrontia (Mel: Szlán. 50). A kiket peniglen hamis tudomanyal el nem hitettek, azokat erkölctökbe es kilső etekbe dögleti meg (Tel: Evang. I.295). A melly isten az éghet, azon isten dögleti meg ez földetis (Frank: HasznK. 45). Egy gonosz riühes szolgál megdögleti a többbit, egyről-másról s megtelik az udvar vele (Pal: NU. 295).

mégdögtelelés: [depravatio; das verpesten]. Tfi felesigtek lezetek az színek embere, titkonni valo es megdögtelelés nélkül valo enghedelmes (Sylv: ÚJT. II.121). Az égnak megdögtelelés is ilyenkor jelenik meg (Tel: Evang. II.215).

Dögös: pestilans C. pestifer MA. [verpestet]. Dögös-ido: *inspiratio coeli pestilens PPB. Az eredet zereut valo bin igen dögös es utalatos (DebrC. 96). Vala nykoron természet zereut valo celtelet allatoknak parancholt, mynth tyznek, vyznek, dögös eglnek, sirtalan földnek, vadkainak, akarattytara haytotta ewket (ÉrdyC. 570b). Dögös kórsigomban fekvén senki meg nem láta engemet köztetek (RMK. II.148). Jó vize nincsen, dögös földé vagyon (V.131). Igen jó belső dögös dagadás ellen (Mel: Herb. 89). Ha soe pfrizök vagyon, dögös és haladás szentdőt igygez (Cs. 62). Sinyuet, holt testtől az város dögös vala (Cseng: Jer. E2). Meg eméztő, dögös betegség (Kár: Bibl. I.114). Az dögös embert es eghet el kel tanasztatni (Fél: Tan. 199). Az dögös nednessegből sok fele betegség lezön (Frank: HasznK. 32). (Az tyk zónu minden dögös belső has faias ellen io (BeytheA: FivK. 54b). Angelica: angyal tyu, letelei hozza zabasak es az környekök roiatos. Dögös időben ha eszöd gyakran az gyökeret anagy rola izol, igön haznal (BeytheA: FivK. 117b). Dögös fekélyo a búfnek (Ker: Préd. 61). Dögös értelmert az akori tanítóktól a szent irásokból sürgtetvén, ravasz esellengésekel élt (GKat: Titk. 14). Ragadó dögös mirigy (Com: Jan. 59). A papais a feljebb el mult sok száz eszendők alatt élt etnekeknek dögös tudományát szivta ki már vegtér-megh avult-kaponyajokból (VárM: Szót. 1399). Uram! már meg-elegettem, ne beszély többet a hit dolgáru! büdös, dögös lehelleted, félttem az igazságot s az evangéliumot (Pal: NE. 76). Dögös egő föld (Pal: Jegyz. 933).

Dögösít: interficio NémGl. 283. [verderben].

még-dögösít: [lue inficio; verpesten]. Megdegesytlek: te interficio (NémGl. 140). A kigyónac természeti szerént meg dögösíti mind az egész eghet (Misoc: Progn. 23).

[Dögösöd-ik]

még-dögösödik: [lue inficio; verpestet werden]. A gonosz példáktól megdögösödik (SzD: MVir. 343).

Dögösség: [pestilentia]. NémGl. 182. Megvér lüdeséggel és nagy dögösséggel (RMK. II.208). Igen feltem kdet ott a dögösségek (LevT. II.32). A ragadó dögös mirigy az ő dögösséggel (contagione sua) nagy népeket el-pusztét (Com: Jan. 59).

[Dögösül]

még-dögösül: pereco; zu grunde gehen]. Meg ne degesylenek: ne inficiantur NémGl. 141. Lelked meg-dögösül s meghal (Nán: SzíT. 200).

DÖGÖNYEG [dögenyec Com: Jan. 149. dögenyec Bor. Ének. 131]; dolon MA. dolch in einem stab PPB. Dögönyeg, handsár: dolon Major: Szót. 201. A szegeny rabokat wrie dögönyec fákkal (Börn: Ének. 131). Lánésákkal, dákdákkal, dögönyekek, lutz fákkal által vervén (Com: Jan. 149).

DÖGÖNYÖZ: verbero, fastigo; prügeln]. Noha fustélyokkal dögönyöz, halgatással türjü (Prág: Serk. 805).

még-dögönyöz: [mulo, verberibus caedo; abprügeln]. Veszszonek el az ördögök minden kínozó szerszámokkal, mert megdögönyözhetik valamikor azt a szabadon futkározó, lezozog új ezimborát (Pal: NE. 63).

DÖJT [döjt JordC. 542. Pest: Fab. 51b. döte Helt: Mes. 118. döftöte Helt: Mes. 179. döjtet Zvon: PázmI. 303. küft Matkó: BCsák. 352]; deturbo, defundo MA. hinalstürzen, hinalschütten PPB. Ottan rügni kezdé a ló és a sárba döté a szamárt (Helt: Mes. 118. Güres: Máty. 18). A harag bünökro es veszedelmekre döjt a szives embereket (Pázm: Préd. 801). Haragjának tüzet rijsze döjté (MA: Bibl. V.37). Diplomatig ő or somum sum in triptongis constanter retinent, ut: döjtöm devoldo, deturbo (CorqGramm. 121).

el-döjt: profundo, deturbo MA. [unstürzen, umwerfen]. Beel ada Danielus hatalmaba, ki el döjté őtet es ő templomat

(BécsC. 175). A galamb arolocnae zekeket eldöjté (MünchC. 52). Az vyz az hazath el nem deythety (JordC. 542). Ha a variu erőnel el döttötte volna a vedret, etzersmiud kiöttlett volna a víz (Helt: Mes. 179). Soc helyen árvicez az keuekotis es meg az asztalokat is eldöjté es el bordgyac az Duna es az Morua mellékebe (Born: Préd. 457). A keresztyén ecclesiát a pokolnac kapuja el nem dőjthette (Pós: Igazs. II.366).

eldöjtés: profusio, eversio, deturbatio MA. [das umstürzen].

föl-döjt: resupino C. everso MA. [umwerfen]. Föl-döjtöm, hanyattá fordítom: resupino PPBl. A mi megváltónk Hierusalemnek templomában bémennén, a galambáruléknak asztaikat feldöjté (RMK. V.232. Hofgr. 72). Az asztaikat feldöjté (Tarn: JdÉl. 91).

földdöjtés: deturbatio, eversio MA. [das umwerfen].

ki-döjt: [everso; anstürzen]. Zelek fwvan es az hazat ky deythwen, es len felette nag hwnely romlása (JordC. 374). Fundamentomából dőjté-ki (Matkó: BCsák. 352). Ki-döjtük fejéből sisakját (Hall: HHist. III.213). Szívét, belit ott dőjtse-ki (Triumf. 7).

lő-döjt: defundo, deturbo, demolior MA. [niederwerfen, niederstürzen]. Le dőjtöm, a földhöz verem, le-teritem: prosterno PPBl. Miklos szömbé öklele veje és le dötté ar lkaczat a loról (Helt: Krón. 7). Hozzá kapuán le dötté a szegény kost és meg foyta is meg éné (Helt: Mes. 353). Ezeket a gyermeki alakoskodásokat oly púposon mustráhtatta Vitteberga, mintha le-döjtöhetné vélek a Roma falait (Pázm: LuthV. 8). Az lovat jól meg-kötözvén le-dőjtésd (Cseh: OrvK. 40). Le-dőjtött bástya (Matkó: BCsák. 412). Sok dulakodás esik köztök, míg a farkas le-dőjteti, a borjú pedig magát szájából ki-menteni igyekszik (Misk: VKert. 185).

lő-döjtés: [deturbatio; das niederwerfen]. Az erek, mellyek az élő-fák alatt vadnak, gyűkerestől való le-döjtéseket okozzák (Teleki: FLÉ. 45).

Döjtet: [prosterno; stürzen]. Ő immár mind földet, mennyet reaiuk dőjtet (Zvon: PázmP. 303).

lő-döjtet: [deturbo; niederwerfen]. A hegyen-való fákat nagyobb' szelek ingattyák és gyakran le-döjtetik (Pázm: Préd. 88).

mög-döjtet: [prosterno; umstürzen]. Meg dőlytéc ötet mint egy el halot falt és meg dőytetet gyept (Kár: Bibl. I.564).

[Döjtöget]

lő-döjtöget: [demolior; niederstürzen]. Azokat a fundamentomokat, mellyeken ez mesterséges hazugság fundáltatik, mi is ledőjtögettük (Pós: Igazs. II.410).

DÖL, DÜL: rue, labor MA. [fallen, sinken]. Haylasából eszében véski a fának, mely felé dőlendő (Lép: PTük. I.316). Egy nagy igecnye dült fát nem meszi láta (Zrínyi: ASyr. 1). Az dült fáru mostan így kezdé el verséti (Zrínyi. II.100). Szó-fájára dült és elszenderede (Fal: TÉ. 697). Egy szép pásirta oldalaslag dültem (Kónyi: HRom. 189). Egy terepély fának törzsükéhez dült (SzD: MVir. 79).

[Szólások]. D ö l l y ö n d u g á b a minden rosz mesterkedése (SzD: MVir. 487). Hagyj békét neki, hanem oztán egyszersmind ny a k á b a n d ű l j (ZrínyiT. 272). Királyi multság eszem iszom után k ö n y ö k é r e d ű l n i (Fal: Vers. 864. SzD: MVir. 111). Ha a lator farkas ream talál, vgyan szömbé megyec vele es vgy öklelem az én szép magas szarummal, hogy mindgyárás tona se gre döl (Helt: Mes. 268).

be-döl: [corruo, collabor; einstürzen, einfallen]. Ha azt akarod, hogy be ne dőljön az oldala az fának, támaszt vess belől neki, de minden tavasszal meg kell az ágat mesni [igy] (Radv: Csal. III.50). Bé-düllöt a vízbe (Gvad: Pösty. 29). Be-dölt artzája (SzD: MVir. 437).

el-döl: 1) delabor, corruo MA. unfallen PPBl. Mulato haza leg-azommal eldöle (D-brC. 224). Hamar el döl annak haza (ÉrdyC. 82). Mikoron el érsz, tásztásd orrodal az oldalamat és el dölly, mint ha erőtlenségnek miatta nem birhatnál velem (Helt: Mes. 315). Midőn elő igyeköznéc menni, nem telette, hanem eldöle (364). Ne niargulliatok hat ti a cigiznak louan, a szerencze kereken az törtenet szekerebe, mert el dültök (Mel: Szám. 7). Az választottak ecclesiája le nem omol; de az láthatu ecclesia el-dölhet es elis fogyhat (Pázm: Kal. 342). Te felségod nélkül kitsínségem el-dül, tántorog s veszekedik (Ben: Ritm. 6). 2) [profundor; verschüttet werden]. El devle az eteknek ev leue (MargL. 52).

eldölés: prolapsio C. umwertung PPBl. [umstürzung]. Az halál miatt el dölés után kellene az fel-támadásnak lenni (Pázm: Kal. 417).

[elő-dül]

elődülés: prolapsio PPBl.

félre-döl: [collabor; umfallen]. Hajlok, félre-dölök, alá felé fűgök: vergo PPBl. Uram már nem birván magát, fére dőle, kit-is nagy hamar három vivát-kiáltással a pad-alá temetének, s belé bötstván a Morpheust, kedvére hortogtatták (Fal: NA 121).

föl-döl. Arczal feldölt: resupinus C.

ki-döl: excedo, elabor MA. ansfallen PPBl. [umfallen]. El-sorvadott, többől ki dült vén fa: arbor afflieta tenio PPBl. Az varasnak kew faly ky dewnek (JordC. 295). Gymelcznel kyl valo meddő ffaak, kethzer holtak, töweeből ky dewitek (881). A gazdam melet a szomszédnac ki dölt a pintzenec az egyic fala (Helt: Mes. 318). Az kew fal az iel fundamentomabol ky dwle (LevT. I.264). Veres, nagy szemei ugyan kidülitenek, szája tajtéket vér mint vizi istennek (Zrínyi. I.32). Leoreos kádak, de egyknek kw dölti az feneké (Radv: Csal. II.65). Fortuna szerén okosan illj, úgy forgasd tengelyét, hogy ki ne dülj (Fal: Vers. 882). Ki dült a hurkája a második tsapásra (Kónyi: HRom. 183).

[Szólások]. Hogy tellyességgel ki ne düllyön belöle (alája ne fekügyék), alább hadja és meg nyugszik edgy kevéssé: non penitus succumbat, remittit ac quiescit parumper (Com: Jan. 244).

kidölés: prolapsio, delapsio MA. [das herausfallen].

lő-döl: procido, decido, delabor, corruo MA. niederfallen, umfallen PPBl. [einstürzen]. Ledölt: prolapsus C. Le dült szőlő-tő: vitis constrata, prostrata MA. Le-borúlok, le-dölök: procido PPBl. Meg szackada a hid es le dölle (Helt: Krón. 2). Te vtánam idy nagy sebességgel, de a fél vton le dőly és vgy tettesd, mint ha az eszteuerségnek miatta elnem mehetnél vtánnam (Helt: Mes. 313). A komender a fél vton le dőle mint ha eszteuerségnek miatta touább nem mehetne (uo.). Az egyic társ el futamé, a másic kedig látuán, hogy el nem szálladbatna, le dölle a földre és holtta teué magát (Helt: Mes. 411). Állandó es az őrdög erejével le nem dőlendő épület az ecclesia (Pázm: Kal. 532). A mi szabad akaratumk olyan, mint az mely ember hosszu betegségen egy el-sülett, el-szakaszkodott, hogy nola magán le-dölhet, de sem fel nem kelhet, sem nem járhat (760). Tovább nem tarthatta kibon immár magát, le dül és dülve is még vágia az lábát (Zrínyi. II.77). Mint ledült fa, kin valaha madarak fészket raktak (Thaly: Adal. I.1).

neki-döl: [avide arripio; berfallen]. Nagy molón neki düle a játéknak (Fal: NU. 292). Vessük szemünket a bärkára; fel-fogák azt az háborgó vizek, neki dülének a nagy forgó szelek, hányák, veték (Moln: JÉpil. 94).

Döldögél: [vacillo, labor; wackeln, wanken]. Döldögél, hayladoz az mi hitűnc (MA: Tan. 1302).

Döled, dölled, döllyed, düled, dülled, düllyed: protubero MA. [hervorstehen]. Döllyedt szemek: oculi eminuli PPB. Gyomrok döllyetég töltöznek (GKat: Váls. 11078).

el-dölled: [promineo; hervorstehen]. Két szemé el döllel (Illyef: Jephth. 27).

föl-dölled: [protubero; herausschwellen]. [P]upos, fel döllyet hátú teve (Com: Jan. 42).

ki-dölled: extumeo, protubero MA. [hervorragen, herausschwellen]. Elő-tutok, ki-döllyedek: procurro; ki-fel döllyedt kösziklák: saxa *procurrentia; ki-fülledt-szárú: valgus PPB. Az eszner vgy ruga homlokba a farkast, hogy mind a két szöme ki döllyede (Helt: Mes. 229). Bizony igen meg szackadozott a subád, igen ki döllyedett a két szömod (257). A hegyes fejűoc és ki-döllyet nagy homlokúca a bolond bagymázra hajlaudoc (Com: Jan. 53). Nagy hegyesenn ki döllyett, görbe hátú hazugságid (Bal: CsIsk. 385). Ki-döllyet nagy homlokkuak (Com: Jan. 53). A ki döllyet holt tetem még sem akarna meg-fordulni (Cseh: OrvK. 33). Ki-döllyett szemnek természet szerint használ (KeesK: ÖtvM. 278). Ha felettéb bőves tagaidban véred, im ilyen jelekből könnyen meg-méred: orczád hogyha veres, ki-döllyedt két szemed, ezek-is puffadtak s meg-nehezült tested (Felv: SehSal. 28).

Döledék: [ruina]. El-hadták még a vadak-is az átkozott helyet s tsak a kigyókra és skorpiókra maradt a falak dölledéke (Meln: JÉpül. 250). Régi királyaink mulatságos épületének szomorú döledékei (SzD: MVir. 80).

Döledéz: [vacillo; wackeln]. Miker a sokaság lába-alatt a föld tétova dölödözne, nagy sirással és jajgatással könyörgöttek istennek (Pázm: Préd. 1205). Dölödöztek a le verettett fák (Halt: Tel. 318. Laud: ÚjSegít. 1.61). Ebéd felett a fálak is kezdenek tántorolni, mi is dölvedezünk (Mik: TörL. 50). Szín bársony bérl hintődat, magud not aranyban döldezel (Fal: NU. 290).

Döléköny: [caducus; hinfallig]. Az igazságnak oltalma sokkal fellyül haladgia a ti hamisságtoknak dölékény gyamolga. tását (Bal: CsIsk. 166).

Dölöngöz, dölöngöz: [vacillo; wackeln]. Dölöngözni kezd a hajó (Halt: HHist. III.67). A pápának és az ő országának dölöngöz, niszéd papoknak sigó igek által meg szenteltetett edgyetmásoknak meg szentelése csak dölölés, bájolás (VárM: Szöv. 245).

lő-dölöngöz: [prolabor; niederfallen]. Es sokan feltebben az földre le dölöngöztenek vala (Forró: Curt. 463).

Dölés: prolapsio; das fallen PPB. És már döléshez, készül eséshez, gyökerei felfordulni készek azonnal (Thaly: Adal. I.1).

Dölleszt: [protuberare facio; schwellen lassen]. Nehezes aszszonyoknak akarnak láttatni, azonban páraákkal döllyezteték ki hasokat (PP: PaxA. 563).

Dölös: 1) [ruens, labans; hinfallend]. Dölös-félben áll: prociduus PPB. I harmadik útya a világnak tövissé, köves és igen dölös (Pázm: Préd. 90). Dölös félben ál az fal (MA: Bibl. V.29). Dölös félben álló sdvényedhez támaszkodom (Czegl: MM. 203). Dölös-félben vagyon a régi palota (RákF: Lev. 1386). Lyukatsos bástyájok dölös-félben vagynak (Kőnyi: HRom. 3). 2) [confinium, collinatum; anwand]. Az melly uthely mellett a szántó-földek döllei vannak, az határ (BékHajd. II.253).

Dölög: [vacillo; wackeln]. Kezd vére csuregni, hol ide hol tova jobban tántorogni, már erre már arra dölögve foggni (GyöngyD: Cup. 606).

Dölögél: [vacillo; wackeln]. Szorgalmatossággal és törődéssel igyekeznékis támogatni az ő dölögélés szekeket (EszT: IgAny 451).

Dölög: ∞ Kezdet az Romanus kapuja le felé hajolni és dölöggni (Konst. 11). Habok dölögnek habokra (SzD: MVir 196).

Dölögöz: [vacillo; wackeln]. Hazugságokkal támogatott dölögöz és porló tudomány (SzD: MVir. 227).

ki-dölögöz: [collabor; niederstürzen]. Útokban is sokan csak kidölögözven az utbul, halva, meztelen, tetmetlen hagattak (Szal: Krón. 628).

lő-dölögöz: ∞ Az épületnek oszlopi le kezdenek dölögözni (SermFun. 11).

Dölt: [turbo, dejicio; stürzen]. Egy magas tornyot ők reájok döltenek (Huszi: Aen. 10). Egy szovaddal is hanyat düllet ellenségidet (Laud: ÚjSegít. 1.391). Kartsu derekon vala vál fel dölve, közepe kevéssé volt test felé dölve (Gvad: FNót. 44).

el-dölt: [subverto; niederwerfen]. És ti barattokat el döl tetetek inckettek (DöbrC. 522).

ki-dölt: [eurrū effundo; umwerfen]. Ki dölté a királyné aszszonyokat mind leányostol (a szekerből) (Helt: Krón. 69b).

lő-dölt: [subverto; niederwerfen]. A gyengo szüzet addig hányta veti, le dölti végtére és meg-fertőzti (GyöngyD: Cup. 621). Mindent az halál ledült (Thaly: VÉ. II.28).

DÖNT: [dejicio; stürzen]. Próbákkal tudjuk azt is, hogy mikor valamely erőseget meg-szorítván az ellenség már bástyát dönti s falait hágja, minden bizonynal meg veszi (Fal: NE. 70). Döntöttem falait, megvettem várait ellenségnek (Fal: Vers. 885).

föl-dönt: [subverto; umstossen]. Fel döntötte a szérdékes fazekek (SzD: MVir. 163).

lő-dönt: [subverto; umstürzen]. Le döntötték már gyarló árbotz szálakat (Fal: TÉ. 655).

DÖLLYE (*dullies* Sib: VigK. Hlj): [fastus, arrogantia; hochmut, übermut]. Nagy döllyewel heitelenkődök, ky zarmazyk keweseeghnek twlaydensagabol (ÉrdyC. 203). Az kyal az ew haragos kegyetlen döllyeocben tyz anne zornyweegöt kezdte tenny (299).

Döllyés: [elatus, arrogans; hochmütig]. Kőüelyek es döllyesek (Helt: VigK. 57). Nem gondol az urakne fenytésecel sem a döllyesekne haragiaual (Sib: VigK. Hlj).

Döllyesség: [arrogantia, fastidium; hochmut]. Igaz az isten; mind a kegyetlenséget, mind a döllyességet meg vtállya (Helt: Mes. 41).

DÖLYFÖS: sciolus, elatus MA. [hochmütig]. Az kazdag dowfles, ki ég eppenet vzet nem nerhet vala (BodC. 12). Azt halwan az dölös feyedelem ottan megh haraghwiek (ÉrdyC. 330). Ne larsalkodgyanac egybe a nagy duzsoekal és döllyfösecel (Helt: Mes. 202). Isten a döllyföseket és kegyetleneket megrontotta és el vesztötte (225). Nagy dölösösen vizskottoc (Mon: Apol. 286). Az mi dölös és fen hejázó természetüknök dagályossága (Pázm: Kal. 4). Fel-fuvalkodot dölös jesuita (Czegl: Japh. 83). Csak ugy dicsokodhetnek a sz. PETER szekivel és pásztóri szemellyével mint anaz dölös phariseusok (VárM: Szöv. 93). A pokolnak dölös kapuji hatalmukba nem ejtik (SzD: MVir. 36).

Döllyfösköd-ik: [superbio; sich hochmütig benehmen]. Údvösségre szükséges aratlanság nélkül szökölködöven kevélyen döllyfösködtek (Csúzi: Tromb. 75). Minnyijam fel fuvalkodot kevélyességgel döllyfösködtek (Csúzi: Sip. 257).

Döllyfösség: superbia, arrogantia, elatio MA [hochmut, übermut]. Meg wtaltak ez vlyaghy pompaságot es kazdagsságnal döllyfösséget (ÉrdyC. 618). Harag, meresseg, döllyfösség, bosz-

szonkodas esigaz beunfinc (Boru: Préd. 618b). Homét származnae az vissza vonyasoe? Az dőlősségből, kevélségből (MA: Scult. 55).

DÖNG: significat sonum, qualis est vacui dolii percussio, vel similium ei sonum Otr: OrigHung. II.45. [hohl klingen].

[**DÖRDÍT,** derghees JordC. 432. *dürget* Gvad: RP. 391].

még-dördít: [intono; értőnen lassen, donnern]. Es az wr még dördíti felöttee a mennyet (Helt: Bibl. II.114). Megdördítik Jevőt awagy inkább ő magát Erdélyt Jenőért (ErdTörtAd. II.129).

DÖRDÜL: intono MA. értőnen PPB. Czac meny dördüllyönis, rőytec helt keanunc (Born: Préd. 618). Az urnac dördülő szava (MA: Bibl. V.14). Minemő mendörgéssel dördüllyön az Moses mi ellenfinc (MA: Scult. 919). Ama rettenetes sententia ő reájok dördüllyön (Ily: Préd. I.8).

még-dördül: intono MA. értőnen, donnern, toben PPB. Meg-dördülve ei rémitem: attono PPB. Az ur szava megzendől, az vizeken megdördöl (MA: Bibl. V.14). Mihelt az égh megzendül avagy megdördül (Tyuk: Józ. 477). Meg dördülnek a terhes felhők között a haragos egek (SzD: MVir. 95).

mégdördülés: intonatio MA. [das értőnen].

Dördülés: [tonitru; das donnern]. A villamást nag dördüléssel ki bozatod (Mel: Jób. 94). Meny ütő kőnc dördülése (MA: Scult. 283). A felybők rettenetes dördüléseket tésznek (Drég: Spec. 63).

Dördületlen. Elig hiszem, hogy dördületlen menny nem ütne a hátokonn a gallért (Bal: CsIsk. 319).

DÖRÖG: tono, intono, protono, retono, tonesco, reboo C. murmuro MA. [tönen, donnern, brummen]. Főlyül dörögök: superintono; környül dörögök: circumtono C. Dörög sip: ntrculus PPB. A farkas wyzontag keményen dewrewg wala (Pesti: Fab. 10). Késértő mérgében elébb-elébb hörög, miként az fellegben az menny igen dörög (RMK. II.43). Az meni igen dörög (Istv: Volt. 16). Nem kel semmi kednec, czac dörög es feddőzie magában (Szeg: Theoph. 23). Mit dörgez mint az malom (Deesi: Adag. 187). Nem hogy nem futna-el az eg, mely csak dörög, de meghasad szomra, ama nagy erős rög (Czegl: Dág. II.53). Dörög ő magában s a fejét lógattya, azonban az hálót tűzi s foldozgattya (Gyöngy: Char. 198).

[Közmondások]. Nem mindenkor esik le a menkő, mikor az ég dörög (Thaly: Adal. I.82).

ménny-dörög: tono MA. donnern PPB. Meny dörzeni és villamlani kezd (MA: Scult. 282). Ha ebben az hólnapban gyakran menydörög, sovány esztendő következik (Lipp: Cal. 26). Menydörög, villámlik (Tarn: Jóak. 121). Hogy ők-is menydörögjenek a gonoszok féljében (Laud: ÚjSegits. II.210).

ménnydörgés: tonitru, tonitruum, tonitrus MA. donner PPB. Az mendörgésön veletyők auagi erthetyők mind az ot gőleközteknek egimastol elulasat (VirG.C. 16). Az harmad mendörgesen izezetetik Cristus kenyanak iegynek meg mutatasa (120). Az felszew zékéből meny dörghcesek es villamasok zarmaznae (JordC. 892). Kezde nagy meendörghees hallathny (ÉrdyC. 338). Menydörgéskor szőmedet be tapazd és fűleidet, mert megvakit (Cis. H3). Hetűn kemény veszet, menydörgest es villamast vary (Kal. 1582. Giiij). Miképpen szoktak a chartzon kiáltani, úgy szöll nekik; ezt a szózatot rettenetes menydörgésnek nevezi a szt. irás (Pázm: Préd. 17). Menydörgeskor minden érzeken-ségink az fételelmecc miatta elámulnae (MA: Tan. 200). A selyem bogarak az fételelmecc miatta elámulnae (MA: Tan. 200). A selyem bogarak az fételelmecc miatta elámulnae (MA: Tan. 200). A selyem bogarak az fételelmecc miatta elámulnae (MA: Tan. 200). Az elmúlt éjjel villámások s menydörgések voltanak (MonIrók. XV.122).

ménnydörgő: 1) [tonans; donnernd]. Ielőnte nagi mendörgő zoual (DebrC. 106). 2) [tonitru, fulmen, fulgur; donner,

blitz]. Orozlanall feenebbek, sőtli meeg az mendörgőnel eos rettenetesebbec (NagyszC. 68). Menydörgők kezdeenek hallat tathny (JordC. 52). Latom vala az satlant mykeppen az meny dörghöt az egből le esnyo (560). Oli nagi vellamok, mendörgők lőnek (DebrC. 189). Az menydörgő meg ūte es meg halt (568). A meńtes villamas es meńdörgőc meg egetec az ő őfryt (TelC. 85). Neueze mendewrgewnek fyaynak (Pesti: NTest. 74). Zozat iewe meńnyorzagbol mondwan: Megys wylagositlak. A sereg azert a ky hallya wala, azt mongya wala, hogy mendewrgew lewt volna (215). Nevezé ūket meńnydörgőnecc fainae (Helt: ŪT. J.6). Sok orszagok tőlők rettentek vala, mint egy mendörgőtől ők félnek vala (RMK. III.207). Darius népével őszveérenek, nagy meńdörgőképen megűtközének (IV.95).

Dörgés: tonitrus C. crepitus MA. donner, das krachen PPB. Az menyey derghees napkeleten tamad (JordC. 432). The dergesednek zozatya wagyon kerekeseebbe (KeszthC. 194). Ked esős, az melegob helyeken dörgessel es felhő zugással (KBártia. 1583. Diiij. Zvon: Post. I.384).

Dörget: [tonare facio; donnern lassen]. Ágyuktal ellene dörgetett (Gvad: RP. 391).

Dörögő: 1) [tonitru; donnernd]. Változik az idő néha dörögő és psztás esőre (KLőse. 1671. B6). Dörögő és zapor eső (KLőse. 1674. 31). 2) [durus; hart]. Az anyanyelvünk igen kemény és dörögő (Orezy: KőltH. 11).

Dörögölőd-ik: murmuro C. increpito MA. [brummen, murren]. Mykoron zenth Peter Jerusalembe mēnth, dörögölődnek vala ő ellene (Komj: SzPál. 21). A magyaroc keresztýenség ellen kezdeene dörögledni (Helt: Krón. 38). Igen dörögölődik, feddődik ő magában (Ilosv: Toldi 8). Azon dörögölődünk, hogy sokáig balasztya isten a gonoszok rontását (Pázm: Préd. 29). Akar mint dörögölődgyék, élylen minden az ő idejebéli időnce javával (Prág: Serk. 12). Ne dörögölődgyél, ha halogattya isten a gonoszok rontását (SzD: MVir. 84).

Dörögölődés: murmur. murmuratio MA. geräusch, gemurmel PPB.

DÖRMÖL: [murmuro; murmeln]. Mint dörmölt, ásitott, mint húzta derekát (Orezy: KőltSz. 162).

Dörmömlőd-ik: [fremo, murmuro; brummen, murren]. Bel-larminus cardínal dörmömlődeve emlēti (Pós: Igazs. I.555). Azon dörmömlődik Kalauz ellenűnk (II.513). Zenebonáskodó és az isten titka ellen dörmömlődő emberi okoskodás (DEmb: GE. 19).

DÖRE: insipiens, stultus MA. uärrisch PPB. [dumm].

Dőreség: [insania, stoliditas; albernheit, tollheit]. Dőreség volna vaktában fegyverfogásra elszánni magát (SzD: MVir. 396).

DÖRGÉCSE: [acerina cernua; kaulbarsch]. Gobio piscis est parvus pisciculus, forma rotunda, squamis paruis argenteo similibus, hic ubi aquas arenosas lapillis in nutrimentum habet, accomodatiorem utique cibum prebet. Is apud nos est qui vulgo dicitur dergeze, ut videtur; vel fortassis sipher. Secundum Isidorum dicitur perca, de qua infra . . . Est piscis quidam in fluvio habens acres squamas et pinnulas, scilicet nomine dergeze, vel siger vel perca . . . Dor[ge]lice alias thok in zeyge cepte (Szilády: Pelbárt élete 67). Sűgér a vagy dörgeze nevű tűskés szárnny balacska (Land: ÚjSegits. II.831).

DÖRGÖL: contero, detero MA. [reiben]. Az szemét dörgegi (Kár: Bibl. I.665). A test lyukacsos mosó kővel dörögöltetic (Com: Jan. 114). A ki az álmos betegségtől mélyen aluszik, annak törött mustár maggal dörögöllyék a tenyerét, fől-sörkenik (Lipp: PKert. II.117).

el-dörögöl: [attero; zerreiben]. Az ujjadon vedd fel az levél képiró aranyat, dörögöld el az ujjaddal az esésében (Kecs: ÖtvM. 306).

lő-dörögöl. Meg-ntom, tisztitom, le-űn gőlöm: repumico PPB.

még-dörgöl: [defrico; abreiben]. A kristály üvegek és fékek tövises gesztenye butkóval megdörgöltetvén, pohár székbelen le rakattatnac (Com: Jan. 111).

Dörgölés: attritus, contusio MA. anreibung, zerstoßung PPB. Dörgölésce, vakarásoc, melegítő orvosságoc nem veszik el a fájdalmat, hanem enyhíté (Com: Jan. 173. 215).

Dörgölőd-ik: [se terere; sich reiben]. A ló ha a heruyós fölül talál dörgölődni, minden bóri feldörögök (Misk: VKert. 676)

DÖRÖCKÖL [deretzel Helt: Mes. 73. doretzel Helt: Háló. 10. döroeskol Radv: Csal. II.396. doros:kol TörtT. XVIII. 239. durot:kol PPB. dureszol Nyr. XIV.159:] **1)** [subigo; walken]. Ösze-vevem, mint a nemeztt diürtezkölöm: pilo PPB. **2)** [plagis irrigo; prügeln]. Rutsagos bűneken mind addig dörtezkeli őket méglen el veszi őket (Helt: Háló. 10). A házi nép tasszi, hagyigál, és nem veszszéuel, hanem páltzuál deretzel (Helt: Mes. 73).

még-döröcköl: **1)** [subigo; walken]. Ha az szürt az rá-máról leveszik, megdöröckölök (TörtT. XVIII.239). **2)** [plagis irrigo; durchprügeln]. Mince vtánna iól meg deretzköltéc volna (a számarat), el vonnác ötet az istálóba (Helt: Mes. 47). Látván ott az ablac alat a farkast, kiáltani kezdénc és szekerézékek hagyigálui fogánc és páltzécal a farkast iól megderetzkölui és czae alól szállhadta el (102).

Döröckölő: **1)** [terrens; reibend]. Vagyon 37 dörröckölő kalán, ágyúhoz való (Radv: Csal. II.396). **2)** [fullo; walker]. Megalánac a felső tónak árákja mellett, mely a deretzkölő szántó földhac vta mellett vagyon: quae est in via agri fullonis (Helt: Bibl. II.343b). **3)** [fullonica; walke]. Elfogalván az malmot, tanáltunk benne egy szukmány diürtezkölt is (Nyr. XIV.159).

DÖRÖKÖL: [taussitudo inuero; brummend hineinprufen?]. A misézó papok a kösségnek szájokban dörröklik a kenyeret (VárM: Szöv. 47).

DÖSÖL: perpolo MA. [zechen]. Együtt-döszöl: graeco, composito MA. Igen dobzódom, döszölök: perbacchor PPB. Eyfélig döszölt volna (Born: Préd. 460. 399). Eznc, iznac, döszölnc (Born: Evang. III.4). A gazdag minden-nap frissen öltözött, vígan döszölt és lakozott (Pázm: Préd. 31). Döszöl és zabálódik (MA: SB. 18). Éjzel nappal csak öldöle (Poenit. 26). A gonosz társaság kaczer bordelyokkal, a lívalkodás is a döszölő torokkal távozzanak (GyöngyD: Cup. 651). Döszölök, iszálók (Kisv: Adag. 62). A kí a döszölő és haszlúzláló nyalakodókkal társalkodik. rozszra szokik (SzD: MVir. 51)

föl-dösöl: ligurio MA. MedLat. 345 [abligurio, disperdo; verprassen, verschwenden]. Atyai keresményét tisztátalan szemelyekkel föl-dösölé a fesselt itüi (Pázm: Préd. 424). Mindene- ket föl-zabálnac és azt vélic, hogy czac arra ternett, hogy öc földösölnc (MA: Scult. 310). Ó mindene- ket földösölt. elpazarolt (728). Mindenap jól lakást özne és mindent földösölnc (797). Nagy munkával kell keresnie, az mit az nagy vrak föl döszöl- nek (MA: SB. 114). Ha az vármegyének valami kis jövedelme esik, nem köll azt föl döszölui (Keesk: Tört. II.491).

földösölés: [dispersio; das verprassen]. Megtelvén esztendökkel, heveréssel, örökségének földösölésével se jeles hirt, se derék hasznat nem hagyván maga után, in glorie fogja végezni életét (Fal: NU. 272).

Dösölés: [computatio; das zechen]. Az ő döszöléseket déltől fogva mind éyfélkörig elnyujtatnac (MA: Tan. 1271. Alv: Post. I.243). Teli toroc ivással, döszöléssel önmón magát meg-tölti (Com: Jan. 181. GKat: Titk. 1117). Az hosszú ideiglen való döszölés által otrombák és bufák lesznek (Dibón: Részogs. 86). A vasárnapok nem vendégségre, döszölésre szenteltetec (EgyhKendt. 157).

[Közmondások]. Urak döszölése parasztnak nagy bója (Kisv: A. Ing. 194).

DRABANT, DARABANT (garaban RMNy. II.97. garabont Mel: Sám. 411. grabont Mel: Sám. 465): stipator, satelles MA. trabant PPB. Sereg drabant: satellitium MA. Darabantok, gyalog inasok: circumpedes; darabant, poroszló: accensus; test örző darabant, udvari katona: satelles PPB. Eleg isogagok vagon, eleg garaban vagon benne. Az garabont few iew. Komarom fewle kewlék garabontert es lusarert (RMNy. II.97). Dou Gispár háromszáz spnyollal vala, háromszáz eseli drabant, némöt csak száz vala vélok, háromszáz magyar drabant vala (RMK. III.78). Gyiijtsd bé az zsidókat és te papjaidat, övdödöl- szed hamis profétáidat, Jézabel drabantit (V.118). Azommal válsztá egyik fő szolgáját és melléje adá ötven darabantját (128). A szolgáló népnek és drabantnak posztót köldél vót (Monlrök. III.182). Jüüön alá az szen az égből es egyen meg mind teged- sün atté ötven garabantitad (Mel: Sám. 366). Az lozag huszárok es gyalog drabantok (411). Az ezer kapun álló örző grabontokat el vitü a babyloniai kiraly rabsagra (468). Az Pilátus darabantitól, katonáitól eltaglatott, verettetöit (MA: Scult. 607). Darabantoc avagy ör álló strácic (Com: Jan. 141). Nimesen Ignatiusnak anyi drabantya, a ki öbbül a verembül tégedet kí-buzhasson (Matkó: BCsák. 230). Darabantit háza elejébe ren- delte (Ily: Préd. 170). Az bírák, kerülö, drabant és lovas sza- bados senmi adót nem ad (Gér: KárCs. IV.290). Persiai és aegyptombéli darabantokat tartott (Balog: Corn. 39).

Drabantság: **1)** [satellites; trabanten]. Boros az Duna mellékét járja el, az drabantság, kalarasság arra lakott, az vajda boérok akaratjából mindene- ket fölprédáljon (RákGy: Lev. 194). Ezen Zecezi Máté volt a szamos újár præsidiumboz akkori időben feygyverekkel szolgáló, háromszáz számból álló drabantságnak főhadnaga (1759. Hlázánk. I.132). **2)** [satellitio; trabantschaft]. Czak drabantságban áll minden szerezvéd, más fele rendre ne legyen szándéköd (FortSzer. N).

DRÁGA (daraga CorpGramm. 122. deraga Endlicher 723. deraga LevT. II.8): **1)** pretiosus C. [teuer, kostbar]. Fülre-való hosszúka drága-gyöngy, miüt egy szép tsepp: stalgumini; drága- kö áros, gyöngy-áros, jubiler: gemmarius; böstös, drága: est in auctoritate PPB. Minden iozagat el arula, kik valának sokkak es draga marlak (VirgC. 84. 149). Nem vizagztalyak meg Cristusnak poztolokay draga ruha viselőket (CornC. 91). Megh aranyaswlth vala arannyal, gyengyel es draga kewekkel (JordC. 919). A Siomac leányi keuleyek es draga saru vagyon labokba (Helt: Bibl. IV.16). Ha nagy tornyokat ft meg az meny és házakat gyaltran, azon esztendőben nagy drágat ielent (Cis. 114). Ez igen drága pilula minden belső rothat betegség ellen (Mel: Herb. 84). Hogy a gazdag drága ruhákban öltözöt, testén gyöngy tartotta (Ily: Préd. 135). Férlhez menő leány- nak drága ruhájának több szekrinye számánál (Kisv: Adag. 107). Ha ily drága a szalma, hogy lészen a széna (484). **2)** carus NémGl. 138. MA. [lieb, geliebt]. Szadbol szarmazot draga igeddel (Born: Ének. 31). Az isten földhenc maguoc állandó és draga azoknac palütoc (Kár: Bibl. 1656). **3)** [penuria, inopia; teuerung, uot]. (Az országot) dragaval, aszallyal, deoggel pusztitia (Nyr. XVII.560).

[Szólások]. Az élet, a mely nekem oly drágába telik (Mik: MN. 189). Az czufolás és gnyulós drágán esic nékic (MA: Scult. 693).

Drágái: carum puto MA. teuer halten, wert halten PPB. Tehát mit drágálod? (SzBodó: Kalm. 11). A gombokat drágá- lom: die knöpf dunken mich altzu teuer (KirBesz. 22).

Drágálatos, drágálatos: **1)** pretiosus MA. teuer, köst- lich PPB. Moabnac istena tiszteltet arannyal es ezüstel es drágálatos kövel es drágálatos vagyókkal (BécsiC. 165). Lelue- eg drágálatos köuet, megen es elágá (MünchC. 39). Lata ze- keket minden drágálatos nemes kvekel meg ekeswluc (VirgC. 63). Serkegetesben lelz wy keneleth es drágálatos el reyeth

keneth (WeszprC. 128). Ruhában, oltározóban, surukban, hazukban drágalatosokat es hetsugokat vallany eltavoztat vala (DomC. 136). Az ty hiteteknek byzonsaga nagygyal drágalatosb legyen az arannal (JordC. 844) **2)** [speciosus, curus; prächtig, schön, lieb] Mikor allandáz ő zemele előt, iol tézen te nekéd es igen drágalatos lez ő zvučen (BécsiC. 33). Tíz megmarita a kietlen drágalatosít (205). Valuan eg drágalatos fiat, ezerte ő hozniöce (MünchC. 95). Anya zent egyházat, kyt az ev drágalatos zent verouel ezve gyvhtet (MargL. 83). Ertsük meg, homan tamadot es mely igen hasznos es drágalatos tudomány legyen (Helt: Bibl. I. A2). Az isten öket drágalatos es gazdag földre vinné (Kár: Bibl. I.165). Ila a Jesus sebeihez es drágalatos helyeighez áitátossággal folyamlassz, háborúsáigidban nagy vastagítást érzesz (Pázm: KT. 115). Élet illatn es üdvösség hozo drágalatos fñ (GKat: Vált. II. 1050).

Drágalátosság: [pretium, excellentia; kostbarkeit, preis] Az ruhakba sola semi drágalatosság ne legyen (VirgC. 126). Dyezertetyk az giwngwknek es erceknek drágalatossaga (145). Az agynak, lepelnak drágalatossagyt meg feddyk ny bemievnk Crístusnak lytuán poztochky (CornC. 88).

Drágalátosságos: [honestus, sanctus; tugendhaft, heilig]. Drágalatosagyas es dychevseges elete nem jratot meg (CornC. 13).

Drágás: cara omnia vendens, care aestimans MA. der alles tener anhielt PPB.

Drágaság: **1)** caritas C. MA. [valor; preis, kostbarkeit]. Az aran földmulat drágasaguan mindön értökedi (TihC. 9). Zrini megien az gazdag tárházban, minden drágaságot ő rak egy rakásban (Zrinyi II.80). **2)** [penuria, inopia] teurung PPB. [not]. Az vr isten ő reaioc nagy drágaságot es szükseget bohat (Helt: Bibl. I.b). A drágasag meg emeszti é földet (Helt: Bibl. I.V2). Feletteh nag drágassag wagon raythwnk; egy ludath adnak az wajarth [gy] nyolez krayezaron (RMNY. II.55). Elestis bozzon kegelmetek eg kocin, mert it zertelen drágasag wagon (III.60). Ama ő forinttal vehetne könnyen öt köböl búzát, még hatot is, ha drágaság nincsen (ZrinyiT. 401).

Drágaságos: [carissimus; liebster]. Szentely meg engem édességes, hatumasságos, drágaságos, teynel es lónal feierb (Pécsi: Ágost. 54b).

Drágít: [pretium intendo; teuern]. Búzadrágítók: dardamari MA. Búzát nyereségre beszédők, drágítók: flagellatores *annonae PPB.

még-drágít: *arrogare pretium rei PPB. [verteuern]. Még-drágítani a búzát: incendere *annonam PPB.

Drágód-ik: pretio augeor PPB. [teuer werden]. Drágódik a búza: *ingravescit annona PPB. Itt drágódik a bór, nyolez, kilencez, tíz pulturán nem derék bort árulnak (LevT. II.381). A búza drágódik vala szörnyen (ErdTörtAd. I.87).

e1-drágódik: [nimio pretio venire; im preise steigen]. Minden eldrágódik (MonOkm. IV.292).

még-drágódik: ∞ A búza iol neukekéd es meg nem drágodik (KNagysz. 1579. E2). Minden igen megdrágódott Vidibe is (Monlrok. XXIII.148). Itt is a portéka meg fog drágodni (698).

[Drágul]

e1-drágul: ∞

[Szólások]. Az nevetés eldrágult nála (MA: SB. 331).

DRAGÓN (daragon Thaly: Adal. II.302. drágonyos PPB): **1)** [dimacha; dragoner]. Kinek vala egynehány száz lovasa es draonya is (Kem: Élet. 506). Fridrik Augustus saxoniai uram, electorum ő felsége méltóságos Veinszeufel obstersége alatt zold dragony regimentjének egyik lufinontja vagyk (Radv: Csal. III.349). Tiffeupach uram is valami dragonokat fel vert

mostan (Gér: KárCs. IV.242). A lovas seregek, köztök a dragonyok, ezek utim az muskatérosoknak egyik része megyen be az várba (549). **2)** [lancea; lanze?]. Szaladj kurucz, jön a német, látd mely büdös lompost éget; bídd el, ha elérhet téged, dragonyvgre hány ő téged nyalka kurnez (Thaly: Adal. II.298)

Drágonyos: dimachia; dragoner PPB. Ez drágonos volt, mondurja a felső rokán kívül fejér, de az veres volt fekete hajótkával 1759. (Hazánk I.283). Drágonyosok kapitányja: ein dragonerhauptmann (KírBesz. 147). Ezen általvitítés éjszakának idején történt, nem késérvén ítet más egyé, hanem a kapitány, egy tizedes, két drágonyos (Fal: TÉ. 766).

DRINC, DRINCS (drint: PPB. drints MA. PPB): permutatio, commutatio MA. [tansch]. Csere, drincez, tokna: commutatio permutatio (Ver: Verb. Szót. 5).

DRÓT: filum ferreum Sl. [drat]. Drót, melyet a sarkára csinálnak a vargák: cheleuma PPB. Egy meleg drót vassal súsd meg a lyukat (Csel: OrvK. 63). Mikor drótüdvét akarsz csinálni, az gummit áztatd meg vízben (Kecsk: ÖtvM. 299. 300). Egy kristály ablak, drótból csinált vas rostély rajta (Gér: KárCs. IV.445. 450).

DRUSZA: homonymus Sl. [namensbruder]. Szent [István] királyunk azt mondgya sz. István első mártyr druszájával (Bíró: Ékesség Előb.).

DSIDA (chid [?] Zrinyi I.136): missile; wurfspiess PPB. [lanze]. Ezek Kazul Basra jártak Szulimannal, ezek Lajos királt verték chidakkal (Zrinyi I.22). Ezeket meg mondván, maga kirobanna, kezében pötögvén egy szép tollas chida (51). Kis fejér patyolat (a Hajnalnak) fejében, de az ü orozája van nagy fényességben; ő maga öltözöt arany pánczér íngben, két szál hebanum chid van fényes kezében (136). Csidával át verettéven (Kár: Élet. I.19). Az el-vetett csidáknak sírfülege, mint a fellök bomálylyal bé fedte az egész viáskodó seregeket (Hall: Tel. 280). Almodni sem tudtam Cupidó tsidáját (Gyöngy: Cup. 4). Tizen-két spajja fényesöltzetben négyen, egy-egy dsida a kezekben (Gyöngy: KJ. 114).

Dsidás: [hastatus; lanzenräger]. Mások felett igen tudós nyilasok es dsidások, kik ritkán vétik el a zélt (Hall: III.11. II.99).

Dsidáz: missile torqueo; den wurfpfeil schiessen PPB. Gyakorta el-ővi csidázó kopjáját (Gyöngy: KJ. 108). Ebéd után hatvan paripással dsidáztatott a basa (Mik: TörL. 399).

DÚC: tuber PPB. [brodrauft]. Kenyér dúcza: tuber panis PPB. Ez is szeret oly kenyeret, melynek forrott duceza (Thaly: Adal. II.123).

DUCOLTAT: [oscillo; wiegen]. Ám ducoltassák a Christust a Maria karján (GKat: Vált. II. Előb. 35). Énekldével szép gyengédeden ducoltatya s a teendesz halálhoz magát készíti (Megy: 3Jaj. II.9).

1. DUD: [scapus; stengel?] A ketske szakráu fñ leuele ollyan mint a dutkoronae (Mel: Herb. 81).

2. DÚD: [moduli, cantus; melodie]. Dudgia: Erős várunk nekünk az isten. Tudgia: Christus feltámadá (MZsSzemle IV. 141).

Dúdol: incino, minurizo C. modulor MA. [dndelu]. Azon regét dudolui: antiquam occinere cantilenam MA. (Kisv: Adag. 31). A vendégségben dúdolták: haec in epulis suut *cantitata PPB. Ez éneket azolta dudollja (Nyr. XVII.568). A dudoló felét fordította az asszonynak (Nyr. XII.80). A babuk dudul (Com: Orb. 4). Az cseber-rud után ezt dudolnak utánand (Czegl: Tromf. 54). Mind halálíg ezt dudollja (Czegl: Dág. Előb. 32). Hazza-felé menvén, útyokban dudolnak (Gyöngy: Char. 2). Az után nótáinkat vígan dudolhattyk, hogy a homályt szép nap követi, mondhattyk (236). Sárossi János igaz hazafia azt dú-

dolta magában (Monfrók. XI.339). Tartozál jó Örszék', dudolván mondják (Thaly: VÉ. II.54). Hej dudoljunk, dudoljunk! (73). Ezeket koholtam, toldoztam, notámra csináltam s magamban dudoltam (Thaly: Adal. I.193). Meg veti a tanácsot, nem agg a fenyegetéssel, csak a tékozló finnak notáját dudollya (Fal: NE. 110). Clarissának illyén irányalkam, dúdol (Orczy: KöltSz. 183).

el-dúdol: [decanto; absingen]. Az éneket mayd el is dudolom (Fely: Dies. 8).

ki-dúdol: [ad finem usque canto; aussingen]. A sír szelíhez közelítvén magokat mintegy kidúdoltak (Martouf: SzHist. x3).

Dúdolás: minurisatio MA. [das dudeln]. Ének előtt való dudolás: praecento C. Sanez, uess eleget, dudolással nyomiad okedet (KNagyisz. 1579. B2). Semmi musikás nem ér asszony-nak szavával, kedves éneklésével és dudolással (KTör: Assz. 9). Ezeket siralmas dudolással kell mondani (MzSzemle V. 336). Ily keserves dudolást indita (Kereszt: FKer. Előb. 2). Ökör módon való dúdolás (Kisv: Adag. 101). Rendetlen dúdolás (205).

Dudoldogál: [cantito; dudeln]. Molnár Albert éneke, melyet csinált és dudoldogált (ÚjMMuz. III.1. 571).

Dúdolgat: ~ Keserves éneket dúdolgatja (Thaly: VÉ. I. 250). Sétálok dudolgván vagy sippal sipolgván: curas pello canendo (ÚjMMuz. III. 1. 571).

Dúdoló: modulator C. [dudler]. Dúdoló és zúfóló quok Mel: Jób. 70). Jó dúdoló, jó hőppeutó (Kisv: Adag. 57).

DUDA: 1) tibia utricularis Major: Szót. 470. dudelsack PPB. Készen volt az hegedű és duda (Monfrók. XI.331). Ha a duda meg-telik, el kezd a hangzást, úgy a teli gyomri ember a szóllást: wann die sackpfeife voll ist, so fanget sie an zu spielen, und ein satter mensch zu reden (KirBesz. 112). Királyi multság pásztor után sétálgatni, meglallgatni Korydon dudáját, Mopszus furuglyfját (Fal: Vers. 865). Puffaszd-fel dudádat, mond el a minapi vég lengyel notátát (904). 2) [vox contumeliosa; schimpfwort]. Ifjuságodban dolgot restellettél, mostan immáron igen aghi duda löttel (FortSzer. I.2). Azert orkezett-e az én királyi felségem napnyugatról napkeletre, hogy az pogan ven dudaktol magamat megtrefaltatni lassam (Forró: Curt. 734).

[Dudál]

Dudálás: [das dudeln]. Más bírójárása, kapálás s dúdálás, mi nem csak tántszolás (Kisv: Adag. 17). Dudálás szerint kell tántzólni (Kisv: Adag. 544).

Dudás: [utricularius; dudelsackpfeifer]. A nyaualyát semmiképpen el nem vehetni, hanem a dudás musikájával (Tel: Flél. 190). Meliboeus nevét számtalan sok dudás ézig magasztalja (Fal: Vers. 905).

[Közmondások]. Két dudás nem fér el egy kortomán: *duos fures non alit unus saltus PPBl. (SzD: MVir. 151). Nem illik két dudás egy kortomára (Kisv: Adag. 134. 541).

1. **DUDOROG:** [tumesco; schwellen]. Cadentiad rosul dudorog fejedből (Orczy: KöltH. 17).

2. **DUDOROG:** [conquinisco; kanern]. Mit dudorgasz, hogy nem ugrasz, kurva volt az bábd! (Thaly: Adal. II.96).

DUDVA: vepres, vepretum, sentes, senticetum, caretum MA [herba inutilis; unkraut]. Az te orezidnak verejtékével konyeredet egyed, tóvisot, dudvát neked teremtsen minden iletben (RMK. II.200). A gonoz föld ezac duuat terem (Mel: SzLáb. 551). Tóvisset, dudvad neked teremtsen minden iletben (Börn: Ének. 384). Az ő földéből ki irtson minden ártal-

mas dudvát (DBön: Részezs. 58). A sik, hol bojtortám, esuál, dudva ternett, abból kenyér mezd im hogy kerekedett (Orczy: Ním. A5b).

[Dudvás]

Dudváskod-ik. A rosa, lilium és a viola helyett Adouis és Venus csipdező esalányi dudváskodnak (Csúzi: Sip. 245).

DUFÁL. Az miért ágyekia szemérmet kellene dnfálni, ősztonózni, vgyan azért az szegény aszszou újepeket oerdög hadnagyanak nouezi (Zvon: PázmP. 86).

DUG (bedagazwlonak KeszthiC. 144. ÉrsC. 121. KulcsC. 137. ki gyuk Lipp: PKert. I.13. II.178. bel togazwltok ÉrdyC. 96): oculo C. stipo MA. oculo, abscondo; stopfen, verbergen, einstecken PPB. [verstecken]. Duggia, lasonlittia (Fél: Tan. 325). Inkáb' akarja Kristus, hogy a bűnben-holt lelkeket tanításával fel-támaszsa, hogy-sem a holt tetet föld-alá dugja (Pázm: Préd. 13). Dugy egy sákot az másiban (MesésK. 25). Kamarákat lázi eszközökkel dugva meg-rakottakat birván (Com: Jan. 188). A lakó helyeknek dugva s telé lévő minden szegletei (Gyöngy: Char. Előb.).

be-dug: obturo, obstruo, ingero, stipo C. verstopfen PPB. Bel dugak az sebnok helyt ruhaual es gyapotual (EbrC. 68). Füleit bédugta és nem hallgat engem, semmit rajtok nem fog lám az én beszédem (RMK. II.173). Vizes juh-bőrrel likakat bedugnak (II.139). Hasábfikat oda sokat hányuának, lévő helyeket zsákokkal bédügnának (141). Be dug az ablakokat, hogy az világosság be ne mehete (SalMark. 19). Az aspis kigyoról írják, hogy ő az egyik filelet az farkaval dugja be, az másik filelet az földhez nyomja az varaslonak szavara (ExPrinc. 197). Tsvéjét bédugta (GKat: Váls. I.31).

[Szólások]. A sidok beh dugak fülöket (DebrC. 66). Egyebet nem akar, hanem ezac az auditoroknac a füleket be dugni (Dáv: VÍisp. 1129). Bé dugod az fület (Deesi: Adag. 279). Az ő gyakorlatossággal tett kiáltása, hívása és kérése előtt be dugtuk füleinket (Lép: ITük. I.165). A papisták egy bebiscummal (mint a kösség szől) be dugják szegényeknek fülöket (VárM: Szöv. 17). Ha Ulysses okos félélemmel bé nem dugta volna füleit a Syronák edes énekekre, gallyája s maga oda veszett volna . . . A jó uraim és aszszonyim nem fül bédugva miut Ulysses, hanem szem-bélmnyva meunek a pro-kakra setetes órákban (Fal: NA. 164). Az ánitto gyönyörűség-ekhez jó korán láttal kell fordulni, szembe hunyva, fül bé dugva tölek futni (Fal: BE. 586). Aeg zolgalhatnak vala neky kevlemben, hanem orrok be dugua (DomC. 228). Bédügni valaki szájá t, hogy ne szóllhasson: vocem alieni *praecudere PPBl. Be dhwgtanak oroatlanoknak hw zayokat (JordC. 823). Bee dvg'a az ő zaiokat (DebrC. 279). Oroatlanoknak zayokat bel dugtaak (ÉrdyC. 521). Hogy a sadduceus-oknac bédugta volna száiokat (Helt: ÚT. F7). Bé dugták emek az száiat egy darab subáual (Deesi: Adag. 48). Azoknak száiokat be dugtia erős bizonságoval (Fél: Tan. 325). Minden szay be dugtasssek (Der: Préd. 114). Ajándékkal a bíró száját bédügni (SzD: MVir. 16). Ha szem-eiket be nem dugják, kűnyven az igazat meg esmérhossék (Pázm: Kal. 165).

bedugás: obstructio MA. verstopfung PPB.

bedugó: obturamentum C. [stöpsel].

bele-dug: [innitito, inserto; hineinstecken]. Alul hordanak földet s abban vetik a dínyve magot, nem belé gnykván, hanem oldalaslág fektetvén (Lipp: PKert. II.178).

el-dug: celo, abstrudo C. oculo MA. verbergen PPB. [verstecken]. El-dugták, elrojtették az foggyert (KTör: Assz. 15). Az őrdög dugta azt el (Matkó: IIRoml. 36). Memyi romény-séget dug el egy koporsó (SzD: MVir. 169).

eldugás: occultatio, abscondio MA. [das verstecken]

föl-dug: [retineo; aufhalten]. Sok vitézek a vízben állván a folyó-vízet kezekkel és páisokkal felakarták dugni (DBenkő: Flor. 175).

ki-dug: [erigo; ausstecken]. Ki-gyukják a napra nyakokat (Lipp: PKert. 143).

még-dug. A vizet megdugni, gátolni: aquam *coerere PPB.

[Dugánt]

el-dugánt: [recondo; verstecken]. Cuemon Theogenes kardját nagy lassan ki rántya és magához vévén, ki fut s el-dugántya (Gyöngy: Char. 47).

Dugás. Dugás, dugósap: obturamentum PPB.

Dugasz: obturamentum MA. [stöpsel].

[Szólások]. Kápat nem a d u n k szemünknek, d u g a s z t füleinknek (Fal: NE. 99. SzD: MVir. 387).

csap-dugasz: epistonium: fass-zapfen PPB. Az hordóbul ki vetetik lébérrel avagy csapon, csévén, a melyben csap dugaszta vagyon (Com: Orb. 115).

[Dugaszol]

be-dugaszol, be-dugaszul: [obturo; verstopfen]. Yiedes f nekik kígnak kepezeseint, mikent siket parlag kígoe es f föllet be dugazoloie (DöbrC. 116). Vnekyk haragyk kygyonak hasonlatussaga zereuth mykeppen syketh paragy kygyonak ees w fyley bedagazwlonak (KeszthC. 114).

[Szólások]. Az aldöt Cristus Jesusnak fezwlety ky vonyaa kezeyt az vaass zeeget kövöl es bel dagazwlaa ew fyleyt (ÉrdyC. 95). Bel tagazwltoe eletto fylenket, hogy ue hallhassok ny idvessegeewnknek tanwsagaat (96). Azoknak szaiok be dugaszoltassek, kik miert hogi lattiak, hogi az taeuzöt külfömben nem oltalmazhattiak, ezzel akariak az nepet el amitani (Deesi: Préd. 60). Mindön zay bé dugazullassék (Beythe: Epist. 32b). Ha valaky the atyad fyay kezzöl zegen-seegre yutand, ne dagazwlyad be ew elewto the zywedeth: non obdurabis cor tuum (JordC. 232). Kába bolond doktorok tor k á t bedugaszolják, onnet feljül leránták (RMK. V.260).

el-bedugaszul: [opturo; verstopfen]. Földnee kútföyeit el be dagazula (Sztár: Vizöz. A4).

[Dugaszt]

be-dugaszt: [obturo; zuspünden]. Az borok forrottanak, semmykeppen az borok zadaytt be nem dugazthattak (LevT. I.295).

[Dugasztal]

be-dugasztal: [occludo; zustopfen]. Arriusnak a szaiát be dagasztala (Dáv: VDisp. I.47).

Dugasztó. Zorító, dugasztó: stipticus MA.

[Dugaszul]

be-dugaszul: [obturo; verstopft werden]. En ygassagom nem zenwedhety ees yly be dagazwlt zwewth (ErsC. 421). O Adamnak kemen es meg kemenyevlt be dagazvlt es ertelm nekevl valo fyay (HorvC. 271). Vnekyk haragyk kygyonak hasonlatussaga zereuth mykeppen syket paragy kygyonak es w fyley bel dagazwltanak (KulesC. 137).

Dugat: [stipari curo; stecken lassen]. Egy rusnya tyükösárba dugatván, a város piaczn levő akasztófa alá viteté (Szal: Krón. 29).

Duggat, dugogat: occulto, abscondo frequenter MA. verbergen, fleissig verstecken PPB. Valamit kilentz esztendeig magánál benn tartani, duggatni: *premere aliquid in nouum annu PPB. Valamine vagyon, ne dugogassuc (Born: Préd. 456). Dugogattyák és rejtegetik tudományokat (Pázm: Kal.

271). Dugogattyák, földozzok az hajót (Huszi: Aen. 16). Orvos előtt nyavalyját duggatya, rejtegeti (Kor: Préd. 666). Volnának valami intercipiált levelek, kiket is duggatnak (MonOkm. XIV. 352). Dugatták szélyel az úr javait (Gér: KárCs. IV.581).

be-dugogat: [obturo; verstopfen]. Ennek a patvarkodásnak forrásit immár fellyobb bé-dugogattuk (Pós: Igazs. I.678).

el-dugogat: [abscondo; verstecken]. A Jammia városának praedájában el-dugogattak vala (Pázm: Kal. 808). A pénzt el-dugogatták (Misk: VKert. 385).

Dugdós: [occulto; verstecken]. Könyvemet odgyűtt is mástt is rejtegettem és dugdostam (DKal: Ker. 31).

be-dugdós: obstipo C. [verstopfen].

Dugó: 1) stiparius MA. PPB. 2) obturaculum, clausula MA. PPB. [stöpsel]. Dúgó, kepez: clausula (Ver: Verb. 4).

[Dugód-ik]

be-dugódik: [obturo; verstopft werden]. Haiszálad hullani, füleid bodugódni kezdetek (Illy: Préd. II.327).

[Szólások]. Igy be dugodnac az hazag phariseusoknac szaioc (Born: Evang. III.45). Sok gonosz akaróinknak bedugodék szájak (RákGy: Lev. 117). Rágalmazáshoz szokott szájn bé dugodgyék (Matkó: BCsák. 10).

Dugul: obturo SI. [verstopft werden].

be-dugul: ∞ Megeléglem panaszol, bedugultak vele füleim (SzD: MVir. 96, 268).

bedugulás: obstructio SI. [verstopfung]. A fejer vizelet oka az utának, melyeken az által megy, bedugulások (ACsere: Enc. 180).

DUKÁT: [nummus aureus; goldstück]. Bela kyral kezdte verethny apro peuzt, garasth es duetatot (ÉrdyC. 397).

DÜL: 1) depopulor, depraedor MA. (verwüsten). Azon ydőben Atyla keral olaz orzagotb dwlyya vala (ÉrdyC. 360). Én, ki valék Szendörőben, egy haragos nagy búsokat dúltani minden-fel az én lovam hátán (RMK. II.366). Dülák, felszákamlák az Lippa városát (III.48). Egy keritött várasra találának, Elsőcz város hóstádjában dülának (197). Es nagy soc kazdagságokat dülának a földai kalastrombol, és az vtán mind meg égetéc aszt (Helt: Krón. 23). A hatalmassok és kegyetlenec czipie, mellyesztic, nyuzác, róiac, dúllyác, fosztyác a szegény ártatlanokat (Helt: Mes. 221). Szegény ország, kit számár háton dúlnak (Deesi: Adag. 41). Kineses jószágodban ő kedve szerént dül, minden dolgaidban, tanácsodban pap tőr (Thaly: Adal. I.8). Rajtunk német dül, rajtunk török jár, tűz vassal pusztúl ország és határ (31). Szép szót ada ueki, hogy hátra szállana, ne düllaná az keresztény vért (MonIrók. VII.92). Az olvadott havak dúllyák az hegyeket, vivják sok lehozott kővel a völgyeket (Gyöngy: KJ. 133). Meg is ölyv az ölyvre, sas nem támad sasra, a sólyom, a karoly nem dül a héjára (Orczy: KöltII. 216). 2) [multum irrogo; mit geldstrafe belegen]. Valaki pedig ez ellen tselekednék, nemes emberen flor. 6. paraszt emberen flor. 2. dúljanak az ispánok a vármegyéken (Bod: Pol. 65).

el-dül: depraedor MA. berauben, plündern PPB. El-dülti a várost: diripere, *vexare, spoliare urbem PPB. Es minee barmok vala, minden yozagokkal eegyetembe el ragadoztaak es el dwlak (JordC. 181). El dulac minden marhaiokot (Szék: Krón. 14). A fű fű sidokot mind le vagata, touaba marhaioktis el dula (64). A többit mind eldula és elégetéc (Helt: Krón. 16). Miudenüt el dulac az tartományokat és el rabláec azokat (19b). Isten ellen Jónas el dula é penzt, azért istenis meg öletéc érte (Mel: Sám. 415). Minden templomokat el dúlta (Kár: Bibl. I.489). Eldulattanak az ő házok (Illy: Préd. II.203).

eldulás: depraedatio, depopulatio MA. beraubung, plünderung PPB. Ez, a kit Abraham meg veert vala Sodomának el

dulasa korai (Szek: Krón. 10). Eldulás, elosztás (MA: Bíbl. Magy. 1).

föl-dül: deprædor C. expilo, compilo MA. berauben, plündern PFB. Meghgyőzök az Assyria belyeketh, sydosagot és ül dwllyak (JordC. 172). Elezer Eredethi fül dwlwan es mynd az Nyrbattorsagot (ÉrdyC. 401. 398). A város fel-dulattate (Com: Jan. 151). Az ellenségek sok gályát fel-dülnek (GyöngyD: Cup. 609).

még-dül: deprædor MA. berauben, plündern PFB. Azzokat nem ezte megdultac, hanem vgyan magoknac foglaltac (Helt: Krón. 9). Illiria országra méne és miud megdültac és elpusztíta azt (16). Városit meg dülé (Kár: Bíbl. 1448). Az ő hazat meg düllia (Föl: Bíbl. 57). A tenger meg-dullia a több folyó vizeket nagyságával (Gér: KárCs. IV. 57).

mégdülés: deprædatio, depopulatio MA. verheerung, beraubung PFB.

Dulakod-ik: luctor, concerto SI. [kämpfen]. Mídn látja, hogy a borjú véle olly vakmerőképeu dulakodik, a farkas tellyes ereje szerint hátra húzza (Misk: VKert. 185).

még-dulakodik: ∼ A madarász a háló között megkötí a szelid foglyot, molly a több foglyokat őszre hívja; elsőben a hímek repülnek hozzá, hogy véle, ha lúm lejéud, meg-dulakodjanak (Misk: VKert. 372).

Dulakodás: [luctatio; kampf]. Sok dulakodás esik köztök, míg a farkas le-dőjteti, a borjú pedig magát szájából ki-men-teti igyekszik (Misk: VKert. 185).

Dulás: depopulatio C. deprædatio MA. verheerung PFB. [verwüstung]. Dwlath no tegetetek, de meg olegeggyetek ty soldotokkal (JordC. 527). Mlyoron az orozok be yöttek Magyar orszagban, nagy dwlac wtan nagy nyereséggel haza tettek (ÉrdyC. 403). Semmit nem félték uszoráságtól, hamis dúlástól (RMK. II. 206). Minden helyec rakuac valánac dúlásokcal és kóborlásokkal (Helt: Krón. 80). Ti kegyetlen rokác, farkasok, a ezanába kel vogre atti börtök, az vr a dúlascrt, kóborlascrt vegre el veszt (Mel: Sám. 399). Magyarországra tött dúlást (Monlrók. III. 183).

Dulat: [depraedor, devasto; verwüsten, plündern]. Soc latorianással népét sokasítá; az Mátyus földet égete, dulata (Temesv: Béla. 61).

el-dulat: ∼ Templomnak szépségét mind eldulatá (RMK. V. 29). Kiket mind el dulatá és rablatá (Gosárv: Magy. B. Eijj).

Dülő: depopulator C. vastator, praedor MA. [verwüster, räuber]. Nagy szégyenséghen féjedelmek vagytok, dúlók, kóborlónak, lopoknak mondatok (RMK. II. 170). Immar török kézben az kegyetlen dúló, hol mit használ neki az kóborlott sok jó (175). Az isten es az aniaszent-ghaz ellensegire szalad az hűneknek hadakozni, de az hamis, kaitor, kobzo, dulo hadha nem szabad (Mel: Sám. 374). Az esztendőbe ifítte vala be rablani az Moab lator, dúlo, ezatázo haidujj az Israel földére (418). Jezsovíták viték rá az templomra dúlókat (Thaly: Adal. I. 291).

Dülőd-ik: [certo; streiten]. Ha az vitézlő rend dúlódni akar, ha birnak vrle, mogh intessenek tőlök (KeeskTört. II. 490).

Dülés: [praedatio;raub, verwüstung]. Elfoglaltac vala dúlásokcal miud azzokat az vármegyéket (Helt: Krón. 100). Hazim nagy dvlsgath töttenek (RMNY III. 40).

DUNA: [sella familiarica; abtritt]. Ez zent zvc az zvksegnek helyet, kyt dumanak hyvonk, nagy gyakorta meg tyztelgya vala (MagL. 26).

DUNNOG: muginor; murmelu, brummen PFB. Magamban birbitélek, morgolódom, dunnogok: d-murmuro; magamban dunnogó, kinek szavát nem érthető: submissus PFB.

Dunnogás: mutio PFB. [das brummen]. Valamit késődelemmel, magamban dunnogással viszek végbe: muginor PFB.

Dunnogó: muginator; tiefinniger PFB.

DUNHA, DUHNA (donyha Com: Jan. 112. duhyua Radv: Csal. II. 8): matta, pulvinar MA. tegecs Com: Vest. 148. culcitra; polster, matratz PFB. Lágy dulna vagy gyökény (Som. 44). Ha éyel a jó duhnán hál, nem alhattic, hanem ezac füreg, forog rajta (Helt: Mes. 161). Az jó lágy lepely duhna el szenderíti (Csáki: Assz. 12). A párna, donyha pilhes (Com: Jan. 112). Paha duhnából vetett ágy (ÉnyF: MSzó. 40). Nem kellett akkor donyha, derekalj a vendégek számára (Monlrók. XI. 457). Registrum super vestes: derekal 2, duhyua 1, tertiü engy 6 (Radv: Csal. II. 8).

Duhnás: habens mattam Kr. [polster-]. Duhnás, paplanos ágy (GKát: Váts. 1540).

DUPLA (dupla Bethl: Élet. 373. VeetTrans. 8): [duplex; doppel]. Kanavátz, dutla tafota: *taphetum duplicatum PFB. Dupla tafota áltözet (Mel: SzJán. 402). Meghid, hog duplálal adod meg emek az árrát (Decsi: Adag. 202). Dupla veszedelem (MA: SB. 142). Az sz. léleknek ajándéka duplával szlyon ő reá (Alv: Post. 1705). Nagy, öreg, dutla féglá (Bethl: Élet. 373). Duplán adván mindenét vissza (Land: ÚjSegít. 1584). Fg veres dupla tafota vaukos hey (Radv: Csal. II. 109). Egy dupla fekele bársony kis suba (Gér: KárCs. 1429). Ha már felül megtele szép értéked bölcsességnek, dupla léssen benned a tekintetre méltó jószág (Fál: NE. 23). Eő kegyelmek tartják, hogy ott vagyon a dupla igazság, a hol sok duplont rakogtának tenyerekre (Fál: NA. 212). Ugy tetszett neki, mint ha valamely éneket dupla szóval énekelni hallott volna (Könyi: VM. 42).

Duplál: [duplico; verdoppeln]. Nagy sebességgel siet siet aszszonyához, duplált öröm járul ottan jutalmához (GyöngyD: Char. 167).

még-duplál: ∼ Duplalliatoc meg es ket annet aggiatoc neki a büntetésben (Mel: SzJán. 438).

Duplás: [duplex; doppel]. Duplás apostata: ein doppelter mameleck (KirBesz. 145). Duplás ároc vagyon környüle (Helt: Krón. 4). Duplás sarut kell lábokba adni (MA: SB. 141). Nem következik hát, hogy duplás avagy rétes Christus legyen, az mint te monded (MNyil: It. 188). Duplás áldás (Alv: Post. 1464). Dupláson vétkezett (Nyek: Józs. 222). Téteménye meg-érdemli a duplás boldonság nevet (Matkó: BCsák. 217). Dupláson megták az árrát (Hall: III. 25).

Dupláz: [duplico; verdoppeln]. Duplázák ebókokat egy más szüa-körül (Zrínyi II. 29). Mikor ez a két dolog együtt vagyon, mindenik az másikat duplázza az erejét (ZrínyiT. 316). Duplázott örömmel megvan kívánsága (PfalF. 108). A felelő echo felkapja, duplázza, csak az egy irigység kapja fejt rázza (Fál: Vers. 905).

még-dupláz: ∼ Én arra rövideden megfelelők, még-is duplázom kiáltásomat (Zrínyi II. 172). Mikor rossz időben lenni találtak, megduplázák a magok szorgalmatosságokat (ZrínyiT. 317). Ez boldonságát inkább meg-duplázza, azt mondván hogy az előt is meg-irta volt (Matkó: BCsák. 217).

[DUPLOM]

Diplomul: [dupliciter; doppelt]. Diplomul vészem megk rajtatok (KeeskTört. III. 367).

DURÁL: [duro; daneru]. Világ végezetiig fog durálni (Zegk: MM. 240).

még-durál: [obfirmo; beharren]. Meg durálván magát, szívét bátorítja (Könyi: IIR-m. 181).

DURÁNCAI, DURÁNCI: duracina. Duráncai barack-duracina persica C PFB. Duranczai szüva: prunum durantium

MA. Kérem kdet, hogy kd küldjön nekem duránczai barackz és nagy bírsalma oltó ágakat (LévT. II.152. Com:Jan. 23. Lipp:PKert. II.12).

DURBANCS (*durbancki* Bal; CsIsk. 150): [satelles; trabant]. Lutheris, mikor immár az ő durbanczi rebelliója forrott, az isten seregében zenebona támadás szerző néu alatt liber discordiae volt (Bal; CsIsk. 150). Kegyességtől üres durbantsok birtokokban került a Christus köntöse (GKat: Vált. II.467). Vad természetű durbantsok (570).

DURCA: inobediencia; ungehorsam PPB. Szoba közepére áll a nagy durtzával (Gvad: NótTest. 130).

Durcálkod-ik: [pervicax sum; trotzen]. Durcálkodik Moyses magát vonogattya (MolnF: LTárh. 9).

Durcás, durcos: asper, inobediens; grob, ungehorsam PPB. Ha valakinek oly engedetlen, maszlagos és durcás házas társa találkoznék, a ki semmi úttal nem akarna férjével együtt lakni a házasságnak rendi szerint, nyilván az anya szent egyház előtt panaszkodgyék annak vakmerőségéről (Pós: Igazs. II.557). Sztjoka Simonnak népe másfelé ment, miut a ki vízben felélek keresi abban holt durcás feleségét (ErdTörtAd. IV.234). Durcás akaratódért megrontom testedet (Thaly: VÉ. I.424). Jaj én szerencsétlen, be rosra találék, egy ágyubavaló durcos kofát vévék (II.253). Ső-bálványra változtatott a durcás és félre farago asszonyoknak nagy példájára (Csúzi: Síp. 627).

[Durcáskod-ik]

Durcáskodás: [pervicacia; trotz]. A durcaskodásnak és kemény engedetlenségnek békét hagyván, az isten beszédének és sz. parancsolattjának fejet hájts (Alv: Post. I. 159).

DURDU: [kanonad]. Én bizony azt akarnám, bölnap kezdhetnék az durdut (Thaly: RT. I.509).

DURRAN (*megdorran* Moln: JÉpül. 186): tono, crepo SI.

meg-durran: [increpo; erdröhnen]. Morganak egyszersmind és meg durrannak az égen az siető felhők (Moln: JÉpül. 186). Meg-durrannak a terhes felhők között a haragos egék (SzD: MVir. 95).

DUROG: [crepo; knallen, krachen]. Az szentegyház előtt gyalog puska ropog, az bástyán sok ágyu iszonyuan durog (Zrínyi I.67).

DURVA: rudis, indigestus, impexus PPB. [rob, rau, grob]. A palástias durva volt (Bal: CsIsk. 142). Ighen durua immár, és rostas a palást is (Bal: Epin. 6). Durva száli hatos palyotál (VectTrans. 12. 14). Durván bánnak velünk (Mik: TörL. 407). Pál patriárkának durva köntösében remete szent Antal ünnepeken czeremoniáskodott (Csúzi: Síp. 576). Durva fátyol váltja búja tsipkéinket (SzD: MVir. 454).

[Durvás]

Durváskod-ik: [asper, immodestus sum; grob sein]. Hogy a bosszúságot torlaná, tovább és fenyebben durváskodot (Fal: NA. 218).

DURVASZ [?]: [rudis; roh, grob]. Igasság szerető ez a tanács házban, de durvasz izetlen a kőz társaságban (Orezy: Nimf. A6).

DÜS (*duz* ÉrdyC. 447. *duz* TelC. 84. *duz* Helt: Krón. 43. 64): locuples, opulentus, prdives C. dives MA. reich, wohlhabend PPE. Egeasnak felesége, kih romai dús leania uala (DebrC. 5). Testet a Sefonia romai dusne fel ueuen haioba ille vele (194). Romai dusnak nemzecegeből tamada (212). Ez keermelmeesen vele valanak mynd az romay dwsok ces (ÉrdyC. 356. 395. 409). Vala Constantinopolban egy yeles, dvoz polgar (447). Vala neminemű nag, kasdag duznac eg fia (TelC. 84). O romay nagy, few dwsok, kyk mindenen wralkottok (ÉrsC.

486). Királynac halála vtán soc kegyetlen duzsoe túmadánac a királné aszszoura (Helt: Krón. 43). Mathé duzs mindiarást hadat támaszta (64). Egy kazdag dus leányát vőtte vala (Valk: Gen. 32). Őh ti világ szerető dúsok (Pázm: Préd. 316). Az arabiai dúsoc ayándéckal jőnece (MA: Bibl. V.33). Ama pompás, gazdag dús, ki őltőzik vala bársonyba és bilborba (EnyF: MSzó. 48). Más világoc nem fogadgyák Ábrahám kebelében azokat, a kik ebben a dús-gazdaggal mind a három jajjal bélyegesek (Fal: NE. 84).

Düsság: opulentia MA. reichum PPB.

DUSKA (*tuskázás* Fal: NA. 121): poeulum religiosum, haustus votivus, hospitii cyathus MA. der willkommen PPB. [willkommbecher, willkommentrunk]. Duskát inya: amyst de bibere, sauffen wie ein ochs PPB. Mikoron nagy vigan laekot volna az vendégeekel és duskát iyut volna velec (Helt: Krón. 20). Az Baachus őrdög asztalán a duska iuo reszegseg (Mel: Sám. 401). Haggjac el az feiedelmec az duska italt, reszegseget (Kár: 2Könyv. 115). Duskát inni es frissen tanzolni akaroc (Szeg: Theoph. 24). Eg köszönettel egész asztal nepet az duska italra betoglatnak (Deesi: Préd. 24). Örömében soc dusskát kezdé inya (Gosár: MagyB Elijj). Duskát auagy versent inia (Salánki: Erasm. 45). Erős bort ne kíványanak, duskát ne igyanak (Elm. 329). Ittálé duskát auagy égygest P (Vás: CanCat. 233). Az bort egyes duskával haytya (Prág: Serk. G2). Ittálé duskát auagy egygyest? (Agend 100). Bor forr a fejekben és onné szarmazott, hogy egymás vérére szomjúhozott, ugyanis a duska ilyen az átkozott (GyöngyD: Char. 286).

Duskálkod-ik: [omnium rerum copia affluo; im überflusse schwelgen]. Tanully te minden világi jókban uszkáló, turkáló és kincsekben, gazdagságokban duzkálkodo düz gazdag ettül a kegyes és irgalmas Jesustul (Biró: Micae 234).

Duskás: **1**) [poculi; becher]. Az duskás ivástul nem akar vallni kárt (Thaly: VÉ. I.387). A mikor vendégit mód nélkül való bor itallal akarta meg-terhelni, olyankor az ő torka vőlt a duskás mérték (Misk: VKert. 231). **2**) [ebrius; trunkenbold]. Rezeges, tobzodo, duskas voltam (Kár: Hal. Xijj).

Duskáskod-ik: [compoto; zechen]. Bezzeg semmi jót nem cselekedett, hanem csak evett, ivott, duskáskodott (Csúzi: Tromb. 110).

Duskásság: [compotatio; trinkgelage]. Nemesek asztalít trágyázza inkább a majd mindennapi duskásság, tobzódás, hogyseni sovány profontal-aszegények alacsony székét (Csúzi: Síp. 661).

Duskáz: [compoto; zechen]. Duskáz és zabalódik (MA: SB. 18). Duskáznak egymással nagy vigadozással (Gyöngy: Char. 218).

Duskázás: [compotatio; trinkgelage]. Duskázás, tobzódás (Megy: Bayle. 504). Egy-két nossza rajta után izibe visszatérnek az előbbi kortyokra és tuskázásra (Fal: NA. 121).

DUTKA: [nummi genus; geldsorte]. 1 dutka tézsen 3 garast (PractAritm. 11). Arany, tallér, dutkámát mind őszue szerezzed (Szentm: TFü. 2). Pengeti sok réghü dutkáiat (7). A hártya szoroson egygyesítetet dutkákra, kileucz-pénzes garasokra irattassék-bé (Mad: BHal. 46). Mi többet tízezer tallérnál, tízezer ó dutka pénznél nem adunk (RákGy: Lev. 32). Dutka pénz nem adja meg, mert egyszer megéri a portát vele (418). Végy két dutkán ros kenyeret (Warm: Gaz. 101. KecK: ÖvM. 317). Testemnek tisztességes temetésére az ó pénzben háromszáz magyar forintot apró pénzt és két száz ó dutkát hagyok (Radv: Csal. III.264). Egresi László urannak bátyámnak ó dutkát két száz magyar forintot hagyok (265).

[DÚZ]

föl-düz: [suspendo; aufwerfen]. Fel-düzni az orrát: nares *corrugare PPBl. Ha úrnak nem monddod, feldüzza az orrát (MonTrók. XI.357).

még-düz: ~ Meg-duzza az orrát rajta (GKat: Váls. II.63). Az orrát némi némi képpen düzä (293).

Duzma: 1) flatus, spuma MA blast, blähung, schaum PPB. 2) [cerevisia; Bier]. A ser főzötöl duzma, szalad ser (zythm seu cerevisia) avagy ser főzetetic (Com: Jan. 85).

Duzmat: 1) turgeo Kr. [sich aufblasen, aufblähen]. Duzmat: inflatus, tumidus MA. Ysten ellen yarwan ty nagy dwzmadot keweelsegtekben föl meeneetek az hegyre (JordC. 202). Ez vylaghy gyarló ember az nagy dwzmadot keweelsegnek három rendbely köteleében kewerödöt vala bel (ÉrdyC. 48). Hogyha azok a te duzmatnt nemesseid ome keresztén aláza tössághoz nem akarják magokat alkalmaztatni, oda valók, a hol bottal verik az észt az emberben (Fal: NE. 95) 2) [reclanito, resisto; sich empören]. Isten paranczolattya ellen teezünk, mykoron feyedelefünk ellen dwzmatnak vagyunk (ÉrsC. 230).

föl-duzmad: extumesco MA. [sich aufblähen]. Földuzmat: flatus, infatus MA

még-duzmad: [ira incendio; aufgebracht werden]. Polemius keral meg keretzöldökök felessegevel es az varas bely nepekkel. Azt lathwan az papy feyedelmek, meg dwzmadanak raytta es el meeneenek Astyagas kyrálhoz (ÉrdyC. 508).

Duzmadoz: [inflor, turgesco; sich aufblähen]. Kevélységgel puffadoz, duzmadoz (SzD: MVir. 276).

[Duzmaszkod-ik]

föl-duzmaszkodik: [offendor; anstoss uebmen]. Es ew fel dwzmaszkodek magaban es nagy bahotat tewn az liazban (ÉrsC. 485).

Duzzad (*durzall* MA. PPB): inflor, intumesco, ira turgeo, stomachor MA. aufschwellen, aufblähen, zornig werden PPB.

föl-duzzad: 1) contumesco, effervero, exandescio MA. sich aufblähen, ergrimmen, zornig werden PPB. Bynbokkal fel duzzadwan megh vyragozeok (JordC. 158). Tsudalom felduzadt kedvedet (Fal: Vers. 903) 2) [extumesco; sich aufblähen]. Kortos magyarság ez is: a pogányok bíznak az ő lovakban, mint ha valamennyin vagynak, mind tsak egy lovak volna, s-arra duzzaduanak fel biztokban (CorpGramm. 698)

még-duzzad: [offendor; anstoss uebmen]. Hozia mene eg azzoi ember draga kenet alabastrommal es ő fletben feiere ötte; latvan kedeg taneitvaok, megduzzadának (DöbrC. 431).

Duzzaszkod-ik: inflor, intumesco, ira turgeo, stomachor MA. zornig werden PPB. [sich empören, sich ärgern].

Duzzaszt (*megdurzast* MA. PPB): tumefacio, info SI. [aufblasen].

föl-duzzaszt: ~ Felduzzasztják orrokat a helvotiák (Pázm: Kal. 523. SzD: MVir. 337).

még-duzzaszt: [effero, suspendo; emporrichten, aufwerfen]. Megdurzastya az orrat: tollit supercilium MA Meg duzastotta szakállát (Szeg: Theoph. 30). Megduzastia az orrát (Deesi: Adag. 343. Kisv: Adag. 512).

DÜH (*megdühöd* Hofigr. 194. *dühes* MA: SB. 155. *gyühes*í RMK. II. 107. *dys* GuaryC. 12. *göhh*ssig Szék: Zsolt. 34. *meggyühö*nek RMK. II.326): rabies, furor, mania SI. [wut].

Dühöd-ik: insanio, furore corripior MA. wüten, unsinnig sein PPB. Az vr isten megh zabadyt az pokolbely diht farka soknak torkabol (VirgC. 57). Mynden synagogaq zerenit gyakonta konzottam hűket, kezereythweu karomlany es nagyoban reak dyhedwen yldozem vala hűket (JordC. 792). Nem tsak dühödik, hanem gonoszságában inkább el általkodik (Pázm: Préd. 16). Ezec reim dühöttenec és kergetnec (MA: Bibl. V.19). Tedd szerenecessé ellenséged ellen, kik most dühöttenek szegény

bazük ellen (Thaly: VÉ. I.94). Sok jó vitéz legények, kik mezón nyargaltak, dühödöt rácsot vágtaq, vattok bátorszivök (Thaly: Adal. II.76). Antiochus inuigen sinkedvén jó darabig, sok dühödött harag-átok es iszonyu kétségben-esékek közt tsuk-ladozván kárhozatra okádi bűnös lelkét (Fal: NA. 167). A mólnár tsak nem ördög-nek szánta magát dühödött mérgében (Fal: TÉ. 734). A baglyok hulognak, rút ebek ugatnak, farkasok dühödnek, juhokat szaggatnak (Fal: Vers. 912).

el-dühödik: [furore corripior; in wut geraten]. Teljességgel eldühöttec es nag kiáltással rohannak elő (MA: Scult. 411).

még-dühödik: insanio, insanus fio, furore corripior MA. rabio PPB. wüten, rasen PPB. Ket feketü meg diht ebec, az ő feien ala cignece vala zamtan sar gicoc (GuaryC. 48). Az w meg dyhtw zayat be rokeszte (VirgC. 54). Mi képpen meg dühüt kezdle layat zagatni (DebrC. 567. ÉrdyC. 627). Kin az Akhab kiraly inkab meg dihdöc (Hofigr. 194). Igen meg dühedet vala a kösseg a békességnec cikkelhért (Helt: Krón. 194). A bögly, petsik, baromkergetö fene bogár miat fel inditattot, fel rezzent barom ugrál es mint egy megdühödöt futos széllyel, futkároz, bogároz (Com: Jan. 51). Nyólczadik Bonifacius mint egy fele allatt megdühödök s abban vesze el (Pós: Igazs. I.457). Eb anyáju, hitöten, bestye kurva fiai, megdühödöt anyáju lélek bestie kurva fiak (MonTME. I.77).

neki-dühödik. Neki dühödöt: accensus in rabiem [*accendo]; valakinek neki-dühödöt ember: homo furore *instinctus PPB.

reä-dühödik: [furore impellor; von wut getrieben werden]. Okosan viselvén kis-számú hadait, kerüli Alinak rá dühödöt vadait (GyöngyD: KJ. 521).

Dühödés: [rabies; wut]. Az melancholiából bolondulás, hagymász, körság, ebeknec dühödésce leszen (Cis. I). A minden eszéről megfledott dühödés kardját ugrattya hüvelyből (SzD: MVir. 140).

Dühödöt: furiosus MA. wütig, rasend PPB.

Dühödöttség: [furor; wut]. Nem hiszem, hogy ezt a Jézus Kristus ellen való dühödötsegből írta legyen (GKat: Titk. 54).

Gyölhösdség: rabies EhrC. 146. [wut]. Ily gonoz zereuceknek nyatta elewllwyual, nem menekethetikvala fene gyewlhewt-segetewl: ne valeant truculentam rabiem evadere (EhrC. 146). Farkasnak gyewlhewtsege (rabies lupi), ky lelket megmen ewlhet, hanem ezec testet (151).

Gyölhözés, gyülhözés: ~ Vala egy zornyw farkas testenek nagy-sagualt es gywlhewzesnek elsegeuel kemenseges: ferocissimus rabie famis (EhrC. 146). En byzem, hogy te valamyt gonozol towtel, te eshegednek gyewlhewtsegeert tewted (149).

Dühös: rabidus, rabiosus, furiosus, furialis C. furibundus, vesanus MA. toll, rasend, wütig PPB. Az dys ebnece zaiaba es fogaba merög vagon (GuaryC. 12). Ha vala meely barom dyhes awagy zesles leend, megh kel keweznj (JordC. 56). A ragalmazok es az iregök nikepen az dihes bestyae az nag tudalmnac es keserwsegnec nyatta orditnac (DebrC. 277). Myut az dyhes ceh farkasok (ÉrdyC. 592). Szitasd ki a mérget a dühös eb harapásanac (Mel: Herb. 142). Ne szenuedgyenec dühös martalekot szerezni az istennec nyaziaba (Mon: Képt. 3). Dühös erköltsének inditattyát követvén egy éjjel sok helyen meggyujtatá Róma városát (Pázm: Préd. 285). A dühös eb az ő narásával viztül félö betegg tézsi az enbert (Com: Jan. 44). Örized Rustán vezér iöl ettül magadat, mert niut dühös farkas lesi halálodat (Zrínyi I.21). Bástyája is kívül belöl mind fel vagon turva, mert valamit érzett benne az dühös morva (Thaly: Adal. II.131). Tisztesség s haszomnak dühös kívánása (Orczy: KöldH. 146).

[Közmondások]. Dühös neuet költnec az ebnece, ezec hogy megölhesséc (Helt: Mes. 13). Az mely ebet meg akarunk ölni, annak dühös neuet költik (Deesi: Adag. 62. 87).

Dühösít: furio MA. toll machen PPB. Az ő seregit hadra gyilösi, kiknek sokasága tengernek főenyi (RMK. II.107). Seregit hadra gyilösi (Hollgr. 4). A vad pogányoknak némely szilajabbát reá dühösítvén (Tarn: Szens. 145).

még-dühösít: furio C. toll machen PPB. Megdühösített: furiatus C.

Dühösköd-ik: rabio, furo, perfuro, desavio C. vesanio MA. wüiten, toben, unsinnig sein PPB. A kegyetlen pogán rajtuk dühösködik, mert az mi életünk lám sola nem jobbodik (RMK. III.61). Dühösköden ellensegim haborgatnac szertelen (Born: Ének. 184). No bator dühösködgyec, no fenekedgyec ez világ vra (202). Nem hadlac titeket szabadon dühösködnötöc az istennek aklaba (Tel: Fel. 6). Az ég alatt niuczen nagyobb tolvaj barlang, az melyben az tolvajok szörnnyeben latorkodnának és dühösködnének (MA: Tan. 1135). A dühösködö eb idestova széllal futkos (Com: Jan. 37. 178). Szüz sz. Catalin ellen dühösködött a bálványozás kimondhatatlan fenességgel (Fal: NA. 152). Fegyvert ne nyujts azoknak, kik ingók, szerezetrül szeretetre vándorlók, pártoló szökvevények, mert el-végre dühösködnék (Fal: UE. III.11)

Dühösködés: 1) [rabies, vesania; raserei]. Hatalmas ereje és végetlen böltsége tündöklk istennek az eretnekségek dühösködésében (Pázm: Préd. 297). Nagy dühösködés, dulasfulás támad ez gyermek ellen (MA: Seult. 91). **2)** bacchatio MA. usinniges wesen PPB.

[Dühösöd-ik]

még-dühösödik: insanio, furio, insanus fio, furoro corripior MA. [wüiten, rasen, wütig werden]. Ördög lelke miatt meg gyühösedny (Born: Préd. 247. 295).

Dühösség: rabies, furor C. MA. das wüiten, raserei PPB. Herthelen waló dyhesseg: rumpens furor NémGl. 300. Az

sydok mynden kegytlenessegeknek dyhessegeet fordoytark zen Jacabra (ÉrdyC. 287. 468). Kemen bezeed dyhessegetli rezzeztli (ÉrsC. 189). Szánnél meg az haragtol es had el az göhlössiget (Szék: Zsolt. 34). Az ördögnee mynden gyühösseget meg gyözie (Born: Préd. 19). Nagy dühösséggel reia rohananac (Tel: Evang. I.95). Megfogyatkoztunk isten az te haragodban és az te dühösségtül meg rettentünk (II.141). A Saul vitézi bé-rohanván a házba, minden dühösségeket a képre fordíták (Pázm: Préd. 1272). Nem szégyeuletté ez világ dühössége ellenis az Christust megvallani (MA: Seult. 9). Sárkány dühösséggel teli kapóul az ölében viseli a magyar koronát (Zrínyi: Symb. 10).

[Dühösül]

még-dühösül: [rabidus fio; wütig werden]. Memmyszer mondották, hogy meg-bolondúlt, meg-dühösült (Pázm: Préd. 52).

Dühösz-ik: furio Kr. [rasen, toben].

még-dühöszik: [rabidus fio; wütig werden]. Es ƒ ewel meg dühözie (GuaryC. 12). Az chazar azonnal meghdevebek (DebrC. 550). Ezen meggyühövék, öleti az szenteket, Tobiás es mert ám ott szám-kivettett (RMK. II.326. Zvon: Post. I.579).

Dühül: [furo; wüiten]. Dühült: furiosus MA. wütig, rasend PPB.

DÜHENT: [tundo; schlagen]. Ha ugyan továbbis ember-telenkedik, végre a esákány fokát-is hátához dühenti (Matkó: BCsák. 159).

DÜNDENDŐR, DÜNDÖNDÖREM: [strepitus; geräusch?]. A fő vadász nagy dündendörrel kimondia a törueynt (Helt: Háló 139). Ottan nagy dündöndöremmel és moddal felel az vadász (204).

E. È. É.

È, È (vagytok: Sylv: UT. 124. 28. vagyony késed? Heyd: PCF. 29): **1)** an, anne, neene, num, utrum Sl. [ob]. Vallyon néki adjáké férjhez? daturne haec nuptum illi? Légyené vagy ne? fiat neene? Èn-é? egone? PPBl. Nemde mondameo neked: nome dixi tibi (EhrC. 53). Nem tudom hogy testembenee auagy testemkewnewlee voltam (74). Nemde harom férfiakat ereztenc a tñz közepibe o? (BécsiC. 133). Nemde tñ nagobbac vatoc azocnal o (MünchC. 24b. 32b). Nem de kewuet ad ee? num quid lapidem porriget? (JordC. 373). Ertheotókee mynd ezeket? intelligistis haec omnia? (397). Nem zenel ee? non cessabis? (752). Az zentók tudde myth eznek (SándC. 2). Megh esmerhetiek ben kiket valazot isten (DebiC. 129). Halalos búfimmel elvezeh a tisztasag auagi nem (141). Keralno azzontol vagyon e a wagy entelen e (492). Az en gérmekemet megvygazthatod ee? (ÉrdC. 337b). Te totted ee ez gonossagot (339b). Tisztan viseltede magadat (ThewrC. 177). Kerjek kd., irna kd. az my dolgoink felewl, lezene fnyzetesseuk wag nem lezen (LevT. 190). Ze(d)teke, neme, en byzounyal nem twdom (197). Irya meg, ha meg kelle dwlhy wag nem (162. 210). Symon alwzco? dormis? (P'esti: NTest. 104). Szép tanulság adatik arról, lehet-e az isteni tisztéletben változtatás (Tel: Evang. 160). Választhatnak az sídók, ha az Izrael istenét akarják-é uralni, vagy az pogány isteneket (Pázm: Kal. 757). Második gondolkodásom arról volt: ha csak egy rövid praedikatiót nyomtassak-e (Pázm: Préd. a1). Holnap nem tudod, nem lézen-e késo (Fal: SzE. 513). **2)** [si; wemi]. Hízteké istenben, en bennem is hígyetee (MünchC. 200). Lafa az istent lelki zómeinel, lit sohha meg nem bantot, es ha vetkőzötté, rola penitenciát tartot (GuaryC. 6. NádC. 131). Ha w iozagaba valamit el nem athate, tahat ez mezzwnek meg veteleert meg vtlamdo (VirgC. 33). Hogi ha neked gonozt monde, te mongi ammal gonozbat temagadrol (88). Az zent zizesegét ha meg ferteztete volto, demaga az nagí zeutseges eletenek myata esmeg meg epito (130). Eua nohae vetkőzek de maga ha Adam az binre nem engedőt uona: nem uontokuona az eredet biut (TihC. 62). Ha kewely wagyé es alazotossagot kewauzo tehat gondollyad az artatlan Crystwznak kennyat es az o nagí alazotossagot (ÉrsC. 19). Ha zywedben zomorw wagyé, lelkdőben el keserőtthielee, zyötlen es ayttatlan wagyé gondollyad az wrnak nagy zomorwysagat (20). Távol vannak-é a jók, ohajtja azokat (Com: Jan. 68).

ÈB (ebb JordC. 30. 331. ÉrdyC. 167. 551. sat. CornC. 325. DomC. 302. DebrC. 5. ebec MünchC. 25. 43. ebek Mel: Ènek 3. ebb Com: Vest. 121. ep 31): canis; hünd Ver. MA. Elthw, locus? (1247). Spina quae Eba dicitur? (1264. Knauz). Sem ebek sem emberek tuaba nem evznek [üznek] (EhrC. 149). Az ebeknek vettethe (NádC. 166). Egy eeb kevtovsének nagy rezeet el zaggata fogayval (DomC. 302). Soha w ellene ezak egy ob sem vगतot es nem morgot (VirgC. 38. 55). Ne adgiatok az szentet az ebeknek (Fél: Bibl. 10). Szoptatos eb (MA: SB 76). Hólt eb (Káldi: Bibl. II 273). Dühös eb: canis rutilus (Com:

Jan. 44). Hajtó eb (Gyöngy: KJ. 11). Mindenestől fel darabolatom, ebek ebédgyére el-szórva adatom (GyöngyD: Cup. 629).

[Szólások]. Buydosik ide s toua nint az éget lába eb (Decsi: Adag. 186). Eb oda fa nélküli: nem tanácsos oda közöltetni üress kézzel (SzD: MVir. 92). Eb hűdgye, hanem ha meg bizonytód (Decsi: Adag. 194). Eb hidgye azt (Matkó: BCsák. 114). Eb ki hidgyen, tsac Cassánis (Czegl: Japh. 40). Irigyek egy-máshoz, mint a kontzonn az ebek (SzD: VMir. 91). Vgy fűlti ő azt, mint az eb az kontzot (Decsi: Adag. 255). Úgy van mint az eb a lántzonn: kedvetlen, kelletlen (SzD: MVir. 92). Vgy illenok őzue mint az eb s az matska (Decsi: Adag. 34). Eb utóli ki a világból (SzD: MVir. 93). Eb! terek császár foglya vagy (MonIrók. III. 76). Nem igazin esküdtetek meg, eb a nyájju, hiütlen, bestye kurva fia (MontME. 177). Rejá kerül még az ebek harmintzadgyára: canis vindictam (Decsi: Adag. 50). Eb helye minem én dolgom (165). Az igaz hitet tudomant ebhitnek mongya (Mel: SzJán. 407). Eb módra tselekedő: catulaster PPI. Ebmodon vitték-el a rabságra (Megy: 6Jaj. 16). Monda a maiombiró: eb őtse bátyta, mennyetee el agebec (Helt: Mes. 102). Eb szavát szőlöd (Sall: Vár. 159. Matkó: BCsák. 303). Megadózol ezért eb tartotta! (Könyi: IRom. 115). Eb vendégség: Phoci convivium (Decsi: Adag. 150). Hiszen megsétál, mint a kúnok ebe a homokom (SzD: MVir. 90). Ebenn gubát tserélni (93). Ebnek mondgyák, eb a farkának: eb a farkával tanátskozik: henyé, lusta, dolgot korüllő (92). Ebre bízi a hájat; ebet ketretzbe rekeszteni: ketskét kertészé temi (90). Ebrőlebre marad (93). Rajta érték, v. kapták az ebet a szalománu v. hájonn: meglepték a tolvajságon (90).

[Közmondások]. Dühös neuet költnee az ebnek, ezac hogy meg őlhesséc (Helt: Mes. 13). A mely ebet megakarnak őni, veszett nevét költik: wem man den hünd schlagen will, kriegt man schon ein holz PP. Ebnek az fiais eb: mali corvi malum ovum (Decsi: Adag. 65. 112. 250). Az eb ha által vszsa az Dumatis, vgyan eb: podex lofionem vüncit (79). Az mely ebet botual haitnak az nyúl vtán, soha az nyúlát meg nem fogia: invitis canibus venari (52. 123). Az eb meg tér az ő tulajdon okadasara: canis reversus ad suum vomitum (Fél: Bibl. II 154). Az hamis tudomant mint eb okadast be sziak (Mel: SzJán. 195). Gubás ebnek fanos eb társa, lator latornak barátta (Nyr. IX. 68). Ebet eb lével kell főzni (Matkó: BCsák. 5). A mely ebet megh forróznak, az hidegh vízfűl-is fél (ReudÉL. 186). Az ebnek ha arauya volna-is, hájat váltana rajta: asinus stramenta mavult quam aurum PI? Nem lessz az ebbil szalomna (Kisv: Adag. 14). Nemcsak egy ebnek neve Korodón (133). A bottal hajtott, v. őlbem vitt eb nyulat nem fog (SzD: MVir. 90). Az ebnek sem jó első kölyke v. fia. Messze Buda sünt ebnek v. embernek. Ebre korpát, lúdra szénát, disznóra gyömbért ne vesztéss. Nem mind bors v. gyömbér, a mit a kalmár obe

hüllat (91). Meg nem eszi eb a maga fáját: eb ebnek baráttya. A sokat ugató eb ritkán mar. Ebeim volna a sünta, az is meggyógyulna: bölög volna, ha... Fogas eb kell a tsont-rágáshoz: fogas ebnek való a tsont-rágás. Egyszer esett Bétsbenn eb-vásár: nem mindenkor pap-sajttya. A ki ebet akar tartani, korpája is legyen (92). A ki ebbel játszik, bot legyen kezében. Nem egy ebnek kurta a neve. Eb ura farkó: ebnek parancsol (93).

agg-éb: 1) canis vetulus; alter hund MA. Hozzá mene egy aggeb, s monda neki (Pesti: Fab. 127. mesi). 2) [senex nequam, perfidus; alter spitzbub]. Vyweek el ostan az Jupiter templomához az aghebet (ErdyC. 337). Latról jártál ageb (Helt: Mes. 302). Egy fesuén ageb gazdát szolgálóc (311). Agg eb legyen a neved, ha a mit mondasz meg-is-nem bizonyítod (Veresm: Lev. 278. 185). Marhád másra marad, ki él belőlle felettéb tobzodva, agéb kereste, nagy vigan aszt mongya (Adami: Bar. 11). Aghelánó mint az vén aszszony (Bal: Epin. 13).

[Szólások]. De első ageb ő immár a többi között: alpha penulatorum (Decsi: Adag. 109). Ageb bűl járt (Helt: Mes. 399). Agebül őrszes táborodlan, mert tegnáp mind ő űltem sátorod előtt, és árpát ároltam (Helt: Krón. 179).

[Közmondások]. Nem illet agebet hintó szekér: nihil graculo cum fidibus, mysteria Eleusina profanos celanda; was hat ein Narr mit Büchern zu tun? (MA. Decsi: Adag. 27). Agebet nem illeti a hintószekér (Helt: Mes. 47). Az is agb eb az ki félben csinál házat (Decsi: Adag. 39). Ageb utól: occupet extremum scabies, mihi turpe relinquere est, der ungeschickte gehört zu unterst, der lezt beim haar MA. A ki nyárban nem gyűjt, félben agg ebül bänkódik (Fal: Jegyz. 919).

fűrésző-éb: canis melitaceus Nom. 2 131. [wachtelhund].

házi-éb: [canis domesticus; haushund]. Valaky meg az el mult binre terend: ofan mint a hazay eb ky ő vndocsagat fel hálya (DebrC. 382).

komondor-éb: molossus MA. [schäferhund]. (Com: Orb. 95). Soha roz emberrel mint komondor ebbel, te ne tarts társaságot (Kisz: Adag 534).

kopó-éb: [canis venaticus; jagdhund]. Az élesen szagló kopó-ebek: canes sagaces (Com: Jan. 80).

vadász-éb: [canis venaticus; jagdhund]. A vadaz elrewl. A wadazo eb meg aggot (Pesti: Fab. 18).

Ébéske: 1) catellus Ver. canicula C. caniculus; hündlein MA. Aszszonyok 'zebben, kesztyűben hordozható játszó ebetskék: *melitei catuli PPBl. Lata ev almaban, hog meheben viselne egy kysded ebecheket (DomC. 2. MesésK. 18). 2) [canicula; hunds-tern, Sirius] (ACsera: Enc. 100).

Ébélkéd-ik: [morem caninum sequor; sich wie ein hund benehmen]. Ne ercz bat azt, hog valami barát varazlással oldasok vag kötessek meg a satan, mint a papok ebelkettek az misenel szentelt vízzel (Mel: Szján. 257. CorqGramm. 237).

Ébész: canarius famulus; bund-kuppler, hund-besorger; petzér PP. Az majommal banók, és az ebészek, sokkal bütsülletesebbek legyének ezeknél (DBón: Rézsogs. 56). A szagló ebeknek ebész-is kúrtele (Gyöngy: KJ. 9). Ebészek és lovászok (Fal: NE. 20).

Ébbendi: [nequam; nichtswürdig, hundsfoßt]. Végezék, hogy fedjelmet hoznának Báthori Sigmódot, az ebbendit (ErdTört. Ad. I 183).

Ébi: caninus MA hündisch PP. Az atkokat, melleket eby zokas zerint az ő tulaydon inhayra rem zegeni vala vetnye (TelC. 112).

Ébség: canem esse, mos caninus PP. [hundgemeiner charakter]

Ébül: canine, instar canis MA. [male, pessime; hundemässig, hundgemein, niederträchtig]. Jól kezdli, s ebül végzi (Decsi: Adag. 72). Ebül hazud (Matkó: BCsák. 56) Ebül járál (165). Ebül irtad a mit irtál (226). Azok ott magokat emberül viselték egy ideig de az Szerencsben valók ebül (RákGy: Lev. 170).

[Közmondások]. Ebül kereset marhánuak ebül kel el vezni (Decsi: Adag. 53). Ebül gyűjtött marhánuak ebül kell elvonzni: male parva male dilabuntur 1P.

EBÉD (ebid Sylv: UT. I.101): prandium C. mahlezeit Pesti: Nom. 47. mittagsmahl Com: Vest. 142. Eu ebédem kez (MünchC. 54). Mykoron ebédkorra ywtottanak (ÉrdyC. 472). Atyam az ebédre variakh az atyafiak atyasagodat (VirgC. 35). Ebeden velek tartak wtet (87). Ezenkeppen jmadkozyk mynd ebédvedelaka etel nekevl (MargL. 71. 117). Ebed korra tudom hog emallam lezen (Isty: Volt. 20). Ebedőmet el készítöttem: paravi (Fél: Bibl. 37). Főlöstököm vagy ebed előtt (Bal: CsIsk. 325). Marasztya őket ebédre, Semmit pedig drágábbat nem készít, hanem csak mint egy kicsid köz ebédet (MA: SB. 150). Ebédem Ugrán ostva az beseuyei csere alatt (ErdTörtAd. IV.72). Mindenestől fel darabolatom, ebek ebédgyére elszórva adatom (GyöngyD: Cup. 629).

szántó-ebéd: prandium circa nonam matutinam, mert a szántók kilenc óra tájban szoktak ki ereszteti és etetni Kr. [frühlstück]. Mykoron az nap felkevt..., nemely emberek mondak hog az ev fya meg eleuenevedt. Zanto ebéd elevt ez gyermeket eleuenen hozak zent margyt koporsoyához (MargL. 160).

Ebédéske: prandiolum; kleines mahl zu mittag MA.

Ebédi: pransorius; zur mittagsmahlzeit gehörig MA. Sz. Dávid házasság-törésbe esék: mert ebédi jó-lakása-után szemléle Betsaheet (Pázm: Préd 437).

Ebédli-ik, ebéll-ik (ebédellenec MA: Bibl. I.41. ebellenec Sylv: UT. I.101). Ebédlium: meridio; ebéllem: prandeo C. Ebédlem, ebéllem: ich esse zu imbiß oder zu mittag MA. Ebéllendő vagy kiráffal: cum rege pransurus sum (BécsC. 60). Keré őtet hog ebéllence ő uelo: ut pranderet apud se (MünchC. 137b). Holnapon egieth aztahaj ebéllök my ketten (WeszcC. 30). Akara ebelleny: voluit capere cibum (JordC. 741. 546). Ebelwen edesen ywanak (PeerC. 85). Kere ewtet hogy nala ebellenec (Pesti: Evang. 146. Helt: UT. S3. Fél: Bibl. 110). Kő-zükbe téteté asztalát, és ot ebélic barátinal (Helt: Krón. 127). Ebéllyel, es meg latod mi marad abbol az mid vagon (Sal. Mark. B). Vigan ebédgyel [így] és vacsoraly (KDebr. 1619 BS). Mindennap ebözzele, s mindennap ebédliel (Zvon: Osiand. 216). Az király ot ebéllik (Zvon: PázmP. 297). Vki űdö-olött ebéllik: nem kell mingyart kárhoztatni (Veresm: Lev. 175). Aristoteles ebéllik mikor Sándor akarja (RendÉL. F10).

Ebédliés: meridiatio C. [das speisen] Hall: Paizs 440.

Ebédéletlen: impransus C. Ebelletlen MA.

Ebédégél-ik (ebéddegelem PP. PPB. PPBl.)|Ebéddegelem: pransio C. oft zu mittag essen MA.

Ebédlő, ebéllő: pransor C. der zu mittag isst, ein gast zu mittag MA.

Ebéd-után: post prandium, pomeridie MA [nachmittag]. Ebed-utan fe[?] tere (EhrC. 38). Az ebednek vtania (VirgC. 59).

Ebédutáni: pomeridianus C. nachmittägig MA.

ÉBÉR (evbrowen EhrC. 35): [vigil, vigilans; wach, aufgeweckt]. Legyetek ébrek a halgatásban, és tanulásban (Pázm: Préd. 293. 869).

Ébred: expergeo MA. [erwachen].

föl-ébred: expergeo MA. [erwachen]. Felebred: evigilans (NémGlossz. 116. ÉrdyC. 417b. 561) Ebregyel föl halalodbol

(Mon: Apol. 520). Elaludt vala, de a béles szágára felébredett (Kisv: Adag. 197). A nagy sinistra Vid-is felébredett (Könyi: HRom. 158).

még-ébred: expergeño MA. [erwachen].

Ébredt: [expergefactus, vigil; erwacht, wach] Ébrett elővenség (Fal: UE. 430).

Ébredtség: evigilantia Kr. [das wachsein]. (Bíró: Micae. 113. Kr).

Ébrékény: qui facile ex somno excitatur Kr. [leischlüfig]. Ébrékény vigyázás, várakozás (Bíró: Micae. 2. 50).

Ébrékénység: [vigilantia; wachsamkeit]. Ébrékénységre és ébrékény vigyázásra serkentget (Bíró: Micae. 4. 62. 114).

Ébron: vigilanter MA. [wach]. Ebronualo latasual (EhrC. 5) Maradnak ebronu: vigilis permauserunt (35). Imadkozok es marad ebron vygyazvan (DomC. 15. CsomaC. 61). Ébron vigyázó (Pázm: KT. 440). Jó szemesen és ebron levő elmével olvassa (Pázm: Kal. 419). Ébremen [igy] lenni (Lép: PTük. L389).

Ébrenség: vigilantia Kr. [das wachsein]. A mi lelkeinknek ébrenségére, szükséges gondosságra, szorgalmatos ébrenségre és vigyázásra ébreggetetvén, őszdönötetvén a mennyei vélegénynek előibe kezdettünk menni (Bíró: Micae. 15).

Ébreszt: exsuscito, expergefacio, excito MA. [wecken]. Az maga cselekedetivel, ébresztő őszdönt hagyva nekünk (Pázm: Kal. 37). Az embernek lelkét jóra ébresztené (Fal: NE. 78).

föl-ébreszt: refovcillo C. expergefacio, exsuscito MA. ⁴ [aufwecken]. Magát az ellenség ellen föl ébresztetni: concitare se in hostem PPBl. Kit meg őlenek fara fezeitven, ezt isten föl ébreztette: suscitavit (DöbrC. 318) Ébrezd fel bozzád az én szívemet (Pázm: KT. 427).

még-ébreszt: recreo C. expergefacio MA. [erwecken].

Ébresztés: [expergefacio; das erwecken]. Lactantius és a több atyák nem oly maga-feledettek voltak, hogy Balduinus ébresztése-nélkül szükölködtek volna (Pázm: LuthV. 127).

Ébresztget (*ébrezget* Bíró: AngySzöv. 19. 24. ébrezgezd [?] Megy: 6.laj. II.12): identidem suscito Kr. [wiederholt wecken]. Christusanak álomból serkentető és ébrezgető szava (Debr: Ker. 310). Kedveskedő ajándékokkal a bíró jó akarattját ébresztetni, ki-édesgetni (SvD: MVir. 16).

Ébreget: ∞ Hadak szerzésére serényen ébregeté (Liszt: Mírs. 28).

Ébrül: expergecor Kr. [erwachen].

föl-ébrül: ∞ Feriyc az ezonalatoc az omlasnac zozattyal fel ebronuen yde stona futuan az kewueket emolgettek (EhrC. 161 CsomaC. 101). Oh mely szemérem ez az keresztényeknek, hogy ily nagy vakásból fel nem ébrülhetnek (RMK II.186. 224. 226). Midőn Chalaris fel-ébrüle, félelem gördfüle szivére (Gyöngy: Char. 299. Thaly: VÉ. L39).

még-ébrül: expergeño MA. [erwachen] Az álom-után felserken, meg-ébrül (Mad: Evang. 161).

EBEVÉR: [?] Ebevér darva, ki kopár-helyen tejott (Zvon: PázmI. 209).

ECET (*cept* Bécsic. 5. *eceth* CzochC. 16. *hect* PeerC. 207. *é hel* 127): acetum; essig Pesti: Nom. 16. Ecetzel elegyítettett víz ital: posca C. Egél köléret es marad az écötbe (Bécsic. 5. MiinchC. 69. JordC. 129. ErdyC. 189). Rutás etzet (ACSere: Enc. 240). Orvos eczet léssen a retékéből ily módon (Nád: Kert. 322). Gyöngy olvad etzettől (Kisv: Adag. 173).

[Szólás]. Erős mint az oláh ecet (Fal: Jegyz. 923).

alma-ecet: [acetum pomii; apfelsig]. Gér: KárCs. IV.446. 451.

bor-ecet: acetum e vino SK. [weinessig]. Bor etzeth (JordC. 921). Az bor etzetet es az részegítő állatnac etzetyét ne igya (Kár: Bibl. I.123. Radv: Csal. III.64)

len-ecet: [acetum lini; leinessig]. Gér: KárCs. IV.446.

rózsa-ecet: acetum rosarum Kr. [rosenessig]. Az baraszknac maguait rozsa etzettel ha meg főzöd, fő fiaüst gyogyit (Mel: Herl. 4. Rim: Ének. 319).

sör-ecet: [acetum e cerevisia factum; bieressig]. (Radv: Csal. III.64).

Ecetél: [aceto tingo; mit essig benetzen]. Szép vékonyan kend be az [aranyozandó] művet, azután eczettel is eczeteld (Kecs: ÖtM. 297).

Ecetēs: acidus C. acetosus MA. das nach essig schmecket. sauer schmeckend PP.

Ecetēsöd-ik: acesco SI. [zu essig werden].

még-ecetēsödik. Meg-etzetesedik a bor: vinum acescit; der wein wird sauer, zu essig PP. A ser még ne eczetesodjék (Thaurzó: Lev. I.71).

Ecetēsül: vertitur in acetum Kr. [zu essig werden].

el-ecetēsül: ∞ Borunk el eczetesült (LevT. II.26).

még-ecetēsül: aceo, coacesco, exacesco C. acesco; sauer werden, zu essig werden MA.

[**Ecetöz**]

még-ecetöz: [aceto conspergo; mit essig begießen]. Ha arányozd, hogy megfő (a pecsenye), eczetezed meg, de meg ne ülyed az eczettel a levét (Vasárnapi Ujság, Képes Folyóirat I.53).

[**Ecetöz-ik**]

még-ecetözik: [vertitur in acetum; zu essig werden]. Szakácsmest. 134.

ECSELL: pecto; kämnen MA. die haare streben PP. Eczellett: pexus; gekämmt MA. gestrahlt PP. Etsellett hay: coma C. Etsellett etselni: scopula pectere; mit der büste büsten oder kämnen PP.

még-ecsell: ∞ Meg ecsellteté fejét, szakálát (Helt: Krón. A gyapju meg fűsültetie, ecselltetie: lana pectitur (Com: Jan. 97).

Ecshelletlen: impexus; ungekämmt MA. ungestreht PP.

Ecshellő: pectens Kr.

gyapju-ecshellő: wollenkämmer, gerebellő KirBesz. 150.

ECSET: setaceum, pecten MA. peniculus Major: Sztót. pecten setaceus PP. kratzbürste, kamm MA. bürste PP. Etsettel etselni: scopula pectere; mit der büste büsten oder kämnen PP. Ruha tisztító etset: muscarium setaceum PPBl. Az hosszú kopiasoc etsetet csináltac vala az kopiákból, azzoc meget az lőnc erőssen lőnc vala az városbeliek (Helt: Krón. 189). Az fűsü avagy ecset ki űzi az tetvet az embernek fejből (MesésK. 20). Addig még feleletedet ki adod, istennec jó akarattjabol mas etsetet készitünc (Vallást. Fifé). A ruházatoc meg-sepertetünc ecsettel, sertés fűsüvel (Com: Jan. 114).

füstő-ecset: peniculum MAL. [pinsel]. (Pázm: Préd. 712. Kr).

meszelő-ecset: penicillus tectorius PPI. [weisspinsel].

sérte-ecset: setaceum, säpñ MAL. bürste Nom. 48.

[**Ecsetécske**]

füstő-ecsetécske: penicillus PPI. [pinsel]. Füstő-etsetske [gy]: pinsel (Com: Orb. 159. Land: UjSegits. II.279). Kép füstő etsetetske (MAL. Com: Jan. 167).

[**Ecsetél**]

el-ecsetél: [pectino; kämnen]. Vagyon lovatoc allyát ki még vesse, az ő állásában ki meg törlegesse, serényét el eczetelje (Csákt: Assz. MF. Pod. II).

Ië-csetél: [pectine detergeo; abfürsten, mit einem pinsel reinigen], Tarcis a széiben aranyas művet, oszton vedd ki az tégelyből és cseteld le az aranyat (Keesck: ÖtM 313).

mög-csetél: [pectino, illino; bepinselni, mit einem pinsel bestreichen]. Török szénporral kell csetelni meg az ötvös-művet (Keesck: ÖtM 302).

ÉDÉN: paradisus Kr. (Helt: Bibl. I.A3. MA: Bibl. I.2. GKat: Titk. II.453).

EDÉNY (*edij*, (Sylv: UT. 1.22. 178. *edny*; vas Ver. MA. *edij*? Sylv: UT. I.19) vas C. instrumentum PP. gefäss MA. geschirr PP. Agyagból csinált edény: fidelia; labmosó edény: pelvis, pelluvium C. *Sárból csinált edény: vas fictilis; *két fülű edény: amphora MA. Fazakas edény: fictile PPBL. Labmosó-edény: pedoniptum PP. Ereztetec nil edenbe: in urnam (BécsiC. 55). Mehet erősnek hazaba es elragadozhaffa ő edenét: vasa ejus (MünchC. 36). Nem töltök az wy bort az reghy edenben: in utras veteres (JordC. 379). Az ev zent melie zzessegnek edenye (CornC. 89). Az lampasnak ivege az ev edenebevl nagy rezebevl kiesek (DomC. 55. 9). Wr istennek lyw edenye (ÉrdyC. 72). Enneköm valasztot edeniom (Saul, DebrC. 155). Zentleknnek eden (VirgC. 135). Tisztessigbet tuim az asszoniatu eröten edinnek: vasi muliebr ut infirmiori tribunes bonorem (Sylv: UT. II.121). Rüttenetes haraggal tekinti, testi bünnee kie voltac edeni (Born: Ének. 452) Az bñm tétel oka az satanba, az harag edénybe (Mel: SzJán. 204). Az vetkező szemeliec vag valasztottak, vag haragnak edeni (Fél: Tan. 205). Az leuitac viselleye az sítort és minden ő edenit: et omnia utensilia eius (Kár: Bibl. I.118). Kenyeres edény, kenyér tartó edény (Kár: Bibl. I.183). Lábmosó edény (MA: Bibl. V.28). Feredő edény (MonOkm. XVIII. 236). Nem üres eden a keresztseg (Agend. 43). Tűz tarto eden (FelsöB: UK. 154). Azt mondgya amaz választott edény Szent Pál (László: Petr. 159). [Szólások]. Be üres edény vagy! Miért nints itéleted (Ker: FelsK. 387).

arany-edény: vas aureum Kr. [goldenese gefäss]. Kie hinalatosoc valanac, aran edénecből iznakuala (BécsiC. 48. Káldi: Bibl. 240).

bor-edény: oenophorum, vas vinarium Nom.² 317. [wein-gefäss].

boros-edény: cirnea C. vas vinarium; weingefäss MA. Boros eden (Kulcs: Kész. 20).

cserép-edény: vas fictile, vas testaceum Kr. [irdenes geschirr]. (Ozor: Christ. 105. Fél: Bibl. II.55. Kár: Bibl. I.97. Com: Jan. 105).

ecetös-edény: acetarium Com: Jan. 57. acetabulum Major: Szót. [essigfäschen].

érc-edény: vas aereum Kr. [elernes gefäss]. (Pesti: NTest. 84. Erczből zerzet edeenyek: aramenta JordC. 476).

ezüst-edény: vas argenteum Kr. [silbernes gefäss]. Ezisth edenek (KazC. 64).

fejő-edény: mulctra, mulctrum; melkkuibel, melkgeschirr MA. Az ő fejö edeni téiel telic (Kár: Bibl. I.524. Misk: VKert. 221).

föld-edény: vas fictile MA. testa PPBL. fidelia Com: Vest. 129. irden gefäss MA. Romlando föld edény: frivola C. Ez fevld edent es ez gyarlo testevt vgy ekesyte meg az terevntevnek keze (DomC. 128. Mel: SzJán. 93). A tiszta jó bort kedvesen iszszuk a föld edényből (Pázm: Préd. c).

huddó-edény, hügyó-edény: matula C. lasanum; nachtopf, nachtscherbe MA. nachtscherbel Com: Vest. 81. Kammer-scherbel, kammerbecken 135. Hügyó edénescke: matella C.

huddozó-edény: matula; nachtscherbe MA. matella; brunnkachel Nom. 33. (Com: Jan. 113).

hügy-edény: matula Ver. [nachtgeschirr].

hütő-edény: aquiminius PPBL. [kühlfass].

ivó-edény: potorium C. patera, scyphus; trinkgeschirr PP. (MA: Bibl. I.392. MA: SB. 158. Teleki: FLél. 100).

merítő-edény: antlia C. haustorium MA. eimer, schöpfrad PP. Merítő edényvel merits (Com: Jan. 115).

mosdó-edény: troileum PPBL. [waschgeschirr]. (Erasm: Erk. 33).

olajos-edény: olearia lagena; ölgeschirr PP.

öntöző-edény. Kerti öntöző edény: clepsydra hortensis; gartenspritze PP.

réz-edény: aeramentum PP. [kupfergeschirr].

szűrő-edény: colum PPBL. [seihgefäss].

ténta-edény: atramentarium C. tintenfass Com: Vest. 120.

víz-edény: aquimiale, guttulus PPBL. weihwasserkessel KirBesz. 119. (Viz tartó edény: lavacrum Kár: Bibl. I.685).

vizellő-edény: matula; nachtpott Com: Orb. 147. Huddozo avagy vizellő edény: matula vel matella (Com: Jan. 113. ACSere: Enc. 182).

Edényecske: vasculum C. geschirlein MA. Eczet martogató edényecske (Com: Jan. 111). Az edényecske szalma csutackal sikároltatnac (114).

Edényke: vasculum Kr. [kleines gefäss]. Edénke (Zvon: Post. II.603). Egj rez uiz meritő edínke (Radv. Csál. II.104).

ÉDÉS (*ides* Helt: Mes. 30. Szék: Krón. 9) **1**) dulcis, mustus C. [stüss]. Édes falat: pulpa MA. Rivulus Ydesnyz alio nomine Libsaff (1290. CodPatr. VI.355.). Valentinus edes, jobagio (1422. Nyr. VI.36). Ez kesorót edesert vegied (VirgC. 100). Edesek meeznek fellette (KulcsC. 35). Mezneel edesb (PozsC. 32). Edős izó (Frank: HasznK. 31). **2**) savis, lepidus C. lieblich, kedves Com: Vest. 147. Ides ének: melodia C. En iarmam edes: jugum meum svave est (MünchC. 34). Meely edes legyen az wr ysten: quod bonus sit dominus (JordC. 846). Az ny edes ydwezytteneknek ny keztvnk walo iwlatlusa (ÉrsC. 132). Edes bezeder (CornC. 62). Edes illatya (DomC. 11). Kegessegnek lelkebevl jnta ez nomiciust edessen (112). Éddősön szollás (DebrC. 65). Eyel nappal edes ymachakban zolgalnaak az aldót ur istent (ÉrdyC. 338). Lassad eedes leanyom hogy meg ne chalással (339). Az dychőseegnek eedes malaztlya (515). En edes vram kegies cristus kerlek (VirgC. 16). Edest mosoliodek (CsomaC. 110). Kérem nint szerelmes én edes bizodalmas asszonyomat (LevT. II.66). Továbbá szerelmes én edes szíven uram (II.67). Soc szép edes beszedec (Mon: Apol. 421). Edessen halgattia: libenter (Fél: Bibl. 62). Hitegető edes szavu czalogato madarac (MA: Scult. 31). Édes ének (Illy: Préd. II.524). Édes pájtásom (Tbaly: VÉ. I.218). **3**) genuinus, germanus, naturalis MA. [recht, wirklich]. Édes atya: pater genuinus; edes anya: mater germana; edes bátya: frater germanus MA. Ha zylew zyleed eleted allana ides leánya vala (Hál. 188). Idős apam uram (Czegl: Japh. 67). **4**) [amasia, amata; geliebte]. Édeso mellett áll (Gyöngy: Char. 6). Örményesről edesem ezután sem leszok feledékeny (RákGy: Lev. 85).

[Közmondások]. A mi savanyó nem volt, nem lehet az edes (Kisv: Adag. 309).

Édesd: dulciculus Kr. [svavis; süss, lieblich]. Édesden: dulciter, suaviter MA. Nag' edesden zolgaltalak (WinkC. 92. 290). Zent Ferenc az twz azon edesden el aluek (VirgC. 39). A fylemle nagy edesden enekel (Pesti: Fab. 366). Idesden szólottane egymással (Helt: Krón. 195). Édesden meg törölgette mindeniknee labait (Born: Préd. 216). Édesdebben megnyug hatic (MA: Tan. 730). A catholicsok is édesden olvashatúak írásit (Czegl: MM. 5). Az emberi természetnek édesden esik (Sámb: 3Fel. 150). Senki nem-lehet istennek édesdebb, és vészertel közelebb való atyafiságában, mint a ki szülője (Csízi: Sip. 264).

Édesded: dulcis, svavis SI. [lieblich, angenehm]. Édesdeden: dulciter, suaviter MA. Édesdedén éneclotee vy psalmost: modulámin psalmun (BécsiC. 44). Nagi edesdedén meg vigasztaluan (DebrC. 202). O keges isten, mely edesdedevn vonzaz mynket (CornC. 14). Édesdeden mosolyodot (Born: Préd. 17). Lágyan és édesdeden viszen véghoz mindeneket (Pázm: Kal. 36). Hogy mélyebben és édesdedben értsük elrejtett titkait (Pázm: Préd. 99). A kutfőből édesdeddebben ilatni vizet (Ulv: Dáv. 15).

Édeséeske: dulciculus C. MA. [süsslich].

Édeséd-ik: allicior, pellicior, pertrahor SI. [angezogen werden, sich angezogen fühlen]. Azokhoz edesedne (a bűnökhöz) (Born: Préd. 24. 236). Az emberek akarattya edesedgyék a jón, idegenedgyék a gonosztól (Pázm: Préd. 44). Mi módon edesedhetünk emek a sanyarú metélsnek gyakorlására (160). Az elefántok vért látván edesedtek a harezoláshoz (283). Ha valami eledelt találunk, annak edesedvén, mind addig mulatoznak rajta, míg (Hall: Páizs 39).

el-édésédik: 1) dulcesco; süss werden). Az tekeelletes isteny zeretelmek es lelky elmeelkődésnek el eedősödöt tyzeségeiből kiben akoron volt foglalatus (ÉrdyC. 480). 2) pellicior; verleit werden, sich verleiten lassen). Az kevsseg el edesedeth az Myhaly Gerg dolgan (LévT. 1309).

még-édésédik: obdulcesco C. MA. [süss werden]. Az wr mutata öneki egy fát, azt á vizbe tőne es meg edesedde: aquae in dulcedinem versae sunt (Helt: Bibl. I. Kk. Pázm: KT. 388).

Édesget: 1) pellicio, allicio, illicio, illecto C. [locken]. Az fayedelm az zizeknek zerelmében megeryedőtvale, aleyta hog az zizek edősgethaino (NádC. 474. Zrinyi II. 195). 2) mulceo; liebosen, schmeicheln] Szűlőtyűket nevelic, apogattyác, edesgetic, esckolgattyác (Com: Jan. 118). A kegyetlenkedés, mellynek edősgetetni, enyhétetni kellone: eruditatis, quam mulcieri oporteat (199).

[Közmondások]. Málnost a vas edesgeti, vizesip követ megözhető (Amade: Vers. 173).

ki-édésget: [eblandior, elicio; abschmeicheln, entlocken]. Kedveskedő ajándékokkal a bíró jó akarattját ébreszetni, ki-édésgetni (SzD: MVir. 16).

Édesgetés: illicebra, illex, perlicebra C. [lockung]. Hozzá edesgetés: allectus Maj; Szót. Hízkelkedő boszédeknek edesgetésével való beléne szűnlése az igazságnak (Zvon: Post. II. 196). A madarász az edesgetésce által magához hitegettetett madar kákat meg-fogja per illicis allectas (Com: Jan. 81).

Édesít: 1) dulco C. [versüssen]. [Jézus igé] e-lesytnek vala es az zűneketh zeretettől oppyttyk vala (ApMél. 46). Tanak ditséréssel hiteti, de maga tel kedésével nem edesíti a keresztet (Pázm: Préd. 91). 2) allicio, pellicio SI. [szüelien, locken]. Magához edősítotto vala az köz népet (Kules: Evang. 402). Olvasásra edesitené az ombereket (Pázm: Préd. 44). Magához edesíti a juhokat (Mad: Evang. 347). Ez, a kit minden jó erkölces ékesétett, haza szerelmére királyt edesétett (Orczy: Ním. A1).

még-édésit: indulco, indulcoro, eduleo C. [versüssen, mildern]. Cristus ki zokot kesernés lelket megedésitni neki ielenek (VirgC. 23). Édesgette szent Lőrinczecz rostelliat meg edesette (Pécsi: Ágost. 117).

Édeske: 1) dulcienlus Kr. [süsslich] (Szakácsmest. 106). 2) poicenta, panis dulciarius MA. zuckerbrod PP. 3) [amasia; liebchen]. Így az én levelem késedelmeskedne, s az én edes-kémnek kezéhez nem menne (1675. Fgyelő II. 153).

Édeskéd-ik: 1) [delector; freude haben, sich ergötzen]. Ha acarz iedősödnee öleletuel gőnerkődni es é vele edős-kődni (GuaryC. 63). Eedeskődween az yllatban (ÉrdyC. 645b. 385b). Tegedet ökolgatvala es teveled edősködievale (NagyszC. 136). Bonne edősködnie es gőndrkődnie (NagyszC. 185). Edwskwdnen isteni gondolatokba (VirgC. 18. 76). Igeieben edesked-giötek (CsomaC. 101). Iatekra, röstsegre atta magat, ezekben felötteb edeskedic, gyönyörködic (Born: Préd. 410). 2) [adulor; schmeicheln]. Hízkelgedyec, edeskedgyec (Born: Préd. 24).

Édeskődés: [delectatio; das vergnügen, ergötzen]. Az imadsag istennel való edősköddest ad (GuaryC. 52). Istenbe való edősködées (WinkC. 286). Zwtelen való edeskedeseert igen elmerwt vala istenbe (VirgC. 68). Istenni edeskedésre keuan-kozni (144).

[Édesl-ik]

Édeslő: [dulcis; süss]. O meezi edesseggel folyo, auzé edeslő zeep ayakak (NagyszC. 119).

Édesség: 1) dulcedo C. dulcor MA. [süssigkeit]. 2) svavitatis C. svavitudo MA. [lieblichkeit, annehmlichkeit, vergnügen]. Istensegbeli edesseg: contemplatio (EhrC. 9). Edessegnek minden fia: omne lignum suavitatis (BéziC. 109). Istennek edesseggeről es a menyozagnak zeepseggeről (ÉrdyC. 370b). Sok tuwsagot es lelky edessegöt talaal benne (510). Aytatos leleknek kouansag es edeseg es lelky wrwm ezt meg tudnya (VirgC. 33). Telyes vala bezedo kegiessagel es isteni edessegel (16). A kik isten előtt nagyok, nem a világ edességi-között, hanem a sanyarúsagokbm vastagodnak (Pázm: Préd. 5). Hogy az isten jó-volta avagy edessége tőlünk meg köstöltathatnék (Mad: Evang. 461). Mivel annyiszor edességekből semmit sem vesztenek, magok erejeből, újságokból tetzenek Ovidius versei (SzD: MVir. 123).

Édességés: 1) dulcissimus Kr. [sehr süss, honigsüss]. Edőssegős eledel (ÉrdyC. 619). Edessegés ital (DomC. 85). To vagy ama drága fá, mellynek magassága felséges, levele szépséges, gyümölése edességes (Pázm: Préd. 513). 2) [svavissimus; lieblich, lieb]. Edessegés zagok: svavissimi odores (EhrC. 93). Edessegés illat (MárgL. 104). A the edessegéhes anyad (WinkC. 41). Edőssegősön vizib öleben Jesust (DebrC. 100). Kezde halgatny az w edessegés zent eneket (VirgC. 17). En edessegés istennem (41). Oly edességes és szorgalmatos magyarázója az írásnak (Czegl: MM. 5).

Édességü: ∞ Edessegew orchadnak zeepsege (GyöngyC. 9)

Édesül: dulceo, dulcesco MA. [süss werden].

még-édésül: dulceo C. [süss werden]. A keserő forrasoc megödésöltenee (BécsiC. 18).

EDZ (eccezenyi Keesk: ÖtvM. odz Gvad.). Edzeni: ferrum induraro; das eisen härten PP. Edz viz: aqua ferraria; löschwasser PP. Vassut vazag aczell eccezenyi (Keesk: ÖtvM. 299. 324). Mégis hian tevezik, hogy ha jól nem edezik a szükségessébb fegyvert (Fels: Dics. 33). Kemény természetet ödzöttek beléje (Gvad: Kár. 16). Debreczenba farom jól ödzötték megverték (Gvad: RP. 119).

még-edz: retingo C. chalybem solido, induro; den stahl härten PP. Az gyvlősegh mondathyk meg egyzeth haraghuak (ÉrsC. 191).

1. ÉG (*causd.*, *egghw* JordC. 729. 640. *eggew*, *eggd* ÉrdyC. 72. 337b. 559b. *iget* RMNy. II.225. Mel: SzJán. 181. *igés*, *iget* Mik: TLév. 55. 67): **1**) ardeo, flagro C. uror MA. [brennen]. Egő zbuetekec (MünchC. 140). Lampas eg vala (VirgC. 81): Eghwe kemeche: clibanus ignis (KulesC. 38). Jobb meg-házasonni, hogy nem mint égni (Apati: Vend. 889). Keresztelő János magában égett, és azért tényeskedett egyebeknek (Pázm: Préd. 64). Égni való fa (Zrinyi 1.91). **2**) [cremo, accendo; brennen, anzünden?]. Meg yntee owket hogy vylagot eeglmeenek es vyznanak... Azonközbe nagy zeel vesz tamada es az vylagokat meg oltaa (ÉrdyC. 442b).

[Szólások]. Szívüök öröme bönég (Fal: Vers. 893). Szívét rágta a dűtsőségnek valami kis ferge, mindég szaggotott, égott a dűtsőségre (SzD: MVir. 89). Én ugyan tehetséggemmel, valamékörmemre nem ég, itt nem hagyom (Csáktornytár, RákF: Lev. I.107).

égtön-ég: [incessanter ardeo; ununterbrochen brennen]. Mig az nagy bíró ítél, addig mind égten égni fog a tűz (Lép: PTük. II.75. MA: SB. 363).

el-ég: conflago, retorresco C. [verbrennen].

[Szólások]. Az had az országnak nem kedves vendége, mert már ettől soknak a szája el-ége (Könyi: HRom. 13).

elégött: perustus, retorridus C.

ki-ég: exuror, comburor MA. [ausbrennen].

még-ég: exardeo, deflago, torresco C. aduror MA. [verbrennen]. Tizen negyed napon mynd az neegy eeltetew allatok ees föld meg eegh, ees meg tyztwl (ÉrsC. 573). Meg kezdé égni az város (Helt: Krón. 40). Nem papirosból csinált könyvbe, mely meg-éghessen. szakadozhasson, hanem két állandó könyvbe írja (Pázm: Préd. 14).

mögégés: deflagratio, exustio C. [das verbrennen].

Égdégöl: exardeo MedLat. 227. [langsam brennen].

Égdődöz: [ardeo; brennen]. Vala égdődöz ő kénansagabau: erat ardens (BécsiC. 37). Égdődöz vala: ardens erat (MünchC. 167). Az irizysseggel égedező semmi uódon nem őrl (Prág Serk. 878).

mög-égdődözik: ∞ Az isteni edesseggel el boritozom, es az ő buzogasagual meg egődözöm (NagyszC. 116).

Égés: incendium, flagrantia C. ustio, ardor MA. [das brennen, der brand]. Tawoly allanak lathwan az ew (a város) egeeseenek helyeeth (JordC. 919). Nagy kárt tön égésseckel és rablás-sokkal (Helt: Krón. 62). Szoros helytt vagyunk, és ba ígés volna, másbóvá nem szabadhatnánk, hanem a teengerbe kellene ugorunk (Mik: TLév. 55).

harap-égés: [incendium silvae; waldbrand]. A csipke-bokornak a tűz ellen erős természeti vagyon; ugy hogy a rajta elfűtő barap-égés után-is megmarad (Hall: Paizs. 66. 27).

Éget: cremo, uro, ustulo MA. [brennen]. Csőpögéttéssel lán-gúl égetöm: ustulo: tüzzel égetött festék: encaustum C. A poluacat egeti fűzbe: comburit (MünchC. 18). Verteket tyzel egeth: seuta comburet igni (KulesC. 113). Egettetneek hydeglelesnek hevsegenel (DomC. 140). Égető indulat (MA: Bibl. I.569). Az avart szaggtják, azt égetik (RákF: Lev. III.65).

be-éget: inuro MA. [einbrennen].

égettén-éget: [incessanter cremo; ohne unterlass verbrennen]. Egetten egettec az philisteusknac vetesit (Mon: Apol. 13).

el-éget: peruro, concremo C. [verbrennen]. Malom el egetes (RMNy. II.321).

föl-éget: exuro PP. [abbrennen, einäschern]. Feel egbey ez vylagot [az utolsó ítélet tüze] (ÉrdyC. 17b). Forgács Sigmond égette fel Upport 10 asztagunkkal együtt (RákGy: Lev. 176).

ki-éget: exuro MA. [ausbrennen, einäschern]. Meggyújtata, és ki-égeté nagyrésze Róma városát (Pázm: Préd. 285).

környül-éget: amburo MA. [ringsum aubrennen].

még-éget: uro, comburo, aduro, deuro, exuro, eremo, concremo, retorreo C. [verbrennen]. Kevésé megégetem: suburo: uaptül megégetött: solatus C Zeggetec a konkolt megégettetni: ad comburendum (MünchC. 29. JordC. 395). Anak zentsége engemet meg eget es igen gíwtvr (VirgC. 73). Isaak az rakas fara midőn fel téteték, hogy meg íletvén megis égettetneik (Tel: Evang. II. 7).

mögégetés: ustio C. concrematio, combustio MA. [das verbrennen]. Tizőmalu megh egetes (TibC. 4).

Égetés: adustio C. [concrematio; das brennen]. Ítéltetneek egetesre (DomC. 77). Egetest teth testen (DebrC. 184). Temeiő egetés (Pázm: KT. 363). A corgas fákat csak tűz égetésre tartotta meg (Hall: Paizs. 58).

Égetetlen: [crudus; ungebrannt]. Égetetlen fazék: olla eruda; égetetlen téglá: later crudus PP. Borkövet söprőből csinálni: Az söprőt, akar égetett, akar égetetlen légyen, egy széles deszkára terics ki (Kecsk: ÖtM. 325).

Égető: flammifer, urens; ustor MA. [brennend; auzündend]. Gyutogató, égető: incendiarius Ver: Verb Szót. A keresztyénekre fogá, hogy győjtogatók, égetők (Pázm: Préd. 285). Égettbor-égető (Tof: Zsolt. 594).

ház-égető: incendiarius Ver: Verb. 433. [brandstifter]. (Erd. Orszgy. I.394).

mécs-égető: [candelabrum; leuchter]. A gyertya tartó, mécs égető, függő légyen: candelabrum, lychnuchus (Com: Jan. 158).

mész-égető: caementarius, calcarius MA. [kalkbrenner]. Mész égető hely: calcaria PP.

szén-égető: carbonarius MA. [kohlenbreuner, köhler]. Szén-égető hely: carbonaria MA. Scenetegetu zormou [helynév 1222] (Jern.) Zenegetewpotok rívlus (1285. Wenzel XII. 440). A ruha feyerytwt hywa ezzer a zeen egetew bazaba hogy wele egywt lakoznak (Pesti: Fab. 31. Matkó: Biny. 452). Szénégető tőkét nyedsegél az erdőbe (Kisv: Adag. 161).

Égetlen: [crudus; ungebrannt]. Eleven égetlen timsó: apyron Major: Szót.

[Égette]

tűz-égette: [formula execrationis; fluchwort]. Megmondám, tűzégette, hogy (Thaly: VÉ. II.72).

Égett: **1**) crematus, ustus, ustulatus MA. [gebrannt, verbrannt]. Buydosik ide stoua mint az éget lábú eb (Deesi: Adag. 186). **2**) [aquavitae; brandtwein]. Summája az égetmek ejtel nro 754 (MonIrók. VIII.424).

Égéttség: [incendium; brand, verbranntheit]. A fodorgatot hay helyébe koposság léssen es a szépség helyébe égétség léssen (Helt: Bibl. IV.16).

Égevény: [facilis ad exardescendum; brennbar]. A tűz minden égevény materiát meg emészt (GKat: Titk. 331. Corp-Gramm. 312).

2. ÉG (*egebe*: in aërem EhrC. 132. *iget*, *egből* Helt: Krón. 107. az égecken által Helt: UT. Gg8. *iget* Born: Préd. 404b): **1**) aer, dium C. aether MA. [luft]. Egbee felemelttetet: in aëra (EhrC. 41). Meg dögletek az eget (DebrC. 214). Az meg dev-levt eeg meg tyztultatyk (DomC. 100). Engede neki mind ez negy fw alatok tvz, viz, eg es föld (VirgC. 36). A doctoroc aszt adác néki tanáczul, hogy változtatma az eget, hogy ot valami vy egből meg vyitana testét (Helt: Krón. 107). Az ő szárnyának czattogásáual az lágy eget meg báboritván: ver

berans levem ventum (Kár: Bibl. I.638). Hasonlatos az lagy eghöz kit le szünnek (SalMark. C8). A házlan levegő ég sűrűn teli sok apró porotskálkával (Pázm: Préd. 15). Az fulladozó igen kapja szivallja az eget az széllőt (MA: Scult. 81). Égnee nevezetivel gyakran nevezetie az aeris, az éltető ég (Zvon: Post. I.384). A bé-szivandó és kibocsátandó hig ég (Folv: Val. 10). Hig ég (GKat: Titk. 40). A pogány romai dámák akkor időben leeticában vitték magokat fris égre (Fal: NA. 136). A szivárványból, lopóbbil ki-szivód az eget, levegőt (SzD: MVir. 95). **2)** caelum MA. [himmel]. Nemde az eghygf ifel magzatatot ee? (JordC. 387. 709). Mene zepseg vagón az egön es földön (SándC. 2). A fíe zinto az eget eri vala (DebiC. 103). Scemeyth egle fel emeluen (PöerC. 25). Az eghenek felső vighitül fogua (Sylv: UT. I.39). A napot sem allathatja meg az égbé (Helt: Bibl. I.c). Az ti intalmatok sok az egeghben: in caelis (Fél: Bibl. 6. 16). Az eeg és az egeekuec égí bé nem foghatuac tégedet: caelum et caeli caelorum (Kár: Bibl. I.311). Az reggeli piros égli, hadat és gonosz vdőt ielent (Cis. E3). Egebló való záporessóc: pluviae (MA: Bibl. I.7). Az eg dörög (Czegl: Dág. II.53). Nem mindenkor esik le a meukő, mikor az ég dörög (Thaly: Adal. I.82). Záporozott az ég (SzD: MVir. 96).

[Szólások]. Oly igen k ülő m b ő z töle, mint az ég a föld t ő l (Ker: Préd. 11). Az ciralni kijárók az ki menéssel eget szoktak venni s megpihemi (Megy: Dial. 57). Ha ez nem bálványozás, nem volt soha az ég a alatt bálványozás (GKat. Váts. Előb. d).

csillagos-ég: firmamentum MA. (ÉrdyC. 560b).

éltető-ég: [aër; luft]. (Kár: Bibl. I.645. ExPrinc. 162. GKat: Váts. I.808).

éltető-ég: aër C. Com: Vest. 118. [luft]. Ez eeltetew eghnek zyne (ÉrdyC. 18. 159. Zvon: Post. I.384. Com: Vest. 5). Egynek a másikánál jobb éltető-éggel, szerentsébs tsillagzással kedveskodat [hazájá] (Fal: UE. 367). Jó éltető ég, levegő (SzD: MVir. 96).

levegő-ég: aër, atmosphaera Kr. [luft]. Eloszlatni széllal a levegő eget; propellere aërem PP. A levegő-ég lélekezetekre, a folyó-vizek szomszúságok óltására szolgáltak (Pázm: Préd. 8. Pázm: KT. 328). Levegő éghen magokat fel-függesztőc: petaristae (Com: Jan. 209). Hogy az eget ne lássák; a levegőeget ne szíják (Ily: Préd. I.11. 10). A mértékletesség, mint szép levegő ég hoz kívánt egésségre (Kisv: Adag. 116).

menny-ég: caeli, sedes beatorum Kr. [himmel]. O angyalok, o meny egh, o ellilagok (WinkC. 166). A mi atyánk, ki vagyon mennyégben (Ilyef: Tomp. 15). Mi atyánk ki vazy menyébe (Úzoni: Dáv. 14. 191. Laud: UjSegits. I.414. II.40). Fölméntél menyéghben (Tarn: Bar. 38). Mindenkor láttyák az atyám orezáját a ki menyéghben vagon (Csúzi: Síp. 466). Övék a mennyégnek országa (Fal: SzE. 561).

Égbeli: [caelestis; himmlisch]. Eeg bely czylagoknak isten neewot attatok (ÉrsC. 475b). Égbéli változás (Pázm: Préd. 185. Kr.). Az egék-béliek (Gyöngy: MV. 10).

Eges: [aërous; luftartig]. Fén-terelő, tűzes, és eges állatok, meteorumok (GKat: Titk. 330).

Égi (az heet eegü állagok SándC. 99. egi laboru KKrakkó 1573. Az) caelestis, caelicus MA. [himmlisch]. Égi járás: cursus orbium caelestium MA. Tekeozzetek az eghy menyey madarakat: respicite volatilia caeli (JordC. 371). Az eghy keselyw madar hord vala eettel ewcyeck (ÉrdyC. 337b). Nagy eghy clattogaus (599). A nómás zűz egi zepességben fil (DebrC. 122). Soc bdelez gyrtiac irtac az égli madarak talyadonságokról (Mel: Herb. Aij). Fel jövéen a mi zenitünkro, fejünk felett való egi pontra (Com: Jan. 7).

Égség: [caeli; himmel]. Te is nap, hold, s szép czylagok, tuis kek egségi, erők s mezők, s nagy kő zalak, teis vilagsaghi, hald meg az mit neked mondok (VásKer: EpKat. 10).

EGÉR (eghret fog Alv: Ifin. 267: **1)** mus, sorex C. maus MA. Indiai egér: ichneumon. Egérhez való: murinus C. Egéri: murinus MA. Az egerek ki főnen ő likocbol (BécsiC. 42). Az egerek azt meg orzyk, es ha melyk éak egzör ehések benne, nem gondol oztan sem eger fogoual, sem macskaual, de mind halalalan rea syeth (SándC. 2. 3. Helt: Bibl. CCc3). Látván játszó társai, hogy nincs több, ott hagyák, mint a tengeren a törött gallyát az egerek (Fal: NU. 292). **2)** [gelenkmaus, flechtseugalle]. Az mely lónac egere leszen, egy töréckel az kele-entén egyben szorituán, meg nyisd, s meg gyogyul (Cis. O2).

erdei-egér: mus silvestris Nom.² 139. [waldmaus].

fejér-egér: mus ponticus Nom.² 139. [weisse maus].

havasi-egér: [mus alpinus; nurmeltier]. (ACsere: Enc. 209).

hőgyi-egér: mus alpinus Com: Jan. 48. [murmeltier].

mezei-egér: mus rusticus, mus agrestis SK. [feldmaus]. Mezői egér (Helt: Mes. 30).

öreg-egér: [mus ratus; ratte]. (Misk: Vadk. 269).

Egerecske: **1)** musculus C. [mäuschen]. **2)** [trunculus muskel]. Az inakba és inon való husokba, egeretskébbe. Az egeretskek más kemény reszekhez nőt poronyob husu reszek (ACsere: Enc. 160).

1. Egerész: **1)** [mures capio; mäuse fangen]. A macskának még a külke is örömet egerész (Kisv: Adag. 71). **2)** quaero, insidior; suchen, auflauern, zu erbeuten suchen]. Ne egeresz masutt idődséget (Mel: Préd. 164). A figyelmezésnek se elmékedésben, se külső értekezésében nem kell széllal bujdosni, egerészni (Komár: Imáds. 39). A búcsületnél látván alkalmatosságát killyebb szokta nyujtani ujait, és az idegen erszény körül egerész (Fal: NE. 25).

[Szólások]. Io aszszouy ez nyáron leszen meg házassuláso, de az dolgot tréflára ne vegyed, hogy oztán mással akarnál ogeresz nőd (FortSzer. H4).

2. Egerész: muriceps, mures captans; mäusefänger MA.

Egérke: [musculus; mäuschen]. Zylenek az hegyek, ees egy egerke iewue ky belewlewk (Pesti: Fab. 18).

Egérő: **1)** [murenlua; balskette]. Arahas egerőket gar-tonk nekde: murenlua aureas faciemus tibi (DöbrC. 473). **2)** circumvagans, insidians; umberschweifend, auflaernd]. Mint Samsou, kinek egérő szemében tünvén sunda Dalila, ez tetszik, ugymond, szemeimnek (Csúzi: Síp. 6). Ellené mond a ravasz hízlekedésekkel és tündér szín-hünyással palástolt hamis praktikának, a dcelezeg test és az egérő szemek kívánságinak (64).

EGÉR, EGÉR: alnus Kr. [erle]. Juxta ripam in arboribus egur et wenz suut metae (1257. Wenzel VII. 470). Eger, arbor (1260). Eger, silva (1272. Czin). Duae arboreae eger (1293. Jern.). Locus Thamasagre (ZichyC. I.22). Stagnum Thamas Egre vocatum (51). Silva paludosa Egeur dicta (III.56).

Egrés: alnetum; erlenwald MA PP. Egruspotoka (1267. Jern.). [Locus] Horuasegres (1371. ZichyC. III.419).

EGERCSEL: [insidior; auflauern]. A kik az efléle tsemegék körül egert-élni gyönyörülésnek tartják (Bod: MATH. Eger-tél a marha, midőn ágak után jár, kapdos. SzD).

EGÉSZ (egezzen Margl. 59. DebrC. 11. DomC. 330. egezzen Ily: Préd. I.162: **1)** totus C. ganz, völlig MA. Mind az egész: univversus C. Ky megen egehez. Jerussalem es myuden tartoman: Jerosolyma et omnis regio (JordC. 361). Egehez egybaz: tota

ecclesia (721). Kynkek egez hytyk vazyon vronk Iesusrol (CornC 14). Lela mynden zakadas nekevl egeznek az kovntevst nagy az capat (DomC. 302). Zenti eghaznak edenith: kyket Ieronimus el földelt uula mynd egezen talalak (KazC. 69). Mynd egehez ez vylaagh (ÉrdyC. 520). Egez keresztényesen (VirgC. 15). Kikről ez egez hetetizaka rendel leszneq predicatione (Bom: Evang. III.99). Az evangeliom tanitnya mind egészszen azt, a miért megjelent az idvezítő (Illy: Préd. I. Előb. 3). Megtelepednek egész táborostól (Hall: III.ist. III.86). Fél egész esztendeig [egy fél évig] (Tarn: Szents. 62). Mellyen, miut edgy erős fundamentomou, úgy állott az embernek egész minden dereka (TKis: Pan. 49). **2** [omnis; alle]. Imatkozáll egez közönseges keresztényekert (VitkC. 22). Az egész mácsai jobbágyok (LevT. II.104). Az egész hadak szállanának táborban (Zrínyi I.17). Az egész tiszteket láttam, csak éppen azt a Kermet nem láthattam (Mik: MulN. 33). Apollóval együtt az egész Nymphák (Orczy: KöltH. 52). **3** integer C. MA. sanus, valens, incolumis SI. [unversehrt, gesund]. Egez barátok es betegek (EhrC. 91). Nem kellő egezőneq vnros: non est opus valentibus medicus (MülichC. 29). Nem zikseg az egez embereknek az oruosag (VirgC. 48). Az ygaz hyth atta ez egehez eghessegét: fides dedit isti integritatem hanc (JordC. 715). Zent Thamas egezen kiöue a kemőnezeből (DebrC. 44). Tellyeszeuel erozven ev magat egeznek, az ev betegesegenek agyabol felkele (MargL. 175). Ha ma egez vagy: nentalam honnap meg korviz (WeszprC. 143. 55. 89). Hog ev neki egezen megadnaja az ev fiat (DomC. 67). Egezek es erevssek (132). Megvizgaltalna es egeese tenne (NagyszC. 12). Ezzömnek egezovalha (391).

Egészéd-ik. Integrasco: megeppülőe, egészszedem, meg-uy joloc MAI.

Egészit: integro MA. ergänzen PP.

mög-egészit: ∞ Meg egezte a [törött] tekdőőth (DebrC. 221).

Egészlen: **1** integre; ganz, völlig MA. Egezen tele tevlit: totus plenus (EhrC. 51. 54). A pečetőe egezen megmaradanac (NagyszC. 222). Egészlen égő áldozattal áldozik (Kár: Bibl. I.88). Az isten egészen egész (KCsipk: Woll. 17). Chr. nem rész szerént, banem egészen megfészítettett (Illy: Préd. II. 43). Inkább akarták a könyvet tsonkán mint egészen kiadni (Tus: Apol. 163). Egészlen eleget tett (Ker: Préd. 65). Egészlen csak erre kel adunk minnen magunkat (GyöngyL: KVall. 200). **2** [totus; ganz]. Ha vkinek a meg-szentelt ostyából olyan darabocskát adnának, mint egy lentse, adnák-e neki egészen a Krisztus testét, vérét? Egészlent adnának (Barna: Isk. 334).

[Egészlenség]

Egészlenséggel-való: [totus, integer; ganz, vollständig]. Jesus anyay banatodon könyörülween egezlenséggel való ő zerethő wykariossaanak zent yanosnak tegődet hozzaad laataasaara anyanla (CzechC. 42).

Egésztség (egesség): **1** integritas C. [ganzheit, totalität]. Tőrléetesség az, melly szerint vmelly egész dolognak minden maga egészségét tévd részei meg-vannak (Apati: Vend. 752). **2** incolumitas, valetudo, sanitas, salubritas C. gesundheit, wofahrt MA. Egezezeuel ternekuala meg: remedium reportabaut (EhrC. 76). Egesseg adatek hw neky (JordC. 389. 715). Hog en evket nem segehetem egessegekre (MargL. 59). Talpatol fogva teteiglen nem vot egesseg (DebrC. 320). Jó az szép ábrázat, és gazdagság, de nincz job az ő egezeznél (Decsi: Adag. 184). Gyenge és bádgyat egesség (Com: Jan. 55).

[Szólások]. **Egésztségben vagyok:** valeo C. salveo; ich bin wol auf, gesund MA. Egésztségben lévő: sospes, superstes C. Mikoron egessegben vág, soba job kenert ne valogas (VitkC. 48). Egessegbe leny (TelC. 57). Akar elamelkogyunk, akar egessegbe iozanok legyunk: sive mente excedimus, sive sobrii

sumus Komj: SzPál. 214). Chak az te fejed legyen egéssegben (Zrínyi. ASyr. 101). Iszom a kegyelmed egésségéért: auf seine gesundheit (KirBesz. 33). Ha úgy tetszik, mondjon kegyelmed is egésségét: tue er beschheid (74) **Egészsegel:** ave, salve C. sei gegriist, ich wünsche heil und wofahrt MA. Egesseggel gyernekek: salvete puari (Com: Vest. 1).

Egészsegbeli: [sanus; gesund]. Nem zykezh az egehessegbelyeknek orwoss: non est opus valentibus medicus (JordC. 379. Helt: UT. BS. P8. Kulcs: Evang. 407) Nem kel az oruos az egessegbeli embereknek (Kár: Hal. V).

Egészseges: **1** incolumis, columis, sanus, sospes, valens, vegetus Ver. sospitalis, valetudinarius C. gesund, wolauf, kräftig, unversehrt, frisch MA. Egeese tenne, az ő betegesegenl korsaagual egésségsse tenne (NagyszC. 12). Hagya, hog kerdezem: keg: a patikaryostvl, hogy ha wagyon jo egessegen, kyt mykor megh kerdeztem volna, es jo egesseges hyrt montam volna aszonyomnak the keg: televl. . . (LevT. I.339). Egésséges, ép, sérődhetetlen az egész test (Pázm: Préd. 756). **2** saluber C. heilsam MA. Annus *salubris: egésségses esztendő PPBI. Egesseges viz (DomC. 309). O egesseges tualc (CornC. 4). Az gyenge gyomormac nem egessegeess (Mel: Herb. 14). Meg nem vettyük az egésséges orvasságot (Pázm: Préd. c). Nem lenne egésségses csonka adóval eleiben menni (MonIrók. VIII.321).

[Közmondások]. Nem egésséges minden igazságot kinondani (Fal: UE. 458). Három dolog egésségses: eleget nem emni, dologtól nem futni és nem bujálkodni (SzD: MVir. 110).

Egészsegtelen: insalubris C. MA. ungesund PP.

Egészsegtelenség: invaletudo, invalencia C. ungesundheit MA. Kegyelmed egészegegtelenséget kedvetlenüll értjük (MonTME. V.201. Com: Jan. 173. 215).

Egésztelen: [non integer; nicht ganz, mangelhaft]. Az istenek fényességét tsak mint egy burok alol pifogatják és egésztelen szentségeket az ő szentséges orczája előtt szomérmenen takarthatják (GKát: Titk. 313).

EGRÉS: **1** omphax, omphaces; unreife traube MA. PP. Az ő ezimotáia meg nem virágzic. Mert az isten mint az szöleneq egresét, vgy el veszi: laedetur quasi vinea in primo flore botrus ejus (Kár: Bibl. I.521). A honnan szőlőt várt, egrest szedett (Pázm: Préd. 557). Mikor az szőlő egres korában wagyon (Radv: Csal. III.53). Az attyak öttek meg az egrest és az fioknak fogok vasot megh bele (FelsőB: UKölts. 57). **2** labrusca MA. wilde weinrebe PP. A vad szőlő, egres, kesterű, fojtós; labruscae fructus acerbus (Com: Jan. 61). **3** agrestum; agrest Pesti: Nom. 46. **4** uva crispa, grossularia; stachelbeere PP.

fái-egrés: uva crispa, grossularia PP. [stachelbeere].

szőlő-egrés: agresta PP. [agrest]. Verj vékony rezet, metéllyed aprón, szőlő egrest végy hozza, erős eczettel csináld össze (Kecsk: ÖtvM. 322).

Egrésös: omphacinus C. MA. von unreifen trauben gemacht PP.

EGZÁMEN: [examen; prüfung]. Az elsőbb orák szerint való tanításokat vegyed exámenre (CorpGramm. 600).

EGZÁMINÁL: [examinio; prüfen]. Az zent kyal meg latogatta ewket, vitalta, examinálta, ha yol eel awagy gonozvl (ÉrdyC. 497. Zrínyi. II.180). A vocálisokkal lerakott csonánosokat a csonánosokról irott régulák szerint kell examinálni (CorpGramm. 600).

EGYÉB (gyűb Helt: Krón. 31. Toln: Vigaszt. 67. egyeb JordC. 151. 717. ÉrdyC. 512. ygeb WeszprC. 131); alius, ceteri, cetera MA. [ander-]. Egyebeknek felette kyuun tyztaszogot (EhrC. 122). Né méh egeb mezőre se meit el eberől (BúcsiC. 4. 86).

Nemellec estene az vt föle, egebi kedeg estene a kőnesre (MünchC. 37). Az zelót egyebeknek aggya (JordC. 599). A leveleket egyébtől el nem mertem küldenem (LevT. II.15). Myt akartal volna egyebet teny (KrizsC. 46). Egyebet semit nem mond (VirgC. 82). Egyebek kwzwt hat vagion, kibe al embernek bizoni alazatossaga (95). Az yzesek istemmel nem kedues az egeb jozagos minelkódotók nelkyl (TihC. 2). Kyhöz sem egyeb sem töb nem keel (ÉrdyC. 610). Ky vagyon egyeb ysten my wronkial (KulcsC. 31). Senki egyeb ne egyéce a szenteltbe; nemo alienigena (Helt: Bibl. I.JJ2). Az ő érdeme szerint meg veretee, jól lehet egeib modon iambor vala (Szék: Krón. 35). Beszél egyéb, de észem én: aliis lingua, aliis dentes (Deesi: Adag. 190). Egyebet czüfolsz: alios irrides (Kár: Bibl. I.518). Nem teremthette egyéb végre ez világi állapotok, hanem csak az ő jó voltának kinyilatkoztatására (Pázm: Kal. 22). Nem kel egyébtől az anyszentegyháznál várni az írásnak bizonyos magyarázattját (518). Egyebeket, másokat meg-fertelmesítnee (Com: Jan. 183). A kötélen járóc, és a több, egyéb körüljáróc (209). Nem vagyok mint egyéb emberek (Ily: Préd. II.370).

Egyébaránt: ceteroquin C. [sonst]. Kristus egyébaránt-is megérdemlette a dütsőget (Pázm: Préd. 41). A mélyen fundáltott ház meg-áll igen sokáig éppen: egyébaránt, külömben, le-omlie (Com: Jan. 105). Azokhoz barátságosan magadat ne adgyad: egyébaránt, másképpen (ceteroquin, alias) utálásba mégy (206). Hadel a gonosz társaságokat, mert egyébaránt bizony vak lélesz (Ily: Préd. I.193). Az igazságot nem láttyák, egyébaránt elég szemeselek (I.284. II.499).

Egyébféle: [alius generis; anderer art, anders geartet]. Hw velők sok santak es egyebfelee sok beteghők (JordC. 403). Rwhayt es egyeb feele marhayath elvezthette (RMNy. II.166). Ne engedgyed hogy a te barmod egyébféle általlat közessilyen: cum alterius generis animantibus (Helt. Bibl. I.HIh). Barbelyoc, kalmaroc, es egeb felec (Born: Préd. 295). Ez gyülesének oka hogy mi volna, sem magyar sem egyébféle nem tudja vala (Thaly: VÉ. I.57).

Egyébként: [alias, alioquin; sonst, anders]. Tú igazságotat ne tégétee emborec előt, egebként érdemét nem vallatoc (MünchC. 23). Az kepekben olusac, kie egyébként olusani nem tudnac (Mon. Kép. 59). Nem minlen sacramentum mindenkorra való, egyébként a keresztességgel is többször kellene élnünk (Matkó: BCsák. 409). Ha a veres hazyma levével irsz, a betűc nem látzanac egyébként, hanemha a papyrost meg-melegited a tűznél (Nad: Kert. 71).

Egyébképpen: alioquin Ver. alias, secus, sequius MA. [sonst, anders]. Vygyaz petőr egebc keppen feelők hogh raitad kesseertet ne hatalmaziek (WinkC. 156). Meg nem zabadeytathatneyek egyeb keppen (CornC. 176). Soc hadakat visselt, és egyeb képpen is soc icles dolgokat czelekedet (Helt: Krón. II). Ez igen kegielmes ember vala a sziginiekhez, de egebc kipep nem vala iambor (Szék: Krón. 212).

Egyébkor (egebkoron-es LevT. I.224. egyebkoron ÉrsC. 128. egyeb kortis Born: Préd. 458): cetero C. alias MA. [sonst, ein andermal]. Meliet nem latot egebkor (VirgC. 104). Egyébkor is láttam én ágon tar variut: complurium trium ego strepitum andivi (Deesi: Adag. 79).

Egyébkori: [alius temporis; sonstig]. Egyeb kori szokásunknál nagyob (MA: Tan. 1266).

Egyébnēmü: [alius generis; anderer art; sonstig]. Tarczon meg mynden gonoszwt, deghhalaltwt es egyeb nemew halalos ellensegetél (ÉrdyC. 197b. 357b. PozsC. 5).

Egyébül: [alioquin; sonst, anders]. Nem tuttanac egyébül karomkódn, hanem chac nemely papuknac gonosz életékrül (Mon: Apol. 28).

Egyébünne (egyebennek JordC. 661. egybünne MünchC. 190. NagyszC. 110. TihC. 74. DomC. 27. egyebünne! Toln: Vigaszt. 94. egyébünne! MA: Tan. 743. Matkó: BCsák. 68. egyébünne! MA: Scult. 146): aliunde, aliunde; anderswoher MA. Be nem meegyen az ayton, de egyebennek haah be (JordC. 661). Istennek orzaga nagyob reezre meg heewlt vala az gonoz angyaloknak le hwlásokeert, kynek hewlása egyebewnne meg nem telletyk vala, hanem Iesusnak érdeme myat (ÉrdyC. 37. DöbC. 346). Egyébünne is megszaporittatuan az ő seregét (Helt: Krón. 192). Egyébünne nem tudhatyok (Pázm: Kal. 518). Mellyeket nem egyébünne, hanem traditióból tudtak a sidók (Pós: Igazs. I.104).

Egyébütt (egyébül Born: Ének. 318. Beythe: Epist. 231): alibi; anderswo MA. Az capitulum hazban a nagy egyebévt (MargL. 20). Solul egyebüt ne aldozznac hanem csak az isten-től arra rendeltet helyen (Kár: Bibl. I.104). Az épületec uehöl magassac, egyébütt alacsonoc (Com: Jan. 102).

Egyébüvé (egyébüvé Megy: SzaÖróme. Előb. 13. egyébüvé DebrC. 362. egyébüvé Tel: Évang. II.243): [alio; anderswohin]. Nem egyébüvé, hanem az óltarra tészik (Pázm: Préd. 646). Romába avagy egyébüvé (MA: Scult. 642). Egyébüvé hova tudnek menni? (Debr: Christ. 163).

ÉGYÉM (egym TelC. 35. egym MonIrók. III.58): **1)** nempe, scilicet MA. videlicet; nämlich WF. Vallatoc egóm atf gómöl-cötökot scentségbe es veget az óróc életre (TelC. 35). Ig eckepen egym valami vagon e földön mend azoknac oka isten (73). [Zent Anna] a kéroknac gonzat viseli senkit óbenne bizot eluemet: ez egem az ő kónörgeinuel vronc cristulot ségedséget íer (90). Honnat vagon tünétköc egem ez ezelenéget (103. 109). Mert s egym az frater Gyergy szerzetes és nem nő (MonIrók. III.58). Azért, egym, hogy tiszta légyen lelkeben, s mind testeben (Pós: Glót. 3). A fizek, egym minden kereszttyén lélek a mely néha jo tselekedetekkel töllyes, néha azokul úres, az az nem tökéletes (Pós: Igazs. I.145). Akarmi aprolékért el-választyák egym a házásokat (239). Miért keresztelsz, egym, ha Christus nem vagy (403). **2)** inquam MA.

[ÉGYEN]

Egyenes, igenés (igmo* MonTME I.336): **1)** rectus, directus, irretortus C. gerad MA. Egyenesen: recta C. recte, directe; schmus-tracks, gerad MA. Atkozót órdógi nyel, ki igenés scitton ómot lel (GuaryC. 15). Igyenesen jár: erectus (JordC. 114). Az én kévém felemelkődéc, es egyenesen ál vala (Helt. Bibl. I.Sz. Az linea alá igyenesen az többi alá ird (Helt: Arim. 6). Az mi horgas, igyenesse legyen (Born: Préd. 25). Az igenésit meg göröbeti (Mel: Szján. 310). A ki nem írhat igyenesen meg gyogyitya (Mel: Herb. 171). Afféle magva szakat joszag igyenesen az fejedelmet nezne (Ver: Verb. 127). Restség, hidegség és nem igyenes tzelra néző rendelés volt benne (Pázm: Préd. 59). Igyenesen ellenkeznek az új tanítók a sz. írással (Pázm: LuthV. 27). Ti rollatok szoll egyenesen (Matkó: BCsák. 46). Egyenes jó széllel hajkáz: vento secundo (Com: Jan. 90). Ennek materiaja, két egy-mást egyenesen vagy oldalaslag-is általvago lineák (Fomár: Imáds. 130. **2)** planus C. aequus; eben, glatt MA. Igyenesé tenni: adaequare C. Zerzette isten megalazni minden heget es völgeket betölteni földneec egyenesseigen: in aequalitatem terrae (BkésC. 109). Meni az igenés uczara (DebrC. 154). Syethnek az ygyenesre: per plana (JordC. 292). Ygyenes wt (763). **3)** simplex; einfach). Mikor á kösség-nec ószue kel gyálin, egyenesen trombitalyanac: simplex tubarum clangor erit (Helt: Bibl. I.Ss4) Czac egyenest kúrtöllyetec (Kár: Bibl. 1128. **4)** [aequus, justus; gerecht, aufrichtig]. Az gonozok ygyenesse leznec: erunt prava in directa (JordC. 526). Az ygyenesen yaroknak ygyasagok (ÉrdyC. 521). Az egebes es tizta igeközét (TihC. 45). Egebes es iambor életű (Mel: Jóh. 1). Igyenes törvenyt igyekozecek tenni (Ver: Verb. Előb. 2). Isten

az embert igyenes igazságban teremtette (Pázm: Préd. 161). **5)** [aequalis; gleich]. Egyenes vele: coequalis (NémGl. 363). Az égezz kenyér ő kézekben keeth egészes resre valek (PeerC. 85). Tégud á földdel egyenessé teszenc (Zvon: Post. II.243). Nyelvűnc eslekedetűnekel egyenes légyen (I.60). **6)** concors MA. NémGl. 108. [einträchtig]. Legőm bekességős istent zerető es attafiainal igenős (GuaryC. 67). Az igyenes athyafywságos barathságra menthewnk (RMNy. II.32). Nem mind egyenesec löneec, mert őc ezymasnál külömbet értence (Valk: Gen. 57).

[Közmondások.] A beszédnek az igyenesse jó, s az manónak az horgassa (Pázm: Kal. 153. Ilyef: Tomp. 296).

Igyenéséd-ik: **1)** rectus fio PP. [gerade werden]. **2)** aequor; complanor PP. [sich ebenen]. **3)** convenio PP. [übereinkommen].

föl-egyenesésdik: [se erigere; sich aufrichten]. Fel nem egyenesédjhetic vala; nec poterat sursum respicere (Helt: UT. 88).

még-egyenesésdik: [convenio, paciscor; übereinkommen]. Ezőm igyenesedenek meg (DebrC. 195. 115). Az kunok most egyenesedtenek meg Karoli Györggyel (LévT. II.70). Minnyüim meg egyenesedenc rayta, hogy László lömne magyari király (Helt: Krón. 95). Concilium löm, kibe á görögöc meg igenősédenc á hit felől á romaiaikal (Szék: Krón. 183). Istennek nem vólt szükségc rea, hogy meg egyenesednéék az emberrel, hanem az ember száúdkódót az istennel való békéllés nélkül (Tel: Evang. II.69). Doboz határ felől volna némunémű egyenetlenségc, egymás között meg nem egyenesedhetek (Bék. Hajd. II.221). Bátyámvál ilyenképpen egyenesedtünk meg némunémű juhoknak bajtásából (Gér: KárCs. 270).

Égyenésget: [complanor; ebenen]. En ellensegimnecc előlő egésenesset az en vtamat (VitkC. 60).

Égyenésít: **1)** complano C. aequo, adaequo MA. [ebnen]. Egienősizietek az utat (Fél: Bibl. 139. Pázm: Préd. 48). A sindeleket gyaluval ki-gyalulllya, egyenesíti, simitya: edolat, planat, laevigat (Com: Jan. 104). **2)** [collimo, collimoe; richten]. Ennek a bárom dolognak magyarázására igyenesitem a mai tanításomat (Pázm: Préd. 64).

el-egyenesít: [compono; ausgleichen]. Jóné Jerusalem ala, hóg e dologot el igienősizce (Szék: Krón. 72).

föl-egyenesít: erigo, surrigo; aufrichten MA.

még-egyenesít: **1)** aequo C. complano MA. [ebnen, eben machen]. Ygeneseyezetek meg hw esveñet (JordC. 361). A város földig le-vonatic, földel meg egyenesittetic (Com: Jan. 15). **2)** [absolvo, satisfacio; befriedigen]. Ha megí egensythenek benónk io, ha nem hat isten igazsaga zeret [az örökséget] kezűnk megí ozok (RMNy. II.22).

öszve-egyenesít: [reconcilio; versöhnen]. Isten hatalmas uraknak pártoló szűvöket nagy hirtelenséggel öszvö egyenesíti (RMK. II.24).

Égyenésítős: aequatio C. complanatio MA. [das ebenen]. En zivemnek egenseseitebe vallok nekcd: in directione cordis (DöbrC. 54).

Égyenésítő: aequator Com: Orb. 210. ACsere: Enc. 93.

Égyenesség: **1)** [rectitudo, aequitas, justitia; gerechtigkeit]. Az eredeth zeret uló igazsag az emberi természetnek nemimend egésősége (TihC. 63). Itylenek egésenessge nekivil el vezenek (MargL. 80). Ytely mynd ez wylagoth egésenessge (KulcsC. 14). Az itilenek egésenesset regen meg horgasetotta úbennecc a mi ellenűnc való gyűlölség (Tel: Fel. 18). Az isten í egésenesset kivan, hóg meg az oktan allattul se vonnia meg ember az ű eletet (Fél: Tan. 332). **2)** concordantia, aequalitas; übereinstimmung, gleichheit MA. Yrygsseeg nynchen de

zeretet es ygyenessgegh (ÉrdyC. 565). A meg busult nepeth igienőssegre hozza (DebrC. 18). Miczoda egyenessge vagyon á Christusancc á Beliallal? (Helt: UT. 22. Sylv: UT. II.47). Soha egy egésenessben nem vattoc, egyet nem tartotoc (Mon: Apol. 14). Békesség és íó egésenessg lézesen az emberek között (Cis. E). Egyesség egésenessg megtartya az polgárságot (MA: Scult. 80). Eginessgegre mentonk egenlo akaratal az my hassank jawaerth (TörtT. 1877. I.183).

Égyenést: recta MA. [gerade]. Igyenest vetette semeyt az kyalneuzonra (EhrC. 122). Egyenest [igy] a kiraly satorara méne (Helt: Krón. 48). Egyenesth nezen es nem odalfelt (Ver: Verb. 105). Egygyik hit által egyenestben mehet menyországban (GKat: Titk. 272).

Égyenésül. Egenseswl: obtempero NémGl. 355.

el-egyenesül: [complanor; sich ebenen]. Heegyek halmok eligenewsűnekc (ÉrdyC. 8).

még-egyenesül: [reconcilio, paciscor; sich ausgleichen, übereinkommen]. Egensesöl meg te atfadfiaval: vade reconciliari fratri tuo (DöbrC. 358). Richard es Agoston meg egenseswl-tenek rayta (TelC. 250). Szöllani kezdce az ő tarsial az várnac meg adassa felől; egy nyihány nap mulua meg egyenessűlenc raytta (Helt: Krón. 125b). Az marhanak mennysyge szerynt meg igyenesewlwen a peres (Ver: Verb. 51).

Égyenésülés: **1)** [aequatio, exaequatio; ausgleichung]. Mind á meg testessűles, mynd az egyenessűles, auagy egyic állatnac á másba valo változása (Vallástétel Ff: ij). **2)** [pacium, conventio; vertrag, ausgleich]. Az regy mod szerynt legyen, az igenesewles es az fizetes (Ver: Verb. 51).

Égyenetlen: **1)** iniquus, inaequalis, inaequalis, dispar C. disparilis, indirectus: ungleich, uneben, krumm MA. Hetedik egyenetlen mondásban azt hirdeti az confessio (Pázm: Kal. 336). Egyenetlen [faragatlan?] czödör inasok (Zvon: PázmP. 291). Egyenetlen erő (Zrinyi I.111). Egyenetlen tsere (Kisv: Adag. 121). **2)** discors MA. [entzweit]. Igyenetlenfil: inconciliabile C. Versengőc, egyenetlenc vattoc (Mon: Apol. 13). Az urak igyenetlenek ünköztek hozzad engedetlenek (MonIrók. III.64). Egy-más között egyenetlenek: dissidentes (Ily: Préd. II.93). Az emberi tetezésnek sok részre szaggattott magátul különböző egyenetlen vélekedése, bizonyos úton nem víbet az isteni igazságra minket (Pázm: Kal. 42). Nem egyenetlen az szerelem vitészéggel (Zrinyi I.6).

Égyenetlenkéd-ik: [discordias foveo, rixor; uneinig sein, hadern]. Egyenetlenkédvén ezen titoknak szolgálatásában külömböznekc (Biró: Angy. 245. Biró: Micac. 297. Kr.).

Égyenetlenség: **1)** inaequalitas C. MA. [ungleichheit]. **2)** discordia MA. [zweist, zwietracht]. Bátyám az kertet, az kin egyenetlenségim volt, nekem megengedte (RMNy. III.59). Az evangelisták irásában nincs semmi egyenetlenség (Pázm: Kal. 45. BékHajd. II.221).

Égyenget: **1)** plano Ver. complano, coaequo; eben machen, ebenen MA. Egyengetnétec, készitenétec az utat (MA: Scult. 55). Igyengető sulyok [a virágagyak egyengetésére] (Nad: Kert. 99). **2)** [dirigo; richten, leiten]. Te egenges engömet te zerezd meg enuelem a mit akarz (TelC. 48). Óhozza egengesed atte zodat (106). Ammendónhato istenlöz igengettesec naponkent atte fohazkodasot es siralmad (DebrC. 246). Minden io erkűczre ítet egyengetne (Istv: Volt. 12). Anglia birálkodott s egyengette az udvarok dolgait (SzD: MVir. 68). **3)** [corrigo; berichtigen]. Ugy egyengette az szent irasokat: modificavit (MNYil: Irt. 97). Ez kopját egyenget, amaz puskát törül (Gyűney: KJ. 2 37).

el-egyenget: paulatim complano Kr. [ebnen]. Ezt ugyimint által utat megszerezvén es eligyengetvén (MA: Tau. Előb. 29).

mög-egyengtet: **1)** complano C. adaequo MA. [ebnen, gerade machen]. Feicé huát kőrös-környül olóul meg egyengesse (Kár: Bibl. II.151. Czegl: Dág. II.21). **2)** [corrigo, compono; ordnen]. Ortázókat a földre leítik: ruhájokat ékesen meg-egyengetik (Pázm: Préd. 1172). **3)** [verbero; schlagen]. Górtós bot amaz dítzeges fekete Bonasusnak a hátára, melylyel többi szilajkodása té-túl megegyengtetetik (Pós: Glót. Címl.).

Égyengtetés: **1)** complantio, aequatio MA. [das ebnen, ausgleichen]. **2)** [directio; das richten, anleitung]. A mit az iskolai theologiában erköltsüink egyengtetésére alkalmasnak üttem (Pázm: Préd. a3).

Égyenit: [aequo; ausgleichen]. Hoziánk vket egéneited: pares illos nobis fecisti (DöbrC. 192).

lő-égyenit: ∞ Elejét vegye az artza gyalázó himlőknek, le-égyenítse a ki-ülő fakadékokat (Fal: NA. 155).

mög-égyenit: [complanio; ebnen]. Igyenitésetek-meg az ur át (Ily: SzÉlet. I.89).

[Égyenl, egyenl]

1. Égyenlet: [comparo, assimile; vergleichen, gleich machen]. Kyk valamelh zenteketh meerne egyenletny az apostolokkal malazban es dyczősegeben (ApMét. 41). Teuelyeznek kyk egyenletnek vala mell zenteketh ő hozzayok (42). Leen az isteny mellsosagnak kysseseegere hogy my hozyank egyenlettetee ennen magaat (ÉrdyC. 55).

2. Égyenlet: [aequitas, justitia; gerechtigkeit]. Az ygaz feyedelmeknek wr istentewl kyadot parancholat, hogy myndenek ygasagot es egyenletet teegyenek (ÉrdyC. 391).

Égyenletlen: [dispar; ungleich]. Zent zyzek ymattnak eeretewnek myzh hozyank egyenlők romlandok voltanak; haat myth gondolhatwnk ymarom mykoron myndenben my hozyank egyenletlenne lettenek (ÉrdyC. 328b).

Égyenletlenség: [jurgium, rixa; zwist]. Ha jobbagynk kewzewth walamy (egyenletlenség) egyenletlenség thewrtennek az fogoth emberek által igazan el vezetesseek (RMNy. II.33).

Égyenlő (egellő DöbrC. 312. egyenle KulesC. 118. egenlő Mel: SzJán. 211. egyenlőség Fal: NA. 135): aequus, coaequus, coequalis, compar, parilis C. aequalis, aequabilis MA. par Com: Vest 139. [gleich]. Igyenlőképpen: pariter, adaequate, conjunctim, concorditer C. aequaliter, aequaliter, aequé MA. Igenlővé teszem: aequiparo, aequo, exaequo, coaequo MA. Mend israel égenlő elméuel fuóltó urhoz (BécsiC. 77). Tü zeméltce őztörbek egob ifiaktól tē égenlőtektől: prae ceteris adolescentibus coaevis (118). Veldne égenlőcke tötted azokat (MünchC. 50). Igenlő kinnal kiznatnac (GuaryC. 14). Egyenlew törwen: eadem lex (JordC. 35). Ygenlők az zent angyalokhoz (601). Igenlő akarattal pispóke valasztak (DebrC. 30). Te hozzád egyenlő embereknek es zolga tarsidnak uag feiedelme (Ozori: Christ. 212). Egyenlő szöböl: unanimiter (Helt: UT. h6). Egyenlől meg marat (Mon: Apol. 9). Sz. Pál egienlőképpen kőmőrdög az Christusnak és az attianak (Fél: Tan. 39). Az nép egyenlő szóval felel: una voca (MA: Bibl. I.70). Végy aromakat, balsamokat egyenlő mértéckel: (MA: Bibl. 177). A kik okos életre tanítóink, azoknak egyenlő eleget nem tehetünk (Pázm: Préd. 631). Nem egyenlőny köz-néptől, hanem égzés zsidóságnak egyenlő tanátsából küldetnek (Pázm: Préd. 49). Négy öhny dárulája egyenlő volt nyárshoz (Könyi: HRom. 65).

Égyenlítő: [aequo, comparo; vergleichen]. Kihez hasonlítottok es egyenlőttöte ti engemet? (Mon: Kép. 131).

Égyenlítő. Egyenlítő, egyenesítő: aequator Com: Orb. 210.

Égyenlőség: aequalitas, paritas C. aequabilitas MA [gleichheit]. Nem vala ygenlőség h w keztek: schisma erat inter eos (JordC. 659). Az akaratoknak ygenlősége (ÉrdyC. 613b). Az éneklés egyenlőségét, és kedves musikat ki ne bossásza (Ily: Préd. I.18). Kiknek éneklésben való egyenlősége kedves: quorum harmonia grata (Com: Jan. 169). Rüt az ném-egyenlőség, az is, hogyha hátraczáfol az elsőseg (Thaly: Adal. I.144).

képes-égyenlőség: proportio. Nintsen közel való képes egygyenlőség, proportio, köztetek (Fal: NA. 135).

nap-éj-égyenlőség: aequinoctium Com: Jan. 7.

Égyenlőz: [aequo; gleichen, gleichkommen]. Az isteni csudákat sem emberi, sem őrdögi, sem anygali erő nem egyenlőzheti (Barna: Isk. 204).

EGGYEPÉTYE: [appetitus; appetit, lust, begierde]. Jobb egyepetyéje vagyon az ételre (Mik: TLav. 1). Ma éppen nagy egyepetyém vagyon keddel beszélgetni (13). Soha olyan nagy egyepetyém nem volt, mint ma a hosszú levél írásra (298. 140). Etyepetye (Csúzi: Tromb. 247 Kr.). [Vö. HETYEPETYE]

ÉGGY (egy JordC. 211. stb. ErdyC. 165. 513b. stb. stb. egy LevT. II.84. Vás: CanCat 679. 680. PHorv: Apol. 1. egyget KCsík: Woll. Előb. 8. ig fa, ugg ember HB. yggy EhrC. 15. ygyen ygyen KulesC. 74): **1)** unus C. [solus]; einer, eine, eins MA [alleinig]. Egy sem: nullus MA [kein]. Heon tiltoa ig fa gimilectvl. Es num igg ember mulchofia ez vernut HB. Ne engedgen te zómód sem eg' orzagnac: non parcat ulli regno (BécsiC. 12). Tü éggítér el arol engemet: unus vestrum (MünchC. 64). Egítők mastokat segituen (KazC. 8). Nincen éak eg' es: non est usque ad unum (DöbrC. 111). Negeven éapast vőttem eg' hian: una minus (293). Egggyek leegyenek ygasagban: sint unum (JordC. 687). Eeggyvnk sem twggya (ÉrdyC. 578). Az zenth apastalok kwzwl egyet sem olvasunk (VirgC. 27). Az egi rend ől [iül] az birokat illető zekőkön (117). My magunk keozul egyuk (LevT. 304). Ime: Adam olyanna lőt mint egyúnc: quasi unus ex nobis (Helt: Bibl. I. B2). Egyúnc á másinkat ingerlenéus: invicem provocantes (Helt: UT. Bb7). Az ő enekicec őtuen egy reszeben (Born: Ének. 213). Ki vagy egygy allatban es három személyben (297). En es az en attiam eggiek vagiunk (Mol: SzJán. 6). Eggink az masunknak vallast teyen (Fél: Tan. 245). Haeziak eggieknek adnam, es az többitekek nem (Pont. 12). Egyitec ezt tézsi: mastoc azt (MA: Bibl. IV.155). Azt javallotta, hogy egy sines igaz az sz. Pál írásában (Pázm: Kal. 513). Ők az isten követi, és egyebet nem mondanak az egy tiszta igazságnál (Pázm: Kal. 601). Ő nem Krisztus, nem Ilyés, nem egy a régi proféták-közül (Pázm: Préd. 50). Edgyinkre, vagy másinkra (Vszentyl: Pat. 129). Az isten tsak égy (PHorv: Apol. 1). Az atya, az ige, es az szent lelek, ez harmak egygek (Szár: Cat. C3). Ti niundnyajau egy vadtok az Christus Jezusban (Der: Préd. 38). Soha valami néktünk istent encszelhetetlené nem teszi, nint az egy kétségbeesés (Ily: Préd. I.4). Ekkor e világon edgy nemzet a magyárnál gazdagab nem lehetett (Lászy: Krón. 262). **2)** [idem, aequalis; identisch, gleich]. Eg az istenséggel: est in aequalitate dei (NémGl. 199). Mykoron vag' eg' wton hw velee: dum es in via cum eo (JordC. 367). Kywel egy istenséggé vagy (PozsC. 9). Az ki plántál és az ki őtdz egygec (MA: Scult. 1056). Mind égyget érek völe figy se lenne jobb a dolog amgy se] (KCsík: Woll. 8). Mutasól-meg miben egy a kettő a bérmlás és az apostoli impositio (Matkó: BCsák. 416). Nem egy az ődőkés s a korbácsolás (Czegl: MM. 196). Egy az ember, s a barmok halála (Ily: Préd. I.288). Nemesek, és a köznépek ugymint egynek láttatának (II.370). Edgy méltóságunk (Megy: SzAöröme. 156). Ő véle egyállatu (GKat: Tük. 829). **3)** [frater, soror; geschwister]. Pereynny es egh szegyen hogunk [szegény huzink] volth, ky mynekunk hatta az ny kewes jozzaga volth.

My aban is wer agak wazyunk, merth azal is egyek woltunk (LevT. I.89). A kic edgy más hoz vérrél foglaltattac, edgyekne és egy test véreknec (cognati et consanguinei) mondatnac (Com: Jan. 119). **4** [quidam; einer, jemand]. Monda azert lweky eegy: dixit quidam (JordC. 392). Megint mas egy monda (Tel: Evang. I.565). **5** [articulus; ein, eine, ein]. Ha eg zór awág hay zalon ketnecnek eg golobist fel (BodC. 1). Vyve az erdeg eg magas hegynek tetyere; in montem excelsum (JordC. 363). Yne egy poklos eleyben ywen ymagya vala hwet: ecce leprosus (JordC. 375). Atyanak kenczebwl egi tizw penzth vvn el (VirgC. 25). Te eg keuel azzoñallath wag (NagyszC. 367). Latba egy sathert, mintha egy eekes vaar vona (ÉrdyC. 511). Ha eegy ez vylagrol tamadot zenthnek [sinnept] ellyen nagy tyz-tösszeeggel yly[k] tyztdl[ny] (ÉrdyC. 553b). Egy leanzot keresetetot vala, kinek magassaga Grisoldel eg vala (Istv: Volt. 5). Szilágyi egy kastélos úrnak látogatására rándula (Fal: TÉ. 630). A hercegasszony körül sok nemes unvarló kisasszony tartózkodott, a többi között egy Angelica nevű (632).

[Szólások]. Senki egy hirdelen leg utolsó gonozsza nem leszen, hanem gradiconként megyen az tetőre (Tola: Vig. Előb. 9). Egy huzomban Murányaljáig jöttem tegnap (LevT. II.251). Ők majd egy olyan formán éltek, mint az barátok (Pázm: Kal. 269). Itt is majd egy a képen esik a dolog (635). Szakasztott egyek valának ábrázajokra nézve (Fal: TÉ. 762). E yet napat egyé tészen: labore laboriosus (Decsi: Adag. 170).

[Közmondások]. Egy az szoba az kementzéuel: τὰ τῶν φίλων κοινά (Decsi: Adag. 1); unum idemque alveare (244).

azon-eggy: [idem; derselbe, dieselbe, dasselbe]. Az tanitasha azon egy lelek altal iartanak, nem külömbözöbe (Vás: CanCat. 685). Azon edgy nemzetből (Ver: Verb. 7). Mintha az okoskodo lelek és a szollo azonegy volna (Illy: Préd. II.231). Azon egy viragrol a meli mézet, a pok penig mérget szí (Páp: KeskUt. 48). Személlye s tanitása azon egy idogenség valának előttem (Fal: NA. 124). Változhatatlan [a lélek], mindenkor azoo egy (Fal: BE. 573).

[Szólások]. Azon egy bordo sipot nyomni (Mon: Apol. 333).

eggy-eggy: [singuli; je einer]. *Egy-egy pénzt vetni minden főre: nummum in capita indicere PP. Eg eg penzt vónec: singulos denarios (MünchC. 50). Micoron egeég kenet arattae (GuaryC. 26). Ha vr isten meoybwly oly kw eset bozatna, mynt egi egi malomkw (VirgC. 91). Egynek egynek egy rauzsága többet haznál, bogy nem mint másnak sok (Decsi: Adag. 31). Minden napra eegy egy hordó bort extorqueált rajtok (Rumy: Mon. I.102).

eggyetlen-eggy: unicus C. unigenitus Ver. [einzig]. Eggyetlen eg fia (MünchC. 123). Zylee hw első egyetlen eggyeet (JordC. 522). Az wr ysteonek egyetlen eggye wr yezus (ÉrsC. 279). Az ő eggyetlen egi atiafy (DebrC. 6). Eggyetlen eggyem (KrisztL. 15. Gyöngy: Char. 12).

[Szólások]. Eggyetlen-eggyig: usque ad unum Kr. Eggyetlen eggyig fogua tartatunc (Born: Préd. 240). Eggyetlen eggyig haszontalaná lóit az ember (Alv: Post. 147). Eggyetlen-eggyül: unice PP. Az isten is az ő nepenek eggyedül es egyetlen eggyül mindenkor és mindenekre elégséges (Gyarm: Fel. 59b).

mind-eggy: [nihil interest, nihil refert, aequale; gleich, gleichviel, alles eins]. Mindegi, akar zoual, akar festekkel aggyae ezeket az binec eleibe (Pázm: Fel. 264). Talám mind egy ez nála (Czegl: Japh. 153). Az ember testi élete az oktalan állatával mindegy (Bethl: Élet. 178). Mind egy; azt adjad, a melly először akad a kezében (KirBesz. 11).

minden-eggy: [omnis, unnsquisque; jeder, jede, jedes]. Ezek vakmerő istentelen mondások. Mindene gy pár bötütbl

ugyan kifort a teljes átok (Fal: NE. 18). Minden egy asszony legio, és ha egygyetske maga bibéjét fíjdallya, már az egész nemzetségen meg fordult a nyavalya (Fal: NA. 132).

mint-eggy: **1** [quasi, tamquam; gleichsam]. Házlul házra járnak mintegy koldusok (LevT. I.272). Mintegy ödétlen születetek (Helt: UT. x6). Az bálványokat nem külömben tisztelik, mint egy isteneket (Mon: Képt. 75). Csak magoknak vannak mint egy özvegy ürgék (Pázm: Kal. 420). Fonyattac mint egy vázác (Com: Jan. 53). A lúis mintegy hull róla (Mik: TLov. 409). A nyolcz boldogságok, melyeken mintegy a Jákob lator-jáján fel lehet menni (Bíró: Préd. D). **2** praeterpropter PPBl. [circiter; beiläufig, ungefähr]. Embere mintegy éjjélkor juta ide (LevT. I.256). Azután kérdé mintegy keményen: homét jősz Cleoden (Mik: MulN. 322).

olymint-eggy: [quasi, tamquam; gleichsam]. Mózesnek oly mint egy felesége vala a sinagoga (Tel: Evang. I.59).

[város-eggy; vö. város-eggyik]

város-eggyesség: [civitas; bürgerrecht]. Mikoron th kegték kewzze een be adam magamat, az varas egiességet kegték nekem fel ada, nenemet az varas kewnyueben be iratuan (RMNy. II.125).

Égygyaránt (egy eránt Helt: Mes. 433. egyeránt Szeg: Aqn. 74. egy irant Frank: HasznK. 73. edgyirant Liszny: Krón. 253); pariter Ver. [gleichmässigkeit]. Egygyaránt nyomó: aequilibris C. Legyen egy arant eteltek (EhrC. 86). Mikoron a mertgeben tettiek volna, egi arant kezdé a binókel niomni (DebrC. 161). Aiandekit nem egygyarant osztogatta (Helt: Bibl. I. c2). Egygyaránt vágác mind a törőkeket, mind a várasbelieket (Helt: Krón. 156). Egygyaránt kérhetz mindent (Bern: Préd. 313). Christus mindenőt bir es egygyarant vrlakodie az ő szent attyául (Kulcs: Evang. 262). Királynak sinez mindeokor egygyaránt (Decsi: Adag. 111). A plehánosok nem egygyaránt tudósok (Pázm: Préd. a3). Lehetetlen, hogy mindeneket egygyaránt ne tudnal: ex aequo (MNYil: Irt. 98). Senki ket vrnak nem zolgalhat egygyaránt (Vás: CanCat. 610).

Égygyarántvaló: [aequalis; gleich, gleichmässigkeit]. Eg arant valo el vegezett tanaezbol (RMNy. II.1). Hogy ha egy arant való szám marad meg fen és alat, tehát igazán sommáltad (Helt: Aritm. B3). Abrazattye az embereknék nem egygyarántvaló (Frank: HasznK. 14). Az mag nem mindenütt terem egygyarántvaló szaporasággal (MA: Scult. 239).

Égygyarántvalóság: [aequalitas; gleichmässigkeit]. Egyeneség és egygyarántvalóság vagyon mind az kettőnece megírásában (MA: Scult. 4).

Égybe (egyben): [in unum, con-; zusammen]. Artzal egybe valának az cherubimoc: se mutuo respicientes stabant (MA: Bibl. I.84). A szegényec ne társolkodgyanac a dús ockal: mert nem egybe valóc (Helt: Mes. 202). Vö. egybe-ad, eleygyl, eleygyl, euyvez, fog, foglal, gyül, hasonlít, hí, hord, kel, szed stb.

Égyben: **1** [simul, una; beisammen, zugleich]. Egbe őrvendeznek uala vele: congratulantes ei (BécsiC. 10). Egbe issal: cum Jesu (MünchC. 29). Ellenségbesek valának egybe: inimici erant ad invicem (JordC. 612). Ez vylagby ewróm es az wr istenben vala leky ewróm ellenséggősök egyben (ÉrdyC. 34). Lataa ewketh attyokkal egybe: vidit eos cum patre eorum (146b). Az ő kénzcét feleségeiuel egybe néki adgya (Kár: Bibl. I.326). Előörölnek engemet mind házamnépével egybe: delebor ego et domus mea (MA: Bibl. I.32). Mindnyájan kie velűnc egybe itt vattoc: qui nobissem estis (IV.130). **2** [continuo, statim; sofort]. Midőn valami törtent a toronyban, egybe azt vélte, hogy ő érette jöttek (Kányi: VM. 58).

Égygyecske: [unicus; einzig, nur ein]. Egy népet szerzel magdanc. Ez egi győkerre miért raktál idegen fákat, és az te

eggyezkedést miért oszlattad el az sokak között (Kár: Bibl. 1.460). Rövidségnek okáért csak eggyeskét hozunk elő (MA: SB. 72). Leg alább egyetskéről [egy törtéiről] tudósíts (Fal: TÉ. 631). Ha eggyetske maga bibéjét fájddalya; már az egész nemzetesen meg fordult a nyavalya (Fal: NA. 132).

[**Éggyedl**]

tizén-eggyed, tizéneggyedik: undecimus; der eiltve MA. Capitulum xj-d (BécsiC. 161). Tízén eggyed (TelC. 107).

Égyedül (*edgyedül* Szathm: Dom. 181. *eggyedül* Úzoni: Dáv. 15): solus C. [solum, solitarie]; allein MA. Ó maga egyedül: solus (Com: Vest. 146). Eggyedül yöttem es uelagra (DebrC. 361). Eggyedewl maradot (ÉrdyC. 644). Az papoknak eggyedül: solis sacerdotibus (Fél: Bibl. 18). Eggyedül az az ű tiszték (Czegl: MM. 76). Tsaic eggyedül szakadt, nintsen segedelme (Balassa: Ének. 12).

eggyes-eggyedül (*eggyesen eggyedül* Megy: SzaÖvöme. 148): unice, solitarie prorsus, solus omnino PP. [ganz allein]. Eggyes eggyedül voltam azon vokson (Bethl: Élet. II.33). Hogy eggyes-eggyedül csak azokban állyon a vizasztalás, nem igaz (Hajnal: KCég. 17. 60). Eggyes eggyedül maradván (GKat: Vált. 1.154. GKat: Titk. 277. 950).

Égyedül-való: solitarius C. allein, einsam MA. Ollan lők mikent haz heian eggyedül való veréb (DöbrC. 179). Hogy ha eggyüt fekezic az kettő, meg melegeszne. Az eggyedül való pedig mimódon melegedhetic meg (Kár: Bibl. 1.626). Az irlgmasságnak eggyedülvaló megmondolásából ne jöveudóllýánk (Illy: Préd. 1.3).

Égyedülvalóság: [solitudo; einsamkeit]. Az őrdög késértetinea súlyossága őregbétetni szokot embercec eggyedül valóságával (Zvon: Post. 1.473. Mad: Evang. 232). [Vö. Eggyedül voltomat (MA: Bibl. V.11). Eggyedül létel (Pázm: KT. 66)].

Égyedülség: ∞ Eggyedülségében szépen mulatta vala magát (Fal: TÉ. 702. 693. Fal: Jegyz. 936).

Égyembe: [con-; zusammen]. Myndeneket egyembe gyuyttwen (ÉrsC. 11).

Égyemben, egyembe (*eggyembe* EhrC. 41. *eggyeben* NagyszC. 111): [simul, una; beisammen, zuzleich]. Egyembe mondanának veternyet: simul dicent matutinum (EhrC. 41). Egyembe menenek: pariter incesserunt (61. 86). Mielő emberek eggyembe egymast megismerüec: se cognoscerent mutuo (BécsiC. 7). Vele őzud eggyembe őndknee: simul recumbentibus (MünchC. 81). Zent lélekkel elz cas orzagolz eggyemben: in unitate spiritus sancti vivis et regnas (FestC. 139). Az vele eggyemben való kesergesth (NagyszC. 156). Meg őrdökem zolgahy az arukual eggyembe (RMNyC. II.63). Halyon meg en lelکم eggyemben Jaszokkal (Hofgr. 95). Wraul eggyemben nagy hálákok adá (Kák: Sám. A2). Igyemben mi hiszünk mind az szent lélekben (RMK V. 169).

Éggyen: singularim CorpGramm. 169. singlarim SJ. [einzel].

eggyen-eggyen: singularim PP. [einzel]. Zent eggyzeweknek edanybe egyen egyen ewtewttek balsamomat (EhrC. 136). Zerathide gyzen gyzen w zyweketh: tinxit singlarim corda eorum (KulesC. 74). Külön külön, eggyen-eggyen, az ecclesia doktori tévelyeghetnek (Sall: Vár. 153). Életed nem tied, hanem eggyen eggyen minden őmbere (MNYil: Zsolt. 77). Sem közönségessen, sem edgyen edgyen (Pös: Igazs. 263. 134). Mert eggyül eggyzik, s eggyen eggyen mindenek, naponként léznek (KCSipk: SzTük. B). Kinek-kinek eggyen-eggyen meg kell jelenüen az ewangeliumnak titukat (Udv: Dáv. 84).

mind-eggyen: [omnes ad unum, in universam; insgesamt]. Mynd eggyen el karhoznunk es mynd fattyg lyttok wohnak (ÉrsC. 175).

Éggyenként (*eggyenként* TelC. 8. 175. *eggyenkül* Sylv: UT. 1.139): singularim C. singlarim Ver MA. [einzel]. Ezeket mynd meg gyewzed es mynd egyen kent zenthe tezed (ÉrsC. 482). Egyenként: unum ad unum (Decsi: Adag. 93). Doctorink eggyenként meg-eggyeznek abban (Pös: Igazs. 465).

Éggyes: **1**) singularis, simplex C. simplex, unicus, solitarius MA. [einzel, vereinsamt]. Eggyes űlő kar széék: sella Major: Szót. Egyessen: imiter C. solitarie MA. Remensegben eggyesen zerzettel: singulariter in spe constituisti me (DöbrC. 18). Igaz őzuegy és eggyes: vere vidua est et desolata (Helt: UT. Kk.6). Ollyan vagyoc, mint ű heazonat való eggyes veréb: passer solitarius (Helt: Zsolt. 203). Irgalmas emnekek: mort en eggyes vágoc es szigin (Szék: Zsolt. 23). Az isteni term'zetnek eggyes voltáért, az ű három, egy isten nem lehet (Vallástétel Oo). Ha az eggyes intéres meg-nem tér, a kettő s-lárom előt inkább meg-szögyenylye magát (Megy: Dial. 16). A monás eggyes (simplex) avagy foglalós (compositum axioma ACsere: Bóles. 45). Eggyes magánvaló: privatus (Apafi: Veud. 63). Eggyes, magános, és tisztól őres ember (Web: Amul. 6). **2**) [concors; einträchtig]. Hywssceges tarssassagban eggyesek valának (ÉrdyC. 359b). Kyrkk tykteketh... hogy eggyesek legyetek (Komj: SzPál. 125). Eretnekekkel eggyesec voltatoc (Mon: Apol. 13). Az eggyes szeretetet nem taláni az atyafiak között (Vás: CanCat. 553). Noha küllomb nemzetekből állottak, de okos vezér alatt eggyesek voltak (Zrínyi L23). Semmi, kettő, nem oly barátságos, és eggyes egy-más-között, mint a jámborság, és igazság (Veresm: Lev. 273). Ha eggyesek léztek, győzhetetlenek maradtok (Illy: Préd. 1.100). Boldogul, ha az tanácsok a tanácsot eggyes szível adják (Mon: Irók. VIII.202). Jó barátok lévén Akántussal eggyes értelemben lett volna (Hall: Tel. 273). **3**) [aequalis; gleich]. Eggyessé istenuel az embereket semmi teremett allat nem telete (Boru: Ének. 15). Azért tett a világi uraság rendetlen kívánsága és az akasztó fá között eggyes hasonlatosságot (Csúzi: Sip. 231). **4**) [amasia; liebchen, einziger schatz]. Nem irigyled nekem az én eggyesemet [kegyesemet?], inkább hozzá segécz, szeressen engemet (Zrínyi: ASyr. H).

[Szólások]. Duskat es eggyest isznak vala (DecsiG: Préd. 29). Ittálé duskát, aungy égyest? (Vás: CanCat. 233). Igaz monás ez: De plenis cyathis multos perisse sciat: Sokan a kik eggyest ittak, életektől megfosztattak (Web: Amul. 107). Égyest isznak az esászár eggyességeért (DBön: Részogs. 26. Huszti: Aen. 25. Czegl: Dag. II. 71. Mon: Irók. XI.325). A ki mástól vár ebédet, nem mindenkor lakik jól, nem oszik eggyest a hasával: der wird oftmals schmal beissen (KirBesz. 108). [Vö. **Éggyesöz, eggyes-ital**]

Éggyesöd-ik: **1**) [conjungo; sich vereinigén]. Nem akara az ő feriehez eggyesodni (DebrC. 42). El hagia istent s őrdöghöz eggyesödik (142. 110). Az istenseg az emberseggel eggyesedet (Tel: Evang. 1.226). **2**) [par sum, similis sum; gleichen]. Magunk tartásy eggyesödgenek oluénkel (Beythe: Épist. 215. 208). Lélék-szeréut istennel eggyesedünk (Pázm: Préd. 25).

mög-eggyesedik: [paciscor; sich einigen, übereinkommen]. Meg eggyesőtünk rayta, hogy senki euel az igenel (clac) ne elne (Mon: Apol. 314). Az tudós fő emberek, ekkoráig meg nem eggyesdhettek, memyí esztendő előt teremtetett ez világ (Pázm: Kal. 232). űgy meg-eggyesedik az isten akarattýával, hogy kedvesen vézi, valamit reá bótásit isten (Pázm: Préd. 264). Az őreg kő templom felől egyaránt így eggyesőtünk meg, hogy nekünk engették (KerskTört. II.225). Azon törekdic vala, hogy le csőndesedőnnek, meg eggyesedőnnek véle (Pothó: Krón. 245).

őszve-eggyesedik: [convenio, concordo; übereinstimmen]. Cúlaképen őzue eggyesednek az istenseg s az embőrség (DebrC. 53). Mely igen nagy boldogság az, mikor az ember ő istenségevel őszue eggyesdic (Helt: Bibl. 1. 14).

Éggyesöz: [compoto, potando certo; zeehen, um die wette trinken]. Istvánnal eggyesztünk csak ketten s megittasodván Borsára jöttem (Ilaz. L380).

Éggyesít: [unio, conjungo; einigen]. Eggyesehed te magadat en lanimnal (BécsiC. 4). Mellest isten eggyesítet, ember meg nem valafza (MünchC. 91). A tanoythwanokhoz eggyesyetni: adjungere (JordC. 738). Emen magához eggyesyeteo zeretettel (ÉrdyC. 368. 389b). Egesitetek lelke es istenhöz (Tilic 89). Még Pest várossát-is hozzá eggyesítet [Budához] (Gvad: FNót. 39).

még-éggyesít: ∞ A magiarazat melle kinantatik az ertolennek es az valasztasnak lelke, hogy az mellyek latatnak külömbözni, azokat meg eggyesicze (Fél: Tan. 11). Ha azt rendelték, hogy csak fiammal légy szerencsés, megegyesitnek vele (Mik: MulN. 173).

Éggyesítés: [conjunctio; vereinigung]. (Pázm: KT. 483).

Éggyesség: **1)** unio C. unitas MA. [einheit]. Nepeketh hitnek eghhesseghere goythael (WinklC. 37). Az eggesseg háromsagban: es a háromsag eggessegben böcöltessek (AporC. 123). Elhez á háromhez ad hozzá ámaz meg tartot eggyessegét es 4 leszen (Helt: Aritm. B). Ót eggyesség vagon az ötben (GFrís: Aritm. A). Vagon az istennek csupán való magánosság, edgyessege (Apati: Veud. 163). **2)** concordia, consonantia, C. concordantia MA. [übereinstimmung, eintracht]. Menden nemzetéknece eggyessege (BécsiC. 76). Az zent bekesege es eggyessege (GuaryC. 67). Eggyeseeghben eelyenek (ÉrdyC. 168). Christus hozzá eggessegbe az embert az istennel (Mel: SzJán. 538). Nag eggyesseggel igazgattyac az orszagot: placide modesteque (Deesi: SallJ. 35). Eggyesség, igyeneség gyámolíttya és megtartja az városi polgársagot (MA: Scult. 80).

Éggyességés: **1)** [uniformis, concors; einförmig, einig, einträchtig]. Eggyesseges vygasag: uniforme jubilm (EhrC. 72. 91). Lehetetlen, hogy az soc híveknece eggyesseges könyörgése meg ne hallgattassé (MA: Scult. 282). Szeressic az eggyesseges társasagot (362). **2)** [singularis; einzig]. Eggyesseges sziz, minden kezött kegyes: virgo singularis, inter omnes mitis (RMK. I 189).

Éggyességi: [concors; einträchtig]. Szép eggyességi hasonlatóságban vagon ő véle (MA: Scult. 490).

Éggyesül: unio, convenio, coalesco MA. [sich vereinigen]. Rnt eggyesüle ő napanal: adhaesit socii (BécsiC. 2. 6. MünchC. 48). Eggyesült en lelmem te vtannad (AporC. 9). Feleseoghez eggyeswl (JordC. 413. 721). Hazassagkepen eggyeswl frítühöz (TelC. 14). Ky vr istenhez eggyesewl zeretethen: qui adhaeret deo (ÉrdyC. 100. 538). Az leelek eggyesewlend az testel (563b). Hogy az te leg közel való rokonsagoddal titkon: eggyesüllyec: oeculum matrimonium paciscar (Mon: Apol. 396). Férfiunal ne eggyesülly vgy mint az asszonyi állattal: cum masculo non commiscearis coitu femineo (Kár: Bibl. I.105).

egybe-éggyesül: **1)** [conjungo, commisceo; sich vereinigen]. Külömböző állatoc egybe ne eggyesüllyenek (Kár: Bibl. I.178). **2)** [concordo: sich vertragen]. Vgy eggyesewlhet ember egyben ha monno fél eegyet akar (ÉrdyC. 389b).

még-éggyesül: **1)** [foedere conjungo, foedus facio: sich verbünden]. Anacletus papa engede, hog Nauffredus keral Dómótör czázzal meg eggyesüllyen (NádC. 609). **2)** [concordo, reconcilior, consentio; sich vertragen, übereinkommen]. Me-n eggyesül meg te atádfiunal: vade reconciliari fratri tuo (MünchC. 21). Zent doctorok nyilwan el weegzeetek es meg eggyesewltenek rayta (ÉrdyC. 530). Magoc kóvászott könyven meg eggyesülnek (Zvon: Post. I.537). E világi kívánásagok meg-nem eggyesülhetnek az igaz igazsággal (Tarn: Mest. 93). Véle megedgyesülly, békéleni ne szégyenlyed (Com: Ján. 201).

Éggyesülés: **1)** unio, adunatio MA. [vereinigung]. Adamnak es ewauak egy testben való eggyesewleesekről, kylenh kylenh zemeel alat (ÉrdyC. 343. 657b). Vronkhoz való eggyesülés (DobrC. 130). Az hűnek az Christussal válhatatlan eggyesülcesak vagion (Fél: Tan. 421. 460). Törnűfiteken eggyesülésből származott magzatok: qui ex iniquis somnis nascuntur (Kár: Bibl. I.637. 105). Asszonyi állattal való eggyesülés: fornicatio (MA: Bibl. I.265). Hazassagban való eggyesülces carnis unio (Ver: Verb. 94). Kivanta jelenlétét, és eggyesülcsét tanítványival (Ily: Préd. I.518). **2)** [consensus; übereinstimmung]. Egyházbeli iras tudoknac könyueiben eggyesülés vagon errül (Zvon: Osiand. 28).

Éggyesület: [conjunctio; verbündung]. Erezte nag vendégséget kézezetni Hestérnece ménékézeiert es eggyesületiert: pro conjunctione (BécsiC. 53).

[Égyetém]

Égyetembeli: [conjunctus, simultaneus; vereinigt, zugleich geschehend]. Egetembeli tizelet: collaudatio (DobrC. 79).

Égyetemben (eggyetemben lép: PTük. II.190. eggyetemben MA: Bibl. I.155. Fal: NU. 327. 331. 334. eggyetembe KulcsC. 21. eggyetembe TelC. 29. eggyetembe ? Born: Préd. 288. eggyetemben ? ÉrdyC. 19. eggyetembe KBécs. 1572. D2. eggyetembe Born: Evang. c2. iggyetembe RMN. II.46. iggyetemben 71. iggyetén ? GuaryC. 37b): simul, una MA. [con-; zugleich, zusammen]. Mynd egyetemben meg eskevek (MargL. 105). Egyetemben zyuettel es zaddal enekelnen (CoruC. 81). Egyetemben az fraterrel ez veen frater es vontatyk (DomC. 252). Felele az neep egyetembe: respondit populus una voce (JordC. 61). Meg talalaak az gyermeket hw zyleywel egyetemben (359). Egyetemben gywleenek: conuenerunt (449). Kellemetes len az Herodesnek es egyetembe mynd a vendegheknek (473). Egyetembe reea rohananak: impetum fecerunt unanimiter in eum (ÉrdyC. 172b). Egyetemben Phylep es Andraas mennenek (534b). El veznek egyetemben az testökkel (Beythe: Epist. 236). Tartoztattya magát eleségtől, es egyetembe minden féle dologtul, ki á testet gyüadrkötötti (Tel: Fel. 27). Herodiással egyetemben örök számküvetésbe küldeték (Pázm: Préd. 33).

Égyetlen: [unicus; einzig]. Jesus athya vr ystennek egyetlene (CzechC. 20. ÉrsC. 1). Zabadohad meg yregynek markaból egyetlenemeth: unicum neam (KulcsC. 41). Mind eggyetlenig el vezte ölköt (Szék: Krón. 169).

Égyetlenbe: [simul, pariter; zugleich, gleicherweise]. Valamylkoron vagonk egyetlenbe (simul), fégy meg engemet (EhrC. 12). Vr ystent egyetlenbe gyczerok: pariter laudauerunt (92).

Égyetlenség: **1)** [unitas; einheit]. Egegygyed bódog háromsag, aggyad eggyes egyetlenség (RMK. I.183). **2)** [discordia; uneinigkeit]. Az nrak valának nagy kegyetlenségben, Tallyán az polgárok nagy egyetlenségben (RMK. II.177. Helt: Zsolt. 111).

Éggyez: **1)** convenio MA. [sich vertragen, gleichen]. Az tagok eggyeznek az testben (Fél: Tan. 295). Egygyez az rókával sok ravasságiban (Czegl: Japh. 16). A kegyérnek Christus testé változása némely dologra egyez a teremtéssel (Ily: Préd. II.15). **2)** concordo, astipulor C. consentio MA. [übereinstimmen, sich verständigen]. Az isten ki ielenti, az miről az bölczek ez előtt nem eggyezletenek is (Fél: Tan. Előb. 3). Ez beszéddel eggyeznece az angyaloc, az kie imigyen szólnac (MA: Scult. 22). Nem hiszem, hogy szive eggyezzen szájával, nikor azt írja (Matkó: BCsák. 119). **3)** [verbero; schlagen]. Bezzeg öldottam én a tzigány kerekét, mihelyt láttam, hogy a dérhás komát eggyezni kezdette (Könyi: ArtM. 71).

még-éggyez: **1)** [conuenio; gleichen, übereinstimmen]. A régi ecclesiának tudományával megegyez a vallás (Czegl: MM

245). Meg egyez te veled minden gondolatim (Orczy: KöltH 119). **2)** [paciscor; übereinkommen]. Az árráról meg-egyezni: *decidere pretio cum aliqne PPB. A helység tanácskoztól s azon egyezett meg, hogy gyászla öltöztvén mennének a tsászár előibe könyörögni (Fal: TÉ. 647). **3)** [conjungor; sich vereinigen]. Siessenek velem megegyezni (XVII. száz. Nyr. X.469). A több csehországi hadukkal ismét megegyezvén, Prágában szállottanak mindnyájan (MonTME. III.226). 19-d. egyeztünk meg az szokereinkkel is (TörtT. I.231. Thaly: Adal. I.151).

Éggyezés: analogia, convenientia, consensus, consensio, astipulatio C. conventio MA. [übereinstimmung, übereinkunft]. Ha musicas vagy, har egygyezésében farszod magad (Tör: Ján. 24). Ellenkeztek hát, ha egygyezésteket nem mutathtyátok a szent írással (Matkó: BCsák. 415).

Éggyező: **1)** concordatus C. [gleich, übereinstimmend]. Egyező szó: euphonia C. Egyező éneklés: concentus MA. Egyező harmonia (Illy: Préd. II.206). **2)** assensor C. consors, consensuens MA [einträchtig, gesinnungsgenosse]. Nem szolgálók, hanem egygyezőjök vagyok a régieknek (Pázm: Préd. a3). A eselekedők és egygyező: agentes et consentientes (Illy: Préd. II.274).

Éggyezőlen: [aequaliter; übereinstimmend]. Szóritl szóra, oly egygyezőlen valának fordítva, mint-ha csak egy ember munkája lett volna (Voresm: Lev. 155).

Éggyezőség: [concordia; übereinstimmung]. Miben áll a megszenteltetés? Az egész életnek az isten törvényével való egygyezőségében (MHeg: TÖszl. I.111).

[Éggyeződ-ik]

mög-éggyeződik: [concordo; übereinstimmen]. Tudomány feltétl szépen megegyeződyék (Kisv: Adag. 393).

[Éggyeztetel]

Éggyeztető: libramentum C. [wagestange].

Égyféle: **1)** [unius generis, alicujus generis, aliquis; eine sorte, ein gewisser]. Egynee egyfelet, másnae masfelet adot (Helt: Bibl. I. e2). Mint egy félet száíról, ugy Sámábárt is morgásról ki-esmértük (Matkó: BCsák. Előb. 2). Ezt az agazatot, mint egy-féle állatt a gyömbért turkállya, undokitty (Pós: Igazs. 1.658). Hihető, hogy Lybiae fera, sok küszöböt nyalt egy-féle része (Czegl: Japh. 166). **2)** [par, aequalis; gleich, einerlei]. Egy fele Pharaonac mind két álma: somnium regis unum est (Helt: Bibl. I V2). Mind egy fele: omnia idem pulvis (Deesi: Adag. 49). Az egyféle szín jele az egészégnee (MA: Bibl. 199. Zrinyi I.151).

Égygyig, égygyiglen: [ad unum; insgesamt]. Ninczen ki iot műelkeggik, ninczen mind égygyiglen es: non est usque ad unum (Sylv: UT. II.7). Egyie mind le vágáe őket (Helt: Krón. 59). Benne valóe egygyiglen meg halnának (Göres: Mátv. 52). Őket mind égygyig le vágnáe (Kár: Bibl. I.391). Ha mind égygyig elvesztenéd az népet (MA: Bibl. I.132). Egygyigh mind ketseghen kellene esnünk (ÉlPrinc. 6).

égygyen-égygyig: ∞ Minden császarak, királyok nagyobb és kissé bídi urak, egyen egyig, egy szóval minnyáján koldusok vagyunk (Bíró: Anyg. 121).

égygyos-égygyig: ∞ Egyis egyik [igy]: usque ad unum omnes PPB. Minden válogatás nélkül egyes egyik: nullius in speculo elogio (Deesi: Adag. 216). Majorok, esőrök, mellyek egygyes-égyik, mind az ő költségén épültek-fel (Szeg: Aqu. 100).

égygyül-égygyig (egygyül egygy Fal: NU. 262): ∞ Az régi sz. atyák egygyül-égygyig tévelyegtek (Pázm: Kal 607. Pázm: Préd. 41). Egygyül egygyie el szennedtee (ÉszT: Any. 80). Egygyül egygyig, mind egy alcaraton vadnae (Czegl: Japh. 10). Égygyül-égygyig össze routja tojásit (Misk: VKert. 249).

Égygyik (egygyükről másikra Zvon: Osiand. 135. egygyie Megy: 3.laj. II.84): [alter eorum] unus eorum; einer von ibuen PP. unus ex duobus aut pluribus MA. Egyik sem: neuter; egyik felé sem: neutro C. Egygyikűne: unus nostrum; egygyiktee: unus vestrum MA. Kettőnek egygyike: duorum alter. [Egyik a másikat keresi: se invicem quaeritant: sie suchen einander. Egyik kéz a másikat mossa: manus manum lavat, gratia gratiam parit; eine hand wäscht die andere PP. Kikne-é égygyie Maalonna: huiusmodi, es masie Celiomae: quorum alter M vocabatur et alter C. (BécsiC. 1). Ki égygyül te zolgalo laudnae égygyikkel nem vágoe: quae non sum similis unius puellarum tuarum (5). Haron keppen valo gyonas vagyon. Egyk gyonas mondatyk byneknek meg vadolasanak. Masik gyonas Harmad gyonas (CörnC. 28). Ő a ulaztottak közzül ézik (DebrC. 125). Myndön tagaidban zenvedel, kyknek égygyik sem maradot eep alapatyabam (KrizsC. 20). Yncab ylyk teneked, hog el vezyen egyk tagod, honnem tellyes tested vetteseg pokorra: percat unum membrorum (JordC. 367). Egyk vona az regly profettaknak: unus de antiquis (553). Az zentök közzül égygyik az zent Jeronimus doctor (ÉrdyC. 564). Mikor egyk mind ez[t] zolnaya az kettéy monda (VirgC. 19). Egygykwfűkes massynk hyrenekewl nem zall zeresekre (RMNy. II.32). Mel szoknak az egyk kopaszagot iegez (45). Tinekűs fűnkozotetez egyk az masiknae lábait meg kell mosnotoc (Born: Préd. 216). Azoknak az Christus meg ielenésűnek égygyik adatik előnkbe az mái evangeliomba (Tel: Evang. II. 471). Ha nem egyik, másik: aut cucurbitae fiores, aut cucurbitam (Deesi: Adag. 141). Ket keppen chyualhatod meg; egyk keppen inogy (Frank: HiaszK. 20). A bermálás égygyie a szentségoknee (Agend. 45). Egygyie vétekből soe egyéb vétkeze származnae (Vás: CanCat. 239). Az tanitok közzülis, ezeknek égygyike sem érkezik arra (Pázm: Kal. 91). Azis égygyik az írásnak parancsolati közzöt (193). Kettőt állatnae elő, hogy az sors ez kettőnee az égygyikre esée (MA: Tan. 1106). Egygyie helyből masba kergettesél (Zvon: Post. I.228). Egygyikhezis nem hasonlított pennámat (Zrinyi: ASyr. Előb. 1). Az őnek égygyikoe (Matkó: BCsák. 157). A ket Scyriának égygyike (Hall: Paizs. 279). Nicolaus a hét diaconusok közzül égygyik volt (GKat: Titk. 13). Neutralistáknak, az az, egyk sem-nok nevoztotnek (Misk: VKert. 275). Egy'ik kökény, a másik galagonya (SzL: MVir. 118).

égygyik-égygyik: [singuli; je einer]. Az fűleim oly drága két gyönyű fűgyött, mellyeknek égygyik égygyik harmad fél toma aranyra hecsültetett (MA: SB 224). Vegyetee egygyie fűriát égygyie-égygyie nemzetségből: eligite singulos viros per singulas tribus (MA: Bibl. I.196). Egykyrt egykyrt adok tyzen nyolez nyolez déniirt (Új Magyar Múzeum III.1: 357).

tanács-égygyik: [senator; ratsherr]. Tanác égygyik vala (Sylv: UT. I.122).

váras-égygyik: [civis; bürger]. Gaspar, ky thy kegelmetek kezeth várasogk vona (RMNy. II.71). Eon váras égygyik lewttem; nemeant be iratta kettek az váras kewnyube s meg ez mai napis ugim azon váras feel vagiok (125).

Égygyikféle: [alterius generis; von der einen art]. Két-féle bűnűkrül emlíkezik; égygyik-félék azok, mellyek az igazakban táhíltanak (Pázm: Préd. 723).

Égygyiként: **1)** [pariter; gleich, gleicherweise]. Szegény, gazdag köllus égygyiként születtemek (Lászl: Petr. 112). **2)** [pariter; teils]. Melly observatiokat egy-ként a maga írásának ment-ségere s másként az illjúságnak oktattatisára, ki-botsott (GKat: Titk. 1097).

Égygyiképpen: **1)** [altero modo; auf die eine weise]. Kinec egygyekpen, kinec maskeppen vesz el míg az kiralyokis (Born: Préd. 347). Azon igyekedie, hogy vag égygyekpen, vagy mas keppen eszűnket vehesse (Agend. 40). **2)** [pariter; gleich, gleicher

weise] Asszonyt, leányt, férfiat mindegyképen vágják (MonOkn. VII.119). **3)** [partim; teils, eimerseits]. Herodes nem tehetya vala egykeppen ífeelwen az kőz ueptől, maskeppen kedege ew ees twgyva vala hogy zent es ygaz istennek embőro volna (ÉrdyC. 524). Egykeppen ew aldót wroknak tyztősseogheere, maskeppen az wy vendeeghuck erwendetössogheere zozattyokkal nagy vygasadiot yellastet (511). Egy képpen aszt vallyás, mas félől tagadiac (Vallástétel Oo: ij).

Égykor (*egy koron* ÉrC. 471. *egykorban* Lép: P'Ük. III.6. Pethő: Krón. 49. Kem: Élet. 15. *egykorba* Hung: Trója 5. *egykor* Pethő: Krón. 256): quoniam, quandoque, aliquando; einst MA. Egy-kor-is s más-kor-is (Megy: 3Jaj. II.180). Szelek jollehet funak mindenkoron, de egykor inkább hogy nem mint neha (KDebr. 1619. C5). Egykorban kért fél akó bort (TörtT. VII. 100).

Égyre: [continuo, incessanter; in einem fort, fortwährend]. A szallonnát ha egyre füstölök is, nem válik belőle derelye (Fal: Jegyz. 920).

Égyül-égyre: [ad unum; insgesamt]. Megváltontól tanult könyörgésnek kérészi egykül egyre igen rövidék (Komár: Imáds. 79).

mind-égyre: **1)** perpetim PPBl. [fortwährend]. Mind egyre ostromolnak a kísértetek (Hall: HHist. II.64). **2)** [ad unum; insgesamt]. A matska sokszor a kigyókat és varas békákat is mind egyre szokta mardosni (Misk: VKert. 168). A jó fias tyúk nem tsak a maga tsirkéit, hanem más tsyéké tőle ki-költetett rétze és páva fiakot is mind egyre szereti és táplálja (664).

Égység: [unitas; einheit]. I g istent haromsagba es három sagot égsebbe beállónk (DöbrC. 56). A testnek egysége sem fűg a helynek egységetől (Pázm: Kal. 860). Imez sido ige elohim, nem egysegnee számában, de többekuek számokban mondatik (MNyil: Irt. 176). A háromságot az egységben imádgjuk (Bíró: Angy. 177).

Égyszer (*ec'ór* TihC. 7. 18. *ec'ór* KazC. 153. *eczer* VirgC. 143. Lép: P'Ük. I.179. 92. *eczer* LevT. I.264. *etzer* 47. Helt: Mes. 72. *égyer* Ozor: Christ. 88): **1)** semel C. [einmal]. Egyszeris mássoris: semel atque iterum MA. Egizer napiaba (VirgC. 40). A Christus eczer valo aldozattiala mind örőcke az időzülendőkét tekellatesecke tette (Fél: Tan. 246). Ezen szentségeket egyszernél többször nem szabad venni (Bíró: Angy. 252). Meleget egyszer mikor eszünk? (Gvad: RP. 34). **2)** [aliquando; einst]. Egyszer el yewe (ÉrdyC. 568b). Mykoron egizer meg fogatot volna (VirgC. 100). Samsón eczer nağ soc rokakot fogata (Szék: Krón. 25). **3)** [simul; zugleich]. Testők ees eegyüt wgdoneek es egyzör tamadna ífel (ÉrdyC. 515b). Egyszer, és azon szempillantásban tsak egykül lehet, s többütt nem (GKat: Váls. II.1221).

Égyszerbe: [simul; zugleich]. Ellenségét olly erőssen vágta, hogy egy szerbe nyakát két kezét eltsapta (PhilFl. 49).

Égyszeri: [semel factus; einmalig]. Kedvellyed az ő egyseri elégséges áldozattját (Técsi: Lil. 112).

Égyszerű: simplex MA. [einfach] (Csúzi: Tromb. 676).

Égyül (*gyel* EhrC.): **1)** [semel; einmal]. Tertenek egyel: accidit semel (EhrC. 20). Tewbzer ne menne hozzaya hanem csak egyel (41. 60). Egyel-sem: nulla vice (9). **2)** [simul; una; zugleich, beisammen]. Menyewnk egyel által: transeamus simul (EhrC. 19). Kik harmyuez extendeig egew [így] voltak, el valazatnak (VirgC. 119). Mihelt az testből ki mulnak, ottan az Christussal egkül lesznek (Fél: Tan. 488).

[Szólások]. Czak eggyül e g ember sem mielheti ezt (Mel: Jób. 35). [Vö. **égyül-égyig**, **égyül-égyre**]

Égyünnen (*együnnel* Ver: Verb. 267. Hall: HHist. III.73): alieunde. ex uno loco; aus einem ort MA. Mik ppen mehetne

égyünnen masua (NádC. 82). Együnnen-is, másunnan-is addig metéli, míg ábrázat nem tetszik rajta (Pázm: Préd. 712). Holni hírekis lengedeznek mind együnnen s-mind másunnan (TörtT. VIII.67). Ha együnnen ki topyis, masut megent fél nő (Lép: P'Ük. II.76). Nem fagonik meg a plánta mely együnnen másúva gyakorta vitétik (Laskai: Lips. 184).

Égyütt (*egyth* WeszprC. 39. *eggyöt* Frauk: HasznK. 2. *eggyütt* Lép: P'Ük. I.182. Megy: 3Jaj. II.154): **1)** [mo loco, alieubi; an einem ort, irgendwo]. Mondotta nem čak eggüt, dezent lükač ewangeliomaba es (GuaryC. 52) Ilesét ezászárnac egygüt el fogá (BFaz: Castr. D3). Egygüt így ír Luther (Pázm: Kal. 104). Mellyekrül ennee utinna is együt-is másut is írni fogone (Nád: Kert. 17). Egyszer, és azon szem pillantásban tsak egygüt lehet, s többütt nem (GKat: Váls. II.1221). Együtt azt írják, hogy elveszett, másutt azt, hogy halálos sebben esett (MonÍrók. VIII.214). **2)** una Ver. conjuncte, con-, cum C. miteinander MA. Együtt élnee s halnac őe: nunc duo concordēs anima moriemur in una MA. Eggyt lakozanac (TelC. 16). Ky teevled eggyüt lakozyk (JordC. 232). Nem oknekl voltunc ennyin munkaba együt (Helt: Bibl. I. c2). A földi, réti kis lapút ha megfőződ egygüt, hidegen az fogad mosod vele, meg gyogyit (Mel: Herb. 42). Minden dolgaiba istennel eggüt jár (Szék: Krón. 32). Eretekezzse ki királyával eggyüt (Czeml: Japh 156). Lovastul és kotsistul egygüt jóvőnk (NótPml. 23. 24). **3)** simul; zugleich MA. Kristus előt tédret haytnak, de egygüt verik-is, mint a Pilátus vitézi (Mad: Évang. 384). Kristus nem csak ember, hanem egygüt isten-is (532). Bizonyos dolgaimtul, s egygüt előtem jároimnak is parancholattyátul viseltetvén, kénzeréttetem Győr alá rándulom (Felv: Dics. A2). Ezszer is áldott légy, s egygüt ezer átkot végy (Amade: Vers. 193).

Égyüttvaló: [conjunctus; vereint]. Egywt valo kezesek: consporsores C. Együtt való munkáldokás (Illy: Préd. I.164).

Égyüttvalóság: [societas; das Zusammensein]. A lutheranusok a Christus testének és a kenyérnek egygüt való lételet (mely némellyeknek tetszik hogy neveztessek hozza-valóságnc; mi semmi nem egyb más értelemmel azt testi egygüt valóságnc nevezéik) tanityák (Apañ: Vend. 563).

Égyüvő (*együve* Kules: Evang. 267. *együve* Frank: HasznK. 79. *együve* JordC. 662. 719. *eggyüve* Sylv: UT. I.162. *együve* Kules: Evang. 324): simul, una, in unum locum MA. [zusammen, in eins]. E kettő együve való (Born: Préd. 26). Christussal együve, ű vele egy testé leszűne (Tel: Fel. 84). Aszt az hetet ird le eggyüve (Helt: Aritim. J). Az ti hólt testeiteket az ti báluánitockal egybe eggyüve hányatom (Kár: Bibl. I.114). Őt ezer ember fil együve (MA: Scult. 308). Aekoron járulunc osztán eggyüve és egymásnac őrvendezőnc (860). Eggyüve testesedic (943). Eggyüvő-is, másüve-is (GKat: Váls. II. Előb. 32). Együvő rőhőgneek, mint a disznók (SzD: MVir. 118).

ÉGYVELEG, ÉGYVELEG: [promiscue, mixtum; gemischt, vermischt]. Egyleg, ha rajta állana, minden calvinistákat és lutheranusokat Magyarországból kihajtana (Pós: Válasz. 57). Arra sem kötelesek az hívek, hogy egyveleg akar melly tanítókat halgassanak (Pós: Igazs. I.336). A nagy zápor essővel egyveleg hüllani szokott apró békátskák (Misk: VKert. 259). Fénylenek rubintok szép piros szemekkel, és fejér gyémántok egyveleg ezekkel (Gyöngy: Char. 85). [Vö. **Elegyedik**, **Elegyit**]

Égyvelegős, egyvelegős: [promiscuum; gemischt]. Egyvelges: vermenet KirBesz. 132. Virrel egyvelges vizellet (MonÍrók. XV.105). Sok ellenséges, egyveleges hírek lővén azokrul conferentiák tartattak (MonÍrók. XXIII.20).

EGYVENG: [?] Egyvenghy (egyvengye), atyam egyvenghy: patruelis (1350. Kovachich: Formulae Solemes XIX. Nyr. XIII. 323).

EH, EE: papae! CorpGramm 78. Ee te baatyá nam myn dennek meg mondod (Pesti: Fab. 66). Eh! ba ez a böcsületes ember nem járt volna annyit az ebek s vadak nyoma után: alkalmazatos személy vált volna belőle (Fal: NE. 21—22). Eh dús aszonyim! emez okoskodás csak az előknek hívságos álmadozása (Fal: NA. 169). [Vö. **EHE, EJ**]

1. **ÉH, IH, JOH, JUH** (enh WinklC. 191. inh 213. yonh EhrC. 3. ionh MünchC. 20. NádC. 217. 271): **1**) [intestina, venter, stomachus; das innere, bauch, magen]. Megh rossaugyon az te eehod, be lassanak ez keserwes athkozot vyzek the meehedben (JordC. 128). Leen Yonas az cetbálnak eebhan: in ventre ceti (JordC. 391). Megh keserey te eehodath, de te zaadba cedes lezen (902). Walamyghlen az zentsegnek yze es zemelye embernek zayaban awagy eehaban meg nem emeztetyk yol, mynd addeegh zentsegnek mondatyk (ÉrsC. 561).

2) [cor, mens; herz, sinn]. Monda ewn yonhaban: dicit in corde suo (EhrC. 3). Jolhom bátorsága: audacia cordis mei (11). Kysaltatykuala ew yonhaban agg elleuseg: suggerebat cordi ejus (50). Kemedenedu yonhaban: in mente (50). Yonhabely teredelmesk: contriti corde (72). Mend yonhokual tyztelnék: toto corde (76). Ayoyatos yonhual zolgalam (156). Tizta ionhouac: munde corde (MünchC. 20). Nagy búsjonhbal visszatérének, viadált kezdeni sem merének (RMK. 126). Emericus The[ref]kewzwn Krystlynnak, leghen kenweb ynhanak, zaaz yo napat koth zaaz yo eeth hoyaya (1485. Nyr. VI.110). Read neznek zenteknek zemey, es veneknek keserwes zówey, es arwának nyomorolth yhay (PeerC. 332). Megh haborodeek en zyewm awagh een enhom (WinklC. 191). Nem könyörölt en raytam inhodnak keserőseghewel (213). Meg haborola en ionhom (NádC. 236). Yohomnak akaratyat lassad. Idwözlegy vrnak edős zywe en yohomnak yo díome. The yndohad en yohomath hogy kywaunyon enne nagy yoth (CzechC. 6). Leesnek emberek kőnyrwesnelkyl valok, kemen johok (Komj: SzPál. 392). Kőnyörületes szánek es iohának általa (Sylv: UT. 182). Legetek kőnyörületes iohuk: ad misericordiam proui (II.121). Nagy siketség, vakság szállott reálok, hiszem isten keménitötte johotok (Tin. 208). Ifjúságotnak keserűségi johomat iudíták (363). **3**) [lumbus; lende]. Legyenek az thy ehotok (lumbi vestri) fel ewedezwen (JordC. 571). Az lhw eehanak gymeleze (712). Meeglen emnen attyaunk eehaban vala, mykoron eleybe kele melchysedek (810). Leegyen ty eehotok fel ewedezween (ÉrdyC. 155b. 414b). Adam es ewa kyknek oldalokból awagy eehokból yzleteek es tamada anyá zent egyház (343. 362b). **4**) Joh: hepar, jecur; juha embernek: epar hominis; iohafajo: hepatus MA. [Vö. **ÉHOM**]

[Szólások]. Meg nem esik ioha rayta: clausurū viscera sua coram eo (Sylv: UT. II.130). Szép az szaua, de őrdög az eha (Decsi: Adag. 76. 117). Ilát az augustai confessio emelié johát a romái gyűlekezetnek? (Pós: Igazs. 1313).

2. **ÉH** (éhség BécsiC. 1. MünchC. 58. éhen 43. eség Mel: Jób. 69. Mel: SzJán. 37): **1**) [fames; hungor]. Ehet zenugegenek ment ebak (AporC. 4). Kynzanayak ehuel es zomelisinggal (DebrC. 544). Éhnek halálával hal-meg (Megy: éJaj. II.30). **2**) famelicus, jejunos MA. impastus C. [hungern, hungri]. Ket eh orozlanokat bucsatta ő reiaia (DebrC. 168). Eh valeec, nem elteteték (NagyszC. 327). Dyhes eeh farkasok (ÉrdyC. 592b). Eeh orozlan: leo rapinus (KulesC. 40). Az ew taunytwany ehek walanak: esuriebant (Pesti: NTest. 23). Hona ehebbe (a hűec, ez barany) annyinal edesbec tettze (Born: Préd. 404). Az ő eh torkokba szert taszitott (Born: Ének. 260). Nehéz az éh embernek az várakozás (Decsi: Adag. 152). Mint az éh farkas vgy vária (170). Eh emberuel őzue ne vez: esurientur ne occurras (324). Patkányok közzé vetették, hogy az éh patkányok lassú halállal őlnék meg őket (Pázm: Kal. 54). Talám éh vagy? (Thaly: VÉ. II.240). Szigetvárbán dűhős éh farkasok laknak

(Könyi: HRom. 25). Ha anyyi álnokság, és éh has nem volna (Gvad: RP. 30).

[Szólások]. Eh hel oluezoe: fame pere (MünchC. 147). Ehel halna meg (ÉrdyC. 154). Eiel halna val (Hofgr. 209). Éhel hala (Tel: Evang. II.421). Az éhező es mezitelen köldüst had meg halmi éhel es hideggel (Lép: PTük. 1.4). Ehuel meghalmi (Mad: Evang. 271). Ehel meg b őlny: fame occidere (JordC. 44). Tömlőczben rokeztete, hogi ehuel őletneiek meg (DebrC. 123). Ehel akarják meg őlui (Alv: Post. 1.217). Éhen: jejunum PP. Éhen szomjan: sobrie, jejunum PP. Ehen őket elereztenem nem akarom: dimittere eos jejunos nolo (MünchC. 43). Futos vala ehen zomelon (DebrC. 342). Ehdn nem io az taucz (SándC. 11). Eehen zomelon (ÉrdyC. 50b). Ehenis el maradt (Born: Préd. 400). Éhen szomjan haza jó (MA: SB. 138). Meg várd étlen, itlan, éhen, szomjuhon (Com: Jan. 215).

[Közmondások]. Az káposztás kertet éh kecskére nem jó biznya, sem a lúd fiakat pásztorra (Magyar: OrszágRoulása. 58).

Éhéz-ik (ehöz-ik ÉrdyC. 559b. 601b. ehöznek Mel: SzJán. 33. ehó-nétec Kár: Bibl. 1.455): esurio C. famico, famesco PP. [hungern]. Éhező: esuritor, famelicus C. Éhező napok: esuriales feriae PP. Éhező lélec: anima esuriens (BécsiC. 100. MünchC. 62). Bodogok kyk ehezük es zomelozyak az ygassagot: qui esuriunt et sitiunt justitiam (JordC. 365. WinklC. 278. WeszpC. 20. ÉrdyC. 601b). Az en kellem ehézte zomelozta istenek igeyet (VirgC. 10). Ehezem es ennekem enem adatok (117). Az ehoc meg szűntec eheznyi (Helt: Bibl. II.113). Az kie észnec engemet, annál inkább eheznek engemet (Kár: Bibl. 1.666). Tiszteget, diczdséget eheznek (MA: Scult. 265). A gyomor fűres lévén éhezic és szomjuhocz (Com: Jan. 55). Szive szerént ehezte az ő meg maradasokat (MNyl: Zsolt. 75).

[Szólások]. Vgy ehezik mint a farkas (Decsi: Adag. 19).

el-éhezik: 1) [diutius esurio; längere zeit hungern]. Harmad napyges el eheznek (ApMél. 45). **2**) [famesco, esurire incipio; hungri werden]. Amyira elfáradott és eléhezett, csak nem éhel megholt (Hly: Préd. II.62).

még-éhezik: esurio, esurire incipio PP. [hungri werden]. Meg ehezeneic kezdenek gabona főkét zagatnioc (MünchC. 34. JordC. 388. 741). Meg ehözek az vton (WespC. 17).

rēa-éhezik: adesurio C.

Éhézés: esurito MA. [das hungern]. Az banatnak olinak kel lenni, ki az isten kezielmenek ehészere es keresesere vigen (Fél: Tan. 245).

Éhéztet: [fame torqueo; hungern lassen]. Eheztetty emnen magaat (ÉrdyC. 619). Sok napeeglan ehözete [Pátert] (DebrC. 195. Born: Préd. 227). Tiszti a jó pásztorinak, hogy ne éheztesse, felettéb' ne fárassza a juhokat (Pázm: Préd. 1100).

Éhom, éhóm, éjom (ehera GömC. 240. 241. Frank: HasznK. 15. ehéra Mel: Sam. 357. ehiora Helt: Ut. i5. eh iohra BeytheA: FivK. 25b. ehorra Cis. K2. ehóra Zvou: PázmP. 114): **1**) jejunitas, media MA. PP. jejunium PPBl. [nüchternen magen]. Éhomra-való: jejunus C. MA. Nagy kedden ehera mougy negyven pater nostert (GömC. 240). Mind ez horaiglan ehiora valée (Helt: UT. i5). Az wy figéce igen ió éhymora emni (Mel: Herb. 2). Egyok meg reggel ehora ez kenyetben fel ltot (Frank: HasznK. 15). Forrásból ehorra imya nem haszontalan (Cis. K2). Egyél eseresnyét éjomra (MesésK. 27). Éhomra vadnae móg (MA: Tan. 1286). Hogy az vr vacsoráját éhomra kel venni (Pázm: Kal. 472). Az étel meg kívánást meg várd éhjommal: appetitū expecta jejunus (Com: Jan. 215). Hogy az ur-vacsoráját éhomon kell venni, mutassatok szent írást rulla (Pós: Igazs. 194). Idd-meg éjomra (PP: PáxC. 9). Éhomra lévő ember (Misk: VKert. 592). **2**) jejunus MA. [Vö. 1. **ÉH**]

Éhség (*eheseg* Helt: Mos. 151. *eheseg*: fames Toln: Vigaszt Előb. 19. *essig* KazC. 111. *essig* Mel: SzJán. 257): fames, esurics C. [hunger]. Elhségtel sok emberek fognak meghalni (EhrC. 63. 30). El fogjot az uagi ehsegnek myatta (DebrC. 195). Éhség es zomehsag (VirgC. 129b). Eltesse wketli elshege: alat eos in fame (KulesC. 75). Semmi nem ad iob igt az étekek, mint az éhség (Decsi: Adag. 143). Látom az isten igéjének éhségét (Pázm: Préd. a3). Az isten igéjének éhsége, az ödvöségnek kívánsága nincsen nékik (Illy: Préd. I.116).

Éhtelen: [mon esuriens; nicht hungriq]. Ehtelen madarak minket nem ijésznek (Zrínyi I.75).

Éhül: [famesco, esurire incipio; hungriq werden]. Az éhült népre kardot bár ne vonnyuc (BFaz: Castr. G4). Éhült ökör (Ben: Rithm. 163). Téged kíván, hogy abban segítsed, az rá éhült sasok szemit szenderítsed (Thaly: Adal. I.133).

még-éhül: ∞ Megfordoluan a városba megehőló: esuriit (MünclC. 52). Kazdazok meg zegenyvenek es meg ehvlenek (KulesC. 77). A psychek meg ehlyuen kezdé a hangyanak kenyeryeny (Pesti: Fab. 55. 28). Meghezendesedék meg-éhült elméje (Liszi: Márs. 4).

EHE! val! ohe, botz! ein wort der verwunderung oder freud MA.

EJ (*éja* Thaly: VÉ. I.397): exclamatio admirantis v. suspirantis Kr. [ei!] Ej látyia, csak a csattih vonnyad (Illyef: Tomp. 296). Ej, hertzeg! ha nem elég, a mit mondottam, kénytelen vagyok véle, hogy kezembe adjam Zoé tsászárné ierelét (Fal: Const. 827).

ÉJ (*ee* JordC. 75. *ee* 362. *ev* EhrC. 74. *y* Sylv: UT. I.141. *ynk* 23): nox C. nacht KirBesz. 125. Ki-aluszom az éjet: perdormisco PPBl. Ez evnek minden tyztessege: omnia solennia hujus noctis (EhrC. 74). Mend étaltal ymadkozanae: per totam noctem (BécsiC. 23). Mynd eeth által bozzusagokath zvenvedele (WinklC. 237). Beytelt negven ee es napaa (JordC. 362. 75). Leen Yonas az cethalnak eehaban harom eeh es napaa (391). Negyven ee es napaa beytele (ÉrdyC. 137). Mind ey napaa el munkalkodik (BođC. 8. 17). Az eyet alom nekevl viseli vala el (DomC. 8). Azon eyen mikorou imatkoznieiek (DebrC. 102). Ewneky yelenel hwswetnak eeyen (ThewrC. 210). Fel kele agyabol eynek melseges veztessegebe (VirgC. 82). Eyeket alomnekewl mulat (133). Ey eynek mwatath twdomanth (KulesC. 34). El in az y (Sylv: UT. I.141). Az ynek neged vigiliáia (23). Harom eyg, ees harom napyk (Pesti: NTest. 25). Kit be fedez ey vtau az nap vilag (Born: Ének. 299). A nap el nyugzic, es az ey el közlitenud (336). A mely eijön el árultatik vala (Beythe: Epist. 95). Éjjeket, napokat alutlan vigyázva töltött (Tam: Szents. 125). Negyven éyet és napot bőitöle (Vás: CanCat. 160). Éjjek által kerestem (Land: UjSegits. II.46). A nappal ki-fejtődzik az éj barna pólájából (SzD: MVir. 314).

[Szólások]. Magyarországnak mondjatoj jó éjét (RMK. IV.239). Éjjet nappá tészén (László: Petr. 235).

Éji: nocturnus Ver. [nächtlich]. Ewywaryw: noctua (NémGl. 283). Ey es napy kenyerym (Gömc. 120).

Éjjel (*euel* EhrC. 3. 41. *yel* WeszpC. 92. Sylv: UT. I.119): **1**) noctu C. [nachts]. Késő éjjel: *multa nocte PPBl. Hogy euel, egyebek aluan, fel kelne (EhrC. 143). Booz az eyiel (hac nocte) az arpanac zörölet zoria (BécsiC. 6). Beoz harom nappal es harom eyél földnece zűneben (MünclC. 36). Veve az gyermekek eeyel (JordC. 359). Az angyal is pasztoroknac eijel ielenuen (Born: Ének. 11). Éyjel balázóc (MA: Scult. 752). **2**) nox PP. [nacht]. Vruuk ihs fel tamadasanak napyanak eyyelen (Gömc. 328). Ez követekezendó éielnece ideien (Kár: Bibl. I.462). Telbe a napok rövidebbek az éjjeleknél (Illy: Préd. II.21). A gyarlo testnek nyugodalmára rendelt az éjjelt (DKal: Ker. 41).

éjten-éjjel: sera nocte, media nocte, ad multam noctem SI. [tief in der nacht]. Nyugszik reggel, hul viradt, midőn éjten éjjel csata viseléssel mindenik lankadt, fáradt (Balussa: Költ. 96). Éten éjjel tsak nyugosznak (Misk: VKert. 666). Éjten-éjjel tigris-bőren Iákkói nem nyughat (Thaly: Adal. II.119).

Éjjelőd-ik: noctesco MA. Com: Jan. 7. [nacht werden].

Éjjeli: nocturnus MA. [nächtlich]. Eyely idevben (DomC. 14). Eyelih veterniei zolosma (DebrC. 45). Eeyely setetseseg (ÉrdyC. 588b. 434). Éjjeli puppenevér (Com: Jan. 36). Labanal éyeli kannáia, ki iaro czippelöse (SzCsomb: ULeir. 174).

EJT: **1**) sino labi MA. fallen lassen Adami: Spr. 190. ^éVket kfre eiti: allidet eos ad petram (DöbrC. 215. DomC. 227). Az ki sokat farag sok forgáczot eyt (Decsi: Adag. 17). Ne habahurgyalkodgyéce, magát nyakra főre ne ejtse: ne se praecipit (Com: Jan. 179). **2**) facio cadere MA. [zu fall bringen, fallen machen, fällen, stürzen]. Mendenth the eytez ky teweled kwzdyk (PeerC. 319). Tholdi Miklós cselet térdére ejté (RMK. IV.245). Az ő nyaualyáiában eyti magát az istentelen (Kár: Bibl. I.611). Az élő fikat a földre teriti, ejti avagy le vágia (Com: Jan. 103). ^éÚtést, csapást ejt (210). **3**) [facio accidere, efficio; geschehen lassen, hervorbringen]. (Az isten) ten nagy eekesse, twdomanyal yl nag bölceze, es yol lehet ez ygy eyte, hogy magat twlem el reyte (ÉrsC. 456). Nem akar bit eyteni czeleknec (Güres: Mátý. 67). Alig rőppenik elő a rozszó, más-ís nagy tsorbákat ejt (Fal: UE. 409). Ez reménység szívben vigasztalást ejtett (Orczy: KöltH. 51). **4**) [profero, pronuncio; ausdrücken, aussprechen] Jól ejteni a magyar szót: in ungarischen eine reine aussprache haben. Roszszúl ejteni a német szót: das deutsche nicht rein aussprechen (Adami: Spr. 190). Jol eytet mondáoc (Zvon: Post. I.576). A szállásokot magyarul igyekeztem volna ejteni (Megy: Dial. Előb. 11). A felső mandást [= az előbbit] így lehet lágyabban ejteni: Inkáb' okossan a többivel, hogy sem magán esztelenül (Fal: UE. 433).

[Szólások]. *Vmibe ejteni vkit*, ad gazdagon lakozznak (Pázm: Préd. 250). Nagy bajba ejtette magát: incidit in difficilium *nodum PPBl. Csálárdtságba ejteni: lacio C. Vgan ezen teorek forteltul felwen, akycbe ereolkeodul mynetk eyteny (RMNy. III.38). Gyanóságban eytenéje magát (Decsi: SallC. 17). Hálóban ejteni: irretio, obretio C. Nagi karban akarya eöket eyteny (RMK. III.97. Fél: Tan. 505). Ez vylag meg keserőyt, hogy erek feelelemnek ketsegegeben eychen (ÉrsC. 80). A setétség hatalmából szeretetnek országába hozott, nagy ötelességbe ejtett, hogy szolgálynuk istenuek (Pázm: Préd. 81). Az iszonyú öldöklések, mellyek egyéb országokat pusztaságba ejtettek volna, az anyaszentegyházat éppítették, szaporították (284). Teuolgesbe senky ne merie e'teny (KazC. 122). Teuelgesben eyenek sokakat: seducent multos (Fél: Bibl. 41). Törbe ejtöm: illaqueo C. Sietnek ellensegim titkon törbe eyteni (Born: Ének. 183). A madarakat törben ejti (Com: Jan. 81). Vetekben eytheti magát (Ver: Verb. 96). *Vmiben ejteni vmit*. Téged uram, Volter, fejenként kövütk, kegyelmes légy nekünk, ha mit szókban ejtüink (RMK. II.28). *Vmire ejteni vkit*. Mértékletlen italodból ha mi nyavalyád lenne, oly lábra ejtenél, az érné végét életünknek (RákGy: Lev. 243). Rabásgra ejtűnek (Thaly: Adal. I.69). *Vmit ejteni*. Hogy ellenségűnk állapottyát kitanulhassuk; hogy gondviselatlenségűnk miatt fortélyt rajtuk ne ejtsenek (Hall: HHist. III.28). Ha módgyát ejtheti (Barna: Isk. 264). Akarja azt adni Keménynek magának, ha módját ejtheti szemben jutásának (Gyöngy: KJ. 75). Sebet eythwen hw reaya: plagis impositis (JordC. 562). Sebhetni, sebesíteni, valakin sebet ejteni (Bod: Lex. 165). Söt kieskiné, hogy Macskási uram suspust nem ejte rajtam (1673. Nyr. XIII.227). *Vmire ejteni*. Mynden dolgot en ream akarának handoretany

es mindenben engemett akarának hynesse egyeny (LevT. 1350).

be-ejt: [incidere facio; hineinfallen machen]. A veremből ki akarván szepelkedni, mást is magához öfo bé (Czegl: Japh. 91).

el-ejt: 1) sino labi, decidere sino MA. [fallen lassen]. Ha ky zzyesszeget el eytendy (ÉrdyC. 590b). Eleytötte az erszént: zonan perdidit (Deesi: Adag. 31). Változó ügyedben el ne ejtsd kedvedet (Orczy: KöltH. 91). 2) dejicio, facio ut eadat MA. [abscido, occido; zu fälle bringen, abhanden, erlegen]. Ezek azok kyk el eytyk az zerzeteseket (CornC. 555). Megli vagyan az foyedelem zolyगत, es el eyttee hweky yob fyleet (JordC. 689). Nynehen oly bílch kyt [a kísértet] el nem eythi (ÉrdyC. 82b). Foguer által eytem el (Helt: Bibl. IV.61). Végre mind le patskolác öket környüle, ömagát is el eytéc (Helt: Krón. 85b). A krokodilus az ösvényeket meg-sikítja, hogy az úton járókat azon inkább el-ejttesse (Misk: VKört. 250).

[Szólások]. Eleytötte az kést: post festum venisti (Deesi: Adag. 67). Az ki későn megyen az asztalhoz, el eyti az kest, es etlen marad (SalMark. 12).

ki-ejt: dimitto, amitto 1P. [herausfallen lassen]. Magát isten kedvéből ki eytheti (Zvon: Post. 1475). Hogy a törökök ellen hadat indítsanak, s a Canahán földet a törökök kezéből kiéjtsék (Liszny: Krón. 291). Sokan vannak, kiket a külső erőszak, és felfegyverkezet irigység ki nem ejthetet a hertzezi személylek kedvéből (Fal: UE. 385). A hőség ki ne eitse kezeltül a mértéket (Fal: BE. 580).

lő-ejt: [dejicio, occido; stürzen, füllen]. Moses Amélehet ő erciebe bizot le eyte: dejecit (BécsiC. 16. 30). Ehed lé azoknac töhetsegeket: allide virtutem illorum (30). Zoreteel le eytew bezedeket: dilexisti verba praecipitationis (KeszthC. 131). Ezwegyet es ywementh meg elenek es nepeketh le eytenek: occiderunt (251). Lő eytel engemet: allisti me (266).

mög-ejt: 1) cadere facio MA. [zu fälle bringen]. Soc fele töroket kezd vetni az ösuenneken, hogy ha valami képpen meg eythetné az oroszánt (Helt: Mes. 355). Az ördög szent irással hartzolt, hogy Kristust meg-ejtsé (Pázm: Préd. b2. 345). Azért eh-elekedték, hogy az egyházy olvasót, mingyárt a küszöbön meg-ejtsék (Pázm: LuthV. 7). Csalóka meg eytő vélekedés (Tölv: Vigaszt. 202). A hitetget roméység után vígam el-induló embert, gyakorta igen meg ejti a szerentse (Fal: UE. 374). 2) [ferio, sterno; erlegen]. A szűz Diána, vadat kergetvén, sokat meg-ejtvén, egy kanhoz lőt (Fal: Vers. 867).

Ejtés: inductio in lapsum MA. [das fallen lassen, füllen].

szó-ejtés: [dialectus]. A görög nyelv négyféle szó-ejtésre osztattot (Moln: JÉpül. 171).

Ejtd-ik: cado, labor, projicior, dejicior SI. [füllen, gefüllt werden].

mög-ejtődik: [macesco, emaciior; abmageri]. Se apád, se te ne állnéter a szamárra, mert, ki tudgya, meg-ejtődnie, s-nehezen kelue el a sokadalomban (Czegl: Japh. 68).

EJTTEL: justa, media, cotula MA. ein maass, acitól 1P Itze avagy meszely vagy ejtel (Com: Jan. 166). Egy veder vajtól 16 denár, ejteltől 2 denár (Veet: Trans. 18). Igen sok buza és bor lött, egy ejtel egy pénzen is adtak (ÉrdTörtAd. IV.172). Nyölcz löt nyomó rósa víz, melly mintedgy fél ejtelnek negyed részét tészí (1P: PaxC. 53. 130). Egy erdélyi rendes ejtelben fer 36 közönséges tojás hajjal (Bod: Lex. 119. 24). A savanyú vízből meg-ivott tizenkét ejtelhyit (Mik: TLev. 85). Negyven ejtel víz (237).

Ejtelés. Choenix: mint egy itzés, vagy ejteles mérték 1P1B.

1. **ÉK:** cuneus, epischidion C. [keil]. Ékecske: cuneolus Ék-szabású: cuneatus, cuneiformis C. Mykoron a fűzfát wagna,

ekeket elynala wgyanazon fűzfából, es anal kezdé a fűzet hasogatny (Pesti: Fab. 85b). Vas ék (Helt: Mes. 383. Radv: Csal. II.396). Sulyokkal az éket erőlteti, belé veri (Com: Jan. 103). A seregce hegyessen ék formában szorittatnac (148).

[Éküz]

mög-éküz: cuneo C.

2. **ÉK:** decor, venustas, elegautia, ornamentum SI. [zier, schmuck].

Ékes (ikessen Tel: Evang. 161): decorus, formosus, speciosus, venustus, elegans, eximius, concinnus, graphicus C. [zierlich, geschmückt]. Ékesen: belle, spectate, polite, festiviter, diserte, facunde, oratorie C. Ékes természet: speciosus. Ékes mondás: sententia, dictum MA. Kirali öltözettel es kezzel ékesen plantaltatot (BécsiC. 48). Nem ekesen bezellek (CornC. 158). Ekees vala lelknek es testnek tyztasagual (DomC. 127). Ekes zemy (ThewC. 228). Zep vagiok es ekes (DobrC. 250). Ekös ruha (TihC. 5). Ekes ew tekeintetyben (ÉrdyC. 514). Ekes dycheeret (657). Ekesec a czillagoc (Boru: Préd. 9). Az madaraknac ékes szauoc (Kár: Bibl. 1647). Ékes beszéd: eloquens (MA: Bibl. 147). Ékes tekintetü: pulcher aspectu (1259). Ékes dolog diezérni nam fölségedet (V.43). Ékes, szép termető szűz leány (Com: Jan. 116). Az ő dízes, ékes feltött szándékában elő megyen (196). Ékes, jó ízű tréfác legyener (203).

Ékésécske: politulus C. [zierlich]

Ékéséd-ik: [pulchrior fio, decoror; sich schmücken]. A szép sik mezők ékesednek (MA: Zsolt. 89). Egyház dolga vagon virágban, ékesedik, szépül jelesebb tagokban (Orczy: Nimf. A7b)

Ékesget: [orno; schmücken]. Mikor isten az eget és földet teremté, mingyárt a földet kezdé ékesgetni (Pázm: Préd. 104). Magát tükörré tette, melyre nézvéen ékesessük erkölsünket (117). Sibvásáros martalocz, ruha tisztító és ékesgető (Com: Jan. 98). A lengyelec az fűrt hajakat fűsültetic és ékesgettetic (115).

Ékesít: decoro, orno Ver suborno, polio, expolio, redimio C. [schmücken, zieren]. Hajamat ékesítöm: como. Ékesítettet: praeditus, insignitus C. Paraznakat ekeseitnee (BécsiC. 110). Ekewseytyk vala emen magokat (JordC. 849). Ez zent alazatossag wtet minden isteni izogal ekesityk vala (VirgC. 76). Thyzessagel ekeseyttetted: honore coronasti eum (KulesC. 12). Beszéddel diezérvén és ékesitvén ötet (MA: Bibl. 1147). Vitézit arannyal ezüsttel ekeseyttetet fogyerekekkel esinyogatta (Laskai: Lips 373).

föl-ékésít: adorno MA. [schmücken]. Finekcel föl ekesityk (Mon: Kép. 2). A fiu isten a kanai menyegzőt maga jelenlétével fel ekeseité (Mad: Evang. 117).

ki-ékésít: [exorno; ausschmücken]. Zöld ágokkal bé vala fonyva (ernyős lakása) és kivül belül eleven virágokkal kiékesítve (Fal: TÉ. 709).

mög-ékésít: orno, perorno, exorno, decoro, condecoro, venusto, insignio, depolio C. [schmücken, zieren]. Mögékeseite ő magat (BécsiC. 31). Mely helt zent margyt jgen zepen meg ekesehtveen iesznak kepeuel tárgya vala (MargL. 136). Az ekös ruha meg ekösöt embört (TihC. 5). Haiát ékes beretrommal meg ekeseztüen (Kár: Bibl. 1499).

mög-ékésítés: expolitio, perpolitio, illustratio C. [das schmücken, verzierung].

Ékesítés: exornatio C. [das schmücken].

Ékesitetlen: inexcultus C. acosmus MA. inornatus, inelegans, incultus, impolitus MA. [schmucklos, ungeziert].

Ékésked-ik: niteo SI. [praugen]. Az ruhákban ékeskednek (MA: Scult. 882)

Ékesség: decus, decor, ornamentum, ornatus, comptus, formositas, bellitudo, elegantia, venustas, concinnitas, concennia C. [schmuck, zierde, schönheit]. Nyaki drága ékesség, arany lántz: moule PPBl. Ékességemé dicósága (BécsiC. 139). Karyayrol mynd zsepességök cökösseggöt le hanyot (ÉrdyC. 640). Myndent oly nagy tisztósseeggel moddal meg zeroz (509). Lata zekeket minden ekeseleg meg ekeshwen (VirgC. 63). Az tyztasagnak ekessége (135). Ékességel be ment Laszlo kiraly Szekes Fejervárbá (Helt: Krón. 188). Mihent a musika megszünik, el-telejik annak ékességét (Pázm: Préd. 461). Sfüvegek és nyaki ékességek: hüte und krägen (Com: Vest. 83).

fő-ékesség: redimiculum C. Com: Jan. 101. anadema PPBl. [hauptschmuck].

homlok-ékesség: frontale C. [diadem].

kari-ékesség: brachiale, cubitale, ornamenta cubitalia, brachialia MA. [arnschmuck, armband]. Láttá a kari ékességét az ő huganac kezein: armillas (Helt: Bibl. I. K4. MA: Bibl. I.151).

ló-ékesség: phalerae C. [kopfschmuck eines pferdes]. perpulcher, perbellus SL.

Ékességös: [zierlich, prachtvoll]. Minemw dichwseges helth es ekességes zeket az meniorzagba tartnak neky (VirgC. 64).

Ékességtelen: inornatus C. inelegans, invenustus MA. [schmucklos].

Ékességű: [speciosus; zierlich, schön]. Igén feléte ékességű uala: erat formosa valde (BécsiC. 53).

Ékésül: [decoror, ornor; sich schmücken]. Zent sebeknek helyuel ekesevlt: insignitus (EhrC. 66). Sok meltosaggal ekesevlt zemely (MargL. 38). Arany szál hajakkal haja ékesülve (Huszt: Aen. 26). Juru-salennec kófalaji ékesüllyenec magas tornyocak (MA: Bibl. V.25).

ki-ékésül: ∞ Nints oly fel-épült, és ki-ékésült palota, mellyhez valami szép ne férne (Fal: SzE. 551).

mög-ékésül: ∞ Sokkepen valo meg ekeshwt zekek (VirgC. 63). Zepességgel vagón meg ekósilven (NagyszC. 11. 10). Vyragyhwal meg ekesewltöt (ÉrdyC. 35). Az völgec mög ekeshültene gabannal (Szék: Zsolt. 62). Meg ékössüllyünc az istenec ismeretiuel (Kules: Evang. 346).

Ékít: [orno; schmücken]. Az isten őket éltesse, földön nyomosokká tégye, a jó erkölcsben ékítse (TörtT.² 1.350 [versben]).

Éktelen (egtelen PeerC. 41. DomC. 186. SándC. 23. *egtelen* Land: ÚjSegits. I.89 II.138. *iktelen* DöbrC. 22. Sylv: UT. II. 125): indecorus, invenustus, inconcinnus C. [turpis, infamis; hässlich, schändlich]. Éktelen dolog: res turpis BécsiC. Éktelen dolog: nefas (JordC. 299). Testhnek eektelen gyenyervecséghe (ÉrdyC. 165b). Eektelen fertelmes gondolatok (ThewrC. 236). A zolgak elew futanak ees az egtelen zamart yol meg palczalak (Pesti: Fab. 15. 12). Nem kellene őt illy ektelen meg törtósztetni (Hofgr. 157). Sánta, czonka, vagy ektelen tagú (Kár: Bibl. I.108). Éktelen, mikor a nyelv felségesen beszél, és a kéz hívokdik (Pázm: Préd. b4). Meg szünéc ily éktelen forrani (MA: Tan. Előb. 13). Az a tévelygés éktelenül ellenkezik a szeut irással (Matsó: Bány. 355). Az majom éktelen, rütemetű: deformis (Com: Vest. 8). Éktelen szitkokkal (MNyl: Zsolt. 7). Judás ékte'enül édes mesterét el árulván (Ily: Préd. I.6).

[Éktelenít]

föl-éktelenít: [turpo, deformat; verunzieren, schänden]. Ha hozzá illendő nevet találnac, véle föl-éktelenítene (Kereszt: FelsKer. Előb. 9).

mög-éktelenít: ∞ Az fekete ruhazath meg egtelenyzen (VirgC. 122). Vétokkel cletedet meg ne éktelenítbesed (Ily: Préd. I.31).

Éktelenség: dehonestamentum C. acosmia MAL. indecorum, inconcinnitas MA. [hässlichkeit, schändlichkeit]. Ellene mondwat myndden eektelenségek: abnegantes impietatem (ÉrdyC. 43. 73b). Az ő első fia Annon nagy éktelenséget tselekiüké a királyi házban (Pázm: Préd. 196). Monstrum csudálkozást érdemlő szörnyű éktelenség (Pázm: LuthV. 7).

Éktelenül: [turpor; hässlich werden, geschändet werden].

mög-éktelenül: ∞ Az een tyam meogh eektelenywh (WinklC. 98).

EKE (*ecke* Helt: UT. R6): **1**) aratrum C. pfug MA. Erety ő kezét az ekere es hatmege nez (MünchC. 133. JordC. 559. ÉrsC. 247b). Anyra el pwtzhlwth az wram jozaga, hogj myndnyayan somogjak s Báthorynak három eke barnot hagyoc (Gér: KárCs. I.468. ErdTört. I.52). Hath eke barommal thewbeth (LevT I.262). Ugarlásra, forgatásra, egy ekét száutani küldetek (TörtT. VI.116). Vagyon nala tyzenhat ekewr keet ekebe valo (Radv: Csal. II.5). **2**) oeca PPBl. [egge].

király-ekéje: [aratrum regalis mensurae; ein königliches joch]. Egy kiraly ekejeben vagyon mas fél szaz hold föld: unum aratrum continet in se centum et quinquaginta jugera terrarum regalis mensurae in aestimatione rerum (Ver: Verb. 217). Harom kiraly ekejeni földén: in spatio vel quantitate trium aratorum regalis mensurae (213).

EKECSÉL, EPECSÉL (*epétsel* Fal: NU. 253. 263). Epecel: gesticulo MA. [mutwillen treiben, tändeln, mutwillig betasten]. A parazna ferfi á mas embör felesegenel ekecel (Mel: SzJán. 87). A mint ők szoktak az udvarokban a dajkákkal szemtelenül eketselmie (GKat: Válts. II. Előb. 34). Ezer veszedelmek között vigan s epétselve sétálnak (Fal: NU. 253). A ki leggyengédebben fiútyüli, legtermetesebben epétseli [a dalt], leg hangossab' javallással fogadtatik (263). [Vö. **PEPECSÉL**]

Epecséldégel. Epeceldegelő: gestuosus MA.

Epecséldégelés: [gesticulatio; tändelei]. Mayomnac epeceldegelése (MA: Tan. 1270. 1128).

Epecselés: gesticulatio MA. [tündelei, tand]. Az keresztseg-nec sacramentomát gyalázatosá töttéc soc bővös bayos epeceléssel (MA: Scult. 853. MA: SB. 10).

ÉKHÓ: [Echo]. Juranich! Juranich! sirü erdőü kiált, de nem más chak Echo néki bús választ ad (Zrinyi. I.163).

ÉKLÉZSLA: [ecclesia; kirche, kirchengemeinschaft]. Pápista catholica ecclesia (Matsó: BCsák. 7). Az ecclesiából ki-rekeszt (29). Haragjában [a pap] kibontakozott az eklézsiából (Nyr. X.471). Mivel kálinista volt, azért tsuklyába szégyen kövön állott az eklézsiába (Gvad: RP. 64).

EL (*ely* amulas NémGl. 51. *ely* pusztj RMNy. II.14): **1**) a, ab, praefixum verbis MA. [fort, weg, ab-]. Sent ferench nagy vigy arczual el mulykuala: facie hilaris pertransibat (EhrC. 3). El ki mene: abit foras (MünchC. 52). El belybe ment (PeerC. 75). E velagbol el kimultal (NagyszC. 36). El hozzaya mene (VirgC. 81). El houa iő hngom (Helt: Mes. 249). Egy példat el kezdesz, és el végig így, az mint mutatám ki irod (Helt: Arith. F3). Egy pogañ országban Samson el be inta (Kák: Sám. A3). Louarol le szalla szablaiait elle hania (Nyágy: IlunyJ. 10). Es benne valókat el le vágatám (Gosárv: MagyB. Cijj). Hegyre el fel iartatá (Cseng: Jer. 13). El haza menéne: abierunt in locum suum (MA: Bibl. I.246). Bújdossot el-hova, bizony más nem tudgya, hanem csak én (Hall: Paizs. Előb. 8). Talaltatnac nihil es el szellel, kie tisztalban es igazban ertene (EszT: IgAny. 103). El tánolly nésztec (Vallástétel H4). [Vö. **el-bocsát, bújdosik, dug, jó, kerges, küld, mégy, szökik, távozik, vissz. sat.**] **2**) [continue, diutius, tandem: fortwährend, längere zeit, endlich]. Sokáig el-áll: durabilis PPBl. Elváróm: exspecto, praes-

tolor, expectando persevero PP. Sokaygh nem zolhata es el nemykort monda (ÉrsC. 86. 93). El nagy soc ideig az víz állá (Sztár: Vizöz. A3). El régenten (Hofgr. 127). Az akasztásra rendelt lopót nem kötötte fel hajnalban, hanem el-tova messze, délre, vagy dél-utárra halasztotta (Pázm: Préd. 29). El-utóllýára véghez menvén a szentség, az egyházi szolga megáldgya az egész gyülekezetet (Pós: Igazs. 1303). El-utóllýára szólok arról-is röviden (DEmb: GE. 45). Aereas Sylvius mindeneknél nagy betűl-eden volt; s el végre pápává is tetetet (Czepl: Japh. 43). El későre az meldei gyűlésben kőrdötötet (Zvon: Osiaud. 120). El igen előve volt egy groff (EXPrinc. 217). El legyen nalam nekül es az en hazomhoz ne ióyón (HollPréd. 39). **3** [valde; sehr]. Csak el néha néha mutatott ki ki (Zvon: Post. 19). Az szézség elő dolog kit el igen ritka ember az ki szégyenlene (43). Csak el ritkan emlekezünk meg rola (Lép: PTük. II. 117). Itt mi állunk tsak elvéte találkozik deákos, tudóss (Megy: Dial. 95). [Vö. el-hérvad, hir-ésédik, romol, ront, rothad, sárgul sat.] **1** [prosum, penitus; ganz, völlig. Vö. el-ajul, aluszik, csügged, ég, lankad, olvad, olvas, szárad sat.]

mint-el: [circiter, fere; beiläufig, ungefähr]. Az egyly törökök mint el harmincz szamu gyulogh ki jűven Gyeőr ala. Harmadszor az egyly törökök mint el tizenhat lousok, Gyeőr ala ki jűven. Ki jűven mint el mas fel szaz lousok. Az törökkel ezer forintban summáltak meg és abban tartották meg az varost mint ell negy esztendeig. Mint ell hat esztendeig ebben summáltatták eóket (1641. 1642. RMNy. III. a. 277b).

I. ÉL: 1 acies, cuspis C. acumen Ver. [schneide]. A fegyvernek hegyes éle: macro C. Meg sebhót az lánának kemen eluel (AporC. 132). Az vas zegheknek meny ely nem vala (WinkC. 206). Beretvának éli (Com: Jan. 115). Fergo éli pallos (GKat: Titk. 73). Ösmerjék meg az magyar kard élet (Thaly: Adal. I. 123). **2** [acrimonia, sagacitas; scharfsinn]. Elménék az éli: *ingenii acies, ingenii *vigor PPBl. Tagadhatatlan, hogy vagy mintsen olevenséggel hitünk, vagy élével esziünk (Fal: NA. 134). Se tudományad kintse, se friss elmédnek éle hozzá nem jutat (Fal: UE. 393). **3** [acies; schlicht-ordnung]. Az tudóssokat ki akarják iüni elekből, hogy az sok részre osztolt vizsgálódásnak valamely ágaira ereszkedgyenek (Pázm: Kal. 110). A rendelt sereg élit megzavarjá: aciem disturbant (Com: Jan. 115).

[Szólások]. Az újonnan kezdett tudomány az régi keresztyének vallásával álllel áll üszve (Pázm: Kal. 144).

két-élű: bipennis C. [zweischneidig]. Két élű kard: anceps. Két élű hegyes tör: framea PP. Kéth élű törnel elősb: gladio ancipiti penetrantior (JordC. 805). Keeth elw tör (KulesC. 27). Az istemec beszéde két gló törnel hathatatos (Holt: UT. 67). Kéth élű szekerze (Com: Jan. 150). Nagy széles két élű pallos (Halt: III. list. II. 338).

Élős: 1 acutus, cuspidatus, ostreatus C. acuminatus Ver. [scharf, schneidig]. Ad num lapidem Eleisk vocatum 1283. Elees köv 1299. (Jern). Elees kop: lancea (JordC. 191). Hol valának jgeen elevs kovnek (DomC. 120). Zayok olyan vala mint az előss es meg sykarlot tör (ÉrdyC. 343). Elws nylyad: sagittae acutae (KulesC. 110). Banatnak elős töre (ThewrC. 110). Elyes fogo farkas (Mon: Kép III). Éles éhség (Illy: Préd. II. 32). **2** perspicax C. [sagax; scharf, scharfsinnig]. Éles szaglás: sagacitas C. Az élessen szagló kopó-elek: canes sagaces (Com: Jan. 80). Elmeyeenek előss voltaorli értelmes ember leen (ÉrdyC. 519b). Eles elmeió (TihC. 20). Nem vigyázna az tanitor élessen arra (MA: Scult. 207). Éles elme (Com: Jan. 163). Éles tudomány (Illy: Préd. 12). Élessen eszbe veszi itt sz. Argoston (158). A mint élesen féljedzi Origenes (II. 251). Igen élesek másoknak cseleksedötöt szemlélni, és megítélni (II. 358). Éles hallással bíró a vakondok (Misk: VKert. 270). **3** [acer; scharf, pikant]. Éles lével csuka (Radv: Csál III. 43).

[Közmondások] *Két éles tör nem fér egy hivelybe: unum arbustum hand alit duos Erithacos; unus mundus non potest duos soles ferre MA.

Élősecske: acutulus MA.

Élősít: acuo Ver. MA. [polio; schärfen, schleifen]. Hamissagual elesiti nyelveket (Born: Ének. 219). A hideglélésnek kint elesítő nevelkedés (Com: Jan. 58). A vargához vinni az ekovasat elesíteni (Kisv: Adag. 263). Földnek mely határit bírt, ékesíté, csinos épülettel rendben felesíté, a mesterségeket így úgy elesíté (Orczy: Nimf. B). Elme elesítő vetekedések (SzD: MIV. 115).

ki-ölésit: ∞ Ki-élesít-tett és hegyesít-tett hosszú merő kopjákkal (Com: Jan. 149).

mög-élésit: exano, perano, exaspero, cuspido C. [schärfen]. Meg elesytek w nyelveket (KulesC. 145. AporC. 10).

Élésítés: [acuitio; das schärfen]. A nyelv szollásának megengedése vagy elesítése (Illy: Préd. II. 230).

Élösség: 1 acumen MA. [schneidigkeit]. **2** [acrimonia; scharfsinn]. Az bölcsességben-való élesség (Pázm: Kal. a2).

Élésül: [acuor; scharf werden]. Nem akarom, hogy tizenkét óraig megkössed a tanulót, mert az elme nyugodalommal élesül (CorpGramm. 592).

Életlen, éltelen: hebes C. [stumpf]. Életlen tompa vagyok: hebeo C. Életlen fegűner (Mon: Apol. 42). Vagony keesed? wagyon de yghen elhelen (Heyd: PCF. 29).

Életlenöd-ik: hebesco, hebeo, hebetesco MA. [stumpf werden].

Életlent: hebeo MA. [abstumpfen]. Megéletlenitóm: hebeo; életlentés: hebetatio C.

2. ÉL (élőnc, /ő BésiC. 84. /ét MűncC. 112. /lezio, /nie HB. /lethi PozsC. 32. PeerC. 19. /l 55. /lthenek LevT. 1225. /ltemben RMNy. II. 81. /lezt Komj: SzPál. 71. /llet 323. /let Sylv: Ul. 109. /l RMK. II. 157. 484: **1**) vivo, dego C. [leben]. Sokat élők: diurno; mezőn élők: rusticor; tékozolva élők: nepotor C. El yr (BésiC. 7). Leegyen seghédem eelween es ky mwlan (ÉrdyC. 595). Meel towlgesben kylenze ezten-deeg eele (519b). Foly meeg egy kewes ydót (563b). Zerzetes kepen nem eltem (VirgC. 3). Az kyk ez velagnak elnek (144). Kegyessen élik ezec ez vilagot (Born: Ének 255). Elők emen magamban (Mol: SzJán. 53). Nagy ezendezségben élz (Deesi: Adag. 132). Igen könnyen élz: melle teipsum perungis (166). Sanyaróm élni (289). Ha két ezer esztendőt élneis: si 2000 annis vixerit (Kár: Bibl. I. 627). Az ny esztendőt az ő akarattyá szerint kezhdseték, élhessétec és végezhdsetec (MA: Scult. 99). **2** [vescor; sich nähren]. Elem: vescor MA. Élem, étellel élk: vescor MA. Azzal elnek, a mit ragadozhatnak: *vescuntur ea quae rapuere PPBl. Hussal élő: carnivoros; mindennel élő: omnivoros C. Egy asztalról élők: syssitii PPBl. Mend gimineietul munda neki elnie (HB). Pogaczawal eeltők: comeditis azyrna (JordC. 32b). Nem csak kynyrel eel ember (362). Ételletl es ytáll eelneenek (ÉrdyC. 506). Nyuchen honnan elny (516b). Kwdlwtam away fónasomwal eltem (ÉrsC. 426). Az humoc vadászással éltenec (Holt: Krón. 9b). Köz kenyérről élne (167). **3** utor, fruor, fruiscor, fruiscor C. Igeniessen, beüiten, gebranchen]. Vmivel gyakorta élk: usurpo C. Gonoszul-élni vele: abuti Ver. A sidokane illec élnie ő törnéneekkel: uti legibus suis (BésiC. 84). lozagual el (TelC. 16). Eeltek az ty felde-tóket: messerint polgare vestrar (JordC. 841). Tanchaual mind az varosbeli polgárok elnek (VirgC. 81). Adoth nekem retheth es ordewth, hogy ilhem mynth enymeth (RMNy II. 16). Feleségét éli (Holt: Krón. 65). Saha nem élte, urasagaban sem volt ez földeknek: nullum usum ac dominium penes illas

habnit (Ver: Verb. 155). Ilyen mértékkel éle (Kár: Bibl. I.377). Holophermes Judithnac vele halását igen kénámá, és módot keres vala abban, hogy vele gonoszúl éket héná (497). Az isten él az őrdögöknek szolgálatyokkal az büntetésben (MA: Bibl. I.448). Eel az isten egyéb eszközökkelis (MA: Scult. 118). A folyó vizen által gázlunk, avagy tsoukkkal, hajotskával élünk (Com: Vest. 52). Igen szép felesége vala Feliciánnak, kitt á királyné eocse el esadt vala tüle, és azt éli vala (Pethő: Krón. 65).

[Szólások]. Ne éljek bár, ha: *ne vivam PPBl. Éljen vigaszi! (Orczy: Köll. 115). *Fmin élni*. Minden az isten tó rinin ilen (Sylv: UT. 6). Kik a pápa zsoldján ének, pártját tartják (RMK. II.182). *Fmit élni*. Büntet (Szl: Szlán. 169). Acki a bünt tezi es éli, őrdögül vagón (82). Koldús életet ne elly (Kár: Bibl. I.679). Az mely életet élek most, azt testben elem (Szár: Cat. C). Ilyen mire, haszontalanságra nem kellene élni a világot (SzD: MVir. 101). Télbeem éli világot a paraszt ember (102).

által-él: vivendo supero Kr. [überleben]. Hozha ez velagot által elemen éden nágr biról nem voluce eleget rola temóm (GuaryC. 37). Az ő tanító soba meg nem szűnnek, hanem egymás után-való következősekkel által-élék ez világot (Pázm: Kal. 580). Ha a világot által ének is (SzD: MVir. 102).

el-él: 1) [vivo: leben]. Wnala nekwl semikepen el nem ellhete (VirgC. 12). Az ember el nem eelhet ha nem nág mwkawal (ÉrdyC. 516b). Azon vagyok, hogy zolagatiom vthan el ilyek (LovT. L227). Az lézen barátta, á ki egyéb módon el nem élhet (Deesi: Adag. 102). Az ki az sokból el nem tud élni, hogy tudna az kenésből? (Deesi: Adag. 237). El élnee és nem élneze (Zvon: Post. II.186). **2)** supervivo PP. pervivo: erleben. Még meg-, el-élem v. -érem azt az fiódt (SzD: MVir. 102). **3)** depascor MA. adedo MedLat. 19. abutor; verbrauchen C [verzehren]. El életet az en szőlőmet (Zvon: Post. 1146). Minden baromelésünket elélték (Fábó: Orsz. 252). Gabonát élél (RákGy: Lev. 341). El-élik, -fogyasztják a barmok a mezőt, takarmányt (SzD: MVir. 102).

éltén-él: usitor: oft gebrachten. Élten él vele (Fal: U'E III.129. Kr.).

ki-él: *vivendo vinco PPBl. [überleben].

még-él: 1) pervivo C. supervivo MA. [erleben, verleben, am leben bleiben]. Meg-éltem időmet: *aetas mihi acta. Nem hiszik, hogy meg-éljen a fejedelem: *desperant vitam principis PPBl. Az élnék sem él meg az első fia (Deesi: Adag. 93). A hatyuk életeteket meg-élvén és végeket közel lenni érezvén, szép nótat éneknek (GKat: Válts. I.12). **2)** [consumo, comedo; verzehren]. Verembe, ki rakua vala sarkaiókkal, hog azok elnekek meg őket, az ő mardosoknak miatta (BodC. 12). Ti meg éltétek az én szőlőmet (Tel: Evang. II.997b). Rakásra znyít és nem tudya kizoda éli meg azokat (MA: Bibl. I.496).

vissza-él: [abutor; missbrauchen]. Vmely dologgal gonoszul viszáleek: abutor Major: Sót. A ki a tudományyal vissza él, álnok és tsalárd (Com: Jan. 66). Az y-val j vagy i helyett nem kell viszáelni (CorpGramm. 297. Mik: TörL. 241). A ki a betsületet erőlteti és vissza él vele, annak gyalázattal borítja artzáját (Fal: BE. 594).

visszaelés: [abusus; missbrauch]. Vissza való élés (MA: SB 251). Ezen tudomány nyilván való vissza élés, holott a bűnnek szolgálatában Christus érdeme által magokat megigazultaknak állítyák (Bél: Comp. 71).

Éldégél, éldégel: 1) victito C. MA. [still dahinleben]. Éldégelnee edgyfigyűképpen (Com: Jan. 181). Éldégel egy napul a másakra (Laud: U'Segíts. II.112). **2)** usitor C. [gebrachten].

Éled (*éled* MA. Mad: Évang. 814): revivisco MA. [aufleben, aufgefacht werden]. Az oltovány éled: planta viget (Com: Jan. 20). Az szén igen lassu éledgyen (Kecsck: ÖtvM. 291). Éled a tűz, vetemény (SzD: MVir. 102).

föl-éled: ∞ Két cserepet tapasz egymásra, rakd be az kolban, had éledgyen fel magában, mikor feléled, rakd bele az aranyat (Kecsck: ÖtvM. 290, 286). Fel-éled, -elevenedik, magához tér a veszni indúlt fa, virág (SzD: MVir. 102).

még-éled: revivisco MA. [refocillor, recuro; aufleben, aufstehen, zu sich kommen]. Megéledett: redivivus MA. Meg-elede ky meg holt vala (ÉrdyC. 453b. 609b). Testem lewlkem zenth zeretethnek myata meg elegeyenek, erewsewllessenek (PozsC. 46). Anyyra megéledött, hogy immár szólhatna (Montrók. III.160). Az lekaszált széna meg nem éled többé (MA: Bibl. V.46). Nem ájlnak el, hogy meg ne pihemének és éled-nének (MA: Tan. 162). Meg háborodott lelki ismeretec, meg éled:ec, és ny örömmel bé telnee (Zvon: Post. L711). Uram, a leányom most holt-meg: de jere, tedd reá á kezedet, és meg-éled (Mad: Evang. 814). Saul megéled vala, és könnyebben vala (Illy: Préd. 178).

mégéledött: [grandaevus; bejahrt]. A meg-éledett emberek nem is éhnek, hanem lassacska halni kezdettenek. A vén emberek nem annyira éhnek, mint halálhoz közelgetnek (Hall: Paizs. 425).

Éledelmes: ∞ Éledelmes es idős emberek (Lép: PTük. II.247). Kerem az véneket: Oh eledélmek emberek (III.14).

Éledés: senex MA. verültert, verjähret, bedacht Adami: Spr. Eledesb: senior MA. Major: Sztót. presbyter MA: Bibl. Magy. 4. Az isten az gyermek Jezust előszer Bethlehemben az pasztoroknak, amakutáma az vén Simeonnac, és az eledes Anna aszszonnac megjelentötte (MA: Scult. 113).

Éledés: reviviscentia, respiratio MA. [das anflöben] Éledés vészen vidult személyben (Gyöngy: KJ. 89).

Éledetlen: [gliscens; glimmend]. Tedd egy cserepben, tedd éledetlen szénben, hadd fiullyn magában fel (Kecsck: ÖtvM. 299).

Éledéz: [revivisco; aufleben, zu sich kommen]. Az evezők [ájultokból] előbb éledezvén, a két hertzegi személyt tovább vitték (Fal: TÉ. 700).

Éledel (*eledel* JordC. 8. 83. 398. ÉrdyC. 16b. 93b. 526. *eledel* Pázm: Kal. 705. Zvon: Post. I.41. 554. II.171): esca, edelium, victus, alimentum, opsonium C. [speise, nahrung]. Ló edel: pabulum C. Tejes eledelek: lactentia PPBl. Zent fűerenc semmi eledelt vele nem vyn, hanem ezac ket kys keneret (EhrC. 27. 99). En vagók a iuboknac aitaia, en allatam ha ki be menend, eledeleket lel: pasena (MünchC. 191). Élfogyarkoz eledelnel kyl (ÉrdyC. 526). Czemegei eledel (MA: Tan. 1269). Szú eledelnek való tölgy és cserfa (Matkó: BCsák. 46). Hus eledel (Hall: Paizs. 84). Eledel keresni ki-mennek a fenevadak (Misk: VKert. 3).

csaló-eledel: [esca; lockspeise]. Csaló eledel [a madarászaskor]: esca; die atz (Com: Orb. 105). A halász horogra az étető maszlag, csaló eledel tétetie (Com: Jan. 81).

Eledelés. Eledeles kamara: speis-kammer (Com: Orb. 110). Konyhák és eledelő[s] kamorák (Konst. 25).

Eledeli: escalis PPBl. [essbar, das essen betretend]. Eledeli drága pompá-kodás (MA: Tan. 1269). A fűvek eledeliek, emi valok avagy nem azok (ACSere: Enc. 237).

1. Élőget: [victito; still dahin leben]. Az anyját is Szathmárról, az holott is mint igen szegény asszony élegetett, behozta (Haz. I.368).

2. Élőget: [excito; beleben, ermuntern]. Reménségeket élegetné, gerjőgetné (GKat: Válts. II.1121). [Vö. **Éleezget**]

Élökény. Ha igaz magyar szó a félékény, miért nem ez-is élékény? (GKat: Titk. 1118).

Élöketlen. Némely compositumok egy igével mondhatnák ki, noha a község nem él vélek. Mint hasonlatlan, szülöketlen, nemzöketlen, élöketlen (GKat: Gramm. B).

Élölém: *élemény, edel, eleség (SzD), victus SL [nahrungsmittel]. Birodalomának minden részéből élést, életet, gabonát, életmet hajtja, parantsola (SzD: MVir. 10).

Élőlmény: [victus, fruges; nahrungsmittel, frucht]. Az előidőzött élelményeknek takarításokban fűradotak (Könyi: HRom. az. Nem vala már élőlmények (SzD): *élemény).

Élem-ik: [consenesco; alt werden]. Ez élemtetala soe napokban: processerat in diebus multis (MünchC. 112).

még-élemik: [consenesco; alt werden]. Mégélemét élettel való fűrv: aetate protractus (BécsC. 90). Ő napokban mégélemette volna: processissent in diebus suis. Mégélemét: processit (MünchC. 107). Arra alkalmatosabb szolgálja nem is vala, ki már mégélemettyebb [megélemedtjebb?], s nagyobb experientiaival is fűrván (SzD: Krón. 104).

Élemőd-ik: 1) graulesco, aetate provelor, consenesco MA [alt werden] 2) [revivisco, vigo; aufleben, munter sein]. Fűrvöljön testünk, élemedjen lélkünk (Fál: SzL. 521).

még-élemedik: [revivisco, convalesco; aufleben, sich ermannen]. Mondta: ne akaril fölned, batorógdál meg; es megelemedden teovány! es monder: zol en vram, mert megbatoroitál engemet (BécsC. 160).

mégélemedett: [grandaevus; bejáhart]. Még-élemedett idej (Fof: Zsolt. 799). Még-élemedet, öreg rendfű ember (Lászl: Petr. 169).

Élemedett: grandaevus C. [bejáhart]. Élemedett ember (Mel: Jób. 37). Élemedettek valanak: processissent in diebus suis (Fál: Bibl. 81).

Élelem: meg-élemedett, vőnhedett (SzD) grandaevus, amosus, aetate protractus SL [bejáhart]. Oly élelem, éltos, hogy vőlnék egykorunk mondhatók (SzD: MVir. 101).

Élelemés: victus; nahrung, unterhalt. A sok termés inkább rővdélti időfűket; ugy hogy a mit élelemstokra fűsvőnyen eldugaszoltok abból előbb fűrtőnyék halálotok (Vajda: Kriszt. 1585). Ő reá bűza az alaminna pénznek gondviselését, hogy abból a bibli apostoloknak élelemstokra szűksé, es dolgokat bűszerezné (H. 207).

Élelemet: victus; kost Com: Orb. 90. Élelt italt, élelemet kérésűnk (Com: Jan. 70).

Élelemetés: grandaevus, protractae aetatis MA. bejáhart, btagt. (Mel: Jób. 76). A doktorok es élelemetes jámbor mesterek (Pázm: Préd. 197). Atyáknak kel tartannak az élelemetes vőn embereket (214). Az élelemetes régi sz. atyák (Pázm: Kal. 341). 1. MagyarNyelvészet VL396. Illyet: Tómp. 1276. Koros, idos, élelemetes jámbor emberek (KriesB. 1).

Élés: 1) vita; leben! Mynekynk io eolesnek peldayath nyvattayak (BécsC. 219). Isten vagók, ki testöt, lelköt, moztást, elést attam mindennek (Mel: Szám. 72). Nincs is tovább fűd az mezon-élésre (Thaly: Adal. 1156). 2) amonia, panus, victualia MA. lebensmittel). Sok bört es sok elost fűgia a taborbán (SomaC. 115). Vegy völed minden fele élésből, mellyel élme: ex omnibus esis (Holt: Bibl. 1C). Hazaid raknac ellossel (Bom: Ének. 514). Négy rész legyen fűtete, éléskekre: in cibum MA: Bibl. 115. 38. Uti vagy tabori élést, eleséget (Com: Jan. 14). Minden barom élésűnk elűték (Fábó: Orsz. 262). Élőség, es az élésnek drágasága következik (Illy: Préd. 1578). 3) usus; [brauch]. Vele élés: usus Vmivel való élés: usura. Vmivel

gyakorta élés: usurpatio. Vmely dologgal való gonozil élés: abusus C. Bölcshossegnak yegye tanacchal való eoles (Érdy: 517b). Az okosságunk élésétől meg-fosztatnak (Mad: Evang. 453). A sz. írásnak igaz értelemben élésétől szakadtak el (Veres: Lav. 27). Fűrdis élésedre, a mit olvastál (Mileg: Tószl. II.119). Az öveg sok feles élésre alkalmas (Illy: Préd. 1380). Az embert az isten az okosságunk élésével megajűndöközta (239).

Eleség [éleso] Bom: Préd. 150. [éleség] Tel: Evang. 1290. [éleség] Fr: Szám. 41. [éleség] MA: SB. 1041; victus, cibus, alimentum MA. [lebensmittel]. Petrus filius Elesegh jalagio? (1281. CodPatr. VI. 113). Ez barim adatek köz nepnek elesegero (Érst. 65b). Aztalokra zolgal es kilenced ora koron fűes elesögűt nezdön (TihC. 20). Bűti eleség (Tel: Fel. 105). Egyve igen gyenge eleséget (Mel: Herb. 31). Uti vagy tabori élés, eleség (Com: Jan. 145). A tevék kovés eleséggel megelögedök (Misk: VKert. 15).

bőjt-eleség: [cibus jejunii tempore licitus; fűstenspeise]. Bűjteség igazán nimesen e világon. Mert emi es bűjtölhi ellenkezik egymással (Matkó: BCsák. 100. 1).

hűs-eleség: [carnes; fleischspeise]. Hűs eleséget nem esznek (Vás: CamCt. 190).

lő-eleség: [pabulum; pferdefutter]. Meg gyuladec a paska por, es az fel gerisztö a palánkokat es az lő eleségeket, es nagy tiz keze lömi (Holt: Krón. 202). Tegnap bocsótták lovainat, fűsvérvömet a mezőre, a lő-eleségnek szűk volta miatt (Mondrok XV.340).

Éleszt [éleszt] MA. Derk: ÖElet. Elöb. 50. refocilo C. vivifico MA. vegeto PP. beleben, lebendig machen. Umozgomac, lug ur utv abram kebelében hellezio, lug büszag nap ivta mend w szentii cucicum lov fevel iochtotnia ilozio vvt (HB). Hallottakul fűmazt es éleszt (ÉrdC. 609). A gyenge szello midon bogedez, éleszt minket: focillat nos. Com: Jan. 19. Tuz ütö, élesztö szerzám (158). Az nyelvsőség az ékat élesztü (MA. Scult. 297). Az életen értnek nemelkyk élesztö eröt, az melly meg lazik minden teremtett állatokban (Fof: Ény. 167). Latván tanuló kedvetet, mindenkép élesztö igyekezömet (Gyal. RP. 68). E két testet egy lélek élesztü bírja: egymaset élnek halnak (SzD: MVir. 102. 11).

föl-éleszt: [refocillo, vegeto; beleben, erwecken]. A jonak izet valakiben föl-élesztü (SzD: MVir. 102). Bűtorításával fel-élesztö 103.

még-éleszt: [refocillo C. revivifico, fermento MA. beleben, lebendig machen]. Az lelky haldból meg élezteth (ÉrdC. 380. 309). Oh még holtaknak meg éleztöve (ThevC. 153). Vizzel es legyözéssel megelesztü (Mondrok. III. 10). A szent lelke lelki munkajával meg éleztü az hűmeket (Mel: Szám. 19). Te magadat meg élesztözed: te refocilla (Com: Jan. 218).

Élesztget: [excito; beleben, aufleben]. Élesztönek töze (Bécs: Igazs. 626). Megy: Újaj. II. 8. Meg-elevenitü avagy meg-erütü a lelket, midön édis ígerötivel a fűjbalomból elnyomattartott es el-lankadott lelket meg-ijűtja, éleztöti (Apati: Vönd. Elöb. 9. Vö. 2. Élőget)

Élesztés: animatio C. vivificatio, refocillatio MA. beleben,

Élesztö: fermentum MA. hűfo, germ.

sör-élesztö: fermentum cerevisiae; bierhefe. A szökt üstökben megozik, amig oly u söri nem lesz, mit a sör élesztö (Mk: Hov. 27).

Élesztos: fermentatus MA. mit germ zubereitet. Keresz öngy éleztos kűyer (Beylin: Epest. 1).

1. **Élet:** alo; wahren Com: Vest. 190. Alyta hogy valaky evet tythkon edete volna (Dobrt. 70). W élet fűlderék nepo: populus pascanö öüs (KozthC. 27). KulesC. 130.

2. Élet: **1)** vita C [leben]. Hosszú élet: longaeuitas. Együtt való élet: convictus. Istenes élet: pietas. Gond nélkül való élet: securitas C. Agya ydonezeythünk elthünkben malasthiüthi (PeerC. 35). Lenznek az embernek vtolso eolety novissima hominis) gonozbak az elsőknél (JordC. 392). Nagy yo eoletyben ky mvelek (ÉrdyC. 339). Azonképpen táplalya vala eoletyet (339b). Zerzeteskepen nem eltem sem bezedemál sem etemel (VirgC. 3). Artatlan életet visolt (VirgC. 36). Kezdetyk zent ferenczek elete es az w eoletybw példak (39). Kit wk mind w eltekbe zeretek (110. 59). Sanyaru eoletye cel (Born: Préd. 21). Halálból életre megyímé (Born: Ének. 23). Életet gonosszban fogiatta (Fél: Tan. 505). Közpolgári élet (MA: Tan. 757). Hájosi-élet (Mad: Evang. 151). Élőnek utóllia (Zrínyi. II. 78). Egész életyg vakon maradt (Hall: Paizs. 161). Olyan hékesség köttesség, mely ne csak magunk, gyermekünk és feleségünk életéknyi idővel termináltassék (Monrók. VIII. 117). Életed alkotnyodik (Fal: BE. 574). **2)** victus MA. [utmrhalt, lebensmittel]. Éltre való: victualis C. E zegen őzuegy ereztette mend ő életet: in gazophylacium misit victum suum (MünchC. 98). Kőh eső Konstantinápoli vidékenek életet mind el uert: (DebrC. 159). Ilkik lemy wala my marhanak életetekre (VirgC. 125). W magokat gyevitrik hog életeteket lelyek (129). Prédálással kereső életetek (Helt: Krón. 122). Sok az aratni való élet: messis multa (Sylv: UT. 115). Bégyfűtől az te életedet: fruges (MA: Bibl. I. 173). Az ezerehogár és az hernyó az életet megóttée (II. 184). **3)** [usus; gebrauch]. Hasznos élet: usio. Életünkre való: usualis C. Ádámot és Enát nem az alma rutitá meg, hanem az almával való nem io élet (Bál: CsIsk. 359).

árnyék-élet: [umbra vitae; schattenleben, irdisches leben]. Nem agzott evvel az árnyék előttel, nem félt a haláltól (Fal: NU. 312).

hosszú-életű: [longaeuus C. langlebig].

örök-élet: [vita aeterna; ewiges leben]. Az örök eoletynek vty: via vitae (JordC. 712). Erék elethnek terentyeec: princeps vitae (715). Örök életet vehessetek: vitam habeatis (ÉrsC. 127). Lathassam cristum erők eoletyben (NagyszC. 355).

özvegy-élet: [vidua vita. Nom. 2 205. wltwenstand]. Nincz job az őzuegy életnél: libero lecto nihil iucundius (Deesi: Adag. 329).

szent-életű: [pius, sanctus; fromm, heilig]. Zent eolety iambor (VirgC. 61).

Életécske: [vita brevis; kurzes leben]. Hátra maradt életétskéjét írásokban tólti el (Czegl: Japh. 73).

Életelvaló: [vividus, vegetus; lebenskräftig, tüchtig]. Nem életre való: in communi vita *rudis (TörtÉ. 1. 184).

Éltes: grandaeuus MA. [bejährt, betagt].

Éltesöd-ik

még-éltesödik: [consenesco; alt werden]. Ezekben megagami és meg-éltesedni kívánsz (SzD: MVir. 102).

Éltig [etiglen RMNy. II. 303]: [per totam vitam, perpetuo; zeitlebens, immerdar]. Éltiglen való hívsogcs szolgálatunkatt ayamünk (RMNy. II. 303). Éltig való szolgálatyát izene (ComBál. 20). Éltig tart (Pázm: Préd. 235). Meg odék nyelve s éltig szolt azontul (Szenim: TFű. 5).

mind-éltig [in oltig Monrók. III. 74]: perpetuo, perenne MA. [zeitlebens, immerdar]. Az varos nepe fogádatst twp hogi az farkast mind éltig elrttyak (VirgC. 57). Gyászolod mind éltig á te férjednee halálát (Helt: Krón. 110). Vala Roboam és Jeroboam között hadakozás mind éltig: cunctis diebus (Kár: Bibl. I. 320). Megengedi, hogy mind éltiglen lakjam ő házában (MA: Bibl. V. 12). A ki egyszer vétkezett, mind éltig bűnösön marad (Pázm: Kal. 411). Mind éltig a szegénység nádom strásl (Lászl: Petr. 110).

örök-éltig [örökkétig Fal: NA. 195. örökkéig Fal: TÉ. 777]: ∞ Évrökeltig való szolgálatom wthan (JavT. I. 258). Nem ugy adám tanútsomat, hogy örökkétig könyveket forgassanak (Fal: NA. 195).

Eleven [elevenyevl DomC. 265. eleveni Kenier DebrC. 54]; vivus, vividus, superstes Ver. vegetus, pervigil C. vitalis MA [lebendig, lebhaft]. Eleven plánta: viviradix. Eleven égetlen tűnsó: apyrón Májor: Szót. Eleven veer: sanguis vivus (EhrC. 67). Akarz engemet elevenen lewhewd (11). Cúpasoc reia vetnen ohonenec fel elevenen hágnan: semivivo relicto (MünchC. 134). Adoth eleven vyzeth (WinklC. 295). Elevenből meg adatek az giernek (VirgC. 108). Eleven thűzet hozattata (DebrC. 167. 189). Felelyőn nekőnk vmen eleven nevenel (NagyszC. 142). Ha eleven hús volnais á fakadékbau: caro viva (Kár: Bibl. I. 99). Nyellyéc azokat eleven és egészen: deglutimus eos viventes (602). Eleven: szén: pruna (605). Tödd egy fazékba leve nélkül, tödd eleven tűzre, vess vajjat bele (Radv: Csil. III. 47). Egy szép eleven forrás fakada (Pázm: Kal. 172). A halottakért-való imádság az eleveneknek használ (Pázm: LuthV. 202). Űdyözül, az ki eleven láttel hiszen (Lép: PTük. I. 170). Minden eleven és hathato vigasztalástul meg fosztatnak (Toln: Vigaszt. 208). Eleven gyűmbér, zadura, Sina országában terem (Acsere: Enc. 245). Eleven sővény (Lipp: PKert. I. 14). Elevenen emlékezem (Csat: Mlist. 287).

[Szólások]. Ha valaki orvnak mond valaküt, és reá nem bizonyíthatja, eleven díjján marad érette (SzékOkl. II. 121). Addig kerül bennünket eleenségünk, addig forgat, a míg az elevenre nem talál, az az a mit lez-nehézebben érzünk (Fal: UT. 439).

éltén-eleven: [pervigil, vivax; vollkommen lebendig]. Ne elégedjünk meg azzal, hogy megvagyon bennünk a lét; arra igyekezzünk, hogy éltén eleven légyen (Fal: SzÉ. 543).

holt-eleven: **1)** exanimus, semimortuus C. semianimis, infermortuus, enectus MA. [halbtot, schéimtot, olamüchtig]. Mykeppen holt eleven a földre magath leueth (WinklC. 76). Holt elevenül hagyak el: existimantes cum mortuum esse (JordC. 562). Reea eseek holt elevenül syrwan es ohyathwan (ÉrdyC. 411b). Holt elevenen feksic (Helt: Krón. 107). Meg sebősítven el hagyak holt elevenen (Szár: Cat. B). Meg rettenence, és földre dülyén, holt elevenen fekiüdenec (Zvon: Post. I. 51). Az oroszánok az ő ordításokkal az aprób állatokat anyyra el-rémítik, hogy előttök holt-elevenekké lévén, tsak meg-lippenek (Misk: VKert. 54). A planta állatok, avagy holt-eleven állatok (582). **2)** Holt eleveny, vizontag meg vyytatot: redivivus C.

holtelevenség: [animi deliquium; olamacht]. Még tsak látása miatt-is holt-elevenségre jútottanak (Hall: Hlist. I. 55).

Elevenöd-ik, elevenész-ik: vivisco, revivisco MA [aufleben, erwachen]. A ki így hal meg, job élettel elevenedik (Fal: SzÉ. 535).

fől-elevenödik: [revivisco; aufleben]. Fel éled, -elevenedik a veszni indúlt fa, virág (SzD: MVir. 102).

még-elevenödik, még-elevenészik: vivisco, revivisco C. [zum leben zurückkehren, auferstehen]. Ky megholt nala meg elevenyedek (DomC. 173). A meg azot menta meg zöldül es meg elevenödik (DebrC. 56). Az földben hűtetet mag először meg rohdad, es az után elevenedik meg (Fél: Tan. 517). Reátoc lelköt hozoc es meg elevenőztoc (Kules: HKész. 55. Lipp: PKert. II. 235).

Elevenít: vivifico MA. [beleben, lebendig machen]. Zollett ki eleveneit: spiritus est qui vivificat (MünchC. 182b). Halottakat elevenyecz (WinklC. 280). Kristus mindönökéeth elevenyeth (SándC. 3). Én fölthec, es én elevenithetec: vivere faciam

(Helt: Bibl. Lecce3). Christus kőntösének elevenítő ereje (MA. Scult. 1022).

még-elevenít: ~ Megelevenítés: animatio C. Az biund meg both lelkőket meg eleveneytől (GuaryC. 13). Meg eleveneytez nyulok: vivificabis nos (KulesC. 303). Te magadat meg-elevenyits: te refocilla (Com: Jan. 208).

Elevenkéd-ik: [vigeo; im schwange sein]. Más tudomány, elevenkedet a pápuságban Lombardus idejében (Toln: Vigaszt. 68. MA: Tan. 23).

föl-elevenkédik: [revivisco; aufl-eben]. (Hall: Paizs. 97).

Elevenkédtet: [excito; beleben, aufmuntern]. Minden iora elevenkettet, es gyorsalkottat (Born: Préd. 393).

Elevenség: vitalitas C. alacritas MA. [vita; lebendigkeit, leben]. Az ireg masnac elevenségből meghal (GuaryC. 4). Eleveni kemier az ötet meg enőket elevenségre vízi (DobrC. 51). Az örökök csak kevesen maradtak meg elevenségre (Monlrók. III.155). Serénységre, elevenségre gerjesztence: ad alacritatem (Com: Jan. 149). Tagadhatlan, hogy vagy nimsen elevenséggel hitünk, vagy élével eszünk (Fal: NA. 134). Ébrott elevenség (Fal: UE. 430).

Elevenségös: [vividus; lebenskräftig]. A malasztol meg-elevenítettet lélek minden elevenséges eslekedetetet (Hly: Préd. II.70).

Elevente: [vivens, in vita; am leben, noch lebend]. Meg elevento vő mondol: dixit adhuc vivens (MünchC. 70). Vgh monduala elevente: harmadnapon fel tamadok (WinkC. 229). Ez ekard mondolta meg elevente (adhuc vivens): három nap vtan fel tamadok (DobrC. 413).

Elevenül: revivisco, vivifico MA. [aufleben, lebendig werden].

még-elevenül: ~ Fel kele az gyermek es byzonyoyta magát meg holtak es meg eleuenevltnek lemy bodog ferencz-nek myatta (EhrC. 158. CornC. 415).

Élevény. Ha szabad ezt a deak szót: vivus vagy vividus, igr kimondani: eleven, miért nem ezt-is vivax, igr elevény? (GKat: Titk. 1118).

[Élhet]

Élhetetlen: [miser, improbus; erbärmlich]. Egy gonoz eelhetetlen kevvel feyedelem (ÉrdyC. 549). Amiya halála után hozzá fogott az országhoz, vagy-is inkább az országba-való herveréshez az élhetetlen Niniás (Moln: JÉpül. 195).

[Élhető]

Élhetőség: vivacitas MAL. [lebenskraft].

Élő: **1)** vivus C. [lebend, lebendig]. Sokaig élő: vivax C. Élő istemec fia (MünchC. 44). Eskozom elew ysturo (RMNy. II.20). Meg esköek élő istenre (VirgC. 114). Elew kwth fee (JordC. 925). Honnan vagyon élő vyzed (WinkC. 296). A Christus élő világgossig (Fél: Tan. 288). Élő szó: vox viva (Dési: Adag. 10). Kegyotlenül leant glón temető (Huszi: Aen. 31). Élőven nézők ezt o mi szemsetlen ifjunkban (Mogy: 6Jaj. II.19). **2)** [ad cibum pertinens; Nahrungs-]. Élő-föld: fundus, ager MA. Elew kenyervánk, kyvel lelok zereut eszünk (ÉrdyC. 127b). W elew földenek yholy: ovis pascuere ejus (KulesC. 137. PestC. 2). Az ő teste élő kenyérme, es az ő vere élő italme (Born: Préd. 283). Lövegő élő ég: aer (ExPrinc. 158). Élő pára (162). Mennyei élő ital: nectar (Com: Jan. 220). **3)** vitalis C. [vitan; lebens-]. Evrowkevel ydvossog: salus vitae aeternae (EhrC. 71). Semmyth nem lazultanak volna az apostolok ez vylag dözésséggel, ha az örök élő könlén be nem irta volna ysten az ő nenekoth (ApMét. 2). Az mennyey eső kenyben bel yratatott (ÉrdyC. 571). Yelenez meg en elew napynnak zumath (ThewrC. 217).

Élőd-ik: [victito; das leben fristen]. Azon vylgyin törtett a bors-ig, mellyel a kigyók élődtek (Hall: III.1st. 165. II.27. Hall: Paizs. 21). Csak fivel élődvén, penitentiat tartott (Martoni: Szlist. 98). [A békák a vizek szélén élőd melék után inselknek (Misk: VKert. 261).

Élődés: [victitatio, comestus; lebensunterhalt, verproviantierung]. Mindennit az ingen élődes, és quartilyozás tollaltassék (CompConst. 30). Az had széll nem élhet, és élődesa is olykor alkalmatlanság nélkül nem lehet (MonOkn. XIV. 158).

Éltelmes, éltémös: [senex, grandaevus; bejahr, betagt]. Az balgatag fyak, kyk waltoho ezthendowkre es elewnek elthelmes woltaria iwthya nem aleythának: nunquam ad amos discretionis et perfectae aetatis pervenisse existimantur (Ver: Verb. 1. kiad. M2b). Mondotta Emre deak nekyk, hogy hath ember az eltemesebe eskwmenek meg raythia (RMNy. II.199).

Éltet: **1)** vivere facio MA. [leben lassen, leben machen]. Mindeneknek eltetőye (ÉrdyC. 536). Az istemec lelke, mely a vizek eltet, a szent lélek (Helt: Bibl. I.d2). Az verből eltet lelec lesz: spiritus vitalis (Born: Préd. 158). Éltető lélek, minő-mű vagyon a fűvekben (Misk: VKert. 10). **2)** alo C. [nähren]. Éltető: almus, nutritus C. En eltetem evket: pascum eas (EhrC. 112. 115). Éltetm te vénségedet: enutriet senectutem (DésiC. 10). Damanos eltoty keues borral es kenyerrrel (Dom. C. 290). Kyketh teyvel eltotlnek: quibus lacte fit opus (JordC. 806). Gonozwl keresőt yozaggal, morhawal eltette ftyayt (ÉrdyC. 12. 54b). Eltete föld: pasena (KulesC. 43). Előzöt eltes (Nagysz. C. 358). Pásztorom engem gyönyörű szép mezőn éltet (MA: Bibl. V.11). Oly gazdag hogy az szántalan sokaságot az pusztában elteméie es taplalmia (Lép: P'Tük. III.253). Meg ércz az tojen az eltető abrae izi (Prág: Serk. 479). **3)** [foco, adjuvo; pflegen, unterstützen]. Az ov vizgatalysaval eltoty (DomC. 223). Eeljen yo tanachokkal eltoty ewtet (ÉrdyC. 554). Szivők elttik örömmel (MA: SB. 93). Im tanátsal éltettek jó feleségem (Hall: III.1st. II.260). Azzal a quantitasu administratióval, melyet eltetől fogva magok is tudnak, éltetjük (Monlrók. VIII.196). Az docto semmi orvossággal nem éltetett ostig (XV.89). Rosz tanátsal éltetsz, a tsászir igr felel (Könyi: HRom. 133).

el-éltet: [alo; ernähren]. Ysten tytelket eltetet: deus vos pascit (EhrC. 110. 79). Neopet el eltetete az kyetlemek puztyaban (ÉrdyC. 579b). Az angialok el eltetek eh zűzet (DobrC. 185). El elteth tegedet: te enutriet (KulesC. 132). El élteti, táplálja őket (Helt: VigK. 6). Az ti mennyei atyatoe el elteti őket [a madarakat] (Born: Préd. 553. Thaly: VÉ. 141).

föl-éltet: ~ Maria zent teyewvel föl eltetete Jezust (ÉrdyC. 117b. 214). Megh élnek az glhoz gondolatok kyk mynenben-munk neveknek es fel eltotlnek (ÉrsC. 181b).

még-éltet: [vivere facio; am leben erhalten]. Bochatok oggöth oen tamoytanyam közzöl ky tegödöt meg vizgazon es meg eltessön (WinkC. 282).

Éltetés: alitura MA. [ernähung, unterhalt]. Istentil varuan testü eltetesünkre valotis (Born: Préd. 752. Zvon: Post. 1552. ACsere: Enc. 111).

Éltető: nutrimentum C. [nahrung]. Tyz oeghyon es az pap koronked eltetölth vassen alyax: quon nutrit sacerdos subiciens ligna (JordC. 86).

Éltet-ik, éltettet-ik: [utor; gebrauchen]. Eltettessel mlyzogatalmekal: utero servitio nostro (DésiC. 11. 10. 52). Kezej-tetek pispoktevl keves borral eltetni (DomC. 7. CornC. 2. 357. 358).

vissza-éltetik: [abutor; missbrauchen]. Vizha eltettee ke-velségben: abusi sunt in superbia (DésiC. 82. 75).

ÉLEFÁNT *elefant* JordC. 918. *elefant* Land: P'ysgits. 1.226. *elefant* Hly: Préd. 1.254. *elefant* D'Bank5: Flor. 65:

elephas, barrus C. [elefánt]. Elefánthoz való: elephantinus Elefánt ordítás: barritus C. Elefánti: elephantinus MA. Salamon eszénlátat egy szép termét elefánt teténből (ÉrsC. 70). Drágalatos miként elefánt (263b). Két leányt hozat elő a király, a kik ének szóval édesgetnék az elefántot (Halt: Hllist. II.204).

[Szólások]. Szűnyogot hasonlítani elefánthoz (Kisv: Adag. 98).

ELÉG (eleget JordC. 127. 160. 786. *elegh* 608. 852. *eleghet* ÉrdyC. 633b. *eleeg* 58b. 598. *elegh* Ózör: Christ. 12. GyöngyC. 15. LavT. I.15. *meghőleghytem* LavT. I.332): **1**) satis, sat C. genug MA. Elegen: sufficienter, multi satis MA. Elég vagyok: sufficío C. Eleget teszce: satisficío; ich tue genug. Eléghe: sufficít quod, verumtamen MA. Nem akar eleget teny ystennek EhrC. 102). Nem lézen elég (az olai) nekőnc es nektee (MünchC. 61). Elég az tanoytannak, hogy csak olyan mynt low mesterec (JordC. 383). Ezek hűneky eleghok: hús contentus (876). Embery nemnek veetkeeről chak ew tehete eleget (ÉrdyC. 58b). Hiram a Tyrusnac kirallia igaz elég fat igere a templom ezenaslra (Szék: Krón. 29). Kez vagyok nekod mindeurwl eleget temem (VirgC. 17). Az a föld nem vala elég őnekie (Helt: Bibl. IE4). Jol főt én velem az isten, es mindenbe elegem vagon (Q2). Vagyon elege, de más bir véle: Tantali horti (Decsi: Adag. 86). Torkig elég: ad satietatem usque (153). Elegen vannak (Mon: Apol. 46). Ha ezec nem eleget, ezec sem leszen elég (319). Egy tanu nem lehet elég egy ember ellen hogy meg hallyon (Kár: Bibl. I.155). Az isten igazságának ny lőn elég (Pázm: Kal. 37). A kinek ezek nem elegek, héiban nutattyk őket tőb tanúkkal (698). A kik okos életre tanítóink, azoknak egyenlő eleget nem tehetünk (Pázm: Préd. 631) Eléged vagon (977). Mint kellyen azt mivelhűnc hogy semmiből szükségűnc ne legyen, osztán öröcké elégűnc legyen (MA: Scult. 876). Oh tozodásban be méről emberek, kik soha nem tudgiatok elegeteket (Lép: PTük. II.245). Elég mosdatlan ember vagy (Matkó: BCsák. 433). **2**) [aptus; tauglich]. Nem volnauk elegek te dychyretvedre (ComC. 35). Nem vagyok alkalmas es elég reaya (VirgC. 69). Latuan csazar kepe az ő elég voltat mindőre (DebrC. 18). Ennenmagamoth mentem vala, hogy nem volneek elegh rea (Komj: SzPál. 8). Kinek en erre elég (dignus) nem vagok hog saruit bordonzam (Sylv: UT. I.5). Latta ez orszagnac birodalmara nem elég voltat (Szék: Krón. 203). Magatok is eleget léűen reaña, hogy egymást inczeteec (Helt: UT. 83). Nem elég ember réa, s mégis kaptos raita; puer glaciem (Decsi: Adag. 93). Elég ember, de nem mindennél job azért (201). Te magad nem vagy elég arra: solus illud non poteris sustinere (MA: Bibl. I.65). Tudom, hogy elég ember nem vagyok az közbenvetett dolgoknak derék értésére (Pázm: Kal. 567). **3**) [valde, nimis; sehr]. Mynden karachen estyn mond vala ezer pater nostert es bevlitel vala vizzel, meeg ha elég erevtelen volt es (MarzL. 15). Az pogánok szoktak nagy sok istent imádni, az árnyék világon mindent eleig [igy?] kívánni (RMK. II.319).

[Szólások]. Keveset, az az tsak fél eleget egyék (GKat: Válts. I.1069). A tekenős-béka hűsában ha tsak fél eleget eszik ember, megnehezíti a gyomrát (Misk: VKert. 264). Hogy valamit hónapra-is, most únos únttíg elég (SzD: MVir. 96). Elég az a z o n, hogy szót tett íranta (97).

Elégéd-ik, elégész-ik: 1) [contentus sum; zufrieden sein]. Azockal es nem elégedűen esec kirahnc labailhoz (BécsiC. 64). Nem elégőznek vala conventben lakoznc, de meeg az pwtakat es megh veragosoytottaak (ÉrdyC. 508b). Rőuideden elégedgyünk az mai euangelionnac tanitasual (Born: Préd. 16). Elegedyűnc azzal, hogy az szent iras igly valya (31). Nem elégedék ezzel isten: hanem az égből megkűiltatta, hogy itilet lésszen (Pázm: Préd. 3). **2**) [saturor; sich sättigen]. Valaki meltan comonical, enec ő lelke betelic malzatal es elégődie isteni edősséggel (Nádc. 19).

még-élégődik: 1) contentus sum MA. [zufrieden sein] Monda ha tobet akarnc megcs tobet adok; de az megegedűen elmece (EhrC. 7. 89). Mind vgi feiti ő nekik hogy meg elégődnek ő raita (WeszC. 21). Elegeggyczel meg ymaran en felőlen (ÉrdyC. 408b). Elegedgy meg nar nyomorusagűnkal (Born: Ének. 151). Nem elégedel meg ezec kezezer erről tudakozűod (Mon: Apol. 288). Meg elégeszem te veled (Pázm: Kal. 25). Kevésell meg-élégedek (Com: Jan. 189). **2**) satur, saturor MA. [sich sättigen]. Nem volna homat anag eg napon elégődnűnc (BécsiC. 24). Myndnyivan eleghet enek, es megh elégődenek (JordC. 554. 403). Kenyrel meg elégedtec (Helt: Bibl. LKk2). Naphtali meg elégedie isteni jó kedűel: abundantia perfructur (Helt: Bibl. Lddd2). Háromszor napjában megeledűdni es megőltűzni: felettéb való es árt (Com: Jan. 112). Megeledgesztek kenyérrel (Hly: Préd. II.22).

még-élégődés: saturitas C. satietas, saties MA. [sättigung]. Az éhség visszahija, a kit a megeledűes elvitt vala (Hly: Préd. II.452).

még-élégődött: 1) contentus MA. [zufrieden]. **2**) satur C. [satt]. A meg elégedett ntállya az étkeket avagy meg tőmőrlük tőlők (Com: Vest. 42).

még-élégődöttségős: [contentus; zufrieden]. Megeledűettségős vagyok benne (GKat: Válts. Előb. d).

Élégendű, elégendű (*elegendendi* MesésK. 10. Pázm: Kal. 489. GKat: Titk. 216. *elegendű* Mon: Apol. 436. *elegendű* Com: Jan. 67. Pázm: Kal. 749): **1**) sufficiens, competens MA. [genügend, genug]. Az ő bűnőkert elegedendű keppen meg fizetet halalual (Born: Préd. 283). Elégendű magoss (MesésK. 10). Az isten haragűanc ne szállitására nem lőt volna ezac az emberség elegedű (Zvon: Post. I.118). Nem elegedűil téged nyelvem áldhat (Zrinyi. I.158). Elégendű okát adgyák (Czeg: MM. 17). Tudgyanac igaz, es elegedű vallast adni (Pécsi: SzűzK. 58). Elegedűdű segítséget igérnek (MonOkm. XXIV.116). Elégendű szép (Mik: Tlev. 92). **2**) [aptus, capax; tauglich, fűbig]. Nem volt elegedendű menyorszagnac elnyerésére (Hly: Préd. II.81). Ha Zrini kardgya ellen nem vagy elegedű (Zrinyi. II.38). Nem szűntén elegedű es alkalmazatos ember (Thewr: Nyelvk. 26).

Élégendűség: sufficientia, temperantia; hinlűnglichkeit, genűgsamkeit. Ki arrul elegedűséggel szolhasson (Zvon: Post. I.112). A magának való elégségűről avagy elégedűségűről: de autarreja (Com: Jan. 187).

Élégűdés: satietas; sättigung. Crysthws eelű kyner anyagolknac eleghedeese (ÉrsC. 181). Kazdagnac elégűdese nem hagyja őtet alony (539). Szűre tattya szűját, s azzal akarja gyomrát tölteni, valaki a világy jawaiban elégedűest keres (SzD: MVir. 97).

Élégűdetűest: [sufficienter; genűgend]. Ky yelenthety megh elégedűetűst az te monhatatlan nag zeretetűdeth (ÉrsC. 63b).

Élégűdűtt: [satur; satt]. Nem egyarant enekel az chezű az elegedűtel (SalMark. 10).

Élégűdhet-ik]

Élégűdhetetlen: [insatiabilis; unersättlich]. A testi bűja ságerűl írja Salamon: hogy telhetetlen, es elégedűhetetlen (Pázm: Préd. 976).

Élégűdű: [contentus; zufrieden]. Az iámber házasc egy-mással elégedűc legyenecc (Zvon: Post. I.187).

Élégűl: satis existimo, contentus sum MA. fűir genűgend eracbtan; zufrieden sein]. Az gonosz Whisses eszt nem elégű (SzFáb: AmAff. 3). Nem elégűette, hogy (Pázm: Kal. 1766. 352).

még-élégűl: ∞ Életem isten meg elégűette (Ény: Gizm. 19. LavT. II.137). Meg elégűette innár az aranyat (MA: SB. 138).

Elégöld meg az sralmas napokat (Thaly: Adal. I. 30). Sok volna még hátra, de nyilván ezt is meg elégették az aszszonyok (Pál: NA. 189). Meg eléglen, -hosz'allom panaszod (SzD: MVir. 96).

Elégge *elégge* GKat: Ttk. 230. *elégve* Lászl: Petr. 15. 212): sat, satis, sufficienter MA. [genügend, gemüsam]. Baltazar királ elégge meglhabo rodeo (BécsiC. 111). Az nyt omesben meg gondolt vala, annak ev moza nyképpen jobban lehetne, meg az ev zvyvben elégge nem jvt (DomC. 52). Elégge meg nem gondolhattya (Bom: Préd. 78). Oda föl elégge meg bizonyítottam (Mon: Apol. 275). Tudod a letzkédet? Ugy-elégge? (Com: Vest. 60). Abból is elégge kitészik (Misk: VKert. 8. Tudom magannat elégve hólesnek lenni (Lászl: Petr. 15). Mit izemnyenek nékem elégve tudom (212).

[Szólások]. Wt ysten az koweshen ees az yo zandekot eléggece vozy (ÉrdyC. 558b).

Elégít: satio, saturo MA. [sättigen]. Az kowbowl mezo-
elegheytla ewketh (WinkC. 29). Ayoyatus zywel ylyk az er-
wendtossagen magunkat elégítvénnek (ÉrdyC. 383). Az igza-
zakat dütsöségbe fogadgya isten, és mennyi boldogsággal elégí-
tí (Pázm: Préd. 30).

ki-élégít: exsatio, exsaturo MA. [befriedigen, zufrieden-
stellen]. Ez három gyermek az assion fiatal egetembe ky el-
gietettek mind jozagból (RMNy. H.120).

még-élégít: 1) satisfactio C. satisdo MA. [befriedigen].
Valakinec kárt tett, meg elégteze azt (Kár: Bibl. 1120). Álmok-
ban láttott jók az ő javok: meg nem elégítik; hanem az őrök
leket tsalárdül játszottatyák (Pázm: Préd. 36). Mindenekről
megelőgítke: omnia debita reddam tibi (MA: Bibl. IV. 20). Szük-
ség, a kít megbántottunk, megelőgítvénk (Ily: Préd. 1193).
2) satio, exsatio, saturo, exsaturo, obsaturo C. [sättigen]. Bodo-
gok kik ehezec es zomihozac igazságot, mert be megelőgí-
totnac (MüncC. 20. 13). Az ehező leket meg elégítette jókkal
(AporC. 76). Megelőgíthetech: reficiam vos (NémGl. 359). Ky
elegheyt meg ezeket kynnyrrel? (JordC. 179). Hw hasaath
megh elégheytnye: implere ventrem (258). Az heet arpa ke-
nyeregből evt ezer emberet eléggyte meg (ÉrdyC. 509).

mégelőgíthetetlen: inessaturabilis MA. unersättlich.

mégelőgíthető: satiabilis C. MA.

Elégítés: satisfactio, satisfactio MA. [genüftung, abfertigung].
Meg kelleti zerzednem es elégítheti thumem (LévI. 133).
Tegyetek elégítest wneki es boeznatot keryetek w tóle (Rad:
Csd. III. 91).

Elégképpen: sufficienter C. MA. [genügend]. Sem meeny
sem föld elégképpen nem dycheerlyt (ÉrdyC. 382b). Nem
győző elégképpen kőszómi (Szeg: Aqu. 7. 1). Az ő szűléi tisztoknek
elégképpen meg felelnek (Kereszt: CsKer. 1).

Elégnyire: [sufficienter, satis; genügend, gemüsam]. Pro-
fessori bűségessen meg-írja és elégnyire commendállya az ő
írasokban (KCsopr. 1635. D).

Elégység: 1) sufficientia PP. [genüge, zufriedenheit]. Nem vala
ogy poztoya kyben elégsegzerent be takarlhatta volna lyat (ComC.
90). Hol örömmec tökelltes elégsege leszen (Bom: Evang. III. 27).
Az elégseg földátis akart bizonságokat adni (MA: Scult. 617).
A bűségben avagy kilyölő minden elégseglben: in copia seu
ubertate (Com: Jan. 188). Igazgatá az anya-szent-egyházat,
mindeneknek nagy elégsegére (Ily: SzElet. III. 117). 2) satietas
C. saturitas MA. [sättigung]. A hol elégseg anag forkossag, v: gon,
bnyasag vralkodie (VtkC. 70). Megoldtunk az te ezredé
elégseggel: implentur horrea tua saturitate (MA: Bibl. 152).
Legyenec 1) nekod mindennapi boytobol es elégseg tanoztat-
elohob (Zom: Osiud. 16). Hogyha elégsegre eszol sós, ká-
posztát (Foly. SchSal. 29). 3) facultas; fähigkeit, vormöge.

Nem hog ny elégek volnánk valamj iot gondolny, de meudea
ny elégsegevnc istent-ol vagyon (ComC. 15). Nem minden
elégsetag tudat ni bennünk lenni szent Pál (Tel: Evang. II. 99).
Christusba lakik istemek mindenre valo elégsege (Mel: SzJán.
3). Erre insom, hatalmam, elégsegem vagyon (552). Ha mit
ő felsége parancsol, elégsegemig illendölkepen akarom azt követni
(MonOkm. XIX. 597).

minden-élégsegű: omnino sufficienter; völlig genügend.
A léleknek bizonyításais szükséges, és nyan tsak azis elég
tehető a végre és minden-élégsegű (MHog: Preb. 3).

Elégsegés: 1) sufficienter MA. [genügend]. Kevél jznel
elégsegen mindeneket mond (ComC. 10). Nem elégsegés viz
fölté? (Kár: Bibl. 1455). Az istemek esmereti semmikeppen
elégseges nem lehet az idősségre (Pél: Tan. 16). Elégsegés
konyeret eszta (MA: Scult. 506). Nem elégsegés felelet az
(Pázm: Kal. 129). Nem tsak az emberek, de az oktanal állatok-
is elégsegést íhatunk (Pázm: Préd. 540). Mind azokra elégse-
gesen meg-felelhetünk (Pázm: LuthV. 21). Mi nekünk elégse-
gőkeppen meg bizonyítac (EszT: IgAny. 11). Egy nyelvet sem
találni magában elégsegesebbet a magyarnál (Hall: Paizs. Előb.
D. 2) contentus; zufrieden. Valaki takarékos, lehetetlen hog
az elégseges ne legyen (Bécsi: SzűK. 122). Elégsegés az ő dicző-
ségében (MA: Scult. 667). 3) idoneus, dignus MA. [fähig, wür-
dig]. Ök bizony arra nem elégsegések (Bal: CsIsk. 380). Noha
íléltetnek elégsegésnek lenni valamely tisztre (Ily: Préd. 18).
Elégsegés ember lenne reá (Gér: KárCs. IV. 374).

Elégsegtelen

Elégsegtelenség: insufficientia, impotentia; unfähigkeit.
Annak háljára elégtelenségeket meg kellene vallaniok (Mon-
trók. VIII. 61).

Elégtelen *elégtele* MNyil: Irt. 80. 1) insufficienter, non
sufficienter, non satis MA. [ung-nügend]. Elégtelenül: non suf-
ficienter MA. 2) impotens, non aptus, indignus; schwach, un-
fähig, unwürdig. Eleégtelenek vagyvnc reat (ÉrdyC. 550).
Elégtelen vagyok a meg tziólasra (Czeg: Japh. 6). Az oktanal
állatok elégtelenek a tudományokra (Ily: Préd. 1155). Isteni
jótémnyekre elégtelenül tesszen téged (589). A nevetelen es
elegtelen illátusákunk tutosag alát kellesek lenniok: impube-
res sen illegitimus natus pupilli (Ver: Verb. 189). Az ellenség
erejéhez magát elégtelenec itéli lenni (Com: Jan. 141). Én
magam erre elégtelen vagyok (MA: Scult. 282).

Elégtelenség: insufficientia, inertia, indignitas; unfähig-
keit, unwürdigkeit. Eleégtelenséget es ereynek kydsébet
gondolam hyya istent (EltC. 5). Hogy ezak az kőgelombó
adatot az időssé, annak egyik oka az ni elégtelenségünk,
kik semmi érdemünkkel nem mérhetünk az eletet (Pél: Tan.
249).

Elégül: saturor; sich sättigen. Borral elégvth: obrüst
(KeszthC. 298).

még-élégül: x. Ehszegnek ydeyen meg elégvhtnek (KeszthC.
88. JordC. 300).

mégelőgíthetetlen: inessaturabilis; unersättlich. Megelőgí-
thetelen elmelkővös (DomC. 13. 11).

ELEGEY, ELVEGY: 1) promissio C. mixtum MA. 28-
mésely, vermaegt. Myndentli s-oval elegy iddózzal: sale condies
(JordC. 83. 117). Oldalamból ky iene aziz vörel elég (TelC.
268). NagyszC. 19. Werdé vyzzol elwegy nekewuk adal (Thewt.
29). Szent Gellérd bögyére az némüt szorula, Budáról sok
magyar akloron kizsalta, olva y terekkelvel együtt sokszor
ostronitá (Tu. 27). Mind elegy meg olle vala a keresztvé-
neket (Holt. Krón. 4. 189). Turk assagod, hinaszod elég
leszenc keseriseguel (Bom: Préd. 8. 28). Es kemeny szoleket
es böw essoket hinaszaggal elegy tart (KGál. 18. 63. 2).

A szántó-föld a világ, melyben elegy vannak a jók és gonoszok (Pázm: Préd. 30). A régi törökök tatárokkal elegy laktanak (Liszy: Krón. 181). **2)** promiscuus, mixtus MA. Elvegys: vernischt Adámi: Spr. Bal és job kézzel elegy aránt (Ló: ambilexter (Major: Szót.). Elegy nép (JordC. 34). Mas hatalma vagyou stennek, vrkozebeli pohar tollés el véggel erős bornak: calix nam domini vini meri plenus misto (DöbrC. 111). Az győlekedtet példázta, mely elegy férfiakal es asszonyokkal (Börn: Evang. 1364). Soe elegy nép jöve ki (MA: Bibl. 160).

Elegy-belegy: [promiscuus; gemischt, vernischt]. Az emberi társaság földi istennélkül csak zuzvar, elegy-belegy veszeg (MNyil: Zsolt. 7). Sok elegy-belegy vallások vadnac e világban (Pós: Igazs. 111). Elegy-belegy zuzvar materia (Ker: Préd. 166). Főképen gyalogját minden elegybiogey nemzetsékekbül nagy számra nevelte (Szal: Krón. 280). Az elegybelegy ad nekünk fordúla (MonOkm. XXIV. 579). Elegybelegy nép ErdTörtAd. IV. 232). Sok elegy-belegy híreket hall (Haz. 1111).

Elegybelegység: [mixtura, collatio; gemengsel, durchmischung] (Megy: 6Jaj. 31).

Elegyéd-ik, ügyeléd-ik, ügyvelédik, ölgyeléd-ik *ügyelész* Zvon: Post. 124. 761 *ügyelész* LevT. II.140: *ölgyelédik* KecsK. ÖtM. 297. *ügyelédetlen* GKat: Titk. 23. *ölgyeléd* Tel: Fel. 166. *ölgyednen* Mon: Apol. 466): misceor, commisceor MA. [sich mischen, sich vereinigen]. Elegyedett: permixtus MA. Egy nem hely erekegegh masba egeledyk: confunditur sortium (distributio (JordC. 195). Özzel egyeledt zakala (ÉrdyC. 507). Gonosz személyekkel ölgyedne (Tel: Evang. 1249). Aszony emberrel ölgyednen (Mon: Apol. 466). Ez föld népéne tisztátanságiba egyelednének? (Kár: Bibl. 1453) Midőn megolvasztott fiaszt másba önt, egyiknek az másikkal öszve kell ölgyelődni (MA: Tan. 1434). Egí háborúval elegyedett meleg (KNagysz. 613. D4). A rágalmazokkal ne egyeledgyél (Elm. 271). Török lárda, kopja, szablya elegyedve (Zrinyi. II.88). Az kik ündök létékben ölgyelédnek (Lép: TTük. 1124). A bűnben ölgyeléteket meg hiedgitti (178). Mások nyomorúságiban nem ögyeledél (Bart: Debr. 83). Ne egyeledgyetek az ő bűnökbe (Ily: Préd. 190). Együt vdzognak es egyelednek az gonoz halak az iökkel (Mih: ÖrkÉ. 116). A tekingetés, azzal egyvelédett nyájos beszélgetes (PhilF. 65).

Szólások: Vronk egyik tolnyal elegendek z o b an (PeerC. 196). Philo Peterrel szoba egy[e]lletenee ketten (Mon: Apol. 32). Versengő szókban elegyedni (Pázm: KT. 321).

be-elegyedik: [immisceor, intricor; sich verwickeln]. Gonoz tyvaszágokban be egyeledwen meg folytynak az ystemek (JordC. 465).

égybe-elegyedik: [commisceor; sich vermengen]. Ky mynd w nemzetelel egyen felet magának, hogy az erekegelybe ne egyelegyöek (JordC. 196). Egyben elegyedés (Alv: Post. 1378).

el-elegyedik: ~ El-egyedtek a vilasztottak között (MHeg: TÖszl. 1114). Az írásban ez kifőlmségis gyakorta elegyödök és elkél (MA: Tan. 95).

közbe-elegyedik: [immisceor; sich vermengen]. Az közbe egyelődöt alnoksz (Zvon: Osiand. 32).

mög-elegyedik: [permisceor MA. [sich vermischen]. Zent vere meg elegyedwen az nyállal (CornC. 211). Soth nemzeténe Chain nemzetivel való megelegyédése volt egye oka az főözvizec (MA: Bibl. 16. TörtT. 1204).

öszve-elegyedik: [commisceor; sich vermischen]. Az ket természet az Christushan nem egeledt öszue (Fél: Tan. 429). Betelek az egez varos özne egeledéssel: confusio (Fél: Bibl. 214). Mir az török sereg öszve egyeledet az két száz vitézzel (Zrinyi. II.17). Hogy a vér a téjjel öszve ne egyelednök (Ily: Préd. 1156).

Elegyédés: [mixtio, commixtio, confusio MA. [vermengung]. Emberek erkölzeinec gonoz dolgokban való egyelődése (Zvon: Post. 127).

Elegyédetlen: [impemixtus; unvernischt]. A sído nyelz tisztza, szűz, ögyeledetlen (GKat: Titk. 23).

Elegyés, elvegyses, ügyvelés, ögyelés (*ügyelész*? M Nyil: Irt. Előb. 10. *ügyelész* KecsKürt. II.510): miscellanens C. promiscuus MA. [impeditus; gemischt, verwickelt]. El-vegyses: vernischt Adámi: Spr. Zentöknek zykseögökben egyelősök: necessitatis smetorum communicantes (ÉrdyC. 73b). Mind ez kettőrel öszue elegyenes szoloe (Börn: Préd. 209). Vasarnap szoles es nednes, elegyenes tisztza eggol (KGal. 1582. F4. P2). Megakadékozott, elegyenes dolog (MA: Tan. 189). Elegyés képmuta tíssal az ő dolog (MA: Scult. 410). Elegyés mondás: axioma compositum (ACsere: Enc. 18). Elegyés okoskodás: compositus syllogismus (ACsere: Biles. 94). Emlettünk egylegyenes idegen egyelök is (Sam: Cer. 41). Nyugodalommal egyeles munka (RendÉl. 110). Aranyal es selyemmel egyeles rojt (MonIrok. XXIV.615). Addig zürgessünk eő fölsegehe kegyelemmel s igazsághal egyeles kapuánál (Felső Magyarországi Minerva 179). Villámásokkal elegyés jégessök (Ily: Préd. 113). Némely dolgok szépek, de nem szépekkel egyelések (II.26). Láng szímel elegyés barna ábrázattya (Gyöngy: Cnp. 3).

Elegyésleg, ügyelésleg, ügyvelésleg, elegyéslen: [promiscuo, mixtum MA. [gemischt]. Az jóc es gonozoc elegyésleg vadnac (MA: Scult. 202). Minden elegyésleg valot megvilágosítasz (Lép: PTük. 1187. 234). Calvinus nem érti azt egyelesleg minden emberekrül (Pós: Igazs. 1373. 302). Három ezer lovagh, s egyelesleg gyalogh, vala segétségére (Liszt: Magyar Mars. 45). Kéményt látot lánghal elegyésleg füstölgeni (Czegl: Tronf. 208). Egyelesleg kinszerítettnek lakni az hamisságnak fiaival (Szatm: Dom. 18). Személya s tanítása azon egy idegőség valának előtten: zsidó es keresztény, phariseus es stoicus egyelesleg nézetenek ki belöle (Fal: NA. 124). Némelyek mindent egyelesleg gyermek játéknak tartanak (Fal: UE. 427). Oda fut a nép, a hová a többi tödül; egyelesleg a támadott hír hordozza őket (442).

Elegyít, elvegyit, ügyelit, egyvelit, ölegyít, ögyit (*ügylét* Gvad: Kár. 15. *ögyit* Pös: Igazs. 179. *ögylét* GKat: Titk. 35. Ker: Préd. 126. *ögyellett* Pázm: Kal. 261): misceo C. [mischen, mengen]. Elegyítve: congesto C. Elvegyitem, elegyitem, egyelitem: misceo, permisceo, commisceo. Elegyítve: mixtum MA. Epénel egeledet bor: vinum cum felle mixtum (MüncH. 68. 142). Egelehek [igy]: misceamus (NémGl. 125). En verenekemet sárossal el vegeitem (DöbrC. 179). Kethkeepen egyelöheetek ewneky: duplicate duplum (JordC. 918. 859). Babonasaghat az Jesusnak tudományaval el negeytyk vala (Konj: Szál. 329). Nem ölegyefi az ez világi dolgokba magat. Lelki dolgokba ölygetie magokat (Tel: Evang. 1117). Az a test minden férfini magnac ölygylése nélkül szízfütül születet ez ni-lagra, mint hogy a pogachaba nem ölygettetet semmi konasz (L477. 478b). A rutot a szépnec közibe ölygetem (Tel: Fel. 4. 13). Elzettel, peppel ölygeted (Mel: Herb. 9. 21). Ne ölygez semit a Christus erdemehed (Mel: SzJán. 281. 438). Nem io az bagolynak a solme közibe ölygettetni [igy] magát (Pécsi: SzókK. 107). Angyalok közzé ölygelitvén magát (GKat: Titk. 35). Nem akarja magat ezeknek dolgában egyeliteni (MonIrok. XXIII. 174). Némelyek a barmok kedvével egyvelitik kedveket es azonféle gyönyörüségek után lazzadnak (Fal: SzE. 535). Öseinek erkölsei edgyelítetttek benne (Gvad: Kár. 15). [Vö. **Ögyelget**]

be-elegyit: [immisceo, intermiscuo, ingero MA. [eimmengen]. Magat be-ölygete az keresztényec győlekedte közzé (Mon: Kép. 29).

bele-elegyít: ~ Belé egyelíti magát az versengésbe: miscetur contumelios (MA: Bibl. I.565).

égybe-elegyít: [commisceo; vermengen, vereinigén] Füg isten háromságba és háromságot *égségbe* beállítónk, sem zemleket egheelegetveitven, sem állatot meg valasztvan (DöbrC. 56). Eretnökségnek rongyos tudományát össze föltözvén egybe élyelettette (Pázm: Kal. 261). Az hallattatot ige nem vala hittel egyben elegyítettven azokval az kik hallottak (Szár: Cat. C).

el-égyelit: [permisceo; vormischen]. Hív nemzetet ydeghen nemzettel el ne egyelőhe (JordC. 108. MA: Bibl. IV.15).

hozzá-elegyít: admisceo MA. [beimischen]

közbe-elegyít: intermiscio C. [beimischen].

mög-elegyít: promisceo, diluo C. permisceo MA. [vermischen, vermengen]. Ismét meg elegyitem: romisceo. Mogelegyítettet: miscellus C. Az olasztot on levn olyan nykeppen egy zepen mgelegyitetet fevrdev (ComC. 271). (A penitenciát) zent romcenségnék eedésseghevel kel meg egyelőtyen (ÉrdyC. 432b). Mogelegyítet magokat ő vélec: amicitias copulatis cum eis (MA: Bibl. I.211). A göröngyöt ha meg egyelited, habarod, és vízben áztatod, sikamló, híg sára leszén (Com: Jan. 15).

össze-elegyít: commisceo, permisceo, immisceo, confundo, condopso C. [vermischen, vermengen]. Ösze-elegyített: promiscuus 141b. Nyess, és elegits őszue három mértéc semlye lisztet (Helt: Bibl. I.64). Lán kő esső, es szén, es ezek vérrel valanak őszue elegüttek (Mel: Szék. 228).

összeelegyítés: commixtio, permixtio, confusio, concretio C.

Elegyítés: mistura C. mistio, permixtio MA. [mischung, vermengung]. Komaznac elégítose (BécsiC. 189). Zysessegnek zep egyeleytése vagyon az alazatossággal (WeszC. 148). De bár tiszták, és elegyítés-nélkül vólnának is a világ javai (Pázm: Préd. 70).

Elegyül, elvegyül, égyelül, égyvelül, ölygyl: commisceo, permisceo MA. [sich mischen, vermengt werden]. Hippocentaurus awagh loval elégilt ember (PeerC. 62). Zadot a merőggel elégilt occttel kevergetec (DöbrC. 5). Az alazatosság egyelwlth az zysesseghez (WeszC. 148). Köz sző, á sído nielbe á sirány nielből ölgült (Mel: Szék. 252). Akar kinel barnul törénye kiünl ölygyilene (Mon: Apol. 397). Láttad az vasat elégylüle á földi czéráppel (Kár: Bibl. II.157). Lölke örök éjre sok mással elegyült (Zrínyi. II.93). A ferfn többet ne esmerien az ő feleségene, es senkinel egyebbel ne ölygyülön (Agend. 60). A fel-fakadt fágyok sárral egyelülnek (Gyöngy: KJ. 133). Mint a fel-kelő nap férdik kőntésében, rosa szín egyvelült zyeuge szomélyében (Gyöngy: Char. 4). Kedvesok az szép szől amálunkább azok közzé egyvelölt esők (Thaly: Adal. I.132).

égybe-elegyül: [commisceo; sich vermischen]. Igon zep eghe egeylos az zysesseg az alazatossághoz (DöbrC. 263). A gonoz pokolnak ő tzehez eghe elégwl (TelC. 250).

el-elegyül: ~ El elégylenek nemzetek közt (KészthC. 290). Az Abrahamnac maradéki Aegyptusha el ölygyültek az poganoz közt (Tel: Évang. I.316).

mög-elegyül: commisceo, confundo; sich vermengen, sich verwirren. Mogelegyüle az varas előt á had (Helt: Krón. 100).

össze-elegyül: ~ Ösze elegyült: concretus C.

Elegyülös: [commixtio; vermengung]. Ember minden ölygyulostül, őszue kenerestül tisztán tartia magát (Pécsi: Szék. 115. Pécsi: Ágost. 8). Az io mag közt el hintetel konyoly, az buzianac azzal az o elégylésenel lattasec artani (ÉszT: Ig. Any. 51).

Elegyület: mixtura; mischung. Hoz mirranac es alozasec elégöltet, monad zuz fonal (MünchC. 212).

ÉLEMÉNTOM: [elementum]. Eltető állatoc, lételneac kezdeti anagy adamoto [adamotom?]: elementa C. Az elementomok hatalmas telemekodetekkel meg-előznek minket (Pázm: Préd. 66). Általlato elementomot, a levegőget adta nekilük (Ily: Préd. I.382). Leg alacsonyabb elementombul, földből, és sárbul alkotta az embert (Laud: UjSegits. I.405).

ELENKÉS [?] Elenkes pénz: species monetae deterioris argenteae sub Ludovico II. Erről Sigler Mihály [chronológiájában] így ír: Eodem anno (1525) nova in Hungaria moneta cuditur Elenkesch vocata (L. Belli Apparatus 66. Kr.).

ELL. Zsák, ellök: pario C. [gebären, werfen]. Ellőc: pario MA. Ellő ihok (Börn: Préd. 282). Az bírány, mínce váma elletic, légyen az ő anyja alatt heted napig (Kár: Bibl. I.109. 632). Kettőst ellő fias juhok (Debr: Ker. 249). Az öker egy barant ott ellet (Cseng: Jer. 26). Az elephant tsak egyszer szül, ell (ACSere: Enc. 203).

[Szólások]. Eb ellette fia! (Thaly: VÉ. II.256).

ELLÉS: [partus; geburt, das werfen]. A nyul az ellés után számtelen bagzik (ACSere: Enc. 209).

Ellető: [ort, wo schafe zur zeit des lammens gehalten werden]. Korja Mihóknak az elletőn való juhászágáért fizetünk (MonTME. I.297).

Ellő: [foetus; junge]. Nirett cördak, kik mosodobol haganak, es mindenket két ellővel es közzöttök minczen meddő (DöbrC. 176. 480).

ELL-ÍK: [ascendo; steigen]. Lora ellő nem zabadoithatta meg ő loket: ascensor equi (BécsiC. 218. 290. 291). Megverec minden lovat es ő ellőket (312). El aluttac mend kik ellettek lovacra (AporC. 31). Lovakra ellettek (DöbrC. 141).

föl-ellik: ~ Fel ellet te lovacra (BécsiC. 274). Ó fel ellic a zamarra (307). Lovának fel ellőy: ascensores equorum (309). El zenderednek mynd kyk fel ellettek vala lovacra (KészthC. 191. KulesC. 183).

ELLEN: 1) [in contrarium; in entgegengesetzter richtung, ins gegenüel]. A hnočka a habocetol hággaltaticuala a tenger középet, mert a zel ellen vala: erat contrarius ventus (MünchC. 41b). Ime a tengeri halnak edes zuananc hangosságat mutatad, de magat fulacodath leml jelfőtűtet, es ime mind ezők vizza ellen fordultane (NagyszC. 66) 2) [postp. a] [o regione, obviam; gegenüber, entgegen]. Menyetek el ez városban, ky ty ellentek vagyon: ite in castellum, quod contra vos est (JordC. 418. 596). Ellenem iw koldhuan tuskajalein kinirt (VirgC. 73). Buda mellet ellene Scambriane magyaroc az Duna melle szalanne (Göszür: MagyB. A.3). B) [advर्सus; gegen, gen]. Mikor lézallana a hégről naqtamadat ellen: circa ortum solis (BécsiC. 32) c) [contra, adversum C.] [gegen, wider]. Ellene, ellened, ellenem: contra se, contra te, contra me MA. Te towtel gonoz mynelkedeteket ysten ellen (EhuC. 43). Ellenem ne mery mondand (103). En ellenem ki ment vrnac keze: egressa est manus domini contra me (BécsiC. 2). Ne tunaggtate gonoz ellen (MünchC. 22). Kedne ellen: ab invito (NcmG. 363). Papanak akarrattanak nem allana ellene (DonC. 99). Meg haragyt embory nemzetek ellene (181). Termezetynek ellene valok valának (22). Ellenem veteteknek meg nem bochatam (VirgC. 11). Sola w ellene csak egy ab sem vtat (58). A szel ellene vala: erat contrarius ventus (Helt: VT. 16). Meg az Antal fizéne is ellene igen jó (Mel: Helt. 90). Melyec ionra valoklöl ellenem valokca láteneac: quae ex necessariis adversa facta sunt (Dees: SallJ. 12). Ellenem való yton akarsz iarni (Kár: Bibl. I.141). Ellenek nagy haraggal foink fogokat (Pázm: Kal. 4). Moge haragnek ellene (444). Semmit ne higgyen az ellen, a mi a sz. irásrol ediben adatik (57). Az zysesselemneac ellene vete magát (MA

Bibl. I.136) A kétséges kérdésekről, érte és ellene (pro et contra) argumentálván (Com: Jan. 160). Kijöttél parancsolatom ellen (Mik: MulN. 202). **(4)** (erga; für). Mikor Judith leült volna, fél gerjede Holofernesnek szíve ő ellene, hogy az ő véle halásit kéuámmá (Kár: Bibl. I.197).

viszon-ellen: vice versa; hinwieder. Mel vezedelemre meemnek az nyawalyas hynések ew halaloknak wtama, vyzon ellen meol erek eremre mennek az ygzak (ÉrdyC. 4). Vala ky az mariat tyztely: esmegh vyzon ellen tyzteseeghet teozen ewneky (160b).

Ellenbe, ellenébe: e regione, exadverso, e contra PP. adversus Com: Vest. 118. gegenüber, entgegen| wider Com: Vest. 118. Ellenbevetettőt: contrapositus. Ellenbe votés: oppositio C. Be fevdelen ew orchavat menneen az menyey jerusalem ellenében (DomC. 147). Ellenbe valo varoska (Sylv: UT. I.114). Bérésekkel állatya ellenbe (Tel: Evang. II.107). Ellenbe iveti hozza maga meritet (Beytho: Epist. 22). Ellenébe veti magát isten a bálványoknak (MA: Bibl. II.39). Ellenébe vitte a kulczokat, és az várost kezében adta (KBécs. 1666. C8). Szél ellenébe mennek (Misk: VKert. 321).

Ellenbeli, ellenebeli: contrarius: gegenüber befindlich. Az ellen hely zonzedhoz menthenek (RMNY. II.191). A két ellenbeli vár (MontME. III.156). Menhitec el imez ellentétkébi faluba: in castellum quod contra vos est (Kules: Evang. 7).

Ellenben, ellenében, ellenbe, ellenébe: **(1)** e regione, exadversum C. contra MA. [gegenüber]. Kíral hazá ellenébe: contra basilicam regis (BécsiC. 59). Ménihitec a kastelba kí ellentecbe vagón: in castellum quod contra vos est (MünchC. 51. Pesti: NTest. 165). Ylwen a koporsónak elleneében: sedentes contra sepulcrum (JordC. 449. Helt: UT. 117). Az nagy kí hazynak ellenébe (RMNY. II.114). Kí ott ellenbe áll vala: qui ex adverso stabat (Helt: UT. NS). Eggyic ajtó a másickal ellenben vala, azaz egymásnac ellenébe valanac (Kár: Bibl. II.146). Attyahainac ellenébe lakozic: e regione fratrum (MA: Bibl. I.13). A földnc délről északra egyenesen ellenben fekvő lakozó: anteci (Com: Jan. 171). Töb rövid dardak allanak vala kí ellenben: plura spicula eminebant in adversum (Fórró: Curt. 154). **(2)** contra MA. contrarie: umgekehrt. Tölbe többet egyél mint izol, nyárba ellenbe (ACsere: Enc. 173). De nunc ellenben tanét (Pós: Igazs. II.114). És így egyenesen ellenben a cselekedeteknek érdeme az idvözilendő hittel ellenkezik (Ker: Préd. 113. 336). **(3)** (verum; hingegen). Hogy la ellenébe szynadozol, naradunk (Illy: Préd. I.25). Azok pedig ellenébe igen alávalók (II.13). Azok az éhségről tegyünk nem telik sokba; ellenben sokba telik a kényes. appetitus (Fal: SzE. 519).

által-ellenben, által-ellenében: e regione; gegenüber. Által-ellenében: e regione PPBI. A várossal által-ellenben szakad a Dunába az édes Olt vize (Mik: TLev. 411).

Ellenére: [certatim; zum trotz, um die wette]. Itt vídám ifiak csolnokokra féltek, egy más ellenére sebsen evectok (Orezy: Nimf. C2).

Ellenez: abmo, refragor MA. reluctor PPBI. [widersprechen, sich weigern, bekämpfen, hindern]. Sok szóval ellenzeni: *consumere verba in disvadendo PPBI. Az ő fogadása elleni ítet, es nem ereszi házasságra (Tel: Evang. I.210). Így ellenéz az kepeket: ut opponeret imagines (Mon: Kép. 216. Mon: Apol. 141). Kianoc meg halni, hogy az Christust lathassam, ellenéz éni, hogy az Christussal elhesse (Pécsi: Ágost. 81). Ellenézheméjé, midőn ilyen házassággal kínáltatné? (MA: Scult. 947). Láta a madarakat alázállani, hogy öt ellenzenék (Illy: Préd. I.335). Bár ha ellenzenek, hogy tégd szeretlek: de én azt nem bánom (Amade: Vers. 151).

még-ellenéz: [abmo, recuso; zurückhalten, bekämpfen]. Az kyralt erről nem merik nála vk meg ellenézeni (KazC.

99). Mindenkben meg ellenézte az ő tanácát (Helt: Krón. 15). Igaz magyarazzalt meg ellenéze, és vissza verife a szent írisból kí vött külemb fele mondasokat (Dív: Kereszts. A5). Csak egy fátl ellenézte meg őket (Megy: 6Jaj. II.11). Midőn aldozatokat kezdettem vala teni, az paptol meg ellenéztetem (Fórró: Curt. 737).

mégellenézhetetlen: [invincibilis; unbestreitbar]. Bezedők meg ellenézhetetlen legión (DebrC. 98).

Ellenzés: repulsio, refragatio, cohibitio MA. [widerspruch, widerstand]. Nagy ellenézeest zenvedet (JordC. 824). Mondási ellenézeest zenved (ÉrdyC. 621). Erdéglnek ellenézeestől kesecrtý (653. 533). Fegyverrel valo ellenéz, hatra ízes, vissza veres: repulsio (Verb: Szót. 27). Az akarának ellenéze: obstaculum voluntatis (Illy: Préd. II.87).

Ellenző: **(1)** adversus, contrarius Kr. [inimicus; widerstreitend, widersacher]. Ellenző víz: aquae contradictionis (JordC. 277). Mynden ellenéz haljaljos bynt ky yz emberből az zent zeret (ÉrdyC. 166). Kyt meny ellenéz kesecrtettel meg nem bantathnak (590). Pál es Barnabas myud egyetwmben az ew reylyk valo ellenézkkel Jerusalemba memenek (Konj: SzPál. 23). Két ellenöz wrnac nem szolgallatsz (Bora: Préd. 546). Az igasság ellenözöknc vallások (Mon: Apol. Cím). **(2)** [contrarius; gegensätzlich]. Ellenző képpen ez a planéta sok hadi nyomoruságokkal illették (KBécs. 1666. C4). Alig találtatott vagy egy híres familia, a kí fondációkkal nem szándékozott volna gyarapítani [papi tisztunket]; most pedig naponként ellenözőt látunk (Csúzi: Sjp. 42).

Ellenköd-ik: repugno, adversor MA. [widerstreiten, sich feindlich benehmen]. Ellenkedve: repugniter C. Né ellenkögöl emmekem: ne adverseris mihi (BécsiC. 2. 3). Kik ellenkednc nem magazatnak fél ónió benek (AporC. 12). Akarnak ellenködny the ellenöz (WinklC. 281). Ellenkedyk az evrek bodogszagnak ellene (CornC. 36). Ellenkődnyk vala eerete ew reea (ÉrdyC. 522b). Ellenkedyk tytkon: insidiatur (KulesC. 16). Vettek, kik ellenködnek istenek tóruenyével (Beytho: Epist. 4). Ez láttatik ellenködni az angyal montásával (Lép: PTük. I.276).

Ellenködés: adversitas, repugnantia MA. [Gegensatz, widerstreit, widerspruch, streit]. (Ez világ) ellenködést zerez isten között es ember között (BodC. 1). Ky zabadeytaz engemeth nepeknek ellenkedesetvl: eripies me de contradictionibus populi (KulesC. 33. 70). Ellenködéseket szerze te kőztedet, es az asszonyállat között (Helt: Bibl. I.B.). Kaba ellenkedese vadnac mi hemünkis az istoncc tanaczinal (Bora: Préd. 217).

Ellenködő: adversus C. adversus, repugnans MA. [widerstreitend, widersacher]. A sidoc ellenködő: insidiatores Judaeorum (BécsiC. 65). Ne legének gonoz nemzet es ellenköd (Apol. 39). A te nagy felszeg voltadal forgattad fél a te ellenkedődet: adversarios tuos (Helt: Bibl. I.B3). Ellenkedő es patuareidok (Mel: SzJan. 306). Batorsaggal iarnac ellenkedődc elöt (Mon: Apol. 418). Ara-is kell nézni, la jó akarónk-e vagy ellenkedők (Pázm: Préd. 444).

Ellenköz-ik: adversor, inimicor C. rebello MA. [widerstreiten, sich feindlich benehmen, abändern]. Ellenközve: contrarie C. Senkivel nem ellenkeze: nemini adversatur (Com: Jan. 185). Az atyac nemely irásokban ellenkeztenc egymással (EszT: IgAny. 91). A pápások a szent írással ellenkeznek (Matkó: BCsák. 400). Eggyik szél a másikkal ellenkezik (Mad: Evang. 277). Egynehány lovas kimeit ellenkezi a némettel (Monrók. XXIII.416).

Ellenközés: contrarietas, inimicitia C. repugnantia MA. [Gegensatz, widerstreit]. Természet szerént valo ellenközés: anti-pathia C. Czac ellenkeztet keres az gonoz: jurgia quaerit (Kár: Bibl. I.613). Ninczen ellenkezes ez beszédben (MA: Bibl. I.127). Nem csak a jótéteményekért, hanem az ellenkezesekért is hálákat kel istoncc adunk (Illy: Préd. II. TartJ. 2).

Ellenkéző: adversus, oppositum, contrarium (Contrarius, repugnans, repugnans, adversarius, rebellator, rebellis MA. [widerstreitend, widersacher]. Ellenkéző vagy tisztaságomnak) (CsonaC. 21). A sátn: ellenkezű, perős, laborság szerző (Mel: SzJán. 495). *Legő bekosogas az te ellenkőződdel* (Fél: Bibl. 6). Ellenkőző ember: inimicus homo (22). Versenyös es ellenkőző nemzetiség: populus non credens et contradicens (MA: Bibl. IV.115). Ellenkőző egymással a nevetés és sírás (Com: Jan. 62). *Ezöc egymással nem ellenkőznee ellenkőzőkpepen, hanem egymás vtan, es egyjüt valoc* (EszT: IgAny. 12).

Ellenség: 1) inimicus, hostis, parduellus, adversarius MA. [gegner, feind]. Kysaltatyk ew yonhaban agg ellenség (EhrC. 50. 149). Zeresseteq ű ellenségeket (MünchC. 22b). *Legy eughedines te ellenséghednek: esto consentiens adversario tuo* (JordC. 367. 368). Minden ellenségedet meg giwzwd (VirgC. 91). Nemely része az városnac iarnadnapra votte eszébe az városnac ellenség kézbe jutását (Zvon: Post. II.255). Külső ellenség: hostis externus (Com: Jan. 114). 2) Ellenségeth [ellenségek]: inimicitiae NémGl. 322. [feindschaft].

[Közmondások]. Ellenség megvetés sokaknak volt veszés (Kisv: Adag. 216).

Ellenségős: hostilis, hosticus C. [feindlich]. Ellenségösen: hostiliter, inimice C. Ellenséges ember: inimicus homo (MünchC. 38. 164). Az zel ellenséghes vala: contrarius (JordC. 399. 612). Ellenség ellenségőst (NagyszC. 17). Soc helyeket ellenségesen lonaqokeal el dnlata (Deesi: SallJ. 18). Erről az kérdésről, ellenségeskpepen patuarkottanae (Zvon: Osiand. 29). *Felötte igen ellenségesec volnac egymással* (MA: Scult. 863).

Ellenségösség: [contrarietas, inimicitia; Streit, feindschaft]. Ellenségösséget szerzek te közzed (Helt: Bibl. I.42).

Ellenségi: hostilis [feindlich]. Ellenségi lélek: animus hostilis (Hly: Préd. I.165).

Ellent: [contra, adversum; entgegen, zuriick]. Ellent állók: contrasto, resisto MA. Ellent fellet: contrarium dicit (EhrC. 33). Ellent mond: contrarium dicit (51). A test semmit ellent neki nem tart (NagyszC. 198). W teneked ezben ellent tarth (VirgC. 20). Nem vígyáz hogy ellent vesson mesterséglül (Zrínyi. II.77). A szél, északról támadván ellent fűj azoknak: adversum tenet illis (Balog: Corn. 2).

Ellenül: [ex opposito; von der entgegengesetzten richtung]. Imimen hefiseg, ellenül hideg, oldalul betegseg (Deesi: Ágost. 84).

Ellen-való: [contrarius; entgegengesetzt]. Ellenvaló okok (Apati: Vend. 1113).

ELME (elmőködi TihC. 52, elménket ÉrdyC. 3, elmőnköt DeesiC: Préd. 47. Kibártá 1583. C. Takarékos életsek és jó elmőköt Cs. F3): mens, ingenium, memoria C. Ver. MA. [sensus, sententia] gomit Com: Vest. 136. [seale, sinn, meinung]. Élesselme: perspicuitas. Nagy elme: magnanimitas C. Elmének az éli: *ingenii acies, *vigor; ez vala az elmém: *sic cogitabam PPH. Elmo nélkül való: demens Com: Jan. 178. Vilagosolott elmiew ember: homo illuminatus (EhrC. 77). Alhatatos elme: obstinatus animus (DeesiC. 3). Eg elmő: aequo animo est (25). Zerettesec minden zfind es minden leocckel es minden elmél es minden értelmel es minden erőnel (MünchC. 97). Nyomorvthort walo ymadng nyorkth zomow elmowel volna (AporC. 61). Imadsng az elmenee istenhez fel emelése (GuaryC. 51. 52). Zeressed istenth inudón te telyes zywedből mynd te telyes elmecdből mynd te thelies lolkőből (WinkC. 311). Istennemem non zeretten telyos züemel, elmomel es telyes erwmel (VirgC. 51. Meg vala setetwten w lolkebe es elmieibe (20. 30). Lolköet oeltweten ayoytatus ymnelagokkal, elmeyet memyoy gondolatokkal (ÉrdyC. 495). Ki ertthötte meg az wrnac elmieit? quis cognovit sensum domini? (Helt: UT ró

Ostoba elme: Boeoticum ingenium (Deesi: Adag. 99). Az isten öröcke valo elme, az ionak oka az természetben (Fél: Tan. 15). Jollehet szunyad, de elmieénee szone világos (Kár: Bibl. I.143). Az igaz nemesség vitezsegnek gyakorlasival, es egyeb fele testi elmének jóságival szokot nyeretetni (Ver: Verb. 8). Elméjét elhadgya: animus despondit (Com: Jan. 196). (Sudalkozésra méltó éles elmével bírt (Czegl: MM. 5). Az allegátat helyeken es Calvinusnak igaz elméje (Pós: Igazs. 1626). Én a ki azelőtt ifju elmével játcoztam szerelmekek édes versével (Zrínyi. I.1). Kinagyarizza a maga elméjét (DEmb: GE. 121). Vadászattyában egyszer hall igen kedves cetera zengést jobbköze felől, a ki miatt elméje kívül ragadtatik (Hall: III. Hist. II.156). A királynak elméjét helyben hadgya az egész környül álló tanás (III.42). Ritkán találkoznak magok elméjéitől, új munka-szerző emberek (Hall: Páizs. Előb. 3). Az elmének természeti helye az agyban vagyon (AÜser: Enc. 161). Az álmadás az elmének belső tölekedete (164). Az elmének indulati: animi pathemata (Fely: SchSch. 4). A sz. atyáink közzsóságos elméjek (közös véleményük) szerint (Hly: Préd. II.455). Inczédinek ha volna anynyi elméje s léteit, melylyel meg tudna felelni annak az hivatahnak, jó volna (RákGy: Lev. 241).

[Szólások]. Elméje nem bomlott, mint eséppel a kéve (Gyöngy: MV. 14). Nem egy itt az elme [nem egyértelműek] (Czegl: Dag. Előb. 1). A magad elméd fel nem éri (Fely: SchS. 2). Másnt iár most az te elméd: mens peregrinatur (Deesi: Adag. 220). Jól szöllött Georgius ha elméje itt járt (Czegl: MM. 199). Azon egy helységben sokáig ne mullasson; ha már látta szemmel, és meg járta elméjével a méltó dolgokat, induljon (Fál: NU. 152). Mindent megért, elméjében foglal (Fál: UE. 392). Ha mi eszedben jutott avagy elmédben ötlötte (Com: Jan. 158). Az hnelet olvasd, had végyük elménkben (Zrínyi: ASyr. 28). Minden sokaság meg győlekezek, es elmieikben meg boma (DöbrC. 349). Gyakorta ez kérdés fordul elméjébe (MA: Scult. 12). Elmében forgatom: reputo C. Nappal nem azt forgatnóké elménkben (Lép: PThk. II.118). Elmében tartom (Czegl: Japh. 130). Elméjét a dologtól el-fogni: evocare animum a negotio PPH. Elméjét futtatni, űzni, fűrsztani, gyakorolni (szD: MVir. 133). Fűggőben vett elmével vizsgálya a dolgot (Matkó: BCSák. 257).

esekély-elméjü: pusillaninus Com: Jan. 136. [kleinmütig]

éls-elméjü: perargutus C. [scharfsinnig] (DebrC. 61. TihC. 20).

emlékőző-elme: memoria MA PPH. gedächtnis Com: Vest. 40. 136. Az nr elmédet világositca, értelmedet élesitese, és emlékező elmédet erősitese (KCSipk: Woll. Előb. 14. Köb: Idv. 58).

furfánt-elméjü: [versutus, callidus; sehlan E káromkodó tévelygés alkalmasint el temetődven, egy furfánt elméjü Arius nevű ember a pokolból viszi-hozá (GKát: Titk. 14).

gyors elméjü: sollers Com: Jan. 66 [gewandt, witzig]

hamar-elméjü: versutus PPH. [gewandt].

hőgyés-elméjü: [perargutus; spitzfindig]. Ana hegyeselméjü és nyughatatlan emberek mindenüt azon vadaq, hogy a földalatt es égh-felett lévő dolgokat meg-tudhassák (Laskai: Lips. 146).

ítelő-elme: [intellectus; verstand]. Az itelő elme bijálen itél okossan, ha az emlékező elme jól magánál nem tartya azt (PP: PaxA. 231).

jó-elméjü: [intelligens; verständig]. Yo elmőif yfyn es nag tanult ember (TelC. 69).

nagy-elméjü: magnanimus C. Com: Jan. 196. [grossmütig]

nyughatatlan-elméjű: curiosus C. Com. Jan. 185. neu-
riörig, wisbegierig.

serény-elméjű: [sollers; gewandt]. Ánokásgra serény el-
méjű (MA: Scult. 996).

tüz-elme. Tüz-elmék, gyors elmék, sebes elmék: *praepro-
pera ac fervida ingenia PPBl.

változó-elméjű: [inconstans; wankelmütig]. (Czegl: Japh.
18).

viz-elméjű: [stupidus; dumus]. Viz elméjű ember (Kem:
Élet. 419).

Elmebéli: mentalis, memorialis SI. [im gedanken]. A szűz
lefunak meg kell vallani ha elmebéli törvéntelen egyesülésé
vált valakivel (Czegl: MM. 272). Elmebéli elragadtatás: extasis
(Csizi: Csehi: Edom. 10). Műló felben minden könyvből bé-kő-
szöntenni meg-veszett köstölő iznek és elmebéli gyarlódott erő-
nek jele (SzD: MVir. 124). Elmebéli vagy kézi munka (134).

Elmécske: ingeniolum, memoria MA [geringer verstand].
Minden elmécskémert arra fordítottam, hogy ő felségének sin-
cerissime szolgáljak (MonOkm. XIX.44). A te elmécskéd szerént
(Czegl: Japh. 33). Az isteni felséget bé-fogja ő az arasznyira
ki-terjedett elmécske (SzD: MVir. 132).

Elmei (elméj) Mik: TörL. 111): [mentalis, memorialis MA.
[im gedanken, gedauken]. O vram Jesus ky wagy elmey wigasag
(WeszpC. 143). Engedyed hogy elmey ees testy erek egesseggel
erwlyen (KeszthC. 436). Mench meg mynden elmey es testy
bwnektw (GömC. 142). Elmei fajzat (GKat: Titk. 327). Hála-
adással tartoznak az urnak, aki megzsabadított az elméji inség-
ből, amely nem könnyebb, mint e testi inség (Mik: TörL. 111).
Elmei késedelmes tompaság a maga hasznára és szükségére
nézendőkben (SzD: MVir. 130).

Elmélkéd-ik (elmélkedni Mik: TörL. 72): contemplor, ratio-
cinor, imaginor C. meditor, considero MA. Elmélködő: contem-
plativus C. meditatundus, considerator MA. [sinnen, nachdenken,
spekuliren]. Az bevchesseg chak az evrevkevek elmeelkedy
es azokban gyenyerkevyk (ComC. 185). Az istenrel elmel-
kedev (231). Elmélködő elette ada ómagat (TelC. 125). Ez nagy
dolgoknak elmeelkedyere (DomC. 185). Leegyetez tiztelöye
es ayoytatossaggal valo elmeelkedye (ÉrdyC. 537b). Beytelt,
vygyazot, elmeelkedyt (ÉrdyC. 561b). Maria elmelkedyi uala az
istennek nagh alazatassagat (TihC. 52). Eiel es nappal az vruak
törueniben elmelkedik (Fél: Tan. 334). Az apro gyermeckeket
mikor csokolgattyuk, az istennek ny kezeit elmelkedyuc (Prág:
Serk. 453). David, midön az mennyei dicsösegről elmelkedniek,
csak csudálkozva, es föl kiáltva szol felöle (Lép: PTük. III.11).

Elmélkedés: contemplatio, contemplatus, theorema, ima-
ginatio C. meditatio, consideratio MA. commentatio PPBl. [das
sinnen, nachdenken, ersinnen] Vala egh kert elmelkedesre
alkolmas (DebrC. 611). Gonoz abrazatoknak elmelkedyesyt el
keel tazoztatny (ErdyC. 619b). Az bolcekhez illik az nag dol-
gokrol valo elmelkedes (RMNY. II.44). Nem kel alitanuk hogy
az isten hasonlatos legyen az aranyhoz, avagy ezüstöz, avagy
mestersseggel faragot kühöz, avagy egybe valami emberi elmel-
kodeshöz (Szár: Cat M3). Fel nem érvén elmelkedésinkel, mint
lehessen az isten emberre, az igaz-mondó isten szavára meg-
alizzuk okoskodásunkat (Pázm: Préd. 101). Igyekzetünk Jesus
életének elmelkedése legyen (Pázm: KT. 2).

Elmés: ingeniosus, scitus, memor C. [witzig, sinnig]; sinn-
reich Nom. 12. Nem elmésen: inargute C. Olyan ezes ees
elmes mynth te (DebrC. 504). Elmésen nem tudnak gondol-
kodni (Czegl: MM. 250). Valamely dolog felöl elmésen discu-
rálni (Czegl: Japh. 3). Kiuánsze meg emelis elmésb argumen-
totot hallani? (Güntz: RReb. 91). Tréfiéckal, játékos mondásokkal

vani, elmés dolog: ingeniosum est (Com: Jan. 208). Nem voltak
elmés philosophusok azok a görögökis (Bal: Csisk. 24). Jóbará-
tosoknak jó elmés indulattya, és akarattya nem megvetendő
(Illy: Préd. 167). Juliánus nagy elméjű volt, de mennél elmésbé
volt, annál ártalmasb (II.219). Elmés rövid vers: epigramma
(SzD: MVir. 131).

Elmécséske: acutus C. [witzig].

Elméskéd-ik: ingenio ludo, argutor Kr. [witzig sein, schluss-
folgerungen aufstellen]. Elméskédnek, philosophálnac (MA: Tan.
173. GKat: Titk. 226).

Elméskedés: ratiocinatio GKat: Gramm. C. [das schliessen,
das folgern].

Elmésség: 1) ingenium; witz, scharfsinn. Éleselmesség
keresés (MA: Tan. 1313). 2) industria; vorsätzlichkeit). Keuei-
tekből elhessetéc elmésséggel: de vestris manipulis projicite de
industria (BécsiC. 5).

Elméetlen, elmételen: demens, hebes, insipiens MA. [un-
sinnig]. Elméetlen: amens (EhrC. 57). Elmételen: insanus (NémGl.
144); insensate (127). Elamit es elmételeme tezen (NagyszC.
141). E bizonytságot olyan elméetlenül nem bolygatta volna
(GKat: Titk. 208. Czegl: BDorg. 123).

Elméetlenkéd-ik: [desipio, ineptio; unsinnig sein, unsinnig
handeln]. Elméetlenkedik, esztelemedik (GKat: Titk. 226).

Elmételesség: 1) deliramentum NémGl. 175. [wahnsinn].
2) [amentia; unverstand]. Elmételesség és ideletlenség (Corp:
Gramm. 699).

ELŐ (elvez) JordC. 395. ÉrdyC. 505b. *elész* MA: Bibl.
Előb. 2. *előbuc* SándC. 8. *elész* ÉrdyC. 573. *elleyben* LevT.
I.42. *előitt* 221: 1) [locus anticus; vorderraum]. Kyk mynd
elleyben ylyek ég maasnak (SándC. 10). Amazoknak eleit
megh alla (CsomaC. 42). Előbbe itötte (Helt: Bibl. II.167).
Váltak eleitül tova nag elmék, kik nepeknek törvényeket
szabtak elejekben (Ver: Verb. Előb. 1). Az tekintetes ezimert
kel honlokotok eleire tenni (Toln: Vigaszt. 65). Esztergam eleim
most itnek füvellő-tábot hadaimk (Thaly: Rákt. II.112). 2)
[pars antica; vorderteil, vorderes]. Elei: primordium, principium
MA. Elei: initium; anfang Com: Vest. 133. A zeretnek eleyn
kezdetyn (DomC. 313. 218). Haynal eleyn tamada fíel (ÉrdyC.
142). A hitnek tyztasagos elei es kezdety (NagyszC. 29). Pelo-
ponesos, melnee az elein vagion Corinthomus varosa (Szék:
Kron. 9). A dolognak mind eleit, középit iol meg kel erteni
(Helt: Bibl. I. e4). Minden dolognac elei es vege vagion (Mel:
Sam. 8). Tanaz elei: nova hirundo (Deesi: Adag. 42). Ez ám
minden háboru-ágnak kezdeti elei: hinc belli initium (211).
Az isten az meg teremnek eleit, középit es vezet ő maganak
veszi (Fél: Tan. 241). Környülmetéllýétec férfui testeknek bőré-
nek eleit: carnem praeputii vestri (MA: Bibl. I.14). Béakarván
menni a ház eleim, színén, folyoson által a házbán: per anticam
(Com: Jan. 106). A 2. s-nak eleim (Matkó: BCsák. 112). 3) [an-
teus; vorder]. Colles Eleimokok (1222). Elewer, Eleeer
[határ] (1248-1299). Vinea in monte Elevmal (1402. 1269.
Jeru.). Egy nyári székér csinával 5 forint, nyári elő csin 1 f,
utolsó csin 84 denár (TörtT. XVIII.265). 4) [primus; erster,
erste, erstes]. Elew kezdet: principium (EhrC. 13). Elewfü:
primogenitus (23). Ki elő vag: qui prior es (BécsiC. 8). Az elő
irgalmasságot fellömulad az vtolsoual (7). Az előnek XXII.
napiban: XXII. die mensis primi (12). Mel akarand elő lenni
(MünchC. 51). Ez az elő parancolat es méntöl nagob (55b).
Az irástudó zeretec az elő fílo hefeket vaóronon es az első
zekeket sinagogacban (56). Előuec lézuec vtonec es vtolsoc
előlsöc: erunt primi novissimi et novissimi primi (92). Egbe hinau ő
vruac adosit mond az előnek: Meneuel tartozol? (148). Elewbaj-
nal: primum diluculum (JordC. 40). Elew tyk zoig (MargL.

11). Eley és utolsó (DombC. 50). Napnak eley horayan (329). Ninesen ő neyde az elő kőben meg iruan (DebrC. 388). Elő oc, mas oc (407). Elő dolgaul megzentőle ur isten, mas dolgaul vr isten tiztőle (NagyszC. 181). **5)** [primitiue; erstling]. Földet gyolozelenek eley (JordC. 59). Munkaioknak eleie: primitiue laboris eorum (DöbrC. 148). Az olayan minden eleit toucedk altan: omnem modum olei tibi dedi (Helt: Bibl. I. ZZz). Elő buza, azaz a búzánae eleie seugeie (Helt: UT. 15). A te gabonádnak eleiből egy a szegényeknek (Tel: Evang. II. 493). Mindenec az eleit az te uradna házába vigyed (MA: Bibl. I. 69). **6)** [princeps; vornehmster]. Népnee elei avagy nagy urak: proceres primates (Com: Jan. 142). A kősegece elej: princeps plebis (Helt: UT. VS). Gazdagok, varas elei, gondviselő (Mel: Szál. 196). Keszde ű maga az bal kez felől való lovagoknal lenni, kie az seregen ellőke lettee vala: qui in agmine princeps facti erant (Deesi: SallJ. 13). Az népnee tekintetesh elei, fejei (MA: Scult. 995). Az népnee elei (Zyon: Post. 119). Gardjánoc, avagy esuklyás barátoknae elei (Com: Jan. 127). Elei vagyunk az országnak (Zrinyi II. 198). **7)** [majores; vorfahren]. Eleyek, atinánk: majores; oleinknek elé számlálása: genealogia C. Megh vtalhatnak az atyáinknak így es eleyeknek zokasyth (Konj: Szál. 25). Az ő eleiknee historiai (Helt: Krón. I). Meg vizgdal az te eleiknee enlekezetit (Mon: Apol. 3). Az mi oleinknee ideitől fogva (Kár: Bibl. I. 152). Meghala és takaritatée az ő eleihöz: appositus populo suo (MA: Bibl. I. 33). Számuntalozor a gonosz fiaikat érdemek-szerént nem bünteti jambor elejokra nézve (Pázm: Préd. 28). Ősöd apjánac ősi, ikőd amynáca őki; ő mi ezen álllyal vagy oleinknee hujne (Com: Jan. 119). Eleinktől maradt örökség (Zrinyi II. 59). Atyllának régi elei Nimród mókái (Lászy: Krón. 8). **ELŐ, elő**

[Szólások]. Sem elei sem vtóll ya: sine capite fabula (Deesi: Adag. 23). Sem elei, sem utóllja szőlésinac, tsak haboz (Pázm: Préd. 63). Ha ő meg nem álllja vala eleiket az törököknek, lát vala Erdél nagy veszedelemeket (Tin. 185). Kőnyen idűszíthet akét akar, seuki eleit nem állhatta (Mel: Préd. 138). Elejét venni: praeveniēre SL. Ha azt mondod, elődet veszie az Arianusoc es azt utáttayk (Tel: Evang. I. 207b). A régiségből akarne oleinket venni (Mon: Kép. 173b). Ornossgal az merögnek eleit vehetik (Frank: HasznK. 28. 60). Mongyátok meg Péternek, hogy eleitököt vészí Galilaeában: praecedet vos (Hly: Préd. 191). Eleitvévē Jesus Péternek: praevēnit Petrum (II. 199). Hogy az reméségeket meg ornosshassuk, es az kobaroknak, s chintalmságh tenüknek eleyt vehessük (Thewr: Nyelv. 19). Elejét vegye az artza gyalzó himfőknek, loigyenitse a kiülő fúkadékokat (Fál: NA. 155). Elejét oróját veszi (Fál: UE. III. 23. Kr.).

bőjt-elő: [tempus ante quadragesimam; zeit vor den fasten]. Bőjt előli [gy] hetfőn (RMNy. II. 301). Bőjt elő vasarnap (Tel: Elő. 27). Elő negyede bőjt masnak leszen bőjt elő hetfőn szelas bagynalassal (KNagysz. 1621. J.).

homlok-elő: [frontale C. anadema PPBl. (diadem; stirnbänd) stirntuch KirBesz. 131. stirrienneu Com: Ork. 168. Egy floo keotho mynd homlok eleostwl; massyk homlok eslo floo keotho nelkwl (RMNy. II. 65). Két gyngős homlok elő (190). Egy őrg egyez aranyozott homlokölő lóra való (TörtT. 1878. I. 142). Vagyon egy őrg borsok és egy brávaló kőves homlok elő (Radv: Csál. III. 313. Főlele, főre való, homloc elő (Com: Jan. 100).

kéz-elő: [manschette]. Egy eubőr kezere való gyngyós kezelow (RMNy. II. 216). Három bokor arany kézelő (Radv: Csál. II. 123). Az egy bokor kézelőről is ne fődoközék el kévelmed (TörtT. 1878. I. 54).

szügy-elő: [antenna, pectorale MA

Eldődi: [antiquus; alt, früh, vorzeiten]. Azon ügyeoznünk kell, hogy az eldődi ecclesia vitez bajnakinak nyomából kimenő lépven (Hlyef: Tomp. 17). A régi sz. atyáknál és eldődi keresztényeknél (62). A mostani ecclesia vette a szent írásnak igaz értelmét az apostoloktól és az ő fölők fundált eldődi ecclesiától (Säub: 3Fel. 152).

Eleibe, elejébe (előmbe, elődbe sat.): [ante], obviam MA [vor—hin, entgegen]. Elődbe: obviam C. Vette leonak zyeve oleybe: ante cor Leonis apponebant (EhrC. 65). Eleibe kelőce (BéesiC. 18). Kyket isten eleykben vetet (JordC. 351). Fel vyzed te ayandekodat az olthar eleeben (366). Mynd az tellyes varos kyve yve eleyben Jesusnak (378). Ky hozttam ty eleitken: ad vos produxi (791). Eleyegbe yewernek (794). Mykon eleeben hyvatta valna az ey leymayt, nem mere menyey atyanak eleyben (MargL. 38). Gölőnek az en fyaym en előmbe (TelC. 224). Kyknek nagy zaretettel eleeikben zolgal (KazC. 70). Az kyal eleebbe teled el megők (108). Ne yvye nek en eleeiben (ThewrC. 237). Jer el az pásepeknek oleybe (VirgC. 27). El hoztak az okoth eleykben (111). Ne vessetek a ty draga keweyteket dyzok eleybe (Pesti: NTes. 12). Mellyeket előtekben teszne: quae apponuntur vobis (Helt: UT. R7). Folyanime az isten eleibe (Börn: Préd. 127). Az zent írásban mind azok adatnak eleeikben (Beythe: Epišt. 7). Az iras kiuntkeppen három dolgot tanaszt eleeikben (Fél: Tan. 260). Azt adgyak eleeikben, mint es mi modon hittene az régi keresztényec (Mon: Apol. 119). Akir melly felé fordécsom szemem tényet, hű, hánt tünik elejém (Szeg: Aqu. 3). Bizonyos tiszteket [közösségeket] rendel azokne eleibe (MA: Bibl. I. 136). Egyebet nem görölthotnee eleeibe (MA: Tan. 710). Az mostani találmányoknak alkalmatlanságát világ-eleeiben terjesztem (Pázm: Kal. a2).

Elein, elején: [antiquus, quondam MA (in anfang, früh, vorzeiten). Elein erő, érett, ért; praematurus, praecox MA. Eleyu yzhen zeghoi vala (ÉrdyC. 302b). Az kezének elein eggút laknak vala (RMNy. II. 15). Vissegrad város, hol elein lakohelyec volt a magyar királyoknae (Helt: Krón. 4). Elein valne nagy halvány inadashu. Hofgr. 63). Elein meg Christu szöletese elő (Börn: Préd. 31). Uzac az eleinis vtöközni: in limine deficiere (Deesi: Adag. 36). Elein (primitus) a barlangokban laknae vala (Com: Jan. 102). Elején erő gyümölcs (Bethl: Élet. II. 303). Elein erő tseresznye, dnyve (Kod: Lex. 32).

égy-elein: [initio; anfangs, vorläufig]. Noha még akkor egyelein nem gondolok, hogy az által a vetélkedés által nyítások út és ajtó a doré reformatoriá (Pós: Igazs. I. 60). Sokat megengedek egy elein Luther a pápistáknak (I. 450).

Eleinte, eleintén [eleynen ÉrdyC. 314. Dent KCsepr. 1629. 192. Gyöngy: MV. 28. eleinten Toln: Vigaszt. 205. PPBl. ele ent-Mik: Törl. 165. elejente MA: Tan. 1981]. antiquus, quondam MA initio PPBl. anfangs]. A régi törökök tatárokkal eley laktanak eleintén (Lászy: Krón. 181). Oly nagy selességgel futásuk kezlettem, hogy eleint kevés esapás ért engemet, de harmadszor futván, gyakran orronra hullottam, a major vágott, míg föl nem ugrottam (Gvad: RP. 119).

égy-eleintén: [initio; anfangs]. Az felsősz fejedelem kívánta mindjárt egyeleintén is propositiók folytatásának alkalmatosságával, hogy ki-ki az maga opiniáját szabadon jelentsen meg (Mon: Irók. XXVII. 143).

Eleinte-való: [antiquus; alt]. Az ótári szentségnek inadás szokásában volt inuim az eleinte-valo ecclesiában (Szentiv: Verseng. 72).

Eleitol-fogva, elotol-fogva: [ab initio, primitus MA (von anfang. Bodog atya bukodykudna, ha valaky az hyna talban nem lakoznak, kybe hyuttatodolna elvotowfogvan (EhrC. 109). Eleytvl foghuan en velen vattok (JordC. 68.

Eleytelv fogva valasztatot istentevl (ComC. 13). Az vrnac igaz tudománia az mely előtül fogva adatot (Mon: Apol. 3). Az én ellenségünce eleitől fogva való bűnkért bosszút álloe (Kár: Bibl. I. 190). Jot tótt az isten ev világgal eleitől fogva (MA: Bibl. Előb. 1. Pázm: Préd. 23).

Elesztébb (*eleztebe* EhrC. 15. 67): [prius; früher]. Ydenek eleztebult: prioritas temporis (EhrC. 2. 117). Vessed ky elezteb az zelemet te zemedből: ejice primu trabem (JordC. 372. 407. 746). Fel tanadasat elezteb neky meg yelente (ÉrdyC. 369. 156b). Az elezteb való tudatlansagodath le vessed (NagyszC. 23). Ha tenekől elezteb feel nem fogattam nona (KazC. 86. TihC. 66).

Elesztébbi: [prior, pristinus; früher, vorig]. Elezteby tarsy (EhrC. 19. 10). Eleztebi tisztőségöd meg aduttatic (GuaryC. 18). Del hogh esmeg az elezteby beseledmhez teryek (PeerC. 57). Vego az elezteby egességet (MargL. 131).

Elesztébeli (*elesztébb-beli* ?): ~ Nezemuala a zaruakat, es ime ő középekből tanada mas kiéonod zaru, es ő orcaia elől az eleztebelyi zaruakban harmac el esene (BécsC. 149). Ma kedég en nem az eleztebelyi napoc zérent tőzee emép maradekinac (305).

Eleve, előve (*elève* Pázm: Kal. 43. Káldi: Bibl. 211. *elév* 272. Illy: Préd. 200. 238. 239): **I** [prae-; hervor]. Menyí milostben terontete eleve adamut (HB). Nekyk vonzonvala hat mego s nekyk eleve: quidam trahebant retro, quidam ante (EhrC. 21). Eleve haladott: praecedebat (28). Az eleve vetemec koiere: panes propositionis (MünchC. 75). Előve hywan háket: vocatis ipsi (JordC. 718). Jwta előve egy neeő leany: ancilla occurrebat nobis (763). Eleve iarola az ziz Maria es monda (BodC. 32). Előve kenaukozak menyí (SándC. 6). Előve indult (KazC. 75). Előve allanak (ÉrdyC. 661). Hozasd előne az en kúrtómet, a kit niakambol ki vőttec (Szék: Krón. 153). Az nagy Goliath előne all vala (Bom: Ének. 601). Elveszött és soba több előve nem jütt (MonIrók. III. 181). Haznayt zam lallya előve (Beytbe: Epist. 26). Ottan vajda népét előve szólítá (Tbaly: VÉ. I. 65). **2**) primitus, antiquitus, prius MA. [voraus, imvorhinein, zuerst]. Eleve meglátom: praevideo. Eleve megtudom: praescio. Előveérő: praecox; előveér: praematurus MA. Eleue zylettett: primogenitus (EhrC. 21). Eleue megmunda zezetnek yevuendew tevredelmit (110. 124). Ez prior eleue meglata az ev halalat (DoniC. 337). Az rovas lón előve Cirinos esparto: haec descriptio prima facta est praeside Cyrino (DöbrC. 266). Elév és utóiban sanyargat (MA: SB. 65). Előve bévett képző vélekedések: praconcepta imaginatio (Com: Jan. 11). Előve gondolkodván: praemeditate (162). Elév meg-lásd (178). Eleve-meg-érző álmok (Mad: Evang. 86). A veszedelmeket elkerüli, mert azokat eleve el láttya (Teleki: FLél. 26). A fátensket megínsék eleve (Bethl: Élet. H. 332). A vitézek jó-eleve beiratnak az ő kapitányoknak zászlójok alá (TKis: Pan. 21). Jó eleve a földet meg-szántod (Diósz: Préd. 271).

Eleve-való: [praecedens; vorhergehend]. Az istemec órköke valo tanacza eleue valo esmereti, szerelne (Mel: SzJán. 412). S-tiria, jegzi minden reszeit, rendit az idnesegnee tudni illic az limec eleue valo latasat az elete (464). Eleve valo elrendelés: praedestinatio (DEmb: GE. 29).

Elő, elő: prae, ante MA. [vor, hervor]. Kelyffel iew elew: surge in medium (Pesti: NTest. 73). A kojják lobogói a szétül eléféle nagyon kezdetek fivattani (Szal: Krón. 148). Megyünk, de nem elő, hanem hátra (Mik: TírL. 31). Vegyünk elő a pennát (65). A ki a maga kötelességét mindennél előtette (Mik: MulN. 240). [Vö. **Eleve, elő-ad, -áll, -állat, -hi** sat.]

Elő-való: **I** [prior, praecedens; vorhergehend]. Az elő valo napon (Helt: Krón. 97). **2**) [princeps; vornehm]. A nemzet-ség-könc elő-valóit egyben gyűjtve, e volt akarattyok (Martonf: SzHist. 32).

Előbb, előbb: **I** [porro; mehr vorwärts, weiter hin]. Előbb-üzöm: propello. Előbbindom: promoveo. Előbmegec: procedior. Előbbviszem: proveho MA. Előbb betsilöm: antehabeo P131. Előb menem: procedens (MünchC. 20). Magokat ott nem felejtik: hanem előb' ballagnak (Pázm: Préd. 163). Az akloe előbb mozdítható ólac (Com: Jan. 77). Ballagjunk előbb az hidon (Matkó: BCSák. 225). Előbb-is kell menni a futásban (Mad: Evang. 80). **2**) ante, prius, antea MA. [früher]. Ew előb kezduala teny: prior incipiebat (EhrC. 129). Előb israelben pap volt (MünchC. 71). Meenyel eleeb meg enghetzely fo atyattfyat (JordC. 366). Mert előb meg zokta vala emy az lvst (DomC. 267). Az dűisort előb írom, mert 30 kisseb szám az 32-nél (Helt: Aritm. 66). Ollian lehetnék mint előb (Mel: Jób. 67). Sem előb, sem vtolban (Kules: Evang. 8). Mint az előbb meg mondine (Zvon: Post. I. 173). Nálamnál-is előb tudgya (Hall: Paizs. Előb. 7). Meg-hallád hiszem az előb, mint bizonyítók-meg (Matkó: HRoml. 27).

[Közmondások]. Az ki előb íó, előb óról (Döcsi: Adag. 166).

előbb-előbb: [porro; vorwärts]. *Előb előb' mászoc eszoc: proserpo, prorepro MA. Es előb előb mene délfelő mind Bételig (Helt: Bibl. I. E4). A bolondságban előb előb menüen: amplius insaniens (Helt: UT. 63). Előbb előb mennec á gonosz szandekba (Bom: Préd. 426). Előb előb teriedő győlősegeknek ingerlesse (Erasn: Erk. 52). Előbb előbb mendegelnek (GKat: Titk. 275).

mi-előbb: [mox, brevi; bald, in kurzem]. Mielőbb indúl is dolga rendesebben (Thaly: Adal. 1151).

Előbbeli. Előbbeli: prior MA. [früher]. Eleeb hely tyztős-seegre (ÉrdyC. 658. 15b). Előbbeli igék: verba superiora (JordC. 221). Elleeb hely testamentom (814. Helt: Aritm. 8. Hofgr. 298). (Vö. **Előbely**.)

Előbbeni (*ellebney* Pázm: KT. 58. Bíró: Augy. 132. *előb-bennyi* Káldi: Bibl. 397): pristinus MA. [früher]. Ez esztendőben is az előbbeni szokás szerint megadtam az árát (LevT. II. 102). Előbbeni lako helyére térjen (MA: Tan. 157. Zrinyi. I. 150. Zvon: Post. I. 111. 538). A képetis előbbeni helyére tevék (EszP: BSzűz. 139). Előbbeni helyére vissza vitte (Misk: VKert. 52. GKat: Titk. 17. 83). Az ellenség még is az előbbeni helyen vagon (Rákty: Lev. 284).

Előbbi (*elbbi* Sylv: 17T. II. 106. *elbbi* C.): prior MA. pristinus C. [früher, vorhergehend]. Lezen az vtolso feuelges gonozb az előbbinél (MünchC. 70). Az elebi prophetac közzől költ fel ég (130. JordC. 73). Melyeket twt az elwbi gyonasanak utana (VirgC. 1). Az elwbi baratsagra hozza wketh (17. 36). Elebi heliere tere (DebrC. 222. 381). Ez embernek vtolso dolga nehezében lezen az elebbynél (Pesti: NTest. 25). Előbbinél ékesb vala (Göres: Mátý. 96). Az atya isten nem előbbi, sem nem véneb a fin istennél (Barna: Isk. 3).

Előbbre: [porro, pro-; weiter vorwärts]. Kevéssé előbbre kellett itt állanom és szenteuziámát még egyszer hallanom (Gvad: RP. 144).

Előbbség: [prioritas; priorität, vorzug]. A ki előbbségre emeli a testi kúszó érzékenységeket, s csak utána lantol az okossággal: kitudja s igazítja közülünk azt, a mi az enbert a barontól választja (Fal: NE. 106). Olyas eszközökkel igyekézzél előbbségre, a melyeket a jámbor igazak is javasolnak (Fal: NA. 238). Londrának fiatalai a rüt erköltsben előbbségre igyekeznek (Fal: NI. 263). A legnemteleneb hellyel megelégedni, semmi előbbségre nem igyekezni, utolsó alávalóság emberben (Fal: UE. 373). Már azért hiabam kotlik az eszek az előbbségre (Fal: TÉ. 666).

Előbbször: [prius; erst]. Kit kit székén keressenek előbb-ször (székOkl. II. 122).

égy-előbbször: ~ Oly nagy sebbel rohamának a derokas nagy dandárjokra is, hogy egy-előbbszer az erős török seregek láttatának hátat adni nekik (Szal: Krón. 262).

Előbb-való: **1)** prior; fröhler. Kyk az előb való feleségletwl vannak (ÉrdyC. 356b. 541b). **2)** praestantior; vornehmer. Azzal kezdetec, hogy őc előb valóc minden pogánoknál (Kár: Bibl. I.113). Az isten nem teremtette semmiből ez világot, hanem valami előb-való materiából (Pázm: Kal. 497).

Előbe, előben: in antecessum Sl. [voraus, imvordinein]. Előbe erő gyfmölche teus fiket (Tel: Evang. 1136). Előben való igirre: promissio (Ver: Verb. 332). Azoknak volt szükség kedvezőne előbe (Csák: Alf. 29). Előben-tudando dolgok [a bevezetés címe] (Megy: Szöv. 1). Edgnyehany előben-való tudasra szükséges dolgokul (Megy: SzaÖröme. 1).

égy-előbe: prima vice MA. [zuerst]. Egy előbe az szopot naloguttiae do negre meg az diszjunktalis utalatosbac leszne (Bom: Evang. 160. Bom: Préd. 38). Egy előbe sok emberne tetzie vala (Kules: Evang. 193. Pázm: Kal. 91). Mindnyárist egy' előben, előre, a pogányságnak varas fekély'ibe nem merie mélyen ereszteni körmeit (SzD: MVir. 113).

Előbeli: [prior, praecedens; fröhler, vorhergehend]. Te fittet az előbelieket (BécsiC. 30). Ég az elebeli helybeli irastudocbol; unus de primoribus scribarum (90). En elebeli forien (182. MünchC. 53). Tuziok az elebeli dolgot (DebrC. 155). Elwbely restancia (LévT. 138). Vgan azon elevbeli heteksegben vagyok (254). Meg szála, szante az előbeli helyen (Helt: Krón. 81). Az előbelj bünökne bozzárnyta (Helt: UT. p7). Nem nézuén az ő előbeli búnes életet (Helt: VigK. 73). Nagyon változata előbeli igieit (Sztár: Akhab. 15. TörtT² 1190). [Vö. **Előbbeli**]

Előbeni (elbenni Alv: Post. II.273): ~ Az előbeni napoc az profeciának napjai voltauc, az utam valoc az helytesedésuc napjai (MA: Scult. 21). Előbeni életet megjobbításra szolgálhat (Illy: Préd. 1298). Előbeni férjem (Thewv: Nyelvk. 15). [Vö. **Előbbeni**]

Elődeden, elődedin: [primitus; anfünglich]. Az elődedin-való anyaszentegyház (Megy: Dial. 110). Ezekhez hasonlókvál toldotta meg tsak az elődedin el-veozott regveli buzgo imádtokozat (Megy: 3.új. 17). Kiteszik azokbol is a dolgokbol, a melyeket oda tolylebb még elődedin le-irtunk (Komár: Imáds. 63). Az elődedin lévő ecelesiának kezdetiben, nem volt semmi nusok, nem élték vélek (KCsipk: Pápst. 128). Az elődedin lévő keresztényeknek az apostolok voltak az atyok (Matkó: Bőcsák. 185. Pócs: Igazs. II.244). Rákóczi Ferencz esakhamar atyának fejedelemsége elődedin megholt vala (Szal: Krón. 84). Krisztus az ő apostoli által tanította a primitiva, elődedin-való ecelesiát (Bethl: Élet. 50). Szent Márton nap elődedin haza érkezéne ErdTörtAd. 145). Csak az elődedin igértem az én nagyobbit leányomat Balog Lászlónak, elég nagy kedvetlenül (II.234).

Elődedi: praeus, votustus Kr [alt, frülh, vorzeiten]. Kenyérrel és borral osztogatta a jóes sacramentumot a Christus az elődedi anyaszentegyházban is (Czegl: MM. 261. 268. Czegl: Dag. II.188. Czegl: Tromf. 26). Amaz elődedi természet szerent való tisztasággal ellenkeze (Pócs: Válasz. 294). Az elődedi tisztu magy meg vala elegyítve (Pócs: GBot. 8). A catechizálendő személyeket az elődedi ecelesiákban egy szóval minék neveztek? (Pócs: Igazs. 12). A martyromokat igen búcsúlik vala az elődedi ecelesiákban (Fely: Pestis. 103). Dávidnak elődedi állapotjában Achis király volt protectora (Mon: Irók. XXVII.191).

Elődi (?): ~ Az elődi elődedi? ecelesiák is akképen esekedtelnek (Pócs: Igazs. 135).

Előképpen: primus; zuerst. Nolez keppen lezón nehez embörne az első netközetnel az utolsó netközeti. Els keppen lezón embörne nehez zónetséguc meg törséguc oncert Masokkeppen komozó a megónt búne termi (DebrC. 406).

Elől (elc. KulesC. 13. 112): **1)** adv. praef. **2)** [ab ante ab initio; von vorn]. Ez igeket esnog elwl kezdli vala (VirgC. 11). Ez mai napon kezgyic elowl az ni esztendoet (Tel: Evang. I.170). Elől kezdeni (Decsi: Adag. 12). **3)** priusum C. [voran, I.170]. Az kerec menelc elől ala iar, amemel iar fel ntol (GnaryC. 28). Kezde az ifly elovttvev elől meny (DomC. 111). Mykoron menne, elowl lele ez frater zent domonkos atyának (DomC. 221. 216). Mykoron ez keet atyak kezvev volna vetekeves egy mast elől veuen tyztesseg tetelle (305). Micoron elől talalta (DebrC. 568). Elől a sünyagen telöl löve az arany limát az szent coronat (Kár: Bibl. 194). Előlfitó postaia az szerencsétlenségnek (MA: SB. 90). Elől filó igazgató (MA: Tan. 1159). Valakiket elől ntól elől, őli, vagja (Halt: Hllist. II.30). **4)** [pro-; vor]. Egyeleket is látót a sünyagen telöl sem beszéltet (Halt: Hllist. 167). Vö. elől-bocsát, hagyít, vet, ugrik MA. **5)** [prius; vorher, zuerst]. Előlhutatom: praemonstro. Előlszeslett primo collectus MA. Zyw elől elő (principium vivens es wtto megl hallo: az az előzör elevenődik megl es wtto hal megl (KazC. 184). Kiket elől megl ismert volt: praesivit (Helt: UT. p8). Mikoron Giszla eszt meg értötte volna elől elküldc Sebast (Helt: Krón. 32). Leg elől te hadgyad el az ételt (Kár: Bibl. 1671). Igy, iol elől el láttya az következendököt, hogy el tavoztassa (Léy: PTrk. I.197). Az asztalnac az elő hozott étkeket elől megl izelit, meg-kostollya: praelibit libitab (Com: Jan. 110). Az büntis elől megl láttya, minék előtte megl légyen (Pázm: Kal. 376). Nem tudtam, mit néztek elől utóljára (Gvad: FNót. 35). **6)** [postp.] prae, ante C. [vor, vorweg]. Előlem, előled, előbe: prae v. ante me, te, se MA. Mardocheus a palotabol kiralnac zéméle elől kimenneu fénlikuala kirali ruhacban: de conspectu regis (BécsiC. 68). Ky meuween hw vranak előle (JordC. 412. 707). El zye hwket előle: abegit eos (779). Az tanachnak előle ky meuek vala (ÉrdyC. 61b. 578). Elenezenek az fratereknek elwle (VirgC. 61. 73). Ne vess el engemet előled az en venségemnek idején (Szár: Cat. G). Kiméne az Pharaó elől nagy haraggal: exivit a Pharaone (MA: Bibl. 158). Kénszeréti az ő tanétvánt az huiora filni és maga elől által menni azon vizen (Zvon: Post. 1556).

Előlbeli: [prior; fröhler]. A minégen erkölczet hozott az előlbeli wrától, aszt sola el nem hadgya (Helt: Mos. 40).

Előlvaló. Előlvalók: primores C. MA [Vö. **Elővaló**]

Előlő, első (elcsok JordC. 416. elcsok HorvC. 128. elc JordC. 358. 763. NagyszC. 215. LévT. 1255): primus, primitivus C. primarius, principalis MA. primulus 14Bl. der, die, das erste, vorder. Adami: Spr. Martinus cum uxore sua Else nomen (1293. CodPatr. VI.102). Elseh (Nyr. II.16). Kykkezowl elcswew: quorum primus (EbrC. 2). Kiralnac előlő fődedelmi közzöl: primus de regis principibus (BécsiC. 62. MünchC. 50). Zylee hw tyat első zylötteet (JordC. 358). Leznek az embernek utolsó eelyte gonoszbak az elsőknél (392). Az vtolokor mynd az elsőkyglen (JordC. 416). Elsev frederik ehazar (DomC. 1). Habel is hozza az ő juhainak elsőből: de primogenitis gregis (Helt: Bibl. I. B2). Egz masodelső fideppen: sabbato altero primo (Sylv: UYT. 189). Az agoston barotc elhastromba montu az ő első miseyet (HollPréd. 3). Az főb tevelgyeseknek ki útatasdábanis, első rész volt az római ecelesiáé (Pázm: Kal. 632). Első és első embere (Pázm: Préd. 1170). A törtini szemérem testnece első bört praecipua környül metélie vala (Com: Jan. 130). Az első fogok: dentes priores (60). Lögelső kezdet (Czegl: Japh. 80). A mint ő volt első és leg hatalmasabb birodalom (Babylon), ugy első viszett el Land: UjSgits. 1399). Maurus egyike volt azoknak a szerzeteseknek, kik legelsőkk laktak abban a klastromban (Tarn: Szents. 91). A tartományunk elsőjéve rendeltettem (Lászl: Petr. 49).

Közmondások. Még az ebnek sem jo az első fia: posteriores priusbus potiores Pf.

Elsőbb: [prior, prius C. MA. ersterer, vorheriger Adami: Spr. [früher, vorangehend]. En nalan sem elsőb sem utolsob isten némezen (Mel: Szlán. 35). Sola elsőb nagjbat hatalmas) nalanmal nem volt ez en szent atiam (Mel: Énok. 8). Leg-elsőb hadakozása Atyllának, mely bin (112). Nimród a ki az első assyriai s babilóniai birodalomban leg elsőb monárcha volt (Lászy: Krón. 8).

Elsőbbben: [primus; zuerst]. Elsőbbben deáku, most pedig magyaru (Illy: Préd. I. Előb. 1). Kivánván'elsőbbben megretteneni, hogy sem megölni (13. 7. II. 176).

Éggy-elsőbben: ∞ A keresztis mezejét ott hagyván egy elsőbben Fajérvára takarodik (ErdTörtAd. IV. 292).

Elsőbbiség: [primatus; vorrang]. A ki ennek (a pápának) nem adgya az elsőbiséget, vagy tellyességgel istentelen, vagy a tudatlanság fenekére nyakra töre eset (Pázm: Kal. 1766. 785).

Elsőben, elsőbe: initio, primo MA primodum PPBl. [zuerst]. Soc nép hulla el elsőben (Helt: Krón. 91). Valaki elsőben eleibe ki jó, azt megáldozza (Alv: Post. I. 128). A testről és elsőben a külső tagokból: de corpore et primus de membris externis (Com: Jan. 46). Mi szeretjük őtet, mert ő elébb vagy elsőben szeretett minket (DEmb: GE. 151). Elsőben is az asztalra sőt tégy (Felv: SchSal. 24). Gergely pápa kezdé elsőbe a képeket parasztok könyvének vagy bibliájának nevezni (Pós: Igazs. II. 659).

Éggy-elsőben: ∞ Luther magais megvalya, hogy egyelsőben mikor az pápát elhagyá, sok hamisságot tanított (Pázm: Kal. 121. 683). Meg-mutatván, hogy ő edgy-elsőben az eclesia szavára indult légyen (Eger: Szöv. 142. CorpGram. 591). Most is egyelsőben küldünk ti ezzer tallérokat (EszM. 415). Egyelsőben szól alázatosan, azután kérkedvén mond (Thaly: VÉ. II. 167).

Elsődik: [primus; erster]. Soc mesterségi kőzöt az sátannac gyakran fordul elő ez az kettő s-veszedelmesbis az többinél: kinek elsődike az elménece kételkedése arról, ha az Iesus igaz isten legyene? (Zvon: Post. I. 48).

Elsőn: primodum PPBl. [zuerst].

Elsőség: primatus C. MA. [vorrang]. Az elsőséget valakinek engedni: *primatum dare alicui PPBl. Christus anyagnac neveztetik az ő elsőségéért, az melly elsősege minden angyaloc és emberec fölött vagyon (MA: Tan. 153). Méltóságokat és elsősegeket nyernek (Illy: Préd. II. 371. Gyöngy: Char. 31).

Elsősőz: [primus; zuerst]. Elsezer hagiok az esjtalba az ew zwkségekre ft. 5 (RMNy. II. 66).

Előre: in antecessum PP. [voraus]. Előre ki ne híresít szándékat, hogy utóbb szégyent ne valy, ha meg nem feleltsz ígérétednek (Fal: UE. 373).

Előség: [prioritas; prioritát]. Előseg avagy utolsag: prius aut posterius (DöbrC. 43).

Előst (elesth Nyr. VIII. 552): [pro, porro; vorwärts]. Vereel előstly ymez által wthra, nethalantal megb lathatlyok az eu edes fyanat (ÉrsC. 98). Kiáltani kezdte: Emberke, emberke, idy gletst (Helt: Mes. 364). Immár igen elesth mondod: jam verba praecipitas (Nyr. VIII. 552).

Először (elestert CornC. 19. TelC. 53. először Sylv: UT. I. 136. KNagysz. 1621. H2): primo, primum, principio C. [zuerst, erstens]. Legelőször: inprimis C. Ha vizéd te aiaudokodat az oltarra, meñ előzer egésedl meg te atadfaual (MünchC. 21. 45). Boezas el enghemet elezer el mennem: permitte me primum ire (JordC. 376). Arme nagynek kel lenny az hytnek hog elezzer vetesseek el az élet embertel' hogem az hyt (CornC. 67). Kywe meene elezer reegghel holla: exiit primo mane (ÉrdyC. 130. 344). Az igaz monásra legelőször is, mindenece felett igyekezé: veracitati inprimis stude (Com: Jan. 202).

Előszörbéli: primus, antiquus: erster, früher. Elezzer hely egyházak minden allatiban wallanak jobbik mynth mostan (ÉrsC. 309).

Előszöri: ∞ Az első öntést által öntött piskhocezal öncsed, még ha van előszöri öntésed régi, még az is jó lesz előszöri öntésnek (Keesk: ÖtvM. 290).

Előtt (eleth DomC. 105. 164. JordC. 386. 408. ÉrdyC. 145b. eleth LevT. 13. TihC. 157. eleth DeesiG: Préd. 22: 1) ante C. coram MA vor Com: Vest. 119. a) Uronc scine eleut (HB: Paratoknak elewte: coram fratribus (EhrC. 64). Kép elewt: ante imaginem (68). Vallast tezők hw rola en atyannak előtté (JordC. 384). A zent zserzetet gonoz hyrben ne kewerődyched mynd istennek mynd az zent angyaloknak elette (ÉrdyC. 339. 526). Zynednek előtté allnak (513). Monda myndennek elette es halásra (574). Igy volt kellemetes te előted (VirgC. 113). Vala egy kazilag királyság régenten, kinek két fia áll vala előtten [igy] (RMK II. 261). E tudomany minden tudomanyac előttevaló (Helt: Bibl. I. a2). Szerezőnece előttünk iárot: constitutus nobis ducem (Kár: Bibl. I. 132). Az emberi eszesseg az istennece előtté bolonság (Fél: Tan. 20). Az memyorzag az hűveknek meg nyújtatik; az hitetleneknek penig előtte be tetetic (Szar: Cat. K3). b) Az őrdög el enizec előttök (DebrC. 8). Az justis előt való bndosamunkban (RMNy. II. 321). El se füss á Christus előt (Helt: VigK. 58). Kenamiak az halalt, de el fut előttök (Mel: Szlán. 245). Ha ki nem tert volna az en ortzum előtt: nisi declinasset de via (Kár: Bibl. I. 142). Oly niluan való bizonsagoc ezec, hogy semmi képpen elotte el nem mehez (Men: Apol. 313). Az akasztó fa előtt szaladott Matkó István (Matkó: BCsák. 7). Abbul egy fekete eb jűve; mely előt el fut a pap (Czegl: Japh. 151). c) [idő]. Ezenkeppen haborgattak az profietakat, es kyk tby elettek voltanak (JordC. 365). Ede yvttel ydönek elette: ante tempus (377). Az hosveth ynuepeenek elette valo napon: ante diem festum paschae (674). Ez vylagnak előtte valaztatot (ÉrdyC. 531). Eztenednek előttő hort ne legien zabad arulby (RMNy. II. 2). Holtanak elette (519). Idő nap előtt ne számlallyne memyi hortuc, buzanc terem (Born: Préd. 552). Az Omri király gonosságául meg halada mind az ő előtte valókat (Kár: Bibl. I. 322). Keresztelő Jánosnak előtte, nem volt senkinek János neve (Pázm: Kal. 444). 2) [priorum, initio; vori, am anfang?] Ki nem telne az proba egyelőként, az miut im látod it előt [előt?] hogy 1 marada meg (Helt: Arithm. E5).

Elővel: [mature; früh]. Ammira kíványa az tjonnan születtett gyenge gyermekeknek elővel-érő jószágokat, hogy, noha meg-várja okosságra jutásokat, de az-után halogatás-nélkül meg-kívánja magoktól a gyümölcsöt (Pázm: Préd. 337). Találkoz-nak mind elővel-érők (almák), uyáriak, ősziek, telelők (Lipp: PKert. III. 142). Megyelt még elővel észlehe vévén ezen hazánk-nak baynakia a pollászágal szemben szál (Erdődy: SDies. 26).

Elöz (nem előzi meg Ver: Verb. Előb. 55): 1) [praevonio, praeverto, supero: zuvorkommen, übertreffen]. Előzni, előre szűrni: providemiare PP. (Paralipomena). Melyben urunknak az itélet előzö rettenetes jelei foglaltanak (Pázm: Préd. 3). Az oktalán-állatoktól okossággal kilömböz ember, és ezzel előzi a barnokat (235). Ezenel majd előrandulok magam is Gerencsérre; azelőtt hadl előzze levelem (Thaly: RT. II. 41). Elben meg kell magát győzni és az istenneknek haragját előzni (Gyöngy: Char. 35). Sok kőz ember haladja hadiagyját, több hadnagyc előzi commendérozóját (Orczy: Köth. 123. 132). 2) [condono; beschenken]. Mit mivelne más, ha ilyen áldásokkal előzethék istentül (Pázm: Préd. 62).

még-elöz: 1) [praecedo, supero; zuvorkommen, übertreffen]. Meg-előzni a követeket: *praegredi uncios. Valaki szándékát megelőzni: ire *obviam conatibus alienis az ellenszeg számdékat meg-előzni: consilia hostium *praeripere. Valami büntetés halállal meg-előzni: nefas *praevertere morte. Meg-előzőm,

hogy az ne légyen: ne id accidat, *providēbo PPBL. Az víz-et vérré, vagy borrá változtatta, és től eiféle természet folyását meg előző dolgokat alkotott (Pázm: Kal. 31). Több hasonló mely dolgotnak felséges tudományi nagyon meg előzik a mi értel-münköt (506). Az babonásságot előzűe meg és verjűe hátra (MA: Tan. 153). Ha irásodban, az lud toll, meg nem előzte az elmélet (Bal: Csik. 102). Valaki mindeneken uralkodó papnac hívattya magát, fel-favalkodotságával meg előzi az az Antichristus (Czegl: Japh. 131). Az egész föld kerekességének királyin minden birodalmakat meg előző birodalma vagyon (Toln: Vigasz. 237). Meg-kell előzni siralommal a sirást (Hall: Pausz. 483). **2)** [condono; beschenken]. Az isten kegyelménee kell minden bűnöst megelőzni, hogy az, igaz penitenciája meg-nijjassée (MA: Scult. 400). Noha az ember sok jótéteményekkel megelőztetett légyen istentől, a szabadság mégis elválhatik ő tőle (Illy: Préd. 241).

Előzés. *Előzés, szíret előzés: provindemia IP. Parali-pomena 268.

ELV, ELÜ, EL: [pars ulterior; entferntere seite, jenseitige gegend]. Tengerelvén való, tengerentül való: transmari-nus; Havaseli, Havas imeti: cisalpinus; alpesi népec, havaseli:ce: Aetavones MAI. Terra Keurusely nominata (Vas vármegyében a Répce mellett 1221. CodPatr. VI.15). Possessiones Gepevely et Felneupfi in comitatu de Ung (1284. no. VII.186). Districtus gepuelue, gepelue, gepueuly, gepuel, provincia gepol: terra ultra indagines (Pesty 447). Inter Thuscium et silvam Igfon, quae jacet ad Erdeuelu (Anon. 11). Julia in partibus Erteuelu habitavit (Kézai: Gesta 2: 1. Endlicher 193). Ex obrupto ad Erdevelen intrarunt. Qui civitatem Albam in Erdewel in venatione sua invenerat. Hungari ingressi sunt Pannoniam et devenierunt in herdeuel. Ipse (Stephanus) regnum Erdewel monarchiae Ungariae adjunxit (Pozsonyi Krónika; Pesty 312). Erdewelwe, Erdeel (Türözy, no.). Moldonit és havas eluét (Oláhország)ot háddal hayta a magyar coronának engedelmere (Helt: Krón. 67). Őzeo Havaselfől el ki rekede (Göres: Mátý 3). Havaselföld (Valk: Gen. 34. RMK. II.441). Az moldvai és havaseli vajda (Monfrók. III.66). Sz. Vid napján kiűzék Havaselfől Moizla vajdát. Sz. Ágoston napban Majlál bevívé Havaseliben Moizla vajdát; ott megverék őket, Majlál is fogva esék és az törökök vélek Fogaras alá hozák, Fogarast meg nem adák; betérének Havaselvé (1530. TörtT. 1880. 635). Havaselviek (RejtLev. 44). Katonákat gyűjt Moldvában és Havasalföldjében (Mik: TörtL. 89).

Elvé: trans MAI. [jenseits]. Mikor intotvolna Iesus tenger elue (trans fretum), elvibe kelenee neki ket emberec (MünchC. 28). Iuttac ő taneituanii tenger elue: cum venissent trans fretum (44). Iutanae ludeanae videkebe Jordan elue: venit trans Jordanem (48b). Meimóne el a to elue: transfronnis trans stagnum (126b). Ki mene ő taneituaniiul Cedroniae aradaffu elue: egressus est trans torrentem Cedron (207). Ew foyóketh Gedeon-nak vywek az Jordan vyzo elwee: trans fluenta Jordanis (JordC. 333). Meonenek az tenger elwee: transierunt per medium mare (188. 104. 105). Az tenger elwe talaltak vona megl: trans mare invenissent eum (613). Semmit nem keresvük az Jordan vyzo elwee (186). Ezek leenek Jordan vyzo elwee, hol ott János keresztül vala (ÉrdýC. 109). Az tenger elwee Tersona zyegetben zanyk vetnece (655. 601). Zeleunek, Orounek ott fejeket elvövek és Jordan elve Gedeon-nak küldék (RMK. II.79). Az Kidron patak elvé gyűl, fogságot lézus szened, az ártatlan, kiúztatik és voretik (138). Es lín mikorom elvighzte volna az Jesus ez beszideket, elenee Galilyabol az Jordan elue (Sylv: 1 T. I. 29b). Jordan vize elue való tartományok (153). Az Galileának tengerre elue mene: abiit trans mare Galilaeae (134). Mikorom ezeket meg mondotta volna, ki mine az ő tanyuainál az Kidron neví völgynek pataka elue (153b). Mondand az atkot Ebrl hegyén, melyec Jordan elvé valuae,

az utfelé (Helt: Bibl. I. 104q2). Az ő nemes chimotai szél-el hányattatannac, es tenger elue vitettetenec (IV. 3). Etemetec azt a Duna elue, a fahuban (Helt: Krón. 35). Megabizus, ki az tenger elue helytartó vala (Cserényi: PersF. 49).

Elvő: ulterior, túlsó, túl eső, túl való SI. [jenseits befindlich]. Ott havas eluó földben fejedelmül hadiá Zoltán (Helt: Krón. 31. 72). Indulla Sándorra, az Havas eluó waydára (65. 92b). Nagy gondot kezdé visselni a Duna eluó felső Magyar országra (98b).

Elvöl: [de trans, trans; von jenseits, jenseits]. Mykoron lakoznak hegyek eluewl: quum consistet ultra montes (EhrC. 66. 18). Kie valuae Samariaban es Jordannac folvia eluöl: trans flumen (BécsiC. 11). Kómetec ötet soc gőlekezetec Galilea-bol es Jordan eluöl: de trans Jordanem (MünchC. 20. 75). Nagy zeel tanada es sok flyr maclarakat fel ragadwan az tenger elvöl mynd az Yzrael taborara hoza (JordC. 142). Izrael flyay, kyk megl yrattatannac Moyses-től Moabnak mezeyu Jordan vyzeecek elvöle: in caupetribus Moab supra Jordanem (176). Ezek lönek Betaninan Jordan elvöl, hol busos keresztel vala: haec facta sunt trans Jordanem (DöbrC. 263). Gyűli kezdének Duna elvöl, Győrölől hadnagyk szép hadval (Tin. 96). Beglerbékkel, Amhat basa hadával, tengör elvöl békökkel, juta sokasággal (127).

EM-IK (ymlet) KönigsT. ömlő Kules: Evang. 217. *em* 16 Egyet. Philol Közölny XI.343. *edzszámó* WesszprC. 16. *esősésámó* Bírő: Préd. 17. 111: **1)** [lacteo; saugen; trinken]. Czöze-mő-gyermeck: infans, lacteus MA. Az emléc kiket emtel: ubera quae suxisti (MünchC. 137. 52). Anyuane emleiet emi ualu (DöbrC. 333). Ki emte az en emleimeth (TibC. 26). O bodog emlök kyketh emeck athyanak bölcsözsege (FestC. 5). En zöl-telek, es az en emlömeth emtel (KrisztL. 15). **2)** [edo; essen?]. Ezek is anyra meg jettek az oda való jarastul, mert keussen vannak, mas az nyuchen nyt emnyk (emnyk? 1577). Higje (egyghed) hogj senkjuel sem barmat, sem marhaját el nem vesik, agjanak emnyk (emnyk?) egi keones ideig (1606. RMNY IIIa. 280). [Vö. Csésésámó].

Eml: √ Mutatol aiai edős emlöt emlenóm (NagyszC. 21). Emleít emle (TibC. 50).

Emlélt: ubere lacto Kr. [säugen]. A pogányságuac erősseget es hatalmat nyeldekod, de az királyoc emlehuac tegedet: suges lac gentium et mamilla regum lactaberis (Mon: Apol. 56).

Emlélés: [lactatio; das säugen]. Mit chelekedenee az Nimé-beli iamboroc? az artatlanokat meg tiltac az emlelestől, az okatlan állatokat edeltetfűl (Mon: Apol. 129).

Emléltot: [ubere lacto; säugen]. Daikai emleltetői (Mon: Képt. IV. Pécsi: SzűkK. 130).

Emléltetés: [lactatio; das säugen]. Emleltetésűl el választás (KNagysz. 1613. A3).

Emlet: [lacto; säugen]. Furisete etety ymlety, ug hug ana sciluttet (KönigsT). Az emlök kyk wr christush emlecek (WinkC. 344). Zyz marianak theyenek nyarta mellé emlethe ny wronk iesus cristusth (PeerC. 274). Luthassum az en fimaath, kit emlettem az en emleymvel (NadC. 595. 254). Bodog a mesli ki tegödöt viselt, es az emlök kiket te emtel; o bodog emlecek az wr iesus (NagyszC. 120). H keges ana, ki földnee meimec vrat zilte emlette (NagyszC. 150). Emlewyd, kykuel istennek fyat emleteed (Gömf. 301. 40). Bödogok a magtalanok, és a mellek, melyek nem szültek, és az emlök, melyek nem emleltettek (Tol: Evang. 2. 188. Kr.) Bedyh kömény, az emlelöknek teiket zaporitya (BeythoA. FivK. 78).

Emletés: [lactatio; das säugen]. Emletestűl választás (K. Nagysz. 137. A).

Émlő (*emleek* JordC. 565. *emlek* Töl: Evang.² 1838); mamma C. [brust, zitze]. Az emlőc (ubera) kiket emtel (MünchC. 137). **Émlőc** *emle* emlőet, es az masie masie emlőet zopyac (GuaryC. 18). Zopta az en emleimeth (PeerC. 25). Zeut emloyyddel entetted (CoruC. 100). Ha zyleed theged eoltetöt emloyeevel eletted allana (ÉrdyC. 118). Melly napokon csak egyzer veezy vala zyalban ew amyanak emleoth (157). A poganoknac teyét zopod, es á királyoknac emloyeekeel entetel (Helt: Bibl. IV.98). Néki-is két emleje vagyon, az ő és új testamentom (Pázm: Préd. 390). Száraz emlejee vagyon (MA: Tan. 188). Emlőivel, cseceivel szoptatya (Com: Jm. 44).

Émlőske: mamma, mamma MA. [brüsten, zitzen].

Émtet (*emplet* ÉrdyC. 44. 103b): lacto Kr. [siugen]. En emtetem átet (BécsiC. 183. MünchC. 165). Mikent emtetetted 5 aniam (AporC. 102). Ő leant emtete (TelC. 35). Zyz emlekek emteteel (TilC. 186. 38). Emleid kik emtetthee neimek keralat (NagyssC. 119. RMK. 1367). Sara gyermeket emtetue (Helt: Bibl. 1.32). Jay az emtetőkneec: vae nutrientibus (Helt: UT. G3. Y2).

el-émtet: ablacto. Elemtete ki vala irlalmassagnakkül: ab lactavit eam, quo erat absque misericordia (BécsiC. 181).

Émtető: [lactans; siungling]. Émtetőknec zayok (JordC. 420) Yiween az zamaron es ew emptető fyan: sedens super asinam et pullum filium subjugalis (ÉrdyC. 103).

EMBER: 1) homo C. [mensch]. Félíg ember: semihomo C. Ember emberrel jó: homo homini deus PP. Wimaggomue ez scegin ember lilkert (HB). Ember Paulus 1247. Ez betek Eursebet jzen nagy ember vala (MargL. 56). Kynyrrel eel ember (JordC. 362). Az mas embőreel el ne venneek (ÉrdyC. 562b). Mynden iot ki vagion emberbe es embernel, tudajdonila istennec (VirgC. 96). Embert barnot atkozta (5). Embert witem (7). Mas embernek feryet gonozol keuantam (8). Ottan meg valtozek oly myut maas emberre (102). Ez betegség nikoron emberre esik, emberrel ighen kuantat (RMNy. II.50). Sókán a ven emberekleb meg halnak bele (KBártfa. 1853. Cv2). Az balat az emberneec minden nyomoru-sagiac veget vet (Decsi: SallC. 38). Szep dolog baziainac szolgalmi emberneec (2). Három rendbéli haszon származhatik az emberbe (Pázm: Kal. 9). Minden isteni félelmet, és jóra való igyekezetet meg fajt emberben (365). Nős ember (Pós: Igazs. 553). Vető ember (Land: Segits 1570). Szántó vető ember (Nógr: Idv. 1217). Saepe nostri suos servos vel subditos dicunt az én emberem (Otr: OrigHung. I.295). Nagyságodhoz én nem tehetem magamot: mert nagyságod nem ember, hanem úr (Thaly: Adal. I.79). **2)** [vir: mann, tüchtigcr mann]. Ember vagy: laudo, *vir e: Ember légy fiam: *macte nova virtute puer PPB. Legyünk embőrök (Monrók. III.167). Minden dologra ember vagyon bennem (RMNy. III.11). Ember módra számbe szalla vele (Helt: Krón. 45). Emberebb módra megviselhetnék az szerencsétlenséget (MA: SB. 51). Ember érette, a ki hazája mellett fel serken (Fal: UE. I.20). Fél emberek vagyis heréltek (Mik: TörL. 136). **3)** [auctor: gewährsman]. Emberét mutassád, a ki látta hallotta, tenéked mondotta azt, a mivel ítet terbeled (Pázm: Kal. 613). Sola pedig nem nevezétek, sem idejít, sem emberét, az római pápák tanítása változásának (661). Nem lén ember meg eskült szavának (Zrinyi 185).

[Szólások]. Hozzá se fogj, ha nem vagy ember hozzá (Decsi: Adag. 122). Hozzá se kezdgy, ha nem vagy ember reia (242). Ha nem ember hozzá, mástól halgasson (144). Kisv: Adag. 529). Embere leszek ezen dolognak: végbe viszem, végre hajtom, meg-felelek neki (SzD: MVir. 105). Dicimus ex more de homine forti vel ad res magnas idoneo et expedito, sive vir, sive femina sit: ember ez: huc spectat et proverbium illud: Embert választanak a gátra, h. e. hominem delictum ad impediendaa aggere aquas (Otr: OrigHung. I.292). Ember kell

a gátra: ész és erő viszen néléz dolgot elő; ember ő a gátom (SzD: MVir. 104).

[Közmondások]. Valahány ember, amyi értelem: *quot homines, tot sententiae PPB. Mivel szegény ember szándékát boldog isten bírja, régi példabeszédként, émekek is szándékom kénytelenségből megváltozott (Figyelő 1880. IX.151). Szegény ember szándékát boldog isten bírja (SzD: MVir. 382). Minden ember ember: de nem minden ember ember: mert nem minden ember betsülletes ember (104). Embertől embernek mindig kell tartani: annak óva, köteve kell hinni (no.). Ember emberrel jó: attól várhat viszonyos segedelmet (no.). Minden ember ember, de nem minden ember iámber (Helt: Mes. 205).

áros-embër: institor, mercator MA. [handelsmann, kaufmann]. Hög az orzag vtan iunenec aros embőröc (GuaryC. 24. LevT. I.236). Három vtan ember nyert 54312 (Helt: Arithm. D6). Kalmarok es aros emberek (Bat: KTud. 30). Aros-emberré lehetz, iözágnak gazdagságnak szerét tehetz (FortSzer. K3b). Petron Arzén nevü áros embertől vásároltatott (Rady: Csál. II.143). Ennyi szörnűű habok és veszedelmek-között keresi az áros-ember a gazdagságot (Pázm: Préd. 89).

asszony-embër: femina, mulier MA. [weib, frau]. Asszony ember moggyára: muliebriter, effeminate. Asszony ember szerető: mulierosus C. Ezben volnek ygen meg pyroytando, hogy en, ky vagyok egy hytuam azonember (muliercula) mernek tenny yly adomasth (EhrC. 75. 58). Semi ferlyunnak vezedelmes azonembernel, es azoniembernek ferlyunnal (VirgC. 135. JordC. 610). Az asszonyember el ne vályéc az ő férfiétől: uxorem a viro non discedere (Helt: UT. t7). Asszony ember erkölczet veszen magának (Helt: Krón. 27). Bizony látszik, hogy asszonyember szánuetek vagyon (Decsi: Adag. 220). Gieredező asszony emberek (Mon: Apol. 314). Az asszony ember férfi emberből vétetett: virago de viro (MA: Bibl. 1.3). E világi nyavalyáktól asszonyember módra ne rettegjenek (Pázm: Préd. 35).

asszonyembërés: mulierarius C. MA. [weiberfreund]. Sárdaupalus rendkívül való asszonyemberes, s a frajoknak támborítja volt (Misk: VKert. 63).

asszonyembëri: femineus, femininus, feminalis MA. [weiblich]. Asszonyembëri ékesség: mundus C. Ez istennek zolgalo leanynak egyben gywlekezeteben nynden azzonyember gyarlosagh ky wzesek (VirgC. 140).

barom-embër: [homo immanis, monstrum hominis; unmensch]. Az oktalan állatokhoz hasonlított; az ilyen nem ember, hanem barom ember (Land: Újsegits. II.108). Könnyel' az alsó világon (autipodes) a barom emberekkel megalkudni, hogy sem ezekkel az éppen nem emberekkel (Fal: UE. 477).

bor-embër: [potator; trunkenbold]. Ha ez ilyen világ fiaival és bor-emberekkel kitészünk (GKat: Válts. II.312).

égyházi-embër: sacerdos, clericus, ecclesiasticus MA. [geistlicher].

erdős-embër: [saltuarius; forster]. A ki az sok kerengő versengésből rövideden ki akar feselni és kevés munkával véget érni az igazságnak esmérétében, az okos erdős embert kövesse (Pázm: Kal. 456).

férfü-embër: [vir; mann]. Feryfü embőröc soc gonoz biunec miatta esuec pocolnac vernebe (GuaryC. 49).

fogott-embër: arbiter, köz bíró Com: Jan. 133. [schiedsrichter]. Az fogot emberek tel ne őtlessék e zerzest (RMNy. II.22). Az egyenlethlenség az fogoth emberek által meg lattassee es el wegeztessee (33).

fő-embër: praestes, optimas, magnates, summatus C. [herr, vornehmer mann]. Fő ember légyen az nemzetségben (MA: Bibl. 1131). Nemes és beüzletes főemberec (MA: Scult. 7).

Kedves udvari fő ember szolgája (Köl: Idv. 5). Ugy éitem kedvence mint főember fia (Thaly: VÉ 1236). A fejedelem a lengyel urakkal 's főember-szolgáival leült (Thaly: RT 71).

futó-embër: [cursor; limier, courier]. Az posta futó embere (RejtLöv. 66).

gaz-embër: vulgus MA. [gemeiner mensch]. Nem gaz ember ezeknek hadnagyok, hanem fő rendbeli (Gyöngy: Char. 31).

[Közmondások]. Ott is terem a gaz ember, a hol nem vetik: gyomrot mindenütt találsz (SzD: MVir. 101).

gazda-embër: [colonus, agricola; landwirt]. Alkalmas-érteklő gazda-ember (Nyr. X.122). A tseléd-szerető gazda-ember messze útra akar indulni (Pázm: Préd 619).

hadi-embër: [miles; kriegler]. Ha szünte jó hadi ember volna is (Mik: TörL. 17).

hajós-embër: nauta Nom² 365. [schiffer].

házas-embër: conjunx MA [pater familias; verheirateter mann, familienvater]. Hasonlik meñtelnek országú házas emberhez, ki ki mene műveket fogadnia 's zölöbe (DöbrC. 291). Feleséges, házas ember vagy férj (Com: Jan. 117).

isten-embër: theanthropos Kr. [gottmensch]. (Pázm: Préd 1185 Kr.). Isten-ember egyben nőtt szó (KCsikp: Woll. ERM. 8).

katona-embër: [miles; soldat]. (GKat: Ttk. 1117. Hall: IIIHist. II 155).

király-embère: homo regius, commissarius regius SI statthalter, königlicher kommissär]. Király embere, vag' udor ispán: homo regius aut palatialis (Ver: Verb. 287).

köz-embër: ignobilis Ver: Verb. Szót. II. [plebejus; gemeiner mann]. Alávaló köz emberek: capite censi PpB. Nem illik az keresztisegnek tisztí egjeb köz emberekhez hanem az közlelem hirdetőilez (Fél: Tan. 101). Az egygyű köz ember az isten igejének predikáltatásából megértheti az mi igaz avagy nem igaz? (MA: Scult. 37). Emberséges köz ember (GKat: Ttk. 271). Sok köz ember haladja hadnagyját, több hadnagy előzi commandénözóját (Orczy: KöH. 123).

ló-embër: [Centaurus, nomen equisdam sideris; name eines gestirns]. A régi déli jegyek ezek: loember, farkas, déli korona (ACsero: Enc. 100).

major-embër: colonus, villicus MA [moier]. Amaz gazdag major ember, igen örvendez az ő gabonájának bőv termésén (MA: SB. 52).

mestër-embër: artifex, mechanicus C. opifex MA. künstler Com: Vést. 120. [handwerker]. Mester ember: artifex (NémGl. 231. JordC. 256). Hogy kegelmetek adnaya ky az mester embert az hobert (EMNy. III.26). Mies mester ember (Mel: SzLtn. 151). A mester ember elinal képet, es az ótnes meg aranyozza (Holt: Bibl. IV.37. Kár: Bibl. I 375. Zinyi. II 197). Ötves mesterember (Mik: TörL. 101).

müves-embër: operarius, mechanicus MA. artifex Ver: Verb. Szót. 2. [handwerker]. Ézelokmús az vrtk és müves emberek csaknem szakált vonszak (Pázm: Kal. 131. 155). Mives emberek, ugymint timárok, szűesők, szűbök (Matkó: BCsik. 153. Megy: Dial. 13. CsikGy. 15).

némës-embër: vir nobilis; edelmann KirBesz. 14). Nobiles armillis decoratos vocamus ezimeres nemes ember (Or: OrigHung. II 156).

[Szólások]. Fákó koesi, komder hám, nemes ember, szűr domány (Fél: Jegyz. 923).

özvegy-embër: viduus MA. witwer Com: Vést. 150. Vált kedig özvegy ember akkoron (Holt: Krón. Elöb. I).

paraszt-embër: agricola C. [landmann, Bauer]. ÉrdyC. 346b.

szántó-embër: agricola MA. rusticus Ver: Verb. Szót. 3. landmann (MA: Bibl. II.182. Lászl: Petr. 101).

szërzetés-embër: [monachus; möneh]. Ez vylagyakat nezem, férlyakat azzonyallatokat, zerzetes embereket, kykblv' zeplvsitetem zámetem (VirG. 4. DomC. 37).

szolgáló-embër: [servus; knecht]. Darabantoe, katonae és szolgáló embere (MA: Tan. 117).

szőlös-embër: vitator; winzer]. Az szőlös embert Krisztus hozzája hasonlja (RMK. II.135).

ür-embër, üri-embër: [optimus, magnus, dominus; vornehmer mann, herr]. Jeles vr emberré lézen (MA: SB. 53). Emlekezetes boldog ur emberek (Megy: SzÖröme. Elöb. 9). Caracciolus nevű olasz-országi ur ember felöl írják (Köl: Idv. 5). Vitéz úremler (Kem: Élet. 51. Hall: IIIHist. II.153). A szegény nemes-embert bár ne lássa valamű úri-ember részegen (Ilaz. I.295). Két úri emberek érkeztek, az ölyvhöz szállottak (Kir-Besz. 61).

üti-embër: [viator; reisender]. (Hall: IIIHist. II 141).

Embërreeske: homuncio, homunculus MA. [männchen, kleiner mensch]. Embërke, embereeske (Com: Jan. 15). Indiában két könyöknyi emberetskék-is termenek (Hall: IIIHist. II.334).

Embërel

mög-embërel: 1) humaniter suscipio, honorifice habeo SI. [ehren, ehrend behandeln]. Mindjárt is a ráznak pénzét ő letette, közsinte felette, hogy megemberlette (Gvad: RP. 65). 2) Meg emberli magát: virum se praestat Kr. [ehrlich werden, sich anständig benehmen]. Ő igaz hívünk vala s már igen meg is kezdé vala magát emberelleni (RákGy: Löv. 113).

Embëresít: [humanum facio; menschlich machen]. A megfotesítetett és emberesítettett isteni ige (Hly: Préd. II 32).

Embëri: [humanus; menschlich]. Embëri módra: humanitas C. Hembergy teredelmesség (EhrC. 5). Embëri nemzet (WeszeC. 20). Tanoytvan embëry thwdomanyokat: doctrinas hominum (JordC. 101). Embëri öme kezzel az gonozra (BodC. 3). Embëri test (ÉrdyC. 519b). Embëry allat (516b. PozsC. 1). Kit embëri nyelv meg nem mondhat (VirG. 88). Embëri-kort ért (Hall: IIIHist. II 118). Meg-festette a földet embëri vérel (314).

Embërke. Kis emberke: homunculus, homuncio Nom² 174. [männchen]. Homat te zegen es emberke háburaltol? (EhrC. 10. VirG. 143). Chodalkoznak wala rayta hogy ez fekete emberke emy egy volna (Pesti: Fab. 4). Egy emberkeröl és egy oroszánról. Vala egy zonok emberke; ez erőös helyen lakie vala (Holt: Mes. 371. 364).

Embërköd-ik: viriliter agere, virum se praestare MA. se confirmare, animum erigere; scilicet non stollen, sich hervortun, sich ermannen. Nosza emberkedjél: *macte virtute PpL. Kyt byztat vala az ow zyleye mondvan: Embërködgyel zerelmes leanyom; twgyad, hogy az te celotödnök otalma wr isten (ÉrdyC. 307b). Trójayak igen emberkedének (SomaC. 37). A görögce is az ő halottdobol meg akarác égetni az nagyapoknac haitot, és minden felöl igen emberkedéne (Holt: Krón. 10. 96). Embërködgyél, hog' ez vituus maradgyon meg bírsí nemel (Deesi: Adag. 233). Gara Miklóst, ki mind halálig, a királyné asszonyok mellett emberkedett, le-konozlá (Dös: Igazs. 1189). Nagy sok sírú testek egymáson hevernek, vtrból ugy emberkednek (Paskó: ESir. E.). Addig förgödökék és emberkedékék (Lászy: Krón. 162). Szent Ersébet, te viriliter egisti, emberkedtél (Csúzi: Síp. 583).

föl-embërködik: virilem aetatem attingo Kr. [aufwachsen, grossjährig werden]. Az egész summa pózt tartszik maguk kezokél mind addig, míg föl-embërködnek az őit gyermek

(RákF: Lev. 15). Szűnyünk megh a chöchemő gyermeksgtől, emberkedgyünk föl (Lép: PTük. III.274. Prág: Serk. 232).

még-embérekedik: ~ Az igaz isten esmen-tire valo okosság akkor kezd erőt venni, midőn inmar meg emberked-nec (Pécsi: Szűk 32).

Embérekedés: **1)** [virtus; mündliches benehmen]. Minec utána penig az veszedelmet magokul emberkedésekel el távozattac volna, az fi friges tarsoknac, es barattyoknac usz: nec uala segíseget: ubi pericula virtute propulerant (Deesi: SalkC. 5). Az vitézek serénysséggel harczolnak, midőn lattyák, hogy az ő királyoc szemé nézi emberkedéseket (Pázm: Kal. 37). **2)** [aetas virilis; grossjährigkeit]. A Kristus váltása bövséges forrás, de inya kell ebből kisdédségünkben keresztiség-által, emberkedésünk-után igaz hit és szeretet-által (Pázm: Préd. 82).

Embérnyi: [adultus; grossjährig. reif]. Ne memyen valami játékos, részeges, fűtalan ifúhoz: hanem józan, és igényes-erköltsű embérnyi embert keressen (Pázm: Préd. 149). Józan-erköltsű embérnyi embereket, nem érelen nyalkákat hívü a tanúskozásra (SzD: MVir. 103).

Emberség: **1)** humanitas C. [das mensch-sein, menschliche natur]. Mykoron ydvezeyteuk ow emberséghé zereñti volna harmuncz harom ezendős (ÉrdyC. 103). Teste lelke es embőrsége nyemew isteny hatalommal teremtetök (529b. 533b). Kristusnak elefo meliét viselo az embőrségben (DebrC. 2). Az isteni természet nem lő eggie á Christosba az emberséggel (Szal: Krón. 120). Nem cselekeszem emberségem által, hanem istenségem által (Illy: Préd. 1167). Vette érdemét rosz emberségnek (Zrínyi. 136). Magatok rosz emberségének tulajdonítsátok (KecskTört. III.354). **2)** humanitas, civilitas, urbanitas, decorum, honestas, modestia, frugalitas C. [menschliches behandelu, ehre, ehrlichkeit]. Emberséggel: humaniter C. Nyilván vagyon embersége: *Inuent ejus officia PPI. Emberséget ezelekeszniec vala nő velünk (MA: Bibl. IV.135). Hon hitünk s emberségünk, hogy soha tovább ezek-ellen nem tusakodunk (Pázm: Kal. 684). Ne hazudgjon, hogy nints hova menni emberség tanulni (Zrínyi. II.197). Kölcsön nem kaphatok, emberségim itt nem nagyok (Thaly: Adal. 1250). Hegedűst hozattam s olyan táncot indítottam, hogy a mi az emberség (Ház. 1380). Pallérozotabb emberséggel bími: fel-kendett, szépen mosdott ndvariság jeleit adni (SzD: MVir. 104). **3)** [virilis aetas; maimesalter]. Az meg allapodott férfini emberség (Prág: Serk. 787). **4)** [virtus, virilitas; tapferkeit]. Ew benne emnee emberségg volt (ÉrdyC. 616). Soc népec támadtanac vgyan gyakorta ellenec, de nagy emberséggel megöltalmszác magokat (Helt: Krón. 8). Ott ieles emberségeket ezele-ködöt (83). Maganac nag bírodalmat, sereget, es vy hadat kivan vala, á hol embersege ki jelentettenec (Deesi: SalkC. 15). Az embersege nem az nagy letelhen al (Frank: HasznK. 61). Minec nagy emberségét és vitézi völtát látván (Pethó: Krón. 119). **5)** [genus humanum; menscheit]. Ilendőnek ífulte a memyei böltsesség, hogy veszni ne bobsássa, és orvosság-nélkül ne hadgya az egész emberséget, mint az ürdögöt (Pázm: Préd. 79).

Szólások. Kiadni az emberségen (SzD: MVir. 12). Egy pénz arra emberséget sem hagyott rajta (WF. 299).

Közmondások. Pénz emberség: census dat honores PPII. Pénz embersege, ruha tisztesség (Deesi: Adag. 116).

Emberségés: humanus, civicus, civilis, officiosus, infestivus modestus C. [human, redlich, anständig], bescheiden, züchtig Com: Vest. 136. Emberséggessen: urbane, hospitaler, honeste C. Emberséges beszédü: urbanus MA. Emberséges jó maga viselés: modestia Com: Jan. 181. Yeles feyedelmeknek emberséges teetemeenyeket istoryakban yroak (ÉrdyC. 512). Az ifjú Tobiasba jozan es emberseges ifjúnac peldaiia adatic előnce

(Helt: Bibl. 1h2). Véle emberséggessen ezelekedgyéce (MA: Bibl. 120). Boszszonto általkodást, hogynem emberséges alázatosságot mutatnac (MA: Tan. 1259). Tisztesség adassce az emberséges személyeknac (Zvon: Post. 1186). A putaki jesuita nem emberséges könyvében (Czezl: Japh. 13). Emberséges és szelid vala (Illy: Préd. 11270). Emberséges ember (Matkó: BCsák. 89). Gér: KárCs. IV.109. Mik: Türl. 3). Kár bizony amuz emberséges ember hogy olyan kutya döváj eb! (Thaly: Adal. 181).

Emberségtelen: inofficiosus, immodestus, indecor C. [un-human, unanständig]. Emberségtelenül: criminaliter C.

Emberségtelenség: immodestia C. [unanstündigkeit].

Embértelen: inhumanus, inurbanus, inhonestus, impensus C. incivilis, inurbanus MA. [unmenschlich, unredlich, unanständig]. Embertelenül: immodeste, irreverenter C. Ti pedig embertelen latrok, jóvoltomért boszszusággal illettek (Pázm: Préd. 18). Ha barátomat hívom hozzám, s jól nem tartom, embertelenek íltetem (237). Embertelen ember (MA: SB. 302). Embertelen szízzel (Illy: Préd. II.503). Embertelen, minden emberségből ki-mosdott (SzD: MVir. 101).

Embértelenked-ik: inhumaniter ago Kr. [sich unanständig, unmenschlich benehmen]. Most, hogy-ím tudta, hogy Béchen lakom, távülvővre embertelenkedett és írásal (Veres: HitMegt. 17). Ha t. vább-is embertelenkedik: a csakány fokát hátához dühenti (Matkó: BCsák. 159. Csúzi: Síp. 553).

Embértelenség: **1)** inhumanitas, irreverentia C. inurbanitas MA. [unmenschlichkeit]. (CsomaC. 31). Szokot embertelenségű jesuita (Czezl: Japh. 13). Minden emberségből ki-vezekzett, kiki az embertelenségnek pályáját néki egedi (SzD: MVir. 101). **2)** [ignavia; feigheit]. Nem az fogják mondani, hogy szükség miá adtuk meg a várat, hanem embertelenségünk miá (Monlók. III.175).

Emberül: viriliter C. MA. [tüchtig]. Emberül cselekedjete (JordC. 269. ÉrdyC. 22). Nőzsa néki, emberül viatoc (Helt: Krón. 88). Emberül tartotta magát (Monlók. III.160). Emberül megfizette ex az jó tétemént (Deesi: Adag. 107). Décesei magának is használ vele, ha emberül felel meg parancsolatunknak (RákGy: Lev. 271).

EME: **1)** porca Peresz: Gramm. 7. sau]. Eméhez való: porcaris MA. Vad kaulól és szelid emétől fajzott süldő, dísznö, malatz: hybris PPI. Az erdei-között sünts agyara az emének (Pázm: Préd. 248). Zúg az eme, görög a kau (SzD: MVir. 93). **2)** femella, animal femineum SI. [weibchen]. Ez az első hazugság, mint egy eme állat, terhes sok hamis mondásokkal (Pázm: Kal. 1766. H6. 137).

EMSE: sus, serofa SI. [sau]. Örög emse (Radv: Csul. II.370).

EMEL: **1)** levo Ver MA. [heben]. Nem emeltem volna en kezemet arra (BécsiC. 63. VirgC. 33). The raad emeltem wran een lekemeth (KulesC. 45). Az Mahomet találmányának követőiben minden oktalun gonosság zászlót emel, és országol (Pázm: Kal. 448). Böltséggednek útára emeltél (Rim: Ének. 71). **2)** [erigo; errichten]. Ágyúzót halmozok, az hol kell, emeljük (Könyi: HRon. 104). A maradékok szízzében emlékeztető követ, oszlopot emelni (SzD: MVir. 107). **3)** [exalto, eligo; erhöhen, erwählen]. Meltsagra emeltél (ÉrdyC. 636b). Emelyünc hadnagyot, es menyünc viszsa Egiptusba: constituimus nobis duces (Helt: Bibl. I.VV3). Kapitánokat köztöce emelőce (Valk: Gen. 7). Az Ionasból fi embört en emelők (Türl. 4). **4)** [aufero; wegtragen]. Ha meguyúzzuk [a lopott ökröt], húsát majd haza emeljük (Gvad: RP. 116).

Szólások. T z é g é r t e m e l t é l v o l n a tudományod gyalázására (Czezl: MM. 13). Hát az angustia confessio e meli é j o b á t a romaü gyülekezetenek? (Pós: Igazs. 1313).

Által-emel: [elevo; ins jenseits erheben]. Gondolatimut ez életből által emelün az örökké valóra (MA: Scult. 11).

el-emel: amoveo, dimoveo, tollo MA. [fortragen]. Jupiter módját léli, hogy Agenor lányát lovva elemeli (Gyöngy: KJ. 32). Harnintz nap múlva a nyertes Julians elemelte társát, és meg indúlt hajóival, hogy maga országába vissza menne (Fal: TÉ. 680-1). Ez te szívvel, emeld-el, tartsd magadnak (Fal: Vers. 881).

föl-emel: 1) levo, sublevo, elevo, allevo, tollo, sustollo, extollo, contollo, surrigo, astolo C. erigo MedLat. 213. [aufheben]. Fölemelt fövel jár: *erectus vagatur PP. Emellétére fel ő zúzókat (BécsiC. 28). Fölemeluen ő zemeket (MünchC. 45). Kezezt fogvan fel emelleo hwtet (JordC. 376). Fel emelven Jesus hw kezezt meg fogva (400). Fel emeleo hw zawaat (710). Fel emelven pelastyaat lataa haat azzony allat volt (ÉrdyC. 340). Testeet emelleo föl zent János czophlayabol (631b). Adam fel emelo ev magat isten ellen kevelsz mya (CoruC. 208). Felemele az agybol az zegen regy venen betegét (MargL. 55). Fel emelven ev magat ev agyaba (DomC. 247). Elmeyeket a menyey gondolatra fel emelyk (VirgC. 30). Lata az w orezayat menyekben fel emelven (11). Hogy az ő lelke oda volna felemeltövéu, a hol az isten lakozik (Tel: Évang. II.184). Két szárnyon emeltetik-fel ember a földtül, az együgyűségben és tisztaságban (Pázm: KT. 124). Letaszigállya az kit el-felemelt (MA: SB. 50). Házzadnál czéghért emelök föl (Bál: Epjn. 11). Fel-emelünk táborot, és haza menünk el (Zrínyi. II.18). Felemelék az ő szívököt, és el-felelkezének én rólan (Illy: Préd. II.450). 2) exalto C. [eligo; erheben, erwählen]. Emelhetneek föl az wrasgra (ÉrdyC. 561). Az eleeb bely tyzfössegre emely föl (658). Mardokeust felemelte es országaba föiedelme töfte (Helt: Bibl. I.83). Könyfű istennek mind föl emelni, mind le vetni (Deesi: Adag. 235). Superintendenseket emeltek föl, s azokat főneke vallyátok lenni köztetek (Bál: CsIsk. 405). Zágrábi páspekségre felemeltéven (Szeg: Aqu. 51).

föl-emelés: sublatio C. [erhebung]. Eképen szentold meg á felemelésnek melyét: sanctificabís et peccusculum consecratum (Helt: Bibl. I.Qq2). Parokat föl hányták fark föl emeléssel (Gvad: FNót. 10).

fölemelet: ∞ Czudalatosok teugernek föl emeleti (AporC. 53).

föl-emelő: 1) subdnctarius C. [zum aufziehen bestimmt]. 2) primitiae. Mind ezeé közzül egyet felemelőül allozzanac az wrnac: ex quibus unus pro primitiis offeretur domino (Helt: Bibl. I.AAa3).

ki-emel: elevo, extraho MA [herausheben]. Ha az veremben esendyk nemdo kywe emely hwtet (JordC. 389). Az embereket, az bínuek sarából ki emelheie (Lép: PTük. III.11). Szükségekből benmeteket ki-emellek (Hall: III.ist. II.267).

Emeléső (*emeléső* Tin. 109): [pons qui descendit ad murum; fallbrücke], schlagbruck Pesti: Nom. RMK III.125. Az kapwth es az emelhyeth byzony az kappwn allowal fel wonatthywk (LévT. 114). Háat ada, vár fölé fut vala Ez jó Lasonczá lité, nem mólata, ugyan inokban emelésőre jata (Tin. 75). Az törökök a Sokoró kapujának emelésőjét elbontották volt (Monrók. VII.53. 16T? I.192).

Emelésős: [mit einer fallbrücke versehen]. Emelésős ellen-segrontó rostély: fallgattern Com: Orb. 251. Egy emelésős kapu, kin az külső várba ki s bejárnak (Tin. 109. 111). Czimereszen építettett kapuja emelésősün észak felől vala (Szal: Krón. 209).

Emelés: levamen, sublatio, elevatio MA [das heben]. Hogy fiadat melhedben meg ne banezd, haragtól, emeléstől magadat meg ójad (FortSzer. N6). Szent kereszt emelése: testum exaltationis s. crucis (Ver. Verb. 265). Süveg emelés (Thaly: VÉ. I.104).

Emelget: [supinus levo; wiederholt heben]. Fakot es kowuokot emelgetek (HérC. 101. Czegl: MM. 55).

föl-emelget: ∞ A hol el fogyatkozunk ny gyarlaságunknak myatta, föl emelget (ÉrdyC. 622).

[Emelint]

mög-emelint: [semel levo; einmal heben]. Ő ágyaról leplét megemelinté (Tin. 248).

Emelit: ∞ Azon [a terhen] emelytnek (Pesti: Fab. 54b). Az örök életért sokan alég emelítik egyszer lábokat a földről (Pázm: KT. 177). Süvegét emelítünk (NyKöz. XV.333. Pázm.). Emelíti lapáttyát (Matkó: BCsák. 207). Emelíti a pörölyt a vitéz (Hall: III.ist. II.248). A levegő égbe emelíti (Gvad: FNót. 52).

el-emelit: [anfero; fortragen, stellen]. A lóts-el elebb áll, valamit orozva el-emelitt (SzL: MVir. 301).

Emelkőd-ik: [levo, elevor, erigor; sich heben, sich aufrichten]. Vylaghyakuak zereemeet el hagyvan az isteny zere-tetre emelkődöek (ÉrdyC. 588). Te naőségod nemeknek felette emelkedet (DöbrC. 22). Miert emelkődtec eképen az wrnac gyülekezeti fölbe (Helt: Bibl. I.XX.1. Helt: UT. r6).

föl-emelkődik: ∞ se erigere PP. Ő zvuó fel-emelkődéc (BécsiC. 11). Elléne emelkődél föl (143). Emelkedyetek föl ereek kapwk (KulesC. 15). Octavianus chazar fel emelkedyesek keul-segben (CoruC. 75). Magos pólezokra fel emelkedni (Pázm: KT. 4). Vallásodnak minden vallásoknál fel-emelkedettebb voltát mihez hasonlitsam (Matkó: BCsák. 123).

fölemlkődés: erectio, elevatio PP. [erhebung]. Minden vezedelmek chak fveke fölemlkedyesöwl hwték (VirgC. 95).

Emelőd-ik: [elevor; sich erheben]. Nagyobbra emelődnek (Lánd: I.Üsgeits. 178). Emelődnek [emelkednek?] a tornyok mely-lyeket le vetettek (RendÉl. E).

mög-emelődik: [levo; sich heben, gelüftet werden]. Bizony meg emelődnek a teteieken a kalap (Bál: CsIsk. 319).

Emeltet: [levare facio; erheben lassen]. Ewtet kirallyan emeltetenne (ÉrdyC. 395. 188).

ÉMÉLY: [nausea; übelkeit]. Gyomor háborgást és émelyt szereznek (Lászl: Petr. 82).

Émelyöd-ik: [nauseat; übel werden]. Az ő leg nagyobb gyönyörűsége volt a leg alább-való szolgálók munkáiban foglalatoskodni, konyhát tisztogatni, és mindent olytat, valamitől a gyomor émelyedik, nagy kedven s vígam véghez vinni (Tarn: Szents. 72).

föl-émelyödik. Föl émelyödöm, emelygök: nausea C. [übel werden]. Fel-émelyödvén a gyomra, okádozni kezd (Hall: Hist. II.262. 32. Prág: Serk. 681).

Émelyödés: [nausea; übelkeit]. Gyomorbéli émelyedés: anorexia Nom² 413. Gyomorbéli emelődés (Web: Amul. 91. Fely: SebSal. 20).

Émelyög (*emelyög* Pázm: Préd. 241. Pázm: Kal. 159. Matkó: BCsák. 5. 108): fastidire, nauseare MA [übel werden]. Miöfn kostonodis az io izü ételt italt, ottan emelgesz belé (Börn: Préd. 412). A kik okádnac, gyomroc emelög, meg gyogyittya (Mel: Herb. 116). Imhol az tökéletlen barátnac emelög oruzgeliona mit beszél (Mon: Apol. 206). Emelygökké lesznek es o kimeset meg-vetik (Mad: Evang. 736).

Émelygés: nausea, anorexia, fastidium MA [übelkeit]. Emelygéske: nausea MA Vnas es emelges (Börn: Préd. 247). Gyomornac emelgési (Kár: Bibl. I.672). Gyomor-émelygös (Pázm: Préd. 823. Kr.). Gyomorbéli emelygések (Szathm: Cent. 41).

[Émelyget]

Émelygető: nauseosus C

gyomor-émelygető: nauseam causans Kr [übelkeiten verursachend]. Gyomor-émelygető, okádást indító orvosságoc Com: Jan. 174. Nemzetőség ne emelgesed, mert ez gyomor-émelgető és minden ulvariságiból kimesdott rasz szokás (Fal: NF. 13).

Émelygos: nauseosus C. [übelkeiten verursachend].

[**Émelyít**]

föl-émelyít: [nauseum causo; übelkeit verursachen]. Föl-émelyítik gyomrokat (Mezy: SzAÖröme. Előb. 5).

EMÉN, EMÉNG, EMIN, EMING: 1) [inspector Turcarum; türkischer Güteraufseher]. Az zsoldaki emünek meg ados tyz ezör forintal. Azt az ement es az többit mezelegliten.. ezön zsoldaki emünek Helya Hazának az attiafia (RMNy. II.230). Mynd emyókw [sic?] kadyak mastan az Dvnuu memek volta ala, es oth fogdassak [sic] el evketh, egy emery [sic?] es egy kadya ith wagyon (LevT. I.285). Békék emingekkel passik vezérekkel rabokká estenek (Thaly: Adal. I.181).

2) Eméng: dictator C.

Eméngi, eménglöz való: dictatorius C.

Eméngség: dictatura C.

ÉMENDÁL: emendo, corrigo MA.

Émendálás: correctio MA.

Émendáló: corrector MA.

EMÉSZT *emésztenec* Szék: Krón. 15. *emészthete* 32. *emézi* Fél: Bibl. 112): **1)** consumo MA. [edo; verzehren, essen]. Ez soror jata amye erevtelenségre es veer liasra, sommyt nem emezhet vala (MargL. 54). Emeztetenenek kwhez ketelezwen w nekyk ythelew byroy: absorpti sunt jimeti petrae judices eorum (KulesC. 353). **2)** concoquo MA. [verdaunen].

el-emészt: [consumo, absorbeo; verzehren]. El emeztetenenek kwhez ketelezwen wuekyk ytlelew byroy: absorpti sunt judices eorum (KeszthC. 389). Paat fywet es heegyeket el emezzen (a tüzek) es le olwatzniak (ÉrdyC. 17b).

még-emészt: 1) consumo, absumo, depasco, peredo, devoro, macero C. [verzehren]. Megemésztetöm: tabesco C. Test meg-emésztő terjedő fekélyek: nomae; fájdalomokkal meg-emésztetni: doloribus *confici; az idő megemészt mindeneket vetustas *consumit omnia PPl. Az éhség meg rontotta, emésztette: fames *absumpsit WF. A tűz fellől érzeteket hóg meg emezien hegekét: ut consumat montes (BécsiC. 115). Meg emeztyek özwegyeknek hazokat: comeditis domos viduarum (JordC. 127). Harmad napon meghemeztetem: tertia die consumor (577). Megh emezty az thy testeteketh: exedet carnes vestras (840). Oknal kyl heyaba emeztöttem meg az en erősségemet (Érd. 342). Zykra zeen zarmazcek ky az feredew alol es azonal meg emeztee (a bálványisten papját, 551b). Nem akamadee hóg ötet menyeyi főz megh emeztheneye (WinklC. 169). Halal emezti meg ököt (DöbrC. 105). Ez testi tyz mindön rosdath megh emezt (TihC. 10). Zeen meg emezty wketh: devorabit eos ignis (KulesC. 38. 138). Kesornesen lellem gyötrődik, mert meg emezt nagy boszu (Börn: Ének. 339). Meg emisztenec mindent a mit annac előtte való esztendőkbe takartac vala (Szék: Krón. 15). Az molí es az rosda meg emezti: erugo et tinea demolitur (Fél: Bibl. 9). Az molí meg nem emizti: neque tinea corruptit (112). Csütörtökön nem hagyunk húst vágni, hogy az hóv halat meg emészthessék (Pázm: Kal. 252). A sok hadakozások megemésztették alkalmasint az ő tárházait (Zrínyi. II.167). Igy chekély munkámat czorba megh eméztheti (Liszi: Márs. 8). **2)** (deleo, interficio, neco; ausröthen, niedermachen, töten). A tatáro mind elrablanac a kunokat, és megemésztenee őket (Helt: Krón. 53b). Megemésztlec tégedet: delebo te (MA: Bibl. I.80). Az authornak nevét itt, szükség, ne tudja: mert meg-emésztene papoknak fullánkja (Thaly: Adal. I.13). Zrínyi magais tulajdon kezével sokat meg-emésztett és vesztet (Kónyi: H. Rom. 102). **3)** concoquo C. *mitificere cibos PPl. [verdaunen]. Megemészteti az eledelet: *conficere cibos PPl. **4)** (concoquo, patior, fero: verschmerzen). Megemészteti a gyüüllőséget: *concoquere odium PPl. Achab ölete meg az igaz Nabothot, de

nem emizthete meg ennek az ő halalat, mert ki ontatoc az ő veero az ebeknec mialasara (Szék: Krón. 32). Az ér-vágás után testednek adgy nyugvást; s így emésztheted-meg könnyen az ér-vágást (Fél: SchS. 16). Ki rosz gyomra wagyon a mostani világnak! Nem tudja megemészteti a szaraz igazmondást (Fal: NA. 353). Gyomor kívántatik ahoz, hogy ember meg emészse, a mit a szerentse elejbe vet (Fal: UE. 417).

mégemésztés: 1) consumptio, absumo C. [verzehrung]. **2)** concoctio C. [verdaunung].

mégemésztetendő: [facilis concoctu; verdaulich]. Meg emésztetendőleg (Medgyesi, Imre 8: Nyelvtörténeti Tanulmányok 39).

mégemésztetetlen: inconsumptus. C.

mégemészhető. Könnyen megemészhető étel: cibus facilinus ad *concoquendum PPl.

mégemésztő: consumtor, confector C. [consumens, conficiens; der verzehrt, verzehrend]. Pokol leszen meg emesztőd (Börn: Ének. 45). Az istennek meg emesztő haragianal rottetettek az hitetleneket (Fél: Tan. 258). A sarnak tollai annyira meg-emésztők, hogy egyéb madarak tollai köze elegyítettvén, azokat megemésztik (Illy: Préd. II.274).

Emészték: [excrementum]. Egy féle állatok a jo szagu füveket ingyen sem illatozák, hanem a kertesznek és egyéb munkásoknak emésztékjeiket és bídős hányadékjokat szagolják (GKat: Váls. II. Előb. 63).

Emésztés: 1) consumptio MA. [verzehrung]. Tyzzel emeztees: exustio (JordC. 807). **2)** concoctio MA [verdaunung]. Nehezen való emésztés: apesia C. Nehéz emésztés: dispesia Nom? 345. A fűdő könnyebb emésztési, s hamarabb el sorvad gyomorban, mint a szá (Fél: SchSal. 22). **3)** [excrementum]. Az emésztéssel egygyüt a béli-is a pervalatlan omia (GKat: Titk. 15).

1. Emésztet: concoctio (Cato, digestio Kr. [verdaunung]. A must mozdít emésztetet (Fél: SchSal. 21).

2. Emésztet: [consumere facio; verzehren lassen]. Polivaynt tyzzel emeztety: paleas comburet igni (JorC. 362).

még-emésztet: ~ Feneketh kijvagattink es az bort földnel meg emeztettiwk (RMNy. II.1).

Emészhető: [concoquere potens; verdaenen kömend]. Ki etelt útal, hitván, nem emészhető gyomra wagyon, meg gyo-gyútya (Mel: Herb. 116).

Emésztő: [consumens; verzehrend]. Az tűznek emesztő ereie (Fél: Tan. 325. Zrínyi I.115).

könnyen-emésztő, könnyü-emésztő. Könnyen emésztő étel: cibus facilis PPl. Könnyü emésztőkkel élyen (PP: PaxC. 11).

nehéz-emésztő: cibus gravis PPl. [schwer verdaulich].

Emésztőd-ik: [consumor; verzehrt werden]. Az ő vlatokos dögök büszödik, és emesztien emesztődik (Bal: CsIsk. 343).

el-emésztődik: tabeo C. [verzehrt werden, verwesen].

ki-emésztődik: [concoqui; verdaut werden]. Az mi az ember szájján bé megyen, hasába megyen, és ki emésztődik (Alv: Post. I.418).

még-emésztődik: [consumor; verzehrt werden, sich auflösen] Ereie meg epett es meg emeztötöt (Börn: Préd. 238).

EMÉTT, ÍMÉTT: 1) [vigilans; wach]. **a)** Émetten, vigyázván: vigilanter, vigilando MA. **3)** PP. Néha mikor émetten voltak, vigyáztak (Báta: LPrób. 192). De a kik émet és józan elmével vadnak, affélét a Calvinus mondásából ki nem hozhatnak (Pós: Igazs. 1676). Valamit álmodban láttál, én-is azt láttam émetten

(11al): 1111st. 11.321). Tudom, ez éjjel émetten is, álmanban is megfordúl elmében (Fal: TÉ. 767). **B)** Émetto, vigyázvár: vigilanter, vigilando MA. [wach, in wachem zustande]. Vettektem álmatam, emetem, tungságomnak miatta (VirgC. 13). Émettem ver az vr (Mel: Jób. 18). Nem alom latas az apocalypsis, hanem emette latott, jelentős dolog (Mel: Szám. 11). Azért ez az Zvinglius tanítója nem egyéb volt, hanem ugyan azon, az ki Luthert imette oktató (Pázm: Kal. 195). Imottünk-e, vagy aluvásunkban léssen halálunk, senki nem tudhattya (Pázm: Préd. 990). A mely dologról émettek gondolkodtak és törődtenek, éczaka-is gyalorta az érog phantasiájokban. Ember gyalorta álmanban-is azon tépődök, a mivel émette vagyon gondolja (Pós: Igazs. I. 175. Alv: Itin. 139). Álmaid között való förtelmességekben gyönyörködöttél, imedted anagy azokra attale okot (Vás: CsmCst. 221). A miről émette gondolkodt, és a mit igen kíván, gyalorta álmanban-is eleiben tunic (Tynk: Józs. 281). **2)** [vigiliae; das wachsein]. Álmat imettétől megkülömböztethetné (M'Sere: Enc. 1).

ÉMŰL: [expergiōsus; erwachen?]. Mykoron ember yo bezedot had az erek bodogsaghuak er-meeröl, zeep voltarol es vygasagiarol, es ember fiel emül [epül? ebrül?] rayta, es gyalortua gondolkodyk fohazkodyk mennyeknek orzagara (ÉrdyC. 110b).

EMING: muria [serum; salzwasser, molken]. A habozó tenger sós, mint a sós nedvesség, eming, a sós halnak keserű leve gyanút; mare fluctans salsum est ut muria, muriae instar (Com: Jan. 14).

EMLELKÉD-İK: [?]. Emlélkodem: invito Nyírküllai XXVIII.

EMLÍP (emléltendy JordC. 213. emléltween ÉrdyC. 640): **1)** memini, memoro, recorder MA. [sich ins gedächtnis zurückrufen, sich erinnern, gedenken]. Souha ew eltyben oly nagy vygasagot nem emlejt vallot lenny (ÉhrC. 132). Vol emlejtöm es teb vagyon annak barnyucz etemöl (ÉrdyC. 127). Tudatlusagimat ne emlehed: ignorantias meas ne memineris (DöbrC. 48). Ha jól említem (Pázm: Préd. 631. 196). **2)** indigito C. [commemoro; erwählen]. Hogy ingyen se emléchem az nyvaliákat, mellyek alá vettetted az ember itt ez világon (Tel. Evang. 1170). Az folyó-emléltett edények (Illy: Préd. 11205). Belé avot ez az emberekben, hogy minden dolgoknak kezdetiben isten nevét említk (MNyil: Zsolt. 54). Mínd légyen dolga az említt városnak (Fal: TÉ. 770).

[Szólások]. Míolta én eszemet emlétem, tudom hogy mínd feljebb-feljebb vereték adókat (TörtP. VI.157).

még-említ: **1)** [memini; sich erinnern]. Emleycz meg (memento) es ne feleld el (JordC. 218. 586). **2)** commemoro, mentionem injicio MA [erwählen]. Hogy (Jézus) isten s ember csak kevesen értik; de kik nem hiszik, bizony megemlejtik. Az zsidó nemzet Krisztus halálát bizony megemlejté (RMK 11.206. 207).

mégemlítés: [mentio; erwählung]. Megemlítésre méltatlan: inmemorable C.

Említés: mentio MA [erwählung].

Emlitet: [memoria; Erinnerung]. Ezt tegetek en emleitetemre: in meam commemorationem (DöbrC. 311. 21. 82).

Emléget: comminiscor MA. [üßer erwählen]. Emlégetec valahol: stermittaverunt amores MA. Neveet zeretettel emlőgesseetek (ÉrdyC. 61b. Ver: Verb. 110. Pataki: Reg. Előb. 19). Nemzetséged ne emlegetsed, mert ez gyomor-émlégető rossz szokás (Fal: NE. 13). Ne emlegetsed, mit csokolédenek a nemsek (65).

[Közmondások]. Farkast emlegetnek, kert megett jár: lupus in tabula PP.

Emlégetés: memoratio, commemoratio, recordatio MA [wiederholte erwählung].

Emlékez-ik (emlékeztet MünchC. 44. megemlékezé v. 64. emlékezőm MA. PP. emlékezőnk, emlékezet, emlékeztet Pázm: Préd. 837. emlékezel TülcC. 116. emlékezet Ver: Verb. 58).

1) Emlékezem rea: memini C memoro MA. [sich erinnern, gedenken]. Emlékező: inoblitus C memor MA. Veterie koron emlekezem te bemed (AporC. 9). Nem emlékezők er rola? (ÉrdyC. 29b). Nyuchen ky rolad emlekezyek: qui memor sui (KulesC. 8). Emléközzel rola: mert en ezert lottem ez vilagra (WeszpC. 20). Lata nagy aytatossaggal mindeneknek emlekezendev dolgokat (DomC. 197). Istenek ionaltarol nem emlekeztet (VirgC. 6). Emlékezzek regiekrel (RMK 13). Felőlk emlékezném (Thaly: Adal. 161). **2)** [commemoro; erwählen]. Nekyk emlékezősek az templomrol: quibusdam dicentibus de templo (JordC. 602). Ez may epistolaban zool es emlekezőyk zeit Isayas ket vegei zemelyekről (ÉrdyC. 312b. 341). El felettem volt kegyelmes azzoniom emlekezi keznek, hogy (LevT. 1292). Oly dolgokat ad előnkbe, melyről az egyéb irasoc semmit nem emlekezne (Helt: Bibl. La2). Az keresztieni tudomauk azairól eg helyen röviddeben emlekesztem (Fél: Tan. Előb. 8). Ha az egyéb orszagokrol akarnank derek keppen emlekeznünk, nagyra teriedne irasunk (Lép: P'ük. 11.106).

még-emlékēzik. Megemlekezem rea: recorder MA. [sich erinnern]. Megemlékező: memor C. Nem emlekeztet meg őt keñereeröl (MünchC. 44). Ezenkeppen emlekezől meg h rola? (JordC. 800). Ne fogyewik halatlanok es el feleltőztek, de ynkaab megemlekezőndők (ÉrdyC. 532b). Meg emlekwznek zent ferecznek w nagy zensogewl (VirgC. 58). Meg emlekezől honnan ki wzetel (147). Az el múltakrol nem kel meg emleközni (Deesi: Adag. 89). Meg emlekezzel magadat fortunae lenni: memineris te virum esse (Deesi: SallC. 31). Tett gonoszságyrol emlekeznék meg (Lép: P'ük. 1392).

mégemlékēzés: recordatio MA. [Erinnerung]. Az kenyeret az ő testénc nevezte, hogy az kenyér ő teste legyen megemlekezeskeppen, emlekeztető mód szerint (MA: Sault. 620).

mégemlékēzet: ~ Szent Pál megemlekezőte (MünchC. 6. 63). Ezt tegetek en meg emlekezőtevmre (CornC. 23). Az istennek jó tetemínnek gakarta nado meg emlekezőte (TülcC. 15). El vezti az meg emlekezőtet az az nem emlekezők meg (DöbrC. 271).

reá-emlékēzik: recorder, recomminiscor C. reminiscor, recorder, commemini MA. [sich erinnern].

reáemlékēzés: reminiscencia, recordatio C. MA [Erinnerung]. A rea emlekezés az, mellyel az egyszer meg ismert dolgok, az ő az agy velőben maradó nyomok által a lelkek által ismét a köz érzőre vitetnek (M'Sere: Enc. 158). A dolgokra erős rea emlekezésé vagyon az elnek (Misk: VKert. 193).

vissza-emlékēzik: reminiscor C [sich erinnern, zurückdenken].

Emlékezés: [memoria; Erinnerung]. Tewrtnek nem ezadatlussag es tyztes emlekezésuel melto. Eugubia varasaban (ÉhrC. 116). Hét állandó könyvbe írja; első könyv az isten emlékezősének változhatatlan tudományja (Pázm: Préd. 11. Mínd emlekezősemmel, eszemben, forgatom a régiek forrásigát, pirilt artzával nézem a mi üdönknek késedelemes restségét (SzD: MVir. 107).

Emlékezőt: **1)** memoria MA [Erinnerung, gedächtnis]. Emlekeztet felírni: in commentariis, in tabulas referre. Emlekeztet vert pénz: symbolicum numisma: denkmünze PP. Te neudneve emlekezőte "lébesít" 30. Hallottaknak emlekezőt yly (ÉrdyC. 607. 533b). Templomot eszalattatnak ő emlekezőte (DöbrC. 121). Az farkasnak kepet fel taragtak wrvk

emlékvetre (VirgC. 58). El veze w emlékezetek (KulesC. 13). Ki gömlalia az ő emlékezeteket az földről (Szék: Zsolt. 31). Emlékeztelbe marad (Helt: Krón. II. Az boldog emlékeztető Heltai G. meglagytot felesége kénin jó egészeget (Mel: Herb. A2). Az hiteleneknek emlékezetek az halál atal ki törföltie (Pál: Tim. 272). Égesse az oltáron emlékezetec okaerth (MA: Bibl. 189). **2)** mentio C. MA [erwähnung]. Semy emlékeztet nem lett vala a menyeknek orzagnarol (ÉrdyC. 350b). Koporsyura cellyen emlékeztetőt yranak (582). Jó emlékeztetet tésztece felőlőne (Helt: UT Ff1). Ugyan erről vagyon emlékezet (Fidas leveleiben (MA: Bibl. 1129). Mellyic evangelistanál találta valala emlékeztetőt a misének? (Matkó: BCsák. 436). A testi menyegzőről vagyon emlékezet a mai evangeliumban (Illy: Préd. 167). **3)** memoranum C. [denkmal]. **4)** [donum monumenti causa datum; andenken]. Deli Vid az ajtón ki-késérésé őket, mindeneknek ada szép emlékeztetet, avál ajándékozá az vitökzet (Zrinyi. 1159).

Szólások. Nem olly régiség, hogy a még élők emlékeztetün túl vólna. A mennyire nyújthatnyuk emlékeztetünköt. Szent oldalán marasztotta emlékeztetül, olly fázason táva a darda lyukasztását (Sz1): MVir. 106).

Emlékeztetés: memorabilis MA [denkwürdig]. Emlékeztetes igéc (MA: Scult. 813). Emlékeztetes mondásoc: vocabula emphatica (Com: Jan. 159).

Emlékezteti: memorialis MA [erinnerungs-].

Emlékeztetlen: immemor MA. [meingedenk]. Vala ky az ladottakról emlékeztetlen cel (ÉrdyC. 610).

Emlékeztetlenség: [immemoria; keine Erinnerung, das vergessen]. Régi nagy nyájasság (vala Grizeldisben), semmi szomorúság, semmi idegenség, kis leányrúl való emlékeztetlenség (RMK. II 40).

Emlékeztet: [admonéo, commonefacio; erinnern]. Hogy jövetelinek böcsüfletes fogadására igazsagon, arra emlékeztet, mennyi királyok és próféták kívánták ezt látni és nem láthaták (Pázm: Préd. 834).

mög-émlékeztet: [commonefacio; erinnern, mahnen]. Emlékeztessétec meg egymást (MA: Scult. 86).

megemlékeztetés: [admonitio; mahnung, erinnern]. Gyakorta való intésoc és megemlékeztetésoc vadnac ez prédikációkban (MA: Scult. 19).

réá-émlékeztet: [commonefacio; erinnern]. Nagy kötelességgel veszem, hogy réá emlékeztetett az asszony (Pál: NA. 145).

Emlékeztetés: [admonitio; erinnern]. Ezt tegyétec az én emlékeztetemre; azuz, en nevezem ez szent kenyeret én ti erőttetec adatott testemec, emlékeztetéskeppen (MA: Scult. 54. Pázm: Préd. 1058).

Emlékeztető: [monitorius], monumentum, monimentum MA. [erinnerungs-, denkmal]. Emlékeztető épület: monumentum C. Emlékeztető elme: reminiscencia (Com: Jan. 158). Emlékeztető jel (GKat: Titk. 237). Emlékeztető oszlop légyen a maradékok előtt (77).

EMLŐ: lorum, habena MA. PP. zügel Ver.

eremlő (*eremlőjék* Czegl: BDorg. 423): ∞ Lova féke eremlőjék ygalog tartotta (Czegl: Dag. II.20). A pápa azt kíváná az imperatorul, hogy kengyelét, vagy lora fékje eremlőjék tartsa (Czegl: BDorg. 423). [Vö. **ERE**]

fék-emlő (*fékemlője* MonOkm. VIII.176): habena, fékszár Major: Szót. [zügel]. (Cserényi: PersF. 36). A lovat zabolával és fékemlővel, fékszárral hajtogatnyá (Com: Jan. 86). Oly lóra is tiltem, kinek fékemlője más kezéből igazgattatik (MonOkm.

VIII.176). Ragadnyá a Hektor lovának fékemlőjét (Huny: Trójai Had. 155). A lora fékemlőjét vagy zaboláját fogta (Nyr. IX.68). Akkor sarkantyurával meg fogdosá az fékemlőt gyengen hayogatnyan (Förri: Cirt. 10). Kapja a lónak fékemlőjét (Halt: III.11st. II.315). A mi gyarló életünknek zabolázatlan lug fékemlőjének tigan való megeresztése (Rim: Ének. 83 Gár: KárCs. IV.219. TörtT. 2. 1178).

ÉN (*en* BécsiC. 23. sat. MünchC. 16. 18. sat.): ego C. [ich]. Azert akarom emu, mert on nyhuala laflak (ElnC. 52). En keresztöllek (JordC. 361). Monda hewnekyc: Yewyetek on vtanium (364). Teezy en atyannak akarattyat (374). Kyczola az en anyam? (392). Irok en te neköd (SándC. 4). Emalamnaal eogyeb időközöyterw nünchen (ÉrdyC. 60). Wnagat alta emekem (VirgC. 2). Vayha lemmél nékem én atyámfia (Kár: Bibl. 1634). Jöyetek én atyánnak áldottai (Pázm: Préd. 17). A ki barátom, az más én (140). Ez én enyi firatságos budosissom (MA: Scult. 4). Te hozzádból én hozzáimot ezínálandasz (10).

Engém, engémet (*enkem* LevT. 1385. *engemet* 1716. PhiloKözl. VIII.48): me MA. [nich]. Tű getrelmetéce engemet inkab nehezéit (BécsiC. 2). Meg tyzotylyacz engemet (JordC. 375). Az en testemet adam engem verevnek kezében (CoruC. 174). Jay engöm [?] bodogtalannac (NagyszC. 60).

Ennén (*enen* BécsiC. 307. *enen*-magam [?]) Pázm: Préd. 163. [mens; mein]. Eneu zememmel láttam (BécsiC. 307). Ennén vallaym (NagyszC. 19). Eneu lelkom (VirgC. 10). Eneu atyámfyaynak is twtem ekepen (7). Eneu benimem bekesegol eel ulwzok (KulesC. 6). [Vö. **emném-magam**]

Enyém, enyim (*enem* MünchC. 183b. *enem*, *enim* 204b. *enim* DomC. 53. *Ozor*: Christ. 335. *Sylv*: UT. 1150. *enim*; meus Kár: Bibl. 1303. MA: Bibl. 1556. *enim* 60): meus C. [mein]. En vram tyed azt ewrzeny es valaztani de enem volt bezedet mondany: meum autem fuit verba proferre (ElnC. 123). Az enyömök myndenek tyedek: omnia mea tua sunt (JordC. 583). Kyc enym valunak (DomC. 107). Valanüt az eneim között leg kissebec töttetőc (DebrC. 547). Enem Galaad es enem Manasses (KulesC. 168). Nem jelentetem gonozsagot sem enymet sem nasat (VirgC. 11). Atte benned való lelki izogot nem tezem enyme (94). Enyim vagy mint tied (Deesi: Adag. 78). El valasztaltalac egyeb nemzetségtől, hogy enim legyetece: ut essetis mei (Kár: Bibl. 1108). Az te szép fiand enimec: filii tui optimi mei sunt (326). Akarok én jó erköltsel tekintetben lenni az enyimeknél (MA: SB. 225). Nem engedvén, hogy valaki az enyimek közül megbántatnék (Illy: Préd. 1497).

ENCÉN-BENC, ENCÉN-BENCÉN (*entzenbentz* Prág: Serk. 350. PP. *enczenbenes* Haz: 1296): nugae, buttubata MA. [bagatelle, unniützes zeug, possen]. Lám minden esseid [őseid] halászszás nélkül tudtanac el élni: te kedig eszesbé tötted magadat azoknál, és immár entzenbentzet kénántál (Helt: Mes. 285). Az emberi szörzessoc, es soc entzenbentzoc annyira el hatalmaztanac a szentegyházba (Helt: Háló. 198). A pharisaeusok traditioj emez amaz enczen-beuzen, gyermeki játékos dolgokrúl vóltacon (Pós: Igazs. 179). Ne vélye senki, hogy tsak valami aprólék s-entzen bentz dologrúl volna közdöttök a villongás (517). Enczenbenz ceremoniók (613). A ti szent irás kivül való sok enczenbenz traditioitok (Pós: Válasz. 203). Sok enczen-benzezet keverik a szent dolgok közzé (Szob: Dáv. 178). E szent békességnek bontogatására enczenbenz dolog ne lehessen: ok (MonTrók. VIII.119). Oh te enczen-benzen beste kusafia (Thaly: VÉ. II.258). Sokféle enczenbenes módi vagyon még az úri asszonyok között (Haz. 1296).

ENCIÁN. Entzián fő; gentiana PP.

ENDIVIA: intylus, endivia PP. 268b. Fejér endivia: scariola PP. 11.

ÉNEK (*enék* SándC. 19. EsztT: IgAny. 19 *enékli* TihC. 37. *ynék* KulesC. 73. *ynéklek* 20. *inék* Kules: Evang. 493. *énék* Frank: HasznK. 119): cantio, cantilena, hymnus, psalma C. carmen, musica, poema Ver. [gesangs, lied]. Enéket mouduan: canticum (BécsiC. 44. MűnehC. 33. JordC. 42). A sóltar neuű könyűbe dragalatos enekoe vadnac (Helt: Bibl. I.4. li.3.) Teged diczerlee az en enekemmel (Börn: Ének. 180). Hattyű enéke, halál elő járja (Pázm: Préd. 489). A két hercegi kússuszony pástori szűp enekekkel tartották a társusságot (Fal: TÉ. 718).

halott-ének: monodia MA. naenia MAI. [totengesang].

históriás-ének: [carmen epicum; erzählendes gedicht]. (Göres: Mátý. Ciml).

páros-ének: [versus alterni, bicipium; duett] (Fal: Vers. 879).

sir-ének: [naenia; totengesang]. Régi sir ének (BFaz: Asp. 4).

szerelēm-ének: lascive carmen PPII. [liebeslied]. Csak mulatságra vágyodnak, virág és szerelēm énekek hallgatására (Börn: Evang. IV. 758).

tor-ének: naenia MAI. [totengesang].

virág-ének: [cantilena amoris; liebeslied]. Az mű nípünk il illen besziduel naponkid valo szolásában, il inekekben, kiváltkíppen az virág inekekben, mellekben czudálhatta minden níp az magar níp elmynek eles voltát az lelisen, mell nem egűb hanem magar poesis (Sylv: UT. II.164). Innár csak mulatságra vágyodnak, áhokul költött fabulákra, virág és szerelēm énekek hallgatására (Börn: Evang. IV.758). Háborog az magyar (a táborban, az spanyol latorokdik, fertelmeskedik, az francuz, az galus virágéneket lű (RMK. L340). Eneklettele virág enekeket, mellyekbe testi szeretetrűl es büia dolgokrul volt enlekezet (Agend. 89). Azzal mutogattyák eles elméjeket, hogy ándok virágénekeket írkalnak melyeket mind gyermekek s mind leány asszonyok kardára tudnak (Pázm: Préd. 204). Ah! mely nagy osztelenség az atyáktűl, vagy férjektűl, ha virágénekeket, szerelmeskedésrűl írt könyveket adnak feleségük leányok kezébe (1128). Devotiának szeszétűl általverett barát tépelődésébűl észveगतott, raggatott. kellemes virág énekek (GKat: Gradual. Ajnálól). Következnek Balasi Bálintnak kölem-köleműle szerelmes éneki. Elsű egy horvát virágének notájára aerigma. Jobb részre a virágénekeket mind Julíánul (szerzotte, RMK. L339).

zsolttár-ének: psalmus Com: Vest. 143.

Énekéske: cantiumula C. [kleines lied].

Énekűl: cano, canto, incino, modulos, psallo C. [singen]. Judith énecelo (BécsiC. 44). Zomoro eneket enecelene: lamentativus (MűnehC. 33). Kyrthen enekűny: tuba emere (JordC. 369). Trombytaba enekűny (ComC. 11). Az kakas enekle (DomC. 323). Enekűl ew rola az zolomaba (ÉrdyC. 623). Hangos zoval enekelne (VirgC. 197). A baglyoc énekűlnee az ő palotaiokba (Helt: Bibl. IV.20). Dieziretet enekeluen: hymno dicto (Pál: Bibl. 78). A patsirta énekel (Com: Jan. 39).

el-énekűl: [decanto; absingen, hersingen]. Mynd veegy el enekűlween ez erwendetes dyleereretűt (ÉrdyC. 385b).

elől-énekűl: praecino C. [vorsingen]. Elöl-énekűl: praecantor MA.

ki-énekűl: emodulos, decanto C. [hersingen].

műg-énekűl: [decanto; hersingen]. Enekűl-neek meg a te demot (ÉrdyC. 641). Ez frater napnak enekűlth enekűl-ietek meg (VirgC. 17).

vissza-énekűl: recano PPII.

Énekűldűgel (*enékűldűgel*: cantio PPII. Com: Jan. 14: cantillo, cantito MA. [singen]. Az ősi bogár otkin, az hazi

pűrtsűk ilhon énekűldűgelnek (Com: Jan. 13). Frequentativa, ut kűrdűgel: rogítat, énekűldűgel: cantitat (CorpGramm. 238. Land: UjSegűts. L377).

Énekűl: modulatio, modulatus, incantio, cantus C. [das singen]. Henelozelo enűclesűk (GuaryC. 118). Inachagokkal es zool enekűlesűkkel (ÉrdyC. 516b). Istenem adgy énmekem állhatatos szívűt, hogy ezzel a sirona énekűlűsűvel semmit ne gondolljak (Tolu: Vigaszt. 83). Énekűl es vasűr-najja (Mad: Evang. 368).

Énekűlesi: [musicus; gesangs-]. Énekűlesi mestersűg: musica MA.

Énekűlű: cantor, cantator, modulator, hymnifer C. [singer]. Az yuekleknek zenghesek azz trombeta zo sypolas heghedeles (DebrC. 530). Énekűlű kar (Ofűc. 39).

Énekűs: **1**) [musicus, cantatus; gesangs-, mit gesang]. Énekűs verseket énekel: carmina modulator (Com: Jan. 163). Énekűs imádsűg (Ágost: Zar. 36). Énekűs mise (PhilFl. 58). **2**) musicus, cantor, cantans MA. cantor (Otr: OrigHung. II.47. [singer]. Énekűsaszony: cantatrix C. Az énekűs leuitae (Kűr: Bibl. L379).

Éneki: cautionalis Kr. [gesangs-]. Éneki tudoműny: musica MA. Éneki tűlsűval magasztalvűn tűlsűgedet (MA: Bibl. V.13). Fűrasztanám addig mind ezzel torkomat, valaműg őrzenűm el-bűgyadtsűgomat, tovűbb nem vűlhetűvűn őrneki hangomat (Gűnyűg: MV. 2. 173).

ENGED (*engűdűlműst* BécsiC. 87. 91. *engűdűlműtlűnsűg* 85. *engűdűlműs*, *engűdűt* 27. *engűdűgűn* 36. *engűdűnee* 43. *engűdűnee* 115. *engűdűnt* Margl. 29. *engűdűt* Helt: UT. 5): **1**) obsecro, obtempero, obsequor, obsecundo, morigeror, subservio C. pareo MA. [gehorehen, folgen]. Engűde urdűng intűvűnce (HB). Engűd a tanácsnak: consilio acquiescit (EhrC. 3. 56. 57. BécsiC. 34. 115). Mykeppen Constantinos chazurnak engűdelmesek voltanak azonkűppen evűnke es engűdelneek (ÉrdyC. 358). Műeg a őrtelmes lelkek es engűdelnek vala: et spiritus imműndi pűcűdűbant ei (JordC. 461). Nem engűde zent Danancs keresere (DomC. 112). Engűdelnek vala ez hythnek: auscultabat ei (725). Engűden ez hűntathak, iwue zent Ferencűzhez (VirgC. 21). En w akarattyoknak engűden fel allok es pűccallok (66). Elsw zomra nem engűdel (69). Teged kenannak halgatny es tenekűl engűdűl (79). Engűtettel a te tűllesűgedűnce szazumae (Helt: Bibl. I. B2). A szelee es vűzee engűdűnee ő neki (Helt: UT. 8). Azt parancsollja Krisztus, hogy valaki az ecclesűsiűnak nem engűd, űgy tartűk, mint pogűny (Pázm: Kal. 1766. 581). Engűdy az tűrvűnyek: patere legem (Ver: Verb. 227). űgy kell a népűce parancsolni, hogy ő neki-is engűdűni akarattya lűgyen avagy tessűe (Com: Jan. 142). **2**) cedo MA. [concedo, consentio, permitto]; nachgeben PP. [erlauben, zulassen Adűmi: Spr. 191. Nem engűdem: voto C. Engűdűni a szerűnesűnek: őrcedere fortune. Engűdűni kell a gonosz őrűkűk: őrcedendum est malis PPII. Engűde hogy olmenne (EhrC. 14). Ő keien engűgűn lakozni velem: ut sponte consentiat habitare mecum (BécsiC. 36. 27). Engűtűk az ty athaytoknak teűteműnyűk: consentitis operibus patrum vestrorum (JordC. 587). Nűky engűdelneek: assensű sunt ei (724). Hogy ha ysten engűdelűdy (807). Habuan ez keresűket engűde nekűk (VirgC. 75). Ayto kyn engűtűtűe be neműl (NagűszC. 22). Mikorűn őrűgesűtűe vűlűt eszű ő dolgot az yvadűl, hogy belű engűdet vűlűa (Helt: Krűn. 132b). Es hűdeg esűűt boezűntak anagi hogy ha az őrű engűdűneű hamat (KBűcs. 1572. El. **3**) [concedo, do, dono; gewűhren, verleihen, őrberlassen]. Engűdel nekű te palustodűt es: dimitte ei et pallium (JordC. 368). Engűgűyűn naluzot resa wr őrűen (ÉrdyC. 11). Aműt keerű engűdelween vűlyon (154). Kűnek zent eerleűmenek myatta engűgűyű wr őrűen bynyűknek bochannattayt (526b). Ydűt engűleez (578b) Kűt nekűnk engűgűyű es agűn my vűnk Iesus (VirgC. 97). Engűd nekű az tűlű rubat: remitte ei pallium (Pűl: Bibl. 7). Az egyűgyű Keleűmen pűcűt

költőt isteni jelenéssel meg tsalta, hogy a pápaságot néki engednéje (Pós: Igazs. II.130). Füleinket mind a két résznek kell engedniük (Nyr. X.120). **4)** indulgeo C. parco Ver. nachgeben Adámi: Spr. 191. [nachgiebig sein, vergeben]. Engedé rokonság törődnénc: cedo iuri propinquitati (BécsiC. 9). No engedőgn te zéméd: non parceret oculus tuus (12. 40). Engedg uram (207). Legi dyczeretes mind azokba meliekbe kegielmez es engez enekem (VirgC. 16). **5)** lento Ver. [nachlassen].

el-enged: **1)** condono MA. [vergeben, nachsehen]. Ha a gonozt el engedik, kiről tehetnenek, gonozzall tezik (WeszprC. 26). Kelyen zeertelen dolgokat el engedny (ÉrdyC. 612b). Gonoz bwnt el engetem (VirgC. 11). **2)** condono MA. [remitto; nachlassen, erlassen]. Azt is eldiskurálták, mit engedjenek el adónkban (MonOkm. XV. 52). **3)** [concedo, do, dono; gewähren, geben]. Izráel mestörnek boritaljára engedtiük el 8 ft. (MonTME. I.87).

mög-enged: **1)** permitto, concedo, sino C. [erlauben, zulassen]. Enged meg hogi aianlhasok a mi fölöknetek ate zeut kezedben (TihC. 110). Ezt en nekéd meg engedem hogi en vem velen lakozal (VirgC. 25). A templomnac epitese az ifiu Dariustal megengettetet (Helt: Bibl. I.3). Követem a szabados elmékedésekben azokat, kik előttem írtak: de magammak is megengedem hogy valamit hozzáadgyak (Pázm: Préd. a3). Engedgyóe meg az biblia olvasasat az kösszegne (EszT: IgAny. 304). Megengedik éhel meghalni (Illy: Préd. II.53). **2)** [concedo; zugeben, einräumen]. Ezt, te hanemha erős bizonsagoekal es peldaeckal meg mutatod, külföldben könnyen meg nem engedic az pápasoc (EszT: IgAny. 276). **3)** condono MA. [überlassen, gewähren]. Eremest meg ees engethe vona Salamon kiryalnak az orzagot, elhak az wrak akartaak vona (ÉrdyC. 400). Bátyám az kertet, az kin egyenetlenségünk volt, nekem megengedte (RMNy. III.59). Az királ talám meg engedi életedet: salvabit animam tuam (Kár: Bibl. I.327). Ugy engedtetett-meg élete (Matkó: BCsák. 7). Semmi boszut nem álván életed megengedé néki (Illy: Préd. I.258). **4)** indulgeo MA. [dimitto; erlassen, vergeben, verzeihen]. Az haragot meg-tartóztatni, megengedni: iram colibere, ignoscere Com: Jan. 193. Apro germőkök hamar megh engednek (ÉrdyC. 49b). Engadd meg má nekünk az má adossaghiunkat (Sylv: UT. I.9). Talám meg enged emekem: propitiabitur mihi (Helt: Bibl. I.Q). A fejedelmek a gonoszté-vőknek néha a halált meg-engedik (Pázm: Kal. 1766. 1000). A felesego az nranak miikeppen engetheti megh jegyruhajat: relaxare possit (Ver: Verb. 178). Adgy bocsánatot, engedgy meg néki (Com: Jan. 201). Isten kegyelmes midnő a vétkeket megengedi (Illy: Préd. I.37). **5)** [oboedio; gehorchen]. Kévnám, hogy én szép szómmak megengedne, de ha hozzája szó nem elég, ottan kénok engeszteljék (RMK. I.88). **6)** [regelo; aufbauen]. A tsemetek a téli jeges fagyosságból megengednek (GKat: Vált. I.896).

mögengedős: **1)** permissio MA. erlaubnis Com: Vest. 150. **2)** indulgentia MA. [vergebung, ablass]. Byneknek meg enghe-deese (ÉrdyC. 61). Mely adossagnac meg engedese az bünőkneic ingyen valo meg botsatasat, vgyan szemőnc eleiben adgya (EszT: IgAny. 223).

oda-enged: [concedo, trado; überlassen]. Még a feleségét is oda engedte pénzért (NótPM. 28).

reá-enged: [consentio; einwilligen]. Az fejedelem nagy nehezen reea enghele (ÉrdyC. 340). A zúseseg meg törtettetik mind annozor meuzer az akarattal reial engedót (DebrC. 142). Hogy magyar nyelwre fordoitauan, reah engedek (Komj: SzPál. 146). Mind az két fel reea enged (Ver: Verb. 297).

Engedelm: **1)** [oboedientia, obsequium; gehorsam]. Az testet az loeleknek engedelmeere laythatnaa (ÉrdyC. 615b). A kőncé attóce tú magatokat engedelemre (Helt: UT. 94). Erőnel hayta őket a magyari coronánac engedelma allá (Helt: Krón

65). Kőte-leztettünk az anyaszent-egyház engedelme (Pázm: Kal. 191). Ezek tudták, mint kell a szűfességet őrizni, mint kell a testet engedelem-alatt viselni (Pázm: Préd. 148). **2)** permissus, concessus, concessum C. [erlaubnis, nachlass]. Az anya az ő magzatit engedelemben tartóztassa (Matkó: BCsák. 412). Tudom is fiaim hogy mindenkor hozzám engedelemmel voltál (Ilyef: Jephth. 10). Az test meg nem förtöztetyk az akarathnak engedelmenel kyl (ÉrdyC. 59). Harom gyrat kellien az byronak adny minden engedelem nélkül (RMNy. II.2). **3)** indulgentia MA. [dimissio; vergebung, verzeihung]. Tugya vala Iesus hogi petőr egyhaznak fővendő páztorra lenne ees komek lenne engedelme (WinklC. 153). Eskűvéssel igérénec ezeknek királyi engedelmet (Helt: Krón. 33b). **4)** [mitigatio; das nachlassen, besänftigung]. Frater Leo mendeimapon kewteszzydud sebének helytt vernek meg tartasara es serelemnek engedelme: ad mitigandum dolorem (EhrC. 65).

[Szólások]. Engedeleméből az urak: mein herr, mit ihrer erlaubnis (Adámi: Spr. 191). Engedelemmel legyeu mondva (NótPM. 49).

[Közmondások.] Az szolga dolga csak engedelem: omnis herus servo monosyllabus (Decsi: Adag. 199).

Engedelmes: **1)** oboediens, obsequens, morigerus C. [gehorsam, gehorchend]. Kyk hűneky engedelmesek (JordC. 723). Myden dologban engedelmes vala az fejedelmek (ÉrdyC. 339). Engedelmesők vazyvnyk az te tanachodnak (576). Alazatosbak es engedelmesbek legienek (VirgC. 75). Engedelmesec lönce a királyi paranczolatnac (Helt: Krón. 32). Az asszony nepek engedelmesec legyene az ő feriekhez (Tel: Evang. I.179). Az anyaszentegyháznak tanítását engedelmesseu kel vennünk (Pázm: Kal. 489). **2)** indulgens, mitis, lenis, mansuetus, placatus, placidus, remissus C. propitius, exorabilis MA. [nachgiebig, sanft]. Engedelmes vr (BécsiC. 27). Engedelmet zenuegged: patienter sustine (87). Legy engedelmes te ellenszeghődnek: esto consentiens adversario tuo (JordC. 367). Saulus vala engedelmes hű: halalaban: ultro consenserat ipsius caedi (732). Moses minden ő földén valo embereknél engedelmes vala (Helt: Bibl. I.TT4). Oly engedelmes mint az viaz: cera tractabilior (Decsi: Adag. 187). Akar sullyost, akar engedelmes legyen az első szerzesnel az wj törvény (Ver: Verb. 224). Isten mi hozzánac engedelmes (Zvon: Osiand. I.854). Némelly fával engedelmesen kel banni, ugy-mint az olay-fával (Mad: Evang. 20).

Engedelmesség: **1)** oboedientia, obtemperantia C. obsequentia, obsequium MA. [gehorsamkeit, gehorsam]. Frater Bernáldnak alazatosagarol es engedelmessegerowl (EhrC. 8). Lasatok alazatos engedelmesseget (VirgC. 69). Mongyad meg nekem zeut engedelmesegre ha valamit lattel (43. 59). Mind irásomat, s mind értelmemet az anyaszentegyháznak engedelmessége alá hajtom mindenekben (Pázm: Kal. a3). Kőtelesek vóltak minnyájan, hogy az papi fejedelmek és tanítóknak engedelmességgel lennének (484). **2)** placabilis, placiditas, lenitas, lenitudo, indulgentia, mansuetudo C. [nachgiebigkeit, sanftheit]. Zent Ferencz meggondoluan ez zent atyfúnak a napi engedelmesseget kezdte magat feddeny (VirgC. 69). Valaki az istennec hoszu engedelmessegeuel gonoszul el (Tel: Evang. I.108). A magzatoknac a szűlece sokat engedne: a felettéb való engedelmesség penig el-veszti a gyermekeket (Com: Jan. 122). Bizakodik vala a gonosz lator mesterének engedelmességében (Illy: Préd. I.7).

Engedelmességés: [mitissimus; sehr sanft, gnädigst]. Engedelmesseges vram iesus yrgalmaz ennekőm (Krizac. 36).

[Engedelmetlen]

Engedelmetlenkéd-ik: [inoboediens sum; sich ungehorsam benehmen]. Ne engedelmetlenkédjen urának (Pal: NA. 218)

Engedelmetlenség: [inobediencia; ungehorsam]. Kik ő engedelmetlenségeket vt ellen mondottae, ki irritatnac (BécsiC. 28). Az engedelmetlenségnec példaiá (55).

Engedés: concessio C. concessus MA [erlaubnis].

Engedet: 1) ∞ Azert az ew gondolatyt zent Marzty mynd megismeré isteny engedethel (MargL. 117. DomC. 94. DobrC. 60). 2) [consensus; einwilligung]. Büre nalo engedetre vonzuala (KazC. 131). Az nág halalos bündökre valo engedetőt az akaratbol mindönöstől kivezi (NádC. 25).

Engedetlen: imparens, inobsequens, refractarius, contumax C. inobediens MA. [unfolgsam, ungehorsam]. Engedetlen fia (JordC. 245). Attyoknak engedetlenők (ÉrdyC. 524b. 217. DelnC. 35). Az ew ellenségly es engedetleny (RMNy. II.20). Szüleiñec engedetlenc (Mon: Apol. II.424). Engedetlenc voltatoc az én számac: inereduli fuistis ori meo (Kár: Bibl. I.139). Visza rugokka ez engedetlencke talaltatnac (Pécsi: SzűzK. A2). Megkeményitoc isten az királynac lelkét és engedetlenné tette az ő szivét (MA: Bibl. I.158. Zrínyi II.202).

Engedetlenkéd-ik: [inobedientem se exhibere; widerpenstig sein]. (Zvon: Post. II.253). Kezdet isten ellen engedetlenkedni (Hall: IIIlist. II.258).

Engedetlenség: contumacia C. [inobediencia; widerspenstigkeit]. De az engedetlenségnec binenek utanna kőnetkeznek het fogatkozások (BodC. 3). Keuelseget jelentem engedetlenségnel (VirgC. 8. ÉrdyC. 370). Az őrdög addig kísérette, míg isten ellen való vétekre, az engedetlenségre bírta (Hall: IIIlist. II.262).

[ENGESZTEL]

még-engeszt: [placo; besünftigen] Halgas meg vram, engesztessel meg: placare (BécsiC. 157).

Engesztel: 1) [subjugo, subjecio; unterjochen, unterwerfen]. Minden köfalos varost emekeni engesztel (BécsiC. 12). Kic Aserus paranólatia ala engeszteltetec: qui subiacent imperio (66). Balnaóknac keuansági ala engesztelte valo ő magat (179). Parancóla, hog mindön varosocot engesztelen ő hatalmac alnia (GuaryG. 55). Mindent ő labai ala engesztettel (DobrC. 23). En alam nepcek engesztelz (39). Kévámám, hogy én szép számnak megengedne, de ha hozzája szó nem elég, ottan kénok engeszteljék (RMK. 188). Téged meggyőzőnének és császárnak engesztelnének (97). Nekik nagyot ígértél, hogy ha engem meggyőzőndek és hozzáid engesztelhetendek (98). 2) mitigo, demitigo C. placo, concilio, propitio MA. [besünftigen]. Könyörgéssel, áldozattal engesztelém: lito C. Zent tyadot engeszteléd, amen (PeciC. 283). Zent Ferencz imagya valo az vt istent hogi a zyneket engesztelye (VirgC. 49). Sok fáradság-után sovány eleddel engesztelik ugató gyomrok rágását (Pázm: Préd. 31). 3) [mollio; erweichen, weich machen]. A süttő nap az agyagot keményíti, a viasz engeszteli és lágyítja (Fal: BE. 573).

[lő-engesztel]

lőengesztelés: [pacatio, complacatio; das schlichten, beruhigung]. Bochtattanak az gevrevgeknek teudgesovknek le engesztelésekre (DomC. 301).

még-engesztel: 1) lenio, placo, complaco, reconcilio, concilio, interconcilio, propitio C. [besünftigen]. Vkit meg-engesztelni magához: *mitigare sibi aliquem PPB. Megengesztelhető: placabilis Com: Jan. 199. Meenyel elecb meg engesztelny te atyattlyat (JordC. 366). Meghengesztelée hvket bekességghel (728). Az twz w heuseget meg engesztelē (VirgC. 36). Meg engesztelye az zemermesegget az zerelm, az felednet evezze az keuansag (ComC. 80). Dieziroyuel megn engesztely az yntisnek sanyarúsagath (Konj: Szálál 35. 193). Meg engesztelē az ő busulását szép beszédecel (Helt: Krón. 187). Megengeszteli isten haragját (MA: Bibl. I.78). Semmi istent egy meg nem engeszteli mi hozzánk, mint a szabad akarat szerént felváltat disciplina (Czegl:

MM 114). 2) [emollio; erweichen]. A kemény vasat, ha tűzhez tartjuk, úgy meg engeszteljük és lágyítjuk, hogy gyenge vas fonalokra lehet nyujtani (Fal: NU. 266).

mégengesztelés: mitigatio, placatio, conciliatio, conciliatur: reconciliatio C. [besünftigung]. Hatalmok vagyon mynd eeghy mynd pokolbel, vezedelmes laborvnaek meg engesztelēen hogy ne ardhassnak (ÉrdyC. 557b. Pél: Bibl. II.57).

mégengesztelhetetlen: inexorabilis C. [unerbittlich].

Engesztelés: placatio, mitigatio, propitiatio MA. [besünftigung].

Engeszteletlen: implacatus C. MA. [unbesünftigt].

Engesztelhetetlen: implacabilis, illacrimabilis C. inexorabilis MA. [unerbittlich, unversöhnlich]. (Börn: Préd. 318).

Engesztelhetetlenség: implacabilitas MA [unversöhnlichkeit].

Engesztelhető: placabilis, exorabilis C. MA. [versöhnlich].

Engesztelő: mitigatorius, conciliabundus C. propitiabilis, propitiatorius, mitigatorius MA. [besünftigend, versöhnend, versöhnungs-]. Engesztelő hel: propitiatorium (Sylv: UT. II.106). Az engesztelő nyelv az élet fája: lingua placabilis ligumy vitae (Hly: Préd. II.231).

Engesztelőd-ik: placor, mitigor Kr. [sich versöhnen, sich erbitten lassen].

még-engesztelődik: ∞ Könyörgéssel megengesztelődött: exoratus C. Mikor a zidő-népre meg-haragudt-val, egy kis temjén-gyujtással meg-engesztelődél (Pázm: Préd. 543).

ENŐ P ENŐ P Debet facere communem araturam, qui [igy?] dicitur eneu, de in quoque mense X jagers (1233. Jerney 165). Communem araturam, quae vulgariter eneu dicitur, facere non debent. Araturam communem, quae vulgariter eneu dicitur, omnino facere non debent (1240. Szilády Á közlése).

ENY: [praesidium; schutz]. Többire mindnyiaan fejüereket el hanyuan, az halomnac es elnye enyeben, mely immar jelen valo, bekeuel el menec: perique abjectis armis collis ut noctis, quae iam auxilio, integri abeunt (Deesi: SallJ. 45). Az szelidek enyeben nyugosznak az hitotlenek is (Pél: Tan. 459). De mihelyt a mezörül az erdő sarkalattjához érkezének, ottan a város enyében azon lövések is semmit nem árthatnak ala (Szal: Krón. 402). Ezen kívül, vannak több hegyeydis, kiknek enyekben meg oltalmazhatod magadat (Lép: PÜk. II.221). [V8. eny-hely]

Enyett: 1) [sub; unter]. Tatár korbács enyett vérel fordult testek igen sajtoltatnak (Paskó: ESir. A3). Csak élnc a szent hivatal enyett (Mey: 6Jaj. III.38). Erdélynek török császárallal való frige szövétsége enyett romlása nem volt (Szal: Krón. 17). Könyörgés enyett tunya életet élnek a barátok (GKat: Vált. I.1136). 2) [per; mittels]. Egy szável-lélekkal, válszottak engemet fejekké, ki enyett immár az én állatomban is közöttök bizonyosabb (TörtF. XIX.117). Városinkban egy-egy kis kunyókbán, arnyék alatt kutogtak, egy kicsiny gálitzkő, timsó matász vagy tő, mik enyett hirt suttognak [a kalmáro] (Szentm: Kalm. 2). Jakóbnak ez hüvebb szöböttye-is volt [József]: bátyái gyűlölték, lito álmából érték, hogy nékik igazat szolt: isten után kalmárt imádot hogy ott járt, s enyettek kútban nem holt (4). Minden erejéből meghuzza iját-is bár a sítán, tsak ezt a lelki pajsot vesd eleiben, sértetlen marad szived enyette (GKat: Vált. 137). A kőrösálhoz is ragaszkodik, hogy enyette magát megoltalmazza (176). Mi ő enyette a péntekességől megmenekedtünk (II.111). 3) loco, pro, vice MA. [anstatt]. Enyette, enyetted, enyetteim: loco illius, tui, mei MA. Bár tovább állott fenn a második templom, ismét az enyett anyyi változásokat szenvedett (GKat: Vált. 1685). A vétkes természetet,

mint egy bűdös ezondorát levessétek; az enyett pedig a Christust az ő igazságával föl-ültözétek (920). A székeleyek volna sok tsafos és mi fölönk értetlenül szokvalis élnek ugyan, de az enyett igen ékesekkel és jegyzősökkel-is (GKat: Tük. 1120). Mind pohárnokok borteöltek szokassá uedtek, hogy darabontok által visznek minden szolgálatot négben, magok az enyett hevernek, széllal járnak (TörtT. XI 175).

Enyves: [opacus, umbrosus; dunkel, schattig]. Ez vylagly enyves eledthnek zorassga (ÉrdyC. 516b). Mindenek telik sikos és enyves setétséggel (Pázm: Préd. 417). E lútván enyves világot mint tsak a ganajt ugy tartották (Megy: 3Jaj. II.54). Holott az előtt szép mező, és enyves források voltak (Otr: Besz. 65).

ENYÉGET (enyhegetés MA: Scult. 796): **1)** pallio, celo, occulto MA. [verbergen, bemänteln]. Ew az nagy Gergelyerth sem kezes nem wolth, sem el nem zoektette es nem enyegette (RMNy. III 66. 65). Sok által látó általmazgatásnak pók háló-jával enyegetik és fődözgetik veszett igyeket (Pázm: Kal. 113). Nem kel csak arra nézünk, hogy valaki igen emlegeti az írást; és az ő fenéjét enyegeti az isten szavaival (456). Az istentelenek az ő büntetéseket ezzel akarják enyegetni és mentegetni (Pós: Válasz. 285). Az bűnöknek moczkoya es sebey, nilvan nem láczanak meg ez ielen való életben, mert nagy ravaszul enyegetteinek, az gonoszszag tevőkől (Lép: PTük. II.214). Vetkeket szépegetik, enyegetik (Ker: Préd. 989). **2)** protego, foreo MA. [schützen, beschirmen]. Éttess, itass és enyegess nímket (MA: Scult. 723). Gondviselése által enyegettessenc és vezé-eltessenc (MA: Tan. 187). Hatalmas erők és tsudák által enyegette (Komár: Imáds. 191). Eretnekeket az ellenkezők hol bűntetek s hol enyegetek (Veresm: Tanács. 316). Mint ha bűn enyegetni jött volna ő e vilagra (Megy: Bayle. 227).

el-enyegtet: [celo, pallio; verheimlichen, bemänteln]. Ha javallotta volna gonoszszagokat, inkább el-enyegette és fedezte volna (Tyúk: Józ. 21).

Enyegetés: [protectio, excusatio; schutz, bemäntelung]. Minket semmi emberi enyhegetés nem segíhet (MA: Scult. 796). S valyon találnaké valami menséget magoknak öllyat, mely elegendő légyen az ő igyeknek enyegetésére (Lép: PTük. II.141). Elébbeni életének minden enyegetés nélkül meg-vallása (Megy: 6Jaj. II.44). Akár-kinek is enyegétése mellett akarja magát általmazni (Veresm: HitMegt. 98).

ENYÉSZ-ÍK (enyészenc Born: Préd. 8. *enyészek* Suly: UT. I.124. *enyésztóm* ÉrdyC. 506b). **1)** abscondor; sich verbergen]. Kerlek nekőm baath yelönyel, zent kenodban ne onyeezzel (FestC. 30). Zent lelek tyzkeppen feyere zalla es beleo enyeezők (ÉrdyC. 625b). **2)** occido, evanesco MA. [verschwinden, vergehen]. Enyészik a nap, enyésznek a tsillagok: dies *cadit, stellae cadunt PPL. Esmeg ottan az fölbe enyzyk wala (PeerC. 52). Ne bizzatok az patuarba, es az ragadozasha, hog ne enniszetőc byusagga (Szők: Zsolt. 60). El föl magassagra hirtelen enyyses-ec ő szemec lattara (Born: Ének. 669). Rothadando test enyészic (326). Nap tamad 7, enyészik 4 oran (KBécs. 1572. a4). Megbalunc es mint az vizec föld alá enyészunc (Zvon: Post. II.37). Az ajtók deszkáin által enyészic (Alv: Post. I.585). Az ekének vas horga alattomban enyészik a szántó földben (RendÉl F.11).

be-enyészik: illabor, immittor, imbitor MA. insinuo PP. [sich verbergen, eindringen]. Mynd bel enyezetnek az erőss kew zyklaban (ÉrdyC. 404). Goliad homlokot oll erőssen ite (Dávid), hogy kő homlokaban szépen el be enyicz (Hofgr. 140) Az patakokban télben az hó be enyészik (Kár: Bibl. I.515). Az földnek gyomrabánis be enyészik es szívárkodik (Lép: PTük. III.49). A vér a tsetek makotskái apro likait meg nyithattya és azokba be enyészhetik (ACsere: Enc. 150).

el-enyészik: **1)** [abscondor, lateo; sich verbergen]. Isten, kince semmi nemő dolog előtte el nem enyehetic (GuaryC. 46).

Az oly varass el nem enyehetik, ky az hegynek felette helhez-tetőt (JordC. 365. 478). Nynezen oly el enyezet (occultum) ky kynem yelentosseek (549. 552). **2)** evanco, evanesco C. occido Ver. disparco, evanco, evanesco PP. [vergehen, verschwinden]. Elenyésző: evanidus, disparens PP. Ha a so elenezendik, mibe szozatik? (MünchC. 20). Elenyészik a nap: occumbit sol (JordC. 309. 456). Ez mondasok wtán esmeg el enyeezwen Jezus (ÉrdyC. 91). Az vylagossag el enyeezek (562b). Ez latas el enyeezek (DomC. 148). El enyeezenek az fratereknek elwle (VirgC. 61). El enyeezek az zozat (77). Előttőc az vad el enyészicet vala (Gosárv: NagyB. Aij). El enyészőc félben vala immár az nap (Kulcs: Evang. 226). Az para keues ideig tart es az vtan el onyészik (Fél: Tan. 459). Az nap el ne enyészic az mi haragunkon (Zvon: Post. II.160. Illy: Préd. II.94). Mibelyt akarta ottan el-enyészhetett és láthatatlanná lehetett a Christus (GKat: Vált. II.1166). Ha mi eszedben jutott, héjában veszni, el enyészni ne engedjed (Com: Jan. 158).

elenyészés: evanescentia, disparatio MA [das verschwinden].

[Enyésződ-ik]

el-enyésződik: [evanesco; verschwinden]. El ne enyészed-gyéc (MA: Tan. 40. MA: Scult. 960).

elenyésződés: [evanescentia; das verschwinden]. Az Christus menyben menetelből eltűnést, enyésződést akarnac eználni (MA: Scult. 600).

Enyészékény. Tűnékeny, enyészékény. GKat: Vált. II.1166).

Enyészic: **1)** occasus MA. [sonnenuntergang] (Kal. 1582. B). **2)** [occidens; west]. Oh mely nagy sok romlás az miatt indóla, napkelet, enyészic ezen megindúla (RMK. V.161).

nap-enyészic: **1)** [occasus solis; sonnenuntergang]. A nap enyészicet követi az est hajnal (Com: Jan. 7). A haragot ne tápláld nap enyészicet után (Illy: Préd. I.102. 522). **2)** occidens Ver. [west]. Az menyey derghees napkeleton tamad es megh hallattyk mynd nap enyezetik (JordC. 432). Az varnak nap enyezetwlv való fala (LevT. I.264).

napenyésziceti: [occidentalis; abendländisch]. Az kőseggenc kegyetlen serege bochatatik az nap enyésziceti egyhaznac minden országa ellen (Zvon: Osiaud. 78). Napenyésziceti országok (MA: Tan. 1156).

Enyészic: [abscondo, recondo; verbergen, bergen, verwahren]. Quod duos boves ipsius Domini subtraxissent et ipse Nicolaus occultasset, seu vulgariter enyetzette (1342. RMK. I.245). Az ed-nyetmás dolgoknak tartására bé-fogado, enyészicő, tartó és el-rejtő helyec vanna (Com: Jan. 108).

el-enyészic: **1)** abdo C. [verbergen]. El enyetzte magát (EhrC. 131). Elméiét elenezti vala: celabat animum (BécsiC. 81). El enyeezette az kőwetekek (JordC. 296). El enyetzöttéc ezeket az bölcektőlwl (387). Kywe nytom az el enyetzetteket: eructabo abscondita (395). Azonnal az cyllag el enyeezic magaat előfők (ÉrdyC. 66b). Ez yghe el vala enyetzicetwew ew tewlők (134b). Lassatok istent embery abrazat alatt el enyetzicetwew (542b). Az ygassagot el enyeezic (597). Ez oltary zentshogben vagy el enyetzicetwew (TihC. 160). Hasonlatos a menyeknek or-zaga az kowazhoz, melyet wezen az azonyalat, ees eleneez: harom mercezo lyzt kewzet (Pesti: NTest. 28). Az gyilkosok magokat elenyészicék (Tin. 159). Az isten minden bűnnek meg itelő, meg mutato es bűntető igaz biroia, ki semmi bűnt el nem enyetz (Mon: Apol. 18). **2)** [evanesco facio; verschwinden lassen]. Az isten az csillagot ismét elenyésziceti az pasztoroe elől (MA: Scult. 121). Sérélmét elvagyed es elenyeeszed (646).

elenyésztes: [occultatio; das verbergen]. Teen homalyosagokath w el enyeeztesere: posuit tenebras latibulum suum (KulcsC. 29).

ENYELÉG: halbutio, gannio MA. PP. [ungor, jocer, joca ago: schwatzen, posson treiben, scherzen.] Háborog az magyar (a táborban), az olasz bujálkodnak, enyelég az tót (RMK. 1340). Ha az keresztyéni szabadságnak serelme nélkül az magistratus törvényének tartozunk engedni: mit enyelégnek tehát az egyházi magistratus panacholati-ellen? (Pázm: Kal. 598). En bizony nagyobb esztelenséget nem tartok, mint mikor valaki magát atholiususnak tartja és azon enyelég, hogy önelki két színt adgyanak (732). A szomszédok itt is ütök-vétik a dolgot, és csak enyelégni és kötődni akarnak velünk (Pázm: Kal. 1766. 969). Enyelgő aszszony ember (Bal: CsIsk. 138). Brixbe fogok menni, a gróf kisasszonyunk községmet tenni. Kapitányom megint, mint szokta, enyelgett. Hogy köszönöd meg azt, Palkó? engem kérdett (Gvad: RP. 151).

Enyelgés: [mgae, ineptiae; geschwätz]. A váradi könyv meg-bűszböt fogásoscskák gyólvész mosléka, melyet morgással, enyelgéssel, rágaluzással trágárvot, hazugságokkal szűletett a váradi predikátor (Sall: Vár. A2b). E keresztyéni igazságot Enyedi imilyen fortélyos enyelgésekkel és patvaros fogásokkal akarja megezáfolni, s előle el-hárítani (GKat: Titk. 280).

ENYELÜLETÉSSÉG: [mgae, ineptiae; posson?] El vezetnek gyenyérőségnek aloythyan ez napy fertelmessegehnek es bynek enyelületessegeheth, mynden gyenyérőséggel egyre-lyethween hlv lakozásokat palazolkodwan ty veletek: peribunt volypatam existimantes diei delicias, coingnationes et maculae delicis affluentes in convivis suis, luxuriantes vobiscum (JordC. 859).

ENYHÉD-IK: mitigor, lenior, respiro MA. [besüftigt werden, nachlassen]. Ha enyhedec az bñvóc, enyhedec az nyauyalakis (Börn: Préd. 297). Bún tengere nem szokott enyhedni (Philost. 4).

még-enyhédik: [meg enhed? Kal. 1582. Fv3]. ∞ Haraghya nem wralkodhatyk, daghallya megl ehuyedik (ÉrsC. 143). Hol meg enhed [enged?] hol hauat, hol ho harmatot eretz (Kal. 1582. Fv3). Egy alműcskával meg enyhedec (Prág: Serk. 468). Nagy örömben szívem, tudom, megenyhednék (Thaly: VÉ. I 195).

ENYHÉS-Z-IK: ∞ Kibe (az isten igéjébe) houa inkab foglalatos az ember, anyuual inkab enheszic az testnek gonosz keuansaga es meg epül romlasi (Börn: Préd. 547). Csak úgy szeressen, hogy el ne felejtsem, mégis enyheszik kinom (Balassa: Költ. 37).

még-enyhészik: ∞ Valamibe meg enyhezec, do azonba soc keppen epedec (Börn: Evang. III.305).

ENYHÍT [ehnyetheti MúncC. 78. ehnyet CornC. 296. ehnyt ÉrdyC. 650. MargL. 83. Pesti: Fab. 88]: 1) castigo C. [domo, refreno; züchtigen, züchmen]. Enyhítő: domitor C. Elmetetnek: compescuntur (NémGl. 147). Jntal fene vadak közzé kyket iesus ehnyte ees meg zelydeite (WinklC. 349). Ha akarz penitentiat tartanya, meg kell a te testedet tagadnya, gótörnye es ehnytenye es tennen magadat itelnye (BodC. 9). A bötis jó, a végre hogy ember testét enyhéce és szelédéche véle (Tel: Evang. II.643). Kivel oghetis, földi népekis tud ehnyteni battni (Balassa: Ének. 6). 2) commitigo, circummulceo C. mitigo, lenio, paco MA. [besüftigen, mildern, erquicken] A kegyetlenség, mellynek enyhíthetni kellene (Com: Jan. 199). A madarkák á vendégeknek filloket enyhítik vala (Telek: FLÉl. 101). Miként enyhíthetné ő felségét (Nyr. X 469). Mondjam meg okait bátran szökésennek, enyhíthetem. súlyát így büntetésennek (Gvad: RP. 125).

[lő-enyhít]

lőenyhítés: [paciatio; beruhigung]. Haborusageknak vezedelmenek leelmytése (MargL. 29).

még-enyhít: 1) domo, edomo, perdomo, domito, compesco C. [züchtigen, züchmen]. Farkast megelnyett (EhrC. 148). Vas

meztör es megelnyit mindeneket (BécsiC. 123). Senki ötet az fertezetes zellető embert meg nem ehnyitheti vala: nemo poterat eum domare (MúncC. 78b). Első lelki iozogat aleitok lennye a nyelwet meg ehnyetheni (WinklC. 133). Megl ehnythyan az hlv nyelweeth (JordC. 834). Testy gyenyerewseeget meg ehnyhe (ÉrdyC. 619). Az farkasnak feneseget meg ehnyte (VirgC. 54). Haborgatokath ehnyeh meg (ThewC. 134). Ugi ehnythettek meg a testi levansagot (DebrC. 183). Az sidoknak negedfvssegketh megl ehnyty es meg tilhya (Konj: SzPál. 25). Meg ehnythem az én testemet: castigo corpus (Helt: UT. n4). Ezokaert ő neki is fogyerhöz kellettéc nyuhni, hogy erőuel meg ehnythene az ő Gyula bátyját (Helt: Krón. 31). Oly igen el birna es meg ehnythene mindeneket, hogy senki meg chak motczanni sem merne ő ellene (Tel: Evang. I.146). Minden állatoknac természetec megenhythic az emberi természetől (MA: Bibl. IV.221). 2) mitigo, demitigo, delenio, mulceo, commulceo, concilio C. [besüftigen]. Kenyérrel ehnytheni meg éhségét: *consumere fūnem iñ pane PPl. Az te nagy haragodat ehnyhed meg (ÉrdyC. 619). David az őrdögös kiraltis Saul [lantjával] meg ehnythette (Börn: Préd. 79). Ez negyednek vege fele meg ehnythet az heuseg (KBárta 1583. Diiij). Az ő reá neheztelöket keves munkával megenhythi (Pázm: KT. 120).

mégenyhítés: 1) domitus, domitura C. [zähmung]. 2) lenimentum C. [besüftigung].

mégenyhíthetlen: [etfrenatus; zügellos]. Ne leletessel meg ehnythetlen nyelhuwek (VirgC. 134).

Enyhítés: 1) [castigatio; kasteiung, züchtigung]. Testnek gyevtreleme auagy ehnytése (CornC. 242). 2) delinimentum C. mitigatio, mulcedo, lenimen MA. [besüftigung].

Enyhíthetlen: etfrenatus, defrenatus, intractabilis C. [zügellos].

[Enyhíthet]

Enyhíthetetlen: indomitus C. [zügellos].

Enyhíthető. Huzelkedéssel enyhíthető: delenificus C.

Enyhéget [enyegel MA: SB. 132]: [placo; beruhigen]. Szívöket azzal [a kincsessel] enyegetik vidámtyák (MA: SB. 132). A te keserűség miatt elalált lelketed akarám enyhégetni (Mogy: 3Jaj. II 18).

még-enyhéget: [exhilaro; ermuntern]. Készít egy lakodalmat, az mellyel az ember az ő életét megenyegethé, megvidéltatná, eltápálhatná (MA: Scult. 713).

ENYHŐ: [mitis; mild]. Nem értem, miért kelljen hozzánk ily nagy idegenséggel lennetek s erotkekeznetek; mi veletek egy isten hűszünk, melyre képest hozzánk enyhőbbeknek kellene lennetek (Veres: Lev. 150).

ENYHŐD-IK: consido MedLat. 123. lenior, placor, mitigor SI. [sich besüftigen, besüftigt werden]. Enyhődék isten haraga a föld-ellen (Pázm: Préd. 302). Gondolá sok buja talán mint enyhődnek (Zrinyi II 24). Idővel szokott a nyavaja enyhődni (Kisv: Adag. 117). Enyhődik mérge-is (Gyöngy: KJ. 88). A tölségesnek méltán bosszúálló haraga könnyörületességre enyhődék (Csúzi: Síp. 656).

még-enyhődik: ∞ Haraghya nem wralkodhatyk, daghallya megl ehuyedik (ÉrsC. 143). Niucz oly kemény ember, az ki meg nem enyhődik (Bécsi: Adag. 279). Meg enyhődik az ő fel háborodott elnéjeknek labja (Pázm: Kal. 170. 310). Ha szomjúhozik lelkiünk: nihent a Jesus nevét elő-vészi, meg-enyhődik szárazsága (Pázm: Préd. 157). Az ő szent atyának haraga megenyhődött (155). Mezenyhődik az ő lelkec esméretinec insége (MA: Tan. 9). Az szomorú aiton allo, az arauyal meg enyhődic (ÉsztT: IgAny. 399).

Enyhődés: levamen, lenimen, mitigatio SI. [besüftigung, erquickung]. A romai fejedelmek-előtt erőssen öszve-kötöztetett

veszszót és fegyvert hordoztak, hogy a míg azt aldozták ideje lenne a harag enyhődésének (Pázm: Préd. 804). Testi enyhődés: voluptas (MA: SB. 25). Nyugodalmat és bátorságot enyhődést engedet (EnyF: MSzÖ. 24).

ENYHÜL: lenior, placor, mitigor SI. [sich besänftigen].

még-enyhül: ∞ Az Judánc intésére valamennyire meg-
enyhültene [József agyarkodó testvérei] (MA: Tan. 1076).

Enyhület: [mitigatio, lenimen: besänftigung]. A hideglelésnek könnyebbülése, enyhületi vagyon (Com: Jan. 58).

ENNYE: au! ehui! PP. [ei!] Énye: interjectio admirantis CorpGraunm. 252.

ENYV, ENYŐ, ENYŰ (eneben NémGl. 163. *ennyü* Mel: Herb. 13): gluten, colla Ver. ferrumen, litumen C. glutinum MA. leim Com: Vest. 131. Kő enyvezni való enyő: lithocolla: fának az enyve: resina C. Eneben ragadoth: inviscata NémGl. 163. Ki az madaraknak zepen enekeluen kezereyti őket be menye az törbe awağ az enőbe (BodC. 7). Hurut ellen ió az cseresznye fan termet enyuet ha borban megiszod (Mel: Herb. 3). El ragad ám az vétek mint az enyű: corruptum mores bonos colloquia prava (Decsi: Adag. 78. Kisv: Adag. 133). A deszkákat csirézrel avagy enyvel edyben ereszi (Com: Jan. 104). Az torony enyvel es keukóvel meg kenettetett vala: bitumine ac sulphure (Forró: Curt. 137). A szilva fabol kifolyo goni, enyv az árenásoknak sokat használ (ACsere: Enc. 227).

arany-enyv. Arany enyő, verhenyő sárga föld: ochra chrysocolla Com: Jan. 20.

csere-enyv: [resina cerri; zerreichenharz]. A tsernek természeti gyümölte Makk, nehai gyümölte penig gallos és tsere enyv (ACsere: Enc. 231).

fa-enyv: [viscum; vogelleim]. Feű zurokkal fa enővel. zöttrette (DebrC. 570). Fa enyv, fa gyöngy (Misk: VKert. 460. Nyr. VII. 83).

fejér-enyv: bdellium JordC. 139. [weisses harz]. Vala az man, mynt az koryandom mag, feyeer enyv zny: erat man quasi semen coriandri, coloris bdellii (JordC. 139).

hal-enyv: ichthyocolla C. hausenblase SI.

Enyved: glutinor Kr. [kleben, ankleben, klebrig werden]. Az ő vállain levő sebekhez hozzájok enyvedett, úgy hogy fájdalom nélkül le nem tehetta a palástot. (Vajd: Kriszt. III.515). A vér ereibe, mint a lép, úgy enyved (Gvad: Időt. 45).

Enyves: glutinosus, resinosis, resinaceus, bituminus, teuax C. bituminatus, bituminosus MA. [leimig, geleimt]. Minden enyves turhát ki viszen az gyomorból (Mel: Herb. 42). Enyves madarász pózna (MA: SB. 218). Enyves lép (Com: Orb. 27). Jóságodat őrizd az enyves kezektől (Kisv: Adag. 456)

[Enyvesit]

mégenyvesítettett: resinatus C. [geleimt].

Enyvesség: lentor PPBl. [klebrigkeit].

Enyvez: bitumino C. glutino MA. [leimen]. Szomorúsághoz szomorúság enyveztetik: tristitia conglutinetur tristitia (Ily: Préd. II.259).

égybe-enyvez: [conglutino, combino; vereinen]. A bol szeretettel egybenyveztetnek a szívek, ott egyéb törvény és parancsolat nem kívántatik (Pázm: Préd. 241). Az ostya list lang hartya, mely az heű vas közt meg szorittatván enyveződik egyben (MNyl: Aged. 81).

föl-enyvez. Fel enyuezem, fel oluaztom: reglutino C.

hózzá-enyvez: agglutino C. MA. [anleimen].

még-enyvez: glutino C. [leimen]. Mégenyvezni a fát: glutinare lignum PPBl.

őszve-enyvez: conglutino, combino C. [zu-ammenleimen]. (Com: Vest. 121).

összveenyvezés: conglutinatio C.

Enyvezés: glutinamentum, gummatio C. glutinatio MA.

EP (*épp* MA: Scult. 11. MA: Bibl. 159. *épp* 7. *épp* Bártai: VTárgya. 46. GKat: Váls. II.1376. *épp*l Fél: Tan. 317. Fél: Bibl. 76. *épp*let Pázm: KT. 151. *épp* MNyl: Irt. 90. *épp*l Peer C. 238. *épp*thetem LevT. 1264. *épp*en Sylv: UT. I.17. *épp*yt 37. *épp* II.46): integer, incolumis, intaminatus, undelubatus C. sincerus Com: Vest. 146. [ganz, vollständig, unversehrt, fehlerlos]. *Epp* rosa vyraag (ÉrdyC. 640). *Ép* kézzel (ThevrC. 171). Egessegebe valo es eph (TelC. 29). *Ép*ep sator: tabernaculum perfectius (Helt: UT. II.6). *Lón épp*: restituta est sanitati (Fél: Bibl. 19). Az bárány *épp* légyen: absque macula (MA: Bibl. 159). *Ép*kező, lábú, szemű, fülű ember (Zvon: Post. II.315). Tekélletesek legyenek és *épp*ek (Ily: Préd. 133). Feje chontyában nincsen talán egy is ki volna *ép* voltában (Zrinyi. 165). Született egy kis fiacskánk *ép* kézzel-lábbal (Haz. I.143).

Éppen: 1) integre, inviolate, incorrupte C. [ganz, unversehrt, fehlerfrei]. Oth vagyon zent testhe olyan *éppen*, mynt ha ezen napon tetteeek vona oda (ÉrdyC. 169b. 530. 647b) *Eppen* egezen megmarad (DomC. 115). *Éppen* szól vala: recte (Helt: UT. L2). Az Moyses által lett az törüenyec *éppen* valo be tellyesitese (Born: Préd. 43). Senmit *épp*l ha ki veszec, *éppen* megmarad a 8 (Helt: Arithm. 7). Peternece meltosaga *éppen* minden ha meg marat (Mon: Apol. 27). 2) [penitus; gänzlich, völlig]. *Éppen-ég* áldozat: holocaustum (Káldi: Bibl. 240). *Éppen* megemésztenő áldozat (MA: Bibl. 1148). Ha vki az szent irast, avagy *éppen*, avagy reszeben tagada (MNyl: Irt. 69). Vagy *éppen* és egészen, vagy bár czac resz szerint is helyt adnac az őrdögnee (Zvon: Post. 1537). *Éppen* immar bordély Roma varasa: Roma est jam tota lupanar (Toln: Vigaszt. 231). *Éppen* (ex toto) meghallyunk a bűnnek (Ily: Préd. II.43). Hogy Gallia országát *éppen* elpusztitáná, magában erőssen eltökéllé (Liszny: Krón. 151. 152. 261). Neha olly kitsiny a lélegzet, hogy ember *éppen* holt számban vagyon (PP: PaxC. 29). *Könnyeb* az alsó világon (aintipodes) a barom emberekkel megalkudni, hogysen ezekkel az *éppen* nem emberekkel (Fal: UE. 477). 3) [potissimum; eben. just?]. Camillának hasomlatosképpen szűvét által lűvé vak nyilával *éppen* (Zrinyi: ASyr. 215).

Éppenséggel: absolute Kr. [penitus; ganz, vollends]. Az belső chiklandozasnak büntetese *éppenséggel* az keresztség által eltörtlettet (Mon: Apol. 326). *Éppenséggel* sem fanac, sem künee nem aletottac őket (Mon: Képt. 75). Az fejedelmeket az igazságnak értelmétől *éppenséggel* elidegeníték (Dial. 3).

Éppenségesen: ∞ Hogy a te akaratodat *éppenségesen* bé tölteni igyekezem (Tarn: Bar. 275).

Épít: 1) [restauro, corrigo, corroboro; herstellen, gut machen, stärken, erbauen]. *Epyti* azaz octotyá: aedificat (NémGl. 188). Az chazarok, kyk az kösségőt *épepyt*k (ÉrdyC. 516). *Epepyt*te anya zent egyházat idvesseeges tanwsagawal (625). Az fraterőket bezediuel *épit*h (DebrC. 119). Tudomant nem predicalloc, mellyel a bűnt *épit*teném (Kár: Bibl. III.170). Tudomaniokkal egieb *at*fiákat *épiczenek* (Fél: Tan. Előb. 4). Az tudomán fel *fu*lkottat, az szeretet pedig *épit*t (296). Irmós borral *épicz* gyomrodot, hogy ha lebet (Cis. F3). Vigasztallyátoc egymást és *épic*sétek egymást (Zvon: Post. II.258). A catechizálás kiváltképpen az elmét *épit*ti (Pós: Igazs. I.2). Allapotom nekem ő feliebb emelne, hászammak romlasat azal *épitene* (BáthBúcs. 2). 2) struo, aedifico, architector, fabrico, fabrefacio, figulo C. [bauen, construiren]. Mellé *épit*öm: astruo. Főliebb *épit*öm: superstruo C. *Epep*hetek varasokath (JordC. 186). *Ey* hazokat *épejt*ven (DomC. 68). Horthwk az *épitey* valo fat (RMNy.

II.311). Az ember testből és lelekből építettet (Fél: Tan. 85). Sok erős okokkal, ezel ellenkőző értelműt epet (Zvon: Osiand. 16). Az vár koritésumis sokat eppite (Kár: Bibl. 1397). Földből sárt tsnála, és abból építé az első ember testét (Pázm: Préd. 67). Klünnyeb volna az igazsággal ártani a hamisságnak, és annak minden erősen építettnek látatott alkotmányát el routani (Pázm: Kal. 81). Isten azt a csontot eppité asszoni állattá (MA: Bibl. I.176). Ficavit costam in mulierem (I.13). Selyem s vont-arany, és vont-ezüst matériákkaln építetett drága ruhák (Tótf: Pan. 64). **3)** [planto; anbauen]. Szőlőt építetec: vites plantaverunt (MA: Bibl. I.176). **1)** [como; schmücken]. A frantzia udvari leányzó építi fijét a gazd-aszszonyinak (Fal: NU 325).

[Szólások.] Ha a'bol (a hitből) ki-kopnak, vagy hogy ők is az apostoli tanításnak rendit vészik-elé, vagy ha nem, csak jég hátán és tövényen fognak éppitenie (GKat: Válts. II.d).

föl-épit: **1)** [restauro, corroboro; herstellen, stärken, erbauen]. Eppohen fíel tyeket minden yoban: compingat vos ad omne opus bonum (JordC. 830). Az istennek neuen oli istensenek telliesége ertenek, meliel az attia az ember Christum eppitette fel (Fél: Tan. 30) Az vy lelec ú benne fel eppítetik (318). Miklóst ő két lóra fel építette (Illosv: Toldi 4). **2)** exstruo, exaedifico, instauro C. [erbauen]. Ujoman felépítöm: reaedifico, redintegro. Viszontag fölépítöm: reconstruco C. Ez kővön eppyttem fel az eghazamat (JorC. 405. 731). **3)** orno [herrichten]. Fíel keleenek es fíel eppyteek ew lampasokath: surrexerunt et ornaverunt lampades (ÉrdyC. 150).

még-épit: **1)** consolido, obmolior C. [corrigo, emendo; stärken, wieder herstellen, gut machen]. Meg epevhteny az bekeseget (CornC. 178). Bela nagyon meg eppytee az orzogat (ÉrdyC. 397b). Az angaly romlasth meg eppwhe (558. 596). Az cristosnak johayt ezeneken meg epiteek (VirgC. 71). Meli mensedek leuelet erősettem es epefettem meg pechetemel (RMNy. II.155). Mikoron a nagy seregnev valami hiya essé, ottan az iffiakból aszt esmét meg építé, hogy mindenkoron a nagy sereg ép lenne (Helt: Krón. 14). Elmet erősít, hallást meg épít, ha iszod a vizét (Mel: Herb. 45). Kinek inay ha meg sugoroznak, azokat vele kemy, meg epyty (Frank: HasznK. 15). Hitömöt meg epeitettet (11). Hol ni vétkes volt az irásban, meg epeitétét es meg corrigaltatot (MA: SB Címl). **2)** construo, exaedifico, restauro C. [erbauen]. Ujoman megépitem: refectio C. Halatl agyanak ew neky mert ysnegh megh epythy yerusalemewth (AporC. 119). Epezc meg az en hazamat (VirgC. 100). A templom meg-eppitettet (Helt: Bibl. I. 13). Eszt a templomot kezdete Mátyás király wyonnm meg építteni (Helt: Krón. 3). Anno 1635. építtem meg az pajtát (TörtT. 1880. 773).

Építés: **1)** consolidatio, refectio C. [stärkung, herstellung]. Epeytes: reparatio (NémGl. 201). Mindenek adatic a léleknee czelekődő oreie építésre: ad utilitatem (Helt: UT. x1). Igen hasznos a lelki ismeretnek építésere az írásokat vizsgálni (Pós: Igazs. I.132). **2)** aedificatio, exstructio C. [das bauen]. Kezide zorgalmatos lenny az eghazának epitesert (VirgC. 101). **3)** [cultura; das bauen, anbauen]. Ne gyűlölyed az nehéz munkálkodást és az mezőnce éppítettését (Zvon: Post. II.237).

Építmény: **1)** [aedificium, structura; bau]. Noha tsont-épitmény az aszszony-állat, de minden puha hmsnál lágyab' szíve indulásira nézve (Fal: NA. 199). Szeme kőkény, csillag fénye, Ámor esoda építménye (Fal: Vers. 861). **2)** [ornatus; schmuck]. Az asszony sok záfrával és drága ruházattyanak kevély építményivel hoába ül kerékbe, ha nem tud a beszédhez (Fal: NA. 195).

Építő: structor, conditor, fabricator, factor C. [erbauer].

föld-építő: [agricola; landbauer]. Hozata ieles föld építőket Olasz országból (Helt: Krón. 167b).

ház-építő: aedificator MA. [baumeister]. Haz építőknec io keduct adna (Born: Préd. 551). Az ötvös ezüstöt nem terem, sem a ház-építő követ és fát (Pázm: Préd. 1088. Zvon: Post. 17).

[Épített]

föl-épített: [reaedificari cura; erbauen lassen]. A templom pusza voltából fölépített (TitrKözs. 23).

Épség: integritas, sinceritas C. incolumitas, sanitas MA. [gänze, unversehrtheit, gesundheit]. Meghala az ő királyságának 21. esztendőben, mikoron tisztességesen bírt volna az országné epséguel (Helt: Krón. 19b). Az en testemben feleség isten semmi epeg nintsen (Born: Ének 166). Senkit nem nevezhetnek, a ki ezt a corpus doctrinaet, tudomány epségét hirdette volna (Pázm: Kal. 1766. 1021).

Épségös: sanus, incolumis MA. [unversehrt].

Épül: **1)** [confirmor, restitutor in integrum; gestärkt werden, wieder hergestellt werden, reconvalescent sein]. Zyzsesgedben íppölet (PeerC. 238). Epolionk es nőfink az íoban (Mel: SzJán. 400). Az hinek az isten igeiben eppülíenek (Fél: Tan. Előb. 3). Az isteben ípülték es meg erősödöt ember-ek kevélyek nem lehetnek (Pázm: KT. 151). Ha böldogül akarsz elő menni, épülni: si felicitet vis proficere (Com: Jan. 156). Bormenisz uram most épül; vajla lábot, egészséget pénzen vehetnének neki, bizony kiadnék az sárgákban érette (RákGy. Lev. 158). Már istennek hála, jobban épülök (188). **2)** [aedificor; gebaut werden, zusammengestellt werden]. Az ember testből és lélekből íppül (Pázm: 5.Lev. VIII). Előb épül a ház, az után száll belé az ura (Fal: BE. 571).

[Szólások.] Éppül mint a tzigány gyermek a lopásban (Ker: Préd. 246).

föl-épül: **1)** [restitutor, corroboror, confirmor; gestärkt werden, erbaut werden]. Soc iokba fel épülnee (Born: Préd. 264). **2)** [aedificor; gebaut werden]. Temploma negyven eztendeeh eppwltetek fíel (ÉrdyC. 136b).

még-épül: **1)** [restauror, confirmor; hergestellt werden, erbaut werden]. Igen megépült: re fortunisque auctior PPBl. Ky nyat angaly romlas mynd embery eset tellyessel meg eppwhe (ÉrdyC. 46. 537b. 515b). Az sebőket meg eppülve vallamaia (DebC. 34). Halluan az ő predikacioiat nagion meg eppülnek belőle (120). Gondot visele rea, hogy az orszag esmet meg-épülne (Helt: Krón. 59b). Meg épüle az ő keze (Holt: UT. Q1). Enheszic az testnek gonosz keuansaga es meg epül romlata (Born: Préd. 574). Megy gyogyula az ő keze, es meg eppüle mint az masic (Kár: Bibl. III.33). Az őrdk pusztaságok meg-éppülnek (Pázm: KT. 560). **2)** [aedificor; gebaut werden]. Megkel épülni a templomnac (Helt: Bibl. 1b).

még-épület: [restitutio, herstellung]. Angaly romlasnak meg eppwlety (ÉrdyC. 37. CornC. 95). Leszön mindén embéri tagoknak megh eppölettek (KazC. 186).

Épülés: **1)** [restitutio, confirmatio; herstellung, besserrung, stärkung]. Az Messiasert az te nepedet terítis épülésre (Born: Ének. 138). Sántaknac láboe éppülését megadta (Zvon: Post. 1304). Minekutánna érzi az asszoni állat az ő testében való éppülését (MA: Bibl. 198). **2)** [aedificatio; das bauen]. Vwn zent damian eghazának való segedséget az epülésre (VirgC. 81). Az kő fáhuac eppülése neuekedie (Kár: Bibl. I.430. MA: Bibl. 1383).

Épület: **1)** [restitutio, confirmatio; herstellung, besserrung, stärkung]. Anya zent eghazának eppwletyben myndennel beszebben munkalkodott (ÉrdyC. 387. 567b). Embery nemzetnek haznalatiara es eppwlety (VirgC. 17). Betegsegekből orussag által legyen kemyebsegek es eppöletyek (Frank: HasznK. 16). Orzagoknak eppöletiert, tanaczokathi tartnak (KBács. 1572. P5). Éppöletre-való dolgokrul beszéliges (Pázm: KT. 20) Docto-

rokat rendelt az Christus testének épületire (Pázm: Kal. 127). Épületet vehetünk e törvénytudotól (Ily: Préd. II.263). **2)** structura C. [aedificatio; das bauen]. Dezmak adattassanak egyháznak épületire (DebrC. 93). Hatalmas épülete vala Jerusálemnek, nagy erős kőfal, nyolczvan torony vala körülfőtte (Zvon: Post. II.255). Az napot, mellyen az templomnak épületi véghez viték (Pázm: Kal. 781). A mi testünknek épületi: structura corporis nostri (Com: Jan. 46). **3)** aedificium MA. [bau, gebäude]. Épület avagy ház (Com: Jan. 124). Gyenge épület az, melly lirtelen bomlik (Gyöngy: MV. 14). Roppant épületeket eregettek isten tisztességére (Fal: NU. 269).

kő-épület: [aedificium lapideum; steinbau]. (TKis: Pan. 7).

temető-épület: [mausoleum]. Ditséri Arthemisiát: való jót tett urával, olyly költséges temető épületet tsínátott neki (Fal: TÉ. 668).

Épületécske: aedificiumcula C. [kleines gebäude]. Előfűggő épületécske, erkely: podium PPIB.

Épületés: [utile; nützlich]. Minden ecclésiákat azon szertásokhoz kötni nem illik, nem szükséges, nem is épületes (Pós: Vételk. 18).

[Épületlen]

Épületlenség: [unfertigkeit]. Látá az várnak nagy épületlenségét (MonIrk. VII.69).

EPE, EPPE: fel C. [galle]. Adanac neki ináa epueel elegetet bort (MünchC. 68b). Epywel ytattatek (PeerC. 127). Hogy legyen ty keztekek epee es keserwseegh zylew gyeker (JordC. 264). Orozlannak epeye (275). Eppewel elég (447. PozsC. 17). Vv zelewk merkes eppew zelew es keserwes zelew korezd: uva eorum uva fellis et botri amarissimi (KulcsC. 284). Ne legyen tú köztetec epe es irem termő gyökér (Helt: Bibl. I. 2223. Fél: Bibl. 49). Ördög epéje a bor (Pázm: Kal. 897. Kr.). A haragban szívünk-körül meg-melegszik a vér, az epe megomozdul (Pázm: Préd. 800). A vízbe ne vigyed, mert a sok víz a lónak ártalmas, a sok járás miatt, és onnét származik a folyó és kő epe (Cseh: OrvK. 24).

földi-epe, föld-epéje: fumus terrae MA. centaurea Nom. 86. centauria PP. [tausendguldenkraut]. Kis földi épe [igy]: centaurium minus; a babác föld epeéne és hűdeglés ellen való tűnec hűiac (Mel: Herb. 67). Fumus terrae, föld epeye, h. e. terrae fel (Beythe: Stürp. 5). A földhen is teremnek férgék, mellyek föld epéjének vagy esső férgenek nevezetnek (Misk: VKert. 683).

Epés: felleus C. amarulentus, acerbus MA. [gallig]. Az epés halyagotska vesicula fellis (Com: Jan. 31).

Epéskedik: [?] Heába epeskedik [igy] (Káldi: OktInt. 13. Kr. Fal: Jegy. 936).

Epesség (epesség Pázm: 5Lev. XVIII. MA: Bibl. V.28): sollicitudo, acerbitas, amarulentia, anxietatula, naenia, negotia MA. [erbitterung, kummer, kummernis, besorgnis]. *Epesseget hannu: amarulentiam, sollicitudinem lactare, querulari MA. Ez vylagy sok epeseegh (ÉrdyC. 487b). Nagy epesseget teenek (578). Es zwnada epessegeeben neky yeleneek az zent kural (617). Ewrwmerwl epesegerwl nem emlekeztem (VirgC. 6). Minemű keserűségős epesege volt az keresztá alath allasakoron (NagyszC. 113). Emleközzel meg atte ziledne minden keserűsegeről es epesegeről, kiket zenvede (137). Kerlek tegőd az epesegödérth, kyth wallaal anagy zenvedeal (CzechC. 5). Marianak öth epesegyről walo ymadagok (37). Gondolkodik vala Sámson feleségén, hogy ily hamar vette volna epességét (RMK. II.293). Boldog asszonynak hét örümenek és hét epességének emleketire (Pázm: Imáds. 207). Ha én nagy epességgel kérném barátomat, hogy imádkozzék érettem (Pázm: 5Lev. XVIII. Ugyan

nagy epességgel vitattya az Luther (Pázm: Kal. 167) Az emberi segítség híjában való epesség (MA: Bibl. V.28). Több mesterség, merő tsak epeség (Felv: Dics. 52).

Epétlen: [felle carens; ohne galle]. Epétlen galamb (Csizi: Tromb. 304. Kr.).

EPED (epedeel ThewrC. 189): marceo, marcesco, exaresco, contabesco MA. [sich verzehren, schmachten]. Ne akaryatok egy masra haragh keppen epedny: ne suspirate alius adversus alium (JordC. 841). Epedel myrayttvuk walo banatodban (ThewrC. 187). Banat myat epedeel (189). Soc kinba epeduec (Born: Evang. III.305). Az nap délben leg hevebb, melly miatt epedec az élde (Zvon: Post. I.397). Ehség miat epedet, alig vala (Cseng: Jer. D).

el-eped: adareo, exaresco, contabesco MA. [sich verzehren, verschmachten]. Az zenetlen valo olwasasnak es yrasnak myatta ameera el epedót, hogy mynt egy görbe ember soha feel nem layhattya magant (ÉrdyC. 561b). En ziemen el eped ő rola valo keserűségömről (DebrC. 611). El epetél és elfáradtál: eras fame et labore confectus (Kár: Bibl. I.181). Ehség miatt a kőz nép el epedett vala (MohF: LTárh. 67). Mi elepedünk az sok gond miá (MonOkm. XXIV.541). Nagy szonjúsággal epedett-el (Hall: HHist. II.323). Tsak a te emlékezeted késleteti lelkemet, melly az életnek határán el-epedve ohajtya utolsó áldásodat (SzD: MVir. 108).

mög-eped: adareo C. marcesco, areasco, deficio, contabesco MA. [sich verzehren, verschmachten]. Megepedett: tabidus, tabefactus MA. Ortzatoc meg esic, es lelkete meg eped (Helt: Bibl. I. LL44). Koplallasból, és nagy munkából meg epettec (Helt: Krón. 97). Amaz őrdögi kigyonaec mérge, es eroie meg epett es meg emeztödet (Born: Préd. 238). Óh én kemény szívem, mikor epedsz-meg bánatodban, ha akkor nem bánkold, mikor a te istened meg-bal érette? (Pázm: Préd. 516). Törődelmes, és az isten haragja miatt meg epedett szív (MA: Scult. 602). Gondold meg a koporsót, halált, poklot: akkor a te lelked megedep (Ily: Préd. I.434). Sok sebekkel meg epedteben az övei el hadtak: multis vulneribus confectum deseruerunt sui (Fórró: Curt. 140). Én, hívem, égek s megedepdek (Amade: Vers. 113).

Epédöz: [moereo, sollicitus sum; bekümmert sein]. Kyth te zizenth zyleel, annak kemyan keges anya epédözeel (WinklC. 335).

Epedt, epedett: contabidus MA.

Epedség: [contabescentia; das verschmachten]. Éjjeli s nappali siralmival rubáját és nyoszolyáját ásztattya, amyira hogy a nagy keserűség es szívbeli epedség orczáját meg-hervasztya (Toln: HBék. 16). A te irgalmasságod enyhítse meg, az én szívemnek epetségét (Bíró: Angy. 156). Jó barátom, mostani eseted oly nagy epedséggel nem keseregheted (Kónyi: HRom. 201. Told).

EPEKÉD-ÍK: [supplicio; florentlich biten]. S epikedik is, hogy az szerdárnál segitenők, oltalmaznók (MonTME. IV. 205). Hogy ha nem tudom mint epikednük-is, ha lelkiünket ki adnánk-is, de az egyházi szolgálatnak végét nem gondollyák meg (Nógr: Idv. 74).

EPESZT: ango, affligo, amaritudine afficio Kr. [kränken, schmachten lassen].

mög-epeszt: tabefacio MAI. [kränken, verzehren]. A gzdagságért való vigyázásoc meg epesztic az testet (Kár: Bibl. I.671. MA: SB. 127). Hóg a te szüeted megh kesereiczem es meg epeszszem (Mel: Sam. 5. TürtI. 2.287).

EPÉR, EPÉRJ (epery BeytheA: FivK. 103b): fragum: erdbeere MA. Epéry: fraga (Beythe: Stürp. 4). Szép eperjet szettem (Zrínyi II.126). Eperj levele (PP: PaxC. 267). A ki

lassan kullog, a nem sokat bolog, epret szedhet mentében (Kisv: Adag. 298). Ki bújik az eperj (Fal: Vers. 907). Eperjet szedtél, vígan nevetted (867).

[Szólások]. Egy kős eperjért nagy kosárral ne menjek (Foly: Dies. 47). Nem széd a törökis mások kosárájába eperjet (ÉszM: Lev. 8). Addig szedének az kereszténynek eperjét az más ember kebelében, hogy csak el lépé őket az török (Pázm: Kal. 438). A magad kosírásban szeded az eperjet (Czepl: Bórg. 270).

[Közmondások]. Híres eperre nem kell kosárral menni (Decsi: Adag. 64. MA).

csattagó-epérj: fraga alba [grosse erdbeeren, klätschen] MA. (Fal: Jegyz. 933).

földi-epér: [fraga] erdbeer Kirbész. 153.

leány-epér. Leány eperj (Fal: Jegyz. 242).

Eprës, epërjes: fragis abundans Kr. Ecclesia de Eperies [in Transylvania] (1219. Knauz). Meta tendit ad Pysragthu, deinde vadit ad Epyriesthu (1252. CodPatr. VI.73). Eperjes: Fragopolis, Comaropolis MA. Eprës szőlős erdő (Fal: Jegyz. 933).

EPLÉNY: forale Nyirkállai XXVII. [transtrum traheae; querbalken, lastbalken über dem schlitten]. Eplény: a száznak két keresztfája, melyre a teher tétetik SzD.

EPP? EPPŐ?

ablak-oppök: jugamenta C. Jugamentum: iga vagy járom modra való kötőzet, mint az ablak oppóc, rámac MA.

1. **ÉR** (ér Helt: Krón. 208. Sylv: UT. II.116): **1**) vena C [ader] Thorokban való erek: carotides C. Étel szopo erc: vena mesaricae Com: Jan. 51. Fáknek ereik: *vena arborum PPIB. Éret hű testen ne vaghyon (JordC. 108). Kezének tenegeben nagy sok erek jevnek ezve (CornC. 202). Nag fayadalmal zakadoznak az érek [igy] (PeerC. 126). Erekeht eertől, ynakath yntol ol zagath (WinkC. 204). Mynd izöl izre, erről erre, inrol yura öteth nyoytak (205). De hogy holtod után sebedet nézzem, üres eridet számlálva szemlélyem (Zrínyi: II.35). Székely ér magyar vér (Thaly: Adal. I.6). **2**) flumentum MA. [bach]. Honuser, piscina (1067. Wenzel I.25). Ad venam Er (1225. Jern). Eer rivus (1249. Czinar). Vena aquosa vulgariter er dicta (ZichyC. II.400). Rivulum fyzes eyr vocatum (III.33). A quadam vena quae Er vocatur. In quodam fluviolo qui vulgariter Er vocatur (Jern.). Vizeknek ery ehergetogy (DomC. 120). Elhağam az elő vizekne eryt (NagyszC. 54). Az kutfü vígan azon érből (foramen) eresztheti ki ides es keserü vizet (Sylv: UT. II.116). A föld alatt lévő nedves erekből ki buzóg kútfjelek (Com: Jan. 12). Ki száradt bennük a kellemes beszédnek minden ere (Fal: LE. 392).

élet-ér: arteria MAI. arteria; pulsader WF. Élet ér avagy lelek tarto ér (ACsere: Enc. 142).

életérző-ér: arteria Nom. 18.

elő-ér: arteria, pulsus MA.

ezüst-ér: [silberader]. Ezüst-ér ómal-elegy a bányában; molybdæna PPIB.

félverő-ér: arteria PPIB. pulsader WF.

hügy-ér. A savós rész az hügy éren (per uteros) a vessékre megyen (Com: Jan. 51).

kapu-ér. Az elődel a vér tsináló érből a kapu érbe és abból ismét a majba foly (ACsere: Enc. 115).

mozgó-ór: arteria, pulsus MA

örög-ór: *cava vena PPIB

szív-ér. Éret vágnis szív éron (Foly: SebSzl. 46)

teke-ér. Ér az lónak száján, kit teke érnék lónak (Cseh: OrvK. 5).

Eros: venosus C. [aderig].

2. **ÉR** (ér Sylv: UT. II.137. ér RMNy. II.67. Mel: SzJán. 203): **1**) [pervenio, pertingo; reichen, erreichen]. Eddig ér a a rúd: pertica huc usque pertingit PPIB. Az mas tanoytban eleb eere oda paterul (JordC. 697). Ha azth eeregyek: si vivamus (840). Hogy mynekewnk emy yot enghedt eernewnk (ÉrdyC. 71b). Az madarak érzzyk vala ew zent testeket nyglen ember eerne es el temethce (338). Mikor innmár Jerusalemet értec volna (Born: Préd. 78). Soha nem éröd azt: mare prius vitem tulerit (Decsi: Adag. 114. 207). Ha közel érüem a jesuitát (meg-tudakoznám tőle (Czepl: Japh. 113). Az étzaka ott érné őket (Mad: Evang. 325). Érnék egy szép mezőt (Hall: III.Ést. I.55). Az isten emberkört ad erui és meg házasodik (Gér: KárCs. 376). Gyógyulásokat Nagy-Váradon érek (Könyi: II.Rom. 18). **2**) taugo, contingo MA. [berühren] Meünet orinala (BécsiC. 136). Ha az veer rwlath eeren (JordC. 86). Awagy csak hű arnyoka eerne vala meelyleth hű közzölök: vel umbra innumbreret aliquem eorum (721). Menelaus erte zizessegem (CsomaC. 18). Felne monyetec á hegyre, alut se éryiítec őtet (Helt: Bibl. II.13). Nem vénéld hogy éri földet [a lónak] száraz lába (Zrínyi: ASyr. 41). **3**) [τογγάζω; casu facio; zufällig tun]. Rufinus, hogy feiet fösöllene, ére meg nuuzallani feiet a fösőnek foga, el veszte életet (Lép: FTük. 31). A kit megl érnec nyoméntani, el köll annak rondani (Lép: FTük. I.259). **4**) [valco; wert sein]. Myndemik tiz pent er (WesprC. 28). Menyorzag amect er (CornC. 185). Mit er atto iozgod (VirgC. 98). Bár egy rab száz aranynál többet ne érjen (Pázm: Préd. 81). **5**) [possum; in stande sein, tun können]. Hol a szent írásva nem érik, a szent-ségtelen írásva oldják a dolgot (GKAt: Tít. 51). A maga hátán termett rihét nem éri vakarni (Matkó: BCsák. 171). **6**) [aequo; erreichen, es einem gleich tun]. Senki nem éri vitézségből Stzipiót: nemo ad Scipionem *aspirare potest PPIB. Noha Macria lír vala Misiaval Pannoniával de mégsem ér vala az magyarokkal (Helt: Krón. 11b). Semmi eziga biga nem ér ezzel: Labyrinth involvitur (Decsi: Adag. 2). Nem tudom ki érne az ő nyelvenel (157). Semmi tzigán nem érne véle (225). Ez világ test zerint való bölcelek nem ernek a lelki bölcelekkel (Fruuk: HasznK. 12). Semmi muzsikás nem ér az aszszonyrak szovával (KTr: Assz. 9). Másán olygy engén erasztí verseit, hogy Gvárini, ama híres olasz, sem ér velem (Fal: TÉ. 772).

[Szólások]. *Vmibe érni*. Ő kemének jó akarója vagyok és az gyűlösen azt akarom, hogy mi miattuk semmi a kadalýba ne érjen ő kemo (LevT. II.47). *Emek az épilletnek méltósága a mi mesterségünknek, minden ditsőségét messze fellyül-müllyn: á rnyékába sem érünk* (Molu: JÉpül. 291). A zaras az iwhot tevrue nbe ere, hogy egy kewbowl buzwal volna neky ados (Pesti: Fab. 19b). *Vmitig érni*. Csak addigh nyujtoz-zéc, meddig a lepel éri (Czepl: Japh. 156). *Tsak addig nyujtozzál meddig a lepel ér* (Kisv: Adag. 247). *Vkire érni*. Reám ért az álom (Gyöngy: Char. 23). *Vmit érni, rkt érni*. Egy h o l n a p o t n e m e r, Erdely hataraba 50 azwagy 60,000 tatar be erkezyk (RMNy. III.92). Egyie nyualya az másikat ott éri (Decsi: Adag. 40). Eggyik hazugsága a másikat ott éri: fallacia alia aliam trudit (96). Az ew dolgában yo veget írek (Lev. I.337). Hogy egyszer végét érlessük (Pázm: Kal. 456). *Érd végét halállal [öld meg]* (Göres: Máty. 21). *Az halál életnee végét éri* (Zvon: Post. II.162). Mértékletlen italódlól ha mi nyavalyád lenne, avagy egyéb alkalmatlan magadviseeléséből, oly lábra ejtenél, az érné végét életünknek (RákGy: Lev. 243). *Vkivel érni*. Semmi tzigány nem érne véle (Kisv: Adag. 20). *Vmitel érni vmit*. Láttátoké, hogy semmit nem értec véle: videte quia nihil proficimus (Helt: UT. c7). *Lesst yannir K myth erünk my oth az ho pyuzel, ny semyth awal nem erünk*

(RMNy. II.155). A jesuiták elmével nem éric (Czegl: Japh. 32). Ej. bátya, csak az csattig vonnyad, és amyira nyújtózzál, míg lepleddel éred (Pázm: Kal. 151. Illyef: BCsTomp. 296).

alá-ér: dependo, pertingo deorsum Kr. [hinunterreichen]. Hogy ha mynd az földet cernee alaa (ÉrdyC. 77b). Az ruha az ű láboiglan alá ír vala (Sylv: UT. II.137).

által-ér: circumcingo Kr. [umfassen]. Ket aga oly nagj vala hogi mynd az zeles vilagot által erik vala (VirgC. 85. TörtT.: I.553).

be-ér: 1) [pervenio; ankommen]. Menealus hazahoz hogi be ere (CsonaC. 9). 2) [circumplector; umfassen]. Az űntött tengecc korületit 30 sinor éri vala bé (Kár: Bibl. 1309).

[Szólások]. *Beérni vele:* sufficere, contentum esse MA. Elede-
lünk vagyon ezzel szinte be érüic (Börn: Préd. 391). Talám itt is bé éred egy pajkos szótokkal (Illyef: BCsTomp. 200). Egy kevés ronggyal is be érem én (Fal: Ének. 64). A kevésse béérő (Illy: Préd. I.350). *Beérni vele vmit.* Csak az traditóókalis bé érnök minden lelki szűkség űnk et (Pázm: Kal. 488). Sokan, a kik kézi munkájokkal, sőt kuldulásokkal alig érik bé szűkségeket (Pázm: KT. 81). Van két ezer arany s több-is nálök késszu, ha pedig a' kevés, szert többre-is tésszu, a kivel utyokat bé-érik egészen (Gyöngy: Char. 329).

égybe-ér: contingo Kr. [zusammenkommen, aneinander reichen]. Szárnyoc az háznac középin egybe érnecc vala (Kár: Bibl. I.307).

el-ér: 1) [peruenio C. [einholen, erreichen]. Fntással elérök: percurro C. El ereek evket az hegy alat (ÉrdyC. 398b). El ére őtet Gileád hegyen (Helt: Bibl. I.12). Az agarac a vadakat kergetik és el-éric (Com: Jan. 80). 2) [assequor C. [obtinere; erlangen]. El nem eerzenaz gygeretét: non obtinuerunt promissum (JordC. 824). Ha iámborb volna egy állýfért sem érue el (Decsi: Adag. 265). 3) [complector; umfassen]. 12 sing sinor éri vala el az oszlopoknak kerületit: ambiebat columnam (Kár: Bibl. I.308). Kell vala a földt, de nem éré el a szakadást (Matkó: BCsák. 133).

[Szólások]. Esnek hitelenségnok notajában, az kik ez orszag-belielknek varait meg lopják, es ez dolgot raytok el erik (Ver: Verb. 28). Hogy méltatlan birja az jozsagot, az biro által vegere menven el éri rayta: indebite bona definire per iudicem compertus fuerit (284).

föl-ér: 1) [assequor, pertingo, attingo MA. [erreichen]. Az bestyeknek nyuassok az geeeth feel ery (SándC. 38). Ewtet az vyz őzön feel nem eerite (ÉrdyC. 18). Az eglhet eery főel (579b. VirgC. 85). Be-telic kevánsagod, fel ért istenhöz az te imátsagod (FortSzer: Ib). 2) Vkit munkáiban fel-érni: *aequiparare aliquem factis PPBl. A forgó ég alatt nintsen olly lát-szatos teremtmény, se kints, melly (telkednek) árat fel érje (Fal: BE. 570). Kőltéséges b a konyhája, hogysen erszény'e fel-érje (SzD: MVir. 120).

[Szólások]. *Vmivel fölérni* [=beérni]. Ne hagyja kegelmeteket penz nekewl, kyuel az nep fewl irien (RMNy. II.97). Jozsagot, valamig fel éric vele, tartozik az biro meg hősülni: possessionaria, quae ad compensam ejus summae se extendere sufficereque videbuntur (Ver: Verb. 119). Ha az ő maga resze jozsagaval fel nem érne (112. 92). Az kinecc egy tehene leszen, annac zsirjával minden szűkségét feléri (MA: Bibl. II.9). *Vmit fölérni.* Ha a magad elméd tel nem éri, tndakozzál (Fely: SchSal. 2). *Vmit vmivel fölérni.* Az én vékony elmémel én fel nem érem (Pázm: Kal. 498). Észszel valamit fel-érni: animo aliquid *consequi PPl. Tsuda, hogy fel-érted észszel: je suis surpris que vous en ayez eu l'esprit (KirBesz. 12). A ki a régi mértékhez nem tud, fel-nem érheti észszel Noé bárkájának temérdék nagyságát (Moln: JÉpiil. 68). Fecleletfűnket nem

érik fel festöckel (Czegl: Japh. 32). Még gondolattal sem éri fel az emberi elme (Alv: Post. I.372). Okossággal fel nem éred (Ker: Préd. 206).

[hozzá-ér]

hozzáérő: tangens [a geometriában] (ACsere: Enc. 67).

ki-ér: emineo, promineo MA. [herausstehen, hervorragen].

[Szólások]. Meg szaparitta keues liszt es olaiat, kiuel oztan mind a dragasagnac ideiet ki ere (Szék: Krón. 32).

mög-ér: 1) [consequor; einholen, erreichen]. Iizem een ellenséggemeth ees meg eerem wketh: comprehendam illos (KulcsC. 32). Megj indulit wtanna megis ertbe woth őketh (RMNy. II.69). Hamaréb meg érnecc egy hazug embert, hogy sem egy sánta embert: mendacem memorem esse oportet (Decsi: Adag. 105). Kergess meg őket, mert kétségnélkül meg-éred őket: comprehendes eos (MA: Bibl. I.274). Az ő atya előtt ugy állott, mint az mely gonosz tévőt meg érnecc vétkében (Pázm: Kal. 390). 2) [obtinere, assequor; erlangen, erleben]. Hagyaa meg eemy tyűsségeeth (ÉrdyC. 615). 3) contingo MA. [berühren]. Melegseg erveem meg az fazeekből ky twt es ky forrad (ÉrdyC. 420b). Kezeuel wtet megery vala (VirgC. 40). 4) [valeo; wert sein]. Alitom hogi ezer gerat meg erno (VirgC. 98. Vás: CanCat. 223).

[Szólások]. *Megérem vele:* contentum sum, sufficit MA. Ammit én hoztam, en awal mastan meg erüm (GuaryC. 57). Kwlgen hordot, mert nem eryek meg hordowal (LevT. I.261). A tengernec minden halai őszue gyűlnek, hogy meg eryiécc vele: ut eos satiet (Helt: Bibl. I. TT3). Meg érem én vele, és igaz elég én nekem az mellyec vadnac (Kár: Bibl. I.657). Midőn azon törődnenecc hogy czac egy kenyerec leuen, tizenketten nem érnecc meg vele, Iesus monda (Börn: Préd. 456). Amivel egynehaz hetig megl ernoie, azt ég nap el vesztegeti (DecsiC: Préd. 33). Az ideig valo jokban amuyt ad tímeltet, az memyivel megéritec (MA: Scult. 884). Érd-meg awal, hogy emberi állaputra teremptettél (Hall: Paizs. 222). *Megérni vmivel vkit.* Hazanal ami morsalec vesz el, ha fel szednéiecc, egynehaz szegent meg ernenecc uele (Tel: Evang. I.428). Vagyon 32 szolgám, mindemiknecc adoc nyűlczad fél forintot, vallyon minel érem meg őket? (Helt: Aritm. 88). Ha en zom az, feyemel iryem meg (LevT. I.282). Valaki kapitányához feyvert von-szon vagy megöli, fejével éri meg (MonOkm. III.52).

rajta-ér: deprehendo in flagranti Kr. [erwischen]. Raita értéc ipse fostost itt-is, ugy-é? (Czegl: Japh. 94). Rajta érték v. kapták az ebet a szalomnáz v. hájonna, a matskát a tejes fazékkom: meg-lepték a tolvajságon (SzD: MVir. 90).

utól-ér: assequor Sl. [einholen]. Utánna eredvén, utól érte (MonOkm. IX.367. Matkó: BCsák. 36). Nem olly idegen, ismértelen-szabású ez előttem, hogy utol v. fel ne ériem eszemmel (SzD: MVir. 132).

Érdéggel, érdégél: contrecto, saepius et leniter tango Kr. [öfter berühren]. Nagy hasznót kintsny kár érdégeljen-is bár, azzal el nem fogyatja (Ben: Ritlm. 215). Kit érdégél vénség napról napra alá száll (Kisv: Adag. 179).

Érdék: contingo, pertingo, percutio MA. [öfter berühren]. It giözködec meg Laszlo ég kunnal, ki hata megöt egy szíp léant viszen vala à lou, kit a berczeg hatul a hellebardal erdekni kezdte (Szék: Krón. 168). Nyughatatlan fáradsagoc, és soc féle változásoc, hogy érdekjé az híveket, az ur isten elvégezte (Ujf: HÉnek. 36). Az erős tornyot mikor küvül nézed, gyözhételennecc tetszik, de ha nagy kosokkal érdeknie kezdik, igen hamar megtörök (Balassa: Költ. 192).

Érdékél [értékel] Illy: Préd. I.30. 439). ∞ MA. Érdeklöm, verem: adverbéro. Sarkantyúval érdeknelni: agitare equum cal-caribus. A fájdalom érdekkel: dolor fodit PPBl. Az havas eső

érdekli nyakunkat (MonIrók. VIII.383). Sok szítók s halálai való fenyegetés érdekli étedet (Czegl: Sion. 21). Midőn az ellenség érdeklenne: quum hostis urgeret (Fórró: Curt. 207). A lelkiismeret bibijének sunyaru mérges szokval való érdekletetése (GKat: Vált. II. Előb. 58). Nyomorúságoc az hivatket kerengik és érdeklik (Megy: 3Jaj II.162). A csapásokban, melyekkel bennünket az isten csapdos és érdekel (Tof: Zsolt. 828). Az inát érdekli szürnya czafragnak (Gyöngy: KJ. 107). Ha mikor érdekel vkit betegség (PhilFl. 19). Oh! mely keserves szók érdeklik főleimet (74). Nem árt kevés barnat ez is ha érdekli Thaly: VF. II.237). Sereggel érdeklik a kísértetek, a kívánságok tartalék-nélkül járják szívét (Fal: NA. 156). Ha nem érdekli-e szegyen szíveteket, hogy meg-nem szányítok ez egy hivatket (Kónyi: HRom. 139).

mög-érdékli: ∞ Ostroma hegyi gróf Druget Jánost is anyyira megérdéklette, és meg is sanyarította (Szal: Krón. 185).

Érdés: pertingo, paljo, tango frequenter MA. [főter börtüben].

Érdéz: ∞ Gyönyörű voltává az egekre erdez (Liszi: Märs. 63).

Éreget: ∞ Ki a mely fiát inkább szereti, azt több csapással éregeti (Tarn: Szents. 125).

Érel, érel: ∞ Meg haraguel reiaja [a kigyóra] ees kezdé zokerezenel erelny (Pesti: Fab. 20). Pálczával kel érelhi, s nem bizonyosságokkal oktatni az isten tagadókat (Pázm: Kal. 1). Valaki chelédgyét a vagy veszdövelis vagy korbáttal érelhi: ne itélkedetlennek (Veresm: Lev. 175). Az lust, mikor metéli, és osztja (a szakács), nyáival ne érellye, hanem villácskával avagy késsel vígye azt végbe (JPárs.Reg. 95).

Érönt: attingo, pertingo MA. [börtüben].

mög-érent: ∞ Ezek a könyörgésnek a müi szent evangeliomban meg-érent[ett] hasznai, gyümölesü (Mad: Evang. 398).

Érköz-ik: 1) pervenio C. evenio MA. [ankommen, anlangen]. Oda eerközik vala (ÉrdyC. 656). Nem érkezet az zerzetnek vtar (VirgC. 130). Mely gywlessre my ess reaja erkeztynk ews elejtywl főgwa wegezetyk oth woltunk (RMNy. II.130). Bapatunc vtar örömfine érkezic (Born: Préd. 293). Nagy sokra szüksegec érkezic (397). Betegség innár reánk érkezett, és meg nehezített (Pázm: Préd. 620). Az étzaka rajoc érkezic (MA. Sent. 32). A hová nem érkezic az oroszlan büre, bé csüsmázot a róka köntöse (Czegl: Japh. 1). Nem érkezhetek oly szorgos dolgai (Megy: 3Jaj. II.20). A mig nem érkezic reád a reszketés (Felv: SchSal. 32). Fel nevelkedék, két eszendős korban Hector érkezék (Huny: Trója² A2). Nem szántén maga szinében érkezic, jó a való, ha távúrlól jött és sok ajakokon ment előbb (SzD: MVir. 114). A mi látásunk nem érkezhetik tovább a külső szímmel (uo.) A hizelkedök sokasága miatt nem érkezhetik fülöbe az igazság (uo.). 2) Vero, vacat mihi MA. [dazukommen, zeit haben]. Ugyan bizony érkezhetel magad dolgaid miatt anyyira? tantume ab re tua est *otii tibi? PPBl. Reia nem érkeztek ieni (RMNy II.161). Anni sok gondba foglalatos, hogy nem érkezhetik a predikálláshoz (Tel: Evang. II.443). Sok fele dolognak gondviselésere nem érkezhetik: variis negotiis incumbere nequit (Ver: Verb. 197). Anyi dologom vagon, hogy még ételhöz sem érközöm (Decsi: Adag. 100). Nem érkeztek egyebek eselekedetünek rostáláshoz (a szentek, Ny. Köz. XV.334. Pázm.). A menyire terbes szolgálatom között érkezhettem, irásút meg-rázogattam (Matkó: HRoml. 11). Nem érkeznek buzjakat bé hordani (Czegl: Däg. Előb. 8). Sok foglalatosságid miatt nem érkezhetel mind ezekre (Megy: Bayle. 274). Leirni nem érkeztem (GKat: Vált. I. Előb. 47). Nem-hogy azoknak el-olvasására érkeznek (Hall: Paisz. Előb. 3). Az ember ölméje annal inkább nem érkezic az isteni dolgokra, mennél

több-felé oszttya vágyódásit (SzD: MVir. 114). 3) [sufficio, idoneus sum; im stande sein]. Ha oly hálákat nem adlatok a minémökkel tartozom, olytat adok a minémüre érkezic az én gyarlóságom (Pázm: Imáds. 456). Senki ereje es tehetése arra nem érkezic, hogy az isten szolgait meg-foszthassa örömitül (Pázm: Préd. 618). Ha nem jobblíthatz mindeneket meg, leg alább amnyit, a menyire érkezic (Land: UjSegits. II.3). Vallástoknak jobb voltát meg nem mutathattjátok. Arra soha sem érkeztek (Matkó: BCsák. 148. 269). Nem mindenkor szegyen, mikor vét beszédben valamelly aszszony, mert vagy nem érkezett anyyira eszéval vagy főlével, vagy szemével, hogy jobban tudná (Fal: NA. 188). Ki sok rendbéli tudományra vagon embernek szüksege, a melyre maga erejével nebezen érkezic (Fal: UE. 371). Értelmünk, szállásunk, senki ereje arra nem érkezic (SzD: MVir. 114). Mivel kezes volt Kristus éretünk, s mi nem érkezhetünk a fizetésre, meg-kellett halnia (115). Nem érkezhetik minden mindentre: nem telik minden mindentől ki (uo.). 4) [aequo, supero; gewacislen sein]. Senki véle nem érkezett (Hall: Hllist. III.68). Még megfelel szívem istenemnek, bátor erszényem ne érkezék adosságimnal (Fal: NU. 285). Nem lehet ő-velek érkezicem, énem, ki-kötnöm (SzD: MVir. 113. 114).

[Szólások]. Egykor kedve érkezic arra (MA: SB. 326). Nagy kedvem érkezett, hogy ezen harmadik századdal végét érem munkánnak (Fal: UE. 467). Kárban érkezett állapotom (LövT. II.99).

be-érközic: [intro; hereinkommen]. Egy holnapot nem er, Erdely hataraba 50 azwagy 60,000 tatar be érkezic (RMNy. III.92).

el-érközic: 1) pervenio, appello MA. [ankommen, anlangen]. Lassan ifi az isten büntetése, de vgyan el érközic azért (Decsi: Adag. 78). Lassan jár ő, de el érközic (82). Mince vttama az Antonius kezdé az sereggel el érkezic (adventabat): az Catilinais kezdé az hegyeken menni (Decsi: SallC. 47). Nem érkezic el a pap [nem jön el] (Vás: CanCat. 676). Mint-hogy az it hosszú nem volt, azért csakiamar is elérkezének (Mik: MulN. 257). 2) [valeo; im stande sein]. Tartozunk azzal, hogy az menyire el érkezünk, ő rólla gyakran tudokozunk (Pázm: Kal. 21). 3) [aequo, supero; gewachsen sein]. Hadviselésben el-érközic véle: par illi est in belligerando (PPBl). Oly emberi okoskodás és mesterség nem lehet, mely az isteni tanubizonyásnak méltóságával el érkezhessek (Pázm: Kal. 516). Hiszem nem lehetnek minnyájan doctorok az ecclesiában, hogy egy-aránt el-érkezzenek az irás vizsgálásban (567). Oly szörnyen kínoztatnak az purgatóriumban, hogy ez világnak minden nyavalyái sem érkeznek-el ezzel (805). Az ifjú támad egyenesen Nestor ellen: de nem érkezvén-el a nagy vitézzel, leveri őtet Nestor (Hall: Hllist. III.30. II.256).

érköztén érközic: [frequens pervenio; massenhaft kommen]. Érköztén érkezic (Born: Préd. 295). Érköztön szoktat érközni (Zvon: Post. I.314).

ki-érközic: [exeo, edor; herauskommen, erscheinen]. E gyülesről búvón líthatz, az hamar ki-érkezendő Dagor le-főléésben (Czegl: Japh. 155). Erdélyből kiérköztek (Liszy: Krón. 103).

Érközhetős: [pervenire facio, appello; gelangen lassen, ankommen lassen]. Erews yteletnek kemensgere eerkewztety őtet zükség (ÉrsC. 576). Irjátok, hogy főkövetet készítettetek, melyben éjjel nappal munkálkodtok, hogy megindíthassátok s ide beérkezethessétek (MonIrók VIII.66) Menten az hajóknae a partra érkezetni kell (Tom: Jan. 91).

Érlel: pertingo, attingo, contrecto MA. [wiederholt berühren]. Tövis gyenge testét érleli (Eny: Gizm. 6). Az szél érleli hánnya az hajózcát (MA: Scult. 192). A szántó emberek az ökrököt ösztönrel érlelik (Nyr. IX.68).

még-érlel: portingo, attracto MA. [wiederholt berühren].

Érő: valens Kr. [wert]. Hethwen garass eerō pohar (JordC. 132). Keth zar forjnth erw lowath ker (LevT. I.223). Fedel, ky három vagy negy foryrtara erew volna (RMNy. II.70). Sok verebeknél nagyobb írők vattok tū (Sylv: UT. I.102). Jozsaga kevesb érő volna (Ver: Verb. 135). Hasonlo jozsagot amyi szamut, es amyi érőt tartozik adni (137). Száz talentum érő ezüst niu (Kár: Bibl. I.425).

Érölen.

[Szólások]. Arius az a'kori tudos tanitoktol a szent irásokbol sürgettetvén, és érölen érdekeltetvén ravasz tsellengésekvel élt, és róka módon a tselt egy felé-is s más felé-is hánya (GKát: Titk. Előb. 14). Az róka hánnya az eselt, és ide s tova evez farkával, midőn az lesre vészik, és érölen viselik (Pázm: Kal. 151). Mikor a győlekezeten egy bölts filósufus olly tudóson forgatná igyeket az ariamusolnak, hogy semmi-képpen meg-nem győzethetnék: sőt midőn úgy tetszenék, hogy szinte érölen viselnék az ő meg-győzését: olly mesterséges felelettel ki-fejti vala magát, hogy mindenek álmélkodának rajta (Pázm: Kal. 1766. 189. 1145).

Ért-emre: [ut mea memoria est, quantum memin; seit dem ich mich erinnere]. Tsak az én értemre sem mindenkor következet igy a dolog (Megy: 3Jaj. II.34). Tsudálhatni, hogy sok istenes dolgokat, tsak a mi értünkre, az irigy sátány zene-bona nélkül, bé engedet jöni ecclesiámban (Megy: Dial. Előb. 8). Tsak a mi értünkre a jövendő veszedelmet nagy tsudák által meg-jelentette szegény nemzetünknek (Ker: Préd. 391). Cerinthus és Ebion, kik az ekklesiat, még az apostolog közöttül némellyeknek értekre, tsudás eretnekségükvel igen meg-zavarák (GKát: Titk. 13). Az én értemre is magyarnak bundát hírül sem láttam, mostan pedig nem tartja magát embernek, ha csak farkaskör bundája nincsen (Haz. I.295).

Érték, érték: 1) vires, facultates MA. [föhigkeit]. Ha er-teke vagyon rea ymazagot es alamysnalkodasth teegyen (ErdyC. 137b). Ne szandekozkodgyec idő nap előt érteke felőt igen nagyra (Born: Evang. III.264). Minden ember seghelloy az ű érteke szerént az anya szent egyházat (Bat: KTud. 3). Ennekem nem kel Dios Györ, kirali ha el akarja venni tülem, vagyon er-tekem rea es értelmem hogy meg tarthatom (ComBal. 19). Senki ebből meg ne jegyezze az igaz tudományt, mivelhogy, nem ennek erőtlenségéből, hanem az én vékony értekeimből esett az fogyatkozás (Pázm: Kal. a2). Mind űdejeknek, s-mind penig értekeknek viragaban levő gyermekink: liberi in flore et aetatis et rerum (Forró: Curt. 244). 2) [opes; vermögen]. Az menire érteked léssen, tennen magadual iöl tégy (Kár: Bibl. I.658). Végezek aztis hog az hasartosok Capuanen es egyeb körfül valo varosokban, kinec kinec az ű érteke szerent, el oz-tattatnanac: uti gladiatoriae familiae distribuarentur pro cuius-que opibus (Decsi: SallC. 22). Az atyák átkozzák a fiakat: kiknek hogy érteket hagyhasanak, magok lelkét el-vesztették (Pázm: Préd. 20). Tartozunk irligalmasan cselekedni az szegény-nyel is: de értékünk és akaratum szerént (Pázm: Kal. 773). Nagy értékű gazdag dús emberek (MA: SB. 247. Hall: HHist. II.317). Az én sok értékem, van jó lovam, eles szablyám, szép szerelmem (Zrinyi. I.48). Bar tejs borsos czukat egyél, czak legyen érteked réa (Vás: CanCat. 567). Reá érkeznük a fele-letre: házunknál vagyon értékünk, hogy meg-felelhessünk, nem szorditunk költőn feleletre, házunktól is ki-telik (SzL: MVir. 115).

Értékés: 1) habens facultates, polleus MA. [vermögend]. Ha most értékes állapotban vagyunk, bizonytalan, mire jutunk holtunk napjáig (Pázm: Préd. 73). Intse ez világi gazdagokat, hogy az ő értékes voltokhoz képest semminkoc no tartás az szegényeket (Zvon: Post. I.147. II.33. 37). Okos hadviselő fér-fink és igen értékeszek a király mellett (Pethő: Krón. 26). Értékes nemes emberek (Lép: PTük. 133). Olly értékes, gázdag es bővölködő, hogy az számtalan sokaságot taplalnáia (Lép: PTük. III.253). 2) momentosus MA [praecclarus; gewichtig, hervorragend]. Értékes okai vadnac (MA: Tan. 62). Értékes beczületűec az te igyekezetid (1309). Valaki eret vagatni akar, éreze, azt, hogy (a mint a bölcz és értékes orvos-doctoresk rendelik) minek előtte vágat, purgatiot vegyen magához (KBécs. 1666. a8).

Értéketlen: inops, destitutus omni facultate PP. [unbe-mittelt, unvermögend].

Értet: facio ut contingat Kr. [facio ut perveniat; berühren lassen, zukommen lassen]. Bozwszagokkal yllettel, zomorvsa-gokkal erteteel (ThewrC. 191). Oltalmával ertessen (LevT. II.100). Myuket ennen ertes hyrrel (I.386). Irteszen walamy wjsagal (RMNy. II.210). Kegelméet esmeh embereinel ertethem (72). Elvégezék, hogy Buda alá menjenek, mert ismég új követtel értette vala őket az erdélyi fejedelem (MonRök. VII.46). Érle-lövel értette a borbily (a daganatot, XV.401). Ki asz a palánt ha vizzel tövét nem értete (Szentni: TFiú. 3). A szőlőt értetett tűz nevededik (Hall: Paizs. 20). A fene az egész tagot érzéket-lenné teszi, hanemha hamarvaló orvossággal értetik (TKis: Pan. 29).

ÉR-İK (meg-ér Mad: Evang. 191. irt erkölcsű Sylv: UT. II.95. irten irnek Mih: ÖrökÉ. 166): maturesco MA. [reif werden]. Az bor sehon sem érvén (LevT. II.48).

értén érik: [frequenter maturesco; massenhaft reifen]. Nyár-ban minden fele állatot neueketten neuekednek, irten irnek (Mih: ÖrökÉ. 166).

még-érik: maturesco, ematuresco C. [reif werden]. Szinte megérem; permaturesco C. Myert te kazas vagy, azert te en-ekem ne kazaly, mygnem meg eernek (PéldK. 51. Helt: Bibl. I.T4). Had eriek meg (Frank: HasznK. 33). Megért a gabona: maturavit messis (MA: Bibl. 184). Igen megértene, rögzőttenek volt az büntetésre (MA: Scult. 820). Az föl fuakodott ifiü mig meg nem éric, sok kárt téssen (Zvon: Post. II.271). A szőlő mennél magosban fűg annál hamarab meg-ér (Mad: Evang. 191).

mégért: maturatus C. [reif]. Ne czacozgyathok heyt mon-daskath; kyketh zolny akarthok megl eertü keppen legyenek (ÉrsC. 312b). Ky vala nagy meg eert erkevlchev (DomC. 198). Nagy meg ért vénség (Zvon: Post. I.3). Mint kellyen tisztelni koros és meg ért szüléjeket (Pázm: Kal. 12). A férfini meg-állapotod idő a meg-ért koros időre hajol (Com: Jan 45).

mégértség, megéröttség: [maturitas; reifheit]. Nevelked-gyene az Christus ideiénece ketelletes meg értségére (Zvon: Post. I.68). Inkab ielenti az bölczesegne meg eretséget, hogy sem az testnece őszüleset (Zvon: Osiaud. 98).

Érdégel: [lente maturesco; nach und nach reif werden]. A jóban érdégellyél (Diósz: Préd. 294).

még-érdégel: ∞ Az a gyümölsötözés tsak nevedő félben volt, és az után lassan lassan ugy érdégeltenek meg (Ker: Préd. 141).

Érel: maturo Otr: OrigHung. II.210. [reif machen].

még-érel: ∞ Hogy a meleg jobban megérelhesse (Mik: Törl. 152). A nap a szőlőt mindennütt egy időben érellye meg (175).

Érés: maturatio, maturitas MA. [das reifen]. Az ezüstök vagion érés helie, a honnat ki hozzak es ássik (Mel: Jób. 64). Szőlő érés (Kár: Bibl. 1.637). Nemi vala még az tige éresnec ideje: tempus ficorum (MA: Bibl. IV.43).

Éret: ∞ Figeéret (MA: Scult. 794).

Éretlen: immaturus C. [unreif]. Éretlen eues, könyveteseg: saniosus. Eu, gőnietség éretleni: sanies C. Éretlen gyermek: abortivus (NémGl. 197). Éretlen gyewmewleh (P'eldK. 51). Azoknac éretlen gyümölcszöde meg emi nem jó (Kár: Bibl. 1.637). Az boszsu állási éretlen buzgóság miatt az igaz utból ki ne táutorodgyanac (MA: Scult. 210). Éretlen elméji (Matkó: BCsák. 4. 178). Éretlen kelés (Megy: 6Jaj. II.42). Éretlen halállal elragattatnak: immatura morte praeripuntur (Hly: Préd. II.278). Éretlen korában meghalt (László: Petr. 179) Józan-erköltsű embrenyi embereket, nem éretlen nyalkákat hioi a tanátskozárs (SzD: MVir. 103). Éretlen eszű (133).

Éretlenség: immaturitas C. [unreifeit]. Az ifjú Bátori Sigmund éretlensége s állhatatlansága miatt Erdély háboruságba borúla (Bod: Pol. 42).

Érlel: maturo MA [reif machen]. *Evesitöm, érlelem: supuro MA. Érlelni a kelevényt: suppurare PP. Gyemelchöket eerlele (ÉrdyC. 613). Az serapiom igön érleli es kiunyza a merget a sebből (Frank: HuszK. 14). Érlelővel értette a borbély (a daganatot, Monlrok. XV.401).

még-érlel: maturo, malasso C. maturescere facio MA. [reif machen]. Még-érleli a kelevényt: movet *pus PPBI. Meg köl érleli minden munkákat, nem siettetni (Toln: Vigasz. 11).

Érlelés: maturatio MA. [das reif-machen]. En elől völek irlelisbe es völvötek: praeveni in maturitate et elamavi (DöbrC. 68).

Érletés: [maturus; reif?] Érletes buza (Nyr. XVII.182).

Éró: maturescens Kr. [reifend]. Idején-érod elme: ingenium *praecox PPBI. Némellyek (gyümölcsök) korán érók, előve érók, némellyek későn érók avagy teleldök; oémellyek mindenkoren érók, mint a gyalog fenyő magvai: quidam sunt praecoeces alii serotini sive chordi; quidam sunt perennes (Com: Jan. 22).

elől-éró, elő-éró, eleve-éró, elein-éró: praematurus, praecox MA. praecoquus PPBI. [frühreif]. Előve éró, korán éró: praecox (Com: Jan. 22). Elővel éró gyümölcs (Pázm: Préd. 334). Minden elől-éró, es tavaszi gyümölcs (KNagysz. 1613. E2). Elő-éró figéket kivánt az én lelmem (Hly: Préd. I.139). Első éró gyümölcs (Tarn: Jóak. 117). Elein éró tseresznye, elein éró dinnye (Bod: Lex. 32). Találkoznak (almák) mind elővel-érók [gy], nyáriak, ősziek, teleldök (Lipp: PKert. III.142. 92). Előró körtvél (NádT: Lev. 41).

Éröd-ik: [lente matureco; nach und nach reif werden].

még-érödik: ∞ Kik mintegy idő előtt megérődnek keresztényi tudományal tanítatván (Hly: Préd. 139).

Ért (érettség Fal: UE. 507): maturus C. [perfectus; reif]. Ért erkölcsű öreg ember: gravastellus C. Éerth wgorka (JordC. 139). Nemes eerth gyemelchökeith teremtee (ÉrdyC. 381) Yo es eert tekaolletes eelet (347). Fenlik vala nagi erth erkölczel (VirgC. 78). Iozmok legének, irt eörözéüek, mod tartok: sobrii sunt, venerabiles, temperantes (Sylv: UT. II.95). Szép termetű vala, ért beszédű (Helt: Kió. 47). Ért sujt (Pázm: Préd. 679). Ért szőlő fejek (Józs. 230). Ért szőlök (Mik: TörL. 5).

elő-ért, előve-érött: praematurus, praecox C. [frühreif].

Értés: [maturus, perfectus; reif]. Mykoron eertes eeletben volneek: quando factus sum vir (ÉrdyC. 97) Kelemen magyazatatyk eertesnek; eertes elköchew (653. 245b).

Értség: maturitas C. [reife]. Vezette ezeket tanult értséggel (Gyöngy: MV. 15). Az embert erkölcsének megállapodott értségo (észi érdemessé a szines világ előtt (Fal: UE. 507)

ÉRC (erc BécsiC. 86. 122. 252. MünchC. 81. ertz Born: Ének 550): aes MA. metallum Ver. [aereus, metallicus; erz, ehern]. Érczek, bányászniak: metalla Com: Orb. 21. Te kőrmidet vetem eerccke: ungulas ponam aereas (BécsiC. 252). Minden ercz enegnek[i]; cuncta metalla domat et mollit (NémGl. 197). Ércből zerzet edesnyek: aoramenta (JordC. 476). Díczertetik az eerczeknek dragalatossaga (VirgC. 145). Minden fele ertz es vass mibe mester: malleator et faber in cuncta opera aeris et ferri (Helt: Bibl. I.34). Bőwelkődik arannyal ezüsttel onnal vassal ertznel lonal öreg barmockol (Born: Ének. 550). Az oszlopnac ercz gyomra peldaza az Görög ország hatalmat (Mon: Apol. 486). Én a felemelt ertz kigyóra tekintek (Czezl: MM. 118). Corinthiai ertz nem egyéb, hanem mindentőléből az olvasztó kemenczében egybe forrott bányászua (Fal: NU. 263). Ércz táblát teszünk szívünk közepében, ott maradgy nemzetek emlékezetében (Orczy: Nimf. B4).

arany-érc: auraria PP. [goldderz].

ezüst-érc: argentarium metallum PPBI. [silbererz].

Ércös: [aereus; aus erz, erzhältig]. Vala hassa eerczes: habitu ventre de aere (EhrC. 126). A velentzei sárga réz edgy némi némű ertzés kövel meg illottetett réz (Com: Jan. 19).

[Ércösül]

mégércösült: [ferratus, aere munitus; mit erz beschlagen]. Megérczesölt szekernyék fedik szárait, érczből csinált paizs fedí vállait (Tin. 229).

Érci: metallicus MA.

ERDÉLY. Erdely: Transsilvania, Dacia MA [Siebenbürgen]. Vö. **ELV, ELÜ, EL**

Erdélyi. Erdélyi: Transsilvanicus, Dacicus MA [siebenbürgisch]

Erdélyizmus: [idiotismus Transsilvanicus; siebenbürgische ausdrucksweise]. Örömet látnám elélékriül, mint a fölföldizmus, auföldizmus, és erdélyizmusnak összebekeltetéséről is valamely urannak hasznos oktatását (CorpGramm. 706).

ÉRDÉM (erdelm EhrC. 41. erdelmes 110): **1** [merces; lohn]. Erdem nélkül való: gratuitus. Erdem nélkül: gratis C. Telles érdemét vög (BécsiC. 4. 61). Mi érdemet vallatoc: quam mercedem habebitis (MünchC. 22. 50). Veed el érdemet coronayat az te mwkadnak (ÉrdyC. 562b). Thy érdemetek bewseseg menyorságban (JordC. 365. 841). Egyenlő árrú avagy érdemű paris valoris (Com: Jan. 190). **2** meritum Ver. MA. [verdienst]. Erdem szerint való: meritus C. Erdemöt ozt kynek mynd ow eerdeme zereut (ÉrdyC. 59). Kynkek erdemeknek myatta otmazzon meg mynket minden gonoztol (338. 515b). Alyta iduessoget kewuetui wwn erdemebwl (VirgC. 11). Ne bizzunc emberbe, erdemünkbe (Born: Ének. 27). Az ő erdeme szerint meg veretee (Szék: Krón. 29). Ezeknek jámborságok érdemére nézve jött Kristus e világra (Pázm: Préd. 100). [Vö. **2. ÉR**

Érdemöl (erdelm ThewrC. 200. Kules: Evang. 423. erdmöl DebrC. 443. erdelm [?] VirgC. 114 bochanatol nem erdemnek ÉrdyC. 46. 28b. 353b. erdmönc DebrC. 393. eerdemhety ÉrdyC. 414. 617): **1** emereor, demereor C. [verdieneu, sich verdienen erwerben]. Zsoldot erdemlek: stipendior. Vereség érdemlő: verberabilis C. Ez malasztot keryok Crístostol, hogy erdemlyewnk lenuy (mercum esse) anyaly zegenységnek byzon tartoy (EhrC. 133). Minden világi tsapásoknál többet érdemel minden vétek (Pázm: Préd. 33). Vétkesek és harag érdemlők lészünk (60). Ugi ki ne ússán, es rohanyon, mint az bűnösök erdemlenéie (Lep: PTiik. II.188). Hogy az örök életnek érdemlő legyenek (Hly: Préd. 1520). Ha a paraszt ember az ő papjának hiszon, érdemel azzal (Pós: Igazs. II.283). **2** [mercescor: empfangen, bekommen]. Erdemölünk menyeknek országaba ywltyn (Czech.

C. 59). Erdemlee az gyzeretdt: nactus est promissum (JordC. 308). Azommal erdemle menyből zozatot (ÉrdyC. 49b). Mit erdemle ez alazatos engedelmeseq, lasatok es vegietek iol ezetekbe (VirgC. 59). Christus az fi keresztelkedesuel az erdemlette mi nekfiuc, hogy isteneec fia legyünk (Tel: Evang. I.211).

[Közmondások]. A ki keveset el-nem vesz, sokat nem érdemel, vagy nem kap (SzD: MVir. 112).

el-érdémél: [nanciscor; erlangen]. Az en ellensegym el ue eerdewnylenek az ew kerelmessegben meg halgathatny (PozsC. 40).

még-érdémél: mereo, emereo, promereor, commereor C. [verdienen]. Meg nem erdemlevtem ez martyromsagnak halalat (DomC. 25. 7). Nem erdemlyuc meg bñfñnkneec btsauantnyat (ÉszT: IgAny. 234).

Érdémeldéggel: merito PPBL.

Érdemlés: [meritum; verdienst]. Nem-is olly tdkelletesek, hogy érdemlés-képpen fontban vettethetnénk az elvejdő jutalommal (Pós: Igazs. 317).

Érdemlet: [nanciscendum; das gewinnen]. Haznalyon eoz ielön-valo időben malazthnak eerdömletire (WinkC. 268).

Érdemletlen: érdemetlen SzD: MVir. 112. [immeritus; unverdient].

Érdemlő: promerens, meritorius MA. [verdienst-]. Az poenitentia tartas nem szerző sem erdemlő oka a bñn boozanatnak (Fél: Tan. 243). Ila valaki örökségnek megnyerésének okaért mégyen, az ut avagy menetel eszköze ngyan, de nem erdemlő oka az örökségnek (KCsipk: Woll. 323). Erdemlő vagy érdemes oka nem lehetet az idvösségnek (Mad: Evang. 518). Az ő (a szenteknek) érdemeknek és esedezéseknak erdemlő és megnyerő ereje az egy Kristus érdemeiből, mint első derék erdemlő okból származik (Szentiv: Verseng. 81).

Érdemes: meritorius MA. [verdienstvoll]. Zent eerdemes eelet (ÉrdyC. 516). Olly eerdemese leen wr istennek (519). Isten-előtt érdemesek az hívek jó cselekedeti (Pázm: Kal. b3). Kítsoda panaszkodhatik közziülünk, ha mit szenved gonosz-ságiért érdemesen? (Pázm: Préd. 504). A vitezkedésből ki-aggott érdemesec nyugodalmas szabadsággal meg-ajándékozhatnac: emeriti ruce donantur (Com: Jan. 153). Nagy bñneinkért ennek régtől fogva voltunk mi érdemessi (Paskó: ESir. A2).

Érdemesked-ik: meritis excello Kr. [sich verdienste erwerben]. Ama nem tudom felajánlással érdemeskedő cselekedetekhez se szándékom, se közöm (Fál: NE. 82). Nem tsak pecsétre metszetjük régiségét nemes tziemerünknek, hanem ahöz illendő úri, válogatott erköltsel is érdemeskedünk (Fál: NA. 181. Fál: UE. II.15. Kr. SzD: MVir. 115).

Érdemesség: [meritum; verdienst]. Ez harom lelky gymőlech jegy az harom rendbely erdemeseegőt kykkel wr isten koroznya Adammak ffyayt (ÉrdyC. 645. Pázm: KT. 201).

Érdemetlen: immeritus MA. [unwürdig]. Erdemetlenül: immerite, immerenter MA. Erdemetlenül reám kegyetlenfűsz (Zrinyi: ASy. 9). Mentől érdemetlenebbnek tartod magadat a királyi székhöz, annál inkább közelitesz ahhoz (Alk: MulN. 276).

Érdemetlenség: [demeritum; unwürdigkeit]. A mi erdemletlenségünket nem nézvén (Ker: Préd. 925. Illy: Préd. II.210).

Érdeméz: [aestimo; schätzen, wertschätzen]. Ű coronázza, es erdemezi en bennem az Ű aiandékít (Tel: Fel. 82. 49). Megtétőzdött jutalmakra fogtok érdemeztetni (MonOkm. XIV.391).

még-érdéméz: ∞ Ott (Krisztus széke előtt) meg aldatyk es meg eerdemeztetyk es eerdeme zarent valo karban allattyank (ÉrdyC. 555b).

ERDŐ (erden KulesC. 121. *erdéből* Ver: Verb. 80. *ördő* Kúr: Bibl. I.314): silva C. saltus Ver. [wald]. Szabad erdő: silva caedua. Gyakor erdő: lucus Nom² 125. Erdew (1093. Jern.). Mons Warerdey (1265. Wenzel XL547). Kiraly-Erdeje, silva regis (1291. Czinár). Asguthi Erdew (1299. Jern.). Silva quae vatha erdey nominatur (ZichyC. I.184). Frater Bernald lakyk-
vala erdewben (EhrC. 9). Be mone az erdwybe (VirgC. 77). Nagy ho esok es nem mehetteonk fel az fytalos erdeekre (RMNy. II.318). Akkoron őrlñneec az erdőkneec minden fai (Szék: Zsolt. 99). Vadon-erdőkön lappanganak (Derk: ŐÉlet. 25). Az varos töviben livő szűlas erdőben csoporton legyenek (MonFrók. XV.133).

[Szólások]. Erdőre vinni fát: in silvam ligna ferre MA. Akkor leszen az, mikor edgyetlen egy fa erdő leszen (Matkó: BCsák. 219).

[Közmondások]. Egy fa nem erdő (Decsi: Adag 55). Egy szalfa nem erdő (Magy: Nád. I.22).

bükk-erdő: [silva fagina; buchenwald]. Silva fagina vulgo hykerdew vocata (1335. Századok XXII.449).

eresztvény-erdő, eresztvényes-erdő: [silva succrescens; niederwald]. Eresztvény erdő: silva permissoria (Ver: Verb.¹ 200). Eresztvényes erdőnek es bereknek bñcsűje: supputatio silvae permissoriae vel nemoris (Ver. Verb.: 214).

fenyő-erdő, fenyves-erdő, fenyős-erdő. Fenyő erdő: pinetum C. MA. [fichtewald]. Veres fenyű erdő (MesésK. 26). Fenyűes erdő (ExPrinc. 33). Fenyűs erdő (Zrinyi. 186).

gyermék-erdő: [silva succrescens; niederwald?]. Usque ad insulam gyermekerdew (1336. Nyr. VI.124).

liget-erdő (ligetes erdő Gyöngy: Char. 303. Vajda: Kriszt. II.392): [lucus; bain]. Liget erdők zep lenelecek (NagyszC. 121). Vltőteneec lügget erdöket minden magas halmakon (Helt: Bibl. II.339). A nagy széles mező s a szép liget erdő sétáló palotájok (Balassa: Ének. 29).

makkos-erdő: silva glandifera, glandinosa [igy?] Ver: Verb. 213. [eichwald].

szilfa-erdő: ulmarium C. [ulmenwald]

tölgy-erdő: ilicetum C. [eichenwald]

vadas-erdő: [silva saepibus circumdata, saeptum venationis; wildpark]. Vadas erdeiét el adgya (MA: SB. 72).

Erdei: 1) silvester C. silvestris, silvaticus MA. [wald-]. 2) [verres; wildschwein]. Sem zarwast sem erdeyt nem lwtek (LevT. I.215). Szeme fényes, mint kigyónac; foga tsikorog, mint erdeinek (Pázm: Préd. 799). Egy gonosz erdei-kan utñn Jonatás mind addig leskdött, hogy a bal-fülét el-vágta. Azzal a sebbel búsilva el-szalad a vad-díznő. Nem találván a tállan az erdeinek szívét a császár, meg kérdeti a szakátstól, hová tötte-el? A vad-kan példazza a bñnökre vetemedett elmét (Hall: HHist. II.154). Szőlejét a kanok és erdejek pusztították-el (Land: UjSegits. I.39).

Erdőske: silvula C. MA. [wıldchen].

Erdől, erdőll: (erdőrlő: arborator Major: Szót) silvam caedo PP. [umhauen, holzen]. Kényszerítették vala szállani a városnak gyümölcsös fás kertei közé, az erdöket nem erdőllhetvén (Szal: Krón. 129). A Morva vize partján erdőllení való fa is elegendő volna (199).

Erdőlés: [lignatio, frondatio; das holzen]. Erdőlésben segített a kocsiának (XVII. száz. Nyr. X.470).

ág-erdőlés: frondatio MA. [das holzen, das abstreifen des laubes].

Erdőllő: frondator, arborator C. MA. lignator Otr: OrigHung. II.34. [holzsammler]. Az erdőllő, fákkal bánó: arborator (Com: Jan. 71). Az épület fát kereső fáészó, erdőllő: materiarius, lignator (103). Az erdőllő paraszt ember, mikor az fát le akária vágni, ottan haylasából észében vézi a fának, mely felé dőlendő (Lép: P'fik. 1316). Erdő, ez-is két fele: makkos erdő, es erdőllő erdő, tűzre avagy öröksegre kit hordnak (Ver: Verb. 30).

ág-erdőllő: frondator MA. [holzsammler].

Erdős: silvonus, silviger C. [waldig, bewaldet]. Erdős hely: arbusta C. Vala egy zomoc emberke; ez erdős helyen lakik vala (Helt: Mes. 354). A Dán erdősire menének: venerunt in Dan silvestria (Káll: Bibl. 290).

Erdősöd-ik: silvescit CorpGramm. 238.

Erdősül: silvesco MA. [sich bewalden].

még-erdősül: silvesco C. [sich bewalden].

ERE: 1) camus, fremum; zaum oder halfter MA. PP. [Vö. EMLŐ, eremlő] 2) [postimis] knebel Adami: Sprachk.

ERED: 1) progredior, procedo MA. [gehen, sich auf den weg machen]. Eredgy: i, ito. Eredgy dolgokra: apage MA. Zarandociani erede: peregre profectus est (MüncbC. 53). Ereg, nem hűzők nekőd (SándorC. 34). Azonnal wttra eredeenek (ÉrdyC. 65). Fel kele Jesus Bethanyából es erede Jerwsalembe (103). Ottan hamar wtannok eredeenek (398b). Raytta eredőt [meg-támadta] (526). Az nemes kyaloc eredeenk Betlehem fele, (DebrC. 335). Macedoniaba erettem (Konj: SzPál. 366). Eregg hatam megle (Sylv: UT. 186). Királtul búcsút sem vevének, Jázon Médiával onnan eredeenk, nagy vigan tengeren fük el-eredeenk (Tin. 381). Eregietec az örök tűzre (Mel: Préd. 152). Nem eredhetünk ő útama bátorsággal, és kétség nélkül való járással szaván el nem indulhatunk (Pázm: Kal. 123). Eregize [eredjsze] mondhezza szemekben (Bal: CsIsk. 319). A ki tengerre ered, szenvedni kell annak a tenger háborút (Hall: Paizs. 402). Két ut van előttem: melyikre eredjek? (Thaly: VÉ. II.165). 2) orior MA. [entstehen]. Nagy zeelweez erede (ÉrdyC. 543b). Míngyárt poklossig erede a homlokára (Ily: Préd. I.194). Minden dolog ered az illendőségtől, el nem megyen senki ennek törvényétől (Orezy: Nimf. C3b). 3) [incipio; anfangen]. Futni eredeenc (MA: Bibl. I.200). Azt erodem megnutanni (GKAt: Válts. II. 466). Josne tettétvén, hogy félni, futni eredet (Martonf: SzHist. 39).

[Szólások]. Midőn szó ered az mennyei boldogságról (Alv: Post. I.41). Akármely kérdésről beszélet indítván, szóban eredvén (Com: Jan. 160). Gonosz életnek eredet ember (Land: UjSegits. II.207).

átal-ered: [transgredi incipio; hinfübergehen anfangen]. Keth felee ozla az viz, es atal eredween az Yzrael ifyay, kőzephő zarazon atal meeneenk (JordC. 39).

be-ered: [ingredior; hineingehen]. Kyt (gyermeket) mykron vallara vett vona es istapyaat kezében bel erede vele (a vízbe, ÉrdyC. 436).

el-ered: 1) procedo, progredior MA. [sich auf den weg machen, sich entfernen]. Eredj el: abi, abito MA. Eregyel fiam: vade fili (EhrC. 52). Ereggel hyad yde a te feriedoth (WinklC. 296). Monda pilatus eregetek el vele (WeszpC. 91). El erede, ifel menwen Jerwsalembe (JordC. 596). Nagy syetetesseggel olerede az zalasrol az veenhez (DebrC. 518). El eredveen Jerwsalem feleee meegyen vala (ÉrdyC. 384b). Ky menween ew közzöllyök el erede az wton (539b). Eregetek el ti akozot nepok az örök tűzre (Mel: SzJán. 33). Kezdenek el eredni: coeperunt progredi (Fél: Bibl. 55). Ha az ember az bűnben eleredet attiafiat mog nem üti, gyilkosa leszen neki (Fél: Tan. 235). Hogy jó módgyaval eredgyünk el az dologban

harom részben osztom ezt az kérdést (Pázm: Kal. 457). A vitorlakat megeresztvén a mély tengeren el-erednek (Hall: III.1st. II.83) 2) [orior; entstehen, entspringen]. Ha az megh allanasnak [igy] vttama esmegh el eredend hű raytta: si post emundationem rursus creverit macula in carne (JordC. 98). Neha oly dolog leszen, hogy az vizec egy helyről ki száraduán másit eredyeneec el (Cis. G2).

[Szólások]. El erede esmét a h asa (Helt: Krón. 47). Al-maba el erode az orra vére és a torkába méne allá (29).

eleredés: progressio MA. [abgang].

föl-ered: [ascendo; hinaufgehen]. Fel ered az hegyre (JordC. 62. ÉrdyC. 189b).

ki-ered: 1) [egredior; hinausgehen, ausgehen]. Kierede ő zarandoklatának helyéből (BécsiC. 1). Erede ky ew luzabol (ÉrdyC. 384). Patfombol ky erettének: propecti Papbo (JordC. 752. 763). Erde a duna, mely a földéből (MA: Bibl. I.10). 2) [orior; entspringen]. A Duna, mely a német országi hegyekből ki ered (Helt: Krón. 1).

Eredendő: originarius, oriundus MA. [ursprünglich]. Az testi halhalnak szerző es eredendő oka az satuunak alnoksaga (Fél: Tan. 482). Nemde nem nagyob hel adatneke az eredendő leughec, hogy nem az idegön massanae (EszT: IgAny. 55). Az ő eredendő igazsaga néki (Ádámnak) mind éltig meg-tartya vala a boldog békességet (PP: PaxA. 10). Kevesen vagyunk minden eredendő vagy reünk ragadott valami fogyatkozás nélkül (Fal: UE. 428).

Eredet: ortus, origo, originatio C. [ursprung]. Merhetetlen kegyelmessognek kuthfeye es eredethee (Krisztus, FestC. 16). Ewt (szent Domonkos) az zenth predicator zertzethnek elsőv eredety atya es zörzőye (ÉrdyC. 451). Zent Bertalan apostol eredet zerent tamada indyay orzagbol (506b). Az emberi zwletesnek anagy eredetynek mogyat az ifyv zwzeknek zyuek ne tuzyak (VirgC. 138). Manna sido szo, emnen vagon eredete ez szanak mimma (RMNy. II.47). Szóllanon kel az Hunyadi Jánosnac eredetiről (Helt: Krón. 81). Az kegielemnek eredeti vagyon nem az embertől, hanem az istennek io voltabol (Fél: Tan. 248). Az hit eredeti es knteeis az szeretetek (296). Szitkozódásoknak, piántolódásoknak oka es eredeti a részegség (Pázm: Préd. 230). Miképpen eredeti volt ennee az világnak, azonképpen végénekis kel annac lemi (Zvon: Post. I.32). A bűnnek sokasága és rűtsága, mikor erumpál, eredetben van, meg-indúl, nem tud meg szünni (Tof: Zsolt. 602). A jesuitae korbácsolása 1346. osztendőben vót eredetet (Czepl: Japh. 76).

Eredeti: originalis MA. [ursprünglich]. Igen jól tudván az eredeti nyelveket, a sz. írá-okban sokakat adott elő (Bod: Pol. 100).

Eredetség: [integritas, conditio virginis; ursprünglicher zustand, unbeflecktheit]. Ez neegy okaert (szereti isten a sz. tisztaságot). Elezer az meenyey bodog termeezethnek hasonlatyaert. Masod okaert az meenyey bodog zeer tartasoerth. Harmad okaert eredeetssegnek allapotyaert, mert az zeplö-telenseg mynden dolgay közdöt yelesb (ÉrdyC. 405).

Ereget: 1) [missito; nach und nach loslassen]. Unum berch qui vulgo Eregetuhtig vocatur 1265. (Wenzel II.267). 2) [paulatin aedificare, plantare etc.; nach und nach bauen, entstehen lassen]. Roppant épületeket eregettek isten tisztességére (Fal: NI. 269). A kertekben szép sétálló lugosokat eregetett (Fal: TÉ. 645).

ki-ereget: exmitto Kr. [nach und nach herauslassen]. Ak-lainkból ökreinket kieregették (KocsbTört. IV.104).

Eregetés: missatio Kr. [wiederholte absendung]. Ezeknek (propositióknak) eregetésében tíradoz (Gütz: RfAb. 133)

ERESZ: **1)** projectum tecti PP. [traufé]. Az eresz ala megyec és el nyívtózm, mendgya á komondor (Helt: Mes. 149). Ház földénc ki-álló ereszi (Com: Jan. 107). **2)** porticus, porticus rustica PP. praestega, szín, hajlék, tornácz, léjazatos fedett hely, hol ember beszélésnek kedvoért öszvegyüi PPI. [vorhaus]. Mell víz mellett őt eresz (porticus) vala (Sylv: UT. I. 132). Iár vala a templomba, a Salomonnac ereszébe: in porticu Salomonis (Helt: UT.a). Egy tó, melyneec őt ereszre vagyon: piscina, quinque porticus habens (ZS). Valami oldal nélkül való rozsz eresz alá kellé az hitvány lovainak köttetüinük (Mouf. Vl. 354). **3)** schlenze, **4)** pass, **5)** entlassung, abschied Adámi: Sprachk.

ERESZT: **1)** mitto, emitto MA. [schicken]. Erezte mendenék-léz: misit ad omnes (BécsiC. 11). Erezte igen nag vendégseget kézeiteni: iussit convivium praeparari permagnificum (53). Köüetseget ereztvén (legationem mittens) kéri azocot mellec bekesege (MünchC. 146b). Eressied Mihál arkangialt, ky engemet ortal-mázion (PeerC. 186). Minden fele hamar köüetet erezte (Sztár: Ath. 5). **2)** sino MA. [dimitto; lassen, loslassen]. Nem lezen teneked iül köüelenecc ereztőü: non erit tibi mittens funiculum sortis (BécsiC. 248). Tyzes ystökökethi ereztnek ez földre (ÉrdyC. 8). Fyat az byneseknek kezekben ereztöe (536). Erezte w ny-layth: misit sagittas suas (KulcsC. 29). Zayabol langos tyzet erezt (ComC. 406). Az isten sok csapasokat erezt e földre (Fél: Tan. 84). Az betegsegis istentől ereztetik gyakorta az emberre (Frank: HasznK. 5). Ha isten előtt kedves vólna ez az vallás, ily szörnyü nyomorúságot nem eresztene az ő követőire (Pázm: Kal. 56). **3)** [concedo; gewähren]. Az clastromnak nynden jozagit az cardinalisoknak adnyak avagy eresztenyek (DomC. 104). Az angyalim által deréc gyomlalat es választást eresztet (MA: Scult. 209). **4)** [profero, crescere sino; hervorbringen, wachsen lassen]. Az veezdő leveleket erezt (JordC. 158). Éktelen legyen á férfinac, ha nagy hayat ereszt: ignominia sit viro, si comam nutriat (Helt: UT. u7). Tiz föld szőlő egy bath bort ereszt, egy bath egy cebrét teszen (MA: Bibl. II. 7). Selyem eresztő, szaró bogarak (Com: Jan. 50). Hogy a fác szuat ne erezenec, szuasoc ne legyenec (103). Noha Músám énekre nem termett, olyly gyengén eresztü verseit, hogy Gvarini, ama híres olasz, sem ér velem (Fal: TÉ. 772). Eresztett sárga haját szelek ingattyák (SzD: MVir. 113). **5)** Ereszt a méh: rajzik SzD. Hogy a méhek idején ereszenek (Lipp: Cal. 29. GKat: Titk. 106). Reá sereggel jó, mint egy eresztett raj (Thaly: Adal. 159).

[Szólások]. A ha jót szabad szakállra, történetre, szerentsére eresztetni, botsátani (SzD: MVir. 113). Mindnyarást egy előben a pogányságnak varas fekélyibe nem merite mélyen eresztetni k örmeit (uo). Madzagot, köüetlet eresztini, verni, sodrani v. gyártani (uo). Ne ereszed á lomnak magadat (ÉrsC. 287b). B a n a t n a c eresztetted magadat (MA: Bibl. II. 197). Bánatnak eresztetni magát: dedere se aegritudini PPBI. Az ven aszonyok ne legyenec vadasoc, az bornac se eresztet magokat (Born: Préd. 652). Szakállhat eresztini nevelni (SzD: MVir. 113). Eresztett zászlók alá rendelt sereg (uo). Jól ereszt, fizet a gabona (uo).

be-ereszt: inmitto C. intromitto MA. [einlassen]. Beereztet forrásokat völgekbe (AporC. 66). Erezdbe azokat a lada oldalán való karikakba: induces per circulos (Helt: Bibl. I.Cc2) Irigység e helyre be nem eresztetett, mert egy szív másíknak mindent ki jelentett (Orczy: Nimf. C).

beeresztés: immissio MA [einlass].

belé-ereszt: indo C. [hineinlassen].

égybe-ereszt: [conflo, confundo; einschmelzen, zusammenschmelzen]. Tudgyuk, hogy a meny-kő tüze az aranyat egybeeresztü erszény sérelme-nékül (Pázm: Préd. 706).

el-ereszt: **1)** emitto MA. [aussenden]. El ereztvén hwket betlehembé: mittens illos in B. (JordC. 359). Ő fyanak el

menesseről igen folazkodvau month [mond] ez velaghszerenth zolgyat el eresthe, kyk keresnek (PeerC. 6). **2)** dimitto C. [aussenden]. Erezziel engemet előzer memim (MünchC. 28). A gölekezotoc elereztvén: dimissis turbis (39). Mire eresztettéec el őttet? (Helt: Bibl. I.Cc2). Eleresztettem az örökseget: dinisi hereditatem meam (Illy: Préd. 471).

eleresztés: dimissio, amissio MA. [entlassung].

föl-ereszt: **1)** [profero; hervorbringen, treiben]. Az buza-mag hoszu inakat czuda bokrockal felerezt, hogy könyebben megallhasson (Born: Préd. 458). **2)** [diluio; verdünnen]. Kéknő, sülétrom, só, ezeket szép lágyan öszve törd, tiszta vízzel kond be az művet véllé, badd megszáradnyi, de fel ne erezd, hanem hogy felszárzotod, mosd ki sós vízben (Kecsk: ÖtVM. 287). Mihelyt feleresztet csak egy forradásig (Szakácsmet. 28).

ki-ereszt: **1)** emitto MA. [hinanschießen, aussenden]. Mas wton ky ereztü: alia via emisit (JordC. 836). **2)** [emitto, dimitto; fahren lassen, loslassen]. Vetkezz le kiskorig püspöky ruhádból, arany kamós pälczad ereszd ki markodból (Orczy: Nimf. B3b). **3)** [édo; herausgeben, erscheinen lassen]. Régi magyar írást öszve keresteted, aztat új formában ísmét ki eresztet (Orczy: Nimf. B5). **4)** [explico; (sich) anlassen]. Az idő nem engedü hog it magunkat meszse kiereszszük [a tárgyuak elbeszélésében]. (MA: Scult. 1075).

kieresztés: emissio MA. [aussendung].

lő-ereszt: demitto MA. [herablassen]. Ty le ereztőt kezök: manus remissae (JordC. 825). Hogy fejedet a felső küszöb-höz ne csapjad, erezd le, bocásd alá (Com: Jan. 106).

lőeresztés: demissio MA [das herablassen].

lőeresztő: der schlag in einer kutsche; ja, la portière KirBesz. 135. [Vö. lőeresztő-hintó]

mög-ereszt: **1)** remitto MA. [zurückschicken]. Heian erezték még: remisierunt eos vacuos (BécsiC. 12). **2)** [remitto; zurückgeben, zurückschenken]. Az ew részek eneknek per nélkül megh ereztetett (RMNy. II. 28). Tartozek kj botjany kezobol es meg eresny (57). Mátyás király el uővé minden várasit, és iőszágit; esmet megereszté minden iőszágait (Helt: Krón. 4b). A fejedelem adandgya az kegyelmet, es meg eresztendő á jöszagot (Ver: Verb. 40). **3)** laxo, relaxo, retendo C. MA. [lockern, schlaff machen, laufen lassen]. Megeresztvni futásra a ló száját: immittere equum PPBI. A huroc meg-eresztetec (Com: Jan. 169). Megereszttem a zabolát kívánságimnak (Illy: Préd. I. 5). Ha hizelkednek az emberek, akkor igen zabolán kell tartani a hitelt, hogy meg ne csalattassunk; ha pedig kedvetlen dolgokat emeletnek, akkor meg lehet eresztini, hogy másoknak ellenünk való szivek járását jobban ki tanulhassuk (Fal: UE. 377. 8). Nem esze híre nélkül, hanem előbb elméjével tanácskozván, akkor is nagy figyelemmel eresztü meg nyolvét (387). **4)** [crescere sino; wachsen lassen]. Haiat megh eresthuen (PeerC. 25. TilhC. 26). Megh ereztőt hayaval (ÉrdyC. 118. 50b). Az asszony allat haia hozzu, meg ereztett (Mel: SzJán. 249). Hajokat, szakállakat megeresztvén (Sam: Cor. 155). Meg-eresztett hajok a sarkakat érte (Hall: HHist. I. 65). **5)** [conflo, confundo; schmelzen, auflösen]. Ezüstöt aranyal meg-eresztvni: silber und gold zusammen vermengen Adámi: Sprachk. 191 Vagion az aranul is helie, ahonnat ki vájáj es meg eresztik (Mel: Jób. 64). Olyly tisztac, mint az ezüst, kit földből ol valasztuak, az ötüősc kohoban olasztottac es hetszer megeresztvén tisztítottac (Born: Ének. LXXXVI). Az arany, kit az ötüősc kohokban tisztítottac es kétszer megeresztetec (MA: Bibl. V. 7). Hetszer meg ereztetet finum arany (MNYil: Irt. Előb. 1). Soc féle patika szerzából ki-vont, megeresztet italoc: extracta (Com: Jan. 175. 218).

mögeresztés: relaxatio C.

neki-ereszt: [laxo, relaxo; laufen lassen, schiessen lassen]. Néki ereztvni a zabolát: laxare fibulam (Deesi: Adag. 237).

[Szólások]. Nem keel m a g a a t n e k y e r e z t e n y [elhagyni, kétségbe esni] (ÉrdyC. 26b).

őszve-ereszt: committo, conjungo Kr. [zusammenfügen].

őszveeresztés: missus C.

reá-ereszt: admitto Kr. [zulassen, einlassen]. Test szerint minden nyuualyara reá ereszté ő magát ön kéjén à Christus (Born: Préd. 241).

vissza-ereszt: [remitto, reddo; zurückgeben]. Kételnek leszünk megbékélni s visszaereszteni az bét vármegyét (RákGy: Lev. 163).

Ereszkéd-ik: 1) demitto, promoveo me, devolvor MA. [sich niederlassen, sich hegeben]. Homlokra ereszkedő fűrt hajak, eresztett haj: anteventuli PPBl. Mellé ereszkédöm: assido C. Vtáma kezdé ereszkedni à töréc bassanae (Helt: Krón. 85). Az pestis az kinek a színében ereszkodik az olyan gyógyullatlatlau (Frank: HasznK. 38). Magút ugy meg nem mértekelheti, hogy az gonoszra ne ereszkedné (MA: Tan. 1282). Az tudósokat ki akarják ütni élekből, hogy az sok részre osztott vizsgálkodásnak valamely ágaira ereszkedgyenek (Pázm: Kal. 110). Magok kinnyén ereszkedtek ebbe a galyibás zendülésbe (EszM: Lev. 51). Nem méltó ezzel terjeszteni a dolgot s malmat talám gorjeszteni, azért tsak a badra fogok ereszkedni (Kónyi: HRom. 129). 2) [mano; herausfiessen]. Gyakorta kell hintezni rosa vizzel, hogy olaja ne ereszkedgyék (Szakácsmest. 111).

[Szólások]. Hajókázásnak, bánatnak, alkura, vélekedésre, beszédbe, a l k u b a e r e s z k e d n i (SzD: MVir. 113). Vmirel való beszédbe ereszkedni: *delabi in aliquo sermonem PPI. Szóba ereszkedik (GyöngyD: Char. 430). Zomorus agnak ereszködnek (Beytho: Epist. 78).

be-ereszkédik: [ingredior; sich hineinbegeben]. Ég szigeten beereszködüen: insulam quandam decurrentes (Fél: Bibl. 226).

ki-ereszkédik. Igen kiereszkedett őrvendező: effuse laetus [ausgelassen] (Com: Jan. 203).

neki-ereszkédik. Aszszonyi módra néki ereszkedni a sírásnak: muliebriter se lamentis dedere PPBl.

le-ereszkédik: 1) sideo, residuo, subsido C. me demitto MA. [sich niederlassen, sich hinablassen]. Le ereszkedett es le fektit mint orszlan: requiescens acubuit ut leo (Helt: Bibl. 1Aa). A nyomorúság állapotokban le-ereszkedvén, sillyedvén (Com: Jan. 196). 2) [descendo; sich herablassen]. Ez az igaz nagyság, ez jele jobb szívnek, mikor a nagyok is le ereszkedhetnek (Orczy: Ninf. B3).

Ereszkédő: descensus ex monte SI [abhang]. Fel mennece vala az varac ereszkédiere mint ég garadiczon (Mel: Sam. 19). A halmok és meredek hágók, a hegy tető-felé menőknek vonatások, ereszkedők, lejtőzök vissza (Com: Jan. 15).

Eresztés: missus, dimissio MA [das lassen].

Eresztetlen: [inconfatus; ungeschmolzen]. Eresztetlen értz kő: cadmia PPBl.

Eresztett 1) Eresztett hajak: anteventuli, antiae pendentes, propendentes cirri PP. [Vö. Ereszt 1.] 2) Eresztett méz: mel transcolatum Kr. Mint az eresztett méz, olly édes éneked (Fél: Vers. 907).

[Szólások]. Ne bizzál édes-beszédő emberben, tizta eresztetator ő dolgában (FortSzer. M4b).

Eresztget [erzeugt] Kal. 1582. G): missito SI

ki-eresztget: [exmissio; nach und nach herauslassen]. Niha az napis kedues fenyet ki ereszteti (Kal. 1582. G).

méz-eresztő: meliturgus, mellitarius MA. PP. [honig-machend].

Eresztős: 1) [uber, opimus; ergiebig]. Mindentéle mezei vetemény igen bővön volt, csak hogy nem mindenütt volt eresztős az buja idők miá, (ErdTört. IV.60). 2) [ad demittendum paratus; zum herunterlassen eingerichtet]. A nagyra hintó is kétféle vala, egyik kétfelé eresztős, az másik orsós (Monfrók. XI.364). [Vö. eresztős-hintó, le-eresztő]

Eresztvény (erestewen 1265. erestewen 1293. erestewen ÉrsC. 182): 1) silva succrescens MA. [niederwald]. Saltus qui vulgo Eresten[en] dicitur (1231. Jern.). Parva silva quae vulgo vocabulo Erestewen dicitur (1254. Jern.). Ad potok qui est prope Boukeerestewen (Weizel. XI.546). Sub quodam nog erestewen, abinde intrat in unum Kuserezetwen (X.132). Silvula vulgo erestewen vocata (ZichyC. II.99). Silva vulgo Erestewen dicta (III.263). Permissorium vulgo erestewen vocatum (Nyr. VI.123). Ó eresteweneket ki vagdala: lucos eorum excidit (BécsiC. 15). A kertnek es erestewennec gadorában: in vestibulo nemoris (48). Lee zalteek az kertenben hogy megh thekentewen almanak erestewenyethi es megh lathuan, hogy ha meg wyraghzottak az zölők, ha nemzettenek az ponika almaak (ÉrsC. 220b). Nagy erdő, mellyet erestewennek binak: silva magna, quae alias permissoria dicitur (Ver: Verb. 213). Erdow kewz erestewennek kyth lynak (Ver: Verb. 199). 2) [canalis; rinne?]. Erestewenywyz (a Zagyva mellett 1265. Czán.). The fejednek ystbők nykeppen kyraly barson thakaroythwan erestewennek (comae capitis tui, sicut purpura regis vincta canalicibus). Ew feyennek isthők mordatnak ghondolathoknak, kyk erestewenneknek bötlyben meg zoroztatnak (ÉrsC. 182).

EREKLYE (öröklyeyet (ÉrdyC. 631. öröklye Helt: Krón. 30. öröklyet 70): reliquiae sanctorum MA. [reliquie]. Yllat marada az ew zent testeinek ereklyeene (ÉrdyC. 562b. 123b). Hamisan eskwtem ereklyen (VirgC. 5). Zent Sebóstienek oltart nem raknanak s az ő eröklyeit oda vinnieek (DebrC. 139). Zent Anna azzomac erekley tuna nynt az ő vya colonia növy varasha hozatanak (TelC. 142). Vagyon Parisban eg penz, ereklebe foglalva, mellet azt mongyak hogy eg legen az harminc penznek kozole (RMNy. II.51. 142. Pázm: Epist. 213).

Ereklyés: sanctus; geheilig] Ereklyés ez e fa: melly igen hamar meghallgattuanac az imádságc e fa alatt (Helt: Mes. 308). Sok erekles dolgot őc el pusztitanac (Tin: Zsigm. 9).

ERETNÉK (erethnekseegh, herethnekseegh ÉrdyC. 114. herethnekseg Helt: UT. n6. herethnac Helt: Háló 226): haereticus MA. [ketzer]. Isten csináló erethnőkök: anthropomorphae C. Eretneek: Arianus (NémGl. 232). Nemynemü erethnőkök tanachot tartanak (ÉrdyC. 451b). Arianos erethnőkök (DebrC. 129). Eretneek es á kegyetlen foiedelmec által kerget es haborgat (Helt: Bibl. 64). Tulaidoma az erethneeknac, hogy á szent irast fitogassac (Mon: Apol. 285). Eretneec tudomanyoc (Zvon: Post. II.267).

Eretnekéz: haereticum voco, pro haeretico habeo Kr. [verketzen]. Gyalazza, erethnekezi, karomlya (Born: Evang. III.507). Azt írja Sándár, hogy erethnekezi Matkó a pápistákat (Matkó: BCsák. 217). Né erethnekezze a pápistákat (Czepl: Japh. 103. 129. 152). En soha nem értem, miért kellyen, pápista uraim, hozzánk ily nagy idegenséggel lennetek s erethnekezetek (Versem: Lev. 150). A jesuitak minket erethnekeznek (Kkat: Titk. 875).

Eretnekség: haeresis C. MA. [ketzeri]. Kyk mynd valanak az Sádnecosoknak erethnőksegehekből: quae est haeresis Sadduceorum (JordC. 722. DomC. 3). Eretnekekegnek teowéghesse (ÉrdyC. 517b). Vala nagy erethnekekeg korezttyen hyt ellen (624b. Fél: Bibl. II.74).

Eretnekséges: [haereticus; ketzerisch]. Eretnekekeges tudomában esee (ÉrdyC. 519b)

ÉRÉZ (mögérzic BécisC. 46. érzic 111. örshetie 113): sentio C. sentisco MA. [fihlen]. Igen érzem: persentio. Érzem a szagot: odoror C. Érzem szabásd: subsentio MA Azanna ayoytatossagot ezuala [igy]: tantam devotionem sentiebat (FluC. 65). Erze az ev halalat kezvel lenny (MargL. 93). Éhségheg, zomechsaghot hydeghségheg erőzve (JordC. 794). Kezdeh halgatni ha valamit ot erőzne de nyert setet vala mögüteh a labat egi kőbe kit meg erőzuen zent pal. (DebrC. 114). Ew testeeből nagy zeepp yllatt eerzettoteek (ÉrdyC. 379). Eremit erzeek (565). Kezde el memy hogi zent Ferencz ne erzene (VirgC. 42). Givnwörseget erzek (143). A tñio illatotokat nem akarom érzem (Helt: Bibl. LMMm. Pázm: KT. 2. Illy: Préd. 1.137).

mög-éröz: persentio, persentisco, praesagio MA. [fihlen, bemerkn, wahrnehmēn]. Előbb megérzem: praesagio, praesentio C. Az egerek azt [a kalácsot] meg erzyk (SándC. 3). Az zelement te zemedben meg erzed (JordC. 372). Yllattat megh erzewen (ÉrdyC. 613). Szagot megérezni: odorari (Helt: Bibl. ID2). Vgyan meg érzette vólt halalát (Decsi: Adag. 12). Eleve meg-érezvén, jóvendőlven: praesagiens (Com: Jan. 180).

mögérzés: [sensus, perceptio; gefühl, wahrnehmung]. Meg-érzés, értés, kívánság [lelki tehetségek] (MA: Tan. 180). Az álmok származnak a jóvendőlésnek vagy megérezésnek kiváltképpen-való erejéből, mely a jóvendő történeteket meg-érzi (Mád: Evang. 85).

[Érészhet]

Érészhetetlen: **1)** [sensus expers; gefühllos]. Az lelkőden es erezhettelen allatok (ÉrdyC. 17). **2)** insensibilis, insensilis C. [nicht fühlbar].

Érészhetetlenség: insensibilitas NémGl. 355.

Érészhető: sensibilis, sensilis MA. [fünlbar, wahrnehmbar]. Ez érezhető egész világ (Illy: Préd. 11.22).

Érésztet: [sentire facio; fihlen lassen]. Az fáyalmakat erzettessed es zenyetessed ny velwnk (Gömc. 37).

Érésztető: [sentiens, sentiendi; fihlend, wahrnehmungsl]. Érzető lélek, minémü vagon az oktan állapotban (Misk: VKert. 10). A léleknek ereji, avagy eszupán ezkőziek, mint az nyeresitő, és az érzető erő, avagy... (KCsipk: Woll. 54).

Érzékeny, érzéken: sensu praeditus, vim sentiendi habens, facile movendus; empfindsam SI. Masod napon penig az Sirius neű jegi meg haboritaa az eget erzekekenpen (KBécs. 1572. D7). Keddőn erzekekenpen meghidegszik az egl (Ev4). Nem vagonk érzekene (Nógr: IdvK. 749). Érzéken taplók vagy spondiák (Mád: Evang. 230).

Érzékenyēs: [sensibilis; empfindlich]. Az a kegyelem nem hivalkodó az választottakban, hanem érzékenyēs és hatható (Pós: Igazs. 1.355). Annak ni érettünk való érzékenyēs szenvedése facsarta-ki ő felségéből a véres veritéket (657). Adgya, hogy a mi bűneinknek bótánattya felől naponként inkább bizonyossak lehessünk, azt érzékenyēssem meg-tudhassuk (II.711. Megy: 3.Jaj. 11.115).

Érzékenység: sensus C. Ver. MA. [sinn]. Szaglasra való érzékenység: olfactus. Kostoló érzékenység: gustus C. A külső érzékenységek: sensus externi (Com: Jan. 61). Mynden erzenkesegd ystennek zolgalyanak (WinklC. 365). Az halal he ment amy ablakynkon, az az, az evt erzenkesegevnken; meg evryzendevk mynden erzenkesegevnk, nemehak az kvlsevk, de meeg az belsev erzenkesegevnk es (CornC. 243. 242). Ember i zivnek erzenkesege es gondolatta (BodC. 3. SándC. 8). Ha een erzenkesegeem een raytam nem uralkodandnak (KulcsC. 35). A testi keuansagnak ornossaga az erzenkesegeknk meg enihitese (DebrC. 184). Egyket elmeieuel, masikat erzenkesegeuel foghattya meg az ember (Tel: Evang. 1.158). Hát vgy én-

nékom sem fülem sem érzékenységem nem vóna: nec aures habeo, nec tactum (Decsi: Adag. 216). Lelki érzékenység (Pázm: KT. 19). Az pogánság imádgya az érzékenység és okosság nélkül való állatokat is (Zvon: Post. L808). Bizonyosabban megismerjük, kiket érzékenységünkkel meg-tapasztalunk (Czepl: MM. 282). Minden érzékenységid meg-fogyatkozni kezdettek (Illy: Préd. 11.327).

Érzékenységes: [sensibilis; mit sünen begabt, empfindsam]. Vízből lettek elsőben érzékenységes állatok (Pázm: Préd 335) Az akaratnak tisztességes indílatya elég az ingalmassághoz érzékenységes bänkodás-nélkül (443).

Érzékenységi: [ad sensus pertinens; sinnlich]. A test alkalmas az érzékenységi cselekedetek tételire (Illy: Préd. 11.70)

Érzékenységtelen: [sensus expers; gefühllos] Isten az emberek bűnéért az érzékenységtelen állatokat is ronitya (Pázm: Préd. 7. 66. 487. 517).

Érzékenységtű: [sensuatis; sinnlich]. A lelkes állatok nemesbek a plántáknál, mert érzékenységtű életet is viselnek (Illy: Préd. 1.363).

Érzékenytelen: [sensus expers; gefühllos]. Mind az érzékenytelen, mind az érzékeny oktan állapotkul meg-külömbözöttünk (Pós: Igazs. 18).

Érzékenytelenség (érzékenytelenség Com: Jan. 64): insensibilitas Com: Jan. 64. [fihllosigkeit]. (Pázm: Préd. 7. 8. Kr). Ho vagy jögeső wala Saulus a hideg érzékenytelenség által (Illy: Préd. 11.41. 458).

Érzelm: [sensus; siun, gefühl]. Igaz érzelmű: orthodoxus C. Műdön a fekönce sem eg mozgusat füleknec erzelmeuel: (sensu aurium) foghatna, közelben vepéc (BécisC. 42). Erzelmet nem valnac az ő istenec: sensum non habent (113).

Érzés: sensus MA [gefühl]. Iz érzés: gustus; geschmack Nom. 12.

Érzési: [sensualis; sinnlich]. Érzési kívánság (ACsere: Enc. 159).

Érzet: [sentire facio; fihlen lassen].

mög-érzet: ∞ Sűög incab meg erzessed velem, mert zent fyadnac kiñat nem erezhietem, mint kovanom (VitkC. 84).

Érzethetetlen: [exanimis; gefühllos]. Holth elewen wala erzethetetlenne leth wala (ÉrsC. 318).

Érztelen: [sensus expers, sui non compos; gefühllos, ausser sich]. Wala frater Rufen az keppen ystenben el merewltetet hogy hana voltuolna erztelen: insensibilis (EhrC. 56).

Érző: [sentiens, ad sensum pertinens; fihlend, sinnes-]. Érző indulat (ACsere: Enc. 159). A látási és hallási érzőtag ugy alkalmaztatot, hogy egyik ne érezze azt a mit a más (155).

köz-érző: [sensorium]. Az elmének természeti helye az agynak abban a részben vagon, mellyet köz-ézőnek és fényg makkotskának hívunk (ACsere: Enc. 161).

ERGELŐTYE: [homo plumbeus; tölpel]. Sok guggoló és tsűfóló értelmetlen szók vagnak mint: izgágalkodik, ergelőtye, álli, gézenguz (GKat: Gramm. C3. CorpGramm. 323).

ÉRGOJÁS: féleszfű SzD: MVir. 134. [stultus, stolidus; dumm, tölpel].

ERKÉLY: podium, exedra, pergula MA. ephora, menium PPBl. erker Nom. 31. Ha kűfal, racione raita ezüst erkeleket: propugnacula (DöbrC. 483). Az templomnak erkelye pinnaculum templi (Fél: Bibl. 4). A te nyakad olyan mint Daudinac tornya, mely erkélyekkel fel-építetet: sicut turris David collum tuum, quae aedificata est cum propugnaculis (ÉnÉn. M3). A folyoson való erkély (Gér: KárCs. IV.447. Lipp: PKert. 1.23).

Erkélyös. Erkélyes épület, erkély, mely a háznál küllyebb áll: menianum PFB.

Erkélyke: podiolum Nom². 371. [kleiner erker].

ERKÖLCS (*elkch* ÉrdyC. 244b. *elkch* GuaryC. 15. *elköz* ÉrdyC. 232b. *elkülch* WespzC. 130. *elkülch* ÉrdyC. 84. *elkülé* DehrC. 79. *erkecz* ÉrdyC. 242b. *erköch* ÉrdyC. 646b. *erköc* KazC. 21. *erköc*: Istv: Volt. 12. 17. *erkülé* NagyszC. 264. *erköcs* Szár: Cat. K3): mos C. síte Com: Vest. 136. Paraszt erkölcsü: barbariens. Erköltslőz való: moralis C. Jó erköltsőkről tmitő-mester: ethicus, sittenmeister (Com: Vest. 128. Yo erkevlczewk: mores boni EhrC. 101. Elkölchel yo eellett laattaatyk vala felül mhy (ÉrdyC. 573). Erkőceben tekelletes (KazC. 21). Nagi ert erkwlczel es edesleges kegiessége felel neki (VirgC 72). Fenlik vala nagj ertih erkwlczel (78). Hythwan erkewejv (LevT. 1251). Megírta a Patriarkának erkölcheket, ielles beszedekek (Helt: Bibl. I 64). Igen iámbor vala, czendeszk erkölczli (Helt: Krón. 26). Angyal erkölcsü, tiszta élet (Born: Préd. 18) Nem tudom, ki szennedhetne el az ő erköltsét: quos non tolle- rent centum Aegyptii (Dees: Adag. 212). Ne fűzd tovább feslet erkölczedet (FortSzor. G4). Az sárba huerő dízsnó maga szo- kasa es erkölczéhez képest, azt fudgya hogy mindenek egy kel heuerni a sarba (Vás: CanCat. 621). Erköltsünk-viselesével, vagy pokol vagy menny-ország-felé közelgetünk (Pázm: Préd. 86). Az erkölcsöt pallérozza (Laud: UjSégits. 715). Szépség, jó erkölst nélkül (Tyuk: Józsa. 144). Ennek paraszto egygyitőségére panaszol, és udvartalan erköltsére (Gyöngy. Cnp. 25).

ért-erkölcsü, értes-erkölcsü, megért-erkölcsü. Ert erkölcző ember: rhamnusius MA. [sittlich, sítig, reif]. Ért erkölcsü öreg ember: gravastellus C. Yo eertes elkölczew vala (ÉrdyC. 245b). Vala meg-ert erkevlchev (CornC. 43). Ert er- kučunek keel leny (KazC. 154). Ért erkölczőnek: pudici (Fél: Bibl. II 121).

feslött-erkölcsü: pravus Com: Jan. 177. [unsittlich, ver- lottert]. Feslött elkölch (GuaryC. 15). A feslött erkölcsü társal- kodásoc meg-vesztegetic, vétlesitie a jó erkölcsöket (Com: Jan. 206).

gonosz-erkölcsü: protervus Kár: Bibl. I.178. [verworfen].

jó-erkölcsü, jóságos-erkölcsü: moratus C. Com: Jan. 187. [sítig, gesittet]. Nagy yo elkölchő germők (ÉrdyC. 519). Kegyes és kedues léssen, az ő iámbor és jó erkölczü voltáért (Cis. M). Isten a bődogságot nem ígerte a gazdagoknak, neme- seknek, hanem a jóságos erkölcsűeknek (Pázm: Préd. 313).

nehéz-erkölcsü: [morosus; schwermühtig, griessgrämig] (Tel: Evang. 1785. Kr.). Az melancholicusokat, az az 'fekete sárral' bűuelkedőket, szomorítanak, és nehéz erkölczűeknek mongyuc (Cis. N2).

némés-erkölcsü: ingenuus, ingenuatus C. [edelmühtig].

Erkölesi: moralis MA. [moralisch]. Tanítása mennydörgés volt: mivel erköltsi villámások voltak (Pázm: Préd. 64).

Erkölsös: 1) dycolus C. morosus MA MA. CorpGramm. 169. [mürrisch, störrig]. Erkölcsös lö: equus retractans, refractarius PP. Erkölcsös, komor urok vagy azoknak, a kik a bű- nöknek kedvoznak, engednek (Mad: Evang. 136). A mely abra- kot az erkölcsös barmokra költűne, azt csak heiba vesztűc el (Prág: Serk. 315. 426). Itt erkölcsös az nép, vermet kell bon- tani, mert jó szívvel semmit ez nek akar adni (Thaly: Adal. II.350). 2) [moralis; sittlich]: A komédiák le-hordgyák a hall- galókról az erkölcsös jóságot (SzD: MVir. 118). Ártatlan lelke- nek helyő erkölcsös ékessége (120).

Erkölsösség: morositas C. MA. [störrigkeit]. Az mikor beszállánk, az nagy erkölcsössége miatt sem bort, sem borra való pénzt nem akara elvonnai az itt való rendelés szerint (ErdTört. II.24). Az aszszony jó kedvel engedeljen férjének, ha szintén tudgya-is erkölcsösségét (Nyr. IX 68).

Erkölcstelen: male moratus MA. [unsittlich]. Erkölcstelen mocskosság (Fal: Jegyz. 933).

Erkölcstelelenség: [immoralitas; unsittlichkeit, unsitte]. Ha valany erkevlchelelenséget latnak vala egymastol (MargL. 60. Pázm: Préd. 1200. Kr.).

ERNYŐ: tegulum, tegumen MA. [schürm]. A szekerekre emyőket ezínálnac es kasokat (Helt: Krón. 8). Az ostiánac ut- zárol utzára való hordozása emyő alatt (Dial. 148). Sátor-emyő (Zrinyi. I.48). Ez evet az ő szep bojtos farkával a napnak felet- tébb való hévsége ellen árnyék-tartó, sőt müntegy emyőtl tsnál (Misk: VKert. 234). Magas hegyek, szelid erdők, Pán istennek sátorai! hantos lalmok, líves emyők, Diánának udvara (Fal: Vers. 873).

Ernyős: labens tegumen Kr. [mit einem schürm versehen, überdacht, schattig]. A betegesec borított emyős koccsikon hor- doztatnac (Com: Jan. 87). Sylvia Thirstist elvezeli nyári emyős lakásába; zöld ágokkal bé vala fonyva és eleven virágokkal kiékesítve (Fal: T.F. 709). Királyi mulatság erdőkben sétálni, Diána ndvart látogatni, emyős sátoriban mulatni (Fal: Vers. 864). A kiterjedt bükkfák emyős sátorában pásztori versekkel mulassuk magunkat (905). Ernyős berkek (Fal: Jegyz. 933).

ERŐ (*erisseg* WespzC. 137. *eressen* CornC. 46. *eressiben* JordC. 800. *erethlen* 896. *heres* WinkC. 363. *erces* GyöngyC. 19. *erület* Ver: Verb.⁴ 132. *eréjít* Felv: SchSal. 8. *erős* Szék: Krón. 17. *erő* Mel: SzJán. 249. *erüssen* MA: Bibl. V.36. *erres* DomC. 84. meg *erősödni* KBécs. 1572. Ev4. *eruetellen* Ver: Verb.⁴ 147: 1) vis, valentia, energia C. robur Ver. vires MA. [kraft, macht]. Nyers erő: vigor C. Meg nem alhat ercyben az orzag (JordC. 462). Erővel maganak twlaydonoytaa (ÉrdyC. 523b). Az isteny ygaz sentencyának eroyt ew zolgalatta ky advan az karhozandokat Lucifernek (555b). Olly nagy erye leen bezedeenek (636). Istenemet nem zeretem teljes ziuemel elmemel es teljes erwmel (VirgC. 5). Paranczolok az vr iesus cristusnak ereero, hogy (42). Ez zent igeknek haznalatny es eroyt ereznek (52). Az sebeknek eroyonel mynd az otualo foglyokat meg zabadytam (61). Ewmagokat eryek fewltes gyewtrik (129). Mikor a földet müeled, ne adgya teneked az ő eroyt: non dabit tibi fructus suos (Helt: Bibl. I.133). Szeresd istenedet teljes eroiduel (Born: Ének. 319). A léleknek eröi avagy csupán ezközik, mint az nyeresítő és az érezető erő, avagy csak rész szerint, és bizonyos ideig olyanok, mint az értelem, és akarat (KCsápk: Woll. 54). Ez az dolog erőm fölött vagyon (MA: Bibl. I.130). Ninczen erőben az álom magyarázás (38). Méne amac az ételnek erejével (in fortitudine cibi) negyven nappal éyjel (327). Az óltó ágazeka nedvességét és nyers erőt vonson az tőketül törődőtül (MA: Seult. 490). Baroni tsontos erő (Fal: Jegyz. 933). Tsontos, baroni, vas-patkó-törő, velős, bialról győzőbb erőnél-is többet végez az ész (SzD: MVir. 121). Jaj ott az igazságunk, a hol több az erő, mint az ész (uo). Nagyobb erő van a látásban, hogyesem hallomásban (uo). Egyenet- len erővel kapni másba (125). Magok erejét valók (uo. 2) vir- tus Ver. [tugend, tüchtigkeit]. Assirisoc ereienec mestere: mag- istratus virtutis Assyriorum (BécsiC. 12). Fel vetted az te nagy erődöt: accipisti virtutem tuam magnam (ÉrdyC. 14). (Az okos- ság) mondatyk az leeleknek eroy (25). Ysteny erő: virtus dei (JordC. 443. 560). Mennyey erő: virtutes coeli (432) A mennyői erde megrendülnee: virtutes quae sunt in coelis movobuntur (Helt: LT. n1). Ez földnek kalmai az ű gümörökössenek ereieből (de virtute deliciarum ejus) meg kazdagultnac: mer- catores terrae (Fél: Bibl. II.180) Az aranyban egyéb pénzek ereje, és haszna talitatik (Pázm: Préd. 153). 3) [copiae; hoer- schar, streitmacht] Az mennyey zent erők az az anygalok feolelben esnek (ÉrdyC. 19). Phriziai erőt ot vala (CsomaC. 35). Egytőköt en az vízi erőmel bozatom (79). Egybe roppana a két vízi erő (Helt: Krón. 106). Szent Palis szol az hatalmas-

sagokrol, urasagokrol, es erőkről kik nem egiebek hanem az angialok (Fél: Tan. 81) Az töröknek tengeri erejét meg veré (Pázm: Kal. 441. 4) [opes; vermögen]. Ninczen arra való ereie hogy iuhot vagy keczkét viheme az áldozatra (Kár: Bibl. I. 91).

[Szólások]. Erdőmben vagyok: valeo. Erejében levő: vigens C. Erdőnbe, job-koromba vagyok: vigeo; ich habe kraft Com: Vest. 150. Amaz jó erőben vagyok: ille viget Com: Jan. 197. Ez fiueket akkor szedgyed mikor ereiekben vannak es mikor viragozny kezdnek (Frank: HasznK. 29). Erejében, virágjában volt az igazság (SzD: MVir. 123). Mivel annyiszor édességekből semmit nem veszteuk, magok erejeből, nem újságból tetszenek Ovidius versei (no.). Más-felet magok erejeből kell hozzá tudniok: hason részt magokéből kell hozzá adniok (no.). Menyeknek orzaga erőth zenwed: vim patitur (JordC. 386. Fél: Bibl. 17. Pesti: NTest. 22). Mynden hv raytta erőt teezen: omnis in illud vim facit (JordC. 385. ÉrdyC. 591). Erőt nem vehetnénc az ellenségén (Kár: Bibl. I. 430). Erőt vesznek, vastagodnak a gonosz indulatok, sereggel érdeklik a kísértetek, a kívánságok járják szívét (Fal: NA. 15b). Tanácsos, hogy elő s hátra tekintsiunk, kikeressük magunkbau áruló indulatinkat, elejét erejét vegyük; ember, a ki ezeket zabolán tartja (Fal: UE. 472). Gyonast elmulatam erwu el (VirgC. 8). Erdőnel való sirás: Megarensium lacrimae (Decsi: Adag. 119). Ugy tetszik, erőn-erővel csak azért tanultak, hogy kevesebbet tudjanak (Fal: NE. 5). Mikor erőn-erővel jóra ósztónózik a gyermeket, akkor tebetik roszszá (Fal: NA. 204. Fal: BE. 605. Fal: TE. 634). Erő-hatalommal, erőn-erővel, erőnek-erejével, erőszakkal támadnak ellenünk a ki tsapó indulatok (SzD: MVir. 123).

cselekedő-erő: effectus Com: Jan. 169. [wirkung]. A csilagok forgásából jövendőld azonoknac edgyben folyását es cselekedő erejét gondollya-meg (Com: Jan. 169). Az szent lélekaec bennem cselekedő ereje szerzette ezt (MA: Scult. 639).

dérek-erő: [summae belli moles; hauptmacht]. Ahmád passa írkezik az császár dirik erejével (MonIrók. III. 95). Derek erő az lesben marada (Tur: Hal. 3). Középre a derék erővel, dandárral (SzD: MVir. 125).

emlékző-erő: [memoria; erinnerungsvermögen]. Elmednek emlekedő erejét istenbez emeld-fel (Otr: Tökél. 19).

értő-erő: [intellectus; verstand]. (MA: Tan. 180).

férfiú-erő: [mascula virtus; mannskraft]. Meglankadni erejében s teljesen elhagyni magát, mikor férfiú erővel kiféselhetünk a veszedelemből, tunya restség (Fal: NE. 96).

igéző-erő: sympathia Kr. (Fal: UE. I. 114. Kr.)

ítélő-erő: [vis judicandi, iudicium; urteilsvermögen]. (Fal: UE. I. 20. Kr.)

képző-erő, képzelő-erő: [vis imaginandi, imaginatio; einbildungskraft]. Képző-erőnk állhatatlan; úgy, hogy egy mi-atyánk mondasában alig tarthatyuk vesztég, bogy a világot bé ne járja (Pázm: Préd. 161). Az imaginatio az az képzelő erő csuda szemfényvesztéssel tündérkedik (Fal: NE. 45). A theatrumok meg vesztegetik a képzelő erőt, fel keverik a tízes nedvességeket, serkentik az indulatokat (Fal: NU. 263).

választó-erő: [vis discernendi; unterscheidungsvermögen]. (Fal: UE. I. 20. Kr.)

Erejbéli: [vigens; kräftig]. Erejbéli emberkor (Megy: 3faj. II. 132). Nem kell alamisálkodni az erejbéli csalárd koldusoknak (Szathm: Cent. 181).

Erejű: [efficax; wirkungsvoll]. Az istennec beszéde élő es erőü es két élő törnel hathatoss (Helt: UT. Gg7).

sömni-erejű: [impotens; ohnmächtig]. Meg-tapasztalyuk, hogy semmi-tehetők, semmi-erejük vagyunk (Pázm: Préd. 71).

Erőcske: viriculae C. MA

Erőlköd-ik, erőlköd-ik: emitor, commitor C. mitor, conor, molier MA. mixer PPBl. [sich anstrengen, sich befeissen]. Erdőkődnevala elzaladnioc: festinabant evadere (BécsiC. 43. 251. MünchC. 142). Erdőkődöm te diezeretedre (AporC. 23). Matooldfogva incab erewledem een magumat neky zolgalatra adnom (WinklC. 111). Mynden zerelmeuel tehetsegeuel azon erekvedyk (DomC. 116). Kyt k[egyelmednek] ereke meg erőlkedem zolgalny (RMNy. II. 63). Az te wradnak kedwybe erőlkögy lenny (LevT. I. 28). Az erőlködők ragadgiak el azt: violenti rapiunt illud (Fél: Bibl. 17). Nem akar ara igyeközny sem erőlködy, hogy elefit meg iobitana (Frank: HasznK. 26). Az adot poenitentiát be erőlkedgye tölteni (Vás: CanCat. 207). Erdőködötében meg-fakada Arius (GKat: Titk. 350). Fellyebb erőlködnek, iparkodnak, hogyesem repülhetnek (SzD: MVir. 123).

Erőlködés: enisus MA. nisus PPBl. [anstrengung]. (Toln: Vigaszt. 97).

Eröltet: urgeo C. cogo Ver. [zwingen, gewalt antun]. Vkit erőltetni: vim alicui afferre PPBl. Vonznak kezereytnek es erőltetlnek (ÉrdyC. 559. DomC. 45). Mynden testesben [testeben?] nagy nehezes wala, de megys erőltety wala az ew testet az ystemek zolgalattyara (ÉrsC. 550). Erdöltetik vala őtet (Sylv: UT. I. 119). A lovat sarkantyuckal izgattyva, erőlteti (Com: Jan. 86). Sulyockal az éket erőlteti, belé veri (103). Kötelelességen erőltet, hogy azoknak-is meg-mondgyam az igazat, a kiknek nem tetszik (Pázm: Préd. 41). Hatalmával, és büntetésével erőltesse, hogy életeket istenesen visellyék (45). Isten a mi szükségünkhöz alkalmazattya malasztyait, soha sem erőltet a hartzra igyentlen erővel (Fal: NE. 9).

még-eröltet: ∞ Azokat a játékokat meg se izelitsed, a hol a nyereség csak a vak szerencsétül függ; ha peniglen ugyancsak ott szállana meg kedved, legalább duplával, tripla annyival meg ne erőlted (Fal: NE. 26).

Eröltetés: coactio, impulsio MA. [drang]. Hasmenésre haszontalan erőltetés: tenamus PPBl. Has menésre, szarásra való erőltetés (Com: Jan. 57).

Erős: 1) validus, pervalidus, firmus, robustus, fortis, strenuus, acer, infragilis C. efficax Ver. stabilis MA. [stark, fest]. Erős fogak: solidi dentes. Erős száju ló: equus durior loris PP. Ereus (személynév 1220. körül, VReg. 161. 1229. 1237. Czin.). Erős közit (MünchC. 26). Epeyty bw hazat az erőss kew zyklan (JordC. 374). Eröss, hatalmas mynd bezedeben, mynd teetemeenyeben: potens dietis et factis (728). Eröss zeretet (ÉrdyC. 65). Kylde bozza az Izraelnek ftyat Faraho kyalnak erőss fogssagabol (341b). Mykeent engedetlenek erőss yteletnek terheben esewnk (550). Nagy erőss sayarw penitenciat tartanak (566b). Erössesb vyaskodaas (591). Eröss haraghya (647). O Jesus erews orozlan (PozsC. 11). Nagy gyakorlatos ereus zerelm (DomC. 193). Meg nem vouhaty az w erws akaratyarol (VirgC. 27). Alter Herules: erős ember (Decsi: Adag. 50). Az nepuec erőssit meg őli (Mon: Apol. 470). Meg kerített erős város: urbs munita (Kár: Bibl. I. 152). Erős útközvet lóu azon az napou (330). Ha az sidők, Ilolefernes ellen roppant seregekkel mentek volna, es erős harczal ötet meg gyözték volna (Pázm: Kal. 47). A kik erőssék a bűnre, erőssennis kínoztassanak (803). Nintsen erőssesb erő, mintsem az, melyet nyújt a szükség (SzD: MVir. 121). **2)** [probus, pius; tugendhaft]. Erős elmeiő nemberi: mulier virtutis (BécsiC. 7). Sz Gellert nagy erőss eeletben eel vala (ÉrdyC. 544b). **3)** [asper; beschwerlich, rauh]. (A kietlennek) be menyaty nagy erőss nehez (ÉrdyC. 579). Egy erős üdő vagy egy fergeteg éri, s elrontja őket (RejtLev. L54. Kecsk. Ötv. 265).

[Közmondások]. Nincz oly *erős, kinec társa nem válne: fortis in alium fortioem incidit MA. (SzD: MVir. 124).

[Erősb, erősebb; erősbül, erősebbül]

még-erősebbül: praevalesco PPBl.

Erősbülés: [confirmatio; erstarkung]. Az anyaszentegyháznak őresbülésére (Bál: Cslsk. 450).

Erősön: [valde, acriter] magnopere C. [stark, fest, sehr]. Erősönn őryzneek lhüket: tuto eos asservare (JordC. 764. ÉrdyC. 594). Erössen tagadnaa (627). Erössen predicaalya Cris tusnak lyhty (512). Erössen kel hymny (CornC. 9). Erössen disputal az ő tarsaual (Helt: Bibl. I. b4).

Erősget: **1)** vegeto PPBl. [kräftigen]. **2)** [identidem firmo; wiederholt bekräftigen]. Szépen erősgeti it egy tied az én e valósomat (Czegl: MM. 188).

Erősgetés: [iterata firmatio; wiederholte bekräftigung]. Hozzátko való barátságunknak erősgetésére is a mi illik esászari méltóságunkhoz férlietőképén elkövetjüe (Monlrók. VIII.165).

Erősít: **1)** firmo, fortifico, munio, roboro, vegeto Ver. stabilio MA. [stärken, kräftigen, befestigen]. Vala ysteny beleze-seguel yzzessellett es sent leleknek senderetesseguel fundaltattott es eresseytetett (EhrC. 2. 54). Engemethi eresseyeh angyaloknak myatta (FozsC. 13). Ez zent alkazatoswg wtet minden isteni io-zagal ekesyti, zentli es erwsyty (VirgC. 76). Az istentől adato sentiatit erősíték (117). Mind ezecek erősiczed gyenge litedet (Born: Ének 101). A maguát ha iszod, szuuet erősít (Mel: Herb. 110). Az kik erősítik vala az ő haloioakat: reficentes rotia (Fél: Bibl. 5). Hogyha sokat termet szőlő, hordokot erőssejez (KBártf. 1583 B4). Soumit a mi másé te magad-nae ne tulajdonies, hírines, erőssits avagy foglally (Com: Jan. 190). **2)** affirmo PPBl. Eskivvással erősítöm: exjuro C. [bekräftigen, bestätigen]. Végzésemmel erősitem, végzezem, rendel-em: sancio PPBl. Az gonoz mondasokat erwsytik (VirgC. 140). Azt kérdi: Ha nehezobek-e a lelki betegségek a testi nyavalyáknál? És azt erősíti, hogy veszedelmes és sérelmes a lelki betegség (Pázm: Préd. 29).

még-erősít: **1)** firmo, confirmo, circumfirmo, fortifico, munio, communico, permunio, emunio, roboro, corrobora, vegeto, solido, consolido, stabilio, praefulcio C. conforto MA. [stärken, kräftigen, befestigen]. Isten megerősölő en tanácsmat: firmum faciat (BécsiC. C. 29. 165). Megerősölythven az hyveket: confirmantes animos discipulorum (JordC. 758). Megeresseythven az zent egybazat (763). Zent keresztnek ygyeuevel meg erőssölytve ewnen testet (ÉrdyC. 549b). Istennek testenek zent communicaua megerwsytthven az wrdvgwknk varaba bemeyeniek (VirgC. 136). Hogy meg erős-sitetee a tő szűneiteket: confortate (Helt: Bibl. I. G4). Erősits meg magadat és lásd meg mit kelyen ezelekedned (Kár: Bibl. I.327). Erősitséte meg az étellel sziveteket (MA: Bibl. I.14). Megerősítven magát az beteg, felféle az ágyon (45). **2)** [affirmo, sancio; bekräftigen, bestätigen]. Végzésemmel megerősitem: sancio; végzéssel megerősítettett: sanctus C. Ygyeortyt meg erőssölytve (ÉrdyC. 621b). The thanchyodath meg eeresheo (KulesC. 36). Meg erősitem (statuam) az én kötesemet én közet-tem s te közzett (Helt: Bibl. I G2). Az mit tanit, az zent irnsbol tudgia erősíteni (Fél: Tan 324).

megerősítés: **1)** confirmatio, consolidatio C. [stärkung, befestigung]. Előbb valo megerősítés: praemunio C. **2)** Vég-zéssel megerősítés: sancio C. [bestätigung, sanction]. Az ő böl-essesége meg-erősítettésének mezeje volt ezen baj-vívás (SZD: MVir. 124).

Erősítés: **1)** munimentum Ver. [stärkung, befestigung]. Sem volt ev zovkos zent leleknek erouseytesenel (CornC. 21). Ki meg jelenho az Christus-nak tel támadását az mi lüfünknek erőssítésére (Fel: Evang. II.12b). Az isten szől-gájnak vastagfittására, erősítésére bátorító sz. lélek kívántattott (SZD: MVir. 122). **2)** [affirmatio, argumentum; bestätigen, beweisen]. Győzhetetlen erősítések, hatalmas bizonyítások ezek,

melyekkel biztattyta isten reménységünket (Pázm: Préd. 179. Illy: Préd. II.256).

Erősítetlen: [non munitus; unbefestigt, unbeschützt]. Szí-veinkne nyomorac hayléka az őrdőgnee ostromlása ellen igen erősítetlen (MA: Scult. 303).

Erősítő: **1)** [firmans] firmator C. [kräftigend, befestigend]. Erősölytő szentseg: confirmatio (Agend. 38). **2)** [affirmans; bestätigend, beweisend]. Erősítő beszéd: argumentum MA: Scult. 180. Erősítő bizonyások (Mad: Evang. 577). Erősítő okoskodás (Pázm: Kal. 653).

szív-erősítő: [corroborans; stärkend]. Doctor uram is jegyzett holmi szíverősítő electuariumokat, vétesse meg azt is (LevT. II.258).

Erősöcske: forticulus C. valentulus MA.

Erősöd-ik: corrobora, fortresco, vigesco, valesco MA. [erstar-ken, stark werden]. Azvtan zerelnnek erewsewduen ewkett tyztelynala: in caritate firmatus divina (EhrC. 70). Az gyermek neweködyk vala es erőssölyk vala lelekben (JordC. 521). Adgy értékét, hogy a belső emberben erőssedyem (Pázm: KT. 269). Miért élnek a gonoszok? még pedig fel omeltetnek, és gazdag-ságokkal erőssölnék (Pázm: Préd. 24). Lelki eledellel erőssödyék, vastagödyék akaratty az isteni szolgálatok munkálására (SZD: MVir. 123).

még-erősödik: valesco, solidesco, fortresco C. [erstarcken, fest werden]. Innet es innet a vizee még erőssödnéne: solidarentur (BécsiC. 18). Valamyt az örög tett eegzer, oly yghen meg erőssödyt benne, hogy myndenkoron yonak twggya (ÉrdyC. 45b). Meg eres-sedek lelekben (DomC. 110. 179). Az isteni zeret-tben meg erwsydek (VirgC. 23). Megerősödyett elmével van; obstinato animo est (MA: Bibl. I.241).

özve-erősödik: [consolidor; fest werden]. Eresvsseges mez [mész] nykeppen ki tyzenharom eztendeeg erewsewdevt vala evzve (DomC. 154).

reá-erősödik: [se obstinare; darauf bestehen]. Haj néked, ki megh itadot fel-barátodat, s-ki reá erőssölyl hogy megi részegiesd ötet (Czegl: OIroml. 18). Reá erőssödyk, hogy néki is teli társzekereket adának (Bartha: Krón. 25).

Erösödöt: firmamentum. Lezen erőssödyet földön hegeknek magassagaban (AporC. 25).

Erösség: **1)** firmamen, firmamentum, munitio, stabilitas, stabilimen, fortitudo C. firmitas, firmitudo, vis, robur MA. [stärke, kraft]. Asuerus kiral minden földet tene ado ala, kinee erőssége (vujus fortitudo) es feidelmssége megirattattae modo-sknac kömüdeben (BécsiC. 72). Erösseg yew ty reatok menyből: induonini virtute ex alto (JordC. 620). Az martyronok oly erőssöggel veeteteenek körevl hogy semy ez vylaghy hatal-massaghy ewket Cristustwl el nem zagghattata (ÉrdyC. 506). Az eeggyegyeknek erössegök wr istennek wta (521). Een erössegem wr: dominus firmamentum meum (KulesC. 27). Nagi erősség embernek wmagat meg gywzni (VirgC. 91). Ez ny vegezotónknk enlekezetyre es erőssögere, atuk az ny lewe-lünk (RMNy. II.3). Szeressod az te istenedet tellesy lolkad-lól es tellesy erőssögedből: ex tota fortitudine tua (Kár: Bibl. I.163). Ne ditselkedgyék az erős erőssöggében (Pázm: Préd. a2). Mozduállatlan erőssöggel istenhez ragaszkölván, nem inga-dozott tétova nád-szál módgyára (37). A barom jó-volta munká-tehető erősség (312). **2)** strenuitas C. [strenge]. Zeretnek erő-sögebül hyvatassanak penitencia tarto remote fratereknek (ÉrdyC. 580b). **3)** [violentia; gewalt]. Erösség tselekedő: extortor C. **4)** argumentum Com: Jan. 161. elenchus C. [beweis]. Gyenge és helytelen erősség vagy ok: *argumentum frigidum. Erös-séggel disputálni: agere *argumentis. Valamit erőssöggöl elő-hozni: in *argumentum ducere rem aliquam Bismyos erő-

ségekkel meg-tízatolni: *argumentis refellere PpB. Meg-győző erősség: argumentum GKat: Titk. 1119. Kwlwmb kwlwmb erősségekkel valya az halottaknak föl tamadasath (Konj: SzPál. 121). Két erősséggel menti magát (MA: Bibl. 1.56. 450). El díjl penig az jesuitae amaz erősségence alkotmamiális meliben ig szolnac (Zvon: Osland. 3). Argumentálván, erősséggel állatván (Com: Jan. 160). Írásbeli erősségekkel kell az eretuekek ellen élni (Czegl: MM. 232). Más erősségével disputal (Kisz: Adag. 22. 197). 5) firmamentum C. munimentum, fortalium Kr. [festung, feste] Erős varat csemlata es Daidnak erősségenek neuzik (DebrC. 8). Chac azokat á fakat veszesdel, es vágdle, á melyeket ismeresz, gyfűmóchtelenec, es chinaly erősséget ezőkőből: succide et instrue machinas (Helt: Bibl. 1.Uuu2). Erősségekkel, sánczokkal, árkoekkel magokat kőnyűlv venni: munitionibus sese vallare (Com: Jan. 147). Fokos erőssége, fő vára, fok- vagy vég-helye az országnak (SzD: MVir. 124). 6) [firmamentum, caelum: firmament, himmel]. W kezeynek mwkayath eresseg meg hyrdety: annunciat firmamentum (KulcsC. 34). Légyen kiterjesztett erősség az vizec között: fiat firmamentum in medio aquarum (MA: Bibl. 1.1). Az égi firmamentum erősség, kék-színű (Com: Vest. 9).

Erősségés: 1) [pervalidus; sehr stark, sehr fest]. Az zent alazatoságnak ervesges fundamentoma (VirgC. 62). Kezde nagy ervessegos hydeg lelly (DomC. 306). Erősséges kötéllese kötötte Istenhez (Zvon: Post. 1.117). 2) [pius; fromm, tugendhaft]. Eressegos yozogok: virtutes caelorum (JordC. 604).

Erősségű: [pervalidus, fortissimus; sehr stark, am tapfersten]. Tón nağ vendésegét persayaknac erősségűynec: fecit convivium fortissimis Persarum (BécsiC. 47).

nagy-erősségű: ∞ Nağ erősségű varos: civitas potentissima (BécsiC. 11).

Erősül: roboror, firmor Kr. [erstarken]. Thamady fel wram, ne eresulyen ember the ellened: non confortetur homo (KeszthC. 36). A gyermek neukedik es erewssyl wala lelekbe (Pesti: NTest. 118). Az en kezem erőssültötű fi raitta (Szék: Zsolt. 92). Igen nagy soc néppel erőssélenec (Gosyrv: MagyB. A3).

még-erősül: corroboror Kr. [erstarken, stark werden]. Meg hagywaan erőssewly az gonosságban az gonozokat (ÉrdyC. 557). Meg esmere hogi melseges alazatosagba volna meg ervswluen (VirgC. 50). Meg erőssültötű az en szüem (Szék: Zsolt. 55). Erőssen meg erőssültötű az belső ember szerint az ő lelkenek általa (Szár: Cat. J2).

Erőtlen, erőtelen (*erwttelen*?) PozsC. 44. megerőtlenülte-nec [?] Vás: CanCat. 157): 1) infirmus, invalidus, instrenus, inermis, imbecillus, debilis, languidus, sublestus, elumbus, delumbis, enervus, impotens, inefficax C. imbellis MA. [kraftlos, entkräftet, schwach, machtlos]. Eretelen: debilitatus (NémGl. 305). Erőtelennee teeznek embert mynden yonak ysmeretye (ÉrdyC. 517). Erőtlenek vagytok: segnes estis (JordC. 806). Eretelen beteeg (DomC. 142). Az aldozatoe erőtelenee voltanac az újvezesre (Helt: Bibl. 1. d4). Testec a nénség mia erőtlen uala, de az fi elmeice bölzeséggel erős uala (Decsi: SallC. 6). Ez erőtlen bizonsag (Fél: Tan. 509). Vannak erőtlenek az hazassagra: sunt enuchi (Fél: Bibl. 32). Egy ros szeszteke, hadakozásra erőtlen, alkalmatlan eszközzel (Tof: Zsolt. 634). Erőtlen kérés: inefficax petitio (illy: Préd. 11.205). 2) [irritus; unglücklich]. Az lewelek erewtelenek leznek (Ver: Verb.¹ 165). Erőtlenmē teszi fogadását (MA: Bibl. 149). A kötéseket erőtlenecé teumi, felbontani, megszegni nem illic (Com: Jan. 199).

Erőtlenécske: languidulus C. [schwächlich]. Erőtlenécske: inerticulus PpI.

Erőtlenéd-ik: [debilitor; schwach werden]. Erőtlenedik ümfür-magában (Pázm: KT. 11. 338).

el-erőtlenedik: languesco C. [entkräftet werden, schwach werden]. A sok sebekől el bádgyodván, erőtlenedvén el-esett: vulneribus exhaustus *cecidit WF. Az mi ellenségnac az venseg es kazdagsag mia el eretelenettec: amnis atque divitiis consequerunt (Decsi: SallC. 16. Pázm: Préd. 179). Az ellenség bizony valóban elérőtlenedett (RákGy: Lev. 197. 279). Étlen el-szakaszkodni, -erőtlenedni (SzD: MVir. 124).

még-erőtlenedik: 1) [debilitor, infirmus fio; entkräftet werden]. Akaratunk meg-erőtlenedett a jóra (Pázm: Préd. 161. Zrínyi II.167). 2) [irritus fio; die gültigkeit verlieren]. Illy keppen erőtlenedik meg az privilegium? quot modis carebit privilegium sua firmitate? (Ver: Verb. 239).

Erőtlenit: enervo, infirmo, debilito Kr. [entkräften, schwächen]. Eretelenytetek: debilitavit (NémGl. 126). A melly jegyzésemet nemely rövid feletekkel akart erőtleniteni, auagy semmivé tenni (Megy: SzAÖröme. 97. Zrínyi II.177). Mikor bajt akart viui az ördöggel, előbb 40 napi böjttel erőtlenítetté ártatlan testét (SzD: MVir. 123).

el-erőtlenit: langvefacio, collabefacio C. [entkräften, schwächen].

még-erőtlenit: enervo, subnervo, infirmo, debilito C. [schwächen]. Meg-erőtleniteni a leányt: solvere *cestum PpI. Az ferzetesseg az testeet meg erewtelenyty, az lelket meg evly (CornC. 167). Ha valamel martyr ffil tamaztassanak wtanna masozdor martyromsagot zenwedot, auagy valamely zent zyzet akarattanac ellene meg erőtleneyteneenek, kettözötűt lenne koronayok az meennyey bodogssagban (ÉrdyC. 354b). Meg-erőtleniteni, meg-gyengíteni, erejéből ki-tüni, kétségbe hozni valaki szavát, hitét (SzD: MVir. 124).

Erőtlenítés: debilitatio. C. infirmatio, enervatio MA. [entkräftung, schwächung].

Erőtlenkéd-ik: 1) [debilis sum; schwach sein]. Ezt a Christust neked tiedde kel tenned; mert valameddig tiedde nem teszed, mind addig tantorog, erőtlenkedik es ingadoz (MNYil: Agend. 149). 2) [aegrotó; unpasslich sein]. Az el-múlt napokban erőtlenkedett, de már jobban vagyon: er ist die vergangenem tage etwas unpasslich gewesen, aber er ist wieder besser (KirBasz. 4).

Erőtlenesség: infirmitas, imbellia, imbecillitas, impotentia, debilitas, langvor C. [schwäche, ohnmacht]. Juta anyna erewtelenségre es veerhasra (MargL. 54. ÉrdyC. 5). Meg mutattate é könyűbe szent Jobnac erőtlensége es gyarlosaga (Helt: Bibl. I.3). Erőtlenességünket viselte: iufirmitates nostras accepit (Fél: Bibl. 12). Senki sem vette el ti fegyveretek, nem tett erőtlenséget senki bennetek (Zrínyi. II.65).

Erőtlenül: debilitor, enervor Kr. [entkräftet werden, schwach werden]. Azt parantsolta isten, hogy ne áldozzanac néki betegséggel erőtlenült tulkokkal (Pázm: Préd. 836).

el-erőtlenül El erőtlenült: defectus C.

még-erőtlenül: infirmor, enervor MA. [entkräftet werden, schwach werden]. Az fortunac megerőtlenölnek (KBécs. 1572. F). Az ő kezec megerőtlenölne (MA: Bibl. II.13). A harmadik parantsolat, melly a szombat szentelését rendeli, megerőtlenült, és szombat helyűben vasárnapot akarta isten, hogy szentellyűk (Pázm: Préd. 1018).

ERRÉGET. Az eb erreget: canis ringitur; der hund murret Com: Orb. 5.

ÉRSEK: archiepiscopus, metropolitanus MA. [erzbischof]. Villa Érsek? (1299. Knauz). Senonia-beli ersők (GuaryC. 37). Mynd ersekev es pisepek (MargL. 80. CornC. 30). Az varasbely patriarcha erzekekkel [így] pyspekekkel es papokkal be mennek (ÉrdyC. 169b. 547). Pál érsek levelére való felelet

1548. (RMK II.214). Püspök Erdődy László és érsek Erdődy Tamás (Szeg: Aqu. 66). Az erseknek szolgálai es ndvara nepe (Ver: Verb. 251. Zrinyi. 173).

Érseki: [archiepiscopalis; erzbischöflich]. A treviri érseki megyében fekszik Koblenz városa (Fal: TÉ. 743).

Érsekség: archiepiscopatus MA. [erzbistum]. Mikoron sem ersekseeg, sem pypsekseeg nem volna az országban, vr papaty aldomasaat kyldoe az orzagnak, hogy Craceonak varasaban leeme ifve pypsekseeghnek helye (ÉrdyC. 296. 581b). Az böles nepeket δ (a pápa) magához hajtá, kinek érsekséget, pisekséget ada, kinek kusztósságát, prépostságot oszta (RMK. II.109). ÉrdyC. 296. 581b). Ersekség helyl, holot ersekek laknac (Helt: Krón. 3).

ERSZÉNY (eerseny WinkIC. 142. *ersziñ* Sylv: UT. I.103. 149): ermena, marsupium C. locus MA. sacciperio PPIB. [goldbeutel, bürse] Ne akaryatok byrny se ezyset, se erzent az wton (JordC. 382. ÉrdyC. 497). Erzenet öuet es melleket valuala elarula (TelC. 98). Züncnek zekreneben tulaydon akaratianak erzeniet tartangia (VirgC. 33. 106. 131). Az eottwen piznt az wr az öömмага erszenebul megadim (RMNy. III.119). Iljü erszénnyel eltérnek, fohászkoznak (RMK. III.314). Káldóttelec erszeny, az az penz nélkül (Born: Evang. III.272). Egy erszény penzt von kezöhöz: sacculum pecuniae (Kár: Bibl. 1.606) Corumam quidem gestans, ceterum sibi perditus: vagy vagyon az erszényben, vag' nincz, de ugyan iszik azért δ (Deesi: Adag. 91). Meg nisd az erszént, s meg lézen az mit kiunáz (140). Iol bé vonya erszénye szaiát (Bal: CsIsk. 85). Bársony erzün (Radv: Csal. II.22). Adgyák ki az szaknátsak a borsolo erszényt (Szentm: TFiú. 15). Derekasint főzet a vendéfgfogadóval, de mind az éu erszényemre (Bethl: Élot. II.120). Nem a te fejedhez való az, mert néked se eszed, sz erszényed hozzá (Thaly: Adal. 1.80). A lapos erszényt arany'al dagadtá, dombortivá tenni (SzD: MVir. 121).

[Szólások]. Még megfelel szívem istenennek, hátor erszényem ne é r k e z z é k adósságúmmal (Fal: NU. 285). Erszény terhelő szolga tsorda (SzD: MVir. 121).

[Közmondások]. Csak addig tart az szeretet, míg nem fües az erszény (Deesi: Adag. 16). Egyik csinál erszént, másik lemetszi azt (Kisv: Adag. 18). Rokonom a kas, barátom az erszény (SzD: MVir. 121).

pásztor-erszénye: bursa pastoris Baythe: Nom. 2. [taschenkraut, tischelkraut, hirtentasche]

penzës-erszény: [crumona; goldbeutel] (Fal: NE. 92).

Erszényöcske: locellus C. [beutelchen].

Erszényös: crumenarius PP. 268. [taschner].

Erszényke: [locellus; beutelchen]. Meg nitad az en szüem kórniú valo erszínkeket, ki az vigasagnac kut feie (Szék: Zsolt. 158).

1. **ÉRT, ÉRÉTT:** (δ *erlec* DécsiC. 18. *azokert* 28. *ménéké-zéirt* 53. *én értém* MünehC. 32. *sat. hideg ért*, *diadalom ért* Helt: Krón. 150. *sat. azeret* DebrC. 132. *bynekeret* VirgC. 49. *yerthe* LawT. I.268. *ireltek* DöbrC. 185. *gyeltem* PozsC. 36. *afamert*, *ireltem* Sylv: UT. I.136. *sat.:* **I**) [lucio; anstatt]. Halan, hoq Archelaus orzaglana Judeaban Herodesert δ attaert, (József) folemeo oda memi: audientes, quia A. regnaret pro Herode patre suo (Müneh. 17b). Semmiert véne δ egyre erzeneni δ kezét: pro nihilo duxit in unum Mardocheum mittere manus suas (DécsiC. 55). Keepökot ew erették tyzföly (a szentek helyett ÉrdyC. 538b). Bodog ember kit bünös emberit nem viszen az uristen (Sylv: TU. II.8). Nem igyokezem az bizonyosokert bizantalnokra: neque ego incerta pro certis captarem (Deesi: SallC. 15). Az job kez az erert es birodalomert vetetik hasonlatossag szerint (Fél: Tan. 279). Az irásban gyakorta bizonyos szüem véteti

bizantalaneert (MA: Bibl. I.132). Hallván, hogy Archelaus uralkodnék az δ attyaért Herodesért, féle oda memi (Pázm: Préd. 169). Maga-után Peterért fizete Christus, úgy mint az apostoli eselédnek fejtéri (Pázm: LuthV. 345). Valakitól nagy summa penzt vennél fel költsón, es oztán más fizetné meg erfted (Kules: Vetek. 55). A tsuhát palástert sokszor el tseréli (Orczy: KöltH. 128). **2**) pro C. [für, im tausche]. Ada onnem magath ny heerethenel (WinkIC. 367). Azért bochtá ez világra isten az δ fiát, hogy árról [árul] adatnék ez világrt (Tel: Evang. II.310b). A quartélért tartoznak (LevT. II.263). Ha az δ szolgájánae fogát kiütendi, bocsássa el azt szabadon az δ fogáért (MA: Bibl. 1.68). Bochtámtot nem kér az igazságban való fogyatkozásért, hanem az nyelvnek nem szinte oly fényesen folyásáért (Pázm: Kal. 809). Készeb vagyok agyon veretni azt a fejtérlovat, hogy nem az országért erete adni (Liszy: Kron. 212). Országért országot nyer (Csúzi: Síp. 363) Kolbászért infulat adt a káplámnak (Orczy: KöltH. 130). **3**) pro C. [für, im interesse]. Wimmagoe isten kezimel ez lelcelet Wimmagoe mind angeleit hug nimaggonoc erette. Scerehmes bratim, vimaggonoc ez szegim ember lilkiert (HB.), Keerjetez ty eu orettem vr ystent, hogy semy ne yeyen ezekben en ream: deprecamini vos pro me apud dominum, nequid superveniat mihi (JordC. 734). Egyhazhan valo es kynevel fekw halotakert nem yuatam (VirgC. 6). Meg eretwnk mezitelen fige az keresztán (24). En w erete kezes lwtem (57). Valaki bekeseget zenedne az haborusagot istener (88). Tyertetek lwtem emberre (120). Ertewnk zenwedel (PozsC. 11). Ú' ertek ki megiek es ú' ortók aldozom (Mel: Szlán. 5). Az isten kevés jámborokért, soc gonoszokat megtart (MA: Bibl. 1.15). Egynece az masikert köllöt könyörögni, es egymast szóval valo intes által epíteni (Zvon: Osiand. 211). Bornemisza uram most épül, vajha lábot, egészséget pénzen vehetnének mi, bizony kiadnék az sárgákban erette (RákGy: Lev. 158). Színig tele lévén, meg ita erettem (Gvad: FNót. 30). **I**) ob C. propter; wegen Com: Vest. 142. **II**) Bozzw bezéduel illetend erette (RMNy. II.31). Meg giótrendő a kerezien hitert (DebrC. 12). Ah biótert meg em bochtáia az uristen bñwnket (Ozor: Christ. 138). Vádoltatom az halottae felől valo remenseget (Born: Préd. 270). Piszok esik rajta nyolveskedésért (Márkó BCsák. 10). Szürkállýatok az isten ecelisáért. De meg-emészt az isten haragjának tüze erette (90). Merő eszteleneknek mondgya a sidukat erette, hogy az a böltoség benne nintsen (Megy: 3Jaj. II.105). Az isten Adámot örök munkára es zizzásra kárhoztatta egy alma kostolásért (Illy: Préd. 1.4). A hidegért (propter frigus) nem akart szántani (285). De én ezt mért érdemlettem? Azért talán hogy szerettem? (Anade: Vers. 74). **B**) Zekwesegert fekwidew nugoznak uala: propter penuriam in campo quiescebant (EhrC. 143). Megh zomorodeek az hozyw wteert: taedere coepit itineris (JordC. 162). Meg zomorodeek az eskeweesert (ÉrdyC. 523). Az kórdztfának nehességeert sokszor az földre le eszel (CzechC. 32). Az wton kyn egyb nem zokot vala iarui az farkasnak felelmeert (VirgC. 54). Tonab nem mehető az nagy fajlakmakert (DomC. 228). Ott a szigetekben nem maradhatnac semmi méhec á felette valo nagy hideg ért (Helt: Krón. 16). A tü szilveteknek kemény volháert, ita tilnektec aszt a parancsolatot: ad duritiam cordis vestri scripsit vobis praeceptum istud (Helt: UT. 18). Keszedtől fogva az tavaszi időben, hidegöt, es nedves időt remelhetni, az hideg kódökörth (Kibés. 1572. Ds). Az fele derek irasbol az ú' vekon értelmekért keues hasznot vehetnek (Fél: Tan. Előb. 4). Ez világi fejedelmeknek engedgyünk, nem csak büntetésül-való félelemért, hanem lelki esméretünkért (Pázm: Kal. 483). Szintén oly komor a mi jesuitánc, a meg nem felelhetésért (Czegl: Japh. 114). A parásznágúért kinec kinec felesége légyen (Aptai: Vend. 888). Isten ezt kiváltképpen két okért eselekedte (Illy: Préd. II.271). Ugyan ezen okért is örüllének a vadasszonyok (Mik: MulN. 328). **C**) Ki elvezetendi δ felket ön értem propter me, megfeli ötet (MünehC

32). Maria ellene zolván Moysesnek az ow zerecen felesége-
 rti: locuta est M. contra M. propter uxorem ejus Aethiopicam
 JordC. 143). En ream es megi harangweek ty erottetek; mili
 quoque iratus est propter vos (201). Zolandnak mynden gonozt
 ty ellenetek hazwdwan en erettem: dixerint omne malum ad-
 versum vos mentientes propter me (365). Kyaloknak eleyben
 vnytettek en erettem lwnekyk byzonsagokra: ad reges duce-
 mini propter me in testimonium illis (383). Meg kóuete hogy ó
 rítte tetetd volna a tómlőczben (DebiC. 43). Az ew marhaya.
 mellyet en erettem wettene el (RMNy. II.106). Bőtsülletest.
 atrok lántzaival Kristusért kötöztetni, hogy sem királyi ko-
 onában tündökleni (Pázm: Préd. 37). Mas ember feleségeért feiet
 vőttek (Vás: CanCat. 640). Érted, értted, már éretted, ah,
 mennyit kell szenvednem (Amade: Vers. 86). **5)** [causa, gratia;
 wegen, halber, behufs]. Teben czudaert (pro miraculo) tonaba
 megtartottak nala a kenyereket (ElnC. 76) Az evkert hozta
 vala az zentseges zevleteso való kevltségert (CornC. 85). A
 varandokert küldeh (DebrC. 8). Lászlo ért küldénc (Val:
 Gen. 33). Es országoknak epületiert tanaczokath tartnak (KBécs
 1572. F5). Az hazassag az istentől rendeltet az emberi
 renetnek szaporodasaert (Fél: Tan. 460). Látá hogy az gymőlcz
 kévánatos volna az bölcseségnek megnyeréseert (MA: Bibl. I.3).
 Helhezete cherubimokat az életnek fájánac őrizetiért: collo-
 cavit cherubim ad custodiendam viam ligni vitae (4). Aaron
 veszéje megvirágozic az Aaron pag tisztinec és viadóságának
 megerősítéséért (136). Akár békeségért, akár vialórt jötte-
 nek fogjátok meg őket az követeket (328). Folyamhatunk segít-
 ségért (Bal: CsIsk. 260). A paráznaságnak el-tvoztatásiert min-
 den férfinak tulajdon felesége légyen (Matkó: BCsák. 237). Nem
 áratosságért járnak a templomban, hanem gonosz szándéko-
 kért (Land: ÚjSegits. II.208). Hogyha bor italtól fejed fáj erős-
 sen, meggyógyulásáert igyál a szép vizben (Felv: SchSal. 35).
 A fájdalomnak jeléert hammut hintett fejére (Illy: Préd. I.89).
 Idő töltésert ment hozzá (Mik: TörL. 93). Szabadságot kér a
 bor árrulásert (95). Kardokat nem más végért rántották ki
 hüvelyéből, hanem hogy hűségetek mutassák fejedelmekhez
 (Fal: NA. 210).

[Szólások]. Istennek kedueyrt kere amore Chr. (EhrC. 26).
 Mulatas kedveyerth: causa recreationis (NagyszC. 228). Jobb
 is volna kdnek vasárnapra szombatban ide jóni isteni szolgálat
 kedvéert (LevT. II.296). Kétszer szolták a ludakat meg-mel-
 jesztetni a tolla kedvéert (Misk: VKert. 351). Az te zenczegds
 sebeyderth kerlek uram Jesus (CzechC. 22). Kérem te
 Kdrt erők való szolgálatomert (LevT. I.6). Istenért is kérem
 Kdrt, elvégezvén dolgát, öcsém uram ó kménél ne kessék
 (II.254). Annak idejekor kiteszen magáert a discursusban
 (Fal: NA. 195). Fejére tellett a büntetés, hogy mindent meg-
 fizessen, a bosszuságert is tégyen (Fal: TÉ. 748). Érte
 vagyoc: vigilo, conor studeo, satago MA. Erthe lesznek.
 hogy megh vevgyk (LevT. I.55). Minden módon érte akara
 lómi, mint békeséget szőrezhetne (Helt: Krón. 193). Ha lehet
 tőlem érte készek (Decsi: Adag. 233). El-is bitesd magaddal,
 érte lesznek, hogy minden képes udvarisággal magokhoz tal-
 hassanak (Fal: NE. 3).

2. ÉRT (ért Bécsc. 83. MünchC. 38. 44. sat. er/elem Helt:
 UT. n6. s3. L1): **1)** intelligo C [verstehen]. Bernald mendent
 latuan es megmondot bezedeket yol ertuen hozzahyrya zent
 Ferencet (EhrC. 5). Hoog no latnanac zemeckel, se fülcckel
 hallananac, se zundckel ertenenec (MünchC. 38). Halgassatok
 es ercezetek (JordC. 401). Az tyz zyzeken mynden ember
 ertetyk (ÉrdyC. 150). Myt ertez rayta nykor azt mondod (568).
 Elmeegyen, erched: az zernyw balarra (505). Ewneky, erthween:
 az wr istennek (55-b. 14b). Ez zent igeknek haznalatyat es
 ereret vyzeken es értelme erteneie es tudnak (VirgC. 52).
 Az folio vizen emuilagh ertetik (110). Óhk nem erthek ez beze-
 dedh (PozsC. 21). Beszellek neki, semmit nem ert benne (Mel-

SzJán. 213). Olyrol irsz, kit sem te, sem a te feleid nem érte-
 nec (Mon: Apol. 332). Oly nyelven beszéllett, az mellyben az
 nép semmit nem értött (MA: Scult. 854). Az darázásokon érti
 mardosást (MA: Bibl. 170). Mit értesz azonn, mikor aszt mondod,
 hogy... (Bal: CsIsk. 324). Christus ölyvst kereszti érted a
 szenvedésen (Czegl: MM. 185). A mélységnek kutyán érti a
 világot (Illy: Préd. 174). Ez aldozaton értetik az óltári szent
 ségnek áldozatya (II.93. 164). In principio creavit dens caelum...
 Itt az istennek neve által értetik az atya, a kezdeten a fiu:
 az istennek lelke által pedig értetik a szent lélek (Bíró: Préd.
 109). Mikor a fél így s amegy böltsmérez valamit, arra értsed
 hogy böltsüllli (Fal: UE. III.99). **2)** persentisco C. [erfahren].
 Erty vala anya zent egy bazat elnyomottatny es zagattatny
 (MargL. 81). Vala mence yrasok vannak, erched zent leelek
 wr isten myat zerezettewen (ÉrdyC. 4). Erchede kynek erteny
 keel (505b). Jupiter akarattiat erti vala (CsonaC. 7). Ha kd
 mit ért Ferenez uram felől (LevT. II.50). Ióundó dolgokat
 akarsz én tőlem érteni, melyeket senki meg nem érthet (Helt:
 Krón. 16b). Isten azokat a kik igazat akarnak érteni, az tör-
 vélyhez igazitya (Pázm: Kal. 487). Ebből ertenuink adatik, hogy
 Christustól el nem szakadhat az ő teste (523). Ha Bécscben
 indúlnék, és az útát nem tudnám, akarnám érteni, melyre
 kellyen mennem (592). Eorömet ertueném, hol olvasták az írás-
 ban, hogy ezeket az szókat kell mondani mikor keresztelünk
 (742). Abraham nem tudot minket, es az Iszráel nem ertet mi
 felőlinc (Zvon: Osiand. 197). Eszszendőbennis azonokat érzed
 leendőkne (KCsepr. 1626. D7). Noha vérben sokan fekdűznek,
 halnak is, de dőghalált még nem értettem (RákGy: Lev. 224).
 Im értettünk inuár a külső urakról s azoknak hallatlan mar-
 tyromságokról (Thaly: Adal. I.19). **3)** [puto, opinor; meinen].
 Nem értünk vélek, nem-is tsuda: ab üs dissentimus, nec mirum
 PPBl. Külömbet értőc: absentio C. Nemelliek aszt ertik, hoó
 az isten teremti az lelket (Fél: Tan. 92). Az igaz poenitentiának
 egkic reszeröl sem ertenec igazat az papistak (244). Senki ű
 maga felől keuelien ne erzen, hanem vó erzen hoó merkte-
 letes legien (457). Ezent kel a conciliomokrol ertenuinc es tar-
 tanuuc (Mon: Apol. 275). A mit ez egy tévelygésnek példájában
 mondok, azont ércesed akármely ujonnan gondolt gaz tudomány-
 rul (Pázm: Kal. 569). Ne érts, mint ha szent Pál maga ejtete
 volna magán azokat a bélyegeket, és lupi kékeket (Pós: Igazs.
 II.129)! Giakran az istennec draga z. emberi ómón köztőc
 egkic az masic felől igen iol ertneec, es iol itelneec (EszT:
 IgAny. 23). Ha mind az egész világ papa ellen erteneis, de
 mégis az papa itelete mellé kellyene allani (423). Plotinus az
 ur Christus felől még Ariusnál is bōstelenebbül értett (GKat:
 Titk. 15). Ne érés magad felől nagyot (Megy: 6Jaj. III.34).
 Tulajdona az alázatosoknak, hogy magokrol alább értsenek
 (sentiant) hogysen vannak (Illy: Préd. II.20). Alázatos volt, és
 keveset értet ő magáról (209).

[Szólások]. Igen ért h o z z á, mint az bagoly az Ané Mariához
 (Decsi: Adag. 2). Nem értünk vélek, nem is tsuda: ab üs
 dissentimus, *nec mirum PPBl.

[Közmondások]. Mit ért az hajdú az harangöntéshez? (Thaly:
 Adal. I.80).

által-ért: *cerno animo PPBl. [begreifen]. Hamar által-érti
 a dolgot: vir acutae naris PPBl. Az emberi elme sóc száz esz-
 tendőket által ért és megemlíti, midőn akarmely időt, napot, és
 esztendőnt az ő helyére szabt (MA: Tan. 170). Az illyen tanító
 szentül és mélyen által-értette hivatalyalt (Pázm: Préd. e) Által-
 érti, hogy ember a gonoszért nem dütsőséget hanem gyaláza-
 tot érdemel (57). Ki értheti által, hogy a ki születik, annak
 más természete nincsen a születtől? hogy az atya nem időb a
 fiúnál? (Bíró: Préd. 110. 128). A ki ezt jól által-érti, bahol mit
 nyer is urán, mentegetni és titkolni fogja (Fal: UE. 366). Hogy
 a böltsék irásit által-értsed (SzD: MVir. 115).

általértés: [perceptio, cognitio; das begreifen, verstehen]. Az emberek értelmé telhetetlen a természet titkainak és felsőes dolgainak által-értésében (Pázm: Préd. 62. Hall: Tel. 2).

ögyget-ért: concordo, consentio, assentio, astipulor C. [einverstanden sein, eines sinnes sein]. Az én finimmal egyetértsem ő keme és egymás előmentinek örüljenek (LévT. II.47). Eggyet értenek az hívek (Fél: Tan. 295). Szent Pál sem értet volna Peterrel eggyet (Mon: Apol. 347). Tsak szó-fia beszéd az, hogy az apostolokkal eggyet értenek (Pázm: Kal. 1766. 163). Igyekdözetekben eggyet értnec (Zvon: Post. 1.537).

ögygetörtés: assensus, astipulatio C. [eintracht] (Com: Jan. 67).

el-ért: mento assequor SI. [begreifen, verstehen]. Hogy mindön embőr el erteneis ebből hogy Maria oli fenős es tizta a bintől. (DebrC. 174). Mi dolog legyen ez, én el nem érthetem (Illyef: Jephil. 10).

elértés: entlymema ACsere: Enc. 22.

fönn-ért, fönnen-ért: [superbio; hochmütig sein]. Fönyen magoc és érdemec felől ne értenénc (Zvon: Post. 1.396). Szemben ugrie veled ez ily ember és azt mondgya: Tehát miért érted olly fönyen? (Kereszt: FelsK. 130). Fenn ne érts, hanem felly (Mal: Evang. 571. Sám: 3Fél. 586).

fönnérti: [superbus; hochmütig]. Ezzec igen fen érti emberec, és felötte bölceec (Dáv: Kker. Q7).

mög-ört: 1) intelligo MA [verstehen]. Könyven megérthető dolog: *caedit in nostram intelligentiam PPL. Hogy niluaban mégerértécc (ÉrdyC. 600). Nem értöttem meg magamat (NagyszC. 51). Meg eercebed een ohaytasomath: intelligo clamorem meum (KulesC. 6). Hallottam, hogy az álmot megérted és megtudod magyarázni (MA: Bibl. I.38). Ebből aletom hogy könnyen meg értethetic mely igen reszes legyen az romái vduar az ilyen kereskedesneec vudoc förtelmességben (Zvon: Osiand. 69). 2) comperio, resciscio C. rescio MA. [erfahren]. Ha akaryatok meg erteny hew az yllyes: si vultis recipere, ipse est Elias (JordC. 385). Meg erte heg fogatja volna hog kerezetet neven ellenseregno (DomC. 240). Hogy betsülhessic a tellyes szent irast, értsük meg, hounan tamadat (Helt: Bibl. I.22). Azt nem tudta, hanem az vtán értette meg (Kár: Bibl. I.91. 532). Órizet ala vetek ütet, míg megh ertenejek az urak akarattyat (Szár: Cat. M). Jó volna, adná megérteni az franeziának (RákGy: Lév. 151).

vissza-ört: [contra intelligo; umgekehrt verstehen]. Ezt az velekedést vissza kel érteni: contraria opinio intelligenda est (Vor: Verb. 158). Ha ezek dítsérni kezdik a virtust, vissza-értsöd: mert tsütképpen mondgyák, úgymint már régi baráti a látorságnak (Fal: NE. 58). Még nem érkezettek annyira eszetekkel, hogy ezt jól meg fontolnátok, és azért mind vissza értitek a dolgot (Fal: NA. 139).

Érteget: [resciscio, saepius audio; öfter hören]. Ha lutherista volnék, s azt kezdeném értegetni tanítóimtól, hogy az egész ececlésia el-tévelyedhetik minden pásztorival egyetemben (Pázm: Kal. 553. TörtT. 187).

Értéköz-ik: 1) intelligo; verstehen]. Halwan nem halnak es nem értekeznek: audientes non audiunt et non intelligent (JordC. 393). Abyttya vala hv atya llyazt ezen ertöközni: existimabat fratros suos intelligere (728). Myndentők azonképpen ertöközween egy másrol: idipsum invicem sentientes (ÉrdyC. 73b). Nem ertekeztek az kenyerekről; non intellexerunt de panibus (ÉrsC. 4). Bodogh ky ertekezgy naualyason: beatus qui intelligit super egenum (KulesC. 100). Értekezem a fertezetlen vtbau, mikor idő en hoziam (AporC. 61). 2) scrutor MA [sich

erkundigen, erfragen]. Szorgalmasan értekezöm: percontator, percontor C. Tanul, értekezie, tudakozik: discit, percontator, sciscitator Com: Jan. 154. Értekezie, végére mégyen: percontator rumores 185. Ez vellyakrol kynob embernek ertekeköznye homnem az menyeyekről (SándC. 1). Arrol ercehetők es erteközvetek ky meenyben vagon (ÉrdyC. 391b). Kd értekezik az egészségem felől (LévT. II.112). Akarván hireket értekezni (306. 97). Lehetetlen hogy nem értekezzen volna ráta, mi okból ölette meg őket Herodes, es ottan meg montae neki az okat (Tel: Evang. I.135). Halgassatoc őket, kergetec es ertekezelec ő füllöc (213). Jo let volna Georgius maiortul ertekezne (Tel: Fel. 64). Az irast ertekezi en felöllem (Born: Préd. 16. 82). Értekezzetec az irasokbul, mert ezec teszne tanulizoussagot felöllem (Pécsi: SzűzK. 34). A mellyeket által ismérni gyönyörűséges, visgályuc, értekezzüc, tudakozzuc: quae per noscere volupe est, rimannur (Com. Jan. 67). Kedvesen venném, ha értekezhotne kd az kahnárokkal, nem adott-e el nekik valamely ezüst darabot (LévT. II.400). Neander értekezik Eusebiustól a főrendnek kötelességéről (Fal: NE. 3). Értelem nélkül nem lehet élni. Ha otthon nintsen, kérj költsön, az az, ha nem érted, értekezéll (Fal: UE. 455).

mög-értéközik: 1) [intelligo; erkennen, sich vergewissern]. Megértekezem az igeről: cognoverunt de verbo (MünchC. 111. ÉrdyC. 112b). Kezde gondolkodnya kyth Ioseph lathwan es rolá megh ertebekezween, monda (WinklC. 109. NádC. 379). Nem ertekeztenek vala meg az kynerekből: non intellexerunt de panibus (JordC. 475). Mykoron ember tyztösszeegben volna nem erteközözeek meg rólá az az nem tartaa magat reca: cum in honore esset, non intellexit (ÉrdyC. 7). Ottan meg erteközözenek raytta hogy az volna (66). 2) perscrutor MA [sich erkundigen, nachforschen, erfragen, erforschen]. Az byzon bölceeseg, mykoron [az ember] emen magarol megh ertöközyc (28). Minden nehez dolgokban meg erteközic vala a tudos emberektől (Helt: Krón. 28). Mellyről a magnusoktól megerteköziet vala: quod exquisierat a magis (Helt: IT. A4). Kerdőt keré az olfót valo nemzetsegekről, értekezzel meg ami eleinkről (Mel: Jób. 20). Értekezzél meg rólá, hogyha igaz-é a hír (MA: Bibl. I.171). Megértekezővén azoc én felöllem: interrogationem de me habentes (IV.135). Értekezzic meg, micsoda életben élt az Simeon (MA: Scult. 130). Az tengernek természetit meg ertekeznek: naturam maris noscerent (Pórró: Curt. 597).

Értekezés: scrutatio, scrutinium, percontatio, percontatio, perscrutatio MA [erkundigung, nachforschung]. Szorgalmas értekezés: percontatio C.

Értekezhetoetlen: [inexplicabilis; unerforschbar]. Ha az ur istennek értekezhetoetlen szentségének mélységes felségét meggondollyuk (Rim: Ének. 88).

Értekező: percontator C. scrutator, percontor MA [nachforscher].

Értelém: 1) intellectus, intelligentia C. [verstand, verständig]. Meg tti es értelmekül vattoc ő? (MünchC. 42). Bolondok vetteek értelmeknek egesegeet (DonC. 161). Vilagosich meg kérlek vram az én értelmemet (ThewrC. 173). Magzattyatok értelmeire és bölceségre tanyitsic (Helt: Mes. 81). Értelem nélkül vattokél: imprudentes estis (Helt: UT. I.1). Nizezen ő benne értelem: absque prudentia est (Kár: Bibl. I.189). Ada az isten Sálomonnac bölceséget és igen nagy értelmet: sapientiam et prudentiam multam nimis (306). Az en elmenne nizez ami ertelme, amminemöt ennac az dolognac nagy volta kiuan (Zvon: Osiand. B2). Meggondoló értelem (MA: Tan. 180). Eggyiyü rövid értelmű emberec (MA: Scult. 77). Feleleti olég vilagos, és könnyű értelmű volt (57). Itéllyemeg a leg kisebb értelmű gyornec (Matkó: BCsák. 13). Vakok az értelemben (Illy: Préd. 1.203). Az embornek elméje és értelme meghomályosodtak (II.2) A főnce első része, homloka, vak

szarva alatt vagyon a közönséges értelem: sub simplice sensus communis (Com: Jan. 64). Az értelem ért, az okosság okoskodik (Com: Vest. 39). **2)** [sensus; sinn]. Felelem megghata ő értelme: tremor inuasit sensus eorum (BécsiC. 15). Vth értelm laathas hallas nyeldőkles illatozas illethos (NagyszC. 359). Őt kapui az őt értelmekek (ÉrsC. 531b). **3)** [sensus; sinn, bedeutung]. Az zent yrashan mynden hamiss értelmekek ygz értelmele ygazgathya (ÉrdyC. 560b). (Az epistolának rywveden valo értelme (521). Az te latasodnak értelmet byzounal meg mutatom neked (DomC. 318). Meszeb nem vitata ennek értelmet (CsomaC. 99). Igaz értelmet es magyarazattjat, el akarné nyomni (Helt: Bibl. 1b2). Mi módon mehetünk végére az biblia bötijének igaz értelmekek (d'azm: Kal. 457). Ez könyv világos értelenmel vagyon írva (MA: Scult. 8). Világos értelmű (1030). **4)** sententia C. [meinung]. Értelmek kimondása: suffragatio C. Hamis értelem, tévelygés: error Com: Jan. 66. Külön értelem: dissensio (202). Vni értelemre állani: *addicere se alicui sententiae PPBl. Lón az bölcsenek erről értelme (CsomaC. 6). Nincz igaz értelme az isten felől (Born: Préd. 301). Közönséges értelem hog' az angialok az vilagossaggal eggrít teremtettének (Fél: Tan. 80). Meg halgatni kól az kősegnek értelmet az gyülesben (Zvon: Osiand. G4). Az lút dolganac el rendelésben az ő értelmet meg mondgya (C4). Ez vagy amaz vélekedés értelem mellett megmaradnac (MA: Scult. 13). Az ur feleletéről különb-külömb értelemben vadnac az bölceek (MA: Bibl. 448). A pápisták majd minden nemzetségből vontanak a magok értelme, mert pápista hitre térítettek minden pogányokat (Matkó: BCsák. 216). A szent atyáknak, és az anyaszentegyháznak közönséges értelme az, hogy e példabeszéd által jelentetik a szentséges vacsora (Illy: Préd. II.1). Ellenmondással se szinét, se jelét nem adgya különbözö értelmekek (Fal: L'E. 389). **5)** [consensio. conspiratio; einverstándnis]. Miért hogy az várasbelleckel értelme vala, azzonnal meg véné az váras (Helt: Krón. 127b). Titkon a törökkel értelme volt és barátságot tartott vala (MonIrók. III.184). Egy ember el-rontá jó értelmüket (Zrinyi. II.47). **6)** [instructio, cognitio; kunde, kentsis]. Héjános értelme vminek: manca cognitio PPBl. Az olnaso nagyob értelmet vehessen belőlle (Helt: Krón. 2). Básty György mint hogy értelme volt császártól is, mindjárt indula az fizetett néppel (MonIrók. VII.80). Illyen dolgot ada mindjárt értelmre (Gyöngy: Char. 24).

[Szólások]. Megállani maga értelmében: *constare in sententia. Az ő értelmén állottanak meg: sententia illius *praevaluit PPBl.

[Közmondások]. Mennyi ember annyi értelem: quot homines, tot sententiae (Deesi: Adag. 18). Mennyi feo annyi értelem (Vás: CanCat. 460). Sok fő, sok értelem: quot capita, tot sensus (Kisv: Adag. 513).

égy-értelmű: consensus, consensio, unanimitas C. [einverstándnis]. Az kősegnek alattomban valo egy értelme: tacitus consensus populi (Ver: Verb. Előb. 53. Szót. 6).

égyértelmű: concors C. [übereinstimmend, einverstanden]. Judas levele egy értelmű sz. Péter másodic levelével (MA: Bibl. IV.239). Ez szent emberek gyakorta egymás között nem egy értelmekek (MA: Tan. Előb. 16).

Értelmes: **1)** intelligens C. intelligens, sapiens, cordatus MA. [verstándig, verstándnisvoll]. Oly értelmesek sem nalanak, hogy csak azt mondyakuala nek: my es elmegvuk alamyzaert (EhrC. 81). El eneztötöd ezeket az értelmesekthwl: abscondisti haec a prudentibus (JordC. 387). Elmeyeenek előss voltaertb mondhatatlan nagy értelmes ember leen (ÉrdyC. 519b). Értelmes akarat (533b). Deaky twdomanban értelmes (615b). Oly tekeelletes es eertelmes eoletew volt (647b). Bölce értelmes férfiac (Kár: Bibl. L452). Értelmes észesség: prudentia (650). A k sokat tud, ismér, tudós, értelmes: gnarus (Com: Jan. 66). Az

borbély értelmes, avagy tudatlan (Com: Vest. 15). Adgy a te szolgádnak értelmes szivet: cor docile (Illy: Préd. L56). **2)** [intelligibilis; verstándlich, bedeutungsvoll]. Értelmes summás beszéd: lemma PPBl. Értelmes magyarazaty (ÉrdyC. 535). Az ew korezt newezetynék értelmes voltáról (560). Értelmesen zolas (596b). Idejekorán való értelmes beszéd (MA: SB. 139).

Értelmesked-ik. Értelmeskedni, böltsolkodni: sapero Com: Jan. 224. 180. Mostan ez értelmesekedőket szállítom meg, az kie az ravasz okoskodásra adgyac akarnak és az Aristotelesnek mondását horgas tekeréssel oda akarnak fűszíteni, hogy az lelkek halhatatlanságát tagadgyac (MA: Tan. 22).

Értelmesség: sapientia, intelligentia MA. [verstand, vermunft]. Azt hatalmas értelmesseeggel teremtee (ÉrdyC. 532b).

Értelmesül: [prudens fio; verstándig werden]. Elméjében is őregbült, értelmesült (GKat: Váls. I.44).

Értelmetlen: sensu carens Kr. [sinnlos] (Fal: UE. I.15. Kr.).

Értés: intellectio, notitia Kr. [das verstehen]. Vissza valo értés: antiphrasis C. Ő benne csak egy el oszlohatatlan értés vagyon (Pázm: Kal. 35).

[Szólások]. Értésre a d: notitiae dat Kr. Adgya ertesonekre es tudasunkra (RMNy. II.324). Igy adom értésedre (Zvon: Posst. II.284. Czegl: Japh. 123). Melly mondásával azt akarta értésünkre adni (Tarn: JÓÉl. 94). Es ett értésünkre, hogy az laza dolgait igen restesen effectuálná (KeckTört. IV.304). Tuttokra vagyon telát és értékre az szentek kérése (Pázm: Kal. 789).

[Értet]

még-értet: [intelligere facio; verstehen lassen, zu verstehen geben]. Miuelünk istennek titkait meg értetőd (TihC. 10). Mind-ezekben az a esudám, hogy a német hostilitását a fényes portával meg nem tudjuk értetni (MonIrók. VIII.111).

Értetlen: inconsideratus, stolidus, imprudens MA. [unverstándig, albern]. Értetlen, eszelős: stolidus Com: Vest. 147. Értetlenek: insensati (NémGl. 282). Vetkeztem ertuen értetlen (VirgC. 13). Nagjio bwnwbsbet es vlatoshat es értetlenbet en ndalunna nem lele (80). Nemellie értetlen iteletet tesznek (Fél: Tan. Előb. 8). Tehetségire nézve tudatlan, szegény, értetlen (Báta: VTárgya 181). Az hadakozásnak dolgaiban tudatlanok és értetlenek ne legyenek (Teleki: FLél. 216).

Értetlenked-ik: imperite v. intelligibiliter loquor Kr. [unsinn schwatzen]. Szintén olyan édes választ tudunc neked tenni, mint te szollasz, ha bolondoskodni es ertetlenkedni akarnék (Tel: Fel. 68).

Értetlenség: inscitia, imperitia, ruditas Kr. [unverstand, albernheit]. Emelekyzel meg the bozwsagydyrol es wnekyk ertetlenséggel: insipientia (KeszthC. 188. KulcsC. 180). Értetlenség és tudatlanság (MonIrók. III.125. MA: Tan. 73. MA: Sent. 512). Igy azoknak értetlenségeket megmutatná (Illy: Préd. I.22).

[Érthet]

Érthető: intelligibilis C. MA. [verstándlich].

Érthetős: ∞ Hogy mentül világosban, érthetősben esnek tanításom (Megy: Dial. Előb. 11). Érthetősben ki-főjgetették (GKat: Titk. 906).

Értő: **1)** intelligens, doctus, peritus; kennek SI. [verstándig]. Az byro mykoron ew nagy regulayanak alatyat meg olnastuolna, ygen meg yzanyudak, mert uala ertew ember: intelligens (EhrC. 22). Ki adott az elmének es ertő résznek értelmet (Mel: Jób. 94). Irás értő (Zvon: Post. I.526). **2)** [concors; einverstanden]. Myndenel erthew wagyok az byrowal (LevT. I.15).

ÉS, S (es ÉrdyC. [a mai 'is' uo. rendszeren: ees]. cis ThewrC. 105—109. 125—126. eus RMNy. II.64. III.29. 31); et, atque, ve C. ac Ver. [und]. Pur es chomuv vogmuc. Engede ur-

dung intetvínce es evec oz tilust gimils tvcl es oz gimilsben halalut evec (HB). A te népéd en népém es te istened en isténém (BécsiC. 3). Testoua iar (168). Ha a nyers fan ezt tezik, smint lecen az azzuac dolga (WeszprC. 101). Meg merek őtet a keresztfaboz mint hozzat smind zelet (102). Nem viseli az ő keresztet s engőmet nem követ (DebrC. 2). Kristus kirali s Horodes (109). S elfutának s zozat lőn (118). En ees wtannatok meogyeek es vala hol leeztők eeltők lakoztok, ott akarok lenny es meg hably ty veltők egyetembe (ÉrdyC. 577b). Testestől es lelkestől felvitettetett (KazC. 24). Enne senne iozagot hozot (VirgC. 128). Ez igek embert igeyeznek, akar együtt vettesse-nek es akar kőln (RMNy. II.12). Hogy tarcza, s eeltesse, s hamar fel neuclye (Komj: SzPál. A3b). Megh tarcza, s ewryzze soltamazza (A7). Vallyon s-nit miuelnee ez nyomorult sidőc? Vallyon s-meg engediké ezt ő nekic? quid judaici faciunt imbecilles? Num dimittent eos gentes? (Kár: Bibl. I.430). Vallyon s niuglen ingerel engemet oz nép? Usquequo detrahet mihi populus iste? (MA: Bibl. I.132). A melly fín meg-lágyúl a gyümölt; es mihent szakasztyuk, ottan megehetyük (Pázm: Préd. 26). Mennyki hamar a váras útszúra es szorossira, es szegényeket, es erőtleneket, es vakokat, es sintákat hozz-bé ide (744). De jaj, s meg jaj! világ nagyra bötsöltyük, es mennyi fáradsággal keressik a világ javait! (319). Ki egyképpen s ki másképpen veszi (Pázm: 5 Levél. 276). Kérülk is minden úttal es móddal (Fál: 565). Őr a szakács es nem szolgál, konyhájában kis király (Fál: Vers. 878).

1. ES: [iururandum; schwur]. Fratereknek essy: fratrum professio (EhrC. 104). Essebelevl [igy] tartoznak tartany: ex professione tenentur observare (111). Esequel erőseituala őtet kazdagga tonni (BécsiC. 88. 274). Hazug ost ne zerosotoc (306). Meg aggád te esedet: reddes juramenta tua (MünclC. 22). Esequel fogada (40). Az esnee őruenie (40). Esequel megtagada, mert nem esmerte volna az embert (66). Megzomoróde a kiral az esert (82).

Esküsz-ik, eskösz-ik, eskész-ik: iuro, ejuro, dejuro C. [schwören]. Erős esküvéssel esküszöm: dejuro. Hamissan esküszöm: perjuro, pejero. Hamissan esküvő: perjurius C. Eskewm az zerzetet tartanom: professus sum religionem tenere (EhrC. 119). Eskéuéc ő zekire: juravit per thronum suum (BécsiC. 12). Ne eskőggől hamissan (MünclC. 22). Valaki eskendie az oltarra, a semmi; ki kedeg eskendie a genőrdősegre, ki raíta vagon, a tartozic (57). Kezde zidalmazni es eskenni, mert nem esmerto volna az embert (66b). Eskőttem on haragomban nem mennok be ingalmamba (AporC. 56). Ne eskőgyel hamissan (JordC. 367). Esköznek hív őregbőkön: per eum jurant qui fit major (808). Éskezyk w baratyanak (KulesC. 23). Eskwznek w benne: jurant in eo (148). Eskyvek nagy lytre (Pesti: NTest. 61). Itt az Jehovara esküszik Saul, nem Peterre, Palra (Mel: Sám. 81). Gonoszul ne esküdjyel (Fél: Bibl. 7). Az sorogozke, az melly Christus alá eskütt (MA: Scult. 18). Két ember a király voszdelmére eskütt (Hall: III. 11. 337).

bé-esküszik valami társaságba: juramento se adstringere alicui societati MA. [beim eintritte einen eid leisten, sich eidlich verbinden]. Predicator zorzetnek professiot tev, be eskövt (MargL. 28). Zerelmes leanim kyk be eskövtötek (VirgC. 138). Somogyi Ferencz, Nagy Tamás huszomgy gyalogval Egré érének, Szolnok szillása előtt béeskőnek királynak, országnak es a püspöknek (Tin. 114). Az szerzotesknek rendibe be eskütt (Tel: Evang. I.240). Ha fél keduel vagyon az szerzethez, soha nem szenvedí, hogy bé esküdjyék (Pázm: Kal. 335).

ögybe-esküszik: conjuro C. [sich verschwören]. Egybe eskünéek, hogy megakarúé őni a királyt (Helt: Krón. 10). Ez wrac közzül négyon egybe eskünéec a király ellen (31). Minden teremtettállatok ellenek felfegyverkeznek es egybe esküsznek (Illy: Préd. I.12).

ögybeeskütt: conjuratus C. [verschwörer].

ögybeesküvés, ögybonesküvés: conjuratio, conspiratio C. [verschwörung].

el-esküsz(ik): abjuro C. MA. MedLat. 5. [abschwören]. Nala le őt marhat el eskütt vala: creditum abjuraverat (Deesi: SallC. 19). Őtet három izben megtagadta es eleskütte (MA: Scult. 100). El esküzi magát magatul, minden tehetsegeuel az köségeve tezi magát (MNyl: Zsolt. 77).

elesküvés: abjuratio MA. [abschwörung].

ki-esküszik: ejuro MA.

mög-esküszik: 1) jure juro C. juro MA. [schwören]. Meg eskewm en haragomban (FestC. 5). Meg eskettel enuekem az en sorogemnek ereyre (CornC. 366). Ha meg eskedendel enuekem, hogy en tevelm el nem tauozol, es az en gevezdelm vete lej[m]nek ereyet neked meg mondom (365). Damancos atyank ellene alla, meg eskewen erovssen, hogha meg predicahayak, tehat az tengeren által menne (DomC. 68). Ysten megh eskwth hívneky (JordC. 712). Meg eskegyel hogy a mit enekem fogatal abban erwsen meg alaz (VirgC. 55). Meg eskőnek elő istenre (114). Mondotta hogh hath ember eskwuenek megh raytha (RMNy. II.190). Választac az Albirt hertzegét királya, es kezére megesküfüene neki (Helt: Krón. 76b). Akar nú legyen az min meg eskütt volt hamissan (Kár: Bibl. 1.92). Olyan dolgon meg-esküszik, a mellyet maga sem tud (Matkó: BCsák. 332). Meg-eskünnél mellette hamissan: falsum testimonium dices pro eo (MA: Bibl. I.66). Megesköttem felemelt kézzel istennek (12). Az wr választ magának tégedet miképpen meg eskütte nekéd (183). 2) [copular; getraut werden]. Ember feleségével meg-esküdjyék (Pázm: LuthV. 222).

mögeskütt: juratus C. [der geschworen bat]. Meg-eskütt es liit barátom: *alter ego, alter ipse. Meg-eskütt ellenség *adversarius acerrimus, capitalis PPB.

öszve-esküszik: conjuro, conspiro MA. [sich verschwören].

öszveesküvés: conjuratio, conspiratio MA. [verschwörung]. (MA: Tan. Előb. 19).

Esküt, esköt, eskét: 1) [jurare facio, juramento adstringo; schwören lassen, beschwören]. Uy vitezsegre esköte (NádC. 461). 2) [copulo, connubium sancio; trauen]. Eskütnec, keresztelnee (Bor: Préd. 460).

mög-eskütt, mög-eskét: 1) jurare facio, juramentum exigo, juramento constringo MA. [schwören lassen, beschwören]. Meg esküté a papoknak fejedelmít (Kár: Bibl. I.420). Az én wram meg eskütett engemet es ezt mondotta: adjuravit mi dominus meus dicens (Helt: Bibl. I.F). Izráel Józsefet azon megesküté, testét Egyiptusba hogy el nem temetné (RMK. IV. 26). Hogy megeskessetec az urra: ut adiurem te per dominum (MA: Bibl. I.20). Megeskütöm, hogy én szerelmemet soha el ne felejtse (Balassa: Költ. 176). Megesküté a maga büségére (Mik: MulN. 198). 2) [sollemnibus dictis connubium sancio; trauen]. Megkéré a (hercegnek) hűgát, es a durhám püspök megeskété őket (Mik: MulN. 297).

mögeskütés: [sancio connubii; trauung]. A püspököt hívát, hogy készülfjön a megeskütésre (Mik: MulN. 283).

öszve-eskütt: [societatem sancio; feierlich vereinigen]. Özue költi, es esküti a hűnek (Mel: SzJán. 470).

Eskütés: [sancio connubii; trauung]. Ez szerző a hazassag koron a templomboli eskütést (Szék: Krón. 100. Mel: AT. 110. Bes: HÉnek. 2).

Eskütt: juratus MA. Otr: OrigHung. II.187. [geschwornen]. Fw biro, esküttek es minden tanaczok polgarok (RMNy. II.1). Esköt uraim (16). Az isten a bíróságot soha ki ne hagyja tölteni sem esküttnék, sem bírójának (MonTME. I.79).

Esküttet: adjuro, juramento adstringo Otr: OrigHung. II.187. [beschwören, beeidigen]. Mynekth azon esgwettet, hogy ev felsögenek haznoth thegowth [thegewuk] (LövT. I.16).

be-esküttet: ∞ Azokat ott béesküdtették volt, viadalhoz holtig ott minden kész volt (Tin. 115).

mög-esküttet: ∞ Vövee fíel Moyses Joseffinek hű testeet, nyert meg esküttette hűket (JordC. 37. 128). Ott reea fogaak, myceert eskwettette volna meg az embert bamysan (ÉrdyC. 526. 636).

Esküdtetés: adjuratio Kr. [das schwören-lassen]. Az ember ölésnél nagyobb bűn a hamis esküdtetés (Pázm: Préd. 666).

Esküvés, eskövés, eskévés, eskés (*esküvés* Kules: Evang. 20. 320. *esküvés* JordC. 179. 808. *esküves* DebrC. 617. *esküés* Pázm: Kal. 383. *esküés* MA): jusjurandum, jurandum, juratio, juramentum C. [schwur, eid]. Hamis esküvés: perjuriurum. Hamissan esküvés: perjuriatio C. Eskees kyt eskewt Abrahamnak (FestC. 270). Hamys eskees (CornC. 125). Az eskeweestert meg zomorodeek (ÉrdyC. 523). Zerzetbe eskés (DebrC. 629). Nag esküsel fogadast tün (Sylv: UT. I.23. 82). Esküsedet lássad hogy meg ne rontsad (RMK. II.128). Feddic a hamis esket (Helt: Bibl. Ig. K3). Eskünessel fogada neki (Fél: Bibl. 23). Igaz esküvés (Deesi: Adag. 158). A kevélységet, esküést és egyéb' vétkeket távoztassanak (Pázm: Préd. 45). Eskövés és szitkok (NótPM 13).

Esküvetlen (*esküetlen* MA): injuratus C. MA. [ungeschworen].

Esküvő: 1) jurans MA. jurator C. [schwörend]. 2) [nuptiae; tranung,] ehétidigung, les épousailles KirBesz. 129.

[Esküz]

Esküzöd-ik: [identidem juror; immer wieder schwören]. Ibon ezek a bonta keresztények, az anabaptisták, míg előbbeni vallásban voltanak, hamis esküzödést túllők nem hallottunk, részegét köztűdők ritkán láttunk. De mióta Sámbar konkolyt vete közükbe, azolta azok-is már szinte olly részegesek, lelkeződők, hamis esküzödők, egy-más között veszekedők (Pós: GBot. 25).

2. **ES** (*ees* KeszthC. 202): [pluvia; regen]. Urnac essi es harmati: omnis imber et ros domini (BécsiC. 132). Esset zomiuhozo zero: area sitiens imbrem (205). Mennec ágáca ő esseket: rorem suum (305). Zallot le es (MünchC. 26. AporC. 24). Meg bewlyen mynt az ess en tudományom, folyon mynt az harmat en bezeedem (JordC. 272). Ty atyatok, ky esseth aad yagazaka es bamyssakra (368). Essek esween, zelek fwvan, es az hazat fundamentomabol ky deythwen, es len felette nag hwneky romlása (374. 113). Vyllamasokath esre változata (KulesC. 339). Lezal mykkeppen ess gyapywra: descendet sicut pluvia in vellus (172).

kő-es, köves-es: [grando; hagel]. Meg őltő ő zölődiöket kő essel (AporC. 37). Él weres kwes ees w zeleyketh (KeszthC. 202. 28. DöbrC. 148).

1. **ES-İK, ES, ÉS** (*essyk* JordC. 394. *essött* 14. 248. *esseenek* 147. sat. *essek* DebrC. 299. *essic*: accidit Helt: VigK. 27. *esik* Istvf: Volt. 13. *essek*? JordC. 374): 1) cado, labor MA ruo Ver. fallen Adami: Sprachk. 192. Mellé esöm: accidio. Gyakran esöm: caso. Gyakran eső: casabundus. Alatta esöm: succumbo C. Magas helyről esni: alto *cadere; lórol esni: de equo *cadere PPI. Ó félelem eséc földnc menden lakozoyra (BécsiC. 13). Ha a vac a vakot vezetendi, monnaic a verembe esic (MünchC. 42b). Ha az veremben esendyk, kywe emely hwet (JordC. 389). Legottan essek az ev suppirioranak labához (DomC. 315). Nagy feelelem esseek ew reea (ÉrdyC. 344b). Halalatlanságban ne essewnk (372). Az myeynk vtannok leuen el ertek, mind az kji [két] felben estenek (RMNy. II.250). Ez zegeny

nyawalyas wranak labához esek ees kezdé neky kewnyergený (Pesti: Fab. 1b). Sok seb viadalban esék Porusra (RMK. IV.140). Gyomorfájás esék reám (LövT. II.32). Szamára anagy ökre a kiútban esik (Tel: Evang. II.778). Az tagot, melire az tene essik, szükség el vagnunk (Fél: Tan. 319). Valami betegséggel esnek reá az ledégtől, vagy az víztől (Cis. K3). Abramra nagy álom eséc (MA: Bibl. I.12). Esic ő reájok félelem és rotteges (62). Féveg esett az munnába (64). Haragod esic raytot (V.26). Az egészségtelenség elérkezett, rád esett, jött (Com: Jan. 173). Zrinit nem ijesztheti gond s rettentés, mert állhatatosra az félelem nem és (Zrinyi. I.80). A kegyetlen sarkanyoknak szaiokban esueik (Lép: PTük. I.320). Nagy köhögés esvén reám, igen rosztul voltam miája (MonTrók. XVIII.36) Légy este kép (Fál: Jegyz. 934). Esőben vagyon már Szigetvár (Könyi: HRom. 152). Mikor légy este áldoztyát, el-üzte s dolgát folytatta (SzZ: MVir. 126). 2) pluo C. es regnet Adami: Sprachk. 192. Eső és: imbres cadunt. Esőt esem, mint az eső úgy esem: pluo. Hóul esem, hó módra esem, havazok: ningo; a szarú-fára az eső: tigna *perpluunt PPBI. Eső es, kő es (Sziksz. MAKADÉrtesítő. 1847. 331). Essőt essem: pluo; ich regue Com: Vest. 141. Az hó és: nix ningit 24. Havulesöm: ningo 37. Eső és, hó és, kő és: pluut, nungit, grandinat Com: Jan. 10. Fel fenletű napiat iocra es gonozocra, es es igazacra es hamissacra (MünchC. 22b). Mel napon ki méne Lot Sodomabol ese tüzet es bűdös kenesőt meüből: pluut ignem et sulphur de caelo (MünchC. 151b). Essev ees vala (DomC. 120). Eső ees (DebrC. 387). Az eső beübben ees (NagyszC. 262) Esyk bynesek tewr, zeen, ken kw ees laborgato zeel w kenoknak reze: pluut super peccatores laqueos, ignis et sulphur, et spiritus procellarum pars calicis eorum (KulesC. 18). Medardus napya felől némöllyec imeszt tartyaé, hogy ha az nap eső leend, negyuen napig az vtán mind és (Cis. F). Ha az napon eső esik, gyakran történik, hogy szűntelen egész egy hónapig essék (KNagysz. 1613. E3). Találd micsoda ez, ha eső éss, tebat nedves, ha hó éss, fejár (MesésK. 8. 11). 3) [incido; geraten]. Nekem is esett benne, belüle: ich hab anch etwas davon bekommen Adami: Sprachk. 192. Az atokba ne esseek (DomC. 136). Esőth vala ez zentségnek zeryhen: sortitus erat sortem ministerii hujus (JordC. 708). Essek az sors Matyasra (709). Essek nagy zomorosságban felőle (ÉrdyC. 338b). Erethniökseges twdomanban essek (519b). Az erek keenra ne essem (551). Ember esyk rementelenségbe istennek irlalmassagol (VirgC. 11). Egy nemimű ember alá migyen uala Jerusalemből Jerichoba es a tolvajok közben esik (Tel: Evang. II.682). Az időzőt az niomorusaban eseket meg szabadítja (Fél: Tan. 25). Az embereknék gondolatiaban sem eshet (513). Kivánságba eséc: flagravnit desiderio (MA: Bibl. I.129) Nem sütk-le fejeket, mint a szomorodott és gondbaesett búslakodók (Pázm: Préd. 11). A keresztelő János állapotját szemlélvén, gyanúságba esének, hogy ő a Messiás (49). Nints olly gonoszság és véték, melybe nem esnék, ha istennek kegyelmes kezei nem általmaznák (56). Szentség törésben esik (Czegl: Japh. 137). Laktam gombkötőnél, de hogy oda estem, sinört kellett vernem, a melly nagy zörgéssel jár (ÖtvMest. 43. 44. vsz.). 4) obtingit C. [accidit; es geschiehet, es trifft sich, es kommt vor]. Kedvesen esett: accidit mihi gratum. Jelesem esett: belle cecidit. Reménységem kívül esett: praeter spem *obtingit PPBI. Hallanya esek hogy (ÉrdyC. 358). Egienetlenség esek (CsomaC. 7). Nem az zegen ember wethkywel esset az lohozás (RMNy. II.81). Nem restsegemtwl eseth az dologb (LövT. I.245). Soc akadályoc esnek benne (Helt: Krón. 2). Erdőtensegemert, mikor ver is, kedue ellen esic (Born: Ének. 263). Gyakran esic olly nap, hogy tiz, husz fele banateme vtan ket annyí örömműnc érkezik (Born: Préd. 293). Te tudod minden nyomorúságinkat mellye mi raytune este (Kár: Bibl. I.139). Meg mondtam ezt, es czac egy sem esic hejában az én beszédembe (491). Ez ének szépen esic, és gyönyörűséges nótiia vagyon: suavi, dulcique sono canitur (II.140). Tudatlanságból

esett bűnc (MA: Bibl. 190). Nagy keserűségem eséc (97). Irégy-ségből esett (MA: Scult. 7). Nem tudom, mint esic, de látom, hogy kedvesebek a világ előtt (Pázm: Préd. c). Az anyaszent-egyház mezejében tsudálatos változások esnek (27). Heában esett munkája, mert egy halat sem foghatott (780). Eheti azért valaki azt a kenyeret, de üdvösségére nem esik, hanem kárhözattayára (Pázm: Kal. 725). Ezen dolog lött és esett az mi urunkonis (Zvon: Post. 1529). Magyarul így esic értelme (Czegl: Japh. 15). Az édes atyám uramon esett gyalázat (80). Azok meg-bocsássák az isten ellen esett bűnököt (Matkó: BCSák. 343). Versengésec, Comy közben ne essene és ne történyeneec, alig lehet-meg (Com: Jan. 202). Ez esztendőben az napban es holdban nagy fogyatkozás esik (KNagsz. 1621. 64). Mit kel czelekedni ha pűzkölnöd esik: si incidat sternutatio (Erasm: Erk. 6). Örök bücsüt esik szerelmedtől veined (Gyöngy: Char. 43). 5) [misereor; sich erbarmen]. Nem haszualí mi nekünk szerelmünk nálók, sem könyörgés, nem esnek rajtunk, bár kiút valljunk, sét nevetkeznek velünk (Balassa: Költ. 20). Az jó isten, ki az híveken esik veszedelmekben, engemet nem hagyja (101).

[Szólások]. *Vmi esik*. Csorba ne essék ura parancsolatának végezésében (Pázm: Préd. 708). Gyakorta eshetik liba, csorbaság és fogyatkozás a hitben (Pós: Igazs. 1586). Héja [hija] esik (Tolu: Vigaszt. 213). Szíve raita esek (CsomaC. 110). Népec szűkalkódésén szíue eset (Kulcs: Evang. 422). Ha magát nem szíunya, essék szíue feleségén, gyermekin (Pázm: Préd. 95). Arul is szó esett: von dem ist auch meldung geschehen (Adáni: Sprachk. 192). Naponként közöttök ilyen sok szó esik, nem értem, ezekből végre mi történik (RMK. II.40). Ha véte k esett a számokban, nem csuda (Pázm: Luth.V. 80). *Vmibe esik*. Ágyban esett veszteg fekvő: decumbens (Com: Jan. 56). Egyic ítendi a másikat, úgy hogy meg nem hal bele, hanem ágyba esic: jacuerit in lectulo (Helt: Bibl. I.Mm2). Vkinék barátságába esni: *aggregare se ad amicitiam alterius PPBl. A kapitány, a kivel az atyám nagy barátságba esett volt (Mik: MulX. 312). Másnak beszédében ne essél (Com: Vest. 103). Vkinék beszédébe essem: interpello, ich falle in die rede (133). Viszontag betegségbe esem: relangveo C. Betegségben esnyi (ÉrdyC. 573b). Nagy kiáltás lón, mindnyájm esének ök bolygóban (RMK. V.154). Bwnbe nem hagyja esny (EhrC. 71). Luther addig hánya az eselt, hogy esá vában esik (Pázm: Kal. 153). Ez midőn fílemben esett voha, kezdék gondolkodni az dolog felől (Pázm: Kal. 672. Zvon: Osiand. 55). Az te snykold gazban esett (Bal: CsIsk. 112). Gyűlölségbe esem: *invidiam incurri WF. Haragokban esem az isteneknek (ÉrdyC. 546). Kárba esnek (MA: SB. 33). Kárba és gonoszokba esik (Illy: Préd. II.182). Kéthességben esenek (ÉrdyC. 512. Vö. kétségsbe-esik). Tatár kézben esett (Gér: KárCs. IV.375). Istennek hatalma, Magyarország hogy esék mi kezünkben (Thaly: VÉ. 150). Sógorságba esni a majmokkal: minden újságom, módin kapni (SzD: MVir. 126). Nemyemew wton yarotwl zepłóben esek az leány (ÉrdyC. 339). Nagy szerentsétlenségbe esni: cadere graviter in adversis PPl. Így esec terehbe (conceperunt) a Loth ket leánya az ő atyától (Helt: Bibl. I.111). Terhben esic, méhében fogad (Com: Jan. 118). Törbe esőt: laqueatus C. Törbe-esni: induere se in *laqueos PPBl. Veszedelembe esöm: periculum. Vízi veszedelembe esett: naufragus C. Esenek nemzetek az wezedelembe (KulcsC. 11). Nem esslet veszélybe (Megy: 6Jaj VI.37). *Ékon esik*. Innár felhúzta kardgyát, megvonta kéz-ját, azért fusson kiki, hogy rajta ne essék [pörül ne járjon] (Pázm: Préd. 7). Megvidül ellenséged, hogy rajtat esett (Fal: UE. 471). *Vmnek esik*. Mivel csak jó lakásnak estetek, országok rabságra adatott (Pázm: Préd. 223). Estelé fölöttbepenz és marha keresésnek? (Agend. 96). *Vkinék chogyan esik*. Az czulolás, gnyolás drágán esik nekíec (MA: Scult. 693). Vallyon s jól esik-é? (Czegl: Japh. 49). A mi Szulimánának esett keservesnek

(Könyi: HRom. 161). Az szögesség ő nekíec nehezen nem esnéc (MA: Tan. 739). Egy rüppend ígécse oly keserves nehezen eshetik annak, a ki gyanósan vézi fel, melly vígan és könnyen más részről ki volt mondva (Fal: UE. 472). Ugy esett [látszott] nekíec, mint az étzaka bémegeyen egy nagy palotába (MA: Scult. 503). *Vmire esik*. Avag esik-é betsteleségére? (Czegl: Japh. 80). Botskorban keresni s tsizmában költeni esik becsületedre (Kisv: Adag: 387). Esett értésünkre, hogy az haza dolgait igen restesen effectuálná (KecsTört. IV.304). Kedvemesik: es ist nach meinem willen (Adáni: Sprachk. 192). Kínoz kegyetlenül, mert bűm esik kedvére (Balassa: Költ. 86). Terdeere eswen: positis genibus (JordC. 732. ÉrdyC. 44b). Terdre esek (VirgC. 79). Tudásodra esett vmi titoc (Com: Jan. 203). *Vmerre, vmennyire esik*. Merre esik a Posony? wogegen to liegt Pressburg? Meszze esik-é Posony Bécsütül? wie weit ist von Wien auf Pressburg? (Adáni: Sprachk. 192). *Vmivé esik*. Foglya esenecc (Göres: Mátý. 54). Louát által veréc, eséc gyalogga (69). Ali vajda inassáual raba eséc (Salánki: CladTure. C3). *Vmi alá esik*. Bűncs a fiad és törvény alá esett (Fal: TÉ. 648). *Vmin kívül esik*. Reményéségen kívül esett: praeter spem *obtigít PPl. *Vmi szerint esik*. Kedved szerint esett a dolog: *obtigít tibi ex sententia PPl. Kedvem szerint esik: es ist mir lieb (Adáni: Sprachk. 192). Kedvek szerint esik a szó (Hall: Hli-t. II.311). *Pekünni esik* [megbetegszik] (III.167).

[Közmondások]. Másnak gyakran a kit ember kíván maga esik bele (MontME. V.498). Az esőt kerülő sokszor vízbe esik: kitsínyből nagy galiba (SzD: MVir. 125). Örömeztöbb esik, a hol nedves: a kinek van, annak adatik: oda gyól, a hol ugy-is van (uo.). Ne ugrándozz árkonni, nem esel beleje: si tacuisses . . (127).

alá-esik: 1) delabor C. decido MA [herunterfallen]. Az gyermek alá esek, nynt az haznak fundamentumog (DomC. 171). Az dadagásnac szíue alá eset az bűnöl: locus leprae humilior carne reliqua (Kár: Bibl. 199). 2) humilior; herunterkommen]. Most olly alá-estem, hogy a nyalka ifiak tsúfolnak (Pázm: Préd. 88).

által-esik

[Szólások]. Az fővénykedés mindenkor fél azon, hogy által esik a z földön, és soha niincsen elege (MA: SB. 136). Nem szeghettem (kedvetem), hanem heven belé kapván sebessen folytattam és reményéségen kívül hamar által-estem rajta (munkám on, Fal: UE. 467). Valanin futólag által-esni (SzD: MVir. 126).

be-esik: 1) [incido; hineinfallen, einfallen]. Bé-esnek a szemei: lumina *cadunt PPl. Keesertelőkben essendetek be: in tentationes incideritis (JordC. 83). Ördögnek tőreibe be esik (DebrC. 283). Az Vizsolya folyo egyenest foly a Scandinavia szágetre és ugyan ottan czakhammar be esic a tengerbe (Helt: Krón. 1). Bécsett arczája, elaludt szemé fénye (Fal: NU. 316). Érszényem meg-horpadt, bé-esett, -omlott oldala, meg-sóványodott (SzD: MVir. 120). 2) [irruo; sich hineindrängen]. A papse be essénecc az egyházba, a tatárocc kedig első ostrommal megvévéc az egyházat (Helt: Krón. 56). A törköcc nagy sűrűséggel be estenecc az városba (106. RMK. IV.63). 3) [occupo, operio; bedecken]. Hóval bé-esett helyek: *amicita loca nive PPBl. Egy-nélány helyt bé-este a fégoc (Könyi: HRom. 1).

beesett: [eingefallen]. Bécsett szemek: oculi *cavati PPBl. Beesett orca (Pázm: Préd. 446. Kr.)

belé-esik: 1) illabor C. [hineinfallen]. 2) [comprehendor; mit inbegreifen werden]. Az izrael nepeoról kyben nylyan bele-estenek az keresztények es (ÉrdyC. 541).

el-esik: 1) cado, concido, intercido, labor C. [fallen]. Az egyenes földön esni: *cadere in plano PPl. Ottan el-essenek az halagok ow zemeyről nynt az hal hecy (ÉrdyC. 375. El

nem esek, mert fundamentoma vala az kőv zyklan (JordC. 374). El esenek az lamczok hűv kezeyről (749). Az hűv vyraga el esyk (832). Lona hatara filuen el esek rola (DebrC. 120). Jób, feiem esek el (Decsi: Adag. 230) Egy szempillantásig tarto, elfolyo, és eleső dolog (Illy: Préd. 1357). Egy keze lába el-esett benna tsig-big ember (GKat: Titk. 37). **2**) [deficio; abfallen]. Ez ezeka tñ mind el estők en mellőlem (DebrC. 609). El tawozek-ken twelen, aky ystentwl el esőt (ÉrsC. 357). **3**) [pecco, delictum commito; éine stünde begehien]. Eett esenek el az keweel angyalok (ÉrdyC. 556b). Meg bizonyítottam, hogy még az valasztottakis neha el eshessenec (EszT: IgAny. 121). Hasznosan meg-isméri és jobbittya vétékét az el-esett ember (Pázm: Préd. c2). **4**) [prior; darum kommen, verlieren]. El-esni tzőljától: *aberrare a proposito PPBl. Azon zentssegeben teremtettenek kyből soha el sem estenek (ÉrdyC. 553b). Az jozagnak idevel roja valo szallasa mellől el eset: a jure successiois cecidit (Ver: Verb. 196). Házasságtól elesni (Mik: TörL. 26). Az orrára nem tolyták az erszényt, sőt arról le-is vonták: el-esett, -maradt a pénz-gyűjtéstől (SzD: MVir. 121). El-esett kedve minden ékesgetéstől (126). **5**) [perero; verfallen, vergehen]. El nem esett egy beszéd mind azokból az jó beszédekéből (MA: Bibl. 1214). Vig éneklésed elesett: non jubilabis (II 15). Nem esettel kedve (Illy: Préd. II.238).

[Szólások]. El-esett kezéről a királyi hatalom (SzD: MVir. 125).

[Közmondások]. El- vagy meg-esik egyszer a lúd a jégen (SzD: MVir. 127).

elesés: 1) lapsio C. casus MA. [das fallen]. **2**) [debilitatio; entkräftung]. Ebből léznek a fő fájások, köszvények, kólikák, kezek lábok el-esési (Pázm: Préd. 800).

eleset: [casus, ruina; fall]. Vettetőt ez sokaknak el esetőkre es feltamadasokra (JordC. 524). Az elesetnec előtte a mű szüleincé ártatlanoc valanac (Dáv: KKER. F3). Első ember el-esetét miért engedte meg isten (Apañ: Vend. 1117). Masodik Lajos király töb régi eleinkel Mohách mezején el esetekről irok (Liszi: Márs. a4).

eleshetendő: [labilis, caducus; hinfallig]. Az embery teemeszet el eshetendő (ÉrdyC. 90).

eleshető: ∞ El eshető vazyunk (Beythe: Epist. 105).

estén-esik: frequenter cado Ott: OrigImig. 1314. inces sauter cado Kr. fimmer wieder fallen). (Born: Préd. 318). Fenn vazyon a mostani világban a szabad akarát, de még-is esten esnek az Ádám fiaí és szaporitják Lucifer országát (Fal: NU. 266).

fői-esik: [ascendo; aufsitzen]. Aranyas szekérből el-kiszűköllék, egy jó fő lovára ottan felesék (RMK. IV.96).

hátra-esik: recido C. [zurückfallen, zurückfahren]. Monda nekik (Jézus): En vágok, es ők hatra esenek (DebrC. 615). Az ispan hattra esek mynt egy holt (ÉrdyC. 103b. MA: Bibl. 147).

kétségbe-esik: despero C. MA. [verzweifeln]. El futtok en főlem mert en felőlem mindnaian kezegheb estők (WesprC. 50). Kethsegeben esenek (ÉrdyC. 512. 528).

kétségbeesés: desperatio C. MA. [verzweiflung] (Mel: Sz. Ján. 245). Abból ismérszik kétségbe esésről-való kisírtetnek az őrdőgi vetekedés, mert Luter azt írja, hogy szűve dobogot és izzadot ebben a beszélgetésben (Pázm: LuthV. 102. Kaldi: Bibl. 267). A minden reménlés kívűl valo félsz kétségben esésnek moudatik (ACsere: Enc. 152). A tékozó fiú, a gyalázat, inség és kétségbeesés közt nem tudja: mi tévő legyen (Fal: NE. 110). Teli vólt maga el szánta kétségbe eséssel (SzD: MVir. 125). Artzámon fel-borzadt kétségbe esésem (128).

kétségbeesett: desperatus MA. [verzweifelt].

ki-esik: excido C. [herausfallen, entfallen]. Az apostolsag, homnan kyesscek Judas (JordC. 709). Az esew gykekezethnek meltosagabol ky nem esőt (ÉrdyC. 573). Az zetetet sohoman ky nem esyk: caritas nunquam excidit (97. Komj: SzPál. 173). Elnem feledköznee rola, es az ő maguanc ki nem esic szaiabol: quod nulla delebit oblivio ex ore seminis sui (Helt: Bibl. 1.1bbb4).

[Szólások]. Ki-hűlni, -fogyni, -esni az emberek emlékezé-
r é b ő l (SzD: MVir. 108). Az istemec io kedve b ő l ottan el-
ki esenc (Born: Ének. 38). Isten kedvéből ki-esnek, Pázm: KT.
5. Pázm: LuthV. 105. 117).

kiesés: elapsio, elapsus MA. [das herausfallen]. Fogkieséssel álmodtam (Kár: Élet. I.146).

lő-esik: 1) decido, concido, ruo, corruo C. delabor PPl. [fallen, niederfallen]. Magas helyről leesni: *cadere ab alto PPl. Leesőm alatta: succumbo C. Essék le ő ereicé: cadet virtus oruo (BécsiC. 30). Leesuen kerí őtet (MünchC. 48). Az frater ottan leesven labay előt monda (ÉrdyC. 338b). Lee esven kezdé mellyeet es feyeet verny (340b). Mynd te neked adom ha le esven ymadandaz enghemet (JordC. 363). Fwdre le esuen kezdé az w bwneit mondani (VirgC. 21). Látván a számár az urnac anyagát, leeséc Balaam alat (Helt: Bibl. 1.Bbb3). Istent chenal-nanac, le esnec előtte (Mon: Kép. 105). Zrinit nem jésztheti gond s rettetés, ha Atlás le romlik, ha az nagy ég le és (Zrinyi. 180). Hogyha az eghből egy malomkő le esniek az földre (Lép: PTük. VII.42). **2**) [occido; untergehen]. Míg a nap le nem esik (GKat: Titk. 1117). **3**) [pario; niederkommen]. Nem soe főd muha le eséc a szép Morzsinaí és igen szép fiat szüle (Helt: Krón. 81b).

[Közmondások]. Nem mindenkor esik le a menkő, mikor az ég dörög (Thaly: Adal. 182). Nem minden vágással (vagy -ra) esik le a tserfa (SzD: MVir. 128).

léesés: 1) [delapsio; fall, sturz]. Az palotanac leesese (DomC. 172). **2**) [debilitatio; entkräftung, entmündigung]. Az főnyű fá olaia igen jó a tagoknac le esésének gyógyitására (Mel: Herb. 18). Hogy ráb s koronája akant kezében, a semmi le-esést nem szerez szívében (Gyöngy: KJ. 62. SzD: MVir. 126).

még-esik: 1) [labor; fallen, zu fall kommen]. Ne magzaltad fel tenen magadat, hogy meg esuén ne hozz az te életedre gyalázatot (Kár: Bibl. 1.650). Az kevlyec keményen meg-esnek, mi pedig megállunc (MA: Bibl. V.10). Lábam megbotlanéc, hogy meg-esuéc (19). Könyueben meg-esnek, a kik futnak, vagy-sem a kik ballagnak (Pázm: Préd. 329). Szükség, hogy a gonosság meg-essék és nyaka szakadgyon (PP: PaxA. 15). Christusban sokan meg-estene, az kie ő ellene támadtanac, ugymint Herodes, Pátus (MA: Scult. 93). **2**) [labor, pecco; fehlen, einen fehler begehien]. Addig el nem tántorodhatik, és meg nem esetik az sinat, míg az sz. írást követi (Pázm: Kal. 504). Ha újonnan meg-esünk, módot adott a bünökből való ki-tisztúlásra (Pázm: Préd. 9). Ha meg-esik és el-romol ellenséged, őrtíly rajta (124). Akárki melly jámbor legyenis, mégis bol itt hol amott ugyan meg-esic és megbotlic (MA: Scult. 151). Mutassatok e széles világon csak egy pápistát olytat, a ki beszédében meg nem esett volna (Matkó: BCsák. 266). A pápa maga a közönséges gyfikezet nélkül meg-eshetik és hamissat tanéthat (Pós: Igazs. 1134). Meg-esett személy; meg-esett tölle (SzD: MVir. 128). **3**) [concido, detumeco, demittor; fallen, einfallen]. Myre essőt meg az the zyned? eur concidit facies tua? (JordC. 14). A vyz meg esek (DebrC. 214). A vizec meg esénc (Helt: Bibl. II). Meg latogatac tuteket, rettegéssel, keleenyekkel, melyec miatt ortazoc meg-esic (LL4). **4**) [occupo, operio, opprimo, invado; besetzen, bedecken, überfallen]. Nem hadgya a hust hamar légyne meg esni (Mel: Herb. 102). A madarak meg-esék lépék a tagokat (Komár: Imáds. 62). Az penész meg ne esse pad alatt

az tálat (Thaly: VÉ. 1421). Bé szokták földni gyenge patyolattal, hogy a szellő meg járhassa, és fellül por vagy más hulladék meg ne eshesse (Fal: NA. 128). Meg-este, -szállotta, -pökte a lúst a légy (SzD: MVir. 126). Meg-esték, lepték az adóst a költsönözők (no). Valami szeplő meg ne esse az ártatlanságnak tiszta köntűsét (127). **5**) cadit, történik WF. [obtingit, accidit; geschehen, vortfallen]. Ritkán esik a meg: das geschieht selten KirBesz. 9. Emec ha eleit nem veszed, heaban folyamolod az törüenire, ha azomban meg esik: ubi evenit (Deesi: SallC. 41). A mi meg-esett, meg-esett és meg orvosolhatatlan dolog már (Zrinyi. II.164. Pös: Igazs. 627. Misk: VKert. 331). Protúz kiöltt: gráciázt kérek én szegénynek! Szólt a májor: meg nem lehet esni ennek (Gvad: RL. 145). **6**) [miseror; sich erbarmen]. Ábrázolja lelkedből már soha, míg élsz, ki nem kophatik, földön szerter szerint csak érte vallasz kint, míg rajtad meg nem esik (Balassa: Költ. 86). Meg-esni, -illetődni, -szomorodni egymásnak személyén (SzD: MVir. 127).

[Szólások]. Meg ertuen, hogy sok binőket tett, meg esik zínő (DebrC. 23). Hector szive ottan meghešek (CsomaC. 44). Meg esue szive rayta (Boru: Préd. 427). Szive meg esic az szegényen és meg fogyatkozotton (Zvon: Post. 1197). Nem sokban esett meg, hogy olyan mesterségre nem állék (ÖtvMest. 51. vsz). Meg-esne, ha úgy volna: wenn es so wäre, so wäre es aus (Adáni: Sprachk. 192). Ha ki végső szegénységre vezetett, meg-esett ő neki: actum est de eo (Com: Jan. 209). Megesett néki a diósi vásár (Könyi: HRöm. 159). Meg-esett neki a diószegi vásár (SzD: MVir. 128).

[Közmondások]. Meg esic egyszer az lúd az légen: vereor ne in nervum orumpat (Deesi: Adag. 130. SzD: MVir. 127). Kerkedeken leányok hamarab meg esnek (Huszt: Aen. P3b).

megesés: **1**) lapsus, casus MA. [fall, sturz]. **2**) [lapsus, vitium; das fehlgehn, fehler]. Igen könnyű a meg-esés, ha ki vakmerő-képpen itélend könnyen történhetik, hogy a jó gonosz-nak mondassék (Mad: Evang. 498).

megeset: [delapsus; das vergehn, fülligwerden?] Uaria uala az oranak megl esetit: hog az barátokat az neterniere feel kötene (KazC. 68).

megesett: [qui cecidit, vitiatu; gefallen]. Christus nem feletkezie el az szegény, megesett Péterről (MA: Scult. 403). Könnyebb megfödeni, mint épségre hozni a már megesett szüzet (Kisv: Adag. 420).

neki-esik: [incumbo; sich eifrig daran machen]. Nám oly mohón esel néki, mint az disznó a maknak (Deesi: Adag. 123).

reá-esik: **1**) incido C. [daraufallen]. **2**) impluo C. [daraufringeln].

vissza-esik: relabor C. recido MA. [zurückfallen].

[viszontesik, viszontag-esik: ∞]

viszontesés: [recidiva; rückfall]. Nagy bünbe viszont-esés (MHeg. TÖszl. 40).

viszontageső: recidivus C. [rückfällig].

Esd-ik: [caso; wiederholt fallen]. Egynéhány veréték gyöngye csügg orcáján, egy szunyog is esett annak szép rózsáján (Thaly: Adal. 1125). Emelkedik, esdik bús feje, dobog szive, nem találja nyugtát keservében (Fal: BE. 598).

Esdögel, esdögél, esdögél-ik. Esdögélom: caso, ocaso, labo MA. [wiederholt fallen]. Esdögélem: labo MAL PPI. Nappal aprónként esdögelt a hó (Monlók. XVIII.9). Midőn a részegség miatt ottan ottan esdögélnék: cum subinde erupula et capitis erroro lapsaret (Dáln: Flor. 130). Világ mérges mézére ne esdögelly mint a légy (Bíró: Angy. 69). Vanak közzülök, a kik némely híresnek lábaihoz esdögelvén térdén könnyörögnek s ekképpen gyalázzák uri nemzoteket (Fal: NE. 7). A sok jó eledelektől távul műdolgalsz, esdögelsz (SzD: MVir. 110).

Esdök [esdök-ik?]: [se admovere, appeto, studio alicujus rei trahor; sich herandrängen, versessen sein]. Hogyha csak attyafokfáján esdöktek: si complexi fueritis fratres vestros solum (Pesti: NTest. 9). A horogra vontt híson igen esdöknek a halak (Misk: Vadk. 522). A legyek a szép tiszta étket gyakorta félrelagylák, és inkább a büdös seleben esdöknek (657).

ki-esdök: [eruptiones facio; wiederholt hervorbrechen, ausfalle machen]. Csopontonként mindentelé kiesdeknek, török követeket, leveleket elfogdosnak (Szal: Krón. 455).

Esdökél [esdökl-ik?]: [appeto, studio trahor; versessen sein, verlangen]. Meg-értvén a király, ki légyen, amál inkább kezd esdökleni rajta; úgy hogy országának egy részét néki engedte volna, ha nála meg-maradtott volna (Hall: HHist. II.326).

Esdős: [caso; wiederholt fallen]. Esdős: casabundus MA. caducus MA.

Esedökény: mobilis WF. [labilis, casabundus; hinfällig]. Meg-szegényit hogy ily esedökény vagyok (Pázm: KT. 237).

Esedöz-ik: [appeto, studio alicujus rei trahor; hangen an etwas, versessen sein]. Nincs ki rajta immaran esedözök (CsomaC. 2). Mongyác az tigris esedözök ő fián, nem gondollya ő halálát halálán (Bes: HÉnek. A3). Semmi jószágunkon ne esedezzünk, ne kapdosunk (Pázm: Préd. 1155).

Esemény: [ruina, successus nullus; verfall, das misslingen, misserfolg]. Hogy sem meg-csüggedgyen szivednek reménye s kövessé dolgoznak azt rít eseménye (GyöngyD: Cup. 640). Hittel s jó reménnyel vagyok, hogy feljövend már napom szép fényvel, de hogy ne lehessen még az eseményvel, nincsen elvégezve bizonyos törvényvel (Gyöngy: Char. 293).

Esendő: caducus, decidivus MA. [hinfällig]. Mindeneo ideig valóc, esendőe (Com: Jan. 213).

[Szólások]. Még a forró szerelem is bül, ha a felek-közül egyikének esendőben vagyon szerentséje (Fal: UE. 428).

Esendőség: [caducitas; hinfälligkeit]. A lelki teremtésben hány esztendővel láttad előbb az esendőség-et az esetnél? (Monlók. VIII.255).

Esés: lapsus, casus MA. [fall]. Örölt Babillon te romlasodban es vigaót te eseseden: in casu tuo (BécsiC. 108). Az feledelem-ségbe trwrtenik az esees (VirG. 67). Zent Damancos el tauoztata az essevnek eseset, es csak egy cheep sem illethete oket (DonC. 273). Látyák, hogy az ő esések-ből az istennek irlalmassága ismértetik (Pázm: Préd. 16). Setét és sikos út az, melyen könnyű az esés, nehéz a felkelés (87). Örül a szerencshe ember esésében (Zrinyi. 162).

[Közmondások]. Gyakor eséssel a kitsiny tessp-is likat ver a kőn (SzD: MVir. 125).

lő-esés: [lapsus equi; pferdesturz]. Lő-esés vagy mértékletlen italodból ha mi nyavalyád lenne, az érné végét életünknek (RákGy: Lev. 243). Ez sok-féle veszedelemtől, leg-inkább szerenésletlen lő-esésektől sokakat meg-szokott menteni (Csúzi: Síp. 130).

térd-esés: [genuum flexio; kniefall]. (MA: SB. 343).

Eset: **1**) labes, casura C. lapsus MA. [fall]. Az imadsag mag esettől meg tart (GnaryC. 64). Teeneked esettőro legyenek: sint tibi in ruinam (JordC. 74). Essety nagy lezon: ruina illius magna (542). Az isten myndent fel tamazthat, de az zyzet ev esotynek wtanna soha nem (ÉrdyC. 590b). Az eredet binbe ualo esettől megl tartoztatho (TihC. 75). Mynden vezedelmek es minden nagy esetwk csak fwnek tel emelkedesebwl lwtek (VirG. 95). Megszabadítottad lábainat az esettől (MA: Bibl. 1505). A kígyót meg-átkozta, mivel őrdög eszköze volt az ember esetire (Pázm: Préd. 8). Senki ne vágyódyék a felségre: mert

nagy esetek vannak abban (88). Magas helyre azért viszen, hogy eseted nagyobb legyen (Tótf: Préd. 41). Az apostolokat tudatlansággal és nagy esetekkel vádolta Calvinus (Pós: Igazs. 1224). A jó szívű hegyes emberek másoknál esetén hamar siránkoznak (Kisv: Adag. 533). Hirtelen bódogságom véletlen esetemmel fenyeget (SzD: MVir. 126). **2)** casus, eventus C. [fall] zufall Com: Vest. 122. Isten a szomorúságos esetetec vigasgoc véget adgya (Helt: Bibl. I.12). Minden-fele esetit elő szamlálya (Vás: CanC. 206). Kár, bosszu es hatalom eset: dauna vel injuria, actus potentarii perpetratio (Ver: Verb. 294). A testnek külső esetiről: de accidentibus corporis (Com: Jan. 52). **3)** [occasus solis; sonnenuntergang]. A nap esethre kezvelghet (WinklC. 103).

bal-eset: [casus adversus; unfall]. Ezt a bal-esetet sok volt ki gyűllölte (Könyi: IRom. 158).

nap-eset: [occasus solis, occidens; sonnenuntergang]. Nap esetiglen: usque ad occasum (FestC. 7. 54). Mene nap esetre (TelC. 218). Nap kelet es eseth, deel es eszak (ÉrdyC. 602b). Futhnak nap esethre es meglternek nap tamadatra (DebrC. 534). Sz. Sztanizlo napian, nap esett szelekkal valo veszes essőt remelhetni (KBécs. 1572. E2. Mel: SzJán. 526). A ragyogó nap nap keletről nap esetre fordul (Com: Jan. 6). Nap-kelet, napeset (Gyöngy: KJ. 145). [Vö. **EST, ESTVEJ**].

napeseti: [occidentalis; westlich]. Nag sereg tamada nap eset felől, de a nap tamadati meg giőze a nap esetit (Szék: Krón. 71).

történet-eset: [casus, fors, fortuna; zufall, ungetüßr]. Arrul sem vádolbattyuk, mintha csak szerencse s holmi történet esetre hagyta volna idvességünket (az isten, Fal: NE. 37).

Esetlen: **1)** [non cadendo; ohne zu fallen]. Minden ember ütet keserői vala; egy könyvesetlen száraz szemmel vala asszony, hogy házához hazra megyen vala (RMK. II.47. más kiadásban: egy könyv esetlen 407). **2)** improporionatus Kr. [missgestaltet, abgeschmacket]. (Vajda: Kriszt. II.23. Kr.)

Esétt: [qui cecidit; gefallen]. Esett fa: arbor *caduca PPI. Esötteknek emelőye (FestC. 29). Az eseteket föl emöli (Zvon: Post. 1.49).

Eséttség: [tò cecidisse; das gefallen-sein]. (GKat: Gramm. A2. Corp. Gramm. II.296).

Eshendő: [quod fieri potest, quod effici potest; möglich]. Conferenciára gyűltek, dolgoztak, mind király, úgy ország hasznára, egybe kapcsolhandó s eshendő javára (Gvad: Orsz. 78).

Eső, esső (esschöz MA: Bibl. Előb. 2. essjéből Zvon: Post. I.13. esüt Mel: Apol. 61): **1)** [cadens; fallend]. **2)** pluvia C. imber MA. [regen]. Apró tsep esső: psecas PPBI. Lengedező eső, harmatozó eső: psecas Nom. 7. Essevnek sok arradasi (DomC. 92). Essev esvek: descendit pluvia (JordC. 374). Adot fwlwl zarniat ugy mint eswtwl oltalmazo palastoth (VirgC. 51). Az vr esőképen bochata menyből kénkőnet es tüzet Sodomara es Gomorrara: dominus pluit sulphur et ignem (Helt: Bibl. I.H3). Ez földet essőuel öntözöd (Born: Ének 221). Szapora nenelő esső (Mel: SzJán. 351). Eső es, kő es (Sziksz). Esőt ad: pluit (Fél: Bibl. 7). Az esők es harmatok, felhők es egék szakadása-nélkül, tsendesen esnek (Pázm: Préd. 103). Essőfi man-nát ada nékik eledelre: pluit illis manna (Illy: Préd. I.136). Néha néha paraholt az eső (MonIrók. XVIII. 5. 28). Ha szinte varró tő esső volna (Mik: TörL. 89). Lanyházó, tsendes, per-metező, paraboló, tsepergő, lanyha eső (SzD: MVir. 127).

[Szólások]. **Esőben van fényes coronájok** (Zrinyi. I.19). **Eső félibe vagyok:** labesco C. Eső féliben való: succidus, succidivus MA. Sok eső jára, im most derült volna neki (RákGy: Lev. 248). Delután sötét estig derekavert bennünket az eső (MonIrók. XVIII.40). **Essőre álló idő volt** (MonIrók. XV.382). **Esőre-álló ég:** aer *pluvius PPI.

[Közmondások]. Sok tőp vízből gyakran nagy eső támadhat (Kisv: Adag. 202). Sokszor egy kis felhő nagy essőt vet. Az essőt kerülő sokszor vízbe esik: kicsinyből nagy galiba. **Esső tavaszkor mint annyi arany tsepp** (SzD: MVir. 125).

dara-eső: psecas; graupenregen PPI. [staubregen].

dér-eső: [pluvia pruinos; reifregen]. Leges dér esső nem bant meg taborba (Petki: Vrt. 6).

havas-eső: pluviae nivibus mixtae Kr. [schneeregen]. Némely lelkeket ott az havas eső vér (Czepl: MM. 252. Bartha: Krón. 77. Thurzó: Lev. I.235). Az havas eső érdeklő nyakunkat (MonIrók. VIII.383. Orczy: Költl. 200).

jég-eső: grando MA. [hagel]. Jég eső verte, gyakran veri-el a jég eső: calamitosus; háborus jég esőt hozó ég: *calamitosum caelum PPI. Villámlásokkal elegyes jégessők (Illy: Préd. I.13).

jégesőz: [grandino; hagel]. Istennek itéletével jégeslősz-tetnek [igy]: dei iudicio grandinantur (Illy: Préd. II.277).

kénkő-eső: [pluvia sulphuris; schwefelregen]. Kénkő eső (Sylv: UT. I.111). Kénkő esső (Zrinyi. II.71).

kő-eső, köves-eső: grando C. [hagel]. Kőeső esik: degrandinat C. Kő eső es: grandinat Com: Jan. 10. Iuhayt a kőesőc megölec (TelC. 85. JordC. 25. 309. DebrC. 154). Zeel veez es nagy köves essev tamada az egben es meeny dörghees (ÉrdyC. 270b). Ha vr isten menybwl kw eset bochatna, ez nektek nem artana (VirgC. 91). Az égnek szenvedé szertelen vészét és keves essőnek nagy hidegségét; az nagy kő essőtől így szabadula, egy bő tartománra Sándor kijuta (RMK. IV.132). A gifmölczet nem haggya ragyanak, kő essenen, cyayanak el veszteti (Mel: SzJán. 182). A kő esső auag à rogya vetésünket el veri (Kules: Evang. 257). **Eő sem fel azon, hogy kő eső szőleiet el verneie** (Decsi: Adag. 319). A jég-esőt kő-esőnek nem szintén jól mondják (GKat: Titk. 1129). Szapora zápor-és kőeső vere meg bennünket (MonIrók. XVIII.47. 54).

kőesős: grandinosus C. MA. [hagel].

ónos-eső: [pluvia pruinos; reifregen]. Most fársangban tsak hozzák nekünk a sok tűzokot halva és elevenen, a kiket az ónos essőkben fogták (Mik: TörL. 447).

pázmás-eső: psecas; graupenregen PPI. [strichregen].

pásztás-eső: ∞ Isnét változik az idő jomeleg napokra, és néha dörgő es pásztás esőre (KLőcs. 1671. B7. 1674. 31. Kalend. 1716. Kr.).

sebés-eső: [nimbus MA. Nom. 7. [platzregen]. (ÉrdyC. 17b). Az eső le-tseppög lassan, a zápor sűrűn, a sebes eső zuhajal (Com: Jan. 10).

termő-eső: [pluviae; landregen]. A szőlő néha néha hasznos termő-esső nélkül szükölködik (Mad: Evang. 192).

vér-eső: [pluvia sanguinis; blutregen]. (Bíró: Micae. 216).

zápor-eső: imber, nimbus C. platzregen Com: Vest. 132. Zapor eső kezdle leh zakadni (DebrC. 162. 189. Born: Préd. 282). Hertelen mint egy zápor eső: repente tanquam procella (Decsi: Adag. 261). Űldözéseknek zápor-essei (Pós: Igazs. 330).

záporosős: imbricus, nimbus C. [regnerisch].

Esői: pluvialis, pluvialis, pluvius MA. [regen].

Esős: pluviosus, pluvialis C. MA. [regnerisch]. Esesv jdeu (CornC. 85). Ez az ödő a mint remenlettetik essős leszen (KBécs. 1572. Ev3); **Essős idő vagyoni:** tempus pluviae est (Kár: Bibl. I.426. KDebr. 1619. B).

[**Esősöd-ik**]

még-esősödik: [pluviosus fio; regnerisch werden]. Az idő igen megessősödik (MonIrók. XVIII.83. 61). Megessősödvén az idő és az út is megnyálasodván, nehezebb utunk volt (XV.281)

neki-esősődik: ∞ Az idő igen neki essősődött (MonIrók. XV. 670).

Esőtlen: [sine pluvia; regenlos]. Essőtlen: esső nélkül való MA. Bibl.: Magy. 3.

Esőz, esőz-ik: pluo Kr. [regnen]. Memat esseze enniek: pluit illis manna ad manducandum (136brC. 146). Az ég h mannával essőzött a pusztában (Mad: Evang. 458). A Jehoval esőze kin-követ, és tüzet Sodomára (GKat: Gramm. B4). Mikor a bús Anna ezeket hallgatja, sok formában indult s látatják bánatja, szeme is essőzik keservesh könnyével (Gyöngy: K.J. 2 49).

Esőlék: scobs C. ramentum, fragmen, fragmentum, putamen, minutia MA. recisementum PP. [abfalle]. Darab esőlék, metélék: segmentum P1B. Étők esőlék: analecta C. Asztal alá való esőlék, étek seprőlék: analecta Major: Szót. Az öreg darabok, eggyűre szop rendel köttetnek, az apro darabok es esőlékek pedig szelylev idestova haniattának (Lép: PTük. II. 54). A mit Kristusnak akarunk adni, jó és válogatott legyen, és nem valami szemétre-való esőlék (Nyr. IX. 68). Sok ideig az surga gyanta az tengernek ki forro esőléki közül való volt (Prág: Serk. D4). A fát a fűrészlő fűrészlő, az esőlékie avagy fűrészlő hulladékja, fánac ondoja leessen: scobe vel serragine decidente (Com: Jan. 103. Com: Orb. 129. Megy: SzAöröme. 273. CorpGramm. 167). Aprólék, estőlék [igy?] nuszlok (MonIrók. XXIV. 211).

Estet: [?]. Bonnumit tartásba estette [ejtette?] lefoglaltatta XVII. száz. [Nyr. X. 469].

2. ES-İK: [obtestor, oro; dehen]. Ha hozzád *esnek a szegények, adgy SzD. Jövetek imadkozionk es essőnk es sironk isten előtt (AporC. 55). Miltó az minden felségnek: nagy kegyelmes legyen ellenségnek! jelesöl kediglen mindazoknak, kik kegyes kegyelmnek esni szoknak (RMK. I. 27). Az gyermek anyjához esk és ő neki reménnöködik (65). Megkenik az Krisztust és szent városba megyen be, szent atyjához esk (II. 138). En te hozzád esőm es te hozzád futok irgalmassagnat attya (NagyszC. 80). Az harmadik része Atila seregének vissza nem mere esmet hozzá ifni, hanem Eciushoz és Tormundus királyhoz esének és lakóhelyeket kérének (Helt: Krón. 18b). Ithon mint járék veled, én urammal, még sücs mit tennem, hozzád kell esnem én imádsággal (Balassa: Kélt. 109).

Eső (esd-ik?): ∞ Hozzád tért esdöket fedező irgalmaddal (Ben: Ritm. 103. 1753-ki és 1806-ki kiad., így 1728-ki kiad. 78. Hozzád terő bűnöst 1679. 97). Neked esedöket, oltalom kéröket (Rim: Ének. ImreS: Nyelvtörténelmi Tanulások 82).

Esedék-ik: ∞ Esdekik az isten előtt, könyörögven a vigasztalásért (MHeg: TOSzl. 60). Esdekten-esdeknek (GKat: Váls. II. 1247). Esdektem nekie, kértém erresszen el (Gvad: RB. 21). Elötte mimyján esdegték (407).

Esedékezés: [obtestatio; das flehen]. Egy folhaszkodásunk-is tellyes esedéksint gyanduit [igy] való hasznot hoz istennek kegyelmétől (Rim: Ének. 175).

Esedőz-ik: obtestor C. rogo obnixo, supplico, intercedo MA. [flehen]. Archangeli esedezőztek en erettem (PeerC. 186. CoruC. 61). Kezde flyanak esedezőznyi (ÉrdyC. 337). Zent egyednek esedezőznek (528). Esedezőzveek Kristusnak elotte (530b). Eeretewnek esedezőt (571b). Mindaz zentek esedezőznek (VürgC. 119). Esedezőzethek en eretthem (ÉrsC. 192b). Mű érdöttne esedezőz (Dáv: VI. 117). Christus mi érdöttünk egyedül esedezők az égben (Czegl: MM. 37). Nagy iagyatva esedezőznek annak, ki őtet az ezerna szálon tartaná (Lép: PTük. I. 320). Esedezőt az istennek (Bal: CsIsk. 307). A bíró is esedezőt értem hathatós szavával (Gvad: RP. 132).

Esedőzés: obtestatio C. obsecratio, intercessio MA. [das flehen]. Kery vala ez zenteknek esedezőzseket (MargL. 48). Kynek zent esedezőzese myat az kegyelmes wr Jesus Kristus mynden zyneknek byzon yegyese es wra (ÉrdyC. 341. 525. 538b).

Esekéd-ik: esenkedik, rimánkodik, könyörög SzD. supplico, obtestor, rogo obnixo sI. [flehen]. Követségben küldetett a török fényes portához, hogy az haza megmaradásáért esekedjék (Bod: Pol. 91).

Esekédés: [obtestatio; das flehen]. Az panaszkodó keserű eszony esekedesere kömörgesere parancsolnank (Thaly: TörtK. 101).

Esenkéd-ik: [supplico, obtestor; flehen]. A nagy Mahometnek sokat esenkettem vesztéért (Könyi: HRom. 146).

ÉSPÉRÉST (*esperes* P1B1. *espörös* Dial. 180. *esj öröstök* Zvon: Osind. 117): antistes dioecesis PP. archidiaconus P1B1. [unterdechant, senior]. Ewsebius pyspek yaar vala processiot, azonkezben ees angyaly eenekleest halla, mouda az esperesthnek: hallaz es vala myt? (ÉrdyC. 616b. Helt: Háló. 12). Nem értjük az esperestet ő magát (Pós: Igazs. 544. TörtT. 1. 731).

fő-éspérést: archidiaconus Nom. 253. [erzdechant, ober-senior].

Éspéréstőség: [diaconatus, senioratus; dechanei, seniorat]. Esperestőség alatt levő egyházi rend (Évk. XII. 66).

ESSE: [vox increpandi; scheltwort]. Houa mentek kurna kereső esse lelket [lelkek] (RMNy. II. 169). Ez esse fia eltrték az én uti kamora széketem (Nád: Lev. 18). Megszidván öket mondá, hogy ezek az essék nímeket vónának (MonIrók. III. 49). Esse, bestye-fiaival ebet tapongassatok (Thaly: VÉ. I. 389).

EST, estve, estvel, estvéle (*esthwefele* LevT. I. 227. *estvé* PhilI. 5): **1)** Estve; vesper, serum C. Est: vesper. Estve: vespera, serum MA. [abend]. Estve lessz: advesperascit P1B1. Gyfytó a mezőben mend esteg (BécsiC. 5). Estveleiglen es holaliglan (153). Estue leuen hozuac soe őrdög vallokat (MünchC. 27). Reeghtwl foghua esthwegly (JordC. 49. 95). Estweltawl fogva (135). Mykoron estwe letwona, hozanak hwneky sok erdegheseket (376. 404). Ymaran estwe vala (716). Husvet napianak esten (DebrC. 20). A bodog zűzh innepének esti (25). Estvelere marad ev neky sryalm es regelre vygassag (DomC. 44). Mind ezeka es mynd estyg egi zot sem zolhat vala (VürgC. 40). Estuere iutan kezdé azt gondolny myt az napon twt volna (85). Mykoron estwefele volnamak: cum serum diei esset (Pesti: NTest. 15). Sötet estvelig velek vivanak (CsomaC. 53). Az mezei virág holval reggel megvirágzik, estvére olhervad (RMK. 70). Mind estvelig mulatoznak (Zvon: Post. I. 44). Estvéleire közelét az idő (680). Ieles nap, kinec ninczen estueye, sem nyugonása (Vás: CmCat. 285). Mikor az mi életünknek estvelejeis olközeltend (MA: Scult. 511). Ez estvén egy leány magzattal látogatott meg bennünket (Radv: Csal. III. 6). Ez lewel kelt south Byrthalan estyn (Gér: KürCs. 186). A mái napnak esti felé (Mad: Evang. 323). Délután sötét estig derekasint vort bennünket az eső (MonIrók. XVIII. 40). **2)** vesperi C. vespere MA. [abends]. Estue (sero) completa modum (EhrC. 143. BécsiC. 52). Reggel es estwe azt mondand (BodC. 1). Estwe haza menének (ÉrdyC. 527b. 554). Estve Bergenyesen szolgálmat megriogattam (ÉrdTörtAd. IV. 43). **Vö. nap-eset]**

dél-est, dél-estve, délyest, délyest (*delyesd* MonIrók. II. 22. *delyesdi* XV. 111): a meridie MA PP. [nachmittag]. Reggel vyragozyk es ol mwlyek es delesthwo lo esseek es meg azon (KulesC. 224). Delig keresztien, deliest rezeg diszo (Mel: SzJán. 103). Az ki sokat észie az tigeben dellyest, art az gymornue (Mel: Herb. 2). Ma hetfőn délyest (Börn: Evang. III. 99). Egi deliest palotaiabol ala kezdet kakuezolni (Decsi: Préd. 10). Szerdán deliest sz János nyakavágási napján (MonIrók. III. 22). Mikor dellestes 3. es 4. ora közben imatsag lenne ő nagyszagort (Magy: Nád. 89. 9). Az árnyék délig ud, délyest apad (Pázm: Préd. 70). Sz. Dávid estve, reggel, délyest, nap-estig hétszer könyörgött istennek (652. Pázm: Imádk. 118). Délyest tizenkét

órák [délben] (MA; Scult. 217). Az mit reggel kérted, dellyest el vitetie (Prág; Serk. 440). Tizenkét óra után dellyest jelen lélek (Pós; GBot. 79).

délesti, délyesti, dellyesti: pomeridianus, postmeridianus MA. PP. [nachmittags-]. Délesti áldozat: sacrificium vespertinum (DöbrC. 219). Dellyesti tanusagra intes (Born: Préd. 14). Dellyesti alvas tiltate (KGalg. 1582. Cv3. KCsepr. 1626. B7). Dellyesti avagy estveli imádság (Sam: Cr. 41). Dellyesti avagy dél után való nyugovás (Com: Jan. 113). Dellyesti nap fénynél világosb (GKat: Titk. 310). Delyesdi álmom után (MonIrók. XV.111). Délesti három órák (Bod; Lex. 134). A nusiika az udvar fiatalinak a, b, c-je, könyörgő könyve, dellyesti s esti gyönyörűsége (Fal: NA. 230). Délesti álom (Fal: TÉ. 696. SzD: MVir. 32).

estén-estig: [ad vesperum, in noctem; bis zum späten abend]. Esten estig munkalkottanac (Tel: Fel. 161).

étén-estig: ∞ Erre [a bívásgra] virradnak, éten estig, sőt holtig benne nulatnak (Fal: NU. 270).

karácson-est: [vesper, qui praecedit diem natalem Jesu Christi; christabend; weihnachtsabend]. Az angyaloc karatsen esti (MA; Scult. 62).

nap-este: [solis occasus; sonnenuntergang, abend]. Űdeje érkezett hamar nap-estének (Gyöngy: KJ. 141).

napestig (mend *napot esteg* BécsiC. 22. *napothesteegh* predicalla WinklC. 139): usque solis occasum Kr. per totum hodie Ver: Verb. Szót. [tota die; den ganzen tag, bis zum abend]. Ysten, bozyad kayaltok nap estyg (KeszthC. 38. JordC. 416). Mykoron három nap estyig eehen zomeeohon lett vona (ÉrdyC. 374b). Mit álotoc it mint napestig hiualkeduán?: quid hic status tuo die otiosi? (Helt: UT. F1. Helt: Krón. 11). Nap estig valo faradsag (Born: Préd. 405). Töried egy nap estig (Frank: HasznK. 23. Pázm: KT. 55). Félnapestig munkálkodván, az ő munkájokért az félnap jutalmat elvegyéc (MA; Scult. 218). Mikor ember vagy nap estig, vagy több ideig nem észik (Bal: CsIsk. 325. Mik: TörL. 48).

[Szólások]. Egész napotló nap estig munkálkodni (SzD: MVir. 314).

sirató-este: [trauerabend]. Sirató estire én is hivattatván, igen reggel nem indultam (MonIrók. XVIII. 32).

ur-esti: [vesper is, qui praecedit diem per corpus Christi mortuum; sacram; vorabend des frohnleihnamsfestes]. E könnűecke 1526 eztendőbe irattatot es vr estyn vegezetetől (TelC. 149).

Esteléd-ik, estveléd-ik, estvelész-ik: vespasco MA. vespero, advespasco PPBl. Estveleszic et estveledic: vespascit CorpGramm. 238. [abend werden]. Recayok estvelődeek (ÉrdyC. 666).

be-estelédik: vespero, vespasco, advespasco C. in-vesperasco MA. Com: Jan. 7. [abend werden]. **a)** Mikoron be estvelődöt volna (WeszprC. 19. JordC. 618). Maragy ny velvnik, mert bee estveledyk es le haylot ymmar az nap (ÉrsC. 124b). Be estvelőduen: cum sero factum esset (Fél: Bibl. 33). **b)** Reggelt ha éred, azt gondollyad hogy estvét nem érsz; ha pedig bé estveleszel, reggelt ne igird magadnak (Pázm: KT. 87).

el-estelédik: invespasco C. advespasco MA. [abend werden]. **a)** Azonkozbe olestmeledek (TelC. 288. DebrC. 114). El esteleduen: vespere (Fél: Bibl. 24. Zvon: Post. 683). **b)** Egy zsidó el-estvelődén, az Apollo szent-egy-házába tért (Pázm: Préd. 887).

Estvelet [P]: [vesper; abend]. Jó estveletek [estveletet?] (Heyd: PCF. 1552. Nyr. VIII.552).

Estönnen: circa vesperam, crepusculo Kr. [gegen abend]. Reggeliel azt monlod: vallyon ky aggya eerhetnem esthvet, esttemen megh azth monlod: vallyon eerhetem ee vyrrattaath (JordC. 262). Megbeszélötték estemmen való szavát (MonIrók. III.179. 143). Estve, estemmen (GKat: Titk. 1117).

Esti, estvéli, estveli, esteli (*estuei*: vesperalis C.): vespertinus, serotinus C. [abend-]. Veterinei harmat es esti: imber matutinus et serotinus (BécsiC. 207. 226). Megzögödena a művesockel ég esti penzbe: conventione facta ex denario dinurno (MünchC. 50). Esti idő (CornC. 392). Estvely áldomas: sacrificium vespertinum (KeszthC. 388). Oly könnyen fordít mint esti denevér (Zrinyi: ASyr. 31). Estveli megjelenés (Mad: Evang. 323). Estveli kilentz óra (Misk: VKert. 358). Estvéli vendégség vacsora (Bod: Lex. 197). Esteli tsillag (SzD: MVir. 438).

Estöni: serotinus [abendlich?]. Az bwza es borssó meg nem servíttek merth estönyek voltanak: quia serotina erant (JordC. 25).

Estül: [advesperascit; es wird abend]. Uram maradj velönk mert immar estöl es nap ala haylot (DöbrC. 320).

[**Estvehész-ik**]

mög-estvehészik: ∞ Megestvehezic (advesperascit) es immar a nap lehailot (MünchC. 167).

Estvényen [?]: crepusculo MA. [gegen abend].

ESTER. Ester paréj, izetlen paréj: blitum PPBl. [mangold].

ÉSZ (ez *ÉrdyC.* 69b. *eszről eszre* Eny: Gizm. 18. *eszszel* Misk: VKert. 659. *eszet* JordC. 263. Helt: Mes. 145. Czegl: Dág. II.14. *ezőt* GuaryC. 14. *ezebe* VirgC. 76. 83. *ezzönkbe* DebrC. 237. *ezződbe* 323): mens, dianoea, animus C. prudentia, sapientia MA. [vernunft]. Ezebe veue (EhrC. 9. 68). Kiben ezöt elmet latnac, azt möngac, hog alnoc (GuaryC. 14). Keth ezew ember: vir animo duplici (JordC. 832). Jo eszev bevlehesseg (CornC. 167). Ne vedel ezönek elmenket (ThewrC. 109). Vetkeztem ezemnek tauoztatasaual (VirgC. 9). Ezel auag bewlezsegeel kelyen az istennek vtan iarnod (133). Bar paraszt esuel figyelmez reia (Tel: Fel. 44). Kiczoda immar az az ember, a kinec isten valami eszt adot, a ki inkább nem keuánna az öröcke ualot az el mmlandalon? (Bas: Credo 119). Ha emekem engedni nem akarz talam tam valna okozagos ezbeol nem engettetik (Pont. 26). Tiszta eszü: sanae mentis (Ver: Verb. 83). Esz-nélkül sokat szöl beszél (Pázm: LuthV. 30). Esz-nélkül szöllana (Sull: Vár. 134). Adgy eszet nekíe (MA; Scult. 75). Eszneec el-távovásával nyavalygóc: ecstasi laborantes (Com: Jan. 59). Az isten adgyon eszet a tévelgönek (Matkó: BCsák. 100). Esze-nélkül írja, hogy (257). Álmos eszszel keresztül találja lábát a szekérnek vetni (Misk: VKert. 659). Kiadni az emberségen, udvari erkölesön, fél eszén (SzD: MVir. 12). Könnűi, nyiltt, eleven, szapora, tűz-, v. szaporátlan, termékenytelen, meddő, késedelmes, pizány, éretlen esz (133).

[Szólások]. Azt gondolták, hogy az esze bontakozott (Könyi: HRom. 155). Megbomlott esziük (Fal: NA. 134). Ha deakul tudsz: ha helyén van eszed (SzD: MVir. 442). Helyéből kibillent az esze (134). Iay bolond vallyon hol sötál az eszed (FortSzer. Mb). Szárában szállot immár szegének az esze (Decsi: Adag. 202. Laskai: Lips. 315). Ezed vezet el: insanis (JordC. 749). Eze el vezet (VirgC. 26. 70). Mikor tsak esze-ágában tűnik is megszégése valamely parancsolatnak, meg-félemlik szivében (Fal: NE. 67). Volt okod a figyelnenre, hogy előbb meg ne csalattalásd, hogysen eszed ágába tűnt légyen is (Fal: UE. 377). Könnűen eszébe csuszamodik, hogy próbára kellyen (Fal: NU. 323. SzD: MVir. 345). Eszembe jnt: meminí, memoro, recordo MA. Jut eszembe, hogy mondottam: *memini me dicere. Sokszor jut eszembe a te emberséged: venit saepe in *mentem aequitatis tuae PPBl. Terteenek egy napon hogy ywthna ezeeben az

ew zeresmes leánya (ÉrdyC. 338b. 42). Eszembe nem jutna most (Czegl: Japh. 28). Ha mi eszedben jutott avagy elmédben űtöltt (Com: Jan. 158). J u t a s s u k eszünkbe, mennyiszor vétkezünk ezekben (Pázm: Préd. 73). Juttasd eszedben, elméjében azt (Com: Jan. 200). Mykoron ezebe zette volna magát a farkas monda a mynt mondhatta, o Jupiter isten (Pesti: Fab. 66b). Ezebe zede magát (78). Eszembe veszem: noto C. animadverto, percipio, observo MA. Eszében vétel: observatio MAI. Folyon, ne azt ezekbe vennek: timentes ne illud perpendere (ÉbrC. 689). O zeresmes atyam zyletyt ezewnkben vehetők ur istennek tykon valo malatos nywelkődetyt (ÉrdyC. 340). Vegyetek yol ezetekben: attendite (JordC. 369). Mind ezől ezzünkbe vehetők (DebrC. 237). Vegyetec eztebe (320). Ued ezedbe (Ozor: Christ. 171). Igen okes vala és hanmar eszébe veszen vala mindent (Helt: Krón. 45). Az gerendat az te szemődben eszedben nem veszed: non vides (Fél: Bibl. 10). Keresem, és nem vehetem eszembe őtet (Kár: Bibl. 1526). A régi tudós major a roszy fiuek temérdekségéből eszébe vőzi a földz'irosságát (Pázm: Préd. 26). Jól eszébevézi [megjegyz] Rupert (Uly: Préd. 157). Ha eszeben vennee magaafelotte kellene zolgalny az istent (ÉrdyC. 596). Ha my ezenkben wylzewk magonkath, elwezunk (RMNY. II.119). Vedd eszedbe magadat, és lásd meg mit kellyen ezeledkedned (Kár: Bibl. 1327). Eszeben veszi magát, meog meg iamborozic (Born: Préd. 430). Az mig magát eszébe veszi, addig el költi az mie vagyon (Deesi: Adag. 213). Eszébe vőve magát és istenhez tére (Pázm: Kal. 803). Talán fordúl az is e mellett eszedben, hogy első szerelmed kevezvén mindenben (Thaly: Adal. 1.143). Ez parazt magyarazatofis eszünkbe forgassuc (Born: Préd. 283). Nem tarttyátok ezetekben (JordC. 404. 433). Annak szaván meg nem indúlunk, mert tudgyuk, hogy nem eszén beszél (Pázm: Préd. 789). Eleyt wezy dolganak ezen ky akar chelekedny (Pesti: Fab. 68). Eszeden járj (Pázm: KT. 326). Bár eszén is s nem tsak kedvén járt, indült-vólna (SzD: MVir. 129). Nem bizonyogy ezeden zolaz (ÉrdyC. 651). Eszén vagyon: *mentis compos PPBl. Eszemen vagyoc: sapio MA. Ez vtán eszómön léztek (Deesi: Adag. 113). Mig az ember eszen vagion es az betegseg miat fölötteb el nem nehezedet (Fél: Tan. 504). Szóknak folyó-vize, esznek eseppe (Pázm: LuthV. 4). Vaj egyszer valamikor az okossig-nélkül-való nép jőne észre (Pázm: Préd. 837). Észemre térek: resipio, respisco MA. Bár eszét elé votte, gondolkodásit haza hitta-vólna (SzD: MVir. 129). Miolta én eszemet emlétém, tudom, hogy mind feljebb-feljebb veretek adónkat (TörtT. VI.157). Törte fejét, forgatta eszét (Fál: NU. 304). Ezekről erőn erővel leverted eszemet (Fál: NA. 231). Oh hova tőtted volt eszedet akkor? vagy talán fel tőtted volt az Orbán süvegét (Czegl: BDorg. 92). Eszét vesztőm: turbo, conturbo, perverto MA. Az ollopot marhanak laba nyomat ki el tevesztí, avagy annak eszét veszti, ketsegesse teszi magát (Ver: Verb. Szót. 33). Veszessuc eszét az ő nyelvekne: confundimus linguam eorum (MA: Bibl. 1.9). Az ellen irigykedik ama három doctor, és minden mesterségekkel eszét akarják veszteti és másoknak-is gyűlölségben kíványák hozni (Hall: Hllist. II.239). Az setetsegnek zorzőye semmyneuw keserethi myath embert nem kezerytheth, mygh ember ez o e w e l b y r (ÉrsC. 274). Még eddig nem érkezettek annyira eszetekkel, hogy ezt jól megfontolhatók, és azért mind visszaértitek a dolgot (Fál: NA. 139). Észszel valamit felérni: animo aliquid *consequi PPl. Tsuda, hogy felérted észszel: je suis surpris que vous en ayez en l'esprit (KirBesz. 12).

[Közmondások]. Mence few, anno ezz (ÉrdyC. 69b). Esz iob erőnél: velocem tardus insequitur (Deesi: Adag. 52). Az esz nagyobb az erőnél: Romanus sedendo vincit (73). No adgy eszedben, ezek adgy pénződben (111): ne sit mili tutor, ne sis parvus mili P! Az kit akar isten földén megbüntetni, annak eszét szokta előszer elvenni, azután őmagát esudajul veszteti

(Tin. 53). Hazul vitt észszel — azt szokták mondani — nehézz hadat venni (MontME. V.250). Észel indúlly, okkal járj (SzD: MVir. 131).

egész-eszü: plenae mentis Kr. [bei vollem verstande] (Pázm: Kal. 1766. 758. Kr.).

éretlen-eszü: [immaturus; unreifen verstandes]. (SzD: MVir. 105).

fél-eszü: semistultus Kr. [nicht recht bei vorstand]. Fel eszü es tudatlan népek (Frank: HasznK. 109. Pázm: Préd. 655). Fél eszü ember (GKat: Váls. 1325. GKat: Titk. 82. Com: Élet 288).

gyermék-eszü: immaturi iudicii Kr. [unreif, unmillidig] (Matkó: BCsák. 134. Thaly: VÉ. 191).

visszafordult-eszü: [stultus; töricht] (Czegl: Japh. 18.).

Eszécske: [aliquantula mens; etwas vernunft]. Oly kifejhin gyermehekét sem kel bernálásra vinni, a kinec anni eszecheike nem volna, hogy (Agend. 53).

[Eszód-ik]

még-eszédik: [ad sanitatem redeo; zur besinnung kommen, zu sich kommen]. El hala az asszony mint egy agyon űtő. Hogy meg eszedhetec, tekinté leányát (Hlyef: Jephla. 27).

[Eszől]

Eszőlkedik: [argutor; klügelu?] Mi okbul eszelkötetek? hogy országom és tisztém ellen fölül való esztendőben támotatok volt (BethlTám. 44).

Eszelős (eszélyős PP. Ver: Verb. 105. eszélyős Pécsv. Fél. 198): stolidus C. vesanus, delirus, insanuens, insanus, fanaticus MA. vesaniens PPBl. vecors Com: Jan. 178. [töricht, nährisch, wahnwitzig]. Eszelős, istentelen ember: Diagora deterior (Kisv: Adag. 116). Vagy eszelősöc, vagy sült bolondoc (Czegl: Japh. 42. ACsere: Enc. 232. GKat: Titk. 259). Az új keresztényec eselősee, bolondoc: anabaptistae fanatici sunt (Com: Jan. 131).

Eszelőske: [aliquantum stolidus; albern, ein wenig nährisch]. Meg kel annak a felyét rázni, mert eszelőske (Czegl: MM. 106).

Eszelősköd-ik: vesanio, insanio, deliro MA. [sich nährisch benehmen, töricht sein]. (MA: Sentl. 425. Matkó: BCsák. 217).

Eszelősség: deliramentum, delirium MA. [nährheit, unsinn]. Fejünknek meg bodejtatasaval eszélyősseget támaszt (Lép: FTük. 27). Bolygókás eszelősség: mania (Com: Jan. 56). Eszelősség a részről az egészre tagadás képpen argumentálni (Pós: Igazs. 186).

Eszelőz: [deliro, stolide cogito; fantasieren, töricht denken]. Az isten igéje nem holt betű, a mint az anabaptisták eszelőzik (Mad: Evang. 205).

Eszés: prudens, perspicax, experiens, consiliosus, consideratus, cautus, sapiens, animatus C. consultus PPBl. klug Com: Jan. 185. Eszessen: consulte, gnare, prospicienter, providere, providenter, cordate. Igen eszössen: argutissime. Eszes vagyok: sapio C. Eszes és alkalmazatos ember: homo *emunctae miris. Ha eszes vagy, ne tedd bolondá magadat: *Syrus cum non sis, ne syrissa PPBl. Eszes zolas (CornC. 289). Meg ragad eszeteket űnőn okoskodasokban (DebrC. 519). Eszős vala fölkeben (DebrC. 202). El reitettek ezeket a bölsektől és eszesektől (VirgC. 113). Az eszes es jó gondolós (prudens et circumspectus) Szabo Bertalon es mindnajan, kik akkor Debreczének bíray es eskütti ultiának (1531. Tulománytár 1839. X.264). Eszős eszeledécé (Helt: Krón. 201). Eszesen chelekkőgyetec valamit chelekkődecé (Helt: Bibl. I. ana2). Eszes tanácsozokkal visélhetsz az te hasznódra hadat (Kár: Bibl. 1517). Nehézz dolog, eszesnek bolondul veszekődni (Deesi: Adag. 135). Magát eszesen viseli vala: prudenter se agebat (MA: Bibl. 1262). Végeztünk egyszer eszesül (Zrinjy. II.47). Ezt a ki eszes, nem tagadhattya (Czegl: MM. 104). Bol-dog a ki eszesen gondolkodik a szülőkölődről: qui intelligit

super egenum (Ily: Préd. II. 172). Isten az embert férfivá s aszszonnyá alkotó, edgyaránt mindenikbe eszes elmét ada (KTör: Assz. 3). Tanulatlan elme leckét ád eszesnek (Fal: Vers. 912).

[Szólások]. Eszes disznó, mely gyökeret ránta; nequis unquam sit sapientior Megarensibus MA. SzD: MVir. 133.

[Köznondások]. Eszesnek való az iátek (Decsi: Adag. 179): jaculare necum, qui novit artem; wer die kunst verstehet, soll sie treiben MA. Az ki magának nem eszes, masnak sem eszes az (Decsi: Adag. 39).

Eszesded: [aliquantum prudens; klug]. Eszesded germók ÉrdyC. 519).

Eszeséd-ik: incipio sapere, fio prudentior Kr. [klug werden].
mög-eszesédik: ∞ (Pázm: Kal. 629. Kr.).

Eszeskéd-ik: sapio, argutor MA. [klügelu, grübelu]. Ne eszeskédny annaal fellyeb mynt ylyk; non plus sapere quam oportet (ÉrdyC. 68). Ez eszes világ bolondul eszeskedven (Born: Préd. 303). Azon eszeskedjete, hogy az nímettel meggyenesedjete (MonIrók III. 47). A gazdagoknak megparancsolod, hogy igen feu ne eszeskedgyenek (Pázm: Imáds. 569). Felyeb' ne eszeskedgyünk annál, a mit istentül ballottunk (Pázm: Préd. 716). Vissza fordult böltsesség a meg-lótt tselekedet után eszeskedni (Com: Jan. 224). Idejénél fellyebb eszeskedni (SzD: MVir. 131).

Eszeskédés: [argutio, ratio; klügelej]. Őis az ürdög iskolájából kapta kellemés eszeskedését (Pázm: Kal. 198). Ez az eszeskedés igen meg csábíta egy szegény barátot (381). Egy lat okosság többet ér, hogy sem az ide s amoda fíradozó eszeskedés, bátor mázsával légyen (Fal: UE. 413).

Eszesőség: prudentia, phronesis, consideratio, disipientia C. sapientia MA. [klugheit]. Ez vylaghy ezessegben el merwl (ÉrdyC. 588. 572b. 588). Ennen elmeyeknek ezesseghe (JordC. 354). Intot zent margyt az ezessegnek eztendevere az az tyzen evt eztendevre (CornC. 320). Az emberi ezesseg az istenek előtte bolondság (Fél: Tan. 20). Micsoda ezesseggel indulhatok menyország-felé oly úton, melyen csak egy sem járt azok-közzül, kik menyországban jutottak (Pázm: Kal. 592).

[Eszésül]

mög-eszészül: resipisco MA. [klug werden]. Megeszészül: sanas mentis (Fél: Bibl. 60). Ifjuságában nyuallját szentet testében. Mikor meg eszészül meg gyógyul, és gonosz lézen (Cs. k).

Esztelen (ezetlen NémGl. 236): esens, demens, insanus, vecors, excors, delirus, incogitatus, inconsideratus, incautus, improvidus, vesanus, imprudens C. insipiens Com: Jan. 178. [unverntfing, unklug, töricht, unsinnig]. Ezetlen: insipidus NémGl. 236. Ny magwnk ezstelének es eelegetlennék vagywnk reea (ÉrdyC. 553. 373b). Sokaktul alytatik ezstelének lenny (VirgC. 81). Soc ezstelen kerdezkeseknek beket hadnal (Mon: Apol. 258). Esztelen mondasát ezstelenből bizonyította Balduinus (Pázm: LuthV. 33). Chiklandos szók ezek, és mind ezstelenek (Zrinyi. I. 101). Esztelen Eleonora, micsoda állapotra tész engemet? (Mik: MulN. 184). Eszteleneknek bú járások, szerencsétlenség úti társok (SzD: MVir. 132).

[Esztelenéd-ik]

mög-esztelenédik: [mentem perdo; den verstand verlieren]. A sok mög-esztelenedett (Gvad: FNót. 95).

[Esztelenit]

mög-esztelenit: demento MA. [wahnstinnig machen]. Megesztelenítet, bolonditnak egyebeket-is (Com: Jan. 217).

Esztelenkéd-ik: insanio C. Com: Jan. 184. desipio, vesanio MA. [sich töricht oder wahnstinnig benehmen]. Sok, citalt Au-

thorokbul esztelenkedie (HBz: Japh. 22. Káldi: Bibl. 315. GKat: Titk. 226). Mi okból esztelenkedtetek, hogy országom megtámadtók? (SzD: MVir. 130).

Esztelenség: imprudentia, insanita, insanitas, vesania, dementia, inconsiderantia C. [torheit, wahnstinn]. Meg tylttaa az profétának ezstelenségheet (JordC. 859. ÉrdyC. 431b. Zrinyi. I. 146). Az esztelenség oktalun bestúra mutat (Fal: NA. 134). Tudatlansággal üszve-forradt esztelenség (SzD: MVir. 133).

[Esztelenül]

mög-esztelenül: demento MA. [den verstand verlieren]. A ki bolondul közli dolgát, végre maga is megesztelenül (Kisv: Adag. 102).

ÉSZ-IK, ÉSZ-IK, ÉSZ-ÉN (ezzy KulesC. 101. Izel Sylv: UT. I. 6. sem. Iszik, sem iszik; nec edens, nec bibens 17. 42nek 24. meg ütte 18. úttünk 106. únee Szék: Zsolt. 212): edo, comedo, maudo, vescor, victio, pascor C. manduco, voro MA. [essen]. Mudoa neki meret num enye. Ki nopun emdul, balalac balalal Holz (HB). Nagy vygassagual evnek; comederunt (EhrC. 99). Mikor Booz őt volna (Bécsic. 6). Ő a hazban eyette: discumbente eo in domo (MünchC. 29). Sem eweek, sem ywek. El ywee ywan es aween: venit manducans et bibens (JordC. 386). Nynczen myt egyenek. Ot eetken neeg ezzen. Myndnyayan eeek (403). Hazadnak zerelme ewe megl engemet (628). Ettel yttal hű volók: una edisti cum eis (745). Az etők el kezuluen, őnek (WeszcP. 17). Valaki eendi ez keeneret (DöbrC. 314). Ewuek zewlew (TelC. 91). Ki engemet ezik, ez en erettem el (NádC. 16). Velek euek iuek (VirgC. 48). Mukatoknekw egietek es igiatok (51). Ehezem es ennekem enem adatok (117). Hol ewl felestekeemet: ubi jentasti (Heyd: PCF. 26). Aszt akaria, hogy ő is egyec abba a mit teneked adot (Helt: Bibl. Lh). Az asszonyállat ada ennekem a farol és őm (B). A ki engemet eszen, él az is én általam (Tel: Evang. II. 396). Valamely napon éjendel a gyümölcshbe, melyről azt parancholtam, hogy ne egyél beme, halállal balsz meg (668). Ketten éuenee (Born: Ének. 342). Mint az ődkör csak észik s iszik (Decsi: Adag. 85). Együnk, s az után beszéllünk (231). Igen szorito, mézzel egyed és igen ió verbas ellen (Mel: Herb. 3). Ha etekben észed, igen hasznos az tudónee (12). A ki eszen engemet (Kár: Credo. 26). Egyed kenyeredet (MA: Bibl. I. 4). A ki nygalok sem észnek, sem isznak (Pázm: Préd. 37). Sem ett, sem ivott a félet, a mivel szoktak élni az emberek (22). Pilátushoz bé nem menének az sidók, hogy tisztábban elhetnének az husvétben (Pázm: Kal. 681). Maga testének moundván, a mit enyiek ada az apostoloknak (688). Valaki barátu euendik (Bal: CsIsk. 376). A ki annac gyümölcshben őtt volna (Pós: Igazs. II. 92). Harnad napig nem ét (Zvon: PázmP. 286). A ki mit nem ett, nem tudya mi izú (Tof: Zsolt. 691).

[Szólások]. Beszél egyéb, de észem én (Decsi: Adag. 190). A ki mástól vár ehédet, nem mindenkor lakik jól, nem eszik egyest a hasával (KirBesz. 108). Rusztán csak nem eszi mérget kezét, lábát (Zrinyi. I. 146). Bolond gombát nem (SzD: MVir. 110). Ezután affélében más szájával nem eszem (MonIrók. VIII. 64).

[Köznondások]. Nem ió az wrackal cseresznet enni, mert lóuéldözni kezdne a magokual (Helt: Mes. 23). Nem jó nagy urakkal tseresznet egy tálból enni (SzD: MVir. 110). Másnt is jó kenyeret enni (uo). Annak parantsoly, a kinek enni adsz (uo).

be-ész.

[Szólások]. Goromba hevederrel vóltak által-köttve, mely méllen a testben bé-ette magát (Szeg: Aqu. 43). Phagedaena: fekély vagy kelevény neme, mely a testben magát a tsontig bé-ézi, fene PPBl.

el-ész: abedo, adedo, depasco C. peredo PPBl. [abessen, wegessen]. Környül el-ésem: ambedo. Az erdöket el-eszik a

tsordák: armenta *pascentur silvas PPBl. Orrat ortziait el ette az frantzú (Börn: Préd. 218).

éttén-észik: [identidem edo; immerfort essen]. Étten eszic: esitat, itton iszic: potitat CorpGramm. 279. 325.

fői-ész. Fel emni-inya minden jószágát, örökségét: *consumere patrimonium suum WF.

ki-ész: exedo C. MA. [ausessen, ausfressen]. Kievő: exesor C.

[Szólások]. A világ bőltséi gyalázzák Mitridatet, ki versent-ett és kiett akár-melly ehető embert (Pázm: Préd. 836).

lő-ész: derodo, abrodo, exedo, devoro, ambedo MA [abessen].

még-ész: peredo, subedo, devoro, manduco C. comedo MA. [verspeisen, verzehren]. Meg étetött: peresus, depastus. Mindent megevd: omnivorus. Félig meg őt: semesus C. Az elő vető kefereket meg őttő, kiket nem illik vala neki megenni (MünchC. 35. 56). Vegyed ez kenyeret es egyed meg (DomC. 330). Minden fívet meg őn: comedit omne fenum (DöbrC. 187). Eed meg (JordC. 741). Meg eette az moly (840). Chak az testwt ewhely meg es nem az lelket (VirgC. 56). Meg ege az almat (Ozor: Christ. 62). A hal melyet a choka meg ewn mydiarast (Pesti: Fab. 14). Ki zemedbe zejet zol, de hatul meg ezen, az weled egywt soha sokagy nem lezen (53b). Ha engemet imog towa az palota elewt talalandaz, bator egy meg nyndiarast engemet (78b). Meg észitec az őzuegyeknek házaít: comeditis domos viduarum (Helt: UT. F8). Kit sem a rosda meg nem emeszt, sem a moly meg nem eszic (Tel: Evang. II.532). Az eboc meg éuec (Börn: Ének. 372). Meg ette az mínel meg kol halni: voravit hamum (Decsi: Adag. 124). Az disznoknak valo moslektis meg emnie, ha volna (Lép: PÜik. L137). Semmit sületlenen a bírányban meg ne egyetec, reggelre abban semmit ne hadgyatok (MA: Bibl. 159). A farkas minden-fele juhokat megeszen (Mad: Evang. 577). Megött étket (Ily: Préd. II.236). A juh igen kényus, nem eszik meg mindent (Misk: VKert. 204).

[Közmondások]. A mit aprítottal, magadnak kell meg-emned: colo quod aptasti tibi pendum PPBl. Meg nem eszi a farkas a tolet: a tél mérgessége előbb utóbb kiüt (SzD: MVir. 110).

mégéhető: esculentus C. [essbar].

mégétel: [esus, comestio,] depastio C. [verspeisung]. Az o törüenbeli husueti barannak meg etele (WespC. 10). Hlyvntok engemet kenyernek meg etelere (DomC. 307). Ne férteszessétec meg magatokat semmi allatnac meg ételénél (Kár: Bibl. 198). Az hus megeteltis megengedi (MA: Bibl. 18). A tanyványoknak adta megételre es megitalra a kenyeret és bort (Szob: Dáv. 95). A meg-ételre alkalmas madarak (Folv: SchSal. 15). A tevének megétele miért tiltatott volt a sidóktól? (Misk: VKert. 45).

mégétendő: [edendus; zum verspeisen bestimmt]. Próbállya meg magát az ember és úgy egyik abból a kenyérből. De mondod: A megétendő éteknek kell megpróbáltatni, nem a megevd embernek. Az asztalnok a megétendő étet próbállya, nem az urát, a ki megészi (Ily: Préd. I.134).

mégévés: esus, esio, comestio, devoratio MA. [verspeisung].

Éddégel-ik: esito, pascio C. [wiederholt essen]. Brasiliomot eddegelic (Nád: Kert. 31). Eddegelek, iddegalok, járdogalok, azaz kitsinyt kitsinyt észem iszom, lassan-lassan járok (CorpGramm. 325). Lát két juhott, kik a fívet eddegelik (Hall: IIIlist. II.305).

Éddégelés: esitatio, esus MA. [wiederholtes essen, langsame essen].

Éhet-ik: 1) [possum edere; essen können]. 2) Ehetném: esurio. Ehetném mint a farkas: autumnalis appetentia, bulimina MA. Megértvén a fatenség panaszát, hogy ehetnék volna, kivéve a pogácsát (BékHajd II.271).

Éhetés: potestas edendi, appetitus ciborum MA. [appetit].

nagy-éhetés: [edacitas, voracitas; gefrässigkeit]. Nagy ehést, íhatást esinalo őrdög (Gyulai: Tanc. B3).

Éhető: [capax edendi, vorax; grosser esser, gefrässigkeit]. Mitridates versent-ett és ki-ett akár-melly ehető embert (Pázm: Préd. 836).

jól-éhető: avidus cibi PPBl. [mit gutem appetit begabt].

nagy-éhető: vorax, edax, edo, comedo, mando, polyphagus, hurco C. homo multi cibi PPBl. bucco Com: Jan. 54. [grosser esser, gefrässigkeit]. Ez féle ember ezelczapo, maga hányo, hamar tanól, hamar el feleyti, nagy ehető (Cis. F4). Nag éhető, nag íható (DecsiG: Préd. 33. Fél: Bibl. 17). A nagyv ebetőd, etke-sbeec főlstőkőmőz nec: edaciore jentant (Com: Jan. 112).

nagyéhetőség: edacitas C. voracitas PPBl. [gefrässigkeit].

Énni-való: escalis C. [zu essen, essbar]. Vagón e itt valami emni valo: habetis hic aliquid quod manducetur (DöbrC. 322). Zerezyewak valamyt emedvalooth (WinkC. 116). Az gargyantol kenieret es enik valot kerenek (VirgC. 47). Enni valo faolaj (Bethl: Élet. 11). Vessen nékiek valami emniek valót (Misk: VKert. 348).

[1. Ét, még-ét]

mégetés: [intoxicatio; vergiftung]. Fianac mérőggel meg eteset meg monda (GuaryC. 44).

2. Ét: 1) esus SI. [das essen, speisen]. Hoé tettetné étet: ut simularetur manducasse (BécsiC. 91). Mértékletes légy etőden és italóiban (ÉrsC. 62). Ha az ló meg zabállic étében: azon meg ismered, hogy meg dagad (Cis. O3). Éte, itta is barom módon vala (Tiu. 344). Mindeneket, és étet és itat-is az apostol intése szerint az istennek dicsőségére egyengetvén (Nagyari: Orth. 80). Megli tiltot almának lón győmőleében étte (Liszt: Mars. 41). 2) cibus SI. [das essen, speise]. Mint leuue, fiam, az én étőim itom (RMK. II.213). Csak étéjért az szakácsokat szolgállya vala (Holv: Toldi. 4). Három napra adnac étemer itanra 60 pénzt (Helt: Arithm. G5). Eletűne e földön mitsoda esac főség, mellyben etűne itűne bánat, szomorúság (Ujf: HÉnek. 58). Legyenek nekem sz. parantsolatid, etem és itom draga szép hagyásid (Rim: Ének. 330). Etéd itod, vigasságod (Thaly: VÉ. II.208).

[Szólások]. Ete hazna s aluta bére: anima sui pro sole data (Decsi: Adag. 251). Semmi nyeresggel egyéb amál, etőd bérőd, alutod haznod (Fortszer. K4). Bár csak éti lehetet volna béri s alutta hazna, de a sem volt (Megy: 6Jaj. II.12). Eteieirt felis hadná magát akasztani: e flamma cibum petere (Decsi: Adag. 266).

hus-öt: esus carnum, pascha MA. ostern Adáni: Spr. Husit az hus itelről, nem husuit az hus vitelről, auag az husnak el vitisről, sidoul pasha (Sylv: UT. II.167). Husit napia (I.41. 118).

huséti: [paschalis; ester]. Husiti bárán (Sylv: UT. I.118). Husiti vaczarat eszik (RMNy. II.40).

Étlen (étlen és italan SzCsomb: Utleir. 80. ulen itlan lún Sylv: UT. I.176): jejunus MA. [nichtern, ohne zu essen]. Étlen itlan tartata (DebrC. 185. ÉrdyC. 666b. 512b). Étlen nem akárom őket el bozatanai tolem (Ioh: UT. D8). Étlen itlan könyueze (Bfáz: Asp. 3). Negyven egész napig étlen imádkozott éjjel nappal érettünk (Pázm: Préd. 401). Az egnapi járó földet étlen megjárni (MA: Tan. 1271). Étlen keltem fel az asztaltól, nola ettem leg alább nyolezvan tál étékből (Mik: TörL. 5. 49).

Étlenség: inedia MA. [hunger]. Étlenség miatt el-vajutt: vesculus PP. Étlenséggel avagy éhséggel vetné végét (ExPrinc. 110). Az étlenség nem olly igen erőtelmit-meg mint az álmalanság (Com: Jan. 65). Negyven napi étlenség (Ily: Préd. II.32).

Étek (*etelek, etek* DomC. 123. *etek* RMNy. II.209. Sylv: UT. I.178. II.103): cibus, cibatus, epulae, opsonium, ferulum C. esca, cibarium MA. [speise]. Fris éték: daps, cupedia. Főt éték: cocura. Étekhöz való: cibarius, cibalis, epularis C. Gyümöls-től éték: secunda mensa. Három fogásban vitték-el az étket: caenam tribus *ferulis praebebat VPBl. Ky uezyuala az tal-balol az etkett (EhrC. 103). Adot volna önekie etkeket (BécsiC. 1). Ada neki ötkéncé maradékat (MünchC. 41. 60). Embery elmeeenek oetke istennek yghelye (ÉrdyC. 93). Fergeknek etke (VirgC. 145). Az madar etket kereswen törben esik (BodC. 2). Etiket kizitenenek. Az etők el kezul (WeszpC. 17). Jacob egy etkét főze: coxit pulmentum (Helt: Bibl. I. L4). Minemü vendége, étke meg olyan: Cyprio bovi merendam (Decsi: Adag. 80). Ha etők nincz, borral hozzá (113). Főt etkec (Kules: Evang. 246). Ha vagyon mit enned, nem panaszos etked (Ben: Rithm. 101). Megtöldani a szokott etket (SzD: MVir. 109)

Ieves-éték: jusculum, sorbitio, sorbitiuncula, jurulentum, cibus elixus PP. ofia; suppe Com: Vest. 138.

tejes-éték: lactinia MA. lactaria PPBl. [milchspeise]. Hus-uet napian: borii hus, parey orial, teisetek (LevT. I.43. Radv: Csal. III.41).

tészta-éték: [cibus e farina paratus; mehlspeise]. Asztalhoz üle a császár, előkerüle a szép tésztaétek (Fal: TÉ. 654).

túrós-éték: tyrotaricum MA. [topfenspeise]. (Megy: Dial. Előb. 2).

[Szólások]. Azt sem tudgya tök-é vagy túrós éték (Kisv: Adag. 341).

utól-éték: bellaria MA. Com: Vest. 121. mactean PPBl. [dessert]. Végre az utól etkeket, gyümöls-tálakat szedd fel (Com: Vest. 85).

Étkei: cibalis, epularis MA. [speisen-].

Étkeske. Fris étkeske: cupedula C. Ieves étkeske: sorbillum, sorbitiuncula PP. Szükség, hogy a leány tanfilyon étkeskéket-is főzni (Pázm: Préd. 1127).

Étkés: [vorax; gefrässig]. Nagyob ehető, étkessebbec: edacior (Com: Jan. 112. Felv: SchSal. 39).

Étel (*eteleiben* SándC. 7. *étel* Sylv: UT. II.106): **1)** esus, opsonatus C. comestio, esio MA. [das essen, speisen]. Ételre gerjesztő, betyepetye: ein beiessen KirBesz. 126. Elhagyni az étel: decedere a *pastu PPl. Etelnek ydeye (EhrC. 84). Ételét mégvégezicndi (BécsiC. 6). Telepötsseotek le hwket eeterre: facito eos discumbere per convivia (JordC. 554. 707). Étel utan almat emeiek (DebrC. 79). Vaggy es készits ételre valot (Helt: Bibl. I. X4). Halalnak halalual holtanak meg a meg tiltot fanak gyömlöchyeből valo etelert (Frank: HasznK. 29). Az ördög ingerlé ötet az tilalmas gyümölcsnek ételére (Pázm: Kal. 186). Ételemre való kenyeret adand: dabit panem ad vescendum (MA: Bibl. I.25). Kellve, még az ize szájunkban lévő, hagygyuk el az ételt (SzD: MVir. 109). **2)** esca C. cibatus, cibus, epulae, obsonium MA. [das essen, speise]. Nemde az lelek mltob, honnem az eétel (JordC. 371). Mltó az mywes hw eeteleere (382). Az_eghy keselyw madar hord eetel etwneky (ÉrdyC. 337b). Te legy_eetelem es ytalom (TihC. 159). Étel kereszre kü röpülnek az madaratskák (Mih: ÖrökÉ. 112). Válegat az ételben, mint a disznó a makkban (SzD: MVir. 110).

[Közmondások]. Szegény ember étel helyetis aluszik: vulpi esurienti somnus obrepit (Decsi: Adag. 132. Czegl: Japh. 144). Ama közmondás szerint: Étel, ital, álom, szükséges e három az emberi életre (Biró: Angy. 139).

hús-étel: esus carniun Kr. [fleischgenuss]. Hus étel távoz-
tato böyt (Zvon: Post. I.473). Mellyik vallásban tartják inkább

bfinnek a pénteki hús ételt (Matkó: BCSák. 23). Csak akkor mondgyuk, hogy bün a hús étel a mikor bün a bor ital-is (405. Czegl: MM. 48).

hús-nem-étel (*hus meg nem etel* Mel: SzJán. 397): [abstinentia a carne; enthaltung vom fleischgenuss]. Hus nem ételt fogadott (MA: Tan. 1283). A hús nem ételt félvaukkodtat (Czegl: MM. 178). Hol javallya a pénteki hús nem ételt a szent irás (Matkó: BCSák. 400. GKat: Vált. I.1044).

kenyér-étel: manducatio panis Kr. [brodgenuss]. (MünchC. 13). Meg vasnak fogai bele, ugy anyira hogy alkolmatlan legyen az kenyer etelre (Lép: PTük. III.112).

nagy-ételü: [edax; gefrässig]. Nag itelü (Sylv: UT. I.17). Melly igen nagy ételü ember es bor iuo: ecce homo vorax ot potator vini (Helt: UT. C6).

szü-étel: caries C. [wurmstich].

tejes-étel: [lactaria; milchspeise]. Hus s tejes étel tiltatik meg (Czegl: MM. 187).

Ételés: [cibarius; speise-]. Mire moczkolodtoz az on véres áldozattal és ételes áldozattal (Mel: Sam. 7).

Ételi: vescus, emni-való, ehető IPBl. [speisen-, ess-]. Ételi rendtartás: diaeta MA. Ételi dobzódás (Pázm: Préd. 435). Ételi kívánság: appetitus alimentarius (ACSere: Enc. 144. 235. 239).

Étet (nem *itetetek* som itatok TelC. 265. *itetés* BFaz: Castr. A4): **1)** cibo, imasco C. [ätzen, speisen]. **a)** Vetésőm étetők: impesco C. Furiscete etety nyleti, ug hug ana scillutet (KöüngsbT.). Etettőne tegetet: pavimus (MünchC. 62). Eetet ytat (ÉrdyC. 569). Eetes engömeth te zeut testödwel (FestC. 34. TihC. 121). Ehezvket nem etetem (VirgC. 10. 90). Kolletlenl etette magát [evett] (Born: Préd. 260). Tisztatalan döggön ne etetteset a közgezet (Mel: SzJán. 409. Kenyeréből étette, poharából itatta, és ölében alutta (Pázm: Préd. 138). Könyhul-latásoknak kenyerével étették ötet (Illy: Préd. I.89). Ez étel lelkeiket csudálatosképpen táplallhatta és étheteti (II.17). **b)** Hitván avarat etetek (MonIrk. XXIII.481). **2)** [rode, aduro; ätzen, ausätzen]. Lág orvosságokkal gyógyíthatatlannak látta seibeinket: azért rettenetes fenyegetésivel eteti vad-húsunkat (Pázm: Préd. 7). Ezüstre etetnyi: 1 lot választó vizet, az közzé fél nehezék kénesöt, így jó etető viz leszén (Kecsk: ÖtvM. 314).

el-étet: [depascere facio; fressen lassen]. Jol thewtted, hogy az rethet meg kazaltatá, tsak imar hordasd be, hogy ott kyn ne vezzen, wagy ne etesseek el (RMNy. III.86).

mög-étet: **1)** obesco C. [edere facio; füttern, essen lassen]. Eva anyankal az ördög éteté meg az almát (Pázm: LuthV. 202). **2)** inesco C. [durch eine lockspeise fangen]. **3)** veneno interimo Kr. [vergiften]. Ha kit méreggel megétetnek, ha meg-issza ezt az követ, megfojtya az mérget (Fűsüs: Királyok Tüköre. 260). Werbeczyt megítetik, meghala (Ver: Verb. 83). Megh éteté, el veszté méreggel (Dial. 153. Mik: Törl. 178. Mik: MulN. 224).

Étetés: **1)** cibatio MA. pastus PPBl. [speisung, fütterung]. **2)** veneficiun, intoxicatio MA. [vergiftung, giftmischerei]. Étetés ellen való orvosság: amuletum MA. Elhetes: veneficia NémGl. 134. Tarczagh meg magokat eteteesektől es verontastvl (JordC. 761. 778). Meg hala etetes miat (Szék: Krón. 58). Az kinek gyomra meg *véz*, anagy etetes vagyon raíta (Frank: HasznK. 15). Etetéstől ne fély, mérget el ront (Mel: Herb. 14). Etetéstől félvén, orvosságok vétele után minden-nap mérget ett (Pázm: Préd. 202. Pázm: Kal. 1766. 242). **3)** [erosio, maceratio, opus erosum; das ätzen, beizen, geätzte arbeit]. Vdvarj pohar, feledetlen, melnek etetés az oldala (Radv: Csal. II.96).

vas-étetés: [erosio ferri: eisenbeize]. (Kecsk: ÖtvM. 312. 322).

Étető: 1) esca MA. [lockspeise]. A vízben ha étetőben cizánlód, az halac meg bolonduhac vele (Mel: Herb. 85). Az ő lepebe madarat az etetűhöz hasonló tudományul nem foglathatnak (Mel: Sz.Jún. 344). Olyan, mint a halász-horgon az étető (Pázm: Préd. 230). Merges etetűddel es őrdőgi hazugsággal hitettenez el minden nemzetec (451). Vadász es madarasz etetűje (MA: Scult. 114). Mútha etetű volna ő szemekben, úgy meggyőzettem ettől: inescant homines vestrae matronae (Balassa: Költ. 213). **2)** venenum Ver. [pharmacum C. [gít]]. Szerelemre gerjesztő etetű, melynek neve jere ntámam: plitrum PPl. Ékosen szállásával, mint egy szerelemre gerjesztő étetűvel vont magához halgatóit (Tarn: Szents. 151). Etetű ellenvaló orvosság (Illy: Préd. I.21). Étetűt ivott (Mik: TörL. 177. Mik: MulN. 201). **3)** [veneficus; gítmischer]. Ne leelettessek thebened se eethew, se kyayto: nec maleficus, nec incantator (JordC. 239).

embér-étetű: [veneficus; gítmischer]. Isten teged vgy seggyen, hogy minden oruot, toluait, gyilkost, kaczert, ember etetűket, bűsoket, baiosoket igazan meg mondod es ki adod (RMNy. II.336).

mérég-étetű: [venenum; gít]. (Kem: Élet. 26).

[Étte]

fene-ette: [carcinodes; krebsartig]. Ímé kioldoztam s te elődbe hoztam fene-ette sebemet, kít csak te gyógyíthatsz (Balassa: Költ. 144). Fene ette seb (MNyil: Írt. Előb. 7).

féreg-ette: [a vermibus abesus; von würmern zernagt]. Féreg ette buza (Bethl: Élet. II.92).

rozsa-ette: [robiginosus; rostig]. Rozsla-ette vas, fegyver (SzD: MVir. 110).

szű-ette: [cariosus; wurmstichig]. Szű-ette, rothadt férges fa: *lignum vitiosum PPl. Szű ette hávely (László: Petr. 92). Régi, szű ette volt a padlás deszkája, láttam, hogy porhanyú, bár jó gerendája (Gvad: RP. 22).

Évékény: edax GKat: Gramm. C3. [gefrässig].

Évés: esus C. esio MA. [das essen]. Fene évés (Kl.Öcs. 1676. 44).

Évő, évő: 1) comedens MA. [essend]. Rutul évő: manduco, manducus PPBl. Az évőknek Maria von eg fourth nardeba alkotott nemes kenetűt (WinklC. 142). Testet által-rágó, évő, orvosságok (Com: Jan. 216). **2)** esculentus MA. [essbar].

hal-évő: icthyophagus, piscivorus MA. [fischesser]. Hal-évő nap: dies pisculentus PPl.

hús-évő: 1) carnivorus MA. [fleischessend, fleischfressend]. Hús-évő madarak (Mad: Evang. 483). **2)** Husevő napok: caruarii, obsonii dies PPl. Mynd bewth nap mynd husewee nap (LányiC. 318).

könyér-évő: panivorus, pauperda Kr. [taugenichts]. Kész kenyér évő: asini mandibula (Decsi: Adag. 195).

kész-évő: parasitus, assecla mensarum SI. [schmarotzer]. Kez evők: nos numern sumus et fruges consumere nati (Decsi: Adag. 100).

Évős: [rodens, urens; ätzend, beissend]. Ezetnél szárósbab és évősebb boszontásokval sebhetik (GKat: Vált. II.561).

Évődik: consumor, absumor SI. [sich abhärmen]. Soha semmi jó kedvet ne mutassunk, hanem mindenkor komorkodjunk és évődjünk (GKat: Vált. I.1000).

mégévődik: ~ Tsak nem meg-évődnek magokban (Komár: Imáds. 29).

ÉSZKÁBA: fibula; klammer, band PPl. B. Addeuda.

Észkábáz: fibulis adstringo; mit klammern befestigen, verbinden PPB. Addeuda.

ESZKÖZ (ezkez Zvon: Osiand. 158. ezkáz Mel: Sz.Jún. 525. őszkes. Cs. II.3): **1)** medium MA. instrumentum C. [mittel]

Eszköz nélkül: immediate C. Ewk hordozyaak az en eegyhazamuak mynden eszközeeth: utensilia (JordC. 121). Kézdé azon bankodny, bogh nem volna semmynemű eszköze awag zerzama, kywel serth ashatta (PeerC. 101). Idwez legyetek thestenek mynden tagay ysteny chelekewdetinek ezkezze (DöszC. 45. TilC. 101). Az őrdég az ő eszközi által semmi fele tudomant ugyan nem habogatot, miképen (Helt: Bibl. I. b3). A siposna eszköze a sip a sípolásra (Born: Préd. 306). Némellyeket bochatat elejn unnen maga magátul kezbe vetes es ezköz nélkül (Tel: RöVr. 28b. 29b. 31b). Istenis eszköze által ezeközdik (Decsi: Adag. 102). Az koroky iozgom semmi hazban lewő ezköz marhatul meg ne foztassek, hanem mindeneök az atyafiak legienek (Radv: Ocal. III.173). Nincs más eszköze az igazulashoz, hanem csak a hit (Pázm: LuthV. 118). Christus őt ezer embert pusztában kevés eszközzel meg eléget (Zvon: Post. I.544). Meg-nézzed az eszközőket: provide media (Com: Jan. 178). Részegűt eszköze (Zrinyi. I.31). A szélvész az igazgato eszközőket ki-ragadgya az révésznek kezéből (Hall: Paizs. 22). Takaródzó eszköze (375). Nincs olly hitván eszköze, hogy annak hasznát ne lehetne venni (Kisz: Adag. 502. Kr.). Konyha eszköze (Mik: TörL. 60). Lövő eszköze (Szeg: Aqu. 32). **2)** res MA. [sache].

gyógyító-eszköz: [medicina; arznei]. A tanult orvos azon mesterséggel tudgyon adni, es ne adni a gyógyító eszközből (Fal: UE. 435).

házi-eszköz, ház-eszköz: supellex, vasarium C. supellex domestica MA. hausrat Com: Vest. 147. A keues házezközöc melletk elhytuala (TelC. 92. JordC. 182). Tyteket sem fyaidnak, sem haz ezkweznek gongy a nem bant (VirzC. 138). Minden házi eszközetem meg tapogattad (Helt: Bibl. I. P2. Z. Ver: Verb. Szót. MA: Bibl. I.43).

író-eszköz: [instrumentum scribendi; schreibzeug. Hozz nekem téntát, papirosat, író eszközt (KirBesz. 84).

kinzó-eszköz: tormentum, equileus PPl. [martérwerkzeug].

mérő-eszköz: [instrumentum metiendi; messinstrument]. (GKat: Titk. 1120).

ótalom-eszköz: [res defensionis apta; schutzmittel]. Fegyvert, ótalom eszközt kívántam a hamis világ ellen adni (Fal: UE. Előb.).

uti-eszköz. Úti eszközök: vasa viatoria PPBl.

Eszközötlen: [immediatus; unmittelbar]. A teremtés az istennek eszközötlen munkája (GKat: Titk. 384. Eszközötlenül, közbötlenül (1119).

Eszközi: [indirectus; mittelbar]. Az anygalok az embernek teremtésében még tsak eszközi okok sem lehetnek (GKat: Titk. 384).

Eszközös: [materialis; sachlich]. Az ügynek eszközs oka (causa materialis), a miből az ügy avagy pör indul es támad (Kisz: Kít. 2).

[Eszközösít]

Eszközösített: [materialis; materiell]. A lélek az eszközsített testnek formája (Illy: Préd. II.153).

Eszközösség: [effectio, intercessio; bewirkung, vermittlung]. Nagyob gond vyelecek vagyon az ny idwesseegewnknek eszközsösségheoben, homnem egyebeknek (ÉrdyC. 557b).

ESZMÉLL, ESZMÉLL (észmeilkedik Fal: UE. 392): reputo, considero MA. [denken, bedenken, autlassen]. Nem kell it valami varásló guggolást eszmellenfinc es képyenánk (MA: Tan. 1410). Úgy eszmélem a szent írásból, hogy az isten mindeneket hiv magához a kegyelemre (D'Emb. GE. 18). Mehmet a keresztényt kevés eszmélte (Könyi: HIKO. 26).

fől-eszméll: evigilo Kr. [erwachen]. (Csizi: Tromb. 123. Kr.)

még-eszmél: reputo, considero MA. [bedenken]. Miert kel-
len nekünk azokat meg-eszmélnünk (MA: Tan 29. MA: SB. 141).
kémenetelének megírását jól meg-ezzelnyű és jól meg-eszmélyű
MA: Scult. 4. Ott vala bezzeg a dologna bökkenője, melyet
is meg eszmélvén, téríti lova száját (GKát: Titk. 96).

[Szólások]. Ha a bődög asszony tauútsát követed, és maga-
lat meg-eszmélvén abban eljárás, a mit az ő szent fia paran-
sol, foganattya léssen a szűz könyörgésének (Pázm: Préd. 254).
Annak-utánna eszméllek-meg magokat, és recutálák tévolygé-
sokat (Pós: Válasz. 199. Pós: Igazs. I.62. II.51. Megy: 3Jaj. II.119).
Oh uram bár csak most az meg látogatásnak rajján eszmélietűk
meg magunkat (Szenci: RészPoh. B2). Azonban meg-eszmélvén
magadat így szollasz (Báta: LPrób. 53).

mégeszmélés: consideratio, reputatio MA. [das bedenken,
bedacht]. (MA: Tam. 143).

Eszmélkéd-ik: [cogito; nachdenken]. Minden állapotul
vígatott gondolatokkal eszmélkedik (Fal: UE. 392). Mikor
izzaszt munka vagon előttünk, nem jó sokat eszmélkedni
íránta (470).

föl-eszmélkédik: se recolligere, ex deliquo redeo, compos
fio mentis SI. [zur besinnung kommen]. Fel-eszmélkedni vmi
jütségből: *attollere oculos PPBl. Fel-eszmélkedik bánattából
(Hall: HHist. II.144). Ezekre fel-eszmélkedik Apollónius és job-
ban meg-szemlélvén a leányt, meg-köszöni a vigasztalást néki
(287). Andalodottságából fel-eszmélkedni (SzD: MVir. 134).

még-eszmélkédik: ∞ (Hall: HHist. III.223).

ESZTEN: 1) Esztenez nap: octavo ab hiuc die MA. PP.
Telek be az vtan ezten nap, mykoron megl vertte vona ysten
az folyo vyzeketh; impleti sunt septem dies, postquam percussit
dominus fluvium (JordC. 19). Ewezeenek Troyaban es oth ezten
napy lakozanak: ubi demorati sumus diebus septem (773).
Oman meenerek Puteolosa, es oth eztennapy lakozanak az
zegen atyafyaknal: venimus Puteolis, ubi inventis fratribus
rogati sumus manere apud eos dies septem (794). Kezerit engö-
met ez te nap'an [igy?] mind octauaigh (NádC. 8—9). Az zent
testöt egeez ezten napy temetetlen hagyaa (ÉrdyC. 412b).
Ezten napra esmeg el yewen zent Ganahel, mouda. Harmad
ezten pentökön esmeg neky yeleeuk (446b). Innepe es zenwe-
desenek napya ez nay napnak elette ezten nappal esyk (627b).
Hamwal meg hynte magath es egy ezten napygh etlen ytan
zemwede (ÉrsC. 346). Hir ez, hog Derwis beg ezten ez napon
indwlt fel Bwdara (LevT. I.73). Ezten vasarnapra kegélmed
kwygyn egh kochyt az marhaert. Wespemben zent Sophia
azzon nap vtan valo zombaton 1555. (153). Ez kj vasarnap jó
estenre, hattunk gulest Somkerekre, hnot az kjral meltosaga-
rol szollunk (TudTár. IX. 69). Kiből Janosnak is ezudalatos
alazatossaga tettze ki, a mint az wr is diczere ezten wr-
napjan (Born: Préd. 24). A miut ezten wrnapjan mind udvös-
segeket az hiveknek megballottu Lazarrol (412). Az elmult
ezten vasárnap meghallottu (MA: Scult. 964). Harmad ezten
napig 32 kalongia bwzat adgion (SzékOkl. II.302). In generali
dieta kellett annak (a császár diplomájának) promulgálásának
lenni, melyre mi iben ez jövő ezten keddet rendeltük az vár-
megyéknek (RMNy. III.306. [szombati napon írja]). Ezten ez
napra, legtávob való terminusra itt legyen (TörtT. 1878. 16).
Ügy remélyük ezten napra vagy szombatra kezünkben hozzák
öket (RákGy: Lev. 96. [csütörtöki napon írja]). Az cserépvető-
ket küldjétek ki hamar, mert mi ezten szombat felé Filek felé kü-
zelitünk (134 [szintén csütörtökön írja]). Az új vezért ezten hétfőre
várják be Budára (146 [szerdai nap írja]). Az számvelő emberek
ezten napon Lindván lesznek, osztán onnét oda mennek (Nád:
Lev. 99). Abban maradtak hátra, hogy tengelyek törött el, kí-
nek ma ezten napja vagon (209). 2) [annus; jahr?]. A tüle
eretnekezetet Joachim Camerarius penig élt 1530 ezten tájban
(Czegl: Japb. 133).

ESZTENDŐ (eztendoro? TelC. 2. ezendeytlen ThewrC.
205. eztendőtül Sylv: UT. I.105. eztendeeben DomC. 39. eztendeen
RMNy. II. 57. ez eztendube LevT. I.260. eztendű KBécs. 1572.
D2. eztendő Szék: Krón. 27): 1) annus C. [jahr]. Öt eztendő:
quinquennium. Száz eztendő: saeculum. Esztendőnként: an-
nuatim; minden esztendőnként való: restibilis; száz esztendő-
ként való: saecularis C. Az esztendőnként lött dolgoknak emlékeze-
tíre írott könyvec: annales Com: Jan. 172. Ó ifiosagoknak eztendei
(HéscC. I). Ev eleteknek harmynhad eztendeygen (CornC. 219).
Ewthwen eztendőd megl nynezu: nondum habes 50 annos
(657). Mykoron ymanak ketl zaaz harmyncz eztendőben (ÉrdyC.
452b). Tyztölnee az ew ky mwlasanak napyaat nagy meltosagus
zolgaltatt minden eztendőn keel (452b). 300 eztendey mwlt
el (511b). Symeon igön veen, töb zaaz eztendőel (NagyszC. 373).
Az farkas ket eztendwt eluen nagi zeretetuel tartatek (VirgC.
58). 17 eztendeek megl maradot (TihC. 22). Esztendyg zolgat-
tum kegelmedet (LevT. I.75). Isten eltessen sok eztendüen (332).
Isten sok eztendőkre boldogul éltesse kedt jó egészségben
(II.356). Birodalmanac nielcz eztendeie koriba meg haita a
földet (Szék: Krón. 42). Scythyába vissza menni akarà, ezten-
deiglen oda intot (Gosárv: MagyB. F). Esztendőnkent rendelt
jövödelme vagon: habet deputatum proventum annualem (Ver:
Verb. 216). Ket esztendőktül fogua: a binatu (Fél: Bibl. 3).
Soc esztendeiü venség (Kár: Bibl. I.637). Menne minden esz-
teudőnként Jerusálembe (III.52). Minden férű, esztendőben
háromszor, fel mennyen az vrtül választott helyre (Pázm: Kal.
473). Calvinus és Luther oly purgatorium készítet, melyben
nem esztendeig, kettőig, hanem íflet napig kellett beverue
(799). Esztendőkkel, törődésekkel és sok betegségekkel terhes
állapotom nem biztat (Pázm: Préd. b2). Az keresztyénségnek
első száz esztendőieben (Toln: Vagasz. Előb. 12). Esztendő által
minden pénteken veszőkkel szaggatta testét (Czegl: MM. 202).
A scholának jó rend-tartása szerent, esztendő által való közön-
séges examen volna (Pós: Igazs. I.120). Egész esztendőt által
(Jly: Préd. I. Előb. II. Előb.). Ez történt Christus hatszáz esz-
tendejekor (II.548). A heringek a városiaknak is esztendőnként
való ételek sóva (Teleki: FLél. 50). Minden esztendőnként sző-
rét elhányja (Misk: VKert. 285). Ez olyan kevés esztendőff
asszony (Mik: MulN. 202). Benned száz esztendőt török uralko-
dott (Orczy: Nimf. C5b). 2) [tempus; zeit]. Ezenképen kell menni
vigan főkéletes szeretetnek hajfájára, mikoron vagon alkolmas
ideje avagy esztendeje. Külemb-külemlu időben, avagy eszten-
dőben és külemb-külemlu módon hittam embereket szent szer-
zetre (ÉrsC. NyKözl. III.337).

[Szólások]. Esztendő az nap: hoc ipso anni die MA. Esztendő
ez napig, sokan ezek között, kik jelen vannak, megrothatnak
(Pázm: Préd. 1210). Esztendő ez-korra (Szeg: Aqu. 133). A
golya-fiak esztendő tavaszra a meleg tartományokról megér-
kezvén (Misk: VKert. 331. 335).

apród-esztendő: rudimentum, firocinium artis MA. PP.
[lehrzeit, kindesalter]. Senki mesteré ne tege magát, minec előtte
ki nem szolgálta az apród esztendőt (Helt: Mes. 231). Ha az
posztmetőket 7 esztendeig híven szolgálod apród-esztendőül,
meg tanóhad (Helt: Arithm. G8). Az műves-emberek mesterség-
gébennis apród esztendőt kel tölteni, az czhben vétel előtt
(Pázm: Kal. 455). Nincs tudomány, melynek apród esztendeje
nem volna (Udv: Dáv. 3). Apród esztendőben királlyal nevelke-
det (Liszi: Mars. 18). Magister novitiorum, az-az apród-esztendő-
bélieknek mesterjek (Szeg: Aqu. 114).

apródesztendő: [tirunculus; lehrling]. Az országoknak
és városoknak sints semmire nagyob' szükségek, mint az apród-
esztendősök jó nevelésére (Pázm: Préd. 195).

apródesztendőség. Apród esztendőség tudományok első
kezdetén: rudimentum C. [lehrjahre].

inas-esztendő: [tirocinium; lehrjahr]. Inas esztendőben akar mester remeket csinálni (Kisv: Adag. 176).

öröm-esztendő: annus jubilaeus Kr. [jubeljahr]. (EszT: IgAny. 483. Kr.).

próba-esztendő: [tirocinium; probejahr]. Az clericusok rendiben egy nyihány proba esztendőket megállott (MA: Tau 1119. Mik: Törl. 119).

szökellő-esztendő: [annus bissextilis; schaltjahr]. Zekellew esztendő, azth lywk dyacol bysextilysnek (LányiC. 102).

újesztendő: annus novus MA [neujahr]. Sok új esztendő napokat kívánok kérdnek (Mik: Törl. 43).

újesztendő, újesztendői: [ad annum novum pertinens; neujahrs-]. Új esztendői ajándék: strenua, apophoreta MA. Com: Jan. 194. Új esztendői ajándék (MA: Scult. 124).

Esztendei: amalis, amarius MA [jährlích, -jährig]. Ez esztendei: hornus C. MA. Tíz esztendei: decennale C. Megdő menden gyermekeket két esztendeiket es alab: omnes pueros a bimatu et infra (MüncH. 17). Vala tizenkettő esztendei: erat annorum duodecim (80). Vala nemy nemű embőr otht harminez nyolcz esztendő koor (WinkC. 315). Hatlwán esztendey őzwegyek valasztassanak (ÉrdyC. 353b). Harom esztendey koor megvygazta (527). Hahad esztendei koraban thamad embőr fel (NagyszC. 332). Ez esztendei hűneink (Mad: Evang. 4).

Esztenđös: amicus C. [jährig]. Fél esztendős: semestris. Kétesztendős: biennis, bimulus. Tíz esztendős: decennis, bistris C. Mykron ez zent vzw volna evt esztendeis (MargL. 2). Az te esztendős korodat ezodnek alatta latom lenny (ÉrdyC. 200). Mykron ywta tyzen neegy esztendős koraban, kezdee evtet az ew atya tauoytari (339). Emlékem szaz esztendősne születtetnee e gyermek? (Helt: Bibl. I. 63). Menyi esztendős korokban kezdgyée és végezze az ő szolgálattokat? (Kár: Bibl. I. 126).

ESZTŐP (eszdő? Toln: Vigaszt. 136): [annus; jahr]. 38 eztey vona az beteghségben: 38 annos habens in infirmitate sua (JordC. 638). Yol emleyttöm es teb vagyon annak 30 eztey-nel (ÉrdyC. 127). Az előt 400 eszlővel (Toln: Vigaszt. 136).

ÉSZTÉNA: septum ovile SI. [hürde]. Majorok s esztenák (ACsere: Enc. 269).

ÉSZTÉRGA (eszterga C. szterga? Kecsk: ÖvM. 344): [machina tornatorum; drehbänk]. Eszterga vas: tornus Esztergaba megfaragom: torno. Esztergaba csinált edény: toreuma C. Az esztergában forgattya gömbölyű fáját az esztergályos (Laud: ÚjSeg. 1860. Mik: Törl. 362).

Észtergál: [torno; drechseln]. Esztergálot: tornalis MA. Vö. Esztergárol.

Észtergáz. Meg esztergáz: detorno C. MA. [drechseln].

ÉSZTÉRGÁR (esztergáros Mik: Törl. 387. esztergárdban Pös: Igazs. 1115. esztergáros Pös: Gfot. 15. esztergárdol Pös: Válasz. 126. meg esztergályoz: torno C.): tornus, tornum MA. [dreheisen, drehbänk]. Esztergárdban csinált mű: toreuma MA. Esztergárdban szépen metszetett kí: *perfectus in torno PPBl. Villa wzturgar 1270. 1281. (CodPatr. III. 17. 34). Possessio Esztergar 1401 (II 167). Esztergárba metzet szep szelente (Sal-Mark. 23). Igaz esztergárdban formáltatott syllogismus (Pös: Vetélk. 9). Látod Sámbar-Mátyás! az magad esztergárjában semnire kellő az syllogismus (Pös: Válasz. 122). Olly szép finm kalánotskakat csinál, minémieket esztergárból-is mester-ség volna ki-metszeni (Misk: VKert. 626).

Észtergári. Esztergári, faraskulási mesterseg: torontice MAL.

Észtergároi: torno MA [drechseln]. Esztergárolt: tornalis MA. Bezzeg rosszul esztergárdol itt (Pös: Válasz. 127).

Észtergáros: 1) tornator MA. tornarius Otr: OrigHung. II. 100. drechseler Com: Vest. 149. Com: Orb. 140. 2) tornatus MA. [ad torontice pertinens; gedrechselt, drechsel-]. Esztergáros tudomány: torontice MA. Esztergáros miv (Com: Orb. 141).

csont-észtergáros: cornuarius, cornarius PP. [horndrech-sler].

Észtergároz: torno MAL. PPBl. detorno MA. [drechseln]. Elefánt tetemből esztergaroztatott bőltű (GKat: Váls. 1803).

mög-észtergályoz. Meg isztergályoz: torno C.

ÉSZTÉRHA (eszterhájában Bartha: Krón. 20. eszter heia-ban [jgy] DecsiG: Préd. 24. eszterhajrul eső csepeg Czegl: MI. 144): interpersiva, suggrunda, suggrunda MA. nubilarium PPBl. ora tectorum inferne prominens Otr: OrigHung. II. 100. [dach-vorsprung, traufe]. Ő eszterhájában vigađ ezemetező: in stillicidio (AporC. 11). Ormozat, parkanyok és eszterhác (Com: Jan 107). Eszterhán termett gabona melyben semmi haszon nincsen (Matkó: BCsák. 123). Eszterhán termett gabona fő (Matkó: II Roml. 46). A más eszterhája alá állott bé az eső ellen (Nün: SzűT. 529). [Vö. **észterha-alja**]

[Szólások]. Az ajtó megett a füstély; azért tsepeg az eszterha (Pös: Igazs. II. 225).

Észterhás: [suggrunda ornatus; mit einem dachvorsprung versehen]. Amaz eszterhás épületen csak kí nézeo (Prág: Serk. 405). Zsendelyes hí, eszterhás, ég a város, ég az ház (Thaly: Adal. II. 262).

Észterház. Eszterházoc, párkant csináló: suggrundo MA.

Észterházás: suggrundatio MA. subgrundatio PPBl.

ÉSZTRAG, ÉSZTÉRAG (eszterág Gosárv: MagyB. F. isztrag Helt: Mes. 59. usztrag Ver.): ciconia C. pelargus MA. [storch]. Ezek az madarak, kykkel nem ylyk eelny: heeyaath, leryoth, malan fekvth, ghemeth, esztragoth (JordC. 95). Roka az esztragoth vachorara hywa (Pesti: Fab. 20b. 16b. 34b). Az esztragnakis iegené faia vađon holot lakozzee (Szék: Zsolt. 106). Látá, hogy egy estrac bemenne az várasba, és az egy vársi toronyból kihordana az ő fiát (Helt: Krón. 19). Ezec a melyeket meg ne egyteec: kalne, karly, hattyu, eszterag: onocrotalns (Helt: Bibl. I. CCe3). A golya, esztrag kepepel (Com: Jan. 39). Esztrag, fetske, meg-érzik a telet (Megy: 3Jaj. II. 133). A golyának gyenge fia az ő anyuktól várnak-kész edeled, maga begyiből étetvén őket; melyről esztragnakis nevezetük: mert esztrag annyit téssen, mint kész rág (Misk: VKert. 330).

ÉSZTRÉNGA (sztrengahajtó Evk. XII 86): claustrum ovilis, locus mulctus MA. [hürde].

[Szólások]. Esztrengára haytani: pecus ad mulctra cogere, ad claustrum pellere MA. Tolyonganak, mint az esztrengára hajtott juhok (Fáz: Kal. 353). Nagy Károly esztrengára hűtatta a magokat korlátsolok (Czegl: Japh. 78). Nem bajtot-ták volt esztrengára a hamis Matkó (Sám: 3Fel. 61). A juhait hajtá esztrengára (Gvad: FNót. 31).

Észtrengáros: [?]. Az előt esztrengáros volt Sámbar (Pös: Gfot. 55).

1. **ÉV** (ev): pus, sanies C. [eiter]. Év, gonyetség: pus MAL. Év: pus, sanies PPl. Euét kí nyomom: ex[st]anio C. MA. Év, genetség, evettség, genyetség SzD 21. Vynak vere es ew: sanguis et sanies digitorum (EhrC. 103). Eewwel es weerrel megh zernyeteenek engemet, nehöz sokokkal meg tekeytenek engemet (FestC. 395). Lo zórból éenalt cilicimot of sokaig visel, hog ő raytha löth sebőc ugan meg evesődnec es evel folnat (NádC. 537). Ha az lönac ev iár kí az lábából, nisd meg egy keusses az lábút (Cis. O3). Az hussal egyben teke-relet és őzvo nőt évből apro mirigy lészen (Com: Jan. 60).

Eved

mög-oved. Meg-ovett, meg-ovesült, meg-ért: suppuratus PPBI

[Evedt]

Evedtség: pus, sauius PP. [eiter] Ev, genyetség, évettség (gy): tabum PPI. (Helt: Mes. 107). Evedtség avagy genyetség nem jó a kelevényéből (Web: Amul. 69).

Eves: purulentus C. saniosus MA [eiterig] Éretlen éves: saniosus C. Az főnce nedves varassága, éves kosz: achores MAI. Eves var: vomica MA. Megh veszet éves sebeit meg gyogítani igyeköznek (EszT: IgAny. A4). Testek oly büdös, oly éves (Lép: PTük. 42). Jób annira nyavalyodot, hogy az sok rút éves kelisékben törtöngene (Fép: PTük. I.352). Eves rutság, törtöt vér (Com: Jan. 60). Eves kelevény (Ker: Préd. 38). Eves genetség (Tük: Rózs. 366). Majd sok török test lesz éves (Thaly: VE. I.216).

Evesöd-ik: suppuror SI. [eitern]

mög-evesedik: ∞ Ó rayta löth sebőc megevesődne (NádC. 537). Teste a folyastol meg évesődic (Helt: Bibl. I. EEe4). Az alol meg-evesedet fekély folyani kezd (Com: Jan. 59). Az pokolbéli meg rothadott, meg veszett, meg évesedett testek (Lép: PTük. I.115).

Evesödés: suppuratio MA.

Evesít: suppuror MA. [eiter machen]. Evesítő, kelis lágyító: suppuratorius MA.

mög-evesít: suppuror; megevesítő: suppuratorius C.

Evesőség: purulentia MA [eiter]. Evesőségét kinyomom: exsanio MA

Evesül: impuror, pure et sanie inficior: eiter]. Evesült, megevezet, ért: suppuratus MA. Evesült sebeit törli (Gyöngy: Char. 6).

mög-evesül: impuror, pure et sanie inficior MA. [eiter]. Megevesült: suppuratus PPBI.

Evez-ik: suppuror Kr. [eiter].

mög-vezik: ∞ Megevezett: suppuratus MA

megevezés: suppuratio C. [eiterung].

2. ÉV (etől DöbrC. 387. heted *yoen* RMNy. II.167): **1)** annus SI. [jahr]. [Ez éven: hoc anno MA. Kyleuchven hatod ewy palmafának lewelewl fedeztetet wala (PeerC. 91). Harminczharom evigleen [te neked zolgala (WinklC. 121). Tizeukettöd etől fogvan: duodecim annis (DöbrC. 387). Eewnek mynee es mynemew ideyben zylettenek ez zentök (ÉrdyC. 40). **2)** [aetas: alter]. Nem akaraa bertelen neweködüny öreg embernek ewe zeren, de lassan lassan (ÉrdyC. 56b). Inmár nem gyermekégnék évében, avagy idejében, de megért vénségnek mivelkedetében láttatnék állani (ÉrsC. NyKözl. IV.335).

Évi: **1)** annus Kr. [jährig]. Ez évi: bornotinus, bornus MA. Elyg uala beted ewy gyermeke erkewlcuel (EhrC. 158). Thyzen hathodli ewy ember wala (PeerC. 47). Az edes zeep Jesuth tyzenkettöd ewy koraban el wezettet wala (ThewrC. 141). Az harmad évi bírót Kántor András házához vitte, ott szolgáltatja (NyKözl. III.336). **2)** [aetas: — alters, -alt]. Atya, fyw soha zent lelekneel kyl nem voltanak: hogy kedeg mynd egy eewyek leezyenek, pelda róla (ÉrdyC. 116).

ÉVAD (övad WinklC. 62): [tempus; zeit]. Felkelek es meg keresöm en fiamath, de enek ewada wagon, nem illik nekem azzoállath valvan budosom (DebrC. 611). Felkelene es elmenenek enek ő ewadan, a keppen nag sirással keresic wala idueziteuk iesost (623). Ónek [éjnek] övadaban, (WinklC. 62. Nyr. IV. 78). A syrusoc el futának enec ewadán (Mel: Sám. 391)

ÉVANGÉLIOM, ÉVANGYÉLIOM: [evangelium]. Predicalwan meuzozagnak ewangeliomat (JordC. 381). Az feieldem kezd halgatny az w eneket vgian mikepen wrnak zent ewangeliomat (VirgC. 17. sat. sat).

Évangéliomi: [evangelicus; evangelisch]. Euangelyomy dragalatos kev (CornC. 93). Az zent ewangelioimi zegeni (VirgC. 86). Ez zeretet az ewangelioimi zegensegen w kezte el (86). Az ewangyéliomi telődes gazda ur meszi földre meuwén egygyik szolgáljára egy talentot biza, hogy kereskedne véle (Fal: NA. 138).

Évangéliomos: evangelicus. Mendenestewl foguan zegenne es ewangelyumossa leuen, ystentewl ezenne malastot erdenle (EhrC. 8).

Évangéliomosság: [mos evangelicus; evangelische art]. Igeu jo ewangelioimosság az hogy ha az ember az isten igralmasságával diczekedic (MA: Scult. 764).

ÉVANGÉLISTA: [evangelista]. It kez[de]tic s. Marc ew[angeli]sta könuő (MünchC. 71). It kez[de]tic s. Lukač ewan[gelis]ta könuő (106). Zent Mathe ewangelista (VirgC. 117. sat. sat).

ÉVANGÉLIZÁL: [evangelizo; das evangelium predigen]. Meñ fel a magas hegre, te ki ewangelizal (BécsiC. 213). Zegenec ewangelizaltatnac: panperes ewangelizantur (MünchC. 33). Vr aad íget ewangelizaloknak (AporC. 15).

EVET (euét Zrinyi: ASyr. 41. evét Com: Orb. 53. FortSzer. 1757. Cb. D3. sat. sat): sciurus C. MA. Major: Szót. 425. eichlönleim KirBesz. 158. Ab occidente terra quam aqua ewethes dividit [?] 1318. (Cod: Patr. I.111). Fluvius Euetes [?] 1322. (116). Pirolus vel spiroilus, vulgo eueth 1503 (Szilády: Pelb. 67). Könyű euét ugrik fáru fára (Zrinyi: ASyr. 41). Suba, eweth beörrel bellett (Radv: Csal. II.56). (A mokus) ewetnek nevezetik, mert a hevet igen szereti (Misk: VKert. 234). Olly szörnyű árkokon, és pedig olly ewet-könyűséggel szökik által, hogy teljes álmélködés (Fal: NA. 122). Gyors ewet módjára lóra fel-ugrottam (PhilFl. 12). Szökött, mint az ewét, ugrik fárel fára (Könyi: HRom. 14). Ut-fut, mint fák közt az ewét (51).

EVEZ, EVEDZ (ewedzetek Matkó: BCsák. 112. ewedznek Gvad: FNót. 38. öwez Helt: UT. Q8): remigo, subremigo, velifico C. navigo MA [rudern]. Onan ewezeenek Cipromban: abnavigaverunt (JordC. 751. ÉrdyC. 79b). Valamellyeket az emberec szantnac, ewezec, eptinec: quae homines arant navigant aedificant (Decsi: SallC. 2). Elvesztí életét walaki ellene ewezend a vizeknek (Balassa: Kült. 213). Itt widám ifiak csónokokra ültek, egy más elleuére sebessen eweztek (Orczy: Nimf. C2). Heába ewez (a szarka), nem birja a farka (Fal: Vers. 912). Tsendes idő lévén, hátrau ewedzhettem (Gvad: FNót. 21).

[Szólások]. Mint a vak veréb, ewez tétova (Sall: Vár. 5). Az róka hánya az csolt, és ide s tova ewez farkával, midőn az lesre vészik, és érőlen viselik (Pázm: Kal. 151). Egy hajóban ewez (Pázm: Kal. 1766. MNyelvészet VI.403).

által-ewez: transfreto C. [hinübersteuern]. **a)** Bel zalwan Jesus az hayoczokban, által eweze (JordC. 378. 399). Bizonyos révten által kölletvén ewezni (Tarn: Szents. 164). **b)** Az haiot által eweznie (TibC. 85). Juta egy hajóval halász, megsegéllé, Kamber béket ötöd magával bévevé, békével Maroson el-által-ewezé (Tin. 43).

általewezés: transfretatio C. [das hinüberrudern].

be-ewez: [adpello; hineinsteuern]. Mykorou be eweztenek vona 30 lepesneere, latak Jesuth yarwan ah tenghereu (JordC. 643).

el-evez: praenavigo, euavigo, abnavigo MA. [sieh rudern auffahren]. Itt ne szemetezzünk, hanem el-evezzünk innét menél előbb (Gyöngy: Char. 204).

föl-evez: [sursum navigo; hinaufsteuern]. Király meg hatta nékie, hogy a Duna vizen fel evezzenék (Cserényi: Persf. 42).

ki-evez: eremigo, enavigo C. MA. [hinaussteuern]. Az hajokat az partra ki evezuén (Kulcs: Evang. 401).

récá-evez: adnavigo MA. [lossteuern].

vissza-evez: renavigo C. [zurücksteuern].

Evezdégel-ik: [huc illuc remigo; hin und her steuern] Ama révész, a ki a tengerék széles tengeren tevezése szerént evezdégelik a merre akar (Szeg: Aqu. 17).

Evezés: remigatio, remigiun, velificatio C. [das rudern]. Evezésben valának éyel nappal (Huszi: Aen. 32).

Evezet: ∞ Latuan azokat munkalkodattoc az evezettel (in remigando) mert uala ő ellenee zel, időű ő hoziaoc a tengeren iarnan (MünchC. 83). Egeb taneituaoc evezettel ituanac el: navigio venerunt (214b).

[Evezhet]

Evezhetetlen: innabilis, innavigabilis C. [unschiffbar].

Evezhető: navigabilis C. [schiffbar].

Evezkél: navigo C. [hin und her steuern, schiffen]. E világi nyomoruságoknak tengerén evezkélőknek vezérlő csillaga (Pós: Igazs. 1569. Czegl: Dag. Előb. 16. Alv: Post. 1281). Elmerüléshoz közelgető hajókban evezkélvén (Rumy: Mon. 175).

által-evezkél: [transfretio; hinübersteuern]. Néha régi főredezett hajón is által evezkélhet ember a tengeren (Pós: Igazs. 1316).

Evező, evezdő: 1) remex C. [ruderer]. Evezek: remigés (NémGl. 354). Evezék [igy] kormanos nekül zallitak a tengőrré (DebrC. 31). Két szaz evezőket meg foga (Helt: Krón. 154). Az evezdöz ilő helyec (Kár: Bibl. II.133). 2) remus C. MA. [ruder]. Két evezdőjű vagy lapátu hajó: biremis PPBl. Evezey: remi (NémGl. 354). Vesseetek az evezvnek yob felől ah halot: mittite in dexteram navigi rete (JordC. 700).

dal-evező: tonsa C. MA. rudor, schaufeln an den rudern PPB.

Evezős: 1) remex SI. [ruderer]. Közép evezős: mesonauta C. (Hall: Tel. 37). 2) [-remis; mit rudern versehen]. Náva: két rend evezős hajó: biremis MA. Az három rend evezős hajó: remitremis (Com: Jan. 89).

Eveztet: [remigare facio; rudern lassen]. Eveztet erősen, siet vitézekkel Feirvár ótalnára (RMK. IV.37).

EZ, E (ez FestC. 13. WinkC. 111. 127. ÉrdyC. 342. 540b. GőmC. 120. 191. ez DebrC. 497. KazC. 199. ezek DebrC. 229. sat. Helt: UT. Előb. 2. ezhez ComC. 10. DomC. 96. LevT. 113. MA: Scult. 30. ezrevl MargL. 67. LevT. 1.142. MA: Bibl. 1.129. ezre LevT. 1.122. ezből TilC. 19. VirgC. 125. eztil Born: Préd. 17. Erasim: Erk. 6. ezbe VirgC. 61. ezvl 22. 35. ezvl 23. enek 32. ezhez 97. euel 76. ezcl 111. előz Helt: Krón. 98b. eh holt DebrC. 73. eh biria 75. ehől 125. eh barat ErdOrszgy. 1308. é kez, é bezéd BécsiC. é-zérent MünchC. 13. é kőuèc 20. é lön Tel: Evang. II.615): 1) hic, haec, hoc C. isto, ista, istud; dieser, der MA. Ez s ez: hic et haec, ille et ille MA. [der und der]. a) [főnévileg:] a) E törüen: haec est lex (MünchC. 25). Ő e gondoluan: haec eo cogitante (16). Ky el zaggyatta az sówenth ezt megh marya az zomak (WinkC. 134). Nem de ez ee az dauid fya? (JordC. 359). Tuduan ezt hogi a sidoknak haragia zaal vala reniok (WeszpC. 44). Ez az kezdety (ÉrdyC.

607). Nemelylec ezen valának hogy vissza mennének (Helt: Krón. 93). Ezen kérlec téged, mint ió atyamiát, ez nagy szök-ségembe visszelled gondomat (Helt: Canc. 90). Masit is ezet bizonytya (Vás: CanCat. 685). A te izeneted előt e vagyon (Czegl: MM. 47). E lézen azoknak története (Illy: Préd. II.427).

é) Egy lineát szoktat vonni ezek az számoc alá (Helt: Arithm. A6). Ennek az daraboknac diuisioyának probaya lézen az multiplicatio által meg (N5). Ez a rabnak kötelessége tsak abból vagyon, hogy szaz aranyat adtál érette (Pázm: Préd. 81). Tsudállkozak ezen a világuak fonákül-fordítás (21). Ebből azért az sok egyenetlenségekből ki nyilatkozik (Pázm: Kal. 507). Ennek pedig az gyöleketekben-való végezéseknec példaját, az apostoloktul vőttek az lüvek (549). Leg-főképpen Sz. Agostonhoz támaszkodnak ezekért az ő mondásiért (686). b) [melléknévilleg:] Ez-ilylen: hujusemodi, hujusmodi; dergleichen MA. Veteve vvt ez munkas vilagbele. Ember nem mulchotia ez vermut. Vimaggomuc ez scegin ember lilkiert (IIb). Thy vattok ez vylagnak vylagossaga: vos estis lux mundi (JordC. 365). Mongyad, hog ez kövek kyénekek legének (362). Ez eelleyen dolgaiddbol leezen teeneked graciad (ÉrdyC. 340). Valakyc e binőcben mualcodnac (DebrC. 393). Ez may napon (VirgC. 2). Ez illyen agya-fürtságokat vallyon jóvá hagynáké az atyafiak (Pázm: Kal. 706). Nézzétek széles ez világot (Alv: Post. 97). Ez nem igaz patvarnak folytatását már meg-állattuk (Pós: Igazs. 349). 2) [articulus; ein, eine, ein]. a) Ez rezdőség ondocsagnac aztaga (GuaryC. 5). Ez ellensegnec zeretete istennec igón kedves (42). Iarula ez é urához (44). Vrnac neucbe kezdetic tanolag ez zent bekesezről (64). E ni hitőnket zidalmaznainak (DebrC. 19). Nem balz meg ez agádban (369). Meg kertből éket e haborosagnac kerteuel (596). Sent Anna ette hazas tarsad (TelC. 26). Kimenuen e hazból Peter el kezdte (184). Eh bezedőkneec vtama az angal ada azzononknak eh palma agat es eh ruhát (176). Ezenkeppen e teljes pohar is veuen meg alda (WeszpC. 48). Ez ersek wram leuelet olwassa megh kmed (LevT. 1.29). Ez ny napon [a minap] (298. Tbaly: VÉ. II.187). E viz el omol, s meg issza a föld (Mel: Sam. 15). é) Ez ewitez az aytot rea zego (GuaryC. 45). Ez e leuel adassék Akaciunak (LevT. 1.7. 75). Ezt ez dolgot tudni akarom te túlled (Istvy: Volt. 6). Ez é Bela kiraly isten félő férüu vala. Miundeonknac é szent Dauidnac mondasit forgattya vala (Helt: Krón. 47). Pél vőttem eszt e munkát (Helt: Mes. 2). Ez eh hely pwzta (Pesti: NTest. 30). Ez e választás igen ellenők volt (MonRók. III.145). Ez é ezdörgő patak verme be telic vizeckel (Mel: Sám. 373). Üresséc lészünc mi ettül ez esküostfúl: erünus mundi ab hoc juramento (Kár: Bibl. I.195). Ez ez rothadando test rothadatlansagban óltözik (Szár: Cat. G2).

im-ez, em-ez: iste C. der MA. a) [főnévileg:] Masodik kerdos ymez (DebrC. 210). Elsők imezök (SándC. 14). Myóda az? Monda az écauzar: imez az hog (22). Vadolom magamat bwnwkbe kyk ymezek azok (VirgC. 11). Az ő mondasokat biznotottak imezök (TilC. 2). Moudom imemek: menniel (Fél: Bibl. 11). Némelylec imeszt tarttya, hogy (Cis. F.). Imennek ily teezik, másinakn masképpen (Vás: CanCat. 457). Ez nehez, imez kőnid (Zvon: Osiaud. 3). b) [melléknévilleg:] Weed fel ymez kenetöt (ÉrdyC. 519b). Imez veunek mosam en meg labat, to kedig az masyknak (VirgC. 60). Imez kőuek (Sylv: UT 15). Most imez, most annaz nemzetsegyök (EszT: IgAny. 36).

Ebbéli: [ad hoc pertinens; diesbezüglich]. Ezbeli nagy kenodert kerlek (PozsC. 1). Hogy e-béli fáradságunk jutalmát értenek (Pázm: Préd. 40. TörtT. 1.287. 605)

Eddig, eddiglen (eddig Csákt: Assz. 2. edzig WeszpC. 75. Born: Préd. 17. ecczigen Sylv: UT. I.120. edzygh RMNy. III.38. edzig II.94): 1) haecenus C. [bis hieher]. Ez eddiglen mincén az heberec kőnueben (BécsiC. 133). Galileeatwl fogwan eddyglen (ÉrsC. 95). 2) adhuc C. bishor MA. Még eddig nem ittattoc a nyugadalomra (Helt: Bibl. I.193).

ëggy-ëddiglen : usque huc. Eg' äpa a papoc foiedelmence zolgáat es el vaga ö iog fülét. Iesus monda; Hag'g'atoc el eg' eddiglen (MünchC. 162b).

mind-ëddig : [usque ad hoc tempus; bishier immer]. Mind eddig lelki ismeretem gyötör (Ily: Préd. I.100). Mindëddig egy-szódnak nem állal (MonIrk. VIII.68).

Eddig-való : hucusque pertingens Kr. [bisherig]. Eddig való beszédñe (MA: Scult. 288). Kőröm kellene, de patkósabb az eddig-valónál (Matkó: BCsák. 312). Im elmégyek országomból, eddigvaló hajlékomból (Thaly: Adal. II.322).

Efële : hujusmodi; dergleichen MA. Ezfele bozzoságokra mynendekörön mutatuala habarolatlan elmeit (EhrC. 21). Ez fele meltosagjal tellyes volt Maria (CornC. 33). Töb e fele iok (ThewrC. 172). Ne bantananak ehfeleyekkel (LevT. I.329). Bizie ö magában, mert büntelen ez fele lopásban (Born: Ének. 345). Efële gyermekze: parvulus talis (Fél: Bibl. 29). Nem volt ám még énnékem efële föltes berhém (Decs: Adag. 98). Efële dib dab rendtartásokat sokakat szerzet (KCsík: Páp-Ujs. 502).

E-fölött, ennek-fölötte (ez felett C. fölött Pázm: Kal. 713. ezek fölöt Decs: SallC. 22. ezeknek fölötte MA: Bibl. 120): praeterea C. insuper MA. ad haec Com: Jan. 184. [überdies]. Az ioszagot, kit benne lattac, mind gonozra iteltec, es ennek fölötte ez velagbol ki verec (GuaryC. 14b). De meeg ennek felette nagy nemes evzvegy azenyok junek (MargL. 5). De meeg ezek felette az zvksegnek helyet meg tyztehgya (26. Helt: Bibl. I.a3).

Ekkëdig (ekkédig MA. MA: Scult. 638. Misk: AnglInd. 90. ekkidig Nyr. IX.68): hactenus; adhuc, hucusque; bishier MA. Ne adozyeek az erdegheknek kykkel ekzedygh vethköztek (JordC. 101. 103. 275. ÉrdyC. 356b). Meg ekedyg nem jött (RMNy. II.62. Helt: UT. C1). Ekedig semmit nem kertetec (Born: Préd. 321. 313). Ebben ekediglen alhatatoson meg marattanak (Fél: Tan. Elöb. 10). Eze az ekkëdig előszámlált küölömbsegec (MA: Tan. 1292. MA: SB. 32. 88). Nem olly lehetlen ö neki-is az idvesség, mint e'këdig itélte (Megy: 6Jaj. II.43). Meg ekkëdigis esztelenül jarnanak (Fórró: Curt. 181. Haz. I.364). Ekedig az elő fakrol, kövtekezik a bokrokrol (ACsere: Enc. 233. TörtT. I.379. 598). Légyen ezután-is, mint ekkëdig volt (Bod: Pol. 67).

Ekkönt : [sic; so]. A republica ekkint meg nem álhatna (Fely: Dics. 12).

Ekköppen : sic; also MA. Ez keppen evletevt meg (MargL. 1). Meg ostoroztata es ekkepen ada az ö igiörsenek (DebrC. 192. CornC. 1. Fél: Bibl. 1).

Ekkor, ekkorban : a) hoc tempore, tempore isto; zu dieser zeit MA. Ekorban vizzel bort elegytuen igyad (KBártf. 1583. B). Ekor vagyon 29 nap az febr. (Cis. B. KCsepr. 1626. D3). b) Ekorig: hactenus; bishier MA. Eze koraihg zalgalo leanya voltam, matoolfogva inkab erewekdem magamat neky zalgalatra adnom (WinkC. 111. ThewrC. 172). A mit e koráig cselekedtem (Pázm: Kal. 60). Valamit ekkoríg nem alkutot, ez után sem alkut (Pós: Igazs. 1.625). Ekorra gyüleközött Jerusálemba nagy sokaság (Zvon: Post. II.258) Efëléit még ekkoráig el nem követtek (Rák. F: Lev. I.124).

E-közben : [interea; inzwischen]. Eh közbe a keresztfa meg zerezetuen (VitkC. 88).

Ennyi (ënnè MünchC. 27. enne WeszprC. 70. TelC. 20. VirgC. 20. eni ThewrC. 123. enny ÉrdyC. 520. 532b. VirgC. 4. enni Kár: Bibl. I.305). III.103. EsztT: IgAny. 15. ennye PozsC. 15. Decs: SallC. 2. ennie Ozor: Christ. 166. ennyie Valk: Gen. 4): [toť, tantus; so viel, so gross MA. Ennyi ideig: tam diu;

so lang MA. Enne lelkek: tot animae (EhrC. 114). Enni sok bezed (BodC. 36). Hol vcegywnk mi amny knyneret, hog' emny sok nepet meg celegheyczwnk? (JordC. 403). Enny ydeyglen, enny sok ydeyg (ÉrdyC. 514b). Chak ennyen volnanak (553b). Enne senne iozagot hozot (VirgC. 128). My zyksegh ez nagh pwtzaban emny kevesen laknonk (LevT. I.272). In anno dni 1510. enne ezthendewben hozthotham megh paxy Janossal (RMNy. II.9). Ennyi közel legyem mi hozzanc vizagztala (Born: Préd. 293). Eze vadnac szám szerént ennyen, mint im látod (Helt: Aritm. K5). Te emnyi sokszor nem akartad ötet hallani (MA: Scult. 837). Lehetetlen hogy emnyi sokan, illy küölömbözö helyeken emnyi ideig egy értelemben maradtak volna (Illyef: BCsTomp. 90). Az apostalec után enni kesöre (Dial. 118).

ez-ennyi : [tantus, tot; so viel]. Ezenne kyennezesekuel neguen: cum tantis lacrymis et genitibus (EhrC. 4. 59). Nem leltem ezenne hütöt Israelben: tantam fidem (MünchC. 122b). Ime ez enne ezendöcében zolgáloc teneked es souha te parauölatodat el nem mulattam (148). Mikor ez ennen volnanac (a halak), nem zakadoztomeg a halo (214b). Kyzoda az hogi zenuethesse ez eneh nagi keseruseget (VirgC. 35). Ez enne nagi zeretet (75).

im-ennyi : ~ Valóban ékes vallástétel és inennyit teszen (MA: Scult. 251). Ennyi es im-ennyi kárt töt (Ver: Verb. 391).

Ennyicske : tantillus C. tantulus; so klein MA. Enniczken, kieczinken: tantulum, tantillum MAI.

Ennyiször : [toties; so vielmal, so oft]. Eunezer meg tyttotalak tegeted, es harmadzer leltelek tegeted engedetlenek (DomC. 50). Bocasad meg ennekem, hogi emiszor meg bantotalac (ThewrC. 175).

Erre : hac C. isthac MA. [in dieser richtung].

Ettöl-fogva (entrolen-foghwa [igy] JordC. 606. ettilen fogva Fél: Bibl. 119): abhinc C. von jetzt an, von stund an MA.

Ez-aránt : ratione hujus, respectu hujus Kr. [diesbezüglich]. Myt mond ett ez arant (ÉrdyC. 28). Ezaránt akár kiis azt mondhatya, az mit sz. Agoston maga felöl (Pázm: Kal. 58). Ezaránt jól meg kell gondolni hogy (MA: Tan. 1193). Julianust követi ezaránt (Uzejl: Japh. 2). Az apostoli vallástól el szakadván initt amott vándorolnak. Enis kívánom ezaránt, hogy az isten nyissa meg szemeket (Matkó: BCsák. 101).

Ezelött, ennek-elötte : antea, pridem C. antehac MA. [vorher, bishier]. Ezelött nem régen: pridem MA. Menden bünök-kelet melekent enuec előtö valo gonasodnac vtanna tötlet, ehmedbe göyöved (VitkC. 24). Mikeppen ez előth meg montham (TelC. 297). Ennekutánna polyvát ne adgyatoc, mint ennekelőtte (MA: Bibl. I.53).

1. **Ezën** : hac C. istac; hier durch, da durch MA [hier vorüber].

2. **Ezën** (ezzen EhrC. 52. DebrC. 296. RMNy. II.116): **1**) [hic idem; dieser selbe]. **a**) [rönevileg:] Judas es ezönt mondah (WeszprC. 49). Ezönt ielőnti a pelda is (DebrC. 35). Mellyet vaiha lathatnac, hog' ű is ezeneket tetetec: utinam illum eadem haec simulantem videam (Decs: SallJ. 13). Ezeurül ir beuebben Baruch propheta is (Mon: Kép. 73b). Az bölelis ezenre tanet bennünket (Mon: Apol. 25). Az ország szüksége is ezent mutatja (ErdOrszgy. I.571). Ezent írja Epiphanius hogy tselekedte Ebiionnal (Pázm: Préd. 137). Szinte ezen az oka (MA: Scult. 10). **b**) [melléknévileg:] Ezen hitnek batorsaga (WinkC. 39). Ezön doctor esmeg igmond (DebrC. 597). **2**) hic, iste SI [dieser, diese, dies]. **a**) [rönevileg:] Ezenhez hasonlatos (DomC. 181). Ezennec dolgat meg iria Nicephorus (Mon: Kép. 31). Szép lányok titeket is kérlek ezekben: ne bizzatok az vén emberekben (Thaly: VÉ. I.360). **b**) [melléknévileg:] Kímökat meg ielőntötte meg ezön velagba (GuaryC. II. 17. 35). Ezön okaerth teneli

DebrC. 99). Ezen hónapnak tyzen neegyed nappan (JordC. 134. 176). Csakugyan ezen az egy okból eselekeszem (Mik: MulN. 26. 235).

ugyan-ezön: [idem hic, hoc idem; dieser selbe, dasselbe]. **a)** [főnévileg:] Ugyan ezenek megismeretnek (CornC. 43). Wgyan ezenről profetalt zent Dauid (ÉrdyC. 343). Vgan ezönrol mond zent Agoston (DebrC. 446). Ugyanezent tanította sz. Pál másuttis (Bal: CsIsk. 334). **b)** [melléknévilleg:] Ugan ezön ziz (TelC. 134).

Ezenben: [interea; indessen]. Mind ezembe megvirrada (RMK. 153). Ezenben egy angyal emele fel egy követ (Mel: SzJán. 450). Ezenben érkezett Páldy is (MonIrók VII.7).

Ezén-főlött: [praeterea; überdies]. Mind egygy fel-akaszatá a nép fejedelmit: még ezen-felett 23,000 embert öle-meg (Pázm: Préd. 347).

Ezenképpen: [sic; so]. Ezenképpen ymatkozyatok (JordC. 370). Ezenképpen leezen ez nemzethnek es dolga (392). Ezenképpen yew, mykopen latatok lóvet fel menwen menyorzagra (707). Ezwnkepen az farkas az w iob labat fel emele (VirgC. 56). Ezen keppen vagyon irua Oseasualis (Holl: Préd. 13).

Ezén-közben: interea Kr. [indessen]. Ime ezenkwzbe lata ala zallani egi angyalt (VirgC. 33). Ezenkwzbe hozza zoryta ez bodogh atyat (22. 35. MA: Seult. 36. 960).

Ezennel (ezennejd Nád: Lev. 46. ezennen KecskTört. III.335): statim, festim, janjam, mox; alsobald, ohne verzug MA. Ha fegywerem vona, ezennel megh öltöcek teghedet (JordC. 166). Ez lewel latwan ezennel hozzam yeoy (RMNy. II.159. LevT. 1.269). Az Tersckzyt ezennejd kiüld ede fel hozzám (Nád: Lev. 46). Vayha fegywer volna kezembe, ezennel meg ölnéec (Helt: Bibl. LBbb3. Mon: Apol. 10. 308). Ezennel ki kell innen mennetek (Pázm: Préd. 85. Pázm: Kal. 24). Ezennen megyek az generalisokhoz, amiak is végét szakasztom (KecskTört. III.335). Ha ez aranyos alkalmatosságot elmullatták, ime ezennen mindnyáján az német prédája leszünk (TörtT. XVI.224).

Ezéntől: statim, illico, actutum MA. protinus MAI. [sofort]. Imar az nemethék raythok vadnak, es a therekek ezenthel raythok lennek (LevT. 1.9). Legy szerzetes pappá, im ezéntől inthatz nagy meltosságra, be szerzúae ot teged az bordely hazba (FortSzer. G4). Szentoltesd magad, ezéntől lézen jó plébánusságra (N3b. MA: Bibl. V.26. Megy: 6Jaj. II.23).

Ezént: [sic; so]. Zenth Pal ezenth zol mondwan (ÉrsC. 213b).

Ezért: [propter hoc; darum, daher]. Ezerth: ex hoc (NémGl. 271. ÉrdyC. 514b. CorjGramm. 252). 850-t külön állatának, ezért, hogy, ha a tatároknak ol-esnének, amazokból menten kípótolnak (Liszny: Krón. 197).

Ezután, ennek-utánna: dehinc, exinde, deinceps, posthac, postmodum, in posterum; hernach, fortan, hiñfür MA Ennek vtanna kezdé predicallanya. Ennek vtanna esmeg yve az őrög (JordC. 363). Ez wtan yarwlanak hozya kereztdől Janosnak tanoytlwany (379). Ezutan el vevék foiet (DebrC. 177). Soha emec utánna: jam non amplius in aeternum (Helt: UT. M3). Valamit ekkorig nem alkotot, ez után sem alkot (Pós: Igazs. I.625).

Ezután-való: futurum, sequens; künftig, folgend MA.

EZÉR: **1)** mille C. [tausend]. Tiz ezer: myrias C. Ezeren: milleni MA. Ötzer ezer: quinque milia (MünchC. 41). Ezer lepes: mille passus (JordC. 368). Valanak ewt ezeren: quinque milia virorum (399). Ezért kordneec, csak egro sem felelhet (DebrC. 392). Nem felek nepek ezertwll: non timebo milia populi (KulesC. 4). En vagyoc a nagyfúrhető isten, ki megtartom irgalmasságonat ezerig (MA: Bibl. El5b. 1). Az ellenségök ezereken voltak kőrőlötte (Hall: IIIist. III.213). Tízszázezer

(Illy: Préd. II.431). **2)** [chilius, legio; regiment]. Ezek vannak az Pongrácz uram ezérében, az déceiek az Kis Péter zászlója alatt (LevT. II.462). Valamely regiment, avagy ezer (Rák: Art. 25. RákF: Lev. II.71). A magyar generálnak gróf B F. urnak ezérében (Gyöngy: Char. El5b. 13). Készíti híveit, híres vitézeit, Fodor és Révay hajdú-ezereit (Thaly: Adal. II.119). Vacsorára menék az Berse Andrásához, palotás ezernek colnollusához (350). Flintákat vegyen ezertünk számára (365).

lovas-ezér: [legio equitum; schwadron]. (RákF: Lev. II.139).

Ezéred. Ezredik: millesimus C. [der tausendste]. Yar vala ymaron ezered ezendew Romanak kezdetytől foghwa (ÉrdyC. 467). Ezered része sem tanit oly dolgokat (Czegl: MM. 162).

Ezérédös: chiliarcha, chiliarchus MA millenarius P14B. alpheus, ezernek hadnagya MA: Bibl. Magy. [oberst]. (Helt: Bibl. II.12. Kár: Bibl. I.151. Káldi: Bibl. 257). Ezéredes kapitány (Szeg: Aqu. 33).

Ezérés: milliarius, millenarius MA [tausender]. Ezérés szám: eine zahl von tausend KirBesz. 137. Völtanak, a kik azt mondták, hogy időzőitöknl láthatóképpen jó a földre, és ezer esztendeig fog élni, kiket az-okáért chiliastáknak, vagy millenáriusoknak, ezéreseknec neveztenek (Mad: Evang. 310). Ezeres hadnagya (Thaly: VÉ. I.288). Ezeres kapitány (Thaly: RT. 490).

Ezörölő: tribunus BécsiC. 42.

Ezörnyi: millenarius, millenium SI. [tausendfach]. Ezörnizeren részesüllyenek a boldogságban (Pázm: Préd. 340). Ezörni ezer képpen (Pázm: KT. 349). Teremtőjökneec királyi széki környül ezer szerte való ezörni ezoren (tiz ezoren) álván: milia millium myriades (Com: Jan. 216). Ezörni ezer világ (Illy: Préd. II.22). Kiteszel ezörnyi veszélyre (Orczy: KöltH. 24).

Ezérszér: millies C. [tausendmal]. Ezerzer való ezer (JordC. 894). Ezerzer kiseb (VirgC. 98). Ezerzer is áldott légy, s egyiütt ezer átkot végy (Amade: Vers. 193).

Ezérszérte: ∞ Ezérszerte fellyebb vagyon (Megy: 3Jaj. II.122).

Ezérte: ∞ Ezerte ezerszer rosszabb (Fal: NU. 306).

EZFÉK (ezfék BécsiC. 13. 23. 45. ezfek 304): **1)** [partes Aquilonis, septentriones; uorden]. Jónó Assur ahébecből ezfék-föld: venit ex montibus ab aquilone (BécsiC. 45). Latam a kelen zarauual tekozlot napkelet ellen es napbugat ellen, ezfec ellen es dol ellen (151). Delzégi királynac leaña jó ezfekneec királahoz: filia regis Austrí veniet ad regem Aquilonis (161). A fekete louac ki memecvala ezfekneec földbe (in terram Aquilonis, es a feierec ki menenec delnec földere (301). Ime kie ki mentenee ezfekneec földere, megnugottac en zelletemet ezfekneec földen (302). Elvalaztatie ő hegenec fele ezfekre es ő fele delre: separabitur medium montis ad Aquilonem et medium ejus ad meridiem (316). **2)** [partes Austrí, meridies; süden]. Is[mael] fiayt megfözta kie valanac akietlen orcaia ellen es zelon földenee ezfekre: qui erant contra faciem deserti et ad austrum terrae Cellen (BécsiC. 13). Megfoglala őhatarit Ciliciatol foguan raphetnec vegékiglen kie vadnac ezfekre: qui sunt ad austrum (uo.) A forras ő vízenee fölcsat a varos kőről vízi vala ezfék föld: a parte australi (23). Isten ezfekről jó: deus ab Austro veniet (273). Mikor meg Ierusalem lakoztatúec es ő kazdag volna es városoc [varosoc] ő kőrőlöl es ezfekre es a mezősökkön lakoztatúec: ad Austrum et in campestribus (303). Vr isten trombitában enekel es megen ezfekneec forgo zeleben: vadet in turbine Austrí (308). Menden föld megfözta a kietlenigen es Remmonac halmarol ezfekiglen: de colle Remmon ad Austrum Ierusalem (316).

EZÜST (ezysth, esyeth KulesC. 19. ezist JordC. 55. ThC. 28. Frank: HasznK. 27. ezisth RMNy. II.170. ezüst C. Ist. EzstM. 1319. ist MonIrók III.202. Mon: KépI. 73b. argentum

C. [argenteus; silber, silbern]. Pallérozott ezüst: *argentum asile PPBl. Ezüstöt arannyal meg-ereszteni: silber und gold zusammen vermengen Adámi: Sprachk. 191. Lacz engemet zewstewn el arohly es ezokolasnak myatta eladny (EhrC. 154. O. 126. MünchC. 31). Ha valaky felwl rya rakandh el fondanentomra aranyath, ez wsteth [így], dragalatos kőweketh (Komj: SzPál. 133). Hogy az mi üstet, aranyat találának, elviunék Monlrók. III.202). Ezüst miv (uo.). Arany kepek es az üstbül henaltatot baluanoc (Mon: Képt. 73b). Megrőuidülne az ezüst őtel (Kar: Bibl. 1.630). Mind bora, mind ezüste elegyes (P'ázm: Préd. 96). Ezüst stater (Káldy: Bibl. 242). Bányabeli ezüst, comstom-ezüst, pénz-ezüst (Kecsk: ÖtvM. 345). Pallérozott ezüst (Hall: HHist. 1.58). Egy ezüst perspectiva (Gér: KárCs. IV.225).

égetés-ezüst: [brandsilber, kapellensilber, feinsilber] (Kecsk: ÖtvM. 343).

finum-ezüst: [feinsilber] (Kecsk: ÖtvM. 294).

mű-ezüst: [werksilber] (Kecsk: ÖtvM. 319). Tartozik a besülletes czéh az (kontár) ifjat megbüntetni egy gira mű-ezüstre, akár peng ft. 8 (359).

viz-ezüst. Eleuren kén eső avagy viz ezüst: argentum vivum seu hydrargyrum Com: Jan. 19. [quecksilber].

vont-ezüst: [aurum ductile; gesponnenes silber]. Harom partha ű, egyk vont ezüsth (RMNy. II.88).

Ezüstös: argentatus C. argentosus MA. [versilbert]. Zeph ezüstös ekés thw zablyatok (PeerC. 338. ÉrdyC. 146b). Szép szekérben ül vala, az kerekei is ezüstösek valának, de nem tudom, ha képiró ezüst-e vagy finom féle (Monlrók. VIII.293). Egy ezüstös szablya; egy sisak, ezüstös, aranyazott (Gér: KárCs. 325. SzékOkl. II.85).

Ezüstösöd-ik: [deargentor: versilbert werden]. (Bíró: Préd. 9).

[Ezüstösül]

még-ezüstösült: deargentatus. Galambnak meg esystwlsulth [így] tollay (KeszthC. 164). Galambnak meg esystwsulth tollay (KulesC. 157).

Ezüstöz: inargento SI. [versilbern]. Ezüstöznyi rezet (Kecsk: ÖtvM. 345).

még-ezüstöz: inargento MA. [versilbern]. Megezüstötztetőt: inargentatus C. Ő faioc a kouactol galultatot meg es azoc meg arauasztatuan es meg ezüstötztetuen: inargentata (BécsiC. 110).

[Ezüstötztet]

még-ezüstötztet: [inargentari curo: versilbern lassen]. Egy pallos vasat küldöit vala, én megezüstötztetem meren (Radv: Csal. III.226).

F.

FA: 1) arbor MA. [baum]. Jóféle élő-fák: generosae arbores; meg-levelezése az élő-fának: foliatura; az élő-fának levelei a melegen kinyílnak: oscitant *folia ad solem; fákka! bé-ültetni a kerteket: *inserere hortos; körül kapálni a fákat: *in arboribus; a fáról le-szállani: *ducere se deorsum ab arbore; vág-dalással ki-aggott, ki-aszott fa: arbor vulneribus *evicta; vén roskadt fa: *defecta senio arbor PPBl. Nyárfa arbor ut meta 1209. Meta sub arbore nyírfa 1247. Tölgyfa arbor 1255. Egerfa 1266 (Czinár). Heon tiltoa wt igg fa gimilce tvl (HB). Meg-foyta ő minden faikat: arbores (BécsiC. 13). A fackal plan-taltatot kertbe: in hortum arboribus consitum (63). Fanak lenely lassu sceel mia yngadoz (PeerC. 43). Az feyzy az fának hw gyökerehez vettétöl: securis ad radiceum arborum posita est (JordC. 361). Mynden yo fia yo gymelezet terem: omnis arbor bona fructus bonos facit (373). Az tanak zep nira (TihC. 33). Zwd fa (VirgC. 65). Leli vala az erdw fayanak fwlvte (41). Az vad faban szilid oltatik (Fél: Tan. 318). Az fának lenelenee zördölése (Kár: Bibl. L115). Az nagy fát szeliddé változtatni (Radv: Csal. III.51). Gyümöleshozo fa (Illy: Préd. I.363). Levele-deznek a fák (Tof: Zsolt. 590). El-ágazott bugázott nagy fa (Megy: 6Jáj. IV.17). A fák zöldülnek (Mik: TörL. 443). Fel-éled a veszni indúlt fa (SzD: MVir. 102). **2)** lignum C. [lignous; Holz, hölzern]. Fából való: lignous; fához való: lignarius; fát szedők: lignor C. Szijos, nehezen törő fa: lignum *lentum frangi; szű-ötte, rothadt férgesfa: *lignum vitiosum; egy ől-fa, memyit egyszer fel-ülhet ember: *complexus lignorum; a fa talp: *calceus lignous; ostábla fíji: scrupus; virgína billegető fa: chromata PPBl. Szekér fa: lignorum vehes PP. Falid, possessio in Com. Alb. Trans. 1393. 1397. (Czinár). Füstölő fát meg nem olt (MünchC. 35). Agya csak azon azyw dezka es egy reimeek fia feye alat (ÉrdyC. 276b). Myre hog nem meeg te el a fraterekkel a vasarra hogy faat hozzaal; el meene az tenger partyara ffa hozny (339). Ell haytottak benneonkeot fa hordany (RMNY. II.309). Szunnyad, véti ő notáját, vonszja az fáját (a hegedős), meg is ütök bottal az hátát (Tin. 268). Tekerges fa: lignum curvum (Kár: Bibl. I.643). Az predikáló szec nem márvánkból való, hanem kőz fából, fényóviaszos deszkákból (MA: Scult. 748). Papalacz (Radv: Csal. III.61). Szekérfa 12 (Évk: XIII.85). Attya szivára a kötés fát hátára véve, fel-vivé a hegrye (Pázm: Préd. 210). Rakás fákon elevenen égettetnek meg (Com: Jan. 137). A küirt (Lehelé) fából való, vastag és edgy ölni hosszú vala (Lászy: Krón. 255). **3)** [dolum; fess]. Péttör Baláznak attunk egy egyes fabort 65 ft (MontME. 1.23). Vezér számára felküldött egyesfákna! általvitelésre az budai bíróna! fizettünk 80 d. (307). [Vö. karika-fa]. **4)** [hasta, lancea; spear, lanze, pike]. Kardos Józsa fáját felvétel, az tereken ő kopóját eltéré (Tin. 186). Az vitézek ottan fát felvetének, az lövésre arezöl ök öklelének (203). Vessük fel mi fánkat, Jézust, Jézust üvöltsünk, ropp, esatt, patt (253). [Vö. öklelő-fa, lanc-fa, lanckenet-fa]

[Szólások]. Mint az fa vgy nem mér szőláni; magis mutus quam scapha (Decsi: Adag. 150). Ti mind fa papok vagytok, esűfok, bolondok (RMK. V.221). Heréltelen kappanokat, fa papokat, váaz papokat ezután nem akarunk tartanyi (225. 240). Fa legénykéek és asszonykák (Matkó: BCSák. 79). Bálványozók, fa legények, szenteket imádók (Veresm: Lev. 244. RMK. V.364). Fanál fább, kőnél kövebb (Fal: Jegyz. 936). Erős fába vata-d az feiszét: scaperdam trabis (Decsi: Adag. 241). Nagy fában vágád, rokon, a fejszét, nem tom, hogy ütheted ki (Czegl: BDorg. 265). Nagy fába vágád tompa szekerczédet (Matkó: BCSák. 371). Ha a nyers fán ezeket mívelik, mi leszzen az asszszu fán (Tel: Evang. 2. I.888). Bizony dolog, nagy fát mozgattak le-dőjthették (Czegl: BDorg. 511). Maga alatt vágna akkor az fát, a mikor azzal vádolna (MonIrók. XV.427). Lássák, ha a magok historicusit meg-hazutyollák, a fát magok alatt le-vágják (KCsipk: Pápis. 1). Fától szakadott ember: ex quercubus ac saxis prognatus (Decsi: Adag. 61). E b o d a f a n é l k ü l (Kisv: Adag.): nem tanátsoda közelíteni üressé kézzel (SzD: MVir. 92).

[Közmondások]. Egy fa nem erdő (Decsi: Adag. 55): unus homo, nullus homo; una lúruudo non facit ver (MA). Az ki bolondul s ebuel akar írdzani, kezében legyen faia (Decsi: Adag. 209). Az ki ebuel iúdzik fáia legyen kezébe: fumantem unum ursi ne tentaveris (214). Az aszú fa mellett az nyers is megig (MonIrók. III.93). Fát gyümölséről ismértünk (Pázm: Préd. 68). Idején meg-tetszik a melly fából bot válik, a melly tejből turó leszzen: curvum se praebet, quod in unum crescere debet PPBl.

ablak-fa: [margo lignous; fensterstock, fensterpfosten]. Az ablacfac megrothadnac, az ajtóe meg töredölznee: computrescunt fenestrae, fores franguntur (Prág: Serk. 251).

ábrahám-fája: vitex PPBl. [kuschbaum].

ágy-fa: sponda PP. [bettstatt, bettgestell]. A háló ágy nem csak pusza ágy-fából áll (DKal: Ker. 229).

ajtófél-fa: [postis januae] die türseiten Nom. 31.

akasztó-fa: gabalus, patibulum, crux C. [galgen]. Valakit akasztófára itélni: *dare crucibus aliquem PPBl. Arbor platani, qui dicitur akasztófa (1291. Weizel. X.60). Az akasztó fara akasztatée: appensus est in patibulo (BécsiC. 51. JordC. 245). Az kerezfanak akasztó fáia (VirgC. 120). Fywggh nykeppen a tolvni az akasztofan (WinklC. 98). Akasztó fát, prengert erdemlettel volna (Börn: Préd. 428). A keresztnek akasztó-fáján fűgő lator (Bíró: Augy. 283).

[Szólások]. Tarczon akasztó fa meg (Decsi: Adag. 183).

akasztófára-való: fureifer C. homo trium literarum MA. cruciarius, patibulatus PPBl. [galgenschwengel]. Mi dolog to akasztó fara való (SalMark. 30)

akó-fa: [virga arithmetica, doliaris; visirrite]. Az én tőpfa emlének akó-fája, vagy tudományomnak mérő-kötele, rövidéb Versem: Lev. 106).

akóló-fa: ∞ Akolló fa (1586. Nyr. XVI.132. Radv: Csal. 160. 400).

alás-fa. Szál fa, alás fa: ulmus; ulmenbaum, rüstholz Mel; Herb. 12. és TartJ.

alma-fa: pomus C. malus MA. [apfelbaum]. Vadalma-fa: comarus C. Almáfai: malinus MA. Almafa (1225. Jeru.). Vetszednek wala a punyka almafa ces maas almafa egymással, melyk wolna masykual zeeb (Pesti: Fab. 86. Kár: Bibl. 1.631. Lép: FTük 3. Com: Jan. 21).

áloős-fa: tarum PPL. [aloe]. Tóth: IstN. 47.

által-fa: transtrum Kr. [querholz, querkalken]. Atal-fa: lignum transversum NémGl. 335. Az altal fa (a keresztő) őth sengh volt (ÉrsC. 67).

aranyalma-fa: [orangenbaum; arbor medica] Váli: OrvSz. 7.

árboc-fa: (arboz ffa ÉrdyC. 314b. 578. arboz: fa Helt: Mes. 93. arboz fa Tin. 247. Kulcs: Evang. 164): **1)** malus C. malus navis MA. [mast]. Az árbocz-fávoz a vitorlát kötik: fumes qui antennas ad malos *destinant PPBl. Ottan nekewnk yelet az arboz fának felette (ÉrdyC. 314b). Egy szep egyenes fennőfa mouda: arboz fat chinalnak belőlem (Helt: Mes. 93. fab. MF. 142. Fél: Bibl. 227. Kár: Bibl. II.133. Com: Jan. 89). Kormányunk elromlott a sok habozásban, és vitorlánk, s árbocz-fünk is van romlásban (Gyöngy: Char. 208). **2)** abies MF. [tanne]. A penitencia egy nemyemew fél magaztatot arbozfa, kyt yltetót Jesus, kynek eelő gyökere zywbelj tóredelmesszeg, leweley tyzta gyonaas, gymólcze eeleg teecet (ÉrdyC. 578). **3)** [columna; mast, stange]. Az szep Judit bicez batorsagara, hanar fel tekünte az arboz fara (accessit ad columnam, Judith 13. 8), az kiralnac szep aranyas kardiara (Tin. 247). [A sátornak] a külső kerítését leszedték vala; de az árboczfaí, vagy özlopainak mondjam, ott fem valának (ErdTörtAd. I.131). Nézd az árboczfáját mint fel-sátorozta (Gyöngy: Cnp. 18. MF. 142).

ászok-fa: cantherius PPBl. [ganter]. Ászok-fa, melyre hordót vagy ládát tesznek: fulmenta PPBl. Az öreg szőrös hordókban jobb ízű a bor, mert erejét ki nem bocsattya, kivált-képpen a nagyobb gantár, ászok fákön: praesent cantherius altioribus (Com: Jan. 85).

bájfű-fa. Bayfű fa: laurus; lorberbaum Mel; Herb. 7.

barack-fa: persica arbor MAL. pfirsichbaum. Tengeri baratzk fa: barillenbaum [így], abricotier KirBesz. 152.

barkóca-fa: [sorbus torminalis; elsebeerbaum]. Egy Zakeus new ember бага fél egy bacolcza ffarra [így], hogy oman lathath naa ewtet: ascendit in arborem sycomorom, ut videret eum (ÉrdyC. 140). Sorbus torminalis, plerisque Pannoniae silvis familiaris est; ungari barkoczafa vocant, germani adlasbeer (Clus: Stürp. 8). Barkocza-fát nem igaz ültetik a kertekben, hanem a magas hegyekben a bik-fák között terem (Lipp: PKert. III.195).

berékénye-fa: sorbus MAL. [sperberbaum] speerenbaum KirBesz. 152. Berkenye fa: sorbus; speierling Mel; Herb. 26. Erdei berkenye fa: sorbus silvestris Com: Jan. 24.

birsalma-fa: [cydonia] quittenbaum KirBesz. 152.

bodza-fa, borza-fa, boz-fa, bozza-fa: sambucus MAL. [hollunder] massholderbaum KirBesz. 154. Bodza-fa, borza-fa: sambucus; borza-fának neme: opulus PPBl. Meta venit ad duas arbores nyra et borfa [bozfa?] vocatas (1269. Wenzel. VIII.251). Arbor bozfa (1339. CodPatr. V.114). Az időben, melben ballangatóc a trombitanac es bozfaban alkotot igrec késsegnee zozattat (BécsiC. 125). Meleghtyó es zarazto az bozza fa (BeytheA: FivK. 128b). Kees-kerágó vagy bocczafából csinállyon penczelt (Keesck: ÖtvM. 316).

borona-fa: [tignum; balken]. Az törökök nagy borona fikat s vastag gerendákat vitetnek a sáncz felé (MonIrk. XV.535).

borostyán-fa: 1) laurus MA. Com: Jan. 24. lorberbaum KirBesz. 154. **2)** [hedera; ephcu]. A borostyán-fa meg állittya a hasmenést: alvum citam *cmeudat flos hederac PPBl.

bors-fa: piper C. [pfefferbaum].

bükk-fa, bikk-fa: fagus MA. Com: Jan. 21. [buche] buchsbaum KirBesz. 154. Bikkfából-való: fageus, fáginus; bükkfából csinált pohárok: pocula *fabricata fago; bik-fa berek: lucus *fageus PPL. Bykfa: fagus (1499. ÚJMMúz. VII.467). Az mely vizet az bikfa odwabam talaluak, mindön fele varat meg gyogit (BeytheA: FivK. 18). A kiterjedt bükkfák ernyős sátorában pásztori versekkel mulassuk magunkat (Fal: Vers. 905). Fünkből sem lehet bik-fa vagy vad kender; ha a szülék bölcsék, fiok is leszen bölcs (Grad: RP. 40).

cédrus-fa, cédör-fa. Cedrosfa: cedrus MA. [ceder]. Satoryd Izrael mykeut az vyz mellet newekódótt cedrus faak (JordC. 171. ÉrdyC. 454. 535). Wnak zana cedrus faaknak meg tereye (KulcsC. 62). Cederiac a Libanuson (Helt: Zolt. 209). Az király el bőuite a cedrus fákát, mint az vad fige fákát (Kár: Bibl. 1377). A Libanus hegyen termő ceder-fa (Szeg: Aqu. 16).

ciprus-fa: cupressus C. MA. Beythe: Nom. 4. cyparissus PPL. [cipresse]. Hegyes tziprus-fa: cupressus acuta; fekete tziprus-fa: cupressus atra; kerti tziprus-fa: sabina; vad tziprus-fa: thya; a tziprus-fákát többől kivenni: *eximere cupressos cum radicebus PPBl. Ha az gyöndőlebet az cyprusanak meg izod borban, meg törüen: ver hast, hurutot, fuladast, es ver pókest gyogyt (BeytheA: FivK. 72). Ciprusfa tavaszkor mint ujul az kertben, cédrusfa virágzik az plántált helyében (Thaly: Adal. II.276. Balassa: Költ. 31. 265).

citrom-fa: citrus C. malus Assyria v. Medica PPL. citrombaum KirBesz. 152. Citrosfa: citrus: citrom fából való: citreus MAL.

cubor-fa: licitatorium, jugum textorum MA. [weberbaum]. Magas kopja-nyele oly temérdök vala, mint az szövő czaborfa olyan vala (Tin. 229). [Vö. zugoly-fa]

csapó-fa: hostorium MA. PP. [streichholz].

csatló-fa. *Kötőfa, czatlofa: subscudes MA. [leiste, querkholz].

cser-fa: quercus, robur C. [eiche]. Tseve fából ki-faragni: *ex[s]culpere e quercu PPL. Arbor Cherfa 1296. (Knuaz) Nemy keueset egy czerfa tewueben nyugottak (EhrC. 40). Cedrosoknac magassaga ő magassaga es ő erős monnal cere fa (BécsiC. 217). Aldozaevala czerfa alat (186). Ordehatoc Basannac czer fay (310. JordC. 329). A czer fának leuelét föld meg, borban igyad, a vér folyast meg állattya (Mel: Herb. 15). Czattog mint egy tűzen égő czerfa (Deesi: Adag. 138). Cser-fa levél (PP: PaxC. 255). Cser-fa levélű fű: chamaedris (284. Com: Jan. 28). Cserfa török (Tarn: Szents. 107).

cserfás. Czerfás erdő (Mel: Sám. 37).

cserésznye-fa: cerasus C. Mel; Herb. 3. Com: Jan. 21. kirschbaum KirBesz. 152. Cheršnye fa: cerasus dulci fructu Beythe: Nom. 3. Vad tseresznye-fa: chamaecerasus PPL. samkirschbaum KirBesz. 152. (Lipp: PKert. II.163).

csipke-fa: cynorrhodis; hanbntten Mel; Herb. TartJ. hazenapfelbaum KirBesz. 152.

csirke-fa: querquedula, italice cercerella, gallice cercerelle C. [entenbaum]

csuda-fa: palma Christi; kreuzbaum Nom. 91. ricinus; wunderbaum 92. ricinus Mel; Herb. 82. PPBl. Csuda fa, kit a deákok ricinusnak neveznek (Lipp: PKert. II.223).

dérék-fa: [truncus; Stamm]. Az élő fa három részéből áll, egyik az gyökere, másik az törkéje, avagy az derék fa, harmadik az ága hoga (Alv: Post. I.234).

dió-fa: nux MA. PP. juglans; nussbaum Mel: Herb. 13. A mayom a dyofara haag (DebrC. 601. Zrínyi. II.119. Bal: Epin. 8. Lipp: PKert. III.203. Megy: 3Jaj. II.168).

[Szólások]. Nám oly keüely, mint ha óué vólna az dió fáig (Deesi: Adag. 150): tanquam Argivum clypeum abstulerit MA. Mind a diófáig óuek (Mel: SzJán. 443). Talám azt tudgya, hogy: abstulit Argivum clypeum; mind óvé a diófáig? (Czepl: Japh. 108. 143). Ne verjed a diófát (Kisv: Adag. 52).

[Közmondások]. Az diófának veréssel veszik hasznát (Deesi: Adag. 57).

diófás. Diófás hely: nucetum PP.

éb-fa: chamelaea, földi olayfa; seidelbast Mel: Herb. 20. In quo dumo est spina, quae ebfá dicitur 1264. (Knauz. Jern).

ébénom-fa: [ebenus]. Ebenum fa (GKat: Váls. I.803). Hébénom-fa (Hall: III.159). [Vö. Ebenus: indiai tekete fa PPl.]

édés-fa: adipos MAL. glycyrrhiza, liquiritia Sl. (süsholz). Édesfa gyökere (MA: Scult. 373. Cseh: OrvK. 3).

egér-fa: 1) alnus Ver. MA. Beythe: Nom. 1. Com: Jan. 21. erlenbaum KirBesz. 154. Arbor ikrus egurfa 1260. (Nyr. VII.317). Egerfa, egerpha, arbor 1266. 1275. egurfa 1269. 1294. (Czinár). Arbor egurfa vocata (ZichyC. II.127). Arbor egurfa nuncupata (II.148). Arbores vulgariter egerfa nominatae (III.266. IV.183). Egerfa: erulus, alnus (UjMMúz. VII.467. ACsere: Enc. 232. Lipp: Cal. 61). Egy nagy* begyett egerfa karó vagy ezölöp véget be is küldött (Szal: Krón. 230). 2) Fraxinus: egerfa auagy gyertyáufa C.

egérfai: 1) alneus MA. von erlen PP. 2) fraxinus C.

egőrfás. Egerfás hely: alnetum MAL.

egrés-fa: alnus MA. PP. [erle]. Egresfai: alneus MA. PP.

élet-fa: lignum vitae [lebensbaum]. Az gyezetelmesnek adok az eéleti tanak gymelcezeben (dabo ei edere de ligno vitae), ky az en ystenemnek paradyezomban vagyon (JordC. 887).

élő-fa: 1) arbor C. arbor viva MA [baum]. Jóféle élő fak: *generosae arbores; megyenyesi az élő fakat: *circumcidere arbores; oly nagyot nő, mint egy élő-fa: planta *assurgit in arborem PPl. Az épület fát kereső fájészó, erdőllő az élő fakat a földre le-éjt: lignator arbores in terram stormit (Com: Jan. 127). 2) [arbor vitae; baum des lebens]. Az élő fát (a paradysomnak) középette fíltete (Born: Ének. 342).

elütő-fa. Elütő fa, mértéket egyenesítő: hostorium PPl. [streichholz].

enyves-fa: [lentiscus; mastixbaum]. Moudl meg, micsoda fa alatt beszélteni látád (Zsuusánuát? Az enyvesfa alatt láttam (RMK. II.87).

epér-fa: sycaminum; maulbeerbaum MA Eperifa: morus Mel: Herb. 1. Mongyatok ég eperifának (arbori moro): zakagy ky tövedből es yltessel az tengherben (JordC. 587. Tel: Evang. II.995. Gyöngy: Char. 300. Mik: TörL. 153).

épület-fa: [materia, tigna; bauholz]. Épület fát kereső fájészó, erdőllő: materiarius, lignator (Com: Jan. 127).

evező-fa: [tonsa; ruder] (Sim: Evang. 10).

fagyal-fa: ligustrum, alcaena MAL. ligustrum Beythe: Nom. 6. BeytheA: FivK. 11. beinhöltzlin Mel: Herb. 25. steinweide KirBesz. 154. [hartriegel]. Igen szárazsótó az virága bogioya az fagyol fánae (Mel: Herb. 25). Tudodé, fagyal fánae fejer virága le lal az földre s nem lesz senmi haszonra (Zrínyi. II.117. Lipp: PKert. I.16. II.241).

faragvány-fa: [lignum ad aliquid exsculpendum; schnitzholz]. A kocsist küttést-küttük faragványfiért az erdőre (Nyr. XIV.461).

fenyő-fa: 1) pinus C. pinea PPl. abies PPl. Com: Vest. 117. fichtenbaum KirBesz. 153. Fenyő fán nőtt hosszu buga: strobilus Maj: Szót. Duae arbores feneufa vocatae 1269. 1297. (Weizel. VII.251. X. 254). Ordeh fene fa (ulula abies), mert a cedrus le eset (BécsiC. 310). A fennyifáról és galagányáról. Egy szép femüfa alla egy galagánya teus mellet (Helt: Mes. 420). A fenyő-fa fenyődiot avagy hosszu fenyő bugát hoz (Com: Jan. 24. Mik: TörL. 214). 2) lignum abiognum Kár: Bibl. 1306. [fichtenholz]. Fenyőfa stempelyek (CsikGy. 32).

gyalog-fenyőfa. Gyalog fönnyü fa: juniperus; weckholderbaum Mel: Herb. 9. wach- oder reekholderbaum KirBesz. 152.

luc-fenyőfa. Luz fenyőfa: *abies enodis PPl. Jegyene, lucz fenyőfa: abies; tannenbaum Nom. 82. Lucz feneo fa (Pont. 31. Káldi: Bibl. 379).

szurok-fenyőfa, szurkos-fenyőfa. Szurkos fenyőfa: piceaster PPl. A jegyene fa magas, mint a szurok fenyő fa is: abies procera est, ut et picea (Com: Jan. 22).

vad-fenyőfa: pinaster C.

fiatal-fa: [frutex, viridax; setzling, jungér baum]. Fyatal fanac móga zerent fel emelkedhetic (VitC. 7). Sokakat egybevonteros fiatal-fák ágaihoz két-fele kötöttek és úgy szaggattak darabokra (Pázm: Préd. 282). A fiatal fakat, a kik magou nőltének, el-fíltetheti januariusnak végén (Lipp: PKert. II.112).

forgács-fa: schidia C. [spanholz].

francos-fa. Frantzosa: guaiacum; frauosenholz Mel: Herb. 31.

füge-fa, fige-fa: ficus MA. arbor fici PPl. feigenbaum KirBesz. 152. Füge fából való: ficulneus C. Latuan ég fige fat (fici arborem) az vt felel mene ő hozia es senmit sem lélo ő raíta hauméac leueleket (MünchC. 52b). Fige fanac leueles aganaul fedezec be az ő zemermóket (TelC. 210). Az fighe ffa ky hozta ow gyengyeckeyth (ÉrdyC. 379b. 381. 517). JordC. 838). Leueleiből leuelest kötenek magoknak (DebrC. 148). Lakozik vala az ívge fába egi puczók (VirgC. 104). Még asza mindgiarast a fige fa; aretacta est continuo ficulnea (Fél: Bibl. 35). Az király el bőitö a cedrus fakat mint az vad fige fakat (Kár: Bibl. I.377). Az figefa bimbózie (MA: Scult. 25). Adam a figefa leveleivel befedeze magát, és gagyát csinála magának (Illy: Préd. I.448).

vad-fügefá: caprificus PPl. [wilder feigenbaum].

fügefás. Fügefás hely: ficaria C.

füz-fa: 1) salix C. [weide]. Füzfából való: salignus C. Jó karónak-való füz-fa: *percialis salix PPl. Köz füz fa: salix vulgaris rubra Beythe: Nom. 8. Arbor silicis füz), vulgo füzfa 1386. (Nyr. VI.124). Sokan vadnak ollatenok nynt a füz ffa, kynek leueleh hasonlatos az olay ffahez, de gyümölcsötlen (AjMél. 17). Az füz faknac középire: fel fügestörte az mi hezedlünköt (Szék: Zsolt. 144). A füzfa leuelet föld meg borban, colica ellen io (Mel: Herb. 10). Egy füzfa gúst tekert, snya-kamra akarja föjtani (Matkó: BCsák. 335). 2) [ad milkum rem utilis; nichtsnutz, wertlos]. Edőlo bakbúz füzfa vörsek alá Beythe István írta novét (Pázm: Kal. 221). Füz-fa logicus (Czepl: Dag. 14). Füzfa logicija szerent Matkó: BCsák. 69. Füzfa, taplós és gyermekekhez is illetlen distinetó (270). Latrikámos füzfa poéták (GKat: Gradual Ajánl. InnoS: GKat. 27). Füzfa vör (Pal: Vers. 905).

[Szólások]. Füz fa -jank ó (Thaly: VÉ. II.257). Füz-fa-katonaság (Csúzi: Tromb. 310). Füz fa sulyok ez, azaz, igen igen nagy hazugsághoz illendő mondás (Matkó: BCsák. 9).

Fűszfa sulyokkal laptárol (127). Fűszfából faragot vers: deductum carmen (Decsi: Adag. 351).

[Közmondások]. Fűzta hegedűhöz nád vonó illik (Szirmai: Hungaria in Parabolis 125. Kr).

galagonya-fa: spinus, cynosbatus MA. hagedorn Mel: Herb. Tart. J. Galaginya fa: oxycantha (Beythe: Nom. 6). Golyegegyeffa: cornus 1499. (UjMMúz. VII.467). Galagonya fa (Com: Jan. 33. Lipp: PKert. I.13).

gantár-fa: cautherius Com: Jan. 85. [gantér, lagerholz].

gánya-fa: genista C. güsterin, pfingstblume PPB.

gesztenye-fa: castanea, echinus C. castanea arbor MA. kastanienbaum KirBesz. 152. A gesztenye-fát másuvá nem tilthetnő el: castanea nascit *hospitari PPL (Lipp: PKert. III.216).

gesztenyefás. Gesztenyefás hely: castanetum C. MA.

görgő-fa: hypomelion [hypomochlion] PP. [walze, cylinder]. Hőmpölygő, hempergő vagy görgő fa: cylindrus PPL.

gummi-fa. Hévséges gummi-fa: euphorbia PPL.

gyak-fa: palus acutus, verutum PPB. [spiess] spanischer reiter SI. Nyr. XIII.558.

gyertyán-fa: 1) ornus MA. hanbuchen Mel: Herb. 17. [flagebuche]. Duae arbores assignate pro metis, quarum una Hungarice dicitur hasfa et altera gertianfa (Szilády: Temesvári Pelbárt 69). Sub duabus arboribus vulgo gyertianfa vocatis 1364 (Bebek István oklev). Carpinus, ostria aliis: gyertyan fa, quasi dicas candelae arborem, quod ejus ligno facum vice utantur (Beythe: Nom. 3). Az győrtánfa gyümölcsze houitő szárazto (Mel: Herb. 17. Com: Jan. 21. Nad: Kert. 203). 2) Fraxinus: egerfa auagy gyertyánfa C.

gyümölcs-fa: arbor fructifera SK. [obstbaum]. Ez nemes gyümölcs fakath meg muttatta ysten latsaban esdras prophetának (ApMél. S). Akoron yo gyümölcs, ha a gyekere yo leend az gyümölcs fanak (ÉrsC. 542b). A gyümölcs fáknak nemzésekéről (Lipp: PKert. III.89). A gyümölcs fáknak nemekről (136).

gyűrű-fa: 1) Gywrefa: corillus 1499 (UjMMúz. VII.467). Virga sanguinea, gyűrű fa, nehezők azzonyallatoknak artalmas (Beythe: FivK. 24). 2) thymelea; kellerhals Mel: Herb. 20.

hadaró-fa: [flagellum tribuli; dreschflegel]. Vegyen az orus doctor dorong peczenyét, sulyoc máiat, mosófa lepént, ezép hadarófa fánkot (1550—75. Toldy: Adalékok a Régibb Irodalom Történetéhez 23).

hagyító-fa: [jaculum; wurfspiess]. Heges hagitto fakat vagdalt meg (RMNy. II.169).

hajtó-fa: [tudicula] triebel Com: Orb. 163.

hályog-fa. Haalyag fa: staphis C. staphys, nux vesicaria MA. [pimperussbaum]. Halyagfa: pistacia; pimperiusslin; az mogyoroi ez halyagfának melegec (Mel: Herb. 15). Halyagfa: staphyloedron (Beythe: Nom. 8). Ez hidon láttam egy halyog fa fiatal kinek temérdekségbe nem volt nagyob az embernek őreghbik vyanal (SzCsomb: Utleir. 61).

hám-fa: helciaria machinula MA. trittel, zugscheid SI. Hámfa lánzcstől (Radv: Csal. II.397. TörtT. XVIII.235. Thaly: VÉ. II.19).

[Szólások]. Kivül ugrott az hám-fán (Czegl: Japh. 234). A jó fiu, ba hám fán kívül hág is (Ker: Préd. 313).

hanga-fa: myrica MA. [tamariske]. Hanga-fa mellyből ruha tisztító seprűt csinálnak: brya [kleine tamariske] PPB.

haraszt-fa: alnus C. [erle]. In summitate montis est arbor qui vocatur harast 1232. (Wenzel. VI.513). Meta venit ad arborem horozt (VII.291). Ad duas metas ubi sunt sex arbores virgulinarum, quare iste locus vocatur Hotharasth (X.231).

Harastfa, arbor (Czinár). Duae arbores Harasthfa dictae (Zichy C. I.94. 95). Egy szálas széles haraszt fa deszka (TörtT. XVIII. 264).

hárs-fa, hás-fa: tilia C. Beythe: Nom. s. linde Mel: Herb. 17. Duae arbores assignatae pro metis, quarum una Hungarice dicitur hasfa et altera gertianfa 1239. (Szilády: Temesvári Pelbárt 69). Tilia, vulgo hasfa 1503. (no.) Helt: Bibl. IV.20. Frank: HasznK. 18. TörtT. XVIII.266. Lipp: PKert. II.100. Lipp: Cal. 34).

[Közmondások]. Addig hánts a hás fát, míg hámlik (Kisv: Adag. 310).

hasáb-fa: assula PP. PPL. [scheit, holzscheit]. Egy hasaab fawal agyon ytee zent Iacabot (ÉrdyC. 288). Hasál fákat [igy] hányánc (Tin: Ének. 174).

[Szólások]. Az őmen szemében az gerenda hasáb fát látnia nem akará (Décs. DB. 11).

hasábfáz: [assula verbero; mit einem holzscheite schlagen]. Midőn valakit erőssen hasápfázának; s-azon teprenkednék, honnan mennyen végére, ha ugyan verik őtet (Megy: Szöv. 150).

heveder-fa: clatirus C. [leiste, querholz]. Hevederfa a gerendákon subscudes MA.

isten-fa, isten-fája: abrotonum C. MA. [eberwurz, stabwurz]. Isten fával csinált bor: abrotonites; istenfája forma fít: adonium PPB. Végy fél fél marockal kakuc fűvet, isten fáyát egy marockal (Mel: Herb. 112). Isten fája, mely nóstény és him: abrotonum foerbia et mas (Com: Jan. 29. Misk: VKert. 511).

iva-fa: [taxus; eibe]. Arbor quae iwafa dicitur 1264. (CodPatr. VI.127).

járom-fa: [jugum, tignum transversum; joch, jochholz]. Paranchola az ő nyakaba iaromfakath auag köteleketh vetny (KrisztL. 14). Felküldöttük volt Füleken az palánkkaró és járomfa végett (MonTME. I.115. KolTört. 400).

jávorfá, juhar-fa, ihar-fa. Javorfa: acer C. Major: Szót. acer major, platanus germanica MA. acer latifolium Beythe: Nom. 82. Fodor javorfa: platanus crispa MA. Ihar fa: platanus MA. acer minus Beythe: Nom. 1. Fodor jauor vagy juhárfa [igy]: acer; ahorn Mel: Herb. 19. Meta vadit ad silvam arborem ibor. De inde aliam arborem ihorfa 1251. (Wenzel. VII.328). Signum in arbore javor vocata (VIII.123). Hyhor arbor (X.221). Senir hegyéről való fodor iauor fából (abietibus) építettéc tenéked minden háidodat (Kár: Bibl. I.133). A jávorfa és az erdei berekenye-fa apró gyümölcsöket hoznak: acer et sorbus silvestris baccas ferunt (Com: Jan. 24).

jegénye-fa: 1) abies C. populus nigra, abies MA. populus alba Beythe: Nom. 7. pappelbaum Mel: Herb. 11. Arbor jegenyefa 1387 (CodPatr. V.176). Abies vulgo nominatur jeghenefa 1503. (Szilády: Temesvári Pelbárt 70). Az esztragnak jegene faia vagon bolot lakozzec (Szék: Zsolt. 106). Az ieghőnye fanak heiabon törgy meg nyolcz penz nyomonit es id meg borban (Beythe: FivK. 10b). Jajgatja a jegenyefa, hogy ledőlt a cedrus (Pázm: Préd. 886. Kr.). 2) Jegenyewfa: platanus 1499 (UjMMúz. VII.467). Super arborem platanu jegenyefa dicti 1386. (Nyr. XVI.124. Kár: Bibl. I.666).

mérges jegényefa: smilax C.

jegényefás. Jegenyefás hely: populetum PPB.

jegy-fa: [palus metalis, stipes terminalis; grenzpfahl]. Meta transit publicam viam et progreditur super jegfa, et de ligno prefato vadit 1224. (Wenzel. VI.424. CodPatr. IV.12).

jujubák-fa, jujuba-fa. Juinbac fa: ziziphus, brustbeerlin Mel: Herb. Tart. J. Jujuba-fa: brustbeerleinbaum KirBesz. 152

kala-fa: [numella, vinculum, pedica; ganten, stock, strafklotz]. Bé jött s fel-állott új prédikállásnak módja, a mely kalafával tanítja a hitet (Bod: Pol. Előb. 3). [Vö. **KALODA**]

kalafáz: [numella pumio; einblocken, in den stock legen] (Csúzi: Tromb. 678. Kr.).

kankarik-fa: tollonon C. [brunnenschwengel] Kankarikfa, kankarik emelkedő fája: tollonon MAI.

kánya-fa: genista MA. [genst; glinster].

kapornya-fa: cappariz; capres oder capper Mel: Herb. TartJ.

kapu-fa: postis MA. [torpfoste, torsäule].

[Szólások]. Kapufától vett búcsút: postico discessit, vasis non conclamatis abiit MA. A kapu-fától búcsúzni (SzD: MVir. 306).

kapufél-fa: ∞

[Szólások]. Kapu-félfától búcsút vettek (Barth: Krón. 21). Méltán mondgyák az özvegy aszszonyinak, ha a kapu-fél-fája aranyas-is, de csak özvegy (Szathm: Cent. 155).

kar-fa: crepido; lehne wo man sich anhielt PP. [geländer]. *Karfája a padlónak: crepido pontis PP. Az várakra járó gráditsok karfái (KolTört. 401). Rosz folyosó, kell hozza édjy rend karfa (103. MonIrók. VIII.336).

karfáz: [erepidine mumio, lorica mumio; mit einem geländer versehen]. 128 öl kőfált karfázni és behéjazni, ehcz kivántatik (KolTört. 408). Kőfalnak karfázása (406).

még-karfáz: ∞ Az hidnak két széle meg lévén karfázva, a karfán kívül gyalog ment ő nra (MonIrók. VIII.336).

karika-fa: [dolium; fass]. Benedék második karika fájából ittak a követők (MonTME. 114). Ittanak bort 80 pint; az után való karika fából 25 pint (uo.). Vettünk egy karika-fa bort (292. 299).

karó-fa: [stipes, pabiz; pfühl]. Holnap vitéz fejét meg láttyuk karó fán (Zrinyi: ASyr. 72). Palánknak való karó fakat szolgáltassatok ki (KeeskTört. III.351).

kecskerágó-fa: 1) Evonymus: kechke rago fa, h. e. arbor quae a capris roditur Beythe: Nom. 4. [spindelbaum]. Ketske rágó taból nyársatskát faragtam (Gvad: FNót. 21). 2) Kechkerarágó-fa: caprificus [wilder feigenbaum] 1499. ÚjMMúz. VII.467. 3) Ketske rago fa, szűz fa: agnus castus; schafmülle Mel: Herb. 10.

kéreszt-fa: crux C. [kreuz]. Kristus az keresztfán (NádC. 11). Az kereszt fán sotut tenen magad faharal (GömC. 119). Az kőresztfaan te előttd zyz Maria ces mynd az kőz neep előth fygge (CzechC. 44. 22). Mykoron kereszt faanak sajtoyaban ten magad ydvessegvnyknak bortha the dragalatos weredet ky fahyaraad (PozsC. 13. GyöngyC. 50. ÉrdjC. 16b) Pfél fygghezthwen az keresztfára: suspensum in ligno (JordC. 723). Meztelen fyge az keresztfán (VirgC. 27). Tagagya meg magat es vegie fel keresztifayat (84). Christus az keresztfán kimondhatatlan nagy ismeres kinban (MA: Scult. 844).

kés-alja-fa: talea PPBl. rosex; robschoss PPB.

kinzó-fa: [patibulum; pfahl, galgen, kreuz]. Latha harem kenzofathi feel igazoitwan (WinkC. 76).

kisa-fa: [ortscheit, zugscheit]. Kisafa, fürhécz (Com: Orb. 171).

kősefás: [equus funalis; riemenpferd]. Az felejtár mellett való ló rendszeréut ménlő volt, gyakrabban az kőse-fás is (MonIrók. XI. 373).

kopja-fa: hastile, nyele vagy fája a dárdának PP. [spiessschafft].

koszoru-fa: mutuli MA. [krauzholz, mauerbank]. Azon kapban a strisa háznak ellenében levő folyorsóhoz [így] kell két koszoru fa hat öles (KolTört. 401. 402. 403).

kökény-fa: 1) spinus C. prunus silvestris MA. [schleibaum] (Beythe: Nom. 7. Tel: Fel. 62. ACsere: Enc. 227). 2) acacia C. Egyiptomi kökény-fa: acacia KirBesz. 152.

könyöklő-fa: [crepido; brustlehne]. Az ablak takarója könyöklőfán függött (MonIrók. XI.365. TörtT. II.185).

köris-fa, körös-fa: 1) fraxinus MA. Beythe: Nom. 5. Com: Jan. 21. [esche]. Mezei körösfá, fraxinus campestris; nagy körösfá: bumelia; a körös-fából minden munkát csinálhatni: fraxinus *obedientissima in omni opere PPBl. Arbor kwersufa 1270. (Nyr. VII.318). Fraxinus vulgo kerusfa 1593. (Szilády: Tem. Pelb. 70). Az mely lóuac az lába meg varusul, vagy meg tetuezie, vegyed vizét az körös fának és azzal kenyed, meg gyógyul (Cs. O4. Lipp: PKert. II.211). 2) Arbor aceris vulgo keurusfa dicta 1364. (ZichyC. III.268).

körtvély-fa: pirus MA. Com: Jan. 21. birnbaum KirBesz. 153. Körtvélfá, arbor ut meta 1228. (Czinár). Végy körtvély-fa imelyét (Cseh: OrvK. 17. Káldi: Bibl. 270. Lipp: PKert. III.38. 416).

[Szólások]. Iob ifuságodban meg házassulnod, miglen az kertüly-fát iól meg rázhatod (Fortszer. H3).

vad-körtvélyfa: pirus *silvatica PPBl. [holzbirnbaum].

kötő-fa. *Kötőfa, cztlofa: subscudis; *ragasztó, kötőfa: subscus MA. [leiste, querholz] (KolTört. 400).

láb-fa: [subiculum, stätumen; unterlage, ganter]. Láb-fa, ászok, mellyen valamit tartnak: fulmentum PP. (KolTört. 401).

lanc-fa: hasta [lanze]. Lánecsákkal, dárdákkal, dőgonyeekkel, lancz fákkal által vervén: lanceis hastilibus et hastis mucronatis transverberando (Com: Jan. 149. TörtT. II.185).

lancfás: [hastatus; lanzknecht]. Hátad meget az lancz fás melletted az muskotéros (Toln: Vigaszt. Előb. 17).

lanckenet-fa: [hasta; lanze der lanzknechte] (Tin. 414).

lapító-fa: sodrófa, téasztanyujtó, nyújtófa SzD. [walgerholz] (Szakácsmest. 9).

lémonya-fa: [citrus, malus medica] limonienbaum KirBesz. 152.

lencse-fa: lentiscus MA. [mastixbaum]. Az müemő enyuet terőnt az lentsefa, annak lentiscinus neve, ezt io innya azoknak kik vert hanyuk (BeytheA: FivK. 7b). Mástik, lentsé fának enyve: mastiche (Com: Jan. 25).

luc-fa. Sima, nem görtsős luc-fa, luc fenyőfa: *abies enodi PP.

mag-fa: arbor proletarin PP.

magyal-fa: esculus, ilex aquifolium; stecheiche SI. Arbor magyalfha vocata 1320. (Nyr. VII.318). Arbor ulmi, quae vulgari nostro dicitur magolfa 1256. (Knausz).

makk-fa: esculus C. quercus SI [eiche].

makkfás. Makkfás hely: esculatum C.

makkos-fa: quercus Com: Jan. cirnebaum, me cerre KirBesz. 151. A makkos-fa, tölgy-fa és tsor-fa bugát s makkhozniak: suber, ilex et quercus gallas et glandes ferunt (Com Jan. 24).

málna-fa: rubus idaeus PP. [himbeerstrauch].

mandola-fa, mondola-fa: amygdala, amygdalus MA. mandelbaum KirBesz. 152 (Mel: Herb. 12. Kár: Bibl. 1630. Lipp: PKert. III.198).

mangorló-fa: *teres lignum PpBl. [mangelholz, walgerholz].

möggy-fa: cerasus macedonica MA. cerasus nigro et acerbo fructu, quam Ungari latine merasum vocant Beythe: Nom. 3. [weichselbaum] (Lipp: PKert. III.169).

mírha-fa: [lignum myrrhae; Holz der myrrhe]. Zent ember-séged magas keresztfaú fygwen gyazban ewltezek. holoth kegyes Iesus ollyannak yelenel mynth myrra funak δ nyalabya (ThewC. 30. GyöngyC. 22. PozsC. 14).

mirtus-fa: myrtus C. Myrtusfák között álló szent ferfiu (Czegl: MM. 26. Illy: Préd. II.289).

mirtusfás. Myrtos fás; myrtatus; myrtos fas hely: myr-tetum MAI.

mogyoró-fa: 1) corylus C. MA. haselnussbaum KirBesz. 152. Mogyorófából csinált: columnus C. Mogyoró-fa virága: julus PpI. Corylus, nux avellana sive pontica: monyaró-fa (Beythe: Nom. 4. Zrínyi. 191. Lipp: PKert. III.212). 2) [lignum coryli; haselnussholz]. Boccazfából vagy mogyorófából csinállyon penzeit (Keesk: ÖtvM. 316).

mosó-fa: [malleus lotricum; waschblümel]. Vegyen az ortos doctor dorong peczenyéit, mosófa lepét, szép hadarófa fánkot (1550—75. Toldy: Adalékok a RMHódTört. 23).

narancs-fa: [malus medica; orangerbaum] pomeranzenbaum KirBesz. 153. Narantz fa [gy] (Mel: Herb. TartJ. Váli: OrvSz. 7).

naszpolya-fa, noszpolya-fa. Nespoliafa: mespilus C. MAI. Nyospolya fa: mespilus Mel: Herb. 3. Naszpolya fa: mispelbaum KirBesz. 152. A nyospola-fürdő: nyospola vagy nespola, alacson fa és ollyan színű mint á berkenye, csak hogy az ke-rekded és fölyül mint-ha koronás volna (Lipp: PKert. III.190).

nyár-fa: populus alba MA. [pappel]. Fejér nyárfa: leuce C. Fejér nyárfa, fekete nyárfa: populus alba, populus nigra Com; Jan. 21. Nyárfa, arbor 1209. 1277. 1388. Narfa, arbor 1263. 1295. 1388. (Czinár). Arbor nyárfa (1270. ZychyC. 122). Arbor populus vulgariter nárfa dicta (L.95). Az nyár-fáknak leuelét cegeged az fölben, használ (Mel: Herb. 11). Főzd meg az nyar fanak bimboit mezben es homalyos szödmöt gyogyitnak (BeytheA: FivK. 10. Cseh: OrvK. 23).

[Szólások]. Nyárfa sulyok ez, szemtelen Mátyás (Pós: Válasz. 216). De hallyuc kép-faragó Fábjánt, mint bárdollya a nyár fát (183).

nyárfás: Nyárfás hely: populetum C.

nyereg-fa: [lignum sellae; sattelholz, sattelbogen]. Bakor nevű rabkatonának vöttem egy nyeregfát (MonTME. 1265). Mind elöredezett szegen az nyeregfám, mind lekopott róla az sok szép nyert szerszám (Thaly: Adal. I.228).

nyir-fa: betula MA. Mel: Herb. 17. birkenbaum KirBesz. 154. Meta sub arbore nyirfa 1247. 1288. 1294. (Czinár). Arbor quae dicitur nyirfa 1252. (CodPatr. VI.71). Sunt metae inter frutices versus orientem sub Nyirfa (157). Arborea buricum [gy?], quae vulgo nyirfa et egerfa vocantur (1288. Réső Ensels: HelynevekMagy. 183. Mon: TME. 168. Keesk: ÖtvM. 323).

olaj-fa: olea C. Ver. MA. ölbaum KirBesz. 153. Vad olajfa: oleaster C. agrialea MAI. Olajfa gyümöltse: oliva MA. Földi olajfa: chamelaea Mel: Herb. 20. Gyemelcheze olayfa (KoszthC. 132). Olay faath yltetz es nem kened magad ew zyryawal (JordC. 260. 59. ÉrdyC. 475. Komj: SzPál 86). Te mikoron vadolayfa vonal, az olayfaba oltalt (RMNy. II.43). Az olayfa sziusb a több fánkuál (Helt: Mes. 146. Mel: Herb. 7). Az olai faknak begie: mons oliveti (Fél: Bibl. 34).

olajfás. Olajtás hely: olivetum C. Ment az olayfás hegy oldalon fel (MA: Scult. 507).

oldal-fa: [postis; tüpfosten]. Az aytónac két felől való oldal fái: duo postes ostii (Kár: Bibl. I.308).

oltás-fa: [surculus] pfpofreis KirBesz. 152.

orsó-fa: fusus torcularis Nom.² 105 [trichstock, kelterbaum]. *Sajtónak orsófája: cochlea, sucula MA.

ostormén-fa: viburnum lautana MA. PP. [schlingbaum, schlingstrauch]. Ostornémű, ejus fructus molnár chersőnyo appellatur: opulus quorundam, sambucus aquatica (Beythe: Nom. 6).

öklelő-fa: [hasta, lancea; spear, lanze]. Oktalan δ néki nagy öklelő faja (Hosv: Toldi. S. RMK. IV.251. 253).

ör-fa: malus navis SI. Soktéle VI.102—107. [malus exterior; vordernast, segelbaum]. A hajó, mely mennyivel inkább hányat-taik az haboktól, annyival inkább egyenesebben álló örfákkal veseltett vitorlák által igazgattatik: hoc erectiore velificatur supparo (Prág: Serk. 37. MF. 114).

öztörő-fa: [palus, patibulum; pñdi, galgen]. Az vár hidja előtt való piacon két öztörő, fak ásatván a török tök napon-ként abba akgattanak vala (Szal: Krón. 408).

palánk-fa: [tabula saepibus erigendis; plankenholz]. Az falakra mindenwt palank fát wytet, vezzöt böwen: δ azt mongya hogy Zohnokot chynaltattya (RMNy. IIb.224). Palánkfa hordásra küldöttik Varga Ferenczet (MonTME. 126). Az palánkfűjért Király Gergölynek fizettünk egy karmasin kapczát (38. KofTört. 400).

palma-fa: palma MA. Mel: Herb. 5. spathe PpI. palmenbaum KirBesz. 153. (JordC. 43. 189. ÉrdyC. 436. Beythe: Nom. 6. Kaldi: Bibl. 299). Pálmafa annál erősebb, mennél hajlóbb és terhesebb (Amade: Vers. 197). Pálma fáról ágat nem hoztam (Thaly: Adal. I.41).

palmafás: [palmosus PpI. Pálmafás hely: palmetum C.

palmafásos: palmosus C. MAI.

pamut-fa: Gyapott, pamut-fa: gossypium PpI. [baumwollenstrauch].

pántofély-fa. Suber: igen vastag héjú tölgyfa, pantofely-fa PpI. [korkeiche]. Pántófél fa: pantoffelholzbaum KirBesz. 154.

plátán-fa, plátánus-fa. Platanus: ki terjedt, leveles, kedves árnyékú plátános-fa PpI. [platane]. Plátán-fa [gy]: platanus Com; Jan. 22. Plátán-fa (Nad: Kert. 213). Platanus fa (Illy: Préd. II.229).

pomagranát-fa: [arbor Punica] granatapfelbaum KirBesz. 152. (Kaldi: Bibl. 246).

puszpáng-fa. Puszpán fa: buxus; puszpánfához hasonlatos: buxosus C. A puszpáng fa tókéje darabos és többire tsögds bogos (AcSere: Enc. 232. 269).

ragasztó-fa. *Ragasztó, kötő-fa: subscus MA. [leiste, querholz].

rakottya-fa, rekéttye-fa: silerPpI. [bachweide]. Rekéttye-fa: vimen (1499. UjMMuz. VII.467). Rakottya-fa: salix aquatica latifolia (Beythe: Nom. 8. Nad: Kert. 30). Uő követic az ő faytalan kívánságinac indulatit, a mint a rakottya fác szoktác követni az folyo vizec árknait (Prág: Serk. 315).

sám-fa: regula PpI. [richtholz, stiefelholz]; sarút kifeszítő fa SzD.

sátor-fa.

[Szólások]. A kalmár haza ment minden sátorfástul (Gvad: RP. 52). Felszedni a sátorfát, készültt üni: *conclamare vasa PpI.

sébástián-fa: Mel: Herb. TartJ. (Damascusi mogyoro: mixa; sebasten Jo ha kaphad az gyödmölezet, mellyet sebastiánnac hianac a patricariusoc Mel: Herb. 27).

sodró-fa. Agas-bogas fa, sodró-fa: rudicula PPBL. [riihstock].

som-fa: cornus C. BeytheA: FivK 23b. Mel: Herb. 3. kornelbaum KirBesz. 152. Erős mint a somfa: cornia fibra (Deesi: Adag. 50. Zrinyi. L52. 115). A som fa somot terem (Com: Jan. 24). A tomós somfa kópiák, egy s más részről darabokra töménék (Fal: TÉ. 637).

[Szőlások]. Vajki szereti a szép szót és szeléd intést a kőzkatona; jobban s vigabban enged neki, mint-sem a somfobotnak (Fal: NA. 217). Somfánál főző: avarus, tenax, parvus MA. Viasz fazékban es somfánál főzet (Helt: Krón. 1. Helt: Mes. 312). Somfánál főző sobrák (MA: SB. 129. Kisv: Adag. 100).

sóska-fa: [berberis; sauerdorn] saurach KirBesz. 152.

spanyol-fa: spanischer fliederbaum, lilas KirBesz. 151.

sulyok-fa. Sulyok-fa, tzővek verő bot: tudes PPBL. [schligel].

szálfa: [arbor decisa, trabs; gefällter baumstamm, laugholz]. Nagy szál-fákkal erős fált csináltak (Tin. 131 145). Egy szál-fát harang lábnak vöttünk (MonTME. 123).

[Közmondások]. Egy szálfa nem erdő (Magy: Nád. 122).

szaru-fa: delicia, tibicines, sublaquearia, tigna MA. trabecula PPBL. [sparren] querbalk KirBesz. 133. A szaru-fára és az eső: tigna *perpluunt PPBL. Hordo fált vagy zarwfát hoz volt (RMNy. II.313). Gerendaknak, szarufáknak való fikat hozatunk az erdőhatról (MonTME. I.50). Az ászok, talpak, szarufák merő cedrus gerendák voltak (MA: SB. 260. Com: Jan. 102).

szédér-fa, szédérj-fa: morus C. sycaminea, sycomorua MAL. [maulbeerbaum]. Michael de Zederfatelek 1377. (Czinár. Rim: Ének. 412). Kétféle közönségesen a szedery-fa: fejer és fekete; noha harmadik is találkozik, a ki vörös (Lipp: PKert. III.158).

szégező-fa: claustrum, clostrum C. [riegel].

szent-János-fája. Szent-János fája, tengeri-szőlő: ribes PPL. [johannisbeerstrauch].

szil-fa: ulmus C. MA. Beythe: Nom. 8. [ulme]. Ágas-bogas szilfa: fecundae *frondibus ulmi PPL. Arbor zylfa 1114. (Szilády: Temesvári Pelbárt 73). Zylfa, arbor 1209. 1294. 1344. 1431. (Czinár). Sub arbore laticis scyllfa 1256. (Knauz). Arbor ulmi vulgariter zylfa dicta; arborea zylfa vocatae (ZichyC. I.94. 95). Zylfa: ulmus 1499. (UjMMuz. VII.467). A szilfa levele kovesé foder, fája méz színű, kemény (ACsere: Enc. 232. MA: Bibl. II.34. Lipp: PKert. L14. Mik: TörL. 5).

szilfás. Szilfás hely: ulmarium, ulmetum MA PP

szilva-fa: prunus C. MA. Mel: Herb. 27. [pflaumenbaum]. (BécsiC. 172). Prunus silvestris vulgo zyl[va]fa 1503. (Szilády: Temesvári Pelbárt 72. Com: Jan. 21). A szilva fabol ki folyo gomi az árenásoknak basziál (ACsere: Enc. 227. Lipp: PKert. III.173. Mik: TörL. 414).

szitó-fa: rutabulum, batillum PP. [ofengabel].

szolga-fa: üsttartó fa SzD. [hülzerner haken, um den kessel darauf zu hängen]. Pásztorok szolga fának híják azon fát, a melyre a tűz mellé ha főznek a bogratsot akasztják (Gvad: FNót. 8). A meg-tölt bogratsot a szolga fára akasztottuk (Gvad: RP. 80).

szőlő-fa: vitis, palmas C. [weinstock]. Gyenge bort termő szőlő-fa: *inerticula vitis; burkos szőlő-fa, sok levelű: vitis *luxuriosa; szőlőfa börtkője: suffrago; szőlő fát vagy akár mi gyümölcs-fát támasztó gyümöl: cantheriolus PPL. (Bal: CsIsk. 123. Hall: IIIhist. I.56).

szömörke-fa: pinus, picea; fichtenbaum Mel: Herb. 17.

szüz-fa: vitex PPL. [kuschbaum]. Ketske rago fa, szüz-fa: agnus castus; schafmilch Mel: Herb. 10.

talp-fa: [substrictio lignea; schweller, unterholz]. Vezér istállójának való talpfát és gerendákat hordat (MonTME. II.72).

tamariskos-fa: tamarice, tamarix, tamarintus PPL Tamariskus fa: tamariskenbaum KirBesz. 153.

tartó-fa: tenakel, halter Com: Orb. 188.

terjesztő-fa: tenakel, halter. A könyv-nyomatató, az eleiben adot írás szerint, a mely a terjesztő-, tartó fán előtte áll, a szokat őszverakja (Com: Orb. 188).

termő-fa: arbor fructifera PPL [obstbaum]. Termő fátska: arbuscula PPL. A termő fáról érthetjük a jó lélekeknek ádvös-séges munkáit, melyek a jó tselekedetek (Hall: IIIhist. II.335).

ternyő-fa: taxus MA. [eibenbaum].

terpentina-fa: terebinthus: terpentinbaum Mel: Herb. 19. Terpentina-fából való: larginus PPL. Terpentinát tsepegő fa: lirchenbaum KirBesz. 154.

tető-fa: daphne mezereum SI [seidelbast]. Tőti fa, gynlog olaj fa: chamelaea; seidelbast, menschenmörder Mel: Herb. 20.

tilalom-fa: arbor vetita Kr. [verbotener baum]. Az ördög kisztetéséből a tilalom-fa gyümölcsét isten parantsolattya ellen megkóstolák (Pázm: Préd. 772).

tisza-fa: taxus MA. Beythe: Nom. 8. Com: Jan. 21. eibenbaum Nom. 83. Taxus: tiza fa: merzős fa, hasonló az borostyan fenyőhöz (BeytheA: FivK. 111. Otr: OrigHung. II.125).

tölgy-fa: 1) quercus, ilex C. MA. suber C. steineiche KirBesz. 154. Makkos tölgyfa: cerrus PPBL. *Harum thulfa 1015. Harom togyifa 1228. (Jerney). Arbor quae dicitur tulgfa 1252. (CodPatr. VI.71). Tölfa arbor 1255. 1283. (Czinár). Sub arbore ilicis, scilicet thwlfá 1256. (Knauz). Smith taulgfa, arbor 1268. (Wenzel III.95). Arbor Tulfá 1310. (ZichyC. I.125). Arborea iliceae vulgariter taulfa vocatae (III.267). Magna arbor vulgo tulfá vocata (Nyr. VII.318). Ilex: theulfa 1484 (Nyírkállai, Kovácheli, Formulae solennes XXVII). Az tewlyfárol ees nadrol (Pesti: Fab. 42). 2) [lignum ilicis; eibenholz]. Tölgy fával meg-lágyított patsmagoc, papusoc (Com: Jan. 100).

tölgyfás: quercetum C. MA.

tömő-fa: [pavicula; schlägel]. A padimentom tömő fával tömötetet, jaskoltatot, sulykoltatot (Com: Jan. 108).

tővis-fa: 1) [spina] ein dorn, une épine KirBesz. 151 2) eine acacia, un acacia, akácia KirBesz. 151.

tudomány-fa: arbor scientiae Kr. [baum des wissens]. Adamot tilt, hogy a tudományfának gyümölcséből ne egyek (Pázm: Préd. 794).

turbokló-fa: [contus piscatorius; störstange]. A halászok a halakat az ő eny-helyekről turbokló fával a hálora kergetik (Konár: Imáds. 225).

tüz-fa, tüzi-fa. Tüz fa: lignum focarium SI [brennholz]. Udvornici eed. de 5. Monte Pannoniae debent dare tres carratas lignorum, quos vocant tyzfá 1240 (Wenzel VII.97). Tüzifa (Kur Flet. I.40).

ugorka-fa.

[Szőlások]. Igen fel-is akarnál te az ugorka fára hágu (Pós: Válasz. 113). Amaz híres Esztergom is, nem látd mikéü júra? a ki régen hágott vala nagy uborka fára; de már szegény visszasett a feje-lágyára (Thaly: Adal. II.130). Az érdemeken föllyül való nagy polezra, es uborka-fára vágyó dő, föl fival kodott daglyós kevélyek (Bíró: Ünep. B2b). De mi történt: le esett az eb az uborka fára, még arrul a helyrük le-vettettet, le-esett, a hol előbb állt (uo.).

várta-fa: [?] Nógrádban az várta fára adott kis bíró uran 33 ft. (MonTME. I.57)

verő-fa: [tympani militaris plectrum; trommelschlägel] (Com: Orb. 202).

vetelő-fa: alabrum, rhombus [haspel]. A fonal peretz gombolótóra, vetelő fára tétetve (Com: Jan. 97).

villa-fa: [cervus; stützgebäl]. Háló terjesztő poznaq, villa fák (Com: Orb. 107).

vitorla-fa: antenna C. antennae, malus MA. [segelbaum]. A vitorla fákra a vitorlákát ki-fejtik (Com: Jan. 89. Erasm: Erk. 19).

zárló-fa: claustrum PPl. [riegel].

zelnice-fa. Zelnice fa: cerasus avium, sive racemosa Beythe: Nom. 3. [vogelkirschbaum, traubenkirschbaum].

zugoly-fa: licitatorium MAL. jugum licitatorium MA. [weberbaum]. Takács zugolyfája: jugum MAL. (RMK. III.450). A szövök zugolyfája (Moln: JÉpül. 54). [Vö. eubor-fa].

Fácska: **1)** arbuscula C. MA. [bäumchen]. Vad cyprus alacson faczka (Mel: Herb. 20). **2)** ligellum MA. [hölzchen]. Kénköves fátskák, mellyekkel gyűjtunk valamit: erenium PPBl. Metelget faszkat (Born: Préd. 410). Az mi nepeinc heyeleessel faczka metelgetessel, ragalmazással es ezer hitsagual mulattac el ünnepet (Born: Evang. IV.521).

Fáész: [lignor; holz holen]. Az épület fát kereső, fűésző, erdőllő, az elő fákat a földre leejti: materiarius, lignator arboris in terram sternit (Com: Jan. 127).

Fái: **1)** arboreus C. [baum]. Nem fái tewysk wala, hanem tengeri tewysk (AporC. 185). Ha őszne törőd az fay főnyfú diót, rut körmöt el vétt (Mel: Herb. 9). A mi illeti a táplálást, nézzed az égi madarakat; közülök ki földi, ki fái maggal él (Pázm: Préd. 971). Fáj-szederjek (Com: Jan. 24). Az fai gyümölcsök aligh maradnak kár nélkül (KBécs. 1666. B8). A fái sós-kárú (Lipp: PKert. III.224). **2)** ligneus [?] MA.

Fánya. Meta exit ad lignum fñanya vocatum 1272 (Cod-Patr. V.47).

Fára-való: [furciifer; galgenschwengel]. Eredj fára való: abi directe PPBl.

Fás: **1)** arbustus: mit bäumen bepflanzt. Cum medietate paludis nomine Fas 1221. (VRég. 361). Faashalom, mons 1283. (Czinár). Locus fas-fien, locus geres-fien 1291. (Nyr. VII.175). Neezyetek yol megh az feldet, ha syros awagy meddow, ha pwzta awagy fas: nemorosus (JordC. 145). **2)** lignosus C. durateus, durus MA. PPl. [holzig, holzartig]. *Fás dió: durateus nux MA. *nux sine medulla PPBl. Saláta cikória gyökérből: hámozd szépen meg, a fását hánd ki (TörtL.² I.579). Midőn az agat bétészik a földbe, az izeu, a fásán föllyül bé-messék (Lipp: PKert. III.88). **3)** [asper, morosus; rauh]. Vgyan ilyen fás ő: totus echinus asper (Decsi: Adag. 161). Azért nem érdemli a tekelletes asszony nevet valaki az igen fás vagy darabos-erköltü urának is, inkább nem kívánnya éltét, hogy-sem holtát (Pázm: Préd. 144). De meg kellene e féle fás kereszténynek tanulni, hogy (Megy: Bayle 209). **4)** [hastatus; mit einem wurfspee bewaffnet]. Sok gyülevész népek seregében lésznek, fások, kopásók, pánczélosok lésznek (RMK. II.106).

[Fásod-ik]

még-fásodik: [arboresco; baumartig werden]. A tárkony szírai gyöngék elsőben, az-után még-fásodnak (Lipp: PKert. II.114).

Fásos. Pálma fásos: palmosus C. MAL.

Fátalan: [arboribus carens; ohne bäume]. Fátalan hely, a kerteket égetik 1674. (Nyr. XII.228).

FABULA: [fabula; fabel]. E fabula erre tanít, hogy bölcses-es eszessec legyőne (Helt: Mes. 205). Fabulac, az az, hiaba való

terétseléseec es kába beszédec (Helt: UT. Kk1). Immár csak hit-ságos mulatságra vígyodnak mindemnek fűle, bába beszédre, áhokul költött fabulákra (RMK. I.340). Emberektől talált fabulákak terhel az ecclesiat (Czegl: MM. 32). Aeosop fabulája (J58). Magam személjé e világnak fabulájában nem elég alkot-matosson viselni lattatom-e? (Hly: Préd. I.357).

[Fabulás]

Fabuláskod-ik: [fabulor; fabuliren, schwatzen]. Az vr szőlőjébe mennyünk, nem fabuláskodni, hanem munkálkodni (Hly: Préd. I.275. II.213).

FÁCÁN [futzany Moln: JÉpül. 82. fűczányozni Moulrók. XV.300]: phasianus C. MAL. [fasan]. Fachan Iwiy ala hyttan (LevT. I.215). Elewen nesten fűtzany, ozthan tyz fogol (RMNY. III.31). Fűczannak [fűg] farka (Pont. 158). Fűtzán hus (ACsere: Enc. 216). Ki ki már két gyenge fűtzámmal bélelt meleg italokat vett bé (Fal: NA. 130).

Fácánka: [phasianus parvus; fasanehen]. Fenyős-, császár-madarkák az ebédnek ékessége, fogoly, vadkan, fűczánkák (Fal: Vers. 878. Gvad: Püsty. 4).

Fácános: phasianarius MAL. [fasanenzüchter].

Fácánosod-ik: [putidus fio; stinkend werden]. A hus elkezdett fűczánosodni (Nyr. X.470).

Fácánóz: [phasianus venor; fasane jagen]. Kimentem nyulászni és fűczányozni (Moulrók. XV.300). Reggel fűczányozni megyünk (RákGy: Lev. 385).

FACSAR: obtortuo C. premo MA. [winden, drehen]. Facsart: obtortus C. tortuos, tortus MA. Ez zőlét ég poharba facára (GnaryC. 18). Az kereszt fan sotnt tenen magad facharal (GömC. 119). Hogy olayt faczarna az kewből (JordC. 273). Az régiek másuvá faesarták az Christus reudelését az vr vachorájában (Pázm: Kal. 148). Igen vélte vagon oly világos mondás a sz. írásban, mellyet másuvá nem facharhat az emberi elme (Pázm: LuthV. 238). Ide fatsarják ama példabeszédet (Ker: Préd. 19). Maga elméjéből faesar valani bolond consequentiákat (Matkó: BCsák. 428). Azt tartya, hogy a hit dolgát ki-ki maga feje szerint fatsarhattya (Fal: NE. 60).

[Szólások]. Igen faczaria az parait: *φύλακτος* (Decsi: Adag. 24).

ki-facsar: exprimo, extorqueo MA. [auswinden, auspressen]. Ki facsart: expressus, extortus MA. Kinec gerezdí a ziz Maria es ő belőle kyfacsart bor az ő fia (Fél: Bibl. 89). Kerezt fanak saytoyaban ten magad ydvessegvinknek bort, the drughalatos woredet ky fachyaraad (PozsC. 13). Ha ki faczard es meg izod az rossa bugia successát, ver folyas ellen ió (Mel: Herb. 24). Micsoda facsart-ki tehát szemeiből illy sűrű könyveket? (Mad: Evang. 596). Végy parét, tödd föl vízbe, forrald meg, völd ki onnet, facsard ki levéből (Radv: Csal. III.47). Csak egy igaz anagrammot sem tudott az Pazmany Peter uram neueből ki facsarni (Bal: Epin. 4). Kerti bogácsnak levét facsard-ki (PP: PaxC. 269). Ugy búmak az emberrel, valamint a zítrommal, a mellyből a levét kifűtsarván aztán elvetik (Mik: TörtL. 64).

kifacsarás: expressio, extorsio MAL. [das auspressen].

még-facsar: comprimo, contorqueo MA. [pressen]. Kyt te mykeuth megh fachart zőlő feből bevön ky ötteel (WinklC. 258. CzechC. 21). A bys almat meg kely tóruy es fachárny es amek chák a tiszta híját kely reá tölteny (Frank: HasznK. 216). Végezetre a pogany tatár ercz sajtója alatt mayd négy osztendők tölteigh megh faesartatott (VárM: ÉgőSzöv. Bevez.).

vissza-facsar: [detorqueo, perverse interpretor; verdrehen]. A dolgot visza fatsarja, és máson pepetel (GKat: Titk. 322).

Facsarás: contorsio, compressio MA. [das winden, pressen, verdrehen]. A pomagranát facsarással jó it lt szolgáltát (DKal: Ker. 410). Az te argumentumfacsarásod és chiglázásod (Bal: CsIsk. 246). Minden tekerés, facsarás nélkül megérthetjük (Otr: Besz. 151).

Facsarék: [expressum quid, succus; etwas herausgepresstes, saft]. Vegyen az ornos doctor bott lenet, pátiza facsaréket, dorong pezenyét (1550—75, Toldy: Adalékok a Régi Irodalom Történetéhez 23).

Facsargat: [exprimo; pressen]. En kezeym faczargatanak zeejyplath nyrra newó keneteth (ÉrsC. 219).

Facsarit: [detorqueo; verdrehen]. Az isten igéjének viasz orrat tsinált és szinét óda fitorítja s fatsaritja, ahová akarja (GKat: Váls. II 1313).

Facsarod-ik: contorqueor, comprimo, exprimo MA. [sich auspressen, trüfeln].

Facsarodás: [extorsio, expressio; das trüfeln]. Fatsarodásig sutultaték (a szőlő, GKat: Váls. II 123).

Facsarog: [torqueo; sich winden]. Facsarog tekerog a nyárs előtt (GKat: Titk. 935). Nosza facsarog Mátyás, mondgyad itt is, hogy hauris a fordítás (Matkó: BCsák. 322).

Facsaros: tortus, contortus, intortus Kr. [gewunden, verdreht]. Akaratod tekeres, facsaros léssen (Hall: Paizs. 84).

1. FAGY (*faagy* NémGl. 336, *fogy* ÉrdyC. 628): gelasco, glacio MA. [friieren]. Borzos hajai merőbe fagytak: hirsutae *diriguere comae PPBl. Ó neky ruhay testeethöz ees az sebőkhöz ragatának es fagyának vala (WinkC. 204). Ki al vala a nagh hidegre, es a vizes ruhát magához hagga vala fagnia, es hog megfagvala, be megen vala a nag hensegben (NádC. 84).

[Szólások]. Vereeben fogyan halwa fekszyk (ÉrdyC. 628. NagyszC. 86). Verben faginan fekszik teste (BáthBács. 3). Vérébe fagyot ruhayát zent testéről levonyák (MarosvásárheliG: Evang. 307). Azon vérben fagyva téteték el (Ker: Préd. 428).

be-fagy: congado MA. [einfrieren]. Az tenger be fadna (Mon: Képt. 296).

el-fagy: congado MA. [abfrieren].

környül-fagy: circumgado MA. [ringsum anfrieren]. Környülfagyott: circumgelatus C.

még-fagy: congado, conglacio, obrigeo, gelasco C. [einfrieren, erfrieren]. Megfagyott: gelidus; megfagyható: gelabilis; megfagyhatatlan: incongelabilis C. MA. Meg fagyók, meg-gömbözdöm, giberedem, meg-ahuzom a hideg miatt: dirigeo PPBl. Megyfaagy (NémGl. 336). Eg too nagyon, közéep arant meg fagyoth (SándC. 37). Az északi tengerben szigetee vadnac hol meg fagy a tenger (Helt: Krón. 16). Meg fagna és be álla a Duna (114). Megfagyott sokaknac szivekben az atyánu szeretet (MA: Scult. 27). A zuzmaráz meg fagyott barnat (Com: Jan. 10). El hülnek az étkek, meg-fagnak: die speisen werden kalt (KirBesz. 98).

mégfagyás: gelatio, congelatio C. MA. [das einfrieren, erfrieren].

öszve-fagy: congado C. concreso MA. [zusammenfrieren].

öszvefagyás: congelatio, concretio C. MA.

Fagyás: gelatio PPBl. [frost].

Fagyhatatlan: ingelabilis, incongelabilis MA.

Fagyható: gelabilis MA.

Fagylal: gelo, glacio, conglacio MA. [gefrieren machen]. Inkab hanas es essős leszen, hogi nem mint fagylalo (KBécs 1572. 1b). Szent Benedek meztelen testét sárlí tövisben szag-

gatta, szent Ferentz havak-közzé fagylalta (Pázm: Préd. 346). A fagyos szellő fagylal minket (Com: Jan. 10). A gonosz idő számtalan folt juhokt is mindenfelé a mezőre szoritván, mind pástorostul sok ezerekig rakásba fagylalt (Rumy: Mon. 181). Fagylaló nagy szél kezdett fúni (MonIrók. XV. 36). Éjszaki szeleknek fagylaló tüvéasa (Orezy: KöltSz. 224).

még-fagylal: gelo, glacio C. MA. perfrige-facio PPBl. [gefrieren machen]. A vén feleség meg-fagylalja az urát vagy férjét *congelat uxor anus virum PPBl. Saturnus az eget meglí fől-hősetenieie es fagylalnia (KBécs. 1572. E2).

[Fagylalód-ik]

még-fagylalódik: [congado; gefrieren]. A víz meg-fagylalódik (Pós: Igazs. II. 196).

Fagylat: [gelo, glacio; gefrieren machen]. Mwkawal ew ereyket zaggattaak es veereketh fogylatnak [igy] (ÉrdyC. 155).

még-fagylat: ∞ Chak emlekezeteis a vért elaluttya, a tagokat meg fagylattya (Lép: PTük. II 164).

2. FAGY: algor, gelu, gelicidium C. MA. [frost]. Fagyát ki-vonszom: egelido PPBl. Vettettenee cyneq fagára: in gelu noctis (BécsC. 101). [A völgynek] egéic oldala telyos vaia tüzzel es ammasic nag hidegsegős havas faggal (NádC. 85). Eg too nagyon közep arant meg fagyoth es fagyon yl eg bestye (SándC. 37. KBécs. 1572. D7). Fel bontya az üdő le-padtott fagyait (Gyöngy: KJ. 132). A fél fakadt fagyok sárral együlnek (133). Ellenségem gyözöm mind melegen s fagyon (Könyi: HRom. 20).

[Szólások]. Mi-képpen ha d g y u k vé i b e n f a g y b a n, nagy irgalmatlanl (Csázi: Síp. 682).

Fagyos (*fagyos* KBürtfa. 1583.D.) **1**) glaciális, praegelidus C. glaciatus MA [frostit, eisig]. Fagyos, hideg Saturnus (Com: Jan. 8). Kő-esső, fele-fagyos (semigelata), hó (Com: Orb. 19). Rögös és fagyos helyek (Misk: VKert. 55). **2**) [gefornes, fagy-lalt]. Enyhülnek fagyossal. s mondola tejével (Gvad: FNót. 39). Egyzyik lemonádét, másik fagyost kér (106). **3**) Fagyos lév kotsonya: gallerte KirBesz. 126.

Fagyosod-ik: glaciore Com: Jan. 10.

3. FAGY (*fágy* ?): [reficio; herstellen ?] Lata keth atyafykat ew atyokkal egybe fagyan ew haloyokat: vidit eos reficientes retia sua (ÉrdyC. 146b).

FAGYAL (*fagyolla* Mel: Herb. TartJ., no. 25): [ligustrum vulgare; hartriegel]. A füz s fagyal keserű embernek (Ker: Préd. 220).

FAGGYU (*fagygyu* Com: Jan. 80. *fágyu* Szék: Zsolt. 127. *fgyát*: Helt: Bibl. I.108): sebum, sebum C. MA. [talg, un-schilt]. Fagygyúból való: sebaceus, sevacus MA. Mydennek lw köwery, haysa es fagygya: pingvedo (JordC. 83). Tyz yewe ky es meglí emeztee az fagygyat, ky az aldozatnak oltaran vala: (92). Zent Lazo raytok rohana es mynt az köwery fagygy az tyz ellen wgyan el olwadanak ellene (ÉrdyC. 400b. RMNY II.98). Meg temerdekül az ú színce mint eg fagyutól (Szék: Zsolt. 127. Güres: Mát. 18). Annakutanna ved a kosnac fagyat farkát: tolles adipem de ariete, et caudam (Helt: Bibl. I.Q12). Az gyertya el aluzie ha el fogyna az kőnésege, fagya, viasz (Bom: Préd. 297). Zarus fagygyu (Frank: HasznK. 21). Hoz az fagyat fölkültik, atunk kölséget (MonTME. I.129).

[Közmondások]. Ökör ikra, rák fadgyu, a vén aszszony csak süsd ki pattantyn (Mon: Apol. 45).

kecske-fagygyu: sebum caprinum Kr. [ziegenunschilt] (Thaly: VÉ. I.368).

Fagyvas: sevosus C. MA. adipalis PPBl. [talgie]. Stannum fagygyasto vocatum [?] 1374. (ZichyC. III 536). Blasius fagyvas jobagio 1413. (Nyr. VI.36). Fagyvas bőr (TörtT. XVIII). A mely új fazékban fagyú volt, mindenkor fagyvas szagn (Kise: Adig. 450).

Faggyaz: sevo C. sebo MA [mit talg beschmieren].

még-faggyaz: sebo C. MA [mit talg beschmieren].

FAJ: genimen C. stirps MA. genus PPBl [art, geschlecht].

Androgynus: az kinek az természet mind kétféle fajt adot, asszonyférti; caprigenus: ketske fáj C. *Egy faybol valo: congener MA. Mend vv foianc balahit evce (HB). A selyemeresztő bogár a heryokuak néminemű fája, kik közöttül némelyek régebbek, némelyek apróbbak (Misk: VKert. 676).

[Szólások]. Nemzetsége hozta, fajra von: *gentilitium hoc illi est PPBl.

[Közmondások]. A jó fáj idején kimutatya magát (Kisv: Adag. 234).

[Fajdul]

el-fajdul: [degenero; ausarten]. Homét vagyon, hogy a zab vad zabba változzék, el-fajdullyon: ut avena in avenam fatuam degeneret (Com: Jan. 27).

[Fajit]

el-fajit: [degenerare facio; ausarten lassen]. Christustvl el-fajito és el-furtato veszedelmes értelem (GKat: Váls. 126).

[Fajonod-ik]

el-fajonodik: [degenero; ausarten]. Az el-fajonodott romano-papistia ecelesiában a szent biblia meg-maradtott (Pós: Igazs. II.367). Haj minden keresztényi szeretettől el-fajonodott lélek (Pós: GBot. 73).

Fajos: [pueros habens, paterfamilias; mit kindern gesegnet, familienvater? nobilis; edel?] Azt igen jól tudod, ha kezdünk meghalni, feleségünk, gyermekünk nem kezd maradni, tisztartók, fajosok viszzát kezdnek vomni (Tin. 12).

Fajt, fajta: generatura, prosapia, foetus Kr. Fajt, faj: samen-zucht, Adami: Sprachk. Hogy illyen io fajtának magua ne sza kadna (Zvon: PázmP. 205). Dervis [kutya] egyik farka nagy lompot eresztett, török országi fajt, visel kóvér testet (Gyöngy: KJ. 10).

Fajtalan: lascivus, petulans, petulcus, protervus C. fescenius PPBl. [unzüchtig]. Fajtalan gyermek: catamitus PPBl. Ez neop felette fajtalan vala es havlando minden gonossagra (ÉrdyC. 498b). Az fajtalan bajdik reá haragvának. Lám az pesti lelek megjedti! ott moudának (Tin. 69). Beszéde neki lebet vala auagy tisztessages. auagy lagy, auagy fajtalan: sermone uti vel modesto vel molli vel procaci (Decsi: Sall. 19). Had el ama fajtalan nyájasságot vagy részegséget (Pázm: Préd. 342). Szemérmét mutogato fajtalan (GKat: Titk. 230). Fajtalan gondolatok (Com: Jan. 183). Tánczokkal a fajtalanoe (lascív) gyakorlyac magokat (209). Fajtalan szemek (Drög: Spec. 35). A páva igen buja és fajtalan madár (Misk: VKert. 311).

Fajtalanokod-ik: lascivio C. protervio MA. [unzucht treiben]. Fajtalanokodó: lascivibundus C. MA. Kyk ön magokkal fajtalanokodnak (SándC. 39).

Fajtalanod-ik]

még-fajtalanodik: [degenero; ausarten]. Megfajtalanodásnak, elszakadásnak attyóktól, bűnös néppé és álnak maggá levének (Tel: Evang. 2. L380).

Fajtalanság: lascivia, petulantia, protervia C. [unzucht]. Testi fajtalanság (DebrC. 142). Harom byn: keuelessg fosnenscg fajtalanság (TelC. 319). Az dohos testy fajtalanságh (ÉrdyC. 517). A bor főlk geriesz minden fajtalansagra (Mon: Apol. 139). Senki közöttül ne legyen az ő fajtalanságánélkül: nemo nostrum exors sit luxuriae nostrae (Kár: Bibl. I.636). A szitkos-ságról, és fajtalanságról (Pázm: LuthV.170). Czac az testnecc dolgait ezelekeszi, az mineműek, az paraszinasg, fajtalanság,

babonálkodás (MA: Scult. 683). Egy nap sem füzec tób süságot, fajtalanságot (907). Tiltya az szabadiban bagzo fajtalan-ságot (Zvon: PázmP. 80). Magok az pápák sokan utálatos mo-gorva fajtalanságoknak voltak adattatvan (Toln: Vigaszt. 230).

Fajtalanságos: lascivus, unzüchtig. Eez ilyek [fyon drá-galátos ruhák] nem zerzetes azsonioknak valok, hanem fajtalan-ságos kuruaknak es rutsagos parazsáknak (VircC. 149).

Fajul: [degenero; ausarten]. Felő hogy végtére a kálvinis-taságh a Mahumet tévelygésére ne fajullyon (Mad: Evang. 370).

el-fajul: degenero MA. [ausarten, aus der art schlagen]. El-fajultak a maradékok az ő eleiktől: degenerarunt eorum *posteri PPBl. Onszollya kedgyh mynth fayth hogy athyoktul, az ő w tle erkőllyel el ne fájulnának (Konj: SzPál. 117). Az isten igéjétel el fájult, vetekben meg kemenyedet (Mon: Képt. II). Mikor fájultok el ez világi örömmek es testi gyönyörűségnek teitől? (Lép: PTük. II.274). Az élő istentől el-fajult sokaságot eszre akarván hozni Ezechiás király (Pázm: Kal. a1). El-fajult fia vagy a romai háznak (Czepl: MM. 213). Anyira el fájult és meg-változott erkölse (Csizi: Síp. 235).

elfajulás: degeneratio MA. [ausartung].

még-fajul [P]: [obduresco, obfirmor; verstocken, starrsinnig werden]. Keménységgel megfajulnak, lágyssággal elkényesednek az ifjak (Fal: NU. 330).

Fajz-ik: 1) parturio MA. foetifico Kr. [gigno, pario; zeugen, gebären]. Chau: λοζοπαύθραος. párdocztul fajzott furkas C. Vadkantól és szelid emétől fajzott sülős disznó: hybris PPBl. Meddó tehen nem leszen, hanem fayzik (Mel: Jób. 53). A szarna-sok mikor fajoznak (95). Mikor az szartuasoc fayzanac (Kár: Bibl. I.536). 2) [gignor, nascor; gezeugt werden, geboren werden]. Hinnus: a mi számártól és lóól fajzott, és az anya számár, öszvér PPBl. Ördögült fayzot (Zvon: Préd. I.884). Mond-hassák igazán fajzattól Zrinitül (Zrinyi. 1.94). Az elevenen fajzók: vivipari (Com: Jan. 40). A sok szelid nép közt vadon fajzott emberek-is vannak (Fal: UE. 403).

el-fajzik: [degenero; ausarten]. Mivel Vénus asszony ten-gerből született, anyjának elfajzott lánya nem lehetett, hanem hasonlatos erkölcsöt követett, minémű szüelje, tart oly termé-zetet (Gyöngy: MV. 84).

Fajzás: 1) [partus; das gebären, werfen]. Tartya az ekét és minden beszéde vagyon az teleneknek fayzasokról (MA: Bibl. III.175). 2) foetus, genitura PP. [brut, sprössling]. Az oroszlán az ő fajzását holtul fiazza (Ker: Préd. 409).

Fajzat: genimen, foetus PP. [brut, sprössling]. E fajzat sem-miuel ki nem vettethetic hanemcacc böitel: hoc genus in nullo potest exire nisi in oratione (MünchC. 99b). Porban peselő kis fajzat Matkó: BCsák. 5). A vakmerőség a bolondságnak fajzattja (Fal: NA. 223). Megtörténik még a szerentsének saját fajzat-in-is, hogy a ditsőséges kezdetnek örömi keserves sirmokra olva-dozzanak (Fal: UE. 396).

FÁJ: dolet MA. [weh tun, schmerzen]. A fejem fáj: *dolet mihi caput; veséje fáj: ex *renibus laborat PPBl. Ez soror kezdé erzeny nagy faydalmat az ev job vallaban, vgyan azon helyen, hol zent Margyt azzomak faj vala (MargL. 64). Monda zent Damancos, hog feye fay (DomC. 139). Színe faya rayta: tactus dolore cordis intrinsecus (Helt: Bibl. I.C2). Nagy lelke fájva keresi az orvos Christust (Zvon: Préd. I.301). A szívem faya rayta: proh dolor (Ver: Verb. 296).

[Szólások]. Veszem eszembe, mitül fayon bibeje (Zvon: PázmP. 225). Ó tót latról, s másnak fáit az feie belé (Decsi: Adag. 284).

[Közmondások]. Kinek kinek az ő petőrkéie fáj: suam quisque rem neminit (Decsi: Adag. 266). Kinek kinek az ő bibeie fai

(248). Kinek hol fáj, ott tapogatja: ubi dolor ibi manns PPBL. Nállunk is, a kinek hol fáj, ott tapogattya, a hol viszket, ott vakarja (Pázm: Kal. 1767. MNyelvészet. VI.404). Az kinek az foga fáj, rajta tartja az nyelvét (Gér: KárCs. IV.175).

Fájás: dolor, dolentia SK. [schmerz]. A fő fél-részének fájása: hemierania PPBL. Ez igen io lepnek, szűnece fájással ellen (Mel: Herb. 19). Az bal oldalomnak fájása s nyilallása is volt rajtam (Monhrók. XV.35).

ágyék-fájás: lumbago MA. Com: Jan. 57. [lendenschmerzen].

bél-fájás: chortapson PPL. [bauchweh]. Béli-fájás (Diósz: Fal. 152).

comb-fájás: lumbago, ágyéki fájdalom PPBL. [lendenschmerzen].

csipő-fájás: ischias Com: Jan. 58.

fog-fájás: odontalgia Com: Jan. 68. [zahnweh]. Jó fog-fájástól: *prolūbet denticum dolorem PPBL. Fogfayások, főfayások, közüenők (TelC. 143. DelrC. 575). Fog fájás léssen, mikor az nyec rothadnae (Com: Jan. 56. Gér: KárCs. IV.470).

fő-fájás: cephalalgia C. [kopfwel, kopfschmerz]. Megaggott főfájás: cephalaea; náthától való főfájás: gravado C. Részegség miatt való fő-fájás: crapula MAI. Fél fő fájás: hemierania PP. Ki-alszom a bortól való fő-fájást: *edermiscum crapulam PPBL. Synonmak hű yppa nagy fő fájdalomban fekszik vala, es megl alwan hű felette, paranczolat az fő fayasnak es elhagya hűtet (JordC. 533. DebrC. 575). Fő fayas wayon rajtam (LevT. I.254). (Borsfű) jó fő fájástól (Mel: Herb. 121). Fű fájást von magára (Czepl: MM. 185). A részegnek büntetésére avagy megalkoklására a bortól való fő fájás (Com: Jan. 181). Uralkodny fog az hnylő, chez [esés] es harmadnapj hideg feifájások (KBécs. 1651. 45).

gyomor-fájás: cardiogmus C. [magenschmerzen]. Gyomor fájás esek vala ream (LevT. II.32). Gyomorfaúst, has tekerő czemert meg gyógyít (Mel: Herb. 47).

has-fájás: tormina ventris MA. [bauchweh]. Ez bőnei has fayást es vér folyást meg állat (Mel: Herb. 184). Ha gyakran szonjuzol, s ganejod hig siros, has-fájás-is olly jel, mely (Fely: SchSal. 28).

méhe-fájás: [morbus uteri; Gebärmutterleiden]. Méhe fájás avagy anyaméh gyógyító orvosságok (Com: Jan. 217).

mell-fájás: [dolor pectoris, mammarum; Brustschmerz]. Cynamomom fá meel fayastól felette hazual (ÉrdyC. 479b).

oldal-fájás: pleuritis C. [seitenstechen]. Oldal fayas anagy nyilalás miat meg betegülne (Kkrakkó. 1573. A3. Com: Jan. 57).

szem-fájás: ophthalmia C. [augenschmerzen]. Vala egy nomes leau kynek oly nagy zeme fayasa (ÉrdyC. 403b). Fő, fog, szem fayas (Bora: Préd. 13). Szem fájás ellen való (Com: Jan. 174).

szív-fájás. Szív fájás: cardialgia Com: Jan. 57 [herzleiden]. Szív fájás, keserülés: cordolium PPBL. [herzweh]. Zyw fayastól testy reezketegőt meg vyaszt (ÉrdyC. 465b). Melynece, szív fayasat, hurutot gyógyít (Mel: Herb. 177. LevT. II.248). Szív fájás ellen való (Com: Jan. 175. Sim: Evang. 176).

Fájdal: doleo, indoleo Kr. [über etwas klagen, beklagen]. Lata hū napát vezteg fekwen, feyet faydalwan: vidit soerum ojus febricitantem (JordC. 376. 456). Feiet faydallya (Frank: Hasznk. 32). Ott kem a hol faydallya (15). Bankodol de nem faydallas, haragszol de ehendez vagy (Pécsi: Ágost. 42). Rabságát faydalva érzi kedvessének (Gyöngy: KJ. 64). Füleit faydalta a sok jövő menő zörgölődő kocsik miatt (Fal: TE. 773). Balsorsom szívből faydaljátok (Könyi: HRom. 163). Kumillaja felett igen nagyon faydolt (155).

[Szólások]. Ha egygyetskő maga bibéjét faydallya már az egész nemzetségen megfordult a nyavalya (Fal: NA. 132). Nem tsuda, bogy (a pór nép) maga bibéjét faydalja (Fal: BE. 558).

Fájdalom (fayadalmayrth PozsC. 23. fayadalm PeerC. 126. fájdalommal Cis. I.4. faydambol NagyszC. 4): dolor, dolentia C. MA. [schmerz]. Fájdalom nélkül létel: indolentia; gyermek szilés faydalma: puerperium C. Szemnek könyvező faydalma: epiphora PPBL. Meg toglaytatec nag faydalmackal (TelC. 227). Bekevtik vala az ey kezét az nagy faydalmert (MargL. 23). Azon keserűségben, kit a nag faydambol viseltel (NagyszC. 4). Munka, faydalom es korsag (BodC. 3). Nag fayadalmal zakadoz naak vala az ynak (PeerC. 126). Mikor a városbelice fayda lomba volnanac: quando gravissimus vulnerum dolor est (Helt: Bibl. I.R.). Kettős gyermeke léssen, nagy fájdalommal hozzá az gyermeket (Cis. 14). Minden nevettség faydalommal elegy es az öröm vége sirás (Pázm: Préd. 469). Szabados voltál a faydalommal való szilésnek átkától (Pázm: Imáds. 37). Szébbél faydalom (Toln: Vigaszt. Előb. 19). Az tigris nem örül ugy véres praedában, mint te, ob kegyetlen, lölköm faydalmában (Zrínyi: ANyr. 3). Veséc faydalma: nephritis; has rágo faydalma (Com: Jan. 57). Szívét nagy faydalom szállya (GyöngyD: Char. 74).

ágyék-fájdalom: [lumbago; lendenweh] (Nad: Kert. 309). Ágyéki fájdalom, zomb-fájás: lumbago PPBL.

fő-fájdalom: [cephalalgia; kopfschmerz]. Synonmak hű yppa nagy fő faydalomban fekszik vala (JordC. 533. 258. 456). Few faydalmat kezdte zowwedny (ÉrdyC. 543b. 248. ThewrC. 217).

oldal-fájdalom: dolor lateralis PPBL. [seitenschmerzen].

öklelet-fájdalmú: pleuriticus MA.

szem-fájdalom: [ophthalmia; augenschmerzen]. Nagi zow faydalom (VirgC. 104). Szem faydalom igen uralkodik (Cis. E2).

szű-fájdalom: cardialgia, cordolium Kr. [herzweh]. Hom lokom veritékében fúradok, szű faydalommal kínlodom (Pázm: KT. 432. MA: SB. 113. Tof: Zsolt. 55).

Fájdalmas: dolore affectus, dolens, aernunosus, sauciū MA. [mit schmerzen behaftet, schmerzend, weh, leidend]. Béli faydalmas, bél-fájó: iliosus PPBL. Nézed faydalmas köñmes zembét (VitkC. 18). Az faydalmasoc mikor fúznak erőssen, hideg dör léssen (Cis. H). Nékem uram légy igralmas, mert vagyoc nagy faydalmas (MA: Bibl. V.5). Soc betegce es faydalmasoc vadnac (MA: Scult. 61). A ki faydalmas szemre néz, tsak tekim tettel-is szem-fájó léssen (Pázm: Préd. 955). Feje faydalmas keze reszket (233). Fájdalmas szem (Hall: Paizs. 72). Fájdalmasson mondotta (Illy: Préd. II.209).

Fájdalmatlan: dolore carens, quod est absque dolore Kr. [schmerzlos]. Adgyon az isten tenéked faydalmatlan, gazdag örömi órát (MA: Scult. 14).

Fájdalmatlanság: indolentia MA. PPBL.

Fájlal: 1) doleo, indoleo MA. doleo, indolesco PPBL. [über etwas klagen, beklagen]. Fájlalom, fajjalom elválsz tölme: lacrimas non teneo, cum a me *abjungeris WF. Gionrat igőu failala vala (DebrC. 157). Hasat kezdte faylalni (Helt: Bibl. I. b4). Ha ki nehezen lehelletet vehet, es mellét faylallya, ez igen használ (Cis. F2). Faylalni kezdette fejét (Toln: Vigaszt. Előb. 9). Bibéjét faylalni (Czepl: Japh. 3). Meltün faylallya, es panaszkodik (Illy Préd. II.295). Ha edgyik kéz beteg, a más kéz is-fajlallya (Tof: Zsolt. 51). A víz szélin szedegető melhetskék után igen intelkednek [a békák], mellyek akár mint tsipkedjek is öket de ök azt nem fajlaják (Misk: VKert. 260). 2) [dolore afflicto, schmerzen verursachen]. Ertem mi faylallya a te gyomrodát (Tel: Fel. 6). Mi ezután nagyságod fejét irisunk által nem akarjuk faylalni es busítani (MonTME. III.328). Talayadona a tíznek, hogy faylallyon (Lép: PTük. 196).

Fajlalkod-ik: [queror, conqueror; klagen]. Mint az arany a tűzben nem fajlalkodik, úgy az igaz a háborúságokban (Illy: Préd. 132).

[Fajlód-ik]

Fajlódás: [passio; das leiden]. Lelkem fajlodása készitete ez panaszra (Szöll: Dáv. 3).

Fájó: dolens Kr. [schmerzend, weh]. Fajo lab, fayo kar (ÉrdyC. 561b. 638b).

[Szólások]. A fájó tetemét érinted (Kisv: Adag. 540).

ágyéka-fájó: iliosus MA.

bél-fájó: iliosus PPBL.

béli-fájó: alvinus PPBL. [wer bauchweh hat]. Mykoron hely fayo vona (egy király), meene zent Marthanak koporsosyához es ottan meg vygazek (ÉrdyC. 443).

foga-fájó: [cui dentes dolent; der zahnweh hat]. Foga-fájó ember (PP: PaxC. 80).

fő-fájó. Feje-fájó, náthás: eravadinus PPBL. [kopfleidend]. Kit (a tejet) főfjók, s hideg lelők kerfilyenee (Felv: SchSal. 17). A juhok gyenge fejűek, fő fájók (Misk: VKert. 204).

gyomor-fájó: stonachiens MA. [magenleidend].

has-fájó, hasa-fájó. Hasfájó, az kinek a hasu megyön: alvinus C. hientericus MA. [an bauchweh leidend]. Édes körtmély jó hasafájónak (Mel: Herb. 1). Hasa-fájó ember (Halt: Paizs. 230).

inai-fájó: nervicus MA. [nervenleidend].

joha-fájó: hepatus MA. Nom.² 349. [leberleidend].

lába-fájó. Egy lába fáiu férfiu: vir infirmus in pedibus (Helt: UT. E6).

lép-fájó: lienicus PPBL. [milzstüchtig].

máj-fájó: hepaticus C. PP. [leberleidend]. Mayafaju: hepaticus MA.

oldal-fájó, oldala-fájó. Oldala-fájó: pleuriticus C. Sarga repa oldal füeknek haznal (Beythe: FivK. 77b. Felv: SchSal 29).

orra-fájó: polyposus C.

szája-fájó: stomaticus C.

szem-fájó: cui oculus dolet Kr. [augeleidend]. Szem-fájó ember (PP: PaxC. 48). Szem fájókká vadokká lesznek (Csanaki: Dögh. 8).

Fájós: [dolens; schmerzend, weh]. Azért is fel-ültink a mi lovainkra, meg a nagy veréstől fájós inainkra (Gvad: RP. 83).

fő-fájós: crapulosus PPBL. [kopfleidend]. (Tarn: Szents. 39).

lépe-fájós: [lienosis; milzstüchtig] (ACsere: Enc. 240).

Fajtat: **I** [dolore afficio, schmerzen verursachen, ein leid zufügen]. A szőrből-kötött imeg a testet sauyargattya és fajtattya (Pázm: LuthV. 298). Micsoda gonosz vagyon a disciplinában, hogy a mezitelen testet fajtattya (Czegl: MM. 112. 116). Estvéli bor-ital ha fajtattya fejed: si nocturna tibi nocent potatio vini (Felv: SchSal. 10). **2** [doleo; über etwas klagen]. Lábat gyakran fajtattván, jókor fekszik vala le (ErdTört. L14).

FAJD: urogallus MA. Major: Szót urogallus minor Nom.² 163. [anerhahn]. Bonosa vulgo fuid 1503. (Szilády: Temesvári Pelbárt 68). Fajd vagy fogoly, valamicsoda madár leszön (Radv: Csal. III. 39. 68). Vöttiök prédikátor uramnak egy fajdot (MontME. 132. 31. Com: Jan. 16).

gatyás-fajd: lagopus C. PP. [schneehuhn].

FÁJIN: [primae notae, bonus; fein]. Fayn poszto (SzCsomb: Utleir. 200).

FAJLANDIS (*fajlandis* Thaly: VÉ. II. 111. *fajlongus* Gér: KárCs. IV. 27. 214): [pami genus; eine art tuch]. (VecfTrans. 6). Kanyaváz fajlandis, rengek és közlandis (Szeutn: Kalm. 7). A fővezér ezer sing fajlandis posztót rendeltetett (MouIrók. XV. 46).

FAKAD (*fackadék* KKrakik. 1573. B3. *fokad* Mel: Sám. 185. Szathm: Cent. 607. ki-*fokad* Hall: HHist. Szath: Cent. 67. *fokadék* KlDebr. 1619. D8. Nad: Kort. 283. *fokasz* Pös: Igazs. I. 46. *foggat* Derk: ÖElet. 74. Gyöngy: Cup. 16): **1** erumpo, pateo MA. [ausschlagen, treiben]. Bimbóval fakadok: gemmasco; fakad a szőlő: *progemmat vitis PPBL. Wyionnan fakadot szőlő vesző (Born: Préd. 210). **2** mano MA. [orior; entspringen, entstehen]. Nem közöségészek az új gyölekezetek, mert minden fűdők forgásában nem vóltanak, hanem a minap, bizonyos időben fakadtak (Pázm: LuthV. 297). A romai ecclesia nem ujonnan fakadot: hanem, minek utánna egyszer az apostoli predikállással fel-állatot, számtalan üldözések-közöt, mindenkor meg-maradot (322). Valjon mitül fakad ez a tudomány? (Fal: BE. 570). Mind ez (emlékezet, értelem sat) nem a valóságos vagyonsága a léleknek, hanem tsak töle fakadó külső foglatosságai (572). Jessének gyüikeréből fakadt Kristus (SzD: MVir. 137). A templomból egy arany koronát ki-vin, de niheut fejébe tévé, pokol-var fakada fejéu (uo.). **3** [vertor, fio; werden]. Azt sem tudta mire mégyen, és hová fakad az dolog (Pázm: Kal. 122). Az ő betegségek hagymázra fakad (Fal: NU. 252). **4** [venio, immergor; hineinfallen, geraten, einsinken]. Az út Debreczenbe fakad (NyKözl. XV. 334. Pázm.). Munkács felé sürrő erdőkben fakadtunk (MonIrók. XXIII. 440). Lépési mélyen fakadának [a süppedős helyen] (Gyöngy: KJ. 74).

[Szólások]. Kőfalok valának rontva, az terekek vadnak dob-jok fakadva (Tin. 145). Szegényökre eltágulának, dobok fakadva elbúsulának (175). Az igyenes útból kitanorítsák, ezeket vessessék, megbáborítsák, s így dobja fakadva bocsássák, hogy bosszonkodjanak (Veresm: Lev. 218). Fakad, mint a hajnal, a szerentséje (SzD: MVir. 137). Sirásba és fohász-kodásba fakada (Mad: Evaug. 596). Bolondságra fakadni: *ahire ad ineptias. Úgy megharagutt, hogy fenye-tődésre fakadott: haecenus excaudit, ut minaretur; ha-ragra fakadni: *erumpere stomachum in aliquem PPL. Tud-ton tudván azt-is, hogy, ha kérdésre fakad a dolog (SzD: MVir. 137). Panaszra fakadnak (Szathm: Cent. 607. GyöngyD: Char. 106). Rendetlen dologra kelle fakadnom (Nyr. XII. 80). Illyen szóra ne fokadgyanak (Szathm: Cent. 116). Ez igikre fakadot (Illy: Préd. L43). A község azonnal zöndülésre fakad (Kónyi: HRom. 62). Orra eleibe fakadott az igazság (SzD: MVir. 136).

el-fakad: [incido; einsinken]. Hogy niár el-fakadgyon, nem fél, lékes semlyékeken (Gyöngy: KJ. 90).

[Szólások]. Elfakada mowetwe (ÉrdyC. 654). El-fakadok rajta nevetve hangosan (Gyöngy: Char. 86). Majd hogy el nem fakadok nevetve (Thaly: VÉ. II. 386). Elfakad nevetve, mondván, hogy néki lehetetlen, hogy holmi nevétséges dolgok ne jussanak eszébe (Mik: TörL. 61). El-fakattak nevetve, hogy ez a vén ember illetően furtsaságra magát kiteszi (Kónyi: ÁM. 89). Örömebe el fakada syral (KazC. 12b. 16). Elfakada azonnal syrwa: coepit flere (JordC. 509. 71). Ottan el fakat syrwa (ÉrdyC. 544b. 502. 578. VirgC. 107). Elfakada syrwa Jesus: lacrimatus est Jesus (Pesti: NTest. 212). Elfakad sirva és keservesen sir (MA: Scult. 812).

föl-fakad: **I** [ebullio, maneo; hervorbrechen, hervorquellen]. Fel fakada az vyz (a köből, ÉrdyC. 580b). Kwth few fakada ifel (655b). Egő vas pléhőkön kezdé mezitelen labbal iartantat, de eg kwth fakaduan fel meg olta az vasnak thűzes voltat (DebrC. 44). **2** [regelor; auftauen]. A fel-fakadtt fagyok sárral egyelűnek (Gyöngy: KJ. 133).

ki-fakad: **1)** [rumpor; ausbrechen, aufgehen]. Mind ki-fakadt abban a nyavalyában az ajaka: morbus labra foedis nuberibus *obsedit; kifokadott kelések: *pustulae ruptae PPL. Hogyha fűgét tészesz fekélyre, kelésre, vagy ki-fakadnak vagy eloszolnak (Felv: SebSal.² 14). **2)** erumpo C. ebullio MA. [hervorbrechen, hervorquellen]. A gonoszság ki-fakadott: suspicio *increpuit PPL. Ha ki nem monthatnaia, az oldalannis ki-facadia (GuaryC. 13). Meegb az itra nem mertem kifakadni (Monfrók. XXVII.34). Isten segítségéből mezdősegre ki igyekezem fakadni (XXIII.31). Az ki kibolyoghatott Moldvára fokadván ki. (Kem: Élet. 31). **5)** [pateo, liqueo; klar werden]. Ezekből ki nem fakad, a mit akar (Pázm: LuthV. 430). **6)** [stomachum erumpo; ausbrechen, seinen zorn auslassen]. Nem lehet, hogy ki-ne fakadjak; non *possum quin exclamem PPL.

[Szólások]. Hogy barátom ellen holmi átokra ki ne fakadgyak (Hall: Paizs. 229). Irégyességre fakadott ki (Hall: III. list. III.2). Arra fokadnak ki, hogy isten elhadta őket (Szathm: Cent. 67).

kifakadás: ebullitio, eruptio MA. [das hervorquellen].

még-fakad: [disrumpo, erupo; hersten, zerspringen]. Meg-fakadt kelés: pustula *rupta PPL. Az tömlök még fakadnak: rumpuntur utres (Sylv: UT. I.14). Csak nem fakad meg mérgében (Decsi: Adag. 172). Buburék, vagy víz színén való tatyéls, melylő mnygárt meg fakad vagy el-oszol (Mad: Evang. 821). Erőlködésében meg fakada Arius (GKak: Titk. 350). Addig fűvél magát, hogy meg-fokada, és oda léu (Hajual: KCég. 251). Mind addig szonjúhozattya, s mindaddig itattya, míg a sok italban meg-fakad, és meg-hal (Csiúzi: Síp. 148). Tsak nem meg-fakad, dermed, mérgében (SzD: MVir. 137).

[Szólások]. Ennek első részének, ha meg-fakad, sem árthat Sámbar (Czegl: Japh. 238). A sűr nem ragad, nem, ha meg-fakadez is (Matkó: BCsák. 26). Ha meg-fakadnak, -hasadnak, sem tehetik szerét (SzD: MVir. 137).

Fakadás: **1)** eruptio C. ebullatio, irruptio, proruptio MA. [das ausschlagen, das entspringen]. **2)** gemma C. [knospe, austrieb]. **3)** lepra [ausschlag] Helt: Bibl. I. Ddd.

Fakadat: [pustula; blatter, ausschlag]. Az bal szemé mind kidagatt és szemű mérges fakadatokkal kifakadozott (LeVT. II.390).

Fakadék: **1)** pustula PPL. [blatter, pustel, hitzbläsehen, ausschlag]. Apró köles-forma fakadékok: herpes; ortzán-való fakadék, bíbirtó: jonthus PPL. Folyó dagadás, tárgyu, fokadé (Com: Jan. 60). Nemeliek csak kiezín fakadok mint is hirtelen meg halnak (Fél: Tan. 497). Mérges kelevények es fakadékok (Frank: HasznK. 15). Lassan mulik az fakadék rólunk (LeVT. II.121). Fakadé vagy szopló: lepra (MA: Bibl. 199). A fokadé varral, kemény bírrrel béborittatit (Com: Jan. 60). Himlők, fakadékok, rüli (ACsere: Enc. 186). **2)** [gemma; knospe, austrieb]. A hideg meg kezdí foytani mind a fakadékokat, mind a szőlőken, mind az olay fikon (Kkrakkó. 1573. B3). **3)** scaturigo Kr. [quolle]. A szomszéd tisztá fakadékuak meut, mosó-dott, rendbe szedte köntösét (Fal: TÉ.¹ 155).

Fakadékoscska: [pustula; pustel, blatter]. Jobb kezem feje livín fájadalmasabb és dagattabb, ott is rettenetes vizketegséggel sok fakadékoscska fakadott ki (Monfrók. XV.103).

Fakadékos: pustulosus MA. [pustulös, warzig]. Fakadékos orr (Derk: ÖÉlet. 35).

Fakadoz: **1)** dissecor. Halwan az eelleyen bezedeketh fakadoznak vala ew zywőkben: audientes haec dissecabantur cordibus suis (ÉrdyC. 172b). **2)** [progermine; hervorschiessen]. Üdö jártával újon fakadott, hajtott, tsemetézett, fattyú-veszőkkel fakadozott, a gonosz tudomány (SzD: MVir. 136).

ki-fakadoz: **1)** erumpo [pullulo; ausschlagen]. Kifakadoznak ő gúkeri: erumpet radix eius (BécsiC. 200). **2)** [exulceror, supuro; schwären]. Az bal szemé mind kidagatt és szemű mérges fakadatokkal kifakadozott (LeVT. II.390).

Fakadozás: [germen; trieb, schössling]. A gonosz szokások fakadozási apróként elnyomják, és fojtják, a mi jó van bennünk (SzD: MVir. 136).

[Fakadoztat]

ki-fakadoztat: [erumpere facio; zum ausbruch bringen]. Mellyünk, vállunk, tomporunk fájdalmit ki-vonsza és ki-fakadoztattya, ha reá kötetetik (Pázm: Préd. 321).

FAKASZT: **1)** [progermine facio; spriessen lassen]. Ha egyszer el-vagdallyuk-is a test vágyódásit, gyökere meg-marad, és szünetlen újab jövéseket fakaszt (Pázm: Préd. 165). **2)** [manare facio, effundo; hervorquellen lassen]. Ily keserves igyünk bár özönt fakasszon, bár tengert áraszson, nintsen benne haszon (Fal: Vers. 913). **3)** [cogo; zwingen, treiben]. Hadaimat inconventiaria fakasztotta a szükség és fizetelenség (Monfrók. XV.371).

[Szólások]. Könyveit árasztja s keserves beszédeit szókra fakasztja (Thaly: Adal. II.416). Ezt (az igazságot) másnak orra eleibe fakasztani (SzD: MVir. 136).

bé-fakaszt: [irumpo; einbrechen]. Nem lehet ugyan, hogy miker a víz árad, valohol be ne menyen, s bé ne fakaszsa a töltést (Zrínyi II.290).

föl-fakaszt: [refigo C. aperio, manifesto MA. [aufbrechen, öffnen].

ki-fakaszt: **1)** [eruo, eripio; ansreißen, herausreißen]. Kiwe fokasztatyk emberi zywnek zöme (Sün: Evang. 191). **2)** [erumpere facio, manifestum facio, declaro; zum ausbruch bringen, zum ausdruck bringen]. Völtak olly tudós emberek, kik értették, és ki-fakasztották néha, hogy nem lehet a világunk töb istene egynél (Pázm: Préd. 371). De nagyobb része azokunk, kik két szünel éltek, ezekben semmit sem hittek; mint idővel magok ki-fakasztották (Pázm: Kal. 731). Néha néha ugyan ki fakasztottak az igazságot (Bai: Cslsk. 434). Ez ki fakasztya ha mi gonosz telben el rőtyezet volt benned (KCsep. 1626. A7). Előtte való napokban is tett vmely szót ugyan, de most ugyan nagyobb mértékben fakasztottam ki (Monfrók. XV.12). Uram, a te beszéded eleven erket mozgat, s minthogy már kifakasztottad, meg kell vallanom (Fal: NU. 287). Lator ellenségünk oly nyilást tehet szívünkben, hogy szinte fenekére lásson és legmélyeb titkainkat ki fakasztbassa (Fal: UE. 472).

még-fakaszt: **1)** erumpere facio MA. [hersten machen]. Az vybor meg fakasztia a tömlöket (Mel: Jób. 77). **2)** exulceror MA. [zum schwären bringen]. Ezen víz a sült is meg fakasztya (Mel: Herb. 149).

FAKGASZT, FAGGASZT: [corrumpto, vexo, macero; zerreißen, peinigen]. Akár mint törjük, faggaszszuk elménket (Tarn: Jóak. 138). Az juta eszembe és nem keveset faggasztya szívemet, ha tégeel elvesztek, hová lészek (Fal: TÉ. 678).

FAGGAT: **1)** macero, divexo, contero, corrumpto MA. [zerreißen, zerleißen, foltner]. Faggattya vala hönen magát: concidens se (JordC. 467). Kezde layzat zakalnat zaggathuy es omen magát tőny faggathuy (ÉrdyC. 411b. 307b). A Chris-

tus faggattatott az mi vétkeinkért (Dév: Orth. 19). Fogyattáék, faggattáék testeket (MA: SB. 127). Faggatta az apostol testét (Czegl: MM. 200). A nemességnek privilegiumit faggattáék (Fal: NE. 60). 2) vexo MA. vexiren Com: Vest. 150 [peinigen]. Azon sokáig töri, faggattya magát (MA: Scult. 883). Ha jutalmazó haszna nincs a jó cselekedetnek, és istentől semmit nem érdemel nehéz el-hitetni az emberekkel, hogy haszontalan fáradsággal faggassák magokat (Pázm: LuthV. 111). Némelyt az epeszti s foggattya kimyában (Gyöngy: Cup. 16). Soknak szívét a félsz is faggatta (Könyi: IIRom. 51).

által-faggat: [transfigo; durchbohren]. Az tviskel által faggatao vala mind az ő aga veleiglen es naddal verie vala (DebrC. 315).

bc-faggat: [caedo, comminuo; einschlagen]. Amac vtmna Numerarius cazar feye befagvatvan zörnű halldal hala (Nádc. 518). Sok utazó embereket is csaknem megölt a rettenetes nagy jégeső, süvegeikkel is magokat nem oltalmazhatván, fejüket befagvatta (Rumy: Mon. 1128).

el-faggat: contero, corrumpto MA. [zerreissen].

még-faggat: [macero, excrucio; zerteischen, peinigen]. Az őrdögűl szörnven meg faggattatott és meg rutéttatott vala (Zvon: Post. 1519). Betegséggel meg faggattatott (IL36).

Faggatás: maceratio, vexatio MA. [folter, peinigung].

elme-faggatás: [sollicitudo; kümmernis]. Valamint a szolgák mezei a-vagy házi munkával terhelhetnek, úgy az urakat sokféle gondviselés farrasztja és elme-faggatás (Csizi: Tromb. 116).

FÁKLYA: fax, fumalia, torris C. taeda MA. [fackel]. Szurkos fényő fáklya: taeda PPI. Halotti fáklya: *fumera fax; a fáklyákat meg-gyújtani: *inflammare taedas PPI. Ki löttetec mikent toluaihoz töröckel es rudackal es fáclackal megfoguoct engemet (MünchC. 102). Egő fakliakkal kezdő az ő oldalat egettetni (DebrC. 12). Egő fakliak es zönetnekők (173). Fakliakat egetenek (TihC. 180). Fakliák nag lidérezek acki alá esik az égből mint ég cyllag (Mel: SzJán. 94). Töletek gyujtattak háború fáklyái (Orczy: KöltH. 45).

Fáklyácska: facula C.

FAKÓ: 1) gilvus PPI. fahl Adámi: Spr. Fakó szín: *color gilvus PPB. Ad metas terrae Focoon (? 1307. Knauz). Fakó [vezetéknev XVI. sz.] (Nyr. IX.365). Egy fakó paripa (Radv: Csal. II.299). 2) [equus flavus, equus glaucus; fahles pferd, fálbe]. (RákF: Lev. 1.347). Meg tsapkoztam fakómnak a farát, hogy jól szaladhasson, nem huztam agyarát (Gvad: FNót. 11).

[Szólások]. Nem wala modya fakó az te keuansagodnak [mondja a kutya önmagának] (Pesti: Fab. 11b). Fakó kocsi, kender hám, nemes ember, szür dolmány (Fal: Jegyz. 923). Eb ura a fakó; te túl s én innen (Thaly: Adal. 188). Vonszon fakó, de ismeg vonszac fáckót (Helt: Mes. 221). Fakotis vonnyák, de fakóis vonnya: Dedi malum et accipi (Deesi: Adag. 97). Fakóis vonná, s fakótis vonnák (Czegl: Japh. 113). Többet költ a fakóra, mint érdemi fara (Kisv: Adag. 454).

[Közmondások]. Késő akkor zárnod, ajtót lakatolnod, mikor oda a fakó (Kisv: Adag. 5).

cseri-fakó: [Franciscanus]. Minden szeles szonak, tudomának, es czeri-faco eretnek szonak ne higgiünk (Mel: SzJán. 43). Tótoe es barátoc saláta [igy], mert igen eszié a tótoe es czeri-fakoc (Mel: Herb. 183).

zsufa-fakó: [equus flavus; fuchsfalb, schmutzfalb]. Sufa fakó lovam (Gvad: FNót. 2).

FAKTOR. *Faktora a kereskedő embernek: institor; factor, ladendienér PPB.

1. FAL: paries MA. [murus; wand, mauer]. Falba csinált láda: riscus MA. *Boromából rótt fal: coneratiuus paries PPI. Tapasztos fal: delutamentum; bé-irt és festett falak: *deformati parietes; fal tapasz, kúrpit deszka: *cristae parietum; falt vinni-el rája: parietem *ducere per locum; kosokkal töretnek a vár falai: balista *concutiuntur arces; romlott falnak hulladékját ki-tisztítom: erudero PPI. Zent Imancoas az ev vallat vete az egyház falának, ezenkeppen mynd az tellyes egyháznak romlasat meg turta (DombC. 15). Kynkek (sátoroknak) falay ha mynt aranyas byborral bel vontak vona (ÉrdyC. 511). A fundamentom a háznak erőssége: az tartya a falulat (Pázm: Préd. 305). Az falak mesterségesen iratosok (MA: SB. 264). A ház le-onlic és lézniec fal romladedkoc: rudera (Com: Jan. 105). A falt vagy aszalt, ha megtapasztalja az ember, melegséget érez (Mik: TörL. 30).

[Szólások]. Hirdettetett az evangeliom abban a városban, és a pápistaság falba omított vótt (Pös: Igazs. II.165). Sok helyekben, falukban, városokban falba romolván a pápistaság (Matkó: BCsák. 121). Agoston a Manicheusokat falban rugta és keresztyénné lött (Pös: Válasz. 233). A falba ütni a fejét: caput parieti *impingere PPI. Az ti capitánitok Luther és Caluinus falban verték az feieket (Bal: CsIsk. 136). *Falra mit hánsz borsót? gallos execat MA. Eseedezett értem hathatós szavával, de ez is csak fala hánya itt a borsót (Gvad: RP. 132). Anagy igyál, anagy vakary falt: aut bibe, aut abi (Deesi: Adag. 75).

fő-fal: [murus principalis; hauptmauer]. Evtő feyett az fev falhoz (CornC. 354).

hordó-fal: [doli lamina; fassdaube]. Hordó falt hortunk Kys Istvan vramnak (RMNy. II.309).

kő-fal: moenia, murus C. MA. [mauer]. Kőfalhoz való: muralis; kőfalon belül való: intramuranus C. Kőfal melléke: pomorium MA. Kőfallal kerített: moenitus; kőfal ormozatja: muralis lorica, pinna, crepido; kőfal-darabok: moenia diruta, rudera; a kőfalra lajtorjákat támasztani: erigere sculas ad moenia PPB. Nég zégő kőnecből raka a kő falit: muros ejus (BécsiC. 11). Kő falath rakuak (AporC. 61). Hogy meg epwtessenek Jerusalemnak kőfaly (KeszthC. 130. JordC. 738. LevT. 1.264. 265). Rettenetes keppen le onla Hierikónak erős kő fala (Tel: Évang. II.221). Végy magadnac egy vas serpenyőt, és állasd fel azt vas kő fal gyanánt te közted és az viros között (Kár: Bibl. 112). Köz kő fal (II.148). Hermionis vice erit, mint egy kőfalhoz vgy támaszkodhatol (Deesi: Adag. 124). Kőfal között [bőrönben] tartatja ma is, az hol sem él, sem hal (MonIrók. XV.479). A házam négy kő fálból áll, azon egy fa táblás ablak, azon a szél mind szélire, mind hosszszira be jöhet (Mik: TörL. 21).

kőfali: muralis C. MA. [maner-].

kőfalos: muratus MA. [mit manern versehen].

köz-fal: paries, sepimentum, dissepimentum, interseptum C. paries intergerinus MA intergerium PPI. mittelwand Nom. 31. (Born: Préd. 261). Közfalt annak kőrmüle vete: sepeum circumdedit (Fél: Bibl. 36). A Christus az ű halalanac általa az ellenkezeset es az kőz falt el rontotta, az poganiokat es az sidokat őszue bekellette (Fél: Tan. 269). Véghetetlen köz fal vagon az isten és az emberek útai között (DEmb: GE. 161).

Falatlan: [pariete destitutus, sine latere; ohne seiteuile, ohne leiter]. Miért kell a piacra vonni falatlan taligáján bűdös borát (Matkó: BCsák. 54).

Falaz: [rotam curvatura instruo; ein rad mit neuer felge versehen]. Az kinek az apja kereket falazott is, most a fiu megharagudnék ha urnak nem bűnád (MonIrók. XI.356).

2. FAL: sublabro MA. glutio; schlucken PPI. voro; tressen Com: Vest. 151. Egi komondor a kezét zayaba faluan a ven-

degők közze hozza (DebrC. 34). Az tobzodok, részeszednek, nyelnek, falnak és isznak: die schlemmer schlemmen, fressen und saufen (Com: Vest. 101). Urak laknak, inas fal (Fal: Vers. 878). Gyöngyöt fal a nyájam, hizik, szaporodik (907). Ezek a bősület-vadászó kis munkás hangyák [emberokról] mind untalan bajnoki magasztalásokat akarnak fahí (Fal: UE. 508).

[Szólások]. Fald bellyeb [hallgass], ha vezni nem akar: cave toracem (Deesi: Adag. 112. Ker: FelsK. 170). Fald bellyebb a sipot (Matkó: BCsák. 179). Fald belylyebb sipodat, ha nem tudsz szobeket (Fal: Vers. 908). Szulikár földet fal [meghalt] (Zrinyi: ASyr. 193). Bánom, magam majd megcsaltam és majd gyilkos horgot faltam (Amade: Vers: 193). Falta a könyveket (NótPM. 27).

be-fal: 1) sublabro C. devoro, deglutio MA. verschlingen, hinunterschlucken PPB. Befalylác az özevegőknecc házakat: devorant domos viduarum (Helt: UT. M7). Ki tudgya! talán semmi rossznak nem mondható, ha tután-szúrnra nyelvétek s falnátok bé az öreg búneket (Fal: NA. 147). 2) [ore contineo; in den mund nehmen]. A kis gyermek az ő anyának ömlőjét szajával be fallya, de azért nem a húsával él, hanem az tejét szája ki abból (MNyil: Agend. 102).

félbe-fal: [devoro, opprimo; verschlucken]. Vala halgatása félben falt szavának (Gyöngy: KJ. 17).

föl-fal: deglutio MA. devoro; fressen, verschlucken, verschlingen PPB. (GyöngyD: Char. 396).

Falás: [devoratio, hellnatio; das fressen]. Zabállás, evés, ivás, falás ellankaszttya a testet (Kisv: Adag. 239).

[1. Falat]

be-falat: [devorare facio; verschlucken lassen].

[Szólások]. Ha valamit szegény após szölländ, befalattya férjével asszonyom a nyelvet (Ker: Préd. 235).

2. Falat: buccella, buccellatum, bucces, frustum, crustum C. offa MA. bolus; ein bissen PP. *Jó falat: portio delicata, bolus delicatus, ein guter bissen; *jó falatokkal élni: ventre duci, sich mit leckerbissen speisen PP. Tsontatlan falat: pulpa PPL. Marád te falatodat: intingo buccellam tum (BécsiC. 5). Vón Daniel zurkot es zórt es égbefőze es alkotta falatokba (fécit massus) es ada a sarkának zaiba es megzakadoza a sarkán (175. MünchC. 200). Ees az falat kenyere vtan bo mene ludasba Satanas (WinklC. 150). En egy falat kenyeret hozoc tüneltek: ponam buccellam panis (Helt: Bibl. I. G1). Collatoria valo falatok (Bal: Epin. 1). Serpönyöben rántott gömbölyű falatokat csinál (Com: Jan. 79). A kenyerec darabonként, falatonként szegdellettek (109). Sokszor az évő falattal együtt az embernek szájába is bérepül (a légy, Misk: VKert. 655). Csömögős falat (Thaly: VÉ. II.176). Fut a szarvas, vad-kan iget, rókák féltik farkokat: sok a hajtó, zeng a liget, hull sok drága dám-falat (Fal: Vers. 875). Minden pitmü erdei falat dítséri teremőjét (Fal: NA. 190).

[Szólások]. Mind egyebet megszerze az oppugnatiohoz; [de] látá, hogy nem neki való falat [Buda ostromlása] (Monlrók. III.79). Nyalánk vagyok, szeretem a jó falatot: ligurio PPB. Ne tsak lólkével, hanem testével is tégy jót szomszédodnak, ne tsak akkor, mikor már se falattya se földtya, hanem mihelyt észreveszed, hogy reá nehezedik a szegénység (Fal: NE. 116. SzD: MVir. 379). Kenyér haj-is m ézes falat kyanánt vagyon éhező embernek: *jejunus stomachus raro vulgaris tenuit PPB.

[Közmondások]. Job egy szároz falat békességgel, hogynem mint a meg vágot barmockal töllyes ház sembőllessel: melior est buccella sicca cum gaudie, quam domus plena victimis cum jurgio (SalMark. E3).

Falotka: offella, offula MA. [bissen].

Falatoeska: offella C. [bissen].

Falatoz: mando, esito; kauen, beissen, oit essen PPB. Elkészült az ebéd: jertek falatozzunk, ketskével bárányval vígan vagdalkozzunk (Fal: Vers. 905).

Falatozás. Falatozás vacsora előtt: anteaenium MA. Falatozások, nyalakozások, kortyozások (Fal: NU. 304).

Faldok: [ingurgito, devoro; verschlingen, fressen]. Faldoku: ne nyelled (Kár: Bibl. 1.671). Ismét régi okadását faldokj: (Matkó: BCsák. 251). Ne faldokd mohon (Mey: 6Jaj. II.20). Faldoksz mind az medve (Dőn: Rézsegs. 4).

hozzá-faldok: [hiante ore capto; schnappen]. Hozzá faldok [a kutya a futó őzhöz], kapni az inát taláta (Gyöngy: KJ. 12).

Faldokol: 1) ingurgito, deglutio; hinunterschlucken, verschlingen PP. Faldoco ember: homo vorax (MünchC. 34. Kisv: Adag. 130). A ló faldoklya abrakát (Gyöngy: Pal. 1). 2) [mordeo; beissen]. Noha az ersek münket karboztat, hogy a közsegek megengedgyük az szent könyvekbe tekintést: mindazonáltal maga ellen fordulvan, rutul arcal faldoklya erseki személyet, mikor azt írja: mi sem tiltjuk hogy a hívek ne olvassak az irast (Pécsv: Fel. 198).

Faldoklás: ingurgitatio, voratio; das hinunterschlucken, fressen PPB. Megelegíthetetlen faldoklás (MA: Bibl. III.175. MA: SB. 36).

[Faldos]

Faldosás: [captatio hiante ore, morsus; das schnappen, beissen]. Az őrdög olyan, mint amaz orozva harapo komondor; de ha szüntén kapdos is rayntuk, soha nem lebet kárhözatos az ő faldosasa (MNyil: Agend. 181).

[Faldoz]

Faldozó: [vorax; gefräßig]. Ne legy faldozo [így], mint egy oktalan allat (JesusSir. J3. Pécsi: SzázK. 83).

FALKA (folka LevT. 121): 1) frustum, frustulum, portio, offa, crustum MA. pars; teil Com: Vest. 140. stück, teil PP. a) Falka föld: tractus Ver. Lata neg' tüzet, kik neminemű falca földön (aliqubus spatii) valanc tőle (NádC. 679). Iwtank egy falka swrev erdő közbe (TelC. 279). Ew batgya yumar el ment az wton egy falka felidet (ÉrsC. 390). Elő! megyec egy falkáig (Helt: Mes. 274). Terek Bálintot egy falkáig vele viszen (Monlrók. III.69). Vonnak nagy falka földeket (MA: SB. 218). Ő kegyelmének késérot adasson ő nagysága Szolnokig, onat is egy falkáig (MontME. IV.221). Azután az városbeli emberek kísérek ki az városból egy falykáig (ErdTörtAd. IV.170). Az gyermektől az kőpját ol vevé, és az uram szolgál felé egy falkáig ugyan elő hajtva vivé (Gér: KárCs. III.329). b) Ezek vtán egy falka földel (Helt: Bibl. 1.62). Erős viadalt tartának egy falka földig (Helt: Krón. 56). Jo falka ideig a tömlőzbe fle, de osztán onnet ki netetlen (Tel: Evang. L.288). Jo falka idővel azután (II.397). Jó falka időtől fogva (II.613). Egy falka ideig affélle sem megyen (Frág: Serek. 463). c) Falkánkint: frustillatum MA. Az lewelekebh eg folkayath Polany Ferencz kyte fel (LevT. 121). Acker emlékezecc szanarol ugyalanc szűneben, egy falat tüzre vetve halac (Hofer. 267). A tanétvány nem tanul mündenek egész s mind, de részenként, falkánkint (Com: Vest. 74). 2) [caterva; schar, horde]. Egy falkán: *aliquam multi PPL. Krisztusról, kit egy falka balgatag nép isten fiának mondják (RMK. I.104). Az hirre egy falkán indultac (Göres: Mát. 67). Cornelius neuű százaos abból a falka serögéb, mely olasz falkának hivatik: Cornelius centurio cohortis, quae dicitur Italica (Helt: UT. 13). Elő! talál tégedet a prophetáknac egy falkán (Helt: Bibl. II.129). Egy falka seröget uőt melle (Tel: Evang. 1.557). Jo falka hadat hagyta (Göres: Mát. 63). Egy falka török 660. Ma már egy falka lengyel tiszet fogok ke-

gyelmedhez igazítom (RákF: Lev. III.98). Meg paranczolja az ur, hogy az nép falkánkiut letelepedgyéc (MA: Scult. 778). **3)** pars boum vel ovium SI. [hianfen, trieb, rüdel]. Falka barom: armentum Ver. Egy falka ray méh (lly: Jephth. 31). Falkástul hájtatom az marhát (KecsKört. III.337). **4)** [acervus; haufen]. Hagya Isaias, hogy venémec egy falka őszue töröt figét, es kötneie az ő mérigyére, hogy meg gyógyulna (Helt: Bibl. IV.65). Bevíttek egy falka szalmát, azon jó izűt aludt (Monlók. XL359). Im küldtünk egy falka levelet kegyelmednek felőle (TörtT. 1878. I.72). **5)** [pars temporis, aliquod tempus; eine zeit lang]. Jo falkáig vezteg alla (VirgC. 79). Arabyaba es Damasomba egy falkay predykalotta az Crystosth (Konj: SzPál. 118). Sirkwzyt gályára vetik egy falkáig; oztán őneki adának szabadságot (Monlók. III.103). Vala mulatsaga ott io falkaiglan (Illosv: SzPál. 4). Egy falkáig az lovát vezesse (Alv: Post. I.67). Mert az apostolok idejében, es az-után jó falkával, az római páspókók antichristusok nem vólnak (Pázm: Kal. 670).

FALKONY: [bombarda muris rumpendis; mauerbrecher]. Harminez falkonyokkal a jancsárok között a kő falra fel-lőnek (Paskó: Esír. E. Könyörgésecel, büjtőlesekkel, mint meg meg anyyi lelki falkonyokkal, csatáztak a test ellen (Czepl: Japb. 246).

FALU (Joens *folu*tolde, *folu*felde 1268. Knauz. Hutenu*folua* 1350. *Chezfolua* 1351. ZichyC. II.421. 447. *Wegfolu* 1343. no. 89. *folu*nagy VitkC. 45. sat. *folu* MargL. 139): colonia C. vicus MA. [dorf]. Faluuként: vicatim, pagatim C. MA. Falun lakó: vicanus, paganus MA. Falu szabadja: ager *compascuus PPI. Rivulus Wyzfallw theutonice dorfsayff vocatus (1290. CodPatr. VI.355). Adryanfalva, villa (1299. Knauz). Possessio Nogfalw (1313. 1381. ZichyC. I.145. IV.182). Mykoron kezelet vala faluera: quando appropinquabat castris (EhrC. 36). Megkőrnekezé ő fалуokat: circumdederunt vicus suos (BécsiC. I5. MünchC. 54). Vala mel falvban be menendetek: in quemcunqve castellum intraveritis (JordC. 382). Janan varosokrol varosokra falukrol falukra (VirgC. 106). Yevenek egy faluba bee (DebrC. 515). Ezen dologért falujul fizetnek egy Nagy Ferencz nevű katonának (MonTME. I.225). Rongyos falu (Pécsv: Fel. 678). Az falukat elfoglalják (RákGy: Lev. 159).

[Közmondások]. Egy fa nem erdő. Egy ház nem falu (Deesi: Adag. 55).

Falubeli: vicanus C. paganus MA. paganicus PPI. [dorf-inwohner]. Falubeli paraszt (RMNy. III.88. Vás: CanCat. 675).

Falucska: viculus MA. [dörffein]. Egy kysded faluchka (DomC. 243). Mit arthat egy faluczka (Bál: Epin. 8).

Falus: **1)** [paganus; dorf]. Falus biró: epistates C. comarchus PPBL (Bod: Pol. 109). Minden jóakaróimat s faluseleimert köszöntöm (TörtT. XIX.220). **2)** possessionatus [mit gütern begabt, besitzend]. Wadnak sok wrak, nemessek ees ez orzagb bely falvs emberek kewzewl, kyk az kyraly iussath az az igazságot gonozzwl magoknak thwlaydoneytottak: sunt plures dominorum et nobilium, ac regnicolarum, possessionatorum scilicet hominum (Ver: Verb.¹ 107).

Falusi: villicus, paganus Otr: OrigHung. I.296. Falusi kondor: canis *villicus PPI.

Faluz: [circumeo pagos; die dörfen besuchen] (RákF: Lev. IV.482). A törökök éjtzaka faluznak (Kónyi: HRom. 9).

FAMILIA: [familia]. Valamelly familiában első török: princeps *familiae; nagy familiájú, igen atyafias: *fortis familia PPI. Ha tizen vannak is egy familiában, senki nem tanul jó tudományt (Zrinyi II.179). Hogy egy jó-akaró a másikának erszényét itregesse, maradekít, familiáját le-nyomorítsa (Fal: NU. 308). Bé-iktatjuk őket a fő s fő familiák lázaiba, reájok

osztjuk a tisztségeket (326). Alávaló ember volt apja a Bánfi familiához képest (Huz. I.298). Alig találtott vagy egy híres familia, a ki fondációkkal nem szüdeközött volna gyarapétáni (a mi fő-tiszűnket, Csúzi: Síp. 42).

Familiás: [famulus]. Egy deák professor szájbűl hallotta, hogy az oskolába más nap megvirgáztat, már a familiás vizbe vesszöt áztat (Gvad: RP. 73).

FAN: pubes MA. Com: Jan. 48. lanugo prima adolescentis Nom.² 189. [schamhaare].

Fanos: [pilosus, capillosus; haarig].

[Közmondások]. Gubás ebnek fanos eb társa, látor látomak baráttya (Nyr. IX.68).

Fanosod-ik: gallulo, gallulasco MA. [schamhaare bekommen].

FANCSAL: [invidus; neidisch]. Haborusz ezinalo fanczal ördeg (Mel: SzJán. 491). Minden famesal firkálást ellenünk eltesztek (Czepl: Tromf. 113).

Fancsalog: [torqueor, volvor; sich krümmen, sich winden]. Mint imez giliszta féreg fantsalog, fetreng, veczkendik (GKat: Váls. II.115). Nyughatatlankodik, feszeng, veczkendik, fantsalog (II.633).

FANCSALL (*fancsarold* meg Keesk: ÖtvM. 294. *fancsullott*? 308): [amalgamiren]. Az fancsallott ezüstöt vedd az aranyazó árra (Keesk: ÖtvM. 294). Az finum fancsallott aranyat szárazd fel es törd meg jó lágyan vízzel (308).

mög-fancsarol: ∞ Az finum ezüstöt szép aprón reszeld meg, úgy fancsarold meg (Keesk: ÖtvM. 294).

FÁNK: frimum PP. pastillus, scribita, buccens bolus SK. [krapfen]. Panis in patella coetus vulgo fank 1503. (Szilády: Temesvári Pelbárt 68). Vegyen az oruos doctor páltza faczarékot, dorong peczenyét, czép hadarófa fánkot (1550—75. Toldy: Adalékok a Régibb Irodalom Történetéhez 23). Hugom a Thamar, kesztsön vgyan en előttem eg vág ket körtűely vág szűn formaiu darab rántott czöregeket vág fankot es vgyan kezéből meg eszöm (Mel: Sám. 174. Radv: Csal. III.44). Az kosár, az kiben fánkot adtál volt (Thurzó: Lev. I.53. Thaly: VÉ. I.372).

bába-fánk: kugelhopf Kassai: Szökönyv (Szakácsmest.).

folyó-fánk [toló-fánk?]: [spritzkrapfen?] (Szakácsmest.).

főkötős-fánk (Szakácsmest.).

körtvény-fánk: pastillus, frimum PP.

mozsár-fánk: [prügelkrapfen?] (Szakácsmest.).

süveg-fánk (Szakácsmest.).

tojásos-fánk: eierkuchen, omelette KirBesz. 127.

zsallya-fánk. Sállya fank (Nyr. IX.73).

FANTASZTIKUS: [ineptus, portentosus; phantastisch]. Ugymondnak ők, az ruházat, ha szinte kábává tészen-is, ugyan ékesit azért, hogy az madár az ő tollain, az eb szőrén esmértethessék meg. Mert nem tudná ember, hogy oly kába galád fantasztikus légy, hogyba az tárafarán szabott metélt, vagdalt, pramezet, boucsokos köntösdődről meg nem esmértettél (MA: SB. 218).

FANTÁZIA: [phantasia]. Elhez tartsd magad, hogy a phantasiád helyén maradjon (Czepl: MM. 106).

FÁNTON-FÁNT (*fántom-fánt*): malo nodo malus quarendus cuneus; non ut prior laedam, sed ut injuriam retalem MA. eandem reciprocas serram PP. [gleiches mit gleichem, auf einen groben klotz ein grober keil]. Mynd addygh seh had, nyglen bozsoth allaz; tantom fántuh; ha ő azth mertel tenny

te raytad, nyre nem merned teh, ky többeth teheteh? (Apost. 27). Fanton fant: malo nodo malus quaerendus eunus (Deesi: Adag. 9); non ut prior laedam, sed ut injuriam retaliem (275). Ládom én, hogy: malo nodo malus quaerendus eunus; tsak fianton-fánt a mi jesuitane dolga (Czegl: Japh. 217). Az calvinistákis fántom fántal fizetnek az saxóniai serfőző praedikatoroknak (Pázm: Kal. 255). Ha ugyan tsak fánton fántval kellene egymásnak meg felelnünk, mi fontosabban-is tudnánk sylogisticalihú (GKát: Titk. 350). Veghet-fon fantom-fantban ne edgyveladjünk (Megy: SzaÖörme. 105). Fántom fántal nem fizetnek (Sámib: Isp. 90). De ez mind csak így maradt a püntölődás és fántofánt [igy?] (ErdTörtAd. 158). Sok fántom-fánt beszédünk lön (H.171). Tudták, hogy másképpen meg nem nyúlhatnak, ha tsak ők fánton fánt fegyverkez nem nyúlhatnak, azért is jó rendbe szedték fegyvereket (Gvad: RP. 297).

FANYALOG, FANYAROG (*fonalg* MünlchC. *fonyallog* Szal: Krón. 497. *fonyolgás* Bal: CsIsk. 125). 1) Fanyaloge, fanyarog: stringor, gemo, ingenisco MA. [vultus acerbos sumo]. ächzen, winseln PP. [eine saure miene machen]. Hazud, hüzelkedik, fanyarog mint ä kego (Mol: SztJán. 310). Czac morsalekiabol sem ada az előtte fanyalog szegemec (Born: Préd. 388). Fanyaloguae, simac, orditnac (246). Ételte unalommal s fanyalogva ették (Fölv: SchSul. 41). Igen nehéz betegséget, megvetet-séget szenvedni; ez ellen fanyalog az test és vér (MA: Scult. 371). Csak szíved dobogására és fonyolgo telkergesszokra intottál (Bal: CsIsk. 44). Noha fanyologsz. és telkergesszis magadban (125). Az ellenvetéseket meg nem fejtheti, de mégis fanyalog [igy] előtte (Ker: Préd. 592). Kiknek a kapitány nagy fonyalogva elmeneteleket megengedni csak tettetésképen akarja vala (Szal: Krón. 497). 2) litigo [streiten, zanken]. Fonalgnacuala egmással monduan: miképpen adhatta ő testét műnekőne megennőne? (MünlchC. 182).

finyorog-fanyarog: [vultus acerbos sumo; saure miene machen]. Finyorog fanyarog: nem jól esett, ha így esett (RákF: Löv. IV.192).

Fanyalgás: [vultus acerbi; saure miene]. Ki nem inné őrmest utána minden fanyalgás és irtózás nélkül (MA: Scult. 375). Imide amoda fonyolgással budokló hazugságitokat (Bal: CsIsk. 314).

FAR: 1) clunes, podex C. nates MA. arschbacken KirBesz. 128. A farak, segg pofü: die arschbacken Com: Orb. 77. Com: Jan. 49. Farát le-törni: delumbare PP. Le-törni a tsipőjét, farát: *coxam frangere; faromat mozgatom: erisso; ki a járás-közben lánnya a farát, riszáló: *fornicium gressus PPL. Az ebnek faraba lüt ül (GuayC. 9). Mynden ember farara kessee hű fogyszerth: ponat vir gladium super femur suum (JordC. 70). Tenőn faroden övezzeel meg, tenőn törőddel (DöbrC. 100). Olyan feleség talál el venni, az mely másnak kezdi farat tartani (PortSzer. N.1b). Tükörben akarsz nézni s färodra tézsed (Matkó: BCsák. 30). A ló farán való czafrag (ErdTörtI. 113). Farban lötték Petki Istvánt (Kem: Élet. 59). Mások alü veté farát feleségem (Gyöngy: Öp. 15). Egyszer a lónak fara felé vetemedett, a ló pedig ugy rugta oldalban, hogy elterült (Kónyi: ÁM. 21). 2) [pars postica; hinterteül]. Hajó-faru: puppis C. Com: Jan. 88. Az hajónak farára ül (Megy: 6Jaj. VI.16). Nem messze az öreg templom faránál üntődött ki (a forrás vize, Szal: Krón. 35). Az harmadik [háncz Kolezsvároft] Tordára megy farral (Thaly: Adal. II.122).

[Szólások]. Farr tova gonosz állat! (Matkó: BCsák. 89). A barnok egy hajsz, tsáh, hóla, farrtova mondáson mely hamar engednek (Misk: VKert. 10). Farba rugta: longum valere jussit (Deesi: Adag. 99); renunciavit ei PP. Az igazságot farban rugják (GKát: Titk. 8). Farba rugta a mátkáját (Kisv: Adag. 3). Jobbátus farban maradnak (Megy: 3Jaj. II.39). Maga

farára kötött róka farkat és magát tsüblattja (GKát: Titk. 352). Valamimemő ockal emec ne voss farrt (Born: Ének. 559). Az isten beszedenek hatat, farrt ne vessünk (Mol: SztJán. 43). Farrt vetet nekü (Göres: Mát. 71).

[Közmondások]. Nem csak egy ebnek neve far (Kisv: Adag. 133). Nem tsak egy ebnek fari [igy] a neve (Fal: Jegyzőkönyv 928).

lapos-farú: [qui clunes strigosas habet; wer einen mageri hintern hat]. Laposfarú Dorkó (Thaly: VE. I.344).

tar-far: [anus; der hintere]. Apadt melljét kifeszíti, tarát farrát ékesíti, vitorlüt kiteríti, arra uyerit a szép (Fal: Vers. 882).

Faratlan. Gulya, faratlan: depyga, vol depygis PPL. [mit mageri hinterbacken].

Farcsok, farcsik (*far csiga: coxa*; hüfte Nom. 21. Com: Orb. 83. *fark-tsik: uropygium* PPL. *farczyka* ÉrdC. 232. *farczika* MA. *forchik* Holt: Bibl. IV.164. *forok* MünlchC. 71): uropygium C. MA. coxa, coxendix MA. os *sacrum PPL. [der hintere, büz-zel, hüfte]. *Dösznö farczikaja: perna MA. Valvan ő farcökau (super lumbos suos) ciliciomot, bötöl vala (BécsiC. 26). Zfznee farcöka: femur virginis (29). Kődmön ruha vala ő forcöka kör-öl: circa lumbos suos (MünlchC. 71). Legénece tő farcökök megzoreituan: lumbi praecineti (140b). Myudeneknek török ő farcykayan, merth zentli egybznak feyedelmy ő farcykokon thöröketh tartlnak, merth testy byunek förtelmoeth kel el hasoytynyek (ÉrsC. 232b). Az wr megzarasztassa a te farchikodat: putrescere faciat femur tuum (Holt: Bibl. I.1P4). Hogy befedezzék az ő szemérneket, ägyékioktolfogua mind farchokig: ut operiant carnem turpitudinis suae, a renibus usque ad femora (IQq). Minden firin farchikara vetötte kezét, mint a szülő asszonyálat (Holt: Bibl. IV.164). Erdy retök, az fartsikait vele ködözny igen io (BeytheA: FivK. 28). Meg-illeti abban a gyözedelmes hütában farcsokát (Tof: Zsolt. 674). A nyakától fogva a farcsokiüg (PP: PaxC. 11).

Farocska: clmiculus C. PP.

Farogat: [averto, fide dimoveo; ablenken, abwenden, ab-trümmig machen]. Sokkal többeket farogat es vizza fordyt az ördög kazdagsagal, heullökodal, gyöndöröségel (Beythe: Epist. 159).

Farol (*faral* Holt: Krón. 48): posticum verto, recedo, retrocedo Kr. [den rücken zukehren, sich abwenden, sich sötwärts wenden]. Hlmi kezd az wrakat az hadba; de az wrac farolni kezdéne (Holt: Krón. 48). Nem mind vásürol, ki satorloz farol (Szentim: Kalm. 12). Farola szegény farkas, miéne az konyhára (Thaly: VE. 348). Monostorról ehhez farol egy igen szép uten (Thaly: Adal. II.123).

Faros: chimus SI. [mit starken hinterbacken]. Testes, faros fedny: filia bene *curata PPL. Czidözds faros asszon (Zvon: PázmP. 117. Thaly: VE. 1315). Ismértén én faros Houat (Pül-P. 58).

Fartol: cessum eo, ad latus declino; auf die seite weichen PPB. Addenda. Hätü masán, vissza térni, fartolui: redire *cessum PPL.

FÁRAD (*farrod* BécsiC. 37. MünlchC. 174. *färrad* Deesi: Adag. Zvon: Post. II.185): defatiscor C. lassesco, fatigor MA. [se frangere; milder werden, sich abmühen]. A fáradt ökröket a járomból ki-fogui: demere *juga fatigatis bobus PPL. Az ty faradot testetek nywolgmat anagy meg vydanulast keuanyon (ViragC. 131). Bolond balgatlagsgeert sokak sokat mwkalkodnak yarnak faradnak (ÉrdyC. 517). Ne fary reank, merth ny az ny dolgwnkath el wegezthwk (LevT. I.334). Färadgyunk miis az anymszentegyháznak esmerésében (Pázm: Kal. 535). Färadgyon lelki életének meg-tartásában (Pázm: Préd. 39). It vendég-foga-doban vattok; mi szükség tehát építésben vagy élészszorzésben

fáradnotok? (85). Fáradjon testiink, élemedjen lelkiink (Fal: SzE. 521). Nem fáradnak egybőben hanem az ördög dolgában (Fal: NU. 265).

el-fárad: lassesco, elassesco C. [ermüden, ermatten]. Elfáradott: defatigatus C. Az utazásban el-fáradni: *langvere a via; nem fárad-el a munkában: *indefessus agendo PPL. Ostorozak ötöt nyind adzeg míg a verők el fáraduának (WeszprC. 88. ÉrdyC. 482). El fáradtae vala az nagy bor italba: erant fatigati a vino (Kár: Bibl. 1497). Elfáradtam egész éjjel sirtomban (MA: Bibl. V.5). Az saylodással el fáradot vitezek mindnyajan az közel valo hasznot kevanak: militem, labore defatigatum, proximum quenque fructum expetere (Forró: Curt. 544). Ha a hintó meg-rázza, elfárad, és jobb egyepetyéje vagyon az ételre (Mik: TörL. 1). Ha ezek elfáradnak engem kinzani (NótPM. 53).

elfáradás: defatigatio C. [ermüdung].

elfáradhatatlan: indefessus PPL. [unermüddlich]. Elfáradhatatlannal: indefesse C. (Kules: Evang. 263).

ki-fárad: **1**) elassesco MA. PP. [ermüden]. Ki-fáradtak a sok bajból: *fessi rerum PPBL. A tisztességes munkából ki ne faradgyonc (Helt: Bibl. I. f2). Némelyek ki-fáradnak az tutásból (Pázm: Kal. 766). Most sem fáradt ki az kezdett munkából (Thaly: Adal. 1.130). Ma kifáradnak a sok térdepelésből, bolnap a tünzből (Fal: NE. 40). **2**) [exeo foras; herauskommen, sich herausbemühen]. Ő sem győz minden esztendőben ki-fáradni, és az magyarok sem elégségesek, hogy az német ellen országot általmazhassanak (Pázm: Kal. 441).

[Közmondások]. Az ki hamar kezd, hamar ki fárad belőle (Decsi: Adag. 184).

még-fárad: lassesco, defatigor, defetiscor MA. [ermüden, ermatten]. Még-fáradt, bádját: defessus; az utazásban még fáradott: *fessus via, vel de via; siralom miatt meg-fáradt szemek: lumina fessa *fletu PPL. Ygen meg fáradott, mert vala gewne ember (EhrC. 81). Megfarrattac a bortvl: erant fatigati a vino (BécsiC. 37. MünchC. 174). Vronk Cristus zemeid előt valad ostorozasoknac sokszaganal meg fáraduan (VitkC. 39). Megh se farag mykoron hv töle megh feddetől: neque animo frangitor quum ab eo argueris (JordC. 824). Nagh nyomorsagaban eerteed megh farrada (WinklC. 121). Tagyd meg farattak (CzechC. 27). Meg nem faradanak ene yarasyn: non sunt infirmata vestigia mea (KulesC. 32). Aratni fogunk, ha meg nem farradunk (Sylv: UT. II.60). Imatkozzy kellene, ees soha meg nem faradny (Pesti: NTest. 161). Es io vala Esau a mezőről es meg faradot vala: cum venisset Esau de agro lassus (Helt: Bibl. II.4). Meg ne faradgyonc az Christus ismeretnee tanulasaban (Born: Préd. 284). Sem nyughatatlansagga, sem munkawal meg nem farad vala (Decsi: SallC. 20). Gyönyörködötéseekkel te magadat meg-fáradtat meg-ijits: oblectamentis defatigatum te recrea (Com: Jan. 208). Ipának gondviselése körül megfáradott (Illy: Préd. 1.131. II.62).

mégfáradhatatlan: [assiduus; unermüddlich]. Meg fáradhatatlan kezdök vagyon (SándC. 18). Az ördögnek meg fáradhatatlan igyekezeti (EszT: IgAny. 254).

Fáradás: fatigatio C. lassitudo MA. [műhe]. Azokat nag farradasokkal, munkawal jelhesse (NagyszC. 28). Természet indítalival tusakodó igyekezet és fáradás kívántatik annak szerzésére (Pázm: Préd. 310).

Fáradatlan: [indefessus; unermüdet, unermüddlich]. Fărădhatlan keवासag (CzechC. 21). Fărădhatlan igyeközet (Beythe: Epist. 220).

Fáradékony: qui cito et facile fatigatur Kr. [schnell müde, schwach]. A külső, és testi szemmel-nézhető állatok isnéresére fáradékon és erőtlen az emberi elme (Pázm: Préd. 383. Corp-Gramm. 312).

Fáradhatatlan (fărădhatatlanvl DomC. 140. fărădhatatlanvl Zrinyi. I.154): [indefessus, assiduus; unermüddlich]. Ragazkoduan isteniez farradhatatlanvl (DomC. 140). Meel sok es farradhatatlan vezedelmek vannak embornek jdvossege ellen (ÉrdyC. 80).

Fáradoz: desudo C. lassesco, fatigor MA. [sich mühe geben, sich abmühen]. Ezert fáradozok, hogi az en zolgalatomban el-fáradtának nyugodalmat adnek (WeszprC. 20. VirgC. 106). Jő s megyen, fáradoz Compostellába (MA: Scult. 1018). Fáradoz azon, mint telessen pénzre szert (MA: SB. 103). Ezeknek eregetésében farradoz (Göntz: RBab. 133). Setőben fáradoz (a hamis ember) miut a vakondak (Fal: BE. 548).

még-fáradoz: ∞ Meg farradoztonk azért az alnoksagnak es vezedelmeknek vtan (BodC. 7).

Fáradozás: fatigatio MA. [műhe].

Fáradoztat: lasso, fatigium alteri causo Kr. [sich abmühen lassen]. Az kie ebben elméiket farradozattyaé, Christus vélecz szokot lenni (Zvon: Post. L271).

Fáradtság: [virium contentio, opera et labor; mühe, mühsal]. Fáradtsagga adják a tudományt: gaudet sudoribus artes PPBL. Veed el erdemet mwkadnak es faradsagduak (ÉrdyC. 562b). Meg haragot utou valo jaramnak farratsagaert (DomC. 119. NagyszC. 30. PozsC. 1). Nelyk kemed meg fizety farradsagokat (LevT. I.216). Nag farratsagall nyhattam vtat, de meg azt es lee vaktak (317). Nagi munkawal es faratsagall hozzák megh az listet a profontra (RMNy. II.264). Enym az munka es az faraczaaghi (Komj: SzPál. 12). Tisztességes fáradtsaggaival, hasznos zolgalatokat tselekedhetik a közönségnek (Pázm: Préd. 27). Haszontalan minden fáradtsagunk, ha tsak a világot és a külső hasznot tézszük tzélyül (780). Semmi fáradtsagokat költségeket nem számnyác (MA: Scult. 364). Sauryarogjon, fáradtsagga munkalkodgyée (749b). Az ember ilyen nagy gonddal faratsaggaal, álom szagattással, éyel nappal örütetik (Mih: ÖrökÉ. 121). Kérem ő kegyelmét, hogy az kevés fáradtsagot felvegye, és asszonyomat, anyámat és tégedet is meglátogasson (Thurzó: Lev. 1.133). Köszönöm azbul való fáradtsagodat (280). Gondos fáradtsag (Derk: ŐÉlet. Előb. 3). Fărăratsagom nem léssen gyümöltelen (BethiTám. 72).

[Közmondások]. Hasznos munkának soha nincz fáradtsága (Decsi: Adag. 123).

Fáradtságos: [operosus, laboriosus; mühevoll, mühsam]. Ez világi mód-szerent, háboru, nyughatatlan, fáradtságos értelmek és gondviselések nincz immár az világi dolgokra (Pázm: Kal. 796). Fărădeságos munka (UsúziCseh: Edom. 223. Tof: Zsolt. 610).

Fáradt: lassus, fessus C. defessus MA. [müde]. Fărădott: lassus, fessus MA. Fărăditan utámok ur-is nehézkedik [lassuan ballag] (Gyöngy: MV. 83).

[Közmondások]. Fărădt lónak farka is nehéz: longo ex itinere etiam palea oneri est MA.

Fáradtaeska: lassulus C. MA.

Fáradtság: lassitudo C. MA. [müdigkeit, mattigkeité]. Ha szagolod, nállad hordozod, farratsagot el fáz (Mel: Herb. 44). Ha fáradtsagunk el-szakaszkodtat, erősti szívünkét (Pázm: Préd. 156).

Fáradtig: [usque ad lassitudinem; bis zum ermüden]. Fărăttig törekedett, farattig könyörgött, farattig szenvedett (MA: Scult. 133). Mikor fărădttig taglották-vólna Kristust, el-öldák Kristust az oszloptól (Pázm: Préd. 504). Elméjek fărădttig munkalködtak (Alv: Post. I.610).

FÁRASZT (jársost Zrinyi. II.42. Bíró: Ékesség. D2): fatigo, laccio C. lasso MA. [ermüden, bemühen]. Fărăsztatott: fatigatus C. Fărăsztom magamat sok mwkawal (ÉrdyC. 606). Mit farrasztatok magatokat? (MargL. 30). Heaban farrasztiak mago-

kat (Fél: Tan. Előb. 4). Ne fáraszd magad ebbenn, hogy meg gazdagúly (Kár: Bibl. 1.616). Az ő tellyes életének napiam fárasztotta magát (626). Nem azon fárasztanátok-e éjjel napul elméteket, hogy (Pázm: Préd. 11). Dionisius Tirannus, a kit szokatlan kénkökkel akart illetni, szomjúsággal és alatlansággal fárasztotta (556. 1100). Nem valóóság, de oly tettetes ellenkezések lát-szanak a sz. írás szavaiban, hogy a tudós emberek értelmét-is fárasztják (Pázm: LuthV. 241). Mondá, hogy pénzbeli ajándék-kal magát többször ne fáraszt (Monlrók. VIII.365). Nehéz járó lovon az szerszám igen fárasztott (Kem: Élet. 50). Az aszszony-nyal nem kell félben hagyatni a játékot, és beszszai levéllel nem fárasztani (Mik: TörL. 27). Minden gondolatit abban foglalta, fárasztotta (Bíró: Ékesség. D2). Hirét is adom: miben nuként fárasztják ezeket a kiülső nemzetségek (Fal: UE. III. Előb.). Veszem észre, hogy fiadat a végre fárasztod messze földre, hogy honvalót szerezzon magának (Fal: NU. 321).

el-fáraszt: defatigo, delasso C. [ermüden]. El-fárasztott, fáradt: fatigatus PPl. Igen elfárasztod temagadat: stulto labore consumeris tu (Helt: Bibl. 11.12).

ki-fáraszt: ∞ (Gér: KárCs. IV.402). Minden békességés fűrészből főtigg kifárasztott (Fal: NA. 205).

még-fáraszt: lento C. defatigo, delasso MA. [ermüden]. Megfárasztatott nyúl: lepns *exagitatus PPl. Sététegece még farrasztat őket: tenebrae fatigaverunt eos (BécsiC. 30. NémGl. 336. NagyszC. 37). Az erősseket meg farrasztat (Mou: Apol. 285).

mégfárasztás: defatigatio MA. [ermüden, abmühung].

Fárasztás: fatigatio PPl. [ermüden]. Testemec szeméin-ne fárasztásával munkálkodtam (MA: Scult. 6).

elme-fárasztás: afflictio mentis Kr. [sorge, besorgnis]. (Pázm: Préd. 692).

Fáraszthatatlan: indefatigabilis, infatigabilis MA. [uner-müdlieh].

FARAG: 1) [sculpo; schnitzen, meisseln]. Képot farag: sculpo, imagio; esztergában faragott: diatrotus C. Faragott életűt-tetem: asperum signis *elur PPl. Neg zögő kövek es faragottak (BécsiC. 11. JordC. 53). Kewből faragot capoha (ÉrdyC. 656). Faraggy teneked két kő tablat: praecide tibi duas tabulas lapideas (Helt: Bibl. 1. Ss3). Irt kepeket, ki moczet kepeket, szep faragot szerszámokat veszne: tabulas signa torumata emunt (Decsi: SalC. 16). Az nagy vad tát két arasznyira hosszan há-mozd mög, de ugy hámozd, hogy még az fájába is hozzi faragjon kicsint, mintegy ujnyit temérdöken mind környül (Radv: Csal. III.51b). Gömbölyögeknek nevezvén kezeit, es niunt egy eszter-gályba foragtaknak [igy] (Csúzi: Síp. 273). Öröklékigg faragnak, hárdolnak, színlenek rajta (a gyermekén Fal: NA. 205). 2) [squamis exno; die schuppen abputzen]. Éles lével esula: az csukát faragd szépín, husasl ketté, sózd meg (Radv: Csal. III.43). 3) fabrico C. MA. [boarbeiten, bereiten, machen]. Magának veszedelmot farag, készit: sibi perditionem machinatur Com: Jan. 204. Uj-hit faragó, a ki megcsaválja és új kaptára vonja az apostoli tunitást: haereticus WF. Kie ezüstöt faragnac: qui argentum fabricant (BécsiC. 104). Tyed nap es tyed ey, te faragtd a hainalt es a napot (AporC. 29). Te faragtal laynalt: tu fabricatus es aurorum (DöbrC. 140). Haz faragtatyk vala: domus apparatus (JordC. 802). Hamis vy tudomant faragot (Mon: Apol. 4).

[Szólások]. Végozetre, akarnám érteni, hol olvasta Balduinus az obsequium emlekezett? Ha csak maga fejében faragta, tartsa magának (Pázm: LuthV.107). A hajdon-nép leginkább ollyas fogatkozásokot kap fel, a melyekből vagy vár, vagy maga tréfát farag (Fal: UE. 110). A szepfőlen szűz Máriának sz. fiút ama búdosnek öldölöz alkalmaztatytók, a leg méltóbb szentsegekből faragtok tréfára és szemtelenségre valót (Fal: NA. 123).

[Közmondások]. Az ki sokat farag, sok forgácztot eyt: non est ejusdem et multa et opportuna dicere (Decsi: Adag. 17).

el-farag: [deleo; wegkratzen, auslöschen] Az nigrót elfaragá es az helőn almat íra; insnap az almat elfaraktak es az helőt arannal nigrót irtak (TihC. 192).

fölre-farag: deflecto Kr. [auslenken]. Fölrefaragás (Csúzi: 627. Kr).

föl-farag: [exsculpo; meisseln, aushauen]. Az otaron narnan köbből azzomunknak kepe felfaraktatot (TihC. 84).

für-farag: [sculpo; schnitzen]. Ő néki minden templominak szegi szugolyája teli vagyon írott, furott, faragott képekkel (Pós: Igazs. 11.355). Ezek ellen firt faragott egy ídellen syllogismust (Matkó: BCsák. 72).

[Szólások]. Sololt sem bírnak több jószágot két házhelyül; Diószegi igen politikus, ravasz ember lévén, valamint másokat, úgy minket is kifürt-faragott belőle (Haz. 1.135).

ki-farag: 1) exsculpo, caelo C. [schnitzen, ausbauen]. Falnak erdeieben föizekkel ki faragak ő aitaít (AporC. 28). Hazok kyket ky faraktanak (DomC. 131). Aytokat kyfaragnak: exciderunt janus (KulesC. 178). Az istemek kepet semmi teremtet altaban ki ne faragjuk se ki ne írunk (Fél: Tan. 551). Hely-lezte az küböl ki faragatott koporsóban (Szár: Cat. E3). 2) [deleo; auslöschen]. Mi nem ő allat az, ki el törölheti az írast a te kőümből? Felele az ördög: Semmi azt el nem törölheti, hanem csak isteni szeretet; vala ki az isteni szeretetet valland'a ő züobe, akar mell nagy bines legyen, leg ottan ki faragtatik az en kőümből (BodC. 32).

még-farag: 1) Igen megfaragok: perfrico; isztergaba meg-faragok: tomo C. [schützen, behauen]. 2) [squamis exno; die schuppen abputzen]. Az halakat megfaragya vala (MargL. 22). 3) perfabrico C.

Faradék: putamen, segnen MA. [abschnitzel, späne]. Faradék, metélék, hmladék: segmen; faradék, le-metélék, forgás: recessamentum PPl. Faradék, forgás: scidium Major: Szót. Bernoldus nem kelkedet az ostyákat megh utalasképpen minutias numularias, penszhez hasonló faradékoknak nevezni (MNYil: Agend. 225). Egy pár arany függő az ő ajándéka, a mely Arachának [igy] régi maradéka, igen tsudálatos munkás faradéka, sokféle színeket mert visel árnyéka (PhilFl. 29).

köröm-faradék: *segmina ungüum PPl. [nagelschnitzel]. (Alv: Itin. 171. 287).

[Szólások]. Annnyit sem adott, mint egy köröm faradék (SzD: MVir. 13). Ki nem veszi észében, hogy már őis ezzel hallhatatlan neuet szerezhete, auagy valami köröm faradéket nyerhetne (Zvon: PázmP. 278).

Faragás: 1) asecutio MA. [das schnitzen, schnitzwerk]. Hazok kyket nagy pompauul megekesyetoettek faragasokkal es iratásokkal (DomC. 132). A taragó mester kezdi a fit csinogatni, véséssel, s faragással (Hall: Paizs. 58). 2) fabricatio C. [das bereiten, die konstruktion]. Faragással elkészitem: perfabrico C. Tekeonch megh meenynek földnek faragasath es teremtesseith (ÉrdyC. 115).

hit-faragás: reformatio Kr. [glaubensreformation]. Nincs hatalmunkban a hitfaragás, annak ágazatit se ide, se oda nem tekerlatjuk (Fal: NE. 74).

kép-faragás: sculptura C. MA. [bildhauerei]. Kép faragásac tudomania (Mon: KépT. 77. KTrör: SzJan. 24. Matkó: BCsák. 31).

Faragatlan: 1) [non sculptus; unbauen]. Tavok egy otromba faragatlan kevet az zekrenu (MargL. 107). 2) [rudis; roh, ungehobelt]. Éretlen-eszű, darabos, hárdolatlan, faragatlan (SzD: MVir. 105). 3) infabricatus MA

Faragcsál, faracskál: sculpo, scalpo Kr. [schmitzeln]. (Helt: Háló. 141. Pó: Igazs. 339). A pásztor kezdő pohárkákát faracskálni (ÉszP: BStűz. 19).

Faragcsálás: [fabricatum; fabricat]. Irásbeli faragcsálásonmt kezvelmeteknek akartam ajánlanom (Ács: Bllal. Előb. 17).

Faragcsálási. Esztergári. faratskálási mesterség: torentice MAL.

Faragmány: toreuma; geschlitztes bildwerk PP. 1801. (Káldi: Bbl. Sap. 14. 16. Kr. GKat: Titk. 1119).

Faragó: caelator C. [schmitzer, bildhauer]. Blasius faragon 1329. (Czinár). Faragó Máté 1435. (Nyr. V.510).

bálványkép-faragó: statuarius MA. [bildhauer].

hit-faragó: reformator Kr. (Pázm: Kal. 1766. 581. Kr). Az új hit faragók (Illyef: BC&Tomp. 11). Ez ilyen új hit-farago predikátorok (Tas: Feuk. 6).

kép-faragó: sculptor, significus, anglyptes C. statuarius PPl. [bildhauer]. Kép-faragó, formáló, valamit szerző: fictor PPl. Kép-faragó avagy oszlop őntő: sculptor vel statuarius Com: Jan. 168. A kép-írók és faragók ezek gonoszságának ábrázásában mutogatták mesterségeket (Pázm: Préd. 91). Kép-faragó ácsok (Matkó: BCsák. 425). Az isten más agyagból formálta a nemeseket, úgy bányán vélek, mint a kép-faragó valamely oszloppal (Fal: NE. 64).

[Szólások]. Már ebül van kép faragó Fábián (Matkó: BCsák. 127).

kő-faragó: quadratarius PPl. caementarius Com: Jan. 102. [steinmetz]. Az kew nyweseknek es kewfaragonak megh fizzesetewk (RMNy. III.75). Egy kőfaragónál laktam én olyanánál, a ki kőfált-is rakott (Ötv.Mest. 39.vsz). Képiroc, kő faragoc (MA: Scult. 856). Kő farago, kőmives (KolTört. 400).

köröm-faragó: scalprum ungulare, fabrile PP. [nagelzwickel].

márvány-faragó: marmorarius MA. [marmorschneider].

márványkő-faragó: faber marmorarius PPl. [marmorschneider, bildhauer]. Socratesnek márvány-kő faragó volt az apja (László: Petr. 100).

zszndely-faragó: [faber scindularum; schindelmacher] Com: Jan. 105.

[Faragód-ik, öszve-faragódik]

öszve-nem-faragódható: [insociabilis; unverträglich]. Alkhatatlan, békételen, öszve nem-alkható, -faragódható (SZD: MVir. 105).

Faragtat: [sculpi curo; schnitzen lassen, aushauen lassen]. Váltikat-is faragtatott (Mohn: JÉpíl. 85).

ki-faragtat: [excidi curo; aushauen lassen]. Hel'hete azt ő vy koporsoiaba, kit ki faragtatottuala a közirtbol: quod exciderat in petra (MünchC. 69).

lő-faragtat: [descindi curo; abschnelden lassen]. Az ő hnsat őntyatol le faractatha (NädC. 649).

főlfaragtat: [exsculpi curo; aushauen lassen]. Feel kellene kepet faragtatny, hogy ymadnaak (ÉrdyC. 542b. 671). Az farkasnak kepet az varasba fel faragtatatak (VirgC. 58).

Faragvány: sculptile, simulacrum [schmitzwerk, standbild]. Ó menden faragványi leeseac: omnia sculptilia eius centidentur (BécsC. 247). Nem val faragványokat: non habet simulaera (116). Alaztassanak meud kik imádnak faragványokat (AporC. 58. 38).

FARASZJA: [?] Gomboth irtham wala wörösseth, selem gomboth kilenczefh. faraszvara valoth hog' weg' (LevT. 1.27).

FÁRÉ

[Szólások]. Midőn fáréra fogatnak, és erős bizonyságokkal sürgettetnek, mindgyárt nyomot vesztenek (Pázm: Kal. 1766. 407. NyKözl. XV.369).

FARK (Berefork 1270. Codl'atr. VI.171. Fyzuforku 1224. Knauz): **1)** cauda C. MA. [schweif, schwanz]. A páva kiterjeszti a farkát: *explicit pavo caudam PPl. Bestyecek kyneknek farkokon sok zömök valunk (SándC. 38). Az farkas farkaunk ezuaragatasuul azt mutatá (VirgC.55). Maeskadnak farka (D.brC. 104). Az farkaba vagyon à merog (Mel: Szlán. 242). Samsonnac rokaí, kikene farkoc őszne volt köttöznen (Mon: Apol. 13). Az pána madár farkán ezodálkozic (Illyef: Jephita. 9). **2)** penis, veretrum C. [männliches glied]. **3)** [pars postica; letzter teil]. Szoknya farka: syrma MA. PPl. Szoknya farkát hordozó inas: symmophorus PP. Mulrafarka, terra 1214. (Czinár). Silva, quae vulgo Fyzuforku dicitur 1224. (Knauz). Locus qui Bererok vocatur 1270. (Codl'atr. VI.171). Possessiones Zeulens, Osonkekche ne Farkberen vocatae 1385. (Hl.223. 224. 236). Meeg az feyoo kosarys az kawa boerez farkon volth (RMNy. II.310). Az eördög halálos betegségekben életünk farkát és utólyát ostromollya (Pázm: Imáds. 248). Az ruhaunk hozzu farkat, alliat vonni (Erasm: Erk. 27). Csak mindenkor a farkát, és nem a fejét illetők a dolognak (Pécsv: Fel. 219). Fársáng farka előttvaló napon (Lipp: Cal. 5). Farsang farkán (Amadé: Vers. 141). Nyargalva mentem ki a falu farkára (Gvad: FNót. 3). **4)** [commites, satellites; gefolge]. Királyi székenben bálványnak tartottam magamat, megvártam, hogy nagy udvari farkkal késérjenek (Fal: TÉ. 708. Fal: Jegyz. 936). A legkissebb gonosznak sem kell ajtót nyitni, mert a többi-is nagy tsorda farkal utánna tolikozik (Fal: UE. 381). [Vö. FAR]

[Szólások]. Sem elsi, sem vtollya, auagy sem füle, sem farka: sine capite fabula (Decsi: Adag. 2). El mehech hiteddel, kinec sem feie sem farka (Mon: Apol. 420). Ez az idő hosszalbnak tetszik nekem, mint egy nyúl farka: de mit tehetsz annak, mondják a tótok (Mik: TöL. 47). Még a nyúl farkánál is rövidbbek (a levelek, 130). Főtdől fogva tarkig ki-ki úgy eselekedjék, a fark a főnek úgy supplantáljon, a fő is a fark aránt úgy animadvertaljon (MonIrók. VIII.261). Ittas állapotomban proclivis voltam amaz bütre, melyben az egész világ fülig-farkig hever (Ház. 1219). Büszke de fülig-farkig adós (L.365). Az én szekerem farkán flt: in aere meo est (Decsi: Adag. 51). Más ember szekere farkán flni (316). Kár ilyen jeles ifjúnak más szekere farkán flni (Megy: 6Jaj. II.15). Jaj annak, valaki fogálynak ül szekere farkán (Thuly: Adal. I.182). It a replicában ki-kaprán egy kis mezőre, esuda miut esavarja farkát a hamis sophista (Pós: Válasz. 168. 174). Ugyan még sem szűnöl meg nagy farkát tsinálni a Calvinus "szent"ének? (Veresm: Lev. 145). Rókák tsóvályyák itt farkokat a bárány alatt és farkasok mardoznak (Fal: NU. 172). A ki most itt csóválja róka farkát nem kerüli el annak idejében a csóvát (344). Csak farkval sem csavarítás s úgy is eljősz (RMK. V.364).

[Közmondások]. Annak énekét mondgyad, kinek szekere farkán flz (Decsi: Adag. 193). Ha fő vag', ne kiány fark lenni (270). Kisv: Adag. 99). Száradt bnak farka is nehez: longa ex tinere etiam palea oneri est MA. Ebot szőrűfl, rókát farkáról megcsmérheted: cauda de vulpe testatur PPl. Az elet szőrűfl, a rókát farkáról könnyen megcsmérheted (Kisv: Adag. 71). Az fejét is megeszik annak az kigyónak, kinek az farkát elvágta (MonIrók. VIII.381).

borjú-fark: [vorbasum; königskerze]. Borju vagy kis ődkör fark (Mel: Herb. 146).

egér-fark: **1)** cauda muris MA. [mausschwanz]. **2)** achilios MAL. millefolium Frank: HasznK. 18. [schafgarbe]. Mille-

folium: eghér fark, h. e. muris cauda (Beythe: Nom. 6. Com: Jan. 29).

féske-farkú: [caudae hirundinis fermam habens; schwalbenschwanzförmig geschwif]. Feskefarkú czifra czafragi nyergenek (Thaly: Adal. II.388).

föstő-fark: penicillus Com: Jan. 167. [pinsel].

hal-farkú: [caudam piscinam habens; mit einem fischschwanz]. Halfarku tengeri lovak: hippocampae C.

juh-fark: [syringa; spanischer flieder, hollunder] schafliusen [így], lilas Kirbesz. 155.

ló-fark: **1)** cauda equi MA. equina cauda PP. [üferschwanz]. Bocsok azaz lófark zászló (MonIrók. VIII.363). **2)** equisetum MA. [kannenkraut]. Az edényeskée túl mosó fűvel, ló farkal sikároltatnac: vascula equiseti stringuntur (Com: Jan. 114).

ökör-fark: **1)** cauda bovina Kr. [ochsenschwanz]. **2)** tapsus barbatus Mel: Herb. 146. [wollkraut, köniöskerze]. Verbascum nigrum: fekete ökor fark (Beythe: Nom. 8). Borju vagy kis ökor fark (Mel: Herb. 146). Hegyi ökor fark (uo). Fekete ökor fark gyokere (Frank: HasznK. 19).

[Szólások]. A la nő, mint az ökor fark, nem fel (Deesi: Adag. 139). Vgy látom, hogy a mi jesuitánk imitatur nepam, alá nő, mint az ökor fark (Czegl: Japh. 142).

róka-fark: **1)** cauda vulpina Kr. [fuchsschwanz]. **2)** alopecurus Com: Jan. 29. [fuchsschwanzkraut].

[Szólások]. Maga farára kötött roka farkat, és magát tsufoltatja (GKat: Titk. 352).

ruha-fark: syrma Kr. [schleppe]. Páva-hosszan ereszteni a ruha-farkot kevésység (Fal: NE. 85. Fal: TÉ. 778).

szekér-fark: postica pars currus MA. [hinterer teil des wagens, schragen].

tehén-fark: [cauda vaccae; kuhschwanz]. Olyan nyelvére nézve, mint a legyező tehén-fark, melly mindent bé-fetskend (SzD: MVir. 104).

ünő-fark: [verbascum; köniöskerze]. Ökor fark, ez soe fele: egyyc únő fark, à feyér virágu (Mel: Herb. 146).

Farkacska: funiculus [quaste]. Apro farkaczkakat zerez the palasthodnak neegy zeghen: funiculus fucies per quattuor angulos pallii (JordC. 246).

Farkall: [vagor; umherschweiften]. Ha gyakorta az templomban jár, kin farkallonae mondatie, és hogy magát mutogattya (Prág: Serk. 910).

be-farkall: [pervagor; begehen, umherschweiften]. Használ az özvegy asszonyi állatnac az városnac minden ucaít bé farkallani? (Prág: Serk. 925).

Farkallás: [vagatio; das herumsehweiften, umschweife]. A pápasok az üdnepeknek meg-fillettetéseket tsak misézésekbén, egygyik templomtól másikhoz való farkalásokban helyheztefik (GKat: Váls. I. Előb. 34). Processio-jarás, széllel farkallások (I.1126). Azután a bétsi lidaknál, meg hamar Béts alá való farkallásban nemyi vele lévő keresztýént hagyja el (BethTám. 33). A világi méltóságot nem Kristustól kéri, hanem tiltott utakon és tsavargó farkallásokkal akar ahöz jutni (Vajda: Kriszt. II.402).

Farkas: **1)** caudatus C. [geschwänzt, mit einem schwanze]. Az üstökös tsillag avagy farkas avagy üstökös (ACsere: Enc. 107). **2)** penitus C. [mit einer rute].

Farkatlan: minus, cauda destitutus S1.

[Szólások]. A fileten farkatlanu reluctatiónak continuációját két esztendőre veres viaszszal pécsettől be (MonIrók. VIII.171).

[Farkaz, mäg-farkaz]

mägfurkaztatott, farkas: caudatus MA1.

FARKAS (farkos, filius Poznan 1165. Knauz 1210. Nyr. II.167): lupus C. [wolf]. Nöstény farkas: lupa; farkashoz való: lupinus C. Farkasúl ordítok: ululo, exululo MA. Farkasnak gyewlhwetsege (EhrC. 151. MünchC. 25). Mikep lenne dolga ez bogod atyanak az fene farkasal (VirgC. 54). Az városba írve az farkasal hogy ki igen fene vala (56). Ragadozo farkasok: lupi rapaces (JordC. 373). En kyldek tytelket, mykent yuhokat az farkasok keze (382). Agh farkas (Czegl: Japh. 91). Ordít a farkas (Com: Jan. 77). Nyöstény farkas (DBenkő: Flor. 5). Báránybőr volt ruhájok, rökával bélelve és farkással perémezve (Fal: NU. 340).

[Szólások]. Farkas barátság: leonina societas (Deesi: Adag. 54). Ehetném, mint a farkas (SzD: MVir. 111). Mohácsnál a nemesség színe farkas kaszára vettetik (Pázm: Kal. 1766. 541. Fal: Jegyz. 923). Ugy vagyon dolga, mint a fabula mondja a báránýról, melly a szükséges oltalmón kiadott, és a farkas hűségére bizván magát, kaszája alá került (Fal: NU. 260). Mind eze (az ördög tagyái) raknac soe iszonkodassal es farkas neuetessel (Born: Préd. 573b). Mikoron elfogy tinétek borotok, farkas pönitentiát ti tartetok (RMK. IV.341). Ugy állak meg hitőket, mint a farkas a hústétől való bítöltést (Szek: Krón. 200). Az farkas szájú tanítólnak minden rongyes patvarokat csak ezekkel az álló sereggelkél is esöpülhettyük (Pázm: Kal. 499). Tudóst tanítasz, farkasnak mutat sz tsorét: aquilam volare doces PPBl. Farkasnak mutat sz ördöt: doctum doces (Deesi: Adag. 9). Farkasra biztad az iuhot (25). Farkasra bizni báránt (221). Farkast emlegetnek, kert megett jár; farkast emlegetnek a kert alatt jár: *lupus in *fabula PPBl. Ezekből azért ezennel rea iuthatnac, honnet esmerhessoc meg a farkast a barantol (Mon: Apol. 20). Békéltesse egyben eléb a báránýt a farkassal a jesuita (Czegl: Japh. 110). Mint a kis praczo a nagy farkassal szinte vé iacznak (Mel: SzJán. 87).

[Közmondások]. Akar mit mondasz és predicállasz a farkasnac, ő mind éltie zcae báránt mond (Helt: Mes. 377). Farkasnak mondják: pater noster, azt feleli: báránýláb: cancerum ingredi doces MA. Homo homini lupus: ember embernek farkassa (Deesi: Adag. 6). Csak szórit veti el a farkas, nem természetit (194). Egyik farkas a másiktól tauul: aspis a vípera (296). Lagy pasztor előt az farkas gyápját szarik (SalMark. 12). Nem bátorsagos soha az báráný az farkassal azon egy akolban (Prág: Serk. 355). Ordítas farkassal lakol: consonus esto lupis, cum quibus esse cupis PPBl. Farkasnak farkas a fia (Fal: Jegyz. 923). Meg nem eszi a farkas a telet (SzD: MVir. 110).

Farkasi: [lupinus; wolfis] Farkasi természet (Misk: VKert. 214).

Farkaska: lupulus Nom. 139. Kr [kleiner wolf].

FARLAFÁJ: [nugae; larifuri]. Farlafaj beszédok, agnók költötte regék (GKat: Váls. II.1131).

FARSANG, FARSÁNG, FÁRSÁNG, FASSANG, FASSÁNG: dionysia, dies bacchanlicae, bacchanalia MA PP [fasching]. Gevtrimeket zenetto vala farsangtvf fogua zent georg nygy (MargL. 172). Meg leely zent petor apostolnak ynepen fassangban (ÉrdyC. 504b. 1503. Sziládi: TemessyElb. 68). Utolsó farsangnak [így?] napian holt meg (Mon: KépT. 51). A farsángokat az áll orczások viszi végben; bacchanalia larvati peragunt (Com: Jan. 211). Felette igen tetszett volna nekem, hogy ha még ez farsangban az kéz fogásnak színe alatt lehetett volna meg az kemetek lakodalma (Radv: Csul. III.32b). Most farsángban tsak hozzák nekünk a sok tüzeket halva és olovenen,

a kiket az ónos esőben fogták (Mik: Törl. 417). Csináltatott czafrangot, közel érzi farsangot (Thaly: VÉ. 1342).

[Szólások]. Farsangot írtam (VirgC. 5).

[Közmondások]. Rövid farsang, kínos keserűség (Fal: SzE. 546).

Farsangi: bacchiferialis SI. [faschings-]. Farsangi jólakások (Pázm: Préd. 987 Kr.) Maga tudatlanságának rongyos zászlóját, fassangi szellőre tézi ki (Illyef: BCsTomp. 64).

Farsangol: dies lupercalis colo, bacchanalia vivo MA. [fasching halten]. Farsángolok napok: dies *stulti PPBL. Otho király a coronát feiébe véuén, nagy sereggel vtzánként farsángola (Helt: Krón. 64. LevT. II. 130. Mad: Evang. 212). Vasárnap hip-hoppolunk, farsangolunk (RákF: Lev. V. 365).

Farsangolás: bacchanalia, bacchatio MA. [fäschingunterhaltung]. Hogy annak altala is intemenee a fassangosok a fassangolásnac elhagyására (Tel: Fel. 26). Farsángolás, bordély és ha mi rosszabb nevet tudnék találni ennyi meg-feslett erköltsuek (Zrinyi: Symb. 25). Sok tsengő pengő ruhákat fel-venni, amazokban éjjenként farsánglásra menni (Gyöngy: Cup. 64).

Farsangos: [bacchanalicus: faschings-]. Edonides: farsángos aszszonyok voltak régen PPL. Farsangos ál ruha (MA: Scult. 427). Fässángos játék (MA: SB. 30. Mekay: Bayle 15). Farsangos köntöshen öltöztetett bolondok (GKat: Titk. 347. Mad: Evang. 215. Lund: UjSegits. II. 511). A farsangosok meg vendégelések felől tettem rendelést (MonIrók. XV. 317).

Farsangoskod-ik: [bacchanalia colo; fasching halten]. Latom hogy farsangoskodol az irással (Mon: Apol. 513). Farsángoskodni, tobzódni (Mad: Evang. 842). Egy fertőből a másikba hanyatolván farsángoskodik (Fal: NU. 261).

Farsangoskodás: [bacchanalia; faschingspossen]. Az új találmányok vagy aprolékok vagy farsángoskodásra valók (Fal: NU. 321).

Farsangoz: [bacchanalia colo; fasching halten]. Farsangozó hazugságot gondoltac (Born: Préd. 303). Bolondok es farsangozoc (Mel: SzJán. 179).

főlfarsangoz: [larva induo; maskiren]. A superintendus néuel felfarsangozot praedikátor (Bal: CsIsk. 381).

Farsangozás: [bacchanalia; faschingspossen]. Az Krisztus mondja: Jertek én hozzám. Mit futunk Rómába, bolcsós helyekre? Hol taníta minket az Krisztus ez fassangozásra? (RMK. II. 204).

FARTAT, FIRTAT (*firtat* Csákt: AU. 6. *firtat* Agend. 42. Pös: Igazs. II. 313. ne *firtess*. RMNy. II. 222. *firtat* MA. PP.); interrogando extorqueo Kr. cogo, adigo, torqueo MA. [ansforschen] nőtügen, peínigen PP. Firtattya Janost, hogy mondja meg, ki ő? (Born: Préd. 24). Meg kerdezik es firtattya szegént (Helt: Háló. 110). Mind addig firtatta (Csákt: AU. 6). Mi es annal inkább könyörögnie es firtassac az mi istenünknee irgalmas nohat (Tel: Evang. 12862). Firtacz eugemet, hogy meg mutassam (Tel: Fel. 28). Azon firtattyak őket, hogy mutassák meg igaz pástorságokat (Pázm: Kal. 110). Azon nyomon Costerus jesuita firtattya (Pös: Igazs. II. 313). Az szegény embert, feleségét ne saczortassa, ne firtassa (MonTME. V. 316). Haza menvén a gyermek, az anyja firtatni kezdi a titokról (Hall: HHist. II. 229). A nyüző fosztó tisztac a szegénységet nyüzüni meg nem szűnnek, mint a Farabo firtatói (Bod: Pol. 111). Tanítóm, hogy hol voltam, keményen firtatott (Gvad: RP. 72).

Fartatás, firtatás: [vexatio; vexirung, sekatur]. Előel kezdetik adosságokert valo firtatások (Lép: PTük. 1335). Az ti tudományokat, heában való doloznak és firtatásnak hija (Bal: CsIsk. 419).

FASINA: [crates, fasciculus ex virgis alligatus; fäschine]. Fasínán általverekedvén a Dunán (RákF: Lev. 1. 633). Hogy

pedig hertelen gerjeszthessék a tizet, szurkos fásínákat kellene készen tartaniok (III. 168).

FASZ: [penis; münliche rute]. Az te ifüssagodban az dologot te röstellettél, mostum immár igen agh fasszsa [2. kiad. J2. agh dudá] löttél (FortSzer. 113). Az én f. . . . végett vonakodnak az kurvák (TörlT. 1. 362). Vagyon egy rongyos gatyája, abból-is mind kíván [kiván] a fa fa baltája, el-fordulván tőle nem nézhettem rája (PhHfL. 60).

FÁTA: [puella Valachica; wallachisches mädchen]. Ha fitsúr fátját vezetí kezénél, mosolyog s meg lesi bikfa töviskénél (Orezy: KöltSz. 165).

FATTYÚ (*fatty* MonIrók XV. 331): **1**) spurius, nothus, adulterinus C. MA. bastardus, mancer PPBL. [bastard]. Fattyú gyermek: adulterinm PPBL. Fathw: inlegitimus filius NémGl. 261. mamzer, scorto natus JordC. 246. 334. Fattak vattok nem fiak: adulteri estis, non filii (Sylv: UT. II. 110. Helt. UT. II. 5. Kár: Bibl. 1. 179). Seruetus fattiai (Mel: SzJán. 18). Az ho, hideg art a mezitelen fättiaknak, a kiket Christus mezitelen talál (47). Az réz oltárt el véuén az vr elől az őrdőget tené heliebo: mint most papa az ű fättiayal (Mel: Sám. 4. 31). Horvát Ferencztől való az fatty (MonIrók. XV. 331). Az ő magzatit, nem bitang fattyait, az anya egedelemben tartóztassa (Matkó: BCsák. 412). A fattyak es tisztátalan ágyból való zab gyermekek (Com: Jan. 120). Szokatlan, hallatlan contributioját és ennek az fattyját: terhes accisáját, hazánkából kiviszi nemetök quartérját (Thaly: Adal. 1. 90). No kurv' asszony fattya hol levél eddig? (Fal: NE. 16). Noha rád, kis fattyú! haragszom kevesbet, de mind azon által el töröm tegzedet (Orezy: KöltH. 117). **2**) [spurius, falsus; unecht, falsch, after-]. Az fattyu czenetéc mély gyökeret nem vernee: spuria vitulina non dabunt radices altas (Kár: Bibl. 1. 637). A fattyú ágak mély gyökeret nem vernek (Pázm: Préd. 283). Egy rosz fattyú követ jó gyanánt kezd venni drága pénzen (826). A fattyu napok az igaz napnak az ellemette való sugár által ki fejesztetése (ACsere: Enc. 140). Ha az égen a holdhoz hasonló ábrázat tetszik, fattyu holdnak nevezetik. (uo).

[Szólások]. Ne úgy löjj ilyen teremtette fattya, hanem így (Haz. 1. 225).

Fattyas: [qui nothum habet; wer einen bastard zum sohne hat]. Fattyas anya (Sám: 3Fel. 13).

[Fattyaz-ik]

mög-fattyazik: spurium foetum edo Kr. [einen bastard gebären]. Te hyres kurua meg fattiaztal, es fattyadat el haquan ide jetttel (RMNy. II. 40. 41). A parazna buya asszon bamar a paraznatul meg fattiazik (Mel: SzJán. 262). Az terhes anyatskak meg fattyazvan (Pécs: Fel. 724). Feleséggé ide haza, latra lett, talám meg is fattyazik (RákGy: Lev. 528).

Fattyúság: **1**) [stuprum; unucht]. Lezen ew eredeti fattywsagbol, leezen kedyg foganattya atyanak es leyanyanak bynobewl tewrwen kywól (ÉrsC. 571). **2**) [conditio nothi; bastardentum]. Kurvasszony fattya! ezek az igék nagy mérészséget mutatnak, de egy csepp emberséget sem. Vagy de talán azt kellene mondanunk, hogy a fattyúság ebben a nemzetségben jele valami nemességnek (Fal: NE. 17).

FÁTYOL: **1**) calypra, rica C. fascia MA. Fère való fátzol: iustitia C. Fátzol avagy recézés főlköt: vitta sive reticulum Com: Jan. 100. Cristus mikoron zent züet zent Wernike azonnak ada az fatolon (TibC. 104. ÉrdyC. 456). Angelica borító fátzolát le tevè (Fal: TÉ. 639). **2**) [byssus; feine leinwand]. Ket fátzoly előlköt, az eggik ueres fátzol, főzes az feie, az másik szederies fátzol, szewes az feye (Radv: Csál. II. 16). Egy selyem csipkes fejer fátzol előruha (1659. ÚjMúzeum. IV. 171). Vagyon egy aranyas fátzol ingváll (Gér: KárCs. 418).

gyászoló-fátyol: [velamen lugentium; trauerschleier]. Fejét gyászoló fátýol rongya kerítette (Gyógy: Pal. 4).

rece-fátyol: [velamen; schleier] (VectTrans. 12).

Fátyolat: [byssus; feine leinwand]. Az mely jemesírság fogta az bársonyt, átlátszott fátýolatot, perzsiai szőnyegetek, ezer és nyolcvan számu volt (TörtF. III.247).

Fátyolka: [rica parva; kleiner schleier]. Egy gyonygeos fátýolka, arany boghilarok rayta (Radv: Csal. II.75).

FÁZ-ÍK: frigeo, frigesco, algeo C. MA. [fríeren, es ist ilm kalt]. Igen fázom; perfrigeo C. Rezkesseneo es fazyanae mag kanzo hidegsebbe (NádC. 81). Fázom nala s befödözet engómet (DebrC. 162). Itt az keteputa hideg is vala, s az penna fázik vala (Montrók. VIII.383). Ázok, fázok, izzadok (Amade: Vers. 235). Jó Batavus, tsak tárkiál éltében, más eg alatt fázik, fázik (Orezy: KöhSz. 22).

még-fázik: defrigesco MA. PP. [sich erkälten]. Fejenkint megfázotok, mert nem hiszitek, hogy csak az jégön ti lázat csináltok (RMK. II.205).

Fázékony: algiosus MA. algidus Nom² 343. [gegen die kälte empfindlich, erfroren] verfrören Kirbész. 36. Az igón feier testő embörök igón fazekonok (TibC. 102). Hogy az szegeny gyormeczken ily nyomorulton, fazekonon, mezetelenen örvendezhesseneo (Born: Evang. 1.255. RákP: Lev. II.112).

Fázékonyság: [trigoris impatiens; erfrorenheit, empfindlichkeit gegen die kälte]. Az hainak igón fódorsága wágon az fazekonságnak bőségeből (TibC. 103. Pázm: Préd. 1175).

[Fázit]

Fázító: algificus MA. [frostitg].

Fázlal: falgere facio; erkálten]. Hidegi, fázlaló: querquerus PPB. Szentséges gyengo testét is a hideg istállóban fázlallyik, és sanyarassák (Pázm: Préd. 1273).

még-fázlal: ∞ Az cezakai hideg az vitezeknek testeket meg fázlala: nocturnum frigus horrore corpora afficit (Förro: Curt. 500).

Fázlaltat: ∞ Ez az hideg az embert nem igen rázza, hanem csak fázlaltatya (PP: PaxC. 270). II degségével testét fázlaltatavá (Liszt: Más. 41).

Fázód-ik: [algeo; fríeren]. Teneked fázódnak az szonjú halászkok, neked sütközödnak az futó vadászok (RMK. II.196). Botages vitézet fázóda láti (Pázm: Préd. 272. 882). Az kemény hidegekben fázodtam (Prág: Sárk. II.2). Akár minéni kemény téli időt is minden fázódás nélkül szenvedhet (Msk: VKert. 343. CorpGramm 325).

el-fázódik: [perfrigesco; sich erkälten, von der kälte leiden]. Egyebe nem kóvón mivel fedezné fázékonyágát, kapá kardeyát, két-felé metszé kópönyegét felével az el-fázódott embert bé-takará (Pázm: Préd. 1175).

FAZÉK, FAZAK, FAZOK: olla C. MA. [topf]. Fazék eserepe: testa, testaceum fragmen PP Fazykgyarto Istvan 1470. (Nyr. V.509). Az colnyan valo fazekoknak es egyeb edeknek mosasa (MárgL. 3). Moab en remensegemnek fazoka: olla spei meae (ApoC. 6. DöbrC. 119). Kezdenek az fazokak eg nasra zökdösny esándC. 25). A fazakokat is cluinee a lapítóokal, az villáokal, a kalánokal egyetembe (Helt: Bibl. II.362). Etel után személyes fazakokat moss vala (Dlov: Toldi 4). Nem jól fészto az tlasmotot, noha vágó nagy konyhákras hordosza az iras fazakat (Bal: Csék. 142). Mindezeket egy fazaklum tévén (Cseh: OrvK. 26). A fazakas az agyagból fazakakat formál (Com: Jan. 105). Sából fazakakat csinálhok (Pós: Válasz. 21). Serfözö fazék is, bor-hordó palack is, böltya telyes ilyenmel (ÖtMest. 32. vsz). Ne adgyunk sok terhet gyomor fazekának (GyógyD: Char. 291).

[Szólások]. *Rezeg a fazék: olla sonat vitium PPB. A kinek fazekában főtt, az éri az efféle kint, jó atyámfia (TudTár. 1839. 177). Viasz fazekban esz somfálnal fözot (Helt: Krón. 1. Helt: Mes. 312). Lencséd sínes, már fazakak készitesz neki (Czepl: Tromf. 57). Fazék mellé szító barátság: olla amicitiae (Decsi: Adag. 32. Kisv: Adag. 24).

[Közmondások]. Minden ember az ő magu fazeka mellé szít: suum cuique pulcrum (Decsi: Adag. 10. MA.). Ne szics csak magad fazaka mellé (Czepl: Japh. 248). Igen szítanál a magad fazekad mellé (Matkó: BCsók. 258). Igen a magok fazeka mellé szítanak itten a románok (Pós: Igazs. I.711). Tserepen esmérem, minemü fazék volt (Kisv: Adag. 153). A mely uj fazékban fagyú volt, mindenkör fagyas szagú (450).

érc-fazék: olla aenea BésiC. 86. vas aeneum Kár: Bibl. 1.93. [eherner topf]. A királ parancsola serpenőket es érc fazakakat meggeriezteni (BésiC. 86).

föld-fazék: vas fictile JordC. 86. *olla fictilis PPI [ird-ner topf]. Az föld fazokat el töríe: vas fictile confringetur (Kár: Bibl. 1.93). Föld fazék, vass fazék (1.658. MA: Bibl. 1.93). Föld fazekak, sárművek (GKat: Váls. II.403. Nad: Kert. 76).

föző-fazék: coculum C. cacabus PPI. [kochgeschirr].

hügy-fazék: [uatula; nachtopf]. (Warm: Gaz. 249).

hús-fazék: olla carnis JordC. 41. [fleischtopf].

káposztás-fazék: [krauttopf] (Mik: TLev. 16).

lábás-fazék: chytropus Erasm: Erk. 46. [pfanne].

pépés-fazék: olla pulmentaria MA.

réz-fazék: lebes Káldi: Bibl. 236. ahenum; kessel Com: Vest. 119. Öblös réz fazekak (Com: Jan. 82).

vas-fazék: cacabus, cucuma, coculum, lebes C. [eiserner topf]. Három lábú vasfazék: tripus C. (JordC. 86. LevT. 1.274). Vagyon nala sok vas fazék (Radv: Csal. II.5. Kár: Bibl. 1.97). Vas-fazék avagy serpenyő csináló (Mesék. 31).

vasfazékas: ahenarius Major: Szót.

Fazécska: [ollula; töpfchen] (Radv: Csal. II.244. Thurzó: Lev. 1.28. Lipp: PKert. 188).

Fazékcaska: ollula C. [töpfchen].

Fazékas, fazokas (fazékas Pázm: Préd. Megy: 3Jaj. II. 172): figulus, ollarius, plaster C. faber vascularius PPI. [töpfér]. Fazekashoz való: figuraris C. Fazekas 1417. (Czinár). Venec a harmic ezüst penz es attac azokat a fazokasnak földőiert (MünchC. 67). Minnyájan olyanok vagyunk, mint a sár a fazékas kezében (Pázm: Préd. 63). Ugyanezen fazekasoknak (tízetem) két kemenczéknek földözisítől másfél fírot (Radv: Csal. III.26). A fazakas akaratián kell járni a fazékának (Mik: Törl. 16).

Fazékasi: figlinus C. figuraris MA [töpfér]. A fazakas fazakakat es egyéb fazekasi vagy eserepedényeket formál (Com: Jan. 105).

Fazékasság: figlina, plastic C. Fazékasság: figulina PPIB. [töpferei].

Fazéki: ollaris MA. [topf].

FÉBRUÁRIUS: [februarius]. Szökő nap, mely minden negyedik esztendőben februariushoz adatik; embolinus PPIB. Februarius (MünchC. 1).

FECS(téj): [colostrum; biestmilch]. Fets(téj, mindjárt a szülés vagy ellés után; colostrum, lac a partu primum PPI.

FECCSEN, FÖCCSEN: erumpo PPI. [jrosilio] spritzen Adáni: Sprack. A kin valami fetsent mocsol vagon (Nán: SzT. 254).

Fecseenés, föccsenés: eruptio PP. [das spritzen].

[Föccsent: sparzo; spritzen].

ki-fecsent: effutio Kr. [ausschwätzen]. De az deák elme nem vízi azt vásárra; kiért ki fecsesentse (a titkoti, vagy kinek meg séjtse, niútsen anyi borárra [Fely: Dics. 44]. [Vö. 2. Föcség]

1. FÉCSÉG: [prosilio; spritzen] Nyálad fetség szádban [Fely: SchSal. 42].

FÉCSÉR: [spuma; schaum?]. Gaueynac, feczerneq, mosloknae tarttya áffele ígeretekét, hízlekedéseket (Born: Préd. 23). Feczer mosleák é porrais változic (43).

Fecserél, fecsell: prodigo, dilapido, profundo, consumo SI. [verschwenden]. Chak fecseréli görbe mondásit (Czepl: Japh. 156). Mit nyertek fetsélve pazarlott kintsekkkel, azt, hogy idegen had osztozott ezekkel (Orczy: KöltSz. 42).

Fecserlés: [dissipatio; verschwendung]. Ezert etflele fetsérlést a mi nem szükséges elkerüli (Ker: Préd. 865).

FÉCSKEND, FÖCSKEND (*föcskandéc* Helt: Bibl. II 322. *föcskándotrák* ErdTörtT. II.39): [aspergo; bespritzen]. Anyjának vérvél fetskendik ruháját (Orczy: KöltH. 30).

széllyel-fecskend: [dispergo; versprützen]. Még az bélt is széllyel nyomodták, föcskándották az maga féle hadnak lovainak az lábai (ErdTörtT. II.39).

Fecskend-ik, föcskend-ik: prorumpo, prosilio MA. [spritzen]. A vére fotskandé a falra (Helt: Bibl. II. 322)

ki-fecskendik: erumpo, ejaculor, exsilio MA. [heraus-spritzen].

Fecskendöz-ik, föcskendöz-ik: aspergor Kr. [spritzen, gesprengt werden]. Vér a köfalra föcskendözék: aspersus est sanguine paries (Káldi: Bibl. 4. Reg. 9:33. Kr.).

[Fecskendöztet]

széllyel-fecskendöztet: [dispergo; versprützen]. Látodé mint fecskendözteti széllyel a bányász csákány a sár golyóbit? (Matkó: BCsák. 232).

Fecskendő, föcskendő (*föcskandó* Mel: Herb. 86. 168. Gér: KárCs. III.365): siphon MA. clyster Szaksz. spritze KirBesz. 136. Ha lika vagy az sebnek, föclikendőnel erézid bele (Frank: HasznK. 34). Ha a mamortica olajt belé löued föczkendőnel a sebben, datag hasban, meg gyógyittya (Mel: Herb. 54). A vizét föczkandóal a testében löüéd (168). Fa fecskendő, borsoló, bórzsák, vas csákány, fekete tábla (Radv: Csal. II.115). Egy réz föcskandó (Gér: KárCs. III.365).

Fecskendős: [siphone praeditus; mit einer spritze versehen]. Fecskendős meritő szerszám: antlia Com: Jan. 90.

FÖCSKENT: aspergo MA. [spritzen, sprengen].

2. FÉCSÉG, FÖCSÖG: effutio C. fritinnio, blatero MA. [schwätzen] plappern Adami: Sprachk. Fecske módgyára föcsögök: fritinnio C. MA. Föcsögve: futile; fetségő, föcsögő: multiloquus, futilis C. blatero MA. Hiában fecsegő: inaniloquus C. A fetske fitesérkel, fetség: hirundo trinsat Com: Jan. 39. Fecsegő csélesapoc: gerones 141. Sokat fetsegni, tsátsogni: multa *effutire PPBl. Czak nem tudgya mit föczög: nil intra est oleum, nil extra est in nucé duri (Decsi: Adag. 69). Föczög mi ellenök: garriens in nos (Fél: Bibl. II.161. Zvon: Post. I.526). Föcsögő, és frasca lézen az szent írásnak litéle (Toln: Vigaszt. 91).

ki-föcség, ki-föcsög: futio C. effutio, eblatero MA. [ausschwätzen]. Valamit ki-fetsegni: proferre *foras aliquid; barátnak titkos tanátsit ki-fetsegni, el-árulni: *enuntiare consilia

amicorum; valamint ott-kinn ki-ne találjatok fetsogni: ne vos imprudentes foris hoc *effutiat PPBl. Nem kell mindent ki feczegned (Decsi: Adag. 234). Minden dolgaimat kiföczögötté (MA: Bibl. V.20). Nem tartözathattya meg, hanem ki fecsegi (Felsőb: UKölt. 155).

Fécségés, föcsögés: futilitas C. deblateratio PPBl. [geschwätzt]. Nykorgo bába fecsegés (Bal: CsIsk. 45. 239).

fecske-fécségés: [fritinnus hirundinum; schwalbengezwitscher]. (Megy: 3Jaj. II.87).

[Fécsöget]

Fécsögetés: ∞ Halgattam fetsögöttéseket (a fetskéknék) (Helt: Mes. 331).

FÉCSE-LOCSA: [garrulus; schwatzhaft]. Fecse-locsa kapzsi pattogó ember (RákF: Lev. IV.477).

FÉCSÉREKÉL, FICSIRIKÉL (*fíricsékel* Gyöngy: Char. 225. *fityrkelés* Misk: VKert. 452): fritinnio, miurio PP. zwitschern PPBl. Fritinnio: fetske módon ficsirikelni PPl. fitesérkelni mint a fetske Major; Szót. A fetske fitesérkel, fetség: hirundo trinsat Com: Jan. 39. Fetskéknék fityrikelése (Misk: VKert. 452). Ficsirikel [a pacsirta] (467). A fetske sokat fetsérkel (ACsere: Enc. 216). Felkelni kezdetek a fetské é fritesékelni (Göngy: Char. 225).

FÉCSKE, FÖCSKE (*feske* EhrC. 138): hirundo, cypseli, apiatra C. [schwalbe]. Fecske módgyára föcsög: fritinnit C. *Feczkéül föczög. Czak csacsog, mint a *feczke: threicia hirundo labis instrepiu MA. Elmennek a fetské: hirundines autumnno *evanescent PPBl. Praedicala foskelnek czudayaban (EhrC. 138. BécsiC. 112. VirgC. 106). Az fetske ha az víz felet repes, tollálal nagy hasáual veri az vizet, essöt hoz (Cis. G3). Föchke hoszu jaigatással olajtya társát (Zrinyi: ASyr. 232). Mint a fetske sibog (Megy: 3Jaj. II.157). Házának minden szegelynkát a fecske megjárja (Hall: Paizs. 362). Jeremia ugyan tziavogot mint a fecske (Ker: Préd. 399). Anyi, mint a mennyi vizet fetske szájban vézen (Könyi: HRom. 20).

[Közmondások]. Egy *feczke tavaszt nem szerez MA. Egy fetske tavaszt nem tsinal: una hirundo non facit *ver PPBl.

havasi-föcske: cypselus apus Nom.² 155. [mauerschwalbe, turmschwalbe].

házi-föcske: hirundo domestica Nom.² 157. [hausschwalbe].

látatlan-föcske: apus MAI. [mauerschwalbe, turmschwalbe].

mezei-föcske: hirundo agrestis Nom.² 157.

parti-föcske: merops C. hirundo riparia MA. cypselus PPl. [immenvogel].

Fécskei: hirundineus, hirundinus MA. [schwalben-].

FÉDD (*feddy* ErdyC. 524. *füdd* Mel: Jób. 62. Mel: SzJán. 139. *füdhetlen* Biró: Angy. 256. 258): **I**) oburgo, adjurgo, culpo C. increpo MA. [tadeln, schelten]. Feddős: objurgator C. Fedden, pirongatom: incilo PPBl. Igaz engem ingalumba fedd es meg zegeget (DöbrC. 220). Zent ferenez meggoudoluan wmagának nagy kemeny paranczolatyat kezdé magát feddeni (VirgC. 70). Magat kezdé feddeni az fwsuensegnek bwnerwl (80). Kezde fedd-ni az fejedelmet az ő halulatlansagarol (DebrC. 218). Pether hwttet kezdé feddeni (JordC. 406). Kezdeek feddeny es gyettreny az gonoz leant (ErdyC. 339). Feddy vala ewket ew gonoz lelky ysmeretökből (416b). Wram ne fögy engemeth the haragodba: domine, ne in furore tuo arguas me (KulesC. 8). Feddic a hamis esket (Helt: Bibl. I.2). A köznépet feddi, mert hogy barmoknac nem a iaunt vittec aldozatra (h). A nép feddi vala öket, hogy vesztegelenec: turba increpabat eos ut tacerent (Helt: UT. F2). Fedd, dorgal (Born: Préd. 555). Föddő es dorgató (Mel: Jób. 62). Bűnnekiul senkit nem föddőc

(Mel: SzJán. 139). Hogy ha azt művelnéje, feddenéék őtet úgy mint az innepuck meg szegdiét (Tol: Evang. II.780). Az propheta az balnañ imadast feddik (Fél: Tan. 12). Mást fed, s ő maga torkig őr benne (Deesi: Adag. 187). Fedgéc, inchee, orezazac (Mon: Képt. II.). Nem okosság a predikázióban nagy embereket nevezet-szerént feddeni (Pázm: Préd. c2). Mindeneiket fedd, rág, nyelvél rongál (Com: Jan. 186). Atyai-képpen feddí őket (Mad: Evang. 284). Feddik vala őtet, hogy halgatnia (210). Feddgyúe, dorgálljuk (Sam: Aegud. 51). Se nem dicsirem, se nem feddem (Tarn: Jófél. 125). Az alkori clerust, mind restsé gérül, s-mind gonosz életérül, feddette (Czegl: Japh. 122). Az igazságot hazugsággal feddik (Ily: Préd. Előb. 13). Barát nevére méltatlannak feddeltik (I.348.) 2) castigo C. [züchtigen].

még-fédd: 1) arguo, redarguo, coarguo, reprehendo C. objurgo, adjurgo, increpo MA. corripio PPBI. taxo; tadeln Com: Vest. 148. [schelten]. Megféddő: reprehensor, corrector C. objurgator MA. Megféddetűt: increpatus, argutus C. Peter kezdte őtet megfeddeni (MünchC. 45). Kenyereghy stennek az profeta, hogy az hytewth lenekoth meg fegey (AporC. 53). Minden nétkekről meg feddi (ThewrC. 174). Megfeddettetec az engedetlenségről (TelC. 194). Kyczoda fied meg enghemet lyuból (JordC. 656). Mykeppen merőd te az wr istennek yteotyt meg feddeny es gonozra veelny (ÉrdyC. 570). Uram the hertelen haragodba meg ne fegy engemeth: domine ne in furore tuo arguas me (KulesC. 91). Nylyan meg fedűtte őtet (Konj: SzPál. 24). Babonasagok gyakorta megli feddettetűth (27). Megfedde a hidegletést: imperavit febrí (Helt: UT. P5). Megfedde az szeleket: imperavit ventis (Fél: Bibl. 12). Kitsoda feddi meg őtet szemben az ő vtairól? quis arguet coram eo vian ejus (Kár: Bibl. I.525). Megfeddi a világot a bűnről, és az itéletről (Ily: Préd. I.23). Ki fedd meg ongem közilletek a bűnről? (I.442.) 2) castigatio C. castigo MA. [züchtigen]. Az ő binőket nylyan meg feddi valah, mikénti az igaz bíroh, azert mynden dolgat bambiak valah (WeszpC. 7).

[Közmondások]. Könnyebb megfeddeni, mint épségre hozni a már megessett szűzet (Kisv: Adag. 420).

mégféddés: 1) reprehensio C. objurgatio MA. [tadel, das schelten]. Tűndőgő lélkeneec mégféddése: correctio animarum errantium (BécsiC. 34). Ergalmassaggal enghőmet magam megli feddesre varal (WinkC. 245). Az sok zenetek nagy megli feddes zerent valo bezeddel kayatanak az pokolnak (ÉrsC. 115). Megféddést, dorgálást érdemel (Com: Jan. 192.) 2) [castigatio; züchtigung]. A ki pedig nem akarna imadni, tahat azt az egő vas kemenczebe vetnee, a kit ot annac meg feddesere szerzetec vala (Szák: Krón. 14).

mégfeddetlen: [non castigatus, non culpatus; ungescholten]. Meg thauwylyd te magadat semmykepen meg feddetilen nem hadnod (ÉrsC. 374).

mégfeddhetetlen: [irreprehensibilis, inculpabilis; unanfuechtbar, unbescholten]. Noe imbor ember vala es meg feddhetetlen: justus atque perfectus (Helt: Bibl. I. C2). Megfeddhetetlen anyszentegyhazat allatna (Mon: Apol. 356). Éltelket meg feddhetetlen jó erkölcesben foglalvún, őrámmel mentek az halálra (Pázm: Kal. 51).

Fédd-ik: [jurgor, increpito; schelten]. Fedik vele: cum eo contendendo (NémGl. 102). Myden ky megli gondollya ew zyweben, mely nagy weetekben esyk, ha ez wylagy morhaeret feddyk awagy zygodyk (ÉrsC. 213). Mykoron feddeneek ew reea az wrak (ÉrdyC. 360b). Kegyelmed en ram igen feddik (LevT. I.147). Eleget feddem roja, hogy mynden lagy szonak enged (RMNy. II.172). Mely dologért igen feddie vala rea az Gerart, az ot valo pűsper (Helt: Krón. 99). Fednee vala az ő tunyaságára (196). A tanitanyoc feddenee vala a gyermetskékre: discipuli increpabant eos (Helt: UT. E7). Hogy az apád

ne fegey renad...; mint ez senkire ne feddik, úgy az én apám is én ream ne feddhessen (Born: Evang. IV.857). Miért feddette én velem? quid jurgamini contra me? (MA: Bibl. I.64). Feddenie kezdé Dalida Samsonra (Kák: Sám. B3). Az erős Samsonnac nagy haraggal feddée (uo.). Minden háborog, veszedik, zaiog, feddik maga, felebaráti es rokonsági ellen (Lép: PTük. I.367). Az tükörre se fedgyel, mert ő csak olyan kepedet mutathattia, a minem ő allattya szerent vagi (II.250).

Féddéget: corripio, culpo, culpo Kr. [wiederholt tadeln, schelten]. Feddgette, hogy ilylen latroknak ad helyet maga udvarában (Fal: TÉ. 640).

Féddés: objurgatio, culpatio C. jurgatio increpato MA. [tadel, das schelten]. Feddéshez való: objurgatorius C. Feddeseg [feddőség?]: contentio NémGl. 322. Az igaz feddesnek zabadsaga rea felel (BodC. 15). Feddesek uissza uonyasoc, haragoc, titkon valo gyűlölsége az ellenséggel nala nekic: jurgia, discordias, simulates cum hostibus exercebant (Deesi: SallC. 7). Az vörőngésérül, melyet igyekzőic köztűc feddésképpen leszálléltani (Zvon: Post. II.434. I. 566).

Féddégél: culpato C. MA. [wiederholt tadeln, schelten]

még-féddégél: reprehensio MA.

[Féddet]

el-féddet: [defendi jubeo, arceri jubeo; abhalten lassen, verbieten lassen]. Arrol keményen el ínteti, el feddeti, el tiltya (MA: Scult. 1005).

Féddhetetlen: irreprehensibilis, inculpabilis, probus, innocens SI. [unbescholten]. Legyen tynektek feddhetetlen thy nyelwethék (ÉrsC. 184). Oh mely ygen feddhetlenők leghethwnek wona (222). Feddhetetlen clet (Born: Préd. 458). A ki maást akar feddeni feddhetetlenek kal lenni (Pázm: Fél. 120). Szent és fűdhetetlen légyen az ő clete (Bíró: Angy. 256. 258).

Féddhetetlenség: irreprehensibilitas, integritas, probitas Kr. [unbescholtenheit]. (Pázm: Préd. 548. Kr.)

Féddhét: [quod reprehendi potest, culpabilis; was man schelten kann, anfechtbar]. A fariseus pedig úgy tetszik, emberi ítllet-szerint, feddhetőt nem beszél (Pázm: Préd. 880).

Féddő-ik: jurgor, increpito C. MA. [schelten, zanken]. Feddődöm, zörgődődöm: increpito; igen feddődöm vkire: reprehensio PPBI. Ezokaert elhagytom őket, som feddődem az én lelکم által ennekutanna őuelec, sem dorgalom őket (Helt: Bibl. I. C2). Jacob meg haragoc es feddődée Labannal es mouda neki: tuncus Jacob, cum jurgio ait (I. P2). A nép feddőduen Mossesal mouda: versí in seditionem, dixerunt (I. Aaa). Erőssen feddődöt a királlyal érőtte (Helt: Krón. 30b). Feddődöl azon is, hog megszororótom az hűeket (Tel: Fel. 23b). Jacob feddődűcén Labannal mouda: (MA: Bibl. I.29). Az isten nem mind őróké feddődie: non irascitur (I.528). Nemis feddődée az vendeg fogado kaszdanal, valami fűsleges, friss es kaszdag kamarært (Pécsi: Szűk. 125). Nem kiáltott nem feddődűt; nem wöl kegyetlen es haborgó (Pázm: Préd. 13). Feddődűgyél, dorgálodgyál, íntsed a halgatokat szelidséggel es tanítással (Nógr: IdvK. 102). Már nem feddődik, hanem őrk kárhózzattal állya bosszűjút (Csűzi: Síp. 178).

Féddődés: jurgium, adjurgium C. contentio, rixatio MA. [das schelten, zanken]. Feddődésrűl szűokra mégyen a dolog (Pázm: Préd. 1011. Erasm: Erk. 68).

Féddődő: jurgiosus C. rixosus MA. [zänkisch]. Feddődő, garázds, zsémbos, versenyos: litigiosus PPBI. Feddődő es haragos: rixosus et iracundus (MA: Bibl. I.566).

Féddődő-ik (p. lelezik Prág: Sork. 317): jurgor, increpito MA. Feddődűc az nép Mossesal: versí sunt in seditionem (Kár: Bibl.

1138). A bűnben elők ellen nem feddőznek (Szathm: Dom. 168). Rút dologh az házásoknac feddezuu egyebeknek hallására (Präg: Serk. 347).

Féddőző. Mindenkor prédikáló és feddőző vón ember: *conciatialis senex PPL.

FÉGY (*freg* NádC. 431 *fedgyelem* RMK. IV.225): [1] reprehendo, corripio, animadverto SI. [tadeln, schelten]. Fegyevt zent Ferencz: arguit eum (EhrC. 80. 57). Erősse fondaltad hog' fégnél: fortem, ut corriperes, fundasti eum (BécsiC. 270). 2) castigo SI. [züchtigen]. Az prior mend az conuent belyekuel magat le utkeztettuen zent fferueznek kepe elewt magokot fegyuen (se disciplinantes) kerek bodog ferenczett, hogy ez vetket meg boczatua (EhrC. 68).

még-fegy: 1) [increpo; schelten] Megfegyuen magat (redarguit se) fesunsegerewl (EhrC. 7. 12. 80). Minek okáért vallja ő a halált féluie, azzal téged akar megh fégny (ÉrsC. 113). Mely nagy gondal egyebeketh megh feddwk; de ha mi magwnkath yol meg gondolyok, bizonyawal my magwnkba sok dolgokath meg fegyethwnk (222). Meg fegyel nenzeteketh: inrepati gentes (KulesC. 13). Meg fegyee ez vylagoth: correat orbem terrae (132). 2) [castigo; züchtigen]. Isten akkith zeret, azt meg feeg (NádC. 431). Az őrdk bölceseg amneg vigaztalanban amneg fégő vezzduce sauaru voltat es elő íntya (NagyszC. 124).

mégfegyhetetlen: irreprensus C. MA. [unanfechtbar, unbescholten, tadellos]. Megfegyhetetlen életet viselyen emberrekl (CornC. 157). Yfusaganac napit meg feghetetlen a parancolatoknac meg tartasaba visele (TelC. 15). Megfegyhetelenee legyetec: sine crimine (Helt: UT. 87). Es hogy be hozatic az ecclesia, az dicözsegős, zent es meg fegyhetetlen jegiönsce szemelie (EszT: IgAny. 19).

Fegyedelm: disciplina. Nem azokat valasztotta isten, sem leltékmege fegyedelmnek vtat: vlam disciplinae (BécsiC. 104).

Fegyedez-ik: [increpo, iurgor; schelten, zanken]. Fegyedeznek vala hw rea: impropriabant ei (JordC. 448). Mikoron azert ilyen beszedekekkel egymassal fegyedeznenek (ÉrsC. 114). Mykoren ezenkeppen fegyedeznek pokol a sathan fegyedelmre (118). Fegyödöz nyelv meerdögel rakva (224). Az ni bűneinkert reáne fegyedezic (Sztár: Vizöz. B4).

Fegyelm: redargutio, disciplina, correctio MA. [tadel, rüge, zucht]. Zegyenkedyk uala az fegelmert (EhrC. 102). Ysteyet valami uenew fegelemmel (correctio) megbantanya (12). Mert čak te vaé erős es az te fegelmel el hirhüt mind közönsegős tartomaogba: disciplina tua praedicator (GuaryC. 56). Az bynwsek inkab ternek istenhez az kegies bezedel houem az kemeny fegielmel (VirgC. 48). Tanegyga vala az zernetnek fegyelme erkevlchere (DomC. 107). Kynek zayaba nyneben fegyel: non habens in ore suo redargutiones (KulesC. 93). The gywleled en fgyelmemet [igy]: tu odisti disciplinam (121). W zekynek fegyelme: correctio sedis ejus (133). Sz. János a hitnek fgyelme [igy] volt: Joannes fuit fidei disciplina (Illy: Préd. 1.27).

Fegyelmez: [reprehendo, castigo; schelten, züchtigen]. Attiafiat bineről fegelmézi (GuaryC. 15). Mynket igen meltan fegielmeze (VirgC. 49). Miniuel yonkab fegielmeztetik, anneual nagibonb kemeniul (WeszpC. 50). Valaky yth a byneerth magaaath megh nem fegielmezy, azt íduendöben az igaz byro meg fegielmezy (WinklC. 287). Meltan fegelmézi emberi vaksagot zent Anselmos doctor (NagyszC. 208).

még-fegyelmez: ∞ Az zolgalo leant meg fegielmeze bineiert (GuaryC. 50). Se valakit meg ne strófol vaé meg ne fegyelmez (VitkC. 64). Mikoron te meg fegielmeztetel (65). Az gargyan az toluayokat igen uagi kemeni bezedekel meg fegielmeze (VirgC. 47). Tugia gonosságot meg fegielmezuu es iora változtatui (94).

Fegyelmözés: [reprehensio, castigatio; das schelten, züchtigen]. A ki bunben meg kemeniul, a fegielmezessel meg nem lagiul (WeszpC. 50). Mongi culpat neki az uagi kemeni fegielmezeserwl melyet twtel nekik (VirgC. 48).

Fegyös: increpatio [das schelten]. Meg fogyathokoztam fegyesebbe: defeci in increpationibus (KulesC. 96).

Fegyhetetlen: irreprensibilis C. irreprensus MA. [unanfechtbar, unbescholten]. Feghetetlen vagiok (Mel: Jóh. 78). Fegyhetetlen élet (Kár: Bibl. 1.639). Fegyhetetlenök legyetök az mi urunk Jesus Christusnak napjan (Sztár: Cat. G). Igazán, es fegyhetetlenül élt (MA: Scult. 131). Kiben makula nincsen, lanem zent es feghetetlen (Der: Préd. 25). Meg tarczyad az paranczolatot, makulanékül, fegyhetlent (Vás: CanCat. 552). Fegyhetetlen es ugyan kemény életet él vala (Mad: Evang. 40). Járjunk előtte minden igazságban fegyhetetlenül (Sámb; 3Fel. 507). Fegyhetetlen szent élet (TKis: Pan. 50). Fegyhetetlen életü ember vólt Luther Marton (Czegl: Japh. 19). Most már helyes, fegyhetetlen papot hozattunk (Nyr. XIV.461).

Fegyhető: [culpabilis; anfechtbar] (Toln: Vigaszt. 61).

FÉDEL, FÉDEL, FÉDÉL (*fydel* Komj: SzPál. 164. 165): velamen, tegmen, velum, integumentum, operimentum, calyptra, obstragulum C. velamentum, calyptrum, calantica MA. integumentum, cooperimentum, rica PPL. [schleier, kopfbinde, kopftuch]. A fedélét leszagattui: *deripere velamenta PPL. Fedelec, főre valóc, homloc elő Com: Jan. 100. Meg tevrly vala ev feyenek fedeleuel (MargL. 12). Az ő zentseges fedelet oda kwlde ees igen kesereg wala (PeerC. 124). Fedelet feieröl le veve (TihC. 55). Dragalatos es ekesitet poztok, vekoni fedelel fel neult koutiokai (VirgC. 149). Kiny [könyfű] az cristos-uac zolgalo leianinac az ő zömöknece eleiben tenye az fedelet, de az bizon alazatos meg bizomitia az bekesege (DebrC. 262). Le vonya a feedelet feyeeröl (ÉrdyC. 50b). Harom feyer, fekdöthow [féjkötő] ala walo fedel, egyken aran hym wagoon, az kettheyn selyem (RMNy. II.35). Sara leanyomnak bagyon az masyk nywlbőr gereznath ees az egyk gyöngyös fedeleth (216). Az azzonyallath hatalmat, hatalmassagot, az az fydelek [fydelet] valyon az ewfeyebe az angyalokert es: debet unliier potestatem habere supra caput propter angelos (Komj: SzPál. 164). (Az aszony) hozzu haya fedezysyrt, tydelert ew neky adatatotoh (Komj: SzPál. 165). Kinec saruiat, kinec fedelet hurtzolyak (Born: Préd. 431). Ine ez legyen a te szömednec fedelelyül mind azoknal kic teneled vadnac: hoc erit tibi in velamen oculorum ad omnes qui tecum sunt (Helt: Bibl. I. J). Fedelet teszen vala az ő ortzaiara (uo. Tt). El vduée az én fedelemet: pallium meum (Kár: Bibl. 1.633. MA: Bibl. II.6). Midőn ruhaia el fogyot, tulajdon fedelet el szagattuan (Pécsi: SzűzK. 44). Inneplő ruhák, palástok, fedelek (Zvon: Post. 1.71). Ha fedel nem volna szemeken (Ker: Préd. 189). Paraszt módra való fedel, kit száz huszonöt pinzen vesznek (Gér: KárCs. III.419). Piros saru, csillagos fedel immár ő ruhájok (asszonyoknak) (Thaly: VÉ. 1.362). [Vö. Födél, fő-födél]

FÉDÉRBAJSZ: [federweiss]. Vassat aranyaznyi: másfél lat két gálczkövet, fél lat témsót, ezeket egy messzely vízben főzd, egy nehezék fédération (Keesk: ÖtvM. 308).

FEGYVER: gladius, ensis, arma C. MA. [gewehr, waffe, riistung]. A fegyvernek hegyes éle: mucro; szolgaóhoz illendő fegyver: famularium C. Fegyverrel hatalmas: armipotens; fegyvert tisztító: polio; fegyverét elveszem: exarmo; fegyvertől megfosztom: dearmo MA. Meztelen-fegyver: *gladius strictus, vagina vacuus; könnyű fegyverű vitéz: ferentarius; kassa-fegyverű emberek, kaszás: falcarius; fegyver miatt el-esni: armis *concidere; el-messzére villog rajta a fegyver: *conspicuo longo fulgentibus armis; nem tud a fegyverhez: armorum *inscius PPL. Eltűzi mend ő tőgerit (MünchC. 136. BécsiC.

41). Öltöztetsetek magatokat hűtnece fegyverbe (VitkC. 70. JordC. 441). Fegyvert ragada (TihC. 19). Megrontá Amalec népét fegyverrel (MA: Bibl. 1.65). Fegyver hordozó apród: armiger (227). Fegyverébe hozzátözeé és meghala: irruit super gladius suum et mortuus est (276). Az ürdöggel-való hadban erőtlén, és haszontalan minden embori tsámánányok fegyvere (Pázm: Préd. 405). Fegyvereket írtae Mária körül, kiknece éles hegie vannak fordítottván Mária szíve aránt (Zvon: Post. 1.175). Akár a fegyver continuáltassék, akár megbékélhi igyekezzenek, el na felejtkezzenek felöllem (MonIrok. XV.640). Ellenség fegyvere nem ártott nekünk, hanem az akadályos, lápos utak (MonOkm XXIV.523). A fegyvert meg pallerozzák s oldalokra ugy kötök (Fely: Dies. 13). Több száz esztendőnél fegyverben nemzetünk (Thaly: Adal. I. 95b). Fegyveit, általom eszközt kívántam a hamis világ ollen adni (Fal: UE. Előb.).

[Szólások]. Fegyverhez fogni: bellum *sumero PPBL. Fegyver fogni most elekek nem vagyunk (Szöll: Szen. 7). Cseccsöd magzatinkat fegyverre hányák (Megy: 6Jaj. IV. 16). Fegyverre kelni: ad saga iro MA. Fegyverre kelnek: consurgitur PPBL (SzD: MVir. 98). Vájljék el a dolog fegyverrel: capite meo *decernam PPL.

[Közmondások]. Egygyik fegyver tartóztatja a másikat hüvelyében (Kisv: Adag. 518. Kr.).

hajító-fegyver: telum C. PPL [wurfspiess].

oldal-fegyver: gladius, ensis, telum laterale Kr. [seiten-gewehr]. Horpadni kezdett a vasderék, a kopják pedig töredegni; elvété azért mind a kettő és oldalfegyverhez nyúla (Fal: TÉ. 639).

Fegyverés: armatus, cataphractus, crupellarius C. [bewaffnet]. Fegyveresök: dimachae; fegyverős vitéz: clibanarius C. Fegyveres ház: armamentarium; fegyveres kézzel: armata manu MA. Fegyveres ló: equus armiger, cataphractarius; fegyveres táncz: bellierepa PP. Erős fegyveres őrizi ő gadorat (MünchC. 136). Valogata tizünket erős fegyverős lovagocit (GuayC. 55). Egy angyal hetvenötli fegyverőst megli verth (WinklC. 163). Fegyverős nitezők (TihC. 178). Ne memión elől a fegyverős zolga (NagyszC. 24). Fegyveres kezzel yowo reynak (LevF. 1.84) Adnak nyvez ezar lowon valo fegyveresre penzth (RMNy. II.130). Fegyveres tárház (MA: Bibl. 1.315). Egy keselyősas kinek orra körme fegyveres és horgas (Zrínyi. II.11). Hét szövétnekkel kell fegyveresnek lenni (Ily: Préd. II.509). Fegyveres tolvaj (Fal: NA. 214).

Fegyveresít: [armo; waffnen]. A fejét kel fegyveresíteni sisakkal (Ily: Préd. 1.595).

Fegyveröz: [armo; waffnen]. (Zrínyi. II.183).

Fegyverözös: [armatura; rüstung]. Tábori fegyverezés (Pázm: Préd. 314 Kr.).

Fegyveri. Fegyveri öltözet: armatura MA.

Fegyverked-ik: [se armare; rüsten]. Fegyverkednen mednek nala: ibant muniti (EbrC. 146). Kiket fegyverkednen halottakuala: quos armatos audiebant (BécsC. 43. 30. PeerC. 45). Magoc közt szam nekül valo kérdőzködésokkal fegyverkednece (Zvon: Osiand. 19). A vér szomiuhozo hadakozásnak föl indult keménysége semmi akadályt nem tézzen országunkban és nem fegyverkedik (KBécs. 1666. C3).

fői-fegyverkedik: armaturam induo, armo me MA. [rüsten, sich rüsten]. Fel fegyverkedet angialoknak serege fölönök (DobrC. 156). Fegyverkedtence volna fel ellene (Tel: Evang. 1.590). Felfegyverkedve logyence (MA: Tan. 164).

még-fegyverkedik: ∞ A narosbol senki nem mer vala ki ivni, hanem csak meg fegyverkeduen (VirgC. 53).

Fegyverkedés: [armatura; rüstung] (Pázm: Préd. 944. Kr.).

Fegyverkedtet: [armo; waffnen]. Ellene az ő atfaiat fegyverkedtethe (NagyszC. 301). Zen keresztnek jeginel magat meg fegyverkedtete (VirgC. 54. Born: Préd. 263).

Fegyverked-ik: armo, arma capio, sumo, induo Kr. [rüsten]. Mykent ember ellene fegyverkedözyek (ErsC. 530). Nagy menykövekkel fegyverkedet rátok (isten, Zrínyi II.85).

fői-fegyverkedik: armaturam induo, armo me MA. [rüsten, sich rüsten]. Tü is azon gondolatall fegyverkedet fel (VitkC. 71. ErdyC. 547b). Választáne ezokaert mindenie nemzetségből ezert, tulni illic tizenkét ezert hadra felfegyverkedöztet: duodecim millia expeditorum ad pugnam (Helt: Bibl. I. Pf7). Paraszti komor keménséggel fel fegyverkedözt tanetoc (Zvon: Post. 1.55. Káldi: Bibl. 289).

még-fegyverkedik: ∞ (SomáC. 39).

Fegyverkedet: armatura [rüstung]. Elegendő fegyverkedet léssen, ha bé fedeztet léssen pátzézállal, zokével (Com: Jan. 146).

Fegyverkedtet: [armo; waffnen]. Ótalmazza, fegyverkedtetit magát az Isten igéjével (MA: Scult. 238). Moyseset egy veszszózállal fegyverkedteté Faraó-ellen (Pázm: Préd. 111).

fői-fegyverkedtet: armo, obarmo C. M [waffnen, ausrüsten]. Felfegyverkedötete az ő hazanal neuködöt szolgai közül baromszáz tizennyoltzat: amneravit expeditos vernaculos suos trecentos decem et octo (Helt: Bibl. I. P2. Zrínyi. II.202).

Fegyvernök: machaeropolis [igy] MA. [machaeropolis, machaeropoens; waffenschmied, schwertfeger].

Fegyvertelen (fegyvertellen Com: Jan. 148): inermis C. MA. [imbellis; unbewaffnet, unkriegerisch]. Fegyvertelen ember: homines inermes (BécsC. 20). Az magyart cselök semmiuek vélek, igen fegyvertelenek népek itélék (Tin. 197). Oda hátra az fegyverteleneket fegyverszerzésre erőltessék, jóra penig (RákGy: Lev. 257). Fegyvertelen kémec: inermes exploratores (Com: Jan. 148).

FEJ: mulgeo C. immulgeo PPL. melken PP. Az ámút fel vala (Helt: Mes. 462). A tejet a szolgáló leány feji a fejő szjtarban (Com: Jan. 78).

ki-fej: emulgeo C. MA. ausmelken PPB. Illike ruhaddal orrodát ki feini? Decetno veste nares emungere? (Eras: m: Erk. 5).

[Szólások]. Kinek kéntsét igen kifejték: *depressio opes civitatis PPBL.

még-fej: mulgeo, emulgeo MA. ausmelken PPB. Meg feytée az ánnöket (Helt: Mes. 326).

[Szólások]. *Meg feinek még tégedetis egy tal korpán: Oetaus enienus (Decsi: Adag. 221. MA).

Fejdögél: saepo mulgeo Kr. [längere zöit melken]. A ki erőltetve fejdögel, a téj után vért-is tseppent (Fal: UE. 407).

Fejés: mulctus MA. das melken PP.

[Fejet]

ki-fejet: [emungere facio; ausmelken lassen]. Chac nem uerrel feiet ki szegenyekuec teiket (Tel: Evang. 13. Ob).

Fejő: 1) mulgens C. der melkt PP. 2) locus mulgendi; melkstüttel. Fejőre kijött julok száma: Jütt az fejőre fiatlan juh (MonTME. 1.286).

koeske-fejő: caprimulgus C [ziegenmolker]. A ketske-fejő madár az ő nevezetü vütte az ő tolvaj tselekodotitól, hogy alattomban a ketskétet megszopja (Misk: VKert. 472).

Fejős : **1**) mulgibilis Kr. [melk-] Fejős tehén: vacca lactifera; melkkuh MA. PP. Feysus inew (LevT. 1.86). Fejős juh (Radv. Csal. II.405). Fejős ketske (Misk: VKert. 224). Fejős telén (Megy: Szöv. 89. Nögr: IdvK. 67. Bod: Lex. 204). **2**) [locus mulgendi; melkstátte]. Az mizsei folyósón [így] alol és nagy erdő végén feyül levő tövis bokor mellett történt (MonTME. 1.403).

FEJÉR, FEHÉR (*fejr* Helt: Krón. 22. *feir* Pázm: Préd. 408): **1**) albus, candidus, exalbidus C. [weiss]. Igen fejr: per-candidus C. Fejr szabású; albidus, subalbidus; fejrbe öltözött: caudatus; fehér száva; prunum cereum MA. Fejr tájték borította-el a vizet: spumis *incanuit unda PPBl. Feheruarn 1055. (CodDipl. 1.391). Feier [férfinév 1210. körül] (VReg. 86). Fehera [nőnév 1220. körül] (no. 255). Fluvius Feyerpotok 1291. (Knauz). Feherkeo meta terrae 1299 (Czinár). Feier lonac: equi albi (BécsiC. 301). Feierre tened: album facere (MünchC. 22). Feyerben dözöt (ÉrdyC. 546b). Liliummal feyerbh (PozsC. 32). Feiérón es verbenón fémén (TelC. 162). Honal feyerb lezek: super nivem dealboru (KulesC. 124). Egy hayszálat nem tehetsz sem feyré, sem feketé: non potes unum capillum album facere aut nigrum (Helt: UT. B1). Es adánac a Kusinac egy szép feyr lonat (Helt: Krón. 22). Az ő ruhái feirek lének, mint a hó (Pázm: Préd. 408). Legyez feiérb hónál (Balassa: Ének. 9). A teynel feyerben iónek ki (Lép: PTük. 1.177). Fejérb lézecz az hónál (Nögr: IdvK. 888). Haja szálai feirek valuának mint a feir gyapju (Illy: Préd. 1.107). **2**) Szemnek és tyúkmony-nak fejrí: albugo; a fának a fejré, a héja és fája között: albumum PP. Tikmonyak az feyeré (SándC. 3. Frank: HasznK. 36). Az bal kezem hüvelyke jobban megdagadván, valamely tinsós tyúkmony fejrível beköttetvén az tűzességet kivette (Mon-lrók. XV.315).

[Szólások]. Féltél hogy hamisságnak ki-tetezik ugy foga-fejrre (Matkó: BCsák. 158). Kiből igen kitetszik német urannak foga fehére (Ráklf: Lev. V.567). Ficus ficus ac ligouem nominans lignonem: az feiért vgyan feiérnek, az feketét vgyan feketének mondgya (Deesi: Adag. 99).

görög-fejr: pigmentum C. cerussa, psimythium PPI [weisse schminke]. Keudözö görög-fejr (Com: Jan. 20. Keeslc: ÖtvM. 305. 310).

hó-fejr: [nivis colorem habens; schneeweiss]. Hivság és szemfényvesztés; hó fejrrel borított ganéjnak mondhatnánk, a mely körül a semmire kellők bálványoznak (Fal: NA. 182).

szém-fejrre. Szöm fejrí: albugo C. MA. [das weisse im auge].

tej-fejr: [lactis colorem habens; milchweiss]. Tj fejr szín jegyez lágy szívet (Rim: Ének. 230). (Mellének) tejrfejr-szín volta kitetszik gallérbul (Thaly: VÉ. II.237).

Fejérbeli: albus MA. PPI

Fejérecske, fejröcske: candidulus C. subcandidus PPI. [weisslich] (Szakácsmest. 32).

Fejéred-ik: albesco, candeo, candesco MA. [weiss werden].

el-fejéredik: exalbesco MA. [weiss werden, erbleichen]. Elfjéredett: exalbidus MA. Hol el sárgódott, hol elfjéredett (Mik: TörlL. 198).

még-fejéredik: exalbesco, inalbesco C. incanescio PP. [weiss werden, erbleichen]. Fejr, megfejreredett: exalbidus PPBl. Hol Cristvsniak nyakat yllete az kötél megh feyeredett wolt (ÉrsC. 134) Zekekben evl vala kyrál, meg feyredt ferfyaknak sokasagauál meg kevrnyekevztetett (DomC. 346). Te-álatalad a szeresenek meg feirének (Pázm: Préd. 423).

Fejérés: subalbus, subcandidus C. albidus MA. [weisslich]. Fejéresen: subalbide MA. Fejeres mohú fívek: incanae berbae; kimetelt fejrés varrás: acu furculatum opus linteum PP. Virága fejrés a czombornac (Mel: Herb. 103).

Fejéréséd-ik. Közöslög fejrésedem: interalbico C. PPIBl.

Fejérésés. Fejéreses varrás, kimetölt fejrés varrás: acu furculatum opus linteum PP. Párnalaj 6; négye fejréses, ket-teje reczés (Százalok XXII.157).

Fejéresl-ik: albico C. [weiss scheinen, weiss aussehen]. Fejréselö: subcandidus PPI. Tíz esztendő mulva is ugyan fejréslett az embercsont ott (ErdTört. 1.50. Tel: FLÉL. 11).

Fejéresz-ik: albico MA. [weiss werden]. Azért fejrnek, vagy feketének nem mondhatni, a mivel nem fejrészik vagy feketeszik, a miben vgyon (Pázm: Préd. 1157).

[Fejérent]

még-fejérent: [albo; weissen, weiss anstreichen]. Yay ty-nektek yrastwdok, kyk hasonlatosok vattok az meg feyerent-tet koporsóhoz (ÉrdyC. 173). Egy vegh vaznat kere te k. hogy feyrentesse megh (RMNy. II.104).

Fejrít: albo, candefacio, candifico MA. [weissen, bleichen]. Fejrített: candidatus, albus MA. Fejrítö méz: albarium C. MAI. Feyereteth: albus NémGl. 337. (Fél. Bibl. 40. Illy: Préd. 1.33). Szurkos az ingem, nincs ki fejrítse (Thaly: VÉ. 1.220). A házak tejfellel lévén fejrítve, semmi csuda, bogy így el van vára híresitre (Thaly: Adal. II.141).

be-fejrít: inalho Kr. [einweissen, weiss anstreichen]. (Vajda: Kriszt. II.86. Kr.).

még-fejrít: albo, dealbo, candido, candefacio C. [weissen, weiss anstreichen]. A meg-fejéreit koporsok: sepulcra dealbata (Münch. 57). Hasonlatosok vattok az meg feyeretett koporsokhoz: similes estis sepulcra dealbata (JordC. 428. ÉrdyC. 590). A szépség a jó erkölcs nélkül nem egyéb, hanem tsak meg-fejrített koporsó (Tel: Evang. 144). Meg-mosták a meg-fejrítették az ő ruhajokat (Matkó: BCsák. 305).

Fejrítés: dealbatio MA. [das weissen].

Fejrítetlen: [non albus; ungebleicht]. Hat asztalra valo feyeretetlen abrosz (Radv: Csal. II.81)

Fejrítö: smagma [seife]. A ruházatot mosattatnac ruha moso fejrítövel (Com: Jan. 114).

Fejérekéd-ik: [albeo; weiss scheinen, glänzen]. Reves tö-kének setétben fejérekéd világoeskája (Pázm: LuthV. 3).

Fejérl-ik: albico, candico C. subalbico, albo, albesco MA. [weiss scheinen, sich aufheitem]. Ha fejrlic, tsizta ödöt váry (Cis. F4. Zrinyi. I.83. 120).

Fejrőség: candor, albedo C. albor MA. [weisse farbe]. (ÉrdyC. 47. 347). Mindent a melybe valami fejrőség vala, es mindent valami fekete vala a baranyoc közet: cunctam gregem unicolorum, id est albi, et nigri velleris (Helt: Bibl. 1.04. Pázm: Préd. 66. Mad: Evang. 175).

hó-fejrőségü: [nivis candorem habens; schneeweiss]. Hó fejrőségü atlatz (Má: Scult. 882).

Fejrőségés: valde albus, valde candidus Kr. [ganz weiss, schneeweiss]. Az ő feyrészes teste meg veresítetté (VitkC. 81). Feyerseges ruha (ComC. 98). Lattatnak uala fordultatny mynd feyerseges gonge [gyenggyé] (MargL. 42). Rosanal pyrosb, liliomnal feyrseges [feyersegesb?] (TelC. 354).

Fejrül: albor Kr. [erlassen]. Teged dicer martiroknak fejrült serege: te martyrum candidatus laudat exercitus (DöbrC. 233).

el-fejrül: elactesco C. exalbesco MA. [weiss werden, erbleichen].

még-fejrül: inalbesco PP. [weiss werden, erlassen]. Holval [így] meg feyrwltethnek; nive dealbabuntur (KulesC. 157). Kyúl meg feirwltethnek miken az koporsok (VirgC. 145).

FEJSZE (*fejzy* JordC. ÉrdC. *fiszre* Sylv: UT. II 164): securis MA. axt, beil Com: Vest. 145. Feize: securis MünchC. 18. Ymarui az feyzy az fának hwa gyökerehez vettét: iam securis ad radicem arborum posita est (JordC. 361). Az favago feyzy a fanak gyökerehez közelget (ÉrdyC. 349. 578). Feyzeuel el vaziak feiet (DebrC. 203). Feiszeket boczat vala az égbe nót fakra (Szék: Zsolt. 74). Ha a feyszét meg mosod velle, az atzélhul is kemémb lészen (Mel: Herb. 80). Az szekémb fejsze, fúró légyen (ErdOrszgy. II.287). Két élő szekerezécel, persiai fejszézécel, mellyec nagy erővel villogtatnac, által vervén: bipennis magno nisu vibratis transverberando (Com: Jan. 150).

[Szólások]. Igen nagy fába vágta az feiszéit (Helt: Krón. 49). Nagy fába vágta az feiszét: Atlas caelum (Decsi: Adag. 6). Oly fába vágák az feiszét: ea tela toxicat (84). Erős fába vágta az feiszét: scaperdam trahis (241).

bárdoló-fejsze: [ascia; zimmeraxt]. (MA: Tan. 705).

erdőlo-fejsze: arboraria *securis PPI.

faragó-fejsze: [ascia; zimmeraxt] (Radv: Csal. II.333). Faragó fél feysze (TörtT. XVIII.231).

irtó-fejsze: rucina PPI. [haue].

kötő-fejsze: securis arboraria, bipennis; breite und zweischneidige axt, bundhacke PPB. PPI.

szinlo-fejsze: ascia MA. zimmeraxt PP. (Fal: Jegyz. 935)

Fejszés [vezetéknev XVI. sz.] (Nyr. IX.365).

FEJTT: 1) explico, enodo, resolvo MA. aufwickeln, auflösen PP. zertrennen; mesét fejteni: rätsel auflösen Adami: Spr. 192. Nem iöttem töruent fejtenem: solvere legem (MünchC. 21). Mind (a kérdéseket) vgi föiti vala ő nekik (WeszpC. 21). **2)** [diffundo; abziehen]. Borfejtt [vezetéknev XVI. száz.] (Nyr. IX.364). **3)** [caedo; brechen]. Az épületre való fejtt kő itt igen drága (Fal: TÉ. 780).

el-fejt: [resolvo; lösen]. Orchayarol hayat el feytho (TelC. 285).

föl-fejt: dissepio, retexo C. dissuo, resolvo MA. auftrennen, auflösen PP. Fel feyti az én szduetségemet, mellyet én ő vele szerzettem: irritum faciet foedus, quod pepigi cum eo (Kár: Bibl. I.188).

főlfajtás: enodatio, explicatio Kr. [zergliederung, auflösung]. Ez könyv az egész emberneec mind külső és belső indulatinac nyavalynac mint egy felfejtése es olómutatása (MA: Bibl. I.477).

ki-fejt: extexo, extrico, dissuo, evolvo, explico, replico C. effilo MA. zertrennen, auftrennen PPB. A bajból kifejteni magát: expedire nodum PPI. Az ő gondolatokból nem feythetic ki magokat (MA: Scult. 235). Kétségbe esésébül ki feise (Zvon: Post. I.718). A nyugtól meg-tartóztatott madár magát ki-szabaditya és kifejti (Com: Jan. 81). A vitorla fákra a vitorlákat ki-fejti (89). A varrásokat kifejti (98).

kifejtés: explicatio MA. [entwicklung, entwirrung].

kifejthetetlön: inextricabilis PPI. [unentwirrbar]. Ky feythetetlön [igy] es testowa kerengő labyrinthusba teuflylyg (Konj: SzPál. 41).

kifejthető: explicabilis C. MA. leicht aufzulösen PPB.

lő-fejt: devolvo, replico, resolvo MA. abwickeln, auftrennen: le fejtem a prémet: dissuo timbriam PP. Lele egy zolgalo leynamak zoknyayath, kynek ew wyath lefeyto (ÉrsC. 417. Radv: Csal. III.176b).

mög-fejt: 1) [solvo, dissolve; auflösen, befreien, auflieben]. Nezet es megfejtet nenzeteket: asperit et dissolvit gentes (BécsiC. 273). Ki megfejtend (qui solverit) egéset e küls paramo-latoe közzöl (MünchC. 21). Fehetőc meg (solvite) e templomat

es harmadnapocban felköltöm azt (172). Atkozot fiely, to vag az ki io zduetségöt es io baratsagot meg feytez (GuaryC. 16). Kerlec vram isten, hog ez bozzusagnac köteleből feyd meg engömet (53). Az imadsag binneec kötelet meg feyti (64). Ne alo-latoe velny, hog yewttem az tervent meg feytény: nolite putare, quoniam veni solvere legem (JordC. 366). Meg feyteteek hw nyelweenek kötele: solutum est vinculum lingvae ejus (479). Az yumpeth megfeyty: solvit sabbatum (639). Pokolnac keserwseghyt megh feytwen: solutis doloribus mortis (711). Mynketh hatalma vagyon meg feytény mynden byneynkből wr istentewl vett odozatnac kwlechawal (ÉrdyC. 364b). Bdytöket megh feythnek (ÉrsC. 254). Fertezetessegnek beve menden zerzet meg feyt (CornC. 167). Az egy hited lassad hogy meg ne feytseid (Born: Ének. 81). Meg sem vtolom, bogy meg emészteném öket, es az én ő velec valo kötesemet meg feyténém: neque sic desepi, ut consummerent et irritum facerem pactum meum cum eis (Helt: Bibl. I. MMm 2). **2)** perputo C. explico MA. erklären, auflösen PP. Megfejtt: explicator C. A homályos dolgot megfejteni: involutum evolvere. Az álom-látást meg-fejteni: promissa somni evolvere PPB. Imadsagnac miatta ketsegős dolgot jobban meg feytetnee hog nem irasoluasának miatta (GuaryC. 54). Feyced meg myneknk ez peldat: edissero nobis parabolam istam (JordC. 401). Kylemb kylemb yrasoknak megh feythye (ÉrdyC. 519b). Meg feytween az kerdeest (570). Meg feit vala mindeneket: disserebat omnia (Fél: Bibl. 59). Okos kérdés bizonyára, mellyet en az szent atyknak irasokból akarok meg feytennem es világóssa tennem (Lép: PTük. I.279).

mögfejtés: explicatio C. [lösung, erklärung]. Vizsgálás, megfejtés, magyarázás: discussio PPI. Ez kerdeesnek meg feyteseere harom ygassagoth keel megh lathwnk (ÉrdyC. 556). Ellyen sentencianak meg feytése (606. Helt: Bibl. I. Tt).

mögfejthetetlen: inenodabilis, inexplicitus C. inexplicabilis MA. [unlösbar, unerklärlich]. Megfejthetetlen profetelas (ÉhrC. 63. JordC. 797). Megfejthetetlen kérdés (Kísv: Adag. 198). Megfejthetetlen tsomó (SzD: MViv. 61).

vissza-fejt: retexo, dissuo C. PP. [auftrennen].

Fejtéget: solvo, explico, enodo, eruo, extraho, retexo; interpretor SI. Kr. [trennen, lösen, erklären]. Fejtégető: explanator C.

ki-fejtéget. Valami szövvényes dolgot ki-fejtegetni: *contextum alicum dissolve PPB. Ki fejtégetween ew belyből (a szentirást), hogy meg ysmerneek erteneek (ÉrdyC. 75).

kifejtégetés: evolutio MA.

mög-fejtéget: sensim solvo, explico Kr. [nach und nach auflösen, erklären]. Ezekből mind igen szépen megfejtégethetni az sz. atyák mondásit (Pázm: Kal. 497). Az miémű bizonyosságokkal Rómát akarják Antichristus lakóhelyévé tenni az atyafiak, azokatis ezeamel meg-fejtégetessik (667. 542).

mögfejtégetés: replicatio, explicatio MA. [lösung, entwirrung]. Az ellenkező bizonyosságoknak meg-fejtégetési (Pázm: Kal b3).

Fejtekez-ik: [cresco, adoleo; sich entwickeln]. Tudgyad a benned fejtekező édessebb vétkeidet (Fal: UE. 447).

Fejtés: explicatio, resolutio MA. auflösung, entwicklung, erklärung PP. Ne toglallyad magadat nagy meelseegees okoknak feytezeeben [igy], kynek vegbeere nem mehetz (ÉrdyC. 469b). Az II. oknac fejtezeeben meg felettem (Mon: Apol. 380). Nehéz kérdések fejtése (Pázm: LuthV. 247).

mese-fejtés: solutio aenigmatis; die auflösung der rätsel PP.

Fejtetlen: inexplicitus MA. unzusgelegt, unerläutert, verwirrt PP. A fejtetlen mese legtöbbször bűntudat vall (Fal: UE. 413—4)

Fejthetetlen: inexplicabilis MA. inenodabilis; unauflöslich, das nicht leicht zu erklären ist PP. Az tőb görösös kérdések között, mint valami fejthetetlen esomót forgatták az vr vasorájának két szín-alatt vételét (Pázm: Kal. 719).

Fejtő: solutor, interpres Kr. [deuter].

álm-fejtő: somnii interpres; traumdeuter PP. Álom fejtőt behivatá (Cserényi: PersF. MI²). Álom fejtő bölcsék (Lászy: Krón. 177).

mese-fejtő: interpres aenigmatis; rätseldeuter, rätselausleger PP. interpres fabularum MA: Bibl. I.230. (MNyl: Irt. 90).

Fejtőd-ik: [dissolvor; sich auflösen]. Délszínre kelvén alkalmatlan fejeskedések, rajta vesztenek, fejtődnek a chymaerák példás gyalazattal (Fal: UE. 477).

ki-fejtődik: extricor, eliberor, evado SI [sich losmachen]. Sok hamisságokban keveredél, ki nem fejtődhetel belőle (Land: UjSegits. II.57. MIleg: TOSzl. II.294).

Fejtőz-ik (*fejtez*el Born: Ének. 89): se eliberare; sich los winden, sich frei machen PP. 1801. Tisztully búneidből, fejtőz-zél adóssáigiból (Fal: SzE. 553). Fejtőzzék adóssáigiból (Fal: TÉ. 695).

ki-fejtőzik: ∞ Búneidből hamar ki nem fejtez-el (Born: Ének. 89). Az kic tévelgésbe esnek, igen nehéz azoknac abbul ki fejtőzni (Zvon: Post. 1.53). Semmi jó módgyok ninesen kételkedésekből való kifejtőzésekbén (Pázm: Kal. 102). Az bűnőkből ismeg ki fejtőzhetic (MA: Scult. 676). Törbe ejtettük magunkat annyira, hogy abbol ki nem fejtőzhetünk (Szok: Bals. 171).

kifejtőzhetetlen: [inextricabilis; unentwirrbar]. Ki-fejtőzhetetlen erdő akad vala előmbe (Veresm: Tanács. 37).

FEJTŐ: filum coloratum gossypii; farbichtes garn von baumwolle PPB. Egy oka kék, vagy veres fejtő (VectTrans. 11). 2 vég s 2 sing vörös fejtőt vettem (KeskTört. IV.84). Haszeki aga által posztót s veres fejtőt küldett az fővezér badai szükségére (MonRök. XXIII.22). Egy fejtő szoknya (MouTME. I.291. 231. 278. 282).

FÉK: frenum, aerae C. canus MA. zaum, gebiss PP. zigel, halfter Adami: Spr. A fék tartóztatja a lovakat: frenis impediuntur equi PPB. Negy fekec valanac a vadon: erant in bestia quatuor capita [!] (BécsiC. 148). A louac feken: super frenum equi (318). Lo feeke (ÉrdyC. 293). Egy skarlat fék (RMNy. II.170). Az allokot meg kel szorittani szabolaual, es fekekkel (Szék: Zolt. 29). Az en erős fekömet vetóm a te ayakidba (Mel: Sám. 216). Lova féke kezében vala (Huny: Trója. 33). Czapa fék (Radv: Csal. II.28. VectTrans. 22). Lova féke eremlőjét gyalog tartotta (Czegl: Dág. H.20). Fékemlővel, fécszárral a lovat hajtogattya (Com: Jan. 86). A lovat fékinél fogva tartják (Hall: HHist. II.297). Ezüstszinoros fék, szigyllósfül (MonRök. XXIV.140). A szerelem ottan gyarapodik s épül, hol az ismértség van vezető fékül (PhilF. 8).

[Közmondások] Fékét a számárnac (Czegl: Japh. 63).

kantár-fék: ∞ (Csúzi: Tromb. 239. Kr).

kocsis-fék: [?] Kochys fék (RMNy. II.85. Vö. láncos-fék)

kötő-fék: capistrum C. halfter PP. (VectTrans. 22).

láncos-fék: capistrum C. hamus Non.² 421. zaumgebiss PP. Het láncos fék, kewthwe fék, kochys fék (RMNy. II.85). Egy láncos fék, bagaria boglárokkal szépen rakva (Gér: KárCs. III.365. MonTME. I.318. IV.146). (Láncos kötőfék Com: Jan. 85. VectTrans. 22).

paraszt-fék: [?] Egy öreg paraszt féket adjanak harmincz két pénzen (Tört. XVIII. 225).

zabolás-fék: orea C. gebiss am zaum PP.

Fékés: frenatus MA. gezaunt PP. Metszetlen és fékes lovakat fűre eresztém (MonRök. XVIII.30).

Féketlen: efrenus C. infrenatus, infrenis MA. zaumlos PP.

Fékész: infreno, capistro MA. züumen, den zaum anlegen. PPB. Fékezett: frenatus PP.

még-fékész: freno, infreno, capistro C. züumen, den zaum anlegen PPB.

Fékészetlen: infrenatus, infrenus C. ungezäumt PPB.

FEKÉLY (*fekély* JordC. 23. Zvon: Post. Lép: PTük. I.1. Ily: Préd. I.315): ulcus C. MA. geschwür Com: Vest. 151. Test megemésztő terjedő fekélyek: nomae PPB. Tellyes vala sebekkel es fekélyekkel (DomC. 288. DöbrC. 347). Minden feketeséget, rutsigot, fékelt el tisztit, ha kened (Mel: Herb. 8). Főkélyekkel teljes vala (Zvon: Post. II.25). A fekélyekről: de ulceribus (Com: Jan. 59). Sebeknek es főkélyeknek meg gyógyitása (219). A fekély, kelés, gónetséggel foly-ki (Com: Vest. 44). Fekély, súly, var, vizketeg (Sám: Cer. 177). Hójagozó fekélyek (Diósz: Tal. 158) Varas fekély (SzD: MVir. 113).

füge-fekély: [ficus, condyloma; feigwarze]. A kornyol [karniol] a havi folyas és a füge fekély meg állatására igen jo (ACsere: Enc. 253).

Fekélyes: ulcerosus C. apostematicus MA. voller schwären, schwärig PP. Fékelyes halal (ThewrC. 217). Meg veré undok, főkélies, es gonok koznarral (Mel: Jób. 5. Fél: Bibl. 120). Fekeszic főkélyessen (Zvon: Post. II.31). Fekélyes koldus vala (SBalog: TemK. 90). Semyedékes, fekélyes seb (Horv: MulF. 22).

[Fekélyeséd-ik]

még-fekélyesédik: [ulcerosus fio; von geschwüren bedeckt werden]. Megh főkelesedek az lovam (LevT. I.103. Csúzi: Tromb. 538. Kr.)

Fekélyet [?]: [ulcus; geschwür]. Az isten engemet meg orozot rut fekkellietekkel, varakkal (Kár: Hal. X2).

FEKETE (*Fekety, Feketeu, Fekethew, Feketyu* Czinár. *jeketi* GuaryC. 48. *jeketf* WinkIC. 211. *Fekety* Czinár; *feteke* Pesti: Fab. 47b): ater, obater, niger, obniger, subniger, coracinus C. pulvis MAL. ater, fuscus PPI. [schwarz]. Igen fekete: perniger; fekete színű: obater; fekete festék: atramentum; fekete vagyok: uigreo C. A feketét a fejtőről meg-választani: alba et atra *discernere; a habnak feketéje: hulum PPB. Fekety, villa ad Eccl. Vespri. 1082. (Czinár). Villa Fekety, nigra villa vocata (CodPatr. IV.6. 3). Fekete séd, locus 1233. Feketeu holm 1265. Feketewygh, castrum 1267. Feketheu holm 1268. Feketewnép, terra castrí Sirmiensis 1272. Feketyuhelm 1273. Feketeuherdeu, terra 1283. Feketeu erdeu, silva 1286. Fekethetov locus ad Agriam 1261. Feketeholm castrum 1268. (Czinár). Feketeu erdeu, possessio 1280. (Knauz). Petrus dictus Fekete 1312. (ZichyC. I.137). Fekete lonac: equi nigri (BécsiC. 301). Doae vaccae, fekethe charna et alia 1475. (Nyr. VI.124). Két feketű meg dihűt obec (GuaryC. 48). Ket feketű kígo az fűncat altal tekertec (uo). V fűrti feketetiek (DöbrC. 479). Nem tehez egy hayzalat feyeert awag feketet: non potes unum capillum album facere, aut nigrum (JordC. 368). Hóg ha a feteti [jgy] melle vetic a feiert (NagyszC. 216). Fekete ruhazath (VirgC. 122). Béla sánta és fekete szeg ember volt (Helt: Krón. 38). Fekete czióka (Zvon: PázmP. 257).

[Közmondások]. Az igaz baratsag rytka nynt az fekete hattyw (Pesti: Fab. 47b).

[köröm-feketéje]

körömfeketényi: [quantum sub ungve continetur; so viel unter einen nagel geht]. Egy köröm feketeni meltosaga sincsen (MNyl: Irt. 63). Ehez csak egy köröm feketényi kőzi se legyen (Matkó: BCsák. 106). Ezekben sem szabad csak egy köröm feketényire-is el-távozni (Megy: Dial. 68).

szem-feketéje: nigrum oculi Nom. 177. [pupille]. A szeme feketéjét, a szeme bimbóját bántaná (Tof: Zsolt. 512).

[Szólások]. Mint szemefeketéjét általmazza (Czegl: MM. 23).

Feketéske: nigellus C. schwarzlicht, ein wenig schwarz PPB.

[Feketéd-ik]

mög-feketédik: [nigresco, nigrefio; schwarz werden]. Az írég masnac zopsegeből meg feketődik (GuayC. 4). Lassan lassan ő fogai meg feketednek (BodC. 22). Ortzánc meg feketődik az füstől (Kár: Bibl. II 108).

Feketöll-ik (*fekethalványk* ÉrsC. 303): nigricio, nigreo C. MA. schwarzlicht sein PPB. Közötte feketöllő: internigrans C. O pokolnak thawa es melseges werem holothi az nap feketehlyk (ÉrsC. 303). A szurok termő fa feketöllő (ACsere Enc. 231). Az föld igen feketélik (Thurzó: Lev. II.22. Lipp: PKert. 149).

Feketés: infuscus C. subniger MA. schwärzlicht, etwas schwarz PPB.

Feketéség: nigror, nigredo, atror, atritas C. nigritia MA. schwarze PPB. Zerezennek feketesége (ÉrsC. 312). Az szercesőn ő feketesegeth meg nem haghatta (DebrC. 379). Ha kedyglen őtet bal keze itelendi az ő erdemenek feketesége (BodC. 23). Mindenkor az földnek és napnak fekete és zöldsege esőt hoz (Cis. H).

Feketéségős: [perniger; sehr schwarz]. Az feketeseges es hydes kenyer (DomC. 308).

Feketeségű: ∞ Kyknek vala jgeon feketesegev orchayok (CornC. 117).

Feketész-ik: [nigresco; schwarz werden]. Azért fejérnek, vagy feketének nem mondhatni, a mivel nem fejéreszik, vagy feketeszik, a miben nagyon (Pázm: Préd. 1157).

Feketít: nigrofacio, nigro MA. fusco, schwarzen, schwarz machen PPB.

mög-feketít: nigro, denigro, nigrefacio, infusco, offusco C. [schwarzen, schwarz machen]. Megfeketített: denigratus MA. Feketekaknak mosással es sepréseknek porával syoti vala megfeketelteni (ruháját, Margl. 3). Az ew bwreth megl feketytette wala (ÉrsC. 333).

Feketítés: nigratio, denigratio MA. schwärzung PPB.

Feketül: nigrefio MA. schwarz werden PPB. Mynd veeruld megl verősfülth vala es feketül vala (WinkC. 211).

mög-feketül: nigrefio, nigresco MA. [schwarz werden]. Mehl feketülő nekőn az nap es ez velaghi megl fogya (WinkC. 217. Példk. 38). Meg feketülth ho lewő tested (ThewrC. 295). Nap megl feketüle (ÉrsC. 58). Thy yo hlyetek newethék wala myneomó dohoszagal megl no feketehltessek (222). Az ew orchaya megl feketüle halálnak keserwsége mya (363).

FEKÜSZ-IK, FEKSZ-ÉN (*feküny* PeorC. 24. *fekich?* LavT. 169): **1**) **a**) jaceo, cubo C. MA. liegen PP. Alatta fekszem: subjaceo; fölötte fekszem: supercubo; rajta fekszem: indormio; együtt fekszem: concubo; hanyatta fekvő: supinus C. Hanyatta fekvőn: cubantes supini; liegend rücklich Com: Vest. 81 Ott fekegy penitenczedert (EhrC. 11). Betegewl fekewk: infirma jacui (74). Oloternes fekvőn vala az agbau rözégséggel el bagáduan (BécsiC. 37). Lata ő napat fekette: vidit socrum ojus jacentem (MünchC. 27). Hozanak hw neky eg közwenyesth agyaban fekewen: offerobant ei paralyticum jacentem in lecto (JordC. 378). Gyermekem kozwenben fekszyk (375). Latlak tegod az uozoliaba fekvőnd (FihC. 26). Hyvya vala hog fekenyeyek ot ev vole (DomC. 235). Az calastronnak portaya elöt fekewen (ÉrdyC. 310). Zent ferevez fekszyk koragba (VirgC. 16). Latuan wtet az földyn fekenen monda wmagának (35). Bumba fekeze, benne heuerz (TelC. 253). Az mely ember mas lazas ember agyaban fekenyik, megl ferteztetj az

az io jambor vranak agyath (RMNy. II.266). Feküve talala Saul: invenit Saul jacentem (Land: UjSegits. II.118). Kór agyaban mint bolt eleuen fekszee (SzVr: Bar. 6). Feküvő hitét felállata (Hly: Préd. 1340). Ezt sok rettenetes állapotok őrizték, minden szeglet részét oly bikák fekiüték (Gyöngy: MV. 12). Homályos köd fekszi a szép vidékeket (Orczy: KöltSz. 185). **b**) [sich legen]. Pérfi alá fekszm: succubo; reá fekszik: in cubo, in cubo C. Job vag bal oldalra fekenen (VítK. 58). Mezütelen rea fekenek (VirgC. 38). Agyara fekeuek (82). Feküldy az bölczöbe (Decsi: Adag. 139). Oda fekiük (Káldi: Bibl. 284). **2**) [situs est; liegen]. A napnak fekvő hely: *pronus soli, ad solem locus; tengerre fekvő magas hegy: promontorium PPB. Ez falw fekenen wala az hegy oldalban (ÉrsC. 78). Czoda szép helyen Eger vara vagon, az völgyre fekszie egy hegy orozatan (Tin: Ének. 136). Szeglet nagy parton fekszik az hires Nándorféjérvár (Monlrók. VII.384). A treviri érseki megyében fekszik Koblentz városa (Fal: TÉ. 743). **3**) [castra tendo; lagern, liegen]. Az görögök ez üdőbe iöuenec Troiara, ki allat tiz esztendeig fekvőnek (Szék: Krón. 25). Bihar-Várad alatt IX hónapig fekinék (Monlrók. II.99). Az ellenség Halmaj és Aszaló között fekszik (RákGy: Lev. 255). Az ellenség mégis Aszalónál fekszik (262). **4**) [praejaceo; vorliegen]. Én úgy értem a Luter szavait, a mint fekszmek (Pázm: LuthV. 138). **5**) [consisto; in etwas bestehen]. Mely beekesegeh ebben fekszyk, hogy nem ellenkedwnek ystenel (ÉrsC. 150). Myndennemő iokát tegetytek; ebben fekszyk istennek thörwenye (215). Miért nem irod le ezeket; hadd látanak a pápisták-is, hogy fekszik a mise? (Matkó: BCsák. 438). **6**) [lateo; lappang]. E két szók alatt homályos értelmek fekszenek (Pós: Igazs. 1587). Reá vigyázzatok, valami czigánysság alatta ne fekiüljék (RákGy: Lev. 151). Mindemnek benn a közepben fekszik igaz vagonsága (Fal: UE. 440). Hamisság fekszik az udvariság alatt (463).

[Szólások]. Fekő gyerekvány hidegben fekszik, mindnap vagon rajta és fölötte nehezen fekszik (LavT. II.43). Halálán fekszik, szemei megblomlanak, homályosodnak (MA: Scult. 638). Nem akarván az roz hir alatt fekiüni, evocáltatik Boér Zs-t (Monlrók. VIII. 342). Fekünni esik lebetegszik (Hall: Hist. II.167).

[Közmondások]. Veszteg fekvőn ókrón nem szoktak földöt szántani (Decsi: Adag. 195).

el-fekszik: [jaceo diutius; längere zeit liegen]. Janai Mihály: ezt a golyóbis nem járta meg, de ha mikor megtalálták löni, elfeküdt benne néha harmad nap (Kecsk: ÖtvM. 254).

kérésztül-fekszik: [impedimento sum, impedimentum affero; hinderlich sein]. A város javának előmozdítására [igy?] keresztül fekvőznek (Nyr. XII.266).

ki-fekszik: 1) [hinausliegen]. Tengerre fekvő város: urbs *projecta PPB. **2**) [sich hinauslegen]. Tudom, mint halok-meg; vannak még havasok, kifekszem, megesznek ottan a farkasok (Fal: Vers. 911).

környül-fekszik, körül-fekszik: circumjaceo C. MA. umherliegen PPB. Kőrüül fekesnek téged elasztok es jobbagy wrak (LeorC. 315). Kőrüghl őrdög nyinth nagy kw falokat környül fekw ollonseg (ÉrsC. 531. ÉrdyC. 29). Az en niomdekünnac hamissaga körüül fekszon engemet (Szék: Zsolt. 47).

környülfeke: obsidio [belagerung]. Juda lezen kőrüül feketben hrlm ellen: Juda erit in obsidione contra Jerusalem (BécsiC. 312).

környülfekvés: ∞ Ki őrizte a kőrüül fekest: qui custodiat obsidionem (BécsiC. 269).

közbe-fekszik: interjaceo C. [dazwischenliegen].

le-fekszik: cubo, decubo, decumbo C. sich niederlegen PPB. Elöl fekszik: praejaceo; gyakran lefekszem: cubito; ismeg

lefekszem: recubo C. Atkozot leoz yaruwan es lo fekeween (ÉrdyC. 95). Hogy le fekvit volna, semikepen el nem alhatek (VirgC. 63. 82). En le fekvim es el alum (Szék: Zsolt. 157). Minekelőtte lefekűttenec volna: prius quam irent cubitum (Holt: Bibl. I. H2). Az le fekvit fili az főyére, restséguec ielo (Cis. N4). Fel-kültünkben, le-fekűtünkben azt forgassuk elménkben, hogy stenkünkél kedvet talállyunk (Pázd: Préd. 824). Fekűdgy le: quiesco (MA: SB. 314). Mindonnap, minek előtte le fekvűyel, ugy keszűly mint a halálra (Elm. 363). Hányszor fekvűdtem már ugy le, hogy nem gondoltam viradtát érni (Mik: Törl. 108).

[Közmondások]. Napot nem felkoltén, hanem le-fekűtén szoktának ditsími (SzD: MŰr. 87).

lőfekvés: recubitus C. MA. das niederliegen PPB. Haszon-talan tünéktec későn lefekűstőc (Zvon: Post. 1.553).

mög-fekszik: [jaceo diutius; längere zeit liegen]. A kegyel-meteken régóta megfekűdűt inség (Nyr. XIV. 514).

neki-fekszik: [se dedero; sich hingeben, sich widmen, sich verlegen]. Ha ky azoknak nekyk fekvűlyk, nekyk enged (Anti-krisztus csalárdságának s e világ háborúságának), el kel vezny (ÉrsC. 570).

rőa-fekszik: incubo MedLat. 307. [sich darauf legen].

Fekűdégél: cubito C. MA. [öfter liegen]. Rajta fekvűdégélek: incubito C.

Fektet: facio ut cubet, jaceat Kr. [legen]. Uranak ágara fektete, ezntan paplanaua be lepőde (TibC. 18. Zrínyi. II.95). Jászolba fektettetés (Zvon: Post. 1.154).

lő-fektet: facio ut decumbat MA. zu bett führen PPB. (Zrínyi. I.130. II.92).

Fekűt, fekvűt, fekvűt: [reclino; legen]. Zűle ő fiat es feketé őtet a izolba: reclinavit eum in praesepio (MűnchC. 110). Kezde kőhőrnőgnie hűg az űnőn tulaydon ágara fekvűtőne őtet (GuaryC. 41). Ees az napnak lewsegere feketek (PeerC. 42). Az te zentseges fűadnak testé az te őledben wala fekotwen (146). Yazolban fekvűtwen (ÉrsC. 56). Istemeac fiat izolba fekvűt (DebrC. 590. KrisztL. 29. NagyszC. 266. Kulcs: Evang. 70). Az asszony ágyűba egy tőkét feketé (RMK. II.356). Jászolba feketé (Holt: UT. O.6).

kőrűl-fekűt: [obsideri jubeo; belagern lassen]. Várat kőrűl feketé, benne való népet megűbezteté (RMK. IV.86).

lő-fekűt, lő-fekűt: [facio ut cubet, jaceat, depono; niederlegen]. Kűt mikoron a daika leh fekvűtöt volna (DebrC. 17. DóbrC. 3). G'őndőrűsűges es fűnes heleken engemet le fekvűt es kyas vizec melle viszen engemet (Szék: Zsolt. 21).

Fekűvés, fekvűvés (fekűs MA: Bibl. 1.68. Valk: Gen. 53): **1)** cubatus C. cubitus, cubatio MA. das liegen PPB. Hanyattá es hasmánt fekvűvés: *cubitus supinus PPB. lidem populi nec liberos denarios, nec bovem, nec fekes penez [gy], nec debitum centurionis solvant 1240 (Cod'Patr. III.5). **2)** [obsidio; belagerung]. Meg szalla mind vizen, es mind szarazon Constantinápol, kűt nag' soc fekvűs vtan meg vón (Szék: Krón. 212). **3)** [cubile, lustrum; lager]. Az hangya buzit hord az ew fekvűsebe (Pesti: Fab. 55).

Fekűvű, fekvűvű (fekű BűcsiC. 42. fekvű VirgC. 6. fekvű NádorC. 525. Mad: Evang. 786. fekvű Káldi: Bibl. 234. Kulcs: Evang. 90): cubitor C. [liegend]. Gylekezeuek az fekvűshewz: convenerunt ad jacentem (EhrC. 68). Műdűn a fekvűnec sem eg' mozgűsat (nullum motum jacentis) fűleknec erzelmeűel foghatna (BűcsiC. 42). Egyhazban valo es kyűwl fekvű halotakert nem ymatam (VirgC. 6). Aytű-elűt fekvű kűlyűk (Mad: Evang. 786). Az ágyban esett vesztűg fekvű (Com: Jan. 56). A földnek dűrűl északra egyenesen ellenben fekvű lakozűc: antoeci (171).

Fekűvű, es csak nem mondám aluwo hit: jaceus fides, et paene dixerim dormiens (Hly: Préd. 1.340).

[Közmondások]. Fekűvű őkrűn nem szűntnek hűdát (Tof: Zsolt. 712).

kűreszt-fekű: [?] Zeyerben kűlt kűresztfekvű chyetertek nap vtan zombaton (LevT. 1.185).

málán-fekű: [noctua; noctule; larus?] Madarak kykkel nem ylyk celny: keselyűth, hegyűth, beseűth, heryűth, malan fekvűth, baglyűt, babwűkűth, ewlűth, es semy hűllo neműth, kara kathonat, vűczűkűth, ghemeth, eztragűth, struczűth: aquilam et gryphem et haliaetum, et milvum ac vulturem juxta genus suum, et omne corvini generis in similitudinem suam, struthionem et noctnam et larum et accipitrum juxta genus suum, bubonem et mergulum et ibin, et cygnum et onocrotalum et porphyronem, herodionem et charadriem, upupam quoque et vespertilionem (JordC. 94).

FEKVűLÉS: [certatio; das fechten] (SzCsoyb: Utleir. 83).

1. FÉL: 1) a) medietas C. hűlftē PPB. a) Valaminek a fele: semis C. Rűvűd okoskodás, mellynek fele az elműben értetik, fele ki-mondatik: enthymema PPB. Ket kenerektewl, egyknek feletwl megualna (EhrC. 27). Orzűgommac fele: dimidia pars regni (BűcsiC. 59) az orzűgommac felet ő bűrja vala (CsoomaC. 8). Műczoda kűresűd vűgony? Orzűgommac feleűg megadom nekűd? Orzűgommac feleűg kerűel, es meg lűszen: etiam si dimidium partem regni mei petieris impetrabis (Kár: Bibl. 1.504). Tűgla szűnű, mint a felűre meg-űgettetett tűgla (Com: Jan. 63). Harmintz lovűt kűlde, a fele szűp parűkűk voltak (Mik: TLev. 394). **β)** Kűptelen beszűd, fele hazűgsűg: hyperbole PPB. A my jew rajta, fele nyeresegeth neky adom (RMNy. III.64). A szarűas maknac a gyűkerűt vűzben felű fűttűg fűzd meg (Mel: Herb. 62). Fele selyem, fele szűr materia (Rűkf: Lev. II.451). A ternűszűt, mikor ajűndűkűt osztogűttűy, tsak felekvűszűltűben őlyűa belűnk, műs-fele ki munkűlkűdűsűt a mi gondűmkra bűzűa (Fal: UE. 369). **b)** dimidius, dimidiatus C. halb PP. Fel fűllűr: semiobulus C. Fűl láb: semipes; fűl lábnyű: semipedalis; fűl nyom: semivestigium; fűl nyommű me meum: ne alterum quidem pedem discedere; fűl hold fűld: semijugerum; fűl esztűdű: medius annus, semestre tempus; fűl esztűdűs: semestris; fűl őra: semihora; fűl font: semilibra MA. Fűl nehezűk: semuncia; fűl vűka: semimodius C. Feel nap (ComC. 268). Bethlemhez fel műlfűld (DebrC. 335). Fűl rűsz: media pars (JordC. 304). Csak fűl rűszűt sem irtam ki (Monifűk. III.203). Lűttűd lábűtűt es yvaűt fűl rűszűtűt ezerűpűbűl, es fűl rűszűtűt vűsbűl (Kár: Bibl. III.157). Zimri, az szekerekűnec fűl rűszűnec fejedelme (322). Fűl nűban volűnűnac (MA: Scult. 865). Fűlnapesűtűg munkűlkűdűvűn sanyargűdűnac, tűhűt műltű, hogy az ő munkűjűkűert az felnapű jutulmat elvegyűc (MA: Scult. 218). Tűszűtűlasoknac pűnzekűnec nevezűc az fűlfűl siclust (MA: Bibl. 1.77). Vűgy fűl eműt: sume hujus medium (no.). Azt az jűszűzűgot az fűl rűszűt, ki ekkűdűg ű kegyelme kezűbe Csahűly Ferenc űraműla volt, nekűnkűnűtűnűtű (Gűr: KárCs. III.385). Csak fűlnap es űszűve lehet lűvűttűtűnűtű (Rűkűy: Lev. 687). Akkorűn a vűtesnek szűntűn fűlűdeűe vala: medium erat tempus forte sementis (Dűnkű: Flor. 38). Műjűd fűl őj volt, hogy ők őn tűlem elmentek (Gűad: Pűsty. 18). **c)** [duplorum membrorum alterum; eines der paarweisen gliedmassen]. Fűl lab: alter pes (EhrC. 11). Fel terdűre terdepűnen: flexo genu (MűnchC. 68). Csak fűl kezűdűs yob annal (Apost. 26). Fel zűme kih apadűt (DebrC. 192). Meg syttűd ez fűl fele-meth (ÉrdűC. 469). Engem egy forgűch wűt űtet, hűg az fel zeműm ky eset, fűl zegűc lettem (LevT. 1.137). Fel szűmműl: cum uno oculo (Fűl: Bibl. 30). Fűl lábű vűduarban vűgony, fele az praedikűlű szűkűben: dextrum in calceolo, laevum vero in podopitro (Deesi: Adűg. 182). Fűl lábűban kűvet tartűd darű (Misk: VKert. 320). Fűl keszűyű (MonOkm. VII.529). **2)** proximus MA. [nebenmensch, nűchster, gefűhrte]. Feleim: proximi

necessarii PP. Főleinek gyalázatjokra lenni: *dedecori esse suis. Sokan a mi feleink közzül Törökországba telepedtek: magna vis civium nostrorum in Turciam se *effudit. Örömezt fogadja a maga felsőt: *hospitalis in suis PPL. Latiatue feleym zumtuekel mic vogmic (HB). Nem bezillene őfeléül (BécsiC. 13). Elerezte minden embereket egmément ő fele ellen (305). Zeressed te feledet: diliges proximum tuum (MünchC. 49). Kyathwan hw feleynek mondnak: clamantes coequalibus dicunt (JordC. 386). Myndön allatoc az ő felékhöz zerköznee (DebrC. 138). Az keresztégi barátok felévé lottem volt (LevT. II.17). Ellenségtöknek megbocsássatok, felétököt ti bátorítsátok (Tiu. 251). Mint te vagt a ti feletekkel (Mon: Apol. 314). Olyról írsz, kit sem te, sem a te feleid nem értene (332). Attyámfiain és feleim (MA: Bibl. V.59. MA: SB. 107). Az immár az te feletek-főlis meg vallott dolog (Bal: Cslsk. 34). Nem voltac azoc tudatlan papistac; mivel helye eze, magoc feletülis, így ditsirtetnee (Czepl: Japl. 13). **3**) [conjux; ehelállite]. Kyczoda az ember ky feleth veth ew maganak: qui es homo, qui despondit uxorem (JordC. 241. 339. 425. 600). Ky attyanak feleewel haal: qui dormit cum uxore patris (255. 285). Veen felet maganak, oroz herzegnek leanyat (ÉrdyC. 397). Ez az zepőlten zyz, ky hyben felet nem ysmert (490). A heyac az ő palotáiokba gyfílner őszne mindenie az ő feléül (Helt: Bibl. IV.58). Meg Adam fel nekül vala (Born: Ének. 305. Matkó: HCsk. 144). **4**) [par; seimes gleichen]. Myndön madarac es egebe allatok az ő felékhöz zerköznek (DebrC. 438). Ew hoznyaz ez vylagon fele es massa nem volt (ÉrdyC. 560b). **5**) [altera pars, adversarius, alter sexus; partei, gegenpart, geschlecht]. Frigy hadakozó két-fél között, bizonyos napig való szövetség; induciae PPH. Hw vadolo fele: acusatoris (JordC. 785). Mind a két fél viúnnac nagy erőssen (Valk: Gen. 8). Az ongsztelőnek ollinak kel lenni, az ki mindenik félnek természetiben reszes legien (Fél: Tan. 253). Peres fél: pars litigans (Pázm: Kal. 1766. 653. Kr). A ki minden fűd szerint való állapotot és félt, férfiat és aszonállatot, meg korouáz: qui omnem aetatem et sexum quasi diademate coronat (Bal: Cslsk. 356). A megbántott félnek segéljünk (SzékOkl. I.314b). Ha a más fél megbizonyítja (II.121). Az ellenkező félnee (adversario) pörlődés levelet ír (Com: Jan. 133). Két fél között szövetsége ha vetetnee (148). Két haragos fél közt békéséget szerző ezimborac (202). Mind a két félben igen sokan elhözünk (Liszny: Krón. 115). Mi az két féltől ezekből bizonytságot kérünk (Gér: Kár's. III.320). Mondák, hogy ám össze ütözünk, egywdl kettő leések az más félben (328). Tudjuk, hogy az az aszony kereszturi fél (Nyr. XI.30). Mely dolgokat ne fészegess mikor nem érti a fél: il discorso deve essere adattato alle persone (Fal: NE. 22). Erő dárdájával sokat földre vere, maga feleynyája vérében hevere (Kónyi: HRom. 52). **6**) [pars; teil]. Ez vylagnak kowlewmb kowlewmb felelet meg ygezette: partes orbis varias (EhrC. 129). Elimelech mezeienc fele: pars agri (BécsiC. 8). A felső feletől fogvan mend az alsóiglan: a summo usque deorsum (MünchC. 69). Az arvnak fele: allata pars aliqua (JordC. 720). **7**) [pars, latus; seite]. Fél-félé való út; *devium iter PPH. Weczaya keth feleem (ÉrdyC. 537. 597b). Semmit az félfelévé nem bir (LevT. II.37). A pitvarból a több félén rekesztet házakban menetel vagyon (Com: Jan. 107). **8**) [regio; gegen]. Az apostolok elozolwan myuden ferre predycalwan (ÉrstC. 129). Egy pap jambor ees azon zent istony malaztot keresztvone ment vala oda a ferre penitencia tartany (ÉrdyC. 426). **9**) [medium; mitte]. Az yokat vzy [Mihály árkangyal] istennek eleyben, felbe valokat pvrzatoriomba, meg heewltakat az erek tyzre (ÉrdyC. 555b).

[Szólások]. Fél fogva nevet (Mik: Törl. 173). Ha fél kedvel vagyon az szerzethez, sola nem szevedj, hogy be esküldgyék (Pázm: Kal. 335). Fél lába az koporsóban vagyon: alteram pedem in cymba Charontis habet (Deesi: Adag. 86. MA.). Fél lába az koporsóban lézen (Kár: Bibl. I.630). Fél száj a ja

szólnac, fél félle hallnac (MA: Scult. 368). Czac fél es sandal szemmel nézik (Born: Préd. 410). Fel szemre nizi egiheket: alios intortis oculis intneri (Erasm: Erk. 14). Fele sem tréfa: asperiores *facetiae PPH. Magán ugyan egyike sem bün, mindazon-által egy tömöbän vévén fele sem ártatlanság (Fal: NE. 84). Fele sem emberség dolga, mert hitét szegi (Fal: Sz. 326). Félében harmadában mondja el az igéket (Sam: Agend. 56). Felébe harmadába öltözötek aggatván (Moln: JÉpül. 36). Az ellenmondást elő veheti a tanítvány, mikor mestere tsak fele félben tanít (Fal: UE. 475). Mi itt a tagadó felét fogjuk és Calvinussal edgyütt állhatatosan azt vallyuk (Pós: Igazs. 173). Édes vigasztal és felünk fel-fozo procyator (Megy: 6Jaj. II.21).

ajtó-fél: antae MA. postis PPL. türpfosten PPH. Az ajtó-félt megszurkozni: *indere postes pice PPL. Közel vagyon az aytó-félt: in proximo est in ostiis (JordC. 502). Petör all vala kinül az aito felön (WeszpC. 71). Templom közepire tétetvén, és mint bé-megy, az aito felre (Czepl: Dag. II.10). Fel-ird ezeket az ajtó feleldre (Tof: Zsolt. 668).

al-fél, al-fél: 1) podex, eluis, nates MA. anns Com: Orb. 83. gesäss, hinterbacken PPH. Alfélnek föltörése: intertrigo; der wolf vom reiten, das vumdeim PPL. Egő györtyáckal czöppegete az alfele(t) (Helt: Krón. 46). Al felét megtörli (Helt: Mes. 74. 214). Melegen ad be egy messzelyvel clysternec az all félön (Mel: Herb. 72). Alfél, vagy segg (MészK. 12) Ruhaiokatis szintén alfelekeig mind el metzette vala (DeesiG: DB. 2). Őzue szorítuan alfeledet: compressis natibus (Erasm: Erk. 21). **2**) [accusatus; der geklagte]. Formátlan protestatójokra az alfeleket ezeket fölelem (Nyr. XII.415).

[Szólások]. Sok küszöböt nyult az ő *alfele is MA. Rauaz laianal kenték volt meg az al felét: Cassioteus nodus (Deesi: Adag. 120); pulere fallit vulpem (294).

[Közmondások]. Kegyelmes tolvajnak hegyes nyárs az alfélben (Kisv: Adag. 78).

éj-fél, éj-fele (éjfel) RMNy. II.220. Forró: Curt. 206): media nox; halbe oder mitternacht PPL. Nem nytya meg nekewnk, de allat mynkett az hydegen efelyglon (EhrC. 30). Efel koron lön inltes (MünchC. 60b). Immar kezvel vagyon ey felehez (DomC. 110). Efeleyn (in matutino) meg elek nyandun byneseketh (KozsthC. 265. 234). Az nehezsek kesdeteth wramon efély wltan (RMNy. II.220). Éjfelekoron a tibort megüték (RMK. II.78). Csak éfféli korig Sámson ott nyügövék (342). Eyfelikor ki megyec Egíptusba: media nocte egrediar (Helt: Bibl. I. Gg3). Ey felkort indulánc a Kálmán király taborára (Helt: Krón. 45b). Efelikor (in tempesta nocte) nag hirtelen mmüdaknac sokasagaval az Anlus taborat körül vena (Deesi: Sall. 33). Ey-félkort egyedül nem kel hadni (Cis. T.4). Mint egy eyfelikor tayban Arbollara juta: media fere nocte Arbelam pervenit (Forró: Curt. 206).

ellen-fél: pars adversa, contrapars; gegner, gegenpartei PPL. Minden győzedelem gyűlléséges az ellenfélnél (Fal: UE. 365). Helyes okkal s móddal még eszközt is elrendeli a nem első szándékunk, hogy az ellentél megjászattassék (370).

harmad-fél: [duo semis; drithalv] (JordC. 63). Némellyek osztendje, némellyek kettőig, harmad-félig, négyig beszéllek, hogy pápalkodot (Pázm: Kal. 635).

hason-fél: medium, media pars, dimidium MA. hálite PPL. Mynden yozagomnak hasonfeleeth adom (ÉrdyC. 140b. 186. 543). Jozagomnak hason felet (dimidium bonorum meorum) az zegenyeknek adom (Pesti: NTest. 164). Az Izrael fiainak hason felé része: media pars filiorum Israel (Kár: Bibl. I.151). Jó kedvel meg-kínálá az angylát minden javainak hason-felével (Pázm: Préd. 83). Továbbá hagyom az kistáhdli madom hasz-

nának hason félét az vásárhelyi barátoknak (SzékOkl. II.84). Eperjes városának hason fele mégég ebben az esztendőben (Cserei: Hist. 255).

kapu-fél: [postis portae; torpfosten]. Hátra eséc az székből az kapufélen: cecidit de sella retrorsum juxta ostium (MA: Bibl. I.248). Az Eli papis hatra esék az székből, az kapu félen, es megh szegék az nyaka (FelsőB: UKöls. 32. Hall: IIIHist. 264)

kilencöd-fél: [octo semis; neunthalb] (TihC. 99).

más-fél: sesqui MA. anderthalb PP. másfél font: sesquilibra; másfél véka: sesquimodius; másfél napi munka: sesquopera C. Másfél annyi: sesquialter; másfél esztendő: semialterius anni; másfél fillér: sesquibolus; másfél hold föld: sesqui jugerum; másfél hónap: sesqui mensis; másfél köből: sesqui modius; másfél lábnyi: sesquipedalis; másfél óra: sesqui hora MA. Másd-fél oder más-fél: anderthalb oder halber zwei Adami: Sprachk. 113. Zent Ferencz másfél ezteideig elt az sebeket viseluen (VirgC. 29. CzechC. 66). Irnac vala, más fel ezer negyven nyóltzba (Helt: Cane. 126). Más fel ezer betuen négy esztendőben (1574. Eny: Gizm. 27). Más fel sing: unus cubitus et dimidius (Kár: Bibl. I.309). Másfél százan (Misk: VKert. 344).

monnó-fél: [ambo; beide]. Monnofelnek engedelmessége, zerele, bekesege es alazatoszaga elewlele egymast (EhrC. 12). Kynkek eeg wolph elethök, ezenkeppen legön halalök es monnofelnek eggh (WinklC. 83). Wgy eegyesewlhet ember egybe ha monno fél eegyet akar es nem akar (ÉrdyC. 389).

oldal-fél: [latus; seite]. Oldalfélt: lateraliter, oblique ex obliquo Kr. Óldal-félt el-hanyatlott: *dexterus in latus PPBl. Látnán a kunoé, hogy közébe véue volnának, oldlal félre szakadának (Helt: 43). Óldal félt erőssen kezdéne vini az ellen-ségre, nem czac elől (50). Óldal félt meg kezdéne a törökeket (91). Azon jországok az két ágat illetik de az egyenes lineaban, es nem az oldal félt valokat: directe et non collateraliter modo (Ver: Verb. 40). A mi vitorláncat oldalfélt fűtta a szél (Bethl: Élet. 309). A mi kevesen valának, oldalfélt az kerevet mellett állának vala udvart rendben (MonIrók. VIII.364). Az egész tatárságot oldalfélt rendelték hogy felüljön (ErdTörtAd. I.47).

öszfél: [medio autumno; bis zur hälfte des herbstes]. Egész nyáron es öszfélten onnan esatáztak bé a bassa hadára (ErdTörtAd. I.30).

ötöd-fél: [quatuor senis; fünftal] (ÉrdyC. 634).

tavaszfél: [medio vere; in der mitte des frühjahrs, im frühjahre]. 1600 esztendőben tavaszfélten Mihály vajda nagy hadal Moldnára mene (ErdTörtAd. I.54).

út-fél: viae vicinia SI. [des weges rand, die streeke an der strasse]. Útfélen: juxta viam, secus viam MA. neben dem weg PP. Nemellek (magvak) estene az vtfélen: quaedam ceciderunt secus viam (MünchC. 37. JordC. 392. ÉrdyC. 132). Nemellek esenek az vtféle (Fél: Bibl. 20). Léta egy fügefát az vtfélen (Helt: UT F.3. Kár: Bibl. I.327). Kettös ut félen ül vala: sedebat in bivio (MA: Bibl. I.36). Szeretne bádgyvatt számárunk csak lógón, ut félen járnai (Matkó: BCsák. 278). Útfélen mótt ág (Thaly: VÉ. II.264).

[Szólások]. Mert rekráziókra mi az egész télen a korcsmákai jártuk, úton es útfélen (Gvad: RP. 70). Szemérem nélkül való asszony vala; mint a férjfiak szoktak, úgy szitkozódott, nagy lármájú vala, de mikor az ördögök elmentek az útfélről, igen jó asszony volt (Haz. I.292).

[Közmondások]. Ki útfélen épét, sok mestere vagyon (Kisv: Adag. 447).

ülő-fél: [nates; gesäss]. Ülőfél: alfél Kr. Az ev teerdey az ev mellefhez es az ev sarkay az ev utolsó evlev felehez ragattak (MargL. 139). Ezenkeppen az evlevfelen az fevleü vonza vala magat (195).

várasfél: [civis; bürger]. Iwt my elenke az ty Kegelmetek varas fele es polgar tarsa somos Bertalan (RMNy. III.77. 124. 125). Megbocsásstatok szomszédim, városfeleim (Thaly: VÉ. I.246).

városfélésg: [civitas; bürgerrecht]. Een varas eggik lewttem, s meg ez mai nap is ugian azon varas feel vagiok; ha az el mult idewben kezerittetem zekwoksge okokert kenese haazon kyuel lennem, azzal nem vettettem semmit sem kegelmetekjnek sem senkinek, sem az varas feelsegnek (RMNy. II.125).

vő-fél (vőfély MA. vőfény Amade: Vers. 171. vő-fér Mad: Évang. 119): architriclínus, paranympus MA. [brautführer]. Tarczay Górgót vőfelnek fogom fel vinnem velem (LevT. I.93). A náznag az attia isten, a szent lelec belső es el foglaló vőfel es hopmester (Mel: SzJán. 470). A vő legényec vőfélye edgyben szerző násznadgya avagy leány kérdő örm atya vagyon (Com: Jan. 117). E vő-fért valaszszad magadnak (Mad: Évang. 117). Öszeád minket bari pap, ki eziüst es aranyokon kap, lészen is úri vőtényünk (Amade: Vers. 171).

vőfélység: paranympatus Kr. [brautführerschaft]. (Káldi: Préd. 359. Kr.)

Félben: 1) [dimidiata, in medio; halbirt, in der mitte]. Félben való: dimidiatus; halb geteilet, in zwei teile geteilet; félben való bór: dolium partim exhaustum PP. Félben-félben fektisznek a testek: procumbunt *dimidiati PPBl. Ruhájokat félben elmettzté mind az alfelekig: praescidit vestes eorum medias usque ad nates (MA: Bibl. I.285). Vóltak olyak, kiknek mezitelen testeket körül mind bé rakták félbe félbe hasogatott nádakkal (Pázm: Kal. 54). Követinec szakállait félben metélte vala (DeesiG: DB. 2). Köntösöket félben vagdaltatta (Hall: Paizs. 280). 2) [in medio, seni-; halb, zur hälfte, unfertig]. Az elkezdet dolgot félben hagyni: *destituere rem inchoatum, desistere *incepto. Félben maradt munka: opus mediis ablatum *includibus. Valakivel való barátságot félben-hagyni: *distrahere amicitiam cum aliquo. A gond, dolog, félben-szakaszja az álmat: cura *divellit somnos. PPI. Félbe maradt az építés (Helt: Krón. 3). Omer Agával való negociációt hogy félben ne omoljon (MonIrók. XXVII. 228). A dolgot félbehagyván (Ily: Préd. I.412). Ha egészen s nem félben töltyük bé akarattyat (Land: UjSegits I.385). Köznép is, ki félben itél a dologról, s gorbombál beszél néha hatalmadról (Orezy: KöltH. 127). 3) [postp.: in, in pro-cinctu; in, im begriffe]. Haló félben való: moribundus PPBl. Indwlo félben vagiok (LevT. I.73). Nyereségünk veszszo félbe vagyon: periclitabitur nobis pars in redargutionem venire (Helt: UT. m3). Rótenec törökec, futamánc, izzó félben nagy sokan meg halának (Göres: Máty. 16). Fia Laios még czac futoso félben [még csak gyermek] (77). Igen rövideden, es mint futó-félben, keveset szól a Kalauznak utolsó három könyveiről (Pázm: LuthV. 407). Nem mondatott ellene Matkó, hanem azon akadoz, hogy csak haló félben valónak adgyuk ezt a kenetet (Matkó: BCsák. 440). Nem igaz az egyik ága, másik is dől félben áll (Czegl: MM. 203). Szaladó félben van [az esze] (Gvad: FNót. 105).

[Szólások]. Félben harapással hozuann elő az szent Cyprianus mondását (Bal: CsIsk. 389). Ily útna vétue s félbe harapna hozod elő az sz. írást (400). Félbe-harapot beszéd (Mad: Évang. 597).

[Féle]

Felényi: [dimidium; hälfte, so viel wie die hälfte]. Oly yghen meg zaradot ew halala felee, hogy ew testee felény sem vala, mynt meeg ew kysded leanzo koraban esz volt (ÉrdyC. 277). Felény sem vagyunk mostan (LevT. I.162). Felényre el főyön (Frank: HasznK. 35). Felényit sem vittek végben, mint ő (Megy: Jaj. II.35). Felényire sem kizomának (Hall: Paizs. 448).

Féle (*afelheket* Helt: Mes. 139. ilyen *féljek* MA: Tan. 1493. két *félék* Toln: Vigaszt. 18): ex tali, ejusmodi MA. von der art, dergleichen PPB. Ő féle zolgae: conservi sui; az ő féle zolgae: conservus ejus; te feled zolgae: conservus tuus (MünchC. 48). Milyhen azt lattyae raíta, hogy valakitől mi felektől iratot (Tel: Fel. 17). Tiz fele halakra kötözet emberce volhanac, elsőe, isten karombae, masod félee . . . harmad félee . . . negyed félee . . . (Born: Préd. 245). Még a maga-féle [az ő valásán levő] predikatorok-is ellenzették (Sall: Vár. 5). A jó fias tyúk nem tsak a maga nemo-féle tsirkeit, hanem más egyéb tőle ki-költetett pávafakat is mind egyro szereti (Misk: VKert. 364).

Félék: ∞ Mi félelkünk: nostras; ti-félétek, ti-félétek: vestras PPB. Byzon tys ev feleek wagy: vero et tu ex ipsis es (Pesti: NTes. 62). Az töröcs sido meg élna ha az ő félekec hirdetned, hogy őc tenelgesek hitékben (Born: Préd. 75). Mi félelkünk: nostrae farinae est (Deesi: Adag. 212). Az magok félekinék lovasiloz gyfélékezvén az veltelen veszelytől kőnyűvetettet macedonokon rohananak: aggregati suorum equitibus Macedonas ancipiti circumventos malo invadunt (Fórró: Curt. 197). A tsuka, ha meg élül, még a maga félekreis kegyetlenkedik (ACsere: Enc. 219). A menyhal a víperával nőszik, bagzik meg, mivel nintsen az ő felelji közt him (uo.). Mert gondolta, magok féle lovasok; mikor szaladni akart, akkor ismérte meg hogy nem ő félek (MouOkm. VII.118).

Felé (*felee* ÉrdyC. 556b. *felew* LevT. II.5. *fél* Helt: Krón. 87): **1)** versus MA. [gögen] **a)** [helyről:] Az felé: istorum; mely felé: qua, quorsum C. **a)** Francia tartomány felé (versus provinciam) vevn vtatt (EhrC. 129). Méműdne tengor fele (MünchC. 78). Meny ny deél felee: vadē meridiem versus (JordC. 734). Ywtanak az tengher mas felee: venerunt trans fretum maris (167). Mennek a városfelee (WinkC. 109). Zemít fel emeluen meniorzag fele magát rea kwteleze hogi . . . (VirgC. 76). Chac vgy vetotte előnkbe mint egy czélt, hog tudgyuc, mely felé kel futamie (Tel: Fel. 92). **β)** Napingat felévalo orzagoc: omne regnum occidentis (BésciC. 12). Mely fele volna az orzag (CornC. 193). Harom felee yewonek [három felől] (ÉrdyC. 63). Anyira viuanac, hogy mind ket felé a nép mayd mind el fogya (Helt: Krón. 64). Egyik job kéz felé állatik, másik bal kéz felé (Tel: Evang. II.153). Bal felé ninesen szive, nint a bolondnak, hanem jobbjára (Lund: Ujsegits. 1383). **b)** [jóról:] Esthwa felee: ad vesperam (JordC. 31. KulesC. 139) Hajaial [hajual] fele el farada (DebrC. 516). Mert mi ezten szombat felé az úr isten áldásiból Filek felé közelitünk (MouOkm. XXV.134). **c)** [átvitt értelemben:] Két keze egygyaránt diszpaltalható dolgok, melyeket, éggyk egy felé, másik masfelé magyaráz (KCsipk: Woll. Előb. 12). **2)** érciter MA. [beilítnig]. Az ellenség XXV ezer féli vala (Monlrok. III.82).

fél-felé: [in obliquum, in latus, seorsum; bei seite, seitwärts]. Fél felé való: devius C. Tabat jmo feleneek theophilusnak ez félyevl meg mondot gyermek, fele fele hyva theophilust es mouda neky (CornC. 252). Fele fele vonvan evtet (DomC. 300). Abraham állata hét iuhot félféle: statuit Abraham septem agnas gregis seorsum (Helt: Bibl. 1 J3). Lépience félféle egy konesse (Deesi: SzázK. 84). Házoc népét fél felé tengerre kiltée (Castriota C4). Meg sem eméztetik, hogy fél-felé vetődűk (Pázm: Kal. 703). Nemelleyk az fél fele való helyekre, es nagy pnsztasagokra futanak (Fórró: Curt. 352). Fél felé való hely avagy arnyée szée: secessus seu latrina (Com: Jan. 113).

Félogit. Egészből meg-tsorbásitok, feleltek: deintegró PPB.

Felekéd-ik: [coitus; beischlaf halten] Semyt nem haznal testh zorent való zyzessagh ha elmoayeben felekődűk (ÉrsC. 252).

Felekedés: [coitus; beischlaf]. Érkezvén a bakja, meg-érzi rajta [a nőstényen] a felekedésnek szagát (Hall: IIIHist. II.344).

Feleköz-ik: **1)** amicor, socior, conversor, amicitiam inco, contraho, colo SI. [sich verbinden]. Valaky arrol, ny legyen ez wylag el nem feletkezyk, io ees gonoz zerencheud egy arant felekezyk (Pesti: Fab. 75). **2)** [coeo; beischlaf halten]. Felekezöt: conjungo C. Sem feleköz-ek, sem hazassagra nem mennek: neque nubent, neque nubentur (ÉrdyC. 152). Az maas wylagon sem felekewznek, sem hazaskodnak (ÉrsC. 570). Az esztragnak bakja míg oda mülattot, addig a nősténye mással felekezett (Hall: IIIHist. II.152. 344).

Felekőzés: [coitus; beischlaf]. Ott meny testy feleközees nyuchen (ÉrdyC. 406). Az zizessegh köz az meheknek: mert egyik masinak feleközese-nelkül nag bertelenesseg tőlök magot azaz raith boctiának (TihC. 49). Himnek es az nőstennek feleközese: maris et feminae conjunctio (Ver: Verb. Előb. 31).

Felekézet: **1)** ∞ Az természet nemimő lelkős állatokat nemzet egmas felekézetinelkül, mint példank uaon az mehről (TihC. 49). **2)** [genus; geschlecht, art]. Mi félelkünk, felekezetünk: nostras PPB. Myudón allat az felekézetit zercy (DebrC. 438). Az ew azzonyalaty felekezetek elvaltak termyzeteknek iarasath az dologra, ky termyzet ellen vagon (Komj: SzPál. 47). A fyrtfyak, ky fyrfyu felekezetuel zertelen parznayul egywth halnak, isten orzaganak wráksygyth nem vallhatyak (142). A szamar szereti nemét, s-felekezetit (Czegl: Japh. 61). Ki-fiztettek az emberi felekezet közzől, és lakasa lón a mezőnek valaival (Megy: 6Jaj. III.16). Az angolna a maga felekezeti ellen kegyetlenkedik (ACsere: Enc. 220). Az előfűtök a magok felekezetivel is feletté nem hajlalkodnak (Misk: VKert. 29. 267). **3)** [pars, globus, gres; partei, schar]. Az őmön magoc felekezeti ő magokat meg isméré i katonák: sui se recognoscunt (Com: Jan. 148). A fejedelem a bujdosó felekezeti közé visszatért (Mik: Törl. 382). Tódult a pogány nagy felekezettel (Könyi: HRom. 55).

Félen: **1)** oblique MA. [in latus; seitwärts]. Félen viuen (adsomens eum) Peter kezdé őtet meg feddeni (MünchC. 45). Zrinj wramat félen vyzm (LevT. L314). Félen tekenni: transversum agere (Deesi: Adag. 155). Az Jordan vize félen fordula (MA: Bibl. V.53. MA: Tan. 729). Bizonság tetelit félen teszic szemec elől (MA: Scult. 332). Egykevesse félen szolittya és valamit sug az fülébe (977). Nemelleyket tetenek félen való haytasaval tavoztat vala el: corpore alia vitabat (Fórró: Curt. 284). Félen tévén irdemet, rád hagyom én is igyemet (Rim: Ének. 83). Fejét s nyakát imüle-amoda kezdvén félen hajtogatni (Hall: IIIHist. III.23). Félen úgy áll az hajlott síivego (Thaly: VÉ. II.5). **2)** seorsim MA. [abgesondert, einsam]. Magin, félen élő barátoc: anachoretiae (Com: Jan. 128). Az orvossgoc, melyeket félen és magin (seorsim ac singulatum) el-tésznez (175). Ki ugrot a tőb pápiáták korláttyából, s csak félen beszél (Czegl: Japh. 175).

Feles: par C. compar; gleich, paar PP. Felesé vagy feletlené: par impar Com: Jan. 209. Feles, igénylő, hasonló: par, gerado Com: Vest. 139. Feles szimn gherlicze: par turturum (Sylv: IT. 133). Nem jó felesen innya: aut quinque bibae, aut ne quatuor (Deesi: Adag. 98). Minden állatból felest vgy bé az bärkába: ex cunctis animantibus bina induces in arcam (MA: Bibl. 16). Az állatoc felesen menének bé az bärkába: bina et bina ingressa sunt (L7). Nyölözat botlik magyot, hogy mind a négy lábára feles botlás jusson (Matkó: BCSák. 287). Feles magával lakni (Misk: VKert. 694).

Feleséd-ik: [socior; sich gesellen]. Az oklatan állatok magokhoz hasonló barmokkal járnak és felesednek (Pázm: Préd. 957).

Felesít: pario MA. gleich machen PPB.

Felesség: paritas, parilitas MA. gleichheit PPB.

Feleség: uxor, conjunx C. marita MA. eheweib PP. Uno-kám feleség: pronurus; méltóságos emberek feleségi: heroides; feleséghöz való: uxorius; egy feleségi: monogamus; két feleségi: digamus, bigamus C. Feleséget eljegyez: desponso; feleségemet el hagyom: repudio MA. Nehezkes felesége (MűnchC. 110. 22. 40). Ne akar' felmond Mariat the feleséghedde venned: noli timere accipere Mariam conjugem tuam (JordC. 358). Vala ky hew feleséghet el hagyán: qui dimiserit uxorem suam (367). Zent Margit azzout ev neky feleséggel azya (MűnchL. 28). Más embernek feleséget gonozul kenantam (VirgC. 8). Mas embernek feleségeth ue kianyak (Komj: SzPál. 68). Tñ feleséghek birtokok alatt legetek az tñ fryeitekek (Sylv: UT. II.121). Daudi kirali nemzötte Solomont az Urias feleségetül (Fél: Bibl. 1). Hitan feleségre talált (Decsi: Adag. 302). Semiramis az Ninus kiralnac felesége (Szék: Krón. 9). Férjenc és feleségnac mondatnac (Com: Jan. 117). Én Guthi Országgh Ilona, néhai tekéntetes és nagyságos Perényi Gábriel meghagyott felesége (Gér: KárCs. III.379).

asszony-feleség: ∞ Micron kel vala ű azzon feleségnac penitentiaiat tartani (GuayC. 45). Az ew azzon feleségnac magzatot zylt (ÉrdyC. 386b). Ew azzon feleségnac nagy balaa adasban es isteny dycheeretben mwlatak ky az eeyet (ÉrdyC. 456. 510. 519. Pesti: NTest. 89. Kr. Thaly: VÉ. I.417).

sok-feleségi: [polygamus; wer viel weiber hat]. Titok bonto sz nem erősítő az sok feleségi ember (MNyl: Agend. 338).

sokfeleségűség: polygynacia Kr. [polygamin; vielweiberer]. A sok feleségűség-is szabados volt (Bod: Lex. Előb. 5).

Feleségűcske: uxorcula C. kleines weib PPB.

Feleségi: [uxorem nomino; gemahlin nennen]. Én tégodet miként nevezzelek? Mátkályalak, avagy feleségellyelek? (Gyöngy: Char. 48).

Feleségi: uxoratus, maritus SI. [verheiratet]. Feleségnac gazdát nem kel szolgálod (FortSzer. I.4). Feleségnac, házias ember avagy férj (Com: Jan. 117).

[Feleségűsít]

meg-feleségűsít: [matrimonio jungo; verheiraten]. Az római pápát is meg tudná nőtetni, feleségűsíteni (MenOkm. XXIII.508).

Feleségi-ked-ik: [nubo; heiraten]. A gonosz végre feleségnac (Csúzi: Tromb. 415. Kr.).

[Feleségűsül]

mögfeleségűsül: [uxorem duco; heiraten]. Talam iob volna, ha sok papoc feleségnac meg (Zvon: Osiand. 107. Thaly: VÉ. II.165. 293).

Feleségi: uxoris MA. zum eheweib gehörig PPB.

[Feleségtelen]

Feleségtelenség: [caelibatus]. Papoknac feleségtelenség (Czegl: Japh. 237).

Feletlen [feletlenség Gyöngy: KJ. 18]: impar C. ungleich PP. Az egyice (szám) feles, az 2, 4, 6, 8; az másic mindegyice feletlen, az 1, 3, 7, 9 (Helt: Arithm. F2). Két fele a fractio, feles és feletlen (GFrís: Arithm. A3). A szám feles vagy feletlen: numerus par vel impar (Com: Vest. 8). A vagy feles bütükből áll az szó, avagy feletlenből (ErdTörtAd. IV.103).

Feletlenség: 1) imparitas MA. ungleichheit PP. **2)** [status viduae; wítvenstand]. Nem sokáig fagyalt az hideg özvegység, víg felét találja a mord feletlenség [igy] (Gyöngy: KJ. 18).

Félig: ad medium, dimidiatum MA. [zur hälfte, halb]. Féligvaló: semiplenus C. Félig-férjű, félig-asszony: semimas PPB. A kie az viadálból el szallattannac vala, felic sem meheténe által a Dunan [fele sem] (Helt: Krón. 89). Ez aekü ollian felig, mint az aran, felig, mint a par hagma ollian színű (Mel: SzJán. 531). Jól felesen főz rákot vízben, mikor félígre megfőne (Szakácsmest. 102). A férfiak mondák félíg a mi atyánkat (Bíró: Angy. 105).

Félől (gondolkodgék *főlele* ThewrC. 174. az messias *főlele* ualo lüt Tel: Evang. I.71. irt *főlele* Mon: Apol. 11): [u, a parte; von, von — her, von seiten]. **a)** [helyről]: *a)* Nyumotuan te labaydnal egy felewl mas ferre: ex una parte ad aliam partem (EhrC. 11). Egybe gyeitlyk az hew valazottayt neegy zel félől: a quatuor ventis (JordC. 432. DomC. 148). Az poklosság elfogallya annac bórét tetőtől fogva talpig, valamely félől az pap nézendü (MA: Bibl. I.99). **β)** Scentü cncium iov felewl iochotonia ileioze vvt (HB). Yogom felewl wagon: a dexteris est (KeszC. 46). Az ő anyya félől haytuan az ő feiet ol mint bulezut veuen ő töle ki boczatta az ő lelket (WeszpC. 109—110). Napkelet félől vannak (ÉrdyC. 603). Egézik te nekod iob félől ülőn, es az masik balfélől (Sylv: UT. I.32). Királylyal ű szót indita, az vizen mas félől hogo mi föld volna (RMK. IV.146). Az oltárnac észac félől valo oldala: latus altaris, quod respicit ad aquilonem (Kár: Bibl. I.88). Assyriánac napkelet félől való részere foly Hídekkel folyóvíz (MA: Bibl. I.3). Istennek iobia félől helyhesztetet (Vás: CanCat. 662). Mostan nagy cserefikkal bérlik a vár falát bétőlől és keményen töltik földel (ErdTörtAd. I.98). Látom az ember fiát az isten jobba felül allani, adstitit regina a dextris suis, és is-meg ennek jóbja felül áll az ő sz. anyya (Bíró: Ékesség. Eb). **γ)** Elerede ő es iónu Angenac hegere kie vadnac Cilicianac balfélől: a sinistro Ciliciae (BécsiC. 13). Jordannak mas félőlee: trans Jordanem (JordC. 461).

b) [átvitt értelenben]: *a)* Egy félől: ex una parte Kr. Más félől: ex altera parte SI. Egy felewl eleyben adatyk vala az testy gyenyerevöeg, mas felewl meg evlesnek tevre (DomC. 235). A mit egy félől egyszer vall, más félől meg hazugya (Mon: Apol. 19). Egy képpen aszt vallyác, hogy . . . , másfélől tagadiac (Vallást. Oo2). **β)** Valakiről, vagy valami dolog félől gondolkodni: *cogitare de aliquo, vel de aliqua re; sokat itél maga félől: immodicus *aestimator sui PPB. Jevendewtl mond az profeta az babylonnyabely rabszág felewl (AporC. 106). Mygh valamyt nem hallok az edes hazas vram félől (PeerC. 9). Czuff beszédeket hintec vala félőle (Helt: Krón. 72). Itt az uraknac és vármegyéknek segítség félől levelet küldének (Tin. 163). Az L. Luenllus félől azt iriac (Decsi: Salic. Előb. 3). Arra ualaztot szamos embere az orszag félől tanacskoznic uala: delecti rei publicae consultabant (6). Ne igery sokat magad félől: ne magna loquaris (Decsi: Adag. 94). A tanito ne legien magának kellő, az az ercen ű maga félől keuelien (Fél: Tan. 328). Ne szölly én nékem többet efélől: nequaquam ultra loquaris de bac re ad me (Kár: Bibl. I.160). Tudakozám az fogságban meg szabadult maradéce sidóce félől (427). Kikben benne wagon az isten félől való tudatlanság: in quibus non subest scientia dei (643). Átfélől minket tudóséthatna (Zvon: Post. I.118). Ez félőle meg volt idővendőle (1587). Te nem érted még-el a tiz esztendőtl, hogy valamely dolog félől tudhatnál elmszen discuralni (Czegl: Japh. 3). Távozzál el tőlem mert ellidő félőlem hogy csak heába furdalsz (Balassa: Ének. 155). A köznépnce félőle való dicséretit nem sohajtya: vulgi praeconia non affectat (Com: Jan. 187). Izentem neki a leveles katonák félől (MonIrk. XV.516). Nagyszombatan nyargaltam be az frigy dolga félől beszélni (TudTár. 1839. 254). A szent irásból végére nem mehetni, hanem ecclesiastica historiákat kell félőlők tanácslani (GKát: Váls. I. Előb. 49). Ne talántün valaki azt gondolhatná félőlem (Szeg: Aqu. 30). Mikor a félől szót téznek (DKal: Ker. 457). Nagy keserűséggel látom, hogy micsoda gondolattal lesznek félőlem

(Mik: MulN. 262). Jobbat nem hirdethet földed a fama trombitája, hogy sem mikor okosságodról hangoskodik (Fal: UE. 413). Minthogy pedig a mi istenünk mind azon jószág, nem forgathat fölélünk gonosz szándékokat (Fal: NE. 43). γ) Conciliom lön Lugdunomba, kibe a görögök meg igentöbbsödenec a hit felől a romaiakat (Szal: Krón. 183). Az öreg kő templom felől, egy-ariut így egygyessöftünk meg, hogy az öreg kő templomot nekünk engedték (KöcskFürt II.225). Ezek mind consentialtak Szakolcza megsegítése felől (TudTár. 1839. 180). ζ) En felölem mindnaün kezegzbeh estök (WeszpC. 50). Nag' bizodalman vagön emneik tñ földöletek (Sylv: UT. II.47). Az uram nem kicsiny reménységét helyezette volt kdben, ez dolognak gondja viselése és fáradsága felől (LevT. II.185). Jo remenségvñk lehet minden gyfmöitsek felől (Kl)öbr. 1619. 17). Amazok-felől ne kételkedgyñk (Mad: Evang. 144). ε) Emelyetec fel a kdneket, melyec felöl én na tñneket parancholok: erigite lapides, quos ego hodie praecipio vobis (Helt: Bibl. I.Yyy4). Szerencsen létünkben is könyörgöttek vala szegények az kiszállás felől (LevT. II.202). ζ) Christusnak felelel paranczolok: ex parte Christi praecipio (EhrC. 148). Az isten felöl parancsolok te neköd (DebrC. 206). Mongiad ő neki en felölem [nevemben, meghagyásomból] (301). En felölem ezt mongiad neki (VirgC. 102). γ) Mynd keth felöl nagy veer ontas lenne (ÉrdyC. 598b). Igen nagy nép veszet vala ez viadalban mind két felöl (Helt: Krón. 12). δ) Gondolcogógal az isteni felsögröl, menere földölec lehet (GuaryC. 68). Kyrkröl, mynere fölöle lehet, halaat aggyon (ÉrsC. 271b). Aa felöletek leend (Komj: Sz'ül. 224). ε) Eelegegyel meg ymaran en felölem (ÉrdyC. 408b). Wrvölök ty felöletek (107). Ez oztozec meg Caroliál a birodalom felöl (Szék: Krón. 143). Oly szorgalmatos kezdé felölöc lenni (Tel: Evang. I.230). Igeretennec valóságát az Chanaan fölödenc megadása felöl nem mutattam meg (MA: Bibl. I.53). Mit ezelekedgyñk az mi lügonc felöl? quid faciamus sorori nostrae? (Kár: Bibl. 1.635). Mit nem fog ezelekedni felölem? (Hly: Préd. 14). Ha valaki abban meghal, ha szinto penitentiát nem tart is, meg-igazúl a felöl (Czegl: MM. 114). Nograddá az várta-füördás felöl hogy Borbély György oda volt, mind az költéssel együtt költött 17 frt (MontME. 11). Bessus magát az esalárdságának tanácsa felöl menti vala (Forró: Curt. 271). x) [ok:] Honnan lön ez? ez lön az istennek hatalmassága felöl, ki csodatosképen tevő ezt az szűzzel (ThC. 35). Crisusnak ez vylagra kollettek jeynye embery természetnek fölöle [azért mivel az ember bñube esett] (ÉrdyC. 4b). Eseek nagy zomorvosagban fölöle (338b). Kynek mynd jamborsaga felöl, mynd bölchessego felöl megh kellene hynny (575b). Az vr isten a végre hatta az pásztorokat az ecclesiában, hogy az hamis tudományok szelétül el ne ragadtassanak az hívek; ol ragadtatjának pedig ö-fölöllök, ha minnyáján el-tévelyednének az pásztorok (Pázm: Kal. 550). Annyéra ollhatott némellyeket a tovelgyésnek ereje, hogy ugyan nem hümének afföl (Pös: Igazs. 1180). Soha a barnok támadást pásztorok ellen nem csinálnak, sem bérek sem köstyok felöl (PP: PaxA. Elöl. 2). λ) *A felöl: eo non obstante PP. A fölöl bele kaplatnak, ha nem féltik körnöket (Bal: Ebn. 8). Felejs el annak is háladatlanúságát, ambár élye vigan felölem világot! (Balassa: Költ. 118). Hány ezer ember veszett és vész mindnapon a tengeren? A felöl elegen mennek a tengerre (Mik: TLév. 85. lev.).

Félre: oblique, in obliquum, recondite PP. [seitwärts, abseits, weg]. Félre vñni: *abducere in secretum PPl. Félre légyen omét minden szomorkodás, helyet sem találjon sírás és bánkodás 1660. („Figyelő” 1880. IX.155). A hosszan nyújtott beszédből sok megy félre és vész (Fal: UE. 419). A számárt kifogtam, pányvátam én aztat jó félre (Gvad: KP. 34).

Félre-való: 1) [obliquus; schräg, seitwärts]. Semmit nem ezelekeduen félre való hálás szerint: nihil faciens in aliam partem declinando (Fél: Bibl. II.113). 2) devius, remotus, ablitus SI [abseits liegend, einsam]. Félre való hely (Érasus: Erk. 21).

2. FÉL (ñl DöbrC. 17. LevT. I.52. *fylyed, fy/elmekró Komj: SzPál. 93*): timeo, metuo, trepido, paveo, subtimeo C. formido, paveo MA. fürchten, befürchten, besorgen PPB Igen félek: extimesco, permetuo, praetimeo, praeformido; félve: pavide C. De ew félven, hogy valamyt nagyvt neky ne vetne (EhrC. 11). Föliuala istent: timebat dominum (BécsiC. 26). Minden nepec, nemzetec és nelnek remölic vala és felic vala ötet (143). Ne akarih fölned: noli timere (MüncH.C. 16). Ne felletec azocto: ne timeritis eos (MüncH.C. 32). Felik nemzetec te neudet (AporC. 62). Ne haborigion, se félön (TelC. 160). Fellec az kőz nepet: timuit populum (JordC. 398). Feelnek vala az neptöl: metuebant populum (722). Feelven halálnak vezedelmet (MargL. 157). Az festuensog tezen enibert myndenkoron marhayanak elfogyasarol feelny (CornC. 100). Feelheen hog ezbevl valamj alkalmatansag ne kevetnekzneyek (DomC. 125). Meg halny nem fel (144). Bizon félönök kel raita hog (WeszpC. 90). Nagial inkább kellene félmetek az pokolbely farkasnak fogatul (VirgC. 56). Fele a hatalmas isten (NagyszC. 161). Ne feel ew znyektewl (ÉrdyC. 341). Törveonyeet feelyk (620). Felven az halat (ÉrsC. 113). Nem felek nepek ezoreatl: non timebo millia populi (KulcsC. 4). Felytek een wramath: timetis dominum (42). Félek, hog meg fogja zawarnia (LevT. I.52). Az isten fölöte igen feletetic az szenteknek güleközetihe (Szék: Zsolt. 91). A babac felek az istent, azért el nem vesztec ököt (Szék: Krón. 17). Kikimind félve az ő amyát is attyat: unusquisque patrem summi et matrem suam timeat (Helt: Bibl. I.1). Igen felic az istennec bünteteset (Born: Evang. I.233). Ha azon félsz, hogy meg kel ébel halnod (Tel: Evang. II.113). Félec raita hog nem az aiton hñnem masumnt lagtanac bo az akolba (Tel: RövIr. 32). Semmit ne fellietek (Mel: SzJan. 312). Ott félsz, a hol nem kellene félhöd: inuam metuis metum (Deesi: Adag. 105). Azon félz hiszem, hogy alád ne önczék (270). Semmit ne fély azokban, az melyeket szenvedendö vagy (MA: Bibl. IV.242). Félec rayta, hogy soc léssen ez (MA: Seult. 370). Hallvñ, hogy Archeláus uralkodnék az ö attyáért Heródesért, félö oda menni (Pázm: Préd. 169). De félek rajta, hogy a fatum meg-tompittya (Zrinyi: Symb. 11). A batorságos semmit nem fél: tutus timet nihil (Com: Vest. 41). Herodes félivala Jánost és bücsállivala: mituebat Joannem et custodiebat enim (Hl: Préd. 147). Csekély es alacsony elhnt illet attól félni, a mi még el-nem érkezett (Hall: Paizs. 219). Félhetik el-kezdettdolgoz vesztését (Gyöngy: MV. 73). Al- s félvilág félte erödöt (Thaly: VÉ. I.286). Félek rajta, hogy elveszted (Könyi: VM. 55).

[Szólások]. Teleki Schertenberggtöl olyan halálba félt, hogy (Bethl: Élet. II.67). Ő sem fél azon, kő eső szölöiet el verneie (Deesi: Adag. 319).

[Közmondások]. A mely ebet megh forróznak, az hidegh víztől is fél (RendÉl. Bb). A kit egyszer a kígyó megcsíp, még a gíbszától is fél (Thaly: Adal. 179).

Féldögél: [identidem timeo; sich wiederholt fürchten]. A kajnekám basinak adánk ötszáz tallért, mivel ettöl féldögélünk vala is (Monrók. VIII.349).

Féledelmes: [formidolosus; fürchtbar]. Feledelmes my sok zamatvnc, rettenetes nekwnk bay wywasswich (ThewrC. 81).

Félékény, félekén: pavilus, timidus MA. fürchtsum, erschrocken PPl. Miro vattoc félekénec? timidi (MüncH.C. 78. GuaryC. 14). Ember félekén nykenth nywl (ÉrsC. 283). Ez szinto vgy lenne, mint ha a félekény embertől kordenél tanachot, miképen kelyen az ellenséggel meg ütökönyi (Jesus-Sir. K7). Félekén mint az eb: Epeo timidior (Deesi: Adag. 151). Nyúlhalis félekén (241). Félekén nyulak (Zvon: PáznP. 162). Az felekényec az nyakra före banyattakat szorongattya (Prág: Serk. 911). Nem a félekény [gy szív, de a ki kitor, mehet a tilalmasbn (Kisv: Adag. 41).

Félelem *(ő felemetől* MünchC. 70. *felemből* DebrC. 243. *felelnek* VirgC. 101. *felelwel* LevT. I.116): timor, metus, formidatio, trepidatio C. formido, pavor MA. fureht PP. Ő félelme eszé földneec minden lakozoyra (BécsiC. 13. 14. 15). Ki nemene hamar koporsobol feleleml es nag' drömmel (MünchC. 70). Soha ne legy oly igen bator, hog magadat feygelmben auagy felelben [igy] nem tartanad (HorvC. 241). Tamad vala lelelnek feelelme: obortus est metus (JordC. 713). Yar vrnak feelelmeelben (739). Wr istennek feelelmeelben es zerehleben tekeelletes (ÉrdyC. 338b). Feelellemnek ydeyn ez gyözdödelmes yegyet vetyk homlokyokra (537). Feelelmök vagyon azoknak (521). Therekek mondotak feld felelmenek (RMNy. II.6). A ketskec félelme miatt beégni kezdéne (Helt: Mes. 304). Kinec kinec az ő oldalán feyguere az etzakánac felelme ellen (Kár: Bibl. I.632). Mez-rettenek, és reszket minden testem felelmeben (Pázm: Préd. 24). Annak tellyesítésére erős fenytékek félelmeivel serkeget minnyájunkat (39). Bizonytalan végünk félelmeinek rettegésével kinez (74). Ez világi fejedelmeknek engedgyünk, nem csak büntetésfűl-való félelmeért, hanem lelki esméretünkértis (Pázm: Kal. 483). Az isten félelme vala az városokon: terror dei invasit per civitates (MA: Bibl. I.32). Ha én úr vagyok, hol az én félelmem? (Ily: Préd. I.368). Valami következendő gonosznak félelme miatt (II.182). Úgy leszen ő jó, ha félelme leszen (RákGy: Lev. 201). Ha valami félelme volna, maga magában el-öltya (Tof: Zsolt. 603).

[Közmondások]. A félelem soha jót nem jövedöl: pessimus in dubiis augur *timor PPBL. Holott a félelem, ottan a becsület (Kisv: Adag. 522).

isteni-félelem: religio C. pietas, cultus et timor dei MA. frömmigkei, verehrung und furcht gottes PP. Isteni félelemmel: religiose C. Isteni felelmet nem kevantam (VirgC. 12). Házna-latta ez isteni félelme [igy], mert meñnei izogot gyöit embörne (NagyszC. 185. DebrC. 265).

Félelmes: **1**) formidulosus, formidatus C. fürchterlich, erschrecklich PPB. Félelmes zéméllel: terribilis aspectu (BécsiC. 81). Igaz és félelmes: justus et timoratus (MünchC. 111). En vagyok a te vrad ystened, eress, felelmes: ego sum deus tuus fortis, zelotes (JordC. 53). Eez masthani idew felelmes (WinklC. 110). Hyvröm masth njnchen olj, ky felelmes volna (LevT. I.204). Félelmes és veszedelmes dolog volt (MA: Scult. 13). Semmit se gondolkodjál, nincs félelmes állapotunk (RákGy: Lev. 260). Hogy ne volna félelmes a halál (László: Petr. 225). Tekintete félelmes mordságot mutat (Kömj: HRöm. 72). **2**) [timendum; zu befürchten]. Felelmes vala, hogy az philosophosoknak myatta az Christus Iesusnak zeplvnelkwl valo testamentomyatul el ydegvnywlnnek (Kömj: SzPál. 110). Az varnak az theb falay nem felelmesek [nem kell félni, hogy összedőlnek] (LevT. I.265). **3**) meticulousus, trepidus MA. furchtsam PPB. Felelmesen: trepido, formidolose, diffidenter C. timide, pavide MA. Myre vattok el felelmesek? quid timidi estis? (JordC. 377). Felelmes zónék enghem aleytatok (PeerC. 337). Teged felelmes zerehmel zolgalyalak (PozsC. 16). Bodog ember az ky koronkeed felelmes (ÉrdyC. 106). Az zegen felelmes kereszttyeneket bazahoz gyöfty vala (413. 568b). Nem twda felelmesen egyebet myt felelny (640). A ki félelmes es nem bator, mennyenel: quis est homo formidulosus, et corde pavido? vadat (Helt: Bibl. I.Uuu). Miert vattok felelmesek? (Fél: Bibl. 12). Mennél tudatlanb valaki, annál vakmerőbb: de mennél eszesb, annál felelmesb (Decsi: Adag. 297). Inkáb felelmes vala, hog nem mint kitől félni kellene: metuens magis, quam metuendus (Decsi: SallJ. 18). Az el-vettett felelmes [igy] emberek rosszágát neveztek humilitásnak, alázatosságának (Pázm: Préd. 50). Reménységre igaztattya, és nagy bizodalommal támogattya felelmes szívünket az istennek irlgalmassága (177). A nyúl-szű félelmeseket kardosokká tézi (1112). Mondgyatoc azok-nac, kikneec szivec felelmes: legyetec erőssec (MA: Scult. 40).

A nyúlnál semmi nintsen félénkjebb, és félelmesseb (Com: Jan. 47). Félelmes a követ, ulig mér szállani (Gyöngy: KJ. 20). Nem is kell félelmesnek lenni: man muss auch nicht zu furchtsam sein (KírBesz. 41).

Félelmesked-ik: timeo, trepido Kr. [sich fürchten, sich furchtsam benehmen]. Kiczoda félelmeskedneec az öldözésben? (MA: Scult. 773. GKat: Titk. 56). Az félelmeskedésnek békét hagynának (Szal: Krón. 77). Chlórís bátran kertészkedett, hadi veszélyektől nem félelmeskedett (Gyöngy: KJ. 36). Annak (a holdnak) fénye alatt ne félelmeskedjél, akárki ellen is bizvást keménykedjél (Thaly: Adal. I.167).

Félelmesőség: timiditas MA. furchtsamkeit PP. Felelmesseg az szolasban (Fél: Tan. 326). Az isten fia azért jött a világra, hogy bátortalan félelmeségünket biztatásával vastagítsa (Pázm: Préd. 108). Aszszony-embernek nevezék, mivelhogy félelmessegből meg-hagyá magát yvezetni az herél Fötiustól (Pázm: Kal. 678). Félelmeség, és az veszedelem ideien valo rötteges (Zvon: Post. I.709). Sem félelmeségünk, sem hárségtelenségünk nem visel (Szal: Krón. 178).

Félem-ik: [pertimesco; erschrecken]. Kit az haluan igen félétte felelme: illico obstupuit (BécsiC. 63). Haluan, hog Archelaus orzaglana Judeaban, felelmecc oda menni: timuit illo ire (MünchC. 17). Felelmeek mynden ember (KulesC. 149).

mög-félelmi: ∞ Ne felelmyel megh: non timebis (JordC. 241). Az Myska herczeg mynd ew fyyaywal meg felelmetenek (ÉrdyC. 395).

Félelmi-ik (*felelmi* CC. meg *felelömne* Szék: Zsolt. 51): compavesco C. pertimesco, pavesco MA. [erschrecken]. Az baratok mynd ygen felelmenek: omnes fratres plurimum timuerunt (EhrC. 108). Igazak lattak es felelmenek es vrbai remenkednek (DibrC. 93. 105). De tététi magát, hogy ő nem felelmet (Zrinyi: I.71). Ha én halál előt oly igen felelmelek (94). A mi a félelmi irigységet le szokta nyomni, ugyanaz neveli a nagy emberekben a bátorságot (Fal: UE. 404).

el-félelmi: ∞ El-félelmenek és azt mondgyák (Ker: Préd. 416).

mög-félelmi: pavesco, pertimesco C. extimesco, expaveo MA. expavesco; erschrecken PPB. Még felelmecc ő orcaiatol: timuerunt a facie ejus (BécsiC. 15). Meg felelmelek atthwl hazayaban ywny: timuit illo ire (JordC. 300). Az sereghek meg felelmeenek: turbae timuerunt (378. 643). Pal nem felelmecc meg az profetanac ő mondasatol (DebrC. 309). Termezet zereht valo rettenetessel meg felelmelek (VirgC. 37). Berecz ottan megfelelmeek (ÉrdyC. 626. 593). Megh felelmeenek mynd ez napyglan (ÉrsC. 107). Ezt halwan az sydok meg felelmeenek (108. 158). Meg latiác az igazac, es meg felelmelek [igy] es meuetuec ű raita (Szék: Zsolt. 51). Meg felelmecc: timore perterritus est (Kár: Bibl. I.390). Megfelelmecc ő tőle: coepit cavere eum (MA: Bibl. I.262). Nagy félelmecc meg felelmecc (Zvon: Post. I.132). De Hervoich immár meg felelmet dolgán (Zrinyi: I.184).

Félénk: timidus, pavidus, trepidus, metuens, meticulousus, micropsychos, inandax C. trepidulus MA. ignavus, exiguus animo; furchtsam, erschrocken PP. Igen félénk: performidatus; félénkül: timide C. Felelkenel hogy bator legyen nem fog semmy intes (Pesti: Fab. 80b. 83). Miért vattok félénkek, kitsiny-bitűek? (Pázm: Préd. 280). Minden állatoknál félénkjebbek (Zrinyi: Symb. 9). Nintsen nálunknál félénkjebb állat (10). A nyúlnál semmi nintsen félénkjebb (Com: Jan. 47). Félénk galambok (Szeg: Aqu. 65. Misk: VKert. 248. Tof: Zsolt. 549. László: Petr. 59).

[Közmondások]. Száz félénktől sem fél egy merész (Kisv: Adag. 543).

Félénkécske: trepidulus C.

Főlénkség: timiditas C. MA. furchtsamkeit PPB.

Főlés: metus, timor, formidatio MA. furcht PPB. Tanítsa, oktassa, intse isten félésére, és tisztelésére alattavalóit (Pázm: Préd. 270).

[Főletlen, főletlenség]

isteni-főletlenség: [impietas; gottlosigkeit]. Elmenek rakua hitelenséguel, isteni főletlenséguel (Born: Préd. 619b).

Főlő: 1) verens C. metuens, timens MA. der sich fürchtet PP. Vrat félő: timeus deum (BécsiC. 29). Attal örököt te neuedet félőknek (AporC. 7). 2) metuendus, timendus MA. [zu befürchten]. Főlős volna, hogy gonoszul ne élnecc (MA: Tan. 1123. Mivel-hogy mind fél nem jegyezhettük, félő hogy az leg szükséges dolgokat halgatással el ne mulassuk (Pázm: Kal. 58). Ha meg maradna benne az szeretet, félő volna, hogy imádkozni fogának az vitézkedő hivelért (418). Félő, hogy a feddés gyűlölséget, nem jobbulást indít benne (Pázm: Préd. c2). Ne legyen félő hogy az arvak jövait el idegenitsek: de alienatione bonorum pupillarum non timeatur (Ver: Verb. 188). Félő, hogy te fogod mondani: „seduxisti“ (Matkó: BCsák. 204). Mi háladatlanok vagyunk; melynek félő olyan mind edényestől ne legyen, mint a mieműt emlit Amos (Bátai: VTárgy. 6). Félő, hogy azt ne cselekedgye (Czegl: MM. 10. 33). Félő rajta, salnétróm iránt fogyatkozás is essék (RákF: Lev. I.283). Szerecsnuel nem volt oly helyen ő kegyelme, hogy félő lött volna (RákGy: Lev. 186). Az utan ha nem félő a dértől, mind edényestől a földbe áslatni a növényt] (Lipp: PKert. I.44). Félő helyekre megyek: pergam in regiones metuendas (Ladányi: Deer. 17).

isten-főlő, istent-főlő: religiosus, pius C. gottesfürchtig, fromm PPB. Hat embereket miképen gonoszokat megvetvén, a hetediknek birtatatek, istentfélőknek (KazC. 44). Nynchen isten félőknek batarsaaga, holott meg maradiassanak (ÉrdyC. 40b. 209b. 399. 520b). Nem zúgódló és istentfélő ember (RMK. IV.62. JordC. 740. ÉrdyC. 40. 399). Hogy istentfélő s gonosztutáló volna (Megy: 3Jaj. II.154). Imádkozó és istent félő ember (Ács: Bihal. Előb. 24).

istentfélőség: [dei metus, pietas; gottesfürcht]. Az Jnda országaban penig, az kiralyoknac istentfélősége azagy istentelensége szerint meg gyűkorezet köztől az balanyozás (EszFT: IgAny. 80).

Főlész: timor; furcht PP. 1801. A minden felsz kívül valo remeules batarságnak mondatik; a minden reménlés kívül valo felsz kétségben esésnek mondatik (Ácsere: Enc. 152). A karchedon a szomorúságot az a felszet el űzi (252). Rettog a szólásban (Veselőny), nagy akadály a felsz nyelvnek mozdlásban (Gyöngy: MV. 97. 38). Nagy felszre jutának (Gyöngy: Char. 183). Hátha meg gyűnyörűségünk nem lett volna megelegyite a felszel (Mik: TLöv. 423. lev.). Ezek a vitézek még meg sem gondolták, hogy mi legyen a felsz? (Thaly: Adal. I.64). Ez némétotta meg őket; és töllyes felsz-el ez környékezte meg (Csúzi: Síp. 522). Melly boldog kimenetelét várhatjuk annak, a mellynek már szilletekorek meg ártot a felsznek hídge? (Fal: UE. 413). De már Keretsényt a felsz billegezte, Petráfal az alkut hamar elvégezte (Kónyi: HRom. 17). Soknak szívét a felsz-is faggatta (51). Meg mutatom néked, hogy mit téssen a felsz (Gvad: FNót. 113).

1. **Főlét-:** [timor; furcht]. El felette walla maria felteh, el felette walla evmagattes (ÉrsC. 318). Élttem nyugott lesz, mellettek nem lesz bajtól félttem (Gvad: FNót. 147).

[Szólások]. Félétben: in timore, prae timore MA. Féltem meg-dobbanva a szívem: cor in pectus *emicat PPB. Nem mere menny az ev atyavl való felteben (MargL. 38). Az ifaryseosoktól való felettekben nyilvan nem vallak vala: propter Pharisaeos non contibantur (JordC. 673. ÉrdyC. 31). Az ki

félteben meg bal, tudod minel harangoznak annak: incus maxima non metuit strepitus (MA. Deesi: Adag. 16). Félteben kiált ember (Deesi: Adag. 53). Az oroszlan el nem fut senkitől való féltebe (MA: Bibl. 1573). Ő meg rémült, és reszketet félteben (Pázm: Kal. 473). Szörnyű rettegésben, éjjeli féltünkben, megindítá a szelet (TKis: Pan. 9).

2. **Főlét:** metuere sibi de re quapian MA. befürchten für jemanden PPB. Valakit félteni: vereri aliquid; félttem életét: vitae *timeo PPB. Elereszteni félti: amittere metuit Com: Jan 68. Ez azzonyallat feltuen ev leanyanak meg meteleseet (DomC. 162). Feeltly wala az ő edes fyatb (ÉrsC. 79). Háat myre feeltly ember az olyan yozagaat élvezte tartany, kyt wr istenek neweeben ad (ÉrdyC. 414). Kassathi nem kellene felthenvuk, hanem ha valamy arwo volna benne (RMNY. II.151). Cezá-reába kiüldé, mert hogy elragadnáknk szent Pált, azon félté (RMK. IV.191). Az wr reád fordittya Aegyptusnac minden betegségt, az mellyektől féltetted magadat (Kár: Bibl. I.185). Ezeket az ő országoknak vámos adlókat féltik az fukar aréval bíró pápista papok (Toln: Vigasz. 207). Megezőköt ismét, mivel fejét félti (MonOkm. XXIII.227). Miért félted echaracteret vagy privilegiumaidat? (Fal: NE. 62). Féltelek bemeteket Londrának leányi, hogy úgy haltok meg, mint ők (Fal: NA. 145).

[Közmondások]. A ki feleséget nem félti, nem is szereti az: qui non zelat, non amat (Deesi: Adag. 306).

Féltő: 1) pretiosus, carus SI. [wofür einer zu fürchten hat, teuer, lieh]. Nincz az szegének féltő marháa: centum viri unum pauperem spoliare non possunt (Deesi: Adag. 260). Féltő marháddal nem hagyod bírnya szolgálát (Pázm: Préd. 274). Az [Déva vána] nem lévén most féltő (nem kell félteni) (MonOkm. VI.325). Ő légyen leg drágább, és e szerent féltőbb marha (Megy: 6Jaj. III.17). 2) [metuendum; zu befürchten]. Ha tsak el-kezded s nem léssen bizonyság, féltő, meg ne ártson az helytelen vadság (HillF. 67).

FELCSÉR: [chirurgus; feldseher]. Az ágyába őtet lefektetik, inassát szaperán felcsérért küldöttük (Gvad: RP. 101). Daganattya gyűlt materiával, fel-vágta a felcsér aztat lántzétával (119).

FELED: 1) obliviscor Kr. [vergessen]. Hadlava choltat ge feledve (IIb). Engedelmességnek feledve: oboedientiae neglecto (EhrC. 93). Hamis veledéseket vesznek, mellyeket magoc feledne vesznek (Mon: Képt. 120). 2) tarde, somnolenter ago; zögeru, zaudern PPB.

[Szólások]. Mikor feledtében egyet visorodik, gyomort kever (Fal: NE. 18). Ezek mellet tsak felettében néz az ember az ég felé, akkor-is tsak úgy, mintha nem szorulna reá (Fal: SzE. 551).

[Közmondások]. Az isten sem siet, sem feled (MA: Tan. Előb. 1).

el-feled: obliviscor MA. vergessen PPB. Franciaba menny elfellettenukala: oblitus sum in Franciam ire (EhrC. 134. 67. BécsiC. 106). Ne akariad el feledned mend ő forbatlatit (AporC. 64. JordC. 833). Az mennyey iokra kenaukoznak menny elfel-leuden myndönköeth ez vylagy iokat (SándC. 6). Legottan el felede evnen magat, elfeledé az ev keynyeyt (DomC. 216). Nalad leothé wgy zeresse, hogy ew magat el felegey (ThewrC. 289). Ennen magokat ces el feletteek, testy esterre ytarra nem gondolnak (ÉrdyC. 559). El feletek wala keuyeret wyuny (Pesti: NTest. 87. Fél: Bibl. 27).

[Szólások]. El feledtem mint a holt: illud devoravi inprudens MA.

elfeledékény: [inmemor; vergessend, uneingedenk]. Ky félől, lizzaók, hogy az mi feyedelünk el feledikön nem lezón (RMNY. II.254). En is az kegyelmed jonkaratja félől nem lezcek elfeledékény (MonOkm. VII.406).

elfeledet: [oblivio; vergessenheit]. Elfeledetnec kirokzótése: anathema oblivionis (BécsiC. 46). El feledetnek adassok en iogom (AporC. 107. 43).

Feledéköny: obliviosus, immemor C. vergesslich, der etwas leicht vergisst PPB. Nem feledéköny: inoblitus C. Feledékény elme: ingenium *immemor l'PBl. Relad ur isten illy feledeken többbe en nem lenne (Börn: Ének. 210). Hivénkhez is nem voltunk feledékények (RákGy: Lev. 173). Valakik szolgáltak, nem leszünk feledékények róla (249). Az írásról feledékény nem voltam (272). Hélenárlól sem feledékény Anténor, hanem emlékezte hozzá (Hall: Hllist. III.244).

Feledékénység: oblivio C. MA. vergessenheit PPB. Feledékénységbe mégyen a dolog: memoria rei oblivio *extinguitur; feledékénységbe ment dolga: *jacet in oblivione PPl. Jó tétományeknec feledékénysége (Kár: Bibl. I.644). Hogy feledékénységbe ne mennénc dolgai (MA: Scult. 630). Sokszor kell azon egy hasznos, és szükséges tanítást füllébe rágni az emberek feledékénységének (Pázm: Préd. a4). Hozzu feledékénységben niomódót (Toln: Vigaszt. Elsb. 16). Róma talám akkor feledékénységbe vólt? (Matkó: BCsák. 372).

Feledékénységös: [immemor; vergesslich]. Ez tudomának nem feledékénységes halgatoya leyend (WeszpC. 119).

Feledet: [oblivio; vergessenheit]. Sonha sem ég feledet el-nem töről: nulla unquam delevit oblivio (BécsiC. 71). Eg azoc közzöl niné feledetben isten előt (MünchC. 139).

[Feledétt, feledt]

maga-feledétt, maga-feledt: sui oblitus Kr. [selbstvergessen]. Maga feledet ember (Tel: Evang. I.245. Mon: Képt. 3b). Nem vagyok oly magam feledeti ember, hogy kegnék nem irnek (LevT. I.305). Vaonak oly maga-feledettek, kik örömmel láttják férjek halálát (Pázm: Préd. 144). Maga feledett bolond (Fal: Jegyz. 935). A ritka bóltis meg nem nyugszik azon, mikor sok tanulatlan elme, maga feledett álmétkodásra veszi dolgát és ujjal mutogat reája (Fal: UE. 280).

Feledköz-ik: obliviscor MA. [vergessen]. Kőtelességemrül nem feletkeztem volna (1663. FelsőMagyarorsz. Minerva I.477). Ne feletkez hív szeretetéről (Megy: 6Jaj. VI.36). Bűnőkrül kérélek feletközzél (Zrinyi: ASyr. 47).

el-feledközik: ∞ Elfeledkezzen elfeledem őket: oblivio obliviscor eorum (BécsiC. 181). Elfeletkozotte kenereket velec venni: oblitus sunt panes accipere (MünchC. 44). El feletkezzenek klyneret vnyyn hw velők (JordC. 404). Ne leegyevnk halalatlanok es el feletköztek (ÉrdyC. 502b). Mind addig járjon hegyrül balomra, míg az okokrül el feletkezzék, s el veszzen (Pázm: Kal. 244). Valaki azokrol szerével elmétkednék, könnyen ez vilagiakrol el feletkezhetőiek (Lép: Ptlük. III.115). Soha az míg élek el nem feletkezzek (Thaly: VÉ. II.195).

el-feledközés. Az meglelet buzzságrol elfeletközés: amnestia C. réá-feledközik: adstupeo MA. [anstaunen].

Feledközés: [oblivio; vergesslichkeit]. Mond meg neki: minchen feletközés bennem (Zrinyi: II.10).

[Feledkétzet]

el-feledkétzet: [oblivisci facio; vergessen machen]. Az asz-zonyallat vigasztaloja es minden szomorú dolgoknak el feletkétzetője (SalMark. 25).

Feledség: oblivio MA. vergessung, vergessenheit PPB. Kynek nygassa felecheegőt nem vótenek (ÉrdyC. 355). Az my feletseegwnknek es restseegwnknek oka (602. 611. Helt: Mes. 227).

[Feledtet]

el-feledtet: [oblivisci facio; vergessen machen]. Ne gondolyad furadsagod, mert neked wgy meg therytтыek, hog weled ol felettettyek (ÉrsC. 450b).

FELEJTI: [obliviscor; vergessen]. Vagy felejtében, vagy történetből esett valamicske szájából (Fal: NU. 301). Hamarab feletjené a kevely páva festett farkát, hogy sem ezek a tsuf hív-ságot (259).

[Közmondások]. Könnyen felejtí ember a más nyavalyáját: cito *arescit lacryma in alienis malis PPl.

el-felejt: obliviscor, demerere C. vergessen PPB. Idővel el-felejtik a bánatot: dolores *mitigantur vetustate; vétek volna el-felejtenei: *nefas mihi oblivisci PPl. Ne tanulnak az Corintombelyek oly tanusageth kyth hamar esmeglen el kellenek felejténye (Komj: SzPál. 117). Minket miért felejtessz el? (MA: Bibl. V.22). Istenét el felejtven (SzékOkl. I.307). Prima majra kellene 30 gira préselt aranyat adni, el ne felejtöd, édesem (RákGy: Lev. 139). El felejtnek minden gondokat (PhilFl. 102).

[Szólások]. Magokat elfelejtök, bámulók: exstatiati PP. El feleited magad: de curru delapsus (Decsi: Adag. 100). Eer vágás, vigaság, legyenec most szép lakodalmoec, istenedet s magadat ióllehet el ne feleicz (Cis. A4).

el-felejtés: oblivio C. vergessenheit l'PB. A szegényrül nem lészen elfelettés (Ily: Préd. I.219).

el-felejtetlen: inoblitus MA.

felejtten-felejt: [celeriter obliviscor; schnell vergessen]. Feleiten feletj, a mit tudot-is (Czegl: Japh. 91).

föl-felejt: [patibulo suspendo; hängen]. El ne szőkj, mert higyed, hogy felfelejtenek (Gvad: RP. VI. cikk).

[Felejtée]

gond-felejtés. Gond-felejtés, pihenés: *aberratio, avocamentum a dolore WF.

Felejtet: [oblivisci facio; vergessen machen]. Búját itallal felejtetni: animo molestias vini haustu *abigere WF.

el-felejtet: ∞ Bűnösse hagom magamat mend azokbanis, kiket az pokolbeli őrdög en velem el felejtettet volna (VitkC. 31). Minden teremptet állatot feleites el velem (Pázm: KT. 482). A bőség és úri állapot elfejteti az istent (Fal: SzE. 554).

[Felejtött]

esze-felejtött: [amens; töricht]. Kik az isten igéje nélkül tisztelik az istent azokat az írás esze felejtetteknek nevezi (Czegl: MM. 136. 12. 71). Mi nem vagyunk oly esze felejtettek (GKat: Titk. 208. Ker: Préd. 18. Hall: Hllist. III.170). Ki-katzagnak s mint éppen egy esze felejtettet ki-nevetnek tégedet (Deákif. S. Rhédei Pál felett mondott oratio 1765. 12).

[Felejtköz-ik]

el-felejtközik: [obliviscor; vergessen]. Elfelejtkezett: oblitus C. Valakirül el-felejtkezni: *delere memoriae, nomen alicujus PPBl. Szolgájokról el ne felejtkezzék (MonOkm. VIII.169. IX.335).

még-felejtközik: ∞ Ott kin ne badd az aító küszőhénél szölgáddal a szemérmes tisztességet, meg-ne felejtkezzél a jámborságrül, mikor szemben vagy valamelly méltóságos kis-asz-zonyallal (Fal: NE. 18). Szűzességekrül meg felejtkeztek (Fal: TÉ. 643).

[Felejtőd-ik]

el-felejtődik: [in oblivionem venio; in vergessenheit kommen]. A lengyelországi szöfogadatlanságból való siralmas expeditió is elfelettődött volna (MonIrok. VIII.172).

[Felejtis]

nő-felejt: [memoria; ériünerung]. Ezeket hogy íráni, nagy gyászát is vonyék rám és szürkében öltözvén kiendriül emlékezvén nefelejesét kérvén szívít hozzáim öbvedeszim maradtam Gr. Zichy Péter 1701. (ÚjMagyarMúzeum II.275).

Felejtés: [oblivio; vergessenheit]. Felejtésbe iutnának (Helt: Krón. Előb. 1). Isten előtt ninczen felejtésbe: non est in oblivione coram deo (Helt: UT. S.5). Meg irattyá levelben, hogy felejtésbe ne mennyen (Ver: Verb. Szót. 27).

esze-felejtés: [amentia; torheit]. Esze felejtésből eselkedte ű azt (Czegl: MM. 215). Hogy nem vádoldod praeeptorodat esze felejtéssel (291). Nem hiheti oly esze-felejtéséget (Sám: 3Fel. 104).

FELEL: 1) respondeo MA. antworten PPB. Mykoron az barátok kernenek nemy zekeret, bulgatagol felehuala nekyk (EhrC. 157). Feleluen monda: respondens ait (BécsiC. 17). Az ydöben felelelenek nekyk az yrasthwdok kezzel (JordC. 391). Ky nem felelee hwneky bezedet: qui non respondit ei verbum (402). Felette [így] ottan: tyzföndew atyam, nem mondottad emek elette (ÉrdyC. 339). Felette [így] ottan es monda nagy folazkodással (339b). Így felelek reaya (VirgC. 62). Bodogsagos zent Ferencz semít neki nem felel vala (87). Emenmagha reaya felel es wy mond (ÉrsC. 138). És felelvén Jesus, monda nékik (Pázm: Préd. 21). Tamulyinc Moysesből feleluinc (Zvon: Post. I.492). Jonásnak hogy az ő beszéde bé-nem tellyesítettet volna, a feleltett: a meg-téröktül nem tagadatik-meg a botsinat (Martof: SzlIst. 73). 2) Felelek fölöle: spondeo, fide jubeo; sich verbürgeren, für etwas gutstehen PP. Hanemba felelsz fölöle *nisi caves; valaki fölöli felelni: *superstitem esse alicui PPB. Az jobagy felwl miud feyeyg felele (RMNy. II.113). Csaszar leanya, teged elvieszlek, en felelek arra (CsomaC. 121). Az attyok lökuak terhet magokra vehetik, es felelhetnek fölölek (Ver: Verb. 100). Mi nem felelünk fölöle (RákGy: Lev. 259). Felelek, meg adod magadat (Megy: 6Jaj. II.27).

[Szólások]. Oka én nem voltam az eretnekségnek, kit az én peresim fejemhöz felelek (RMK. IV.193).

be-felel: [respondeo, causam dico; antworten, sich verantwörten]. Helyesen bé felel a törvénynapon (Csúzi: Tromb. 499. Kr.).

befelelés: dicaeologia C.

ellent-felel: [obloquor; widersprechen]. Mydenkort ellent felelwala (EhrC. 33). Jay nyaualyas ember te ky vagy, ki ellene felel az vristenek (Komj: SzlFál. 78. Ver: Verb. 194).

hozza-felel: [respondeo, causam dico; antworten, entgegen]. Do gyam perral hozzá felelhetünk itis, az gonosz bordában szöft emberhez (Pázm: Kal. 417).

mög-felel: 1) respondeo C. antworten PPB. Irással megtelek: rescribo C. Meg-felelni az ellenvetésekre: diluere *objecta PP. Megli felelök honap: respondere cras (JordC. 165). Felely emekem arol meg, hogy mit er atte iozagod (VirgC. 98). Felelyeok meg az kérdésre (ÉrdyC. 598b). Kialtozának, de semmi szöfat nem vala, sem pedig ki megfelelna nékiec (MA: Bibl. I.326). Minek előtt imel tovab lepiem, egy ellen vetésre akarok meg felelnem (LéplFük. II.216). Meg-kell ű kegyelműnc hát felelni (Czegl: Japh. 25). A kértlőnc felely meg édesdeden (Com: Jan. 200). Minden kérdéseit majd meg-sem felelte (Könyi: HRom. 53). 2) [respondeo; entsprechen]. Szavának tettében meg-felelni: die rede mit der tat beweisem Adami: Spr. 192. Betsületinek meg felelni: *dignitatem tuam; megfelelni ember-ségének: *con-tare suae humanitati PPB. Inezédinok ha volna anynyi elműj, mellyel meg tudna felelni az hivatalnak, jó volna (RákGy: Lev. 241). Megfeleltünk mi amak, az mit az svédeknek ígértünk volt (269). Az újvári extractust látjuk, Dései magának is használ vele, ha emberül felel meg parancsolatunknak

(271). Nem felel meg kötelességének (Fal: NU. 308). Még megfelel szívem istennemnek, bátor erszényem ne érkezék adossággimnal (285). Előre ki-ne hiresítsd szüzdökodat, hogy utóbb szégyent ne valy, ha meg nem felelhetsz ígératednek (Fal: UE. 373). Ne becstüld mindjárt nagyra, a mi pompával kezdődik, mert vélte felel meg vége (Fal: BE. 611). 3) [adversario non cedo, aequo; seimen mann stehen, gewachsen sein]. Felelj meg azoknak a kik ki-hínnak, vagy feltétsznek veled: responde is a quibus *provocare PPB. Valakinek megfelelni: jemanden sich ins gesicht, zum fechten stellen; én neked mindenkor megfelelek: ich bin dir allezeit gewachsen (Adami: Spr. 192). 4) [spondeo; sich verbürgeren]. Maga el-véltében boldog lehet, de ki felel-meg tekintetüril és bösületüril (Fal: UE. 420).

mögfelelés: 1) responsio MA. antwort PPB. Irással való megfelelés: rescriptum C. Ha kezülyki: ime megfelelése (Illy: Préd. II.30). 2) [conservatio; ertüllung]. Fenyögetésével szokta ingatni az ő tisztöknek meg fölelésére (Ker: Préd. 417).

öszve-felel: [disputo; einander antworten, disputiren]. Próbára kelének, öszve-felelének, nagy sokat egymással ök vete-kedének (RMK. V.168).

rőa-felel: 1) assono C. [harmoniren]. 2) [spondeo; sich verbürgeren]. Az bassa reia felelt es meg esköwt, hogy kyz men-giarast embert kewldené, mühelt hir jöne (LevT. 152. RMNy. III.56). Rea felelek, hogy külfömben sem találod (Pázm: Kal. a2. Apafi: Vend. 29).

vissza-felel. Visszafelelő szöfat: echo (Káldi: Bibl. Sap. 17. 18. Kr.).

Feldegöl: responso MA. zurückantworten, widerreden PPB. Feldegölő: responsator MA.

Felelés: responsio, dica C. das antworten PP. Felperesnek valakihez való felelése: *actio actoris PP. Meg monda frater Ylyesnc feleleset (EhrC. 16).

Felélet: responsum C. MA. antwort PPB. Készeseg felelet, nem egész felelet: *medium responsum; maga mentő felelet: apologia PPB. Eluene feleletyt frater Bernaldnc (EhrC. 15). Felelet vevén: responso accepto (MünchC. 17). Feleletöt veth az angaltwl (JordC. 742). Hugi halla ez zent atyának feleletit, elchodalkodek (VirgC. 80). Semy feleletöt reea nem tönek (ÉrdyC. 547). Chwdalkoznak vala az o bolchészeghen ees felelethy (PözcC. 20). Immar az isteni feleletnek helyelhez nem messze valuak: haud procul oraculi sede aberant (Fornó: Curt. 145). Soviny felelet (GKAt: Titk. 289). A ki a beszédet tsak felében érti, tellyes felelettel mássüt nem adhattya (Fal: UE. 377).

Felölget: responsio MA. oft antworten PPB. Felölgető: responsator MA.

mög-felölget: responso C.

Felölő: [?] Valaki az elmult vásárhelyi gyüülés után lött felelővé, az megbüntetésük (ÉrdTört. I.297). Az égetöknek, orgazdának, felelöknek és étetöknek sola ne legyen gratiájok (ÉrdOrszgy. II.501). [Vö. Felölt].

Felölt: [?] Az gonoszúl élő emberöket igazan megmondják, orvokat, orgazdákat, feleltekot, tolvajokat (ÉrdOrszgy. II.311). [Vö. Felölő].

[Felöltet, ki-feleltet]

kifeleltetés: [?] A királybirák ellen való panaszkoldásokat is értettük, kik az kifeleltetésnek idején a község köztött járván, szokatlan üzetésekkel térhelnék öket (ÉrdTörtAd. II.364).

mög-feleltet: [in jus voco, lege interrogo; zur verantwortung ziehen]. 1563 esztendőben feleltettük meg a várost, és mentették magokat a gonosztevő emberek (ÉrdTörtAd. I.21).

FELESEL: [obloquor; widersprechen, stroiten]. Teis ő rea hadtat hogy azokra megfelellyen, vagy hogy inkább csak felesellyen (Bal: CsIsk. 39). Irással nem akarunk feleselni (RákGy: Lev. 180). Ne felesellyünk és ne kapoldgyunk azon (ExPrinc. 202). Ne merjetek a pápistákkal ebben feleselni (Veresm: Lev. 167. Gyöngy: Char. 22).

Feleselés: [disceptatio; stroit]. Örömet kegyelmekkel erről is feleselést nem indittunk (MonTME. V.333).

FÉLHŐ, FÖLHŐ (*felyhő* Káldi: Bibl. 288. Ily: Préd. I.1. Hall: Paizs. 420. Com: Jan. 10. *folyhő* Frank: HasznK. 10. Zvon: Post. I.23. Land: UjSegits. I.2. Burna: Isk. 213. Thaly: VÉ. I.394): mbes C. wolke PP. Főlhő nélkül való: innubis C. Homaly es főelhő: caligo (JordC. 859). Mykőron az egh főlhőnel kyl vagyon (ÉrdyC. 469). Nap űgat felől főlhőt látok hog tamad: videritis nubem exorientem ab occasu (Sylv: UT. I.104). Még mikor szállana, imé fényes főlyhő körül-fogá őket (Pázm: Préd. 409). Vyz nélkül való főlyhőknee neuzezte (Mon: Apol. 346). Az lágy főlyhőkis engemet biztatnak, mert lá hogy csak immár essőben állanak (Zrinyi: ASyR. 54). Az irigységnek minden főlhője elszélesztetett (Ily: Préd. II.79).

Főlhőske: nubecula C. wőklein PPB. Tsak főlhőske, tsak egy kis burhotska ez, mely rövid fűőn el-oszol (GKat: Vált. II.41). Tsak egy kis felyhőske, mindjárt elmulik (Kisz: Adag. 269).

[Főlhőd-ik]

még-főlhődik. Meg főlyjődöm: adnubilo C.

Főlhős: nubilus, nubilosus MA. wolkicht, trüb PPB. (KNagysz. 1613. D8. 1621. J. KCsepr. 1626. D8).

[Főlhősit]

még-főlhősit: [nubibus obduca; umwölken]. Saturnus az eget megl főlhősitetenie, es fagilalnaia, de Juppiter nem haggia azt mielnie (KBécs. 1572. kij).

Főlhősöd-ik. Főlhősödik az űdő: caelum *nubibus obducitur WF.

Főlhötelen: innubilis MA. ohne wolken, klar PPB

Főlhöz: [explico; entwickeln?] Ha ebből valo az traditio, ebből kel nyomozni annak igaz voltát, nem masumai főlybőzni fundamentomat (Pécsv: Fel. 534).

Főlhöz-ik: nubilor Kr. [sich umwölken]. Szomorú homályal főlhözik homloka (Gyöngy: Pal. 4).

Főlhözet: nubilum MA. [gewölkl].

FÉLLEG, FÖLLEG (*felyleg* Pös: Igazs. I.375. *föllyeg* MA: Bibl. I.220): mbes C. wolke PPB. Nem egyaránt dörög az ég, minthogy nem mindenkor egyfőrmán űtődnek egymásba őzve a fellegek: dissimilis crepitus űt, ob dissimilem *impactionem nubium PPB. Mikoron fellegeket fen erőseit vala (DőbrC. 407). Mikoron oli tizta volna az (ég), hogi csak egy kicsin felleg sem volna ráta (DebrC. 189). Felleg vagyon w labay alath (KulesC. 28). Az én űjemet helyhesztetem a fellegebe: arcum meum ponam in nubibus (Helt: Bibl. I.D3. Kár: Bibl. I.636. MA: Bibl. IV.239). Hiszszé emyi bizonyóságok fellegeinek? (Czegl: MM. 181). Felleg a fenn-levegéstől (GKat: Titk. 1120). Bánatinkat nevelő fellegek (Thaly: Adal. I.58). Itt várjuk, hogy hová fog vetni bennünket a felleg, valamint az israelitákat a pusztában (Mik: TörL. 55).

Főllegecske: nubecula C. wőklein PPB. A nagyob fellegecske: nubecula major [csillagesoport] (ACsere: Enc. 101).

Főllegecs: nubilus, nubilosus C. wőklicht, trüb PP. Felleges az idő: *nubilat a-r PPI. Főlleges, bomályos idő (Com: Jan. 12. Felv: SchSál. 46).

Főllegecsöd-ik: nubilo C. [sich umwölken].

be-főllegecsödik: ∞ Egészen befellegecsödött az ég (MonRók. XVIII.64).

Főllegez-ik: nubilo vel nubilor PPI. [sich umwölken]. Fellegez-ik: in nubes cogitur aer PPII.

be-főllegezik: ∞ Minden apro kőd ha alá tart, megtisztul, ha penig fél tart, be fellegezik. (Cis. G4).

Főllegezet: nubilum MAI. [gewölkl].

FEN (*fénik* ACsere: Enc. 210. *fén*-követske Mad: Evang. 360. *fényi* Csúzi: Síp. 55): **1**) acuo, allido MA. schürfen, wetzen, spitzen PP. Nem gondolok vele, kiral fennie kargiat (Kák: Ast. 3). Fénik, köszőrűlik (ACsere: Enc. 210). **2**) [confrico, perungo; einreiben, austreichen]. Hegedős vonóját gyantával feni (Thaly: VÉ. II.121). Szín-hányó kendővel fényí rüt orcáját (Csúzi: Síp. 55). Azért aztat zírall végétől-végig kente, a kormos bográcsot osztán hozzá fente (az inghez, Gvad: RP. 76).

[Szólások]. A disznó fogait feni: *exacuit dentes sus PPII. Fogat fennek vala: dissecabantur (Fél: Bibl. 187). Az őrdög rám fogat fent (Thaly: VÉ. I.130). Azon fenték nyelvet, hogy (Kár: Élet. I.40). Élesben feni-é nyelveket az kigyőnac fulánkjánál (Mál: Bbl. V.64).

ki-fen: spiculo C. [spitzen].

ken-fen: unctio PPI. [beschnieren].

[Szólások]. No kend, fend, őnszinte tanetz (Mel: Préd. 111). Hazugságát mentegetni, kenni, fenni (Bal: CsIsk. 142). Gyűlölséges, iszonyatos vétkeket kene fene az bivekre (Pázm: Kal. 224).

még-fen: exacuo, aculeo C. schürfen, wetzen PPB. Elő meg-fenem: praecuo C.

mégfenés: exactio C.

Fenet: [ungi curo; salben lassen]. A kik a betegek környül főrgődnak, azok dolga volna, hogy kenetnéjék és fenetnéjék testőket (Tel: Evang. II.841).

Fent: acutus MA. geschärft, gewetzt PPB. Minden éppfűlet nélkül való fent kérdéseket támasztanak arról a titokról (Pös: Igazs. I.605).

[Szólások]. Fenén fentt boszniai kasza (Csúzi: Trömb. 45. Kr.). Olyan foga-fent distinctiot nem ismer (Pös: Igazs. 377).

FENE (*féné* PeerC. 39. *feeneh* bek Nagysz. 68. *fenee* SándC. 7. *főne*, *fene* Mel: SzJáu. 247. *fenyje* EsztT: IgAny. 52. *fenyek* dőm: interminor C. *fenyek*edés Zvon: Post. I.922): **1**) efferus, immanis C. ferus, feralis, taeter, trux, truculentus MA. wild, grülich, grausamlich, schuesslich PP. Nem hogy emberhez illenék, sőt ellenben fene kegyetlenség: non humanitas, *imo saevitia est PPII. Nem menekethetkuala fene gyowhlwetsegetew (EhrC. 146). Fene ember: homo austerus (Mfinch. 155). Fene chodanakh varasa: expectatio signorum terribilium (RMK. IV.271). Féné habvrwsaghi sokh eghazakath puszteitot el (PeerC. 39). Fenee őrozlanok (SándC. 7). Egy nagy fene sarkany (TelC. 278). Paztor nekywl valo baran ky teel a fene farkasnak zajatol (WinklC. 114). O keğőtlen fene haragos kemeň vad (NagyszC. 66). Az gonoz fene Vyd yzh fente kőztők (ÉrdyC. 398b). Fene es kemény bezedekel predikal vala (VirgC. 46). Ragattatek fene zelnek mya (RMNy. II.26). Tenghernek fene habai (Sylv: UT. II.135). Ez fene ember leszen: hic erit ferus homo (Helt: Bibl. I.G). Vad es fene teketenűec valának (Helt: Krón. 14). Fene képpen viúának (91). Pokol fene bika szarvon kőve vala (Ilov: Toldi 3). A fene tatárok (54). Őrdőgnek kemény fene mérge (Born: Préd. 78). Fegy meg miüket uram, de ne fene haragodban (619). Fene iudulat (Tel: Fel. 121). A szelidek fenékké, a tsendesek haragosokká, a mértékletesek bujakká lesznek (Pázm:

Préd. 224). Az fene tigris (Zrínyi I.55). Két fene ló meg szabdult (75). Nem fenéb ennél az oroszán (88). De mi vagyon fenéb iszonyu medvénel (II.104). Erdei és fene ókrók: uras sylvestris et fori boves (Com: Jan. 46). Fene, vad természetű (199). Foeter taeter, der gestank grünlich, az bűz, bűdösség fene kedvetlen (Com: Vest. 11). Kényődrög előtte, ha valamint meg száma, szonal sírásóddal fene vas elmeye hozzád ha meg lágyúlna (Ilyef: Jephita 31). Kik az ő fene nyelveket megszelidíthetik, azok tölthetik bé szájokkal az isten törvényét (Matkó: BCsák. 279). A mi leg gyűlöltebb, leg fenébb ellenségünk (Megy: 6.Jaj. IV.7). A nőstén mindenkor fenébb, s kegyetlenebb a hímél (Misk: VKert. 9). Az oroszán fene és kegyetlen (64). Fenén feut boszniai kasza (Csúzi: Tromb. 45. Kr. 2) gangraena, carcinoma C. MA. carcinus MAL. phagedaena PPI. krebs Pesti: Nom. 80. wurm NM. fene fleisch, wild fleisch, krebsgeschwür PPI. Fene seb: cancer Com: Jan. 60. Testém nagyon kénztatik, fene farkasnak sebével gyöttretik (RMK. I.11). Fenérol auagy rothadásul valo oruosság (Frank: HasznK. 34). Az tagot, melire az fene essik, szűkség el vagunk (Fél: Tan. 319. Fél: Bibl. II.117). Imo ki odoztam fene ötte sebetet, kit csak te gyógyítbatsz (Balassa: Ének. 63). Fene módgyára mászkál a kálynisták tévelygése (Mad: Evang. 570). A csúz, a fene az álladról a hust éppen meg-ette (TitkRózs. 293). A melly sobre reü esik a fene, először azt érzékletlenné teszi (TKis: Pan. 29). A borbélyok ors szerszámokkal ölik-meg a fenét az ember testében (DKal: Ker. 238).

folyó-fene: [cancer, carcinoma; krebs]. Meg gondold, hogy folyo fene ellen vagyon ez a sűtőgetés (Bal: CsIsk. 150).

holt-fene: gangraena, pustula PP.

Fenekéd-ik: interminor C. infenso MA. comminor; groll auf einen haben, anfeinden PPIB. Amazokat vaksagokban hagyta teulegenni, dűhűskedni es fenekedni (Born: Préd. 412. Born: Ének. 202). Kic kergetic életemet es reám fenekedne (MA: Bibl. V.17). A zidők fogok tsikorgatásával fenekedtek ellene (Pázm: Préd. 123). Az tanétora fenekedgyone, és azon valo boszn állásra igyekezzenec (Zvon: Post. 169) Ezekre fenekedik, hogy az prophétákra támad (Toln: Vigaszt. Előb. 6). Sem felet-téb való kemény indultal nem fenekedie, szűtközdic senkire: nec vehementer invehitur in quenquam (Com: Jan. 198). Valakire iovez vagy amaz dologért fenekednek (Komár: Imáds. 76). Az oktalan állat ha ingereltetie, ő is fenekedie (Prág: Serk. F3). A többi nagyon is invehálódni, fenekedni is kezdett vala (Szal: Krón. 494).

Fenekedés: fremitus, infestatio, comminatio, insectatio MA. brausung, drohung, scheltung PPI. Szertelen fenekedés: immanitas Com: Jan. 199. A farisaeusok és papi-fejedelmek fenekedésétfi sem tartottak (Pázm: Préd. 472). Anya szent egyházát, ez ilyen farkasoknak fenekedése ellen oltalmazza (Zvon: Post. I.922). Ezek is bizonyítják az ő fenekedéseket (MontME. V.437).

Fenekédő: infestus C. infensus MA. erzürnt, feündlich PPIB.

Fenekéd-ik: saevio [wüten]. Mē rojane kezdét fenekédni: in nos coepit saevire (BécsiC. 79. 152).

Feneség: feritas Kr. [wut, grausamkeit]. De maga ezeket teuden sem eugoztölletemeg ő mellence feneseget: ferocitatem ejus pectoris (BécsiC. 14—15). Az farkasnak feneseget meg elhite (VirgC. 54). Nagy feneseéggel reüice rohama (Helt: Krón. 159). A természettel ellenkező bolond feneseget-is dűtsőséges jónak tartotta (Pázm: Préd. 375). A tigris feneseéggel mindeneket fellyül mül (Com: Jan. 45). Erdei feneseég szivemben induljon (PhilFI. 70).

Feneségés: [ferocissimus; wltend, grausam]. Fenesegős orozlanok (ÉrsC. 30).

Feneségű: ∞ Feneseghw farkasok (ÉrsC. 30).

[Fenül]

el-fenül: [in gangraenam abire; krebsartig werden]. Az úy seb könnyen gyógyúl, a rothadásra menendő el-fenül (Fal: NE. 5).

neki-fenül: [atrox fio; wütend werden]. Valahol kit benne kaplatnának, mind levájják vala: amyira neki fenűjölven [igy]. hogy a kiket magok a genérálisok meg akarának is hagyni, alig oltalmazhatnák meg tőlök (Szal: Krón. 174).

FENÉK: 1 fundus C. grund, boden PPIB. Fenekétfi fogva funditus C. Fenékig: funditus MA. Fenekestől fenékig, egészen: funditus MA. PPI. Fenékét kiütöm: fundum executio, eximo PPI. Kővi halatska, melly a fenéken hever: fundulus PPI. Zarraz labbal a tengernec fenekét iruuan idtal ménénc: fundum maris perambulando (BécsiC. 18). Tenger feneké: profundum maris (MünchC. 47). Immar harmadzer vetevtte vala fel az vyz az sorort az kwtnak fenekerewl (MargL. 133). Tartateek ez alexander vr nemely toromnak fenekéen nagy visban harom egez ezterdeygh (185). A veremnek feneké (BodC. 14). Az tñnlűcz fenekere bocassatok (DebrC. 167). Pocolnac feneké (429). Pokolnak feneké (JordC. 274). Temlecznek also feneké: intimus earcer (764). Az viznek feneken ir vala (VirgC. 108). Feldnek feneky: fundamenta orbis terrarum (KulcsC. 29). Ziles feneky pohar (RMNY. II.88. Radv: Csál. II.9). Nám az feneken sem hadz benne (Deesi: Adag. 289). A magok erőtenségenek alsó fenekériül fel-emeled (Pázm: KT. 430). A must fel-forja, és kihánya, valami rútság a hordó fenekén találattik (Pázm: Préd. 231). Ha meg bñnűlt, ha ágy feneken heverő kór-beteg; egygyütt kell tűrni (239). A fekete föld, mellyben a borozla feneké kövér, igen jó a veteményeknek (ACsere: Enc. 268). Vassal keresik fenekét aknának, ezüst es arany kincsű bányának (Szentm: TFű. 21). Lator ellenségyünk olly nyílást tehet szivünkben, hogy szinte fenekére lásson, és leg mélyeb titkainkat ki fakasztthassa (Fal: UE. 472). 2) [pars postica; hinterteil]. Totaf, homlokton valo ekesség vala az sidoknak, ez ekességben hatul az feneken gomb vala (RMNY. II.49). Ruhaii kurta es chak a bal fenekéig ér vala (SalMark. 3). 3) [palus, lutum; morast]. Meta vadit ad locum qui fene vocatur 1269. (CodPatr. I.41). Vallis, quae Fenektu nuncupatur (1291. Knauz). Possessio Egbazafenek 1351. (ZichyC. II.421). Poss. Belfenek 1351. (447). A Kis András szigetie balkányi föld; a sziget alatt egy fenék van, az határ (BékHajd. II.253). 4) [basis; postament]. Az álló képet az oszlopra, álló helyre, lábra, fenékre helyeztetie: super basim (Com: Jan. 168).

[Szólások]. Fenékéig ki-ismom: obbiblo PPIB. Az álnok-ság fenékig ki keres bennünket, es arrul végez, mi tévő legyen (Fal: UE. III.123). Vannak a kik szép eszek élével még a sziveknek gyöckerét-is által járják, es mint a szemes rárók, szűndékink fenekére látanak (Fal: UE. 377). Az emberi természet fenékere ment volna es semmivé lott volna (MA: Scult. 370). Nagy feneket kerit beszédinek (Hall: III.11. III.242). Most is csak az ágy fenekét nyomom, nehezen esik szólanom (LevT. II.365). A végbeli dolgokat teljességgel fenékekkel fordítják fel (Monbrók. VIII.179).

al-fenek: [amus; der hinter]. Az mely aszszonyi-állat kedvedet nem akarja tenni, azt kőlti hogy turos az al feneké (SalMark. 8).

hajó-fenek: carina C. schiffboden PPIB. Az hajó fenekének ressen az vyz beo megyen (ÉrsC. 533).

hordó-fenek: comma; fassboden PPIB. PPI.

sár-fenek: caenum SK. Kr. [morast, kot]. Sár fenek hajlék (Czogl: Enoch. 11).

víz-fenek. Gázoltató hely, esékely víz fenéc: vadum Com: Jan. 91.

Fenekes: fundum habens MA was einen boden hat PPB. A fenekes láda Kolozsvára [így] Kalmár Lászlónál vagyon (Gér: KárCs. III.369).

Fenekest: fündlitus; von grund aus). Oly nagy szélvész támaszta az isten, hogy egy sátor sem volt, az mely meg-állotta volna, hanem mindenik fenekest feldölt (Thurzó: Lev. I.182).

Feneketlen (*feneketlen* Bern: Fñek. 373): **1**) fundo carens MA, was keinen boden hat, ohne boden PP. **2**) [profundus, immensus; unergründlich]. Istenek itéleti feneketlen (TelC. 17). Bücsületlen kárhözattással illetné azokat, kik feneketlen munkával, sok vigyázással, siralommal mi reánk szállították az igazságot (Pázm: Kal. 170). Istennek emberré létéből leginkább ismerszett az istennek feneketlen böltsége (Pázm: Préd. 114). Volt egy meredek hegy, kinek a tetején feneketlen tó volt (Hall: HHist. II.304).

[Szólások]. Ha eltékozol a mi morháinkat, ifjúk kik látják csak megcsúfolnak, tégedet mondnak feneketlen kasnak (RMK. IV.79. Thaly: VÉ. I.419).

[Feneklik]

még-feneklik: fundo adhaereo Kr. [auffahren] zu boden fahren, sich zu boden lassen PP. 1801. Ha az északi tsilagtúl nem igazgattatnak, vagy meg-feneklik hajójok a fövényesben, vagy megromol a kő-sziklában (Pázm: Préd. 1189). Megfeneklic a hajó (Com: Ján. 90). A hagyományos főbeu bekrosen feneklik-meg a bolondás (Matkó: BCsik. 241). E nyavalyában igen meg-feneklik a sár (PP: PaxC. 283). A roszbán meg-feneklett, el-sillyedett (SzD: MVir. 115).

FENTÉRÉG (*ventereg* Lép: PTük. I.123. 129. Thaly: VÉ. II.213): **1**) [voluto; sich wälzen]. Az ember láb nekül nem iarahat, hanem chac fentereg (Mon: Apol. 114). Ő magais halalos sebben ventereg vala (Lép: PTük. I.123). A gázdágnak áytaia előtt ventérgét (I.299). Földön fentereg (Gyöngy: Cup. 9. Gyöngy: Char. 49). Étel-ital amak méreg, rossz asszonnyal ki ventereg (Thaly: VÉ. II.213). **2**) [tütubo; taumeln]. Szlamenovitsnak is lába térdben törött, tsak a holtak között fel s alá fentérgött (Kónyi: HRom. 125).

FENTŐ: sparus C. MA. ein sparr oder eine gattung pfeil PPB. wurfspiess Adami: Sprachk. Fentőszabásu részetskék [hó-pelyheké] (ACsere: Ene. 137). Fentőben tevék fejét jobbitóknak (Thaly: VÉ. I.151).

FÉNY (*fen* Ozor: Christ. 91. *finies* ThewrC. 125. *finie* Szék: Krón. 38. Mel: SzJán. 173. *finies* Born: SzJán. 2. [kétszer; de uo. *fenlik*): splendor, fulgor, nitor MA. radius PPl. schein, glanz PPB. Sok fényű: radius C. Fényvel kitündöklő: radiatus MA. Napnak fene (EhrC. 49). A napnak fene be ifi az ablakon (SándC. 2). A napnak feneh el vezeh (DebrC. 217. KazC. 49). Istennek allattyanak fene es dychevsego (DomC. 308). Mikor az hod fenet kiboczata volna (VirgC. 41). A hod nem agya az ew fenet (Pesti: NTest. 101). A napnak telliessigel el fogia finie a tiszta egőn (Szék: Krón. 38). A menifő kü fenie (Mel: SzJán. 51). Fennyel tündöklő neved (Zrínyi: I.41).

nap-fény: radius C. [sol calidus; sonnenschein]. Az ho a nap fenen meg nem maradhat (TelC. 84). Az ideő az napfentől meg világossal (PeerC. 214. DomC. 11). Az nap fen fenlik; ha nem fenlik, nem nap fen (Ozor: Christ. 91). Az nap fints befődik (Pázm: Kal. 304). Azt az iget, mely az isten szaiabol zarmazic, nap femül belhezettik (Zvon: Osiand. 8).

[Szólások]. Délszinben lévő, napfénynél-is világosabb dolog (Misk: VKert. 424). Ki-tudódni, nap-fényre jőni: *erumpere ex tenebris PPBl. Már mindenek nap-fényre jőttek, mi haszna néki-is tagadni? (Hall: HHist. II.233). Nap fin előt futó baglyok avagy puppenevörök (Alv: Itin. 172). Bujdokik a bagoly a nap fény előtt (GKat: Tirk. 350).

napfényös: [apricus, calidus; sonnig]. Idők tisztá és napfényes volt, de már fogas kezd lenni (MonIrók. XVIII.72).

szém-fény: pupilla, pupula C. pupilla oculi MA. angstern, augapfel PPB. (Mel: SzJán. 48). A szem fejrőbe fild és ahoz ragadott szem fény, tükör, mely az eleiben vettettett dolgoknak képoit magában vézi (Com: Jan. 47). Bésett arczája, elaludt szem fénye (Fal: NU. 316).

[Szólások]. De isten szemeknek az fényét elvette (Zrínyi II.40). Őriz meg engem ment zemődneec finit (DöbrC. 33). Meg erze nykeppen van zeme feneth: custodivit quasi pupillam oculi sui (KulesC. 177). Oculis carius: szómóm fényét sem szeretem vgy (Decsi: Adag. 346). Szem-fény-alá veti minden gyalázatos kissb-segeket, hogy pironkodgyanak (Pázm: Préd. 15). A ki lélek-vesztő karomlásit szem-fény eleiben hozzá, bücsületles közzet-venne az calvinistáktul (Pázm: Kal. 420).

verő-fény: sol, solis radii; die strahlen der sonne PPB. 1801. Valamit a verő-fényre ki-tenni: *exponere aliquid in sole PPBl. Az verőfenben ki az ablakon be iő (NádC. 22. Frank: Haszák. 23). Egyiptomban a 'zidék házáinál fényes verő-fény világoskodott (Pázm: Préd. 10). Verőfényen filnec (MA: Scult. 18. Land: UjSegits. II.56). Szerdan fogas verőten (KCsépr. 1626. E4). Délután estve felég verőfény szolgált (MonIrók. XVIII.12). Élek a mint élek, kivetem hasamat a jó verőfénynek (Thaly: Adal. I.236).

[Szólások]. Az el-tettetett apostoli tudományt ők hozták ujoman verő-fényre (Pázm: Kal. 744).

[Közmondások]. Az esőt verőfény szokta követni (Kisv: Adag. 54). Az esőt verőfény követi, így czivődást barátság (97).

verőfényös: [apricus; von der sonne beschieneu]. Verőfényes héjazatlan helyen: in aprico (Com: Jan. 207). Verőfényes időn szagatni a köpönyeget (Kisv: Adag. 262).

Fényes: **1**) dilucidus, radiatus C. splendidus, fulgidus, radiosus MA. glänzend PPB. Fényesen: dilucide C. splendide MA. Fényes szemek, kedveskedő szemek: lumina *excitatoria PPBl. Fényes, johagio Zaladiensis 1265. (CodPatr. VI.131). Fényes kód: nubes lucida (MiinchC. 45). Fenesen latna: videret clare (37). Az fenes kód el fogaa hwtet hv: zómóknak előlee: nubes susceptum eum abstulit ab oculis eorum (JordC. 707). Fenes rwha: vestis splendida (834). Feniős nap: sol lucens (DebrC. 55). Napnak feniőb (ThewrC. 125). Az setet telemez nagy fenesen vylagossaggal bel teleek (ÉrdyC. 337b). Fenesen arany (511). Fenesen cyllagok (516). Meg igezetetet ket zep fenes keresztel (VirgC. 104). Fenesben leznek az napnak fenenel (120). Az ő őltözeti fenesec lőnec: vestimanta eius facta sunt splendentia (Helt: UT. L5). A sas-keselyű mindeneknél fényesebben lát (Pázm: Préd. 134). Esőben van fényős coronájok (Zrínyi: ASyr. 27). **2**) praeclarus [glänzend, hervorragend] BécsiC. 46. Johirrel vala fényes (DomC. 32). Mel fines engem rezegéitő pohar: calix meus inebrians quam praeclarus est (DöbrC. 46). Az ev eletenek zentsegeet es az ev kernen és fenes myelkevdytet meg irtak (CornC. 7). Meemyey zent wdarnak fenes bodegsa (ÉrdyC. 567b). Az Christus Jesusnak twndwklef fenevs euangeliohya megh ielwneue (Komj: SzPál. 29). Isten hozza mind az lutheranusokat fenyos ighassághra (Bal: Epin. 9).

[Szólások]. Fényes délben részegek (Laskai: Lips. 265).

Fényesöd-ik: splendesco, fulgesco Sl. [leuchten]. Csodalatos uelagosság fenősödek ő neky (DebrC. 118).

el-fényesödik: [splendesco; erglänzen]. Orcaia el fenősödek mint agniálnak (DebrC. 66. 52).

még-fényesödik: ∞ Orchaya ygen megh fenesedeth vala (ÉrsC. 330). El változtatata emen magaat ew előtők es meg fenesödeek (ÉrdyC. 458. Sylv: UT. I.27).

Fényésít: nitido, polio MA. glänzend machen, poliren PPB. Fenesched vram az the zouth orchadath (GyöngyC. 26).

el-fényésít [splendescere facio; erglänzen machen]. A közlét igen el feűsíték [az anyagok] (DebrC. 52).

még-fényésít: [nitido; reinigen]. Meg mosag az ev ruha-yokat es meg feneseytek evket (CornC. 66).

Fényesköd-ik: splendeo, splendide incedo MA. glänzen, schimmern, herrlich einhergehen PPB. Elöl fényesködem: praeradio C. A nap es bölöl fényesködött a gonosz-tétetre (Pázm: Préd. 8). Bozozg Keresztelő János magában égett, es azért fényesködött egyebeknek (b4).

Fényesködés: [splendor; glanz]. Minden böltsék irási, miut a tsillagok a nap-mellett, fényesködéseket el-rejtik (Pázm: Préd. 387). A tsillagok fényesködése különböz egymástól (751). Ez sem csillag, hanem ignis fatuus, afféle bújdosó kised fényesködés (Pázm: LuthV. 3).

Fényesség: claritas, splendor C. fulgor MA. schön, glanz PPB. Fenesseguel meg yelenek enel (EhrC. 49). Istenec fenessege: claritas dei (MünchC. 110). Legottan ez zentsseges tvznek ev orchaya eludalatos fenessegel meg fenesedék (MargL. 97). Fenessegnek thyköre (CzechC. 14). Orczayabol fenesseg zar-mazyk vala ky (ÉrdyC. 540). Asz napnak fenessege ygen nagy (RMNy. 1160). Olf nag' finiesig lön eyel az egből, mint ha a nap finlet volna (Szék: Krón. 70). Ti vattok az nilagnak fenessege: vos estis lux mundi (Fél: Bibl. 6). Világosság, lámpás, fényesség a sz. irás (Pázm: LuthV. 242). Csillagzó fényesség (Gyöngy: KJ. 3)

Fényességös: 1) splendidus, radius MA. glänzend PPB. Köt fenesseges laytoryak (DomC. 147). Fényessseges tengernec czillaga (Born: Ének. 122). Fényessseges koronát tézsen fejekbe (Pázm: Préd. 17). A tiszta napnak aranyas tündöklését, es fényessseges sugárit szemlélteték-e valamikor? (747). 2) illustris 1P. [glänzend, hervorragend]. Az fenesseges alázatosság ev lelkeben (EhrC. 71). Teged dycher martiromoknak fenesseges serogy (AporC. 137). Istennek fenesseges anya (CornC. 6). Iwfözleg fenessegös vram Iesus (CzechC. 19). Fenesseges dychőség (ÉrdyC. 561b).

Fényességű: [splendidissimus; glanzvoll, leuchtend]. Ő ygen fenesseghw zemey megh yndvlnak (ÉrsC. 28).

[Fényösül]

még-fényösül: resplendeo [erglänzen]. Meg feneswle hw zyme, nykeppen az nap: resplenduit facies ejus, sicut sol (JordC. 406). Isten megh fenesöl enbenne (WinkC. 152). Mynden fenesseguel megh feneswlth (ÉrsC. 336).

Fényl-ik (*femles* KBécs. 1572. B2. *fémlet* Szentiv: Ver-seg. 10. *femleni* Gyöngy: MV. 35. Gyöngy: KJ.² 25. *femnek* KazC. 11. *femnen* 27. *TelC.* 162. *femelnek* VirgC. 145. CornC. 234. *femelnyetek* ÉrsC. 221): 1) fulgeo, fulguro, niteo, eniteo, eluceo, reluceo, colluceo C. splendeo, splendescere, nitescere, radio MA. gleissen, glänzen, schimmern, leuchten, funkeln PPB. Setétes, mikor a bölöl nem fénylik: illunis. Fémteni kezlettek a szemei: lux nova oculis *effulsit 1PBl. Tisztittya, hogy fényléc: politi, ut niteat Com: Jan. 191. Fémlikuala kirali ruhaeban: fulgebat vestibus regis (BécsC. 67). Mön fénléc: rutilat caelum (MünchC. 44). Az é lenely fémek uala mikopen az csillagok (KazC. 11). Nem tudya vala, hogy az ő ortzuanae bőre fénléneie ezirt, hogy az istennel szolot vala: ignorabat, quod cornuta esset facies sua (Helt: Bibl. I. T6). Az aloó az io, a ki tiszta, fénléc (Mol: Herb. 58). 2) [eniteo, eluceo; sich auszeichnen]. Virtusokkal fényleni: *elucere virtutibus PPBl. Fémlette-nek yrtusokkal malustul (EhrC. 2). Az yzakak fénlének: justi fulgebunt (JordC. 396). Maria une tyztassagnal fényk (CornC.

43). Choda tétélevekkel fénlét (DomC. 2). Zsepsseggel bölhe-sseggel fényk (ÉrdyC. 591) Fénlék vala nagi erth orkwelzel (VirgC. 78). Prophetalasnak malasztalan fénlének (100). Kewanom hogy fénelnyetek istennek zolgaló leany közölth (ÉrsC. 221). Tizta, mint crystal, előttem egy feulel (Born: Euek. 417). Szü-létése sok tsudákkal fénylett (Pázm: Préd. 22). Nagy isten irgalma, nagy kegyelmessége fénylik abban, hogy az igazakat zabolából itattya (23). Fénléc es tündöklöl istennek előtte (Ljf: HÉnek. 34). Első remete szent Pál szerzete példás magavisölésével dícséretessen fénlék (Csúzi: Sip. 41). Szüntelen fémllett példaadá-sával (349).

[Közmondások]. Mikoron fénléc Vintze, akkor felic az pintze (Cs. E3). Hogyha nem mind arany, a mi fénylik, bár meghlyge minden ember, hogy nem mind szent, a ki papságot visel (Pázm: 5Lév. 169). Nem minden arany, mely fénylik a napon, azon palást sem pap, mely vagyon a papon (Gvad: RP. 46).

ki-fénylik: effulgeo, eniteo, exsplendescere MA. hervorglänzen, hervorscheinen PPB. Kytvel ky fénylek nykeppen tykerbevl tyztassagnal zsepssege (CornC. 4). Az eo orchayaban kifénlének az vydamsag (DomC. 43).

környül-fénylik: circumfulgeo C. MA.

még-fénylik: resplendeo [erglänzen]. Megfénléc ő orciau mikent nap (MünchC. 45b).

Fénylőködés [?]: [splendor; glanz]. Mind végben viszi ezen munkát maga méltóságos emlékezetinek dícsőséges fénylőködésére [fényesködésére?] (TörtL. XV.163).

Fényledöz-ik [?]: [splendeo; glänzen]. Orchanal fénléde-zuen, rubazattal fénléneen (HorvC. 100. 195. 198).

Fénylés: radiatio C. nitor, coruscatio MA. fulgor; glanz, das schimmern, blitzen, wetterleuchten PPB. Kynek atala mynden-ke ky yelentetőt az erek dyelhőségnek voeghetetlen fénlé-yeese (ÉrdyC. 483b). Gyémántnak fénlése (Nógr: IdvK. El5b. 7).

Fénylet: [splendere facio; glänzen lassen]. Fímlesed az te színedet, es megtartatune (Szék: Zolt. 83).

föl-fénylet: [resplendere facio; erglänzen lassen]. Fél fénléc ő napiat iokra es gonozocra: solem suum oriri facit (MünchC. 22).

Fénylő: radius C. [glänzend]. Ew arczaya lewn ygen fénléc (EhrC. 25). Lata egy zopp feneszlangot ygen fénléc (43). Fénléc velagosság fényk vala (DomC. 127). Nag fenesseguel fénléc palota (302). Fénléc corona (CornC. 202). Fénléc (Zvon: Post. I.112). A tiszta veres márvány fénléc: porphyrites rutilus est (Com: Jan. 16).

Fénylőség: [?] Elmeyeben testoben tyztassagus zyz vala fénlőséguel [tollhiba e h. fénylő?] wé mond isteny bölches-sseggel (ÉrdyC. 469b).

Fénylöd-ik: [fulgeo; glänzen, leuchten]. Kyk bölchek lemlék, fénlödnek, nynt az fenes cyllagok (ÉrdyC. 103. 601b).

FENYÉGET (*femnegetes* EhrC. 154. *femnegel* Helt: VigK. 105. Helt: Krón. 100. *femnegetes* Ver: Verh. 204. *femnegel* Kár: Credo. 24. MA: Seult. 13. KNagysz. 1621. H3): minor, minitor, comminor, intento C. drüen, drohen PPB. Fenyegeto: minuter C. Akasztó-fával fenyegető: *minatur illi cruceu PPL Isten nem fénléget: deus non comminabitur (BécsC. 27). Teged halallal fénléget vala: tibi intoritur minabatur (40). Senkyt nem fényeghet vala (JordC. 848). Kezde füketh zydnya es fénlégetny (SándC. 29. PeerC. 78). Terekechtwl norel ayandokokath, ne fényegned ne chazarakath (RMNy. 115). Predicallóth vala wáruk, náha náha wáruyk kemekwden, megh fedwen, dorgalvan es fényeg- getwen (Kömj: SzPál. 111). Jait kiált azokne, a kie meotnec

es anal fenyegeti űket (Tel: Fel. 24). Édes uram, Kd engem ne fenyegeessen, mert én bizony olyan embertől, mint maga, meg nem ijedok (LevT. II.321). Az szegény rábaköziéken vagyon már az rend, kiket fenyeget az török (TörtT. XV. 22).

[Szólások]. Sarkával fenyegetni az ellenséget: cavum pedis ostendere (Decsi: Adag. 257). Nem sarkával fenyegeti az olyan ember az ellenségeth (Czegl: Japh. 216).

még-fenyéget: ∞ Igen keményen megfédde és meg fenyegete öket az silenciomert (MargL. 77. WespC. 92). Meg ees fenyegetee ewtet, ha tanachot nem adna (ÉrdyC. 424). Meg fenyegete űket: comminatus est illis (Fél: Bibl. 14). Az papa egynehanszor meg fenyegette chaszart (Mon: Apol. 470). Megfenyegeti isten Pharaót minden elsőszülöttének megölésével (MA: Bibl. 158).

Fenyégetdégél: mitor MA.

Fenyégetés: minae, minatio C. comminatio; bedrohung, drohung, drohworte PPB. Ott uagyon ewuwltes, meg mewuetes, fenyegetésnek kemensége (EhrC. 154). Fenyégetésekről (de crudelitibus) kégtelenségekről éleg mondatot (BécsiC. 90). Kemen fenyegetést, ha meg nem őriznéd, rajtad teszen vala (RMK. II.7. Toln: Vigaszt. 70).

Fenyégetőd-ik, fenyégetőz-ik [*fenyegetődzom* PP. IIall: HHist. III.92. EsztM. II.49]: emitor C. jacto minas PP. minor, mitor Com: Jan. 198. [drohen]. Kemény és fenyégetőz parantsolat: inmite et minax *edictum PPI. A ki ellenségét véletlen akarja veszteti, nem fenyégetődik (Pázm: Préd. 7). Hadd fenyékedgye fenyegetődye az sátán (MA: Scult. 259). Nem fenyégetődött (Tam: JóÉl. 91). Hogy veszszóvel fenyégetődnék (Illy: Préd. II.166). Igen rezgelődnek és fenyégetődznek (EsztM. II.49).

Fenyégetőzés: [minae; drohung]. A vádolónak fenyégetőzését haszontalamá tenni: *elndere accusatoris minas PPB. Fenyégetőzések, ármások és török vitézek által ez mai napig is hódolatja (MonIrók. VIII.419). Nagy fenyégetőzéssel vagyon (RákGy: Lev. 141).

FENYÍT: minor, comminor Kr. [drohen]. Feneite öket is iesus: comminatus est illis Jesus (MünchC. 30).

el-fenyít: ∞ Elféneite vala a hozokat: comminabantur offerentibus (MünchC. 91).

még-fenyít: comminor, increpo MA. drohen, dräuen PPB. Megféneiten őtet monda: comminatus est ei dicens (MünchC. 72). Meg fenyeete: comminatus est (JordC. 456). Meg fedde s meg is feniteh, hōgi istennek haragia zallando feiere (DebrC. 120). Meg fenethem azokath, akyk nekem mondothak (LevT. I.270).

Fenyíték: **I)** disciplina C. comminatio MA. bedrohung, zucht PPB. Nagy fenyítékben nevelte atya: severa patris disciplina *eductus; már ki-költünk az iskolai fenyíték-alól: manum *ferulae subduximus; jó fenyítéki had: *acies frenata PPI. Mynd megh yelenteek hō nekyk, myh es meene fenyeeteek az feyedelmeaktll hallottak vona: annunciantur quae primarii sacerdotes ipsis dixerant (JordC. 718). Nagi fenitekkel iruan a királnak (DebrC. 82). Nem kell el hanni a feniteköt a gonoszoktól (127). Erdegeknek leen fenyeeteke (sz. Mária, ÉrdyC. 659b). Megli sem erkeke veeth fenyeeteke: neque in aeternum comminabitur (KulcsC. 143). Paxy Ferenc hwy forynthoth keer raythwnk nagy fenyeiteh alath (LevT. I.324). Mostan az ioc feyelemben tartatnac es fenitekben (Born: Ének. 248). Gyermeket feneiteke tartia (Frank: HasznK. 118) Az emberölést megtilta nagy fenitekkel (MA: Bibl. I.8. 105). Kemény fenyítékben éltenek (Pázm: KT. 58). Nevelyetők űket az tudomanyban es az urnak beszedinek intesiben, az urnak fenyekeben [igy] intesiben (Szár: Cat. a4). Hozzá kell adni a tui-

táshoz a fenyítéket-is (Com: Jan. 154). Sátorokban lakott kemény és böles mesterek fenyítéke alatt (Illy: Préd. II.62). **2)** [castigatio] züchtigung PPB. Ez világnak vezérő istene az gonoszoknak fenyítékére és büntetésére lehetetlen dolgokat is chelekeszák (Pázm: Kal. 5). Az isteni igazság és fenyíték [igy] ollen nem züglődalt-e (Bíró: Angy. 292).

hadi-fenyíték: disciplina militaris PP.

Fenyítés: disciplina, correptio, comminatio MA. bedrohung, zucht, züchtigung PPB. Fenyeyteesth teen lwnekyk iesus: comminatus est illis iesus (JordC. 380). Bátorssaggal meg wtolom az te fenyeeteedet (ÉrdyC. 200. Fél: Tan. 553). Sűrű fenyítések-nee el-siketlése s meg nem gondolása (Megy: 3.Jaj. II.103).

Fenyítéség: [disciplina; zucht]. Az polgari feyedelőm bírya az külső fenyeítésőt (Beythe: Epist. 11). Az iflyusagot fenyeítéség alatt tartyak (122. LevT. I.327).

Fenyéköz-ik. Fenyekezne: minaciter; fenyeköz: minax, minans C.

FENYÉR: [campus incultus; heide]. Meta tendit ad aruk que vocatur wyzes fener 1239. (CodPatr. IV.23). Fenyér, terra 1291. (Czánár.) A törököket a Tisza mellett levő tágas fenyéren avagy pázsiton lerakattatván (Rumy: Mon. I.114).

FENYŐ [*fené* ba BécsiC. 310. *fejő* fa 201. *fenefa*, arbor 1270. Czánár. *fenufa* Helt: Zsolt. 209. *fenufa* Helt: Mes. 420. *fenyefa* 1332. Czánár. *fenyufa* Helt: Mes. 420. *fenyü* fa 222. *fönyüfa* Helt: Bibl. IV.91: **1)** abies; tams Mel: Herb. 18. tanenbaum Adámi: Spr. Fenőn nőt mag: strobilus MAI. Feneufeu, locus circa Sárviz 1223. Fenyő, arbor 1300. Fenyew, silva in comitatu Sáros 1412. Fenyewerdew, silva regia 1435. (Czánár). Possessio fenyefew vocata 1438. (CodPatr. II.282). Hagyaa hogy fenyew zwrokkal es olwzotot olayyal agyon enteneek, hogy hamarab az tyz meg emeztenee (ÉrdyC. 171b). Feniü bokor (Sztár: Akh. 6). Egy fenő kádat vöttünk 7 ft 50 d. (MonTME. I.45). Hozzamak 50 szál fenő gerendát is; a mellett az jde való jószág hozzon 200 szál tölgy fa gerendát is, szaru fát 300 szálát (Radv: Csal. III.313b). Leboosított német fenő hajókon (MonIrók. XV.534). **2)** pech Adámi: Spr.

apró-fenyő: juniperus [wachholderbaum]. Teuiskes fenő, apró fenő, h. e. spinosa juniperus, minor juniperus (Beythe: Nom. 5).

borostyán-fenyő. Taxus: tiszfa; mergős fa, hasonló az borostyán fenyőhöz (BeytheA: FivK. 111).

földi-fenyő. Mezei tzipros, földi fenő; ajuga PPB. (Nad Kert. 454).

gyalog-fenyő: juniperus C. wachholder PPI. A cedrus fa a gyalog fenyőhöz hasonló (ACsere: Enc. 225. Káldi: Bibl. 317. Lipp: PKert. III.126).

kérésztés-fenyő. Kőrózts fenő: picea (Beythe: Nom. 7).

luc-fenyő: pinus picea; weisstanne PP. 1801. Luch fenyőfa, melynek a leuele egy föll all (Beythe: Nom. 1).

szurkos-fenyő: sappium PPB. [pechtanne, weisstanne]. Fáklyác, szövtömekek, szurkos fenőc: tediae (Com: Jan. 158).

töviskés-fenyő: spinosa juniperus Beythe: Nom. 5. [wachholder].

vad-fenyő: pinaster C. Kr.

vörös-fenyő: larix Com: Jan. 22. [lärchenbaum]. Larix, voros fenyo, kibol terebinthina lezón (Beythe: Nom. 6).

Fenyős, fenyves: **I)** pineus PPB. pinetum Kr. [fiechten-, fichtenwald]. Possessiones Jakabjanusfalna ponsfalva et fenysefeld vocatae 1371. (CodPatr. IV.209). Fenyesyerdeje [?] piscina

1261. (Czinár). Nincsi sem jegenye, sem fenyős, sem egres [erdő] (Zrinyi: ASyr. 9). Ott a fenyősben, vagy a füzesben operjet szédelt (Fal: Vers. 867). Fenyős, füzes, gyűrűs erdő (Fal: Jegyz. 934). **2)** [turdus; krammetsvogel]. Későn érkezték hazra, egy bokor fenyőssal és egy pár nyullal gazdálkodván a konyhának (Fal: TÉ. 644. SzD: MVir. 17). **3)** pechig Adámi: Spr.

FÉR: 1) Férek valamibe: in capacitatem me recipio, capior a capacitato PP. [hineingehen, platz haben]. Sokan gőlekezenecek egbe, ug' ho'g sem a hazba, sem az ajtóhoz nem férnének: ita ut non caperet neque ad januam (MünchC. 73). Melly ősuéire egy ember nyomdélknál tőb nem fér (Kár: Bibl. I.463). Hogyha egy öreg barom tő-fokban férhet; mit csudálkozol, hogy az öreg test egy morsa ostyában vagon (Pázm: Kal. 703). Csudálkoztam: hogy rád ennyi rossz fért (Czeg): Japh. 6). **2)** [pervenio; kommen zu etwas, gelangen, erreichen]. Kihet az halalos bin semiképpen nem terheh (TihC. 3). Keresghet vala bewcheseogót ha nykeppen az ygassagmak es byzon eelethek beylitiz feerhetno (ÉrdyC. 560b). Látták, hogy hozzájuk nem férhetnek (Monrók. III.185). Ő mind öröklék él, és papi méltósága máshez nem férhet (Pázm: Kal. 742). Soc vagon az szent irásban, az mellyekhoz az tudos emberekis nem mindenképpen férhetnek (MA: Scult. 38). Az ellenséghez nem férhetünk Lévánál (RákGy: Lev. 146). A malomhoz nem férhetek (177). A holdon innen nintsen oly szentséges helység, melyhez valami rendetlenség ne férne (Fal: NU. 272). Ha egy-képen nem, más-képen férjen [e könyv tartalma] mind eszéhez, mind szívéhez az áhétatos olvasónak (Fal: SzE. 511). Királyi mulatság erdőben sétálni, ebédre megtérni, jó lakáshoz férni (Fal: Vers. 864). Vagy veszt, vagy nyer, felsőbb pofezra akar férni (Orczy: KöltH. 111). **3)** [capio, percipio; auffassen]. Bolondok ehhez nem ferenek es nem tiugak (VirgC. 97). **4)** convenio PI. [passen]. Mikeppen fér az istennek igazsagához ho'g a fiakban az attiak alnokasagut meg büntesse (Fél: Tan. 352). Beteges vagy vén emberhez nem fér a mindemapi dobzódás (Pázm: Préd. 31). Fere ez az istenhöz? (Der: Préd. 29).

[Szólások]. Nem fér e ez az tanéványoc o l m é j é b e (Zvon: Post. II.183). Nem férne ezec nekem fejembe, nem érten ezekhoz (MA: Scult. 39). Hogy hogy fér ilyen képtelen nagy vakság a feietekben? (Bal: CsIsk. 99. MNyil: Irt. 174). Meltán gyanó fér hozzá: suspiciois *affinis PPB. Ketség fér hozzája (suspicio de illo habetur, hogy az arvak jogszagat el vesztegetno (Ver: Verb. 196). Semmi rossz szó nem fér hozzá: *intactus infamia PPI. Nintsen oly ékes, okos, erköltsős nemzetiség széles e világon, melyhez szó nem férne (Fal: UE. 367). Nem fér fogokra az újitoknak, hogy virág-vasárnap barkát szentelink (Pázm: Préd. 485).

[Közmondások]. Két elős tőr nem fér egy hűnylybe; unicum arbustum haud alit duos oritlaeos (Deesi: Adag. 92). Mihez kardal férhetsz, nem kel ahoz sok déván (Kisv: Adag. 449).

be-fér: 1) in capacitatem se recipere, capior a capacitato MA. [hineingehen, raum haben]. Eg' asztalhoz beférünk az menyyn wazyonk (LevT. I.463). **2)** [pervenio; hineingelangen]. Vallyon tagadhatod-e, hogy a parantsolatoknak meg-tartásával bé-férhetünk a mennyországban? (Fal: NE. 66. Fal: UE. 426).

beférhetőség. Béférhetőség, tágasság; capacitatis PPB.

egybe-fér: [convenio, consentio; sich vertragen, sich verständigen]. Bynek myatta sola iston es ember egybe nem ferenek (ÉrdyC. 148). Az yok az gonozokkal egyben nem ferenek (597b). Az ő varázslot is meg kezdő, hogy ha egybeférne mindket felé az ő feleletok (Helt: Krón. 17). Mikoron ott soekaig tanácskoztanak volna, végre egybe férnének (63b. 75). Ezen egybe férnének (Helt: Mes. 57). Tagadgya, hogy a tőrnyemmel egybe ferien a testi ertelem (Tel: Fel. 75).

őr-fér: [pervenio; gelangen]. Jobbára a kik nem tudnak igaz utakon valami érdemes tsalekedettel érni-férni el-talozott szándékokhoz, azok feren a tsavargóra (Fal: UE. 438).

fői-fér.

[Közmondások]. Nincz oly rakot szokér, kire egy vella széna fel nem fér Deesi: Adag. 523.

hozzá-fér: 1) [pervenio; gelangen, dazukommen]. Fortélyt fognac, ha küllömben hozzá nem férnek (Mezy: ÓJaj. 19). **2)** [capio, percipio; auffassen]. Ellene mondottanak, mynt hozyan feertenek tervezet zerenet valo búchesseseggel (ÉrdyC. 529b). Az homalios helieket vilagosan igizekieszem rendelni, ho'g a kik ebben is még nem giakorlottak magokat, künniebben hozza ferhessenek (Fél: Tan. Előb. 5). **3)** convenio MA. [passen].

hozzáférhetetlen: [quod haud adiri potest; unalibar]. Hoza ferhetetlen vilagossagban lakozik (Mon: Képt. 7).

ösze-fér: consentio, convenio, concordo Kr. [sich vertragen]. Barátság, ártalom öszen nem férhetnek (Zrinyi: ASyr. 117). A hideg öszség és a forró vér nem ferenek öszen (Fal: NU. 253).

öszeferhető: [proximus; nah]. Az apúczák a nőtelen barátok kalastroma mellett közel, és öszen ferhető szomszédsgban laktanak (Matkó: BCsák. 25).

Férhető: 1) capax MA. fähig, fassend, geräumig PPB. **2)** [conuenius; passen]. Hozzátok való barátságunknak erősetéséro is, a ni illik, esaszári méltóságunkhoz férhetőképen elkövetjü (Monrók. VIII.165).

Férhetőség: capacitas Kr. [fassungsraum, geräumigkeit]. Inkab chudalkoznak ráta, hogy sem meg irhassak úmak bönseget es ferhetőseget (Lép: PTük. III.45).

Féreköz-ik, férköz-ik: 1) se insinuare, accedo, ingeror MA. [hineingelangen, dazukommen]. Mikoron a esaszarsagba ferközött volna (DebrC. 134). Thamas nagy byzonsaggal es peldazattal ferkezeek az föl tamadnak ysmeretyre (ÉrdyC. 166b). Közöl ferközött az elsw artatlansaghoz (Mária) (530). Ew myattok az elazary tyztben ferköztem (358b). Lassok meg mynemew erdemekkel ferközhetnek halando nepek az zent angyaloknak turssasagokban (558. 607). Mynden tudományat roya wetette, mynt azokhoz ferkezetnek (a szőlőfokhoz, Pesti: Fab. 81. 84b). Hogy könnyebben ferkezek azon jogsaghoz: ut citius faciliusque bonorum impetatorum adipisceretur (Ver: Verb. 57). Ha az isteni tiszteletben valami meg vesztegetés esik és ferkezik (KCsipk: Woll. 338). Mint ferkeztél a pesséhez (Hall: III.18. II.232). Nyulasság ferkeztél hozzája (Könyi: IHom. 17). Hatalmas erdőlél em mellém ferkeztél isten! (21). **2)** [convenio; passen]. A metaphoras-is ide ferkezik (Pós: Igazs. 166).

be-féreközik: insinuar, ingeror, includor MA. [hineingelangen] sich einschmeicheln PPB. Menyországban bel ferkeozny: intrare in regnum dei (JordC. 592). Roman az hataal előzör bel ferkeztél vala ez vylagra (ÉrdyC. 64). Zozattyanak ereye lelkeben bel ferkezoek (540b). Gondola, hogy be ferkezténe a királyságban (Helt: Krón. 68). Valamely emberbe be ferkezik a kevelység (Tel: Évang. II.449). Be ferkezek az haz nepi köze: penetrant domos (Fél: Bibl. II.118). Az euangelium sok időel az papistasag előt hirdettetet es az vyan ferkezet be az Antichristus (Fél: Tan. 228). Ezenek, az ahlakokon, az szemeken, gyakorta be ferkezik az bünre kiszó ellensög (Lép: PTük. I.112). Nem volt olyan ház, kiben a siris bönem ferkeztél volna (Hall: Paizs. 35). Mikor a bilis vagy opasar a vér közzé eleyedik ottan a harag is be ferkezik a lélekben (PP: PaxA. 388).

egybe-féreközik: [convenio, consentio; sich vertragen, sich vereinigen]. Ha az lengelekek (a törökök) egibeh ferkezek, mew kewesek wazyonk ellenh (LevT. I.29). Az házassag előt ferkezetnek egyben, es az ő paruznasagokat az sz. házassaggal akartak el fedezni (MNyil: Agend. 316).

hozzá-férkőzik: [peruenio; gelangen, dazukommen]. Az Christussnac nyaiat, valamiképpen hozzá férkezhetne, szaggattia (Mon: Apol. 3). Hogy a pártos ember hozzá ne-férkezne (Bar: LPar. 2).

hozzáférkőzhetetlen: [quod haud adiri potest; unnahbar]. Az isten hozzá férkezhetetlen világosságba lakik (Bas: Credo. 232).

Férkőztet: insinuo C. [gelangen lassen, vorwärts bringen]. Valaki esmérettségébe férkőztetni magát: *insinuare se ad aliquem PPL. Férkőzteté magokat az te lábaihoz: appropinquabam pedibus tuis (Kár: Bibl. I.190. MA: Bibl.191). Kit hogy a munkácsi főkapitányiságban férkőztethessen, valóban vala rajta Szal: Krón. 67). A keresztényiséget is erősebben férkőztették: christianismum firmitus stabilierunt (Ily: Préd. I.201).

be-férkőztet: insinuo C. [hineinführen]. Az hívéknek lőlőkök ugyan ezen helyben férkőztetnek be (Lép: PTük. I.37).

egybe-férkőztet: [compono, reconcilio; ausgleichen, versöhnen]. Ki férkőzteti ez külömbézet egybe? (MA: Scult. 360). Magával egybe-férkőztetbetne (Sámb: 3Fel. 6).

öszve-férkőztet: ∞ Az szákség igen öszve tudgya az embereket szerkeztetni, férkőztetni (MA: Scult. 863). Ezért-is férkőztetem öszve a keserűséget a vigasztalo borral (Csúzi: Síp. 19).

Férő: [capacitas; fassungsraum]. Megbékéllénk ily formán, hogy 90 köbölre válót a külömbézetből szakaszunk ki [a közből] az ő fáradságoknak recognitiójában; minthogy a processusunk elromlott volna, accedáltunk s megigértük a 90 köböl férőjű földet (Haz. I.373).

Fértet: 1) facio ut recipiatur a loco Kr. [hineingeben, placiren]. (Tasi: Feukt. 76. Kr.) 2) [apto, accommodo; anpassen]. Meg kel latunk azokat az irasokat, az kiket elő hoz, igazan értessek [igy?] az ő. kaptajara, hogy azokból az szenteknek segítségét bizonyítsa, avagy nem igazan (Gyarm: Fel. 116).

be-fértet: [facio ut recipiatur; hineingeben, fassen]. Aloytad eelogy az kysded edeenben mynd az eghez tengört be feertethető? (ÉrdyC. 563b). Magában bé fertetője lehetne az irtalmasságnak (Bók: Lämp. 129).

egybe-fértet: concilio Kr [versöhnen]. Szépen egybe ferteti a két mondást (Sáll: Vár. 38).

Fértethető: capax MAL. [geräumig]. Fértethető hely: capacitas MA. Nem csak magas az egl, hanem bővis es fertethető földtő igen (Lép: PTük. III.42).

FÉRCSEN: [effervesco, excalesco; aufbrausen]. Mind kettőnkre fertsent fel-lobbant tüzében (PhilFl. 74). [Vö. Fortyan].

FEREFERENCSE: calamitas [unfall, ungemach]. Fereferenchenek prophetaya: propheta suae calamitatis NémGl. 111. Emberrel mikor vagon minden io zerenche, magát el ne higye, mert utánna fereferenche, oztan alavalo lezen, mint etkek kewzewt a lenche (Pesti: Fab. XXIII.fab). Gyakorta bimen iew emberre oly fereferenche, kybe egy zalnyra se bynes a zegen zerenche (76).

FÉRÉG (feregékét BécsiC. 46): 1) vermis C. wurm, insect PPB. Ips: szőlőbimbó rágó fereg C. szőlő szem rágó fereg, szű PPL. Őszi fereg: gryllus C. MA. grille PPB. Sok-lábú fereg, papmatskája, sok-lábú: multipeda, multipes PPL. Ruharágó-fereg: blatta; motte (Com: Vest. 121). Alkotta isten ferget: paravit deus verem (BécsiC. 244. MílnchC. 90). A vyzut kit a zegen fergek a melhók giútenek (DebrC. 174). Az fergektul meg ragando (TihC. 338). Vagiok igen vtalatos fereg (VirgC. 44). Lelky ysmeretőknek morgo feerghe meg nem haal (ÉrdyC. 25b). Az legyee, szumyogoc, és egyéb fergec, télben szünnee, hevernee (MA:

Scult. 292). A hus ha meg nem szóztatik, fergekké változik (Ily: Préd. I.30). 2) [fera, bestia; wildes tier, bestie]. Czuzo mazo teerghek: quadrupedia terrae (JordC. 741). Kyo, sarkany, es sok egyeb merges fergek (TelC. 273) Moerges forgók: serpentes (ÉrdyC. 61b). Mykoron el alwt, meene kygyo feeregh zayaban; és ky meene az feereg zayabol (546b). Az kyetlonben valo feerghekkel es vadakkal lakozot (561b). Az orozlamys gondola magaba hogy senmy dycherot nem volna benne ha ilyen kys ferget (egeret) meg ewhne, elbochata azert (Pesti: Fab. 15b). A farkas a legtorokossabb fereg, bestye, feno vad (Com: Jan. 77).

[Szólások]. Keresztényeket minden tartya tornában eset fergeknek (Zrínyi: ASyr. 108. SzD: MVir. 128).

bab-férég: mida Nom.² 149.

bor-férég: culex vinarius Nom.² 147. Bor fereg vala az borban (DomC. 58).

búza-férég: cis C. cureulio; kornwurm PPB. Nagy tolvaj v. búza-férég a henye ember (SzD: MVir. 104). Mint a papok szolgáltái: lusták, renyhék; búza-fergek a háznál (415).

büdös-férég: cimex; wanze PPB. Com: Vest. 122. Búdós ferget bočata 5 raiok: misit in eos coenomyia (DöbrC. 145). Poloska avagy búdós fereg (Misk: VKert. 633).

disznó-férég: verticia Nom.² 151. Sok lábú disznó fereg: porcellio PPB. Com: Jan. 52. [assel, kellerwurm].

esső-férég: [lumbrius; regenwurm] (Misk: VKert. 683).

fa-férég: cossus; holzwurm PP. termes Nom.² 149.

fülben-mászó fereg: fullo (Com: Jan. 51. Kem: Élet. 379).

gabona-férég: cureulio MA. [kornwurm].

hús-férég: tarmes PPL.

kigyó-férég. Mikor az lé tsomokat vét-ki a szángyén, kit kigyó feregnek hinak (Csel: OrvK. 10).

körös-férég: cantharis PPB. [spanische fliege]. Légy, fényes bogár, körösfereg (Misk: VKert. 636).

moly-férég: [tinea; motte] MA: SB. 244.

őszi-férég: cantharus PPB.

palack-férég: cimex C. [wanze]. Ha az ágyat, falt meg ótözted vele, meg őli a ezimazokat, az palackferegeket (Mel: Herb. 40). Palackza fereg (Nad: Kert. 90).

papmacska-férég. Szőrös papmatska fereg: oniscus PPL. [kellerassel].

pillangó-férég: [papilio; schmetterling]. A pillangó fergek is kedvellik a gyertya világát (Land: UjSegits. II.231).

sörke-férég: [lendes; nisse] (Nad: Kert. 314).

sik-férég: [?] A selyem eresztő bogár olyan léssen, mint edgy kis sik fereg (Ker: Préd. 410).

skarablya-férég: scorpio JordC. 564. Az kwthnak fystyből sasskaak tamadnak ky ez feldre, es hatalom adateek azoknak, mynt ez feldy scarablya feereghnek hatalma (JordC. 900. ÉrdyC. 594).

szalonna-férég: tarmus, vermis lardi MA.

szőr-férég: crino, comedo; dürrmaden Sl. Kis gyermekekben termő szőrfereg: colubra PPB. Az zór fereg, mellyet vizes tetőnekis hinnak (Frank: HasznK. 16).

szű-férég: [bostrichus; bolzkäifer]. A szuak avagy szű fergek (Com: Jan. 50. Thaly: VÉ. II.171).

tetű-férég: [pediculus; laus]. Az en testem ugyan fel őltöztetett a sok tetű fergekkel (Mel: Jób. 17).

torma-férég

[Szólások]. Mint a torma féreg, szerelem hogy méreg, mézbe kapott (Kisv. Adag. 374).

Férgeske: vermiculus C. wurmlein PPB. Néhencz alatta férgeskek vadnac (GuarC. 12. CornC. 148. 181). My vagiok en férgeske? (VirgC. 41. DEmb. GE. 17).

Férges: verminosus C. MA. voll würmer, wurmicht, wurmstichlicht PPB. Férges fül: *verminosae aures PPL. Meta vadit ad rivalum qui férgesher dicitur 1228. (CodPatr. 113). Nem volt szávaiban semmi férges (Pázm: Préd. 500). Férges hus (Com: Jan. 60).

[Szólások]. Egy férges diót nem adnek raita: vitiosa nucis non emam (Decsi. Adag. 55). Czak amit sem adok raita, mint egy férges dión (57).

Férgesöd-ik: vermiculor MA. wurmstichlich werden PPB. Hamar férgesöd gyümölcs: fructus obnoxius *vermiculationi PPB.

még-férgesedik: vermiculor C. [wurmstichlich werden]. Hogy a fűc szávaoc ne legyenec, avagy megszávasodgyuac férgesedgyeneec (Com: Jan. 103). A máma, a melyet parancsolat felet szednek vala telhetetlenségből, megférgesedik vala (Matkó: BCsák. 56). A Christus teste megh férgesednék: ha tudniillik az ostya Christus teste volna (VárM: Egő-Szöv. 214).

mégférgesedés: vermiculatio C.

Férgesedés: vermiculatio MA. schaden von wurmern PPB.

[Férgesül]

még-férgesül: [vermiculor; wurmstichlich werden]. Boroc meg bűdösül, buzaiecc meg férgesül (Born: Préd. 546b).

[Férgesz-ik]

Férgezés: vermiculatio Nom.² 81.

FÉRGÉS. Férgeteg a férgestől származik (GKat: Titk. 1120).

FÉRGETEG, FÖRGETEG (*feryneteg* RákF: Lov.V.500. *ferygettek* Megy: 6Jaj. 51. *ferygetek* Gvad: Időt. 3): tempestas, intemperies, procella MA. hiems PPB. sturmwind PPB. Estuo leuen derhenő leuen es hualat férgeteg (MünclC. 44. Apoc. 18. 78). Ez habos tengernek ow férgetegy tanyhanak uog nyomodny (VirgC. 142). Nag férgeteg: procella magna (Pél: Bibl. 59). Férgeteg a férgestől származik (GKat. Titk. 1120). Sulla Marius-al hajdan tulajdon hasznát keresi, és mely nagy férgetegyi a város közepibe! (RondÉL. A2 Zrínyi. 148. Land: UjSegits. I.Előb.3). Zur-zavaros férgeteg (Hall: Paizs. 223). Zápor nagy férgetek verje bár (Gvad: Időt. 3).

Férgetegés, förgetegés: I) nimibosus, tempestuosus MA. ungestilim, stürmlich PPB. Férgeteges fűd (Helt: Krón. 191). Czö-tertec, férgetes [igy]és vzaros fűd leszen (Kkrakkó. 1573. 17). Az tób napok lauasok es férgetegessok (KNagysz. 1621. J). Férgeteges havat szenvedék (Hall: Paizs. 87). Dőljököt és férgeteges indulatikat tsilapítsák (GKat: Váls. II. Előb. 63). 2) Férgeteges ember: *cothurno versatillor PPB.

FÉRJ (*firy* Komj: SzPál. 67. *firy* Sylv: UT. II. 121): I) maritus C. chemann PPB. Unokainnak férje: progener C. Férjem luga: glos PP. Vő, leányom férje: gener; kinek a férje elveszett: conjugo *dejecta mulier; ki mint férje, ugy viseli valamely asszonynak gondját: commaritus PPL. Feleséges, házas ember avagy férj Com: Jan. 117. Aggón tnektée üngolmat lehetée tő ferieteknek hazocban (BécsiC. 2. 4. 26). Joseph Marianae férje (MünclC. 15). Ky el hagyta feleségeth a wag férjet en erteem (SindC. 33). Az azonkak az wferyekrvl ezacoguan, az wbozedy el wtrosenek (VirgC. 111). Tő feleségiek

birtokok alatt legetek az tő firyeteknek (Sylv: UT. II. 121). Soha nincz fer nekül, ha szinte az vra meg halis, hanem feriet talál (Mel: SzJán. 414). Az diaconusoc egy feleségenc feriei legyenec (Kár: Bibl. III. 189). Az vr penig nem karboztatta az ket ferinet (Zvon: Osind. 174). Mint jó férj, körülötte bűs-réz (a kakas a tyúk körül, Misk: VKert. 356). Az asszonyállat, élvén a férje, mást nem szerethet (Illy: Préd. I. 365). 2) furor: gemalilim). 2000 forint, melyeket én alább irt (Sály Ádám) az midőn Csák Justina leány asszont magamnak örökös társnak elfedgzyettem, azon okból, hogy előbbenyi férjemtil naradott gyermekeimnek galibás dajkálkodása és gondviselése hiatalságában reá hárámlaud, megnevezett jegyeseimnek szabad dispositójára maringoltam 1750. (Nyr. XIV. 132).

[Szólások]. Férhez adni (Mik: Törl. 300). Férvec adni: elocare, nuptum dare; férvec adható: nubilis MA. A leányok csak meg sem köstollhatták az bort, valamig férvec nem adattanak (Pázm: Kál. 729). Az apázákat ki-öltöztették, és férjnek adták (Pázm: LutlV. 133). Ne rakj férjenedk szarvatat (Öröz: Költl. 156). Akar fernel, akar leany legyen (Born: Evang. I. 357).

Férji: maritalis MA. (férjhez való C.)

FERLORUM, FLORUM: [perditus, perditio; verloren, verlust]. Ex Teutonicis sine numero ceciderunt. Inde idem locus ubi proelium est commissum eorum lingua usque hodie forum páiur est vocatus, et weznemut nostra lingua (Kézai: Gesta. 2. 2). Az anygali tisztaságot illyen hamar el-vesztegeté, ferlorumba veté (GKat: Váls. II. 835).

FÉRMÁNY: [edictum imperatoris Turcann; fermann]. A fermányok elérkeztenek, a melyekben olyan rendelés vagon (Mik: TLev. 418. 371).

FÉRTÁLY: I) quadrans MA. quarta pars Otr: OrigHung. I. 271. der vierte teil PPB. Három fertályui: dodrantalis PPL. Egh fertal ora (RMNy. III. 29). Ewk aduak nekem egy fertalt benne (a szarvasból L.vT. I. 216). Fertály mélyöld (MA: SB. 258). Arra, merre Sziget fekszik és tart éppen fertály mérföldet (Zrínyi: ASyr. 59). Fertály óráig beszél (Czegl: Dág. Előb. 30). Fél fertály mérföld egy futamás (CsiziCseh: Édom. 66). Fertály oka (Com: Jan. 166). Vagy egy fertály fut popiomot (Cseh: OrvK. 71). A hal a vizekből ki fogattatván, egy fertály ora alatt megszenyved (Illy: Préd. II. 209). Egy fertály óra múlva asztalhoz ülünk: in eimer viertel stund (KirBesz. 72). Három fertály óra: drei viertel stunden (124). 2) Fertály, véka, negyed rész köből: quartale Com: Jan. 166. Bwzath atham 11 fertállyal (RMNy. II. 15). Vettünk poszmegek való öt fertály búzát (Montf. I. 285). 3) Fertály vagy tízed a városban: civitatis regimcula; viertel, zehendschaften in eimer stadt PPB. Romulus a népet zéhekre, fertályokra osztotta: Romulus distribuit populum in *curias PPL. I) [luna lunium varietas; mondviertel]. Első fertály: das erste viertel; utolsó fertály: das letzte viertel (KirBesz. 122).

[Szólások]. Három fertály ötro (Mik: Törl. 80).

FÉRTEHETÉS: foedus, scelestus; unrein, lasterhaft. Fértehetes: mala pax (NémGl. 123).

FÉRTÉHÉTT: pollutus [befleckt, geschändet]. Aiamlotoc en oltaromra fértehet keiseret (BécsiC. 321).

FÉRTELEM, FÖRTELEM (*férteles* Born: Préd. 307. 427. MA: Bibl. 198. *förtelön* Beythe: Epist. 221. Szár: Cat. R): inquinamentum, spurcitus MA. mlat, unsauberkeit PPB. Förtelen nélkül való: imbeceratus, intactus C. incontaminatus, immaculatus MA. unbefleckt, unbesudelt PP. Meg nehezöttel förtelemnek nyatta (ÉrdyC. 532. 640b. 658). Förtelen nélkül való, széplőtelen (Born: Evang. I. 366). Mert illik vala hogy illyen fű papunk lenne mi nekünk, kegyes, artatlan, förtelön nélkül való (Szár: Cat. K). Az bűnöknek förtelme (MA: Scult. 685). Ha azon

piteregsz, magad fertelmét nem nézed (Czegl: MM. 288). Fertelem és mocsoe nélkül való (Com: Jan. 177). Tiszteletes a fertelem-nélkül való ágvas ház (Matkó: BCsák. 237).

FERTELMES: 1) inquinatus, contaminatus, conspurcatus, pollutus MA. foedus; besudelt, befleckt PP. Külömb különb fertelmes gondolatokat boctottam be az en elmembe (VitkC. 29. 38). Ada hwekyk hatalmat az fertelmes lelkeken: dedit illis potestatem spirituum immundorum (JordC. 381). Fertelmes allat: impurum (742). Fertelmes lelki esmeretót ualnak (TihC. 14). Fertelmes eeletben eelz (ÉrdyC. 595b). Fertelmesül élt (Born: Préd. 307). Fertelmesec lennétec az tisztátalan állatoc megételevel: immundi eritis comedentes animantia immunda (MA: Bibl. I.98). Fertelmes ajaku nép között lakom (Illy: Préd. 1.251). (Az isten) azt az felfuvalkodott fertelmes isfentelen nemzetet csudallatosan meg fogja szegyeníteni (RákGy: Lev. 149). **2)** Fertelmes, parázna, buja: incestus PPl. [unzüchtig]. Förtelmes parázna bezedőc (GuaryC. 48). Förtelmes ifjak (DebrC. 29). Paranesola hogi vinneiek őtet a förtelmes hazba [bordélyba] (194). Az azzonyallatnak förtelmes ylteese (ÉrdyC. 627). Fertelmes, anagy parazna (Mon: Apol. 300). Parázna förtelmes élet (Zvon: Post. II.262).

[Förtelmesit]

mög-förtelmesit. Másokat meg-förtelmesítne: alios inquinant (Com: Jan. 183).

Förtelmeskéd-ik: 1) polluo, inquinor MA. beflecket, besudelt, verunreiniget werden PPB. **2)** [fornicor; unzucht treiben]. Az ki fertelmes akar lennie am fertelmeskegek (Born: SzJán. 3). Az őmőn mostoha annyával fertelmeskedett (MA: Bibl. IV.151). Aszonyval fertelmeskedni (Czegl: Japh. 231. Czegl: MM. 140).

Förtelmesség: 1) inquinamentum, foeditas, spurcitas MA. unfähigkeit, garstigkeit PPB. Fertelmességekkel fertelmezettel meg (VitkC. 72). Alombely fertelmesség: nocturna pollutio (JordC. 248). Ő gonoz tetemenenek ondoksagos fertelmessége (BodC. 23). Ada az vristen ewketh az ew zueknek kyuansagy zerynth fertelmességbe (Komj: SzPál. 47). Küllemb küllemb fertelmességekblő való megszabadulas (Helt: Bibl. I.e1). **2)** fornicatio JordC. 102. [unzücht]. Rokonság közt való fertelmesség: incestus Com: Jan. 183. A förtelmességnek haza [bordély] imacsagnak hazana let (DebrC. 145). Förtelmesséegben eele (ÉrdyC. 636). Az hazassag az istentül rendeltetet az fertelmességnek el tanoztatasaert (Fél: Tan. 460).

[Förtelmesül]

mög-förtelmesül: [inquinor; befleckt werden, besudelt werden]. Ki illetend valami férget, mellynecc általa megförtelmesül, tisztátalan (MA: Bibl. I.109).

Förtelmetős: 1) [foedus, immundus; befleckt, unrein]. Fertelmes testi biu (DebrC. 298). Semmy fertelmes, adkozoth vnmagatul nynehyen, ha nem annak, a ky aleyth valamyrh fertelmesnek lenny (Komj: SzPál. 97). Fertelmes élet (Hofgr. 77). **2)** [incestus; unzuchtig]. Semmi fertelmes be nem megen meñ orzagba (BodC. 14). Atkoznaq förtelmetősyketh, balwany-imadokath (Komj: SzPál. 26).

Förtelmetösség: sordes JordC. 833. [schmutz]. Hannywnk el ny tewlwnk myndden fertelmesséegöket (ÉrdyC. 575. 222).

Förtelmentlen: intaminatus, impollutus MA. [unbefleckt, unbesudelt].

[Förtelmez]

mög-förtelmez: [contamino, inquino; besudeln]. Fertelmességekkel fertelmeztetel meg (VitkC. 72).

Förtelmezkeđ-ik: [fornicor; unzucht treiben]. A parázna mind addig fertelmezkeđik, míg agyekjanak erei tartanak (DBón: Reszgs. 111).

Förtelmeztet: contumino, polluo MA. [besudeln, verunreinigen].

Förtelmeztetés: pollutio, contaminatio MA. besudlung PPB.

FÖRTÉNG, FÖRTÖNG; FÉTRÉNG, FÖTRÖNG (verteng NádC. 356. vertenges GümC. 92. förtöng KazC. 18. Zvon: Post. II.322. Sam: Cer. 157): volutare se coeno MA. sich im morast, im kot wälzen PPB. Förtöngő sáros hely: volutabrum MA. Immar en zerető fiam latom hogi hajalodnac vtolsó horaiaum, ideien vertengez (NádC. 356). Az földhöz ite es mouda neky: förtögy keuel őrdögh (KazC. 18). Az tömlőczben immar ot förtöngh vala (CsonaC. 2). Az fevlđre eswen, ot ferteng wala taytetkot weerven (Pesti: NTest. 89). Lehetetlen hogy ne vétkezűne, mig az halando testben fertengűne (Boru: Préd. 426). Az földre leesvén ferteng vala taytetkot turván: elisis in terram volutabatur spumans (MA: Bibl. IV.41). El iő megh valaha az űdő, mikor amaz ődögeletes arnyekszékékben űlig förtöngőtdk es űztok (Lép: PŰik. I.116). Betegesec, ágyban fetrengő lecticűsöc: cluici (Com: Jan. 56). Miut imez giliszta fereg fautsalog, fetreng, veckendik (GKat: Váts. 115). Ugy űté agyon, hogy sokaig förtöngöc belé (Pethő: Krón. 134). Nem nyugszik, sem vigyáz, csak fetreng álmaiban; ide s oda fordul, tőrdök magában (Gyöngy: KJ. 9).

[Szólások]. Bűnben-élő, fetrengő: *gurges vitiorum PPB. Bűnöknecc ganéjaban űlig förtöngűve (Zvon: Post. II.322). Fertenge soc ny a n a l a b a n (Boru: Ének. 33). Ferteng az rézszegségnek undok nyavalyajaban (DBón: Részgs. 21). Nyomorúságban förtöngő emberek vagyunc (Zvon: Post. II.318). Nyomorúság volt ez, mellyben fertenget (Mad: Evang. 261). Vereeben förtöngh (ÉrdyC. 652). Hattatok volna fevtrengeni az en testemet az ev vereben (DomC. 27) Förteng tulajdon véreben (Gyöngy: MV. Előb. 6). Késsel metelik vala magokat, mig nem vérekben förtöngűnek (Sam: Cer. 157). Vétkekben fertengenecc (MA: Tan. 1186). Kik az paranzasagnac vetkeben förtöngenecc, meg tiltioc azoktul az egyházba való menetelt (Zvon: Osiand. 117).

[mög-förtreng]

mögförtrengés: [vitiatio; schändung]. Ki kiáltották más ember feleségének meg fetrengését, szűzek rontását (Pázm: Kal. 215).

Förtengés, förtöngés: volutatio, volutatus MA. wälzung PPB. Az felden való vertenges (GümC. 92). Sebesen, kez lab nélkül fertengesecc (Born: Préd. 78).

Förténget, förtönget: voluto, volvo MA. wälzen Adami: Spr. Förtöngetve: volutatim MA.

FÖRTŐ, FÖRTŐ (fertepatak 1291. Czinár. fertűzéc Valk: Gen. 31. megfertűztet Born: Préd. 237. MA: Bibl. I.155): **1)** lacus, palus; see, pfütze, lache PP. 1801. Fertev, fertew [locus] 1193. (Knauz). Fertev, Fertew lacus 1217. 1237. 1281. (Czinár). Weres-fertűfű, vallis 1293. (Wenzel. X.119). Ki hoza ingemet az rettenetős tobol, es az saros fertőből (Szék: Zsolt. 178). Egy fertőhöz jutnak, mellynek az erdő közt sok a kerűleti, vizekkel, nádakkal nagy a kerteleti (Gyöngy: Char. 9). **2)** coenum, lutum; mist, morast PP. Fertelem, fertő, moslék: inquinamentum PPB. Az sarnak förtőie: volutabrum luti (Fél: Bibl. II.154). Förtőre tőrő disznó: sus in volutabro coeni (Decsi: Adag. 284). Egy ritű mocsáros förtőben szallanak (Pázm: Kal. 82). Hogy a förtőben-hevert ember meg ne sárosítsion, leg-jobb elkerűlni (Pázm: Préd. 355). A bűnecc fertőjébe keveredűne (Megy: 3Jaj II.43). Sarnak fertője (Illy: Kat. 208). Szűszándékból keresi a förtőt (Ker: FelsK. 8). Talán véteti benne a természet, s nyilván makra s moslékra akará alkotni, mikor ember lettűjelőlek, más küllömben vagy meg utáhnák a förtőt, vagy leg aláb nem kerűedűnek véle (Fal: NE. 92).

Fértős: paludosus, coenosus MA. sumpficht, schlammicht, morastig, kotig PPB. Peruenit ad manum vallem, quae vocatur Fortes 1268. (Wenzel. VIII.195). Fertews meta 1296. (Czinár). Végy ki engemet ez firtős sírból (MA: Bibl. V.32). Firtős oldalokkal hozzák fölérskedvén (GKat: Válts. II. Előb. 63). Kőnyelb' ligyulást a gyémántban taláhi, miutsem előle vitézkészséget és hadi-bátorságot a molskos-lelkű és bínnel fertős katonában (Fal: NA. 209). A ki rut firtős helyeken molskoldván magához lijj, nem egyébért tselekszi, hanem hogy te is firtözdel és ő ki-nevethossen (Fal: UE. 504).

Fértöz: [inquinio; besudeln, verunreinigen]. Ha valaki az isten templomat meg fertözi, el veszi azt az isten (Elm. 211).

Fértöz-ik: in coeno volutor, polluo, foedor Kr. [sich herumwälzen, sich sühlen]. Felette fertoztem een byneymnek saaryban (FestC. 377). Kyketh hog lata az aytatos frater igen meg vizesvluon es sarban fertozuen, raytok kwnyvrwle (VirgC. 60). W lelkek gonoszaga fertoznek vala: anima eorum in malis tabescebat (KulesC. 164). Firtöznek Baptista halalaban (CsomaC. 3). Vitezk fertoznek szantalan verben (Hosvai: NS. 2). Sok verbe fertozen (Balassa: Ének. 29). Heában mondják, hogy az ő nyelvek tiszta minden epétül és kezek nem fertözik verben (Fal: NE. 57). A bordélyokban firtözünk mint a büdös lakok (Fal: NE. 106). Fel forgatják a reánk fenekedő szomszédok országunkat, nemzetünket, vértünkben főgnak fertözni (Fal: TÉ. 648).

még-fértözik: [sordesco, inquinor; sich besudeln, besudelt werden]. Ky firtözetben vagyon, firtözyeek meeghen: sordescat adhuc (JordC. 928). Az een fyam embereknek nyalawal vagyon meegh fewrthezveon (WinkC. 98). Nem firtözik meg a test ha az akarat raiaia nem enged (DebrC. 29). Meg fertoztenek w wtyt nyinden ydobe: inquinatae sunt viae illius (KulesC. 15). Meg fertözec miképpen sarban az ló (Valk: Gen. 31). Lelkem meg-firtözött (Bar: LPar. 155).

Fértözet: inquinamentum Kr. immunditia JordC. 253. [besudeln, schmutz]. Fertozetet nem vallottanak: non sunt inquinati (909). Firtözethben vagyon: sordidus est (929). Az hazasznag testnek firtözeeztye (SándC. 32). Te benned firtözet anaq zeppld minden (NagyszC. 350).

Fértözetés: 1) [sordidus, immundus, pollutus; besudelt, unrein]. Az assirosoc kőzöt fertozetetet őt: pollutum comedit (BécsiC. 192). Fertozetes ruhak: vestes sordidae (297). Fertozetes zellek: spiritus immundi (MünchC. 30). 2) [incustus] scelestus, scleratus SI [unzüchtig, lasterhaft]. Fertozetes gondolatbok (FestC. 160). Fertozetes zerelem (CoraC. 343). Fertozetes velag (NagyszC. 62). Torkossagomat byzonitotam fertozetes parazna bezedekel (VirgC. 9). Fertozetes emberek (28). Ha fertozetes zemekuel illenek titeket neznye (149).

Fértözetesség: [libido, fornicatio; unzicht]. Ő fertozetes-segecben (in coiminatione) mégmezeiteleneitette a zúzne farokzatba (BécsiC. 29). My fertozeteseghből nem zyletwnk: nos ex fornicatione non sumus nati (JordC. 655. 761). Fertozetessegot iclentem emembe ez vylagnak zerelemel (VirgC. 9. 130).

Fértözetességés: [pollutus, sordidus; besudelt, unrein] (CzechC. 5).

Fértözetességü: ~ Te fertozetessegő (tu scelestissimo) valobizon e vilagban minket eloztez, de ez vilagnac kirala minket felkölt (BécsiC. 87).

Fértözetlen: impollutus PP. unbefleckt Fertozetetlen adozat (GöncC. 311). Fertozetlen artatlan barom (ÉrsC. 528).

Fértözköd-ik: [inquinor, polluo; sich besudeln, sich wälzen]. Hüségokban és buja szeretetekben firtözöködni (Csúzi: Síp. 65b).

még-fértözöködi: [inquinor; sich besudeln]. (Csúzi: Tromb. 361. Kr.).

Fértözöd-ik: ∞ Ganeba es verbe firtözödöt (Mel: SzJán. 24). A bünbe ne fertozegyenee (172). A ki ebben a mirigyben fertozödöt, alag választhatni el töle (Elm. 212).

Fértöztet: inquino, contamino, polluo, foedo, funesto, conspurco, violo, vitio, temero MA. freventlich schänden, beflecken, besudeln, verletzen PPB Fertoztetett: violatus C. besudelt, befleckt, geseländet PPB. Kyk buyasaagal magokat firtöztettek (SándC. 37). Házasságtöréssel fertoztet az isten igéjét (Pázm: Préd. c). Mit mivel azzal, a ki ágyas-házát fertozteteti fele-barátjának? (19). Verbe firtoztetett öltözet: vestimentum niustum sanguine (MA: Bibl. II.19). Mit akarsz? Talán török verben kezed firtozteteti? (Zrínyi. IIS).

be-fértöztet: inquino C. [besudeln]. Befertoztetett: iniquitatus; befertoztetve: iniquitate C. Sisak meg-alut vérrel van be firtöztetve (Zrínyi: ASyr. 174).

még-fértöztet: coinquino, sclero, incesto, temero, contemero, profano, funesto, contamino, attamino, commaculo C. polluo, inquinio, conspurco MA. [besudeln, beflecken, verunreinigen] outweihen, entheiligen PPB. Megfertoztető: contaminator, violator; megfertoztetett: contaminatus, incestus, temeratus, profanatus; meg nem fertoztetett: inviolatus, incontaminatus; latorsággommal megfertoztetőm: conscclero C. Más ember ágát megfertoztetni: enble alterius *inire; Sodomitától megfertoztetett: *exoletus puer PPI. En agyamot ne fertoztesse meg (EhrC. 123). Mi zan be megen, nem fertoztet meg embereket: non coinquinat hominem (MünchC. 42. JordC. 401. 691). Az ev ruhay megfertoztetven az nagy rutsagokkal (MargL. 26). Embőrucek raia meg fertoztetyk az hewsagn zolással (WinkC. 125). A lelök a testhöz valo egiesülésből meg firtöztetik (DebrC. 171). The newednek lakodalmath meg fertoztetek: polluerunt tuberculum nominis tui (KulesC. 178). Bynnel meg firtöztetöt zyw (ÉrdyC. 590b). Ruhayaat meg nem firtöztetto (614). Az zent zizesegot megfertozetete (VirgC. 30). Josias kiral meg fertoztet ez helt (RMNy. II.45). Az Salomon templomat alkotnak megh firtöztetni (Konj: SzPál. 26). Megfertoztetett a föld a benne lakók gonoszságával (Pázm: Préd. 8). Megfertoztetie az igaz religiot (MA: Tan. 33).

mégfertoztetetés: contaminatio, profanatio, violatio C. pollutio MA. entweihung PPB.

mégfertoztethetetlen: inviolabilis C. [unbefleckbar] (syly: UT. II.119).

Fértöztetetlen, firtöztetlen: intaminatus C. intemeratus MA. unbefleckt, ungeschändet, unverfälschet PPB.

Fertöztethető: violabilis MA. befleckbar PPB.

FÉRTON (ferdung, ferdnuk Com: Jan. 206): 1) fertum, furtum, egy márkának negyed része, egy magyar forint PPB. Nyr. XVII.560. Fertonem aut ducis uncius auri in rigell... ad pondus Hungariae [Endlicher 217]. Tuca impetitur de Edd, pro marca et tribus fertonibus 1210. (VRög. 33). Ducas marcus et fertonem (94). 2) Ferton avagy lótnac ötöd része: drachma; két fillér nyomó vagy drachmánc fertomac harmad része: serquulum (Com: Jan. 169). A teroh nyomó nehézedek ezek: sziz futas mási, negy futas, három futas, egy egész font, fél font, ló, fél ló, ferdnuk avagy lótnac ötöd része, két fillér nyomó vagy drachmánok, ferdnunk harmad-része (206).

FÉRULA: 1) Ferula, kőmény forma fű: ferula PPI. 2) [ferula; rute]. Ezy ferula alatt tanóltak (Kisv: Adag. 141)

FESÉL, FESL-İK (jesel GuaryC. 43. KazC. 10): solvor, rumpor, dissolvor, corrumpor SI. [sich trennen, sich lösen. Vö. FEJT]

el-fesöl, el-feslik: ∞ Ha a kötő vezzők meg feslendnek, az abrondulok es feselnek (WinkC. 125). Ha el feslyendez az fterfytwl [férjedtől] halálnak myatta (SándC. 33). Az abrondozok el feselnek (ÉrsC. 259).

föl-fesöl. Föl-feslett: dissutus, dissolutus MA. aufgetrennt, zertrennt, aufgelöst PPB.

ki-fesöl, ki-feslik: extricor, expedio me; ausgewickelt werden, sich losmachen PPB. Kiféslett: extricatus, explicatus MA. aufgelöst, aufgetrennt PPB. Az adósságból ki-feselni: *oxire aere alieno, *argentarium dissolvere PPI. Soha belőle (a bűnből) ki nem fesölhet (GuaryC. 51). Nem akarwan ky fesleny az gonoz zoretetek köteleeből (ÉrdyC. 524). Az papa serege az sz. irast haszontalan es homalios igeekkel annira be konerte, hog soha ki nem tud belőle feselni (Fél: Tan. 14). Mely veszedekesből soha ki nem tuttat feselni (Dáv: Préd. 129). A kinek az őrdök ige szól, sok féle vélekedésekből ki-feseli (Pázm: KT. 9). Fesellyél-ki eféle haszontalan mentségekből (454). Sok példakkal meg mutathatnám: de hogy egyszer ki fesélyünk [gy] az vj tudományok szemeféből, rövideden csak egy nelanyat említek (Pázm: Kal. 128). Oly sok veszelyt hoz magára, hogy rend szerént ki nem feselhet (Megy: 6.Jaj. II.13). Egy altaliban nem mondottam, hogy azoc az vetkőkből ki nem fesölhetnec (EszT: IgAny. 61). Ha vétkebe esnek, azokból mingyárt ki-fesellyenek (Veresem: Tanácsk. 16). Olyan dolgokat sujték fejedhez, melyekből csak nem tudal még ki-feselni sem (Matkó: BCsák. 256). Magunk erejéből nem is feselhetünk soha ki az őrdögnek tőreiből (Uzoni: Dáv. 39). Ha töb vétkeket magához foglal, oly erőssen megkötí embert, hogy nehezen feselhetik ki (Ily: Préd. I.183).

kifeselhetetlen: [inextricabilis; untrennbar, unlösbar]. De söt, azoknak kifeseletetlen kötelében verődővén, nyakokra fojtották (Pázm: LuthV. 2). Meg-lásd, hogy a számadás ki-feseletetlen ne légyen; és ne talám atyai ősdöt, fejedet-is belékerítése (László: Petr. 43).

kiféselés: extricatio MA. auftrennung PPB [loslösung]. Bűnök-ből való ki feslésekért volt az imádság (Bal: CsIsk. 60).

mög-fesöl, mög-feslik: [solvor; aufgetrennt werden, gelöst werden]. Őrdög közt es az binős ember közt valo baratsag meg fesöl (GuaryC. 43) Meely haaz ennenmagaban meg feslend: domus super semet ipsum dispertiatu (JordC. 462). A templomnak hw lella me fesleek: velum templi scissum est (512). Vay keuannek en az testul meg fesőlnöm (KazC. 10). Az barlangh feyen félyül meg fesle (TelC. 303). Kenannak meg fesleny az testvel halal nya, es lenny cristussal (CornC. 132). Zyvében meg feslik vala es otwada syralkakra (PéldK. 85). Edes zorelmes zywe meg feslyk (ÉrsC. 267). Es az irás meg nem fesseletie: non potest solvi scriptura (Helt: Bibl. III.2).

mögfeslés: [dissolutio; trennung, auflösung]. Byzonyos vagyok benne, hogy hamar legyen ezen haylokonnak megf fesleesse: cito futurum ut deponam tabernaculum meum (JordC. 856). Megmonda az ev testenek megfeseleest kevel lenny (MargL. 93. TelC. 38). Erze testenek megfeseleest kevel lenny (DomC. 142). Twdom hogy közel vagon az en haylokonnak az az testenek meg fesleese (ÉrdyC. 376b).

Feselhetetlen: [inextricabilis; untrennbar, unlösbar]. Valhatatlan es feselbetetlen őrmök (WinkC. 144. Pázm: Kal. 104. Kr).

Feseltet: dissolvo. A könyűség feseltet: levitas dissolvit (Ily: Préd. I.449).

ki-feseltet: [extrico, dissolvo; lostrennen, erlösen]. A kiket meg szabadtott vala az purgatórium ijesztéséül, ki feselteté (Pázm: Kal. 407). Feitettet es feseltettet volna ki a nyavalja hasznu kőniut (Bal: CsIsk. 148).

Feslés: fissura, ruptura MA. spalte, ritze, riss, bruch PPB [Feslet-ik]

mög-fesletik: [solvor, dissolvor; gelöst werden]. Ő veseincc izi megfeseletnecuala (BécsC. 141). Ne fesslossenec meg te kezoid: non dissolvantur manus tuae (283). Nem fesleteticmeg az iras: non potest solvi (MünchC. 192).

Feslett: **1)** dissolutus MA. zertrennt, aufgelöst PPB. **2)** Feslett erköltsű: dissolutus PPB. [ausschweifend, liederlich]. Tekéletlen feslett erköltsű: pravus Com: Jan. 220. Szájokra botsátott, feslett gyermekek: soluti et *fluentes pueri PPB. Feslöt elködű (GuaryC. 15). Fesleteknee tarsasagat ol tauoztas (VitkC. 63). (Az lelki ember) nem sokat gondol az feslet emberecnecc ō zertelen iarasokkal (DebrC. 291). Feslöt erkölch (ÉrdyC. 101b). Feslöt eelet (561). Ez fele varasokba valo erkwlczűk nagyval feslöttek es gonozbak (Konj: SzPál. 109). Az tanitok feslet erkölczээр es gonozbak igeiet nem kel meg vtaini (Fél: Tan. 327). Papakban feslet erkölch talaltatot (Mon: Apol. 27). Mivel azért belsö indulatunk igen megbontakozot, következik, hogy ebből származot cselekedetünk-is feslettek (Pázm: KT. 285). Fársángolók bujasága es feslet élete (Mad: Evang. 212). Feslettül tel a kurva aszszonnal (317). Feslet életű papok (Czegl: Japh. 140). Feslett életű: luxuriosus (Ily: Préd. I.413). Ott hagyja a jót, a maszlagon kap, feslett legény lesz belőle (Fal: NU. 129).

Feslettség: **1)** dissolutio MA. trennung, auflösung PPB. **2)** improbitas, corruptela, perversitas MA. unart, verderbung, bosheit PPB. Iregseg, bekotelenség, fesletseg (DebrC. 263. ÉrdyC. 547b. TelC. 85). Ne légyen immár olly tavargó, es tétovázó lelek mely a testnek tsintalan feslettségibe merüllyön (Pázm: Préd. 83. 197).

[Fesül]

ki-fesül: extricor, me expedio MA.

FÉST, FÖST (fesetek EhrC. 67. *fesetec* MünchC. 88 *fösété* Zvon: PázmP. 282): **1)** tingo, coloro MA. manganizo C. depingo PPB. färben, anstreichen, eine farbe geben PPB. Festetett: tinctilis C. Haját festeni, hogy más mutasson: *dissimulare capillos PPB. Fűvjon, es fessen a szél bennünket (GKat: Váls. I.533). **2)** Festem, kendőzöm: fucio PPI. [schminken, beschönigen]. Nem kell festeni a tisztítást: non est fucanda purgatio (Ily: Préd. I.101).

be-fést: inficio C. intingo, colorem induco MA. färben PPB.

föl-fést: [fucio; schminken, beschönigen]. Ékessebb szinnel tudta az ō tudományát felfesteni es himesíteni (MA: Tan. 31).

lő-fést: [depingo; darstellen]. Fő tölja az, hogy a réformáta vallást fesse-le igen kormos festékekkel (Bod: Pol. 185). A dolgot elevenen le beszélleni, -ábrázolni, -festeni, -képezni (SzD: MVir. 59).

mög-fést: tingo, coloro, fucio C. [anstreichen]. Bárson festő sziga vérével megfesteni: purpurisio; megfestett: infectus C. Ez dragalatos rwha meg festetet, ba weeren martottak volna (ÉrsC. 131). Az ember havát az leuele lugban czinaluan meg festi (Mel: Herb. 8). Meg festem loamat keresztény vér-tóban, városokat rőtök hamuban (Zrinyi: ASyr. 26). A ki leg-bőveben festette-meg a földet emberi vérral (Hall: Hlist. II.314).

mögfestés: infectus PPB. [tinctus; das färben, schminken]. Nem szükség volna annak több bersen orcziia meg festésére (Bal: CsIsk. 166).

Festék: tinctura, color MA. purpurisium PPI. farbe PPB. [schminke]. Veres festék: *miltus, assyrium *venenum; indi, idegő, kék festék: indicum PPB. Kynaya az koprewl feseletek: effodit de pictura colorem (EhrC. 67). Rutat irsz füstékel (Zrinyi: ASyr. 298). Orzáioikat kendőző festékekkel ne festenek (MA: SB. 221). Orczajokat idegen festékekkel ne parázniásk

(GKat: Válts. II.1104). Látással a festékeket (colores) különböztették meg (Com: Jan. 63). Festékekkel meg színlék kívül az oldalát (Huszt: Aen. 4). Indi-festék (VocfTrans. 26).

[Szólások]. Magára hamis festéket kenni (Kisv: Adag. 196). Nagy erővel igyekezik B. erőltetni azokat a bizonyságokat, melyek az ecclesiának igazságát ki-mutatják: de csak igyekezik, mert fel nem éri a festékekkel a mire igyekezik (Pázm: LuthV. 299). Feleletünket nem érik fel festékekkel (Czegl: Japh. 32. SzD: MVir. 131). A világnak kevésy ajándékja nem egyéb, hanem szép festékekkel mázolt semmi (Fal: NA. 170).

[Közmondások]. A mint ér a festék úgy építünk: *pro opibus nostris aedificamus PPB.

ál-festék: fucus MAI. PPB. [schminke]. Mint a mely orczat meg kennék az áll festékekkel tündöklök: így a [Jób] leánia orczája szép volt, mint ha kente fente volna (Mel: Ióh. 42. magyarázat 104. MF).

bársony-festék: [purpurissum; purpurfarbe]. Bársony festékekkel megfestem, kendőzöm; purpurisso PPB.

lazúr-festék: armenium, color armenius, caeruleum; aszurlan PPB.

nyomatató-festék: [druckschwärze] (Com: Orb. 189).

olaj-festék: oleario dilutum pigmentum; ölfarbe. Olajfestékekkel festett kép: imago oleo subacta PPB.

skarlát-festék: eoccinum, cocineus color PP. [scharlachfarbe].

varga-festék: chalcantum, atramentum sutorium; schusterschwärze; gálitzkő PPB. (Cseh: OrvK. 9. Kr. EsztT: IgAny. 300. Kr.).

Festékés: encausticus C. [coloratus, fucatus; gefirbt, geschminkt]. Orzadnak rutsaga kenőkkel festékes (Petki: Virt. 9). Iratos, festékes böltsők (GKat: Válts. I.398). Festékes jovain kapdoznak (Csúzi: Síp. 603).

[Festékekész]

Festékekész: [tinctura; das tünchen]. Súlyos prélium vonás, betű festékezzel, engem elvadított [a könyvnyomatástól] (ÖtvMest. 25. vsz).

Festés: 1) tinctura C. [das tünchen, färben]. 2) pictura MA. gemälde PPB. Iratos festésc (MA: Tau. 78). 3) fucatio; das schminken, beschönigung. Szűnyél meg emi sok ezürcziar festéstől (Zvon: PázmP. 282). Ezen festésnek ellene áll a iudicale prothocollum (Nyr. XII.363).

üveg-festés: vitrorum variegatio; das malen der gläser PPB. [glasmalerei].

Festet: [tingi curo; tünchen lassen, färben lassen]. Az főjén csak fátolt viseljen, ha nem vázson az ing válla; ha ingválla vázson, valami közönséges-patyolatot festessen a tetetésre (LévT. II.325).

Festetlen: intinctus, abaphus, non coloratus MA. ungefärbt, nicht gemalt PPB. Festetlen pozto: pumus rudis (Fél: Bibl. 55).

Festött: 1) tinctus MA. gemalt, gefirbt PPB. Festött írás [kép, festmény] (MA: Scult. 856). Bulvány képec, az melyeket legsikoshan festöttékne lát (MA: Tau. 81). 2) fucus C. fucatus MA. [geschminkt, heuchlerisch]. Festöt beszéd: allegoria; hiába-való festött beszéd: logodaedalus C. Festöt vagy kép-mutató szeretet (Mad: Evang. 701). Noha most szép színt oszt festett szöknak pompája (Thaly: Adal. 12).

Festítő [?]: A posztót a festő avagy festékben-mártó (tinctor seu infector) a festítő [festő?] katlanban meg-mártya (Com: Jan. 98).

Festő: fullo, infector C. tinctor MA. färber PPB. Violaszín festő: violarius; sárga-festő: flammearius; festőhöz való: fullonius; festőláz: fullonia C. Ruhai lönc fenesce, miltonk ho, es mélfenesce o földön való fesetők nem telecie (MűnehC. 88). Minden festők szeretik: minimumot, indit, bersent és bányait, mind kalmárnál keresik (Szentm: Kalm. 9). A posztót a festő meg színesíti (Com: Jan. 98). Takácsok, festők, kenők (Illy: Préd. I.381).

gyapjú-festő: infector lanarum PPI. [wollfärber].

posztó-festő: fullo PI. [färber].

ruha-festő: tinctor, fullo MA. färber PPB. (Kár: Bibl. III.19. MA: Bibl. IV.40).

üveg-festő: encaustes; glasmaler PPB.

[Festöz-ik]

Festözés: [fucorum usus; das schminken kendőzés] (MA: SB. 239).

FESTOM: [jactatio; praherei, das grosstun]. Ki ifue Agag nag festommal es kenelyön (Mel: Sám. 61). Ezt csuda mely nagy festommal mustráltatta egy nehányszor Balduinus (Pázm: LuthV. 398).

[Szólások]. Nagy festumra pökő akaratos (világiai, GKat: Válts. I.535).

FESŰ (féső: pecten PPB. fyszwo Pest: Nom. I.10. fűső Cseh: OrvK. 5. fűsű Czegl: Dag. 30. Hall: Paizs. 366); pecten C. kamm PPB. Az fűső avagy ecset ki fízi az tetvet az embernek fejéből (MosesK. 29). Szerető mátkájának tiszta aranyból fűsűt elhinaltatott (Prág: Serk. D4). Az inas nyakában volt az úr mosdó aranyos eszészéje, az orczatörülvel, fűsűvel (Monlrók. XI.369). A ruházatot meg-sepergetnec ecsettel, sortés fűsűvel (Com: Jan. 114).

hajbontó-fésű: discerniculum Nom. 381. [auskämkkamm].

hajvalasztó-fésű: discerniculum, discriminale Kr. Discriminale: haj valasztó tő, fysz C. Rendre rakván a sűrű és hajvalasztó fűsűket, melléje a vendéghajat s hajport (Fal: NA. 141).

Fésűl: pecto C. pectino PPB. kämmen PPB. Hozzám fűsűlöm: propecto C. Tsinogatni, fűsűlni a haját: *ecommodare capillum PPB. Tulaidon kezeivel haiait fűsűllötte (Pécsi: SzűzK. 44). Hogy feiet fűsűllöné, ére meg muzállani feiet a fűsűnek foga (Lép: FTük. 31). Fűsűvel fűsűlli az fűsűköt (Com: Vest. 82). Haját fűsűllte (Tarn: Szeuts. 39). Olly nagy lág gerjedett, vállaira fűsűlt baja is perzedett (Gvad: FNót. 69).

alá-fésűl. Hozszan alá-fűsűlt: propexus PPB.

még-fésűl: depecto C. kämmen PPB. Meg fűsűlött: depectus C. Fodor layatokthi meg sée fűsűlyetek (PeerC. 338. CsomaC. 74). A gyapju meg fűsűlltetie, ecseteltetie: pectitur lana (Com: Jan. 97). Meg fűsűlt fei (Erasim: Erk. 40). Hajad meg fűsűlni akkor ne mulasd-el; fogaid meg tisztisd vízzel, vagy kezeddel (Felv: SchSal. 2. 4).

vissza-fésűl. Visszafűsűlni a haját: adverso capillo pectere PPB.

Fésületlen: impexus C. MA. ungekämmt PPB. Fésületlen és rit szártos ruhában öltözött, meg-esett ember (Ker: Préd. 670).

Fésűs: pectinifex Kr. [kammacher]. Fűsűs, Fűsűs [vezetékű XVI.sz.] (Nyr. IX.365).

FÉSZÉK: 1) nidus C. MA. vogelnest PPB. Rauazaknac fikai vadnac es meimci roposócenc fezek: habent volucres cooli nidus (MűnehC. 27. JordC. 376. 577). Ravazoknak likok es egy madaraknak fezek vagion (VirgC. 32). Fezekből ki megöu (TihC. 16. ComC. 90. 120. 230. Fél: Bibl. 12). Ne tol-

laskodgyál fézködön kfüöd: penus nido majores ne extende (Deesi: Adag. 45). **2**) [sedes, domicilium; sitz, wohnsitz]. (Lucifer) lee vettotek feezkeből (ÉrdyC. 556b). Secundum subjectum, fézkéro nézve, küllönböznek az edyező akarók (Kér: Préd. 137). **3**) [alveus aquae; thussbett]. Az víz ki árad, el hagyua az ő fézkét (Kár: Bibl. 152S). Az víz, mikor ki-mégyen fézkéből, az egész mezőket el-fogja (Pázm: Préd. 615).

[Szólások]. Fészket rakok: nidifico C. nidulor MA. Rak feezket: ponit nidum (JordC. 172). Rakot vala feezket egi feezke (VirgC. 106. Pázm: KT. 198). Nagy fézket vere a török Európában (Pázm: 5Lev. XXX. Thaly: VÉ. II.235).

féske-fészék: nidus hirundinus PPBl.

füge-fészék: nidus mira arte constructus aviculae sycalis MA.

gyűrű-fészke. Gyűrű fészke, a melyben a kő áll: pala annuli, umbo; das kästlein eines ringes, wo der stein hinkommt PPBl.

hangya-fészék: nidus formicarum Kr. [ameisenhaufen]. Hangyál fézék (KBécs. 1651. 9. Pázm: Préd. 95). A hangyá fészket meg-bozgatják (Könyv: HRom. 80).

madár-fészék: nidus avium MA. [vogelnest].

Fészkecske: nidulus C. [nestchen]. Az en fészkeczembe [így] es ágiamba bocziátom ki az en lölkömet: in nidulo meo moriar (Mel: Jób. 68).

[Fészkel]

Fészkeik: [sedem habeo; nisten, seinen sitz haben]. Enuek egy-ik oka a fejben v. főben fészkelik, vagyon, a másika pedig a szívben (SzD: MVir. 332).

mög-fészkelik: [sedem figo, inveterasco; sich einnisten]. Megfészkelik a tisztátalan kívánság titze (Csúzi: Tromb. 199.Kr).

Fészkelőd-ik: 1) A madarak fészkelődnek avagy fészket raknak: nidificant sen nidus struunt Com: Jan. 35. Valaholott az őrdög fészkelődik, bárics-el es roncs-el azt (KBodor: HÖszb. 25). **2)** se rotare, inquietus sum Kr. [sich unruhig hin und her bewegen]. Az ágyban a feredő után fektvén, igen kezd fészkelődni (MonÍrók. XXIII.707). Hatalmas sebes folyamok ellen evezvén, akár mint fészkelődgyenek, eléb nem melhetek (Fal: UE. 182).

[Szólások]. Nem ülhetél a lapáton, simmár az asagomis fészkelődnöd kel (Czegl: Japb. 219).

be-fészkelődik: [sedem figo; sich einnisten] (Mezy: Dial. 43).

Fészkeltet: [locum do; wolmen lassen]. Mint kegyes zsel-yériünetk bennünk laktattya, szívünk kamarájában fészkelteni (Csúzi: Tromb. 176).

Fészkes: [nidum habeo, nidi modo factus; ein nest enthaltend, nestartig]. Fészkes hely: nidamentum MA. Kr. Minek előtte dér akama lenni, fészkesen föld el minden szalat, rakd jól föl környül, hogy az föld magasban legyen az káposztánál, de úgy hogy a káposztát meg ne érje az föld, az kit fölrazs (Radv: Csal. III.53).

Fészkez: [nidifico; nisten]. Ot verebek feezkeznek (AporC. 67). Amot verebek feezkeznek (DöbrC. 183). Az galanib zokot feezkezny kevykalkban (CornC. 136. 137). Adot nektek hegyeket, mezkvet feezkezni (VirgC. 51). Az fákon fészkező madarac (MA: Scult. 882). Az égi madarac az ő ágni között fészkezzenee (972).

FESZÉNG: [inquietus sum; unruhig sitzen, sich unruhig hin und her bewegen]. Feszeng, sulajt kunjában (GKat: Váls. 1.S02). Nyughatatlankodik, feszeng, veckéndik (II.633). Az isteni szolgálat alatt olvastok, feszengetek, nyughatatlankodtok (Tof: Zsolt. 797).

Feszenget: [perquiro; nachforschen, untersuchen]. Régi dolgokat emlegetsz, el-múltanak azok, melyeket feszengetsz (PhilFl. 49).

Feszengetés: [scrutato; krittelej]. Csak áskálással, feszengésekkel akarják ezt a sz. írának némely czikkelyéből kihozni (Szentiv: Verseng. 89).

FESZÉS: angustus, constrictus; tensus, expansus SI. [gespannt, straff]. Oly fézesőn feeztek a keresztfára, oly nag kent zenuede (VitkC. 103). Akaratod gonozra legyen wgyan fezes [erős, állhatatos, mint az ebé a lopó ellen volt] (Pesti: Fab. 17b). A mi feszessen, szorossan áll, meg-ereszteni, tágtítani (SzD: MVir. 113).

FESZÍT: tendo, expando, configo MA. spannen, ausstrecken, ausdehnen PPB. Fel-akasztani, kereszt-fára feszíteni: suffigere, affigere *cruci PPL. Két embört feezhtenee (VitkC. 91). Bočas meg engemet feezhtöknee (104). Mynek vtanna a fezeitewk a kenzofoanak aloa el thawozthak volna (WinklC. 76). Kit meg ölenek, fara fezeitven (DöbrC. 317). Kerezt fara fezeyteek (GyöngyC. 11). Fezeyhed azt: crucifige eum (Pesti: Evang. 107). Christus az feszítokert is kőniörgöt (Fél: Tau. 269). Mostan ez értelmeskedőket szöllittem, az kic az ravasz okoskodásra adgyác magokat, és az Aristotelesnek mondását horgas tekeréssel oda akarác feszíteni, hogy az lelkec halhataflanságát tagdgyác (MA: Tan. 22).

be-feszít: distendo C.

el-feszít: distendo MA. ausdehnen, spalten PPB. Es ekepen aña szült mezítelen elfezhtetuen, a keresztfan fel emeltetec (VitkC. 89).

föl-feszít: expando, configo; ausbreiten oder strecken PPB. [kreuzigen, aus kreuz schlagen]. Te vag az ki isteunee fiat es az akazotofara fel fezeyted [olvasd: fezeyted] (GuaryC. 17). Fezeheek fél: crucifigatur (JordC. 446. ÉrdyC. 546). Christus urune az magas keresztfara felfeszettetec (Tel: Evang. 1.288). Azoc peniglen kialtanac: Veszed el, veszed el, feszech fel ütet (582). Föl fezetöttec az törueni be töltötet (Zvon: Osiand. 19).

ketté-feszít: [fundo; sprengen, spalten]. Mellyét fényes kardal ketté feszíti (Zrinyi: II.78).

ki-feszít: 1) intendo C. distendo MA. extendo; strecken, ausdehnen PPB. [anspannen]. Sömörgését, rántzolását el-vészem, ki-simítom, ki-feszítem: erugo PPBl. Egy régi könyvet feszítet ki, görögül, deakül annyí afforismusokat aprétot belöle, hogy már meg-is unták (Fal: NU. 215). Apadt mellyét kifeszíti, tarát farát ékesíti (Fal: Vers. 882). **2)** Ajtót kifeszíteni [moliri fores; die türe aufzwängen] Adami: Spr. 192.

kifeszítés: distensio, distentus, intentio C. ausdehnung, ausspannung PPB.

mög-feszít: crucifigo C. extendo MA. kreuzigen, ausstrecken PPB. Aggad ötet a poganoenac meg ostoroztatni es megfezeitenni es harmad napon félkel (MünchC. 51). Gondofad terem-tódet meg fezehtetnee es meg kynzottatnac leni (VitkC. 39. 73). Ved fél, ved fél, feszihé meg ötet (82). Megh fezeythwen meg öleetök: cruci affixum interemistis (JordC. 711). Veddel, veedel zómök elöl, feezid meg ötet (WeszpC. 91). Kealtvan es monduan, feezí meg a gonosz teüth (NagyszC. 191). My predykalyk hyrdetywk a meg fezeyteth Christust, az az zydoknak meg botrankadosokotl (Konj: SzPál. 127). E tudomannac vallaesert szent Petert meg feszítetec (Helt: Bibl. I. b2). A meg feszítetec názáretbéli Jesust keresitek (Tel: Evang. II.2). Az sz. iras sokszor parancsollya, hogy testünket öldököllyülk, és meg-feszítesük (Pázm: Kal. 596). Adgyad, hogy én a világnak, és a világ nekem meg-feszíttessék, mert nem akarok ezzel semmi frigyét (Pázm: Imáds. 241).

Feszítés: intensus C. [spannung].

Fezőget: **1)** difindo, extraho MA. zerspalten, zerstückeln PPB. **2)** perquiro, disquiro SI. [nachgrübeln, untersuchen]. Mellyeket halgatásnak burokjával akarok inkább bétakarui, mint sem számlálgatással fezogetni (Megy: 3Jaj. II.34). Oly kérdéseket fezoget (Sall: Vár. 43). Ne is fezogetesd feletté, mert haszontalanul fáradozol (Fal: BE. 572).

[Szólások]. Nagy dolgokat fezogetesz te, halandó! (Fal: NU. 335).

elő-fezőget: [perquiro; untersuchen]. Három dolgot kell itt elő fezogetni; mert ezöket mind ösze aspalta a jesuita (Güntz: RBab. 133).

ki-fezőget: **1)** distento C. MA. ausdehnen, ausspannen PPB. **2)** elicio [herauslocken]. Még a mellyec [hírek] titkoltak-is, ki-fezogetvén: etiam quae caclantur eliciens (Com: Jan. 185).

Fezőgetés: [scrutatio; krittelei]. Nem chalatkozhatiké meg az írásnak fezogetésében (Pázm: Kal. 420).

[Feszőgető]

[Szólások]. Feszőgető munka az igazán hozzánk hajló sziveket feltalálni, de könnyű marasztani (Fal: UE. 423).

hajszál-fezőgető: [in pusillis occupatus; haarspalterisch, silbeustecherisch]. Hajszál fezogető tudósok (NótPM. 58).

FESZÜL (*fészül* PeerC. 192. meg *fészül* DebrC. 305): tendor, distendor, expandor, constringor, configor SI. [gespannt werden, gekreuzigt werden]. Meg yelenek neky Kristus mykeppen fezoztetett (EhrC. 49). Ky fan fezewle aldót ysten (ÉrsC. 496). Emberre lön, fészül mi erettvny, pöncio pilatusnak alatta lala es el temettetek (PeerC. 192).

el-feszül: [protendor, se projicere; sich ausstrecken, sich niederwerfen]. Ágán urunk Kristus Jesus elfezölne fezik (TihC. 19). Az fezweth előth az fewlden el fezwlwen mongy harmecz pater nostert (ThewrC. 54). Terdeire esuen sel fezwlnch monda: halakat adok teneköd vram (DebrC. 74. ÉrdyC. 582).

ki-feszül. Kifeszült: distentus C.

mög-feszül: **1)** [crucifigor; gekreuzigt werden]. Ew es ew tarsy valanak mend meg fezweltettek: crucifixi (EhrC. 19). Mi o emberök vele öve fezőlt meg: vetus homo noster simul crucifixus est (DöbrC. 357). Mend azokert, kikert meg fezwltel, kerlek (PeerC. 212). Jesusz keresytek, aky meg fezewlt, feltamadt (CornC. 106. 323). Ammegfezőlt Jesusnal megfezőlvell alannal (NagyszC. 98). Lata hocy az hat zaruik kwzwt az vr Jesus meg fezwluen nagion (VirgC. 34). Monda Peter: haat en meg terök, hogy te veled egyetemben meg fezwltessem (ÉrdyC. 377). A keresztén megfeszült (Pázm: KT. 158). A pápa fezwült meg a jesuitákért (Czegl: Tromf. 370). **2)** [protendor, se projicere; sich ausstrecken, sich niederwerfen]. Mindön pater nostert megfezőlvé [mondj el] es az ane Mariát terdepölvé (NagyszC. 277).

mögfezőlőe: [crucifixio; kreuzigung]. Crystwsnak bywnk-eert walo meg fezwleeso (ÉrsC. 534. ÉrdyC. 571). A kinec meg fezwlesenen historiait jegyezete az fezwült (Mon: Kép. 8b).

mögfezőlt: [crucifixus; gekreuzigt]. A megfezőlt J[esus]: Jesus crucifixus (MünchC. 106). Meg fezőlt üdnözöltök (VitkC. 91). En ees az meg fezwoltnec barattya keezek (551). O megh fezwth lbus Kristus (GyöngyC. 28). Ielenek neki az meg fezwtnec kepebe (VirgC. 19). Az megfezőlt isten (LevT. II.22). A megfezőlt Kristus árnyéka alá futok, hogy ott meg nyügdögyék fáradságom (Pázm: Préd. 536).

mögfezőltseg: [crucifixio; das gekreuzigt-sein]. Az keert az meg fezwoltseegnek abrazattyaat yelenche (ÉrdyC. 538)

Feszület: crucifixum MA. crucifix PPB. Vronknak fezwlete a zent egi luzaqban zömeink eleiben tetetik (DebrC. 36. 497). The zent fezwletöd előth földre estem (CzechC. 12). Meg alla az zent fezwletnek elwte (VirgC. 25. 63). Fabol cheualt fezwlet (Mon: KépT. 1). Feszület hordoza (Mon: Apol. 335). Feszületet halot felet hordozni (Czegl: MM. 100). Háromszor láttatot Zrini-nek fezwlet (Zrinyi: ASyr. 49).

Feszületés: [crucifixo ornatus; mit einem crucifix geziert]. Hiire sem vala a régi sz. vallásban a fezwletes ostyának, hanem Sándor pápa mühelyében keho ki 119. esztendő tájban (Matkó: BCsák. 430).

Feszült: extensus, crucifixus MA. ausgestreckt, gekreuzigt PPB. Fezewlewt Kristus: crucifixus (EhrC. 50).

FEZ: [?] Horogvece isten es vetöve wt ez munca vilag-bela, es levn halalnac es puculnac feze [fezke? fésze?] es mend w nemene (HB)

FI, FIÚ (*feyan* LevT. II.12. *atyafejotok* 37. *feyam* RMNY. III.87): **1)** filius, natus, gnatus MA. solus PPB. Unokám fia: pronepos C. Com: Jan. 120. Anyám bátya fia: matruelis MA. mutter-bruder-kind PP. Modoros Dodfia vinitor 1255. (CodPatr. V.28). Terra nobilim kyalnyfia dietorum 1287. (VI.329). Zál fiat: pariet filium (MünchC. 16). Maria az földről fel emeltetic es vitetic az ő zeretű fyhoz (VitkC. 76). Rakel syrathwan hv ftyat (JordC. 360). Tekozlo ftyv (CornC. 142). Janost hagyam aiamnac fyol (NagyszC. 91). Mas embernek ftyat gonozlo keuantam (VirgC. 8). Meg sokasyta vr isten zent ferencznek ftyayth es leant (15). Vagiok elv isteunek fya (20). Atya, ifyvy, zent lelek (ÉrdyC. 508). Dycheseg atyanak ees fyanak (KulesC. 2). Az mell oraban ingen nem allitatok az embernek fia igaz szunte az oraban iü el (Sylv: UT. L39). Minden várait engedé leányinak, fiakká tevö ő sok jószáguak (Tin. 88). Fiaikat és leányokat nemzes: filios generatis et filias (Kár: Bibl. L184). Akkor a fiak átkozzák az atyákat (Pázm: Préd. 20). Jussou eszünkbe, minémű szeretettel látá a tékozlo fiat sok gonozszágu-ntán (180). Ez istentelen fi (Absolon) (Illy: Préd. II.66). Kinek fiuja nintsen, a'nak atyája nintsen (GKat: Titk. 16). Nem is fog felelni, levelébe mondja, nintsen illy rosz fira, mint én vagyok, gondja (Gvad: RP. 104). **2)** liberi C. [kind]. Mert mindön embör természet zerent zerety azt a kitöl uagion: mint az fiak zileiöket (TihC. 7). Zerelmes leunin, nam tyeket sem ferynakh gongya, sem tyaidnak sem hsz ezkwznek gongya nem bant (VirgC. 138). Fyvam Erseböt lowa meogy (ÉrdyC. 639b). **3)** pullus MA. [junges]. Galambfi: pipio; tiki: pullaster, pullus gallinaceus; keezke-fi: haedulus MA. Lüdfi: anserculus PP. Nyomorék poszáta madár, mellynek fiait más neveli fel: curruca; kányafi: pullus *milvius; fetske-fi: *pullus hirundinis; béka-fi: *pullus ranae PPB. Az vipera az ő fiait ki költi (GuaryC. 13). Az madar ftyay: pulli avis (JordC. 246). Vgan övöltök, mikent fecke fiv (DöbrC. 244). Akara keet ga lamb ftyal uagi gerlicez ftyal adozniak (DebrC. 172). Nemeli oklatan allatnak első ftyat meg kelh vala valtani (173). Az tiknonozkben uagion elete az tyk fywnak (SündC. 3). Talaltok egy zanyrfyat meg kewtwo (Pesti: NFest. 165. 166). Eg kis niul fi (Kák: Ast. 7). Oroszlán-fi (Holt: Mes. 362). Az vad keezkéknec fioe (Kár: Bibl. L536). Oroszlány-fi (514). Rókafi (632). Idei gyermeked bárányfiak (Rady: Csal. III.270). Szamárnac fián ilüen (Kules: Evang. 10). Napfényre néző szem mntattia sas fiat (Zrinyi: ASyr. 248). A madarak fiaikat költenek (Com: Jan. 35). A pava-fiaknak tsak a tsalán tsipés-is halalos (Misk: VKert. 317). Homét fezwünk kappanokot, tyukfiakot (Illy: Préd. L419). Fűrj-fiak (GKat: Váls. II.1121). Fetske fiú (Mik: TLöv. 353). A tyukfiak igen kövérek léznek és a galambfiak igen ösztövérek (Fal: NA. 143). **4)** [particeps, obnoxius; teilhaftig, unterworfen]. Vilagossagnac fyi (VitkC. 2). Haragnak ftyay vagyunk (ÉrdyC. 574b). My vagionk wrvk vezedennek

fiái (VirgC. 49). Szerencse-fia (Fal: Jegyz. 935): *albae gallinae filius* Kr. 5) [civis; landsmann]. Ez vylaghy kiralyok kyken vezetnek adoot, az flynton eo away az ydegheneklön (ÉrdyC. 552b). Ezt hallá szizados, hadnagyak megmondá, hogy szent Pál római ember; hadnagy megkérdeze tőle, ha római polgárfi volna: tu Romanus es? (RMK. IV.189). Amaz líres neves esoh fi, Zischa János (Czegl: Japh. 124). Az Erdélyben bejött nyegédés magyarországi, tótországi újjak miképpen zabolázásának meg kérdéssokról (Thaly: Adal. II.344). 6) mas, masculus MA. münlein PPB. Az rabságból bazi iött fia (Kár: Bibl. I.426). 7) [parvus; klein]. Egy erős palánkot alkottanak, mellette tin palánkot állattak, azt erősen földdel megrakták, nyomták, gyakor bástyákat abban alkottanak (Tin. 110).

[Szólások]. Ne szidd őket, ne mondjad bitangoknak, se disznófiának (Thaly: VÉ. I.424). Nem tudom, ki lona fia vagy; egyszalúra sem esmérlec: *albus an ater sis, nescio MA. Tuduc, ki lona fia vagy (Dáv: Vall. Hhh2). Te voltálé anya, az sarkany-fia az boszorkany (Szeg: Theoph. 24). Ha a tsászár vagy király, téged fiává fogadott volna, olly feű néznél, hogy alig szólhatnánk veled (Pázm: Préd. 1094).

[Közmondások]. Az ebnek sem él meg az első fia: canis festinans coecos parit catulos (Decsi: Adag. 93). Nem eszi meg az eb az ő maga fiát (184). Az káposztás kertet éh kecskére nem jó bizna, sem a lúd fiakat pásztorra (Magyar: OrszRoml. 58). Farkasnak farkas a fia (Fal: Jegyz. 923).

ablak-fia: fenestra parva in maiore fenestra Kr. fenestella, fenestra fornicli; fensterlein PP. 1801. Az ablakon, ablac fián ki-néz (Com: Jan. 106).

Ádám-fia: [homo; mensch]. Ez vylaghy bolond Adam ffyay (ÉrdyC. 557. 367. 649). Meg waltad vram zegeny bynős adamfyath (CzechC. 70).

asztal-fia: ruscus, capsula mensae, cista mensaria; tischlade PPB. schublade KirBesz. 134. Mely levelek ennalam wona [igy] oth Kassin az aztbl [igy] fyaba (RMNy. III.53). Egy asztalra vagy asztalra való pléb két tompa lövével és két oldal kilincsesel (Nyr. XI.525).

atya-fi, atya-fü: 1) frater; bruder PPB. Azon méhből való atyafiak: uterini C. Egy hassal lett atyafiak: fratres, sorores *geminæ; két testvér atyafiú, ötsém, bátyám: frater; öszveveszténi az atyafiakat: fratres *committre odiis PPB. Atyafiuképpen: fraterne MA. Ew atyafyay megen ualanak kevsdedek (EhrC. 99). Lata két atyafiat (MünchC. 20. 22). Idegön lettem eu atamfainak es zarandok en anam fiaimnak: extraneus factus sum fratribus meis, et peregrinus filius matris meae (AporC. 18). Cayn Abelk atafiat meg öle (GnaryC. 20). Ez tizónkot atafyú [József és testvérei] (26). Lata ket atyafyakat (JordC. 364). Lazart Martanak es Magdalanak attiofiat halataiból fel tamazta (Weszpc. 7). Meg esmeröd attyadat, anyadath, attyadfyath (SándorC. 1). Elualaztatik az atyafyú az atyafütol (VirgC. 118). Wgy tarchad mynt atyad fyaat: sicut fratrem tracta (ÉrdyC. 78). Jakob nemzötte Judat es az ő atafiain: Jacob genuit Judam et fratres ejus (Fél: Bibl. 1). Eot atyafiaknac vagyon 75 forintoc (Helt: Arithm. E5). Kain Abelnek atyafia (MA: Bibl. I.4). A testvér szerent való atyafiak (Czegl: MM. 277). Amaz két atyafiak Esau, és Jákob (Ily: Préd. II.61). Te nekem testvér atyámfia vagy (Hall: HHist. II.195). Két-egytestvér-atyafi (Mik: TLev. 247). 2) cognatus C. consanguineus MA. blutsfreund, verwandter PPB. Ki vala ő neki atyafia avag rok[on]saga (DebrC. 569). Egéjék sem osz[ta]los atyafja az en iozagomba (Radv: Csal. III.108b). Atyankrol való atyaf[ü]kfiak: agnati (Ver: Verb. Szót. 2). Osztalos atyafi [az örökségből] (Szeg: Aqu. 29). 3) [proximus] necessarius C. PPB. amicus; freund Com: Vest. 119. The atyafüya tart valamyt

te ellened; frater tuus habet aliquid adversum te (JordC. 366). Ha ezak ydwezlytek ty atyokffiyat, myt tezek towaba? si salutaveritis fratres vestros, quod amplius (368). Ew atyafyfaat zerey: diligit proximum (ÉrdyC. 79b). Haragot tartotam atyamfyának ellene (VirgC. 9. 90). Atyafyay dicherietek az vr istent (37). Halgassátoc az ti atyokfiainac ügyeket (Kár: Bibl. I.157). Kedves jó akaró barátunk s atyánkfia (BethlTám. 47). Pápázó atyafiak (MNyil: Irt. Előb. 2). Ur isten ő zent felsége az ő kegyes áldásából ez elmúlt napokban látogatott meg benniünket az atyám fiával [feleséggemmel] egy kis fiával (Radv: Csal. III.5). 4) [frater, mouachus; bruder, mönch]. Nem tezik enekem, hohi en legyek kiseb atyafiú (VirgC. 66). Zent Ferencz meg gondolnan ez zent atyafyúnak w agi engedelmesseget, kezdte magat feddeny (69).

[Közmondások]. Atiafi atiafiával ió: frater viro adsit (Decsi: Adag. 54).

atyafias: 1) consanguineus MA. [verwandt]. Az zent apostoloknak ydeyőkben valanak keth yeles zyek atyafyasok (ÉrdyC. 413). Ók atyafiasok az eziganokval (Tin. 316). Az rokonságoc, atya fiasoc, az ő öveiket sirattyac (MA: Scult. 442). Vér szerint is atyafiasoc voltac (Prág: Serk. 336). Egy nehany atyafias ember: plures personae fraternae (Ver: Verb. 126). Cognatusok-is, az atyafiasok (192). Vér szerint való atyafiasok: personae consanguinitate conjunctae (335). Az két tsászár atyafias vala (Huny: Trója. 2 A2). 2) habens cognationes MA. der verwandschaft und bluttfremde hat PPB. Nagy familiájú, igen atyafias: *fortis familia PPB. Báthory atyafiasb az vrak között, hogy nem ő (MonIrók. III.135).

atyafiság, atyafiúság: 1) fraternitas C. bruderschaft PPB. A mi vronk Jesus Christusnak atyafyysaga (CornC. 1. PeerC. 49. JordC. 848). Az egész emberi természet nagy méltóságra jutott; mert Krisztus atya-fiságában öltözött (Pázm: Préd. 116). 2) consanguinitas C. [verwandschaft]. Vér szerint való atyafiság: parentela C. A rokonságról avagy vér szerent való atyafiságról (Com: Jan. 119). 3) necessitudo C. [amicitia; freundschaft, freundlichkeit]. Ha kegelmetek atyafisag kepen nem akar segeteny (RMNy. II.97). Soha nenem nekewm nagyob atyafyysagot nem teheteti, mynth ezth, hogy oda menth (RMNy. II.87). Atyafisagval es akarattal, io szinel leolekel vadnac egy mashoz (Borr: Ének 255). A szivek, elniék es indulatok közt-is találkozik nem ritkán szoros szerelmes atyafiság (Fal: UE. 389). 4) [societas monachorum; ordensgemeinschaft]. Kic egy szerzetben, atyafisagban elnened (Mon: Apol. 260).

[Szólások]. Hyzóm erty ty zereimes atyafyysagtok (ÉrdyC. 597b).

atyafiságos, atyafiúságos: 1) [fraternus; brüderlich]. Atyafisagos zeretet (GuaryC. 66. DöbrC. 284. DebrC. 212). Atyafisagos egeñlöseg (BodC. 14). Igyenes atyafyysagos barathisagra menthewnk (RMNy. II.32). Atyafiságos zeretet (Kulcs: Evang. 494). 2) consanguineus C.

[atyafiságosod-ik]

özve-atyafiúságosodik: [consanguineus fio; verwandt werden]. A magyarok az idegen nemzetekkel özve atyafiúságosodának [házasság által] (Liszny: Krón. 303).

atyafiúcska: fraterculus C. MA. brüderlein PPB.

atyafiúi: fraternus C. brüderlich PPB. Atyafiúi szerelom: amor fraternus (EhrC. 70). Atyafyyn zeretet: caritas fraternitatis (ÉrdyC. 73). Megeimere az atyafiakba az atyfiúi [igy] zent zeretetet (VirgC. 75). Atyafiúi fogadás (fraternalis adoptio) ez, mikor valaki lattya hogy vér szerint való örökös nincsenek, mas idegent engedelenségből atyafiáva fogad es jóságában bé bocsat (Ver: Verb. 127).

barom-fi: pecus MA.

egyház-fi: **1)** aeditimus C. aeditus MA. kirchner PPB. Egyház fia, egyház őrző: tutelarius C. Egyházbü: kircheuater Nom. 67. Egyház fia: aediles C. Egyház fia: aeditus Com: Jan. 124. Váradon az odaváló püspök az egyházat megégette igen alváló dologért (Bod: Pol. Előb. 4). **2)** [hídelis; gläubiger, mitglied einer kirche]. Az eklésia javai légyenek az eklésia és egyház-fiak szabadságokban, nem az esperest és pap dispositiójában (Bod: Pol. 86).

fattyú-fi: [nothus; bastard]. Fattyufi: nothus, de cujus parente non dubitatur; zab gyermek: spurius, qui non audit suos parentes nominare (Sziksz. M. Akad. Értes. 1847. 332. MA: Tan. 1130). Kurvatul való fattyúfia (Dial. 154).

fér-fi, fér-fiü (férjfi P'PBI s. v. genitale, concubitus, expertus): **1)** vir MA. mam PP. Férfiakként: viritini; férfi módgyára termett asszony: virago C. Azon ember es férfyü: mulier et vir (EhrC. 90). Igaz ferfyü: vir justus (MünchC. 81). Tyteket férfyükh gongya nem laut (VirgC. 138). Minden ferfyü forchikara vetötte kezét, mint a szülő asszonyát (Helt: Bibl. IV. 164). Hasonlított utat az eszes ferfyühoz (P'él: Bibl. 11). Az ferfyü elő vonnia szolgáló leányt (Mon: Apol. 396). Nemes ferfyü (Káldi: Bibl. 242). Termetes ferfyü (László: Petr. 203). **2)** mas C. masculus MA. [männliche person, männchen]. Férfji nemző része: genitale; férjfi után járni, kötni magát valakire: petere *concupitus; férjfiat esmért leány: puella *experta virum PPBI. Mend ferfyü (mares) es azonember, kyk ottogyel meg gylekeztenek (EhrC. 58). En sohla ferfiat nem kiuntam (GuaryC. 53). Keuntam ferfiakat (VirgC. 9). Minemew zert kelyen tartany az ferfyükhöz (136). Nyoltz napi ferfyü [nyolcz napos figyermek] (Born: Préd. 25). Ferfyüna es asszonyalattá olkotta öket: masculum et feminam fecit eos (Helt: UT. E7). (Josapat) a ferfi kuruák maradékis ki tisztítá a földöl (Mol: Sám. 362). Minden ferfiat születés után nyoltzal nappal környül kellett metélni a zidóknak (Pézan: Préd. 158). Férfji személy (Monrók. VIII. 120). A városnak minden ferfyü és leány gyermeki, és nevedékény ifjai az egerek után üdültanak (Lászy: Krón. 244). **3)** [maritus; gemahl]. Ferfiamat hazastarsul vöttem (TelC. 25). Az en ferfiamat elüötöd (48). A feleség parancsol férjének, a szegény ferfyü pedig asszonyi nyeretget visel (Misk: VKert. 362). A mit az ferfi keres, másfelöl az asszony, mint bitangját ugy osztja (Thaly: VÉ. II. 420).

[Szólások]. Nem egész ferfyü az ki csak otthon rothad (Szentm: TFü. 2).

asszony-férfi: androgynus C.

férfiás. Ferfiás asszony: virosa mulier MA. mamsüchtiges weib PPB.

férfiü (ferfyü: masculinus MAL): **1)** virilis C. männlich PP. Ferfyü megállapodott idő: virilis aetas Com: Jan. 45. Sok leányok ferfyü lelekkel vitességet tevtenek (CoruC. 275). Oly mynth ferfyü wyaskodaas koppen aly ellene az ördögnek (ÉrsC. 275). Ezert ferfyünae neueszetie: haec vocabitur virago (Helt: Bibl. I. A4). **2)** masculinus C. [männlich]. Az ferfyü magot hozzá veue (Mon: Apol. 466). Midőn le vígott volna minden ferfyü nemet: cum occidisset omno masculinum (Kár: Bibl. I. 315).

férfiúság: **1)** virilitas MA. männheit PPB. Emberkor, ferfyüség: virilitas Com: Jan. 45. Ki minélkőttel erős ferfyüséggal: viriliter (GuaryC. 59). **2)** virilia MA. priapus, pyga [männliches glied] Nom. 21. Kötelet köttenek a hatrok az ö ferfyüségara (ÉrsC. 66). Bódog az ferfyüség nélkül való, ki az ö közéül hamisságot nem ezelekedett: beatus est spado, qui non operatus est per manus suas iniquitatem (Kár: Bibl. Lu37. Pázm: Préd. 282).

férfigáltalan: eunichus Kr. (Káldi: Bibl. Mach. 19: 12. Kr.) Vannak ferfigáltalnak, kik magokat meg-herélték (Veresm:

HltMegt. 63). Láttyák vala ötet ferfigáltalnak leuny (Fr: SzJan. 98). Kappan-ember, herélt, ki-metszett, férjfiúságtalan (SzD: MVir. 106).

fogadott-fiü: adoptitius C. adoptivus Ver: Verb. Szót. 1. [adoptivsohn]. (Illy: Kriszt. 57).

fogadottfiúság: [conditio adoptivi; eigenschaft eines adoptivsohns]. (Zvon: Post. 1196. Mad: Evang. 47. Mltg: TOSzl. I. 104. PP: PaxA. 325).

gyermék-fi: [puer; knabe]. Hozzá vötte az ö gyermek fiát (Helt: Mes. 3).

haza-fia: patriae filius; einheimischer, landeskind PPB. Az otthon született városnac haza fia: indigenae Com: Jan. 123. Haza fia volt s-ma is haza fia (Matkó: BCsák. 12). Mészlénii derek ember, igaz hazafia (RákF: Lev. I. 111). Az nemes országi nemesi renden lévő hazafiai számok közé incorporálthassanak (II. 21). Nem örömet forgott hazafiainak szemek előtt: non libenter erat ante oculos suorum civium (Bal: Corn. 115). Már nem vendégek, nem jövevények, hanem örökös haza fia i vagyunk (Bíró: Préd. 19).

hazafiúság: [popularitas; landsmannschaft]. Ez (a favágó) a hazafiúságtól viseltetvén gyakran látogat minket (Mik: TLev. 14).

hazafiúságtalanság: incivilitas Csúzi: Tromb. 471. Kr.

[hazafiúsok-ik]

hazafiúskodás: [rei publicae studium; patriotisches wirken]. (RákF: Lev. III. 417).

hűg-fi. Hűg fy: consobrinus Nyirkállai XIX.

í-fi, ia-fia: [liberi, proles; kinder]. Mynden yozagtok, felessegltek, hlyatok [fyg], fyatok es ty barnotok magoknak legyenek addegal az varasokban: absque uxoris, parvulis atque immentis, pecora in uribus remanere debebant (JordC. 206). Ha mykoron yyatok hlyatok el zaporodandyk: si genueritis filios et nepotes (210. 259. 261. 285). My hazna vagyon benne az zyleknek ha az ew yay hlyay zysesseget tarthnak (ÉrdyC. 471). Ne kewannyad te baratodnak yaat hlyat: non concupisces domum proximii tui (523b). Kynek maradeky vannak, ya hlyay, felessege (612). Yozagaat morhayaat yaat hlyayt, kyket vele el nem vyhet halalanak ydeyn (645. Komj: SzPál. 94). Gyermekinek gyermeket, ijait fiait láthatta (MA: SB. 44). Szülejek nem becsálló dobsi iaknak fiaknak emlekezetekre (Mogy: 6Jaj. II. 13).

[Szólások]. Apróstól tsepilstől, iastól-üstől, ebéstől-matskástól ki-vesztek (SzD: MVir. 37).

ias-fias: **1)** [liberis praeditus; mit kindern gesegnet]. Ugy vagyom a dolog, mint valamely ias-fias telésés gazda hazában (Nagyari: Orth. 184). Apróds, ias-fias, porontyos, sok aprógyermekü felességétől nem érkezet az olvasásra (SzD: MVir. 37). **2)** [multa membra habens, in multas partes divisus; mit vielen abtheilungen]. A tevének sok ijas-fijas gyomrai vannak, mivelhogy tövisses eleséggel szeretnek élni, melykhez illendő hűtos nyelve és kemény nyéi-is vannak (Misk: VKert. 39).

isten-fia: [filius dei; gottes sohn]. Midőn Judeában egytembo lakniának az isten fia, és az ö szolgája és előttefutója (Illy: Préd. I. 70). Így vagyunk isten fia i, és szabadosok (289).

jobbágy-fi, jobbágy-fiü: **1)** [adulescens nobilis, homo nobilis; junker]. Törteneek, hogy egy iobagtyv romában memo, terce be az herceghöz, es az iambor herceg nagy yo koddal fogadaa; es mykoron lakozmafnak), keres az wr hlyw, hogy erdemlenoe lathatny zent Ersebeteth (ÉrdyC. 643). **2)** [jobbagio; frohnbauer]. De eadem terra sarviret, sicut alii de Thurocz, qui iobbagy tin dicuntur 1258. (Jorney, Czinar, Czegl: Dág. II. 71). Öszeirt jobbágyiak száma 96, lovak száma 17 (Gér: KárCs. IV. 298). (Az amuzgának, id est, az desma fiak, kiket az keresztényektől dezmaim el-vontak, Konst. 25).

köröszt-fiŰ: filius Iusticus; taufput, der ans der taufe gehoben wird PPB. Scent Marc ewangelista volt Peter apatalnac kereszt fia (MünchC. 71).

király-fiŰ, király-fia: **1)** filius regis, princeps regis SI. [könnissohn, prinz]. A köner lo nem gondol aval ki rayta il, bator kiral fia legon es, hoeg meg serzik (BodC. 10). Ky lygen ez keraf fyv (DebrC. 513). Szulimán eszásár indúlása, királ fiát meglátása (Tin. 7). Mi dolog hoeg te kiraly fia naprol napra igen el ősztóuerőszól es el heruac? (Mol: Sám. 174). Egy Apollonius nevű fő kiralyfi érkezek Tyriabol (Apoll. 5). **2)** [?]. Terra nobilium kyralfyfia dicatorum 1287. (CodPatr. VI.329).

[Szólások]. Fabula Milesia, király fia Kis Miklós beszéde (Deesi: Adag. 341. MA.): ein märlein PPB. Immár csak hiúságos mulatságra vágyodnak, költött fúbulákra, királyfia Kis Miklós-ról, poéták óriásiról (RMK. I.340).

kurva-fi, kurva-fia, kura-fi (*karafia* ? Gvad: RP. 42. *korafia* ? Gyöngy: Cup. 21): [meretricis filius; hurensohn]. Zdynya kezdettek besthye, kwrfafyanak (RMNy. II.189). Mouda az ifiu oroszlan: Bizony ezennel meg állom boszszudat az perentel kurua fián (Helt: Mes. 358). Meg araszola a gyermek oroszlan a nyomdékot és monda: O kurta kurua fia, ki reuid lábotskáia vagyon (359). Bestie arolo kuruafi (ComBal. 13). Nosza az beste lélek kurua fiának ne hadjku elvinni az lovakat (MonOkm. VI.60). Nem igazán esküdtek meg, eb anyáju, hitetlen, bestye kurua fia (MonTME. I.77). Ne szidd kurua fattyának, kurafi csináltának (Thaly: VE. I.424). Igy vér meg az isten, beste kurua fia, pernahájdér luzó-vonyó, ördög fia! (Thaly: Adal. II.106). Beste karatia (Gvad: RP. 42).

láda-fia: locus, forulus SI. arcua cistae Kr. [schublade in der truhe]. Az arany szerszámokat tegyétek a láda fiába (Helt: Bibl. II.121). Az elseo láda fiaban egi erzeniben vagion hat zaz hoszonnegi arani förent (Radv: Csal. II.27. 315).

madár-fi: pullus, avicula SI. [junger vogel]. Madár-fiŰ: *proles volucrum PPI. A madárfi pipog: pullus pipit (Com: Jan. 39). Madár fiak, toronkatzok: pipiones (35. Kár: Bibl. I.178).

mostoha-fiŰ: privignus C. der stiefsohn Com: Vest. 142. Tiberius Augustosnac mostaha fia romai imperator regnal huszan három esztendeig (Szék: Krón. SI). Hoeg megh hallotta volua az en mustoha fiának megh ieoweset (Pont. 23).

ős-fi: **1)** haeres, indigena, domesticus MA. erb, hausgenoss PPB. Kananeus nemzeth, kyk ewssfy zerenet valanak Noé nemzeteből, kyknek attyok vala kanaan Noenak eeggyk fya (ÉrdyC. 435). **2)** [frater, monachus; mönch]. Kyt meg tartának mynd ez may napygan az ew zent zer[z]eteeben jambor ewss fyak (ÉrdyC. 632).

pártos-fi: desertor Illy: Préd. II.529.

szó-fia. Szófia-beszéd: fabula MA. [uunüttzes gerede].

szófiás: [fabulosus; fabelhaft, unsinnig]. Immár régen azokat mint szófiás beszédeket által-nyársolta szent Jeronymus (Pós: Igazs. I.22).

tábla-fia: [assessor; beisitzer, gerichtstafelbeisitzer]. Fő direktorá tészik, vagy szék bírójává vagy tábla fiává (Felv: Dics. 58. TörtT. 2 I.153).

unoka-fi: nepos Com: Jan. 119. [enkel].

úr-fi: herulus Kr. [junker, junger herr]. Attia ötet egi nőmő ur fyunak adnak (DebrC. 190). Ez zent wr ffw (Jézus) (ÉrdyC. 33b. 615b). Három nemes wr ffwak (549. 509. 642b). Wettem az wryfaknak atlachot [egy szolga írja laza Bécsből nagyságos asszonyának] (RMNy. II.108). Az Amhát basa szót beadott vala, az eszásár hitit úrfinak (Losoneczinak, Temesvár kapitányának) ajánlá (Tin. 82. 85). Hogy az jambor úrfiat Báthory

Istvánt a naderspásúsból kivethessék (Moulrók. III.138. Tin. 81. 82. 85. MA: SB. 141). Féltvén a reá bizott urfit, jött onnan Norinbergába, onnan Prágába (Bod: Pol. 73). Ez az asszony kis-asszony korában ment volt gróf Bethlen István urfhoz (205). Az urfiak magok egymástól ugy megrühesedtek, hogy már minden kitellhető gyalázatnál feljebb vagyon dolgok (Fal: NU. 264).

úrfiáság: [habitus nobilis; junkerfigur]. Az egész fejemet bé is püderozta, s így a csikós-bojtárt úrfiásra hozta (Gvad: RP. 84).

vásár-fia: mundinale, donum mundinale Kr. [jahrmarktsgeschenk]. (Gér: KárCs. IV.396. Thaly: VÉ. II.79). Az asszony-ság a legujjab módi formára le tözött és fel szárnyozott bubotkat, kézre valót azon opera s tsipke-műből, utólyára az kövekből és más ráritásból is válogat valamit; s a kalmároknál hagyván alkalmas adosságot, hazatér, hogy lerakhassa a vásárfiat (Fal: NA. 143).

világ-fia: vanus, mundanus, studiosus rerum mundanarum SI. [homö voluptatibus delitus; weltkind]. Ha ez ilyen világfiával és bor-emberekkel kitészünk (GKat: Váls. II.312. Thaly: VÉ. II.64).

fiacska: **1)** filiolus C. MA. söhnchen PPB. Vgy mond: Fyachkaym maragayatok evbenne (CornC. 146). Fyacskaime zeresettök egimast (DebrC. 71). Egy kyssed fyachkam vagyon az varasban (ÉrdyC. 338b). Fiachkaime, az vtolso ora ielen vagyon (Mon: Apol. 460). Dávid könyörgése fiatkájáért [így] (Szathim: Cent. 74). **2)** pullus C. pullulus MA [junges].

Fial: **1)** filiolus [söhnchen, kind]. Fialim, mel nehez penzbe bizocnak be menni istennec orzagaba (MünchC. 92). Fialim, meglén keusesenneiglen tü ueletec vagoc (200). **2)** Fyal: privignus [stiefsohn] Nyirkállai XIX.

Fias: **1)** foetusus C. [junge habend]. Fias tik: gallina pullos habens MA. Ffyas tyk (ÉrdyC. 173). A fyas orozlan a halot zagattya, micoron megl akad (NádC. 594). Giermeket eg fias kamondor [így] körül forogia (Kák: Ast. 4). Fias szamar (Mel: Préd. 125). Fias juh (Radv: Csal. II.403). Fias farkas (Misk: VKert. 180). **2)** [liberos habens; söhne habend]. Nem levén soha nő, sem fias ember (Monlrók. III.58). Vanuak olyak kiknek fia magzatot ad Isten, ne jöjj koma közel hozzám, fias vagyok mostan (RMK. IV.257). **3)** loculatus PPI. [mit fiatelem versehen]. Fias-láda, fiókos: loculata arca v. arcua PPI.

[Szólások]. Nám anni fia vagyon mint egy fias disznónak (Deesi: Adag. 157).

Fiatlan: sine filio, destitutus pullis SI. [ohne söhne, ohne junge]. Jütt az fejöre fiatlan juh (MonTME. I.286. GKat: Váls. I. Előb. 11).

Fiaz-ik, fiadz-ik: pario, gigno MA. pullulasco PPBI. gebären PPB. Vvöléc ki nem fiazs: clama, quae non parturis (DöbrC. 308. Sylv: UT. II.114). A szfildisznokis ot atomot gyütt-nec es fiaznac (Helt: Bibl. IV.57). Ludoc, tyukoc mikor fiazic (Bor: Préd. 34). Caluinus maga tudomania által szült es fiazot maganac fiakat (Mon: KéPT. 77). Az ő wñdie fiazic: vacca peperit (Kár: Bibl. I.524). Fiazdik a nyul (Misk: VKert. 172). Az oroszlan az ő fajzását holtul fiazza (Ker: Préd. 409).

[Közmondások]. Nem sokat fiazik a hamis kereset (Kisv: Adag. 357).

mög-fiazik: ∞ Az dyzno meg fiazik (RMNy. III.40). Űneiek naeg békéuel fiazik meg (Mel: Jób. 51).

Fiazás: [partus; geburt]. Meg az vadakatis az fiazás meg szelediti (Prág: Serk. 323).

Fiazat: [fetus; brut]. Fajzati vagy fiazati (GKat: Titk. 275).

Fiazmány: ∞ Ez a vélekedés nem egyéb, hanem az által-állatozásnak tsudás fiazmányja (GKat: Vált. II.1208).

Fiazó: [fecundus; fruchtbar]. Bűn fiazó es szaporodo (Mel: SzJán. 444). Capra, fiadzo ketske; caper, ketske bak (Com: Vest. 13).

Fiasztal: pullifico [junge gebären]. Az madarak fiaztalmakala: aves pullificabant (EhrC. 145).

Fiaztat: [parere facio; werfen lassen]. Az iwokotis fiaztattam (RMNy. II.311). Az boldokevwyffalwssy mezeon fiaztat-tak az baskayak (317).

Fiók: 1) [pullus] avis plumescens SI. [junges]. Fiók réz: anaticula PPBL. Fiók ölyv: neopterus accipiter PP. Egy borju fiókot, se marhájokat el nem vitték (MonTME. III.41). Akkor fogathatnak pedig könnyebben meg a róka, míg tsak fiók és kúsdind (Misk: VKert. 162). Alig kelhető-ki csöcsömös korából, mint fiók kércézvén fészke kosárából (Gyöngy: KJ. 102). 2) mensae v. cistae loculus, arcula, forulus SI. [fach, schublade]. Hogy a tevék a kemény eleséget jobban meg emészthetnek, szükség volt, hogy gyomroknak sok fiókjai lennének, hogy a megótt eleség szintelen egyikből másikba által menvén, jobban meg emészthetnek (Misk: VKert. 39). Szívemnek minden fiókjá tele a kélhez való szeretetemmel (Mik: TLev. 18). Adhassak pogását fehér liszt lángjából, lovakuak abrakot pajta fiókjából (Orezy: KultSz. 153). 3) subalternus SI. [untergeordnet, filial-]. Fiók tsont, molly a vállat a melyhez kapcsolja: clavícula PPBL. Mind az fiók s mind az csoporos strásákát revideáltam (Mon-lrók. XV.145).

Fiókos. Fias-láda, fiókos: *loculata arca vel arcula; fiókos vagy kalamáris láda: *arcula loculata PPL.

[Fióka]

Fiókás: [puellus, puellula; kindchen]. Szerelmes fiókásom! ... A te apókád (Nád: Lev. 15).

Fiú: 1) filialis MA. kindlich PPB. Fywy feelelem (ÉrsC. 535). Fywy zent feelelem (ÉrdyC. 559). Fyuy zeretet (DebrC. 419. CzechC. 42). 2) [masculus; männlich]. Zyl teenedek fiwy magzatot (ÉrdyC. 344b). Szülo fyui magzatot (Mel: SzJán. 299).

Fiúság (elky *fyassag* CornC. 144): 1) filatio, filii dignitas MA. dio erkennen für einen sohn, die würde eines sohnes PPB. Az isteny fyvsagnak valasztasa (CornC. 1). Lelky fyusag (VirgC. 137). Meeg mimagunk se mimagunba ohaytnak az lelki fyusagot varuan a mi testöknnek meg valtasat (Komj: SzPál. 73). Isten fiúsaga (Mel: Ének. 30). Minket az isteni fiúságra el-petsétel (GKat: Titk. 265). 2) [sexus masculinus; männliche linie?]. A Magoesi familiájának itt szakada magva a fiúságon [fiú ágon? fiágon?] (TörtT. IV.75).

FIAT: [abundantia; reichlichkeit, ergiebigkeit?]. Ha most az halfogásnak jó fiatja volna, hagyjad meg az praefectusnak, mind kecségét, tokot, vizát fogasson számunkra (RákGy: Lev. 383).

FIATAL (fiotal Czúvár): 1) novellus, germen, stirps MA. junger baum, neuer stamm PPB. Tul fiotal [tölgy] arbores 1302. (f. zúvár). Kiknek fiay mikent plantaltnak fiatal (AporC. 116). A lelec az fyatal faute moga zorent fel emelkedhetic (VirgC. 7). Az te feleséged ollan leszen mint a tormó szőlő tí, es az te fiad mint az olai faac fiatal (Szék: Zsolt. 138). Az ő gúf-korenc fiatalat hagiatoc a földön (Szék: Krón. 45). Az mel vad faban szilid oltatik, giorkota az tduen vad fiatalok ünnek ki (Fél: Tan. 318). Úgy őrszi s neveli isten a gonoszok szeren-tésjét, mint a jó gazda békerített kertében neveli és őrszi a szép fiatalokat (Pázm: Préd. 24). Mint az tdkében oltatott fiatal, meg foganodnék az keresztység (Pázm: Kal. 471). Az josszag nak keresésében az fundamentomra, es az josszag gyűkerero kell tekintenünk es nem az ágra avagy fiatalyara (Ver: Verb.

42). Ez lidou láttam egy halyog fa fiatal kinek temérdek-ségbe nem volt nagyobb az embernek őreghbíki vyanal (SzCsomb: Útleír. 64). Az ferfi az erdőn le vága az cserfa fiatal, mellyel osztán meg orvosollya az gonosz aszszonyiálatot (MesésK. 31). Ültess egy baraczk fiatal; mikor látod hogy meg fogott (Rady: Csal. III. G3). A fiatal nevéndékeket és fátyú ágakat martius-ban (ültetik, Lipp: PKert. III.112). Siess teremtd uradhoz szépen fel-sördült ifjúságodnak első fiatalival s ydon-úy zsen-géjével (Fal: NE. 54). Kertnek fiatal (Fal: Jegyz. 936). 2) juvenis Oertel: Harm. 135. [jung]. Gyerimkeded fiatal authorok-nak lija (Tom: Vigaszt. 147). A musikáru szolván: tudgyuk hogy az udvar fiatalnak a, b, cje, könyörgő könyve, dellyest s esti gyönyörűsége (Fal: NA. 230). Az őregség és a lehílt vér már nem indul a fiatalok felforrására (Fal: NU. 252). A fiatal rend vigan és bocsülettel multhat (226). Fiatal világ, ne dicsekedjél ifjúsággoddal (Fal: BE. 574). Fiatal szép (Fal: Jegyz. 934). Tekintek alak gardistákra, fiatal grófiókra (Gvad: Orsz. 47).

Fiatalka. Ifjacska, fiatalka: julia (MA: Bibl. Magy. 3)

[Fiatall-ik]

ki-fiatallik: egermino MA. hervorsprossen, herauswachsen PPR.

Fiatalos: [sucrescens; jung, frisch gewachsen]. Nem methteonk fel az fyatalos erdeokre (RMNy. II.318).

Fiatalosod-ik: [vestior; bewachsen, bewaldet werden]. Majd mennyi linea benne vagon, amyi mérges gyűkerű tse-metékkel fiatalyosodott könyvetkskének erdejében vadászdogalna (Pós: Válasz. 19).

Fiataloz-ik: [egermino; hervorsprossen]. Ismét más hét buzafejek fiataloztak ezek után (Pécsi: Biblia. 1634. Nyr. XVII. 573).

Fiatalság: juvena, juvenus Kr. [jugend]. (Bíró: Micae. 190. Kr.) Csak Justina leány aszszon magammal eljedgyzettem, előbbenyi férjemtől maradtott gyermekeimnek gondviselése fiatal-ságában reá háraumlud 1750. (Nyr. XIV. 132).

[FICAMÍT]

ki-ficamít: luxo C. [verrenken]. Tsak nem kifittzamittyák szomeket egymásra néztekben (Fal: NA. 189).

mög-ficamít

[Szólások]. A sok gyenge ortzak, s ártalmas képek meg-vesztik szemeket, és a sok hamis principium meg-fitzam-ittyá eszkeket (Fal: NE. 70). A kevélység fitzamittyá meg eszt az embernek (99).

Ficamítás: luxatio Kr. [verrenkung]. Angliában a hajlagó testnek nyughatatlansága, ide s amoda ficamítása, térdnek láb-nak változó ránkattasa, a mértékre szabott és kinzott lépések mind azon esűtságon (Fal: NU. 320).

[FICAML-IK]

ki-ficamlík: eluxor MA. sich verrenken PPB. (GyöngyD: Cup. 597). Egy árokba bédíltt deresével egyíltt, lála kifczamlott (Gvad: RP. 99).

kificamlás: eluxatio MA. verrenkung PPB. (Mogy: Sza-Öröme. 111).

Ficamlás: luxatio [verrenkung]. A sántáknak sántétásoc a ki-menyíléstől, ficamlástól vagon (Com: Jan. 55).

[Ficamltat, ficamttat]

ki-ficamltat, ki-ficamttat. Ki-fitzamttatni valami izét: *extorquero articulum PPL [verrenken]. Forge tsontyát edgy illetéssel kifitzamttatá (Mogy: SzaÖröme. 119).

FICAMOD-IK: luxor Kr. [sich verrenken]. Fitzamodott, iszamodott, ki-menyíltt: luxatus PPL.

[Szólások]. Semmi nutató bizonyosságot nem hozhata, hanem esavargásra ficzomodék, s-azt mondgya (Matkó: BCsák. 171).

ki-ficamodik: eluxor Kr. [sich verrenken]. Kificzomodott: eluxatus; kifitzamodot lábú: scaurus C. A kifitzamodott tagokat helyére allattya (ACsere: Enc. 237). Kificzomodt a balkezem vállamban (Monlrók. XXVII.119).

ki-ficamodás: luxus, chalasis C. [verrenkung].

még-ficamodik: luxor; verrenkt werden PPB.

Ficamodás: luxatio; verrenkung PPB.

Ficamodott: luxatus PPL [verrenkt].

esze-ficamodott: [demens; albern, verriekt]. Névetik az esze-fitzamodott urfiatskát (Fal: NE. 34). Esze-fitzamodott az, a ki mindenre nevet (Fal: UE. 473. Fal: Jegyz. 933. SzD: MVir. 133).

[FICEML-IK]

ki-ficemlik: [eluxor; verrenkt werden]. Az ki ficzemet tagot meg gyógyttya (Mel: Herb. 14).

Ficemlés: [luxatio; verrenkung, verstauchung]. Ficzemlést, heuségből löt fő favást gyógyít (Mel: Herb. 140).

[FICEMÜL (feczült? Mel: Herb. 41)].

ki-ficemül: [eluxor; verrenkt werden]. A ki ficzemült tárgokat gyógyttya (Mel: Herb. 119). Ezen tört leuelét (a keserű lapunak) ki feczült [így] és törtöt tágra ha kőtöd használ (41).

FICERE: ornatus, ornamentum SI. [putz]. Költ tobzodásra, ficzerere (Born: Préd. 399).

Ficeréz, ficeréz: orno, polio, como MA. zieren PPB. anputzen Adami: Spr. Igy ficzerezetec az Christusuac dolgait szepituen vilagi modra (Born: Préd. 77). Ficzerezetec magokat ruhazatokkal (391). Ficzerézöd magad, mint az aszszony ember: e Massilia venisti (Decsi: Adag. 336. Kisv: Adag. 139). Feselegünkre, hinto szekerekre, abronczos szoknyákra, azt az mit országunk oltalmára költethetünk, ne ficzerezzük (Soós: Post. 300).

fői-ficeréz: ∞ A hid széleit és végeit faragott képekkel, ékes tornyoskákkkal fel-fitsérezték [így], fel ékesítették (Moln: JÉptil. 221).

FICKÉZ: [orno, como; zieren]. Magokat felettébb ne ficz-kézzék (GKat: Váls. II.1104). Ne kentefitél, ne ficzkézd azokat [arczfestéseket] az orczádra (1109).

FICOMA: [ornamentum; putz]. A királyi menyaszzonynak minden ficzemája [így] egy páva farkának árnyéka sem lehet (Bethl: Élet. 180).

Ficomás: [ornatus, comtus; geputzt, geschniegelt]. Vetkőztesse ki a religiót abból a ficzomás, kendőzött, pénzázott maga találmányi köntöséből (Bethl: Élet. 53).

FICKÁNDÓZ-IK (ficskándozó Matkó: BCsák. 230. fítskándozék Szentm: TFü. 6. vitzkándozik GKat: Váls. I.1063): **1**) saltio, petulcio, lascivio Kr. [umherspringen]. A bakoc ha rutül fítskándoznac és öklelnec, nagy vész leszen (Cis. G). Heában ficzkándoztok (Bal: CsIsk. 144). Ha az ő ficskándozó kérdéseire meg nem felelek (Matkó: BCsák. 230). Kőnnyen járó pey lován csak el fítskándozék (Szentm: TFü. 6.) **2**) exsilio Kr. [spritzen]. Annny vér ment-ki a szent György testéből, hogy azokra-is ficzkándozot [így?] a kik jelen voltak (Illy: SzÉlet. III.55).

1. FICKÓ: cotula, calculus ligneus MA. guttulus PPB. [fläschchen]. Kristály üvegek és ficzkóc (vitra crystallina et cululli) pobár székben le rakattatnac (Com: Jan. 111).

2. FICKÓ: adolescentulus: kleiner knabe PP. 1801. [kerl]. Bort fitzko! wein her, jung KirBesz. 63. Fitzko, gyermek, adj

innunk: gargon, donnez-nous à boire (98). Ficzko koromban (Bethl: Élet. 193). A nig a fitzkonak szárnyát ki nem tépik, sok felé el ropdes, mindenütt bé lépik (Fal: Vers. S99). Felyebb hágott ficzko már két garádiescsal, az oskolát járja több nagy kamazokkal (Orczy: KöltH. 56). [Vö FI]

FICSÓR, FICSÚR: [puer Valachicus; wallachischer bursche]. Egy more, egy oláh ficsor, egy cigány gyermek nem születethetik, sem meg nem halhat az ő akarátja nélkül (GKat: Váls. II.19). Ha ficsur fátáját vezeti kezénél, mosolyog s meg lesi bikfa töviskénél (Orczy: KöltSz. 165).

Ficsórka: ∞ Az haricska határ-buza vajki jó puliszka! az kötes-liszt ficsorkának igen jó malajka (Thaly: Adal. II.103).

FIGURA: [iugae; possen]. A calvinistak a testen test jelét, a vizen szent lelket magyaráznak: a luteristak ezt a figurát pökik (Pázm: LuthV. 240).

Figurás. Figurás kötő: bunt band; du ruban figuré Kir-Besz. 132.

FIGYELÉM (fügelmes Born: Ének. 139. fítgjelmetes Land: UjSegits. 3. fítgjelmezni Zvon: Osiand. 9. fiteigjelmezzen? Erasim: Erk. 31. fegyjelmetesen Kár: Bibl. I.520): attentio, vigilantia Kr. aufmerksameit Adami: Spr. Föltöttébb-való szemességes figyelem kívántatik bennünk, hogy ebben a gonosz világban se isten, se ember ellen ne vétünk (Fal: SzE. 522). Nem esze hire nélkül, hanem előbb elméjével tanátskozván, akkor-is nagy figyelemmel észti meg nyelvt (Fal: UE. 387). A sok mondatmonda közt figyelem kívántatik, hogy végére mehess a valónak (406). Figyelem, szorgalom, vigyázó okosság (Fal: Vers. 900).

[Szólások]. Ótet figyelembe veszik az emberek (Fal: UE. 363).

Figyelmés: propensus, attentus MA. [aufmerksam]. Igen figyelmős: perattentus C. Figyelmesen olvasni az újságokat: *devorare res novas PPB. Mykoron nagy figyelmésön es eedes leelekkel halgatnaa (az evangeliom olvasását ÉrdyC. 572). Halgass meg, vram, legy engedelmes, vram, legy fügelmés (Born: Ének. 139). Fügelmessen oltalmaznak magokat (KNagysz. 1621. H2).

Figyelmetés: intentus MA. aufmerksam PPB. Figyelmesen: attente C. intende MA. aufmerksam PPB. Ha figyelmésön gondolodod (ÉrsC. 47). Atyafyru zeretetnek általa egy-mas zerelemyre figyelmetesek (Komj: SzPál. 91). Figyelmetessen: purgatis auribus (Decsi: Adag. 116). Az népet intette az énekek figyelmetes hallgatására (Kár: Bibl. I.188). Hallyátoc meg fegyelmetesen [így] az én beszédemet (I.520). Légyetek figyelmetesek a halgatásban (Pázm: Préd. 23). Ha ezeket figyelmetes és általható értelemmel oluasad (Bal: CsIsk. 124). Czoda nagy ohaitással es kiuansaggal valanac annac varasaban figyelmetesec (EszT: IgAny. 110). Figyelmetes megmondolás (Illy: Préd. I.3).

Figyelmetesség: attentio Kr. [aufmerksamkeit]. (ÉrdyC. 345b. 523. 564). Az én irasomat figyelmetesseggel oluassa (Mon: Apol. 429). Figyelmetesség vagy igyekezet (Illy: Préd. II.207).

Figyelmetlen: inattentus, non attentus Kr. [unaufmerksam] (Csúzi: Tromb. 68).

Figyelmetlenség: inattentio Kr. [unachtsamkeit] (Csúzi: Tromb. 516).

Figyelmez, figyelmez-ik: attendo C. ausculto MA. genau auf etwas merken PPB. Rea halgatoe, figyelmezőc: intendo MAL. Fügelmézied a pagimentot: ecce pavimentum, animadverte (BécsiC. 174). Figelmézetek a hamis prophetactol: attendite a falsis prophetis (MünchC. 26). Rea figyelmezveen monda (ÉrdyC. 417). Ez yeket en zerető atyamfya ygen figyelmezzed (ÉrsC. 28). Kyknek ertbelmeth yghen figyelmezzed

(33). Figyelmezyed, my wagy, myre wagy (528). Figyelmeszik vala reaiok: intendebat in eos (Fél: Bibl. 183). Figyelmezzel az tudomanra (Beythe: Epist. 46). Az wr nem figyelmezc az ti beszédetekre (Kár: Bibl. 1.158). Figyelmezie vala az ő szájára: observabat os ejus (MA: Bibl. 1.244. II.36). Az iras kihez figyelmezzúne (Zvon: Post. 1.697). A pápások ilyen eselekedetekkel őrdőgi tudományhoz figyelmeznek (Matkó: BCsák. 400). Figyelmezzenee, vigyázzanae, halgassanae (Com: Jan. 151). Figyelmezz az alkalmatosságra (Com: Vest. 99). A szoló istenre figyelmezzék (Mad: Evang. 200). Figyelmezzon reá (Tof: Zsolt. 635). A világi dolgokra figyelmezzék (Bothl: Él-t. 6). Ragadozásokra és lopásokra figyelmeznek (Illy: Préd. II.162). Trágár beszédekre nem figyelmezz (Hall: Paisz. 467). Fialat világ, figyelmezz a bőségek intésére (Fal: BE. 574). Oly keservesen jajgatott, hogy a király őtet figyelmezte (Könyi: VM. 2).

Figyelmezés: attentio C. aensultatio MA. aufmerkung PPB. Rea figyelmezés (ThowrC. 180). A beteget nem kell sok olvasással terhelni, avagy sok figyelmezéssel (Tarn: Bar. 63. Land: Ujsögits. I.14).

Figyelmező: [attentus auditor; aufmerksamer zuhörer]. Százezeren lettek volna prédikálásának figyelmezői (Tarn: Szents. 151). A tanításra figyelmezőbbé kezd lenni (Megy: 3.Jaj. II.39).

Figyelmeztet: facio attendere MA. aufmerken machen PPB.

FIK, FÉK: [coeo cum femina; beschlafen]. Pap fők lonat s őrdög bűnös, vel: ő tőtte s másra kenni: hoc calcamentum consuit Histiaeus, Aristagoras induit (Decsi: Adag. 204. Kisz: Adag. 211).

[Szólások]. Azt sem érdemled meg, hogy a kufya-fiktáf uramnak nem hívom (Thaly: VÉ. II.259).

Féköd-ik. Féködni: verbum obscenae significationis, futuo MAL. [unzucht treiben].

Fikolód-ik: [identidem coeo; unzucht treiben]. Ugy a leányoddal is fikolódlhattál [így] volna (Nyr. XIV.461).

FIKA: gregarius pedestris miles SL. [infanterist]. Asztalos Mihály haláláért attunk az kádnak 7 ft.; fika haláláért 99 ft (MontME. I.19).

FIKARC, FIKARTY: [fibra, fimbria; faser, franse]. Fikartz: fikarty, rojt, rost, szál SzD. A vizelet közepiben szőr és pohló szabásu fikartyókis neszálnak (ACsere: Enc. 283). A békának szeméről két fikarty függ le (221). A gyökeres allatok részei nedv, lév, fikarty (222). A sáfrány fikartyai (145).

[Szólások]. Egy *fikartzot sem adok; egy fikartzu sem maradt SzD.

FIKE: [?] Im csiodalkosom az Kys Marton dolgan, hogj megjs sőny jo vegeth nem vegezlethőt az fike velo; kögelmedeth kerőni, hogj kgmedys erőltesse az fiketh, hogj adig ne hagian nyugodny, hanem oel napal raitha legiőn, hogj vőgie ky azt az onath imar rütha, ha az tőby nem letheth (RMNY. III.6).

FILAGÓRIA, FILEGÓRIA: stega PPI. nubilarium; weterhütte, luthans PPB. Filegoria, szün, melly alá eső-ellen ember vonja magát: nubilarium vel nubilar PPB. Filagoriac haz földénece ki-álló ereszi (Com: Jan. 107). Az házaz nélköl való ház filagoriauak (subdiále, altan) mondatik (Com: Orb. 135). Le filhetünk az árnyékon a filegóriában, kumyoban: wir können uns an schatten setzen, ins gartenhäuslein (KírBesz. 89).

FILÉGRÁM, FILIGRÁM. Filigrám munka: opus phrygium aurifabrorium SL. [filigran]. Filegrám munka (Gvad: FNót. 43).

FILLÉR (*feller* MA: Tan. 1128. *feller* Kisz: Adag. 138. *fillyér* Pázm: Préd. 266. Pázm: Kal. 599. Illy: Préd. II.94. *filler* RMNY. II.171. *filler* Zvon: Post. II.162. Com: Jan. Land: Ujsögits. 1.527): teruncius C. obolus MA. assarius PPB. heller, pfennig PPB. Fél fillér: semiobolus; más fél fillér: sesquiobolus C. Két fillér nyomó vagy draehmánae, fertonnac harmad része: serupulum Com: Jan. 166. Eg őzueg azzon, kinek csak két fillere vala (GuaryC. 39. JordC. 127). Azion neked egi filelr [így?] arat (VirgC. 101). Hogy minden renes forynthra egy hethen wswrath tartozzam adny egy magyar fyllyerth (RMNY. II.57). Az obulus tett eg oszporát s-egé fyllyert (Mel: Sám. 37). Az abrugbányaiaknak egy fillért se adass edesem, valamig eleget nem tesznek kötéseknek (RákGy: Lev. 159). Mind egy fillérig küldd ki memél hamarabb (237).

[Szólások]. Ennet ki nem meg, mig nem az utolsó fillerig eleget tesz (GuaryC. 9). Onnan ky nem yewz, myglen meg nem fizeted az vtolso fyllyert es: non exies inde, donec reddas novissimum quadrantem (JordC. 367). Minden byne meg boczatatot mynd az vtolso fillerig (VirgC. 36). Völt azért két tillyérel a vásáron: acetum habebat in pectore (Decsi: Adag. 603).

[Közmondások]. A fellér is pénz (Kisz: Adag. 138).

Fillérecske: terunciolus PP. [heller] (Fél: Tan. 149).

Fillérés. Két-fillyeres: diobolaris MA. Négy filleres kurva: *quadrantaria meretrix PPB.

Fillérke: [obolus; heller, pfennig]. Egy füllérke sem uala, hogy valami étket vehetet volna a vásárt a kuffároktól (Helt: Krón. 126).

Fillérez: 1) [obolus do; hellerweise geben]. Nem úja-között fillérez, hanem ki-terjesztett teli marokkal adakozik a szegényeknek (Pázm: Préd. 250). 2) Fillérezni avagy a vendégség árát meg-kérni: *collectam a convivis exigere PPB.

Fillérezés: collecta, symbolum; die zusammentragung der zechen PPB. Szegény barátunk lakodalmát segítő fillérezés, ajándék adás: eranus PP. Ha fillierezzel, miselen ellene alhattonk volna az őrk balainak (Kár: Hal. II.4).

FILLOZOFIA. Az elmét készíti a filozofia: animum *fabricat philosophia PPB.

FILLOZÓFUS: [philosophus] (Pázm: KT. 5).

FINCÁROZ: petuleio, lascivio SL. [mutwillig herumspringen]. Ezt azért az testy szabadságnak finezározását, az vj evangelistákbanis chuda meny nyilvan meg tapasztalhattuk (Pázm: Kal. 312). Erőt köll venni a dőltegg testnek finezározásán: cupiditates *donandae sunt (WF).

FINCOL: ∞ (A madarász) kezdte az ő lepes veszszéit itt a madarac melet a fáknac ágaira föl rackogatni es a fáe alá flúen siűlteni kezdte es külemb külemb módon fintzolni (Helt: Mes. 184). Organálnac, fintzólnac, énekelnek néki (Vallást K3) Ezekhez hasomló finczolásokkal görieszti föl Pázmán az ő olvasoit: cziédzőzés, bagzódás (Zvon: PázmP. 104). [V8. FÜN-CÉS]

FINDSA, FINDSIA (*findsal* Czegl: Dag. Előb. 30. *findchán* Zrinyi: I.47): scyphus indicus; tasse PPB. Ali passa le-fíteti s mindgyárt az ő szokások szerént való vendégséget indit, es egy egy findsal cavét, s az után serbetet hozat (Czegl: Dég. Előb. 30). Kavét kichin findsiából körpögeténece (Zrinyi: I.47). Egy pipa dohányt ad (a török), egy findsa kavét (Mik: Törk. 82). Az három atyafi adott egy-egy pár porzellán findsiát (Haz. I.378).

Findسانی: [scypho: eine tasse voll]. Három öreg findsáni vért boesztattam ki (Montrók. XV.68).

FING: ereptus ventris MA. peditus, visium PPB. bauchwind PPB. Bűdös ting a képeknee neue (Mel: Sám. 438).

[Szólások]. Tiszteességgel monduán, egy fingbe vettötte vala remenségét (Helt: Mes. 309).

[Közmondások]. Az ki féltében meg hal, tudod miuel harangoznak annak, fingual (Decsi: Adag. 16). A ki féltében meghal, annak finggal harangoznak (Kisv: Adag. 411).

Fing-ik: peditus PPBl. [bauchwind, furz]. Hasadnak szelít fingasodat megtartani: retinere flatum ventris (Erasm: Erk. 21).

[Szólások]. Mikor a bika fingik, akkor szólj, akkor is azt mond: hallom uram (Fal: TÉ. 927).

Fingás: peditus PPBl. [bauchwind, furz]. Hasadnak szelít fingasodat megtartani: retinere flatum ventris (Erasm: Erk. 21).

FINOM, FINUM (*finum* Megy: Dial. Előb. 3. Megy: Szöv. 28): clarum, purum, praestantissimum Oertel: Harm. 49. purus, electus, callidus SI. feim Adámi: Spr. SI. *Finum arany: aurum obryzum, purissimum MA. rein und lauterer gold PPB. *Finum ezüst: argentum pustulatum, argentum excoctum; geläutertes silber PPB. A finum vékony posztóból készült köntös: un drap fin KirBesz. 17. Finum aranyak kell lenni a prémjének, a varrásának: die fransen müssen fein sein (60). Hozzon egy finum tiszta gyoltsot ingnek valót: qu'elle m'apporte de la toile fine pour des chemises 93. Finum arany: aurum purissimum (Kár: Bibl. 1307). Ha az ő szállásának ékessége nem szinte finom és választot, arról kér bocsánatot (Pázm: LuthV. 474). Mindenfélét igen finumokat s friserket, finum kamuka paplant egészen usztalt béléltet s derekaljakat (Moulrók. VIII. 224). Elég szép szekérben ül vala, az kerekei is ezüstök valának, de nem tudom, ha képirő ezüst-e vagy finom féle (VIII.293). Finum fringia-hegyestőrüm lapoczka-csoutjába akadot (XXVII. 47). Oltalmazod vala tiszta finum igyét (Czegl: MM. 3). Finum keresztvéneknek állítatnak (GKat: Titk. 7). Kötözgettek ugyan az istennek finum beszédén: de tsak kákom-bakok voltak azok többire (Megy: Szöv. 28). Igen finum élesen látható madár ez (Misk: VKert. 377). Olly szép finum kalauots-kákat tsinál, minémőket esztergárból-is mesterség volna kimeztzeni (626). Finom jó bor (Illy: Préd. I.159). Az evangéliomi tiszta finum igazság (DEmb: GE. Előb. 30). Finum fő ezüstec találá (Fr: SzJán. 31). Finom és fen-járó böltselkedés (Fal: NA. 123). Válogató finom íz (Fal: UE. 386). Nem volna finom állapottal a jeles tselekedetnek dolga és érdeme, ha valamü zajos hitván magasztalástül függene (Fal: BE. 594). Igen finom ember volt, jó hogy tőlünk elpatkolt (Fal: Vers. 872). Finom aranyos ruházattya (Bíró: Préd. 17).

FINTORÍT, FITORÍT: curvo, flecto, inflecto SI. [krümmen, drehen]. Az isteu igéjének viasz orrat tsinált, és szintén oda fitorítja, s' fatsarítja, a hová akarja (GKat: Válts. II.1313). [Vö. FITIT, FITOS]

föl-fitorit: [sursum flecto; hinaufdrehen]. Nagy munkával hátra fűsültetett, sok fodorgatással fel fitorított füstök (GKat: Válts. 1923).

[FITOROD-İK]

félre-fitorodik: [flector; sich seitwärts krümmen]. Láttam fris hős ifiát, kinec az orran vegre nagy szül neukedett, félre fitorodott az orra es megis szegenyedett (Born: Evang. IV.599b).

FINTOROG (*fitológ* Zvon: PázmP. 162): [nasum crispo; die nase rümpfen]. Az kyk azaru dab kenyerrel megh elegetenek voluab, ymmar az semlyen fíntorogyauak (Apost. 13). En azt sem hihetem el, hogy ezekkel szembe mert volna lenni fitológ somolygás nélkül Kalauzunk (Zvon: PázmP. 162).

Fintorgat. Orrát fintorgatni: nasum *crispo PPl. [die nase rümpfen]. Fintorgattya orrát (Matkó: BCsák. 161). Azomnis fintorgattya orrát, hogy irását tsalóka könyvetskének nevezték (Pós: Válasz. 30).

Fintorgatás. Valamit orra fintorgatásával meg-günyolni: nase *adunco suspendere PPl.

FINYÁKLÓ: [?] Magneskö az vasat, sardius az füt miként hozzája szája, szintén így az finyákló gazdagság avagy kincs az embereket (Fűsüs: Királyoknak Tűköre 1626. 135).

FINNYA: fastidium in cibo et potu delicatum PPl. [delicatesse, laune], niedlichkeit Adámi: Spr. Valaki finnyáját el-állani: ferre *fastidium; nem tudod a római finnyákat? nescis *fastidia Romae? PPl.

Finnyáska: nasutus PP.

Finnyázkod-ik (*finnyázkodik* Vallást. Hhl2): [fastidiosus sum, nasum crispo; wählerisch sein, die nase rümpfen]. Vgyan finnyaskodna el megyen mellőle (az isten igéje mellől Born: Evang. I.4). Az gazdagoc finyázkoduan meg vtallyac az nyomorultat (Born: Préd. 391. 396). Az lelki gyözüdrüsetet ha ballyukis, czac finnyázkodunc rea (561). Ne iázdodial és ne finnyankodial ecképpen (Vallást. Hhl2).

Finnyás: fastidiosus PP. spermax PPl. nasutus Com: Jan. 186. [wählerisch, naserümpfend]. Finnyas, kenél föuel (Mon: Képt. 129). Finnyás gyomra vagon (Zvon: PázmP. 224). Amaz finnyás Erasmus is meg vallya (Bal: CsIsk. 370). Ha igen kedvére tartod, ottan erkölcsösse és finnyassa leszen (Prág: Serk. 426). Finnyás gyomrú (GKat: Válts. 1536). Valakit finnyásan meggünyolii (Kisv: Adag. 6). Finnyás izellet (Fal: Jegyz. 934). Finnyásak az asszonyok, aprólékra is fel ütök orrokat (Fal: TÉ. 659). Kóta-betükre szollani, erőltetve, finnyáson (SzD: MVir. 412).

[Közmondások]. Tót nem finnyás (Thaly: VÉ. II.4).

Finnyáska: nasutus MAL. [naserümpfend].

Finnyáskod-ik: [fastidiosus sum, nasum crispo; wählerisch sein, die nase rümpfen]. Ha finnyáskodic és az ebrendelt vtból kihág, ottan ki tör belőle a kőuélység (Helt: Mes. 410). Azért így egygyüűsegre nem finnyáskodol (Veresm: Lev. xx3). Vadnac ollyakis, kik finnyáskoduan imeszt auagy amaszt nem ehetic (Vás: CanCat. 569).

Finnyáskodás: [fastidium; leckerheit]. (Toln: Vigaszt. 156). Meg se gondollyad, hogy a finom íz valami finnyáskodás-bau légyen helyhezettve (Fal: UE. 399).

Finnyásocska: nasutus PPBl. [naserümpfend].

Finnyáság: morositas, fastidium Kr. [leckerheit, laune]. Az igen szükséges eledehek-is izt kell adni az emberek finnyáságáért (Pázm: Préd. b). Nincsen olly finnyás kény s olly kényes finnyáság (Gyöngy: KJ. 53). Lágyult is már a kegyes, de melegen rea, aszszonyi finnyáságtól viseltetvén, neki keményedett, és már kőnél kővebb (Fal: TÉ. 633).

Finnyázólan: [nasum crispando; naserümpfend]. Valamit írtam, haragossan, és finnyázólan megveted (Veresm: HitMegt. 20).

FINNYAL: cum fastidio Kr. [häkelig, delikat, affektirt]. Egy tsak minap bimlőzött fiatal-író-deák jóddőgele előnkbe finnyal, büszkeséggel (Fal: NA. 234).

FINNYOGAT: [crispo; rümpfen]. Tudgyuk penig miért finnyogattia ebben az orrát (Zvon: PázmP. 261). [Vö. Fintorgat]

FIRHANG (*fürhang* Warm: Gazoph. 219): [cortina] vorhang Warm: Gazoph. 219. Vond-bé a firhangot: ziehe die vorhänge vor KirBesz. 105. Virágosan szüitt firhang; tarka paplau-forma firhangok 1708. (Századok XXII.157).

FIRIS, FRIS (*ferys* JordC. 184): pectorale femineum, thorax, linteus muliebris MA. brustkleid der weiber PPB. lalschmuck Adami: Spr. Firis, aranyas him: mraenula C. MAL. PPB. No hol vannak a nagy telkő, kiket gödytől, a gödögő, a lirissők, kősdöntő (NádC. 317). Ayandeeok adunk, aranyat, ezüstet, ferysekoth, nyakba vetow lanczokath, kylemb kylemb zsep kar ötdzőketh, es myndden azzonyallat fizdth ekesseghet, fylben hordozo kyrwkoth: offerimus quod in praeda auri invenire potuimus, periscelides et armillas, annulos et dextralia, ac mraenulas (JordC. 184).

FIRKÁL: 1) scribillo Kr. nachlässig schreiben PPB. Firkált levelek (Ver: Verb. Szót. 14). Lángnak adom eddig firkált verseimet (Orczy: KöltSz. 226). Kik arany betűkkel szép verset firkálni szoktak és a ritat meszszo hagyigálni (Orczy: KöltH. 17). **2)** frico, rado MA. kratzen, schaben PPB. Firkált: rasmus, frictus MA. gerioben, gekratzt PPB.

Firkálás: [scribillatio; geschreibsel]. Minden fancesal firkálást ellenünk el tesztok (Czegl: Tromf. 113). Firkálás, kákom-bák (Matkó: BCsák. 211. 122. RákF: Lev. V.183).

FIRKOL: [saltito; herumhüpfen]. Az vízben eleven apró halak úgy firkoltanak (Monlrók. XL397).

FISKÁLIS: [fiscalis]. Mikes Mihályval a fiscalis produktiókor Graf Jean és egész concessus előtt igen méltatlan vesze őssze (Bethl: Élet. II.344). Mezei István a közép-szolnok vármegei fiscalis procurator (Haz. II.58).

FISKUS: fiscus [írar]. A fejedelmet nem is úgy gazdagították a fiscusoc, ország tár házái, mint az alatta valóknac szereteti (Com: Jan. 141). Az magok fiscusa, kéncz tartó háza (Toln: Vigaszt. 230).

FITAKOS. Fitakos orrú, felítült orrú: silus PPI. [stülpu-nasig].

FITIT: [crispo; rümpfen]. Sem szegényt, sem gazdagot, fitított orral meg ne utálluc (Tyuk: Józ. 16).

ki-fitit: [ostendo; hervorkelhen]. Ki-fitított és fel fordult kártyákkal játszadozni se mulatság, se haszon (Fal: UE. 363).

Fitogat: ostento MA. prangen, prahlen PPB. [zur schau tragen]. Ő magoc keuleyseget akariac fitogatni (Born: Préd. 548). Magad tudomaniat fitogató (Mou: Apol. 43). Tulaidona az erotnekeknek, hogy a szent irast fitogassac: ut scripturas obtulaut (285). Külösképpen az isteni félelem szerint való életnek szinét fitogatták (MA: Scult. 789). Czéhbeli mesterségekot akariac fitoglatni (Fal: Epm. 5). Közönséges amiaszent-egyhaznac akariac fitogatni (EszT: IgAny. 40). Mitsoda hittelek lehessen a pápistaságban fitogatott csudáknak, arrúl is bőven szállottunk (Lós: Igazs. II.361). Gazdagságát hánya, fitogattya (Mad: Evang. 388). A magátet kozokló módon nem mutogattya, fitogattya (Com: Jan. 186). Szópompával fitogattják tudományokat (Fal: NU. 324). Ezt nem göggel fitogattya, hanem tondesen, alkalmatossággal, módgyával rakogattya elő (Fal: UE. 398). Vannak magokat reá-tartó, és valami fellebbséggel fitogató nemzetségek (501). Soká fitogattya kintsénok-is százát (Kónyi: HRom. 119).

künn-fitogat: ∞ A virtus hasonlő a tiszta kristaly-üveg-hoz, könnyen hozzá fér a motsok, ha kin-fitogattják és a világ üstü érdeklő (Fal: NA. 177). A magokat künn-fitogató indulatunk s induló vágyódásunk árnyllyak el szívünköt (Fal: UE. 115).

Fitogatás: ostentatio Kr. [prahleri, ostentation]. Tudomaioknac fitogatasabol beszellec (Mon: KépT. 54). Elmé-fitogatás (GKat: Váls. I. Előb. 22). Bóltsséggel fitogattatás (GKat: Titk. 79). Fitogatás, nyálás ditsekodés (Fal: NU. 181).

Fitogató: ostentator MA. prauger, prahler PPB.

FITOS: silus, canurus PP. dem die nase anfvärts geborgen ist PPB. [stülpu-nasig]. Fitos orrvak: simones PPI. Fitos orr (Com: Jan. 47). A majomnak rút fitos orra vagyon (Misk: VKert. 225). Tiszta pászor gyermek, kondor lajú, fitos (Fal: Vers. 907). [V3. **FINTORÍT, FITORÍT**]

[Szólások]. A királyt fitos pélbátrnak nevezte tréfában (Pethő: Krón. 143).

Fitosocska: simulus, simus PPI.

[**FITUL**]

föl-fitul. Föltitült orrú: silus MAL. Fel-fitült, fel-horgadt orrú: silo PPI.

[**FITÉL**]

föl-fitél. Eliaron, meg nezegetem, fel fitelem: perlustro C. [aufsuchen, aufreiben].

FITET: [indago, quaerito, scrutor; forschen, durchsuchen, aufstöbern]. A pogánytság a várbán lévén, mindent fitető eb módjára kímélletlen dúl (ErdTörtAd. IV.272).

föl-fitet: ∞ Mint valami kopó ebek az ellenség fel fitetvén és találván őket elrablák (ErdTörtAd. IV.306).

FITYERÉSZ: [sagio, indago; aufsuchen, nachspüren]. Addig fityerész gyors futosásával, hogy egy fáczán nyomát veszifel orrával (GyöngyD: Cup. 605).

föl-fityeréz: ∞ A vilákl mindent fel-fityeréznek, ki-vakar-nak, el-áruhnak (Nyr. IX.68).

FITYÉSZ, FÜTYÉSZ: sagio, ruspor, scrutor, quaerito MA. wol spüren, suchen, erforschen, durchsuchen PPB. Kutya módon büzlögetni, nyomozni, keresni, fityészni vadat, madarat: uieto PPB. Tévelgenec az sidő, kie más messiaszt, és idvözétőt fityészvec (MA: Scult. 8). Elleenne mond az uy világot füttyeszó romai püspök synattya (VárM: ÉgőSzöv. 33). Némellyek a fő jót a tisztességekben fityészik, vadászák (GKat: Váls. I.878. II. Előb. 63).

föl-fityész: ∞ Mint az tatskók vgyan fel füttyezik: cybaritici canes (Decsi: Adag. 177). Fel fityézte az historiákat (GKat: Titk. 204).

Fityészés: sagacitas MA. die kraft scharf zu spüren PPB.

Fityésző: éles szagló, sagax MA. der wol spürt, listig, verschlagen PPB. Fityésző mesterségek (Magyari: OrszRoml. 31. Kr.). Rejtőző-helyek mint valami fityésző vizsláktól mindenütt felbujtatának (Szal: Krón. 389). Fityésző tatskó (Fal: NA. 122).

FITYÉG (*futyog* Zrínyi: ASyr. 186): pendeo, haereo, laxor, moveor MA. hängen, anhängen, bewegt werden PPB. Kemény bagdati kard fityög hüvelyében (Zrínyi: ASyr. 186). Az két úja úgy fityeget az földig (Monlrók. XL350). Czegl: Dag. Előb. 19. Bethl: Élet. 89).

[Szólások]. Keuésért fityög vdvarában: leo cordula vinetus (Decsi: Adag. 298).

Iő-fityög: dependeo Kr. [herabhängen]. Az eziüst tők omnan fityogtenok le (Monlrók. XL353). Lefityög ajakok vagyon (Hall: III.ist. II.333). Az ökörnek a toroka-alatt le-fityög a bőri (Hall: Paizs. 414). Nem hall fületek, le fityög ajakotok, le tsapja husát arszitok (Fal: NU. 308-9).

Fityögő: pendulus; hangend PPB. [gelänge]. Egy násta, három örög gyöngy az fityögőin (Radv: Csal. II.278).

FITYŐLÉK, FITYÉLÉK: sarcina, sarcinula, appendicula MA. kleiner anhang, zusatz PPB. Fürtők, fityélékek [ruháj] (Com: Orb. 125). Az elefüntnek az orra végiből jó ki egy olyan fityölék, valamint a pújkának (Mik: Törl. 387. 342).

FITYFIRITTYELÉS: [cantis coturnicis; wachfelschlag]. Fity-firittyeléssel keresik fel társaikat (a fűrjek, Misk: VKert. 432).

FITYMA: praeputium Kr. [vorhaut]. Megkörnekeze ő fitmáianae lusat: circumcidit carnem praeputii sui (BécsiC. 41).

Fitymány, ficsmány: ∞ Két szazat veré meg David a philistensokba, es el metefüén Daniid az ő fitmanyokat vag szerszámok löret, be viúé azokat (Mel: Sam. 39). Daniid két szaz fitymunt ad a királynac (77). Az kis gyermek ficsmányát vagy süégét, a kit az sidóé el metzettec, meg gyogyit (Mel: Herb. 57).

FITYÖLT, FITYÓT (fitygöltés Misk: VKert. 182): [obsero, animadverto; aufmerken, merken]. Luther előtt nem litte volna az kereszténység, hogy Sz. Pál írta az rómbéliekhez szálló levelet: soha senki ezt az Luther szavára-való képest, ingyen sem fityöltötte volna (Pázm: Kal. 619). Meg-tanulja a pásztori fitygöltéseket-is (Misk: VKert. 182). A hasznos dolgokat bennec tsak nem-is fityótk (GKat: Váls. II. Előb. 63).

Fityótdögöl: [specular, insidiar; lauern]. A tekenős béka a'dig fityótdögöl tekenője alól, hogy a sass körmei közzé akadót (Magy: 3Jaj. II.15).

Fityótözök: ∞ A héja nagy fenn jár az ég felé a föld fölött, de a földön való praedára fityótözök (Nagyari: Orth. 157).

FITYY: 1) talitrum MAL. das schnalzen Adámi: Spr. nasenstüber, schnellling PP. 1801. **2)** medius sextarius SI. ein trunk Adámi: Spr.

[Szólások]. Fityyet hány az orra alá: contemnit PP. Mit vártok az erdélyi fejedelemtől? Az újával fityyet hányván „ezt adom rajta” nygmond (EszM. II.247). Ménta, Pluto szolgálója a borsókra fityyet hány (Fal: Vers. 871). Bár fittiet végi [végy] az orromon (Bal: CsIsk. 336). Fityyet vét az magok praedikátori orra-alás (Pázm: Kal. 453). Ő neki fityyetis vetnek orra alá (Zvon: PázmP. 91). Ez nagy fityyet elv alla es az ezazaruak ygyen monda (ÉrsC. 508). Ha egy valaki tsak egy tsekély dolgot viz is véghez, nagy fityyet ki-trombitáltattyák (Gvad: RP. IX).

koty-fitty

[Szólások]. Ha Balduinus kotyfityyet vét Later orra-alá, és mondásit meg-hazutollya, jámboról cselekeszi (Pázm: LuthV. 119).

kótyon-fitty: qui nec sibi, nec aliis prodest SI. [unnüt, taugenichts]. Nem lehetnének szép vagy vitéz legények, ha az isten ugy segillyél el nem tudnák minden kótyon fityre mondani (Ker: Préd. 761. GKat: Titk. 1118).

Fityyen: 1) [decido; unversehens herunterstürzen]. Laddé, maga-is praedikátor bányám, mellyet fityyen onnan, a hová a parasztságot házatván, parancsollya, hogy ott erőssen tartsa magát (Veresm: Lev. 46). **2)** fingerschmalzer [?] Adámi: Spr.

[Szólások]. A kinn fityyent: carbunculus MA. (*Fityyénés).

ki-fityyen: [excido, decido; unversehens heransfallen]. Le esett a lórlól, ki fityyent a nyeregéből: ex equo *decidit WF. Nem mindemec fér feyében, és ha meg tanulta is, ki fityyen csak gyorsan elmeyéből (Helt: Arim. k7). Vitéz uram ki-fityyen a nyeregéből (Nyr. IX.69. Káldi). Az Apollinaris gőzölgő agya velejéből ki-fityyent tévelygés (GKat: Váls. I.151). Emberi agyakból ki-fityyent hiúságok (II.1033).

lé-fityyen: [decido; herunterfallen]. Kevély emberfűnek le-kell a felső polezrol fityyeni (GKat: Váls. II.127).

Fityyénés: carbunculus MA. [karfunkol, innerliches geschwür].

Fityyent: **1)** concrepo digitis PP. schnellen mit den fingern PPB. [schnalzen]. Fityyentvén jelt adnak a több vitézeknek (Gyöngy: MV. 89). **2)** [pervenire facio; geraten lassen]. Majdnaság itt lézen társam Camilla, ide fityyentette szép lüre historánkknak (Fal: TÉ. 659).

ki-fityyent: [jacio, inero; fallen lassen]. Vakmerőnek monduk minden fogadást, a mellyet hirtelenségből csak ki-fityyent ember (Pós: Igazs. II.595).

Fityyentés. Fity, fityyentés, vyyal valo pattantas, pizoc: talitrum MAL. [das schnalzen, nasenstüber]. Fityyentés, újjal való pőczkölés, trefa dolog (Com: Jan. 138).

új-fityyentés: ∞ Csac egy hitván uy fityyentés miatis mindgyárt egyben törnec (Prág: Serk. 373).

FITU: [?]. De qua terra nos hujusmodi fecimus dispositionem ut ipsi primitus terram reginae de communi assensu restaurarent, ita quod de quadrangula funiculis, quod vulgo fiu vocatur, sex darentur populis reginae 1248. (Wenzel VII.278). In eisdem literis comperimus ipsam particulam terrae intra Dorog esse mixtum, quod vulgariter fyu dicitur 1297. (X.277). [Vö. fiun-osztás]

FIZET, FÜZET: 1) compenso C. solvo, expendo MA. bezahlen PPB. Addeeg fyyessen adossagarol, myg morhaya vagyou (ÉrdyC. 22). Alapi wram nepe az kyknek az közosztályok fyyetnek (LevT. I.354). Ezyrth fyyetytek a vamat, harmynchadot, ryuet es (Komj: SzPál. 93). Révésznek fyyettem (MontME. I.183). **2)** [retribuo, reddo; vergelten]. Ördögöt ördöggel kergetui; rosszért gonosszal fyyetni: *daemonem daemone pellere PPBI. Erdeme zerenf fyyetnek (ÉrdyC. 566b. 614b). Fyyeth nekem wr een ygassagom zerenf: retribuēt mihi dominus secundum justitiam meam (KulesC. 30). Meg nylatkozok az istennek ygaz itylete, ky fyyetendű lyzen myndenek az ow chyelekedety zeryuth (Komj: SzPál. 49). S-még-is jó-tételében, gonosszal fyyetünk (Csúzi: Síp. 104). A meg-talalkozott reménység szemben száll a képes ditséretekkel, és ezen bosszuságért gyalázattal fyyet a hamis hir-bordónak (Fal: UE. 388). Mindenért tsak szó-pompával fyyetnek (Fal: UE. 463). A vakmerőség veszélyt fyyet (Könyi: HRom. 75). **3)** [reddo; abstaten]. Istennee fyyetöt diceretök (TelC. 38). **4)** [rationem reddo, poenam luo; rechenschaft ablegen, büssen]. A bűnért fejével fyyetui: poenas *expendere capite PPBI. Seny okot nem vethet, semyről nem fyyethet (ÉrdyC. 23). Ehen szonjan fyyetünk-é mind ördökkén, hogy kedvünk szerént találtunk ebédleni? (Fal: NE. 83).

[Szólások]. Ez idei buza jól fyyet: der heurige weizen giebt gut aus (Adámi: Spr. 192). Reggel velem eljősz, mutatok arra való helyt; kit nagy fyyet fyyessével meg-köszön a szarandok néki (Hall: Hist. II.151). Ha engőttec íó, ha nem, börtöckel fyyetted (Helt: Mes. 61). A bűnért fejével fyyetui: poenas *expendere capite PPI. Budai mértékkel fyyet (Fal: Jegyz. 921). A ki illyen pénz el fyyet, nyilván való jóles lator (Fal: NE. 289).

[Közmondások]. Ne szolgálj, csak fyyes: ne verba pro farinis (Decsi: Adag. 128). Kezes fyyet: debet *satisdado PPBI. Sarkalással szokott adós jól fyyetni (Kisv: Adag. 55).

el-fyyet: **1)** expendo MA. auszahlen, bezahlen PPB. **2)** consummo [?] MA.

fyyetn-fyyet: [identidem solvo; fortwährend zahlen]. Sot-rohodgyanak, fyyetten fyyessék az adósságot (Lép: PTük. I.335). Ő is nekik az egyegy tallért fyyetten fyyeti vala (Szal: Krón. 500).

ki-fyyet: [persolvo; auszahlen].

[Szólások]. Ki ne hadd magadat fizetni merő udvarisággal (Fal: UE. 463).

még-fizet: 1) persolvo, rependo, penso C. bezahlen, abtragen PPB. Idő nap előtt meg megfizetem: praerogo C. Te nemyemew kewekekrel nem fizettel tellességgel meg (EhrC. 7). Nem fizeti meg a didragmát (MünchC. 46). Temleczbe vethee lwtet, myglen az adossagotb meg fizethnee: misit eum in carcerem, donec redderet debitum (JordC. 412). Nem fizette meg az adot (ÉrdyC. 552). Mivel nekik tartoztam, meg nem fizetem (VirgC. 6). Adossaginkat nagy gazdagsággal meg fizeti értfne (Born: Ének. 5). Árvám pénzéből megfizettem (LevT. II.57). Mind az utólsó fülyleriglen megfizetsz: reddas novissimum quadrantem (Helt: UT. B1). László király megfizetűen a fekete sereget [megadván nekik a hópénzt] (Helt: Krón. 189). Az boros embereknek is, kitűl hitelbe koresomára bort vett, ő tartozik igazán mindennek megfizetni (Radv: Csal. III.302).

2) retribuio, satisfacio C. [gratiam persolvo; entgelten, vergelten]. Te attyad meg fizety te nekod: pater tuus reddet tibi (JordC. 370). Byzon jambor vala atte atyaad, de te gonozwl fizeted meg (ÉrdyC. 339b). Zileinknek megh nem fizethetők, mit uelők töitenek (TihC. 80). Fizes meg az mi ellenséginknek bétképpen: redde inimicis nostris septuplum (MA: Bibl. I.518).

3) hostio C. [reddo; abstattem]. A halaaadsoknac törnyet keünone meg fizetone (TelC. 34). Ő zerőt zolosmayokat ajatossággal megfizosse az vr istennek (NagySzC. 397). Az en hugyam az madarak, az w teremteiket diezerik, menyőnk myes oda es az isteni zolosmat fizesők es mongiok w köztők meg (VirgC. 105). Istennek az zeut zolosmth meg fizetők (106).

4) [punio; bestrafen]. Meg fizetem az arulókat (Helt: Krón. 76). 5) luo C. [abbissen]. Az ő háta fizet-meg ezért a lazagsáért: in tergo illius ista *oxpetent mendacia PPB. Kőülségdneec igaz getrelmet megfizetőd (BécsiC. 90).

mégfizetés: 1) exsolutio C. solutio, pensio MA. [bezahlung]. Az adonak meg fizetese (CornC. 85). 2) praestatio, hostimentum C. vergeltung, belohnung PPB. Lezen te nekod megh fizetees: fiat tibi retributio (JordC. 578). Enyim a boszszu álas es a viszontac valo meg fizetés: mea est ultio, et ego retribuam (Helt: Bibl. I. cccc3). 3) litio C. [das büssen].

mégfizetetlen: [non retributus, sine mercede; unvergolten, unbelohnt]. Az wr isten a keresztyeni iamborsagot nem badgya meg fizetetlen (Helt: Bibl. I. 112).

mégfizethetetlen: irremunerabilis C. unbezahlbar, unvergeltlich PPB. Meg-fizethetetlen jó-akarát: *insolubile beneficium PPI.

mégfizető: compensativus C. [zahl, vergeltungs-]. Meg fizető nap: dies retributionis (JordC. 531).

vissza-fizet: retribuio, rependo MA. zurtückzahlen PPB.

Fizetdögél: pensito [tributär sein]. Az Arachosiusoknak mind az ket nemzetseg fizetdegel vala: Arachosius utraque natio pensitabat (Fórró: Curt. 580).

Fizetők [?]: [solutio; zahlung]. Ez jambor engemeth megh chala, engemeth nagh ifyzetekben [ifyzetesben?] eyth (RMNy. II.71).

Fizetés: 1) pensio, compensatio C. solutio MA. bezahlung PPB. Fizetés nélkül: gratuito C. Engesztelyed meg wtet vag zep zodal auagy fizetese-dnel (VirgC. I. ÉrdyC. 79). Behozatá azokat nagy kölczéggel, és böw fizetésre (Helt: Krón. 155b). 1). Fizetessel büntessée meg: subiacobit damno (Helt: Bibl. I. Mm3). Nem kétekedem, hogy meg nem mivelébe az őt lóra való fizetést (Gér: KirCs. III.435). A fizetés, tunitisnae béri: salarium, didactrum (Com: Jan. 154). 12 ezer kozák had tartassék fizetésen (Monrók. VIII.168). 2) [retributio; entgelt]

Čac ez eg vačoranol is méltó fizetést nem tehetne (VitkC. 96). Szantalan es vehetetlen fizetést kellett Christusnac tenni az bűnert (Born: Ének. 16). Engedelmiünk fizetésében örök életet igér isten (NyKözl. XV.217. Pázm.).

[Közmondások]. Pap paptól nem kér fizetést: clericus clericum non decimat PPB. Azt szoktuk mondani, hogy a lopásnak akasztás fizetése, a lopónak akasztófa ezimere (Csizi: Tromb. 97).

adó-fizetés: [tributum; steuerzahlung]. Sok adófizetéseket rakni az alattvalókra (Ily: Préd. II.505. Liszny: MKrón. 228).

hó-fizetés: [stipendium unius mensis; monatlicher sold]. Vettek fel hat hó-fizetést (RákF: Lev. V.143).

ravás-fizetés: [tributum; steuerzahlung] (MA: Seult. 1004). Adó ravás fizetés (MA: SB. 115).

zsold-fizetés, zsoldos-fizetés: [stipendium; sold]. (Telekesi: FL.É. 10). A világi vitézeket zsoldos fizetéssel szokták egybe-győjteni (Pázm: Préd. 288).

Fizetésécske: pensiuicula C. kleine zahlung PPB

Fizetetlen: non solutus, insolutus, cui pretium non est solutum MA. [unbezahlt]. Kewesen vagyunk, es főzetetlenek vagyunk (RMNy. II.147). Az neep tfeel kedvel wagyon, az ith walo meg maradasa, hogh kewesen wannak, ees hogh fizetothlenek (LevT. I.279). Az isten igazsága sem jót, sem gonoszt nem hágy fizetetlen (Pázm: Préd. 33). Most magok szolgálai fizetetlen élnek; hol lenne élése emyi sok vitéznek? (Thaly: Adal. I.103b).

adó-fizetetlen: [immunis; steuerfrei]. (Káldi: Bibl. I. Reg. 17. 26. Kr.). Házát adófizetetlenmé teszi (Ily: Préd. I.378).

Fizetelenség: [defectus stipendii; mangel an sold]. Ez ideigh valo nagh fewezetelenségeket el vuthak ees nyomor-sagokath, mert immar a nag zevksegeth ees koplalassokoth nem zenwedhetyk (RMNy. III.108). De az fizetelenség miatt Africában meg búsulának az ő vitézi (Pázm: Kal. 435). Se magyar, se török fizetelenségek miatt nem akarnak szolgálni (TudTár. 1839. 318. 257). Az nagy hó, lovatlansárok, fizetelenségek is ellenzik (MonOkm. XV.123. Land: UjSogits. I.387. Monrók. XV.371. TörtT? I.88. 555).

[Fizetget]

még-fizetget: luto C.

Fizető: [solvens; zahlert]. A könnyen igéző, nehezen fizető (Kisv: Adag. 440. Kr.).

adó-fizető: vectigalis, tributarius, stipendiarius C. MA. zoll-oder zinsgebend PPB. tributis serviens (Kár: Bibl. I.609). Adó-fizető ország (MonOkm. VI.81).

zsold-fizető: stipendiarius MA.

Fizetőd-ik: [solver; bezahlt werden]. Ottan fizetődik most világi munkid (Zrínyi: I.125).

még-fizetődik: ∞ Kazdagon meg fizetődneec ezec (Born: Préd. 78). Meg fizetődik a munka nagy béuen, de nem az ő érdemebe (Tel: Fel. 141b). Az ilyen bötsű szerint fizetődik meg az jegyruha: iuxta ejusmodi possessionariae aestimationis seriem orit restitutio dotuliorum (Ver: Verb. 219).

Fizetség: [pensio, solutio; bezahlung]. Lett fizetségünket össze summálván esett mirünk ez fizetésben 102 tallér (Monte. I.63).

Fizettet: [solvere facio; bezahlen lassen]. Mennyit fizettet kezvelmed vélünk a borért? combien nous faites-vous payer pour le vin? (KirBesz. 100). Az urfi tanácskozok hol egygyikkel, hol másikkal: kiki mást mond, taak abum egygyeznek meg, mint fizetethessenek leg-többet véle (Fal: NU. 256).

FLASTROM (*falastrom* ACsere: Enc. 240. Nad: Kert. 321 Land: ÚjSegít. 1.276. II.127): emplastrum MA. Sebze való ír: epithema; pflaster PPBl. Flastromot tón a feiere (Helt: Krón. 16). Isten után az fűrdő és az zablisztból csinált flastrommal élven, derekasan ez elműt éjjel 12 óra után szűnik meg rajtam [a fájdalom] (RákGy: Lev. 186. Frank: HasznK. 32. Rim: Ének. 319).

Flastromoz: [emplastro obduco, fūco; mit einem pflaster verbergen, beschönigen]. Hazugságát mentegetni, flastromozni, kenni, fenni (Hal: CsIsk. 142).

bé-flastromoz: emplastrum obduco, malagmate obligo MA. (Pázm: Kal. 1766. 86. Kr.).

Flastromozás. Padimentum, flastromozás: das pflaster; le pavé Kirleöz. 134. A házak, a boltok, a sétáló portiensok, bé-fedett tornáczok, a flastromozások, padimentomok: die häuser, die lauben, das pflaster 68.

FLINTA: catapulta longior, manuarum, venatoria; flinte PPB. Megsüté a szakács a flintát (Bethl: Élet. 324). Egy ember sok pénziünk vitte oda, hogy flintákat vegyen ezerünk számára (Thaly: Adal. II.365). Flintákból és apró ágyútskákból telték lőttek (Mik: TLev. 48. 71).

FLÓTA: [tibia; flöte]. (Tbaly: VÉ. II.316).

1. FODOR: [crispo; kräuseln, zwirnen]. A pálma-fának levéléből kötelecskéket fodrott (Hall: Paizs. 472). Fodrot, kamoka zoknya (Vás: CanCat. 470). Fodrott török selyem (VecfTrans. 10). A czérna czérnához foglaltatik, és azután többek többekhez fodrottatnak (184).

öszve-fodor: ∞ Láng perzse haját öszve fodor (Gvad: RP. 482).

Fodorgat: intorqueo, crispo MA. einbengen, krümmen, kräusen, kraus machen PPB. Fodorgatua: crispans C.

Fodorgatás: intorsio, cincinnus MA. krümmung, krausung PPB. Nem a hajok fodorgatása, aranyok fényeskedése, öltözetek tiszrasága ékesíti a keresztény aszszonyt (Pázm: Préd. 1132). Hainoknak fodorgatásával akarnak tetzeni (MA: SB. 222). Nagy munkával hátra fűsültetett, sok fodorgatással fel fitorítottatott fűtők (GKat: Váls. 1.923).

szó-fodorgatás: [detorsio verborum; wortverdrehung]. Nem követte, sőt kerülte szent Pál a világ nyelvésinek szófodorgatását (Pázm: Préd. 1246). Tullius szófodorgatását meg-néméttya (Csúzi: Síp. 213).

Fodorgatott: tortus, crispus, crispatus MA. krummgebogen, kraus, gekraust PPB. Fodorgatot hay (Helt: Bibl. IV.16. Fél: Bibl. II.110). Azt találta, hogy ő sem vehet győzedelmet az ördög-ellen, míg fodorgatott és tornyozott baja fei-marad (Pázm: Préd. 1229). Öreg aranylánc, fodorgatott (Radv: Csal. II.123). Meliben vagon 16 fodorgatott arani remek (TörtT. 1878. II.49).

2. FODOR: 1) crispus C. MA. kraus, falticht PPB. Fudur [nomen viri] 1305. Fodor 1307. Markus Fodor de Wilk 1315. (Knauz). Vgyan metelt vagy reszelt fodor a széle (a sulyonnak, Mel: Herb. 41). Ez igen keserű, fodor a lenele (77). Az lágy és ritka baj, tompa almaet [elmét] jelent: az fodor félénket, és nyereség keuanót (Cis. N3). Haia fodor vala (Nagyb: HunyJ. 20). Fodor baya és fekete mint az hollónac (Kár: Bibl. I.633). A szakálla és hajszálai fodrok és rövidke voltak (Illy: SzÉlet. II.16). Török zablya, fodor [habos vasu] dömüczki három völgyü vasa (Radv: Csal. II.177). Szélyes kiterjesztett ágakkal fodor fa (Illy: Préd. I.60). **2)** [instita; krause, fraise]. A gallérok, fodroc megkeményítetnac (Com: Jan. 144). Nagy fodor vagon niakokon es kezeken (HollPréd. 20). De a szűzet ezek

közt sem felejtethi, kérdi hol van; melyre ez a feleleti a bálttyának: hogy a fodrát egyengeti a kamarában, s a dob szót fülelgeti (Gyöngy: Char. 38).

Fodorit: crispo, calamistro MA. kraus machen, krausen, kräuseln PPB. Fodorittatott: crispatus C. Haját fodoritok: calamistro PPBl. Az hajam, mint szoktuk, úgy volt fodoritva. bé vala porozva, s szépen csinositva (Gvad: RP. 152).

föl-fodorit. Fel-fodorítani a haját: comam *frangere in gradus PPBl. Tsigásan a haja volt fel fodoritva, egy font hajpor vala tozfába szoritva (Gvad: FNót. 51).

még-fodorit: crispo C. MA. krausen, kraus machen PPB. Megfodorított arany lántzoc (MA: Bibl. I.74). Meg fodoritva, egybe ranczólyla homlokat (Lép: PTük. I.233). Kiket illet orrokat meg fodorítani? quos decet crispate nasum (Erasm: Erk. 6).

[Fodoritás]

haj-fodoritás: [crinium tortio; das haarkräuseln]. (Alv: Post II.35. Hall: Paizs. 366).

[Fodorító]

haj-fodorító: 1) Hajfelsináló, hajfodorító: *concimator capillorum PPBl. [frisenr] Szakállverő, hajfodorító masok (Fal: NE. 34). **2)** Haj fodorító vas: calamistrum, calamister; tűz rakó inas, lév nyaló inas, hajfodorító vasat melegítő: einflö; meleg hajfodorítóval haját tiszrázni: comere comas inustas *acu PPBl. Hajfodorító szerszám Nom.2 381.

Fodorított: crispatus, calamistratus, tortilis MA. gekraust PP. Fodorított haj: cirrus MA. baarzopf PP. Fodorított al-hajok: ficti *cincinui PPBl. Haj fonó, szkofia, fodorított haj koronka (Com: Jan. 100). Fodorított haj (Tyuk: Józ. 145). Hall: Paizs. 366).

Fodorka: chamaedrys, trixago, querulus minor; klein batengel, gamanderle Mel: Herb. 37. (BeytheA: FivK. 134b).

kerti-fodorka: chamaedrys vulgaris Kr. teucrion; gross bathengel Mel: Herb. 38.

Fodorod-ik, fodorosz-ik: [crispor; sich kräuseln]. Ha fodorodott-is néha a víz jéggel (Gyöngy: Cup. 1).

még-fodorosz-ik: ∞ Megfodoroszik a levele (Lipp: PKert. II.68. Kr.).

Fodorság: [crispitas; krausheit]. Az hainak fodorsága (TibC. 103).

Fodorul: [crispor; sich kräuseln]. Fodorult hajában szedtek rendes ránczot (GyöngyD: Cup. 611).

Fodrocska: 1) crispulus C. Fodorotska: krauslicht, der krauslichte haare hat PPB. **2)** [instita; krause, fraise]. Selyemből kötött sűrű fodrocska (Radv: Csal. II.286).

Fodros: crispans PPBl. [kraus].

1. FOG: 1) dens C. zahn PPB. Kiálló fogak: dentes emulni PPBl. Kitört fogú: edentatus C. Fogát ki-töröm, kies-ütöm: edento PPBl. Fogaynal megrag: dentibus conterit (EhrC. 93). Nagial inkább kellene felnetek az pokolbely farkasnak fogatul (Virg. 56). Byneseknek fogay: dentes peccatorum (KulesC. 4). A hüinösök fogait összverontottad: dentes contrivisti (Illy: Préd. I.24). Az alsó rend fogam küljebb volt a felső rendnél (Bethl: Élet. 152). **2)** [gradus; grad]. Fellyeb fültetik meg egy foggal (Dial. 89). Hámán, mikor a tisztességnek leg-felső fogán volna, akkor akasztaték fel (TKis: Pann. 43). [Vö. FOK]

[Szólások]. F o g a h a s a d: dentit PPBl. Fogam ké:1: dentio MA. Bizonyécz meg te inkább hogy ez mondasod is fogban áll (Zvon: PázmP. 223). Nem fér fogára az apostolok tudománya (Czepl: Japh. 121). Fél fogra nevet (Mik: Törl.

173). Tsattogtatni fogait: *crepitare dentibus PPBl. Cykorgattyak vala fogokat hű reaya: stridebant dentibus in eum (JordC. 731). Chykorgatak een reyam w fogokath: frenduerunt super me dentibus suis (KeszC. 82). Ot lezen siralm es fogaknak czikorgatasa (VirgC. 118). Bárány bőrrrel fedezi farkas fogait (SzD: MVir. 349). A disznó fogait feni: *exacuit dentes sus PPl. Rám fenik fogokat, látom agyarakat igen közöriilik (Thaly: Adal. 187). Kiszedte a sok péntek szájából minden fogait [az öregnek] (Fal: NU. 352). A Kalauz negyedik bizonyosságának is fogát ki nem vonta, aőt vastagította Balduinus (Pázm: LuthV. 95). Agyarkodva köszörülilik fogokat (Pázm: Kál. 11). Az alázatosság és szelidség meg rontya, el olya a gyflöltséget, fogát törri az irigységnek: molestia *invidiam lenit WF. Ellenünk való fogatok vicaroritására ingherlenélek véle benneteket (Bal: CsIsk. 34). Ő fogainal czikorgat (AporC. 85). Önön fogokual en ram cikorgatának: frenduerunt super me dentibus suis (DöbrC. 84). Foga között mondja (Pázm: Préd. 383. Kr.).

[Közmondások]. Fogat fogert: dentem pro dente (MünchC. 368). Ajándék marháának nincs odva fogának (Ben: Ritm. 203). Az kinek az foga fáj, rajta tartja a nyelvét (Gér: KárCs. IV.175).

agyar-fog: [dens apri; hauer]. Minden állatra osztott az isten fegyvert, kinek öklelő-szarvat, kinek agyar fogat, kinek körnöt, kinek mérget adott (Fal: SzE. 519).

előfánt-fog: [obur; elefantenzahn]. (Kecs: ÖtvM. 315. 344).

elő-fog, első-fog. Novető-fogak, első-fogak: *gelasini dentes PPl. [vorderzähne]. Az első fogokkal: dentibus primoribus (Com: Jan. 50). Lónak előfogai (Csel: OrvK. 1. Kr.).

farkas-fog: aizon; hauswurz Nom. 84.

garádics-fog: [gradus; stufe]. Az zeretnek leg felső garadyc fogara meog nem intotatok (VirgC. 122. Toln: Vigaszt. Előb. 22).

hügyés-fogak: eynodontes MA. spitzzähne, hundsähne PPBl.

kan-fog: brochus PPBl. dens apri SK. Kr. [hauzahn]. Kan-fog vagy agyar (PP: PaxC. 114. 290).

metelő-fog. Első metelő fogak: dentes primores, tomici PPBl. [schneidezähne].

nagy-fogú: dentatus C.

nevető-fog: *gelasinus dens PPl. [vorderzahn]

örló-fog: [molaris; stockzahn]. Az eledel a zap, örló fogokkal meg-rágattatik (Com: Jan. 50).

szēm-fog: dens caninus PPl. [augenzahn].

záp-fog: molaris C. dens molaris, maxillaris, genuinus; backzahn PPBl. Orozlanoknak zaphi fogyt wr meg tery: molas leonum confringet dens (KeszC. 145. KulesC. 137. JordC. 342. DöbrC. 116. MA: SB. 35. Vás: CanCat. 644).

Fogacska: denticulus MA. kleiner zahn PPBl.

Fogacosos. Fogacosos vas, gerehlye: irpices MAL. [eiserner egge].

Fogas: 1) dentatus, denticulatus C. [mit zähnen versehen], was gute zähne hat PPBl. Fogason: pectinatum C. Fogas borona: *dentata crates PPBl. Oly zewrnyew fogas vagj, hogj egj zal aya-kayd synchenek, de az te fogayd mynd kyn vannak (PéldK. 49). Fogas komondor (Thaly: VÉ. I.417). 2) serratus C. [gezühnt]. (Utrum funak levelei fogasok, fűrészesek (ACsere: Enc. 225). 3) [difficilis; schwer, hart]. Valóban fogas kérdések ezek (Matkó: BCsák. 351). Nehéz és fogas dolgokat vetek-elő (Mad: Evang. 645). Ugyancsak fogason viseli magát az hosszas és hatalmas tél (MonIrók. XVIII.16). Nappal is igen fogas verőfény

(uo.). Időnk egyébiránt tiszta és napfényes volt; de már fogas kezd lenni (72). Mely kérdés igen fogas és foglyos vala (GKat: VáIta. II.272). 4) assula dentata, asser clavatus parietis affixus, quo appenduntur utensilia MA. eine rahme, breitt mit nägeln, wo sachen aufgehangen werden PPBl. (Radv: Csal. II.115).

[Szólások]. Harmad nap mulva a fogasra akasztja (a hozott francia cerimoniát), mert nálunk nincs kelető (Fal: NU. 320).

[Közmondások]. Fogas ebnek való az ezont rágás; ab asino delapsus (Decsi: Adag. 49); pingvis venter non gignit sensum tennem (216); non cuius homini contingit adire Coriuthum; lippus oculus solis radios non fert; gravius est id, quam Trojam capere MA. Fogas állatnac való a tsont rágás (Czegl: Japh. 109).

Fogasocska. Fogaczka, fogasoczka: denticulus MAL.

Fogasos: denticulatus MA. MAL. gezühnt, was kleine zähne hat PPBl.

Fogatlan: edentulus Ver. MA. zahlos, zahnlückicht PPBl. A mit feleltem az újítók bizonyítására, melyekkel a kenyérnek változását ostromolták, azt akarja bontogatni Balduinus: de rosul és fogatlanú (Pázm: LuthV. 379). Lássuk miint törőmheted fogatlan nyveddel el a Matko rothatt almáját (Matkó: BCsák. 189). Kopasz fővel és fogatlan jőnek ide (NótPM. 44).

[Szólások]. Valaki kardjával haszonfalanúl vág, mondhatjuk félle: fogatlan, esontot rág (Thaly: Adal. II.293).

Fogz-ik: dentio C. MA. zahnen, zähne bekommen PPBl.

Fogzás: dentitio C. MA. das zahnwachsen PPBl.

2. FOG (Jaga, fogada DebrC. 83. jagantatot Born: Préd. 29. jagó MA: Bibl. II.4. foggantatott ErdyC. 384b. foggadas RMNy. II.40): 1) capio, prehendo, apprehendo MA. [fangen, fassen, ergreifen]. Mással kezert fogni: conserere *dextras PPBl. Kezert foguan: apprehensa manu (EhrC. 19). Foga ő kezét: tenuit manum (MünchC. 30). Istőkön foga fter (GuaryC. 58). Kit a sidő fogua tartonac (VitkC. 76). Kezert foguan fel emelee hwet: erexit eum et tetigit manum ejus (JordC. 376). Vranck Iesus foga zent Ferenznek w job kezert (VirgC. 34). Veve vagy foga az fratert pokolbely evrdg labanal fogva (DomC. 250). De nem szaladhata, mezőben ellepék, mind nyolead magával fogva elviteték (Tin. 93). Az ő hadnagyoe is és mayd minden tő népec fogua esőnece (Helt: Krón. 23). Fogua küldette vala aszt Nyitrába, az ő vásotságaert (31b). El vintő fogua az madiantákuae feleségit: ceperunt mulieres eorum (Kár: Bibl. I.150). Ilyen csekel vizben olyan nagy halat foghatna (Gyarm: Fel. 198). Búza-vermekben vagy azféle megállott dohosult mély gödrökben hogy ember az dohától lehlétől belé ne haljon, nagy orvosság egy lepedővel szelet fogni azféle gödörbe (ErdTörtAd. II.64). Inmar ugy el hitrult és oly ezintalan [az ördög], hogy sokat torkon fog az állhatatlan (KTör: Szlán. 4). Hal fogni való vársákat rakni (Lápp: Cal. 8). A Duna padlanába mit fogal (Gvad: NótTest. 183). Fog majd sarlóájához (Gvad: Pósty. 6). 2) [ad currum iungo; anspannen]. Járonba fogatott: subjugis; egy szekérbe fogott négy ló: quadrijugi C. A szekérbe két borjas telent fogtatok (Káldi: Bibl. II.240). Magát hámban fogván kiméletlenül gyorsalkodik (Fal: NE. 20). 3) accipio, sumo MA. [nehmen, annehmen]. De tő latuatoe ingen penitenciat sem fogtatoc: vos autem videntes nec penitenciam habuistis (MünchC. 53). Ennek utama kemeub elető foga maganak (DöbrC. 117). Bizomliat thwdom ezt, hogy sonba biologkehoz tyalmast es awast nem fogtak, sem nyb thrbhak (RMNy. II.308). Ezt en elégseges oknac itlem lenni, tanacz vranck, hogj vy tanaczot magunknac ebben az dologban ne foguime: hanc ego causam, patres conseripti, qui minus novum consilium capiamus in primis magnum puto (Decsi: SallJ. 40). Ez wezedelmes szokas

igen nagy nevelkedesth fogott (Ver: Verb. 159). **4**) [concupio, empfangen]. Ha nappal es eyiel foghatne es fiakat zölhetne: si possem concipere et parere filios (BécsiC. 2). Hogy fogna es zülnd: ut conciperet et pareret (10). Es foga es zülö neki fiat: et concepit et peperit ei filium (181). **5**) [occupo; betallen]. Nem fogja szögyen vitéz szárveteket? (Zrinyi: ASyr. 207). E betegségtől fogattatván, fekvéké (Mad: Evang. 137). Veszedelmes kár fogá határunkot (Kónyi: 11Rom. 16). **6**) [capio; fassen, umfassen]. Kyth egek nem fokhatnak wala: quem coeli capere non poterant (FestC. 16). Kyth feewld menny ees a thengheer nem foghatwala, azth eez napon az kew koporso magaba rekezthee (WinklC. 117). Hat kew ydrek, foghau myudenyk koth away harom merteketh: lapidae hydrae capientes singulae motretas binas vel ternas (JordC. 627) **7**) [duco; führen]. Fögazda volt [a temetési pompánál] gróf Székely László, Kezeli János, Sándor s magam subalternusok; én keserves-fogó voltam Décesi László uramnal, fogtuk a nagyaszonyt (Hlazzák. II.58). **8**) [emo; kaufen]. Sámson feleségét meglátni akará, ajándékon neki keeske ollót foga (RMK. II.339). Pipét fogtunk az piaczon (Nyr. X.469). **9**) [percipio, intelligo; auffassen, verstehen]. Midőn sem ég mozgatás fülekee erelméül foghatna: cum nullum motum sensu aurium caperet (BécsiC. 42). Riüden zol, de igőn ugát es igőn socat fog (GuaryC. 30). Ha ki fokhatta, fogya (VitkC. 96). Foghatyak ez bezedet: capiant hoc verbum (JordC. 413). Az okosság szerént valo ember nem fogia azokat, a melyce az istennek lelkei: animalis homo non percipit ea, quae sunt spiritus dei (Helt: UT. 2). A mit elmédben akarsz fogni, bé venni, olvasd-el gyakorta (Com: Jan. 155). Valamit elmédben fogtál, megértettél: quicquid comprehendisti (156). Álmos vagy s mindenkor csak édes a nyálad, a mi édes, azt-is keserűnek fogtad (Felv: SchSal. 28). **10**) Valamit fogni valkire: aliquid de aliquo *criminari PPBL. jemanden etwas aufbringen Adámi: Spr. 193. [andichten]. Az farkas zauaria volt fel az vizet es az baranyra fogta (Mon: Apol. 1). Mi azt nem tanítottuk a mit te mi reuac fogz (Pázm: Fel. 172). Senkire semmit hamissan nem szabad fogni (Pécsv: Fel. 60). Nem kel az ű életekre fogot gyalázatokat semmiképpen meg-engedni (Czegl: Japh. 20. 127). **11**) [cogo, dedo; anhalten, zwingen]. Dologra fogni valakit: jemanden zu einer arbeits aufspannen Adámi: Spr. 193. Fogiok ioh miuelkődetőkre magonkat (DebrC. 174). Zyksegh, hogy magaat penitentiara foghya (ÉrdyC. 108). Erdegh tanachara fogaa magaat, hogy annak atala zerelmeere ywthatna (549b). Ez frater meg gondolna az v byneynek sokasagat, ilyen penitentiara foga magat (VirgC. 50). Ha a hyzelkedesnek illyen* iwtalma wayon, te hat enys kezdem magaat arra fogny (Pesti: Fab. 15). Az kinek mi tízti vagyon, arra fogd: conto naviga (Deesi: Adag. 186). A gyermeket mindjűrűst a maga anyya tejére kell fogni (ACsero: Enc. 172). Poenitentia tartásra fogiuc magunkat (Vás: CanCat. 179). Bűneidből meg tetuen, job életre fogod magadat (256). Akkor magaat az könyörgésre es az szent életre fogom (Irat: Perk. 89). **12**) [incipio; anfangen, beginnen]. **a**) Nélöz dolozhoz fogok: commolior C. Valamelly dolozhoz fogni: *imponere manum alicui rei, erumpere in actum; más úton fogunk a dolozhoz: alia *aggreddiemur via; hartzhoz fogni: *capessere pugnam PPBL. Tanalchoz foguan: consilio accepto (MüincH. 70). Titkon ő töle, semmihöz ne fojz és ne kezdy: clam illo nihil occipe (Com: Jan. 204). Órómmel fog a dolozhoz (Tarn: Szents. 141). Ne mondgyátok kérlek, hogy a mire bérlek, ahoz magam sem fogtam (Felv: Dics. 11). Úthoz fognak szarándokok a hajnali hivesben (Fal: Vers. 889). **b**) Almni fogok: dormisco; szeretni fogom: amaseo C. Hozzaia futuan a lonak, mardosi foga őtet (DebrC. 181). Hogi őt eztendős foga lenny, egi apaturnak ada [anya a gyermekef] (204. 181. 215). Koldus ruhaba őltözven, egyeb szegenekwel azzonymk zyz Marianak egh haza őlőth foga fűny (PeerC. 5). Ottban foga-el vytethny, az byrak az vdwar nepewel kezdenek erettem kenyergemny (RMNy. II.76). Eleiba futa urának (a számár), kezd-

rá szökni; és az ura ivőlteti foga (Pesti: Fab. 15). Az orozlan a tewrbo esek, ordyanty foga (15b). Az egész község fegyverrel fogtak járni (MonIrók. III.112). Megélesztik, amiyira fogok szólni fog (160). Az törökök foginae meg rémfülni (Szöll: Szen. 5). Azelőtt hivatnak téged Noéminak, sokan a világon becsülni fogának (Thaly: Adal. I.24). Csakhamar másképen fogott fordulni a koeka 1759. (Haz. I.289). **13**) [verbum auxiliare futuri; hilfszeitwort der eintretenden handlung und der zukunfft]. Nem fog sok költségenben telni: *constaturus minimo impendio fructus PPBL. Kevés napiglan oly esudák láttatnak ez hegyben, hogy mind ez világ esudálni fogja (EhrC. Szarvas: Magyar Igeidők 280). Kérjed, hogy mikoron lelko testétél el fog távozni, kárhozatra ne vessék (NádC. no.) Végre sem foguue vele együtt maradhatunk (Pesti: Fab. no.) Gyümölcsfűdat ragya megemészti, olajának ő zsírjával nem kezdesz meghízni, leányiddal nem fogsz nyájaskodni; mert mind kezdnek rabbá lenni (Horvát A. no). Akadozva es pelpen fogna szolhni (Bom: Préd. 322). Ők mégis azon tudakoznak, mikor fognája meg éppéteni Israelnek orszagát (Tel: Evang. II.242b) Nem tudgyatok mikoron fogyon meg ionny (Frank: HasznK. 70). Azt fogom nekie mondanom (Mon: Apol. 307). És fognac te előttd felni es rőttegni (Kár: Bibl. I.159). Ki fogna űlni az ő székiben? qui sessurus esset super thronum ejus? (MA: Bibl. I.304). Reménlem, hogy némelly hiveknél kedves fogjon lenni (MA: Scult. 9). Azt alityác wala, hogy Christus földi fejedelem lenne, és az világi uraságban fogna éhni (Zvon: Post. I.675). Ketséges tūtor fogna lenni: suspectum tutorem futurum esse considerans (Ver: Verb. 187). Másod s harmad ízig rossz bitangnak helye sem fog látszani (Kisv: Adag. 111). Két nap mulva érkezik Pasarsik város-hoz, az hol egy hétig fog naplani (MonOkt. VIII.14). Gyakorta fog vadászni menni (Mik: TLöv. 60). Nem is mertem jól rá nézni, mert féltem, hogy talán meg fognám igézni (Gvad: RP. 11). **14**) [verbum auxiliare verisimilitudinis; hilfszeitwort der wahrscheinlichen handlung]. Ez az Gyalui fogott Ördög-Keresztűron is pap lenni mert ilyen irást láttam: in honorem dei renovare curavit hoc templum Georgius Tharczali, tempore Johannis Gyalui tunc praesbiteri (Hazánk. I.370). Enyedi Istrán sógort kitevé a főispán a szolgabírószághól, kinek demotora nem hiszem hogy Kezeli Sándor nem volt, mert rettenetes hamar ad tanácsot akárkinek, s perinde a főispán űvnek is ő kegyelme fogta tradeálni hogy ő tétetődjék ki (374).

[Szólások]. *Fog valami*. Az en bezedem nem fogh ty raytatok: sermo meus non capit in vobis (JordC. 655). Ez illyenen igen fogh az hidegh betegség (Cis: F4). Ezt fegyver nem fogja: dieser ist fest, wider das gewehr gefroren (Adámi: Spr. 193). Az fegyver tsak tollokat sem fogja wala (Huszti: Aen. 15). Kézuel hozzá, ha az kés nem fogia (Deesi: Adag. 298): destitutus ventis remos adhibe PPBL. Nem fog wala immar semmit a kőnyörgés (Helt: Canc. 19). Könyörgénc neki, de semmit nem foga nálla (Helt: Krón. 70). Nálam nem fog semmi könyörgés (Apafi: Vend. 28). Foghion raitad az emberekől való szégyen (Bal: CsIsk. 311). Ezeken nem fog az zentelh vyz (LevT. I.226). Nem fog rajta a szó: er gibt un keine rede (Adámi: Spr. 193). A szó a rest lovon nem fog, hanem ostorral kell a vonásra megindítani (Gvad: FNót. 11). Semmi tüz nem fogott azon az értzen: metallum nullis fornacibus *victum PPBL. Nem fog semmit az Jacob nemzetségén a varáslás: non est augurium in Jacob (Kár: Bibl. I.142). Mint ha az kőuet v e r n é d, szintén annit fog raita: verberas lapidem (Deesi: Adag. 124). *Fog valamibe*. Kít, hogy csak gondolkodásba fogjunk-is, őltalmaz az igazságnak istene (Pázm: Préd. 281). Melly mondásban egy igába fogja a részegséget a bujassággal (Pázm: Préd. 223). Egy járomba fogottak, egy hűrom pendülttek, egy gyékényen árulók (SzD: MVir. 118). P ő r b e n foghatni: in causam attrahere poterit (Ver: Verb. 131). Minthogy aszszonyim pörben fogtatok, rajtatok állana a próbabizonyítás (Fal: NA. 132). Fogaa

türweenben (ÉrdyC. 526). *Fog valamiben*. Kyth az sydok erystus előlt byben foglavan wadolkna wala (ÉrsC. 270). Ez az azzoyallath ma paraznasagba fogatot: haec mulier deprehensa est in adulterio (JordC. 652). *Fog valamihez*. Fogverhez fogni: bellum *sumere PPBl. Alig pedig munkához fogtak volna: az publica sessio az ország sátorában beállott (MonIrók. XXVII. 140). Serkenj, övezd ügyekodat, fogj serényen munkádhoz (Fal: BE. 571). *Fog valamit*. Inmár ugy el lattrult és oly czintalan, hogy sokat torlon fog az állhatatlan (ördög) (KTör: SzJán. 4). Istökön fog fét (GuarC. 58). *Fog valamiért*. Nám Garai veyét fogá *bösszedre: lépyél alá, visely gondot végekre (Göves: Mty. III. MF). Ő nem tudván, hogy a bizonyági mindeneket igazán meg-beszéltették, igazságát kezdi állatni, és fog a bizonyágira (Hall: IIIlist. II.233). Nem volt foganatsz méntsége ura előtt, ki életet ugy mint tékozót, kártekonny emberét kemény s hosszas büntetésre fogta (Fal: NA. 138). Midőn fáréra fogatnak, és erős bizonyágokkal sürgöttetnek, mindgyárt nyomot vesztenek (Pázam: Kal. 1766. 107. NyKöz. XV.369). Szóra fogác ötet (Helt: Krón. 186). Virganez furcsaságát zabolára fogni (Tarn: Szents. 11). *Fog valamit*. Inmár fogja a dolgot: *prontus ingenio PPBl. Nagyön is mellette fogta a dolgot (Nyr. XIV.220). Mivel erősségekkel semmit sem használnak, elmennek és patvarral fogják a dolgot (Ker: Préd. 551). Másnak akarsz patkánt fogni s magadnak egereit sem foghatsz (Kisv: Adag. 16). Tizenkét asztalra főznek az háznál, s annyi asztalra is főgnak étket (Thurzó: Lev. 1.8). Ebédre érkeztem, midőn szünte az étket fogták volna (MonIrók. XVIII.69). Fegiuert fogni (WeszjC. 65). Fogion fogivert (CsomaC. 29). Kyhez fogyam feyemeth (WinkC. 97). Hova főzöök feyünket (WeszjC. 70). Nem wala zenli feydedh howa főgnödi (PozsC. 25). A kösség ioszagat penz nekül vészted el, hamissan, fortelt fogsz hozzá (Mel: Sám. 353). Fortélyt főgnak, ha külfömben hozzá nem férnek (Megy: 6Jaj. 19). Szokatlan és majd hallatlan dolog is amaz magyar mondás szerint hülb előtt halat fogni, avagy megfogatlant melyozteni (MontME. V.242). Yegősül walazta es közöt foganac (TelC. 64). Madaratis foglatul véle: Xenocratem modestia superat (Doesi: Adag. 252). Fogták osztán magokat a regalisták nagy részét és kérezetlen a gyűlést odahagyták (Bethl: Élet. II.193). Fogja magát, a hintőjába ül (Mik: TörL. 407). Zent laioshoz faga [igy] magát (DebrC. 83). Hova fordoham feyemeth es maganath kihöz fogyam (NagyszC. 56). Ky az wr istenhez foghya magát oz vylagban; ky ez alnok vylaghoz foghya onen maganath (ÉrdyC. 147b). Nyoluet [híradót, tudósítót] akarának foglmi a Kalauz allapatia felől (Bal: Epiu. 6). Pártját fogni valakinek: jemanden sich annehmen (Adáni: Spr. 193). Párttyokat fogja vala (Helt: Krón. 55). Azok főgnak papa partját (Mel: SzLán. 105). Pártját fogja, általmazza (Szatlam: Dom. 514). *Fog valamit*. Bizonyágul fogom: attestor C. Nem a végre támogattuk tanításunkat az ő irásokkal, hogy az sz. irásellen bizonyágul főgnök őket (Pázam: Kal. 553). *Fog valamit*. Büntössé főgok: comminutor C. *Fog valamit*, valamire. Nem tudja hová főgon: *expers consili PPBl. Legyünk tanácsesal annak, ki halozó elmével vagyson s nem tud hová főgni (PP: PaxA. 469). Nem tud mely felé főgni (Hall: IIIlist. II.217). Mindenkoron az ok levelekre kell főgni: semper ad originales literas recurrendum est (Ver: Verb. 135). Ő maga könnyű szedet való haddal az hegyeknek teteire főga: ipse cum expedito agmine jugum montium cepit (Farró: Curt. 232). *Fogja valamit*. Nagy eset ez, s még is gyémántban foglald s az én definitio-mat rutitod; fogd hát rá b (Ker: FelsK. 301). *Fog valamit*. Szaporas eső esett, hidegen fogott az idő (MonIrók. XV.550). *Fogja valamit*. Kik keményen főgnak, vitéznek mondja, félelmeset erősen pörongatja (Tin. 132).

[Közmondások]. Nem fog aranyon rosda: frustra Herenli calumniam struxeris (Doesi: Adag. 130. Czegl: Japh. 121. Kisv:

Adag. 190). Nehéz ugyan ártatlanul rágalmatzatni, de a finom jó arauyt rosda nem fogja (Thaly: VÉ. II.135). A bottal hajtott eb nyulat nem fog (SzL: MVir. 90).

be-fog: 1) comprimo, connecto, claudio, comprehendo MA. [zuhaltan, zndrtieken]. Zőmeit niha befogvan (WeszjC. 103). A Trochilus a krokodilus száját, ha szintén be-fogná-is, felszokta petzkelni (Misk: VKort. 474). **2)** jngo MA. unter ein joch spannen, zusammenkoppeln oder binden, bündigen PPB. Lovat befogok: dextro C. Az igazban két-két barmot zoktanak befognia (DebrC. 15). Az ökrököt befoghvan el meene az tengher parttyara fia hozny (ÉrdyC. 339). **3)** [occupo, operio; einnehmen, bedecken]. Mind az földet be foga, ammet, miképpen az sasca (GuarC. 55). Az köd myndent be fogoth: nube operante omnia (JordC. 80). Vala ez palastnak anne ugy bevsge, hog mynd az tellyes menyey vdnart edesseggel evlelueen be fogya vala (DomC. 188). Zeep orendath saar be fogtha (CzechC. 33). Myndeneketh bel fogoth myndenlatho wr istennek felsége woltha (ÉrsC. 182). Nagy feenesseg be fogua az cellat (ÉrdyC. 563b). El indita seregét, melly mind be foga az egész mezőt (Helt: Krón. 96). Talám a bor-hályog fogta be a jesuita szeméit (Czegl: Japh. 230). **4)** [capio; fassen]. Az cegoknee égri be nem foghatnae tégedet uram: caeli caelorum te capere non possunt (Kár: Bíbl. I.311). Oly sokan vannak a kárhezottak, hogj a pokol láttatik őket bé nem foglatni (Illy: Préd. II.435). Azt nem foglatuának be magokban teli voltak miat (Lép: P'Üik. III.243). Egyaránt használnak rosa és rúthla, a kinek a szemét az homály bé-fogta, ezeknek vedd vizét, világít meg-hozza (Felv: SchSal. 23. 5) [percipio, intelligo; auffassen, verstehen]. Elmeye alig foghattya beeh (ÉrsC. 135. 561). Ky nyat lettenek mynd ezek, valamith embernek zywe, elmeeye bel foglath (ÉrdyC. 115). Es ez testamentonban zogensenek hagyasaban nyuvan be fogatyk az engedelmesség (DomC. 135). Tőbbee mutattatannac meg néked, hogy nem mint az emberi elme be foghatná: plurima super sensum hominum ostensa sunt tibi (Kár: Bíbl. I.651).

[Szólások]. Vár avagy eastély, az hová magokat az hadban megverottettee futással bé-fogtác: se receperunt (Com: Jan. 151).

befogás: interceptio C.

befogható: comprehensibilis C.

befogó: interceptor C.

egybe-fog: jngo C. [conjungo, coarctero; zusammenfügen, verbinden]. Kezeid egybe foguan terdolpogél le (VikC. 24). Ne fogyd te kezedet egybe: non junges manum tuam (JordC. 58). Kezezt egybe foguan nagj buzogsogal kezdé imatkozni (VirgC. 82).

egygyüvé-fog: adjugo PPBl.

el-fog: 1) comprehendo, sumo MA. ergreifen, nehmen PPB. [fangen, verhaften]. Utat elfogom: obstruo C. El-fogni a hadi sereg útját, útját bé-vágni: excludere exercitum: a terhes hajótka mind el-fogta az ellenség; onerario naves omnes sunt *exceptio; valaki lovelét el-fogni: *intercipere literas PPBl. Föld árnyékvetése el-fogja a földnek világot: umbra terrae lunae *lobetatrix PPBl. Az Kaposwarba jo reezt az tewrokek el tertenek, Kechyallnel az wyzetys el foktak alola (LaxT. 162). Uta el ne zároltassé, el ne fogassé (MA: Sent. 725). **2)** [disjugo, arceo; zunichthalten, abhalten, entziehen]. El-fogni valakit az ételtől: *deducere cibum; valakit valaki barátságától el-fogni: *disjungere aliquem ab alienius amicitia; magától száni, el-fogni a mit szeretne: cum *genio suo belligere; valakit maga értelmétől, szándékától el-fogni: *abdicere aliquem; minden ételtől el-fogni: *prohibere aqua, comestatu; elméjét a dologtól el-fogni: *evocare animum a negotio PPBl. Az feles köd el

fogaa látet lőv zömöknek előlee: nubes susceptum eum abstulit ab oculis eorum (JordC. 707). Czak fognya el rom az eg atkozot emberh (LevT. 161). Az hit mint eg erős pais el fogia az satan tüzes nilait (Fél: Tan. 200). Az igazakat a világi jóktól el-fogván, sok keserű tsapásokkal látogattya (Pázm: Préd. 23). Szüvedet a láthatandó állatok szerelmétől el-fogtat (Pázm: KT. 4). A sz. atyákat követek a barátok, midőn az emberi társalkodástól el-fogták magokat (Pázm: LuthV. 17). Az római aszszony állatok el valának fogaa az bor italtul (Zvon: Post. 231). Meg sajátvín, és tudván, hogy Mauritiust fel-tett szándékjától el nem foghatná (Taru: Szents. 115). Rész-szerént-való a gutta-fítés, ha a mozdulat-is csak valami rész-szerént fogattatik-el (Mad: Evang. 137). Tartozik magat el fogni az isten beszédének olvasásatul (Toln: Vigaszt. 31). Az ételtől magokat el-fogják (Misk: VKert. 41). Ha a megsütött bibliának a füstü el nem fogta volna szeme világát (Matkó: BCsák. 412). A villámok sértegetik és el-fogják az emberek szemét (Hall: IHist. III.83). **3)** accepio C. [übernehmen, empfangen]. Ha neked nyugtuan el nem fogod tőle (Born: Préd. 265). Egőr kulesít tisztóséggel megadá, kit az király képe tőle elfoga, király kegyelmét mindenben ajánlá (Tin. 157). Az kenieret Christus parancolatlia szerint el vegyűk es kezűkel el fogjuk (Fél: Tan. 411). **4)** [occupo; einnehmen]. Kertyt hatalmasul el fogta es almayats el hordotta (RMNy. III.46). Az mező, mely a sűrű tőnisséstől el fogattatik (Kár: Bibl. 1476). Ha egy folyó víz eleiben hegyeket hánának; nincs oly nagy ország, mellyet esztundeig el nem fogaa (Pázm: Kal. 16). Az ur isten tüzet bostit, melly el-fogja az egész földet (Pázm: Préd. 6). Hogy az arianismus az egész világot el-fogta (Pázm: LuthV. 355). Egy fő nemes aszszoniak emljét el-fogta vala tellyességgel az orbáncz (Illy: Kat. 5). **5)** [opprimo, invado, implico; betallen, befangen]. A tsudálkozás el-fogta: incessit admiratio PPB. Az itélő bíró patvaros rágalmazóe árulkodásatul el-fogatattván: occupatus (Com: Jan. 134). Mihent a harag elfogja a szívet (Illy: Préd. II.91). A csudálkozástul el fogattattván (Hall: Tel. 3). A szerelem, hű szerelem szívetem elfogta (Thaly: VÉ. I.311). **6)** [percipio, capio, intelligo; erfassen, auffassen]. Az mit te okossággal el nem foghatsz (MA: Scult. 20). **7)** [appono; anfragen, serviren]. El-fogták az étket: *coena apponitur; mikor a második fogást el-fogták: *apposita secunda mensa PPB. Ezemben egy kevés vártatva az étket elfogák, és az mosdás után az asztalhoz ülénk (Kopasz.). Borban és serben morsolt kenyér-tízberée kálanockal fogattatuae-el (Com: Jan. 110).

elfogás: acceptio, comprehensio, interceptio MA. ergreifung, empfangung, annehmung PPB. A téj gyenge eledel, mellyel a gyernekek táplálatnak, mind addig, a míg meg-erősödnek a keményebb eledelnek-is elfogására (Bod: Lex. 183).

elfogatattás: [ablatio; entziehung]. Ez semmi nem egyéb, hanem az nap fenynek szemünk elől el fogattatasa (KDebr. 1619. D1).

elő-fog: apprehendo, probrabo MA. ergreifen, hervorziehen PPB. Meeltan fogaa előwee ez zcegheen bynós embery nemzetet (ÉrdyC. 46). A főb pártolókat is elő foga és mind feieket szedete (Helt: Krón. 76).

elől-fog: antecapio, anticipo; vorkommen, vorauswegnehmen, voran nehmen PPB.

előlfogás: praeoccupatio, anticipatio MA. zuvorkommung, voranwegnehmung PPB.

föl-fog: **1)** suscepio, contollo, elevo, allevo, comprehendo MA. aufheben, aufhängen PPB. Le esec előtte az földre es az vitéző fel fogac fter vroknae parancolatfara (GuaryC. 56). Az vtban fel fogac a köuetet mind leuelestől (Helt: Krón. 55). Valamerre járt és lépet, drágaságokat vetettek eleibe, sőt még nyálát-is arany es ezüst tészék fogták fel (Fal: NA. 193). **2)** [suscepio;

aufnehmen, annehmen]. Valakinek ügyét föl-fogom: *advocatus venio cuipiam PPB. Te [istenem] fogjad föl minden igyem, általmazal meg szegény fejem (Thaly: Adal. II.2). **3)** [occupo; einnehmen, bedecken]. Meg tetők hog az ő házát sem forogia sok ember, mert föl fogta az gye (Deesi: Adag. 245).

fölfogó: excipula adipis assarii, cucuma, scutra, peccenyé alá való PP.

hátsul-fog: [a tergo aggredior; hinterrücks aufallen]. Az táborból czeh had hogy tánoly volna, Kínisi meg körülé, hátul foga (Göres: Mát. 67).

hozzá-fog: **1)** adgredior, apprehendo MA. angreifen, aufallen PPB. **2)** occipio, incipio C. [in angriff nehmen, aufangen]. Az compendium által foghy hozzá, és ne mulas sokat (Helt: Arith. CS). Későn fogtál hozzá: senis doctor (Deesi: Adag. 13). Két kézuul fogni hozzá: ambabus manibus haurire (64). Hozzá se fogy, ha nem vagy ember hozzá (129). Egy jesuita egy apátzátul hívattattván, hogy az ő benne lévő őrdőghót ki-fűze, hozzá fogh a doctor, s-addig űzi az őrdőghót, hogy kis-gyermeket teszen helyére (Czezl: Japh. 148).

hozzáfogás: aggressio MA. das aufallen, angriff PPB.

hozzáfoghatatlan: incomprehensibilis MA. incomparabilis PPB. [unvergleichlich]. Hozzá-foghatatlan jó órátor: *divinus in dicendo PPB.

hozzáfogható: compar, aequipollens, aequabilis MA. gleich, ähulich PPB. [vergleichbar]. Senki nem vala ő hozzá fogható (NádC. 607). Nyuce fowlden hozyan foghattho (ÉrsC. 480). Hozzá fogható, és hasonló nincsen a földön (Land: UjSegits. 148). Ha praedicator hozza foghatot találnának, igen io fizetest rendel-nenek (Vás: CanCat. 474). Nincsen a szerelemhez hozzá fogható igaz ő bűjös bájosság (PP: PaxA. 306). Hozzá fogható hadakozó és vérszopó esászár nem vólt (Petlő: Krón. 261).

ki-fog: **1)** [excipio; herausnehmen, herausgreifen, herausfangen]. Hozyaa yarwlwaan wr papa ky fogaa kezeeből a levelet (ÉrdyC. 411). Ki foga Simeont közzűlec es meg köteze az ő latasokra: tollensque Simeon et ligans illis praesentibus (Helt: Bibi. I.X). A hal a vizekből kifogattattván egy fertály óra alatt megessenyed (Illy: Préd. II.219). **2)** dejugo C. [ausspamen]. Hám-ból, járomból, igából ki-fogom, ki-botsátom: dejugo; a járomból kifogni az ökröt: *abjungere bovem, *disjungere jumenta, boves PPB. Egyik bé, másik ki fogta a lovat (Kisv: Adag. 504. Kr). A szamárt kifogtat (Gvad: RP. 34). **3)** [excipio; ausnehmen]. Sz. Pál azt mondgya: a parázna-sínak el-távoztatásáért minden férfinak tulajdon felesége légyen. NB. nem fogja-ki a patereket (Matkó: BCsák. 237). **4)** [appello naven ad terram; landen]. Souán helyen fogtál ki (Deesi: Adag. 28. Helt: Krón. 36). **5)** [aequo, aequiparo; überlegen sein, beikommen]. Jelesen kifogott rajtok: *facete irridebat eos; máson izesen ki-fogó: *evallator facetus PPB. Hány vakon fogot ki (Hall: Paizs. Előb. 8).

[Szólások]. Ne fogj itt ki arra, hogy ha hifi vagyon, ugy boesátod meg (Ker: FelsK. 345).

kifogás: exceptio PP. [einwendung, ansrede]. Kifogás a törvénykezésben: decipulae strophae, antistrophae forenses, exceptiones: spitzfindige ausflucht, besonders vor gericht PPB. Tudgyuk nygan azt; hogy e nemes hely ellen: Boldogok ettől fogva az halottak; vagyon illyen ki-fogás, mint ha (Czezl: ORoml. 285). E keresztyéni igazságot Enyedi inillyen fortélyos enyelgésekkel es patvaros ki-fogásokval akarja meg-czafolni, s előle el hárítani (GKat: Titk. 280).

körül-fog, környül-fog: amplexor MA. [umfassen, umgeben]. Az kód körül fogaa ötet (ÉrsC. 134). Kerewl fogaak ewket (ÉrdyC. 545b. 592b). Előnenec Sodoma varosnak firtiai es környülfogae a bazat kitsintőlfogaa mind nagyig: viri civitatis

vallaverunt domum (Helt: Bibl. LH2). Fohaszkodás körül fogh mind eughemet (CsomaC. 12). Az pusztá környülfogta őket: conclusit eos desertum (MA: Bibl. 161). A búföknök kötelei környülfogtak engem (Csúzi: Síp. 111).

lő-fog: detraho Kr. [herunternehmen, niederhalten]. Segelien ötét le foga [a keresztfáról] (WeszqC. 111). Le fogaak es vereek (ÉrdyC. 526. 137. 561b). Az magas keresztfáról meg haluak: eu elemben le-fogalak (ÉsrC. 262).

még-fog: **1)** capio, prehendo, comprehendo, deprehendo C. fassen, erhaschen PPB. [fangen, ergreifen]. Még akarnae őket foguoc: eos vellent capere (DécsiC. 18. 20). Mikor megfogandnak tütöket: cum tradent vos (MlinchC. 31). Meg-foguan meg foifauala ötét: tenens suffocabat eum (48). Mykoron hallotta vona Jesus, hog Janos meg fogatot vona: quod Joannes traditus esset (JordC. 363). Megh fogaak hvketh: injeerunt eis manns (716). Meg fogyak es meg wlik (VirgC. 92). Meg ne fogatasal olonegektewl (133). Megh talalalam, es wrwnk ő felsoge newere megh fogham (LevT. 183). Ha az ornat a ház megasasaba meg fogandgyac: si offringens fur domum suffodi ens fuerit inventus (Helt: Bibl. L.Mm4). Igyeköznec vala azon, hogy megfoguac: querebant eum tenero (Helt: UT. M5). Igen vala Hunyadi János vtáma, hogy ha valamiképpen meg fohatna a lassát (Helt: Krón. 88). Az taplo az kiezu szakratís meg fogia (Fél: Tan. 183). A kovács a fogóval meg-fogattatott vasat az fild vason veri (Com. Jan. 104). A madarat a fián, sivatván ezt, szokták meg fogni (Megy: Bfaj. II.168). A szegény fogja meg a madarat, és a gazdag eszi meg (Mik: Törl. 116).

2) [circumvenio, decipio, incesso; täuschend fangen, betriegen, befangen]. Csalárdsággal megfogom: irretio C. Hogi vronk Iesust bezodlben meg fogaák (WeszqC. 21). Legottan az cheh kyal meg fogattalhek zent Margyt azzomak zepsegeben (MargL. 27). Latuan ez frater ew magat lenny meg fogtnak nyben (DomC. 221). Az alhokok owmen calarchagokbam meg fogattanak (ÉrdyC. 521b). Prini Pétörhöz sok fortélt mondának, küt szép beszédekkel ott megfogának (Tin. 299). Az igaz tudomnnae ellensegit sokszor el gyözte, meg fogta, meg nemította (Magy: Nád. 84). Az Judithnac szépsége amac (Holophermesnek) szinét meg fogá: pulcritudo ejus captivum fecit animam ejus (Kár: Bibl. I.499). Testi gyönyörűségoktül megfogattatván (Mad: Evang. 161). Édességes megváltok, ki a nő szerelmüinktül megfogattatván, nekünk vigasgost musikát rendel (Illy: Préd. I.19).

3) [arceo, prohibeo; abhalten, zurückhalten, entziehen]. Meg-fogni az indulatit: contrahere et sedare appetitus; meg-fogni a lélekzet-vételt: *continere animam PPB. Meg foga az varasnar eleséget, vizet (GuaryC. 55). Az holdnak homafios teste meg foghya towlewnk az napnak feenect (ÉrdyC. 5). Szorítani kezdte az gubernátor seregét és meg foga mind az vizet, mind az állést föllec (Helt: Krón. 96). Tamborul birya Bola országát, meg nem fogia senkinec igassagát (Valk: Gen. 24). Ne fogl meg az ió tetémént azoktöl az kie szükülködne (Kár: Bibl. I.604). Valamit kévántac szeméim, meg nem fogtam azoktöl azokat (MA: Bibl. 576). Nem kel az püztenest meg fogni (Erasm: Erk. 6). Szükséges, hogy a hódolástól a falukat meg-fogjuk (Zrinyi: Symb. 57). Meg fogják magokat bizonyos ideig minden ételtől (Sam: Agend. 155). A bñjt abból áll, hogy ember magát minden ételtül italtul meg fogja (Czege: MM. 68). Egészen megfogta magát a szolgálattól (Nyr. X.470). **1)** [capio; fassen]. Kit föld, menny, eg es a tenger meg nem foghat (ÉsrC. 102). Ózne giölenek sokan: el amira hogy többre meg nem foghatnak meg az aitalval heliekis: convenerunt multi, ita ut non caperet neque ad janam (Fél: Bibl. 54). A világ sem foghatni-meg azokat a könyveket, melyek ezekkel meg-telének (Pázm: Préd. 154). **5)** concipio C. [percipio, intelligo; begreifen, aufpassen]. Az ertelen, hog ki meg foghatnia (NagyssC. 190). Az veeghetetlen senki meg sem foghatja (ÉrdyC. 662). Elmödel meg nem foghatod (ÉsrC. 274). Külömbféle formakat gon-

dolnac vala, melyec által meg foghatnac személyet az istennec (Mon: Képf. 197). Az istent az emberi elme az ő allattiban meg nem foghattia (Fél: Tan. 23). Még a bábákis úgy olvassák az szent irást, mintha mindent mindjáríst meg értenének, és tellyességgel megfog[h]jattának benne (Bal: CsLsk. 418). Nem minnyájan fogják meg ez igét: non omnes capiunt verbum istud (336). Addig tudályuk, az embert, a míg fenn forog föléle a meg nem foghatom (Fal: UE. 414).

[Szólások]. Megfogta őket a félfnalkodásnak fiüste (Fal: NU. 266).

[Közmondások]. Az harist az ő maga nyelnéu fogiak meg (Dési: Adag. 22). Az ökröt a szarván, az harist a szaván gyakorta meg foghatod (Kisv. Adag. 93).

mégfogás: **1)** comprehensio C. MA. [das fangen, die gefangen-nahme]. Cristus imada, hogha lehothogles volna, mvhoyek el ő zentséghes kynya ew megh fogasærth, kedlezesærth, megh ostoroztatásærth (LozsC. 26). Meg-fogása-kor mint verto földhöz egy szavával a 'zidókat (Pázm: Préd. 135). **2)** captus; verstand Com: Vest. 122. bogreifung PPB. Értelmenl való meg fogástok szerént: pro vestro capto Com: Vest. 2. Nagy dolgok megfogására alkalmatosok: sublimium rerum capaces (Illy: Préd. 1110). Igen nehéz mese légyen megfogásra (Illy: Préd. II.3). **3)** [abstinentia; enthaltsunkoit]. Ételül magát meg-fogás: inedia PPB. **4)** Állok megfogás: captivcula PPB.

mégfogatlan: [non captus; nicht gefungen]. Szokatlan és majd hallatlan dolog is amaz nagy mondás szerént: lábl előtt halat fogni avagy megfogatlant melyeszteni (MontME. V.242).

mégfoghatás: [capacitas; fassungsvermögen]. A nő meg-foghatásunkra nézve (Matkó: BCsük. 390).

mégfoghatatlan: incomprehensibilis, incomprehensns, impen-sibilis C. mbegreiflich PPB. Meel meg foghatatlanok éwneky ptelety (ÉrdyC. 67b). Mely igen meg foghatatlanok, meg fey-tethetetlenek az ew ityety, es járhatatlanok az ew vtay (Konj: Szfál. 89). Az istennek megfoghatatlan bölcsesége, legfölképen őt dologból nyilatkozik ki (Pázm: Kal. 35).

mégfogható: comprehensibilis MA. bogreiflich, was man leicht begreifen mag PPB.

mégfoghatós: [capax; empfänglich]. Meg-foghatós elméjű halgatók (GKat: Váts. I. Elöb. 46).

mégfoghatóság: [capacitas; fassungsvermögen]. Isteni el-mökölésnec helyet zerette koruac megfoghatóságuac fölötte (TelC. 15).

mégfogva: [ab, ab—usque; von—angefangen]. Minden prophetae Sannétul meg fogva es annak utama valok, valamemin szollottanak, ez napokat meg jóvendöltek (Szár: Cat. B1). Nap kelettül meg fogva, mind nap nyugotiglan ditsiretes az urnak neve ez világban (MohnF: LTärh. 94).

öszve-fog: **1)** consero C. comprehendo MA. ampletor PPB. zusammenfassen PP. Midön süveg-veva a papnak labaihoz esvén, fejünk-hajtvn, kezünk öszve fogva, és több efféle kereszt-yéni áitatosságnak jeleit adván, vallyuk bñmeinket (Illy: Kat. 397). **2)** [conjugo; zusammenspannen]. Öszvefogott két ló: bijugi C. **3)** [consentio; einig sein, zusammenhalten]. Nem köll magyarnak magyarrá tünadni! de egy szível-lélekkel öszve-fogni (Thaly: Adal. II.11).

réá-fog, rá-fog: **1)** [impello, compello; anhalten]. Aalkol-mas lenne, hogy zolghayt rea fogna es ő fölöc ezth meg twdha, nyt kellene neky tenie, hogy halalanak wtanna orzaga yol megmaradna (ÉsrC. 448). **2)** insimulo, attingo MA. beschuldigen, andichten PPB. Azt fogod réam: id me *accusas PP. Az nem-barátü bñzt és teslet erkölzelet tognac réa (Cs. K3). Hogy

színesben káromkodhassanak a Interisták, mást fognak reánk (Pázm: LuthV. 80). Én-reám hamissan fogja, hogy a misét, engesztelő áldozatnak nem tartom (107). **3)** [oljicio, objurgo; vorwerfen]. Reza fognak [szemére veték] nyeeert eskevettette volna meg az embert hamyissan (ÉrdyC. 526).

ráfogás: calumnia, calumniatio Kr. [andichtung]. (Czeg: ORom. 122). Szemtelenül, minden ortza nélkül valakire valamit fogás: *Jejuna et frigida calumnia PPBl.

viszza-fog: [retineo, retraho; zurückhalten, zurückziehen]. Viszza fogni az ló száját: vertere vela, funem reducere (Decsi: Adag. 68. Kisv: Adag. 555).

Fogás: 1) captio, captura C. fang PPB. **2)** exceptio, praetextus, praetextum C. vorwand, vorschützung PPB. Ez fogásra imigen felvehetünk (TihC. 69. 273). Ez eleyen fogasnak eleyen okay feladhatnak embernek zyweeben: elsew mondiattya vala, masod oka (ÉrdyC. 606). Abba wayda kylemb kylemb fogassokat thesen (LevT. 1.23). Külöm-külömféle fogásokkal mentette magát (MonLrk. III.184). Irigységnek nem itillyük azt lenni, hogy az vr isten ugy nem iratta az sz. írást, hogy minden tévelygésnek eleit vötte volna és üttýrít s fogásit bé árkolta volna (Pázm: Kál. 498). Hogy valaki fogást ne tegyen, hogy sz. Pál volt, ki akkor prédikállott (Ily: Préd. 1.312). **3)** captio PPBl. [kniff, kunstgriff]. Meli kérdésre esodalatos fogásokkal e bizonisagokat felelt (DebrC. 206). Ewdrvgnek okos fogasy (VirgC. 137). Fortélyokat, áhnoe fogásokat talál (MA: Scult. 19). Csalóka fogások alá fődözik az ő sententiájokat (Toln: Vigaszt. 118). Hamis fogásnak mondod (Matkó: BCsák. 226). Gonosz fogásokkal szegényt elhitették (Thaly: Adal. 1.10). **4)** Fogás, egy rendbéli tál éték: missus PPBl. [eine tracht speisen]. Három fogásban vitték-el az étket: coenam tribus *ferculis praebat PPBl. Első fogás: primum ferculum, primus missus, gustatio; der erste aufsatz, speise, die erste tracht PPB. A gazdagon készitetet lakadalomban friss étkek vannak, nem-is vad lus nélkül, és még külömb külömb fogásoe: ipiparum convivium habet epulas, et quidem diversos missus (Com: Jan. 111). Sokszor az első fogásbeli vastag étkekkel ugy laktam, hogy osztán akár mi szép étket, csemegét csak néztem (Bethl: Élet. 189). Altera navigatio: második fogás (Decsi: Adag. 206).

elme-fogás: [captio; kunstgriff]. Jóllehet a gonosz világ (a haunisságot) hol szép elmefogásnak, hol szemességnek, hol serény számvetésnek mondogassa; de ugyan csak oesmány véték és fertelmes bűn (Fal: NE. 104).

fegyver-fogás: militia urbana, városi támadás PPBl.

fortély-fogás: [captio, dolus; kniff, finesse]. Fizetett reá való bántalom fortély fogása miatt hir felvitelekor I tallért (MonTME. 1180).

hal-fogás: captura piscium Kr. [fischfang] (Pázm: Préd. 780. MA: Scult. 746).

kérszt-fogás: [captio, dolus; kniff, finesse]. Hogy az igazságot be halolhassad e kereszt fogással (Dáv: VDisp. 177). Mesterségöckel formallyác az ő kérdéseket es kérsztfogásokkal fogdossác a szegény foglyot (Helt: Háló. 157). A szent írásnak ez maga felől tött világos tambizonyságít néinnely kereszt-fogásoknak füstével akarják meg-homályosítani a pápisták (Pós: Igazs. 1.125). Az ellenkezőnek kereszt fogásit el odozám (GKat: Titk. 209). Fortélyosok kereszt-fogások (Misk: VKert. 710).

kéz-fogás: 1) [dextrarum junctio; händedruck]. Ha találkozik két ember együitt, nagy eeremoniával hajtogatván egymásnak magokat, kézfogás nélkül így szólnak (Haz. 1.293). **2)** sponsalia MA. vermählung, verlobnis PPB. verlobnis Kir-Besz. 129. (Mel: SzJán. 470). Az én szerelmes leányomnak kézfogására való rendelés (Radv: Csal. III.8. 32b). Kez fogasanak

es gyűrd váltasanak idejen: tempore desponsationis vel subarationis (Ver: Verb. 163. ACsere: Enc. 339).

kéz-fogási. Kéz-fogás, kéz-fogási lakadalom: sponsalia PPBl.

róka-fogás: stratagema fraudulentum Kr. [kniff, hinterlist]. Azt akará, hogy a szem-közt batorkodó vitézség lenne a nyertess, és nem a hát megett kullogó róka-fogás (Fal: NA. 238).

szü-fogás: 1) deliquium animi, ájulás PPBl. [ohnmacht]. **2)** [dolor, cordolium; herzwelb]. Ki tudná meg-mondani, mely keserves szü-fogással jajgatnak, siránkoznak a gonoszok (Pázm: Préd. 19). Nagy szü-fogással jajgatunk, mikor az ellenség fel-düllyá keresményünköt (Fal: SzE. 525).

vitéz-fogás: militaris audacia Kr. [bravour]. Ha mikor maga mutattya magát a szép alkalmatosság, jóvasollya a vitéz-fogást a józán ész, kínál véle a fő-tiszt (Fal: NA. 222).

Fogásoeska: [captiuncula; kniff]. A váradí könyv megbűszhöt fogásoeskák gyölvész mosléka, melyet morgással, enyelgással, rágalmazással trágyázot, hazugságokkal színdet a váradí predikátor (Sall: Vár. A2b).

Fogat: 1) [capere jubeo, capi curo; fangen lassen, erfassen lassen]. Kecsegét, tokot, vizát fogasson számmukra (MonOkm. XXIV.383). **2)** [opprimi sino; befangen lassen]. Ne fogasd [fag-gasd?] magadat bánattal (Kisv: Adag. 90).

[Szólások]. Sok étket fogatni az asztalra: ampliter apponere in coena PPBl.

el-fogat: [capi sino, capi curo; fangen lassen]. Az ő fujzattit delfin annyira szereti, hogy az anyok inkább magát is elfogatja, hely sem mint azokat prédára hagyja (Misk: VKert. 540).

[Szólások]. Istennek hálákat ada és az-után el-fogatá királyi ebédét (Pázm: Préd. 115).

[Fogaték]

Fogatékos: [aptus; fasslich, handlich]. El-tsábittatásokra igen nagy füles, és fogatékos alkalmatosság adatott volna (GKat: Váls. II.173).

[Fogatkoz-ik]

még-fogatkozik: inficior [angegriffen werden, befallen werden]. Ó teste meünc harmafauul fogatkozot meg: rore caeli corpus ejus infectum est (BécsiC. 139).

Fogatlan. Járomba fogatlan: injuris C.

szó-fogatlan: [inobediens; unfolgsam]. Szófogatlan [foga-datlan?] maga hitt gonosz (Mégv. 6.Jan. IV.21).

Fogató (fogatlyo MA. fogató MA: Bibl. 1.219. fogtó * Adami: Spr.): ansa, capulus, manubrium MA. handhabe, heft, griff PPB. Hagiók egy chezet, az zile arános, fogatóia arános (RMNY. II.67). Fazek fogatóia (Mel: SzJán. 559). Killyeb vonác az ládánac fogatóit (Kár: Bibl. 1.379). Az kardnac fogatója: capulus sicae (MA: Bibl. 1.219). Kés, melynek az fogatója merő arany (Radv: Csal. II.183). Az beolchieonek nagy hoszu fogatói valanak (Pont. 42). [Vö. **Fogató**]

Fogatós: ansatus MA. was eine handhabe hat PPB. Fogatós tál v. medenceze: scutella v. laux ansata, auriculata PP.

Fogdos: 1) capesso, prehensio C. begreifen PPB. [oft angreifen]. Hattam magamat zeretöünnec zertelen fogdosúa (GuaryC. 48). Mel nag zeretetel tapogattya es fogdosúa (DebrC. 341). Kezeket fogdosua (ÉrsC. 86. LevT. 1.69). **2)** [excepto; nach einander auffangen]. Fogdosua vala palastyaval az ala bwllo zentsegbes veerth (WinkC. 78). **3)** [capto; nacheinander, öfter-, in menge fangen]. Kezdek ewket (a madarakat) fogdosny (Pesti: Fab. 16). Fogdasni [sic] kezdék az hadnagyokat (Helt: Krón.

38). Erevssen byntetyk wketh, fogdosstak, nyasbanys womnyak (LevT. 1379). Fogdosnak az harács szedő törökökben (Monlrók. XV.578). A fetskék nappal méheket, darúsokat fogdosnak; a denevérek pedig éjjel intselkednek a szányogok és egyéb bogarak után (Misk: VKert. 12). Ellihetetlen dolog, mely nagy sokasága volt az halnak azon vízben, igen sokat fogdosnak mindennél (Lázánk. II.55). **4**) [tracto, sollicito; bearbeiten, behandeln]. Bo tere Beatrix királyné asszombhoz es szép szonul kezdte ot őtet fogdosni és vigasztalni (Holt: Krón. 192). Lágyan fogdosni: plumbeo jugulare gladio (Deesi: Adag. 118).

ol-fogdos: [capto; nacheinander fangen, verhaften]. Mynd enygyék [emengyék] es kadyak fenepok, mastur mynd az Dwnan mennek volth ala es oth fogdassuk [sic] el cwkeht, egy emery [emeng] es egy kadya mynd felesogewel ith wagyon (LevT. 1276. TörtP² 1276).

még-fogdos: ∞ Iob hog mégfogdosutan aljuk még az urat; melius est, ut captivi benedicamus dominum (DeesiC. 25). Kyk meg fogdosstak wala wketh: qui ceperant eos (KeszthC. 292. DebrC. 152). Hyrt hoztak, eremet, hogh Fylep kyral meg werte francay kyral nepet, meg fogdosta fefe vrakat (LevT. 1255).

Fogdosás: prensatio MA. [captatio; oftmaliges greifen, fangen]. Nagy iayvezik lezán az é (sátánnak) fogdosást (GuaryC. 2). Meleg legenyé vagy hűdög valami, fogdosással (prensando) tudatni meg (Com: Jan. 61).

Fogdosgat: **1**) saepius preso Kr. **2**) Szóval fogdosgatni, és meg-rázogatni: vexare et exagitare Com: Jan. 204. Az hamis-ságot állító pátvaros fogdosgató: sophista captiosus 186.

Fogdosó: **1**) captator C. prensator MA. laurer, nachsteller, werber PPB. **2**) [captiosus; verfanglich]. Fogdosó kérdést vetnek eleiben (Mad: Evang. 798).

Fogdosztat: [prensare sino; betasten lassen]. Hona lehet ektelenb dolog az azzonállatul, mint mikor magokat fogdosztatják (Deesi: Préd. 56).

Fogdoz: [preso, capasso; öfter begreifen; nacheinander fangen]. Fogdoz tudarakat (Com: Orb. 105. Land: UjSágits. II.215).

[Foghatandó]

Foghatandóság: [capendi potestas, percipiendi potestas; möglichkeit des erfassens, erhaltens]. Ez may zent ewangeliumot (az epistola) mellee hasonlyok nagob tanwsaghuak foghatandósagaert (ÉrdyC. 9).

[Foghatás]

olme-foghatás. Könyvi olme foghatás: capacitas animi PPL.

Foghatatlan: **1**) incomprehensibilis MA. unbegreiflich PPB. Az eegnek es ez velagnak teremtéyo nagy es foghatatlan (CornC. 165). Moely yghen foghatatlanok wr ysten yteoloty (ÉrdyC. 574). Az foghatatlan zent haromsag (ÉrsC. 139). Foghatatlan istensogé az Christus (Mel: Szján. 173). Bűtsülhetetlen, és emberü ohnével foghatatlan ajándék az isten békesége (Pázm: Préd. 589). **2**) [integer, non reprehendendus; tadello, vorwurfsfrei]. Lágyen beszédetek foghatatlan es fedhetetlen (ÉrsC. 184). **3**) [imilis; unwirksam]. Vgyan tezen a ky minden iora tanythatatlan, kynel io tanach esy tudoman foghatatlan (Pesti: Fab. 53).

Foghatatlanság: [incomprehensibilitas; unfassbarkeit]. Az isteny dolognak foghatatlansága (ÉrdyC. 11).

Fogható: **1**) [capax; empfanglich, fassen könnend]. Az másdag lelki aiandoeera foghatona es moltona tezőn (GuaryC. 51). Az a kinez mindenkoron jelen vagyok velem, de az fogható

kéz neha meg lancelad (Zóly: Elm. 194b) **2**) [compar, acqui-pollens; vergleichbar]. Josephhbz sem volt fogható férfiu, ki az ő bátyáinak vezerec volt (Kár: Bibl. 1685). Adherbal magat nem itili vala féguerrel foghatonac lemi Jugurtához: ille neque se parum armis existimabat (Deesi: SallJ. 18). Az kik hozzájok: gazdagsággal nem foghatók (MA: SB. 106). Orgona oly vagyok benne, kilhez fogható minczen (SzCsomb: Utleir. 78).

fegyver-fogható: bellator, aptus ad militiam, idoneus ad capiendum arma MA. wallenfähig PPB. Fegyver fogható neep: armati (JordC. 318). Foguer fokható embőr (TihC. 28). Mind foguer foghatok, paissoc leszuec (Hofgr. 2). Fegyuer fogható nép: multitudo pugnatorem (Kár: Bibl. 1199). Az aquilóitknak a vitézi s fegyverfogható (Liszny: Krón. 152).

íráns-nem-fogható: [illiteratus, indocilis; ungebildet, ungelehrig]. Ezek igón gorombak es iras nem fokhatok (TihC. 103).

Fogó: **1**) capius MA. [fangend]. **2**) laqueus [schlinge]. Az fogora kötelet huznak: funes extendunt in laqueum (DöbrC. 218). **3**) forceps; zange Pesti: Nom. 147. C. MA. Tűzes fogó (Boro: Préd. 228). Fogó módra rendeléc seregeknek az eleit (Helt: Krón. 88). Csipető horogra fogóra nem volt szükség (MA: SB. 144). Fogoval nyúl, mert egyébként a kezében sílne (GKat: Válts. 1201). Fog-vonó fogó (Gyarm: Fel. 46). Vond-le a patkot fogóval (Cseh: OrvK. 47). A lelki ismérnek gyötrelni, mellyekkel a csigák, hév fogók és egyéb tűzek nem érnok (PP: PaxA. 17).

[Közmondások]. Az mig isten nem akaria, fogóval sem vo(u)-lattiak ki az fluet; de a mitor vüdeie vagyok, vas pöröllyel sem verhetik bé: annus producti, non ager (Deesi: Adag. 103). Asszonyt tsinosgatás, férfiat dolgozás illet mint fogó kovátst (Kisv: Adag. 319).

bárány-fogó: pedum C. [hürtenstab].

egér-fogó: decipula, muscipula C. mausfalle PPB. (Az egér) nem gondol eger fogonal (SindC. 3). Eger fogoya nala zentli lörinczek az rosteel (7. Lipp: PKert. II.228).

eső-fogó: **1**) imbrex, tsorép tsutorna PPL. [hohlziegel]. **2**) cisterna, lacus compluvius SL. [cisterne]. Kut, esőfogyo verom: beera MA: Bibl. Magy. 2).

esővíz-fogó: impluvium Com: Jan. 108. [rinne].

ötök-fogó: dapifer MA. essentiaeger PPB. [truchsess]. Fő étek fogó: archidapifer PPB. Asztalnoc, tálnoc, étec fogyo: structor Com: Jan. 110. Archidapifernek, azuz, Pharaho fő étec fogójának mondgyac (Tel: Evang. 184). Asszonyom anyám hoffmestere, és az többi urak és asszonyok hoffmesterei, ezek rendelék meg az keányasszonyok étek-fogót és bor-töltőt (Radv: Csál. III 7). Az uráimnak étektogót rendelék meg az uráimék gazdái, az mi szolgálunknak szolgáló közül, úgymint lovas legényekből és egyebekből (III.18). Leveledet 5¹, órakor hozá meg étektogód (RákGy: Lev. 110. Gér: Káres. IV.282. TörtP² 1167. III.184).

fazék-fogó: paniculus, linteolum focarium, succonia MA. [küchenfötzen]. Oreziat valami fazek fogonal bekötüie (WespZC. 78. Pázm: Kal. 1766. 1965. Kr).

fegyver-fogó: [armiger; wehrbar]. Mindnyáian fegyuer fogoe, az hadakozásban bölzece (Kár: Bibl. 1632. Káldi: Bibl. 325).

hal-fogó: verriculum C. rete MA. everriculum; netz, fischer-garn, zuggarn PPB. Hal fogyo, kúrtó: loca sagonarum Ver: Verb. 33).

harapó-fogó: volsella, forceps clavaria; beißzange PPL. (Radv: Csál. II.396. Szentim: Kalu. 11. Hal: III.181. II.388).

kesorves-fogó: [qui lugentes ducit; begleiter der trauernden bei einem leichenbegängnisse]. Gyulai Ferenc özvegye temette-

tett dícsőséges solenitással, az holott magam is szegül-végül szolgálatlan voltam, a többi között keszerves-fogó, s fogtam báró Wesselényi Polixena kisasszonyt (Haz. I.290).

légy-fogó: [decipulum muscis capiendis; lödgenfalle]. Im küldtem három légyfogó üveget, kikben az legyeket ekképen kell fogni (Nád: Lev. 26).

madár-fogó: decipulum PP. [vogelschlinge]. Madár-fogó hálóhalka (Zrínyi: II.110).

nyél-fogó: [manubrium; griff, stiel]. Melyik mesterseg esénál több nyél-fogókat? Felelet: Az kalán esénálók és az vas-fizék avagy serpenyő esénálók (MesésK. 31).

párt-fogó: [defensor, patronus; beschützer, gönner] (GKát: Vált. II.3b).

szén-fogó: pruniceps MA. feuerzange PPB.

tűz-fogó: pruniceps MA. feuerzange PPB.

víz-fogó. Viz fogó-tartóra: cisterna; wasserfang Com: Vest. 90.

[Fogód-ik]

ki-fogódik: [subtrahor; abgerechnet werden]. Summa 1752 ft. Ebből kifogódik Bene Berta maria számja (MonTME. I.18).

[még-fogódik]

[Szólások]. Még-fogódik a basa: alvus consistit PPBl.

Fogódz-ik, fogóz-ik: adhaerere, adhaerescere SL [sich anhalten]. Fogództam egy fenyőfátskának galyához (Gvad: RP. I.00).

ösze-fogódzik: inuicem iungere manus Kr. [einander bei der hand nehmen]. (GKát: Tirk. 50). Ösze-fogozással táncolnak (Nán: SzfT. 347).

Fogoly: captivus C. ergastulus; gefangen PPB. [gefangener]. Az ymep nap vtan zocta uala a fedelm hog a nepnac eg foglot elerezene (MünchC. 67). Tömlőbe barom foghe tartatnac vala (GuayC. 17). Predicallany foghlyoknak meg szabadvlasth, vakolnak ltaash (JordC. 531). Fogloknae meg zabadyttoyta (TelC. 89). A fogol keroztienök (DebrC. 59). Pokolnak foglyay (CornC. 97). Ymadlak tegedeth pocolra léezallottot es foglyokoth ky zabadeitottath (PeerC. 180). Az fogol soha nem teheth azt ammit akarna temie (BodC. 4). Az fogloth ky wotek az kalodabwl (RMNy. II.31). Foglia tézen (Ozor: Christ. 45). A szegeny fogoly soe fdög a temlötzbe tartatott (Helt: Ilälö 129). Fogly ember (Hosv: Szöl. 15). Hat ezer ifüu legény fogoly küldetött Achajába rabul munkára (Zvon: Post. II.257). A foglyoc eserélésel ki szabadittatnac (Com: Jan. 152).

[Szólások]. Harom száz bennee foglya akada (BFaz: Castr. C). Foghla nem eseth (LevT. I.103). Foglya esenee vgy mint két százan (Helt: Krón. 122b). Az többi meg futamodek s valami kevesen foglya esenek (Forró: Curt. 22). Foglya wethy (Ver: Verb. 122).

Foglyocska. O frater rufine foghloezka, kinek hitel [hittél]? (VirgC. 21). Én babácskám, hív foglyocskám (Amadé: Vers. 111).

Foglyos: [captivus, difficilis; verfänglich, beschwerlich]. Foglyos vala a kérdés, melyre az választétel minden felől kárt szörözhet vala (Zvon: Post. II.602). Miért választya a pap a könnyebbik részét, csak ballyára menvén az oltárnak, s nem a foglyos utra (Czezl: Dag. 15). Molly kérdés igen fogas és foglyos vala (GKát: Vált. II.227). Foglyos nehéz kérdések (Megy: Szöv. 129). Im a szegényeket rajtunk (a gazdagokon) uralkodó bíráknak rendeltes; jobb nekünk a halál az ilyen foglyos élethél (Hall: III.18 II.238).

Foglyosit: captivo [gefangen nehmen]. Captivantes intellectum, fogságban vivén értelmeket, az-az, meg-zabolizván, és Kristusnak, s-az igaz hitnek engedelmére foglyosétván, alázatosan kívántak tanulni (Csúzi: Tromb. 193).

még-foglyosit: persequendis et captivis praedis initio; abrichten zum raube oder fangen PPB. Az ő okosságokat meg-foglyositván, a bálványokat farban rügnák (GKát: Vált. I.156).

Foglyosság: [difficultas; beschwerlichkeit]. Az utnak foglyossága miatt nagyságotnak is nem irhattunk (MonTME. IV. 461).

[Fogot-ik]

még-fogotik: [radices ago; wurzel fassen]. Yltessed el az te estapodat hazad előt es meg fogotyk es gymelchet teremth (ÉrdyC. 436).

[Fogotoz]

még-fogotoz: [prehendo; fassen]. Czwezayaat eressen meg fogotozwan, neki eklelee es az sarkant az feldre le cyeo (ÉrdyC. 265b).

Fogott: 1) prehensus, comprehensus, captus MA. ergriffen, gefangen PPB. **2)** Fogott ok: causa fictitia, praetextus Tasi: Feukt. 50. 52. Kr. **3)** [compromissarius; schiedsrichter]. Fogott bírák 1630. (Tört. és Rég. Értesítő IV.36). Mi felül megirt kézfogott bírák 1618. (IV.35).

Fogság: vincula, captivitas, custodia MA. gefängnis, gefangenschaft PP. Valakit fogságból meg-szabadítani: *eripere aliquem e custodia PPBl. Soe öközőlde fogsagba vitettete: plurimi eorum captivi abducti sunt (BécsiC. 19. 103). Mynd fogsagban leeznek ees sirambam (WinkC. 158). Sebőket fajadalmakat zemedel a te fogsagodnak ideim (WespC. 70. 54). Kywe hozta az Izraelnek ftyayt Egyptombol Faraho kiralnak erőss fogsagból (ÉrdyC. 341b). En lelkeem kor volt es fogsagba (VirgC. 10). Meg szabadita az zegen lelket wrldwgnok foksagból (73). A sido nepet az egyiptusbeli kemény fogsagból kihoza (Helt: Bibl. I. d3). A sido nép a fogsagból megszabadul (g2). Akarattia szerint való fogsagban vagyon: aureae compedes (Deesi: Adag. 110). Hivet le hadgya töspölmi, fogsaggal, tömlötzel, fogyatkozsokkal sanyargattya (Pázm: Préd. 23). Az isten esak azért emelte tel őtet, hogy az sidök fogsagát felszabadisa (Pázm: Kal. 452). Megyerit erős fogsagban kell tartani (RákGy: Lev. 194).

[Szólások]. Terezteednek eseeol foksagaba (WinkC. 121). Ha en fogsagban esnem (RMNy. II.208). Fogsagba vetem: captivo MA. gefangen nehmen oder führen PPB. Kemeu foghlyagban vety vala hkweth: illos in custodiam coijiciendos (JordC. 732). Az ezudánál az ember az ő okoskodását fogsagba vessa (MA: Seult. 777).

Fogságbeli: [captivus; gefangener]. Vala a fogsagbeliee zama közzöl: erat de numero captivorum (BécsiC. 73). Fogsagbelieket nem zabadytotam (VirgC. 10). Nahum vigasztalya a fogsagbeli sidokat (Helt: Bibl. I. g4).

Fogságos: [difficilis; beschwerlich]. Mert afele fogsagos szolgálatot, még ő magokis az apostoloe nem szemmedue vala (EszT: IzAny. 280).

Fogt-a: [captus; gefangen]. Kellyfel, füle es egyél az én fogtam vadba: surge, sede et comede de venatione mea (Helt: Bibl. I. M4). Ha meg fereszted gőrez fogta inac meg vono betegséget, meg gyógyittya (Mel: Herb. 112).

füst-fogta: [fumosus; rauchig]. Alattomban azt gondollyák, hogy az urfira reá maradt neyan sok kőzről a régi füst-fogta nemeslevél, de bezzeg nem a nemes szemérem (Fal: NE 13, Fal: Jegyz. 934).

[Fogtat]

még-fogat: [captivus; gefangen nehmen]. Mint fogthat-
tyak meg azt kin fejen marasztottak? quomodo poterit deti-
neri in sententia capitali convictus (Ver: Verb. 341).

megfogatás: [captivatio; gefangennahme]. Az kiraly Dym-
musnak meg fogtatására katonákat küldven: rex, ad comprehen-
dendum Dimum missis satellitibus (Forró: Curt. 323).

Fogatás: captivatio Ver: Verb. Szót. 4

Fogató: captivator Ver: Verb. Szót. 4.

Fogva, fogván: 1) apprehensive MA. [miteltst]. Valakit ha-
jánál fogva le-húzni valahonnan: *deripere aliquem capillo de ali-
quo loco; valakit orrával-fogva hordozni: *ductare aliquem frustra
PPL. Hajnál fogva vonan (DebrC. 11). Mikoron kezón fogva
víméiek (DebrC. 70). Lataa edcent le zullany, oly nynt egy
leallhat neg zeghenel foghvan boczatamanak ala: conspexit
vas ut linteum magnum, quatuor extremis devinctum (JordC. 74).
Kezón fogván ötet: apprehendens dexteram ejus (Kár: Bibl.
1483). Kézen-fogva vigyének a vacsorára (Mad: Évang. 467).
Láboknál fogva akasztották-fel (Megy: Szöv. 113). **2)** a, ab
usque MA. von PPL **a**) [térre vonatkozva]. Meñec neg zelitől
fogván: a quatuor ventis (MünchC. 59). Az folo víztől fogván
mind föld zilenek vigoig a flumine usque ad terminos orbis
terrarum (DöbrC. 135). Talpattal fogva teteedyglen (PozsC. 5).
Egíge tengertől fogván az másie tengörig vagyon (Kules: Évang.
10). Tetefel fogván talpig (Frank: HasznK. 36). Sin puszájától
fogván mind az Rehobig (MA: Bibl. 1.131). **b)** Nagytól fogva
mind kysdedik (VirgC. 56). Szímlállýátoc meg az Israel fiát
husz esztendőfő fiutól fogván és fellyel (Kár: Bibl. 1.116). **c)**
[időre vonatkozva]. **a)** Wylag kezdetünál fogva rohtonc ez nem
levt wala (KönigsbTör). Abrahamtól fogván Daudiglan (MünchC.
15). G'ermeksegemtől fogván ez oraylan (VitkC. 25). Esthwe-
től fogva: a vespere (JordC. 109). Jamosnak ydeytlv foghva
masthanig: a diebus Joannis usque nunc (386). Ylywsagymnak
napytlv fogván ez orayglan (CzechiC. 35). Ez napysgtól fogva
(LányiC. 112). Mind ifusagatal fogva ismertem (Born: Évang.
III.5). Leutől fogva Moses negied nemzet wala (Szék: Krón.
17). Reggeltől fogva estig (Mik: TLov. 49). Ifjúságunknak
zsengejtől fogva esmorvén egyűst (Gvad: FNót. VII. β) Tizenket
esztendőfől fogván (MünchC. 29). Sok ydőtől foghva: a multo
tempore (JordC. 733). Tizenölecz esztendőfől fogva (Sylv: UT.
1.195) Az ő kimenetele öréc napoktól fogván vagyon (Zvon: Post.
1.388). Egy darab időfől fogva (Tof: Zsolt. 599). γ) Azóltátul
fogva: ex eo tempore MA. seit der zeit PPL. Ez utától fogván
(Pethö: Krón. 36). δ) Tizenket esztendő wla fogva weer kor-
sagot zenwed wala: sanguinis fluctum patiebatur duodecim
annis (JordC. 380). Harmanap wla fogva vannak en velem:
triduo perseverant mecum 103). **3)** Mindenestől fogva: omnino,
prorsus MA. in allem und mit allem, gänzlich PPL. Ekessel
teremtetet teste icenec mindenestől fogva veresne (VitkC. 88).
Ez wylagnak zerelmoth te zeit malazodnak hywsegewel myn-
dómóswl fogva meg oltad (CzechC. 16). Myndenestowl foghva
el feletközöt wala az ew yo voltalor (ÉrdyC. 4). Myndenestwl
foghva anyalom en maguam (ÉrsC. 266). Ha Adam és Eva
az fát mindenestől fogva megóttée volnais (MA: Bibl. 1.4).

Fogvást: 1) [ub; seit]. Az apostolok idejétől fogvást (Ilyef:
BCsTomp. 16). Ifjúságátul fogvást (Laud: UjSegűs. I. Előb. 1)
Emyí soc időfől foguast tartot az pupusag (ÉszT: IgAny. 151).
Két napfól fogvást levelét nem vettem (Mik: TLov. Előb. 34).
Már két hónapfól fogvást itt táborozunk egész ház népéstől (106).
Észendőtől fogvást (Mik: MulN. 328). **2)** Mindenestől fogvást:
[omnino, prorsus; ganz, vollständig]. Kétségbe esvén mindenestől
fogvást a győzedelemről (Hall: III. Ist. III.204). Mindenestől-fog-
vást néked hagyom maguam (86).

Fogad: 1) suscipio, recipio MA [excipio; empfangen, auf-
nehmen]. Mellém fogadom: asciseo C. Frisen fogadni valakit:

*elegantior aliquem accipere; örömet fogadja a maga feleit:
*hospitales in suos; házához szállásra fogadni: *excipere hos-
picio PPL. Fogadum ötet koronákkal es diéretetekkel (BécsiC.
14). Kie keserteteket nem fogattanae vrnac folomóban: qui
tationes non susceperunt eum timore dei (28). Ki fogad
tütölket, engemet fogad (MünchC. 32). Engemeth fogada the
yogod: me suscepit dextera tua (FestC. 30). Fogadwan az
megh zabadwlasth: acceptata liberatione (JordC. 823). Hogy
meg thókeeleneceyo gyarló testet reaya fogadni (Krisztus)
(CzechC. 8). Timoteost hazaba fogada (DebrC. 89). Marianak
kepoet fogadak, veneek nagy aytatossaggal (DomC. 106). Az
ev zallásra fogagya wala az fratereket (171). Nagy eremest
fogdaa tölötök ez nemes ydözletöl (ÉrdyC. 23). Tisztóssaggal
fogadnaak (509). Az myndenható ysten ... kegyelmesseeggel hozya
fogadya (ÉrsC. 12). Fogagya lelkeemeth ő hozyaya (302). Hogy
az zeith kenetést es aytatossaggal rea fogagya (271). Oh mely
ygen wygh wala Marya Ersebeth . . . latogathasarol, nynek
wtama fogada ystennek yceyeth (321). Te kedyg wram wagy
engemeth hozyad fogado: susceptor meus es (KulesC. 4). Fo-
gadook isten the yrgalmassagodat: suscepimus deus misericor-
diam tuam (116). Terdet haíta az chiazar oleot es közene:
monda az chiazar: isten nekod lot ne agion; monda az mester:
azt hizem wala, hogi az en keozónethemet iobban fogad-
nad (Pont. 52). Atyai kedűemben úgyedet fogattam (Zrinyi:
ASyr. 49). Yallyon silt paraszt, wagy eszetördült nevet nem
visoluc-e, a ki tsinyossal' kiöntésébe nem öltöznék, mikor királ-
lyát fogadgya? (Lázm: Préd. 84). A tiéid örvendeze fogadnak
téged (Com: Jan. 115). Mely jo akarattal fogatta isten Mag-
dohát (Ily: Préd. 193). **2)** [concipio in utero; empfangen,
schwanger werden]. Fogattatne meheben: in utero conciperet
(MünchC. 111). Fogadwan zent lelekhwl: habens de spiritu
sancto (JordC. 357). Yme zyz meheben fogad: ecce virgo in
utero habebit (358). Zyz anyatwl atyannal kyl fogattatott (ÉrdyC.
154b). Mel napon fogattam te felségödet zwén (Mária mongya
Jézusnak) (WeszpcC. 39). Semmynevm azzonyallat nem wala
melo etel illeth, sem fogadny, sem wysely, es nekevnk
zhyh iduessegevnyre (CornC. 90). Fogada alnoksagotli es zyle
kegyetlensögeth: concepit dolorem et peperit iniquitatem (KulesC.
11). Yme fogatatum kegyetlensöge es bynek miatta fogodót
engemet az anyam (123). Arkozot volt meli nap engem fogada
anyám, (CsomaC. 25). Az Rebeka neww azzonyallath az ew egy
Isaak neww vratul, my atyanktul magot fogodot wala (Komj:
SzPál. 77). Fiat fogadott; concepit filium (Helt: UT. O4). Pá-
dalmat fogadott: concepit dolorem (Ily: Préd. II.62). **3)** [conduco;
dingen]. Hadat fogadni: *exercitum egere, scribere PPL. Ka-
tonikat fogadni: soldaten werben Adami: Spr. 193. Myveseket
fogadny: conducere operarios (JordC. 415). Az dolog, kyre
fogattam hűket: opus, ad quod eos advocavi (751). Kezdenek
hamos tanokat reaya fogadni (WeszpcC. 76). Hamis awgy
reá fogadot tanut ne állassanak (Ver: Verb. Szót. 24). Szokások
völt a régűknek, hogy a fogadot szolgákat gyermekeknek hiának
(Mad Évang. 136). Látom, megbolondúltam: egér módra ele-
fántra hadat fogadtam (Thaly: Adal. 138). **4)** [sequor, obtem-
pero; befolgen]. Szót fogadok: obtempero, minorer C. Vala-
kinek szavát fogadni: morem *gerere alicui PPL. Poldeset nem
fogagym (ÉrsC. 226). Bozeedeth nem fogattad (277). Fogad
thanaezomat (456). Ha en zomath fogagyatok (186). Fogagyad az év
isetet (CornC. 1). Ez zent atának mondasat es isetet wvmenst
fogagyak (VirgC. 52). Fogadnak mindenben ő paranesolását (Tin.
275). Abram szantat fogada Sarainae: cumque illo acquiesceret
deprecati (Helt: Bibl. I.G). Királyodnak tartozól szavát fogadni
(CsúziCs. I. Edom. 225). Ha jót mondok is, nem igen fogadják
némelyek (RákGy: Lev. 110). Nem kíván egyebet tőlünk hanem
hogy szeressük és szavát fogadjuk (Fal: NE. 38). **5)** promitto,
pascior MA. verheissen, versprechen, einen vertrag machen
PPL. Kötésalatt fogadom, ígérem: instipular PPL. Az ezüstöt,
mellet fogaz: quod tu polliceris (BécsiC. 56). Esénel fogada:

cum juramento pollicitus est (MünchC. 40). Fogadának hwnegy harmyncz penzth: constituerunt ei triginta argenteos (JordC. 439. 605). Fogadának neky penzt (WinklC. 111). Paradíómot neki fogadam es neki igerem (NagyszC. 88). Ewtwen doctort ew hozatot es nekyk sokat fogadott, hogy csak teged meg gyewznenek (ÉrsC. 481). **6)** deuoero, spondeo C. geloben PPB. Fogadek neked engedelmességet (EhrC. 12. 71). Pethör oktalun fogada halalara, hegl nem tagaggya megl (WinklC. 170). Hyt zerent fogatta (ÉrsC. 356). Zyzesseget fogadot wr istenuk (ÉrdyC. 356b). Enghedelmesseget fogadnak (580b). Az my mesterwnk kinek euangeliomat fogatuk tartani (VirgC. 48). Amit egymasukat fogatunk, teljesihwk (56). Engedelmesseget fogadot (93). Valamit fogaeli, meg állod (Mel: SzJán. 383). Hitet fogadgyunk, és a fogadtatt meg-tartsuk (Mad: Evang. 376). **7)** [pignore contendo; wetten]. Száz forintba mernék fogadni: ich getraute mir um hundert gulden zu wotten Adámi: Spr. 193.

[Szólások]. Valaki ő neki közön vala, ő az közönetert felel vala: vr isten fogadia (DebrC. 273). Kogelmed az myth hyd on fogad, fewldenys meg tellesetty (LevT. I. 48). Az mit lou on fogad, gyalog meg nem állya: claudicat incesso, pedibusque vacillat utrisque (Decsi: Adag. 223. MA). A mit lovon fogadtunk, gyalog nem állásunk, az ország lakosinak meg nem hallgatásunk (Thaly: Adal. II. 41). Mikor valaki az wrnac kináltképen valo fogadast fogadand, tudni illic, életét, e legyeu bechűe: homo, qui votum fecerit, et sponderit deo animam suam, sub aestimatione dabit pretium (Helt: Bibl. I. MMm3). Fogadasokat fogadgy: vota uove (Com: Jan. 276). Fiam má fogadom: adopto C. nelme an für meinen sohn Adámi: Spr. 193. Király téged fiává fogadott (Pázm: Préd 1094).

[Közmondások]. Jámbor fogad fogadást, agbeb állya meg (Decsi: Adag. 91).

be-fogad: excipio, recepto, coopto, admitto C. suscipio MA. [aufnehmen, annehmen]. Gyermekek szűlésért befogadott asszony: matrix C. Be fogadtatoc engemet: collegistis me (MünchC. 62). Es vala ky be nem fogadand tyteket, razyatok le: qui cunque non recepit vos, excutite (JordC. 382). Ky be fogadand egi ellyen kysyedet: qui suscepit unum parvulum (409). Eefney ewtet bee nem fogadaak: sui eum non receperunt (ÉrsC. 1). Yuteesyem bel fogadny (ÉrdyC. 575). Hazához be fogadnaa (644). Nem volnatok ara meltok hogy titeket az fwlđ es be-fogadna es meg tartana (VirgC. 47). Vton jaro valem es engemet hazatokba be fogadatok (117). Sigmond fel méne Cheli országba, és nagy pompával és tiszteséggel be fogadac őtet (Helt: Krón. 76b). Ez az istenes lelek, soha úressen nem megyen be, a hova szállóvul be fogadtatik (Lép: PTük. I. 183). Istennek báza, és az isten igejének be-fogado helye az ecclesia (Mad: Evang. 737).

befogadás: receptio C. susceptio MA. afnahme, behergung PPB.

befogadatlan: insusceptus C. MA. nicht aufgenommen PPB.

befogadó: receptor C. Gazdálkodó, örömet bé-fogadó: hospitalis PPI.

el-fogad: 1) suscipio C. recipio, percipio SI. [annehmen, empfangen]. Thalantai azt elfogadnak a hatalmas istenek (ÉrsC. 448). **2)** [conduco; dingen]. Senky nem fogadot el minket: nemo nos conduxit (ÉrdyC. 130).

elfogadás: susceptio C.

föl-fogad: 1) suscipio, recipio MA. auf sich nehmen PPB. A dolognak végbe-vitelét föl-fogadni: suscipere *exeutionem negotii PPI. Oly zokasth hydrethnek mynekwnk, kyt nem ylyk

mynekwnk föl-fogadunk: ritus, quos non licet nobis recipere (JordC. 764). Nem egyebek yogyóztetnek azeert ez egyhazbeely kvlabakon, hanem egyhazy feyedelmek, kyk byrodalomnak zorghalmossagath föl fogagyak, mykeppen az kw ozlopok hordozzak reatok wettőth therbet (ÉrsC. 227). Föl fogadúe az papoc az aranyat (Kár: Bibl. I. 452). Fogad föl igyemet, uram, ez kegyetlen nemzetség ellen (MA: Bibl. V. 21). **2)** pacisor, depacisor C. fide jubeo; stipulor, promitto, uoveo; verheissen, geloben PPB. Viszontag fölfogadom: restipulor, repromitto C. Attyanak ezeket feel fogada (DebrC. 504). Föl fogadak, hóg örök tyztassagotli tartanának (KazC. 71). Ew neky zolgdwan az tyzta zeplöteleensegben mynt ymaron fiel fogattatok (ÉrdyC. 41b). Az yo zandokot, kyt az wr istennek ffeel fogadot (581b). Fílenek es feienek intesenel föl fogada (VirgC. 57). Kyk az zegendel cristust kwuetny föl fogatak (124). Föl fogadta hogy hazassag nekül valo tiszta eletet uisel (Tel: Evang. I. 240). Igazán mongya-meg vétkét; és fogadgya-fel, hogy többé a-félét nem tselekszik (Pázm: Préd. 181). **3)** pignore certo PP. [wetten]. Föl fogadom velled egy hordo-borban, nagy kárt vallaz vtdoban (FortSzer. H2b). Fogadjuk föl, hogy kéd azt nem tudja (Mik: TLev. 132). Fel-mernék fogadni tiz aramaly egybe; se imen se tul az oceanum-tengeren bñtsíletes aros embert nem talál (Fal: NE. 17).

fölfogadás: susceptio, receptio, pactum, stipulatio, votum MA. afnahme, das aufsiehnehmen, verpflichtung, angelöbnis, gelübde PPB.

fölfogadatlan: insusceptus PPI.

fölfogadó: conductor; der etwas dinget, pñchter, nietmann PPB. A ki a föl fogadónac (stipulanti) fogadást tött, megkötelezte magát (Com: Jan. 190).

még-fogad: 1) [accipio; annehmen]. Megh fogadak az hű bezedee: acceperunt sermonem ejus (JordC. 713). Minden kegyességhele fogaggyatok megl tynektek ky yelentet ygheet: cum leutate excipere insitium illum sermonem (833). Meg fogagyatok őnekyk thwdonauyokatli (ÉrsC. 239). A my tanwsgot adnak, alazatossaggal meg fogadny es tartany (ÉrdyC. 393b). Meg fogadaa tanachaat (544). Az ő attyafiai meg fogadac beszedet: acqieverunt fratres sermonibus illius (Helt: Bibl. I. 83). Fogadgyac meg a bölcbnek tanachát (Tel: Evang. II. 680). Az ki meg fogadgy az dorgálást, tiszteletic: qui acquiescit argenti, glorificabitur (Kár: Bibl. I. 610). **2)** conduco MA. mieten PPB. [dingen]. Ismét megfogadom: reconduco C. Senki munket meg nem fogadot (MünchC. 50). Berben megfogad (Fél: Bibl. 33). Az kőmivest megfogattuk, foglalo pénzt attunk neki 1 ft. (MonTME. I. 149). **3)** [promitto, spondeo, uoveo; angelen, ein gelübde tun]. Az megfogadot euangelyony zegenseg (DomC. 262). Meg fogada Adam hógi Eaat nem akarnia meg esmerü (DebrC. 149). Mykenh megl fogatta wr isteu (ÉrsC. 562. ÉrdyC. 531).

[Szólások]. Aggion isten io napot kegielmes vram. Isten meg fogadgya io Balassa vram, kegielmedne (ComBal. 21).

Fogadás: 1) receptum C. [aufnahme]. Kevzevetnek fogadastert felel vala (CornC. 54). **2)** Méhben való fogadás: conceptio C. empfangnis im mutterleibe PPB. A magzatnak őzent meheben valo fogadasah (DebrC. 219). Méhedben való fogadásod: conceptus tuus (MA: Bibl. I. A. C. Sere: Enc. 151). Látni valo dolog, a terebbe eső aszszonyi állatoknac méhekben fogadaskoktor bolyongo elmékedése mit hozzanac a magzatoknac (Megy: 3Jaj. II. 61). **3)** [conduco; das dengen, mieten]. Sok munkásnak fogadása: conducta multitudo PPI. (*conduco). Az zallas fogadast el ne feleggyeetek (ÉrdyC. 441). **4)** pactio, repressio C. stipulatio, votum, sponsio, pactum, promissio, promissum MA. verheissung, zusage, angelöbnis, verpflichtung PPI. Fogadásból-való: votivus MA. Nem bizhatni fogadásához:

*fluxum fidem habet PPI. Magat kevelteze erewss fogadasul: voto (EhrC. 71. BécsiC. 46). Hw fogadasanak okaert hağa adny: propter juramentum jussit dari (JordC. 398). Hogy az en professionat, az en fogadasomat, hytemet zvuembvel, lelkeembvel vr istenek meg zenteltem (MargL. 30). Lennenek az ev fogadasokból megoldoztak, rea ne tartoznanak (DomC. 101). Mel fývnak adasa wban magokath thyzha elethre fogadással erösseytek (PöerC. 1—2). Hanyss ygyeoret awagy fogadas (ÉrdyC. 525b). Zyzessseghnek fogadasa (648b). Lwth rygy zent atyakuak fogadasynak meg erösseytssyre (Konj; SzPál. 100). Akar fogadasbol, s' akar szabad akarathol valo adozat legyen (Helt; Bibl. I. AAA3). Minden, valamit fogadasbol adnac az Izrael fiaí, tied legyen: omne quod ex voto reddiderint filii Israel, tumm erit (ZZz2). Tévelygés ne taníthasson, mínhogy az istenek fogadás-szerent nemis taníthat (Pázm; Kal. 658). Azt fogagttya, hogy a pápa isten parancsolattya-ellen szabadíttya-fel az istenek tett fogadást (Pázm; LuthV. 231). Az atya felbontya leányuac fogadását (MA; Bibl. I.149). Fogadasa kivül megházasodik; fogadasa kivül avagy fogadasa ellen? (Sámb; 3Pöl. 679—680).

[Szólások]. Székelély fogadás: Phoenicum pacta (Decsi; Adag. 213. Kisv. Adag. 408). Ha az svekusok ezután is így fogának megfölelni fogadásoknak, én nem tudom, mi hasznát venném (RákGy; Lev. 269). Fogadasat ő wgl a l-hassa (CsomaC. 8). Nem fogad olyan fogadást, hog kyt meg nem allhat (RMNy. II.138). Nehezteléssel állod meg fogadásodat (MA; Tan. 1283). Fogadását bétölteni: *compleve promissum PPI. Fogadást fogad: paeisor C. voveo MA. geloben, versprechen, ein gelübde tun PPB. Szent Marton páspeknee is igen esedeize es nagy nagy fogadásokat fogada neki (Helt; Krón. 28b). Fogadást fogad: votum voveo (MA; Bibl. I.149). Az eu fogadásomnak meg zögöse (VirgC. 2). Jázódnae fogadásoknak meg-zögésével (Tel; Evang. 470). Taneyt fogadasokat meg tartani (WeszcP. 118). Iden fogadasomath meg telyeseytem: vota mea reddam (KulesC. 42). Fogadasomat megtörttem (VitkC. 26). Ha fogadast tend: si votum voverit (BécsiC. 113). Mykoron ez gyermeknek zvény fogadas tenen hoznyak evtet zent Margyt azon koporsoyához (MargL. 173). Fogadást tegy arol, hogi seminemw lelkest meg nem bantaz (VirgC. 55).

[Közmondások]. Jámbor fogad fogadást, s ag eb a ki meg állya (Czegl; Bldorg. 81).

füli-fogadás, füvá-fogadás. Füli fogadás: adoptio Ver; Verb. I. 13. Füvá fogadás (Sylv; UT. II.13). Az tüli fogadasnak lelke: spiritus adoptionis filiorum (Föl; Bibl. II.13). Az leleknek első seneit biran magunkban mégfünk, varuan az fiasagra valo fogadást (Föl; Tan. 291). Atyafüli fogadas (fraternalis adoptio) ez, mikor valaki lattya hogy vér szerint valo örökösi ninesenek, mas idegent engedelemből, atyafüva fogad, es jöszágában bé boesát (Ver; Verb. 127).

szó-fogadás: obsequium, obsequola C. morigeratio, oboedientia, obsequencia, obtemperatio MA. das willfahren, gehorsam PPB. Engedelmes zoo fogadas (ÉrdyC. 77). A kényszerítettett szófogadásoc veszedelmese (Com; Jan. 112).

vendég-fogadás: [hospitium; gastfreundschaft]. Vehettyök yo vendeg fogadasnak peldyaat (ÉrdyC. 441). Vendig fogadás: hospitalitas (Sylv; UT. II.111).

Fogadásos: [votivus; einem gelübde entsprechend, angebot]. Fogadásos nötelenség (Pös; Igazs. 568).

Fogadat: 1 [captura; faug]. Vessotec meg tü halotocat a fogadatra: laxate retia vestra in captivam (MüschC. 117). **2** [votum; gelübde]. Teneked illik diczeret isten syoban, es teneked megadatik fogadat ierusalamben: tibi reddetur votum in Jerusalem (AporC. 10).

Fogadatlan: 1 [inoboediens; unfolgsam]. Fogadatlan, auag nízalkodo fiok: filii contumaces (Ozor; Christ. 392). **2** [non rogatus, invocatus; ungerufen, unerbeten]. Tudom, mire értsem, fogadatlan jó lelki gondviselőm! (Fal; NE. 83).

szó-fogadatlan: inmorigerus, inoboediens MA. ungehorsam, unachtsam PPB. Zoo fogadatlan leam (SándC. 30). Sola nyichen bekessegek az zo fogadatlan lyneseknek (ÉrdyC. 341b. 647). Azok leg-siketebbek, és szó-fogadatlambak, kikhez küldötte kövctit (Pázm; Préd. 116). Mivel szó-fogadatlanok vattok, nem pástortokodom továb' veletek (608).

szófogadatlanokod-ik: [inoboediens sum; ungehorsam sein]. Szó-fogadatlanokodván valamely böcstelenséggel nem illetod-é? (Biró; Angy. 296).

szófogadatlanság: inoboedientia MA. der ungehorsam PPB. Tyteketi meg wereentnek ty zo fogadatlansaghtokrol (ÉrsC. 229). Az alazon és fellyl teres fő szó fogadatlanságnae, és fasletségnae iele (Cis. N3). Saul es Pharao ő magok kerestek magoknak az vezödelmet az ő hitetlen zo fogadatlansagokkal (Frank; HasznK. 28). Irtam urunknak ő felségének az hajdúságnak fizetelensége miatt nagy szó fogadatlanságokról, az töröknek is az ő nagy hitelenségek miatt hozzáam való kétséges voltokról (TudTár. 1839. 257). Nem istené, a ki szó-fogadatlansággal isten-ellen rügöldöz (Pázm; Préd. 79. Hall; Paizs. 18. GKat; Titk. 76).

Fogadkoz-ik: [vota voveo; ein gelübde tun, versprechen tun, schwören]. Menyit kell istenhez föliázkodni, reménkedni ő néki, fogatkozni ő előtte (Megy; 6Jaj. III.24). A nagy Malumetre, Allára hittel fogatkozának (Paskó; Esír. G).

Fogadkozás: [votum; gelübde]. Az őzvegy életre nines semmi fogadkozás (Sámb; 3Pöl. 466. Pös; Igazs. II.563).

Fogadó: 1 [receptor, susceptor; aufnehmer]. En erősségemet te hoziad őrizem: mert isten engemet fogado vagy: susceptor meus es (AporC. 4. 5). Vram, te engem fogado vag (1DöbrC. 17). En oltahnam es en idősségemnee zuru es engem fogado (34). **2** [susceptor; unternehmer]. Munka-fogadó: susceptor C. **3** Bérbe-fogadó: conductor C. PP. pensionarius MA. dinger, vöndinger, mietaum PPB. Vitézeket-fogadó, hadi komissarius: detector PPI. **4** sponsor C. promissor MA. zusage, verhoisser PPB. **5** xenogogus; schenk, gastvürt PPB. **6** caupona Kr. [gasthaus]. Tántzra jártak hol való más fogadóba (Gvad; RP. 71).

mag-fogadó, magzat-fogadó: [concupiens; empfangend]. Matul fogva mag fogado lesz: concupies (TelC. 28). Magzat fogadó méh (Mel; Jób. 73).

szállás-fogadó: 1 [hospitális; gastfreundlich]. Legétek egymasnak zallas fogadok morgasnal kél (DöbrC. 337. Konj; SzPál. 91). **2** stabularius C. [wirt]. Az zallas fogado korcho-marosnak valo egy hayadon leánya (ÉrdyC. 339). Az zallas fogado embernek ey leánya firtfyw magzatot zylt (339b). **3** [contubernium, deversorium] statinus C. [gasthaus]. Az barátok clastroma nem egyeb, hanem hitölen es erkülestelen egylaz rendeknek szallas fogadoja: monasterium monachorum est contubernium clericorum peridorum ac male moratorum (Ály; Itin. 321). [Vö. szállásfogadó-ház]

szó-fogadó: obsequilis, obsequiosus, morigerus C. oboediens MA. obsequens; gehorsam Com; Vest. 138. Szó fogado lézsek (ThewrC. 172. Helt; Bibl. I. 142). Szofogado, engedő; somei (MA; Bibl. Magy. 4).

szófogadóság: [oboedientia; gehorsam, folgsamkeit]. (MA; Seult. 104).

vendég-fogadó: 1 [hospitális; gastfreundlich]. Egétek az másokunk vendig fogadoit legen: hospitales estote alii

erga alios (Sylv: UT. II.122). Vendég fogadó aszszoni állat: meretrix (Kár: Bibl. I.194). Az vendégfogadó Rahab: Rahab meretrix (MA: Bibl. I.198). **2)** campo Ver. pandocheus, hospes publicus MA. gastwirt PPB. Vendég-fogadó gazda: diversitor PPB. Az vendég fogadó Mykalanak [íz]y] attam buzat (LevT. I.341). A mit vrunk monda amaz vendég-fogadónak: quodcumque supererogaveris, reddam tibi (Pázm: Kal. 482). Szakáchy anaai vendég-h fogado, a ki kolletlen vérét veszi egy kappannak (Balassa: Camp. 66). Az vendég fogadó és az esaplárok, az kik vizet elegyítnek az bor köziben (MészK. 10). Derekasint főzet a vendégfogadóval, de mind az én erszényemre (Bethl: Élet. II.120). **3)** [deversorium; gasthaus]. Szállason élek, vendég-fogadóban lakom: diversor; szállás, vendégfogadó hely: hospitium PPB. Vagyone atyadnac vendeg fogadó helye? Felele az lean: hazunknal vagyon soc polua, soc szena, ot az teueknee leszen nagy io szallasa (Hofgr. 29). E világ az embernek nem hazája, hanem csak vendég fogado szállása (SBalog: TemK. 104). Múlatozván őrdmest a vendég-fogadókban (Hall: III. Hist. II.116). [Vö. vendégfogadó-ház]

[Közmondások]. Vendég fogadóban mások példáját kövesd (Kisv: Adag. 100). Vendég fogadóban, vagy pedig templomban, ha mások fizetnek, avagy énekelnek, neked is kell követned (479).

vendégfogadós: diversitor, caupo Kr. wirt KirBesz. 65. Egy papült a kocsimba, de megint kiszállott, annak kell lenni: a furti vendégfogadóné láttá és bizonyosan annak tartja. Mentést mentek, a vendégfogadósoktól azt tudták meg, hogy elérkezett ugyan, de el is ment Salsig felé (Fal: TÉ. 730).

vendégfogadósod-ik: exerceo *stabilium PPB. [gastwirt sein].

Fogadott: **1)** optivus C. **2)** conductus, assumptus Kr. [gedungen]. Bérbe fogadott: conductivus C. Fogadott, bérés énekcézkék: emptia et mercenaria cantilena (Illy: Préd. II.538).

Fogadottság: adoptio Kr. Fiacká való fogadottság (Zvon: Post. I.110).

[Fogadság]

fiú-fogadság: [adoptio]. Az fiú fogadsagnac lelket el veszne (Born: Préd. 218). Finvá fogadság (Megy: 6Jaj. III.17).

[Fogadtatás]

fiúvá-fogadtatás: [adoptio]. (MHeg: TOszl. I.105).

Fogan, fogan: [concepicio; empfangen]. Okosság felőt való, hogy szüz fiat fogannyon (Born: Préd. 30). [Vö. Foganat-ik]

még-fogan: **1)** ∞ Az gonosz kiuánság, mikorom meg fogot (posteaquam concepit), bünt fiazik (Sylv: UT. II.114). **2)** [obsequor; befolgen]. Ennek az szolgáljának valamiket írt, megfoganója leszen (MonOlm. XXIII.256).

mégfogónó: qui pythones consulit. Ne leeletessek the bemed eetethew, se kyayto, se meg fogono, se ysthen latho: nec inveniatur in te maleficus, nec incantator, nec qui pythones consulat, nec divinos (JordC. 239).

Fogan-ik: concipior Kr. [empfangen werden]. En hamoszagobba foganam: in iniquitatibus conceptus sum (DöbrC. 108). Mielót f anának mehebe foganneiek (278). Mint foganac egy mehben, nyugosznac egy sërben (Balassa: Ének. 16). Mikor én anyámnak méhébe foganam (Rim: Ének. 70).

még-foganik: [concepior] *capio radicem PPB. [empfangen werden, wurzel fassen]. Meg-foganik a fa: arbor *concepit radices PPB. Mig megfoganik: quousque convaluisse videamus (NémGl. 198). (Az oltott ág) megfoganuan giúmölcsöt terómt (DebrC. 149). (A fa) neha mondatyk azywnak, nella meg fognthuak (ÉrdyC. 535b). Nem foganik meg a plánta, mely

egyfánmen másívá gyakorta vitetik (Laskai: Lips. 184). Űtess egy haraczk tiatalt, mikor látod, hogy megfogont . . . (Kády: Csal. II.53). Egynehány szölő fát íltettem, meg is foganak (Mik: TLev. 419).

Foganás: [concepicio; empfangnis]. Meddó érdeme foganásnak ereyth (JordC. 821. 13). Mykeppen az foganásban semmynemiw teremeth allath nem mywelkedek valamyth, azonkeppen az zwletesben sem zwksegh segedelme (ÉrsC. 330). Vylagra foganásoknak eleyuden való eztevényben (ÉrdyC. 344).

Foganat: **1)** conceptio, conceptus MA. empfangnis im beischlaf PPB. Crystusnak foganathya (ÉrsC. 323). Leezen kedgy foganathya atyanak es leyananak byuebowl (574). Cristus mynd ow tekeelletes foganathyaawl foglwan myndent twdot (ÉrdyC. 58b). Zyz Marianak foganathyanak yncepe (530. 649). Zent fyad foganathyanak ydeyen (PozsC. 46). **2)** efficacia MA. wirkung, erfolg PPB. Zemeelyeenek böchewlety es foganathya vagyon az isten elót (ÉrdyC. 648). Semmi foganathya nyincien (RMNy. II.450). Az euangeliomnak foganathiat adta az isten az hiuekben (Fél: Tan. Előb. 3). Nims olly foganathyaok akaratumk öbresztésére és életünk jobbítására, mint kívántatnék (Pázm: Préd. 77). Minthogy a vasnak a vason nem volt foganatja, jó darabig forgatják egy mást kemény tsapásokkal (Fal: TÉ. 637).

Foganatlan: inefficax MA. das keine kraft oder wirkung hat PPB. Imadkozastokis foganatlan (Born: Préd. 562). Azok az elmének elvonodási tészik a könyörgést foganatlamá (Komár: Imáds. 40).

Foganatos: **1)** [acceptus, acceptabilis; annehmbar, annehmen]. Hoziatoc fakat es rakiatocmeg a hazat es foganatos lezén ennekem (acceptabilis mihi erit) es megdiódnóltetem (BécsiC. 287). Vrnac foganatos ezteendeie: annus domini acceptus (MünchC. 115). Sem eg propheta foganatos ő hazában: nemo propheta acceptus est in patria sua (116). Foganatos időben meghalatalak teged: tempore accepto exaudivi te (DöbrC. 301). En nyayasagom legyen tenekód kellemetős es foganatos (CzechC. 22). Kellemetősök auag foganatosoc (NagyszC. 40). Meely foganatos (a szüzesség) istennek elette (ÉrdyC. 149). Hoó praedikállam az vristennek foganatos esztendeit: ut praedicem annum domini acceptum (Sylv: UT. I. 86). **2)** efficax MA. kräftig, gut wirkend PPB. Foganatos aldozat: proficiens (JordC. 81). Az isten igecie sem minden kezebe es keze által foganatos (Mel: Sám. 378). Szavok foganatos vót (MonIrók. III.131). Az bitmekül az Christus halala nem lehet senkiben foganatos es idősseges (Fél: Tan. 270). Foganatos könyörgés: Achilleum votum (Decsi: Adag. 242). Foganatosb az dorgálás az eszesnél: plus proficit correptio apud prudentem (Kár: Bibl. I.613). Foganatos leszen, és jobbítást szerez feddésünk (Pázm: Préd. 46). Az értelem szivbéli foganatos erő nélkül tenyészetlen, és meddó (Fal: UE. 364). Egy mosolygás, egy udvari térd hajtás előkelő, foganatosabb, hogy-sem a nagy érdem (Fal: NU. 352). A fenyegetése Zrimyinel még sem foganatos (Könyi: HRom. 163).

szava-foganatos: [potens; einflussreich]. Szava-foganatos ember (ErdPorta. 96).

[Foganit]

még-foganit. Megfoganitja az oltványt: plantam facit coalescere Nom.² 79.

Foganós: efficax; kräftig, gut wirkend PPB. Neha nem foganos az ő intesec (Mon: KépT. 1b). Semmi foganós erő nem talaltat irastokban (Mon: Apol. 346).

Foganósság: [effectus; wirkung]. Noha eleget kialtuac az népnc, de vgyan semmi foganóssaga munkaioknac niúchen (Mon: KépT. 2).

Foganod-ik, foganosz-ik, fogansz-ik: concipior Kr. [radices capio; empfangen werden, wurzel fassen]. Foganodni: coallescere MA. Tanítók praedikálása által foganoszik mi bennünk az igaz vallás (Pázm: Kal. 41). A kertész sem vizsgálódik azon, mikor kezdett a tsalán és dudva a kertben foganodni (Pós: Igazs. 1.162).

be-foganszik: ∞ Milyelt a képes ditséret bé foganszik a szívekbe, elhatalmazik és kívánt magasztalásokra válik azoknak a kiknek részekre mondattak [így] (Fal: UE. 385).

még-foganodik, még-foganszik: [concepior, radices capio; empfangen werden, wurzel fassen]. Ezök (a barackfák) tavasszal mind meg foganaszuk [így?] es össze köll fonnii, mint az leány haját (Rudv: Csal. 11.51). A io lütből valo giorlatos inatsag meg foganszik (Frank: HasznK. 112). Adgya az úr-isten, hogy a szent atyák szép tanítás meg-foganodgyék (Pázm: Préd. 149). Meg nem foganodik, és ki sem kél a jó mag (344). És mint az ag tőkében ótatott fiatal, meg foganodnék az keresztyénség (Pázm: Kal. 471). A szelid ágatska a vad fában megfoganodván (DKal: Kor. 225). Hogy könnyebben megfoganodgyék (az oltás, Lipp: PKert. 171). Immár isten kegyelméből a keresztyénség eléggé meg-foganodott (Pós: Igazs. 1.93). Az emberszöllás szívünkben foganszik meg s nyolvánkón forr-ki (Fal: NE. 99). A sympathia kész alkalmas arra, hogy a külső magát ajándó erő benne meg foganszon (Fal: UE. 390).

Fogant: concipio SI [empfangen]. Az ő lelke által foganazon, es szálllyón szűztől fiat (Vallást. Vv2).

Fogantó: ansa C. capulus, manubrium Ver. handhabe PPB. (Káldi: Bibl. Exod. 26. 5. Kr.). [Vö. Fogató]

Fogantócska: ansula C.

Fogantós, fogantyús (*fogantós* C.): ansatus C. [mit einer handhabe versehen]. Fogatós v. fogantós túl v. medentze: scutella v. laux ansata, auriculata PP. Egy ezüst kannát, egy réz, herbatbejhez való fogantyús ibriket s holmi efélélt vettem volt (Hazánk. 1.283).

Fogatat: [concipere facio; empfangen lassen]. Megh zen-tőle a feleségis isten az ő hailakat, az az az ő zent amiat eredet binnékvél fogantata, hogi melto lenne ő reiaia (DebrC. 22).

Fogatat-ik, fogontat-ik: concipior Kr. [empfangen werden]. Fogantatott, méliben fogontatott mag: conceptus C. (Némós embőr) ehtől fogantatek zent Barbala (DebrC. 9). Ez aapon fogantatek az az lökkösítetek (22). Fogantatek zent léléktől (PeerC. 192). Az my ew nala fogontatott: quod in ea genitum est (Pesti: NTest. 2). Almoksagban fogontattam (Fél: Tan. 204). Fogontatuc firii magbol (Kár: Credo. 238). Mődi-urtaink minnyáján Megárában fogantattak a sűrű setéségtől (Fal: NE. 4). Vélek termett némely emberökkel az okosság, vélek fogantatott a tudományokhoz való hajlandóság (Fal: UE. 397).

Fogatatás: 1) conceptio Kr. [empfüngnis]. Jesusnak fogontatása (DebrC. 226. WestqC. 42. Fél: Tan. 44). Járully hozzá ezer háladással mindazokért a jókért, a melyeket tőle vettél fogantatásodnak első szempillantásitól fogva (Fal: NE. 41) 2) [foetus; brut]. A sűdiszno igen nagy fájdalmokat érez, midőn fogontatásit szűli, ugymint mindenfélől tövisekkel környülvéteteket (Illy: Préd. 11.64).

boldogasszony-fogatatása: conceptio beatæ dominæ Kr. [Marine empfüngnis]. Bodogh azzon fogontatasa (KBécs. 1572. Ev. 4).

Foglal: 1) occupo MA. sich bemächtigen, in besitz nehmen PPB. [besetzen, einnehmen]. Leletezoteckel foglaltac: langvori-

bus comprehensi (MimchC. 20). Mit foglal földet? quid terram occupat? (142). Myre foglalal awag csak feldet es? (JordC. 574). Eleyben hozak mynd kylemb kylemb korszagokban foglal-takat: obtulerunt ei omnes variis langvoribus comprehensas (364). Wadnakki walakyk őrdőgy tewelgesben foglaltak kyk balwanth ymadak (PeerC. 81). Ne foglalalya heyth gondolath elmethetk (ÉrsC. 182). Mith haznaluae a nag palotac, mit a nag hazac, micoron atto serőd csak aleg foglal heth lab üm-dokot (NádC. 315). Helth foglal (ÉrdyC. 529. 567b). Kyket az mostany yoblaghwak es nemessek föel oeghetnek el pwy-toythnak es magoknak foglaltak (496b). Mely keth ezer foryn-thok nyneheuek, kyerth az jogazoth akartlhak foglaly (LevT. 1.33). V is be kapoth eg falvmba, erevel akaria foglalnj (235). Foglallyue magunknac az őrdékségét: habebimus haereditatem ejus (Helt: UT. F5). Meg szentliue valamit semmi nem egyeb, hanem istennek foglalni es tulajdonétani (Tel: Evang. 11.782) Az báluániózás az istennek tiszteletit el vézi, és az teremtett allatnak foglalalya: idololatria dei honorificentiam usurpat et vindicat creaturæ (Bal: CsIsk. 21). Semmit a mi másé te ma gadnac ne tulajdonics, háruics, erőssits avagy foglally (Com: Jan. 190). Gondollattyátok, mely nagy feolelem, reszketes es iszonyodás foglalhuia szivet annak az embernek? (Lép: PTük. 1.320). Elészámllatásával nem akarok helyt foglalni (GKat: Titk. 334). 2) Nectó C. jungo MA. zusammenfügen PPB. [fügen, verbinden]. gerendácho foglalom: contiguo C. Birodalmahoz foglalt: imperio Cilicium *adjuuxit PPB. Jezusth nyayas baratwl akarya maganak foglalny (ÉrdyC. 663b). Egy ezomóba foglalni (Decsi: Adag. 38). Ezece lassan lassan hazassag által az getulusokat magokhoz foglalac: ei paulatim per combia Gaetulos secum miserue (Decsi: SallJ. 16). Tagjaid erőssége, hüsd szépsége, ezek tsalyák, és földhöz foglallyák az emberek kedvét (Pázm: Préd. 69). Az synagóga, csak egy nemzetsegre, és az ő isteni szolgálattya egy helyre vala foglalva (Pázm: Kal. 544). A kic edgy másého vérrél foglaltattac, edgyknece és egy test vérekece (cognati et consanguinei) mondatuac (Com: Jan. 119). Adgy boesánatot néki, és igen magadhoz foglalod őtet és kötelezed (201). A nem egy koruac nem jól foglaltatnac egy társaságban: dispares non bene sociantur (208). Istennek tetszik a musika, csakhogy istennek igéjéhez foglaltassék (Illy: Préd. 1.78). A ezérna ezérnához foglaltatik, és aztán többek többekhez fodrattnak (184). A tobzodásokhoz mindenféle bü-nököt foglalt (11.219). Ajándékkal maga részére foglalni (SzI: MVir. 16). 3) [despondeo, despono; verloben]. Az őrdk ehtre foglalom: praedestino (Mel: SzJán. 125). Foglalo gyíró [jegy-gyűrű] (470). Az Messias minket isten számára foglal, hog ne ollhünk az testnek, hanem vy életben iariunk (Fél: Tan. 43). Az püspök foglallia önön magat tiszta hazassagban (327). En titeket egy ferühöz foglaltalac, hogy vgy mutatnatec mago-akat, mint az tiszta szűz az Christusnac (ÉszT: IgAny. 159).

4) [claudio, include, comprehendo, contineo; fassen, einfassen, entlalten]. A smaragdnt aranya foglalják: smaragdi auro *includuntur PPB. Kynek testet foglaltak arañban ees ezüstben (PeerC. 114). Versebbe foglata (CsomaC. 84). Foglalyátoc ezokaert ez igiket a ti szűnetekbe: ponite haec verba mea in cordibus (Helt: Bibl. 1.49q). Aequa proportioban vadnac ezece ezek foglaluan [így] (Helt: Arithm. k3). Foglalni való kövec az ephodnac: gemmae ad ornamand epfod (MA: Bibl. 1.71). Szent Hieronymus, tizenöt karban foglalalya az itelet elst meg leendő ieleket (Lép: PTük. 11.60). Ez könyvben foglaltatott dolgok (Pázm: Kal. 44). Ez igik nyilvánvalo ellenmondást foglalnak magokbm (Illy: Préd. 1.90). A mái szent evangéliom két fele kép-irást foglal magában (Mad: Evang. 501). Fesztét sotóban foglalták (Falb: Orsz. 258). Mindent megért, elméjében foglal (Fal: UE. 392). 5) [dego, transigo; tempus]; (die zeit) verbringen]. Az orákunc zeryt alkalmas munkacba incekkölst foglalni (TelC. 52). My oka annak leegyen arról ydēt nem keel foglalny (ÉrdyC. 69b). Azert kell az fimepeket imatkozásban

es sacramentome őleseuel foglalnuc (Born: Préd. 86). Minden fertelmességbe életet foglalja (Szek: Krón. 141). Világi gazdagságnak telletetlenségében foglalnok életünket (Pázm: Imáds. 14). Az imnapot fertelmességekben mulattyaé, foglallyaé (MA: Scult. 907). Életünknek rövid idejét felebarátunknak épületire foglalhassuc, fogyathassuc (927). **6)** [occupo; beschäftigen]. Foglalt: beschäftigt, begriffen PPB. Mendenkoron imaéagba foglaljad magadat (VitkC. 14). Maria zovvesnek dolgaban foglalya vala magát (CornC. 38). Mindönkor teegi valamit hogi az őrdög mindöha foglalua lelőn (DebrC. 184). Az tevb fraterok jnadsagokban es predicallasokban foglaltatnak (DomC. 124). Az kristosth kenanook küvül ualookual nem foglalyaak magokkath (SándC. 5). Isteni garapodasokra foglalja őmagat (TelC. 25). Heetköz napon mykoron ember dologban foglallya magát (ÉrdyC. 68b). Ha ky tytőket zolgalatban foglal: si quis vos in servitutum redigit (92). Kényvelnek yrásban foglaltvan emen magokat (580b). Yoban foglallya emen magát (606b). Hogy foglalua wmagat ymatsagba es isteny gondolatokba (VirgC. 40). Hlői nagi knyvhullatasba magát foglalta volna, ime twrtenek (77). Mywelkedetekben foglaltat ember (ÉrsC. 533). Munkálódásba foglalom magomat (Sylv: UT. I.133). Inti vala, hogy tisztéses és igaz életbe foglalua magát (Helt: Krón. 52). Reménségben foglallyuc szűnűnket (Helt: Mes. 78). Az cichiri borso, eleitől foguan nagi eőrdömbé foglallia az eő munkasit (KBés. 1572. F3). A fiz parancholatra nezzen; a mit ot talal, abba foglallya magát (Tel: Evang. I.319). Foglallyuc az ő szolgalattara mimagunkat (Tel: Evang. I.470). Isten igéjének hirdetésében foglalta magát (Pázm: Préd. b3). Tanátsodat, és tehetségedet abban foglallyad, hogy nyomodokimba léjjeél (Pázm: Préd. 131). Szent munkákban kell magát foglalni (Hall: Paizs. 16).

alá-foglal: [subsumo; mit einbegreifen]. Szol nem ezac azokrul. mellyec lettenee Christuson, hanem ala foglallya az evangeliomnac tellyes folyásatis (Zvon: Post. I.175).

be-foglal: 1) [occupo; einnehmen]. Ezek (a vendégek) be foglalnanak egj hazat (ÉrsC. 328). A harag befoglalta őket mind végiglen: praevenit ira dei super illos semper (Helt: UT. I. Ff3). **2)** comprehendo C. complector MA. umfangen, umfassen PPB. A világ mindeneket bé-foglal: mundus complexu continet omnia PPB. Az setetlenséghek lwtet (a világosságot) be nem foglalhataak: tenebrae eam non comprehendiunt (JordC. 623). Yaryatok addeeg mygh vlyagtok vagyon, hogy az setetsegh be ne foglallyon (ÉrdyC. 534b). Ha valamj parancholath vagyon, yme bezedben fewkypen be foglaltatyk, erthetyk, ymebbe: zeresedh atte fele baratodoth mykypen tynuen magodoth (Komj: SzPál. 94). Az botrankozas kivaltképpen harom dologban foglaltatik be (Fél: Tan. 232). Az prophetak szoluan az meg szabadasrol, az vtolso feltamadastis niha be foglalliak (515). Ez könyvben Moses igen keres időncet historiáját foglallya bé (MA: Bibl. I.88). Az az igeis bolond, bé foglal minden szitkokat (Zvon: Post. II.151). Az irásban nincz befoglaltatuan, sőt azal ellenközé (Zvon: Osand. 26). Elő számlálvan azokat a kinkokat, két kivaltképpen valo karban foglallya be őket (Lép: PTük. I.118). Olyan sok eszköz ily kicsy helyben be ferhetne, es be foglaltatbatniék? (III.199). A sima (plannu) az, a mely sima szenekől [szélektől?] foglaltatik bé (ACsero: Enc. 76). Ali kijövetelétől fogva az megyesi gyűlésig, mely tíz hónapokat foglal be (MonIrók. VIII.420). Addig sehova ne menjünk, mig Budáról az követek meg nem jőnek, az mely legalább egy holnapot be fog foglalni (RákGy: Lev. 13).

befoglalás: comprehensio, complexio C.

egybe-foglal: connecto, unio C. conjungo MA. verbinden, vereinigen, zusammen knüpfen PPB. Őnuál egybe-foglalom, forrasztom: implumbo PPB. Akára a budai várat a pesti várral es várossal hiddal egybe foglalni a Dumán által (Zsigmond)

(Helt: Krón. 77). Az horgozkákkkal foglalld egybe az kárpitokat: ansulis junguntur mutuo cortinae (MA: Bibl. I.72). Az sz. irásban amaz ige (és) nem miundenkor egybe-foglallya a mit egymás mellé vetnek (Pázm: Kal. 723). Ha nem akarjátok az őr házi-gazdának és jóra való vezérnek tisztjeit egybe-foglalni, legaláb ne forasztátok-öszve a nemes embert a kísértő őrdög-gel (Pál: NE. 72).

egybefoglalás: conjunctio C. conexio, conjunctio MA. egybefűzés; implexus; vereinigung, verbindung PPB. (Káldi: Bibl. 299). Ennek az egybefoglalásnak nagy szentségé van (Hly: Préd. I.366).

egybefoglaló: 1) conjunctio CorpGramm. 9. [bündewort]. **2)** conjunctivus CorpGramm. 53.

el-foglal: 1) occupo C. [einnehmen, besetzen]. Arquatus morbus: olly betegség, kiben az sárviz egyéb testet is elfoglalja (Száksz. M. Akad. Értes. 1847. 327). Az poklosság annak bűrét el foglallya tetetül fogua talpig: operuerit omnem cutem a capite usque ad pedes (Kár: Bibl. I.99). Titeket az félelem el foglallyon (111). Mindeneket el foglalt az vér és a gyilkosság: omnia commista sunt, sanguis, homicidium (644). Hosztanuc egy embert, ki az őrdögűl el rutéttatott vala (Zvon: Post. I.519). Ker. atyáktól származott magzatokat az őrdögöktől el foglaltaknak alittyák lemi, az ő berbitélésőknek előtte (Ker: Préd. 569). A párazatok nagyobb helyet foglalnak el mint azok a testek a melyekből kimentek (ACsero: Enc. 134). Az idő munkával foglaltatik el (Bod: Lex. Előb. 8). Igen nagy köszvény foglalt-el engemet (László: Petr. 192). **2)** occupo, confisco C. arresto MA. sich bemächtigen, in besitz nehmen PPB. Elő el-foglalom: anteeccupo, praeeccupo MA. vereinnehmen PPB. El foglalua az kyralságot (ÉrdyC. 398). Nemynemew őrdököt el foglal vala (21). Micsoda banat illetend benneteket, hogy az tő győzedelmeknek jutalmat Bessus foglalta leszen el? quo delore afficiemini, Bessum praemia vestrae occupavisse victoriae? (Forró: Cirt. 297). Tatay Istvánnának tegyétek le jegy ruháját, és az jóságot foglaljátok el tőle (Radv: Csal. III. 220b). Az Csákiaknak minden jóságokat elfoglalták (RákGy: Lev. 222). Az erősségek, ha mellyek az előtt voltak el-foglaltatva, vissza foglaltatnak (Com: Jan. 188). **3)** [colloco in matrimonium, nuptum do; vermählen]. A názmag az attia isten, a szent lélec belső es el foglaló vűfel es hpmester (Mel: SzJán. 470).

elfoglalás: occupatio MA. [einnahme, eroberung]. Elő-el foglalás: praeeoccupatio MA. voranwegnehmung PPB. (Helt: Bibl. I. Nnn2).

elfoglalatosság: [occupatio, negotium; beschäftigen, inanspruchnahme]. Nekem is más sok elfoglalatosságim voltanak, nem mehettm el (MonTME. II.195).

elfoglalható: occupativus MA. das sich in besitz nehmen lässt PPB.

hozzá-foglal: annecto C. anhängen, anknüpfen PPB. Az akarát azt szeresse, a mi leginkáb hozzája foglaltatott (Hly: Préd. I.368).

ki-foglal: [excipio; herausnehmen, herausfangen]. (Díráink) meg ne engedgyék sepkinek in praedjudicium juris nostri csak maga auctoritásával kezünkbeől kifoglalni (1662). Felső-Magyarorszázi Minerva I.477). Elvégezték, hogy hozzá memének a toronyba, és ötet minden képen ki-foglalnak (Kótyi: VU. 41).

körül-foglal: circumdo [einfassen, umfrieden]. Sewennyel körwl foglalua: sepein circumdedit ei (JordC. 426).

még-foglal: 1) [occupo; einnehmen, besetzen]. A hernudag mel te orcadat megfoglalta: pallor, qui faciem tuam obtinet (Bécsic. 20). Czalardsagokathi, kykkel akaryanak meg foglalny en zywennek vtayt ees sowenyt (CzechC. 71). Az ydeket zent-

sóges nyelvközlétekekkel meg foglalyatok (ÉrsC. 206). **2)** [capio, occupo; einnehmen, erobern, fangen]. Nem voltakorla megfoglalt helyok: capta loca (ElnC. 13). Kiket megfoglaltuala a fogsag: quos occupaverat captivitas (BécsC. 23). Kőneti ő zeretűt es nem foglalla meg űket: et non apprehendit eos (182). Meg foglala a felelm: accepit tinor (MűnehC. 123). Kye őrdűgi ődalarsagal vannac meg foglaltatac, hūatassanac hūtnec ő vilagossagara (VitkC. 23). Hydeglelessel foglalytatec [igy] meg (TelC. 139). Hog az soksag penznek kenansagaba meg foglaltatnec (PeerC. 32). Az ő nezeseh sűteseq meg foglala (75). Annera foglala meg ez deaknak lelkecz ez gondolat, hogy emel egyebet sem zollat (DomC. 259). Mert nagy banat foglalt meg mūndhyajau azert hogy eltemtetted Jesusnak testet (ÉrsC. 107). Hogy az nap tyteketű mynt az orl meg ne foglallyon (Konj: Szpāl. 352). Nag amilkodas foglalta meg űtet: pavor occupaverat eum (Sylv: UT. 187). Tűtűdűket kediglen keserűsűg foglalt meg: vos igitur tristitia tenemini (152). **3)** [cingo, includo; fassen, einfassen]. Eress tűrweemysel es kerekseegghel meg foglallya vala az meelseegheth: certa lege et gyro vallabat abyssos (ÉrdyC. 159). **4)** [occupo; beschűftigen]. Nem akara, hogy az oly fraterok, kyk alkalmasok az predicalassra, hogy ez velagy es kylov zorgalmatossaggal meg foglaltatvan, egyebekre vontatnanak (DomC. 124). Ez mester vala sokkepen megfoglaltatot (209). Egyeb haznos dolog meg foglalyon (VirgC. 131).

őszve-foglal: copulo, consero, compagino, jungo, conjugo, conjungo, internecto, ferrumino, pango C. combino; zusammenfügen, binden PPB. Őszvefoglaltatot: copulatus, junctus, conseratus, comexus, continens, pactilis C. Kűzűnsűgeesen mūndent őszvefoglalni: amplecti omnia generatim PPB. Szegekkel es verűkkel őszve foglalta: clavis et malleis compogit (Laud: Uj-Segis. II.244. Ily: Préd. I.184).

őszvefoglalás: copulatio, comexio, connexus, contextio, commissurae, suffrenatio, coagmenta, coagmentatio, cohaerentia C. compages, commensura MA. zusammenfügűng PPB. Tesűfűkűnec őszve foglalasa, alkotmánya: corporis nostri compages (Com: Jan. 46. Ily: Préd. II.257). Az ki hajűt készít-is azon munkűdűdik, hogy az hajűnak őszve foglalasi ellene űlhassanak minden vizi hűborűknak (Hall: Paizs. 33). A hajűk őszve-foglalasi szakadoznak egymástűl (II.67).

őszvefoglalhatatlan: incohibilis MA.

őszvefoglalű: **1)** conjugator, conserator C. **2)** copula C. band, mit dem man zusammen hanget PPB.

őszvefoglalt: [concretus?]. Műdűn valamely mondás esűk őszve foglalt értelemben igaz, nem az el-vűltban (Ilyef: BCs-Tomp. 11).

vissza-foglal: recupero MA. [wieder erobern, sich wieder beműchtigen]. Az erűssűgeq, ha mellyek az elűtt voltak elfoglaltatva, visszűzfoglaltatnak: recuperantur (Com: Jan. 118).

Foglalás: **1)** junctura MA. [gefűge]. Gerendűhoz foglalasi: confignatio; gerenda foglalasa: subsens MA. hűlzernes band, womit die balken zusammengefűget werden PPB. Hazankba melto műkeppen cedrusnak okescege es cyprussinak foglalasa (ÉrsC. 248). Bűvsűgees vasat szerze szegekűnec, atűtkűnec es foglalasiokűnec (MA: Bibl. I.378). Az csinalmannak foglalasi gyakor habokkal esepkűdlatvan meg tagulanak: erebris fluctibus compages operis verboratae se luxavere (Forrű: Curt. 115). **2)** [compages, funda annuli; einfassung]. Őnazasi, őmial foglalasi: plumbatura PPB. Az siderites gyeműnt nehezebb az jű gyeműntűnűl, az igaz gyeműntűl megfurhatjuk es az foglalasban is hamar eltűrik (Kűcsk: Őrv. 267). **3)** [apprehensio; fang]. Mykoron el yw ő neky kewety, nem thwgatok, az halalnak foglalasa, eyel awagy eefely koron (ÉrsC. 268). **4)** [occupatio;

beschűftigung]. Egyeb foglalasnak okaert nem akarynak halgatűi istenek yghyeest (ÉrdyC. 94b). Yo dologba megfoglalaas mykent pays őrdűg ellen (ÉrsC. 534). Isteni szűglalaban valo magűne foglalasa őrvendetes lűgyen (Zvon: Post. II. 292).

dolog-foglalás: [occupatio; beschűftigung]. Dolog foglalanban zetetlen (ÉrdyC. 647).

Foglalat: **1)** [captivitas; gefangenschaft]. Meg menekűdűlek az zepetelen ygrassagha myndden vezedelmes tytkos tanacznak foglallattayabol (ÉrdyC. 179). Mlyketh pokolbely erdegnek foglallattayabol ky zabadoytal (ThewrC. 254). **2)** negotium, occupati Sl. űbung, beschűftigung Adami: Sjr.

Foglalatos: occupatus MA. distentus; beschűftiget, un-műssűg PPB. Ymaczajagban lezwnk foglalatosok: in precibus perdurabimus (JordC. 725. 124). Mind az etzagu imacsagban lűn foglalatos: erat pernoctans in oratione (DebrC. 114). Yo myvelkűdűtekbűn leegűn foglalatos (ÉrdyC. 33. 412). Az ev vra dolgaba foglalatos (Levt. I.56). Nem alyuca restsegennek, hanem sok foglaltatos dolgaimnak (60). Műdűn az eghűzi szűglalaban foglalatos volna az ű nap szűm szerint valo rendűben: eum in sacerdotio fungeretur (Sylv: UT. 189). E munkaba voltűnc foglalatosoc (Helt: Bibl. I. c2). Foglaltatos valami veteekben: praecoccupatus in aliquo delicto (Helt: UT. Bb7). Foglaltatos leg az olvasasban: attende lectioni (Fél: Bibl. II.112). Vgyan azon mestersűghen foglalatos: ejusdem Musae aemulus (Decsi: Adag. 84). Meműyel unaki eszesb uala kűzűttűc, aműyual foglalatosb uala az dolgokban: prudentissimus quisque maxime negotiosus erat (Decsi: SallJ. 7). Sok foglalatos dolgaim miat netalam kesűdűben lehetet, hog nem műnt kenantatot volna (Kár: Hal. A3). Az dolog teteiben legyeneq foglalatosoc: expleant opera (MA: Bibl. I.53). Eletűnkűnec minden ideie abban lűgyen foglaltatos, műnt epűllűssűne az őrdűc elete (Zvon: Post. II.12). Ha isten tged foglaltatosnak talűl azokban, mellyek az istenű (Ily: Préd. I.426). A parasztoe a mezűn foglalatosoc: rustici ruri occupantur (Com: Jan. 142).

Foglalatoskod-ik: occupor, distineor Sl. [sich befassen, sich beschűftigen]. Ebben a dologban kell foglalatoskodni: hoc negotium me *definet PPB. Az ő leg nagyobb gyűnyűrdűzűge vűlt a leg alűbb valű szűglűlűk munkűban foglalatoskodni, konyhat tisztogatni, es műndent ollyat, valaműtűl a gyomor eműyedik, nagy kedven s vigan vėghez vinni (Tarn: Szents. 72). Levelekre valű vűlasztetelben foglalatoskűdtem (MonTrűk. XVIII.7). Ha tged a bűnűkben foglalatoskodni lűt (Ily: Préd. I.426). Rendszerint a geometriaban es mathematikaban foglalatoskűdott (Mik: MulN. 22). Ollyas dolgokban foglalatoskűdik, a mellyek vėgbe menetokrűl kűzűnsűgees vűrakoziis vűgyen (Fal: Ut. I.363). Ha műdgyavűl foglalatoskűdol, arany erdemre omedel a salakot-is (371).

Foglalatossag: occupatio C. [beschűftigung], geschűft, urruhe, unmsűse PPB. Az ergalmassagűnak dolgaiban valo foglalatossag (DebrC. 131). Ev neky az ev allapagűat es foglalatossagűt mynd megűmdűa (DomC. 299). En nem certetűhen, alűagy az en tudathlansagűmeertűl, anagy sokkeppen valo foglalatossagűmeertűl (Konj: Szpāl. 13). Sok foglalatossagűd műnt nem erűkezetűl műnd ezekre (Megy: Bayle. 274). A kűnek a foglalatossagűoktűl frűssűge vűgyen: cui ab occupationibus vacat (Com: Jan. 206). Foglaltatossgűibűl isműrtetűk meg a gyerűmek; es az ő kezeibűl lűtűtyuk az ő természeti indultayűt (Ily: Préd. II.152). Mind ez (eműlkezet, erűtelem stb.) nem a valűssűg vűgyensűga a lűteknec, hanem tsak tűle fakadű kűlűsű foglalatossagű (Fal: BE. 572).

Foglalhatű: comprehensibilis C. occupativus MA. das sich in besűtz nehmen lűsst PPB.

Foglalű: **1)** [junctura; gefűge]. Meg vűgyon műndenkűnek az esű egybe illű helyes erűtelme, jűl lehet nűha nem

láttszik foglalója, mert mélyebben fekszik (Fal: l'E. 468). **2)** [continens; enthaltend, behälter]. Cloaka, kamora zeek ky minden fertezethes ganenak foglalója (ÉrsC. 533). **3)** occupator (praedii) Ver: Verb. 130. [besitzergrößer]. Hatalmas foglaló: violens occupator 317. **4)** arra, arrlabo Kr. pfand, darangold Adami: Spr. Az kömvést megfogadtuk, foglaló pénzt adtunk neki 1 ft. (MonTME. I.149).

Foglalós: compositus [zusammengesetzt]. A mondás egyes (simplex) avagy foglalós, egybe foglalt: axioma compositum (ACsere: Bölcs. 45).

[Foglaltat]

el-foglaltat: [capi jubeo, occupari jubeo; fangen lassen, confiscieren lassen]. Jobagymat el foglaltatta (LevT. I.363). Minden jószágát foglaltad el s az hova mennék inventorok, statorok inventáljanak, commueráljanak (RákGy: Lev. 152). Csiki Istvánnak minden jószágát, javait elfoglaltad (206. 216).

FOGOLY: perdix MA. reb- oder feldluhn PPB. Nesten fiatyan, ozhan tyz fogol (RMNy. III.31. Pesti: Fab. 63b. Nád: Lev. 30). A meg-ételre alkalmatossabb madarak: tyúk, galamb, fogoly s hűros-madár (Fely: SchS. 2. 10). Fajd vagy fogoly, valamiesoda madár leszön (Radv: Csal. III.39. 61). Itt igen sok fogoly és nyúl vagyon, veres fogoly több vagyon mint szürke (Mik: TörL. 81).

Foglyász: capio perdices SL [rebhühner jagen]. Mulaságnak kedvéért foglyászni kiment elő felsége (Thaly: RT. 36).

FOGY [jodajtkozzam, fodatkozom LevT. I.40. 41]; decresco, consumor MA. abnehmen, verzehrt werden, schwinden PPB. Nagy dolog, ha aprónként nem fogyot esze a feleletben-való fő-töréssel (Pázm: LuthV. 132). Szenlátomást fogy és mintegy olvad (Mik: TörL. 113).

el-fogy: 1) deficio C. decresco, consumor MA. abnehmen, verzehrt werden PPB. Ha az [az eledel] el fogand, megfőne az vtan neköd? (GuaryC. 57. JordC. 171). Nem lezen soha ew nekyk jól dolgok, mig az magyarok el nem fojnak (LevT. I.232). Sokszor ártalmas azt jelenteni, hogy némolly jósigok el-fogytak a halgatókban (Pázm: Préd. c.2). El-fogyina az üdö, ha mind elő akarám számlálni, mely nagy szentségre nevelt a mi munk (180). Azért, ha el-omol és romol az ecclesia, el-fogy és el-vész az igazság (284). Az ő nemzetec el ne fogyon (MA: Bibl. V.24). El fogyot éltetek (Zrinyi: I.67). El-fogyván a nap, és bé-sétédvén, estvéledvén (Hall: HHist. III.141). El ne fogdon a te lited (Ily: Préd. I.91). Minden beszéde, csak maga dicseretében fogy el (Laud: ÚjSegits. I.46). A ki lövöldöz, mely lövés miatt valakinek esik halála, élete fogy-el (Rák: Art. 6). Pogány örömeere elfogyunk magunkban (Thaly: Adal. I.11). **2)** [tabesco, evanesco; vergehen, sich verzehren]. El fogiok az nagi elseegek myatta; kih mikoron elfogiot volna ereiben (DebrC. 195). Ne akary eh kesalkodásban el foginod (WespC. 57). El fogiot szegéniek (Mel: Jób. 73).

[Közmondások]. Késő szükön költeni, mikor minden el-fogyott: sera in fundo parsimonia PPB.

elfogyás: defectus, decrementum, consumtio MA. mangel, das abnehmen PPB. Az feleseseeg tezen embert marhayanak elfogyasrol fely (CornC. 160). Hűségünkben életünk elfogyásával és vérünk hullásával is megmaradunk (MonIrók. VIII.431).

elfogyhatatlan: inexhaustus, indeficiens MA. was nicht abnehmen kann PPB. Keserwes banatot agy az nagy veeghetetlen erdey, mwkalkoggyal az el fogyhatatlan nywgodalomeert (ÉrdyC. 643. Fél: Bibl. 112). Elfogyhatatlan kénez: infinitus thesaurus (Kár: Bibl. I.639).

elfogytig: [usque ad finem, usque dum deficiat; bis etwas gar ist]. Főzd meg lassu szennél fele el fottig (a rózsát, Mel: Herb. 106).

fogyton-fogy: in dies deficio Kr. [rasch abnehmen, vergehen]. Fotton fogyanak (Born: Préd. 391). Folyton-foly és a főlső üvegéből fogyton-fogy a por (Pázm: Préd. 987).

ki-fogy: 1) [consumor, deficio; ausgehen]. Ki fogyna minden élés (Helt: Krón. 93). Le kell ott apadni a beszédek folyamának, a hol ki-fogyott forrása az elmés leleményeknek (Fal: l'E. 392). **2)** [privor, nudatus sum; entblösst werden]. Minde-nemből kifogyván, nincs mire kezeimet vetnem (MonIrók. XV.209). Édes teremptő jó atyám, minden költségből kifogytam (Thaly: Adal. I.250).

[Szólások]. Ki fogyni beszédből: im reden stecken bleiben (Adami: Spr. 193). Olly feleletből ki fogiott ember vagy te (Bal: CsIsk. 149). Vastag reménységemből már kifogytam (Fal: UE. II.Elöb.). Ki fogyván ügyéből, ismét arról nyargallódik (Sámb: 3Fel. 623).

mög-fogy: deficio SL [ausgehen, vergehen]. Wr isten keresőknek nem fogyk [igy] meg minden (ÉrsC. 215). Tör mia elleusegek fogatlan meg fogának (DöbrC. 24). Borok meg fogyot az hordobol (DomC. 84). Megh feketélt neköm az nap ees ez welagh meg fogya (WinkC. 217).

Fogyás: [consumtio, consummatio; das abnehmen, vergehen]. Minden fogásnak veget latam (DöbrC. 64). Myuden fogyasnak vegeeth en meg lattam: omnis consummationis vidi finem (KulesC. 313. Zrinyi: ASyr. II.133). Holnak fogyása (Keesk: Ötv. 272).

[1. Fogyat]

idő-fogyat: [caducitas; vergänglichkei]. Kynek yrgalmasaganak semy mertöke nyuchen sem ydó fogyattya (ÉrdyC.580).

2. Fogyat: 1) consumo, absumo MA verbrauchen, verzehren, abnutzen PPB. Minden eletet gonossagban fogiatta (Fél: Tan. 505). Hogy ez kívánatos időt jól és igazán fogyathassuc (MA: Scult. 1). Életünknek rövid idejét felebarátunknac épületire foglalhassuc, fogyathassuc (927). Azért fogyatta életét sok kínokkal, hogy a bűnök nyavalyájából lelkeket szabadítana (Pázm: Préd. 43). Közönséges való értékét is országunknak láthatós mint fogyatja (BethlTám. 68). Minden ionak meg masaban fogyatod eletedet (Lép: PTük. II.88). Hogy laszontalanul fogyassam életet (Zrinyi: I.122). A melyek gonoszul gyüitetteneek, gonoszul fogyattanak: male parta male dilabuntur (Ily: Préd. II.278). Életét fogyatná azerny (RákGy: Lev. 168). Rákhel bánattal ő magát fogyatja, fonyasztja (Thaly: Adal. I.60). **2)** [minuo, debilito, infirmo; vermindern, verringern, schwächen]. Magát munkával fogyatni: *frangere se laboribus PPI. Meg verenee engömet, es megsebbletenee fogatuae (NagyszC. 35). Az isten az emberekben az niomorussaggal az bñt fogiattia, az ű aiandekit neueli (Fél: Tan. 433). Szabadgyában rontyák, fogyattják a gonoszok az isten-felőket (Pázm: Préd. 24). Az új tanítások útát nyitnak a szabados életre, mely a hitet fogyattya (Pázm: LuthV. 56). Nem köll azokat ölni, tüzze, vassal fogyatni (Zvon: Post. II.203).

el-fogyat: 1) [consumo; verzehren]. El-fogyatni az ország övedelmüt: *atterere opus imperii; életét el-fogyatni: vitam *perdere PPB. Minden élésünket elfogyatták (MonIrók. III.116). Ha gyakran el vele, a nemző magot elfogyattya (Mel: Ilerb. 132). Életemet tévelygésben és vétkekben fogyattam el (MA: SB. 331). Meszse vtiakban, csatákban fogyatta el egész életét (360). Istennek itéleti vagyon a mi urainkon, kiknek anyni van, hogy az egerek s az ebek el nem fogyatbatják (Bod: Pol. 111). **2)** [debilito, refringo, consumo; schwächen, zu grunde richten, verderben, zu nichte machen]. El fogyat engem a bánat: moeror me *conficit; el-fogyatta a bú, bosszúság, éltség, nyavalya, a sok tanulás: *consumtus dolore, litesis, injuria, fame, morbo PPB. Boczátoe reátoc kegyetlen vadakat, hogy az ti barmaitokból titeket kipusztítsauac, és titeket elfogyassuac (MA: Bibl.

1114). Meg nem nyugottam nüg nem elfogyattam őket: non sum conversus, donec consummaverim eos (300). Az egész kereszténység közül eretnekségek ki gyomláltattak, és el fogyattattak (Pázm: Kal. 157). Az erőt és szépséget egy lidéglelés elfogyattya (Pázm: Préd. 70). Házi ellenséguinket megölyzhettyük, de el nem fogyathattuk (165). Meg emésztí az országot, es az embereket elfogyattya (KCsepr. 1626. D6). A betegségek elfogyatnac, megölnec, megemésztneec (Com: Jan. 56). A hosszu napot az éjtszaka követi és el fogyattya (Megy: 3Jáj. II.134). Ó kegyelmé kész hűségünk mellett életét is el fogyatni (MonOkm. XXIV.14).

elfogyatás: [consumtio, refractio; verzehrung, vernichtung]. Sola az Antichristus sem találhat erősbé eszközt az jó cheledetekben-való igyekezeteknek el-fogyatására (Pázm: Kal. 673). Az pápi rendelék el fogyatása (Zvon: Post. II.262). Acker nincsen a fejedelem oly szükségben, mely az ő hívét kötelezne életének ő érette való el-fogyatására (JesTitk. 128).

ki-fogyat: [deleo, exstingvo; vernichten]. Könyörgö az istennek, hogy vagy ötet, vagy Ariust fogyatná ki ez világból (Pázm: Kal. 191). Hálókát szerzet és négy pár agarat, kikkel a király berkéből ki-fogyassa a vadakat (Hall: III.11. II.250).

[Szólások]. Utóljára midőn alkalmasint kifogyatta volna magát mind az atya, mind pedig a jószág keresményéből, gondolta, hogy házassága után ismét pénzre kap (Ház. I.299).

még-fogyat: [consumo; verzehren]. Latom magad meg fogyatad (CzechC. 5).

Fogyatás: [debilitatio, exstinctio; schwächung, verzehrung, vernichtung]. Életünk es egészségünk fogyatása a harag (Pázm: Préd. 800. MA: Scult. 231).

Fogyatatlan: [indiciens; unerschöpflich]. Fogyatatlan kytévtan [fogyhatatlan? kiótvén] maaztának bewségös vyvlasath (CzechC. 37).

Fogyaték: **1)** [defectus; mangel, abnahme]. Ha meeg esztendőeg volna az nagy lakodalom meeg es mindenben bewség awagy somy fogyaték nem lehetét volna (ÉrdyC. 509b). Látván kintsének, és hadának fogyatékját (Mik: TLov. 127). Éppilyön istennek az mi fogyatékára jutott nemzetünkben lévő anyaszentegyháza (Alv: Post. Előb. 3). **2)** residuum, reliquiae, faex MA. die befe, das überbliebene PPB. **3)** [exilis, exiguus; gering]. Az én fogyaték eszennek ugy tetszik, hogy nem nulla awagy semmi-véték a templomat illetén-képen förtöztetni (Fal: NA. 147). Ki sok rendbéli s nagy tudományra vagyon embernek szüksége a melyre fogyaték életünk rövidsége miatt maga erejével nehezen érkezik (Fal: UE. 371).

Fogyatkoz-ik (fogyatkozom Lev. 140. el fogyatkozéc Kár: Bibl. 1629. meg fogyatkoznac 619. fogyatkozó 109): **1)** deficio, consumor MA. mangeln, abnehmen, verzehret werden PPB. Fogyatkoz az erő: *inclinatae vires PPB. Mely eélet yonkab new, aunal yudab fogyatkozék (ÉrsC. 263). Fogyatkozó vagy állkolmatlan tagú inh (Kár: Bibl. L109). **2)** [egeo; mangel leiden, entbehren]. Vr bir engom, semmile nem fogyatkozom (DöbrC. 46). Veszni koll az országnak, mely ebben a két dologban fogyatkozék [igy] (Pázm: Préd. 165). Sz. Pál azt mondá: ha bewelködik, a mértékletösséget; ha fogyatkozék, a békeségostírést el nem vesszi (Pázm: LuthV. 415). **3)** [infirmitas fio, consumor; ermatten, zu grunde gehen]. Zogoukegenek es fogyatkozának, kik engemet akarnak elnezteti (PeeuC). Souki ne sápolódék fogyatkozott állapotában (Pázm: Préd. 761). A fogyatkozott szegény eszük szerentsétnenek (Fal: UE. 363).

el-fogyatkozik: **1)** deficio MA. abnehmen PPB. Elfogyatkozottabb: defector C. Az bor el fogyatkozva: deficiente vino

(JordC. 627). Kyben ezek el fogyatkozannak: qui haec non adsumt (856). Az zeretet soha el nem fogyatkozék (TihC. 6). Kynek kazdaghsagy soha el nem fogyatkozék (ÉrdyC. 199). Remeenségök el fogyatkozék (521). Az lelki igazokban semy el ne fogyatkozék (VirgC. 146). Ha ez ydő zerentli walo eéletnek boldogsagath nykeppen el fogyatkozó fysteti es semnye lewő port alytandotok (ÉrsC. 210). Elfogyatosztanac [igy] vala ő erey (Hofgr. 93). Az olay az te feidről el ne fogyatkozéc [igy]: olenm de capite tuo non deficiat (Kár: Bibl. 1629). **2)** [infirmitas fio, defatigor; schwach werden, ermatten]. Nem akarom byket ehen el boczatany, hoó el ne fogyatkozának az vltan: dimittere eos jejunos nolo, ne deficient in via (JordC. 403). Zykseegh nyundenkoron ymátkozny es el nem fogyatkozny: oportet semper orare et non deficere (590). Nem fogyatkoztaal el: non es defatigatus (886). Az ew zentli fya mendenesteel fogva eel fogyatkozék (WinkC. 82). Essegnek miatta el fogyatkoz (KazC. 311). Ha látad vana az balalolnak moggyat, hyzom, hogy el fogyatkoztaal vana keserwseghek nyatta (ÉrdyC. 37b). David keral el fogyatkozot volna eedelemel kyl (526). Ahol el fogyatkozannak ny gyarlosagunknak nyatta, flol emelghet (622). Az egieb martirok akentan el fogyatkoztaak (VirgC. 29). Szemeim elfogyatkozának, ugy nézie és várjáe engedelmedet (MA: Bibl. V.57). Az menő hadban el fogyatkozék es el bagyad, vagy az harcon veszedelmezék (Fórró: Curt. 363). A mely hivatalt 16 esztendök alatt igen nagy haszonnal viselt, a mig osztán el-fogyatkozott (Bod: Pol. 74). **3)** [consumor, exstingvor; verzehret, aufgerieben werden]. El fogyatkozék byneseknek aluoksaga: consumetur nequitia peccatorum (KulcsC. 11). A kösség is igen el fogyatkozéc es a nagy sok kazdaghsag mind el veszesz öfillec (Helt: Krón. 24). Nagy éhség vala, hogy elfogyatkozéc Egyptum földé: oppresserat fames terram Aegypti (MA: Bibl. 1.45).

még-fogyatkozék: **1)** [denimitor, deficio; sich vermindern, vergehen]. Megfogyatkozó, félszeg: defectivus PP. Kewsed frateroknek zerete es essy nem fogyadoznak meg ytellet napiglan (EhrC. 104). Meg fogyatkozannac átornac: defecerunt cisternae (BécsiC. 24). Ha megfogyatkozadnac nékéd ezéc: si defecerint tibi illa (36). De maga meg sem fogyatkozának az nagy bozvszag totelevk (MargL. 88). Crisustnak viteze sem lehet haznalatos, ha evneky meg fogyatkozék, hog ev benne nem leynd vala mely lelky igaz (ComC. 55). Holoth embery seghedsegy megy fogyatkozék (ThewrC. 31). Ha az ferfyntban az yamborsag megh fogyatkozandék (VirgC. 137). Az fáe mikor meg fogyatkoznae [igy] az tűzőn, meg aluzic az tűz (Kár: Bibl. 1619). Mely nemzetiség fia ágrúl meg fogyatkozott (Gér: KárCs. III.294). **2)** [infirmitas fio, conficior; schwach werden, ermatten]. Megfogyatkozott: impos C. Venséggel még fogyatkozta: senectute confecta sum (BécsiC. 2). Micor megfogyatkoztaolna: dum mento consternate essent (MünchC. 166.) Hoó meg ne fogyatkozannac az utban: ne deficient in via (43). Meg fogyatkozannac en zameim (AporC. 18). Ne vessel engemet venségnek ideleiben: mikor meg fogyatkozék en tebetsegem, ne hoó meg engemet (22). Elmult az en emlekezetöm, meg fogyatkozott az en elmem (TelC. 134). Nincsen gonosz mint ki az zeretbő fogyatkozék meg (DebrC. 240). Ereyben kezlevt meg fogyatkozny (DomC. 142). Ez ember soha az habornasagha meg nem fogyatkozék (VirgC. 90). Meg fogyatkozék istennek dyelwysgytvl (Konj: SzPál. 55). Vysel ol gondot rya, ky nyath ne fodajtkozannu meg tyztességombó LevT. 140. Meg fodatkozom tyztességombó (11). Ercio sem fogyatkozott vala meg (Helt: Bibl. I.ddd3). Az angyalok soha meg nem venszennek, meg sem fogyatkozának (Fél: Tan. 81). Nem isten az, a ki alatsomb renden vagyon, és meg-fogyatkozék az isteni felségben (Pázm: Préd. 719). A bor pedig, hogy igyék a ki megfogyatkozék a pusztában: si quis defecerit (Káldi: Bibl. 281). Mi, a mint edlgh, ez utanis kezteknek megh nem akarunk fogyatkozni (TürtE. VIII.15). Mintha eszetül meg fogyatkozván kiáltani

kozlet (Zvon: Post. II.252). Balon Péter teljességgel elalkalmatlanult, s majd eszében is s memoriájában is meg kezdett fogatkozni (RákGy: Lev. 172). Hivatalljában meg fogatkozni (Ily: Préd. II.160). **3)** [ego, inopia laboro, detrimentum capio; mangel, schaden leiden]. Nem fogyatkozom-meg a tejben: non *defit mihi lac PPBl. Semyben meg ne fogyatkozwan: in nullo deficientes (JordC. 831). Sok kar mia megis fogatkozta (RMNy. II.91). The k. sem fogatkozik meg, ha the k. ys iger zuzhoz jobagiot (LevT. L23). Vagy glesök meg szikül, anagy nagy nehez satzoltatasok által meg fogyatkoznak (Kikirtfa 1583. Cy2). Semmi nélkül meg nem fogyatkozol: rerum omnium abundantia perfrueris (Kár: Bibl. I.166). Szive meg esic az szegényen és az meg fogyatkozton (Zvon: Post. I.147). Jó akaratját megigerte s nem akarja azokat is megfogyatkozni jó reménységek felől (MonTME. III.465). Eddig sem fogyatkozott meg az mi atyai gondviselésünkben (RákGy: Lev. 208).

Fogyatkozás: 1) defectus, deliquium C. [macula, delictum]: mangel, abgang, abbruch PPB. [fehler, sünde]. Fogyatkozás napban, beszédben: eclipsis; a természet fogatkozásait mással ki-pótolni: superare *impedimenta naturae; a háznak minden fogatkozásait helybe-állítani: *lacum rei familiaris explorare PPBl. Fegy meg engemet en fogyatkozásomból (EhrC. 12). Penetenczett valasztottam teny ez fogyatkozásert (103). Az istennek malaztja teljeseibe be a my tvedatlansagwnk fogyatkozásat (ÉrdyC. 533b). Tudom hog az en erdőmöm nem eleg enneköm, de ammi fogatkozás ebbe vagón, ezt en magamnac ki vezom en vramnac sebeiből (NádC. 57). Az fogatkozások laytoryak az pokorra ala menesre (VirgC. 97). Hozyw wtra es enye feldre nagy kelcesegwnk fogyatkozásara munkalkottunk (RMNy. II.55). Vegyetec fogyatkozásnekül valo him es egy esztendős barant: erit agnus absque macula (Helt: Bibl. I.G4). Hogy a tú hitetekne fogatkozását beteljesithessük: compleamus ea, quae desunt fidei vestrae (Helt: UT. Tf. 4). Emendalando vagy megjobbitando fogyatkozás (MA: Bibl. Magy. 5). Az isten minékne mindeneket minden fogyatkozás nélkül megmondott vala (MA: Bibl. Előb. 1). Kiben valami fogyatkozás leendő, ki vagy sa, vagy sávta: omnis qui habuerit maculam, si caecus fuerit, si claudus (MA: Bibl. I.109). Úgy vagyon: a világon semmi nints fogyatkozás nélkül (Pázm: Préd. b4). Leg-kissebb fogyatkozásunk isten szeme előtt vagyon, isten könyvébe iratik (Pázm: Préd. 14). A világi fogyatkozásoknak emlékezeti szemérmet nem szerez a szentekben (16). Az az argumentumból csak értelmeknek fogyatkozása cziordul ki (Bal: CsIsk. 215). Ha ki vétkezik gondatlanságból, tudatlanságból, fogyatkozás az: delictum (Com: Jan. 219). Fogyatkoztath nekik ne tegy (Radv: Csal. III.178). Elő elrendelteknek fogatkozásait és vétkeit megbüntesse (Ily: Préd. I.45). Fogyatkozást látta a zemeid: imperfectum meum viderunt oculi tui (II.80). A tűz közepett járnak, és semmi fogyatkozás sincs benne (Ily: Préd. I.525). Egy jószág sints fogyatkozás nélkül (Kisv: Adag. 533). **2)** penuria MA. [mangel, dürrigkeit, entbehrung]. Yukab tzteltetyk fogadkozusal (inopia) es zegenesuegel (EhrC. 85. JordC. 47). (A lakodalomban) senkynek semyben fogyatkozasa nem vala (ÉrdyC. 509b). Semybe nekem fogatkozasom nem lezen: nihil mihi deerit (KulcsC. 43). My legyen emekem fogyatkozasom: quid desit mihi (95). Nagyssagod fogadasth thewn hogy en nekem az en fizetnessembel semmy fogatkozassom nem lezen (LevT. I.112). Hogy semmiből fogyatkozásoc ne lönne (Helt: Krón. 10b). Hol semmy fogyatkozás nincsen: rerum omnium abundantia perfrueris (Helt: Bibl. I.Oo3. Fél: Bibl. 76). Híveit le hadgya tsópülni; fogással, tömlöttel, fogyatkozásokkal sanyargattya (Pázm: Préd. 23). Az sido népuec nem volt profétákból fogatkozásoc (MA: Scult. 55). Nem vólt semmi fogyatkozásunk az illyenekből (Zrínyi II.196). Éléséből ha fogyatkozás vagyon, adassa meg, ne kellessék utána sugorgani (MonTME. IV.278).

Az szénából, abrakból leszen inkább hamarább fogyatkozás (RákGy: Lev. 270). **3)** Fogyatkozás a napban: eclipsis PP. [finsternis]. Vannak az egeknek felhői a hóltnak és napnak fogatkozásai (Pázm: Préd. b4). Az napban valo két fogyatkozásokat meg nem láttyoc (KCsepr. 1626. D4).

Fogyatkozásos: defectivus MA. mangelhaft, unvollkommen PPB. Fogyatkozásos és teljességtelen az szerencse (MA: SB. 93).

Fogyatkozat: defectio BécsiC. 261. [mangel, fehler]. Fogatkozatot tőzéc: defectio nem vestrum faciam (101). Mi meg eneknek fogatkozatom? quid adhuc mihi deest? (MünchC. 49). Az ő eleyben semmy egyb fogyatkozatoti nem esmertem (SándC. 40).

Fogyatkozatlan: non deficiens [unvergänglich]. Fogatkozatlan kenő: thesaurus non deficiens (MünchC. 10). O Jesus, fogyatkozatlan feyezeth ees kymeerhetetlen kegelmesség (PozsC. 8).

Fogyatkozatos: [deficiens; mangelnd]. Mend ezec ő bőül-ködetekből ereztettec isten aiandokit, e kedeg abból, mel ő neki fogatkozatos (quod deest illi) ereztette mend ő életet, mellett vallot (MünchC. 158).

Fogyatkozhatatlan: [indeficiens; unversiegbar]. Azt mondják: Pecunia nervus belli. Ezt is meg kell találnunk, még pedig fogyatkozhatatlanképen, annyit, a mennyi szükséges (Zrínyi II.198).

Fogyatkozott: defectivus C. [egens; dürrtig]. Másokra bizván a fogyatkozottak gond-viselését, magok prédikállottak (Pázm: Préd. b3). Fogyatkozott szegénységek nem engedti, hogy táplállyák, vagy ruházzák a szülőködöket (43). Chekély és fogyatkozot tudományomban nem bizakodhatom (Pázm: Kal. a1). Testekben fogyatkozott gyernekek (Ily: Préd. I.172).

Fogyatkozat: 1) [consumo; verzehren]. A jövedelmet fogyatkozatja (LevT. II.97). **2)** [desitio, inopia premo; verlassen, darben lassen]. Ilendőb' az isteni felségbez, a jó maradékért segíteni a gonosz atyát, hogy-sem a jámbor fiat fogyatkozatni a vétkes szüléért (Pázm: Préd. 28).

még-fogyatkozat: [minuo, destituo, frustra; schädigen, verlassen, täuschen]. Valakit reménységében még-fogyatkozatni: *decipere alienius spem vel expectationem PPBl. Harezoltaban ötet meg fogyatkozatatac: destituere pugnantem (Forró: Curt. 284). Ha e nem leszen, az donatio levél-is haszontalan leszen es erejeben meg fogyatkozatvan marad (Ver: Verb. 65). Meg nem gondolom, hogy (az úr isten) megfogyatkozatasson minket az ő felségében vetett bizodalunkban (RákGy: Lev. 179). Mivel mind ezekben a nagy hatalmú úr isten ököet meg fogyatkozatata, ő már elmegyen házához, mert vén ember (194).

Fogyatlan: [sine fine; ohne ende?]. Tör mia ellensegek fogatlan meg foganak: ininici defecerunt frameae in finem (DöbrC. 24).

Fogyatlanság: [infinitas; unendlichkeit]. Kynek [hatalmának] veegheteden fogyatlansagaat meg ysmerween (ÉrdyC. 452b).

Fogydogál (foddogál RákGy: Lev. 178): sensim deficio Kr. [nach und nach abnehmen]. Jövedelme lassan lassan kezende fogydogálni (MA: Scult. 333). A búnek motka-is naponként fogydogál a meg-szehlét kegyelem által (Pós: Igazs. 209. Tof: Zsolt. 21). Isten kegyelmességéből ugyan foddogál az ellenség (RákGy: Lev. 178).

Fogyhatatlan: [indeficiens, infinitus; endlos, unvergänglich]. Meny orzag bely fogyhatatlan vygasag (ÉrdyC. 559). Fogyhatatlan üdvösség (Pázm: KT. 335). My fogyhatatlan, és hervadhatatlan koronát várunk (Pázm: Préd. 167). Fogyhatatlanképpen meg marad (Bal: CsIsk. 406). Azt is a sok fogyhatatlan szükség nem engedte mind eddig is effectuálnom (Radv: Csal. III.342b).

Fogyhatatlanság: [infinitas; unendlichkeit]. (Pázm: Kal. 1766. 666. Kr).

[Fogyial]

el-fogyial: [consumo; aufwenden]. Ky ydeeyet gonossagban fogyialta el (ÉrlyC. 19b). Sokak penitencyara yudwlnak, de yay, hamar veegre vyzlyk, el fogyiallyak (65b).

[Fogyott]

esze-fogyott: [insipiens; schwachsinig]. Vallyon találtanék-e olly esze-fogyott közöttök, ki ezt a vallástételt sajnálná? (Pázm: Préd. 10). Hát megett nevetik az esze-fogyott v. fitzamodott ifjat (SzD: MVir. 133).

napja-fogyott: [verbum corripienti; schmähwort]. Alvzz eö te kegyetlen? O the gonoz napya fogyot, myre gyettről keenzod az en iflyamat? (ÉrlyC. 633b).

ügye-fogyott: [miser, inops, derolietus Kr. [unglücklich, verlassen]. Ügye fogyott a vallások (Bul: Epm. 3). A lengyel ügye fogyattul [igy] van, meg sem állhat (Monrók. VIII.153). Illye fogyott gyámoltalan állapotra jutottam (MonOkm. VI.395). Illyen ügyem fogyottá most azért-is löttem (Szentm: TFü. 14). Özvegyen s árvákon, ügyefogyottakon könyörült-e szíven? (Thaly: Adal. 1203).

ügyefogyottság: [miseria, inopia, egestas Sl. [unglück, not]. (Megy: 3Jaj. II.64. Matkó: BCsák. 445).

Fogyt-, fott- (*fattyk, fattyg* ÉrsC. 418. 469. *fattyklan* 449. *fattyg* Holgr. 70. 174.) [inimatio, defectio; abnahme, ende]. Mind élete fogytáig: ad exitam vitam PPI. A fogytún vagyon az érték: opes *affectae PPBI. Eghmash meg nem hagygyok nyomortany nyud életewik marhaank fothayg (RMNy. II.33). Mind fottaig jó szagu léseu (Mel: Herb. 110). Tudtác az bor fogytát (Zvon: Post. 1303). Az első világ fogytan az özőn víz-áradásnak idején (Matkó: BCsák. 21). Ézer hatzáu után kilenczeven nyolez fottán (Fely: Dies. 61). Az fejes káposzta magvát vesd el kisasszony havának a fogytára (Radv: Csal. III.53). Majusnak fottára az egész hadak szállának táborban (Zrinyi: I.17). Már életének fottára kezdetének jutni (Hall: Paizs. 430). Életem fogytáig meg igyekezem szolgálni (RákGy: Lev. 69). Történt, hogy szent Simon és Júdásnak unjáj Szakszón vásár esett, vakáció fogytún (Gvad: RP. 47).

hold-fogyta: [neomeia MA. luna deficiens, lunae defectio PP. *ultima luna, *luna silens PPBI. novissima luna Nom.2 der abnehmende mond PPB. [mondfinsternis]. Hold fogytún láthatatlan a hold (Pós: Igazs. 317). A mi hold fogytára jutott, és fatalis terminusszoth, utolsó veszedelméhez közelgető magyar nemzetünk (Megy: 3Jaj. II.103. Hall: Paizs. 310).

Fogytára: [penitus; gauz und gar]. Vgy ainyra nynehen ty kővőztetek bñleh fottara chyak egy es? Sic non est inter vos sapiens quicquam? (Komj: SzPál. 112).

Fogytig, fottig: [finaliter, perpetuo MA. [sine ulla exceptione, penitus; vollends, ganz, ausnahmslos]. Mind fattyk föl lazadanak (ÉrsC. 448). Mynd fattyg meg kaazdagwltok (469). Mynd fattyklan yonak walla (449). Derek nepek fottigh meg életnek (CsomaC. 48). Kialtasd meg szöellel a te táborodba a kik felelmesek fattyg hatra tényenek (Högr. 70). Nem leszen esső ti nadatoc, élmeel szomyual fattyg meg[h]altoc (174). Szinte fottig es emésztésig meg emésztett volna engemet (Mel: Jób. 73). Ha meg főzed harnad vízéuel fottig, vagy míg két poharui marad benne (Mel: Herb. 60). Az istemec tüzes haragja fattyg meg emésztett volna: usque ad perditionem (Kár: Bibl. 1530). Engedd, magyar kéztül fottig el-veszszonok (Zrinyi: ASyr. 144). Örömet mind fottig csak disputatióban maradtak volna (Pázm: Kal. 112). Scótiában kilenczeven királyok, mind fottig az római ecdésianak tagjai voltak (630). Mind fogytig megemésztő tűz: ignis est usque ad perditionem devorans (Illy: Préd. I.196). El hullának a szerencsenyek mind fottig (Laud: Ujságis II.349). Minden békességes tőrésomból fottig kifűrasztott (Fal: NA. 205).

[FOHÁSZ-]

Fohászás: [suspiratio, gemitus; das seufzen]. Zent Firencz zok kevnuezesekeuel monda es fohazasokual: eum suspiriis (EhrC. 33).

Fohászod-ik (*fahászodás* Szeg: Aqu. 111. *fahászodó* 13. *fazkodyk* HorvC. 91. *fazkodas* 18. *CornC.* 77. *fazkodas* MargL. 8. 18. *fazkodny* DomC. 119. *fouazkodyk* Komj: SzPál. 73. *fahászodék* Megy: 6Jaj. IV.22. *fahászodik* Szathm: Cent. 235. 269. 270.) [gemo, ingemo, suspiro C. gemitio, congemisco MA. seufzen, ächzen, tiefen atem holen PPB. Fohászodó: gemebundus C. suspirosus MA. Mince előtő ezem, fohazkodou (VitkC. 46). Laterdepechen kezdé nagyon ohaytany, fohazkodny esz syrín (DebrC. 515). Hogy az te kevelvöndnek keserevsegeen ev vele evaze nem fohazkodhatol (CornC. 155). Az zentsegek zandokarol fazkottatok auagy bankottatok (DomC. 103). Halyak vala etet ohajtani ur istenhez és fazkodny zyvnyek gevke-rebevl (119). Ez eelleyen nemes idvességeknek kvchat fohazkogyaak (ÉrlyC. 387). Ezen tramepöz fohazkodam: ad deum clamavi (KulesC. 28). Mynden terepetheti allathi fouazkodyk, ohajt (Komj: SzPál. 73). Éggitek az mastoknak ellene ne fohazkogzik (Sylv: UT. II.117). Memnon az eghre fohazskodok (CsomaC. 42). Nyögue fohazskodtoc (Kár: Bibl. II.131). Fahászokdó rekedezés (Szeg: Aqu. 13). Gécci lamentabiliter szabódván ártatlanságában, fohászokdva monja (Monrók. XXVII.57). Hozzid fohászokdom, te légy úti kalauzom (Thaly: Adal. 1267). Szegény vagyok, tudod; én mást nem adhatok, esakhogy isten áldjon, így fohászokdlatok (Gvad: RP. 93).

föl-fohászodik: [ingemisco C. suspiro MA. seufzen, tiefen atem holen PPB. Az bodogtalan lelek gárlagosagon fel fohazkodik, rettenetes siralmal monduan (BodC. 24).

fölfohászokdás: [suspirium, gemitus MA. seufzer, das seufzen PPB.

Fohászokdás: [suspiratus, suspirium C. suspiratio, gemitus MA. das seufzen PPB. Tartozonc nehez fohazkodásokat es sirasokat temőne (VitkC. 15). Az ev zuenek keserev nyevgeese, fazkodasa es soklása (MargL. 8). Suralmban es fazkodásban vala emagaert es az istennek nepeert (CornC. 77). Ky az zegoenyeknek fazkodasat meg nem utalya (DomC. 145). Nagy syrínal fohazkodással hozyna fogadaa (ÉrlyC. 339b. 511). Meelseges fohazkodas (658). Hogy melsegless fohazkodásokkal, buzogossag olútasokkal kialhasnak istenhez (Bat: KTud. 81). Szűbéli fohászokdás (MA: SB. 81). Ázik a város, úgy mondod, siralommal, és aggódik forró fohászokdással (Fal: TFé. 649).

Fohászokdottat: [suspirare facio; seufzen machen]. Ez világi nyomoruságotnak sanyarusága fohazkottasson minket az örökké való életnek bódogságára (Fel: Evang. II.146).

FOJLÓD-IK: [suffocor; ersticken, dem ersticken nahe sein]. Fojlódik a torkom: occupat fauces angor PPBI. Vad fáktól fojlódni ne had örököt (Nyr. XVII.568).

[Szólások]. Kelepezenék írja Matkó a meg czafolhatatlan argumentumot: érzí nyilván, hogy torkára fojlódott (Samb: 3Fel. 153).

bele-fojlódik: [aquis submergor; ertrinken]. Belé fojlódtak a vizekbe (Bod: Lex. 23).

még-fojlódik: [suffocor; ersticken]. Addig nevelkedik tövis közt liliom, végre meg-fojlódik (Czegl: Düg. II.200). Még-fojlódik lélekzeti (Derk: ÖÉlet. 18). Az jószágok és bñlesességnek magvai megfojlaltanak (PP: PaixA. 13). A kik veszedelemben forognak, ugy látszik, mintha megfojlóttak volna (Hall: Paizs. 97). Lelkében megfojlódott bñms (Megy: 6Jaj. II.37).

FOJT, FUJT (meg ne *foha* NémGl. 260): előfo C. strangulo MA. ersticken, erwürgen PPB. Lelkeketh inkább akar

vala foythanya (PeerC. 40). Az föjtöt allot: suffocatum (Fél: Bibl. 206). Sz. atyák parancsolattya szerént, ők mind ez ideig sem esznek föjtöttat (Pázm: Kal. 156). Fojtsa rosra hajló gonosz kívánságát (Orczy: Küthl. 61). Fojtó mély álom (Fál: Jegyz.).

[Szólások]. Labayra lanczot fuitottak vala (CsomaC. 61). Egy fűzta gúst tekint s nyakamra akarja fojtani (Matkó: BCsák. 335). A vad mennél inkább' verődik, annál inkább' nyakára fojtja a kötelet, és nagyob' kinyját érzi (Pázm: Préd. 262). Köteleket az ló nyakára fojtának (Huszi: Aen. 8).

el-fojt: praefoco Kr. [unterdrücken]. El fojtak azokat: suffocaverunt ea (Fél: Bibl. 21). Hogy az konkolytul el ne fojtassanae a gabonác (Com: Jan. 74).

ki-fojt: effoco MA. [ersticken]. Ne foyez ky lelkeeth (JordC. 58). Fejec vetetet, es rettenetes kinzasokkal ez vilagbol ki fojtattanae (EszT: IgAny. 526).

kifojtas: effocatio MA.

még-fojt: suffoco, praefoco, strangulo, obfido C. ersticken, erwürgen PPB. Meg-fojtani hurokkal: fauces elidere PPI. Meg ne fola: ne suffocetur (NémGl. 260). Esenec a tuússebe, es a tuússee felneuenec es megfoitac azokat (a magokat): creverunt spinae et suffocaverunt ea (MünchC. 37). Hogy az vtolso napon megl ne foyezon enghemet: ne novissimo die suggillet me (JordC. 590). Az őrdög meg foytaa naualás embert, anniera hog ingen nem zolhatna (ComC. 419). (Az orozlanok) meg foitak őtet (DebrC. 168). Meg foyt az keulesek (PeerC. 195). Halalnak ő merzbe megl ne foyca (ÉrsC. 270). Zywm megl kezl foytathya (302). A hideg meg kezdí fojtani mind a fackadékokat, mind a szőlőken, mind az olay fákon (Kkrakkó. 1575. B3). Az vízbe bugtatván meg foytanák (MA: SB. 365). Vaj fojtotta volna meg az vr isten még pássityában ezt az jó erkölcsök veszedelmére nevekedett gázságot! (Pázm: Kal. 203). Az egész világ-előtt tudva léssen, a mit mívelsz, és ezzel a gondolattal fujtsd meg a gonosz kísirteteket (Pázm: Préd. 16). Minden érdemet, és győjteményidet, melyet ifúságotól kerestél, meg-fujtottad (73). Vtolso visgalaskor meg foitottac magokban, es el enyestettete amaz veszedelmes teuljegeseket (EszT: IgAny. 112). Azt cziefőgi, hogy Luther ő maga fuitotta meg magát (Zvon: PázmP. 332). Hogy a nyeldeklot meg ne fojtsa: ne fauces strangulet (Com: Jan. 57). Ha a mely borban meg fojtattot (a haresa), valaki meg iszssa, bornemiszsa léssen (ACsere: Enc. 219). A ki titkon halált nyújt, pillantással, ohajttással, csalárd kötéllal meg fújt (Amadé: Vers. 177).

[Szólások]. Szándékokat még tsirájában megfojtyák (SzD: MVir. 19).

mégfojtas: suffocatio, strangulatio C. MA. erstickung, erwürgung PPB. Eeletek megfojthtasa (ÉrsC. 301). Kyn magyarázatyk testy nyawalyassagnak meg foytasa (ÉrdyC. 67). Nagy bánatban eséc, anniera hogy magánac meg fojtásarul gondol-kodniee (Kár: Bibl. 1480).

Fojtas: 1) suffocatio, strangulatio; erstickung, das erwürgen PPB. Lón kedig az Andras királynac fojtassa Auers városban (Helt: Krón. 66). 2) [das pfaster im gewehr, der vorschlag zur ladung]. A tanulást én félbe is hattam, könyveimet is már fojtásnak szaggattam (Gvad: RP. 38).

[Fojtó]

Fojtós: 1) [suffocans; würgend, erstickend]. Hamisság, esüfólás, húság minden feletek, nincs-is egyéb módgyok, az igazságnak fojtóson nyakokba-vetet idegének oldozgatásában (Pázm: LuthV. 480). Fújtóssan őszve szorított csomó (Szeg: Aqu. 84). Köteleknek fojtóson kötött cziomóia (Bal: CsIsk. 148). Fojtós sárban heverni látjátok (Thaly: VÉ. 1395). 2) austerus PP. acerbus, praecerbus PPI. herb. scharf, streng PPB.

Szavanyu foytos kökén (MA: Scult. 236). Fújtos bor (Land: UjSegits. 1397). A vad szőlő fojtós (Com: Jan. 61). Fojtós ver-alma (GKat: Váls. II.123). Fojtós vad körtvély (Lipp: PKert. III.153). Be fojtós ital ez (Gvad: Pösty. 22).

Fojtóság: austeritas PPB.

Fojtód-ik: [astringor; fest angebanden werden]. Míg gégljekre reá nem fojtódik a kötél (Land: UjSegits. II.912).

még-fojtódik: [suffocor; erstickt werden]. Az mi igazságunk megfojtódik (MonRók. VII.450).

Fojtogat: suffoco, strangulo, jugulum peto; ersticken, erwürgen PPB. Herodes kyal zent zakarias papot kezdee kérdözny es foytogatny hol volna az ew fya (ÉrdyC. 628). Őtet foitogatnia vala: suffocabat eum (Fél: Bibl. 31). A kik sanyargattyák teste- ket, fojtogatnyák kívánságokat: azok igazán szeretik magokat (Pázm: Préd. 164). Gonoz gondolatoktul fojtogatniak (Pázm: KT 36). Vadnak ugyan, vadnak kaján irigyek, a kik fojtogatnak mint a mirigyek (Amadé: Vers. 147).

Fojtogatás: strangulatus; erwürgung PPB. Az soc egi szel veszec es haboruac minden vetemenybe soc foytogatast szerezenee (Kal. 1582. F).

FÜL: suffocor, praefocor Kr. [ersticken]. A fulva holt állat (MA: Bibl. I. 105. MA: Tan. 1237). Fülva holt állatnak húsától tiltotta (Illyef: BCsTomp. 17).

[Szólások]. Ez az dolog kegyelmes uram ebben holt- fulu, senki azután egyet sem szolt felölle (ErdTört. II.134). És a pisztráng helyet torkotokra ne füllyon az istráng (Csúzi: Síp. 178).

dül-fül: fremo, infremo MA. brausen, brummen, tosen PPB. [wüten]. Zügelöldni, dülhí fülhí: mimitari Com: Jan. 198. Dül-fül me a feleségem otthon: tota mihi *turgit nunc uxor PPB. Dvhuak fülhuak vala emen magokban: fremdebant (JordC. 723). Mikor halál fenyegetéssel dülva fülva memne, meg-jelenék Kristus néki (Pázm: Préd. 1244). Emberség czéllyan tul mind csak rutul dulfül (Matkó: BCsák. 460). Dulfullyon, morogion (Illy: Préd. II.97). Rettenetes méreggel dulfülván (Hall: HHist. III.133). Némely örvendez, némely komorodik, az frizyesség dül-fül, nyughatatlankodik (Thaly: Adal. I.149). Dulfülö haragjába (Fr: SzJán. 78). A kis urf, mint az oroszlan kölyök dül fül fel s alá a házban; az aszszony fej-lógtatva mosologja tsintalan erköltsét (Fál: NE. 112).

dülfulás, dülás-fülás: fremitus MA. [das wüten]. Lelkec rakua panaszal, dulfullással, félelemmel (Bom: Préd. 258). Nagy dühösködés, dülás fulás támad ez gyermek ellen (MA: Scult. 91). Ez az oka a mái dül-fulásnak (Csúzi. Síp. 515).

még-fül: suffocor MA. erstickt werden PPB. Meg-fulanac: suffocati sunt (MünchC. 79). Meg fwlh vala, ha fejet a vízből fel nem emeli vala (WeszcP. 68). Hogy vegre oztannan banatat meg füllon (Pesti: Fab. 62b). Nem sokára fel-akasztanak; de mivel barátom voltál, el-kísérlek az akasztó-fáig, és midőn meg-fuladtz, három vagy négy sing posztót adok testednek el-takarításúra (Hall: HHist. II.235). Vizes lasnackal fote be, hog meg füllion (Mel: Sám. 201). Meg-fülha, ha nem bőfientene affé- léket (Matkó: BCsák. 241). Tengeri szőlő akada torkokon s megl fulanak (Lép: FTük. 31). Hurottul najdl megful (Thaly: VÉ. II.171).

Fülad, fullad: suffocor, effocor MA. erstickt werden PPB. [ersticken, ertrinken]. Melly sokan vízben veszne, fulladnac (MA: Scult. 132).

még-fülad: suffocor MA. erstickt werden PPB. [ersticken]. Meg fuladanak: suffocati sunt (Fél: Bibl. 60). A meg-füladott vagy meg-reckent tűz, ha fel-szabadulhat nagy lángal szokta

magát fel-űtni (Tyuk: Józsa. 475). Ott komlósz keuyérre mikoron rákaptak: éhen-mohón otték, majd mind meg fulladtak (Thaly: Adal. II.346).

mëgfüladás: suffocatio MA. erstickung PPB.

Füladás: suffocatio, effocatio MA erstickung PPB. Ha az gyömlöhélet az cyprusinának meg izod borban, még törnen: ver hast, hurutot, fuladast es ver pókest gyogyt (BeytheA: FivK. 7). Melly-szorítás, fulladás ellen való (Com: Jan. 174). Szív fuladással való súlyos terel szokott elménkre rakodni (Rim: Ének. 174).

Füladoz: [spiritum angustum duco; erstickungsanfalle haben, beklemmt sein, schwer atmen]. Belől hurútni, füladozni: ducere *ilia; fuladozó mely: peetus *oppressum PPI. Füladozó: dyspnoicus MA. enghrűstüg, keuchend PPB. Az fulladozo igen kapja, szivallya az eget az szellött (MA: Scult. 81). Akarni tudománynak csak kicsid áriábanis mindgyárt fulladoztok (Bal: CsIsk. 229).

Füladozás: dyspnoea MA. orthopnoea PPB. enghrűstügkeit PPB. (LevT. II.126. ToF: Zsolt. 605).

Fülás: strangulatio, strangulatus MA. erstickung PPB.

Fülaszt, fullaszt: effoco, suffoco MA. ersticken PPB. [erwürgen].

mëgfülaszt: effoco C. MA. ersticken, machen dass jomand erstickt PPB. Meg fullasztá Atillát aluttában (Gosárv: MagyB. E4).

Fülasztás: suffocatio MA. erstickung PPB. Harmadszor futván, fullasztás szívetem elfogta, és gyakran orromra bullottam (Gvad: RP. VI. cikk).

Fülasztó: [suffocans; erstickend]. Fülasztó hurút: *anhela sitis, tussis PPB. Sz. László kirali napian, fulasztó egó ödöleszen (KBécs. 1572. E4. Pázm: Préd. 312. Kr).

Füldök: [spiritum angustum duco; beklemmt sein, einen erstickungsanfall haben]. Földoktuk ám a vízben (Czog: Tromf. 79). Nézd mint földok a vízben (Czog: MM. 226). Nagy földokva felvászorog (Misk: Anglud. 149).

Füldokol: ∞ Földokolui étel közben: praefocari PP. Földokolónak, eszem-nélkül csufondárossan bőfögönek szid (Matkó: BCsák. 236).

FOK (hogyfuch Czinár. fuk Knauz. Wenzel. X.39: **1**) ora SL [promontorium] claustrum, sinus MA. [landspitze, mündung]. Ubi de fluvio Nytra exit fukher 1261 (Knauz). Hegyfuch, mons 1265 (Czinár). Transit Danubium subtus quoddam fuk 1291 (Wenzel. X.39). In quodam loco per mentam aque, qui fok dicitur 1300 (395). Stagnum una cum duobus introitis [igy] aquae vulgariter fok vocata [vocatis?] 1322 (Herman Ottó: M. HalászatKönyve 786). Unum Er Thonfok appellatum (ZichyC. III.419). Piscina swlywimus; meta venit usque ad swlywimufoka 1386 (Nyr. VI.168). Quandam venam, quam ipse zydalnthav . . foka vocari dixisset 1415 (169. Vö. Mérnök-Egyesület Közlönye 1880. 201). **2**) propugnaculum, munimentum, specula MA. festung, bollwerk, schanze PPB. Erősen oltalmazták mind a törést [a bástya rést], mind a fokot (Monlrók. III.164). Rettenetes viadal lön az nagy fokokon, az Uriás így vi vala fen az földön (RMK. II.255). Gerendákat fokról nyakokban le hanyanac (Göres: Máty. 18). Kénkösz szurkok foknak minden fokaidon (Gvad: Nánd. 22). **3**) dorsum cultri, malleus securis MA. der rücken am messer, an der axt PPB. Kés foka: dorsum cultellorum PPB. Foka [dükosnak]: obtusum; der ruck Pesti: Nom. 51. Az csákán nyakacsigolyájánál ment az derekában foküg (ÉrdTörtAd. 1346). **4**) foramen aenis, securis MA. öhr an der nadel PPB. Kymyeb a tevesenek a tew foka an tal menny: ficulus ost per foramen aenis transire (JordC. 415. Zvon: Post.

II.240. Kisv: Adag. 63). **5**) Fokhagyma foka: nucleus, aglidia PPB. **6**) [gradus; stufe, grad]. Ma felbillent első fokra, ápolgat és mosolyog [a szerencse] (Fal: Vers. 868). **7**) hiatus, caverna MA.

[Szólások]. Az én szekertzémmekis vagyon ám foka (Deesi: Adag. 16). Mind nyeléstül fokostul: una cum ipsi manipulis (129). Nem volt se oka, se foka, kire függeszthették volna bizakodásokat: nulla vel causa vel praetextus fuit (Fal: UE. II.355).

[Közmondások]. Elveszett fejszének bár csak foka fordúlyon vissza (Kisv: Adag. 115).

[balta-fok, baltafokoz]

mëg-baltafokoz. A varga leányát-is hogy az úton kapta, le-nyomta jól-meg ba balta fokozta [igy] (PhilF. 60).

csákány-fok: [dorsum ligonis, bicelli; rücken der rodebacke, helm der streitax]. Csákányfokot, furatot, löczt érdem (Matkó: BCsák. 14). Meg-érzed a bányász csákány fokot-is (105). Balta, csákány fok (Hoffin: Préd. 22).

fejsze-fok: dorsum securis Kr. [rücken der hacke]. Fejszefokkal vereté agyon (GKat: Váls. II.307). Izzad a homloka, mikor fejsze foka fa sulyokkal ütették (ÖtvMest. 46. vsz.).

[Szólások]. Én sem vagyok jobb uszó a fejszefokual (RákF: Lev. V.426).

garádics-fok: [gradus; stufe]. Tizenkét könyökni magossan építette királyi székét, és tizenkét garádics fokon mentenek-fel reája (Hall: IIIHist. L69).

Hëgy-fok: [promontorium; landspitze, vorgebirge]. Hegyfuch, mons 1265. (Czinár).

kard-fok: dorsum ensis SK. Kr. [schwertrücken]. Nyakon ytyk vala ötet kard fokkal valközbe (WinkC. 166).

tü-fok: foramen aenis SK. Kr. [nadelöhr]. Kőnueb a tevesenek a tö foc által menni, hog aen a kazdagnac bemeni mennecne orzagaba (MünchC. 49). Christus mongya, hogy a nagy teve, egy tö-fokon által-mehet, isteni erőfől (Pázm: LuthV. 31. Pázm: Kal. 30. Pécsv: Fel. 250. Hly: Préd. II.443). A tö fokon teve által bívik (László: Petr. 49).

vár-fok: ora propugnaculi Kr. [schanze, rondelle]. Az ellen-séget ki-tudgya a várból és a maga zászlót fel-rakja a vár-fokra (Hall: IIIHist. II.237). Feltut a vár-fokra (TKis: Pau. 48. KoltTört. 401).

Fokos: **1**) clava, cambuca Kr. [streitax]. (Radv: Csal. II. 19. 23). Az áru egy bundát vettem s egy kazdagnyit, kezembé visoltam egy jó fokos csákányt (Gvad: RP. 76). **2**) habens propugnaculum; mit einer rondelle versehen. Olasz fokos bástya (KoltTört. 405). Fokos erőssége, fő vára, fok- v. véghely'e az országának (SZD: MVir. 124).

FÓKA: [phoca, vitulus marinus; seehund, meerkad]. Tengeri borjú vagy foca (Misk: VKert. 542). Egyéb tengeri halak, kiket fokáknak és murénáknak hívnak (Hall: IIIHist. L65).

FOLD, FÓLD, FÓD: sarcio, suo MA. nihen, flicken PPB. Fodatot földalék (Toln: Vigaszt. 218). Homét földád ide földözö Mátyás? Nem fölt-é ez? (Matkó: BCsák. 304). Itt a csakot, csak a Luther lompjából földod a szent írshoz (307).

be-fold: [resarcio; flicken]. Senki nem földgya vy posztó fölttal be az hituán ruhát (Kár: Bibl. III.9). A rést beföldani ne késsetek (Monlrók. VIII.256).

hozzá-fold: subsuo C. [antlicken].

mëg-fold: resarcio C. MA. resuo PPI flicken PPB. Az varga mesterek tartoznak megh földani az városbelleknek scru-iokot (CsikGy. 10)

told-fold: [consarcino; zusammenstückeln]. Bolondság azt minden nap áldozni, ki már soha meg nem hal; a sem tőkélletes áldozat, mely minden nap toldatik foldatik (Czegl: Dág. II.193. Vás: CanCat. 115).

Foldalék: [consarcinatio; stückwerk]. Foldalék, toldalék (GKat: Váls. II.1310).

Foldás: sutura, consarcinatio, assummentum MA. nat. das zusammenemahen PPB.

Foldogat: consuo, sarcino MA. flicken, zusammenflicken PPB.

Foldogatás: sarcinatio, sutura MA. das flicken, nähen PPB.

Foldoz: sarcio MA. suo PPl. [reparo]; nähen, flicken PPB. [herstellen]. Foldozott: sartus, consutus MA. ausgebessert, geflickt PPB. E penzel fodozzáe es vtytiák vala meg az Jehova hazat (Mel: Sám. 414). Foltozot ruházat: vestes sartitae (Ver: Verb. 165).

[Szólások]. Fodozzatoc a misset, feielitec, aggatiatok (Mel: Préd. 116). Kőróm kellene, de patkosabb az eddig valónál, ha mit akarnál házadban földozni (Matkó: BCsák. 312).

még-foldoz: resarcio MA. [flicken]. Megfodozod: corrigis NémGl. 332.

toldoz-foldoz: [sarcio; von allen seiten flicken]. Toldozott, földozott lasnak, pokrotz: cento PPB. Tulaidon tudomantis akartak magoknak toldozni, földozni (Bal: CsIsk. 135). E tsak olyan igaz mint az, a mit azon krónikának toldozója-foldozója ir gróf Bethlen Miklósról, hogy Rabutin generális fejét vétette (Bód: Pol. 94).

Foldozás: sartura MA. [flickarbeit].

[Közmondások]. Veszett dolog, mikor foldozásra jut a dolog (Kisv: Adag. 441).

Foldozgat: [sarcino; flicken]. Hálót tauntál te kőtni és földozgatni (Land: ÚjSegits. I.680).

Foldozó: sarcinator MA. flicker PPB. A ki az ó ruhakat varja és meg-foldozza, ó szerszamos, földozó (Com: Jan. 98).

FOLT, FÓT: **1)** supplementum, appendix MA. assummentum, additamentum PPB. Zusatz, flicklappen PPB. Senki nem varia vy otomba poztonae foltat (commissuram pannii rudis) o ruhaba, mert ng elnétetic az vy folt az otol, és nagob rés lézen (MünchC. 74. 21. Fél: Bibl. 13). Kőntősnék fottya (Toln: Vigaszt. 27). **2)** portio MA. [pars; stück, teil]. Tahat azon zolga ennen ingebewl egy fotot zakazta ees be kethe zemet (AporC. 171). Mynd fottra zagataa az orozlanth: dilaceravit leonem (JordC. 339). Meteltettem volna izenként, foltonként az en vram Jesusnak zerelmeert (MargL. 20). Folt poztochikban takara be evtet (CornC. 90). Zár foltokkal törőlnieek a testet (DebrC. 12. 193). Egi teknot el törót, zent Benedők vene ah ket foltiat a tekenőnek (221. 550). Az zőnendőknek egik fottia kezebe uagon (TihC. 186). Egy kőtel fottal ewedzee be ennen magaat es azonkeppen az mezeytelen Cristus Jesusti mezeytelen akaraa kőwethny (ÉrdyC. 569b. 429). Oly nagy kennal ew meg halyon, hog foltonket zagatassek (ÉrsC. 508b). Az borju kép mind foltra töretteté, darabonként az vizbe hányatatték (RMK. II.240). János királynak Erdélyország megadá az kirett pénzt, kinek főtjät vezir-passának köldé meg (MonIrók. III.43). A császár levélét mind foltonkint szagatják (180). Mig isten egy foltját tartya az én fogaték életeunnek, semmi munkát és fáradságot nem kíméllek az igazság óltalmától (Pázm: LuthV. 12). **3)** [srex, agmen; herde, schwarm, horde]. (A ráczoknak) egy foltját megveré (MonIrók. III.7). Podmanyecky,

Markos jó főtja terekkel bevivé a várba (62). Az jancsár aga egy főtja nippel eljárniak vala a várost (63). Egy folt őket, nyaj juhót ki ne merjen haytani: oves, boves gregatim expellere nemo aunderet (Ver: Verb. 228). Az űkrökben választva nem adhatunk, hanem az mint folthban vannak, ha nagy elveszen benne: eladunk 300. (MonTME. V.303). Azon gonosz idő számtalan folt juhokat is mindenfelé a mezőbe szorítván, mind pásztorostól sok ezerekig rakásba fagyalt (Rumy: Mon. I.81). Foltunkót számlakozuak, mint az vert hadak (Pázm: Kal. 369). Vagyon jó folt barmod (Illyef: Jephth. 22). Kiváltképpen az kie az előt Iphüssel esmeretesen éltec, mint egy falca ray méh, sirua nagy zengéssel foltonként fel iőüénc (31). A népet mint valami csordát foltonként hajtották-el (Mogy: 3Jaj. II.32). Kolosvár felé és a Szilágyságra foltonként mentek (Szal: Krón. 369). **4)** macula C. flecken PPB.

[Szólások]. Ne tsak lelkevel, hanem testével-is tégy jót szomszédoknak, ne tsak akkor mikor már se falatya se foltya, hanem mihelyt észreveszed, hogy reá nehezedik a szegénység (Pal: NE. 116). Rongyba föltöztette a szegénység, sem falatja, sem foltja (SzD: MVir. 379). Sák meg Ielte fölttiat (Deesi: Adag. 35).

kapca-folt

[Szólások]. Az kőszegi kapca folt soce (Bal: CsIsk. 185).

posztó-folt: [commissura panni; tuchfleck, tuchlappen]. Senki sem vety az kemeen pozto fotot az oob rwhaban: nemo immittit commissuram panni rudis in vestimentum vetus (JordC. 379). Kyezindet pozto foltok, mellicbe be polalta (DebrC. 339). Senki nem földgya vy pozto folttal be az hituáni ruhát (Kár: Bibl. III.9).

varga-folt: [appendix; anhängsel, schuhfleck]. A feiedelmec mellé veti magát minden varga folt, ott hazudoz, kenneget (Helt: Mes. 192). Ambrosius dicit: Sola fide etc. Nosza Mátyás mondgyad, hogy varga folt itt-is a Sola (Matkó: BCsák. 265). Nem Varga Mátyás vargáb folytaé (220).

Foltoeska: Kemenb ruhakat és nemykoron cíliom foltokakat mezehtelen lusan lassan lassan zokot vala viselny (MargL. 2. Mik: TörL. 383).

Foltos: **1)** consutus, pannosus, lacerus, consarcinatus MA. geflickt, zerlumpt, zusammengeflickt PPB. Egy gazdag vr meg hal, reiad marad az ő foltos kaptzája (FortSzer. K2b). A szakadozott szukmány, rengye, rungya, foltos czondra az embert disztelenvé teszi (GKat: Váls. I.917). Tsmallyatok a kardokból keresztetek, a hollandiai gyóltis végeket szabjátok a szegényekre, magatok bujjatok foltos 'zakba (Pal: NA. 125). **2)** maculosus C. [befleckt]. Cselekedését pápának im megmondom, hogy liti foltos, szüvesztő, azt mondom (RMK. II.181).

[Szólások]. Nem vólt ám még ennékem effle foltos berhém: in alieno foro litigo (Deesi: Adag. 98); fuit et Mandroni ficula navis MA. Nem volt még a jesuitának ily foltos berhéje (Czegl: Japh. 147). Vólt ő néki is foltos berhéje (Kisv: Adag. 191). Raita értéc ipse foltost itt-is, ugy-é? (Czegl: Japh. 94).

Foltos: sarcio, consuo MA. flicken, ausbessern, zusammennähen PPB.

még-foltos: consarcino, consuo MA.

őszve-foltos: consarcino C.

toldoz-foltos: [sarcio; flicken]. Mintha külfömb-külfömb-féle darabokból kechétt földoznának, foltoznának (Veresm: Lev. 153).

Foltos: sarcinator C. [flicker, flickschuster]. Foltos asszony: sarcinatrix C.

FÓLIOS (*folium* Matkó: BCsék. 47): [folium libri; blatt]. Könyvek, s nem folyások, köllémének ahoz (Szeg: Aqu. 24). A papiros foliosonként, árcusonként adattatik-el (Com: Jan. 155).

FOLY (*folyás* Kár: Bibl. 1.13. *folly* Mel: Herb. 70. *folyik* Orczy: Költl. 87): **1**) fluo, perlabor C. decurro MA. fließen PPB. Bővön folyok; profúno; belé folyok; infúno, illabor; alatta folyok; subterfluo; vérrel folyok: sanguino; mellette folyok: praeterfluo; idestova folyok: difluo C. Foly a bórdőből a bor: vinum *effluit; folyak a könyvek: lacrimae *flunt PPB. Judanae minden érgetegiben vizec foluae: per omnes rivos ibunt aquae (BécsC. 210). Cristusnak minden tagyay folnak irlalmassagnal (CornC. 139). A kut vyzli helieben olajt folia es zarmaza magabol (DebrC. 55). Az vyz a hegről fol az vögekre (260). Föl vala a dragalatos ver az ő homlokara (Weszc. 89). Egyföli az Tisza alatta foly nala, mas föli az Zagya alatta foly vala, vár alatt az két víz öszveszakadva vala (Tin. 102). Sokat szép fiának ő nem szólhat nala, mert nagy keserőség szívét folta nala (278). Ha foly a szemed, ió emec a vízénel a szemedet mosni (Mel: Herb. 117). Csak én nevem alatt folyanak könyveim (Czegl: Japh. 6). Vérben kevert tajtéek folja ajakamat (PhilF. 70). **2**) curro; laufen, rennen. Lata keeth orozlant folnan yónny magh serenesszel (PeerC. 103). Eg' eyel es eg' napon ő of igón nagot es of igón sokat fol (NagyszC. 222). Folia bocsáták az ő jó lovokat, mind ottan elhagyják ő sok jó rabokat (Tin. 285). Az ő jó lovokat folni bocsátatá (295). Folia bocsátá jó lova száját (RMK. IV.96). Hogy az éghen sebesen folyó napot, gyors menésebe meg tartoztathassa (Aly: Post. 1.453). Az őrdög ordító éh oroszlán módjára alá s fel keresztül-kosul koslatván folyván közöttünk (GKut: Váls. 1.541). A leg-aláb-való-is köztetek, minden félelem 's bűnhület nélkül, a sz. írást, folya 's túrja (Vercsu: Lev. 104). **3**) [emano, orior; sich ergiessen, entspringen]. Mykeppen az vyz foly az vögekre: ckepen zenth lelekek malazya foly az alazatosakra (Weszc. 144—145). Istensegeet, kyből minden bölchessegekt folnak es tanulnak (ÉrdyC. 557). Hogy kezei irlalmasságot folyanak (Illy: Préd. H.268).

[Szólások]. Foly a beszéd: oratio *fluit PPB. Az én riszómról a csaták járása csak ugyan folyt [én folytattam a csatázást] (Montrók. XV.449). Ha reánk foly is a gazdag-ság, szívünket ahoz ne kaptssolynk (Pázm: Préd. 358). A mint a hír foly: ut *fama est PPL. A mint foly az hír (Foly: Dies 10). Foly ugyan az hír eléggé, hogy jünének, de ezt mi bizony nem tudjuk, mikor leszen (RákGy: Lev. 199). Mindenütt közönségesen foly az híre (261). Ez (a pénz) nem két íten, nem foly: das ist ein stück, welches hier nicht gangbar ist (Kür-Besz. 22). Vgyan reád foly az ió szerencse: bonorum glomi (Deesi: Adag. 116); Gygis amlas (8). Egy inon folyo igassagban tanit (MNyil: Irt. 58). Egy pór ázon foly: eodem cubito (Deesi: Adag. 74). Ny állal folyo szátkai (Bál: Epin. 2).

[Közmondások]. Kedves napok hamar folynak: *rara hora, brevis mora PPB.

alá-foly: demano C. [hinunterfließen, abfließen]. Aláfolyó: dilabidus C. Hugi vere ala folua (Weszc. 4). Zenth vere ala foly wala (ÉrsC. 405). Az vizek ala folnak völyökre (CornC. 131. Káldi: Bibl. 256). Folyovizek, a mellyek szüntelenül az ő partok között alá folynak: flumina, jugiter intra ripas suas decurrentia (Com: Jan. 13). A zuhogó, tsorgó patakok gyorsan alá folyó eső-vizek: torrentes sunt aquae pluviales, rapide defluentes (uo.).

által-foly: **1**) transduo, interfluo C. durchfließen, durchrinnen PPB. Altal folyó: interfluum C. A folyo vyz által folia az orzagt (DebrC. 112). Ha az szüim által folyais, fölbet kinüna: nihil siccius hydropico (Deesi: Adag. 241). **2**) translabor C. [transseo; durchdringen]. Tör által folia: pertransibit gladius (MiheliC. 112). Lelkődet keserűségec tőre által folia

(GuaryC. 40). Ziveth tör keserűségec által folya vala (NagyszC. 91). Az the lelkdődet atal folya banathnak tőre: tuam ipsius animam pertransibit gladius (ÉrdyC. 117). Az törnek faydalmart ky akoron az ő ziveth által folya (KrizaC. 29). Vallyon mikeppen folta által az vilagot Luther talalmánya (Mon: Apol. 418).

altalfolyó: [bilulus; fließend, fluss-]. Átal folyó, ivó papiros: charta bibula Com: Jan. 155.

be-foly: immeo, immergo C. inflo MA. fließen, hineinlaufen PPB. Bő-foly a városba: fluvius *illabitur nrbi PPB. Kynek minden yo zereneca befoly es az honozrol ygyen sem emlekezik meg (ÉrsC. 292). Ime némikoron az vö megere, a tengeire vissza befolyjni kezdé (RMK. IV.154).

befolyás: [influentia; einfluss, das einströmen]. Minden jónac befolyása, sőt ki árradása: abundantia, imo redundantia (Com: Jan. 188).

égybe-foly: confluo Kr. [zusammenfließen, zusammenwirken]. Amak megszerzésére sok chudák folynak egybe (Pázm: Kal. 696).

égybefolyás: influxus [einwirkung]. A chillagoc forgásból jövendőll azonoknak hathatóságát, egyben folyásit gondollyameg (Com: Jan. 169).

égyütt-foly: **1**) confluo C. [zusammenfließen]. **2**) [concordo; übereinstimmen]. Az instrumentum egyben konkordault legyön: ezönkeppen ű nekik (a szenteknek) mynd testők mynd lelkők együth föl, nem terth egyik massiknak ellent (SándC. 18). Enel egyft folnac a prophetákua mondási: hinc concordant verba prophetarum (Helt: UT. 85).

el-foly: **1**) defluo MA. difluo, dimideo; zerfließen PPB. Mellette elfolyok: praeterlabor C. El folyt a víz: *aufugit aqua; a búza el-folyt az iton: frumentum *constravit viam PPB. Atal hattyak, el folyak ewt az vyzek: pertransibunt cam aquae (JordC. 129). [A gondolatok az] isteny zenth irasokban hogy haznalathilan el ne folnak, meg h zoroynatnak (ÉrsC. 182). Egy cheergeteg foly el (ÉrdyC. 519b). Az markát elfolyá piros vére, ő kezéből kiesék hegyös tőre (Tin. 312). Az myrrha melly kezeimről czepeg vala, az ayónac zírját el folta vala (Kár: Bibl. 1.633). Neméte el foliak (risu difluo), meg fakadok (Eraso: Erk. 11). A víz a lapály helyen tsak el-foly (Megy: 3.Jaj. 1168). A libertinismus, mint a vízőzőn, elfolyta az országot (Pál: NU. 326). **2**) [praetereo; vergehen]. Az engedelemre rendelt esztendő szüma el-folyván (Pázm: Kal. 731). A Dánieltől jegyzett hetek el-folytak (Pázm: Préd. 19). Életünknee rövid esztendei elfolyne (MA: Scult. 1088). Alig folyel egyfertály óra (Illy: Préd. H.249).

[Szólások]. El folt az dolgoknak hire szánten az hűtőfelenekig (Zvon: Osiand. 66).

elfolyás: defluxus, defluxio MA. das abfließen PPB.

elfolyó: **1**) fluxus PP. [abfließend]. El-folyó bor: *fugiens vinum PPB. Elfolyó szem: deficientes oculi (JordC. 262). **2**) [fugax; vergänglich]. Elfolyó esztendők: anni *fugaces PPB. Mindene el-folyóc és el-mulandóc (Com: Jan. 213). Egy szempillantásigtarto, elfolyo dolog (Illy: Préd. 1.357).

folyton-foly: fluo incessanter Kr. [fortwährend fließen]. Folyton folyó: profluu MA. flüssig, immer fließend PPB. Folyton-foly és a felső üvegéből fogyton fogy a por (Pázm: Préd. 987. Derk: ÖÉlet. 16).

föl-foly: [se circumvolvere; sich hinaufranken]. Földi tők, azis föl foly a kortre (Frank: HasznK. 17).

fölfolyó: [convolvulus; windel]. Fölfolyó, sarga fölfolyó: nasturtium indicum, convolvulus PP. Török-kab, föl-folyó: snilax PPL.

ki-foly: effluo, emanō, dimano, seateo C. [herausfließen]. A kút ki foly: fons *emanat; széllal ki-folyának a vizek: *evangantur aquae; a tó zúgója, a hol belőle a víz ki-foly: *effluvium laeus; lábnak fel-törése, mollyból sár-víz foly-ki: fimen PPBl. Az ostorozásnak myatta kifolt ver (VitkC. 88). Wer es wyz zarmazek awagy ky folya (szivedből, ThewrC. 116). Paradychombol ky folyo Nylus (ÉrdyC. 547). Az isten beszéde kifoly az világnac minden szegeletire (MA: Bibl. II.5). A kősziklából patakai ki folyo olayrol meg emlekeznek (Lép: PTük. I.103). Gyermekek lovaidd edesem egyébképen jól vannak, de az fekete megholt, az szemei folytanak ki (RákGy: Lev. 62). Most más csatornákon foly ki pénzük, ki játékra, ki asszonykákra vesztegeti (Fal: NU. 329).

[Szólások]. Vgyan ki foly az szép szó szaiából, mint az méz (Decsi: Adag. 247):

kifolyás: effluvium, effluentia C. das ausfließen, ausfluss PPB. Zemeim vyzeknek kifolását hozia (VitkC. 20). Vizek kifolyási: exitus aquarum (DöbrC. 68).

kifolyó. Böveü kifolyó: profluens C. [überfließend]. Jo merteket es nomottat: vyzoztat es ki folot adnak ti előtőgbe (DöbrC. 353). Ki folyó mértékkel: mensura effluenta (Pázm: Préd. 1258. Kr.). Meg-rízot és ki-folyó mértéket adnak (Mad: Evang. 488). A bőségen avagy ki-folyó minden elégségen: in copia seu ubertate (Com: Jan. 188).

kifolyt: ∞ Merteketh... ky folthat adnak: mensuram... superfluentam dabunt (JordC. 541). Yo merteketh tellyest, teztet es ky folthat (ÉrsC. 554).

környül-foly: circumluo C. circumfluō MA. umfließen, umrinnen PPB. Környül folyó: circumfluens, circumfluus C. Körül-folya a víz a várost: fluvius urbem *cingit PPBl. Melly környül folya egész Henilathnac földet: qui circuit omnem terram (Helt: Bibl. I. A3).

környülfolyás: circumluvio C.

közbe-foly: interfluō C.

lő-foly: defluo C. decurro MA. abfließen, abrinnen PPB. Lefolyó: defluus C. Leg ottan kezdé az ő zentseges vere a a keresztfol a földre le folni (VitkC. 40). A veriték le foly az testén (Hall: III. list. III.157). Szalkán, a Vág le-folytában (Tarn: Szents. 107).

még-foly: [pervado, penetro: durchdringen, erfüllen]. Mynd ez wylagóth még folya az ő hyre (ÉrsC. 449). Te edős fyad kennyia lathwan te zúwedeth elős tör meg folya (WinklC. 329). Mely isteny edőseegh zywed lelkdő megh folta (346). Epeosegh ky zyweh teer keppen [törképpen] megfolya (PozsC. 7).

őszve-foly: confluo, constagno C. zusammenfließen PPB. Két őszvefolyó víz árka: confluens C. Holot evzve folnak zelemmek enne nagy jegyey (CornC. 62).

vissza-foly: refluxo, remano C. zurückfließen PPB. Vissza-folyó: refluxus C. MA. zurückfließend PPB. Földek megindultak, vizek visszafoltak, nap, hold világátnl es meg fogyatkozta (RMK. III.375. Zrinyi: II.102). Visszá foly a víz (Páp: KesküT. 28).

[Szólások]. Aekor lészan az, mikor az Dúna vissza foly, awagy el szárad (Decsi: Adag. 276).

Folyam: fluentum, torrens, rivus C. fluxus C. MA. gang des flusses, bach Adami: Spr. Hét folyamot: septemfluus C. Ez világi jók, chak ollyanok mint az zavaros patakoknak rút folyami (Pázm: Kal. 25). Ha részes akarsz lenni ama bődlog örömben, melynek bövséges folyamut, csak meg sem gondolhattya (Pázm: Imáds. 10). Mind kőtele ennek a Christussal valo egzjesüle-sünknek a Christusnak lelke, mind penglen minemü folyamja,

ki által valamie vagyen, mi reánk szarmazik (MNYil: Agend. 140). Nints semmi állandó: tsak elme java, s vitézséggel talált jó hitnek folyamja: mens manet et virtus (Balassa: Ének. Előb. 1). Az békételesség az maga kut fojébbil minden-féle gonosziságnak folyamit bocsátja ki (Hall: Páizs. 15). A föld gyomrábul ki forró folyamok (Fal: UE. 367). Le kell ott apadni a beszédek folyamának, a hol ki-fogyott forrása az elmés leleményeknek (392).

Folyam-ik (folyammec, folyamonic Tel: Evang. 1.230. folyomny ÉrsC. 569. fol'anz Orthl lung. 10. folamiae Szék: Zsolt. 69. folyam és származie MA: Scult. 483): **1**) [curro, fugio; laufen]. Hozyayok folyamek mynd az sok neep: cucurrit ad eos (JordC. 715). Nag syrassal az zenth testhez folyameok (ÉrsC. 100). Martha azerth, hogh halla, hogh ilus el ióth, eleybe folyameek öneky (WinklC. 322). Eleybe folamneiec (TelC. 24). Az temlezhez folyameek (ÉrdyC. 428b). Az vytezők folyamaiak Belahoz Endre kyralt el hagywan (397b). Hamar folyomanak frater yeronymosnak cellyaban (ÉrsC. 523). Taunl eleibe folamék: cucurrit (Sylv: UT. 155). **2**) confugio, conflo MA. seime zuflucht nelmen PPB. Gondolunak zent Ferenczhez folyamnya: cogitaverunt ad S. Fr. recurrere (EhrC. 68. 79). Lathwan vetkezetet folyamák boczanatra: cucurrit ad veniam (EhrC. 80). Az the seghedelmed ala folyamonek (WinklC. 40). Folamec sent anna azzonnac oltalna ala (TelC. 136). Vram te rad folyamtam: domine, ad te confugi (DöbrC. 222). Istennek yrgalmassagahoz keel folyamny (ÉrdyC. 266). Az zenth yrasra kel folyomny (ÉrsC. 569). Te hozyad fiordulwan es folyamwan (PozsC. 51). Azerth folyamyk the hozyad mynden zenth: orabit ad te omnis sanctus (KulesC. 71). Valaki hozzád tisztá szívvél folyamik (CsomaC. 107). Zenth Paul magyar nielen valo olvasasara zorgalmatosságual folyamyamak (Komj: SzPál. 15). Ha ez'ac az fiulhoz folamz, istenhez iuthatz (Orthl lung. 10). Leg emekem erőš kú sziklam, melhez folamiac mindenkort (Szék: Zsolt. 69). Benne bizunc, es hozza folyamunc (Born: Préd. 237). Folyamiunc az isten eleibe (427). Helt szerzet tenekd, hona folyamiéc: locum, in quem fugere debeat (Helt: Bibl. I. Mm2). Kie ide folyamunc: qui confugimus (Helt: UT. III2). Szabad városoc legyenee, az hona folyamiéc az ki törtinetből öleud valakit: urbes esse debeat in praesidia fugitivorum, qui nolentes sanguinem fuderint (Kár: Bibl. I.155). Mit czelekedgem? anag hona folyamiam en bédogtalan ember? quid agam? aut quo potissimum infelix adcedam? (Decsi: Sall. 12). Nyomoruságunkban kihez kellessée folyamunc (Zvon: Post. I.315). Sanyaruságban istenhez folyamic (Ily: Préd. II.523). Folyamom segítségedhez (Toln: Vigaszt. 241). Az vr segetsegehez folyamek, alazatosan könyörögven, hogy az veszedelmekből ötet ki szabadittaná (Lép: PTük. 319). Az tí kezeitekhez, az tí fegyveritekhez folyamom (Forró: Curt. 337). Könyörgéshez kell folyamunk (Mad: Evang. 5). Nem de nem az zent irasra kellie nekünk foliamunc (EszT: IgAny. A5). Folyamihatunk segítségért (Bal: CsIsk. 260). **3**) [pervenio; gelangen]. Ez eelyenek az archangyalok zamokban folyamualt, jutnak (ÉrdyC. 558b). **4**) [orior; entspringen]. Innén folyam és származie amaz háladása zent Péternek (MA: Scult. 483).

el-folyamik: [curro, fugio; weglauten, flüchten]. Ezöket halvan Agapitus es megismerven ő sirasuac nag csodalatos okat, el amelkodec, es el folamvan, megmonda mind ezöket az apatnac (NáC. 452). Tenger lathia es el folyamek: mare vidit et fugit (KulesC. 188).

ki-folyamik: [effluo; herausfließen]. Bewseges kwt few ky folyamek (ÉrsC. 355). Hw belőle voer es vyz folameek kywe: exivit sanguis et aqua (JordC. 696). Ime ite az kfszalat, es az vizek ki folamnac es patakoc aradanac (Szék: Zsolt. 79). Az fi méhéből egy nagy szép folyó patak folyamék ki (Pethö: Krón. 12).

kifolyamat: efluvium PPL [ausfluss].

Folyamás: 1) [concurus; zulauf]. Mikoron az pap el hozta volna cristusnak testeet levni az ev iobaratynak folyamasna, zolgaynak syralna (DomC. 260). Nagy folyamasa vala (az ő) lotogatására (ÉrdyC. 631b). **2)** perflugium MA. zuflucht in der not PPB. Mely zeitseges tagokhoz es sebekhez legyen mynekevink folyamasonk (CornC. 139). A tiszta lelki ismeret, nagy bizodalmat ad istenhöz való folyamásra (Pázm: KT. 6). Hogy semmi részűnc, folyamásunc ne lehetne az hitelenségűnknek szépegetésére (MA: Scult. 617). **3)** [rogatio, supplicatio; das bitten, flehen]. Chananaeabeli asszonyállatoknak az Christushoz könyörgő folyamása (Bal: CsIsk. 310). Támaszt isten közöttet vissza vonást, ha nem látand köztetee oi indullást, fejedelmetekhez nagy io folyamást (Cseng: Jer. F2).

Folyamat (folyamat RákF: Lev. III.608. Kónyi: HRom. d): **1)** amnis C. fluentum, rivulus MA. fluss, kleiner bach PPB. Follyon, mykenih ez kut főből az folyamath (CornC. 197). Az kútfőtől szakad el az folyamattott, és meg kell annak száradni (MA: Tan. 1087). Mely kut főnek job a vize, hogy nem folyamattya (Czegl: MM. 41). Bűdős e kútfő, ebből származot folyamattodis meg veszet (Czegl: Bldorg. 96). A vizet az hol folyamatnak, a hol kereng őrvénynek mondgyad (Com: Jan. 13). Akar melly felé legyen az viznek folamattya: quotumque aqua seu fluvius labatur (Ver: Verb. 158). A több fordítások csak folyamatok, amazok a kútfőjelek (Pós: Igazs. 1.29). Az melynek (tudomány) gazdagságos folyamattya még az poganyokra is ki áradot (Der: Préd. 118). Ebből a kútfőből származnak Frantzia országnak túrlázának annyi sok arany-folyamattyi (Teleki: FLÉl. 54). A homét Kalauz ez patvarkodásnak folyamattját szívirogtattya, annak kút-fejét eléggé bé-dngtük folyeb (Pós: Igazs. 1.612). El-apad Kalauznak iteyen-váló zavaros folyamattya (H.307). **2)** [refugium; zuflucht]. Tohozgyad való kegyős folyamatom (CzechC. 71). En paysom, en fidűsigemec szarna es en folamatom (Szék: Zsol. 14). **3)** [cursus rerum; lauf der dinge]. Dolgoznak folyamotja (RákF: Lev. III.608). Az nagy dolgok nehéz folyamattján ne essünk kétségben! (Thaly: Adal. I.150). Kedves folyamottyakor dolgaidnak el ne felejtse, hogy forgandó a szerente (Fal: UE. 396). Más folyamottját láttya a dolgoznak (402). **4)** [menstruatio]. Asszony folyamattya (Nad: Kert. 299).

Folyamatos: [eeler, volubilis; geläufig]. Folyamatos beszédű (MA: Tan. 731).

Folyaml-ik: 1) fluo, mano Kr. [fließen]. Minden órának legkissebb folyamló részetskéjét rendire igazított mértékkel föltegetik és ugyan azért szeretik a maga talpán álló, vagy más, függő es 'zeb-órákat (Fal: NA. 111). A kegyos rendben folyamló beszéd nyertessen játszik a szívekkel (Fal: UE. 371). Elég szaporán folyamlik dolgoz, ha jól (Fal: UE. 395). **2)** [decurro; flüchten]. Log ottan Cristus vronkhoz folamfal (VitkC. 68). Hozzam folyamlának (RMNy. II.75). Ha maradandó igazsághoz folyamlol (Pázm: KT. 315).

[Folyamlás]

idő-folyamlás: decursus temporis Kr. [zeitverlauf]. Napjaink egynéhány szempillantásból álló időfolyamlás, mely a feneketlen tengerbe szakad (Fal: NA. 159).

Folyamod-ik: 1) [curro, diffundor; laufen, sich verbreiten]. Az hit és gyakran folyamodni kezdot köz hireket nem hirdeti, terjeszti: ímament et rimumes crebrescentes non vulgat (Com: Jan. 185). Zoroaster után a napkeleti országokban igen hamar el hatalmazott ez a mesterség, és tovább is folyamodott (Fal: TÉ. 688). **2)** confugio ad aliquem, asylum, juvenem quaero SI [supplicor; flüchten, seine zuflucht nehmen, ansuchen, beten]. Minden nemű szükségomben csak te Kdhez

kell folyamodnom (LevT. 1.9). Mikor halálos ágyokban vannak, keresik az urat és jó reggel hozzá folyamodnak (Pázm: Préd. 220). A nyavalyás poklosok nem kerestek babonát és bájos tzedulakat, vagy boszorkányok berbitélését gyógyfűlásokra, hanem igyenesen istenhez folyamodtak (953). Nincsen annak mitől félni, a ki ennek őltalma alá fűdején folyamodik (Land: Ujsógs. 1.8). En szegény ember, hova folyamodgyam, hanem csak te hozzad en istenem (Debr: Christ. 97). Ur isten, ki azt parancsolád, hogy szent fiad által bátram folyamodgyunk és könyörögjünk néked, alázatos szível kérünk (Bíró: Augy. 205).

[Szólások]. Soha csak o l m é n k b e n s e m f o l y a m o d o t t, gondolatumkban sem jött olyan igyekezet vagy szándék (MonTME. IV.397).

ki-folyamodik: [effluo, diffundor; herausfließen, sich ausbreiten]. Amak kut feje az hegnyek színte az leg felső tetejéből ki folyamodvan: fons ejus ex summo montis cacumine excurrrens (Forró: Curt. 35). Minden nemzetségekre ki kellett folyamodni az ecelésának, és nevekedi kellett mind aratásiglan (Pázm: Kal. 583).

Folyár: lascivus, salax, venerus SI. [geil, unzüchtig]. Laszda hova megyen minden yelen való elew ember, mert az folyar en velem mondhattya: el megyek meg habny (PéldK. 57).

Folyás: 1) [cursus; lauf, gang]. Hügyoknak folyásji: stellarum cursus (EhrC. 29). El vegezween eelctenek folyásait (ÉrdyC. 655). Ez ydv folyásaban minden emberek meghalnak (ÉrsC. 17). Napnak folyasa be thellyesődhet (26). Kileve honapoknac folasa vtan (TelC. 35). Az imnepnap a földnac folyása által jelentetie meg (MA: Bibl. III.179). A föld folyásának osztendeje csak 354 napot foglal magában (Pázm: Imáds. 27). Egy forgó órának állhatatos folyással járó kerekit látot; ottan tudhatot, hogy értelmes és tudós igazgatója vagon (Pázm: Kal. 3). Az órát folyásában egy peezketskoben-valo fogyatkozás meg-akasztja (Veresni: Lev. 259). Az időnek folyásit mértékellyék (Com: Jan. 6). **2)** fluxio, profluvium C. das thierliche PPB. Szemnek folyása: hypochlytis: hasnak folyása: diarrhoea; viznek valahová leesése, folyása: illapsus PPB. Az vernek folyasa: fluxus sanguinis (EhrC. 68) Vyznek folyasa: fluvius aquae (JordC. 927). Valamely férfúnac testéből folyas vagon, fertelmes: vir, qui patitur fluxum seminis, immundus erit (Helt: Bibl. I. EEe4). A fűszia heját ros' a vizzel főzd őszue, az fűl fainassát, és az folyassat meg állattya (Mel: Herb. 10). Mch folyása (Keesk: ÖtvM. 284). Ott vagon hosszú hid egy folyó viz által, de mint lap, nem látszik folyása (MonOkm. XXIII. 378). Hasoknak mód nélkül való folyása miatt hamar meghalnak (az erekek, Misk: VKert. 267). Soha muszarmány vér nagyobb folyásokkal nem folyt, mint a magyar kard által (Zrínyi: Symb. 22). **3)** fluvius Com: Jan. 13. fluss Com: Vest. 129. A forras ő vizenece folasat mesterseges alkotással a varas kűből vizi (BécsiC. 23). Réti arany virág, az folyáson, réten terem (Mel: Herb. 70). Styx, Léthe folyásnak iszonyu gondossa (Zrínyi: H.62). **4)** [cursus rerum, processus, natura, contextus; lauf der dinge, ablauf, gang, natur, zusammenhang]. Által-látot a dolgoznak folyásokat: praesepius rursum rerum PPB. Menere az legendának folyasa targya (MargL. 99). Nynchen semy nagyob természetnek folyasa zereut nyint az halnal (ÉrdyC. 559b. 512b. 523b). Mel levelenek mogya, folyasa azth tarthana hova . . . (RMNy. II.196). Az szolasnak mögüt minden íelwben iol meg kell érteni, es akkippen kell szolui mint minden íelwnek folasi vagon (Sylv: UT. II.164b). Az sz. irasnak igaz értelme es folasa szerint nemzetűnknek epűfűtetre irtum (Pél: Tan. Előb. 1). Az szolasoknak modgyat es folasat érteni kell (11). Az euangeliomnac folyasa es zengése: vox et textus evangeliū (Mon: Apol. 40). Az magyar szónac oly ékessen folyásával nem fordíthattam (MA: Scult. 9). Mikor azért valamit

nem értünk, az isteni gondviselésnek szépen össze szövött folyásiban, ne kárhoztassuk az istennek gondviselését (Pázm: Kal. 36). Látván, hogy folyása vagyon dolgának, eléb rugaszkodik, és azt mondgya (408). Az sz. írásnak folyása-szerént, az pokol kapuján értetik az sátának minden ereje, mely az pokolnak kapuján ki-rohanhat (540). Az vr vascorájában ugyan ezen szó-járásnak folyása található (700). Z. Agoston önnön ő magatolis az vallasnac folyasaban, neminemű helen külömböz (EszT: IgAny. 90). Szabados folyást adgyon az ő beszédének (Matkó: BCsák. 71). Az sido nyelvnek folyása szerint rages amit tészén, mint commotio, föl indulás (Lép: PTük. I.13). Látván, hogy folyása vagyon dolgának, nagyobbat mond (I.35). Világi dolgoknak szüntelenvaló folyása örök kárhoztának jele (Illy: Préd. I.50). 5) [consequentia; ansfluss]. Az affiaíui szeretet foliasa az isteni szeretetnek (Fal: Tan. 340).

ör-folyás: [rivulus; bach]. Által ásnak hegyeket völgyeket: felkeresik az földnek mind érfolyásit (MA: SB. 122).

has-folyás: lieuteria C. MA. ventris fluor; bauchfluss PPB. (Nad: Kert. 307).

határ-folyás: cursus metalis [flurgang, grenzbesichtigung]. Hatar folyások es az hataroknak fel hanyasok: cursus et distinctiones metales (Ver: Verb. 156).

havi-folyás: menstrum SL [menstruation]. Havi foljásban betegeskedő aszszoni állatoc (Kár: Bibl. I.460. ACsere: Enc. 167. 253).

havifolyásos: [menstrualis; menstruend]. (Mad: Evang. 289). Cselekedetünk olly fürtelmessek, és tisztátlanok, mint a havi folyásosnak ruhaja (Bíró: Angy. 287).

idő-folyás: [tempus, aetas; zeitlauf, zeitalter]. Mitsoda idő folyásbéli kezdetet tulaydonét vala neki (Megy: SzAÖröme. 243).

kút-folyás: [fons; quelle, springbrunn?]. Vannak Konstantinápolyban feredők, kut folyások, malmok (Konst. 7).

mag-folyás: fluxus seminis Káldi: Bibl. Levit. 15: 2. Kr. [samenfluss].

nátha-folyás: rheumatismus, cursus pituitae SL [schuupfen]. Meg-szűnik a nátha-folyás: cursus pituitae *consistit PPBl.

ondó-folyás: gonorrhoea C. MA. MAL. PP. tripper PPB.

orrvére-folyás: [profluvium sanguinis e naribus; nasenbluten]. Az hosszasa orr vére folyás gyakran vizkórsággá válik (PP: PaxC. 69). Az orra-vére-folyásáról (Web: Amul. 103).

pör-folyás: processus litis Kr. [process]. (Ver: Verb. 88. Kász: Kít. 1).

szēm-folyás: fluxus oculorum Kr. [augenfluss]. (Pázm: Préd. 74. Kr.).

tó-folyás: [emissarium lacus; abfluss des teiches]. Tómat és azon való malmomat és azon tó folyáson való több malmomat Balassy Jánosnak hagyom (Radv: Csal. III.197).

törvény-folyás: juris processus, decursus Kr. [process]. Mynden therwen folyásnak kywele lassa meg wronk ew felesége (LevT. I.33). Keresse tewrwen folyasawal (RMNy. II.152. 160). Minemű törvény folyást tartson ő (MA: Scult. 1038). Jozsagat törvény folyas nélkül magának foglalhattya: bona, absque omni processu juris, pro se vendicabit (Ver: Verb. 129).

vér-folyás: haemorrhagia C. MA. *profluvium sanguinis PPBl blntfluss PPB. Havi vér-folyás: muliebría PPBl. Ha ki faczarod és meg iszod az rossa bugia successát, ver folyas ellen jó (Mel: Herb. 24. Fél: Bibl. 60).

víz-folyás: fluvius; fluss, wasserfluss Com: Vest. 129. meatus Ver: Verb. Szót. 17. Kert helyett való árkok, vagy víz-

folyásnak tekergő árka: curipi PPBl. Az víz folyásoc helyen elég terem, mezei lapu neue (Mel: Herb. 41).

Folyáska: rivulus, amniculus MA. flüsschen, kleiner bach PPB.

Folyásocska: ∞ Patakok és folyásotokkák: rivi et rivuli Com: Jan. 13.

[I. Folyat]

vér-folyat: fluxus sanguinis MünchC. 128. [blutgang, blutfluss].

2. Folyat: 1) catulio PPBl. [läufig sein]. Folyat fnd: vacca lasciviens (BécsiC. 186). **2)** equito, circumcurro; reiten, hin und her laufen PPB. A kikuek nincs otthon dolgok, az utozákon szerről-szerre járnak, folytatnak és miúdeneket megnézegetnek (Mad: Evang. 496).

ki-folyat: erivo; das wasser ableiten PPB.

még-folyat: [lascivio in venerem; riudern, brunften]. Meg-űzekednek, -folyatnak a tehenok, -sárlanak a kantzák (SzD: MVir. 93).

mégfolyatás: [admissura; boschälung]. A kosnak a kets-kével való még-folyatásából igen tsudalatos fele-más állat származik (Misk: VKert. 273).

Folyatás: [continuatio; gang, fortsetzung]. Ez nem igaz patvarnak folytatását már fellyebb meg-állattuk (Pós: Igazs. II.349).

Folydogál: fluito C. MA. stetig, oder fort und fort schwimmen PPB. [fliessen]. Hol kiessen folydogált úr Jézus beszéde, ott mast bestiáknak megbillegzett népe (Thaly: Adal. I.291).

ki-folydogál: [effluo; stetig abfließen]. Az kutfű ng lehet tiszta, lia mindenkor ki földogal (Fél: Tan. 452).

Folyó: 1) [currens, cursor; laufend, läufer]. Kiralnac folyó: cursores regis (BécsiC. 56. Pesti: Nom. Nyr. II.316). A sebessen folyó hajót avagy sajkát a szél fuvallásoc gyorsabban űzic: velocem seu lembum flabra velocius impellunt (Com: Jan. 89). A folyó évi hadjárat (MonOkm. VIII.323). **2)** fluidus, liquidus C. fluens MA. flüssig, weich PPB. Tűzzel folyó: igitiflus C. Mézzel folyó: mellifluus MA. honigfliessend PPB. Folyó has, el-tsapott has: alvus *cita PPBl. Folyo kenyvek (ÉrsC. 171). A som, nyospolya, kókény a folyo vérhasat meg állatyác, ha meg főzed eső vízben (Mel: Herb. 3). Teyvel, mézzel folyó föld: terra fluens lacte et melle (MA: Bibl. 151). Folyó méz (Káldi: Bibl. 247). Az eleven kén eső lig, folyó: hydrargyrum liquidum est (Com: Jan. 19). Az ligaknac, folyó állatoknak mértékei: mensurae liquidorum (165). Mig a víz lig és folyó (Pós: Igazs. 496). Mézzel-folyó doctor sz. Bernárd (Illy: Préd. I.582). Tejjel mézzel folyó lett kövér földetek (Orczy: KöltSz. 236). **3)** [fluvius, flumen; fluss]. Jordannac foloia eluól: trans flumen Jordanem (BécsiC. 11. 72). Urnac folyó: flumina domini (132). Vízec foJoi: flumina aquae (MünchC. 184). Vala a folo igón sebes (TelC. 230). Mynt eg el yaro folyo, wgy zola (ÉrdyC. 171). Az Vízollya folyo egyenest folyo a Scandinavia szigetre, és vgyan ottan csakhamar be esic a tengerbe (Helt: Krón. 1).

böven-folyó: largifluus MA. das überflüssig daher fliest PPB.

fára-folyó: arbustivus MA. [rankend, schling-]. Convolvulus hispanicus, fára folyó harang virág (Lipp: PKert. I.93).

has-folyó: coeliacus PPBl. [an diarrhoe leidend].

magva-folyó: [profluvio genitali laborans; mit tripper behaftet] (Toln: Vigaszt. 231).

vére-folyó: [profluvio sanguinis laborans; an blutfluss leidend] (Alv: Post. I.257).

Folyócska: rivulus C. [flüsschen].

[Folyós]

hasa-folyós: [diarrhoea laborans; an diarrhöe leidend]. Sík-hasi, hasa-folyós, hasa-elcsapott (SzD: MVir. 217).

Folyóság: [fluiditas, profluvium; fluss, flüssigkeit]. A gyalog fenyő magja temjen porral és tikmony fűjérel a hasra kenetvén annak folyóságot meg keményíti (ACsero: Enc. 229. 127).

Folyos: curro, discurro Kr. [laufen, eilen]. Elereztec (az új levelet) a foctol, kie minden videc zerent folosuan (discurrentes) az o leneket vy köntetsgeokkal elől kelenc (BécsiC. 36).

körül-folyos: [circumcurro, circumdo; umherlaufen, umgeben]. Az a gálya szép nagy, de igen mesterséges és drága, kívül-belül aranyos körülfolyosván... (TörtT.² III.351).

Folyosó: **1)** xystus, ambulaerum, pergula MA. podium PPBl. Com: Jan. 132. [gang, flur] ein grosser und weiter spaziergang PPB. Föld alatt való járó folyosó: cryptoporticus; folyosóval környül vött udvar: cavedium PPBl. Hattwl alwan egy folyoson (Érsc. 559). Allattataak ewtet az templomnak folyosoyara (Érsc. 287b). Kiraly folyosorol lam etzer le osee (Hofgr. 200). Vala az palota ekesen alkotua, környül folyosóya nagy szépen csináluán (Kák: Sáms. B1). Solarium, foliosoya az laznac, ki nező, sétáló hely, felház, kyas hely (Mel: Sám. 37). Az udvarban való folyosó csináló ácsoknak fizettem 14 fit (Radv: Csal. III.27). Bé akarván menni a ház elein, színén, folyoson által a házban (Com: Jan. 106). A folyoson sétálok (Tarn: JóÉl. 129). A folyosohoz [?] kell két koszu fa (KolTört. 101. 403). **2)** cancer, carcinodes C. [krebsgeschwür]. Magyar királyok-közt Mátyás nem utolsó, pogány romlására halálos folyosó (Liszt: Mars. 38).

Folyosós: [pergula instructus; mit einer galerie versehen]. Folyosós es kerengős tornacz (Mel: Sam. 139). Folyosós padlás (MA: SB. 12). A magas házak körskörül majd félig erős oszlopokon állnak, felül galeriások, azaz folyosósak (Fal: TÉ. 795).

1. Folyt: [quod fluit, quod processit; geflossen, erflossen]. Nyujcsd bozzám vérrel-folyta [?] kezeidet (Tarn: Bar. 230). Vérésgíneket megmutatják az perfolyta levelek [a pöriratok] (Kem: Élet. 7).

2. Folyt-a: 1) [fluxus; fluss]. Erressen wier foltaygh ostoroztatal (ThevrC. 192). Négy száz olasz mélföldet az viz folytában mind alámenének tartományokban (RMK. IV.159). Gerendre is bé-tér erdélyi útjában, Aranyos vizének felszik ez folytában (Gyöngy: KJ. 7). **2)** [continuatio; verlauf, fortsetzung]. Idew folytában (Érsc. 450). Lézené kedves folyta örömöknek (MA: SB. 126). Kezdetit és folytát, végét meg áldgyad ur isten ez eszteudőnc (KCsepr. 1626. E4) **3)** [caducitas, fragilitas; vergänglichheit]. Tudván a minden pompás világi dicsőségnek sebes folytát, el tőkéli, hogy Dávid eleibe memyen (Folv: Dies. 7).

[Folytában]

égy-folytában: una pertica Decsi: Adag. 295. [in einem fort].

Folytat: **1)** [fluere facio, fluere sino; fliessen lassen]. A kösziklais nyam patakka folytattya vala magából ki az olayt (LÁp: Pük. I.132). Alatta piaczon kádakat vonattam, és folytattam a bort kádakban (MonIrék. XXVII.101). Ama dís gazdag aranyát szegényekre folytattya (Pázu: Préd. 706). A nap mihelyt teremtetett, mindgyárt folytatta sugárit magából (Sárp: Noo. 244). Az isten a király szívét, mint edgy olymi kis folyamatot, csak ugy folytattya (Tot: Zsolt. 62). Olait folytattnyi (Fr: SzJán. 211). **2)** [continuo; fortführen, fortsetzen]. Valakinek megengedni, hogy törvényét folytassa: dare alicui *actionem P1Bl. Igen egymás inyo szerint folytatják a dolgokat (MonOkm. IX.112). Eusebins

imigyen folytati: egyetlen egy laketekre kinszeritlek benneteket; oltassatok róla, mint fér ez a két dolog össze? (Fal: NA. 118). Nem szeghettem kedvenet, hanem heven belé kapván sebesen folytattam munkámat és reménységemen kívül hamar által estem rajta (Fal: UE. 467). Az egész faluban nem volt oly tamt fő, minden currenket csak ő olvasott el, azért is a helység becsülte, tisztelte, ügye folytatóját mivel beme lete (Gvad: Rl. 2). **3)** [curro; laufen, eilen]. A király ez hallván nagy örömmel az urakhoz folytata, és megbeszéléll nekik, mint járt (Szék: Krón. 219. RMK. IV.375).

be-folytat: [facio influere; einfliessen lassen]. Az elephant azt hiszi hog' a Jordán vizét az ő szájába be folytathattia, es szhattia (Mel: Jób. 99).

[el-folytat]

elfolytatás: derivatio MA. ableitung PPB.

ki-folytat: erivo C.

[lő-folytat]

lőfolytatás: [derivatio; ableitung]. Az által barázda keresztül lézen a vizes seppodékeknek le-folytatására (Com: Jan. 73).

[szélyyel-folytat]

ezélyyelfolytatás: [aquaeductus; wasserleitung]. Eppitenek, mesterségesen vizeknek felviteleit, szélyyel folytatás (MA: SB. 248).

Folytatás: continuatio; beharrung, vollführung PPB. [fortsetzung].

FON (fanal LevT. I.267. MA: Bibl. I.12. PP. fonyott MA: Scult. 980. fonyván Illy: Préd. I.331. fonyatos Com: Jan. 76): neo, contexo C. filo, necto, texo MA. spinnen PPB. [flechten]. Sem fony nem tutok, sem zewny (EhrC. 140. MünchC. 24). Sem fonnak, sem zwnék (JordC. 371). Nemykoron kedeg gyapjat fon vala (MargL. 25). A fono aszszony gusalyon, rokkán a lenből fon (Com: Vest. 54). A fűzfá veszszőkből kosárok és kasok fűzetetnek, fonyattatnak (Com: Jan. 21). Fohatnak [ig?] szöhetnek (GKat: Vált. I.10). Pásztor! kinek fonyod szirmos ostorodat? (Fal: Vers. 913). Roma szalmás házból téve vezéreket, font kapura tette hatalom jeleket (Orczy: Nimf. B6b).

[Szólások]. De tudom miért fonyod ez előtt az igazság előtt az inadat (Bal: CsIsk. 132). Ebből oster heget fonsz (Czegl: MM. 184).

be-fon: renodo, sepio C. complico, contexo MA. weben, zusammenwirken PPB. Bőfont hay: coma C. bostrychus MA. cincimi MA. geflochtenes oder gekräuseltes haar PPB. Be fona a hayat es feltötte nasfayat (Hofgr. 250).

égybe-fon: contexo MA. in einander, zusammenweben PPB. Egybe ragadanak (az kötelek) mynth ha egybe fontaak volna (Érsc. 445).

égybefonás: contextus C. contextio, connexio MA. zusammenwebung, wirkung PPB.

el-fon

[Szólások]. Azt balwan pokolbely sathan nagy zeegyenseeggel el fonna onnan maganth (Érsc. 502b).

lő-fon. Lefomi a gu'zalyról: plenas exonerare *colos PPI.

még-fon: perneo MA. abspinnen, spinnen PPB.

össze-fon: connecto, complico MA. spinnen, zusammendrehen PPB. Fűgafa leuellet fonnac őszne: conserunt folia ficus (Helt: Bibl. I.B).

sző-fon: [texo et neo; weben mid spinnen]. Erétnekégnek vétké, melyet az csalárdok szőnekfonnak (MA: Tan. El5b. 25). Akar-mint szőjésd fonyvad sillogismusodat (Pés: GBot 81).

[vissza-fon]

visszafont: [pravus, depravatus; verdorben, verworfen].

Egy olyan vyzzaa fonth harattyawal, ky koronkeed aztalan eozyk zyk vala, az vylagly dolgokrol nyayaskodwan (ÉrdyC. 673).

Fonadék: filamentum, filatura, netum Kr. [geflecht]. Az haját az fonadékból kifonták (Monlók. XI.387).

haj-fonadék: cincinnus Kr. [haarflechte, zopf]. Mesterséges haj fonadék (Fal: Jegyz. 935).

Fonál, fonal: filum C. MA. faden PPB. Szőni való fonál: stamen MA. weberzettel PPB. Kössd be zayaat fonállal (ÉrdyC. 190). Elszakasztá az gúsokat, miképpen elszakad az czőpűből font fonál: rupit vincula, quomodo si rumpat quis filum de stuppae tortum putamine (MA: Bibl. I.232). Vég-fonalok, pereczek: strehnen (Com: Orb. 119). A varga szurkos, sörtéles fonállal (filis picatis) csinál czipelléseket (129). A fono aszszonyoc fonalat vonszanae, fonynac (Com: Jan. 96). Gyapott és fonalak (VectTrans. 11). A fonalat hamuban meg-szapűlyák (Lipp: Cal. 6).

által-fonál: [trama; eintrag]. A takáts a szövd székben az álló melléc fonálnac bél fonalat avagy által fonalat (tramam seu subtegmen) szűven alája (Com: Jan. 92).

arany-fonál: aurifilum, aurum textile; goldfaden, gewebtes gold PPB. Aranfonálval kozoroba kóti vala (DebrC. 630. LevT. I.267. II.64). Egy font arany fonal (Radv: Csal. II.219).

bél-fonál: strama, subtegmen C. eintrag Com: Orb. 121. A gyapjú meg-szövdettetic és a csövre tekert bél fonalac változnac posztóvá (Com: Jan. 97. Prág: Serk. 190. Kr. Misk: VKert. 489).

ezüst-fonál: argentum in fila tenuatum, argenti filum; silber in fäden gedehnt, silberfäden PPB. Attam ezüstli fonarra ír. 1 d. 25. (RMNy. II.108).

gyapjú-fonál: [filum laneum; wollefaden]. Gyapjú fonalból szót ruha (Kár: Bibl. I.100).

gyapot-fonál: [filum gossypii; baumwollefaden]. Fejér gyapot fonal, kék gyapot fonal (TörtT. XVIII. 216).

haj-fonál: cincinnus Nöm.² 383. Kr. [haarflechte].

kendőr-fonál: filum cannabinum Kr. [hanffaden] (Dáv: Útm. 93).

kéncőves-fonál: ramentum sulphuratum Com: Jan. 158. [schweifelfaden].

mellék-fonál: trama MA. stamen SK. [eintrag]. Mikor valami ruhán poklosság vagyon, mint len vagy gyapjú fonalból szót ruhánac mellyéc fonalán vagy bél fonalán: vestis lanea sive linea, quae lepram habuerit, in stamine atque subtegmine (Kár: Bibl. I.100). A takáts a szövd székben az álló melléc fonálnac bélfonalat avagy által fonalat szűven alája (Com: Jan. 97. Prág: Serk. 190. Kr.).

nyálás-fonál: stamen C. MA. [eintrag]. Nyálás fonál szál: filum de stuppae tortum putamine (JordC. 344).

nyüst-fonál, nyüstös-fonál: licia C. licium MA. diejenigen fäden, welche von den webern in den aufzug eingetragten werden und mit demselben eigentlich das gewebe ausmachen, der eintrag, einschlag PPB. Lép: PTük. 154). Nyüstös fonalak: zotten (Com: Orb. 121). Hármás nüstös fonal: triplicatum licium (Com: Jan. 97).

selyem-fonál: [filum bombycinum; seidenfaden]. Az zyzeseeg hasonlatas az tyzta selem fonalhoz (ÉrdyC. 590b).

szurkos-fonál: filum picatum sutorium SK. [pechfaden] Szurkos-, sörtéles-fonal (Com: Orb. 127). A varga szurkos fonalal dolgozik (Com: Jan. 98).

vas-fonál: [filum ferreum; drat]. Vas-fonállal őszve-fontt heveder (Szeg: Aqu. 41). A kemény vasat, mellyet se emberi, se baromi erő meg nem törhet, ha tűzhez tartjuk, úgy meg engesztellyük és lágyittjuk, hogy gyenge vas fonalokra lehet nyujtani, sőt maga magát ki önti az elejbe adott formákra (Fal: NU. 266).

Fonalit: [plecto; flechten]. Ha en feyemnek keet hay zalant egy karohez fonalaytandod: si cum licio plexueris (JordC. 344b). Hogy a karhozatnak köteleeben fonalohon (ÉrdyC. 80).

Fonalod-ik: [simplicior, illaqueor; sich verwickeln, sich verstricken]. El veegzetetőt ur istentewl mynden embernek egyszer megl halny, yelessen ymez harom bozyaa fonalodot keserwseegökkel (ÉrdyC. 479). Bodog az, a ki meg oltalmaztatic a mérges szaytol, annak igaiat nem viseli, annak haloiaba sem fonalodie (JesusSir. H5).

Fonás: filatura MA. das spinnen, zwirnen, fadenwerk PPB. Fonasomwal eltem (ÉrsC. 426).

haj-fonás: cincinnus; krause haarlocken, gekräuselt haar PPB. [haarflechte, zopf].

Fonat: [plexus; geflecht]. Isteni szép fonatokkal őszve szót font tudomány (Mezy: Szöv. 38).

haj-fonat: [cincinnus; haarflechte]. Kezde megmosni ő la-bait, es ő hay fonatual (capillis capitis sui) megtörli vala (MünchC. 124).

Fonatos: tortus, connexus, textus MA. gewunden, geflochten PPB. Rétes bélesec auagy fonyatos kalácsoc (Com: Jan. 76). Ki-keresem sorját e'nek a fonatos kötőléknek (GKát: Váts. I.7).

Fonaték: cincinnus, contortum MA. [geflecht, haarflechte]. Az te haiaadnac fonatekin (Kár: Bibl. I.632). Elnyiret fejénc hét fonatékját: rasit septem crines eius (MA: Bibl. I.233). Igy a masodik fonatéja e három águ ellenvetésnek hamis lézen (GKát: Váts. I.66).

Fondogál: [neo continue; längere zeit spinnen]. Pergetné az orsót, s véle fondogalna (Land: UjSegis. II.305).

Fonó: 1) fila ducens, netrix MA. spinner, spinnerin PPB. A fono leanyok a gusaly alat igen szunyodnak (ACsere: Enc. 290). 2) Fonót kötni gu'zalyra: linum aptare *colo PPB. 3) [locus netricum; spinnstube]. Mint az fonóban késett leány, futva megyek haza (RákF: Lev. V.378).

arany-fonó: [qui fila aurea necit; goldspinner]. Ev vala arany fono (MargL. 172).

haj-fonó: crinale C. ligula cincinnatoria, redimicula; haarbinde, zopfband PPB. Hajfonó, szkofia, fodorétot haj koronka: crinale Com: Jan. 100. Az hayfonó hvozon egy penz arra [ára] (LevT. I.267).

kas-fonó: [vitor; korbflechter]. Kasfonó Máté (udvari ember 1531. Nyr. V.509).

Fonóka: [effeminatus; weibisch, verweichlicht]. Kőtné hiszem a szóst a gusalyhoz fonóka Mátás (Pós: Válasz. 232).

Fonogató: [tortus; gewunden]. Báthori István uram pedig fonogató szóval megköszöné választását az gyűlésnek (ErdTörtT. I.109).

Font: textus Kr. [geflochten]. Tűnisen font koronat vete-nek ő feiere: plectentes coronam de spinis (MünchC. 68). Thöwyskból font korona (ÉrsC. 46). Reggel font gyapjúban, delest selyembenn járnak (Fal: TÉ. 779).

Fontányi

[Szólások]. A világ piatzán mindemek vagy on fontányi szűsze [megvan a baja] (Pázm: Préd. 332). Elég fontányi szősz szerzetten néked, csak fionhassad (Bal: Csfsk. 183). Volt fontani szősze szegény vén iambornak, morgo feleségi mint öt tartottát (Pécsi: Hének. 9). Mivel reformatorinknak semmi fontani szőszök nem volt, a vízmat sem szabhattya reájok (Pós: Igazs. 1541). Tovább szővi még is fontáni szőszit Takáts Mátyás s' így hánya a vetéllöt (Pós: Válasz. 138).

FONA: [pars aversa; keirseite]. Az konstnak az fonáját avvagy az másik oldalát, hátul az tisztáját szitált szépporral lincs be (Keesk: ÖtvM. 311). [Vö. visszafont]

Fonák: pars aversa; keirseite, gegenteil PPB. Fonákul: inverse; verkehr, umgewendet PPB.

[Szólások]. Fonákul esik azt mondani (Pós: Igazs. 364). Tsak nem panaszkodva tsudálkoztak ezen a világnak fonák nűlfordult folyásán (Pázm: Préd. 24). Fonákul fordult, és visszajáró képtelenség volna, ha ki önön urának uraságára ásitozna (Fal: TÉ. 366. SzD: MV. 380). Dolgok szomorúan és fonákul vagy on (DEmb: GE. 170).

FONAL. Fonalokath: rixas NémGl. 300. [Vö. FANYALOG]

Fonalság: [rixa; zank]. Wetekedes haborthi nemz, vetőkös fonalsagotli zyl (ÉrsC. 225).

FONCSIKA: vestis lacera; fetzen, lumpen PPB.

FONDOR (*fandorlas, fanderly* Helt: Mes. 136. 92. *fondarlo, funderlo* Helt: Krón. 37. 123. *funder* DictaGr. 15.): calumniator, susurro, iniquus delator SI. ohrenbläser Adami: Spr. Többet lat egy fondor, hog nem mint sok iambor: plus potest una Ate, quam centum Litae (Decsi: Adag. 294. Kisv: Adag. 414). Az sugarlot, fundert hazadul ki fzzed: susurronem ex aedibus ejice (DictaGr. 15). Fondor pantolodás (Zvon: PázmP. 215). Titkos fondori által immár a királtis a kösség előtt vadolta (Misk: AnglHud. 61). Magok sorsokkal meg nem elégedő fondor emberek (MonIrók. VIII.195). A fondorok és irégyek (GKat: Váls. II.302). Bőtsületi nagy vagy on fondoroknak (Rim: Ének. 293). Nézd, mit hoz reád is irégyek morgása, tudós tudatlanok fondor susogása (Orczy: KöltH. 13).

Fondorkod-ik: filum contentionis ducio, spiro caecias MA. hadern u. zanken; durch verläumdung untergraben PPB. Közpölködni, fondorkodni: filum contentionis ducero (Decsi: Adag. 198). Ő cinciuskodott, fondorkodott (GKat: Váls. II.37). Felebaráttjára fondorkodva kigyot-bekát kiált (Csúzi: Tromb. 175).

Fondorkodó: [calumniator; ränkeschmied]. Nyelves fecsegő, ezincziuskodó, fondorkodó vala (Szal: Krón. 622). Ha buja részezes, oroz, s esempész, hazug vagy fondorkodo (Csúzi: Síp. 744).

Fondorl: [calumnior; intrigüiren]. A fejedelmec mellé vetti magát minden varga föl és ot himez-hamoz, hizelkedie, fanderly (Helt: Mes. 192).

Fondorlás: delatio C. susurratio MA. gomurnel, das ohrenblasen PPB. (Helt: Mes. 136). Az ellenfuk támasztott sok hamis fondorlásokat s káromoli nyelvkeskedéseket megfojtván (Pázm: Kal. al. Zvon: Post. I.341).

Fondorló: delator C. susurro MA. ohrenbläser PPB. Imez embör irégy fondorlo (GuaryC. 8). Te fondorlocat meg vialz (66). Lönece fondarloc a király és Bela hertzec közet (Helt: Krón. 37. 123). Monda a bac: Egy lögyagozó és fondarló martzana latorka vagy (Helt: Mes. 373. RMK. I.340). Az fondorlönece beszédec [jgy] hasonlatosoc az vereségkehez: verba susurronis quasi supplicia (Kár: Bibl. I.619). Irigy szőnek és fondorló nyelvek között forogolódunk (Fal: UE. 409). Fel-kél tellyes fondorló gondolatokkal (Könyi: ÁrtM. 68).

Fondoros: [calumniator; ränkeschmied]. Rágalmazok, fondorosok, hamis kívánságot mondók (SzÖtv: TitkJ. 304).

FONT (*font* Frank: HasznK. 17. MA: SB. 99): **1)** libra, pondo C. MA. pfund PPB. Két font: dispondium, dispondius MA zwei pfund PPB. Száz font, egy mása: hundert pfund, centner KirBesz. 138. Nicodemos iöt hozuan mirranec es aloes nec elégölettel monnal zaz fontal: libras centum (MünchC. 212). Az evőknek Maria von eg' fonth nardosba alkotott nemes ketetöt (WinklC. 142). Szaz font olai: centum eadi olei (Fél: Bibl. 119). Egy font haltsont (VeetTrans. 19). Tizenöt font parmazán (Radv: Csal. III.58). **2)** Font, serpenyő, mérő serpenyő: bilanz PPB. [wage]. Meg-nyomja a font: *deprimatur lanx in ea parte; nem üti a font, mérték: *libella claudicat PPB. Két serpenyőü fontba vettetényék (Mel: Jóh. 14). Egy font vala az ő kezében (Mel: SzJán. 176). Justus trutina: az fontnális igazb (Decsi: Adag. 125). Az álnok fontok utálatosok az vrnal, az igaz mérték pedig kedves ő neki (FelsőB: UtikÖlts. 47). Álnoc font (MÁ: Bibl. I.565). Így jár az a szegény fejedelem, a kitől elvévén isten, nincsen elég fontja az solkféle censuruak felszerenyözésére (MonIrók. VIII.172). Kettős font serpenyő (Com: Jan. 166). Ket serpenyőü font (Mad: Evang. 141). Az isten, ki igaz fontal reudel mindenecket (Illy: Préd. II.331). **3)** [pondus, momentum; gewicht, wichtigkeit]. Ennek az oknak másoda fontja lehessen, imént eléggé megmérs[ék]elők (Pós: Igazs. II.567).

[Szólások]. Ennek az életnek állapottját ha fontba tészük, meg láttyuk melyi igazat nyom mind két részről (Hall: Hllist. II.61). Vesd fontba az mi álnokságinkat az egyebekéuel (Kár: Bibl. I.458). Vajha szorgalmasabban fontba vetteténc az én boszokodásom (MA: Bibl. I.451). Ha fontban veted a régi metéléssel a te korbácsolódást (Czegl: MM. 144). Vajha fontban vetteténc az én bűncim (144). Tiz-ezer erős bajnokokkal vetette egy fontban (Csúzi: Síp. 41). De ha beljebb nézed még az anglusokat, fontra, lotra veted véghez vitt hartzokot (Orczy: KöltSz. 18). Ne versengy véte, hogy valamiképpen ne nyomia meg te ellened az fontot: non contendas cum eo, ne forte contra te constituat litem tibi (Kár: Bibl. I.654). Az on font-ual mérni: eadem pensare trutina (Decsi: Adag. 30).

fél-font: selibra C. semissis, semilibra MA. halbes pfund PPB. (Com: Jan. 206).

függesztő-font: statera Major: Szót [wage]. Fel-függesztő, állító font: statera (Com: Jan. 167).

láncos-font: statera C. Major: Szót.

réz-font: [pondus ex orichaleo factum; messingenes gewicht]. Mérni való réz fontok (MonOkm. VIII.528).

Fontnyi: libralis C. MA. pfündig PPB. Egy fontnyi neléz: librarius; öt fontnyi: quinquelibralis C. Két fontnyi: dipondiarus MA. zwei pfündig PPB. Legalább két fontni egészszéggel többet kívának kéznek, hogy legalább 100 gráunál jobbitas meg kéd a hozzám való szeretetét (Mik: TLov. 8).

Fontocska: libella; wäglein C.

Fontol: **1)** libro, pondero, expendo MA. wägen PPB. Mérni, másáni, fontolni: wägen KirBesz. 138. A szelek az szálkákát a magassigba fel-ragadgyák, és az égh magassigba szörént fontollyák (Mad: Evang. 41). **2)** [pense, considero; erwägen, bedenken]. Isten az igyekozetet fontolja (Pázm: KT. 132). Szent Ágoston midón az eselokedetet fontolná (Illy: Préd. I.15). Fontollya amaz igét: hoc, ezt, és kérdi: (II.483). Néha valamellyik zoltárt fontollyák (Illy: KrÉlet. Előb. 1). Csak magamban elitkolom, szivem latjában fontolom (Amadé: Vers. 138). **3)** [pondus habeo, ponderis sum; wiegen]. Jeronymusnak monda-mondása ebben az ügyben nálunk igen keveset fontol (Pós: Igazs. II.574).

még-fontol: [penso, considero; erwägen, bedenken]. Eleit utóllját a sz. írásnak által-látni, derekasan meg-fontolni a fráséseket, én bozzeg kűnyűnek nem tartom (Pázm: LutiV. 241). Az okosságnak igaz mertekével fúntollyátok meg, es az itéletnek őlevel refellyetek (Lép: P'Ütk. 1333). Fontollyátok meg mündénikünk írását (Matkó: BCsák. 33b). Fontollyátok meg, helylesen szűnyezé a bűnt? (445). Nem akarják meg fontolni, mi következik belőle (Fal: NA. 134). Hihető kedves édes aszszonyim, hogy még eddig nem érkeztetek annyira eszetekkel, hogy ezt jól meg fontolnátok, és azért mind vissza értitek a dolgot (139). A mit mond lelkesen meg-kell fontolni, nem-is múlt félben, vagy sietve, hanem mélyebben bötstűán és ott marasztűán az elmét (Fal: SzE. Bovez). Fiam, istennek hatalmát esudáljad, veled tett dolgait fontold meg s vizsgáljad (Gvad: RP. 146).

Fontos: 1) liberalis MA. pfündig PPB. Három fontos trilibris C. Két fontos: bilibris MA. zwei pfund schwer PPB. Négy fontos: quadripondium Com: Jan 166. A tereh nyomó nebezőkek ezek: szűz fontos mása, négy fontos, három fontos, egy font 166. Mint-ha job' világ nem volna, mellyben isten fontosbá tési az igazak mértékét (Pázm: Préd. 32). Fontos alma, nagy öreg, mindeniknek egy egy fontosnak kellene lenni, bor izű (Lipp: PKert. III.143). 2) gravis, ponderosus, momentosus SI. ponderosum quid vel magni momenti Otr: OrigHung. II.228. [wichtig]. Fontos, pontos beszéd: *gravitas verborum, sententiarum PPI. Fontos nagy okokból lett, hogy isten embert, a tőb' teremtett-állatok-felibe helyezteté (Pázm: Préd. 2). Minden mértéket meg-baladó örök dütsőségnek fontos böldogságát szerzik magosságban (622). Ezeket fontoson meg-gondolván a poeta, fel-kiált (357). Nem fontos embereknek tartatnak, nem nagyot nyom előttűnk az ő itéletek (Bal: CsIsk. 87). Mind ezekre igen fontosan és bőségesen meg felel Hoornbeek János (Misk: Angl-Ind. 22). Ésaías az Édom veszedelmét betűsűn s fontoson le-rajzolta s le-írta (DEmb: GE. 152). Egy nyomatniak és fontosok-e mind az indulgentiák? (Pós: Igazs. II.131). Ha nagyon fánton-fántval kellene egy másnak meg felelnűnk, mi fontosabban-is tudánk syllogisticalni (GKat: Titk. 350). Okokkal erőssen, valóban, fontosson világosítja (Com: Jan. 162). Termetre deliáb, elmére fontosabb (Gyöngy: KJ. 102).

Fontoz: [?] Praebendátokban a mit el nem költthettek, inkább küldjétek ki Erdélybe, mit sem ott fontozzátok (Mon-rlók. VIII.260).

FONNYAD (meg sem fonnyadhatc Born: Préd. 237): flaccéo, flaccesco, marcesco MA. immarcesco; welk oder schlaff werden PPB. Lucia embert tartot Páris-vároosságban az udvarban, hogy az uy fenforgó módíru hét-számra tudositána, mely színben őltözzön egy 40 esztendő dáma, mi illic a már fonnyadni induló szépségre (Fal: NA. 127).

el-fonnyad: distabesco C. MA. trocken, matt werden, schwinden, welken PPB. A veragok elfonnyattanac es el aztanac (NagyszC. 46). Látván az emberek gonoszságát, el-fonnyadott, el-száradott lelki fájdalmiban (Pázm: Préd. 47).

még-fonnyad: marcesco, aresco MA. welk werden, vertrocknen PPB. Megfonnyadott, megfonnyadt: marcidus, vietus, arefactus MA. welk, vertrocknet, verschrumpft PPB. Me[g] fonnyad: arescit NémGl. 137. Meg fonyada az ifygeffa: arefacta est ficulnea (JordC. 420. 393). Tetemydek veleje meg fonyada (KrizsC. 61). Meg fonnadott fák: arbores autumnales (Fél: Bibl. II.163).

mégfonnyadhatatlan: [quod nunquam marcescit, aeternus; unverwelklich, ewig]. Munkaynac meg fonnathatatlan italmat meg here (TelC. 121).

Fonnyadás: angor C. marcor, flacciditas MA. verwelkung PPB. (Káldi: Bibl. 216).

Fonnyadékony: [quod cito marcescit, marcidus; verwelklich] (GKat: Gramm. B3. BorpGramm. 312).

Fonnyadhatatlan: invietus, immarcescibilis MA. unverwelklich PPB. Bizodalmas 5 fonnadhatatlan dicősegeről (DöbrC. 498). Bírson szép, amaranthus görögűl, az az fonyadhatatlan fű, ázhatatlan fű, szeretőc fűuo (Mel: Herb. 92).

Fonnyadt: vietus, flaccidus, marcidus, strigosus, tabidus MA. welk, verschrumpft, dürr PPB. Fonyattac mint egy vázac (Com: Jan. 53).

Fonnyadtság: marcor MA. verwelkung PPB. (Krisztus) nem ysmer sem halalt, sem fonyattsagot (ÉrdyC. 536).

Fonnyan [?]. Oly örökseg, melly el nem veszhet, meg sem fonyauhatc [olv. fonnyadhatik?] (Born: Préd. 249).

Fonnyaszt: inacero MA. [welken machen]. Illy nagy dolgon banat mi zűnűnek fon maztia [olv. fonniaztia] (Vás: Ep. 10). Bánattal ő magát fogyatja, fonyasztja (Thaly: Adal. I.60). Felölök mikor emlékezném, fonyasztó bánattal azonnal bételém (61). Zűz és fonyasztó dér borit ligeteket, homályos küd felszi a szép vidékeket (Orczy: KöltSz. 185).

be-fonnyaszt: [vulnus ad cicatricem perduco; vernarben machen]. Csac íres ruhával kötic bé az sebet, az mely azt bé gyogyittya és bé fonyasztya (Prág: Serk. 639).

el-fonnyaszt: tabefacio MA. [welken machen].

még-fonnyaszt: tabefacio MA. [trocknen, dörren]. Ha ispiác az volna, telát mindenekelőtte föltennéd, egy kevésé megfonnyaszd, hogy együtt érközzön az csukával megfőzni (Radv: Csal. III.38). Az bélt tisztítsd meg szépön, aztán lányd forró vízben és fonyaszd meg (44). Böjtölésekkel meg fonyasztatott test (Illy: Préd. 379). Némelyek a laskát nem fonyaszttyák meg, hanem vajban vagy zsírban megrántják (Szakácsmest. 9).

FORA: [apage! fort! packe dich!] Nem kelly ám mi közöttűnk csalárdkodnotok, hanem fora innen, hogyba hamissak vagytok (RMK. V.223).

FORBATOL (meg forbotla Helt: Krón. 120b. meg forbotlani Helt: Mes. 62): penso, compenso, retalió, retribuio MA. vergelten, ersetzen PPB. Forbaton vr tenekéd te műnelkedésédert: reddat tibi dominus pro opere tuo (BécsiC. 4). Földnec meddősege merceletic auag forbatlatic barmeknek sokasaganal: sterilitas terrae compensatur pecorum multitudine (21). Az eu kezeimnec tisztasaga szerint forbatol, fizet ennekem (Szék: Zsolt. 15). Forbatolnac vala ennekem gonoszt az foert (32).

még-forbatol: retribuio, rependo, retalió MA. vergelten, erstatten, belohnen PPB. Isten őneki megforbatluan (reddente deo) mället érdemlét (BécsiC. 84). Ha valami iot zenuednec valakitől, nem forbatliffact meg: non poterunt retribuere (113). Ninc honnan megforbatlbassac tenekéd (non habent retribuere), mert tenekéd megforbatlatic (retribuitor tibi) az igazacnac felkeleceben (MünchC. 145). Ecképen meg forbotla a csaszárnac rayta vött diadalmat (Helt: Krón. 120b). Sockolnac nem íó a iábör feiedelem: de az isten meg tudya forbotlani (Helt: Mes. 62). Feguernelkült mennec baza Romaba, kit rőuid napon meg forbatlanac a romaic esmet azon samnteseknek (Szék: Krón. 59).

mégforbatlás: vicissitudo [retributio; vergeltung]. Megadom nektek a megforbatlast: reddam vicissitudinem vobis (BécsiC. 209).

mégforbatlat: retributio [vergeltung]. Eliőttenec a megforbatlatnac napi (BécsiC. 193. MünchC. 115. 145). Legén ő aztalok törben es meg forbatlatban es meg gonozbolatban: fiat mensa eorum in laqueum, et in retributiones et in scandalum (AporC. 20).

Forbatlat: compensatio, retributio Kr. [vergeltung]. Ő meg aiandekozo te nekod ez forbatlatot: vicissitudinem (BécsiC. 22). Meg látod bñndőknek forbatlaffat: retributionem peccatorum videbis (AporC. 51. 53). Ne akariad el feledned mond ő forbatlatit (64). Mikent emtetted ő annian, vgn forbatlat en lelkemben: ita retributio in anima mea (102).

FORDÍT: **1)** verto MA. obverto C. [wenden, kehren]. Másfelé fordítom: averto; fordítottat: volutus C. Fordítva a ló száját: caput v. frenum equi voritit Pp. Fordéhad te törődöt ő holere: converte gladium tuum in locum suum (MünchC. 65). Az te irgalmis zeineydet mi reuk fordóhad (DomC. 185). Fordoyga vala magat ez fraterhez (220). Nova fordóhadum feyemeth? (NagyszC. 56). Nem vala houa en magamat fordítanom (89). Myre fordoytod vala zynedet az föld felé? (ÉrdyC. 566). Fordoytat feyedet az fjal felé (645b). Vr fordíha teread w zent zinet (VingC. 19). Ferdiez neki az masikatis (arcodat): praebe illi et alteram (Fél: Bibl. 7). Abacue proféta fordíttya szemét az istenes emberek nyomorgatására (Pázm: Préd. 24). A reá fordított kóvel bé nem zúrolthatott volna (Udv: Dáv. 67). **2)** [dirigo, attendo; richten, wenden]. Legottan az jmsadsnagk hyedelmének zokasura fordeyta ev magat (DomC. 41). Tyreokt fordoha az ő haragyat (ÉrsC. 216). Fordoha ő elmeyeth az zenwedő Ioswsnak zenth kemyara (271b). Fordoh engem the hozzád (PozsC. 14). Fordítam én maguatom és az én zsinemet az bölzeségnek tudására (Kár: Bibl. I.627). Minden elmékémet arra fordítottam volt, hogy ő felségének igen sincerissime szolgáljak (MonOkm. XIX.444). Mikor elmédet egyenes dolgokra fordítod (Illy: Préd. I.247). Fordítván beszédét a pogányokhoz (I.497). Szerelmét másra fordítja (Kőnyi: VM. 9). **3)** [verto, muto; wenden, ändern]. Tréfára fordítani: vertere in *ludibrium; vmit maga hasznára fordítani: *derivare in donum suum aliquid PpI. A vas, az érc, az aran fordeitatanac monnal úari zerőncz perneibe (BécsiC. 122). Ki frőmbé fordeita az iteletet: qui convertit in absinthium iudicium (222). Fordeita tengert zurrabza (AporC. 12). Fordeita verbe ő foloktat: és ő harmatokat (37). Fordeytanaa banattyokat vygasagra (ÉrdyC. 512). Yora fordoycha (619). Az átkozast teneked áldásodra fordíta: vertit maledictionem ejus in benedictionem tuam (Helt: Bibl. I.Xxx2). Minden keserősegők oróme fordettatik (KBécs. 1572. D5). Imátszaga fordéyttya beszédét (Má: Bibl. IV.149). A másakra tűz esik a tengerbe, és azt vérré fordíttya (Pázm: Préd. 6). Sz. Narcissusis, az vizet olajjá fordította (Pázm: Kal. 63). Az ídő ezüsté fordíttya szép arany hajadat (Zrinyi: II.203). Vig száme fordítja setét öltözötét (Orezy: KéltSz. 204). Akármelly káros valamelly fű, még is pénzre tudják fordítani (NótPál. 47). **4)** [adduco, converto; führen, bekehren]. Az asszonyemberi gyengeségre fordítom: effemino C. Könyörületességre fordítani valakit: *fletere aliquem oratione PpBl. De maga vegezotet övte cristusnak hytyro fordeyta zent iustina azzon (CornC. 341). Zent hytre fordoytot (ÉrdyC. 542). Kykwel sok nepet fordeytha (ÉrsC. 493). Kyketh az kőrvzthyen hytre fordoytot wala (Komj: SzPál. 19). **5)** [verto, interpretor; übersetzen]. Sydo nyelvről fordoytanam (ÉrdyC. 560b). Tonisses lapu, ezt seint Jeronimus az w nyelvken ghelegheinek fordoytotta (RMNy. II.19). The nagysa[go]d engemeth keerny kezdé, hogy ennen magam magyar nyelvre fordoytanam [sz. Pál leveleit] (Komj: SzPál. 8. 10). Az zenth Paul leveleth magyarol fordoytottam (11). Sokat nem jól és alkalmatlan fordítomak (Má: Bibl. Előb. 3). Magyarara fordítottat és ki nyomtatot (KNagysz. 1621. Cím). Nem tudod az essentialibus szót magyarára fordítani (Matkó: BCsák. 157). Vagy olvasott vagy könyveket fordított (Cserei: Hist. 196). **6)** [applico; verwenden, anwenden]. Közösleges pénznek másra fordítja, lopója, pénz-lopó: *aversor pecuniae PpBl. Az esztendőnek nagy reszet koplalasa, bővítésre fordítottak (Tel: Evang. I.16). Az tunito az istennek igeiet kalmarsagra es hasanak töltésere ne fordieza (Fél: Tan. 328). Most-is sokan vesztegetésnek

artyák, a mit az egy-házak tsinyosságára fordítanak (Pázm: Préd. 29t). Az aranyat és az ezüstöt, magatok szükségtekre és hasznatokra fordiecsatok (Bál: CsIsk. 31). Ha az 40 ezer tallérnál tíz ezeret megtarthatnak, könnyű az kit bevisznek visszahozni, avagy az adóra fordítani (RákGy: Lev. 135). Az esztengálosok sok szép drága munkára fordítják [az elefántcsontot] (Mik: TLév. 387). **7)** [ferero; beziehen]. Az imnep napok rendelésének másik oka pedig reá fordítva az ember hasznárol vétetik: secunda autem relative ad utilitatem hominis sumitur (Illy: Préd. I.129).

[Szólások]. Mi mind nyakában fordíttya isten ezeket a jesuitá-nak (Ozegl: Japh. 133). Az elfogott leuelekből valóban sok czigányságok tetszett ki, kit az úr isten mind magok nyakára fordított (LákGy: Lev. 194). Bizvást hátat fordítsunk Erdélynek, annak a kedves tiündér országnak (Mik: Törl. 28). Ha a forrásból jól iszunk, azután annak hátat fordítunk (64).

alá-fordít: deorsum verto Kr. [abwärts wenden]. Alaa fordoytat zemezt ez földre, hogy ne lathmaa az eghet (ÉrdyC. 524b. Zrinyi: I.73).

el-fordít: **1)** verto, averto C. devolve MA. abwenden PpB. [verdrehen, abkehren]. Elfordítva: averse MA. Tynektek kyldette el tynektek meg aldstokra, hogy ky mynd fordoyeza el ennen magat hű gonoszararol: vobis misit qui benediceret vobis, monquoque se avertente a pravitibus vestris (JordC. 716). Ky fordoyttya el az kővet? quis revolvat lapidem? (513). Wallyon ky fordoyttya el nynekekwk az nagy kővet az koporsónak aytayarol (ÉrsC. 562). Fordohad el the elmeedeth az beketbelen-seghről (281). Myre fordoytthad el the zenth zynedeth en thwlem (172). Fordohad el the zynödeth wr: averte faciem tuam (ÉrdyC. 64). El fordeyttya w orchayat: avertit faciem suam (KulesC. 16). Mygen fordeytod el the orchadath een tvlem? usquequo avertis faciem tuam a me? (20). Ne légyen kőztetec az kinec száne el fordítsa magat a mi wrunktól: non erit inter vos cuius cor aversum est a domino (Kár: Bibl. I.186). **2)** demoveo C. [ablenken]. El-iktatni, el fordítani: avertere MedLat. 67. Ág ennekem alhatatosságot en lelkemben, hoğ megutallam azt, es ő tohetesget, hoğ elfordeham azt (BécsiC. 30). El is szonrul az illé isten) ky megszabdeyttya es el fordeyttya a kegetlensegeketh, az bwnketh (Komj: SzPál. 88). Fordoh el tvlem nyelhemec zablatlansagat [sig] (Pécsi: Ágost. 2). **3)** [abalieno, abduco; abwendig machen, verleiten]. Hogy ha wala mely emberth ygaz hythebél el fordoythabnaa (ÉrsC. 274). Erket el fordeyttya az hytrei (DomC. 305). Vgy leltűc, hogy ez a nepet el fordíttya: hunc invenimus subvertentem gentem (Helt: UT. X.8). Az nepet el fordeyttya es tiltya meg adni adot chaszarna (Tel: Evang. I.573). Ennekem előmben hozatok ezt ez embert, mint ki az nepet el forditanaja (Szár: Cat. E2). A[z] eretnee embert el táoztasd; mert el fordítottat az olyan és vetődő (Vás: CarCat. 69). Az egfygyűveket el nem fordíthattyák (Udv: Dáv. 5). **4)** interverto C. perverto MA. [verdrehen]. Rokalkodom, el hazudozem, az igazat hazugsaggal el fordítom: vulpinor C. Meg-vesztegetem, hamisan el-fordítom, rontom, bontom: depravo; minden igazságnak el-fordítja: *eversor juris humani PpI. Ezt törvényöök el fordoytoyanak es nepynkek hytetőienek leltők (WinklC. 184). Az törten tizit el fordetod (Mel: SzJán. 213). Az igazságot el nem fordítom (Dessi: Adag. 258). Ne fordiezed el az iőuenőmece és az áruinice igazságát: non pervertes iudicium advenae et pupilli (Kár: Bibl. I.181). El ne fordítsad az törűnt: non mutabis legem (Má: Bibl. I.173).

elfordítás: aversio, eversio MA [verdrehung]. Törvénybontás, elfordítás: *dissolutio legum; hamis elfordítása a törvény értelmének: *mutatio juris interpretatio PpBl. Az igaz törűennek el fordítása (Fél: Tan. 494). Az igazságnac elfordítás (Má: Bibl. I.69).

elébe-fordít: [respondeo, oppono; entgegenen, einwenden]. Mit fordítottam volna eléibe es mit felelhettem volna (Mel: Jób. 73). Azt fordította eléibe, mondván (MA: Scult. 136).

elő-fordít: [profero, ostendo; hervorkelren, zeigen]. Előve fordíthatam az ew nagy isteny zgyassagaat, kyt annak előtte el reytót volt (ÉrdyC. 12b. MA: Tan. 1198).

félén-fordít: [averto; abwenden]. Félén fordítottunk az igaznak meg ismérésétől (ACsere: Enc. 1).

föl-fordít: subverto, procello C. evertó, perverto MA. umkelren, umwerfen PPB. Arzsal felfordítom: *supino C. Fordolatok fél az keresztli ffaat laabbal fél es fevel alaa (ÉrdyC. 375b. Káldi: Bibl. 274). Az sandal Mercuriussal mindent ismét felfog-fordítani (KCsepreg. 1635. DS). Eféle vallas-teltt igyzen es méltan-is meglí hihatnak es fel fordíthatnak: revocare et retractare possunt (Ver: Verb. 184).

hátra-fordít: [retrosum verito; umkelren machen, zur umkehr zwingen]. Hátra fordeytwan een ellensegemeth: in convertendo inimicum meum retrosum (KeszthC. 12. DöbrC. 25).

ki-fordít: 1) evertó, inverto MA. umkelren, umwerfen PPB. Többől ki-fordítom: evertó C. Kifordított: eversus, inversus MA. umgekehrt, zerstört PPB. Száját egykij mindjárt mint sátán tátotta, két szeme piléjét más kifordította (Gvad: RP. 163). 2) Valakit helyéből, javaiból ki-fordítani: *exturbare aliquem loco, bonis; szépen ki-fordítom én ötet javaiból: *extexam ego eum pulere; valakit jószágából ki-fordítani: *evertere aliquem fortunis PPB. Az ferfiakat meg ezalliak, es minden marhaiokból ki fordítiak (DecsiG: Préd. 39). Noha életek megengedettnék, de mindenekből kifordítván hazájokból kibujdosni kényszerítettek (Szal: Krón. 19). Szeben lakosít minden javaiból kifordította (MonIrók. VIII.56). Hogy őket nagy tsárdúl minden pénzekből kifordíthatassák (Misk: VKert. 342).

kifordítás: eversio, inversio MA. das umkelren, umwerfen PPB. Többől kifordítás: eversio C.

lő-fordít: devolvo MA. [demitto]; hinabwälzen PPB. [ablegen, niederschlagen]. Le fordoytta palastyaat es kezeeben ragadaa az asooth, es el kezdee asny az zent egyhaznak fundamentomaat (ÉrdyC. 186). W legottan le fordyta az w palastyat (VirgC. 88) Ees thekintwen latbak lefordítottat az keweth (PozsC. 22). A fejedelem asszony erre meg meg tizesüle, szeméit lefordítá, de kényszerítetvén a feleletre, megvallá, hogy (Mik: MulN. 113).

még-fordít: 1) inverto C. converto MA. umkelren, wenden PPB. Meg fordeyta az w zemejt (CornC. 110). Biezket, es a szekerzetis meg fordítam (ComBal. 32). 2) [adduco, transduco; bekelren; megtérít]. Kysel az ev nemzetet az pogan magerokat meg fordehta (MargL. 46). Mely diaconustul meg es fordeytatek zent iustina azzon cristusnak hytyre (CornC. 340). Mykoron az yndyaykat meg fordoytandó (ÉrdyC. 167. 505). Een lellemeth meg fordeta: animam meam convertit (KulesC. 43). Magokot meg-fordétták, meg-jobbétták: se convertant, emendent (Com: Jan. 273). 3) [verto, interpretor; übersetzen]. A minemű jegyzét küldtem Kének megfordítani, küldje el mind deakul es mind magyarul (LevT. II.46). Cicerot, Virgiliust az ű nyeluekre fordítyae (Decsi: SalJ. Előb. 6). Scultetus postilláját forditanám meg (MA: Scult. 8). Meg fordítám ez kis munkátskát (Szob: Dáv. 3). Ez az könyv, mellyet meg fordítottam (Toln: Vigaszt. Előb. 3. Hall: HHist. III.1). 4) [compenso C. [ersetzen, erstatten]. Meg-fordítani a kárt: rescirene *damnum PPB. Hogy az ő sok károkat bővséges arannyal meg-fordítsák nékiek (Hall: HHist. III.244). Az ajándékat ajándéckal meg-fordítani avagy vissza adoi: munera remunerari seu retribuere (Com: Jan. 194). Maradgyon fegyverünk, mellyel vallott kárunkat meg-fordíthatassuk (Fal: UE. 460).

mégfordítás: 1) inversio, replicatio C. 2) [adductio, transductio; bekehrung]. Kynek meg fordoytasara az zentli apostolokath bochataa (ÉrdyC. 104) 3) [versio; übersetzung]. Az bibliánae egészen valo megfordítása (MA: Bibl. Előb. 5). Az bibliánae amaz köztüne forgo közönséges meg fordítása sok helyeken homalyos (Zvon: Osiand. 15). 4) [compensatio; das ersetzen]. Kétség-kívül tartozol nem tsak a fő-pénznek, hanem az utána következő károknak meg-fordításával-is (Fal: NE. 102).

viszsa-fordít: 1) perverto C. proverto MA. zürückkelren PPB. [umkelren, zurückwenden]. Fertezetossegnek bevne minden állapotot vizza fordeyt (CornC. 167). Az ő száját fölynitá, az ő nagy szentességét visszafordítá, együgyűségét lozá átkozásra (RMK. IV.64). Czevegőc, ragalmazó es mindent vissza fordító (MA: Scult. 297). A bün a véget es rendet visszafordítyta (Illy: Préd. II.481). 2) [refuto; widerlegen]. A vádot vissza fordítani: dissolvere *contradicta PPB. Ez velekedest az keresztien embernek vizza kel fordítani (Fél: Tan. 507).

viszafordíthatatlan: [irrefutabilis; unwiderlegbar]. Viszafordíthatatlan sententia (MA: Scult. 1018).

Fordítás: 1) inversio MA. das umkelren PPB. 2) versio MA. übersetzung PPB. Mondom vala the nagsa[goduak], hogy az zentli Paal leveley magyar nyelvre valo fordoytasara eleegh nem volneek (Komj: SzPál. 9). Nem chae a köz deac bibliat köuettűc a magyarul fordítasba (Helt: Bibl. I.c3) Semmi nines ot az-aránt a Molnár fordításában (Sall: Vár. 53). Csak egy fordítás síncsen magan-biteles, ha nem az mennyiben [az eredetivel] egygez (KCsipk: Woll. 10). Nem csak káros, sőt szemérem is volna a jövő török leveleket mindenkor idegen országba küldeni fordításért (MonIrók. VIII.318). 3) [transmutatio, metaphora; übertragung]. A szokat változtattya tulajdon értelmec más értelemre való fordításival (Com: Jan. 161).

[Fordítogal]

föl-fordítogal: subverso; oft umkelren oder umwenden C.

Fordítható: volubilis C.

Fordító: 1) versor Kr. [übersetzer]. A mely tolmachlo auagy iras fordito eszt nem mineli (Helt: Bibl. I.c3). Görög fordító [görögből fordító] (Matkó: BCsák. 36). 2) vertebra in sera januae, quae pessulum attollit Kassai: Szókönyv II.221. [reiber, riegelwender an der türe]. Harya zent damancos atyank bort hozuy, kybevl elevzer zent damancos atyank juek. Ennek vtanna harya az fordeytan nyaden sororoknak jnyua (DomC. 87). [Vö. Fordítás] 3) verticillum; wirbel an der spindel PPB.

Fordítás: [janitor; pförtner]. Es meeg maas jdeybe zent damancos atyank menuen az sororok clastromanak fordeytoyara, es keerde harom sororokat az fordeytostwl, hog ha egessegeben volnanak, monda az fordeytos, hog hydeg lelee evket, kynek monda zent damancos atyank: menyel es mongyad nekyk, hog en parancholok nekyk, hog toabba ne leye evket az hydeeg; melyet mykoron meg tev volna az fordeytos, az beteg sororok hamarsaggal fel keleuek (DomC. 109).

Fordított: versus MA. gekelrt, umgekehrt PPB. Bé font, fordítot hajac (Com: Jan. 101).

FORDUL: 1) vector, vertere se Kr. [sich drehen, sich wenden]. Kikre fordola vronc Jesus, monda (VitkC. 86). A ragyogó nap nap keletről nap esetre fordul (Com: Jan. 6). Oly könyven fordul, mint esti denevér (Zrínyi: ASyr. 31). Fordóltam másfelé (Gyöngy: Cup. 12). Volt követsége hozzánk, ki Ónodig el is jött volt, de mi erre fordúlván, Egerre ment (RákGy: Lev. 160). Ha ez 4 nap alatt az ellenség vissza reánk nem fordul, az hadakkal Rozsnyó táján szálljunk quár-

télyokra (288). Hogy megismerje magát ember, az ő jó tótt urához forduljon, és lelkiének idvességét nyerjen (Hall: III. 11. 250). Aemilia Neanderhez fordula ily ádvözléssel (Fal: NA. 149). A nyoszolyásszony és leány egymás kezét fogván táncoltak, nemcsak ők pedig, hanem mások is táncoltanak; a vőfély a menyasszonyt kezére vévén kettőt-lhármat vele fordult (Haz: I. 364). **2)** [revertor; zurückkehren, umkehren]. Legottan hamar yarasul frater Bernaldhoz fordula, hogy magát elezteby gondolasarwl neky alazatot vadlana (EhrC. 10). Sem kizete övejhez fordulni: nec ad suos reditum persvadere (BécsiC. 3). Eg pillantathan fordult haza: ad momentum domni reversa est (I). Megőrizőt engemet omat ide fordolattam: custodit me inde luc revertentem (39). **3)** [deolvor, rejicior; gewilzt werden, sich gegen jemand wenden, aufgebüret werden]. Kinec kegetlensége kiralra fordult: ejus crudelitas reduntat in regem (BécsiC. 13). Reatek fordwllyon mynden teremőt allatok atokya (ÉrdyC. 13b). Reánk fordult az gonoz szerencze (Deesi: Adag. 168). Ebből semmi gyalázat és kissebség az igazakra nem fordul (Pázm: Préd. 16). **1)** [vertor, mitor, fio; sich wenden, sich ändern]. Jolbra fordult a dolog: incipit res *melius ire; rosszszul fordult a dolog: *male cecidit PPBl. Ty mevetestek syalomra fordwllyon: risus vester in luctum convertatur (JordC. 839). Ha meeg myndden testwnk tagwnk első nyelvre fordwllyatna, sem volnaik elegehek zolara (ÉrdyC. 382b). Zent Margyt azzonnak ev fergey tetemy lattatnak vala fordultatny mynd feyerseges genge [gyöngygyé] (MargL. 42). Vigasztalasa fordula ev neky keserevszere (DomC. 236). Keserevszere fordula nagy eshoetsegre fordula (WinkC. 101). Az istentl szeretőknek myndönök yora fordulnak (286). Az szerencze esudalatos magiban, mely hamar a jóból fordul gonoszba (Tin. 159. 326). Ha száraz vólt, meleg telec fordult; ha nedves vólt az forgác, hideg telec lótt (Cis. P3). A fák-között nagy külömbözés vagon, míg meg nem égne; de mihent hamuva fordulnak, semmi választás nem lehet közöttök (Pázm: Préd. 75). Ez pedig nem fándér, avagy táfos, hogy természetit most el-változtatván, láthatatlanná fordult volna (Pázm: Kál. 560). Gonoz végre fordulo chynt szerzet (Balassa: Camp. 30). A fel gerjedett haragot meg agganí ne engedgyed, hogy gyűlölszere által ne mennjen, ne forduljon (Com: Jan. 202). Siralomra fordula az táncz (Szentm: TFiú. 110). Tisztára fordult az idő (Monlrók. XVIII. 68). Az lábom sebe is már fordulni kezdett (Monlrók. XV. 394). **5)** [convertor, respiseo; sich bekehren, sich bessern]. Legyen te akaratod mykentli mennyben, az az yo emberekben, es fewden, az az bynes emberekben, hogy te hozjad fordwllyának (ÉrsC. 164). Kel hog szyetelmes legyen (a gyónas) mert wgy mondatyk: ne keessel wrhoz fordwllyod! (ÉrdyC. 537). Az zent lyttre fordwllyának (625. 656). **6)** [vertor in aliqua re; von etwas abhängen]. Az atya-lyú szeretnek és egyesszégnek meg-tartása, úgy tesz, tellyesszeggel az alizatosságon fordul (Pázm: Préd. 54). **7)** [evenit, accidit; geschehen, vorkommen]. Félstődkömözünk, mert úgy fordulhat, nem eszünk ma ebédet: lasset uns frühstücken, ess kann sich begoben, dass wir nicht zu morgen essen (KirBesz. 63).

[Szólások]. Jól fordul a koczká, szerentsénk is perdül (Zrinyi: Symb. 64). Ezzel sem sokra fordult a koczkája (Könyi: IRom. 183). Gyakorta imez kérdés fordul elméjökbe (MA: Scult. 12). Talim fordul az is e mellett eszedben: hogy első szerelmed kedvezvén mindenben (Thaly: Adal. I. 143). Fejem szédült, kicsinyben is fordult, hogy nem estem a földre (ÖtvMest. 28. vsz.). Hector lovára fordula (CsomaC. 29). Az katona lovára fordulván által ment az Dunán (Gér: KárC. IV. 396). Hirtelen téltre fordult vala: hiems *praecipitaverat PPBl. Az ánitó gyönyörűségekehez jó korán háttal kell fordulni, szem bé húnyva, fül bé dugva tölek futni (Fal: BE. 584). Forduly ortzul az te urához istenedhez (Dial. 118).

el-fordul: **1)** avertere se, avertor MA. sich abwenden PPB. Ki kér tölled, ag neki, es tölled kölön veuótól el ne fordul (MünchC. 22. JordC. 368). A lazsnak elfordult és a szabaly az eleivel áll föl (ÉrdTörtAd. III. 216). El fordul az wr haragjának fel gerjedese az Izraelből: avertitor furor domini ab Israel (Kár: Bibl. I. 114). El fordulván tőle nem nézhettem rája (PhlFl. 60). **2)** [evertor; umgeworfen werden]. Mikoron egi vizen által ment volna, az hano el fordula, w kenig az viznek fenekere mene (VirgC. 108). Ha az a kis bajó el találta fordulni, jó éjszakát az egésszégnek, és mindennek (Mik: TLev. 18). **3)** [declino de via; ablenken, auslenken irgendwohin]. Már az dolognak ideje bejött, azért forduljon el hozzá estve ő kegyelme, s meg fogja mondani (Monlrók. XV. 519).

elfordulás: versura C. MA. abkehrung, abwendung PPB. Ábrázatjának meg-veszése, el-fordulása: *depravatio oris PPBl. Predikalva az elfordulat (BécsiC. 239). Térjeteke meg, és meggyóyítom a ti elfordulástokat (Hly: Pérd. I. 178).

elfordult: **1)** versus, avertus C. um und um weggekehrt PPB. Elfordultabb: aversior C. **2)** [perversus, depravatus; verkehrt, verdorben]. Az eremek embert eg anaq masod intes vtan el tanosztassad, tudnan hogy ez fele el fordult (Fél: Tan. 235). Catilina mind elmeiben es mind testeben igen erős, de felette igen gonoz es el fordult természettel uala: fuit magna vi et animi et corporis, set ingenio malo pravoque (Deesi: SallJ. 4). Iteletnekül valo el fordulth elme (Mel: SzJán. 54b). Elfordult elménc adta őket: tradidit illos deus in reprobum sensum (MA: Bibl. IV. 137).

elfordultság: [perversitas; verkehrtheit]. Ha ki vétkezik, ha hogy nehézséget eslekedgyéc valakinek, el-fordultság: perversitas (Com: Jan. 176).

elő-fordul: prodeo, provenio, evenio, devenio SL [vorkommen, begemen]. Eleiben akado, ottan-ottan előfordulo: obvius; begogneud, enegen kommend Com: Vest. 138. Ottan elő fordul illyen okoskodással [azonnal ilj okoskodást hoz fel] (MA: Scult. 19). Az tél után elő fordul az tavasz (240). Soc mesterségi közdöt az sátánnac, gyakran fordul elő ez az kettő s veszedelmesbis az többinél: kinec elsődike az elmenéc kételkedése arról, ha az Iesus Christus igaz isten legyené? (Zvon: Post. I. 18). Itt egy olyan kérdés fordulhatna elő, hogy most városikban van német nagy erő (Thaly: Adal. I. 96).

félén-fordul: [se avertere; sich abwenden]. Az Jordan vize félén fordula (MA: Bibl. V. 53).

föl-fordul: **1)** evertor, sursum vertor MA. umgekehrt werden, unter und über sich gekehrt werden PPB. [umgestürzt werden]. Arezzal fölfordulok: supior C. Nagy dolog az, hog ez világ immár föl fordul (Deesi: Adag. 19). Ki-fútott és föl fordult kártyákkal játszadoni, se mulatság, so haszon (Fal: UE. 363). **2)** [fölfordul lóra: conscende in equum; zu pferde steigen]. Gyorsan ő jó lovokra fordulának, az ellenszégnek hamar arezal állnak (Tin. 308). Pázmány Péter lovára fel fordulván keményen szagodik (Lós: VetÉk. 18). Lován kapdos, hogy arra ismét föl-fordulhatna (Hall: III. 121). Jó lovára ő fölfordult (Thaly: VÉ. I. 78. Thaly: Adal. II. 148).

fölfordulás: inversio MA. das umkehren, die verdrehung PPB. A dolgoknak fölfordulások: *iniquitas rerum PPB.

fölfordult: [interversus; verkehrt]. Föl-fordult okoskodások: rationes *interversae PPBl.

fölfül-fordul: supervertoro se, fio superior altero Kr. [obsiegen]. Mikoron fük ezeket magokban fergatnac vegezetre az romaiknac szerenczeie fellyöl fordula: haec illis volventibus tandem vicit fortuna rei publicae (Deesi: SallJ. 29).

hátra-fordul: converto C. [sich umwenden]. Hátra fordwllyan, monda: conversus dixit (JordC. 406. KeszthC. 314).

Kynek ev labay hatra fordultanak vala (DomC. 162. Fél: Bibl. 14).

kerül-fordul: [versor; herumkommen]. Valamelyre került fordult, mindenit nagy jószágot birt (MA: SB. 41).

ki-fordul: 1) egredior, foras se recipere MA. hinausgehen, wieder hinauskehren PPB. [sich hinauswenden]. Elky fordola az zgethelewl: recedit (EhrC. 27). Az gyomrom megveszvin az hús és kenyér ugyan ki fordult az szájamból (MonIrók XV. 409). **2)** [everter; umgestürzt werden]. Az egy-házi gond viselés fundamentomból ki-fordult vala (Pázm: Préd. 78).

[Szólások]. Kifordultunk mindentinkből: *absunti sumus; minden jószágából ki-fordult: *eversus fortunis; mindenéből ki-fordult ember: homo *dissipatus, *diruptus homo PPB.

kifordulás: inversio, eversio MA. umkehrung, umwerfung PPB.

lő-fordul: 1) devolvor, desilio, deorsum se vertere MA. hinabgewälzet werden, sich abwärts kehren PPB. Lefordula: devertens NémGl. 116. (CsomaC. 30). **2)** [descendo; herunterkommen]. Mit ér, ha aszszonyom hat misét napjában hallgat, le is fordúl betegék házában (Orczy: KöltH. 191).

lőfordulás: devolutio MA. herabwälzung PPB.

még-fordul: 1) converter, convertere se C. sich umwenden, umgekehrt werden PPB. Karingóson meg-fordulni a lóval: equum in orbem *flectere PPB. Az németnek hátat adtak, meg nem fordult, csak lódult (Thaly: Adal. II. 338). **2)** [revertor; zurückkehren]. Fordollatok meg en leánim (BécsiC. 2. 3. 19. 62). Megfordulatoe tizzer inkab megkeresite ötet: decies tantum convertentes requiretis eum (108. MünehC. 17). **3)** [converter, respisco: sich bekehren]. Mongyauala: penitentzet tarzatek; mend elmenek vy felelmeben megfordolanac: conversi sunt (EhrC. 58. 59). Zent iustina azzon meg fordult cristusnak hytyre (CornC. 340). Azert ez eretnek cristushoz meg fordula (DomC. 302). Meg kel fordwhly ez hyttré (ÉrdyC. 169. KulesC. 11). **4)** [immutor; sich verändern]. Egembe megfordolt en bankodasom: pariter confurbata est ponitudo mea (BécsiC. 196). Meg fordolt te merged ees vygaztaltal engem (AporC. 139). Vay ki hamar meg fordul az szerencze: pro virgine cerva (Decsi: Adag. 243). Megfordula szivec az nép ellen: immutatum est eor eorum super populo (MA: Bibl. I. 61). A crisis, derék itéletnek napja a 14-én vagy 21-kén fordul meg (Fal: NU. 215). **5)** [versor; sich auflalten, irgendwo hinkommen]. Egy gonosz kívánság és gondolat se fordulny meg szivekben (Matkó: BCsák. 267). Verseket kellene tsinálnom, de semmiképen nem fordul-meg a fejemben (Hall: HHist. II. 306). Sok ellenség és pogányság fordulta meg egynehány izben Erdélyt (Thaly: TörtK. 31). Halhatta aszszonyosságod gyakrabban, hogy sok afféle gongolatok fordúlnak-meg szívünken (Fal: NE. 81). Ha egygyetske maga bibéjét fájdallya, már az egész nemzetségen megfordult a nyavalya (Fal: NA. 132). Nintsen reménységemen kívül, hogy hazánk dái erköltses kegyességgel ne vegyék ezt a könyvet és magokat véle ne mulassák, akkor leginkáb, mikor se más munka kezezen, se egyéb gond nem fordul meg sziveken (119). Nebéz próba-kövön fordul meg a szeretet, de ha megállya, élt kap (Fal: SzE. 537). **6)** [compensor; ersetzt werden]. A kölcsen adot feyszénc ió, ha ezac a nyele megfordul (Helt: Mes. 111). **7)** [vertor in aliqua re; von etwas abhengen]. Nagyhadakban-is kevesen harcolnak: azért az okos hadnagyok első útközetre leg-erőseb seregeket válogatnak, a kiken szeket megfordulni a győzedelem (Pázm: LuthV. 7). Huszt vára körül sok építés kelletven, annak nagyobb része mű rajtuk fordul meg (Mon-Okm. VII. 94). Indulattal és eszszel: e kettön, mint-egy anyyi sarkokon fordul meg minden tekkéletesség (Fal: UE. 363). Alkalmas mesterségen fordul meg a dolog, hogy edtet [a sym-

pathiát] ember szomszédgyában meg ismérhesse (390). A többi mások emberségén fordul meg, hogy hiven fileinkbe hordgyák [a hűreket]. (406).

[Szólások]. Theopompus Historicus, akarván sok dolgokat az bibliából könyvében írni, meg fordula esze (Pázm: Kal. 152). Megfordult a feie (Tel: Évang. I. 141).

mégfordulás: 1) conversus C. conversio, versura MA. umkehrung PPB. Immar a még fordolasnac vtan vetteten: jam in via revertendi posita (BécsiC. 1). A komédia avagy meglett dolgot szem eleiben mutató játék keresztül kasül egyben fűződözöt ezelekedetet mutat, de gyönyörű meg-fordulással avagy kedves véggel: sed cum jueunda catastrophe (Com: Jan. 211). **2)** [morum mutatio, ad verum deum conversio; bekehrung]. Gyarlo hyveknek meg fordulasok (ÉrsC. 217). Bevnesnek meg fordulasa (CornC. 197). Zent Pal meg fordulasa napja (DomC. 309). A meg fordulasban keresztölteteek Paalnak (ÉrdyC. 372. 671b).

mégfordulat: [morum mutatio, conversio; bekehrung]. S. Pal megfordolatta napja (Jan. 25. MűnchC. 1). Az ideglen nemzetnek megh fordulattya: conversio gentium (JordC. 759). Zent Pal apostelnak megh fordulattia napyanak epistolaya (ÉrdyC. 205).

mégfordult. Meg-fordult bor: vinum a calore *confusum PPB.

[öszve-fordul]

öszveforduló: [cohaerens, contextus; zusammenhängend]. Ezek egy-másboz költsönösen, és öszve forduleképpen vagyuk (GKak: Titk. 295).

térül-fordul: [circumeo; umhergehn, hin und hergehn]. Terrül, fordul, ualtig kerengi a dologt minden felől (Tel: Évang. I. 151). Ezek olly eszesek, mint a ki előtte tartya a tükört, és abban nézi motksóságát, de le nem törli; hanem térül fordul, és el felejtí, minémű ábrázattya látszott (Pázm: Préd. 461).

viszza-fordul: 1) revertor MA. zurückkehren PPB. Vissza nem forduló: irrevolutus C. Ismét viszza-fordúlnak mindenek: vicissim retro *commeanat omnia PPB. 5, 6 nap alatt viszza-fordulunk talám (RákGy: Lev. 191). **2)** evertor, pervertor MA. Visszafordúlva: perverse C. Szemfényvesztés csak Jóbnak szolgálattja, add kezembe, viszza fordul ó dolga (RMK. IV. 60). Az ó beteg testekben jó egességes lelkek lótt volna. De viszza fordult náloc az dolog. Az test meggyogyul, de az lélec meg vész (MA: Scult. 870).

viszzafordulás: perversitas C. [verkehrtheit]. Mely igen nagy vyzba fordulas (WeszpC. 47).

viszzafordult: perversus, praeposterus C. transversus MA. verkehr PPB. Visszafordultul: praepostere, perverse, perperam MA. Vyzzaa fordult nemzet: perversa generatio (JordC. 408. 557). Ziletese förtelmes vala, elete vizza fordult, halala vezódelme (DebrC. 58). Gonoz vyzza fordult emberek (CornC. 157). Mindenkoron a szenteknek maradéki leg gonosz tyranosocka es viszza fordultacka lóttenee (Helt: Bibl. IC2. jegyz.). Visza fordult természeteket igykezzinc meg valtoztatni (Born: Préd. 460). Viszza-fordult rendetlen böltsesség a meglótt tselekedet után eszeskedni: praepostera sapientia est post factum sapere (Com: Jan. 224). Az atyám viszzafordult és gonosz ifúságában: pater meus perversus et pravus fuit in juventute sua (Ily: Préd. I. 6). Visszafordult itéletet formáltak az isteni szentségről (575). Visszafordult kívánság: perversus appetitus (II. 64).

viszzafordultság: perversitas MA. [verkehrtheit]. E fabálual a bölcz meg akarta jelenteni az embereknek viszzafordultságokat (Helt: Mes. 191). Iay e nagy viszzafordultságnae (270. MA: Tan. Előb. 15).

Fordulás: 1) conversio C. versura MA. umkehrung, umwendung PPB. Eztendőnek fordulásanak előtű (RMNy. H.2). Pallagát bé-boronállya a barázdákön és fordulásokon: per líras et versuras (Com: Jan. 73). Sztójka Simonnak szép népe, valamelyfelé hallotta az ellenségnek fordulását, más felé ment, mint a ki vízben felfelé keresi abban holt, drezás feleségét (ErdTörtAd. IV.234). 2) [morum mutatio, conversio; bekehrung]. Kereztyensegre valo fordulás (ÉrdyC. 651). Meghala Tiberius esaszár, azonban hat esztendő vala szent Pál fordulása (RMK. IV.178). (Szent Pál) az sidosagban mondatot Saulnak es az megh teres fordulás vtan nevetthes el változtatta lenni (Komj: SzPál. 17). 3) [mutatio; veränderung]. Sz. Ambrus említi az Moyses veszejének kigyóvá fordulását (Pázm: Kal. 715).

szőm-fordulás: [aspectus; blick]. Az nagy mindenható egy szem fordulásból világot meg uézé (Zrínyi: ASyr. 19). Nem minden szem fordulásért keveri bősötletét társának (Fal: NE. 111).

Fordulat: 1) catastrophe MA. versura Kr. [drehung, wendung]. Ha ember minden bezedere es fordwlattara változk, nem mondatyk böllelnek (ÉrdyC. 517b). Kyhöz hasonlatosth mynd eztendő fordwlattában alygh találunk (523. 602). Tizen négy esztendő fordulatban vala [tizennegyedik esztendejében volt] (Hofgr. 256). 2) [mutatio; änderung]. Halalának dychősegre valo fordwlattya (ÉrdyC. 523). 3) [mutatio morum, conversio; bekehrung]. Ez Sawlos, kynek fordwlattyt ez may napon anya zent egyház yly (ÉrdyC. 205).

Forduló: conversus C. vertens, volubilis, versatilis MA. umkehrend, beweglich PPB

napra-forduló. Napra járó fi, napra forduló: *solaris herba PPL

Fordult: versus MA. umgekehrt, umgewendet PPB. Másfelé fordult homályos-beszéd: *intorta oratio PPBL

[Szólások]. Tsak nem panaszkodva tudálkoztak ezen a világnak fonákul-fordult folyásán (Pázm: Préd. 24). Fonákul fordult, és vissza járó képtelenség volna (Fal: UE. 366).

esze-fordult: mente captus, vesanus MA. der nicht bei sinnen ist, unsinnig PPB. Nem pápista, hanem esze-fordult bolond, aki ezeket valya (Pázm: LuthV. 27). Vallyon sült paraszt, vagy eszefordult nevet nem viselhe-e, a ki tsnyessab' köntösébe nem öltöznék, mikor királyt fogadgya? (Pázm: Préd. 84. 176). Mindezek esze-fordult kábolgyáskodások (Pázm: LuthV. 98. Pázm: Kal. 138). Esze fordult bolond (MA: Tan. 59. Derk: ŐÉlet. 74).

eszefordultság: [ineptiae; unsinn]. Ennce az eszefordultságnak, amyi szent írásbeli bizosságcé mondanak ellene (MA: Tan. 151).

feje-fordult: [vesanus; unsinnig]. Balgatagok, feje fordultak es eszelenek volnátok (Lép: PTük. I.19)

kedve-fordult: [iratus, stomachosus; unwillig]. Oly darabon, oly keményen, oly kedve fordultul mutattya magát (MA: Scult. 964).

FOROG: 1) [se versare, circumagor, rotor; sich drehen, kreisen]. Forog a malom: mola volvitur; die mühle geht PP. Meg-tsalhatatlan renndel forognak a tsillagok: incredibili *constantia sunt cursus stellarum PPBL. Imaçogod forogyon az isteni szeretetnek aiandokához (VitkC. 16). Az keeth kerek fel forogvan, az kethely kedghal ala foroglyan (DebrC. 549). (A keréknek) forgassa yllyen legyen, hogy kethely fel forogyon es kethely alla forogyon (Érsc. 508). Nem akartoc forgani a nyásba (Helt: Mes. 186). Az ördögök, kie az gonosz keausagoknac miatta hatalmat utenne ű ráitoc, mint a soc dongo legy, ugy forogtác fket (Tel: Evang. I.334). Forogtác miint az megehült holloc

(Dial. 175). Miint az aytó forog az ő sarkában, vgy az rest az ő ágyában: sicut ostium vertitur in cardine suo, ita piger in lectulo suo (Kár: Bibl. I.619). Mindenik malom három-három köre forgó (Gér: KárCs. IV.318). 2) [currit, accidit; seinen lauf haben, geschehen]. Mynt aal, mynt jaar es forogh ez vylagh (ÉrdyC. 524b). Hynsgos nyelkedet ty kewztetek ne forogyon (VirgC. 131). Ertem ili nagi haboru forogna (CsumaC. 25). Sz. Mihaly napian vizes időe forognac (Kal. 1582. Gv2). Mind az értelemre, s mind a tselekdésre-néző dolgokban sok bizonytalan visszálkodás forgott (Pázm: Préd. 383). A fő tető alatt lakic az ember elméjében forgó látás, belső nézés: sub vertice habitat phantasia (Com: Jan. 64). Az ide alá forgó dolgokat candido dearrálja (MonOkm. XIV.110). Mi látván az mi nemzetünknek veszedelmét forogni, az végetlen hadakozásból kijüni meg kell békélnünk (RákGy: Lev. 199). 3) versor C. MA. [sich irgendwo bewegen, befinden] beschäftigt sein PPB. Szűntelen a törvényháznál forogni: *habitaro in foro PPB. Az ellenseg ceyel nappal körválnak forogh (ÉrdyC. 554). Mikoron az magyaroknak beemenése után Scithiába, háromszaz esztendeig soc nenzetec egy más vtan forgottanac volna a birodalomba (Helt: Krón. 21). Esz az kiraly birodalomba három esztendeig [3 évig uralkodott] (Helt: Krón. 42). Halgattyaís az isten igéiet, ott forog az predikatiomis (Born: Préd. 410). Akar mely keuisse forgot legyenis valaki az theologiában (Mon: Apol. 301). Nevezöm az könnyvet életnek es igazságnak könnyvetnek, ez okaiert hogy chyak embörök életiben jár es forog [arról szól] (Frank: HasznK. 5). Meg tetzik, hogy az ő házát sem forozia sok ember, mert fel fogta az gyp (Deesi: Adag. 245). Maradéki, atya-fia, barátí, sereggel forognak elötte (Pázm: Préd. 24). Egyéb helyeken, az hól forgott vala: in reliquis locis ubi commoratus fuerat (MA: Bibl. I.275). Az szeméyec, kie az wr temetése könnyül forgottanac (MA: Scult. 461). Sok jövő-járók forognak ottan-ottan szegény fejünkön (Nyr. IX.29). Az oroszán kegyes szeretettel szereti azokat a kickek forog (ACsere: Enc. 204). A kivel forogsz, ahoz nyilván való légy: cum quo versaris, erga illum apertus sis (Com: Jan. 204). Zarándokszágh országában forognak (Mad: Evang. 182). Cobb ezintalankottatása s az tokay commendansnak alkalmatlankottatása már eő fil-séghe előtt forogh 1664 (FMagyMinerva. I.479). Masutt forgott, szűllyel bogarozott, túrje kárját (Hall: IIIst. II.306). Sok harczokon forgott (RákGy: Lev. 196). Bizonyágot tehetnek mellettünk forgó beesületos híveink (267). Anyai kegyességgel az eő igyeket kell forogyon (Csúzi: Sjp. 274). Az én Szeretsenemet [jó neve] 100 aranyon vettem Londriában, kilentz iskolákon forgott az országban, mikor íránkí, jó korán hátra hagygya a legsebeseb szeketöt is (Fal: NA. 122). A társalkodás belénk avattya azoknak eszét, erköltsét, indulatit, a kik közt forognak (Fal: UE. 421). A pogányok soba nem nyugottak, hanem tsak a város vételen forgottak (Kónyi: HRom. 158). 4) [positus sum, pendo; abhingen]. Az ő letek hatalmok ő magokon forog (Mel: SzJán. 443). Reputatióm s parolám forogván az Solari dolgában, voltam nem kiesiny elmébéli nyugtatatlansággal (Mon: Irók. XV.52).

[Szólások]. Abban forog űneki minden gondgya (MA: Bibl. V.6). Másban forog gondgya, s másra mutat kilső képpen (Fal: UE. 369). A felek együtt valának, újra forrott forgott a pör (Fal: TÉ. 767). Botsületben forogó, jó hírből forogó: homo *incolumi fama PPBL. Emlékezetében is forogok (Gér: KárCs. VI.360). Gyallázatban forog: infamia *notatus PPL. Háborúságban forgo hívec (Zvon: Post. I.882). Kik gonosz hírből, nevben forogyanak: qui infames essent (Ver: Verb. 193). A rozsz hír névben forogtúl meg őjjad magadat (Com: Jan. 206). Kérdésben forog ez a dolog: *controversia est de hac re; ez a dolog kérdésbe jó, tétetik, forog: hoc venit in *disquisitionem; a mi most kérdésben forog: quaestio quae nunc in *manibus est PPL. Kérdésben forgott:

(Kér: Préd. 2). Azon nyomoruságban forogni: eodem bibere poenlo (Deesi: Adag. 60). Perben forog: controversus PPB. Chac ezez forognac szá'dában (Mon: Apol. 288) Zent lakbanuk ev bezedy gyakorta ty zuotekben forogyon (VirgC. 140). Adnaia isten, hogy színelben is forgana (Tel: Fel. 7b). A mik szívébon forognak (Illy: Préd. I.294). Igy vagyon szóban forog Salmeron mondása (Czegl: Japh. 228). Vgy tetiz, hogy vgyan ezen vélekedésben forgot (Feszt: IgAny. 94). V é r b e n forognak szemei (Czeg: Japh. 247). Veszedelemben forog dolog: res *dubia PPB. Veszedelembe forog az mi igyűnc (Tel: Evang. I.25b. II.322b). El-űitetik magokkal, hogy bóldogul légyen dolguk, mikor szdrnyű veszedelemben forog lelkek (Fal: NA. 138). V é t e k b e n forgot (Feszt: *crimialis casus, criminale negotium PPL. Nem melyen, hanem chekelyen es chac a karaiian foroga dolognak a te penad (Tel: Fel. 188). Sokban tehetők volnánk, melyek még eddig nem forogtak kezűnkben, minthogy nem tűntek eszűnkbe; a ki azért reájok emlékeztet, szerencsénket, hasznunkat fizi (Fal: UE. 400—401). Veszni tért kis hazánk! forogsz mely sok koezkán, hányfelé vetett már a szerencse sarkán! (Gyöngy: MV.12). A világ fiai bánattya és siránkozása a világi kárvallások sarkán forog (Pázm: Préd. 611). Szem előtt forogok: obversor C. Szemeim előtt forognak: obversantur oculis v. ante oculos PPB. Az ű pírnságok immar ez vilagnak szeme előtt forog (Fél: Tan. 470). Szükség, hogy az keresztény embernek szeme előtt forogjanak az keresztény hitnek derék bizonyísi (Pázm: Kal. 40). 7 die sept. botorkázék csak obiter az filembe, hogy az titkon forgott tractában előforgott Báthori András dolga (ErdTörtAd. II.53).

el-forog: [praetereo, defino; verlaufen, vergehen]. El forgo napok (Komj: SzPál. 29). Esztendő elforgván (Káldi: Bibl. 274).

elő-forog: [occurro; vorkommen, begegnen]. Eszt az tanúságot igen iól meg tarcz, mert minden operatióban egy nehányszor elő forogli (Helt: Arithm. KS). Semni maid oly gyakran elő nem forog az szent írásban, mint az poenitentiaira idzés es intés (Lép: PTűk. I.325). Ez tanúság ezntánms elő forog (MA: Scult. 176). Melly tziekelec gyakran elő forognae (862). Miunden elő forgo ímepöl nap (904). Nem belső fitkos bót-ire, hanem külső kellő, tetsző színére nézve nyeri érdemét, akár mi elő-forgó állapot (Fal: UE. 415).

forogton-forog: [continue se versare; sich ohne unterlass drehen]. Mint egy kerek miundutalan forogton forog (Lép: PTűk. II.179).

fűreg-forog: [versor; sich hin und her drehen, sich herumtummeln]. A félelme meg főzic és meg emésztic az ű szűfűt; ha éyel a jó duhnán hál, nem allhattic, hanem ezac fűreg forog rayta (Helt: Mes. 161). Ti köztetek menyi fő, annyí itélet és szent írásbeli magyarázat fűreg-forog [igy] (Bál: CsIsk. 392).

fönn-forog: supersum, existo SI. [vor augen, vorhanden sein, obwalten, vorwalten]. Igen fönn forog szó: verba *exculcata; sok esztendőkéig fönn-forgott veszedekés: dissensio multis annis *exagitata PPB. A régi szentek is forognak fön előtted (Czegl: MM. 70). Az itt kinn fönnforog dolgokról búven írtam (MonOkm. VIII.194). Az ű homesterségében kezdetődék az femtorgó dolog (338). A hertzegek és fejedelmek mindenkor arra arányzanak, hogy fön forogjon a világ előtt méltóságok (Fal: UE. 366). A kiben más meg más tisztességes jószágok tet-szenek föl, arról állhatatosan fön forog a ditséret (396). Addig tudálljuk az embert, a míg fönn forog a meg nem foghatom (Fal: UE. 414). Ha fönforog a szabadság, szabad a szabadságról is beszélgetni (Fal: NE. 62). A kinek ditséretesen s jóbül fön-forog híre, bóldog ember (Fal: NE. 89). Angliában fön-forgó közmondás (Fal: NA. 123).

fönnforogás: [usus; mode]. Még a legfővebb tökéletességnek-is, tsak addig tart érdeme, fön-forogása, a míg meg nem unnya a szokás (Fal: UE. 375).

kering-forog: [circueo; umkreisen, umlauern]. A tú ellen-ségtök őrdög, miképen riuo oroszlián kering forog testoua (VitkC. 68).

körül-forog: ∞. Körül forogia vala: et circumibit in circuiu (Fél: Bibl. 61). Az őrdög az ti ellenségtök körűül forog, keresuen & kit be niellessen (Fél: Tan. 201). Giermeket eg fias komondor körül forogia (Kák: Ast. 4).

mög-forog: [coeo; beischlaf halten, sich begatten]. Hogy meg forogjanak a komondorok (ACsere: Enc. 277). Minekutánna a him vipera az ű nőstényével meg-forgott (Misk: VKert. 604. SzD: MVir. 93).

sűrög-forog: [nim'o ardore negotior; sich umtun, sich herumtummeln]. Az őrdög az isten népe között véghetetlen intselkedéssel sűrögforog (Misk: VKert. 250).

sürgés-forgás: [frequens commercium; reger verkehr]. A mely (testi okosság és bölcseség) ez világi sok ideig való társalkodó sürgés forgásból szerzetetik (Toln: Vigaszt. 268).

Forgandó: volubilis MA. leicht zu bewegen, beweglich PPB. Az ydő forgando (ÉrdyC. 19b).

Forgás: 1) versatio, conversatio MA. umwendung, verkehrung PPB. Gyors forgás: volubilitas C. A csillagoc forgásából jövendőlk: astrologus Com: Jan. 169. Az eghez zeker nég kerekeknek forgása myat vyseltetyk (JordC. 355). Eegnek for-gasat twdna (ÉrsC. 450). Az feenes napnak alaya ywt ew forgasa zerenat az holdnak homalios teste (ÉrdyC. 5). Meglátatta az csillagoknae forgását (Helt: Krón. 164). Nem változtattya el ember ew yo zandekaat mynden gondolatlyanak forgasaara (ÉrdyC. 517b). Zerenela forgasa (655). 2) [cursus temporis, delapsus; lauf der zeit, zeitalauf]. A krónikák időc forgásáról irt könyvek (JordC. 172). Mynden eeletenek forgasa (352). Az esztendőnek zamalasa es forgasa ez may napon kezdety el (ÉrdyC. 60b). Három száz esztendő forgásában lett dolgoc (Kár: Bibl. 1.331). Idő forgásában az esztendőc bē tőtenee (458). Lón pedig idő forgásában: et factum est post circulum dierum (MA: Bibl. I.245). Údő forgásában hol állapodnak meg, csak isten tudgya (Pázm: Kal. 351). Ezen tizen-bét esztendőc forgásában, sz. Péter mind Jerusalemban lakot (Pázm: LuthV. 9). Száz esztendőc forgásában alig látunk egy léte voltaképen való nagy vezért (Fal: UE. 469). 3) [actio; wandel, tätigkeit]. Érzenkesedőc forgasat buzgosagat erőssen megzoriócad (NagyszC. 85). Légy okos minden forgásodban (Kár: Bibl. I.481). 4) [usus, circulatio; öfteres vorkommen, umlauf]. Az deák szónak az magyar nyelvben való forgásának miatta (KCsipk: Woll. Előb. S). Minden jóban egyetértsetek, embereknék nyelvén gonozul való forgástól magokat oltalemazzátok (Radv: Csal. III.292).

ég-forgás, ég-forgása, égi-forgás: caeli motus, cursus caelestis MA. himmelslauf PPB. Nem tud az ég forgásához: *indocilis caeli; ég forgásának tudománya: astronomia PPB. Azon kere, hogy ewneky azth meg lelne, ha volna eeg for-gasatwl awaye ev termezeetektwl, bogy magzatoth nem byr-tanak (ÉrsC. 451). Eg forgasnac mesteri [astronomi] (Born: Préd. 9). Egi forgasnac mesteri (77).

éfgorgási. Éfgorgási tudomány: astrologia, astronomia MA. sternkunde PPB.

idő-forgás: [aetas, seculum; zeitalter]. Sokan lakták e világot, de nem minnyájan éltenek oly idő forgásban, ninéműt megérdemlettek volna (Fal: UE. 374. 477).

Forgat: 1) volvo, convolvo, voluto, roto C. verso MA. hin und her kehren, wälzen PPB. Forgatva: volutatim MA. For-

gassatok nagy kewekeket az wdwnak aytayara (JordC. 82). Feyeet zemyet teetowa forgathwan (ÉrdyC. 566). Nagy szeretetuel oluassak es kezokban forgattyak (Komj: SzPál. 15). Gusalint es orsot forgata inkap homem mint feguert (Szék: Krón. 35). Mi ellenseginek eles szablyakot teifne felett forgatnak (Born: Ének. 133). Fegyvert sem forgott [igy?] ellene (MonOkm. VI. 65). Kőnyvtskéit tisztán tartsa, illesse, forgassa (Com: Jan. 157). Bibliát forgasson [igy] (Fely: Dies. 12). A módi szokásokról írott könyveket nem forgattam (Fal: NE. 3). Ha előb a bor beszélet belőlök, most ugy tetszik valami gonosz kísértet forgatta nyelveket (Fal: NA. 122). (Vétek) a szemeket nem oda elő, a hová kellene, hanem ide oda a s amoda hátra forgatni (147). Ollón szítát forgat cathechismus helyet, hogy tegnapü almát fejtegesse (158). Faragják, és forgatták a menny-köt, bujtatták az ürdögöket hol egygyik hol másik szolgába (Fal: NU. 299). A bölts, ha hol valamit sajdít, annak fenekére száll, fel s alá forgattya (Fal: UE. 384). Nem a kintsért teszünk hadakozásokat, hanem a jó hírért forgatunk vasakat (Könyi: HRom. 113). **2)** [everto; nmstürzen, zerstören]. Ellene törekednek, és alattomban forgatták szerzettségét (Fal: BE. 578). **3)** traeto, pertracto C. [behandeln, handhaben, betreiben]. Azt forgatták, arról tanácskoznak: *agitant hoc PPB. Vagyuak nemely heleek az zenth Paal apostal leneleybe, eertelenre ygen nehezek, lyketh az gyarlo koor emberek forgatnak az ewnñ vesedelmekre (Komj: SzPál. 9). Az álnok felette ravaszúl forgat mindeneket (Com: Jan. 180). A kalmár kalmár marhát forgat (Com: Vest. 53). A dolgot mind azon vak próbákkal forgatták (Fal: UE. 435). Valami titkos vendég-szint kíván, melynek tekintetüre nézve el-hitesse magával a fel, hogy a mit forgatunk, az ő hasznára válik (439). **4)** [dictito; im munde führen]. Gyakor köszönetiben békeséguél egyebet nem forgatott szájában (Pázm: Préd. 564). Közöséges felelet azokra, a miket Balduinus a Kaluz másodlik könyve ellen forgat (Pázm: LuthV. 20). Azt forgattya B., hogy sz. Pál az ő leveleire jelt vetet (153). Nehezellek, ha mikor az predicationban ezac az Christust forgattya az tünéto (Zvon: Post. 1177). Mondotta, ő megtartja az ő adta hitűt, fogta az szakállát, öreg emberségit forgatván (Moulrók. XV.229). Semmi más ige nem forgattatik a világ iskolájában, mint elvészem, elvészéd (Jlly: Préd. 172). Igaz helyes ítéletét forgat földele (Fal: UE. 392). **5)** Elmémbe forgatom: reputo C. [bedenken, sinnen]. A rösset keresi es azon valo be járásnak szokását forgattya (Dial. 72). **6)** [verto, applico; wenden, anwenden]. Az bizonyságokat, minl reájok forgathattjuk az lutheristákra (Pázm: Kal. 364). Így mind rendel ide forgathattjuk azokat az bizonyságokat, melylyekkel az írásnak igaz magyarázását az anyszentegyházra mutatók (Pázm: Kal. 529). **7)** [forgatja magát: se gerere, agere; sich benehmen]. Cicero ez üdöbe forgatia magát nag diciziretel a romai tanacza (Szék: Krón. 72). Azt az ecclesiát, melyben mint kellyen magát forgatni Timotheusnak, fel-jegyzi (Pázm: Kal. 547). Érte ne heveskedgyél, akármely szemfényvesztő tündérséggel forgassa magát előtled a bösület: vaj ki hasznos leszke az a mostani világ oktanitotta örkölese (Fal: NE. 31). **8)** [urgeo, premo; bedrängen]. Minthogy pedig a vason nem volt fogantja, jó darabig forgatták egymást kemény tsapásokkal (Fal: TÉ. 637). Addig kerül bennünket ellenséguék, addig forgat, a míg az elevenre nem talá, az-az a mit legnehezebben érzünk (Fal: UE. 439). Addig forgatták, addig vñnak meg erszénnyével, a míg száj-táva ki adgya lelkét (Fal: NU. 262). **9)** agrum itero MA. den acker umdrehen oder zum zweitemal bauen PPB.

[Szólások]. Világnak mely részén forgatták a szelek? (GyöngyD: Char. 131). *Valamiben forgatni*. Elmémbe forgatom: reputo C. Mykoron ezeket forgatnaya eo elmembe zevnetlen (DomC. 202). Mykoron en ezth ygh forgattam volna elmembe (Komj: SzPál: 5). *Ez e ben forgatya* vala gyakorta (Margl. 46). Mikor az apostolok üdvezitönek feltünadását nuég

gyanában forgatták, Magdolna volt tanuja (Fal: NA. 153). *Ky wr istennek yowoltaat, zyleteseeit lelkeeben forgattya* (ÉrdyC. 35). *Zent zywoeben forgattya* es hannya vety vala (386). *E beszédeket forgattya* vala szüvébe: verba haec conferens in corde suo (Helt: UT. 07). *Valamit forgatni* Marsalk uram igen forgatá dolgát leányomnak (LevT. 11.49). Több dolgot forgattam a Kaluzban, melyeket nem szükség leirnom (Pázm: LuthV. 150). Fontos dolgokat forgattam s iüteltem (Könyi: HRom. 110). Tanácsit, es ezt őly igen forgattya (Göres: Mát. 54). Törte fejét, forgatta eszt (Fal: NU. 304). Fegyvert sem forgott [igy] ellene (MonOkm. VI.65). *Olly fogásokot forgat*, melyek úgy illenek a dologhoz, mint a bot a tegezhez (SzD: MVir. 21). *Abban forgatom minden gondomat*, hogy ezelekedgyem paranczolatidat (MA: Bibl. V.58). *Mert én tudom az ő gondolatyokat*, melyet mostis forgatnak: scio enim cogitationes ejus, quae facturus sit hodie (Helt: Bibl. I. bbbb4). *Nem helyes gondolatokat forgatnak* a más világról; talin azt vélik, hogy lelkek füstbe mégyen löltök után, s tsak úgy fűjják-bí, mint a barmok (Fal: NE. 76). *Kardot forgat* (Keesk: ÖtvM. 267). *Szintén ugy forgatta* az iro pennat, mint az pallost (Prág: Serk. 11). *Valaki perit jól forgató prókator*: *concinator causarum PPB. Vegyétek eszetekben prókatorok, kik az hamis pert is forgattjátok pénzért (RMK. IV.193). *Vki előtt dolgát agyálni, ügyét forgatni*: *adire ad causas orandas PPI. *Anyura gyűvkehti ne forgassak*, hogy pogán byrok eleybe menenek (Kom: SzPál. 118). *Oltalmaz es prokatorokodik, ígynyket forgattia* (Mel: SzJan. 350). *Elötte forgatni*. *Halalaa előtte forgassa* [szem előtt tartsa] (ÉrdyC. 524b). *Vegyék észre s forgassák előtök e két tökör-példát* (Fal: NE.54). *Szomünk előt forgassac* az szent Pal intését (Zvon: Post. 144).

el-forgat: perverto, pervoluto C. everto, inverto, roto MA. umkehren, umwenden wie ein rad PPB. *Forgassad el the zemyedet*: circumfer oculos (JordC. 107). *Az bezedniek el forgatot es ezwe elegitwth reude* (Komj: SzPál 37).

elforgatás: [distortio; verdrehung] *Ravasz az iol ki mondot szoknac el forgatásában* (Zvon: Post. 1576).

elő-forgat: retracto C. [öfter oder mehreres vöbringen, anführen, wiederholen]. *Ha mynden teremtetli allatoknak zertartassyt előve forgatmaam* (ÉrdyC. 115). *Meuee chodakat töt leegyen*, sok volna mynd előve forgatny (655b). *Megemlitem hegödömet*, néhai énekldésmet, szivem egész *étzaka ezt* mind előforgattya (MA: Bibl. V.36). *Mely dologról, minthogy ez-előt lövön szöllötünk*, nem szükség azont elő forgatni (Pázm: Kal. 584). *Sok-köppen menté magát*, alatsony állapotját, tudatlanságát, nyelvének rebegését mind elő-forgatá (Pázm: Préd. 1191). *Forgassunk elő az historiákat*, meg-találjuk (Zrinyi: Symb. 13).

föl-forgat: **1)** interverto C. perverto, everto MA. umkehren, zerstören, verderben PPB. *Felforgattatott*: supinatus C. *A te nagy felséges vötdoldal forgattad fel a te ellenkedeidet*: in multitudine gloriae tuae deposuisti adversarios tuos (Helt: Bibl. I.Ft3). *Azon esztendőben oly nagy viz völt oth*, és az Tyberis vgy ki árrat, hogy egy néhány várost fel forgatot (Cis. G3). *Az éppileteket fel-forgattya*; az fákat gyökereüstl ki-töri, és az terhes szekereket el-ontja (KNagysz. 1613. E4). *B. nem tud elő-nagyszokni hamis vallásának óltalmában*; hol egyzet mond, hol mást a mit egyszer tanit, azt meg fel-forgattya (Pázm: LuthV. 235). *Ha szavát meg nem másolhattya* nem lehetséges, hogy az ő tanitása magát fel forgassa (Pázm: Kal. 166). **2)** [verso librum; aufrollen, aufschlagen das buch]. *A Romában küldöt levelet forgasd fel* (Ker: Préd. 16).

ki-forgat: evolvero MA. herauswölzen, nuswickeln PPB

[Szólások]. *A gonosz pör ki-forgat értékünköl* (Fal: SzE. 525). *Az étekböl kifosztott s forgatott nemesség teljes gyalázat a mostani világ előtt* (Fal: NE. 24).

körül-forgat: circumverto, circumverso C. circumvolvo MA. herumwölzen, umwickeln PPB.

mög-forgat: 1) converso C. [verso librum; öfter umwenden, aufschlagen]. Tekints meg az könyvet, forgasd meg szívesen (Thaly: Adal. I.48). Hogy ha az egész evangéliumot megforgattuk (Ily: Préd. I.93). **2)** [considero: erwägen]. Forgasd meg gyakorta az te züednek reytekeben, mit monda az vr isten (VirgC. 132).

mögforgatás: [versio; das übersetzen]. A leveleknek megforgatására török deákunk nincs (Moulrók. VIII.201).

özve-forgat: [convolvo; zusammenfüllen?] Reczés rézzel vagy fával forgasd özve (Szakácsmest. 100).

vissza-forgat: [everto; umwenden, umkehren]. Mert azoc az okoc nem czac meg nem szüntence most, de vgan vizhais forgattatnanc (Zvon: Osiand. 110).

Forgatás: 1) versatio, volutatio, tractatio, pertractio C. volutatus MA. wölzung PPB. Szeme forgatása: *versatio oculi PPB. Iñu legényi forgatása a dolognak (Pataki: Reg. 145). Elmében való forgatás; magában való el-mondás (Com: Jan. 156). Végezven tanulásonat és elmiénnék forgatását, lábainat kezdem megindítani; nints is nagyobb gyönyörűségem a sétálásnál (Fal: TÉ. 771). **2)** iteratio agri MA. zweiter ackerban PPB.

fegyver-forgatás: [armorum exercitatio; die kumst mit gewehren umzugeln]. (Zvon: Post. I.491). A fegyverforgatásban nagyon előmentek és messze elhíresedtek (Fal: TÉ. 632).

Forgatdotal: verso C. MA

Forgaték: volumen [band]. A Valtzag Titkanak második volumenje, forgatékja (GKat: Válts. II. Cím.).

Forgatható: versabilis, versorius, versatilis; tractabilis C. versabilis MA. leicht umzuwenden PPB.

Forgató: versatilis. Forgató tör: gladius versatilis (JordC. 13).

pecsenye-forgató. Petsenye forgató, a ki maga meg-síti: ein bratenwender, bräter; un tournebroche KirBesz. 136.

Forgattyú: verticillum, verticulum SI. [drehling, kurbel]. A testnek ingatagságával járó játékban gyönyörködtem, mint a lapta, forgattyú [igy?], parittyá (Bethl: Élet. 168).

Forgó: 1) versatilis, volubilis C. beweglich PPB. Nap után forgó fő: heliotropium C. Pusztá malom hely, alat forgo: locus molendini deserti, subtus currentis (Ver: Verb. 215). Egyszermind kitérvén, mint forgó lab, örvény körösként ugy veszejtik (Thaly: Adal. II.279). A forgó eg a tsillagokkal, nappal, hódal el olvad, lelkednek nem lézen bántása (Fal: BE. 569). **2)** [vortex; wirbel, wasserstrudel; vö. Herman Ottó: Magyar Halászat Könyve 787]. Zenth Gergen az mvra forgoyan sok halath fogthanak (LevT. I.270). **3)** [cardo; tñrangel]. Palotára való ajtóra [csinál a remekelő lakatos] négy dupla pántot, és mindenik pánt forgójára söveg légyen forrasztva (1701. Nyr. XI.525). **4)** Forgó a süvegen: pilei crista versatilis SI. [federbusch.] 1 aranyozott huzárforgó (Radv: Csal. II.12). Egy forgóval, egy varrott lódinggal pipeskedni (Zrinyi: Symb. 26). Csanádi fia forgójához adtunk 40 [denárt] (MonTME. II.22). Szintay badnagy elvitt egy forgót, s igért érette két ökröt (RákF: Lev. I.248). Az udvari leveseknek csak forgója fémlik (Thaly: VÉ. II.66).

[Szólások]. Nem nézik borá valok a szolgálók, csak legyének szépek, sarkon forgók (Matkó: BCsák. 39b).

[Közmondások]. Forgó az szerents: fortuna aestuaris (Decsi: Adag. 221. MA).

Forgós: 1) [dispensator; verwalter?] Margita asszony monában Rác Péter forgósnak szállott, azt mondják heted magával,

két taraczk is vagon vele (LevT. II.52). **2)** [cardinibus munitus; mit angeln versehen]. Egy rostély, ha nyoltz az ága és forgós, 24 [denár] (TörtT. XVIII.271). **3)** [cristatus; mit einem federbusche versehen]. Én mind paripán jártam forgósnan, hol sas, hol daru-tollasan (Bethl: Élet. 365). A legények kalpagosok, forgósok (Haz. 1884. 301).

Forgód-ik: 1) [versor, circular; sich wenden, die runde machen]. Mendenévec zaiaban gaktorta forgodienala: per cunc-torium ora volitabat (BécsiC. 68). Ez keppen kel az gondolatodnak forgodni az the twynasagtyhoz (WeszC. 125). Gonoz gondolatok kewansaghok ő zyweeben forgodnak (ÉrsC. 533). Noe hogy szűletéc, ezer öttuen hat esztendő forgodéc (Valk: Gen. 4). A dolgok csak rész szerint forgódtak a gyűlés előtt (Nyr. XII.415). **2)** versor in opere MA. sich beschäftigen in einer sache PPB. Pattantyúsok csak kilencen valának, forgódának, jámboril szolgálának (Tin. 122). Hopmester forgódic, igen öklelnee (Gosárv: MagyB. C). Jó kedvel is forgódnak (LevT. II.37). Negyven napig az övéi közt forgódék (Tel: Evang. II.11). Mikor ök forgódnak Galilaeaban: conversantibus eis in Galilaea (Fél: Bibl. 29). Az régi katonac előbbi embersegekrül meg emlekezen kezdenec erősen forgodni az ellenség körül: comminus acriter instare (Decsi: SallC. 50). Bódogok, a kik te-körfüled forgódnak; áldottak, a kik néked szolgálának (191). Mindenkor ugy élyfünk, miüba valamely nevezetes fő ember szeme előtt forgódnánk (Pázm: Kal. 33). Lelkek üdvösségére szükséges dologban forgódtok, valalík a predikáló-székéből tanítotok (Pázm: Préd. b3). Ott esett bünye Ádám, ott forgódtott a kigyó (104). Ezek a királynak tanácsi követségekbén, és egyéb országos dolgokban forgódnak (Pázm: LuthV. 347). Mert, mikor ember halálos bünyben vagon, akár-mint forgódgyék egyéb aítatos cselekedetekben... (Pázm: Imáds. 52). Leshelyből az szegénre olákkodie, hogy azt megkaphassa, azon forgódic (MA: Bibl. V.6). Christus paranczol az halottnac, hogy felkellyen és forgódgyéc (MA: Scult. 893). A serényec, dieséretessen forgódott, erős gyors vitézec (Com: Jan. 152). Az apród eszteudóeben forgódó, tanuló gyermekek: tirunculi (Com: Jan. 156). Az anya-szent-egyzab amott meg-alázás, itt fel-magasztalás állapotjában forgódik (Mád: Evang. 187). Fel-puszdrázodva forgódik (Megy: 3Jaj. II.84). A németnek, magyarok! soha ne higjyetek — csak jól forgódtatok, csak emberkedjete (Thaly: Adal. II.207). Történetből osztán álomban merítile, hol tsalárd Kupido forgoda körüile (Könyi: HRom. 142).

Forgódás: 1) versatio MA. umwendung PPB **2)** occupatio, actio MA. beschäftigtig PPB. Hamarság, könnyen forgódás: agilitas PPB. Hallottatok az en regen valo nyaiassagomoth, forgodasomoth az sidesagba (Komj: SzPál. 253). Igyekeztek azon, hogy egybe hozzák az nap-keleti és nap-nyugati ecclésiát de az ő forgódásoknak kevés haszna leheté (Pázm: Kal. 678). Nám rettenetes volt Hector haragja, fõrgo szólnél sebessef forgódása (Huny: Troja. D).

Forgódatlan: [inexpertus; unerfahren]. Az dolgokat törvén tudó személyekkel, nem törvényben forgódatlanokkal ítültesse meg (ÉrdOrsz. II. 302)

Forgolód-ik (forgolódzik Fal: NA. 145): ago, illaboro, occupor, operor, versor in opere MA [um etwas beschäftigtig sein, sich bemühen]. Mellette fogolódem: assessor C. Az my drabantink ky aratokal, ky egmasnal kywvl forgolotak (RMNy. II.175). Lattam nemely egygyeweknek, kyk az udvarba forgolottanak, czuda keppen való erkölczkövket (Komj: SzPál. 5). Mikoron Sigmund király fel ment volna Németországba, és ot allá és fel forgolódéc (Helt: Krón. 76). Az mit Christus czelekedet abban io keduel forgolodot (Fél: Tan. 271). Erösen forgolódának ő véle az országért Israel ellen: adjuverunt eum contra Israel (MA: Bibl. I.369). Az predikatori rendben ezec forgolódtanac szeretettel állapotomnac jobbitásában (MA: Scult. 7). Davidis

mely igen forgolódott abban, hogy népe bű legyen (MNYil: Zsolt. 111). Azon forgolódni, hogy ezeknek praedáviva ne legyen, igen szükséges (Zvon: Post. II.206). A catechizálás kiváltképpen a gyengék körül forgolódik (Pós: Igazs. I.2). Addig forgolódik és emberkedék, hogy (Liszny: Krón. 162). Az istentelenek házai mellett forgolódnak: conversantur secus domos impiorum (Illy: Préd. I.190). Egy duma frissen forgolódzott a tüzben egész héten (Fal: NA. 145). Asszonyim, ha latrok vattok és szokott mesterséggel forgolódtok, sokra tszolódik a gonosz (179). Irigy szemek és fondorló nyelvek között forgolódunk (Fal: UE. 402). A thronus-székek körül forgolódunk (418).

Forgolódás: industria, occupatio, actio, versatio in opere MA. fleiss, beschäftigung PPB. Mellette forgolódás: associatio C. A beszédben való szorgalmatos forgolódás: *instantia orationis PPB. Hallottatok az en forgolódasomat: audistis conversationem meam (Fél: Bibl. II.68). Hadnagyomac jó forgolódását és gondviselését fellyebb magasztaltyalé (MA: Bibl. 261). Azok a pápák a sz. lélek által választattanak sz. Péter helyében pápaságra, a kik erő-hatalom, csalardság, őrlöngösség, híres kurvak forgolódások által és minden egyéb gonosz uton modon másztak be a pápai szekben (VárM: ÉgőSzöv. 89). Ne irigykedjél értvén másnak jó forgolódását és előmenetes érdemét (Fal: BE. 581). A lengeteg igyekezeteknek, és középszerű mérték után való forgolódásnak nintsen hangos hire (Fal: UE. 397).

Forgott: [versatus; erfahren, gewandt]. Hadakban forgott régi vitéz: veterani (Com: Jan. 146). A tekéletes élet sokakban látottá s forgottá teszi embert (Ázam: KT. 16). Sok harczokon forgott vitéz szereponok (Zrinyi: I.22). Kik a historiákban nem forgottak [igy] (Balog: Corn. 160). A forgott okos mind a százból (gondból) alig árta magát egybe (Fal: UE. 497). Bernárd tanult forgott ember volt a fűzes mesterségben (Fal: TÉ. 652).

Forogdogál: [se vorsare; sich fortwährend langsam drohen]. (ACsero: Enc. 102).

FORGÁCS (*fargác, fargác-hulladék* MA.): assula MA. rocisamentum PPB. span, brettlein PPB. Szőlő karó forgács: calumetum PPB. Forgácsolati: aliquam partem NémGl. 198. Egy arany láncz, kiben vagion hetuen niomo arany, forgács modra chinalti, hagiom nagyobbik mostoha fiamnak (Radv: Csal. III.161b). A mely forgács arany lánczot feleségemnek jegybe adtam volt, avval szabados legyen (Radv: Csal. III.344). A forgácsoc széllel repedvén hulván, vágot hulladékoc és forgácsoc (Com: Jan. 103). Aprólék fa, forgács (Alv: Post. I.475). Az koporsónak az feukire némolykor tetek gyalu alól kihullott forgácsot (Monlrok. XI. 401).

[Közmondások]. Az ki sokat furag sok forgácsot eyt: non est ejusdem et multa et opportuna dicere (Deesi: Adag. 17). Nem esik a forgács vágás nélkül (Kisv: Adag. 166). Nem esik a forgács vágás nélkül: non mozog a levél szél nélkül (SzD: MVir. 128).

gyalu-forgács: raptus runcinae PP. [hobelspan]

kénköves-forgács: *sulphuratum ramentum PPB. schweffelölzlein Kirbesz. 143.

FORINT (*forintokot* PeerC. 341. *forént* Fel: Fel. 150. Pethő: Krón. 168. *forynal* LevT. I.3. *forynra* 123): florenus Kr. [gulden]. Forint-pénz, melyet Florentzia varossa kezdott elsőben virág-tünnerrel vezetni: florenus PPB. Mely olezon adad a nagí dragalatos marhat, kyt, ha ezer forintos battal volna is, meg attak volna (VeszpC. 29). Zörze aranos kupakot, kiket forintokal [igy] bo tötte [olv. betölte] es ezöket aiandekon ougenának küldé (TihC. 308). Hazynkat negy zuz forintban bochwlték (RMNy. II.121). Vagyok ados Posonba az bolthos legynnek tyzen nyolez forynittal (235). Megölsöd azt, acki toluay, parazna, bár

czae eg forint árra marhat lopionis (Mel: Sám. 355). Hat-tan negh ezer forynoth aranyol, masfel ezer forynot apro penzol (Radv: Csal. II.3). Az ki akkor kisebbik atyámia maradna, három ezer forintot hagyjon annak, vagy anyi érö jöszágot (II.253). Marad meg száz kilentzuen kilentz forintot [igy] és nyöltzuan nyöltz pénz (Helt: Arithm. 8). A sárig arany másfel forintba láttam, hogy járt (ErdFörtAd. 192). Ha arányzák, hogy valóban miénké tehetik, adják oda ezt az kétezzer forintot (1331).

arany-forint: florenus aureus MA. aureus PPB. goldgulden PPB. Ezer arany forith awagy pénz (ÉrsC. 298). Aranyos orzeneve tellyos volt arny forynal es peenzel (ÉrdyC. 497. 314). Harom arany gywrem, kybe nynd haromba wagon tyzen harudfély arany forynth (RMNy. II.57). Ő magat ezer arany forynal meg aiandékoza, mindenie leányt is ezer ezer forynal (Helt: Krón. Elöb. 1). A soc draga kéucezet széllel takuriac vala, arany forynalok, ezüst oszporákat (Helt: Canc. 102. Pázm: Préd. 1165. Kr. Vajda: Kriszt. II.165. 389. Kr.).

bojlott-forint: 35 polturát értt; ez a számlálás nemo kezdődött 1694-ben, de 1695. cassáltott, l. Runy: Mon. I.125. 131. Kr.

magyar-forint: cruciferi 50 Kr. [ungarischer gulden, 50 kreuzer]. Harmintz magyar forint: mina argenti PPB. Valet mille nummos *sestertios: mintegy hetvenöt magyar forint PPB. Harminyt öt magyar forynot fel wettem 1544. (RMNy. II.56). Három száz magyar forintok aranyul és tallérul (LevT. II.314. Babocsei: Futa Tarczal. 46. Kr.)

némét-forint: florenus rhenensis, 60 kr. Kr. [rheinisher gulden]. Egy német-forintot adott az ebédért: drachmis *obsonatus est decem PPB. (Epistolae Archiepiscoporum e comitibus Szécsényi II.308. Kr.)

rénés-forint (*renis forint* LavT. I.222): florenus rhenensis, 60 kr. Kr. [rheinisher gulden]. Attak nekem hwozn negy renes forynoth o zerzes alath, hogj minden renes forynthra egy hetien wswrath tartozzam adny egy egy magyar fyllyerth (RMNy. II.57). Atum woth borbara aszszomak negven magyar forynoth, az lowasz mesterwelys küldöttem woth negven magyar forynoth N-nak; az teszen za renes forynoth (108). Rab atyánk fiának nyomoruságán megindulván, löttiink kezések száz rénes forintig ily conditio alatt: hogy ha ellábalna, azon summat ö kegyelme (Bessenyei Zsigmond) rajtuk megvehesse 1727 (Ügyvédek Lapja 1888. dec. 23).

Forintos: florenarius Kr. [gulden köstead, mit gulden]. Forintos bizonyás: Tenedius tibicen: (Deesi: Adag. 126). 70 forintos zsaesköpég (Bethl: Élet. 165).

FORMA: 1) forma MA. form, gestalt PPB. Tekergős forma: spirae; párna formájára való: pulvinatus; szőlő levél formájára való: pampinatus; tük formájára való: eucurbitinus; ürü formájára való: verveceus C. A tagokat formával megékesíteni: formam *inducere membris PPB. Emberi forma (DebrC. 98). Formáia ollen vala mint ég kerözt (RMNy. II.49). Mondolának formájára formáltott tálaezkác: scyphi instur nucis (MA: Bibl. I.72). A tudatlan ember esik formával különbözik a vadállattól (Illy: Préd. I.135). A gömböljog, és negyszögletű forma között különbség vagion (II.157). 2) figura C. figur, bild PPB. Formára metszett kő: *scetypa gemma PPB. Az gomboc meg ékesiteeter vala lilium formákkal (Kár: Bibl. I.308). Cherubim formákat czinály az kárpitokon (MA: Bibl. I.72). Minden képek és formak, olly meg hataroztattak es zünborlatlanok, hogy midőn egy állat-ot előleutenek, mast jelenno nem telétnék (Lép: P'Üik. III.203). 3) [exemplum; vorbild, [muster]. Vargák kaptájok, formájok: forma sutorum; forma, a melyben a süjtöt nyomják: formella. Az előnbe adatot forma szerént esküszöm: *juro jururandum conceptis verbis

PP. Hogy azon formán töl epeytenne hűtet, mynt latta vala: ut faceret illud secundum exemplar, quod viderat (JordC.731). Kyben (Máriában) meg neezhetytők es ysmerehetytők myndden lelky zepsoegnek es yozaghnak formayat es peldayait (ÉrdyC. 647). Lege forma, pelda az hnyoknek besedbe, nyuasiakodasba, sere- tedbe; exemplum esto fidelium in verbo, in conversatione, in caritate (Komj: SzPál. 375). Ny adyokat tymmagatokat ez yv- lagnak formayara, abrahazattyara: nolite conformari huic saeculo (89). Az gyergyatartót arra a formára és példára czinál- lyad, mely néked mutattatott: fac secundum exemplar, quod tibi monstratum est (MA: Bibl. I.72). Varrani való formák és missilisek (Radv: Csul. III.355b). 4) [modus; art und weise]. Erre a formára: ad hunc modum; olly formában: eo pacto. Szólásnak formája: loquendi *norma PPBl. Soha eg' miomon eg' formaba szaua nem iar (Mel: SzJán. 310). Mi formában légyen azon dolog nem tudhatjuk (LevT. II.343). Isten bizonyos formát, rendet és módot rendel, mellyec általa hadgya hogy a levi- tákat felszentelje (MA: Bibl. I.126). Főnnét való szollasnac formáival élne (Zvon: Post. I.399). A phrasesek, avagy szollas- nac formái (Com: Jan. 159). Hol egy s hol más részét kezdte járnai a lábomnak a egyene formába való fájdalom (MonIrók. XV.311). Az lábom egy formában van, megyen a rütság beléle, kérőt tartván benne az borbily (402). Illyen formában nem igen jól folynak a tsászár dolgai Olaszországban (Mik: TLev. 304). Arról gondolkodék, hogy mi formában távoztathatná el azt a házasságot (Mik: MulN. 289). Nema látá, mi formában lehetne az meg (222). Utra készülő formában kellett lenni (Bod: Lex. 71). A szállások formái, a mellyekkel élt, hathatósak voltanak (Bod: Pol. 112). 5) [ad formam factus; -gestaltig, -artig; formájú, -féle]. Apró köles-forma fakadékok: herpes; új forma szólás: *insolentia sermonis PPBl. Nem egzi volt inumár tené- ked efféle forma köntösöd (Bal: CsIsk. 112). Némelly házaknak falai nagy szép forma virágokkal rakattattak és borítottak meg (Szal: Krón. 202). Ragya forma eső is esett (MonIrók. XV.399). Genetség forma matéria jött belőlle (401). Egy küldött egy török- forma szerket és négy egyzéltebeli lovakat (KétMDipl. 144). A hodnak négy lábai vadnak, kettei lúd lába formák (Misk: VKert. 243). Kora-forma s reménytelen látogatás ez (Fal: NE. 1).

[Szólások]. Ollyan bőr ruha, a mellynek galléra két-felé ha- síva a hátán fetske-farka formálag le-bocsátatik (Bod: Pol. 5). Micsoda formálag érezné magát (Gvad: Hist. 19). Régi formán obsoletó C. Sok-formán: multiformiter MA. Őszi formán vagyok: autumn PPBl. Új formán: nove PP. Az ember olly czuda forman ki nem írhattya, az mellynél czuda modosban az mise ne szolgáltatné (MA: Scult. 853). Négy szegű formán volt éppit- tetve (MA: SB. 258). Midőn ezeltött egy ideig, az egyik külömb értelmű formán iratott evangéliomot tisztelték, akkor meg cha- lattak az hívek (Pázm: Kal. 349). Külömb és külömb formán libetünk (Bal: CsIsk. 14). Szolnac illyen formán (Zvon: Post. I.570). Igy jünnek a lölkök, és más ezer formán (Zrínyi. II.65). A mely aszsonyi állat az ő férjét valami forman meg kissebiti (Tyuk: Józsa. 156). Tudni egy kevesé a világ dolgát, ne tsak gondolom formán, hanem tettében is (Fal: UE. 483).

egy-forma: [uniformis, aequalis; gleichförmig, gleich]. Egy formák: sunt uno *exemplo; nints nagyobb egység az egy- forma erköltsnél: nihil est *copulatus, quam morum similitudo PPBl. Egyformán: uniformiter C. Az kúrtnek egy formán való hosszú zengése (MA: Bibl. I.66).

Formácska. Negy szögű formácska: tessella C.

[Szólások]. A bagolynek fülei körül valami szárnya formácska vagyon (Misk: VKert. 434).

Formaiképpen: [formaliter; formell]. Megbocsítaná a bűnököt formaiképpen (Illy: Préd. II.174).

Formaiság: [formalitas]. Az ember formaisága abban áll, hogy az isten kepe és hasonlatossága légyen néki (Illy: Préd. I.134).

Formájú: [formam habens, ad modum factus; -förmig, -artig]. Egy formájú: uniusmodi; két formájú: biförmis, bifor- matus; három formájú: triförmis; sok formájú: multiformis; füsű formájú: pectinatus; kés formájú: cultellatus C. Egy szörű formájú lovak: equi *gemelli PPBl. Úy formáú köntös: Thessa- lorum alae (Deesi: Adag. 18). Szép formájú és tekintető vala: pulera facie et decorus aspectu erat (MA: Bibl. I.36). Az istent ember formájúnak tartották (Matkó: BCsák. 40). Könyör- gés formájú kívánság (GKAT: Titk. 264). Igen kis formájú két ládicskák (MonIrók. VIII.45).

Formál: figuro, configuro, conformo, fingo C. formo, informo MA. gestalten, bilden, eine gestalt geben PPB. Formáltatott: fictus, conformatus C. Formála két értz oszlopokat: fuxit duas columnas aereas (Kár: Bibl. I.308). A hegyec kebeliben formáltatott zengő szó: resonans de altissimis montibus echo (647). Az isten lelke az mi szívünkben bitet formál (MA: Bibl. Előb. 2). Formált [festett] kép (MA: Scult. 1026). Czifrás és ékessen formált szókbá foglalná tanétását (Zvon: Post. I.10). Isten az embert mikoron formálá, férfiuvá s asszonná alkotá (KTör: Assz. 3). Igaz esztergárdban formáltatott syllogismus (Pós: Vetélk. 9). Formálljuk szája izint a syllogismust (Matkó: BCsák. 27). A végre rontatik meg hogj jobra formáltassék (Illy: Préd. I.38). Anyám méhében formáltattam testé (138). A bibor lenből formáltatik (560). Az értelem által az igik formáltatnak, és a kidondolások (II.466). A keresztény embernek az isteni aka- rathoz kel magát formálni (Illy: Préd. II. Tart. 3). Az isten más agyagból formálta a nemeseket, ugy báuván vélek, mint a kép-faragó valamelly oszloppal (Fal: NE. 64). Böltsesség formál tanítókat (Orczy: KöltSz. 206).

által-formál: [transformo; umwandeln]. Kegyetlen fene- vaddá általformálta magát (Illy: Préd. II.90).

el-formál: efformo, conformo MA. abbilden PPB. Az álcz mester elformállya azt circaloma, miud addig mignem emberi formára formállya (MA: Bibl. II.87). Könyű az fazek jartanak az sárt forgatni es azt el formálni (Szar: Cat. C4).

ki-formál: effugio C. effingo, efformo MA. bilden, entwer- fen PPB. Hasítva kiformál: intallo C. Az fát ki formállya, és emberi ábrázattal meg ékesíti: lignum figurat et assimilet ima- gini hominis (Kár: Bibl. I.643). Mint az pogányoc Jupitert szult- tác kiformálni, ugy írta ki egy képiró az Christust (MA: Scult. 400). Hogy jobban kiformálhatná az ő szavokat (Illy: Préd. II.91).

kiformálás: effectio, efformatio MA. formatio; abbildung PPB. Erkölcsnek és természetnek kiformálása: ethopoeia C.

még-formál: informo C. performo MA. eine form und gestalt ausmachen PPB. Magas hegyre hordozhattya (az ördög) ez világ országit és azoknac dicsőségit egy szempillantásban meg formálhattya és mutathattya (Zvon: Post. I.490).

mégformálás: informatio C. efformatio, conformatio MA. abbildung PPB. Az vass műnes az czinálendő állatnac meg formálására függettete az ő szemeit (Kár: Bibl. I.677).

Formálás: conformatio C. formatio, formatura, figuratio MA. formirung, gestaltung, bildung PPB. Az sátor formálása (MA: Bibl. I.72). Az ő buzgo imádsága magának az isteni aka- rattal örökös formálása (Illy: Préd. II.224).

Formáló: formator MA. formirer, bilder, gestalter PPB. Erkölcs-formáló: ethicus C. Kép faragó, formáló, valamit szerző: fietor PPBl. Az ur az te teremtdő és az te formálód (MA: Bibl. II.36).

péllda-formáló: proplastus MA. formschneider PPB.

Formálód-ik: [formor; sich bilden, entstehen]. Hogy felelem ne formálodgyék szivében (Nógr: IdvK. 313). A nemzeshéz járul az alkotás, mellyel a mag az élő testnek tagjaivá és szerveivé leszen és formálódik (ACSere: Enc. 141).

Formás: formalis PP. [formatus; gestaltet]. Utálatos ördögi formás öltözet (MA: SB. 233).

Formátlan: ineffigatus C. informis MA. ungestaltet PPB. Formátlan protestatíójokra az alfeleknek [alpiörösöknek] ezeket felelem (Nyr. XII.415).

FORR (*foras* DebiC. 119. *för* Gyöngy: KJ. 41): **1)** ferreo, sufferveo, bullio, inestno C. bullo MA. sieden, strudeln PPB. [gähren]. Igen forrok: efferveo; együtt forrok: conferveo C. Forró üst: fervens *ahemum; vinum *fervet: forr a bor PPB. Forró bor (WinklC. 132). Az hordo, kyben az forro bor wagon (ÉrsC. 261). Mykoron (a fenőzwrok) nagy bwzgosaggal forrana (ÉrdyC. 429). Az borok forrottanak, semmykeppen az borok zadaytt bo nem dwgazhathak (LevT. I.295). Forr és buzog (az étel. Com: Jan. 82). **2)** [redundo; wimmeln, sich drängen]. Gondold meg a te bermed valo vndolsagokat, kibe mint az nucec fornae (Born: Evang. III.33). Vannak boltos utczák, Cheapside egyiknek a neve a mellyben ugyan forr a nép (Fal: NU. 267). Az adós urak házánál nygau forr a ki és bé-járó ember; ki ki a magát keresi (282). Mindántalan háborgatja a mindenféle reá-forró vendég (300). **3)** [tumeo, moveor, ardeo; in gährung sein, gähren, arbeiten, tätig sein]. Mykoron az keresztzeneknek ovdvezések el nagyon forrana (CornC. 274). Szivemnek keserve, melly für a melyemben (Gyöngy: KJ. 41). Van szive, fejében forr az ész (Kónyi: HRom. 14).

[Szólások]. Ugyan rám forr az sok galiba egynehány helyről (LevT. II.254). Torkára forr néked elegyített bora (Kónyi: HRóm. 201).

égybe-forr: [conflor, conferruminor; verschmelzen, zusammengeführt werden]. Corinthisi ére nem egyéb, hanem mindenféléből az olvaszó kemencében egybeforrott lányszna (Fal: NU. 263).

föl-forr: **1)** efferveo, efferbeo, ebullo MA. inferbeo, infervesco PPB. aufwallen, aufsieden, strudeln PPB. Ismét felforok: refervesco C. A koporso teljes maunaul kyh mind ez ideig ugyan ottan forr felh (DebrC. 75). A folyó víz békákat forr fel: ebullit fluvius ranas (Helt: Bibl. Ee1). Kut, a ki fel forr (Born: Préd. 283). Az víz az izraelitáknac vátuna ment az föld alatt való erekben, homét nagy könnyen fel forrot (Kár: Bibl. I.140). A must fel-forja és ki-hánya, valami rütság a hordó fenekén találtaik (Pázm: Préd. 231). **2)** [effervesco; aufwallen, aufbrausen]. A gonosz akaróra fel-gorjed haragja, de nem forr fel, buzdul-ki a bosszú állásra: non efferveo in vindictam (Com: Jan. 98). Ezek a multságok igen sebesítik a fiatal dímákat, fajtalan képeket irnak elméjében; idővel fel-forvái a gerjedelmek, lesz kínok s gondok nagy-is miatta (Fal: NA. 157). Az öregség és a lehiült vér már nem indul a fiatalok felforrására (Fal: NU. 252). Fel forrott mérgegben (Fal: TE. 640). Ártanak mind amazok (indulatok), mind ezek (test nydvességi), mikor mód nélkül szaporodnak és fel-forruak (Fal: UE. I.121).

[Közmondások]. A kicsiny csupor esukhamar feltor (Kisv: Adag. 203). Az parányi csupor kicsiny tűznél feltorr (Ben: Rím. 174). Az vasarhelyi mesternek fel forra czuprotskája (Dáv: VDisp. 1.62).

ki-forr: **1)** ebullio, efferveo, effervesco, senturio C. wallen, sieden, dass es überläuft PPB. [hervorquellen]. Isten vala kytynkab zerefti, amewal ynkab meg haggya kesertetlmy, hogy az temptacioniak fizekekabm ky foryon, tyztwlyon myndden bynnek tanyteeka (ÉrdyC. 573). Az Vizszolya folyó viz melet, mely az

lengyel nagy hegyekből ki for (Helt: Krón. 1). Hagyd ki forrai a kut feieket, hogy vízec folnac a hegyec kezét (Helt: Zsolt. 208). Ki forro forras (Born: Préd. 283). A kőszal, kiből csuroglogal, sőt ki buzog, bevelkedve ki forr a Christus (Lép: PTük. I.163). A föld gyomrából ki forró folyamok (Fal: UE. 367). **2)** [exundo, abunde producer; hervorwimmeln]. Az ev mellybevl fergeknek sokasaga ki for vala (DomC. 88). A vízec foryanak ki chuzo maszo eleuen allatokat: producant aquae reptile animae viventis (Helt: Bibl. I. A2). **3)** [effervesco; aufwallen, aufbrausen]. Utólyára ki for bosszija, fúija a sok szítok átkot, öl, vág, gyilkoskodik (Fal: SzE. 534). Ez istentelen mondásokban minden egy-pár bőtfübl ugyan ki-forr a telylyes átok (Fal: NE. 18). Az ember-szóllás a szivünkben foganzik-meg leg elsőben, az után a nyelvünkben for-ki (99).

[Közmondások]. A szegénynek még a tsuprából is kiforr (SzD: MVir. 125).

kiforrás: [scaturigo; quelle]. A Tanaus folyó vizről, mellynek eredeti és ki forrása vagyon a Riphei nagy hegyekből (Helt: Krón. 1).

még-forr: **1)** conferveo MA. sieden, heiss werden, kochen PPB. Meg-várják, hogy jól megpohadjon a hordóban, vagy meg-forjon: sinitur *fermentari in dolio PPB. A must, minek utána meg-tisztult és meg forrott, bomec moundie (Com: Jan. 84). **2)** [tumeo, moveri coepi; in gährung geraten]. Ez a liga megforra, és tovább való respiriumra Báthori G.-nak csak jó szó sem adaték (Monlrok VIII.65).

öszve-forr: conferruminor Kr. [conjungor; zusammengeführt werden, sich verbinden]. A sokszor felkapott, megerősödtet rossz szokás öszveforr esontunkkal s mintegy megtestül velünk (Fal: NE. 49). Mikor az öszveforrott barátságos szeretet ketté szakasztja az isteni szeretetnek arany láncát, nem jó (Fal: NU. 307).

Forrad: coalesco, concreso Sl. [gelötet werden, verwachsen] Az bün belene forrad (Boru: Préd. 228).

be-forrad: [ad cicatricem venio; vernarben, verwachsen] Meg-nyilatkozattak, ismét megjultak, bé forradot seibeim (Pázm: Imáds. 470).

égybe-forrad: coaleo MA. zusammenwachsen PPB. Egybeforradott: coalitus MA. zusammengewachsen PPB. Leghottan egybe forradanak hű czontyay es talpay: illico solidatae sunt plantae ipsius ac malleoli (JordC. 714. ÉrdyC. 322b).

föl-forrad: [ebullio; aufsieden, aufkochen]. Fel-forradok valami kevéssé: subferveo PPB. Luszsz szennél föld meg, farradgyon [igy] fel (Mel: Herb. 106). Hagya az fizekakat fel-forradni (MA: Bibl. III.123). A haragban szivünk-körül megmelegszik a vér, az epe meg-mozdul és fel-forradván, elsőben megtelik sár-vizzel a gyomor (Pázm: Préd. 500).

ki-forrad: effervesco MA. aufsieden PPB. [übersprudeln, entsprudeln]. Melegseg erween meg az fazekekbol ees ky fwt es ky forrad (a víz, ÉrdyC. 420b).

még-forrad: **1)** [conferruminor, coalesco; zusammengeführt werden, verschmelzen]. Az vorez rezet rikd az vasa, jó sebes szében fujad mindaddig, míg megolvad az íz rajta, megforrad jól erőssen (Keesk: ÖtM. 305). **2)** Megforrad a seb: cicatrix *coit PPB. [vernarben].

öszve-forrad: **1)** [conferruminor, coalesco; zusammengeführt werden, verschmelzen]. Mint az vas az sárral öszve nem forradhat, azképpen ez ország egység nem lehet (RMK. II.102). Nagy tudatlansággal öszveforrad esztelenség azt mondani (SzD: MVir. 133). **2)** coaleo, coalesco C. MA. [cicatricem duco; vernarben, verwachsen]. Az lábomon lévő sebescko annyira szivódott, hogy az tlastroim alatt is öszve forradott s bé állott (Monlrok XV.421).

Forradás: **1**) [fervor; das sieden]. Mihelyt felelészted csak egy forradásig (Szakácsm. 28). **2**) coagulatio PPB.

Forradék: scaturigo, fonticulus MA. quelle, brunnenquelle PPB.

[Forradoz]

mög-forradoz: fremo [aufbrausen, ergrimmen]. Megforradozoz zelletében (fremuit spiritu) es meghaboreita ő magat (MünchC. 194).

Forral: **1**) fervefacio C. MA. siedend oder heiss machen PPB. Jöve ég azzoember draga forralt uardos alabastrom kenettel (DöbC. 444). Czuporkaha kenetet forralnac (Born: Préd. 393). Az egyenletlenség forralt olyan luggott, melytől végre soknak tüle jajra zúgott (Gyöngy: MV. 1). Cnemon bélt emek melege forrallya (GyöngyD: Char. 87). Mérget forraltál, kit fel is adtál (Thaly: Adal. I.2). Hallatnak némelykor gonosz akarattal származott, méregben forralt maradozó tréfák is (Fal: UE. 385). Le ül, és nagy mérget forralja magában (Orezy: KültH. 117). **2**) [coquo, molior, machinor; brühen, ausbrühen] Valamit forralnak: *alunt aliquid monstri; forralt latorság: meditatum et *cogitatum scelus; valami gonoszt fundálni, forralni; *struere aliquid; gonoszt forralni szívében; male corde *consultare; együtt forralták: consiliorum *socius PPI. Csak kevesen voltak, az kik ezt forralak s formálak sőt csak egydül Melanchton írta és óltalmazta (Pázm: Kal. 326). Segítették az Interim nevű könyvet forralni, csinálni (MA: Scult. 233). Practicákat forral (MA: SB. 119). Practicát forral ellened (Thaly: Adal. I.288). Irigykedik, mind azon epét és keserűséget forral (Fal: BE. 581).

[Szólások]. Azt hallom, hogy Sassinhan consilium leszen, personalis és Gabriel deák, Megyery, Edenffy lesznek ott: vélem, hogy ellenem kígyó követ forralnak (LevT. II.42). Ugy is meg-tetzik, mi forrallya máját (GyöngyD: Char. 181).

föl-forral: **1**) defervefacio C. infervefacio MA. sieden oder sehr heiss machen PPB. **2**) [agito, fluctuare facio; in wallung bringen]. Az czet hal fel forrallya az mély vizet (Kár: Bibl. I.538).

mög-forral: suffervefacio C. [absieden].

Forrás: **1**) fervor MA. das sieden, strudeln PPB. Forrástul megállni: defervere, defervescere C. Ha az forro víztől el szítod a tüzet, forrásától megál (Vás: CanCat. 105). Friss forrásu vér (Zrínyi. I.124). **2**) scatebra, scaturigo C. fons; wasserquelle PPB. Vas-üző viz, forrás: ferruginei saporis fons; viz forrását kereső: indagator aquarum PPB. Keserő forrasoc: fontes amari (BécsiC. 18). Meg aza ő verence forrasa: siccatus est fons sanguinis ejus (MünchC. 79). A hegy alatt égi igen joh forras vala (DebrC. 119). Ennyi külső belső inségek, ennyi bánatos nyavalyák forrásinak nintsen-e orvossága (Pázm: Préd. 622). Egy mély völgyben van ezen hely, de szép csorgók, források beune (MonIrók. XXIII.32). Szemeim úntalan forrású vizek (Zrínyi: ASyr. 14). Nisd meg Biblis két szemeimnek forrását (304). Adgy az én szemeimnek könyhullatásoknak forrását (Derk: ŐÉlet. 69). **3**) [flatura aeris; metallguss?]. A cétal husainak részei egy mast erik, es mint ég forrás es öntés merő az ő teste; mint az also malom kú ollian forrásos, es erős: membra carniū ejus cohaerentia sibi; cor ejus indurabitur tanquam lapis (Mel: Jób. 101).

kút-forrás: scaturigo, fons Nom. 2 417. [quelle]. (Zrínyi: II.38).

orvosságos-forrás: [fons medicae salubritatis; heilquelle] Őt mérföldnyire vagyon innét egy orvosságos forrás, a mi hertzeink beteges lévén, az apja oda kivitte, hogy a forrásból igyék és meggyógyuljon (Mik: TörlL. 236).

viz-forrás: [fons; wasserquelle]. (Born: Préd. 401).

Forrási: fontalis, fontanus MA. aus dem brunnen, brunnen-PPB.

Forrásocska: fonticulus C. brümlin PPB.

Forrásos: **1**) scaturiginosus [C. MA. quolligt, voll quellen PPB. **2**] [flaturae aeris similis; wie aus metall gegossen?] A cétal husainak részei egy mast erik, es mint ég forrás es öntés merő az ő teste; mint az also malom kú ollian forrásos es erős (Mel: Jób. 101).

Forraszt: **1**) [bullire facio; sieden machen, in wallung bringen]. Kezdee az ew attya ees az zent yzneck ew fyleyt kylenb kylenb ayandekokkal es ygeretekkel forraztani (ÉrdyC. 199). Cristus zeretetynek langha zyweet leelkeet forraztya vala (167). Mercurius forrazto szeleket indeit (KBártfa 1583. D1). **2**) ferrumino C. löten, aulöten, zusammenlöten PPB. Póris, melyyel az ötvösök forrasztanak: chrysocolla PPB. Egy szót forraszta ittis az sz. Pál irásához (Pázm: Kal. 295). Nem külső, hanem hazánkbeli ellenségről beszéllek, ezek forrasztanak lántzokat, hogy megszorítsák lelkünk-isméretit (Fal: NA: 124).

egybe-forraszt: [ferrumino, conjungo; zusammenlöten, vereinen]. Ez (a vendégség) édesíti egymáshoz a szomszédságot, ez köti össze a szíveket, ez foglalja és forrasztja egybe a felebaráti szeretetet (Fal: NU. 307).

egybeforrasztás: ferruminatio PP.

föl-forraszt: fervefacio C. [aufkochen, aufwallen machen]. Felforrasztotta szavok bennem a vért (Gvad: FNöt. 20).

mög-forraszt: **1**) fervefacio PP. [sieden machen]. Egí üst olait meg forraztatum (DebrC. 185). **2**) agglutinatio aurum; megforrasztani a vasat: glutinare ferrum PPB. [zusammenlöten]. Midőn megforraztatnacuula (confurentur), sem erzikuala [az érc istenek] (BécsiC. 112). **3**) [ad cicatricem duco; vernarben machen]. A niirha meg-forrasztja a sebet: myrrha glutinat vulnus PPB. Ha az czerfa nyers leuelet a sebre tészed, megforrasztja (Mel: Herb. 15).

öszve-forraszt: **1**) combino C. conferrumino MA. ferrumino; schmelzen, zusammenlöten PPB. **2**) [ad cicatricem duco; vernarben machen]. Vizi moh, melly a tsontokat öszve-forrasztja: conferva PPB. Sebet öszve forrasztani, vér állatni felette igen hasznos (az esztrag orru fu, Mel: Herb. 162).

Forrasztás: ferruminatio C. MA. lötung, zusammenlötung PPB. Arany-forrasztás: ferrumen in auro PPB. Lakatjártó tartozik csinálni egy kengyel vasat, egy rézforrasztás nélkül boszogánt (Nyr. XI.523).

Forratlan: [quod non fervuit; ungegohren]. Akár izetlen légyen, mint a forratlan must, akár kedves légyen, mint a jó bor, jó neven vegyük és a mi urunktól: mert a mi most izetlen, jövendőben az örök életre felforr bennünk mint a szép forrás (Hall: HHist. II.35). Forratlan must (Lippai: PKert. II.117. Kr).

Forrdogái: leni bullitione bullie Kr. [sachte sprudeln]. Az szep forrast houa inkább merie, annal szepben fordogal (Born: Préd. 552).

Forró: **1**) aestuosus, fervidus, fervens C. siedend heiss, sehr heiss PPB. Forrón: ferventer, fervide C. hitzig PPB. Keenkevel forro to: stagnum ignis et sulfuris (JordC. 924). Forron (246). Sem thüz, sem forro viz (DebrC. 167). Forro kaad feredő (ÉrdyC. 551). A forró vizet tsupporral hordván (Misk: VKert. 226). Forró nyavalyában holt meg 1761. (Haz. I.382). A hideg öszség és a forró vér nem férnek össze (Fal: NU. 253). Bármely forró párlug ugy nem éget (Gvad: Lev. 41). **2**) [aestuans, strepens; brausend]. A tengernek monda: halgass, ne zuj, és mindgyárt nagy tsendesség lén a forró tengeren (Pázm: Préd. 281). **3**) [ardens, zelosus; heiss, inbrünstig, eifrig]. Forrón: brünstiglich, sehr heftig PP. Ázik a város, úgy mondád, sira-

ommal és aggódik forró főháskodással (Fal: TÉ. 649). Forró köszök (Fal: BE. 611). Még a forró szerelem-is hűl, ha a felek közül egyikének esendőben legyen (Fal: UE. 428). **1)** [fórvor, aestus; lütze, glut, brunst]. A kinn már rajta a pestis, annak a vére forróba legyen (PP: PaxC. 315). Nyúghatatlan-kodik szíve forrójában (Gyöngy: KJ. 26). Amazt az irégyység forroja emésztí (Csúzi: Síp. 421). Hogy ha a nagy heves kezdetek már imjengy tétovázának, mi lesz belőle, mikor meghűl forrója (Fal: UE. 1.195). Óhajtok igen keservesen, lévén gyenge szívem melyemben sebesen, melynek forrójában minden tagom lankad (PhilF. 5).

[Szólások]. Lészen forród az igazságtól, csak állásd, ha meg koppadész (Bal: CsIsk. 36). Forródt önteni alája, borsot törni orrába, tornít részelní orra alá, ezettel lebütteni (SzD: MVir. 337. 20). Régi ravasz alájuk tézsi, önti a forródt a nem okossáknak: astu imponit incautis (Com: Jan. 225). Magad alá öntöd a forródt (Matkó: BCsák. 177). Kerüli a forródt (Fal: Jegyz. 925). Tanúly többet Matkó, hogy magad forródjával ne koppasztsad magadat (Illyef: BCsTomp. 129).

Forróság: fervor PP. [lütze, brunst]. Zynek aytlatos forrosagaval megli emléközhessem (ÉrsC. 39). Bwvasagunak forrasagat [sic] meg oltya (538). Forrósággal gyötíri (a betegség, Nyr. XII.13).

Forróságos: valde fervidus, nimis aestuosus Kr. [heftig, inbrünstig]. Az ember maga magának se adgyon mindent kezére, némelly buzgó s forróságos kivágyásiban önnön kedvét szegedellye (Fal: UE. 382).

Forróz: ferventi aqua elio Kassai: Szókönyv. mit heissen wasser ansbrennen Adami: Spr.

lő-forróz: [aqua ferventi perfundo; abbrühen]. A keserő füvet luggal forrózák le (Kisv: Adag. 156).

még-forróz: ∞ A mely ebet megli forróznak, az hidegl viztül-is fél (RendÉL. B6).

Forróz-ik: aestuo SI. [wallen, heftig entbrannt sein, fiebern]. Tudom, hogy eléggé forrózik ettől az fejed (Zvon: PázmP. 214). Nagy forrózó hidegletlés (Pázm: PaxC.² 156). Egész teste forrózik (256).

Forrózás: [aestus, febris ardor; fieberlütze]. Igézeti forrózás (PP: PaxC. 324). Forrózás vesztegeti a betegot (PP: PaxC.² 241). Forrózással és elme-busúlással legyen (156).

Forróztat: [aestuaré facio; in wallung bringen, erhitzen, fiebern machen, schütteln]. A hidegletlés étel után leg-inkább forróztatya az embert (PP: PaxC. 120).

FORSPONT: [jumentu; vorsepan]. (Thaly: VÉ. II.380). Kapitány hajatott forspont szekereket, a melyek Budára felvígék ezeket (Gvad: RP. 88).

FORTÉLY (*fortély* Zvon: PázmP. Címl. *fortellos* Szeg: Aqu. 70. *fortily* MonIrók. III.74. *fortiloztatok* Fél: Bibl. 90): machinatus, technae MA. ein künstlicher und listiger anschlag PPB. [vorteil, finte]. Hadi okos fortély: stratagemata MAI. Hadi okosság, fortély: stratagema Ver: Verb. Szót. 29. (Helt: Krón. 149). Vgjan ezen teerek forteltul felven, akybe ereolkeodel nyuket egypty (RMNy. II.38). Gondolván, hogy magának előmenetet megszerezni ilyen fortélyal (MonIrók. III.74). Markali gondolkodik vala, micsoda fortelt tetelne (SalMark. 31). Attul tart, hogy fortély ne essék rajta (MonOkm. XIX.271). Fortélyokat, áhnoe fogásokat talál (MA: Scult. 19). Praktika, áhnoe fortély (996). Csintalan fortély es hazug czigansagy (Zvon: PázmP. Címl.). Hadi okos fortélyokkal élni: stratagematibus uti (Com: Jan. 117). Fortélyt fognak, ha különben hozzá nem férnek (Megy: 6Jaj. 19). Értem célját, o fortélyát (Amade: Vers. 17).

[Szólások]. Székely fortély: Thracium commentum (Deesi: Adag. 73); Megaricum machinamentum (104). Székely fortély: ulyssenum commentum (153). Hogy ellenségünk állapattját kitanulhassuk; hogy gondviselatlenségünk miatt fortélyt rajtunk ne ejtsenek (Hall: III. list. III.28). A kósség ioszagat ponz nekül veszed el, hamissan, fortelt fogsz hozzá (Mel. Sám. 353). Fortélyt fognak, ha különben hozzá nem férnek (Megy: 6Jaj. 19).

szalonna-fortély: [?]. Az budai salétromos csausznak a szalonna fortélyért fizettünk 97 ft. 50 d. (MonTME. I.127).

Fortélyos: machinosus MA. künstlich und listig, zum betrug gerichtet PPB. [pfiffig, schlau]. Praktikus, mesterséges: machinosus PPB. Fortélyos practica (MA: Tan. 1183). Fortélyos és szűlő lő (Alv: Post. I.162). Partélos vizsgálások [szigorú vizsgálatok, iskolában] (Szeg: Aqu. 70).

Fortélyoskod-ik: machinor, aliquem dolo circumvenio MA. eine list anrichten, hintergehen PPB. Székelyesködni, fortélyoskodni: siculicare (Deesi: Adag. 214).

Fortélyoskodás: [machinatio; kniffe, listige anschläge]. (Matkó: BCsák. 11. Illy: Préd. II.64).

Fortélyosság: machinositas MA. die kunst, listige anschläge zu geben PPB. Fortélyossággal: arto Pelagusa MA. mit betrug und falschheit PPB.

Fortélyoz: machinor, aliquem dolo circumvenio MA. [listig vorgehen, zu übervertellen suchen]. Ados tíz forentommal, forteloz, de hamissan (RMNy. II.94). Senkit ne fortélyoztatok: nemini calunniam facias (Fél: Bibl. 90). Ha helyén hagyják ezeket, mit fortélyoznak tehát, mielő ezekért minket rágalmaznak (Pázm: Kal. 175). Fortélyozó tanács (Poln: Vignasz. 36). Azokkal a miert veszekedel és fortélyos [igy?] velek, oka mi legyen nyilván legyen (MonTME. IV.22).

még-fortélyoz: ∞ Megfortélyozzák, terhelik a szegénységet (MA: SB. 106. MA: Tan. 1174).

Fortélyozás: cavillatio, sycophantia MA. betrug PPB. Megsajdíták, hogy ez így lévén, könnyen nyaka szakad az ő fortélyozásolnak (Pázm: Kal. 432). Sok fortélyozási után előle el szidogattya (Bartha: Krón. 50).

FORTI: [?]. Ez fele értetlen forthy embernek paraszt szítka (Zvon: PázmP. 65). Mit itelhet ember ez fele nyalus forty hadari czielezapasiból (287).

FORTYAN: **1)** [ferveo, efferveresco; sieden, brennen, aufbrausen]. Azon kimondhatatlan fortyanó nyári nagy lévségben a kegyetlen tűznek elhatalmazott ereje a szép templomokra is elhátván (Rumy: Mon. I.53). Buza szerelemben torkig fortiant (Bal: CsIsk. 112). Ha az dagálytól és ellenünk való fortyant gyűlölségtől meg tisztuló színel olvasod te ezeket (471). **2)** crepo, crepito, rumpor MA. plätzen PPB. Amyira fuvalkodnak, hogy tsak nem fortyanak (Fal: NA. 181). Bátor fortyanjon a a sok áttokkal, egy pénzcséskjét sem szőlithatja vissza (Fal: NU. 262). Ezeket olvasván, tsak nem fortyant mérgében (Fal: SzE. 654). **3)** singultio MA. schluchzen PPB. [V8. FORR].

el-fortyan: [efferveresco; aufbrausen]. El fortyana a lelkem (Bethl: Élet. II.19).

főlfortyan: ∞ Kik vagy egy görbe szóra mindgyárt fölfortyantok (Csúzi: Síp. 116). Felfortyant ellenek mérgében (Gyöngy: Char. 58). (Az aszsonyok) ha meg-sáiditják, hogy meg-tsallattaták, tengeri bábnak merülnek, és tsak nem fölfortyanak mérgekben (Fal: NE. 19).

főlfortyanás: [excaescentia; das aufbrausen]. Haragra való fölfortyanás (GKat: Váls. 1941).

még-fortyan: **1)** [efferveresco; aufbrausen]. Boszszában meg fortyana s meg dermedo Sölymán [Szolímán], látván hogy meg-

esőkönt szerencsége (Pázm: Kal. 441). **2**) [?] Egy igaz baráttya sem volt, megh-fortyant mindenek gyűlölségében (RendÉl. B6).

FOS: foria C. durchlauf, durchbruch, dümmer kot PPB. Kin a *fos vagyon: foriolus PP.

FOS-ik: forio, foria ejicio MA. den urat des leibes von sich lassen PPB. Fosó helyec: foricac (Com: Jan. 124). Ténta fosó sépia nevíu hal (Misk: VKert. 521). A gólya a toronyban mégyen, ódalba fossa s ott hagyja (Thaly: Adal. I 80).

ki-fos: ∞ A varas béka az ő mérgét nagy messzre ki-fossa (Misk: VKert. 262).

még-fos: conforio PP. mit kot besudlen PPB.

Fosábos. A ki fosik, fosos, fosábos: foriolus PPI.

Fosos: foriolus MA. der den durchlauf hat PPB. Gonoszúl kel az fosos kuruák mia vezned (FortSzer. I). Te ochman, rut, fosos kurua, mit mondhatnal, ha senkinek semmit nem vétetem (SalMark. 20). Ő fosos, dohos, iprikáló, ganéjos nevezetekkel felel (Pós: GBot. 82).

FOSZL-ik: atteror, detoror, dissolvor, laceror Kr. [sich fasnern, sich schleissen, sich auftrennen]. A miut kopik, foszlik a kötös, úgy kopik milik az adósság (Fal: NU. 283).

el-foszlik: ∞ Meg sem harmath, sem essew nom erthe (a paizsokat) es imar az beór egynehany helen mynth egy ta-nyerny zele el fozloth rolok (RMNy. III70).

föl-foszlik: ∞ Köröm mellett bőr fel-foszlása, szálkázása: reduviae PPBl.

Foszlás: spolia [beute]. Čak alig grýtetheténec be az Assio-roknae fozlási (BécsiC. 44).

Fozlat: spolia. Ő fozlatit elozfa (MűnehC. 136). Őrflök en te bezededin, mikent ki lelt sok fozlatot (AporC. 98. 15). A tenyeren száraz lábbal, által hozott gazdagsággal, Egyiptus fozlattyával (Elm. H).

FOSZT: nudo, orbo, spolio MA. [deglubo]; berauben, entblößen PPB. Tollat fosztani: federn schleissen Adami: Spr. 193. Senkyt törweennel kyl ne őlneenek, se foztananak (ÉrdyC. 349). De kik másét lopják, kborolják 's fosztják, nagy szükséget szenvednek (Ben: Ritm.² 215). Nem tudja, ha éle, vagy éltét fosztotta az ellenség (Kónyi: IIRom. 157). Bár édes atyádat lassankint fosztottad, szép keresmenyedet velem fosztoztat (Gvad: RP. 66).

alá-foszt: [cutem detrabo; abschälen]. Mesd meg fejénél az angullát és az bőret foszd alá (Radv: Csal. III38).

dűl-foszt: [spolio, popular; plündern]. Dulo foszto nep: spoliatores Ver: Verb. 27. Monda a nemes ember: Meg elégőnem feleséggemmel egy feredő kaddal, minek valo egy egész to? Felele az hispian: Minek a to? Meg az is kichin immar. Mert ennyi sok vrakat, nemesseket, kegyetleneket, verszopokat, dulo-fosztokat hordottam bele (Helt: Mes. 464). Dűlnak fosznak (Decsi: Adag. 225). Látod ama feslett ifiát, ama dűlő fosztó gonosz embert, hogy büntetését nem vézi vétkeinek (Pázm: Préd. 28).

el-foszt: [eripio; entreissen, rauben]. Az embereknek munkayt es iozagat elragadozatok es el fozzatok (VirgC. 47). Vala my yozagunk wolt, mynd el veszy, el foztyta tewlwnk (ÉrdyC. 389). Sok kincset elfosztanak, népit vágják halálra (Tin. 209). Arany kupankot, lantzunkat, nasfankot, gyűrnőköt bonezogunkat lator szolgaine, szomszedaine varunkal egyetemben elfoztattyac (Born: Evang. IV.310). El fosztotta az más ember marháát: nudavit panperes (Kár: Bibl. I524). A melly marháát attol el fosztott (Zvon: Post. I516). Ajándékít tőlök elfosztvwn (Ker: Préd. 51). Az ur vatsorájából a bort elfosztják (604).

elfosztás. Eldulás, elfosztás, elkoborlas: azotus (MA: Bibl. I. Magy. 1).

föl-foszt: discooperio, denudo, retego MA. [auftrennen].

ki-foszt: [exuo; entblößen, expulndern]. Kifoztottam magamat: exui me (BécsiC. 107). Jhr[usa]In foziad ki to magadat: exue te (108). Wrasagol ky foztaak (ÉrdyC. 525). Az értékből kifosztott s forgatott nemesség teljes gyalázat a mostani világ előtt (Fal: NE. 24).

lő-foszt: ∞ Ellenségünk le-fosztotta erejéből (Csúzi: Tromb. 128).

még-foszt: spolio, expolio, despolio, dispolio, privo, exuo C. oxpilo MA. berauben, plündern, benebmen PPB. Szépségétől megfosztom, virágától megfosztom: defloro C. Valakit életétől megfosztani: *exheredem aliquem vitae suae facere: kőfalától megfosztottat városok: oppida *eruta muris PPBl. Megfosztó: spoliator PP. Tarsisnac menden fiyrt mégfozta: praedavit omnes filios Tharsis (BécsiC. 13). Meg fozta ő minden gazdagsagokat: praedavit omnem locpletionem eorum (uo.). Megfozta hoga: depraedatum reliquit (NémGl. 120). Embőr meg fozta az bodogoknac dícesegetől (VitkC. 69). Meg fozta az thű testő-tőket az ő keuasagatol (DebrC. 98). Az korokat megh fozam az zent gonastul (ThC. 336). Meg fozta az zemenek vilagosagatwl touab harom extendevel (DomC. 158). Embőri segedemtől meg valec fozta az (NagyszC. 104). Yghen el zegeenyettewnk es myndden yotwl meg fozattwnk (ÉrdyC. 88). Ha zent egyhazat meg fozt (612). Embery dycheeretneel kyl [dicsértől] meg fozta az (632b). Te zent fa walwad agaydbol meg fozta az (ÉrsC. 48). Meg fozta az én gyermekintől: absque liberis me esse fecistis (Helt: Bibl. I. x2). Nagy kart teszen a keresztényeknek, meg fosztan őket az irasnac igaz értelmétől (I. c3). Miért fozta meg az kősséget az bibliānac olvasásától? (MA: Bibl. Előb. 3). Eljővéne hogy megfosztaná az ből testeket (MA: Bibl. I.276). Az tiz király meg fosztya és hamuvá tézi a várost (Pázm: Kal. 663). Meg-fosztotta, és fel-prédálta minden ellenségét (Pázm: Préd. 111). Nem szabad az egyik oltárt megfosztani, hogy a másikat felékesithessük (Nyr. XIV. 665). Ne nehesztellyűc, ha mikor az szükség kívánnya, marhántul magunkat meg fosztanunc (Zvon: Post. I15). Emec az szentsegne reszesülesefél meg nem fozta az (Zvon: Osiaud. 135).

mégfosztás: spoliatio, privatio, expulatio, dispoliabulum C. beraubung, plünderung PPB. Negyed dolog ez az ew testy vylagosaganak megh fozta [megvakulása] (ÉrdyC. 374b). Oh őrdmőkne el veztese, o minden vizagztalásoknak megfozta (NagyszC. 55). A lágység (lenitudo) az igaz haragtól való megfosztattatás (ACsere: Bölcs. 116).

nyűz-foszt: [spolio, exuo; plündern]. Zegeenyőket nyuznak fosznak (ÉrdyC. 26). Zolgayt nyuzta, foztozta (79). Másik tisztá a jó pásztornak, hogy ne éheztesse, felettéb' ne fázassza, ne nyüzsa-foszsa a juhokat (Pázm: Préd. 1100). Usura nélkül eszi kenyérét; ez illy kenyér sokkal job izű, hogy nem az nyuzott foszott (MA: Scult. 79). Az mit hamissan egyebeken vont, nyuzott foszott (804). Nyuzo foszto, kborlo: praedo (Ver: Verb. 21). Uton-álló nyuzo foszto emberek (Rim: Ének. 412). Mit itil a ragadozásról, nyüzás-fosztásról, szegény emberek vére szopásról? (Pázm: Préd. 19). Innen vagynak a sok számtalan nyüzó fosztó tisztak, a kik a szegénységet nyüzni, búzni meg nem szűnnek, mint a Faraho fartaói, míg magok is el nem vesznek, meg-nem halnak (Bod: Pol. 111).

Fosztás: populatio C. spoliatio MA. compilatio; beraubung PPB. [das plündern]. Foztasra: ad depredandum NémGl. 140. Vr megmeneti a puztolatot az erőssön es a foztast (depopulationem) a hatalmasra hozia (BécsiC. 222. JordC. 260). Kereszténységtelen fosztás (MA SB. 120).

Fosztatlan: inspoliatus C. MA. unberaubt PPB.

Fosztó: spoliator, populator, expilator C. räuber, plünderer PPB. Briccius foztlow familiaris? 1409. (Nyr. VI.36). Legem en payzom bekesegees menden en ellensegymnek, lathatandoknak es nem lathatandoknak ellene, foztoknak ölöknök ellene (PuerC. 259). A szegzőknök atfa nem voltal, de incab foztoya (NádC. 521). Sokaknak romlására tétetet ez, a kinek neve rontó, fosztó; de sokaknak fel-kölésére-is (Pázm: Préd. 143).

Égyház-fosztó: spoliator ecclesiae Kr. [tempelräuber] (Pázm. Kal. 1766. 76. Kr.).

templom-fosztó: ∞ (Pázm: Préd. 1168. Kr.).

[Fosztogat]

el-fosztogat: [spolio; wiederholt plündern]. Iarunk kelwnk atyankfiainak lozogat el foztogatvan (VirgC. 49).

Fosztott: spoliatus MA. heraubet PPB. Fosztott marha: spoliun, praeda MA. raub, beute, geplündertes gut PPB. Meg-föltöszü az mi házainkat fosztot marhákkal: implebimus domos nostras spoliis (MA: Bibl. 1.551).

[Fosztoz-ik, fosztóz-ik]

föl-fosztozik, föl-fosztózik: discooperior, demdor parte inferiori MA. aufgedeckt werden, am untern teil entblösset werden PPB. Felfosztozot, mint szünte valami bolond szokott felfosztózni: nudatus est, quasi si nudetur unus de scurris (MA: Bibl. 1.252).

[Fosztozód-ik]

föl-fosztozódik: ∞ Mikol monda: Melly dichőséges volt ma az izrael királya, föl-fosztozódván az ő szolgáinak szolgálói előtt, és meg-mezátelemlült, a mint meg-mezátelemlül-egy a csufok-közzül (Káldi: Bibl. 271. Csuzi: Tromb. 504. Kr.).

FOSZTÁN, FOSZLÁN, FOSZTÁNY, FOSZ-LÁNY: 1) exomis PP. leibroek ohne ärmel Adámi: Spr. Fosztány, újatlan köntös: exomis PPI. Császár királinak küldte vont aran fosztánt, az Pertuínak es aranyas fosztánt küldte (Tin. 23). Az sok drága kincset széllel takarják, posztokat, drágákat, gazdag fosztányokat (64. 125). A Christus foszlama Rómában (mutogattatik, Czegl: Dag. 29). Az kamuka foszlánt hagyom Lázár Istvánnak (SzékOld. II.85). Katonáknak foszlányt vöttünk (Monte. I.318). Az atlász fosztánakat, esemeletet kiküldöm az társzekerem (V.105). Dolmány alá való bagazia fosztán (TörtF. XVIII.216). Narancs szín tafota, és más atlácz hosszú török foszlány, pamttal béllét (MonIrók. XXIV.142). Bokáig van hosszú atlácz foszlányának (Gyöngy: KJ. 112). 2) [serica; seidenstoff]. Vettem föl egy veres foszlán atlácz dolmányt (Erd-TörtAd. IV.41. VectTrans. 9. 11).

I. FŐ (f-ül GuaryC. 35. *see* ember LevT. 1.61. 266. *fenkynth* Komj: SzPál. 97. 99. 145. *femet*, *fetec* MünchC. 125. 32. *femet* DöbrC. 46. Szék: Zsolt. 21. *fetek* Sylv: IT. 1117. *fédet* 10. *fem* Heyd: PCF. *török fei* Zrinyi. I.65. *fej* helet Com: Orb. 35. *tök fejfel* Orcey: KöltH. 56. *fiualj*, *fiualy* Radv: Csál. II.85. *fiv* ok GKat: Tük. 9. *fivök* SzCsene: Conf. 107. *fü* RMNy. II. 40. 15. Matkó: BCsák. 61. sat. *füenly* Nád: Kort. 278): 1) caput, calva C. haupt, kopf PPB. Kinek feje elnehezodik: gravedinosus C. Vala ew feye aranyozot (EhrC. 125). Fejence üstök: coma capitis ejus (BécsiC. 38). Te vag az aran fő: tu es caput aureum (123). Pá fetecene menden fürti meg zamaltattac (MünchC. 32). Olajal en fomet meg nem követöl (125). Isten meg zegi ő ellenseginek feiseket (AporC. 16). Az elonen fetül el zacadot tag meg hot (GuaryC. 35) Foye le haytuan bočata ki lelket (VitkC. 72). El borotvallya fejét (JordC. 130). Lata hw napat vezteg fokwen, fuyet faydalvan: vidit soerum ejus jacentem et fabricantem (376). Zvkseg volna ev haytuy el

beretualny ev feyerevl (DomC. 174). Ez eneklees fraternek fyleben es feyben zevnetlen valanak (252). Zent feyedet en öleme meg nyugosad (ThewrC. 284). Myndenyknök keraly korona feyeben (ÉrdyC. 511b). Az tessel az few oegyetembe temeteseeek el (521). Foycet zemyet teotowa forgatbvan (566). Fewel intettenek: moverunt caput (KulcsC. 40). Az fem medves wala (Heyd: PCF. 60). Kend meg kenetuel az te fédet: unge caput tuum Sylv: UT. I.10). Feieteknek haia száli: vestri capilli capitis (102). A fő föieteken [gy] valo hayszadoc (Helt: VigK. 25). Losonezi fejét vagy magát előlme neköm iktassad (Tin: 77). Giermee Syriaba elefant fülnek szöletec (Szék: Krón. 57). Nám olyan az feidöl mint az erdő: multam silvam gestas (Deesi: Adag. 220). A hól az fő meg vez, tagokis meg vezuel ott: piscis magnum a capite foetet (279). Koppja-wason mindeniknek török fei rá ütve vagyon (Zrinyi. 1.65). Hól a fő el esik jaj ott a tagoknak (Matkó: BCsák. 61). Fejét meg-loditván, semmit sem felele (Czegl: Dag. Előb. 31). Bibirkálj már a fejedben (Czegl: MM. 143). Meg-rögzött, örökedet főnce fáj-dalma (Com: Jan. 56). Főnce nátha miatt való nehezülése (Com: Vest. 131). Az ő fejét a Péter ölében hajtá, és kezdő alumia (Tess: SzMag. D8). Verseket kellene tsimálnom, de semmiképen nem fordúl-meg a fejemben (Hall: HHist. II.306). Angyali koronád, ki feylett fejedbenn, második Józsefnek nyombassnik fejedbenn (Orcey: KöltSz. 238). A frantzia udvari leányzó építi fejét a gazd'asszonynak (Fal: NU. 149). 2) [vita; leben]. Se eskozzél te fedre (MünchC. 22) Se temen feyedre ne eskvgyel: neque per caput tuum juaveris (JordC. 368). Adasseok kegyelem feyednek (CornC. 1). Nagyban iar dolgom, feiem, ioszagom vesztebe (Born: Préd. 410). Feied vezét keresed: in Cationum tendis (Deesi: Adag. 243). És valaki zászlóját elhagyja, fejét veszesse el őrette (MomTME. III.52). A király ki-hirdette, hogy a kit a leány meg-työzne futissal, ez fejevel fizetne (Hall: HHist. II.100). 3) [pro nomine personali, homo; mensch, person]. Minden fütöl szedett pénz: stips C. Egy-egy főre, személyre: in capita; főre, házra vetett adó: *exactio capitum, ostiorum PPB. Hoj ongetteseeek malazh te feyednek (ÉrsC. 226). Bynes feyewknök ilvesszegere (ÉrdyC. 505b). Nem tudom, mit tegyec, feyemet kire byzzam (Hoigr. 257). Felséged gondolya föl meg hól hiuet, tőle marat en vén öznegy feyemet (Göres: Mátv. 22). Számlllyatoc meg minden férfiat az ő feice szerint (MA: Bibl. I.117). Szállichon szerenche minden veszedel-met en ifjú fejemre (Zrinyi. I.157). Maga két száz feyel palotából jön-ki (28). Chak az te fejed legyen ógessegben (Zrinyi: ASyr. 101). Azok uermet astak viteszy fejemnek (BáthBöcs. 2). Néha-néha vigasztalni méltóztassék szomorú feyemet; végezvél levelemet, ajánlván kegyelmedben feyemet (Fgyvelő 1880. IX. 151). 4) [mens, intellectus, ingenium; sin, verstand, vernunft]. Gajdult fő: subebrius, mens vacillans; eszölösség, főnek meg-hülése: delirium PPB. Az rézösgég főnce meg haboroxytois (GuaryC. 5). A hgoec az ő feyence elbuldulusane alyttvac vala ezt (TelC. 137) Minden vez-delmek chak twnek fél emel-kelesobwl lvtelk (VirgC. 95). Boros főuel (Mon: Apol. 142). Ehez chac egy kukot sem ertesz, mert nem feidhez valo (342). Az szölec nyughatatlan fejök, haborgoc (Pécsi: Szfzk. A21) Emberi fő-öl gondiöl (Zvon: Post. 1.906). A Luther és Calvinus értelme magok feje alkotmánya (Pázm: Préd. 397). Meg átkaldott fő, ki a Vulgatát Hieronymus'nak állattya (Czegl: MM. 223). Feiünknek meg bodettatasa (Láp: FTük. 27). Nem valami értel-mes főuel irott fontos tudomány (Bal: CsIsk. 140). Ha valamely jo indulat öklök fejekben (Megy: Bayle. 16). 5) [racemus, spica, paniculus; traube, ähre, kolben]. *Egy fő len: manipulus lini facti PP. Parahjomena. Hoj az purazt ember zewlowya beuen teremne ees tellyes few zewlewket hozza (Pesti: Fab. 87). Leuel-ében az víz meg áll, a tőncec olyan a feie mint egy eszet (Mel: Herb. 43). Erős malva rosa, mint az kendörnek olyan bútos az fői es magna (BaytheA: FivK. 94). A veteményes magok kalászokat avagy fejeket hoznak (Com: Jan. 26) Némely-

nek (gabonának) a fej helet vagyon bírkéjék (patenicula, kölllein), a mely a szemeket magában foglalja ugy mint: a zab, kőles, hajdina (Com: Orb. 35). Az olasz káposzta főben mégyen (Lipp: PKert. II.121) Egy fő vörös hagyma (Szakácsmest. 22).

6) [caput rerum exanimatum; oberster teil lebloser gegenstände]. Oszlop feje: epistylum C. Oszlop feje: epistylum, ágas pótza; knopf oder krone auf eine säule PPBl. Orso fejére függesztő hőmpőly, kivel az orsó inkáb pördül: spondylus MA. Kikötő helynek feje: cornu portus PPl. Arukfee [helynév] 1055. Azofev 1158. Aszoufēo 1211. (Jerney). Vallis, quae Vlnozowfey nuncupatur 1257. (Knausz). Ayfey [hegy Abaujban] 1255. (Jerney). Terra in Thoufū 1209. (VReg. 1). Az vitezők az tör feyewel ytyk vala őteth (WinklC. 201). Parthadonnek chathyath ees feyeth neky tharthany ad (PoerC. 3). Egy ezüst aranyas sarkanthw fyw (RMXy. II.199). Arany gywrwt zomanczos feywel feketuel (Radv: Csal. II.94). Mennyetec el az utának fejéire: ite ad exitus viarum (MA: Bibl. IV.23). Az szogeknek feje hozatska volt (Gyarm: Fel. 274) Keze-fejei tsádjókból ki-mozdulnak (GKat. Vált. II.454). **7)** [pars antica; vorderteil]. Zent Dumancos evle ez apatnak agyanak feyehoz es az ev tarsa labahoz (DomC. 170). Agyának fejere bírúla: conversus est ad lectuli caput (MA: Bibl. I.45). **8)** [fons; quelle]. Ad caput voraginis quod dicitur Churchufen 1086. (Wenzel. I.31). Ad pratum Sedfen nuncupatum 1292. (X.94) Fluvius Isuafev 1272. (ZichyC. L30). Fluvius vkrufen 1319. (164.) Egy kis eszög patak egy völgyben vala, vitez viznek fejét keresi vala (RMK. IV.123). Az vér foliásos aszszoni állat Jezus ruháát illete és azonnal meg szárada az vérnek feié (Kár: Bibl. III.36). Azonnal megszárada az aszszoni állatnak vér folyásának feje (MA: Scnl. 1017). Ugy hogy az folyóviz négy folyo viznek lenne feje: ut fluvius iste esset caput quatuor fluviorum (MA: Bibl. I.3). Az őrvényeknek fejei: fontes abyssi (7). **9)** [initium, principium; anfang, quelle]. Neuet meg ielente verseknek feieben (Kák: Ast. 12). Akármellyik eselekedetnek feje maga az elme Illy: Préd. I.585). A ki rosszat mond, töb rossz mondásnak a feje (Fal: UE. 481). Avval kérkedik, mintha ő volna feje-oka, néked pedig semmi részed azokban (441). Magammal vagyon méltó közöm és pöröm, magam vagyok mind ezeknek feje és oka (Fal: TÉ. 703). **10)** [summa, essentia; hauptsache, wesen]. Ez a feje a dolognak: hoc *caput est PPBl. Az melleket monduk, ez az feje, hog: eorum, quae dicimus, haec summa est (Sylv: UT. II.105). Ez vtolso feie minden tanusaginknac (Born: Préd. 456). Ez feie keresünknek (Born: Evang. III.373). Innét azért meg-tettzik, mely álnokúl tege fel ellenünk Kalauz a kérdésnek fejét ilyen formában (Pós: Igazs. I.70). Egy gyonge, de tanulni igyekező megtanútatik a vallás fejéire (MHeg: Szal: Krón. 358). **11)** primarius C. coryphaeus, primus MA. [der vornehmste, haupt, oberhaupt, anführer]. Valamibe fő vagyok: praesideo, praesum C. Valami dologban fő: excellens in aliqua re; tanátsnak feje: *columen senatus; társaságnak feje: *columen republicae PPBl. Népeknec fey: capita populorum (BécsiC. 224). Nemzeteknek fey: capita familiarum (JordC. 131). Meg valaztakh a ket embőrt, kik közöttük egyik es feh zent Istvan nala (DebrC. 64). Kit az ű vra házabeli szolgálónn főe tőt (Sylv. UT. I.39). A szolga, kit az wr az ő háza népén főe tőt: servus, quem constituit dominus super familiam suam (Helt: UT. G4). E tanátsba feieic valának Janos, Imre (Helt: Krón. 141). Őtet adta feül az gyűlelközetnek (Dáv: VDisp. I.111). Mert azok közt feyec, nem szolgáló lézniec (SzépÉnek. 4). Az pogányokon fővé téz engem (MA: Bibl. V.9). Lehetetlen, nem-hogy az ecclesiát, de csak egy faluceskát-is móddal és észszel vezérleni, ha feje nincsen (Pázm: LuthV. 347). A jesuiták feje, Bellarmius (Czegl: Japh. 12). Superintendenseket emleket fel és azokat főknec vallatókat lenni köztetek (Bal: CsIsk. 405). Midőn egy mindeneckel bír, monarchának, egy főnc mondatie (Com: Jan. 138). Kain, ki első ugy mint kárhözottaknak és

megvetetteknek feje megátkozottat az istentől (Illy: Préd. I.4. II.456). Fővé lőtől Israel nemzetségiben: caput factus es (Illy: Préd. II.209). Az ki fő volt köztök, egynek vagy köztőnek, egy-egy dolmának való posztót adattunk, kinek jobbat, kinek aljasabbat (RákGy: Lev. 190). Komissiót bndelt az udvar Erdélybe, a melyben fő volt G. Zean Fridrik (Rod: Pol. 141). **12)** praecellens, eximius, praestabilis, praestans MA. [summus, supremus] vornehm, vortrefflich PPBl. [vorzüglich, ober-, haupt-, erz-]. Fő módra: generose PPl. A fő venec: seniores (MünchC. 87). Fe angelok: archangeli (NémGl. 216). Vala eegy fev yeles doctor (ÉrdyC. 573). Embernek harom fő ellensege vagyon (BodC. 1). Mind meg irta azokat, a minemű fő dologc löttec e vilag kezdetitől (Helt: Bibl. Ie3). Az bak iegy alat kellemetes fő és hőczülletes dolgokban foglatosnac lenni (Cis. L2). Az igazulas iegyezeti köztöz az költő fü; előszőr (Fél: Tan. 297). Az embernek fő hőczesege esmerni az istent es önün magat (547). Az vala a sidosagban leg fő varos (Born: Préd. 78). Dicezi, hogy ieles es fő bor (94). Fő étec: deorum cibus, Jovis lac (Decsi: Adag. 61. 308). Vgyan fő ő ebben: Rosebus est in hac arte (256). Vala akkor egy fő foglyoc: habebant tunc vincum insinem (MA: Bibl. IV.30). Egyűgyűek vóltaunk ugyan e világi hőtseségben, de fővek (excellētissimi) az isteni tudományban (Vallást. 211). Frigyet nyere az chászártul, ilyen okkal, hogy esztendőnkent háromezer aranyat s nyolcz fő lovat adna az chászárnak (Pázm: Kal. 435). Mint a fő gyümölsők, úgy a nagy emberek, idővel érnek (Pázm: Préd. 26). A ki valamelly kézi-munkának mesterséget fő-módon tudta, ki-tanul mind ezekből, ha naponként nem gyakorolja (323). Az vizből lőt bort kostolván igen fő bornak falátá (Zvon: Post.I.303). Hust nem eszve, mind az által másféle fő étkecel, drága halackal torkig főltözne (474). Philep Melanthon völt pedig fő egybe zagyualója az Augustana confessionak (Bal: CsIsk. 242). A szükség igen fő tanító mestere az imádságnak (Mad: Évang. 112). Melly mesterségben igen fők a jesuiták (577). Eledel, és öltözet körül igen fő gondviselő volt (Illy: Préd. II.161). Választot fő bor legyen tizenkét hordoval (Szentm: TFiú. 8). Fő praedaval meg terhelteve az taborba érkezem (Forró: Curt. 729). Bor ide sem leszen bőven, de igen fő leszen (RákGy: Lev. 281). Sok leg fő katona (Gyöngy: KJ. 38). Az istenes erkölcsöt néző tudományak leg fővebb czikkelyi: primi principii nella morale (Fal: NE. 37). A főveb parlamentum-nak belső secretarinassa posta napokon nem izenget aunit, se nem fittattya olly sürden inasit minden-felé, mint ezek (Fal: NU. 256). A legfőveken ellenkeznek (Gvad: Lev. 61).

[Szólások]. El mehek hiteddél, kinec sem feie sem farka (Mon: Apol. 420). A maga fu rt feje szerent magyarázta amuz igéket (Matkó: BCsák. 248). Pártos erkölcs szorúlt fűrt fejekben, harag és irigység vert fészket szivekben (Gyöngy: MV. 14). Ha ja don fő: caput undatum PPl. Patika az ő feie, mindenkor talál valami fracturát: semper affert Libya mali ac novi quippiam (Decsi: Adag. 224). Semy fizyesth sem thet seny z e g e n feyemnek (LevT. I.61). Ne vtlád meg szegény feiemet (Helt: Krón. 82). Szegény feiem uramhoz ohajt (Rim: Ének. 289). Jaj szegény fejem! (László: Petr. 208). Vert viszen veretlent, agya-feje tőretlent (Czegl: BDorg. 413. Veresm: Lev. 292). Ezek sem estek volt fejek lágýára (Czegl: BDorg. 98). Jób feiem esse k el: mox caput hocce aliquis mihi barbarus ense recidat (Decsi: Adag. 230). A kiket ha meg-győzhet, az ellenségnek el-esik fejek (Hall: HHist. II.101). A fejem fáj: dolet mihi caput PPl. Fejem fen áltáig leszek én veletok (Zrinj: L86. TörtT. 2. L224). De hadgyán, tudoni, hogy eléggé forrózik ettől az feied (Zvon: PázmP. 214). Egyedül szegény fejem főtt, magamét költöttem (RákGy: Lev. 269). Megbomlott szédelő beteg feietek (Bal: CsIsk. 219). Megfordult a feie [megbolondult] (Tel: Evang. I.144). Nagyban iar dologm, fejem, iszozgom vesztebe (Born: Préd. 410). Soha olly feje-

delmet nem hallottam, kinek csak az olyan szolgálat eset volt a kedveszerént, melyet feje-vesztésben parancsolt volna (Pázm: Kal. 1766. 583). A vendég azt tartja, hogy nem fogadták jó szívvel, ha pötröha nem püfládot annyira, mint egy akós hordó és a feje nem zúgott úgy, mint a szemlalom (Fal: NU. 303). Nem fér uala feiekkbe, hogy aelutl ualáni nagy io szarmaziatneiek (Tel: Evang. I.10b). A mértékletesség egy nem bor-nemiszta anglusnak nem fért fejébe; hol nevette s bol yalázta (Fal: NU. 303). Az olasz káposzta főben megyen (Lipp: P'Kert. II.121). A dolgot mélyen feiekkbe szegezni akarja vala (Illy: Préd. I.442). Im sapkát töt fejében e jámbor (Czegl: BDorg. 195). Csak ezis szegzet űthetet volna feiedben (Czegl: BDorg. 154). Én uram tegnap olyan beszédet hallottam két ifjútól, melyek nagy szegzet űtöttek fejembe (Hall: IIIHist. II.196). A mely tollas botot kezében hordozott, aval űti főbe Troilust (Hall: IIIHist. III.140). A fejébe vernia páltzát: *inutere seipione in caput P'Pl. Bár felhasieczak az en leg drágáb orromat, ha feiedbe nem vonszák az barát kapaiát (FortSzer. II). Végezetre, akarván érteni hol olvasta Balduinus az obsequium emlekezetit? Ha csak maga fejében faragta, tartsa magának (Pázm: LuthV. 107). Halálos főben-járó: peremptorius P'Pl. T. soha nem tiri, hogy meg nem izeneuje az portára, hogy uram irta volna ezt meg, és érti kd. az uram leveléből, hogy ő künéek fejében jár ez dolok (Nád: Lev. 138). Fejében járó dolognac tartsa: capitale sibi ducit (Com: Jan. 172). Ez ideig is T. tartott ellent, innét tova is mindaddik azt miveli, míg azt ki nem veti fejéből, hogy nekik [igy] nem kell fölni az én szekén uramtól (Nád: Lev. 128). Kik az ő cselekedeteket tulajdon feiekből és ítéletekből mivelik (Illy: Préd. II.71). Melyet fejeért sem merné állatni a jesuita (Czegl: Japh. 108). Ezeket én fejemért sem merném ám a jesuitákra foglmi (152). Oka én nem voltam az eretnekségnek, kit az én peresim fejemhez felelnök (RMK. IV. 193). A lutheristák Husznak eretnek nevet sújtának fejébe (Pázm: Kal. 1766. 170). (A perentelek és apró nyálás emberek) hanyáa vettik magokat, mint ha ő nek is a Salamon töckét a feiekhöz űttetéé volna, maga csak az allefelekhöz, tisztességgel mondua, űttetéé azt (Helt: Mes. 214). Haraghiokban meegh az feleseghek asaghiaitis mind az feiehez verik szeghennek (Bal: Ejin. 7). Halál az fejeken (Gér: KárCs. IV.41). Az törvény fejeit itili: in sententia capitali conviciu debilit (Ver: Verb. 131). *Fején keresni *accersire capitis; *fején keresés: accersio capitis P'Pl. Mel ember egeb ezazart nevezne romai ezazamnak: legottan fejen marad (DebrC. 331). Az mi fejedelmünk fejen nem maradhat: princeps noster capitalem sententiam incurrere non potest (Ver: Verb. 315. TörtT.² I.190). Mint fogtathatták meg azt, kit fejen marasztottak: quomodo poterit detineri in sententia capitali convictus (Ver: Verb. 311). Fejénis maraszták Jeremiást hogy az ő el-pusztulásokról profétál (Pázm: Kal. 550). Türi isten, hogy a gonoskok a jámborok fején szantsanak (Pázm: Préd. 25). Kévánni, hogy valami gonosz fején teljék: *destari omen P'Pl. Aeláb királynak ez jaj fején telék mert Jézabéllal nőstől megöleték (RMK. II.193). És félő, hogy fejedem ne tellyék a mit monddt sz. Dávid, hogy, el-vesznek, a kik ő-tőle távoznak (Pázm: Préd. 324). Megvallották, hogy nem király, sem hotman akarajából, hanem fejökre jöttek ki az tengeri kereskedésre (MonTME. V.72). Az nagy házuak gondját csak egy főre birja, minden tisztességet rendonként megadja (RMK. II.49). Noha csak egy főre [más kiadás: egyedül] nemzetéből vala, szabad ember voltát igen félti vala, azért jó ideig nőtelen élt vala (395. 28). Nyakra-főre [l. alább]. Sokat főre lábra lenni megengedne, hogy az nyuzásra és bírságlásra annyival több alkalmatosságoc lehessen (Prág: Serk. 688). Mint az ő feje, oly fejet nem láttam, bár sok asszonyoknak gyermekét vizsgálta. Neunrég kemenezénkről fejére leosott, sirt ugyan, vérzett is, de csak egy keveset (Gvad: RP. 40). Önön fejére esett a másnak tsinált sulyok (SzD: MVir. 20). Az isten ráfordítja még ő

fejére (Thaly: Adal. I.32). Sodechiásnak fejére fordula csorbis hiti jutalma (Czegl: ORoml. 42). Mindenket fejére itiltek: omnes simul capite damnati sunt (Ver: Verb. 348). Egy embert fejére keresnek: (Ver: Verb. Előb. 64). Vyteteek (elkém) wr istenek yteletyre; és előbe hozanak egy nagy könyvet es feyemre olwastaa (ÉrdyC. 634). Nem szabad sekit abból itélni, a mit ellene mondanak, hanem a mit hiteles bizonyosságokkal fejére raknak (Pázm: Préd. 505). Azokat a kinokat öszvöséggel, melyekről eddig szollottunk, ezersmind fejünkre szállittya (Lép: P'Üük. I.275). Mydennek ew magát iol meg kel rostalny, ha zogyent feyere nem akar zyrkaluy (Pesti: Fab. 21). Fejekre telik az istenek fenyegetése (Pázm: Kal. 244). Gond telik fejünkre (Fal: NU. 279). Fejedre telik a párlug (Fal: Jegyz. 924). Fejére telett a büntetés, hogy mindent meghzessen, a bosszúságrt is tégyen (Fal: TÉ. 748). A férfi feleségét fejére ne hadgya űlni (Pázm: Préd. 245). Maga feiére vakarni port: irritare erabrones (Decsi: Adag. 6). Noha főre főre, külön külön egy egy emberek vagyunk, de azért ugyan csak egynek kell lennünk az igaz szeretetben (M'Nyil: Agend. 63). Főre főre: capitatum Kr. Vagyon-é minden embernek főről főre egy őrdő angalya (Pós: Igazs. II.61). Hogy akarmelly paraszt ember-is főről főre az irásokat a maga értelmé szerint magyarázhatná (G'Kat: Váltó. II.1319). Ha többet nem nyom a férjfiak érdeme, leg-alább egy arányul oszlik az aszonyok érdemével fejről feje (SzD: MVir. 112). Tsóválja a fejét: *mutat capite P'Pl. Mynd karomlak hűtet czowalwan hű főyöket (JordC. 511). Megezovaháné ti raytatok az én tejezt? (MA: Bibl. I.458). Erre, tudom, tsóvalni fogja fejét (SzD: MVir. 143). Mikoron az fiamak nem wolt volna howa feit fognia, es nemet kiralnak nem volna keruue (LevT. I.51). Ninesen kihez az én árva fejemet fognom (II.17). Niné hona ő feiet haitani: non habet ubi caput reclinat (MűnehC. 27). Térdet és főt bayt vala (Helt: Krón. 30). Az durczakodásnak és kemény engedetlenségnek békét hagyván, az isten beszédének es sz. parancsolattynak fejet hayts (Alv: Post. I.159). Midőn süveg-vetve a papnak lábailhoz esvén, fejünk-hajta, kezünk őzve fogva, és több előlle keresztényi áitatoságnak jeleit adván, vallyuk búneinket (Illy: Kat. 397). Egy ember jött-bé, kinek mindenek fejet hajtnak, oly hasonló hozzád, esűszár (Hall: IIIHist. II.98). El-betsméllek azokat, a kik nekik fejet nem hajtanak (Megy: Dial. 229). Bonja [igy?] fejét sem hajta reá [fel sem veszi, nem ügyel reá] (Nyr. X.496). Fejem lehaytom: conquiesco MA. Ninez hol ezac feiet le haythassa is (Zvon: Post. 116). Fejemet ködtöm én, hogy régen lesben van (Zrinyi: ASyr. 53). Mihály fejét kötötte, hogy 8 ezernök feletle nines az had (TörtT.² I.279). Lesűtötte a fejét: *dejectus vultum P'Pl. No bizony igen poznállýák az te feiedetis (Decsi: Adag. 169). Házi gondtartásban pörseitem fejemet (Megy: G'Jy. V18). A pártoloktól elő foga es feieket szedete (Helt: Krón. 76). Az hat s öt szóm nekold prophétállya, hogy hébaun t őrdő feiedet raita (FortSzer. K2). Lupul is miben törheti most fejét a portán, abban is talán érthet valamit (MonTME. V.85). Némely-lyek unig török fejeiket, s tsak nem őlik magokat a tanulásban, még sem érdeklík a tárgyát (Fal: UE. 395). Eszétől elbucsúzott, tökkel ütötték a fejét (SzD: MVir. 134). Fejét venni: *dasecare collum alicui, *decutere euse caput P'Pl. Mas ember feleségeért feiet vöttek (Vás: CanCat. 640). Ighen rea feiele hogh myden feielem nelkw hozad hyven vize ez levelet, es wgh nytem feiemeth rea (LevT. I.54). Valaki szerenchére vetvén fejét a varasból ki lappant es füvet szodet magának (Tel: Evang. II.618). Egyedül maga fejétől tselekedte: sine *arbitris feit P'Pl. Az írás értelmében ha mi akadéjokk találkozott, azt nem akarták a magok fejúktől érteni (Veresim: Lev. 116). Figurákat, és egyéb hánis magyarázatokat fejúktől gondolván (Pázm: LuthV. 400). Inmár Rudolffus esűszár meg-szalkaltatására csak maga fejétől ígératot tett (Szal: Krón. 19). Maga fejétől es hatalmából meg nem foghattya: propria sua

autoritate non habet captivandi facultatem (Ver: Verb. 336). Nem maga fejetől szől úgy, hanem szent Pálbul (Matkó: BCsák. 255). Fel-emelt fővel jár: *erectus vagatur PPI. Az fryfiak hozzw hayuk ne legyenek, es az azzonyallatok hayadon fewel ne legyenek (Komj: Szl'al. 120). Az egész község előtt mezit fővel áll vala, csak egy hajsza! ő fején immáran nem vala (RMK. V.257). Mezítelen lábbal indula útára, mezítelen fővel váras kapujára (II.47). Ha en zom az, feyemel iryem meg (LevT. I.282). Valaki kapitányához fegyvert vonson vagy megöli, fejevel éri meg (MonOkm. III.52). A király ki-hirdette, hogy a kit a leány meg-gyözne futással, es fejevel fizetne (Hall: Hllist. II.100). Nyakkal fővel letvetni valakit: *jacere aliquem in praiceps PPBI.

[Közmondások]. Mennee few, amne ezz (ÉrdyC. 69b). Menny fő, anny értelm (Frank: HasznK. 14). Sok fő, sok értelem: quot capita, tot sensus (Kisv: Adag. 513. Kr.). Ti köztetek menyi fő, annyi itélet és szentírásbeli magyarázat frig forog (Bal: CsIsk. 392). Minden botnak az végü az feje: finem vitae spectra (Deesi: Adag. 20). Ha fő vag, ne kívány fark lenni (Deesi: Adag. 260. Kisv: Adag. 99). Főtül árad a víz: ubi papa, ibi Roma MA. A ki igazat mond, annak bé-török a feje (Hall: Hllist. II.89).

ágy-fő: cervical, pluteus, lecti colophon PP. sponda PPI. hauptbrett am bette PPB. A melly háló-házba viszik az új királyt, ott az ágy-fejénél egy erős oroslánt lát, lábna! sárkányt (Hall: Hllist. II.170).

árpa-fő: spica hordeacea MA. gerstenähre PPB.

asztal-fő: [caput mensae; oberes tischende]. Le yltetek az asztal feere (ÉrdyC. 515). Az asztal főre főfilyenec (MA: Scult. 285). Az asztalfőn eset mondás: quod super mensa dicitur (Prág: Serk. Előb. 67. MF). Hogy valami asztal főre való, nemes és válogatott magyar szókkal eelnél írásodban (Bal: CsIsk. 185). A kutzikból az asztal főre (ugorni, Vallástétel 380).

barát-feje: erigeron C. [kreuzwurz].

böjt-fő: [iointium quadragesimae, dies cinerum sacrorum; fastenanfang, aschermittwoch]. Nemy embernel huszlagyo napba vendege hyuatott, kyt zent flerenz kere, hogy ewtett vetne altal az tonak zygetebe; ez vala beytfew zeredara viradolan (EhrC. 26).

búza-fő: spica, spicilegium C. MA. kornähre PPB. Tar búza fő: *spica mutica PPBI. Búzatőből való: spicuous MA. Az búza-főkrül az kalaszokot kezdék leszedni: coeperunt vellere spicas (Sylv: UT. 118). A búzais meg fejezet búza fíuel neukeedic fel (Born: Préd. 275). Pergelt búza fejec (MA: Bibl. I.110). Szálkás és tokos búza fejek (GKat: Váls. II.1148).

[Közmondások]. Könnyű a kepe mellett búza fejet szedni (Fal: Jegyz. 926).

búzafeyes: spicatus C. MA. das ähren hat PPB.

éb-fejü: [canis caput habens; was einen hunds-kopf hat]. Ez ebfeyw [Aescopust] arra hoztat, hogy engemet ky yz [tűz] hazattol wele [mondja Xantlusnak felesége] (Pesti: Fab. 6). Ebfejü fű: cynocephalaea (Mel: Herb. 165). Plinius írja, hogy a világnak némelly részsein eb fejü emberek termenének (Hall: Hllist. II.332).

eke-fő: dentale PPBI. [pflughaupt].

előköttő-fő: [pars suprema praecinctorii; oberteil der schürze]. Az elewkewew fewtb megcsináltatta (LevT. II.24). Tyz elewkewthe, az negyének aranyas feye (RMNY. II.35).

embër-fő: [caput hominis; menschenhaupt]. Vala király czeszeye ember főből (Valk: And. 12). Embër fő [Huszat várában egy bástyának a neve] (Radv: Csal. II.393).

fölféjü: [dimidium tantum capitis habens; halbköpfig]. Sigmond királynak öregbik pecseti alat, kiben fél fejü sus vagyon: sub sigillo cum medio capite aquilae facto (Ver: Verb. 268).

fő-fő: [summus, princeps; oberster, eberhaupt]. Sidoc közzül a ki fő fő volt (Born: Préd. 81). (A törökök közül) a feje-feje mind Mátyás királynál maradt (Monlrok. III.159). Minden főfő nékie bizonyos adót ád (MA: SB. 100). A Christus után fő feje a pápa az ecclesiának (Matkó: BCsák. 168). Minden irásomnak az főfeje most az Startzer urammal való tractánk (ErdTörtAd. II.57). A népnek a feje feje, elő-kelhetöi, megűtközének (GKat: Váls. I.1229). Az Esztergamhoz való faluk biráinak és feje-fejének szükség loszen megesküdtetni (KétMDipl. 264).

furcsa-fejü: [versutus; listig, verschlagen]. Virág hozo vigasztalo Sz. György hauában születel gyermek furca feü, faitalan erkölczü, tékéletlen (Cis. E4).

fürt-fejü: versutus MA. listig, verschmitzt, verschlagen PPB. Nyughatatlan fürt feü emberek (Euy: Gizm. 18). Poetak fabulája, vagy valamely fürt feü embernek találmánya (Derk: ÖÉlet. 54).

gabona-fő: [spica; ähre]. Gabona-fő formára metszem: insipico PPBI. Al a gabona fő es ninč ő bennec nemzes: culmus stans, non est in eo germen (BécsiC. 191. MünchC. 34. 77). Kezdeek zaggathny az gabona feyet: coeperunt vellere spicas (JordC. 388. 460). Az buza nem tetethetyk az kasban, hanemha az gabona few leyend elezver erevssen meg chepletev (CöruC. 259). Het gabona fő neuködneieic fel egy szárbol, szép és tyeles (Helt: Bibl. I.V). Gabona fejeket szedek (Káldi: Bibl. 232). Az füres hodó kongás és eszterhán termett gabona fő pharisaensi kérkedségednek jeles czimerei (Matkó: BCsák. 124). A föld felé csügged a szemekkel tyeles gabona fő (Matkó: HRoml. 27).

gyöngye-fejü: [ingenii imbecillis; schwachköpfig] (Pázm: Préd. 694. Kr.).

hagyma-fő: caput allii, bulbos cepae Kr. [zwiebelknollen]. Egy hagyma feiet sem adna: no allii quidem caput (Deesi: Adag. 228).

három-fejü: triceps C. tricephalus MA. dreiköpfig PPB.

hét-fő (hettwen LevT. I.374. hettwen RMNY. III.25): dies lunae, feria prima MA. Montag PPB. Terrae Monyorokerek, Hettfehelly, et Kewked . . . Meta Hettfehelly incipiens a Pinkona pervenit versus orientem 1240 (CodPatr. VI.13). Ez ywe hethfen (RMNY. II.131. 301). Még betfen elindult (LevT. II.10). Husuét het feyen (Beythe: Epist. 236). Hettfen Saturnus az eget ködökkel be burittia (KBécs. 1572. D8). Első negyede böyt masnak leszen böyt elő hetfön szeles lagyulással (KNagysz. 1621F). Ide érkeznek ez jövendő hétföre (KecskTört. 426). Hogy hétfön indülunk, azt nagyon akartam (Gvad: FNót. 128).

nagy-hétfő: dies lunae in hebdomada sancta Kr. [montag vor ostern] (Gömc. 239. ThewrC. 52).

hosszú-fejü: eilo C. [spitzköpfig]. Hegyes, hosszú fejűec: cilones (Com: Jan. 53).

jó-fejü: [boni ingenii; wer einen guten kopf hat]. Jófejü Imre [név] (Radv: Csal. III.277).

két-fejü: biceps C. MA. zweiköpfig PPB. Kykneec ez velagon volt fogatkozasoc testöcben, minth önkacac, yakoc, keth feyökt (NagyszC. 332).

kéz-feje. Keze feje: carpus; handgelenk, faustbeuge PPB. handwurz; le poignet KirBesz. 128. Keze fejevel csapta: aversa manu ictum infixit; mit umgewandter hand schlagen PPB. Nem yóhet ver az ő kezeh feieből (Weszpc. 102). Keze fejei el vágra valának (Káldi: Bibl. 239). Terjedett az kezem

fejére és csuklyójára s boka csontjára a fájdalom (MonRók. XV.315). Jobb kezem feje livin fájdalommasabb es dagattabb, ott is rettenetes vízketogséggel sok fakadikoescu fakadott ki (103).

kormány-fő: [gubernaculum] leibrett Pesti; Nom. 68.

kút-fő: scatebra, fons C. scaturigo MA. [quelle] quellbrunnen PPB. Meríteni a kút-főből; laurire ex fontibus; a kút-fő ki-lövellő a vizet; fons egerit aquam PPB. Meta incipit a cut-fen 1193. (Knausz). Usque ad kutfen 1268. (Wenzel. III.195). Kút feenek vize; fons aquae (JordC. 925). Ky folyo kwt fe; fons aquae salientis (634). Ky ad en scemeymnek kón hullatásnak kut feoyth (PeerC. 28). Kwt feyek; fontes aquarum (KeszthC. 28). Az evrek bevichessegnek kut feje (DomC. 8). Ergalmassagnak kwt feie (WinklC. 356). Azon nap a nagy melegnee minden kutfeyei meg szakadana; rupti sunt omnes fontes abyssi magnae (Helt; Bibl. I.C4). Az hit eredeti es kutfeye az szeretetnek (Fél; Tan. 296). Fel zanarta kut feiedet (Mon; Apol. 12). Mint valami kút-főből aratlanac a soc teuelyesee (133). Tizen két kwt feie; duodecim fontes aquarum (Kár; Bibl. I.152). Láta egy kutfeyet; vidit puteum (MA; Bibl. I.18). A föld alatt lévő nedves erekből ki-buzgó a vagy buzogó kút fejek fel-szökdétsenek (Com; Jan. 13). A kút-főből édesdedben ilatni vizet (Udv; Dáv. 15). Az békételessness az maga kut-fejéből minden-féle gonozsagnak folyamit bocszáttya ki (Hall; Paizs. 15). Az istent hiszi, minden joknak elő kutfeyét (Ily; Préd. II.523).

[Közmondások]. Az minemű az kut fő ollian az foliasis (Fél; Tan. 203).

forrás-kút-fő: scatebra, scaturigo, fons MA. brunquelle PPB. (Pázm; KT. 150).

kút-fői: fontalis, fontanus MA. aus der quelle PPB.

láb-fő, láb-feje: tarsus, sufrago SI. [fusswurzel, oberriß]. A láb isom, lüzból [olvasd: tzomb, lutzból], szárból és láb fejből áll (ACsere; Enc. 142). A láb feje; convexum plantae (Com; Jan. 49).

ló-fő, ló-fejű. Ló fő emberek; antepilani PPB. Demta possessione aliquin vt lwhfaw libera (Szék.Okl. I.63). Mátyás király idejében volt egy jó szolgabíró lófő ember Kászonban (I.297). És ugyan azou széken lúó lófejek közül tizenhármát bírának rendeltünk (307). Siculi dicuntur trium generum. Alii enim sunt potiores vel primores, alii primipili, vulgo lolfew et fowlo appellati (II.80). Ló feyek; primipili (II.108). A magyarok látván a székelyeknek az hadban való serlyenségeket, a székelyeket primipilusokká, primipilarisokká, avagy ló fő nemes embereké csinálták és nevezék (Liszny; Krón. 203). Az egésségre vigyázzunk, édes néném, és ny leszek mindenkor a kéd nem ló fejű, hanem ló fő székelye (Mik; TörL. 89). Látod kurucz a lófejű, ő Atilla igaz vérő (Thaly; Adal. II.190).

lófőség: quoddam totale officium suum primipilatus in vulgari lofwseg appellatum Szék; Okl. I.288. II.108. Az fő népek az ő főségekben és az lófejek az ő lófőségekben minden széken szabadon éljenek (ErdOrszgy. II.203).

malom-fő: caput molae Kr. [vorderteil der mühle]. Elyen lüjdelgel az malom feoyth meg nem thjzthethajok (LevT. I.219).

nagy-fejű: capitosus C. capito MA. gross-kopf PPB. [grossköpfig]. Nagy fejew bot; baculus nodosus (EhrC. 31). Nagy feű (Helt; Krón. 168). Nagyfejű [vezetéknév XVI. sz.] (Nyr. IX.366).

ón-fejű: [capito plumbeo praeditus; mit einem bleiernen kopf]. Ón fejű hadi botok (Com; Jan. 150). Ón feű domine (Bal; Epist. 4). Ón-fejű, esztől üres v. el-butszótt (SzD; MVir. 134).

Péter-fejű: peticax, sui capitis Kr. [eigensinnig, starrköpfig] (Tel; Evang. 1.776. Kr).

száz-fejű centiceps. C. MA. das hundert häupter hat PPB.

szőlő-fő: racemus, botrus MA. traube PPB. Niné zölő fő; non est botrus (BécsiC. 255. JordC. 104. 275). Te allatod pal-mahoz hasonlot es cécid zölő főhöz; erunt ubera tua sicut botri vineae (DübrC. 181). Verőd kyt te az te testedből, nykent az meg nyomot zölő főből iv bewön ky ontal (KrizsaC. 60). Laot wala az roka igen zeep zowle foyeket (Pesti; Fab. 84). Az ő szőlő főide epe, es gerezdec méreg; uva eorum uva fellis et botri amarissimi (Helt; Bibl. I.1ccc3). Ért szőlő fejek (Tyúk; Józs. 230).

szőlőfejes: racematus PPB.

tök-fej: [caput stolidum; dummkopf] Egy könyvből másikkól ír occupatiót, üres tök fejjel vár két hó vacatiót (Orezy; KöllI. 56).

tök-fejű: caecus auribus et mente SK [dummkopf]. Egy-figyü személyem ellen kákosgz X. ut tök fejű irásodban (Matkó; BCsák. 42. Kisv; Adag. 60).

vastag-fejű: [capito; dickschädel]. (Pázm; Préd. 694. Kr.)

vers-fő: [caput versus; versaufang]. Minden részeknee és pársoknac versfeiei szép módon folyannac (Görce; Máty. Címli). Nagy Péter én nevem, versfejek mutatják (Thaly; VÉ. I.103. 389).

víz-fő: [fons aquae; quelle]. Fördéyta kv zyrtok [zyrtot] ky folyo vyz feyekre; convertit rupem in fontes aquarum (KeszC. 314).

závár-fő: [claustrum; vorhängeschloss]. Ezen pincének külső ajtajára csináltatunk egy reteszt és egy závárfejet (Mon-TME. I.302).

Fejében: 1) ként, gyanánt SzD. [ustar; als]. Mustra feiebe vette el (a kojját, RMNy. II.27). Kéri jó atyját, fizesso meg Nevel urnak a hatvan forintokat, ki annyit adott uéki kölesön fejében (Fal; TE. 761). **2)** nevében SzD. [vice; in namen, in vertretung]. Felállá végtére a komák fejébe Füzes András s így szolt azoknak nevébe (Gvad; RP. 11). Ennek fogok írni az atyám nevébe s három száz forintot felveszek fejébe (54). **3)** [pro; für, um]. Kegyelmetekoth kerem nynt barathymoth, hogy the kegyelmetek az en barathagom fejében adatna ide az the kegyelmetek mesteret az holárth [kölesön] (RMNy. II.111). Elegeth kevlötötem ees fvottam faz ew iozagaerth sönny feyeben (212). Híjában és haszontalan semmi fejében ne munkálkodjál; ne frustra atque incassum labores (Com; Jan. 178). Áttale bor feyébe anny gabona feyébe pénzt valakinee? (Vásárh; CanCat. 222). Elárulják magokat, urokat, országoikat ingen fejébe (Fal; NU. 322). Nem ingen fejében hajlik egy ember másához (Fal; UE. 428). **4)** [pro; um, wegen]. Atkozot ky anyandekot vezen az feyeben, hogy elenyeeze ew baratnyanak veereeth; maledictus qui accipit munera, ut (JordC. 256). Mindeneket isten ezac az feiebe nieltet, hogy az idűzítő Christu ismertesse meg (Börn; Préd. 24). A harmadic mondást-is változtatod, nem tudom, mi feiebe (Tel; Evang. 78). Ha szoretz, ne legyen az haszon fejében, engedj baratodnak csak isten nevében (Orezy; KöllI. 43). Dandárját ne hagyja nyereség fejében (Orezy; Köllsz. 152). Úgy én is jó remény fejében hajóimat el oldám, bostátám szélnak vitrolámat (187). **5)** [ob; halber, wegen]. Szégyen fejében bujdosóba indul (Fal; NU. 285).

Fejecske: capitulum, capitellum C. [köpfchen]. Kicsiny fejecskeje, eláris szimű ajakacska, kettős gerezdű állacskeja (Prág; Serk. 263).

Fejedelm: (fődelme BécsiC. 270. fődelmeket MünchC. 16. fejedelmek VirgC. 16. 133. fejelenseg VirgC. 67. fejedelmkegyék ÉrsC. 377). **1)** princeps, tetrarcha C. [fürst]. Fejedelm bejárói; nobiles cubicularii PP. Erősség fedelnee; tyrami (BécsiC. 270). Ég fedelm; princeps mus (Müncht. 29. 35). Az erdhogeknek fejedelmében vzy ky az erdhogeket; in principie daemoum

ejicit daemones (JordC. 381). Fejedelmeknek eleyben vyttettek: ad reges ducentini (388). Ez földy kyraloknak fejedelme (ÉrdyC. 552). Az pisepek kwzwt es az varosnak fejedelme kwzwt igen nagy haborusag tamada (VirgC. 15). Meg vala setetwltwn w lelkebe es elmieibe az setetesnek fejedelmewl (20). A fejedelm az az Pylatos (NagyszC. 18). A negyedes fejedelm Herodas: Herodas tetrarcha (Helt: UT. D5). Galileana negyedes fejedelme Herodas volna: tetrarcha Galileae Herode (Helt: UT. P1). Egy fejedelem sem lehetne nyomos az ő birodalmában, ki nem félne az istent (Helt: Krón. 28). Meg békéléc az Albirt fejedelemmel (35). Lón azonközbe, hogy a romai papa az ő bulczniáual soc keresztény fejedelmeket fel lezesztene (52). Kéuamanc neki, hogy az isten olyan fejedelme tónne őtet, mint a Nagy Sándor (129b). Az pénzen a fejedelmnek képe, avagy címere vagyon (Tel: Evang. II.474). Isten bir titeket fejedelmek (Mel: SzJán. 23). A nagy fejedelmek levelek kezdtüre szokták írnyia leg-nagyob és bötsülletesb titulusokat (Pázm: Préd. 37). Augustus esiszár az sido népnec ngymint felső fejedelme (MA: Scult. 68). A fejedelem kisebb, alatsonyb a vezérnél: princeps est minor atque dux; ein füst ist weniger, denn ein herzog (Com: Vest. 96). (Ezek után megy) az erdelyi fejedelem ő nga fia (Radv: Csal. III.381b). 11-ma februar. választotta az ország fejedelmé Rákóczi Sigmundot (ErdTörtAd. IV.169). A fejedelem előtt-is igen intro ember (GKat: Titk. 18). A fejedelmeknek adoztetéseket kel a néptől venniék, ngymint szolgálattoknak zoldgyát (Illy: Préd. II.500). A természeti históriának fejedelme Plinius azt írja (L.253). **2)** imperator C. [dux;] oberster einés kriegs-heeres, heerführer PPB. Mend ő hadakozó fejedelmi: omnes duces et bellatores sui (BécsiC. 12). Yarwla lw hozya centurio fejedelem: accessit ad eum centurio (JordC. 375). Száz ember előtt iáro fejedelem vala (Sylv: UT. I.178). Hananias, ki vala az király fejedelmi között egy: qui erat de ducibus regis (Kár: Bibl. I.396). Az romai hadnac vezérll fejedelme Titus (MA: Scult. 317). A hajó sereg, kinec az ő eleiben rendelt gondviselője avagy tengeri fejedelem előtte vagyon: classis navalis, cui praefectus ejus, seu archithalassus praest (Com: Jan. 146). **3)** Egyházi fejedelem: regnans, princeps ecclesiasticus Kr. praelatus (EhrC. 116) [kirehenfürst], A papoanc fejedelméc: princeps sacerdotum (MünclC. 16. 66) Az zerzetős az v fejedelmec alaia veti acarattat (GuaryC. 37). Imadkozal ana zent eg haznac közönszeges fejedelmirt (VitkC. 21). Ysmertes vala az fejedelmnek: erat notus pontifici (JordC. 690). Az prouincialis fejedelem (SándC. 40). Az en apatom vagy fejedelmec (DomC. 307). Oda hvyata az ev fejedelmet, az p[ri]orissat (MargL. 95). Fejedelem avag priorissa (LányiC. 416. 417). Az kolostoromnak fejedelme (TelC. 343). Az monostornak fejedelmeth feel kőte (KazC. 68). Ottan meg yzeneek az fejedelmek, frater Marinus megholt (ÉrdyC. 340b). Egyhazy fejedelmek (601). Alig vagyon zerzetes ember ky iol es twkkelletessezel engedelmes volna w fejedelmek (VirgC. 65). Meg eskűté a papoknac fejedelmít (Kár: Bibl. I.426). Annás és Kaifás papok fejedelmi alatt lett az isten szava Jánoson (Pázm: Préd. 76). **4)** praetor, praeses C. [vorsteher, vorgesetzter]. Fejedelem háza: praetorium C. Sido fejedelmec: primores (JordC. 717). Zacheus, a publikanusoknak fejedelme (Tel: Evang. II.991b). Az kie azokban az bűnökben fejedelmec voltanac, azokat fel akasztattya (Kár: Bibl. I.144).

gyermek-fejedelm: [princeps puer; ein kind als fürst]. Gyermec fejedelmeknek mondattac nem czac azoc, kie idő szerint gyermekek, ha nem az kie okossággal értelemmel gyermekek (MA: Bibl. II.6. Kem: Élet. 24). Ne adj nekiünk ur isten, gyermek fejedelmeket, puba asszonyi-ember természetieket (Thaly: VÉ. I.91).

hadi-fejedelm. Hadi fejedelem avagy ország kapitányna, had viselő generalis: imperator seu generalis Com: Jan. 145.

Fő hadi fejedelm: general Com: Orb. 289. (Laskai: Lips. 393. Illy: Préd. II.525).

papi-fejedelm: princeps sacerdotum MünclC. 51. pontifex maximus JordC. 726. 194. [oberpriester]. Vronc Cristust zemeid előt val'ad a papi fejedelmektől meg karomlattatvan (VitkC. 39). Egbe geytven az papy fejedelmeket: congregans principes sacerdotum (JordC. 358. 441). Vala herodes ydeyben nemyemew papy fejedelem, uwezettel zakaryas (ÉrdyC. 314. 507b). Kár: Bibl. III.100). Az Africaában lévő püspökök, kik között senkit nem akartak papi-fejedelmek neveztetni (Pázm: LuthV. 131). Papi-fejedelem vagy pápa (Mad: Evang. 409).

papifejedelmes: hierarchicus Megy: Dial. 52.

Fejedelmekéd-ik: regno, dominor SI. [herrschen]. A birac fejedelmekédnee vala: judices praerant (BécsiC. I). Az test zolgalyon es senmykepen ne fejedelmekygek, hogy az lelket meg ne geywzye (ÉrsC. 377).

Fejedelemség: 1) praesidatus C. principatus; obergewalt, herrschaft, fürstentum PPB. Fejedelemséghez való: praetorius C. Teneked atyafyknak győlekezetynék fejedelmsegeth kel byrnod ees wiselmed ees őnekyk zeutszeges peldath mwttathud (PeerC. 89). Az első seregnek fejedelmseget nekik attak vala (DebrC. 134). Az fejedelmsege twrtenik az esees (VirgC. 67). Az Cartusian zerzet nyuden anya zent egyház hely zeerzetek között eelsew helt es fejedelmseget tart zentsseeges elletnek meltosagawal (ÉrdyC. 573). Az szent bayléc mellett vigyázoknac fejedelmsege légyen ő rayta: erit princeps super excubitores custodiae sauctuarii (MA: Bibl. I.120). Negyedes fejedelemség: tetrarchia (Pázm: Préd. 78. Kr). **2)** Fejedelmsege, tisztbéli-személy: magistratus; obrigkeit Com: Vest. 135. Azok kyk nepek kezét fejedelmseghwl vannak: qui videntur principari gentibus (JordC. 491). Ky wagy mynden fejedelmeknek fejedelmsege (ThewrC. 299). Akarogy hogy ne fyllyed a fejedelmsegeth, a fejedelmeth? vis nou timere potestatem? (Kom: SzPál. 93).

[Fejedelmtelen]

Fejedelmtelenség: anarchia Major: Szót.

Fejedelmeskéd-ik: [dominor, principor; herschen]. Valami utavétett czudar tolvajokat gyűjte maga mellé, s azokkal fejedelmekedik rajtuk (MonIrók. VIII.56). Fejedelmeskédő emberek (Vajda: Kriszt. I.185. Kr).

Fejedelmi: imperatorius MA. [fürstlich]. Böcskai István fejedelmi támadása (MA: Scult. 6). Fejedelmi székkel, bottal, zászlóval megajándékozottat (MonOkm. IX.431).

Fejel: renovo caput cothurni Kr. [vorschuhen, vorschleiben]. Sarut feyelned (FortSzer. G4b). Fodoztatok a misset, feielitec, aggattiatoc (Mel: Préd. 116).

még-fejel: ∞ A Genebrardus költevénye, melyet Kalauzis még-fejel, a sido anyaszentegyháznak két féle laistromarul, azon merő hívság (Pós: Igazs. I.24).

Fejelés: capitis cothurni renovatio SI. [vorschub, vorschuh]. Szekernye-sarú egy pár, item egy fejelés (MonIrók XXIV.129). Benesúé béri kész pénz 10 ft, két fejelés (MonTME. I.291). Egy aszszonyállatnak való sarut d[enár] 18, egy férfinak való fejelést d. 16. (ErdÖrszgy. II.380):

Fejenként (fejenkéd, fénkint, fénkint): singuli, capitulatum C. viritum, cuncti MA. ein jeder besonders, manm vor manm PPB Igón meltosagossok: merth istenek feyenkeed leany es iyay (SándC. 2). Kiket peldaznak touaba es madarnak fiaí? feienked minketh (ThC. 16. 17). Yesws mynd feyenked az zent aszszonyoknak kezeket fogdossa (ÉrsC. 86). Ha mynd ezöketh beeli thellyesyttyndythek mynd feyenketh, kyketh mondottam (179). Myndenynk fenkyuth (Kerj: SzPál. 97. 99). Feienkid ezt

kezdék mondani: coeperunt singuli eorum ipsi dicere (Sylv: UT. 142). De énnékem fejénként meg eskedjétek; zsidók ezen neki fejént megeskönek (RMK. II.341). Gyülnének foienként az Izraelnek fiait az királyhoz: venerunt ad regem omnes viri Israel (Kár: Bibl. I.379). Hlyenék az vj tanítók mind fejénként (Pázm: Kal. 135). Kivánc kegyelmetekne mind fejénként idővösséges ny esztendőt (MA: Scult. 99). Urak, nemesek, parasztek főfőnként feltámadának (Monlrok. VII.31).

Fejes: 1) capitulatus C. capito, capitosus MA. der einen kopf hat, ein grosskopf, grossköpfig PPB. Petrus dictus feyes 1354 (ZelyC. II.551). Feyes Bálint 1440 (Nyr. V.510). Fejes, farkós bót (Com: Orb. 107). **2)** Tsomós fejes fő, mint a hagyma: bulbosus PPI. **3)** [pertinax, obstinatus; eigensinnig]. A tüzök reftentő fejes, makacs állott [igy] (Mik: TörL. 447).

Fejesős: bulbosus C. Czomos, fejesős: bulbosus MAL.

Fejesked-ik: sum pertinax, obstinatus Kr. [trotzen, eigensinnig sein]. Fejeskedett; nem hajtott szavára (Gvad: FNöt. 20).

Fejeskedés: [pertinacia; eigensinn]. Mennél nagyobb a tudatlanság, annál nagyobb a fejeskedés (Fal: UE. 459). Gyenge ész, s a fejeskedéstől nem ment (481).

Fejesség: pertinacia, perversitas Kr. [eigensinn]. Az akarat és csak maga eszén járó fejesség (Fal: UE. 451).

Fejetlen: acéphalus C. anarchus Kr. [kopflos, anarchisch]. Afőle fejetlen, gyülevész nép (Monlrok. III.158. Zrinyi: II.30).

[Szólások]. Hihetetlen, hogy isten az ecclesiában semmi módot nem hagyott volna, hanem mint fejetlen lábakat bizonytalanságra eresztette volna fiait (Pázm: Kal. 1766. 605. NyKözL. XV.369. Bal: CsIsk. 302). A vármegye minden tiszték nélküli fejetlen-lábos maradt (Szal: Krón. 259).

Fejez: 1) [respondeo, refero, revoco, transfero; darauf bezüglich sagen, drauf beziehen]. Zent David wgy mond [33. zsolt]: Ky vagyon oly ember, ky eoletehi kywan? Az wtan onnan maga reea feyeze es wgy mond: teryen ol az gonoszogrol (ÉrdyC. 254). Ha ezekben a hat dolgokban csavarognak a calvinisták, bár fejezd-rá osztán, hogy farkasok és sáttán szolgálai (Pós: Igazs. I.122). Akar mi légyen annak a vége, elég az, hogy a reformata vallásra edgyiket sem fejezhetik (I.488). Nagy módnélkül mi reánk akarják viszont fejezni ezt a bizonyosságot (Pázm: Kal. 222). Igy rájok-is fejezik a köz íreteket a térdökre, s-ekképen a fenyegetések-is a tétretlenekre (Megy: Bayle. 843). Mostan immár ugyan ezen örvendetes hír hallást kel en-nékem is ti reátok fejeztem (Szok: Balzs. 45). Azokat a zikkelyeket magadra fejezzed avagy magadra szabjad (Ker: Préd. 121). **2)** [firmo, constituo; befestigen?]. De isten fűtötte lábára, és wgy ráis fejezte, hogy ninesen erő ellene (Bal: CsIsk. 346). **3)** recapitulo, capitulum facio MA. [einteilen]. Az isteni szolgálatot ez négyekre fejezom, melyekben gyakorta vétkezünk (Bát: VTárgya. 42).

be-fejez: recapitulo MA. finio, concludo, finem facio [be-schliessen, abschliessen, beendigen, zum schlusse bringen]. Annak wtama be feyezo mondwan (ÉrdyC. 459). Vegtöre wgy fejezi be [mondását] (Mon: Apol. 269). Bő-rekeszti, fejezi a tanácskozást (Com: Jan. 131).

befejezés: conclusio, epilogus SI. [beendigung, schluss]. (Pázm: KT. 169). Tóhát mimodon a béfejezést a halgatokra igazittya? (Hly: Préd. 181).

ki-fejez: 1) exprimo MA. [ausdrücken]. Három szóval fejeztetett ki a tsászár győzelmi pompája: *ferculum trium verborum tulit Caesar: veni, vidi, vici PPB. Ky feyezót sententiá (ÉrdyC. 10b). Kynek sentenciyaat mynd aldomasra mynd atokra ky feyeze] (57b. 644b). Mint hőtnek ágút, a ki irua

és ki fejezne s magyarázna nem volna az sz. írásban (Bal: CsIsk. 452). Az derek pénz, ki az kótes levelben ki leszzen fejezve: pecunia summa, in literis fassionalibus specificata (Ver: Verb. 115). Tsak azt tartozunk hitáगतól hiani, a mi ott ki-fejezve vagyon (Megy: Szöv. 129). A meghatározott czéli verseknek summáját az határon kívül való szókkal kellett volna ki fejezni: és így annak rendi meg-bomlott volna (Fely: SchSal. 2). Itt ki fejezet képpen ki nem rekesztetne a bar-mok (Vallás. Dd3). **2)** enodo, explano MA. erklären PPB. Fel-tett tzelom az lézen, hogy ki-fejezzom, miért akarta isten, hogy az ember fia légyen itől-bírója a világnak (Pázm: Préd. 4). Es ezekből azt fejezi ki sz. Ágoston, hogy... (Pázm: Kal. 65). Sok káromlók szája bé-dugatik, ha igazán és vóltaképpen meg-magyarázzuk az római gyölekedzetnek ez dologrul való tanítását; ezt kel tehát gyökeréből ki-fejezzünk (801). Csak magán a sz. írás, minden szükséges tudományt ki fejez. Sok dolgokat számlálánk, melyeket a sz. írás magán ki nem mutat (Pázm: LuthV. 233). **3)** [creo, perfabrico; schöpfen, zutage bringen]. Isten ez világot semmiből fejezte ki (Prág: Serk. 929).

kifejezés: expressio, interpretatio SI. [ausdruck]. [A testből kiváló lélek] siratta az istennek bozzu allasának ki feyezoeset ielen lennie (BodC. 22). A mely nyelven azoknak a logicus terminusoknak tudása vagy jo kifejezése nintsen, ott azok mind a külső mind a belső jo dolgokban valoba nagy akadályok (CorpGramm. 700. 708).

még-fejez: [exprimo, explano; ausdrücken, darlegen]. Harmad reeze bezedewnknek mynt fewől meg vala feyezween, leezen az Maria ky mwlasának moggyarol (ÉrdyC. 482b).

Fejezés: [relatio; beziehung]. Kristus jölnék ábrázolás szerént nevezetik, az igének tulajdon jegyzése másra vonását, fejezését, a lövöldözőktől vévén, kiknek jelek a czél (Mad: Evang. 78).

Fejezet: 1) [caput, frons; hauptstelle, front]. A kőnet kit a rakoc megutaltanak, ez lőt a zögeletnece fejezeteben: in caput anguli (MünelC. 54. JordC. 817). Az koweth, kyth meg utalanak a myvesek, az alkototeek az zögelethnek feyezetyre (ÉrdyC. 226). Az serageth feyezety: frons exercitus (JordC. 301). Az capitulumnak feyezety [elején] (ÉrdyC. 62b). **2)** capitulum SI. [kapitel, hauptstück]. Kewnynek feyezety es rubrykay: capitula et rubricae libri (Pesti: Nom. 5). Zykseogh gyakorta meg hanny vethny az zent parancholotokat feyezot zeren (ÉrdyC. 392). **3)** [fons; quelle]. Vere folyasának feyezety: fons sanguinis ejus (JordC. 469). O Jesus fogyatkozatlan feyezeth eos kyme-rihetetlen kegelnesség (PozsC. 7. ThowrC. 16). Mynden bnynek feyezety (ÉrdyC. 18). Ondoksigos gondolatnak feyezethyly wzyethok kywe thy zywetekből (ÉrsC. 182).

[Fejezget]

ki-fejezget: [enodo; entwickeln, nach und nach aufklären]. Ugy meg-czirkáltam írásit, hogy ad rei veritatem ki-fejezgettem elnéjét (Nógr: IdvK. Előb. 19).

Főbb, fővebb (log fejebb Com: Orb. 45. fejebb Frank: Hasznik. 66. Zvon: Osiand. 131. Tarn: Jók. 17. leg fejebb Liszny: Krón. 2. Tola: Vigaszt. 33. fejebb Pös: Igazs. I.261): [superior; höhergestellt]. Magut még annális fölnee aletani, az mi isten (Mon: Apol. 496). Nem a méltóság teszi fővebbé (Pös: Vetők. 21). A főbbiek között a leg főbbek: potissimae; die vornehmsten (Com: Orb. 15). Christus valóságos és főbbik elevenítő és életető feje az ecclesiának (Hlyet: BUSTomp. 109). Még főbb utat mutat-ko néktek: excellentiorem viam vobis demonstro (Hly: Préd. II.75). Fővebbképpen nem öneki, hanem a Davidnak mondatott (GKat: Titk. 225. 18). Fővebbik része amaz vitéségnek ez, hogy (P: PaxA. Előb. 15). A Dárius fővebbik gene-

ralissa (Hall: III. 121). A legfőbbik rablény (Mik: MulN. 205). A fővebbeknek alta értésre (Gvad: RP. 345). A jó választás leg fővebb áldomása az égnek (Fal: UE. 393).

Főbség: suprematia, primatus Kr. El-veszté atya-fiai között való főbségét, és papi méltóságát (Pázm: Préd. 214). Az-éltt különbet tanított az római pápának főbségéről, hogysen mostan (Pázm: Kal. 631). Az római pápa főbségéről (Bal: Csksk. 371). Kötelezetnek az pápa méltóságos főbségének meg ismérésére (Toln: Vigaszt. 81). Légyen jeleskedő érdemére nézve; nézzen ki belőle valami főbségnek képe (Fal: UE. 418).

Főbségés: [summus; erlaucht]. Főbséges pispóc (MA: Tan. 1160).

Főbségü: ∞ Főbségü lelki pásztorság (Matkó: BCsák. 221).

Főbeli: [ad caput pertinens; kopf]. Főbeli kenet: unguentum in capite (DöbrC. 211).

Fői. Fői ékesség: anadema MAL.

Főképpen: 1) praesertim, maxime, principaliter C. praecipue, imprimis MA. sonderlich, vornehmlich hauptsächlich, besonders PPB. Kire nez az vr isten főképpen (GuaryC. 62). Főképen köüettűc a sido bibliat (Helt: Bibl. c3). Ezt az dolgot en főképpen itilem emlékeztetre meltonac lenni: id facinus imprimis ego memorabile existumo (Decsi: SallJ. 4). De főképpen az nemesseg akaria vala az Catilinaac indításat (13). Het varoskba tanitot tū keppen (Mel: SzJán. 38). Maíd meg sem esmerhettyűc egymást, főképpen az leanzo rendet (Pécsi: SzűzK. 109). Az spárgát nem köll öntözni, főképpen őszel (Lipp: PKert. II. 85). Leg főképpen meg lásd hogy barátságos emberből ellenség ne légy (Kár: Bibl. I. 653. Zvon: Post. I. 17. Toln: Vigaszt. 213). 2) [capitulatim, viritim; einzeln?]. Gersomnak nemzety feekpen ezek: Lobny, Ebrony, Moly, Musy, Chory (JordC. 176).

Főképpen-való: principalis MA. [hauptsächlich, vorzüglich]. Főképpen valo fegyuerők az igaz hit volt (Frank: HasznK. 72). Az kit te az te fiaddal egyenlőue es az orszagnac örökőseue teuel, az legen főképpen az te nemzetsegednee fogiatóia: is potiusm stirpis tuae extinctor sit (Decsi: SallJ. 11). Nagy barcza volt, de főképpen valo bainiuasa ackor lőu, mikor (Mel: SzJán. 307).

Főképpennvalóság: principalitas MA. baupt-anfang, erster grund PPB.

[Főre]

nyakra-főre: praecipitanter MA. unbedachtsam, über hals und kopf PPB. Nyakra-főre hányom: disturbo MA. herabstürzen PPB. Nyakra főre vetem: praecipito MA. Nyakrafőre az ablakból leesett vala: cecidit deorsum (RMK. IV. 186). Niakra főre az tónálczben be haita (CsomaC. 2). Az embere nyakra főre omolnac minden gonoszagra (Tel: Evang. L94). Nyakra főre hányatni: in caput praecipitari (Decsi: Adag. 199). Az kő szikla teteieről nyakra főre le taszigálác őket: de petra praecipitaverunt eos de summo in praecipis (Kár: Bibl. I. 395). A ki valamely meredek helynek szélín áll, akár-melly kistsiny taszítással, nyakra-főre mégyn alá (Pázm: Préd. 230). A túb vétek kiszűtetnek és taszigálnak a gonoszra, a harag nyakra-főre taszít (801). Ne hebeburgalkodgyéc: magát nyakra főre ne ejtse (Com: Jan. 179). Te magadat veszedelemben niakra főre ne eic (DietaGr. 10). A lélek nyakrafőre hányattatik, és minden módon vérsz (Ily: Préd. I. 179). Mind töröknek, mind Tököli uramnac nyakra-főre rosul folytak dolgai (MonIrók. XXVII. 33). Mind a ketten visszaestünk nyakra-főre (Gvad: RP. 5).

Főség: principalitas C. excellentia, praestantia, primatus MA. höchste würde PPB. [suprematie]. Az pápa főségéről (Zvon: Post. II. 209). A pápának sem fősége, sem pásztorsága nem ta-

lálattik a sz. irásban (Matkó: BCsák. 171). Főség vagy elsőség (Pós: Igazs. 389). Anya-szent-egy-lázban való főség (Mad: Evang. 569). Az fő népek, az ő főségekbén, és az főfejek az ő főfőségekbén minden széken szabadon éjjenek (ErdOrszgy. II. 203).

Főtűl: [a capite; am kopfende]. Az coporsoban lata keet angelokat evlueen egyik fevtel, masyk latvl (ComC. 108).

2. FŐ: coquor Kr. [gekocht werden, kochen, sieden]. Főve: cocte, elixe MA. gekocht, gesotten PPB. Ne egyetoc nyersen, se főue: non comedetis ex eo crudum quid, nec coctum aqua (Helt: Bibl. I. Gg4). Mikor meeg a hús fő vala (Mel: Sám. 4). Főve job, hogy nem nyersen (Nad: Kert. 314). Egy szép gulóczát küldtem főve (Thurzó: Lev. I. 9).

[Szólások]. Egyedül szegény feje m főtt, magamét költöttem (RákGy: Lev. 269). Censabriának is már reménye nőjün, már ezekért szíve senkinek se fájün (Gyöngy: KJ. 35). A kinek fazekában főtt, az érzi az eféle kint, jó atyámfia (Tudománytár. 1839. 177. NyKözl. XV. 369).

el-fő. Elfőtt: decoctus MA. éngesotten, abgekocht PPB.

ki-fő: efferveo MA. [ausgekocht werden].

lő-fő. Lefőtt: decoctum C.

mög-fő: inferveo C. Félig megfőtt: semicoctus C. Megfőtt: concoctus MA. gar gekocht PPB. Hol vagón az io meg főtt etek es venerek? (BodC. 21). Ez keményebb a másiknál, és nehezebben fő meg a káposzta, Lipp: PKert. II. 121). Belső részün májd ugyan meg-főnek (PhilP. 3).

Főtt (főtt MonIrók. III. 166. Biró: Angy. 327): coctus, coctilis, elixus C. MA. gekocht, gesotten PPB. Főtt etek: coctura; főtt víz: apozema; lébe főtt: jurulentus; vízbe főtt: lixus C. Lisztből főtt gombóca pép: fareum PPL. Hussal fevt etek (DomC. 123). Föteth nem evth (ÉrsC. 335). Elésük valami régi főtt [így?] kölesnél egyéb nem volt (MonIrók. III. 166). Soba füt cziukat emec (Pázm: Fel. 95). Föt italoc: potiones decoctae (Com: Jáu. 173). Egész hónapig föttet nem ettem (Thaly: Adal. I. 39). Nyers vagy főtt has, avagy egyéb testi eledel (Biró: Angy. 327).

[Szólások]. A szaruas maknac a gyökerét vízben fele föttig főzd meg (Mel: Herb. 62).

Fővés: [coctio; das kochen]. Mikor a borju hus jó fővésébe vagyon, vedd ki, vágd apróra (TürtI. 2. I. 570).

Fővetlen (főetlen, főtelen): incoctus; ungekocht PPB. Amaz saytalan, imez főetlen (TelC. 361). Főetlen etel (Frank: HasznK. 103). A répa fővetlen hasfájást szerez (Felv: SchSal. 21). Főve lesz orvasság körtvély méreg ellen; ártalmas peniglen főtelen és nyersen (Felv: SchSal. 2. 13).

Fővő: coctivus C. gekocht, was sich kochen lässt PPB. Hamar fővő: coctibilis C. Eleve érő, fővő: faraccoquus PPB. A páva husa nehezen fővő (Misk: VKert. 314).

Főz (föz JordC. 700. ÉrsC. 397): 1) coquo, lixo, elixo MA. kochen PP. Bele főzöm: incoquo MA. einkochen PPB. Sert főzni: coquere cerevisiam PPB. Fözött borhoz való: defrutarius C. Meg elegegel a kősség etkeuel es a mi a kohn'an főzetec (VitkC. 53). Ne főzyed az ghedűleth: non coques hooedum (JordC. 59). Fezay nalotok van ee? pulmentarium habetis (700). A ki mast főze a komibaba, el futa (DebrC. 163). Zenth Janos mykoron olayba főztek [máj. 6.] (WinklC. kalendj. Fez vala az sororoknak (MargL. 22). Te füz az atiafyaknak (VirG. 74). Sziaia főzere tud főzni (Helt: Krón. 124). Ha emy akarok, en magamnak kel feozneom (LevT. I. 361). Kd most is ser főzni [árpát] akar venni (IL28). Jacob egy őtket főze: coxit Jacob pulmentum (Helt: Bibl. I. L4). Ha borban főzed, sőmört, fekélt gyogyit (Mel: Herb. 13). Ha őtkeben észed gyakran, telűen

húst főz [főzsz] vele, szemet világosít (119). Főzzed ezeket hogy ir legyen belőlök (Cseh: OrvK. 22). **2)** [concoquo; verdaunen]. Ott hűdeghitette volna iol főző konyhas gyomorát (Bal: Epin. 7). **3)** Tanácskozni, egy követ főzni, titkon főzni valamit: capita conferre, offansare WF.

[Szólások]. Somfánál főző: avarus, tenax, parcus MA. Somfánál főző sobrák (MA: SB. 129). Viasz fűzékben os somfánál főzet (Helt: Krón. 1). Rikóczy Györgyöt obsequiumra Jenő ali hivatja, de azt a húst sokféle lével főzék Váradon s Patakon, melyben senki nem vete jobb borsot, mint amaz extraneus hajdú (Monlrók. VIII.71).

[Közmondások]. Az babot sem az leveiért főzik (Decsi: Adag. 188). Ebet tsak eb lével kell főzni (Matkó: BCsük. 5). A bolondok bolond dologban főzik fejeket (Kisv: Adag. 227).

el-főz: decoquo C. MA. percoquo PPI.

ki-főz: excoquo C. auskochen PPB.

kifőzhető: [coquendo aptus; zum kochen geeignet]. Hozas ki-főzhető lombikokat, melyekben destillálhatnád agyud vellejét (Matkó: BCsük. 279).

lő-főz: decoquo C. [abkochen]. Törd meg erősen az mondolát, de leföld az hóját róla (XVI. száz. Vasárnapülség, Képes-Polyóirat L53).

még-főz: **1)** concoquo, incoquo, discoquo, excoquo C. percoquo MA. decoquo PP. [kochen, abkochen, absieden]. Vízbe meg főzám lixo C. Egy azzony allat meg fevze ev fyt (CornC. 171). Forro olayban megh főzven (Apost. 22). Az leuelet főzl meg, la nem alhatol, el alut (Mel: Herb. 64). Ha egy marockal a chelidoniában rósa etzettel meg fősz s meg száród (179). A főlelnec és rettgössec meg főzie és meg emésztie az ő szűnet (Helt: Mes. 161). A juh fél, hogy a fi a fagytol meg-főzetvén, minden fi elfogy (Illy: Préd. II.13). **2)** [concoquo; verdaunen]. A moly gyomor nem főzheti meg, a mit eszie (Mel: Herb. 105).

mégfőzés: **1)** concoctio C. MA. [das kochen, abkochen]. **2)** [concoctio; verdaunung]. A gyomorban lészen az első megfőzés, emésztés (Com: Jan. 50). Némeljek vacsora után eszik a retket, étel meg-főzés segítéért (Nad: Kert. 320).

mégfőzött: concoctus, decoctus MA. wolgekocht, eingekocht PPB.

őszve-főz: [concoquo; zusammenkochen]. Az fyt fa hoját föld őzne rosa vízzel os pomagramana, fyhek fűasat os folyasat meg allatya (Beytho: FivK. 17).

Főzdögél: coquito MA. oft kochen PPB. Főzdögéld szápen (Radv: Csál. III.38).

Főzelék: obsonium Ver. Kr. pulmentum, eulium coctum, cibus elixus MA. decoctura; gekochte speise PPB. Walmunemő főzelek oly mint fertelmesség volna (ÉrsC. 313). Az ew aztala myndennek nyhvan os kezenseges volt, yollohet kewes volt az főzelek, de maga myndent meg elegőyöt az Cristusnak zeretely (ÉrdyC. 299. Kaldi: Bibl. 327). Gyökere főzeléke (a spárginak) a nehezen vizezőlőknek használ (Nad: Kert. 301). Nincs mit adni főzeléknek, nem mond semmit, hogy főzzenek (Fhaly: Adal. L844).

Főzemény: ∞ Elkészíti főzeményét, egynelány tál étkéit, nyársra való süteményét (Fal: Vers. 878).

Főzés: **1)** coctio, coctura, decoctus C. kochung, das kochen PPB. Bort főzéssel apasztani: defrutare C. Szabó Balázsné betegségekben szolgált éték főzéssel (Radv: Csál. III. 270b). Szappanfőzés (Fhaly: Adal. II.121). **2)** [concoctio; verdaunung]. Gonoz es nehezen valo gyomor főzés: dyspepsia C. (AcSere: Enc. 148).

[Közmondások]. Könnyű az nőzés, de nehéz az ketször főzés: facilius est uxorem ducere, quam curare (Decsi: Adag. 167. Kisv: Adag. 163).

1. Főzet: [coqui curo; kochen lassen]. Sokat főzete, sok vigasságot tétete (Tin. 246). Főzetett volt egy örög kandér káposztás húst az útra, azt ragadván az sok török szolgá, melegetlen hápsolni s hordai kezdék (Monlrók. III.377). Derekasint főzet a vendégfogadóval, de mind az én erszényemre (Bethl: Élet. II.120).

2. Főzet: [coctio; das kochen]. S. Janos olayban főzeto [május 6.] (MűnchC. 5).

Főző: **1)** coctor MA. koch PPB. Tejes étők főző: lactarius C. Pég-főző: pultarius PP. Csanki István főző béri: Három sajt, három gomolya (MonTME. I.291). **2)** [coqua; köchiu]. Az minéműt küldött kd, bizony az főzők is szebbet viselnek nálunk (LevT. II.280). Szakats avagy főző asszony: coquis vel coqua (Com: Jan. 82). Felesége mellé efléle főző s mosó asszonyra, szolgálóra volna szüksége (Monlrók. XV.555).

éték-főző: carnicoctor Nom. 277.

feketevíz-főző: [kalteesieder]. Attunk az deákrak 10 [fallért], az fekete víz főzőnek attunk 2 t. (MonTME. I.160).

kávót-főző: ∞ Haupt quartély: főhadiszállást tézsen, mivel itten lakik a komandírozó generális, itten vannak a sok tártérek, kávét főzők, itt áll mindentőle játék, tántz, s más mulatások (Gvad: RP. 113).

sér-főző: coctor cerevisiae MA. cerevisarius MAL. zythopepta Com: Jan. 85. [bierbrauer]. Az calvinistákis fűt-műfantal fizetnek az saxóniai sertőző praedicatoroknak (Fázam: Kal. 255. Bethl: Élet. II.204).

Főződik: [coquor, fingor; gebrühtet werden, ersonnen werden]. Eljött vala Kereszturi László uram, ki által az magyarországi behódolás főződék vala (Monlrók. VIII.333).

ki-főződik: [deducor, consequor; sich ergeben]. Vallyon nem ki-főződénéké már az én consequentiám a föllem citált locusokból? (Matkó: BCsük. 279).

Főzőget: coctio C. [langsam kochen].

Főzött: coctus; gekocht Com: Vest. 123. Főzet etkebl akar mynemew letlőgen, lassan lasan ewmagat twle el tazoztatya wala (ÉrsC. 397).

FÖD, FÉD: obnubo C. velo, tego MA. Födve: aperto C. Ház fedni való asszún kérgék, sündelek: asserus (Com: Jan. 104). A szalmával fedett házaknak pernyéit a görébül nézné (Szd: Krón. 502). Semmi szagol, vagy rejtek sem fedheti úgy dolgunkat, hogy ő előtte nyilván s tudva ne legyen (Fal: SzE. 525).

[Szólások]. Fegyvelmessel és szíve fődve kell embernek a tsalárd mostani világgal bánni; mert igen vigyáz a beszédre, és igen kakutsil szívünk titkaira (Fal: UE. 415).

[Közmondások]. Süssal fődött házban bátorosagos aludni (Kisv: Adag. 217).

be-főd: velo, tego, praetego, obtago, intego, operio, adoperio, nubo, obnubo, erusto, obduco C. [bedecken, zudecken]. Haj módra bé-fedetem: eruior PPB. Kie befődé földnac oreant (BéscC. 13). Befődé ciliciummal: opererunt cilicio (16) Feie befődnen: aperto capite (62). Be nem foydek fevlel zeut margy azzonak tóset (MarzL. 103). Monnotoknak orozayat be fevye (VirzC. 137). Egy rézével fíte foyet be (ÉrsC. 68). Myuden imatkoza a vagy profetala fyrihu be fedeth fűvel meg retetya az ow feytl (Kömj: Szál. 163). Lesuetűen az ő őszagységenec ruhniat, beföde magát egy ruhával es beborita: depositis viduitatis vestibus, assumpsit thoristrum (Helt: Bibl. I. 84).

környül messetee atte szemerem testekuec felső os befődő
 űret (Mol: Préd. 164). Az czet halnac teste mint egy paissal
 s erős peezéttel be fődöttetett (Kár: Bibl. 1.538). Nagy szegény-
 stemben, ortzamat bé kell fednem (MA: Bibl. V.22). Az isten,
 z ki előtt az mennyei lelke az ő színeket be fedic (MA: Scult.
 67). Az nap tintis be fődik (Pázm: Kal. 304). Előbbi gonosz-
 ágít bé-fedjez következő életének telkelltségével (Pázm:
 Préd. 27). Nem be-födötnek-é tölben a szőlők? (Mád: Evang.
 87). Halálnak arnyekával vagyon be fődő az a föld (Lép:
 Tük. 187). A férjnek tulajdon tisztje: a feleségnek erőtelen-
 égét, mint gyengébb edénynek, befédni és igazgatni (Apati:
 End. 887). Menyü modon igyekszik a vétkét befédni (Ily:
 Préd. 1.449).

befödés: obductio, opertus C. [das zudecken].

befödetlen: inopertus MA. [unbedeckt]. Be nem fevdek
 vldelzent margyt azzonnak testet; ezenkeppen alla be fev-
 telent 12 napiglan (MargL. 104).

el-föd: contego MA. [verdecken]. Elfödött: tectus, volatus,
 bscouditus, coopertus MA. El-fedni a szőlőt: infodere vineam,
 amare tales PPBl. Födgyöc el (Zvon: Post. L135).

elfödés: tectio, velatio, opertio MA. [das verdecken].

föl-föd: develo, retego C. detego MA. exsinuo PPl. [auf-
 decken, enthiüllen]. Felfedetett: reiectus C. Jöy es felfedőged ő
 elasztat: venis et discooperis pallium (BécsiC. 6). Fel fedet
 ortzual (Born: Préd. 322). A leplet a mikor fel-fedi (Gyöngy:
 Csup. 16). Fel-fedi a toeletta asztalt (Fal: NA. 141). Többszer
 vly színét adgya dolgának, mint ha innen-is, amonnan-is, fel-
 vedye kitetszenők belső titka (Fal: UE. 370).

fölfödés: detectio, reiectio MA.

fölfödetlen: non revelatus Káldi: Bibl. 2. Corinthi 3. 14.
 Kr.

ki-föd: retego Kr. [aufdecken, enthiüllen]. Ki-fedem, hadd
 ássa minden (Czegl: MM. 171). Mire szükséges a tettetés, ha
 egymásnak elegendő hiszünk? Ez az, mely orezdatát ki-fedi,
 zivedet bé-zárja (Laskai: Ljps. 279). Urunk egy alkalmatosság-
 ban azt tanítá, hogy bé, más alkalmatosságban, hogy ki-födgyük
 ő teteményünket (Fal: NA. 178).

környül-föd: circumtego C. MA. [umhüllen].

Födél, fődél: 1) opertorium C. operculum MA. Meg oltal-
 maztatom te zariádnak fedeleben (AporC. 7). Száz vörös fedélű
 zekér (Monfrók. III.118). Meg nitó edény, az mellyen nem
 eend fedél: vas, quod non habuerit operculum, nec ligaturam
 lesper (Kár: Bibl. L138). Az isteni szeretet-is az alázatosság
 fedele-alatt háterságos (Pázm: Préd. 54). Mindenek nyilván és
 fődél nélkül vannak ő előtte (Pázm: Kal. 34). Ilat ezüst czapa
 pohárkák födelestül (Radv: Csal. 35. B). Burok és fedél tétetett
 az ő szivekre (GKat: Válts. II. Előb. 10). Azt gondollyák né-
 mellyek, hogy ha a tizerek tetején korona látszik, már elég
 fedele vagyon paraszt erköltsőknek (Fal: NE. 12). 2) tectum;
 las dach Com: Vest. 148. A víz villántozók a ház fedelén:
 splendor aquae *dissultat per tecta PPBl. Menenek egi kőz
 helire, meli ket haz között vala es fődél alatt (DebrC. 51).
 Kettő szakada az templombeli fedélis (Born: Préd. 26). A házunk
 fedele (Gér: KárCs. IV.536).

[Szólások]. Se háza se fedele; szükölködik mindemből
 Fal: NA. 215). Addig vegyük fedélalá a majort, míg
 ő idő vagyon: *pertegamus villam, dum sudum est PPBl.

ágy-födél: cadureum PPBl. [bettdecke].

asztal-födél: [inappa; tischttuch]. (ACsere: Enc. 257).

esöcs-födél: mammillare C. MA.

fő-födél: (jefödél WespzC. 101): [velum, rica; schleier
 kopftuen]. Ania ő főfödület oda veto es fyanac zemermetesse-
 get vele be fődőze (VitkC. 89). Az zolgaló leyanuoknak goromba
 fev fedeleket keery vala el es azt visely vala (MargL. 39). A
 koserues anya venen az ő fe-födület be kötteteli vele az ő agie-
 kat (WespzC. 101). Nala waygon bodogh azzonnak egy fő fedele,
 ky bodogh azzonnak feyen wolt (FérC. 146). Az főfedeleket,
 mistákat, palástokat eluészi (Helt: Bibl. IV.16) [Vö. FÉDELE]

ház-födél: culmen PPBl. [tectum; hausedach]. Hegyes ház
 fedelek: *fastigiata tecta PPBl. Ház fődőhac ki-álló ereszi
 (Com: Jan. 107).

mell-födél: pectorale MA.

paplan-födél: [opertorium lecti; bettdecke]. (VectTrans.
 14).

szém-födél: 1) [vestis feralis, tegumentum capuli; leichen-
 tuch]. Legottan ki fődő, ki meg holtuála, kezei es labai meg
 kötözün mazzagocak es ő orcia zém fedellel (sudario) vala
 meg kötözün (MünclC. 194). 2) *Szem héa, fődèle: cilium MA.
 [augenlid]. Ó zemei zegenre neznek, ő zemfedeli (palpebrae)
 emberfiút kerdezik (DöbrC. 27).

[Szólások]. Holtnak szóm fődélet vonni el: vel a mortuo
 tributum auferre (Decsi: Adag. 87). Még szóm fődélere való pénz
 sincz (Decsi: Adag. 220).

[Födèlecs]

szém-födèlecs: [velum monialium; nomenschleier]. Be
 nem fevdek feoldelzent margyt azzonnak testet, sem valamiyvel
 egyebel, hanem csak az ev zem fedelecheovel (MargL. 104).

Födèlecske: tegillum C.

Födèles: tectum habens Kr. [überdacht, mit einem deckel
 versehen]. Fedeles hajók: naves *constratae PPBl. Fedeles
 zekér: plaustrum tectum (JordC. 131). Gyermekeknek való ros-
 télyos és födeles ágy (Radv: Csal. II.399). Fedeles kammáska
 Gér: KárCs. IV.460). Fedeles és bombaris hajóim is az Dunán
 elkiszültek (Monfrók. XV.68). Megindulának az Dunán három
 fedeles hajókkal és egy fedeles lidaskával (69). Fedeles kupa
 (GKat: Titk. 37). Födèles füveg (Fal: NA. 122). Födèles hintó
 (144).

Födület: [tectum; dach]. Az iskola födületét, és a fedeletét
 is helyesen megigazitotta (Nyr. XIV. 460).

Födületlen: [sine operculo; ohne deckel]. Födületlen hajo:
 aphaeta MA. Talpatlan födületlen aranyos pohár (Radv: Csal.
 II.383. 96).

Födülecz: tecto tego Kr. [tego; überdachen, bedecken, ver-
 hiüllen]. Homályos borítottval fedelezett koporsó (Horv: MullP.
 3). Szegénységnek födüleczése (Let: Hittag. Előb. 5).

be-födülecz: ∞ Ezel födüleczém bé épületecském (Bíró:
 Ünep. IV).

el-födülecz: obtego Kr. [verhiüllen]. Agya Cristus mynekevek
 az ev tentest edelevel elfödüleczet tvrttenetek alatt, az az:
 kenyerek zemelye alatt (ComC. 171. Zvon: PázmP. I.912. Kr.).

föl-födülecz: [detego; den deckel wegnemen, enthiüllen].
 Föl-födüleczték a szövetségnek szekrényét, avagy ki-nyilatkoz-
 tatták a sz. háromságnak dicsőségét (Bíró: Préd. 137).

Födélke: [kleiner deckel]. Hosszukas trójai pohár fedélke-
 jével (Radv: Csal. II.11).

Födés: obtectio, operimentum MA. [das bedecken, die be-
 deckung]. The zarnyádnak fedesebe remenkednek: in tegmine
 alarum tuarum sperabunt (KeszC. 85).

Födetlen: intectus C. inopertus MA. [unbedeckt]. Fedetlen
 hely: hypaethrus PPBl.

Födö: operculum, cooperculum C. opertorium, operimentum MA. [deckel]. Kezdenek az fazokak es az földök eg masra zökösny (SándC. 25). Mint egy kis földc, olyan keréc lenlei vannak (Mol: Herb. 36). A fazokas földöket formál (Com: Jan. 105).

fazék-födö: testum, testus MA

has-födö: ventrale MAI.

váll-födö: humerale C.

Födököz-ik: [operior, obruor; verbergen werden]. Az germeknek teste nala födekezet az fewuen alaa (TelC. 161).

Födöz-ik: [operior; sich zudecken]. Födözövel földözik (Fr: SzJán. 72). [Vö. **Födöz-ik**]

Födögöt: [identidem tego; eine zeit lang verbergen, verhillen]. (Land: UjSegits. 185). Tar-fejcnok hajatlanságát borostyán koszorokkal földögötte (Fal: UE. 376). Szándékát földögöti, álnokul hátráb vonnya magát véle, és érett korát látván, elő-rándul gyözedelmessen (475).

Födöz: 1) operculo C. operio, tego MA. amicio Com: Vest. 119. [bedecken]. Födözött: tectus, opertus MA. Födözötüen selém palastal: amictus serico pallio (BécsiC. 67. MünchC. 24). Ne legyenek zorgalmatosok ty testeteknek, mywel fedeztessetek: induamini (JordC. 371). A sydok tegödet oda nem erzetnek, hogh fyadath felezyel, folyo vereeth töröllel, faratsagaath kenyobehed (WinklC. 334). Latainak eg ifiat földöztet feier tiza öltözethe: viderunt iuvenem coopertum stola candida (DöbrC. 315). Sisak, oroszlány bór, mely ötet földözte (Zrinyi: ASyr. 174). 2) [oculto, abscondo; verbergen]. Semmi of fedezet, ki nem meg jelentetie es semmi of titoc, ki nem megtudatie (MünchC. 32). Akariac hamissagokat földözni (Mon: Apol. 304). 3) [defendo, fuceo; entschuldigen, beschönigen]. Ninczen minel bünököt fedezzik (Sylv: UT. 1151). Ninez minel fedezze az ö bünöket: excusationem non habent de peccato suo (Helt: UT. IV. 7). Bünét földözi és masra kenü (Mol: SzJán. 76). Ila meg esaltnak a testi gyönyörfűsögtül, fajtalan vétkeket a házasságunk tisztaságos nevével felezik (Páan: LuthV. 186). Abban az itéletben semmi fedezve és szüelve nem lehet (MonOkm. XIX. 366). Hogy az törvény bünburító, fertelmesség fedező ez-köznee tartassze (MA: Seult. 682).

[Szörlások]. Bárány bőrrel fedezi farkas fogait (SzD: MVir. 349).

be-födöz: operio, cooperio, pertego, contego, protego C. [bedecken]. Befödözött: tectus; befödözöttött: coopertus, opertus C. Uj fedeztetébe vizzel: aquis coopertus est (BécsiC. 18. MünchC. 62). Be fedozetek engmet (JordC. 436). Kezeowel sebet bel földözee (ÉrdyC. 511b). El betettek az koporsoban, hogy be földözee (633b). Öltözettel bel földözee (625b). En orchanak zemerensoge bel fedoze engemet: confusio faciei meae cooperuit me (KulesC. 108). Az hely, hol cristus zvetet, volt be fedozveem keet haaz kezyet (CornC. 85). Be fedozetik az te tested es te zined az koporsoba (BodC. 8). Oradat galazat fedoztho be (TelC. 22). A vizee olly igen eliradnac, hogy minden magas hegyec mind az egész ég allat befedeszteténee (Helt: Bibl. 1C4). Beföldözni orczaiat: velare faciem (Fél: Bibl. 80). Az wr kegyellemmel be fedezi az ö földét és az ö népét: dominus propitius erit terrae populi sui (Kár: Bibl. 1190). Abban az ö hitoc az ceremoniakcal néminemöképpen befedoztetet volt (MA: Bibl. 171). Az ágy leplekkel és esörgökkel be-fedezze magunkat (Com: Jan. 112). Szemelen szemérmünknek mezé-teleno el-befedoztetett (Csúzi: Síp. 418).

befödözö: velamentum C. [decke, hülle]. Ö mind azoknac szemének befedezője, kie to veled valnac: hoc erit tibi in velamen oculorum ad omnes qui tecum sunt (MA: Bibl. 117).

el-födöz: 1) convelo C. [verdecken, verhillen]. Elfödözött: tectus, velatus, coopertus MA. El fedoztetöt vala: erat velatum

(JordC. 557). Mynth Ila el fedezethiwen vona ty zabadsagtok gonossaggal (848). Eynek setetsegeth el födezed (ThewrC. 132). Az n ellenségeket el földöz az tóngör (Székf: Zsolt. 89). 2) abscondo C. [verbergen]. Elfödözöttött: perconditus C. Elfödözött: absconditus MA. Sem nynez vg elfedeztetven, hog ky ne nylatkoztatseek: nihil est opertum, quod non revelabitur (JordC. 383). Ez nyomorusagokat el kel földözni (Baythe: Epist. 208). Egyik latorságot másikal el földözni: lutum luto purgare (Decsi: Adag. 77). Az én vétkeimet az képmutató ember mód gyára el fedeztem (Kár: Bibl. 1531). El fedezi másnak vétkét celat delictum (613). Elfedeztet minden ö bünöket: operuit omnia peccata eorum (MA: Bibl. 1520). Bódog az, az kinök bünei el valnak fedeztetuen (Szár: Cat. E).

[Közmondások]. Mész, bors és a tsúkla minden roszt elfödözhet (Kisv: Adag. 318).

föl-födöz: detego, revelo, aperio MA. exsinuo PBl. [aufdecken, enthüllen]. Parancolanac, hog fel fedeztetnee (Susanna): ut discooperietur (BécsiC. 170). A te szömérmed fel-fedeztessze: ne revelatur turpitudoe tua (Helt: Bibl. 1Mm). Fel ne fedozze az ö attyánc szemérménee fedezőjét: non revelabit operimentum patris sui (Kár: Bibl. 1179). Az to hugodnac szemérmességét fel ne fedozet (MA: Bibl. 1105). Emlőjököt fel-felezik [hogh lassék] (Szalm: Cent. 45). Nagy tudatlanságokat nekik fel fedezi, mind azattal híveit csak gyengén esépelü (MolnF: LTárh. 112). A harmadikat pedig fényes öveg-tül lévén, nem vala szükséges fel-fedezni (Csúzi: Síp. 219).

ki-födöz: ∞ Mindeneket neki nyilván kifedezven: detegente ei omnia manifeste (Illy: Préd. 11281).

Födöz-ik: [operior; sich bedecken, bekleiden]. Ne akariac tozert zorgalmatosok lennetoc monduatoc: mit ezöce anaq mit izone, anaq minel fedözöc? quo operiemur? (MünchC. 25). Nem fedozhetiké selyennel (MA: SB. 220). A tisztatadanság a mostani világban nem szurdék-vétek, hanem hímes és varrott ágyokban földzik [igy?] (Fal: NE. 105). Vö. **Födöz-ik**.

be-födözik: ∞ Ily es felfedező el palastat laba föld, kiuel befedezet: operitur (BécsiC. 6). Terelid ki te palastodat, kiuel befedezet: quo operiris (7).

Födözés: 1) [obtectio; bedeckung]. (Az asszony) hozzu haya fedezsyr, fydelyrnt ew neky adattatoh (Komj: SzFál. 165).

2) [absolutio; entlastung, entbindung]. Az itt lakó városi rendnek élésekből a várat megtakarija, Ila kívántatik, fedozést adván mindennek, kitől miesoda és mennyi életet szedet be (MontME. III. 107).

Födözöt: [amictus, velum; bedeckung]. Ighen kenyw orclat befedezny es fedoztetet vethny zemeknok elette (WeszpC. 146. 138). Mynt az földözötöt el változtatod ewket zvyekben (ÉrdyC. 53).

Födözetlen: [inopertus; unbedeckt]. Fedozetlen ortza (MA: Tam. 1).

Födözget: operio MA. [verhillen, bemänteln]. Nem fér az igaz tanítóhoz, hogy lulgatói fogyatkozásit fedozesse, vagy azokra hnyorittson (Páan: Préd. c2). Éjjel születik, s éjjel setéséggel fedozeti méltóságát (Csúzi: Síp. 649).

be-födözget: velo, operio, obtego frequenter MA. [bedecken decken]. (CsonaC. 110). Födözgess-be szárnyalddal, ápolgassjó voltoddal (Bíró: Augy. 64).

el-födözget: ∞ A bün te fedozgest, palastold el: ne dis simula (Com: Jan. 205).

Födözö: tegens, tegumen Kr. Fel ne fedozze az ö attyánc szemérménee fedezőjét: non revelabit operimentum patris sui (Kár: Bibl. 1179). Antichristus oka minden bünöc, ö földözö (Mol: SzJán. 458 507). Ágyának leple, felü fedezője (DKal: Ke

33). Földszóval földözdik (Fr: SzJán. 72). Mérges félben semmi földözje nem lévén egy marok szalmánál egyéb (Fal: TÉ. 736).

1. FÖL, FÉL: 1) superficies, stymna MA. [pars superior] herflöhe, oberer boden, das auswendige eines dinges PPB. (lás obere). Megföldözzen hegekkel ő felekköl: rigaus montes de superioribus suis (AporC. 67). Az palma gymelclmok a felet es az mondolnak a helyt mynt [mind] meg ete, az maguat egyg az palmanak es az heyat az mondolanak wyne az utarra (Pesti: Fab. 67b). Meg előgödöt az en lelkek, mint ég föllet es köuerssiggel (Szék: Zsolt. 61). Vendbe eszt tiszta raanyl, felit, oldalait köreskörnyül es szaruait: vesties illud uro purissimo tan craticulam ejus, quam parietes per circumum, et cornua (Helt: Bibl. I.Gg4). Egh zoknya mynd allya egy barsomnyal wetteth (RMNY. II.34). Egy viselő veres puramal zoknya, alja fele zöld atlacczal vetett (Radv: Csdl. I.6. 211). Egy szoknya, a fele zöld bárson, allya zöld atlacz Gér: KárCs. III. 228). Egy asztal-kés, az föli eziütes (365). Az templomac kárpittya ketté hasada, az felitfel fogya miud az also részeig: velum templi scissum est, a parte summo usque deorsum (MA: Bibl. IV.31). Az fölin levélnek [boritékján] ly bötök valának: Adassék . . (Zrinyi II.53). Az ajtó fölüt, ház eleit tekintsd-meg (Com: Jan. 106). Ágyának leplét, felit, fedezőjét (DKal: Ker. 233). Meg-igyeseniték föllyül a földet, és apro ganéval elegytsék a fölüt (Lipp: PKert. 85). **2)** [quod aperest; rest, das übrige]. Az mynt el adhatta az marhat [az enyémet] el adya, es az felet [mi még az adósságból bátramarad] rayta akarya keresny (RMNY. II.78). **3)** [superior; ober-]. Villa Fehérvíz Budensis 1277. Felwynch [locus] 1291. (Knausz). Magister de felzekeln 1378. (ZichyC. IV.48). Fel gyuuta wy Budánac az hofistatytát, a fel hew víz melet (Helt: Krón. 80). Vö. föl-ház, -föld, -szél sat.]

ház-főle. Házfőli, házfeli: tectum domus MA. dach eines Hauses PPB. A ky kegyc a ház fölyn leund, lene zallyon a házba: qui vero fuerit in solario, ne descendat domum (Pesti: NTest. 101). A ki az ház feliben vagon, le ne szállyon (Sylv: UT. 135). A háznac felirüls predikállyátoe: praedicate super tecta (MA: Bibl. IV.11).

tej-föl, tej-főle: cremor, flos, pingve lactis PP. milchrahm, salme PPB. Teeyfel: milchrahm Pesti: Nom. 46. Tej fele, tej-fel: milchraam, de la crème; törött tej fel: geschlagen raum; crème louettée (KirBesz. 127). Wazorara: sült, tej felle galamb, parcy tej felle milbus (LevT. I.44). Egy nagy szep tejer bélest kere megh szep tejfőlle (SalMark. 16). Tejfelt vötem 2 [enárért] (MonTMEI. 179). Tj-felből avagy tj színből: (e cremore seu flore lactis) vaját csinál (Com: Jan. 78). Szereti a téjfelt, de nem akarja enni a szerdekét (Kisv: Adag. 92). A házak is mind tejfellel lévén fejerítve: semmi esuda, hogy így el van vára híresítve (Thaly: Adal. II.141).

tejfőlös: flore lactis conditus SI. [rahm-]. Tejfelyes [veze-téknév XVI sz.] (Nyr. IX.367). Az teyfeles fazakat míg tele, igen kel a matskatol őrizni (SalMark. A5). Tjfeles lepén (Bon: Ritm. 203).

2. Föl, fel (feel ÉrdyC. 496. 509b). 51. lb. feel ÉrsC. 508. DomC. 121. NagyszC. 110: **1)** sursum C. supra; über sich in die höhe PPB. [hinan, herauf, empor]. Fel mene: ascendit (MünchC. 18). Felemely wolt hegyba (NémGl. 83). Felebred: ewigilans (116). Felserdwl: adultus (186). (A keréknek) forgassa ilyen legyen, hogy ketty feel forogyon és kettye alla forogyon (ÉrsC. 508). Menee magassagra föl es alaa keel meg tyztwly ez vylgnak (ÉrdyC. 17b). Akkoron yeleneek megh föl halottaybol az harom Mariaknak (142). Az harmadykat el feel Györree kyldoe 496). Feel legyen neköd igéközetöd atyahoz (NagyszC. 110). Christus urunk keresztre feszítettet, Peter es András-is, meg peng lábbal fel (Megy: Szöv. 109). [Vö. föl-akaszt, -áll,

-duzzad, -emel, -kel, -megy, -ül, -vész, -vot sat]. **2)** [vigilans; auf, wach]. Látván, hogy csak maga vóna fel már (Gyöngy: Clar. 10).

[Szólások]. Nitua az aito, a kar fels a kar alá: Coreyra libera, caces ubi libet (Deesi: Adag. 264). Elizeus prophéta kopasz volt, kinek mondják vala az gyermekek, no fel kopasz, ne fel kopasz; de az isten megbüüteté azokat (Kopasz).

alá-föl: [sursum et deorsum, hac atque illic; auf und ab]. Ala fel yarwan ew collayaban (ÉrsC. 406b). Allá fel szigulda az országbá (Helt: Krón. 85. Helt: Mes. 150. Mel: Préd. 110). Ala fel buydosanac (Bon: Préd. 276).

alá-s-föl: ultro citroque, susque deque, sursum et deorsum, hac illuc MA. [auf und ab, hin und her]. Alasfel irnuae vala (Vás: CanCat. 498).

ide-föl: [hic supra; hier oben]. Mint edefel megh mondatek [a könyvben] (TihC. 36). Mykeppen megh halottok idefel (DebrC. 511). Ide felis mondam (Mel: SzJán. 14). Ide fel nyilvan megh mondottuk (Ver: Verb. 160).

oda-föl: supra, superne, superius; droben, oberhalb PPB. Oda fel [a könyvben] megh mondottam (Helt: Krón. 10). Oda fel az eghben vadnak (Fél: Tan. 551). Az szomedesről oda fel emlekeztünk (436). Kikről oda föll eleget szollottam (Mon: Apol. 260). Ninczen te hozzád hasonlő isten, sem az eegben oda fel, sem az földön ide alá: non est similis tui deus in caelo desuper, et super terram deorsum (Kár: Bibl. I.311). Az niceaeabéli szent gyötekezetnek vallását, meg-találd oda fel (Pázm: Imáds. 159).

odaföl-való: [superius; was oben ist]. Oda fel valókra visellyeteo gondot és nem ez földiekre (Kár: Bibl. III.182). Oda fel valókat keresseteo, az holott az Christus vagyon (MA: Scult. 491). Uadgyuk-el a földieket es emelkedgyüne-fel oda-fel-valókra (Mad: Evang. 11).

Följebb, féljebb (feellyeb ÉrdyC. 58. 164. feellieben JordC. 351. feleb LevTár. 15): **1)** superius, altius MA. mehr hinauf, höher PPB. **a)** Gyakorlatosan felyeb (altius) emelkedykuala fowltewl (EhrC. 63). A földről keth tengel felyeb al (NádC. 661). Az tomyoknak temérdekségek hová felyeb mind inkább vékonyodtanak (MA: SB. 259). Osztán felyeb serdülvén (MA: Scult. 3). **b)** Feelyeb vagyon ez földtewl es az egezh közelben (ÉrdyC. 601). Ezerszerete felyebb vagyon (Megy: 3Jaj. II.122). Felyeb-is meg-irtuk (Hall: Hlist. III.184). Itt-is azon ösztövé bakot nyúzza Kalauz, mellely felyebb (Pós: Igazs. II.277). **2)** [magis; mehr]. Mit becsüllesz felyebb annál a felestökömnél? quid antepones illi jentaculo? PPB. Hanem ha bevelködendyk ty ygassagtok felleb mynt az yrasthude sydokee, nem mentek be menyeknek orzagaban: nisi abundaverit justitia vestra plus quam scribarum, non intrabitis in regnum caelorum (JordC. 366). Zerecz ee enghemet felyeb ezeknél: diligis me plus his (701). Nem akar felyeb dyczeretni, hanem csak amera menere wtet isten hatta (VirgC. 96). Szája oly bides, hogy féljebb nem lehet (LevT. II.27). Nem tudnac ezt felyeb ottalmazni, hogy nem miut a görögoc Constantzinápolnt (Helt: Krón. 106). Ha szinten also es felső rendek vónais az angialoknak nem szükség arrol felleb tudakozni (Fél: Tan. 81). Ne felyeb barátom, auagy fölötté: ne quid nimis (Deesi: Adag. 45). En nálamnál feleky ki élhetne az gyönyörűségekkel? (MA: Bibl. 1577). Az ő mindenható ereje szerint sokkal felyeb megezelekedhetic mindene- ket, hogy nem az mit mi kérünc (MA: Scult. 991). Ugy, és ne felyeb, bötüllenyek, a mint méltók vagyunk (Pázm: Préd. 57). Semmit az érzékensegek má fölyeb nem ézenek, miut az lángot (Láp: 1Tük. I.118). De te fölleb szeredet a teremtet allot a teremtonél (II.155). **3)** [supra, ad altiora, ad meliora; höher hinauf, wichtiger, in höherm rang]. Akara, hogi az isteni iozagra felyeb felyeb neukeknek (VirgC. 73). Fölleb [a bor-

nak) iczyet ne kezdhesse [árulni] nog peuznel (RMNy. II.2). Iesus fölyeb volt mynden teremót allatoknal (ÉrdyC. 58). Kyk [mik] feyleb vannak [valók] es zyksegesbek (78). Az tanytuón az ű mesterinél fölyeb nizen: non est discipulus supra doctorem (Sylv: UT. 16). Felyebb valúnac [győztesek] a viadalban (Helt: Krón. 88). Mindemél fölyeb tartom azokat (MA: Bibl. V.57). Az okosság mutattya, hogy az anya fölyeb légyen az fímál (Zvon: Post. 1300). Feljebb és alsóbb rendek a küncezek közül fölem el állanak, egy szón vadnak (Monrók. XV.680).

leg-följebb: 1) [in summo loco; am höchsten]. Leg fölyebb lévén nap meg állapodást ad [a nap] (Com: Jan. 7). **2)** [maxime; am meisten, hauptsächlich]. Császár a várat mindüfööl töretni kezdi, legfölyebb kedig a vízvár felöl (Monrók. III.168). Ettől retteg vala legh fölyeb szent David, midőn erzenéie magában, hogy búnyneq ostorozásit köllene szenvedni (Lép: P'tik. I.135). **3)** ad maximum [höchstens]. Csak egy, avagy leg fölyeb két köz vallató levellel alhat elő: unicam duntaxat, vel duas ad maximum literas inquisitorias produxerit (Ver: Verb. 309).

Följebb-való: superior, sublimior, altior, eminentior SL. [höher, vornehmer, stärker]. Az egyenlők között fölyebb való: "excellentis inter noquales P'PB. Felyeb való helt erdemle (ÉrdyC. 516). Kyknek kwzto lata egyet fölyeb valot (VirgC. 63). Hol a keresztyéneq valúnac fölyeb való [győztesek], hol a pogánac (Helt: Krón. 88). Salamounac legfölyeb valo eneke (Helt: Bibl. L.63). Felyeb való szóval mondani: apertis tibiis (Deesi: Adag. 37). Az te wrad ez földneq minden népénél fölyeb valóná tézen tegedet: faciet te dominus tuus excellentioremcuictis gentibus (Kár: Bibl. I.183). Az ember formásúgáa nom csak abban áll, hogy fölyebb való teste légyen, hogysem egyéb állatoknak (Hly: Préd. I.134).

Följebbvalóság: [primatus, superioritas; vorrang]. Az éteknék fölyebbvalósága igen jóles (Hly: Préd. II.22).

Följebbocske: [aliquanto superius; etwas höher hinauf]. Egy darab által volt rekesztve olyan aranyos farsókkal, övig vagy valamieskével fölybeeske érkkel (Bethl: Élet. 314).

Följebbed, fölybededén: 1) ∞ A minémőkről fölyebbed (a könyvben) emlekoznék (Kász: Kit. 110). **2)** [altiore voce; lauter] Azokat jedig, a kik a templomban fölyebeden szollanak, meg intse (F'ársReg. 73).

Följebben: 1) altius, eminentius, excellentius, sublimius MA. höher P'PB. Tekiné fölyeben es ved iol ezödlie (GuaryC. 13). **2)** [magis; in höherem grad]. Ynez owt yozagok feilyeben valának ow bonne (ÉrdyC. 569). Az hol az bün bővölködik, ot felliebben bönelkedik az kegiolen (Fél: Tan. 268). Nemis terhell fölyebben, hanem este az memire el szenvedhettye (Zvon: Post. I.144). Drága halackal minden nap torkig töltözne, memél nagyob papí urac penig, amál fölyebben eselekőzie ezt (471). Boldogc vattoc fölyebben azoknál (II.835). Mog kent tegedet az isten vígaszának olajaval fölyeben az te tarsaidnal (Száj: Cat. D2). Felyeben kel keresnünk az szent irasnac moltozat (MNyil: Irt. 94).

Följebben-való: [superior, eminentior; höhergestellt, vornehmer]. Felyeben való vag mindeneknal (DolC. 13). Egyet fölyebben valóna töitek az többi közöt (Beythe: Epist. 10). Egyebeknél fölyebben valoknak lenni keuánnak (207).

Följebböz: [so oltre; sich überheben]. Felyebb erőlködnek, hogysem repülhetnek; magasra arányoznak, tovább fölybeesnek, mintsom birhattyaq száryauk (Szd: MVir. 123).

Följebbözö: superbus Kr. [hochmütig]. A deákok a kevélyt fölybeesözönek nevezik: superbus, supra vult videri, quoniam est (Pázm: Préd. 57). A köznép meg-tanulná, ha látná az egy-

űgyű és nem fölybeesözö maga viselést, a tsondességet, a bötsülethez szabott, testeket bé-, nem ki-födő köntöst (F'al: NA. 178). Tennészet szerént irtóznuk minden urallástul, és kivált képpen a fölybeesözö parancsolóknúnac a mennyire lehet rázogattyuk nyakunkról igáját (F'al: UE. 366). Lelked fölybeesözö kívánságit le nem nyugosztalhatja (F'al: BE. 570). Felybeesözö kevélység (F'al: Jegyz. 934).

Följebbkébb: [aliquanto superius; weiter oben, etwas höher]. Ez tsak réánk költött hazugság; mint nem régen fölyebkébb ezen részben bőven meg mutatólt (Pós: Igazs. I.270).

Följebbség: [primatus, superioritas; vorrang, würde]. Egyik a kevélység, az az fölybeesözöknék, tisztnek, tisztességnek és ditsíresnek rendetlen kívánása (Pázm: Préd. 87). Még irigyoi is érdemesnek tartják vala lenni, hogy minden fölybeesözö emeltesse (F'al: NU. 278).

Fölibe, fölyibe: in summum ejus Kr. [super; über]. Fölibe írom: inscribo; fölyibe teritem: supersterno; fölyibe teszem: superpono MA. Jordannak fölyben: super Jordannem (JordC. 196). Oltaranak feyleben raktaak (ÉrdyC. 545). Egy malom fölyibe [jgy] viud (Helt: Mes. 301). Ágái a kút fölyibe érneq vala (389). Feie fölyibe töuéc: imposuerunt super caput ejus (Helt: UT. II.5). Néha tekintintet feje fölyibe (MA: Scuit. 854). Föl megyek az égben, az isten csillagi fölyiben (Land: ÚjSegít. 180). Koporso fölyiben valo versoket ki-gondol (Com: Jan. 163). A szalmával meg-terítettot ág fölyiben vetteneq lasnakoc (112). Ne emelje föl magát a feleség ferienec fölyibe (Sam: Agend. 215). A város felliben egy vár építettett (Gyöngy: KJ. 59).

Fölíro: [super; über]. Ő fégét megírtaa ő feie fölyibe veteq (MünchC. 68). Feje feilyre teewek: imposuerunt super caput ejus (JordC. 447). Porth hanyaanak ow feyek feilyre: injecto capitibus pulvere (919). Menyoknek feilyre: supra caelos (KeszthC. 11). Alla az koporsónak feilyre (ÉrsC. 346). Eggé pontot veténeq fölyibe (a g föly, Dév: Orth. 7).

Fölő: [super; über]. Készek (ét) fejek föly [fölybe?] venüek, és a tisztbe is bé fogadniok (SzékOrk. I.298).

Fölös, fölyés (felyes LevT. II.114. felyesebben BékHajd. II.225. fölyösleges Bíró: Augy. 132.). **1)** numerosus MA. zahlreich, viel P'PB. Felyes gabonúnc van (LevT. II.114). Eö fölyösheq profontia gabona nélküli meq fölyözkozh az nemeth witezeknek feles woltok miáh (RMNy. II.275). Feles vedreket raktae le az soe nepúce (Boru: Préd. 94). Felyes néppel indulhatna (Helt: Krón. 93). Az gyülekezetneq feles szanu serege (Zvon: Post. II.291). Mivelhogy a mi argumentálásunkban feles vétee vagyon (Czegl: Japh. 71). Az ösvényekre fölyes vizet hoid (Misk: VKert. 248). Végy feles papprossat és égesd porrá (Cseh: OrvK. 35). Kojját küldjeteq felest, mert arra nagy szüköségünk vagyon, vasa is legyen, s fölyözögöz szög is (RákGy: Lev. 133). Nem tsak hírel, hanem fölyes levelekkel jöttek (PhilF. 51). **2)** [flore] lactis conditus; mit salma zubereítet] Barassúnak az küfala pogácsából rakva, jer ki Kata, ha kell a fölyes haburnúca (Thaly Adal. II.98).

Fölösen: numerose SL. [in menge]. Menyegzőbe felessor mentec (Boru: Préd. 94). Hagynák fegyveres örzö népet felesen. (Monrók. III.61). Az kie felesben vadnac, meg iobbicazate az ő örkösögetek, és, a kie kevsben vadnac, azoknac kissel örkösöget adgátoc (Kár: Bibl. I.153). Nemis egyyem ketter völtanak, hanem felesen egész gyülekezetekkel (Pós: Igazs. I.304). Felesen gyültünk ebben az istennek templomában (Hoffin: Préd. 3). Nem övönen, sokval felesesebben el-jötteteq (Meqy: 3Jaj. II.1). Ők mindenkör felesesebben veltak mi nálunk nál (BékHajd. II.225). A törkök lakos itt felesen vagyon (Mik TLav. 94). Ezt látván a többi, felesen hozzá részölkednek és hatalmasan szaporodik a nem jó (F'al: NE. 71).

Fölösleg: nimium, supra modum, superflua SI. [überflüssig, im Überflüss]. Az istennek irgalmasságával fölösleg biztattya magát (Urszi: Edom. 136). Feleség [igy] való adakozás (Laud: UjSegits. 1385). Ha mi a font felesleg meg-nyomáson kívül hozzá adattak, szerzés; si quid praeter superpondium adicitur, mantissa est (Com: Jan. 167). Nagy boldogtalanság, fölösleg nagy gondság, bánat szomorúság (Thaly: Adal. I.201).

Fölöslegős: redundans, supervacaneus, non necessarius SI. [überflüssig]. A Kristus érdemiért és föllösleges elégtélelért bűneink meg-bocsáttatnának (Bíró: Angy. 132).

Fölösöd. Felesed-magával: [cum multis sociis; mit vielen begleitern, geführten]. Kesztfőczhöz felesed magával szállott (TudTár. VIII.16). Felesed magával megindult az kastélyból (MonIrók. XI.338). Felesed magával ki-mevén (Megy: SzA-Öröme. 2). Egy kapucsi passa feles [igy] magával Hallér Gábor után küldeték (Czegl: Düg. Előb. 33).

Fölösöd-ik, főlösöd-ik: angeor, multiplicor Kr. [sich vermehren]. Kegyelmes urunk elő nagysága hadai felesödnek s sokasodnak (KöcskTört. IV.34). Hada bővöl s felesedik (Gyöngy: K.J. 99). Népe felesedik (Gyöngy: Char. 42). Nagy rossz fog ráuk felesedni (Gyöngy: Char. 83).

még-főlösödik: ∞ A scholabeli deákok megfelesedvén, a schola mester ellen kezdének pártalkodást forralni (Barth: Krón. 14). Ez által ment szép had majd mind oda veszett: mert az német reja úgy megfelesedett, még az föld népe is mind fölfegyverkezett (Thaly: Adal. II.360).

neki-főlösödik: [congregor, congloror; sich zusammenscharen]. Az város népe az sok zajra csate patera fel zendülvén, az deakoknak néki felesedik és az scholára vissza verik (Barth: Krón. 21). Hogy a lengyelek nagyon neki felesednének, igen károsan esék csatájok (Szal: Krón. 313).

Fölösség, főlösség: numerositas MA. vielheit PPB.

Főlött, főlött (félötté BécsiC. 5. félötto JordC. 415. félött Born: Préd. 459. MA: Bibl. I.130. félöt Zvon: Osiand. 43): super, supra; über PPB. **a**) [hely:] Főlötte jár: supergraditur; főlötte nő: superescit C. Főlötte repülök: supervolite MA. A haz felet (MünchC. 16). Azoknak főlötte memi repősek lakoznak (AporC. 67). Myglen ywthvan felette allana: usquedum veniens stare supra (JordC. 359). Az oly varass el nem enezhetyk, ky az hegnek felette helbözöttöt: non potest civitas abscondi supra montem posita (365). Az ur házának hegye minden hegyeknek felette helyhezotték (Markó: BCsák. 106). Mi lehet e széles föld felett szebb dolog a végeknél? (Balassa: Költ. 95). **b**) [átvitt értelem:] **a**) A mit Luter ebéd-felett beszéllet, azt nem ő írta könyvbe (Pázm: LuthV. 168). Asztal felett való beszédek (Misk: VKert. 341). Midőn ebéd felett ülének, kérdőzködik a gazdától Gergely (Hall: IIIlist. II.146). Leveletet basa este adta vala s vacsora felett is olvastuk meg (RákGy: Lev. 142). Rót Mihály uramról, már asztalhoz ültünk, uri títullal ebéd felett éltünk (Thaly: Adal. II.348). Az ő anyjának temetése felett avval dicsekedtek, kit 90 esztendőskorában eltemetett (Balog: Corn. 261). Egy tertzeg-asszonynak szemébe jövendőlék sokan, Logy előbb utólv' ugyan tsak a játék-felet fog meghalni; ug-isy történt (Fal: NA. 146). **β**) Nagy ysten hv mynden isteneknek fölötte (JordC. 49). Nycezen az tanoythvan hv mestereinek felette: non est discipulus super magistrum (383). Yme zerzettelek teogedet eez may napon neepeknék es orzagoknak felette (ÉrdyC. 342). Az egy-házi szolgák közzött felsőség és alsóság lenne, mely egy-más felett-való házjást máség tanítványiban sem szenvedhetne urunk el (Pós: Igazs. II.373). **γ**) Ezec mendénéc felét (prae omnibus), kie lakoznac napkeletre, megutaltanac engemet (BécsiC. 17. 39). Ky ezeknek felette bewelkődik, gonozthwl vagon: quod his abun-

dantius est, a malo est (JordC. 363). Meg lagywanak wnoky hozedy olynak felette: molliti sunt sermones ejus super oleum (KeszthC. 138. 384). Minden dolgoknak fölötte az elet meg jobitando (DebrC. 210). Marhat isten fvlwt zvetem (VirgC. 8). Mynd azys sem tewn zh forynthnak felethw (LevT. I.15). Amibal egy tal etec felett föl felebből nom őtt (Born: Préd. 549). Sz. Pal az irast egjob aiandekoknak felette magasztallia (Fél: Tan. 14). Az ki on felettem szereti attiat anag' amiat, nem lehet en tanituanom (294). Meg halnac, kie lusz esztendőnce felötte vadnac: qui sunt plus quam viginti annorum (Kár: Bibl. I.131). Átkozot légy minden barmoknac és mezei vadaknac fölötte: maledictus es inter omnia animantia et bestias terrae (MA: Bibl. I.4). Ott lézen az nyavalya föltt való nyavalya, ott indul az keserűség felett való keserűség (MA: Scult. 965). Az elégség fölttis akart bizonságokat adni (617). Tékozás az, mikor szükség föltt költetnac az isten javai (Zvon: Post. 1560). Mindence felett dőlöttebből morgolodott (Czegl: Japh. 26). **δ**) Lelkőnc felet mindent kapsira vettek (Eszth. 14). Minden törvény felett úgy veretél arezöl: contra legem jubet me percuti (RMK. IV.190). Az hitetlenknek reménység föltt elvesztette isten ez világot (MA: Scult. 20). **ε**) A hit dolgának semmi annyit nem ártott, mint a felsőség felett való koczódás az ecclesiában (Matkó: BCsák. 153). Kite (Tarsali) meg látván egy bordély-mester, árban indül felett; . . . megalkuván a leány felett, viszi házához (Hall: IIIlist. II.281).

[Szólások]. Erdőm fellött vagyon: gravis est mihi (Kár: Bibl. I.129). Azokra noditya-föl az embert, a mellyek ereje föltt vannak (Komár: Imáds. 226). A mi ereynknek sokkal föltte helhözöttöt (Baythe: Epist. 204). Őc meg ereje fölttis, értekelnélis fellyel adakozanac (MA: Scult. 1003). Minden világi fejedelemségnél határ-felett szeb', és bütsületesb (Pázm: Préd. 974). Ereje-felett, mód-felett terhelte-tett, úgy hogy életét is megúnta (165). A föld reszketni fog rendfele valo földindulással (Ily: Préd. I.10).

Fölötte: nimis C. supra modum, nimium PP. immaniter PPB. über die mass[en] PPB. [höchst, überans]. **a**) Felette tsintalan: *effuse petulans; felette szegény: *egentissimus in re sua; felette nagy lator: *immanior, immanissimus scelere PPB. Felette vig: effuse lactus Com: Jan. 203. Felette eress lakosok: fortissimi cultores (JordC. 146). Felette kegyetlenek: saevi nimis (377). Felette nagy gond (ÉrdyC. 68). Fölötte gonozul ne czelekegyel (Mel: SzJán. 419). Felette tudós ember (Czegl: Japh. 45). Felette fő orvos atféle nevolák ellen (Thurzó: Lev. II.206). **b**) Felette kívánja a királyokodást: *impense regnum affectat PPB. Felette el terwl byre: valde divulgabatur fama (JordC. 532). Az őrdög mindennemő io dolgot felette ban (TelC. 329). Felette őryzed magadat pokolbelly erdegnek kyzleletytwl (ÉrdyC. 339). Eleget és felette is hadakoztunc ittigen (Helt: Krón. 108). Az irásban nem fölötte giakorlotta magát (Fél: Tan. Előb. 5). Felette izzados [te] (Czegl: Japh. 157). Felette megtzirkáld magadat (Ker: Préd. 509). **c**) Akky felette vagyon bymnc luezen: quod est nimium, vertitur in vitium (ÉrdyC. 26b). Az kinek sok vala, annak semmi felette nem vala: qui multum collegit, plus non habuit (Sylv: UT. II.49). Felette lenne ez immár ti fölletek [nagy dolog lenne fölletek, mit nem is váránk] (Bal: CsIsk. 31). **d**) Igen felette: multipere PPB. Igen fölötte aitatossok es haznalatossok az embernek (DebrC. 274). Igen felettén [igy?] hidegen fűtt az északi szél (ÉrdTört. I.248). **e**) Fölötte igen: admodum, praemodum, plurimum, multipere C. etiam atque etiam PPB. Felette igen sokassal vala: valde multiplicabatur (JordC. 725). Felette igen alazatos volt (CornC. 19). Felette yghen kezdé hydegődy (ÉrdyC. 520). Ha felette igen latorkodnac az barmoc, esőt jelent (Cis. G4). Inti Moses az izraelitákat, hogy fölötte igen meg óltalmazzac magokat az bálvány imádstul (Kár: Bibl. I.164). Meg félemlének azok

fölette igen (Káldi: Bibl. 333). Felette igen nagy gyűlekezet (HollPréd. 4). A tsehek Magyarországot olyan felette igen elpusztíták, hogy . . . (Lászy: Krón. 318). **1)** Lesiat en nalam-nal felette zerey: amat filias super me (JordC. 384). Fölette zereššok zylenekeul az eedes Crystwe (Sim: Evang. 238b).

Fölette-való: **1)** [nimius; übermässig, zu viel]. A módját megalalalta, felette való erő: virtus *egressa modum PPB. Vgy alytom hogy te meg holtal az felete valo zenuedesnek miatta (VirgC. 35). Ne végy vsurat tőle, se felette valot: ne accipias usuras ab eo, nec amplius, quam dedisti (Helt: Bibl. I. 1112). Fölette való néhez voltánna (Helt: VigK. 69). Az fölette valo mondékosnéguel és heába valo szo szaporétástul meg ohasza magát (Zvon: Post. I.11). **2)** [superfluus; überflüssig]. Az alaminabol kégek: amnyuet esmer uala magának zylseguenek lennie: azt magának tartya uala: az föllötte ualot zégen tarsának oztogatya vala (KazC. 42). Nem beuelkevdnek az felette valokon (CornC. 8). Semmy föllötte ualo raytok nem lezón (SándC. 8). Az fevlwteualobol feluallkodasnak helye ne legyen (VirgC. 125).

Fölettevalóság: nimietas, excessus; übermass, überfluss. Nem lezón az zentőke az föllötte walosagnak awagh kevesseguenek rwtasaga (KazC. 192).

Föltöttebb: nimie C. nimium, nimis, impensius, immodice MA. [fiberaus, ansserordentlich]. Felettöbb örülni: lactitia *impotentia efferrü PPB. Zentsegesz azzonyalat, fwltwteb, honem ylenoyek mondaný (VirgC. 137). Abbol wetenek, a ny nekýk feletöb vala: omnes hi ex eo, quod sibi redundat, immisserunt in gazophylacium (Pesti: NTost. 169). Hogy felettöb [igy] el ne hinném magamat a jelenéseeknek nagyólta miat: ne magnitudo revelationum extollat me (Helt: UT. Aa4). Mikor wotkezie az ember leg föltötteb? (Tel: KerF. 78). Ez igeket leg föltötteb haunyac wetic az erotnekek (Mon: Kép. 22). Melly juhokat ha föltötteb hattyanae mind meghialnae: quas si plus in ambulando fecero laborare, morientur (MA: Bibl. I.31). Felettöb és mód nélkül eselekeszel (MA: SB. 136). Az mi lehetetlen az emberek íletti szorént, föltöttebbis lehetséges az isteni erőtl (Pázm: Kál. 31). Az isten törvényét szerzette, és őrzötte, vehementer, nimis, felettöb' és tollhetetlenül (Pázm: Préd. 822). Reá tudna készölni föltöttebbis, hogy nem mint kellyene (Kules: Vetek. 7). Ódal fájásokat föltötteb nyagokat szenvedet (Tarn: Bar. II.286). Felettöb igen el-táwezassa (Com: Jan. 134). Tégedet felettöb igen fog dicsérni (203). Jaj nekem, mort halgattam. Vagy hogy más alkotmatosságokban felettöb nyelwes volt (Hly: Préd. 199). Felettöbb emberek kiáltúnak (NótPM. 39).

Föltöttebb-való: **1)** nimius MA. zu viel, mehr als sich gebührt PPB. Meg reszegül tőle, nem a bortul, hanem a föltöttebvaló italtul (Tel: Fel. 108). Föltötteb való sonal es szerzammal meg wész az éteer (Bom: Préd. 408). Az föltötteb való igazság föltötteb való bosszuságis: summum jus, summa injuria (Deesi: Adag. 73). Sokan azt felettöb valonakis itilik lenni, hog nem mint kellene: multi cas gravius aequo habuere (Deesi: SallJ. 37). Ez bezzeg nimia supereminens charitas, felettöb-való, mindeneket tellyül-haladó szoretet (Pázm: Préd. 112). Ezeknek meg-gondolása alább hagyat velünk az előttünk kellemetes személynek felettöb való nagyzásában (P: PaxA. 301). **2)** [superfluus] überflüssig PPB. A magusságbeli istomél fellyeb való lenni hujába sietnél, mert á to igyekzedet föltötteb való (Kár: Bibl. I.159). Háromszor napjában megelégedni és meg töltözni felettöb való és árt (Com: Jan. 112). Meleg időben az emberek felettöbvaló ruhájokat övtek (Hly: Préd. II.20). A sok szollás, felettöbvaló beszéd: superflua locutio (II.218).

Föltöttebbvalóság: nimietas C. excessus MA. überfluss, übermass, unmass PPB. A jöszerecsének felettöb walosaga (Hly: Préd. I.107). Igy a földi dolgoknak felettöbwalóságát el

kell metszeni (277). Felettöb-walóságával (a szolgálatnak) magunkat örötlennékké ne teyűk (Mad: Evang. 783).

Föloz

Fölozet: stymma MA. acus PP. das dicke se überbleibet, wenn man etwas ausdrücket; sprou PPB. Maláta, jegez ez ighe minden állatot, melluel dísznot tartanak, akar törköl legem, akar bor seprű, akar ser seprű, akar felezet (Sylv: UT. II.167. 168. RMNy. II.47).

Fölség (feelseegh JordC. 731. ÉrdyC. 487b): **1)** celsitas, celsitudo, excelsitas MA. höhe PPB. Awa tekente wben felsegebowl: prospectit de excelo sancto suo (KeszthC. 289). Úrnak zaun felsegen wyzeken: vox domini super aquas (KulesC. 82). Fel magaztateek mynd menyg the yrgalmassagod es nyud felséggy the byzonsagod: usque ad nubes (136). Fenn az felségbe (Bom: Préd. 708). **2)** [sublimitas, eminentia; Höheit, erhabenheit]. Yozagnak felsege: sublimitas virtutis (EhrC. 128). Az isteni tudomány fölsége tzifra szök-nélkül kellett magát (Pázm: Préd. c). Életének és tudományának fölségiért: propter vitae, et doctrinae eminentiam (Hly: Préd. II.30). **3)** majestas C. primatus MA. majestät, Höheit PPB. Harom foglac. ezök közzül eggie vetetec ki az tömlöczből acasztofara; harmadie igön felségre es vrasagra (GuaryC. 18). Ky atlhud nekeenk felséghednek lathalmassagaba eggesseghet ymadnonk (WinklC. 38). Ez igeket mongia vala el amelkoda az isteni felségnek ionoltan (VirgC. 82. CornC. 195. DomC. 130). Világ végén nagy hatalommal, és dütsöségcs felséggel másodsor jó hozzánk (Pázm: Préd. 13). A gazdagságot egy szikra megemésztü, a felséget egy óra földhöz vori (70). Akkor emeltetének királyi fölségre (23). Ennél inkább meg nem alázthatott az isteni fölség (53). Ez nagy királyi fölségre töled emeltetec (MA: Bibl. V.10). Istenec szent fölsége (MA: Scult. 4). A felség, méltóság irigység alá wettetec: majestas invidiae noxia est (Com: Jan. 111). Krisztus fölségére nézve királynak neveztetik (Mad: Evang. 749). Az uralkodásnak negédes kívánásával magoknak wették az austriaiak a királyi felségnek jussát (Rák: Manif. A3). **4)** [homo regius; majestät, fürstliche person]. (A király) tyztösseggel fogatta, mynt ollan feelsegeit (ÉrdyC. 528). Ezeket en felségölnék tyztössegödre mind megh egetem (TilC. 8). Zabod ő felsége melőne (DebrC. 332). Hoq kellemetes lehessek ew felségének elewte (ThewrC. 136). V fel[se]ge az buday passa (RMNy. II.30). Kyraly w felséghe nazados hadnaghya (101). Wronk ew felsége ez orzagabely hyweyt yo akaralt es kegellemessegel latta es feyenkent kezeket fochedosa (LevT. I.69). Kyralnak ew felessegenek [igy] (99). Ez level adassyk kyral ew felsége few kapitanyanak kezeybe (256). Adja ő szent felsége [isten] minden jótokat (II.20). Díczertessel attia isten menynyekben, halat adoc felségednek mindenben (Bom: Ének 531). Korán regvel a föllölt megfujatván ő ő felsége (RákGy: Lev 26). Egészsegtéken örülök, s ez után is engedje ő felsége, ezent hallhassunk (29). Ő felségék méltöztassanak az én testamentomomat meg confirmálni (Gér: KárCs. III.296). Ha ő szent fölsége akarattja, hogy ez mostani hadi hivatalom szerint fölköm testemtől megváljék (Radv: Usal. III.349). Isten ő szent felsége sok íletti között förozgunk (Nyr. XII.79).

Fölségös: **1)** excelsus C. celsus MA. höch PPB. Felseges magassagokba zerzettötel (BéesiC. 276). Minden felsegesid (excelsa tua) es te habid en raitam myltak (DebrC. 96). **2)** magnificens, illustris MA. herrlich, gross PPB. [erhaben]. Veddél mertek zereit, mikpen illetti felséges zegenesegnek zereötöyét (VitkC. 53). Alazatossaggal vala felseges (DomC. 116). Mykaron az ew felségeses yo woltabol meg gondolta vona ez wylagot vilagosytny es valthany (ÉrdyC. 342b). Dyczer nagy felseges dyczerötel (VirgC. 11). Ez isteni embernek felseges tyztesegé (30). Ha w felséges kegyessegenek kellemetes volna (77). Ki eleb vala angoloknak köztöte felségcs, ten ördögöknek köztöte zerniségcs es wlatosb (NagyszC. 265). Ékteleu, mikor a nyelv

felsősen beszél és a kéz hívokodik (Pázm: Préd. b4). Meg tetszik, mely felsőes dolog a lelkek segítése (40). Negyedik felsőes tselekedete az alizatosásnak (59). Christus, valami kivált-keppen-való böcsfilitet jelentette sz. Péternek, azokkal a nagy felsőes szókkal (Pázm: LuthV. 339). Adgyad uram hogy tégedet felsőesen diezdithessün (MA: Scult. 16). Felsőesen magasztallja az Christos feltimadásának hasznát (490). A mit felsőeskeppen magyarított sz. János (Illy: Préd. 1.262). Pamegyris, vagy-is felsőes ditséreték (Fal: NA. 228). **3**) majestaticus, augustissimus Kr. [majestätisch, allerhöchst, allerdurchlauchtigst]. Felsőes isten: altissimus deus (EhrC. 22). Valamit ifelsőes ysten ytlene: quicquid altissimus inspiraret (56). A felsőes vr isten: dominus deus excelsus (BécsiC. 39). **4**) üdöltő a felsőeshez: clamabo ad altissimum (107). Felsőes istennee fia: fili dei summi (MünchC. 78). Iudöltő felsőes istenhez, ki ol tött ennekem (AporC. 1). O ky nag cüda ez, hog il uag felsőes kyrali magzat ilyen genge germeksegenok ideoben ezenkeppen geterye magat (MargL. 2). Felsőesünek erei: virtus altissimi (TibC. 32). Felsőes athena vr ysten (CzechC. 20). O Jesus, felsőes atyanak abraza (GyöngyC. 20). Feelsőes kyral (ÉrdyC. 543). Az my felsőes wrunkath akarwm megl hely es semelem sserinth akarom panazolwm (RMNy. II.58). Fejšes kyraty (LevT. I.5). **5**) Vt a felsőes felsőegneec jóbiára: sedit ad dexteram majestatis in excelsis (Helt: UT. Gg.3). Felsőes vram (Pethő: Krón. 48).

Fölső, fölső (*fölső* NagyszC. 254): **1**) superus, superior, supernus C. höher, was oben ist PPB. Felsőbb: superior MA. Leg-felsőbb pöltzra hágni: conscendere summum culmen PPBI. Ó hazanak felső feliben (in superioribus domus suae) alkota magane titk hállakat (BécsiC. 26). A templomnac soporlaha kettén kette zakada a felső feletől foguan mend az alsóiglan: a summo usque deorsum (MünchC. 69). Hazanak felse roze: solarium (JordC. 741). Az egyk lajortyanak felsev vege (DomC. 147). Az felsevk az az az angelok (CornC. 95). Tugiatok azt is hogy az hatalmas török eziaszar, az fölső eziaszaral egyes [a német császár] (RMNy. III.115). Fen a felső részen egy lic legyen rayta: in enjus medio supra erit capitium (Helt: Bibl. I. Pp. 4). Nagyob' alkalmatossága vagyon a felső állapotú embernek minden gonozságra (Pázm: Préd. 625). A felső ajac bajuzszal fedettetik-bé (Com: Jan. 48). Alsó, felső Magyarország (Matkó: BCsák. 4). Felső Német ország (6). A dolgokonvaló felső uralkodás (Illy: Préd. 55). Mennél fellyeb jár a categoria, a száraz valóság, annál nehezebb az első felső fokra férkezni (Fal: UE. 470). **2**) [praeteritus, prior, superior; vergangen]. Az felső esztendőben magatokban bosszonkotoc vala, hogy az ország kince el tikozlattatne: superioribus annis taciti indignamini aerarium expilari (Decsi: SallJ. 26). Sz. Andras hauaba mind szabad azonoc, a mi az felső hoba (Kal. 1582. Dv. KCsepr. 1626. C5). Ha istennee engedelméből mi az felső időkben törtent dolgokat által latatnuc (EszT: IgAny. 116). A felső esztendőben (Debr: Krón. 13). Az felsőbb időkben ősi jószágokat fel nem oszhatták (BékHajd. II.207).

[Szólások]. Ki szölktek az felső várból: minus babes mentis, quam dithyramborum poetae (Decsi: Adag 92).

Felsőbbség: superioritas MA. vorzug, oberhand, oberherrschafft PPB. Felsőbbség, nagyob-méltósági es fellyeb-halladó isteni nevezet nem fér az atyához, hogy-sem a fiúhoz (Pázm: Kal. 1766. 461. 816. Pázm: KT. 251). Helyben hagyom a felsőbbséget, az alsóbsághoz képest, mivel a felsőbbségnek [rangra nézve] nem illik az alsóval egyenlő-keppen cselekedni (László: Petr. 141).

Felsőség: primatus MA. höchste würde PPB. Felsőségben lenni az emberek között: *fastigium tenere inter homines PPBI. Ugyan azon egy rendű egyházi szolgák között, felsőség es alsó-

ság lenne, mely egymás felettvaló hajazást még tanitványiban sem szenvedte urunk el (Pós: Igazs. II.373). A pápának felsőségő felől veliink hójában koczodik (Matkó: BCsák. 171).

Felsőségös: [augustus; erhaben]. Leg-felsőségösb törvényt szabó (GKat: Titk. 9).

Fölül, fölül (*felül* LevT. I.142. *felyvel* CornC. 30. *felől* Zvon: Osianđ. C. *felyöl* 21. *fölyöl* MA: Bibl. V.9): **1**) [adverbium] **a**) desuper MA. deinsuper C. [von oben her, von oben herab]. A templomnac soporlaha kette zakada felől mend el allaiglan: a sursum usque deorsum (MünchC. 105). Lata az kerahbe az pilotabol, ky felyvel nyzy vala ez dolgoth (DebrC. 550). Öss ma felől te mi rank bñnt bočato malaztokof: effunde nobis desuper indulgentiam (DöbrC. 239). Zent lelek felől te beled ió: spiritus sanctus superveniet in te (413). Bochassad ky the kezedet felel: emite manum tuam de alto (KeszT. 395). Felyül zal te reyad zent leelők (CzechC. 69). Jaj! új parancsolat felyül leérkezék (Thaly: Adal. 1.23). Felyül kölcsönözött világoóságokat az alatt valokkal közlik (Csúzi: Síp. 200). **b**) superne MA. [oben, obenan]. Fölül való: supernus MA. was oben ist PPB. Fölül reia vefet: supereminavit (MünchC. 38). Ötet felől raia fítete: eum desuper sederé fecerunt (52). A fölül meg mondot igek (DebrC. 9). Saros ganeal fíhwl be fedozfefet (VirgC. 65). Sockal felyül áradot a kedv: superabundavit gratia (Helt: 17T. q3). Mind felyül, s mind alól tisztítta a gyomrot (Mel: Herb. 83). Üle arra felül: sedebat super eum (Fél: Bibl. 51). Temiént tegyen felől reája (a minhára, Kár: Bibl. I.89). Az felyül előszámlált dolgokban, az régi szent jümborok vallásaitól el hanyatottak (Pázm: Kal. 148). Fellyül irott avagy akár miről rövideden irott versek: epigrammata (Com: Jan. 163). Felyül való írása, vagy titulusa a mái vasárnapnak (Mad: Evang. 256). **2**) [postpositio] **a**) [de superna parte; von oberhalb]. Fel kele az vaczora felül: surgit a coena (JordC. 674). Az felő el méne az sátor felül: nubes recessit, quae erat super tabernaculum (Kár: Bibl. I.130). Az ház nyakuc felyül elég (MA: Tan. 731). **b**) super, supra C. [über, oberhalb]. **α**) Az barlangh feyem felyül meg fesle (TelC. 302). Az kottetyet feiefelül emelhen tartya vala (VirgC. 33). Mőd-felől darabos, vagy vakmerő szorgalmatos kérést ne támaszúnk (Mad: Evang. 441). **β**) Be öuedezé ötet az övel es azon felül rea aduán az selyem ruhát, az ephodotis reia adá (Kár: Bibl. I.94). Az ephodon felől fel tőne az hosent: desuper ephod humerale imposuit (uo.). Az ládán felyül fegyed: pone super arcam (MA: Bibl. 1.71). Az poszton felyül tévén a tilakot (I.121). Az ő ruhátoikat azokra (a szamarakra) terítéc es Jesust ültetéc fölyül (Zvon: Post. 1.2). **γ**) Ha az keresztnece felyül es alat, egyaránt ió ki a szám, igaz az operatio (Helt: Arithm. II.5). **δ**) Az okos aszszonynak szemérme az aranyon es drága köveken feellyül való: gratia verendumdiac sensatae mulieris est super aurum, et lapides pretiosos (Gyöngy: Char. Előb. 20). Az olay nynden nedwes allathnak felywle aal (Sim: Evang. 17).

onnan-fölül: desuper, superne C. [von oben]. Felét ved; ha nem veheted, tehát onnat felyül vácz egyet alá (Helt: Arithm. P3). Feié, onnan fölyül eles volt, homlokon zárva (Lép: PTitk. I.231).

Fölünne, fölünne: ∞ Fölünne való: supernus C. A ki fellyügne [igy?] ió: qui de sursum venit (Helt: UT. 75).

Fölütt: [supra; oben]. A kik e felyüft megirt esztendőben a város nyomoruságos házánál forgottunk (MonTME. I.382).

Fönn, fönn, fönt, fönt (*feen* GömC. 20. Pesti: Fab. 38. *fén* MA: Scult. 115. *fén* állot, *fén* ál ExPrinc. 187. *fent* Pataki: Reg. 92. Mik: TLev. 468. *föntt* szoval Lép: PTitk. I.174): [superne] alté C. [oben]. **a**) Feun repülni: attollere se in *auras; fönn jár a nap: sol *omensus ardua PPBI. Fén fyggel [a keresztfán, CzechC. 28]. Fen a hegen eg feyodelem lakozé (DebrC.

398). Fenn az magas palotaba (VirgC. 31). Fenn az eegben: in caelo sursum (Kár: Bibl. I.191. Olly feü' rüpl, hogy szemünk gyakorta el-veszti (Pázm: Préd. 30). Egyebekkel le nem ült, hanem fenn-szolgált és gondot viselt a szükségékről (Mae: Evang. 121). Fenn repülnek a madarak (Misk: VKert. 17). **b)** Fenn, vagy hátra-maradt summa: summa *excursus PPB. Igen fenn vagy vele [bízscak vagy] (Helt: Mes. 361). Fenn ne gztsetec magatoc felül: non idta sapientes (Helt: UT. v7). Nagy fenn magasztalja soc helyen sz. Pal az istennee: irgalmassagát (Born: Préd. 264). Az hitetleneket nem azert emely nagy fönt, hogy azba meg allyanac, hanem hogy nagyobhat essenee (Born: Évang. III.294). Fent [hangosan] beszél (Rák: Art. 20). Fenn a szíveink: sursum corda (Illy: Préd. II.261). Neved már fenn-is reptik, jó emlékezettel mindenütt szépitik (Gyöngy: MY. 4). A maga tisztsgét oly fönt és kevélyen kezdé viselni (Mik: MulN. 194). Rosz időben élünk l a virtus igen alatt, a gonoszsg nagy-fenn vagyon (Fal: UE. 427).

ott-fönn: [supra, superne; oben, dort oben]. Semy ez eett [itt] valo bölchesseeg, de ott ifen vagyon az byzon ygassagnak twdasa (ÉrdyC. 504b). MA: Bibl. I.47. RákF: Lev. II.133).

Fönn-való: superius, excelsus, altus, arduus MA. was oben ist, was oben hin gehöret PPB. Solarium, sarazto hel, setalo, fenn valo bel (Mel: SzJáu. 508). A sz. Pal inti az hieket, hog fenn valokat keressenee (Fél: Tan. 282).

Fönnebb: [superius; weiter oben]. Az isten menyével nagyob személyben haladao embernel szent düczdségebe, fenob valo ember anival mindenbe egyeb allatoknal, mert nekiek istene (Petki: Virt. 10).

Fönnebben: [magis; mehr, stärker]. Az többi közzül Portius Cato találkozik, ki leg feniebben fogta vala ez dolgot Carthago ellen (Zvon: PázmP. 3). Hogy a boszszuságot torlunk, tovább és fenyebben durváskodot (Fal: NA. 218).

Fönnen, fönnen (*fönnen* EhrC. 4. *fönnét* valo szellásnac formáia Zvon: Post. I.399): **1)** subalte, alte MA. oberhalb, oben auf, obenher, erhaben PPB. A gémeek igen magassan, fönyen ropdesnek (Com: Jan. 37). Iszonyu tsatopateval az ó atkaanc köüet nagy fönnen löüldözte (ÉszT: IgAny. 500). Fog repülni fönyen (PhilFl. 11). **2)** [superbo; hochmütig]. Fönyen szölló: magniloquus C. Fönyen beszélni: *glorioso loqui; fönyen való beszélt: oratio *exaggerata; nagy fönyen-való szók: *sesquipedalia verba; valamivel fönyen kérkedni: *crepare aliquid; el-hiszem magamat, fönyen vagyok: insolens PPL. Fönyen paranczolni (Sim: Evang. 448). Nagy fönyen monyáe (MA: Bibl. V.3). El nagy fönyen mondgya (Gsz: Igazs. 553). Nagy fönyen dícsökdönnenee (Zvon: Post. I.568). **3)** [valde, magnopere; sehr, stark]. Fönyen czudalkoduan: vehementer admirans (EhrC. 29). Fönyen mentegédek köll az pompáskodást (MA: SB. 217). Az habahurgyaságot, igen fönyen el kol távoztatni az religio dolgában (Tolu: Vigaszt. 12). Nyilván mutogat rajók és elég fönyen katzajja ööket az értelmes világ (Fal: UE. 381).

Fönyyel: [superbo; hochmütig]. A költsönt nagy fönyyel vissza kéri (Fal: UE. 364).

FÖLD *feld* JordC. 438. *felduar* 1267. Knauz. *feld* EhrC. 26. JordC. 21. 726. Mel: SzJáu. 486. *feldy* KulesC. 2. *feld* VirgC. 21. *fid* JordC. 394. Zvon: Post. I.553. *feld* Born: Ének. 474): **1)** terra C. tellus MA. erde PPB. A föld árnyék-vetése el-fogja a földnek világit: umbra terrae lunae *hebetatrix; látásméknak határoztja e földön, a föld körül az ég övedzeti: horizon; a föld meg-indul: terra *discedit; a föld erei között való föld: interuenium PPB. Lán chög a földön: facta est fames in terra (BécsiC. 1). A föld megindola: terra mota est (MiheliC. 69). Diöösög magassagban istennee, földön io akaro embörök noc (VitkC. 16). Embereknek tyának hatalma vagyon ez földön byneket meg beszatnyu (JordC. 378). Oly emléket hallottam

menyörzagban, melyet ember feüvevn nem gondolhat (DomC. 218). Engede neki mind ez nagy fü eltetu alatok: twz, viz, eg es föld (VirgC. 36). Menyuek es földnek vra (113). A föld alatt valami kíneset sájdít (Ozor: Christ. 195b). A föld meg reng belé (Helt: Bibl. IV.208). Az Christusnac e földön letele (Mon: Apol. 10). Heródes Antipás, kinél föld gonoszab embert nem doroztot, vette fogságba a szent jámbort (Pázm: Préd. 22). Jötön jönek az angyalok az egből a földre (Pös: Igazs. II.145). Kírtá ötet az ur hamar a földről: exterminavi eum dominus cito a terra (Illy: Préd. 16). Tarabia hozzánk földön fél órára vagyon, vizen pedig egy fertály óra (Mik: TLev. 54). Részeit el osztván föld golyóbisának (Orczy: Külsz. 224). **2)** solum C. [erdboden]. Le-verö kos, sulyok, a müvel valamit a földre-vennek: fistuca PPB. Engemett feülden feket fel labadul nywmosal (EhrC. 11). Tebat Maria az földről fel emeltetic (VitkC. 76). Yronc Jésus latta anát a földre le buroluan (78). Le essek arezwl az földre: curvatus est pronus in terram (JordC. 73). Fwdre le esuen kezdte az w bwnet mondani (VirgC. 21). Kezdek mind földig feieket lehaytani (52). Temesvár felé basa úgy routatá, három oldala mind földeny [gy?] romla (Tin. 81). **3)** [ager] humus terrenum C. [acker feld]. Egy föld föld: iugerum C. A szölet el-fedni, az öltóágakat földbe-tenni: *humare taleas; soványodnak a földek: *emaciantur agri; művelő föld: *ager colonus; sovány föld: *ager effloctus, rudis; pástinos föld: *humus *comans; fejtér-kréti szabású föld: marga PPB. Földuar [locus] 1267. 1291. 1320. Földuefeld 1383. (Knauz. Terra Divitis Andreae, Dives Andreas feldy vocata 1279. (Knauz. Terra Adamfelde (ZichyC. II.428). Földnek sirja: humus (JordC. 9). Sáros föld: pingvis terra (145). Azaaly feeldet attaal emekem: terram arentem dedisti mihi (318). Yo földben vettetyk: in terram bonam seminatus est (394). Veernek feldee awagy mezoye: ager sanguinis (708). Ha feüldet zerec, feüld vagy (CornC. 42). Az uarast födeuel egetömbbe lyria nala (KazC. 110). Az földnek meddewsege (ÉrdyC. 527b). Syrtalan föld (570b. 579b). Azyw feld (582). A feüldet meg ganoyom (Pesti: NTest. 151). Föld vagy, es földle lösz: pulvis es et in pulverem reverteris (Helt: Bibl. I. B2). Porlanio föld (Mel: Jób. 65). Szekes es soss föld (95). Aegyptusban az Nilus áradása sírosittya vala meg az földet (Kár: Bibl. I.168). Kenyeres föld [jó gabonatermő] (1352). Föld örökséget bírnak (MA: SB. 117). Bebaronállya az földet (MA: Scult. 240). Követses föld (Com: Jan. 16). Agyagos föld, homokos föld (73). Söha nem élte, uraságban nem volt ez földeknek: nullum usum ac dominium habuisse verificabitur (Ver: Verb. 155). Az pörös [perben forgó] föld (318). Ziros, es gyümölcsöző föld (Illy: Préd. I.372). A föld sovány, e mellett semlyékes, ingovány (Gyöngy: KJ. 71). Itt mindenütt a földet jól megművelik (Mik: TLev. 78). **4)** [terra, regio; land, landschaft, regend]. *Idegen föld: terra peregrina, regio exotica MA. Földküz, ad Suran prope fluvium Nitrium 1297. Terra földküz, quo nuncquam aratur 1264. Párkas feüld [helynév] 1358. (Cziúár). Judanac földle: terra Juda (BécsiC. 1. MiheliC. 16). Meny yzraelnek feldere: vade in terram Israel (360). Yweenek az gonozaretnek feldeere: venurunt in terram G. (100). Mezzo földle el budestanak ó homoktal (BodC. 121). Yöneuen vagee én az ydegen földön (TelC. 97). Nagy tawol földén temesseetek el öwtét az parragban (ÉrdyC. 340b). Sok földeket es orzagokat eljartynak; el ragattatot mezsee földre (512). Sidosorszagnak földle (Sylv: UT. 9). Kie mennyi földről öttee, azis soc keppen irac, ki szaz, ki haruad fel szazualis meszeben arányozza (Born: Préd. 77). Messze földről öttünc (Helt: Krón. 22). Igaztnee földle (MA: Bibl. I.129). Messze földről is elhozattatik (MA: SB. 114). Némely földeken [vidékeken] (Illy: Préd. I.170).

[Szólások]. Egy talp állyanó földnel nem bír (Decsi: Adag. 30) Halálom után akar fel fordulnyon a föld

(Deesi: Adag. 23). A tegnapi jó-lakás le-nyonja a lelket, és ugyan földhöz szegezi (Pázm: Préd. 233). Földhöz vorem: sterno, prosterno MA. A gazdagságot egy szikra meg-emészti; a félséget egy óra földhöz veri (Pázm: Préd. 70). Földig gazdag: Cnyrae opes (Deesi: Adag. 183). Talán azt tudod vala, hogy földig meg gazdagodol innár (203). Földig való gyászba öltözvén (Pal: TÉ. 647). Az fősvénykedés mindenkör fél azon, hogy általesik az földön, és soha nimesen elege (MA: SB. 136). Szulfikár földet fal [meghalt] (Zrínyi: ASyr. 193). Földet rágván [meghalt] (Zrínyi: L59). Földtől mentől tagadgya (a gazda), hogy a dologban semmit nem tudna (Hall: HHist. II.209).

al-föld: 1) pars inferior regni Sl. [unterland, tiefand, niederungarn, Niederungarn]. Olfeld [boszniai zsupánáság, Dolni Kraj, 1244.] (Pesty: Helyn. 5). Az alfölden az duna mellett (ÉrdyC. 290b). Temeteeek el ewtet taxont az alföldön az pogának közt (396. 548b. Valk: Gen. 52). **2)** [anus; der hintere]. A kire Fereucezt bizod, vagy másod vagy harmadnap az te eljövésed után megsujtsa az alföldet, hogy feljen tőle, bizony különben nem jó leszen (Nád: Lev. 64).

alföldi: incola partium regni inferiorum Kr. [unterländer, niederungar]. Az alföldy vitezők (ÉrdyC. 594). Alföldi nrak csak követőt bocsáttak vala (Tin. 15). Jó Hunyadi János ottan béhivatá az alföldi hőseket, hogy hon nem volnának, de ők az felfölden vinák örökségeket (RMK. IV.35).

alföldizmus: [idiotismus partium regni inferiorum; niederungarische ausdrucksweise]. Örömet látnám efélékrül, mint a felföldismus, alföldismus, és erdélyismusnak öszvebékeltéséről is valamely urannak hasznos oktatást (CorpGramm. 706).

baromlő-föld: pascua MA. Ver: Verb. 20. [weideland].

búza-föld: [ager tritico consitus; weizenfeld]. A masodic esztendőbe azt eszitec ammi a vetetlen búza földeken ő maga czírázic (Mel: Kir. 447).

derék-föld: [continens; kontinent]. Mely föld, miért hogy az derek földel öszve er, szügetnek kepet mutattya: quae quia continentí adhaeret, speciem insulae praebet (Forró: Curt. 37).

dűlő-föld: iugerum SK. Kr. [confinium; anwand]. Fimata terra, quae dulem fel appellatur 1276. (Nyr. VII.174). Egy dűlő földnyre terjednének (Helt: Arithm. 6).

elő-föld, élető-föld: fundus, ager MA. [ackerfeld]. Ew nepey, ees ew elewfeldenek ywhay: oves pascuae ejus (FestC. 327. KesztC. 263). W eletew feldenek nepe es w kezenek yohy (254). Bodogok az kegyessek mert ewk byrynak az eelő földet (ÉrdyC. 601b. 515). Az varasnak belől nagy elő földé vala (Hosvai: NS. 20).

fél-föld: pars regni superior Kr. [oberland, hochland, Oberungarn]. Senkhyt nem latok ez egez' fhelfhewldrewl, hog kly meg el ment volna (RMNy. II.52. 323. LevT. L49). Mig alatta lenne Amhá Temesvárnak, addig Ali basa fel föld tartománnak ő rontója lenne (Tin. 90). Egész felföld terekké lészön vala, az palaszk orunkról elesik vala (136). A budai vár, a fel föld is, és az vármegyec, mellyec Morva felé vadnac (Helt: Krón. 75).

felföldi: incola partium regni superiorum Kr. [hochländer, oberländer, oberländisch, aus Oberungarn]. Fel földi magyaroc (Helt: Krón. 75). Az Szérem bora, az Makra bora, az Somogy bora, az fel földi io bor (Borna: Ének. 550). Felföldiee es alföldiee (Mel: SzJán. 563). Az felföldieek hívek-e? (Thaly: Adal. 194. II.348).

felföldizmus: [idiotismus partium regni superiorum; oberungarische ausdrucksweise]. Örömet látnám efélékrül, mint a felföldismus, alföldismus, és erdélyismusnak öszvebékeltéséről is valamely urannak hasznos oktatását (CorpGramm. 706).

gabonás-föld: terra frumentí, terra frugifera, ager frumentarius MA. kornacker, fruchtbarer acker PPB. (Kár: Bibl. L352).

irtovány-föld: [ager exstirpatus; rodeland, neuland]. *Irtovány földet csinál: agrum silvestrem exstirpare MA.

járó-föld: [iter; weg, marsch]. A zerecsőnél harmad napi iaro földön mene belieb a puztaha (DebrC. 119). Neegh napy yaro föld (DeerC. 102). Had menyűnc ez okaert harmadnapi iaro földent a pusztaha: ibimus viam trium dierum in solitudinem (Helt: Bibl. I. Cc4). Az egy napi járó földet éten megjárni (MA: Tan. 1271). Oh édes kedves Évikám, de ha csak harmadnapi járó föld volna köztünk, bizony se kik, se mik, se semmi meg nem tartóztatna a te szép szemeidnek ndvarlásától (Figyelő. 1880. IX.151). Madányi járó föld (Pal: Jegyz. 935).

király-földe: fundus regius; königlicher boden oder grund PPB.

köz-föld: [terra communis; gemeindeacker]. Bőtsültetik mint köz-föld, egy kiralyi eke allya: aestimatur sicut terra communis, ad unum aratum videlicet regalis mensurae adiacens (Ver: Verb. 213).

kül-föld, ki-föld (ki földi Mel: SzJán. 39): 1) terra antebana, vicinia MA. [flaches land, provinz]. Elindula Hierusailemből, mindeneket fogva hozzon az köföldről [köföldről?], kik vallást tennének az megfeszült Krisztusról (RMK. IV.175). Még ki földekről is kie hallottac vala, mind be gyitenee vala (Illyef: Jephtha. 31). Házad teli sok gondokkal; a mező hyaban valóságokkal; a kül-föld ostoba parasztsággal, a városok egyetlenséggel (Mogy: Bayle. 74. Megy: 3Jaj. II.135). **2)** [terrae externae] ausland, fremdes land PPB.

külföldi, kiföldi: 1) paganus C. antebanus MA. paganicus PPB. [landmann, dorfbewohner]. Az oláh érsek haddal kezdötte a szegén kiföldi plébánosokat kergetni és nyirnyi (RMK. V.210). Mint ime ráczok, kü földiek, isztok, tobzotok (Mel: SzJán. 39). Ki földi szanto ember: rusticus (Ver: Verb. 28). Ha az városban árrások nem találkoznék, külföldieknek is szabadon eladhassák (TörtT. XXII.252). **2)** extraneus C. exterus, extraneus MA. ausländ, fremdling PPB.

lakó-föld, lakt-a föld-e: [domicilium; wolnsitz]. El bo czataa hly ypaath, ky hly lako földeebe terec bekesegghel (JordC. 51). Az ő ellenségeknee lakó földé: regiones hostium (MA: Bibl. I.115). Az te laktad földedről (CsomaC. 12). Isten szavára el-hagyá laktá földét, és büjdosóba méne (Pázm: Préd. 188). Az ő előbbeni laktok földére (Ker: Préd. 453). A gepidák az ő régi laktok földökben, úgy mint a Tiszától fogva alsó Magyar-országban és Erdélyben menéne (Liszny: Krón. 180). Lakó földünket el-hagytuk s édes nevezűnket (Gyöngy: Char. 11).

ménő-föld: [iter; weg, marsch]. Huz napy meneo feld (DebrC. 556). Egég napi minő földet meninek el (Sylv: UT. 184).

mér-föld, mély-föld, mért-föld (milj föld CsomaC. 33. milj föld Sylv: UT. I.8. mért föld Pázm: Kal. 15. Czegl: MM. 194. Land: ÚjSegits. II.207. GKat: Vált. II.1221. Hall: HHist. II.151). miliarium C. miliare; meile PPB. Amyi mélföldet el-járni: *conficere tot stadia PPB. Ki vagon ket mel földön Sephorimtol (Bécsic. 239). Ilwz mely feld (TelC. 271). Ezen országban vagon ő zent teste budanak felől eg kws mel földön (PeerC. 114). Tiz merföldön Romahoz temete el (DebrC. 124. 26). A tengőrhöz egi meer földön el temete (194). Meene el az zertben nagy tawof felden, barmincz keth meef felden az varashoz (ÉrdyC. 338b). Kinek negi milj föld ő kerülete (CsomaC. 33). Valaki thügedet egég mil-földint valo vtra kiszerty: quisquis te angariabit ad miliare unum (Sylv: UT. 8). Huz mely földén Pestről már a tatár vala (Helt: Canc. 11). Kő vt megyen ki, es

allá megyen Desig, mayd het mély földie (Helt: Krón. 5b). Hogy ha két hétig 79 mély földet árocz, 9 napig mennyit meletné? (Helt: Arithm. G4). Az ellenség táborá Kassáboz fél mély földön vagon (RákGy: Lev. 178). Holnap Eniestkére megyünk, az hova Kassa egy kis mélyföld (263). Egy egész mélyföld [igy] mező szélessége tart (Thaly: VÉ. 163). Erdők két mélyföldig testekkel rakodtak, mezzök két mélyföldig vérrel virágoztak (Thaly: Adal. II.145). Hány mért-föld volt a közi? s-hány nap tölt útazásában? (Csúzi: Síp. 261). Három kis mért-földre számlálja hazáját (Orczy: Költ. 40). Egy mért föld a hosszok (Gvad: FNót. 37).

magyari-mélyföld: [miliare Hungaricum; ungarische meile]. Az kyllenclodyk eeg ez földnek kereskedeghez zaz ezerzer walo ezer magyary mely föld (ÉrsC. 135). Heet magyary meel-föld (ÉrdyC. 50).

olasz-mérföld: miliare Italicum Kr. [italienische meile]. Nyolcz olasz meel földön (ÉrdyC. 547). Egy olasz mért földni, az az, egy futamatni (GKat: Titk. 80).

posta-mélyföld: [postmeile]. Svábözhoz szállott volt, ki Lésén felül két posta mélyföld (RákGy: Lev. 198).

mérföldnyi: [mille passus, milia passuum; meilen weit]. Tizen öt mély földniire (Born: Préd. 28). Husz mély földniire (MA: Seult. 145). Két mély földniire (RákF: Lev. 1619). Egy mért földniire el-távozik (Rák: Art. 21). Hány mért földni lehet száraz kereskedeg, polustól polusig mit tesz szélessége (Orczy: Költ. 59).

mező-föld: [campus, ager; land, fruchtbare ebene]. Az mező földre nemecé vala (Born: Préd. 229). Síros mező föld: ager (MA: Bibl. 143. MA: Zolt. 89).

mezőföldi: [campestris, paganus; ländlich, land-, dort-]. Egy mezőföldi curiában termett és neveltetett úri, ha egyre otthonosodik, vad, erkölestelen, izetlen (Fal: NU. 271). A nemesség kiköltözött mezőföldi lakásából, ellepte a várost (325).

örök-föld: praedium PPB. [besitzum].

parlag-föld: [ager desolatus, vevactum; trüeschfeld, brachfeld]. (MA: Zolt. 92). Ninesen oly parlag föld, hogy jóraváló fü ne teremne azon (Kísv: Adag. 374).

szántó-föld: ager, arvum MA. acker PPB. Termő szántó föld: ager *dives frugum et frugibus; a bab kövériti a szántó-földet: fabis terra *gliscit PPB. Magyarul mondatyk weerniek zantó földnek meghi na ces (WinkC. 180). Köz föld, mely egy kiralyi szantó földet meg tenne: terra communis vel arablis, ad unum aratrum regalis mensurae sufficiens (Ver: Verb. 212). Az új mező és a pallag, az az nyugott szántó föld: novale et vevactum (Com: Jan. 72). Az embernek úgy tetszik, mintha minden szántóföldje bé volna szalomával terítve (Mik: TL. 13). Mintsen szántóföldemet, kaszálómát a máséval szaporítsam. inkább elszuevedtem, hogy más az enyimből elesijjen, melyért éhhetetlennek is mondatam némelytől (Hazánk. 1219).

szántóföldes: agrosus MA. der viel äcker hat PPB

száraz-föld: [continens; fester land, kontinent]. A viz oli komeción kezdé maradni mint a zaraz föld (DebrC. 177).

szoros-föld: isthmus SI. Keth tengvár közzéthi való zoros föld, mynd az egez Asiának igwn idős gazdagsagos marha valezghel es kereskedv komplarkodo varas (Corinthus) (Komj: Szál. 109).

születte-föld: *genitale solum PPB.

temető-föld: [sepulcratum; begräbnisort]. A penzen vönek zarandokoknak való temető földeth (WinkC. 179).

tér-föld: regio plana Kr. continens MA. [ebene, flachland]. Aektor Moses választá három várost, basort a pusztába a tér

földet: tunc separavit Moyses tres civitates, Bosor in solitudine (Helt: Bibl. I. Mm3). Meg ála egy tér földet: stetit in loco campestri (Helt: UT. G1). Soc nyáia vala mind az völgyekben, mind az tér földön: habebat multa pecora tam in campestribus, quam in eremi vastitate (Kár: Bibl. 1396. MA: Bibl. 1161). A hegyeket gyakrabban itti a menny-kő, hogys-em a tér-földet (Pázm: Préd. 88). Emez halmok el nem dülhetnek, s tér földé nem lehetnek (Tof: Zolt. 39). Az egyben foglalt merő tér föld: continens (Com: Jan. 171). Javala Döszeg táján az térföldet az végbeliekkel való megegyezését (Monlrok. XVIII.92). Tér földé változnak Párnásus hegyei (PhilF. 11).

ugar-föld: nyugodt-föld, vevactum PPB. [brachfeld]

vendég-föld: [terrae externae; ausland]. Vitezkedek sokat vendeg földekben (Güres: Mátý. 2). Eöznegy aszszont fiatal helyeből ki üzed, oett extendeig vendeg földet kesergeted (Csan: Ján. 4).

[Földel]

környül-földel: circumobrio PPB. [ringsum mit erde bedecken].

[Földem]

Földembéli. Az én földembéli, földim: *popularis meus PPB. [mein landsmann].

Földemi: conterraneus, sympatriota (meus) MA. [mein landsmann PPB. Nem tetezie cz levelemben titeket emlekeztemen barátim és földimem (Prág: Serk. 802).

Földes: 1) terreus MA. aus erde PPB. Feldeswar (locus metae 1193. Knauz). 2) [terrestris] irdisch PPB. Földes boldogságot nyomozván hijában a napot el vesztém hívsigos munkában (Orczy: KöltSz. 150).

Földetlen

[Szólások]. Inkáb akarok földetlen földre menni: in Aegypto optarim esse potius (Deesi: Adag. 219).

Földi: 1) terrestris, terrenus C. irdisch PPB. Földi lakos: terricola C. Minden földi németec: omnes tribus terrae (MünchC. 59). Feeldi kiralyok: reges terrae (KeszthC. 2). Földyekhez való zerelőm az myndenható ver ysteníthel el zakat (ÉrsC. 289). Ha földet mondotam nektek: si terrae dixi vobis (DöbrC. 396). Semmy fevldyekre ne jryekeztek (CornC. 42). Teremte az menyieket es földieketh (VirGc. 2). Földi állatoc: animantia (Kár: Bibl. 198). Az földi lakás után mennyei éppületben vitetünk (Pázm: Kál. 815). A mi illeti a táplálást, nézzed az égi madarakat, közzülök ki földi, ki fü maggal él (Pázm: Préd. 971). Földi borostyan (ACsere: Enc. 236). Hogy a hívek innep napokon a földi dologtól megvonják magokat (Hly: Préd. 1126). Tellyességgel elmerültek a földiekben (II.356). Földi indulatok (II.510). Földi bolla (Lipp: PKert. II.241). Földi gyümölcsök: uborka, dinnye, tök, bab (Lipp: PKert. II.171). 2) conterraneus C. [landsman, compatriot]. Az én földembéli, földim: *popularis meus PPB. Bár a mi földim azon volnának, hogy idegen nyelvre tanítaták gyermeküket (Mik: TL. 52). Földi, ezt az ágnyt s ezt a két átalagot neked hagyom, ha elindulok, viselj gondot reá (Hazánk. 1282).

e-földi: [hujus terrae; von dieser erde]. Az en országom nem e földi (WeszPc. 84). Myadden ez feldy madarak (ÉrdyC. 535. 537b). Ez földiek semik az menieikhez képest (VirGc. 99).

Földünk]

Földünkbeli. Nem hasonlit a mi földünkbeli leányokhoz: haud similis virgo est nostrarum PPB.

Földünkí: [nostrae terrae, nostras; un-serer erde od. unserm laude angelóuig]. Mivel a mennyei dolgok felségét a mi szá

vánkal voltaképen ki nem mondhattuk, ezekkel a mi földünk szökök árnyék és példa-által jelent a szent írás az imádság drága-voltát (Pázm: Préd. 646).

FÖLHÉRC: [jugum; die wago um fulwerk]. Kotsi kerékben körül három pénzért, egy öreg fölhertzet hat pénzen (Tört. XVIII. 235).

FÖLÖSTÖKÖM (*felestek* LevT. II.13. *felestekem* LevT. II.13. *felestök* Helt: Mes. 329. *felestököm* Vás: CuiCat. 572. PP: PaxC. 10. *felestököm* Szentm: TFü. 7. 10. *föstököm* Gyöngy: KJ. 141. Gyöngy: MV. 55. *förstököm* Nád: Lev. 63. Warm: Gaz. 229. *forostokom*z Monlrók. XVIII.3. *frostokom* Gvad: FNót. 57): jentaculum C. MA. frühstück PPB. Fölöstökömet eszem: jento C. Minden reggel az felestekemet mariának kepe eleében tezy (CornC. 319). Waj pakolt fel es felestekemet ewen ma elment mindiarast (RMNy. III.114). Felesthekewmeth ezem: sumam jentaculum (Heyd: PCF. 24). Hwl ewl felesthekemet: ubi jentasti? (26). Mindgyárást felestöckre mentem, minden gondomat feleségemre és béresimre laltam (Helt: Mes. 329). Nő ides kereszt fiam, iól lakálé? Miut tetzic é ma felestöc? (339). Ha akkoron kellyen szegényeknek felestöket hozni, mikoron innár lattyc az halált szömece előtt . . . Mikoron innár szegényeket meg czuffoltac a felestöckel, nagy procioual (?) indittyac öket (Helt: Háló. 215). A felestökömet ebéd, az ebédet osomna, az osonát vatsora érte asztalán (Pázm: Préd. 435). Fölöstököm vagy ebéd előtt (Bal: Csisk. 325). Murađ-meg egy felestökömrö (Mey: 6Jaj. II.18). Egy felestökömet készits az asztalra (Szentm: TFü. 10). Tsak egy fölstököm lézen néki (Kisv: Adag. 431). Fröstökömöm a tejfeles kává (Gvad: FNót. 57).

[Közmondások]. Tsont a föstököme a későn járónak (Gyöngy: KJ. 141).

Fölöstökömöz: [jento; frühstücken]. A nagyobb ehető fölstökömöznek: edacioreis jentant Com: Jan. 137. Fölöstökömözünk, mert úgy fordulhat, nem eszünk ma ebédet: lasset uns frühstücken, es kann sich begeben, dass wir nicht zu morgen essen (KirBesz. 63). Ma jó reggel felkelvén, förstökömöztem, förstököm után számkáztam (Monlrók. XVIII.3). Förszteke-mezvén, általmentem Ali passáhez (XXIII.22). Fruhstük, vagy magyarosan föstökömezvén, nagy lövdözéssel a lakadalmas hához felmentek (Hazánk. 1884. 362).

FÖSVÉNY (*fesvény* DomC. 177. *jesuén* Helt: Krón. 122. Mel: SzJán. 67. 447. Cis. L3. DictaGr. 19. *fesvényysg* Komj: SzPál. 48): avarus, pareus, inunificus C. tenax MA. geizig, karg PPB. Fösvényen: parce, sordide C. avare, avariter MA. geizig, sparsamlich PPB. Fösvényül: avare C. avariter, parce MA. geizig, sparsamlich PPB. Fösvény úr: *esuriens dominus; fösvénynek soha nem elég: avarus semper eget PPB. A leualtae fösvéneic (MünchC. 149). Jay az fösvéneiknek (BodC. 3). Buia es fösven embör vala (DebrC. 178). Telhetetlen fvsueny (VirgC. 32). Hogy el ne elegyolnytek a buya paraznakual, a vagy zynar fvsuenyekuel (Komj: SzPál. 140). Az igen dösze szedetet és egyben gömbellyedet vyak fösvéut és genoszra szándékozót iclenteneic (Cis. O). Nem ajtatos indulatból, hanem a világ javainak fösvény kívánságából indittatnák az isteni szolgálatra (Pázm: Préd. 32). Bünökbe esvén, tudni illik a fösvény sobrásgba (Pázm: Préd. 32).

[Szólások]. Békánális fösvényeb: Patroclo sordidior (Decsi: Adag. 200).

[Fösvényéd-ik]

el-fösvényédik: [avarus fio; geizig werden]. Ki memél inkább gazdagod [igy], annál inkább el-fösvényed [igy]: quo quis fit ditior, hoc illiberalior (Kisv: Adag. 452).

Fösvényél: ex avaritia non facio Kr. [zu geizig sein zu etwas]. Meg kimélli, fösvényli az önnön testetöl az ő jövait (MA:

SB. 129. Prág: Serk. 847. Kr.). Fösvényled igen pénzodot költeni (KT: SzJán. 26). Fösvénylik az isten köyvtét megvenni (Ker: Préd. 236).

Fösvényés: subavarus Kr. [ein wenig geizig]. (Pázm: Préd. S25. Kr.).

Fösvénykéd-ik: [avarus sum; geizig sein, kargen]. Meltatlanul vádoljuk az istent, mintha fösvénykedne velünk (Fal: SzE. 536).

Fösvénykédés: [avaritia; knickerei]. Az fösvénykédés mindenkor fél azon, hogy által esik az földön, és soha ninesen elege (MA: SB. 136).

Fösvénység: avaritia, tenacitas, illiberalitas C. parcitas MA. geiz PPB. Iaj ki gonoz fösvéneicet gñit: vae qui congregat avaritiam malam (Bécsic. 272. 229. MünchC. 85). G'ónal az fösvéneigról (VitkC. 35). Vetkeztem keulesegből, fesveúneig-ből (104). Masnak gonozal kenautam iozogat fvsueneicel (VirgC. 7). Fösvéneic ingen se nevezessék thi köztötk (Beytie: Epist. 80). Sibrák fösvénység (TóthJ: IstN. 122). Micsoda bünök szivárkodnak a fösvénységből? (Barna: Isk. 262).

FÖVÉNY (*feveny* JordC. 277. *fuen* Wenzel, Knauz, fuines Knauz. *fúin* KBécs. 1572. A7: 1) arena C. sand PPB. Fövénytöl tisztitom: exareno MA. Fövényét ki-hányom: exareno; aranyak fövényből vizzel való ki-mosása: elutio PPB. Ad quoddam vadum quod Fuen-zoim [zorn?] dicitur 1256. (Wenzel. XI.126). Feovenyer (meta poss. Deáki 1288. Czín). Fuen (villa 1289. Knauz). Geresfuen, Fasfuen 1291. (Wenzel. X.39). Circa [locum] Fuvou 1351. (ZichyC. III.3). (A germeket) az sobes viz el nyeluen az halottat eltemet az fövuen ala (EhrC. 160. Bécsic. 129. MünchC. 26). Rakta hw bazat az fevonyen: aedificavit domum suam super arenam (JordC. 374. 907). Mindön arani ő hozzaia kepöst egi kis fövüni (DebrC. 211). Az tengörne fövüne (362). Meg sokasytem atal nemzetyidet, nykepnen egnek czillagith es tengernel füvünet (VirgC. 15). Ha az izrael fyaynak zama lendh, myknyth az tengernel fövünye (Komj: SzPál. 79). Ha meg számlalom azokot, az fövünel többec leszec (Szék: Zsolt. 146). Mint fövünynek mondgyák szánát pogánnak (Zrinyi: ASyr. 102). Ujokban akarja raggatni fövonyen épitetett háza romlását (Matkó: BCsák. 8). A meg aprétattott kő fövény: lapis comminutus arena est (Com: Jan. 16). Kővecses fövönnyel (saburra) terheletic a hajó (90). A tengernel fövüni számláhatatlanok (Ily: Préd. II.455). Le száll a földnek gyomrában, ott a fövonyeknek sok rétfü ágyában (Orczy: Költész. 231). 2) [arena, calculus; steinkrankheit]. Kővet és fövüent rout az vesekben (Mel: Herb. 21). Fövény ellen való kő (Kecsk: Ötv. 253). A vizzelnetec megszorulása a kőnee, fövönnyec kezdeti (Com: Jan. 57).

[Szólások]. Ha abel (a lütbl) ki-kopnak: vagy hogy ök is az apostoli tamításnak rendit vészik-elé, vagy ha nem, tsak jég hátán, és fövonyen fognak éppitenie (GKat: Váls. II.d).

Fövénycese: [arenula; sandkorn]. Mindön arañ ehöz kepöst kis fövenese (DebrC. 583. NagyszC. 257).

Fövényecske: arenula C.

Fövényés, fövonyés: arenaria C. arenosus MA. sandig PPB. Fövényes verem, ásett víz güdör: dioryx PPB. Fövényes mész: mürtel KirBesz. 133. Fuines, fuenes, praedium 1193. (Knauz). Fluvius Fuenies 1321. (CodPatr. IV.130). A földnee fövünes nolta (Bécsic. 214). Falon az fövünyes vakolás (Kár: Bibl. 1665). Fövényes taytek (MNYil: Irt. Előb. 3). Ha az északi tsillagtül nem igazgattatnak, vagy meg-feneklik hajójak a fövonyesben, vagy megromol a kő sziklában (Pázm: Préd. 1189). Maydan a kő-sziklákba ütközvén a hajó kettéhasad, vagy a fövonyesen meg-ál (Mad: Evang. 151). A fövonyes földet némelly fiik, úgy mint barack kajsi barack mondola, nem olyt igen ellenkezik (Lipp: PKert. III.5).

Fövényi: arenaceus MA.

Fövényezétt: arenatus MA. mit sand vermisch PFB.

FRAGMENTA: fragmentum, segmentum, analecta MA. (fragmente, abfille).

FRAJ: [mulier; frau]. Annóka, mit haragszol, hogy nem játszol velem, mivel egy fraj szól (Balassa: Költ. 160). Sardana-palus rend kívül való aszsony emberes, s a frajoknak tizborája volt (Misk: VKert. 63).

FRAJCIMMÉR, FRAUCIMMÉR (*frauczimmer* Radv: Csal. III.375). [mulier; frauczimmer, kammerjungfer]. Az mi illet, hogy alá kívánkozik az városba, eddig is hogy ott volt az én tisztességes frauczimmeremben, bánom (LevT. II.118). Eljegyezvén magának jóvendőbeli örök házastársul fraucimerim közöl, nemzetes Sárbokréty Annát (307). Frauwizer [asszony] (MesésK. 18). Fraucimer (Poent. 22. Szentm: TFü. 8). Frauczimmereknek adtuk egészen, ez két véget hagytuk leányasszonyokért (Radv: Csal. III.375). Frantzémér [igy] (Gyógy: Úp. 26). Frajzimer (Konst. 20). Frajzimer (Phlfl. 40).

FRAJTÉR: [gefrierter]. Frajter két katona hóhért körül vette, katonaság után őt hátról vezette. Frajter vieze-kiáplart téstén (Gvad: RP. 144).

FRAKTURA: machinatio, dolus PP. erfindung, list PFB. Patika az ő feie, mindenkor talál valami fracturát: semper affert Libya mali ac novi quippiam (Deesi: Adag. 224).

FRANCISKÁNUS: [Franciscanus]. Ezeket követik az franciscanus barátok az magok habitusokban (Radv: Csal. III. 380).

FRANCU: morbus gallicus, elephantiasis, lues venerea MA. [syphilis; venerische krankheit]. Orzaiat elette az frantzu vagy farkas seb (Born: Préd. 218). Franczut vele kenny es ködöny hasznal (Frank: HasznK. 15b). Niluan vagion, hoq az lepra es az frantzu az illetesből el ragad (Fél: Tan. 499. Deesi: Préd. 49). Jobb volna meg házasodni, hogy sem egy fertelmeskedni, az mellyből az frantzu következik (Szöl: Div. 48). Nyeresseglől csak frantzut tudot haza hozni (Szentm: TFü. 17. MouOkm. VII.69. Megy: 6Jaj. III.33).

Francus: gallico morbo infectus MA. [syphilitiseh] mit venerischer krankheit angesteckt PFB. Kitefél szep mint a kurua, belől dög franczus (Mel: SzJán. 408). Koszos, frantzu, poklos, túró emberes voltae (Born: Préd. 218. Born: Evang. IV.477). Szükség az franczus es rühes embertől magunkat onne (Fél: Tan. 499).

[Francusit]

mög-francusit: gallico morbo inficio; syphilitisch anstecken]. Ez egész világ job reszet meg francusította es döglete az ő hamis tudomaniual (Mel: SzJán. 405).

Francusság: [morbus gallicus, syphilis]. A parazna rut belől, azért hogy francussága meg ne tessce, öltözzettel es soe szaggal orvosollia magát (Mel: SzJán. 407).

FRASKA (*fraska* ErdTörtAd. III.136. *fráskás* Pös: Vetélk. 63): [nugae, ineptiae; possen, narrenpossen]. Ez fele fraskaua rakua az pap minden dolga (Born: Préd. 77). Fraskának nevezed, a mit erről irtam (Tel: Fél. 116). Szem-ényet tsalo fraskák es tündéreskedések (GKát: Váls. II.313. 11181). A kik abban a szövetségben, félvén valami fitkos alatta fekvő fraskától, velek meg nem egyeztenek (Misk: AnglInd. 67). Az papista vallásban lélegzeni nem valami frasca (Toln: Vigaszt. 30). Főcsőgő es fiasca [igy] léssen az szent írásnak hitelo (91). A mi fraskával szoktál élni (Pös: GBot. 9). Csak az egygyűteket csibítására való fraska oz (58. Pös: Igazs. II.341). Csak fraska hát ezaránt is dolgoz (Sámb: 3Fel. 443). Ez a mi atyáinkainak engedelmek tsak fraska talál lenni (Megy: Dial. 108). Hasznat is hozza ez fraska hír (ErdTörtAd. III.136).

Fraskás: [ridiculus, homo ridiculus; possenhaft, possen-reisser]. Azokat a fraskás kalauzi exceptioikat le tapodám (Pös: Vetélk. 63). Be fraskások vadtok (Czegl: Dág. II.69).

Fraskáz-ik: [ridicula jactito, mugas ago; possen treiben]. A mint fraskázik Posuházi (Sámb: 3Fel. 553).

FRATÉR: [frater, monachus; mönch]. Az angyal azon [asszony] zemelben frater Bernaldnak yelenek (EhrC. 18). Fratereknek essy: fratum professio (104). Mind el iara az frater-óket (DebrC. 130). Es predicator zerzetbeli fratereknek nagy tytes tarsassagy (MargL. 3). Vala egy frater praedicator zerzetbeli, es ez vala paratz fra[ter] (134). Ket paratz frater (DomC. 40). Papa ada az fratereknek lakozásra zent Sabina egybazat (106). Az frater ottan leesween labay előt monda (ÉrdC. 338b). Be terenek az vendeg fraterekkel (VirgC. 60. 73). Kéncz tarto barátal, Frater Györgyel el íőue (Valk: Gen. 63). Gyóbónnyál meg frater Posuházi (Pös: GBot. 10).

[kosta-fratér]

kostafratárság: [praesidium rei cibariae in monasterio; ansicht über die kost der mönche]. Ha szerzetes léssen, ő gvárdiúzságra fölmehet avagy is kosta fraterságra (Gvad: RP. 40).

FRICSKA: percussio nasi Kr. [naseinstüber]. Fricskát adott (Gvad: FNót. 17).

FRÍGY (*frigy* JordC. 212. *fyregy* KeszthC. 433 *fyryg* Komj: SzPál. 76. *frigy* Monrók. III.108): **1)** induciae C. [waitenstillstand]. Ideig való frigyec: induciae Com: Jan. 148. Ellenséggel szerzett ideig-való frigy: *pactae cum hoste induciae PPB. Az ket feyedelem között waleo frigy fel nem bunol. Az frigy alatt az feyedelmek zükön fizetnek (a katonának) (LevT. I.335). Ha hyven akaryatón az ny kegyelmes feyedelmönkel az frigyet meg tartany, tehat nynden ellenkezeknek nydtyasylt le szallyeeyatok (RMNy. III.92). Felt valany cialardasgalt, es vigiazasnak okaiert vgi giólt volt föl, de nincen lölke arra az beknek, hogi az frig ellen valamit meriön probalny (101). Es előszer a nándorteiuariaknac meg küldec [visszaküldték, fölbotották] a frigyet, miért hogy őe utat altanac vala a bolgároknac es altal menvén a Száun, meg szálá Nándorfoirvát (Helt: Krón. 30b). Huszonkettől napig frigyök lön az békkel (Tin. 49). Váras béliektől frigyöt kért vala ott az hídon, hogy békével bocsátuák; megengedék, bídon általbocsáták (191). (Isten) császírok közt békeségüt szálíta, az frigy alatt egy ostarát bocsátá (209). Friget kire a Laszlo kiraltol, kit a királ meg enged (Szék: Krón. 206). Terek császár követöt küldte az mi urunkhoz frigyért (Monrók. III.104). János király fia az frigy alatt hadat indíta (108). Hogy az frigy magyar, németh, es töreök kezőebt egyszersmint tractáltassék (Tudománytár III.231). Több száz osztendéjénél már, hogy a frigynek neve alatt minket (a török) nem nyugotott, hanem rontott (Zrínyi: II.165). Agamemnon a görögök részere két hólnapig való frigyet kíván, kire nézve őszve-gyűlnék a fejedelmek, es azoknak tetszekekből frigyet engednek a görögöknek Priamus király es Hektor (I.111: III.136). **2)** foedus C. pactum MA. biündis, bund, vertrag PFB. Az testamentomok, az tyrygek (Komj: SzPál. 76). Ez őwecykky entwem testamentum, föl fogadot frygh (88). Az szent keresztységben frigyet es kötést szoktume tenni istennel az őrdög ellen; ezt azért igen bosszullya az sátin [ez bosszuntja a sátánt] (Zvon: Post. I.472). Úgy tartják, mint ha örökén való frigyek volna vele (TörtT. XV.75). A betsunitak-közül ötven-ezert isten szörnyű halállal megölt; tsak azért, hogy a frigysekreányét nézérték (Pázn: Préd. 860). Az frigynek sekreányét arany korona vészi környül, kőrökörül azzal jeremezetik meg (Lép: PTük. III.21).

Szólások] A másiknac feladom mindiárt a frigyet, es az ellene inditom minden népemet (Helt: Krón. 16). Azonközbe

meg járác a frigyot az wyhelly város közet és Mátyás király közet (Helt: Krón. 171). A magyar neuzettel való frigyot igen kezdé jártatni (TörtT. IV.66). Frygot zerzet oem: pepigi foedus (JordC. 75). Perygot zerzet nyvelvük: pactum inii (212). Zereye bekesegeknek fyreyeth (KészthC. 433). Frigyot touni: inducias *pangere PPBl. Frigyot ütök: foedero C Frigyot veter: foedero, foedus ino, pango MA. *sacrare foedus, *percutere foedus PPBl. einen bund machen, allüren, alliance machen PPB. A vetett frigyot félbontani: *conceptum foedus excutere PPBl. Talám ott vetet isten frigyot az emberekkel (Kereszt: FelsK. 113).

Frigyes: foederatus; mit verbunden, mit in bündnis stehend PPB. [verbündet, bundesgenosse]. Frigyes népek: foederati, socii populi; bundesgenossen, vereingte völker PPB. Megparantsolták a frigyeseknek, hogy hajókat készítsenek: nave imperatae sociis; két egymással frigyes nép-között való hadakozás: bellum *sociale PPBl. Még házokban se bocsatassanak frigyes urokkal bé (Czegl: MM. 140). Szalonnája lett ő frigyesének (tetszése szerint bánbatott vele, pusztíthatta, vagdalhatta) (Könyi: HRom. 17).

Frigyesség: [foederati; gesamtheit der allürten]. Kín (az esküvő híré) némely örvendez, némely komorkodik, az frigyesség dül-fül, nyughatatlankodik (Thaly: Adal. I.149).

Frigyezés: [confoederatio; verbindung]. Az ur vacsorája igen gyönyörűséges frigyezés, melyben az istennek fia tézsen mi velünk kötést (MNyl: Agend. 89. Ker: Préd. 513).

FRINGIA, FRINGIA: [eximius ensis; vorzügliche säbelklinge]. Szablya, az vasa fringia (Radv: Csal. II.177). Fringia kard (Zrinyi: ASyr. 5. 62. Kr.). Finum fringia-hegyestöröm lapoczka-csonjtába akadott (MonIrók. XXVII.47). Mi jóvadra vagyon, ha hüvelyében hever s rosdásodik dömöczki s fringyia fordorétt vasad? (Csúzi: Tromb. 659. Kr.).

Fringiai. Minémű szép sárga réz a hasa, minémű kemény fringiai vas a lába szárjai (Bíró: Préd. 7).

FRISS (friss Fal: NA. 155. friss Adami: Spr.): 1) lautus, eximius, egregius, politus MA. sauber, zierlich, herrlich PPB. Igen fris: praelautus, persolemnis C. Frissen: dapsile, pollicibiliter, genialiter C. splendide MA. sauberlich, herrlich PPB. Friss lakodalom: lautitia C. lautum convivium MA. herrliche und köstliche mahzeit PPB. Fris étkek: cupediae, dapes MA. leckerbissenlein, niedliche speisen PPB. Frissen jár, mint egy úr: Euparyphus ex comoedia MA. Frisen vendégeskedni: saliare in modum *epulari; b3 szálláson frisen lakni: *diversari laute PPBl. (CsomaC. 74). Nem viselt sem friss öltözetre, sem friss lakasara gondot (Born: Préd. 18). Ez friss aszonyert nem szanec poklara menni (393). Soc friss es gögös emberec iartac igit (457). Friss louac tartasara költi marháiat (548). Nem mentem nagy friss auagy bölcz beszéddel: veni non per sublimitatem sermonis aut sapientiae (Helt: UT. 1). Fris palotához viucé (Görce: Mát. 24). Igen jó az friss aszonynépec ortzáiat vele mosni (Mel: Herb. 148). Nagy frisen, nagy cifraual, soc koronazással es pompauul valzatiac (Mel: SzJán. 421). Az ti frissen lepő kontyos feleségtek (Mon: Apol. 335). Az rhodusbeliec nagy es fris varosoc: Rhodiorum civitas magna atque magnifica (Decsi: SallJ. 36). Félöltéb való fris lakodalom: Sybaritica mensa (Decsi: Adag. 96). Ez világi királyoc fő lovakon friss szekereken járnac (MA: Scult. 8). Friss öltözet (889). Minden fris épületeket, minden kintseket, minden élő állatokat megéget (Pázm: Préd. 6). Palotában laktak, frissen öltöztek, kedvekre tántzoltak (23). A számtalan sokaság, szerén-szerzte az országbán fárád a királyért, ő azonban frissen lakik, iszik, aluszik (1112). Megölette a királyt; és maga sok esztendőkig frissen bírta az ásiái királyságot (1222). Elein gyakrab templom epe-tese, több fundalások az egyházaknak frisseb ayandekozási vol-

tae (Zvon: Osiand. 58). Ha nincs fris kötődés, ugyan elég akár ni vászonbul avagy szűrbül csinált öltözetis (Zvon: Post. II.402). Kedve szerint frissen vendégeskedik, és nagy jól lakik vala (Lép: PThik. 1.1). Nem mutathaz e világon olyan vallást, a melyhez ez megjövendőlt dolgoc olyan frissen ilyenek, mint a papista valláshoz (Matkó: BCsák. 23). Ha fősvényebben ebédeltél volna, frissebben vacsorálnál (Mlad: Evang. 560). Frissen lakozván, iván, jáczodván (Illy: Préd. II.157) Igen fris formájú két ládácskák (MonIrók. VIII.45). Nagy fris fejedelmi pompás épületű házakat építetett (Szal: Krón. 31). A fris palotában, szép kárpitos házban ritkán látsz egységet (Kisv: Adag. 45). Drága fris öltözet, mely s penész miatt vesztet (528). Szépét az szűzeknek s az fris menyecskeknek forgatják kedvessen (Thaly: Adal. I.197). Ez a friss tútkör-példa légyen előttd (Fal: NA. 205). Népes, ékes, pénzes városokban sok friss arczák ellenében szűzen, tisztán tartani magát, meg nem indúlni, ez a virtus (Fal: NU. 265). Mászorra hagyj azt, ha frissebbet, furtsábbat nem tudsz mondani: so du keine andere kurzweilige reden weisst zu sagen (KírBesz. 13). Friss itt lenni, kies hely ez: hier ist es sehr lustig (70). 2) alacer, agilis SI. munter, hurtig Adami: Spr. Frissen: strenue MA. Nyers makacs fris erőben léz: vigebis (Com: Jan. 172). Fris forrásu vér (Zrinyi: I.124). Hogy frissek legyenek a lelki dolgokban (Illy: Préd. I.19). Friss jó egészségben (RákF: Lev. III.279). A magyar gvardia friss szürke paripái (Haz. I.379). A királyné aszszony-nak friss életet, hoszszas országábst (Bíró: Préd. C2). Se gazdag tudományod kintse, se friss elmédnek éle hozzá nem juttat (Fal: UE. 393). Egy dáma frissen forgolódot a tántzban (Fal: NA. 145). Irene leányod él, félisemus fiad frisen vagyon (Fal: TÉ. 706). Lépett mint barázda friss billegetője (Gvad: FNót. 90). 3) recens, novus SI. frisch Adami: Spr. Fris emlékezetben tartja (RákF: Lev. III.246). Eretnekeknek kegyetlensége, nagy barbarussága fris emlékezetben talátnak (Illy: Préd. I.609). Még fris emlékezetek lévén a vízözönről: babentes adhuc recentem memoriam diluui (II.456). Fris tojás (Fal: NE. 60). Mostani legfrisseb levelében azt olvassa, hogy a király megtiltotta az arany gallant a dámáknak (Fal: NA. 127). Lectiában vitették magokat friss-égre [levégőre] (136).

[Szólások]. Fris hazugság: bullatae nugae (Decsi: Adag. 223. MA.). Fris hazugságokkal forgolódik (Czegl: Japh. 104).

[Frisséd-ik]

mög-frissédik: [se reficere, recrear; sich erholen]. A szemek felettéb való fényességtől megbántatván, a zöldségekke fordítottak azokat, hogy megfrissedgyenek (Illy: Préd. I.317).

Frissél: renovo, polio, repurgo MA. verneuen, ausbessern PPB. [frischen, erfrischen]. Harmadszor frisselt fejrőni: *tertiarium stannum PPBl. Termetiben jeles, dolgában serény, gyors, természet frisselte, mint jó étket a bors (KecsKört. IV.405). Kötelezém magam, végezője annak lennék, frisselője ez drága gyémántnak (Czegl: Sion. 2). Probáltassék, frisseltessék, buzgó főbázkódásra (SzÖtv: Titk. 4).

mög-frissél: repurgo, renovo MA. verneuen, erfrischen, reinigen PPB. Megfrisseltetec, az az meg probaltatuae sokan: probabuntur multi (MA: Bibl. II.172). Aczélt vagy vasat forraztani: az aczélt vagy vasat szépen meg kell frisselnyi, az tiszta veres rezet frisseld meg, metéld pellenben, rakd az vasra (KecsKört. 305). A sz. Pál tüzze a cselekedeteket kohollya, égeti, vagy frisseli-meg (Pós: Igazs. II.630). Ő a mi meg tisztónk s meg frisselők (CsúziCseb: Edom. 165). Ezt kívánta, uram, a lellem tetőled, hogy még e világon ötet megfrisseljed (Thaly: Adal. I.21). Mint aranyat tűzben, ugyan megfrisseli [igy?] (II.284). Megfrisseli öregeségedet a mezei levegő ég (Gvad: Hist. 25).

Frissélkőd-ik: [laute vivo; üppig leben, luxus treiben]. Mit frisselkédél pompáskodol? (MA: Scult. 889).

Frisselőködés: [cultus effusior, laetitia; luxus, geprüngel]. Frisselőködése és jóllakásos (MA: Seult. 698).

Frisseltet: [ostento; prangen?]. Frisseltette fejének ide s tova való forgatását (Könyi: Vártam. 15).

Frissít: [recreo; erfrischen, erquicken]. Ott vala egy narancs, azt veszi kezében, epeltségét akarván enyhíteni, elszáradt nyelvé harnaként frissíti (Gyöngy: KJ. 2 76).

mög-frissít: renouello PPIB. [auffrischen].

Frisség, frissesség: 1) [laetitia; glanz, pomp]. E vilagnac az ő frissége, szépsége (Born: Préd. 258). Ha szinten ezaszari kinczed es frisséged volnais (546). Az gazdagoc ne élylenee hatalmaskodásra frisségre és minden napi jóllakásra (MA: Seult. 697). **2)** alacritas, agilitas SI. [munterkeit]. Egösséggel, frisséggel meg-áldotta isten (TitkRózs. 151).

Frissül: [renouor, iuuenesco; sich verjüngen]. Indúl Pandionnak ezen nagy vígsága, Féúxként frissülni láttatik agsága (Gyöngyld: Cup. 610).

Frissülés: [recreatio; erfrischung]. El-is ájul, de kezd ő magához térni, és frissülésére hideg vizet kérni (Gyöngy: Char. 45).

1. FÜ: fulica, anas silvestris, lacustris anatica; vad réceze MA. wilde ente PPB. wasserlinn KírBesz. 159. Boloudoc wacyne mint a fuac (Helt: Mes. 131). Bölcs ember csak kevés vagon közöttök, vagon ki még fiút is imád közöttök [az indiaiak közt] (RMK. IV.134). Mint sólyom kis fiat, bús lokem magadat szerelmében úgy ildöz (Balassa: Költ. 88). Madarak, talám fuvak vagy száresák voltak (Czegl: Tromf. 164). Későn repülő madarak, fuvak, fújdok (Com: Jan. 36). Fú avagy vízi tyúk (Misk: VKert, I. RMK. IV.318).

Fuvaeska: fulcula PP.

2. FÚ, FÚJ, FÚV (fónak, fónas [fónak, fónás?] KÉcs. 1572. D7. D8. fónán Com: Jan. 149. fuank Tel: Fel. 68. fónás Sylv: UT. 1135. Land: ÚjSegits. 114): flo, spiro, aspiro, afflo C. MA. blasen, anblasen, anhauchen, anwehen PPB. A zel menden videbe fu: spiritus in omni regione spirat (BécsiC. 115). Pittanac zelee: flavorum venti (MünchC. 26). Latangatóc anstert fuatta: austrum flantem (142). Fwa del zel keppen (PozsC. 14). Az szelek sebessen fúnak (Sylv: UT. 111). Az eszaki szelek fónak (KÉcs. 1572. D7). Az deli szel fuy (Kár: Bibl. 1633). Az szel jobban fú (Deesi: Adag. 19). Lángot fújni (Zrínyi: II.14). Jáigatással fúja porban lelket (II.17). Fny a szel (Mad: Évang. 429). Az szel az houá akar fújni, fú (Zöly: Elm. 97). A szelek fúttak (Hly: Préd. 1411). A meg-éget virosok a szel által fújtatván: agitantibus ventis (DBenkó: Flór. 148). 1781. 25-ta Máj érős Nemeró fútt és nagy hó esett; 29-ikre virradólag érős hoharmat esett (Századok XXII.357).

[Szólások]. Szegény Omfrinus fratert is megkapták, öreg volt, de mégis forgatták, rángatták. Atyám látta, megszabadította. Az öreg udvarna kiment, csak a lig fújt, többször így ne járjon, a hídóba bebújt (Gvad: RP. 15). De az hamar meg lézen, csak fuind s törődnyed: Tarichus assus est simul atquo viderit ignem (Deesi: Adag. 106). Mindnyájam ezen-egy dalt fújják (Veresm: HitMegt. 49). Az gallus virág c neket fú, tobzódik az anglus (RMK. 1340). Zrínyi mint az áspis fúja a fúllánkat (Könyi: HRóm. 178). Indulótt fúnac: conclamant vasa MA. Az német a harezon, török harez előtt diványban: foyják [igy?] a kúsat (Thaly: Adal. II.330). Készülőt fúni: classicum vel bellicum *canere PPI. A trombitásoc útközetre való készülőt fónán (Com: Jan. 119). Máskép fúja osztán: Szulimán a köv et (Könyi: HRóm. 161). Az palatinus intentiója, meglehet az, fúhat követ; de talám az ördög olviszi, ki halálos betegségben (RákGy: Lev. 561). Tanátskozni, egy követ fúni, titkon főzni valamit: *capita conforre, offensura WF. Az

kyrtetekth fúnaak (JordC. 899). Lärmát fúni: *canere classicum, *canere signa, *bellicum canere, *praeludere ad pugnam PPI. Utólyára ki-for boszúja, fúja a sok szitkot, átkot, öl, vág, gyilkoskodik (Fal: SzE. 534. Fal: NF. 7). Törrel tömlőchel taitekot turime, fume arra a seregre, melybe ti vattoc (Tel: Fel. 68). Trombitát fua: clungebat (Sylv: UT. II.114). Trombitát fújni (144b).

[Közmondások]. Mint a János fúja, Janesikó úgy ropja (Kisv: Adag. 3). A mint atyák fújták, fiak úgy megropják (176).

által-fú: persipio PPIB. [durchblasen].

be-fú: inspiro, inflo C. [einblasen, einhauchen]. Befúna az ő orrába az elő lehellett: inspiravit in faciem ejus spiraculum vitae (Helt: Bibl. IA3). Isten lölke elmémben be-fúna (Zrínyi: ASyr. 248).

befúvás: inspiratio C. [das einblasen].

belé-fú: inspiro MA. einblasen, einhauchen PPB

el-fú: perflo, difflo C. deflo MA. wegblasen, zerwehen PPB. Kyth zeel el fwith feldnek zyu-erel: quem projicit ventus a facie terrae (KulesC. 1). Elfúhattya ellenségit, azt véli (MA: Bibl. V.6).

elfúható: perflabilis C. was man wegblasen kann PPB.

elfúvás: perlatus C. proflatus MA. das wegblasen PPB.

föl-fú: inflo, sufflo C. MA. aufblasen PPB. Fel-fúni a pófát, tüzet: *excitare buccam, focum; pófát felfúvó bolondok: buccones; a hasát fel-fúni: *distendere ventrem PPIB. Fel fú hoigok (Mel: SzJán. 237). A nagy lupta fel-fújtatván a szel-eresztő eséve által (Com: Orb. 273). Azt a tüzet az isten lehelése fúja fel (Czegl: MM. 253).

[Szólások]. Fel-fúttá a reménység: inflatus spo; haszon-talan reménység fúttá fel: spo vana evecus PPIB. Wimm-maguk a th fwi fu y a k vala skenelykődnek vala (Komj: Sz'ál. 112). A töb' tudományok fel-fújnak, és kevélylé tésszoc (Pázm: Préd. 63). Gondold meg igazán és nem föl fújt szüel (Zrínyi II.52).

fölfúvás: sufflatio C. inflatio, sufflatus MA. aufblasung PPIB.

fújton-fúj: [incessanter flo; olim interlass blasen]. A haragot fújton-fúja, a bujaságot naponként, sőt óránként gerjeszt (Pázm: Préd. 1222). Fújton fúja kigyó mérgét (Fal: TÉ. 799).

ki-fú: efflo, prospiro, exhalo, mungo C. ausblasen, schmeuzen PPB. Orromat kifúvom: emungo C. Ki-fúni az orrát: punitam per nares emoliri PPIB. Ha toged cezer a zeel tewstowl ky fuwand [a tölgyfát] (Pesti: Fab. 12b). Orrodát ki fuuam (Erasm: Erk. 5). Mihelt lelketet kifúvod: ut expiraveris (Com: Jan. 212).

[Közmondások]. A ki erőssen kifúja orrát, vért ereszt belőle (Kisv: Adag. 443).

kifúvás: emunctio C. efflatus, exhalatio MA. das ausblasen, schmeuzen PPB

környül-fú: circumflo MA.

lő-fú: doflo MA. ausblasen, wegblasen PPB.

mög-fú: perflo Kr. [blasen, anblasen, anwehen]. Lampasokot a zel megh fua (ErsC. 93). Orpheus-is meg fúja gordóját (Gvad: FNót. 38).

[Szólások]. A készülő megfúvatása után gondja legyen, hogy kinok-kinok marhaja befogva legyen; avagy ha a felülő előbb megfúvatatnék, azt kiki a szerint szorgalmaztassa (TörT.: 1162).

össze-fu: conflo MA. zusammenblasen PPB.

összefúvás: conflatio, conflatura MA.

vissza-fü: reflo C. MA. zurückblasen PPB.

visszafüväs: reflatus MA. das entgegenblasen PPB.

Füdogal, füdögäl: flo saepius, sed leniter Kr. öfter und sachte blasen, wehen Adami: Spr. Füdogal a déli szél: Favonius *insusurrat PPl. Annak örüllőfűnc hogy ha az északi szél fűdogal, mert bőséges és ezendez esztendőt hoz (Cis. E).

Füható: flabilis C. was man blasen mag PPB.

Fütat, fujtat: 1) facio flare Kr. [blasen lassen]. Az üstökét széllel fütatni, lobogtatni: comas *diffundere ventis PPBl. Az vr napkeleti szelet fütata a földön, mind az egész napal es eyel: dominus induxit ventum urentem tota die illa et nocte (Helt: Bibl. LGg). Aekor fütatad a te szeledet: flavit spiritus tuus (H4). Venus es Jupiter kies füsza ezendez hűnességet tartnac Boreas szelet fütatua (Kal. 1582. Fv4. Gv3). **2)** [jubeo canere; (auf der trompete) blasen lassen]. Az organát is fütatá a kápolnába (MonIrók III.69). Az vtan nag hirtelen trombitát fütatua az ellensegre rohana: dein repente signo dato hostis invadit (Deesi: SallJ. 43). Az isten Jerichót akarván rontani, hék trombitát fütatott (Pázm: Préd. 6). Trombitát fütatnak (GKat: Titk. 361).

[Szólások]. Az harez után készüliöt fütata és egy fél felé való pusztában menvén (Kopasz). Meg terét fütatánac a trombitássoekal (Helt: Krón. 120).

be-fütat: insufflo [hinein blasen, das feuer anfachen]. A kovács a vas levétő tűzhelyen a fűjával bé-fujtat: ferrarius in ustrina follibus insufflat (Com: Jan. 104).

föl-fütat: [canere jubeo; (die trompete) blasen lassen]. Az trombitát feel fütata (KazC. 99).

Fütató: [follis; blasbalg]. Az chyzamal fütatho (Radv: Csui. II.66. NótPM 30).

Fuvas [?]: blasbalg Adami: Spr.

Fuvali, fuall (fuálkodyam Biró. 189. fel-fuálkodott Csüzi: Sip. 13. fujallyon MA: Tan. 189. fuálló Com: Orb. 279): **1)** info MA. blasen, anblasen, anblasen PPB. Reá-fuvallok: aspiro PPBl. Fwal wreky zele: flabit spiritus ejus (KeszthC. 405. CzechC. 57). Az nad, kit az saeel oda hayt, az honnan fuallja (Born: Préd. 17). Az ur szele reájoe fuall (Tyuk: Józ. 125). Trombitákat táborban fűállának (Szöll: Szem. 13). **2)** [conflo; schmelzen, giessen]. Erezből fűallot ystenek: di confatiles (JordC. 104. 219).

föl-fuvali: [conflo; anfachen]. Ew olyan lezen mynt az feel fűallot tyz, es mynt az fűlló tyztoyto fűyew, mert le yl fűny ky valasztvan az ezystek [ezystet]: ipse quasi ignis confans, et quasi herba fullonum, et sedebit confans, et emundans argentum (ÉrlyC. 209).

ki-fuvali: efflo MA. hinausblasen PPB. Behoztatoc a habza es ki fuallottam azt: intulisti in domum et exsufflavi illud (DeesiC. 287). Lelket ki fualla: expiravit (Fél: Bibl. 186).

még-fuvali: 1) [perfluo; anblasen, anhauchen]. Az fű meg szarad, mihelt az urnak szele meg fuallia (Fél: Tau. 459). A hattjuk életeket meg-elvén és végeket közel lenni érezvén, azt birbetik és hitetik a természet titkait vizsgálók felőlök, hogy a halgástól el-hagyván gégejük sípját meg-fuvalják, és szép nótát énekelnek (GKat: Válts. I.712). **2)** [cano; (trompetén) blasen]. Trombitákat hamar megh fuallanak (CsomaC. 30). Az trombitát meg fuallja (Kár: Bibl. II.139). Mikor az én kürtömet meg-fuvalom: cum clangorem tubae audieritis (MA: Bibl. II.16). Es fuallad meg fűllökben azt az rettenetes decretomot (Lép: PTük. II.165).

Fuvallás: flatus, afflatus MA. das blasen, anblasen, anwehen PPB. Zent Ferencz emele fel fuallással frater masseust

(EhrC. 128). Felemele az fuallással egebe: levavit ipso flatu in aereu (132). A hetedik fuvalásra nagy menny-dörgések lézének (Pázm: Préd. 6). A föld indulás lézen a földalatt lévő lehelletekből, fuvalásokból (Com: Jan. 15). Jövendőlnce vala nem isteni igaztásból avagy fuvalásból (130). A fuvalás tulaj donképen az ő foglalatosságok, mindazáltal a nagy erőszak miatt, mellyel fűniök kellett... (NótPM. 30).

Fuvalat: ∞ A mindenhatónak fuvallatja élesztett meg engemet (GKat: Titk. 43).

Fuvalkod-ik: 1) turgeo, turgesco MA. aufgeblasen werden PPB. [sich aufblasen]. Ugy annyira fuvalkodnak, hogy tsak nem fortyannak (Fal: NA. 181). **2)** [sese effloro; sich überheben]. A bölts meg-állja azon vidám ortzával mind a két szerentsét, nem fuvalkodik a jóban, nem ütközik-meg ha gonosz, senki indhlást, vagy szín-változást nem tapasztal rajta (Fal: UE. 393).

föl-fuvalkodik: 1) turgesco C. tumeo MedLat. 513. aufgeblasen werden PPB. [sich aufblasen]. Fölfuvalkodva: flate C. Az ew emlőy feel fuvalkodonak (ÉrlyC. 371b). Midőn a béka igyeköznée fel-fuvalkoldni, hogy aekora legyen, mint az őcker (Helt: Mes. 105). **2)** ampullor, effloro MA. stolz sein PPB. Kevélykedik: *effert sese, vel animos; fel-fuvalkoldva, kevély, negédes beszédekkel él: ampullatur in arte PPBl. Fel fuvalkodonak es fel magzattatnak egyebeknek nyelvedesebevel (EhrC. 113). Fel fuvalkodes az ő zivebe (DebrC. 229). O navalias, mire fuvalkodal fel? (257). Fűl fualkottanak vala arról, hogy mindőnnemw fajtalansagnak vetkebe bwebe benem esenek (Komj: SzPál. 28). Fel ne fuvalkogyek egye a masyk ellen (186). Az te szűned felne fualkodgyek: ne elevetur cor tuum (Helt: Bibl. I. Ooo3). El fel fuvalkodes nagy hatalmassagaban (Nagyb: IlunyJ. 15). Mind ezekre-nézve az igaz alázatos fel nem fuvalkodik (Pázm: Préd. 61). Hogy az emberi elme a hívásnak lengedezésétől fel-fuvalkodyek (Ily: Préd. I.278). Ezek mi reánk nagy fel-fuvalkoldva jűnek, örömet derék conflictusra adának okot (RákGy: Lev. 152). Jó szerencsében föl ne fualkodgyan [igy] (Biró: Angy: 189). Ötet környékezi inkább a fel-fuvalkodott kevélység, hogy-sem mint a szegént (Csüzi: Sip. 13).

fölfuvalkodás: 1) inflatio, tumor MA: aufblasung, geschwulst PPB. **2)** arrogantia, elatio MA. übermut, stolz PPB. Felfuvalkodas vala ő benne (DebrC. 229). Az felfuvalkodasnak az sorokoz kwztt helye ne legyen (VirgC. 125). Maga nagy-zás, föl-fuvalkodás (EnyF: MSzó. 89). Meg fogta őket a fel-fuvalkodásnak fűstye (Fal: NU. 266).

fölfuvalkodott: 1) turgidus C. inflatus, tumidus MA. aufgeblasen, geschwollen PPB. **2)** superbus, arrogans, elatus MA. hochmütig, hoffärtig PPB. vermessen Com: Vest. 120. Minden békeségre valo eszközt fel-fuvalkodtul [igy] mordul megvetőttenec (MA: Scult. 817). Bezzeg nagy felfuvalkodott gorombaság az (Ker: Préd. 76). Igen felfuvalkodott állapattal vagyon (RákGy: Lev. 173). Igy cselekszik a mindenható szent úristen a fel-fuvalkodottakkal, a kik az ő erejekben, pénzekben, jószágokban, és nem ő felségében bíznak (Házánk. I.300).

fölfuvalkodottság, fölfuvalkodtság: arrogantia Kr. [aufgeblasenheit, hochmut]. Valasi, mindeneken uralkodó papnac hivattya magát, föl-fuvalkodottságával, megh előzi az az Antichristust (Czegl: Japh. 131). Jöttünk szaladva, kit nem kell tagadni, mert isten így akarta a mi felfuvalkodtságunkért (TörtT. I.234).

még-fuvalkodik: tumesco JordC. 128. [sich aufblasen, sich blähen]. Merőgben meghalkoduan (NagyszC. 18). Ascites: mikor az bas, az sár miatt ugy meg fualkodik mint egy megtöltött tömlő (Szkiszai FB. M. Akad. Értés. 1847. 327). Az erek is meg fualkodnak es morgesednek az tobzodastul (Frank: Házánk. 24).

Fuvalkodás: inflatio MA. aufblasung, geschwulst PPB. Ez igen jó fuvalkodás ellen, lépnee, szűnee fájassa ellen (Mel: Herb. 19). Minden fuvalkodást, dagadást, szőmőlczöt meg gyógyít (59).

Fuvalkodó: 1) tumidus, inflatus MA. geschwollen, aufgeblasen PPB. 2) [superbus; stolz]. Fuvalkodó kevéll (MA: Bibl. V.46).

Fuvalkodott: turgidus, turgidulus MA. aufgeblasen, aufgeblähen, aufgeschwollen PPB. Fuvalkodot tudoman: scientia inflativa (EhrC. 108).

[Fuvalkodtat]

föl-fuvalkodtat: [info, effero; aufblasen, hochmütig machen]. A tudomány föl fuvalkodtat, keuylye tyzen, az zeretet kedgyh ipeyysth tyzen: scientia inflat, caritas vero aedificat (Konj: Szál. 151). Az tudomán föl fuvalkodtat (Fél: Tan. 296).

mög-fuvalkodtat: intendo. Mihelt el faradtában lelekzetit meg tagita, mellyet az felelem es az veszedelem meg fuvalkodtattanak vala, meg hala: ut primum fatigatus spiritum laxavit, quem metus et periculum intenderat, exanimatus est (Forró: Curt. 151).

[Fuvalkoz-ik, föl-fuvalkozik]

fölfuvalkozott: [elatus, superbus; aufgeblasen, übermütig]. Tudományokat ne tanuljatok, hanem ezüligy keulyeknek es felfuvalkoztaknak hagyatok (VirgC. 130).

Fuvalmány: [nivium moles vento cumulata; verwehung, windwehe]. Olvadnak az havak fagyos fuvalmányi (Gyöngy: KJ. 133).

Fuvalló: inflans, inspirans, sufflans MA. flator PPB. es ein- oder aufbläset PPB.

Fuvalom: spiraculum, flamen Kr. [hauch, das wehen]. Fagyaló fuvalmi az erős szelekeknek (Gyöngy: KJ. 130). Fuvalma majd föl is ébreszti (Thaly: Adal. I.124).

Fuvaltát: [caucro jubeo; blasen lassen]. Az nagy zengő trombitát fuvaltát (Salánki: Clad. B).

föl-fuvaltát: [info; aufblasen, blähen]. Az lenegő ég megbetegesít, az étel föl fuvaltát (Pécsi: Ágost. 32).

mög-fuvaltát: [canere jubeo; blasen lassen]. Trombitát gyorsan meg fuvaltát (Huny: Trój. 2 B).

Fuvás, fujás: flatus, flamen, aspiratio C. afflatus MA. das blasen PPB. Tho haragodnak zellelte fuvása: inspiratio spiritus irae tuae (KulesC. 29). Az szelnee fuvási (Kár: Bibl. I.458). Szelekek fuyási (Kules: Evang. 19). Az ujonnan eloltatott szövőtnék könnyű fuással meggyulad (Illy: Préd. I.352). A hajo a haboknak es fuásoknak engedvén (444).

[Közmondások]. Nem indul meg nád szál fuás nélkül (Deesi: Adag. 39).

szellő-fuvás: flabra PP. [lüftchen, wind].

trombita-fuvás: bellica C. [trompetenstoss].

1. **Fuvat:** [nives vento cumulatae; windwehe]. Any nag ho vagyon a földön, hog a fvatnak nyata föl Ujomra sem mehetnek (LevT. I.214).

2. **Fuvat, fujat:** canere jubeo; blasen lassen. Meg parancsolá, hog egész táborban készült fujatna (Zrínyi: ASyr. 113). Trombitát fujata (Laud: Ujségis. II.9).

mög-fuvat (SomaC. 3).

[mögfuvatás]

felülő-megfuvatás: [classicum quo milites suscitantur; trompetensignal zum aufsitzen, reveille]. A felülő-megfuvatás után a táborn járta elő felsége (Thaly: RT. I.145).

Fuvatag: flabra C. procella MA. wind, sturmwind PPB. Zelnee nag fuvataga: procella venti (MünchC. 126). Aekoron nagy hosszsza tél, sok jó hauer, es nagy fuvatagoc lesznee (Cs. 122). Gonosz széllel indult fuvatag (Bal: Csisk. 36. RákI: Lev. IV.291).

Fuvatagos: procellosus MA. ungestüm, windstürmig PPB. Az többi [napok] fuvatagosoc, haueroc lesznee (Kal. 1582. Fv4). Fuvatagos északi szel: tempestas aquilonis (Kár: Bibl. I.681). Fuvatagos hideg tél (MA: Scult. 240).

Fuvó (fujó Com: Jan. 104): 1) flator, flans SI. [blasend, wöhend]. Nagy fuvó szel (Mel: SzJán. 190. 198). 2) follis C. Pesti: Nom. 38. 48. blasbalg PPB. A fuvónak vége vagy orra: acrophysium PPB. A kovács a vas hevítő tűzhelyen a fujóval bé-fújtat: ferrarius in ustrina follibus insufflat (Com: Jan. 104). Kérd-ki a vas hámoron lévő nagy fuvókat (Matkó: BCsák. 376). A fuvó gégője körül szit ez tűzet, pemete bojjájával az hint reá vizet [kovácsok] (Gyöngy: KJ. 50).

kovács-fuvó: fabrilis canini follis PP. blasbalg wie die schmiede brauchen PPB.

[Fuvód-ik, fujód-ik]

föl-fuvódik: turgeo C. [sich aufblasen]. A buborék el-vész, mikor fel-dagadot vagy mújdot (Mad: Evang. 690).

FUCSI: mértékeszköz, 1/2 része a pozsonyi mérőnek Tsz. (Nyr. XVII.565). Fognak in natura adni két fucsi mazsola szőlőt, két fucsi Rigét (KeeskTört. III.65).

FUJ: pfuj Adami: Spr. Fuy (Helt: Mes. 267). Fúj! esztelei vakság (Sall: Vár. 64).

FUKAR (fukkar Mel: Sám. 151. fu kar Helt: VigK. 73). 1) publicanus, dardanarius C. MA. wucherer, aufkäufer Adami: Spr. Szent Mathe fukarbol apostollá liná (Sylv: UT. 7). Jesus látá ogg embert ki az fukaroknak asztalánál vesztog ül vala: kinek Mathe vala newe (13. RMNy. III.60). Nemde az fukarok is ezent eselekedike: nome et publicani hoc faciunt (Fél: Bibl. 7). Nemde a fukarok is nem azont mivelik é? (Kár: Bibl. Máté 5. 46). Kereskődő fukarok (Mel: Sám. 151). A kinec ház helyec es ahoz tartozó szántó földec s-rétee árendáltatnak, fukar, közös, árendás: nanceps (Com: Jan. 72). Tizedlóc, fukaroc: decumani, publicani (140). Fukar publikanus (Tof: Zsolt. 30). Ezeket az ő országoznak vámos adójokat féltik az fukar árendával bíró pópista napok (Toln: Vigaszt. 207). 2) [fúr; dieb?]. A rest fukar ember nem akar munkához nyúlni (Misk: VKert. 3). Ama közmondás szerint: a juriznának bázában szegénység vagyon, mellytől indítatván az ilyen fukarok lopásra s tolvajkodásra adják magokat (180).

Fukarság: [feneratio; wucher]. Fukarság, es kalmarság a satui haloin es lepe (Mel: SzJán. 435).

FULÁK: [convolvulus; windle]. Convolvulus major: feyer venijt, nagyob fulak; convolvulus minor: fulik, zulák (Beythe: Nom. 4).

FULÁNK, FULÁK (fulánk Com: Vest. 118. fulánk Balassa: Költ. 29. Adami: Spr. fulák PP. fullánk Thaly: VE. I.399. fulyák FestC. 243): aculeus C. Ver. spiculum MA. stachel spitze PPB. Melli fulák: aculeus apis; melli fulákja: spiculum PPB. The megh byrwan halalaunk ivlyakjaat: tu devicto mortis aculeo (FestC. 143). Meg towre kowwelsegnek ivlyakyaual (ÉrsC. 383). Iregsegnee fulancyanal faldaltatit (furdaltatik) (TelC. 107). Evrdvegnek fulakya (DonC. 219). A halálnac fulákia a bün: stimulus mortis peccatum est (Helt: UT. 8). O pokol hol vagyon az te fulakod? (Fél: Tan. 268). Hol vagyon halál az te fulakod?

(Tel: Evang. I.74b). Meg győzhessék az régi kigyónac minden fulukit (Pécsi: SzűzK. 34). Mérges állat fulakat ki hozza (Mel: Herb. 82). A scorpio fulaka (Mel: SzJán. 243). A pokol-béli kigyónac első és veszedelmeseb fulákja a méltóságuk kivánása volt (Pázm: Préd. 164). Scorpio farkad vagyon s benne fulákja (Czezl: Tromf. 51). Kigyók fulájokkal [igy?], bikák szarvokkal sértnek (Balassa: Költ. 113). A méhek fulákat viselnek farkokban (Mad: Evang. 810). Kigyónac fulákja (Perray: L'F. 62). Nintsen már fulákja a balánae, semmit nem árthat (Kereszt: FelsKer. 96). Mérges fulaku darás (GKat: Vált. I.939). A halak a vasnak [horognak] fulákit hamar megérik (Hly: Préd. I.152). Az authornak nevéét itt, szükség ne tudja, mert megemésztene papoknak fulákja (Thaly: Adal. I.13). Volt fullánkja szavának (Fal: Nl. 296). A ki fullánkját könnyen bortsítja másra, nyilakat várhat helyébe (Fal: BE. 580). [Vö. FÜR]

[Szólások]. Zrínyi mint az áspis fújja a fullánkat (Könyi: HRom. 178).

Fulánkos, fulákos: aculeatus C. MA. spitzig, scharf PPB. [stachelig]. Aboloth vagyon az fwlankos ryghsegh (Komj: SzPál. 34). A fulakos nyelvek szidalmít nagy alázattal viselte (Pázm: Préd. 52). A praedestinationak az a nome, mely elhagyásnak, reprobationak nevezetik, szulakosabb és fulakosabb e világ szeméi előtt, s majd több nehézségekkel elegyített-is meg, mint az elválasztásról való tudomány (DEmb: GE. 18. Bal: CsIsk. 150).

FULKA: duckentol Adámi: Spr.

FULLAJTÁR (*felejtár* MonIrók. VIII.314. *fellaitar* DecsiG: Préd. 20. *felajtár* RMK. V.251. *felrajtár* Évk. XIII.99. *forreiter* 1759. Haz. 1884. 301. *föllaytar* Tolo: Vigaszt. 127): [praecurrens, satelles] vorreiter KirBesz. 146. Fellajtár: superjumentarius MA. Az Misó az felajtár valami félelem miatt haza szökött (LevT. II.27). Az legkülsőbb fellajtároknak is egy pénzét tudomásom szerint meg oem tartottam ez ideig (Radv: Csal. III. 299). Bator őrdög legien fellaitar benne [a bűnök elkövetésében], de nem tagadható, hogy teís akaratos nem volna hozzá (DecsiG: Préd. 20). Az kocsisok s felejtárok maradának (MonIrók. VIII.374). Kocsisoknak felrajtárostúl egyenként nyaranyyi fizetés (Évk. XIII.99). Lován tilve megvőtte az fullajtárt az hideg, halva esett le (Kem: Élet. 64).

FULLÉR, FURÉR: furier KirBesz. 146. Rendeltetik melléje két furér: egyik alatta levő furéri közzül azon udvari rendeknek ossza az szállást (TörtT.² I.159).

FUNDÁL, FONDÁL: fundo, aedifico Kr. [gründen, festigen, stiften]. Várost fundál: *institut civitatem; valami gonoszt fundálni, forralni: *struere aliquid. Vala ysteni belczesegeuel yzzessellett es sent leleknok senderetessegeuel fundaltatott (fundatus) es eresseytetett (EhrC. 2). Te fondaltad a földet (AporC. 64). Clastrona, melyet zent damankos fondalt (DomC. 107). Ez templom fundaltatott (TihC. 282). Ez zent engedelmesegeen fundaltatek awagy erewsytetek az zeentseges bytnek kewycklaja (ÉrsC. 385). A ház a köszicklán vala fundaltatúan: domus fundata erat supra petram (Helt: UT. G3). Oztan az Rachel koporsóianal fondalac Betlehemét (Szék: Krón. 14). A mi vallásunk a zent iráson fundaltatott (Tel: Evang. II.157b). Hogy Egyptum fundaltatott: die qua Egyptus fundata est (MA: Bibl. I.56). Nem kel nagy bizodalmat fondálni a gyarló, a laudáló emberen (Pázm: KT. 113). Tudta az törvényeket az isteneknek akarattokból fundaltattaknac lennyi (Pázm: Préd. I.1). A mélyen fundaltatott ház meg-áll igen sokáig éppen (Com: Jan. 105). Az istenek szegüldésén fundaltatik érdemünk (Pós: GBot. 38). Minden tanúságra alkalmasb másoknál; minden kistsiny okból haragot nem fundál (Félv: SchSal.² 26).

Fundálás: fundatio PPBl [gründung, festigung]. Tirus ó zepsegenee fondalásaban: fundata in pulcritudine (BécsiC. 193).

Zentsegnek regulaya el aluzatosság fundalásaban (ComC. 49). A világ fondalásatul fogua (Mel: SzJán. 413).

Fundáló: fundator, architectus PPBl. [gründer]. Zereteteknek fondalay (ÉrsC. 394).

[**FUNDÁCIÓ**] **FONDÁCIÓ:** [legatum; stiftung]. Alig találtott vagy egy hires familia, a ki fondációkkal nem szándékozott volna gyarapítani fő-tisztunket. Most pedig naponként ollenzót látunk (Csúzi: Síp. 42).

FUNDAMENTOM, FONDAMENTOM (*fundamentum* Szeg: Aqn. 22. 45. *fundementom* MA.): fundamentum, basis MA grund PPB. *Fundementomtot vetec: suffundo, fundamentum jacio MA. El nem essek, mert fundamentoma vala az kew zyklan: non cecidit, fundata enim erat super petram (JordC. 374). Az gyermek es ala essek mynd az haznak fundamentomayg (DomC. 71). Vót a hegyben egy szép váras, melyneec fundamentomi még mind vgyan vadnac (Helt: Krón. 7). Az vérenee többit össze az oltírnac fundamentomára: reliquum sanguinem fundet in basin altaris (MA: Bibl. I.90). Ingo bingo fundamentom (MNYil: Irt. 138). A my nyajassagvink azaz eeletvinknek fundamentoma memyekben vagyon (ÉrdyC. 34). Az byzon hőlebessegehnek fundamentuma (516b). Döb5 falt rakunk, la az alázatosság fundamentomát meg nem erőstityik (Pázm: Préd. 1015). Christus, első és fő fundamentoma az ecclesiának, de alacsomb renden és módon, az apostolok-is fundamentomok, mivel sok gyölekezeteket térítettek, igazgattak (Pázm: LuthV. 335). Erős fundamentomokkal megbizonyította (MA: Scult. 725).

[Szólások]. Igen gyenge fundamentumon kárhoztatni valakit: *gladio plumbeo aliquem jugulare PPBl.

Fundamentomi: [fundamentalis]. Az evangeliomnak mintegy fundamentomi köve (Hly: Préd. II.29).

FUNDUS: [fundus; grund]. Más fundusán építeni: extruere aedificium in alieno PPBl. (Laud: UJSegits. II.822).

FÜR (*megful* VitkC. 91. JordC. 900. ÉrdyC. 527. *ful* SalMark. 1744. 13.): foro, terebro MA. bohren, durchlöchern PPB. Ew firot karyay es oldaly ez vilagvak vegere lattatik vala teryedny (EhrC. 8). Az rigo ókrót az ósztömel ketszeris oldalba kell fúlni (SalMark. 1744. 13.; az I. kiad. 7. l: furni). A fúroval für (az ács): terebra terebrat seu forat (Com: Jan. 103).

[Szólások]. Egy üdöben füria vala a feiet Aluincinek (Bal: CsIsk. 296). Ily mesterséggel firom magamat hol ennek, hol annak kedvébe (Fal: TÉ. 772).

által-für: perforo, transforo, perterebro C. durchbohren PPB. Az ev kezezet hagyja által fiury (ComC. 174. JordC. 235). Szigoniál által furbadde az ó pofayát vagó kopóltóit? (Mel: Jób. 99).

általfurható: forabilis C.

be-für: inforo, perforo MA. einbohren, durchbohren PPB.

[Szólások]. Magát a sokaság közzé bé für ni: in concionem mediam se immergere PPBl. Egy kis lynkatskán bé-fürja magát a fényesség (Pázm: Préd. 61).

bele-für: [insero, inlenco; einschalten]. A mit ember a beszedhez szer-kivül hozzá töld, vagy homályosan belé-für, nem jár illendő méltósággal (Fal: UE. 438).

el-für. Elfürja magát: [permano, penetro; durchdringen]. Kicsiny viz furja el néha magát, de majd arra szakad mind az egész folyó viz (Nán: SzűT. 256).

föl-für

[Szólások]. Azoknak példájokkal fél fúrva [félfüvén?] magokt mindgyárt halban kivükoznac (Prág: Serk. G).

ki-für: exterebro C. efforo MA. ausbohren, durchbohren PPB

[Szólások]. Soholt sem bírnak több jószágot két bázthelynél; Diószegi igen politikus, ravasz ember lévén, valamint másokat, úgy minket is kifürt-fárgottot bollele (Ház. I. 135).

környül-für: circumforo PPB.

még-für: foro, efforo, terebro C. perforo, perterebro MA. fistulo; aushöhren, durchbohren PPB. Meg-fürni a fileit: pertunder aure PPI. Az scarablya megf wlyya az emberth: percussit hominem (JordC. 900). Az keresztfüt meg fwrak (ÉrsC. 67). Kyt meerges kygyo meg fvlrt (ÉrdyC. 527). Hogy meg fwllya ewtet es meg ölyye (594). Végy egy arrat, es fúrdmeg az ó fülét az aytoba: assumes subulam, et perforabis aurem ejus in jama (Helt: Bibl. I. 588). A fatúr nemes aszszonyok megfúrják az örökat, és egy nagy ezüst karikát vonnak belé, valamint a fülbe való (Mik: TLv. 67).

[Szólások]. Ebben ugyan, ha otthon termett gondolatja, megfúrta eszét a mohár, a curiának meg kellett nyugodni feletét: (Fal: TÉ. 749). Egy két pénzért majl k o e s k é t i s m e g f u r (Apati: Vend. 45).

mégfúrás: terebratio C. [das bohren, stich]. Ördögi keserűség meg fulasanae ellene minden jób orvosság, miképen neziú meg fezőlt fűdozálóunket (VitkC. 91).

Furadék: foramen MA. loch PPB.

Furás: terebratio MA. das bohren, bohreng PPB. Üdvözítünknek az jób kezét a fúrásra vonták, mely furás igen megszese volt a másiktal (ÉrsC. 696).

csap-furás: fistula, foramen dolii PPB.

Furat: 1) terebratio PPB. [das bohren]. 2) terebratum Kr [bohrlloch]. Az zegheknek fúraty: fixura clavorum (JordC. 699). A hal köz el nem érré a fúratot (ÉrsC. 98). Jesusnak zentsegés jób laba az witezektől az fúratra kötelekkel vonattatek (PeerC. 125). Azonképpen labait hwzvan a fúratra kötellel, ezónképpen mag kemenséggel által zegezee (NádC. 260).

Furatos: plaga, patha; prügel-lapate PPB. Addenda; a közepén ki-fürtt kerek-lapát, mellyel valakire rávernek Szd. Csikányfokot, fúratost, löczt érdemel (Matkó: BCSák. 14). A célviúistákat ördögftül valoknak szidgya; nem tsak fúratost érdemelne, hanem hogy edgy kitsínyét nyelvéts meg-fárgának érette (Més: Válasz. 49).

Fürdal, földal (földal Szék: Zsolt. 208. földal Born: Évang. II. 218. földalás Mol: SzJán. 245. földal Gyöngy: Cup. 18): fodico, perstimulo C. exstimulo MA. compungo PP. [durchbohren, durchlöchern, reizen]. Férgekek, kik az f német földalac (GuaryC. 12). Pokolba az restök eghő őztönök földalac (DebrC. 277). Veerben tolhetetlen bestye, ky igón keghőtonl földalac engömet (NagyszC. 66). Morges fergelkek ragyok es földalhyok hadnak (PeerC. 42). Gónoz írogsegnee fulancyanal földalac vala (TelC. 107). Oil lelket ada nekik az isten, mellet az banat földal (Sylv: UT. II. 16). Azkoron ez dolgoe igen földalac az en szímet (Szék: Zsolt. 208). Kiből kemény lelki-furdalacsoe tudnac, földalhy es fonyegetenememünkét az ördög (Born: Évang. II. 218). Az utolsó iflötnök emlékezetivel földalac és igatta őtet a jószágokra (Pázm: Préd. 3). Az szüve földalhy (Zrínyi II. 9). Gyakdosó vagy földaló fereg (Mad: Évang. 590). Nohéz kísértettel kezd az ostorozni és földalac öly: Préd. I. 39.

[Szólások]. Az kis bíró erősen földalac vala, hogy ily könnyen ő mellől el nem kell vala állnom (Pázm: 5Lev. 108). A földaló kis bíró, a lelki ismeret, haragos pörben szülla véle (Fal: NE. 77). Lelkenec ösmereeti földalac (GuaryC. 50). Lotky esmereti földalhy őwter (ÉrsC. 379). Nehézség, mely tudomást szerént földalac lelki esmeretetet (Pázm: KT. 439). Nem földalac lelket ismerete (Fal: NA. 110). Hibés a com-

scientia is földalac miatta (Házink I. 287). Ily sok kárát ha számlálja: éppen az fejét földalac, vitezsegnek kárát önya, szemét égre földalac (Thaly: Adal. I. 245). O l d a l á t földalac: *fodicare latus PPI.

környül-fürdal: circumforo C. MA. ringsherum bohren PPB.

még-fürdal: [fodico, compungo; bohren, durchbohren]. Mert meg keserődöt az en szímet es az en vesém meg földalac (Szék: Zsolt. 73).

Füdalag: [aculeus; stachel]. Halálnak földalagat meg gözven: devieto mortis aculeo (DöbrC. 233).

Füdalás, földalás: exstimulatio, fodicatio MA. compunctio PP. [das wiederholte bohren, stechen] das anreizen, anhetzen PPB. Ystony földalacnak nyata mond: stimulus dicit (EhrC. 31). Ez alazatos vetezesben es földalacnak kemenezselben maradnak ewbren: in contentione et compunctionis lacrimis (35). Penitenciac földalacra adattatek (TelC. 47). Ellensegynkek tyzes es merghes földalacsthy el tazozathassok (ThewrC. 255). Festheenek földalacnak myat magat gonossagtwl meg nem tartotta (ÉrdyC. 108). Az twysnek földalac (ÉrsC. 423). Bwneknek földalac (533). Elmőjét arra keményitse, hogy lelkeismereitinek panasziira ne figyelmezen; akarját arra, hogy esip földalacsinak ne engedjen (Fal: NU. 261).

lelkiismeret-fürdalás: [angor conscientiae, peccati dolor; gewissensbisse]. Vesd ki a hamis vélekedésből származot lelki ismeret földalac (Pázm: KT. 453).

[Füdalat]

lelki-füdalat: ∞ Kínözán az aszszonyt a lelki földalac (Gyöngy: Cup. 18).

Füdaló: exstimulator, stimulus MA. [anreizen] anreizer, anhetzer PPI. Adot wnyek az ölv isten cypdesw földalac lelket, zelleteth (Konj: SzJán. 84). Válaszotot követez es erre földalac valának (Monfrók. III. 13). Fúdalac es geriző oka minden hadnak az szan, es az Antichristus (Mol: SzJán. 399).

[Füdos]

által-füdos: [perforo; durchlöchern]. Ha kezeket által földalac sem eryce (DebrC. 342).

Füdrható: forabilis MA. leicht zu bohren PPB.

Füró, fűrű: terebra, terebrum MA. bohren PPB. Az olahsag nagy sok vagyon velez fúrwwal, feyzewel (LwT. I. 378). Két fűrű vettem (Lády: Csál. II. 19). Hozzu fúrwwal meg fúrwwal (Comlál. 23). A fészce vagy fűrű semmit nem metszeth emberi mozolitis-nélkül (Pázm: Préd. 71). A fúrwwal fur: terebra, terebrat (Com: Jan. 103). Az magyarok közt egy Zomund nevű buár talalkozék ki az eszűzür hajójt fúrwwal mind által fúrta vala (Pothó: Krón. 30). Fúrd-meg lézagos fúrwwal (Cseh. OrvK. 47. Thaly: VÉ. I. 350).

csap-füró: [zapfenbohler, zwickbohler] Közép fűrű, deszka fűrű, csap fűrű (TörtL. XVIII. 271).

kalán-füró. Hogy magok Fábri György malomházihoz háron megjukasztot ezövekek által, mely közsésgessen kalán fúrwwal mondatik, bossúsának vizez (CsikGy. 40).

kerékagy-füró: [radenstösser]. (Gér: KärCs. IV. 150).

Fürócska: terebellum C. kleiner bohren. A fat egy árral vagy fűrűcskával meg-fúrják (Lápp: Cal. 14).

Fürt: foratus, perforatus MA. gebohrt, durchgebohrt PPB.

[Szólások]. Így győzted-meg, így routottal-tyzve mindenkor gonoszot koholó, es végre öök thzet okadó fürt-agyát (CsikGy. Síp. 283). Goromba fürt agy (Com: Jan. 222). Pártos erkölcs szorilt fürttt fejekben, harag es irigység vort fűszket szí-

vekben (Gyöngy: MV. 14). Öszve-rontatott a pokolbeli kígyóknak fürt-feje (Csúzi: Síp. 93).

agya-fürt: 1) cerebrosus, pervicax MA. eigensinnig, hart-näckig PPB. Agyafürt lelketlen ember (Kár: Credo. 72. 148). Mindenben akadékokat kereső agyafürt emberek (PP: PaxA. 353). **2)** versipellis Kr. [verschmizt, verschlagen]. A ti agi[a]fürt gondolatitok (Bal: CsIsk. 295). Ha ellenséged agyafürt, kerüli azt, a mi neked eszedbe juthatna (Fal: UE. 457).

agyafürtság: pervicacia, cerebrositas, perversitas MA. [eigensinn, unsinn]. Ez ilyen agya-fürtságokat, vallyon jóvá hagy-náké az atyafiak? (Pázm: Kal. 706).

esze-fürt: astutus, versipellis Kr. [schlau, durchtrieben]. A ki fem akarja tartani a favorito titulust, böles légyen mint Salamon, esze-fürt mint Achitophel (Fal: NA. 242). Ő a jóban változhatatlan, és másokra bizza a cigány-üllőn költ, esze fürt praktikákat (Fal: UE. 380). Hogy olly esze-fürt emberekre mutatsz Franeciaországban, a kik mélyen benéznek a szivekbe, és módját is adják: bár ellid, mi sem vakoskodunk (Fal: NU. 321). A ravasz ellenség ellen, esze-fürtt ember kívántatik (Fal: UE. 164).

feje-fürtt: furiosus; unsinnig Pesti: Nom. 100.

FURCSA: versutus MA. listig, verschmizt, verschlagen PPB. Kalmant kedig László király az ő furesza vásotságáért, papságáért pappá és váradi püspecké tétette vala (Helt: Krón. 45). Mondána: hogy semmit ne tartanának az Albirt hertzeztől, miért hogy hadot indított volna az végekben, mert ifiú és furesza volna (193). Maria Magdolna penigh mint ifiabbik mindenkor furesa uala (Poenit. 5). Mikor a gyik a kígyót látja a fűben lappangani, amál inkább jádszik az ember körül, hogy afféle fursza mozgása által, a mérges állatól meg-óttalmazza (Misk: VKert. 252). Hallgat a setét éj csendes füleléssel, még a furesza Hír is jár gyengébb lépéssel, mint nappali tidón (Gyöngy: KJ. 10). (Kemény) sokképpen forgatja a dolgot eszével, itt Vémsnak dolga nincs furesza elmével, fontolja a dolgok kezdetit végével (11). Mind fúrtsak, szemtelenek és csákányosok (Csúzi: Síp. 583). Másszora hagy azt, ha frissebet, fúrtsabbat nem tudsz mondani: so du keine andere kurzweilige reden weisst zu sagen (KírBesz. 13). Ne támadjon olly híred, hogy furesza mesterség minden dolgod: Ne point passer pour homme d'artifice (Fal: UE. 177).

[Furesálkod-ik]

Furesálkodás: [scurrilitas, nugae; possen, possirlichkeit]. Ő maga az ersek tanzolással és egyéb furesálkodással egyebet mind meg igyekezett haladni (MA: SB. 31).

Furcsaság: versutia MA. listigkeit, spitzfindigkeit PPB. Vala pedig Vazul igen szép ifiú legény, kit szent István király az ő vásotságáért, furcsaságáért, és fúrantságáért, fogságban tartat vala (Pethő: Krón. 23). Virgancz furcsaságát zabolára akarván fogni (Tam: Szents. 11). Még csecsemő korában megmutattya vala ritka példájú eleveiségével és idejét felülmúló furtsaságával s maga kelletségével jövendőbéli katona, és vitézi állapottját (Gyöngy: Char. Előb. 11). A furtsaság gyakorta többet végez a tsonos erónél: la ruse est bien plus expéditive que la force (Fal: UE. 47c). Halgat meg-köttetett nyelve furtsasága (PbilFl. 68).

FURDA: [?] Küldtek furdát szedni munkához [a eszmadiamunkához], a kit reggel szedtem, déltán fejttem, s vittem mosni a kúthoz (ÓtvMest. 73. vsz).

FURFÁNT: [vafer, astutus; verschmizt, schlau]. Vallyon miért iót e fúránt hozzád? (Helt: Bibl. II.320). Ne ved meg a jó vének tanácsokat választván az ifiú fúránt elmét (Czegl: OrszRoml. 8). A szerzeteseknek pillangós coronát, és más keresztényeknél fellyeb való helyet és szállást fúránt elmél-

kedésekkel rendelnek (Pös: Igazs. I.696). Ezeket mint Calvius szavait hamissan táblázta-ló fúránt Mátvás (Pös: Válasz. 279). A te fúránt agyad (Pös: GBót. 8). Fúránt olmjú (GKat: Titk. Előb. 11. GKat: Válts. 1306). A papoknak fúránt, és tsalatúrdi szolgai (II.239).

Furfantság: [astutia, dolus; verschmiztheit]. Kel keduének minden furfantság (Cis. L4). A te esabitod ez aránt való fúrantsága nem tökéletességgel vádollya a szent irást (Czegl: BDorg: 133). Vala pedig Vazul szép ifiú legény, kit szent István király az ő vásotságáért, furesaságáért és fúrantságáért fogságban tartat vala (Pethő: Krón. 23).

FURKÓ: 1) sparium, viriculum MA. clava Major: Szót. 143. sparr, eine gattung spiess, knüttel PPB. szeges fegyver, göresös v. csörgös bot, fitykes SzD. Szeges fúrkó, hagyito hadi fegyver; viriculum MA. Kaláczoikat, fúrkókat, soc tüzes ször-számát el ki hányattya (Tiu: Ének. 180. Tin. 149). Tüzes nyilas fúrkó (Radv: Csal. II.393). Fúrkók, fa botok (Com: Jan. 150). Azt vélőd hogy amaz Acllyles fúrkójával fütötlet nagyon be-nűnket (Alv: Itin. 36). Fúrkók, s karók (Nád: Kert 202). **2)** [testi-culus] hode, das röhrn Adami: Spr.

Furkós: 1) [fuste armatus; mit einem knüttel versehen]. Tabori buzgányos fúrkós szolgai (Com: Jan. 180). Görtsös botnál parasztabb, jó-fúrkós hajdú (SzD: MVir. 104). **2)** nodosus Sl. [knüttel-]. Fejes, fúrkós bot (Com: Orb. 107).

Furkóskodik: [rixor; raufen]. Nem az korcsomán fúrkóskodgyál (Alv: Post. 1158).

FURMÁNY: carruca PP. karren mit zwei rädern PPB.

Furmányos: carrucarius vector Pl. karrenführer PPB. Kompokon általvivén, csak ott raknak föl ő Nga furmányosi (TörtT. XV.174).

[FURTAT]

el-furtat: [averto, fide dimoveo; abwendig machen, verleiten]. Christustol el-fajto és el-furtato veszedelmes értelem (GKat: Válts. 126). [Vö. Farogat, FARTAT].

FURULYA (frulya? Monlrók. XI.331. *furuglyia* Fal: Vers. 865. *furuglál* Gvad: Lev. 20. *furullvás* GKat: Válts. II.1317): tibia, fistula Kr. [flöte, hirtenflöte]. Készen volt az hegedű és dudu, ottan ottan az frulya és cimbalom is (Monlrók. XI.331). Királyi mulatság pásztor muzsikáját meghallgatni, Mopszus furuglyáját (Fal: Vers. 865)

Furulyál: [tibia cano; flöten]. Flótán furuglyáltál (Gvad: Lev. 20).

Furulyás: tibicen Kr. [flötenspieler]. Furullás (GKat: Válts. II.1317). Menalcas jó másodmagával, jó sípos, jó lantos, furuglyás társával (Fal: Vers. 904).

Furulyáz: tibia cano Kr. [flöten]. Baglyok furulyáznak (Tialy: VÉ. II.171). Thyrsi, furuglyázzunk, van most módunk benne (Fal: Vers. 911).

FUSTÉLY (fústely Pös: Igazs. II.225): fustis C. knüttel, prügel PPB. Mikoron a pörök hallották volna a farkasnac ordítását, ki tamadának minyuaian a házakból, páltzicekal, dorongokkal, fustélyokkal, és erősen megveré a farkast (Helt: Mes. 305). Soc nép iöue fegyverekkel es fustélyokkal (Kár: Bibl. II.28). Fustély s-göresös paltza kel neki (Czegl: Japh. 61). Nagy bottal és fustélyal (V'Szentyel: Pat. 19). Noha fustélyokkal dögönöz, halgatással tűrjék (Prág: Serk. 804). A lovásznak, barommal banónak, fustélyllyátul ösztönöztetvén: ab agasnis fuste dedolatus (Com: Jan. 43). Ki valamikor bemegeyen vala, mindenkor hol fustélyal, bottal dedolálja (Szal: Krón. 28). Nagy görtsös fustély (GKat: Válts. II.154).

[Szólások]. Az ajtó-megett a füstély; azért tsepeg az eszterha [bactulus in angulo, ergo pluit] (Pös: Igazs. II.225).

Fustélyoz: fustigo MA. schlagen mit prügelu PFB.

Fustélyozás: fustuarium, fustigatio MA. abprügung PFB.

FUSZULY. Fuszuly, horgas bab: phaseolus, phaselus PP. bolme PFB. fisele]. Török bab, török borsó, oláh borsó, fuszul: phaseolus vel phaseolus PPI.

FUT (megfűt) Kár: Bibl. 1.524. fűttak Gosárv: MagyB. A1. futni Hall: III.151. II.255. fűttunk Bethl: Élet. 289): **1**) fugio, curro C. do fugam; laufen, fliehen PFB. Idestova futok: diffugio; valaki segítségéhez futok: confugio; segítségedre futok: succuro C. Belé fut, belé ütközök: incurrit PPI. Die vager heten getriben, nicht lenger sy beliben; sy spilten Iruele, Fusto und Mingele (fuscho meyn gele). Richerstorff! sie kriren schriren zehait die unger Fuzat fush mingrel! die kumt Wuhr krel (1300, körüli német nyelvemlékekben, Jerney 174) Kewueknek sokasága futot: lapidum multitudo fluxit (EhrC. 54). Kinec zarnay alad futtal: sub enjus confugisti alas (BécsiC. 4). Hozza futnace: concurrunt ad eam (85). Legottin futa fratereknek egyházához (DomC. 164). Mykeppen balgatag egyedevel fvt vala (216). Nem thwdok kyhez fwtinom (PozsC. 24). Mynd az eghez lwkana waras fűl reezezo wf anneera, hogy meeg Valerianus feyedelem oda fwtina (ÉrdyC. 337). En te hozzád esőni es te hozzád futok irgalmassaguc attya (NagyszC. 80). Potentia városban fűttac vala (Gosárv: MagyB. A4). Futni eredőnc (MA: Bibl. 1200). Könnyebben meg-esnek, a kik futnak, hogy sem a kik ballagnak (Pázm: Préd. 329). A pusztába-futót ecclesiárul, írja sz. János, hogy üdőig, fűdkig, üdőnek feléig lézen a pusztában (Pázm: LuthV. 358). Nem kel néked futnod vitéz Dolmántul (Zrínyi: II 27). A ki tovább futand (qui ultra procurrerit), a játékot el-vesztí (Com: Jan. 210). Seregenként futnak (Mad: Evang. 206). A lovak bizonyos linéara nem tudnak futni (Hly: Préd. 1.324). A ki forrón futtya az gonoszáságnak ősvényit, hamar el-éri napjait (Pál: UE. 412). Hogy szaporás volna Szulimának utja, Drinapolyból hamar Belgrad állját futja (Könyi: HRom. 16). Bus szívemet futtya sok vétek (Kím: Ének. 289). **2**) fho [tiessen]. Az vyer futnala: sangvis fuebat (EhrC. 68). Vynak vere es ene az talla futnal[a]; in scutellam defluit (103). **3**) [vestio; bewachsen]. Szélő vesszők futják kívül házokat, belől ékesítik arany madarak (RMK. IV.135). **4**) [vito; meiden]. Gonoszagot fussanne (Born: Préd. 252). Minden tovelyogst, arianismust, calvinismust es szinten az papistasagot is igen futotta es el tanoztatta (Magy: Nád. 87). Sokszor mint veszedelmest futtya és kerül, a mi javára-való (Pázm: Préd. 131). Ez a bíró szava, mely meg-jelenti, mit fussunk, mit kövessünk (Pázm: LuthV. 253). A fájtalan erezatlanságot futtya, el kerül (Com: Jan. 184). Az ő reá nézendő, tartozó dolgokat nem futtya (195). A részegséget nem futtyák (Mad: Evang. 217). Az ecclesiából ki-vetteik, mint egy eb, és futtatik vagy fűvotatik (409). **5**) [studeo, colo, sequor; sich beflüssigen, streben, erstreben, befolgen]. Nem zwnetek meg futtny az jo nywelkodetekben (ÉrsC. 218). Azon vagyok, azt fűttom [fű], hogy zolgalathom vthm el ilyok (LevT. 1.227). Békesség dolgát futja (Tim. 87). Éjjel nappal csak azt futották, hogy a jámbort megnyomorítsák (MonIrolk. III.139). Elégé futá, az nevezett Joannes Bécus és egybek is, az békességet, de véghez nem vihették (Pázm: Kal. 678). Szabadgyábon fűhat minden gonoszra (Sall: Vár. 192). Senki azt ne fussa, ne fűzza, mint telhessen soc pénzre, jószágra szert (MA: Scult. 876). Ha arra valo ajándéka nincs is, mégis fut a papságért (Czegl: MA. 83). Ha a szuszoghoz valami közezik vagyon, ugy keressok es fűssak: jura sua requirere et prosequi tument (Ver: Verb. 291). Akar mint fűssad fűzzed szerencedet (Petki: Vrt. 7). Markó uram dolgát most fűssítok valóban (MontME. III.189). Az ő rendelése után kell járunk, és azon nem sétálni kell, hanem futni (Mik: TörL. 24).

[Szólások]. Mind egy pórázon futnak: eadem cera (Deesi: Adag. 151). Az egyházi embereknek kellene mint tsilla-

goknak jó példajokkal ténleni az emberel. előtt: de azok-is igen egy pórázon kezdettenek futni a világ tivaival (Hall: III.151. II. 255). Antal módjára Bud ára futtam (Thaly: Adal. I.41). A törvény így hozta azt reánk: hogy száz tíz ember közt farmatringot futtunk, négyszor fel s négyszor le (Gvad: RP. 118). Pálllyát futni: stadium *currere PPI. Palliat futtak (Mel: SzJán. 217). Toppantó lovatat magyar paripákkal pályafutni bocsátam (Thaly: VÉ. I.124). Újjal mutassad az utat, ne magad fűssad a postát előtte (Pál: UE. 101). Verset futni: *contendere cursu, ludo PPI. Középp vesszűt futott, ki megpálcázattatott (Gvad: RP. 112). Három dolog egészséges: elegend nem enni, dolgoztól nem futni és nem bújjázkodni (SzJ: MVir. 110). Mynd az sok seregi barom nyakra az vyzben futnak: abiit grex per proceps in stagnum (JordC. 559). Nyakszakadva futott (Kem: Élet. 173).

[Közmondások]. Főszurásért nem szoktunc mindjárt borbélyra futni (Mey: 3Jaj. II.88). A ki sok nyúl után fut, eggyet sem vér (Pál: UE. 109).

alá-fut: decurso C. MA. hinablaufen PFB. Piros zind vere orozian ala fut (VtkC. 81). Nyala szakalan mind ala fut vala (Born: Ének. 271).

aláfutás: decursio, decursus C. MA. das herablaufen PFB.

által-fut: perfugio C. transcurro, transfugio MA. vorüber, hinüberlaufen PFB. [durchlaufen]. Ez vylagot atal fűto eses neepk (ÉrdyC. 574b). Átal futott pártosoc: transfugae (Com: Jan. 152). Memnyivel serényebben által-futtya a dolgokai multoltát, annyival inkább késik maga itéletinek ki nyilatkoztatásával (a bölts, Pál: UE. 389).

be-fut: **1**) incurso Kr. [einlaufen, hineinlaufen]. The tyzhelyedre es the eethkeydnek maradeekyara be fűtnak (intraut es be feerkeznek az bekaak (JordC. 20). **2**) circumcurro Kr. [belaufen, durchlaufen]. Befutuan meud a videdek: percurrunt universam regionem (MünchC. 83). Nag siettötősséggel ez ulagot mind be fűtha (TihC. 253).

égybe-fut: [concurro; zusammenlaufen]. Micor latta volna a göllekezetnek egbe futtat: cum videret concurrentem turbam (MünchC. 89). Mykoron latta volna, hogy a sereg egybe futna: quum vidisset turbam simul accurrere (Pesti: NTset 90).

égybenfutás: concursus C.

el-fut: **1**) anugio, profugio, defugio, suffugio, transcurro C. fugam facio PP. entlaufen, weglaufen PFB. Szeme elő el-futni: fugere e conspectu PPI. Isrl fűy latuan azokat elfutatóc lezallnace: videntes filii I. fugientes, secuti sunt (BécsiC. 42. 41). Azok, kyk őryzyk vala, el fűtnak: qui pascabant, fugerunt (JordC. 550. 772). El futtok en főlem, mert en főlélem mind naian kezezhbb estök (WeszC. 50). Meg yedének es omag el kezdenek futnya (TelC. 351). Vettekben el fűtnak (ÉrdyC. 562). W elwlk el tanozek es el fűta (VirgC. 73). Kouamiak az halalt, de el fut előttök (Mel: SzJán. 245). Az zasto alol el panteo auzy helyekről el fűttac: signa relinquere aut palse loco eedere ausi erant (Deesi: SallJ. 8). Kristus el-futa a kiraly-ság előtt (Pázm: Préd. 58). **2**) evito; vermeiden]. Ky mwttala meg ty nektek el fűtny az ywendő haragot? (JordC. 561). Fűssatok el hew dycözseghnek kewansagath (ÉrsC. 193). Teged elfűttak (301). O te testy ember fűssad el az testy gyevnyerevesegveket (CornC. 92). Mynd ezeket kell cristus egyyenesek el fűtny, eltanoztatni (WeszC. 126. 148). Az yffu kyuansagokat kogic elfűssad (Komj: SzPál. 391). Elfűttak az fűgynek elyét (157). **3**) [percurro, circumcurro; belaufen, durchlaufen]. B5r alját el-futó sonyvedt vizi-körság: amasarca PPI. El futotac mind az egész videdek (Kár: Bibl. III.37). Az evangeliomnak praedikállása az egész világot elfuttya (Pázm: Kal. 583). A Mús az ő körüljárásit majd két esztendőbe futtya

el: periodum suam biennio ferme percurrit (Com: Jan. 8). Emek a hire elfutotta a várat (Fal: NU. 292). **4)** [occurro, operio; bedecken]. Hőlna allýát el futá a szederies orlántz (Szentm: TFü. 10). El nem futhatta egészen a mérég (Könyi: HRom. 1).

[Szólások]. Ne fuss el vilá g ú l a te rád támadt lelküismeret miatt (GKat: Váls. 1181. ImroS: Geleji Katona István 28).

elfutás: percurso, transcursus C. decursus MA. das weglau-
fen, durchlaufen PPB.

elfutó: fugitivus C. [flüchtig]. El futo, szőlő, búdosó: fugi-
tivus (Ver: Verb. 10).

elő-fut, elő-fut: [praecurro; vorwärts laufen, hervorlaufen].
A zolgák elew futanak es az egtelen zamart yol meg palczalak
(Pesti: Fab. 15). Job vissza memi, hogy nem mint gonoszúl
elűe futni: satius est recurrere, quam malo currere (Decsi:
Adag. 66).

előfutás: procurus C.

elől-fut: procurro MA. praecurro PPl. vorlaufen PPB.

előlfutás: praecursus, praecursio C. MA. vorlaufung PPB.

előlfutó: praecursor, antecursor, prodromus C. [vorläufer].
Előlfutó követ (Mad: Evang. 786). János Christuskak előlfutója
(Ily: Préd. I.27). A kívánság az isteni ajándékoknak előlfutója
(601). Az isten fia előtfeutója keresztelő sz. János (70).

fől-fut: 1) ascendo; hinauflaufen PPB. El feel futha az
profétának fyokhoz (KazC. 40). Az városnak nepe fel futuan
az kwfalakra latniok ez chodalatos dolgot (VirgC. 54). **2)** [se
circumvolvete; sich hinaufranken]. Magános fa, melyre szőlő
vagy egyéb fel nem fut: *caelebs arbor PPl. **3)** [transcurro;
durchlaufen]. Az egész táborn fől futniák gyorsasággal [a lovák]
(Zrinyi: ASyr. 84).

futton-fut: incessanter curro Kr. [ununterbrochen laufen,
schnell laufen]. Futon reank futnak (LevT. I.172). Futton fut,
mintha szarnyon iarna (Born: Evang. I.49). Mikor hallotta-vólna,
bogy az Athénás-béliek hadát megverték Sitaliában, futtonfut-
tott a tanáshoz a gonosz bírel (Pázm: Préd. 813. 1115).
Fő-meredek rohannak a veszedelembé és futton futtyák a fér-
telmességnek uttyát (Fal: SzE. 537).

ki-fut: 1) excurro C. effugio MA. hinauslaufen, entfliehen
PPB. *Kifut az éték: olla effervescit, effervit PP. Az ver, ky
nem futott: sanguis non fluxit (EhrC. 69). Ki futec te hoz'ad
(GuaryC. 56). El ky futha orzagabol (DebrC. 398). Ez vylaghol
ky nem fivthatwnk (ÉrdyC. 575b). **2)** [adipscior, assequor;
erlaufen, erlangen]. Fussuc ki nagy alhatatossággal az mi előnk-
ben adatott tztél (MA: Scult. 628). A mi előnkben adatott czélt
fussuk-ki (TKis: Pan. 73).

kifutás: excursus C. excursio MA. das auslaufen, ausfall
PPB.

kifutó: excursor C. MA. streifer PPB.

környül-fut: circumcurro C. [umlaufen].

közbe-fut: intercurro C.

lő-fut: decurro MA. ablaufen PPB.

lőfutás: decursus MA. das ablaufen, ablauf PPB.

még-fut: 1) percurro PPl. [cursim lego; durchlaufen, im
flug durchlesen]. Fuss meg és olvass meg mindenedet, az mi-
ket az írás megemlít (MA: Tan. 1148). Ha minden példákat
szorgalmatosan fel-keresünk, vagy meg-futunk, fő képpen négy
nemét talállnyk a csudálkozásnak (Mad: Evang. 66). **2)** [las-
civio in venerem; brunften, rindern]. Az ő főnöje megfút, és az
ő magvát el nem veszté (Kár: Bibl. I.524). A meg-futott, üz-
ködöt télén, hasas úszónece avagy bornyas főnöce mondatie
(Com: Jan. 78).

[Szólások]. Kőrös János uram meg fut á pályáj á t (Kecsk-
Tört. II.50).

őszve-fut: concurro C. MA. zusammenlaufen PPB. Láttyuk
menyi bűnök járjanak egyfút, vagy fússanak őszve e gazdag-
ságban (Mad: Evang. 455).

őszvefutás: concursus, concursio MA. das zusammenlaufen
PPB.

rő-fut: incurro, accurro, incurso C. hinzulaufen, einfallen
PPB. Zamtalan neep reea fivthwan (ÉrdyC. 515b). W nem hogi
el futna es az veresegtwl felne, de inkább rea fut vala (VirgC.
27). Szedic a fő ragadomantokat, niképen a cherebolth: es
mút a siskác idestoua futnac, vgy futnac rea (Helt: Bibl.
IV.55).

széllyel-fut: difugio C. MA. von einander hin und her
fliehen, laufen PPB.

széllyelfutás: difugium MA. das hin und her fliehen PPB.

ut-fut: [cursito; hin und her laufen]. Ut-fut, mint fák közt
az evét (Könyi: HRom. 51).

vissza-fut: refugio, recurro C. MA. zurücklaufen PPB.

visszafutás: recursus C. MA. das zurücklaufen PPB.

Futam-ik (*futam* Gyöngy: MV. 56): fugito, procurro MA.
laufen, sehr fliehen PPB. Hozz-futamom: accurro, accurro
MA. hinzulaufen PPB. Midőn ő fejedelmec futamandac (con-
currerint) Olofernesnek hailakához es lélendie ötet fiakanalkul
(BécsiC. 41). The olthalmad alaa fivthamonk: sub tum praes-
sidium confugimus (FestC. 42. 165). Serenyen futamnak tanc-
ban az leanyok (PeerC. 339). Kik zent monostorbol ez istentől
fivtamoth wylagra thernek (ÉrsC. 247). Oltalmad alaa fivta-
monk (CzechC. 47). Ottan az temleczbe z fivtamanak (ÉrdyC.
168. 412). Ez rettenetes farkas zaya meg tatvan futamek zent
Ferenczre (VirgC. 54). Az Abraham szolgaya kedig eleybe
futamec es monda: occurrit eis servus, et ait (Helt: Bibl. I. K3).
Oda futamék (Ily: Préd. II.459). Érkezik (Mária) végezett he-
lyébe z, futam Veselényi, kap a kengyeléhez (Gyöngy: MV. 56).

be-futamik: intro curro JordC. 749. [hineinlaufen]. Bel
fvtameek egy kerben (ÉrdyC. 517b. 594. Helt: UT. 14).

égybe-futamik: [concurro; zusammenlaufen]. Egybe fu-
tamuán a kunoc (Helt: Krón. 56).

el-futamik: [aufugio; weglaufer]. Penztől el futamtak
(PeerC. 340). Igen meggyede es elfutamek az kertbevi (MargL.
128). Elhadia a táborn, minden kereputául, és elfutamék
előttec (Helt: Krón. 7b). Ijetekben el futamtak (Born: Préd.
233). El futamot uolna, ha ellene tusakottunc nolna (Tel: Evang.
I. 298b). Nem futamom el a farkasoc elől (Tel: Fel. 6).

elfutamás: procurso C. [flucht].

fől-futamik: [sursum curro; hinauflaufen]. Hamarsággal
fől fvtameek az varban (ÉrdyC. 399h).

ki-futamik: [excurro, effugio; hinauslaufen]. Harmad nap-
nak elewte megh wezzewk zenderewth, mert Bebek ottan ky
futamik belewleh (LevT. I.30). Az bassaes kjfvtamoth woltth
az satorbol (242. Helt: Krón. 71b).

kifutamás: excursio, excursus MA. das auslaufen, aus-
streifen PPB. A ki-futamásoc (excursiones) praedánac okiért
lész nec (Com: Jan. 148).

még-futamik: 1) [fugio; flüchten]. Meg futamec Sodo-
manac es Gomorranac kiralya: terga verterunt (Helt: Bibl. I
F2). Kárt vallának, terekek megfutamának (Tin. 302). Menten
meg futamanac: fugam faciunt (Decsi: SallJ. 45). Meg fut-
mának előttéc: fugerunt coram eis (Kár: Bibl. I.333). Gyalázat-
tal szégyenséggel meg futamta (MA: Bibl. Előb. 31b). **2)**

[aggredior; anfallen, anlaufen]. Meg futamtaék őket (Helt: Krón. 97). Az eb az kiziot megl futama (Pont. 42). Kit az vad kan nagy rohamassal megl futama (19). Hogy Christust sokan megfutamtaék és belé áltkőznee, azt az emberec természet szerint való vakságának kel tulaydonitani (MA: Scult. 95).

Futamás: 1) cursus MA. lauf PPB. Futamasat megtarta: cursum retinuit (EhrC. 148). Az gyors futamas bizonyha az belw zentseget (VirgC. 141). El tawozek futamas en twem: perit fuga a me (KulesC. 355). Dáriust is, a persiai királyt, eytée a scitlianic szégyenséges futamasban (Helt: Krón. 8). A pályia futó a czélhoz futamással sietnee (Com: Jan. 209). Futamast tettetven: fugam simulans (Fórró: Curt. 93). **2)** Egy futamás, stadium, nyolezad része egy mérőöldnee (CsúziCseh: Edom. 66). Az kötél kedeg hozyo wolthi nynt egy futamas (ÉrsC. 65).

Futamát: 1) cursus MA. lauf PPB. Az apostoli predikálásnak első futamattyán azt mondá sz. Péter (Pázm: Préd. 3). Ha valami futamatot enged-is a hazugságnak, de végre az igazságtól meg-győzeti (1119). Nagy futamattal gyarapodott a keresztény lút az ő tanítás-után (1195). Kezdeti és futamattya az görögök szakadásának (Pázm: Kal. b3). Ha omond nem lehet futamatja az dolognak, az kikeletti gondolkodást kell elővenniük (TörtT. XV.238). El-indült és elővette sebes futamattyát (Fal: UE. III.50). **2)** stadium. Száz huszon öt láb nyomni egy futamat föld: stadium (Com: Jan. 165). **3)** [lapsus; felher, das fehlgehen]. Vagy a nyomtatónak vagy a magam penájának futamattyából Judit helyébe Susannát nyomtattak (Pázm: LuthV. 15).

Futamatnyi: [stadium; ein stadium lang oder weit]. Vala Betanya Irlm mellett holmyntli tyzdn ötth futamatnyi földn (WinklC. 322). Ezer hat szaz futamatnyi földre: per stadia mille sex centa (Fél: Bibl. II.178). Hatvan futamatni, az az száz huszon öt őhi földn, az mint az stadiumot vagy futamatot Plinius magyarázza (Zvon: Post. 1.673). Egy futamatni, az az egy olasz mért földni (GKat: Titk. 80).

Futamkoz-ik: curro [laufen]. Mindgarast futamkoznau ég köszöldök: continuo currens unus (Fél: Bibl. 50).

Futamli-ik: [fugio; zu laufen anfangen, die flucht ergreifen]. Az tőb seregek meg félemlettek, Benavir serege legelső futamlék (Zrínyi: I.133).

még-futamli-ik: ∞ Ama vitez herceg öszveszedé megfutamlott seregét (Fal: NA. 225).

Futamlás: [cursus; lauf]. Ő kegyelme nem bocsátja szaladóira és szabad futamlására [futamlásra?] a dámák sokféle igyekező indulatikat (Fal: NA. 173).

Futamó: [currens; fugax; laufend, flüchtig]. Ez vigh es futamo folyo vízben be gázol (Lép: P. Tük. 114). Szempillantásni csak es futamo ez világnak vigasága (II.69).

Futamod-ik: fugito, procurro MA. vorauslaufen, sehr fliehen PPB. [die flucht ergreifen]. (Born: Préd. 321). Futamodéc azoknac eleibe: eucurrit in occursum eorum (MA: Bibl. I.14). A romlott természetben kedvünk-ellen-is futamodnak első indulatok a bosszúság kívánásra (Pázm: Préd. 800). Amnyi különbség vagyon az Christus serege-között, és az újonnan futamodott győlevészek-között, mennyi az ég és föld-között (Pázm: Kal. 556). A ki csak vakül akar itélet tenni, azt gondolhatná, hogy igen messze futamodtak ezek az Luther és Cálvinus újsáji (629). Le-öldötték magokat az őrlög lánzáruul, és az ur Jézus zászlója alá futamottak (Fal: SzE. 551).

[Szólások]. Hír futamodott, hogy elpártoltak a németek: exortur fama de Germanorum defectione PPB. Jó híryve futamodik (Pázm: KT. 24). Híre futamodik (Hall: III.ist. 172). Jaj, mely hírtelenül rosz hír futamodik (Thaly: Adal. II.32).

el-futamodik: procurro, procurso, refugio C. profugio MA. zurückfliehen, fortfliehen PPB. [über etwas hinweggehen]. Hamar elfutamodom arrul, a mi a szegén eggyű hűneket ep-tené a Christusnak igaz esmeretibe (Tel: Fel. 4. Káldi: Bibl. 244).

elfutamodás: procuratio C.

elé-futamodik: procurro C.

ki-futamodik: effugio repente, subito excurro MA. eilends hinauslaufen PPB.

még-futamodik: [fugio, aufugio; entlaufen, durchgehen]. Hátat adni, meg-futamodni: *convertere terga PPB. (CsomaC. 30. Káldi: Bibl. 265).

[Szólások]. Jó az elme futtatás, de a meg futamodott nyelv rosz (Fal: UE. 486).

Futamodás: procuratio MA. schamützel, das vorauslaufen PPB.

Futamtat: fugo, in fugam converto, propello MA. in die flucht schlagen, abtreiben PPB. Az ellenség futamtatik: hostis *fugatur PPB. Oeket széllél futamtaasa (MA: Bibl. V.17). Űzie, futamattyáék (Com: Jan. 151).

el-futamtat: fugo, propello MA. [vertreiben]. Minden ellenségit elfutamtatom te előttd: inimicorum tuorum terga vertam (MA: Bibl. I.70). El-futamattyáék, kergetik (Com: Jan. 150). Az ott építették kápeluát, melly teli volt arannyal, el-akarván koberlani, a sokaság mindenünnen az helynek oltalmazására egybe gyűlve, el-futamtatott (Martoni: SzHist. 117).

még-futamtat: converto, impello, conjicio, do in fugam PPB. [vertreiben, in die flucht schlagen]. Feleknél, hogy bator legyen nem fog semmi intes, ees az tele bezed mala lezen chak zo lyntes; meg futamattya azert ewtet chak egy kys legyites (Pesti: Fab. 80b). Ellenséget meg futamattata (Born: Préd. 79). Megfutamattal minket (MA: Bibl. I.498). Mert Bethleheumben találatik ama kenyér, melly a madianiták táborát fel-verte és megfutamattata (Pázm: Préd. 104). Tehát ennyi keresztényt egy török gyermek meg futamtat mezőben (Zrínyi: I.54). Mi futamattata-meg országos táborit? (Csúzi: Síp. 84).

[Szólások]. Alig futamattyák [iry!] meg eszeket, legottan szépen ki igazulnak dolgokban (Fal: UE. 395).

Futamtatás: fugatio, depulsio MA. [das] in die flucht schlagen, abschlagen PPB.

[Futandó]

Futandóság: [fugacitas; vergänglichkeiten]. A világi dolgoknak rövidvolta, és futandosága (Ily: Préd. II.567).

Futároz: discurro, divagor MA. hin und wieder laufen PPB. Az lovaszok vitezekkel özvo elegyednen eyel nappal idestona futaroznac vala: laxae permixti cum militibus diu nocturne vagabantur (Deesi: Sall. 38).

Futározás: [divagatio; das umherschweifen]. Az gonosz aszszoni állatnac futározásra való szabadságot ne adgy (Kár: Bibl. 667. Sirach 25. 31).

Futározó: vagabundus, discurrrens MA. umschweifig, im land umher laufend PPB. (MA: Scult. 326).

Futás: 1) fuga, cursus, cursura, dromos C. flucht, das laufen PPB. Futással előrem: percurro C. Megereszteni futásra a jó száját: immittore equum PPB. Futasnac segedelmot vettec: fugae praesidium sumunt (BécsiC. 13. 218). Az w futasnak serouséget meg tarta (VirgC. 54). A tő futastok ne legyen tölbe (Sylv: UT. I.88). Némellyek kifáradnak az futásból (Pázm: Kal. 766). Az maradék hada, az ellenségtől meg iramtatvan, futásban vala (Lép: P. Tük. I.123). Siet szapora futásban (Gyöngy: K.J. 74). Tavalyi futásban juhom, marhám, ménesemnek felét

kárrá vallám (Bethl: Élet. II.102). ♀ [curriculum, spatium vitae; lauffbahn]. Futásat el végezte, es az ű meg oszlasanac ideje ielen vagion (Fél: Tan. 490). Az isteni szolgálat futásába előb kell menni (Mad: Evang. 319). ♂ [ovitatio; das meiden]. Az egyedül-valóságunk futásáról, el-távoztatásáról (Mad: Evang. 232).

[Szólások]. Futásra venni a dolgot: *conjicere se in fugam; futásra vette az ellenség a dolgot: hostes *versi fuga; futásra venni magát: commendare se fugae PPBl. A romaiac futásra adták magokat (Helt: Krón. 11b). Sámson szamar állal azért agyon veré [olvassd: ezért agyon vere], az több nép ezt látá, igen megjüde, az lón hős közötték, ki futást vehete (RMK. II.296).

[Közmondások]. Szégyen a futás, de hasznos (MA. Czegl: Japh. 151). Nem mindenkor használ a futás: non semper felix est fuga PPBl.

éb-futás

[Szólások]. Egy eb-futáson volt vele [egy lúron pendültek] (GKat: Titk. 13).

hamarja-futás: [cursus certamen; wetlauf]. Böcsületos dolgokról beszélgecsünk, és pedig böcsületesen, ne olly szörnyű sebességgel mint a hamarja futásban (Fal: NA. 189). A felserdült dáma olvasgatja a vitéz urfiaknak diadalmaít, a hamarja-futás, az öklelés, a lovaglás vagy más egyéb pályajátékokban (199).

pálya-futás: stadii cursus SK. [wettrennen, wetlaufen, lauffbahn]. (Hlov: Toldi. 7). Az pallia futásban mindenkor elő [előre] kel nézni (Fél: Tan. 201). A ki az pálya futásban tusakodie: qui in agone contendit (MA: Bibl. IV.157). A pálya futásnac jutalmát el-viszi (Com: Jan. 209). Nem itelem, hogy el-értem a határt, hanem persequor, ad anteriora me extendo; elő-nyújtózom, és pálya-futással kergetem a fel-tett zélt (Pázm: Préd. 322). Az tudománbeli velünk való pálya futáshoz, igen sok terbel vattok (Bal: CsIsk. 37). A keresztységének útában való pálya futást rajszollják ki (Czegl: MM. 189). Hogy pálya-futásokban el-ne-lankadgyatok (Csúzi: Síp. 294). Nehezen vártam én az idő nyílását, hogy Mársnak mezején pályámmak futását kezdhessem (Gvad: RP. 105).

tatar-futás: [invasio Tatarorum; tatareneinfall]. A reformatus uri rendek a tatar-futás és zenebona miatt, el-ronták vala magokat Szebenbe (Bod: Pol. 162).

vers-futás: discursatio, stadii decursio, certamen in cursu; wetlauf Sl. (Bethl: Élet. 168).

Futásnyi: [stadium lang, stadien lang]. Ezer hat száz futásne földön: per stadia mille sexcenta (Sylv: UT. II.150). Tizenket ezer futásni földön volna bozzasaga (Born: SzJán. 1). Egb futasne fed [föld] (RMNy. II.46).

Futat: [fuga; flucht]. Nem egbe grillekezuen futatban menekuala: Assyri non adunati in fugam ibant (BécsiC. 43).

Futdogál: curso, cursito MA.

Futékony: refuga MAI. [wer leicht flieht, flüchtig]. Sokak ony-vel vagy ony-val mondatnak díszesen ki; mint: faredékony, bervadékony, futékony, botlékony (CorpGramm. 312—3. GKat: Titk. 1115. Prág: Serk. 970. Kr.).

Futható: fugax C. MA.

Futkároz: divagor, discurso MA. hin und her laufen PPB. A barom futkároz, bogároz (Com: Jan. 51). Szerze szerint futkároznac (151). Melly ina-szakattúl űgethet ez előtt igen begyosen és gógösen futkározó Mátyás (Matkó: BCsák. 373. Ily: Préd. II.97. Fal: NA. 127).

Futkározás: discursio, vagatio, catulatio MA. das gelaufe, das hin und her laufen PPB.

Futkos: cursito, discurro MA. hin und wieder laufen, herumlaufen, PPB. Fél s alá futkosok: decurro sursum deorsum PPBl. Az eroc, az mellyekben az vér futkos (Kár: Bibl. I.630. Zrínyi: I.108. 171). Szélllel futkosva [lapozva] a szent írást (Matkó: BCsák. 4).

el-futkos: [percurso; durchlaufen]. Az egér az élés házakat el-futkosván: ponuaría perreptans (Com: Jan. 48).

Futkosó: I) cursor MA. laufer PPB. ♀ [fugax; flüchtig]. Futkoso föllök (KBécs. 1652. 18).

Futó: currens, cursor, fugitor C. laufer, flüchtiger PPB. Urától-futó: herifuga; futó csillag: acontiae C. Az igen siető, sebessen futo (Com: Jan. 179). Az ellene alloknak az orczajokat, az futoknak az hatokat gyakdossa vala: resistentium adversa ora fodiebat, fugientium terga (Forró: Curt. 203). Az illyen farkasok mind a többinél futóbbak (Misk: VKert. 186). Tsak egy lábok vagyon, de olly futók, hogy egyéb vadakat elérnek (Hall: III.11st. II.334). Szolgálat útáló és a dolgot fúto szabadossá nem lehet (Kisv: Adag. 334).

[Szólások]. Futóba itatatom őket: fugere eos faciem (Kár: Bibl. I.491). Tis-a predikáziót ne futó-féllben, hanem bosszú ideig-való jobbitásokkal készítsétek (Pázm: Préd. b3). Meg-őjad pedig magadat, hogy csak futo-féllben: imigy amúgy és szokásbul ne olvassd a szent írásokat (Mad: Bilal. 174).

[Közmondások]. Nem kel az futónak nógatás (Decsi: Adag. 38). Futó ellenségnek arany hidat kell készíteni: hosti fugienti aureus pons est stendens PPBl.

előtte-futó: [praecursor; vorläufer]. Midőn Judaeában egytembe laknának az isten fia és az ő szolgálja és előttefutója (Ily: Préd. I.70).

hamar-futó: [cursor; wetläufer]. Jeles hammar futo vala (Kinizsi) (Helt: Krón. 137).

hunk-futó: [hundeläufer]. Erevágóknak 1 pár ércztől fl. 1 hunk-futóknak egy sit után den. 28, első kovácsnak egy sit után den. 30 (TörtT.² I.377).

kengyel-futó: cursor MA. laufer PPB. Az nagy Sandornac kengyel futója volt (Prág: Serk. 500). Lovak után mentek ezüst aranyozott kápájú kengyel-futók (TörtT. III.248). Az fejedelemnek kengyelfutója (Kemény: Élet. 62). Kiért kengyel futó fírad sok űgetessel (Félv: Dics. 33. Gyöngy: KJ. 114. László: Petr. 203).

ország-futó: [erro, homo vagus; landstreicher]. Országfutó játékosoc: agyrtae MAI. Ország futó, budosó (MA: Tan. 1293).

pálya-futó: stadiodromus MA. wetläufer PPB. (Mel: Jób. 23). A palliaban futok: qui in stadio currunt (Fél: Bibl. II.39). Vitezec es pallia futok (Magy: Nád. 79). A pálya futó a pálya futásnac helyéből a célhoz futamással sietmec: cursores festinant (Com: Jan. 209). Az én napim sebessebbek az pálya futónál (Mih: ÖrökÉ. 120).

vers-futó: stadiodromus, cursor SI. [wetläufer]. Egy-mással verset futó két személy (Hall: Paizs. 234).

Futólag: [cursim; flüchtig]. Tsak futólag szólni valamiről: cursim dicere aliquid PPBl.

Futólan: ∞ Ez könyvemet többire tsak mint egy futólan kellett írnom (Megy: Dial. Előb. 14). Az isteni szolgálatban ne tsak futólan és szokásból gyakorollyad magadat (Megy: Bayle 342).

Futos: curso, concurso, fugito C. cursito MA. hin und her laufen PPB. Futosnac monnal lonagoc: quasi equites sic current (BécsiC. 205). Futos vala eben zomehan (DebrC. 342). Angelok futosnak vala az laytoryaknak (DomC. 147). Az te parancholatydnak wtan fvtosok: viam mandatorum tuorum cucurri (ÉrdyC.

35b). The walahowa megj, oda zyzek the wtannad futosnak (ÉrsC. 241). Szeréuszeré futosnac (Helt: Bibl. IV. 57). Az meg gyuladot parac futosnac (Born: Préd. 8). Mikor igen futosnac az ezillagoc, szél leszen (Cs. G). Mikor az héyák futosnac az eghen és iáhdodnac, tiszta fđdöt jegyez (G4). Szegény népek úgy rivolkodnak vala, utzakról utzákra futosnac vala (Huny: Trója. 2 D1). Bolondoskodva futosnac (Com: Jan. 182).

[Szólások]. Alá s föl fútos: cursat; idestova fútos: discurret C. MA. hin und her laufen PPB. Kezde ydes towa fútosny az hazban (ÉrsC. 417). Kezdenek feehny ees idestova fútosny (az egerék, Pesti: Fab. 13b). Rá fútosoc: incursio MA. incursio; anfallen, oft hinzu laufen PPB. Etneezaka a reank fútoso oroszlanoknak ellenek allunk vala (Forró: Curt. 718).

környül-futos: circumcurso C. umherlaufen PPB. Ker-nyel es futosnan meg kereso, senkyt nem lehetto (ÉhrC. 17).

közbe-futos: intercurso C.

közbefutosás: intercursus C.

mög-futos: percurso MA. oft durchlaufen PPB.

szélllyel-futos: [circumcurso; umherlaufen]. A barom futos szélllyel, fu[tl]károz, bogároz (Com: Jan. 51). Az útzákon szélllyel futosni (Mad: Évang. 217).

vissza-futos: recurso C. MA. oft zurücklaufen PPB.

Futosás: concursatio MA. Alá-föl-futosás: concursatio; ideo-tova való futosás: discursio C. (Ozor: Christ. 312. Born: Préd. 410). A kik gyönyörködnek a vadászatban, vagy halá-sztaban, annyi futosást fel-vállalnak, hogy egyebok azokat lónnak tartanak (Pázin: Préd. 1034)

Futosó: fugax MA. flüchtig PPB. Alá föl futosó: concursator C. Lövöldék az égen, futosó üstökös tsillag; acontia PPI. Chokolyad az angeloknak futoso seregeket (CornC. 81). Sirva apogátja futosó két fiát, oly igen kosergi urának fogságát (Tin. 276). Mikoron meg hallotta volna az futosó népec zengését: cum audisset vocem currentium (Kár: Bibl. 1394). Futosó, kit kis bíronak szoktak nevezni (Csúzi: Tromb. 184. Kr). Francia menett első mindeneknél, azt el hagyván kezdnek futosó angliaát (Orezy: Költl. 105).

Futott: profugus MA. entlohen, flüchtig PPB. Sog zeken fúthoth nopek wadnak kjwlob kjwlob warasokbol yde bwdsthanak (RMNy. H102). Váridon szántalm sok futot nép vala (Helt: Krón. 58). Az Bálint pap vala, másik egy futott pap, Márton pap vala (Tin. 116).

Futoz: [curso; hin und her laufen]. Kyeert meemyet faradot es mwkalkodot, kyeert meemyet futozot us haznalt (ÉrdyC. 375). Láttattana az éghen szelerec futozni (Zvon: Post. H. 252). Járt, költ, futozott (Tarn: Szents. 141). A ezel kiraly fiát ellenére hozák, országának részét mind addig futozák (Lászi: Márs. 27).

Futt-a. Futtában: in fuga ejus SI [während des laufes, während der flucht]. Fwttában very vala mellyeet óköllel mondwan yay emekem (ÉrdyC. 338). Ot holt vízbe kiraly lonon futtában (Göres: Mty. 84). Futtokban megútköznek (MA: SB. 355). Könnyebb lett volna Nagy Sándor paripáját sebes futtában visszafittenteni, hogy sem asszonyom nyelvét egy kevés pihenésre bíni (Fal: NA. 187).

Futtat: 1) fugo MA. jubeo, ut aliquis post alterum fugiat Kr. [laufen machen] flüchtig machen, in die flucht jagen PPB. Futtatni az ebet, morgattatni, hergettetni: comparare canem ad rixam, cursum; futtatni való háts lovak: celetes PPB. Olvas-tatyl, hogy egy tehen fwttatnyek az owdtegtwl es zent Mar-ton fölo nagy karagal fwta (ÉrsC. 350). Az vadász nyúl után futtat sok földeken (Zrínyi: H. 107). A multság abból állott; hogy lovakat futtattak (Mik: Törl. 48). Azonközben futtassa az

portát, és vigyázzon magára (MontME. V. 43). A főveb parla-mentumnak első belső secretariussa posta napokon nem izen-get annyit, se nem futtatya oly siirteni inasit mindenfelé, mint ezek (Fal: NU. 256). 2) induco, obduco SI. [überziehen]. Van nékem kis baltám: Bagladonn tsinálták, nyelvét, markolattyát gyöngyházzal futtatták (Fal: Vers. 910). Zomántztzal futtatott filegram munka (Gvad: FNót. 43).

[Szólások]. Mellyeket vizsgálván szent Agoston doctor, szokása-szerént fúttatya elméjét (Csúzi: Síp. 122). Elmémet fel, alá futtattam (Könyi: HRom. 117). Mind addig futtatták s fúrasztják eszünkét [a képzölések], a míg meg bomlik szívünk belső békesége (Fal: UE. 377). A kecskés gyermekek k a r i k á t futtatnak, sokféle játékkal magok közt mulatnak (Fal: Vers. 908).

el-futtat: 1) fugo C. aufero JordC. 39. [in die flucht schlagen]. Meg-gyözettetvén és el-futtatván, Syriában vissza ment (Martof: SzHist. 124). 2) [fugio; fliehen]. Joseph nem halgatá meg efeb az ő aszszonyának szavat, hanem el futata attol (DBón: Részezs. 121).

ki-futtat: [pello; vertreiben] Kykkeel [olv. ki kell] fwttatny testy kewanatosaghognak soksgat es el kel wzny ez wylagy kewanatosagognak seregyt (ÉrsC. 367).

[Futtatás]

elme-futtatás: [argutia, dicitia; gedankenspiel, witzel] (MA: Tan. 140). Kik vagy elme futtatásért, vagy a bölcseséghen való élességhen mustrálásáért irogatnak valamit (SBalog: TemK.). Jó az elme-futtatás, de a megfutamadott nyelv rozsz (Fal: UE. 486).

gond-futtatás: [cura; sorge]. Ha mi ez szorgalmaskodástól, gondfuttatástól magunkat meg nem tartóztattunk, meg tudjuk azt, hogy nem vagyunk jóbba az pogányknál (MA: SB. 135. Fal: Jegyz. 934).

pálya-futtatás: [cursus certamen; wettremen]. (MA: SB. 355).

vers-futtatás. Verset futtatás: *decursio equitum PPI. Lovakkal és szekerekkel való vers-futtatás (Hall: Tel. 167).

Futtató: celetizon C.

Futva: 1) [currere, currere] laufend, laufs- und sprungweise, in eile PPB. Futva szalada az városba: fugiens ingressus este civitatem (Kár: Bibl. 1327). Moysset se emlittsük, ki futva szalada az isten sátorába (Pázin: Préd. 124). 2) cursim C. [obiter; flüchtig]. Hogy pedig nem rövideden csak futva szöllottam az földösséges dolgokról, oka az (Pázin: Préd. 84). Gyakran elmondjad, nem futva, imigy amagy kordéra: non cursim, obiter et perfunctorie repete (Com: Jan. 155).

Futvást: cursim SI [laufend, eilend]. Futvást méghen (Hall: Hllst. III 85. Mik: Törl. 198).

FUTA: xylinum; barchent, barchet, bammwollenes zeng, welches auf der einen seite gekreuzet zu sein scheint; gyapott szövemény PPI. 1801. Egy pár paraszt v. barbelynak való futa (Vect-Trans. 11). Vászírlás: egy futa, egy talléros (MontME. 1278). Beesné béri kész pénz 10 ft, egy egész futa (291). Két selem paplannak való darab futa (Gér: KárCs. III 365. 222). Vöttem futa szabásó rojtos hat keszkemőt (TörlT. 1878. L153).

FUTRÁS, FUTRÁZSI: [pabulum; futter, fourage]. Egész corpusával indülté az ellenség, avagy csak valamely része, futrázi kedvéért (RákF: Lev. I 116). Egy meddő tehenet ki-hoztak, két futrás kötelet szarvára hurkoltnak, így osztán prédánkkal innét elindultunk (Gvad: RP. 117). Hasznát vehetvén futrás porázoknak (Gvad: Pösty. 9).

Futrászol: [pabulor, frumentor; fouragieren, futter anschaffen]. Futrászolni gondatlanul jár ki erőfelé egy mértődhire is (RákF: Lev. V 662).

bolha-fű: hydropiper, cumila, conyza *C. psyllium* PPB. Major: Szót. *staphis agria PPL. helkine Fuchs: StürpH. Címl. b. wasserpfeffer PPB. pulicaria major Mel: Herb. 140. persicaria 174. Beythe: Nom. 7. Keserű balha fű avagy balhavirág (Com: Jan. 29). Petreselymet, balha fűvet, egy eszorban rakja vala-el és oezetnek három részét fellyül tészí vala (Nád: Kert. 71. Cselb: OrvK. 30).

bolhaüző-fű: hydropiper Fuchs: StürpH. Címl. b.

bolond-fű: morion Mel: Herb. 52.

bolondító-fű: hyosciamus *C. schwarzes* bilsenkraut, zigeunerkraut, tollkraut PPB. Bolénd vagy bolondító fű (PP: PaxC. 82).

borjuláb-fű: aron, aros MA. aron, arum; német gyömbér PPL. Borin labu fű, barat mony fű, kigyó tranek: serpentaria, pes vituli, sacerdotis virile; natterwurz, schlangenwurz Mel: Herb. 89.

borjuorrú-fű: bucranium, cynocephalaea; kalbsnas, hunds-kopf; eb feyű fű Mel: Herb. 165. antirrhinum, bucranium, cynocephalaea Beythe: FivK. 120b. A kigyó tranek, sarkany gyöker ket föle: egyiknek kettős levele vagyon, borivlabu fyu; az másiknak olyan a leuele mint az kopotnyaknak (52).

borostyán-fű: [laurus]. Zent Lewryucz veett nevezetöt az borosttyan fivnek mywoltarol, kyből zentölt poetaknak kazoroot zoktanak zerezny (FrđyC. 464b).

földi-borostyánfű: chamaedaphne, polygonatum; weisswurz; feyér gyöcker Mel: Herb. 185. Hedera terrestris vulgaris, fody folyo borostyan fyu, h. e. terrestris serpens hedera (Beythe: Nom. 5).

bors-fű: 1) thymra MAL. saturea PP. satureja; sedenei [igy] Mel: Herb. 126. satureja vulgaris Beythe: Nom. 8. satureja Com: Jan. 25. Lipp: PKert. 58. Boros-fű [igy]: saturoi KirBesz. 156. 2) coriandrum Nom. 87. Com: Jan. 23. A coriandert némelyek bors fűnek nevede, nem helyessen (Lipp: PKert. II.92). 3) piperitis PPL. [pfeffermünze].

borsos-fű: piperitis PP. Paralipomena [pfeffermünze].

burongó-fű: calthia, calendula PP. ringelblume PPB.

buzér-fű: rubia PPL.

büdös-fű: anagyris Major: Szót. nasturtium sive thlaspi parvum, iberidi simile Beythe: Nom. 6. Fekete büdös fyu, olyan mint a cnyalan; marrubium, ballote (BeytheA: FivK. 85). Lascerpitium: egy büdös-fűnek öszveszfűtét leve PPB.

büdösfüves: lascerpitatus PPL

cámoly-fű. Keselő fű, ezamoly fű: aquilegia, egilops; ackeloj, aglei Mel: Herb. 65.

csába-fű: [pimpinella]. Apro tsába fű (Cselb: OrvK. 17).

csábaire-fű: pimpinella PP: PaxC. 262.

csap-fű: laurus Alexandrina, pagana lingua; zapfenkraut, kehlikraut; toroc fű Mel: Herb. 184. Thorok fyu, tsap fyu: pagana lingua; boagya vagyon mint az pap monyanak (BeytheA: FivK. 124b).

csöngő-fű: hypericum, perforata MA. sz. János füve, st. Johanniskraut PPB. hypericum Mel: Herb. 134. Czeungeo fű: hypericum Fuchs: StürpH. Címl. b. Csengő fyu leuele vyrazostul; hypericum (Frank: HasznK. 18. Com: Jan. 27). Nagy csengő fű: ascyrum; larten (Mel: Herb. 135). Csengő fűnek a ki hasznát akarja venni, szedje meg sz. Jakab havának közepé tóján (Váli: OrvSz. 58).

cserlevelű-fű: chamaedrys PPL. trixago, chamaedrys; klein batengel und gamanderle Mel: Herb. 36. Cser-fű levelű fű: chamaedrys PP: PaxC. 284.

csillag-fű: ingvinaria PPB. asterion, aster Atticus; sternkraut, schartenblumen; béka teriec Mel: Herb. 87. Hollo lab, chyllag fyu: coronopus, pes corvinus, astrion (BeytheA: FivK. 38b).

csimazelő-fű: palaszok féreg fű; splatula foetida; wandluskraut Mel: Herb. 40.

csók-fű: sagitta Com: Jan. 27. [pfeilkraut].

csombor-fű: [pulegium; polei]. Csomba vagy csombor fűnek vagy polegrumnak magvát és virágját borban inni hasznos torok-gyék ellen (Váli: OrvSz. 56).

csuda-fű: palma Christi, ricinus MA.

daruorrú-fű: geranium MA. storchschnabel, gottesgaden PPB.

dicsőségés-fű: veronica; ehreupreis Mel: Herb. 38. Betonia fű, erdei sálya, dicsőségés fű: veronica Com: Jan. 27.

dinnyeszagú-fű: borrago Beythe: Nom. 2. Dinnye szagu fyu, mellyet pimpinellának hiának (Frank: HasznK. 38).

disznókényér-fű: cyclaminus; saubrod, europäische erdscheibe PPB. erdapfel; taupinambour KirBesz. 156.

ébfejű-fű: cynocephalaea, bucranium; hunds-kopf, kalbsnas; boryu orru fű Mel: Herb. 165.

ébnyelvű-fű: cynoglossum PP. Paralipomena; hundszungel PPB.

édés-fű. Penz leuelen edős fyu: glycyrrhiza silvestris Gesneri, sive foenum graecum silvestre Tragü (Beythe: Nom. 5).

egérfark-fű: millefolium PPB. [myosurus; müseschwanz] (PP: PaxC. 257).

egérfül-fű: pilosella minor, auricula muris PP. Paralipomena.

égető-fű: dreifaltigkeitsblum; penseé KirBesz. 155.

erősítő-fű: amatoria, catanance; orant, stürckkraut; szerezetre hayto Mel: Herb. 166. (BeytheA: FivK. 121).

éncián-fű: gentiana, sz. László füve PPL.

észtragorru-fű: rostrum ciconiae; storchenschnabel Mel: Herb. 162.

ezérjő-fű: scordium, asplenium, calcens Mariae, dietamum, dietamus MA. dietam, spechtwurz PPB. diptamus; diptam Mel: Herb. 108. Kis centaurea, ezório fyu: centaureum minus (Beythe: Nom. 3). Pseudo damasonium, calcoculus Mariae; ezér io fyu, h. e. millebona herba (7). Ezer io fűnek [igy] gyökere: major centaurea (Frank: HasznK. 17). Ezer jó fű, reptzén: dietamum, cuscuta, cytisis (Com: Jan. 28). Ezer jó fű, avagy foghagyma illatu fű (31). Az nállal által lötetett szvaras ezer io fűnel szokta magát orvoslani (Lép: PThk. I.213).

ezérlevelű-fű: millefolium, acullien; schafripp PPB. stratiotes PPB. Ezer lenelő fű, fodorka, kis sarlo fű: trixago, chamaedrys, querculus minor, trissago serratula, tenerion; klein batengel und gamanderle (Mel: Herb. 37).

fal-fű. Fal-fű, kórontó fű: perdicium PPLB.

farkas-fű: consolida regalis Beythe: Nom. 3. [wolfswurz]. Farkas fű, farkas ölő fű, farkas bab: luparia, lycocotnum, faba alba; wolfswurz, wolfsheere Mel: Herb. 155.

farkasölő-fű: aconium lycocotonon luteum; wolfswurz Fuchs: StürpH. 19. [Vö. farkas-fű]

fecske-fű: chelidonium MA. chelidonia major PP. Paralipomena; schellkraut PPB. Fetsko fű, arany fű: chelidonium

majus, hirundinaria; schellwurz, schwalbenkraut; azért hiyác fetske híneé, hogy a fetskéé a fiok szemét ezzel gyógyították (Mel: Herb. 178). Kisseb fetske fü, más neve gelyua ronto fü, sül fü, mezei sül fü, galamb bégyecé hiyác (179). Fechke fü: hirundinis herba, asclepia, chelidonium majus (Beythe: Nom. 2. 3) Fechke fü: hirundinaria (Frank: HasznK. 19). Etetes ellen való, auag fecske fű: asclepias; schwalbenwurz (Fuchs: StürpH. 71). Kissebbik fetske fü (Com: Jan. 30). Fetske fü gyökér (Cseh: OrvK. 3).

fejérhátú-fü: aserina PP. Paralipomena; gänsekraut, gänserich PPB.

fekély-fü: succisa praemorsa, morsus diaboli; abbiß, tenfelsbiß; őrdög marta fü (Mel: Herb. 155). Sőprő fü avagy őrdög harapta fü, fekély fü: scabiosa (Com: Jan. 26).

festő-fü: erythrodanum C. isatis, rubia PPl. struthium, lanaria herba, radícula, herba fullonum; seifenkraut, speichelwurz; szapon fü, taytékozo láb mosó fü Mel: Herb. 54. flos tinctorius Beythe: Nom. 4. Mil avagy gyapjú festő fü: glastum seu isatis (Com: Jan. 27).

sárga-festőfü: flos tinctorius, tinctorius minor; färbblume, heidenschmuck Mel: Herb. 98. Sárgánfestő fü: lutea, lutum PPB.

vörös-festőfü: erythrodanum MAL.

fogasszélű-fü: serratura MA. gummibeerlein, schartenkraut PPB. [betonie].

fogoly-fü: helxine C. MA. st. Peters kraut, tag und nacht PPB. Isten pohárkája, fogoly-fü, fal mellett növény fü: helxine PPB.

folyo-fü: convolvulus; glockenblum Nom. 87. clematis, vinca peruviana; singrün, magdpalmen; loncez Mel: Herb. 183. smilax vis Fuchs: StürpH. Kisfolyó-fü: gifanthenos Nom. 31. Meteng, masik nevéen folyó fü, bonch (Frank: HasznK. 29). Száraz füvek, mint a folyó fü, lontz, magyar bőrvéi fü, perving (Com: Jan. 27).

forduló-fü: valeriana Mel: Herb. 129. valeriana vera, nardus agrestis; welsch baldrian; maeska gyökér Fuchs: StürpH. 495. aconitum pardalianches; dollwurz 48. Fordult [igy?] fü letele viragostul (Frank: HasznK. 18b). Valeriana nevé füvet forduló fünek hívják a magyarok (Váli: OrvSz. 174).

földifenyő-fü. Ajuga, abiga: vad cypros, infű; Graecis feoldi fenico fű, chamaepitys; jelängerjelleber Fuchs: StürpH. 510. [V8. földi-fenyő]

földitömjén-fü: chamaepitys PPl.

fügelevelű-fü: chelidonium minus; feigwarzenkraut PPB.

fül-fü: amerimnon, sedum, sempervivum, aizzon, barba Jovis MA. sedum majus; grosse hauswurz Fuchs: StürpH. 17. hauswurz PPB. hauswurz, mauerpfefter Mel: Herb. 32. Fül-fü, báránytsets fü: sedum, sempervivum; téli-zöld, fül-fü: zoophthalmus PPB. Kővér fül-fü: sempervivum tectorum; hauswurz PPB. Bárány tsöts avagy fül-fü: sedum seu sempervivum (Com: Jan. 25). Bárány tsöts vagy fül-fü (Cseh: OrvK. 22. PP: PaxC. 4). Egér-csecs vagy kis fül-fü: sedum minus (Nyr. XII.176).

fülemile-fü: juncus; binsen, ruhrkraut [rohrkraut]; sas Mel: Herb. 55. calendula PP: PaxC. 333. Nyr. XII.176.

fürészlevelű-fü: serratura PP. Paralipomena; gummibeerlein PPB.

fürtös-fü: isten kenyere: bothrys; traubenkraut Mel: Herb. 50.

füst-fü: chamaedrys MA. capnion, capnos PPl. fumaria PP. fumus terrae PP. Paralipomena; erdranch, taubenkropf, wilde rauten PPB.

galamb-fü: columbaria, verbena, herba sacra, centrum galli; eisenkraut, taubenkraut, geweiht kraut, eisenhart; szapora fü, szent fü, kakas címer Mel: Herb. 144.

galambóc-fü: peristerium MA. eisenkraut, taubenkraut PPB.

gálna-fü: pulmonaria MA. consiligo PPl. lungenkraut PPB.

gamandor-fü: trissago MAL [gamander]. Gámándor-fü: chamaedrys; vergissmeinnicht (Com: Orb. 31).

gélészta-fü: aquilegia, aquilina MA. ackelei, narrenkappen PPB. Harang virág, avagy geleszta fü: aquilegia Lipp: PKert. 174.

gélyva-fü: strumea MA. gewisses kraut, so die kröpfe heilet PPB.

golyvarontó-fü. Gelyua ronto fü, sül fü, kis fetske fü: chelidonium minus, scrophularia minor; klein schelwurz, feigwarzenkraut Mel: Herb. 179.

gomba-fü: androsaces PP. mannharniseh PPB.

gőrény-fü: [cuscuta; filzkraut, flachskraut]. Ha a gőrény füvet vízben meg főzöd es meg nad mezeződ, vizeletnek chydópogó voltat meg gyogitya (Beythe: FivK. 130b). Ha az gőrény fü magvat sallyas borbau meg izod, az epenek sereset meg gyogitya (no).

gyapjas-fü: gnaphalium PP. Paralipomena; ruhrkraut, rodekraut PPB. Réti kender, avagy gyapjastü, róka fark: alopecurus (Com: Jan. 24).

gyapjú-fü: verbascum; caudela regia, tapsus barbatus; wollkraut, königskerzen Mel: Herb. 146.

gyapjúfejerítő-fü: struthium PPB.

gyapjűfestő-fü. Mil avagy gyapjú festő fü: glastum seu isatis Com: Jan. 27.

gyék-fü: prunella MA. Com: Jan. 24.

gyékény-fü: mariscus, mariseum MA. eine grosse seeoder meer-binz [binse] PPB.

gyógyító-fü: [herba medica; heilpflanze]. Gyógyító füvek (Web: Amul. 141).

gyopár-fü: [origanum; wolgemut]. Isopot eszik a retekre vagy fekete gyopár füvet (Lipp: PKert. II.166).

gyűszű-fü: digitalis; fingerhut Mel: Herb. 51.

haj-fü: haj nevelő fü, callitricha PPl.

hajnevelő-fü: cuscuta, cassuta; aranyfalu fü MA. callitricha PPl. flachsseide, filzkraut PPB. Haj nevelő fü: cuscuta; filzkraut Nom. 87.

hályog-fü: benalbum MA. ocymastrum Nom. 91. weissblehen, pastinak PPB.

hanga-fü: brya, erix, erica; heide, heidekraut PPB.

harang-fü: volubilis, convolvulus MA. campanula, cervicaria; glockenwind, halskraut; nyakfü Mel: Herb. 184. campanula angustifolia flore caeruleo, sive Mathioli phyteuma Beythe: Nom. 3. mauerkraut, tag- und -nachtschatten PPB.

háromlevelű-fü: trifolium MA. klee Mel: Herb. 93. (ACsere: Enc. 238).

háromság-fü: viola tricolor SI. A lang szinu viola, háromság füve, három szegéletű, lágy szabásu (ACsere: Enc. 242).

hasindító-fü: [euphorbia. tusa; wolfsmilch, purgierkörner]. (Nad: Kert. 81).

haspurgáló-fü: mercurialis Com: Jan. 26. [zungelkraut].

- hernyó-fű:** oruca Nad: Kert. 20.
- hold-fű:** lunaria MA mondkrant PPB.
- hügyos-fű:** herba urinalis, linaria; leinkrant; len lenelő fű Mel: Herb. 164. linaria Com: Jan. 26.
- ín-fű:** abiga, ajuga; feldeypresen, jeliüngerjelieber; vad cypros Mel: Herb. 171.
- íneresztő-fű:** balsamina; balsamkrant PPB.
- aranyas istáp-fű:** virga aurea MA. heidnisch wundkrant PPB.
- isten-korsókája-fű:** laver PPl. [wassereppich].
- istenszakáll-fű:** *pimpinella sangvisorba PPl.
- káka-fű.** Squinantum: idegen országi, jószági káka-fű PPl.
- kakastarój-fű:** gallitricum MA. Nom.² 37. scharleien, scharlachkrant PPB.
- kakuk-fű:** serpillus, serpillum, sisinbrum C. kostenz, quendel, hühnerklee PPB. serpillum, quendel Mel: Herb. 116. Kakuk fű, zent Benedek fűe (Frank: HasznK. 21. Misk: VKert. 511). Végy fél fél marokkal kakuk füvet, isten fayát egy marokkal (Mel: Herb. 112). Szedj kakuk füvet, ezéklát, ezeket törd jól erősen meg (Vasúruapi Újság, Képes Folyóirat I.53. Lipp: PKert. II.18. 59).
- olasz-kakukfű:** serpillum Romanum; welsch quendel Mel: Herb. 118. Olosz kakuk vagy méh fű (Nad: Kert. 105).
- vad-kakukfű:** zygis PPB.
- kalán-fű:** cochlearia Lipp: PKert. II.92. löffelkrant KirBesz. 156.
- kalánlevelű-fű:** cochlearia PP. Paralipomena; britannica PPl. löffelkrant PPB.
- kalános-fű:** cochlearia [löffelkrant] Com: Jan. 26.
- kalap-fű:** *mirigy-fű; petasites PP. Paralipomena; pestilenzwurz PPB.
- kaláris-fű:** asparagus; spargen Mel: Herb. Com: Jan. 25.
- kalinca-fű:** ajuga, chamaepitys MA. schlagkräutlein PPB. Kalintza fű, földi tomjén: chamaepitys Major: Szót.
- kannamosó-fű:** equisetum, hippuris MA. equisetum Nom. 88. kámenkrant, katzenschwanz PPB.
- kánya-fű:** accipitina Beythe: Nom. 1.
- kapotnyak-fű:** asarum, perpenia PPB. (PP: PaxC. 275. Cseh: OrvK. 17). Kopotnyak fű [így]: baldrián (KirBesz. 156).
- kecskeszakáll-fű:** barlula caprae MA. come MAL. das andre geschlecht des geißbart, weissbart PPB. A ketsko szakáll fű lenele olyan mint a dutkoronak: barba caprina (Mel: Herb. 81).
- kecskeszarvú-fű:** foenum Graecum MA. Com: Jan. 25. ziegenhorn, bockshorn PPB.
- kelés-fű:** scabiosa; apostemenkrant, grindkrant; var fű Mel: Herb. 154.
- kérészt-fű:** [senecio]. Kereszt-fű, kereszt-gyökér: senecio PPB. Sok térdű fű, avagy kereszt-fű: polygonatum polygala (Com: Jan. 29).
- kérésztés-fű:** cruciata, gentiana MA. cruciata; kreuzwurz Mel: Herb. 137. Keresztes fű, sz. Ilony vagy sz. László füve: cruciata, gentiana; kreuzwurz PPB.
- keselyű-fű:** aquilegia Major: Szót. aquileja vulgaris; gemeine ackelei Fuchs: Stirpl. 56. Keselő fű, ezamoly fű: aquilegia, egilops; ackelei, aglei (Mel: Herb. 65. Com: Jan. 25. Misk: VKert. 511).
- keserű-fű:** erysimum vulgare Beythe: Nom. 5. persicaria 7. [wasserpfeffer, flobkrant]. Keserű balha fű (Com: Jan. 29).
- kígyó-fű:** colubrina, serpentina PP. helleborus niger, vetratum nigrum PP. Paralipomena; scorzonera, viperina Lipp: PKert. II.169. [schlangenkraut]. Kígyó-fű gyöker, mely deákul scorzonera hivattatik (Web: Amul. 41).
- király-füve:** herba regia, melilotus, sertula campana; steinklee, gel[te]er klee; sárkerep, nagy ló here Mel: Herb. 95.
- kocsord-fű:** daucus PP. rote wurzel; vad murok KirBesz. 156.
- korál-fű:** corallium MAL. Koralkő, ki az tengerbe termő corallium fűből változice kővé: corallium MAL.
- kosbor-fű:** satyrium, crataegonum MA. geilwurz, flobkrant PPB.
- kő-fű:** [gnaphalium stoechas; reibhlume]. Kő fin avagy sarga gyopár (Frank: HasznK. 18).
- kököröcsin-fű:** pulsatilla, pilosella major PP. Paralipomena; tagschlaf PPB.
- köldök-fű:** cotyledon PPl. acetabulum; nabelkrant, donderbolmen; szerelemnec taplóya Mel: Herb. 35.
- kőmagú-fű:** lithospermum PP. Paralipomena.
- kőrontó-fű:** parietaria MA. saxifraga Major: Szót. erigeron, senecio; kreuzwurz, baldgreis; szőszös fű Mel: Herb. 82. saxifraga; steinbrech PPB. (Com: Jan. 31). [V6. rontó-fű]
- körtvélyfa-fű:** pyrola PP. mangolkrant, wintergrün PPB.
- köszvény-fű:** chamaepitys PP: PaxC.² 267. Nyr. XII.176.
- kötöző-fű:** carex MA. grosses ried PPB.
- kövér-fű:** bablevelő fű; telephium, fabaria MA. fabaria, serophularia Fuchs: Stirpl. knabenkrant, tomerbolue, fozzwang PPB.
- lábmosó-fű:** hemerocallis MA [aßodillilie, tagblume] goldwurz, heidnische lilien PPB.
- légy-fű.** Vízi huyor, eb győmber; hydropter, zinziber caninum; németül hundspeffer, flobekraut, muckenkrant; az az balha fű, légy fű (Mel: Herb. 174).
- lenlevelű-fű:** linaria MA. leinkrant Mel: Herb. 164. (Misk: VKert. 350).
- lép-fű:** asplenum PP. Paralipomena; hirschwanz, steinfarn PPB. Lép kússebitő fű: asplenum MAL.
- lófark-fű:** equisetum, hippuris, anabasis MA. [kaunenkrant rossschwanz, pferdschwanz PPB.
- lőhere-fű:** trifolium pratense MA. wiesenklee PPB.
- lósóska-fű:** anaxyris; lórom PPl.
- lúdláb-fű:** chenopus; gänsefuß PPB. (ACsero: Enc. 235).
- macska-fű:** anarrhion Major: Szót. nepeta, cataria Sl. [katzenmilch].
- macskafarkú-fű:** katzenkrant; queene de chat KirBesz. 156.
- mádra-fű, mátra-fű:** matricaria MA Mel: Herb. 161. Com: Jan. 30. mutterkrant PPB. Cartaria, nepethae genus: matra fű, h. e. matricis herba Beythe: Nom. 3. Nadra fűe [így]: nepeta Frank: HasznK. 17. Matricaria tellyes virágú, matra fű, magassan fél nő, nehéz szaga van (Lipp: PKert. 177).
- máj-fű:** matrisilva, hepatica MA. leberkrant PPB.
- májgyógyító-fű:** ageratum PP. Fekete gyopár szabasi fű avagy māj gyogyító fű: ageratum seu hepatica Com: Jan. 25. Major: Szót.

mályva-fű: malva MA.

Mária Magdolna-füve: salicna PPBl. nardus celtica, salicna; M. Mag[dalenen]-blume, seeliung; római nardus Mel: Herb. 128. [Vé. szent-Mária-Magdolna füve].

medvetalp-fű: paliurns, acanthus MA. spondylium, branca usina PPB. ursi branca Lipp: PKert. II.219. meisterwurz, bürenklau PPB. Tövises medve talpu fű (Com: Jan. 33).

méh-fű: melinum, meliphylion, melissophillon, thymbra, apium C. apiastrum MA. melissa; melisse PPB. thymus, sena, apiastrum Com: Jan. 23. 25. (Frank: HasznK. 20). A mézet kiváltkeppen a méh fűről, hegyi tsilyánról szedik [a méhek] (ACsere: Enc. 217. Lipp: PKert. II.18. 44).

mérégölő-fű: vincetoxicum Com: Jan. 27.

mérges-fű: aconitum Com: Jan. 27.

méz-fű. Vad-méz fű: oreoselinum PP. bergpetterlein, berg-pich PPB. (Fuchs: StürH. Címl. b.)

mindéngyógyító-fű: panaces Com: Jan. 27.

kerti mirha-fű: botrys PPBl.

mirigy-fű: flammula apostematica Nom². 37. Mirigy fű, kalapfű: petasites PP. Paralipomena; pestilenzwurz PPB. *Merigy fű: flammula apostematica PP. brennwurzel, blatterzug PPB.

misegyërtya-fű: orobanche MA.

moh-fű: muscus [moos] (Com: Jan. 24. Felv: SchSal. 23).

moly-fű: trifolium MA. trifolium odoratum, lotus sativa; siebenfzezeit, wolriechender klee; löhere Mel: Herb. 94.

mustár-fű: lepidium PPBl.

nadály-fű: bellis Com: Jan. 24. [schwarzwurz, wallwurz]. Kis-sebik nadal fű, kerty: bellis minor hortensis; monatblume (Fuchs: StürH. 79). Erdej kis nadal fű: bellis minor silvestris; masslieben (80). Erdej nag' nadalfű: bellis major silvestris; gänseblume (81. ACsere: Enc. 242).

fekete-nadályfű: solidago, consolida major, symphytum majus MA. consolida major, solidago, consolida petraea; wallwurz, schwarz wallwurz, steingünsel Mel: Herb. 153. Fekete nadály fű avagy köves nadály (Com: Jan. 24).

nagy-fű: solanum letale; nachtschatten PPB.

naprajáró-fű: solaris herba; napra forduló PPBl.

napranéző-fű: heliotropium Fuchs: StürP. Címl. b. solsequium, flos solis, verucaria; sonnenwirbelkraut PPB.

naputánforgó-fű: heliotropium C. Nap után forgó fű, katáng-kóró: heliotropium PPl.

naputánjáró-fű: intubus, cichorium; wegwart, sonnenwurbil [sonnenwirbel]; vad cichoria Mel: Herb. 77. (Com: Jan. 26. GKat: Titk. 18).

nátha-fű. Staphis agria, pedicularis herba; tetű fű; läuskraut; Latinis pitnitaria, az az takony és nátha ki vono fű, turhás fünc, nátha fünc is hiyác (Mel: Herb. 156).

némismerem-fű: opuntia MA.

nősző-fű: satyrium Com: Jan. 26. Major: Szót. satyrion, orchis; geilwurz PPB. (Lipp: PKert. I.74).

nyak-fű: cervicaria, campanula; halskraut, gloekenwind; harang fű Mel: Herb. 184.

nyelv-fű, nyelvés-fű: uvularia; halskraut PPB. PPBl.

nyúl-fű: sanchns PP. [olyvasd: sonchns] hasenlattich, sandistel, gänsekohl PPB.

nyúló-fű: polygonium Nom. 92.

oroszlántalpú-fű: alchymilla PPBl. löwenfuss PPB.

orvos-fű: herba salutaria, panacea SI. [heilkraut]. Orvos füvek (Misk: VKert. 351). Orvosló füvek: herbae medicinales (Com: Jan. 29. ACsere: Enc. 244).

ökörfark-fű: verbascum, asphodelus, albucom MA. wallkraut PPB. Ökörfark-fű, lép kisebbítő fű: asphodelus PPBl. (Cseh: OrvK. 68).

ökörfűl-fű: intubus maculosa MA. oudviöer, wegwart PPB.

ökörnyelv-fű: euphrosinum, buglossum MA. echium PP. Paralipomena; anchusa PPBl. ochsenzungen PPB. Ökörnyelvi fű: ochsenzung KirBesz. 156.

ökörszém-fű: bupthalmus MA. ochsenaugen PPB. (Com: Jan. 30).

ölyv-fű: hieracium majus; habichtskraut, sandistel Mel: Herb. 75. Borin fyl, ölyu fyu: cicoreum luteum (BeytheA: FivK. 79b). Ölyv-fű avagy erdei saláta: taraxacum seu hieracium minus (Com: Jan. 24).

ördögbordája-fű: filix PPl. [farnkraut].

ördögharapta-fű: succisa PP. Paralipomena; scabiosa Com: Jan. 26. teufels-abbiss PPB. Ördög harapta fű: morsus diaboli, succisa praemorsa; abbiss, teufelsbiss; el harapot fű (Mel: Herb. 154. Beythe: Nom. 8).

ördögmarta-fű: morsus diaboli, scabiosa succisa Fuchs: StürH. Címl. b. Ördög marta fű, el harapot fű, ördög harapta fű: succisa, morsus diaboli; abbiss, teufelsbiss Mel: Herb. 155.

örvény-fű: enula, inula, emula campana, helenium, nectarea; örvénygyökér MA. PP. alantwurz PPB. helenium Beythe: Nom. 5.

palack-fű, palacka-fű: thlaspi MA. PP. wilder seuf PPB.

palaszk-férég-fű: sphatula foetida; wandläuskraut; czimaz élő fű Mel: Herb. 40.

papa-fű: carduus benedictus, acanthium; cardobenedict, bornwurz; aldot fű Mel: Herb. 45. acanthus Com: Jan. 25. Papa fin lenele: carduus benedictus (Frank: HasznK. 17. Lipp: PKert. II.88). Nem kisebb erő taláztatik az angelicaban, papa fűben, sokában (Csan: Dögh. 134).

paperszönye-fű: bursa pastoris PP. Paralipomena; täschelkraut PPB. (PP: PaxC. 255).

paponya-fű: [solanum] judenkirschen Nom. 85.

páprád-fű. Aranyas páprád fű: chrysanthemou PPl.

páris-fű: herba paris PP. Paralipomena; wolfbeerkraut, vierblatt, einbeerkraut, sternkraut PPB.

párló-fű: agrimonia MAL. angelica Major: Szót. odermenig, agrimonium PPB. Apro bojtörján, párlófű: agrimonia (Com: Jan. 25).

pázsit-fű: agrostis MAL.

pemet-fű: marrubium album; gottsvergiss Mel: Herb. 100.

fekete-pemetfű: prasium Mel: Herb. 81.

penész-fű: blattaria Beythe: Nom. 2.

pénzleveleű-fű: nummularia PPBl. centummorbia, lunaria; pfennigkraut PPB.

perje-fű, pörje-fű: *parietaria*, *anorgine*; mauerkraut PPB (Com: Jan. 26. ACsere: Enc. 215. P¹: PaxC.² 196. Nyr. XII. 176).

peszerce-fű: *marrubium* P¹Bl. [andorn]. (Com: Jan. 26. Lipp: PKert. II.234). Fekete peszertzo fű: *baccharis*, ballote P¹l. Fejér peszertzo fű: *marrubium* PP: PaxC.² 217. Nyr. XII. 176.

pipacs-fű: *anemone* P¹Bl.

porca-fű, porcsin-fű. Ports fű, úti portsin fű: *centinodia* P¹Bl. Kővér portsin fű: *andrachne* P¹l. Porezin fű, disznó oria: *portulaca*; *burgel*, *grendel* Mel: Herb. 33. *polygomum* 183. Soc bőkőye vagyon, mint a porczin fünee, czae hogy fel nő (185). Porcsin fű: *portulaca hortensis*; *heimisch burzelkraut* (Fuchs: StírII. 62). Portsinfű, avagy ports fű (Com: Jan. 29). Ports fű: *lahnenfuss* (KírBesz. 155). *Cyclamen*, kit az németek disznó kenyérnek neveznek, magyarul porcs fű vagy virág (Lipp: PKert. 164).

putnok-fű: *pulegium* PP. *polei* KírBesz. 156. Póléj, póljaj, tsombor, putnok-fű: *pulegium* PPBl. (Lipp: PKert. II.47).

ragadó-fű: *aparine* MA. PP. *asperula* PP. *aparine*; *kleb-
kraut* Fuchs: StírII. 29.

rhabarbarum-fű. Rha: sármatai folyó-víz, melly mellett a rhabarbarum-fű terem PPBl.

ropcsin-fű. Érice: *reptsinfű* neme, hangafa PPBl.

rét-fű: [*carex*; *riedgras*]. A rét fű fel nőheté a víznélkül: *numquid vireo potest scirpus absque humore, aut crescere erectum sine aqua* (Mel: Jób. 19b).

róka fark-fű: *alopeurus* MA. *fuchsschwanz* PPB.

rontó-fű: *senecio* MA. *Beythe*: Nom. 8. **senecio*, *saxifraga* Fuchs: StírII. *consolida regia* Frank: HasznK. 17b. *erigeron*, *senecio*; *kreuzwurz*, *baldgreiss* Mel: Herb. 82. st. *Jakobs blume* P¹Bl. [Vö. *köröntő-fű*]

ruta-fű: *ruta* MA. *peganon*; *raute* PPB.

rüh-fű. Nagyob rih fű: *scabiosa major* Matthioli *Beythe*: Nom. 8. Nem kisebb erő találatik az angelicában, rüfűben, feniő magban (Csanaki: Dögh. 134).

rühös-fű: *scabiosa* P¹Bl. *grindkraut* PPB.

sár-fű: *pentadactylus*, *catapotia* MA. PP. *ricinus*, *cicinus* P¹Bl. *pentaphyllum* Major: *Szót*. *fünflingerkraut* PPB *catapntia* major, *ricinus*; *wunderbaum*, *kreuzbaum*; *czodafa* Mel: Herb. 82. *ricinus* *Beythe*: Nom. 7.

sárelonvaló-fű: *gratiola* Fuchs: StírII. Cml. b.

sarló-fű. Kis sarló fű, fodorca, ezer leuelő fű: *querculus minor*, *trissago serratula*, *teucron* Mel: Herb. 37. Nagy sarló fű, ezer leuelő fű: *teucron* mas; *gross batengel* 38.

sása-fű: *lepidium*, *agriocardium* MA. *wilde kresso* P¹Bl. *lepidium*, *piporitis*; *pfefferkraut* Mel: Herb. 174. Vízi sasfű: *amphalis* MA. *Kres* avagy *sása fű* (Lipp: PKert. II.20). *Lepidium* avagy *nasturtium némelyeknél*, *sása fű*, vagy *anint* a németek hívják, *kres* (110). Vízi *sása fű*: *nasturtium aquaticum*; *brunnkress* (111).

seb-fű: *betonica* MA. Nom. 85. *bistorta*, *vetonica* P¹Bl. *betonienkraut* P¹Bl. *Rhapontic* fű, *pogan seb fű*: *chironion* MA. *Hasonló* a (*prunella*) *virága* a *sebtű* virágához (Mel: Herb. 88). Az erdei *seb fű* leve hatalmas az arénásokrak (ACsere: Enc. 243. Com: Jan. 28).

seprő-fű: *scabiosa vulgaris*, *tenuifolia*, *artemisia* MA. *grind-
kraut* P¹Bl. *artemisia tenuifolia* Nom. 85. *Beythe*: Nom. 2. *scabi-*

biosa vulgaris 8. *artemisia tenuifolia*; *reinfern* Fuchs: StírII. 27. *Seopreo fű*: **scabiosa vulgaris*; *ex ea scopas etiam purgatorias faciunt* Fuchs: StírII. *Sőprő fű* avagy *ördög harapta fű*, *fekély fű*: *scabiosa* (Com: Jan. 26).

sesel-fű: [*sesel*, *bergfenchel*]. A nőstény szarvas a fiazás előtt *sesel* fűvet eszik, hogy könnyebben szállhessen (ACsere: Enc. 206).

sisak-fű: *napellus caeruleus* P¹. [*eisenhut*].

skárlát-fű: *hornimum*, sz. *János füve* P¹l. [*scharlachkraut*]. *Pírüzentő gyökér*, *sárga kölkörtis*, *skárlát fű*: *hornimum* (Com: Jan. 25).

sömör-fű: *batrachium* P¹Bl. Major: *Szót* *lahnenfuss* Nom. 85.

spárga-fű: *corruda* MA. P¹l. *asparagus* PP. P¹l. *spargen* [*spargel*] Mel: Herb. 148. (Fal: NU.² 161. Kr.).

süly-fű: *arum* MA. *arum*; *aron* Fuchs: StírII. 40. [*arous-
wurzel*]. *Sül fű*, *mezei sül fű*, *kis fetske fű*, *galamb begy*: *chelidonium minus*, *screphularia minor*; *klein schelwurz*, *feigwarzenkraut* (Mel: Herb. 179).

szagos-fű: *ocymum* Com: Jan. 30.

szapora-fű: *verbena* P¹Bl. *Vas fű*, *szapora-fű*: *sageu* P¹Bl. *Szapora fű*, *galamb fű*, *szent fű*, *kakas cimere*: *verbena*, *columbaria*, *herba sacra*, *centrum galli*; *eisenkraut*, *traubenkraut*, *geweihekraut*, *eisenhart* Mel: Herb. 144. (Com: Jan. 26).

szappan-fű. *Szapon fű*, *taytékozo láb moso fű*: *lanaria herba*, *radicula*; *seifenkraut*, *speichelwurz* Mel: Herb. 54. *struthium sativum*; *seifenkraut*; *taytekozo* Fuchs: StírII. 452.

szappanozó-fű: *saponaria*, *struthium* PP. *saponaria* Fuchs: StírII. *seifenkraut* PPB.

szarvaséltető-fű: *olaphoboson*; *hirschwurz* PPB.

szarvasnyelvű-fű: *asplenium* P¹l. (P¹: PaxC.² 230. Nyr. XII.177).

szász-fű: **vinca pervinea* P¹Bl. *sanicula minor*; *sanickel* P¹Bl.

szög-fű (*székfű* Mel: Herb. 131b. *SzBodó*: *SőDics*. A4. Lipp: PKert. 180. 89. 98. [*sokszor*]; *székfű* Frank: HasznK. 22. *székfű* *Beythe*: Nom. 3. [*háromszor*]; *székfű* Mel: Herb. 186. *székfű*: *leucoion* C. *szögfű*, *szegfű* MA. MA. *szögfű* Com: Vest. 122. PP. *székfű* C. Born: Préd. 271. *Gyarm*: Fel. 62b. *MonTME*. 1.117. *szokfüves* le Radv: *Csal*. III.41: **1**) *caryophyllum* C. MA. Com: Vest. 122. PP. *caryophyllum* C. P¹Bl. *caryophyllum* Lipp: PKert. 180. *nügelein*, *nelke* PPB. *Szeg-fű*: *nügelein*; *ouillet* KírBesz. 155. Ha egy kis fekete szökfűnce vagy egyéb magvac olly szép színyeket adhat isten, miért kételkedneme istennec meg ekesítő hatalmaba, az mi testünk fel tanasztasabannus? (Born: Préd. 271). Ezek a virágok: *zek fin viragia fél lat* (Frank: HasznK. 22). *Zek fű*: *caryophyllum flos* (*Beythe*: Nom. 3b). *Mutassa meg ezeket Monozlai* es ha igazan megk mutatathatya, *mindjara*st *szökfű* avagy *rosa* *kozorut* tegyünk az fejeben (*Gyarm*: Fel. 62b). *Micsoda virágokat köll az gaméjos ágyban höld töl-tére vetni?* *Caryophyllum*: *szektű*; *ha lehet egyűgyű szektűből*, az az, a ki nem tellyes, ne vegyenek magot, hanem a tellyesekből. *Meimel tellyesebb szektűből szedik az magokat*, *amál jobb lesz*n (Lipp: PKert. 80). *Mindenütt a mezők bé voltanak terítve virágokkal*, *hogy csak a szegfüro és a tulipaura léptek a lovaink* (Mik: *Törl*. 423): **2**) [*genia caryophyllacea*; *gewürznelke*]. *Szegfű szerszám*: *caryophylla* P¹Bl. *Vagy* [*végj*] *másfél uncia senüt*, *mosd meg vízben*, az *szárá*t *hánd el*, *szekfüvet tizenkettőt*, *kömény magot két drachmát*, az az *tizenket* *penz nyomonit* (Mel: Herb. 22). *Ezestet*, *confreytet*, az *jo száfrany termő* *baynotznak* *határát*, *szekfünce*, *gyömbérnek* *minden gaz-*

dagságát add szakátsnak (SzBodó: SöDics. A4). Egy mása szegfűtől 4 flor. 50 den. (VectTrans. 24). Küldöttünk riskását, székfűvet, gyömbért (MonTME. L147). Szék fűvet hozattunk az pénzről (296). **3**) [caryophylli colorem habens; melkenbraun]. Egy zekfő kamoka nestli saba: una saba mardurina damascena coloris caryophylli (RMNy. II.210).

erdei-szegfű: [dianthus Carthusianorum]. (A kakuc virág) virága veres mint az erdei székfűnec (Mel: Herb. 186).

fehér-szegfű. Fehér székfű: leucojon PPBl. [levkoje, weisses veilchen].

kerti-szegfű: [dianthus caryophyllus; gartemelke]. (A kakuc virágot) vad székfűnec hiyác sokan, mint liasonlo a kerti székfűhöz (Mel: Herb. 186).

mezei-szegfű: caryophyllus silvestris sive montanus Beythe Nom 3b.

nyúl-szegfű. Lychnis silvestris, vad zek fü, h. e. silvestris caryophyllus, quibusdam etiam nyul zek fü, h. e. leporis caryophyllus (Beythe: Nom. 5b).

pünkösdi-szegfű: caryophyllus plumarius; apróbb az másfélénél, baraczk virág színű, levelei is vékonyabbak, mint másféle szegfűnek (Lipp: PKert. 176).

vad-szegfű: flos cuculi; gauchblume Mel: Herb. 186. lychnis silvestris Beythe: Nom. 5b. superba Fuchs: StipII. armerium Lipp: PKert. 197.

szegfűves: [eugenia caryophylla conditus; gewürznelig]. Igyál borsos és székfűes bort (Cis. K4). Székfűves lével fűcán (Radv: Csal. III.41).

[szegfűvez]

még-szegfűvez: [eugenia caryophylla condio; mit gewürznelken zubereiten]. Az új sótan vaját még-szegfűvezték (PP: PaxC. 286).

szegfűgyökerű-fű: caryophyllata PP. Paralipomena [näg-leinkraut] Benediktenkraut PPB.

szegfűszagú-fű. Székfű szagu fű, benedicta gyökér: herba benedicta, caryophyllata; Benedictwurz, nägleinkraut Mel: Herb. 131.

szék-fű: 1) chamomilla Major: Szót. chamaemelum PPB. [chamille, nutterkraut, stulikraut]. Székfű virág: anthemis MAL. PPBl. A székfű sok fele: egyyci ám az igen jó szagu a kit az borbélyoc a lugban vetnek ennek chamomilla a neue; az másik fele sáruga a virága, széles a leuele, széles a feie mint egy fél garas; harmad fele eb kapor, bűdös (Mel: Herb. 72). Ha meg főzed a székfűvet borban, gyakorta igyad melegön, az vtau parold vele az aszszonyember testét (72b). A székfű vize a ki lélegzetet nem vehet meg gyógyítja (72b). A virágát meg szedgyed a székfűnec és etzetben főzd (72b). Asszszonyember matraioknac faiasat gyógyítja a székfű (72b). Szek fü: chamomilla; zek fü virágia, fél funt (Frank: HasznK. 17. 22). Chamaemelum nobile, szék fü, tellyes virágú fejjér, jó illattya van; spanyor székfűnek-is nevezik, alacson virág (Lipp: PKert. 176). **2)** [betonica: betonie]. A szek avagy seb fü hegyes, levefű, pasint modon terem, virágia sok fele színűk és szaglok, mellyek utij korokban meg törtévn a fő sebeit egybe forrasztjak és azoknak fájdalmat meg enyhitik (ACsere: Enc. 243).

némés-székfű: chamomilla; chamillen Mel: Herb. 72.

szémés-fű: zoophthalmon Nom.² 55.

széna-fű: [foenum; heu]. Ő buzájokat és széna-fűvetket, miként a sok sáska, ők mind elvesztik vala (RMK. II.75). Kik az földön hamisan cselekesznek, széna-fűnek módja szerint meg-asznak (V.93). Mihelt ki nő az széna fű és meg tettzett az

gyenge fű, ottai bę szedetnee az hegyről az fűnec: aperta sunt prata, et apparuerunt herbae virentes et collecta sunt foena de montibus (Kár: Bibl. 1.620. MA: Bibl. 571). Egy kasza allya reth vagy széna fű: pratum seu foenum ad unam falcem sufficiens (Ver: Verb. 215). Széna fűnek modgia keppen meg aznak (Bal: Ének. 4).

szent-fű: herba sacra, verbena, columbaria, centrum galli; geweiht kraut, eisenkraut, taubenkraut, eisenhart; szapora fű, galamb fű, kakas címer Mel: Herb. 114.

szent-Borbála-füve. Sz. Bar[bara] fűne: herba s. Barbarae; s. Barbaren kraut Mel: Herb. 178. Zent Borbala füve; nasturtium libernum Beythe: Nom. 6.

szent-Benedék-füve: 1) caryophyllata MA. **2)** semper vivum, sedum Frank: HasznK. 18.

szent-Ilona-asszony-füve: polytrichon MA. *Keresztes fű, sz. Ilony vagy sz. László füve: cruciata, gentiana; kreuzwurz PPB. Sz. Ilonaasszony füve vagy erdei vad zsálya (Mel: Herb. 124).

szent-Imre-füve: Cseh: OrvK. 36.

szent-Iván-füve: carcinethron C. MA.

szent-Jakab-füve. Erigeron, senecio: kő ronto fű, szőszös fű; kreuzwurz, baldgreis; az egyyci (féle) igen szőrös, a másik nem igen szőrös, eszt sz. Jakab fűnec hiyác (Mel: Herb. 82). Herba benedicta, székfű szagu fű; olaszul samamunda neue, az az tisztá io fű, mint egy szent Jacob füve (131).

szent-János-füve: hypericon, corion C. horminum, skárlátű PPl. *Szent-János füve gyökere, kenyeré: polypodium, dioptris, corion PP. Szent János fűének neme vagy vér állato fű: androsaeon Major: Szót.

szent-László-füve: gentiana PPBl. *Keresztes fű, sz. Ilony vagy sz. László füve: cruciata, gentiana; kreuzwurz PPB. Gentiana cruciata minor: köröszös fű, szent László füve. Sancti Ladislai regis tempore gravissima peste universam Ungaricam afflictam ajunt. Eum precibus a deo obtinuisse, ut quaecumque stirpem sagitta in altum emissa feriret, utilem eam ad hanc luem enrandam praestaret. Hanc in cruciatam descendisse perhibent, qua subditos a pestis contagio liberavit (SzikszaiFB. M. Akadémiai Értesítő 1847. 329). Zent Lazlo kirali füenek gyökere: gentiana (Frank: HasznK. 19). Szent-László füve, mellyet gentiana minor-nak hívnaak (PP: PaxC. 21). Szent László füve: gentiana major (PP: PaxC.² 390). Kis szent László fű (uo. 396. Nyr. XII.177).

szent-Mária-Magdolna-füve: spica Celtica, siliquastrum MA. [Vö. Mária-Magdolna-füve]

szent-Simeon-füve: herba Simeonis, alcea; sigmarswurz, hochleuchten; erős malua rosa Mel: Herb. 169.

szépitő-fű. Lepidium, vulgo piperitis: sása fű, Pfefferkraut: lepidium, azaz szépitő fű (Mel: Herb. 174).

szeretők-füve, szerelém-fű: flos amoris, amaranthus; floramor, tausendschön; bárson szép Mel: Herb. 92.

szilva-fű: prunella MA. Com: Jan. 24. prunus Beythe: Nom. 7. [prunelle, prunellenkraut].

szív-fű, szű-fű: cardiaca MA. PP. Beythe: Nom. 3. Frank: HasznK. 8.

szőrös-fű: pilosella MA. auricula muris; mausohr, hasenpfölein; egér fül Mel: Herb. 79. mausohrlein PPB. (Com: Jan. 29).

szőszös-fű: senecio, erigeron; kreuzwurz, baldgreis; kő ronto fű Mel: Herb. 82. (Com: Jan. 24).

szü-fü, szurok-fü: *anula bubula* PPL [*origanum vulgare*; *walddosten*]. Szü-fü, fekete gyopár; oritis PPL. Fekete-gyopár, szü-fü, szurok-fü: *origanum* PPBL. Szurok fü, melyet szü-fünek és fekete gyopárnak-is hívunk (PP: PaxC. 16). Szü- vagy szurok fü: *origanum* (264).

szulák-fü: *clenatis* MAL. [*waldrebe*]. Szulák-fü, avagy fára folyó, szederjes virág, avagy erdei venyike (Lapp: PKert. 176).

szűkés-fü, [szűkés-fü?]. Szűkes fü, pásztor tarsoly; sanguinaria, bursa pastoris; blutwurz, täschelkraut Mel: Herb. 145.

szül-fü: *barba Jovis*; mauerpfeffer. Az harmadik szül fü erdei szül fü, temérde a szára, kőuér mint az második szül-fünc. Az két első fülfü vagy szülfü igen hidegtő és száraztő (Mel: Herb. 32).

tálmosó-fü: *hippuris* MA. [*kaumenkraut, zimkraut*]. Az edényeseké szalma csutackal és tál mosó füvel, ló farkal sikároltatnac: *vascula stramento, equiseto stringuntur* (Com: Jan. 114. PP: PaxC.² 275. Nyr. XII.177).

tavaszfü: *bellis minor, primula veris*; massliebén, zeitosen; kissobbie nádaly Mel: Herb. 136. *primula veris* Com: Jan. 24.

tejes-fü: *tithymalus* PP. wolfsmilch PPB.

témondád-fü: *dulceamarum, iberis* MA. *centuncapita* PPBL. *dulce amarum*; thoranat Nom. 87. *Iberis*: the mondad fü; h. e. tu dixisti herba, eo quod aniculae pueros a febre hac herba curare solent (Beythe: Nom. 5. Frank: HasznK. 18). Gyermekeket meg ne igazbessék, rá gondolnak külsőb alá az témondád-füben ott élásnak (RMK. IV.257). The mondad fü (*lepidium, piperitis, o pio domine*), erdey es mezei vad retők, bors ereiü (BeytheA: FivK. 28. PP: PaxC.² 158. Nyr. XII.177).

terjék-fü: *nardus agrestis, valeriana*; tiriakskraut, baldrian; maczka gyökér Mel: Herb. 129.

tetemtoldó-fü: *chamaecystus* PPL. [*sonnengünsel*].

tetü-fü: *pedicularia* MA. *staphis agria*; bissmünze Fuchs; StörH. 451. Tetü-fü, tetves fü: *pedicularia herba, staphis agria*; lüskraut Mel: Herb. 156.

tim-fü: [*thymus; thymian?*]. Timfü jólmak, nap virágnak, fü-kert mélnék, esső rétnék, a kegyes és jó Pán élte életemnek (Pal: Vers. 916).

tisztős-fü: *heraclea sideritis* MA. wolgemut PPB. *sideritis*; gliedkraut Mel: Herb. 63. PPB. *sideritis heraclea*; tisztos fü; h. e. nobilis herba Beythe: Nom. 8. Tisztős fü: *sideritis, heraclea*; igen is az iberan chynaly, mert chontot es seböt forrazt (BeytheA: FivK. 101. Frank: HasznK. 18).

tisztító-fü: *herba fullonum*. Ew olyan lezen, mynt az fül fwlott tyz es mynt az fwllo tyztoyto flyew: ipse quasi ignis contans et quasi herba fullonum (ÉrdC. 209).

torok-fü: *pagana lingua, laurus Alexandrina*; kehlkraut, zapfenkraut; czap fü Mel: Herb. 181.

tövis-fü: *carduus, acanthus* PP. *Paralipomena*; distel, bürenkraut PPB.

turbit-fü: *alypon*; vörösfü MAL.

turbolya-fü: *cerefolium* PPBL. körbelkraut KirBesz. 156.

turhás-fü. *Staphis agria, pedicularis herba*; tetü fü; lüskraut; *Latinis pituitaria*, az az takony és nátha ki vono fü, turhás fünc, nátha fünc is lüyc (Mel: Herb. 156).

tüdő-fü: *pulmonaria* PP. lungenkraut PPB. Ha vizez veződ ez tydő fünek es eh iolra izol benne, galiztyakat meg öl (BeytheA: FivK. 105)

tyükbél-fü. *Asyla*: *baron orvoslo fü, tikbélfü* MAL.

ugorkanösző-fü: *lagopus* PPL. [*hasenklee, hasenpfötchen*].

ujj-fü: *digitalis* MA. *fingerlunt* PPB. *Vy fü, gyizeu fü digitalis* Beythe: Nom. 1.

uti-fü: *plantago C. arnoglossum* MA. *wegbreit* PPB. *Uti-lapu-fü:* *plantago* PP. *Hegyes levelü üti fü: damassonium C. Hegyes üti fü, bárány nyelv: arnoglossum* PPBL. *Vizi üti fü: plantago aquatica; olasz üti fü: alisma* (Mel: Herb. 137). *Plantago*: vti fü; *plantago angustifolia, lanceola: hozzu vti fü; plantago aquatica: vízi vti fü* (Beythe: Nom. 7). *Vti fű nagobik: plantago major; roter wegrich* (Fuchs: StörH. 21). *Közep üti fű: plantago media; breiter wegrich* (uo. 22). *Apro utj fű: plantago minor; spitziger wegrich* (uo. 23). *Vízi üti fű: plantago aquatica; wasser wegrich* (uo. 24). *A lentse a hasat meg szorittya, főkeppen a melyben tészla és utifü vettetik* (ACsere: Enc. 238. Com: Jan. 29. PP: PaxC. 255). *Üti-fü víz* (256).

var-fü: *scabiosa; apostemenkraut, grindkraut; kelés fü* Mel: Herb. 154.

varga-fü: [?]. *Kis földi gő: centaurium minus; lieberkraut*; ez hasonló az varga fühez Mel: Herb. 67.

varjúláb-fü: *coronopus* PPBL. [*krähenfuss*]. *Amatoria, cantance, szeretetre huto fü, erőssítő fü, hasonló az varin labu fűhöz* (BeytheA: FivK. 121).

vas-fü: *sagmen*; szapora-fü PPBL.

Vénus-köldöke-fü: *umbilicus Veneris* PP. *Paralipomena*; meerbolne, nabelkraut PPB.

vére-hulló-fü: *chelidonia C. chelidonium majus* SI. *A lítást meg-erössítők: szapora és vére-hulló füvek* (Fely: SchSal: 23. 21. PP: PaxC.² 216. Nyr. XII.177. VII.176. Misk: VKert. 451).

vörös-fü, vörös-fü. *Vörös fü, turbit fü: alypon* MAL. *Androsæmum: fgyfü vér; kuurat; virága veres, festene is a virágüal könnyet, mint a salfüny egy fogya, innét salfüny virágu veres fünc hiyác; de az báboe [bábák] az androsæmont veres fünc hiyác, maga veres fü volna neve* (Mel: Herb. 136).

vörös-fü: *sanguinaria, coronopus, pes corvini*; rappenfuss [*rabenfuss*]; hollo lab Mel: Herb. 176.

vesztő-fü: *saxifragia* Com: Jan. 26.

vetemény-fü. *Vetemény fünc neve: myagros* MAL.

viasz-fü: *cerintha* MAL.

vitész-fü: *orclis; stendelwurz* Nom. 91. *Vitéz fü avagy agár mony* (Com: Jan. 26).

.zab-fü: *bromos* Major: Szót. [hafer].

Fübéli: [tener; zart, jung]. *Fü-béli paréj* (Derk: ÖÉlet. 17).

Füveeske: *herbula C. kräutlein* PPB. *Perje szabásü füveske: filicium* PPBL.

Füvel: *pasco; weiden, füttern* PPB. *Meg-engedetett, hogy Linda ellenében való szögötet irtsák meg és lovokat füvelhessék rajta* (CompConst. 24). *Az szándékok (a hajdukak), hogy Trenesén vármegyébe is bejöjének és itt füveljének* (LovT. II.165). *Hivattam oda ki füvelő marhák mellé rendeltetett szolgálmat* (Moulrók. XV.359). *Addig füvelvén, már ebéd-idő felé indultam meg* (XXIII.32). *A hol a török urak lovaüt füvelik, a menykő az lovakban és emberekben sok károkat tüt* (XXIII.624). *Pént nem adtak, sem quartélyt az lovaknak, mert mind füvellenek* (RákF: Lov VII.10).

Füvelés, füvellés: [*pastus, pastura; weidung, weide*]. *Kimentem vala az mezdre, revideálván ezen úttal a füvelésen*

livő hadaiimat (MonIrók. XV.362). Az egész cavaleria, füvellésnek nagyobb alkalmatosságáért Székes-Fejérvárnál fektüdt (MonIrók. XXVII.40). Az holott posták vadnak, mindenütt az posta lovak számára füvellésre és fü kaszállásra szükséges elegendő rétet assignáltasson (KeeskTört. IV.360. RákF: Lev. IV.482).

Füvelő, füvellő. Füvelő-hely: pasenum, da man weiden darf PPB. Nem tart a füvelő már pányvás lovakat, a tél istióra szoríttya azokat (GyöngyD: KJ. 130).

Füveltet: pasco, herbis alo Kr. [weiden, weiden lassen]. A lovakat füvellették (Pethő: Krón. 167). A lovet nyáron füveltetik (Gvad: GBot. 74).

Füves: 1) graminosus, herbarius, herbidas, herbosus, lymphaticus C. voll gras oder kraut, gräsich PPB. Jó füves legelő mező: *pascua herbosia PPI. Villa Füves 1219 (VReg. 127). Locus qui dicitur Fynesuth 1268 (Knausz). 2) [equos pascens; dio pferde weidend]. Az füves katonák nem bátorkodtak az mezőben füvelni lovakat (MonIrók. XVIII. 177). 3) lymphaticus [nährisch, von sinnen]. Füves, havas, nem tellyes eszű, bolondos, eszelős: lymphaticus PPI.

[Füvesöd-ik].

még-füvesödik: oberbesco MA.

Füvesül: herbesco MA. zu kraut werden, hervor wachsen PPB.

Füvez: 1) [pascio; weiden]. A lovak fejéből-is a fekeket le-szedé, hogy ott füveznének (Cess: SzMag. DS). 2) incanto MA. verzaubern PPB. Vgyan magához tudgya füvezni: cestum habet Veneris (Decsi: Adag. 188). 3) herbis aspergo MA. mit gras oder kraut bestreuen PPB.

Füvezés: [incantatio; zauber]. Akar mi füvezésnélis hathatós: quavis incantatione efficacious (Decsi: Adag. 312).

Füvi: herbacens, herbeus, herbarius, gramineus MA. [gras]

FÜGE (fige MünchC. 26. Born: Préd. 466. Frank: HasznK. 30. sat. füge Orczy: KöltSz. 37): 1) ficus C. feige PPB. Éretlen füge: grossus; fűgéhez való: ficarius C. Füge apró magva: ceuchranis MA. feigenkernlein PPB. Kemény-hajú figék: duricoriae ficus PPB. Minem zednek korokról figeket? (MünchC. 26. JordC. 146. DomC. 83). Az wy figee igen jó éhyonra emi (Mel: Herb. 2). Meg nem vala ideje a fügekneec (Helt: UT. M3). Az boitorjanról figet: de tribulis ficus (Fél: Bibl. 10). Nem vala még az füge érésnee ideje: non erat adhuc tempus ficorum (MA: Bibl. IV.43). Küldöttünk fűgét, malosa szőlőt (MonTME. I.147). Az fűgét aprítsd szép apránként (Radv: Csal. III.40). Öreg füge: ficus grandior (Pázm: Préd. 416. Kr). Előérő fűgékét kívánt az én lelkem (Illy: Préd. I.139). 2) [arbor fici, ficulnea; feigenbaum]. Fűgenec elő almaia: prima poma ficulneae (BécsiC. 193). El voree v fygeyeket: percussit ficulus eorum (KeszthC. 283). Ket szaz csoport füge (Helt: Bibl. II.210). 3) sycalis, avicula in artificioso victians nido, pendente de arbore celsa MA. *Füge-fészek: nidus mira arte constructus aviculae sycalis MA.

[Szólások]. Fűgget mutat peres törvény bírójának (Orczy: KöltSz. 37).

asszű-füge: ischades C. Asszű figék (Ker: Préd. 151). (Szárz füge: aridae ficus PPB.)

indiai-füge: ficus Indica Lipp: PKert. I.106.

öreg-füge: chelidonia PPI.

vad-füge: caprificus C. sycomorun; wilde feigen PPB.

Fűgéske: ficulus C. kleine feige PPB. Éretlen fűgéske: grossulus C.

Fűgés: ficosus, ficaria MA. [feigen-, feigenpflanzung]. Fűgés hely: ficetum C.

FÜGG (figy CC): 1) pendeo C. haereo; hangen PPB. Főlül függök: suspendeo; fölyül rajta függök: superpendeo; földtől függök: impendo C. Rea függök: impendo PPB. Cristusual fygena (ÉhrC. 65). Figen tolauyok kewtz (154). Itaianal fogua meg akasztuan figgenie lagia (HebrC. 192). Ez lumpas fevg vala (DomC. 55). Ez az en fyam, ky fywgehi nykeppen a tolvai az akasztofan (WinklC. 98). (Krisztus) nagy zemerőmsseggel fygót es nagy serelőmvel megl fozyttotót (ÉrsC. 71). Az ki el lopta [marhádat] azzal kel függened, mert az vra felakasztattia ötet (FortSzer. N2b). Keőreosztfán függöt bűneidért (Zrinyi: ASyr. 313). Ita arra ingerleencie, hogy az czernat, kin függ, el meczencie vagy el bocsanatúa (Lép: PTük. I.320).

Egy nagy örög gyöngyszem függ az közéjében és az karaján két kisebb (Radv: Csal. III.320). A cseresznye függ hosszú tsutkán (Com: Orb. 23). Bőron függő ön fejű hadi botokkal (Com: Jan. 150). A menyezet, boltozás reánk függ (Com: Vest. 79). Olyanok-is függnek Angliában az akasztófán, a kik nem annyira erdemek reá, mint azok, kik kísérik vagy oda küldik (Fal: NE. 102). Hol függnek a hintők jobban a pántszijakról, Olasz-vagy Franciaországban? (Fal: NU. 331). Képei függnek a falakon (Fal: TÉ. 794). 2) [constat; bestehen]. Minden terveu fignek: univrsa lex pendet (NémGl. 346). Ez két parauzolatokban az tellyes terveu fig: in his duobus mandatis univrsa lex pendet (JordC. 425. ÉrsC. 243. WinklC. 311). Ebben fygh az igaz bezeed: in hoc est verbum verum (JorC. 635). Az miben mindennek üdvössighe függ (Sylv: UT. II.2). Meg tanulhad, mi legyen, es mibe fügyen a Christus Jesusnac orszaga (Helt: Bibl. I. g4). Czac ezbe egyedül függ a mi bodogsagunc (Born: Préd. 274). Diczerui az vrat ez uegy dologba fűg: első meg esmerni ötet igazan allatiaba (Mel: SzJán. 464). Könnyű által-látui, miben áll a lelki környül-metélés, mert ez mindenstől abban fűg, hogy okosság előző vágyódásunkat meg-tűrjék (Pázm: Préd. 162). Ebben függ a jó életnek fundamentua (Káldi: Préd. 1504). Ebben függ minden győzedelmed (Laur: LViad. 46). 3) [pendeo ex aliquo v. ex aliqua re, vertor in aliquo v. in aliqua re; abhängen]. Valakitől függeni, hallgatni: auscultare alieni PPB. Myndenek zerezethnek egye elsev eredettre, kytől fyghnek leetel zeren (ÉrdyC. 662b). Senkjívtl nem akarok fyggeni (LevT. I.277). Ez mindenbe az isten száiatól figge (Szék: Krón. 30). Az kedig függ az Christusnak fel tama-dasabol (Born: Préd. 260). Atyanc nagyon, kitül figgunc es igazgattatunc Christus utan (Tel: Evang. I.442b). Az kereszties embernee nem szemeltül, hanem az isten igejétül kel figgeni (Fél: Bibl. 324). Mástól függő ember: subjugus homo (Decsi: Adag. 283). Az mi meg igazulásunk egy csepnyére sem fűg az igaz es méltó poenitientia tartástül (Pázm: Kal. 348). Ily derék dologban, melyből fűg üdvösségünk, oly bizonyos módot mutasson, mellyel . . . (570). Az absolutiouak ereje nem másman fűg, hanem istennek a Jézus Christusan való irlgalmasságátül (Pós: Igazs. I.300). A poenitentia nem fűg az embernek maga szabad akarattjánac erejébül, hanem istennek csupádon való ajándéka (uo). Az jó életnek mestersége, mellyből fűg az üdvösség (Tarn: JóÉl. 21). Holmi gyűlevészeknek conciliomoknak tetézéseken függőtök magatok-is (Matkó: BCSák. 226). Kinek kezein forogván minden, kész akarattjátül függvén minden, nem akar s kíván egyebet az igazságnál (Fal: NE. 9). Embernek emberbe való bizakodása mind azon gyarlóság es bizonytalanság, mert változó kedvéből fűg (Fal: SzE. 520).

[Szólások]. Mind egy porazon fügnek ők (Decsi: Adag. 171). Melly igaz a mit egy poeta mondott, hogy vékony ez érnán fűg' az embernek minden állapattya (Pázm: Préd. 69).

[Közmondások]. Új száta szegen függ (Matkó: BCSák. 333).

alá-függ: dependeo MA. [herabhangen]. Főlül alá függő: superimpens C. Az v feien ala ügnee es fignee vala zamitalan sar gicoc (GuaryC. 48). Az en nákam le zegeni ala fűg

vala (NagyszC. 37). Fülel felötte szórósek, es el ala függenek vala (SzlMark. A3. Zrínyi: 133).

elől-függ: praependeo C. propendeo MA. hängen, vorn herabhängen PPB. Elöl-függő nézésre-való épületetke, erkély, helyeső: podium PPB. Az elő függő és igen nagy fül, agyatlanságot, az igen kerekdől, tanulatlant jegyez (Cis. N4).

előlfüggő. Ágynak elől függője: vorhang eines bettes Kir-Bosz. 135.

lő-függ: dependeo C. lüabhängen PPB. Lefüggő nagyfűll: flaccus PPB. Bár az akasztófáról, az kerekről le függenel (Born: Préd. 43).

[Függed]

föl-függed: [haereo; hängen bleiben]. Absolon az földgya agyban meg akada, es az egh s föld között föl függede (Lép: F-Tük. 16).

Függeszt: pendo, figo, affigo, appendo MA. anhängen, anheften, anhängeln PPB. Ágy előibe függesztő superlüt: conopieum PPB. Függetwen: suspensum Ném: Gl. 156. Labayhoz függyezed anyaknyadat (ComC. 80). Kereztre függetőt (TelC. 150). Malom követ függyezzenek ew nákara (ÉrdyC. 552b). Es függyetec egy naszbat az ő homlokára: suspendi itaque in aures ad orandum faciem eius (Helt: Bibl. II.). A miket Luter a biblia könyvei-eleibe függyesztet praefatiokban irt volt (Pázm: LuthV. 256). Pompejus is kardját szögre függyesztet (Thaly: Adal. 1147).

[Szólások]. Nem volt se oka, se foka, kire függyesztelték volna bizakodásokat (Fal: UE. 455). A dolgokra függyesztvén elmédöt, nyomint egy belé-meteszettvén béragad, meg-áll, marad (Com: Jan. 155). Istenre függyesztött gondolkodással kell lenni (Zvon: Post. 1810). The hozad függyetttem een lelke-meth: ad te animam meam levavi (KeszthC. 235). A világnak oktalm fia ezen költsönnel elly kevéden dítskednek, ezekre függyesztik, támasz-ják minden reményéseket, minden boldogulásokat (Fal: NU. 334). Zemeit a feeldre függyezthe (WindkC. 109). Een zemeym függyetwen vannak mynidenkoron wrhoz (KulcsC. 47). Szemeket égbe függyesztettéc volna: oculos in caelum elevassent (MA: Bibl. IV.106). Csak az egy igazságuk ismeretire szememet függyesztvén (Pázm: LuthV. 1). Nem függyeztik szívököt az ő jvaikra (MA: SB. 105). Szívét az gazdaságra függyesztötte (MA: Tam. 1290).

be-függeszt: infigo C. MA. Bé-függyesztm: heften in etwas, hincin stechen PPB. Befüggyesztetett: infixus C.

el-függeszt: [dependere facio; hängen lassen]. The kegyes feyedetli halalos keservsözben el függyezted (PozsC. 12).

föl-függeszt: 1) appendo, suppendo C. [hängen, henken, auhhängeln]. Föl-függyesztetett: pensilis C. Kiralnac paranölafta fölfüggyezetec: odietum regis pependit (BécsiC. 66). Föl függyezthe enim mazat: haqueo se suspendit (JordC. 44). Föl függyezhetwen az kerezthfára: suspensum in ligno (723). Az Berthalan magyarazatuk fölfüggyeztönek (ÉrdyC. 506b). Föl függyeztöt az anyazent egy haz kerezthököt zemeym előt (538). Az fyezso fölfüggyeztek my wigasszag towenketh (KeszthC. 378. KulcsC. 343). Az kerezth fara fölfüggyestnen (Konj: SzPál. 331). Isten atkaban vagon az föl függyesztetett ember (Szár: Ut. E2). A levögő égben magokat fölfüggyesztöc (petauristae) böldög isten! mely bátrac és merészec (Com: Jan. 209). Két fölfüggyesztö gömbölyű órák (Monlrók. VIII.44). 2) [loco moveo; suspendiren, aussetzen]. Az isteni sententia fölfüggyeztetöt lathatnatwl (ÉrdyC. 513). Járt némoly reformata öklökésiak szá-mokra régen a fejedelmektől valami kevés fizetés. Ezt fel-kez-dette függyesztteni a kincs tartó Apor István (Bod: Pol. 141).

föl-függyesztés: suspendium, suspensio MA. suspensura; das aufhenken PPB. Nezed akasztó fara fölfüggyezetet (VitkC. 15). Fel akasztatnac, fölfüggyesztéssel ölettetnac meg (Com: Jan. 137).

hozza-függyeszt: appendo, affigo; anheften, anhängeln PPB. Hozza-függyesztetett: appendix, affixus MA. angeheftet PPB.

ki-függyeszt: [defigo, propono; ausstecken]. Ebben kedves Neanderem! egyedül csak a virtus és istenes jószágok tárgya és kifüggyesztett zélja a mi kötelességiünknek (Fal: NE. 38).

lő-függyeszt: facio dependere Kr. [hängen lassen, zum boden wenden]. Csak fölfüggyesztök csüggyesztök kezeket és semmi munkához ne fogimnak (MA: SB. 171).

[Szólások]. Az Catilina feiet le függyesztuen: Catilina demisso voltu (Decsi: SallJ. 23). Azért szomorkodnak ily igen, fejek le-függyesztve (Czepl: Japh. 133). Az aztalnal tyztességgel leg zemeymdöt le-függyesztuen (VitkC. 47). Legene vezteg alló kezeid, le függyezet vezteg alló zemekel (66). Leeo függyeztuen ew zemeym (ÉrdyC. 384b). Szemöinket le-függyesztük (Mad: Evang. 257).

rőa-függyeszt

[Szólások]. Ne kapj ollyas mulatságon, a melly megkivánja, hogy ember teljesen rőa függyesztöc elméjét (Fal: NE. 26). Valami zörög, fűlleit rá függyesztü [igy], meresztü ta nyúl: aures arrigit (Com: Jan. 47). Rőa-függyesztöni szemöit: oculus *contemplari PPB.

[utána-függyeszt]

utánafüggyesztés: appendix; anhang Com: Vest. 119.

Függyesztel. Függyetelnyo: infigeret NémGl. 369.

Függyesztök-ik: adhaereo, se applicare, appendo SI. [sich anhängen, sich klanmern]. Az miseket az papaknac így köll vala meg szörözni, hogy abbul valami hazna lenne az nepce, es ne függyezködnec ezac az külső nezesre (Zvon: Ösänd. 115).

Függyő: 1) pendens, pendulus C. pensilis MA. hängend, aufgehängt PPB. Könös függő perényo: instita PPB. Ismeg az igen lapaz hai, és homlokra függő, tiszta szüüit iolent (Cis. N3). A gyertya tartó függő légyen: caudalabrum sit pensile (Com: Jan. 155). 2) inauris; lunula, monile MA. ohreuzierde PPB. [halsschmuck]. Egy függyö, kiben kilencz rubint (Radv: Csul. II.57). Gyémántos függyök (Pázm: Préd. 450. Kr). Egy násfa avagy függyö (Radv: Csul. II.149). Egy gyémántos függyöt libentövel (348). Ewveg függyö (III. 140b). Egy függyö násfa (RMK. II.398). Két arany linczet, egyiken függő vagon (Gér: KárCs. III.361). Két kis függyö, homlokra való (IV.26). Zomán-czos függyö (264). Függyö és fülben való (GKat: Titk. 18). 3) monile MA. pferdeschmuck PPB.

[Szólások]. Függyö kétségben vagonyk, méhet-e kerekünk, mi jó kedvel fogattalik szüüdeünk (Fal: UE. 149). Függyö-ben hagyni: in *suspensio relinquere PPB. Életödis függyöbe leszen te előted: erit vita tua quasi pendens ante te (Helt: Bibl. I. aaaa2). Hasznos ez akkor, mikor ember függyöben vagon, avagy kételkölök lelki állapottáról (Nógr: IdvK. 325). Ezen levélnök ajánlott küldöc függyöben maradoitt (Kár: Élet. II.259). Órákig tartó tsondes várakozással függyöben marad, se egyre, se másra nem mutatván hajlandóságát (Fal: UE. 172). A gyamaságos dolgokban megkivánja az okosság, hogy függyöben maradjon ötletünk (Fal: SzE. 513). Valakit függyöben tartani: detinere aliquem suspensum PPB. Függyöben tartom elmémet (Mik: Törl. 37). Függyöben tartja a szemörem, a félelem (Fal: NU. 323). Függyöben váltam el tölök, es hozzád siettem jó nam, hogy ezek írnt értem böles ötletedet és tanácsaidat (Fal: NU. 318). Függyöben vött elmével visállja a dolgot (Matkó: BCsák. 257).

arany-függő: inauris, mouile MA. güldnes ohrengenhok oder halszierde PPB. Arany lincz, kyn arany fygó wagon (RMNy. II.199). Kényes aszszonyi állat; kinek homlokán arany függők; füleiben drága lebbentyével (Radv: Csal. II.37b).

fül-függő, fülben-függő, fülön-függő. Fülben függő, fülön függő: inauris MA. ohrehänge, ohrenzierde PPB. Fül-függő (Káldi: Bibl. Exod. 32. 2. Kr.). Fülbe függő (uo. Jób. 42. 11. Kr.). Fülön függő násták (Com: Jan. 101). Arany fül-függőket ada néki és karpereczeket (Illy: Préd. 1.385).

mellrevaló-függő: [monile; halsschmuck, brustschmuck]. Egy mellre való függő, melyben vagyon gyöngy libentő három szem (Radv: Csal. II.351).

Függőcske. Két rubintos függőcske (Levt. II.386).

Függőlök: [appendix; anhängsel]. Első volumenje be-foglalja a három első reszket több függőlekekkel egygyütt (GKat: Váts. La2).

Függős: 1) Tsertselyés, függős fül: annulatae aures PPB. Függős tő (KárCs. Lev. IV.264). 2) [haesitans, dubitans; schwankend?] Függős tanácsok (Fal: Jegyz. 934).

FÜL (fűl JordC. 386. sat. *fűl*ekkel KazC. 192. *fűl* VitkC. 630. CornC. 155. DóbrC. 18. Deesi: Adag. 172. KBécs 1572. C): 1) auris C. ohr PPB. Kajla, le-hajló fülek: demissae aures; leeresztik a fülököt: aures marcidae PPB. Fülét vájni: aures levare PP. Másnak fülebe bé-sügni: insurrare alteri; bolond beszédéről, számár füléről szokott esmértetni: ex verbis fatuus, ex aure tenemus asellum PPB. Fülécne ezermé: sensus aurium (BécsiC. 42). Vram az ő zűneknecz zerzeset halgata meg a te fűled (VitkC. 6). Vagyon fűle hallanya: habet aures audiendi (JordC. 386). Hw fűlökkel nehezen hallottak: auribus graviter audierunt (393). Megh vagaa az feyedelem zolgyat, es el egyttee hwneky yob fűlet: abscidit auriculum dexteram (689). My wysagot yelenthez my fűleynkben: peregrina quaedam infers auribus (767). Wnekyk zywek akaratyath meg hallotta the fűled: audit auris tua (KulesC. 17). Fűlet onnal be tölteek (DebrC. 566). Wg bezellj, mynth hogy ha fűlewl halotha wona az azonjom zawath (Levt. I.308). Kiknek fűlök szeretik az istentől el idegenétó rűtságus szókat (Tel: Evang. II.50b). Az fűl faíassát és az folyassat meg állattya (Mel: Herb. 10). Az isten nem szol az fűlbe valo gionasrol, hanem az hűnek kőzött valo meg egyiesűlestről es bekellesről (Fél: Tan. 245). Vakarja fűle mellékét (MA: Scult. 775). Az fűlein drága két gyöngy függött (MA: SB. 224). Az külső ígét beihleti és ereszi az fűlek által az lelkekbe (MA: Tan. 1310). Sem az hallot és el-hit dolgokat ottan más ember fűlében nem rűpitettük (Pázm: KT. 16). Nyilat idegestűl az fűlehez vonya (Zrínyi I.164). Kényes aszszonyi állat, kinek homlokán arany-függők, füleiben drága násták vannak (TKis: Pan. 65). A bagolynek fűlei körül valami szárnya formátska vagyon (Misk: VKert. 434). Fűlelt fájdalta a sok jövő menő zörgőldő kotsik miatt (Fal: TÉ. 773). Ezek (a kutyák a bikának) fűleire rá tmeszkedtek (Gvad: FNót. 88). 2) ansa C. MA. handhabe PPB. Edény fűle, fogantója: ansa PPB. Az edényt fűlenél fogva fogdossad (Com: Jan. 83). A czipelésnecz talpai, két fűlei és kőti vannak (100).

[Szólások]. Se fűle, se farka: nec *caput, nec pedes habet; es ist eine ungereimte, ungeschminkte saehe WF. Fűlőc megczendűl belé: tinnient aures eorum (MA: Bibl. I.247). Cseng-e a fűled? (Mik: TörL. 442). Az fűlűne cziklandoz (Born: Préd. 620). El-tőltek az én fűleim ezekkel a szókkal: *circumsonant aures meae vocibus his PPB. Zóm nem latta, fűl sem hallotta (SándC. 1). No már az emberek fűle hallattára, mond-meg, ki adott kezedbe, hogy minden oknélkül meg-űlly engem (Hall: HHist. II.294). Panaszolkottal nem egyszer, jó uram, fűleim hallattára. hogy a fanatizismus,

libertinismus el-hatalmazott nálunk (Fal: NU. 326). A falnak is vagy on fűle (Fal: UE. 509). Szomied, fűled legyen minden-fél (RákGy: LevT. 97). No resen vagyon az fűlo [űgy]: ignem palma (Deesi: Adag. 172). Resen legyen a fűle (Mey: 6Jaj. II.17). Tseng, zeng, zűg a fűlem: sonnt aures inter se ipsas PPB. Az egyenotlenség forralt olyan lugot, melytől végre soknak fűle jaira zűgött (Gyűngy: MV. 1). Oly rejtek-hely valae Róma, hogy a mi ott történt, senkinek fűl é b e nem aka d h a t n a? (Pázm: Kal. 613). Mert ez dolog esék egy iűjn fűlebe, hadnagynak megmoudá (RMK. IV.190). Ez midőn fűlembé esett volna, kezdék gondolkodni az dolog felől (Pázm: Kal. 672). Nem jó volna, hogy fűleiben esnék (MonIrók. VIII. 157). Mely lárma ő felsége füleibe batváu, paranesoltattott, hogy desistájának az afféle verbunetól (Haz. I.285). Mint légyen mostanság dolga az emhített módias városnak, eleget hordják fűleinkbe, a kik onnan érkeznek (Fal: TÉ. 770). Te ydwözletődnok zozattya yewe en fűleymbé (ÉrdyC. 382). Hol mi fűlben-más szó újságokat kezdenek benne nekélmi (SBalog: TemK. 11). Zozattyanak ereye fűleeben meene (ÉrdyC. 540b). Sokszor kell azon egy hasznos, és zűükséges tanítást fűlebe rágni az emberek feledékenységeinek (Pázm: Préd. a4. 979). Tudtára adom, fűlebe rűpittem: *denuncio, *nuncio WF. Az trombita az ty fűletekben zűngőn (VirgC. 148). Vagy enneiek, vagy inneiek mindenkor úgy tezett ő neki, hogy az iteletre hivo istennek szava zűngene az fűleben (Lép: PTűk. II.196). Fűléből kiesik a szó (a hamis bírónak), ha az arany alá nem nyomja (Pázm: Préd. 358). Fűlig űl az adósságban: demersus aere alieno PPB. Bűszke, de fűlig-farkig adós (Haz. I.365). Ittas állapotomban proclivis voltam amaz bűnre, melyben az egész világ fűlig-farkig hever (219). Kik e világi nyak szakasztó szorgalmatosságban szintén fűlig merűltenek bé (SBalog: TemK. 150). Mind a két fűleig: ad ambas usque aures (Deesi: Adag. 101). Két fűle nek zűkség a bírónak lenni (Gyűngy: Char. 18). Papanak es fűlere juta, meghalla (DomC. 68). Királyi mulat-sag pűtyőke sirusát, gerlicének bűsulását, társa után bűdosását szemre fűle venni (Fal: Vers. 864). Fel-kapott nyelvére a város, és fűsvénysegetem fennyen bordja fűlűl fűle (Fal: NU. 306). A sidok beh dűgak fűlök ket (DebrC. 66). Az ámtító gyönyörtűségekhz jó korún háttal kell fordulni, nem bé hűnyva, fűl bűdugva tőlek futni (Fal: BE. 556). Fal. NA. 164). Fűleket tsiklando dolgok (Drég: Spec. 14). Véletlen bir dobbantja a fűlet (Hall: HHist. III.64). Fűleinket mind a két résznek kell engednűnk [mind a két panaszos felet ki kell hallgatnunk] (Nyr. X.120). Oh! melly keserves szók érdeklik fűletem (PhilF. 74). Fel nisd az fűledet: auribus arrectis (Deesi: Adag. 189). Ki nilt fűllet nem akará érteni (ExPrinc. 2). Ezzel még csak fűlet sem fogják az dolognak az atyafiak (Pázm: Kal. 96). Valami zűrög, fűlelt rá fűggeszti [űgy] meresztí (a nyű): aures arriqit (Com: Jan. 47). Haycad en hozzatt atte fűledet (TelC. 25). Fűleidet hajcs időbb (Matkó: BCSák. 9). A párttartók fűlökét mind le-csapák (Tin. 136). Ha el hagyod ezedet, fogya kar nagy megnytnya fűledet (Pesti: Fab. 29). Meg ragni az fűlet: aurem vellere (Deesi: Adag. 50). Csak újságokat akarnak hal-lani, mellyek a fűleket simogassák (Illy: Préd. I.81). Vignyázó fűleket kell itt tartani (Nyr. XIV.219). Görög Sándor egy fűlet a fel, s más fűlet az alpörösnek tartotta (Fal: UE. 481). Swketh fwlewkkel halgatlnak myndeneketh el (Levt. I.168). Ress fűlekkkel variac vala az ember-c: suspensis animis expectabant omnes (Mon: Apol. 8). Ennek a világnak hitegetését tsak semminek tartszk, fűlűnk mel-lett botsásunk, mikor haszontalan kérdéseket támaszt előnkben (Hall: HHist. II.230). Tsak a fűle mellett műlletel a beszéd: *evolavit oratio PPB. Ezeket olvasta Balduinus, de fűle-mellől boesátotta (Pázm: LuthV. 29. SzD: MVir. 174).

borju-fül. Boryu fil: hieracium latifolium Beythe: Nom. 5.

egér-fül: pilosella MA. pilosella major Beythe: Nom. 7. auricula muris Mel: Herb. 79. mausohrlein, ein krant PPB. (17: PaxC. 255).

medve-fül: auricula ursi, alacsony virágoska Lipp: PKert. 175.

fel-fülű: [situlus, hama; eimer, handkübel]. A tejet a szolgáló leány feji, a rocskában, fél fülűben avagy fejő sajtárban vévén (Com: Jan. 78). Egy félfültöt mosdónak valót vettem (MonTME. 1. 193). Egy félfültöt [igy?] nazur tatója [török tisztviselők] turójának vittém (231).

két-fülű: [amphora; zweihenkelig, zuber]. Két fülű föld edény: amphora C. Két fülű tseber, dása: capedo PPB. Két fülű cseber [fenár] 6, egy fél fülű sajtár d. 1 (ErdOrszgy. II. 381).

szem-fül: [curiosus, attentus; neugierig, aufmerksamkeit, vorwitzig]. A hivokodó, szem-fül emberek gyönyörködtező irásokat is mind meg-égették (Pázm: Préd. 205). Lászy szemfűl és halgass (Folv: Dies. 23). Szemfűl ember (RákF: Lev. IV. 163). Szemfűlebb embert szeretnék (V. 130).

szemfüles: ∞ Ha ezeket a bizonyságokat híres emberek könyveiben nem találta volna sz. Tzirillus, elő nem merete volna hozni a szem füles pogányok előtt (Moln: JÉpil. 186).

szemfüleskőd-ik: curiosus est Kr. [spähen, aufmerksamkeit sein]. Mikor Róma várossában valánk, melly igen curiosuskodtunk, szemfüleskedtünk, de miképp meg-néztük, meg-szemléltük (Biro: Ékesség. B2b). Csúzi: Síp. 631. Csúzi: Tromb. 99. Kr.).

szemfülesség: curiositas Kr. [neugierde, aufmerksamkeit, vorwitz]. (Csúzi: Tromb. 140. 179. Kr.)

szemfülség: ∞ Amazok látásában gyakorta emberi nyugtalan szem fülség, és únság látásának kívánsága vagon (Pázm: KT. 412). Ez után amazoknak szemfülségek miatt dolgokat végbe nem viletnek (Töln: II Bék. 19).

Fülbe-való: inauris; ohrenzierde, ohrgelüug PPB. Egy fél fülben való, gyémántos (Rad: Csul. II. 274). Fülbe való, két örög hiacintuskő vagon benne (281). A tatár nemes asszonyok megúriják az örökat, és egy nagy ezüst karikát vonnak bele, valamint a fülbe való (Mik: Törl. 67. 138).

Fülre-való: inauris MA. [ohrgelüuge]. Fülre-való ékesség (Bod: Lex. 49).

Fülecske: auricula C. Alsó része a fületskjének: *imula oricilla PPI.

Füel (félül Zvon: PázmP. 209): taceo, sileo, ausculto MA. erigo aures; stillschweigen, horchen, aufmerken PPB. Fülel-telekel fülleltele en hezedimet (BécsiC. 202). Füleldelel füllelled Jakobnak istene (AporC. 39). Sikezne kell lennem és fülelnem (MA: Bibl. V. 19). De erre csak füllel, mint egy bagoly, és halgat (Zvon: PázmP. 209). Az gyermek atya szavát igen fülel (Zrinyi: ASyr. 101). Közd szavadra fülelni (Mogy: 6. táj. II. 43). Lovam kezdte fülelni, vigyázni (Kemény: Élet. 73). A mióta a kigyolmed leveleiből az állenség gyülekezett értettem, csak fülelvé vártam az kigyolmed tudósítását (RákF: Lev. I. 482). Fülelt a móhár, nem tudván mit feleljen (Fal: TÉ. 765). Magok dambulván és a tsalárd Syronákra is fülelvén, vigan uszákálnak (Fal: NA. 164). Könyvező szemmel néz reám és fülel (Kónyi: HRom. 117).

el-fülel: obticeo, negligo, surdis auribus praetereo MA. übergehen mit tauben ohren PPB. Ha mikor szavokat el nem füleltek, hogy reá ne kellyen szólalmotok . . . (Voresn: Lev. 9). Azon ti méltán nem eludálkozhattok, ha tévelygéstökkel el nem

fülelyük (163). Jól tudgya ő, hogy magoc sem járnac itt mind egy nyomban, még is nagy esalárdul csak elfüleli (Pós: Válasz. 207).

Fülelés: [silentium; das schweigen]. Halgat sőtét észzaka csendes füleléssel (Gyöngy: KJ. 8).

Füleldegél: [scopius audio, ausculto; öfter hören; hallogat]. Ezen dolgokat Székely bíbbul Boldvai M. csak másoc relatiójából füleldegeli (Bartha: Krón. 154).

Fülelget: ∞ A dob szót fülelgeti (GyöngyD: Char. 38). Éjjel nappal nyitva (ajtája), bé sem rokeszteti, hol mi dolgoc esnek, onné fülelgeti (Gyöngy: MV. 11).

Füles: 1) auritus C. der grosse ohren hat PPB. Fíles (nomen viri 1188. 1282. Krauz). Zabolázva sauyargassuk, ostorozzuk ezt a Bálám füles paripáját, az elmés okosság ellen rugoldozó délczog tetet (Csúzi: Tromb. 280. MF. 162). 2) anatus C. was eine handlade hat PPB. Kantsó, füles kaponya: ureus C. El-tsábitatásokra igen nagy füles, és fogatékos alkalmazatosság adatot volua (GKat: Váls. II. 173).

[Szólások]. Ne hoz még most feleslegget magadnak, egyfüld ninczen kopofülese annak nem vgy adhad vissza ha egyszer el veszed, mind holtodig kel éggyít véle töröködnöd (FortSzer. K2).

Fületlen: inauritus C. ohne ohren PPB.

[Szólások]. A fületlen farkatlan reluctatiónak contumációját két osztendőre veres viasszal pecsétlé be (Monlók. VIII. 171).

Fületlenség (Csúzi: Tromb. 185. 444. Kr.).

FÜL (félül GKat: Titk. 331): calido, torresco MA. warm werden PPB. [geheizt werden]. Iszonyatosan fűlő kemenczében (GKat: Titk. 331). Társa melegével fűlt nyoszolyájának el alutt a szene, niucs tüze magának (Gyöngy: KJ. 6). Szép Kumilla is majd fűl, majd pedig hűl, semmi iztűl szive fájdalma nem enyhül (Kónyi: HRom. 146).

[Szólások]. Azon egy órában hűl fűl fűl izzad reszket, hol néki bizza magát szerelmében, hol pedig ide s tova szünja lelkét kétségében (Fal: NE. 106). Szulimán hűl, fűl Zrinyi bátorságán (Kónyi: HRom. 93). Némellyeknek azért minden eszek kedvek az világ h o z fűlt és ragaszkodott (Pázm: Kal. 80). Ha semmi úttal nem fűl szive férjéhez, vallyék-ei tüle törvény-szerént (Pós: Igazs. II. 557). Ez az dominium két falunkból épült, az aknai dominium is ide fűlt (Thaly: Adal. II. 366). Szegénynek szeme keservvel fűl (Zrinyi 1. 21).

be-fül: ∞ A szoba a kemenczével melegedie meg, bé fül (Com: Jan. 108).

még-fül: [calesco, aresco; warm werden, diirr werden]. Mikorom az nap feltámadott volna, az magoc meg fűlnek: solo exorto, ardore tacta sunt semina (Sylv: IT. 20). Az üdő foly vala az meleg nyárban, Sándor megfűlt vala az ő úttában (RMK. IV. 92). A pince rökkenő, és a rosmaring hamar megfűl benne (Lipp: PKert. II. 52).

[összve-fül]

összvefűlt: [concoct; einig]. Közönségesen mindnyáján összvefűlt szível abban munkálkodgyunk (Báti: I. Prób. 211).

Füldögél: [calesco; sich wärmen]. Gondolnám én, hogy a ki ama kénykövös láng mellett füldögél, nem igen kényvén éli napját, és a ki ebbe lett emberből, annak is elég eből vagon dolga (Fal: NE. 16).

Fűlt: adustus, tostus, torridus, fervefactus, calefactus; besengt, ansgedorrt, heiss oder warm gemacht PPB.

FÜT, FÜJT (fűlöztyk, fűtyöztyk CC. füttenie DobrC. 395. fűllözven Poth5: Krón. 249): calefacio MA. warm machen,

einheizen, erwärmen PPB. Fűtíti vala önmagát a tűzhöz: calefaciebat se ad ignem (MünchC. 102). Ég nas kemőnczet fitteneio (DebrC. 395). Allonak vala kedig akor a tűznel a zolgak futuen őnnön magokath (WeszprC. 71). Fűcsön kementzét (Czezl: Japh. 129). Kezeit lábait fűjté, melleggeté (GKat: Váls. II.195). Kemenczét fűthetue (Lipp: Cal. 8).

be-füt: calefacio, fornacem succendo MA. warm machen, heizen PPB. Fűjts bé: mach feuer KirBesz. II. Melegeit a be fűtőt kemenceze (Mel: Préd. 26. Lép: P'Ük. I10).

mög-füt: ∞ A kemenceeth iol meg fűti vala (NádC. 84). Paranchola, hogy az kemenczet igen meg fűtneye, hetszer inkább mint annac előtte (Hofsr. 310).

Fütés: calefactio MA. erwärmung, einheizung PPB. Fűjtés (Pázm: Préd. 480).

Fütő: 1) calefactor MA. [heizer]. Fűtő [vezetékűv XVI sz.] (Nyr. IX.365). **2)** Fűtő, kívül-fűtő kemence: aestuarium; ein blinder ofen, wo man von aussen feuer einmacht, dampfloch PPB.

kemence-fütő: fornacarius C. stubenheizer PPB. Ugy tiszteli az apostolokat, mint ha kemenczefűtői vólnának (Pázm: Kal. 308). Kemenceze fűtőhöz illendő consequentia (Matkó: BCSák. 171). Mikor a király udvari méltóságára emel valakit, és hogy bősáletes tisztinek meg-felellessen, telyes illendőséggel, 1000 arannyal meg-ajándékoz; többre tartozik, hogy-sem kemencze-fűtője a királynak (Fal: NE. 64. Fal: TÉ. 785).

Fütöz-ik: 1) calefo C. MA. sich erwärmen, warm werden PPB. Fyetezgy vala a zennel: calefaciebat se ad ignem (JordC. 507). Fether yl wala kywól fytözwen (ÉrsC. 36). Nyalaab faakat vyzen vala, kyneel fytezneenek (ÉrdyC. 544b). Petőr es oth [a tűznél] al vala es fytözic vala (DebrC. 617). Ky kezeleb az zenzoh, az jonkab fytezgy (LevT. I.23). Mykoron latta volna, hogy Peter fyteznek (Pesti: NTest. 106). Rakásra eleuen szenet hordottanak vala, es fytözneek vala (Sylv: UT. I.154). Kic ott fytöztec, feienkint meg faztoc (Born: Ének. 388). Czinala egy nagi szenet az varosnak eggik vchaian, holot az zegeni ember-ek fyteozenek (Pont. 127b). Szent Péter a tűznél fytözve megtagadá Kristust (Pázm: Préd. 498). Az ki it fütözic, melegegy vagyon (SzFabr: AmÁf. 9). Nem mene a sűtő kemenczehez fytözni (Matkó: BCSák. 396). A tűz mellett fytözött (RákGy: Lev. 46). **2)** [commoror, dego; sich aufhalten]. Egy ideig ott fytözven Varasd táját el pusztéta (Pethő: Krón. 249). Szabó Péter nram, reservalisa ellen, ma is oda fytözik (Nyr. XIV. 461).

mög-fütözik: ∞ Fyetezgetek meg: calescite (JordC. 835). Füst nélkül olly tűzet tsinálók, kinél sokan megfütözhetnek (Hall: HHist. II.31).

Fütöztet: [calefacio; erwärmen]. Be wyue (a fázó embert) barlangyaba, ees kezdé az tywznel fytezetetny (Pesti: Fab. 53).

FÜLEMÜLE, FÜLEMILE, FILEMILE (főlemile VirgC. 107. *philemele* Helt: Mes. 128. *philemile* Bal: CsIsk. 185): huscinia, acreduca C. Com: Jan. 31. *philemola* MA. nachtigal PPB. Filemiléül szölóc: mitilo MAI. Ha valamely ember hal vala mely majdajrkaat edessen enekleny, mynt az fylemyle vagy egyeb madarka, jeeen gyenyervekdyk benne (CornC. 165). Az fanak w begien wl vala egi kis madar ki neuezetik főlemilenek; fel tekinté ez bodog atia es ezenkeper zola neki: no en io hugom főlemile, ier, lasuk melikönk diezetheti ynkap az terömöt istent? de ez filemile az w czongó zauauq felieb halada az bodog atih (VirgC. 107. KazC. 103). A fylemyle nagy edessen enekel (Pesti: Fab. 36b). A filemele rakua bánattal és iyetséggel énekelni kezdé (Helt: Mes. 128). Immaron az faknak, pinkesd mőtattia [így] bimboit, holnapi mast dalliat [holnapi dalliat mast?] zep philemile gögi [így]

(KBécs. 1572. B3). Hogy lehet az, hogy az bagoly énekellen az főlemülének: bubo canit husciniat (Decsi: Adag. 287). Noha philemiléknekis akertok láttantó (Bal: CsIsk. 185). Vagyon meg más hasonló veréb forma madárka-is, melly filemilének nevezetik (Misk: VKert. 466). Egyöbitt az filemilék nem szólnak (RákGy: Lev. 63).

[Szólások]. Kitetszik ott szavából, ha teliéné vagy főlemüle (WF. 468).

Fülemiléske: husciniola C. kleine nachtigal PPB.

FÜLLENT, FILLENT: mentior Kr. [lügen]. Még-is illyeneket fillentesz (Czezl: Japh. 222. Matkó: BCSák. 310. Lipp: PKert. I.6). Az utolsó levelét ennek előtte husz esztendővel irta kéd; de hogy ne fillentesz, ennek előtte husz nappal (Mik: TörL. 123).

FÜNCES: [aialis, alacer; munter, lebhaft]. Küldéneek ama fűntesz ezeczago frater Gergel ért (Helt: Hál. 70). [Vö. FINCOL].

FÜRD-IK, FÖRD-IK, FÖRÖD-IK, FÉRÉD-IK (ferdebe ÉrsC. 396. *ferötök* DöbrC. 499. *ferödes* MA: Scult. 685. *füred*ében RMK. II.6. *füred*be RMNY. II.23. *füred*en Kár: Élet. I.246. *füred* II.46. *füred* Szár: Cat. J.1. *füred*és KBártt. 1583. Címl. meg *föröd*es ThewrC. 120.): lavare se MA. baden PPB. Immar nem ferednek vala (CornC. 330). Mynt ha balsamomban förödneenek; (ÉrdyC. 499b). Lelke iyoytassagban förödik (641). Tudja, hol s miut kell ferdöt készíteni az feredődöknek (Monlrók. VIII.382). Gonosságokban feredvén (Hall: Paizs. 244).

ki-fürdik: [salubrium aquarum usu desino; eine badekur beenden]. Mi itt immár kiförödünk, istennek segítségéből fel akarnánk menni az várba. Irtani Stubnyai lévvizben (LevT. II.122).

mög-fürdik: [se lavare; baden]. Az dyzno meg feredween: sus lota (JordC. 860). Meg akar a giermökök vereben förödni (DebrC. 90). Nem elegh hogy hyten gywgnk, de ebbe kel meg feredwunk (ÉrsC. 467. Kár: Bibl. I.494).

Fürdés: lavatio MA. das baden oder waschen PPB. Minden hurutba hasznos a feredés: in omni tussi utilis est natatio PPB. Mosodás, ferődés (MA: Scult. 685. Felv: SchSal. 37).

[Fürdetlen]

Förödetlenség: [deficiens lavatio; das nicht-baden]. Mibe mastan vagyon Ferencz dolga, jóllehet nem merink szólni, de bizony minékink nem tetszik az feredetlenség az gyermeknek (Nád: Lev. 157).

Fürdő: lavacrum, nymphaeum C. balneum MA. bad PPB. Feredő bányák: caldaria. Meg engedte, hogy feredöt készítsen: indulsit balneum fieri PPB. Feredeztyg (metalis növ 1256, Wenzel. II.267). Ferdewthá 1418. (Czin.) Locus ferdewhel vocatus prope Balatinum 1458 (CodPatr. IV.393). O zent bekeseget vag confessoroknak förödöie (GuaryC. 65). Egy jeeen szepeen meg elegyetet fevrde (CornC. 271). Zykra zeen zarmazeek ky az feredew alol (ÉrdyC. 551b). The halalodnak wtanna egyebek tenneenek förödöth az kenyhwllasbol the eeröthted (ÉrsC. 258). Keree ew leanyat, hogi ew wele el menne az ferdebe (396). Meg titiztan az viznek fürdeieuel: mundans lavacro aquae (Fél: Bibl. II.88). Az viznek förödöieuel meg tisztit mintek az ige atlat (Fél: Tan. 401). Meleg förödö: Herculanum balneum (Decsi: Adag. 104). Gyenge meleg feredő, vér vételec illneek e hóban (Cis. B4). Az ihökneek serege, mellyek az feredöböl fel iönce (Kár: Bibl. I.632) Tsinála szent véreből förödöt lelkünknek (Pázm: Préd. 526). Christus parancsolta az külsöd viznek fürödöjet (Szár: Cat. H2). A förödöben veritéke-zünk (Com: Vest. 82). A kénköves förödö készen vár (Thaly: Adal. I.64). Vasárnap az városra megyek s bétőnn isten áldo-

másból az gyógyi fürdőben akarok menni (RákGy: Lev. 58). Purgatio s a gyógyi fürdővel curála (Bethl: Élet. 209). Ebéd után megindultam sietvén az gyógyi fürdőbe (Monlók. XVIII. 31. 42). A keresztiség, újjonnan születésnek fürdője (Mad: Evang. 473). Látván, hogy ebből a heves fürdőből [veszedelmes helyzetből] sem gázolhat ki, lassan lassan lágyúla (Fal: TÉ. 767).

gőz-fürdő: *thermae, laconicum, balneum sudatorium C. calidarium, cella caldaria PPB. dampfbad PPB.* Az meddű asszonyember romlot testét ez olajal gőz fürdőben kend (Mel: Herb. 53). Gőz fürdőben magad tisztiezed verítékezuén (Cis J3). Gőz fürdőt szerettek nékiek (MesésK. 14. Com: Jan. 114).

hév-fürdő: [balneum calidum, thermæ; warme quelle]. *Hévíz, természeti hév fürdő: *thermae MA. warme bader PPB.*

kád-fürdő: [lavatio in alveo; wannenbad]. Egy kád fürdőt zárte mynekvnk (ÉrsC. 467). Vetteteo forro kád fürdőben (ÉrdyC. 551). Tar Lőrincz egy tüzes kádfürdőt ott (a pokolban) látott (Tin. 358).

víz-fürdő: *nymphæum PPB.*

Fürdőcske: *balneolum C. kleines bad PPB. Hévíz fürdőcske: thermulae C.*

Fürdői: *balnearis C. zu den bädern gehörig PPB.*

Fürdős: *balneator C. MA. bader PPB.* Fürdős, szór-szedős: *alipilus PPB.* Fürdőt hogy keseczen, fürdőt se szolliczad (KNagysz. 1621. F3). A fürdős a köppolyóket fel-vetvén (Com: Jan. 115).

FÜRÖSZT, FÖRÖSZT, FÉRÉSZT (*füröst* TihC. 18. KazC. 27): *lavo, abluo in balneo MA. baden, im bad abwaschen PPB. Furiscete, etety, ymletü, ng hug aia seiluttet (KönigsbT.)* Kit mikoron az ő daikaia fürözene (DebrC. 204). Testedet gyakorta terezyed (ComC. 162). Weoródben meg fürödésert fürözed en lelkömet te madzotodban (CzechC. 34). Feyóket mosta es ferezőtte (ÉrdyC. 642b). Meg mossác, füröztic magokat (MA: Scnl. 1033). Gyermeksegtől foguán öröztetik, füröztetik, pákáztatik az ember (Mih: ÖrökÉ. 121).

[Szólások]. Kardomat kurutzok véribé fürösztém (Gvad: RP. 109). Kolduhni szégyel mindegyike, s nem mér, meztelen, pusztán áll mint fürösztott egér (29).

még-fürösz: \sim Megh ferezthwen vízbe hőketh: *lotos aqua (JordC. 79. 739).* Nemeliek testóket is meg füröztik (DebrC. 47. 191). Kezde ezón kermie, hog ötet sunón maga megh fürözene (TihC. 18). Meg fürözt Christusban, az szent vazora eltet beimünket az te szent fiadban (Bom: Ének. 467). Meg füröztetet es tyszultatot (Mon: Apol. 32). A bölchességnek tavában ugyan nem tégedet fürösztöttek meg (Verosm: Lev. 238).

Fürösztés: *ablutio, lavatio MA. abwaschung PPB. (Bom: Préd. 62).*

FÜREMD-İK: *valesco, roboror, convalesco, couroboror SI* [genesen, gesund werden]. A dietával es koplalással füre-mednek minden részünk (Pázm: Préd. 837). [Vö. FÜRGE].

FÜRÉSZ (*fürsz* KazC. 188. Mel: SzJán. 173. *fyrez*: Pestü: Nom. 49): *serra C. runcina PPB. síge PPB.* Zenth Vsayas prophetat tabol ezynalth flvrezzel metueen altal (Apost. 21). Neogy forgo kerekéket szerzetete es vass fyrezókkal be zeezeteteo es elős borothakkal meg fyzetöo (ÉrdyC. 671b). Isten batoy [botay?], pulezay, türezi (Mel: SzJán. 258. Erasm: Erk. 37. ACsere Enc. 242). Készít Istvánnak megölő köveket, Ézsaiásnak sok fa-fürészeket (Thaly: Adal. I.293).

dészka-fürész: [brettsäge]. Conventiója deszka fürészekon [igy] levő deszkahasítóknak (Évk. XIII.82).

Fürészcsöke: *serrula C. kleine säge PPB.*

Fürészél: *serra, serra seco PP. reciproco *serram PPB.* schneiden mit einer säge, sägen PPB. Szent Simont hosszazara kete fürészletec (Helt: Bibl. I.63. Káldi: Bibl. 300). A fürészél fürészszel fürészeli (a fát): *serrarius serra serrat (Com: Jan. 103).* Jákóhalmán a vargák ködmönt közösrüinek, Pusztá-Szikszón Győr mellett mentét fürészölnek (Thaly: VÉ. II.171).

el-fürészél: *serra C. [absügen].* El-fürészelte az ágait: **serravit ramos PPB.*

lő-fürészél: ∞ Hahuán aszt egy nagy koss monda a pász-toroknac: Nyíriétec emegent és szaruimat le füreszellyétec (Helt: Mes. 349).

Fürészés: *fogas, serratus PP. wie eine säge mit zähnen PPB.* A citrom fanak levelei fogasok, fürészések (ACsere: Enc. 225).

Fürészült: ∞ Három leuelő, de metélit fürészült a leuele mint a dutkorónac (Mel: Herb. 94).

FÜRGE (*fürge* Thaly: Adal. II.95): *agilis, celer, vividus Otr: OrigHung. II.53.* [think, munter]. Nossza hajdu, fürge varjú, járjunk egy szép táncot (Thaly: Adal. II.95).

FÜRJ, FÜR (*fürmadar, fyret* JordC. 142. *fürj* Frank: HasznK. 206. *för* Balassa: Költ. 13. 250): *ortyx C. coturnix MA. wachtel PPB.* Kirook es für el főve: *petierunt et venit coturnix (DöbrC. 187).* Ei yvue fyrenek soksaga (KeszthC. 281). Az ő kirelmessekre hozza füröket (Szék: Zsolt. 109). Isten nekik fürlust ada, ki miat meg balanc (228). Fürj báü (Frank: HasznK. 206). Fürjeket is halakká tsinálhattya (Czegl: MM. 56). El tüssz, mint für karvoly előt (Zrinyi: ASyr. 14). Utánad én, mint tudatlan für chalogot sip után (Zrinyi II.116). A fürj zázpával s egyeb merges füvekkel szerot élni (ACsere: Enc. 216). Fürj, coturnicis nomen, adhibetur etiam in parvulorum eleriter se moventium ac vividorum descriptione: olyan mint a fürj, similis coturnici (Otr: OrigHung. II.53).

Fürjész: [coturnices venor; auf wachteln jagen]. Fürjészö visla: *canis odorarius; spürhund PPB.* Kéld emekem egy jo wyslat fyreszny wallot (LevT. I.2. RákGy: Lev. 368).

Fürjészet: [coturnicum venatio; wachteljagd]. Elkel az fürjészet ideje (RákGy: Lev. 60).

FÜRKÉSZ, FÜRKÉZ: *perquiro, inquiró, investigo SI* [spähen, spüren, herumsuchen]. Talámsak nem leszsz valaki olly vakmerő írty, hogy magát e díbdábságban is a hiba-fürkézéssel fárassza, máskép szabad akaratjában áll (Könyü: ÁrtM. Előb).

FÜRMENDÉR: [curator; aufseher]. Az fürmendernek egy kupaú [küldénk] (RákGy: Lev. 157).

FÜRT (*fürt* JordC. 345): *fasciulus, manipulus, lacinia MA.* ein bündelein, eine hand voll PPB. haarlocke, weintraube Adáni: Spr. [büschel, tranbe]. Homlokra ereszkedő fürtt bajak, eresztett haj: *anteventuli;* három fürttel fel-ékesítettett sisak: *galea crinita triplici juba;* tzafrangok, koszortin függő fürttök: *lemnisci PPB.* Fürttöknék: *laciniam MA. büschelweis PPB.* Borostyán fürtt hordozó: *corymbifer C.* Fő fürtt (unum capillum) nem hazó ferre te med auag feketeie (MünchC. 22). Hét fürtt haj: *septem crines (JordC. 345).* V fürtt feketeie (DöbrC. 179). Főieken három fürtt hatic ezte vala (Valk: Gen. 14). Neki ezac egy fürtt haya vagyón (Valk: Bänk. 3). En egy fürtt gyapjú vető a szűríbe (Hofgr. 68). Fürtt gyapjú (GKart: Titk. 435). Le metzénec egy szőlő veszőt egy fürtt szőlőnel: *abscederunt palmitum cum uva sua (Kár: Bibl. I.131).* Fürttök, fityelökök ruhán (Com: Orb. 125).

gyapjú-fürt: *villus MA. wollezotte.*

haj-fürt: villus MA. cincinnus PPL. haarzotten PPB. [haarlocke]. Elöl fodorított haj fürtjük az asszonyoknak: antiae PPL.

szőlő-fürt: botrus MA. [weintraube].

Fürtöcske: racemus [traube] BécsiC. 234. Zölő zedetnek fürtökei: racemi vindemiae (255).

Fürtös: villosus MA. comosus; zotticht, haaricht PPB. [lockig, traubenförmig]. Fürtös gyajakak: villi ovium contoxi; corymbus; minden fürtös gyümölcs; fürtösön össze-tsondozott méh: *uber apium PPL. Fürtös (vezetéknev. XVI. sz. Nyr. IX. 365). Fürtös hancó vala (Helt: Krón. 14). Isopbol csinált fürtös vízhintő (MA: Scult. 923). Nem találhatta kedvét: egyik igen nyujtott vala (paróka), a másik igen rövid, igen fürtös, vagy igen lecsapott, így ócsázkodott (Fal: NU. 257).

Fürtözet: [cirri, capilli; locken]. Fodorult haján-is gyönyös fürtöze (Gyöngy: KJ. 6).

FÜST (*fyst* CC. *fyst* ÉrdyC. 122. *fyztlölk* JordC. 898. *föstölg* VirgC. 105. *fost* [föst] RMNy. III.60. meg *föstül* Zrinyi I.46): **1)** fumus, capnus MA. Rauch PPB. Füstön megszárasztom: infumo C. Füstön aszalom: infumo MA. A gyertyának füstt nyelni, gyertyánál tanulni: *fuliginem lucubracionem bibere PPL. Statuimus, quod tuum populi nec boron, nec fystpéz solvant 1240. (Nyr. II.401). Feketebbec ő orcaioc a füstöl (BécsiC. 111). Fysthnek anyeka: fumi (JordC. 711). Mykynt fevst el enezek (CornC. 348). Az hazati nagy fysth körvlvette (ÉrsC. 158). O wylagh, mykoron fel magazthatol, akoron fyst vagy (301). Füstnek páraia (Fél: Bibl. 181). Ennek a füstü kigyót, mérges állatot el vő az hasból (Mel: Herb. 60). Vannak a földnek és napnak fogyatkozási, a tűznek füstjei (Pázm: Préd. 64). A bornak füstü-miatt olly töredelmes szüvel nem lehetnek, a minéműt kívánna az életnek utolsó szöküllője (Pázm: Préd. 277). Felméne a kut füstü (Hly: Préd. I.71). Füstfogta nemes levél (Fal: Jegyz. 934). A virtus hasonló a tiszta kristály üveghez, könnyen hozzá fér a motsok, ha kin-fitogattyák és a világ füstü érdekli (Fal: NA. 177). **2)** [vapor; dampf, dunst]. Az kwthnak fysty: fumus e puteo (JordC. 900). **3)** [suffitus; räucherwerk]. Rendre járja az asszonyg az áros boltokat, egyikiktől selymeket és azokból szőtt materiákat, a másiktól keneteket, füsteket, kendőző vizeket válogat (Fal: NA. 143).

[Szólások]. Megfogta őket a felfalnakodásnak füstye (Fal: NU. 266). Feye fosti [igy] föl megidő az embernek az minémvő nag romlaszol puztításról kyaltnak (RMNy. III.60). A fellettéb való gazdaságnak nagy a füstje, keveseb az érdeme (Fal: BE. 53). Ha mind e világ vétkéit füstbe bocsátta, és meg emészti a bennem-való bit: mi károm benne ha vétkezem? (Pázm: LuthV. 114). Antiochusnak ezek a fel-tött szándéki mind füstbe mennék: Antiochi ista corruent universa PPB. Nem vala istentől ehendelve, azért füstbe ménne minden szándéka (Cserei: Hst. 10). Az száz arany füstbe ment (Gér: KárCs. IV.68). Még most is elég biztatást adnak, de a mind füstbe megyen (Mik: TörL. 26). Az irások is, a mellyekből lehetne ki-tanulunk a régi dolgokat, füstbe mentenek és hamuvá lettenek (Bod: Pol. Előb. 10). Meg-akad, füstbe megyen tsevegése (SzD: MVir. 21). Addig az adóst sohol meghe tartoztathassák, migh füstenn meg nem keresik (Monte. I.16). Az hajdukkal valót az mi illeti, arról az mint most végezés vagon, keressék elsöben füstön, az melyik fél nem igazolja, vigye az vármegyére (TörtT. XIX.38). Megtalálhatja kegyelmekek füstön az embert (Nyr. X.122). Ha nem tetszik, füstön veszhet (RákF: Lev. VII.52). Az ellmüth csőtörtökön zallotta meg az thörök Babelokat, azért vő nagsaga kyanujja hogy füstönként feől tamadgyunk; annakokaert keztek myndjarast füstönként eyell nappal Berbe syessen gyvny (RMNy. II.334). Az közel való vármegyékert is felvették vala, mind

füstönként, mind urakot, nemeseket és a pórokat (MontRók. VII.15). Füstnek bocsáták az irással együtt (Czog: MM. 181). Bocsássák füstnek nehezebb [ol nem szállítható] jószágokat (Nyr. XII.417. XIII.320). Nagy büzzel, nagy füstel, nagy pompával voltak előtted egyebek ebben a te mostani állapotodban (Pázm: Préd. 88). Jo szerenczuel tars, mit halgatsz füstalat? Látom szeretődért föházkodásodat (FortSzer. K4). Az keresztüének veszekedésének füstü alatt nagyobb erőtt vöttek volna az mahometánsok (Pázm: Kal. 436).

[Közmondások]. A hol tűz, ott füst (Deesi: Adag. 31).

földi-füst: marmariti Nom.² 41. capnion PPB. fumaría Fuchs: StörpII. Ciml. b. Com: Jan. 26. Major: Szót. fumus terrae Mel: Herb. 180. [erdrauch, traubenkerbel].

föld-füstü: fumus terrae Frank: HasznK. 17b. PPB. fumaría; erdrauch PPB. A lenese olyan mint a rutánac a virága mint a föld füstünek, az az fumus terrae (Mel: Herb. 67).

tömjén-füst: incensum DöbrC. 219. [weilrauch]. Az tömjének füstü (TihC. 22).

Füstü: fumus MAL. fumosus PPB.

Füstöl: 1) fumigo, fumifico, suffio C. suffumigo MA. [fumo siccio, in fumo suspendo; beräuchern] räuchern, Rauch machen PPB. selchen Adami: Spr. Az vyznek tyztessogere temeyent fystele avagy ajandekoza (CornC. 83). Sabina, magyarulis vgyan az: auag kedigh Bodog azzony agha; lenelenel ha natlasokat füstöl, meg gyogyulnak (BeytheA: FivK. 8). Bechy kömeny: anisum; füstölny io vele fey faias ellen (78). Az kigyot el bagyasztja, midön azzal füstölnek (Pécsi: SzótK. 46). **2)** [fumo] rauchen Adami: Spr. Füstölö: fumidus PPB. Turi kard-vasa meleg vértől füstöl (Könyi: HRom. 10). Az orra-lyukain szelek füstöltenek (13).

[Szólások]. A szalonnát ha egyre füstölök is, nem válik belőle derelye (Fal: Jegyz. 920).

föl-füstöl. Fölfüstöl: infumatus PPB.

még-füstöl: suffumigo C. exfo PP. [beräuchern, durchräuchern]. Szerechen téstával sätort meg füstölén (Zrinyi I.46). Isten hogy az pestist osztán megszünteti, meg kelle magamat nekem is füstelni (Thaly: Adal. II.363). Ha varontozs bekát, kigyót megfüstölön, egy szempillantásban azokat megölöm (Gvad: RP. 160).

mégfüstölés: exfusus PPB.

Füstölés: suffumigatio C. fumigatio, suffitus, suffilio MA. räucherung PPB.

Füstölő: 1) suffitor C. [räucherer]. **2)** suffitus; rauchwerk PPB. Adatanak neky sok füstölök: suffitus (JordC. 898). 1 font füstölöt (vettem) per 1 ft 50 d. (Radv: Csál. III.60). **3)** [thuribulum; rauchfass]. Tömjénező avagy füstölö: thuribulum seu acerra (Com: Jan. 129).

[Füstölőd-ik]

által-füstölődik: transfumor C.

Füstölög: fumo, fumigo C. MA. rauchen, einen Rauch machen PPB. Füstölög: fumidus, fumificus C. Füstölög üszög: titio MA. Füstölög fa: lignum fumigans (MüncbC. 35). Ki bögeket illet es füstölögnek (DöbrC. 184). Teeneked es mynd az te füstölög hatalmidnak es erdegh seregyednek [az ördöghöz szól] (ÉrdyC. 551). Füstölög zedetnek (VirgC. 105). Fwstewlgew laug (ÉrsC. 37b). A fystelgew leent meg nem oltya: linum fumigans non extingvet (Pesti: NTest 24). Ime egy kementze füstele vala (Helt: Bibl. I.F4). Füstelög megh (Helt: VigK. 82). Acker füstele az wrnac baragija: tunc quam maxime furor ejus fumet (Helt: Bibl. Laaa3). Mikor az hegyec anyyra füs-

telegnek, hogy alig láttyáé által nappal is, essőne az ielo (Cis. 64). A fűklyác füstölne és füstölőne (Com: Jan. 158). A ros z gerjedelmeknek fűzetül füstölög a száj (Fal: NA. 189). Bellona oltárán a tömjén füstölögött, véres áldozatja, dörgés közt gödölögött (Gvad: RP. 106).

[Szólások]. Úgy megszádtá, hogy ugyan füstölögött (WF. 471). Ennek csak dűtsőség füstölög fejében (Orczy: KöltSz. 229).

Füstölögés: fumigatio MA. [das rauchen] (Káldi: Bibl 379).

Füstöltet: [fumigari jubeo; räuchern lassen]. Tyzes faklyakkal füsteltetee eghettetee az ew zyzesseghes genghe emlethoeth (ÉrdyC. 220b.—221).

Füstös: 1) fumosus, fumeus C. fumidus MA. rauchlicht, rauchericht, voll rauchs PPB. Clemens fűstws, jobagio (XV. száz. Nyr. VI.36). Fűstes, Fűstös (vezetékévn XVI. sz. Nyr. IX.365). Hol ni fűstös hazak (Born: Evang. I.174). Egy cellában azaz egy fűstös házban (RMK. IV.240). E kutnac az ő fűstös paraiia szinto vág megen vala fel (Mel: SzJán. 238). Félti az szemét fűstös házában, egyfűlt ki apadna (Cis. K). A mi fűstöt ez ellen tsimála fűstös Mátyás, azt oda fel el pallottuk (Pós: Válasz. 299). Ha olly igen magához édesítette szivetekeet a Lucifer fűstös udvara, ám nemyotek (Fal: NE. 73). 2) (fuminus; rauegelb, rauchfarbig). Fűstös róka fark (MA: Tan. 1168). Fűstös farku madár (Com: Jan. 37). 3) [podex; der hintere]. Rotyogott fűstösük (Gvad: Pösty. 25).

[Szólások]. Embertelen; fűstös bottal jár v. áll ki a világ piatzára; gőrtsős botnál parasztabb (SzD: MVir. 104).

Fütyöl: murratio PP. zwitschern, wie die vögel [pfeifen] PPl. A ki leggyengébben fütyüli, legélesebben énekeli [a nótát], leg természetesen epétseli, leg hangosabb javallással, egybe zengő röhögéssel, kéz tsatogással fogattatik [theatruban] (Fal: NU. 263). Ámatlan rigónk fütyülő szóllása (Orczy: KöltH. 109). Golyóbisok a mint körültem fütyültek, véltem, fülem mellett madarkák repültek (Gvad: RP. 108). De a mollyike nyert, illy már feunyen fütyült, saupányer, burgunder butellák között ült (112).

[Közmondások]. Megtanítyák a lompost szegény házban fütyölni (WF. 538).

Ki-fütyöl: [exsibilo; hinauspfeifen]. Nem lesz szerentsénk a gazda meg udvarlásában, mert az ablakán ki-fütyölő-basa nem vala otthon (Fal: NA. 234).

Fütyölés. Madár-fütyölés: murratio PP.

[Fütyölt] fütyölt. Fütyölteni: sibillare, sibilo monere, accersere PP. zischen, pfeifen PPB.

[Fütyörész] fütyörész: [sibilo, frimio; pfeifen] zwitschern Adami: Spr. Im a tavasz eljött, kikírts virágzik, szántók nőtjőkat vigan fütyörészik (Orczy: KöltH. 108).

1. **FÜZ** (fyzu Czin. fyz ZichyC. II.472. fyzfa Nyr. VI.124. Pesti: Fab. 85b): salix MA. weidenbaum PPB. Fűzből vagy kákából tsimált kas vagy szatyor: scirpea PPl. Fűzu forku, silva prope thuvium Ticiam 1214 (Czin.). Ad quendam arborem, quae kalanda fyzo nuncupatur 1228 (Nyr. VII.318). Ibi est salix, quae surkliz vocatur 1232 (uo). Duo jugera terrae in loco fyzfyzu existontia 1272 (CodPatr. 157). Fuzberuch, vallis 1287. (Czin.). Arbor salicis antiqua meghelyfuz dicta 1295 (Wenzel X.201). Juxta salices zylfyz vocatus 1297 (CodPatr. VI.424). Unum virgultum fyzzerkerh vulgariter nuncupatum 1299 (450). Dumos salicis vulgariter fyz vocatus 1351 (ZichyC. II.472). Babillonak föli felet ot fűtök es sirtok; a fűzekre ő közeplette föl czuggeztettuk my orgonainkat: in salicibus suspendimus organa (AporC. 107). Mykoron feyze a fűzfát wagna, ekeket chynala wgan azon fűzfából es anal kozde a fűzet hasogaty

(Pesti: Fab. 85b). Mint az fűznee, olyan a lenle (Mel: Herb. 53). A fűz s fagyal keserű embernek (Ker: Préd. 220). Kortelni, fűz ágakat le-vagdalni (Lipp: Cal. 11).

kötő-füz: salix amerina, Gallorum osier Beythe: Nom 8. [bandweide, flechtweide, bindweide].

sár-füz: salix vulgaris lutea Beythe: Nom. 8. gelbe weide]. Sár fysz; az lenlel darabossak es chypös izűiek (Beythe: FivK. 18).

szomorú-füz: [trauerweide]. Meta pervenit ad salicem Scomoron 1251 (Wenzel. VII.329).

Fűzes: salicetum C. salicium MA. ein ort, da viel weiden stehen PPB. Fejér fűzes: salicta *canentia PPl. Mons prope Fvzes 1240 (CodPatr. IV.14). Piscina, quae fűzes dicitur; duae piscinae Fűzes nominatae 1268. [Fűzes 1383. egy más átírásban] Alexander, filius Boeh de juxta fűzes 1315. (Knauz). Fűzespatak, rivus 1293. Fűzesér 1337. (Czin.). Locus Zylhuakuz juxta Fűzesmege existens 1338. (CodPatr. IV.160). Rivulum fyzzes eyr vocatum 1356. (ZichyC. III.33). Rivulum fyzseser 1357. (III.55). Az fűzesbe (in salicibus) föl fygezteek my vyasavd] tewenketh (KulesC. 343). Szeged végén alól a fűzesbe intánac (Helt: Canc. 105). Fenyös, fűzes, gyűrűs ordó (Fal: Jegyz. 934). A fűzesből a fenyösbe, a sárűből a szűsloba a kicsatlott tacsokkál veríték szakadva färadozni munka, nem mulatság (Fal: NE. 28).

2. **FÜZ** (fyz C. fűzött Thaly: Adal. II.92): plecto, scirpo, vico, texo MA. flechten, zusammenbinden PPB. flechten, binden Adami: Spr. 193. Fűzött: textus, constrictus MA. gewebt, geflochten, zusammengebunden PPB. Rosakoth coronadban fyzed (PeerC. 323). Wtet wlvzteted barsomba es giwngiel fyzwt ruhaba (VirgC. 68). Laata heet zeep arau feenes cyllagokat, mynt ha egymásban fyzöttek volna (ÉrdyC. 579). Draga kewekből fyzöt corona (643). Egí fokete barsoni bretra, kinek keoreole vadnak 10 arani gűdreeok fyzve (Rady: Csal. II.31). Bátor korona légyen fejeden es fűzgyel fizett ékesség rajtat, azzal kedvet nem találod (Fal: BE. 569. Fal: NU. 263). A földi gyűnyörűségnek bimbójából nem lehet menyei rósa-koszort fizni (Fal: NA. 148). Vajha még egy illyen (ember) volna országodban, nem jarna a magyar gyapjas juhbandában, nem tapodna fűzött boeskor az lig sárban (Orczy: Nimf. B2).

[Szólások]. Menyi kárhözatos bűnöknek lomját es nehez terheit fűzük re ad (SBalog: Tomk. 35). Fűzve adhatnék elődbe az e felé példákából, de nem akarlak fűzszteni, mint hogy teuner magad hiallottál is, olvastál is benne (Fal: T.É. 649). Akármely derék gazdagság az első unokánál szárnnyat fűz magának es el-öppenik (Fal: BE. 591).

által-füz: [traustigo; durchschlingen]. Széklő nyársatskával a husok szalonnával által szogezi, fűzi, meg-széklő (Com: Jan. 82).

be-füz: [intexo, infilo; einschüüren, heften, einheften]. Vállat befüzni: das mieder einschüüren Adami. Spr. 193. Rwhaya draga keweköl legyen be fyzwen (JordC. 64). Hlogy neeyz koreket chynalanak es mynd kewnyel be fyznyek borothvakal (DobrC. 549). Zent yozagoknak zeep yllatw vyragawal be fyzűk es meg hymchűk (ÉrdyC. 5. Arany gyűdűkkel az viat by fűze, meg ekesite (Born: Ének. 419). Fyzzetők be engemet zeep vyragokkal (ÉrsC. 210).

egybe-füz: [cousero, complecto; verweben, aneinander reihen]. Nagy ködűköt fűzél egyben (Sárp: Noe. 116).

egybefűzés: implexus PPl.

föl-füz: [infilo; intexo, infigo; anreihen, anknüpfen, aufstecken]. Fel fűz köpűra le vágott fejeke (Orczy: KöltSz. 178). A pejjel is így hűnt, ezt maga lovához vezetee, es etet mellője felűzte (Gvad: RP. 77).

fűztön-füz: [identidem plecto; fleissig flechten, winden]. Valamerre indúlt táborával, fűztön fűzte vitéz fejére a laurus koszorúkat (Fal: NA. 166).

környül-füz: [circumsero; einfassen]. Drága gyöngyvel környül fűzetve vala (Gosárv: MagyB. Biiij).

mög-füz: confilo Kr. [durchweben, durchflechten]. Arañus ruháit göngöckel meg fűzven (DebrC. 561). Nincsen istennek olyan hegyes vasaeskákkal megfűzetet ostora (CzegeI: MM. 142). Az folyó vizeken barkászo halasz nem esae egy étekneec nevevel fűzi megh az horgot (Prág: Serk. 210).

öszve-füz: consero, connecto, contexo, complico MÁ. conodo MAL. zusammenrichten, zusammenweben [aneinander reiben] PPB. A kárhozatnak köteleiből álnok mesterseggel öszve-fűzetett és tsimboztatott, s meg-vettetett, törei (Nagyari: Orth. 3). Asphodelus liliaceus, hoszaeskán föl nőI; a gyökere a kín szaporodik, sok öszve fűzött, mint az retkecskék (Lipp: PKert. 175).

üz-füz: [ago, tracto, continuo; betreiben, fortsetzen]. Törvényes dolgokat asztalnál üzni-fűzni: ad mensam leges crepare PPB. Ha fűzni fűzni akarnók a dolgot (Pös: Igazs. 358). Ugyan üzni-fűzni kezdik szorosabban is (Monlrók. VIII.339).

Füzdögél: plectito Kr. [langsam flechten, spinnen]. A pók pók-hálót ereszt, fűzdögél (Com: Jan. 52).

Fűzés: [opus nexum; geflecht, schlingerei]. Ket fatyoly előkötő, az egyik ueres fatyol, fűzés az feie, az másik szederies fatyol, szewes az feye (Radv: Csal. II.16).

1. Fűzet: [fasciculus; bund]. Az gyalog törököknek vöttünk 2 fűzet boeskor-bórt 40 d. (MonTME. I.120. 85).

2. Fűzet, fűzetet: [necti curo, conseri jubeo; flechten lassen]. Koszorúkat fűzetetett (RMK. II.31).

mög-fűzet: [circumseri jubeo; besetzen lassen]. Neeg forgo kereküket zerezete es vass fyreezőkkel be zeegezteteo es elős borothwakkal megh fűzeteo (ÉrdyC. 671b).

Fűző: 1) [fascia pectoralis; mieder]. A kórót nem szokták a fűző mellé tenni (Mik: Törl. 243). **2)** ligula Kr. [nestel, band]. Egy fűzőre kötötte a madár lábát (Kónyi: ÁrtM. 37).

gyöngy-fűző: bractearius PP. [perlenfasser, juwelier]. Geng fűzőne (LevT. 14). Gyöngy fűző (Dáv: Utm. 125. Sall: Vár. 15). A gyöngyfűző vagy kő választó ismerteti velünk az ő jószágokat (Pázm: LuthV. 19). Gyöngyfűző Sándornak egy gránát dolmánt hagyok (Gér: KárCs. III.374).

melly-fűző: fascia pectoralis PP. schmirmieder, schmirbrust PPB.

Fűződ-ik: [involvor, inmiscer; sich verwickeln]. Amuyi veszélyben fűződik, hogy rend szerint el kellettik veszni beléjek (Megy: 6Jaj. II.45).

[Fűződöz-ik]

egybe-fűződözik: [complector; sich verwickeln]. A komedia avagy meglett dolgot szem eleiben mutató játéc keresztül kasúl egyben fűződözött cselekedetet mutat, de gyönyörű megfordúlással avagy kedves véggel (Com: Jan. 211).

GABANICA, KABANICA: [vestis hirsuta, amphinalla; zottiger mantel]. Egy nyoss galléros kabanicum vagyon, most annak szokták hini, nyusztal bélétt (Radv: Csal. III.225). Bizony jó bor, meggyuk ezen az csuhát is, reá vessük zülogban az gabaniczát is (Thaly: VÉ. I.388).

GABONA (*gabna* Radv: Csal. II.67): frux, fruges, frumentum, seges C. korn, getreide PPB. Gabonához való: frumentarius; gabonából való: frumentaceus; gabonát gyűjtők: frumentor C. Ragyás gabona: *carbunculosus ager; idején három hónapra megérő gabona, mint a tönköly: sitavium; gabona zseuge: frugum *primitiae; ősztől a gabona: laxat amona P'Bl. Gabonat Sírjaból zérze kézeitetni (BécsiC. 13. 182). Semi gabonat nem giwith az chrwbe (VirgC. 92). Zeles földre zérze ötet vr, hog' mozóknak gómóllét eme es bakokthi gabonának zikevel (DöbrC. 253). Tötöket Sathanas meg keerth, hogh meg rostalna nykeppen gabonat (WinklC. 153). Ha gyenghe gabonabol akarz aldony, meg persölyyed olezer az langon (JordC. 83. 388. 466). Tuduan ez zentseges atya, hog az egyben gyevhtevt gabonak megrothadnak (DomC. 29). Gabonat tizonket köblöt adnae vala (Hoffgr. 331). Paranesol vr Jesus, hog az konkolth kywe zeggyeek az tyzta gabona közzöl (ÉrdyC. 129). Eszt reményed az osztendonec miuoltáról: bõ bort és minden fële gabonanae kétségnélkül nagy bõwsegot (Cis. k). Mikor a gaboninae gyümölte meg mutatya magát, azonnal meg arattya (Kár: Bibl. III.35). Josephnek battyai gabona vemi Aegyptomban mentenek (Lép: P'ülk. I.141). Az eledeli füek gabonak avagy paré (ACsere: Enc. 237). Kőles igen szajura gabona (238).

alj-gabona: [retrinentum frumenti; aiterkorn]. Micoron a malacka meg nem hlyzneyec, de őztöuerb lenne, sem az eleybe töt algabonat meg nem egy vala (TelC. 126).

elogyés-gabona: farrago PPBl. [mischkorn].

nyári-gabona: [fruges aestivales; sommerfrucht]. Nem csak nyári, hanem ősz gabonakat es gyümölteket isten kegyelmességéből be gyűfenünk kol (KDebr. 1619. D6).

ősz-gabona: [fruges autumnales; herbstfrucht]. (KDebr. 1619. D6).

Gabonás: frumentarius MA. zum korn, zur frucht gehörig PPB. Gabonás föld: terra frumenti, terra frugifera, ager frumentarius; gabonás ház: granarium, frumentarium MA.

GÁBOR, GÁBORKA, GÁBOS: galbula C. galgulus MA. grünling P'Bl. Hangos szavúac: a tengelicz, pacsrta, pütyöke, gabor avagy gaborka (Com: Jan. 31). Sárnály, gáborka: galgulus, emmerling (Com: Orb. 43).

GACSAL, GACZAL: vitis brachiata Nom⁹ 93.

GADAJ: [caverna; höhle?]. Az kölyökhöz közeleite (sz. Antal), kynek az belső gaday gazdaiac ezth felele (PeerC. 78).

GÁDOR: [atrium, vestibulum; halle]. Parancöla a vendégséget kézeitetni a kertnec gadoraban: in vestibulo horti (BécsiC. 48). Az oltar es a gador közt sírnae papoc, vrnae zolgay inter vestibulum et altare (206). Erős fejneres őrizi ő gadorat atrium suum (MüuchC. 136). Vegetek aldozatokat es be menietek ő gadoriba es imagátok vrat ő zent gadoraban (AporC. 57). Vala kedeeglen Irsalyomba megl bizonyoytoth tho, ky neweztetyk sido nyelwön betsaydauac walwan őthi gadortl (WinklC. 314). Te aytodnak gaadori (CzechC. 5). Job eg nap Cristusnac gadoraba it e földön ezer napoknal (TelC. 191). Bel vitetek a eszarok az ő palotaiacnak gadoraban (DebrC. 138). Marianak eghazanak gadoraba (TihC. 21).

GÁGGG (*gaggogok* C.): glacito, gingrio C. anserum mostrepe MA. gackeru PPB. A lúd zörög, gágog: strepit *anser PPBl. Hiában gagogsz mint az lúd (Deesi: Adag. 197. MA). A lúd, gácsa es liba, melyet metélt morsáckal hizlalnac meg gágog (Com: Jan. 32). A lúd gágog, sibog (39). Gágog a lud (Com: Orb. 4). Gágogó lúd (GKat: Vált. II.329).

Gágogás: [strepitus anserinus; das gackern]. Tsac lud modgyára hiában való gágogás (Czepl: Japh. 214). Az ebek senki nek semmi jelet nem adtaak, hanem a ludak az ő rendkívüli való nagy gágogásokkal adtaak hírt a népnek (Misk: VKert. 191). A lúd soha nem észik nagy gágogás es kiáltozás nélkül (347).

GAJD: [canticum; gesang]. Csúfos gjad (Thaly: VÉ. I.341).

Gajdol: jubilo, cano MA. frohlocken, jauchzen PPB. Éneklés es gajdoló részeg embereknek seregek: thiasus P'Bl. Ha lábam megbotlanéc, gajdolunac én rolam (MA: Bibl. V.19). Elvilággal akarnc vigadni, tombolni es gajdolni (MA: Scult. 32). Mert azt gajdolod (Czepl: Tromf. 68). Igen megbotlott, megessett az lábod, mint másszor is szoktak: gajdolnak te rolam (Thaly: VÉ. I.257).

Gajdolás: jubilatus MA. freudengesehrei PPB. A pogány ságban a bérben fogadott sirató asszonyoc jujatnak, torbél gajdolásokkal diesiretit a halotnac elő számlálván (Com: Jan. 213). Némely deák s magoktól sem értő énekeknek gajdolás (Pós: Igazs. II.564).

GAJDUL: uebrior; vom wein einen spitz haben P'Bl. Gajdul tő: subebrius, mens vacillans P'Bl.

GAJDA: [fistula utricularis; dudelsack]. Az gajdaval, a huszlával uliczában jártunk, holubbakat zabijáltunk, magyarul szpiváltunk (Thaly: Adal. II.376).

GAJSZT: spiritus Váli: OrvSz. 96. [geist]. Az kakukff spiritusnak vagy gáesztnek minden quintilje egy egy aranyec megér (Váli: OrvSz. 96).

GAJTÉN: [vitta crinalis; haarbinde]. Drága függőkkel szepettelec, chörchent es gaytent attam füleldre (Pécsi: SzázK. 106).

GÁLLA: [vestis sollemnis; festgewand, galakleid]. Gyöngyökkel tündöklő, ragyagó, a mint már most szokták nevezni, gallakban, fényes öltözetekben (Bíró: Préd. A). Találunk embereket, a kik belől kivül mindenfömmen ékessek és soha sem vetköznek ki a gálla-szépübl (Fal: LE. 410). Himes, köves, gyöngyök gálában érkezőnek főüri vendégek az ország színével (Fal: Vers. 900). Hercegek s grófoknak gála-ruháival ékesítve (Hazánk. 1379).

GALAC SIN: [genus calcementi; schuhgattung?]. Hiszem istent, hogy az én meg-ütált galacsinom ellen te-is bizony majd a porba heversz (Veresm: Lev. 286).

GALÁD (*galyad* EhrC. 30. *galyat* SalMark. 23): nequam, sordidus MA. schalk, bösewicht PPB. Rusnyana, zennyesse, galadda lezök: sordoe, sordesco C. Menyetekek ymett yeles tolvayok es galyadok (EhrC. 30). Ky nagyok en, hanemczak egy kysded feruezcke, galyad es vialatus (46). Az bodog zemek nem látaok gonozokkewzt nagyob hevnewst es galyadbat es lytvabat ment engemet (127). Meltek nem vagyok ewtett yly galyad edenynkben tartany (132). Hitvan ala valo galyat ember (SalMark. 23). Nem tudná ember, hogy oly kába, fantasticos légy, hogy az tárafarán szabott köntösödöröl meg nem esmértemél (MA: SB. 218). Az játokosoknak nagyobb az istenec ellen való vétkeek, hogy az eszes embereket az ő érzékenségektül, az miképen az galád bitangoc cselekesznee, meg-fosztjá (Prág: Serk. 974). Kétség nélkül Piri passa is nem tudta soha, mely meszse legyenek Váradtól be Erdélyben, hanem valamely galád ember szovára írta be Kolozsvárig (MonTME. VI.490). A galád emberek feleségeknék sok szép gyűjteményektül való elrekesztése által magoknak kárt és alkalmatlanságot szereznek (Misk: VKert. 246).

Galádság: [nequitia; niedertracht]. Balgatag galádság (MA: Tan. 740).

GALAGOLYA: [monachus; münch]. Papok, püspökök, galagolyák es a töb szerzetes latrok (Mel: SzJán. 241). Nem öltöznee szörös gyapvas lánakba, szürbe, hogy hazuggyanac benne mint a czeri barátoc, galagolyac (Mel: Sám. 465).

GALAGONYA (*galogonya* Helt: Mes. 420. *ghelegheine* RMNy. II.49. *geleginye* BeytheA: FivK. 13b. *gelegonya* Thaly: VÉ. II.73): spinus C. rubus carinus, spineolus, spinulus, rhamnus MA. chamaemespilus PPBl. schlehe, weisser stechdorn, laindorn PPB. Galagonya-fa, kökéng: spinus PPBl. Tövisek lapu, görögül tribulos. Ha igaz az, mit az totoktul ertek, ezt szent Jeronimus az v nélweken ghelegheinének fordította, de fwnek neme ez, nem fanak ueme (RMNy. II.49). A fennyifáról és galagannyáról (Helt: Mes. 420). Ha az geleginye viragha vizeben martod az ruhát es az tagra teződ, kibem tönisk vagyon, bizonyon ki vonya (BeytheA: FivK. 13b). A bodfaza, szent János fája, galagonya veszszös helyec neveler diésekednek (Com: Jan. 27). Gelegonyát bőven, kukoriczát is pénézen még más is túllünk vészer (Thaly: VÉ. II.73). Az nagy erdő végen feylül levő egy némü nemü galagonya tövis bokor mellett rajtam történt testemnek kemény, sanyaru verettetése (MonTME. I.403).

[Szólások]. Most tsak turkál benne, másszor a galagonnyán is kapna (SzD: MVir. 94).

[Közmondások]. Eggyik kökény, másik galagonya: meg-lelte a zsák a föltyát (SzD: MVir. 118).

GALAMB (*golumb* MSion. I.291. *kalamb* ÉrsC. 695): I) columba Pesti: Nom. 61. columbus C. taube PPB. Galambból való: columbinus; galamb módra csókolgatni: columbare C.

Galamb módon: columbatim MA. Galambfi: pipio PPBl. Tendit ad viam praecipitem, quae golumbaya dicitur (MSion. I.291). Meta venit ad galambuk berchy (Nyr. VII.174). Tezen uala nomy egyessleges vygasagot es tompa zonal tezy uala nyekjepeu galamb: v. v. v. (EhrC. 73). Lata istenec lelket mikent galambat iömi ő reia (MünchC. 18). Latam en az zent lelköth lewe zalwan ő rea ghalammak zemelyeben (ÉrsC. 112). A papok magok vesznee ökröt, gelliezet, galambot es tömiént (Mel: Sám. 416). Az galamb feiét az nyac czigaiánál messe meg (Kár: Bibl. I. 91b). Foglioth, galambot, mészet emni kelleő 1571 (Tud-Tár. II.227). Galambül szölo, versenyec, telley gonosz gondolo (Cis. L3). Ha az halálra kél az dolog, még Ezechiás is nyögni fog mint az galamb (MA: Seult. 135). Némely szertartások emberi rendelések, az ninemüvek mai időben-is az pápa országban: pünkösöd napi fa galamb mutogatás, ördög úzes (MNyil: Irt. 132). Lám meg mondám, hogy a tyukfiak igen kövérek léznek és a galambfiak igen ősztvérek (Fal: NA. 41). 2) [verbum blandum; kosewort]. Yew el en galambom az kew zalnak odwayban es gyepewnek wdwyaban (ÉrdyC. 379b). Azért mondgya Christus az auyaszentegyhaz fölöl: egy vagy te en galambom (Mon: Apol. 79).

[Szólások]. Ne váriad a sült galambokat az egből száadba, hanem munkálkodgyál (Helt: Mes. 332. SzD: MVir. 110).

gatyás-galamb: columba plumipes; rauhfüssige taube PPB.

gerlice-galamb: [turtur; turteltaube]. (Czegl: Sion. Előb. 2b).

házi-galamb: columba cellaris PPBl. columba domestica SK. [haustaube]. Széléd mint a házi galamb, kedvét nem vesztí, ujjaimon forgathatom mint gyűrűmet (Fal: NE. 80).

kék-galamb: livia Nom.² 157. PPBl. Com: Jan. 31. holztaube PPB.

örvös-galamb: palumbes C. palumbes torquata Major: Szót. 344. *torquata columba PPBl. ringeltaube KirBesz. 159. Örvös galamból való: palumbinus C. Vad galamb, örvös-galamb: palumbes, palumba PPBl. Elmenő egy madaraz madarazny, lata taoul, egy magas fan hogy az ewrues galamb fezeket rakna. Zeng már minden liget a sok madár-szókkal, nyűgnek a gerliczék örvös galambokkal (GyöngyD: KJ. 368). A him nőstén-jének szemeit tsokolgatja és midőn föle egyesülést kíván, laba hegyin körös környül sétálgatván lilizkedik nékie. Ezek pedig főképen az örvös vadgalambok és gerliczék között gyakoroltatnak (Misk: VKert. 405. Fal: Jegyz. 935).

őszi-galamb: vivago Nom.² 163. [holztaube]. Őszi galamb avagy vad galamb: palumbus seu palumbes (Com: Jan. 31).

pár-galamb: [columba conjugalis; zu paaren lebende tauben]. A pár-galambnak együtt vagyon háza (Hall: Püüz. 408).

vad-galamb: oenas, palumbes C. *columbus agrestis, saxatilis PPBl. wilde taube, holztaube PPB. Őszi galamb avagy vad galamb: palumbus seu palumbes (Com: Jan. 31).

1. **Galambász**: columbarius SI. [taubenwärter]. A galambok búgjának fészkeket a galambász minden holnapla kiséperje (ACsere: Enc. 355).

2. **Galambász**: [columbas capio; tauben fangen]. Ide való a sólyom, ráró, keletsen, tsillagos ölyv, vad galambászó ölyv (Misk: VKert. 376).

Galambi: columbaris, columbinus MA. [tauben-]. Frater Leo galamby alazatosagual felele (EhC. 32). W kedig nagí alazatosagual es galambi nagí egyigiwseguel elmendegeel valú (VirgC. 26). Azzonyonk Maria az ev vyg es galamby orchayaual az fratekre neez vala (DomC. 198). Galambi szüldéséget

kiván (Aly: Post. I.608). Galambi testnek képében (GKat: Titk. 211). Galambi szelidség (Tof: Zsolt. 41).

Galambóc(fü): peristerium MA. eisenkraut, taubenkraut PPB.

Galambocska: columbulus MA. tüblein PPB. Egy pár gerlitze galamboczkával áldoztat (MA: Scult. 89, MA: Bibl. V. 35).

Galambos: 1) columbinus Kr. [tauben-]. (Csúzi: Tromb. 27). 2) peristerion C. columbarium MA. taubenhaus PPB. Az hely pedig, az hol a galambok neveltetnek, galamb háznak, galambosnak és galambueznak hívattatik (Com: Jan. 31).

GALAND (*galant* Radv: Csal. II.318. *gallan* Fal: NA. 127. *galand* Gvad: RP. 18): taenia, taeniola; haarschur, baupthinde PPB. Pántlika, galand, prém: taenia; selyem-galand: serica taenia; selyem-galandal megprémezi, meghányja: bombycinis taenolis describit, exarat vestem PPB. Szakácsasszony szolgálatainak léri: egy fejtő szoknya bársonyra galant nélkül minden készszerivel együtt (MonOkn. I.291). Egy fekete kamuka pulást galanttal szegett (Radv: Csal. II.318). Galand és pántlika boltban ezekért pénz tsúsz (Szentm: Kaln. 7). A király megtöltötte az arany gallant a dánaknak (Fal: NA. 127). Az áldott természetű szülék alá veti, kisdedségben dalja galandon vezet (Orczy: KöltSz. 5). Nem vigyáz sok farkú göndör barkájokra, vállonfüggő széles habos galandokra (11). Fekete galandal a végit fodrosau, hátrul béfont hajhoz kötötte tsinossan (Gvad: RP. 18).

Galanos: [linbatus; verbräunt]. Egy viselt, nestel béllélt bársony palást, arany galanos (TörtT: I.778).

GALANGA: [junens, scirpus; binsel]. Az erdei galanga, mely tulajdonképpen cypersznak, szítyonak nevezetik, par hagyma forma levelet hoz (ACsere: Enc. 246).

[GALÉRIA]

Galériás: [exedra instructus; mit galerie versehen]. A magas házok erős oszlopokon állnak, fölül galériások, az az folyosók (Fal: TÉ. 795).

GALIBA, GALYIBA: 1) perversus, ganeo MA. [schlecht, böswillig]. Ha [az ecclesia] gondviselő nélkül volna, akármely galiba országban aláb-való állapotban volna (Pázm: Kal. 656). Az képmutató galibák fogokat rám csikorgottya (MA: Bibl. V.17). 2) molestia, afflictio, tuedium, importunitas Kr. [bedrängnis, plage]. Minden galibából kimenekedem (Pázm: Kal. 169). Házi galiba: afflictio domestica (Pázm: Préd. 456). Észekben veszik az házasságnak sok galibát (Hall: Paizs. 336). Ugy kezdette őket őrizni, hogy csak egynek se lenne galibája (Laud: UjSagits. I.390). Nem kevés galibám volt szólnoki és szentniklósi törökkel (Monlók. XXVIII.29). Elég sok galibája vagyon ezekkel az atyafiakkal (Gér: KárCs. IV. 111. 135). Engemet emésztő festem nyavalyája, hogy megszűnjék immár fejem galibája (Thaly: Adal. II.401). Bár sorsomnak rosszul forog taligája, nem veszté kedvemem rám hánt galibája (111). A terhes galyibákat el akarván kerülni, mint megannyi fajtalan kukukok az ő bujáságokat istentelenül öntik ki (Misk: VKert. 411). Engem a mi illet, vagy kerülém előbb a galyibát, vagy lett kora után megbocsátnék haragosómnak (Fal: NE. 32). A galibák közt galibátlan lemi (Fal: UE. 391). Nintsen oly egybe-vesszett, akadékos galiba, a melyből a vidám elmék ki nem tudnának felselni (395). Megtud meneküdni az aggodalmas galibáktól (130). Ezekből a minket terhelő galibáktól mentek akarunk lemi (Fal: SzE. 517). Nem lesz-e galyibánk? (Pálfi. 99).

[Szólások]. Ugyan rám forr az sok galiba egy néhány helyről (LevT. II.254). A gonosz szolgák miatt gyakorta nagy galibában este c (Tyúk: Józ. 130). Kárt szenvedni, galyibában esni (Ben: Ritm. 152). Újabb és nagyobb galibába ho-

nánk magunkat (Eszm. 308). Galibában koveri szomszédgyát (Pázm: Kal. 438). Mit felelhetnék a te magadtól magadnak csinált galyibádból (Bal: CsIsk. 43). Galibát szenved (Pázm: KT. 116). Ha késem sokára s nem indúlok útra, félt, galyibát szerez (Ben: Ritm. 81). Miért szereznél magadnak bajt és galyibát (DKal: Ker. 28). Magoknak galyibát szereznek (Teleki: FLél. 26).

[Közmondások]. Egy galibát sokszor sarkán ér más-is (SzI: MVir. 266).

Galibáلكod-ik: ineptio tergiversatio MA. narrenpossen treten, ausflucht suchen PPB. Galibáلكodom, gyermekeskedem: accisso PPB.

Galibáلكodás: [ineptiae, tergiversatio; ausflucht]. Galibáلكodásodat es chalárságodat eszedbe veszed (Veresm: HitMegt. 44).

Galibás: molestus, importunus SI. [lästig, beschwerlich]. Ti mimyájau galibás bánatokkal nehezítettetek (Pázm: Préd. 619). Magok kinyíyn éreszkedtek ebbe a galibás zendülésbe (Eszm: Lev. 51). Sok galyibás utazások után verednek be a lengyelek táborára (Runy: Mon. I.76). Galibás természetű (Mogy: 3Jaj. II.20). Sok időtől fogva galibás perci lévén ő kemének (LevT. II.333). Galibás dolgaim miatt nem érkeztem apja atyafiával törvénykeuem (Radv: Csal. III.350). Az ki miatt történt ez iránt való galibás kára és költsége (MonTME. II.27). Inkább a világra se lettünk volna, hogy sem nünt ezt a galyibás tisztet visellyte (KeeskTört. III.324). Utszán, piazon lesik, és ugyan szomjau várják, hogy valami galibás hírrel térhessenek vissza (Fal: UE. 399). A kész elme is néla meg áll a galibás dolog előtt (403). A maga-megkötés galibásabb tselekedettel, hogy sem beszéddel (138). A galyibás dolgok alatt fékszik magva a jeles tselekedeteknek (Fal: BE. 578).

Galibáلكod-ik: molesto, affligo, laccio Kr. [belästigen]. Galibáلكodie es hívságos beszedeckel a füleket bétöltic (Com: Jan. 186). Jól lehet egy darabig a fejedelemtől tartván nem galibáلكodjauak, de utóljára példásan törí ki magát valamű belölök (Fal: UE. 466).

Galibátlan: [salvus; unbeschädigt]. Mely játék ez, arra való, hogy ember maga galibátlan maradván más-kít valaműre szorítson (Fal: UE. 474).

GÁLÍC(kő): [galitzenstein]. Szürke vagy fekete gálitzkő: sory PPB. Végé gáliz követ, abból négy pénz nyomonyit megtörvén, nyolc lét nyomó rósa vízben, mely mint edgy fél ejtelnek negyedrészt teszi (P: PaxC. 53). Egy sikárt hozattam az piazerül ő d. gálizkővet is Méhesnétül (MonTME. I.294). Vagy gálitz követ, grispánt, fa olajt, őszve timporálván ezeket (CsEl: ÖrvK. 11).

GALLÉR (*galler* Szentm: Kalm. 7): subligar Pesti: Nom. 43. galera C. galerus, collarium MA. halsband, gallerkragen PPB. Nyakszorító vas, őrv, gallér, nyaki ékeesség: collare PPB. El zelesoytyk hw gallecrokat es nagyoboytytak hw rwhaoknal peremyt (JordC. 426). Kőlyg emekem egy wegh gyolelyoth gallert (KMNy. II.70). Edy gyendyel thowzowth gallert (III.52). Mely nagy gazdagsággal bírja Buda város, ez országának hatt: nekők tél gallérát (Tin. 288). Kőntösómnak a száya es niakan kőrnül való gallera (Mel: SzLán. 71). Az gallernál fogva huzz mint lehet (Turil. I). Kőlyg emekem egy vég gyolesot, gallér es egy aranyas karéju fedelet (LevT. II.24). Szoktae vala hor dozni fekető formájú gallert (Prág: Serk. I.1). Az palastual gallera (Bal: CsIsk. 112). A galléro, földroc megkeményittetne (Com: Jan. 111). És ott találhatsz gallert es zinedőföt (Szentm: Kalm. 7). Marada rólad ránk csak rongyunk gallera (Monlók. VIII.167). Az galléra szélyesen volt megrakva (XI.343). Senk a jepek közzül hasított kődmönt ne viseljen, azaz olyan bő-

ruhát, a melynek galléra két-felé a hátán le-botsáttatik (Bod: Pol. 5).

[Szólások]. Csak galléra is alig maradt: *vix laciniam obtinet* (Deesi: Adag. 256. MA). Mi országunk el romlott, ez az a gallera nyakunkon maradot (Valk: Gen. 14).

dolmány-gallér: focale PPBl. rockkragen PPB.

fodor-gallér: collarium MA. collare; kragen, hülschen Com: Vest. 123.

fodros-gallér, fodoros-gallér: collarium; gekriess am hende Nom. 19. Fodros gallér keményítő: *nylumlum C*.

léhajtó-gallér: [collare inflexum; umlegkragen]. Gallérok, fodrok és taczlik száma: léhajtógallér Nro. 3. (Radv: Csal. II. 286).

miziri-gallér: [collare Croaticum; kroatischer kragen]. A mizári gallért dolmányról és mentéről le-tesyék. A mizári gallér egy általában horvát gallér, mivel a magyarok a horvátokat régi nevezetekről Mysi populí, mizer nemzetnek bívták (Bod: Pol. 85).

ormán-gallér: focale C. halsbinde PPB.

pap-gallér: scapularis vestis PPBl.

spanyol-gallér: [collare Hispanicum; spanischer kragen]. Gallérok, fodrok és taczlik száma: spanyol gallér Nro 3. (Radv: Csal. II.286).

támasztó-gallér: [collare erectum; stehkragen]. Gallérok és taczlik száma: támasztó gallér Nro 25. (Radv: Csal. II.286).

vas-gallér: torquis ferreus Com: Orb. 286. [eisenkragen].

Galléros: galeritus Kr. [mit einem kragen versehen]. Tawol vala tölök gallerus kóntósók, veres beretrayok (PeerC. 340). Eleybe kezdé ióni egy ember szabasso, veres, nagy agyaru hasított sűnekben es egy igen szelles, galleros mente vagyon rayta (Helt: Mes. 448). Rövid mentűben vala niusztal, hosszú régi forma gallérossal (MonIrók. VIII.366). Istvánnak hagyok egy nyoss galléros mentét nyusztal bélettel (Radv: Csal. III. 225). Rédei Ferencz urannak hagyok egy metszett, bársony, galyiros subat (288).

GALLES (*gallos* ACsere: Enc. 231): *galla* MA. gallapfel PPB. A tsernek természeti gyümöltse makk, nebrü gyümöltse pedig gallos és tserne enyv (ACsere: Enc. 231). A galles tölgyfán termő czomós és ránczos gyümöltöz (KNagysz. 1658. 36). Vegy apro galles és tórd porrá (Cseh: OrvK. 35). Mert hól galles terem, s hól gálitzkó verem, nem egy mélyföld, se nem négy (Szentm: Kalm. 8). Egy mása galles (VeetTrans. 26).

GALLOS: [?]. Harom gallos gjoecz abroz, harom gallos gjoecz kezkenő, harom gallos gjoecz lepedő (RMNy. II.149). Két vég gallos gyóles (Radv: Csal. II.112).

GÁLNA(fü): pulmonaria MA. lungenkraut PPB. Minden fürtűs gyümöltös, mint a gálna, ostormén-fán terem: *corymbus PPBl*.

GALÓCA: *trutta piscinaria* MA. *trutta salmonata*, *alosa*; *lachsforelle* PPB. Lazatz, galóca, pisztráng: *salar* PPBl. Az halért minden felé érte voltak, de nem lelének, hanem Benyeczky vett volt egy galoczat magának (LevT. II.12). Hogy Kd. én rólam el nem feledkezett és szép galoczával megajándékozott, Kdnek megjegykezem szolgálni (114). Őt darab galoczáat küldöttem Kdnek (299). Az galoczáit és az nadarát meghozták (RákGy: Lev. 8). Pénzt a konyhára és fűszerszárnra; 70 galócztát, 1600 pisztrángot, 240 apró halat (Radv: Csal. III.56. Sz. Bodó: SöDics. a4). Egy szép galócztát küldtem főve (Thurzó: Lev. 19).

Galócás: [truttis abundans; lachsforellenreich]. Jaíd nevű gyönyörűséges, pisztrángos, galócász folyó vizet is moghalász-tatván, ment be (Szal: Krón. 232).

GALUSKA: 1) [globulus fitinae; knödel]. Lászt galluskának egy szoptú (MonIrók. XXIV.135). **2)** [mediocris, obscurus; unbedeutend]. Ezen az hadakozáson general földmarchallionantságra ment volt dolga, pedig olyan galuska-mihók-forma ember volt, de igen emberséges ember vala, német-fí (Házánk I.376).

GÁLYA, GÁLYYA: *triremis, quadriremis* MA. drei und vierruderichtes schiff PPB. Gályára vinni: *ad comas dammare, remigum catenis addicere* PPB. Egé időnce eroban, micoron soc keresztén menne galakon Ierusalembe, en es elmenec velöc (NádC. 663). Egy nap az galhaba be ilnen io zelök leuen, menenek az tengörön egy uarasha (KazC. 161). Galliakon, haikokon allanak vala (CsomaC. 34). A venecések jüvének 17 gályával (MonIrók. III.16). Sárközyt gályára vetik egy falkáig, oztán öneki adának szabadságot (103). A tengerre szerze sok nagy gályákat és mindez gályákba főhadnagyokat (RMK. IV.84). Szolgáinak Sandor jószágait osztá és a nagy gályákon el-bé-szállítá, Ázsia földére által bányatá (85). Mint ha amaz szabad akarat szerént fölio kis galiláckal [így] repült volna el (Mel: Jób. 23). Gallyac, nadaszoc égnece (Göres: Máty. 16). Gályájokat, vízi eszközöket Komárom felé kezdé fölvonni az Dunán (MonIrók. VII.13). Gályákbeli evezők (GKat: Titk. 362). Egy hegven (a tolvajok) a kék tengert visgályák szemekkel, ha valamely gályák azon menének el (Gyöngy: Char. 3). A nagy bányatásban gallya romlodozik (33). A menyü darabját mutogattyák a pápisták (a keresztnek), sok tengeri gályák meghtelnének véleek (VárM: Szöv. 226). A tset annyi vizet okádik ki a mellette elmenő nagy gályákba, hogy sokszor elis mereti öket (Misk: VKert. 536). Okos kormány kell hozzá és a körül való nyughatatlan forgolódás, máskülömben hol késmarkokon törne, hol megfeneklene, hol pedig uttyát vesztené a gallya és nem érkeznék el tüzelt rév-partyára (Fal: NA. 160).

[Szólások]. Ott h a g y á k, mint a tengereu a t ö r ö t t g á l y l y á t az egerek (Fal: NU. 292).

hadakozó-gályá: [navis rostrata; kriegsschiff]. Az mikor császár megindula, Halil passa is, az vízi kapitán, az nap indula meg az Fekete tengeren az hadakozó gályákkal (TörtT.² I.639).

lapátos-gályá: [triremis; dreiruderer]. Csektorek, kiket deákul triremiseknek neveznek, magyarul penig tengeri lapátos-gályáknak hívjuk (MonIrók. XV.526).

vitorlás-gályá: [navis velifica; segelschiff]. Ki látta az útra bocsátott vitorlás gallyának, gömbölyeg hajónak birtelen meg-állhatását (SermFun. 87). A hamissag szinte ugy hozzá szegődik a vitorlyás gallyákhoz, mint a piatzos börtokhoz (Fal: NE. 104). Eleutherius es Leander sok monda után jó forrón öszve veszének egy vitorlyás gallyán (208).

Gályai: [navalis; schiff]. Gályai hadnagy: *trierarchus* MA. *schiffscapitain* PPB.

Gályás: 1) ∞ Öreg-atyádnak nagy-attyá gallyás úr vólt, sokaknak parantsolt a széles tengeren (Fal: NE. 13). A mi atyánk isten sovány imádság, inkább illeti a szegény egyházi embert, semhogy a kastélyos, földes, vagy gallyás urakat (Fal: NA. 123). A martyrok gyalázattal multanak ki a világ szeméi előtt, niint gallyás rabokat ugy ostoroztak öket (211). **2)** [nauta, nauticus; schiffer]. Nagy sok galoczat es az galiasoknak fő hadngyjakot szerze (RMK. IV.84). Visszajövet néztük meg az öreg gályákat, melyeket ugyan akkor próbáltak, az gályásokat tmitották vonni (TörtT.² III.351).

GALLY: ramus, frondos MA. ast, zweige PPB. Gallyat levégni: defrondare MA. Leveles gallyat készíteni tétre az marhákna (Lipp: Cal. 48). (A fának) leszogik, tördelek szállásadó gallyait, elhanyagják, nem szányják tűzre vetni ágait (Tlaly: Adal. I.1). A száraz gallyon éneklek keservesen (Orczy: KöfH. 136).

oltó-gally: talea, surculus, propago; pfropfreis. Az oltó gallyat midőn lemetezik (SBalog: TemK. 144).

Gallyas: 1) ramosus, frondosus Sl. [reichbelkubt]. 2) [asper, molestus; länderlich, schwierig]. Az engedelmességnek úttyn, találkoznak galyos és darabos akadályok (Hall: Páizs. 348).

Gallyasít: [frondosum reddo; belauben]. Nehéz gallyasítani, kit a rozsz hirse [hír se?] nyír (PhilFl. 69).

GAMAHÓ: chalcias PPB. [kamee]. Harom arany gywryw, az egyikbe wasyon, az nagyobkba egy karniol, a massykba wasyon egy gemako (RMNy. II 57). Egy arany gyűrű gamaho benne (Radv: Csal. II.23). Egy szablya gammaoval, türkissel és rubinittal ékesített (178). Egy aranyozott, bogláros lószerszám, gammao kő wasyon kormányzabla rajta ezüstös (180). Mind gammaonok híják azt, valamelyet emberfő-formára faragtak, akár micsoda kőből faragják (Kecsk: ÖtvM. 285).

Gamahós: [cameo ornatus; kamee-]. Gamahos arany gyűrű (Radv: Csal. II.94).

GAMAT: incultus, rusticus; grober mensch, sehr bäurisch PPB.

GAMÓ: baculus, scipio MA. subalare falcimentum, baculus subalaris, furculae alares; stab, kriecke PPB. Mankó, gamó: *subalaria fulera PPB.

GANAJ, GANÉJ, GANÉ (*gené* MA: Tan. Előb. 16. 27. *geney* Frank: HasznK. 21); stercus, excrementum, fimus, retrementum C. lutamen MA. mist, kot, unlat PPB. Tehén gané: bolbiton C. Ember ganaj: oletum MA. Com: Vest. 81. PPB. Egér ganaj: muscerda Nom² 361. Jul-ganaj: oiptocou 361. Ló ganaj: fimus equinus 117. caballinum, *fimum caballinum PPB. Szamár ganaj: stercus asinuum Nom² 361. Galamb ganéj: *fimus columbinus; ölkör ganéj: *editus boum PPB. Ganaj es pénz zerelemek egy jutalmual meretlekek (EhrC. 79). Vonn nele zamar ganajt es ewtet bozata tulaydon zayaba fogayual megragyn (93). Hamual es ganéual tölte be ő feiet (BécsiC. 78. MünchC. 142). Fel emehen zegent ganebol (AporC. 85). Az systelghő ganeot (limum) meg nem ottya (JordC. 389). Alyezetok magatokat es velagon ganeokna (VirgC. 147). Oly mynth e uslagnak gywluoz ganay lőthwuk (Kömj: SzPál. 137). Mivől zsidodik igen a szanto föld? A ganetol (Helt: Mes. 486). E világ sörpőie es ganea wágok (Mel: SzJán. 45). Papa ganeyn ezöngötök (178). Ganaiat ki nem haigalunae az varasbol (Mon: Képf. 48). Meg eszik a ganayokat (Mon: Apol. 398). Az lohere enyos ganet az belből ki hoz (BaytheA: FivK. 86). Szeméten es ganéjon lőbaival kapirtyal (Pázm: Préd. 30). Az aranyból genét szedegessenek (MA: Tan. Előb. 16). Az ganéiból kivonyatue (27). Az tuloknae bőlít es ganéját wigyó ki (MA: Bibl. I.90). Job amira megnyavalyodot, hogy az ganében ülne (Lép: Ptiik. I.352). A szar hajtó bogár ganebol lézen es abbolis él (ACsero: Enc. 297).

[Szőlőisok]. Most válik-e ki a ganéj a májtól: depognatur collatis signis, versis gladiis (Kisv: Adag. 113).

őre-ganaj: [scoria aeris; orschlacke]. A te ezüstet ért waneua lét (Helt: Bibl. IV.13).

koh-ganéj: scoria MA [schlacke]. Kohganéj ledzi amaz kohban meg egetett aranuae ezüstuae alliat, kit ki szoktat a szemetre vetni (Kár: Bibl. II.128).

Ganajol, ganéjol, ganajl-ik, ganéjl-ik: caeo, oletum excreto, alvum vacuo MA. *oletum facio PPB. den leib erleichtern, notdurft verrichten PPB. Tacz meg zadat, ganelyam bele (VirgC. 21). Ott el szenderedék egy édes álomba, szemébe egy főcske akkoron ganéjla (RMK. V.60). Az verobec az én szememben ganéjlinea (Kár: Bibl. I.179). A ki mennyei kenyeret észik, nem törődik azon, mely drága étkeket ganéjollyon (Pázm: Préd. 111). Az oroszlúnak ganéjja igen száraz, mely miatt igen nehezen is ganéjolhat (Misk: VKert. 49). Mivelhogy a fecskék az ő fészkeikből alfeleket kifordítván szoktanak ganéjlni, a lúzalnak tornáztái felett szoktak fészket rakni (454). A húros madár magának veszedelmet ganéjlik (460). Arra ganajolnak az verobek (MesésK. 21).

lő-ganéj: [coneco; bekacken]. A madarak fellől ala tapnak vala, trojábélieket le ganéjlyak vala (Huszt: Aen. 15).

Ganajlás: [stercoratio; notverrichtung]. Be feoggyed feddel te ganelasodot (JordC. 248). Luter mondá: hogy a kibe hit wasyon, annak bünetit isten csak úgy nézi, mint az anya kisdé fának ganéjlását, melyet nevet, mint valami jó dolgot (Pázm: LuthV. 114). Minden vizeletti es ganajlása három betelig elmaradt (BékHajd. II.276). Nem tsuda, ha Tóbiás a felskének az ő szemébe való ganéjlása miatt megvilágalanodott (Misk: VKert. 451).

Ganéjlat: merla PPB. [dreck]. Hlg ganélat: foria MA. Én az ő bűdös ganélatyokat nem akarom megingatni (MA: Tan. 1186). A siskák a nő a föld színén fölök megmaradt, az ő temérdeki sok ganéjlatyokkal elundokítják, megbűszhítik (Misk: VKert. 666).

Ganajos, ganéos (*ganés* PP): stercorosus C. mistig, kotig PPB. Az ebec az ganeos belön ülaleodnak (GuaryC. 9). Ganéos porba ül vala (Mel: Jób. 5). Nem de ganaiosnak mondhaez effele prophetat (Mon: Apol. 402). Az új tanitók panaszkodva hirdetik, hogy a lutheristák sok vétkekkel ganéjosok (Pázm: LuthV. 115). Ő maga fosos, dohos, iprikáló, ganéjos novezetekkel felet (Pós: GBot. 82). Ki-fogyvian a dologbol, inká toronyositsa ganéjos boruyát, az az irását (Nyr. VI.405).

Ganéz, ganéjoz, ganajoz: stercoro C. MA. misten, düngen PPB. Az szumar ahol szarik ott ganéjoz, ahol lugyik ott öntöz (SálMark. 6). Sokan soe fáradsagzal földet ganéjozza es megis keueset takar (Born: Préd. 457). A mely földet gyakran ganajoznak, azon gazt aratnak (Kisv: Adag. 173).

mög-ganéjoz: ~ Megganéjot: stercoratus C. MA. A földet jól megganéjozni: *saturare stercore terram; az olaj-fának tövét meg-ganéjozni: oleas *pubulari fimo PPB. A földet meg ganéjozyon (Pesti: NT. 151). Megh ganajoztam, hómé, az sovány földre szoktak lerdüni, hog az vetemennyok terelőbék legyenek (SálMark. 23).

Ganéjözás, ganézás: stercoratio, lutamen C. lutamen MA. mistung PPB. [das düngen]. A gazda wigyázása a legjőbb ganéjözása a földnek: *stercus optimum domini vetigia PPB.

Ganézat: [excrementum, stercus; dünger]. A férgek a ganézatokat rágják (Com: Jan. 41).

GÁNC (*gánc*: vitium PPB. *gancos* Com: Jan. 219): 1) mendum, defectus MA. fehler, mangel PPB. Mindenben *gánczot talasz te: nodum in scyrpo quaeris MA. Valamit paranczol, hog legyen, abba ganczot keres, altal al, megült (Mel: SzJán. 309). Senkit nem lathatue, kibo valami ganczot nem talaluc (Born: Préd. 431). Bonnac is vétee es gáncz találtatot (Dáv: Vlősp. 152). Meg az aingyalokban is találtatuc gáncz (88). Másue esmélőmányaiban mindgyárt gánczot talát Monus (Zvon: Post. II. Előb. 2). Honnét kullantál ide a csak-ot gánc kereső szamú Mátys? Mi gáncot talál a folyeb meg lőtt táblázat-

ban (Pós: Voték. 36). Módos ugrásában nem találni gáncot (Gyöngy: KJ. 113). Niútsen olly tekéletes ember, kiben valami gánts nem volna (Fal: UE. 417). Kaján szemével minden kiben gántsat keres (Fal: BE. 581). Ha valami külső belső gánts az oka, mellyel természeted nem tud megalkudni, vedd észre (602). **2)** trica PPB. [hündernis]. Lábatimnak gáncot vetnek és eltaszítanak lábamról (Mel: Jób. 70). A birkozók azon vadnak, hogy egymásnak inat lábokkal le füssék s gántsot vessenek (Czepl: Japh. 247). Kerekéd helyen bajnokodván, mellye a masikat ölhetné meg, avagy kajmocsal, gáncsoval vehetné le, harcolnak vala a rómaiak (Com: Jan. 210). Ropják a szép táncot, nem ejtenek gáncot, járják nagy ékesen (Thaly: Adal. I.197).

[Közmondások]. Vén ember tanácsa jobb mint ifjú gánts (Kisv: Adag. 304).

[Gáncsol]

még-gáncsol: [impedio; verhindern?] Látván Turi György, hogy majd meg-gántsoltatik, a barlangból ki-rohan (Könyi: HRom. 9).

méggáncsolás: [impeditio; verhinderung]. A rossz meg-gántsását [igy] tüstént igyekezte (Könyi: HRom. 159).

Gáncsolód-ik: vitium sedulo quero, defectum noto SI. (GKt: Titk. 1098).

Gáncsos: vitiosus, mendosus, pravus MA. difficilis, scrupulosus, morosus; voller fehler, fehlerhaft PPB. Gántsos erkölcs: moros *turbidi PPB. Legietek fejbetetlenek az elfordult es gáncos neuzet (natio perversa) között (Fél: Bibl. II.92). Nyilván vagyon, hogy ő neki természeti szerint visszafordultnac, gántsosnac, gonosságosnac és hamisságosnac kellyen lenni (MA: Tan. 159).

Gáncoskod-ik: in omni re argutias invenio; in allen sachen besondere spitzfindigkeiten finden wollen PPB.

GANGOS: [superbius; stolzierend]. A leányok nevelésben nagy gondviséletlenség vagyon, mert tsinnyosgatás, ruha-zifrázás, gangoson lépés az-az kevélységre-való tanítás minden nevelések (Pázm: Préd. 1124). Egy tsipőjére tévén kezét, gangoson, pávaként sétál (SzD: MVir. 276. 319).

GANTÁR: [cantherius; ganter]. Az öreg szőrös [igy] hordók-bann jobb izni a bor, mert erejét ki nem bocsáttya, kiváltképpen a nagyobb gantár, ászce fákon (Com: Jan. 85). A hordok a gantárokon a pénzézkbe tettétvén (Com: Orb. 113). (A káposztás hordókat) úgy tészik a pénzébe gantárookra, mint a borokat (Lipp: PKert. II.207).

GÁNYA(fa), KÁNYA(fa): genista MA. ginster, pfingstblume PPB. Ganya fa bokor; genista C.

[GÁNYOG]

Gányogás: [mussitatio; das müffeln]. Ez álnok rókaí gunyogásra it már feleletet hallottál (Pós: Igazs. 1.647).

GÁNYOL: [tego; decken?]. Sövény-ággal gányolt, tatarzott kalibával meg-elégszik (SzD: MVir. 97).

be-gányol: [impedio; hindern?]. Hogyha engemet nem igyekeznek számadásomban obfuscálni s begányolni (Nyr. XII.363).

GAR: [arrogantia; hochmut]. Jollehet nagy garral fenn jár az agárral a tetves grammaticus (Felv: Dics. 10). Az harmadik, a kik kérdik, Tordára megy farral, egy tarka ház ott meg aláz vagy éltet nagy garral, szóval fogod ott az dolgoz és nem erős karral, vagy megépit, vagy szegényit, ha élsz perpatvarral (Thaly: Adal. II.122).

GARABONCA (*garbonchas* ComC. 356. *garbonczás*kodás Csúzi: Sip. 257): magia, necromantia MA. schwarzkunst zauberei PPB.

Garaboncás: **1)** necromanticus MA. [zauber-]. Sok garabonchas kwnyekwth wzuue hordottanak es meg etettyk (Komj: SzPál. 276). A bújós bújosoc és ördögösöc, garaboncás deákoc az ördögöckel edgyütt júdzadozván ömön magokat és egyebet is megesztelenítne (Com: Jan. 217). Lassú szóval elbeszéli mint vesztette el fiát, mint fenyegette, mint bizatta legyen őtet a garabontzás jövendő mondó (Fal: TÉ. 713). Sylvia nem tudott egyebet mondani, hanem hogy éljen a garabontzás deák (717). **2)** magus, prestigiator MA. schwarzkünstler, zauberer PPB. Ciprius mynd ev gyermeksegeteiv fogna evrdelgy tudomanban nenekevedt vala garbonchas vala (ComC. 356). Varásló garabontzásoc vagy ördög barátai (MA: Scult. 296). Sokat indít néked a tulajdon szeretet, a lelkek garabontzása [igy] (Illy: KrÉlet. 176).

Garaboncászkodás: [ars magica; zauberkunst]. Minnyájan fel-fuallkodott kevélységgel dölyfösködtek s ördögi garabontzásokodással s feslett bujással kivántak tetezeni (Csúzi: Sip. 257).

GARÁDICSON, GRÁDICSON (*garadis* NémGlosz. 194. *gradus* EhrC. 64. *gradus* Czepl: MM. 239): **1)** climax C. scala MA. anabathrum; treppe, stiege PPB. Garáditsnak közi: gradum stataria PPB. Fel-hágó-szék, latorja, grádits: anabathrum PPB. Ele foga a garaditsnak: primus gradus est (NémGl. 194). Garadicez ne hagy az oltarra (JordC. 55). Felmennek vala az varas erezködőere mint ég garadicez (Mel: Sam. 17). Hat lépés, graditsa vala az királi székek (Kár: Bibl. I.314). Kilentzven lépezős grádicson kellene felmenni (MA: SB. 264). A grádicsokon a felső rend házakra emelhet vagyon (Com: Jan. 107). Lépve s garádicsonként megy az ember tégéres gonoszra (Fal: NE. 68). Olyan ez a világ mint a grádits, mellyen egyik fel, másik le-hág (KirBesz. 108). **2)** gradus C. MA. [stufe, rang]. Lleo gyakorta erdemle lattny zent attyat egbee felemeletlenny es ynkab kezewsbe menyey zenteknek gradosazerent yozagrol yozagra hazualuan (EhrC. 64). Az zertetnek leg felsu garadych fogara meeg nem iutotatok (VirgC. 122). Papi méltóságnak garádichára felmenének (DomC. 2). Az özeugiók nagjib garádican vannak a tisztaságnak a hazasoknal (DebrC. 141). Ewtöd gradych yo nywellkódetben valo keesalkodas (ÉrdyC. 394). Akyk iol solgalandanak, io garadicsot wmagodnak keresnek (Komj: SzPál. 373). Mindenkor az elmékedésnek felső garádicsán nem állhaz (Pázm: KT. 357). A hála adóságnak gráditsi ezek: a jótémeté megismeni, kibirdetni, megfizetni (Com: Jan. 242). Nem volt az apostolok között méltóságra nézve gradus (Czepl: MM. 239). A betűletnek felső gráditsára soha nem hágbatnak (Misk: VKert. 253).

fog-garádics: [gradus; stufe]. Harmad fog garadycz eletnek meg fedesenek zandoko (ÉrsC. 380).

kerengő-garádics: cochlidium C. [wendeltreppe]. Harom rendbe volt égic ház a masic fölött, kerengő garadicion mentec egyikből a másikba (Mel: Sam. 411). Nyóltz részre osztatott Belus tornya; oda kerengő garáditson kellett feljárulni (Moln: JÉpül. 140). Kerengő garáditson mennek vala fel a középső folyosóra és a középsőből a harmadikra (479). Szent István templomnak tornyában voltam, mentem fel négyszáz tizeuegy fog keringő grádicson (Réd. tm. 7).

tekergő-grádics: [cochlea; wendeltreppe]. A pitvarból a belső helyekben menet vagyon, a latorjájkon avagy tekergő grádicson a felső rend házakra (Com: Jan. 107).

Grádicsonként: [gradatim; stufenweise]. Nem gráditsonként szállott a bűn mellé (SzD: MVir. 81).

Grádicsos, grádicsos: gradatus, climatericus C. [stiegen-]. Kerek gráditsos tsarnok: amphitheatrum C. Gradicos pohar széket czinaltatot vala (Helt: Krón. 155). Az iatek nező kerek, gradicos esordakoknak finyességek (Lép: P'Tük. III.67).

GARAGYOL: [lallo; lallen]. En törökül tudván egy keveset garagynolni (Bethl: Élet. 268). [Vö. **KARATTYOL**].

GARAS: grossus Pesti: Nom. 37. as, drachma C. solidus MA. groschen PPB. Egy garas nyomo: assipondium C. Valamit egy garason tartani: esse *venditare aliquid PPBL. Judának zenzenek harmincz garasokat (WeszprC. 28). Fyrflyw hlvz garast ad, leany tyzeth (JordC. 116). Mykoron nemely frater adomas nekevl vet volna negyven garast es ezt meg nem gyona, esenek ev rea pokolbely erdegek (DomC. 261). Paranczola a safarnak, hogi hat garast adna neki (DebrC. 213). Az chehek myndon toma shertwl harom garast yzertek folyeb az előby adommal (LevT. 1.232). Mi vagyunk az elveszett garas (Mad: Evang. 177). Apro penzcek, garasok: nummi, grossi (Com: Vest. 54). Garasni formájú ostya (Pös: GBot. 33). Mint koldús szégyeni az más garassát (Thaly: VÉ II.53). Egy garast botsát egy halnak szájába, azt akasztja a szent Péter horgára (Misk: VKert. 509).

[Közmondások]. Mit garason vehetsz, ne adj azért sok tallért (Kisv: Adag. 189).

adó-garas: Kik az adógarast felszedic vala: qui didragma accipiebant (Helt: ÚjT. E1).

császár-garas: [kaiser-groschen]. Egy császár-garas térszen 5 pénzt (PractAritm. 12). Az hornak itezéje köztök tíz császár-garasán jár (RákGy: Lev. 175).

ezüst-garas: argenteus grossus SK. [silbergroschen]. Ha fyrflyw leund, hlvz ezteudewtől foghwa hathvan ezteudeygh ewthven ezyst garasth (sielus argenti) ad (JordC. 116). Negi ezyst garast ad vala mindiniknek (DobrC. 80).

kegyelém-garas: [beneficium; gnadengeld]. Hogy kiki elvehesse az örök életnek drágalátos kegyelem garassát (MA: Scult. 215).

lengyel-garas: [grossus polonicus]. Ökör zóm, olyan az viraga mint az ebkapornak, de szelős mint egy lengyel garas (BoytheA: FivK. 92).

márjás-garas: marianus Art. 18. anni 1550. Kr. [Mariengroschen].

négypénz-es-garas, négypénztérő-garas: tetradrachma C. *grossus minor, latus PPBL.

nyolcpénz-es-garas: *grossus major PPBL.

őreg-garas: sielus JordC. 181. El veeveek Moyses es Eleazar pap ew tőlök azokath az sanctuarium mereteke zereneth, tyzen hat ezer leth zas ewthven őreg garass cerőth (JordC. 181).

pontos-garas: [punktirter groschen]. Hogyha pontos garassal akarsz szállitanyi, végy 33 nehezék finumhoz 15 nehezék pontos garast (Kecsk: ÖvM. 309).

tizpénz-es-garas, tizpénztérő-garas: denarius C. Paranczola Augustus, hogi kiki egy tiz penz-es garast aduan adoban a cazarnek engedelmesseget fogadna (DebrC. 50).

GARAT (*garad* MA. PPB. Adami: Spr.): 1) catillus MA. infundibulum; trichter, tiegel PPB. Garat, garad a malomban: excussorium PPBL. Le-járta a garat a fel-őntött búzát (SzD: MVir. 256). 2) alveus JordC. 292 [flusbett]. Mykoron ky eretnek vana es az zarazra ywtottanak vana, meg terenek az vyzek ew garattyokba: reversae sunt aquae in alveum sumum (JordC. 292).

[Szólások]. Azt a jó selleg bort tölts fel a garatban (Czegl: MM. 69). Bezzeg föltöltött a garatba (Kisv: Adag. 136. 203). Egy ebédkor hat napra való fahuk s töltenek a garatra (Fal: NU. 305). Igen töl a garatra (Fal: Jegyz. 925).

malom-garat: catillus Com: Jan. 75. mühltrichter]. Szél avagy szárnyasmalnoc, az holott liszt váluval és malom garattal őrlőnc (Com: Jan. 75).

Garatos: [catillo ornatus; mit trichter verselen].

[Szólások]. Az ember-is mikor dűsrik, fel-emelkedik és liu-ságra oszol, ha heámos mint Nabuchodonozor, dűtsőségesben fénylik, ha igaz a garatos mint szent János (Pázm: Préd. 49). Valamit tselekedett, fomba veté, és mikor úgy találtott volna, hogy nem igaz garatos, az után ad szententziát, hogy életét és országát elveszesse (612). Dűtsőségen fénylik, ha igaz garatos, ha meg-üti a mértéket (SzD: MVir. 88).

GARÁZDA (*garáz* MonTME. V.347. *grázd* PP. *grazda* Ver: Verb. Szót. 11): 1) lis, jurgium MA. litigium PP. zank PPB. Az papy feyedelmek indythuanak gharazdath es laborwth ő ellenwkben (ÉrsC. 161). Az haragos ember gharazdath indwyth (197b). Valahol laborwsg, garazda es morgolodas vagy, ott ne keresed Cristus Jesust (ÉrdyC. 69b). Garazdant keresenek hozyaya, hogy nywel zeegyenbe kewerőythetnek (561). Nem innám, de reám közbünik ősbemberek, ha meg nem izsom, kész garazda támad belőle és fel-bomlik a barátság (Pázm: Préd. 237). Méltatlan garázdát keresvén elbontá rendit irásomnak (Kereszt: FelsKer. 19). Tudniok kell, hogy az kastélyokban való lakás mód nekül való részegeskedést, garázdát nem szenved (Gér: KárCs. IV.111). El ne részegedjenek és valamí garázdára magokban ne fakadjanak (Bethl: Élet. 196). Magok viselésével csak garázdát keresnek ezek a végbeli törökök (MonTME. IV.209). Mostani dolgok csak karáz keresés (V.347). A budai vezér levele is csak garázda keresés (RákGy: Lev. 340). Ha garázdát akarja keresni, az én irasom sem lesz elég (RákF: Lev. III.82). A kapukon lévő harminec jantisur megtaitaná azokat, a kik valamely garázdát akarának indítani (Mik: TörL. 79). A kik vizsgálkodik garazdaval kocoznak, vérszopo fegyver miá esnek el (Csúzi: Tromb. 65). Őllel mérik garazdaval csávát zoverliczés borokat (73). 2) rixosus C. jurgator, jurgiosus MA. zünker PPB. Sokak vannak, kyk garazda ellen-segnek kesalkodasi mynt nem maradnak meg az elkedőt yoban (ÉrdyC. 65b). Garazda lator, avagy lappango tolvay (Ver: Verb. Szót. 14). Patuarkodo, garazda, hazug (Mel: SzJán. 195. Land: ÚjSegits. L716).

Garázdáldok-ik: rixor C. tricolor, jurgor MA. zanken, hadern PPB. Garázdáldokom, visszadt vonok: rixor; hazudok, garázdáldokom: rixor PPBL. Ha nem akaranyatok megh őny az feldnok lakozyth, valakyk megh maradannak, ellentök garazdalkodnak myndenyth, valamely feldón lakoztok (JordC. 191). Vayha értelmek lehetett volna az phariseusoknak az ő szombattyokrol, nem garazdalkottac volna Cristussal (Born: Evng. IV.513b). Patuarkodnac es garazdalkodnac Jánossal (Born: Préd. 25). Garazdalkodoc es patuarkodoc meltoe karhozatra (451). Adna Isten, hogy mikor az utszákon heverő vagy garázdáldok részegeket találának, a pelengérel jözanitanák meg (Pázm: Préd. 236). Ha egymással garázdáldokúnac, feddődőneue (MA: Scult. 652). Veszedkni, garázdáldokni és patvarkodni a mezei parasztoké: jurgari, rixari et vitiligare agrostium est (Com: Jan. 203). Kérni azon, hogy a jó szomszéd-ságot meg akarják tartani, ne garázdáldokjanak effélével (MonTME. VI. 136). A sas kezd a battuvall garázdáldokni és utána intselkedni (Misk: VKert. 326). Mőregben forralta szavait mint Timon vagy Diogenes, ama régi garázdáldokó görög bölcsök (Fal: NA. 125).

belé-garázdáldokik: cum aliquo rixor; mit önem an binden). A mezőn lévő szegény emberben belé garázdáldokni (CompConst. 29). Belé garázdáldokott (Nyr. X.469). Sok kívánásig lehet, kivel csak belénk kezdene garázdáldokni (RákGy: Lev. 199).

Garázdálkodás: jurgium, litigium, contentio MA. zank, hader PPB. Mi legkisebb alkalmatosságot is az garázdálkodásra szolgáltatni távoztatunk (MouTME. VI.461).

Garázdság: jurgiosus, rixosus, trico, abydocoma C. contentiosus MA. zünkisch, sanertopf PPB. Garázdság, komor: trico; garázdság bolondok: abydocoma PPB. Alázatos, békességős, egyik részgős, az második csak garázdság és oly versenyős, imádkozik és bűnös is, harmad részgős (RMK. III.265). Az részok garázdság embernek részei korába lembe [így] vagy ivás képen add meg emi (az kenyeret) (Radv. Csál. III.81). Garázdság marezongás (Zvon: PázmP. 98). Az messiás nem lézsen garázdság, személy válogató, háborgó (Pázm: Kal. 59). Diomedes mások felett magas, széles, tekintetiben kegyetlen, serény vagdalkozó, garázdság felette (Hall: III.169). Neheztelni kezdetek a garázdság mohárra (Fal: TÉ. 732).

[Közmondások]. A garázdság, részeg ember előtt az isten fija is ki tér az útból (SzD: MVir. 359).

Garázdság: contentio, brutalitas SI. [hader, zank]. Megbantatok engemet az sokasághnak garázdságában (JordC. 178). Ha en valaki szolgálit kezdeném fogdosni, hát nyilvánvaló garázdságnak jele volna (Nád: Lev. 236). Miért tiltá Isten Samsont a boritáltól? Azért, mert ha a nagy erőhöz a boros garázdság járult volna, senki békével nem maradhatott volna tőle (Pázm: Préd. 230). Meg-előzte a többi részegséggel, garázdsággal, kevélységgel (Zrínyi II.176). Garázdságra, izgágálkodásra fogadás által is kötheti magát (Pós: Igazs. II.302).

GARDOM: [sepimentum; cinzümung?]. A kerbe vltötne valának kerec gardom módiára; ha valaki be ment az egyie vton a fűc közet budosot és nem íohet vala ki belőle (Helt: Krón. 169).

GARGARIZÁL (*gurgurizál* Váli: OrvSz. 2); [gargarizo; sich gurgeln]. Gargarizálni, megrottyogtatni (Major: Szót. 239). A rhubarbarumot főzd meg vizes borban és a gegendet gargarizállyad vele (Mel: Herb. 69). Az torkát pedig gargarizáló avagy korogásra-való vízzel öblöngessék (Web: Anul. 101). Azzal gargarizállyá a torkát (PP: PaxC. 92). Ezen lével gurgurizálld fűjo torkodat (Váli: OrvSz. 2).

még-gargarizál: gargarizo C.

Gargarizálás: gargarizatio C.

GÁRGYA: margo, septura, cinctura Kr. [einfassung]. Keztem vala egy kntat ásatni és meg is csináltattam vala emberül fával; de azután elrohadt a gárgya (ErdTörtAd. I.112).

kút-gárgya: [crepido; brunnenkranz]. Kút gárgyája: crepido Major: Szót. 172. Kút gardyája: crepido pntei PPB.

Gárgyáz: sepio, cingo SI. [umzäumen].

be-gárgyáz: ∞ Kútat bé-gárdjázni: puteum marginare PPB.

még-gárgyáz: ∞ Meg-gárdjázni a kútat: puteum marginare PPB. Kezdem vala egy kútat ásatni; de azután elrohadt a gárgya . . . újolag meggárgyázák, de eblil bánának velle (ErdTörtAd. I.112).

GÁRGYÁN (*gárdián* PPB. *gargian* VirgC. 17. *garian* C. *garián* Deesi: Adag. 92. *gárdján* Toln: Vig. 138. Major: Szót. 3. *gárgyán* Hall: Paizs. 271); abbas, arclimandrita C. cenobiarca, prior monachorum MA. prior Com: Jan. 127. Gárdián a klastromban: gvardianus PPB. Az gargian meg jelenté, mit w twt volna az toluayokkal (VirgC. 47). Az gargyantol kenieret es enik valot kerenek (uo.). Mond meg a gargyannak es az fratereknek, hog valamy marhayokat meg akaryak tartany, azt mynd ky vygk ez elastrombol (DomC. 165). Hagyjatok

békét igaz házásoknak, papuak, barátuak, az szegény gargyánnak (RMK. II.167). Egy cseppet sem késék, Pesten általhuno, klastromban gargyántól barátuhat vöve (IV.251). Megengedtetik a gardgyannak, hogy reájok vetheti kezeit (Czeg: MM. 20). Kalastromnak gargyányia (Hall: III.145). Nézzd, tarolt helyéknek parantsol guardián (Orezy: KöltSz. 7).

[Közmondások]. Nem ío egy elastromban két gárián: vna domus non alit duos canes (Deesi: Adag. 92).

előjáró-gárgyán: antistes C.

előjárógárgyánság: [coenobiarchatus]. Szörnyen pirongetták az constantinápolyakat, hogy az egész elől járó gárgyánságot magoknak koporitanak (Toln: Vig. 138).

Gárgyánság: antistitium C. coenobiarchatus MA. priorwürde PPB. Meeg gargyánságot sem akar vala vyselny, hogy csak alazatosságban oelhetne (ÉrdyC. 569b). Püspökseg, gargyánság, a sok adomány baúttat (Mel: SzJán. 202).

GARMADA (*gyarmada* Fal: TÉ. 742): **1**) acervus MA. [haufe]. Az épület fát keresd hasadó és szeges ágas fát fa rakásokat gamadákat [így] rac öszve (Com: Jan. 103). Vén aszszonyoc, éjjel járo aszszonyoc, boszorkányoc rakás fakon avagy fűzzel meg-égetd gamadákön elevenen égettetnek-meg (137). Az föld ne légyen ganéjos, hanem ha az ganéi tellyességel földé vált és ha a gyomot s-földet egy gamadában hánták (Lipp: PKert. I.41). A kinek feles gabonája vagon az padláson, forgattassa meg, hogy ne legyen gamadivál egymáson (Lipp: Cal. 26). Töltsd az pulhákat, készen tartsad súlyos szablyádot s német testből rakj gamadákat (Thaly: Adal. 132). Ez által gyfjíteti gamadára a bűnöknek sokaságát (Konár: Imáds. 227). Ha kérdésre fakad a dolog, magától lerogyan ezen temérdek hazugságnak gyarmadája (Fal: TÉ. 712). **2**) congeries frugum MA. fruchthaufe PPB.

GÁT (*Chaba gautha* CodPatr. VI.150): **1**) agger per fluvium MA. damna im wasser PPB. Super quadam clausione terre, que vulgariter gaat appellatur 1258. Usque ad clausuram Gergurgata dictam 1271. Clausura vulgariter Chaba gautha vocata 1267 (CodPatr. VI.150. Gér: KárCs. I.203. 364). Transitus gauth vocatus 1364 (ZichyC. III.264). Locus Hozyugath 1364 (268). Locus Feuldgath vocatus 1364 (uo.). Unum fossatum, quod Moiusgata appellatur 1380 (IV.164). Vadi wlgo gaat vocati 1413. Veteek ewt gathnak egy saros wyzen, hogy myndenek atal yarnanak ow raytta (ÉrdyC. 289b). Mely gatok es töltesek mas ember földéhez namak ragaszva (Ver: Verb. 159). A malom körül való gát csinálást és akár minemű fából ahöz való szükségét és épületet ök tartoznak effectuálni és reformálni (Gér: KárCs. IV.296). Mikor ninkel [mint kell?] az gátra, sip-szoru, zátírra seckal többet költinc (Illyef: Jeph. 2). Szántalan rabokat szabadita meg a beszerményi nagy gátnál (TörtT. IV.51). **2**) moles PPB. obstaculum, impedimentum SI. [hündernis]. Visgállják, ki lehessen az az ifju, s ha annak találják, a kit ök keresnek, gáttokat csinállják (GyöngyD: Char. 359).

[Szólások]. Ember a gáton, ki magával bír (Fal: UE. 444. SzD: MVir. 104). Emberkell a gátra (Kisv: Adag. 358. SzD: MVir. 104. 198). Embert a gátra, verjük által az labanczot a más világra (Thaly: Adal. 133). Oly szolgát szerezte én, az ki az gátot meg állya (Deesi: Adag. 229. SzD: MVir. 28). Az el-telő anyai öröm nehezen szenvedhet gátot (SzD: MVir. 431). Sok komálkkal gátat tölthetsz (RMK. IV.257). Gátot vetek valamiben (SzD: MVir. 20).

[Közmondások]. Paszta mahnom, száraz gátom vámot nem vehetsz (SzD: MVir. 456).

fűz-gát: *amerina retinaula PPB.

kő-gát: [agger lapideus; steindamm]. Erős mind edgy kő-gát (Apoll. 45).

malom-gát: claustrum MA. schlagbaum PPB.

Gátol: 1) *consepio, claustrum induco, aggerem obduco* MA. verziünnen, einen damm umziehen PPB. A vizet meg-dugni, gátolni: *aquam *coercere* PPB. 2) *impedio, praepedio, remoror, obsto* SL [hindern, verhindern]. Többen vannak, kik a falu építését gátolják (TörtT.² 699). Mutatódjék meg ebben is jó akarata, hogy az víz miú ne gátoltassék dolgunk (MonTME. VI.100). Akármely nyalka kurucz könnyen fér hozzája, nem gátolja földből épült posványos bástyája (Thaly: Adal. II.132).

által-gátol: *transsepio, claustrum recludo* MA. überziünnen, durchziünnen PPB. Az magoknac való emberec a hegyeket által likasztotta es az teugereket által gátolta (Deesi: SallC. 10). Mint kellene az el-áradott sok hamis vélekedéseknek folyását által-gátolni (Pázm: Kal. a).

be-gátol: *circumsepio, aggere claudo* MA. umziünnen, umschänzen PPB. A sok minden napi vétkek a mennyei gyönyörűségek úttját be-gátolják (Pázm: Préd. 730). Ezt a fogást idején begátoltam a Kalatiban (Pázm: Luth. V.56). Utamat begátolta (MA: Bibl. I.160).

el-gátol: [impedio; verhindern]. Eféle balgatag mentegéseket akarván el-gátolni az isten, emberré lett (Pázm: Préd. 117).

még-gátol: 1) [aggerem obduco; dämmen]. A vizet meg-gátolni: **arcere flumen* PPB. 2) [impedio; verhindern]. Meg-gátolja dolgunkat a véség: **avocat a rebus gerendis senectus; valaki szándékát meggátolni; comprimere *conatus alienjus* PPB. De az úr isten csudálatosan meggátolá újjokat és megszégyeníté őket (TörtT. IV.61). Mikor mind két részről majd kezekkel érnék a békességet, akkor gátolja meg isten (MonTME. 93. 430). Tanátsot tarta biveivel, hogy miképpen lehetne megelőzni és meggátolni a császár szándékát (Mik: TörL. 263). Hálhájuk meg néki, a midőn kérésünket meghallgatja és áldjuk őtet, midőn akaratumkat meggátolja (312). Nem gátoltuk meg adakozó szándékát (Pál: SzE. 563).

meggátolás: [impeditio; verhinderung]. A jó reménységnek meggátolása: **invitatio bonae spei* PPB. Utamnak meggátolása miatt hazámmak veszedelme esik (MonTME. VI.243).

reá-gátol: [induco; führen]. Az ő oldalát eg folio víz mossa vala, kü a gubernator rea gatolata (Szék: Krón. 113).

Gátolás, gatlás: 1) *agger; wasserdamm; schleuse* PPB. Az isten haragja két erős gatolas közze vagyou rekedve (Lép: Pük. II.187). A révnél látszatott immár Kemény lenni, vélté az evezőt majd lehet letenni; fölb ilyen habokon által nem kell menni, de történik megint újjab gatlást venni (GyógyD: KJ. 462). 2) [impeditio; verhinderung]. Szabados menése, vissza s térése s gatlását nem teszik, zörgösbét mentében, jártában s költében sohil nem vészik (Thaly: Adal. I.190).

[Gátlód-ik, gátolód-ik]

még-gátlódik: [impedior; verhindert werden]. Meggátolódott kezdet dolgában: *cursum *repressit* PPB. Meggátolódunk némely dolgoknak végben vitelében (MonOkm. XXIII.156). Az éretlen, bárdolatlan elméjű kapiliják miatt meggátolodom (474). Ha kikolotro zendülés talál lenni, meggátolódik a dolog (LeVT II.291). Alkalmas időkg meg-gátolódik jo igyekozatiben (Nagyari: Orth. a2). A nagy hirtelen terjedő birodalomnak öregbülése meg gátlódik (DBenkő: Flor. 43). Ez helynek oddig való el nem hányási nem abban állapodott és gátalódott meg (MonTME. VI.192).

meggátolódás: [destitutio; das unterbleiben]. Néhémiás halva istene dicsőssége meg-gátolódását, le-ülvén zokogva sir (Toln: HBék. 16).

Gátos: [agger instructus; mit einem damm versehen] Az, melly az föld mellet vagyou, magasb, az másic nem annyira magas, de gátos es ragadalo szelneszes vízben vagyou (Deesi: SallC. 64).

GÁTOR (*gátor* WinklC. 314. *gótér* Thaly: VÉ. I.309): *clathrum, peribolus* MA. gitter PPB. Ablakban való rostély vagy kalmárok bújók előtt való gátor, mellyen ember által láthat: *transenna* PPB. Vala kedeeglen Irsalyomba megh bizonyoyotth tho, ky newezetetyk sido nyelwón Betsaydanak walwan őli gadorth (WinklC. 314). Péteessen köttetett vas rostélyokon avagy gátorokon, kereszt vasikon ki-néz (Com: Jan. 106). Az ablakomat vorték, a vasgátért készítették (Thaly: VÉ. I.309). Az ablakok rendszeren rakott szep fagátorokon eresztették és szolgáltatták bé a napvilágot (Moln: JÉpül. 483). Nemes szív előtt niúts építve gátor (Gvad: RP. 227).

Gátoros: *clathratus* MA. mit gitter verwalret PPB. Az ablakoc rostélyosoc avagy gátorosoc: *cancellatae aut clathratae* (Com: Jan. 108). Ezen sóvényeken lécekből gátoros ajtókat csinálhatni (Lipp: PKert. I.21).

Gátoroz: *clathro* MA. vergittern, verziünnen PPB.

még-gátoroz: *clathro* PPB.

Gátorozás: *clathratio* MA [vergitterung].

GATTOS, horgos: *hamatilis* PPB.

GATYA (*gagya* Hly: Préd. I.488. Thaly: Adal. II.124. *gattia* Mel: SzJán. 68. *gattya* Dáv: KKER. F4. Apoll. 11); *femorale, feminale, subligar C. perizoma, subligaculum, caliga* MA. [unterhose]. Gatyá, berhe, alsó nadrág; *femorale* Major: Szót. 225. Gatyá, bérhe, alsó-ing; *perizoma; nadrág, gatyá, berhe, harisnya; subligaculum* PPB. Adoc egy morvaj posztobul dolmányt, 2 úmög, 2 gattyá övet, 1 szepelöst (NyEmléktár III. Előb. VI. Le vetette vala gatyáit es ki tetzik minden szekzamontaja es szerszama (SalMark. Dó). Füge fánc leveleiből csinálúnac gattyákat magoknac (Dáv: KKER. F4). A lokiúsméret szégyenletet indita bennék es fügelevél gatyával kezdék takargatni rütságotkat (Pázm: Préd. 592). Férfiúi öltözet: a deréce szorító köntös, nagydrag, gatyá avagy lábra valóc (Com: Jan. 99). Fige fa leveleiből csinált Adam gatyája (Tof: Zsolt. 666). Lészen rongyos gatyád, az is avult es rovas (Ben: Ritm. 123). Vesd le, mosd meg jól te vékony gatyádat (Thaly: VÉ. I.150). Egy ingben gatyában, bajdon fölvel és mezitülb vitték be (Thaly: Adal. I.318). Az fogták rád, vagyou gatyád, ez bizony boesület; a ki ott járt, látott két szárt; de mellyik az illet? (H.124). Adam a fügefá leveleivel befedezé magát es gatyát csinála magának (Hly: Préd. I.148). Vagyou egy rongyos gatyája, abból is mind kivm a fá fa baltája, elfordulván tőle, nem nézhettem rája (PhilPl. 60). Budám is utámm hamar elérkezett, köz földölöz érvén gatyára votkezett (Gvad: Pósty. 23).

Szólások). Ezek csak fügefá-leveél gatyák, kopasz mentségek (Szd: MVir. 220). Egy ingbe gattyába (Apoll. 11). Fé, hogy a gatyáját megfösti (Thaly: VÉ. II.5). Nem fél a német, hogy elvonnyák a gatyáját (Késv. Adag. 67).

[Közmondások] Minemű a legény, olly a gatyája is (Késv. Adag. 431).

Gatyás: *caligatus* MA. [mit hason bekleidet].

toll-gatyás: *plumijes* PPB.

GAVALLÉR (*cavallér* TörtT.² I.199); *praenobilis, magnus* SL. cavalier. Egy fő cavallérral kellene megválasztatomok és megpróbáltatkok (TörtT.² I.199). Ő felsége azt parancsolja, hogy azon foketék ezüst-fonlat fordítsa keld a cavallérok tarsolyára es lödög-varratására (H.198). Suky cavallér, a ki úas

vala, gugában fekszik (385). A gavallér mikor rá ér, ha nem mehet, mász (Thaly: VÉ. L316). Rajtkun tenger a fegyver, mert a tokos német közöztünk hever, mint egy gavallér, látod mily kövér, bőriben sem fér (Thaly: Adal. II.213). Eő felségo vadászni kiment ordinutián lévő gavalérokka, udvariakkal (Thaly: RákT. L136). Az mely négy gavallér van az fejedelem asszonyánál, szállottam földelek (RákF: Lev. V.115). A hintók mellett s azok előtt menő gavalérok s szonkók 1760 (Házánk L379). Gavallért pajzányan szolja öltöztette (Gvad: FNót. 48).

GAZ (gozwl ÉrdyC. 94b): **1)** faex C. sordes, quisquiliae, putamen MA. colluvies PPBl mist, unflat Adáni: Spr. Gyomlók, gazt kiszagatok; diruncio; szemét, hulladék, gaz, aprók: quisquiliae; szittyó, himáros gaz a vízben: ulva PPBl. Myuellyed ate mezedeth, ne had gazdnak [igy] fel kelny (WeszprC. 128). Vadnak aloytottnak az nagy gazban lakozwan (ÉrdyC. 244). Fel nót a bűn gazza (Mel: SzKin. 310). Ez világuak gazza, sonkolya, söpreie (Born: Préd. 77). Meg rakodot gazzal, hituan penaia Lutternee (Mon: Apol. 402). Oh ki nagy bolondság ily nagy dütsőséget meg-vegni e világ gazzáért (Pázm: Préd. 17). Öly földet lát, melybea a gazok és vad füvek buján nőnek (26). Ha nem kapáltatic az szőlő, az gaz feluer (MA: Bibl. II.7). Vagy vyodbol szoptad, vagy valamely bogbár vtan mentél ilyen nagy hazugságnak gazzában (Bal: CsIsk. 161). Ércznek salakja, allya, gazza (Com: Orb. 137). Az szonkói, gazzai el-vettetnee (Com: Jan. 72). Gazzát hazugsággal simittyá (Matkó: BCsík. 178b). Gazzából kirazagatván, megújéttatott együgyű predikációk (Csúzi: Síp. 716). **2)** pravus, improbus, vitiosus Kr. schlech Adáni: Spr. Ky meg zydalmazya es gozwl magyarazya istennek ygheyeet (ÉrdyC. 94b). Ennek az hatalmas kharoz meg hatta, hogy walahol efele gazy nepeth thalalok, eressen meg byntessem (LevT. L57). Mondom tú nektec, ez haza mene, hazaba gazb leue (Born: Evang. IV.83). Mennél gazzab ember, amál inkább . . . (Illyef: Jeph. 25). Rácz gaz nép, országunk ontó esép (KecskTört. IV.402). Neveztégre való mülattság volt némelyik kopokoak dolga, valóban tekerte némely a gazt (medvét) előtte (RákGy: Lev. 360). Gaz török rohana reánk kövekkel hajítólag (ErdTörtAd. II.177). Valami gaz eselédek jüttek mint egy luszonegyeo (MonTME. VI.346). Rajta, rajta, rontad rizeok süri rendét, hadd ne dúlja gaznép edes hazád földét (Thaly: Adal. II.247). Rút, gyalázat lött a mi nemzetünknek, hogy ilyeo gazú, az kik az előtt ott az hadban voltanak, eljövének omét (Gér: KárCs. IV.253). Az Jakóli levelét elvettem, kinek gaz meztsegit értem (254).

[Szólások]. Szabad a gazda a maga bázánál, ha mindgyárt a gazba bújik is (SzD: MVir. 369). Az te sulykod gazban esett (Bal: CsIsk. 112). Az egész világon, ha valaki a sulykot a gazra vetette, bezeg te meszse lödítád a nyárfá sulykot (Kereszt: FelsKer. 414). A mely földet gyakran ganajoznak, azon gazt a ratnak (Kisv: Adag. 173).

giz-gaz: sordidus PP. quisquiliae Kr. [taugenichts, nichts-würdig]. Ama régi igaz jó fsemberek olyan gizgaz gróffcskákat nagyságonni nem akartak (Cserei: Hist. 303). Nehéz ártatlanul rágalmaztatni, kivált egy giz-gaz embertől megpískoltatni . . . Példát véseu a magáról, a ki mást megszól, mert a giz gaz másokat is csak gaznak gondol (Thaly: VÉ. II.135). Ki áll előtte utból minden giz-gaz Gvad: Idét. 231). Fa-nyelű vakarék, litvány, gizgaz író (SzD: MVir. 248).

olaj-gaza: fraces MA. oelhofe PPB.

Gazol: **1)** sordido, corrumpto, depravo SI. [besudeln, verderben]. **2)** [contumelia afficio; beschimpfen]. A nagyanyám szüntelen moeskolta, gazolta, külömb-külobbféle injuriákkal illette 1759 (Házánk L137). **3)** [vastu; verheeren]. Magad is tekints be az istállókban, hogy nyalábbal ne gazolják marháik s lovak eleiben a szénát (TörtT. II.155). Míg ide jársz, meghadd, azalatt a csűrös kerteket senki ne gazolja (157).

be-gazol: sordido MA. besudeln, unfällig machen PPB.

égybe-gazol: [colligo, corrado; zusammenraffen?]. Mint a harang öntésben, öly tődös volt Melanthon s immet, amomat egybe gázolt [igy] praedikátorkák és mestérkécsik az theologiában (Bal: CsIsk. 147).

mög-gazol: fimeto induco, contumeliosis verbis afficio; schmäheln, mit schmähworten anfallen PPB.

Gazlás: [lehatio; schlemmerei, schwelgerei]. Arany há-sártra, ruha parázniakra, jószág gazlásra, elkele lakásra, ó maga juta latrok közt prédára, nagy nyzvalyára (RMK. II.267).

Gazolkod-ik: [exsecro; fluchen]. Az ki szállásán kívüül gazolkodik és kiáltoz, pálcákkal megverettetik (MonTME. V. 341).

Gazolkodás: [delictum; das vergehen, versündigung]. Ezt a számár szolgámat Flórat valamely gazolkodásáért megszidogatván, azon éjszaka elszökött 1760 (Házánk. L375).

Gazlód-ik: [calumnior; schmäheln]. Zabolítlan természetű szerint gazlódott (Nyr. XII.266).

Gazos: faecutus C. faeculentus PPBl. [voll unkraut, unfätig]. Tövís felnötte, gazos mezők: horrent *sita campi PPBl. Egy igen nagy eseres, gazos erdő kiirtatván, szép kaszálókká tehette vala (Szal: Krón. 238). Öly gazos kert sintsen, mellyben hasznos füvetske nem volna (Pázm: Kal. 555). Abban a glazos könyben (Bal: Epin. 2). A Jesuita gazos könyve (Czegl: Japh. 95). Gazos vélekedés (MNyil: Irt. Előb. 1). Gazos, kharoz könyv (217).

[Gazosít]

be-gazosít: sordido MA. besudeln PPB.

mög-gazosít: [faeco impleo; mit unkraut bestreuen]. Kon kollyal meggazosított (MA: Tau. 1066).

[Gazoz]

be-gazoz: [sordibus repleo; mit mist bestreuen]. Szükséges, hogy söpögessük, tisztogassuk a bünök szemétével bé-gazosított lelünk-isméretit, a belső embert (Csúzi: Tromb. 160).

Gazság: **1)** sordes, quisquiliae, sordities MA. [unflat, schmutz mist]. Ellenvetést nem találtam, hanem csak gyólvész gazságot (Pázm: LuthV. 3). Ezek csak luterista okoskodások, az-az temérdek, goromba gazságok (293). Szánando dolog, hogy minek-előtte Calvinus magyáról szóllana, emnyi ritalmas gazság fordítat magyar nyelven reája (MA: Tan. Előb. 4). **2)** [improbitas; schlechtigkei, verdorbenheit]. Vaj vesztette volna-el isten még pázsintyában ezt az erköltsök veszedelmére nevedett gazságot (SzD: MVir. 49). **3)** [improbi; die schlechten]. A tanácsos urak nap estig fáradnak, mikor a gazság kortsomákon iszik (Pázm: Préd. 35).

Gaztalan: illimis MA. [ohne unflat].

GAZDA (kasda TelC. 94. 98. kasda DomC. 199. Beythe: Epist. 211): **1)** hospes Pesti: Nom. 80. herus, dominus C. haus-berr, wirt PPB. A gazdához megszállani: divertere ad *hospitem PPBl. Zent Ferencz nemy ayoytatos emberel vendege hyuotott, kyt kere, hogy vetne által az tonak zyetebe, kyben ember sem lakottuala, az gazda az nagy ayuytatossagert, hazt megtelesyete (EhrC. 26). Az erekseghi az eleygy gazdayara zaal (JordC. 112). Ölfani vitez urnak anyanak, ki vala az fratereknek kazdaya, jelentetenek meg öz dolgok (DomC. 199). Az ó kasdaiuac ömagat vti tarsul ada (TelC. 94). A pap az ó kazdaya ö neky eleybe öue (98). Nemnyemew wton yarotul zeplöben esEEK az gazda leanya (ÉrdyC. 339). A gazdam melet á szomszednac ki dölt á pintzenec az egyic fala (Helt: Mes. 318). Ugy fizessen, mint az gazda a napszamosoknak, szakva-

nyosoknak (MA: Scult. 216). Gazda avagy ur (herus seu dominus) az a kinec szolgálja van (Com: Jan. 121). Mivelhogy mint a maga házához háza megyén, ha igaz embőr volt, nem köllött volna az pallásra előtte felmőni, hanem beköllött volna várni mint gazdát (MonTME. 169). Ottan ilyen szolgálással élte nek, hogy némely nap estin egy helyben gyűltenek a gazdák, s onnét a templomban meutenek (GyöngyD: Clar. 20). Nosza gazda, ne fuss gazra, hozz bort az asztalra (Thaly: Adal. II.98). A gazdák vékonyan maradtak, többet vetettek bé, hogysen le arattak (Fal: Vers. 914). **2)** possessor Com: Vest. 91. [inhaber, besitzer]. Bíró, örökös, gazdája, ura valaminek: possessor PPBl. A mi nem egynek sajátja, közönséges az (Com: Vest. 91). **3)** [oeconomia; verwalter]. Az eperjesi gazda az gyermeket tovább nem akarja tartani fél esztendőnél (LevT. II.15). Parancsolt meg, az hol fogják megvárni Buresait, az mint az előtt gazdalkodtak neki, most is az szerent gazdálkodjanak s melléje gazdát is rendeltes (RákGy: Lev. 119). Gazdák: Bagosi László uram, Czató Albert uram, az lovak körül; Liszkai Péter az keseredett asszonyok gazdája, Gömböcz uram az úri asszonyok gazdája (Gér: KárCs. IV.553).

[Közmondások]. Nem jó az ház gazda nélkül: omnium nihil vsus, si pastor absit (Doesi: Adag. 138). Nem jó gazda uelkül számot vetni (SzD: MVir. 378).

bordély-gazda: Ieno Major: Szót. 289. [hurenwirt].

eselédős-gazda: imperator familiae PPBl. [familienvater]. A jó tselédes gazda korán fel kellyen s későn fekdügyék-le (Kisv: Adag. 57). A menyei eselédős-gazdának az Istennek háza és házának ajtaja előtt keldülnek (BíróM: Angy. 121).

eselédősgazdaság: [oeconomia; hauswirtschaft]. A házi gondviselésről avagy eselédős gazdaságról: de oeconomia (Com: Jan. 121).

esűr-gazda: [villicus; verwalter]. Officiálatnok: egy főbíró, egy koresmáros, két kertész, egy esűr-gazda (Gér: KárCs. IV.333).

fő-gazda: **1)** *rex convivii; *dictator convivii PPBl. [oberhaupt des gastmahls]. **2)** [dominus domus; hausherr]. A fő gazdának nyelve legfrisebben pörög, mikor fenyeget valakit (Fal: NU. 299).

galamb-gazda: columbarius C. [taubenwärter].

göbölös-gazda: [pecuarinus; viehhalter]. Egy göbölös gazda, ha látná, hogy szomszédja minden, marháját eladgya egy marok gyöngyért, kétség nélkül eszteleznek itélléné (Laud: ÚjSegít. II.33).

hajós-gazda, hajózó-gazda: [navarchus; schiffscapitain]. A tenger tulsó részeiről az hajós gazdának avagy hajóbeli kapitánac segedelmével, valamiket akarvín hozni az hajosoc, a tengerben hajókáznac (Com: Jan. 88). Jonásnak hajozo gazdái (Tyúk: Jéz. 418).

ház-gazdája, házi gazda: herus PPBl. [paterfamilias, dominus domus; familienvater, hausherr]. Ha az ház gazdákat Belzebubnak hittak, memmel inkább az ő lazanepseit (Fél: Bibl. 15). Egy házi gazda egy egész házat felgerjeszthet az Christu ismeretince világos tűzével (MA: Scult. 971). Cselédős atya avagy házi gazda (Com: Jan. 121). Ugy vagyon hatalmas esiszárnak dolga veletek, mint az házi gazdának az ő komoudorival, kit nálón az házi gazda minden napi eldelével jól tart, az ő gazdáját mognarja (MonTME. VI.306).

házigazdaság: [oeconomia; haushalt, hauswirtschaft]. A io házi gazdaságra s a eseléd tésítésra néha reugetésre s néha belegetésre osztatok a io orákat (Bál: CsIsk. 33). Miképpen köllössé a eselédlet igazgatói és a szolgálncak, szolgálóknac engedni, az házi gazdaságról való tudomány írja előnkben (Com: Jan. 121)

kertész-gazda: [arborator; baumgärtner]. A jó kertész gazdák gyümölcs-fa esemetéket felesen akarncak fíltetni (Misk: VKert. 683)

kiadó-gazda: [pater nuptae; hochzeitsvater?]. A ház ajtaja előtt a kiadó-gazda obviálván a násznagyot, ki is elől szokott menni, utáma a vőfély 1760 (Házánk. 1363).

major-gazda: oeconomia administrator Kr. [verwalter]. Mezei rabotás, szintó vető major gazda ember az, a ki a meztől nyelvi és az esztendőnként termő gabona jövedelennel mag: táplálgya (Com: Jan. 72). Major gazda, udvar bíró: villicus (72). A major gazdában itt megkivántatik, hogy gyermekeségétől fogva ebben a paraszti munkában neveltetet legyen fel (ACsere: Enc. 270). Oh nyomorult ifjú! minnyájan parancsoltak néki, kérgette az ura, hájtotta a major gazda a disznók után (Laud: ÚjSegít. I.794). Satyricus, major-gazdának lija a város praefectussát (László: Patr. 14). Conventioja vencesleli major gazdának (Évk. XIII.78).

or-gazda: receptor furum Kr. [hehler]. A lopóc és barom lopóc s azoknac orgazdái és az erszény metélők avagy táská lopóc felakaszatnac (Com: Jan. 137). Minthogy az tolvajlásnak ösztönei az orgazdák, kik orgazdaságban élnek, kikre, ba ilyen fog bizonyosdni, halállal fog büntetődni országunk törvénye szerint (MonTME. 1363). A pésma matska igen szépen kiabri-zolja a lopókat és tolvajokat, kik az ő orgazdájoknak nem tsak nem ártaunk, hanem inkább kedveskednek nékiek (Misk: VKert. 238).

[Közmondások]. Orgazda s a tolvaj mind egyszakba válók (Kisv: Adag. 517). Az orgazda és tolvaj egy büntetést érdemelnek (15).

orgazdaság: [receptatio, occultatio; hehlerei]. Az orgazdaság halállal fog büntetődni országunk törvénye szerint (MonTME. 1363).

szőlő-gazda: [dominus vineae; weingartenbesitzer]. Ama evangéliom szerent három, hat, kilentz és tizenegy órán szőlőt az szőlő gazda miveseket az ő szőlőjébe (Alv: Post. 1583)

szőlőműves-gazda: ∞ A menyei szőlő-mives-gazd: minket szőlő-veszszóket el-homlit a paradicsomnak áldot földébe (Mad: Evang. 189).

szőlős-gazda: ∞ Adgyad minékünk szerelmes szőlős gazdác, hogy az te ingyen valo kegyelmességgel ellhesünk (MA Scult. 220). A szőlős gazda szabad akarattyá szerent rend-jutalmat a munkásoknak (Szathm: Dom. 182). Tizen-egy orako forgasd elmédben a szőlős gazdát, ki a henyéllöket tizen-eg óra tájban maga szőlőjében látta (Tarn: Szents. II.62).

teherhordóbarom-gazda: veterinarius MAI. [tierarzt].

vendéglő-gazda: [convitator; hauswirt]. A hivatalos vendégei a vendéglő gazdától a vacsoráló házban vezetettenc (Com: Jan. 109). A polárnok bé-tölti az erős italt a korsóbul a pohrokba és kezében adgya a vendéglő gazdának (Com: Orb. 117)

vice-gazda: [villicus; verwalter]. Mindent kezezo adni vicegazdának s utáma nera vigyázni, nagy vétek, minthogy: eskütt hűség is némely próbákon meg esik (Fal: NE. 24). nagyságos személyek szegyenlik a számtartó íróknak me vizgálását, mintha azzal gyalázatot temének magokon, l nyomozniuk rávót, a vicegazdát, mint ijarkodik, menyit ve be (Fal: NU. 281).

Gazdálkodó-k: hospitor, hospites excipio MA behorberg PPBl [bewirter]. Gazdálkodva: hospitaliter C. Javából valakinc gazdálkodni: de re familiaris aliquod alieni *impertiri, másébe gazdálkodni: *alienis copiis deos venerari PPBl. Egmasnak ga dalkodok legyetek: hospitales in vicom (NémG. 202) Órónc

gazdakodik [igy] δ mindenek : semper aliquis in Cydonis domo (Deesi: Adag. 91). Nem hizlalt madak és madarak lúzával gazdakodik isten ebben a vendégségben, hanem égből-szállott kenyérral (Pázm: Préd. 733). Béhíván az istent és az angyalokat Abraham, gazdakodik nékice (MA: Bibl. I.14). Végére menj Értelmestől micsoda szolgálja (Racivil herczegnek); ahhoz illendő böcsülettel excipjál, úgy is gazdakodik neki (RákCz: Lev. 91). A magyarok magok váraikat megnyitogatván, elégséges éléssel gazdakodtak a töröknak (MonIrók. VIII.113). Feleségem is gazdakoda neki két átalaga kétféle borral (XV.357). Senkit a gaz nép közül be ne böcsüssanak, az kiknek a nélkül is ott kinn gazdakodnak (Rady: Csal. III.16). Egy magyarból lött Deják Mened agá nevű főember nagy böcsülettel gazdakodék (TörtT. 1.4). Palatinus uram kedvesen értette, hogy ngod Althaimb uramnak liberaliter gazdakodott (96). Az ingyen: gazdakodtatók és póstakodtatókról világos articulussunk extal (CompConst. 29). Eleiben mentenek hajókon s borral, kenyérral úgy gazdakodtanak neki (MonTME. V.432). Sebes elméjeknek tisztán mulató forrásiból gazdakodnak (Fal: UE. 406).

Gazdakodás: 1) hospitalis C. MA. beherbergung PPB. 2) (dönny; geschenk). Kikhez is tisztességes ajándékokkal és gazdakodásokkal küldöttem tiszteimet (MonIrók. XV.268). Küldöttem valamely bárány- s kenyérbeli gazdakodást is azon agának (367). Ha az te perednek igazatasára törvény tevőklet gyűntesz be, tartozol nekik gazdakodással (Nyr. VII.83). Az ország immár soha el nem győzi az gazdakodást, ha az magokéből nem segítik a török vitézek (MonTME. VI.98).

Gazdakodó: hospitalis [gastfreundschaftlich]. Igen gazdakodó: perhospitalis C. Gazdakodó, örömest bé-fogadó: hospitalis PPB. Gazdakodok legietek egmashoz zugolodások nekfil (Fél: Bibl. II.150).

Gazdaság: 1) [hospitium; gastfreundschaft]. Mint esala megh gazdaia feleséget, nem neze gazdasagnak erős frigyét (CsomaC. 23). Minden tiszbeli embert ez három rendbe gondolliac meg: egie feyedelemség; masie családosság, mint haz nepe közt valo gazdasagoc, gazdassonsagoc; harmadie lelki paztorsag (Born: Préd. 295). 2) oeconomia, oeconomiae administratio: hausbalhung, hauswirtschaft PPB. Gazdasághoz való: oeconomiens PPB.

Gazdaskod-ik: [sumptum facio; unkosten machen]. Koresmakon s mézszárszékeken magokat megadósítván, erejek felett gazdaskodtak (Rumy: Mon. I.30). Gróf Parseli János fényes armárával leérkezvén, oda mennyi számú éléssel, hordós borokkal kellett erejek felett gazdaskodni (22).

GAZDAG (kazdag EhrC. 37. BécsiC. 7. JordC. 449. Helt: Újt. É8. Born: Préd. 458. Kár: Bibl. I.166. Zvon: Post. I.44): dives, locuples, opulentus, opimus, peculiatius, praedives, dapalis, dotatus, opiparus C. reich, vermöglich, begüttert PPB. Másokfelett kazdag: *praepollens divitiis PPB. Vrlandus new yken kazdag es nemes (EbrC. 37). Nem könettel ifiakat, zégeneket anag kazdagokat (BécsiC. 7. MiinchC. 49). Nemeli zégeni ember egi kazdagnak pénzal ados vala (VirgC. 108). Yewe egy kazdag ember Arymatyabol (JordC. 449). Es egéft lakozanac Nazaretben Joachimnac hazaban, mel kazdag ember vala (TelC. 16). Bőit elő hoba sokoknac halálát, főképpen kazdagoknac (Cis. H4). Egy kazdag dus leányát vőtte vala (Valk: Gen. 32). Az isten kazdag igralmassága (Tel: Evang. II.25). Kazdag ember (Mon: Apol. 301). A jó szőlő annál gazdagban gyümölszük, memél jobban metszetik (Pázm: Préd. 400). Adgyon isten gazdag örömi órát (MA: Scult. 141). Gazdag örök séget bagynak maradékoknac (Fal: SzE. 521).

[Közmondások]. A gazdagnak akarkiis rokona (Deesi: Adag. 184).

dús-gazdag: perdives C. [sehr reich]. Az ajándékat ajándékkal megfordítani avagy vissza adni, meg fizetni a dús gazdagoté (Com: Jan. 194). Ama dús gazdag aruuyát szögényekre folytattya (Pázm: Préd. 706). E világot mód nélkül fűző dús gazdagokat idevezitők az egi madarak skolójába igazítja (Misk: VKert. Előb. A4). Nem látsz itt dús gazdag honye polgárokat, sem festett, bársonyban sétáló grófokat (Orezy: KultSz. 43).

dúsgazdagság: amplitudo C. Major: Szót. 35.

Gazdagít: dito, locupletio, opulento MA. reich machen, bereichen PPB. A fejedelmet nem ugy gazdagittyák a fiskusok, mint az alatta valóknak szereteti (Com: Jan. 174).

még-gazdagít: dito, divito, locupletio, collocupletio, munifico, opulento C. reich machen PPB. Mindön igazomthol megfoztatoc, kyéggel az en igesemtlő valeok megkazdagitoth anag megkazdagitvan (NagySzC. 55). Isten e jdey zerenet akara zegen lenny, hog mynket meg kazdageytana menyorzagnak evrekségeben (CornC. 147). Mind abbol, a ni tyied, ehnem vézee chac egy fonalszalatis, hogy ne mondhasad, hogy te kazdagitottad meg Abramot (Helt: Bibl. I. F3). Meglatod, ezemel megh kazdagitlak te kedig vgyan vr modra öltezol (Helt: Mes. 457). Az keneső meg nem kazdagittyá az ő kereskedőt (Kal. 1582. Fv3). Szentegyházakat rakattanak és jövdelmekkel meg kazdagétták (Tel: Evang. II.424). Zent Pal vallya, hogy (az corinthusbelijek) meg kazdagitjattak igaz es kazdagsagos ismeretiuel az enangelomnak (Baythe: Epist. 211).

Gazdagítás: ditatio, locupletatio MA. bereicherung PPB.

Gazdagod-ik (kazdagod Kisv: Adag. 452): ditior Kr. [reich werden]. Katonáknak s efféléknek semmi nints gyönyörűségesebb, mint tolvajkodások által gazdagodni (Misk: VKert. 438). Ki mennél inkább gazdagod, annál inkább el-fősvényed; quo quis fit ditior, hoc illiberalior (Kisv: Adag. 452).

[Közmondások]. Nem szokott a kalmár otthonn gazdagodni (SzD: MVir. 180).

el-gazdagodik: ditescio, opulesco MA. reich werden, begiitert werden PPB.

még-gazdagodik: ditescio, opulesco C. reich werden PPB. Talán azt tudol vala, hogy földig meg gazdagodol (Deesi: Adag. 203). A vigyázó fejedelmek gondviselések alatt a föld népe meg-gazdagodt (Bod: Pol. 166).

Gazdagon: laute C. opime, opipare, opulenter, munifice MA. reichlich, überflüssig PPB. Mikoron Atila nagy kazdagon szörzet vólna menyekezőt, beméne az ágyas házba (Helt: Krón. 20). Mennyiszer történik, hogy az istentelen emberek testét fényesen, gazdagon es bötsilletes pompával temetik (Pázm: Préd. 4). Tizenkét paripa volt sorjában es mindenik gazdagon fel volt ékesítve (Mik: Törl. 391).

Gazdagság: divitiæ, opulentia, opes, babentia, gaza C. reichertum PPB. Valaki gazdagságával el-töltözni: *ingurgitare se in copias alicujus PPB. Zent yozagok, kyknel zokot embeereknek ywttoya byzon es ewrewk kazdagsagokra (EhrC. 70). Ez vylaghnak zorgalmatossaga es kazdagsaghnak czalardsaga megh foyttya (JordC. 394). Soc kazdagsagokat költéne szép öltár öltözetekre (Helt: Krón. 30). Kazdagsagoddal az szükölködöket segítsed (Born: Evang. IV.474). Irigseg tamada az gazdagsagból (Deesi: SallC. 5). Minden gazdagsagokatis elvivé (MA: Bibl. I.32). Rakásokban rakott gazdagsagoc (Com: Jan. 188). A fősvények az ő veszedelmekre való gazdagságnak gyűjtésében foglaltosok (Misk: VKert. 134). Mimodon gazdagsagokot gyűjcsenek (Illy: Préd. I.223).

Gazdagságbeli: [dives; reich]. Vala Elimeleh ferfonac vérent valo rokona hatalmas ember es nag kazdagsagbéli (BécsiC. 3).

Gazdagságos: nimis opulentus Kr. [sehr reich]. Gazdagságosan: ditissimo C. Ez valahgy pompaság es kazdagságus dőlflésseog (ÉrdyC. 618). Az testi keuyer bőw aldasi mellett meg esmorife ő magatis az Christust istenfil adatot memyei lelki bőwseges, kazdagsagos keuyerfinkneec leuni (Born: Préd. 460). Zent Pal vallya, hogy (az corinthusheljek) meg kazdagjittattak igaz es kazdagsagos ismeretinel az euangeliomnak (Beythe: Épist. 211).

Gazdagságú: [opulentissimus; sehr reich]. Melotusnac minden kazdagségő varosit ki vira: effregit civitatem opinatissimam (BécsiC. 13).

1. Gazdagul: ditescio, opulesco MA. reich werden PPB. Zorognakuala kazdagolay zent yozagokul (EhrC. 70). Természtéfil az belénk olta vagyon, más kárival senki ne gazdagólyon (MA: SB. 118). A fősvény akár igazán s akar hamissan gazdagólhi igyekszie (Com: Jan. 187).

el-gazdagul: ~ Három király támad Persiában es az negyedic elgazdagul nagy kazdagsággal mindenekneec felotte (MA: Bibl. I.169).

még-gazdagul: ~ Meggazdagólai: *consequi opes PPBL. Ómenden ingandoioknac zama a küsdetől fogvan a nagíglan mēnd megkazdagolanc (BécsiC. 44). A neged (kiral) kazdagsagockal mendeneec folet igen megkazdagoltatic (161). Meg kazdagula s hatalmas vrra lőn (DebrC. 154). Athyam orzaga, kybewl hyzem, mennyen wattok, nyūd fattyg meg kazdagvltok (ÉrsC. 469b). Letelepēdēnek, megörbökōdēnek, elszaporōdānak es megkazdagōlānak (RMK. II.15). Vala ennee egy iāmbor vény szomszēdia, ki szegény vala, de nem soc esztendeig igen meg kazdagula (Ielt: Mes. 322). Vgyan szentes, de soha meg nem gazdagóllhat (Cis. O2). Pőrpataur miat meg kazdagult itēl mester (Born: Préd. 458). Meg akarnac gazdagolui (Zvon: Post. I.44).

2. Gazdagul: [opulenter; reichhaltig]. Job szegényfil élni hátvan, hogy nem miat gazdagul felelemmel (Deesi: Adag. 276).

GÁZOL: vado MA. waten, durchwaten PPB. Gázolható: vadosus PP. Nekyk egy keppen, nekyk maskeppen yarnak az istenek wten, de akar ky nykeppen yaron, gazolloya, senkynek seyme nem agyaaek es nynden wten bel sem mehetnek (ÉrdyC. 602b). Ott magyarok gázlānak, űsztatānak, császār népi es, kik könnyek valānak (RMK. III.202). Gazlani (EszT: IgAny. 567). Mintla torköt gázolt volna a sz. irāshan (Pāzm: Kal. 453). A melly ökröt mészárosnak akarsz adni, gyenge sarjūn szabadgyāban gázoltatod (Pāzm: Préd. 32). Belyeb gázol az őruenybe (KPap: Evang. 165). Belleb kel gázolui az káromkodās zavariāban (Toln: Vigaszt. Előb. 8). Mind ez ű motskolōdāsit az értelmes elmék gázolloyāk (Czogl: Japb. 19). Tsak maga gondolatiban gázolt (Hall: IIIHist. III.69). Indúltak őfél után Turna felē es onnan egyenesen Adamóczig gázoltak (Monlrók. XXVII.10). Jó darabig gázolt zavaros gondolatiban (Fal: Tĕ. 634). A hivalkodó maga magānak terbe, nehezen mennek vontatō őrái, gázol gondolatiban es semmire sem indúl (Fal: BE. 582). Döntöttem falait, megvettem vārait ellebségnek, nyitottam erēt, gázoltam vérēt (Fal: Vers. 885).

[Szólások]. A vagyomnak elegebēn, bőséggēben gázol (SzD: MVir. 179). Mért fogadgyuk jó izū nevetéssel amazokat, kik hírében nevében gázolnak (Fal: NE. 93).

[Közmondások]. Ki bogár után jár, süllyed, gázol a sárkan (Kisv: Adag. 338).

által-gázol: transvado, vado MA. durchwaten PPB. Tahat vgy gazolnak által az vyzen, tahath az vyznek sebesego wketh elragagya es bele veznek vala (VirgC. 109). Zent Damankos atyank fytosuan, predicaluan, gyakorta guzol vala által memely folyo vizet (DomC. 94). Ne véllyed, hogy az illyen nagy tengert

által gázolhassad (Bal: CsIsk. 121). A folyo vizen által gázolnak avagy tsomokkal, hajotskával élünk (Com: Vest. 52). Nehéz által-gázolni ezen a dolgon (SzD: MVir. 316).

be-gázol, bele-gázol: ingrediō in aquam, vado MA. [hineinwaten]. Ugy bé gázoltak vala minden feslettségben, hogy el merőlvén az istentelenségben, totézyo tellyesek volnānak az undok gonoszságokkal (Pāzm: Kal. 50). Ez űba ha ugyan belē kell gázolotok, itthon eszetekben ne sokat bagyjatok (Monlrók. VIII.258). Zrini űvedzōig vyzben kész lész be gázolni, ottan kezdō őket keményiséggel vāgni (Zrinyi I.110). Zabáll a vilāgi nyalānságban, bé-gázol minden feslettségbe (SzD: MVir. 116).

föl-gázol: 1) [conculco; zerstampfen]. Damaskust, Jeruzsalemēt mind felgázlā s magāévā tövé (Monlrók. VIII.28). A tatárság nagy toljonsággal [toljongsással] megérkezvén, csaknem felgázolāk az erdélyi hadat (Bethl: Élet. 9?). **2)** excito; aufachen, antreiben]. Bethlen Farkas Gergely Eleket, Keleмент, Dacót, Nalécizt, kit házoknál, kit űtjokban, egyszōval az hol kaphatják, megőlesse, brevier az egész orszāgot felgázolja (TörT. 2 I.216).

köresztül-gázol: [perculco, pertero; zertreten, mit füssen treten]. Isteni es vilāgi törvényen keresztül gázol (Fal: NU. 209). Keresztül gázolnak minden-kinek hírében nevében (Fal: UE. 421).

ki-gázol: evado Kr. [sich herauswinden]. Ki nem tud gázolni hosszan nyitott beszédől (Pāzm: Préd. b3). A szent irással való ellenkezésnek sűrű szōvevényéből akarna ki gázolni (Matkó: BCsák. 338). Olyas dologban keverem magamat, mellyből hōtsületesen ki nem gázolok (KirBész. 48). Ki nem gázol betegséggéből (SzD: MVir. 63). Ha a búzból idején ki nem tisztulnak, ha ezen heves ferdőből ki nem gázolunk, maradékunk-is lészen fontányi (185).

[Szólások]. Az mit el kezd, soha ki nem tud belőlle gázolni (Deesi: Adag. 49. Kisv: Adag. 34).

még-gázol: 1) vado; durchwaten PPB. **2)** [conculco; mit füssen treten?]. Paranczollattit fel forgata es el változtatta, meg gazlotta (Mel: SzJán. 233).

Gázlás: [labor, molestia; beschwerde, strapaze?]. Az szerdár az főb urakkal s Bethlen Istvánal valami paraszt emberek kalauzságokkal űvén, sok gázlással verekedtek vala Gyulára (Szal: Krón. 117).

Gázló: vadum MA. Nom. 6. wasserfurt PPB. Az vizen gazloban által menni: vadare Vor: Verb. Szót. 32. Labbalom, vizen gázlōba mégyek: vado; gázlō-hely, fsekély-viz: vadum; gázlōban járni a vizen: *atterer alveum PPBL. A Körös is es azoknak erei sok helyeken a nagy szárazság miatt most gázlōban megjárhatók (Szal: Krón. 112). A folyó-vizet kezekkel es pūssokkal fel akarták dngui, hogy alól a tábor gázlōban állt melietne (DBenkő: Flor. 175). A Morován egy helyen gázlōra akadtak (Monlrók. XV.134). (Az német) Győrvárnál az tőban, posványon gázlōban mind belē föladott (Thaly: Adal. II.145). Az törpék tegeztē ha Kapronczai uram felkötne, alkalmas gázlō vyzben sem kellene féltēni, hogy az nyilai megázulnak (RákGy: Lev. 100). Ahol mégsem gázlō a Kis-Duna (Thaly: RT. II.81). Az kozák szerdán kötőzévē gázlōban által az Pruton (453).

[Gázolód-ik]

be-gázolódik: [incido; hineingeraten]. Az leányon állapotja menyjen véghez; nehéz másról gondolkodni, az memyire immár ebben begázolótunk (LevT II.216).

[Gázoltat]

Gázoltató: [vadosus; seicht]. Az hol gázoltato hely ninesen, hidással által vōtnee (Com: Jan. 91). Az vyznek esklője, lūbbelo, gázoltato helye vagyon (Com: Orb. 175).

GÁZOS: [vadosus; voll untiefen?]. Kik között az melye az föld mellet vagyon, magasb, az másik nem annyira magas, de gazos es ragadalo, szeluszias vizben vagyon: quorum proxima terrae praeculta sunt, cetera, ubi fors tulit, alta alia, alia in tempestate vadosa (Deesi: Sall.I. 64).

GEBE: [caballus; packpferd, gaul]. A gebét nem illeti hintőszeker (Helt: Mes. 47.)

[GEBED]

még-gebéd: morior MAI. [sterben, krepiren]. Fel-ért nyóltzad napra az iszonyú hegnek felső tsútsára egész a felbőki, de az hideg miatt tsak meg-nem gebodett (Mon: JÉpül. 102).

GEDÉL: allicio, pollicio, illicio, allecto, invito SI. [anlocken, anreizen]. Édesget, ámit, gedél a világ tsalárságának puhaságával (SzD: MVir. 93).

Gedélés: allectio, delectatio MA. ergötzung, hinzulockung PPB.

GÉDÓ: hoedus Ofr. OrigHung I.18. [böcklein].

GÉGE: 1) bronchus C. aspera arteria, jugulus MA. Infröhre, kehle, gurgel PPB. Torkaba vtek a tört s gegeiet is megl metek, de azert a zolnak aiandokt el nem vezte (DebrC. 29). Az boros víz nádat terümt oromban, egészszéget nem ad neküm dolgomban kössebbodik gégém az krónikában (RMK. III.317). (Az rhubarbarum) az goghenek zarazsagat meg gyogitya, ha azzu zöld leuben főződ (BeytheA: FivK. 58). Az edel meg metéltvén a záporló fogackal meg-rágattatic és meg rágattatván a gégém alá nyeletik (Com: Jan. 50). Ha husotska a vagy boritték vettetik ki a szájon, jelenti a tődőnek, gégének, nyoldokdőknek ki ragadtatását (ACsere: Enc. 184). Dolos kénkü pára jún ki rút gégémén (Zrinyi: ASy. 23). Soknak teli gégéből bor ki-onlik (38). Egy tsorda néki méne a kortsmának, Eleutherius uram volt elől-járóban száraz gégével, tömött erszényvel (Fal: NA. 121). 2) [tubus; röhre]. A kovácsok munkájokhoz serénységgel fognak; a fúvó gégéje körül szit ez fúzet, pemete bottyával az hint reá vizet (GyöngyD: K.J. 425). [Vö. GÓG].

[Közmondások]. A szomjú embernek szárat gégégének mit használ üres kersó (Kisv: Adag. 402).

ér-gége: arteria; pulsader C.

Ielőlkzetvő-gége, Ielőlkző-gége: trachea C. MA. gurgulo; lufröhre PPB.

torok-gége: stomachus PPB. [schlund]. Torok-gége, mellyen az étel, ital a gyomorba mégyen: stomachus PPB. A mi hurutás által vettetik ki, a tődőkől vagy a gégéből jő; a mi okadás által a gyomorbol, torok-gégéből avagy a bélből (ACsere: Enc. 184).

Gégécske: [tubulus; röhrechen]. A levegő ég a tődőnek getskeikbe megyen (ACsere: Enc. 147).

Gégeség: 1) [subtilitas palati; feinschmeckerei]. Nem elégsziünk meg az otthoni edellel; a tengert halaszszuk ki, az erdőkot pnsztitjuk ki vadbul, a világ végéről szerziünk ritkaságot; annyira ment a gégeség s torkosság, hogy se napkeleti se napnyugoti országak nem tölthetik kedvünket (Fal: SzE. 547). 2) [arrogantia; hochmunt]. Gégeségre és nagy pompára kezde vzni (Helt: Krón. 167).

GÉJÉL?: [illicio; locken]. Kiki az ő tulaydon kenáságától el vonnattatic es géyettetic: unusquisque a concupiscentia sua abstractus et inlectus (Helt: ÚT. Pp.8).

GÉLÉT, GLÉT: chrysocolla C. MA. argyritis, chrysis, lithargyrium; silberschaum, silberglätte PPB. Arany-sárga, aranyglét: auripigmentum PPB. Az gléth, ólommal és más, hányák-

ból jövő matériakkal való kereskedést ne füzze az inspector (TörtT. 2. 1373). Törd meg az ezüstöt, végy 8 lat gletet, négy lat vas pléhet (Kocsik: ÖtvM. 291, 297, 303). Betog leányod-is, kit sem mercurium nem győzlet tűzében, sem mauna, avagy glet gyomra rejtekében (GyöngyD: Char. 181). Fazekasnak mivét ékesiti gelét (Szentm: Kalm. 9).

arany-gélét: arsenicum, auripigmentum, chrysocolla C. antimonium Com: Jan. 16. Arany glét, rezrosda, vasrosda (ACsere Enc. 248). Arany-gelét, kénkő, mész ha együtt léznek (Felv: SchSal. 24).

ezüst-gélét: [argyritis; silberglätte]. Ha valamely lovat meg-löttek, végy fertály font mézet, négy lot ezüst gléket, ezzel kemnyed az helyét, míg meg-gyogyl (Csel: OrvK. 37).

Gélétés: [gypsatus, crustatus; schalig]. Ezt is hasznosan mivelik: edgy babot hosszúra ketté lasitanak s az orr gyűkérére az ott megdagatt erre a két szemöldök közzé azt kötik erőssen által szoritván; vagy az helyén edgy ezüst pénzt, annál jobb ha azon felyül gelétes tyukony fejéritlen tsepüre takarván, reá kötik (PP: PaxC. 72).

GÉM: 1) ardea, ibis, erodius C. porphyrio Helt: Bibl. ICC3. [reihér]. Kara katonat, ghemeth, eztragot ne eegyeteek (JordC. 95). Ha zayog az gém, reggel esőt váry (Cis. G3). Nemelyt vízi allatocok, bekaual, hallal ettet az isten, miut eztragot, gemet (Born: Préd. 553). Az szárnyas állatoc közzül ezec legyenec ti nálatoc utálatosoc: eyjeli varju, hattyn, huhogato bagoly, ökör-bika, publicán madár, gém, esztrag, szarka (MA: Bibl. 1.97). Trombitáját ellopta darunak az varju, az vasvári gémmek gerébjét ellopta (Thaly: VÉ. I.350). A gémmek nem utolsó neme az ökör-bika, kinek nagy hosszú nyaka és nagy begyi avagy gyomra vagyon (Misk: VKert. 340). 2) [retinaculum pyritae; feuerschloss?] Matthyas ispan es Matthyas deak az paytha felewl jewttenek be, zablyayok fel kewtwe es az pvszkara reá wonwan az gemeth (RMNY. II.189). 3) [repagulum; schlagbaum]. Gém a sarampo kapun: repagulum arctarium PPB. Fut a kapura a német, tartja zárosan a gemet, mond berdót, ohó herr gott! (Thaly: Adal. II.337).

fehér-gém: ardea alba Nom.² 153. ardea PPB. [silber-reihér]. Fejér gém, gyöngyver: ein kleiner weisser reihér (Kir-Besz. 159).

kút-gém: telo PPB. [brunnenschwengel].

macska-gém: asterias C. [sternreihér].

szürke-gém: ardea pulla, cinerea Nom.² 153. [fischreihér].

vas-gem: ardea pulla, cinerea PPB. [fischreihér].

GÉMB: [ira; zorn]. Talál a gyors elme itten is színeket, véssen a nyolvére kemény beszédeket, forralón cselédi ellen nagy gémbeket, mutat haraggal több kemény fedéseket (GyöngyD: MV. 77).

Gémbelőd-ik: irascor, stomachor SI. [zürnen].

Gémbelődés: [stomachatio; zorn]. Okát kérdi Éva gémbelődésének; tön amaz illy választ: vigyázatlanságát únta csolédgyének, ez oka haragos kedvetlenségének (GyöngyD: MV. 77).

GÉMBERÉD-IK (gëberedik Land: ÚjSegits. I.123. giberittő lép: PTük. I.235. III.321. gimberedett SzD: MVir. 358. meg-gomboródóm: dirigeo MAI. PPB.): dirigeo, obrigesco MA. er-starren PPB. A részeg ember elméje, akarattya olyan, mint az erős déren meg fagyott és gimberedett ember (SzD: MVir. 358).

el-gémberedik: ∞ A beryós fákat jó reggel meg kell rázni és az őjjeli hivesség miatt elgëberedett beryók lehullvú, úgy tapodtassanak el (Misk: VKert. 676).

mög-gémberedik: ∞ El-hűlök, meg-fagyok, meg-gömbö-rödöm, giberedem, meg-alszom a hideg miatt: dirigeo PPB. A részeg elméje, és akarattya olyan, mint az erős déren meg-fagyott és meg-gémberedett ember (Pázm: Préd. 233). Kezetek meg gyberedett az nagy hideg miatt (Lép: P'Ük. I.235). Nyelve ugy meg gémberedik, hogy az ő idővözítőjéről vallást nem tehet (GKat: Váls. II.195). Ottan fagyoz, ottan géberedel meg (Laud: ÚjSegít. I.123). A kigyókat bátorosagabban megtapogathatja akár ki is, míg a hideg miatt meggémberedvén vannak (Misk: VKert. 587).

meggémberedés: [rigor, torpor; erstarrung]. Tagaiknak hideg mint való meggémberedése (GKat: Váls. I.530).

Gémberedés: narcosis MA. [erstarrung].

GÉMBERÉG: [rigidor; orstarren]. Az föld nagyon fel-ázni, a török lovak gembergeni kezdettek vala (Szal: Krón. 475).

[**GÉMBERÍT**]

mög-gémberit: [facio rigere; orstarren machen]. Nincsen meg giberítő hideg, verétkesztesítő heuseg (Lép: P'Ük. III.31).

GÉMLA (*gimea* MA.³ *gimes* * MA.⁴ *ginea* PP. PPB.): navis oneraria MA. lastschiff PPB.

GENÉRÁL, GENÉRÁLIS (*gyenerál* Pethő: Krón. 171.): [praefectus militum]. Generál-adjutánt: castrensis praefecti vicarius PPB. Ezenkívül több triumphusa nincs a németnek a svéczen, melylyel is valóban fejn lát a német general (Monrók VIII.155). Cserneci general fölül az írják, hogy elveszett (214). Nyolcz esztendő leányát eladta az horvátországi gróf generalis tizen-nyolcz esztendő fiának (LévT. II.276). Az kassai generalis ide áltat sétál s járja az végházakat (RákGy: Lév. 113). Mi óránként újabb leveleit várjuk az generalnak ígéréte szerint (300). Viszik a föl-földre hamar generalnak, szép emlékezeti hol most is fen-állnak (GyöngyD: MV. 128). Az generalissok ez harczen elesett, sok officérekkel az földön fetrongott (Thaly: Adal. II.354). Úgy tetszik, hogy ezt a basát múltán nevezhetem generalisanak (Mik: Törl. 353).

Generálisság, Gémberálság: [munus praefecti militum; generalrang]. Ezek kíványák osztán a generálisságot és ugyan ezeknek is kell adnunk (Zrínyi II.179). Az kassai generálisságot Csáki Ferencnek conferálta ő felsége (MonTME. VI.185). Az akkor azt szorongató túborban fő generálisságot kellett viselni (GyöngyD: RK. 163). Közemberből káplárt, hadnagy kapitányt is tészen, obesterség, generálság várja ottan készen (Amade: Vers. 106).

GENG: [gangstein]. Az érczet és genget és más, bányák-ból proveniáló materiát rakásra felettebb ne hordják (TörtT. I.372). Egy szekér gengnek és más materiának kihajtásáért len. 25. (377).

GENIUS: [genius]. Könyebb volt volna nékem magam elméje geniúsát követve imom valamelly más njságot (Gyöngy: Char. Előbb. 3).

GENYETT (*gönyetség* C. *gonyetség* MA. *gönyetség* Com: Vest. 44.): [in scabien abeo; eitem]. Az íreg más embőrcé bodogsagabol génoette lezón (GurúC. 4). Az íreg embőr más embőrcé iumborsagabol gonozkodik, más embőrcé bodogsagabol bodog-taluk és génoette lezón (NádC. 120). Myre vagyon, hogy az een fyan mynth ighen ghenyeth lator feel akasztatoth (WinklC. 98). Myndön ghenyeth bezsed, keserv veresegök, komek kenek, vram flus, kyykel toghódet mynd te ellenseghyld illetenek (248). Bin embört gheuette tozón (DebrC. 382). A binás embőrcé ő lelke istemce előtte genoth a gamenal (383). Nem myadoc gonozbat, hyuanbath geothbet es namalabath emmalumal (TelC. 217). Im lassatok akarattyan, hogy egy ghenyeth leany ellen

emny myuket yde gyeyezen (ÉrsC. 481). Oli ty ghonoz balga-thagok, ez wylagban ghenyeth aglok (496). Bozzwsagot nagyot wallok, hogy ilyen ghenyeth leany istenynek ellene yar (508). A bor ghenyettő teszi az embert es az erős ital vadda: luxuriosa res vinum et tumultuosa ebrietas (SalMark. E8).

Genyetség: sanies C. pus MA. [eiter]. Év, genyetség, éretlen vér: sanies; megsült genyetség: *tabum crassum; evét, gonyetséget kinyomom: exsanio; moslék, gaz, genyetség: colluvies PPB. A pocol, hova föl es takarodie mind ez velag-nac ondogsagos genetsege (NádC. 65. NagyszC. 65). O meg dohosvlt genyetségg, myt kenaz (CornC. 291). Tíros lababol czöppogne az genyetséggel (Born: Préd. 218). Orrok minden mobossagnak genyetséggel idegenek azaz nem takniosok (Erasm: Erk. 5). Ruházkodot főkélyekkel, sönnyedekkel, gonyetséggel (Zvon: Post. II.130). Micboda genyetséggel es orcaual merik az romay papasok azt nekünk niakunkra kötny, hogy azoknak holt kellene adnunk (ÉszT: IgAny. A5). A fekély, kelés gyönetséggel foly-ki (Com: Vest. 44). Az meg-evesedett főkély, midön fel-szakasztatie, eves rutság, törött vér és genyetség foly-ki (Com: Jan. 60). A lélek eltávozván a testből, azonnal szarmaz-nak a testben büdösség, rothadás, genetség (Ily: Préd. II.70).

Genyetségség: saniosus C. purulentus PPB. [eiterig]. Az bálványképek tiszteletince régtül fogván valo eredetince dohos és gonyetséges színe az, mellyet az papistae fitogatnac (MA: Tam. 91). Az genyetséges vad húsban ment seb (Bal: CsIsk. 142). Tudományodat genyetséges tudomannak, dögletes fertel-mességnek halold predikaltatni (MNyil: Irt. Előb. 18). Artott inkább, mintsem használt a genetséges vad-lusba ment sebnak. Genyetséges kelevények, túrok, fekélyek (Tef: Zsolt. 623).

Genyetségséd-ik: [in sanien abeo; eitem]. (PP: PaxC. 269).

mög-genyetségséd-ik: ∞ Lába jobban jobban meg-mérgesedik, fene éri, vagy meg-genyéségsedik [igy] (Gvad: RP. 100).

GÉPELY: machina tractoria; ziehmaschine, hebemaschine PPB. Okos ki-gondólt szerszám, malom, gépely az aknán, mes-teréses tsinálnány: maschina PPB. Annakutána olvasztya öszve és ugy vonszta meg az gépelyben mindaddig, míg az platinot kiszagattya (Keesk: ÖtvM. 325). Gépely-hajtás fl. 1. den. 20; szákoltnak kivonása után fl. 1. den. 20 (TörtT.² I.377).

Gépelybeli: [machinarius; maschinen-]. Ha észreveszik, hogy azon gépelybeli lovak intentiojából több haszon jülhetne be száz forintnál, magok adminisztrálják azon gépelybeli lovakat és adjanak számot felőle (TörtT.² I.375).

Gépelyös: ∞ Gépelyes ló: equus machinarius PPB.

1. **GERÉB**: villiens MA. meier PPB. Falnag, gereb, bíró: villicus Ver: Verb. szót. 33. Az folnagynak, mikor esztendő el tellik, az tizet addig le ne tehesse, migh nem az gereb elewt, tanach elewt az varosnak minden jövedelméről zamot tartoz-ak adny es az vthan tehesso le a tyzteth. Az folnag walasztasrol vgy wogoztek, mikor magiar bírot walatztanak, harom few zuz tanach legien az gerobel es az deakal azokal egietembe; mikor pedig zuz folnagyt walatznak, azonkepen harom few magiar tanach gerobel es deakal legienek (TörtT.² I.190). Trombitáját ellopta darumak az varju, súlyomnak súlyját, az kappamnak kápáját, az kakasnak kalásztát, az vasyári nagy géennek geréb-jét [?] ellopta (Thaly: VÉ. I.350).

2. **GERÉB**: littus, agger littoralis MA. gostulo PPB.

GEREBÉN (*gyr-bemők* DebrC. 167. 177. *gerebenyon* Gvad: Orszgy. 191: 1) [hani ferrei quibus limum pectitur; hechel]. A kotskének seroge volt igen fehé, mivel jó fűsülttenek és gerebennel simítottanak (DKal: Ker. 247). A mint a kender jón szép fűjerségére, az asszony is úgy jón a régi szépségére, de

gerobemeyen is átt húzzák végtére (Gvad: Orsz. 49). **2)** pecten carminatorius MA. carmen Major: Szót. 128. [folterinstrument]. Micron ezt latta volna az ő atfa, haragyan hagna, hog' ez zjzet a vas közepöt ozlophoz kötöznee es tagyat vas gerebennel zaggatnac (NádC. 507). Labainal fogua fel feztette es gerebenőkel az ő zont tetet zaggatatanu eg'ó fakliakal kezdte az ő oldalal egettetni (DebrC. 12). Onbol cénalt botokal mind el töretteteli az ő ket vallat es ket oldalal vas gerebenőkel zaggattata. Hamar zaggassatok el hatatis a was gerebenőkel es az ő sebeit bel töletoék sonal (167). Az kynzok az ew emleyeth was vezzewel awagy gherobennel zaggathwan nyakath wagak (552). Gerebennel zaggassathok ew teggthi (ÉrsC. 500b).

[Szólások]. Mintla gerebennen űlnék (Kisv: Adag. 230).

Gerebennél (*gerbül* Lipp: Cal. 46. *gerebell* C. MA.): caro, carmino C. pectino; heheln, krämpeln PPB. A szövé házban meny, ott gyapjút fony, kendert gerebennyel és azt a guzalyra agyazzad (Prág: Serk. 839). Kendert és lent tilólni, törni, gerebőlni (Lipp: Cal. 46).

ęgybe-gerebüll: [contexo; verflechten]. A tudatlan ember úgy egybe nem gerebelheti a hazugságot, hogy ki ne tessék fekete foga (SzD: MvR. 228).

męg-gerebennél: ∞ Isten az ő szolgáját soc próbác által megexamináltatta, meggerebennelte és megvizsgálta (MA: Tan. 56). A len és kender meggerebenneltetnac: carminantur (Com: Jan. 96). Meg fűsültetie a gyapjú avagy pamut és meg gerebenneltetie (97).

Gerebüllés: carminatio C. MA. [das heheln].

Gerebüllő: carminator, carminatrix MA. krempler PPB. Gerebüllő, gyapju etseelő: wollenkrämer (KirBesz. 150).

GEREBLYE: 1) rastrum, sarculum, irpices C. rechen PPB. Gereblyével gyomláló: sartor; gereblyével való gyomlálás: sarritura C. Ösztöke, gereblye, gyomláló vas: sarculum PPB. Kaym az Abelt gereblyeuel agyon veri vala (Hofär 207). Kain Abelt az gereblyeuel agion verte vala (Sztár: Akhab. 16). Imhol vannak az gereblyéc, czepek, villák, imhol az őkrők iarmáy es egiéb szerszami (Mél: Sám. 237). Gereblye vagon az vallan (Szeg: Tbeoph. 18). Az én kezeimen való ujaimat gereblye formán állani látod (Prág: Serk. 784). A kertész gyökér ásó fogas kapával, gereblyével előbb meg irtott ágyakban magokat hint (Com: Jan. 71). A mit te irásodban emitt-amott elszálltál, azokat a választévd, véns a logikusok gereblyéjét, boglyájában raká (Pós: Válasz. 28). Széshez való gereble (TörtT. XVIII.266). **2)** [pecten quo ligna retinentur; holzrechen]. Miként lehetne az Ferenceze vizen a viznek áradásakor az erdőkről fát szállítani, minthogy régi időben is tartott gereblye, a melynek felállításában munkálkodván, a mit arra expendál, acceptáltatik számadásában; ha ezen gereblye, feltött gereblye succedál, s fája büven lehet, el is adasson benne (TörtT.² I.372).

Gereblyécske: rastellum C. [heheln].

Gereblyél: sarrio MA. jäten PPB. Gereblyeuel gyomlalom, tisztitom: sarrio C. Ösztökélem, gereblyélem, kapálom, gyomlalom, gyomtól tisztitom: sarculo PPB. Olasz káposzta magot fársáng farka előtt-valo napon kell vetni abban az földben, a kit tél-előtt meg-szántottak és gereblyéltek (Lipp: Cal. 5).

męg-gereblyél: consarrio C. [harken, zusammenrechen].

őszve-gereblyél: ∞ Szükség tudnioc minden meg éret korot le metelni, őszue gereblyelni es nyalabba gúteni (Pécsi: SzűzK. 74). A széna gereblyéekkel őszve gereblyéltetie (Com: Jan. 79).

Gereblyetés: sarculatio C. sarritio, sarritura MA. [das rechen]. Ösztökélés, gereblyélés, kapálás, gyomlálás, gyomtól tisztítás: sarculatio PPB.

Gereblyélő: sarritor C. jäter, hacker PPB

GERELY (*gerellyék* Huszt: Aen. 4): lancea, verutum, sparus MA. lanze, spiess, speer PPB. Gherelyekkel atal vereek ewtet (ÉrdyC. 515). Gerellyeuel korgety wala egy wadaz a wadakat (Pesti: Fab. 49). Soku az gerelt mert megragadák, tenerök bőre szakadoznak (RMK. III.172. 142). Hegyes a levele mint egy gerely (Mél: Herb. 56). Viaskodie éreted a te elenséged elen, erősen, hogy nem gerelyel es paysol (JésusSir. II.6). Ily szockal magasztaltac az ő kiralyi orszagat, mint kiben a farkas es a barany bekeseges lenne, kiben fegyver, szablya, gerely es kopja nem kellene (Boru: Evang. I.23. Tel: Evang. III.88). A gerelyeket, hajto szeges dárdácskákat, avagy szigonyos nyilakat állhoz szoritó ideggel ki-lövöldözvén (Com: Jan. 149). Wy gerelyek az kapún 12, oo gerelyk 2, nemeth o gerely 1 (Radv: Csal. II.63).

apró-gerely: verutum Nom.² 325.

hajító-gerely: [telum; wurfspiess]. Álgyik, puskájok nem vólt nékiek, sok viadalhoz valo szép szekerek, szépen ahöz valo hagyito gerellyék (Huszt: Aen. 4).

nyárs-gerely: vervina Nom.² 325. [spiess]. Nyás gerelylel hevitvén kiszúrának, kit terekek kézzel megragadának, temere bőre soknak ott maradanak (RMK. III.142). Belől vitézők em börtöködének, nyás-gerelyt igen meg hevitének (172).

GERÉNC(S)fű: [antirrhinum; löwenmaul?] Gerents fű ollyas tulajdonsággal bír, hogy annak a fűnek vagy fának természetit magához vonja, a melly fűhöz, vagy fűhöz ragaszkodik (Váli: OrvSz. 86). [Vö. GERÉNY(fű)]

GERÉNC(S)ÉR: figulus MA. hafner, tüpfer PPB. Az gerencher awagy a fazokas tudomanya zerint valaminemő akar formaly es chynaly az sarrul (Frank: HasznK. 64). A fazokas, gerentsér az agyagból fazakakat, csuprokat, földket, mázas kannákat formál (Com: Jan. 105. Com: Orb. 143). Jaj az szegény korongrúgó gerencsér-kegyenke, jollehet hogy fazokaddal vagy te igen hütyke, de az vitéz deák előtt vagy olyan mint pille, ha akarná egy bennetek tizet is elvinnie (Thaly: VE. II.70).

GERÉND(A) (*gerend* MA. Szár: Cat. C4. *gerénd* Gvad: Orszgy. 131): trabs, doeus, sublica C. tignum, basis, fundamentum contignationis MA. balken PPB. fuss eimer säule MA.⁴ Épiülettől ki-nézó gerendák vagy faragott kövek; proceres PPB. A gerendat te zémédben nem látod (MünchC. 25). Mit látod az zalkat te atádniank zemeben, te zemedbeli gerendath kedeg nem gondolod (DöbrC. 354). Az kie vni tudnac vala, dezkan es gerindan el kü memec vala (Hov: SzPál. 22). Ki szerzi az ű űari hazanac gerendait az vizekbe (Szék: Zsolt. 106). Az gerendat eszedben nem veszed (Fél: Bibl. 10). Meg padlá à házat meghaytott gerendákkal es cedrus fűből csinált deszkákkal (Kár: Bibl. I.307). Az ő föl hazanak gerendit allattya az vizekben (Szár: Cat. C4). A kő farago a szaru fákhoz befoglalt gerendákra hágván kőfalakat rac (Com: Jan. 102). Vezér istállójának való talpfát es gerendákat hordatván Tott István költött reá 25 ft. (MonTME. II.72). A kis szálkácska kümbözik a nagy gerendától (Bíró: Anyz 127). Egy peczér egy gerénd tetején e lött egy borját a hajtás elején (Gvad: Orsz. 131).

[Közmondások]. Az szálkát más ember szómében meg látod, az gerendát penig az magadéban nem látod (Decsi: Adag. 45). Kicsiny szálkát könnyű más szemében látni, de nehéz gerendát magadéban nézni (Kisv: Adag. 174). Nem kell minden szálkából gerendát csinálni (Fal: NU. 297). A leg aprób fogyatkozásokat temédek nagyra szabják nyelvekkel, szálkából gerendát csinálnak (421).

által-gerénda: transtrum Sziksz. MA. ruderbank PPB.

fiók-gerénda: ein balk KirBesz. 133.

folyó-görénda: varae PPB. [querbalken]. Az boronaknak az legfelső részén faragott folyó-görénda vagyon az sásfák végiben bocsátva (TörtT. II 179).

húzó-görénda: cantherius; dachsparre PPB. Ki-érnek a húzó göréndák: *cantherii prominent PPB.

kakas-görénda: transtra, tigillum, laqueare, laquearium, capreoli MA. [hüllerbalken].

kötő-görénda: [bindebalken]. Kötő gerendának, szarufának hat vagy hét ölös feyfőfa (KolTört. 407).

lábás-görénda. Függő lábas görénda kell öt ölös 7 (KolTört. 401).

léc-görénda: tignus C. [querbalken]. Lécz gerenda faragó tignarius C.

mestér-görénda: docus C. tignum perpetuum Kr. ein durchzug am gebäude KirBesz. 133. Bék urunk számára hordattam meg 30 szál közgerendát és négy szál mestorgerendát (MonTME. I.192).

padlás-görénda: tignus; balken Nom. 29.

Göréndányi: trabalis C. [balkengross].

Göréndás: [trabalis; balkenartig, mit balken vorsehen]. Az ístökös tsillag avagy farkas avagy ístökös avagy gerendás (ACsere: Enc. 107). Az házak ezen az bástyán gerendások ugyan, de piszták (TörtT. II.180).

[Szőlások]. Amaz második része gerendással a hamis (Sámb: 3Fel. 495).

Göréndáz: contigno MA. [balken setzen]. A iol gerendázot ház erős a forgo szelec elen (JésusSír. 17).

még-göréndáz: ∞ Ők gerendázác meg az kaput: ipsi texerunt portam (Kár: Bibl. I.429).

Göréndázás: contignatio MA. balkenwerk PPB.

Göréndázat: trabatio MAI.

GÉRÉNDÉLY: 1) axis PPB. [axe]. Akarnok málot ezínaltani, itt mi keozotlink penig az fele gerendának való fanak szerit nem teheti (RMNy. II.330). 2) fundamentum aratri PPB. [pflughaupt]. 3) buris, bura MA. pflugsterze PPB.

oke-göréndély: buris, bura, elyma MA. pflugsterze PPB.

GÉRÉNTÉS: [porriginosus; grindig]. Vala egy nyawalyas, koor, poklos azzonyallat, kynek Katherina zolgalny zokot vala, nykoron meg kezte vona wathay az ew ghereentes voltaat, egy napnapon meg tyztoystaa ewtet (ÉrsC. 277b).

GÉRÉNY(fű). A májnak és lépnek keménysége ellen a gerény vagy gerents flivet szarvas nyelvel együtt főzd-meg borban, azt igyad, meg-lágyítja (Váli: OrvSz. 86). [Vö. GÉRÉNCZ(fű)]

GÉRÉZD (geréz Mad: Evang. 189. Com: Vest. 50. görézd Prág: Serk. 112. Nad: Kert. 117): 1) racemus, botrus C. (traube). Ezeok az Engád zölcynek két zeep gerézdy (NagyszC. 122). A zölök gerézdtől teremtének (DobrC. 56). Zent Anna bősögös zölötő, kyne gerézdi a ziz Maria (TelC. 89). Egy szőlötőke zölötő, virágzó, gerézde is növe (RMK. IV.10). Szőlő viragoez, gerézdi zendőle (Born: Ének. 564). Mikor szőlötet meg szodod, az melly gerézdeket te vtánnad el hagyandasz, meg ne szodgyed (Kár: Bibl. I.181). Tengőry szőlő; az aghay hálókonok, mellyekről az gyömölcshey avagy szőlőy görézdönkint le függének (BaytheA: FivK. 14). Nem csak azon egy szőlőnek görézdiből csinált magának szűretet (Prág: Serk. 112). Szőlőji görézdönkéntű függének (Nad: Kert. 117). 2) segmentum, stria MA. farkhe Adami. PPB. Tiszta légy te főjér-öltözetedben, ne gyiszoldjad uradat még éltében, homlokodat ne ránczoldjad gerézben (Thaly: VÉ. II.21).

hát-görézd: [vertebra; rüickgrat]. Az iulnac farka, mellyet az háta gerézdi végénél vágzion el (Kár: Bibl. I.89). Az ember háta gerézlinec veleje (630). Az baromnac háta gerézdi (MA: Bibl. I.90). Az hát-geritz harminez négy egymáshoz foglaltatott hát-gerézdekből áll (Com: Jan. 49).

szőlő-görézd: botrys C. racemus, botrus MA. [weintraube]. Szőlő-görézd, szőlő-fő, szőlőfűrt: racemus PPB. Vv zolewk merkes eppew zolew és kesserwes zolew kerézdi: uva eorum uva fellis et botri amarissimi (KulesC. 284). Fogd hozza az te eles sarlodot es zeed meg az földnek szőlő gherézdit (Sylv: ÚT. II.150). Igen ékes asztal szép virágokkal, szőlőgerézdekekkel, olajágakkal (RMK. IV.21). Az földnek szőlő gerézdi (Fél: Bibl. II.178). A szőlő gerézdekből szőlő nedvesség avagy édes lóv facsartatik ki (Com: Jan. 84). A szőlő gerézdekből leszzen a bor (Com: Vest. 50).

szőlő-görézdös: racematus, racemosus MA. voll trauben PPB.

Görézdöl: strio MA. firchen machen PPB. Ravától, bárdzás, gerézdeft, völglyelt: striatus PPB.

Görézdölés: [racematio; nachlese]. Gerézdelés, a szőlő szodtöktől el-hagyatottinak kereszgelés, mozgerlés: racematio PPB.

Görézdölet: [nucleus; zeh]. Az foghagymanc gerézdeleti: aglidia MAI.

Görézdös: 1) racemosus, racematus C. [trauben-]. Szőlő-fejes, gerézdes: racematus PPB. 2) striatus, segmentatus MA. [gefureht].

GÉRÉZNA (gerézna Monrók. XI.341): amphimallum MA. [zottiger stoff, zottiges kleid]. Mind kívül belől szőrös ruha, gyajjas gerézna: amphimallon (Majör: Szót. 34). Mind két félől lombos lasnak, két szer gerézna: aphimallus PPB. Madian földenek gerézni meg haborodanak (DöbrC. 249). Fekete vágok, de termetes, mikent Cedarnak hálókí, mikent Salamonnak gerézni: sicut pelles Salamonis (473). Keeth nywlber gerézna, kynek egyketh Saranak, masykath Amanak wewitem (RMNy. II.214). Kyrelek zereumes fiam, hogy kylgy emekem egy feyr geréznat (LevT. I.29). Kérem Kdet, hogy küldj meg az én szoknyámnak való posztót és az gerézniát (Nád: Lev. 72). Én nem tudok, hogy fizetni, mert sem gerézniájért, sem kötösért nem alkudtak meg (II.30). Régen az fősszonyok geleznialan jártak, kiki maga állapotjához képest (Monrók. XI.341). Az veres gerézna nálak mint szintén az Szepesben szokot dolog (SzCsomb: Útleir. 109). Az én macam gerézniáját hagyom Ruzsa asszonyanak (Gér: KárCs. III.422). Ruha nélkül se hagyj őket meg; adj egy egy borjus tehenet nekik és egy egy gerézniát vetess nekik jó fiam (IV.108).

hát-görézna: [pellis dorsualis; rüickenfell]. (Radv: Csal. II. 24).

mál-görézna: [pellis pectoralis; wammenfell]. Egy mál geréznat küldök (LevT. I.171. 166. Radv: Csal. II.24). Egy jó hátsuba fl. 10, az málgerézna fl. 6 (ErdOrszgy. II.380).

pégy-mét-görézna: variolina MA. hennelimpelz PPB.

GÉRINC (geretz Lép: FTük. 56. geréz MA. Adami. geretz Helt: Krón. 135. SalMark. C. KNagysz. 1613. D6. gerénc Szathm: Cont. 336. geritz Com: Jan. 49. gerincz Com: Orb. 83. girincz Bal: Cslsk. 143. Nad: Kert. 303): spina dorsa MA. rüickgrat PPB.

hát-gerinc (hals geretz Helt: Krón. 135): vertebrae C. spina dorsa Com: Jan. 49. rüickgrat PPB. Hátgeretz forgoczontya: spondilus, vertebra in spina dorsa MA. Hát-gerintz, hát-gerintznek tsigái: vertebra PPB. Egy nyilat láttee vala az hatába nem messze az hafi gerenzthöz (Helt: Krón. 135). Az nyulnak a farkaban annyí iz vagyon mint szinte az háta gerenziben

(SalMark. C.) Az papistak mas rendbeli isteneket talaltanak ki, az kikre ezeket biztak: az nyakat Balasra, az lapozkath, az hat gorentzel egyteben szent Lórintzra (Gyarm: Fel. 45b). Kis aszszony havának 26. napian magyarázzák az szemek fájdalmát, gőcsöt, hát-gerenci szervenésit (K-Nagysz. 1613. D6). Az ő kőfalay az test, lővő szerszami a has, hata gercezi (Lép: PTük. 56). A spárga a melly és hát girinez fájdalomnak igen használ (Nad: Kert. 303). Az hát-geritz az egész alkotmánync támasza, oszlópa (Com: Jan. 49). Hátad gerencében lévő velmek el-szárádása miatt hatad gerence meg-horhadna s meg-gőrbölnél és szomoruan járnál (Szatm: Cent. 336). A chameleon a krokodilushoz hasonló, farka mind-azáltal temérdekebb és háta gerintze-is hajlottabb (Misk: VKert. 255).

Görincés: vertebratus C. [holperig]. Meg tőpőrdődött, girinczes orczái (Bal: CsIsk. 113). Rút, girintzes, darabos, pöfetes artzúj (SzD: MVir. 43).

GERJED (*geried* BécsiC. 17. MünchC. 107. *gheeryed* ÉrdyC. 60b. 559. *gőryedetes* CzechC. 5. Born: Préd. 291. Szár: Cat. H2. Lép: PTük. III.121. MonIrók. III.139. *gyeryed* NémGl. 57. ThewrC. 29. Born: Ének. 355. *győryed* Komj: SzPál. 32): succedor, flammescio MA. [entflammen]. Hirtelenkédettel göriede nag haragba: exarsit in iracundia magna (BécsiC. 17). Igen nag hirtenkedetbe geriede: nimio furore succensus (49). Es geriedet tűz ő sinagogaiokban (AporC. 73). Fel gywladnak es gyeryednek az zenth seraffyn angyalok (ThewrC. 98). W nylyth geryeteknek oleybe wetette: sagittas suas ardentibus efficit (KeszthC. 10). Zeen geryede Yakobra: ignis accensus est in Jacob (198). Aytatossagra gyaponyal vagy geryegy (HorvC. 239). Csuda nagy zerelme göried Parisnak (CsomaC. 10). Kiezoda botrankozie meg, hogy en nem göryednee (Born: Préd. 291). Nem tsak istennek sok szép igéreti szállanak a dorgálásal jobbilókra, hanem isten áldásra gerjed a dorgálóra-is (Pázm: Préd. 46. 54). Mihelt ő benne az hit gerjedett, menten kiűt az száján (MA: Scult. 251). A tűzet mentől inkább bajtogattya a szél, amál jobban gerjed (Hall: Paizs. 238). Zólyomi szolgája meg akarja tudni, kik voltak vádlói, hogy annyira haragja gerjedett nagyságnak Zólyomi ellen (MonTME. VI.372. 310). Fejekre megént új veszély gerjedett, mert rájok más sereg tolvaj felesedett (GyöngyD: Char. 351). Gyakran kis szikrából gerjed nagy láng (Kisv: Adag. 150). Mire gerjedgyen szive s mit kívánnyon, sokszor maga sem tudja (Fal: NE. 45).

föl-görjed: inardescio MA. ira exardescio Com: Jan. 198. entbrennen, entflammt werden PPB. A fel-gerjedt kívánságot meg-öltani: incensam cupiditatem restingere PPB. Lata zent Ferencz Masseosban az zent engedelmesseget, lelkebe megh wrwle es istenbe fel geriede (VirgC. 75. 79). Lathwan Ciprianus, hegy meg elfwóltatott volna, nagyobbban feel gheeryede zent Justina azonnakk zerelmeere (ÉrdyC. 550b. 465b. 199). Nag hertelenséggel felgeryeduen, fel fialkudott irgesszel az aytatos nepre (TelC. 108). Az gonosz kenansag fel ne geriegien (Mel: SzJán. 28). Az en haragom ellened fel geryied (Born: Ének. 355). Az ő szavai tüzek légyenek, mellyekkel föl-gerjedgyen a halgatók szive (Pázm: Préd. c3). Felgerjed az isten haragjánac tűze ellenec (MA: Bibl. I.129). Annyira föl göriede annak meg holdultatására, hogy . . . (Lép: PTük. III.121). A békeséges túró boszszankodic ugyan a méltatlan cselekedeteken és a gonosz akaróra fel gerjed haragja, de nem for fel a boszszú állásra (Com: Jan. 198). Szemeik merednek nint valami ket fel gerjedet planetak (DBon: Részegs. 20).

fölgörjedés: exardescencia, inflammatio MA. entzündung, hitziger zorn PPB. Az wr baragjánac fel geriedése: furor domini (Kár: Bibl. I.144). Azokat akarom inkább mondani, az mellyeket az mi eleink szüőknek fel geriedese ellen (contra

lubicinem animi sui) igazau es io rendel czelekettek (Deesi: Salic. 36).

fölgörjedtség: [inflammatio; entflammung]. Az isten dicsősége dolgában fel-gerjedtségek indultanak a szivelben (Megy: Dial. Előb. 2).

mög-görjed: incendor, inardescio MA. [entbrennen, entflammen]. Frater Maseus halla es ameban geryede meg ez mondot alazatossagkak zerelmeben (EhrC. 71). Tízet iótem ereztenem földre, es mit akaroc hanemc ac ho g meggerieggén (MünchC. 111). Az aiyotatos embőröc meg geriettec az inadsaga (GuaryC. 54). Hog geriegiönk meg a te zent zeretettől (WeszprC. 5). Az isteni zeretbe meg geriedet (VirgC. 27). Mykoron geygeskedyk kegyetlen, meg geryed zegeny meg fokatlak tanachokba, kyketh gondolnak (KeszthC. 37). Megh gberyede befel zywebe (DebrC. 512). A palast twz nyat megh geryede (ÉrsC. 619). My istenek nem vezetg, zeen w elette meg geryed (KulcsC. 120). Meg gberiedett vala az mü szüüink mü bennük (Sylv: ÚJT. I.124). Meg geryiede az wrnac tűze ő közzettec (Helt: Bibl. I.TT). Meg geriedet vala szüuo az ő öchehöz (LY). Igen meggerjede Pútifár szüvében, Józsefet vetette király tömlőcében (RMK. IV.9). Chaimac haragja igen meggerjede (MA: Bibl. I.4).

möggerjedés: [inflammatio; entflammung]. En meg geryedésömben kychinded kesedelm velthethetik es aleytathatic (NagyszC. 75).

neki-görjed: [magis magisque inardescio; mehr und mehr entbrennen]. Mind inkább-inkább neki görjednek vala (MonIrók. III.139).

Görjedékény: [facile exardescens; leicht entzündbar]. (GKat: Gramm. B3).

Görjedelém: [ardor, inflammatio, passio, affectio; entflammung, leidenschaft]. Ezek a mulatságok igen sebesitik a fiatal dúnákat, fájtalan képeket imak elméjekben, idővel fel-forván a gerjedelmek, lesz kinok s gondok nagy-is miatta (Fal: NA. 157). Gyanúra adtok okot, hogy beimetek lakik a rossz gerjedelmek tűze (189). Jézus! szivem szép szerelme, az én lelkem gerjedelme (Fal: Vers. 896). El-alult az ájtatosság, a jóra készítő gerjedelem szikrája (SzD: MVir. 33).

Görjedés: [inflammatio; entflammung]. Kerlek theged kegyes Yezus, hogy testi kewansagvnlak geriedésének zomesagat megh oleyvad (PozsC. 8).

Görjedet: [ardor, fervor; entflammung, leidenschaft]. Ewnewn geryedyetnece bozzosagara vevn uele zamár ganayt es ewtett boezata tulaydon zayaba fogayual meg ragny (EhrC. 93). Zent Ferencz ven ysteny malaztnak latasatt es ewneky magassagos geryedyet (131). A papsagnac zokasa zereni kele, ho g bemenen uwrnac templomaba geriedetet vetne es a nepcec menden sokassaga vala kiűnöl inadkozuan a geriedetec ideie koran (MünchC. 107). Mind ödnön edeñet tvgya birnia zentségben es tiztességben, nem kívansagnak geriedeteben nilkent poganak (DöbrC. 303).

Görjedetés: ardens desiderio Kr. [flammend, glühend]. Istentwl sagetsegewt ker nagy geryedetes zywel az ellenseg ellen (AporC. 8). Ez jđvetvel fogua az vr istenek zerelmeben geryedetevsb vala, bog-nem az elevt (MargL. 45). Ez wilagnak geryedetes bynenek hyedelmere the zentli weredet nekewnk adad (PozsC. 14). Lelky gheryedetes zeret (ÉrdyC. 39b). Ffeel gywyttya vala zywóket az zent eelethnek gheryedetes zerelmeere (514b) Ez vylagnak geryedetes bynenek hyedelme (ThewrC. 29). Istentől segetsiget kir nag geriedetös szüuel az ellensig ellen (Szék: Zsolt. 60).

Görjedetesen, görjedetést: [ardenti animo, fervide; glühend, flammend]. Görjedetösh ha öllelek (CzechC. 5). Ez

jelvevl fogva ez frater ez menyey tanolsagot geryedetesen es evremest hozya ovlele (DomC. 229). Nemely zeep azzonyallat kevdeetek ez zent fraterhez, hog kerneye evtet gonossagra nagy erovssen es geryedetevsevn (234). Nilvan vagon, hog geryedetesen kőndörög az vristemec (Szék: Zsolt. 207).

Geryedetőség: [fervor animi; eifer, inbrunst]. Testi geryedetesseget boczata rea (VirgC. 103). Keuisse nyvgouan osmeg fel serkenneen jnadsagra es lelekek aytatos geryedetevssere (DomC. 45. 128). Imadom te nemesseeges zywedeth, zeretelthnek geryedethowssegeewel fel gywlatbath (FestC. 170). Isteny zeretere valo gheeryedetessseg (ÉrdyC. 60b). Leelki gheeryedetesssegnek es olmeelkődesnek gondolattya (35b. 666b).

Görjedőz: inflammor, incendor, appeto SI. [entbrennen, entflammen, sich selnen]. Nemdeu gheridőz valaee mē zfvōnk (WinkC. 274). Geryedevz vala ez nemes zent zvz az isteny zeretelnek tűzevel (MargL. 6). Nem az my zywnk gheeryedez vala ee: nonne eor nostrum ardens erat in nobis (JordC. 618). Az oltary zentseglez geryedez vala ez zent atya (DomC. 130). Gerjedezven zent leleknk tevzevel (92). Mynden gonoz gheeryedező kewansagok (ÉrdyC. 559). Ha wmgokath meg nem tartozathatnyak, hazasnyauak meg, merth job meg hazasodny, hogy nem mynth zertelenwl buja kypen geryedozny (Kouj: SzPál. 146. Helt: Ujt. 17). Geryedeznek vala szüekben (Born: Préd. 255). David nihent fel emeltetec az kiralsyagra, ottan tunya, rōst es buyasagra geryedező lūn (Born: Evang. IV. 228b). Szüue gerjedezzen az isteni félelemba (477b). Néha az lāng felőtte gerjedez vala: exardesebat ignis (Kár: Bibl. 1646). Szüue bosszu állasnak kiuasnyagual gerjedoz (Fél: Tan. 185). Gerjedező aszony ember (Mon: Apol. 314). A lelkek nyeresére gerjedező igyekezet (Pázm: Préd. 41). Bosszu-álló haraggal gerjedeztek némallyek (90). Reeten gerjedezünk arra-is, hogy napoknt a jőban nevelkedgyünk (Pázm: KT. 46). Az szent lélee az mi szüveinket megfuvallya és gerjedeztetí (MA: Scult. 201). Ha néha megszünt is kőztők az had, de mindenkor gerjedezett ez óráig (TörtT.² I.7). Paráznyasagra gerjedező (Matkő: BCsák. 241).

Görjedőzés: ardor, inflammatio MA. entzündung, brunst PPB. Az ainy zeretelne geryedőzesenal illetethen meg indulac az ő belsőy (TelC. 158). Wt istemk zeretetyben vala gheeryedőzes (ÉrdyC. 537b). Ne fey meg uram busult gerjedőzeselben (MA: Bibl. V.18). Az testnc gerjedőzése miatt fertelmességbe esnek (MA: Tan. 1297). Csak nagyságdótlól ne esék Ali passához haraera gerjedőzés, mi egyébirant lecsendesűjük (MonTME. VI.83).

[Görjedős]

Görjedőség: [incandescencia; entflammung]. Atyafyvy zeretelnek nagy gheeryedovssere vala (DomC. 313).

GÉRJEGET: [iteratim excito; wiederholt entflammen] Mihelyt ő szent felsőge fel-tamada, ottan ara lett nagyobb gondja, hogy az ő féltelmes tanfnyvnyit az ő életével meg-örvendoztetné, reménységket élegetné, gerjegetné (GKat: Válts. II. 1121).

GÉRJESZT: inflammo, excito, incendio MA. [entflammen, entzünden]. Gerjesztení a tűzet: *adjuvare ignem PPB. E bezéd nem ol, ki irgalmassagot rézozien, de inkább ki haragot tanazon es hirtelenkédetét geriezien. Isten nem geriezotie haragra mikent emérnek fia (BécsiC. 27). Gheriezied my kewanatonkath myndóm lőkelletős dologra (WinkC. 253). V neki tēz olotte megen es kőriől ő ellensegit geristi ő villamasí (DöbrC. 174). Az ew zyweet te zeretelmedre gheeryeztdm (ÉrdyC. 549b. 613b). Vitéz cseh nép beljött, szertelen magokat ott rekesztvén, egy házat viadalhoz gerjesztvén (RMK. L25). Atyánk felsages jó gerjeszd köztünk szent ígélet (V.3). Mel lőt az

imatelagal gerieztetik (Ozor: Christ. 157). Semmi meg juto es geriező heseg őket nem tartya (Mel: SzJán. 213). Az fel lobbant tűzet geriezteni (Deesi: Adag. 9). Gerieszzenec tűzet az óltaron (Kár: Bibl. I.88). Hitő gőryeszt (Beythe: Epist. 7). Erős okokkal meg-keel győzní értelmét, gerjeszteni kell akaratnyát (Pázm: Préd. a4). A ki óltani akarvni a tűzet olajt őnt reá, amál inkább gerjesztí (Pázm: LutlV. 214). Ne gerieszszetek tűzet az ti házatokban az ezombat napján (MA: Bibl. I.82). Igen szép sziv gerjesztő szóckal tudta az népet az büntetélőt elvonni (MA: Scult. 405). Száryuával ér és csapodoz az, a ki szentségének adott példájával engem jobra gerjeszt (Land: Új-Segits. II.803). Ejet napot egygyé téssen s úgy futja, ősztkőli, tanásolja, gerjesztí az embereket (TörtT.² I.91). Nem vólt dícséretes a szénakazalban tűzet gerjeszteni (Thaly: Adal. II.203). Minden teremtet állatot magam ellen gerjesztettem (Illy: Préd. I.15). A musikának alattomban-való titkos ereje vagon, szerelemre, haragra gerjeszt beüniket (Fál: NA. 164). Tsuda beunek a készség és sziv gerjesztő az illendőség (Fál: UE. 411).

főlgörjeszt: inflammo MA. [entflammen]. Vruuk lelke fel geriezte az w züet (VirgC. 51). Az zyuehl fel geryezzek az meg igerth bodogsagra (142). Ffel gheeryeztek az kőz népet: concitarunt turbam (JordC. 778). Lőlkőket a zent martiroknak peldiaual kezdok fel geriezteni (DebrC. 135). Hog tegedet az ő zeretefire fel kerieztone (323). Meeg egyebekek ees főlgheeryezthnek, gnyothnak ew bewle predicaciyokkal (ÉrdyC. 559). Az meg zaradot es hydegődöt isteny zeretelmeel kyl valo zyweket főel gheeryeztenee es gywlatzanaa (568). Meg gyuladéc a puska por és fel geriezte a lator kertet (Helt: Krón. 202). Az io trombita fel geriez az hartzra (Deesi: Adag. 309). Az ű fiait inkább fel geriezthesse az io czelekédeteknek küentessere (Fél: Tan. 453). Lóvel, geriez-fel szüünkben szent szerelmedec tűzet (Born: Ének. 57). Az bor főlgerieszt minden fáitalansagra (Mon: Apol. 139). A harmadik trombita harsogásra égő tsilang esik mennyből, melly a vizeket fel-gerjesztí (Pázm: Préd. 6). Az ő liti mint egy tűz felgerjesztí mind az egész házat (MA: Scult. 971). Gerjeszd fel szüvetet áldozatul víg áldásra (Rim: Ének. 98). Az ujj tsászár el akará oltani a tűzet, amellyet Pátrona gerjesztett vala fel (Mik: TörL. 261).

főlgörjesztés: [inflammatio; entflammung]. Az isteni zeretelnek beünök ualo felgerieztese (TibC. 15).

mög-görjeszt: incendio MA. [entflammen]. Az földben, kiben a Caldeusoc Irlmet megvőttékuala es möggériezöttékuala őtet tűzzel (BécsiC. 97). Meg gerieztem mend teteigen te zeketet (261). Tűzzel meg gerieztettek te sauctnariomodát (AporC. 28). Az fergekkek az aça veleyet neminemű goytocuinál meg geryeztie (GuarC. 12). Nyeryed nekóm te zeretelmedfyadtwl, hogy az ő zeretelmed thwzewel megl gywha en zywe, ky twzeth Kristus Jesus oeltesse ees meg gőryezze (CzeclC. 39). A the szerelmednek tyzeeth gheriez meg ew beunek (WinkC. 37). Wtet testi twz meg geriezotete (VirgC. 31). Gerzyezed meg een veseyemeth: uró renes meos (KeszthC. 46). Vruak zep bezede meg geryezotie wtoth: inflammavit em (281). Meg geryezty w kernwle ualo ellensegtyh (KulesC. 287). Ne geriez meg az holt szenet: non incendas carbones (Kár: Bibl. 1654). Gerjeszd meg a gyertyatartó kimpásit (MA: Bibl. 187). A csuk nem elalutt tűzet meg-gerjeszteni (Magy: (Ja III.41).

reá-görjeszt: [instigo, incito; aufreizen, aufhetzen]. A kőseget rejá görjesztik vala (MonRök. III.139).

Gerjesztés: inflammatio MA. [entflammung]. Zent Katharina azzon, kynek tyztösssegeere my aonytatossagwnknak eldovsseseges tanysagwnknak lelky gheeryeztessere vala m kowoset akarwan zolany . . . (ÉrdyC. 657). A kenkőbe a főlgerieszt beune vagon (Mel: SzJán. 262).

Gërjesztet: [holocaustum; brandopfer]. Ninc a may földben fedelm es propheta es vezor som aldozat, sem aldomas, sem aianlat, sem geriezet (BécsiC. 129). Meglátom óroiaia Baalinnac napiat, kiben geriezuala geriezetet (183).

GÉRILICE [gelitzéske Orczy; KültH. 135. *gechrylize* ÉrdyC. 613b. *gilize* Zrínyi II 103. 112. *gilize* Thaly: Adal. I. 55. *girlice* Zvon; Post. I. 1. *görlce* MünchC. 111. Helt: UT. 07. Tó; Evang. II. 628. Szék; Zsolt. 71. Bal; Epin. 1): turtur Pesti; Nom. 61. C. turteltaube PPB. Nyög a gerlitzo: *gemit turtur PPB. Az gyermeknek, ky az gerliczeket attauala, mouda (EhrC. 115). Ime vereb magamk hazat lelt es gerlica fezik (DöbrC. 156). Ha madarath akar aldozny, koth gherliczeth awagy galamb ffyakath vygo az papnak az oltarra (JordC. 82. 523). Adanak keet galamb fyt vagi keet gerliczeth, mert eh uala ah zego-niöknek aldoztatia (DebC. 173). Gerliczekec zokasa zarent syralth ada (TelC. 40). Ne ágád az te görliczedneec lelket az serogene (Szék; Zsolt. 71). Az elsöt az kor nyttak vala fel, mikor bvzat alkarnak vala aldozni, az masodikat mikor gherlic-eket (RMNy. II 47). Az özözetis gherliczenek itéli (Bal; Epin. 4). Özvegy gilice, mert el veszté társát, untalan óránként neveli sirását (Zrínyi II 103. 112). Bolyog, alá s föl jár mint társátul megvált gerlice-madár (Thaly: VÉ. II. 55). Nincs az gerliczenek epéje és erkölesinek is nincs semmi tiiskéje (Thaly: Adal. I 145. 121). Szoktanak volt az égi madarak közöttül gerlitzék, galambok és verebek megáldoztatni (Misk; VKert. 202). Itt látunk penitencia tartással búgdogalo magánas gerliczeket (Csúzi; Síp. 347).

Gérlícecske: ∞ Egy gerlicécske, társától ha megvált, jaj mit nem cselekszik (Thaly: VÉ. II 12). A szerelmes gelitzéske madarak királyát meg sajdítván, látta, mint ment a táborbanu madarakkal hartzolván (Orczy; KöltH. 135).

Gérlícényi: [instar turturis; wie eine turteltaube]. A liaris avagy a fűrjnek örege, melly nagyságára nézve egy gerlitzényi, nagy hosszún lábai szoktanak lenni (Misk; VKert. 433).

GÉSZTÉNYE (*geszteno* Helt; Krón. 108. *gesztenye* Radv; Csál. III. 45. *gösznye* Beythe; Stirp. 3. *gosztenye* MontME. I. 21): castanea Beythe; Nom. 3. balanitis C. castanie PPB. Jacob von zöld nyar, mogyoro es gesztenye veszsöt es feier vonasokat banta rayta (Helt; Bibl. I. 01). Fokhagimath, saffrant mast tegi, io gesztenie tethel [igy] (KBécs. 1572. C7). Alma, gesztenye, körtvély (Radv; Csál. III 45. II. 207). Almat, kalácsot és gesztenyét vöttem (MontME. I 221). Gősztyénét hozattunk az praedikátor uramnak (21). Tejük, túrónk, sajtnuk, van éreg gesztenyénk, ómánk, szilvánk, körténk, szép puha berkenyénk (Pál; Vers. 903).

[Szólások]. Kételen véle, hogy maga kezével szedgye-ki a parázs alól a gesztenyét (Pál; UE. 164).

gubás-geszténye: [castanea testacea; kapselcastanie]. Szilva-fa bimboját más fának el-adgya s a gubás gesztenyét utállya (Nad; Kert. 212).

olasz-geszténye: [wälsche castanie]. Az egyik gesztenyét oltod az másik gesztenye fába hasítva és éreg szikös lesz, mint egy olasz gesztenye (Radv; Csál. III 52).

öreg-geszténye: balanitis PPB.

GEZEMICE, GEZEMIZE: [nugae; lappalie]. Annak dolga gezemitze s pölkédék (Czegl; Tromf. 94). Ha az czeken az ő felül valo gezemize okotskái érti, helyesen nevezí őket lazugságoknak (GKat; Titk. 311). A pápások az fidepeknak meg-ülletéseket tsak a külső geze-mize ceremoniakban helyhezetik (GKat; Váls. I. Előb. 34). Geze-mize kérdezkedés (II. 319). Sok guggoló és tsüfoló értelmetlen szok vagynak a magyar nyelvben, mint: éreglőtye, áhi, kotyon-fitty, geze-mize, kőci-pór (CorpGramm. 323).

GÉZÉNGŰZ: calophanta. circumforaneus MA spottvogel PPB. Gézenghuz, potor aprolekok (Bal; Epin. 3). Ez igazság ellen valo tusakodását imez amaz gézeng-guz sophisticatedalokval rekesztí-bé (GKat; Titk. 349. GKat; Gramm. C3). Imez vagy amaz gézenguz emberek szemtelenül fitogatnak és árulgatnak (GKat; Váls. H. 1307). Elég goromba vala az ifjú Roboam, hogy magához hasonló iffiaktul kérde gézenguz tanácsot (Czegl; Japh. 7). Professor uram öföle gézenguz ellenvetéseket elő látván, meg nem írta vóba, hogy a mostani hétmálás között semmi külfömbésgét nem találhat Matkó (Hlyef; BCSTomp. 312). A maga gézenguz könyvét az igaz okossagnak mestersége-szerint nem tudgya resolválni (Pós; Válasz. 192). Bitang, bokor-bul ugrott, gézengüz (SzD; MVir. 105).

[Közmondások]. Az kinek gezöngüz az wra, kettien fity az szolgálja; mulier imperator et mulier miles (Deesi; Adag. 125. MA.). A kinek gezenguz az ura, kottyon fitty a szolgálja (Kisv; Adag. 315).

GIDÓ: [capella; zicklein]. Fejős kecske van 3, öreg meddő kecske van 1, tavalyi gidó van 5, kecske olló van 5 (Gér; KárCs. IV. 154).

GILISZTA (*galista* TelC. 69. *galista* Mel; Herb. 27. *galistya* BeytheA; FivK. 36. *geleszta* Lipp; PKert. II 237. ACsere; Enc. 190). lumbricus C. ascarides MA. regenwürmlein PPB. Yfyak-nac moga zarent eg kfs galistan, fonalozlan meg fogattatec (TelC. 69). Ha az kis gyermeknek adod emi, az galiztat ki vesztí (Mel; Herb. 27). Az kapoztanak ha az maguat meg izod, az galiztyakat meg őli az gyomorban (BeytheA; FivK. 36). Az irmós bor has faiaat gyogit, minden galiztyat meg őli, ha azt izod (66. 67. 82). Mint imez giliszta léreg, fantsalog, fetreg, veckendik (GKat; Váls. II. 115). Az kláris, ha szarvasnak az szarvával egygyütt esső vízben megissza, sokféle betegség ellen használ, főképpen gyliszta ellen (Kecsk; ÖtvM. 275). A vakon-dok a földben mozgó férgeket avagy helybhe tsüszó gelesztákat még távolról meg-hallja, mellyet eszre vévén a geleszták, a földnek színére mind ki-szaladnak előtte (Misk; VKert. 270).

[Közmondások]. A kit egyszer a kigyó megcsíp, még a gilisz-tától is fél (Thaly: Adal. 179).

fehér-giliszta: ascaridis Nom.² 115. [spulwurm].

földi-giliszta: lumbricus Kr. [erdwurm]. A földi geleszták barázdákat és csatornákat fúrnak a föld-alatt (Lipp; PKert. II. 237). Plinius azt írja, hogy a földi gelesztáknak hamva a meg-törött tsontokat szépen meg-forrasztja (Misk; VKert. 683).

lapos-giliszta: taenia PPB. [bandwurm].

Gilisztás: verminosus MA. voll wümer PPB. Az doctor az gyermeket igen gelesztásnak mondja lemi (LevT. II. 223).

GÍM (*gém* Zrínyi. II. 99): cervia NémGl. 136. [hirschku]. Hamarsággal föl meene az gyzonghe ghymnek gyorsassaga zarent (ÉrdyC. 380). Nagy sok zeregh zarwas es gymök eleyben yeweenek (103b). Mykoron zent Geelerd nyalabot vynyue, laata haat az ayto előt egy nősteen farkas fekyk, haat sebes: mykoron (az isten embere) zent ymachagaval meg gyogyh-totta volna, meg marada nala naponked kywe meegyen vala az mezőre az gymmel (544). Veeche baza v nekyk, herche-gek es zarwasoknak magas hegyewk es gymeknek kwyrth hyedelmek (KeszthC. 275). Mikippen az gim szaruas rikkolt az foló vizeknek, akkippen az en lelken te hozzád kinankozie isten (Szék; Zsolt. 41). A leuele el terül a földben mint ám a gym nyelwő funec (Mel; Herb. 166). A szarvasok-között a gim-nek szarva nintsen (Pázm; Préd. 248). Tegnap vadászra [igy] jöttünk vissza, kiben édesem im veled is részt töttem, egy szarvas s egy gimet küldtem (RákGy; Lev. 56). Egy megh busult vadász kikelet idején egy sebes szarvas gémmek nyomát keresvén, sokat, de heában járt Dráva erdején (Zrínyi II. 99).

GIPSZ, GYPSZ: gypsum Kr. A képiro és gipsal munkálkódó el nem vészzen és ki nem metél a vászonból vagy deszkából, mellyen akar ábrázni valamit, hanem inkább a festéket és gipsot reá rakogattya festő esetével (Pázm: Préd. 712). Gyipszet mint kell alabastrom kőből csinálni (Kecsk: ÖtM. 298). Az gyipszet téglaporrall kell meggyöfölyteni, úgy kell vele formálni és bele önteni (320).

GIRA (*ghera* ÉrdyC. 607b. *ghera* 258. *gera* VirgC. 98. 99. *gyra* Deesi: Adag. 202. *gyira* Pázm: Préd. 40): marca, talentum MA. Tiz ezér girat adoc: decem millia talentorum appendam (BécsiC. 56). Tartozik uala tiz ezer girauul: debeat decem milia talenta (MünchC. 48). Alitom, hogi ezer gerat meg erne (VirgC. 98). Adnade azokat tiz ezer geran (99). Ynu zaaz ghera ezyzet (ÉrdyC. 258). Az terehnek wala zaz gheraynth walo nehezsege (ÉrsC. 416). Hetven gira finum arany (Helt: Krón. 30. 65). Vót az barátinak 35 ezer gira ezüsti, ki mind plékhekben állott (Monlrók. III.92). Egy gira arany az törnyben teszen hetven két forintot; az ezüstnek giraja is két fele; eggyik az nehez gira, kinek eggyike teszen negy forintot; másik könnyű gira, kinek eggyike teszen egy forintot; az szekellyek giraja teszen ötven magyar pénzt (Ver: Verb. szót. 16). Földben ásd ám te az gyírárt (Deesi: Adag. 202). Az istentől adott gyírával úgy ne bányunk, mint a rest szolgál (Pázm: Préd. 40). Tulajdon gyíráddal iparkodjál, serenykedjél hasznosan (Pal: BE 581).

Girás: habens talentum Kr. Nag kú esső, mint eg giras le szalla az eghből az emberekre (Fél: Bibl. II.180). Tudósít, az polarakban kinek mennyi girást és nehezékest adattál (RákGy: Lev. 67).

GIRLA (*gerla* NémGl. 296. *gerla* DöbrC. 364): coris NémGl. 296. [malter]. Asam ötet magannac eg gerla arpan: fodi eam milii coro hordei (BécsiC. 184). Monda a masienac: te méneuel tartozol; ki monda: zaz girla buzauul: centum coros tritici (MünchC. 148. DöbrC. 362).

GIT. Fekete mák avagy gith: nigella sen melanthium (Com: Jan. 26).

GLIDA: [ordo; Reihe, glied]. Mérték szerint bé áll az első glióban, vezetik palatzkás, füstös kaszjámban (Orezy: Költ. Sz. 6).

GLÍT (*gelyth* Ver: Verb. 98. *glit* Pázm: Kal. 535. Bal: Camp. 30): [salvus conductus; geleitbrief]. A pápa egy szép arany rózsát küldte néki [Zsigmondnak] ajándokba, miért hogy megégettette vala a tseheknek predikáit, Husz Jánost és a prági Jeronimust, mert hit és glit alott hitta vala őket Kostnitzba a kontziliumba, de meg-szegé a hitot (Helt: Krón. 76b). Az gubernator fel-akara menni Bétsbe a király cleibe, ha a király és az udvarbéli urak glit leveleket küldenének néki (102b). Hunyadi János minden glit levelek nélkül fel-jöve Budára a királyhoz (103b). Midőn hartzra költök volna az agareusok zászló-gyanánt kopjára emelék a tsászár frigy-levelét; erős hartzal meg-verék Justinianust, kinek ismét újab glétet kelle vetni véleek (Pázm: Kal. 535). Ebbe az Aridentomi conciliumba a közönséges gléth alatt mi okaért nem ment az ellenkező fél (Bal: Camp. 30).

GLOSSZA: [interpretatio; deuterei]. Minden gyeretek Cristustol az zozetnek lewték azokban veszesleg meg telyesgyenek, kyk regulat parastol es gyereowl gyere glosanalkewl ewrewmuel enzelkedtenek tartany (EhrC. 124). Glossa magyarul (MA: Tau. 1117).

Glosszál: [interpretor; deuteln]. Mint s hogy lótt, sok képen glosszályák az nyughatatlan elmék (Alv: Post. 1585).

GÖB(hal): gobius, cobio MA. [gründling]. Aristotéles írja az Athénisnál lévő szoros, háborgo tengeri szegület felől, hogy

télre kelve a hideg miatt minden halak kiköltöznek az egy göb halon kívül (Misk: VKert. 516).

GÖBÉ: [scurra, nebule; schelm]. Vaj gobe, ti vadtok azok, kik válogattok a miseszolgáltatásuak helyeiben (Czepl: Düg. 57). Azt mondod, mint némely göbék, hogy Anna, Máriának anyja ötet nem férfui közösülés által fogatta volna méhében (Pés: Igazs. II.175). Gobé est magnus aliquis imanis et vanus homo; vel etiam parum mente sanus (Otr: OrigHung. 1297).

Góbéldok-ik: [nobulomem ago; sich wie ein schelm benehmen]. A plariseusoknak kemény és lágyulhatatlan szivek a Cainoknak góbéldoko elméjek nem találhatnak irtalmasságot (Nagyari: Orth. 9).

Góbéság (*gobáság* Lép: PTük. 1320): [scurritas; schelmerei]. Nem csak eszelősségét és gobaságát feddened efféle embernek, hanem máid ugyan baragudual is reá (Lép: PTük. 1320). Sola amyi góbéságot nem látott mint te túlled (Pés: Válasz. 204). A 4. numerusocskát nem tette fel a tyographus, mellyen valo meg-akadásod nagy góbéságodnak jele (Matkó: BCsák. 17. 334). Hogy góbéságának minden fogait ki-muttassa (Illyet: BCSTomp 201).

GOGYOLÁS: [loquax; schwatzhaft]. Így börpítéskedik az mi gogyolás szaykonk: nem mertek magok az praedicatorok az Kalauza harapni (Zvon: PázmP. 260).

GOHÉR: uva praecoqua, praecociana Nom? 93. [augster-rambe]. Kétszer fatsarodott Bachus gohérja (PhilFl. 3).

GOLT: [aurum; gold]. Étket aranyozni való faj goltot vettem (Radv: Csál. III.63).

GÓLYA: ciconia, pelargus MA. storch PPB. Eszterag, gólya: pelargus PPB. Eggyik szárokon szoktak allani goliak modgiran (Erasm: Erk. 23). A szent irás sok helyeken arra igazít, hogy a hangyáktól, golyáktól, fotskéktől vegyünk értelmet (Pázm: Préd. 66). Kelepel a tornyon piros orru gólya tavaszszal . . . A magyarok az ő déák nevezetiről a ciconiáról tsakónak, a maga szava járásáról pedig golyának nevezik, mivelhogy szólása közben mind tsak galya-galyát láttatik zengen (Misk: VKert. 330).

GOLYÓ (*gula* MesésK. 38): [testiculus; hode]. Kicsoda anyálta az első ökröt? Az paraszt ember, avagy más? az, ki vötte az gulóját, globissát; mert az tohen esénállyá az globist (MesésK. 38). Az állati mag a nagy élet érből a golyok egybe gomolyodot menedékibe vitetett lélek eres vérből leszen (ACSere: Enc. 150). A monya golyói orvosságra jök; inuen vagyon, hogy ha veszi eszébe, hogy a vadászok utánna leselkednek, a golyóit kiszakasztja és az ötöt füzöknek hagygya, hogy maga életben maradhasson (210). A hod herjének golyói rész szerint kedves, rész szerint pedig nehez kedvetlen illatnak szoktak lenni (Misk: VKert 243). A halaknak mint egyéb földi állatoknak vannak nemzésre való tagjaik, úgy mint: tüdejek, golyójok, nemző herélyek és méhek avagy mátrájok (504). Melly miá abban eltűrhetetlen, és ő szüzülés támad és a golyóknak és a mellette levő részeknek-is összeve huzódása kinos fájdalmat okoz (Nyr XIV. 362).

Golyócska: [globulus; kügelchen] (Matkó: BCsák. 40).

GOLYÓBIS (*gulyobis* Helt: Krón. 110. 161. Helt: Cane. 118. Valk: Kár. 6. *glóbis* Helt: Mes. 122. Rim: Ének. 158. *glóbus* (?) Monlrók. III.17. *globy* ÉrsC. 621. *gulyobis* Thaly: RT 192. *gulyobis* TörT. 1878. 343. *golyobis* Szeg: Aqu. 32. *gulyobis* Pethő: Krón. 39. *gulyobis* Matkó: BCsák. 40. *gyulyobis* Megy: SzAÖrme. Előb. 7): **I**) globus C. sphaera MA kugel, ball PPB. Fellő-nöldöznek vala tüzes gölbisoc (NádC. 87). Te eleted, mikent ha hay zalou ketnenek eg golobist fél (BodC II. Mynt egh twesz globys az ew feye telet yelenek es wgyan ottan sokakwtl

lattatek (ÉrsC. 349b). Szép négy taraszok előhozata, sok golyó-
bissal hőseket bolygata (RMK. III.168). Thoaba porth, golyo-
lysth kvlgen K. (RMNy. III.19). A gilyobissal érti vala az
Hunyadi János két fiának feisét (Helt: Krón. 110). Öt hagyott
44 tuna port, golyobissnak soksgat (Monlrók. III.113). Vasat,
golyobist ki vonson a testből (Mel: Herb. 109). Golyobissal,
kuglival jádzani: sphaera et comis certare (Com: Jan. 208).
A golyóbis-talpú szerencse tántorog (Thaly: Adal. I.115). A la-
kosok nagy károkat, romlásokat, égéseket szenvedtek volt a
bombák és a tízes golyobisok miatt (Mik: TörL. 464). Merném
mondani, hogy az efféle tanátstalan vitézeket mint egy ki ke-
resik a golyobisok (Fal: NA. 221). A nem gondoltam-vólha
napján golyóbis vagy kard-vég utat nyit lelkeknek más világra
(227). **2**) [pesticulus; hode]. Mony tóki, két monya golyóbisa:
coleus C. Egy kőket heréle meg, és annak az keét golyóbisát
vivé az királyuak (Pethő: Krón. 39).

ágyú-golyóbis: globus tormentarius SK. [kanonenkugel].
Az vas ágyú-golyóbis által esé a tapaszon az házatskába
(Helt: Krón. 164). A lelkek mind-járt ott lehetnek minden ma-
daraknál és ki lövetett ágyú golyobisoknál sebesebben (GKat:
Váls. II.1221). A melly frantzia generalis megszállotta volt
Philipsburgot, azt kevés idő mulva egy ágyú golyóbis homlokon
ütötte (Mik: TörL. 307).

arany-golyóbis: [globus aureus; goldkugel]. Végre az
egész világ gazdagságát mutogattya, arany-golyóbissal lövöldöz,
mindent ígér (Pázm: Préd. 404).

kecske-golyóbis: [timus caprinus; ziegenkot]. Efféle töl-
dalékokat apró bűtűvel szokta Mohár a bibliához írnyia,
hogy az egy-űgyű magyarok job izűen egyék püla-gyanánt a
kecske-golyóbist (Pázm: Kal. 356).

kő-golyóbis: [globus lapideus; steinkugel]. Hét fontos
golyóbis 205, öreg kőglóbis 99 (RákF: Lev. I.109).

láncos-golyóbis: [globus cateua junctus; kettenkugel].
Ágyúhoz való hat karikás láncz, három láncos golyóbis (Radv:
Uzal. II.397).

márvány-golyóbis: marmor tornatum in globum, sphae-
rula marmorea; marmorkugel PPB.

muskéta-golyóbis: [glans; dinteukugel]. Bal csésinél
ment be az muskéta golyóbis, látin ki (Kem: Élet. 11).

ón-golyóbis: plumbata C. MAL. [bleikugel]. Őncsűk jo
tornában a te on golyóbis argumentomodat, hogy jobban tes-
sék hamissága (Sám: Isp. 17). Tihanyi szerszámok: taraczk,
on glyobos (TürtT. 1878. 343). Egy kis hordóban ón glóbisok
vannak (TürtT.² I.747).

sár-golyóbis: [globus argillaceus; thonkugel]. Vallyon
találnáé a sár golyobis a bozza puskából a ezélt (Matkó: BCsűk.
31). Ezeket halgatással kell vala el-tapodnom, mint sár golyo-
bisokat (40).

szakállas-golyóbis: [pyrobolus; bombe?]. Oth az kegyel-
metek warasa bewes tharazk es zakalos golyobysal (RMNy.
II.159). On zakalos glyobos 2127, was zakalos glyobos 300,
taraczk, on glyobos 623 (TürtT. 1878. 343. Megy: ŐrÉlet. 7.
Radv: Usal. II.65).

tarack-golyóbis: [mürserkugel]. Taraczk globyshoz walo
rez formak (Radv: Usal. II.68).

tekejátzó-golyóbis: [pila lusoria; spielkugel]. A régi
kép irok az szerencsét egy teke iadzo golyobison irták állani
(ExPrinc. 230).

Golyóbiska: [globulus, pillula; kügelchen, pille]. Ha pillu-
lat anagy golyobiskat ehinalz a rhabarbarumbul, igön io lüdeg
lelőknek (BeytheA: FivK. 58b). Az eb nyelvű fyuból igen io

pillulat anagy golyobiskat elyvalny (120. 128). Valerius Maxi-
mus hasonlittva az emberiek állapottyát az apro gyermekeknek
jüczodozo ezergettyűjűkökhöz, kiket mikoron ezergetnek, egy hely-
ben nem állhatnak az benne valo golyobiskak (ExPrinc. 230).

Golyóbisocska: globulus C. [kügelchen]. Csigával, per-
gettyűvel, pattantyúval, márvány golyobisocskáccal (játsszani)
gyermekség (Com: Jan. 208).

Glóbisos: [globosus; kugeln]. Hitéő szerentse nem koll
ajánlásod, glóbisos a lábod, náts helyben állásod (Rim: Ének.
158). Szegellet bástyám hevernek sok álygun, százhavtanhat
fontos glóbisos nagy jukuk (Thaly: Adal. II.358).

GOLYVA, GÉLYVA: 1) bronchocele C. struma MA.
kropf PPB. Futosó mirigy, mirigyos hús, golyva: scrofula PPB. (Az
fodorka) ha eczötben reia kötőd, az sült es gelyvat el rontya
(BeytheA: FivK. 134b). A figet arpa lisztel ha őszue timpora-
lód, am az geluakat el ront (Mel: Herb. 2). Ha az nagy sarlo fű-
vet etzetben rea kötőd, az sült, gelyvat el rontya (38). Ezen gyö-
kereket kemyed az golyuakra, meg lagityak azokat (BeytheA:
FivK. 1b). Ha varga zurokkal őzue főződ az gyopár lenelet es vizet
es reia kötőd, az be reket kelesőket ki nitya, gelyvakatis el
ront (69b). A szömölcsű, golyva meg-rutót (Com: Jan. 54). Ha
az gagetest megtörvén viaszban ögyelited, az golyvára kötőd,
meggyógyittya (Kecsk: ŐVM. 279). Mint a gelyva es süly talál-
tatik az ép testben: strumae et tumores (Vallást. 203). Az isten
házának felkélye es golyvája (Pós: GBot. 61). A kapornyafának
levele golyvát, szömölcsűt el-ront (Váli: OrvSz. 16). **2)** cap-
reolinus Com: Jan. 28. [champignon]. A cseperke gombác,
gelyvac, veres gombác a gombác között leg jobbac (Com: Jan.
28).

Golyvás: gutturosus C. strumaticus, strumosus MA [kröpfig].
Gelyvás, nagy torkú, nyakadagadt: gutturosus PPB. Az feier
tönisek gyökereuel ryontaban io kenny golyuas dagadasokat,
mert azokat el ozlattya (BeytheA: FivK. 13). Golyvás ember
(Bethl: Élet. 315).

[Golyvásit]

még-golyvásit: [strumosum reddo; kröpfig machen]. Sy-
riában egy forrás meg-golyvasit (ACsere: Enc. 123).

Golyvásság: [strumositas; kropfkrankheit]. Ér az nyakán,
szólgál golyvásságról (Cseh: OrvK. 5).

GOMB (gomba Nyr. VI.458. ACsere: Enc. 232. 235. fül-
gombája Helt: Bibl. I. (q2): 1) bulla C. globulus, sphaera,
nodus MA. [kugel, knoten, knopf]. Gomb, tsomó: nodulus PPB.
Gomb, mellyet elé és hátra tolyhatni a sínóron: ductilis nodus
PPB. Az ő bőre aaz hussal es az werrel őzue az ostorolnak
gomyayhoz ragadoznak wala (ÉrsC. 46b). Homlokon valo
ekességh, ez ekességhen hatul az feneken gomb vala (RMNy.
II.49). A kopianac az ő gombiatul fogua a tőue ollian vala mint
a szűuők nag feüt szubolia, aküre a fonalat tekerik (Mel: Sám.
34). Négy öreg ezüst gyertya tarto gombajával; egy ezüst fűs-
tőlő, kinek a belső gombaja aranyos (Nyr. VI.458). Bevezeté
az fejedelmet az három árbocefűjs s tetején három nagy ara-
nyos gombokkal fündöklő audientia sátorban (Monlrók. VIII. 363).
Kokasoc, keresztet. gomboc, mellyec a tetőzetec valamelyic
szegeletin fel emeltetni szoktat (Com: Jan. 107). **2)** [orbiculus
vestimenti; knopf am kleide]. Gombok a gütösön: noduli ad-
strictorii PPB. Az mi az gombokat illeti, én azt váltig siettetem
az gombkötőnél (LevT. II.221). Fehér zománczal zománczozott
gombok (Radv: Usal. II.279). Az gombot, azt reméljük, az
kolozsvári ötvösök közül megtudják aranyozni (RákGy: Lev.
72). **3)** [caput; kopf]. A baynaknak gombját tulaydon maga
fegyverével ütötte el (Megy: Cowp. 6). A veres fenyőnek gomb-
bája könyű (ACsere: Enc. 232). A vad rosikon termő gomba
az arenát ki fűzi (235). **4)** bulla: gomb, függő petsét PPB.
5) pinnaculum MA. PPB **6)** malum MA PPB.

fül-gomb: oricilla PPB. [ohrläppchen]. Gombája az fülenc: auriculae infimae pars MA. Ted Aaronnae es az ű fűnac iob fűlec gombáira: pones super extremum auriculae dextrae Aaron et filiorum eius (Helt: Bibl. I.Qq2). Aaron iob fűlence gombúát meg kené (Kár: Bibl. 1.91). Híats meg azzal az ő job fűlence gombáját (MA: Bibl. 1.76). Kend meg fűlök gombáját, vevén kos vereben (MohF: LTárh. 13). Két fűlence ált-szűrt gombája (Gvad: RP. 508).

oszlop-gomb: [caput columnae; säulenknopf]. Az oszlopnac gombia felfű ertzbűl vala (Helt: Bibl. II.362. Kár: Bibl. 1.308. MA: Bibl. 1.84).

szár-gomb, **száras-gomb**: [orbiculus ansatus; henkelknopf?]. Két bokor, régi forma, ezűstbűl csinált száras gombok (TörtT: 1.775). Szárgombos, nusztaal bűllett, vállba vágott újjú mente (Moulrók. XV.437).

szűvés-gomb: [orbiculus textilis; gewebter knopf]. Az felsű ruhára szűp két pár szűvés gombot varjanak (TörtT: 2 II.131).

Gomboeska: bullula C. [orbiculus; knöpflein]. A ruhac kapsokkal, horgatsűkacal és gombotsűkacal foglaltatnac őszve (Com: Jan. 100). Aranyozott ezűst goomboeska (Radv: Csal. II.11).

Gombol: nodis adstringo SI. [knűpfen].

[Szűlűsok]. Akűrűműnt gomboljűyűk a j a k o k a t és űssűk-fel orrokat, ugyantsak hűtrűbűl maradnak őű nagysűgok (Fűl-NU. 352).

be-gombol. Be gombolja a kűntűst: vestem globulis constringit, colligat PP.

fűl-gombol: [subligo; aufbűnden].

[Szűlűsok]. Nagy magal tartással, fűl gombolt a j a k k a l besűzelles (Mon: Apol. 500). Az űreg nr leboosűta gűgűjűt, fel-gombolű ajakűt, fűlre tovű sűvegűt, esűpűjűre kezűt (Fűl: NE. 27). Akűben szaporűtlan az ősz, műnden aprűlűkűra fel gomboljűa ajakűt avagy tűtűta szűjűt műnt valamely isten tsűdűjűra (Fűl: UE. 380). Fel gombolt ajakok (Fűl: Jegyz. 932).

ki-gombol: enodo, vestem laxo, fibulam solvo PP.

űszve-gombol: comedo PPB. [zűkűűpfen].

[Gombolgat]

űszve-gombolgat: [orbiculis constringo; zűknűpfen]. Illies az ű palűstyat őszve fűrűnűn es gombolgatuan, meg űte a palűstal a Jordűn vűzűt (Mel: Sűm. 368).

Gombolyag: 1) glomus Ver. glomeramen C. [knűnel]. Gombolyagűa tekernű a fonat: filum conglomerare PPB. Motulat tűlchenee, gombolyagot tekerienee (Dűcsi: SzűzK. 74). Gűpűműnk gombolűgia, ezioportűa (Erasűn: Erk. 58). A len es kender a matrűngbűl matolűra tűtetűtvűn gombolűttatnac gombolyagoc es lűszen vűszon (Com: Jan. 97). Fonat, az ki gombolyagban, vagon űtvenhat (Radv: Csal. II.299). Ha űn reűn nem fogta volna a pűnzűt, egy gombolyag eziornűjűt, ma is űlt volna (BűkűHűjűl. II.275). 2) [dragma]. Mel azzon embernek vagon tűz gombolűgia es ha el vűzűtűndű egű gombolűgiat, nem de meg goyűta ű zevűdűnek es zereűnűst meg kerűsi, mig nem lele: quae mulier habens dragmam decem, si perdidit dragma unam, nonne accendit lucernam (DűbűC. 352). Mely azzonyallatűnak vagon tűz gombolűgiat, ha ez teewezeűndű egyket, nem de fakűlyat goyűth es fűl hűmnya műnd az hazat, es nagy zorgalmatosaggal kerűsi, mygden nem lely hűtűt (JordűC. 581).

Gombolyagos: glomeratus MA [knűnelűg].

Gombolyűk: 1) glomus SI [knűnel]. A legyűk nagy gombolyűkandűnt műnteg rajűűchek műdűjűra hullanak vala a pok-

rűczűkba (szűl: Krűn. 96). 2) bunűas PPB. [steckrűbe]. Nagy gombolyűk, vad rűja, tűtorűjűn gűyűkűr: bunűas PPB.

Gombolűt: glomero C. MA. aufwűnden PPB. A len es kender kűtűlűkbűl matolűra vagon gombolűtűra tűtetűtvűn, gombolűttatnac gombolyagoc es lűszen vűszon (Com: Jan. 97).

be-gombolűt: inglomero PPB. [einflechten].

ki-gombolűt: [dissolvo; aufflechten]. Ki-gombolűtta sok papűros tsűgűkűra kűzűtt hűjűt (Fűl: NA. 142).

űszve-gombolűt: conglomero MA zusammenwűnden PPB.

Gombolűtűs: glomeratio C. MA. das aufwűnden PPB.

Gombolűtű: gyrgillum MA. gűrgűllus PPB. filatorium SI [haspel]. A fonat perűtz matolűra, űspűra vagon gombolűtűra tűtetűtvűn gombolűttatnac gombolyagoc (Com: Jan. 97). Vűgűyűtűk a tűzűre az orűst, matolűt, gombolűtűt (Fűl: NA. 194).

Gombos: bullatus C. MA. [nodosus; knűpfűg, knűtűg]. Gombos műnt a műkűna a feje, műk-forma: papaveratus PPB. Vűryk vala ev magokűt zűbol chynalt gombos orűtorűkűl (DomC. 294). Az agűnűk isműt attűnk 12 gombos kűst (MonTME. 1.99). Szűűgűyűlű arany zoműnezűs es kűves, lű nyakűra valű gombos űkűssűge (VI.208). A gombos sűrgűa lűdűban vagon fűjű fűjű szűnyeg tűz (Gűr: Kűrűs. IV.419. 83). űzűfragombos szolűgűm valűnak (Thaly: Vű. II.317). A deűkűk es oskűla mestereűk gombos mentűt ne vűselűnek (Bűd: Pűl. 85).

Gomboz: [orbiculis consero; műt knűpfűn besűzen]. Egy ezűst fonatűl elegű, testűn sűlyűneműl szűtt sűnűr űv műjűz nűkűl fűjűr szűkűfűmműl gombozva (TűrtT: 2 1.744). Az űveket hűsz s negűven gombbal is gombozattűk, a kűlűl kűlűt 1759 (Hazűnk. 1.294).

GOMBA: fungus C. MA. erdschwamm PPB. [pűlűz]. Gombűbűl valű: funginus C. Olyan műnt a gomba, a feje egűsűzen bű-fedi: *fungino genere est, capite se totum tegit PPB. Ez fűnyű fűn termet gombűoc agaricus neue (Mel: Herb. 18). A gombűk nűmellyekűnek tsűműgűű (Com: Jan. 34). Műnd ezek kűszűkűlűk űldalűm nevekűdűtt gomba forma terműesűk (Műsk: 1Kert. 583). A kalapos gomba magűn vezet sok pűrsereget (Fűl: Vers. 871).

[Szűlűsok]. Gombűa ember, ostoba ember: *fungus homo PPB. Műnt pűtűetűt meg bűrt a gomba (Thaly: Adal. 1.39). Ebbűn az orűszűgűban nűnek fel az emberek a nagy basűsűgűra, vala műnt a gomba (Műk: TűrL. 399).

[Kűzűmondűsok]. Gombűszűdűnek tűkűn a szűe (Bethl: Eűt. II.10).

aprű-gomba: *infans boletus PPB.

bűbűfűng-gomba: [stűnkschwamm?]. Ha a lű űzben, hűjűlűban meg-pűbesűdik, vűgy bűba fűng gombűt, egy lot sűrkűnyűvűt, ezűket a seblűz tarsűd es ű kenűttűl gűgyűtsűd (Cűsh: OrvK. 37).

bolűta-gomba: fungus Nyűrk.

bolűnd-gomba, **bolűndos-gomba**: [fungus; gűtűschwamm]. Bolűndos gombűt meg nem evűt (Kűnyű: Hűrom. 161). Bolűnd gombűt enni (SzűD: MűVir. 110).

borza-gomba: *aricula Judae PPB.

esűpűrűkű-gomba: [agaricus campestris; champignon]. A esűpűrűkű gombűc a gombűk kűzűtt legűbbűc es nűmellyekűc eseműgű (Com: Jan. 28).

epe-gomba: russula emetica, agaricus felluus Mel: Herb. 28.

kűnyűr-gomba: agaricus lactiflűus SK. [milchpűfűlerűng]. A vűres gombűc, kűnyűr gombűc a gombűk kűzűtt legűbbűc es nűmellyekűc eseműgű (Com: Jan. 28).

keserű-gomba: *fungus lacteus* PP. *agaricus pipiratus* Mel: Herb. 28. milchpifflerling PPB. Fut az tokos, tüzes madzag kibull az kezéből, űsi keserű-gombája kidől az fejéből (Thaly: Adal. II.90).

kigyó-gomba: *fungus in timo nascens* Beythe: Nom. 5. nevedékény-gomba: **infans boletus* PPB.

nyúlfül-gomba: *agaricus leporinus* Mel: Herb. 28.

pöfeteg-gomba: *Lycoperdon bovista* Mel: Herb. 28.

süvegés-gomba: *fungus suillus* PP. saupfifferling PPB.

szarvas-gomba: *fungus cervinus*; *hirschwamm* PPB. Szarvas-gombával örömet s jó szívet gazdálkodtam volna, csakhogy mentes elvesz (Gér: KárCs. IV.392). Az szarvas gombát sokáig el-tarthatod, ha elsőben jó erős borban meg-főzöd (Lipp: PKert. II.216).

szögfü-gomba: pifflerling KirBesz. 126.

szömöresök-gomba: *morchella esculenta* Mel: Herb. 28. tuber Com: Jan. 28. [morchel]. Ez-képpen szóozható-bé a zöld hálvelkes borsót és a szömöresök gombát (Lipp: PKert. II.216).

tengéri-gomba: [tubera marina; meerschwamm]. A ten-gerben tsudálatos nemű állatokis találatnak, kiket első tekint-ettei plántáknak ítélhetémk; ezek: tengeri tekervény, tengeri gomba, tengeri tüdő, tengeri tsalán, spongia (Misk: VKert. 583).

tiszafa-gomba: *agaricum*; *lerchenschwamm* PPB.

úr-gomba: *boletus C. agaricus caesareus* Mel: Herb. 28. pifflerling Nom. 43. Wram eő naga paranchola ennekem, hogy mennel thób wr komanak szeret tehetem, szeret tegyem (LevT. 1258). Kérlek, kérlek, kérlek, küldj úrgombát (Nád: Lev. 25). Az úrgombákat az te neveddel beküldtem vala királyné asszony-*nak* (41). *Fungus aureus*, quem Germani kupfer [?] vocant, aureo colore inficiens: vr gomba (Beythe: Nom. 5. Com: Jan. 28). Hiszem csuda-dolog, hogy nőhet magátul, talám eredetet vett az ur-gombátul (Thaly: VÉ. II.237).

vörös-gomba: *ruffulus* Com: Jan. 28. [rötling].

vörösbelű-gomba: *agaricus campestris* Mel: Herb. 28. [champignon].

Gombás: *fungosus C. schwammig* PPB. Kínálja őket az jó gombás bélessel: nosza hozzá az fahéssal (Thaly: VÉ. 1343).

Gombásod-ik: *flaccesco, fungesco* SL [schwammig werden]. A lámpásban való olaj szikrázik és gombásodik (ACsero: Enc. 290).

GOMBÓC (*gomboda, gombolda* MA. *gombota* Nom. 40. Com: Jan. 79): *pastillus* MA. *rundes kuchenlein* Nom. 40. Lisztből tölt gombóda, pép: *farreum*; *pépetske*, *gyenge pép*, *kása*, *gombóda*: *pulticula* PPB. A mézsáros avagy hentes serpenyőben rántott gombólyú falatokat, gombotakat csinál (Com: Jan. 79). Sűrűn szórták a várból a vas gombotokat (Kónyi: HRom. 160).

GOMOLYA (*gomolyó* MonTME. I.45): [süsser käse]. Helyesen tsináltatott sajt, gomolya: **meta lactis* PPB. Tóftb István és Főzö Lukács béri külön-külön 16 ft. 3 sajt, 3 gomolyó (MonTME. I.45). János kovács vejít Mihályt sajtosnak fogadtuk meg 13 ft. 3 fertály buza, 2 sajt, 2 gomolya (290). Csuki István főzö béri három sajt, három gomolya (291). Conventiója juhásznak minden 2 hétre 1 gomolya (Évk. XII.78. 86).

[**Gomolyit**]

Gomolyítás: [conglomeratio; zusammenhäufung]. Ha mind ez velag egbe gűlt tyzes nađ gomolyotas anađ egy nađ tyzes kerekiddi allat es igaz középpötte volna eg maroc nađ len cöpu anađ zöz, ime az s természeti zerent valo lágsagabol nem vetne langot es tyzeth (NagySC. 25).

[**Gomolyod-ik**]

Égybe-gomolyodik: [conglomeror; sich zusammenknäuen]. Az állati mag a nagy élet érből a golyok egybe gomolyodot menedékibe vitétt lélek eres vérből leszen (ACsero: Enc. 150).

GOND: 1) *cura* C. MA. *sorge* PPB. Gonddal; *curate*; gondnak ol hágiása; *remissio* C. A sok gond között reáték az álom: *somnus* **inserpit curis* PPB. Nem azt monda nala mert zent yrasnak oluassast neky nemkellene, de tamsagnak felettebuda gongyáról se vonna mendent (EhrC. 109). Tyteket férfinac gongya nem bant (VirgC. 138). Gondomat eos dolgo-math oth akarom teimő (WinkC. 290). Wdwararacn gongy-gyat neky hagyta (ÉrdyC. 509). Szorgalmatos gond győtri őket (MA: SB. 126). Azokra bizza az isten satorinac gond-gyat (MA: Bibl. 1117). Sola én te rólad nagy gondu el-minden ily vitézteleséget nem eresztettem (Zrinyi. I.157). Azzasd szegre egy darabig a setét gondokat, magad pedig térj szelőre, frís égre (Fal: NÉ. 26). Nékem ugy tetszik, hogy va-lami gond szállott kegyelmednek szívére (61). 2) [*cogitatio*; *gedanke*]. Migen az álom tegelet meg foglal, monđ valami-nemő dícereteket, anađ valaminemő haznalatos isteni gondokat gondol (VitkC. 59). Vala meőzör erzendez fertelmes gondokkal haborgatni, anađzör lelki zemeidnee eleibe vessed, mikenen *Cristus* vrome, te erettel meg feiztetet (71).

[Szólások]. Az én g o n d o m : *curatio mea est* PPB. *Gondya van*: My gondwnk vagyon mynekwnk (JordC. 320). Semmi gondja nincz: *in tranquillo est* (Deesi: Adag. 90). ~ *vmikez*: Nem szől-*lok a'hoz*, az milőz gondom nincz (Deesi: Adag. 104). ~ *vmín*: Azon vagyon miuden gondja: **inviगत* mens curis PPB. ~ *vmire*: Akár győzzék, akár ne, mi gondunk reá: *vincant necne, quid refert?* PPB. Mi gondod, majd olyat mondok, reá: *quid tua, *malum, refert?* PPB. Nyncezen ee gondot rea (JordC. 563). My gondom vagyon rea ennekem: *quid mihi* (627). Eg zal gongia sem uolt mi reank (Ózör: Christ. 382). Lás dol-godhoz, csak az máséra ne legyen gondod (Deesi: Adag. 224). Kineckinec az ő szüntára, ő állására gondgya legyen (MA: Scult. 207b). Lesz gondunk reá (Fal: NA. 234). Az én szeren-tsenre lészzen másnak gondja (Fal: VE. 633). ~ *vmiről*: Ez egy zerzetevssrel eme nagy gond vagyon (MargL. 63). Nyncezen gondod valakyröl: *non est tibi cura de aliquo* (JordC. 424). Nynchen neki gondgya a jubokröl (Tel: Evang. II.106). ~ *vmirel*: My gondom vacion nekem *frater Ferenezel* (VirgC. 20). *Gondba vess*: Viszkedtettem azután kedvűt azzal, vemő méltó gondba kinyilt szerentséjét (Fal: TÉ. 633). *Gondra marad*: Az szegény asszony ilyen hamar gondra maradt (LevT. II.6). *Gondot ad*: **injicit curam* PPB. Vlkinek nagy gondot adni: **accendere curam alicui* PPB. Ez több gondot ad nekem (SzD: MVir. 181). ~ *forगत*: Abban forgatom minden gondo-mat, hogy czelekedgyem páranzolatiad (MA: Bibl. V.58). ~ *tart*: Gondot tart reá: *curam observat* MA. Más dolgára gon-dot tartó, minden tálban kalán: *alienarum rerum *curiosus* PPB. Ha valami gondodat tartod reá: *si qua te *attingit cura* PPB. Bizonságidra gondot tart lelkem (MA: Bibl. V.58). Ki nem vigyázol szentelt homlokokra, hanem gondot tartasz szegényebb sorsokra (Orczy: KöltH. 68). ~ *letesz*: Letemű róla gondját: **deponere curam* PPB. ~ *vész*: Gondot venni magára egy részről, mással együtt: **capessere partem curarum* PPB. Még az idegeneknekis fel kell gondodat vennice (MA: Scult. 124). ~ *visel*: Gondot visel reá: *providet, procurat* MA. Miuden ziksegekröl gondot viselek (VirgC. 48). Gondot viselőnk az etelre (DebrC. 64). Viselőnek gondot ehrlő (64). Gondoth viselő az zolgayrol (TelC. 9). A testnece gondgyát ne viselőyetece gonosz kénánságokra (Helt: ÚJT. si). Nem viselőhetem ugy gon-dot a memyieikre (Megy: 6Jaj. III.37). Leveles ladamat gaz-dam azzoni halala után adgiak Rakoczi Ferencz uram kezébe,

eo visellie gonggiath (Radv: Csal. III.144). *Gond alá hagy*: Ymada scnt Anna azzont, hogy az hó gonga ala hagot yuhok-mac melloltatnyer gongokat viselni (TelC. 81).

[Közmondások]. Oly követ vehet egy bolond a kútba, mellyet tiz eszesnek-is gond ki-vonni (Pázm: Kal. 108).

Gondatlan: incurius, incuriosus, inconsideratus SI. [unsorgsam]. Gondatlanul: solute; gondatlambul, gondniseletlembwl: ineurius C. A farkas seb gondatlanul tartatván ki-sebesül (Com: Jan. 60).

Gondatlankod-ik: acedio PPBl. [unsorgsam sein].

Gondatlanság: acedia PPBl. incuria, inconsiderantia SI. [unsorgsamkeit]. A gondatlanság ronitya s vesztí igyeket a tudatlankoknak (Fal: UE 383).

Gondol: **1**) cogito C. MA. denken PPB. A mit gondolt józan korában, ki-mondotta részeg korában: quod in animo sobrii, id in lingua *ebrii PPBl. Kérlec tégédet en vram istenu, segehi emekem, mert to tótted az előbelieket es azokat azoc vram gondoltad: illa post illa cogitasti (BécsiC. 30). Tű kitec gondoluan toldhat ő allatfahoz eg senuget: quis vestrum cogitans adlicere ad staturam suam cubitum umm (MűnelC. 24. 28). Mít gondoltok gonozt ty zywetekben: quid cogitatis mala in cordibus vestris (JordC. 378). En istenemrwl gonozt gondoltam züembe (VirgC. 5). Gondoltam, zoltam, tanacz voltam hozzá (S). Czac ingyen se gondolly semmi gonozt az te felebaratodra (Boru: Préd. 429). Gonozgondoló Mihály (Nyr. V.510). Szőnyfib es ekteleimb paraznasagot emel nem gondolhatna (EszT: IgAny. 371). Egy szólnyéra sem gondoltam én azt (MA: Tan. Előb 7). **2**) reor C. puto arbitror MA. meinen PPB. Mikor ingyen sem gondolta, akkor vetettem ezt szemére: hoc *nec opinanti objeci PPBl. Nem hozna által lókot, azt gondolvan, hogy ne-talant haddal tamadnanak ellene (JordC. 36). Vallyon mit gondolod, hogy mond amaz úr (Pázm: Préd. 16). A ki csak valaki akar illetet tenni, azt gondolhatná, hogy igen meszse futamodtak ezek (Pázm: Kal. 629). Azt gondolák, hogy megholtan volt, mivel igen felpuffadt volt egész testem (Mik: MulN. 135).

3) [perpendo, reputo; erwägen]. Kezde vmagaba gondolnia azt, hogy kie volna ez nagy zek (VirgC. 64). Gondollyatok az mező-
nek vyraghyt: considerate lilia agri (JordC. 371). Gondollyatok tymagatokban, ez nepeletről mit kellyen temetek (723). Ennek vtanna gondol'ad, miképen valanae vronc Cristusnac labai meg törtetnen (VirgC. 80). Gondolad amae merkehetetlen mag voltat (S). Mellyre a fő mesterec, iskola mesterec és azoknac segitő társai figyelmezzene, és jól gondolyanac: attendant perpendantque (Com: Jan. 154). **4**) [statuo, constituo; entscheiden, beschliessen]. Gondollacnak ötet megölnie: cogitabant interficere eum (BécsiC. 19). Es gondollyak vala, hogy ottan mynd megl ölnék lóket: et consultabant de iis interficiendis (JordC. 723). Gondola megvinni az ov testeet az bortul (DomC. 7). Idvessegeheeről tanacholvan gondolai ez nyawalys vylagot el hadny (ÉrdyC. 333b). Fegy yffw el veegezy es gondollya, hogy nykoron XXX eztendő kor hely leend, zeezetben meczyen (662). Gondolac magyaroc magokat arra, Lászlóért küldének az Czelhországba (Valk: Gen 33). Hoé temen magadat mar arra gondoltad, törően hazassagban magadat foglalial (Istv: Volt. 3). Gondollya magát s ezt vissza mondgya (Pázm: Kal. 443). **5**) excogito, contingo, machinor C. [ausdenken, ersinnen]. A myt en ellenem gondoltatok vala, ty reentok harantaxim (ÉrdyC. 542b). Isten az embert twalydon az ew zent tlyanak peldazatyara teremtotte, kyneel yobbat, zeebbet nem gondolhata (533b). Okossagot gondola hozza, wé mynt almat latot volna (653). Ezt a feleletet az sz. irásból vörtéké vagy csak magok gondolták, hogy útat veszthessenek (Pázm: Kal. 475). Emberi főből gondolt talánányoknak sőtét árnyékában bolyonstanac (Zvon: Post. 1906). Gondoltam ezeket lakván vizvárasút régulta Budinak (Thaly: Adal. II.111). **6**) fingo MA. [imaginor; sich vor-

stellen; einbinden]. Zent körözthfan ha gondollak, te kenodban en kywanlak (CzechC. 24). Minden alatok, melyeket ember lathatnak, gondolhatnak (VirgC. 98). Gondollhatyatok, mynemew mwkawal es zent celettel vetteek az hyw nepek meennyeknek orzagat (ÉrdyC. 528b). Az oka my légen, soha nem tudom gondolni (RMNY. II.63). **7**) comminiscor C. [bedenken, sich erinnern]. Gondoltam régi napokat es örök eztendőket ezemben vallottam (AporC. 32. DöbrC. 156). Ez kezdé gondolni istennek igralmassagat (DomC. 229). **8**) euro MA. [curam habeo; sorgen, sich kümmern]. Valaki remékedésével senmit nem gondolni: preces alienjus *despuere; nem sokat gondolni valamivel: aliquid non *multo facere PPBl. Ky gondolha vele, hog fel emelney zegenth (NémGl. 343). Semit ne gondoly az twrendw edenre (VirgC. 146). En ezzel senmyt nem gondolok (MargL. 28. WeszprC. 41. 85). Senyt az byro nem gondol vala vele (JordC. 770). Nem gondol az eger sem eger fogoual sem macskanal (SündC. 3. 24). Mastan foglalatosok vagywnk a my azzonyvuknak zolgalattyaban es te rolad nem gondollatok (ÉrdyC. 486). Eesterre, ytarra nem gondolnak (559). Az rágalmassaggal ti ne gondolatok, mert sok jámboroknál dícséretben vagytok (RMK. III.282). Eb gondollyon semmit vele: haud curat Hyppoclidés (Decsi: Adag. 71). Ha néked tetszik, en sem gondolok vele (85). A ki téged gyázattal el-burít, ne gondolly vele (Com: Jan. 20). Salomon, ki valamig köz ember volt, semivel kevésbé nem gondolt, mint a tudományokkal (Ily: Préd. 155). **9**) [meditor; nachdenken]. Gondolatott: commentatus C. Kinec feie vagyoni, erről gondollyon (BFaz: Assz. 52). Tovabra gondolo, eszes (Ver: Verb. Szót. 26). Gyorsan erről őik igen gondolánac (Cseng: Jer. A3). Úgy gondolt az aránt (Gyöngy: Char. 39).

el-gondol: **1**) cogito, expendo MA. [bedenken, ermessen]. Az eleve el-gondolt gonoszokat könnyebben szenvedjük: mala fiunt *praemeditata meliora PPBl. **2**) [imaginor, fingo; sich vorstellen]. Valamit úgy művelni, a mint maga el-gondolta: ad *libidem fingere aliquid PPBl. Ollyan proféta nem volt ő, az mineműt az kézbzt és magában el gondolt (MA: Scult. 311). A mint mindeniknek idiját ő magában el gondolta vala (Com: Jan. 4). **3**) decerno, constituo MA. beschliessen PPB. Valamit el gondoltam, el vegeztem, meg kel lemi (Mel: SzJán. 7). El gondoltac volt magokban, hogy énnékem ártanánac (Kár: Bibl. 1432). Nagtak gondolja el, az sokadalnak mily alkalmas napokon legyenek esztendő által (TörtT. 2. L693).

[Szólások]. Mikor a dákák könyökökre dőlnek, mélylen el-gondollják magokat; azonban alattomban ott terem a gonosz, képeket hord elméjekben, tüzet rak szivekben (Fal: NA. 194).

fől-gondol: **1**) [excogito, reperio; aussinnen, erfunden]. A két kerékű szekér vagy talyiga, mellyet az emberek akkor gondoltak-fel a szükség miatt, akkor neveztetett volt Bástá szokerének (Bod: Pol. 52). **2**) [statuo, constituo; entschliessen, zum entschluss kommen]. Mikor azért ezen fárának magamban, ily véget gondolék végre fel dolgozban: hogy ne fogyatkozzam jó akaratomban, te se eszlással meg én igaz vóltomban (Gyöngy): MV. 51).

ki-gondol: **1**) excogito, reperio, invenio SI. [aussinnen, erfinden]. A fazakas az agyagból eserép edényeket formál, ki-gondol (Com: Jan. 105). Okossim ki-gondolt mesterséges hadi eszközökkel: machinis bellicis (151). Sok ki gondolt fortélyval róttá, károsította a várost egy néhány izomban (Kirtlan: Krón. 120). Egy kötésre fűz minden kigondolható örömök (Fal: NE 106). Mindent ki-gondol a szegénység (SzD: MVir. 382). **2**) [omnes cogitationes secum pertractare; durchdenken, überdenken]. A spanyol nem beszél-ki mindenkor magát, meg elégedvén azzal, hogy ki-gondolta magát (Fal: UE. 108).

kigondolás: **1**) [cogitatio; gedanke?]. Az értelem által az iük formaltatnak és a kigondolások (Ily: Préd. II.167). **2**)

excogitatio; das aussinnen]. Pindarus a bólts embert a jó tanátsoknak ki-gondolásában a rokához hasonlítja (Misk: VKert. 62).

mög-gondol: **1)** [puto, arbitror; meinen, glauben]. Itüled-e, hogy valaki ezek-közül meg nyugott, meg-elegendett állapattjában? meg se gondold azt (Pázm: Préd. 36). **2)** [tingo, imaginor; sich vorstellen]. Ki gondolhatta meg, mely nag keserűsögről vala az zwx aniatol az artatlan fyunak el valnya (WeszprC. 43). Meennyet tett leegyen, ky gondolhattya meg (ÉrdyC. 569b). Valamyt ember meg gondolhat, nyindenben nagy, hatalmas (519b). Meenyei élet, kit most elme meg nem gondolhat (Born: Préd. 275). **3)** considero C. reputo, cogito MA. erwägen, bedenken, betrachten PPB. Gyakorta meggondolom: recogito C. Ismét meggondolom, meg-hányom s vetem magamban: recogito PPB. Meg gondoluan wtet, mynemw dichwseges helthi es ekese-geseket az meniorzaga tartnak neky (VirgC. 64). Ez frater meg gondoluan az w hyneynek soksgat (50). Meggondoluan papa zent Dmonkos atyankat lenny myindenkeppen zerzetesnek (DomC. 99). Intveen, hogy meggondolnája az fraterekkel evzve eg akarattal, es valasztanak egy megbizonyvlt regulat (16). O zerelmes attyamfnyay gondolytat ze meg (ÉrdyC. 10). O nagy vezedelem, hogy ez eelyen yak vezyköt meg nem gondolytak, hogy magokat twtle meg otalmaznak (557). Ha my magwnkath yol megh gondolyok es megh nezywk, byzonyawal my magwnkba sok dolgokath megh feygethwk (ÉrsC. 222b). Nagy rettenetes vaksag mi beunfuc, hogy chjac meg sem indul az mi szüfnuc, hogy valoha meg gondolnuc, mely nagy rettenetes öröcke el karhozni (Born: Evang. IV.6. Tel: Evang. I.120). Gondolbatsza meg a szegeny iambor Jobual, hogy soc jot vöttek istentül (Sib: VigK. Bij). Meg gondold, hogy a szerencsének kerékén állasz, ha fordül, meg-esel (RendÉl. 66). A ki tsak akkor gondolyja-meg magát, mikor már merül, késön bänködik, hogy a vízbe lépet (Fal: UE. 442). **4)** [statuo, decerno; beschliessen]. Mwtasson mynekewik oly alkölmás helthi, hol ott a myt meg gondoltwnk, teetemeennyel el vegezshsök (ÉrdyC. 577). Mykoron az ew felseeges y voltatol meg gondolta vona ez wlyagot vylagosypany es vallyathany, meg akaraa yelenteny tytkyat es tanachaat (342b).

elől-mëggondol: praecogito, praemeditor C. MA. [vorher bedenken].

előre-mëggondolás: praemeditatio C. [vorbedacht].

mëggondolás: consideratio, reputatio C. erwägung PPB. Meg-gondolás, valamiröl való elmélkedés; commentatio; magában meg-gondolás (*cogitatio) tacita; figyelmetes meg-gondolás *cogitatio acerrima, attentissima PPB. Ez fele meg gondolas el töri mind azocnac ó kevelségöket, kik vg mondnae: az mi kezaine hatalmassok (DebrC. 253).

maga-mëggondolás: considerantia C. PPB. [bedacht-samkeit].

mëggondolat: [consideratio; erwägung]. Urwnkn kenak halalanak aietatossagal nalo megh gondolatia (TibC. 16). Inez uegnak megh gondolatiaibol erthetök meghi (32). Tulaydon küsdedsegednee meg gondolatia (VitkC. 8). Ez éu ennyi fáratásagos budosásimnac meggondolattjában ezzel vizagztalom magamat (MA: Scult. 1. MA: Tan. 36).

mëggondolatos: [consideratus; wohlbedacht]. Meggondolatos tanúság (MA: Scult. 325).

mëggondolatlan: **1)** inconsiderans C. [nicht überlegend]. **2)** inconsideratus, inconsultus, incogitatus C. [unüberlegt]. **3)** incogitabilis; undenkbar]. Meg latogatlak tegödöt es meg gondolatlan örömmel tellik be a te züed (WeszprC. 34).

maga-mëggondolatlan: incogitatus PPB. [unüberlegt].

mëggondolhatatlan: incogitabilis MA. [undenkbar]. Nyuten zamok az ű duarolynak, bizonyawal meg gondolhatatlan az

ű sok valtook (SándC. 2). Kerlek theghedoth az megh gondolhatatlan nagh keserwsegiederth (PozsC. 26). Meg gondolhatatlan hazudatossg, meli követközök vrvnk Iesusnak zileteseböl (DebrC. 53). Valaki vrone Cristusnac meg gondolhatatlan zeut-geseges tetet veret meltatlan ezi iza, iteletet ezik izic ömaganae (VitkC. 37).

mëggondolható: cogitabilis C. [denkbar]. Az ötödik Károly császár, minden emberi ökkosságtól meg gondolható erősséggel győzhetetlené tött vala (Pázm: Kal. 411).

mëggondoló: considerator C. [denker].

rëa-gondol: [delibero; sich beraten?]. Az koronát urak helyén hogy nem lelék, igen megbüsolának, de rãgondolúnak, az szent István testét igen hamar felásák (RMK. IV. 28).

Gondolás: **1)** [cogitatio; das denken]. Hirtelen való gondolás: extemporalitas; gondolás, gondolua találás: excogitatio C. Mondyatok gondolaoastokba (dicitis in cogitatione); el wegyek hewszaagba w warasokath (KeszthC. 384). Balgatag dolognac gondolasa hñu (Kár: Bibl. I.617). **2)** [opinio; meinung]. Zent Pferenc frater Bernaldhoz fordola, hogy magat elezteby gondolasawl neky alazatot vadlana (EhrC. 10). **3)** [imaginatio, Vorstellung]. Igen nagj es keserw vala a Kristusnak ó kennia, kinek csak gondolasa is oly valtozast tñu az ó testeben, hogi a keserusegnek nyatta verös verettekkel veritözneik (WeszprC. 60).

Gondolat: **1)** cogitatio, cogitatum, commentum, meditatio, theorema C. meditamentum MA. gedanke PPB. Okos gondolat: machina; tetetöt gondolat: commentitius C. Zibol zarmaznac gonoz gondolatoc, ember öidökése, törueü törése (MünchC. 43. 28). Tunyasagomat byzonytotam alhoksages gondolatokkal (VirgC. 10). Vetkeztem gondolatimba (7. 139). Megh ysmerven Jesus lw gondolattyokat, monda (JordC. 404). Eze vezöt veeleködees ez eelyen gondolat (ÉrdyC. 606). Midöu soc felöl a kisirtö gondolatoc reanc rohadnak, ott valic meg, mint hiszñuc (Born: Evang. IV.248b). Istentelen gondolatü embere (Kár: Bibl. I.636). Magam gondolatit és újomböl szopott dolgokat nem írök (Pázm: Préd. a3). Sovány és száraz gondolatokat forgatnak (Pázm: Préd. c). Zurzavar gondolatoc ezek (MA: Tan. 163). A ti agiatokbann furt, gyurt gondolatitok (Bal: CsIsk. 316). Illy gondolat kezdi elméjét esiklandani (Megy: 6Jaj. 16). **2)** [reputatio; das bedenken, erwägung]. Paracezola, hogy ny vrvkuae vr Yesus Cristusnak gyczeretyre gondolatnakewl kerewdnek valamyt (EhrC. 136). Minden tanytoytnak felette ertek, mert en gondalatim te bagasid: testimonia tua meditatio mea est (DebrC. 65). Emelekezeyl wram Jesus az nag keserwseegreel, kyth the zywedben wyselek kerezthi funak gondolattyarol (GyöngyC. 8). Leeznek kellemethesek een bezodym ees een zywemnek gondolatya lezen myndenkoron the zyneth eeleeth: meditatio cordis mei in conspectu tuo semper (KulesC. 36). **3)** [opinio; meinung, annahme]. Ki-kell ölméjékböl venni az a gondolatot: ea opinioe *levandi smit; Nem-is tsalatkoztunk-meg gondolatunkban: nec nostra nos *opinio fefellit PPB. Ily gondolatban voltanae (Kár: Bibl. II.185). Rusnya gondolatokkal völtanae az isteni felség felöl (Tof: Zsolt. 608). Már majd olyan gondolatok jöttek az oldalamba, hogy valami magnes kö tartöztatja ott kedet (Mik: TörL. 266). **4)** [consilium; entschluß]. Nabuhodonozor monda öbenne egondolatot lenni, hogy meud a földet ó vrasaga ala alana (BécsiC. 12). Miert Cristus vrone mü erettönc testeben kint zennedet, tñ is azon gondolattal, feguerkezetcet fel (VitkC. 71). **5)** [imaginatio; einbildung, Vorstellung]. Távöl járni gondolatjával a dologtól: *aberrare conjectura PPB. Foglalyak magokat az isteni gondolatnak édessegébe (VirgC. 74). Lágsagos tuñasag, kit atte budoso elmednee forgo gondolattya zened (NagyzsC. 85). Meg csak gondolatunkba sem foghattye mind meg, nem begy beszedünkel ielenthetnöice ki (Tel: Evang. 608). Meg gondolat

sem éri föl az emberi olme (Álv: Post. 372). Lásó ülvén, tágos mezőt ada gondolatának (Fél: TÉ. 707). **6)** [cura; sorge]. Tery meg te celladba es vallya enrolan zergalmatus gondolatot (ÉhrC. 49). Némelyeknek fő gondolatyoc, hogy az ő nemzetek el ne fogdyn es nevő öröcké megmaradyn (MA: Bibl. V.21). Nehéz gondolatok (MA: Scult. 967). Ne engedjük, hogy a gondolat és a melancholia elfogja elménket (Mik: TörL. 205). **7)** [mens, ratio; geist, klugheit]. Az ő gondolatfiokhan meg bolondulnan, az istent nem bővezüllöttek (Fél: Tan. 16). Nagy és mély gondolatú fejedelem (MA: Bibl. I.221).

*Közmondások]. A gondolatról vámat nem vesznek; nemo cogitationis poenam patitur PPB.

Gondatlan: **1)** inmeditatus, inconsideratus MA. unbedachtsam PPB. Gondolatlanul eszelekesznek (Ver: Verb. El5b. 60). A mit valaki gondolatlanul mondot, mi szemünkre hányta (Pázm: LuthV. 124. 321). Gondatlan tudatlanság (Zvon: PázmP. 277). Gondatlan mondások (Sall: Vár. 18). Gondolatlanul egy torony alá menvén, melyet vitatott, egy darab kővel agyon fittetvén el-veszett (Martof: SzHist. 14). Gondatlan ifjú (Ily: Préd. II.332). Sokszor a gondatlan tanácsnak is jó kimenetelű szokott lenni (Kisv: Adag. 229). **2)** inexcogitatus C.

maga-gondatlan: inconsideratus PPB. [unbedachtsam]. Meredek, hebelburgya, maga-gondatlan: praecipus PPB. Efficile szohordozó és maga-gondatlan emberektől oltalmaz engem vnam (Pázm: KT. 326). [Szent] János oly magagondatlan volt, hogy ő azt az tisztességet, az melly egyedül az egy istent illeti, az magyabac akarta legyen tulajdonítani (MA: Tan. 96). Maga gondolatlaó a jó alkalmatosságot el mulatni: inconsiderati est negligere oportunitatem (Com: Jan. 178. 222). Maga gondatlan ifjú (Tyúk: Józs. 159). Tolnai János szép tudományú, de maga gondatlan ifjú ember vala (Bod: Pol. 83).

maga-gondatlanul: [inconsiderate; unbedachtsam]. Vakmerőwl, magagondatlanul, ifjú modra valamit mondani, tselekedni: juvenari C. Erre inti az embert, hogy vakmerő hitorságból, magagondatlanul sommihöz ne kezdgyen (Helt: Mes. 374). Akarjátok Pázmányra fordítani, hogy Pázmány magba gondolatlanul írni azt, hogy ő azon egy istent hiszi, a kit a török hiszen (Bal: Csksk. 9). Nem maga gondolatlanul nevezte szent David az isten haragját arcum suum tetendit, kívül pokolban sergeteti az bűnösdöket (Lép: P'Tiik. I.267). Maga-gondatlanul hánis sententiát moidának (Mad: Evang. 495). Maga-gondatlanul gyilkos akarattját világ eleibe okádná (Kereszt: FelKer. El5b. 5).

magagondatlanság: inconsiderantia MA. unbesonnenheit PPB. Oh jesuitai nagy maga gondatlanság, akár minémű szörnyű képtelenségek következék-is, nem gondol velle (Megy: SzA.Örme. 374). [Ész] igékkel a bőlts király nem egyebet akart jelenteni, hanem az emberi természetnek azt az ő nagy maga gondatlanságát (Misk: VKert. 175. SzD: MVir. 303).

Gondatlanság: [inconsiderantia, temeritas; unbesonnenheit, unachtsamkeit]. Gondatlanságuk nevezi, hogy fahukat vigyázóra bizzuk (Pázm: Préd. 203). Némely régiek tudatlansága vagy gondatlansága vagy vakmerőség-néklü-valo esete (Pázm: LuthV. 21).

Gondatos: meditativus, meditatorius, cogitabundus MA. tetsimig PPB.

Gondhatatlan: incogitabilis MA. [undenkbar]. Gondolat, hogy a bűnöc myatta embőr meg toztitit az bogalogoknak gondhatatlan diűdsögetől (VitK. 69). Job mynekvük ith ez wylagot bwal oolvnuk, hogy nem az gondhatatlan keent zenwedvünk (ÉhrC. 230). Oh wylagoknak teremteye wra, ky vag mondhatatlan dylewsszegew, gondhatatlan zsepszegew (ThewC. 221).

Gondolható: cogitabilis MA. [denkbar].

Gondolkod-ik: **1)** cogito, meditor C. MA. denken, sinnen PPB. Gondolkodnac uala őu benne mondan, mert kenereket nem vőtöcse volna (MünchC. 11). Gondolkodik vala zorzeteseknek in twkell-tsegerwl (VirgC. 67). Gondolkodandol az embőri garlosagrol (NagyS. C. 22). Myt gondolkottok thymagatokban: quid cogitatis intra vos (JordC. 404). Istennek lutasaban gyenyerködyk, oda gondolkodyk, oda fohazkodyk (ÉrdyC. 664b). Meg tanítja wrát, hogy gyakorta házából ol mennyen és ritkálhaza gondolkodgyé (Cis. K.). Az szunyatekonoc es masu gondolkodoc nem tisztelic az istent es nem szentelic az ünnepe (Born: Evang. IV. 487b). **2)** [animo voluto, perpendo; erwägen, überlegen]. Kezde azon gondolkodni, mikopen vrnak paranczolatyat be teljesyche (VirgC. 25). Mbl tanacokban gondolkodnac, azokban megfogtatnak (DöbrC. 25). Hogy azertih ezth hallottak vna az doctorok es az papy fejedelnek, gondolkodniak vala azon, mynth leth vna hwnekyk dolgok (JordC. 722). Gondol kodjunksza ezek miként vagnak, ha mind a szentek mind ezen osztznak (RMK. II.165). Vgy gondolkodnyanak, hogy remenseg es felelem közt kellyen lennyk (KNagySz. 1621. II. 1). Sokat gondolkottam rula szerelmes atiam fia battian, hogy az en gyermekemt kegyelmednek haggiom (Radv: Csdl. III.193). Io lelki ismerettel gondolkodzial io fyan, hogy annak ugi kellessek es leóni avagi nem (176). Intjük kegyelmezeket, gondolkodjék tovább a való rettenetes romlásnak eltávolítása felől (MonTME VI.14). **3)** [opinor, puto; glauben, meinen]. Ő felsége ugy gondolkodott volt, hogy immár ez idén semmit ellenünk a török nem indit (TörtT. II.136). Nem gondolkodom arról, hogy találkoznának Erdélyben, kik ellenzenk szabadulásonat (596). Még magoc felől-is a magokon forgó kisirtetekből balul gondolkodnak (KBodor: Hősz. 12). Ne gondolkodgyék ugy (Tof: Zsolt. 43). **4)** [statuo, constituo; entschliessen]. Nagy bánatban esée aniera, hogy maguac megfoitásarul gondolkodnic (Kár: Bibl. I.180). Mikor prédikatiozni kibotsátásarul gondolkodnám, két dolog sokáig függöben tartotta tanácskozásonat (Pázm: Préd. a3). Az ő vallásokat megváltoztatni gondolkodgyac (Toln: Vig. 14). **5)** [curo; sorgeo, sorge tragen]. Ne akaryatok azon gondolkodyk, myt ot zollyatok (JordC. 383). **6)** [sollicitus sum, angor; sich ängstigen]. Mikor habornysagba vagyunc es gondolkodum így sapoldunc (Sib: VigK. E). Ne is gondolkodjál arról édesem, hogy az hidat itt az Tiszin mi tölünk elvegye (RákGy: Lev. 262). **7)** imaginor C. [einbilden, vorstellen].

el-gondolkodik: cogitationibus immergor Kr. [sich in danken vertiefen].

elgondolkodás. Mély elgondolkodás: exstasis C.

mög-gondolkodik: [perpendo, reputo; erwägen]. Jól meg gondolkodnyanc arról (Zvon: Post. I.117). Ha te hála ado szível meg tudnál gondolkodni rola (II.249).

Gondolkodás: **1)** cogitatio, meditatio, commentatio C. [das denken, gedanke, betrachtung]. Elméjét a gondolkodásra venni: *instituere animum ad cogitandum PPB. Ezek a rettenetes gondolkodások ütökzenek szívökbe (Pázm: Préd. 20). Lelki szemeivel látván, minémű sok rút tsulofsákat kell szenvedni, ezeknek gondolkodásából vérrrel veritöközök (261). Innét vadnac az gondolkodásoc (cogitationes), álnok avagy álnat lansagoc es gondolkodásból származoc se üle ábrázolásoc (Com. Jan. 65). Rendli, kellete szerént meg nem hányá ve, ügyelmos elmélködésre, gondolkodásra nem veszi (SzD: MVir. 21). **2)** imaginatio C. [vorstellung]. Mykonon zmednet az erek elete tít horbozok ny zynukben, ymaron menykeeseen nem va gyvuk ez vylagon, de az lelky gondolkodással fewelwl mwlat tok es wr istenhez közelgetewuk (ÉrdyC. 470). **3)** [cura sollicitudo; sorge, bemühung]. Belé-hagnyi a gondolkodást: *adducere animum a curis PPB. Nagy gondolkodással keres tenece ruházatokot (Helt: Krón. 7). Egyéb' gondolkodástoka

félre-tévé, ne csak testel, hanem lélekkel is jelen legyenek (Pázm: Préd. 4). Második tanításközlő gondolkatásom arról volt (14). Mennyi gondolkodással legyenek 10 egész naptól fogva való nem irástokon, mi nem írhatjuk (RékGy: Lev. 145). Az anyád gondolkodásával minden búslásimot felülhaladja, szólj neki, hagyjon békét annak (252). Vegyek információt nagyságodtól bőles tanácsival, hogy ennyi sok gondolkodásim után nyugtassam meg (MonTME. VI.104). **1**) [reputatio; erwägung]. Kérem kegyelmedet, vegye gondolkodásiban azokat az okokat, melyeket Csernel uramtól izentem (TörtT. 1.651).

Gondolkodat: [cogitatio; gedanke]. Az maiorana olai mindön fele fey fiaiat, malenchioliat anagy betegyűd gondolkodatokat gyogit (BeytheA: FivK. 75).

Gondolkodó: meditabundus C. [meditans; denkend, betrachtend]. Az zysessegh vegy az istenről való ghondolkodoknak elehty (ÉrsC. 16).

[Szólások]. **Gondolkodó**ban ejted ezzel az embereket (Czegl: MM. 205). **Gondolkodó**ban esék (DKal: Ker. 15). Az ecclesia tagjainak gondolkodóra jutott sorsa mi reánk is tartozik (Nyr. XII.79). A romai catholicusok gondolkodóra vehetik ekönyvben költött miséjeket (Czegl: Dég. Cím.).

Gondolkodtat: [pendere impello; nachdenken lassen]. A mái evangeliom egy halottat ad elönlbe, hogy ennek példája magunk állapotjáról gondolkodtasson (Pázm: Préd. 984).

Gondolkoz-ik: 1) [cogito, meditor; denken, sinnen]. Mélyen gondolkozni: *intendere digitum ad frontem PPBl. Az ilyen hirt, ha megvitték a várba, gondolkozhattak feladásáról (Mik: TörL. 406). **2**) [opinor; meinen]. Csepregi Mihály elmene után ismét különben gondolkozott az váci püspök, mert német császárnak levelet irt (MonTME. VI.57). **3**) [sollicitus sum; besorgt sein]. Nye gondolkozék nagyságod, mert eleitől fogva jóakarója voltam (MonTME. VI.45). Semmit ne gondolkozék nagyságod, hogy innet Zolomi mellett valami levelet irtak volna (46).

Gondoló: excogitator, commentator C.

[Szólások]. **Gondolóra** vette a dolgot (SzD: MVir. 128).

Gondolom: [fictus; gedacht, eingebildet]. Az emberek előtt az gondolommal való vétek nem olly súlyos, mint az külső tselekedettel való (Pós: Igazs. II.108). Azon ideák és gondolképzések, a melyeket a mi népünk forgat a vallás dolgában, éktelenek, oktalanok (Fal: NE. 55). Az ember-szólás nem valami gondolom forma képzelés, hanem fen-forgó tellyes szokás (97). Merő gondolom kép és bivalkodó elmédnek haszontalan bujdosási (Fal: NA. 145). Ha azok a gondolom festékek irtott képek olly ártalmasok, ártalmasabb léssen az eleven ellenség előtt forgolódni (204). Meg erősödven benne a hamis ellüetés, gondolom boldogságával mulatozik (Fal: UE. 420). Minden gondolom neheztelés miatt töltöznek epével (454). Tudni egy kevéssé a világ dolgát ne csak gondolom formán, hanem tettében is (53). Gyakorta az, a mi után ástunk, csak gondolom szerint jó (Fal: BE. 595).

Gondolt: confictus, commentus C. [erdichtet]. Gondolt dolgot: cogitatum, figmentum, commentum MA.

Gondos: 1) curalis, curax C. providus SI. [sorgfältig, sorgsam, vorsichtig]. A collegiumot sok gondos dolgai miatt végbe nem vihette (Szal: Krón. 33). Gondos dolgot (Pécsv: Fel. 3). Az mi hasra gondosime azt kiáltyaló, bár mégis az pápistaságban volnának, melyben mindennel való bönelkődésűne vala (Zvon: Post. 181). Főb dolgairul ne légy gondos (300). Gondossan cselekeszi az ő dolgait (Com: Jan. 196). Oktat szemessen, gondossan: informat provide (154). Nagy dolgokat forgattam gon-

dos szívemben (Zrinyi: ASyr. 161). Melly gondos fíratságnak lattattya vagyon (Derk: ŐÉlet. Előb. 3). Hány ezer titkos fogást nem rendel-ol gondos szívében (Fal: NE. 107). **2**) curiosus SI. [neugierig]. Az istennek czodás cselekedetit ne vizsgállyoc gondossan (Zvon: Post. 1350). Felötteb való gondos és haszontalan kérdésec (MA: Tan. 146). Feletto gondos, csélesapós, közközpü, minden lébe locs: curiosus (Com: Jan. 185). **3**) scrupulosus, operosus, arduus MA. miulsam PPB. **4**) curator SI. [besorger, aufseher]. Hallyatok retentő Acheron istenek, l'uton Philogeton ura, Styx, Léthe folyásnak iszonyu gondossa (Zrinyi II.62).

Gondoskod-ik: curam gero, curam habeo SI. [sorgen, sorge tragen].

Gondoskodás: commentatio PPBl. [nachdenken]. Magát mindennapi gondoskodásokban gyakorlani: quotidianis *commentationibus se exorcere PPBl.

Gondosság: [curiositas; neugierde]. A mi elménknek vizsgáló, szem föl, nyughatatlan gondossága gyakorta akadéktot szerez a sz. írásnak olvasásában (Pázm: KT. 17).

Gondság: [cura, sollicitudo; sorge, kummer]. Kegyelmed wala my gondssagot ebben ne wegien, hoq my mostan fel nem mehetök (RMNy. II.134). Rabsága embernee nagy boldogtalanság, fölösleg nagy gondság, bánat, szomorúság (Thaly: Adal. I.201). Szíve azon van leg-nagyobb gondságban, hogy maradt Annija újabb árvaságban (GyöngyD: KJ. 431). Ninesen olly finnyás kén s olly kényes finnyásság, a kit ne sarkallyon sok tövisses gondság (430).

Gondságos: [arduus; schwer]. A melly kérdésre való felelet igen veszedelmes és gondságos vala (GKat: Válts. II. 227).

GONDOLA: [navis cubiculata; gondel]. Üitem gondolában, három fertály óra alatt Velenezébe mentem (TörtT. III. 350).

GONOSZ: 1) malus, vitiosus, flagitiosus, sinister C. [schlecht]. Felnala, hogy ne mutattna gonoz példatt (EhrC. 15. 52). Az czelekedesben az gonoz gondolatok eltuoztatnak (VirgC. 138). Zolomayokat gonozul mongyak (DomC. 247). Sok byneknek gonozb saraban eset (263). Gakorta megfökeltetnem volna a gonoz gondolatokat, ha e világi zemeremtől nem feltem volna (VitC. 35). Egy falumoth az gonoz lathor emberek mynd elettek (RMNy. II.111). Az gonosz vér meg aluszik és az io vér fő ki helyette (Cis. F2). A gonosz, hituán, souán és meddő föld (Helt: Krón. 7). Ű magába nem gonosz a hus etel (Tel: Fel. 109). Másnak gonoz tanácsot ad (Decsi: Adag. 10). Borso, bab, köles, nem gonoszul terem (KNagysz. 1579. E2). Az ollyan ostort senky ne tulajdonicha gonoz törtinetnek (Frank: HasznK. 27b). Rakuák az írások gonoz akarratt (Bal: CsIsk. 218). Erej patvarba te pribék, hűfadatlan gonosz gyermek (Fal: TÉ. 734). **2**) perversus, malitiosus C. [improbus; der böse, der schlechte]. Tarsasagot tartotam gonozokkal (VirgC. 11). Eluazlyak az gonozokat az igazak közöl (118). A gonozok az 5 gonozsagokert militan erdemlettik az örök kárhozatot (TelC. 260). Jeremiás illyen szókkal tsudállya a gonozok szerentséjét (Pázm: Préd. 27). A gonosz a törvényt, a jámbor a szerentsét féli (SzD: MVir. 149). **3**) [neger, infirmus; krank]. Hozanae öneki minden gonozul vallokat, különb különb leletezeteekel es getrelmeckel foglaltat (MlinchC. 20). Eleyben lozak mynd, kyk gonozul valanak: obtulerunt ei omnes male habentes (JordC. 364). Mynd, kyk gonozul valanak, meg gyogyotá: omnes male habentes curavit (376). Nem zylkeeg az eghéeseegben valoknak az orvos, de az gonozul valoknak (ÉrdyC. 540). **4**) [aerumna, miseria, damnum; elend, not, unglücklich]. A melly gonosz meg-orvoslódott vala, ismét megújul: quae *consumisse videbantur, reerudescunt PPBl. Az io fordul neki go-

nozra (VirgC. 91). Ha zomote volna ez vilagnak minden nyaualyait es minden gonozath (93). Az foyedelemnek walamy zerenethetlensege awagh gonozza thierhenendyk (RMNy. II. 32). Hatra veretessene es meg szidalmazassanac, kie akariac az en gonoszomat (Szék: Zsolt. 39). Elédben elvetted az te iauyaidat es Lazar azonképpen az ő gonozit (Lép: P'f'k. 1.1). Gonozomat kenamyaec nala (Tel: Euaug. 1.567). Bennünk lakik az szék, jónkra es gonozunkra szímot tart és vigyáz (Pázm: Kal. 33). Minden gonozsuknak oka az, hogy kitsiny-korunktól-fogva atyáinktól és egyebektől az arany és ezüst szeretése óltatik belénk (Pázm: Préd 201). Az sem igaz, hogy isten az igazakat gonozszal látogattya, mert sőt azoktól minden gonozst el-taszágál (36). Mind az egész esztendőre gonozst íegyez, az emberek néha őrlínek egyebek gonozsín (Mad: Euaug. 533). A magában lakozó bűnnek gonozsuzín telkerge, a nyomoruság-uk gonozsuzín sola nem kesergett (Matkó: BCsík. 295). Elvőtted iauyaidot a te élettedben es Lázár azonképpen gonozit (Ily: Préd. 1.34). Kik magok gonozsízával lopnak (II.277). Gonozsát nem kívánnya (DKal: Ker. 149). Mikor a következendő gonozst szörnyen őregbíttyik és utóbb kisebb mértékben bostátkozák reánk, kevesebb szégyent vallunk mellette (Fal: UE. 374). 5) [improbítás, perversitas, malitia, flagitium; schlechtigkeit, laster, schandthat]. Gonosz cselekedő: maleficus C. Eleit venni a gonozsznak: *mederi vitis; a bujáság sok gonozsra kisetető eszköz: voluptas *esca malorum P'f'k. Nem irolkedik, nem tezen gonozt: non irritatur, non cogitat malum (DöbrC. 295). Gonozt ingerletlen nekü (TelC. 259). Óhál, mert te gors vag a gonozra (VirgC. 49). Gonozba tanacz valtam (VirgC. 11). Az ő elmeie es rouassaga szerint soc gonozt czelekedie (Mel: Szlín. 552). Ragadó az gonoz (Deesi: Adag. 4). Továb tart az büntetés az bűnűd, hogy kiesin gonozsuk ne iltitessék az vétek (Pázm: Kal. 803). Ezeketül a gonozsoktül üresek a halgatók (Pázm: Préd. e2). Mitsoda külömbseg vagyon az isten-félő jámborok és a gonozsra vetemedett világi böldegok-között (31). Az fíjedelem az isten boszszujánae megálloja azon, ki gonozst czelekedendie (MA: Bibl. V.76). Bűneidből gonozsok csemotézek és felnevelkednek (Ily: Préd. II.185).

[Szólások]. Az zent zozzetet gonoz hyrben ne kewer őryched (ÉrdyC. 339). Gonozs néven venni (Pázm: Préd. 211). Gonozs néven nem veheti kegyelmed (EszM: Lev. 6). Ha mi vetket találnak az niontatásban, gonoz végre ne magiarazzak (Kár: Hal. Cejj). Nem gonozsodra vagy károdra, hanem iodra hozattya read ez ielen valo nyaualyat (Sib: VigK. Előij). Ő nékie gonozsokra igyekzenc vala (Kár: Bibl. 1.506). Ki len gonozsara szép Henának (CsomaC. 9). Nem gonozsodra volna (Lévt. II.76). Gonozsuzára es veszedelmére vagyon (Helt: Mos. 152). Az ellenség gonozsodra vagyon (Ily: Préd. 428). Boldogoc vattoc, micor emberoc nekter gonozt mondandnac: cum maledixerint vobis (MünchC. 20. JordC. 365). Ha valaky neked gonozt mondand, segelyod beime wtot (VirgC. 88). Ki attyánae vagy anyyánae gonozt mandand (MA: Bibl. 1.68). Az zyzr ől gonozt mondnak (TihC. 85). Boldogoc vattoc, nykoron zolandak minden gonozt ty ellenetek (JordC. 365). Gonozszúl ől velo: abntitur; gonozszúl élés valaminél; abusus, abusus MA. Az istennec adományival való gonozszúl élés (MA: Scult. 797). Vmaran gonozszul ysmerte lewtet hew zyweben: jam moechatus est cum in corde suo (JordC. 367). Gonozszúl jár: male habetur, malum rem incurrit MA. Oli nef gonozszul vagon ő io azoinne dolga (VirgC. 79). Gonozszul vagyon dolgod (MA: Scult. 917).

[Közmondások]. Az io zokus vth minden iora, ezenkepen az gonoz zokus vth minden gonozra vizen [így] (VirgC. 93). Minden gonoz fűd utin io fűd őleszen: sequitur ver hyemem (Deesi: Adag. 116). Az ki másnak gonozsát keresi, ő maga vész belé (289).

Gonoszbit: [depravo; verschlechtern]. En föllem el hailo gonozheitot nem esmertem (AporC. 61).

még-gonoszbit: [scandalizo; ärgernis geben]. Ha te iog kezed meggonozbeitand tegedet, med el őtet es vesd el te tölled (MünchC. 22). Zabadoe a fiac; hog kegeg megne gonozbeluc őket, meü a tengerre es vesdmeg a lorgot: ut non scandalizemus eos (46). Ki meggonozbeitand egőzet, kellemetesb neki, hog malunkő köttessec ő nakara es tenger fenekebe merfettesec (47).

Gonoszbod-ik: [depravor; sich verschlechtern]. Ki meg zabadeitottat te zolgnadat a gonozbodo törtől (AporC. 116).

Gonoszbul, gonoszabbul: ∞ Gonozszabbult az ő nyaualyija (MA: Scult. 1012).

még-gonoszbul: [scandalizor; anstoss nehmen]. Boldog, ki megnem gonozboltatie en beinem (MünchC. 123b).

Gonoszbulat: [scandalum; mistoss, ärgernis]. Ezezt emberoc fia ő angulit es egbe gútnec ő orzagabol minden gonozbolatoeac (MünchC. 39). Gonozbolat vag emekem: scandalum es mihi (45). Jay e vilagnac gonozbolattól, mert ug kel hog gonozbolat iőyön, de valobizon iay az emberoc, ki miat a gonozbolat iő (47). Es iőt ő nekik gonozbolat (AporC. 71).

[Gonoszít]

még-gonoszit: [scandalizo; anstoss geben]. Az te gyermetskeidet a te gonozsz szodual vagy czelekedetuel gyakran meg gonozsítottad (Sib: VigK. BVI). Az őrdögnek veszedelmre gondolt találnnya volt, hogy a hamis istenek példájával meg-gonoszítasa a világot (Pázm: Préd. 91).

Gonoszkod-ik: [perverse, flagitiose ago; böswillig, lasterhaft handeln]. Meg oltalmaztal engemet gonozkodoknak gúhkezetektől (AporC. 9). Oknelkülis gonozskodie es kegyetlenkedie vala: gratuito potius malus atque crudelis erat (Deesi: SallC. 12. Czegl: Japh. 64). A gyermekektől megbúsítottat darások gonozskodnak (Misk: VKert. 650). Biztos pajssod légyen a gonozskodó szívek és nyelvek ellen (Fal: UE. 441).

Gonoszod-ik: sceleratus fio Kr. [schlecht werden]. Az ireg embőr mas embőrnec iamborsagabol gonozodie (GuaryC. 4).

el-gonoszodik: consceleror, depravor, peior fio MA. gottlos werden P'f'k. Aniera el gonozsodec, hog sem istennec sem emberoc nem vala keduere (Szék: Krón. 127).

még-gonoszodik: ∞ Aba is meg gonozsodéc, mint Péter ac képen kegyetlenkedéc (Valk: Gen. 13). Nem jobbula meg, hanem inkább meg gonozsodott (Nógr: IdvK. 829).

Gonoszol: [reprobo; misbilligen, verwerfen]. Az kweth, kyth gonozsolanak az rakook, ez hen zegelethnek foyezethe: lapidem, quem reprobaui non edificantes, hic factus est in caput anguli (KulesC. 300. KeszthC. 324). Sokan iauyalyac az gonosságot, az jót pedig senki nem gonozszollya (Prág: Serk. 555).

még-gonoszol: ∞ Mel követ rakok meg gonozslanak, az zegelethnek feire lón (DöbrC. 53).

Gonoszság: malitia, malignitas, perversitas, nequitia, flagitium, vitium, vitiositas, sinistritas, porperitudo, cacia C. [schlechtigkeit, bosheit, böswilligkeit, heimtücke, laster]. Mesterséges gonosság: *accurata malitia; meg-maradni a gonosságban: perstare in *privitate P'f'k. Ne akariatoc azert zorgalmazatosoc lemetec holnapra, mert a holnap nap zorgalmazatosoc lezen őnmaguanac, elég napnac ő gonossaga (MünchC. 25. 197). Te gonossagodert minden ember te read kyalt (VirgC. 55. 102). Azokat, kyk gonossagokat tesznek, vetyk pokolnak hw tyzes komenezeyeben (JordC. 396). Istennek zolgnaynak ellene kol rwgodozny minden gonossagnak (ÉrdyC. 122). Gorsab a go-

rossagra (512b). Gyűlölség, főnsenség es egyeb e fele szautan gonossagok (Helt: Bibl. 1.63). Bótsásd-meg gonosszagokat iz én öldöklömnek (Pázm: Préd. 5 t3). Minden gonosszaginak ut-fejet ki aszahn iyelekezik (Debr: Christ. 76). Egy kevés gonossag az egész téstát megposhasztya (Mad: Evang. 276).

Gonosszaságos: nequissimus Kr. [sehr boshaft, lasterhaft]. Az gonossagos ellenségek mynd napestyg ellenkődnek neköm (CzechC. 35). Szent Daniel iir az Antiokhus Epiphanesec gonossagos chelekedetiről (Helt: Bibl. I. h3).

1. Gonoszul: male, maleficiose, maligne, malitiose, flagitiose, vitiose MA. bösslich, übel, boshaftiglich, arg, bössisch, schädlich PPB. Gonoszul élee valamivel: abutor; gonoszul járni: male haberi, malam rem incurrare MA. Valamyt gonozol tewtel, te ehsegednek gyewhlweszegert tewtel (EhrC. 149). Gonozul fizyete meg mwkayaat (ErdyC. 524). Azockal gonozól czelekeszik, az mellyec iót czelektöttek véle (Cis. L). Ne jüvendüly gonozul kérék felölem (Zrínyi II 36).

[Közmondások]. Gonozul gyötített marha gonozul vész (Fortszer. I.2).

2. Gonoszul]

mög-gonoszul: [morbo corripior; erkranken]. Ha te töled nem segittem, meg-büölök és gonozulok (Pázm: KT. 309).

el-gonoszul: consecretor, depravor, pejor ho MA. gottlos werden PPB.

GÓR: [deplumis; federlos]. Górt-yük: gallina medica, gallus medicus; eine zur arznei dienliche henne PPB.

GORDÓ: [tibia gravioris soni; fagott]. Orpheus-is meg fujja gordóját (Gvad: FNót. 38).

GORDON: gartamus, attraetilis MA. wilder saffran, spindelstiel PPB. Gordon aszás: sonchus MA. Gordón, mohar: atractilis; wild saffran Nom. 85.

GÓRÉ: [casa, tugurium; hütte]. Űnec vala a varas fölött valo szürüm vagy goréba (Mel: Sám. 358). Az varas kapuia goryeba azaz az felháza, acki vala a kapu fölött (363). A bihari náddal, gyékényvel kötött házaknak pernyéit a görébul nézné (Szal: Krón. 502).

GORNYADOZ: langveo prae debilitate Kr. [bis zur erschöpfung ermattet sein]. Gornyadozó, beteges marha (Bíró: Angy. 780).

GOROMBA (*goromba* MA: Tan. 30. GKat: Titk. 333): **1)** rudis, brutus, inconsultus, incautus, incogitans, improvidus, barbaricus C. stolidus, ineptus MA. miwissend, unverständig, unvorsichtig PPB. [roh, unkundig, barbarisch]. Goromba, ostoba: praecrassus PPB. Myt tuttok twh zegen gorombak (ApostMél. 37). Keserüsegenc nagyoltaat mi garlosagos goromba elmeytcel megem velhettyök (NagySzC. 139). Vadnak nemelyek oly ygen paraztok, gorombaak, hog semmty nem eertnek (CornC. 166). Egy nemes ember, ky ygen felette go[ro]miba vala, es mykoron öttet az mester tanyttata, semyt tebbet nem tanollata, hanem chak ez keth ygeth Aue Maria (TelC. 350). Űgy szolász, mind bolondnak és egygyű gorombá(nak) (RMK. I.105). Az goromba népek, kik havasban laknak, igen könnyű vala azt nekik elbinnie (II.43). Az idw, melybe az goromba kwrwzthyen anyazentegylyaz az sidokbol es az poganyokbol giarapodik vala (Komj: SzPál. 36). Az gwrwz nyelwün valo bölczesegnekül az egyeb nemzetlegyvketh myth tudatlanokath es gorombakath megh vtnak vala (112). Isten félő, de goromba életű (Cis. L3). Minden embereknél gorombáb vagyoc én, és ninczen emberi értelem bennem: stultissimus sum virorum et sapientia hominum non est mecum (Kár: Bibl. I.621). Az goromba nepek: barbari (Fél: Bibl. 229). Az püspököktül azt kívánták régen, hogy bázas-

ság nélkül élének, de gorombául mivelték (Pázm: Kal. 117). A mi tudatlanságunk igen hasonló ama goromba gazdához, ki midőn látta-vólta, hogy a szomszéd szőlejáról az ártalmas veszszöket le-vagdalta, mindenstül ki-vagdalta a szőlőtöveket (Pázm: Préd. 26). Kince ninczen esze, hasonló az veszendő goromba baromhoz (MA: Bibl. V.24). Goromba és ottromba tévelgése ez az Sidoknac (MA: Scult. 320). Gorombául és ostobául tévelgenc, kie azt állityac (600). Az szegény goromba kösseget nagy sok kepen terhelik (Der: Préd. 476). Az egész Asia tudatlan és gorombab elméjű embereket terem (Prág: Serk. 520). Az gorombákat oktattyuk (Ker: Préd. 155). Goromba, iras-olvasatlan emberek (MNYil: Irt. 42). A ki semmit eszébe nem veszen, goromba, ostoba (Com: Jan. 66). Goromba, firt agyu (222). Goromba és tök elméjű ember (Kl.öese 1645. 37). Mint a goromba juhok a métylyre, ugy robana (GKat: Titk. 18). Ihon a nagy goromba ember a maga hálójában akad (GKat: Válts. I.165). Elég goromba vala az iffiu Roboam, hogy magához hasonló iffiaktul kérde gézenyuz tanátsot (Czegl: Japh. 7). A gorombául el-tökéltet dologhnac megszégése nem vétek (233). Nemesak az ész nélkül szükösök mondatnak az irásban gorombáknak (Czegl: MM. 139). Goromba vélekedés (Matkó: BCsík. 438). A mi goromba értelmünkhez képest semmi természet felett valót nem mondanak (Pós: Igazs. I.686). Vamak olly bárdolatlan gorombák-is, a kikre semmi sem illik (Fal: UE. 411). **2)** crassus, asper SI. [densus; rauh, grob, dick, schwer]. Kezde goromba kötellel wuezeny (VirgC. 101). Az goromba ruhak selmekből lenny tecznek (149). Goromba velomot keer vala (MargL. 39). Goromba hísoc vagyon és kemény a börec (Helt: Mes. 337). Ez hólnappan megörizd magadat minden hüesítő, nedues eledelektül, káposztától, salátától és goromba, nehezen emészto husaktól (Cis. I4). Goromba tevelygesek vóltanak némellyek (Lép: PTitk. I.100).

Gorombás: subrusticus, subimurbanus Kr. [gröblich]. Elszakasztatik gorombáson a meg-igazítatástul (Pós: Igazs. II 278).

Gorombaság: barbaries, ruditas, stupiditas, inconsiderantia, incogitantia C. incititia, stoliditas MA. [rohheit, barbarei, unwissenheit, albernheit]. Ifjuság gorombasági: *errata aetatis PPB. Gorombasag küllül legyetek: erudinini (DöbrC. 16. KulcsC. 3). Soc ieles elmeiü iffiac gorombasagban maradnak (Born: Préd. 399). Tudatlanságokat és elméjének gorombaságokat bizonyityta (MA: Bibl. II.23). Bezege nagy felülvalkodott gorombaság ez (Ker: Préd. 76). Ladd, ki nagy gorombaságot dicstirtél (Sám: 3Fel. 710). Igen nagy gorombaság embernek magának a Christonon kívül más közbeniárót keresni (GyöngyL: KVal. 296). Mindjárt ostromnak metének, mely gorombaság volt (Tört. VI.53). Mitsodás a világ és mitsoda gorombasag azon kapni, de mégis kapnak (Mik: TörL. 394). Eusebius a dámát fedvén a roszul s jóra igazityván, ezt az aszszonyom paraszt gorombaság-nak nevével vévé (Fal: NA. 131).

GORONT, GRONT: [basis; grund]. Az mely aranyas müvet úgy akara aranyazni meg, hogy az gorontya fejéren maradgyon . . . Végy egy tytköny bójban egy kis lány vizet és úgy kenegéld fel az trébelleles műnek az prontyára (Keesk: ÖtvM. 302).

GÓSTYÁN: [minera, segmentum auri; goldkorn]. A patakoból ki yvác a főent; szép drága aranyat mosiac ki belöle és gyakorta olly szép szöneket, góstyánokat találnc benne, hogy egyic egy girát is nyom (Helt: Krón. 7).

GOTLI: [extraneus, germanus; ausländisch, deutsch]. Bócsületed ez hazában nem lesz, ha nem jársz plundrában; ha gotli nyelven nem beszélsz, önnön-hazádban el nem élsz (Thaly: Adal. II.391).

1. GÖBE: [lacus; wassergrube]. Űgy estem volt egy nagy kerek mély göbébe (Bethl: Élet. 274).

2. GÖBE: scrofa, porca; mutterschwein]. Az seregélházi majorban lévő marhákat két felé osztván, jutott: kan 9, artány 39, göbe 64, tavali artány és göbe 45, südő 39 (Radv: Csal. II.100).

GÖBÖD [?]: [ferio; stossen, schlagen?]. A rúczok karddal és dárdával vágják, ölik ötet s mindaddig göbödik, a míg egyet sem rúg s nem is vergődik (Thaly: Adal. II.149).

GÖBÖLY (*göbölly* PPB): ceva C. armentum PPB. éne midrige kul PPB. Göbölly, alaton vno, gulya: ceva C. Sok göböltit Pán szabadon jártatta, egy mezőről másra kár nélkül hajtotta (GyöngyD: KJ. 403). Pán-is meg-tértit göblyét bizvást legelteti, s annak hasznából pénzt bővíteti (GyöngyD: Pal. 110). Juhomat, göböllyömet megtekintvén (Kár: Élet. I.353). Szász Mihály az mult nyáron Feketén találtatott göböllyétül adott 1 t. (MónTME. I.274). Valamennyi ott az lárom város körül göböltök vadnak, minyáért megindisátok, akár köböllyök légyenek, akár ménések (KecsTört. II.375). A körmös sas régi javainakal rakott földimeit, sűrű göböllyökkel rakott mezeimet, erdeimet s termő hegyeimet körmös lábbal tépte (Thaly: Adal. II.154).

Göböllyös: 1) [armenta habens; viel habend]. Egy göböllyös gazda ha látná, hogy szomszédgya minden marháját el adgya egy marok gyöngyért, kétség nélkül eszelelemek itélléné (Laud: LjSegits. II.33). **2)** eustos armenti Kr. (viehhirt). A béres legények és barnok után nevekeltt göböllyösök mindenkor barnok, ekék, barázdák-között fogottak (Pázm: Préd. 320).

GÖBRE: urecus, ollula MA. krug, kandel PPB.

GÖCS: nodus PP. knote, knopf PPB. Az élő faknak és zölőnek götsit el irtom: abnodo C. Fának götsi: clavus PPB. Az faknak derakín sűrű göczök nőttenek vala (Forró: Curt. 307).

[Szólások]. **K á k á n g ö t s ö t i k e r e s n i:** nodum in *scrupo quaerere PPB.

Göcsös: [nodosus; knotig]. A gonosz götses fát ha meg akarod hasítani, tehát sullyoc es vas ée kel hozzá (Helt: Mes. 383).

GÖCSÖRTÖS: [salebrosus, asper; holperig]. Az út götsörtös, járatlan és tele vala tuskékkal és tsemetékkel (NótlM 5).

GÖCSÖRE: [caballus; gaul]. Megrohadott hevedere, megvetkezett farkasbőre, szorult esy göcsörére, nem sokat óhajjt szőrire (Thaly: Adal. I.243. 239).

GÖDELGET: victum praebere; nahrung gewähren]. Jancsó uram némely nap odajövé, mind az falut, mind a mi buzánkat égetéssel fenyegette, a minthogy egy esomó szalmát fel is égetett; kérjüik Nagyságod grátiját, egy kis varakozással legyen, hogy a falu is végső pusztulásra ne jusson és szegény ügyefogyott lakosinkot mégsz hadl gödelgethemök (RákF: Lev. I. 57).

GÖDÉNY: gavia MA. rotgans PPB. reihier KürBosz. 159. A hattyu, sürcsa, búvár, pellikán, gödény és egyéb vízi madarac széles lábu, tenyeres talpac (Com: Jan. 31). A gödény nagy, nehéz és halgatag madár. A gödénynek alsó állán nagy bőrdője vagyon. A gödény gügögn szokott: güd, güd (Misk: VKert. 343). Egy sereg gödény fel repült előttem (Gvad: FNót. 26).

GÖDÖLE, GÖDÖLYE (*göle le* JordC. 136, *göelle* Born: Ének. 562, *gedele* Fél: Tan. 530, *gölelye* MA: Bild. 160, GKat: Vált. II.301, *gödüly* Tel: Evang. 137, Kr. *gödüle* JordC. 59, *gödülye* Helt: ÚJT. T6, *kedöle* JordC. 339; haedus C. MA. [zieklein] bock PPB. Bárányoska avagy gödölye: agnellus, gödölyéből való: Laodinus C. Ne fögyed az gödölyeth lw annyának teyeben (JordC. 59). El valattya az yohokat a gödölek-

től (ÉrdyC. 129b). Az gedelyerewl ees farkasról (Pesti: Fal. 39). Hamar egy gödölye véret kiereszték, Józsefnek ruháját beléje kaverék (RMK. IV.7). A gedelyenec bőréuel kezeit betekere: pelliculasque hoedorum circumdedit manibus (Helt: Bibl. I. M4). Soba emmekem egy gödölyét sem adtal, hogy vagnán (Helt: ÚJT. T6). Gödölek a baranyok között (Mel: SzJán. 66). Hamar egy gedelle véret, ki orentec (Born: Ének. 562). A pasztor szokta az iuhokat az gedeliektül meg valasztani (Fél: Tan. 530). Ép barany az baranyok es gödölek között, az az a chordából veyendő (Beythe: Epist. 100). Hogyha az juh tejet szorja az gödölye, sokkal gyengeb gyajja vagyon (Prág: Serk. 457). Tsintalan, vásot és szilaj gödölye (Com: Jan. 36). A gazda a gödölyét meg-öli, darabonként szagatja és a párdutzal meg akarta étetni (Misk: VKert. 77).

kecske-gödölye: ∞ Mynce eztenőtül fogva zolgalok teneked, es soha nem adtal emmekem kecske gedeleeth (ÉrsC. 12). Tóbiásnak társa egy kecske gödölyét hozza a kohyára (RMK. II.327). Ketske gedelle (Helt: Mes. 81). Bárány húst egyél és ketzke gedelye, és tyik húst, folyo vizbeli halackal egyetembe (Cs. K). Keczke gödölye (MA: Bibl. I.24. 230).

Gödölyecske: [haedulius; zieglein]. Meg hadgya a gedelcskének, hogy jó bezauárna belől az ackolt (Helt: Mes. 79).

Gödölyéz-ik: [haedulio ejicio; ziegen werfen]. Az aszony szül, a ketske gedelyézik (GKat: Titk. 1116).

GÖDÖR (*gedrel* 1420, *gudur* 1254): caverna MA. [fovea]; höhle, graff PPB. [grube]. Mély gödör: cavamen; fönyeny verem, ásott víz gödör: dioryx PPB. Per quendam vallem wlgariter Hologusgudur dictam 1254 (ZichyC. 17). Hazaga-gedrek, vallis in C. Simigh 1420 (CodDipl.). Midőn alá mentenee volna a gödörhöz, meg látá őket a szaruas (Helt: Mes. 196). Hogy meg ne rekkenjen az ember az mély gödörben, mintogy tengeri vitorlát vontak fel az melységes gödör felibe (ÉrdTörtAd. II.64). A rák gödöröket keres, melyekben őt hónapokig lappang (Misk: VKert. 573). Elmegyünk mindnyáján, mindnyájunkott szállitt a gödör (SzD: MVir. 205).

Gödörös: cavernosus MA. [voller höhlungen]. A potyka teletszaka gödörös és vörnes helyeken lakik (Misk: VKert. 567).

Gödöröz: [cavo; hühen]. Öregség rántzai gödörzték artzáját, öszve fözte vénség dere már potját (Gvad: FNót. 112).

GÖG (*ogheese* ÉrdyC. 380b): [cantito; singen]. Immaron az faknak pinkes móttattia himböt, holnap mast dalliat zep philemile gögi (KBCés. 1572. B3).

Gügg]

Güggés: [gemitus; das stöhnen, girren]. Az alaztus gherlyezo madarnak hallattatyk zwgheese (ÉrdyC. 380b).

Gögyög, gügyög: [lallo; lullen]. Mint az edes anya gügyöc hetog gyermekinek (Born: Evang. III.314). Gyermek mondon viselik magokat az ő mazzattyokhoz, ugy szólnak, gügyögnek azoknak (Megy: SzaÖröme. 109).

Gögyögés: [os balbutiens; das lullen]. Az edes anya lütván az ő földön tsukolodo mazzattjának lábón járásra való szándékát, melyet keze nyújtásával, sok gögyögéssel jelent, kezét fogja és jártatja (GKat: Vált. 139).

Gögyöget (*gogyget* PPB): pellicio C. allicio, blanditiis allecto MA. [streicheln, liebkosen].

Gögyögetés: allectus MA. PPB. [anreizung]. Gonoszra való gerjesztés, gügyögetés (MA: SB. 140). Gonosságra való kísértés, gügyögés; irritamenta malorum (140).

Gögyögető: pellicator C.

Gögyül: [blandior; liebkosen]. Az edes anya kiesiny gyermekének gügyül és jelekkel jelenti akarattját (Ker: Préd. 561).

GÖG *gog* geskodyk KulesC 15. *gogy* NémGl. 133. *gog* geskedyk KeszthC. 15. *gogygyel* Csúzi: Síp. 268. *gógós* Megy: 6Jaj. III. 33): **1**) guttur, juxta SL [kehle]. Az gögét mutatá a király-nac, aul eszt ielentuén, hogy a keresztényiség melet még föét is kész volna el veszteti (Helt: Krón. 199). Az io bort néha göghgel iszzák, de annak tövét csak vassal kapállyák (Szontu: TFü. 22). Bizakodás látszott arezajám, lebecsítá gögét, felgombolá ajakát, főre tevé süvegét, a nagy örüm csaknem elfogta lélekzetit (Fal: NE. 27). Ezeiféleképen visszáni haját, festeni arezaját, kiülö göghgel, felgombolt ajakkal, reszkető lábbal lép-eselni tavai kevélység volt, ma házasságürülés (85). Páva hoszan ereszi a ruha-farkat s ki-ülö göghgel, reszkető lábbal lépzel (SzD: MVir. 276). **2**) *superbia*, *elatio* MA. hoffärt, hochmut PPB. *Gegw*: *arrogantia* NémGl. 133. Te magadat mely nagy göghgel kezdett ottan tartani, mely fel kezdés latni (Born: Préd. 397). Oly szegény mint az kiülös, mégis göghre tartia magát: *Mithaecus cum sit*, *Agamemnonem simulat* (Deesi: Adag. 254). Nagy göghgel viselték mazokat (Szal: Krón. 27). Ha kednem volna az göghöz, az te sátoros arany színű paua tollodban öltözhetném (Zvon: PázmP. 214). Nagy göghgel főnyen beszél-nec (MA: Bibl. V.34). Nagy göghgyel házok-eleben ülnék (Csúzi: Síp. 268). Gyakorta az elms rendes tréfa mélyben botsáttya fullánkját az emberi szívébe és szerencséb ügyeiben, hogy sem a nagy göghgel való erőszak (Fal: UE. 376). Valamentényire bizván karja erejében és fegyvere élében, nagy göghgel előlla (Fal: TÉ. 635).

Gögöség: [arrogantia; hochmut]. Nagy gögöséggel kezdé-nec a nagy madarac morálni (Helt: Mes. 53).

Gögicsél: lallo PPB. [lallen, trällern].

Gögítél

Gögítelés: [lallus; das lallen]. Az csacsogó gyermecek szájában az gögítelés az botló nyelveknek magyarázatlanságával édesődic (Prág: Serk. 467).

Gögölköd-ik: [superbio; hoffärtig sein]. A ki nem tud aual főni és meg elégődni, a mit az isten adot neki, és fellyeb akar hágni és gögölködni, azt az isten meg tudya büntőtni (Helt: Mes. 61).

Gögölet?

Gögöletet: [superbire facio; hochmütig machen]. Tudoma-nyodat ezé es töld gögöletető [dögöletető?] gonossagnak, dögö-letes fertermessegnek hallod predicaltatni (MNYil: Irt. Előb. 18).

Gögös: *superbus*, *arrogans* MA. hoffärtig, stolz, übermütig PPB. Kibe latnac ert elköcöt, azt mongac, gögös (GuaryC. 15). Nagy meltosag es kilsó gögös *ceremoniac* (Born: Préd. 306). Soc világi bölczec. világi fíztessegec, gögös-öc es negelyesse nem az isten tanaczokel, hanem az önnön eszokból (Born: Evang. III.514). Ninczenek it az profeták föl irna, hanem csak iobbara az gögös papok (Zvon: PázmP. 311). A hegyke ifjate félre mennee s ugy nézélle magokat, mely szép a esizmájoc s az után sockal gögösben lépnek s orrokat fellyebb tartayac (Megy: 6Jaj. III.33). Gögös s-pipes jesuita (Czegl: Japli. 83). Mely ma-zakattul fíghet az előtt igen begyesen és gögösen futkározó Mátyás (Matkó: BCsák. 373). Meg ne részegülj, gögösen se ülj (Thaly: VÉ. L366). Lám a szembe ditsértetett pávánál-is büszkébb és gögösebb (Misk: VKert. 311). Gögös nyakkal jártanak (Técsi: Lil. 37). El mene gögösen, zifra tselédjével lépdéglét pipesen (Orczy: KültSz. 170).

Gögösköd-ik: *superbio*, *fastidio* SL. [hochmütig sein, sich brüsten]. Mykonon geskedyk kezgetlen, meg geryed, zegeny meg fokhtanak tanachokba (KulesC. 15. KeszthC. 15). A ki fellyeb akar hágni és gögösködni, azt az isten meg tudya büntőtni (Helt: Mes. 61). Tauln isten attul, a ki gögösködk

(Born: Evang. IV. 579b). Nem gögösködec Bethlehembe (Pécsi: SzázK. 125) Caroli Peter ez ellen vetteshen gögöskedic (Vallás. Rviij).

Gögösködés: [superbia, arrogantia; hochmut, das brüsten]. Peter azokban, valamelyeket az roma papac az ő papasagok-nac pompaiara es gögösködösero nagy tisztesség künanással keresztene, sommi közit nem artotta (EszT: IgAny. 326).

Gögösködtet: [superbire facio; hoffärtig machen]. A ke-uelyseg az embert hiyw diezösegre izzatta, kerketteti, irigy-ketteti, haragoskottattya, gögösketteti, vakmerő bünökre es szem-telenségre nodittya (Born: Evang. IV.577).

Gögösség: [arrogantia; hochmut]. De ki szamallhatná mind elő soc ördögi gögösségit (EszT: IgAny. 319).

GÖGYE

máj-gögye: *hepatica fontana*, *marchantia stellata* Kr. [leber-blume]. Külömb külömb féle virágokat vetnek, avagy jó szagó füveket fíltetnek, a kik tudni illik az árnyéket kedvellik, úgy-mint: szederjes viola, gyöngy virág, pocz virág, máj gögye (Lipp: PKert. III.131).

GÖLYE: *porca* Kr. [muttereschwein]. A jo gölye anyuit szokott elleni, a menyi tetsi vagon. Az első elléséről ismer-tetik meg a gölye (ACsere: Enc. 274).

GÖMBÖC (*gombetz* Helt: Háló 66. Com: Jan. 51): **1**) [venter; bauch]. Az ehezés készen a gyomornak az savanyo es meleg nedvessegektől valo marattatásából, mellyek a gyomrot, gömbötztöt szurdallyák (ACsere: Enc. 144). **2**) *lucanica*, *Faliscus venter* MA. ein gefüllter darm Nom. 38. [schwartmagen]. *Gewmbez*: *fercünium* (Nyirkallai XXVII). Véres burka, göm-bözt: *sangvienlus* PPB. (Helt: Háló. 66). Az eledel meg-rágat-tatván a gyomorban, mely gömbetnezec mondatic, által megyen (Com: Jan. 51). A mézáros avagy heutes kolbászokat csinál, ugymint gömböczöket, májosokat (79). Disznóknak aprólékját, kolbászit, májosit, gömbötztit, véresit illendő árak szerint adgyák (TörtT. XVIII.242).

GÖMBÖLY [?] (*gewmbely* Pesti: Fab. 70b): [rotundus; rund]. Az bogar tytkon egy gewmbely ganeyt bochata kebelebe (Pesti: Fab. 70b).

Gömbölyeg (*gombölyg* ? Gér: KárCs. III.418. *gömbelleg* Helt: Háló. 154. *gömbelleg* Helt: Mes. 122. Helt: Krón. 177. *gömbölyg* C. *gömbölyeg* Cis. N3. *gömbölyeg* Com: Jan. 218. *gömbölyeg* SermFum. 87. *gömbölyeg* Com: Jan. 218. *gömbölyeg* Hoffér. 139. *gömbölyög* Mel: Herb. 60. Tof: Zsolt. 551): **1**) rotundus C. *globosus* MA. *teres* Com: Jan. 164. rund, kugelig PPB. Öt gömbölyeg köveket táskájába vete, pásztori parittyáját kezébe vevé (RMK. II.352). Gömbelég kariai valának (Helt: Krón. 117). Gömbelég a töcke, a kin ál (Helt: Mes. 122). Eggyic ió enni, a kinec a feie nem hegyes, hanem gömbölyög (Mel: Herb. 60). Az gömbölyeg és rónid (fej) bölczeseg nélkül és elme nélküli vagon (Cis. N3). Ki látta az utra boesáttatott vitorla gallyá-nak, gömbölyög hajónak hirtelen meg-állhatását (SermFum. 87). A hajokat két felől gömbölyegen csinált vassal megmelegítvén, megfodorították (MonFók. XI.344). A patika szerszam csináló gömbölyeg orvosság tzipokat készitvén, iskatulátskákban meg-tartanac (Com: Jan. 175). Gömbölyög orvosság tzipokat tsinálnak (218). A vár köfala mellett kívül körökörnyül gömbölyeg fák-ból csinált sáncz (LevT. II.178). Vagyon egy kised gömböly arany lánczocskám (Gér: KárCs. III.418). Gömbölyeg ezüst pa-lasz (IV.108). Az igaz reformátusok értelmét gömbölyeg, az ellenkezőknek erősségeket folyó betűekkel nyomattatnak ki (Apafi: Vend. Előb. 19). A hálezion madár az ő fészket egy részént hozszatskún hagyja, de azonban mintegy gömbölyegen tők formára-is szövi azt (Misk: VKert. 459). A selyem-eresztő

bogar néha két nap az ő gömbölyөг bugáját egészen megszövi (1776). Gömbölyegeknak nevezvén kezéit és mint-egy esztergályba forgatknak (Csúzi: Síp. 273). **2**) [globus, rotunditas; kugelrundung]. Az hoba göngörgete het gömböröt; mikoron meg zerete volna, kezdé wmagá magának mondani: Ez nagobik gömbölyөг feleséged, es ez negie fiád es leandé (VirgC. 103). Két vigyázó daru strázsállya süvegét, mellyekkel tollazta feje gömbölyөгét (Gyöngy): K.J. 509). Nem jó olly közt vetni urak gyermekével, gömbölyөгre mászni forgó szerentsével (Phliff. 77). **3**) [purus, mundus; rein]. A ki másnak sáfára, gömbölyөг kezéi legyenek néki. De miért nem negszeg-tűek? A gömbölyөг es negszegletű forma között ez különbség vagyon, hogy a gömbölyөг egyenlő és szegletnélkül való es azért nehezen bocsátta magához a moesket; a negszegletű pedig azt könnyen magához bocsátta (Illy: Préd. II. 157b).

Gömbölyögség: [rotunditas; rundung]. Gömbölyögség, kekség: rotunditas PPBl. Egy kis mogyoróni gömbölyögségű nyilat lőne az hóhód alá (Tof: Zsolt. 551).

fél-gömbölyögség: hemisphaerium MA. [halbkugel]. Fél-өг, fél-gömbölyögség, e földnek fele: hemisphaerium PPBl.

Gömbölyes: [rotundus; rundlich]. Dávid egy gömbölyes követ parittyájába tén, Góliádhoz hagyatá (RMK. II.353. Hoffgr. 140).

Gömbölyög: [rotor; rollen]. A rakott tarisznyák dombrul gömbölyögtek (Gvad: RP. 35).

Gömbölyget: glomero C. [wälzen]. Lássuk, mint gömbölygeti a sárt (Matkó: BCsák. 200).

környül-gömbölyget: circumglobo C. [zusammenrollen].

öszve-gömbölyget: conglomerato, inglomerato C. [zusammenrollen]. Mint egy öszve fűrt gyöcsöt gömbölygesse öszve (Tof: Zsolt. 833).

Gömbölygető: glomeratus C.

Gömbölyít: globo, circino C. globo, rotundo MA. glomero, corrotundo PPBl. [runden].

egybe-gömbölyít: agglomerato PPBl. Egybe gömbölyíteni: *globari in rotunditatem PPBl.

mög-gömbölyít: rotundo C.

öszve-gömbölyít: conglobo C. zusammenrollen PPB. Öszve-gömbölyít: conglobatus C.

öszvegömbölyítés: conglobatio C. [das zusammenrollen].

Gömbölyítés: rotundatio C. PPBl. rundmachung PPB.

Gömbölyöd-ik: rotundor, globor SI [sich runden, rund werden]. Aprónként gömbölyödni: *globari parvis orbibus PPBl.

egybe-gömbölyödik: [conglomeror, comprimor; sich ballen]. Az igen öszve szedetet és egybe gömbölyödöt vyak főnt és gonoszra szándékozót jelentne (T.S. O).

Gömbölyü (*gombold* Fal: NU. 263. *gombörö* VirgC. 103): **1**) globosus, sphaeralis, teres C. rotundus, sphaerosus MA. rund, kugelrund PPB. A hentes aprora vágott főtélteleket, serpenyőben rántott gömbölyü falatotok csinál (Com: Jan. 79). A golyobis ketegdél gömbölyü (184). A gömbölyü fa tekénee pupos kilenez fiával (208). Az esztergályban forgatya gömbölyü fűjt az esztergályos (Laud: UjSégris. 1860). (A nyúlnek) könnyü, rövid, gömbölyü feje, hosszú vékony füle vagyon (Misk: VKert. 170). Való, hogy a mostani időben az egész gömbölyü világ kopik (Fal: NU. 263). **2**) [globus, sphaera; kugel]. Az hoba göngörgete het gömböröt (VirgC. 103).

Gömbölyösög: rotunditas MA. runde PPB.

GÖNGÖLYEG (*göngörget* VirgC. 103. Kónyi: VM. 62. *göngelül* VirgC. 31. *gyöngörölt* Bal: CsIsk. 316): [sphaera, globus; ball]. Teli időbe, mikor wtet testi twz meg geriezete, az hideg hobol wt auagy hat gwngeliek hot gwngwnglgete es mezeitelen kwzibe fekw (VirgC. 31).

Göngölyget, göngörget: [voluto; ballen, rollen]. Gömbölyagonként, gömbölygetue: conglobatum C. Omat ki isuen az hoba göngörgete het gömböröt (VirgC. 103). A kut-fő szép tiszta vize apró követskéket göngörgetett (Kónyi: VM. 62).

Göngörít: [involvere; einwickeln]. Jóno Simon Peter es benne a koporsoba es lata a lállahocet vetüen es a zemfedeleket, ki uoltuala ő feien, nem a lallahocet vetuen, de önmagoc göngöreituen eg helyén: videt sudarium, quod fuerat supra caput eius, non cum linteamibus positum, sed separatim involutum in unum locum (MünchC. 212).

Göngöltget: [voluto; rollen, wälzen]. Teli időbe, mikor wtet testi twz meg geriezete, az hideg hobol wt auagy hat gwngeliek hot gwngwnglgete [gy] (VirgC. 31).

Gyöngöröl: [conglomeror; zusammenhäufen]. Csak a ti agiatokban furt, gyurt, gyöngörölt gondolatitok (Bal: CsIsk. 316).

GÖNCÖL (*genczel* Kár: Bibl. 1528. *gontzo* Gvad: RP. 43. *köncöl* KBécs. 1572): [arctos; bär]. Göncöl szekere: arctos, septentriones, helice C. ura major, plastrum MA. Kisgöncöl szekere: Ursa minor, cynosura MA. Ökör pásztor, göntzöl szekere mellett való tsilag: arctophylax PPBl. Hetfőn az köncöl az időnek mineltat göngö borsó szömö honal be hintli (KBécs. 1572. Ds). Az estueli szeker könczölök el enesznek es Venus aszson Mars fölöt öluen kapuát föl nitia (E2). Mikoron az nap az oroszlan iegibe be mezien, az könczölök vralkodnak (E3). Szombaton az könczölök megl terznek borsos anagi kö essőnel (E6). Az szelek ködöket göitnek, mellicket chörtörökön essőnel tereitnek meg, mert az hold az könczölökhöz szörköztetet (E6). Sz. Hednig napian ezendez eg lenne, de felök, hagi az könczölök meg ne haboricziak (E7). Nem tudja eltökéleni magában, hol illesse pofájára a kis tafótákat a fiastyúk vagy gönczölsekere módjára (Fal: NA. 154).

GÜRBE (*geerbe* SündC. 8): **1**) gibbosus, gibber, gibbus C. curvus MA. krumm, buckelig PPB. Gürbe-szablya: gladius incurvus Nom. 325. Gürbe, tsütös: gibber PPBl. Ez zertzett vakokot vltagosolon, gewrhekett teryezzen (EhrC. 28). Az oltarra ne yarwlyon zolgatny, ha kanezal, ha görbe, ha czepeles, ha ryhes awagy poklos (JordC. 108). Gürbe ember sola föel nem haythattya vala magat (ÉrdC. 561b). Nem lezön oth geerbe embör (SündC. 8). Hasa nagy, ow maga gewrbe (Pesti: Fab. 1). Gürbe hatu es nagy ezomóe rayta (Helt: Krön. 15). A kie a torgo ezontba görbóe, nem iárhathac, igen használ (Mel: Herb. 119). A föld mérő az egyenesen mérő föhoz liniaikat, ugy mint egyeneseket es harántékassokat, nem horgassukat, görbóket awagy peretzéseket vízsen (Com: Jan. 203). Kövesse nyman az urat, de tsak félzségséggel, görbén, sántálva (MHeg: Töszl. 96). A horgas vonas keres awagy görbe: poriphoria aut helix (ACsere: Enc. 19). Egy görbe szóra mindgyárt föl-fortyantok (Csúzi: Síp. 116). **2**) [dorsum; rücken]. Ödd a esükánytul görbódet (Matkó: BCsák. 157).

[Szólások]. Kedvetlen le ilnek, görbén tekintgetnek (Orczy: KöltSz. 229). A ki sokat beszél, sok görbét ojt (SzD: MVir. 61). Nem mondé görbét, így irván (Uzegl: Japh. 123).

gürbe-görbe: [curvus; krumm]. A ki utálatos, csúnya, rút ábrázatú, gürbe-görbe testü, szép maga-viseléssel a természetnek fogatkozásit helyre bozza (Bró: Micac. 156).

Görbecés: [salebrosus, confragosus; uneven, holperig]. Noha görbeczes és igen hegyes föld, azért igen jó termő föld (Helt: Krón. 6).

Görbed: curvor, curvesco Kr. [sich krümmen]. Le-hajlok, két rét görbedek: conquinisco P'Bl. Az ő lábai alatt görbedt, ugyanott meghalván (MA: Bibl. I.221).

elő-görbed. Elő görbedt nyakú: obstipus P' Elő-hajlott, elő-görbedt: obstipus P'Bl.

föl-görbed: [sursum curvor; sich aufwärts biegen]. Amnyi terhet nem rakhatnak a pálmá gereudára, hogy alá-borgadgyn, hanem fel-emelkedik és fél-görbed a nehez terh-ellen (Pázm: Préd. 472).

lő-görbed: [incurvor; sich abwärts krümmen]. Földre le-görbedek: cernuo; le-görbedt véü ember: *senex decrepatus PPBl. Az lantvan esztendőös ember, öreg após, meg-aggott és meg-töporódott orezjü, le-görbedt véü ember (Com: Jan. 45).

még-görbed: incurvesco MA krumm werden P'Bl Terhelatott meg-görbedt számár: asinus *prandus PPBl. Ime ég nemberi, ki valia vala betegsegne zelletét tizen nölöz éztendőföfogyan es meg-görbedet vala es mendenestöfogyan félum nézhet vala (MünchC. 143). Nemely azzonyallatnak vala choda keppen ev hata meg gevrbedetv (DomC. 162). Monda zent Peter, nyeseit ymaran az nagy veensegnek myatta meg ghörbedet vala, nem hayolhat vala yol ffele (ÉrdyC. 376b. Fél: Bibl. 114). Meghajták magokat, vagy meggörbedének (Sámb: 3Fel. 401).

Görbeség: gibbus, emprostomus C. curvitas MA. hoekel, buckel, krümmung PPB. Ez azzonyallat el uene zent Damian cos atyank koporsoyaloz, es meg zabadula az gevrbesegtevl (DomC. 162). A golyva, dombos hátü görbeség, bibireso és akar melly putfadéc megrütétnac (Com: Jan. 54).

Görbeszt: curvo Sl. [krümmen].

még-görbeszt: incurvo MA. [krümmen]. A sok víz borzással meg-görbeszteti valakit: *aggerenda aqua curvam aliquem facere P'Bl. V zemek meg homalosollanak, hog ne lassanak es v nekik hatokot mindenkor meg görbezzed (DöbrC. 131). Meg görbeztéc magokat és feieket le hatuán tisztelée az wrat és az királt (Kár: Bibl. I.375). Meg görbeztitec magokat az bálványoc előtt (MA: Bibl. I.214).

meggörbesztés: incurvatio MA. krümmung PPB.

Görbít: curvo MA. krümmen, biegen PPB. A szerecsenek eleibe állván térdet görbítenek és gyenge kezéhez csökkal békellenek (GyöngyD: Char. 422). (A gerliezének) bé estek szeméi, tolla-is borzadott, le-esügge két szárnya, bügye meg-apidott, a bal szárnya felé nyakát görbítette (GyöngyD: KJ. 58). Amám is nagy bánattyában nyakát görbítette, bé-esett szeméit könybe merítette (59).

lő-görbít: [incurvo; krumm machen]. Nyavalyám legörbétne (MA: Bibl. V.19). Szállj magadba te, kit az öregség már legörbít (Fal: BE. 619).

még-görbít: incurvo, inflecto MA. krümmen, biegen PPB. Meg-vajom, meg-hajtom, görbitem: concavo; meg-görbitem, hajtom: carvo PPBl. Meg görbeítettek eu lelketet (AporC. 1). Be setetöllenek ő zemek, hog ne lassanak es ő hatokat mendenba meg görbölled (20. Mel: SzJán. 310). A pajkos mén hol hátra, hol meg előre tsavarja fülit, majd fel-veszi földről egy lábát meg-görbítvéü (SzD: MVir. 298).

Görbül: curvesco MA. krumm werden PPB. Ama cedrus-forma derekak görbülnek, a sima kezekben rút göresök épülnek (GyöngyD: KJ. 449).

ki-görbül: [excuvor; sich nach auswärts biegen]. Amaz irtóvanynak szünte középette egy öreg kupressus magát terjesztette; a mint nagy gyökere a földből ki-görbüilt, (Kemény) keserves ügyében bánkolva arra ült (GyöngyD: KJ. 457).

még-görbül: [incurvor; sich krümmen]. Meggörbüilt: incurvatus MA. Minden, mi meggörbüilt bünös állapotunkban megtart (Ker: Préd. 273). Minekelötte hatal gerencez meg-horhadna s meg-görbülnél és szomoruan járnál (Szatm: Cent. 336).

GÖRCS: 1) nodus, tuber MA. knote, hocker PPB. A fának görtseit leirtom: abudo; kákán görtst keresni: *nodum in scirpo quaerere PPBl. Tekerges fát, görczfelek tellyest véüen: lignum curvum et vorticibus plenum (Kár: Bibl. I.643). Az äts elsöben a görtstötöl meg-bárdollya s gyalóllya gereudáját (CorpGramm. 588). Ama cedrus-forma derekak görbülnék, a sima kezekben rút göresök épülnek (GyöngyD: KJ. 449). Semmi-féle görese nem volt: nec cortex actualis (Csizi: Sip. 418) 2) spasmus C. spasma MA. krampf PPB. Kit a görts hátra-felé öszve-húz mint a kává: opisthotomicus PPBl. Ha meg fereszed, a görcz fokta inac meg vono betegséget meg gyogyittya (Mel: Herb. 112). Görczöt, reszketegességet gyogyit (126b). Szepeg iege az isten kegyelméuec ez, hogy tegedet ver, ostoroz görcznel, korsagual, soe kar vallással (Born: Evang. IV.465b). (A kék lilium) io segetsegöt hoz has folyasrul, görtsröl, rokkanasrul (BeytheA: FivK. 1). Ha az (tyk hurt) ezigeben főzöl, görtst es guttat el üz (116b). A bal labom ikrájában és a fejiben bele állván a göres, sok izben felébresztett (MonIrok. XV.327).

[Közmondások]. Az kemeny göreshöz kemény pöröl kivantatik (Nyr. VII.83). A kit meg nem sértettél s tölle göresöt nyertél, nem panaszkodhatol (Kisr: Adag. 354).

holt-göres: [halsstarre]. Hólt görts, merevedés: tetanus PPB.

Göresös: 1) nodosus, tuberosus MA. [knotig]. Fának görtsös taplója: patella PPBl. Görtsös bot: fustis nodosus PPB. Pupos, esomós, göresös homlok (Com: Jan. 47). Nagy, görtsös fustély (GKat: Váts. II.154). Görtsös páltza (Czepl: Japh. 61). Göresös bot amaz dézgezes, fekete Bonasznak a hitára (Pós: GBot. Cmil.) 2) spasticus C. [krampfhaft]. Görtsös, meg-vonódott inü vagy öszve-vont tagü: spasticus PPBl. A medue talp szakat es görtsös keznek, labnak, inak özne sugorodasanak haznos (Mel: Herb. 46. BeytheA: FivK. 64b.) 3) [fustis; knüttel]. Hátadat vered te, azt is nem göresössele (Czepl: MM. 189). Ránts ki hát a görtsöst ellenec (Czepl: Japh. 79). Hogyha ki nyakon vert s tölled görtsöst nem nyert, mászszor dorongot hoz rád (Kisv: Adag. 528). Göresössele, háltaival föl is fegyverkeztünk, édes vallásunkért, ha rájta vesztettünk (Thaly: VÉ. II.128.) 4) [asper, rudis, rusticus; rauh, grob, bäuerisch]. Számállhatatlan göresös visszálkodásokra szakadoztak (Pázm: Kal. 244). Az töb göresös kérdések között mint valami fejthetetlen esomót mulmasban forgatták az vr vacsorájának két szin-alatt vételét (719). Göresös erkölcsü (Pázm: Préd. 338). Torzaborza, göreses hazugságok (Toln: Vigaszt. Elöb. 6).

göresös-böresös: [spasticus; krämpfig]. Görtsösök, börsösök, sok vad husokval meg-raidotak (GKat: Váts. I.886).

Göresöség: [asperitas; rauheit, holperigkeit]. Az isten igéje arra-való lelki fegyver, hogy ki-gyökerezze és durabra hasogassa minden istentelenségnek és feslettségnek görtöségét (Pázm: Préd. 453). Verd mind addig hátamat, nyakamath, hogy a te akaratodra meg hajtjam görtösösgemet (Pázm: KT. 354).

GÖRDÍT: volvo, voluto Sl. [rollen, wälzen]. Ezt gördítik akadályul (GKat: Váts. I.6). Illyent gördítene a jesuita eleiben

(Czegl: Japh. 37. En e követ görditem most elődöben (Czegl: MM. 174). Nem tagadjuk azt, hogy a sátn néha atföle rémítő képzésekét gördíteni nem szokott volna sokak előibe (Misk: VKert. 589). Nagy követ gördített előmbé (Kisz: Adag. 472). Ezek az előjokbe gördített láb-ütő köveket könnyveden előhárítják (SzD: MVir. 18).

föl-gördít: [subvolvo; aufwälzen] Sisyphusnak kövő, melyet miholt föl gördített, mingiarast meg le gördül (Lép: F-Tük. 3).

ki-gördít: [exprimo; herauspressen]. Nem is mutathatsz nekem oly sz. írás helyet, melyből te ezt ki gördítheted s én velem a korbácsot meg kedveltethed (Czegl: MM. 209).

GÖRDÜL (*gordul* Thaly: VÉ. II. 55): volvor, volutor Kr. [sich wälzen, rollen]. Akadekink tagadatlan bizony eddig sokak voltak s gördülnek is gyakorta ujalbak is elő (RákGy: Lev. 245). Mint magas hegyekből le-szűlöt küszkika, nagy sebességgel düll s álló fákat rontya, bont, tör, merre gördül és semmi sem tartya (Zrinyi 1.55). Fohászkodom, gördül könnyem-is szememből, hogy elő-esem fölled (GyöngyD: KJ. 444). Sirt mint a sebess első, meleg síralmakkal áztatta artzját, gördültek bús könyvei (SzD: MVir. 361).

égybe-gördül: [conglomeror; sich zusammenläufen]. Bononiában egyben gördült püspököknek tanácsok (Toln: Vigaszt. 187).

ki-gördül: [evolvor; hervorrollen]. Ki-gördült a könnyem: lachrimae *obortae mihi PPB.

lő-gördül: devolvor Kr. [herabrollen]. Az csep verec, melyec az földre le gördülnece vala (Born: Préd. 227). Jurauch két kezével nyúlta éles szabályájához, fel emelvén chapá meszelen nyakához, le-gördül az foje az szép zöld pázsithoz (Zrinyi 1.162). Legördolván hullnak szememből könnyeim, keserőség miatt nyögnek én ajakim (Thaly: VÉ. II. 55).

öszve-gördül: [coeo; sich begatten?]. Mint az disznóe őc őszne gördültenece (Valk: Gen. 15).

Gördülés: volutatio Kr. [das rollen]. Szarva szegik a pápistáknek a megholtak után valo gördülésekben (?) is, a midőn utáimok berbitélnék, processioznak, miséznek (VárM: Szöv. 104). Egy ülés, egy kockagördülés, egy gonosz tromf többet árthat, hogyses ezer ekél szerezhel egy egész osztendőben (Fal: NE. 26).

Gördület: [tonitru; donner]. Vete ő reinioc neveket: Boanerges, ki mondatie gördület fannac: filii tonitru (MünchC. 75). Te gördületnek zana kerekben, te villamatid meg fenletennek földi világnak: vox tonitru tui in rota (AporC. 33).

1. **GÖRÖG** (*gorecs* CornC. 416): 1) [volutor; rollen]. Egész testének minden részéből vér tseppék görgötték, sőt folytának (Pázm: Préd. 492). Oly elmés munkával formálta ezeket, hogy majd folyni vélnéd a varrott vizeket, görgegni Diana testén a esőpököket (GyöngyD: KJ. 297). Hömpölgő, görög (ExPrime. 6). Sirt, mint a sebess első, görgöttek bús könyvei (SzD: MVir. 361). 2) [εργάζειν; brumsten]. Görögni, mint az diznó (Deesi: Adag. 88).

ki-görög: [emano; hervorquellen]. Talala egy barlangot es mellette egy ky körgew kwt feyet es egy nasteen zarwasth (ÉrdyC. 527b).

lő-görög: [devolvor; herabrollen] Legörögvszememkönyve, sirtán nézek mindenekre (Thaly: VÉ. I. 185). Szeme kristályárol legörögtek a könyvek (SzD: MVir. 361).

Görgödöz

alá-görgödöz: [devolvor; herabrollen, herabringen] Te köw hullatásod az ew zenth orezyan alá görgödözött (WinkC.

346). Gyakortha lattam az zeeen megh nyomorodot iohagyoktol, hogy az keyny az ew arczayokon alá görgödözött (Konj: SzPál. 6).

ki-görgödöz: [evolvor; hervorrollen]. Yghen soos embernek zemeoból ky görgödözew vyz (ÉrdyC. 420b).

Görgödögél: [sensim volutor; nach und nach rollen]. Veritékezie véres veritéket, ugy hogy az czepee görgödögélve az földre folyuinaec (MA: Scult. 372).

Görgés: 1) volutatio Kr. [das rollen]. Örül az zerenche ember esésében, azért ő el veszi, teszi chak nem égben, hogy gyönyörködhessek nagyob esésében, mint juhász küszkikán kúnek görgésében (Zrinyi 1.62). 2) [tonitru; donner]. Te görgesednek zantol felnek (AporC. 66). Te úllaid el memek vala, te menői görgesed keregbe (DöbiC. 143). Te fenüitesed előt elő ftvnaek, te menői görgesedől meg rettennek (183).

menny-görgés: [tonitru; donner]. Jelénénece zozatoc, zai-gasoc es meő görgésée (DécsiC. 74). Az jogauoktol meg kevezeteeek es legottan föld indulas, meny gereces es villamasok levnek (CornC. 416).

Görget: volvo, voluto Kr. [rollen, wälzen]. Mingyart azért nagy tüzet gyujtának azon piazon es a lapit belé görgetvén, meg-égeték (Veress: Lev. 8). A lumarkodás bün, jóllehet néha érdemen fellül pátyát fogja a szerentse es jobb kotzkával görget számára (Fal: UE. 406. SzD: MVir. 247. 392).

Görgető: [globus; kugel]. A gyermekok jádzni szoktanak a tétet, görgetőt a tsürkők, tsnokok közzé hajtván (Com: Orb. 279).

Görgő: rotatilis, versatilis Kr. [rollend]. Hömpölgő, hempergő nagy görög fa: cylindrus PPB.

menny-görgő: [fulgur; blitz]. Decüst az soe zentök meg-öléseiert ammenögörgő meg fte (NádC. 515).

Görgős: [declivis; abschüssig]. A vizyázatlanság igen lejtés s görgős út a veszedelemre (GKat: Vált. 11019). GKat: Titk. 16).

GÖRÉNY (*gorény* MA.): martes domestica MA. mardel, wiesel PPB. Vad menyét, görény: viverra PPB. Az evét, patkány, görény magoknac lyukakat vájnac, a mellyekben telelnece (Com: Jan. 40). A réka olyan lyukakban lakik, mellyeket nem maga ássot, hanem vagy görény, vagy hórtsők készítet magának (Misk: VKert. 158). A vad vagy erdei menyét, a minthogy a görény-is a tyúkokat meg-szokta ölni (238). Görény bőr (Vect-Trans. 5).

tengéri-görény: [murex marina; meeriltis]. Tengeri-görény vagy nest vagy egyéb festett vagy báránybőr igen jó készülettel való süvegeket viselnek téiben 1759 (Házánk 1294).

GÖRHES: [macie confectus; abgemagert]. Az eseri majorból költözéél ki az te görhes ünöddel es rühes borjuiddal (Nád: Lev. 69).

GÖRLING: [maria; der läutling Com: Vest. 29. 175].

GÖRNYED: [inflector; sich krümmen]. Sinór, szablya közzöt mord vezér lábánál, szabadság mely igazszbam görnyed oszlopánál (Orczy: KöltSz. 24). Görnyedve nagy foliánsokat ki húzasz (Orczy: KöltH. 73).

2. **GÖRÖG** (*gorec* JordC. 747. KeszthC. 447. *gorrek* MargL. 46. *gorog* Helt: Krón. 9): gracus, grajus MA. grieche PPB. Jó görög: *litteralis Gracis eruditus; görög fejér, mellyel az aszszonyok magokat azsöptök: [summythium; görög fejérről kendőzni: *ungl ex cerussa; görög papl sarut viselő: pla-casiatus PPB]. Vala a lefföl irt irat iratum ober böfökel, görögökel es deinkoekal (MünchC. 165. 211). Goyrek chazarnak leynyna (MarL. 46). Zenth Katherina gorszeknek akosone (KeszthC.

147). Az geroghek belcheseget keresnek (ÉrdyC. 288b). Az görögögh, kük zent Lewryucz testeerth yettenek vala (418). Jeles deic és görög vala (Helt: Krón. 144). Egy Despot nevű gereg (MonIrók. III.103). Egynehányszor igen meg paskolák az görögöket (Pázm: Kal. 438).

[Szólások.] Görög nyelven beszélnök felöle: hazudnak (Nyr. XL30).

fehér-görög: [album Graecum; bleiweiss]. Végy 6 pénz árra fejez görögöt (Cseh: OrvK. 37).

félig-görög: semigracicus; halbgriechisch C.

Görögöse: Graeculus MAL. [griechlein].

Görögi: Graecanicus, Grajus MA. [griechisch].

Görögös: Graecanicus, morem Graecanicum redolens Kr. [griechisch].

Görögösköd-ik: graecisso MAL. [sich nach griechischer art beuehmen]. Görögösködöm, görögök szokásokat követem: graecisso PPBL.

Görögül: graece MA. griechisch PPB. Vala yrwan sydowl, ghöröghwl es deakwl (JordC. 695). Tönuiss lapu, görögül tribulos, nemi finek neme (RMNy. II.49).

GÖRÖNGY (*gorondös* Orczy: KöltSz. 203): gleba, grumus MA. erdscholle, erdkloss, erdklumpe PPB. Göröngy-törő sulyok: volgiolum; kapálás, ásás, szántás, forgatás, göröngy rontás: pastinatio PPBL. Göröngyöt rontok, keverek: pulvero PPB. Görönggel vag temérdek porral (Mel: Jób. 17). Hánt, göröng, darabföld (MA: Bibl. Magy. 1). Az szánto földneec göröngyét rontsa (MA: Scult. 242). A toportot, göröngyöt lia töröd és morsáod, porrá lészen (Com: Jan. 15).

érc-göröngy: terra metallica Com: Orb. 137. [mineral].

só-göröngy: grumus salis PPBL. [salzklumpe].

Göröngyeg (*gerenykek* ÉrsC. 438b): gleba, grumus C. [erdscholle]. Barónálok, göröngyegöt rontok: pulvero C. Az gyermekek ó rea köveket es ghöröngyögöket es sarth hagyálnak wala (ÉrsC. 48). Gyakorta az tengernek partyara megyen wala es mykepen gyermekeknek erkwczek, keweczkekkel es gerenykekekkel zokot wala ot yaczodozny (438b). A szamar ahol beuer, ot rontya el a göröngyekeket (SalMark. A6).

Göröngyegésce: grumulus C. [kleine scholle].

Göröngyegés: glebosus C. [schollig, holperig].

Göröngyöcske: glebula C. [kleine scholle].

Göröngyös: glebosus C. grumosus MA. schollig PPB. Göröngyös, csoportos, haitos: glebosus PPBL. Te is részegülvén Venus maszlagjától, el térül jobb erkölts göröndös utjától (Orczy: KöltSz. 203).

GÖRZS: [?]. Szerelmes Orsikám, eléggé hányám az görzset, hogy ez innepre hozzád mehessen, de nem leheté (Nád: Lev. 38).

GÖSZTÖL: [sponda; gestell?]. Furd meg az cserepet közép aránt, és csinály arra egy göztölt (Kecsk: ÖtM. 317).

GÖTHÖS: morbidus, valetudinarius SI. [kränklich]. Bellona iffiat szeret, nem ilyen göthösset (Gvad: RP. 536).

GŐZ: vapor C. MA. dampf, dunst PPB. Embernek wakmerewnek lenny nagy gewz, mert az ezesseg erewt myndet meg gyewz (Pesti: Fab. 50). Szellel, gözzel, paraval töltet meg (Lép: FTük. 61). A vizes, nedves gözők, párák mindenkoron fel-vitetnek (Com: Jan. 10). A gözők noba nehezek, de a napnap sugáritol a földről az égbe fel-vonyattatnak (Báta: VTárgy. 11). Abban tölcs tiszta kútvizet, úgy megerössödik annak az

füsttül, gözütül, erejétül (Kecsk: ÖtM. 325). Tölem sokat kér, a kinek gözétül szédelő fejem sér (Gyöngy: KJ. 452). Ugyan megyen a fejem gözi, füst, talán ugyan gomba kél rajta (Thaly: Adal. I.78). A testi gyönyörűségek gözzel járnak, meg-tompitták az elmét, nem töltik kedvünket, fárasztják nyers erőnket (Fal: NE. 20). Alkalmatlan göz és ártalmas pára járja fejeket (Fal: UE. 417). Jól által-látta fejének gözét (Kónyi: VM. 15). Nem alutta-ki a tegnapi lakodalomnak gözzét (SzZ: MVir. 33).

Gőzöl: vapore MA. dampfen, dünnen PPB. Ugy látszik, mindenfelől kezdnek gőzölni az lobbanó tüzek (TörtT. XV.77). Sok törököknek szájak bortól gőzöl (Kónyi: IRom. 10).

Gőzölőd-ik: [vapore; dampfen]. Aethna tüzeinek gőzölődő lángja (Orzy: KöltH. 23).

Gőzölődés: [vaporatio; das dampfen]. Az levegő égben rut gőzölődéseket szóröz (KBécs. 1666. C).

Gőzölög: halo C. exhalo, vapore MA. [dampfen, dünnen]. Vagyon a világnak bora, de abban bujaság gözölög (Pázm: Préd. 733). Nagy maga-fen-tartással fársángoskodik, kevélységgel gözölög, puffadoz (SzZ: MVir. 276).

által-gőzölög: perspiro PPBL.

ki-gőzölög: 1) exhalo, evaporo MA. [ausdünsten]. A föld a szeleket ki-gőzölgi: terra *exhalat ventos PPBL. 2) [evaporo; ausdünsten]. A ketske igen hideglelős állat, mely miatt szájból iszonyú hűvesség gözölög-ki (Misk: VKert. 216).

kigőzölgés: exhalatio, evaporatio MA. ausdünstung PPB.

Gőzölgés: vaporatio, evaporatio C. MA. [das dampfen]. A gőzölgések vízzé sűrűdnek: humores se *concrisnant PPBL. A kénköves gőzölgések meg-nyuladván, égi villámokat és nyilallásokat indítanak (Com: Jan. 10). Feje gözölgése bolondokat illet (Czegl: Japh. 16). Az itt alatt termő párák és gőzölgések szolgálnak a fellegeknek (Páp: KeskÚt. 10). Az agyvóló a páráknak vagy gőzölgéseknek műhelye (Felv: Pestis. 23). Lehetetlen dolog volna-é istennek a vizeknek mélységiben a halaknak seregei közzé temérdek mérges párákat avagy gőzölgéseket bocsátani (Misk: VKert. 522).

fő-gőzölgés: crapula Com: Jan. 182. [rausch]. A részegnek meg-lakolására vagyon a bortól való fő-fájás, a betegségekkel, melyec az álom által ki-párázott főgőzölgés után éreztetnek meg (Com: Jan. 182).

Gőzölgő: vaporans, fumans, exhalans MA. [dampfend]. Vértel gőzölgő kard (SzZ: MVir. 141).

Gőzöltet: [vaporare facio; dampfen lassen]. A tűz fényessé teszi a fekete vasat és fel-emeli a nehéz vizet, mikor fel-forrallya vagy párával gőzölteti (Pázm: Préd. 707).

Gőzös: vapidus C. MA. [dunstig]. Gőzös, büdös: vapidus; gőz-hozó, gőzös: vaporifer PPBL. Isten undok tömlőtben tartotta harmad egész napig a szegény Jónás prófétát, mely ónéki merő meleg, gőzös konyha gyanánt vót (Misk: VKert. 531). A lélekek gőzös vágyódási zabolátlan járnak (Fal: NE. 63).

GŐZŰ, GÜZŰ (*gózó* Major: Szót. 242): sorex C. gurgulio MA. glis Major: Szót. 242. [spitzmaus]. Güzűhöz, patkaihoz való: soricinus C. Pelyh-tartó, gőzük lakó-helyek: glirarium PPBL. A gőzünél és hőresőknél semmi nints álmosabb: glire nihil somnolentius (Com: Jan. 39). A gőzük avagy sisékek (curuliones seu gurguliones) a gabonákat meg rágják (41). A búkk mák jó a gőzüknek és az egereknek is (ACsere: Enc. 230). A gőzű, mely öreg egérnek is nevezetik, életének nagyobb részét főképen a téli időt aluvással tölti (Misk: VKert. 269).

GRÁCIA: [gratia; gnade]. Ez eelleyen dolgaidból leezen teenedek gracia (ÉrdyC. 340). Ha ez summa kazat megh nem

adnam, kyraly ow felsege gratyaya emneken ne haznallasson (RMNy. II.106). Egy néhány paraszt oláhok mentek eleiben, hízokodván, magoknak tisztet keresvén és grátiát (MouTME. VI.87). Ezeket mind fizetéssel, gratiával unszolják (120).

GRADUÁL: [graduale]. Lezen három keppen való eneklees, elsev az gradual, ky igyezy az lyubosbely zent atyainak evremeket (ComC. 373). Az mely könyvet az fejedelem küldött, azt csináltattak be s az gradualt könyvesinálóval 3 ft. (MonTME. I.107). Az graduál csináltatásáért fizettünk 80 d. (156).

GRAMMATIKA: ars grammatica PPBl. Betűkről való tudomány, grammatica; grammatica szerént: grammaticae; grammaticához való: grammaticus PPBl. A grammaticáról avagy betűnek és szóllásnak tudományáról (Com; Jan. 159).

GRAMMATIKUS: [grammaticus]. A grammaticus a betűket és a beszédet helyessen kimondani meg-tanította (Com; Jan. 159).

GRÁN: [granum]. Legalább két fontni egészséggel többet kívánok kednek, hogy legalább száz grámmal jobbitsa meg ked a hozzám való szeretetét (Mik; Törl. 17).

GRÁNÁL: [in graná redigo; körnen]. 12 nehezék finom, granállott ezüstből 12 nehezék szép, tiszta czuzatot erőssen kell jártatni (Keesk; ÖtvM. 293).

mög-gránál: ∞ Vegyed az királyiát, granáld meg az megnevezett porban (Keesk; ÖtvM. 291).

GRÁNÁT (*ganarát* Thaly; Adal. II.119): **1**) [carbunulus]. Az negyedik neme az karbunkulusnak gránát (Keesk; ÖtvM. 265). Némellyek azt mondgyák, hogy az almediában sok vagon gránát (266). **2**) [globus pyrobolus]. Gránát, melyet hányak: ignis missilis PPB. Gránát, avagy tűz-okádó hadi lapta (Szeg; Aqu. 37). Fáltörő ágyukat . . . visznek, mosárokat és gránátokat is bőven (MonIrók. VIII.182). Patakról hagyunk volt oda egy néhány vas öreg gránát golyópisokat küldeni (RákGy; Lev. 112). Chászár parachol ostromot, hogy mindenki vigyen, ki tüzet, ki szurokkal öntöt kénkiéves gránátot, tíz ezert ki osztva tüzes gránátot (Zrínyi II.57). Két gránáthoz való vas orsó, lenczéta forma (Radv; Csal. II.396). Tüzes gararátul világos az őjfel (Thaly; Adal. II.119). **3**) [pannus coeruleus; scharlachrotes tuch]. Egh zederyes gramat szoknya (RMMy. II.34. 170). Kamukath weresseth negh syngeth, karmasint, granatoh ewth syngeth (III.4). Megajándékoza bársomnyal, skárlállal, gránáttal (MonIrók. III.104). Egy szederjés gránát szoknya alja, feli veres bársomnyal vetett (Radv; Csal. II.6). Hét vagy nyolcz sing gránát posztónak megadásával néhány ezer tallér érő haszna lehetne nagyságodnak (MonTME. VI.354). Egy vég fél vagy török gránát (VeeTrans. 6). **4**) [malum granatum; granatapfel]. Édes-gránát, alma neme: apyrinus PPBl.

poma-gránát: malum Punicum Cr. [granatapfel]. Poma gránát virága: cytinus C. Török orszagi kasath es pomagramatho kowltem (RMNy. II.7). A pomagránát héja: cortex mali Punicí (Hly; Préd. II.541).

Gránátos: [lapidibus granatis ornatus; mit granaten geschmückt]. Másik spanyor arany láncz, gyöngy és granátos (Radv; Csal. II.293).

GRÁNÁTÉROS: pyrobolarius Kr. [grenadier]. Rendet állvau egy felől szákelek karabilyosokkal, más felől penig deliák franczia gyalog granátéros regimenttel, eő főlsege leszállott (Thaly; RákT. I.6). Sok granátéros kísérte, mint egy példás latort számtalan nép láttára (Fal; TF. 735).

GRASSZÁL: [grassor; witten]. Nagy dög-halal grassal Magyar-országban (KNagyv. 78). Munkáeson nagy mértékben grassál a városan a pestis (TörtT. II.399).

GRÉBELYÉZ: [?]. Mennyi glézet és mennyi aranyat, ezüstöt percipiál, az midőn grébelyoztetik az gazdag ón (TörtT. I.373).

GRIFF: camelopardalis C. gríplus MA. greif PPB. A gríffek oly magosságra viszik, hogy Nagy Sándornak az egész világ tsak akkorának látszott, mint egy tsür-földe, melyen búzát szoktak szórni (Hall; III.166). A grif madárról-is méltó, hogy rövideden értekezünk, mivelhogy a tudósok írásiban sokszor fordul elő ennek a madárnak emlékezetét, melyet gríffnek neveznek (Misk; VKert. 500). Látok koronás sasokat fénylő csillagokkal, címert támogató körmös gríffvadakkal (Fal; Vers. 901).

GRISPÁN (*gorispán* Radv; Csal. III.29): vitriolum MA. vitriol MA. Réz ro'sda, grispán: aerugo PPBl. (Frank; HasznK. 36). Vettem gorispánt gyertyák festésére (Radv; Csal. III.29). Hiuts a sebet mészszel, grispánnal (Cseh; OrvK. 11). 4 lat grispán, 4 lat szalamiak, fél lat gáliezkeő, festék-törökgyön ezeket törd lágyan (Keesk; ÖtvM. 285).

GRÓ: [cinereus; grau]. Zománcz ilyen volt rajta: fekete, zöld, achamarin, tüdőszín, gró, türkés, kék, szederjes; félyül gró, azon alól zöld, azon alól szederjes, azon alól achamarin, az levelek zöldek, feketék, gró, az kicsiny kastélyok türkessel, az róza gróvái s zölddel (Keesk; ÖtvM. 300. 301).

GRÓBIÁN: [rusticus; inurbanus]. Tudatlanoc, grobianoc, istentelenec (Born; Préd. 87). Szoban jó értelmesen szólni, se susogva, se grobian modra, derrel-durral (Born; Evang. IV.553). Élféle grobian emberre nem io az gyngyöt vesztegetni (Mon; Apol. 508).

Gróbiánság: [rusticitas; plumpheit]. Jo por battyam, had el a grobiánságot es tanold meg a bölcheséget (Helt; Mes. 133).

[GRÓBIÁNUS]

Gróbiánusság: [rusticitas; plumpheit]. Ez grobiánusság, mint szintén ez is: nyallják a to lábodnak porát, azért a pápának meg-kell csokolni lábait (Czezl; Dág. 37).

GRÓF: comes Kr. [graf]. Kérük az gróf Mikolát, hogy megkegyelmezyön, mert megadják az várat (Fin. 216). A groff, ki a királyné aszszonyne anya-bátyja vala (Helt; Krón. 79). Mythoda walazth thevttek az captalan az dezma dolgarwl mynd groff wrannak s mynd the neked (RMNy. III.74). Az jó groffnak téréhez ily szóval futa: Uram, te nevedre bég magút meg adta (Zrínyi I.61). Vannak mimellettünk sok gróf-urí rendek, nemes, szabadságon tanult jó vitézek (Thaly; Adal. II.16).

kis-gróf: [filius comitis; grafensohn]. Hozattunk híjandékban való tollakat, hogy a kis grof itt volt, 1 ft. (MonTME. L20).

magabíró-gróf: dynasta Com; Jan. 142. A nehéz igyekben ország gyűlési hivattatnac egybe lerezegekéből, fő ispányokból, maga bíró grófokból (Com; Jan. 142).

mark-gróf: [marchio] markgraf Kirbesz. 145.

markgrófné: [marchionissa] markgräfin Kirbesz. 145.

Grófi: ad comitem pertinens Kr. [gräflich]. Grófi kis-aszszony (Szeg; Aqu. 84). Kiknek fénylik földön grófi titulusa, isten sok öröme, kívánon, juttassa (TörtT. I.353).

Grófné: comitissa; gräfin. Ajánlom kednek édes grófné aszszonyom szeretettel való szolgálatomat (LevT II.256).

Grófoeska: [filius comitis; grafensohn]. Verulam származhat gyenge grófotskából (Orezy; KöltSz. 209).

Grófság: dignitas comitis; grafenstand. Ha a mil téséges esászáruk grófságot adott, ezek helyett isten holtod után adjon örök boldogságot (TörtT. I.352).

Grottás: [grotte?]. Az halál félelme grottás tó vizekből meg nem orvosoltatik (Ben: Rítm. 242).

1. GUBA: cilicium, gausape, gausapina penula, amphimalla, amphitapa, heteromasclala, endromis C. rheno PPB. ruhler kotzen Nom. 44. juppe Adami zottiges kleid, leibroek PPB. Guba, gubás köntös, mind kívül belől szőrös, gyapjas; amphimallon, amphitapa Majorj: Szót. 34. Lasuak, iserge, guba; gausape; szőrből szőtt guba: cilicium; két felől gyapjas guba: amphitapa PPB. Neki nem kol sem bor, buza, lud, sem szür, guba, suba (Born: Préd. 552). Ha nem tetezik Balduinusnak a mit a palatinalisok mondtak, egy-mást hazuttollyák, egy-más gubáját vonnyák, én közikbe nem állok (Pázm: LuthV. 174). Minden nap inkább kétszer háromszor is egyben vonszák az gubát, felette igen megrémült emberek, nyavalyások az német atyafiak (ErdTörtAd. II.220). Ur-is vemo gubát az oláhoktól (Szentm: Kalm. 7). Vassul készítnek mind gubát s mind sűbát (Szentm: TFiú. 22). A keresztelő János köntöse tevének szőrből való volt, mint a kimerő enbák mostan-is kets-ke szőrből készítettnek (Misk: VKert. 46). Keméuy teve szőrből össze-szűt gunyája s-parasztos gubája (Csúzi: Síp. 220). A bársony palástól le egész gubáig (Orezy: KöldL. 121).

[Szólások]. Guba helyett suba (Pós: Igazs. II.576). Eben gubát tserélt: Phoenicea commutatio (Kisv: Adag. 408). Eben gubát fog váltani kegyelmetek (Gér: KárCs. IV.252).

[Közmondások]. Bolondot szép suba nem illet, de guba (Kisv: Adag. 29).

szőr-guba: cilicium Com: Jan. 114. [haartuch]. A test körül szőrrel, szőr gubával dörgöltetic (Com: Jan. 114).

szür-guba: [gausapina penula; zottiger bauernmantel]. Férfiui öltözet: suba, szürguba, kurta mente, hadi czifra öltözet (Com: Jan. 99).

Gubás: 1) gausapatus C. [mit einem zottigen mantel bekleidet]. A belső ministerek sokkal nagyobbra bősültetnek, hogy sem a paraszt kalibában szeltyérkedő gubás czondrások (Csúzi: Tromb. 13). **2)** villosus, hirsutus, hirtus, hispídus, pilosus SI [zottig, haarig, rauh]. Mint a lenne, vgyan gubás a virága (Mel: Herb. 91). Az érzékeny állatok tavaszi őröben gubás, ov szőröket el-hányják (GKat: Váls. I.896). Szilva-fa hozzá hasonlatos fa javát kivámya s a gubás gesztenyét utállja (Nad: Kert. 212). Nem kedveli a medvék gubás szőrét (Laud: ÚjSegít. I.161). Az fiannak vettem gubás bársonyt ötvenöt forint árát (Radv: Cal. III.21). Veres, gubás bársonnyal bélelt mente (265). Egy fekete sima bársony kis suba, tarka, gubás bársonnyal bélelt (Gér: KárCs. IV.26). Ollybá tartom rossz embernek reámszólását, mint szeméten gubás ebnek ugatását (Thaly: VÉ. II.125). Gubás lotyó (Csúzi: Tromb. 13). Fannus gubás testénn vakarózzik (Fal: Vers. 874). Várj tejetlen gubás kecske, nőszőn nősző vén menyecske (882).

2. GUBA (gubó Sziksz.): galla, galles MA. gallapfel Nom. 77. Buza, guba, gubats, galles: galla PPB. A jegenye-fa magas, mint a szurok fenyő fa-is, veres fenyő, cedrus, eiprus, a hosszú gubát hozó pálmafa, ha meg-horgasztatik, annál erősebben, magassan igyekszik nőni (Com: Jan. 22).

fenyő-guba: [galla pinea; ficlitzenzapfen]. Az articsoka egészen őszve szerkesztetett magva rendivel fenyő gubat jelent, az honnat névvelyek fenyő gubának hívják (Nad: Kert. 88).

Gubacs: galla PPB. [gallapfel]. Kevéssé sz. Mihály nap előtt az tölgy fán termő gubacsot meghasítják és ha pókot találhatnak benne, szerencsétlen esztendőnek ítélik (Lipp: Cal. 51). Ha e féle gubacs bőven terem, idején való telet és karácson előtt sok havat jelent (52).

3. [GUBA]

Gubás: leprosus Ver. [aussitzig].

[GUBANC]

Gubancos (gabancos Gvad: FNót. 11. gobancos Com: Jan. 101): [villosus, pilosus; haarig, zottig]. A kucsányoc, gobancos zegée az hajósoké, evezőké és a toldozot foldozot darozoc a szűkölködő szegényeké (Com: Jan. 101). Egy jó erős juhász hat erős, gabancos, örvös kutyájával őrzé nyáját (Gvad: FNót. 11).

GUBANKOD-IK: [laccio, vexo; necken, reizen]. Mindebe belé köt, gubankodik, bojtorkodik (SzL: MVir. 105).

GUBERNÁL: [regno; regieren]. Azokat, az kik az én birodalmomban vadnac, kegyelmessen gubernálóu, akartam nagy czendességben tartani (Kár: Bibl. I.508).

Gubernálás: [gubernium]. Ha valaki mostan az anya szent egyház gubernálásána formáját valóba megtekintí, eszébe veheti azt, hogy az ég alatt ninczen nagyobb tolvaj barlang, az mellyben az tolvajok szőrnyebben latorkodnáne és dühösködnéne (MA: Tan. 1135).

GUBERNÁTOR: [gubernator]. Harom-fő-gubernator: triumvir C. A király halála-után való ország gubernátora az új király választásáig: interrex PPB. Ország gubernatorra választottak: in gubernationem regni electus est (Ver: Verb. Szót. 263). 30 esztendő korában erdélyi gubernatorrá tétettetett Leopoldus imperator által 1759 (Hazánk I.298).

[GÚC]

galamb-gúc: [columbarium; taubenschlag]. A prédikátor galamb gúczát csináltattik meg 4 ft (MonTME. I.24).

GUGA: 1) [apostema, tuber; kropf]. A vörös-hagyma az éretlen keliseket és gugát megérleli (Lipp: PKert. II.143). Az betegek, kiknek az guga az nyakokon vagyon (Thaly: RT. I.269). **2)** [pestis; pest]. Suky cavallér, a ki inas vala, gugában fekszik (TörtT. 9 III.385).

GUGG: conquinco SI. [niederkauern]. Legény vagyok újra, a küllai kettőt immár el járhatom vagy a guggó tót lejtőt (Gvad: FNót. 154).

lő-gugg: dorso incurvato subsido, desido PP. [sich niederbücken]. More-is leguggot, kovácsol szegeket (Gvad: Pösty. 6).

[Guggod]

lő-guggod: dorso incurvato subsido, desido PPB. [niederkauern].

Guggol (gugalo Helt: Háló 202. gugguló: cavillator PPB.): cavillor C. subsanno MA [spotten, lümen]. Keresztelni gyermekeket guggolt vízzel mondog, mi legyen az kereszttség, érsek te nem tudod (RMK. II.217). Eszt mondiac nekí szép gugalo beszéddel (Helt: Háló. 202). Gugolo szokkal illetic (167). Ha egy szegény koss vagy, mire merészlettel eszt raytam műnelni, miért guggoltál olly formán (Helt: Mes. 352). Ti marezona iffiak, aekie a vén embert guggolyátoc, tanuljátoc innet (Mel: Sám. 371). Annak ürügyével, hogy Luther és Béza is emberek voltak és botorkázhattak, guggolva elmúlnak mellőjük (Pázm: Kal. 720. RMK. II.460). Csak titularis szenteket emleget Balduinus, vastagon guggolván sz. Ferenczet (Pázm: LuthV. 93). Az urakat közönségesen így guggollia: palota igazgatás az te dolgod, pypokat illet a hitnek igazgatása (Zvon: PázmP. 294). Boldog isten, meni guggolonyk, vadolonyk, gyalazonyk vannak ez vilagon (Lép: PTük. II.112). Sok guggoló es tsüföf, értelmetlen szók vagyuk a magyar nyelvben (GKat: Tük. 1118). Most guggoltatik a szent Pál praedikálása (Czepl: MM. 32). Te penig guggolsz az efféle dialekticával (224). Dísztelen magaviselőtel

felebarátyát guggolja (134). Mikor valaki felebarátyát tsufolya, akkor annak teremfőjét guggolja (Pós: Válasz. 41). Az istent vagy állatnyájában vagy személyében vagy munkájában guggolja és csufolya (Pós: Igazs. II.668). Ha megh nem tudod hamisítani, miért gugolod (MNyil: Irt. 221). MÉRLES szókkal guggolja, szíjja (Megy: Dial. 43). [Vö. **GÜNYOL**]

mög-guggol: [subsanno; verhöhnen, verspotten]. Meg gugoltic vala a czehac az ő kőnetit, és királyi nem választottac vala (Helt: Krón. 140). Meg híd, hogy ha te meg ezuffoloz, én meg gugollak (Ducs: Adag. 3). Nagy vyát mutatni auagy meg gugolú: medium ostendere digitum (114). Ezeket az atynfiak is ez szerent tanították, mert az bérmlást csak meg gugolyák (Pázm: Kal. 266). Ezt igeu meg guggolja Sadeel, mert az Christus teste s vére nem lehet az kenyérnek és bornak része (691). Az sem kisebb, az kinec az jelen valo szerezence mosolygot s-megh nem guggolta (Prág: Serk. 933). Ha paternitasod meg nem gugolna, vele vesződesöd felől valo ortelmedet ilyen dilemmában formálnám (Alv: Itin. 14). Elvárom a feleletet, de az én tsátsogásommal ne tsátsogj, mert meg-guggolod magadat (Kereszt: FelKer. 164). Meg guggolnak mások érette s-igy piromgatnak (Czegl: Oröml. 53). Seneca pogány is így gugolna meg (Czegl: MM. 142). Így guggolnác ű kegyelmét meg (Czegl: Japh. 70). Bal jövendőket nouet, meggugoluan (Zrínyi: ASyr. 83).

mëgguggolás: cavillatio PPBl. [verspottung, verhöhlung]. Patvarkodás, tsufolás, játszodatás, megguggolás: cavillatio PPBl. A mérles csaláság és lát megül való meg guggolás a gonyoló csufoldárosoknak hagyattassanae (Com: Jan. 187). Minden bűsülleteknek veleje a tréfákban és másoknak meg guggolásokban szorult (DBón: Részegs. 32).

Guggolás: cavilla C. cavillus, cavillum, subsannatio MA. verhöhlung, verspottung PPB. Hát-mögé való gúnyolás, guggolás: *sama postica PPBl. Nem kell itt valami varásló guggolást vagy őrdönges bővölést bájölást eszmellenőne és képezőne (MA: Tan. 1410. GKat: Ttk. 350). Más tsípös igékkel boszúr-írással, guggolással sérteget (SzD: MVir. 183).

Guggoló: cavillator, sannio, subsannator MA. spottvogel, spötter PPB.

Guggos: [ridiculus; lächerlich]. Senki nem találhat oly guggos, búbos, tarituppos öltözetet, hogy más mindgyárt ne követné es olyant ne esénaltatna (MA: SB. 217).

GUGGYASZT: [pono; stellen]. Az istemek épített templom mellé kápolnát gudgyaszt, állít az őrdög (SzD: MVir. 475).

GULACS: depilis C. MA. kahl PPB.

1. **GÜLYA**: depyga PPBl. [dünnlendig]. Gulya-tyúk: galina depygis PPB.

2. **GÜLYA**: **1**) [armentum] vacca PPB. [hornviah]. Gőbbőly, alatsn wőd, gulya: cova C. Csak az én gulyám is több volt szícz darabul (Monfrók. XXVII. 82). **2**) [grex armentorum; rindviehheerde]. Az vözér megindulás elött gulyájokat s gyermeköket inkább mind Szolnokba költöztették (Szal: Krón. 122). Az eseri majorból költőzél ki az te görhes ünőddel és rülhes borjuddal, mert én az én gulyámat ott akarom tartani (Nád: Lev. 69). Revideáltam gulyáiban járó marháimat (Monfrók. XV.362). A tökkobakra; reá vala metszev, Apollo Admetus gulyáját, Amphrysus vizéhez mint vezetí nyáját (Fal: Vers. 909). A vad gulya felénk oroszány böggéssel futva jött (Gvad: TNót. 10).

Gulyás: vaccarius PPB. [paster boum; oehsenhirt]. Egy gulyás legénytül is vöttünk egy rókabört (MonTME. I.280). Az mely gulyás legényök Kovács András tinőját levágták, azokért az két subasának attunk 2 t. (38). Foglázánk felörő Dús

István gulyással (253). Bottyánba még sok heverő marha vagyon, az oleség kevés; a bornyík jobb, hogy Pácán a gulyás keze alatt legyenek (RákF: Lev. I.261).

3. **GÜLYA**: [cippus; obelisk]. Az egyiptomi tornyok két félyiek; némellyek királyi temetés számára valának felépítve, ezeknek görög nevek pyramides; más egyéb tornyok Egyiptomban a görögöktől obeliskosoknak nevezettek, az olasz fordítás szerént pedig gúlájknak hivattatnak; mi ezt a szózatot megtarthatjuk a magyar nyelvben, míg a többi olasz szózatokon ki nem adunk, de a kinek kedve tartja, Hallerrel hegyes köveknek-is nevezheti (Moh: JÉpül. 296). Az Eufrátes partjától nem messze napkelet felé szem elejbe vetődött egy nagy, iszonyú, hegyhez hasonló kő halom; teteje gúlja formára hegyesnek látszik lenni (181). Némellyek Babilonnak egy más tornyáról emlékeznek s ezt minden egyiptomi gúljánál nagyobbának mondják lenni (239. 148).

GULLYOG. Sok guggoló és tsufoló értelmetlen szók vannak a magyar nyelvben, mint: gullyog, áhi, goze-mize, kozí-bozi, buuna, pelle-pétye (CorpGramm. 323).

GUMMI, GUMI (gomi ACsero: Enc. 227): galbanum PPBl. Hévséges gummi-fa: euphorbia PPBl. Oth leellettyek az bdellium, kyből az gumy zarnazyk (JordC. 9). (Az szedery) fogh fiasarítás ios, ha borban meg főződ, de egy kis gummit ves bele (BeytheA: FivK. 27b). Ha az föld füstí leuelet gummival özue főződ, meg zórósyt (117). A tenjenfából foly ki az a gumí, melyet tenjének szokunk hini (ACsero: Enc. 223). A szilva fából ki folyo gomí, enyv ha borban meg itatik, az árénásoknak sokat hasznúl (227. Vectrans. 25). Mikor drót-művet akarsz csináljni, az gummit, akar birsalma-magot, akar lenmagot ástasd meleg vízben (Kecsk: ÖtvM. 299).

[Gummiz]

Gummizás: gummitio PPBl.

GUNÁR: anser mas Sl. [gänserich]. Vgy kapsz hozzám, mint minap a szomszédnac gunárához (Helt: Mes. 379). Szítkaival chak annyit gondoltam, mint valami bodázot gumárnak diűfás pöszögetésével (Zvon: PázmP. 206). Az véli, hogy ő ölte meg a gunárt: sinia in pelle leonis (Kisv: Adag. 480).

Gunáros: [catulien; läufig, brünstig]. Ott több lakik, a ki másunnan jött ki társával ki mássával, nem ágyasba esküdt, sok bak-páros és gunáros (Thaly: Adal. II.123).

Gunároz: [catulio; brünstig sein]. A ludak titkon s rend szerint a vízben gunároznak (Misk: VKert. 349).

Gunározás: [catulitio; brunst]. Azt állítják, hogy a fénix madár minden gunározás és bagzás nélkül maga hamvából ujja lézson (Misk: VKert. 302).

GÜNYA: **1**) sarcina MA. birde, biündel PPB. Tereh, gunya: sarcina Nom. 48. Gunya, kötöleek, málla: sarcina (Major: Szót. 421). **2**) [vestis, paumis; bekleidung, tuch]. Kis gyermeket gunyájába bé tévé (Trojalist. A3). Sok ástataással és többire minden gunyájoknak elrohadásával jöttek meg (Monfrók. XV.568). Az assont a maga gunyájában hadta s egy rozsz lovat csupott vissza neki s avval hadta (Gér: KárCs. IV.503). Mind magam mind asztalimra való fejír gunyákra neki volt gondviseléső (568). Mesterembereknek a gunyáért fizessen meg nagyságod (RákF: Lev. I.247). Töve-szörből kallott gunya (Csúzi: Síp. 217).

paraszt-gunya: [vestis rustica, vestimentum vile; bauernkleid]. L'óstáit is három-négy felé küldötte és ugyan fegyverviselő embereket is parasztgunyában (Monfrók. XXIII.136).

viseltes-gunya: vestis *trita PPBl.

Gúnyás: [vestitus; bekleidet]. A paraszt kalibában zsollyérkedő rongyos gúnyások (Csúzi: Tromb. 13).

GÚNYÓL: ludifico C. subsamo, derideo MA. [spotten, löhnen]. A kis ember, törpe kutac csufsigál és neveltségül van mindeneknél, mindenekfél gúnyoltaté és meg-csufoltaté (Com: Jan. 45). Höl bihalyuak s hol ökörnek írják, Jézus szolgáját sokképen gúnyolják (Thaly: Adal. I.19). Azzal gúnyol, hogy az emez amaz utánatok járó komornik leányzóban meg vagyon a deliség (Fal: NA. 180). A philosophia mi nálunk pad alatt hever s gúnyoltatik (Fal: UE. 416). [Vö. GUGGOL]

ki-gúnyol: derideo SI. [verspotten].

ki-gúnyolás: [derisio; verlobnung]. Ki-süvöltés, ki-gúnyolás: explosio PPBL.

még-gúnyol: ludifico, catamidio C. labia proijcio, labiorum projectu despicio PP. [verlöhnen]. Szerencsédnek tartasad, ha nemelylek megítélnek, kivált ha a rosszabból való, kik mindent meggúnyolnak (Fal: UE. 488).

Gúnyolás: ostentus, ludificatio, ironia C. sama, subsannatio, ludificatio MA. nasus *erispans PPBL. verspottung, hohn, verlachung PPB. Gúnyolás, midőn tselekedetünkkel vagy a ki-mondásnak mívtálval és a szónak hordozásával megjelentjük, hogy kiülbömbet értünk az igék tulajdonságoknál: ironia PPBL. Gúnyolásképpen kérdik (MA: Scult. 693). A mérges csaláság és hát megfíl való gúnyolás a gúnyoló csúfondároseknek hagyattassanak (Com: Jan. 187).

Gúnyoló: ludificans, ludificabilis C. sannio, subsannator MA. spotter, spottvogel PPB. Zay vigoritással való gúnyoló: sannio C. Gúnyoló beszéd: dicerium MA. Vigyórogra gúnyoló, guggoló, niást tsófoló: sannio PPBL. (Com: Jan. 187).

GUNNYASZT: [aegrotio; siechen]. Valamikor a gém a tövényen nagy gunnyasztva sétál, következendő nagy zápor esőnek bizonyos jele (Misk: VKert. 342).

Gunnyasztás: [demptio capitis; rückenbeugung]. Sákban öltözésekkel és hamuban való gunnyasztásokkal alázatosságot tettetvén (GKat: Váts. I.1087).

GÚR: [?] Mert az főrende is, ellídd, hogy nem mind úr, noha paszumántos, nyegódes, de csak gúr, nálunk az sertés is elég gyökeret túr, az katona sem él, ha nem farag és fúr (Thaly: Adal. II.348).

GURABOL: [pectino; harken?]. Gwrabolo zeles kapa (Radv: Csal. II.59).

GURBÁNC: [?] Pusztulásinknak zerrző fő nepeköt litvani, jövőendőben im meg latod gurbanzi maradvany, gaz haidusagb korbaczi mellet meg mar oreslany, vitezek közt nem sokara levez cziak czarnany (Vás: Ep. 12).

GURDÉLY: latebra MA. [schlupfwinkel].

GURDALLOS? Nem az emberi leleményeknek gurdallos, tövisses, kórás uttyám, hanem az isten beszédének egyenes után járnak (Matkó: BCsák. 100).

GUSA: [struma; kropf]. Gelyva, golyva, gusa: struma PPBL.

GUTA, GUTTA: [apoplexia, paralysis; schlag]. Gutaütött: apoplecticus, paralyticus MA. Gutta-ütött, ina-szakadt, taga-elsett: paralyticus; üssün-meg a gutta, némülj-meg: subito *sidere fias mutus PPBL. Paralysis gorogwl, magarwl ina zakadot ember, ol betegsegh, mel mikoron embernek testinek valamel rezere esik, az meg alozik es ezel nem kezd birni; ez az betegseg, mint en alytom, mellet az koz nep gvttanak liv (RMNY. II.50). A eszárst megveré, hertelen világból halállal küüzé, útában hogy volna, az gutta megüté (RMK. V.194). Embernek veko-

nyuanc füását es guttat szorez (KNagysz. 1579. E3). Főzl meg az búrköt olaiban es borban, io velo kenny, az mely kezét es labat az gutta meg üt (BeytheA: FivK. 110b). Az gutta az este ütötte meg (RákGy: Lev. 153). Három nyomorúlt, köztük egy gutta ütött (Gör: KárCs. IV.333). Vérhas, főfájás ágyadban gyötörjün, kolika, gutta hirtelen rád jőjün (Thaly: VÉ. I.150). Mérgeben majd csaknem a gutta bántotta (Könyi: HRom. 115).

fél-guta: hemiplexia Nom.² 341. [seitenlähmung]. Félguta ütés; hemiplexia C.

lapos-guta: [apoplexia; schlag].

[Szólások]. A lapos gutta tsapott már ahoz az erszényhez (Fal: NE. 24). Más nap a lapos gutta csapott erszényemhöz, egy játékomban minden aranyim desertáltak (Fal: NA. 215). Erszényemet a száraz keli fojtogatya, a lapos gutta megütötte (SzD: MVir. 120).

vörös-guta? Kit az vörös gutta clyak egy felől meg vtt, vyontaban aztis serapiummal keny lazno (Frank: HasznK. 15).

GÜZS: ligamen, vimen, vinculum virgis textum MA. vimen tortum, virgeum lorum, virgeus laqueus PPB. [niéde, miedenboud]. Emel fel el esteket, metessenek le te miad binölknek gvsi (DöbrC. 425). Myth haznal mastan mynd az ő nekyé, meli kysdöd gyenyerveogh ely nagy lozyw ghwysath az erek nyawalyanak vonzia (ÉrsC. 305b). O tbe byzatotli honapj nap, mel lozyw ghwsth kötöttel, meli czalal enghem (297). Monda a számár: Im egy gúst tekerec és közd aszt erőssen a nyakamra (Helt: Mes. 273). Gúst tekerüen egymás nyakára kötéc aszt nagy erőssen (274). Meg házasulnál? niucz merő fád, répat nem ásbatz gússal, hadd el, az feleségd dolgát közli mással (FertSzer. N5b) Nyakadat tekerik mint egy gúst (N5). Elszakasztá a gúsokat, miképpen elszakad az czőpüből font fonál (MA: Bibl. I.232). Az mellyec nem esac gúsnae való hajlo veszsözö, eserfác leszneec (Prág: Serk. 646). Inaitokra feitiük puhánn tekerit gusitokat (Bal: Csisk. 314). Meg oldva a gúst vagy gyeplőt (Lép: FTük. 21). Sok szép virag életének vagy te gus (Ény: Gizm. 21). A nőstény szarvas a kőtelekből avagy gusokból csinált törben esic (Com: Jan. 80). Ha ugyantsak veszni akartok, niutnenké gusok, kősziklák (Megy: Szöv. 115). Pica Menyhártal magával nem velt semmi gús tekerésem (Pós: Válasz. 186). Látodé gusra való számár (Matkó: BCsák. 213). Ilyen gyarlón tekerédé a gúst Sámbar (413). Kedve ellen, mint mikor tégedet gusra szoritvann huztolnának a régen megfúresedet lymbusban (Kereszt: FelsKer. 190). Törvénytelen az, ki senkit nem fojt mint a gúzs (Thaly: VÉ. I.140). Ha gyakran így inára kezdik fojtogatni gúzsát, talán ezután a bagaria-botsátásban nem lesz illy szentelen (SzD: MVir. 229).

[Közmondások]. Ag fából nehéz gúst tekerni (Pázm: Préd. 338. SzD: MVir. 315). A réka is a kolbászt gúsnak mondya (Pós: Vetélk. (47). Nem minden fából lehet gúst tekerni: es lasst sich nicht alles holz zum bolz drehen (KürBesz. 110).

dal-gúzs: scalmus MA. ruderring PPB. Tiz-dalgúzsos: decemscalmus C.

evező-gúzs: scalmus Major: Szót. 423. Evező gús ragasztója: scalmus PPBL. Az evező legényec az evező gúsnae ragasztójához (ad scalmos) ülvén evezneec (Com: Jan. 89).

ökör-gúzs: resta bovis Mel: Herb. 48. anonis, ononis, Kr. [hauechel]. A pásintos fűhöz számlátatuac tik hur, kakuk törjék, ökör gus avagy eke akadály (Com: Jan. 24).

Güzsöl: 1) colligo Kr. [connecto; flechten]. Nem fa ágból gúslott az én fegyverem (PhilFl. 78). **2)** [exprimo; pressen, wunden]. Szekása szerént patvarkodik Kalauz, a mikor a Cálvinus mondásabul afféle görbe consequentlákát gúsol es teker

(Pós: Igazs. I.235). Ne gusolly hámis consequentiát (Pós: Válasz. 52). Nem a következik, a mit te sítán módgyára gusolsz (135). Hasonló kábáságot gusolsz imez szokbul (Matkó: BCsák. 394).

ki-güzsöl: [extorqueo; auspressen]. Mellyeket ha ki nem gusolt-is valamely hajdu (Czegl: Japh. 7). Hanüssun tokeri s-gusollya azokból a locsokból ki, hogy az ecclesia csak látható oktatókból áll (Matkó: BCsák. 98).

Guzsolás: jugamentum PPB. [verknüpfung]. Guzolás, összevattatás, kótsólás: jugamentum PPBL.

GUZSALY: 1) colus C. MA. spinrocken PPB. Fomót kötni a guzalyra: linum aptare *colo; le-fomni a guzsalyról: plenas exonerare *colos; egy guzaly kender, egy rokka len, szösz, mellyet a fonó a guzalyra vagy rokkára köt: pensum PPBL. Gusaliat es orsot forgata inkap, homnem mint foguert (Szék: Krón. 35). Kopia helyen gusalt ő kezeben veve, bottyat el hajtvan orsoiat pergete (Petki: Virt. 11). A fonó aszszony gusalyon, rokkan lenből fon (Com: Vest. 54). A fonó leányok a

gusaly alatt igen szunyodnak (ACsere: Enc. 290). Kőtné hiszem a szösz a gusalyhoz fonóka Mátyás (Pós: Válasz. 232). Aszszonyemberi puhaságával gusalyra való (Pataki: Reg. 230). A mostani dámaik nem igen veszekednek a gusalyért, büdös nékiek a kender és len (Fal: NA 194). A kard helyett guzsalt vitat (Fal: Jegyz. 918). 2) pensum C.

GÜBÜ: fluvii vortex; wasserwirbel, strudel PPB.

Gübül: aquam turbo; das wasser, aufhüben, aufrühren PPB.

GÜDÖG. A gödény nevezetét vette itt alatt való szólásának módjáról, mert valamikor a vizekbe hosszú nyakával le-bukik és fel-emelkedik, olyankor ismét nagy hangos szóval güdöggni szokott: güd, güd (Misk: VKert. 343).

GVÁRDIA: [custodes corporis; leibwache]. Az nem régi-ben felállított magyar-guardia, kiknek párdnehörrel való készületit annyira csudálta a német nemzet 1760 (Hazánk. I.379).

GY.

1. GYAK: pugio, sica SL. [dolch]. Szaromgyak: jaculum, hasta, verutum MA. wurtspiess PPB. Leöklette szürom-gyakkal a lóról (SzD). Gyakfa: palus acuta, verutum: spitziger stecken auf einem heuschober PPB.

2. GYAK (*yak* Ver. *iak* Lod. *giuk* CsomaC. 30. Lép: PTük. 22. 60. Csúzi: Síp. 121): pungo Ver. figo C. [sthecon, bohren]. Gyakom, szürom: pungo PPB. Aspasius paranchola, zent Agnes azonnak torkabau tevt gyaknya (CornC. 415). Fénies törrel hozzáia giukot vala (CsomaC. 30). Fő kaponyára vívék, mellbe gyakák, Jozsef elmené s eltemeté (RMK. II.138). Hunyadi Iános a gyalogoc közzül küldé egy részét kepeckel hátul a sereg megé, kie kiáltképpen az lonakat gyaknác a kepeckel (Helt: Krón. 90b). Egy emberke lackik itt kezel, esztene vagyon, aul gyakia az oldalimat (Helt: Mes. 359). Az isten nyilai gyaknak (Mad: Evang. 768). A tóvises bogáts koró gyak (Com: Vest. 27). Szuró pálczáckal gyakván, bőkven, szurván és által ökletven (Com: Jan. 150).

által-gyak: transfigo, configo, offigo, confodio, transverbero C. durchstechen, durchstossen PPB. Által-gyakott, szegezett: perficus PPB. Törrel parancollon által gákní te oldalidat (BécsiC. 40). Christus wruc a keresztfün által gyakata az ő szent oldalat (Dáv: KKER. G4). Kezeimet és lábaimat eze által gyaktác (MA: Bibl. V.11). Gyagd által vram az te felelmeddel az en testemet (Lép: PTük. I.393).

be-gyak: infigo MA. hineinstecken, hineinstossen PPB. Az ew ezwezaaya, ky ew zentseges oldalaban bee gyakatheek (FestC. 150).

föl-gyak: suffigo C.

hozzá-gyak: [aftigo; zustossen]. A földhöz szegezem ütet ezac ég gyakassal s maszszor hozzá nem giakok (Mel: Sám. 110). Fényes törrel hozzája gyakott vala (Huny: Trója.² a4).

lő-gyak: 1) defigo MA. [niederstossen]. Legyakattatott: depactus, defixus C. (CorpGraum. 245). 2) depungo MA. [einsetzen]. Le-gyakom, plántálm, homlító, fát ültetetek: repungo PPB.

mög-gyak: compungo, repungo C. [stechen]. Az erdei tóvis minden felől, ahonnan fogod, meg gyac (Mel: Herb. 47). Meg giukia ütet. Kit hegyes aaral vagy törökkel meg giuknak (Lép: PTük. 60). Az búza kalásznak szálkáy mind egy rendben állanak es a ki hozzáiak nyul, meg gyúkiak hegyekkel azt (Lép: PTük. I.309).

méggyakás: compunctio MA. das stechen PPB.

mellé-gyak: affigo C.

réá-gyak: affigo MA. Major: Szót. 19. mheften PPB.

Gyaka: mergae C. [gabel, mähgabel]. Villa, giaka, mereglye mergae C. [Vö. 1. GYAK]

Gyakás: punctio, compunctio C. MA. stechung, stich PPB. Hanem ha latandm ő kézében a zegéncé gákasit es ereztendem en kezeimet ő oldalaba, nem hiszem (MünchC. 213). Fvld menyhez kepest chak egi kis tw hegienek giakasa (VirgC. 98). Kik ű rayta gákast tüttenek: qui eum transfixerunt (Sylv: ÚJT. II.137). Ha sós diszno háyal őszue törőd, a gyakásra kötőd, dagat szárat gyógyit (Mel: Herb. 49). A testi fegyverrel vagy késsel való vágás vagy gyakás miat kinlodik az lélek (Lép: PTük. I.105). Ott sirás, csygzás, gyakás, csypés léssen (I.238).

Gyakásocska: punctiuncula C. MA. stichlein PPB.

Gyakdos: lancino C. fodico, pungo, figo MA. [wiederholt stechen]. Tövel gyakdosni, szúrni: acu *compungere; gyakdosni, ökleléssel sérteni, szúrva sebesíteni: *punctim ferire PPB. Lattak, kybe gyakdostaak (WinklC. 227). Meg fordvlek en banatomba, mikoron az tóvis belem gákdostatik (DöbrC. 79). Tereket lábáról ő letaszú, hegyös törrel földön oly igen gyakdosá (RMK. III.48). Jancsárok belövének, gyakdosának és lövének, szürkálnak (142). Ott az hegyös törrel igen gyakdosá, szabljájával az terek ám felvaga (186). A tűssecc, kikcel a Jezus feie künzatec, gyakdossac az mi lelki esmeretinket (Tel: Evang. I.613. MA: Scult. 235. MA: SB. 20). Egy síncs azoc közzül gyakdoso tóvis nélkül (Prág: Serk. 368). Az ellene alloknak az orczajokat, a fütoknak az hatokat gyakdossa vala (Fórró: Curt. 203. Hall: Paizs. 42).

által-gyakdos: [transfigo; durchstossen]. Laffac, kit által gákdostac: in quem transfixerunt (MünchC. 212). Hagya az ev zent feyet tyyskeknek által gyakdosniy (CornC. 174).

be-gyakdos: [infigo; hineinstecken, hineinstossen]. Árkokat ásának, köfalt vágának, belövéődénének, begyakdosának (RMK. III.172).

környül-gyakdos: circumpungo C. circumpungo MA. um und umstufen PPB.

mög-gyakdos: [compungo; wiederholt stechen]. Leanoznak fiay meggákdostac őket (BécsiC. 45). Thw zent kezek ydwöz-legyetők, kyketh eltereyzthven agra kemenyön hwztak, was zetekvel meg gyakdostak (CzeclC. 25). Vegy meg gyakdosott, iratos, mézes pogaczakat (Mel: Sám. 321). Én ream, kit meg gyakdostannac, tekéntec (Vallást: Xijj).

Gyakdosás: [punctio; das stechen]. A nadnak az testbe es kórmók ala valo giagdossasa keserit (Mel: SzJán. 396).

Gyakdoz: [pungo, figo; wiederholt stechen]. Mint valami éles fegyverek szímetlen giugdossák az mi testünket (Lép: PTük. 22). Mennél inkább tisztogattatnak a meg-rögött, feslett erkölcsöknek gyugdoso tövési ki-irtásával (Csúzi: Síp. 121).

Gyakdozás: [punctio; das stechen, stich]. Így az állki ösméretnek is meg nem szünik mardozása, hogy a kinek életben nem engedtenek tanításának, annak innár halálok után érezzék es szenvedjék tépését, gyugdozását, szaggatását (Lép: PThk. I.139).

Gyakó: punctus C.

Gyakós: centrosus, spinosus, aculeatus MA. spitzig, stachelig, dornig PPB. Egy gyakós, tövisses fű: *albspina MAL. Az tövis bokornac ágobagaj igen gyakóssac (MA: Scult. 234). Ha az lovon bekolat vagon, az ló a békólánson hosszú gyakós szőrű (Cseh: OrvK. 62). A kalásznak hegyei vannak, mellyek kemények, hegyesek, gyakosok (Hly: Préd. L541).

[Gyakos]

Gyaksa: palus acuta, verutum; spitziger stecken auf einem heuschaber PPB.

GYAKOR (*jakor* Monlrók. II.37. *giatorlink* ? Ozor: Christ. 131: **1**) creber, frequens. C. häufig, zahlreich, wiederholt, oftmalig. Teged ileth gyakor eyeket alomnekewl mulatnod (VirgC. 132). Ő zent labayt törv vala gyakorhelen (ÉrsC. 46). Lata Paris jakor iüveset (CsomaC. 9). A hol vának ő huszári, ott vigan osztoznak, gyakor helen vigan laknak, mind magyaról szólnak (RMK. II.366). Kapu bástyájában palánk, kőfal között nagy árok vagon, gyakor helyen által szaggatva vagon, ez töltésből gyakor lövő hely vagon (III.111. 166). Tészön Anna asszony gyakor sírásokat, hogy isten nem ad neki magzatokat (224). Pálmafa gyükerét űk rágják vala, gyakor helyen az is megfogytokozék (IV.157. 103). Meg értötte vala, hogy ez országokban nem vólnának soc város es nagy városok, hanem ezac gyakor mező városoc es sűrű faluc (Helt: Krón. 105). Kezdé az János kirült jakor levelekkel szorgalmaztatnia (Monlrók. III.37). Gyakor kamorákat belől benne czinálly (Sztár: Vízűz. A2). Őszsel es telben nem loznek oly gyakrak, sem oly szerenczesek (KBárta. 1583. Cr.3). Gyakor zörgőneec meg nilatkozol (Pécsi: Ágost. 3). Nagy gyakor vadazást teszenc vala (Gosírv: MagyB. Aij). Sokaknak, az kőrmők allya gyakor lyugtatásokkal el szaggattatott (Pázm: Kal. 53). Az isteni szolgaltaban is gyakor es buzgo volt (Magy: Nád. 84). A mit Gregorius gyakor helyen ír (MA: Tan. 1187). Viseltük gyakor veszedelmét, a habzós szeleknek iszonyi félelmét (GyöngyD: Char. 14. 339). Gyakor leveleivel nógatta (Apati: Vend. Előb. 15). Gyakor kézmösös (Felv: SchSal. 13). **2**) densus MA. dicht PPB. Gyakor-erdő: lucus Sziksz. Gyakor erdő, liget: ein dicker wald Nom. 7. Gyakor szita: pollinarium PPB. Gyakor vérben kovert vitez karjaim (Thaly: Adal. II.418). Ellenségnek teste sűrűn fekszik vala, mind az egész mezőn oly nagy-gyakor vala, hogy egyik holttesttől ellághattál volna másakra tizenhat futamatnyi földet (Thaly: VÉ. I.79). **3**) [saepe; häufig, oftmal]. Az urak engem emlőgetnek gyakor (Gvad: FNÖt. 131).

Gyakorl, gyakorol: **1**) celebrare, frequenter C. besuchen PPB. Tisztelem, gyakorlom: concelbro; gyakorlom, ditsérem, hirdetem: celebrare: valaki házat gyakorlani: domum alicujus *celebrare PPB. Ezeké gyakorlac vala hazat: isti frequentabant domum (BécsiC. 168). Eez zűnek weteth aya elewth gyakorlyatok: ante thorum hujus virginis frequentate (FestC. 12). Igen gyakorlia vala a zent egihazat (DobrC. 116). Kezde azért az zenth Eugeniat igön gakorlania (ThC. 308). Az bort házunknál ambátor igyad, de az kocsomát be ná gyakorljad (RMK. IV.80). Ez a szent-eg böchfűtesec es gyakorlatasac mindenekfől (Tel: Evang. I.473). Hlyed, hogy az istenoc lelke tisztelteti, gyakorlattya emberrel a templomot (217). Azok az ifiác, az kie az Catilina hazat gyakorlyac vala: juvenus, quae domum Catilinae frequentabat (Deesi: SallC. 11). Az to templomodat látogathattyc, gyakorollhattyc (MA: Scult. 48). Frequento selolam; ich gehc heiszig in die selule: gyakorlom az iskolat

(Com: Vest. 130). A deák gyakorolja az iskolit (71). Az isten külömbféle kisértetekkel gyakorlya a választottakat (Hly: Préd. I.38). Sardinapalus rend kívül való aszszony emberes es a szövő-fonó házaknak gyakorlója s a frajoknak tzimborija vólt (Misk: VKert. 63). A százok között lako oláhok, jóllehet a templomokat nem gyakorlják, mindazáltal a száz papoknak fizetik a pap-bért (Bod: Pol. 135). **2**) exerceo, exercito, commalaxo C. [üben, betreiben]. Tanítást gyakorolni: *auditiones obire; tudományt gyakorlani: *concelebrare studia PPB. Gyakorlom magam: prohudo; munkát gyakorlani: illaborare; munkában gyakorlattatott: operatus C. Heted zent iozag az zent gónas, kit ha valaki hiűn, tisztan es igazan gyakorland, igön megtiztul es artatlanua lezőn (GuayC. 42). Ez ieket gyakorolja vala nagy kny hüllatal (VirgC. 82). Mikoron imar nyecz eztendeig ez imatsagot gyakorolta volna (59). Vruak előtte gakorlac vala bösegős ohaytasokat (TelC. 3). Ymathkozok, kyth mynd halalaygh gyakorla (ÉrdyC. 143b). Tanosagotó nagyon gyakorlanak (RMNy. II.23). Ez hólnapban gyakorlyad testedet (Cis. L2). Nemelylec elmeiket, nemelylec testeket gyakorlyac uala: pars ingenium, alii corpus exercebant (Deesi: SallC. 1). A ki valamely kézi-munkának mesterségét fő-módon tudta, kitanul mindezekből, ha naponként nem gyakorollya (Pázm: Préd. 323). Ebben gyakorollya magát (Cory-Gramm. 601. 598). Hével, hűdeggel yakortatnak a hives (Ker: Préd. 479). Tanczokkal es szökő-cseléekkel a fajtalanoc gyakorlyac magokat (Com: Jan. 209). A mise az apostoloktól yakoroltatott (Matkó: BCsák. 449). A kereskedést nem gyakorlanak (Hly: Préd. II.167).

[Közmondások]. Az ki mit tud, azt gyakorlya (Deesi: Adag. 97).

[Gyakorl-ik]

mög-gyakorlik: [percrebescere; sich verbreiten]. Mikoron királnac parancolatia meggakorltuolna: (cumque percrebuisse regis imperium) es ő parancolatia zéret soc zép zfeec hoztatnanac Susaba, Ester es égeb laük között őneki adattate (BécsiC. 51).

Gyakorlás: **1**) frequentatio C. [das besuchen]. Foglaluac ev magokat tanolsagokban, elastromoknak gyakorlasyban (DomC. 133). Ez kepet az elastromnak myuden sorory es myuden romayaknak gyakorlasy tizelyk vala (101). Ez helekneec gyakorlasabol ők az bűnőktől megtiztetatnac (Zvon: Osiaud. 212). **2**) exercitio, exercitium, exercitatio, subactio, gymnas C. usus MA. übug PPB. Gyakorlásra vadó: gymnasticus; első giakorlas, az harezra ualo maga kezites: profusio C. Már hozzá tördődt sok gyakorlással elméje: animus illius usu: *conalluit PPB. Kevdtetek Palenciaban, hoz az tanolsagnak gyakorlasaval ev maganak zenzeneye zabad tudományoknak tudományat (DomC. 6). Neegy dolgok vadnak, kyknek myatta ember meg maradhad tyztasagban . . . harmad dolog munkanak gyakorlata (ComC. 242). Az igaz nemesseg vitezesneec gyakorlasaval es egyeb fele testi elmének josagaval szokot nyeretetni (Ver: Verb. 8). Szagos chelekődtöknek gyakorlasy (Beythe: Epist. 2). Hogy tisztábban es nagyobb gyakorlással szolgálna istenoc, a szent-egyháztól el nem távozott (Pázm: Préd. 116). Az sacramentococ olly gyakorlasec, az mellyec hitninket bizonyossabbá tészic (MA: Tan. 1035). A mi a josagos teledkedetet illeti, lehet gyakorlások ropant városokban, nem külömben mint a kietlen pusztában, fő s paraszt emberek között (Fal: NE. 9).

[Közmondások]. A gyakorlás mesterré tészec (Kisv: Adag. 544).

kegyesség-gyakorlás: praxis pietatis (Megy: Bayle. 1. Megy: 6Jaj. II.26).

maga-gyakorlás: [exercitatio sui; selbstübung]. Az köb-uekneec olvasisa es azokban való maga gyakorlós (Kür: Bibl. I.649). Ay őrdög emnyi ezer esztendőktől fogva való tapasztalasa es maga gyakorlasi által gonoszabbá es ravaszabbá lött (Misk: VKert. 183).

elől-magagyakorlás : *progymnasma* PPBl.

Gyakorlásos : [practicus; praktisch]. Hová lehet közönségesebb gyakorlásos bélyege a pápistaságnak, mint a keresztel való élés (Komár: Imáds. 139).

Gyakorlat : *exercitium, usus* Sl. [übung].

Gyakorlatlan : *inexercitatus* MA. ungeübt PPB.

Gyakorlatlanság : [inexercitatio; ungeübtheit]. A bátortatlanság s gyakorlatlanság néhazor hamisan ijegeti az embernek szivét (Fal: NK. 42).

Gyakorlatos : **1)** *frequens* MA. *celebris* Balde: Szót. [creber; häufig, zahlreich, stetig]. Pterenc penetencyanak kemensagyert es gyakorlatos siralmaert letuala mykent vak (ElrC. 9). Ez fel emelkedesegben ment gyakorlatosban ysteny malastnak nyandokt erzuuala (63). Törekedik vala gákorlatos zolgalatba : satagebat circa frequens ministerium (DöbrC. 404). A gákorlatos ápasocbol eggic a másakra esven, mindön felöl az eu genge testömön az veer ala óorogvala (NagyszC. 36). Az ujonnan valo gyakorlatos choda teteleek (DomC. 151). A te imáögöd legén kesedelmes, zemeremes, igaz, gákorlatos es siralmas (VítKc. 4). Most rettegés helylén órdüm es vigaság, gyakorlatos iátéc, minden gyömyórdúség, virágzic az kösség (Csákt: Assz. 5). Azoknak az tudományoknak gyakorlatos elő szamlalashol minekne mas erősségünkis talalkozic (EszT: IgAny. 289). Ez illen nevec változtatása igen szokott és gyakorlatos (MA: Tan. 1410). Az gyakorlatos imádság is tégyen kedvessé minket az isten előtt (Bal: Cslsk. 362). Ez illen itéletek e mi időben igen gyakorlatosok (Mad: Evang. 496). Semmit gyakorlatosabban nem szoktak pörgetni mint az ó böleseségeket (Toln: Vig. 27). **2)** *exercitatus* MA. geübt PPB. Gyakorlatos játec [a rómaiaknál] (Csákt: Assz. 5). A paraszti dolgokban szorgalmatos és gyakorlatos lézen (Ily: Préd. 1269). **3)** [frequentans; consuetudinem habens; umgang habend]. A tánczoló aszonnyal ne légy gyakorlatos, hogy valamiképpen el ne vessz az ó hathatóságában (Elm. 339). **1)** *frequentatus* MA. [besucht].

Gyakorlatosság : **1)** *frequentia* MA. [crebritas; meage, häufigkeit, vielfachheit]. Gyakorlatossággal : *persaepe* C. *frequent*, *frequentissime* MA. Valamely lelök yde zokandy ees ebbe gyakorlatossággal edósködendyk (WinklC. 290). Hogy azert gyakorlatossággal kezdeneek hwet, föl ygazwyttan hw magath es monda hwnekyk (JordC. 652). Zúz Marianac epeşegeröl gákorlatossággal meg nem emlekeztem (VítKc. 29). Ók az ó zandekocha meg maradnan, ótet gákorlatossággal e dologal kesergetic vala (TelC. 2). Ezt az Christust az órcé eletnek okat minden leuleibebe gyakorlatossággal, de tsoda nagy hasznaló aianya es eleikben adgya az keresztényeknek (EszT: IgAny. 289). Soc meg maradót gyarlosagok is lattatnac benne, kie miat gyakorlatossággal eletekben, erkóltóskben es magoc viselesében elesne meg az uyonnan születtekic (66). Akármely szemes légyen az ember, vagyon min rettegen, mert meg-csalatkozhatik gyakorlatossággal (Pázm: Kal. 769). Az ó gyakorlatossággal tett kiáltása, hívása és kerése előtt be dígtük füleinket (Lép: PTük. 1165). Az tévelygésnek temerdok bathatóságát gyakorlatossággal siratták (Toln: Vigaszt. 65). Nagyságodnak kellene gyakortabb emberét kiildeni s tudósítani gyakorlatossággal (MonTME. VI.83. 187). **2)** [exercitatio, usus] *frequentatio* MA. [übung, gebrauch]. Elmeyenek fel magaztatására es ymádsaganak gyacorlatossággára volt erewswltetet (ElrC. 55). Hány lóth legyen egy másában, téged az arithmetica nem tanit, hanem az kereskedésnek és széllal valo fáradáságnac gyakorlatossága (Helt: Aritm. 68). Mellyek minket meg gátolhatnak a szeretetnek gyakorlatosságától (Ily: Préd. 1594). A vas gyakorlatosság nélkül megrosdásodik (1269).

[leg-gyakorlatosság]

leggyakorlatossággal : [frequentissime; am häufigsten]. Ez az udvarokban legh gyakorlatossággal hullattatik és ezt ugyan sok festékköl is tudják mázolni az ékessen szólló pápisták (Toln: Vigaszt. 19).

[Gyakorlat-ik]

Gyakorlatás : [exercitatio; übung]. Istennek ebbéli kérés-teti nem gonoszok magunkra nézve, mert lelki gyakorlatást szerez mi-beamünk (Pós: Igazs. II.712).

Gyakorló : *exercitor, exercitator, exercitatrix* C. Gyakorló-hely : *gymnasium* MA.

Gyakorság : *crebritas* C. *frequentia* MA. [menge, grosse zahl, vielfachheit]. Adnac vala neki al itest es feyet tiúisknece gákorlagaual furdaltatic vala (NádC. 234). El-hagyott, úgy látom, régen a jámborság és az ilyen dolog te nálad gyakorság (GyöngyD: Char. 87).

Gyakorta (*gyakorta* Toln: Vigaszt. Elöb. 6. *gyakortaa* ErdyC. 60b. 101. 229. *giokorta* WeszprC. 24. KazC. 44. *gyokorta* Helt: Bibl. I. e4): *saepe, compluribus, identidem* C. *frequent*, *crebro, crebriter, plerumque* MA. oft, vielmal PPB. [häufig]. Gyakorta megbrondolom : *recogito* C. Vr Bernald ystentewl ezenne ma-lastot erdemle, hogy gákorla rywttetikuala ystenuhez (ElrC. 8). Mire má es a lenaltac bőitölönc gákorla, te taneituand kedeg nem bőitölönc (MüchC. 29b). Gyakortha wyttach engemet een yfwsagomthool fogwa : *saepe expugnavimur* me a juventute mea (FestC. 94). Fel serkene almabol, kezdé ez leeket gyakorta mondany, hog el ne felednye (MargL. 45). A hünc a hitetlenektől laborgattatnac s gyokorta megis ólettetne (Helt: Bibl. I. e4). E fele iobbitas gyakorta tisztesség keuanasbol szarmazic (L. e4). Igen ít, lia gyakorta éls vele (Mel: Herb. 21). Házaságnak nem tsak az hüt kötele, mert gyakorta csuszamik hitnek vége (Eny: Gizm. 14). Nem arányozhatyuk osztán isten ellen-való vétkezésünket is meg gyakorta szent Dávid királynak ama mondása szerint is (Rim: Ének. 92). Azt olvastam a minap, hogy a burgundiai király gyakorta felüilt sziz estzendős lovára (Mik: Törl. 234).

gyakortább-gyakorta : [saepissime; sehr häufig]. A mint a tengeren a révés az egekre tekint s a tsillagokkal tanátskozik, ugy mi is jó aszszonyom gyakortáb-gyakorta felfelé tekintsünk (Fal: NA. 160).

Gyakortább : [crebrius, saepius; öfters, häufiger]. Semyuel engemet giakortab meg nem bantnak, mynt kyk etelekrwl zogudnak (VirgC. 111). Hogy az ur-vacsorájával gyakortább élünk, arra mind példánk vagyon mind parancsolatunk (Pós: Igazs. 195). Édes kegyelmes aszszonyom, gyakortabb írnek Nyodnak, de énnem szegény idegen apácának nincsen bizonyos követem (LevT. II.319). A hosszaz hurut gyakortább száraz betegsében végzdök (PP: PaxC. 99). Nyoltz órakor a fejedelem leveletkezik, de leg gyakortább le nem fekszik még akkor (Mik: Törl. 81). Ezek ama végső próbák, a mellyekben gyakortább szerentséltetődik s kárt-is vall az igyenesség (Fal: UE. 380).

Gyakortán : [frequent; häufig, oft]. Eu es, mikent alab valo bölc, mondom, többet en igen sok myvakuban, tömlöcökben gákorlakban [igy], veresgekben, töveinfelöt [igy] halalokban gákorlan : ut minus sapiens dico, plus ego; in laboribus plurimus, in carceribus abundantius, in plagis supra modum, in moribus frequent (DöbrC. 293). Minden dolgokról kegyelmed bennünket gyakortan tudósítani el ne mulasszon (MonTME. V.174).

Gyakortánvaló : [frequens; creber; häufig, oftmalig]. Engedgyed, hogy ew gyakortan valo ymádsagyal valhassuk testwuknek yduesseget (Gömc. 265).

Gyakortaság: [crebritas; läufigkeit]. Nagy jó akaro ze relmes atyatyja leszen wala, az mykeppen nekem nagy gyakortassaggal zolt meg az elewtys (LevT. 1339). Ez jelen valo ewangelion tanétt gyakortassaggal akarván önlökbe adni, mivel kellyön magunkat vizgattalunc ilyen állapotban (Zvon: Post. 1751). Mi keresztény emberek gyakortassaggal bizonyos időkbén és arra rendeltetett helyekre szoktunk öszve gyűlkeözni (Sam: Cor. 1).

Gyakortaváló: [frequens, creber; häufig, oftmalig]. Kegyelmed vigyázzon szorgalmatosan az mi gonosz akaróinkra, értessen gyakorta való hírekkel (TörtT.² 1296).

Gyakrabb: [crebrior, frequentior; häufiger]. Mentől valaki nagyobb szentségben élt, annál több és gyakrab betegségekben kínlódott (Pázm: Préd. 901. 234). Köles, zab litván volt itt küin gyakrabb helyen (ErdTörtAd. IV.74). Nagyobb és gyakrabb kísértenivaló alkalmatosság (Illy: Préd. 1346).

[Gyakrabbaeska]

Gyakrabbaeskán: [paulo saepius; ein wenig häufiger]. A gyakrabbaeskán indított mértékletes vendégség jobban támogatja a hitelt felőled, inkább fentartja az igaz barátságot (Fal: NE. 25).

Gyakrabban: [saepius; öfters]. Mygh gyakrabban oegbetyk, annwal ynkaab meg tyztwl, zeepewl (ÉrdyC. 465b. 557b). Gyakrabban elő hozom (Mon: Apol. 3). Te tudól ur isten, hogy hozzád óhajtók, leg inkább ily okért s gyakrabban kiálltok (Zrinyi 1116).

Gyakran (*gyakorán* Tor: Eny. 168. *giakron* Deesi: SallJ. 55. MA: SB. 53. Megy: 6Jaj. H.38. *gyokran* Valk: Gen. 61): crebro, crebriter, frequenter C. saepe MA. [oft, häufig]. Gyakran az gazdag-is meg szegényül (Deesi: Adag. 44). Joságokon gyakran csudáltam (Eny: Gizm. 17). Kérem nagyságodat, a hazának mostani állapotjára nézve jártassa gyakran embereit (MonTME. VI.156). A esiszár ő felsége resolútóóját gyakran forgatom elmémben (268).

[GYAL]

el-gyal: [obstupefacio; erstarren machen]. Az melegseg az el gyalatot tagokat meg indita: calor stupentia membra comovit (Forró: Curt. 164).

[Gyalusz-ik]

neki-gyaluszik: [obrigescio; gefilllos werden]. Az mely kényes gyermeket minden nap tsak pütskolnek, a teste osztán ugy neki gyaluszik, hogy a vereségnek fűjaldmát nem is érzi (GKat: Válts. H.59).

[Gyalut]

el-gyalut: [obstupefacio; erstarren machen]. A torpedo valamit megillet, azt menten eluhozóti, elgyalutja és reszketegessé teszi (Misk: VKert. 554). Az embernek kezét menten elgyalutja, úgy hogy ideig tsak alig érzi (uo).

GYALÁZ (meg *ialás*:ta Holt: Krón. 151): obtrecto, opprobrio C. ignominio, calumnior, dedecoro, defamo MA. schmähen, verurtheilen, vorwerfen, verurtheilen, PPB. El híresitem, mindenütt gyalázom: diffamo PPB. Az hyetlen sydokat gyalazya vala (ÉrdyC. 375). My dologh ez te hozjad, hogy ystenyket gyalazniad (ÉrsC. 479). Ne gyalaztas-sanak en reyatum (non confundantur super me), kyk keresnek tegedet Yzdrahelnek istene (KulesC. 162). Nem elegszel anal, hogy engemet gyalaz (Tel: Fel. 10). A ki mást meg-szidogat gyermek-korában, magadat gyaláz örög-korában (Pázm: Préd. 206). Ezzel nem az írást gyalázunk, hanem az isteni dolgoknak felségét magasztaljuk, a mi önmünk gyarlóságát alázunk (Pázm: LuthV. 238). A jól na a viselő semmit mértékletlenül nem dicser avagy nem

gyaláz (Com: Jan. 184). Te engemet gyalázól, elvesztesz (Mik: MulN. 186). Jobb szeretem, hogy gyalázzanak a jóról, hogysen dicserjenek a rosszról (Fal: NU. 309). Nem azt, a mit betsmérez, hanem őtet fogja a világ gyalázni (Fal: UE. 498).

lő-gyaláz: denigro, diffamo Kr. [beschimpfen, schmähen]. Mind pokolig le gyalázattól (Zvon: Post. H.254). Gondoltam magamban, hogy Molière csak patvarkodott, mikor játszó theatrumon legyalázta őket (Fal: NU. 314). Mikor a dítskedő mindent dobra ver, annak is végére mégyen a világ és talpig legyalázja (Fal: BE. 597). (Fortuna) megbecsül, megaláz, megsztal, legyaláz (Fal: Vers. 883).

mög-gyaláz: ignominio, dedecoro, dehonesto, humilio, defamo C. infamo, ignominia afficio, vitupero MA. [beschimpfen, entehren, schänden]. Meg-gyalázom, meg-sezplólsitem: depudico PPB. Gyalaza meg ez velának bwlezeyt (VirgC. 80). Meg gyalaztatlan az wrdóg el futó (103). De ez zentséges zvtzwl olyha meg gevzettetenek, meg gyalaztatának, ev tevlo felnek vala, kezdek ez zent zvtzwl sok keppen zorgalmaztatni (MargL. 89). Ne legión valami bwn ő bemiök, kyh az ő lölköket meg gyalazna (DebiC. 45). Meg ertuen a pypsektől meg galaztatni, kezde nag keserűsegel syrnya (TelC. 23). Naualyasnak tanachyath meg gyalazad: consilium inopis confudistis (KulesC. 22). Goliátot meg gyalázá egy gyermekkel (Zrinyi 181).

Gyalázás: obtrectatio, imminutio C. opprobatio, vituperatio MA. scheltung, tadlung, verweisung, vorwerfung PPB. Eiyegkeppen nem hathatnak ew gyalazásoknal, yteleteknel es karhozatyoknal kewl egyeb baratokat yntenye (EhrC. 117). Eltezenek zegyenséggel es gyalazással, kyk kegyetlenségetb zolnak een reyam (KeszthC. 83). Im zemetewkel meg lattatok, hogy e nap lezon az Crystwnak alazusa es gyalazusa (ÉrsC. 486). Bel fedeze gyalazas en orchamath: opernit confusio faciem meam (KulesC. 162). Valahol kevésység vagyon, ott szidalmas gyalázások találatnak (Pázm: Préd. 1011).

Gyalázat: opprobrium, dedecus, ignominia C. infamia, calumnia MA. schmach, schande, mielre PPB. Gyalázatból kifeselni: infamiam *sarcire; gyalázatban ferog: infamia *notatus; felének gyalázatokra lenni: *dedecori esse suis PPB. Mógmezejtelenéitődte a zvwne farókat gyalazatba (BécsiC. 29. 98). Akar vala wmagarol gyalazatot hallani (VirgC. 105). Minden bozzusagot, gyalazatot, zidalmat, valamit tudának raita tenni, mind el teuek (WeszprC. 78). Lezen öneky igen nagy gyalaztia [ty] (TelC. 380). Az isten az ő nevenek gyalazattait el nem szenvedi (Fél: Tan. 553). Az őrsü az aszszoni allatot ektelen gyalazattal ne illesse (163). Az igazak sok méltatlan gyalazatokat szenvednek (Pázm: Préd. 4). Mernétek-e őtet bosszúsággal és gyalazattal ingerleni (11). Gyalazatot érdemel: vituperium meretur (Com: Jan. 192). Az egyik féllel sem tartók mind a két féltől méltó nagy gyalazattal illetetnek (Misk: VKert. 276). A mint mi-nékünk, ugy másoknak-is keserűszen fűj a gyalázat (Fal: NE. 95). Hasonlóval püntölőhü veszedelmes, alábbvalóval gyalázat (Fal: NU. 297).

[Közmondások]. Job embernek meg halni, hogy nem miút gyalázattal éni (Deesi: Adag. 58).

Gyalázatos: dedecor C. ignominiosus, calumniosus MA. ehrlos, schändlich, schimpflich, schmähhlich, unehrlich PPB. Igen gyalázatos: perinfamias C. Paranczol vala az atiafiak közzől egiknek, hog gyalazatos bezedet mondma neki (VirgC. 105). Jertec, eppsüde meg Jerusalmnecc kő falait, hogy ne legyüene ez wtán gyalázatosoe (Kár: Bibl. I.428). A világ úttyárol nem tsak veszedelmes, de gyalázatos szűnyűségeket mond a szent írás (Pázm: Préd. 87). Világi szokás az, hogy mikor valakit gyalázatos halállal önek, nem szenvedik anyjának és atyájának jelenlétét (552). Az nagy házban nem csak arany és ezüst edények vannak, hanem gyalázatos edények is (Pázm:

Kal. 537). Utamra ha nagyságod pénzét nem küld, gyalázatos menetelem leszen (MonTME. VI.233. 350). Gyalázatos dolognak tartják a hivalkodást (Misk: VKert. 705). Az egész világ előtt gyalázatos volna kezekbe adni a fő papi fejedelmet (Mik: Törl. 257).

Gyalázatosan: ignominiose, calumniöse MA. schimpffich, schmahlich PPB. Egy rossz szállás miatt gyalázatosan hurcozlák fel ő kegyelmét az kadi házához (MonTME. VI.356) A törököknek meg vagyon tiltva, hogy az emirekkel gyalázatosan ne bánjanak (Mik: Törl. 431).

Gyalázatoskod-ik: [famosus tio; in schande gerathen]. Ő miatta én-is gyalázatoskodom: me *famosum flagitiis facit suis PPB. A képmutató hipokriták méltán hasonlítanak a baglyokhoz, azok-is, akik gonosz tealekedetekért törvény-szék eleibe hurcoltatnak és ott mindenek láttára gyalázatoskodnak (Misk: VKert. 493).

Gyalázatosság: infamia, dedecus SI. [schande]. Sydoknak kirallya, kyn példaztateek az nagy gyalázatosság (ÉrdyC. 60b)

Gyalázkod-ik: [diffamo, calumniar; schimpfen, verleunden]. Mikor vétett és utóbb nyelve botlását fenjen oltalmazza, akkor vall szégyent, mert gyalázódik, pártosára támad (Fal: NA. 188). Ne gyalázkodgyál (Fal: UE. 421). A gyalázkodóknak bűtös a szájok (428). Tsak a rosszazat kapja-fel, hogy kedvezzerént gyalázkodhasson (448). A nyelv eszehire nélkül forog, közönségesen, embertelenül gyalázódik, szegdel, vagdal (471).

Gyalázkodás: [calumniatio; beschimpfung, verleumdung]. Bizonyos vagyok benne, hogy ezek a kegyetlen keresztények, a kiknek mindennapi eledelke a gyalázkodás, kemény számot adnak róla az istennek ítélőszéke előtt (Fal: NE. 92). Asszonyom, ugy tetszik, tetézett mértékkel való díesérettel fizete az előbbi gyalázkodás helyett (Fal: NA. 154).

Gyalázó: obrectator C. calumniator, vituperator MA. verläumder, schmähler, lästerer, tadler PPB. A gonosz tévő rágalmazóknac, feslett erkölcsű gyalázóknac és káromkodóknac nyelvec ki-meteczetie (Com: Jan. 138). Talán rajja vagyok, mint az töb muszurmán, vagy oly ágya-gyalázó, mint nyelvcs Rusztán (Zrínyi II.7). Ura-gyalázó asszony (Szatm: Cent. 144). Másokat gyalázó és földig letsepűző ember (Kisv: Adag. 551).

Gyalázód-ik: 1) calumniar MA. verläumden, schmählen, lästern PPB. 2) [obrector, ignominia afficior; beschimpft, verleistet werden]. A király követének bűtsilletet tészünk, és mikor ők gyalázódnak, gyaláztatik, a kitűl küldettek (Pázm: Préd. 947). Eléb' vétettem én te-ellened, hogy sem én gyalázódnám (804). Isten bántódott és gyalázódott a bűnökkel (80). A nyelv fele-barátunk lúré, nevét meg-rontya, mert többen gyalázódtak mások nyelvével, hogy-sem magok gonoszságával (814).

még-gyalázódik: [obrector; geschändet werden]. A felesleges hely és állapot ő tőle meg kissebítetik és meg-gyalázódik az regnálás (MA: SB. 195).

Gyaláztat: [facio ut ignominia afficiatur; beschänden lassen]. Bujásonnal ne gyaláztsad nagy nevedet (Zrínyi I.94).

GYALOG (gyalog Helt: Krón. 88. giharlog SzékOkl. I.1. jalog MonIrók. III.49): 1) pedes C. MA. zu fuss, zu fuss gehend PPB. Gyalog megy: pedibus iter facit PPB. Lőről gyalog szállani: *digredi ad pedes PPB. Sok varasokból követeek hwet gyalog: secutae sunt eum pedestres de civitatibus (JordC. 398). Gyalok jár vala mezeytelen labakkal (DomC. 119). Didacus pispek ftyosvan gyalog, predical vala (22). Nem zekeren megen, de galog (DebrC. 345). Jó hamar lovakat pályára vitete, és gyalog futókat futáshoz készite (RMK. II.34) Terek János jól forgódik közöttök, hát gyaloggá esött volt egy fő török

(III.185). Végre gyalog szálla (Helt: Krón. 70). Kártélmékűl gyalog megyunc által: tantum velociter transeamus (Helt: Bibl. I. Aaa2). Louát által verée, esée gyaloggá (Göres: Máty. 69). Antiochus azt hívé, hogy az tengert gyalog járhatóvá tetheti (MA: Bibl. III.121). Gyalok indul vélek (MA: SB. 355). Gyermekét gyalogh sétikáltattya (Czegl: Japl. 60). Isten engedelméből érkeztem három ujnyi vastag jegen gyalok által (MonOkm. VI.195). Gyalog lantolok, mint egy fele tórba menő állat (XXIII.475). Noha minyájan maraszták, de ugyan tsak gyalog szálván, sebesen néki ment az ellen bástyának (Fal: NA. 221). Kí-adok szolgálámon, hüntómbúl gyalog szálllok (Fal: NU. 287). 2) pedes, pedester C. MA. [miles pedestris; fussgänger, fuss-soldat]. Zaz huz ezer vihato galogok: centum viginti millia pedum pugnatorum (BécsiC. 11). Valogata zaz es huz ezör galogot (GuaryC. 55). Ees ő előtte lowagos vitözök ees gyalogok fegverőkkel jönek vala (WinklC. 200). Chak eg galokom synchen fyzetheth (LevT. I.97). Mouton mongia, im ma s im holnaph kwldy az gyalogokat ede (184). Le vágánac egy nap száz ezer gyalogot (Kár: Bibl. I.327). Ig az ő gors gyalogokkal az ellenseget meg gőzik vala (Decsi: SallJ. 50). Főképen gyalogját minden elegybelegy nemzetségekbül nagy száma nevelte vala (Szal: Krón. 280). Környül vették az egész gyalogok (Zrínyi I.60). Ugyan dögít láttuk a szökvevényeknek és sok gyalog, sok lovas, ha miudgyárt rajta veszt-is, nem sokat törődik véle (Fal: NA. 216).

[Szólások]. A mit gyalog ígér, lovom meg nem állya (SzD: MVir. 29).

[Közmondások]. Az kinek lova nincs, gyalog jár (SalMark. 11).

kék-gyalog: [?]. Innét belől mezei, se udvari katonákat ki nem viszünk most az kék gyalog többítésére (RákGy: Lev. 376).

könnyű-gyalog: [veles, praecursor; plänkler]. Haydu, koborlo, rablo, kóniü gialog mint ammi koborlo hayduink vagy haramiaink és martalocziuk lopna iártak (Mel: Sám. 418).

Gyalogol: [pedibus eo, pedibus iter facio; zu fusse gehen]. Látván János szorult ügyét édes anyjának, nem akart tovább terhére lenni otthon maradásával, hanem Colonia felé gyalogolt (Fal: TÉ. 726).

Gyaloglás: [progressus; das vorwärtsschreiten]. Világ-bíró Sándor látván vitézinek kedvetlenségét, le-ugrék lováról és elöttök menvén szüvet és kedvet ada mindeneknek a gyalogláshoz (Pázm: Préd. 105).

Gyalogon: [pedibus; zu fuss]. Micor hallottac volna a gölekezetec, követeec ötet varosocbol galogon (MünchC. 41) Hogy lattak vona naé sokan hwket el menny, hyre len es gyalogon mynden varosokból oda fvtanak (JordC. 474).

[Gyalogoz]

Gyalogzó: [pedes; fussgänger]. Egy csoport gyalogzot lát-nak (Gyöngy: MV. 74).

GYALOM: verriculum, sagesa MA. ziggarn, fischergran PPB. Hasonlatos mennyeknek országa a tengerbe vettet gyalomhoz: simile est regnum caelorum sagesae missae in mare (Helt: ÚjT. D4). Eb halac, becac a gyalombol az balac között ki hanitnac (Mel: SzJán. 548). Gyalmot vet a balaknak (Pázm: Kal. 144). Mindeneket meg főgnak az ő gyalomokkal és bé takarintyák az ő hálóiokbau (MA: SB. 120). Hasonlatos mennyeknek országa az tengerbe vettet gyalomhoz (MA: Bibl. IV.15). Fogó halóval és gyalommal, szák halóval, tapogatóval halász (Com: Jan. 80). Kints, drága kő es gyalom nem kedves prophéta (MolnF: LTárl. 151). Mikor gyalommal halászuak, az harmada az uré (Nyr. XIII.227). A más ember tőját más gyalomával halásztatja (Bethl: Élet II.343). Gyalommal halásztattam (MonIrók

XV.291). Tsudálatos módot tartnak a halászkok az alosa fogásiban; sok apró harangoskakkal tsalattatik ki és úgy kerítetik a nagy gyalnokba (Misk: VKert. 547). Az őszi nap és egyenlővé léte után a heringek mind seregestől a nagy gyalnokba egybe bekerítettnek, úgyannyira, hogy a gyalnokokat a halászkoknak meg kellessék hasítaniok, hogy tsak annyi maradjon meg bennük, a mennyi a gyalom kihúzhat (561). Gyalonmal vízben nem halásztam (Gvad: Lev. 41). Egy pár száz hial kel gyalom vonására (Gvad: RP. 331).

[Gyalmol]

Gyalmolás: [piscatus; das fischen, fischfang]. Egy szép halastót meghalasztott vala, a patáki praefectusa által téli gyalmoláskor ugyan számos hordó kecségét parancsolván beleküldeni (Szal: Krón. 240).

Gyalmos: verriculatus MA. wie ein fischergarn gestaltet P/B. Gyalmos tó: piscina MA.

Gyalmoz: [piscor; fischen]. Melith Pál bátyámmal mentem Tasra, ottan gyalmozunk, mulattunk (Kár: Élet. 1128).

GYALU: planula Ver. ascia, dolabra C. runcina; hobel, glathobel P/B. Gyalu, szinlő bárd: ascia P/B. A szent irás fegyver, mely a szívet által-hattya, gyalú, mely meg-gyalul vagy simít, orvosság, mely meg-gyogyúl (Mad: Evang. 844). A síndeleket vonyó késsel és gyaluval hí-gyalullya (Com: Jan. 104). A bodnár megerősítvén a gerendát, szinlő bárdal, gyaluval gyalullya (103). Domitius Corbuló gyaluval az az munkával mondotta, hogy meg kell ellenesget győzni (Laskai: Lás. 364). Az koporsónak a fenekire nénelykor tették gyalu alól kihullott forgácsot (Monlrók. XI.401. Radv: Csal. II.64).

Gyalucska: dolabella C. MA. kleiner hobel P/B.

Gyalul: dolo, ascio, laevigo C. hobelu, glatt machen P/B. Simán gyalul: politiore runcina detergit, dolat P/B. Gyalulok, bárdolok: ascio P/B. Azért gyalullak így tőgedet, azért rágok mindent a szádban (Bal: CsIsk. 219). A fa mives a gerendát szinlő bárdal gyalullya (Com: Jan. 103. Eny: Gizm. 26). A pincebeben [vagyyn] gyalult káposzta két hordóval (Gér: KárCs. IV. 451). A jó aluvás után könnyebb verseket gyalulni (Mik: Törl. 350). A szókat versbe gyalulni, egyengetni (SzD: MVir. 412).

Égybe-gyalul: [aplico, conjungo, consocio; zusammenfügen]. A ház sok, de szépen egybe-gyalult fából építettik (Pázm: Préd. 281). Egy állatból és három személyből egybe-gyalotattot (Vallást. Niiij). Nem lehet olly közelről való rokonság, hogy ti edyben ne gyalullyátoc (Kereszt: FelsKer. 408). A zoophytakat magyarul, mind kétféle természeteket egybe gyalván, újonnan fejtelt szóval plánta-állatoknak nevezhetjük. (Misk: VKert. 582).

ki-gyalul: edolo MA. aushobeln P/B. Az leuzot beszéddel meg halythatod, kemény szívét sok szoval lágyíthatod, de ha külez egyszer szerelmét látod, hidd meg, neked nehéz azt kigyalulnod (Eny: Gizm. 26). A szekrény csináló a deszkákat és ház fedni való aszszú kérégeket, síndeleket gyaluval kigyalullya (Com: Jan. 104).

kigyalulás: edolatio MA. aushobeln P/B.

környül-gyalul: circumdolo P/B.

még-gyalul: edolo, dedolo, exascio, delaevio C. hobelu, beschneiden P/B. Körös környül meggyalulom: circumdolo; meggyalúlt: dolitus C. Szépen meg-bárdolt, gyalúlt, simított: perdolatus; meg-gyalulom, bárdolom: exascio; meg-gyalúlt, bárdolt: dolabratus; megsimítom, gyalulom, pallérozom: delevio P/B. Ő faice a kónaetol gyalutatot meg: ligna ipsorum polita a fabro (BécsiC. 110). Meg gyalula isten az ű haragjanne tsat

(Szék: Zsolt. 212). A szent irás gyalú, mely meg-gyalul vagy simít (Mad: Evang. 841). A mosquák meg gyalóltattak (Gvad: Kár. 130).

méggyalulás: [exasciatio; aushobeln]. Az űr azt akará meg-hadni Noénak, hogy akár minémű fát fogna választani, do annak meg-gyalulására nagy gondja lenne (Moln: JÉjül. 66).

őszve-gyalul: [conjungo, consocio; verbinden]. Bizonyyara e kettőt soha őszve nem gyalólhottod (Vallást. Yyij).

Gyalulód-ik]

őszve-gyalulódik: [componor; hergestellt werden]. Az emberek között a békesség nehezen gyalulodik őszve (P: PaxA. 31).

1. GYÁMOL: [fulcio; stützen]. Boldog, a ki kettén vajjon, mert ha esik egyik el a sík [így], a másik gyámolja s fel-emeli: si unus ceciderit, ab altero fulcietur (MNyil: Agend. 286).

2. GYÁMOL (*gyamol* Ver.): **1**) statumen, fulcrum, columen Ver. stabilimentum, sustentaculum, fulcimentum, fulcimen, sublicia, pertica MA. scabellum Nom.² 399. [stütze, pfeiler]. Tamasz, gyámol: adminiculum Major: Szót. 13. Tamasz, gyámol: sustentaculum; gyámol, tamasz, szőlőkáró: statumen, pedamen; szőlő-fát vagy akar mi gyámolt-fát tamasztó gyámol: cantheriolus P/B. Az gyamol, kyre keynyeklewtem vala, engemet lyrtelen meg hagra (FestC. 394). Vetöm az the ellenesghydet the labadnak gyamolnak (JordC. 712). Az menyorzagh ennek zekős helyem, ez feld kedeg labaymnak gyamola (731. 800). Az tamazto oszlopok neg szegletin valanc gyamolok és tamaszok (Mel: Süm. 280). Ha feneké ez földnek lerohanna, én mégis ő oszloppját, jól állatnám gyámoltá (MA: Bibl. V.35). Mely nehéz dolog, midőn az fából minden szeg kivonyatic, minden gyámol el esic (MA: Seult. 307). A padlás, ház léja gyámolokon fekszie: tectum columinibus incumbit (Com: Jan. 107). Tamaszt, gyámolt veto a hazája majd nyakába szakadni indult falának (SzD: MVir. 334). **2**) subsidium, auxilium MA. hülő P/B. Gyamol es otalma leen az keresztynssegnek (ÉrdyC. 155b). Halalwnknak erek gyamola leegyen (572). Az vr az ő faicac szokott lenni gyámolul (Kár: Bibl. I.611). Tudja Kd, minékünk igen kevés gyámolunk vagyon (LevT. II.177). Te vagy vr isten otalmoc, hatalmas, kegyes gyámloc (Börn: Ének. 171). Bizonyos, hogy el nem tszít, ha hozzá közelgetünk, földre sem vonza magát, hogy el-essünk, gyámolt keresvén (Pázm: Préd. 173). Az űr Kristus ő-benne mutatná minden túrhetsőségét azok tanítására és bátorítá gyámolyára, kik ő-benne hisznek az örök dütsőség el-nyerésére (1221). Az z. irasac fogyatkozásat emberi tanuetasnac anagy zereszenc gyamolaul köl helyere hozni (Zvon: Osiand 21). Vénsége istájja, gyámola, segéde (Zvon: Post. II.111). Légy gyámolom, tútorom énnékem (Thaly: Adal. II.67). Ez a esodás és minden gyámol-nélkül-valo fenn állás senkiben nem tapasztaltatik (Csúzi: Síp 506). Az igazság és emberiség az ő gyámola, ezekhez részekedik (Fal: UE. 380). Mint valamely gyámolhoz bizhatik (372). Száz Mária, te légy a mi gyámolunk, könyörülő aszszonyunk (Fal: Vers. 897).

Gyámolgat: [stabilito; stützen, unterstützen]. Akarunn az to kákombák kabolgiádat gyámogatni (Bal: CsIsk. 466). Testi származásokat azon lelkeknek az rossz soce tudatmul és bolondul gyámolgtatia (11). Szent Pál az ő Timotheusát inti, hogy gyomrának erőfelen voltát bor itallal gyámolgtassa (Alv: Post. I.129). Ezekkel magunkat méltatlanságunk ellen gyámolgtassuk isten oltt való könyörgésünkben (Komár: Imáds. 61). Titkos-képpen és mint egy alattomban gyámolgtat a kétségbe esés ellen (Báti: L'rób. 16). Hitekben való gyengességeket gyámolgtatia (Taru: Szents. 138).

Gyámolgtatás: [fulcimentum; unterstützen]. Az igazságnak oltalma sokkal félylő haladgia az ti hamisságtoknak dőlékény gyámolgtatását (Bal: CsIsk. 166).

Gyámolit: fulcio, stabilio, statumino, suffulcio MA. [betegítő, unterstützen, stärken]. Az puszta lit gyamoloit (Mon: Apol. 296). Örömet gyámolítana a biznyságoknak erőtlenségét, de nincs semmi módja benne (Pázm: LuthV. 332). A Christus érdemből adot az lélek malasztja gyámolítja a mi gyarlóságunkat (32). Ha valami allandóság lehetne az oly emberi zörzésekben, aekie isten igéie meltosagaul nem gámolettatnac (Zvon: Osiand. 23). Mértékelyed szomorúságot, gyámolítad tőrésedet (MA: Scult. 34). Az természetnek erőtlenségét az bornak mértékletes itala gyámolítja (Alv: Post. I.129). A szőlő veszőket karócal támogattja, gyámolítja (Com: Jan. 84). Az ingadozó házat mellé o szlopecal gyámolítani szükséges (105). Patko sik utaken lábakat gyámolít, emberteleneket homlokban a pendit (Matkó: BC-ák. 461). A méhetsko mindenek felett a maga közönséges társaságát szereti s gyámolítja (Misk: VKert. 636).

elő-gyámolít: [adjuvo; forhelfen, befordern]. Elő-gyámolítja őket 'hivatallyok tellesítésére (Pázm: Préd. 251). Ha isten serkentését meg nem vettyük, segítő malasztjával elő-gyámolít (Pázm: LuthV. 105). Az istennek ébersző malasztja eléb-éleb gyámolítja az bűnös embert (422). Mellyik atya az, ki az ő fiát betegségében el-hadná? sőt el-megyen és gyógyulást keres annak és ha tehetsége vagyon reá, előgyámolítja azt (Ker: Préd. 157). Kedves emberinknek híreket s ígyekebt bősültesen elő-gyámolítsuk (Fal: UE. 385). Hogy a gyermek nevelést még ennél-is szebben elő-gyámolítaná, kezén fogva vezeté a comaediákra (Fal: NE. 112).

föl-gyámolít: [erigo; aufrichten]. Vigaztalást keresűe, mellyel magunkat felgyámolíthassuk (MA: Scult. 100). A kezeit Áron és Hur papok két felől segitvén s fel gyámolítván, egész nap nyugottig úgy tartják vala (Bíró: Micae. 192).

mög-gyámolít: [suffulcio; unterstützen]. Lábainkat az ur meggyámolítja oltalmazván eleséstől (MA: Bibl. V.30). Az mi romlándofelben volnais, meg gyamolýettyak és föl építettik (Lép: Pítk. I.259).

Gyámolító: [stabilis, firmans; stärkend, stützend]. Enged vram, hogy efféle test gyámolító dolgokkal mértékletesen éllyek és ezeknek feletté való kívánságiban ne merüllyek (Pázm: KT. 265).

Gyámolka: [fuleimentum; stütze]. A római anya sz. egyház oltalmazóinac ez máj napon nincsen semmi egyéb elővetébető gyámolkájoc, hanem az melly az sídoknac volt régenten (MA: Tan. 1082).

Gyámolság: [auxilium, subsidium; hilfe, unterstützung]. Nagy biztában meg keresi Bíró M. hogy e tyrannus előt lenne gyámolsággal (Bartha: Krón. 51).

Gyámoltalan: [miser, calamitosus; hilflos, elend]. Én el-tavozom: és tudván oh meg-keseredett aszszony gyámoltalan állapotad, hogy meg ne fogyatkozzál, ihon János, ezt úgy tartad, mint édes fiadat (Pázm: Préd. 552). Igye fogyott, gyámoltalan állapotra jutottam (MonTME. VI.395). Bőkezűsége a gyámoltalanok közé osztogattya arany-, ezüst marháit (SzD: MVir. 380).

Gyámoltalanság: aerumna, miseria, inopia Kr. [hílflosigkeit, elend]. Orvosunk, ki betegségűinket gyógyította, pásztorunk, ki gyámoltalanságunkat legeltette (Pázm: Préd. 524). Az őzvegycs és árvák gyámoltalanságából senki bátorságot ne végyen arra, hogy nékik árton (143).

GYANÁBA: [instar; als, anstatt, für]. Adanak cen etbkem gyanaba mergeth: dederunt in escam neam fel (KeszthC. 171. KulesC. 164).

GYANÁNT (gyalánt, gyaránt CorpGramm. 125. gyalánt MonTME. VI.233. Thaly: VÉ. II.280. gyaránt Szék: Krón. 71.

gyaránt RMK. II.240. MA. PPB zent *gianayan* tizteltetem [igy; a kiadás hibásan: *gizanyan*] VirgC. 100): instar, pro eo, loco ejus, aequaliter, neque MA. [als, anstatt, für]. **a**) Yo eedes yzew cheerghetogh, ky talya mynd cetel ytal gyanant haznal (ÉrdyC. 312). Kyknek (a magyaroknak sz. Istvánt) ur isten keraly meltosagavl es apostolok gyanant adna (491). Ezeket nem predikacio gyarant irom, hanem ohaso tanusag gyarant, mindaztall predikacionac neuzem (Born: Evang. IV.525). Az lit, az roménlendó dolgoknak allattya és fundamentum gyanánt vetett fészke (Pázm: Kal. 83). Nem tartok helytelennek töldrélék gyanánt ide írnia (Pós: Igazs. I.120). Azon leszek, miként velem együtt Muráuyt néked kézhez adjam s tartsd sajátod gyanánt (Gyöngy: MV. 61). Mikor eszedből gazdálkodom, orvos-ság gyanánt kés-heggyel ne marokkal nyútsad (Fal: UE. 401). **b**) Sok országot immár ő elláit vala, isten gyanánt ő imádtatik vala (Tiu. 249). Elég gyanánt vettic túline (Tel: Evang. II.802). A gonoszt io gyanant keduelli (Mon: Apol. 324). Törvény-gyanánt kell tartani, mit szokásúl vett az ecclesia (Pázm: Kal. 585). Egy folhaszkodasunk-is tellyes cselekésint gyanánt való hasznot hoz istennek kegyelműnek (Rim: Ének. 175). A nyak iránt vagyon valami kírűtő gyanánt való két tsője (a ezethalnak Misk: VKert. 535). Méz gyanánt nyeljük el a keserő magot (Thaly: Adal. 192). Harsago trombita gyanánt zeng-vala a pusz-tában (Csúzi: Síp. 32). Püst gyanánt eltűnt; gleichwie ein rauch verschwunden (Adám: Spr. 155).

GYANTA, GYÁNTA, GYANTÁR (*gentár* RMNy. III.70. TörtT.² I.179. *gyentár* Kecsk: ÖtvM. 312. *gyentár* Deesi: Adag. 291. Gér: KárCs. IV.444. 445. 446. *jánta* Com: Orb. 27): electrum, succinum, glessum, harpax, langurium, gypsum C. resina MA. vernix, sandaracha PPB. harz Com: Orb. 27. aclestin Com: Vest. 147. bernstein, finiss PPB. Egy tövis kóró, mellynek gyantáját dragacanthumnak hívják: tragacantha PPB. Imar az beor egyhenehany helen mynth egy tanyerny zele el fozloth rolok, hogy seuy gentiar nyntnen raytbok (RMNy. III. 70). Gyontárnál is feuyesb: electro lucidior (Deesi: Adag. 291). Gentár jó féle, kivel az czapa féleket festik, töröktől szandi-loez (TörtT.² I.179). Az király egész testét gyantával, szuroeckal, kenderrel, len csepűvel mind bé vonattya (MA: SB. 29). A szekrény csináló a deszkákat őszve enyvezé, gyalog fenyő szuroeckal, gyantával békeni (Com: Jan. 104). Kégy ón-szarat és törd meg olajjal és egy kevés gyantárral (Kecsk: ÖtvM. 312). Vonóját gyantával feui (Thaly: VÉ. II.121).

asztalos-gyanta: [gluten; leim]. Ha valamelly lonak holt teteme vagyon, végy 6 pénz árra mézet, 1 pénz árra asztalos gyantát, keverd őszve ezeket és isűpűvel kösd a sebre (Csel: OrrK. 33).

fehér-gyanta: succinum album, candidum PPB.

fekete-gyanta: lapis Thracius; schwarzes harz PPB.

fenyő-gyantár: zopissa, resina, pinca MA. fichtenharz PPB.

gyuló-gyanta. Gyulo gyanta, mellyel a mi meg kenetik és meg gyl, még a vízben sem aloszik meg (ACsero: Enc. 248).

hiúz-gyanta: succinum Com: Orb. 25. lyncurium Major: Szót. 298. achstein Com: Orb. 25.

sárga-gyanta: succinum flavum, citrinum PPB. Sárga gyanta, a ky az olvaso szembennis vagyon (Frank: HasznK. 36).

szurkos-gyanta: pissasphaltus MAI. [judenpeeh]. A só, enyv, hamar meg-gyuló szurkos gyanta érez közzül szivárkózó hányászi nedveségeenek mondatnak (Com: Jan. 17).

vörös-gyanta: [electrum]. A tengeri veres gyantánál a boldog [olv. bádog] és ennél ismét az ón lágyabb és roszzabb (Com: Jan. 16).

Gyantás, gyantáros: gypsatus C. electrinus, succineus, resinatus MA. barzig PPB. Gyantás, enyves, mezgés, szurkos: resinaceus PPBl. Talalék ott egy karpitot, akki az ayto felét fügven gyantáros vala, az kire egy kép vala írva (Alv: Itin. 249). Iratos, füstékes, gyantáros és elefánt tetemekből faragtatott bótsó (GKat: Váls. 1398). Az élő fáknak levelei lehullnak mézes, gyantások, matska mézesektől ki-válva (Com: Jan. 18). Egy hosszú karszék gyantárosan, virágosan festve (TörtT. XVIII. 267). Asztalos csinálta gyantáros ágy (Gér: KárCs. IV.114). Asztalos csinálta gyantáros ajtó kettő, zárostúl (445). Gyantáros szék három, egyik fias (446). Gyantás torkoddal, billegető ujjaid dal valamely árva violának kedvét találhatnád (Fal: NA. 231).

Gyantáz, gyantároz: gypso MA. vernice illino; gypsen, verkleben, mit finiss überstreichen PPB.

mög-gyantáz: ∞ Meg-gyantázott, enyveztetett, szurkos: resinatus PPBl.

Gyantározás: sandarachina gummitio PPB. [das harzen]. Gummitás, gyantározás: gummitio PPBl.

**GYANAKOD-IK, GYANAKOZ-IK, GYANAKSZ-
IK:** suspicor, suspecto C. argwöh:en, [unthmassen PPB. Gyanakodom hozzá: habeo illius *suspectum; gyanakodnak hozzá: incidit in me *suspectio PPBl. Any: gyanakodnan gyermeknek esesen, hamar meg tere (EhrC. 159). A leualt kezdé önnön benne ganakodnan mondani (MünchC. 137). Josephi veledyk es gyanakodyk wala zwz Maryarol mondvan: O aldoh zwz, nyre neem mondotad meh emekem az ysteny tytkoth (ÉrsC. 324). Az emberhez asszony gyanakodik vala, mert szeme állása néki kétes vala (RMK. II.38). Nemde az mi felől felelt gyanakodom es mondani nem merem, az emneken tót gyalazatot adandó nekem tutomra (Föró: Curt. 165). Az edényt fülénél fogva fogdossad, de ha két fül, gyanakodgyál avagy kételkedgyél, mellyikénél fogva ragadgyad (Com: Jan. 83). Holnap beszélössünk az regisegről, mivel gyanakodom, hogy valami hallatlan dolgot praefendasz az régiség alatt (Megy: Cowp. 15). Azoknak, kilhez gyanakodnám is, hogy vádoltak, romlásokra nem eözozok (TörtT. 2. L212). Gyanakodván Szabó István feleségéhez, fel mönt az padlásra (MonTME. 169). Prinyi János ládájának gyanakoszszák (MonFrók. XXIV.177). Hallattak tegnap feles dobolások, két-két ágyudóvés, most már gyanakodom, ha nem örömlövés volt-e Földvár fölszabadulásáért (RákF: Lev. IV.586). Ne nehezelt érette, nem szinte igazán gyanakodol felőlem, mi nem bánt engem a szerelem, hanem e városnak roz ege (Fal: NE. 5). Boldog isten! ha ez ngyan csak Konstantinus volna, gyanakoszik szívem, hogy kételkedjem (Fal: Const. 839).

[Szólások]. *Gyanakodik em-ben:* Az miben gyanakodol, hogy jó volna, ne cselekedj (Deesi: Adag. 261). ∞ *emhez:* Valakik ez gyanakodni: *attingero aliquem suspicione PPBl. Sokan gyanakodtak hozzája, de méltatlanul: multorum de illo, sed falsa *suspectio est WF. ∞ *em:* Az anya gyanakodnan gyermeknek esesen, megtere (EhrC. 159). Busul vala viszontag gyanakodnan ezen, mit kellene cselekedni, holot illyen nagy vétekekben talaltatnane volna emi országbeliek: porro anxius-erat dubitans, in maximo seclero tantis civibus deprehensis, quid facto opus esset (Deesi: SallC. 32). ∞ *emről:* Az hit felől ne kellyen neki hol erről s hol másról kételkedni, gyanakodni (MA: Seult. 46).

Gyanakodás, gyanakozás: suspicio C. MA. argwohn, verdacht PPB. Amv' vüdnösségünkne iregonec, az ördögne illesonul a hamis ganakodásnec velekődese seo lelőket meg éal (TelC. 59). Gyanakozás nélkül voltak igaz hívei (Liszt: Mars. 125). Igen alatt jüró gondok ezek, fősvénységet jelentenek és gyanakozást (Fal: NA. 192).

GYANÍT: [suspicio; vernuten]. Ha valamit gyantasz, ird meg nekem: si quid *suspicabero, scribe PPBl. Kychnek, kyket semynek gyanymnak ees hazontalanak alytnak (Pesti: Fab. 86b).

GYANÓ, GYANÚ: suspicio MA. argwohn, verdacht PPB. A mi felől gyanu nagyon: addubitatus PPBl. Nem eltevő gonoz akaratot, vélekődéseket, gyanót, haragot (Beythe: Epist. 215b). Szabó István gyanoval az feleségére hit után tanukat szedvén, seroni czéggéres vétket reá nem bizonyíthatott (MonTME. 169). Alkalmaztassa ugy nagyságod dolgait, hogy valami gyanút magára s az országra ne vonjon (AL90). Volt is olyan gyanó, hogy Kaouti Farkas nem maga, mert jó ura volt, hanem felesége az akkori vendégségben adatott volna be ételben avagy italban ártalmas eszközt (Kem: Élet. 15). A mely szerente egy végben hosszút art, ahöz csak gyanuban kell bizunk (Fal: UE. 386). Az értelmes emberek azt tartják, hogy a tíz gyanu között kilencz hamis lehet (Fal: SzE. 531).

[Szólások]. Valakit gyanóba ejteni: *adducere aliquem in dubitationem PPBl. Gyanóbanan esik (Hall: Paizs. 337). Mikor az apostolok üdvözítőnk fel-támadását még gyanuban forgatták, Magdolna volt tanuja, bizonság tétele (Fal: NA. 153).

[Közmondások]. Gyanuban bizzál barátodhoz is (SzD: MVir. 51).

Gyanós, gyanús: 1) suspicax; argwöhlich PPB. Neh legyen igben kemény nyayaságod, sem gyanos bezellesyd (VirgC. 134). Kálmán király nehéz kedű, gyanós és igen hertelen harago és igen irigy vala (Helt: Krón. 45). Nem kell embernek iambor feleségélőz ginosnac lenni (Kár: Bibl. 1655). Semmi dologban magam felől gyanós nem vagyok (Beythe: Epist. 8). A gyanós csalárdkodó: suspicax est dolosis (Com: Jan. 180). Nem lehet bátorság az az ember maúságában, a ki valamely nagy vétekekben gyanús magához (Tof: Zsolt. 26). **2)** suspiciosus C. MA. [verdächtigt]. Se hajdntul, se hajdntul, czigánytul és egyéb gyanus embertől semminémő marhá, ökröt, lovat ne vegyenek (MonTME. 1363). Jól meg visgályad a distinctiókat, mellyek téged e fordításomban való gyanús szólnak meg-értésére igen segíthetnek (Felv: SchSal. 2).

[Közmondások]. Az ki miben tudós, abban gyanós (Pázm: Préd. 896. Pázm: 5Lev. 210. Pázm: Kal. 239). A ki mindenben tudós, mindenben gyanús (Fal: Jegy. 919).

Gyanúság (*gyanosság* Fél: Tan. 327. Szatlm: Dom. 179): suspicio C. suspicio MA. [opinio; argwohn, verdacht, vernuten]. Mynemew velekedések, gyanóságok voltak ev benne valamely emberekben (PéldK 31 ÉrsC. 361). Minden fertelmes eletet, sőt még annak gyanóságis el taosztassa (Fél: Tan. 327). Az prophetiai iöüendősenec igazságot hamissnec ganóságatol meg nem ohatia (ÉszT: IgAny. 464). Abban a hivatalban tisztán, igazán, gyanúság-nélkül viselő magút (Pázm: Préd. 122). A sájdításból jóv' gyanúság (Com: Jan. 67). Körülte sorogáltak a fekete gondok, a magának irtóztató dolgokat képző gyanúság (Hall: Tel. 250). A magánosság szomorittya szegényt és a nagy gyanúság (GyöngyD: Char. 49). Micsoda méltatlan gyanúság szállotta meg ólnódet (Mik: MulX. 324). Ézek az itélő-bírák, a ki csak az ernekségnek gyanúságában volt, a tízre sententiazták (Bod: Pol. Előb. 3).

[Szólások]. A kire gyanúság nagyon: suspectus MA. Csodáját gyanóságba hozván (Zvon: Post. 1526). Az ő életét gyanúságra hozhattuk (Illy: Préd. 1255). Hozzám való gyanúságát bátorosan leteheti (TörtT. X.65).

Gyanúságos: [valde suspectus, dubius; sehr verdächtig, zweifelhaft]. Minden tselekedete az ellenségnek kétséges, féltelmes, gyanúságos (Pázm: Préd. 57b). Az ő bizonságtételec és mondásoc semmiképpen nem tartatnane gyanúságosoknec

(MA: Scult. 617. Tohn: Vj. 97). A gyanúságos dolgokban megkivánnyá az okosság, hogy függőben maradjon ítéletünk (Fal: SzE. 543).

Gyanúsán: [suspiciose; verdächtig]. Egy röppenő ígétke keserves nehezen eshetik annak, a ki gyanúsán vészi föl (Fal: UE. III.23).

[GYANUI.]

még-gyanul: [suspectum habeo; verdächtigen, in verdacht nehmen]. Meggyanulván Svlviát a bú és irigy bánat, úgy ellaltalmazott rajta, hogy helyét nem találhá (Fal: TÉ. 710. SzD: MVir. 80).

GYAPJU (*gyapju* Helt: Mes. 62. Mel: Herb. 146): lana, villus C. vellus MA. wolle PPB. Ő feienee fűrtő mommal tizta gápiu (BécsiC. 149). Le zal mikent es a gápiura es mikent a ezepegő ezeppenetek földre (AporC. 24). Yme ez gyapjat le tezem az zyrwn (JordC. 331. 815). Elmegyen vala es gyapjat mos vala (MargL. 25. 40). Én egy fiirt gyapjat vetik a szűrűbe (RMK. II.76). Eñ agga az hauat niint az gápiat (Szék: Zsolt. 154). Az iob fiilet neki gyapiastól el metzée (Tin: Ének. 78). Az szigetben akkor egy kos lakik vala, kinek az ű gyapa szep-sár-ary vala (RMK. III.371). A gyaptyut el nyírni (Helt: Mes. 62). Ruha és gyapyu mosni igen ió (Mel: Herb. 54). Meg fűsűltetic a gyapjú avagy pamut és meg gerebeneltetic a gyapjúval bñotil (Com: Jan. 97).

[Szólások]. Erdememnek rólam a gyapja-is le-hult (Rim: Ének. 87).

[Közmondások]. Lagy pásztor előt az farkas gyapjat szarik (SalMark. 12). Disznón keres gyapjat (Kisv: Adag. 2). A jó juh nem sokat beget, de sok gyapjat ad (164). LÁGY pásztor előtt gyapjat rüg a farkas (Fal: Jegyz. 926). A lágy pásztor előtt a farkas gyapjat okádik (SzD: MVir. 137). Másoknak nevei a jó fejár gyapját (218). Haszontalan dolog ketskéről gyapjat várni, dögölt lóra patkót verni (219). Gyapjú helyébe gyapjú nő, bőr helyében bőr nem épül (309).

arany-gyapjú: [vellus aureum; goldenes vlies]. Arany gyapjújú bárány (Hall: HHist. III.3). A mellett iszonyú sárkány leselkedett, arany gyapjú felé ha ki verelkedett, nagy üvöltésével reá ereszkedett (GyöngyD: MV. 15). Magyar-országunknak lesz nádor-ispanya, hűségét a spanyol király-is kívánnya, nagy érdemű arany gyapjúval kénállya, a miut meg is adta, nyakán függ báránya (128).

aranygyapjas: aurata *ovis PPB.

fa-gyapjú: xylum MA. baumwolle PPB.

fűrtős-gyapjú: villi ovium *contexti PPB. [wollenes zeug].

marok-gyapjú: [lanae sulphuratae; flansch]. Marok gyapjúú vagy kender, melyet olajba mártanak: hapsus PPB.

Gyapjas: lanosus, lanaris, villosus C. [wollig, zottig]. Guba, gubás kőtős, mind kívül belől szőrös, gyapjas: amplimallon Major: Szót. 34. Fűrtős, gyapjas, szőrös, bojtos: villosus; két fölül gyapjas guba: amplitapa; fűrtős, gyapjas posztóból tsínált ruha, minémű a tserze és lasnak: toza *pexa PPB. Nem öltöznie szőrös gyapjas lasnakba, szűrbe, hogy hazuggyanae benne (Mel: Sám. 465). A naspolyák gyapjasok, mohosok, pilhesek: mespila sunt lanuginosa (Com: Jan. 23). Némelly oroszánok igen gyapjasok avagy lomposok (Misk: VKert. 49).

Gyapjasos: lanatus, lanarius C. lanatus MAI.

[Gyapjasul]

még-gyapjasul: [lanam acquirō; wolle bekommen, zottig werden]. Meg gyapywsulának yohoknak kony ees velgyek bewelkednek gabonawal (KeszthC. 158). Meg gyapywsulatiának

yoholnak kony (KulesC. 151). Az ruha az gyakorta valo mossal megkoczsul auagy meg gyapjasul (Frank: Hanzk. 36).

GYAPON-İK (fől *gyapont* ÉrdyC. 465b. ÉrsC. 140. 190): [inflammor, exardescō; entzündet werden]. Wram myglen haylaz el mynd vegy een twlen, the haragod gyaponyk, mykpeen zeen: ira tua sicut ignis exardescot (KeszthC. 239). Oluassad zenteknek eleteket es tanolsagokat, hogy aytatossagra gyaponyal vagy geryegy (HorvC. 239).

fői-gyaponyik: ∞ Scent Domokos scent lelekel fel gaponuan mōnda (TelC. 192). Soha az ew ysteny zent zeretettel fől gyopont zent zyweet loelkeet az ellenseeghnek tyze langha wygy nem pōrsólhette, hogy meg occha (ÉrdyC. 465b). Kel byzonyawal mynekwnk fel gyopomunk az zent zeretethen, kywel keresyek az erek lakodalmat (ÉrsC. 140).

még-gyaponyik: ∞ Zent Ferencz egi nap, mikoron halotta volna, mikepen boezatta az apastadokat az euangeliomnak hirdetesere, mynd ezeknek meg tartasara az elmeie meg gaponek (VirgC. 101). Ha ez velag egbe gűlt tyzes nag gomoloytas es közepötte volna ég maroc laág len cōpű anag zöz, ime az ű termezeti zerent valo laagsagabol nem vetne langat es tyzeth, sőt meg nem gaponneyek olyan hertelen, miut az en igralmasagom (NagyszC. 75). Az kegyetlen feyedelm nagyon megh gaponek (DebrC. 542). Fel mene w haragyának fyste ees zeen w orchayabol zykrazek, meg aluth zenek meg gaponaiak twle (KeszthC. 28. KulcsC. 28). Meg gaponeek een zyweem inflammatum est cor meum ees een vesim meg yndwlanak (KeszthC. 183. KulcsC. 176). Wram myglen haylaz el mynd vegy en twlen, the haragod meg gyaponyk, mykpeen zeen (KulcsC. 222).

Gyapont: [inflammo; entzünden]. Gyaponezy engöm te zenth zerelmedben, hogy te zenth kenodon ees balalodon walo syalmam legyōn emekōm kenyerem eyel ees nappal (CzechC. 22).

fői-gyapont: ∞ Zala lewe menyeből ez haznalatossagerth, hogy az ystheny zeretetet, ky mynd ez wylaghou megh holti wala, fel indoythana, awagy fel gyoponthana (ÉrsC. 140). Ne gyoponezon fel az haragb, ne yndwhon fel thyteketh haborkodas (190). Iwel dyczōseges zent leelek, thölczed beeh az the hyweydnak zywōketh es az te zerelmednek laughangzo thyzeth gyoponzad fel ő benne(158).

még-gyapont: ∞ Fertezetesek megypontyak: foedi inflammantur NémGl. 259.

GYAPOT (*gyapottat* Mik: TörL. 78. *gyapodpan* ElnC 69): bombix Pesti: Nom. 38. gossypium, xylon, bombox Beythe: Nom. 5. xylum MA. baumwolle PPB. Gyapottal meg-tölteni: tomento instruere, infarcire PPB. Bel dugak az sebnk helyt ruhaual es gyapottal (EhrC. 68). Az frater ayoytatossagernt mene Aluerna hegyere es az megueresewlt gyapodpan wewn nele es ada az baratoknak (69). Aszszony egy leuelet ira Narsenae, hogy gyapott oszt vduarlo leanyoknae (Valk: And. 8). A paplan tōmōt pamuttal, gyapottal (tomento) tōltōtt (Com: Jan. 112). Meg fűsűltetic a pamut, gyapott és meg gerebeneltetic (97). Vetessen három annyi gyapottat, mint a kit Kd. hozott volt (LevT. II.11). Gyapottat sehol annyit nem vetnek, mint itt és a gyapottból való kereskedés igen nagy; az aszszonyoknak egész esztendő által tsak az a dolga, hogy a gyapottat elvessék, megszedjék, eladják vagy megfonják (Mik: TörL. 78). A gyapot mag olyan nagy, mint egy borsó szem, a midőn szeptemberben egészen kinyílt, akkor kiszedegetik a gyapottat hajából (151—152). Gyapott és fonalak (VeetTrans. 11).

fa-gyapot: bambacium MA. baumwolle PPB. Fa gyapot, mlyel az leanyok a hatok megit meg tōltik, hogy ékesb termelűeknek láttassanak Major: Szót. 38. Mindenféle fa-gyapot, pamut: xylum; fa-gyapot, pamut: bambacium PPB.

GYARAP-İK (*gyaporit* Megy: 6Jaj. 46. *gyaporodik* Born: Evang. 1.253. Mon: Apol. 262. Kár: Bbl. 1.468. Kísv: Adag. 377. *gyaporoszik* Born: Evang. IV.500. *gyorapodik* Ozor: Christ. 143. MA; Scult. 303. *gyorapodik* JordC. 242. 798. ÉrdyC. 576. 118b): [augeor; zunehmen]. Ottan meg vygazeek es azomal barat rvlhat veen reaya es gyorojyk mynden lecky yozagban (ÉrdyC. 513b).

Gyarapít: fecundo MA. [augeo; vergrössern, vermehren]. Meg térhetők az igaz hitben gyarapításon (Zvon: Post. 17). Nevelye, nagyra gyaporicsa (Megy: 6Jaj. 46).

Gyarapítás: fecundatio, augmentatio MA. vermehrung PPB. Az isten az élet felé és szerető áhítatos s jámbor dámákat választotta leg inkább az evangéliumnak gyarapítására (Fal: NA 153).

Gyarapító: augmentator, fecundans, solidans MA. vermehrer PPB.

Gyarapod-ik, gyaraposz-ik (*gyaporod* Kísv. Adag. 377): augeo, cresco MA. zunehmen, wachsen PPB. Tsemetésem, tenyészedem, gyarapodom: sobolesco PPB. Oh semy zemeélth sola ne hagy eely ne gyorapodny (JordC. 242. 798). Gyarapogytok es sokasulyatok (SándC. 32). Ez may zent epistolaiban ynt es tanyot, hogy lecky yozagokban gyorapoggyuk (ÉrdyC. 88b, 527). Jobban gyarapodgyanae az ő esmeretibe (Born: Préd. 260). Lassam lassan labat vet a bűn es houa teubb tart, igen gyaporoszié es meg vastagszié, ha eleit nem vesszié (Born: Evang. IV.500). Az barátoc novekettee, gyarapottanae (Mon: Apol. 262). Nagy futamattal gyarapodott a keresztény hit az ő tanítása után (Pázm: Préd. 1195). Az szegény haza úgy terjedtette s gyarapodhatna jobban, ha sok szemünk fiúink volna s szaporitanók jóakaróinkat (MonTME. VI.353). Gyakran hordozkodó, helyről helyre kelő jószágban nem gyarapod (Kísv: Adag. 377).

főlgyarapodik: [augmentor, succresco; sich vergrössern, aufwachsen]. Mykoron deaky twdomanban értelmes volna es ydeyben föl kezdőt volna gyorapodni az zent malzathnak myatta yndwtateek meeg ew yfjw gyengeségeeben az wr istennek zolgalattjara (ÉrdyC. 615b). Fel gyarapodnak es kőürednek ez vadaknak az ő fiok (Mel; Jób. 95).

méggyarapodik, méggyaraposzik: ∞ Imnar fel nekedet keresztienek es meg gyarapottak es fel nekedettek az hitben (Mel: SzJán. 243). Mig meg gyarapodnae az szűles vtan, addig hazokbol ki ne iriannae, se ne dolgozolgyanae (Born: Préd. 51b). Az vad kezécé ellenec, hogy meg gyarapodgyanae az ő fioc es nekedgyenec (Kár: Bibl. 1.536). Az ecelésia esdatételek által meg-gyarapodott és el terjedt (Pázm: Kal. 571). Meg gyarapoznak az értelemben (Patlai: Saer. 128).

méggyarapodás: [augmentatio; vergrösserung]. Isten anyszent-edgy-házának meg-gyarapodására és meg-tartására gondot visel (Ker: Préd. El5b. 2b).

Gyarapodás: incrementum, augmentum MA. das zunehmen, wachstum PPB. Nyery megh em nekem az the es. fyadhtul myuden nemew yo mywelkedetembe walo megh maradasth oes benne walo gyarapodasth (PozsC. 31). Hoé ez vylagon semy yo dolog es lelky gyorapodas nem vona, nagy folazkodassal kory vala wr istent, hogy ez vylaghol ky vemoe (ÉrdyC. 261. 367b). Isteni garapodasokra foglalá ő magat (TelC. 125). Agy gyorsasagoth emekem lelky yozagnak gyorapodasaban (ThewrC. 51). Keressie minden ioba valo gyarapodasat (Helt: Bibl. 1e2). Az keresztieneknek igaz hitben valo gyarapodasok (Mon: Apol. Ciml.). Az usura nélkül való kenyérnec job gyarapodásis van (MA: Scult. 79).

[Gyarapul]

Gyarapultat: [augmento; vergrössern]. Ennen magaatly gyorapolthatwan bodogwl el vala (ÉrdyC. 357b).

(GYAPOR), GYOPOR: [alibilis, nutritibilis; nahrhaft]. Szent Pál is így szollot: Lettetek olyanokká, kik téy nélkül szűkölködgyetek és nem gyopor étek nélkül; mert minden, aki tejet eszik, tudatlan az, az őregeké a kemény eledel (Sám: Agend. 47).

GYARL-İK (*gyallo* Fr: SzJán. 3. 46. *yarlo* WeszprC. 54. *idrló* Helt: Mes. 55): labor, cado, debilitor Kr. [gleiten, fallen, sich vergehen].

Gyarlit: debilito, infirmo, enervo, labefacto SI. [schwächen, lähmen].

méggyarlit: ∞ Jóllehet egyszer kétszer férfiú módon megállattad a bajvivást a szerencse csapási között, kétes, ha utóbb nem gyarlit-e meg erődben (Fal: BE. 578). Előtted a veszedelem, azért eszedem légy, hogy meg ne gyarlitson (585).

Gyarló: debilis, infirmus, invalidus, imbecillis, fragilis SI. [schwach, gebrechlich, hinfüllig]. Megh thewkellee athyawal egybe ees zentb leolekwal gyarló thesthet reaya fogadni (FestC. 14b). Menere valaki gyarló, anneual ki-eb istenek elwte (VirgC. 88. 112). Soha ez zent vzy senkyt megnem bantot mykopen zokasok az gyarlo elmekue (Margl. 36). Vala egy zegeni gyarlo azzoni allat (DebrC. 57. 285). Igazan alloyttom azert, myglen ez gyarlo haylokban vagok (JordC. 856. DomC. 128. ÉrdyC. 340. 506b. 542). Ha más ember mi bozzánc képest iarlo és szegény, azért vgyan ember (Helt: Mes. 55). Egy gyarlo [igy] paripatt kyldetem te Nag'sagodnak; byzon eremest jobatt kyldetem uolna, de nem talalny (LevT. 1.369). Gyarlo mi lolkúnc testünkne sobenel (Born: Ének. 111). Erőtlen gyarlók, kése-delmes restek vagyunk (Pázm: Préd. 65). Mennél valaki gyarló és erőtlens, annál könnyebben fog rajta a harag (806). Az ő erőtelensége, gyarló völtoc (MA: Scult. 133). Gyarlo és erőtlen haj szál (Hly: Préd. 1183). Gyalló táplálással szűkölködő szegénységben maradgyon (Fr: SzJán. 46). A fejr nép igen gyarló, piros nevetéssel fogadgya ellenségét (Fal: NE. 105). Le döntöték a már gyarló árbotz szálakat (Fal: TÉ. 655). A melyly frigy részére költ Wespplialábnan, gyarló szegen fityeg kis vár tárházában (Orczy: KültSz. 30).

Gyarlód-ik: debilito, infirmo, labefactor Kr. [schwach werden, enträffet werden]. Az emberi akaratot alig érdeklí a szerelmek lánja, már is gyarlódik és enged (Fal: NU. 266). A te lelked nem gyarlódik, egygyütt jár az örökkévalósággal (Fal: BE. 569). A ki közönséges mindenkivel, arra sokféle rüh ragadhat és jobbára az az oka, hogy gyarlódunk erkölcsünkben (Fal: UE. 156). Ha az asszonynek tejt nem kellene szor-munk, többre mennénk, sok méreg foly belénk tőlök, és sok-képen gyarlódunk miattok (Fal: TÉ. 666). Foggyott erejében, gyarlódott eszében, tíz nap mulva kiájánolta lelkét (760).

méggyarlódik: ∞ A ki pénzen mód nélkül kap, mind istenhez mind urához való hívységben felette meggyarlódik (Fal: NU. 277—278). Az értelmes ember, kinek akaratja meggyarlódott a paradicsoni vétek után, ehhez tartson, ha el akar igazulni (Fal: SzE. 551).

Gyarlódás: [imbecillitas, fragilitas; gebrechlichkeit]. A gyarkorta való társalkodás szerencse, ha nem gyarlódás (Fal: SzE. 529).

Gyarlón: [debilito, infirmo; schwach, kraftlos]. Illyen gyarlón tekeredé a gúst Sámliár (Márkó: BCsák 413).

[Gyarlós]

Gyarlósít: [debilito; schwächen, lähmen]. Ő gyarlósította meg természetünket, úgy hogy rest a jóra, buzgó a rosszhoz (Fal: SzE. 539).

Gyarlóság: fragilitas Kr. [debilitas, imbecillitas; gebrechlichkeiten]. Emberi gyarlóság nem tehet valamit (VirgC. 83). Az meg lagióth paranczolatlnak beteljesytesenek gyarlóságáról (129. 142). Minden halálnak keserűséghezly ydeghen, nykep-pen testy gyarlósághezly (JordC. 622. 811). Testi keuanasagnak gyarlósága (DöbrC. 142). Isten a semmiből is eltárhath, csak hogy az vagon emberi gyarlóságomra nézve inkább biztathatna (MonTME. VI.91). A megátalkodott bűnösben nintsen semmi alázatosság és gyarlóságain való sirás (Misk: VKert. 615). Minden más egyéb ébbéli fegyver-szerszám hozzá képest tehetetlen gyarlóság (Fal: UE. 414).

Gyarlóságos: [debilis, imbecillis; gebrechlich]. Iay ennekem gyarlóságosnak, merthi latam az en vensegemnek tapalalo esthapiát (PeerC. 24). Latoduala te athyadoth ees enge-meth gyarlóságos anyadoth nagh keserűséggel syrnya (26). Gyarlóságus kyzleletőt votót ew zyweeben (ÉrdyC. 550. 659b). Kerlek theged zerelmes Iesus, hogy nykoron en lektem halálnak gyarlóságos zomorusagban leyend, yrgalmassagath welen tegyed (PozsC. 12).

GYARMAT: colonia Kr.

Gyarmatos. Vezetéknév XVI. száz. (Nyr. IX.365).

GYÁRT (gyarat WinklC. 249. Decsi: Adag. 101. jártó Com: Jan. 98. 104. Évk. XIII.84): facio, operor, conficio, elaboro MA. machen, arbeiten, verfertigen, ausarbeiten PPB. Jártot boskor: carbatinae C. Hoziatoc ennekem olait es zappanban gartot kesseget, hogy mosgám meg (BécsiC. 169). Te gyermek feleségnek profetaia nevezettil, mert vmak v orcaia elót meg v vtaít gartanod: praeibis eom aute faciem domini parare vias ejus (DöbrC. 232). O Ihus vilagnak gyartatoya, kyth egh meretek igaz kerekességgel megh nem meerhetb (WinklC. 249). Aranyban gyartot keepet egy kew labra faaragtatom (ÉrsC. 499b). Tudgya ő, mit gyarat: amyris insanit (Decsi: Adag. 101). A kis kamarában [vagon] hét gyártott kecske bőr (Gér: KárCs. IV. 447).

ki-gyárt: [elaboro, conficio; ansarbeiten]. A szarvasbőröket az új keresztényekkel kigyártatván (Szal: Krón. 226).

[még-gyárt]

méggyártás: praeparatio DöbrC. 163. [verfertigung]. Igassag es itilet te zekednek meg gartasa: justitia et iudicium praeparatio sedis tuae (DöbrC. 163).

[Gyártás]

bőr-gyártás: [praeparatio corii; lederbereitung]. Az socet suprályuk nem io bőr gyártásáért (Bal: Epin. 5).

Gyártat: facio, operor, conficio, elaboro, machen, arbeiten, verfertigen, ansarbeiten PPB.

Gyártatlan: infectus, imparatus SI. [unausgearbeitet]. Gyártatlan borskorok, telekes borskorok: carbatinae PPBL Gyártatlan bárány bőr (VectTrans. 2).

Gyártató: elaborator, confector, conficiens; ausarbeiter, auffertiger PPB.

Gyártó: conficiens, elaborator, confector MA. ausarbeiter, auffertiger PPB.

[ablak-gyártó]

üveg-ablakgyártó: [fenestrarius; glaser]. Kezfünk walamy eoreg ablakokat chynaltatny, kiknek chynaltatasara zeokeoseok wagiwnk eoweg ablak giarto nekwl (RMNy. II.175).

asztalgyártó: arcarius, mensarius, arbiatarius, scriniarius MA. tischler, schreiner Com: Vest. 55. Asztalgyártó László, máskép Tóth (Nyr. V.509). Az egy asztal gyártómunkátul meg nem vonta magát (Pázm: Préd. 413). Az asztalgyártónak, az ki az ládákat csinálta 8 firt. (Radv: Csal. III.22).

bőr-gyártó: alutarius MA. gerber, weissherger PPB. Bőrtgyártó bűdös tímár (GKat: Vált. II.321). Az egyéb bőr-gyártok ebben léznek ártók tímár és ciznadia (Fel: Dies. 50).

erszény-gyártó: crumenarius Nom.² 281. zonarius PPBL. [beutelmacher]. Erszénygyártó vezetéknév XVI. száz. (Nyr. IX. 364). Az irha csináló, erszény járto, irhákát nyujt, ad elő: alutarius alutas praebet (Com: Jan. 98). Méléto, hogy neveket fel-irjuk ezeknek: szappanos, mészáros, ícs, erszény-gyártóknac, kerengő malomhoz láto molnároknac (Nógr: IdvK. Előb. 15).

fazék-gyártó: figulus Kr. [töpfer]. Meg törőd vket, mikent fazékgartonak edíit (DöbrC. 16. KesztóC. 3. KulcsC. 3) Bezzeg nómós volt ám őis, de mind el hordották az fazék gyártók (Decsi: Adag. 237). Kőnyű az fazék jartonak az sart forgatni es azt el formálni (Szár: Cat. C4). A fazakas, fazéc jártóc agyagból fazakakat, csupokat vagy eserép edényeket formál (Com: Jan. 105).

hordó-gyártó: [dolarius; fassbinder]. Vezetéknév XVI. száz. (Nyr. IX.365).

új-gyártó, iv-gyártó: arcarius Nom.² 283. faber arcarius MA. bogenschmied PPB. [bogenverfertiger]. Igyártó [vezetéknév XVI. száz.] (Nyr. IX.365).

irha-gyártó: alutarius PPBL. [gerber].

kanna-gyártó: faber stannarius MA. fusor pocularius Nom.² 285. zinngiesser PPB. Fejér-ón öntő, kanna-gyártó: stannarius PPBL. Vezetéknév XVI. száz. (Nyr. X.227). Kanna-gyártó Lukács (Radv: Csal. II.25). Váradí György hadnagy hívútnak házastársa Kannagyártó Borbála számára adjon 100 forintokat (RákF: Lev. II.33).

ön-kannagyártó: stannarius Pest: Nom. 41. MA. kunnenggiesser, zinngiesser PPB. Ezen rendből valóc a réz műves kovácsoc, ón kanna jártóc, óra csinálóe (Com: Jan. 104).

kerék-gyártó: carpentarius MA. rhedarius; wagner PPB. Kovácsnak vagy kerékgyártónak fia levén (Szeg: Aqu. 20). Az kerékgyártónak és hálókötőnek, az mikor dolgoznak, fekete cipő perdiem 1 (Évk. XIII.84). Én egy kerékgyártó legényt kiadtam (RákGy: Lev. 319).

kopja-gyártó: dorixous MA. [speerfeger, lanzeneschmied].

kötél-gyártó: restio Nom.² 293. [seiler]. A kie kötelet tokernek, kötélgyártóc: qui restes torquent, restiones sunt (Com: Jan. 105. Com: Orb. 165. SzBodó: SöDics. B).

kupa-gyártó: [tornator; drechsler]. Vas az eszköze az szegény kádárnak s az kupa gyártónak (Szentm: TFü. 22).

lakat-gyártó: faber serrarius Nom.² 283. [schlosser]. Ez szersziesben voltanak illen szerelek mint Lakatgiarto Mate, Markalf Gwrgy (RMNy. II.120). Lón ennek írása az nemes Szakmárban, egy jámbor lakatgyártónak házában (RMK. IV. 207). Ez lakatgyártóval éjjel elindula, ál kulccsal beméne az kis kápolnába (247. Nyr. V.510. IX.365).

nemez-gyártó: stratarius Nom.² 293. [filzmacher]. Az szappanos, kupas, üstgyártó, nemezgyártó czéheké az olasz fokas bástja (KolTürt. 405).

nyereg-gyártó: ephippiarius Nom.² 281. [sattler]. Az nyereggyártó mesterek ó mivet új gyanánt neadjanak (ErdÖrszgy. II.383). Nyereggyártó vezetéknév XVI. száz. (Nyr. IX.365).

óra-gyártó: [artifex horologiorum; uhnmacher]. Vezetéknév XVI. száz. (Nyr. X.227).

öv-gyártó: zonarius MA. cingularius; gürtler PPB. Az emberek nekek [igy] Ger faluarul: Vjarto Peter es Karo Myhal (LevT. I.76).

paizs-gyártó: sentarius C. clypeator MA. schüldmacher PPB. Paiszgyártó vezetéknev. XV. száz. (Nyr. V.509). It wazion zalagj nalam Paisgiarto Andrase (RMNy. II.68). Irtham wolph Kének az Paiszgyarthe Elek felel (II.70). Az paiszgyártók egy jó paist adgyauak (ErdOrszgy. II.383).

páncél-gyártó: loriciarius MA. panzermacher PPB.

posztó-gyártó: [pauifex; tuchmacher]. Ha az secularoknak ruhaj ilyenek volhanak, az io posztó gyártoknak bölczesepo rőuid napon el vezue (VirgC. 149).

süveg-gyártó: pileator Kr. [hutmacher]. Sywegh-iartho Lwkachteol el wettek wolph a pwskaht (RMNy. III.62).

szekér-gyártó: plaustrarius MA. wagner PPB. A zekereh seni urya sem wasazza, hanem tsak parazthwl thynaltassa az zokeryartha (RMNy. III.87).

szér-gyártó. Vezetéknev. XVI. száz. (Nyr. IX.367).

szj-gyártó (sz gyarto JordC. 740. szjártó (Com: Jan. 98): coriarius, alutarius C. scytotomis; riemer, gerber PPB. Lakozek egy nemynemew zy gyartonal (JordC. 740). Lón pedig, hog maradna loppeban nemel Simonnal szjgiartonal (Fél: Bibl. 197). Szjártó avagy bőrdőket készítő a bőrdőket hamvas luggal készíti el (Com: Jan. 98). Az ő felsége lovaira való hámokat megföldoztatván, fizettünk az szjgyártónak flor. 9 (MontME. IV.146). A takátsok bástyjára járó gradit[na]k nintsen karja, az szjgyártok és császárok között sincsen (KolTört. 401).

szita-gyártó: [cribrarius; siebmacher] Vezetéknev. XVI. száz. (Nyr. IX.367).

tarsoly-gyártó: marsupiarus Nom.² 287. [bentelmacher].

tégla-gyártó: figulus DöbrC. 438. [töpfer]. Vőnek eg tegla gartonal parlagat zarandokokuak temetesere (DöbrC. 438).

trombita-gyártó: tubarius C. [trompetenmacher].

tü-gyártó: [acicularius; nadler]. Az therweny igy talalta-toth wolph közzetvék, hogy Thwgyartha Gergely megk eskegyek es lytywel megk menche magath (RMMy. III.65).

üst-gyártó: ahenarius, caldarius; kessler, kupferschmied PPB. Az szapanyos, kupás, üstgyártó, nemezgyártó czéheké az olasz fokas bástja (KolTört. 405).

üveg-gyártó: vitriarius, hyalurgus MA. faber vitriarius Nom.² 288. glaser Com: Vest. 57. 151.

GYÁSZ (jász Helt: UfT. C5. Thaly: VÉ. II.96. jászos TóthJ: IstN. 33. jász-ol Kónyi: HRom. 92): **1)** pulla vestis MA. [trauerkleid]. Myth egh gyazba ewlthezeth processio lassu lepessel mendeghelnek a varos felee (WinkC. 107). Zomorwsagos gyazban őltözök (CzeclC. 21). Keserő lanatokwl gyazban őltözwen az zent azzonyallatokul megy wala (ÉrsC. 48). The zentli emberseged magus kereszt fan fygwen zomorwsagos gyazba eltezek (PozsC. 14. ThewC. 30). Kopersőjü fekete gazal befedetem (LevT. I.142). Oltárokráis gyaszt vonsznc wala (Kár: Bibl. I.489). Nagy szenyesen böytel gyazba inada (EszH. 11). Zólyoui 20. naji őltözött ki az gyászból vesesben (MontME. VI.354). Az helynek asszonya változtatja gyászát, őltözik szivesen, mint az esillagzó ég vagyon oly fnyesen (Thaly: Adal. I.118). Azon egyezett meg, hogy földig való gyaszban őltözvén mennének a tsászár eleibe Mustafa életéért könyörögni (Fal: TÉ. 647). **2)** [maestitia; trauer]. Mindezeket a halál porrá és szomorú gyászszá változtatja (SBklog: TemK. 78). Kopersőjüig jász dolga annak, kinek szemérs etfélét hánynak (Thaly: VÉ. II.96). Az jóért életben sok bú ért, holtomig szivemben jász ért, roz viláგ réám mérget mért (284). **3)** lugubris MA. leidig, traurig PPB. Siralomhoz való, gyász- lugubris C. En immar kiöltözem e iasz ruhakból (Helt: Mes. 454). Myrtus: gyaz fa. Ha borben

meg főzik, sebőket gyogit (BeythA: FivK. 20). Ne hazy gyász árvává (Huszti: Aen. 12). Az bévádólt gonosztévőc hozszult szakálockal és gyaz ruhájockal tötték az ő esodezéseket (MA: Tan. 1265). Az irigy halál s ez fekete gyász selye mind ezeket előlünk elrejtette (Megy: 3Jaj. II.47). Järok jászruhában, soha nem lész részem talám vigasságban (Thaly: VÉ. II.304).

[Szólások]. Gyászt le teszi: eluget PP.

földigvaló-gyász: vestis lugubris ad terram dedua Kr. [langes trauerkleid]. A helység azon egyezett meg, hogy földig való gyászba őltözvén mennének a császár eleibe könyörögni (Fal: TÉ. 647).

Gyászol: lugeo, deplungo MA. trauern, betrauern PPB. Kic őnele valanac, gázoloc es sirc (MünclC. 106). Kik gázolnac, ezöke az őrök vigasag (DebC. 603). Mykoron ez vylagon wala meel chaladus ember meg haal, mynden rokonsagy feketeoben őltöznek gyzolwan (ÉrdyC. 7. 499). Gyászlod mind éltie a te férjeduc halálát (Helt: Krón. 110. 45). Keserues gyaszal az attikiokat gyzazolnak (Nagy: HunyJ. 20). Echo sürtisich meg lilkömsóhajását, gyönyörűsége nek gyzazolym fogzását (Zrinyi II.133). Helt társadat gyzazol őrök özvegységben (Thaly: Adal. I.142). Ha (a varjak) egyike meglal, a másikkja tellyes életében való özvegylésével gyzolja azt (Misk: VKert. 391). Sebhedet szivében keseruesen jászolt (Kónyi: HRom. 92).

mög-gyászol: [deplango; betrauern]. Elment az én uram a török táborra, meggyászolom őtet fekete bársonyba (Thaly: Adal. I.225). Enyed várossának soha el nem felejlhető, eléggé meg-sem gyzazolható és sirallható veszedelne (Bod: Pol. 196).

Gyászolás: luctus MA. klage, leid, das trauern PPB. Gyzazolást meg szüünk: eluget MA. Szivőknek belső szomorúságát e kilső gyzáslással mutatni és bizonyétani (Tel: Evang. II.763).

Gyászolat: ∞ El erzettem azokat siralommal es gyzolattal (BécsiC. 106). Wegyed őtet aytatos mywelkődetnek karyan gyzolatthal (ÉrsC. 62).

Gyászolkod-ik: [lugeo; trauern]. Gyzolkodik ő minden lakozóia (BécsiC. 228). İay tuncetee, kic ma mővetek, mert gyzolkotoc es sirtoc (MünclC. 121).

Gyászló: pullatus C. [trauern]. Gyászló özveggy aszszony (Tof: Zsolt. 798). Kesereg halálán szerelmes férjének, lévén hív gyzolja társa el-estének (GyöngyD: KJ. 363).

Gyászós: lugubris, luctuosus SI. [traurig]. Jászos koporsó (TótlP: IstN. 33). Gyászos sákban takarták a testet (Czecl: Dág. Előb. 20). Ezzel meg fordult a gyászos nép és oszlott (Fal: NÜ. 314).

GYAUR (kavor RMK. III.91. 277): [intidelis; ungläubig]. Az hasának bémutaták, kavorokhoz ment volna, őt úgy beáruhták (RMK. III.91). Az tereknek lihi erőssen azt tartja, ha hittel, szép szóval kavort megcsalhatja, isten azért néki menyországot adja (277). Az hegyekből ezt kezdék üvöltöni: fut, fut kavor (313. 314). Oh híres muszlimány nemzet nagy reménye, ki által setétől a gyaurok fényre (GyöngyD: KJ. 427).

GYÁVA: hebes, debilis SI. [feig]. Én vegyem föleségüll ezt az utalatos fórnát? İgen gyáva embernek néz engem (Kónyi. VM. 21). Légy kevély páva, én pedig gyáva, de töled még sem félek (Amade: Vers. 179).

GYEHENNA, GÉHENNA: [gehenna]. Jaj az őrdögnee és az ő társainac, a gehennac tűzere le-tsázzatnac és ki-küldet-tenec (Com: Jan. 218). (A páva) tollaiban angyal, lába pajkos torka gyehenna (Misk: VKert. 313). Az atheisták akár mint tagadlyák a jövővilábeli dolgokat, azzal el-nem aluzik a gehenna tűze (Fal: NE. 57).

GYÉKÉNY (*gyékén* Mel: Herb. 51. *gyékény* ACsere: Enc. 224. *gékín* Kules: Evang. 419. *gyékín* Mih: ÖrÉlet. 120. *gyékény* CorpGramm. 695. *gyökény* Nom.² 44.): **1)** matta, tegecs, storea, formiones C. strohdecke, matratzo PPB decke Nom.² 44. Gyékény, gyékény-fedél; storea: gyékény-ágy: bucla PPBl. Zakadozot gyekenek (culcitra) valanak alattok (EhrC. 86). Az után le fekszik vala az agy elevt az pagimentórom egy gyekenre (MargL. 11). Két elveszett gyékényért fiztünk 44 d. (MonTME. I.266). **2)** typha palustris Beythe: Nom. 8. hibiseus MA. [binse]. Sás, gyékény, szittyó: storea Major: Szót. 450. Káka kosár, gyékény kas, satory: sirpea PPBl. Az aszszonyalat gyékényből egy szekrenket elinala és belé tőne a gyermeket (Helt: Bibl. I.Cc). A bihari náddal, gyékénynyel kötött házaknak pernyeit a görából nézné (Szal: Krón. 502). Szittyó, sombek, sas, kaka, gyeken: junceus, scirpus (BeytheA: FivK. 104b). **3)** fűcella Helt: Bibl. I.Cc. [korb]. Káltem harchyath, ponttyoth, rakoth gyekennel (LevT. I.328). Kezde kosirokot, gyékényeket [ésűnlmi], mellyekért uaponként vésszu vala egy nap számu pénzt (Fr: SzJán. 144). Hordót tataroznak vele, zatyrot es gyekent kőtnek belőle (BeytheA: FivK. 101b).

[Szólások]. Egy gyékényen árulok: üsmed vescentes cepis (Kisv: Adag. 222. SzD: MVir. 118). El húzták alóla a gyékényt (Molu: JÉptil. 248). Azt sem tudja, mely nap elrántiák az gyékényt alóla (Deesi: Adag. 185). Vtőlső örünk el közelet és az gyékint el rántiák alólunk (Mih: ÖrKÉ. 120). Azt sem tudod, mely nap elrántjác alolad a gyéként (Czegl: Japh. 222. Kisv: Adag. 379). Boros idejében halál meghszóléta, alola a gyéként chak hamar el-rántá (Liszi: Mars. 55). Azt sem tudja, mikor rántják el a gyéként alóla (Fal: Jegyz. 921). El-rántja alolad a gyékényt és varjuk étke lész (Könyi: HRom. 41). Mathias királ eg badanal a Frideric nepet el veres es gikint [?] mondatanak velőc (Szal: Krón. 217).

káka-gyékény: [mariseum; binse]. Eggyic am az káka giekén, kiuel hordót gyékéneznec (Mel: Herb. 55).

pálma-gyékény: [matta e palmis facta: palmenmatte]. A bors fa gyümölte jól meg-érvén mendszent havába szedetük le és páma gyékényeken a verő fényen harinad napig sűttetik, míg mektuporodik (ACsere: Enc. 224).

sás-gyékény: [tegumentum e caricibus factum; uthgrasdecke]. Neki fedező paplanuya sás gyékény, szúr, ezondra (Taru: Szents. 24).

Gyékényöcske: tegetricula C. tegillum MA kleine decke PPB.

Gyékényös: [scirpeus, scirpis consitus; binsen-]. Gekennsthu 1252. (CodPatr. VI.73). Meta protenditur ad fluvium Gekenns 1261. (Weuzel. VIII.10). Gyikines vezetéknev XVI. száz. (Nyr. IX.365). Gyékényes remete-szent Pál (Csúzi: Tromb. 278).

Gyékényöz: [storeis, contego; mit binsen überziehen] Eggyic am az káka giekén, kiuel hordót gyékéneznec (Mel: Herb. 55).

GYÉMÁNT (*démant* Nom.² 109. *dimántos* LevT. II.427. 428): adamas C. MA. diamant PPB. Gyémántnak a hegyi: adamantinus mucro PPB. Kemény mint a gyémánt: adamanteus PPBl. Harom arany gywrew, az egyekbe keoth gyemanyth kew vagyon (RMNY. III.52). Nagy eset ez s még is gyémántban foglalod az én definitiomat rutitod (Kereszt: Fels-Ker. 314). A pallérozatlan gyémánt olyan, mint olyan kő, amelyet bekasónak híznak (Mik: TörL. 232). Arany, ezüst, gyémánt kiutes rejtekéből soha ki nem szakad (PhilFl. 30). Völt az arany gyűrtiben nem haszontalan sár, hanem ragyogó fényes gyémánt (Bod: Pol. 163). Figyelem, szorgalom, vírázó okosság, feltett dolgaiban gyémánt állandóság (Fal: Vers. 900).

[Közmondások]. Nem mind gyémánt, a mi tüdőkklik (Fal: NU. 336).

cenkron-gyémánt: [pseudoadamas; falscher diamant]. Az cencron gyémánt oly bűsöggel terem az mi országnkban, hogy semmi bűcsilloti nincsen (Keesck: ÖtvM. 268).

cseh-gyémánt: [adamas Bohemicus; böhmischer diamant]. Az cencron gyémánt, mellyet mi cseh gyémántnak hívunk, különböz az citrintől (Keesck: ÖtvM. 268).

késmárki-gyémánt: [adamas Hungaricus; bergkrystall]. Az késmárki gyémántokat Klóbuszky behozván, láttuk, sok embert megcsallatnának vele (Keesck: ÖtvM. 355).

prágai-gyémánt: [adamas Bohemicus; böhmischer diamant]. Egy vörös bársony hüvelyi szablya, az vasa cifrás, az hüvelyen való boglárókban vagynak prágai gyémánt 40. (Radv: Csal. II.177).

Gyémántos: adamantinus, adamantus SI. [diamant-]. Ha isten fiúval áld meg, egy dimántos gyűrűvel egy pár perczet, egy dimántos képecskét és egy arany lánczocskát hagyom leendő fiának (LevT. II.427). Az gyémántos smukot becsülték fl. 900. (Radv: Csal. II.235). Semmi arany lincz, semmi gyémántos náfa nem ékesiti annyira az embernek nyakát vagy melljét, mint a szemérmetség (Laud: ÚjSegits. II.203). Egy gyémántos nyolcz oroszlyanos talléron egy kis repedezés (MonTME. VI.262).

GYÉMMA: [gemma; edelstein]. Az cyanusnál tübb az kék gyemmiak közül aranszínű cseppekkel nem szikrázik (Keesck: ÖtvM. 270).

GYENGE (*gewnge* EhrC. 81. *giönge* KBécs. 1572. D6. *gyöngye* Helt: Krón. 193. Zvorn: Post. 1647. *gyöngye* Mel: Jób. 79): **1)** tener, mollis, delicatus, effeminatus, galbinus C zart, weich PPB. [weichlich, weibisch]. Wnek talpa es gongeb volt, hogy nem ennekem zemem fenie (NémGl. 126). Ez ev genge gyermekesetvl fogua elteteek zeretes regulanak zokasinál (MargL. 1). Ez gyenge zrtnek az ev kezének bevre meg hasadoz vala (23). Tömlőczben vitotnen kalodaba verettete ez uomós gienge zövet (DebrC. 12). Mykoron az ffighe fiának gyenghe aga vagyon, thvgyatok, hogy közel vagyon a nyaar (JordC. 432. 83. 385). Tyzteletevs veenseg, evzseg lappag vala ez gyenge orcha alat (DomC. 4). Mygh embernek gengheb ew eelety, annawal hamarab meg serzyk ellenzew vezedelemtől (ÉrdyC. 151. 642). Hamarsagall meg flf meene az gyenghe ghymuek gyorsassaga zereut (380). Az fyge fá mykoron az ew agaban gyenga leyend ees lewelezkey kelendnek, twgyatok, mert kewzel wagyon az nyar (ÉrsC. 569). A firfu, ki te közzetted gyenge es keduetölt volt, frigykődic az ő attyafara: homo delicatus in te et luxuriosus valde invidet fratri suo (Helt: Bibl. I.aaaa). Kérete, hogy gyönggében czelekődnic az őczénal (Helt: Krón. 193). Ti cifra, giengce ruhau papok (Mel: SzJán. 284). Mihelt ki nő az széna fű, és meg tettett az gyenge fű, ottan be szedetne az hegyről az fűne (Kár: Bibl. I.620). Gyenge és kedüere nenedekett aszszoni állat (185). Az vad louac hátán nagy sok gyenge szűzec halatra badgyadnec (Born: Ének. 313). A gonoszak gázdec palotákban gyenge eledelle híznak (Pázm: Préd. 31). Korczová, nyári gyenge szoknya (Com: Jan. 100). Az ember betűletinél e világon semmi gyengébb nintsen (Hall: HH.st. III.91). Ebéd után nem ártana a himvarráshoz vagy más tü-béli gyenge munkához fogni (Fal: NA. 194). **2)** imbecillus, enervus, vietus, sublestus C. [schwach, kraftlos]. Gyenge bort termő szőlőfa: *inerticula vitis PPBl. Bodog Ferencz ygen meg faradottuolna, mert vala gowngce ember es beteg (EhrC. 81). Giengce értelmű tanito (Fél: Tan. Előb. 5). A kinek gyengeokosságú és fél-eszű fia vagyon, nem haragszik, hanem száukodik rajta (Pázm: Préd. 655). Gyongén hisznek (Matkó: BC.sák. 329). A gyenge gyomornak adok én nagy erőt, mert hamar megfőzöm, ami benne nem főtt (Fels²: SchSal. 13). Gyengegyomra nem tudta meg emészteni jóra intgető vendégének

szeges beszédét (Fal: NA. 126). Eleintén gyenge, hitván szerrel volt a hajó dolga, tsak a part-mellett turbikáltak (Fal: TÉ. 724). Tőle jól tova égett egy gyenge lámpás (Kónyi: VM. 79). **3)** attenuatus, perparcus C. [dürrtig]. **4)** [medulla; mark]. A kőszvény ellen vedd a keserű lapunak a békít avagy gyöngjét, a ki olyan, mint a káposzta torsa (Lipp: Cal. 11).

Gyöngécske: mollisculus, tenellus C. molliculus, mollicellus, tenellulus MA. delicatus; zärtlich, sehr zart PPB. Az aranyt és ezüstöt a kik gyöngécskekben az örökségek közzé számlállják, de nem a lelki jók közzé (László: Petr. 125).

Gyöngéd: tenellus Kr. [zart, zärtlich].

Gyöngédéd: tenellus, tener, delicatus, mollis Sl. [zart, fein]. Gyöngédéd indulattal megölelte (Gvad: Hist. 13). Mennyői artzját liliumok ilik, mellyek gyöngédéd ajakin meg-pirulnak (SzD: MVir. 272).

Gyöngédédén: teneriter, molliter MA. zärtlich, weichlich PPB. Én fölölem való bizonság tételenc gyöngédeden hittenee (Zvon: Post. 163). Énekléssel szép gyöngédeden duczoltatja s a tsendez halálloz magát készíti (Megy: 3Jaj. II.9). A fetske a juboknak hátakra száll s onnét tépeget valami gyenge gyapat, mellyel belől gyöngédeden megtölti fészket (Misk: VKert. 149).

Gyöngéden: ∞ Kiket tanetani kel, ezekkel mely gyöngéden kellessé banni, szent Iános példaia azt meg-mutattya (Zvon: Post. 155). Szent Pál az el tévelődött galatiabélieket gyöngéden tanította (724). Christus az ő tanétvániac buss szívét nem háboréta meg, hanem még ugyan szükséges dolgokruis ezac gyöngéden tanéta őket (757).

[Gyöngédős, gyöngédösség]

Gyöngédösségős: [permollis; sehr zart]. Az en géngédösségős zamat epeuel megkeseritven meg verenee engümet (NagyszC. 35).

[Gyöngől]

Gyöngéltet: mollifico, molliter habeo MA. [verwöhnen, verwöhlichen]. Sem ruhazattába, sem etelebe nem gyöngélteten magat (Born: Préd. 18). Nem szokása istennek, hogy gyöngéltessé kedves szolgait (Pázm: Préd. 37). És ki-ki vagy, akár-mint gyöngéltessed testedet, de földbe tétetik (75). Az ő fiokat szinten ugy gyöngéltetic, mint amac előtte (Prág: Serk. 577).

Gyöngéltetés: mollities MA. zärtlichkeit PPB. [verweichlichung]. Öltözetit felőttevaló nagy szorgalmatossággal és nagy gyöngéltetéssel kereste (Born: Préd. 400). Az világnak hizelkedő pompájának, az ő csalárd gyöngéltetésének elleno mondanának (Pázm: Kal. 69). Mindenkor az testnek gyöngéltetésére, az testi kívánságoknak szabadságára eresztették sok dolgokban az ő nyájokat (49). Gyöngéltetésével kárhozatra vetette fiatskáját (Pázm: Préd. 206). De mivel a gyöngéltetést kedvellyik, nagy tünyságban és restségben maradnik (Pázm: KT. 75).

Gyöngöltető: mollis, effeminatus MA. [mollificans; weichlich, verwöhrend]. Akarod-e tudni, mely kevésre bütsüllötte Kristus a világnak gyöngöltető puhását (Pázm: Préd. 94). Magok gyöngöltető, kényes aszsonyi állatoc (Megy: 6Jaj. 35). Vannak a nagyságos személyek közzül, a kik hol a gyöngöltető kényességtől, hol pedig a kovélységtől viseltetvén általlják és szégyenlik magokat a házi gondokba avatni (Fal: NE. 24).

Gyöngén: **1)** tenero C. teneriter, molliter, leniter MA. zärtlich, lind PPB. Gyöngén tartottam: delicato nutriti Nyirk. Gyöngén tartott: delicatus MA. Én méhennek fia, kit kedven ápolgatam és gyöngén tartottam (Thaly: Adal. II.114). Mái nap az urfiakat igen gyöngén, kényesen nevelik (Fal: NE. 34).

Oktatják, mi vizekkel lehet frissen s gyöngén tartani a testet (Fal: NA. 155). Tanult mesterséggel szedegetik elő a gyöngén sértő, szerelmes szózatokat, hogy kedvet s módot adgyanak a festletségre (165). **2)** imbecilliter C. [schwach]. Gyöngén állanak most dolgaink, igen tapogatva kell cselekedni (MontME. VI. 91).

Gyöngéség: **1)** teneritas, mollities C. MA. [zartheit, weichheit]. Az asszony emberi gyöngéségre fordít: effeminat C. Zeretenc eme gengeesenol zeretoc uala ötet (TelC. 159). Az zent malazthnak nyatta yndwlateek meeg ew yfyyw gyöngéségeoben az wr istennek zolgalattara (ÉrdyC. 615b). Kedven elő asszonnégek lesztek irigységben, kik az földre nem léphettek az nagy gyöngéségben (RMK. II.210). Éltek vala oly nagy, szép gyöngéséggel, öltözettek nagy drága öltözettel (V.15). Minden dáma kötelességének tartya, hogy tetsző gyöngéségében tartsa kényes bőrit (Fal: NA. 155). Kénytelenek véle, hogy szépen bánjanak ezekkel a finnyásakkal, engedjenek gyöngéségeknak, minthogy minden aprólékra felítik orrokat (Fal: UE. 454). **2)** [debilitas, imbecillitas; schwäche, schwachheit]. Égőkre tamzkodottuala annag géngeségért (BécsiC. 80). Az leelek legottan oth loezen az teth ő nag gyönghesegbenek ayandekaerth (ÉrsC. 134). Az úr isten az én gyöngéségemet vezérelje az haza jóvára (MontME. VI.291). A fejedelmekben is meg vannak a gyöngéségek, valamint másokban (Mik: TörL. 282).

Gyöngéségős: tenerrimus Kr. [sehr zart]. Az ő géngeségős zinet elős tör által hata (NádC. 343). Kőrözthlára fezoeteek te gyöngesegős labaydath (CzechC. 13). Az időben az halal előt az en géngesegős természetöm zenvede (NagyszC. 16). Ez géngeseges zvy megbetegedyk vala (MargL. 53).

Gyöngéségű: ∞ Te gyöngesegw ees yfyyw vyragos testöd (CzechC. 11).

Gyöngít: emollie MA. weich machen PPB. Vén artzját kendőzés gyengitti, fiatalítja (SzD: MVir. 43). Ne tágtátsd, gyengítsd a jóra-való igyekezetekeket (418).

el-gyöngít: [infirmitas reddo; schwächen]. A fíradásg elszakaszkozdat, el-gyöngit (SzD: MVir. 125).

mög-gyöngít: muliero; weibisch machen C. Meg giengitöm, azoni ember termesztewo teszem: muliero C.

Gyöngül: tenerasco MA. zart werden, weich werden PPB. Gyöngült az feje valamennyére (MA: SB. 29).

el-gyöngül: [infirmitas fio; schwach werden]. Maga-is akkor el-gyöngüle és bágyadságára olly látás kertile, mintha édes battya volt volna körülle (GyöngyD: Char. 354).

mög-gyöngül: **1)** tenerasco, lentesco; zart werden, weich werden C. **2)** [infirmitas fio; schwach werden]. Erőben megszakaszkozni, gyöngülni (SzD: MVir. 124).

Gyöngülés: [infirmitas; schwächlichkeit]. Akkor láttuk leg szembetűnőleg ő felsége gyöngülését (ErdTörtT. I.11).

GYENTEL: [insector, propello; jagen?]. A tigris keményen gyentelték (Gvad: Orsz. 183).

GYÉP, GYÉPÜ, GYÖP, GYÖPÜ (gepo 1229. Czinár. gyép Decsi: Adag. 245. gyepeto ÉrdyC. 379b. gyepo Kár: Bibl. 1564. gyup Monlrók. III.158): **1)** agger, septum, inaceria, macerios MA. darm, zaun, geläge, gartenmauer PPB. Gepwken: in sepibus NémGl. 256. Yew el en galambom lew zahak odwayban es gepewnek wdywaban (ÉrdyC. 379b). Myre tereed meg w gyepwyoth (KeszthC. 211. KulesC. 199). Nem mohetok kylyeb az zeolow gyepneel, ha megh nem beurlettek (RMNy. II.314). Meg ölyyétoc ötet mint egy el hailot falt és meg döy-tetet gyepöt (Kár: Bibl. 1564). A ki buzzó szável könyörög,

gyepet, sőt kő-falt vét isten eleibe (Pázm: Préd. 644). Megdölytetett gyepe: maceria depulsa (MA: Bibl. I.57). A szőlő gyeplével vétetik kőnyúl (Mlad: Evang. 191). Kerítés nélküli való kert, gyeplő nélküli való szőlő (GKat: Válts. II.530). A kert bé kerített gyeplővel (Com: Jan. 70). A tanácsosok és kegyes élől járok gyeplői az isten szőlejeknek (Báth: Tromb. 174). Gyeplő nélküli való szőlő (Szathm: Cent. 155). Elmém éjjel sem nyugtatik, csak azt omlegeti, annak úttya gyöpét szegi s fészegeti (GyöngyD: KJ. 446). **2)** ager incultus MA. wüster, ungebauter acker PPB. Possessiones gepewel et Felneupti in comitatu de Ung 1284 (CodPatr. VII.186). Meta vadit ad in terram incultam que gep vocatur (Wenzel. VII.456). Meta incepisset super quadam particula terre, wgo gepw vocata 1364 (BebekIstv. kiad.). Erdőt szánt s gyeplőt sem szánthat (Decsi: Adag. 125). Erdőt szánt, maga gyeplőt sem szánthat (251). **3)** herbetum MA. [rasen]. Az egész bad sem állhat vót ellenek az erős gyöpös és a sok víz között (MonLrök. III.157). Olyan mint az töusik, mint az fűs gyöpös (Born: Préd. 705). Oziander az gyöpre, anabaptüstac az bokorba igazetnac (Mon: Apol. 26). Ne tekeregj már mint a kigyó a gyeplőn (Matkó: BCsák. 143).

[Szólások]. Meg tetzik, bog az ő házat sem fogia sok ember, mert fel fogta a gyeplő (Decsi: Adag. 245. Kísv: Adag. 34).

[Közmondások]. Erdőt szánt s gyeplőt sem szánthat: cum temetisum non alas, canes alis (Kísv: Adag. 102).

Gyepél, gyepül: [obsepio; verzäunen]. Dolgoznak úttyát árkkölyák, gyeplőlük (SzD: MVir. 19).

be-gyepél, be-gyepül: macerium obduco, obsepio MA. unzáunen PPB. Minket is az vr isten mint valamely szép szőlőt bé gyepelt, és bé árkkolt (Pázm: Kal. 11). Hogy pedig ezarant az atyafiaknak szaladásra gondolt tétovázásit jó idején meg előzzük és bé gyepellyük, azt kel eszünkben vennünk (245). Bokrosodtatott onnat-is rabságbéli kínos nyomorúsága, hogy minden vigasztaló lüreknek bé vólt az úttyok gyeplüvel (SzD: MVir. 347).

Gyepés, gyöpös: herbidus MA. grasig PPB. Gepuspotok, rivulus Czinár. Pána, sík, tér és gyepes út az nem csoportos, zökögő (Pázm: Préd. 86).

[Gyepésül]

be-gyepésül: [gramine vestior; vergrasen]. Szenvedésenek úttya bé nem gyepesülhet, sebeim bé nem forrhatnak (SzD: MVir. 77).

[Gyepéz]

föl-gyepéz: [aggere munio; mit einem wall umgeben]. A szerelmesnek drága szőleje törvényes parancsolatokkal megérséttetett és mint-egy felgyöpöztetett (Csúzi: Tromb. 33).

GYEPLŐ (gyeplő Kár: Bibl. I.673. Fal: NE. 20. 57. gyöplő EsziT: IgAny. 74. gyöplő RMK. IV.87): **1)** camus, lorum, resticula C. MA. funiculus PPB. [seil, strick, band]. Meg olda a gúst vagy gyeplőt (Lép: FTük. 21). Vékony szerő gyeplőket hoznac (Bartha: Krón. 79). Azért hínak bábát, hogy miód kezét, lábát kösse meg lázy gyeplővel (Felv: Dies. 14). Ha (a nagy-agyú halbul) egy bimet megfoghatnak és nagy bosszú gyeplőn a tengerbe bétótsájták és onnat a gyeplőn ki s béküzzák, rettenetes sokaságú nöstény halak követik (Misk: VKert. 548). **2)** habena C. MA. zügel PPB. Megbúzni, rántani a gyeplőt: *adducere habenas PPB. Gyeplőre tanítja: loro conducto facit PPB. A kocsis a lovat az gyeplővel igazgattya (Com: Jan. 86). Öntig rángatám ide-is, amoda-is a gyeplőt, hogy félre tsavartsam a beszédet, de héjában (Fal: NE. 20). Minden lova rugjon-fél, a rúd-szege húllyon-el, repedgven a gyeplő-szi (Fal: Vers. 872. Thaly: VÉ. II.131). Bár esze a gyeplőt ne hagyta vólna a

szögülődő indulatokra (SzD: MVir. 129). **3)** [modus; knoten]. Ottan az szekeren el ezudalkozok, ki fölül felelet illien adatek: az kítől az giöplü megoldattatnek, Asia bírtoka annak adatnek. Sándor giöplüköteset-is hamar el vaga (Hosv: NS. 3).

vezér-gyeplő, vezérlő-gyeplő: habena MAL. [zügel]. Hiba mondják az uraimék, hogy ők akár mely vallásnak vezérlő gyeplüje nélkül emberségesen élének (Fal: NE. 57).

vezető-gyeplő: habena PPB. [zügel].

Gyeplőcske: habenula C. MA. armbinde PPB.

Gyeplős: lorens C. [riemen-]. Gyeplőslovak: funales equi PPB.

GYÉR (gyir GKat: Titk. 1118): rarus, foraminosus, lacunas habens SI. [locker, voll löcher]. Gyér, ritka zita vagy rosta: *excussoria cribra PPB.

GYERMÉK (germök TelC. 14. gyermekek ÉrdyC. 519b. gyermekek RMNy. II.21): **1)** puer C. MA. kind PPB. Igaz ágyból való gyermekek: *certi liberi PPB. Gyermekek es nepek kezdenek mewuetny (EhrC. 57). Meánútec es kerdezkéggétec zerlemest a gémecről (MünchC. 16). W giermeket seremnekwl zile (VirgC. 32). Ezeket halvan svr yala az zent germek (MargL. 1). Az en gyermekek kezvenben ftekzyk: puer meus jacet paralyticus (JordC. 375). A szolgálóleányokat elol allata az ő gyermekekkel egyetembe (Helt: Bibl. I. Q2). Miert bogj az azonj allat hasas, megl kel warnj, hogy az giermeket el hozza (RMNy. II.267). Ha az azonyallatokat meg fórtótód benne, germek massat ki hozza belőlök (BeytheA: FivK. 90b). Bőjtöt bőjtölt, földre borúlt, míg a gyermek beteg vólt (Pázm: Préd. 145). Akár-mely aszony és gyermek úgy meg-öldozlat a bün-től, mint a pap (Pázm: LuthV. 83). Gyermekek a kőfalhoz paskolá (Tyúk: Józ. 131). Az gyermekekkel az feketét levettesd, elég eddig a gyász (MonOkm. XXIV.36). **2)** [aetate parvus, parvulus, adolescens; jung]. Gyermekek ló: tener *equus PPB. Felkele azért a gyermek apróddal, juta a táborba (RMK. II. 77). Mégleu a gyermek király felnyéne (Helt: Krón. 94b). Az én lovaim, a rudas sánta, az két gyermek ló, Kd tudja, minén erőden (LevT. II.30). Ne vesszekődyél gyermek lévén emberrel (Decsi: Adag. 115). Te benned olyan természet és tudatlanság vagyon, mint imez tanulatlan gyermeklőben (Pathai: Sac. 71). Gyermekek lovaid édesem egyébképen jól vannak, de az fekete megbolt, az szemei folytanak ki (RákGy: Lev. 62). Az Bahonyi uram gyermek lovát el hajtották (Gér: KárCs. IV. 504. MonTME. I.194). Gyermekek fejedelmeket adok nekik (Illy: Préd. I.59). **3)** [novellus; jung]. Usque ad insulam germekerdew 1386 (BebekIstv. kiad.). **4)** [famulus; diener]. Meod ez igéc kelletténe Olofernes előtt es ő germéki előtt (BécsC. 35). **5)** [puerilis; kindisch]. Gyermekek és iatekos feleletire David Janos deaknak rónüdedeu meg felelec (Mon: Apol. 438).

[Szólások]. Még a gyermekekis láttia: et puero perspicuum est (Decsi: Adag. 85). Frater Marinus wewthe meg leansagat es ew twle fogta az giermeket (ÉrsC. 431).

[Közmondások]. Jobb, sírjon a gyermek, mint szülei: *juveniles lacrimae vitis obstant PPB. Néma gyermekek anyja sem érti szavát (TörtT. II.292).

anyás-gyermekek: [amans matris; muttersöhnen]. Anyás gyermek: apud matrem manet (Decsi: Adag. 315).

atyafi-gyermekek: amitinus Com: Jan. 119. [geschwister-kind]. Atyafi gyermekek: *fratres patruales; atyafi gyermek, két testvér fiának gyermeki: patruelis PPB. Oldalaslág valóc az atyád bátyya és atyád nényo, kiknec atyoc egy, kikneec egy az anyyoc és kic közzül edgyikne az atya másíknac az anyyával egy és atyafi gyermekek (Com: Jan. 119). Megölette maga bátyját, Báthori Boldizsárt, kivel atyafi gyermek vólt (Kem: Élet. 18).

báb-gyermek: [pupa; kleines mädchen]. A másik nemben vadnak a kis baab-gyermek (pupa), a leánka, a kis-aszony (Com: Orb. 75).

cséséső-gyermek: [infans; süngling]. Az nemes, fölsegés kyalóc inagae az ezecemő germeket (DebrC. 339). Karián forgo talyigácska, a hol a két esztendő esecsemő gyermek járnai tanul (Com: Jan. 44). Tanuly a cséséső-gyermek Jesustol (Hly: KrÉlet. 65. Pös: Igazs. II.445).

csudás-gyermek: [partus monstrosus; wundergebur]. A csudás gyermekeknek kórósztégekben nagy okossággal köl élni. Midőn nem lehet bizonyos dolog, ha két személy-é a csudás gyermek, akkor egyiket egy álltalyában meg köl kórósztólui (Sam: Ag. 60).

déák-gyermek: [scholasticus; schüler]. Olyan kutyát látam, aki a kártyát ismerte és az abécét úgy tudta mint egy kis deák gyermek (Mik: Törl. 226).

égyhasi-gyermek: [geminus frater; zwillling]. Mindenkor nagyobb szeretet vagyon a kettősök avagy egy hasi gyermekek között, hogy sem mint más vér szeret való atyafiak között (Misk: VKert. 406).

elvetett-gyermek: *projectus puer PPB. [ausgesetztes kind, findling].

énekés-gyermek: symphoniacus puer C. [singerknabe].

fattyú-gyermek: spurius, notus, adulterinus; bastard PPB. Szent Brixius püspök egy fattyú-gyermekkel vádatoltott, mint ha az ő paráznaságából lőtt volna (Hall: Paizs. 281). Az ő tisztátalan ágyokból származott fattyú gyermekek fertelmes voltokat megbizonyította (MontME. I.198).

ferfi-gyermek, férfi-gyermek: masculus C. [puer; knabe]. Züle ég zep ferfiu germőket (GuaryC. 44). Történék, hogy nehézes levén egy meg-holt férfi-gyermeket szüle (Hly: SzÉlet. IV.139. Barna: Isk. 408).

inas-gyermek: [adolescens; jüngling]. Vala akor Abel zaz es luzonket esztendő inas germők (TelC. 223). Valamelly inas gyermek, miholt az renbe felvétetie, mindigárt meg szánie olyan lenni, az mince nevezetie (MA: Tan. 1493).

juhász-gyermek: [puer pastoris; hirtenknabe]. Minap egy kis kanász más juhász gyermekkel öszve kezdé veszni pásztori versekkel (Fal: Vers. 905).

kettős-gyermek: [geminus; zwillling]. Kettős gyermekek: fratres *gemelli; kettős gyermeket szülő: gemellipara; kettős gyermeket szülni: *geminum partum odere PPB. Kettős gyermekek egyike, ki még él: vopisus PPB. Kettős gyermekek találatának az ő méhében (MA: Bibl. I.22). Rebeka, midőn már méhében a kettős gyermekek egybe ltközniének, kívánságát meg-bánta (Mad: Evang. 385). Kettős gyermeke kűszkődött méhében (Laud: Újségits. 1403).

kicsiny-gyermek: pupus C. [knabe].

leány-gyermek: puella; mädglein Nom. 11. Keues idev nek utanna igen iol kezdé enekleny az egy-b kysyd leányokkal ez leány gyerme, zent Margit azzon (MargL. 1). Minckünk aszonyokunk és az leány gyermekeknek semmit nem adnak (LevT. II.7). A várasnak minden férfú és leány gyermeki az egerek után iudultanak (Lászny: Krón. 241).

mostoha-gyermek: [privignus; stiefkind]. A mostoha apa és mostoha anya a mostoha gyermekeket nem szünten úgy szeretie, mert edgyie sem nevezje (Com: Jan. 119).

pásztor-gyermek: [puer pastoris; hirtenjunge]. Vala egy zeghen paszor germek, vala nykeppen nem akarattyawal gyyotaa fíel ew wranak gabonyaat (ÉrdyC. 434b). Menakas volt tiszta pásztor gyermek, kondor hajú, fitos (Fal: Vers. 904).

szopó-gyermek: lactens puer SK. [süugling]. Hordozd őtet az te kebeledben, az miképpen hordozni szokta az dayka a szopó gyermeket (MA: SB. 359).

tar-gyermek: [depilis; haarlos]. A tar gyermeknek meg nő meg a haja (Ver: Verb. Szót. 21).

zab-gyermek: terrae filius, illegitimus Ver: Verb. Szót. 15. spurius SK. [uneheliches kind]. Menyi zab gyermekeket el rökentőttek (Pécs: Fel. 729). Fattyufi: nothus, de cuius parente non dubitatur; zab gyermek: spurius, qui non audet suos parentes nominare (Szüks. M. Akad. Értesítő 1847. 332). A ki felöl kétség vagyon, ha meg kórósztőlkötenek-é avagy nem, mint az elvetett zab gyermekek felöl, azokat hával köl meg kórósztólui (Sam: Cer. 59). A romai ecclesianak zab gyermekei voltak azok a tévelygések, szakadások (Matkó: BCsák. 109). Fattyaknak és tisztátalan ágyból való zab gyermekeknek semmiképpen (az örökségből) részt venni nem kell (Com: Jan. 120). Ennyiben föld fia, zab gyermekek, fattyak (Veres: Lev. 22). Tizenhat zab gyermeke nem volt Calvinusnac (Pös: Válasz. 241). Fejér madár hattyú, zabgyermek az fattyú, e-éj, nyalka legényt illet az sarkantyú (Thaly: VÉ. I.402. Apoll. 45). Ő zab gyermek vala (Gvad: NótTest. 123).

Gyerkőce: juvenis, adolescens, ephebus SI. [knabe, jüngling]. (KanizsaTört. 41).

Gyermekcse, gyermekcske, gyermekécske (germeceknek Bat: KTud. 1): puellus, puerulus, pusio MA. knäblein, kindlein PPB. Adoryan vala neve, mel germőce ahát es nehet köueta (NádC. 459). Felelyte esztendő germőkőcei a túznol őrzetnekil (485). Yrok tynetek es gyermecek, mert eressek vattok (JordC. 866). El ióuenek feleségök ölőgben tartuan az ő kis germőkőceiket (DebrC. 135. 573). Tey zopo gyermekeknek zayabol wettel dycheretheti (KulcsC. 12) Az korezteletlen germehkeknek rettenetes nem lizen vrunk Cristus (TelC. 254. ÉrdyC. 450). Az szeghén tudatlan germeczeknek eleikbe adnam, hogy őkis az istent deczerhetnek (Bat: KTud. 1). Azt jól érti, hogy asszony szereti két kis gyermekcsőjét (RMK. II.12). Mince utanna meg fokta volna [a pásztor a hollót], haza viuté a gyermeksőknek (Helt: Mes. 369). Amaz neguyen gyermekce, kie Elizous prophetat meg szüalmanac (Born: Préd. 87). Én még fen vonzom magamat, az gyermekcsőkék békével vunnak (LevT. II.28). Az kis gyermeksőköt [így] is meg kelle kórósztólui (Szár: Cat. II.4). A kis eszi gyermetske nem akar hozzája menni (Láz: Préd. 7. Pázm: LuthV. 395). Az esacsogy gyermekcek szájában az gőgitelés az botlo nyelveknek magyarázatlanúgrával édesődie (Prág. Sork. 467). Kőrüllök az apro gyermekcsőkék zajognak (Hall: Paizs. 362). Vátsott gyermeksőket jóra tanitsanak (Rim: Ének. 322).

Gyermekded (gyermekded Helt: Bibl. I. Aat. MA: SB. 94. MA: Bibl. I.14. 46. Tyúk: Jász. 423. gyermekded Deesi: Adag. 173. Kár: Bibl. I.147. gyermekded CzechC. 5: I) depuber C. novellus MA. [toner] neuling PPB [kindlich. zart]. Gyermekded, ki most szörösődik: depuber, depubis PPB. Ő germekdediket (infantes) léterietőe vr templonnan oreua ellen (BécsiC. 16). Germekdedenec es emenec zaiocból főtöl diédretet (MilichC. 52. 110). Mykonon megen germekded valna (PecrC. 312). E germekded ziz a templonnac tizőn őt gradieyt alhatatos lepesel lattatec rélmonye (TelC. 56). Gyermekdyd wzeu telu (RMNy. II.21). Három gyermekdid koss ál vala az vt melet, iátzozozuán egy mással (Helt: Mes. 206). Végy egy gyermekded tintot való aldozattra (Helt: Bibl. I. BB33). Gyermekdid tuloc: vitulus (Kár: Bibl. I.147). Hoza gyermekded kóver borjut: tulit vitulum teuerrinum (MA: Bibl. I.14). A te két emléd olyan mint kettős gyermekded gedelye (Énekek éneke M6). Felvivé ő magáért gyermekdedl tinótját (Moluf: LTárh. 16). Éorseknek ket telenet, gyermek dedeket boryustul es ket dzmot hagiok

(TörtT. 1578. 145). Leginkább szának vala egy gyermekded török lovat, kit az táboron vöttem vala (MenIrók. VIII.354). **2)** [novellus, tener, virens, recens; jung, frisch, grünend]. Az kender es az arpa megh serwth, myert hogy az arpa gyermekded volt es az kender zarba eredeth (JordC. 25). Mint szép gyermekded olajfa vesszők az igaz hitben felnevekednek (RMK. II.123). Az gyökérű, míg wy, gyermekded, így szárazd (Mel: Herb. 49). [A jó asszony olyan] mint az gyermekded plantak melle tetetet tanaszszok (SalMark. 31). Gyermekdedd plánták (MA: SB. 94). Az dísznő az ag szart meg észí és ifű, gyermekded szart szerez abból (MesésK. 13b). Gyermekded sert, mést mostan karos innya 1649 (KLőcse. 15). Igen szép, gyermekded saláta (Szakácsmest. 126). A ki akar miskulantiát csinálni, szedjen igen gyermekded salátát (TörtT.² I.579). **3)** [vermis; wurm]. Az dísznőnek mimódon kell gyermekdedét esznelni? Felelt: Szurd avagy vágd meg az dísznőt nyárban, az sebben mindgyárt gyermekdedédek nevednek és férgek (MesésK. 13).

[Közmondások]. Job az vén oroslány az gyermekdidi szarusanál (Decsi: Adag. 173).

[Gyermekdedül]

még-gyermekdedül: [tenerasco; grünen, blätter treiben]. Micor (fíge fanac) ő aga meg gyermekdedölend es megleuelezendic, tuggatoc, mert közel vagon a úar (MünchC. 59).

Gyermekényi: [puerilis; kindisch]. Gyermekényi tudatlan ifju (Bethl: Élet. II.92).

Gyermekés: [gravida; schwanger]. Meg-tartya ez a gyermekes terbest, még a magzattya-is nem lehet annak rest (Czegl: Dág. 47).

Gyermekeskéd-ik: accisso, ineptio C [kinderi treiben]. Játsszállkodom, gyermekeskedem: adolescenturio; *consector puerile quid PPBl. Ne gyermekesködözyl: relinque nucas (Decsi: Adag. 33). Mikor kellene-is szállani valamely dologhoz, akkor-is csak gyermekeskedik, nyálaskodik (Matkó: BCsák. 210). Hald meg, ha gyermekeskedni kel ilyen nagy istenes dologban (MNyil: Irt. 220).

Gyermekeskédés: ineptia C. [kinderpossen]. Szent Hieronymus idejében voltanac némelyec, az kic gyermekeskedéssel játzottattác és ezufoltác az istent (MA: Tan. 1269). Nem elég volt volna az gyermekeskedés, ha azt valami ékes hasonlatossággal fel nem kendőztette volna az barát (Toln: Vig. 65).

Gyermeketlen, gyermektelen: liberis carens, ateknos MA. illiberis PPBl. [kinderlos]. Nosza pápista vraim, riaszszátok-meg a gyermeketlen, de gyermek eszű patert (Matkó: BCsák. 134).

Gyermeki: puerilis C. MA. kindisch PPBl. Gyermeki bolondság: ludicrum puerile PPBl. Gyermeki dolog: *puerile est; gyermeki idő: aetas *puerilis; gyermeki ész: consilium *puerile; éretlen gyermeki idő: aetas *acerba PPBl. Giermekői eztendeit eort elkölőkökel giőzi uala meg (DebrC. 201). Kysded germeky yfűwsagatvl foghwa zolgaltá vala bodogssagus zent Marton ppspekct (ÉrdyC. 626). Nem gyermeki dolog ez, a mit beszélt: nihil ex agro dicis (Decsi: Adag. 219). Az okos emberről azt nem íthetni, hogy testamentomban gyermeki módon jádczott volna (Pázm: Kal. 690). Ezeket a gyermeki alakoskodásokat oly púposan mustráltattya Vitteberga (Pázm: LuthV. 3). Gyermeki szerben, tizenkét esztendő s korban volt (Zvon: Post. I.259). Gyermeki eszéhez képest (Matkó: BCsák. 5). Gyermeki játékokkal jáczodozván: crepundiis ludens (Com: Jan. 44). Nyakadban randul gyermeki bölcsőkódésed (Illy: BCSTomp. 226). (A gödénynek tollatskáiból) a szőtsők gyermeki mentétskéket szoktak béllen (Misk: VKert. 343).

Gyermekibb: [magis puerilis; kindischer]. Nem gyermekibb a te kausequentiázásod (Matkó: BCsák. 227).

Gyermekség: **1)** pueritia C. MA. [aetas puerilis; kindesalter]. Il felseges kyrali magzat ilyen genge gyermekesegenek ideében ezenkeppen geterye magat (Margl. 2). A halalos byn meg őli embőrbe, valami iooth tóth mind ő gyermekesegétől fogva (NagyszC. 306). Nemely nagy hyrev frater ev gyermekesegétevfogva zokta vala Cristusnak sebeyt nagyon tyztelyu (DomC. 236. 6). Immar az gyermekesegbeol ky keolthiem volna (LevT. I.115). Az te gyermekeségedec ideio (Kár: Bibl. II.122). Felserdült gyermekeségedet játékbán, ugrásban, bolondoskodásban fogyattad (Pázm: Préd. 68). Azokat a dolgokat foglallya-bé, melyek a Kristus csecsemőségéé és gyermekeségéé (Illy: KrÉlet. 3). Hogy magzatiukból bősületes ember légyen, szólatlan gyermekeségében lássunk hozzá (Fal: NE. 113). **2)** puerilitas C. [puerilia; kinderei]. Bukóst jádzani és ehez hasonlockal gyermekeség (Com: Jan. 209). Minden kicsiny szón meg-indulni gyermekeség (Hall: Paizs. 249). **3)** [pueri; die kinder]. Gyermekségot igazgatók: paedagogi (Com: Jan. 154).

[Szólások]. Gyermekségből kiköltoc: ephebi (Com: Jan. 44). Kikölt a gyermekeségből: excessit ex *ephebis PPBl.

Gyermekte: [als kind, im kindesalter]. Gyermekten vöttem sok nyomorúságot, sokszor elvetni kívántam az hámat (RMK. II.265).

GYÉRTYA (gyergya Illy: Préd. I.205. *gyorchia, gyoreczya* LevT. I.344. 345. *gorla* BécsiC. 298. NádC. 526. NagyszC. 381. ÉrsC. 67. Mel: Herb. 146. *györtya* ÉrsC. 67. Decsi: Adag. 51. 53. 117. Helt: Krón. 41. Helt: Mes. 75. Helt: Újt. A8. Cis. G3): candela C. MA. licht, kerze PPBl. Gyertyára repeső lövöldék, legyetske: hepiolus PPBl. Gyertyacat a tömlőczbeliekhez zolgaltat (NádC. 526). Minddönökne gortfat oztanak, hog az oltarhoz iarnanac vele. Istennec angála a gorttiat a nemős azzonac kezéből erővel kiunozyauala (NagyszC. 381). A giermek kezében egő giertiát aduan, fel emelik vala az vristen tisztössegero (DebrC. 96). Az althal fara ragaztnak volt barom gyortyat aldozat koron (ÉrsC. 67. LányiC. 98). Zent Agoston mondasá zerent eogweg gyertya yegzy az mennyey dychőseegnek ezek vylagossagat (ÉrdyC. 72). Györttyát sem gynytnac: neque accendunt lucernam (Helt: Újt. A8) Ha az györttya szikrázic, vagy nehezen gyúl meg, menydörgésnec iele (Cis. G3. Fél: Bibl. 6). Azt irhatom az gyorchia felewl, hogy suk [így]. Az mastani bechy gyorchia chinalok olaz gyorchyath chynalnak, az olaz gyorchyaba adnak feleth, feleth ismegh bechy gyorchyath. Az te Keg. embere megh nem varth, chyak mygh az gyorezyaerth voltam (LevT. I.344. 345). Gyertya gyútvta, égő fákllyával keressük azokat (Land: ÚjSegits. II.499). A gyertyát a lámpás nélkül ne vgyed-ki: lucernam absque laterna ne feras (Com: Jan. 158). Gyertyánál olvassák az pénzt számokra (TörtT. IV.68). Mint a gyergyartoro az ő fenyessegit kiönti (Illy: Préd. I.205).

[Szólások]. El-a lutt a gyertya: lucerna lumine *defecta: PPBl. Gyertyát mártani: *sebare candelas; fagygyazok, gyertyát mártok: sevo PPBl. Roszúl való meg senyvet fagygyat igen bővön ne máres az vékony gyertya-bélre (Prág: Serk. 844).

[Közmondások]. A gyertyát nem azért gynyttac meg, hogy el rőyséc kőből ala (Helt: Újt. 11. Fél: Bibl. II.2). Meg tetik, hogy györttiánál irták: olet lucernam (Decsi: Adag. 53). Délben gyuitaz te györttiat: lumen soli mutuas (Decsi: Adag. 51). Délben györttiát gyuitaz (117). Az ördögnek is kell gyertyát gyújtani (RákGy: Lev. 230). Délben gyújtasz gyertyát: *aquam in mari quaeris PPBl. Meggyújtott gyertyát nem kell tsudálni, ha fogy (Mik: TörL. 314).

fagygyú-gyertya: candela sebacea Kr. [talglucht]. A gyertya világnál tanulónac a viasz gyertya a fagygyu gyertyánál

inkább hasznal (Com: Jan. 158). Faggyu gyertyák mártására 4 mázsa 25 font (Radv: Csal. III.67).

füstölő-gyertya: pastilli fumales; rauchkerzen PPB. A spanyol füstölő gyertyáknak kellemes illatja egészen elterjedt (Kónyi: VM. 42).

kén-gyertya: filum sulphuratum MA. sulphuratum, fomentum Nom.² 405. ramentum sulphuratum Major: Szót. 402. sulphuracea, ignarium, ellyelium; schwefelhölzlein, schwefelkerzlein PPB. Kénköves forgács, kén-gyertya: *sulphuratum ramentum PPB. (KirBész. 142).

kétbőlű-gyertya: dimyxos C. [kerze mit zwei dochten].

kétmécű-gyertya: dimyxos C.

király-gyertya: candela regia; königskerze Mel: Herb. 146.

mártott-gyertya: candela tinctu facta Kr. [gezogenes licht]. Mártott gyertyák keltek el 400 drb. (Radv: Csal. III.67).

mise-gyertya: orobanche Beythe: Nom. 6. [sonnenwurz]. Orobanche multis Austriae et Pannoniae siluis nascitur atque Ungaris misé gyertya, id est missalis candela sine cereus dicitur (Clas: Nom. 242). Mise gyertya: candela regia, orobanche (BeytheA: FivK. 45).

viasz-gyertya: cereus C. [wachskerze]. Ziz marianae os vias gyertya vőn (TelC. 98). Viászból csinált gyertya: cereum, wachslight (Com: Vest. 122. Com: Jan. 158. Czegl: Dág. II.6). Némely szer-tartások emberi rendelések, az mineművek: cam-sak, pilissek, gyertya tartók, szentelt viasz gyertyák (MNyil: Irt. 132). Viasz gyertyák mártására 91 font (Radv: Csal. III.67).

viasz-gyertyácska: cereolus C. [wachskerzlein].

Gyertyai: [lucernae; licht]. A bogarak három félék: levegő égbéliek, minémű a méh, darás, gyertyai lepke (Misk: VKert. 636).

Gyertyás: [lucernis; kerzen-, licht]. Isten meg vttalia Vitemberga es Bartfa ostias, oltaros, giertias, korosmas may-mait (Mel: Sám. 434). A kis kamarában (vagon) egy gyertyás láda (Gér: KárCs. IV.417).

[Gyertyáz]

Gyertyázás: [pervigilatio; nachtwahe]. A bőltsek az ő szép tudományokat sok éjjeli gyertyázások és magánosan való elme fáradsások által szokták őrgébiteni (Misk: VKert. 493).

GYÉRTYÁN(fa) (*gyergyán-fa*; ornus PPB. *gyórtján* Mel: Herb. 17): [ornus; hagebuehe]. Gyertyánfa: ornus MA PPB. Gyertyan fa, kiből malom fogat es erős nyeleket chynalnak (BeytheA: FivK. 12).

GYÉSZTÁL: gesticlor C. MA. soltsame gobelrden machen PPB. Gyesztálok, pepetszek: gesticlor; a vállával-is gyestálni: argere *gestum humeris PPB.

Gyesztálás: gestus MA. gesticulatio PPB. die gebelrden, mienen, stellung eines menschen PPB. Hozzá-szabni a dologhoz a gyestálást: accomodare *gestum; gyestálással mondani a verseket: carmina *gesticulari PPB.

[Gyesztáldogál]

Gyesztáldogáló: gesticulator PPB. [pantomimist]. Gyesztáldogáló, epetzelő, játékos: gesticulator PPB.

Gyesztáló: gestuosus PPB. [pantomimist]. Gyestáló, sok tzerémoniával élő: gestuosus PPB.

GYÍK (*gyél* JordC. 95. Kár: Bibl. 1.97. Pázm: Préd. 639): lacerta C. MA. eidechse PPB. Kyk ez földlen yarnak, mint vakondgl, patlikan, saska, gyeeek, mynd vttalatosok (JordC.

95). Ha a gyopárnae a fűét, virágát az agyban fayed alá tézed, kigyót, békát, gyéket el űzi (Mel: Herb. 116). Tisztátalanoc légyenee ti előttec az egér, a béka, gyéc és vakondae (MA: Bibl. I.98). A gyík akárki előtt igen esméretes állat (Misk: VKert. 252). Hanem ha talán a kigyókat, békákat, gyíkokat nem kellene bántani, mert buján szaporodnak (Fal: NE. 16).

csillagoshátú-gyík: stellio Com: Jan. 41. [sterneidechse]. A tsillagos hátú gyéc, scorpio avagy scarapna lábakon járnac (Com: Jan. 41). A tsillagos hátú gyík hátán tsillagzó avagy gyöngyházás boglárók látszanak (Misk: VKert. 254).

ezüst-gyík: argentangina Pázm: Préd. 639. Egy igazság szerető eszébe vévé a mesterséget és fel-kiálta: hogy ezeket ezüst-gyék büntya (argentanginam patimtur) és ezüst akadott torkokon (Pázm: Préd. 639).

fejér-gyík: salamandra Misk: VKert. 252. A salamandra annyit tézzen mint fejér gyík (Misk: VKert. 252).

krokodilus-gyík: [crocodilus]. Strabo az aegiptombeliee fölöl azt írta, hogy az vörös hagymat, foghagymat, crocodillus gykot isten gyanant inadtac (Mon: KépT. 134). Sirlmával mint hogy meg esal a krokodilusgyík úton járó embert, így engemet elhittett (Balassa: Kélt. 16).

sár-gyík, sárga-gyík: lacerta flavens Nom. 1641. 143. (Kr.) Az ő feien ala őgneec vala zamtalan zőrnű sar gicoc (GuaryC. 48).

tarka-gyík: colotos C.

mérges-tarkagyík: salamandra C. Vallyon az salamandra mérges tarka gyék, nem a tűzben lakik-e? (Lép: PTük. 1.96).

torok-gyík: angina, cynanche, synanche C. MA. kehl-sucht, halsgeschwür PPB. Micoron e hertelen valo korsag, a torocek elhatalmazott volna, negen meg halanac (TelC. 141). Toroc gyekét mos az vízéuel (Mel: Herb. 25). Korsagos gyermeköt es therek gykot gyogit (BeytheA: FivK. 119b. 69b). Az bor esészár-
rok torokgyékjének orvoslására barom üveg borokat akasztottak (Pázm: Kal. 134). Kis-aszszony baviának 26. napján magyarázzák az szemnek tájdlmit, szív-fájást, torok-gyíkot (KNagysz. 1613. D6). Torok gyék bünt hem.eteket (Bal: CsIsk. 9). Eret az nyelv fölött és alatt jó eresztetni, midőn az lóuak torok-gyíkje vagon (Cseh: OrvK. 5). A boros torok-gyéknek kenése (SzD: MVir. 358).

tüzes-gyík: salamandra Com: Jan. 41. A csillagos hátú álnoc gyéc, lángban élő tüzes gyéc lábakon járnac (Com: Jan. 41).

vizi-gyík: lacerta aquatica Nom.² 143.

zöld-gyík: [lacerta viridis; krauthalm]. Zöld gyíknek az epéjével kend meg az alma fínak czolonkját. (Nad: Kert. 133).

GYILKOS (*dilkos* Tel: Fel. 4. *gilkos* DöbrC. 349. RMNy. II.40. Sylv: ÚJT I.8. II.115. 146. *gilkos* SándorC. 39. *gyilkos* Land: ÚjSegit. II.206. MA: Scult. 209. KTör: SzJán. 24. *gyolkos* EhrC. 148. 154. DebrC. 381): **I** sicarius, homicida C. MA. mörder, bandit PPB. Kézbe akadt a gyilkos: deprehensus *perussor PPB. Melto nagy zowrniew halalual, mykeppen gonosz tohuay, gyolkos (EhrC. 148). Ty gonoz latrok es kegitlen gyilkosok, nem csak hagi az naukanal kereskedv embereknek lozogat el ragadozzatok, de meeg enek fvlvte az isten zolgaynak adot alamisnates. (VirgC. 47. 55). Minden ki ő atfatiat gélöli, az galkos (DöbrC. 349). Meg mutatta neky, nyimemő kenyok volna az gélkossoknak (SándC. 39). Az zentő es yzogat megi tagadatok es az gyilkos emberth kereetők tynektek adnya (JordC. 715. 56. 101. 731). Az gilkos, ky meg ölte az emőrt, ha oda meneud, el ered vere az holt testnek (DebrC. 361). Az atkozot

Boleslav kyrál nagyon megl yede es megl rettene ennen magaban, mynt kegyetlen gyilkus (ÉrdyC. 300). Iay nektek, gonozul kik irasra tanyttotok, galkossok es hazvggok (RMNy. II.40). Meg ne ölettesséc a gyolkos, mig a gyülekezet eleybe nem vetic (Helt: Bibl. I.Fü2). Meg haluán meg hallyon az gyilkos (Kár: Bibl. I.155). Két halála vagyon annak, az ki ő maga magának gyilkosa (Decsi: Adag. 270. Fél: Bibl. 37). Uriást, tekéletes hiv szolgáját gyilkosul meg öleté (Pázm: Préd. 348. Mad: Evang. 228). Törvényeket szórzénec az gyolkosok ellen es a töb lator emberce ellen (Helt: Krón. 41). 2) [mortifer; tödtlich]. Bánom, magam majd megcsaltam es majd gyilkos horgot fal'am (Amade: Vers. 193).

anya-gyilkos: [matricida; muttermörder]. Anya-ölő, anyának gyilkosa: matricida_PPBL.

atya-gyilkos: [patricida; vatermörder]. Attyának gyilkosa: patricida PPBL.

atyafi-gyilkos: [fratricida; brudermörder]. Atyjafia gyilkosa: fraticida C. PPBL.

embër-gyilkos: [homicida; menschenmörder]. Mindön, ki atyafiat gúldöl, ez eleten embör gilkos (NádorC. 121).

szülő-gyilkos: [parricida; eltermmörder]. Zwleie gyilkosa: parenticida, parricida C.

titkos-gyilkos: [sicarius; meuchelmörder]. Titkos-gyilkos, ember-öldöklő: sicarius PPBL.

Gyilkoskod-ik: [homicidam ago, latrocinar Kr. [trucido; morden, wie ein mörder handeln]. Ki-ki kedvére tsalhat, lophat, gyilkoskodhatik (Fal: NE. 63). Szülék, kik nem éltek úgy, mint kellene, ha nem tudyátok, ki-mondom, gyilkoskottok magzaticokon (Fal: SzE. 527). A szerentse ma szolgál, holnap gyilkoskodik (554). Utólyará ki-for boszujia, fújja a sok zátkot, átkot, öl, vág, gyilkoskodik (534).

Gyilkosság: [homicidium C. MA. todtschlag, mord PPB. Emberne zűneből zamaznac törueñ törtete, golkossagoc (MünchC. 85). Vala Borrobas tolway, ky gyolkosságheerth vetetdth vala a temleczbe (WinklC. 186). Embernek hw zyweből zamaznac ky gonoz gondolatok, gyilkosságok, paraznasagok (JordC. 402). Hamys lytűk leeznek es nemykeppen nagyob az gyilkossághnal (ÉrdyC. 525b). Mynden hamyssagual teljessek paraznasagual, gonossagual, gyilkossagual (Komj: SzPál. 48). Zsidó módra környülmételkeznek es sok gyolkossághal megvéresítettek (RMK. H.105. 184. 185. 193). Ha valamely férfiember avagy asszonyember paráznságban, gyilkosságban, vagy valami más vétékben találtatnék, ha meg nem öletik, a birságnak fele én számomra való (TürtT.² IV.93). Itt gyilkosság, veszekedés, lopás nintsen (Mik: TörL. 404). A ki elég födelet nem talált gyilkosságának, azt meg-büntették (Fal: NE. 75).

Gyilkosságos: [letifer; tödtlich]. Gyolkosságos méreg, barag, irigység, buialkodo gondolat es egy masra valo soc fele törés (Born: Préd. 281).

[GYÓGY?]

mög-gyógy: [sanor; genesen]. Valaky sebes arra tekeen-tend, eel es megl gyogy [?] (JordC. 163).

GYÓGYÍT (*gyagyulás* Czegl: Japh. 73. *gyogeytas* DomC. 33. *gyogét* Decsi: Adag. 288. *giogit* Fél: Bibl. 5. Vás: CanCat. 685. 687. *gyogul* Helt: ÚJT. 16. Magy: Nád. 46. *gyogeyth* KulcsC. 64. Komj: SzPál. 172. *igotit* Szék: Zsolt. 58. 184. *igogolas* BécsiC. 28. *yogynul* EhrC. 126. *igogul* (Szék: Krón. 19): *medico*, *medicor* C. *medeor*, *sano*, *curo* MA. heilen PPB. Kerwly vala Galyleat gyogyoythvan mynden korokat (JordC. 364. 381. 382. 388). Korokat vygazit vala, vakokat, santhakat gyogytt vala (ÉrdyC. 232b). Betegöket gyogyttot (625). Vakokat es santakat igotasz es

egieb nag soc czudakot az emberec közdöt szerzesz (Szék: Zsolt. 184). En sebesithatoc es on gyogyithatoc: percutium et ego sanabo (Helt: Bibl. I.cccc3). Borban, mézben ha iszod, sárgaságot gyogyit (Mel: Herb. 8b). Ha az fodor mentanak vizet eezdttel özne főzöd, azonember dagadot ehöcht gyogyita (BeytheA: FivK. 71). Mást tud gyogyetani (Decsi: Adag. 288). Ha tudatlansagnac vakságát gyogyeyta mi beunfuc (Tel: Evang. 132). Gyogyetani akaram israelt (Mon: KépT. 97). Az közvént ne gyögits (KNagysz. 1613. A7). Gyogyics a meg sebhettek (Czegl: Japh. 5). Pápai János sógor gyogyitadni jött ide magát (Mik: TörL. 421).

[Közmondások]. Mást gyogyit, maga riibes (Pázm: Préd. b4).

[fölg-gyogyit]

el-fölggyogyit: [consano; völlig gesund machen]. Erős ital után esze elhagyá, de a harmadnapra el-felgyogyitá (RMK. IV.92).

mög-gyogyit: *sano*, *consano*, *persano* C. MA. heilen, gesund machen PPB. Az vtan giogita meg a tiz poklosokat (WeszprC. 10). Meg gyogyottom hwet (JordC. 375. 389. 364. 739). Ezenkeppen gyogyeytateek meg Reginaldus mester legottan tellyesselgel (DomC. 36). Adatnak nagy hala adasok az iduezyetvnek, ky meg gyogyeyta azokat, kyket meg veer (37). Jesus meg erőssite ötet, mindön sebeit meg giogituan es serölömből meg zabadituan (DebrC. 12). Az farkas le esek az isten embereenek labay előt, hogy meg vygaztanaa es mykoron zent ymachagawal meg gyogylytotta volna, meg marada nála (ÉrdyC. 544). Gyogyohad meg aztl, ky megl sebesvlyth (TörC. 147. 297). Giögiechd meg lölkem sebeit (ThewrC. 166). Een vram istenem the hozyad kayalteek es meg yogyeytal engemeth (KulcsC. 64). Kegeyelmz mynden kegyetlensogyndek es meg yogyeytya mynden betegsegdyeth (247). Az ursten sebhett meg es ő giogith meg (Ozor: Christ. 340). Logicz meg az fi töretteset, mert meg indult (Szék: Zsolt. 58). A profeta mikort nag betegsigbe volua, ez psalmot annac emléközetire szerzette, hoq abbol fütöt meg igotitta volna (176b). Azt kinannam, hoq meg igotital (117). Paranchola Jesus, hogy egy haiötöskát tartánac öneki, mert sokakat gyogyitot vala meg (Helt: ÚJT. 16). Es meg giogituan minden niaualiat (Fél: Bibl. 5). Az kowach ast mond, hogy ygen keny (az lovat) meg gywylytany es ő hamar meg vygastana (LevT. I.67). Kwlygen pénzt, kyvel gywylytassam meg az labonath (9).

möggyogyítás: *sanatio* C. MA. heilung PPB. Egessegnee meg yogyeytasy orosoktvl ketelkevttetek (DomC. 39). Nem de myndenek valyaky a meg yogyeytassoknak ayandokyt: *nunquid omnes gratiam habent curationum* (Komj: SzPál. 172. Zvon: Post. I.693). Valaszta a tizenkettöt, hogy ki küldene öket predicalari es hogy hatalmoc volna a betegsökgönee meg-gyogyítására (Helt: ÚJT. 16).

möggyogyithatatlan: *insanabilis*, *immedicabilis*, *immedicatus* C. [unheilbar].

meggyogyitható: *sanabilis* C. [heilbar].

möggyogyító: [sanator; heiler]. Segedelmem ees meg gyogythom (PeerC. R).

Gyogyítás: *sanatio* MA. heilung PPB. Zerzeth az ilv isten az egyhazban legelwzvr apostolokat, annak vtanna meg vygazytassoknak, iogyeytasoknak ayandokyt (Komj: SzPál. 172). Rendkívül-való gyogyításnak csudálatos ereje (Matkó: BCsák 449).

seb-gyogyítás: [chirurgia]. Seb gyogytásra hasznos: *vulnerarius* C.

Gyogyítgat: [medicor; heilen]. Egy gölya-fi leesvén, lába szára ketté tört, az aszszonyi állat ötet házába vivén szorgalmatosan gyogyitgatta (Misk: VKert. 335).

Gyógyíthatatlan: [insanabilis; unheilbar]. El-kerül a hívásos magud-tetkezés és a kevelységet, mert ezek miatt sokan gyógyíthatatlan vakságra jutnak (Pázm: KT. 196).

Gyógyítható: sanabilis, medicabilis MA. heilbar PPB.

Gyógyító: sanans, medicus MA. arzt PPB. O Maria betegöknek gyogyetoya es meg sebhótteknek haznalatos vrvoza (CzechC. 38). Nints senki gyoyitoia seheimmec (Born: Ének. 194). A miből terjéket tsinálnak a jámbor gyógyítók, abból balálos italt készítenek a gyilkos árulók (Pázm: Préd. 142).

barom-gyógyító: [veterinarius; thierarzt]. Barom gyógyító orvosok: cteniatri C.

fog-gyógyító: [medicus dentium; zahnarzt]. Szent Apalina vala fog-gyógyító, szent Katerina mester és tanyító (RMK. II.164).

seb-gyógyító: vulnerarius C. [wundarzt]. Borbély, sebgyógyító: chirurgus Major: Szót. 138. Megérttettem volt, hogy Guadio is itt vagyon, az ki ám mind feleségestül alá ment vala hozzád, ki fő és jeles sebgyógyító (Nád: Lev. 61).

szem-gyógyító: oculista PPB. medicus *ocularius PPBI. [augenarzt]. Szem gyógyító-fő, eufrasia: ocularia PPBI.

var-gyógyító: [pharmacopola circumforaneus; quacksalber]. Csak tetű sántító, kosz, rüh, s vargyógyító a borbély (ÖtvMest. 12vsz).

GYÓGYUL (meg-gyogyul JordC. 163. 402. 717. ÉrdyC. 199): sanesco, convalesco MA. gesund werden, genesen PPB. Mas zereidőtl foglaltattam meg, kynek augyalok zolgálnak, kynek yllateesewel korok gyogylnak (ÉrdyC. 199). Kinec ezonttya meg töröt és nem iól gyogyult, esőt érez (Cis. G3).

főlg-gyógyul: convalesco SI. [gesund werden].

főlggyógyulás: [sanatio; genesung]. Nints reménség a felgyógyulásban (Pázm: Préd. 32).

ki-gyógyul: excuror Kr. [genesen]. A betegségből ki-gyógyulni: *emergere valetudine incommoda PPBI.

még-gyógyul: consanescio, convaleo, revalesco C. convalesco MA. gesund werden, heil werden PPB. Meg yogulok: salva ero; megyogula: salva facta est NémGl. 380. Myndenknek latasara meg giogiula (WeszprC. 66). Wgy theen Moyses, es azth ky lathattya vala, mynd megh gyogyul vala (JordC. 163). Meg gyogyva az hw leanya (402. 717). Az ew sebe megh gyogywtateek (907). Az my kvtonknak vize meltoltassék meg gyogyvni (DomC. 282-160. 91). Eg kor azsony allat scnt Anna azzonnac nyatta meg gogult (TelC. 125). Ky megh akar gyogyvltathny wr istentől, halgassa wr istennek zent yghceyeet (ÉrdyC. 135b). Az zent kyraal testeenek előtte meg gyogyvltateek (402b). Meg ioginlanac a reez kigonac fel magasztalatsatol (Szék: Krón. 19). Hogy a figét kötneic az ő mérigyére, hegy meg gyogyulna (Helt: Bibl. IV.65). Monda az emberce: nyuys ki kezedet es kinyuyta es meg-gyogula az ő keze mint a másic (Helt: Ujt. 15b). Mind magát, mind fiát kívánnya meg gyogyvni (Tel: Evang. 895. Fél: Bibl. 12). Az ő sebeinel gyogultac meg (Magy: Nád. 46). Csak megcsömörlettetek, meggyógyultok (Békllajd. II.71). Az ajja oda kivitte, hogy abból a forrásból igyék és meggyógyuljon (Mik: TörL. 236).

előbb-méggyógyul: praesanasco C.

méggyógyulás: [convalescentia; genesung]. Mindencoron atte elmednee meg gogvlasuac emlékeztire teryo (NagyszC. 14). Ew neky segot-sege nem lehetet meg gyogolasara (RMNY. III.18). Arra kötelezé istennek sullyos betegségből való meggyagyulása után magát, hogy életeskéjét isten ecclesiájánae épületire tölti el (Czegl: Japh. 73). Kivánnya az egésséget és minden lelki nyavalyáibul való meg-gyógyulást (Tarn: JóÉl. 128).

méggyógyulhatatlan: [insanabilis; unheilbar]. Regynaldus mester meg gyogyvltatlan betegséggel verettetek (DomC. 33). Az mérégnek olly nagy az ő ereje, hogy e miatt a seb tellyességgel meggyogyulhatatlan (Misk: VKert. 598).

méggyógyulható: [sanabilis; heilbar]. Meg gyogyvltato betegseg (Frank: HasznK. 39).

Gyógyulás: sanatio, convalescentia MA. heilung, genesung PPB. Ez abraaz yegyez szentegyhaznak gyogyulasat (EhrC. 126). Kic mégfegettőne, biggűe mű iogolasonkra (BécsiC. 28). Kinec ev szentegerevl byzousagot teznek az gyogyvlasoknak gyakorta valo jo tetely (MargL. 47). En, nalamy allapatba az ő Nagga gogulassa leszön, Nagnak meg irom (LevT. L202). Mellyik atya az, ki az ő fiát betegségebén el-hadná? sőt el-megyen es gyogyulast keres annak (Ker: Préd. 157). Gyogyulásának juta remltébe (Gvad: Pösty. 20).

Gyógyulatlan: [non sanatus; ungebeilt]. Gélon király, mivel nyavalyáját szegyenlé meg-mondani, gyógyulatlan meghala (Pázm: Préd. 430).

Gyógyulatlanság: [morbus insanabilis; unheilbarkeit]. Midőn a szokásnak ellene nem állatik, szükség és gyógyulatlanság lőtt (Illy: Préd. I.185).

[Gyógyulgat]

még-gyógyulgat: sanesco C. [genesen].

Gyógyulhatatlan: insanabilis C. [unheilbar]. Gyogyvltatlan nyaualya (Decsi: Adag. 148). Gyogyvltatlan véteknék ismérteit isten az ember-tsufolást (Pázm: Préd. 816).

GYOLCS (gyoch ÉrdyC. 214. 287. LevT. L234. gye TibC. 381. gyocz JordC. 449. gorch, gorlch RMNY. III.49): sindon, tela linea mundissima MA. tela polita; leinwand PPB. Fogada bodog Ferencnek oltarat vy gyoelzuul helfedny (EhrC. 162). A testet veuen betakarta azt tizta góléba (MünchC. 69). Vala ég kiral, ki parancola, hogy harom sing gólót kötnenek ő kopyayara (BodC. 5). Nőmős góléval kenegeti vala (NádorC. 559). Veve Mihal archangal a golot es betakara testet (TelC. 233). Az feyedelem paranchola, hogy heet gyoch yughuketh zerzeneenek (ÉrdyC. 214. 414b). Gyorch imegh wal. Egy darab gorlch (RMNY. III.49). Hagyt eg hordo bort es eg weg gyochot (LevT. L234). Chinaly gyoelchbol ümegmasokatis nekie: facies et feminalia linea (Helt: Bibl. LQ9). Oda hagyua a gyoelch, el-futa tülloc (Tel: Evang. I.588). A takáts vasznat, gyoelcot csinál (Com: Jan. 97). Tizennégy lepedő, az nyoleza gyoles, az hata vékony vázson (Radv: Csal. II.7). Gyoles rokolyának híre sem volt köztök (MonIrok. XI.345). Olly fertelmes-könnyen öltözik, hogy a szellő-is meg-jürhassa a ritka gyóltokot (SzD: MVir. 471).

bitski-gyoles VectTrans. 13.

főrevaló-gyoles: calantica; weibertüchlein; selheier C.

gallér-gyoles: [collare; kragen?]. (VectTrans. 12).

gallos-gyoles: [?] Harom gallos gyoelc kezkeud (RMNY. II.149). Két vég gallos gyoles (Radv: Csal. II.112).

gyapot-gyoles: xylina tela; wollenes gewebe PPB. Ewth wegh gyoelch, ketey wekongyolch, az harma gyapoth gyoelch (RMNY. II.85. VectTrans. 13).

hajtott-gyoles VectTrans. 13.

hollandiai-gyoles: [holländische leinwand] Tsipkés ing kell-é, vagy finom hollandiai gyoles (KirBesz. 11). A hollandiai gyólt végeket szabjítok a szegényekre, magatok bujjatok fölts zsakba (Fal: NA. 125).

kármán-gyoles VectTrans. 13.

len-gyoles: [linteum; leinwand]. Az fejeket len gyolesal tekerik be: capita linteis vinciunt (Forró: Curt. 495).

lengyel-gyolcs: [linteum Polonicum; polnische leinwand]. (VectTrans. 13).

páléás-gyolcs: [?] Haytött és páltzás gyoltsnak végít három foritun adják (Tört. XVIII.215).

patkós-gyolcs VectTrans. 13.

sziléziai-gyolcs: [schlesische leinwand]. Slesiai gyolcs csipkés az uja (Radv. Csal. II.270).

vékony-gyolcs: sindon PPBl. [musselin]. Vékony gyolcs, csipkés az uja (Radv. Csal. II.270).

zergő-gyolcs: [?]. Egy vég indiai zergő gyólt (VectTrans. 13).

GYOM (*gyam* Lipp: PKert. I.41. III.9): gramen, congeries vilium et noxtarum herbarum MA. herba inutilis, noxia PPB. [unkraut, gätgras]. Gyomtól megtisztulni: evallor; gyomtól tisztított: sarculo PPBl. A föld semmiképpen ne legyen ganéjos, hanem ha az ganéi tellyességgel földé vált és ha a gyamot s-földet egy garmadában bánták és epeu meg-rothadt (Lipp: PKert. I.41). Az ilyen ágokat jó mélyen kell ássni és minden kóróbul és más féle gyambul ki-tisztítani (III.9). A len magot a hajátskájában kell hadni, minek előtte ki-verjék, hogy a len mag között ne maradgyon valami gyom (Lipp: Cal. 4). Kinec niucsen télre a barmokuak való eledele, mossa meg a gyamot (45). Az vizes esztendő tsak gyamot hoz (KLöcse. 1676. 45). Nincs olly tiszta virágos kert, melyben valami gyom nem teremne (Fal: SzE. 551). Utálatos gyomok (Fal: Jegyz. 936). Gyomet mindenütt találsz (SzD: MVir. 104).

[Szólások]. Hallgat mint a tyuk a gyombann (Fal: Jegyz. 924).

gyim-gyom: [quisquilliae; auswurf]. Nem tsak gyim-gyom vagy jött-ment jövény, hanem gyomros magyar, szivek-is volt kemény (Könyi: HRom. 65). Ez helyre öszvegyült sok vitéz, de látom, hogy leg-több csak gyim-gyomra idéz (103).

(Gyomol)

ki-gyomol: [exstirpo; ausrotten]. El kyldem (öket), hogy ky gyomlak ez byneket az kereszttenek kezől (TelC. 327).

Gyomlál: runco Ver. exherbo, sarrio MA. jäten, rupfen, ausrotten PPB. Gereblyélve gyomlalom: sarrio C. Gyomlálók, gazt kiszagatok: diruncio; ösztökélem, gereblyélem, kapálom, gyomlalom, gyomtól tisztítom: sarculo PPBl. Erázmus szép könyvet ír vala, papokat, barátokat, az gyenge apácákat nagyon gyomlálja vala (RMK. V.242). Ilyen fejedelem aszszonyt másképpen is gyomlálhatták volna a világból (Mik: TörL. 266).

ki-gyomlál: runco, erunco, exherbo, explanto, extradico, exstirpo, evello C. MA. ausjäten, ausrotten PPB. Ki kell éppen gyomlálni a kívánságot: tollenda est *radicibus cupiditas PPBl. Ki gomlálja az ű emlékezeteket az földről (Szék: Zsolt. 31). Az erethnekekekh mynd ky gomlálád (RMNy. II.7). Achab nemzetiből ki vágom es giomlalom még az falra vizeletis (Mel: Sám. 399). Az tisztátalan ki gomláltatic az ő népe között (Kár: Bibl. I.93). Az gonozt ki gomlalliak az nep között (Fél: Tan. 322). Előljáró irás, melyben az igazság esméretinek három akadállya ki-gyomláltatik (Pázm: Kal. b1). Az egész keresztység között mint eretnekségek ki gomláltattak és el fogyattattak (157). Isten azt fogadá Ábrahámnak, hogy az igéret földének lakosit ki-gyomlálja (Pázm: Préd. 121). Az ollyan ember kigyomláltatic az ő nemzetségének népe között (MA: Bibl. I.94). Az gonozt kigyomlálljad te közötted (170). Ezt az chuffos baluanyozast ki kól gyomlalni (Zvon: Osiand. 143). Az német lassan lassan az úri és nemes státust kigyomlálja (MonTME. III.273). Igyekezeni kell rajta, hogy az illeténeket a nép között ki-gyomlálhassa (Misk: VKert. 566).

kigyomlálás: runcatio, exstirpatio, evulsio C. eruncatio MA. exherbatio; ausraufung, ausrottung PPB. Az eretnekségnek ki-gyomlálására kötelesek a keresztény fejedelmek (Pázm: LuthV. 140). Minden lelki jóknak ki-gyomlálása örök kárhozat veszedelme (SzD: MVir. 447).

mög-gyomlál: [runco; jäten]. Az vetéseket meg-gyomlálni, a fűzfa ágakat le-vagdálni, új fűzfákat fültetni (kell ebben a hónapban) (Lipp: Cal. 10). A kerteket szorgalmatosan meg kell gyomlálni (45).

újolag-gyomlál: resarrio; wiederjäten C.

Gyomlálás: runcatio, eradicatio, exherbatio MA. das jäten, ausrottung PPB. Léveledzés, vástolás, gyomlálás: pampinatio; ösztökélés, gereblyélés, kapálás, gyomlálás, gyomtól tisztítás: sarculatio PPBl.

Gyomláló: runcator C. exherbator, sarrior MA. jäter, rupfer, ausrupfer, ausrotter PPB.

(Gyomlálód-ik)

ki-gyomlálódik: [erunco; ausgerottet werden]. A kolyoly igen ki kezdett vala gyomlálodni (GKat: Titl. 17).

Gyomos: herbis inutilibus consitus Kr. [voll unkraut]. Az emberséges bücsületes magaviselet tisztogatja erkölcsinket, irtogatja a mi gyomos bennünk (Fal: NA. 185).

GYOMOR (balhagumur 1252. CodPatr. VI.68. *gyamor* Frank: HasznK. 24. *gyomor* KBécs. 1572. B): stomachus, ventriculus C. MA. magen PPB. Gyomra-fájó: stomachicus PPBl. Ő neky gyomraaban semmye leznek (SándC. 37). Hw gyomrabort meg ky boczattatyc (JordC. 402). Eo gyomra meg ereotelenole (DomC. 7). Giomrat igön failalia vala (DebrC. 157). Giomraban korolkoduan alygh alh vala (213. ÉrsC. 400b). Jonás lön gyomrában a czet-halnak három éjjel, nappal (RMK. II.91). Meg veszet a gyomrom és nem emészthetek (Helt: Mes. 62). Giomraia es szine honal be burölt agiagnak fel niilik az hotul (KBécs. 1572. B). Az gyamor minden tagoknak anyuk (Frank: HasznK. 24). Az irmős bor gyomrot melegít, emeztelenséget el űz (BeytheA: FivK. 66). Sok fáradság-után sovány eledelel engesztelik ugató gyomrok rágását (Pázm: Préd. 31). Orrával vakartsál és úgy keres valami rothadt szemet, melyel tölti gyomrát (30). Az először hajókázó a gyomor háborgást alig kerüli el (Com: Jan. 90). Madarak gyomrában vadnak némely lelkék (Czegl: MM. 252). Ne adgyunk sok tehet gyomor faze-kának (GyöngyD: Char. 291). Töltik az gyomrokat, putásztják hasokat (Thaly: Adal. I.197). Leszálla édes leve a palatzkoknak gyomrokbau (Fal: NA. 121).

[Szólások]. Eleget felelész, de aual nem töllic be a gyomrom (Helt: Mes. 377). Gyomrából gyölöli (SzD: MVir. 100). Tiszta gyomorból ellene mond az ördögnek (Ker: Préd. 112).

balha-gyomor: [?]. Balhagumur vallis 1252. (CodPatr. VI.68).

éh-gyomor: latran *stomachus PPBl. jejunos venter Kr. [nicht-erner magen]. Kenyér és sós túró éh gyomor enyhítő (Kisv: Adag. 70). Jobb egy tál káposzta éh gyomornak (Mik: TörL. 137).

föld-gyomra: [viscera terrae; das innere der erde]. Christus harmad napig marada az földnek gyomrába (Tel: Evang. II.9). Az földnek gyomrában be enyesszik es szivárkodik (Lép: PTük. III.49). Valaki ez világra születtetik, az halál által az földnek gyomrában vissza téré (Gér: KárCs. IV.534). Hány millio-lélek vagon ott-alatt a földnek gyomrában kinban jajban (Fal: NA. 140). Némelylyek le szállván a földnek gyomrában, ott a fővényeknek sok réti ágyában (Orczy: KöltSz. 231).

kérő-gyomor, kérés-gyomor: [rumen; vorwanst]. Kérés-gyomor, melyből a barom a fűvet viszsza-rágja: rumen, ruma PpB. Az eledel a barmoknak először a kérés gyomorban állt meg (Com: Jan. 51).

veszített-gyomor: encostomachus PpB. [kranker magen].

zuzzos-gyomor: [stomachus; magen]. Meg lehet mind annyiszor, valamennyiszor zuzzos gyomrod fel-émelyedik, moeskt és moslékot ellene okádozod (Pós: Válasz. 43).

Gyomros: 1) ventriosus, stomachosus MA. grossbauchig, voll zorn PpB. 2) [ingenuus, fortis; echt, tapfer?] Az pogány, tudatlan nép, a ki még nem látott ioagyr gyomros képet (Kónyi: III. 31). Nem jött-ment jövevény, hanem gyomros magyar, szék-is volt kemény (65). 3) [famelicus; hungrie, ausgehungert]. A vendégeskedés-közben gutta ütésben liértelen meg-holt Basta indítá a császár ellen a gyomros hadat (Czepl: MM. Előb. 12).

Gyomroskod-ik: stomacho MA. zornig sein PpB. [zanken, hadern]. Csuda, ha nem füstölgött agra, mikor ily gaz dolgokat ily gyomroskodva írkált (Pázm: Kal. 171). Kezde Calvinusra gyomroskodni [igy], mintha igen képtelenül irt volna (Megy: SzAöröme. 8). Pápista társai ellen gyomroskodik a jesuita (Czepl: Japh. 114). Hmissus gyomroskodol penig abban Calvinus ellen (Pós: Válasz. 268).

Gyomroskodás: stomachatio MA. [zorn, aufwallung]. Ezeket sem gyomroskodásból sem a végre nem írom, hogy valakinek tormát törjek orra alá (Pázm: Kal. a2). De nem kel az ő finyas gyomroskodásokkal gondolni, ám zúzzoskodgyanak (273). A ki kákán nem akar csomót keresni, el-szenvedheti azt az exclamatiót minden gyomroskodás nélkül (Pós: Igazs. 152). Semmit azoknak gyomroskodások és az égh ellen való kérdések nem árthat (Toll: Vig. 302). Valamit más ellen gyomroskodásból, haragból írkielni (SzD: MvVr. 248).

Gyomroz: verbero, caedo SI. [schlagen, martern]. A Christus az ő ellenségi gyomrozták, kénozták (GKat: Váts. II. 44).

még-gyomroz: [comprimo; zusammenpressen]. De tudom, megint meg-gyomrozod dohos tömlődöt és valami hazugságokat facsarsz-ki belőle (Illyef: BCsTomp. 116).

GYÓN-IK (gyóhónnyál Pös: GBot. 10. Pös: Igazs. 620. gyomontat PhilPl. 101. gyononuan EhrC. 156. 53. DöbrC. 245. PozsC. 31. 32. gyanuan MünchC. 18. 71. gyonni Tel: Fel. 68. MA: Scult. 790. Agend. 52. 76. 199. gyonontato EhrC. 111): confiteor MA. bekennen, beichten PpB. Az papnak gyononuan odozas vetelutan nugalommal magát agyba takara (EhrC. 156). Nem zoul, de csak intesol gionnak (VirgC. 102). Pokol nem gyonik neked, halál sem dióer toged (DöbrC. 245). Az azzony-állat futa predicator zerzetbely fratereknek egyhazához és bynet gyonuan fogadast tev (DomC. 164). Gónal, mert te gors vag a gonozra (VitkC. 35). Az keralno azzon te hoziad gonik (DöbrC. 300). Addeeg tarchon penitenciat, zamya baunya, syrassa es gyonnya byneyth, myg az yrgalmassaguk ydeye yelen vagon (ErdyC. 22). Yrgalmassagot tezen, gyonyk, comwnykal (ErdyC. 530b). A gyonyk ygazam, ky ő bynet nyndenestül meg wallya (535). Igen gyovónnak Péternek, Pálnak, a szűz Máriának, kik ez vilagra semmit nem gondolnak (RMK II. 205). Eleget berbetel és gyónál, iew ki immár, én meg mondom az ódozatot (Helt: Mes. 269). Pananszolni és gyóni kezde (305).

gyónton-gyónik: [identidem confiteor; wiederholt beichten]. Tetten teszem, gionton gionom (Mol: SzJán. 411). Híjjában pityergünk büncünkben, ha azoknak tselekedetüktől meg nem szűnünk, hanem azokban előbb előbb mégyünk, gyonon gyonik s tetten tészük szánt szándékából (GKat: Váts. 43).

ki-gyónik: [confessus absolvor; durch die beichte losgesprochen werden]. Az gyóntó paphoz sies, nagy latarsággódból

kü gyónyál, az halál vátnaad iur mérges kaszszáuaal (FortSzer. N3b)

még-gyónik: [confiteor; beichten]. Monda zent Ferencz: Ereg el fiam es gononyal meg (EhrC. 53). Az tolvayok az baratoknak meg gyononak bewnewkewt es bewnewkrewl tartanak penitenczet (106. 155). Megkeresztelkedneuala ő töllő Jordanban, ő bűnöket meg gyanuan (MünchC. 18. 71). Meniel atyamfia, gyonyal meg es a zokot imatsagot el no had (VirgC. 21). Inezetek, hogi meg gioniek (102. 109). Ha valamyben en ovtot meg bantottam, meg bochassa en nekem, mynek elevelt en meg gyonuan es comwnykaluan (MargL. 72). Vesse mynd az keth kezeyth az twloknaq feyere es gyonnya megh mynd eghez yzrachek byneeth (JordC. 100. 361. 772). A tizt tartot halala keresi nala, de maga igen feluen, hogi keezben akadna, meg gionek (DöbrC. 25). Intec ötet, hog meg gomyece (TelC. 140). Oly nagy zornyw byne volna, hogy senkynek meg nem mernee gyonni (ErdyC. 528). Istennek mind meggyovónjátok, bűnöket szanjatok bánjátok (RMK. III. 251). Az jó istemek ő ott könyörge, meggyovónék, mindönt ő megkövete (310). Meg gyónée a paphoz és wrat von (Helt: Krón. 113). Gyóhónnyál meg fráter Posaházi (Pös: GBot. 10. 620). Ertül mind szentséges atyádnak meg gyóhónnyál (Pös: Vetétk. 58). Te megszoktad bocsiatani a meggyónt embernek bűneit (Czepl: MM. 205). Rákótzki Josef tegnapi igen nagy gyengésegét érezvén meggyónt és kommunikált (Mik: TörlL. 413).

méggyónás: [confessio; beichte]. Ha illyennec nagy sokat beszélleélis az meggyónásról, annyit volna az ő neki, mintha merő tövisset beszélleél (MA: Scult. 790).

Gyónás: confessio apud poenitentiarium MA. confessio auricularis; das beichten PpB. Nyeryed nekem az a eedaseges ydnal thyztha gyonast, melho ees zentseeges elegh thethelth (FestC. 158). Gyonásra es comunikalásra rest voltam (VirgC. 10). Binnel meg kemeñült zinet töredelmességre es gónásra zerzi (NádC. 42). Annak vanna telley gyonasygylan zenth Pal apostolh köwethen Bythynyalban nywek ky (JordC. 705). A pápista hit-szeriunt senki bűneitül meg-nem ódozatik, hanem ha minden vétket elő-számálunk a gyonásban (Pázm: LuthV. 122. 32).

fülbesúgó-gyónás, fülbevaló-gyónás: confessio auricularis Kr. [ohrenbeichte]. Szükség ostantac, olartnac, fülbe ualo gyonasnac lenni az anyaszentegyhazban (Mol: ATam. 113). Isten nem szol az fülbe valo gionasról, hanem az hiuek közt valo meg egziesülesről es bekellesről (Fcl: Tam. 245). A ki nem vak, láttya, hogy a fülben valo sígú gionásnak még csak árnyeka sincsen (Matkó: BCsík. 418). Materiáját ennek a sacramentumnak állatttyák lenni az embernek némelly cselekedetiben, a minémü a megtörődés, a fülbe-sígú gionás és az elég-tétel (Pös: Igazs. 418). A képek s szentek tisztelete, segítségül való hívása haszontalan s vétkes, a fülbe való gionás kegyetlenség, a mise balványozás (Bod: Ostr. 125).

maganvaló-gyónás: [confessio elancularia; geheime beichte]. Mindeneket int, hogy a magan valo gionast latra ne vet-nec (Mon: Apol. 362).

súgó-gyónás, sügvaváló-gyónás: [confessio voce submissa peracta; ohrenbeichte]. A maga-feledet ember a sügvaváló gionást tsak nem égig magasztallya (Pázm: Kal. 316). Az sügú gionás bünt szaporító cselekedet, a miat nem réghen történt dolgok bizonyityak (Alv: Post II. 89).

Gyónat: confessio MA. das beichten PpB. Agyad en nekem bynemnek keserevsséges megh zabatyat, ygaz gyonathot (GyöngyC. 10. PozsC. 3).

köz-gyónat: 1) publica confessio peccati MA öffentliche beichte PpB. 2) formula confessionis publicae; beichtformel]. Mondgyatoc a közgyónat: Gyomom vram istennec (Agend. 199).

Gyónatlan: inconfessus Kr. [ohne beichte, ungebeichtet]. Zváz Maria innepinek estit meg bötölöm vizzel kenierrel, hogi gyónatlan ne hágion (DebrC. 25). Előve hozvan mynden ew byneyth ielőssen gyónatlanokath, hogy ketlsegben eythetnee (ÉrsC. 276b). Meg holtanak gyónatlan (RMNy. II.101). Hóg nem mint rozpap vtan imádkozzék. iob, gyónatlan halou meg (Deesi: Adag. 214). Egy lator eltökélés, egy gyilkosság, ha gyónatlan marad, oda vét a tüzes kemencébe (Fal: NE. 36).

[Gyónt]

Gyóntás: exauditio confitentium Kr. [das beichte-hören]. Hivatalilag az, hogy e társaságot a gyóntásban, praedikállásban segítsék (JTársReg. 55).

Gyóntat: 1) confitentem exauditio MA. [beichte-hören]. 2) [inquiri; untersuchen]. A király magához kétszer-is hivatott, mint egy húsvét napján sokat gyóntatott (PhilFl. 101).

Gyóntatás: auditio confitentium Kr. [das beichte-hören]. E complarok a papok es barátok a misseuel, gyóntatással nem halazlatnak (Mel: SzJán. 344).

Gyóntató: confessorius Kr. [beichtvater]. Ez bezedeket frater Leo, bodog Ferencnek tarsa es confessoria, gywóntatoya, ira (EhrC. 111). Mynd a gyono s mind a gyóntato keresztven hwtben legyenek (ÉrsC. 535b).

Gyóntó: 1) [confessarins; beichtvater]. Ez éoda[la]tos dolgot sem az gónto sem az góno nem lattac vala (GuaryC. 47). Az lelky orvos azaz az gyónto hozza menwen, hogy penyenciara teroe, onzolya wala (ÉrsC. 424). 2) [confessor]. Domokos gónto (MünchenK. 5). Vilibald püspóe gónto, Hermagor gónto, Arsenius gónto (7). Magnus gónto (9). 3) [confitens; beichtkind]. Raynound newew mester, zent Katherina azzonnak confessoria meg ysmeree, hogy azon horaban miwt vona kywe az ew eedes gyónto leánya zent Katherina (ÉrdyC. 283).

kepe-gyóntó. Zent Peternap, kyth az parazthok kepe gyonthonak hywnak (LányiC. 223).

GYOPÁR (*gyopár* Misk: VKert. 336): *stoechas citrina* MA. *oraganum* Mel: Herb. 115. mottenkrant PPB.

fekete-gyopár: *origanum silvestre* Beythe: Nom. 6. *origanum* Nom. 45. [dosten]. Fekete gyopár szabasu fű, máj gyógyító fű: *ageratum* Major: Szót. 20. Szű-fű, fekete-gyopár: *oritis*; fekete-gyopár, szű-fű, szurok-fű: *origanum* PPB. Fekete-gyopar lenele virágostul 8 lat (Frank: HasznK. 19b). Ha az isopot fekete gyoparral, figeuel őzue temperalod, vizi korsagot gyogit (BeytheA: FivK. 68). Kertiek: az isten fája, mely nőstény és hím, pápa fű, fekete gyopár szabasu fű (Com: Jan. 25). Meleg természetűek fekete gyopár, erdei vad kőmény (26). Mikor a gólya meg-sebesítettik; menten fekete gyopár és bolha füvet keres, azt tészí a sebre s meg-gyógyul (Misk: VKert. 336).

jószagú-gyopár: *stoechas* PPB. [stüchaskrant].

sárga-gyopár: *sedum minus causticum* Beythe: Nom. 8. [hauswurz]. Reð fű, auagy sarga gyopár (Frank: HasznK. 18). Az sarga gyoparnak az viragat borban id meg gyakran, farsabasokat es tökösököt gyogit (BeytheA: FivK. 106). Sarga gyopor [gy], arany viragu fyu, barsony zinu az viraga (105b).

GYORS (*gyars* EhrC. 97. DomC. 127. Szék: Krón. 216. MA: Bibl. V.16. Lép: FTük. II.71): 1) *celer*, *citus*, *citatus*, *incitus*, *alacer*, *velox*, *festinus*, *rapidus* *volaticus*, *praepes* C. *hurtig*, *geschwind*, *behend* PPB. Gyors mint a szél: *velocior* Euro PPB. Sietséges, gyors: *propere* PPB. Ki ménene a gyors foloc: *veredarii* *celeris* (BécsiC. 66. 149). Mynden ember legyen gyors halgatásra: *sit omnis homo celer ad audiendum* (JordC. 833). Zayok athkozasul ees keserwsegel telyes, gyorsok w nekyk labok weer etlesre (KulcsC. 21). A késedelmes a gyorsát elől vegye:

tardus velocem ante vertat (Com: Jan. 179). Okos lovagló gyors paripját száján tartya (Fal: UE. 422). 2) *agilis*, *solers* C. *streunus*, *vegetus* MA. [promptus] *frisch*, *munter*, *fertig* PPB. [fleissig, thätig]. Gyors elmék, sebes elmék, tüz-elmék: *praepropera* ac *fervida ingenia* PPB. Predicalnal nekyk, hogy lennenek gyorsak tyzta egy hazat tartany (EhrC. 97). Isten algameg testöcket, lelköcket, hóg ő zent zolgalattara gyorsoc lehessöne (NádC. 661). Valu ég királnak ég zep hayadon leaña, ki igen gyors, seren vala (BodC. 19). Az kovner has nem nemz gyors elmeit (CornC. 164). Zorgalmas vala gyors zolgalattyaban: *satagebat circa frequens ministerium* (JordC. 562). Gónál, mert te gyors vag a gonozra (VitkC. 49). Hol ott lakozvan felette gyors vala mynden dologhoz (ÉrdyC. 338b). Birodalmanac gonzia viselesebe igen giars vala (Szék: Krón. 216). Emlkezze meg, ki valéc; ifiu, eleven, gyors, es inmar mire ütöttam (Born: Evang. IV.329b). Gyors evet módjára lóra felgrottam (PhilFl. 12). 3) [firmus, solidus; kräftig, stark]. Keentü zenuetheeteden, bathato, gyors test (SándC. 20). Vala zent Damauces keozsep ember, testel vala eozeoneer es gyars (DomC. 127).

Gyorsabbacska: [paulo celerior]. Lassabbatskán, gyorsabbatskán (GKat: Tirk. 1117).

Gyorsacska: [actuaria] *kleines ruderschiff, barke*. Gyorsatska, folyó hajótska: *actuariolum* C.

Gyorsalkod-ik (*gyarsakodik* BiróM: Angy. 141. *gyorszalkodik* Born: Ének. 219): *propere*, *celero* C. *festino* MA. eilen PPB. Látak az bösek, gyorsalkodának, az nap leverék héat palotáknak (RMK. III.125. 167). Váltig gyorsalkodnak, egy kis tüzet rakanak és az tűznek lángján laptát általbányák (V.205). Aluoksagban nagyobb gyorszalkodnak (Born: Ének. 219). Gyorsalkodie, io louára fordula (Cseng: Jer. B. Ne gyorsalkodgyál a te száddal (Kár: Bibl. I.626). Serénykedgyél, gyorsalkodgyál, bé ne húnyd szemedet (Pázm: Préd. 844). Gyorsalkodó serénységgel helyre viszik, a mit elmulattak (339). Ne gyorsalkodgyál az te száddal (MA: Bibl. I.578). Kupidó annyostól nyugbatalankodik, a szerelmes szívek mellett gyorsalkodik (GyöngyD: MV. 64). (A szolga) nem vonakodik, mert jól ígért neki, hogy-ha gyorsalkodik (GyöngyD: KJ. 379). Mikor orád vagyon a fel-kelesre, ne nyujtozzál, ne piszmozd, serénykedgyél, gyarsakodgyál (BiróM: Angy. 141). Az erdőt gyorsalkodva meg-járom (SzD: MVir. 166).

[Szólások]. Ha az regieknee irásokban gyorsalkottal volna (Mon: Apol. 258). Látode, az áluk major mint gyorsalkodék gondviselésében (Pázm: Préd. 865). A gonoszra gyorsalkodó lábaim erejét meg nem száraztot (Pázm: Imáds. 462).

ki-gyorsalkodik: [propere exeo; eiligst herauskommen]. Monda leányinak: Az kert ajtaját erősen zárjátok, hozzám larmarsággal kigyorsalkodjatok (RMK. II.83. Hoffr. 321).

Gyorsalkodás: *festinatio*, *properatio* MA. das eilen, elfertiget PPB. Nem sok pálmája van a halogatásnak, sok pedig laurussa a gyorsalkodásnak (GyöngyD: KJ. 554).

Gyorsalkodtat: [maturó, acceleró: beschleunigen, betreiben]. Minden iora eleuenkettet es gyorsalkottat (Born: Préd. 393).

Gyorsan: *propere*, *properanter*, *properato*, *perniciter*, *mobile*, *volubiler*, *curriculo*, *compendiaro* C. *celeriter*, *celeratim*, *celeranter*, *velociter* MA. *geschwind*, *behend*, *eilend* PPB. Górsan kerdezy hw thwlök (JordC. 359). Lattyak vala, mykeppen gyorsan fivth, syet az zent egyhazhoz (ÉrdyC. 639b). Az palota fele gyorsan monntatanak (Istv: Volt. 8). Ha gyorsan egy más vtán kettőt vagy hármát szól, szél veszet hoz (Cis. G2). Gyorsan vonnyad a prédát, hamar tolvajolly (Pázm: Préd. 154). A szél fuvallásoc a hajót gyorsabban úzic (Com: Jan. 89). Karabul gyorsan lovára penderedett (Kónyi: HRom. 135).

Gyorsas: [citus, celer; ilig, hurtig]. Nem is véléd gyorsas ki mulását (Megy: 6Jáj. VI.20).

[Gyorsasít, mēg-gyorsasít]

mēggyorsasítás: [acceleratio; beschleunigung]. Az ő láboknak az artatlan vernek ki-ontasara valo meg gyorsasításra szabadossan szolgálnak (DBón: Részség. 15).

Gyorsaság (*gyorsassag* RMNy. III.109. *gyorsóság* DomC. 17. *gyorság* MA: Scult. 1052. Vás: CanCat. 269. *gyorsóság* MA: Tan. 151. *gyorsag* EhrC. 121): celeritas, velocitas, rapiditas, pernicitas, solertia, impigris, navitas C. celeritudo MA. behendikeit, geschwindigkeit PPB. Az volna yo barát, ky vallana lfrater Lucidiusnak gyorsaság, ky uala nagy gyorsaság (EhrC. 121). Ffel meene az ghymnek gyorsassaga zerent (ÉrdyC. 380). Ne legyen testy erenknek meg nehezvlese, de legyen etel wtan mwikalatra waalle gyorsasag (ÉrsC. 377b). En agyekym tellysek bynekre valo gyorsaság (KulesC. 91). Gyarsassagal az ny valaztoth emberevkevth mas napra vizza bochlassa (RMNy. III.109). A szanto, kereskedő vgy iarion el tiztibe, hogy ne az ő oraienee munkaiaba es gyorsasagaba bizzec (Bori: Evang. IV.312b). Hol leszen ekes tormeted, erőd, bölzeséged, eszedne es elméduce gyorsasága gazdagsággal egygyütt (Vás: CanCat. 269). Mikor az erdőkre ki-vitetett, tsudálatos gyorsasággal menten a vad-kanokra ugrott (Misk: VKert. 75).

Gyorsaságos: velox, celerrimus MA. geschwind, behend, eilend, flüchtig PPB. Chodalkozeeek az ew wra olyan gyenghe azzonyallatnak gyorsasagosa serenseogen (ÉrdyC. 642). Az agh ellensegh keez es gyorsasagos myndent elvezteni (ÉrsC. 270). Gyorsasagos zolgalat (Beythe: Épist. 81). Ezek sem igaz tudák, hanem tsak mester-ségek, mint az alakosok gyorsasagos tselekedetinek nagy része (Pázm: Kal. 703). Veszedelemce gyorsasagos (Zvon: Post. II.212). Nyájás beszéd nálla gyorsasagos (Felv: Val. 38). Gyorsasagos mint a hal a vízben (SzD: MVir. 470).

Gyorsaságosan: incitate C. [celerrime, promptissime; eiligst]. Gyorsaságosan királyfi futanék, az király előtt térdére leesék (RMK. II.269). Gyorsaságosan eljárnak dolgokban (GKat: Titk. 330).

Gyorsít: [accelero; beschleunigen]. Mint valami bötsülletes tudományt tanulják a hazugságot, arra szoktatták és gyakorlással gyorsították nyelveket (Pázm: Préd. 1111). Lábam gyorsítja az ur, mint az szarvasiac (MA: Bibl. V.9).

mēg-gyorsít: vegeto; erfrischen, kräftig machen C.

Gyorsogat: celero, accelero, maturo SI. [beschleunigen].

Gyorsogató: frequentamentum MA. öftere wiederholung PPB. Hegedülésbe, éneklésben azon szónak gyorsogatósa, zifrázása: frequentamentum PPB. A szónak gyorsogatósa az éneklésben (SzD: MVir. 412).

[Gyorsul]

mēg-gyorsul: [acceleror; beschleunigt werden?]. Sokasulának w betegségek annak wtanna meg gyorsulanak (KeszthC. 23. KulesC. 24).

GYÖKENT, GYÖKKENT: nuto Com: Jan. 66. [nicken]. Az aluszékony szumnyadoz, az az fejével gyökkent: dormitans conquiescit, id est, capite mutat (Com: Jan. 66). David a musica szerszámokat nem pengette a formára, mely szerént ezífrábban ezífrábban tudna korogeni, hajladozni, gyökenteni, toppantani, mint ti (Nán: SzÁT. 317).

GYÖKÉR (*geker* EhrC. 5. *jeker* NagyszC. 156. *WeszprC.* 126. *JordC.* 164. *gyeker* Th-wrC. 28. 111. *Gonossagac gyöde* Bori: Préd. 548. *Zrinyi.* 1178. Az mi *gyökörünk* Kár: Bibl. 453. *gükere* BécsiC. 136. 162. *gükere* Szék: Krón. 45. *gükere* Mel: SzJán. 65. *gyekere* Fal: NU. 284. Fal: BE. 600): 1) radix C.

MA. wurzel PPB. Meszszel el-nyúl a gyökere: radix *procurrit in longitudinem PPB. Meg esmerne fanak es gewkerekek es vyzeknek yozagytt (EbrC. 29). (A fa) gükerecec nemzeset a földben hagátate es vas es badoc kötellel kötöztessec meg (BécsiC. 136). Megallapie ő gükerecec nemzeséből ualo plantalas (162). Nag sűrűsseggel fel vtnek az ő gyökerekből (Ozor: Christ. 100). Az ő gükerecec fiatalat hagiatote földben (Szék: Krón. 45). A palma fa gyű[kere] szarazto es melegitő (Mel: Herb. 5). Ha gyökereét főzed, iszod borbán, bolonda térszen (52). Zent Lazlo kirali fiuenek gyökere: gentiana (Frank: HasznK. 19). Ragd egy öreg fazekban a töröt füeket es gyökereket viragostul (21). Meg nyúl az fű es az gyökérből őrvendözve ki sörkedez (Lép: PTük. L102). Eleven gyökerű fiatal fűc (Com: Jan. 71). 2) [medulla, pars interna; das innere]. Zent Ferenc zentelelektewyl ylltetett belsew zyuenek gekereben (EhrC. 5). Zent Damankos atyank ez veltelen lalalnak vezedelemne zyvnek gyekerebevel kevyerevele (DouC. 69. 119). Ezenkeppen leezen embernek fya az földnek gyekerekbén három napon es három eyel (ÉrsC. 6). Mind nyelvét mind pennáját szíve gyökereének ténájába mártván úgy szöll, a mint szíve-járasa vagon (Pázm: Préd. 14). Vagon ábrázatunknak mutató tükökre, de nints amolyan, mellyben meg lássék szívünknek gyökere (Fal: UE. 411). 3) [fons, origo; ursprung, quelle]. Gyökere ennek az ajándéknak az isten irgalmasságának gazdagsága (Pázm: Préd. 113). A veszedelemek gyökereét, mely a bán, el nem vették, egyedül a mi Jézusunk ennek rontója (152). Miben légyen gyökere az közbenvetésnek (Pázm: Kal. b3). A jo orvos a uyavalyának gyökereét kinyilatkoztattya (Illy: Préd. I.284). Luther Mártontól fogva Saxoniában volt a gyökere es fészke a latheranus vallásnak (Mik: TörL. 284). 4) [stirps; stamm, geschlecht]. Es eva nemes kyalyl gyekerebevel tamaduan (MargL. 145). A Messiasnak Dávid gyökereből kell vala származni (Illy: Préd. 154). Csemetézett a Jette gyökere, Jákóbból csillag tamadott, a szűz üdvözítőt szült (Offic. 183). Azon gyökérré léptetik nemzetségek rendit (SzD: MVir. 457). 5) [pars infima; der unterste theil]. Hegynek gyökere, allya (SzD: MVir. 194).

[Szólások]. Nem veszik ugyan evvel nemességeket, meg marad mind töve, mind gyökere, de oda rogygyan gyámola, es utána vész a tekintet (Fal: NU. 284). Sok káromlók szája bé-dugatik, ha igazán es vóltaékppen megmagyarazzuk az római gyölekoznetek ez dolegrul-való tuutásit. Ezt kel tehát gyökereből kifejezünk (Pázm: Kal. 801). A kemény szél gyökereből ki-forgatja a nagy fákat, es gyakorlat térszen az erdőn (Fal: BE. 600). Turkál a dologban, de gyökereére nem jő (SzD: MVir. 22). Gyökereére tétetik az igazság fejszéje (192). Ő szent felsége, mert nem plantalt, mind gyökereestől (radicitus Kr.) el ki szaggattya (Bori: Ének. 404). Gyökereestől ki szaggatja: eradicare MA. A testben a betegségek ágat vetnek, gyökereét hajtának (SzD: MVir. 23). Gökereet hanyok: radico C. Hiszen nagy gyökereet ránta a pápa cubiculariussa (Czepl: Japh. 134). Eszes disznó, melly gyökereet ránta (SzD: MVir. 133). Izraelben ewi öködsöggel es az en lyweym közdöt vory gyekereeth (ÉrdyC. 475). Gyökereet nem verhet benne a ki-zsendült jó mag, hanem akár melly kised kisértettel ottan ki-sziral (Pázm: Préd. 345). Hogyha a spanyol ház gyökereet kezd verni Olaszországban, féls, hogy a vendég ki ne vesse a gazdát házából (Mik: TörL. 304). Az fattyu ezemetéc mély gyökereet nem vetnee (Kár: Bibl. 1637). Gyökereét ill fogva gyökereéig: radicitus C.

angyal-gyökér: polypodium; engelstiss PPB.

angyélika-gyökér: angelica PPB.

arany-gyökér: [lilium martagon; goldlilie]. Arany gyökere auagy vad lilium (Frank: HasznK. 18).

aranyos-gyökér: [ornithogalum; vogelwilleh]. Illyen az tejér es sarga lilium; item türkische bünd németül, az az

török turbánt, martagon, aranyos gyökér, ornithogalum (Lipp: PKert. 142).

bimballós-gyökér: bulbos C. [knollige wurzel].

bojtos-gyökér: bulbos C.

citvar-gyökér: [zendoaria; zwitter]. Czitver gyökér vagy zurumbák (Vectrans. 26).

csumós-gyökér: radix bulbosa MA. knotige wurzel PPB.

drága-gyökér: aroma Com: Vest. 120. [gewürz].

édés-gyökér: glycyrriza C. gliceriza Mel: Herb. 117. Glycyrrhiza: edős gyökér, h. e. dulcis radix Beythe: Nom. 5. poly-podium, adipus PPBl. [stießholz]. Mezei füvek: az árva leány haja, kaláris fű, édes gyökér (Com: Jan. 25).

fehér-gyökér: polygala Com: Jan. 24. sigillum Salomonis Mel: Herb. 185. [kreuzblume]. Polygonatum, feyér gyökér, weiswurtz, más neve sigillum Salomonis, Salamon pecetű; a feyér virágoc alá függec rayta rendel mint egy egy pecetű, azért hiyác Salamon pecetűneec (Mel: Herb. 185). A pásintos fűhöz számlaltatnac: tic hur, kakuk törjék, fejér gyökér (Com: Jan. 24).

fejes-gyökér: bulbos C. [knollige wurzel].

hézag-gyökér: aristolochia Frank: HasznK. 17. [osterluzei]. Eöregbik hezak gyökér: aristolochia rotunda Frank: HasznK. 17. Farkas alma, hezag gyökér ket fele; az egyik kerek almaü, a másik bozzu almaü (BeytheA: FivK. 59b).

farkas-hézaggyökér: ∞ Farkas hézag gyökér melegítő, de igen száraztó, czac gyökere ió (Mel: Herb. 143). A következendők borbély szerszámhoz valoc: farkas hézag gyökér, eb nyelv, macska tövis (Com: Jan. 27).

kétköves-gyökér: peucedanum Mel: Herb. 49. [saufenchel]. Meleg természetűek: erdei vad kómény avagy kétköves gyökér (Com: Jan. 26).

kérészt-gyökér: senecio PPBl. [kreuzwurz].

keserű-gyökér: gentiana Mel: Herb. 142. [enzian]. Keserű gyökér, gentiana görögül és deakül neue, az az Gentius király fűne (Mel: Herb. 142). Az orvosló fűvek kertieec avagy mezeieec; kertieec: az isten fája, keserű gyökér (Com: Jan. 25).

köröm-gyökér: radix mvgium C. [nagelwurz].

láb-gyökér: [tarsus; fusswurz]. Melly béko az en lábaimnac gyökerébe bevásott (MA: Bibl. 1456).

lapu-gyökér. Az nagy lapu gyekeret sónal törd öszue, minden dühös eb marását meg gyógyítta (Mel: Herb. 41).

macska-gyökér: valeriana; baldrian Mel: Herb. 129.

mestér-gyökér: magistrantia, ostratium; meisterwurz, brustwurz PPB.

nyelv-gyökér: ancyloglossum C. [angewachsene zunge]. Nyelvgyökér, nyelvkötel, mely nyavalya az gyernekekben szokot esni (Major: Szót. 40).

orvosló-gyökér: [medicamen; heilmittel]. Ha a tenger nem hordozna minket ide s oda, honnan szereznék patikába való sok orvosló gyökereket, élesztő, gyógyító termést (Fal: TÉ. 723).

ökörnyelv-gyökér: buglossa Frank: HasznK. 17h. [ochsenzunge].

örmény-gyökér, örvény-gyökér: nectaria MA. helenium Com: Jan. 25. inula campana Felv: SchSal. 29. [alant]. Helenium görögül, az az örün gyökér, az az emula campana (Mel: Herb. 141). Ilona görög szó, annyit teszen mint Helene,

melytől ered helenium, melyet mi örvén gyökérneec nevezünk (Alv: Post. 1162). Az orvosló fűvek kertieec avagy mezeieec; kertieec: az isten fája, örvén gyökér (Com: Jan. 25). Az örmény-gyökérrel szű-fűjás meg-szúnik, ötet és ruhátl hogyha öszvetörök s mind kettő levében szakatt ember iszik, nagy bizomnyal mond-gyak, tőle meg-vigaszik (Felv: SchSal. 21). Legelsőben a zászpa avagy fekete húnnyor jő-ki a földből, sz. Jakab hóban az örmény gyökér, farkas alma (Misk: VKert. 511).

örvénygyökeres: [inula mixtus; alant]. Tölben örmős borral, örvény gyökeres avagy szek fűves borral egy (KDebr. 1619. B3). Tsinált boroc az örmős bor, örvény gyökeres bor (Com: Jan. 84).

sárkány-gyökér: dracunculus, serpentaria Com: Jan. 24. [schlangenwurz]. A pásintos fűhöz számlaltatnac szöszös fű, kigyotranc avagy sárkány gyökér (Com: Jan. 24).

sársa-gyökér: [salsaparilla; salzkraut]. Jó a salsaparilla-val vagy sársu gyökérrel fött víz-is italára (PP: PaxC. 282).

szív-gyökér: ahorta PPBl. radix principalis Kr.

tárkony-gyökér: [artemisia dracunculus; kaisersalat]. Nem árt ezokáért a borsos étec és a ió bor, melybe ásztottac tárkony gyökeret, gyömbéert, spicát, fa heyat es sállját (Cis. L2).

indiai-tárkonygyökér: [anthemis pysethram; berchtram]. Indiai tárkony gyökeret, mellyet pysetrumnak hívnak, rágia gyakorta (PP: PaxC. 6).

tüsszentő-gyökér: helleborus Com: Jan. 25. [niesewurz]. Prüsszentő gyökér, zászpa, fejér húnnyor: helleborum PPBl. Az orvosló fűvek kertieec avagy mezeieec; kertieec: fejér húnnyor avagy zászpa, ptrüsszentő gyökér (Com: Jan. 25).

vér-gyökér: 1) sangvinaria Fuchs: StürH. 2) heres PPBl. [erbe].

Gyökerecske: radicula C. würtlein PPR.

Gyökeres: 1) radicosus MA. voll wurzeln PPB. 2) [radicatus, stabilis, inveteratus; eingewurzelt, dauernd, standhaft]. Az valasztottakban gyökeres és megmaradando az vonnan valo születes (Fél: Tan. 318). Az hírben erőseec es gyökeresec legyűnc (Mon: Apol. 376). Az pogányok között gyökeres hírvólt az keresztyénekről, hogy annyokkal, hűgokkal egyaránt latorkodnak (Pázm: Kal. 224). Az helvétiai hét cántonban és töb sok fő helyekben nincs gyökeres fészkek és exercitiomok az vj tudományoknak (629). Az sz. Péter fejedelemségének igaz, gyökeres birodalmában maradtak az római pápák (658). Párt-ütésre látszik nézni, a ki gyökeres királynak éltében más királyt keres országában (Pázm: Préd. 188). Nagy böltségségnek tartják az emberek, mikor két nemzetségség gyökeres gyűllőségét és vérontásokkal töllyes ellenkezését egy tisztességs házassággal le-szállítják (114). Az igéket gyökeresbbé tehetné (Ker: Préd. 5).

tös-gyökeres: [genuinus, ingenuus; echt, unverfälscht, uralt]. Tös-gyökeres nagy úri és régi nemes nemzetségek föld szinéről el-töröltettek (Pázm: Préd. 877). Isten a tös-gyökeres jószágot, melly az örök élet, választottuak tartya (1156). Régi tös-gyökeres szokás, hogy a hívek házból ki-menve és vissza térve szent kereszt jelét vetették magokra (1217). A geneológiát s honnan eredtenek érdemes őseid, melly sűrű ázokra terjed légyen tös-gyökeres nemzetségsed, nem emlegesséd (Fal: NE. 13). El-aprószodnak sok régi, tös-gyökeres házak (SzD: MVir. 37).

[tös-gyökereséd-ik]

még-tös-gyökeresédik: [civitate adipiscor; sich einbürgern]. A szegény haza jóvára megtelepítettett és immár meg tös-gyökeresédett helyeket elborítván az ellenség . . . (ErdTört. IV.304).

Evang. 1331. *güeng* VirgC. 145. *güngi* ThewrC. 128): **1**) margarita C. gemma, unio MA. perle PPB. Né ereztete tli gönggötököt dižnoe eleibe (MünchC. 25. BécsiC. 44). Diezortetyk az güngvknok dragalatossga (VirgC. 145). Ha wtet wltwztotod larsomba es güngiel fwztet ruhaba, azt latod, hogy w inkab meg herud (68). Hogy zent Margyt azzomnak ev forgey, tevey az ev ruhayaban lattatnak wala fordultatny mynd füersegese geuge (?) (MargL. 42). Kyneel alyg talahatlmny dragab gyenget Cristusnak dyehöseeges koronayaban (ÉrdyC. 373b). Eyd elow kowthew, az feye gyendyel thewzewth, az alyan keethi zel partha wagon (RMNy. III.52). Kérem Kdet, hogy az uraitótl kylgye ol az gyöngyöt (LevT. II.25). Ettele grobian emberre nem io az gyöngyöt vesztegetni (Mon: Apol. 508). Io erkölcz mint göny lön nalla oly draga (Petki: Virt. 12). A gyöngyök a csiga léjakkban találatnak (Com: Jan. 14). **2**) [thesaurus, ornamentum; schatz, schmuck]. Cristusnak apostoly, kyk vadnak ez zent ewangeliumny gyewngnek zeretwy, ez malaztot mynekewnk kererek vr Yesus Cristostol (EhrC. 133). (Sz. Ágoston) a confessoroknak gyengök (ÉrdyC. 520b). Zyzeknek gyöngye (PozsC. 32). Dragalatos gönzöm zent zeretel (TübC. 10). **3**) [viscus; mistel]. Gyöngy a fákon: bacca, viscus MA. Tölgy-fán terem a gyöngy: viscum *adnascitur in quereu PPB. Gyöngyöt fal a nyájam, hizik, szaporodik (Fal: Vers. 907).

drága-gyöngy: margarita PPB. [gemma; edelstein]. Az azzonyallath fel ewtözetoth wala aranyas barssonban, byborban es draga gyenyekben (JordC. 915). Zerzetete Justinianus chazaar egy yghen zeep emlekozethi kywól belöl megh meg aranyazathwan es draga gyenyel meg eekösödtythween (ÉrdyC. 316b). A drága gyöngy, gyémánt és arany magában böcsülletes, ha meg nem ismértetik-is (Pázm: LuthV. 19).

fa-gyöngy, fáigyöngy: viscum Beythe: Nom. 8. viscus PPB. vogelleim Nom. 77. [mistel]. Fay gyöngy, ennyu, kinel az madarat fognak (Mel: Herb. 30). A híros-madar rend szerint fa gyöngygyel, bimbóval és fenyő-maggal szokott élni (Misk: VKert. 460).

indiai-gyöngy. Indiai gyöngynek kedveskedő színe (Nógr: IdvK. Előb. 7).

kárta-gyöngy, kártya-gyöngy: [kartenperle]. Nyolcz boglárba wazon négy négy öreg kárta gyöngy (Radv: Csál. III.320). Gyöngyös rosa, mindenikiben wazon négy kárta gyöngy s egy gyemant (Századok. 1873. 352).

kása-gyöngy: margaritula, unio minor, uniones minores; perlein PPB.

napkeleti-gyöngy: [gemma; edelstein]. Belül lelke nem oly gazdag malazttal, mint kívül hájának rengő fűrtjei a napkeleti gyöngyökkel (Fal: NE. 18). Válláról kék bársony heveder függött gyenge lúmvarrással és napkeleti gyöngyökkel kékkesítve (Fal: TÉ. 638).

nyakszorító-gyöngy: [monile; halsband]. Rendre rakja a függöket, nyak-szorító-gyöngyöket, gyűrűket (Fal: NA. 141).

termő-gyöngy: [margarita sincera; echte perle]. Egy törmő gyöngy aranyban foglalt (Monlrók. XXIV.391).

Gyöngyell-ik, gyöngyöll-ik: [parvas bullas emitto; tröpfeln]. Thw zent kezek ywölözgetyötök, kykból gyöngyeld werőd hullot, azzw földeth harmatozoth (CzechC. 25). Az ifjúság virágjában lévőknok még nevet a természet, leg-sezbb idejében gyöngyöllik harmattya, gyengeség zsenégjét színeé mutogattya (SzD: MVir. 237).

Gyöngyi: gemmeus MA. perlen- PPB.

Gyöngyöcske: **1**) gemmula MA. perlein PPB. **2**) [gemma arboris; kitzchen]. Az ftyghe fa ky hozta ew gyenyeechkeyt (ÉrdyC. 379b).

Gyöngyös: **1**) gemmatus, gommosus, baccatus MA. margaritosus Otr: OriglIung. II.184. mit perlen besetzt PPB. Zent Agata gönggös ruhakban meg ielőnek angialoknak közepőtök (DobrC. 27). Gönggös aiandekokat kiülő (143). Zent Lucia lataa zent Agothaat az anygulok között nagy gyenyes ruhaban (ÉrdyC. 170b). Eegyknek harom zeep draga köwlekből zerzöt gyenges corona wala feyeeben (564b. 625b). Egh nagh arany zelew fedel, kynek az wege kettewtt, szogos, gyenges az zole (RMNy. II.35). Gyengyes parta (35). Egy kepes, gönggös fedel mind kötheshtul (III.49. 52). Egy példánk wazon Borbála asszonyul, szöwés is wazon rajta, a te gyöngyös híméd is rajta wazon (LevT. II.61). Gyöngyös parta (Radv: Csál. II.7). Amaz gyöngyös, kis keszkenyös, né, hol fut jó banyád (Thaly: Adal. II.96). **2**) [gratus; angenehm]. Gyöngös, szop az orgona szó (Mel: SzJán. 409).

Gyöngyöz: **1**) gemmis exorno Kr. [mit edelsteinen, perlen schmücken]. Sok dáma ide gyöngyözi, kövezi magát, a tziřának leg tziřáb eszközeit ide rakja magára (Fal: NU. 267). **2**) [orno, decoro; schmücken, zieren]. Az zenth alazatossga zerzetős azzalaath eköseyty, az zenth vezetgeogh tartias öteth ighön gyöngyözy (WinkC. 351).

mög-gyöngyöz: [exorno; ausschmücken]. O zent zeretel, te meg cazdageyotd allelköt es ötet mindön iozague ruhafanal meg gönggözöd (GuaryC. 32).

Gyöngyözés: [ornamentum; schmuck, putz]. Az feletteb walo aranyozas es gönggözoes az kenelisegre viszen (Föl: Tau. 465).

GYÖNYÖRKÖD-ÍK (*geünyörűség* NádC. 30. *gyenyerevseg* MargL. 44. CzechC. 12. *günyörűség* KazC. 3. *günyörűség* VirgC. 148. *gyenerkedik* WeszprC. 132. KeszthC. 108. *gyeuwrwseg* 125. JordC. 388. 822. DomC. 5. ÉrdyC. 506. 508. 510b. *gyünerewseg* EhrC. 123. *geünyörűség* MünchC. 57. ÉrdyC. 56b. *gyünerűsögös* Frank: HasznK. 2. 74. *günyörűség* Beythe: Epist. 229. KBárta 1583. Díj. *gyünyörkwtem* VirgC. 4. *günyörűség* Mel: SzJán. 456. *gyünyörűsöges* Mel: Herb. 104. *günyörkedie* Mel: SzJán. 531. *günyörkwdik* VirgC. 67. 93): **1**) jancudor C. MA. sich belustigen, erquicken, erfreuen PPB. [sich ergötzen]. Nügoágál, génerkeggél, egel, igál: requiesce, comede, bibe, epulare (MünchC. 140). Ha acarz zeretö iegösödnee ölelesiel génerküdni es v vele edösküdni (GuaryC. 63). Kel ennekem wízdnom es günyörkwdnwm iduesegembe (VirgC. 67). Nem gönyörkodie azferfiuac siptaba (Szék: Zsolt. 154). Gyönyörkodie e fele emberekkbe, kie szépee es ékesee (Helt: Bibl. I. e1). Isten gyönyörkodie az hieuc diezeretibe (Mel: SzJán. 531). Csak benned gyönyörküdgyem mind azokkal egyetemben, kik szent nevednek szünetlen reménkednek (Pázm: Imáds. 175). Ez welagi ioban gyünyörkwdwtt (Zvon: Post. I.4). A tudössac sétálasokban, alá s fel járásokban gyönyörküdnee (Com: Jan. 207). Az igazságnak istene igaz ífletben gyönyörküdik (MontME. VI.290). **2**) [aemulor; sich bestreben, wetteifern]. Atkozokba ne gönyörkögél, hamossan tövöket se kedvel: noli aemulari in malignantis (DobrC. 86). Zenyel meg the haragodwl ees hagyad meg te hertelen haragodatb, ne akary gyenyerköded, hogy zydalmaztassal: noli aemulari, ut maligneris (KeszthC. 87).

[Szólások]. *Gyönyörkodik vmiben:* Gényörküdni az isteni bezedekben (DomC. 7). Ez ilyen tiztessögebe günyörkwgieltek (VirgC. 146). Wíwálók, wídadok es wünyörkwdwóm abba, mikor engem fel magaztatnak (67). ∞ *vmiböl:* Azoknak parancsolj királyi székedből, gyönyörküdj kezzeddel plántált gyünyörküdöl (Orczy: Költl. 64). ∞ *vmia:* A gróf gyönyörküdött házasságnokon (Mik: MulN. 114). ∞ *vminek:* Nem gyönyörküdöm az te penzednek (Zrinyi 158). ∞ *vmivel:* Gönyörkwtem enny etekel, wenerökel (VirgC. 4). Ne gyenyerkedel gonozokkba: noli aemulari in malignantis (KeszthC.

86). Ilyen nagy iok al gőnrkődik vala (VirgC. 144). Az ty erwš wlelgetestekel gyewnyewrkőwyek (139). Ez atte zeretw feleségd, győnrkőwgiel vele (31).

Gyönyörködés: delectatio, oblectatio C. voluptatio MA. freude, ergötzung, belustigung, erquickung PPB. Ez földnek kalmari az ű giőnrkődésenek erieiből meg kazdagnalnak (Fél: Bibl. II. 180). Harmadik a test gyönyörködésének szomjúhozása (Pázm: Préd. 87). Minden-féle édességek gyönyörködését magában foglalta (314). A gazdag könnyen testi negédességre és gyönyörködésre fordította kiutseit (625). Némelly doktorok úgy itélnek, hogy az embernek titkos természetű gyönyörködése légyen a sármánykának szavában (Misk: VKert. 471).

Gyönyörködöt: ∞ Dragalatos ruhában vaduac es gēnerkedeteben (MünchC. 123). Talantal setetsegek meg nomodnak engemet es en vilagoslatom on generkedetemben: nox illuminatio mea in deliciis meis (AporC. 109). Egy alá való gyönyörködötért az ilyen meltságra meucudō tetest meg ne fertezzik (Elm. 218).

Gyönyörködötés: [voluptuosus, oblectans, delectans; ergötzend]. Ő kőnuene kezdeteben a gēnerkedetes vendőség után Jerusalem siralomra hya (BécsiC. 202). Nag zeredőnnel kel themenmagladath megl tartanod gyönyörkődetes etelthől (ÉrsC. 25).

Gyönyörkődöt: delecto, oblecto, amoeno C. reficio MA. [ergötzen]. Tyeket az kyslv ruhának giőnrkődöt keunassga (VirgC. 146). Sokac vannak, kik az zeretw gēnerkődötie (NagySzC. 7). Vygassagom es koronam kenyergék teneked, oltalmaz, erowsyoz es gyenyerkewtess engemeth (PozsC. 50). Nem gyenyerködöteth een ellensegymeth eou raytam (KeszthC. 64). Az jo aszszonyiallat gyönyörkődötie az ō ferjet (SalMark. 30). Gyönyörkődötie magat azockal élvén (Com: Jan. 68). Bért vedő szajhakkal gyönyörkődötie magat (Ilum: Tracta 165).

Gyönyörkődötés: oblectamentum, oblectatio MA. freude, erlustigung, ergötzung PPB. A tréfás kőz beszédce legjobb gyönyörkődötésce (Com: Jan. 112). Gyönyörkődötéseckel te magodat meg-újits (208). Több gyönyörkődötés vagyon benne mint haszon (Kisv: Adag. 9).

Gyönyörkődötő: voluptuarius C. oblectans, delectans MA. [ergötzend]. Ő en edeseges fiam, hol vagion a te orozadnak zepszge es giőnrkődötő zind (WesprC. 98). Fél gyönyörkődötő tsűsűgokat vagy fűbulákát forgatnak (Pázm: Préd. c). A theatrumokon a mit legelsőben foladnak, mind azon lūmunka es gyönyörkődötő szépség (Fal: NU. 263).

GYÖNYÖRŰ: jucundus, amoenus MA. lieblich, lustig, fröhlich PPB. Oh en ziwemnek gyenyerw erwendetesegho (ÉrsC. 121). Jutnac ezemben ambrosia s szep neclarnak giőnrő volt (EpitKath. 5). Igen félenek napjai, melyekben gyönyörű kedvelko buburékohak (Megy: 3Jaj. II. 12). Az ō gyönyörű szakkála sokszor tele forgással, hogy maga is nevoti magát (Mik: Törl. 250). Gyönyörű útazásunk volt, mert mindenkor essők voltak (423).

Gyönyörűség: voluptas, delectamentum, deliciae, delicium, jucunditas, amoenitas, libentia C. delectatio, delectamen, festivitas MA. wollust, ergötzlichkeit, belustigung, freudlichkeit, lieblichkeit PPB. Testi gyönyörűség: libentia C. Te neked vagyon tytza zemeyd, legyen kamoramban tyztzasagos testual es oly en gyenyewrewsegymel (ElrC. 123). Égőgiler tamazkodot uala, monnal a gēnerőségőrt es amag gēnyesegőrt nem viselhetnie: quasi prae deliciis et nimia teneritudine corpus summi ferre non sustinens (BécsiC. 80). Mi nagob, a gēnerőség ō amag az oltar, ki megsecenteli a gēnerőség (MünchC. 57). Te bened vagion mindőn geierfseg (NádC. 30). Geenyewrewsegvket zomyev rut koresny clastronba (MargL. 44). Mely mondhatat-

lan giwőrűseget erzek vala, bizonsagom az zentharomsagh (VirgC. 113). A lelők a binnek giőnrűsegeuel meg giőztetuen, el hagia az edős istent (DebrC. 142). A iok nagy giwőrűsēget valnak, latuan Cristusnak dőchőségty (TelC. 252). Ez e vilagi giőnrűsēget minden allatnac folette lőczűlle (Szék: Krón. 16). Az aszszonyiallatnac minden győnrűsege ezac ez kettőbe, feriebe es gyermekebe vagyon (Born: Evang. IV. 332b). Meg vagyon az győnrűsege, de keués az hazna (Döcsi: Adag. 1). Arany es ezüst házi eszkőzzel tündőklenék kedves győnrűsēgre (Pázm: Kal. 2). Kényesek es győnrűsēgben elők (Com: Jan. 116). A kik felesēget vettenek vala, egészen a testi győnrűsēgekuak es világi ketsegetésekuak adták magokat (Misk: VKert. 126). Az eszelen gazdagok minden győnrűsēgekuakben fűlig ilnek (300). Győnrűsēg volt a mi útazásunk, es egy menyaszszony győnrűsēggel járhatott volna velünk (Mik: Törl. 423. 248. 446). Nem minden moeskos, parányi győnrűsēgért szereneseltőti ártatlanságat (Fal: NE. 46).

Gyönyörűségecske: deliciolum C. [freude, wonne]. Tűz- zel égottetik meg az ō kevéš pénzéiért avagy kicsid győnrűsēgecskeiért, az mellyért magat az őrdőgnek adta (MA: SB. 125). Volt egy kis méhecelikém, győnrűsēgeckém (Zrinyi II. 129).

Gyönyörűségēs: jucundus, delectabilis, voluptabilis, volupe, brios, amoenus, carus C. festivus MA. lieblich, angenehm, belustigend PPB. Igen győnrűsēges: perjucundus C. Lata egy tűznek langyat, zomnek igen győnrűsēgost (VirgC. 41). Ime magery kyalnak leuymanak gyenyewrewses elete (MargL. 26). Az en ygam gyenyewrewses es az en terhom kyny (JordC. 388). Győnrűsēgesis volna eszōsso tételre: aspectu delectabile (Iltel: Bibl. I. B). Az bazi ménta egyic az hedyosmus gōrdőgöl, az az gōnyűsēges illatu (Mel: Herb. 104). Az alma finac giwőrűleze győnrűsēges az én ényemne (Kár: Bibl. I. 631). Győnrűsēgős eleti az kazdagnak (Frank: HasznK. 2). Az wtan való napoc győnrűsēgesbec, de fagyual elegy (KGalgőcz 1582. G). Te az győnrűsēges fűsletsēgre viszed, én pedig az nehēz es sullyos tekéletessēgre tanitom az ifiakat (Pázm: Kal. 133). A bizonyos, hogy győnrűsēges dolog jó társasigban, mint mi voltunk, a Dunán lemenni (Mik: Törl. 410).

Gyönyörűségēs: [jucunde, voluptuose, festivo; angenehm, wohnig, pompös]. Az innek győnrűsēgessen illetetnek (Com: Vest. 94). Az isteni vőlegémyel győnrűsēgessen memyei menyegzőben mulatozik (Biró: Micae. 306).

Gyönyörűsēgtelen: injucundus, insuavis C. inamoenus MA. unlieblich, unangenehm, unlustig PPB.

Gyönyörűsēgtelenség: injucunditas C. [unlust].

Gyönyörűsēgtelonül: injucunde MA. unlieblich, unangenehm PPB.

GYÖTÖR (*gyeker* [gyeter?]) Helt: Krón. 111. *gyeter* JordC. 375. 822. TelC. 249. *gōter* NádC. 94. *giűrűdnek* Mel: Szfán. 188. MA: Tam. 32): torqueo, pertorqueo, torto, exagito, vexo, devexo, divexo, convexo, pervello, exercicio C. macero MA. [quälen, poängen, martern]. Ewtet hideg kemenen gewtruala (ElrC. 28. 50). A menderhato gētrēt (BécsiC. 3). En gērmekem kőzűeűes fekzen hazzmban es gonozol gētrētice (MünchC. 27). Kezde magat igen giōtrēni (VirgC. 103). Az en leanyom gonozw gyettretyk az erdeghthől (JordC. 402). Kezdelek feddeny es gētrēny az gonoz leant (ÉrdyC. 338). Kezde ewtet verny, gētrēny (339b). Testet gōtri uala (TihC. 24). Ő gonoz lator, gyeker az irgysēg (Holt: Krón. 111). Ide isttelē minket giōtrōni (Holt: ÚJT. 18). Myg az parath bōmed erzen, adik mynd gyeterlek (LevT. I. 282). Ez a tudomány a kőli ismēretet giōtrēthi (Poln: Vig. 201). A belend a nehēz nyavalatöl giōtrētett tsetsemő gyermekeket szépsu meg-gyōgyitja (Misk:

VKert. 91). A gazdság kivánsága úgy gyötéri az embert, mint a hideglelőst az ő nyavalája (Fal: BE. 595).

[Szólások]. *Gyotor* *ymben*: Mire gyötrőd magadat ez imaságba es az penitentiába (VirgC. 10). Oly nagy közönbe es fájdalomkban gyettretem (ÉrdyC. 239). Jevsnaik zerelmében göttretem (ÉrsC. 210). ∞ *vmivel*: Fajdalmai gyfretetek (DomC. 172). Haragossággal gétretie (NagyszC. 157). Melly kennal gyfretendők azok, kyk ezuilagi hyvsagokat kenaniak (VirgC. 114). Gyettretuy az ystemek neepevel (JordC. 822).

el-gyötör: [excrucio; peinigem, abmartern]. Mikoron latta volna őtet el gidörue es kődzne, meg haraguan monda (VeszprC. 82).

még-gyötör: [pertorqueo, excrucio; abquilen, abmartern]. Az kaputarto ky yew es kemenseget menkett czappasakual meg gewteyr (EhrC. 30). Ada őnnön kezeuel a Marciamus feiedelőknek meg gidtredendők a keresztien hitert (DebrC. 12). Götörd meg mastan testődet (214). Gyetrelmel meg gyetre engemeth (KeszthC. 323). El mwlt byneydet gyeterd meg: puni praeterita (ÉrdyC. 27b). Engem az senyedik annyira meg-gyötör és győz, hogy tegnap elkezdém magam orvoslani (Nád: Lev. 15).

Gyötördögél: torto MAL. [wiederholt quälen].

Gyötörhetetlen: [non cruciatus; ohne qual]. Lezek halhatatlan es gyötörhetetlen (ÉrsC. 56).

Gyötredelém: [cruciatus; qual, peín]. Jelce leszne az napban es az holdban es ez földön nepeknek gyötredelme tanaczne szükölkedese miat (Born: Préd. 7). A ki ezeket valaha érezte magaban, gondollya meg, az miemü iszonyusagi es gyötredelmi legyenec az ő szüene (Born: Evang. III.274).

Gyötrelém (*göttrelm* NádC. 67. DebrC. 408. *göttrem* 397): cruciatus, cruciamentum, torsio, vexatio C. tormina MA. peín, tortur PPB. Tű gétrelmetec engemet inkab nebezeit (BécsiC. 2). Ő lelkeben gétrelmet (detrimentum) zemeégén (MünchC. 45). Pokolbely őrdög halala hozo gyötrelmetli keresuen lelkeketh akar foythanya (PeerC. 40). Myt haznal embernek ő testen sok gyötrelmet tenni (VirgC. 90). Bin göttrem nekyl el nem mulye (DebrC. 397). Ha őket io mywelkedetekel köwethye nem akaranyok, gyödtrembe menthetetlenek leezwnk (ÉrsC. 218). Az en szemem serszic az götrelém miat (Szék: Zsolt. 90). Az lelki furdalas az veghetetlen gyötrelmet meeg it ez vilagon el kezdi (Born: Préd. 561). Bánkodás, gyötrelm, fonyasztó aggság (Orczy: KöltH. 126).

Gyötrelmes: [dolorosus; qualvoll]. Vgy adgyatok alamisnát, nem hogy más hínolkodgyéc belöle, tū kedig gyötörölmes szükségben legyetec (Helt: Mes. 148). A méreg ital által való (halál) felette gyötrelmes es késedelmes (Misk: VKert. 597).

Gyötérés: tortus C. vexatio, torsio, tortura MA. peínigung, folterung PPB. Hydegsegnek gyettrese myat kayaltonk (EhrC. 31).

Gyötret: [excruciaro curo; martern lassen]. Feű zurokkal, fa enűel gyötrette (DebrC. 570).

Gyötretés: [cruciatus; peínigung]. Az aszszony kesereg vala az ő leányinak az őrdögöl való gyötretésén (Misk: VKert. 200).

Gyötretlen: [non cruciatus; ohne qual]. Az lamys tuuw nem leezen gyethrethlen: impunitus (ÉrsC. 186).

Gyötör: **1**) [crucians, torquens; peínlich, qualvoll]. Sok gondolatok es lelkek gyötör nagy félelmek támadtak ellenem (Pázm: KT. 253). **2**) exagittator, vexator C. [peíniger, quäler].

Gyötörd-ik: concrucior C. torqueor, affligor MA. [gepeínigt, gequält werden, leiden]. Az őrdögök vetek pokolnak fenekere,

ott mind őrdöklől götördik (BodC. 30). Az oroszlan lass fuas miat igen gyötördic vala (Helt: Mes. 286). Betegségly myat igen geotredem (RMNy. II.81). Sommibo nyugodalma nints, mert nagy sokat gyötördic, nyög es farad (Born: Préd. 560b). Nehezen gidördic (Fél: Bibl. 11). Szép Prosperináert őis gyötördöt, jég-hideg szüive mint szalma úgy éget (Zrínyi II.137). Gyötördve s epedve képes hát aggódnom, éheze s koplalva illendő búsulnom (Thaly: Adal. I.186).

el-gyötördik: [pertorqueor; sich abquilen]. Könyven megismerhetni az olytat, a ki még a paraszti munkaban el nem gyötördött (Zrínyi. II.193).

Gyötördés: afflictio, tribulatio, cruciatus, tortura MA. peín, qual PPB. Nagy fajdalommal szül gyormeket, az mellye pedig meg két nagy gyötördéssel (Cis. kt). Nomorisás és gyötördésnece napia (Kár: Bibl. I.156. Pázm: KT. 236).

GYŐZ (*gyez* EhrC. 31. JordC. 686. ThewrC. 63. *győsz* Fél: Bibl. 169. Decsi: SallC. 9. *győz* Mel: SzJan. 54. *űz* Lép: PTük. III.33. meg *űz*uen DecsiG: Préd. 82): **1**) vinco, supero MA. überwinden, übertreffen PPB. [siegen]. Cristusert es ystemek zerelmert magamat gyezetny kel, bozossagott zemeduy (EhrC. 31). Vyot ő istenéc ő értec es gőzöt (BécsiC. 18). Orzagokat gyezetnek (JordC. 823). Mykoron azt hallottaak, győzeltee hagyaaak magokat (ÉrdyC. 662b). Hamyssan nem gyezettyk (ThewrC. 63). Semmi ioszagot nem hagyanae az gőzettelteknec (Decsi: SallC. 9). E világi törvényekben sem mindenkor vallya magat győzötnek, a ki perit veszi (Pázm: LathV. 257). **2**) [possum, valeo; vermögen, im stande sein]. Nem gőz vala Volter eleget chudalni (Istv: Volt. 15). Nem győzi ember ezt az csodát megírnia (Monlók. III.118). Ezen nem győzők eleget czyodalnom (LevT. I.28). Anny földé vagyon, hogy szántani sem győzi (Decsi: Adag. 217). Ki győz mind enni praedicatori halgatni (Zvon: Post. I.164). Nem győzők eleget csodálkozni (Bal: CsIsk. 302). Isten győznéc elől számlálni (Czepl: Japh. 27.). Nem győzi várni a papot (GKat: Vált. I.258). Nem győzők álmlökodni rajta (Illyef: BCSomp. 54). Ki győznéc őket számlálni, minden dolgát lerajzolni, elkezdeni s elvégezni (Thaly: Adal. II.339).

[Szólások]. Hogy győzi, hová győzi: wie kann es erklecken. Tovább nem győzöm, nem győzhetem: ich kann es nicht mehr übertragen (Adámi: Spr. 194). Az még az erszén győzi (Thurzó: Lev. I.183). Nem győzik a strázsálást (RákF: Lev. I.198). Isten győzi számát sok jámbor kerályoknak (RMK. II.19). A brakkal nem győzűk [a sereget] (RákF: Lev. I.251). Nem győzöm tsundálkozással a mái evangeliomban (Pázm: Préd. 22). El-bittem szép beszédekkel s győztem elméjét ezekkel (GyöngD: Chiar. 17). Nem győzöm fiamat pénzel, ruhával: ich kann meinem sohn nicht genug geld; kleider schaffén (Adámi: Spr. 194). Nem győzi szégyennel (SzD: MVir. 194). Soc fiad vadnac, nem győzed őket tanitanyi, táplálni es tartani (Helt: Mes. 333). Nem győztem megtisztitania soc serdőköl (336). Igen gyönyörűséges, hogy nem győz ember betelnyai az nézésével (Kecsk: ÖtvM. 267).

el-győz: **1**) devinco, supero MA. überwinden PPB. Az orzagocat mind el gőze (GnaryC. 55). Az gonoz gywlőseegh teghód mynd el győzött (WinkC. 352). Kyketh el gyezween es megly verween, el yzeek ewketh (JordC. 312). En kegyelmes teremtem meg lassok, meelyewnk győzy el egy masth (ÉrdyC. 463b). Sokat benne az aszoni el gidő vala (CsomaC. 45). Az egész világot el-győzte (Pázm: Préd. 55). A széles világot el-győzte vala az őrdög (398). Oly fénességgel ifn el az Christus, ki el győzi az napnac, holdnac es egyéb czyllagoknak viláosságát (Zvon: Post. I.27). Elgyőzi az királyokat (MA: SB. 71). Haly más erős bizonytástis, mely minden hihetetlen elmét es értelmet tapasztalhatokképpen el győz (Lép: PTük. I.21). Az

igaz tudománnc ellenesegit sokszor el győzte, meg fogta, meg nemította (Magy: Nád. 84). **2)** perfero MA. [possum; können, ertragen]. Győzzé el ezac várni (Zvon: Post. 1.820). Alig győzi szüm el, nemyi veszeivel isten eddig érdeklét (TKis: Pan. 10). Az ország immár teljességgel elfogyatkozott, szükségé miatt soha el nem győzi az gazdálkodást (MonTME. VI.98). Lehetetlen, hogy én elgyőzhessék magam alkalmatosságával az udvarral járnom (RákF: Lev. VII.17). Noha felejtettél, ritkán emlegetté, elgyőztem (Amade: Vers. 123).

győztön-győz: [continuo vinco; in einem fort siegen]. Tsak győztön győzik: *assuefactus superari PPB.

ki-győz: [persuadeo; überzeugen]. Előre ki-győzd magadat és kimúlvo adgy helyet a hívésnek (SzD: MVir. 229).

lő-győz: [supero; überwinden]. A le-győzöttnek pántzélyla nyiladékit fészegeti (SzD: MVir. 195).

még-győz: **1)** vinco, convinco, devinco, evinco, porvinco, subjugo, debello, profligo, triumpho C. exsupero MA. überwinden PPB. Meg győzed: subjugabis NémGl. 116. Follyül haladom, meg-győzöm: exsupero; maga szája vallásából meg-győzetik: sua confessione *arguitur; még az erő elmét is meg-győzik a szép szók, hogy engedjen: virtus victa blandimentis *convivet PPB. Viadalba másosnelkül gőzhdnéd meg őket (BécsiC. 24). Ymar kővlömb kővlömb kynokoth megh gőzöth wala (PeerC. 11). Nagi erőseg embernek wmagat meg győzni (VirgC. 91). Te kezdöd a habornit es meg gőzöd sathanast (NagyszC. 176). Ez frater meg győzetven es azzonnak keresuel, kezezt az gyermeknek foyere tuenen, legottam tevekletes egesseget nyero neky (DomC. 312). A lelök a binnek giönörösseguel meg gőz-teten, e hagia az ő zeretét az edős istent (DebrC. 142). Goliath, kit Dauil paritancu haggittassaua g'űze meg (Szék: Zsolt. 160). Nincz oly nehéz dolog, kit az serensyeg meg nem győz (Decsi: Adag. 191). Az fő ember mindeneket meg-győz (Com: Vest. 96. 131). Iszonyu süpítása annak a pápista embernek felette igen meg-győzött (Czegi: BDorg. 82). Oly igen az istennek igecihöz ragaskodik, hogy meg győzi az istennek haragiat (Helt: Bibl. I. Q). A betegség meg-győzte a természetet (Pázm: Préd. 32). Te látor erővel meg-győzted a gonosz kísérleteket (Fal: NE. 10). **2)** exancto C. [perfero, valeo; aushalten, vermögen, können]. Soha én meg nem győzném az én sok nyomorúságotat meg írni te Kdnek (LevT. II.21). Mikor isten meghozza Kdet, megmondom Kdnek, do meg nem győzném mind írnya (Nád: Lev. 75).

[Közmondások]. A pénzzel mindeneket meg-győzhetni (SzD: MVir. 17). Meg-győz az akarat minden nehéz útát (195).

méggyőzés: superatio PPB. [das überwinden]. Haziant jgeben es tanolságban es eretnökség meg győzesben (DomC. 209).

méggyőzhetetlen: [invincibilis; unüberwindlich]. Meg gőzöd az meg gőzhetőtlent (GuaryC. 60). Az ev tevrese vagy bekessége meg győzhetőlen vala minden gonoztv (CornC. 40). A kőszentbe meg győzhetőlen hadnagy neuzie vala ötet (Helt: Krón. 86).

méggyőzhető: superabilis, exsuperabilis, vincibilis C. [überwindlich].

méggyőző: debellator C. [sieger].

üz-győz. Hozzá fog a fejporzishoz, ezt mind addig üzi győzi, a míg az egész szoba teli telik kődével (Fal: NA. 142).

Győzedelm (győzedelm) ÉrdyC. 60b. Decsi: SallC. 28. győzedelm DebrC. 65): victoria C. triumphus MA. sieg, triumf PPB. Meg-előzni a győzedelmmel valakit: *praeicipere victoriam PPB. Neky jgerett győzedelmmel mene angyaloknak owrewynre (ÉlrcC. 26). Gőzödelm ala engeszteltél (BécsiC.

21. MünchC. 35). Nem remenbetywk az gyevzwdelmeth (VirgC. 137). Ky vety győzedelmro hw ytelety (JordC. 389). Ki a te segidségednee panya és a te győzedelmeduec fogyuere (Helt: Bibl. I. ddéd2). Az alázatosság minden őrdögi inselkedések győzedelme (Pázm: Préd. 51). A seregek istene hatalma szerzi a győzedelmet (1181). Isten hatalmas császárunk vitézinék adta az győzedelmet (MonTME. VI.20). Miképon lőtt-meg ez a győzedelm (Bír: Micra. 192).

[Szólások]. Végtime a győzedelm a király mellé hajóla (Mik: Törl. 468). Aldot vag vram menden diceretre, mert g őz ődelmet től (Tölc. 165). Győzedelm et vesz: triumphat, vincit MA. Te azt hized, hagi niertel es gőzwdelmet vñtel vilakyn (VirgC. 89). Ha a romaiac reanc jönc es meglátom, hogy győzedelmmel veszne raytunc (Helt: Krón. 18). Azt talála, hogy ő sem vehet győzedelmet az őrdög ellen, míg fodorgatott és torjyozott haja fenn marad (Pázm: Préd. 1229). Immár reánk derült újra szép szabadság, mert győzödelmeket v i vutt az künicség (Taly: Adal. II.105).

[Közmondások]. Egy hartz nem győzödelm (Decsi: Adag. 330). Jobb edgy lótya a békességnék, mint tiz fontya a győzedelmennek (Töleki: Fl.él. 216).

Győzödelmes: victor, victoriosus, victorialis C. überwinder PPB. [siegreich]. A győzödelmes hadbol laza tert (DebrC. 166). Az zent győzödelmes tyredelmesseognék coronaya, kyt adnak az olyan embernek, ky nyomorwsagot eremest zowwed (ÉrdyC. 664). Az isten tegye győzödelmesse mynden ellenségn (RMNy. II.145). Győzödelmesse lőtence a poganokon (Helt: Bibl. I. h3). Az istennek bekessége győzödelmes legien (Fél: Bibl. II.99). Az arianismus hire az győzödelmes Constantinusac tülebe eset (Zvon: Osiand. 85). A győzödelmesse ragadományockal terhesse lévén, diadalomi pompával hazat meg-térne (Com: Jan. 152). E harcban győzödelmesek akart lenni (Hly: Préd. 112). Nem férhet más a teherkelez, hanem tsak a mollyik közzülök leg-győzödelmesebb (Misk: VKert. 125).

[Közmondások]. Győzödelmes a péuz (SzD: MVir. 16).

Győzödelmesen: victorioso MA. siegreich PPB. Győzödelmesen forgatta ügyit árulói-ellen, a míg helyén volt tisztességes jó neve (Fal: NE. 101).

Győzödelmesit: [victorem reddo; siegreich machen, sieg verschaffen]. A bűnön és a sátánon is győzödelmeset (MHeg: Töszl. 69).

Győzödelmeskőd-ik: [vinco, praevaleo; sieg davon tragen, sieger werden]. Istennek halá ellenségen győzödelmeskedett (MonTME. VI.93). Ha ki másom győzödelmeskedni akar, e törvény mellett maradjon (Fal: UE. 474).

Győzödelmesség: [victoria; sieg]. Az igazságnak győzödelmességéből eltökéllye akarattyát, hogy erköltsét istenesen rendeli (Pázm: Préd. 161).

[Győzödelmez]

még-győzödelmez: [ulciscor; rächen]. Ki még-győzödelmez mñket mñbűnne zeret: qui ulciscitur nos secundum peccata nostra (BécsiC. 25). A sidoc az napocban gőzödelmetztking (se ulti sunt) őmagokat ő ellenségekön (70).

Győzödelmi: victorialis MA. zum sieg gehörig PPB. A győzödelmesse győzödelmi diceretet őnekelve, diadalomi pompával hazat meg-térne (Com: Jan. 152).

Győzödelm: [victoria; sieg]. Azért rajtam győzödelm (Amade: Vers. 225).

Győzős: [superatio; überwindung]. Mello őrdöhdök ezen, mert isokra vagyon győzesünk, mint simlmatokra és romlástokra lön meg győzöttetésünk (Mol: SzJán. 316). Emed hatul.

masz eszköz nem lehet ember szíve keménységének győzésére (Pázm: Préd. 77). Hatalmas chászár méltónak ítélte jó hír korszoniát, mely győzsből kövte, Zríniin s Sziget váron esztet végbe vígve (Zrínyi I.140).

[Győzet]

mög-győzet: [superare facio; überwinden lassen]. Ha valami futamatot enged-is a hazugságnak, de végre az igazságtól meg-győzeti (Pázm: Préd. 1119).

Győzetlen: invictus MA. [invincibilis; unüberwindlich]. Bányad, hogy ily győzetlenek a te gonosz indulatid (Pázm: KT. 439). Az erős állat győzetlen testében ily sem dől-el, hanem forr még-is mérgeiben (GyöngyD: Cup. 604).

Győzhetetlen: invincibilis, inexpugnabilis, invictus C. insuperabilis MA. unüberwindlich PPB. Gezhetetlen istent: invincibilem deum NémGl. 203. Twggyad, hogy győzhetetlen az meg fezlét Crístusnak ereje, hatalma (ÉrdyC. 551). O Jesus, győzhetetlen kyrál, emlekezzel az nagy keservsegrewl, kyth the halalodnak ydeen vallal (PozsC. 11). Itt kezdeti vagy sem az győzhetetlen császárságnak (RMK. II.98). Győzhetetlen chászár, az te rabod Arszlán ír aláztatossan, néked fejét hajtuán (Zrínyi I.19). Achilles, noha győzhetetlen és sebhethetlen vala, még-is Tróját meg nem vebette (Háll: Tel. 130). Mi az hatalmas és győzhetetlen török császár vég Várad várának főgondjávalölje (MontME. VI.12).

Győzhetetlenség: [invincibilitas; unbesiegbarkoit]. Az ecclesiának régi, állandó győzhetetlenségét elégségesen meg-bizonyítók (Pázm: Kal. 769).

Győzhetetlenségös: [invincibilis; unüberwindlich]. Az en győzhetlenségös zent keresztfannak yegyet helyzhetetóm ő előtte (KrizsC. 3).

Győzhetetlenül: invincibiliter MA. unüberwindlicher weise PPB. Azon bizonyoságnak második részét győzhetetlenül bizonyítja szent Ágoston (Pázm: Kal. 6).

Győzhető: vincibilis, superabilis MA. [überwindlich, leicht zu überwinden].

Győzköd-ik: 1) concerto Kr. [wetteifern]. Alexanderrel addigh győzködött vala (CsomaC. 30). Vóttec pedig ez szolasnae magát az győzködő emberektől (Szék: Zsolt. 165). Győzködődyfűnc az intalomert (Tel: Fel. 132). Christus bővölt negyven napot es soc külömb külömb képpen győzködővén ez üdő alatt az őrdőgegel (Zvon: Post. I.468). **2)** [triumpho; siegen, triumphieren]. Ezeckel az saxoniai háznak szövetnekivel az saxoniai herczeg igen győzködött (Prág: Serk. B). Jákok az istenen hiti által triumphalt, győzködött (GKat: Titk. 201). Ellenségén győzködő vitez (496).

mög-győzködik: [pugno; kämpfen, streiten]. Eyel az angállal meg győzködök, mell dologert őtöt az angial Israelne nevezé (Szék: Krón. 14). It győzködök meg Laszlo herczeg eg kunal (167).

Győzködés: [certamen, concertatio; wettstreit, wettkampf]. Jeles öklélések akkor ott levének, szép pálya-futások, győzködések lőnek (RMK. IV.251). Mindeneket híj vgyan es ingerl a futasra anag az győzködésre, de senkit nem keszeret (Tel: Fel. 130). Sokan hozza kezdéne a futashoz es az győzködéshez (Tel: Evang. I.322). Istennel valo győzködésünk korán vádol minket az mi bűnűne miatt (Zvon: Post. L511).

Győzködő: concertator C. [wetteiferer, kämpfer]. Baynok, győzködő, viaskodo, fődő: concertator C.

Győző: victor, par suffereudo, sufficiens, suppar SI. [sieger]. Azoc, kie gőzőe lőttekuala, megfordolanac Betuliaba (BécsiC. 43).

hadak-győző: victor Pázm: Préd. 1181. [sieger]. A hadak győzedelme annak irgalmából vagon, kit a sz. irás victor-nak, hadak-győzőnek nevez (Pázm: Préd. 1181).

isten-győző: [victor dei; sieger gottos]. Abraham amit teszen miunt nagy atya, Jacob az az olalkodo, Israel az az isten győző (Born: Préd. I.65).

munka-győző: [par laborando; arbeitsfähig]. Munka győző tagok (Fal: Jegyz. 935).

világ-győző: [domitor gentium; weltzwinger]. Ama hatalmas világ-győző rómaiak meunyi bűnökkel voltak terhelve, előszámlálja szent Pál (Pázm: Préd. 1156).

[Győződ-ik]

mög-győződik: [persvasum habeo; sich überzengen]. Erősképpen meg-győződővén cselekedetek felől (Megy: 6Jaj. II.30).

GYŰJT (gont BécsiC. 111. gyóith JordC. 548. gyot Pesti: NT. 8. gyut DebrC. 207. gyüt Helt: ÚJT. S3). *üt* Helt: Krón. 128): incendio, inflammo MA. anzünden, anflammen PPB. Kénköves fátskák, mellyekkel gyűjtunk valamit: cremium PPB. A papoc az aitolak zozozóckel es lakatoekal erőseitig meg, hogy toluaiotol megne foztassanac, zönetnekeket goitnac (BécsiC. 111). Nem goitnac zönetneket es vetic őtet a žapu ala, de a gerta tartora (MünchC. 20). Zenet ne gyobatok ty hazatokban az ynnep napon (JordC. 76). Vylagot gyoythwan, be meene es nagy feelelemmel labokhoz esseek (765). Zyvet gyoyttha vala gonoz kewansagokkal (ÉrdyC. 550). Eyel giertiat gint vola (DebrC. 207). Az zewytneket gyotyak (Pesti: NT. 8). Székön fől sok tolvajok, lesnek piaczon, alól gyűjtják, földül ontják az bort akkoron (RMK. III.268). Gyorttyát sem gyűytnac, hogy köbel ala reyscé (Helt: ÚJT. 11). Az fáját julius 19 napján gyujtottok volt (TörtT.² I.275). Lésza nevű faluban egy házban emberek rekedvén, reájok gyujtották (MontME. VI.470). Nagy törő ágyúkat gyujtatott (Könyi: HRom. 11).

[Szólások]. Nagy vigan Alecto el tűnek ott mindgyárt, mert látá, ha ragra gyujtotta Szulimánt (Zrínyi I.17).

be-gyűjt: incendio, succendo MA. anzünden, mit feuer anstecken PPB. Bé gyujtott kemencze: cilibanum succensus Nom.² 409. Bé gyujtja a kemenczet: cilibanum succendit PPB. A kemenczéc be gjujtuán egűnece (Kár: Bibl. I.461).

föl-gyűjt: accendo, succendo, incendio, flammo C. anzünden PPB. Mynden az varasban valo yozagot mynd az varassal oegytembe fel gyobak (JordC. 229). Pelduzatyk vala, hog zvetendev volna jzeen nagy predicator, ky nagyon fel gyobtanaya sokaknak zyveben az meg hydegevl isteny zereimet (DomC. 3). Az ev zyueet az te zereimdre fel gyoytom (CornC. 357). Wram-gyohad fel en zywennek hydegegeth (PozsC. 38). O feyedelem uram hatalmas vagy, gyoych fíel az hayoot (ÉrdyC. 447b). Nagy dyzes langh keeppen gyoyttha vala fíeel ev zyvőket, leelkőket es kywansagokat (514b). Meeg oegyebeket ees fíel geeryztnek, gyoythnac ew bewch predicacioyokkal (559). Váradot fel égeté, gyutá (Göres: Máty. 62). A hol hírel hallja nékik lakásit, fejekre felgyűjtja minden városit (RMK. V.33). Fel gyuyta ő magára az király házat (Kár: Bibl. I.322). A tatárságnak hol mi szállangoja fel gyuytja Esztárt (Bartha: Krón. 38). Házakat, asztagokat felgyujtani senki ne merészeljen (MontME. V.340). Napkeletnek híres neves városát Persopolist fel gyujtatta (Misk: VKert. 83. 306). Gyűjtse fel atyafi szeretet fílklyáját (Orczy: KöltSz. 56). A nyelv a mi életünk folyásit mindenestől fel-gyűjtja (SzD: MVir. 321).

föl-gyűjtás: incensio C. inflammatio MA. anzündung, entzündung PPB.

fölgűjtő: flammifer C. [flammend].

még-gyűjt: incendio, accendo SI. [anzüinden]. Az frater ew yuadsagyal engemet meg gyoyta (EhrC. 60). Ő minden vete-nőnéket méggyoyta (BécsC. 13. 15). Zeremec tűze, langa meg gyoyta (NagyszC. 44). Meñői keuansagot meg gyoyt embőrnee zinebe (DobrC. 578). Mondatik vala meggyoytani mind ez telley velagot (DomC. 3). Alvan a meg gyoytot oltarnak yob felől (ÉrdyC. 344b). Le uaga Bal papit, hóg a Bual isten az ő aldo-zatiokat az eglől meg nem giuttotta volna (Szék: Krón. 32). Semmi meg giuto es geriezt őket nem bantya (Mel: SzJán. 213). Ha a pulegium virágos fűnét meg gyuyod, az bal-hákat meg őli a fűsti (Mel: Herb. 113). Az gyertyát nem azért gyuytyác meg, hogy el rőytée véka alá (Kár: Bibl. 3).

[Szólások]. Spigel mondta: az átkozott magyarok gyűjtöt-ték meg az gyertyát az muszkának (RákF: Lev. VII. 27).

[Közmondások]. Meggyújtott gyertyát nem kell tsudálni, ha fogy (Mik: TörL. 314).

neki-gyűjt: [incendo; entzünden]. Anyi fát hordának, hogy azt neki gyűjtván, füstel és lángal meg őlék a ben-valókat (Pázm: Préd. 92). Neki gyujtatták a várust egnehány helyen és úgy mentek körösköröl ostromnak (TörtT: IV. 75).

[Gyűjtakoz-ik]

Gyűjtakozás: [inflammatio; entflammung]. Oztak az or-zogt három rezeo meel reez osztas az ydőtől foghva koron-keed haborszaghnak gyotokozasa lewn ez orzagban (ÉrdyC. 397).

Gyűjtás: incensio, inflammatio MA. brunst, feuerbrunst PPB. [das anzüinden]. Az rezögseg semmi nem egeb, hanem čak binőknec coporsioa es testi tűznek gyoytasa (GuaryC. 5). Ő yuadsaga mynth gywythasnak es themyezesnek fűsthy vrnak oleybea fel megyen (PterC. 10). Gyutast tót: positio ignis (Ver: Verb. 263). Mind egesz extendó által tamadnac szellegő lat-roc, kie gyuytasokat akarnak mielni (KGalgócz 1582. 17v. 2).

gyertya-gyűjtás: [accensio candelae; das lichtanzüinden]. Nom volt, higgyed, délben módja az gyortyagyűjtásnak (RMK. IV. 256). Olay el veszi szüőne almóságat, soe gyertya gyoytas istennek haragiat (Born: Ének. 390). A hívek őltözetre és más-dásra, gyertya-gyűjtásra és ételre szent kereszt jelét vetették magokra (Pázm: Préd. 1217). Igaz hűtűnk nec istenbe valo fun-dalásat az gyortyadgyűjtás [igy] által ientie a hűnc (Vás: CanCat. 138).

gyertyagyűjtáskor: prima fax Nom². 441. [abends]. Gyertya gyűjtáskori idő: prima fax MA. wenn man das abend-licht anzündet PPB.

jószág-gyűjtás: [suffitus; räucherung]. A sors wgy boza nek, hogy ew gyoytana yo zagokat, be meuwen az istenek templomaba es az népnek sokasaga kywyl ad wala es imat-kozyk wala a yo zag gyoytasnak ideyen (Pesti: NTest. 112).

[Gyűjtat]

gyertya-gyűjtat: [vesperi; abends]. Genesi, Andriasi, So-mogyi csak most, gyertya-gyűjtat előtt érkezének ide, csak elhű-tünk (RákF: Lev. IV. 304).

Gyűjtő: inflammans, accensorius Kr. [zündend].

ház-gyűjtő: incendiarius SI. [nordbrenner]. Nem akar melly io baratodis anagy édos atyad futanna az tohuioe, lopoc es haz gyuytóc ellen (Born: Préd. 320b).

Gyűjtogat: iterato accendo Kr. [öfter anzüinden]. Mem-nius kezdé az népet és az kösség akarattyat gyuytogatni (Döcsi: SallJ. 25). It már sok török hul, mint tűz elött az nád, mellyet pésztor tanaszszul gyuytogat (Zrinyi I 188). Nézz révim azon szemekkel, gyűjtogass azon tűzekkel (Amade: Vers. 134).

még-gyűjtogat: [alium post alium accendo; einen nach dem andern anzüinden]. Az lampasokat mynd meg gyoytogataa az oltarok előtt (ÉrdyC. 310). Ymo ottan ott leen az ew hwa Maria Magdalena nagy föenesseggel es faklyaat hozwan keze-ben mynd meg gyoytoga az vylagokat (442b).

Gyűjtogatás: [accensio; brandlegung]. Meg rontatik a szabadsag, ha főben jaro dologban tapaztallyak őket, tudni illik faluknak gyuytogatasaban, lopasban, ragadozasban (Ver: Verb. 14).

Gyűjtogatató: incendiarius, incensor C. [anzüidend, anzün-der]. A bor gyuyjtogatója a bujaságnak (Pázm: Préd. 228). Nem torkosság-gyűjtogató eledeleket, hanem tsak természet táplálá-sára szükséges száraz konyeret eszik (SzD: MVir. 109).

Gyűjtokány [P]: [fomes; zunder]. Az meg dűhűt ebuec neluenec alatta fergeček vadnac, kik az ő neluet fuldalae es fuldalan az aqa velyet nemimemő gyotocuinál meg geryeztie (GuaryC. 12).

Gyujtokvány, gyujtomány, gyujtovány, gyujt-vány: 1 [ignis, flamma; feuer, flamme]. Oh átkozott és keserűségos Urbán nekod mondom: elveszendő vagy a jövendő világban az pokol tize lángjainak gyujtományával (KrisztL. 18). **2** [febris ardens, aestus; litziges fieber, litzje]. Gyujtovány, hűdeglelés: casus PPB. Ez neywen napoknak kűz-pylyez mykor kewzelyttet volna, lyrtelen walo hydeg es gyotokwan kezdé tewny (ÉrsC. 311). Ferkó ma kilencedz napja, hogy az gyerekvány [gyotokvan] hűdegben fekszik, minden nap vagyon rajta és fűlőtte nehezen fekszik (LevT. II. 43). Az gyermek felől azt irhatom, hogy tegnapi három óra tájban az gyűjtvány hűdeg kezdte lőlni [igy] (223). Az pomagrana leue es magna io az gyuytouny hűdeg ellen (BeytheA: FivK. 19b). Filben ereztő fyu, hazi zöld, menydörgő fyu; az vize io gyuytouny hűdeg ellen (112). Tűzes hűdeglelest anagy a gyoytounat keuy-heted vele (Frank: HasznK. 11b).

Gyűjtoz-ik: [inflammor; entflammt werden]. Ember mynden gyoytozo zykrayat, myndlen el reyőt gyökereot ky zaggas-on ew zyweeből (ÉrdyC. 329).

Gyűjtozás: [inflammatio; entzündung]. Oh to kerezyen ember, fordhad el te feyledeh az halalos erdegy zygatasokrol es erdegi goythezasokthwl (ÉrsC. 288).

GYŰL: accendor, flammescio Kr. [entflammen, entbrennen]. Mind a kirali s mind az vrak nagioe haragra giulanak, homem mint annak előtte (DobrC. 84). Az ég hol tiszta és esendes, hol pedig felhőkkel setetődik és a tűzes villámlások közt morog és megy (Fal: TÉ. 676). Gyűlt szerelemnek titkos irgysége (SzD: MVir. 401).

el-gyűl: [inflammor; entbrennen]. Rusztán el-pirula s ortája el-gyűla (Könyi: HRom. 105).

fől-gyűl: incendor, accendor SI [entbrennen]. Hugi hozzaita valo zeretsdhen fel giulonk (DobrC. 37). Az por fel gyula (Göres: Mát. 75).

főlgyűlás: [inflammatio; entzündung]. Irom első részében Ször várát, az többibe az erős ostromokat, por főlgyűlást, terok szégyenvallását (RMK III. 106. Helt: Canc. 129).

még-gyűl: incendor, inflammor MA. angezündet werden PPB [entbrennen, feuer fangen]. Ő zomból tűz ki barsana, főle zence meg giulanac (DobrC. 35). Ha az györttya nehezen gyűl meg, menydörgésnec ielo (Cs. G3). Egy néhány varosoc meg gyultac (Born: Préd. 457). A Christus által, munkálkodyván ő benne, az ő szive meg-gyul, alázatosodik (Mlleg: TOSzl. 175). A tűnix madár főbb ritka nemű drága tsemotékből magának egy fészket készit, annak utána ből a fészkebe s úgy várja, hogy megyűljön (Misk: VKert. 302).

Gyulad, gyullad (meggyuladé: Helt: Krón. 203. *gyuladom* Amade: Vers. 181): flammesco, inardesco MA. angetflammt werden PPB. Ottan Maximianus nagyon haragra gyulada es mondu: En orczarra teer az meenny bozwsaag (ÉrdyC. 548). Mely tegyes vendéget mi földünkben látok, lú tüzet én belém, kitül én gyuladok (Zrinyi II.25). Ezt írhatom, hogy az város meggyuládott, mint s hogy gyuládott, nem tudják (MonTME. VI.217). Itt hadakozás kezd gyulladni a töröknek a muzskával „Mik: FürL. 333). Hogy gyuladom, nem tagadom, nem is lehet titkolnom (Amade: Vers. 181).

el-gyulad: exardesco MA. [entzündet werden].

föl-gyulad: ardesco, inardesco, exardeo, excandescio, flammescio C. incendio MA. angezündet werden PPB. [entflammt werden, entbrennen]. Fel-gyuladok, meg-tüzesülök, igen meg-haragszom: excandescio PPB. Mynemew nagy haragra gyuladot ifel ewneky (JordC. 265). Hiertelenséggel nagy tevz gyulada fel az bazban (DomC. 238). Az bodog lelkew ember ifel gyuladot az bwzgosagban (ÉrdyC. 516). Mykoron nagy zeel funa ees az fezek azwz volna, fel gyulada (Pesti: Fab. 69). Fel gyullada az wr haragia ő reaioc (Kár: Bibl. I.130). Haragjában felgyulladni erőtléné és magával nem bírő: exardescere impotentis et sui non compotis est (Com: Jan. 198). A csúz es fel-gyuladott vérenek fájdalomi igen gyótrótték (Tarn: Bar. 289). Hogy fel-gyuladgyon szeretetinek tüze és a gonosságnak rosdás szalakja meg-emésztesék (Csúzi: Síp. 188).

viszontag-fölgyulad: redardesco C.

fölgyuladás: excandescencia C. [entflammung]. Fel-gyuladás, meg-haragvás: excandescencia PPB.

tüdő-fölgyuladás: peripneumonia C. [Lungenentzündung].
ki-gyulad: [infiammor; entbrennen]. Anglia bírálkodott s annak szabálin állapotott-meg a ki-gyuladott háború (SzD: MVir. 68).

még-gyulad: inflammo C. inardesco MA. [entbrennen]. Az lelek meg vidamulan, az isteni buzzosagra ervshen meg gyulaydon (VirgC. 131). Meg gyulada az mennyey jegesnek zerelmében (MargL. 19). Ha az yz Maria mennyey gyevnyereggel es edesseggel megnem gyuladot volna, lebetetlen volt volna, hogy ennesok es nagy keserevsegeket el zenedhetvót volna (CornC. 324). Mely aytatos aszonyallat meg gyuladuan az edes antipbonanak kezdetyre, el ragattateek lelekben (DomC. 197). Emberek meg gyuladnak nagy hewseeknek nyatta (ÉrdyC. 516). Meg gyulada bosszu állásnak kiuánságául ellenec (Helt: Krón. 14). Mykoron a drabantoc mayd mind az bárom árkot meg hidaltác volna, meg gyuladé a puszka por az várbelic közet és az fel gerieszte az lator kertet (202). A kinek haza meg gyulad, ha mindiarast otany kezd. meg othattya (Frank: HasznK. 27b). Konstantinápolyban az császár új házai meggyuladtak és egy része elégett, azután az város is meggyuladott, abban is elégett (MonTME. VI.247). A fény több ritka nemű drága tsemetékéből, a melyek könnyen meggyuladhatnak, magának egy fészket készit (Misk: VKert. 302).

méggyuladás: inflammatio C. [entflammung]. Az meg gióladásban (?) szabados leszén (KBécs. 1572. D5).

Gyuladalom: [concitatio animi; leidenschaft]. Szerelem rabja vagy s nem más ártalomnak vesztett mérge, hanem e gyuladalomnak nyomott-el ereje (GyöngyD: Char. 195).

Gyuladás: 1) incendium C. MA. brunst, feuersbrunst PPB. Ebből az gonosz tudománynak szikrájából, iszonyú hamis valóságoknak gyuladási származának (Pázm: Kal. 197) 2) [ardor, affectus animi; feuerreifer, leidenschaft]. Minemew szerelmes gyuladása vala akkoron az mi dychőseeges azzonywnknak (ÉrdyC. 488). Szabd-meg igaz mértékét és határát támadó gyuladásidnak (Fal: UE. 444).

Gyuladékony: facile ignem concipiens SI. [leicht entzündbar]. Szent-életű egyházi rendekkel áldja-meg, lákben adjon olly lelket, hogy mi utinnuk aranyat, ezüstöt, drága köveket s nem pedig gyuladékony fákat, szénát s pozdorját éppit-senek (GKat: Vált. Előb. ft).

Gyuladó: [exardescens; entzündbar]. A hamar gyuladó szerek között meztelen gyertyával jár (SzD: MVir. 257).

Gyuladoz (*gyuladozik* Ily: Préd. I.337): ignem concipio SI. inardesco Kr. [entflammen, entbrennen]. Tyzet yettem boczany ez feldre es myt akarok, hanem hogy gyuladozyon (JordC. 573). Monda az keresztian: Zomehozom; mert gyuladoz vala az ew zent zywe lelke my idvesseegwnknak meg keresseeseben (ÉrdyC. 559b). Mulatoznac míg nem az bor gyuladoztatta őket (Zvon: Post. I.44). Az tudományhoz való néminemű viszha fordult indulattal sokan gyuladoznac (323). Gyuladoznac gyűlö-séggel, bujasággal (811). A nagy szeretet mennél inkább izgat-tatik, amál inkább gyuladozik (Ily: Préd. I.337).

Gyuladozás: [inardescencia; entbrennung]. Látyuk, hogy az istentelenekben boszuállásoknak tüze légyen, mely minden gyuladozással a világi negédségnek pontomat táplálja (Ily: Préd. II.67).

Gyulás: inflammatio, incensio SI. [brunst, feuer]. El-óltani a gyulást: *compescere incendia PPB. Kyben vagyon iryőségnek yzgatasa, paraznasaghnak gywlasa (ÉrkC. 301b). Gyakran kiesin szikrából nagy gyulás támad (Ders: ŐÉlet. 15).

Gyulaszt: incendio, inflammo MA. anzünden, anflammen PPB. Eedes es zerelmes istennec gyulazto yghueye (ÉrdyC. 93b). A toroc gyéc a toroc mirigyét gyulasztván, hogy a nyel-deklőt meg ne fojtsa, a torkodat vízzel meg-rottyogtassad (Com: Jan. 57). Embertelen ember az, a ki a békességet zavarja, és a haragosokat gyűllasztya (Fal: SzE. 510). Bernárd titkon sok gyujtó lapdákat tapasztott össze, melyeknek a víz sem árt-batott, hanem inkább gyűllasztotta (Fal: TÉ. 653). Gyűllaszttya benne a nagyobb bizadalmat (SzD: MVir. 355).

föl-gyulaszt: succendo C. [anzünden]. A népet a gonosz emberekre fel-gyulasztani: *inflammare populum in improbos PPB. Meel nagy érdeeth gyulazt ifel: quantum materiam incendit (JordC. 837). A mértéktelenség fölgyulasztya a fűtalanságot (Ily: Préd. II.219). Gyuladz-föl én bennem a te szerel-mednek tüztét (Bíró: Angy. 156).

még-gyulaszt: inflammo MA. anzünden PPB. Az zeremne-c tüze-langa engömet meg gúlazta (NagyszC. 45. KBécs. 1572. D5).

Gyulasztás: inflammatio MA. anzündung, entzündung PPB. Az mely karikát az rabok nyakokra verik, hogy ha elhalgadjátok, bizonyos légy benne bíró, hogy gyulasztás történik rajtatok (MonTME. VI.316).

Gyulasztgat: accendo, incendio, instigo SI. [anfachen]. Gyű-lasztgatói és forralói az háboruságnak (Técsi: Lil. 49).

GYŰR: depso, commisceo, masso, subigo MA. kneten, mengen, untereinander mengen, dick machen PPB. Gyűrok, dagasztok: depso PPB. Sárát buzasággal gyurta s sikeretlenítető (Matkó: BCsák. 36). Problád meg; de itelem, inkább gyuruál íret valahol, hogy nem mint szemben állanúl (Kereszt: FelsKer. 170). Vóltt állapotom sok gondolattal gyúrja bús elmémet (SzD: MVir. 79).

für-gyur: [condepso; zusammenkneten]. Csak a ti agyutokban firt-gymt gondolattok (Bal: CsIsk. 316).

még-gyúr: depso C. [zusammenkneten]. Kénszerítem, meg-gyűrom, hódoltatom: subigito PPB. A sűtő a tésztat meg-gyurván, a kemenzében meg-sűti (Com: Jan. 76).

őszve-gyűr: condepsio MA. zusammenknuten, zusammenmischen PPB. Nyolecz lat temsot törý lagyan es gyürd őzue a temsoul az tikmony feieret (Frank: IlluszK. 34).

tür-gyűr: [pergo depsere; inenimfort knuten]. (A szakács) előveszi majorságát, öl, vág benne, bontogat, tőrja-gyűrja szin tisztáját, belo valót válogat (Fal: Vers. 878).

Gyűrő: [depsens; knuten].

sár-gyűrő: [vox contumeliosa; schimpfwort]. Bányász esküny, mellyel Símbar Mátyás nevű tudatlan sár gyűrő megcsákányoztatik (Matkó: BCsák. Ciml). Látodé Mátyás, melly tudatlan sárgyuro vagy (31).

Gyűrögat: [condepsio; zusammenknuten]. Végre a miket X. tőkben gyűrögatál, azokra röviden ez tölem a felelet (Matkó: BCsák. 40).

Gyürt, gyürott, gyüuratott: depositus C. subactus MA. geknuten, zusammengetrieben PPB. A kovásszal sült kenyérnek belől likatsos béli, a kovásztalan gyürt pogácsa főmött (Com: Jan. 76). A fazakas sikores gyürott sárból fazakakat formál (105). Meg vetett tsuhás nép földből gyürt fészékében (Orczy: KöltII. 128).

GYŰJT (*geyt* WozsprC. 136. *geyt* BodC. 5. *gyeyt* JordC. 390. 446. *ÉrdyC.* 18b. 76b. *gyht* Pesti: NTest. 11. 145. *gyeyht* DomC. 9. 86. *gyht* VitkC. 22^a. *gyóit* MünchC. 36. *gyóyt* BodC. 8. *gyóyt* *ÉrdyC.* 17b. 36. Born: Préd. 389. 537. *gyóyt* Pázm: Préd. 47. 85. *gyóvt* RMNy. II. 191. *gyóvt* Monlrók III. 117. Kem: Élet. 102. *gyóit* Helt: Krón. 12. Helt: Mes. 1. Mel: SzJán. 23. Born: Préd. 282. *gyóit* TelC. 24. *gyóit* Illy: Préd. 1285. *üit* Helt: Krón. 129). acervo, cumulo C. colligo, congreo MA. zusammensammeln, zusammenhäufen PPB. Abrakot gyűjtők: pabulor; kincsot gyűjtők: thesaurizo; mézet gyűjtők: mellifico; nyálat gyűjtők: salivo; sereget gyűjtők: copior; nyájba gyűjtöm: grego; rakásba gyűjtők: aggero; egy rakásba gyűjtők: conceruo C. Hadat gyűjteni: comparare *copias, *cogere cohortes, copias; tanátsot gyűjteni: *cogere senatum PPB. Gyűtő ő magának kenét (BécsiC. 5). Mőglággátot maradni, hog pirongasnikül gőhőn: colligit (5). A buzat gőhőtec en őfőrombe (MünchC. 39). A madarak marhat semit nem gywytnek (VirgC. 53). Kevtevyzetek evzne az konkolt meg egesre, az buzat kedeg gyeyhethet az en zevromben (CornC. 36). Az tyza gabonat aztagban geyti (JordC. 362). Sem arathnak, sem geyeythnek hew chyregben (371. 528). Minden bñeideit elmedbe gőbtőted (VitkC. 24). Kível ev magának bevthi vala egyebeknek nevolnyajokat (DomC. 9). Neegy yeles lelly yozagokat geythtőnk reca (ÉrdyC. 390). Sok leany yfynak geytőfttek kazadgssagokat (415). Ky nem gyht, tokozlo (Pesti: NTest. 145). Az mezey [egér] elew hozza mynd, walumyt telro gyhtet wala (Pesti: Fab. 13b). Sereget gyűte ős ősiatién által mőue Propontha (Helt: Krón. 11). A Theodorie király minden felől nagy népet gyűte (15). Az egimadarak fészket gyűythessene arnyéka alat: ut possint sub umbra eius aves caeli habitare (Helt: ÚJT. K1). Igen gyűtők az penz (Mel: SzJán. 23). Az ki hazagsagyal gyűyt marhat, meg fűressől (Born: Evang. IV. 303b). Az hamar gyűytő marha megkenessedic, az melly kodig kenessenkint gyűyteie, megokasodic (no). Az nap Saturnus feleget gyűit (KBártfa 1583. Püj). Gűyizen fűnen magának haragot (Fél: Tan. 316). Az hol magyar volt, mind mellé gyűltet (Monlrók III. 117). A gonoszok haragot gyűjtnek fejekro az igaz íflet napjira (Pázm: Préd. 6). Gyűlekőzetet nem vólt szabad gyűjteni az római pápa akarattyankül (Pázm: Kal. 619). Hogy penig a romai eardinalok veres bársony kőntőst ős süveget vischnének, negyedik Innoentius pápa gyűyte őrről őzēhet (Kos: Igazs. II. 67). Sok kenyereket gyűltenek halmoscsákban (Röm: Élet. 102). A mostani vilēzek többire tsak a pajkosok ős a pépnek mosléki kőzűll gyűjtnek (Misk: VKert. 129). Hamar gyűjtőt

marha olyan, mint famoha, hirtelen kevesedik (Kisv: Adag. 464). Illyen a világ! A mit gyűjtőttel, kié lészén? (Mik: TörL. 370).

[Közmondások]. A ki nyárban nem gyűjt, télben agg eből bánkodik (SzD: MVir. 93).

be-gyűjt: congreo, colligo MA. versammeln, zusammelűfen PPB. Tanátsot bėgyűjteni: *edicere senatum PPB. Čak alig gűyethetēne be az assisōsoknac fozlasi (BécsiC. 44). Be gyűhed hw haznaath (JordC. 59). Mind be gyűtuen az ő zolgūt (DebrC. 160). Varázslókért küldő, jövendő-mondókat, jósokat bėgyűjte (RMK. II. 99). És a szolgák bėgyűtēne mindeneket (Helt: ÚJT. F6). Az zegenesgety bėgyűtettek (a házban) (RMNy. II. 191). Iđuendő mondókat, jósokat be gyűyte (Born: Ének. 350). Nem csak nyari, hanem ősi gabonakat ős gyűmőltseket isten kegyelmessegeből be gyűtēnük kel (KDebrezen 1619. D6).

ėgybe-gyűjt: congreo, condeuo, coaduno, accumulatio C. convocatio MA. vereinbaren, zusammenhäufen PPB. És magűthetē egbe mendenēket: nunc congregato univēros (BécsiC. 25). Herodes királ egbe gűtuen a papocnac menden fedelmēket ős a nepceue irastudoit tudakozieuala ő tőllőc, hol Xs zűletne (MünchC. 16). Isten arra gűytőt minket zeretűssēket egbe (GuaryC. 67). És orzagokból egbe gűtőtt őzokat (AporC. 76). Gyeycezetek egbe az konkolt (JordC. 395. 762). Elmellődesőkre őmagat (kezde) egbe gűtten (TelC. 51). Gyeycezetek egbe elezer a konkolt, az gabonat kedegh gyűhētek az en aztagomba (ÉrdyC. 128b). Doctoroknak mőndőssokak egbe gyűdythēen (555). Completa wtan be meny zent egyházban ős oth egbe gyűhed te elmeedet (ÉrsC. 167). Vasarnapon egbe gűdthi az kődőkot (KBécs. 1572. E). Gyűyts egyben az hetuen fertiakat (Kár: Bibl. I. 129). Kegyelmed gy kėmeket egyben gyűjtyēn, az mi kegyelmes urunk parancsolatjāt declarálja (MonTME. VI. 171). A fejedelmet arra bírta, gyűjtyse egybe a rėformatus főrendeket (Bod: Pol. 132).

ėgybegyűjtés: congregatio, coactio C. collectio, concumulatio MA. versammlung, zusammenhäufung PPB.

ėgybegyűjthető: congregabilis C.

fől-gyűjt: congreo, colligo, convoco, concumulo MA. versammeln, zusammenrufen, zusammenhäufen, aufwiegeln PPB. Az gabona feyhet fel ne gűyethet (JordC. 101). Ewēnek ős fel gyeyteek az maradekyt ős tyzen ket kosarokat tőkneen az hwladeekyawal (525). Salamon kyrál esmeg fēl gyeyte az kwnoknak maradekty (ÉrdyC. 400b). Testet vettotee az aneek zekben, de az kerőztyenek amak wtuma fēl gyeythēen nagy tiztőletős helyen el temetee (ÉrdyC. 595). A szárazsīg fel gyűti az pirāt az egh alá, ős abból lészén eső (Cs. II). Zonayokth alyk waryok hogy fől gűyzeo (LeyT. I. 106). Felgyűytē az hadba minden népēt (MA: Bibl. 1267. 285). Az székelysēget mi felgyűjtyük fegyverre (RákGy: Lev. 325).

főlgyűjtés: congregatio MA. versammlung PPB.

gyűjtőn-gyűjt: [pergo convocare; emsig sammeln]. Ne legyűne arra szorgalmatosoc, hogy ezac raktou rakycne ős gyűytőn gyűytsűne, akar kellesse akar ne, akar iol akar gonoszul (Born: Evang. IV. 263). Negyven esztendeig mind gyűytőn gyűyt (MA: Sent. 876).

mėg-gyűjt: [confero; zusammenstellen]. Maria megtartiala mend őz igeket meg gűtuen (conferens) ő zűnden (MünchC. 111).

őszve-gyűjt: corrado C. congreo MA. zusammelűfen, versammeln PPB. Egbe hordatot, őzue gűytetet: congestitius; folyamatonk vizet őzue gűytk: corroro C. Őszve-szűmlőm, gyűjtyim: concenturio PPB. Predicacio meg veyeznen, ewzne geytyunah mend az psok[at], kyk az helyen valuak (EhrC.

Perdica fű néppel gyűjtőzék tanácsban (IV.170). Mely had Kassánál gyűtőzék (Monlrók III.108). Annál nagyobb hadra gyűtőzék vala (Cserényi; Persf. 51). **2)** [negotior; handeln]. Az io mywelkedethben iol gyűtőzök, ky azokath, kyketh kezdöt, el wegozy (ÉrsC. 248b).

Égbe-gyűjtőzök: [congregor; sich versammeln]. Egbe gűjtőzetez Samaritanæ hegyre (BécsiC. 219).

még-gyűjtőzök: [cumulor; sich anfüllen]. Még geytözöck az en zywem en wrannak zoremben (ÉrsC. 123).

Őszve-gyűjtőzök: [congregor; sich versammeln]. Rokony es baraty ewzue gywytewzuen az boldogtalan anya ezekrowl, kyk loznuakala, semmyt ezobe nem wezenauk (ÉhrC. 156). Ty űzue egyetembe gywtywzayn es az en lekem ty weletek egyetembe a my vrunk Iesus Christusunknak hatalhaual (Komj; SzPál. 139).

Gyűjtőzés: [negotiation; beschäftigung]. Hagyatok el odes atyanyfay az arwlatusnak es ragalmazasnak, leoleseth es gyűjtőzeseet (ÉrsC. 224b).

GYÜL: convenio, congregor MA. sich versammeln PPB. Ot lata giwluen sok kilewb kwlemb madarakat (VirgC. 51). Gwlienek az pispök egyházának piaczara (16). Kniphtasnak hazához giulenek, ki azon ezotendeben pispök vala sidosagban (WeszprC. 8). Gywleenek hw hozza nagy sok seroglók (JordC. 392). Az kerztyenek, kik oda gywltének vala, ezrenek labok közöt, mynt ha sok dyaok ky fwtottuak vona az egyházból (ÉrdyC. 143. 413b. 565b). Ime el kezdetben megh nemwhya lehollesym el fogyny es oly mynt nag keesen gywliethny (ÉrsC. 302). Isten, szafz Mária lábortól védlen, Hatvanban gyfletek, hogy jó végre légyen (RMK. 1205). Az Kidron patak olvé gyül, fog-ságot Jezus szouwd az ártatlan, kinzatik és weretik (II.138). Eszt ő, ha minden serogonel reuia gyül, sem teheti (Helt; Bibl. Ica. Tizőney doktor es négy sehorvosok gyültek volt hozám (Nád; Lev. 61). Gyfllene az áldásnac völgyébe (Kár; Bibl. I.391). Gyfllotec ide fiaim (MA; Bibl. 146). A buzánac polyuaya es szalmánás gyül (Vás; CanCat. 604). Tiltul gyült soc ledér mint egy fejedelmet, immar vgy tarttya vala (Hlyef; Joph. 2). Rédey igen orfőkődik hadat gyfjtieni, de lassan gyfl hada (TörtT.² I.406). Az faluból tiben is gyfllének oda a leginyhez (III.102). Nagyságod ne hadja gyflni az ellenséget, ha módja van (MonTME. VI.49. 109. 215). A tikörrel kezdi tanácsát, gyfl-o vagy oszlik artzáján a piros (Fal; NA. 142). Aliglan lépött nagy házába, reá gyfllének fesslet társai (Fal; NU. 291).

[Közmondások] Ebül gyflt szérdékne, ebül kell el veszni: male parfa male dilabantur (Com; Jan. 188). Ebül gyflt, ebül költ: male parfa, male *dilapsa PPB. Oda gyfl, a hol úgy is van (SzD; MVir. 125).

be-gyül: 1) [congregor; zusammenkommen]. Hasonlatos menyeknek orzaga az tengherbe vetöt varsához, kyben myuden felec lakak be gywlnék (JordC. 396). Mykoron az vendegseogót el kezotyföteek volna es kylemb kylemb wrak es feyedelmek bel gywltének volna, ez iambor yfryw ezobe weue magaat (ÉrdyC. 505b). Bé-gyfl a városnak minden szomszéd-sága, a csudáló népek tolong sokasága (GyöngyD; KJ. 131). Mikor begyfltünk volna az templomban, idoki rovokkodás lón (TörtT.² III.101). A szabadságnak végső pompájára nemzetek begyfltek, s készültök torjára (Orczy; KültSz. 33). **2)** [adimpleor; voll werden]. Kylenez honap hogy beo gywlo, nagy zepsogow leyant zwle (ÉrsC. 453).

Égybe-gyül: congregor MA. [sich versammeln]. Parauola egbe gflni minden serogöt (BécsiC. 15). Földi királok elő al-lanak es fejedelmek egbe gflnök wrak ellené (DóbrC. 15). Kyk mynd egybe gywltének vala, kordyk vala hwtöt (JordC. 707). Neogyed napon az tengher hely halaak egyben gywlnék

(ÉrdyC. 7b). Annac okaort harmad napi aytatosságoknak wtana egbegflence (TelC. 4). Hogy egybe gyflnének mind feltámad-nának, az lévai haddal ök őszvehallagának (RMK. III.96). Hol-nap gyelnek egbe az walaztotak (LövT. I.69). Ez világi királyoc egyben gyflne (MA; Bibl. V.3). Az hussal egyben tekereslet, gyflt es őszve nót évből apró mirigy lészén (Com; Jan. 60). A pészma matskánac köldökéuel egyben gyflt alut vér (62). A hivatalos orvosok egybe gyflnének a palotin (Fal; NU. 315).

[Szólások]. Egybe gyfltek a jól sülttek: egy sól nyalók (SzD; MVir. 118).

Égybe-gyülés: congregatio, conventus MA. versammlung, zusammenkunft PPB. Chörtörtökön az ködök el kezdik az egibe gfllest, molliék osztanan az deliszelektől el ősztetetnek (KBécs. 1572Ev). A boldogság minden joknak egybegyflésével valo tekkéletes állapot (Hly; Préd. II.256).

égygyüvé-gyül: [congregor; sich versammeln]. Mykoron egygyewe gywltének mynd fyrflw, mynd azzonyallat, be tel-lyesehek mynd az törweennek bezeedyth (JordC. 269). Egy-gyewe gywleonek en wrannak ellené (719). Sok nep egygyüve gyflt (Ver; Verb. 420).

föl-gyül: congregor, consurgo MA. [sich versammeln]. Ha ky kerdenee mykeppen gywliethnek oda menee lallottak [igy] feel ez zeles vylagon nagy meze földről (ÉrdyC. 11). Föl hydettete orzagaat, hogy feel gywleenek (323). Fel gywlt wala nag sokasag, hogy ez ygyet meg halgassuak (ÉrsC. 483b). Egy husvét napjára felgyflnének régi szokások szerént ah har minczsor való szízezer emberek (RMK. II.22). Igen jól tsele-költétec hívec, hogy ide a siralmas házhoz ilyen tekintetessen fel-gyfltete (Mey; 3.Jaj. II.125). Ki feltében az embereknak s ki megunván az Báthory Gábor eskeledetit jó akarattjából, hogy csak menekedhessék meg az Báthory fejedelemségétől, felgyfle es oda (Koloszvára) mene (TörtT. I.2).

gyültön-gyül: [undique congregor; von allen seiten sich versammeln]. Mindenféle országotra postait, csaszait bosszotta erős parancsolatjával, hogy minden helyekről gyflön-gyfljenek es hadban induljanak (TörtT.² I.603). Más félfi Smilhez mind gyfltön-gyflt az török (II.292).

hozza-gyül: [advenio; kommen, ankommen]. Az atífiak hozza gwlenek (VirgC. 20). Mykoron halalara ywtot volna, hozyna gywlenek az iambor atyaflyak (ÉrdyC. 23.601). Külöz az ő zeretetés leani hozza gflence (TelC. 56). Ugy akaria, hogy mindenek ő hozzá gyfllyenee es pásztoroknak ismérjéce ötöt (Zvon; Post. 1739).

hozzagyülés: [adventus; ankunft]. Nem vala üngodalm a nepeknek sokzer hozzaü giulesökert (DóbrC. 119).

még-gyül: 1) [coaccovor, congregor; sich anhäufen, zusammenkommen]. Ewzwnwk vzy meg gwltének tengernék kezepben (AporC. 143). Megh alla az folyo es megh gywlo meelseh az vyznek közöfötte (JordC. 41). Halwan, Josweo az megh gywlti nepeknek zenghesöketh, munda Moysesnek (69). Oth az tamoythanyok megh gywltének wala az sydoktwl valo feltökben (699). Meg gyflt a nép (Helt; Krón. 85). A romajak ismét meg gyflnének fölső Pamóniában (Péthö; Krón. 4). Bor itállal hozadd meg véred; **2)** esköttel lassu gyfl meg ned-veséged (Polv; Selsal. 29). **2)** [circumcingo; rings umschlies-sen]. Sok szép sereg angyal nagy hálaadással isten szökít meg gyflé (Klassa; Ének. 11).

őszve-gyül: coeo, convenio C. Com; Vest. 123. [zusammenkommen, sich versammeln]. Őszve-gyflni: *agitare coetus nocturnos; őszvegyflt víz, a honnat másuva vizük a vizet: diuidula PPB. Őszve gyflnec ellenem a süntikálé (Helt; Zsolt. 65). Biszatattya veszélyünkre sok száma lovasság, sok világ szogletről őszve gyflt pogán-ság (Zrínyi I.81). Mentöl tol-

vajabb volt országunkban, az gyült-ösze a mi dobokásunkra (Zrinyi II.176). Az mely öszvegyült hajduk ott voltak, el akar-
tak oszlani (TörtT.² I.445). Mig az török Budánál öszvegyülve
volt, mi az hadakkal megvártuk, hogy eloszoljanak (IV.67). Az
eszászár reád való haragja miatt kellett öszze gyülni (MonTME.
VI.416).

[Szólások]. *Öszvegyültök a *jó l sülttek*: amphictyon
consensus MA. (Kisr: Adag. 26).

Öszvegyülés: [congregatio, conventus; zusamenkunft, an-
häufung]. A vizeknek öszve gyüleset nevező tengőrcne (Helt:
Bibl. I. A.). Hetedie napon nyugodalomnac és öszve gyülesne
szent szombatty léssen (Kár: Bibl. U.110). Az szeleknek az
hóval öszvegyülésnek léssen (KNSzombat 1613. E.) Eő maga
tulaidon zolgáit koldgje el, meli által az özve gyulesnek
orayat nekik tuttokra adgja (TörtT.² III.172).

Gyülekez-ik (*gyülekez* Monlrók. XV.583): congregor, con-
venio MA. sich versammeln PPB. Vilagokat góituan mend
őhozia gylekezenec (BécsiC. 38). Iesus ői vala a tenger mollet
es gylekezenec ő hozia soc gylekezetec (MünchC. 37). Erthetyők
mind az ot gylekőzteknek egimastol elhalasat (VirgC. 116)
Zerzetős sidok gylekezenek tanachba (WinkIC. 137). Gyakorta
gylekezykvala ő taneitwaniwal oda (154. JordC. 590). Kyk kez-
dettewl foghvan mennyeknek gyewlekőztenek vala (ÉrdyC.
487b. 542b. 573b). Amnya zent egyház feyeenek isthők, my-
kopen kyraly draghalathos barson gyewlekőztothi pokrocuban
(ÉrsC. 182). Sasinban gylekezenek (a törökök) (RMNy. II.97). Az
hol choportokban török gyülekezik, az Zrini kezétől gyorsan el
széledik (Zrinyi I.108). A tolvajló pandúrság most gyülekez
(Monlrók XV.583). A tarka vízi kigyó az ő tsipésével azt isle-
kelszi, hogy igen sok víz gyülekezzék az enberick hasába
(Misk: VKert. 624).

alá-gyülekezik: [desuper congeror; von oben her sich
ansammeln]. Egy kysded cheergbeteg foly el, ky magyarwl
halaal zynecnek newzetetyk es gyewlekőzyk az magass bee-
gyekről alaa (ÉrdyC. 579b).

be-gyülekezik: [immigro; einwandern]. A földneec minden
részeiről bé gyülekezenec és meg telepszec Abrahammal (Zvon:
Post. I.326).

égybegyülekezik: [congregor; sich versammeln]. Még-
tartatnac ez napoc az egbe gylekőzét nőpneec ég seregőben
(BécsiC. 73. 43). Valahol ketten egbe gylekezendneec, en ő kő-
zöttőc vaőoc (MünchC. 48). Ez vilagbol egybe gyewlekőzteknek
legyen egy züetec (VirgC. 122). Fejedelmek egbe gylekőznek
Christus ellen (WinkIC. 178). Valahol ketten avagy hánnan az
ő nevében egybe gyülekeszenc, ő azoc kőzöt vagyon (Zvon:
Post. I.691). Bethlen Gábor urunk ő naga adá értésünkre, hogy
oda ki Magyarországra valami kevés hajdúság gyülekezett volna
egyben (TörtT.² I.448).

egybegyülekezet: [congregatio; versammlung]. Ez isten-
nek zolgalo leanykak egyben gyulekezeteben mynden azzony-
embery gyarlosagh ky wzesek (VirgC. 140).

föl-gyülekezik: [congregor; zusammenkommen]. Zerzetes
nepek fel gyulekeztek wala az pynkestli napyanak innepeert
(ÉrsC. 159b). Ammon fel gyulekezik, hogy meg verje őket
(MohnF: LTárh. 36).

még-gyülekezik: [congregor, coacervor; sich versammeln,
sich anhäufen]. Mend ferfýw es azonember, kyk ottagyel meg
gylekezetnek nagy sokassagyal (EhrC. 58). Amnas pypók köldo
flusth kötözveen Kayfas pypókhöz, hol az zerzetős sydok ees
az venők megl gylekőztek vala (WinkIC. 169). Zykseegh ez
nepek kezzől, kyk myndenkoron velőnk vannak megl gyüle-
kőzwen wr Jesus fel tamadasara egynek byzonsaghnak lenny
(JordC. 708. 442). Ha in conservatorio léssen (a pénz), egy-

nélány esztendőre meg-gyülekezik (Zrinyi II.183). Hadat bo-
csátncak ki, kik az Báthori hadát ne hagyják meggyülekezni
(TörtT.² I.594).

ösze-gyülekezik: ∞ Az gonosz gyulekőzet öszvegyüle-
kezett vala én ellenem (MA: Bibl. I.133). Ronts meg szekereit
papánc és a törökneec, tatároknac lovait, hogy az te népeid
békeségben öszvegyülekezheszeneec (MA: Scult. 16). Mi kereszt-
tény emberek gyakortassággal bizony helyekre szoktunk öszve
gyülekezni (Sam: Cer. 1).

rőa-gyülekezik: [agredior; überfallen]. Az sebesvári ka-
tonák reá gyulekezevü tegnap az vásárra, az katonákban hár-
mat vagy négyet lecsapkodtak (MonTME. VI.228).

Gyülekezés: **1)** [congregatio, coacervatio; zusamenkunft,
anhäufung]. Az ewrdweg eltere voneel, kewneknek zerew
gylekezesenel (EhrC. 54). Ennek wlianna gyulekőzestli twnek
es nagy syralmath: postea congregati sunt et fecerunt lamen-
tationem (ÉrsC. 105). **2)** [conventus, conventiculum, coetus;
versammlung, konvent]. Gylekezesek kiwl: absque sinagogis
NémGl. 207. Vala az gylekezesben nemynemew frater (EhrC.
66. 26). Samson Dalida newyw parzma nyatth, Christus sido
gylekőzesnek alhokaga nyatth (WinkIC. 179). Ha be menent
ty gyulekőzestekben vala meely ember (JordC. 834). Nepeknek
sokassaga meg kernekez tegedeth ez gylekezesnek okaerth
propter hanc synagogam (KulesC. 10. 24). Semmy gyleke-
zessek avaghl zollasok nem wolth az orzagnak (RMNy. II.130).
Az aszszonyok jobbára a szerelem traktáit forgattyák a be-
szédben, ewvel mulat leg job' izüm a pasztás gyulekezés (Fál:
NA. 189).

közönségös-gyülekezés: [capitulum generale; general-
versammlung]. Bezedekett gyakorta mynystereknek es egy-
baratoknak es yelennen kewzewwseges gyewlekesenek mondgya-
uala zent Pferencz (EhrC. 116).

Gyülekezet: **1)** [collectio; ansammlung]. Mégfogátkozanae
a őtornaec es vizekneec gylekőzöt: collectiones aquarum (BécsiC.
24). A nyelv hivattatik minden hamisság gyulekezetőnék: ni-
uersitas iniquitatis (Ily: Préd. II.246). **2)** congregatio, con-
ventus, coetus, collegium C. concio MA. versammlung PPB. Nemy-
nemew predicalo fratereknek gylekezetty (EhrC. 66). Vuóltó
mend a gylekezet nagzonal es megaldac isteut, ki őbele re-
menkedőket meg zabadeit (BécsiC. 172). Az zent eghaz ne-
pneec gylekőzety (NagyszC. 329). Nem vagy bwlezzen zolo,
mikepen ilenek ilen zentesges gyulekezetnek fejedelmehoz
(VirgC. 67). Vonznak tyeket gyulekőzetyekben: tradent vos
in conciliis (JordC. 383). Tanituan az ő gylekezetőkben: do-
cens in synagogis eorum (Fál: Bibl. 5. 14). Soha az igaz tanitók
el nem fogyatkozta, gylekőzeteket hirdetenek, könyvek ír-
tanak (Pázm: Kal. 162). Az constanczinapolyi püspökrül neve-
zet-szerént nem emlékezik az niceabéli gylekőzet (677). A
pápsták más fejet-is csinálnak az ő gylekezeteknek, a pápát
(Pázm: LuthV. 8). Az szenteknek gyulekezeti, egyessége (MA:
Scult. 215). És gyüle mind az egész sokaság az gyulekezet
sátoránac aytaja eleibe (MA: Bibl. I.94). A gyulekezetben (in
coetu) sőtárok énekeltetnek (Com: Vest. 94). A sidoc a syna-
gókban, gyulekezetekben a férfini szemérem festnek első
bórit környülmétélic (Com: Jan. 130). Midőn már az egész
gyulekezet helyére állt volna, a tsászár hivatá a tatár kánot
(Mik: TörL. 265). **3)** [turba, multitudo; bause, menge]. Könetec
ötet soc gylekezetec (turbae multae) Galileabol (MünchC. 20.
26). Mykoron latta vona az sok gyulekőzetet, monda: cmm
vidisset turbam tumultuanfem, dicebat (JordC. 380). Vala az
nepnek gyulekőzety (turba) egyetemben oly myut zaz hwzan
(708). Meg szaporitlac, es gyulekezet népe teszlec tegedet:
multiplicabo, et faciam te in turbas populorum (Helt: Bibl. I.
Aa2). Népeknec gyulekőzeti szarmaznac tetőled: populi natio-
num ex te erunt (LR2).

nóp-gyülekézet: comitiatus C. [volksversammlung].

római-gyülekézet: [ecclesia Romana; rómiseho kirche]. Én mindenekben híven és igazán igyekezem az római gyülekézetnek vallását magyarázni (Pázm: Kal. a3).

szent-gyülekézet: ecclesia; kirche C. Szent gyülekézetből való kitiltás: excommunicatio C.

Gyülemény: [collectio; ansammlung]. A köszöklékről érkezett gyülemény vizetskék jobbra zörgéssel szakadnak (Fal: NE. 15).

Gyüleményös: [concurvatus; angesammet]. Nem csak várát, hanem magát mindenével össze, gyüleményös gazdag értékével vendégének adá igaz szerelmével (GyöngyD: MV. 14).

Gyülés: concursio, concursus, coetus, concilium, comitia, conventus, celebratio, homilia C. versammlung, landtag PpB. Gyülés a bosszúra: circulus, redeversammlung; gyülés a látásra: corona, haufe zuschauer PpB. Gyülést tartani: *agere conventus, concilium *habere; gyülést hirdetni: indicere, convocare *concilium; a gyülést januáriusra halasztani: comitia in Januariu *protulere PpB. Ez gyülesből közel tíz óra telék (RMK. III.151. 174). Ez el mvelt posony gyewles wegeése szerint az adnak föle az ny kezewnkbe kellene szolgaltatny (RMNY. II. 181). A war mego ezwe zöndöllessen okaerth lezen a gyüles (LewT. L274). Bizonyara ritkan es röstessen tartatnac illendö gyülesec vagy Romában vagy masit (Zvon: Osänd. 84). Nagy állhatatossággal és nagy sergéléssel kezelték-el a gyülés (Égyl-Rend. 177). Csárol gyülesekről gyülesekre magát hordoztattya (Zrínyi L49). Kegyelmedet kérem, ha ez gyülesből embere megérkezök, mit végeztek értésemre adni ne nehezeltjö (MontME. VI.38. 41. 185). Elrontá a gyülést mondván, gondolkodni fog és tudokra adja (Mik: MulN. 283).

ésh-gyülés: [conventus collegii; zunftversammlung]. A széhgylést-is bezárt ajtókkal, titkon, setében szokták tartani (Bör: Préd. 5).

ország-gyülés: comitia MA. dieta PpB. landtag Nom. 7. reichstag PpB. Az gywmelech kerthethi Czeceoy Petherthöl, nykor ország gywlesben volth, el foglalthak (RMNY. II.168). Az jövendő országunk gyölésigh gubernator urunk Magyarországhoz semmi közit nem ártya (III.126). Hol vadnac, kik országgyülest es mulato napokat hirdetnac (Bör: Préd. 572b). Ha az ti religioze az ország gyülésében javaltatnac és bévétetné, miis bé vemöe (MA: Seult. 906). Mglészen az ország gyülése (Thaly: Adal. L81). Azert ország gyülése leuen, országbiroina tetetene az M. Tullius Cicero, és C. Antonius (Deesi: SallC. 18. A nehéz terhes dolgokban ország gyülési hivattatnac egyben a fő ronekból népane eleiből, nagy urakból (Com: Jan. 112). Főképpen az ország-gyülésének alkalmatossága (Csüzi: Síp. 41).

országos-gyülés: \ Kiraly parancsolattyaiból valamely bizonyos hagyot napra vagy országos gyülésre meimenek (Ver: Verb. 28). Az magyarok köszt hogy soe változás lön, egy országos gyülés az Rakossan lön (Valk: Gen. 33).

végező-gyülés: constitutus C.

zsinat-gyülés: synodus PpB.

Gyülésécsko: concinacula, conventiculum C.

Gyülevész, gyülvész: 1) [concilium; versammlung]. Hagyat mynd az papokat es az eghoz gywl vezthi egybe gywly: inssi sűeredotes convenire et omne concilium; tuduan, hogy az gywleveznek egyik rozo seduceosok volhának, mas reze flaryzosok, nagyon fől kyaytta (JördC. 783). Meg tiltá a gyüléseket, mellyec pátyát fognac vala a gonosz ténöknee (Helt: Krón. 165). Es gyülveszt őszne gyűytűen, férfiakat: adsumentesque viros (Helt: ÚJT. L5). Littyatok, mally szöpen segéti

Sümbárt a tridentomi gyülevész (Matkó: BCsik. 68). A tridentomi gyülevész megengedé a képeket furni, faragni (Pös: Igazs. 334). Nagy gyülevészekben fennyen bizakodnak (Könyi: HRom. 58). **2)** convena, gregarius MA. [hergelaufener]. Gyülvész nép: convenae C. Sok gyülevész népek serogedben léznek (RMK. II.106). Aféle fejelen, gyülevész nép (Montrók III.155). Soe gyülo vizz nepce serogedben léznek (HofJgr. 2). Gyülevész nép: seriorum civitas (Deesi: Adag. 157). Külföldi gyülevész ósta praedikatorokat roá kömszeritettek (Pázm: Kal. 396). Amyi külömbég vagyon a Christus seroge-között és az újonnan futamodott gyülevészek-között, mennyi az ég és föld-között (586). Az gyülevész nép, melly vala ő közöttöc, kívánságba óséc (MA: Bibl. I.129). Az had gyűytés és elféle gyülvész vitékekne táplála nem egyéb, hanem az ember-keec bolondságoe (Prág: Serk. 781). Hon vadnac rab szájai a magában meg hasonlott augustina confessio gyülevész hadának (Bal: CsIsk. 138). Azon dühös nép sok gyülevész népekkel reink ítvén, praedat vetének ódes nemzetükben (Mogy: Zsin. IV.16). Csöselék és gyülevész gaz sokaságok (GKat: Váls. II.1333). Infestálják országit mind vizen s mind szárazon holmi gyülevész kajtár hadak (Montrók VIII.217). Egy vajda támadott volt Havasalföldében, melynek gyülevész hadasokaját megverték (TörtT. II.57). **3)** [collectus, collectio; gesammelt, sammlung]. Az concordiarúl irt gyülevészben egy ilyen tractatus vagyon (Pázm: Kal. 251). A concordiarúl irt gyülevész könyvben egy ilyen tractatus vagyon (Pös: Igazs. 1504). Jobb az egybe-szoktattakból álló nyáj, hogyan valani gyülevészből áll (Misk: VKert. 219). Viszsa nyomódik a rajta tökévv terh felé, a mint magam-is észre vettem gyülevész istoriának első levelén (Moln: JÉpül. 231). **4)** [pronuncius; gemischt]. Miképpen mondhattyc, hogy diezörje ő ez ilyen gyülevész zuzavart (MA: Tam. 1288). A zavar, gyülevész abajdoz avagy alakor a három kedvűért vettök (Com: Jan. 23). **5)** [nanci, toeci, nihil; unnütz, wertlos, geringfügig]. Olymyth ő vylagnak gywlyez gauay lűthwák (Komj: SzPál. 137). Kierth [Krisztusért] mindeneket vallok gauria, ky vető, vttw gywlynesso (316). Ellenvetést nem találtam: hanem csak gyülvész gazdaságot (Pázm: LuthV. 3). Az Kalauz nem egyéb, hanem sok hitván gyülevész káromlásnak possit limbosa (Zvon: PázmP. 257). Készítelen gyülevész materia (GKat: Titk. 43). Pogásoczkák gyülvész mosléka (Sall: Vár. Előb. 2). Könyvednek dereka nem egyéb, mint szemétre vettett fogásot-kák gyülvész mosléka (Hlyef: BCsTomp. 23).

[Gyüloz-ik]

őgybe-gyülezik: [congregor; sich versammeln]. Es nikoron iobban őgybe gyüleszenec volna, meg kezdéc a királyi városokat is (Helt: Krón. 28).

Gyülezet: [congregatio; versammlung]. Tagya az köröztyéni gyülezetnek (Beythe: Epist. 239).

Gyülo: [concurvus; zusammenlaufen]. Egbe takarodo, gywle, zardulo: tumultuans NémGl. 380.

Gyültet: [colligi jubeo; sammeln lassen]. Fogyvert köszöriillet, lobognak a zászlók, sok hadakat gyültet (GyöngyD: MV. Előb. 8).

(GYÜL), GYÖL P: [odi; hassen]. Az te parancsolatidat az tszta aramul inkább szorettem, az hamis ősvént gyüloim örössen (MA: Bibl. V.57). [Vö. Gyülois]

[Gyülhöd-ik, gyülhösz-ik]

Gyülhözés: [rabies; wut]. Egy zornyw farkas testének magysagual es gywlyewszosnek őhsgeuel kemensagos (Ehrc. 116).

Gyülhödtsög, gyülhözés: [rabies; wut, ingrinnu]. Nem menekethetykuha [a farkasnak] fene gywlyewszosgetowl (Ehrc.

146). Farkasnak gyövlhwetsége, ky lelket meg nem ewlhet, lunemecze testet (151). Valamint gonozol tewtel, te elsegednek gyövlhwetségeert tewted (149).

Gyülöl (*gyüel* KulesC 6. *gyel* Pesti: NTes. 9. *gyöl* JordC. 54. 430. BodC. 14. ÉrdyC. 572b. 587. 620b. Baythe: Epist. 49. *gyüel* EhrC. 66. *güöl* Kules: Evang. 415. *güöl* TihC. 12. 14. BodC. 14. *gyüelöl* JordC. 539): odi, aversor C. hassen PPB. Bodog Ferenczet gyöwly nala (EhrC. 66). Azoknac isteno güölöl hamisszogat (BécsiC. 19). Güölölög eg mast (MünchC. 58). Nyeluemel rolok ioh nem zoltam, mert gyöwltwm (VirgC. 6). Ammit te menben akarz, zorecz, güölög, mi es földön azt akarior, azt zeresse es azt güölölög (NagyszC. 341). Egyket gyöwlylöe es az masykat zeresse (JordC. 371). Gyöelötdal myndenth, ky nyuelkedeth kezertlensegeth (KulesC 6). Miért hogy betec vagy, iele amac, hogy güölöl az isten (Helt: VigK 83). Az ki güölöl az fösensseget, emec napia hosszac leszac (Born: Evang. IV. 303b). Valaki güölöl az ő attidiát, ember ödölöl az (Kules: Evang. 415). Ne güölöllyed fele-barátodat (Pázm: Préd. 121). Güölölök csak hallani-is nevét a Kristusnak (Lund: UjSegits. II.217). Osman jó tsászár volt, békesség szerető, a keresztényeket nem güölölte (Mik: TörL. 465).

[Szólások]. Gyü güölölö mint az ebet (Decsi: Adag. 161). Egy mást halálban güölölök vala (GKát: Válys. II. 329). Az isten munkáját halálba güölölöti a kép faragó, Fábriknökét pedig tisztelteti (Matkó: BCsák. 150).

[Közmondások]. Jobb távul szeretni, hogysen közel güölölni (SzD: MVir. 263).

el-gyülöl: [odi: hassen]. Úgy elgyülölög hügát, hogy azon házban sem maradhata véle (Pázm: Préd. 1147). Nem kel te szépséged, sem sípod, sem vörsed, velem szüntén magadat el güölöltetted (Zrínyi II.125).

mög-gyülöl: odisse incipio MA. anfangen zu hassen PPB. Ky megi gyöwlylö ew lelkeeth ez vylagon, az erek eeltre tarttya megi ewtet (ÉrdyC. 182b). Mög-gyülölög ötet Amnon igen nagy güölölössel (Káldi: Bibl. 277).

Gyülölös: [odium; hass]. Ferteztetesegot jelentem ehnmbe istennek gyöwlylensenel (VirgC. 9).

egymást-gyülölös: [odium mutuum; gegenseitig hass]. Tsúfsága lettünk a mi nemzetünknek a vitézségnek meg nem tartásáért, az egymást-gyülölösért es ezer ilyen vétünkért (Zrínyi II.175).

Gyülölöt: odium SI. [hass].

Gyülölötés: odiosus SI. [gehässig]. Majd güölölötes: subodiosus; valamennyire güölölötes: subinvisus; igen güölölötes: perodiosus C.

Gyülölködök-ik, güölölködök-ik: irascor, invideo MA. exerceo inimicitias PPB. zornig sein, neiden, hassen PPB. Güölölködök: exosus, invidiosus MA. Kegelmetekkel nem akar gyöwlykezni (RMNy. II.132). Gyakorta egész hetedezaka güölölködöz egymással (Prág: Serk. 334). Es güölölközötece kell tinektee az en neuemert, minder: nepeckel (Sib: VigK. J).

Gyülölködös: [inimicitiae; gehässigkeit]. Valtozo szerenczekben forzanac az mazoniai es russiai hertzegseghelie az egymás között valo güölölködösört es vizsztatasesert (KGalgöc 1582. Fv). Oly életben élyünk, melyben a békéség visszavonyás nélkül, a jó akarat güölölködös nélkül találtatik (Pázm: Préd. 625).

Gyülölög: osor, invisor, zelotypus, perosus, exosus C. hassen PPB. Mynden yonak güölölög (ÉrsC. 273). Nem nehesztellög valakire, nem halalos güölölög (Com: Jan. 198). Güölölög haragját élesztjük, tha parancsolatit altalbagjuk (Fal: NE. 47).

ombör-gyülölög: misantropus C. [menschenhasser].

nyeroség-gyülölög: lucrifuga C.

Gyülölöség: odium zelotypia C. hass, groll PPB. Güölölöségre méltó: odibilis C. Hytelleneseguel es gylweseguel yudolatott (EhrC 66). Ottogol güölöségben vallottam öket: ibi exosus habui eos (BécsiC. 194). Atyafny zeretotek gyöwlylswego (VirgC. 12). Meg jute, hog továbbá ilyen fele gyöwlysegeket az ev zyvet meg ne tehetnye (MargL. 118). Kinek miatta üri az ördök güölösöget (BodC. 4). Halalos gylwesegögel neezy vala owtet (ÉrdyC. 521. 578). Az güölösögek megi zoritandok (TihC. 246). Az enözödetlenség es az gonosz güölösög tögöl mind elgyözött (RMK. I.174). Iregység, güölösög mi köztünk támada (IL20). Ennek az iteletnek güölösöget maczura nem akarom veeni (Pázm: Kal. 352). Ha paranczioltacie magat güölölöme es meg tilthate minden güölösöget (Zvon: Osmüd. 20). Ödöl szünetet a reám való güölösögtöl (Bal: CsIsk. 150). Ellenünk való fortyant güölösögtöl (171). Személybeli ok-nélkül beszitt güölösög (Veresim: Lev. 412).

[Szólások]. Güölölösögebe estem: *invidiam incurri WF. Valakit güölölösögebe hozni: invidiam alieni *conflare PPB. Basa békével öket elboscsáttatá, Imre magát ezzel güölösögebe hozá (RMK. III.94). Gyalázatosb es szidalmatosb lenne az, hogy ha egymással güölölösögeben élnének (MA: Scult. 652). Léztet meuden nepecee güölösögeczen (MünchC. 32). Güölösögeben lisztek mindeneknek az en newemirt (Sylv: ÚJT. 116). Magyarok vattok ti nagy szeretetbe, kik volnának hozzátok güölösögebe? (RMK. III.313). Alattomban-való güölölösöget tartani: *gerere inimicitias cum aliquo PPB. Güölösöget tartó (Pázm: Préd. 724). Güölölösöget letenni: odium *saturare PPB. De ha perleni akarz, ám bír perely, tsak tödöle a güölölösöget (Pázm: Préd. 129).

Gyülölösöges: odiosus, osus, odibilis, inamabilis C. invisus, exosus MA. verhasst, feindseelig PPB. Güölölösöges szabású: subodiosus MA. Myt faraztyatok magatokat ez gyöwlylswego dolognak myatta (MargL. 31). Gylwesegeket vagionk (VirgC. 112). Fayo zönnök gylwöegös a tizta velagossag (NagyszC. 13). Mykoron embernek keth felessegebe leend, egyk zerethew, masyk gylwöeghes (JordC. 244). Lesztek gylwöeges mynden embereknel: eritis odio omnibus (603). Gylwöeghes vala istemek (ÉrdyC. 64). Tudgyátok, hogy güölölösöges isten előtt a részegség (Pázm: Préd. 226). A filisteusok-ellen sok-képen jelenté Samsom güölölösöges haragját (533). Güölölösöges pántolodás (Zvon: Post. I.572). A kímél güölölösöges vagy: cui invisus es (Com: Jan. 206). A ki bosszu állásrol gondolkodik, güölölösöges (Matkó: BCsák. 8). Güölölösöges lött istennek (Ily: Préd. II.61).

[Gyülölötet]

mög-gyülölötet: [invidiam confo: verhasst macheu]. Pát Musztafát mikor meg öleté, akkor magát nemzetével meg güölölöteté (Zrínyi I.35).

Gyülölötetés: [odium; hass]. Tellyessek a fileink efföle, güölölötetésre szereztetet szókkal (Pös: Igazs. I.185). Jesuita írta azt az güölötötetésre öket adot könyvet (Czegl: Japh. 13).

Gyülög: odiosus, exosus MA. verhasst, feindseelig PPB. Jöl meglüssad ember, hogy talpig bünben vagy, istemél güölög vagy (RMK. II.179). Talpig bünben vagy, istemél güölög vagy (ThemSec. 68).

GYÜLEP, JULEP: [syrupus]. Sirup vagy julep, nádméz-zele öszve-fött nedvesség: syrupus PPB.

rózsa-gyülep: [syrupus rosaceus; rosensyrup]. Az rosa julep io szomsyagh ellen az hideg löföknek (BeytheA: FivK 15b).

viola-gyülep: [syrupus violaceus; veilchensyrup]. Édes tejbül s viola gyülepbül es még valamivel öszzetemporált ittalal

életett az doctor (Monlrók XV 104). Dinyemagból és tojából s valami viola gyűlepleből csinált italt itatott volen az doctor (105).

GYÜMÖLCS (*dymelch* DomC. 13. *dymvelch* 8. *dymvelch* HorvC. 20. 33. *gumelche* Wenzel 359. *gymelch* KeszthC. 298. *gumelch* EhrC. 20. *gymelch* KulesC. 1. *gymelch* JordC. 361. 373. 825. *gymelch* ÉrdyC. 510b *gumelch*, *gumelch* HB. *gymelch* 1328 Czinár. *gymelch* ÉrdyC. 3. 568b. *gymelch* Tel: Evang. 1.15. *gymelch* ÉrsC 305. *gymelch* EhrC. 113. *gumelch* BécsiC. 136. MünehC. 20. *gymelch* Lép: P'Üik. II.9. *gymelch* ÉrdyC. 57b. *gumelch* TilC. 26. 11. *gymelch* Frank: HasznK. 66. *gumelch* TelC. 4. *gumelch* Sylv: ÚjT. 15. *gymelch* EhrC. 113. *gumelch* Klács. 1572. C3. *gumelch* SándC. 4. *gumelch* Kár: Bibl. 1367. *gumelch* 1221. Cod'Patr. VI.16): **I**) fructus C. MA. baum- oder ackerfrucht PPB. A gyümölcsöknek ízek meg-vész: *degenerant poma; minden gyümölcsöt el-szedem, el-élem: defruor; a meleg megérleli a gyümölcsöt: sol *coquit fructus PPB. Paradisumban uolov gumelch; ki nopun emdul oz gumelstvl (HB). Ó lévelly igen zöpcé es ó gumelch igen soe (BécsiC. 136). Ada ó gumelchöket rognak (AporC. 37). Az sasen, ki afföldnee gyümölcsöt meg ezi (NagyszC. 209). A santa fel nem igazullhat vala, hog' fel erneye az magas fan az zep gumelch (BodC. 11). Mynden fla hw gymelezen ysmertetyk meg (JordC. 390). Ysten meg esköth hómeky, hogy az hw ochuak gymelezebebl yletne hw vralkodo zekyen (712). Az jo fanak jo dymvelche vagyon (CornC. 9). Paradisumba uolo fuknak gumelch (TilC. 63). Gabonának gymelchietwl w nekyl olay es bor meg sokasulnak (KulesC. 5). Minden fa, mel gymelchot nem teremtl, ki vaguttatik (RMNy. II.42). Vón annac gymelchöhebo es övec (Helt: Bibl. 1.13). Mikor a gabonának gymelchö meg mutatya magát, azommal meg arattya (Kár: Bibl. III.35). Mint a fő gyümölcsök, úgy a nagy emberek, üdövel érnék (Pázm: Préd. 26). **2**) [usus, emolumentum, commodum; nutzen, erfolg]. Ez zent zegeneseg kyuok gymelezo es hazualatya igen sok (VirgC. 32). A predikátor tsik az isten áldásától várja gyümölcsöt tanításának (Pázm: Préd. c2). Az minden gyümölcsö munkájának, hogy a bűnből kilozassék lelkiünk (12). Maga gyümölcsö, nem valóságának jvőse es bimbója az ó fésletsege (Pázm: Kal. 222). Isten az igasságnak békességes jó izü gymelchét megadta az ó lelkenek (Kol: DobK. B4). Az erdőkkel Eperjesen vesztegetik az üdöt, meglátjuk, mi gyümölcsöt hoz azon is (Gér: KárCs. IV.250). Nem lehet, hogy a jo embernek gyümölcsei nagyobb részre gonoszok vagy nagyobb részre jók legyenek (Ily: Préd. II.150). Megh szorítva léuen hivatalonk nag' gymelchel es dispositóval, nem irhatunk kegyelmelkenek (TörtT. VIII.115).

[Szólások]. Nem a to kertedbeni ternett gyümölcs (SzD: MVir. 142). Meneml inkab saros gmeual fűköl bo fedezetet (a fa gyökere), amoual inkab zöldseget, viragot es gymelchöt, zoben, loban es boushen agya (VirgC. 65). Lassatok a fakot, mikorin innar é belölök gó mó lé ő t hoznak, tygatók, hog' közel vagyon úar (DöbrC. 260). Nagy szaporasággal gymelchöt hoznak a fak (MA: Bibl. V.43). Zent Ferenc bo czata frater Bernardot Bolonyába, hogy otfogyl terromtone gymelchöw tystemek (EhrC. 20). Beauon gymelchöt teremtl; ez önkoi gymelchö torentese (VirgC. 65). Termezöket gumelchöket (Sylv: ÚjT. 15). Mynden fla, ky nem tezen yo gymelchöt, ky vaguttatyk (JordC. 361). Az fla nak thöveloz közölegöt az waghlo foyze thoremenen es teygen gymelchöth (ÉrsC. 305).

[Közmondások]. Mynden yo fla yo gymelchöt tezen (JordC. 373). A minémű a fa, olyan a gyümölcs (Kereszt: FelsKer. 348). A mely fa így virágzik, annak növényen terem jó gyümölcs (Pál: NJ. 112). A fának haszna gyümölcsöni tetszik meg (SzD: MVir. 220). A megtöltött gyümölcs legjobb izü (264).

álló-gyümölcs: [poma durantia; dauerobst, winterobst]. El-tenni az álló gyümölcsöket: *condere fructus PPB. Kevésbé álló gyümölcsök: *fugacia poma PPB.

asszú-gyümölcs: fructus siccati SI. [gedörrens obst]. Vagyon leucse met 2 $\frac{1}{2}$, asszú gyümölcs met 5 (Pády: Csál. II. 334). Mikor bétöthnek túró nem adatik nekik, hanem asszú-gyümölcs (Évk. XIII.83). A ház héján asszú gyümölcs em. 53 $\frac{1}{2}$ (Gér: KárCs. IV.448).

elő-gyümölcs: [fructus praematurus; frühobst]. Elő gó-mölczü ho (Corq: Gramm. 17).

érotlen-gyümölcs: fructus immaturus Kr. [unreifes obst]. Vad, érotlen gyümölcsök: *feri fructus PPB.

fenyő-gyümölcs: [strobilus; zirbelnuss]. Fenyő fanak az gíwemöltsö: strobilus C.

földi-gyümölcs: [poma humi repentia; erdfrucht]. Értom itt az földi gyümölcsöket nem azokat, a kik a fakon teremnek, hanem a kik az föld szüen, úgy mint: uborka, dümnye, tök, bab, borsó (Lápp: P'Kert. II.171).

fürtös-gyümölcs: [corymbus; traubenartige frucht]. Minden fürtös gyümölcs, mint a gálna vagy ostromén fan terem: corymbus PPB.

lágyhajú-gyümölcs: pomum PPB. [kernobst].

szorító-gyümölcs: [fructus alvum adstringens; verstopfendes obst]. Szorító gyümölcs, mely székrekedést okoz (Nad: Kert. 246).

vad-gyümölcs: fructus *feri PPB. [wildobst].

Gyümölcsöny, gyümölcsiny: [arbor ulmus, dumus; strauch, gestrüpp]. Ulmi ulgo gymelchö vocati 1386. (Szil.). Dumus wlgariter gymelchö dictus (Szil.). Ad quamdam arborem gemulchyn dictam (Szil.). Sipes arborem gemelchyn 1251 (Wenzel VII.330). Gymulthün, 1341. Arbuelchen Czinár. Duo mete terree, in quarum vna est gemelchenbukur, 1323. (Szil.).

Gyümölcsönös: [dumosus; gestrüppig]. Venit super aquam dictam gemelchenus 1257. (Wenzel XI.436).

Gyümölcsei: fructuaris MA. [frucht-].

Gyümölcsöke: [fructus parvulus; fruchtchen]. Életünk vesztése-alatt tiltattunk az egy gyümölcsöktől (Pázm: Préd. 930).

Gyümölcsöcsöke: [fructus parvuli; fruchtlein]. Vigasztalóm, hogy mind emyi budosásunk is hazámhoz való szeretemec az jo isten jöleit és gyümölcsöcsöket is engedte (MA: Seult. 6).

Gyümölcsös: **I**) fructuosus, fructuaris, pomosus C. for tillis, fecundus, forax MA. [tilis] fruchtbar, trächtig, obströich PPB [nutzbringend]. Gyümölcsösös tesszen: fecundo MA. Gyümölcsös-kert, almás kamara, gyümölcs tartó hely: pomarium PPB. Incaudum te gymelchöw emleydth, zewlew foygekhezw hasonlatlakath (FestC. 170). Vram Jesus byzony ess gymelchöw zöth thö (CzechC. 21). O Jesus byzon es gymelchöw zewgowkoer (PozsC. 13). Az üdöt gumelchöw kepen költenese el (TelC. 53). Mynden yo gymelchöw mywelködöttel telles ÉrdyC. 25b). Haznos, gymelchöw es idwességes az pwtatum lakozy (577). A szölv-veszö metezéssel lézen gyümölcsös (Pázm: Kál. 549). Istennél kedves, nekünk gyümölcsös, ha az el-esott atyánk-lát támogattunk (Pázm: Préd. 880). Gyümölcsös minden jo czelekedetekre (MA: Seult. 1033). Ez kecs hazánk bokesigünel es gymelchöwssen olhossan (TörtT. VIII.22). E tudományak értéso gyümölcsös (Ker: Préd. 81). Gyümölcsös molylyének két mozgó ezitroma (GyógyD: K.J. 364). Gyümölcsös az isteni jötevényeknek emlékeztö (Ily: Préd. II.3). A kecskék, mellyek sarvoktol megfosztattak, gyümölcsösök és tejf

össéggel adnak (216). Nem csak ki színlett virágzással kelletlenes lézen eleje, hanem gyümöltés kimenetellel-is jöleskedni fog előlvet dolgunknak végo (Pál: UE. 372). 2) [pomarium; obstgarten]. Egy része a majornak gyümöltös: pars villae fructuaria PPB.

Gyümölcsösség: fructuositas, fecunditas MA. [fruchtbarkeit]. Ha nyind ezek tybennetek nyhvan beendnek es bowölödendnek, sem yressen, sem gymolezesseghuelen kyl nem leezjök az my vrnk Jesus Christusnak ysmoretyn (JordC. 856).

Gyümölcsöz-ik: fructifera MA. [früchte tragen]. A fák [öl] gyümöltöznek: arbores *uberantur PPB. Mikor a fű nőt solna es gímöltözött volna (fructum fecisset), talat a konkofoc es meglelenenee (MünchC. 38). Buza magok díjmevlelvnzek (DomC. 29). Az olay fűk ez vylagy emberek, kynek kol vyragoznyok es gymöltözömyek yrgalmassaggal (Apost. 17). Gymölcheztem yllatnak eedessegeget (ÉrdyC. 529. Helt: Bibl. I. YY4. Kár: Bibl. III.35. Beythe: Epist. 230). Mi olyanok vagyunk, mint a letörött öltő ágatska, mely soha nem gyümöltözök, hanem-lá a gyökeres fába öltatik (Pázm: Préd. 71). Isten nem akará, hogy izz gyümöltözszem, sok undok vétkekkel földön terheltessem (TörtT. 1352).

mög-gyümölcsözök: ∞ Aaron veszszeje mondolával meg-gyümöltözött vala: virga Aaron amygdalus germinavit (MA: Bibl. I.136).

Gyümölcsözés: [fructificatio; das fruchtetreiben]. Zsenge, gyümöltözésnek első zsengeje: primitiae PPB. Nyolezadlok gyümöltözésnek zaporasaga (ÉrdyC. 440). Te a szűveket taitod és világsitod, ök kívül öntözök, te adsz gyümöltözést (Pázm: KT. 174). Az igénee gyümöltözését, világi gondoskodás-e és testi gyönyörűsége miatt meg keslelie (Zvon: Post. I.428). Az ő levélei zöiden maradnak és az gyümöltözéstül meg nem szűnie (MA: Scult. 794). Idvezitönc ezt mondja, hogy meg-főjja tövis a nevekédést és gyümöltözést (Megy: 6Jaj. III.36).

Gyümölcsözöt: ∞ Mikor a gímöltözötnee ideie elközeleitet volna, ezezte ő zolgait a vincelerechez (MünchC. 53).

Gyümölcsözö: frugiferens C. [fruchtbringend]. Ha te zent fa walwad gymöltözöd es az te agaydlob meg foztatol, ny lezen ny rolvuk nyawalyasokrol (ÉrsC. 48). Megis esméri az jószágos cselekedeteknek gyümöltözö vészzeit (KNagysz. 1613. D3).

Gyümölcsözött: fructiferum facio Kr. [befruchten, fruchtbar machen]. A ki gyümöltözötteti akarja a jószágokat, az aláztatóságot kell nevelni (Pázm: Préd. 53). A mértékletes eső a földet gyümöltözötteti és a gyümöltöt érleli (222). Az ütés szikráztatta a hideg követ, a metszés gyümöltözötteti a szőlőt, a bötölés szép ágakkal újítja az ag fát (686).

Gyümölcstelen (gümölcstelen TelC. 85. gymölcstelen Apost. 17): infructuosus C. sterilis MA. [unfruchtbar]. Gyümölcstelen füz-fa: *frugiperda salix PPB. Sokan valnak olfatenok mynt az fővűzű, kynek leuelek hasonlatos az olay fűbehez, de gymöltözötlen (Apost. 17). A nag aruzec a gümöltö kertyt mend töstül kyzagata, elnezte es gümöltötlenne tene (TelC. 85). Nem tesznek tiiteket gyümölczelerneke Jesus Christusnak ismeretiben (Helt: ÚJT. Előb. 4). Gonoz, gyümölczelen fa vagy jó aszszony, soha-is fiad nem lézen (FortSzer. M4b). Gyümölcstelen munka (Ker: Préd. 1). Hogy gyümölcstelen és meddűn ne-maradnyanak (Hall: Paizs. 63). Levelemet ne csak megolvassa nagyságod, hanem másokkal is közölöden consideráltassék, mert anélkül kegyelmes aram minden explorálásom gyümölcstelen (MonTME. VI.225). Gyümölcstelenek a jó cselekedetekben (Illy: Préd. II. 216). Gyümölcstelen söt kárhozatos lézen (Csúzi: Síp. 15). Gyümölcstelen, meddő vala az esztendő (Pál: Vers. 914).

Gyümölcstelenség: sterilitas MA. unfruchtbarkeit PPB. Meddőség, gyümölcztelenség (accaron) (MA: Bibl. Magy. 1). A

gyümölcstelenség, szelvszek, élség a vétkekről származnak (Illy: Préd. 452).

GYŰR: plecto, plico MA. torqueo, volvo, convolvo, enrovo, flecto SI. winden, in die falten bringen, flechten PPB. Az mely dézsába az turót gyűrtük-vettük 25d. (MonTME. 155).

[égybe-gyűr]

égybegyűrös: [aggregatio; vermengung]. Minden jöknak egybegyűrösével-való tekéletes állapot: status omnium bonorum aggregatione perfectus (Illy: Préd. II.173).

öszve-gyűr: convolvo, compligo MA. [zusammenwunden, zusammenwickeln]. Mint az palástot, özne gyűröd fiket (Pál: Bibl. II.124b).

1. GYŰRŰ (meggyerez DebrC. 494. gervu RMNy. IIb. 35. gervű ÉrdyC. 409b. gervu JordC. 834. ÉrdyC. 275b. 595. gyre LevTár. II.5. gyrusberek 1291. Weuzel X.53. gyűű JordC. 67. görű KazC. 71. TihC. 9. 20. RMNy. IIb. 171. Born: Préd. 419. görű NagyszC. 53. gyure RMNy. IIb. 57. gyűre Hofgr. 318. görű BécsiC. 31. 64. MünchC. 147. gyűrű DebrC. 123. gyűrű Tin: Zsigm. 18. Helt: ÚJT. T6. Kár: Bibl. I.324): 1) annulus, unguis, condulus, condalium, dactylion C. ring, fingerring PPB. Gyűrű-fészke, melyben a kő áll: *pala annuli; gyűrűt tenni újába: *induere annulum PPB. Vénén ő iogianac öltözöteti es liliomokat es hígeket es gyűrűket: assumpsitque dextraliola et lilia et in aureas et annulos (BécsiC. 31). Ággatok ő neki gyűrűt ő kezebe (MünchC. 147). A gőngőc, a firsők, a kősdőtőc, a nastac, a gyűrű, kiket vyodba visetel (NádC. 317. NagyszC. 53). Smaragdus kevel chynalt gyovvre (CornC. 418). Önnön gyűrűvel az aítot meg peeseteluen (DebrC. 123). Ky veeve gyeryveet wyabol (ÉrdyC. 595). Geeryvet es partha ewethe, hogy nala tartanaa, mondaa (409b). Adyatok gywrwt az ew wyaban es sarwt az ew lalaaban (ÉrsC. 11). Nints a gyűrű: fel tekéntőnen a fára, tehát az hollo orrába félic és ölt practikal rayta (Helt: Krón. 82). Nasfunk, gyűrűnek es minden ekesegűnk (Born: Préd. 547). 2) anulus; mündloch des after-darms [?] PPB.

[Szólások]. Gyűrűt adtak egymásnak, még azért semmit nem végeztünk kézfogások fölül (LevT. II.41). Szeléd mint a lázi-galamb, ujjaimon forgathatom mint gyűrűmet (Pál: NE. 80). Eze az, kinek táviról nyujto d kezredt és gyűrűdet (Pál: TÉ. 693). Az fejedelmektől es az nagy vraktól nem kívánnyce, hogy laptá es efflece egyéb játékoktül, gyűrű öklelőség kftül magokat megh tartóztassék (Prág: Serk. 697). Mikor az menyegzői öröm jóvában volna, egymás után harmadnapig gyűrűre ökleldezték es minden vitézi lovagló játékokat üttek (MA: SI. 28). Azt az kegyelmed sócéz fiát küldje ide mellénk, ha szintén törököt vagy ellenséget nem is, de gyűrűt ökleltetünk vele (Gér: KárCs. IV.238).

arany-gyűrű: annulus aureus Kr. [goldener ring]. Ennek wthanna ő aran gyűrűth neky tharthany ada (PeerC. 3). Az preposth kegye el az arau gyvrwe walo zenthelest (LányiC. 432). Egy gyűrűcekel az viat he fűze, meg ekesite (Born: Ének. 419).

gyémántos-gyűrű: [annulus adamantinus; diamantring] Két gyémántos gyűrűje volt, amak is az egygyikét nekem hagyta (Mik: TörL. 329).

hités-gyűrű: annulus nuptialis; trauring Com: Orb. 243. Végezetre menyegzőt tartanak, az holott öszve adattatnak a pap által, adván egymásnak kezeket és hűtős gyűrűket (Com: Orb. 243).

jegy-gyűrű: annulus sponsalis MA. annulus prouibus; trauring PPB. Viabol aran jeg gyűrűth ky neue (KazC. 71. TihC. 20). Jegy-ruhájúl, jegy-gyűrűjül hitet és igazságot adok nekéd (Pázm: Préd. 1054). Az gyűrű akar arany, akar ezüst,

ha azt az legény az ő jegyesének jegy gyűrűnek nevével atta, az előbbeni tisztiből folyóbb vettető (Pálhá: Sacr. 43). Mikképpen a jegy gyűrű csak két személy között vagyón és mondatik jegy gyűrűnek, ezenképpen az sáceramentom csak két személyek között sáceramentom (41. 15).

pécsetés-gyűrű: [sigillum; siegelring]. Tíz arany gyűrűk, egyik pécsetes gyűrű, egyikben öt gyémántoska (Radv: Csal. II. 276). Csak pécsetes gyűrűnkön és régi füstös tizerűnkön látszik a nemesség (Pál: NA. 180).

pécsetlő-gyűrű: annulus signatorius SK. [siegelring]. Ha Kóniás olyan volna is, mint az én jobb kezembé való pécsetlő gyűrű, mindazáltal onnan én tégedet ki-vonulak (Bod: Lex. 43).

pécsetnyomó-gyűrű: *annulus signatorius, *annulus sigillarius PPIII. [siegelring]. Hittelt nekio pécsetnyomó gyűrűjének holt testéből való kivonatásából nem adhatunk (Kár: Élet. I. 61).

püspöki-gyűrű: [annulus episcopalis; bischofsring]. Latna, haat az püspöky gyrew nyunchen wyyalam, kyt az temeteezen atta vala tarthany az sögöstyerősnak (ÉrdyC. 413).

Gyűrűcske: anellus C. MA: ringlein PPIII.

Gyűrűs: 1) annularis C. annulatus MA. [mit önnem ringe versehen]. Kyth yr systemek fya magának valasztottha gyevres yegyessel (DebrC. 494). Gyűrűs apat urak: ablates annulati (Ver: Verb. 316). **2)** [sponsa; brant]. Tó ahok zolga en gyewrewsewre vettető te zemermetlen zemoydet (ÉhrC. 122). Iol tudom, hog te atto iégősödet, gúrűsödet tilkon zoktal zerzened (NagyszC. 80).

Gyűrűz: 1) obsequo MA. [siegeln]. **2)** annulo sibi desinare, desponso MA. [verloben]. Ő engömet iégősene valasztotnala es önnön gúreyonel ő magának gúreuzót vala (NagyszC. 53). Ey jegyese Kristus evtet hynek gyevrevel gyevrewzy (ComC. 411). Ez wylaghy zereteth az olyan loktet meg ne foglallya, kyt Jesus magának valasztot es gyewrewzót (ÉrdyC. 124). Örc feleségével magának gyűrezo (Hoffgr. 318). Örc feleségül magának gyűrezo (Börn: Ének. 670). Tsac egy az ecclesia

nac völegeny, az Christus, az ki ötet tulajdon vereuel kereste es mindenee kiöl egyedül az hitben es az igazsagban magának gyűrezo (ÉszT: IgAny. 371).

el-gyűrűz: annulo desponso Kr. [verloben]. Christus az itéletig czac eliegyez es gyűrezo miunket magának örc feleségül (Mel: SzJán. 470). Magának jegyeshül el gyűrezo (TóthJ: IstN. 98). A kit el-jegyzett, a szent lélek istennek hétszeres ajándékival magának el-gyűrezo, makula nélkül-valóvá teszi (Bör: Micae. 263).

mög-gyűrűz: 1) ∞ Xpusnak hazasagara vattok meg gyewrewzen (VirgC. 135). Soha nem ölnassok yrasha, hog kyth megh gyerezeth volna vronk Iesus, hanem csak ez zent Katherinat (DebrC. 494). Az byees bayosok bel sem mehetnek az meennyey wö legheemnek erwündetes vendegsagheben, myeert hogy nem gerwztetenen meg az ow zent lytywel (ÉrdyC. 406). **2)** [annulo exorno; mit ringen schmücken]. A tekozo mödn könyörögne nyakara esec, az atya megezokola, felöltözteto, meggyűrezo es vigan vendegle (Börn: Evang. IV. 581).

2. GYŰRŰ: [corrus sanguinea; wilder kornelkirschebaum]. Gyűrűveszsző: vira sanguinea MA. hartriegel PPIII.

Gyűrűs: [ligustri; hartriegel]. Quoddam nemus nomine Girsberek 1291 (Wenzel X. 53) Fenyős, füzes, gyűrűs erdő (Pál: Jegyz. 934).

GYŰSZŰ [gyűszű Pest: Nom. 38]: digitale Pest: Nom. 38. digitaria C. sutorium digitale; fingerhut, fingerling PPIII. Gyűszű virág: digitalis PP. A szabó tövel és gyűszűvel varia a posztót (Com: Jan. 98). Sárza és fejer sik könyvet díszesítik, gyűszű attól tímlekdik (Szentm: Kalm. 10).

[Szólások]. Socera bizták volna az dolgot, de neki sine gyűszűje (Bal: Épin. 6).

Gyűszűnyi: [minus digitalis; önen fingerhut voll]. Ha egy mutot hazudnak is, egy gyűszűnyit el nem hisznek benne (TörtT. XV. 231).

GYŰVŐ(FŰ)? Gyűvő fű kétféle, az egyiknek csak egy szál körűje nő, a másikonak pedig két szál (Váli: OrvSz. 87).

H.

1. **HA** (*hah* VirgC. 82. *haa* LevT. 1.232. *há* Born: Imáds. 29. Decsi: Adag. 219. Zvon: Post. 1.318. *há*-ugyan Eszterh: Lev. 83): **1**) [quando? wann?]. Ha vagyon hydeeg lelev napod? Felele az frater: Ma vagyon hydeeg lelev napom (MargL. 136). Valion ha firtöztetik ez megh? valion ha ostoroztatik ez zeut test? (TihC. 58). Isten meg nem mutata magát, ha leszen az mi romlasunknac vege (Szék: Zsolt. 209). Edesleges vram, ha latlac tegedet? (Pécsi: Ágost. 64). Kegyes fűleidnek ha lesz lehajtása ő könyörgésekre, ha adod végét ennek? (Paskó: ErdSir. A4). **2**) [quando, cum; als]. Őtőd epesegőt tehaat vallal zil Maria, ha edős fyadath keresztfan fygwen lataad (WinklC. 333). Zephlóten meg maradal, Jesusth ha nekőnk adad (PeerC. 239). Ha mydewn oda megywnk, yol keel tharthany (RMNy. II.9). Ha gróf juta, Murán alatt megszálla (Tin. 217). Dávid oda ha juta, nagy üvöltést halla (Born: Ének. 290b). Ha midőn remélni, hogy (MA: SB. 24). Ha mikor állottam, te erőddelel állottam (Pázm: Préd. 72). Ha mikor érdekel valakit betegség (PhilFl. 19). **3**) si, sin C. [wenn]. **4**) Ha te vagy, paranczol ennekem: si tu es, jube (JordC. 406). Wgy egyesewilhet ember egybe, ha monnoffel egyet akar (ÉrdyC. 389b). Valamy dolgot az zamar zokot volt tenny, ymar az orozlan teegye, ha el vezette tarssaat (562). Ha csak isten meghosszabbítja életemet, parancsolni fogok benne (LevT. II.371). Jűy ki, há ember vagy (Decsi: Adag. 219). Azon pántolódnak véle, miért keresztelsz egyem, ha Christus nem vagy (Pós: Igazs. 1403). Ha ugyan tovább-is embertelenkedik, végre a csákány fokát-is hátához dühenti (Matkó: BCsák. 159). Úgy elégsz meg, ha kezed által halok meg (Mik: MulN. 186). **5**) Ha vr isten menybwl kw eset boczatna, ez nektek nem artana (VirgC. 91). Akamam ha el tanoztathatnam (VitkC. 75). Ha közel érném a jesuitát, megtudakoznám tőle (Czegl: Japh. 113). **6**) Ha ki akar en vtannam iőni: si quis vult post me venire (MünchC. 45). Ha ki szominhozik iőőn en hozzám: siquis sitit (Sylv: UT. I.138). Ha mit szükségünk fölt meg marazt az isten, azt el tegyük (Born: Préd. 456). Ha mely fél meg nem elegendnek: si partium ipsarum altera contentari noluerit (Ver: Verb. 441). Ha hová igy nem ment (a szeretet), olyan ott a szemzés, mint habok közt kormány nélkül az evezés (Gyöngy: MY. 33). **7**) [conditio; bedingung]. Azt haual fogada; ha tudnia mint istennek kellene (TihC. 273). Egy általyába nem mondhatjuk, hanem okkal és hával (Tel: Evang. II.159b). Ezeket isten minden há és oc vetés nélkül meg ígérte (Zvon: Post. 1.318). A hitnek conditioja, hája szerint (GKat: Váls. I. Előb. 16). Mit jelentnek ezek az hánal, talámmal való igék? (Bal: CsIsk. 465). Kételkedve, hával szol (Tyuk: Józ. 212). **8**) [quasi; als wenn]. Vgan karhozik, ha ő maga ölte volna meg (VitkC. 37). Olyanok leenek, ha meg holtanak vona: facti sunt velut mortui (JordC. 450). Ottan mynden sebei meg vygaztataanak, ha nygyen nem voltak volna (ÉrdyC. 153b). Úgy tetszik ő néki, ha fogyatkozisa

volna az fényes napnak (Balassa: Költ. 295). **9**) [etsi; obwol, wem auch]. Allapottya zerent, ha zyz, ha hazas, ha őzwegy, seýmben atal nem hagwan az ygaz törweent (ÉrdyC. 622b). Ha test zerent nem vetkeztem, de elmembe tantorgo voltam (VirgC. 3). Byneymeth, melycketh haygaz el akarnek reytenem, sem tehetnem (PozsC. 49). Már ha nem látom, bár csak hallanom adná isten őtet (Balassa: Költ. 24). Az ember maga magának nem elégséges, ha ugyan sokkal bévelkedik is (Ily: Préd. I.440). De ha gondolkodik is, ha nem is, már a polezon vagyon (Mik: TörL. 13. lev). El kell adnom ha mind káronmal-is: ich muss geld lösen, ob es gleich mit schaden geschieht (KiráBesz. 94). **10**) [-ne, num; ob]. **11**) Ha hűnős, nem tudom, ha peccator sit, nescio (MünchC. 190). Noh maydan meg tudom, ha ygaz e dologh (ÉrdyC. 339b). Zamot adonc ez velagj iozagrol, minth elköltötted, ha torkossagra, ha paraznasagra (NagyszC. 325). Vjunc meg velec es meg látod, na meg nem győzzük őket: et videbis, quod obtinebimus eos (Kár: Bibl. I.327). Azt kérdetta, ha szabad a beteg lelkét üdvözíteni (Pázm: Préd. 42). Ha talám csak nj tanításnak módgya ez? koránt sem (Pós: Igazs. 13). **12**) Vram! ha ezen ydőben megh adod ee Izraelnek orzogat? domine! num hoc tempore restitues regnum Israeli? (JordC. 707). Választhatnak az sidók, ha az Israel istenét akarják uralni, vagy az pogány isteneket (Pázm: Kal. 757). Hadd tudjam, az armistitiumra ha az szükség nem unszoli bennünköt? (RákF: Lev. IV.704). **13**) [maxime, summum; höchstens]. Basúak ők mind árulói lőnek, tizenhat ha válék, az kik hívők levének (Tin. 221). Ez a két jancsár a több társait össze gyűjtven egy piatzra mintegy ötvenre ha telének (Mik: TörL. 255).

alig-ha: vix fortassis, equidem vix MA. [kaum]. Még ha mostamis hasonló-képpen nincs dolgok azoknak (Pázm: Kal. a1). Még ha üressen nem boczattac volna (MA: Scult. 6). Alig ha nem fekete kű nincsen elmődben (Czegl: MM. 222). Alig ha nem attal indítatott a disciplinát nem javallásnak irojais (9).

bár-ha: [etsi; obwol]. Bár ha ellenzenek, hogy téged szeretlek, de én aztat nem bánom (Amade: Vers. 151). Bár ha fénylik és tündöklük, az ég inkább háborog (203). Megjutalmaz, bár ha nem hajlandósággal, de menyedékekkel teljes lunkadt-síggal (NótPM. 60).

egyéb-ha: alias, quandoque MA. [sonst]. Mündön időben az sydoknál velagossag felik, de egyebha [egyébhol?] vak es zomorú sítéség (Beythe: Epist. 3). Egyebha az lutherista és calvinista atyafiak az keresztiséget sem itilik szükségésnek az üdvösségre, hanem az egy hitet vitatták (Pázm: Kal. 724).

egyébhai: [pristinus, quod olim fuit, quod alias fuit; sonstig]. Kezde imatkozni egyebhainak fwlwte nagj ob buzgosagal (VirgC. 59). Egyeb hai zokasanak fwlwte inkab giwtreteek (73). Memyire heucize ez vizet, hogy egyébhai szokassa szerint meg ne éesse

az bőrt (Helt: Arithm. 03). Bellarminus sem hozhat emek meg-mutatására elő, egyéb lui szokása szerint, csak egyetlen egyet-is (KCsípk: Pápsík. 107).

hanēm-ha: ni, nisi MA. [wenn nicht]. Mondom kedog tñektec, mert hanemha inkább bñdñlkñdendic tñ igazsagoc, hog nem az irastudoke, nem meheteebe meñneec orzagaba: nisi abundaverit iustitia vestra plus quam scribarum (MñnchC. 21). Sontha az òrñc zegñtñl meg nem menekñdic, ba nem ha igazan meg ñonic (GuaryC. 47). Sinki nem ñsh be en hozzam, hanemha atiam vonzia ñtet (DebrC. 127). Az mellicke hanemha vigñznak, nebezen teretik meg ñket (KBécs. 1572. F5). Kñlñmben nem hñmñnek, hanem ha csudñt lñtmñnak (Borñ: Préd 268). Hanemha csodñkat lñttok, nem hisztek (EszT: IgAny. 322). Nem engedñ, hogy elmenyetez, hanem ha hatalmas kézzel kñnszerítette: non dimittet ut eatis, nisi per manum validam (MA: Bibl. 150). Oly helyre mentenek vala, az homat az had, hanemha gyzedelemesen, veszedelemelkñl vissza nem vitethetñk: eo ventum erat, unde recipi exercitus, nisi victor, sine clade non posset (Fòrró: Curt. 177). De kérlek, mi kára volt elöben, hanem ha ez, hogy (Magy: 3Jaj. 1135).

hät-ha: quid si Kr. [und wenn, vielleicht]. Hátha most ñ peezkñdñk (Bethl: Élet. 483).

hogy-ha: (hogyhàna EhrC. 32. 68. 146. sat.): **1**) [quasi: als wenn, als ob]. Myt gyzekezel, hogy hana nem vevtedolna: quid gloriaris, quasi non acceperis (EhrC. 32). Hogyhàna megholt-olna: quasi mortuus (68. 146). Wgy lattatyk, hogy ha el wezne az napnak fleenyó (ErdyC. 5). Elmegien vala, hogha igen nem hallanaya az bozzasag teteleket (VirgC. 81). **2**) [si, quodsi; wenn]. Hogy ha nem: alioquin C. Hog ha az soo el olvadand, mywel soznak oztan? quod si sal evanuerit, in quo salietur? (JordC. 305). Soc fele tñreket kezdò vetni az ñsneenek, hogy ha valami képpen meg eythetne az orozslñnt (Helt: Mes. 355). Állatà ñ népét arczczal négy felé, hoghya az ellenség ñt hátul venné (RMK IV.113). Sockal kñnyebben meg vesztegettetheet, hogy nem mint hoghya ezaz egy helyre szorított volna (EszT: IgAny. 79). **3**) [etsi; obwol, wenn auch]. Hogy ha kétszáz forinton meg kellene titeket vonnem, még ennekutánna es megvosszek (LevT. 1235). Hogyha színtén tetedet meg-nyomoríthatya is, de lelkedet el-nem kárhoztathatya (Ács: BIIal. 207). **1**) [utrum, an; ob], **a**) Ilagya, hogj kerdezem meg az patikaryostvl, hogy ha wgyon jo egessegeben (LevT. 1339). Ha akarod próbálni hoghya igazan summáltál, tehát vegy egyic szímot az másic vtan (Helt: Arithm. 06). Valyén valod, hogy ha nem félsz a villámlo egektől? (Amade: Vers. 135). **b**) Versengés támadá, hoghya kñnyűl kello metélni az pogány-ságból kitértéket (Pázm: Kal. 523). Nem igen vehettyük eszñkben, az nap hoghya hosszszabodike avagy rövidül (KDebr. 16. 19. 05).

mindēn-ha (mendenha CornC. 77. mindaha DebrC. 512. Tel: Evang. 1159. 1149b. Adáni: Spr. MA: SB. 111. mindaha Lép: P'Fük. 33. myndaha RMNy. 1159. DobiC. 128. myndónha CzechC. 7): semper, jugiter MA. immer Adáni: Spr. [immerdar]. Engemet nem mindenha vallotoc (MñnchC. 63). Ma oes mindenha: immo et semper (FestC. 12). Hogi az òrdög mindñlha foglalva lelñn (DebrC. 184). Ezenképpen a gario embert mindenha vonza a kñnkra (BodC. 4). Legiót adta azzoc mindenha segñtségül a romaiknac (Helt: Krón. 4). Biztuc mindenha te bomel (Borñ: Ének. 200). Peternee szeke es melosaga eppen mindenha meg marat (Mon: Apol. 27). Mellyet ugy megépít, hogy megállyon mindenha (MA: Bibl. V.41).

mindēnhai: sempiternus, perpetuus Kr. [immerwährend]. Az irásoknak szorgalmatos vizsgálása és az ur törvényérñl való mindenlaj elmñkedés (Pós: Igaza. 1135. Bayl: Prax. 493). Életet sem érdemlene mindenlaj eddig való fesslet életéért (MonOkm. XXII.147. Magy: Dial. 2).

mint-ha: tanquam, quasi C. ac si MA. [als wenn, als ob]. **a**) Syenciomban vala az uton, mynt ha az comentben volt volna (DomC. 122). Oly nagy faydalm mene be, mynt ha minden bayat nagy erevel kyzakgatnayak (174). El tñreha a polkar, mind ba egi kñel törtè volna el (DebrC. 222). Agyara felekuek vgj, mint hali alony akarna (VirgC. 82). Mintha mondotta volna: quasi dixerit (Illy: Préd. II.188). **b**) Emlekezem k. [kegyel-mednek], hogh azon kywfal myndba megl haylot volna (LevT. 1264). Olyha mintha hñmñn én magam is ez szót (Balassa: Költ. 14). Tetszék, mintha volna kézjja kezében, arányoz azzal engem ñni éltemben; ezt látván mintha igy szñlanik jüttemben (37). Hamis Dorindó! Mintha nem tudnám, s nem tapasztalnám, mással mulatsz (Fal: Vers. 866). **c**) Mikor meg holt, mintha ezac el alutt (Borñ: Préd. 571). Azért úgy tetszenék, mintha az atya mindenlajó isten ugyan versent üzött abba, hogy (Pázm: Préd. 184). Noha az istentelenc azt alityac, mintha, mikor az hiuec megl halnac vagy ñletuec, mind el veszne (Magy: Nád. 9). Úgy tetszék, mintha ez a fejedelem legnagyobb boldogságának kezdé tartani, hogy magát tñlem szerettesse (Mik: MulN. 137). **d**) Nem is panaszkodhatunk az isten ellen, mintha felettébb való keménységgel bána velünk (Fal: NE. 37). Ha kedvetek érkezett, vñdoljátok szerelmes vñzetñtökent super scandalo magnatum, mintha botrñnközésra való adott volna a vilåg nagyai eleibe (132). Meltalann vñdoljuk az istent, mintha fñsvénykedne velünk (SzE. 536). **e**) Tudományát mintha meg foytván magában, senkivel azt nem kñzi (Zvon: Post. 15. 119). Kik magokat saracénusoknak. mintha Ábrahám és Sára neméből származtaknak, hiják (Pázm: Kal. 435). Meg nyúl az fñ es az gyökerebñl mintha ugyan ñrven-dözve ki sörkedez (Lép: P'Fük. 1102). Étes király parantsolatyból mintha kedve ellen Jáson mellé ñl (IIall: III.124).

né-ha (neha JordC. 849. néha-néha? RákF: Lev. III.198. nha WespC. 67. Borñ: Préd. 8. Mel: SzJán. 505. nha Zvon: Osiand. 20. nyha Szeg: Aqu. 32. Gyulai: Sir. B6): **1**) aliquando C. Com: Vest. 119. [einst]. Neha (quadam vice) bodog Ferencz monda: zerzettes elet kysseb fraterokee (EhrC. 88). Neha (quadam die) Iesus Kristus monda frater Leonak (94). Nyha a viz özñben Nouenak ideyen (NagyszC. 78. 54). Megli mosa ew zenthyanak orcaziat, mynt neha magdalumbeñl Maria mestala megl ew zenth labath (WinkC. 105). **2**) interdum, nonnumquam MA. [hie und da, mitunter, zuweilen]. Nyha vety vala magath az atya istenhez, nyha az ew zenth fyahoz (WinkC. 81). Neha mondatyk magasnak, neha meg alazotlnak, neha azywnak, neha megfogotlnak (ErdyC. 535b). Az dicheretle naha lezen ala vetees (VirgC. 67). Naha harmat, s naha negyen is voltme együt e mauskaba (Helt: Bibl. 1e2).

[Szólások] Néha napba: quondam MA. Néha napján, régenten: quondam (Com: Jan. 137). Igy szolla néhamapján (Czegl: MM).

néha-néha: quandoque C. interdum, nonnumquam MA. [hie und da, zuweilen]. Meg lewtted te az en zywenet nehaneha oly erősen (ErdyC. 516. 561b). Naha naha elfordíttya orcaziát (Zvon: Post. 1681). Az anthornak az nyomtatótól néhanéha való táml léte miatt (Bal: CsIsk. 472). El-néhanéha (GKat: Vált. I. Előb. 55). Néha-néha parahlott az eső (Monlók XVIII.5).

néhai (nehaj RMNy. H.68. nehaj Thewr: Nyelvk. 10): **1**) qui aliquando exstitit, defunctus, mortuus Kr. [weiland]. Ne hay walo yo Mathyas kyal (GyöngC. 4). Nihai zeretetés igős (NagyszC. 60). Nehaj Maria azzon (DonC. 199). Nyhaj Keneszy Paul (CzechC. 68). Az ecclesia néhai prédikátora (Thauri Pál) (MA: Seult. 5). Az isten megtekintött minket néhai pogányokat (621). A régiségheet ne babosagb, mert az néhai időben igy szollott (Czegl: OrszRoul. 205). Néhai napkor el-hagyott, s vele oskolótatott (Czegl: MM. Cím). Az egy nyhai II Janos kiraly

komonyka (Vallást. ij. 2) [quandoque occurrens; zuweilen vorkommend]. A tser fanak természetű gyűmöltse makk, nehaj gyűmöltse pedig gallos és tseré enyv (ACsere: Enc. 231).

nem-ha: [an; ob nicht]. Gyakorta kétséges voltam szívemben, nem-ha nemzetünknek bőltséit egygyűlé-egygyiz amoda rekesztették, ahol a nyavalyások eszket nem bírják (Fal: NE. 6). Gyanakszom azonban, nem ha te tsak az én kedvemért festetted volna oly gyűlölségesen erköltséiket (Fal: NU. 264). Ki tudja, nem ha! (Fal: TÉ. 710).

no-ha (náha Pethő: Krón. 129. nuha RMK. II.213. 279. 329. Moulrök. III.50): 1) [si; wenn]. Azert no ha myt tehez, legy segechseeggel; si quid potes, succurre nobis (Pesti: NTest. 90). Noha engődelmesők ti nem léstők, császárnak haragjában ti léstők (Tin. 118). 2) tametsi C. licet, etsi, quanquam MA. [obwol, wenn auch]. Noha erőssen tarjtja az zűsesseggőth, de lam azerth igőn sok itkőzeety vagyon (SándC. 15). Kyk yool es ygazan eeltenek, egy sem vezőt el beamők, noha ky mvl-tanak (ÉrdyC. 388b. 561b). Noha Maerin bir vala Misiával, Pannóniával, de mégsem ér vala az magyarokkal (Helt: Krón. 11h). Az emberi egy testben noha egy élet vagyon és egy léle-ke, de mindazáltal sokak az tagok (Tel: Evang. I.118). Noha bár szinte azt mondta is, mit gondoltok vele? (Mel: Préd. 5). Az angyalokat, noha ők is testetlenek, mint az isten, kiabrázták (Pázm: ÖLév. 59). Noha fégyveretek vagyon, de mégis az ellenségeknek fejekre árultok: cum habeatis arma, licemini hostium capita (Forró: Curtius 99). Noha ugyan ezeket a feleleteket én nem vetem meg, nem is ócsárlom (Bethl: Élet. 126). A ki noha nagy szívbeli szomorúságban volt is, de azon igyekezék, hogy megvizsgálhassa Dom Fernandot (Mik: MolN. 18). Noha akarám, ha arra réte állottál volna, de azzal nem tördődöm, ha ellent tartasz is benne (280). Noha rád, his fattyú! haragszom kevesbet, de mind azon által el töröm tegzedet (Orczy: Költ. 117).

oly-ha (olyan ha azt mondanaya WinklC. 163): 1) [quasi; als ob]. Ruza vala feyet, olha azt jelentene, hogy zozerent vala gionast nem tenne (VirgC. 102). Olyha imezt mondanaya (DebrC. 337. 349). Wgh mond zenth Bernald: megh verőm ődeth ees el bochatom, olyha azth mondanaya, kemeu ostorokkal (WinklC. 188. 176). Mykoren lat vala fratert foglalvan vetekben, bynben, lezen [tezen?] vala ez atya. olyha nem latnaya es ha nem volna zolo zaya (DomC. 117). 2) [tamquam, fere; so zu sagen, beinahe]. Yozagom oly-ha semmi: substantia mea tamquam nihilum (KeszthC. 118). Imadkozky vala zőnetlen, oly-ha minden kezve vetes nekevl (MargL. 6. 63). Az isteny zolgalatra nem csak junep napon, de olyha minden napon evremest megyen vala (DomC. 210). 3) [aliquando, olim; einst, irgend einmal]. Alexander látá Dárius népét, kiknek szemeivel nem látá szélét, oly igen forgatja vitézi eszét, olyha ugyan bánja nagy merészségét (RMK. IV.112). Pál az sok kiáltást olyha bánnya vala, azért imigyen ő szól vala: dolens antem P. dixit (180). Fényedet kurvasággal el vesztéd, azért meg perengerezuoc olyha teged (FortSzer. 2 L2b). Mássát én ennek meg nem találtam oly ha sido orszag nagy hatalmas volt, törők szulimánt-is láttuk már mi volt, de Romanak hogy vki parancsolt, ez ideigh senki nyakán nem szántott (Huszt: Aen. 30). 4) [tametsi; obwol?]. Őket szent Pál mégis vizasztalja vala, olyha ugyan ő is megiedett vala (RMK. IV.202).

so-ha (seha RMNy. II.97. sohha GnaryC. 50. RMNy. II.15. sonha LevT. I.84. 88. szonha RMNy. II.78. souha EhrC. 47. MünchC. 169. GuaryC. 20. WinklC. 338. CzechC. 7. WeszpcC. 123. zonha PeerC. 181): 1) nunquam C. MA. [nie]. Sonha nem latamala: nunquam videram (EhrC. 47. 52). Sina hegenec kietleni kibben sonha ember nem lakozhatotnala (BécsiC. 18). Istent sonha senki nem latta (MünchC. 169). Sonha el nem

tenelhetec: non erraverunt (47). Soha nem yelent ezenkeppen Izraelben (JordC. 381). Soha az nem lezen: non erit tibi hoc (406). Hogy soha bynbe el ne zenderedyem: ne unquam obdormiam in morte (KulesC. 20). Yoth vezth el, ky soha nem leet (ÉrdyC. 151). Ide toub soha ne iwetek (VirgC. 47). Mig ez vilagban ele, sonha seukinek meg nem jelenté (58). Senki soha nem látta az istent (MA: Bibl. Előb. 1). Soha semmi időben (1.92). Soha őrőckén vége nem léssen (Zvon: Post. I.236). Soha nintsen minden embernek egyaránt valo állapottya (II.32). 2) unquam C. [je]. Az ev eletynek nyulvan valo zentsegeert aleg hog valaky az ev atyafyay kezzel soha az ev akaraty ellen tevt volna (MargL. 61). Nem hyzóm, hogy soha ember lakhasseok (ÉrdyC. 579b). Sámuel azt akará, hogy a király törvényt lasson reá, ha soha senkitől ajándékat kívánt (Pázm: Préd. 357). Alig hiszem, hogy te soha is oluastad volna azokat (Bal: CsIsk. 397). Nem engedí, hogy az igaz soha el essek (Szár: Cat. C4).

[Szólások]. Soha napián léssen az (Decsi: Adag. 212. 196): ad calendas Graecas MA.

vaj-ha (avayha BécsiC. 63): 1) utinam, o si MA. [ach wenn, wenn nur]. Vajha, oh ha: utinam Com: Vest. 151. Com: Jan. 174). A vayha zolgaeba eladattatnanc (BécsiC. 63). Avayha nem volnéc férőu zelletet vallo (249. KeszthC. 348). Vayha az lehetne az mit kinánok (Decsi: Adag. 37). Vayha maradtunc volna túl az Jordanon: utinam mansissemus trans Jordanem (Kár: Bibl. I.199). 2) [aliquando; irgend einmal]. Valjon van olyan szív, kihez volt ő vajha hiv? (Amade: Vers. 27. 127. 207).

vala-ha: aliquando, olim C. nonnunquam MA. [einmal, einst, irgend einmal]. Ebregy fel valaha: ede nasturtium (Decsi: Adag. 58). Vaj szagatnád-el immár valaha az egeket, és jónélalá, hogy tudhatók a te nevedet (Pázm: Préd. 151). Azt kívánta tőlünk-is, hogy egyszer valaha ki-kellyünk a gyermek-számból (763. Káldi: Bibl. 287. Zrinyi I.46).

[Hái]

Hái-bái: [vetus, vetustus; alt, veraltet]. El-kopott, ótska, háji-báji irás (SzD: MVir. 352). Szemléle a pogányság diühő-ségének üszőgében heverő háji-báji maradékok (387).

2. HA: [sed; sondern]. De eserép tálakat, fedőt és fazékat nem annyit törsz, ha többet (ÖtvMest. 34. vsz). [Vö. ha-ném].

3. HA: 1) Ha! hallga! st! PPl. 2) [interjectio interrogandi; fragelaut]. Miképpen gericsztette az isteni szeretetre? és dicső-ségének öregbítésére? Ha? (Csizi: Síp. 308).

ha-ha-ha: enge [haha]. A hitlen népek soksága szőnyát szőnyen reám tájta, kiáltnak rajtam ha-ha-lát, mondván: szemünk jó dolgot lát: euge, euge, viderunt oculi nostri (MA: Bibl. V.35. zsolttár).

hó-ha: [sta, state; boha, halt]. A harmok egy hajsz, tsál, hóha mondásra mely hamar engednek (Misk: VKert. 10).

HAB (hab JordC. 399. 881): 1) fluctus, unda C. welle, flut, wasserwelle PPB. Habonként, hab-módon: undatim MA. Nagy indolat lótuála a tengeren, ug hóg a hajočka be fédez-tetec a habokkal (MünchC. 28. 41). Az hajozka hányattatky vala az hab myat: navienla iactabatur fluctibus (JordC. 399). A tengőrbeli habogha meghaluan (DebrC. 214). Vizeknee es zeleknee habaynac felelme (TelC. 95). Ymachagot teweem megzalloytat az tengőrnek habaat (ÉrdyC. 527. 49b). Meg habo-reyot tengernek melseget es w babynak zengeseth: conturbas profundum maris, sonum fluctuum ejus (KulesC. 150). Vyznek haba: tempestas aquae (163). Sok haboktól hányattatott, s megh romlott szegény hazánk (RMNy. III.127). Ide s tova vezetettik vala az teughernek habitul (Sylv: UT. 123). Tenghernek fene habai (II.135). Mikoron bab támad az halaszokra, telát akkoron vakmerőképpen nem halásznak (Kules: Evang. 408). Zugó haboe

(MA: Bihl. V.21). Kűszkűdik busulásának nagy habjával (Zrinyi: ASyr. 212). Minden eretnekségeknek habjait lenyomta (Czegl: MM. 69). A fergeteg kárt tett, egy habbáros hajót olívén s elkapván a hab és szél (Monlrók. XV.701). Az igen felette nagy haboktól hogy el ne szagattassanak (Com: Jan. 90). Ez világban oly habokban forgasz, ellűgyjed, mellyekben balál két-felé kaszál (Thaly: Adal. I.2). Egyszersmind kitűrvén mint forgó hab, örvény, körsűként ugy veszejtik (II.279). 2) spuma Kr. [schaum]. Haragjában véres habot rágott (Könyi: HRom. 9).

Haboska: undula, fluctulus C. kleine welle PPB. Apro haboskák loesognak (Bal: CsIsk. 45).

Habókol: [palpito; zappeln]. Nosza most habokoly a vízben (Czegl: Tromf. 78). Én pedig ha habókolkok is, így rántlak utánam (Czegl: MM. 225).

Habol: [undo, fluctuo; wogen, schäumen]. Sőt még egy szűget az Pontusnak hablo vízében az Aegyptus előtt fekszik (Forró: Curt. 518).

ki-habol: [exundo; überströmen]. Mind sebessen s mind kihabolva viseltetik vala: torrens et elisus ferebatur (Forró: Curt. 518).

Habos: 1) fluctuosus, undans, undabundus C. undosus MA. voll wellen, ungestüm PPB. Ez habos tengernek ew fergetegy (VirgC. 142). Habos itélet (Fal: Jegyz. 934). 2) Habos, hab módra czírás: wellenweis gestaltet PPB. [gewellt]. Habos szűnű: cymatilis C. Habos ruha: undulata vestis MA. Habos szín: color undulatus Nom? 231. Habos tabit (TörtT. XVIII. 208).

Habosság: [fluctus, aestus; gewoge]. Ferencz is elfelejti minden útját s fáradságát, mint a parthoz jutó tenger habosságát (Gyöngy: MV. 56).

Haboz: 1) fluctuo, conflucto, undo C. [undis agitator; wellen, wogen, schäumen, von den wellen hin und her geworfen werden]. Kie téstoua habazunc [igy]: fluctuantes (Helt: UT. Ce. 6). A vasműskűt megvetie és ugy haboznac s habtól hánytatatae: fluctuant et jütantur (Com: Jan. 90). Habozó tenger: mare fluctuosus (14). Én már nem habozom s parttól sem távozom (Amade: Vers. 118). 2) [fluctuo, tñubo, dubito; wanken, schwanken, unschlüssig sein]. Sem elei, sem utólya szűllásnak, tsak haboz (Pázm: Préd. 83). Tekintete kegyetlen, szemo villánik, járása haboz, fog: tsikorog (803). Ezek emberek voltak, sokszor haboztak, állhatatlanok voltak (Pázm: LuthV. 129). Igen habosoz azért ez aránt (Bal: CsIsk. 42). A kereszt fa alatt haboz vala elműjében: assistens eruci animo fluctuabat (Czegl: Japh. 228). Habozik elműd a júnak véghezvitelében (Dör: ÖFlet. 58). 3) [ventum facio, ventilo; fűcheln, wedeln]. Miut haboz módússon a legyezűvel (Fal: NA. 156).

Haboz-hibűz: [fluctuo, dubito; schwanken, unschlüssig zaudern]. Ecképpen haboznac hibeznac es tetouaznac az ő magyarazottyoekal (Vallást. M).

Habozás, habzás: fluctuatio C. schwebung, schwankung PPB. [das wogen, schwanken]. Ez vylagnak vezedelmes habozasa, kyn értetyk az lelky nygudalonnak zenetlen valo kesertety (ÉrdyC. 79b. Pázm: Kal. 547).

Habozó, habzó: 1) undabundus, fluctuosus MA. voll wasser, wankend PPB. Habozó tenger (Born: Préd. 200). Habozó zűporesű (Illy: Préd. II.448). 2) [fluctuosus, dubitans; schwankend] zweifelhant PPB. Habozó elműjű: fluctuans animi, opiniosus, inconstans PP. Ne legyime habozo kűzűndedelek (Vás: CuiCui. 554). Abban a munkában rettenetes habzó elművel volt Luther (Pós: Igazs. I.169). Legyűnk tanácsesűl annak, ki habzó elművel vagyon és nem tud hová tőgni (PP: SB. 469). Habozó gondok (Fal: Jegyz. 934). Elműm habzó búsiűlása kelt (SzD: MVir. 77).

Habzós: fluctuosus, turbulentus; wogend, schäumen, stürmisch]. Viseltűk (a tzerzerek) gyakor veszedelműt, a habzós szeleknek iszonyű félelműt (Gyöngy: Char. 11).

Habozott: fluctuosus C.

Haboztat: [facio undulare, facio dubitare; schwanken lassen]. Halottam, hogy utnak, szűniak, házasságról való tanácsűzűsnak nincs vége; erre nézve nem haboztatom sokat elműt (Fal: TÉ. 693).

Habuckol: inter nandum aut piscandum commoveo, conturbo aquam Kr. [plűtschern]. Vízbe habuczkolván, észre sem vehette (Gvad: Pösty. 31).

HABAR: 1) misceo, agito, conturbo, turbo MA. confundo Otr: Origlűng. I.306. II.295. [rűhren, durchrűhren, quirlen]. durchmischen, verwirren PPB. Ha mészben az mondolűt habarod tűrve, az ebnc orasűt meg gyogyűtta (Mel: Herb. 13). Az dio hamviat ha fa olűiban habarod, hait nevel (BeytheA: FivK. 26b). Műg megfűr, addűg mind habarod egy kalűnnal (Radv: Csal. III.43. 42). 2) praecipito MA.

[Szűllások]. Két kűrdűsek habartatnak egy lűvben (Pós: Vet. 14).

el-habar: [rudicula peragito, misceo; verrűhren, mengen]. Auagy tűri két fű folchagyműt, borbán habarod el és amac az leűuel belűl mosd meg az (lűnak) vazarajűt és meg indűl az vizeleti (Cis. O3).

fűl-habar: agito, eogo in spumam Kr. [aufrűhren, mischen]. Ha a nűmet szűt egynűhűny franciű igűekkel felhabarván s megeresztűvűn, eleikbe adod, már megelűgednek vűle (Fal: NE. 22). Tűrhetű volna, ha műs mű maszlaggal (a bort) fel nem habarűnk, melly gyakran betegűgyba ejti az ivűkat (Fal: Tű. 780).

műg-habar: exagito rudicula Kr. [umrűhren, quirlen]. Tűlch harom chűp olűt es ezen papa fűtűnek vízében habarod meg (Frank: HasznK. 32). A gűrűngűt, ha meg egyűlűted, habarod és vízben űsztatod, sikamlű, hűg sűra lűszen (Com: Jan. 15. TűrtT. 1370).

Habares. Habarűk, fertű, habarts: volutabrum PPB.

Habaresos: [inquinatus; besűdelt]. A vilűg útűyai inquinatae, fertelmes, habartsos útak (Pázm: Préd. 87).

Habarűk. Habarűk, fertű, habarts: volutabrum PPB.

Habarit: turbulento, agito MA. umrűlig machen, lűn und wiedertreibűn PPB.

[Habarod-ik] műg-habarodik: [agitor, misceor; ver rűlűt werden, sich vermischen]. (Szűkűesmest. 187).

Habart. Pűp, dara, lisztűelhabart: pulmentum PPB.

HABARCOS: [?] Habartzos esavagű (Fal: Jegyz. 934) [Vű. Habarcos].

HABARNICA: polypos, sepia, octopus C. Ver. MA. meersűsch mit vielen fűssen PPB. Kűldűtetűm az wen azzonnak egh kethes habarűnezath; k[egylűmed]nekys tyz naraneoth es negh habarűnezath (LexV. I.121). Habarűnezath kűldűtem kűnek (II. 145. 276. Misk: VKert. 682). A habarűniza ravasz és tsaloka (ACsore: Enc. 220). Tekiűts meg a habarűnizűt, valaminűmű szűnű kűlűz kűzelűt, annak az ő szűnűhez vűltoztattya szűnűt (Ker: Préd. 283). Nolez kűtűs habarűniza (Radv: Csal. III.57. 23). Egy Habarűniza nevű űgyű (II.393). Se csűkot, halat, tűszűst s keműny rűntottűt sem szabad emműn, az esűgűt habarűnizűt műg endűtenem sem szabad (Gűr: KűrCs. IV.469). Barassűnak az kűfala pogűcsűbul rakva. Jer lű Kata, ha koll nekűd fűles habarűniza (Thaly: Adal. 98).

HABDA: caulis peronis SK. esizmasűz v. lűbbűr a bocskor tűlűt, mellyet a paraszűtok a lűbok szűrűra hűznak SzD.

gy pár sarú szár, a pásztorok bostkorok felett lábok szárazakon iselik a harmat ellen Gvad: FNót. 8. [schaft zu riemenschuhem, tiefelröhren].

HABOG: hebeg, akadoz SzD. [halbütio; stottern]. Habogva beszélés: tolitiloquentia PP. A nyelvet habogóvá teszi (PP: PaxA. 389). Törvényről dadogott, szólott és habogott (Gvad: FNót. 5). [Vö. **HEBÉG**].

HÁBORÍT: turbo, turbulento MA. aufwiegeln, unruhe machen PPB. A titeket háborító ellenség (Kár: Bibl. 1.128. Káldi: Bibl. 263). Hitvány árthatmas gondolatoc az imátságot megbolgattyáé, haborittyáé (MA: Scult. 7).

égybe-háborít: [discordes reddo, dissocio; entzweien]. Az ambor azzon az ew wranak nem mery vala meg yelentyen, togy az ketli atyaffyat eegybe ne haboroynana (ÉrdyC. 653).

föl-háborít: turbo, turbulento, commoveo, inconcilio C. perturbo, concito, conturbo MA. verwirren, aufrührerisch machen, aufwiegeln, erregen PPB. A békességet fel-háborítani: *disturbare pacem PPBl. Én uagyk az ur, ki felhaboretom a tengert [Tel: Evang. 1.22b]. Elmeiee es lelki ismereteé fel nem haboritathameiee (EszT: IgAny. 330).

fölháborítás: perturbatio, concitatio, commotio MA. beunruhigung, bewegung, aufwiegelung PPB.

fölháboríthatatlan: imperturbatus MA.

közbe-háborít: inturbo C.

mög-háborít: conturbo, inturbo C. disturbo MA. verunruhigen, verwirren, irre machen PPB. A zellet meghaboreita őtet: spiritus conturbavit enim (MünchC. 89). Mynden heretikeksegebet es hamyssagot meg haboroita ez vylagon (ÉrdyC. 114. 523). Megh haboroitotta az köz nepet: commovet populum (JordC. 611). Meghaboroitottak ez my városwnak: conturbant civitatem nostram (764). Meg haboritotoc engemet, es gyűlösségessé tötetoc a cananeosoknal (Helt: Bibl. 1.R). Ezen igiekek, hog' az euangeliumnak hirdetőit meg haboricza (Fél: Tan. 6). A szállót beszédében meg ne háborics: loquentem ne interPELLA (Com: Jan. 200).

őszve-háborít: inconcilio PPBl. [entzweien]. Őszve háborítani az embert az ű attia ellen: separare hominem adversus patrem suum (Fél: Bibl. 16).

Háborítatlan: inturbatus C. [ungestört].

Háboríthatatlan: imperturbatus MA. unverworfen, nicht beunruhiget, unbetrübt PPB.

Háborító: turbator MA. aufwiegler PPB. [widersacher]. Mikorra en rolam haborytokrol itéletet tez? quando facies de persequentibus me iudicium? (DübC. 49).

ország-háborító: [factiosus, seditiosus; aufrührer]. Azzal gyűlölleték, hogy országháborító, pártalkodások-szerző (Pázm: Préd. 52). Ország háborítók, párt ítők (Szabm: Dom. 179).

HÁBORKOD-İK: tumultuor Kr. [litigo; aufgeregt sein, uneinig sein, streiten]. Hat esmegh haborkodnak egymással: pugnantibus (JordC. 728). Ha haborkodol sok felee gondolwan (ÉrdyC. 424. 567b). Ha kezdwnk mykeztwnk haborkodni es zwgodny, ez lelly iozaghoktvl yresen maradwnk (ÉrsC. 213). (Beythe: Epist. 207). Az isten szolgálaiac nem kel haborkodni: litigare (Mon: SzJán. 2). Kiálnak azért, zaygnak, haborkodnak, kegyetlenkednek (Lép: PTük. 1.121). Búsul, haborkodik es rettegsben vagyon az lelki ősmereit (199).

Háborkodás: [jurgium; zank, streit]. En ymaran el nem zenvedbetem az ty dolgokat es haborkodastokath (JordC. 199). Ne gyoponczon fel az haraghl, ne yndwbon fel thyeteketh haborkodas (ÉrsC. 190b. 222).

HÁBOROD-İK, HÁBOROSZ-İK: conturbor, perturbor MA. verwirret, beunruhiget worden, aufrührerisch gemacht werden PPB. Prater Helyas oly haboroduan mene akcapura, hogy sobessegnel az atyot megnyttuan town nagy zozatott (EhrC. 16). Egez Plirigia raita haborodek (CsomaC. 31). Háboroduae vala egymással (Helt: Krón. 200. Káldi: Bibl. 263).

égybe-háborodik: [imicitias suscipio; sich entzweien, in streit geraten]. Yambor herzegölkkel Salomon kyral egybe haborodek (ÉrdyC. 398b). Egez haborodam Gőrgel (LevT. 1. 303). Két egyben háborodott részek között békéltető (Kor: Préd. 80).

el-háborodik: [perturbor; aufgeregt werden, verwirrt werden]. Myg tebbet gondolkodyk magarol, amewal yulak el haborodyk es semy dolgot yzeeben nem foghat (ÉrdyC. 421). Az én szivem elháborodott én bennem: cor meum conturbatum est (MA: Bibl. 1.547. II.170).

föl-háborodik: tumultuo C. erregt werden, sich aufregen]. Fölháborodott: perturbatus, turbidus, incitatus, concitatus, undosus; fölháborodottul: turbate, tumultuose; hamar fölháborodó: incitabilis C. (Káldi: Bibl. 1.293. Pázm: KT. 121). Ha mikor kételen volt véle, hogy teslédjét meg feddené, fel-nem háborodott, meg nem indült felettél (Fal: UE. 295).

fölháborodás: conturbatio, concitatio, incitatio, tumultuatio, passio, pathos C. commotio PPBl. unruhe, verwirrung PPB.

fölháborodhatatlan: imperturbatus C.

mög-háborodik: perturbor MA. beunruhiget werden PPB. [aufgeregt werden, in zorn geraten]. Ohaitozée az ember es meghaboredéc: conturbatus est (DécsiC. 7). Meg haborodanak raytta: indignati sunt (JordC. 438). Hív elmeeyeben meg haborodek: conturbata fuit (710). Meg haborodanak az apacchak azzonyallaty felehnél (DomC. 122). Meg haborodot orchauat monda nekyk (163). Nem haborozyk meg soha, sem magaban, sem egyebekben, akarmy bozzosagh eryeli (Apost. 11). S miert haborottok meg ez azzonialatra? Jesus latnan, hogi meghaboroitanak volna, elzendesite őket (WeszprC. 13). Valanak zomorusigban es meg haboroduan cristusnak elmeneserevl (CornC. 119). Ur istenek hatalmassaga nyath az egh meg haboredeeg (ÉrdyC. 338). Meg haboroduan es meg rettenwen alytlyak wala, hogy lelket lathnanak (ÉrsC. 125). Minek elewte ez idew meg haborodot volna [mielőtt még e zavaros háborus idők beállottak volna] (RMNy. II.125). Ha vetkeinket kezdene bezzelleni, meghaborodnak miatta (Dorn: Préd. 131). Az lünek latuan az rettenetes szakadast, meg ne haborodjanak, hanem el készülettal variak az ű lelki ellensegeket (Fél: Tan. 230). Inkab akariae vala, hog' az ország haborodnac meg, hog' nem mint ű nekic böczülletec nem volna: conturbari rem publicam quam minus valere ipsi malebant (Décsi: SallC. 27). A műniese meg ne háborodjanak egymással (KKrakk. 1573. a8). Meghaborodott teuger (MA: Bibl. IV.239). Efordítád rólum orczádát, és meg-háborodám (Pázm: KT. 145). A szem-fijók meg haboroznak, mihent nap-fényre tekintenek (Pázm: Préd. 186). Meg haborozyk rettenetes félelemmel (Zvon: Post. 1.39). Gyomra meghaborodie (Com: Jan. 198). Az ellenkezések által meg ne haborodgyunk (Illy: Préd. 1.110).

mög-háborodás: perturbatio MA. beunruhigung PPB. Vgianeozn nap az egnek meghaborodasat igeri (KBécs. 1572. E3).

őszve-háborodik: [discordor, dissocior; sich entzweien, in streit geraten]. Az mely ember ewtet wala wysely, őzwe haboroath emberök között kynyen bekesegeth zewrewzhet (ÉrsC. 520b). Őszve haborozyk Pal es Barnabas (EszT: IgAny. 367). Mi, kik immár a pogannyal őszve-bomlottunk es háborol-

tunk (Zrínyi II.203). Az édes atyámmal összeháborodtam volt egy jó félől (Thaly: TörtK. 13). Őszve háborodtak szóval (RákGy: Lev. 177).

Háborodás: tumultus, lis, commotio, contentio, disturbium MA. aufruhr, aufstand, lirm, bewegung, störung PPB. Leznek ezolak es nepeknek nyomorvsaghy az thengher zenghesynek es habynak haborodásanak nyatta: prae confusione (JordC. 604).

elme-háborodás: [conturbatio mentis; sinnesverwirrung]. Ha a szentek e világi dolgokra vizáznának, tétovázás és elme-háborodás-nélkül az nem lehetne (Pázm: Kal. 1766. 969).

Háborodásocska: commotiuncula C. kleine bewegung, kleiner aufstand PPB.

Háborodatlan: [imperturbatus; ungestört, unversehrt]. A maga végezte végezést meg ne hátsa, de inkább háborodatlan és utánna valókkal is tartassa (Tört. 1433).

Háborodott: turbidus, turbulentus, commotus, conturbatus MA. hewegt, unruhig, verwirrt, beunruhiget PPB. Háborodot elméji (Pázm: KT. 121).

HÁBOROG: undo, discordo C. litigo, tumultuo MA. zanken, zwistig, uneinig sein, aufauf machen PPB. Mit haborgotoc: quid turbamini? (MünchC. 80. JordC. 470). Kit haluan azó irigi zúfogben igen haborognak nala: perturbantur (DebrC. 66). Papok én közzettek meg ozolnak es haborolnak (ÉrsC. 527). Nem haborog: non contentet (Fél: Bibl. 19). Heában való dologért háborgaz (Deesi: Adag. 22). Háborgánac az pistoroc ott: ibi jurgium fuit pastorum (MA: Bibl. 123).

Háborgás: adjurgium, concertatio, lis C. jurgium, discordia, litigium MA. zank, hader, zwietracht, uneinigkeit PPB.

gyomor-háborgás: nausea Com: Jan. 90. [übligkeit].

Háborgó: [turbidus, turbulentus] discordiosus, discordabilis, litigator C. [erregt, stürmisch] zweitrüchtig, uneinig, zänkisch PPB. Az részegítő állat háborgóvá téssen (Kár: Bibl. 1614). Háborgo emberuel vesződni: in puteo cum canibus pugnare (Deesi: Adag. 74). Nem lehet háborgó ember annál (281). Ma háborgó idő léssen (MA: Bibl. IV.17). Háborgólan csak azt fűjják, őket mint feddötték (Ver: Tan. 173). Nem jár háborgó, hanem sziléd ortzával (Mad: Evang. 16).

Háborgat: incito C. turbo MA. unruhig machen, verwirren PPB. [stören, beunruhigen]. Haborgaeha: impugnat NémGl. 31. Bizonyaval ezenkeppen háborgattak az profetákat: sic enim persecuti sunt prophetas (JordC. 365). Yot mongyatók tyeket haborgatolnak (ÉrdyC. 73b). Kezde az zent zynek zywoet haborgatni (549b). Chazaar nykoron az kereszttyeneket haborgathna, zent D-meter előwe yarlwán, zabodon meg fogaak owtet (593b). Kezde wtet bozedel haborgatni (VirgC. 27). Wtet tessi twz haborgatta (31). Ydwezh engemeth mynden engemeth haborgatol: saluum me fac eis omnibus persequentibus me (KulcsC. 9). A kik haborgatnak titeket: vos persequentes (Fél: Bibl. 7). Vanak némoly f-dettőb ártalmas állatotskák, mellyek minnen magukat háborgatnak [igy] (Com: Jan. 50). Az kovács meste-reket ne háborgassátok, sem kaszilással, sem szarhországgal, sem más dologgal (KeeskTört. II.307).

mög-háborgat: ∞ Ezt en neked meg engedem, hogy en velem lákozal, de en az penzt el nem vezem, mert en tudom atyadát, hogy engemet ezért meg háborgatna (VirgC. 25. Pázm: KT. 452).

őszve-háborgat: [perturbo; verwirren]. Mink is elme-gyünk áldott ez testbe, teremtet ez lélekbe, húrát, gyomrát őszveháborgatom, szilás húsát megszagatom (Born: Préd. IV. 808. RMK. II.425).

Háborgatás: inquietatio C. [persecutio; beunruhigung, verfolgung]. Sok keresztien egilazakat rakattata ki a keresztienök-

nok haborgatasa utan (DebrC. 71). Zent nowe dycheeretyre harom rendbely tanwsgawnk leezen: elsew lezen haborgatasrol, masod meg tereseről, harmad lelky latasrol (ÉrdyC. 373b). El reyted kweth the zynedek reytekebe emberekek haborgatasawl: a conturbatione hominum (KeszthC. 70). Holot vala tataroknak nagy haborgatasa (MárgL. 27). Deciusnak eses Waleriusnak haborgatasok alath Romaban Cornelios, Carthagy-naban kedeg Cyprianus martyromsagoth scenuettek (PeerC. 38).

Háborgató: turbator, infestator Kr. [beunruhigend, störend, störefried, verfolger]. Haborgatho Istvan (név 1470. Nyr. V.510). Ymaggyatok tyetekoh haborgatokeert: orate pro persequentibus vos (ÉrdyC. 138b. JordC. 368). A keresztienek nagy haborgatol a zent Pal (DebrC. 63. 153). Esky bynesekre ken kw eses haborgato zeel: spiritus procellarum (KulcsC. 18. KeszthC. 18). Isten káromlo valéc, háborgato és bosszonto voltam (MA: Scult. 674). Hol minden igazságos ügyekben vegye kegyelmes oltalma alá őket minden háborgatójok ellen (Radv: Csal. III. 281b).

HÁBORSÁG [?]: [jurgium, rixa; streit, zank]. Azt wallyk, hogy ezek garazdalkottanak es ewk attanak okoth az haborsagnak (RMNy. II.193).

HÁBORÚ (*habaro* JordC. 400. *háborán* Cís. K2. *haboro* EhrC. 13. *MünchC.* 126. *háború, háborús* Otr: OrigHung. II.205. *haburu* LevT. I.316. *Zvon: Osiand* 24. *haburussag* KazC. 13. *haburusagh* LevT. I.317. *haburusag* Tel: Evang. I.113b): **1**) [tempestas; ungewitter]. Ó fel keluen megporeita a zelet es a vizneç haboroiat: tempestatem aquae (MünchC. 126). Lathwan az habornak nagy votat, meg yedeo: videns ventum validum, timuit (JordC. 400). Erős hidedget ielet zeles habornal az elein (Kibártf. 1583. D2). Tengeri háborukkal kóruyul vétetvén (Zvon: Post. 1338). Az égi harmat tiszta, és minden szelek háboruitól sendes üdőben szokott alá-szállani (Pázm: Préd. 100). Szélvész-háboru (Zrínyi II.23). Tengheri háboruk, ár-vizek (Alv: Préd. 131). Vizi háború (Hall: Pajzs. 33). Meg-tensededé a tengerec haboruja (Tyuk: Józ. 418). **2**) [turbulentus, procellosus; stürmisch]. Háboru idő: intempestas C. tempestas MA. Haboru idő: tempestas (Fél: Bibl. 26). Ez eszendő haboru es elég nyughatatlan leszen (Kkrakk. 1573. A3). Mars es Saturnus haboru mennyet es hided eget szeremeç (Kal. 1582. P4). Ha sokat terem az szilua, háboru vődöket iegeyz (Cís. G4). Egy-néhány nap az idő haboru léssen (KNagysz. 1693. D8). Az laboru tengeri haboc egymás után rohanac (Zvon: Post. 1314). Nyomorúságinac haboru szelei es hajbai (333). Mőndőgeseket es villamasokat szerenek, mellyeket latunk es hallunk, midőn az égi haboru (Lép: P'ük. II.190). Az időnek haboru volta: temporum disturbia (Ver: Verb. 302). E világh háboru tengerén (Mad: Evang. 151). Azt esudállom, kiváltképpen ha háboru idő vőlt, hogy nem félt a menny-kőfűl Matkó (Illyef: Tomp. 239). **3**) turba, turbamentum, motus, tumultus MA. confusio, commotio Otr: OrigHung. II.205. tumult, empörung, beunruhigung, bewegung PPB. Az bekesegbe teteleroel nykort az baratok valnak vala laborot: turbabantur (EhrC. 93). Né talant laboro lenne a nepben: ne forte tumultus fieret in populo (MünchC. 63). Világh laborui közfűl titeket valaszta az ur (ThewC. 167). Kik háboruban tekintenek reám (CsomaC. 22). Peternek is szantalan soe laborui voltak, forro olayba tetet (Born: Préd. 201). Im, a homan nyugodalmot várok vala, szüntem onnan lőn háborum (Deesi: Adag. 165). Hít szakadozás-nac laboruual: tempestate sacrilogii (Mon: Apol. 30). Egesség tőknek laboruial, el nem keredőitek (Kibács. 1572. F4). Ne tör-ténjék az, hogy az én világi jóvaimat mód nélkül es zürzavar-nan hagyván, azok felől annakutána sok külömb külömbféle háboruknak es veszedekéseknek okai es indulati szürmazzanak (Radv: Csal. III.193). Jó szerentsémben fél ne fuvalkodgyam, háboruimban le ne nyomattassam (Rim: Ének. 328). Valahány-

szor más valakinek szívét egyébként meg nem nyugosztalhatod, hanem tennen szíved háborújával, emezt forgassad (Fal: UE. 399). **4**) [commotus, inquietus, discors, iratus; aufgeregt, erregt, unruhig, zornig]. Feleségével, gyermekével háborún lakic (Cis. K2). Ez világi mód-szerint, háboru, nyughatatlan, fáradságos értelme és gondviselések nincs immár az világi dolgokra (Pázm: Kal. 796). A ki dagadó, puffadó nedvességeknek jelensége, szőr fel borzadások, haboru aluszek (ACsere: Enc. 139). Hlyen nagy dologban, háboru elmével nehez tanáczot foglalni (Illyef: Jephth. 17). Nagy háboru elmével az vén atya vala (Szentm: TF.2). **5**) [bellum; krieg]. Ez esztendőncé állapotja elegez lesz bekességel és haboruval (Kal. 1582. F2). Az tudatlanságnac nagy háborúiban élűen: in magna viuentis inscientiae bello (Kár: Bibl. I.644). Az háboru időben akar mi latoris nagyra mehet: in seditione vel Androclides belli ducem agit (Deesi: Adag. 98). Pártos háboru (Szeg: Aqu. 41). Hadi háboru (Megy: 6Jaj. VI.48). Haboru időben es hadkört: guer-rarum, dissensionumque temporibus (Ver: Verb. 45). Töletek gyűjtöttak háború faklyái, melytől le omlottak városok bástyái, boldog s szegényeknek itt amott házái (Orczy: KöldH. 45).

égi-háború, mēnyei-háború: tempestas caeli Kr. [unge-witter]. Meney haboratul: ab aëris perturbatione NémGl. 166. (Az angyaloknak) batalmok vagyon mynd eegy, mynd pokolbely vezedelmes haboruval meg enghetztelesen (ÉrdyC. 557b). Az nap kellett szél vtán ha rútól fű az ezaki, nagy egli háboru leszen (Cis. H2). Az nyár szeles és égi háboruval elegyedett meleg (KNagysz. 1613. D4). A ki föld-indulásban vagy égi és tengeri háborúban nem félt, azt bátor szívűnek nevezték (Pázm: Préd. 311).

elme-háború: perturbatio mentis Kr. [gemütsrerregung, aufregung]. Nagy kétségek közt és elme-háborúban hagyatam (Fal: Const. 855).

szél-háború: [procella; sturmwetter]. A ki a jó szerencsét legnagyobb kincsének tartja, főenybe akaszja vasmackáját, melyet az első szélháború felszed és hajóstul együtt veszedelem-re ragad (Fal: BE. 579).

Háborús: turbulentus, turbidus MA. procellosus, fluctuosus Otr: OrigHung. II.205 unruhig, entrüstet, unfriedlich PPB. Ah mely téli háborús életec ez földlen (MA: Scult. 27). Háborus idő (97). Háborus árvinvec hajjai (190). Háborus tenger (MA: Zsolt. 129). Az egész okos világ nagy ellensége a háborus elméknek (Fal: UE. 434). A tenger háborus lesz (Gvad: Orsz. 243).

Háborúság: factio, dissidium C. seditio, contentio MA. tribulatio Kr. empörung, aufruhr, aufstand, zank PPB. Vala amap haborosag: fuit dies illa discriminis (BécsiC. 74). Mykoron vala mi haborusagh tamadand hw köztök, hath en hozyam yewnek (JordC. 50. 122. 157). Bodogok, kyk haborusagot zenwednek ygassagert: beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam (365). Mel ydőben kerestyenek ellen nagh haborusagh kezdeteth (PeerC. 36). Haragutam istener haborusagnak es korságnak ideyen; haragossagomat ielentetem haborusagot (VirgC. 9). Haborusagrol hozta bekessgre (18). Haborusagot es bozossagot zenuedni (90). Haborusaghokkal illetethy (PozsC. 34). Mynek elette az közönseeges haborusag el nem yewend: nisi venerit discussio (ÉrdyC. 29b). Haborusagot zenwedök (534). Nagi haborusag tamada az etrenekéktől (581b). Háborúságtámasztó: seditiosus (Helt: UT. N6). Görög országba ez időbe volt a nag haborusag, a kiról irt Xenophon (Szék: Krón. 54). Soc ezaszaroc rőttenet haborusagokat indítottac (Born: Préd. 291). Az haborusagbol haboruság (tamad mindenkor: litem parit lis (Deesi: Adag. 62). Ragadományokban, orszagbelieknee haborusagaban gőnyörkődött: rapinae, discordia civilis grata fuero (Deesi: SallC. 4). Az kiralyoknac haborusagaban az Jugurta ellen vala: in dissensione regum Jugurthae adversus fuerat

(Deesi: SallJ. 31). Mikor Core az fő papságot kívánná, Moses és Aaron ellen háborúságot inditot (MA: Bibl. I.134). Háborúság szenvedés (IV.21). A feltámadásnac, háborúságnac fő vezéri (Com: Jan. 143). Mindenkor fű szive haboruságban léz (Zrinyi: ASyr. 1). Az ifjú Batori Sigmund éretlensége s állhatatlansága miatt Erdély háborúságba borúla (3od: Pol. 42).

Háborúságos: [turbulentus; unruhig, zänkisch]. Foudor-lók, haboruságosok, hazsártos és vakmerő szívűk (Cis. F2). Háborúságos esztendők (Bartha: Krón. 18).

HÁBORUL: [conturbor, irascor; erregt werden, in zorn geraten]. Ystény felelet lewn hozya monduan: honnat te zege nes emberke haburultot (EluC. 10). A királ haboratulatiuala: rex turbabatur (BécsiC. 82). Haborwltassanak mynd een ellen-segym: conturbentur vehementer omnes inimici mei (KulesC. 9). Zoook azoknak kikel nekem gondom vagyon, kyk mya most ighen haborultam (Ormpr: Ass. 4). Ennyi szélvészekkel víg napja haborult (Gyöngy: Char. 2). Szíven haborúl (PhilFl. 96).

még-háborul: ∞ Ha mondottanola, hogy meg haborolatot, feluala, hogy ne mutatna gonoz peldatt (EhrC. 15). Lattna ew barattyat meg haborotnak [így] lenny (93. 21). Hegyek meg haborulanak: fundamenta montium conturbata sunt (KulesC. 28). Zenth atya algy megh mynketh es meg ne haborwly (TelC. 286. DöbrC. 6).

Háborulás: turbatio [aufregung]. My az bozossagokat habo-rolasnakyl engedelmest zenuedenyewk (EhrC. 30).

Háborulat: conturbatio [gewittert]. Jelénénc meñ görgé-séc, föld indolas es haborolat földön (BécsiC. 74).

Háborulatlan: imperturbatus [ungetrübt]. Maga myndenkoron vgy areza mutattuala haborolatlan [így] elmett (EhrC. 21).

HACOKA: stola MA. [überrock]. Egy ueres kamoka hachoka mont aranyal hant (Radv: Csal. II.15). Szederies tafota hachoka, ueres barsonyal hant (16. 31). Egí veres karmasin atlaz suba hachoka modra; nestel bellett tafota hachoka (RMNy. II.149). Aranyas bárson haczoka (210). Öreg felső ruhától, ki haczokának hivatik, vegyenek d[enárt] 40 (ErdOrsz. II.382). Kurta bársony hatzoka (GKat: Válts. II.388).

HACSÉR, HACSÍR (*hadsér, hatsér* PPB. *hantsér* ? Báth-Böcs. 3. *harsir* Helt: Krón. 34): satelles MA. [häscher]. Német darabantokat tarta es egyeb német harsirokat (Helt: Krón. 34). Meg fogatattam soc nemet haczirokkal, harom fogházban hozoznan (Born: Préd. 9). Mikor Romaban processiót jár [a pápa], hadseri előtte mennek (Gyarm: Fel. 266). Ha e nem volna, az őrdög es annac hacséri [így] el-fordétották volna eddig e világot (Pós: Igazs. II.39). A Christus-is a Herodes király igyekezte az ő hatséri által elveszteni (GKat: Válts. I.62). Es Achaz királynak fényen beszélő hacséri (II.242). A lelki Hámának fel-lázzadt hacséri (953).

Hacséros: ∞ Császárt, hogyha kiinn kapom, hacsírossit le-csapom (Thaly: Adal. II.261).

HAD (*had* CornC. 175. *hadakozas* VitkC. 66): **1**) exercitus MA. kriegsvolk PPB. Hadat gyűjteni: comparare copias, cogere cohortes, copias PPB. A királ meg haraguet es ezéuten ő hadait eluezte az ember öldököket (MünchC. 54). Ky zalla eleyglibe nagy haddal: egressus est obvius eum infinita multitudine (JordC. 161). Ezenkeppen elozla pokolbely evrvednek hada (MargL. 35). Ewfelsezge hadawal az Thyzara alttal jít-them (RMNy. II.154). Attyafiát meg veric puskás haddal (Valk: Barb. 2). Űys roud nap nag haddal a városra ifne (Deesi: SallC. 24). Güflevéz had (Bal: CsIsk. 135). Két had őzne ropant (Illyef: Jephth. 8). Had veszésével vagy más kárvallással (Zrinyi I 35). Vid mint köztük a a habok között, vitéséggel tartya maga az hadfölyhöt (114). 12 ezer kozák had tartassék fizetésen (MonIrók. VIII.168). Gyöttem s tartottam

hadakat (XV.228). Mi lovas és gyalog számos hadainkkal kézen vagyunk (MonOlm. X.81). Az elegy-belegy had nekünk fordula (XXIV.579). Elsőben maga udvari-serege, ezután a mellette hadakozó vasas-hadak (Gyöngy: Char. Előb. 6). **2)** bellum, duellum C. mars, pugna, proelium MA. krieg, streit, duell, schlacht P/B. Hadba szolgálék: milito P/B. Óriás-had: gigantomachia; hadat viselek: belligero P/B. Hallandoe vattor hadakat es hadacnae hírét (MünchC. 58). El hinczed a nemzeteket, kik hadakat akarnak (AporC. 17). Hadba es viasodasha diadalmat vezetn (GuaryC. 52). Es az ev zokot alkotagyal az zont zveznek ellene hadat jodelta (MargL. 27). Nemely hadba meg evleteek (DomC. 240). Az ew atya hala meg az hadban, annya oes hamar valo napon ky mwleok (ÉrdyC. 543b). Kethi extendó bel telweon, törteneek Julianus chazarnak hada Galliban (624). Nem hadra valo yndwath az, sem fwatsra kezereythew zenghes (JordC. 69). Moyses monda: öltözzenek ffil fegyverbe ah nepek es keszwlyenek hadra (180). Mindink vyaskodasaba es hadalku gőzödölóm adatek neki (DobrC. 65) A gőzödölmes hadbol haza tert (4b). Mars a hadnak istene (173). Myndeu czaphya kochyth kezetheli hadhoz (LevT. I.146). Amul nagyok hadra gyűtőze valo (Cserényi: PersF. 54). Mind az egész világ neki főiet hűita, azért imar neki senkinel nem valo hada (Szék: Krón. 58). Soc hadakat visselt (Helt: Krón. 2). Harezzolla érettünk a hadainkat (Káldi: Bibl. 242). Az Aulus Manlius Torpatius az galliay hadkor fiait meg ölete: bello gallico filium suum necari insitt (Deesi: SallC. 43) Hadaváló: bellator (MA: Bibl. L319). Szüntelen valo hadoe vagyon egymással (MA: Scult. 292). Hadakat es pirtolkodásokat indit (KNagysz. 1613. D4). Az hadban megvertette: elade affecti (Com: Jan. 151). Hadak mennyköve (Fal: Jogyz. 936).

[Közmondások.] Könyű az had, az ki nem próbálta: dulco bellum inexpertis (Deesi: Adag. 262). Mennyből adatik minden győzelem, kinek isten adja, a hadut csak a veri (RMK. II.80). Mint adja az örsten ezutan is valo dolgunkat, ő tudja, miért hogy a had verését csak ő magának választotta (421). Nincs a *hadban semmi Péter bátya: certamen non accipit exsecutiones MA. Hazal vitt észszel — azt szokták mondani — nehéz hadat vorni (MonTME. V.250).

hajói-had: naumachia MA. [søkrieg].

kajtár-had, kajtor-had: praedatorii milites Kr. [gosindel]. Az io barbel tudja hogy az kaitor hadban sebesec lesznee (Mel: ATan. 87). Sokakat fel-lízzaszt, és valami kajtor hadat indit (GKut: Vált. II.353). És onnat infestálják hatalmas császár országát mind vizen s mind szárazon holmi gyűlevész kajtár hadak (MonTrók. VIII.217).

körösztés-had: expeditio cruciata Kr. [kreuzzug]. (Helt: Krón. 369. 389. Kr.) Isten megverte a pirtolo köröztés es föiedelemre tanatt kaitor hadat, mint a köröztésöket (Mel: Sam. 101). Köröztés hadat tamasztott (Mel: SzJán. 400).

lovag-had: [exercitus equestris; herittenes heer]. Lovag haddal egyfit magammal harmincz ezer embert vevék el (Poró: Curt. 734).

lovas-had: ~ (Thaly: RT. II.123. RákF: Lev. I.54).

pór-had: [exercitus rusticorum, tumultus agrorum; bauernheer, bauernkrieg]. (Göres: Máty. 20).

udvari-had: miles praetorianus PP. hof oder leibgarde P/B. Fejedelem udvari hada: satellitium principis Com: Jan. 140.

Hadakoz-ik: bello, duello, belligero C. belligeror, milito, MA. bellum novo P/B. krieg führen, mit einem kriegem, streiten P/B. Valamolly dolog telöl hadakozni: certare bello de re aliqua P/B. Minden hadakozo kesseg: universa vasa bellica (BécsiC. 16). Yewo el hw reayok Analek es hadakozyk valo

hw ellenök Raffydym hegyeen (JordC. 48). Ki ellensegiuel hadacozol (DobrC. 563). Hadakozuan vytezkepen az wrdvgvknék varaba bemenyenek (VirgC. 136. CornC. 216). Arfaxát királyra hadakozik (Tin. 237). Hóltakual hadakozni: jugulare mortuos (Deesi: Adag. 12). Hadakoz vala a Moab királyla ellen: pugnavit contra regem Moab (MA: Bibl. I.140). Otan hadakoznál szelekek urára (Zrínyi II.113).

Hadakozás: belligeratio MA. das kriegem, führung des krieges P/B. Belső hadakozasoc: bella intestina Com: Jan. 144. Hadakozasnak zengheso hallattatyk az taborba (JordC. 69). Mykoron hallandotok hadakat es hadakozasolnak hlyret, semy ne feelytetek (500). A jelen-való és reánk következendő veszedelmeket, hadakozásokat, éliséget ved-el rólunk (Pázm: Préd. 12). A kard nem békesség, hanem háboru és hadakozo üdöre valo (Land: ÚjSegíts. II.2). Experientiáját hiszi az hadakozo tudományba (MonTrók. XV.531). Igen rosszúl vagyon túl az tengeren császár dolga, ni(n)es módjok az ide hadakozásban (RákGy: Lev. 11).

Hadakozat: bellum [krieg]. Vón valoztottakat hadakozatra: assumpsit electos ad bellum (BécsiC. 14).

Hadakozható: bellax P/B. [wehrfähig, kriegerisch].

Hadakozó: bellator, bellipotens, bellosus, bellicus, duellus C. kriegler, kriegsmann P/B. Hadakozó galogoc: pedites bellatorum (BécsiC. 23). Olofernes az nag hadacozo vitez (GuaryC. 55). Hadakozo legény: miles (Helt: UT. N6). Köz hadakozóe (Helt: Krón. 97). Vala pedig hadakozó népis: babelat exercitus bellatorum (Kár: Bibl. L396). Hadakozó férfi: miles (MA: Bibl. I.151).

Hadas: [bellosus, bellicus; kriegerisch]. Nem csak békeségben, hanem hadas időben-is reá ne adgyák (CompConst. 36). Hadas idő (MNyl: Agend. 398).

Hadász, hadáz: [circumfero manus; mit den händen herumföhren, herumfucheln]; hadarás a kardjával, bottal SzD. Akármint hadáz-is kezdettel, de menten ismet roád száll [a légy] (Misk: VKert. 655). A sok jantsár rajtok addig hadáz, hogy a magyaroknak immár fele hibáz (Könyi: HRom. 189).

Hadaz: 1) [belligero; krieg führen]. Azok tudgiak, kik valaha az tengeri habokkal hadáztanak [ügy] (Lép: P/Tük. II.64). Szembé-hunyva-való hadázások Kalauznak ittegyen ellenük-való csatázási (Pös: Igazs. II.329). Lelki ismérte ellen nem akar hadazni (Pös: Gíbot. 29) Ez ellen így hadaznak [zeu tétel ellen ök így kelnek ki] (Ilyef: Tomp. 15). **2)** manibus agito aerem, vibro Otr: OrigHung. 1306. [agito caput, circumfero manus; den kopf schütteln, mit den händen umherföhren, herumfucheln]. Fejek ides-tova hadaz valo (Czegl. Tromf. 9). Látod-é, hogy csak hadaszsz, és mint a vízbe haló ember oda is kapdossz a hol semmit meg nem foglatsz (Matkó: BCsák. 283). Bőjtöléség igazán niucsen e világon, akar-mint hadazznak a Montanus vnokái, mert emi s bőjtölhi elleneknek egymással (400).

Hadbéli: [bellicus; krieger]. Oh hadbely een ystenem, mond meg nekem myt wethewtten: dico Mars (ÉrsC. 515). Hadbéli szorgosság nagy szorult ő benne (Zrínyi I.35).

Hadi: bellicus C. procliaris MA. zum krieg oder streit gehörig P/B. Hadi fegyver: arma bellica (EhrC. 147). Alab valo nem voltam a hadi viselesbe akar mel imperatorial (Szék: Com 201). Hadi vért ontott a békeségben (Káldi: Bibl. 293). Hadi híroe (MA: Scult. 1035). Hadi mesterség (Ily: Préd. II.525). Hadi kapitány (Thaly: VÉ. I.230). Hadi tiszt (Mik: Türl. 162). Ne montgessék az urak magokat, hogy a hadi törvény kemény. Légyen a régimentum legüdübb egy hadi káplán (Fal: NA. 220). Olly hajnöki hátorság nézett ki belöle, hogy Mars hadistenben nem kivánhatnál többet (Fal: TÉ. 637). Téged-is a

tszásár most tsak azért olajt, hogy nyakadba vesse az egész hadi-bajt (Könyi: HRom. 153).

HADONÁZ: [belligero; krieg führen?] Ém látjuk már en-néhány naptul fogvást az pogány ereje hadanáz [így] eü fel-segbe armadajanak (Tórtl. X.151).

Hadokoskod-ik [?]: [belligero; krieg führen]. Az ő véle jó tött ura ellen a törökkel együtt hadokoskodik [hadakozik?] (BethlTám. 70).

HADAR: 1) tortuose agito, confuse amoveo Otr: Orig. Hmg. L306. [herumdrehen, quirlen]. **2)** ferio, peto, verbero, percutio, flagello Sl. [stossen, treffen, schlagen, hauen]. Sz. irást marczongjátok, hányjátok, hadariátok, huzzátok vonnyjátok (Bal: CsIsk. 418). Czoda madar az leany madar, gyakran jegy-e-sére nagy romlast hadar (Szakin: Am. 8).

el-hadar: [garrío, blatero; plappern, schwatzen]. Melynél hamaréb elhadar 50 Ave-Mariat (MHeg: BTan. 88).

mög-hadar: 1) [circumago; herumdrehen]. A roka a darások feszkebe farkát be tolyla, és őtöt oda bé meg hadarván ki vonnya (ACsere: Enc. 208). **2)** [tribulo; dreschen]. Az kenet meg őepic, meg hadaria (GuayC. 36). Az isten háboruságok-kal megőcsépli s badaria a választottat (Hly: Préd. L38).

öszve-hadar: [commisceo; durcheinander mengen]. Falta a könyveket; de mivel mindent ész és ítélet nélkül hadart-öszve, meg-is bomlott bele (NóPM. 27).

Hadari: [confusus; verworren, konfus]. Mit ítelhet ember ez fele nyalas forty hadari czieleziapiasihol (Zvon: PázmP. 287).

HÁG: scando, ascendo MA. steigen, aufsteigen PPB. [einsteigen, darauftreten]. Hajóban hágok: conscendo C. Magasra haga es erőssen kealta, hogh mezebb hallaneik (WinklC. 224). Az embőr garadich zerenet felyeb havgan, az isteni esme-rette ígékőzic felyeb hagnia (NagyszC. 3). Kezereyethnek az hayozkaban hagny: ut in naviculam ascendens sederet (JordC. 392). Feellyeb hág (ÉrdyC. 57b). Eelyen vezedelmes zokasban keellene hagny (525b). Mikoron nagy heu idnu hagnayak az hegiét, az zegeni ember kwueti uala zent ferenczet (VirgC. 46). Hagny magas hegyre (Helt: Bibl. III.66). A ki nem tud anal túrni és meg elégődni, a mit az isten adot neki és felyeb akar hágni és gőgelkődni, aszt az isten meg tudgya büntőtni (Helt: Mes. 61). Az haioba hagtanak (Sylv: UT. L135). Torkara haga, es vgyan meg nyomoda az őrdögöt (Born: Préd. 245). Atyádnac ágyára hágtál és megferteztetted: ascendisti cubile patris tui et maculasti id (MA: Bibl. I.46). A kősziklákát hágják: rupes scandunt (Com: Jan. 46). Szerenche egy nyomban mindenkoron hágni nem szokot (Zrinyi: ASyr. 177). Utfélen nőtő ág, minden unonálló rajta tapod és hág (Thaly: VÉ. II.204). A sövénynt hágják (Moln: JÉp. XXIV). Szándéka a tzélon tul hágott (Könyi: HRom. 125). **2)** [salio, praegnantem facio; bespringen, belegen, beschlafen]. Es ime a kosoc hagnac vala a tarkakra, szeplő-sekre es bontakra: ascendentes mares super feminas, varias et maculosas (Helt: Bibl. I.P). Egymast hagnü [hagozni] (Zvon: PázmP. 104).

[Szólások]. Még nyomába sem hághat (Decsi: Adag. 2). Nyomokba sem hághat az többinek (97). Az ez ő b ő r b ő l v i d e r b e hágni (296). Vigyázz Istók! mert r o s z f ű r e hágsz! (Nyr. XIV. 460). A jó fiu, ha há m-fán kivül hág is (Ker: Préd. 313).

[Közmondások]. Az ki nagyot hág, nagyot esik: Dionysius Corinthi (Decsi: Adag. 7). Körmöten macskának nehéz fát hágni, sánta ebnek Bécsot nehéz megjárni (Thaly: Adal. L175).

alá-hág: descendo MA. herabsteigen, hinabsteigen PPB.

által-hág: 1) transcendo, transgredior, supervado C. MA. hinübersteigen, überschreiten PPB. Ha eedes atyaad az aytoon

elotted atal fekvőneek, meegh ees atal hagyad es myndeneket hattra hagywan fölamyaal az keresztifla zatzoya alaa (ÉrdyC. 118). Által ne hágjác az határt: ne transcendant terminos (MA: Bibl. L66). Mihent mi megettük a mi vatsorinkat, mindjárt által hágtuk hátról a palánkot (Gvad: RP. 72). **2)** [transcendo, violo; übertreten]. Atal nem havgan ur istennek paracolat-tyaat (ÉrdyC. 622b). Atal haghyan az vecueknek hw zerzoe-seket: transgrediantur traditionem seniorum. Myre ty es atal havgan nem tarttyatok ystennek paranczolatlyat? quare vos transgredimini mandatum dei? (JordC. 400). Az töruen által hagok: iniqui (Fél: Bibl. 81). Nem vétek ezt az fogadást által hágni (Decsi: Adag. 116). A rá bizott paranczolatnac határit által ne ugordgya, hágja (Com: Jan. 134). A törvénynt által hágóc: praevicatoros (136). **3)** [evito; ausweichen]. Nem twggya ny-koron leezen, de maga atal nem haghattya (ÉrdyC. 13).

[Szólások]. Az szélt által ne bágd: stateram ne transilias (Decsi: Adag. 80).

általhágás: 1) transgressio Kr. [überschreitung]. (Káldi: Bibl. Hebr. 2:2. Kr.) **2)** [excessus; ausschreitung, ausschweifung]. Semmi általhágást nem cselekedel az ételben, se az italban (Mad: Evang. 495). Bűnsége ebben áll hogy az, az isten törvényének általhágása, meg-rontása (Kom: Imáds. 218).

be-hág: inscendo C. hineinsteigen PPB. Az hayozcka kezerttyen anya zenth egyhaaz, kyben bel haaga ew zenth hyt-nyek miatta (ÉrdyC. 127b). Mykoron be haghak vona az hayoba: quum ascendissent navim (JordC. 643. 376. 400). Az aiton be nem megyen, hanem masonnet hág be (Mon: Apol. 4). Bé bág egy kis haióban (MA: SB. 73). Ablakon hág-bé a házba (Bod: Lex. 2).

el-hág: [excedo; überschreiten]. Az ő parantsolatlyat el nem hagnac (Born: Ének. 265). Mint ő a szolgálkat, úgy isten őtet meg-sanyargattya, ha elhágya hivatallya határárt (Pázm: Préd. 272). Azis veszedelmes állapotban vagon, az ki csak kiesinben el hágta, és el szakasztotta az keresztényi egység-nek kötelét (Pázm: Préd. 85).

[Szólások]. A keüely ember el hágia a szélt és felebarátyát megvtálya (Helt: Mes. 123).

fől-hág: ascendo, inscendo, conscendo MA. aufsteigen PPB. Zent Ferenc fel haga meny kewárra es onuattlan predicala ott allo sokassagnak (EhrC. 37). Zent Ferenc fel haga az predicalo zekbe és predicala czudalatosagot ez vylagnak vtallat-tyarol (58. 148). Ő nákara haga fel (BécsiC. 107). Iesus a haioba felhaguan a tengeren taneitaula (MünchC. 76). A matska ott egy magas fára nagy hamarsaggal fel hága (Helt: Mes. 252). Fel hágoc az palma fára: ascendam in palmam (Kár: Bibl. L634). A praedikálló szék a tanítóje, a melyben fel-is hág (Com: Jan. 154). Fel-hagg az egekben (Gyöngy: MV. 10).

főlhágás: ascensio, conscensus MA. das aufsteigen PPB. Azon mynd fél kerülween scorspio fél hagasayglan es ywthwa Sennayglan (JordC. 191). Az én ágyamat meg fertősztetted a te felhagassoddal (Helt: Bibl. LAa3).

főlhágható: scansilis C. [leicht zu besteigen].

főlhágó: ascensor MA. censensor; aufsteiger PPB.

ki-hág: exscendo Kr. [aussteigen]. Igazgasd lépésimet az te ősuényidben, hogy ki ne hágianac az én lábaim (Kár: Bibl. I.544). A hajósok beszédtek a kihágó deszkákat (Könyi: ÁM. 30).

lő-hág: descendo C. hinabsteigen PPB.

lőhágás: descensio, descensus C. MA. absteigung PPB.

mög-hág: 1) inscendo MA. aufsteigen, besteigen PPB. Várat meghágák, kik ű halálokot érte nem szánák (RMK.

IV.151). Ez éyel meg hága Nagy Szombat városot (Helt: Krón. 71). Meg hága az várat (149). Dina meg széplősítettet az Siehemől, kiert Simeon es Leui meg hága Siehemnee városot (Szék: Krón. 14). Men ő hágha meg templumát Pallasuac (Csákt: AU. 21). A házat meghághja, a heazatot fölboutyáe (MA: Senlt. 932). Arra vágyódiik, hogy az egeket meg-hághja és tsillagok-felibe tegye királyi székét (Pázm: Préd. 55). Sátán hogy hágha meg pokol torkolatját, miképen tsalta meg angyalok barátját (Orczy: KültSz. 191). Kőborolják a tengert, meghághják a hajókat (Fal: TÉ. 721). **2**) [trausgredior; übersteigen, über-treten]. Tzélit fötlet nekje; aszt ő meg nem hákhattya (Helt: VigK. 24). Vétkösztem, miért hogy meg hákttam az joonac beszédit (Helt: Bibl. II.142). Égieb módon iambor vala, de ebbe meg hágha vala az igazságot (Szék: Krón. 35). **3**) Meg-hághni: *assilire dicuntur in coitu bestiae PPB. [beschälen, bedecken]. Gyakorta a nóstény nyul hághja meg elsőben a himet (ACsere: Enc. 209). Meg hágha volt: usu matrimonii pollutus est eam (Dial. 157).

meghághatatlan: [insuperabilis, inaccessus; unersteigbar]. Meg-hághatatlan magas jegyene fák (Misk: VKert. 341).

Hágás: scansio, ascensio MA. steigung, das aufsteigen PPB. Hajóban hágás: consensio C. Nagy hágás: *arduus ascensus PPL A hangoknak hágás, leszállások (ACsere: Enc. 129). Fa labocak hágásokat avagy széles közü lépéseket terjeszt-ki (Com: Jan. 209). Fa hágás (Misk: VKert. 166). Nem jó volt sokaknak magosra hágások, őrött fejszéknek nagy fában vágások (Thaly: Adal. II 201).

Hághat: [ascendere v. ascendi facio; besteigen lassen]. Hághat-ton hághattitók vélek az praedikáló székeket (Bal: CsIsk. 396).

föl-hághat: ∞ Felhághatta vala őket az bázhejára: fecit ascendere eos in solarium domus suae (MA: Bibl. I.194). Hághásod fel az feleségedet is az praedikáló székedben (Bal: CsIsk. 459).

még-hághat: [assiliri facio; bespringen lassen]. A nósténye a szomszéd hün gölyával még-hághatja magát (Misk: VKert. 332. 372).

Hágésó (hágsó Tin. 183. *hachio* Mon: Apol. 361. *háksó* Helt: Mes. 179. *háksó* Zvon: PázmP. 103): gradus, scala, climacter; stufe Sl. Nehez hághat emelt minden cholededetünkben (Pécsi: Ágost. 108). Sok háksón kellek által vgranod (Zvon: PázmP. 103).

Hághos: sensim progredior Kr. [öfter steigen, nacheinander treten]. Hághalmat attam tynektok hághosny kegokra (ÉrdyC. 477b). Plato az ő kerekded tekéjére hághosván (MA: Tan. 30). Ostromnak készülnek, hertelen egyszer s mind hághosni kezdnek (Szöll: Szon. 7).

Hágható: scansilis MA. leicht zu steigen PPB.

Hágó: **1**) scandens, ascendens; aufsteigend, der steiget PPB. **2**) ascensus, trames ascendens, scalae gradus; aufgang, stiege, leiterspross PPB. Meredekes ösvény, hágó: trames *clivus; meredekes hágó; mollis *clivus; szép meredekes hágó: collis clementer assurgens PPB. Halmok és meredek hágók: colles et clivi Com: Jan. 15. Önmég által megyen a batár a bértze, melly az Adomin hágónac ellenébe vagon (Helt: Bibl. II 40). Mikor felmenémek a város hágóján (Káldi: Bibl. 212. MA: Bibl. I.217). Job az a hágo is, ha nem igen meredek (ACsere: Enc. 268).

[Szólások]. Nem bír a barna a hágóra (Matkó: BCsák. 23). Sámbar pater vevén észébe, hogy kálómben nem bírja a barna a hágóra, ezzel akarja meg-bizonyítani hogy a Lutteránusok

vallása nero igaz (Matkó: HRonl. 6). De nem bír barna hághora (Czegl: Japh. 119).

[Közmondások]. Sola nincz oly nagy hosszú hágó, kinek lejtője nincsen (Decsi: Adag. 205). Minden hágónak vagon lejtője (Fal: Jegyz. 928). Az effőle hágónak [rangbeli emelkedés] megfelel a lejtője (Fal: NA. 233). Némellyeknél mélyeb a lejtő a hágónál (Fal: NU. 284).

fa-hágó

[Szólások]. Nosza hozzá te Sámbar, mert te igen kőrmős fa hágonac tartod magadat (Pós: Válasz. 188).

Hágós: [clivus; hügelig]. Hágós, halmos, bertzes mező (ACsere: Enc. 268).

Hághat: [ingredior, lento gressu equito; schreiten, im schritte reiten]. Erős Murány felé elmémmel hághatok (Gyöngy: MV. 10). Az hadak Liptó felé lassan hághatának (16).

föl-hághat: [ascendo; aufsteigen]. Négy szél az tengeren tuszkodik vala, négy fene bestik felhághattak vala (RMK. II 103).

ki-hághat: [exscendo; heraussteigen]. A patakbal ki akara a lonal hághatni (Helt: Krón. 208).

még-hághat: [augeo; steigern]. Meg örögbité és meg hághatá az vámokot (Helt: Krón. 140).

HÁGY (*hadlak* Tel: FelB. 6. *hadud* MA: SB. 183 *hadnyi* Zvon: Post. I.408. *hadunk* Illy: Préd. II. 93. *hágy* Born: Préd. 380. MA: Bibl. I.6. Hall: Paizs. 22. haacz [hagysz] ThewrC. 294. hácz Czegl: En. 133. haacz Born: Ének. 528. haez MA: Bibl. V.20. hamaa JordC. 433. hamaa WeszprC. 35. LevT. I.225. hani Szathm: Dom. Előb. 25. hattaak CzechC. 29. hatla LevT. I.19. hattuc MA: Bibl. I.158. hallak Mel: SzJán. 122): **1**) relinqo, omitto, destino MA. lassen, verlassen PPB. [liegen lassen, stehen lassen, überlassen, hinterlassen]. Ez mynekwnek ewrewkwnek, kit vr iesus cristus keresett es hagyott mynekwnek valazottynak (EhrC. 82). Nem hagyod az en lelke meth pokolban: non deseres animam meam apud inferos (JordC. 712). Istennec kezébe hága magat (TelC. 38). Ma aruia hagattam (TihC. 27). Twle útuan hagyatok mykepen az kegyot (VirgC. 139). Hazaanak gonggyat neky hagyaa (ÉrdyC. 509). Kyről doctorok yrast hamaak (583b). Nem hadgia aruaul, oltalomlekül (Mel: SzJán. 349). Meghaluán nem hadgya magot: mortuus est non relicto semine (Helt: UJ. M6). Keszde lassabban eleb eleb menni, es az Mariust hatul iaroban hadni: paulatim procedere, Marium post principia habere (Decsi: SallJ. 42). Nem hagyak titekot árván (Mon: Apol. 11). 6000 forintig igazságot hagyom az örögbiik nyokámnak Barkóczy Lászlónak (Radv: Osal. III 230b). Szahogy nevü filumát Csorbakfivel együtt hagyom az itt való pater jezsuitáknak (306). Vagon egy öreg bonesok es egy lora való kövas homlok efé, azt hagyom Kubinyiné aszszonyomnak (313). Akkor a fiak átkozzák az atyákat, kik őket gazdagon hatták es kintsekkel veszedelemre vitték (Pázm: Préd. 20). Azért meg-hághyék, hogy rájünk sem hagyjuk az ő dohos kérdéseket (Pázm: Kal. 658). A szentek teteminek bősélloton hághását es főb effőle dolgokat le-ráz magúrul Baldinus, de a calvinistákon hadgya (Pázm: LuthV. 135). Itt akarjátok-e uratokat hadni? (Lrzi I.54). Ellenségim sokak, ne hágy (Thaly: Adal. I.56). Feleségem töllem hadtam Hottinkába (II.368). Mászorra hagyjuk (Mik: TörL. 72). Közép úton járjunk, a sokat is a keveset is, széről hagyván (Fal: NE. 58). Tsak ott vér fészket a tekéllésség, a hol maga nyomát hatta a mesterség (Fal: L'E. 369). Kerülük végtére hívei is, magán hagyják (Fal: BE. 578). Mászorra hagyj azt, ha frissebbet, fürtsábbat nem tudsz mondani (KirBosz. 13). **2**) sino MA. [lassen, erlauben]. Hagy egyeb kowzownetyt mondanom: dimitto me aliam dicere salutacionem (EhrC. 90). Nem hághot az engemet megfertézet

nem: non permisit me coquinare (BécsiC. 39). Had a holtacat temesse el ő halottakat: dimitto mortuos sepelire mortuos suos (MünchC. 28). Haggyatoc nōni: sinite crescere (38). Hattam magam zetetőimnee foglosnia (GyaryC. 48). Kyk be akarnannak menyem sem bagyotok: nec introentes sinitis introire (JordC. 427). Myre hatz el vezőm (ÉrdyC. 23b). Nem hagyak, hogy az testet eltemessek (524b). El hagják vezni minden w iozogat (VirgC. 89). Nem hagyts [hagysz] föléd el szakadunc az mi kelkünkben (Börn: Ének. 132). Ne hag' on el alumnok (Mel: SzJán. 400). Midőn az kepekeze tiszteletit hagyunk tenü (Mon: Kép. 100). Mint az eb ő maga sem eszi, másnak sem hadgya enni (Deesi: Adag. 71). Nyugodni hadgyác az földet (Kár: Bibl. 1.112). Az gazdaganc gazdagsága nem hágy néki alomni (626). Maga sem nyugszik, mást sem hágy nyugodni (Pázm: KT. 121). Hadgyoc magunkat vezeretletny (Zyong: Post. 111). Ha színtén el akar is menni, meg hadgya magát hűttel tartoztatni (684). Nem hadgya magát othon találatni (963). 3) jubeo, mando. C. impero. MA. gebieten, befelhen PPB. [heissen]. Zörzene hadma es parancholna (ÉrdyC. 648b). Hágya hweky emye adny: jussit illi dari manducare (JordC. 553). Hágyaa megh allathy az zekereh: jussit sisti currum (735). Hágyaa mynd az papokat es az eghez gywlvethz egybe gywlhy (jussit sacerdotis convenire et omne concilium), twduan, hogy az gywlvethnc egyk reze saduceosok volnanak, mas reze fáryseosok (783). Tegyetek, valny nektek vagyon hagyvan (VirgC. 63). Követni, tartani hagyak, parancholak (DomC. 17). Azonal torwent hatwnk wala benne, hogy megh latassek, ha meltan foktak meg, az wagy nem (RMNy. II.31). Hágya kirali hogi az fiat megh ölnék (CsomaC. 6). Napot huttac volna neki: constituissent illi diem (Helt: UT. p1). Hadgyá, hogy hozzáia húnac: praecepit illum vocari (M2). Ez kj vasarnap jó esteure, hattunk enlest Somke-rekre, hunot az kiral meltosaghoz szollunk (Tudománytár IX. 69). Az erdélyi fejedelmesség hazug hogy birassanak Fagaras, Gyula (Rumy: Mon. II.325). Hadnagyk megkénzani hágyá: praecepit torqueri eum (RMK. IV.189). Hágyaa vagyon énmékem: praeceptum est mihi (Kár: Bibl. 1.460). Kristus urunk is azt hadgya: hogy, nola sok ellenségink, sok akadélink vannak: őbenne bizzunk (Pázm: Préd. 172). Az földi vrak, midőn szolgálójknak valamit hagyunk, okait nem akara valakire hadnya [committere] (DebrC. 51). Anyank, kinek az isteny felsegtevl hagyatonk (DomC. 190). Az gyengő barany miundenestül ezac paszorara hatta magát (Börn: Préd. 284). En ream hatatoc a bozzu allast (Mel: SzJán. 442). Várjoc az urat, az boszszu állást rejá hadgyoc (Zyong: Post. 1585). Had' másra az apád temetését (Pázm: Préd. 43). Mennyi pénzt adj, édesem, reád hagytuk immár minuen-magunkat (Thaly: Adal. II.62).

[Szólások]. *Valamiben hagyni*. Okoskodásokat hadgyák az bordában (Toln: Vigaszt. 76). Tserbe hagyni, meggyalázni a leányt: *ludificare virgínem PPB. Mégis cserben hadlak ez helybül (Czepl: BDorg. 168). Függsőben hagyni: in suspensio relinquere PPB. Haló számban hagyta, úgy megverte (Nyr. X.469). Az ő vadalóit hazugságban hagyta: mendaces ostendit eos, qui aensaverunt eum (Kár: Bibl. 1.641). Hazugságban hadlak (Matkó: BCsák. 9. 125). Wtet holt zama ba hagjak (VirgC. 103). Én vagyok, uram, én vagyok ama samaritánus, kit hóltt számban hattak ellenségim (Pázm: Préd. 526). Ezek a szent jámborok mindenekezt vesztében hagyvún, honnyokból ki-bújdostak (191). Mivel a gyógyítás nem fog rajtok, derelinquit, vesztében hadgya (595). *Vmin hagyni*. Mely olezon adad a nagj dragalatos marhat, kyt ha ezer forinttal hattal volna is, megattak volna (WeszprC. 29). Mondá nekj

Esopus: Veegy meg engemet aros ember, tnyad bizonyjal nem lezek nekéd hazaslatlan rabod, mert ha ot hon gonoz gyermekeid vannak es nyuden mulatsag nekyl syrok, byzod een reyam azokat, es lezek nekyl mynt egy waz. Ezen elfakada neuetuo az aros ember es monda Zonasnak. Myn hattad ezt az roz edent? Amaz monda: Harom fylleyerem (Pesti: Fab. 3). Oltson hattac [árnyokot], hogy hanar el kellyen (Dial. 180). *Vkinck hagyni*. Az taneytlwányok Jesust magának hagywan: relicto (JordC. 442). Mely erőthen az ember akor, mikor az wr ystentől ő maganc hagyattatje (Helt: Bibl. 1.74). Forgács sem merte maganc hadni az német hadat (Monlrók. VIII. 325). *Vmire hagyni*. De nyeert zabad akarattyara hagyatot vala, egyebet nem akara teny (ÉrdyC. 513b). Árrát sem szakasztotta (Judás), min adgya Christust, hanem a vásárlók akarattyára hadta (Pázm: Préd. 490). Az József szolgája mondá: arra hagyom, az mint ti mondjátok, az légyen én rabom, az uram poharát kinél megtalálom (RMK. IV.21). Az anyok (a delfineknek), inkább magút is elfogajja, hogy sem mint azokat prédára baggya (Misk: VKert. 540). *Vmit hagyni*. Hagyj békét: sine PP. Parancsola hogi beket hadnanak azoknak (DebrC. 168). Hagi beket enuekem (VirgC. 20). A mi munkánkac beket hagyvan (Helt: Bibl. 1.e4). Békét hadgyunk az olyan dorgálásnak, melly tsak idogenséget szerez (Pázm: Préd. 46. Felv: SchSal. 30). Hogy a hagyott helytől nem messze jutának, csendesül az sereg, megállapodának (Gyöngy: MV. 52). Nem hadgya magát soha, mint a kakas gallus insilit (Deesi: Adag. 194). Ne had magad, jobban adgya isten: o passi graviora, dabit deus his quoque finem; durate et vosmet rebus servate secundis (235. 284). *Vmivé hagyni*. Bynesse hagyom magamath [bűnösnek valom magamat] (GyöngyC. 62). Valamikepen vétkeztem ez bynekbe istenek elenő, azonkepen hagyom istenek bwesse magamat (VirgC. 3. 5). A mellyiket az istenek bűnessé hagyac, az kéttanyit adgyon: si illi judicaverint, diplom resituet (Helt: Bibl. I. Mn4). Egy rövid imádság után kérdezzé tőlők, ha bűnössé hagyják é magokat (Pázm: Kal. 486). Örömet győzötté hagyom magam (MA: Tan. 706). No nem hadgya azért ő magát károssá (Deesi: Adag. 96). Ewtet (Máriát) az wr isten menté hatta [az eredeti büntől] (ÉrdyC. 162). Im menté hagyom Lászlót, a Ciliai grofinac halálaért (Helt: Krón. 110b). Christus azt az nagyazatot, mint nem igazat es tenelygót, sem min e hadta volna (EszT: IgAny. 347). Sem misse hagyta (minden vagyonát elvette, semmijét sem hagyta meg] (Nyr. X.469). Sz. Dávidnak három dolgot ada eleiben az proféta, és szabadddá hágyá hogy válaszszon közzőtőlők (Pázm: Kal. 758). Szabadossá hadta a religiót (Czepl: MM. 12). *Vmi alá hagyni*. Az hó gongu a la hadot yuhoknac melholtatnyeez gongokat viselni (TelC. 81). *Vmi mellett hagyni*. Bizony, ha a lenne, sokan a faképpellett hadnának beumeteket (Pós: Válasz. 179). *Vhogyan hagyni*. Szabadon hagyta útet a több fáknac gyfmólchén (Tel: FelB. 106).

[Közmondások]. Hágy békét másnak, magadra visely gondot (Deesi: Adag. 45). Az mit honá nem töttél, hágy békét annak (204).

abban-hagy: interrumpo Kr. [praetereo; unterbrechen, beiseite lassen]. Az irasnak csak egygyik ezikkolye piszkáltatik; a több dolgait csak abban hadták (Matkó: BCsák. 5).

alább-hagy: remitto Kr. [abnehmen, aufhören, nachlassen]. Alább-hagyni a gondoskodásban: *attenuare curas; alább-haggyott a gonoszságban: *apposuit modum vitii; valamit alább-hagyni: imponere, facere modum alicui rei PPB. Hogy az doctor ezt meghalla, ewnen magát alab hagyta, mert kezdé veztek halgatny (ÉrsC. 495). Alább hadgya (a munkát) és megnyuszje egy kevsé (Com: Jan. 195). Haragjából semit aláb nem hagyot (Tarn: Mest. 117).

[Szólások]. No bizony aláb hadta mostan: leo prius, nunc leporem agit (Deesi: Adag. 246). Had aláb jó szász, mi nem isten vagyok: nullum ego sum nimen; quid me immortalius aequas? (630). Hadd aláb a dolgot jó szász! Alkuban indúlt volt az aránt a nemes kamarával: de meg nem egyezhetvén az áron, abban hadta azt (Thaly: Adal. 1327).

belé-hagy: desero, destituo MA. verlassen, stecken lassen, im stich lassen PPB. Belé hagyja pórét: deserit vadimonium MA. Belé-hagyták a nuukát: opus *cessat PPB. Belé-hadgya a dolgot: objicit hastam (Deesi: Adag. 98). Szintén az közepin hagyá belé: sub cultro liquit (172). Ha belo hadandgya, az ő privilegiumat: si renunciaverit privilegio suo; az privilegiumok nyilván vag' alattomban való belo hagyásával: per impressum, vel per tacitum renunciationem privilegii (Ver: Verb. 242). Inkább akarok akármí veszedelmes állapotot is szenvedni, hogy sem kegyelmeteket belo hagyni (MontME. III.272). Két nap lővék, törék a falat, s egykor belehagyták, mire vélni nem tudtuk (Thaly: TörtK. 35).

el-hagy: desero, linquo, relinquo, derelinquo, sino, desino, destituo, desisto, obsisto, praetereo, amitto, negligo C. supersedeo MA. lassen, verlassen, weglassen PPB. Feleségemet el-hagynom: repudio; az előbbi szokást elhagynom: desvefio; szépségét elhagyni: deflorare; eszemet elhagynom: stupeo C. Hittől el-állok, hitemet el-hagynom: apostato; el-hagyta szándékát: *aversus a proposito PPB. Kristus ven magának tizenket apostalt mentel el hagyian (EhrC. 1). Attyam fya Ferenc en mendenestewl foguan zorzen ezuyalog elhadni (5). Lattuan azt ew rokony, hogy el akaryuak hadny ewkewt, kezdenec erowsen kewmuozny (99). Melloket az aratonac kezey elhagandnak: quae fugerit manus metentium (BécsiC. 3). Elhagac ötet: dimiserunt eum (21). Elhaganga felesaget: dimiserit uxorem suam (MünchC. 22. 16). El hagyuan Nazarethnek varosat: relictu civitate Nazareth (JordC. 363). Azok el hagyuan haloyokat követtek bwet: illi relictis rebus secuti sunt eum (364). Hadd el ot te nyandokodat: relinque ibi manus tuum (366). El hagyuan hwket, el meene oman: relictis illis abiit (404). Hagyatok el az aprokat: sinite parvulos (414). El hagyga az yehokot: dimittit oves (662). Hogy mynd el hannaak hó magzattyokat: adeo ut exponerent infantes suos (728). Joseph Mariat el akarya vala hadny (ÉrdyC. 41). Az ew vasottsagokat el nem hagytaak (341b). Ne hagyyon el my zykseogwukben (584). Kristusnak hylit el nem hagyok (548). Vozagat el hatta vala isteneert (528). Dannaak nowezeeteet el hagyaa es ky rekozty, az zentöknek zamabol (600b). El hagyuan az imatsagat, kymene (VirgC. 59). Hagyatok el az hynt (70). Ez velagot es mind w lozagat el hagyuan elvezete (89. 105). Az secular ruhakat hagiatok el (114). Hatra ne tekeneznek azokra kyket iartokban elhattanak vala (144). Gyakorta leletevt az ew agyat elhadni (DomC. 4). Ky el nem hagyangya en erettem atyát anyat, nem molto en revam (MargL. 32). Myro hatta el ezeket az zent jras? (ComC. 6). Nem hadtal el uram teged kereseketh: non derelinquisti quaerentes te (KulcsC. 14). Ki adván egy részét azon jószágokban az szogény uramnak oly ok alatt, hogy azt bizonyos summa pénzben mostoha anyjának elhagyasssa (LévF. II.313). El hagyia a Bala királynac földözését (Helt: Krón. 59). Arra is into őket, hogy el hadnác az ő baluanyokat (L'izim: Préd. 43). Azért is frt a töb' evangelisták-után, hogy azoktól elhagytott sok dolgokat alkalmas helyeken irásiba foglalná (135).

[Szólások]. Erős ital után esze elhagyá (RMK. IV.92). Ha el hagyod ez edet, fogya kar nagy meg nytya tyedet (Pesti: Fab. 29) Elhagyja magát: so negligere, spem

depono, animum despondeo, despero SI. El ne hadd magadat: macte animo SI. Az embernek nem keel magat el hadny (ÉrdyC. 82). Jók voltak régen, de igen elhútták magokat (Deesi: Adag. 123). Jól kezdette vala, de el hagyá magát: primum Mars in filius laudatus est (217). El ne hadd magadat, ha hol miben elhagyott a szerentse, sikos farka vagyon, várlatod fordulását (Fal: BE. 575). El ne hadd magadat, mikor irtóztató képekkel álmadozik elméd (597). Elhagyni szinét, rutná lenni: amittere *colorem PPB. Itt a telet kitehelve elhagya kéd bennünket, mint Sz. Pál a z oláhokot (Mik: Törl. 65).

hadd-el-hadd

[Szólások]. Még most lesz a hadd el hadd: hoc opus, hic labor est Kr. [jotzt geht erst der tanz an]. E vala ő néki a hagy el hagy el, ott vala bezzeg a dolognak bökkenője (GKat: Titk. 96).

elhagyás: relictio, derelictio, destitutio, repudiatio C. desertio MA. neglectus PPB. zurücklassung, verlassung PPB. Ha valamikoron valamely fraterével jonak el hagyasa lezen vala, semnykeppen el nem zemedy (DomC. 116). Saknac es eszinnee úresülésenei bünteti meg az ő dolganac elhagyását (Helt: Bibl. II.). A praedestinationnak az a neme, mely elhagyásnac, megvetésnek (reprobatio) nevezetik (Emb: GE. 18).

maga-elhagyás: abjectio; kleinmütigkeit C. Akarva-való maga el-hagyás: negligentia diligens PPB. Az ina-szakadás, vagy gutta-fítés semmi nem egyéb, hanem az inaknak maga-elhagyása (Mad: Evang. 137. SzD: MVir. 303).

elhagyatlan: indesertus C. MA [unverlassen].

elhagyó: linquens C. [intermittens; verlassend, intermittierend]. Elhagyó hűdeglelés: febris periodica, intermittens PP. Kinek te el hagyójavá lóttól (MNyl: Irt. 213).

elhagyott, elhagytott: relictus, destitutus, desitus, amissus C. [derelictus; verlassen]. Elhú meg latin ő tanult-untól is elhagot fyt (VitkC. 74). Ky el hagyottat hozya vezen, törvent thór (JordC. 367). Nem hywattatol továbbaa el hagyatottat es az te földel nem hywattaty többee el postwtlatotnak (ÉrdyC. 38b). Az zent egihaz vala igen el hagyatot (VirgC. 63).

félben-hagy: [interrumpo, intermitto; abbrechen, unterbrechen]. A jätéket félben-hagyni: *incidere ludum; beszédét félben-hagyni: *incidere sermonem. Az el-kezdedt dolgot félben-hagyni: destituere rem inchoatam, desistere incepto; valakivel való barátságát félben-hagyni: distrahere amicitiam cum aliquo PPB. (Pázm: KT. 40. Illy: Préd. II.85).

félbenhagyás: [intermissio; unterbrechung, unterlass]. Félben-hagyás, szakasztás nélkül cselekedés (Com: Jan. 196).

föl-hagy: intermitto, derelinquo MA. aufhören, verlassen, dalin lassen PPB.

[Szólások]. *Immo felhagyni*: habere aliquid derelictu. Valaki barátságán fel-hagyni: *renunciare alicui amicitiam. Fel-hagyni a betegen, nem orvosolni: deponere aegrotum. A buja életen fél-hagyni: indicere *bellum voluptatibus; fél-hagyni a kurván: *avellere se a meretrice PPB. *Imit felhagyni*. Az ki nyelvét készen tarttya, szomét iól fel nem nyttya, nyagot kel hazudni, ha szauát fél hadgya [ha nem tarttya meg szavát], bán lézen, ha meg állya (Illyef: Jephth. 7).

fönn-hagy: ∞ További bosszútételeken való fennhagyással bennünket mindenekrül informálván (RákF: Lév. III.494).

hátra-hagy: 1) praetermitto, relinquo MA. zurück lassen, hinter sich lassen PPB. Az én szeretemenemet [jó neve] 100 aranyon vettem Londrában, kilentz iskolákon forgott az országban, mikor irándik, jó korán hátra hagygya a legsebesebb

zeleket is (Fal: NA. 122). **2)** praetermitto MA. [negligo, denego; vernachlässigen, abstehe, abschlagen]. Ez vylagot myndden awiwal hattra haunya (ÉrdyC. 640b. 576b. 371b). Arra intéz ala az Atilát, hogy az ő jószándékát hátra ne hadnája (Helt: Krón. 15). Nem akara az leyan kereset hattra hagy (Pesti: VTest. 82). De minec utama ez veszedelemre intanac, az irig' eget es kemelyseget hattra hagyac: set ubi periculum advenit, nvidia atque superbia post fuere (Decsi: SallC. 18). Ez bizony alótan tudós, ki isten akarattját eszelekeszi és maga kívánságát hátra hadgya (Pázm: KT. 1t. 9). Hátra-hagyott, és elmula ott sokszor egyéb kellemetes szent-dolgokat, hogy a lelkek segítését el ne mulatná (Pázm: Préd. 43). Hátrahagyván az zéneknek tanácsát: non obediens senioribus (MA: Bibl. I.393). Vayha az nagy urac ez halot kihozást az ő mulató házokban ki pingáltatná: ez vilagi gyönyörűségben nyilván hátra hagyánac (MA: Sult. 889). Semmit vallásunkban mi hátra nem hagyunk Thaly: Adal. I.62).

hátrahagyás: repulsa C. [verwerfung, verweigerung].

helyben-hagy, helyón-hagy: 1) [in loco relinquo; auf der stelle lassen]. Az orszolány a barlangja felé hirtzolta, ott a halászoktól, kik fiért oda felé mentek, megijedvén, helyben hagyta (Fal: TÉ. 706). **2)** [approbo] ratihabeo Kr. [zuthelissen, bestätigen]. A szélső végére nem tekintvén a veszedelemnek, helybe hagyá az Vintzének gonosz fogását (Fal: TÉ. 634).

helyón-hagy: 1) ∞ Helien kel hadni, hog' az kic eleutenen talaltatnak, az vrnak el jóutelekor meg nem halnac (Fél: Tan. 521). Az tanacz az Cato sententiait helyen hagyta: senatus in Catonis sententiam dicescit (Decsi: SallC. 46). Ezek dicsérni es helen hadni fogiak, az igaz bíronak sentenczyaiat (Lóp: FTiik. II.222). Az őtdik bizonyosságban helyén hadgya, hogy a keresztyén hit csudakkal gyarapodott (Pázm: LuthV. 29). A confessio azt hadzgya, hogy sz. Ágoston, azoknak házasságát hadgya helyén, kik voti violatores, fogadások szegői (186). Ezt magad is helyén hagyod (Czegl: MM. 75). Effele vallas tetelt javallana es helyen hagyta: hujusmodi contractui suum consensus largiretur (Ver: Verb. 125. 108). **2)** [relinquo, desero, praeterire; lassen, in stiche lassen]. Tulaidon dolgaidat mindgiart helen hagyian, hozanc ióná, ne neheztye (Zvon: Osiand. B2).

jóvá-hagy: assentior, approbo MA. verwilligen, beifall geben PPB. Megállana, ha a tanács jóvá hagyáná: id ratum esset, si patres *autores fierent PPB. Az gonoz mondasokat iona hagyta (VirgC. 140). Es kereset vigan jova hagyta (DomC. 16). Melly constiucioi jova hagyattak (136). Jona hagiak eh tanaesot (DebrC. 7. 494). Jona hagia a dolgot (28). Harpagus tanaczát ottan iona hagia (Kák: Ast. 7). Ez illyen agya-fúrtságokat, vallyon jóvá hagyánák az atyafiak (Pázm: Kal. 706). Némely királyoknak meg-engedte az anyaszentegyház, hogy az egyházi pásztorok helyekbe ne állhassanak, míg a király jóvá nem hadgya választásokat (Pázm: LuthV. 71). Ő aszt semmiképen nem hagia ioná (Bal: CsIsk. 33).

jóváhagyás: assensio, assensus, approbatio MA. ratihabito; bewilligung, genehmhaltung PPB.

jóváhagyatlan: rejectaneus [ablehnend]. Minden iona ionváhagatlanok: ad omne opus bonum rejectaneus sunt (Sylv: UT. II.95).

ki-hagy: praetermitto C. praeterire, omitto MA. [auslassen, weglassen, vernachlässigen]. Ezeket szükség ki hannunk az mi szívünköl (Tel: Evang. II.30). Egybe gyűjté az egész Judát, senkit ki nem hagyán (Kár: Bibl. I.321). Azt-is adom tanásúl, hogy ki-hadgyák a deák mondásokat (Pázm: Préd. b). Hogyha ember azt ki-hadnája, a Christus halálának gyűmölésében nagy rész minékünk semissé lenne (Pós: Igazs. I.658).

kihagyás: praetermissio C. [das weglassen].

közbe-hagy: intermitto C.

közbehagyás: intermissio, intermissus, interstitio C.

lő-hagy: [desisto, remitto; ablassen, nachlassen]. A régít le-hagynom: antiquo; szándékát le-hagyta: aversus a proposito; jussát le-hagyni: cedere jus; le-hagyni a veszekedést: ponere certamen PPB. Lehagy az előbbikivánságán (Bartha: Krón. 64). Első egy háziaknak buzgóság le-hagyattatván (Ily: Préd. I.69). Igen sebes-hazug volt, kivált eleintén, de már most igen le-hagyott benne (Haz. I.368).

lőhagyás: [repulsa; das abschlagen]. Szereznek tizenlat grézi szép tallérokot, mellyekkel osztán a lehetetlen kívánságuk le-hagyásáért kedveskedhessenek (Rumy: Mon. I.68).

maga-lőhagyása: [humilitas; selbstdemütigung]. Maga igen le-hagyásával, se mások felett való héjazással ne vesszesse-el becsfletit (Pataki: Reg. 178).

még-hagy: 1) [desero, derelinquo; verlassen]. Ne ellenkéggel emekem, hogy még-hagyalac tégédet (BécsiC. 2. 4). Még-hagac ő aftoknac cerimonaiokt (17). Nem hadod meg tebedél bizokat: non derelinquis praesumentes de te (22. 38). Jesus mene Galileaba es Nasaret nenő varos meghaguan, iónó es lakozec tenger mellett valo Caparnaumban (MünchC. 19). Hagyaa meg az feyedelemseegőt (ÉrdyC. 543b). Meg hagian mindink a kiralisagot predikator tarsi lőnek (DebrC. 113). Az szercesőn ő feketesegeth meg nem haghatta (379). Galliaok meg hagian (KazC. 161). Tiztwnket meg hagnk (TelC. 267). Kyk gwletlenek ygazat, meg hagyattatnak (KulesC. 78). Isten meg hagia wteth: deus dereliquit eum (168). Zegeisegőmben engőmet meg nem bannal (NagyszC. 65). **2)** relinquo, reservo MA. [belassen, übriglassen]. Mynd meg őle chak eeggyet hagia meg maganak (ÉrdyC. 637h). **3)** [dimitto, condono; nachlassen, schenken]. Az adossagot meglaga neki: debitum dimisit ei (MünchC. 48. JordC. 412). Nem vona kedeegh ewnekyk honnan meg fizetnyők, meg hagyaa monnofelnek (ÉrdyC. 417. WinkC. 318). **1)** demando, injungo C. impono, committo MA. jubeo, admando; befehlen, heissen PPB. Elől meghagynom: praemandando C. Meg-hagynom, reá-parancsolom: admando PPEl. Meg hagam az aratoknak: dicam messoribus (JordC. 395). Meg hatta vala nekyk: constituerat illis (452). Isten meg hagyaa Adamnak es Ewanak, hogy . . . (ÉrdyC. 136b. 509). Egi ampolna vizet aduan kezében meg hagia neki, hogi az langra őttené (DebrC. 4). Twnek enekleseket, mikepen zent Ferencz nekyk meg hagia (VirgC. 52). Az meg hagiath paranczolatnak be tellyesytenek giarlosagarol (129). Meg hagian neky hog oda ne menne (SándC. 26). Megh hagia, hogi ők ezt el titkolnak (CsomaC. 6). Én tudom, hogy meg hadgya az ő gyermekinek: scio, quod praecepturus sit filiis suis (Helt: Bibl. I. G4). Meg vagon hagyuan, hogy az papa engedelmes legyen az synatok vegezesinec (Zvon: Osiand. 88). Az anyna firtatni kezdő a titokról, mellyet életék vesztések alatt hagyott-meg a tanács titokban maradni (Hall: HHist. II.229).

[Szólások]. Meg h a d g y á d hűszem m a g a d a t: superatus es a gallo (Decsi: Adag. 277). Mennél nagyobb sorinye van az mén Ionak, annál parázniáb, de ha azt el nyirik, meg hadgya magát (OrvK. 99).

még-hagyás: 1) derelictio MA. unterlassung PPB. **2)** jussio MA. geheiss, befehl PPB.

maga-még-hagyás: demissio C.

még-hagyott: 1) [relictus, derelictus; verlassen]. Vala kedeg Judith ő meghagotta: erat J. relicta ejus (BécsiC. 26). Ala haitol fal es meg hagt hasadék: maceria depulsa (DöbrC. 120). György uram meghagyott ővegye (LevT. II.93). Az bodog emlekezető Heltai Gaspár meg hagyot felesége kéuán ió eges-

seget (Mel: Herb. A2). **2)** [jussus, constitutus; befohlen]. Az zentek az meg hagyot tiz napyg vala hol my yozagok vala, mynd zeghenyeknek oztogataak (ÉrdyC. 358b). Mykoron az megl hagyot ydöre haza nem yewt volna, myndenek esenek nagy kethseegben (512). Az meghagyt napon (RMNy. H.20).

oda-hagy, ide-hagy: linquo, relinquo, desero SI. [verlassen]. Oda akarnac hadni a gyüllést (Helt: Krón. 191). Minden tiszteket, jozagokat, marhajokat, még életeket is oda hattie (MA: Scult. 94). Mehetünk haza Trojat ide hagyván (Huszi: Aen. 6). Oda hagyták barátit (Mezy: 6Jaj. H.11). A regalisták a gyüllést odahagyták (Bethl: Élet. H.193). Holnap idelagyjuk ezt a szomorú lakóhelyet (Mik: TörL. 3).

ott-hagy: ∞ Ott hagyák, mint a tengeren a törött gallyát az egerek (Fal: NU. 292). A gondatlan ifjú ott hagyja a jót, a maszlagon kap, fesslott legény lesz belőle (319).

[Szólások]. Ott hagyták szépen a fogukat (Könyi: HRom. 104). Ott hagyta, mint sz. Pál az oláhokat (Sz: MVir. 11).

reá-hagy: admitto C. approbo, consentio MA. bewilligen, beifall goben PFB. Véték reá hagyni a hamisságot: vitiosum est *assentiri falsum PFB.

reáhagyás: approbatio, assensus MA. bewilligung, beifall PFB.

Hadd (*haad* SándC. 5. 24. ÉrdyC. 347. *had* Oreyz: Nimf. A3): [sine; lass]. Had zolyonak: dimitte illos dicere (EhrC. 90). Had az hallottakat el temethy hw hallottyt: dimitte mortuos sepelire mortuos suos (JordC. 376). Had törjem el a templomot es (DebrC. 44). Had haliak meg te veled (WeszC. 80). Vong vtamad minkeeth, haad fassonk az te illatodban (SándC. 5). Hozzatok előmben haad lassam zömeymmel (24). Had telepedice le it a tñ népetee (Helt: Krón. 22). Haggassatok hozzám, had en szólliak (Mel: Jób. 33). Kérlec engedd meg, hadd mennyine által az te földeden: obsecramus, ut nobis transire liceat per terram tuam (Kár: Bibl. I.139). Adgy minéküne hadd, hadd együne: da nobis carnes, ut comedamus (MA: Bibl. I.130). Imból egy város hadd fassac oda: ecce civitas ad quam possum fugere (I.16). Hagydssa, nyomond, botsass el engemet (GKat: Titk. 200). Árnýékozl meg a száznék méhét, hadd fogadja az igaz Jesust (GKat: Vált. I.815). Hagyd hasonlison valamiben a mi állapotunkhoz (Mik: TörL. 38). Kérlek azon, hogy hadd ne valassanak el engemet föld (Mik: MulN. 136. vö. Nyr. X.471). Enged, had ezek-is elődbe memyenék (Oreyz: Nimf. A3).

Hagyás: 1) omissio, intermissio SI. [das weglassen, ignorieren]. Amnyit használ azért ennek-is elő-hozása, mennyit el-halgatása, és unomba hagyása (KCsik: Páp. 291). **2)** jussio C. [befehl, geheiss, verordnung]. Éw nagh banatyaba wrnak hagyasa myatt eel alucek wronknak melyeen (WinkC. 150). Meg életleek tytőnké házarunk hagyassa zorenth (SándC. 27). Gyehek ezve nekly w zoutyt, kyk zeryk w hagyasat aldozasokon: qui ordinant testamentum ejus super sacrificia (KulesC. 120. 46). Az Izael fia Mosesnek hagyása szerent chelekedtene: fecerunt sicut praeceperat Moyses (Helt: Bibl. I. Hh2). Isten hagyása, hogy a gonoszúl el vót marhát meg téréched az ő nrának (Tel: Evang. H.997). Az istennek akarattyaiból, hagyásából (MA: Scult. 621). Méltó a sz. Jakab hagyását követniünk (Pázm: Préd. 37). Attyok hagyására soha bort nem ittak (407). Egy szép török gyermek ura hagyásából az házba be lépék (Zrínyi I.47). Az istennek hagyásából, parancsolattyaiból: jussu dei (Com: Jan. 217).

szérezete-hagyás: apostasia NémGl. 371.

1. Hagyat: facio ut relinquant, intermitto SI.

félben-hagyat: [desinere facio; unterbrechen]. A melyet olyan nagy ésszel és szemérmességgel beszéle el, hogy V. egynehányszor félbehagyatá vele ülelgetésével és dícséretével (Mik: MulN. 5).

el-hagyat: [desinere jubeo; einstellen lassen]. Kurvaságot vele elhagyatni: abducere a meretricio quaeestu PFB. Javali Achmetnek, hogy hagyatná el a harezot (Mik: MulN. 106).

2. Hagyat, hagyat: praeceptum, mandatum SI. [befehl, auftrag]. V hattat öröke parancolta: mandavit in aeternum testamentum suum (DöbrC. 199).

hús-hagyat: carnisprivium Kr. [letzter fesching]. Törteneek egy hushagytan, hogy Katerina keesség ymatkozneek (ÉrdyC. 275). Mikoron szinte hushadiadban Esztergom felé a Dunára öttenee (Helt: Krón. 116b). Az menyeközö immár ez hushagytatrol elhaladott (Nád: Lev. 147).

Hagyatlan: [injussus; unbedungen, ungerufen]. Büntetese vagyon, ha valaki hagyatlan procuratornak talallatik (Ver: Verb. 24). Hagyatlan prokátorrá tévél magadat (Matkó: BCsák. 232).

Hagyó: [praetermittens; unterlassend]. Meg-láthatod, mi-hagyó, mi-tévő légy (Fal: UE. 440).

hat-hagyó. Mykor el wegozyk, meg elew kelly kezdeny (az antiphonát), yelesewl hath hagyó wtan es hushagyó wtan (LányiC. 107).

hét-hagyó, hétben-hagyó. Heethbe hagyonak nyomeyben (in solemnitate hebdomadarum) senky ne memyen heewon wr ystemek eleyben (JordC. 236). Heethen hagyó vasarnapnak epistolaya (ÉrdyC. 92). Wala mely wasarnapon esyk ez gyorthya zentelw napy[a], ha megh kylench hagyon heet hagyon hws hagyon es[e]kys. . (LányiC. 98).

hit-hagyó, hite-hagyó: apostata Kr. [abtrümmiger]. (Veresm: Tan. 75. Kr). Hiti hagyók (Sun: Agend. 116).

hitehagyóz: [apostatum nomine; als apostaten schelten]. A pápistáva-lévők nem érdemlik azt, hogy hite-hagyozzad, hite-lenezzed őket (Verm: Tan. 75).

hús-hagyó: carnisprivium Kr. [letzter fesching]. Hús-hagyó ked: pridianus quadragesimae gonalis, dies hilaria, dies gonalis PFB. Hushagyó nap: carnisprivii dies (EhrC. 26). Ha kylench hagyon, heet hagyon, hws hagyon es[e]kys (gyertyaszentelő napja, LányiC. 98. Mik: TörL. 395. Thaly: VÉ. I.153).

kilenc-hagyó. Wyzkereszt es kylench hagyó kezeth (LányiC. 74). Wyzkereszt napyatwl fogva kylench hagyók (87). Zent Paal napja kylench hagyó elewtwal zombaton esyk (97). Hwszewt fogva kylenchbe hagyogy (217). Kylenchben hagyó wasarnapnak zent epistolaya (ÉrdyC. 87b).

szine-hagyó. Szine-hagyó posztó: pannus versicolor PFB.

Hagyogat: hic et ibi relinquo Kr. (Szathm: Dom. Elsb. 25).

el-hagyogat: deserto C. [saepe negligo; hic und da weglassen, öfter vernachlässigen]. Kiehindel isteni iozagott el hagyogtuya hwszagokt zohya kiehindelnek lattatnak lennye (WinkC. 124. ÉrsC. 258).

Hagyomány: 1) [repudium; ehesecheidung]. Valaki elhagya ő feleséget, agya unac hagamunac leuelét: quicumque dimiserit uxorem suam, det ei libellum repudii (Müncht. 22. 49. JordC. 367). **2)** mandatum MA. geheiss, befohl PFB. Öryzed te wradnak hagyományt mynd az cerimonyakkal egyetemben (JordC. 222). Az zeertelen hagyomában valtostad el az fogadasth, ha myt keetelen fogattal, ne teegyed (ÉrdyC. 525b). Meg számlala őket Moses az wrnac beszéle es hagyománya szerent: ut praeceperat dominus (Helt: Bibl. I. Oo62). Sok volna mind elő hozni a szent iras hagyományit, melyek a re-

nénséget kívánnyak tőlünk (Pázm: Préd. 172). Biró uram hagyományából mondom kegyelmeteknek (Nyr. X 470). **3)** traditio MA. A ki holta után lehet hagyomán (Illy: Préd. II.515). **4)** bírság, hagyomau, az törvényben való maragság: birsagium, est iudicii onus sen maleta (Ver: Verb. Szót. 3).

Hagyomás: 1) [omissio; omilassung]. Ha my fogyatkozasnak törtéenyk esny [ez irás-ban], awagy vala meel yzheerok hagyomasanak, vala ky meg twdhattya, meg emendallya (ÉrdyC. 3). **2)** [legatum; vermächtnis, stiftung]. Az hallottak hagyomását meg tarttyiak es halogattyiak zent egyházak adya (ÉrdyC. 612b) **3)** commissio, jussum MA. befehl, verordnung PPB. Az wr hagyomasa (ÉrdyC. 77. 203). Wrnak myndden hagyomasytan es ygassaghyban panaz naal kyl yarwan (344). Ha ezt leyended, be telleyesyed vrnak paranzolattyat es az hw hagyomasath: praeeptum (JordC. 50. 211). Wr ystennek hagyomasu ellen veethközendyk (85). Tarzokat meg az en hagyomasymat, hogy be ne nyellen tyeteketh es az föld (107). Crisusnak hagyomasa zereut (756). Eskewth, hogh Gal deakoth az ew hyrewel, akarattyawal es hagyomasawal meg nem ewlthek es hogh az byroys az ew akarattyabol es hagyomasabol nem kyaltot (RMNy. II.193). Uroc hagyomasabol miuelic (Tel: Evang. L134). Az első ok semi nem egyeb, haeni az istennee paranzolattia es hagomasa (Pécsi: SzftK. 143). **4)** [concessio; nachlass]. Vamok es adoc[hól?] nag hagomast tozen vala (NádC. 528).

Hagyott: 1) relictus, omissus MA. gelassen, verlassen PPB. **2)** [qui reliquit; wer verlassen hat]. Zerzetómet ellattam, es yme immar zerzetóm hagót vaóoc (NagyszC. 57). **3)** jussus, decretus MA. geheissen, bestimmet PPB. Hagyott nap: dies praedictus PP. Ywae az hagot herre; mygen az hagot hora el yewne (ÉrdyC. 510). Mykoron menne nemely frater nemely neky hagyt engedelmessagre (DomC. 221). Bizonyos hagyt napra országos gyűlésre mennenek (Ver: Verb. 28). Készen várja látórával, azon menjenek fel a hagyt órával (Gyöngy: MV. 85).

hite-hagyott: apostata C. desertor fidei Kr. Kível mint hiti hagyt szolgák mentegessék magokat (Sámb. 3KérdF. 16. Soós: Post. 141).

színe-hagyott: color perditus PPl. [verblasst].

ura-hagyott: [desertus a domino] deserta a marito Kr. [vom herm verlassen]. Ura hagyt feleség (Fal: Jegyz. 936). Ura-hagyott jószág (Fal: NE. 89. Kr).

HAGYAP (*hadapas* EhrC. 142): [spuo; spucken]. Hogy ha bodog Ferencz hagyapna (spueret) nagy hurtna nagy fohazkodnak, ew mend azokott tezyvala (EhrC. 100). Ó reia haápan (expuente in eum) veuec a nadat es vericuala ó ágához (MünchC. 68). Arczwl hagyapateek (WinklC. 118). Hagyapanak ew orchayara (174. 304). Haápanak vala ó raia: conspuabant eum (DöbrC. 453). Arczhol hagyapatal wala (GyöngyC. 9). Te ellenségyd mykent erős orozlanok thegöd ragadanak, hagyapanak (CzechC. 12).

Hagyapál: [sputo; speien]. Adammak kedöeg ffyay bydes ayalokkal hagyapallyaak (Jézust, ÉrdyC. 98b. 378). Arczwl hagyapattal wala (ThewC. 5). Rangatanak, hagyapalaauk (7). Orczamat vndoc haápalasoccal arcel haápalalac es pögölőseek (NagyszC. 17).

Hagyapálás: [sputatio; das speien]. Nezed arczwl haápalasomac undogságot (VitkC. 18). Negyed keen mondatyk wtssagos arczwl haápalalac (ÉrdyC. 98). Orczamon az undog haápalalacoc verrel eleg ala folnac vala (NagyszC. 19).

Hagyapás: 1) [das spucken]. Ezeket micor mondotta volna haápa a földre es alkotta sart a haápasabol: ex sputo (MünchC. 189. WinklC. 304). Pókes, awagh haápapas (KazC. 189). Haápa-

pasokkal pögölőstethny (PozsC. 34). Zep orchamat a hagyapasooccal es pögölőseökkel vndoca töttek vala (NagyszC. 37). **2)** [osculum; kuss]. Azanna vygaságot es malazot es kewneueknek sokassagat wewue onnatlan hogy nykeppen Maria Magdalena Crisusnak labayt kewneyuel meg mossa es ayoytatost meg czokolvan es hadapasokot kettewzettuen mendenfelewl hogy ha masod Crisusnak hyvsyges hadapasokot nyomuala sebeknek helyere: tantam accepit consolationem et gratiam et copiam lacrimarum, ut sicut Magdalena oscula circumquaque quasi alterius Christi pedibus fidelibus labiis imprimeret (EhrC. 142).

HAGYMA (*Haimás* LevT. I.275. foghajma Thaly: VÉ. II. 51): caepa, cepe, allium MA. zwiebel PPB. Hagymából tsinált orvosság: diacronium C. Eežőnkbe ywthnak az yo eerth wgoraka es yo yzew dynnyak, pareek, hagyamaak (JordC. 139. Mel: Herb. 14). Hagyma vgas, hal vakaras nagy vala az konyhakon (Görce: Mátý. 49. Beytlic: Stír. 3). Azok is az egiptomi hagymára visszavágyódnak (MonOkm. XXIII.93). Hagymát törököknek vótem (MonTME. I.209). Hozott őt fogás hagymát (296). Zöld sás hagymát enne (Gvad: FNót. 58).

fejes-hagyma: *capitatum porrum PPB.

fok-hagyma: allium, scorodon C. knoblauch PPB. Koszori foghagyma: restis alliorum; fok-hagyma feje: caput, bulbus allii; foka a fok-hagymának: stica, allii stica, grumus, nucleus PP. (JordC. 139. Born: Préd. 394). Ha az ló nem vizehetic... tőry két fő fokhagymát, borban babard el, és annac az lenéuel belől mosd meg az vazaraiát és meg indul az vizeleti (Cis. O3). Foghagyma illatu fő (Com: Jan. 31. Pó: Igazs. 433). A látásnak ártalmi: a gyakor feridés, bor, s szerelem lángra, fok-hagyma, bors es füst, pár, és veres hagyma (Felv: SchSal. 23). Edgy fokát a fokhagymának tisztiesak-meg jól (PP: PaxC. 81). Bosporba foghagymát aprít (Gvad: RP. 8).

[Közmondások]. Ha pecsenyéd lehet, ne egyél foghagymát (Kisv: Adag. 197).

erdei-fokhagyma: lapsana PPB.

vad-fokhagyma: asphodelus Nom.² 27. scorodoparum Fuchs: StírH. Vad mezei foghagyma: allearia Mel: Herb. 173.

fokhagymás: alliatus C. alliatum MA. daran knoblauch ist PPB. Fok-hagymás lév: alliatum moretum PP. Az aratóknál ez a szokás, hogy étkek gyakortább legyen jó fokhagymás s úgy lesz bátorságosb a déli nyugovás (Felv: SchSal. 7).

fokos-hagyma: squilla C. tulipa Com: Jan. 23. Igaz én a veres hagymáról, te a fokosról (Czepl: MM. 182).

kigyó-hagyma: hyacinthus, squilla, scilla C. MA. allium silvestre C. squilla, scylla, ophioscorodon Fuchs: StírH. bulbus agrestis: meerzwiebel PPB. Hyacinthus comosus sive primus Mathioli, kigyó hagyma, h. e. serpentis cepa iBeythe: Stír. 5. Frank: HasznK. 18. Com: Jan. 27).

metélő-hagyma: caepa sectilis Nom. 86. MA. porrum sectile MA. schnitzzwiebeln PPB. (Lipp: PKert. II.146).

mogyoró-hagyma: ascalonia C. porrum; aschlauch Nom. 42. cepo ascalonia 86. (Com: Jan. 27. Lipp: PKert. I.8. II.132).

pár-hagyma: porrus MA. acrocorum PPB. porrum Com: Jan. 23. lauch, ackerzwiebeln PPB. Ezőnkbe iút a párhagyma, a vereshagyma: in mentem nobis veniunt porri et cepe (Helt: Bibl. I. TT2. Beythe: Stír. 7). Meg-emlekezünk a pár, veres, és fokhagymákrul (Tótf: Józ. 44). Pár-hagyma színű zöld (Com: Jan. 63. Felv: SchSal. 31). Aegyiptusban úgorkák-hoz, büdös pár, és veres hagymák-hoz szoktanak (Csúzi: Síp. 745).

párhagymai: porraceus MA. von ackerzwiebeln PPB.

vörös-hagyma: caepe C. cepa MA. Com: Jan. 23. zwiebel PPB. *Veres-hagyma rojtja: mallo ceparum; zwiebelschelf PPB. (Mon: Kép. 134. MA: SB. 262).

tengeri-vöröshagyma: scilla, squilla Com: Jan. 23.

vöröshagymás: Vereshagymás kert: cœpina C. cœpina Pfl. Őt fogás vörös hagymát K. Oda basa számára (attunk, MonTME. 1.91).

Hagymáncs. Hagymanch [igy]: allium silvestre (Beythe: Stír. 1).

Hagymás: bulbosus Kr. [zwiebelig]. Hagymás (vezetéknev. XVI. sz. Nyr. IX.365). Háimas Lestar (LevT. 1.275).

HAGYMÁN: [?]. Egy hátas lónak nyereg alá való posztó nélkül való hagymánt fizenhat pénzen adgyanak (TörtT. XVIII. 227). Egy hagymánt vöttem (TörtT. 130. 1878. 1.158).

HAGYMÁZ (hagymász Cis. J. Gvad: Pflör. 7. stb. hagymas betegség [?] MNyl: Zsolt. 50): phrenesis, phrenetic MA. febris maligna; hietziges fieher, wobei man immer phantasiret PPB. schwererot, fraiss Adami: Spr. Bolond hagymáz; phrenitis PflB. Hagymáz beteg: phreneticus MA. Hagymáz szeptők: febriles vari, purpurei vari PPB. Felek, hogy az hagymaz ne esnejek reum (LevT. 1.254). Hagymazban fekvő barátunk almodozasa (Gyarm: Fel. 210). Hagymázban fekvők (MA: Tan. 9). Hagymázzal bódította meg őket (223). Leg-veszedelmese a hagymáz, mellyben a beteg nem érzi betegségét, hanem tsátság, és örül nyavalyáján (Pázm: Préd. 73). Szól-beszél, mint-ha hagymázban volna (Sall: Vár. 10b). Itt az vérben és hagymázban halnak inkább (MonOkm. XXIV.241). Hagymáz-ferrőlídegen voltam (Bethl: Élet. 197). Bolond hagymázra hajlandók: in phrenesin proclives sunt (Com: Jan. 53). Nem az istenhez folyamodnak, hanem varáslohoz, rosta hányokhoz, hagymaz mérőkhöz (Báth: Tromb. 192). Bolond buzgóságok hagymázától megkámperodott elméjű jesuita (GKat: Válts. II. Előb. 33). Vérben és hagymázban halnak; Giesei is csakiem meghala (RákGy: Lev. 241). Az táborban az hagymáz uralkodik, az vérhas uralkodék az nyáron (284). Bántya szerelem hagymáza (Gyöngy: Char. 25). Testében igen elromlott és a hosszasa betegségben s bolond hagymázban elfogyatkozott (Bod: Pol. 37). A kevélységnek hagymászaa forgattya néha eszét némely embereknek (Fal: UE. 397). Viz eszét a hagymáz hamar megbodulta (Könyi: HRom. 17). Szerelem hagymászaa el fogja egészszeu sok galvalér szívét; nem egy beteg lésezen (Gvad: FNót. 111).

Hagymázat: ∞ Hagymázat ellen: vedd a kender mag olajt, kend meg az embernek minden testit vele, es nem halmaskodik az emberen (OrvK. 6).

Hagymázi: [typhosus; typhös]. Hagymázi betegség (Matkó: BCsák. 135).

Hagymázos: [phreneticus, febrilis; mit fieber behaftet, fieberhaft, fieber-, wahnwitzig]. Hagymázos szitkozódás (Pázm: Préd. 1104. Kr.). Ugy viselik magokat mint a bagymázások; mozognak, kiromkodnak, semmit észszel s okkal nem mondanak (Pázm: LuthV. 349). Ne magyarázza hagymázoson emberseges ember szavát (Matkó: BCsák. 89). A hagymázosok bolondságait nevetik az egészségesek (135). A hagymázos főben bokrosan feueklik-meg a bolondság, gyomra imelygése, feje bódulása (241). Hagymázos tépelődés (GKat: Titk. 286).

Hagymázoskod-ik: [deliro; phantasiren]. Ne hagymázoskodgyál! [ne beszélj úgy mint a hagymázos] (Matkó: BCsák. 355).

HAHA: eugo Kár: Bibl. II.132. ridentis MA. ha ha, he; haha PflB. approbantis, imo, quidni MA. haha, ja, ja wol PflB. Ha ha! eretnek it ez Sámháruae (Czegl: Japh. 191). Hahát mondál az én szent helyemen, hogy meg fertesztetett: dixisti: Euge, eugo super sanctuarium meum, quia pollutum est (Kár: Bibl. II.132). Kiáltnac raytam ha ha hát (MA: Bibl. V.17).

HAHOTA: cachinnus MA. lentes und starkes gelächter PflB. Felelo az evrdeg nagy hahotaul (DomC. 53). Ne mondgyác

nagy hahotával (MA: Bibl. V.17). Siránkozása földhöz verte a világi mulatságokat, vigaságokat, hahotákat (Pázm: Préd. 111). Hahotával voltak (Czegl: Dag. 25). Czintorara hahotara ki öntetni: in cachinnum effundi (Erasm: Erk. 10). Hahotával kazagni: cachinnari (Com: Jan. 187).

Hahotál: cachinner MA. stark lachen PflB. Katzagok, hahotálók: cachinnor; ich lache überlaut Com: Vest. 121. Taha hahotaluan az almokagos evrdeg monda (DomC. 50). Őrö meddő, ki nem zvlz, hahotal es fvölő, ki nem fiazzs (DöbrC. 308). Meg engedte hogy ellenségim hahotallyanak az én gyalá zatomon (Nagyari: Orth. 252).

Hahotalás: cachinnus C. cachinnatio MA. das lachen PflB. Ne lelesseek tybennetek parazna hahotalas, ne zemerenteleerut pakecha (CornC. 282). Izetlen tréfák, bolond hahotalásol (Otr: Tök. 236).

Hahotás: acriogelos C. cachinno MA. lächerig C. lachen der narr PflB.

Hahotáz: [cachinnor; stark lachen]. Hahotáznak és trágárkodnak (Fal: UE. 1.33. Kr.).

1. HAJ (hoy CorpGamm. 252): eheu C. [hei, ei, ach, o]. Haj régi jó *Buda C. Hayhay: eheu MA. Haj nagy ravaszág; *hem astutias PflB. O hay, ime ez bewleh embertys me byrta felesége (Pest: Fab. 6b). Hay hay és Jesust kiált val (Görcs: Mát. 56). Haj! haj! nagy ödkör! (Matkó: BCsák. 240). De hay! el-vesztetet (Mad: Evang. 754). Haj ki hátat, haj ki fogházambül menj ki, nem tied e szállás (Thaly: Adal. 1.196). Hai! tsak niints szebb könyv a világ-hátán amannál, melyne titulussa az: Religio Medici (Fal: NA. 123).

Haja: io! MA. ahe, heja PflB. [hei, heissa, juchhe]. Hay: haya: jubulum, evax MA. Hajja: significat praecipue choroducientium elamores, se mutuo ad stultum tripodum hortantium Otr: OrigHung. 1.310. Hol vannak mostan az oli beszedel kyk neha oly nagy wygasagos zywel leezzek wala es kyke nagy haya es mewartessel zokthatok wala ky mondanya (ÉrsC. 306). Haja leanyoc most vagyon az arany fűd (Szeg: Tbeopt. 24). Haja: io Paeon, macte virtute (Decsi: Adag. 110). Iute jectioes gaudentis: hayja, hayjaluyja, heyjahó: io, ho, evoh evax (CorpGramm. 251). Exclamantis: oh, hoy, héy, hohay (252). [V8. haja-huja]

Hajda: [age; wolan, nur zu, hurrah]. No hajda még (Matkó: BCsák. 119). Hajja, hopp, hajda! (Thaly: VÉ II.235).

Hajdi: exultantis Kr. [juchhe]. Hajdi, elment jó korá éjfel után szaporin (Fal: Const. 22. Kr.).

Hajgat: lamentor, plango Sl. [jammern, wehklagen]. Hah gato Mihály, Heyget-w Bálint? 1412. Nyr. V.510.)

[Hajja? hajját?]

még-hajját?]

[Szólások]. Nemelly igen meg vadult lator toborzekot nyo es meghajagattya magát az hohar előtt (Born: Préd. 573b).

2. HAJ: crinis, capillus, capillamentum C. pilus MA. haar PflB. Befont haj: coma, cincinnus; befont hajú: cirratus; megfod ritott haj: cirri; ősz haj: cani; hajhoz való: crinalis; hajsz búsú: capillaceus C. Hay az ferti fejen: caesarius MA. Hajja: fogvt vondozni az asszony embert: *capillo discindere mü ren; haját nevelni: *alere capillos; borzos-haj: capillus i comptus, horrens, horridus, neglectus, incultus; meg vas meg-fodorított hajak: vibrati *crines calido ferro; simított ha *capillus compositus, comptus; eresztett hajak: sparsi *crine elmetélt, vágott hajak: accisi *crines PflB. Testet alaza b tőkel es menden helőeben, kiben előzer zoktamala vigatt haijai ki zagatasual (crinium lacertatione) tőltő be (BécsiC. 7

Az olyan ember, kynek hű haja hwllo, nyhvan kopazz es tyzta (JordC. 98). Fegyeteknek haja zala: vestri capilli capitis (384). Engem zamtalan sok gonozsakog vóttének kórtól es en fejemnek hairi felót sokasvltak (DóbrC. 94). Az ev hajokat ev feyekrel tulaydon kezevel elnyry vala (MargL. 49). Egy ember ev hayat ky zaegatvan, rettenetesen slyrmason kyalt vala (DomC. 69). Az ev zakalla es hayay valanak kouesse veressek (127). Eg szal hai: unus capillus (Fél: Bibl. 7). Az ember hayát az lenele lughan czimahuán meg festi (Mel: Herb. 8). A vénség ósz hajakat hoz (Com: Jan. 45). Pántliké, mellyeekel a bé font hajac és egyebeé tszfráztatnac (101). A hajaknac és szakállaknac el metélése (176). Haj felesinalás (Thurzó: Lov. 1277). Az fodorított hai helyybe kopazzságh leszen (Alv: Post II.34). Solajttással szemlélték oly ifjat le-veretettve vérében fetrengeni, és az Apolloéul szebb haját porban kevertetni verdődésével (Hall: Tel. 282). Arany színű hajakkal tetző kigyó (László: Petr. 124). Barna hajakkal alszik-el s szókével éhred-fel (NótPM. 51).

[Közmondások]. Az aszszonyiálatoéac hoszsza a haioe, de igen röuid az eszéé (Helt: Mes. 103).

ál-haj: capillamentum, coma émentita Kr. [falsches haar, perücke]. Fodorított ál-hajak: ficti cincinnati PPBl. (Fortunátus 149. Kr.).

arany-haj: [capilli aurei; goldenes haar]. Az údó ezüstté fordítva szép arany hajadat (Zrinyi II.203).

arany-hajú: auricomus, chrysoeomus C. der goldgelbes haar hat PPBl.

árvaléány-haj: capillus Veneris PPBl. adianthum candidum; weisfrauenhaar Fuchs: StipH. 46. [Marienfachs, reiherras] (Com: Jan. 30. Misk: VKert. 285).

bódogasszony-haja: cassutha, cuscuta; flachseide, filzkraut PPB.

fodor-haj: cincinnus Ver. cirrus MA. kraushaar Nom. 13. haarzopf PPB. Fodor hayatokoth meg see fesőlyetek (PeerC. 338). Zsep fodor haya (CornC. 251. ÉrdyC. 507. MA:SB. 239). Fodor haja nagyon ékesítette fejét (Hall: Hist. III.68).

fodor-hajú: crispus C. MA. kraushaaricht PPB. Fodor hajú szabási: suberispus MA. (Helt: Krón. 108. Pethó: Krón. 100). A fodor hajnac nem könnyen kopaszuhac meg (Com: Jan. 53).

fő-haj: capillus; haupthaar Com: Vest. 122.

fürt-haj: [cirrus, cincinnus; haarlocke]. Homlokra ereszkő fürt hajac, eresztett haj: anteventuli PPBl. A lengyelec az elő hajakat és az homlokra függő fürt hajakat fűsültetie (Com: Jan. 115).

hosszú-hajú: [comatus; langhaarig]. Az fyrfiak hozv hayuk ne legyenek, és az aszszonyallatok hayadon fevel ne legyenek (Komj: SzPál. 120). Egy tudatlan műves, egy hosszú-hajú, rövid-értelmű aszony (Pázm: LuthV. 50).

kigyó-hajú: [angvibus crinitus; schlangenhaarig]. Kigyó-hajú Furiák (Pázm: Préd. 1079. Kr.).

nagy-hajú: capillatus MAL. [langhaarig].

kemény-hajú: hircipilus MA. [rauhhaarig].

kopár-hajú: male *crinitus PPBl. [haarlos]. Kopár hajú asszony: male *crinita mulier PPBl.

ritka-hajú: rari pilus MA. dünnhaarig, der dünne haare hat PPB.

vendég-haj: coma subdititia, adventitia, émentitia, capillamentum; falsche haare PPB. Vendéghajtsináló: comae subdi-

titiae textor; perückenmacher PPB. Nagy vendég-hajac hordoz (Kisv: Adag. 316. Gyöngy: Cup. 28. Csúzi: Sip. 55. Kr.).

Hajacska: comula; kleines haar PPB.

Hajas: capillatus, comosus, crinitus, criniger, acersecomes C. comatus MA. laarig, der viel haare hat PPB. Hajas, üstökös, borzos hajú: acersecomes PPBl. *Tzérnás, hajas fit: caulis fibrosus PP. Az legyek az ó kopusz homlokac inkab szallyak, hogy sem mint az több haiaes embereket (SalMark. 23).

Hajasit: capillo, crinio MA. haarig machen PPB.

még-hajasit: capillo MAL. [haarig machen].

Hajasoeska: comatulus MAL. [ein wenig behaart].

Hajasod-ik: crinior, capillar MA. wachsen wie haare, haare bekommen, haare haben PPB. Hajasodom, hajas vagyok: capillar PPBl.

még-hajasodik: crinior MA. Meg-hajasodom, haj módra bé-fedetem: crinior PPBl.

Hajasul: crinior, capillar MA. wachsen wie haar, haare bekommen, haare haben PPB.

Hajatlan: calvus, depilis SI. [kahl, haarlos]. Néha mind azon semmiség a miben az aszszonyok el bízzák magokat, a mint Stratonica, hajatlan fejével agyatlanul ditsekedet (Fal: NA. 182).

Hajatlanság: calvities Kr. [kahlheit]. Tar-fejének hajatlanságát borostyán koszorukkal fűdözgette (Fal: UE. 376).

HÁJ: arvina C. axungia MA. abdomen Ver. pingvedo Peresz: Gramm. 14. speck, schmeer Nom. 21. schmier, schmalz, fett PPB. Hush saytoth es hayt olvaztata aruaknac (NádorC. 532). Vala myt akarand aldozny, myndennek hw köwery, bayya es faggya wr ystennek reezeere ywth (JordC. 83). Az hayyath aldozta fiel hw byneyerth (84). Sok hayat s köuert ózne olvaztata (DebrC. 122). Az feier malua gyókeret es leuelet ózne fűzöd es töröd lud haial, dizno haial es egy egy keues terpeninaual (BeytheA: FivK. 92b). Vettem hájat tizenket fontot (Radv: Csal. II.20. Frank: HasznK. 21. VectTrans. 18). Háj fél font (Monfrók. XXIV.134).

[Szólások]. Tsikorog a kerék; megitta a kotsis a háj árrát (SzD: MVir. 45). Rajta érték v. kapták az ebet a szalonánán v. hájon: a matskát a tejes fazékon: meglepték a tolvajságon (90). Egy-féle állatra biznóc az hájat (Czegl: Japh. 83). Ebre bizni a hájat (Kisv: Adag. 32). Dühös neuet költenez az ebnez, ezac hogy mególlhesséé, nagy ótte meg a hayat anagy nem, de pálczát kereluek [így] neki (Helt: Mes. 14). Nekiú rauaz háyal kenték volt meg az alfélét: pulchre fallit vulpem (Deesi: Adag. 294).

csepesz-háj, cseplesz-háj: omentum MA. PPBl. Kyknek aldozattyokból eznek vala chepez hayath: de quorum victimi comedebant adipés (KulesC. 285). Emelye a may kórfil valo chepez háyat, a veséktől el szakasztottat: auferet adipem jecoris cum renunculis (Helt: Bibl. I.22).

disznó-háj: arvina; schwein-schmeer oder -fette PPB. (BeytheA: FivK. 63. 106b. Mel: Herb. 49).

fodor-háj: mesenterium MA. Com: Jan. 63. krös an dären PPB. (Sziksz. Ver.)

ó-háj: axungia C. MA. axungia vetus; altes schmeer PPB. Oháy, szekér-kenő: axungia Major: Szót. 12 cigát tóri meg o háiban az után flanstromul [így] kend ruhára (OrvK. 9. Keesktört. III.364).

olvasztott-háj: eliquamen C. [angeschmolzenes schmeer]. Olvasztott hájal kentem torkomat (Thaly: VÉ. I.348).

recés-háj: omentum PPBl. [netz, fétthant].

takaró-háj: omentum PPBl. [netz, fétthant].

Hájás: arvina mctus MA. [fett, mit fett beschmiert]. A kezedet medve hájal meg kened, síros kezeidet elvonod raitok [a méhkasokon] es alol ugyan azzal a háyas kezettel circulust tiszal (OrvK. 72). Hájás breviár (RMK V.221. 222).

[Szólások]. Soha nem hűnnéd, mely háios táskából esik ki gyakran a béles (Deesi: Adag. 191. 38). Az isten sok szegényt emel fő vrasagra, sok urakat viszont háyas táskára (Ény: Gizm. 17). El megyec, de az en pnyatarsaimhoz, hol ennekem háiasb leszen (Szeg: Theoph. 26).

Hájaz: adipe inungo SI. [mit schmeer schmieren].

[Közmondások]. Megy a szeker, csak hájzod (Fal: Jegyz. 927).

Hájazás.

[Szólások]. Ha használ az én kövérség nélkül való hájazásom, az taligát megkenni el nem mulatom (TörtT. XV.120).

HAJADON (*hajdon* Monlrók. III.207): **1**) non velatus MA. nicht bedeckt PPBl. Hajadon fő: caput intectum, crinitum MA. caput nudatum PPBl. Az azzonyallatok hayadonfewel ne legyenek (Komj: SzPál. 120. 164). A leanyok, kik meg hajdon fővel vannak: dummodo puellae in capillis existentes (Ver: Verb. 183). Hajadon fővel: mudato capite (301). **2**) inupta MA. unvehelicit PPBl. Hajadon leány: inumba, puella, virgo MA. Ezek az törveenyek, kyketh ky ada wrysten Moysesnek az fyrfw közdöth es az azzonyallat közdöth az hayadon leannak (JordC 180). Az zallas fogado korehomarosnak vala egy haya don leanya (ÉrdyC. 339. 219b). Kinek vala eg zep hayadon leania (BodC. 19). Haiadonul tartod (TihC 324). Hajadon húa, mely még nem adatot férnec: soror ejus virgo quae non est nupta viro (MA: Bibl. L108).

Hajadonka: [puella; mädelen] (Gvad: FNót. 87).

Hajadonság: virginitas SI. [jungferstand]. Azzonyallat ha myt fogadand es meghi ew attyanak hazanaal vagyon es hayadonsagiban, az fogadasth be tartozyk tellyeseyteny (JordC 179). Az öreg leány soká marad hajadonsagban (Prág: Sork. 382). Hajadonságboli tiszta szemérem (Gyöngy: Char. Ajánl. Kr.).

HAJDAN (*hajdon* Lásny: Krón. 310. Dork: Ut. 11): **1**) aliquando, interim; einmal, mitunter]. Zykseog conscienciának kenyweot meg hannuk vetnewuk, leelkownknek bazaar megli sepmewnek, erzeekenseogewniknek haydan valo teetowa haylasuat meg ygazozok (ÉrdyC. 24). Horváth János az ő maga feleségének Máriának az anyját megölte vala, Mariát-is hajdon megfogta vala (Lásny: Krón. 310). **2**) quondam MA. olim; vor diessen, vor zeiten, weiland, ehemals PPBl. Meg búnta volt, az ki gyonón vtán, haydon tiszta életébe nagy kisébséget vallot (Zvon: PázmP. 262). El-hajdon (MHeg: TOszl. II.92).

Hajdanában: ∞ Régenten, hajdonában: antiquitus Com: Jan. 75. olim Com: Orb. 91. (Telek: FLÁ. 218. Hall: Tel. 251).

Hajdani: prisens, antiquus, vetustus SI [vormalig, ehemalig, einstmalig]. Hogy hajdani szabadságunk szárnyaira emelkedgyünk (Csúzi: Síp. 683). Excellenciádnak hajdani, sőt örökös állandóságú köziklája (Biró: Préd. A2b. B2b).

Hajdaniság: antiquitas Kr [altertum] (Gyöngy: Cyp. 32).

Hajdant (*hajdont* Tóth: Ist. 84): [olim, quondam; ehemals, vor zeiten]. Mert valamint hajdant a synagogának, ugy most a szent-egy-háznak, vezérlő fejedelme (Csúzi: Síp. 669). Ti vattok tanúi néhaj sok jóknak, itt volt hajdant helye ártatlan vigsgának (Orczy: Nimf. B8b).

Hajdantán: ∞ (Biró: Micae 197. Kr.)

HAJDINA (*hajdén* MA. PP. Com: Jan. 26. *haydenom* [?]: panicum C.): ocyunum, ozymum, ocimum cereale, spelta, panicum MA. ocyunum cereale Beythe: Stürp. 6. allerlei kraut vor das vieh, heilicorn, dinkel PPBl. Haydén: secale Major: Szót. Tatárka, hajdén: secale; das korn, der rogen Com: Vest. 115. Az haydynatwl es az földektwl te k[egyelmed] es el tylogyek (LevT. I.73. Com: Orb. 35. Thaly: VÉ. II.54).

HAJDÚ (*hajdók* Monlrók. III. 90.): veles, miles expeditum MA. [heiduck] ein leichtgerüsteter kriegsmann PPBl. Kezdo hajdúkat, latrokat hozzája gyűjteni (Monlrók. III.6). Terok nyolez-száz hajdút levága (Tin. 99). Lippát az hajdók meglágák (90). A törökcs nagy erds viadalt hajduckal kezdénc (Helt: Canc. 105). Hajdones, id est vagi et peronati pedestris ordinis milites: horum arma acinacis, pelta, et cuspis: vox proprie abiegum [abiegum? abigentem?] designat (Mosóczy: Decreta Regni Hungariae 1584. 598. TndGyüjt. 1836. V.95). Két sárga kapezákat vetünk az hajdúknak (MonTME. I.131). Hajdu-szítok (Pázm: Préd. 199. Zrínyi I. 44. 68). Ki kovácz, ki lakatos, ki jó furkós Haidú (Bal: Csksk. 346). Hajdú-vitézec beszéllettéc (Czeg: MM. 11). Egy farka hajdút adott vala telelni hozzájuk a fejedelem (ErdTörtAd. I. 122). Az hajdók csak prédálni valók, kevés az ki jó volna köztük az tisztekben is (RákGy: Lev. 219. 241). 220 rab vonta a gallyát, azon kívül száz fegyveres léventi vagy hajdú benne (Mik: TörL. 72). Készíti híveit, híres vitézeit: Fodor és Révay hajdu-ezereit (Thaly: Adal. III.119). Az gyulai sik mezon juhász, hajdúk között is igazlító voltam (Thaly: VÉ. I.348).

[Szólások]. Igen tud a haydu harangot önteni: asinus ad lyram (MA. PPBl. Deesi: Adag. 27): Thraeos foedera non norunt (135). Nem ért a hajdu a harang öntéshez (Laud: Ujsogits. II. 32). Mit ért az hajdú a harangöntéshez? (Thaly: Adal. I.80). De bánom, ha beemem te megcsalatkoztál, s otromba hajdúra harangöntést bíztál (Orczy: KöltII. 3). Csekély-egygyű és az építéshez, mint a hajdu a harang öntéshez épen értetlen s tudatlan építő mester (Biró: Ünneq. III).

palotás-hajdú: [satelles; leibheiduck] (RákF: Lev. II.34).

Hajdúi: velitaris MA. [heiducken-].

Hajdúság: militia pedestris, pedites milites Kr. [heiducken, infanterie]. Egy bastyácskát rendelvén nekik, kinek strását tartani mint más hajdúság tartozznak (Monlrók. XV.386). Úgy computaljuk, akármely könnyen 6000 vagy 7000 az hajdúságról [igy] felülhet, igen jó (RákGy: Lev. 123). Az hajdúság mind helyben vagyon (126). Minden derék fizetett hadiánk az hajdúsággal együtt oda elő vannak (290. TörtT. 1421).

HAJHÁSZ: quaero, investigo, pello foras SI. [suchen, jagen]. Negyed napok alatt csak azt hajhásztattam (MonOkm. XXIII. 103). Ezerszer hibázik fel tett reményémbem, fergeteg hajhászsa vad nép szigetében (Orczy: KöltSz. 21). Az éjjeli varjak a galamboknak és tsókáknak tojásit fel-hajhászzák és megiszszák, sőt azoknak viasködni-is szoktak (Misk: VKert. 197).

föl-hajhász: invenio, reperio, excutio foras cubilibus SI [auftreiben, aufsuchen]. A matska éjjel minden szugolyákat fel-hajhász (Misk: VKert. 167).

ki-hajhász: exquiro, perquiro Kr. [erforschen, durchsuchen]. Mind csak az erdőt lakni, minden berket kihajhászni: munka, nem mulatság (Fal: NE. 28).

HAJJNT [jacio: werfen]

föl-hajnt: [projicio in altum; in die höhe werfen]. Azt gondohád, hogy fel-hajntatott dolgok voltak, a melyek mentül feldelbe mennek, annál közelebb vadnak az esethez (Pataki: Reg. 213).

HAJÍT, HAGYÍT (aláhajtom, aláhajtas, haytom MA. hajto dárdaécskák Com: Jan. 149. hanyít/tatom C. hanyít/nak (Thaly: Adal. II.93.): jacio, conjicio, projicio C. jaculor MA. verfen PPB. Ilab módgyára hanyítatom: perfluctuo C. Kewuetet hagytnak ew rya: jactabam (EhrC. 21). A kenyér, kit a zegenhöz hagitek (DebrC. 161). Ha te az kyrálnak orchayara bydevs ganeet hagytnal (ComC. 282). Attyant arezwl hagyto'na (ÉrdyC. 429. 214). Ha köuel hagytaudgya, melto' az ember meg hallatna, halálnac halálánál halyon (Helt: Bibl. I.112). Kezde nagy sietseggel töltéseket háitani: vineas agere, aggerem acere (Decsi: SallJ. 33). Mihelyt meg-hal a sólyom, ki-vetik szemétre, vagy gaméjra hagyittják (Pázm: Préd. 30). A gereye- ket, hajto szeges dárdaécskákat ki-lövöldöztén (Com: Jan. 149). Pad alá kell hagyítani (Czegl: Tromf. 42). Sokszor egyest sznak, polárt tsászár életiért egymásra hanyít/nak (Thaly: Adal. II.93). A lapta egyiktől másik-hoz hagyittatik (Cstói: Síp. 150). Örömben papság ég felé sapkáját hagyittya, tivúlad a kapás kapáját, polgár-is Egerben veti a kaptáját (Orczy: Nimf. A2b). Földre hagyítottam (Gvad: Orszgy. 123).

[Szólások]. Szemére hajítom: objecto C. Nálánál senki abban az pályában nem hajít most to v á b b az magyar hazá- ban (Thaly: Adal. I.136).

alá-hajít: dejicio MA. herunterwerfen, herunterstürzen PPB. Az egyháznak heyzatyabol egy nagy kevnat hagyta alá (DomC. 48).

aláhajítás: dejectio, dejectus MA. herabwerfung PPB.

be-hajít: [injicio, immitto; hineinwerfen]. A timároknac há- mossába belayittyaé böredet (Helt: Mes. 121). A tenger mely- ségében hagyttya be isten az mi búneynket (Lép: FTük. I.179).

el-hajít: abjicio C. rejicio MA. wegwerfen PPB. Előb elhaj- tom: praefacio C. El vagon kezeet es el hagyto'na twle (ÉrdyC. 360). Te orcad elől el ne hajoic engem: ne projicias me a facie tua (DöbrC. 109). Az penzt a templomba el hagythwan ees el mene, köteellel magaath fel akazta (WinklC. 177). El hagita fegetreth (TihC. 19. Zrinyi L61). Hogy a kő elhagyttas- sék (Ily: Préd. I.42).

elől-hajít: praefacio MA. vor etwas werfen PPB.

föl-hajít, föl-hajt: projicio in altum, superinjicio, injicio MA. in die höhe werfen PPB.

ki-hajít: ejicio MA. hinauswerfen, hinausstossen PPB. Se- myre yo oztan, hanem csak hóg ky hagyttassek: ad nihilum valet ultra nisi ut mittatur foras (JordC. 365. Born: Préd. 78).

kihajítás: ejectio MA. auswerfung PPB.

lő-hajít, lő-hajt: dejicio MA. hinabwerfen PPB. Legot- tan lebagyta magatt az agyra (EhrC. 4. ÉrdyC. 288).

lőhajítás: dejectus C. [das hinabwerfen].

mög-hajít: projicio, rejicio, jaculor MA. [bewerfen, tref- fen]. Ragadwan ev palehayat az kakast meg hagyhta, es az kakas ottan meg bala (DomC. 313).

Hajítás: jactus, conjectio, conjectus, jaculatio, projectus, pro- jectio C. MA. wurf, das werfen PPB. Fölyül reá hajítás: super- jectus C. David ez időbe öle meg a nag Goliatotl a parittianak hagttasauul (Szék: Krón. 28. Pázm: Préd. 491).

[kő-hajítás]

kőhajításnyi: jactus lapidis [wurfsweite]. El tazozseek hw thwlók, mynt vona egy kew hagyto'nsseae: avulsus est, quan- tum est jactus lapidis (JordC. 608).

Hajításnyi: ~ Eeg haytasne földre [így] földök orezaiara essek (WinklC. 155). Mykronon egy hagyttasneera meent vona

(ÉrdyC. 427. 527b). Tizenhat hagyttásni földre (Helt: Krón. 4). Vgy mint eg' haitasura: quantum jactus est lapidis (Fél: Bibl. 131). Egy hagyttásnyira van itt Tepliez falva (Gvad: PFör. 14. Gvad: Rf. 384).

Hajító: jaculans, jaculator; missilis MA. der gem wirft, werter PPB. [werfend; wurt']. Nagy hirtelen amny gaz török rohana roának kövekkel hajítólag (ÉrdTörtAd. II.177).

Hajigál (hajgalas Beythe: Epist. 221. hajgál Zrinyi II.108): **1)** jacto C. [öfter werfen]. Fölyül reá hajgálok: superjacto; kövel hajgáló: lapidator; egymásra hajigálva: datatim C. A hajoica a haboctol hajigáltatikuala: navicula jactabatur fluctibus (MünchC. 41). Kövekkel hajigalok ötet (DebrC. 203). Kezdenek kwuel es saral wtet hagygalni (VirgC. 26. Born: Ének. 266. 417). Szeretetőbél almául hagyálni: malis ferio (Decsi: Adag. 114). Idestová hajigálák, de soha egybe nem ronthaták (Pázm: Kal. 63. Hall: Tel. 280). Előb meg tutták magokat alázni, most immár magosrul tsak dörgönek, s meny- köveket hagyigálnak (Fal: I'E. 404). Kik arany betikkel szép verset írkláni szoktak es a rútat meszize hagyigálni (Orczy: Költl. 14). **2)** [jacto; sich brüsten]. Sokan dycheretot oly ygen keuannak, hogy ewnen magokrol, magok predikalnak, ees ky soha nem volt olyat hagygalnak (Pesti: Fab. 57b).

el-hajigál: projecto MA. oft hinwegwerfen PPB. (Pázm: Préd. 600. Kr.)

ki-hajigál, ki-hajgál: ejecto, perjecto, exgurgito C. viel und oft herauswerfen PPB. Készite mesterséges, hadakozó szerszámokat, mellyec lennéec nilakuac es nagy köteekne ki hajgálásokra (Kár: Bibl. I.397). Hogy köveekel es gamául ki nem hajgalnane az varasbol (Mon: Kép. 48b).

kihajigálás: ejectio C. [das hinauswerfen].

Hajigálás: jactatus, projectio Kr. [wiederholtes werfen]. Csak hajigálással oltalmazták magokat (Monlók. III.173).

Hajigálód-ik: [jacto; oft werfen, herumwerfen]. Az Jupiter menyítő kövekkel hajigálódnéc (MA: Scult. 400). Csak sárral, azaz szitokkal hajigálódik (Pös: Vetéfk. 58).

HAJLÉK, HAJLOK (haylak NagyszC. 290. TelC. 212. DebrC. 581. hoylok ThewrC. 39): tabernaculum C. gurgustum, tugurium, casa, atteria MA. hirtenhans, bauershütte PPB. Meta teudit ad locum, qui hominailuk dicitur I269 (CodPatr. I.41. Wenzel XI.585. CodDipl. IV.3:490). Tewuisben czynaltuala olyatant ment egy haylok s bele mene (EhrC. 27). Ő hazanac felső feliben alkota maganac titk hailakait: secretum cubiculum (BécsiC. 26). Őrizied te zadnac hailakait: eustodi claustra oris tui (255). Micor imadokozandol, be men te hailakodba (MünchC. 23). Marada čak Judith az haylogba: in cubiculo (GuaryC. 58). Istennnek zent hayloka (JordC. 77. 42. 172). Nem vágok melto, hóg be yew haylakom ala: non sum dignus, ut intres sub teum meum (375. 606). Twdom, hogy közel vagon az en bay- lokomnak, az az testemnek meg feleslece (ÉrdyC. 375b). Maria az istalloba auag' az hayleeba nala (DebrC. 21. 336). Nmm- roltaknak kies haylakja (GyöngyC. 4). Házat epite maganac es barmainac hayleket: aedificata domo et fixis tentoriis (Helt: Bibl. I.Q.3). Az szent haylok [a szent sátor] (Kár: Bibl. I.94). Nyomorúságnak hajléka Argi collis (Decsi: Adag. 140). Buyaságnak hailéka: Saniorum flores (157). Ha alázatos hajlékban született, alázunk-meg kevelységünket (Pázm: Préd. 107). Jój a kő-lyukakba, jój a kő-hányások hajlékába (518). Sátorokban, ágas bogas hajlékokban (in caespitiis) laknac vala (Com: Jan. 102). B'fogadgyauak titeket az örök hajlékoka: recipient vos in aeterna tabernacula (Ily: Préd. II.180). A kik tovább látnak lanar meg saidittyák üresse? neme? a felső hajlék [fej] (Fal: UE. 392). Le b'otsátokozó szinte a konyhág, és a leg alsób' hajlékoka (Fal: NU. 299).

juhász-hajlék: mapalia PPBl. [hírtenhütte].

kutya-hajlék. Kunnyó, kutya-hajlák: *magalia, magaria, mapalia PPBl.

lakó-hajlék: [domicilium; wolmort]. (MA: Bibl. V.41. MA: Seult. 302. 659. Tótf: Józ. 17). Mennyei országnak lako hajléka (KCsipk: Woll. Előb. 14).

nád-hajlék: casa rustica ex arundinibus Kr. [schilfhütte]. A királyi korona néha nádhajlékba száll (Ben: Ritlm. 106. 174. Kr. Kisz: Adag. 172).

pásztori-hajlék: casa pastoralis Kr. [hírtenhütte]. Az juta észébe, ha nem akadna-e pásztori hajlékra (Fal: TÉ. 701).

Hajlékocska (*hayleczka* ÉrsC. 211. *hayloczka*, *haylakoczka*, *haylokoczka* 329): tugiurionum, gurgustiolum MA. bauernhäuslein, bauernhüttlein PPB. Az kysded hayleczka os az kysded zee neezke zoros, zyk wala (ÉrsC. 211). Zwz Maryath le wewe az zamarol es be menenek az hayloczkaban (329). Az ygazak rusnya és apró hajlékotskákban nyomorognak (Pázm: Préd. 31).

HAJNAL (*hainal* DebrC. 516. *hainálnia*? NagyszC. 113. *hainál*korban? Göres: Mát. 11. *hainál*korban? Cseng: Jer. 14): aurora, eos, matuta C. MA. morgenröte PPB. Ystenu vygasagban maradanak ewbrewu hainalcorik Cristusnak gyezetyre (EhrC. 36). Elő haynal: primum diluculum (JordC. 40). Haynalban esmeg teer vala jmadagura mynd myseyg (MargL. 69. DebrC. 482. KulesC. 179). Egy hajnalkorba nagy ustromot tetek (LevT. I.157). Igen jó haynalban meg rinakodának (Helt: Canc. 17). Setét hajnalban (Tm. 458). Jesus Christus az igaz haynal (Born: Ének. 535). Mikor az haynal feljött volua: cum esset mane (MA: Bibl. 116). Harmatos hajnallal vagy szerelemben (Zrinyi: ASyr. 295). Jó-hajnalban [korán] (Hall: HHist. II.197). Inmár feljő a hainal: jam ascendit aurora (Ily: Préd. II.540).

[Szólások]. F a k a d, mint a h a j n a l a szerentséje (SzD: MVir. 137).

est-hajnal: crepusculum vespertinum MA. abenddämmerung PPB. Eb felinek előtte est hainalba (DebrC. 52. Tohn: Vigaszt. 24). A nap euyészetet követi az est hajnal: occasum sequitur crepusculum (Com: Jan. 7).

esthajnali: [vesperinus; abend-]. Venus: ezt este est-hajnali, estvét hozó csillagnak hívák (Com: Jan. 6).

Hajnali: antelucanus, sublucanus C. matutinus MA. Egy kis bokorban hajnali korban leültek már (Fal: Vers. 866).

Hajnali-ik: aurora surgit MA. die morgenröte geht auf, es wird tag PPB. [es dämmert, es tagt]. Tauaz időben, mikoron a nap feol kezdvala hainalna [fgy] a hegnek magassagara (NagyszC. 113). A szerelem nagy háborúval jár, de végre hajnallik belőle kedves nyár (PálFlor. 10).

még-hajnallik: ∞ Mikor inmar meg haynallane: cumque esset mane (Helt: Bibl. III.3). Már meghajnalott (MA: Bibl. I.236). Ezek egy északában végben mervén, meghajnallik és világosodni kezdő (Liszny: Krón. 114).

HAJÓ: navis, navigium C. schiff PPB. Két rend evezőjű hajó: biremis; öt evezőjű hajó: quinqueremis; a hajó alsó része: scutina; a hajóban fedett hely: stega; hajón való víndal: naumachia; hajón vívók: naumachiarii; öreg hajót az kástin mellett vonszolok: remulco; sereg hajó: classis C. Vizen hadakozó sereg hajó: classis navalis Com: Jan. 146. Hajó széli, pártázatja: acrostolia; hajóba való székek: transtra PP. Hajó vitorlája: artemon; parthoz érkezett a hajó: navis *appulsa est; hajón Siziliába érkezett: *appulit Siciliam vel in Siciliam PPBl. Lata ket atalfiat Zebedeus Iacobot es Iimost ő atalfiat

a haioban (MünelC. 20). Haionak orra: naviculae prora (NémGl. 354). Az haioban ygazathwan lw haloyokat: in nave reficentes retia sua (JordC. 364. 776). Vynnes haioban mas feldre omun (ÉrdyC. 337b). Haioba be ille (TibC. 85). Haiyon mennun az tengeren (CornC. 277. DebrC. 141). Az el merőlt haiot foga (VirgC. 108). Galiakon haiokon allanak vala (ComC. 314). A görögce is az ő haioiokból meg akarác égetni az magyaronkac haioit, és minden felő igen emberkedéne: (Helt: Krón. 39b. 96). Az hajók és rév őrzésére tíz ezer embert hagyott (Monlrók. III.154). Ha az északí tsillagtitl nem igazgattatna, vagy megfeneklik hajójok a fívenyesben, vagy megromol a kő-száklában (Pázm: Préd. 1189). Hajón egész Gáváig járnak az nagy árviz miatt (RákGy: Lev. 9). Két hatvan ágyús hajó és két fregatta (Mik: MüN. 30). Sereg hajókkal Asiában ment: classis in Asiám profectus (Bal: Corn. 70). Első hírere az égésnek Szelim császárt vezeték hajójába ragadták Pali bassával (Fal: TÉ. 655). Irva parancsolá meg, hogy két személynek számára egy sebes, ép hajót tartsanak készen (714).

[Szólások]. Hogy az sok búban, gondban van részed nem kétlem, hasonló hajóban evezvén magam is (LevT. II.366). Másoknak tulsz kedvezni, egy hajóban evezni (Amade: Vers. 11. 118).

borona-hajó: ratis MA. Major: Szót. [tloss].

boronahajós: ratiarius C.

csillye-hajó: ratis MA. [tloss]. Boronából rótt hajó, tsillye hajó: ratis C.

élés-hajó: navis amotina PPBl. [proviantschiff]. Az élés hajóe messzé valának (Helt: Krón. 36). Az császár élés-hajó vonyására fizettink (MonTME. I.264).

evező-hajó: navis actuaria PPBl. [ruderschiff].

evezős-hajó: actuaria navis, actuariohum MA. galeere PPB. ruder-schiff Com: Orb. 179. Iőnce őreiaia haronzer evezős hajoc es a romyac (BécsiC. 164. Bal: Corn. 63).

folyó-hajó: celox C. [leichtes schiff]. Folyó hajó, könnyű hajó: liburna, liburnica; salyka, folyó hajó, tsónak, halász-hajó: lembus PPBl.

fődeles-hajó: emphraeta MA.

fődeletlen-hajó: aphraeta MA.

gyalog-hajó: scapha Major: Szót. [kalm]. A folyó vízber gyalog hajóckal éne: scaphis utuntur (Com: Jan. 91). Kísített a város népe gydog hajókban ezt a ritkaságot látni (Fal: TÉ. 653).

hadi-hajó: bellatrix triremis, navis praesidiaria PPBl. [kriegschiff].

halász-hajó: lembus PPBl. piscatoria navis [fischerkalm, fischerschiff] (Telek: Fl.Él. 155).

halászó-hajó: oria PPBl. [fischerschiff]. Čonok uagi balaz haió (DebrC. 3—4).

kapitány-hajó: navis praetoriana; admiralschiff PPB.

kém-hajó. Kén hajó [fgy]: emphraeta C.

kémlelő-hajó: *navis speculatoria; vigyázó hajó PPBl.

kereskedő-hajó: mercatoria navis SK. [handelschiff, kau fährtschiff] (Kár: Bibl. I.622).

konyha-hajó: [navis victualis; proviantschiff]. Egy konylu hajót is parancsoltam reparatitni hajóim közül (Monlrók. XV. 162).

közép-hajó: phaselus C.

lapátos-hajó: actuaria navis; galeero PPB.

pósta-hajó: navis *tabellaria PPBl. [postschiff] Bernárd Zaylát egy postahajóba emelte es bátoroságos helyen kirakta (Fál: FÉ. 654).

rév-hajó: ponto, embata, epibades, hippago C. ponto Major: Szót. hippago Com: Jan. 91. [fähre, ponton]. Pest alatt számtalan révhajót hagyának (Moullrók III.85).

szálgérenda-hajó: trabia MA. blockschiff, floss PPB.

terhes-hajó: ancyromachus, curbitae C. navis oneraria; lastschiff PPB. (Tolu: Vigaszt. 223. Mad: Evang. 153).

terehhordozó-hajó: *navis vectoria PPBl. Terh hordozó hajó: navis oneraria (Bal: Com. 17).

vitórlás-hajó: [segelschiff]. Meg telik a Duna vitórlás hajókkal (Orczy: Nimf. C6).

Hajócsa: navigiolum [schifflein]. Hagya, hogy egy hayochat zerzenenek neky (Pesti: NTest. 73).

Hajócska: navigiolum, navicula C. navicella MA. schifflein PPB. A haióckaba félmenuen, könetec ötet ő taneitvani (Münel.C. 28). Kit mikor hallotnolna, haióckaba memén elméne inen kietlen helre (41). Kezereyethnek az hayóckaban hagny (JordC. 392. 400. KNagsz. 1621. F. Dáln: Flor. 283). Hajócskák, ladikok (Com: Jan. 91). A folyó vizen által gázlunk, avagy tsonokkal, hajótskával élünk (Com: Vest. 52)

halászó-hajócska: [navicula piscatoria; fischerkahn]. Az balazo hayochkabol hywan az apostolstagra (ÉrdyC. 364b. Mad: Evang. 153).

Hajói: navalis, navicularis MA. zum schiffen oder zur schiff-fahrt gehörig PPB. Hajói had: naumachia MA. Hajoi kenyér: panis nauticus, schiffbrod Nom. 41. Fel függesztvén az hajói ékességeket is, jel-zászlókat: appendentes et applustria (Com: Jan. 89).

[Hajóka]

Hajókáz-ik: naviclor C. MA. per *altum eo PPBl. schiffen, in einem schiff fahren PPB. Ide hajókáztam, ide érkeztem a partra: huc me *appuli PPBl. Tengeren hajókáznak, eveznek (Com: Jan. 88). Az először hajókázó a gyomorháborgást alig kerül el (90). Kikkel mind egy vizen haióckazik saikam (Petki: Virt. 17). Ha ki hajókázi tenger vizére mégy, s annak erejétül félsz, hogy beteg ne légy (Felv: Schols. 9. Hall: Tel. 3).

be-hajókáz: pernavigo C. [durchschiffen].

Hajókázás: naviculatio MA. das schiffen, schiffsfahrt PPB. Veszedelmes vizen haióckozásd [igy] (Fortszer. K4b. Pös: Igazs. 604. Mad: Evang. 150). A hajókázás közben, a hajóban megbetegdvén feleségem, ezt a leányomat szülte (Hall: Hflist. II. 293).

Hajókázható: navigabilis Kr. [schiffbar]. Hajókázható folyó viz: flumen navigabile Com: Jan. 91.

Hajós: 1) nauta C. nauta Com: Vest. 137. navita MA. schiffmann PPB. Minden korman tartok es hayosok, kyk az vyzeken es tengberen eweznek, tavoly allanak (JordC. 919). Az tenghő parttyara meene es nemyemw hayosokat latna vedelembe Jenny, ymachagot teven, meg zalloytaa az tengőrnek habaat (ÉrdyC. 527). 2) [navigabilis; schiffbar]. Hajós viz: aqua navigabilis Sl. flumen navigabile Ver: Verb. 158. Kell vala egy haios uizön által kehie (DebrC. 181).

Hajósi: nauticus MA. zum schiff gebörig PPB.

Hajóz (hajózáott Konst. 10): navigo MA. Com: Vest. 137. schiffen PPB. Az tengőron hayozuan (TelC. 94. MA: SB. 131). Jánosnak hajozo gazdáí (Tyuk: Józ. 418). Az hajos hajon hajoz (Com: Vest. 51). Igen fen hajóz [fennhőjáz] ez maga hitségében (Gyöngy: KJ. 108).

Hajózás: navigatio C. schiffsfahrt PPB. (MA: Bibl. IV.134).

Hajózkál: navigationes parvas facio Kr. [schiffen]. Valaki hajózkál, közelb az vizi veszedelemhez (Prág: Serk. 870. Vajda: Kriszt. 1667. II.25. Kr).

HAJOL (haiol, haylunc Kár: Bibl. I.140. hajólhatatlan Pázm: Préd. 15. el-hajólylanak Pázm: Préd. 39. haiul Zvon: Post. L30. hajul Land: UjSegits. I.98): proclino, inclino, vergo MA. sicut auf die seite hängen, biegen PPB. [sich beugen, sich neigen]. Te bezzedythez nem hayla: verba tua non advertit (EhrC. 10). Haiol ide kevesemne: declina paulisper (BécsiC. 8). Se yob felee, se bal felee ne hayollyatok (ÉrdyC. 604). Termeszety wztwkelesobwl vegre hayol (VirgC. 137). Az isten igassaga ala nem haylanak, magokat nem boclataak (Konj: SzPál. 81). Az nap immar el kezdet wala haylany: dies autem cooperat inclinare (Pesti: NTest. 137). Az vizeknee folyása, melly az Ar neű város felé haiól (Kár: Bibl. I.140). Engedd meg hogy mennyec által a te földeden, nem haylunc az mezőkre, sem az szőlőkre: obsecro, ut transire mili liceat per terram tuam, non declinabimus in agros et vineas (uo.) Mikor meg szárad, a földre hayol a leuele (Mel: Herb. 166). Az földre hayla (MA: Bibl. I.14). Az alázatot pedig földre hajlottnak (humilis, quasi humo acclivis) hiják (Pázm: Préd. 57). Ez az vt, az melyen iuratioe, es erről se iobra se balra ne haiollyatok (EszT: IgAny. 209). Ne hajoly jobra, se balra (Illy: Préd. I.3).

[Szólások]. *Valamihez hajolni.* Hozzá hajoloe: assentier, acclino, inclino MA. Kyk hű hozya haylolttanak vala: qui assensi sunt ei (JordC. 724). Mikor őrdőghöz haylott, ystentől el szakadott (Born: Ének. 28). Az itélő bíró ide vagy amoda ne hajoljany: huc aut illuc iudex ne propendat (Com: Jan. 134). *Valaminek hajolni.* Ő is neki hayla a békeségne (Helt: Krón. 91). *Valamire hajolni.* Nem merők reea haylanom, de ezak mondanya es feelek (ÉrdyC. 161). Akaratone haiol rea (Mon: Apol. 324). Az meghalóknac igen fáy ez, hogy mindent el kellyen hadnie; annakokaért nebezen hajolnac reája (MA: Scult. 139). Valamelly rend ezekre nem haylatiúe [igy] törrel annac teste kette vágatné (Gosár: MagyB. A2). Vigyázása-után szem hajlik a lára (Gyöngy: MV. 18). A lno ksa gra haylok: declinantes in obligationes (KesztC. 381). Valaki értelmére hajlani: accipere opinionem PPBl. Más religiora állott, más hitre haylott (MA: Scult. 971). Szép ortzáia sárga szép színre haioluan (Helt: Krón. 108).

alá-hajol: prepondeo C. devergo, inclino MA. [sich abwärts neigen, sich niederbücken]. Alá hajlott: propendens, dexvex C. deflexus MA. Meg haborodanak nepek es ala haylanak orzagok: inclinata sunt regna (KulesC. 113). Ala haylotli fal: paries inclinatus (145). A páma-fából tsinált gerendára akármennyi terhet rakjanak, alá nem hajol, hanem a terh-ellen fel-emelkedik, és bóltzatot tsinál (Pázm: Préd. 288).

aláhajlás: devertentia, dexvixitas C. herabhangung, neigung PPB.

be-hajol: [inflexor; sich einbiegen, sich einwärts neigen]. Es be hayla Janos es betekente a coporsoba (CornC. 107).

el-hajol: 1) declino, proclino MA. abweichen, sich neigen PPB. Elhajlott: proclinatus: el nem hajlott: indeflexus C. Elhaila a grőlekezettől: declinavit a turba (MünchC. 177). El hayolwan az ygaz wtrol (ÉrdyC. 534). Nem vala hova el haiolnya az isteni főne (DebrC. 317). Az en labaim pedig oI mint elhailottanac (Szék: Zsolt. 72). Meg őlyétee ötet, mint egy el hailot falt, es meg dőytetet gyepőt (Kár: Bibl. I.564). 2) [abalienor] deficio MA. profugio C. [sich abwenden, abfallen]. Által futott pártosoc es egy féltől máshez állottac avagy elhajottac: transfugae et desertores Com: Jan. 152. Baratok ew eseknek felesége magassagatol kezdetekuala el haylany (EhrC. 118). Thy es el haylottatok ee? et vos seducti estis? (JordC. 651). Emen

maga gonoz kyvansaga myat keeseertetyk, jotwl el hayolwan (833). El haylottanak az pogansagra (ÉrdyC. 31). El nem hayol az ű hlytról (SándC. 27). El haylanak bynesek: alienati sunt peccatores (KulesC. 137). Mikor három ország ő tüle el hayla (Born: Ének. 354). Mikoron el hayól valakinek felesége, és vétkezendie az ő férje ellen (Kár: Bibl. I.120). Ha elhaylotoc az ő hozzája való engedelemtől: si nolueritis sequi eum (MA: Bibl. I.151). Töle el-hajjlylanak és Kristushoz szokjanak (Pázm: Préd. 39). A te bizonyásigdtol el nem hailottam: a testimonis tuis non declinavi (Illy: Préd. II.80).

[Szólások]. Estwo felee vagyon ees el haylott h ymmar a n a p (WinkC. 274). Az een napym el haylottanak ees gymelch nekwl el multanak (264). Napiaim, mint az árnyék elhailottak (Illy: Préd. II.534).

elhajlás: proclivatio, inclinamentum C. declinatio, reflexio, defectio MA. das abweichen, abfall PPB.

elhajló: perfuga C. (überläufer).

hajolton-hajol: [valde propensus sum; sehr geneigt sein]. Az embernek eleto szűnetlen az rohiadásra hajolton haiol (Lép: PThk. I.321).

hozzá-hajol: acclino PPB [sich hinneigen, sich zuwenden]. Foyeket haytwan az chyzarnak, hozzája haylottak (LevT. I.275).

ki-hajol: proclino, declino, deflecto MA. sich neigen, ablenken PPB. Varus: Az kinek behorgat az szára. Vatinus: Az kinek kihajlott az szára (Sziksz).

lő-hajol: declino, reclino, oepinisco C. cernuo MA. sich bücken, zur erden hangen PPB. Lehajlott: divergens, deflexus, cernuus MA. Ha bodog Ferencz terdre le haylana, anagy hagyapna, ow mend azokott teznala (EhrC. 100). Nem vagoe melto le haiolnan megodonam ő saruianae zyat (MünchC. 71). Az fraterek le haylananak ez edes antiphonanak vegen (DomC. 195. Helt: Krón. 37). Le hayla az koporsóba (Kár: Bibl. III. 102).

[Szólások]. A nap kezdet vala lehailani: declinare (MünchC. 129). Le hayloth ymaron az nap: inclinata est jam dies (JordC. 618).

lőhajló: reclinis MAI.

[lőhajlott]

lőhajlotság: depressitas C.

mög-hajol: clino, pando C. acclino, incurvor MA. entgegen hangen, [sich] zuneigen, beugen PPB. [sich] biegen, sich neigen]. Meg hajlott: declivis, pandus, camurus C. acclinus, reflexus, inclinatus MA. Mőghajlott fal: paries inclinatus PP. Mikoron iuttanak volna ő vele a sidok a varos kapujara, mind földiglen meg hailanak (WesprC. 70. CsomaC. 16). Atyádtiai meghajolnac te előttd: adorabunt filii patris tui (MA: Bibl. I.46). Szoros a menyország úttya; tsak az melhet-által rajta, a ki igen möghajol és kitsimnyé léssen (Pázm: Préd. 55). Meg mozdíthatatlannal marad az dűchösségben, és meg nem hajol az bűre (Pázm: Kal. 547). A meg haylott szegeletű három szeg: obliquangulum (ACsere: Enc. 57).

mőghajlás: 1) clinamen, pandatio C. deflexus, inclinatio MA. krümmung PPB. [biegung. 2) [deditio; ergebung, das kapituliren]. Az kassaiak meghajlásának csak tegnapt s ma hayta (RákGy: Lev. 181).

mőghajolhatatlan: [inflexibilis; unbeugsam]. Meg hayolhatatlannal mynd halalgy ragazkodoek az joloz (CornC. 56).

őszve-hajol: [convergo; convergieren, sich gegen einander wenden]. Az két kopja ott szépen őszvelajla, György kopjija lő nyakában elromla (Tin. 311).

rőá-hajol: assentio, annuo, inclino MA. einstimmen, seinen willen darein geben PPB. Egyzet-értok, reá-hajlok: assentio PPB. Ez bezedre mynd roea haylanak az doktorok (ÉrdyC. 190). Rá hajol s-meg engeli hogy igazán monodotta Gabriel imez szokot (Matk: BCsák. 58). A nás értelmét jóvallóe rá hajolnac (Com: Jan. 131). Ha ki hasznosokat szoll, edgyet érts, reá hajolly, adgy helyet annac (105).

rőáhajlás: [consensus; zustimmung]. Eszességed felől oly roménségben legyen, az melly őtet az reá haylásra és engedelenre haytsa (MA: Tau. 1309).

Hajlad: inclinor, proclino, incurvor SI. [sich neigen, sich biegen]. Hajladt: exsiccatus PP. Onnét [a határ] a Kosdérre hajladott, szakadott által (BékHajd. II.223).

Hajladoz, hajlodoz: identidem se proclinare Kr. [sich wiederholt beugen, neigen, sich hin und her wenden]. Zol myat haylodozo nad: arundo vento agitata (JordC. 385). Jarasa nem vala tetova haylodozo wagy tekergev (CornC. 53). Nem haylodozuon, imez amaz emberi tekintetekre (Born: Préd. 17). Az ket tanítuannae haylodozo beszedeck az Kristus felől (252). Az wrac arra haylodoznac vala, hogy a szegény vac Almost tőméé kirűdyá (Helt: Krón. 46. 44). Az tel bekesegre haylodoz, mellyet adgyon isten (KNagysz. 1621. II).

Hajladozás: [inclinatio; neigung]. Keuásnásra való hailodozás (Mon: Apol. 326).

Hajlandó: 1) proclivis, C. propensus, pronus MA. geneigt PPB. Elesésre hajlando: succidus; igen hajlando: propensus C. Haylando mynden gonozra: pronus est ad malum (JordC. 69). Haylandob bynre (ÉrdyC. 136b). Haylandob az gonossagra (540. 126b). Az én szivem haylandó az paracozolatoknac fejedelmilőz: cor meum diligit princeps (MA: Bibl. I.220). Dőlésre hajlandó, meghanyatolt ház (Com: Jan. 105). 2) [flexilis, caducus; biegsam, lenkar, wankelmütig]. Igen romlando es haylando az aszszonyiallat. Ha hajlando, az a gyönyörűséghe mia vagyon (SalMark. 25). Hatalommal első voltál volna, de mivelhogy haylandó voltál, mint az víz, nem lézesz első: prior fuisses in imperio, sed effusus es sicut aqua, non creascas (MA: Bibl. I.46). A leanyok elméjeknek gyenge es haylando volta miat könnyen el hitethetnek: puelli ex ingenii earum levitate facile seduci possunt (Ver: Verb. 184).

Hajlandóság: propensio, pronitas, proclivitas, prothymia, industria, facilitas C. zuneigung, neigung, geneigtheit PPB. Pátásra való hajlandóság: fugacitas; vásárlásra hajlandóság: emacitas C. Az lelőknek keuásnása es hailandósága leuen az testhöz (TihC. 65). Természet hajlandósága hozza minden embernek a tudásnak kívánásit (Pázm: Préd. 62).

Hajlás: 1) inclinatio, inclinatus C. inclinamentum, flexura, clinamen MA. neigung, biegun PPB. Lőkönenee ayetatos terde haylasi (NagyszC. 116). Testek haylasi (Pázm: KT. 184). A tenger tsuál haylásokat, szakadékokat (Com: Orb. 17). 2) inclinatio C. [propensitas] neigung PPB. Erzeekonsegenek gonozra való haylasi (ÉrdyC. 7). Az ember emnen gonoz haylasi myat el vezliet (99b). A te természetedoe io haylásiból várom és remélem aszt (Helt: Krón. 108). Arra (bűre) való hailasum (Mon: Apol. 325).

ég-hajlása: clima. Az őgneec mellyic körűleti és hajlása alatt: sub qua zona et climate (Com: Jan. 171).

íz-hajlasi: junctura, artuum articulorumque flexus MA. zusammenfügung PPB.

kar-hajlás: brachiale MAI. [armbeuge].

törd-hajlás: poples [knüelenge]. A törd hajlás alatt vadunk a láb ikrái: sub poplito sunt surae (Com: Jan. 48).

Hajlat: flecto Kr. [neigen, beugen].

lő-hajlat: [declino; abwärts neigen]. Lehajlatá az eget és éjfove, alászála kërubimon fylvén (MA: Bibl. V.9).

Hajlatlan: inflexus MA. ungebogen, aufrechtstehend PPB.

[Hajlák]

ágyék-hajléka: ingvina C. [leude].

Hajlökony: [flexilis; biegsam]. Tengöry szölv: ribes; az ighay háilekonyok (BeytheA: FivK. 14).

Hajló: **1)** flexilis, vitilis, vietus C. flexibilis, proclivis MA. goeigt, was sich leicht biegen lässt PPB. Hajló szarvat hajtani: lexile *cornu curvare PPB. Pálmafa annál erősebb memél hajlób és terhessebb (Amade: Vers. 197). **2)** [pronus, propensus; geneigt]. Az vtan keez lezen, haylob lezen mynden gonoz etelre (CornC. 151). Erre hayloob leegh (WinkIC. 132). Hailo az miasagra (Mel: SzJán. 249). Tanétható, hajlo, és töredelmes lézen (Mlleg: TöszL. 175).

[Szólások]. **Haylon** [van a holdvilág?]: luna contra vallem NémGl. 203).

Hajlóság: proclivitas MA. neigung, geneigtheit PPB.

Hajlog, hajlag: inclino, proclino, propendo SL. [sich wendeln, sich hin und her neigen]. Minden dolgot hazugságra hayog (MA: Bibl. V.20). Angliában a hajlagó testnek nyughatatansága, ide s amoda ficamitása, térdnek, lábnaak változó rúngatása, a mértékre szabott és kinzott lépések mind azon csúf-ságok (Fal: NU. 320. Fal: Jegyz. Fal: NE. 29).

Hajlogál: [identidem se proclinare; sich oft beugen]. Káva módra hajlogál (Illyef: Tomp. 110).

Hajlong: ∞ Ingadozik, idestova haylong a hajlécska (Mad: Evang. 162).

Hajlangó [?]: [pronus; geneigt]. Lopásra igen hailango hailando? (Illy: Préd. II 271).

Hajlott: arquatus C. deflexus, proclinatus, inflexus, cernuus MA. flexus; hangend, abgebogen, gebogen, krumm PPB. Hajlot időnek folasan: labente cursu temporis (DöbrC. 222).

Hajoldogál: nuto MA. [sich wiederholt beugen, neigen]. Ha láttya, hogy délre hajóldogal az fa, azonnal bizonyos bémne, hogy délre döl le az fa (Lép: PTük. 1.316).

Hajolhatatlan: inflexibilis MA. unbieglicb, das man nicht krümmen kann PPB. Maga ez beetegh Palmeryna, hogy ky kememb wala kewnel, bayolbbhatatlan [igy] wasna, eez zwznek mynden ew keyes nywelkeedetyh meg wtala (ÉrsC. 420b). A bíró mindenható, kinek ellene nem állhatnak; hajóllhatatlan, kit meg-nem engesztelhetnek (Pázm: Préd. 15).

HAJT: **1)** clino C. inclino, flecto MA. neigen, biegen, lenken, wenden PPB. Terdre haytam magamat: genua flexi (EhrC. 48). Gyakorta önmón magat az testhre haytva vala (PierC. 27. 138). Valamel napon töredelmestetem, haiczad te füledet en fölleu (AporC. 62). Czokolasra hayta zayat ó neky (ÉrsC. 29). Az nad, kit az szeel oda hayt, az honnan fuallalya (Born: Préd. 17). **2)** mino C. pello, impello, ago SL. treiben Adámi: Spr. 194. [tilleu]. Cis pello: innen hajtom C. Az wt, ky hayt Jordan vyzeeere: quae ducit ad J. (JordC. 286). Kie ez, a mitt előttd haytasz? cujus sunt ista quae sequeris? (Helt: Bibl. I. QM3). Maczka tövisk, a kit a szél hayttya mezón mint egy satant (Mel: Herb. 48). Egy fölt ökret, nyaj juhót hajtani: oves et boves gregatim expellere (Ver: Verb. 228). Az mindennapi bussal valo taplalasa az csorda barmoknaak felette nagy soksaga haytatik vtannunk (Forró: Curt 714). **3)** [identidem repeto; immer wiederholen]. Megindulnak végre; egymás kezét tartván, az elváló helyig sok édes szót hajtván (Thaly: Adal. 1.150).

[Szólások]. **Simon bíró haittia** az loat: currus bovem trahit (Decsi: Adag. 49). *Vmibe hajtani vmit.* Mas emberec tiszt-

tességére rendeltetett innepekot penig nem sokban hajtunc (Pós: Igazs. I.193). Cassandrium, quom tu citas, tanti pendimus, quanti Cassandram Priami filiam; csak olybau haytyuk Cassandert, mint Cassandrát, à Priamus leányát (Czegl: Japh. 156). Semmiben-hajtom, megntádom: aspernor PPB. Minden emberi dolgokat semmibe-hajtani: ducere omnia humana infra se PPB. A carthusinusok magokhoz képest a szentségre nézve másokat semmibe hajtanak (Pós: Igazs. 1.518). Valaki a vétket semmiben haytja, jele hogy az isten parancsolattyyát semmiben haytja és csak meg-veti (Otr: Tök. 237). A jó erköltsű aszszony semmiben hajtottta az ifjú legénynek izengetését (Hall: HlHist. II.53). *Vkhez hajtani.* Ne hayzatok az neezökhöz; non declinabo ad hariolos (JordC. 105). Semmit nem haytanak azokhoz kiket természet szerint szeretni kell vala (Sylv: UT. II.6). A dajkához felettéb hayt a gyermek, és ismerni sem akarja édes annyát (Pázm: Préd. 39). Néha óis hozzájók hayt, és azt írja (Pázm: Kal. 409). A gyermeknek olly tulajdonsága vagyon, hogy ha ó néki valaki szép szót ád, vagy almátskát, igen szokott ahoz hajtani (Tyúk: Józs. 13). *Vkinek hajtani.* Annac ntánna magánac hayta az végső vandalusokat az Philimerus az ó hadnagya által (Helt: Krón. 1b). *Vkire v. vmire hajtani.* Nem haytta reaya: non audivit eum (JordC. 19). Én nem sokat haytok az álomra: ich gebe wenig acht auf das, was mir träumet (KirBosz. 9). Semmit nem hayt, sem az emberi, sem az isteni fenytésre (Land: UjSegits. H.207). Nem hayt jó paripa, az eh ugatására (Kisv: Adag. 195). Rossz ember dícsérjen vagy föttig csepiüljen, arra nem sokat haytok (359). A kalendarium szerént már a tél elkezdődött, de az idő arra nem hayt és ugy viseli magát, mint a nyár (Mik: TörL. 416). Nem hayta esaholásra (Thaly: VÉ. II.136). *Valamire hajtani vkit.* Reá haytom: impello MA. Ewket ees ur Jesus Cristus haytlyre haythathnaa mynd attyokkal (ÉrdyC. 356b). Az ew akarattyyara haycha az zyzet (543). Hogy zolgalattira haytanaa (544b). Peldakkal, kikkel halloknak zivek haytatueek cristusnak zerelmere (DomC. 43). Frigy szörzésre kelle magát haytani (Helt: Krón. 195). Isten az gazdáknaac szívéit haytá az marháe elbozátására (Zvon: Post. 1. 11). Az új litelkre a fejedelmek haytották a kösséget; és martíromságnélkül, mint a szél-mutató vitorla, eggyik újságrúl más-sikra térengették földes nrok kedve-szerént (Pázm: LuthV. 79). Testét alutlan vizyázással a lélek zolgalattyyára haytottta (Tarn: Szents. 38). Réssre haytani, szoritani, hogy el ne mulhasson az igazság elől (SzD: MVir. 19). *Vnit haytani.* Az szöcs mesterek is haytottak kezünkbe birságot (MonTME. 1.274). Niné houa ó feiet haitani: non habet ubi caput reclinet (MünchC. 27). Térdet és föt hayt vala (Helt: Krón. 30). Mindön síveg-vetve a papnak lábaihoz esvén fejünk-hajtva, kezünk ösze fogva valyuk bűneinket (Illy: Kat. 397). *Bonja* [igy?] fejét sem haytja reá [fel sem veszi, nem ügyel reá] (Nyr. X. 469). Haycad en hozzam atte fö ledet (TelC. 25). Majd emlé-közném, tisztós uram, ha meghallgatatóok, egy szent emberrül, ha itál közben fület haytatóok (EPHlKözl. IX 172). Füledet hajos időbb (Matkó: BCsák. 9). Es az igazan valo antichristusnae ismeretire se fülöket, se szemeket, se elmieket ne haitnanaic (EszT: IgAny. 511). Hasznót hayt a tanulás: das lehren bringt nutzen (Adámi: Spr. 194). A böltsesség hasonló a kénesőhez, melly, ha jó kézben vagyon, tsuda hasznót hayt, a rossz kézben leg veszedelmeseb (Fal: BE. 623). Hogy én kupát haytsam, a vasárnapot rontsam, isten óltalmazzon (ÖtvMest. 81. vsz). Valakinek nyereséget haytani: afficere aliquem lris PPB. Sok-pénz éré, sok-pénzt haytó: multumquum PPB. Kínýűl lézen az igazság-ellen haytott sánczokat felforgatni (Pázm: Kal. 499). Térdet haituan: genu flexo (Féi: Bibl. 70). Az álloképet térdék haytva imádták (Illy: Préd. II.442). *Vki v. vmi alá haytani.* Erővel el akarnaac vennie es ew byrtkok alaa haytany (ÉrdyC. 356). Yndwlaty haythiwan az okossaghuak byrosaga alaa (559). Az ew akarattyya alaa haytaa (613b). Meneuel inkab az zent engedelmesegnek alaya magadat hai-

tundod, aeneas inkab (VirgC. 91). Haytsitor az földet birodalmator alá: dominamini super terram (MA: Bibl. 1.2). Hog haytana ez kyal fiank hywsege alla (ÉrdOrszgy. 309).

[Közmondások]. Ne keröngied, az mi előttdet vagyon, auagy: ne hayez, mit vyodual érz (Decsi: Adag. 73). Valamely állatot bottal hajtnac a nyul után; de nem fogja az azt meg (Czegl: Japh. 226).

alá-hajt: [inclino; abwärts neigen, beugen]. Ala háituan önmagat: inclinaus se deorsum (MünchC. 185). Háics alá föleld (CsomaC. 128).

be-hajt: **1)** inflecto MA einbiegen, krümmen, lenken PPB. **2)** impello Kr. [hineintreiben]. Niakra főre az tomlözben be-háita (CsomaC. 2). Az barom ha az kuarban nem menth, be nem haytottak, hanem zabad eselek volth mynd az ket feoleld (RMNy. 11.313).

égybe-hajt: **1)** complico, convolvo MA. [falten]. **2)** compello MA. zusammentreiben PPB.

égyyüvé-hajt: [compello; zusammentreiben]. Minden juhok at együvé haytván: cunctis ovibus congregatis (MA: Bibl. 1. 26).

el-hajt: **1)** detorqueo C. [abwenden]. Az nepet el haytotta: populum avertit (JordC. 612). Az feydelmet el haytani az hytról: avertero propraetorem a fide (751). Vala ky ow fyleet el haytya: qui declinat aurem suam (ÉrdyC. 95b). Hogy el haytanaa az hytról (168b). El hayttad mi vtontak te vtadtwl: declinasti semitas nostras a via tua (KulesC. 108). Sálomonnac az ő feleségei el haytác az ő színet az idegen istenece vtáu: avertent cor ejus (Kár: Bibl. 1.315). Szemét elhaytván az kevély népek-től (MA: Bibl. V.20). **2)** abigo C. depello, propulso SI. entführen Ver. [fortreiben, verschuchen]. A loyeket legyezövel hájts, ízz el (Com: Vest. 84). Baromesordánkat az végház alól elhajtották (Törtf. VI.104). Ó nga jobbágya jöven fel hozzám, panaszképpen jelenté, hogy ezeltt harmadnappal szécséni katonák huszonkét szám marhájakat—kilenczen lévén—elhajtották (Thaly: Adal. 1.299).

elhajtás: abactus C. MA. gewaltsame entführung PPB. Tohajul valo elhajtás: abigeatus C.

barom-elhajtás: [abigeatus; vieldiebstahl] (Com: Jan. 192).

barom-elhajtó. Barom elhajto tolvaj: abigeus MA. vieldieb PPB.

föl-hajt: **1)** inflecto, reflecto MA. [erigo] biegen PPB. [aufrichten, aufschlagen]. Mynt egy görbe ember soha feel nem haythatta vala magat (ÉrdyC. 361b). Hájts-fel a leplet (Káldi: Bibl. 233). **2)** ago, pello; hinaufreiben, antreiben]. Hogy nagy föltemben fok at jól tartásák, és az tímásigra bottal is fölhájtsák (RMK. IV.174).

[Közmondások]. Ha föl hájtyák-is az ókrót Bécsben, de at sem jut néki, a szép emberségben (Czegl: Japh. 117).

hátra-hajt: [reclino, recurvo; zurückbeugen, zurückkrümmen]. Fuarok, mykenth hátra hajtoth horgok (SándC. 38).

ki-hajt: [averto; sich wogenden]. Az zamaar el ky haytta az vtrol (avertit de itinere) es az mezőn kezdé meenny (JordC. 166).

környül-hajt: circumvolvo C. [unwickeln, aufrollen].

lő-hajt: declino C. reclino, deflecto MA. [beugen], ablenken PPB. Fejem lehajtom: conquiesco C. Mykoron le haytotta volhat magat az agyban, ow arezaya lewn ygen fenlew (EhrC. 25). Térdeteket leháitnac uala: flectebant genua (BécsiC. 54). Háicád le to föleldet: inclina aurem tuam (100). Kezdé zemeit le haytani (VitkC. 97). Hol a haaz, kyben feyemeth le haycham (WinkC.

107). Le hayttaaak hw arezayokat az földre: declinarent vultum in terram (JordC. 616). Le haythwan ennen magath: inclinaus se deorsum (652). El ky meene azon közben le haytza feyeres el zwmyada (ÉrdyC. 91). Le hayttaaak nyakokat az ellen segh feyvereenek (592b). Embernek fiank ninczen houa feyere lehaithani (VirgC. 32). Feye le haytuat engede (51). Haychanekek le fyleydeh: inclina aurem tuam mihi (KulesC. 2-117). Hájts le föleldet, erts-zem keresőnket (Born: Préd. V.125). Le haytza magát hog feküdygée mint az oroszlan: acubari dormivit ut leo (Kár: Bibl. 1.143). Lehajtó gallér (Radv: Cs. II.286). Hájtsd-le föleldet a magas kék égből ur isten (Könyi: HRom. 20).

lőhajtas: declinatio C. [das niederbeugen, neigen]. Az fu kas feienek le haytással mind azt mutatá, azt fogada hog (VirgC. 55).

még-hajt: **1)** flecto, conflecto, inflecto, deflecto, arcuo C. reflecto MA. biegen PPB. Magam meg-hajtom: reclino C. Meg-hajtaní, boltozni: incurvare, fornicare PP. Meg-hajtom, boltozom arcuo PPB. Mynden terd meg haytaseek (ÉrdyC. 536b). Hayt meg a te vedredet, hogy igyam: inclina hydrium tuum, ut bibam (Helt: Bibl. I. K3). Meghaytá magát az Abrahám, aunc az tartománac népe előt: adoravit Abraham coram populo terrae (MA: Bibl. 1.19). Hájch meg számra te föleldet (Zrinyi 1.74). A meg-hajtoth bordóból a sópró-is ki-megyén (Com: Jan. 85). **2)** subigo, subijgo C. lento PPB. [domo, mitigo; beugen besüchtigen, erweichen, unterjochen, unterwerfen]. Ázonyállatok, kyk meg az erevs elmeke es meg haygyak (DomC. 135). Kerehmessel meg nem háitathaneiek (DebrC. 84). Az bíró irgalmasagal meg nem hájtati (VirgC. 120). Ha ez feldet meg haytanyatok: si vobis fuerit terra subiecta (JordC. 187). Soc varosokat várákat meg háita (Valk: Gen. 36). Egnohany szaz ezer embert kevesed magam: meg vere, es soc tartományokat meg háita (Decsi: SallC. Elő 3). Egeez Numidiat meg háita: omni Numidia potiebatur (Decsi: SallJ. 10). Annae vtinna meghaytác mind a daciaiakat (Helt: Krón. 10). El bozzátá népét Thasidora es meg hayta azt é magánac hódollata (24). Keves vdeig meg hayta az egész Erdélyseget, végre megfoga a Gyula capitányt (31). Ha fiaí uamnak, oktassad őket; mig gyengék, addig hájtsd meg őket (Pázm: Préd. 195). Meghajtottam szivemet a te igasságidna cselekedetére (Illy: Préd. 1.247). Ha meghajtoth szivedet az okoságnak (56). Ugy kel mondani az ékesseu szollonak, hogy tímson, gyönyörködtessen, megháitson (H.73). Mert sokakat adközásával meg-hajtott vala: multos liberalitate devinxerat (Ba: Corn. 62). **3)** repello MA. [zurücktreiben, wegtreiben]. Mykore megh talaland the barátodnak yohath, awagy zumarat, teevdween az mezőn, hayez meg hátet: redue (JordC. 58). A barnot meghajtották; firaudságút megszolgálom kldnek (Eszty: H.130). **4)** [efficio; vollführen, vollenden]. Nincz oly dolog, k az vőd meg nem háit (Decsi: Adag. 191).

[Szólások]. Meghájtja az erőt: latebris, cubilibus exigit for. PP.

még-hajtás: **1)** detexus C. inflexio; biegnng PPB. **2)** repulso MA. zurücktreibung PPB.

még-hajthatatlan: inflexibilis MA. [unbeugsam].

özve-hajt: **1)** complico Kr. [zusammenfalten]. Ingenet é rólam le-vette, bóna alá szépen öszvehajtya tette (Gvad: R. 145). **2)** cogo MA. compello; zusammentreiben PPB.

özvehajtható: plicatilis [zusammenlegbar, falt]. Öszvehajtható szék: sedes plicatilis PP.

rőá-hajt: impello MA. antreiben PPB. Rea hayta ezokac az ő nagy seregét, hogy az ő hadakozói egy nagy árkot ást nae (Helt: Krón. 2b). Hogy reá-hajthassa az tisztac felvételé (MA: Bibl. 1.50). A magyarok az egész ördélyi szácsokat r

hajták, hogy azon az helyén építtének magoknak edgy mező várost (Lászy: Krón. 215).

vissza-hajt: revolve C. [zurückbiegen, zurückwenden].

Hajtás: 1) flexio, flexus MA. biegung, krümmung PPB. Fejek felett sok össze fűzött paisokból hajtás formára általmazó fedeletek csinálának (Dalu: Flor. 207). 2) [domitus, domitura; das lenken]. A telegekedeteknek erősebb' szava vagyon a szívek hajtására, hogy sem a nyelveknek (Pázm: Préd. 91). 3) pulsio, propulsio, exactio; das jagen, verjagen, vertreiben PPB

bolt-hajtás: arcus, laqueare, absis, cornicis curvatura C. laquearium, concameratum, fornix MA. arcus, testudo, lacus PPB. apsis Major: Sztót. gewölbe PPB. Az szabadság alatt, amaz régi kék löthajtás alatt (MA: Scult. 748. MA; SB 247). Kő hidac a bolt hajtásokon avagy boltzatokon (Com: Jan. 91. Land: UjSegits. II.743). A koronázászlónak a nyele megakada a bóthajtásban (TörtT. IV.65).

bolthajtásos: arcuatus C. MA. bogenweis gewölbt PPB. Bolthajtásos palota (Mik: TörL. 391).

fő-hajtás: capitis inclinatio, complimentum SK [das neigen des hauptes, verneigung, verbeugung]. Terdre esveen ew előtte, nagy few haytással ynatna ewtet (ÉrdyC. 44b). Zent Eloua azzon terdoere esseek es few haytással el helhezettee ewket (293). Few haytással ynte (371b). Az őbester újra bépetsélette, kapitányak adván, főhajtását tette (Gvad: RP. 127). Osztya mindenfelé az udvari fejhajtásokat és mosolygást (Fal: NA. 144).

katona-hajtás: [conquisitio militum; werbung]. Nines haszna, se láttatja az katonahajtásnak (RákF: Lev. III.161).

kormány-hajtás: gubernatio MA. [das steuern].

marha-hajtás: abigeatus PP. [viehdiebstahl].

szívárvány-hajtás: [guirlande]. Virágokkal hintsd meg udvaromat, szívárvány hajtások függjenek fölöttem, rózsakoszorúkkal fűzve körülöttem (Fal: Vers. 902).

térd-hajtás: genuflexio; das kniebiegen PPB. Eegyb kezreztöket, kyket anyazent egy haaz zameynk előt fleel fygezött az zent kezertnek emlékdözyre, clak tyztölly keel fűew es terd haytással (ÉrdyC. 538). Meg kívánnya az ur, hogy asztalát felesnyositesák, és süvegvetve térd hajtásokkal forgodgyanak szolgálái (Pázm: Kal. 735).

Hajtat: [fleeti curo, camerari jubeo; wölbén lassen]. Fényesen építet: drága boltzatokat hajtat, házat rézzel borítottatja (SzD: MVir. 179).

mög-hajtat.

[Szólások]. A hadadi erdőt nem de meg hajtatták (Gyöngy: KJ. 13).

[Hajtdogal] hajdogal: [pulso; hin- und hertreiben]. Mint egy sereg czordat az tatar ostorral előttéc haydogallyac (Born: Ének. 313). Az ökröket hajdogalván és az ösztömmel igaztván (Com: Jan. 73).

Hajthatatlan: inflexibilis C. [unbeugsam].

Hajtható: flexibilis MAL. [biegsam]. Gyanus és szemtelen, jóra hajthatatlan (Orczy: KöltII. 148).

Hajtó: actor, coactor, impulsor, concitator, agitator, stimulator SL. [treiber, treibend]. Szeretetre hajtó fű: amatoria (Mel: Herb. 166). Malom hajtó szolgálóleán: ancilla, quae est ad molam (MA: Bibl. L58). Szamár és barom hajtó malmoc (Com: Jan. 75). Fut a szarvas, vad-kan iget, rókák féltik farkokat: sok a hajtó, zeng a liget, hull sok drága däm-falat (Fal: Vers 875).

fő-hajtó: [humilis; untertänig]. Főhajtó és igaz jobbágy (MonOkm. IX.343).

haszon-hajtó: quaestuosus PPB. utilis, lucrosus Kr. [nutzbringend, einträglich]. (Pázm: Préd. 588. Kr.).

kormány-hajtó: gubernator MA. [steuermann].

ló-hajtó: agitator PPB. [rosselenker, kutscher].

marha-hajtó: abigeus PP. [viehdieb].

ménés-hajtó: armentarius; rossstreiber Nom. 60.

ökör-hajtó: jugarius C. [ochsentreiber].

öszvér-hajtó: mulio C. [maultierreiber]. Öszvér hajtóc, és ezekhez hasonló kocziporok (MA: Tan. 1130).

sereg-hajtó: coactor agminis PPB. ultimus, novissimus Kr. [marodeur; der letzte in jeder reihe]. Három sereg hajtók mennek ezek után (Gyöngy: KJ. 116. Misk: VKert. 334). Ne légy sereg hajtó (Fal: UE. III.95). Minden hadi ember, kitsintül fogva nagyig, a fő-generálistól kezdván az utolsó sereghajtóig (Fal: NA. 209).

szamár-hajtó: asinarius MA. *agitator aselli PPB. eseltreiber PPB.

teve-hajtó: camelarius, camelolata MAL. [kameeltreiber].

Hajtóka: 1) pars vestis replicata SL. aufschlag KirBesz. 131. umschlag am kleid Adami: Spr. Az köntösöknek fejér abából légyen az hajtókája (RákF: Lev. III.77. TörtT. II.189). Mondurja ennek (a regimentnek) fejér, kék hajtókájú (Haz. I.281). Leppentős ujju mente, mellynek a hajtókája nem volt le-varva (Bod: Pol. 85). 2) [haustus; trunk]. Egy hajtókára való pohár-ital (Vajda: Kriszt. II.403. Kr.).

Hajtogat: 1) circumflecto MA. flecto; biegen PPB. [wiederholt beugen, hin und her wenden, falten]. Térdet hajtogatok: congenulo, ingeniculo C. Meg-térengetett, hajtogatott circumflexus PPB. Teetova haytogatvan hew feyeket: moventes capita sua (JordC. 447). Mi látni mentetek-ki a pusztába? szétlül hajtogatott nád látni-e? (Pázm: Préd. 21). El-álmélködik, és hajtogatni, csóválni fogja fejét: obstupescet et movebit caput suum (Biro: Ünne. Bb). 2) agito, commoveo MA. hin und wieder treiben PPB. Szerdan sebes szelec az felhőt haytogattyac (Kal. 1582. G4). Fékemplóvel, fékszárval a lovat hajtogattya (Com: Jan. 86).

[égybe-hajtogat]

égybehajtogaték: volumen [schriftenrolle, band]. A Váltás Titkanak barmadik volumenje, egybe-hajtogatékja (GKAT Vált. III. Ciml.).

félén-hajtogat: [averto; seitwärts wenden]. Fejét s nyakát imide-amoda kezdván félén hajtogatni (Hall: IIIHist. III.23).

félre-hajtogat: [removeo; beseitigen]. A döztögtető köveket félrehajtogassák (Pázm: Préd. 86).

Hajtogatás: 1) circumflectus C. convolutio, declinatio MA. volutio; zusammenwindung PPB. [das zusammenfalten]. 2) declinatio MA. [declination]. A konkoly név, melly külömbkülömb haytogatás módgya vagy formája szerint haytogattatik (Mad: Evang. 178).

Hajtott: [?]. Egi veres haitot stamet suba, egi zederies haitot stamet köntös (RMNy. II.149). Hajtott és páltzás gyoltsnak végit három forintra adják (TörtT. XVII.215). Hajtott gyoltás (VeetTrans. 13).

HAJSZ (hoysz Helt: Mes. 467): [hei, age; hño, hott]. Hoysz ide, hoysz (Helt: Mes. 467). A nagy erős barmok, az ő gazdájok szavára, egy hajs, tsüb, hóha, avagy fartova mondásra melly hamar engednek (Misk: VKert. 40). Hajs sz elötted az nyúl, verd-el édes kutyácskám (Ben: Rithm. 2). Csa szöke, hajsz tarcsa, iga nyakad tarcsa (118).

Hajszogat: [agito, pulso; herumtreiben, treiben]. Karikát vetec orrodban mint egy bialnac, és máshoua hoyszogattlac (Helt: Mes. 293).

HAJTMÁNY: [centurio; hauptmann]. Tótok birják az darab országot, mert önékik vagyon jó hajtmányok (Thaly: VÉ. II.1).

HÁKOG: screeo C. exscreeo MA. sich räuspern, ausspeien PPB. Hákogva való kiköpés: excreatio C. Hákogva-pököm: exscreeo MA. A száj, pofa hákog: bucca screeat; das Maul räuspert sich (Com: Vest. 35). Kőhögnee, hákoguae (Com: Jan. 182).

ki-hákog: exscreeo MA. ausspeien PPB. Kihákogva kipököm: excreo MAL. Kihákogúni, hákogatva ki-pökni: excreare MedLat. 233.

kihákogás: exscreeatio, exscreeatus MA. das ausspeien PPB.

Hákogás: screeatus C. exscreeatio MA. das räuspern, das ausspeien PPB. Éjjeli tobzódás, mellyet követ reggeli hákogás hurutás (PP: PaxC. 98).

Hákogható: screeabile C.

Hákogó: screeator C. exscreeator MA. räusperer PPB.

I. HAL (*halalnac halalálál halz; hadlana choltat* HB. *meghaal* ÉrdyC. 20b. *Komj; SzPál.* 150. *hallottaybol* JordC. 449. 744. *hallottak* 639. 382. ÉrdyC. 127. 522. 607. *halloti* VirgC. 109. *hallotak* 115. 148. *hallalodra, hallalomnak* GyöngyC. 23. *hallet* LányiC. 36. *hallott* Pesti; NTest. 130. Helt: UT. C2. *hol* VitkC. 11. 18. 21. 39. 72. *holnom* WeszprC. 30. *holott* Zvon: Osiand 34. *holottak* Alv: Post. 133. *meghotalt* VirgC. 35. *meghotam* KazC. 115. LevT. 175): morior MA. [sterben]. Halalnac halalálál halz (HB). Halalnak halalawal hallyon: morte moriatur (JordC. 401). Az eu wram az keresztensigh melloth holth (RMNy. II.59). Midőn halna, ezt monda: cum moreretur, ait (Kár: Bibl. I.395). Az disznóe az tengerbe halálnac (III.35). Az többi sokaság, az Jordannac szorétatván, oda holt (Zvon: Post. II.257). Noha vérben sokan fekdűznek, halnak is, de dög-halált még nem érttetem (RákGy: Lev. 224). Ezek többenn halnak és mélyen alusznak, tavaszkor fel kelvén ismét virágoznak (Orecy: Kósth. 78).

[Szólások]. E két testet egy lélek éleszi birja: egymásért élnék halálnak (SzD: MVir. 102). Kőfal között [a börtönben] tartatja ma is, az hol sem él, sem hal (Monlrók. XV.479). Éhele hala (Fél: Evang. II.421. Hofgr. 209). Halalálnak halalawal hallyon: morte moriatur (JordC. 401) Szegyenység halalál haluak (Frank: HasznK. 71). Halva zyletett: abortivus (JordC. 144). Halván meghalsz: morte morieris (Szathm: Cent. 79).

[Közmondások]. A rakontáhozis ragazkodniuk it, mint a vízben hahí akaro ember (Czegl: BDorg. 228).

belé-hal: immorior, inemorior C. über einem ding ersterben PPB. [in etwas sterben]. Az tengerbe beleo haluak: mortui sunt in aquis (JordC. 377. 550). Herodes beleo holt az gonoz palvznak zerelmeeben (ÉrdyC. 524). Mihelt a vyzben menenek, ottan beleo haluak (DebrC. 177). Belé halz te az álomba: Epimenidem dormis (Deesi: Adag. 68). Vgyan belé hal ő az milöz kezd (115). Belé hal ő titokba az emberi olme (Emb: GE. 4).

el-hal: emorior, exanimor MA. impalleo C. obstupesco PPB. ersterben, enteelt werden PPB. Elhalálnac: facti sunt velut mortui (Helt: UT. 118). A kie el aultac, el holtac, fel költi (Mel: Herb. 126). Az víz igen igen ártalmas, és hamar el halnac itt az emberee (Kár: Bibl. I.332). Mikor a koporsó-örzök feltámadásuak fényességét telginték, el-halálnak, el-ájúlnak rémülésekben (Pázm: Préd. 10). Amaz el álmélkodván és csak nem

el-halván, azt felelé: hogy néki ezek mind igen tetezenek (Pázm: Kal. 172). Megfenyegette azért a fejedelem, melyen úgy elholt volt Bethlen Gábor, hogy olyan volt az orczája, mint a rula (ErdFürtAd. I.Uo).

elhalás: exanimatio MA. entseelung, ohnmacht PPB.

elholt: exanimus C. emortuus, exanimis MA. erstorben PPB.

halton-hal: [amior; gänzlich absterben]. Halton halnac az bűnnee (Born: Préd. 267).

ki-hal: [emorior; aussterben]. Bokrossan halnak-ki a eseléd közzül (Szathm: Cent. 93).

még-hal: morior, demorior, emorior, occumbo, occubo, oboeo, occido, oppeto, interlio, denascor C. sterben, entschlafen PPB. Az farkas meg aguan, meg hala (EhrC. 153). Meghala Elmelele (BécsiC. 1. MünchC. 64). Nem holt meg az leau: non est mortua puella (JordC. 380. 712). Meg yelentwen, my-nenew halállal volna meghalandó (ÉrdyC. 534b). En lelken megholt bűnek miatta (VirgC. 10). Az martirok a keaban el fogiatkoztak es uegh holtak (29). Ty eretetek holtam még (120). Zwkség hogi ez velagnak meg halyon (144). Lowam holt meg (RMNy. II.78). Immár több hatvan szium barnomnál holt meg (LevT. II.8). Ha ezt nem műneled, hertelen halállal halsz meg (Helt: Krón. 17). Ehel halok meg: fame pereio (Helt: ÚJT. T5). Hallyone meg bűneinknee (Born: Ének. 36) Valanikoron eszel, meg haluam meg holz (Kár: Hal. C). Meg holt az gyermek (Deesi: Adag. 4). Halz meg álmodban, s meg menekedel gondaidtól: mortuus per somnum vacabis curis (263). Az meghalo embereknec olayjal valo meg kenyettetésee (Zvon: Post. I.598). Az barmoc meghalnac: jumenta intereunt (MA: Bibl. I.325). Meg halolag az fegyverre borula: moribundus in arma procutit (Forró: Curt. 286). Ugy tanállya Abimeleket velle, szörnyű halált meg-hal (Pós: Igazs. II.71). Kínzás után szörnyű halált megholt (Fábó: Orsz. 258). Meg-haló ember [haldalkó] (Ács: Hal. 298).

[Szólások]. Im éhele halok meg, azzal siratja vala magát (Megy: 6Jaj. II.381). Meg halnak hidegel (VirgC. 103). Némellyek szomjúval meg is halálnak (Káldi: Préd. I.428).

[Közmondások]. Ha a szamír meg hal, le-vonyiác a bűrét (Czegl: Japh. 61). Szűnyog tispéhe-is meg-halhat ember: *aquilam testudo vincit PPB. Job embernek meg hahí, hogy nem mint gyalázatul élni (Deesi: Adag. 58).

még-halás: decidium C. obitus, expiratio, mors MA. tod, tödtlieher hintritt PPB. Meg halasomnak orauya (CzechC. 47). Az meg toresnek első resze az bűnnek valo meg halus (Fél: Tan. 238). Meghalás, kimulás (MA: Scult. 19).

még-halhatatlan: [immortalis; unsterblich]. Meg halhatatlan az ő emléközeti (DebrC. 181). Pokolnak meg halhatatlan tyzeere vesee (ÉrdyC. 129b).

1. még-holt: demortuus, obitus, interitus C. mortuus, emortuus MA. todt, gestorben PPB. Félig megholt: semiinimis, enectus C. Az frater meg yeduen, lo esek, hogyhaua meg holtuolua: exanimis esset (EhrC. 68). Paranczolya az meg holtakat fél tanadni (VirgC. 115). Nynehen meg holth a ky rolad emlékezyek: non est in morto qui memor sit tui (Kükcs. 8). Mint egy fél meg holtak hevernek vala (KTör: Jan. 20).

2. még-holt: obitus, mors; tod]. Mene Egíptomla es vala ot Herodes megholtiglan: usque ad obitum Herodis (MünchC. 17). Félie mar meg holtokat (Hofgr. 240).

[1. Halál?]

még-halál: [morior, mortem oboeo; sterben]. Masod napoi nynden barmay meg halalnak [még haluak?] az egiptom

belyeknek (JordC. 23). Nadab es Abyw meghalalának az pwtában (176).

2. Halál (*halarra* JordC. 383. 735. ÉrdyC. 505. 544b. Ozor: Christ. 75. *hallara* VirgC. 37. 141. *halot* NagyszC. 352. ÉrdyC. 473. 505. VirgC. 61): mors, obitus, interitus, occasus, occidio, lethum C. nex MA. tod PPB. Erőszakkal való halál: nex; halálhoz közel való: moribundus; halála napja: emortualis dies C. Éretlen halál: funus acerbum; szomorú halál: lamentabilia funera; a kotzka néki hozta a halált: ad supplicium sorte lectus PPB. Halalucc halálál holz; az gimilsben halalt ueve (HIB). Zernyew halal: horrenda pestis (EhrC. 152). Halal halon: morte moriatur (MünchC. 42). Ez tytkot mynd halalig se mongvad senkynek (ÉrdyC. 339). Halalokra ywthnak (517). Halalyg vyaskottanak (607b). Eseek az vyzbe es yz maria tartaa meg ewket hal[al]twl (ÉrdyC. 386b). Halal[ol]jnak ideyen ala zallek lyntosra (VirgC. 61). Mind ezeket zenudem az en vram cristusert mind halaloc (27). Semmiképen halállal nem haloc: nequaquam morte moriemini (Helt: Bibl. IB). Halalra tanachkozanac es eszt mondac egy masiac: cogitaverunt illum occidere et mutuo loquebantur (S2). Ebregeyl föl halalodbol (Mon: Apol. 520). Tápálásunk halak, madarak, barmok halálánkül nem lehet (Pázm: Préd. 66). A halálok és kinezások nemét ki tudná elő-számlálni? Némelyeknek kórmók allyát, sőt férfiságát és al-félet hegyes nádakkal lyugatták (282). Halálról életre ismég hozom őket (Zrinyi: ASyr. 22). Az órök halálra egy alma ételis elég volt (Bal: CsIsk. 195). A halálkor az nyavalyáknak es betegségeknek feyszeivel le vágia isten a fát, az az embert (Lép: PTük. I315).

[Szólások]. A nekem halálom, mikor rövid a két levele (Mik: Törl. 39). Halál az fejeken (Gér: KárCs. IV.411). Teleki Scherfenbergtől olyan halálba félt, hogy Bethl: Élet. II.67). Egymást halálban gyűlölik vala (GKat: Váls. II.329). A farkasokat is semmiképen el-nem szenvedhetik, hanem halálba gyűlölik azokat (az oroszlánok, Misk: VKert. 56). Az eledel neme, mellyet oly halaban kíván vala Megy: 6Jaj. II.12). (Az egér) nem gondol máckaul de mind halalaban rea syeth (SándC. 3). Veszettül, halálban szereti az aszsony embert: deperit feminam (Com: Jan. 184). Volt egy fya, akit halálban szeretett (Mik: Törl. 197). Elszaladt rabját halálban üldözi (Debr: Ker. 225). A képeknek tiszteletli halálba vitatyák vala (Pös: Igazs. 474). Peniteuciat kell teenek tartand mynd halalyg (ÉrdyC. 340). A hősek megesküének: hogy ők mindhalálig egymás mellett lesznek, egymást megápolván megerősödének (Thaly: VÉ. I.65). Halalan töredek: in agone contendit (DöbrC. 290). Midőn az ember halálán fekszik, szemei megbomlanac, homályosodnac (MA: Scult. 638). Midőn egy szerelmes ártatlan feacska Dávidnak halálán volna, mind addig bőjtöle sira, valámig életét reméni (Pázm: Kal. 810). Egy apácza halálra beteg (Pázm: Kal. 643). Egy jdeven az zolgalo leyanyok kezzvl egygy megbetegeve hallara (MargL. 50). Az Ezechias kirali meg betegszik halalra, (Kár: Hal. 02). Az halálra itilletett protestál (Com: Jan. 135). Halálra szeretik a pénzt (Tel: Evang. II.423). Kit a királynak emberei sententiáznak-meg halálra (Hall: HHist. II.343). Mint az vonagó halálra vált embert, tengetik az doctorok (Tört. 1878. I.123). A te édes atyád Apollónius, es az anyád Lutina, Altistrates király leánya, a ki midőn tégedet a világra hozna a hajóban, halálra vált, es atyád őtet koporsóba zárta királyi költseggel es tisztelettel (Hall: HHist. II.278). A Sándor halálra kezdé változni, Sándornak homálban vannak szemei (RMK. IV.151). Patmosba, az az: abba az tengőr szigetebe az kibe az halalra való emberöket szokták tartani (Mel: SzJán. 37). Mikor valakiben halálra való bűn találtac: quando peccaverit homo quod morte plectendum est (Kár: Bibl. I.178). Minden hamisság bűn, de nem minden bűn halálra való (MA: Bibl. IV.236). Halálra való kelevényt meg gyógyít a fe-

kete üröm, Orvk. 31). Halalt teoznek hw raytok: morte eos afficiunt (JordC. 323). Halalt tewt: caedem fecerat (Pesti: NTest. 107). Mentség-nélkül a községtől, es a bírától disznó halállal agyon veretessék kövekkel (Pázm: Préd. 214).

[Közmondások]. Két halála vagon annak, az ki ő maga magának gyilkosa (Decsi: Adag. 270). Halalom után akar fel fordúllyon a föld (23). Minden bűnnek vége boldog halál szakere: *januae caelorum pia mors finisque malorum PPB.

bolha-halál: comisa minor Mel: Herb. 138. Conyza: szaraz fyu, eb szóm, balha halal (BeytheA: FivK. 88b).

dög-halál: pestis, pestilentia C. MA. pestilenz PPB. Döghalál hozó: pestifer C. Akar dögh halaly legen, akar myrigy halal legen, mynddenben ygen yo zerencheye lezen (TelC. 347. 348. ThewrC. 216). Mikoron egész olaz orzág nagy dögh halalba tartatnieik (DebrC. 139. 214). Nagy barom degh halal gheez Anthocybanak tartományaban (ÉrdyC. 550b. 105). Lesznek dögh halalok: erunt pestilentiae (Fél: Bibl. 41. Káldi: Bibl. 370. Zrinyi I.137).

embér-halál: [mors hominis; menschentod]. Ebbewl ember halal tewrtemek (RMNy. II.189. Kár: Bibl. I.390). Az városnak tízed része le-dől sok ember halállal (Pázm: Kal. 668).

ló-halál

[Szólások]. Ló halálban sietett az udvarhoz (Kónyi: ÁM. 110).

[Közmondások]. Nem eben áll a lóhalál (Matkó-BCsák. 36).

myrigy-halál: mors ex morbo pestilenti orta SK. [pesttod]. Zőley merig halállal meg haluan, éac ő maga marada meg (TelC. 84). Vala nag merig halal (130). Akar dögh halal, akar myrigy halal (347). Az myrigy halaltwl batorakka tegyed (ThewrC. 42. Helt: Krón. 32. Káldi: Bibl. 303. Pázm: Préd. 302. 447).

pestis-halál: [pestis; pesttod]. (Frank: HasznK. 45).

Haláli: [mortalis; todes-]. Véresveritékü haláli hartz (MA: Scult. 364).

Halálos (*halalos* BécsiC. *halabus* ÉrdyC. 546): lethalis, mortifer, fatifer, exitialis, funestus, internecinus C. mortalis, exitiabilis, exitiosus, fatalis MA. sterblich, verderblich, höchst schädlich, tödtlich PPB. Halálosan: lethaliter C. Halalos, főben-járó: peremptorius PPB. Halálos ág: lectus emortualis; halálos ellenség: hostis irreconciliabilis Kr. Halaluz (férfinév 1217. körül, VReg. 272). Sokat emerek leny halalos beynben (EhrC. 95). Minden halalasc (cuncti mortales) aieitatot békéséggel éltetnének (BécsiC. 75). Halalasc közöt mentől gonozb: pessimus mortalium (84). Ez városnak halalos elensege vagi (VirgC. 55). Te kegýds feyedet halaloz keserwsegwel le fyggzteed (CzechC. 8). Az halaltalan isten lewt halalossa (ComC. 84). Halalos, kemen sebei (DomC. 68). Halalajoz awagy bozcanando byn (ÉrdyC. 163). Halalos gyleseeg (524). Halalus seb (546). Emberekys boltanak meg gyonatlan ilyen halalos idewbe (RMNy. II.101). Mikoron én az én halálos agomban fekkennem (Radw: Csal. III.102). Ha valami halálos állatot meg isznak, nem árt nékik (Tel: Evang. II.88). Halálos, beteg ágyban tanáltam (MonOkm. IX.553). Calvinus halálos bajnakja Christus vrunknak (Pázm: Kal. 422). Születésünk anyánk szaggattásával, halálos fájdalommal, es gyakran halálával szokott lenni (Pázm: Préd. 67). Az halálos büntetésnece enyhítése léssen latárból való ki-üzetéssel (Com: Jan. 138). Halálos, megölő mérgec (174). Nem nebesztelő valakire, nem halálos gyűlölö (198). Megérdemli illy nagy szenvedésem, halálos türesem, esküvésem (Amade: Vers. 140). Halálos ingemet én rólam levette (a páter, Grad: RP. 145).

Halálosít: [occido; ermorden]. A Nestorius tudománya sok lelkeket meg vesztegete es halálosita (SzÖtv: TitkJ. 68).

Halálosítás: [caedes, occisio; das tödten, das ermorden]. Meg jelenté mûnekéne, miczodát edieezen a keresztység a híneknee: Adamac bennûnk valo meg fojtását és halálosítását, vagy meg ölesét (David; Kereszt. A8).

Halálosképen: [mortaliter; tödtlich]. Soha halahisköppen nem veetközött (ÉrdyC. 389. 77. 589). Halalos keppen vetkezik (BodC. 22). Halálosképpen gyűlölné (Kár: Bibl. 1521). Az igazságnak vallóit halálosképpen gyűlölik (Pós: Igazs. 318).

Halálosság: [mortalitas; sterblichkeit]. Ne akaryad nyered az en testemnek magzatywl halálosságnak dymevlleheet (CornC. 339). Meltan kel fohazkodnwik az my halaltalanságvniknak el veztesenek emlekezetyre es az my halalosságvniknak, ky az bwnnek melyta adatot ennek emlekezetyre, mel my halalosságvnikat az az aaz halalos testewnket kel megcepytenewk es meg erewsytenenk testy etelnek nyata (ÉrsC. 375b).

Haláloz-ik: morior, oboo SI. [sterben].

el-halálozik: morior, oboo Kr. [sterben, absterben]. Haddnyugodnyanak el-halálozott eleid a sötét földnek gyomrában tsendes békeségben, ne háborgassad más világra költözött lelkeket esztelen kérdéssel (Fal: NE. 13). Romanus kéri Phokast, hagyd vehessen végső búcsút elhalálozott fiától (Fal: Const. 857).

még-halálozik: ∞ Gazdag örökség várja vala, ha atya meg halálazna (Fal: NU.² 49).

Haláltalan: [immortalis; unsterblich]. Kie előzer valanac haláltalanoc, lönce halalosoé (EhrC. 211). Az haláltalan isten levh halalossa (CornC. 84. 237. NádorC. 72. WinklC. 257. NagyszC. 12). Az Deitrich el szallada, homlokba nyillal aszt is löttéc vala, homlokában Romaba vitte vala, azért haláltalanac hlyiac vala (Valk: Gen. 8).

Haláltalanság: [immortalitas; unsterblichkeit]. Egessege nec es halaltalanságnac ayandocanal mind öröcke vigadozna (NagyszC. 190). Nokyk bizonyítani akariak ötlet imar fel költnek es Cristossal, bodog halaltalanságban mennieken rvhazotnak (DábrC. 496).

Halandó: mortalis, commortalis C. sterblich, vergänglich PPB. Be írta az zentek ewze, meg mikoron elne ez halando testben (VirgC. 24). Az halando chazar (CornC. 267). Az halando eolethen halliatalanságvnikak ydeyre yfwt vala (ÉrdyC. 510b). Éz halando vylag (511b). Az isten ível vevela a my halando természetewnket (535b).

Halandóság: mortalitas C. MA. Com: Jan. 191. sterblichkeit PPB. Ezen meene Christus atal az halandoságról halhatatlanságra (ÉrdyC. 505b. 510b). Az meennyey eolethnek ezen halandoságban valo meg kostolasa (571. 512b). Az emberi természet nem változott meg az Cristusban, hanem az giarlosag es halandoság vetétt el (Fél: Tan. 420). Christus szabados lehet vala az halandoságtól (Zvon: Post. 1120). Mindenekre el hatol az halandoság (582). Az angyalok testetlenek, halandoságtól mentek (Pázm: Préd. 65).

Halás: obitus Kr. [das sterben]. Az estvéli tetsző lemenelet a tsillagoknak a napsugariba halások, ényésések (ACSere: Énc. 96).

[Közmondások]. No féltis ördögöt főban halastúl: piscem natare doces (Decsi: Adag. 218).

éhhel-halás: fames mortifera MA. der hunger, wenn man am hunger stirbt PPB. [hungertod]. Nagy nyaualya az éhel halás (Decsi: Adag. 219). Éhel halásra jutának (Misk: VKert. 639. Hall: IIIHist. III 170). Éhel halástól őzi (MA: Bibl. V.16). Testi koplalástól vagy éhel-halástól szabaditson (Pázm: Préd. 80). Éhvel-halásra jutotának (GKat: Titk. 432).

Halhatatlan: immortalis C. MA. unsterblich PPB. Az meg holtak fel tamadnak, halhatatlanok (VirgC. 115). Te, ki halhatatlan isten uagli, löl halandoia (ThC. 57). Eggyessegeewnkre es halhatatlan természetewnkre byzon mondas (ÉrdyC. 533b. 547b. 608). Halhatatlan es gyezhetetlen kyrál (PozsC. 11).

Halhatatlanság: immortalitas C. MA. unsterblichkeit PPB. Halhatatlanságvnyon benne (ÉrdyC. 18). Ezen meene Christus atal az halandoságról halhatatlanságra (505b). Myt gondoltok lenny az halhatatlanságvnyon eoleteben? (559b. Apost. 29). Isteni tulajdonságvnyon az örökkévalóság, halhatatlanság, véghetelenség, részből-állatlanság (Pázm: Kal. 1766-i kiad. 868). Mostan ez értelmekedöket szállitom meg, az kie az ravasz okoskodásra adgyác magokat és az Aristotelesnee mondasát horgas tekeréssel oda akarné fesztetni, hogy az lelkek halhatatlanságát tagadgyác (MA: Tan. 22).

Haló: 1) moriens MA. sterbend PPB. Halók jajgatása (Zrínyi I.53). 2) [mortalis; sterblich]. Anny iot zewrztó, hogy halo eember nem erthety (ÉrsC. 447).

[Szólások]. Kapdos mint a vízbe lalo ember (Born: Préd. 252. Illyef: Tomp. 91). Haló félben való: moribundus PP. Haló félben való betegoc (MA: Tan. 1489. MA: Scult. 81). Nem mondatott ellene Matko, hanem azon akadoz, hogy csak haló félben valónak adgyuk ezt a kenetet (Matkó: BCsák. 440). Haló félben lévő féreg (Misk: VKert. 602). Az fejedelem pedig szinte halólag van (Kem: Élet. 145). Az eb az vadnac sebében az fogait még halolagis bele öltve tartya vala: ille in vulnere ferae dentes moribundus quoque infixerat (Fórró: Curt. 541).

Halogat: copiose moriuntur Kr. [naeioander sterben]. Halogatnak és temetnek (Szatlm: Cent. 270).

Halomás: [funus, obitus; tod]. Ew atyafyágvnyak halomásokra ne meennyenek: proximorum funere non contuminiatur (JordC. 130). Ha ennek halomása történnék, mindjárt más választatnék helyébe (Szal: Krón. 259). Ha ezen idő alatt pedig halomásunk történnék (Nyr. XIV.220).

Halott, holt (halatok fel tamadnak TelC. 240. halatoc ért Helt: Krón. 41): mortuus MA. [tot]. Halottboz való: funebria, funereus; halottakhoz való: mortuale; halottak ünnepe: necia C. Holtakkal hadakozom: mortuus jugulo MA. (EhrC. 29). Tögen igralmassagot tveletec mikent töttetec en halottimal (BécsiC. 2). Had a holtacat temessec ő halottakat (MünelC. 28. JordC. 102). Niolez halotat tamaztatot fel (VirgC. 28). Siratiak vala mind halotat (103). Meg itel eleueneket es holtakat (114). Raknak halotaknak dwegeyel (145). Halott jelen woltaba, az az ha halot terteneek (LányiC. 36). Bűdös, dög, holt barom (Mel: SzJán. 537).

[Szólások]. Ha meg-halis a kigyó, hólton-is mérges (Tof: Zsolt. 140). Nám oly sár ga vagy mint az holt (Decsi: Adag. 164). Azt a hideggel holt mezéelen koldusnak nyújtotta (Csúzi: Síp. 570). Halottaiból felkelni: resurgere (MünelC. 45). Ő költ fel halottaiból: ipse surrexit a mortuis (10). Hw tamadot fél halottayból (JordC. 397). Ky ev hallottayból feltamadott (MargL. 164. CornC. 104). Halottaiból való fel tamadasa Christusnac (Born: Préd. 238). Wtet holt zamaba hagjak (VirgC. 103). Meg esété es holtzámba hadgyuán elmenéne: plagis impositis abierunt, semivivo relicto (Helt: UJT. R8). Oly holt számban kel lenned szerelmes barátidhoz való indulatodban, hogy minden emberi társalkodás-nélkül kívánál lenni (Pázm: KT. 315). A madarak valami kőszál kőzzé buynak el, teletszaka holt számban ott fekküsznek (Mil: Örf. 115). Neha oly kitsíny a lélegzet, hogy eember éppen holt számban vagon, ackor így próbáld-meg ha él-e (PP: PaxC. 29).

[Közmondások]. Nem szokták az halotat az szentegyházról hazavinni: lupi doces (Decsi: Adag. 136). Mit teyzen az eleuen,

a az holtis mozog: anus cothonissat (206). Az holt nem marog: mortuus non mordet (219). Kőműű hóltnak szóm földélet l voumi: cum protogone mortuo bellum geris (239).

éhheI-holt: famelicus, fameliens MA. hungers gestorben PB. [verhungern, dem hungertode nah]. (Mel: Jób. 12). Kinec eteményét az ehuel holt észí meg: cunus messem famelicus omedet (Kár: Bibl. I.514). Títva-nyitva mindeneknek nagy hel-holt szája (Thaly: Adal. H.88).

Halottas: 1) mortuus [tot?] Hamyanak ky az taborbol yuden poklosth es ky hallottass myath megl zeplesedeth: ni pollutus est super mortuo (JordC. 127). 2) funerarius MA. eichen-, toden-]. Halottas szolosua (Horv: MuhF. 38).

Halotti: funebris, funeralis MA. das zur leiche dienet PPB. eichen-]. Halotti tisztességre való: exequialis MA. Halotti ezírek: arma feralia; halotti pompa: exequialis pompa PPB. halotti dístéret, halotti órátí vagy versek: laudatio funebris Pl. Halotti temestég (Megy: 3Jaj. II.152).

Holt: [mors; tod]. Holtom, holtod: mors mea, tua Sl. Hadva choltat istentvl (HB). Holtwnk wtan vygen erek celetinek sídeere (ÉrdyC. 515b). Patricius vytez holtanak elette kereszt-yensegre terween nagy veensegben mwleek ky (519). Holtat ynkab valatzana, homnem eeleteet (524b). Hogy soha holtotoba el ne zónóggák: ne unquam abdomiam in morte DóbrC. 15). Es ha holthom thewrthyuek, wagy fyrhez menek RMNy. II.17). Holta napiaig (Born: Préd. 430). Holtomat kinatod (Istvf: Volt. 14). Vram azen holtomra keoteom magamat, toz egy napon megl szabaditlak halaltul (Pont. 21). Ha kyalak magzat nekfil holta tewrtnyk (Ver: Verb. 21). Ha holta anált volna esni, fia volna az császár (MonIrok. XV.693). Holomat inkáb akarom (Huszi: Aen. 25). Leankáját holtából felámasztotta (MA: Scult. 184). Job' volna holtom, mint ilyen sint látom (PhilFl. 10).

[Szólások]. **Holtomig:** donec visero, vita mea durante Sl. Mind holtaiylan (BodC. 1). Holtomiglan, holtodiglan, holtaiylan Agend. 70). **Holtig, holtiglan:** usque mortem, usque obitum; holtig való: perpetuus, vita durante Sl. Tyzenket ez-zendevs koratol fogua mynd holtig (MargL. 42. Zrinyi I.90). Holtik mynden hymel kyl zyzesseghben meg maradwn (JordC. 705). A vendégség nem szerzi meg mindenkor az állhatatos igaz barátságot, akár mint szabadjon, esküdgyön a két fél, holtig vesztig-valóra (Fal: NU. 308).

[Közmondások]. Jó pap holtig tanúl: senesco semper multa addiscens (Decsi: Adag. 59).

Holtai: mortualis MA. [todes-].

2. HAL (halac: pisces Born: Préd. 43. Cis. Kal. 1591. C5): 1) pisces C. MA. fisch PPB. Meg esmerne madaraknak, halaknak es lelkeseknek yozagyt (EhC. 29). Az halakat meg faragya vala (MargL. 22). Tengőrbeli leán' zym' halak aug' codak (NagyszC. 64). Vizeknek halay (CornC. 120). Ha halat keerend, kygyot nyoyt ee hwneky? si piscem petierit, numquid serpente[m] porriget ei? (JordC.). Tengerbely halak (KulesC. 13). Hal vakaras, bagyma vagas nagy vala az konyhakon (Göres: Mty. 49). Ha bön az hall, aszált és drágaságot ielent (Cis. H). Kurta kapan [?] halában ő sem észic (Cseng: Jer. F2). Nagy fejú hal: capito (Com: Jan. 40). Az angolna sik hal (ACsere: Enc. 219). Ikrás hal (Misk: VKert. 518). Ikrás hal, tejes hal (Lipp: Cal. 20). 2) [pisces; fische, himmelszeichen]. Valamely férfi gyermek halac iegyben születic, két felesége leszen (Cis. I4). 3) [das tier in der muschel]. Mikoron az kesely egy chygat talalt volna, sem ereyeuel sem tudományaval nem vehety wala ky belewle az halat (Pesti: Fab. 14).

abroncsos-hal: [?] Egy abroncsos halat vöttünk 45 d[enárt] (MonTME. L15).

angolna-hal: [angvilla; aal]. Ha meg észed testét az ingolna halnak, vagy mértéket nem téz ételében sajtnak, mindenik szavadban rekedéssel ártnak (Felv: SchSal. 11).

aranyos-hal: 1) aurata C. orata MA. meerfisch, forelle, goldforelle PPB. 2) [himmelszeichen] (ACsere: Enc. 101. 219).

csuka-hal: [lucius; hecht]. Nyolcz csuka halat vöttem (MonTME. L244).

cet-hal (cethal Mel: Jób. 99): 1) cetus, orca C. balena MA. wallfisch PPB. cete (JordC. 3). Leen Jonas az cethalnak eehban harom eeh es nappa: fuit Jonas in ventre ceti tribus noctibus (391). Terönte az isten nagy cethalakak: creavit deus cete grandia (Helt: Bibl. I.2). Az cet halnak teste mint egy páis-sal es erős peczéttel hō fōdőtötett (Kár: Bibl. I.538). Az isten anyaszentegyhaza e vilagra kiterjedett közönséges anyaszentegyházához képest csak oljan mint a Jonas cet-hala az egész tengerben levő több cet halakhoz képest (VárM: ÉgőSzöv. 79. Pázm: Préd. 35. Zrinyi II.104). A tengerben vagon egy vízi kigyó, rettenetes nagy hosszú barom állat, mint egy tzeihal (Misk: VKert. 585). 2) [cete; wallfisch, gestirn] (ACsere: Enc. 100).

dőlfin-hal: delphinus C. MA. A czipejen alol mint ha sárkány volna, delphin hal indgyára vagon farka (Huszi: Aen. 15).

disznó-hal: delphin, meerschwein Pesti: Nom. 66. Tengeri disznó-hal: *porculus marinus PPB. (Pesti: Fab. 57. Mik: TörL. 59).

éb-hal, ébi-hal: 1) pisces capitosus, mugil MA. meerischen PPB. 2) [froschlaich]. Ezek minth polyuae a buza közzöl es konkolioc, eb halac, bekac a gyalombol az halac közzöl ki hani[aj]tnac (Mel: SzJán. 548). Azok hogyha jóllakhatnak, olyan hasok mint az ebihalnak (Thaly: VÉ. II.4).

fehér-hal: leuciscus; weisfisch PPB. 235 menyhal, 308 fehér hal, azonkívül 162 különféle hal, mind elfogyott (Radv: Csal. III.63b).

fogas-hal: [lucioyperca sandra; zahnumaul, zander]. Igen apró fogas halat szolgáltattnak százat (MonTME. II.350).

gob-hal, kop-hal: gobius Major: Szót. gobio MA. gobio capitatus, gobites fluvialis PP. meergropp PPB. Gobhal: gobio Nom. 107. Gobhal: gobius, kresse Com: Orb. 69. Koltz, gobhal; gobius, der grüudling Com: Vest. 131. Com: Jan. 40. Kophal (Tel: Fel. 27).

habarnica-hal [polypus] (Salánki: Erasm. 26. SzBodó: Sódics. A4).

harsca-hal: [silurus; waller]. Urak számára egy harsca halat vöttem (MonTME. L211).

kilencszemű-hal: lamperta Nom.² 167. lamperta oculata MA. lampreten, grosse neunaugen PPB.

kővágó-hal: lampreda Nom.² 167.

kővi-hal: fundulus Nom.² 167. Com: Vest. 130. pisces saxatilis MA. gobius fluviatilis; grundel PPB. grüudling Com: Vest. 130. (Tel: Fel. 27. Radv: Csal. III.72. MesésK. 17. ACsere: Enc. 176. Alv: Post. I.410. Felv: SchSal. 15).

lepény-hal: solea Nom.² 171. thymallus, solea MA. asche, esche, iser PPB. (Tel: Fel. 27).

mény-hal: murena C. MA. mustella fluviatilis; meerfisch, meeraal PPB. pisces, quem hungari caelestem vocant (Galeotus de dictis Mathias Cap. VI. Kr.). 235 menyhal, 308 fehér hal elfogyott (Radv: Csal. III.63b. Hall: Paizs. 404. Com: Jan. 40).

orsó-hal: petromyzon SK. (Misk: VKert. 569).

orsófarkú-hal: cottus Com: Jan. 40.

ponty-hal: [carpio; karpfen]. Három ponty halat vöttem katonáknak (MonTME. I.223).

pozsár-hal: [cyprinus; karpfen]. Vöttem három pozsár halat (MonTME. I.183).

retyke-hal: [salmo hucho? salmo umbla? rötél? vö. Herman Ottó: Magyar Halászat 824] (SzBodó: SöDics. A1).

sigér-hal: perca; bersch Com: Vest. 140.

sós-hal: piscis muria conditi, salsamenta; éingesalzene fische PPB. sós halas tonna: cadus salsamentarius PP. Sos hal arulo: salsamentarius (Erasm: Érk. 5).

söreg-hal: [acipenser stellatus; sterlet, schürgel]. Urak számára való söreg halat vettünk (MonTME. I.283).

süllő-hal: [lucio-perca; schill]. Süllő hal (Frank: HaszúK. 21).

sütő-hal: laccia alosa Nom.² 167. MA. piscis lubricus; alosen, brattfisch PPB.

szamárfejű-hal. Szamárfeű hal, az melyet az németek stockfischnek neveznek (Toh: Vigaszt. 57).

szárnyaló-hal: piscis volucris [fliegender fisch, gestirn] ACsere: Enc. 101. 218.

tok-hal: autaceus MA. [acipenser; dück]. (Nic. Oláh: Hung. 85. Kr.)

tengéri-hal: **1)** [piscis marinus; meerfisch]. Nautilus: tengeri-hal; lagois: egy drága tengeri hal PPB. **2)** delphinus [gestirn] ACsere: Enc. 100.

tőke-hal: [stockfisch] 1 darab tőke hal (PractArithm. 10).

vágó-hal: cobites, acus MA. acicula PPB. Maj: Szót. Com: Jan. 40. barbaeula aculeata, dacolythus; grundel PPB.

varga-hal: tinca Sl. [schleibe]. Tzompo, varga hal (Com: Jan. 40).

veréb-hal: [p] (Folv: SchSal. 15).

Halacska: pisciculus C. MA. kleines fischlein PPB. Vágon keves halákcane: habemus paucos pisciculus (MünchC. 43. JordC. 403). Voven az ket haláczkakat, meg alad: acceptis duobus piscibus, benedixisti (399. ÉrdyC. 522). Vala keves halácaikoi es, es azokat es meg alda (DöbrC. 359). Szaladot haláczka, ment az folyo vizne (Born: Ének 489). Péter halatska (MesékK. 17). Fogy szép fris három keszeget avagy haláczkát (ÖrvK. 38. 39).

Halas: piscosus C. pisculentus MA. piscosus, piscibus abundans Otr: OrigHung. II.256. fischreich PPB. Halas ember: piscinarium C. Halas föld: piscaria plaga PP.

[Halasit]

még-halásit: [piscibus instruo; mit fischen versehen]. Jo wona az thoth meghalasethanjonk (LovT. I.218). Az tó halából pénz is versz, az tókat is mind meghalásétd belőb (Nád: Lov. 37. Szul: Krón. 240).

1. Halász: piscor C. MA. fischen PPB. Monda Simon Peter: El meogyek halazny (JordC. 700). Halaznia kezdé (TihC. 334). Egész begyokig a vízbe búván, ugy halászzik végig s meg végig a nagy tókat (a gödények, Misk: VKert. 344).

[Szólások]. A szerentését untalan halászsza (Könyi: HRom. 109). Ez világi tisztességet halászsza (Zvon: Post. I.582). Akar mint halászton az őrdög vtannad (Born: Ének. 296). Hanis prókátorsággal haláz más ember ióságá vtán: albo rete aliona captat bona (Decsi: Adag. 225. Fél: Bibl. 177).

ki-halász: expiscor MA. erkundigen, erforschen PPB.

kihalászás: expiscatio MA. erkundigung, erforschung PPB.

még-halász: expiscor MA. erkundigen, erforschen PPB.

még-halászás: expiscatio, investigatio MA. erkundigung erforschung PPB.

[Halásztat]

Halásztatás: [das fischen lassen]. Kimoutem vala az M rova mellé egy morotvának halásztatására (MonIrók. XV.2).

2. Halász: piscator C. MA. fischer PPB. Com: Vest. 14. Villani Halaz de provincia Naugrad (1220. év körül, VReg. 207). Ereztuen ő haloicot a tengerbe, mert halazoc valanac (MünchC. 19). Tezlek tyeket lenny embereknek halazokka: faciam vos fieri piscatores hominum (JordC. 364. ÉrdyC. 74. 672b). Mye hogi halazoc valanac, halazni menenek (DöbrC. 3). Tudatli: halazok (471. DomC. 95). Azt tezem, hogy leztek embereknek halazy: faciam ut sitis piscatores hominum (Pesti: NTest. 63). Az szegény halász Pétert, kit első pápána akara tenni (Zvon: PázmP. 311). A halászok a halakat meg rőttenik, és az hálól haittiak (Sim: Evang. 10).

Halászás: piscatus C. piscatio MA. das fischen, fischer PPB. Halazast ne tehesseu (ÉrdyC. 580. LevT. I.213). Lá minden esséid halászás nélkül tudtanac el élni (Helt: Me 285. Dly: Préd. II.55).

kedvesség-halászás: [ambitus; gunstbewerbung, gunstbuhlerei]. Embereknél valo kedvesség halászás (MA: Tau. 72).

pénn-halászás: [petitio lucri; jagd nach dem gelde, halgier]. (Pös: Igazs. 613).

tiszt-halászás: ambitus [ünterjagd]. Tiszt halászással v. doltatik: *reus ambitus PPB.

Halászat: piscatio Kr. [fischerei, fischfang]. Munkálkodni az halázatban (Kules: Evang. 404).

Halásztat: saepius piscor Kr. [längere zeit fischen]. (Vajd: Kriszt. III.710. Kr.).

Halászi: piscatorius MA. zum fischen gehörig PPB. A halászó a tóban a halászi avagy halfogó hálóval halász (Com: Jan. 80).

Halászó: piscans, piscator Kr. [fischer]. Tezlek túteke embereknek halazoi: faciam vos fieri piscatores hominum (MünchC. 19b. ÉrdyC. 146b). Halászó társaságok (Mel: Jól 99). Az halászó (piscator) a tóban halász (Com: Jan. 80). Halászó madarak (Fal: TÉ. 644).

pénn-halászó: lucrifeta PP. [goldgierig, halgierig].

Halásztat: [piscari jubeo; fischen lassen]. Gyalommal halásztatam (MonIrók. XV.291).

HÁL: pernocto C. [übernachten, schlafen, liegen]. Egyedi hálók: scenbo; kin hálók: abnocto C. Kin hálni, másut hálni abnoctare MedLat. 5. Kín háló vigyázoc: excubitores Com: Jan. 117. Parkashalohely 1214 (Czinár). Es monda a királyné neki: hal' velem (GuaryC. 25). Ninezen eegyeb kybe hallyon ipsun (vestim-ntum) enim est solum, quo opatur (JordC. 58). Es azonkeppen eyel es benne hal vala (MargL. 52). Nem illi nekem azony emberrel halnom (VirgC. 38. 39). Hozza linn egizer hogi az w hazaba halna (SD). Téryetkebe a tó szolga toknac hazazoc es hallyatoc ott: declinate in domum puer vestri, et manete ibi (H-lr: Bibl. I. 112). Történhetott volna hogy valaki a népközül a tó feleségüddel halt volna: potu coire quisquam de populo cum uxore tua (Mt. Ha egy helyen nem szeretom hálomat, ottam mást keressek (Helt: Mes. 150). A féle mec és rettegéssec meg főzie és meg emészic az ő száuét; ha éye

Halálatosságú: [gratus; dankbar]. Ez halálatosságos es scentségd törvénekért tizes halallal éltetendém (BécsiC. 92). [pro gravissimis legibus; a fordító így olvasta: pro gratissimis].

Hálálkod-ik: grates ago, gratias dico Kr. [dank sagen]. (Fal; Jegyz. 936).

Hálátlan: ingratus [undankbar]. Ne legyenek halátlanok: ingrati (EhrC. 140). Halátlan voltam vram istennek az ő zent aiandokiról (VitkC. 30).

HALABURDA: [praiceps; voreilig]. Halaburda hirtelenséggel (Csúzi; Tromb. 103. Kr.) [Vü. **HEBEHURGYA, HABAHRUGYA**].

HALAD (*halla* MA: Bibl. V.19. MA: Tan. 1186. Káldi: Bibl. 212. stb); **1)** prodeeo, progredior; gehen, vorwärts kommen, fortschreiten). Ligetes erdőkön messzére haladott: de a maga haján egy fára akadt (Thaly: Adal. II.200). **2)** praetero, differo Kr. [sich hinziehen, sich verschieben, verzögern]. Imatkozik, hogy sokara az ő kenna ne haladna (DebrC. 67). Tizenötth ezentdeg halada ő halala imadsagnak niatta (GuaryC. 54). Harniez esztendeig haladna tonab halala (Mon; Kép. 26). Örömben szabadossá tette szolgáját, ki hírt hozott, hogy hólnapra haladott a törvény (Pázm: Préd. b3). Ha valósággal megtekintyűk a gonoszok állapotját, nem panaszkodhatunk, hogy messze halad büntetések (28). Noha isten azt fogadá Abráám-nak, hogy az ígélet földének lakosít ki-gyomlálya, de ennek teljesítése sokáig hallada (121). Addig mind haladot az ő akarratya (Zrínyi II.9). Az orszagh gyűlésének más terminusra költetek halladni (Tört. VIII.130). Az kijövedeledek, édesem, most még haladni kell (RákGy: Lev. 251). Nem halad az rosszaknak kézfogások messzire (323). Mig életem halad, lúve, szeretője lések jóakarómmak (Fal: NU. 309). Mennél tovább halad, annál nagyobb lézen büntetésed (Fal: SzE. 557). Szárazon, vizen addig keressen, míg életem halad (Fal: TÉ. 704). Hallad a dolog (Fal: Const. 830). **3)** supermineo, emineo, supero, excello MA. übertreffen PPB. Embri szokást halladó erköltsét szemekkel látták (Pázm: Préd. 49) Sok köz ember haladja hadnagyját, több hadnagy előzi commendérozóját (Orczy: KültH. 123). Bátor halladja szagával a ketskét, kívánja, öleljed mint első szűzetskét (195).

[Szólások]. Halad az a id ő (Szól: Dáv. 14).

által-halad: [transgredior; hinübergelien, überschreiten]. A Drávát felségöd míg által haladja, hazul való néped ő mind levátja (Tin. 274).

el-halad: 1) [abeo; weggehen]. Én a szent földre mégyek, tégedet hadlak magud emberségére. Midőn a vitéz el-haladt volna, vólt az aszszonynak egy ltra, szeretes ember, ördögi mesterségben igen tudós. Kinek mond az aszszony (Hall: III.ist. II.172). **2)** praetero, praeterlabor MA. vorbeigehen, vorübergelien PPB. Mikoron el halattaak vona (a kereszfát, ÉrdyC. 435b). Mikoron eg keussé az monostor elhalattak uona (KazC. 65). El hallatta es meg a leán masodter (a hamarfutásban az ifjut, BodC. 19). Az setetsegeket elhaladnak (TelC. 309). A kit elhaladsz, elmégy mellette: si quem praeteris (Com: Jan. 200). Űdő mulasat el nem halatta legyen, azaz, szaz esztendőnel regie ne legyen á menedek level (Ver: Verb. 11). **3)** praecello, anteverto, praecurso MA. supero PPB. [übertreffen, übersteigen]. Zeneség el halatta angialoknak zeneséget (DebrC. 228). Myrd felevl mula es el halada belchesegghel (501). Es iaszolban felszár, ki mindeneket el hallad keppel, nagy szépséggel (Tel: Évang. 188b). Sokkal el halladni: multis parasangis praecurrere (Deesi: Adag. 105). Sockalis el haladgya: hirundo totos schoenos anteibat (281). Az embernek természeti minden állatot nemeinél folyeb emelkedik és azokat messze elhaladgya (MA: Tan. 174). **4)** differo, prolator; aufgeschoben werden, verschoben werden). Elhalad az itilő szek (Ver:

Verb. Szót. 19). Elhalada máról (MonÍrók VII.288). **5)** [evito; meiden]. Nem láthatni, látásától el-haladni: mittere *ad spectum PPB].

fől-halad: excedo [supero; überschreiten, übersteigen]. Az zamot fel haladangya: excesserit numerum (JordC. 127). Az köfalnae magasságát fellaladgya (MA: Bibl. I.47).

főlhaladás: progressio [das fortschreiten, progression]. Ez az geometrica progressio nem egyéb, hanem számoknae igaz proportio szerént valo fellaladása, és annak el helyesztése (Helt Arithm. F3).

főljobb-halad: [praecello; übertreffen, übersteigen]. Feliet halada az bodog atiath (VirgC. 107. MA: Scult. 364). Felsőb ség, nagyob-méltóságu és fellyel-halladó isteni nevezet nem fé az atyalhoz, hogy-sem a fiúhoz (Pázm: Kal. 1766. 461).

főljobbhaladóság: [praeminentia; vorzug] (GKat: TitK 206).

főlül-halad: 1) [transcendo; überschreiten]. Mert fellyő hallat en ahokszagom az en foiem fölett (Born: Ének. 209). **2)** excello, praecello, praesto, praemineo, supermineo, supero, exsupero C. emineo MA. antecedo PPB. übertreffen PPE [übersteigen]. Mindeneket értelemmel fellyülhaladni: anteir omnes intelligentia PPB. Felül haladgya az igralmassagha a yteleleth: gloriatur misericordia adversus damnationem (JordC. 835. ÉrdyC. 405). Ha egebeket felül hallatz (BodC. 14. CsomaC. 29). Fellyül halatta az embernek itileit (Fél: Tan. 337). Oh u isten, töltsbe és hallad fellyül az én kívánságomat, kéréséme (MA: Scult. 100). Az igralmazás minden egyéb isteni tolekedet fellyül-halad (Pázm: Préd. 177). Sok dolgok fellyül haladgyak az emberi okosságot (Pázm: LuthV. 31). A tigris fenességel mindeneket fellyül mül, hallad: omnes superat (Com: Jan. 45). Az anyád gondolkodásával minden búsulásimat felülhaladja, szólj neki hagyjon békét annak (RákGy: Lev. 252). A istenek minden embereket az általértésben fellyül haladna (Hall: Tel. 2).

főlülhaladás: exsuperatio, exsuperantia C. excellentia MA. übertreffung, überschuss PPB. [übermass]. A vétek vannak végső dolgokban (in extremis), a fellyül halladásban (in excessu) és fogyatkozásban (Com: Jan. 219).

főlülhaladó: praecellens, eminens MA. excellens; fülltrefflich PPB.

főlülhaladhatatlan: insuperabilis C. [unübertrefflich].

ki-halad: 1) [exeo, prodeo; hinausgehen, herauskommen]. Az kyralyok kywe halattanak Jerwsalemből (ÉrdyC. 66b). F lem hallattára, az míg az házbúl kihaladtam, mondá (MonÍrók. XV.252). **2)** [progredior, transeo; vorgehen, überschreiten]. Ky haladanak egy vezat: progressi sunt per vicium unum (JordC. 749. ÉrdyC. 362). Hogy az ew folyásoknak hataryt k ne haladnaik: ne transirent fines suos (ÉrdyC. 159). Legye thy bezedetben meertlekettessek thy zollastoknak mogyaty ky ne haladgyad (ÉrsC. 185). Az nagy száyon ha vékony aja vagyon, és az felső valamennyire ki haladgya az alsót, büt szívüt és vastagot ilent (Cis. N1).

lő-halad: [degredior; untergehen]. A nap lehaladott (Ily Préd. II.486).

még-halad: 1) [transcendo, praetero; überschreiten, verlassen]. Az ellenség meghaladta immar a szólnoki utat (RákF Lev. 1421). Tegnap még Rimaszombatot meg nem haladta vo (az ellenség, RákGy: Lev. 290). **2)** praeverto, antecello, praecello C. excello, exsupero MA. supero; übersteigen, übertreffen PPB. Meg-haladni valakit: *antevenire aliquem; másokat éksen szállással meghaladni: *antecellere omnibus eloquentia tudományal meghaladni: aliquem *antecedere eruditione; v

lakit valamiben meghaladni: *supergradi aliquem aliqua re; valamiben mást meghaladni: aliqua in re alium *antistare PPB. Es egye nép a masikat meghaladgya: populus populum superabit (Helt: Bibl. I.14). Chak kiralyi szekemmel haladlac meg tegedet: mo tantum regni solio te praecedam (V3). Soc- kal meg haladni: equis albis praecedere (Decsi: Adag. 26). De az meletet eső meghaladgya (KBártf. 1583. D3). Gonosságá- val meghalladá őket: operatus est nequiter super omnes (MA: Bibl. I.324). Az pogányoc meghaladgyac ez sidókat az isten országának keresésében (IV.120). Egy lelki vigasztalás a szent lélekek minden világi gyógyőrűsegeket meghallad (Pázm: LuthV. 172). Díczősege az égli állatoknac világosságát soc- képpen meghaladgya (Zvon: Post. I.28). Az kissebbiknekis útina anyyi beune, ki az egesz földnek kerekéséget meghalad- uána (Lép: P'ülk. III.280). El kel tűrni kerkedekenségétis, mert minden szép aszszony egyebetek meg akar halladni (Prág: Serk. 377). Meghalad ő mindent, fel nem éri gyémánt (Thaly: VÉ. II.237). Ki keredeket munkánk méltósága meghaladja egyebek váakozó reménységét (Fal: U.E. 374).

meghaladás: exsuperantia, exsuperatio MA. überwindung, überschuss PPB.

meghaladható: exsuperabilis MA. überwindlich PPB

[Haladás]

idő-haladás: temporis praeteritio SI. [zeitverlauf]. Lassu idő-halladás (Zvon: Post. I.312).

[Haladat]

nap-haladat: [occasus solis; sonnenuntergang]. Nap-ha- latdtkor: *vergente die PPB. A nap dél után nap haladatra közelgetvén (Illy: Préd. II.535). Szombaton, ugy mint 8 praesentis naphaladott [igy] tájban, küldé az vezér szállásomra Skerlet uramat (MonOkm. XIV.218). Nap-haladatkor [estve felé] (Hall: HHist. I.54). Nap-haladat után (II.316).

Haladék: 1) dilatio, cunctatio, mora MA. verzug, aufschub PPB. Nemy haladék (intervallum) leuen, legottan maso- czor es harmaczor hyna (EhrC. 9). Ha vala ny haladeck en- ghettyek teneked, akarz ee penitenciat tartany? (ÉrdyC. 232b. 264b). Mynden baladec nekyvl (DebrC. 463). Kőnete eg keves időth auag haladéket (571). Haladéket nyer byneseknek (CornC. 63). Haladéket uón (KazC. 40). Harom ezendő haladéket adna neky (158). Ebben haladéket semit nem kivanunk (Istvf: Volt. 3). Tőb napot es haladéket kivánna (MA: Tan. 32). Az mely dolog semmi halladéket nem szenvedhet (MA: Scult. 911). Ki- nek kinek legien meg az őő igazsaga, az kiben eddigh sokfele káros halladékok estenek (TörtT. VIII.22). Harom holnapiglan valo haladéket enged (Ver: Verb. 228). Anyyi halladéket kére, hogy édes ajját el-temesse (Pázm: Préd. 43). Ha pedig ebben haladék történik (Pázm: KT. 65). Be tölthetik imadságoknak számát munka haladék nélkül (Bal: CsIsk. 29). El végezhetitek minden házi munkátoknak haladékia nélkül (32). Kinec halla- déket tőt isten [időt engedett a megtérésre] (Zvon: Post. II. 256). A mely dolog haladéket nem szenvedhet (Czegl: Japh. 222). 2) licentia [?] Nem illik te orzagodnac hoğ gonozba nene- kézőce haladéc miat: per licentiam (BécsiC. 55).

idő-haladék: respirium SI. [zeitverlauf, aufschub]. Űdő haladékval nőtt, nevededett (GKat: Váts. I.383. GKat: Titk. 85. Sárp: Bärk. 2). Legtőb idő haladékkal két hónap alatt tartoz- zék az sárospataki főbiróac éstanácsnac azon pénzr kezekbőlz adni (Radv: Csal. III.204).

Haladékkoz: [cunctor, moror; verziehen, zaudern]. Melly- ben a város nagyon cunctalodván, haladékozván . . . (Szal: Krón. 615).

Haladoz: [identidem differor; immer wieder verschoben werden, zögern]. Mikoron véghez vitele napról napra haladozna

(SzékOkl. I.306). Nem irhattam na[gy]s[í]godnak, mert eddigh haladosztanak, hogy im na postat s im holnap adnak, eltélék az idő (RejtLév. 45).

[Szólások]. Cseberből vederben halladoz (Bal: CsIsk. 341).

Haladozás: [dilatio; verzögerung, aufschub]. Ki ha így agítatattmék, ezek is alkalmas haladozást eltűrnének (ÉrdTört. Ad. II.14).

Haladság: ∞ Alig vala abban fél óra halatság (Gyöngy: KJ. 75).

HALASZT (hallaszt ThewrC. 176. MA: Scult. 751): 1) produco C. difiero, prorogo MA. verzögern, verlängern, auf- schieben PPB. Halasztatott: dilatus C. Halasztattanak: diffe- rentur NémGl. 164. Ha masod napra halasztangya (JordC. 150). Harmad napra hallazta (BodC. 28). Halaztaak temeteseet (ÉrdyC. 573b). Keri vala az kاذgodat, hogy az w adossaganak napiat toaba halaztana (VirgC. 108). Hettefőre halaztatyk (LányiC. 96). Pentekre kel halastary (272). Ne lehessen oly haragod, hogy más időre ne halaszsd: sero silentium, mane consilium (Decsi: Adag. 93). Job vélna mostani vtodat maaszorra halaz- tanod (FortSzer. I.4). Ez vtodat toab bár ne halazzad, senki ellentartását ne fogadgy (FortSzer. M4b). Hallaztatni láftyc az segítséget (Zvon: Post. I.512). Mindeneket napról napra hallasztván (Com: Jan. 196). Bizony szókra írjuk, ha az ha- daknac lovak bárcsak egy helyben két avagy három hétik nyulkatuának s épülhetne, soha mi az velek való viadalt sem halasztanánk (RákGy: Lev. 146). Isten életemet halasztván s rendet adván, megfizetek (Nyr. XI.29). Angariákról angariakra, kántorokra halaszt (Lászl: Petr. 235). A nagy isten bátor ha- lassaza büntetését ideiglen, de elő keresi ama kegyetlen tiszte- ket más világi ostorra (Fal: NA. 220). 2) [delego, renitto; anweisen, verweisen, sich berufen]. Ha az wr az arastat bara- tyra hallasztotta, holnapon ez wement meg nem arattyak (Pesti: Fab. 61b). A boszszu állast az igazan itelőre halasztotta (Czegl: MM. 186). Abraham pátriárka példájára hallaszt, de meg-hazutollyák (Mad: Evang. 284). Pribék János talált meg minket könyörgésével; mi őtet keglmedre halasztottuk és az kegyelmed itéletire (TörtT. VIII.216).

[Szólások]. Masod uapon, mykoron azok wtat halazta- nak es az varashoz közelgethneenek: iter facientibus (JordC. 741).

el-halaszt: difiero, prolato, protollo, prolongo, elongo C. rejicio MA. detruo MedLat. 176. verzögern, aufschieben PPB. El halaztvan ez dologt (JordC. 787). Az fogadast [a fogadásnac megállásár] nem batorsagos embernek elballaztany (DomC. 243). Hogi elhalazia az én martiromsagomat (DebrC. 297). Az eske- weest el balaztaa (ÉrdyC. 526). Halazd el réam valo haragodat: patientiam habe in me (Helt: UT. E. 6. Born: Préd. 196). El halasztya azért azoknac büntetéseket mint ha ő felsegeis pillo- gatni látatnek és hunyoritani (Báth: Tromb. 129).

elhalasztás: dilatio, prolatio C. dilatio NémGl. 67. verzug, aufschub PPB. Néha el-hallasztás, le-szállítás adatic (a peres ügyekben): interdum dilatio adhibetur (Com: Jan. 136).

elhalasztó: dilator MA. säumiger, verzieher PPB.

Halasztás: sustentatio C. dilatio, prorogatio MA. verzug, verschiebung, verzögerung PPB. Halasztat [igy] then dolgayman (LevT. I.75).

idő-halasztás: prorogatio temporis Kr. [verzug, aufschub]. Meghagyá nélkül, hogy minden idő-balasztás nélkül készen le- gyenek (Fal: TÉ. 682).

Halasztód-ik: [dilatur; verschoben werden]. Halasztódik napról napra (MonOkm. VI.93).

Halogat: procrastino, prorogo, protermino, comprehendio C. aufziehen, aufschieben PPB. [zigern]. Ne halogassuk [így]: non differamus NémGl. 97. Ne hallogassad: ne protrahas 281. Halogattia voh: distulit 370. Az ew elleneslegneknek haraghyokert halogattan ekkedylgh (büntetésemet, JordC. 275). Halogattia vala nagy sok ydewthwl foghwa (590). Ne halogassad mezze az my keresewenket (ÉrdyC. 579b). Az halogató reménység, beteggé teszi az elmét (Kár: Bibl. L610). Nem halkan és szunyátán, nem halogatva és unakodva viselte magát, hanem sérényen és elevenen (Pázm: Préd. 824). Valamely testi nyavalyától hallogatván, kénszerítetünk istenhez kiáltani (Laud: ÚjSegít. II.603). Semmit nem halogatván: nihil cunctando (Com: Jan. 196). A keresztséget halogatni nem kell, hanem mentől hamarabb véghez kell vinni (Bod: Pol. 86).

el-halogat: recrastino C. procrastino MA. auf morgen verziehen PPB. [aufschieben, verzögern]. Gyakortai wr isten az elssew kereset el halogattia (ÉrdyC. 101). Az zent gyonasnak erössagat el ne halogassa (VirgC. 136. Illy: Préd. II.491).

Halogatás: procrastinatio, prorogatio, prolatatio, comprehendinatio C. verzögerung, aufschreibung auf den folgenden tag PPB. A halogatással feledékenységbe ment a dolog: differendo elangvit res PPB. Ha walany egyenetlenség thiervennek az fogoth emberok által minden halogatas nekewl igazan meg lattasseek (RMNy. II.33). Az papa myuden halogatas nekewl zent Damankosnak zandokat es kereset vigan jona hagyta (DomC. 16). Halogatás-nélkül (Káldi: Bibl. 282). Napról napra való halogatás (Com: Jan. 135. Mik: Törl. 13). A halogatáshoz nagy kár fér (Könyi: HRom. 8).

idő-halogatás: ∞ (Irat: Perk. 76).

Halogató: dilator C. MA. aufzieher, säumiger, der gern verzögert PPB.

HALK: tardus, tacitus, lentus MA. leise, gelassen, still Adámi: Spr. 36. verschwiegen, heimlich, langsam PPB. Halkan: tacite, submisse (Pázm: Préd. 641. Kr.) Halkán [így] menének (Gyöngy: Char. 6). Az ki ébren vagyon és a ki előt világot tart a jó ész, halkán [így] jár, nem szegődik ottlékre (Fal: UE. 391).

Halkkal (hacal, halka MA. hacal Deesi: Adag. 82. halkva GKat: Titk. 398. Megy: 6Jaj. II.41): dnetin, articulate C. lente, tacite, submisse MA. stillschweigend, heimlich, demüthiglich PPB. sachte, still Adámi: Spr. 36. Halkal kell tselekedni: lente festinandum PPB. Az kiket fel maguztal, halkal emelgeti, az kiket epit, lassan es halkal epit (Born: Préd. 223). Christus soc keppen negyen napig epitete igen halkal lassan lassan az ő tanyitanyit (274). Job hacal eselekedni, hogy nem mint hertelenséggel (Deesi: Adag. 82). Tanácsát tartózkodva s nagyobb halkkal viseli vala (Szal: Krón. 386). Nem halkal és szunyátán, nem halogatva és unakodva viselte magát, hanem sérényen és elevenen (Pázm: Préd. 824). Szép halkva, és értelmesen elrecitalták előttök az istennek törvényét (GKat: Titk. 398). Gyengen sszép halkva eselekedvén (Megy: 6Jaj. II.41). Nem ugrándoztak keeskemódon, hanem szép halkal járták (Monrók. XI.331). Nagy halkal bé menyén (Laud: ÚjSegít. I.336). Halkal olvasd (Mlleg: Töszl. II.116). Az elmében való forgatás halkal való: repetitio tacita est (Com: Jan. 156). A könyvből olvasunk halkal, aluttomban: tacite, still (Com: Vest. 72). A derék tisztesség meg-kívánja tőlünk, hogy halkal beszélgessünk. nem zajjal és rikoltással, mintha a szomszéd hegyekkel volna közünk (Fal: NA. 189). Mellére szokott vala beszélteni, halkkal és lassan (Fal: NU. 322). Halkal azzal, a mi magát hirtelen elhitéti (Fal: UE. 180). Halkal jár, mint a fén kő a kaszán (Fal: Jegyz. 924).

HALL (hadlawa HB. hall ÉrdyC. 199. 506b. haalgat ÉrsC. 161): audio C. MA. hören PPB. Igen élesen hallanak a vakondakok: talpa *audint liquidius PPB. Hadlawa choltat istentl (HB). Mondassonk egy miset, mel myse haluan, vy-madkozsonk (EhrC. 6). Menyewnk bel, halyonk myset: intremus, ut missam audi: mus (131). Akarom, hog hal te es: audire te volui (BécsiC. 8). Hallandoua tegetec: auditum facite (219). Miset nem hallotam (VirgC. 5). Erdene Cristustal hallani minden bneyit meg boczatnak lenni (36). Hallum az kyraly ez nagy chodat, legottan el iwne (39). Azt ualla, hogy ezeket hallota az nyolez fratereknek egyktől (61). Hallode atyafia (91). Ezeket halvan syr uala ez zent germek (MargL. 1). Mykoron hallottak vona az kyralt: cum audissent regem (JordC. 359). Mykoron hallotta vona Cristusnak teutenyem: cum audisset opera Christi (385). Hoq fylekkel ne halhassak: ne auribus audiant (393). Hallaa Jesusnak hyreet: auditv famam Jesu (397). Kyth hallottatok, vgy mond, en zaam atal: quem, inquit, audistis ex me (707). Hallok my myudenyeket my nyelvünkön zolny: nos audimus eos sua quisque lingua (710). Halvan el nem feledendy: qui non fuit auditor obliuiosus (834). Halvak vala evet ohajtant yr istenhez (DomC. 119). Mykoron megteert volna egyhazhoz completat hallanya (202). Kyk evtet halvak vala (PozsC. 20). Hallyaatok tartomanyok (ÉrdyC. 342). Hallyaatok mynd ez vylagon valo tartomanyok (342b). Hallottam az jambornak jamborsagaat (577b). Holad [így] az te ieiesedned zowat (ThewrC. 125). Hogy halyam the dycheretedeth: ut audiam eorum laudis (KulesC. 49). Ez az, a ki az igét hallya [így]: hic est, qui verbum audit (Helt: UT. D2). Ez hir haluan a szent Joseph (Born: Ének. 9). Hírrel hallottad (Tel: Fel. 3). Jötenec gyumi, es praedicator hallani (68). Esztendeiglensem halnac praedicator (Kules: Evang. 257). Soha olly fejedelmet nem hallottam, kinek csak az olym szolgálát eset volna kedvszerént, mellyet feje-vesztében parancsolt volna (Pázm: Kal. 1766. 583). De hallyuc kép-faragó Fáljánt, mint bárdollya a nyár fát (Pös: Válasz. 183). Midőn hallanái az kegyetlen vadaknak szörniéi ordítását, monda (Lép: PTiik. I.23). Kivőmös dologt hallottam hozzá (Nyr. X.122). Ha külömben tselekedel, egyföld te is azt fogod hallani, a mit Ezechiel halla istentől (Tyuk: Józ. 337). Istenemnek hallát adok, és kérem ő felségét, ezután is adjon örvendetes híreket hallanunk kegyelmetek felől (RákGy: Lev. 87). Audite caeli, quae loquor! halljátok eget a miket szóllok (Csúzi: Síp. 663). Hallottam dolog (Fal: Jegyz. 934).

[Szólások]. Ha Hallá dé: heus C. audin MA. Halládé, nékel mondom: heus tibi dico PP. Hallád, tétziké néked az forgo tántz? (FortSzer. N5b). Hallád batia, karóm mutacez te tar variant (Bal: CsIsk. 87). *Fü l hegygye l h a l l o m : subaudio, summis auribus mihi insidet PP.

be-hall: audio vocem intro penetrantem Kr [hereinhören, von innen hören]. Innuir segítségöt sehonnét nem várunk, semmi jó választot bé nem hallhatuk (Tin. 145).

még-hall: inaudio C. exaudio MA. [hören] anhören PPB. Vr ysten alaztossoknak zaunt meg halya (EhrC. 72). Mikor ez igeket meghallottavolna: cum audisset haec verba (BécsiC. 26). Ezt meghallatytok ew twle (VirgC. 143). Ló teryozty vala ew magat az fevdre nagy syrálmakal, vgy hogy az ew nagy syramat meeg el ky es meg hallhattak az zent egyhazuan (MargL. 13). Hallyatok megh ez bezedőketh: audite sermones istos (JordC. 711). Meghallak az orénekev allatatosagat (DomC. 26). Mykoron kedeg ez nagy isteny choda dologot meg hallotta vona az eghoz tartomban (ÉrdyC. 341). Kynek eeleteet meg hallottok (521). Hallaa meg yo hyret (528). Hal-meg az őn szomat: audi vocem meam (Helt: Bibl. I. N2). Kérésödöt ebből én meghallanám, ha kiráhnak méltóságát nem tudnám (Tin. 309). Hallyuc meg es ertsüc meg koresztyeneec

(Born: Ének. 275). Meghallátok keresztények mely szorgalmatos gondgya vagyon istennek lelkeinkre (Pázm: Préd. 47). A pereseknek vádolása és méntsége meg-hallatic: percipitür (Com: Jan. 133).

méghallás: auditio MA. das hören PPB.

Hall-ik: audior MA. geliört werden PPB. Magasra haga ees erőssen keulta, hogh mezzeb hallaneiek (WinkC. 224). Egen hallic vala az ő nagy kiáltásoc (Iolt: Krón. 106). Adná isten, hogy az igaz ker. hiten valók között, semmi gonosz erkölcs . . . ne orszáolna; az tunitók szabados élete miá, az isten igéje gonoszul ne hallana, ne szidalmaztatnék (Pázm: Kal. 222). A nagy kiáltástól messzse hallik a zengés (Hall: HHist. III.104. Zrinyi. 150). Ember soknak szöll, messzse hallik, és ki jóbül, ki roszbül kapja-tel az igéket (Fal: UE. 425). Harsogó trombita nem hallott világhann, kardot se koholt még senki a hámbornam (Orczy: KiltSz. 191).

[Közmondások]. Nem hallik eb vgtás az menyországban (Deesi: Adag. 29. Czegl: Japh. 121). Eb ugatás nem hallik menyországban (Tof: Zsolt. 622). Nem hallik meny országba számár rinás (Deesi: Adag. 189). Ebugatás, számár ordítás nem hallik menny országba (Fal: Jegyz. 922).

el-hallik: longe auditor Kr. [gehört werden]. Földnek kekresegere el hallik (az ordítás, DebrC. 206).

föl-hallik: [supra audior; hinaufgehört werden, von oben gehört werden]. Az ev kyaltások mynd menyorsagyglan fel hallik vala (MargL. 82).

ki-hallik: auditor foras Kr. [herausgehört werden, von aussen gehört werden]. Vereseknek zozatya, zevngese mezze ky hallik vala (DomC. 316).

még-hallik: bene auditor Kr. [gehört werden]. Meghallik a portai fővezérnek érkezése (Bartha: Krón. 26). Falon által-is meg hallik (Fal: NU. 352).

Hallás: auditus, auditio C. das gehör PPB. Meg bantottam teremő istenemet latusomban, halasomban (VitkC. 32). Kynek fyle vagon hallásra, halgassa: qui habet aures audiendi, audiat (JordC. 396). Ky byt az my hallaswnknak? quis creditit auditui nostro? (672). El ameelkodeek raytta ez eelven hallason (ÉrdyC. 515b). Az olyan hallason meg retene (637b). Vetteken negy syketek hallast (DomC. 314). Een hallasomnak agy eremet: auditui meo dalis gaudium (KulesC. 124). En cjak halastsi irliathok kegyelmedjnek, nem lathast (Levt. 1270). A siketeknek hallast attanac (Helt: Bibl. I.3). Siketeknee földök hallását meg adta (Zvon: Post. I.303). Fél, retteg azoknak hallására, avagy ajulni kezd: pavescit, trepidat ad ea, vel stupescit, stupet (Com: Orb. 370). Éles hallással bíró állat a vakondok (Misk: VKert. 270).

[Szólások]. Híre jntott volna hallasara (DomC. 14). Monda ez frater mydeneknek hallasara: omnibus audientibus (311). Zozat leon hozya mydenek hallasara (ÉrdyC. 566b). Az nepnek hallasara (TihC. 25). Gyalazatos bezedet whallasara mondana neki (VirgC. 105). Haldmög Izrael a paraulokatokat az iteleketek, melyeket ér: ma ti hallastokra szölök: audi Israel eceremonias atque iudicia, quae ego loquor in auri bus vestris hodie (Helt: Bibl. I. Mmm4). Mindemec hallasara meg fedde (Born: Préd. 465). Meg tagadá mindemec hallására: negavit coram omnibus (MA: Bibl. IV.29). Más emberek fülle hallása szerént (Pázm: KT. 356).

hír-hallás: auditio Kr. [das hörensagen, gerücht, künde]. Az gonosz hírhallástól nem fél: ab auditione mala non timebit (Kár: Bibl. I.618. Pázm: KM. 73). Szívünket megdobbantó hír hallás (MonOkm. VIII.211. Kálói: Bibl. Zsolt. 11: 7. Kr.).

látás-hallás: [experientia; erfahrung]. Az mindemapi látás hallás bizonyittya (MA: SB. 113).

mise-hallás: auditus missae Ozor: Christ. 54. [das anhören der messe]. Halgatam enek mondasokat, kik nekem ynkab keltenek, minth mise halas (VirgC. 4. 7. Tel: Fel. 102).

prédikáció-hallás: [auditus concionis; das anhören der predigt]. Praedicatio halással keresztienec, de ezelekedettekkel meg thagadgiac (Mel: SzJán. 548).

1. Hallat: auditus SI. [das gehör]. Hallattal hallotoc: auditu audietis (MünchC. 38). Gonoz hallattal nem fel: ab auditione mala non timebit (AporC. 85).

[Szólások]. Hallattára: audiente illo; *senki hallattára: sine arbitris PP. Mend a nepe hallattara monda ő taneituanimac: audiente omni populo (MünchC. 158). Tarsynak hallattara zolbatnanak (DomC. 104). Mert gyakorta mondják és köztök kiáltják, fülle hallottára ilyképen beszéllek (RMK. II.40). Eskünee mindene hallottára [igy] (Göres: Máty. 6). Mindenek hallattara [igy] (Mel: SzJán. 223). Kiálta az én füllemb, az az en hallatomra (Kár: Bibl. II.115). Ezt pedig nékem sok jámbor hallottára ő maga beszéllette az borboly inas (Pázm: Kal. 314). Mindenek hallottara (Vás: CanCat. 614). Fülle hallattára (Czegl: Japh. 73). No már az emberek fülle hallattára mond meg, ki adott kezébe, hogy minen oknélkül meg-öly engem? (Hall: HHist. II.294). Mindenek ballottára felkiálta (Mik: TörL. 130).

Hallatos: sonorus, clarus MA. laut tömend PPB. Te isteni neued mind e földön ballatos (Born: Ének. 168). Hogy hallatos szóval dicirjelek (PP: PaxA. 83).

Hallat: audire facio Kr. [hören lassen]. Mindent iol tőt, siketekkel hallatot: omnia bene fecit, et surdos fecit audire (DöbrC. 367). Az hft magát imátsággal ballattya (MA: Scult. 251).

Hallat-ik, hallattat-ik: [audior; gehört werden]. Nem hallattatott Canaanac földében (BécsiC. 104). Ez nem hallattatot, hogy ky vakon zyletőhnek zemeet meg nyssa (JordC. 660). Hallatik az trombitanak ew zozatia (VirgC. 116. 300). Zoo hallatek Ramaba (DöbrC. 275). Zozat hallateek menyből (ÉrdyC. 348b). Eneekleesy hallatanak (628). Szózat hallatéek magassagban: vox in Rama audita est (Helt: UT. A4). Idegen isteneknee neve ne hallattasséc az ti szátokból: nomen externorum deorum non audietur ex ore vestro (MA: Bibl. I.69). Az kúrtnee szava mindenit hallasséc (I.112). Iszonyú jaj szók hallatnak a levegő-égből (Pázm: Préd. 6). Az otsmány beszédek, és trágár szók ne-is hallassanak tőlök (615). Az eneklesben valo egyenetlen zönges eiel es uappal hallattatik (Lép: PTük. I.113). Barátok és jesusiták, a mint hallottatott [igy] volt, infestáltattak (MonIrók VIII.175). De nem használt ő nekik az hallattatott ige (Szár: Cat. C). Hallatik az angyalok trombitája (Land: ÚjSegits. II.172). De mikor hallatik életének vége csak egyet sem láttam, az ki megkönyvező (Thaly: VÉ. I.202). Az ő bázánál se körül se belől nem hallatott se szitok, se átok (Fal: NU. 300).

el-hallatik: ∞ Ez zozat el halatik meniorzagba (VirgC. 115). Az egheez feldök veegheere el hallateek az ew zozattyok (ÉrdyC. 343b). Az kiomlo tvznek hangia, vep zöngése, hatvan mért földüre es tovabbis néla el hallatik (Lép: PTük. I.25).

Hallatlan: 1) inauditus C. MA. unerhört PPB. Ky vala hallatlan mind kezdetül fogna (VirgC. 57. Apost. 17). Hallatlan dolog, hogy az teve kötél légyen (Pázm: Kal. 703). Hallatlan esuda (Matkó: BCsák. 101). Szokafian és majd hallatlan dolog (MontME. V.242). Hallatlan és lehetetlen, hogy ennyiféle terbet elviselhettem (MonOkm. VII.248). Im értettünk innár a külső urakról s azoknak hallatlan martyromságokról (Thaly: Adal. I.19). Hallatlan régi írás, Haz. I.370). 2) Láttatlan hallatlan-

imperitus Com: Jan. 178. [unerfahren]. Hallatlan éhség volt ez (Bođ: Lex. 119).

[Szólások]. Hallatlaná teszi: fingit ac si non audivisset Kr. Az mit halloe hallatlanná kell tennem (MA: Bibl. V.10). Megsértette valaki téged? pillogatva halgasd-el, tedd hallatlanná: laesit te quis? comive (Com: Jan. 201). Az királykat is hitelenné és hallatlanná tevék (MontME. III.295).

szó-hallatlan: [inoboediens; ungehorsam]. E fel-rugó szó-hallatlan királyra hozván, kezében adá annak (Mogy: 6Jaj. II.22).

Hallatlanság: inoboedia MA ungehorsam PPB.

Hallga. Ha, halga: st PPl. [pst].

Hallgat: 1) ausculto MA. aufmerken PPB. Engemett meg vala halgatya (EhrC. 18). Hallgassad lenőm (BécsiC. 4). Ha méltod halgatnod, igazságot mondod emnepről te zéméléd előtt (17). Ez en zerető fiam, kiben iol kellett emnekem, őtet halgasz-atoc: ipsum audite (MünchC. 45). Nap estig biuolkozó zolan es halgtuan artalmas beszedelet (VitkC. 34). Az fejedelm kezdé halgatny az w eneket (VirgC. 17). Paranezola, hogi istemek igéiet vezetgeggel halgtuak (51). Hallgassatok engemet (60). Ky halgtathattya hwet? quis potest eum audire? (JordC. 670). Vala ky nem halgtatgatty te bezeettek (382). Mykeppen engemet, azt vgy halgassatok: sicut me audietis (716). Meel eremest halgtatyaak bezedődet (ÉrdyC. 503). Hallgassza! hogy mond Sofóniás orról, mlváu higgyed, szól az nagy fősvénységéről (RMK. 140). A ki engem halgat, meg nem szegényül (Csúzi: Síp. 352). Mit ér, ha aszszonyom hat misét napjában halgat, le is fordül betegek házában (Orczy: KöltH. 191). **2)** [attendo, oboedio, pertineo; gehorchen, anghören]. Ew velwk yewwe Nazarethben es vala halgtathwan owket: erat subditus illis (ÉrdyC. 123b). Erdeuseegh az ydőtől foghwa magyar orzaghoz halgtot nyud ez ydeygen (ÉrdyC. 496b). Az mit Istwan kyal paranehyol, annak engedelmessék legyetek es ew hozza halgassatok (RMNy. III.3). Hozza halgas az olvasashoz, ynteshez (Könyj: SzPál. 375). Ezeket a városokat a frigszörzésbe ezaszür őmagáne idzette vala, hogy Mátyás királyhoz ne halgtanáca (Helt: Krón. 132). Meg is paranehola hogy mindenee hozza halgassanac (Tel: Evang. I.202b). Mind az nép, mely te hozzád halgat: omnis populus qui subjectus est tibi (MA: Bibl. L58). A római pápához halgtattak (Sámb: 3Fel. 51). A némethz halgtató méltóságos magyar rendek (Monlrók. VIII.61). Kérdez nagy kívánsággal és reá halgat figyelmetessen; quaerit avidé, auscultatque attenté (Com: Jan. 154). Del fölöl valo tartományok az indiai tengerre halgat: meridiana regio ad mare-indicum vergit (Forró: Curt. 379). Ehez a püspökséghez halgtató (Nyr. X.469). A ki Kristusoz halgat, felebarátyát maga elejbe űlteti, szivesen szereti, szoros űgyiben elő-gyámolítja (Fal: NA. 160). Ehez a törvényhez sem akarunk halgtatni (Fal: SzE. 556). Az állatok halgtanak a természethez (558). Tudod, mi rendet tartottam életemben, s melyly felé halgat bajlandóságom (Fal: TÉ. 771). **3)** taceo, sileo, consileo C. still schweigen PPB. Hallgatva: tacite C. Hallgatoc, szolastul megszólóm, vesztgelec: sileo MAI. Tsitt patt! halgass! bat! PPBl. Jobb halgtatni, mint-sem rosszszól szólni: melius est tacere, *quam male loqui PPBl. Tamlyon egyebeknek dolgayrol halgtatny (VirgC. 139. ThewrC. 97). Ne halgasson a te szemel fénye (Ily: Préd. L101). A magában való el-mondás csendes halgtatya való (Com: Jan. 156).

[Szólások]. Hallgat mint a tyúk a gyomban (Fal: Jegyz. 924). Tőle hallgatok: aures meas illi dedi PPBl. Nem akar vala a magyar királytól halgtatni, a szokot adót is nem akarja vala meg adni (Helt: Krón. 134). Az szabad városok csak ő felségetül az fejedelemtül halgtanak (Ver: Verb. Szót. 4). Fál heg ygy o1 halgtatom: subsausculto C. Jo szerenczeuel tars,

mit halgtatz füst alatt? Látom szeretőldért folázkodásodat (FortSzer. K4). Engedetlen szolgálvaul úri módon kezd bánni és nolle velle is, kosúl bakúl a dobszó alá fog velünk hallgtatni (GKAT: Váls. L661).

[Közmondások]. Hallgass nyelvem, nem fíj fejem (Fal: UE. 502). A mely pap igen hallgató, ajtóállóvá teszák (Fal: Jegyz).

el-hallgat: 1) obficeo, reticeo C. dissimulo MA. stillschweigen PPB. [verschweigen]. Myre latta el ezeket es elhaltatta az zent jras (CornC. 6). Egyyk sem hallgataa el embereknek vasotságos byneket (ÉrdyC. 348). (Hogy a jók gonoszoktól szenvednek) az ysten elhaltattya es el zenvede (597). Nem zoolva de myndent el halgat vala (616). Ngtok parancsolatját nem akarnám elhallgtatni (LevT. II.107). De ök eszt elhaltatman, elmenénee: illi neglexerunt et abierunt (Helt: LT. T5). Az nitodon kolompoztam, de elhaltattad (Ily: Préd. II.328). Éjten-éjjel, mikor a lövés elhallgat, fényes tigrisbőrén Rákóczi nem nyughat (Thaly: Adal. II.119). **2)** [ausculto; zuhören, anghören]. El-halgtatá a szent jámbor feleségének siránkozását, es monda néki (Pázm: Préd. 95).

[Szólások]. Swketh fwlewkkel halgtatnak nyndeneketh ol (LevT. I.168). Ha sykethseggel el halgtatnak, istennek haragya zallana ew reayok (ÉrdyC. 424b).

elhallgatás: abtinentia C. MA. reticentia, comiventia C. stillschweigung, verschwiegenheit PPB.

még-hallgat: exaudio C. [erhören] Vr meghalgtatta tf onzollatokat (BécsiC. 16). Hátad le te fíledet es halgasmég (100. MünchC. 23). Ez zent diezeretet meg halgassatok aítatsággal (VirgC. 17). Meg halgata az vr isten az imatságaba wtet (25). Cristus meg zokta meg halgtatni az alazatossáknak imatságat (77). Azt aloytlyak, hog sok zolasban meg halgtatassanak: putant quod in multo loquio suo exaudiantur (JordC. 369). Es gyonásat meghalgtatya vala (DomC. 89). Az nr isten ez atyat meg halgtata nynden ev köreseben (277). Kynyergeest tett es meghalgtatatek (ÉrdyC. 519b). Ees engemeth meg halgtata: exaudivit me (KulesC. 4). Nagy kegyelmessen halgass meg engem (Born: Ének. 290). Hallyad, halgasd meg az én beszédemet: ausculto, audi sermonem meum (MA: Bibl. I.143). Minden törvényben a bírónak olynak kell lenni, a ki meg-halgtatassa a perldőket (Pós: Igazs. I.157). Kicsoda a ki az ő halgas meg-ét meg-nem másszoroztatná? (Mad: Evang. 400). Hogy értünk országul böjtöltök s imádkoztok, istenes cselekedet, s legyen az úr isten ennek is jobban meghallgtatója (RákGy: Lev. 277).

még-hallgatás: audientia, exauditio MA [das zuhören, erhören] PPB. Meghalgtatasrol halukat adanac (TelC. 132). Meg-hallgtatásnate palottáia: auditorium (Helt: UT. o1)

[öszve-hallgat]

özvehallgatás: [consonantia; übereinstimmung]. Az ő engedelmessége között és az isten igazsága között egyenlőség és özvehallgtatás láttassé (MA: Tan. 713)

rēa-hallgat: ausculto, attendo C. [zuhören].

rēahallgatás: acroasis PPl. [das zuhören].

vesztég-hallgat: sileo, taceo, quiesco MA. obficeo PPBl. still schweigen PPB. Haborusagotli zerezuen auagy veztek halgtatokat (VirgC. 139). Een vezeteg halgtatek: taci (KozthC. 127).

vesztég-hallgatás: silentium MA. das stillschweigen PPB. Christusanac vesztég halgtatásán meg nem tébolyodik (MA: Scult. 281).

Hallgatás: 1) auditio MA. [das zuhören] das horehen PPB. Azzonyallatnak gyonásunk halgtatása (DomC. 196). Lé-gyetek figyelmetesek a halgtatásban (Pázm: Préd. 23). Kérlek,

legyetek szunyáták a halgatásban (132). Csak hodoltsal meg az halgatásnak fűledet (Czepl: MM. 25). Az isten igéjének halgatásában egybeszedett és figyelmetes lélekkel kell lenni (Illy: Préd. I.296). Prédikáció halgatás (Tof: Zsolt. 591). **2)** taciturnitas, silentium C. MA. beschwiegenheit, das stillschweigen PPB. Sokakat az halgatás vezt el: Anyclas perdidit silentium (Deesi: Adag. 63). Az több okokat halgatásban hadgyuk (Pázm: Kal. 36). Minde azok csak tőréssek és halgatások ahözépest, a mint ki-mutattya haragját az utolsó illetben (Pázm: rád. 13). Légyetek halgatásban (14). Az keresztýének vannak halgatással (Zrínyi I 50).

mise-hallgatás: [auditus missae; das anhören der messe]. MA: Scult. 789).

Hallgató: **1)** auditor C. MA. hörer PPB. Ev zolgának auat halgato (DomC. 103). A halgato knac es tanuloknac tanrodasoc: subversio audientium (Mon: Apol. 3). Szunyáta halgatók (Mad: Evang. 201b). **2)** [testis; zeug]. Az testamentom halgatók (RMNy. II.93). Ott iktattuk ez vitezől zemelieketh az szagban, az falwbeliek voltak halgatók (129). **3)** tacitus C. acens, taciturnus, silens MA. der stillschweiget, verschwiegen PPB. Hallgatóvá leszek: silesco C. Hallgató ember: Aecessaema (Deesi: Adag. 36). Mintha istennek kedvesbek volnanak halgatóbák, hogysen a nyelvsbek (Illy: Préd. II.230). Hallgató légy, nem tsátságó (Com: Vest. 102).

[Szólások] Oly halgato mint az lúgyó dísnó: statua taciturnior (Deesi: Adag. 286).

Hallgatóság: [taciturnitas; das schweigen, selweisamkeit]. Te halgatóságod senkinec nem árt: taciturnitas tua nemini incommodabit (Com: Jan. 203. SzD: MVir. 111).

Hallgatóz-ik: **1)** [taceo; schweigen]. Hallgatózó, kevés eszedű: taciturnus (Com: Jan. 184). **2)** ausculto ad fores Kr. [orochen]. Halgatózva láb új hegyen mégyen (László: Petr. 3).

Hallgattat: [ad silentium compello; schweigen macheu]. Oly könnyen szoltathatsz az kővekkel, mely könnyen ő velek halgattathatsz (DBón: Részegs. 22).

Hallhadsza: [audi; höre, hör' an]. Holta es menbe meneli utan osztan halhacza mit mondanac szt. Pálnac (Tel: Evang. I.147). Mikor az sántát meg gyógyította volna, halhacza mint monda szent Peter (II.19). Halhadsza, mit ír az sídó Jósef (Pázm: Kal. 43). Teoflactus haladsza (Pázm: LuthV. 335). De haldbacea [így] szent Crysostomust (Bal: CsIsk. 355). Halhacza mit ír e dológról Luther Marton. (Lép: PTük. 67). Halhacza Vithakerust (Pós: Igazs. I.450). Hallhadsza Arteni! igazán beszéltek (Fal: Const. 819).

Hallhatatlan: [inauditus; unerhört]. Te kenzenvedesőd- nec hallhatatlan keserűségős voltat meg akartad mutatnyá (NagyszC. 4). Hallhatatlan kenokal thegöd zomoretanak (CzechC. 2. 5). E dolog jollehet keges zandec volna, demaga hallhatatlan (TelC. 3). Hywataa hozyaa ew ysmerő baratyt zolwan ez hallhatatlan dologról myt kellene teny (ÉrdyC. 574. 640). Oly hallhatatlan ken wala, ra nezny ees zewrný wala (ÉrsC. 509).

Hallhatatlanság: [inauditum quid; das unerhörte]. Chalkozyk az dolognak hallhatatlansagaan (ÉrdyC. 514).

Halló: audiens Kr. [hörer]. Kikkel halloknek zivek bajtat- teek cristusnak zerelemere (DomC. 43). Job egy látó bizonság- ak hínni, hogy nem mint sok hallónak (Deesi: Adag. 133). Fülét megillette és azzal azt hallóvá tőtte (MA: Tan. 1492).

látó-halló: [?]. Voltak bejárók is, Bónis F. magyarországi és Mihácz F. háromszéki látó-hallók (Monlrok VIII 294).

szó-halló: [oboediens; gehorsam]. Az mi fejedelminkne- c engedgyűne, szó hallóc legyűne (MA: Scult. 1004). Néki jó szó

halló s jámbor szolgáló lőnnének (Lászny: Krón. 211). Szó-hallo engedelmesség (Megy: 3Jaj. II.62). Csígúzzák a lovakat míg meg-szelődülnek, szó hallókká lésznek (Megy: 6Jaj. II.25. Ker: Préd. 153).

Hallogat: [frequenter audio; wiederholt hören]. Csoda híreket hallogatok (Levt. II.125). Mind ilyen gonosz és keser- ves híreket hallogatunk (147). Hallogattam basák udvárából, sőt majd igen kezdék spargálni hírfül, hogy Erdélyre kellene menni haddal (ÉrdTörtAd. II.159). Hallogattam egyet is mást is felőle, hogy lakadalmakban így s annígy, több előle (Ház. I. 215).

el-hallogat: dissimulo NémGl. 134.

Hallomás: **1)** auditus Ver. MA. das hören, gehör PPB. Syketeknek hallomast, nemaknak agyon zolast (FhrC. 28). E bodog bynős mind a hallomast mind az illest elmeiebe rekezte (NagyszC. 165). El-vőtte hallomását [sikotté tette] (Mad: Evang. 259). A hallomás által értjük egy mást (Fal: BÉ. 571). **2)** auditio Ver. MA. [das hörensagen, gerücht] Hallomást mon- dan: audita nunciare PPB. Mendenee, kie hallottac te hallom- asodat: omnes, qui audiunt auditionem tuam (BécsiC. 263). Hallomas zereit; audiendo (JordC. 858). Vram hallom te hal- lomasodat es feleek: audivi auditionem tuam et timui (DöbrC. 249). Ky mellee hallomast moná, hogy harm ezendős gyermek el karhozot (ÉrdyC. 556b). Halomast tbytetem hazug bezedek- el es vygiorgo mondasokal (VirgC. 4). Gonoz hallomasoktlv nem feel: auditione mala non timebit (KulesC. 186). Hallomaas szerint (Sylv: UT. I.162). Nem használt őnekie a beszéd hallom- ása: non profuit illis sermo auditus (Helt: UT. Gg. 7). Csak a tiszta hallomasnak ninesen ereje: simplici auditui locus dari non solet (Ver: Verb. 296). Nem hallomást, hanem maga szem-ével látot dolgot ír és beszéll (Pós: Igazs. I.183). Az mely dolgot hallomást irtam az tatár lám felől, abban nines senmi (MonOkm. XXIII. 493). Midőn ötlet hallomásra hitta [audientia] (Illy: Préd. II.522). Kiti bizony én nem tudok, hanem csak köz- hallomást irok nagyságodnak (MonOkm. XIX.92). Látszóto dolgot szólok, nem hallomást (Thaly: Adal. I.158).

Hallomatos: [quod auditur, sensibilis auditui; vernehmbar, hörbar, laut]. Es meg kerülöm vram az te oltarodat, hog hallomatossa tegem az hala adasnac szauat (Szék: Zsolt. 23).

Hallott: **1)** auditus Kr. [gehört]. Hallotta tegetek w dycheretenek zawath: auditam facite vocem laudis ejus (KulesC. 153). **2)** [qui auditiv; wer gehört hat]. Kinec en nem chiac hallot, hanem vgiēm látot bizonyásgha vagioc (Balassa: Comp. 4).

látott-hallott: polytropus, expertus NA. erfahren PPB. Illy igen látott hallott emberek vattok ám ti (Bal: CsIsk. 34. Com: Jan. 66). Régi látott hallott vitezékből állott e vallyon az a sereg? (Zrínyi II.176). Látotthalott ifjú (CorpGram. 174). Régi látot hallot, véren folt vitez hadnagy (MNyil: Zsolt. 7).

látotthallottság: [experientia; erfahrung]. Az idő látot hallottségot és eszesseget hoz (Prág: Serk. 801. Megy: Dial. 47).

HÁLÓ: rete MA. netz, fischergarn PPB. Szívnek hálója: praecordia MAI. tela cordis MA. pericardium; herzhäuslein, herzhäutlein PPB. Szemes mint a háló: reticulatus C. Kiter- ieztem ő rejaioe en halomat: expandam super eos rete meum (BécsiC. 190). Embereket ő varsaiaba vont es ő haloiaba gúitűtő (271). Nepek azon vezedelembe zeegettetenek, kit tőte- ket volt azon haloba, kit el reitettek volt (DöbrC. 25). Engőmet gárlagos balgatogoth atte halodban be vontal (NagyszC. 65). Simon Pető Andrassal mossa uala haloiat (DebrC. 3. PeerC. 24). Erdégnek haloyaban egyt emnen magaat (ÉrdyC. 320). Lata ket atyafünyket vetveen haloyokat az tengherben: vidit duos fratres mittentes rete in mare (JordC. 364). Chinaly rosteltis értzből, olyant mint egy halo: craticulam in modum retis

aneam (Helt: Bibl. I. Pp). Ez papanac haloiából, és amac pilésses poszzeriből veheti észébe (Helt: Hál. 60). Ő álnok hálója ottan elterőle, jelős fő halakat véle megkerüle (Tin. 278). A kalmarsag a satan haloia es lepe (Mel: SzJán. 435). Az satamac leg erősb haloia és foga lepe az kazdagsag (Born: Préd. 397). Jobbann hálóban kezed, és beis kötélőződ magadat (Bal: CsIsk. 413). Varsa vagy háló (Szatun: Dom. 167). A szívne hálói, hártái (Com: Jan. 52). Két kézzel vonó hálóval halász (81). Az ablakon, ablac fián, háló forman csinált vas rostélyokon avagy gátorokon ki-néz (106). Mikor kilúzzák a halot (Hly: Préd. II.56).

[Szólások]. Hon a nagy goromba ember a maga hálójában akad (GKat: Váls. 1165). Az mérges irigyek azt munkálóták alattomban: viszont mint ejtsék hálóban (Thaly: Adal. II.287). Hálóra keríteni valakit (Deesi: Adag. 29). A vadakat hálóra hajtattya (Gyöngy: Cup. 2). Nehéz a ravaszt hálóra keríteni (Kisv: Adag. 190). Ha Ladányit az hálóra keríthetőd, bizony soknál inkább akarnánk (RákGy: Lev. 76). Nem jó helyen vetette meg hálóját (SzD: MVir. 20). Szokatlan és majd hallatlan dolog is amaz magyar mondás szerint: háló előtt halat fogni, avagy megfogatlant melyeszteni (MonTME. V.242).

fogoly-háló: [excipula ad perditionem capiendas; rauhungarn] (Gér: KárCs. IV.445).

főkötő-háló: reticulum; haube Nom. 19.

fűrj-háló, fűrjésző-háló: [excipula ad coturnices capiendas; wachtelgarn]. Fűrjésző háló (Kár: Élet. II.131).

[Szólások]. Apád szinte így iart volna, ha fel nem szőtte volna a fűr hálót és más földre nem ment volna lakni (Helt: Mes. 365).

halfogó-háló: verriculum PPBl. [netz]. (Com: Jan. 80. Radv: Csul. II.117).

halász-háló, halászó-háló: rete piscatorium SK. [fischer netz]. Halászó háló (Nán: SzTük. 653).

kétközi-háló: verriculum; zuggarn Nom. 77.

Ies-háló: excipula, indago C. fanggarn PPB.

madarász-háló: cassis C. rete; vogelgarn PPB.

merítő-háló. Merítő háló: hamon, feimer Com: Orb. 103.

nyúl-háló: [excipula ad lepores capiendas; hasenfaller]. Kegemetek engednieiek az nyulhalokat, vadueköl igen zowkösök magunk (RMNy. II.332).

pók-háló: tela araneorum MA. spinnenweben PPB. [spin nenweben]. Pókháló palaczkom az szegen bélepte (Thaly: VÉ. I.219).

[Szólások]. Pók-háló-e-s-i-n-á-l-ás (Pázm: Préd. 313). Pók-háló-szövés (332. Kr.). Pókháló szódógel káromkodásnak palástolására (Matkó: BCSák. 110).

pókháló: araneosus MA. einer spinnenweben gleich PPB. Kéziny lependékek iárnak, azok szereznek a mihek alatt pók hálót és abban a pókhálóban meg terem a mitely, az fel nevolkodik, fel megyen éppen a kasnak czézeiben és ott ezínál magának fiszket. . . pókháló fiszket ott magának ezínál (OrvK. 69).

[pókháló]

be-pókháló: [telis araneorum obduco; mit spinnenweben überziehen].

[Szólások]. Az be-pókhálózott sebet ne vakarja fel (Montrik XV.598).

szák-háló: rete angulum protensum habens Otr: OrigHung. II.279. Hal fogó hálóval, és gyalommal, szákhálóval, tapogatóval halász (Com: Jan. 81).

szünyog-háló: conopeum C. zelt PPB. Holophernes nyug-ziac vala az ő ágán szünyog háló alatt, mellyet bársounyal, aramyal és drága kőnekel elegy szőttec vala (Kár: Bibl. I.495. Com: Jan. 113. Dial. 32).

vad-háló: cassis Nom. 123. [jägergarn]. (Gér: KárCs. IV. 118).

vadász-háló: indago, plaga C. MA. cassis PPBl. jägergarn PPB. Vadász-hálók: retia venatoria PPBl. A nőstény szarvas a vadász hálóban, törben esic (Com: Jan. 89. GyöngyD: Cup. 593).

vadászhálócska: cassiculus C.

Hálócska: reticulum C. MA. netzlein PPB. A madarkákát hálóskaékal (reticulis) meg-lepi, meg-borította (Com: Jan. 81). Madár-fogó hálóska (Zrinyi H.110).

Háló: **1)** obretio, irretio MA. ins garn bekommen, verstricken PPB. Te vag oka, hog ellen nag banatba veződelemba halottatone (TelC. 218). **2)** [dissimulo; maskiren]. Miert haloya es titkolya el (Gyarn: Fel. 190). Arius, mikor sok családsággal hálóra és himesgetüd tévelygésit, az alexandriai püspök könyörge az istennek (Pázm: Kal. 191). Talám azzalis hálóták dolgokat, hogy rómaiak s nem sídók valának, a kik urunkat meg-ölék (682). B a nyilvávaló hazugságokat csak hazugsággal hálólyla (Pázm: LuthV. 188). Erre felely, ne halóly (Matkó: BCSák. 395).

be-hálól: obretio C. [ins netz ziehen, unstricken]. A gonosz az ő bánéul be halólya magát: peccatum virum iniquum involvet laqueis (SalMark. H3). Hogy az igazságot be halólassad e kereszt fogással (Dáv: VDisp. 177). Effele kereszt fogásokkal akariac végeket tanasztani, hogy a szegény egyfügyek-nec szömeket be halólassac (Vallást. M2). Halólos vetekkel beháloltatt bünös (Hly: Préd. II.480).

el-hálól: **1)** irretio, obretio MA. verstricken PPB. **2)** occulto MA. [dissimulo; bemünteln] verbergen PPB. Az ő vétkeket ezac el halólyuc, anagy tanol tapogassac (Born: Préd. 81). Magok értvén mulokságokat, palástolták, rejtegettek és az menyére lehetett, el is hálóták tanításokat (Pázm: Kal. 271). A szent lélek czélyiát, tenezését el-hálólyiák, tekerik, palástolják (Matkó: BCSák. 217). Hogy azt ne gondolná valaki, hogy csak el akurium hálólú ezzel az ő tévelygéseknek elő-szám lássával arra az ő kérdésekre való feleletemet (Tas: Feuk. 85).

ki-hálól: [laqueis se solvere; sich aus der falle losmachen]. Ki tudja magát hálólú (Kisv: Adag. 367).

környül-hálól: circumretio C. [umgarnen, unstricken].

mög-hálól: obretio, irretio MA. verstricken, im garn oder netz fangen PPB.

Hálolás: obvelatio, involutio Kr. [praescriptio, simulatio bemünteln]. Az sz. doctorek, oly nyilván, fődözgetés és hálós-nélkül írják, hogy az anyszentegyház tradicioit böcsillittek volna (Pázm: Kal. 496). E volt az ő palástolások, hálóságok, takargatások (Bal: CsIsk. 416).

Hálós: reticulatus MA. retiosus, laqueosus Otr: OrigHung. II.256. wie ein netz gemacht PPB. Hálós főkötő: plagula, reticulum MA.

[Hálóz]

el-háló: [occulto, dissimulo; bemünteln]. Miert hogy bizonytis az papasac ezzel az egy palástal halozzac el az ő sz

zonyu tevelygeseket (EszT: IgAny. 95). El-hálóznán az ő lelki nyaságát (MHeg: TOSzl. II.6).

még-hálóz: obreio, irretio MA. verstricken, im garn oder etz fangen PPB.

Hálózás: [praescriptio, simulatio; bemäntelung]. Az hittől aő szakadásnak vétke oly igen ezegetes, hogy semmi halozásul el-nem titkollati (JesTtk. 69).

Hálózat: opus reticulatum Kr. [netzwerk] (Káldi: Bibl. 351. l. Reg. 7. 17).

HALOM (Kuhalym? 1234. *Halm* 1370. 1432. *Molmhalmu* 1075. *Ielinhalmu* 1124. *Heyouholmu* 1211 *holmu*, locus metalis 1228. *Satnrholmu*, *Zenuholmu*, *Zeguholmu*, Anonym. *Kuhulum* 228. *Zigholm* 1216. *Seegenholm* 1217. *holm* 1234. 1297. 1345. *zinár; holom* 1257. 1283. *Ketholon?* 1158. *Feketewholum* 1265. 269. *hulmuh* 1299. Nyr. VII.218. vö. IX.103. 105); collis C. monticulus MA. hügel PPB. Locus, qui mogos-halom vocatur 257. (Wenzel VII.475). Ad folyo vyzett ymotok, fezekre hegyett e halmot (EhrC. 140). Menden birodalmunk, menden halmonk e zemeléd előt vadnak (BécsiC. 14). Menden völég betöltite, es minden heg es halom alaztatic (MünchC. 113). Az halmokrol kcentem meglj ewteth (JordC. 168). Tyzen oegyed napon nynden hegyek, halmok es tölteesök le olwadnak (ÉrdyC. 1. KuicsC. 151). Halmot testekben hortae (Göres: Mátý. 102). ezite az halombelieket (Helt: Krón. 96). A te cselekedeted nicsoda sok búneid halmához képpet? (Czegl: MM. Előb. 4). Halom, domb (Com: Vest. 123). Ágyzóó halmokat az hol kell meljünk (Kónyi: HRom. 104).

[Szólások]. Halál gazdagokat, szegény kapásokat mind egy a l o m b a v á g j a (Kisv: Adag. 145). Mindenütt közöttük ez t a sibongás, hogy jű anyyi török, hogy őket egy halomba ogja vágni (MonIrok XV.317). Halomba vágja azt a népet RákF: Lev. I.66).

holttest-halom: [cadaverum acervus; leichenhügel] (Zrinyi 4). Ússzou palotája vérben es holt testhalmokkal teljék udvara (Fal: Const. 853).

Halmocs: [parvus collis; kleiner hügel]. Monticulus hulmuh 299. (Nyr. VII.218).

Halmocska: colliculus C. MA. bühelein, hügelein, klein rhabener ort PPB. (CsomaC. 35. Kár: Bibl. I.630). Sok kenye-eket gyűtlenek halmocsákban (Kem: Élet. 102).

Halmos: tunulosus, colliculus obsitus MA. colles habens Dtr. OrigHung. II.223. hügelicht, ungleich PPB. Holmos [hely-éiv Szlavoniában] 1220. 1251. Holmos-sziget, insula prope Kani-am 1275. (Czinár).

Halmoz: congero, acervo, cumulo SI. [häufen, anhäufen]. Halmozott szekér (Fal: Jegyz. 934). Erdő, amit nevel, viz mit ápalhatott, hosszú táblájára halmozva rakatott (Orezy: KöltI. 139).

HALOVÁNY, HALVÁNY, HALAVÁNY (*halvan* KDebr. 1619. D *halvány* Zrinyi I.33): **1)** [infirmus; schwach]. My nemew halowan erőfők vagyon, hogy egy leant meg nem rayhattok (ÉrdyC. 550). Nem lezón oth geerbe embör, sem anta, sem éonka, sem óz, sem halován, sem éorba, sem óztö-veer testű, sem igón köveer (SándC. 8). **2)** pallidus, subpallidus, subhridus, larvalis: halovány színű: helvus, helvidus, abidus, morbidus, pallidus MA. verdorret, siech, kränklich, bleich. schwarzgelb PPB. Halovány színű vagyok: palleo; halovány színű leszek: pallesco MA. Halovány sárga színű (Com: Jan. 34). Halovány színű lo (Illy: Préd. II.334).

Haloványít: [pallidum facio; blass machen]. Mi haloványít, ha nem az irtózás es félelem? (Fal: BE. 572).

még-haloványít: ∞ (Pázm: Préd. 808. Kr).

[Haloványod-ik]

még-haloványodik: [palesco; blass werden, erblassen]. (Pázm: Préd. 1162. Kr. Zrinyi I.128). Mihólyt akad annyának szemében, meg-kezd halványodni az mindgyárt színében (Gyöngy-D: Cup. 629).

Haloványos: subpallidus, subhridus Kr. [etwas blass] Haloványos színet ortzánkra ne végyünk (Kónyi: HRom. 58).

HALVÁNY: [?] Memyi külömlőző vizek, ezek halvá-nyokban állapodnak, azok forrásokból szőlődécselnek (RendÉl. B3).

1. HÁLYOG, HÁLYAG: 1) albugo, lema C. glaucoma MA. pterygium; augenstaar, grauer fleck im auge PPB. Azonal el hllanak az halyagok ew zemeről mynt az hal hegy (ÉrdyC. 206b). A szemec halyagát, ószue gyúlt fakadékat el vízi (Mel: Herb. 69. 43). Vid el kerlec az regi halyagnac mohut vilagettasodnac fenyeuel (Pécsi: Ágost. 141). Halyag fogá be az én szememet (Kár: Bibl. I.479. Land: UjSegits. I.19). **2)** Épének hájoga: felliculus fellis; gallenbläulein Nom. 15. [Vö. HÓLYAG].

bor-hályog

[Szólások]. Talám a bor-hályog fogta bé a jesuita szemeit (Czegl: Japh. 230). Kar hogy az bor halyog el fogta latasod (Petki: Virt. 11).

farkas-hályog: suffusio PPB. cataracta, suffusio oculi; zühe materie, so sich inwendig in den augen sammet PPB. (RákGy: Lev. 416).

fejér-hályog: glaucoma Nom.? 347. [grauer staar]. A feyer haliok le esek ő zemeről (DebrC. 155).

Hályogos, hályagos: [staaräugig, mit einem staar behaftet]. Hályogos szemű: glaucomaticus MA. Mert egy se irulyon elő azokba, aki hályagos szemű: nec accedet ad ministerium ejus albuginem habens in oculo (Helt: Bibl. I. II) Szemed halyagos leand (Born: Préd. 550. Born: Evang. III.400). Néki meggyógyítá hályogos szemeit (RMK. IV.176. Radv: Csal. III.80). Igen jó az halyagos szem ellen (Mel: Herb. 96).

2. HÁLYOG, HÁLYAG: Haalyag fá: staphis C. staphys, nux vesicaria MA. [pimperussbaum]. Halyagfa: pistacia: pimpermüsslein Mel: Herb. 15. Kalakocz fából vagy halyag fából puska veszőt tarcz, es annak gyöngyétis puska fiában (OrvK. 90). Az halyagnak a magvát törd meg es gyurd azt kenyir bélben es hánd azt a halaknak (93).

1. HÁM: helcium, epihedium, averta MA. helcium Nom. 47. pferdegeschirr, vördergezeug PPB. Hámba való: equus jugalis; hámba való istráng: funis aurigarius PP. Hámból, járomból ki-fogom: dejuo PPB. Hagiom az sarga louat fekestul hamostul (RMNy. II.302). A vad számárnak az ő kőteleit es hámiayt el ódozta (Mel: Jób. 95). Három lovat, egy kocsit, a mellé hamot feket adta (Bartha: Krón. 119). Az hámok szélyes börből nagy csattosok voltak (MonIrok XI.367). Az kocsit, hámokat készítsed (MonOkm. XXIV.142). A szekeres lovak, mellyek nem vonnyák a hámot, ha a kocsis meg nem ríjasztya (PP: PaxA. 394). Czifra lektika, rezes hám (Haly: VÉ. I.317). Hámba fog (359).

[Szólások]. Magát hámban fogván kémelletlenül gyorsalkodik (Fal: NE. 26). Mikor feleségek, leányok kilépi az hámból, elég meutségek léssen (Pázm: Kal. 206). A proctor is olyan órdeg hámbára vonszon (Helt: Hál. 136). Had iarión az, á ki órdeg hámbára vonszon (Helt: Mes. 261). Az töróc hámát vonni meg szoktác (BFaz: Castr. B1).

[Közmondások]. Kicsin esikó nagy derestül hámot vonni tantul restül (Kisv: Adag. 3). Sok jó ló a hámban megszárad (464).

elő-hám. Elő-hám, szügyellő: averta PPB.

far-hám: postilena C. schwanzriemen Com: Orb. 168. Far-mating, farhám: postilena PPB. Farhám istráng (TörtT. XVIII. 237). Farhám (257).

farhámos. Az summára négy lóra való farhámos hámat szerszámot hozzatok (MonTME. III.98).

kendőr-hám: [helcium cannabinum; pferdogeschirr aus haufstricken] Kender hám, kender kötő-fék (VectTrans. 22). Fekő kocsi, kenderhám, nemesember szárdoldmány (Fal: Jegyz. 923).

szél-hám: helcium laterale [?] Kr.

[Szólások]. A felhőkön nyargalóznak, szélhámmal járnak (Fal: NU. 349).

szélhámos: [extremus; extrem?] Az ecclesia itt is két szélhámos eretnekséget megvetvén, azt tanítja (Pázm: Kal. 1766. 831. Kr. Fal: Jegyz. 935). Az csudák dolgában közép úton keljünk, hogy két szélhámos tévelygéstől magunkat mególtalmazzunk (Pázm: Kal. 641).

szügy-hám: avertae C. helcium MA. [siehle].

vonó-hám: helcium C. [zuggeschirr].

Hámacska: [helcium paryum; kleines zuggeschirr]. Addig simogatják az ifjú lovaszkát, míg nyakában vetik a kínzó hámacskát (Könyi: URom. 153).

Hámatlan: effrenis Kr. [ohne geschirr]. Nyugotról nap kelet felé kergettettek a hámatlan szelek által (Fal: TÉ. 644).

Hámos: subjugalis, subjugis MA. [zum zuge abgerichtet]. Hámos ló: dextrarii C. helciaricus equus, jugalis equus MA. Hámos kancza (Thaly: VÉ. I.317). Deáksgága s esze is lett volna, de hűjába való embernek a jó hat hámos ló, ha kocsiha ünes hozzájja való (Ház. II.54).

[2. HÁM: cortex; rinde].

Háml-ik (háml Mel: Herb. 101. Decsi: Adag. 287): corticem, cutem exuo; sich schälen PPB. Ezen mézes succensa a pomagrauátinae az hámló szárat meggyogyítja (Mel: Herb. 5). A gyermekeket igen jó benne fereszteni, a kiknek a bőrcé hámló (101). Ha az fa hámlik (Lipp: Cal. 35). Hámlik a hársfa (Fal: Const. 213).

[Közmondások]. Akoron kel az hársat hántani, mikoron hámlik (Helt: Krón. 200). Mikor hámlik a hárs, akkor kel ötet hántani (Helt: Mes. 475). Addig hámez az hársfát, a míg hámló (Decsi: Adag. 287). Addig hámez az hárs fát míg hámlik (202. Kísv: Adag. 310).

lő-hámlik: ∞ A fának léja és bátyái le-hámlanak (Com: Jan. 21).

föl-hámlik: ∞ Az nagy veresögből mynd fel hamlot valla az bewre (ÍrtyC. 561). A bőrel is valamű csuszolás niát fel hamlot (Helt: Mes. 150). Nyaka (az ökörnek) fel hamolt és fel czumózat (358). Fel-hámlik a hátom a verés miatt: corium tetetur do tergo meo PPB.

Hámlás: [das schälen]. Hámlását az főnc, korpás feiet meggyogyítja (Mel: Herb. 37).

bőr-hámlás. Bőrhámlás, korpázás: porrigo PP. Bőr hamlast és rihet, sömört meggyógyít (Mel: Herb. 13).

[Hámol, himél-hámol]

himélés-hámolás: [circutio; umschweife]. Minden himélés hámolás nélkül megvallyák, hogy az első conciliumok tiszták (Pázm: Kal. 170). [Vö. himézés-hámzás]

Hámoz: decortico MA. minden abschälen PPB. Az vristen, ky a gonozbol is myndecoron yoth hámoz, igazan engedi a gonozsagot ez vilagon azokból tetetnye, kyknek szabad akaratot adot (WeszprC. 26). Cipót esmet hámoz (Temesv: Béla. 25). Szolga rend s darabant az mi kenyerewiket ne hámozza (TörtT. XI. 175). Saláta ezikória gyökérből: hámozd szépen meg, a fűsát hánd ki (TörtT.² 1579). Hámozot kenier: panis repurgatus (Eras: Erk. 33). Kenieret hámozni: panem decorticare (37). A többi is egy-nás után ugyan azo hazugságot hámozza (Pós Igazs. I.445).

himéz-hámoz: [circutio ntor; umschweife machen]. Kereszo kell az igazságnak ki mondasara, de az kik ezekkel ellenkeznek, soe képpen hímoeze hámozzák (Born: Préd. 465. 85). A fejedelmec niellé vetti magát minden varga fölt és ot hímoeze hámoz, hízélködic, fadorly (Helt: Mes. 192). Hímoeznek hámoznak az kösség előtt az praedikátorok (Pázm: Kal. 420). Semmit az tudományban ne hímoezzenec hámozzanac (Zvon: Post. I.82). It atánfia, vagy hímoezem, vagy hámozom a dolgot, de bizony hazugságban maradtál (Bal: CsIsk. 113). Kímetek hímoeze hámoz írásában (MonTME. I.415). Az igaz mondásról szólván, még a fejedelmec filókibe sem tér be, hanem hímoezve hámozva (Fal: NU. 353). [Vö. himélés-hámolás, iméz-ámöz].

himézés-hámzás: [circutio; umschweife]. Minden hímoezés hámzás nélkül: simpliciter, sine ullo quaesito colore (Pázm: Kal. 1766. 186. Kr. Com: Jan. 204. Toh: Vigaszt. 277).

ki-hámoz: [infero; folgern, schliessen]. Ezöket magin bölcsegről zent lelök, kiből ki hámoztatik, bogi dragulatosb a szeretetnel (DebrC. 211). Mind ez fölöl megh írt kérdésögből ki hámoztatik: ex praemissis elucidari possumus (ThC. 77).

lő-hámoz: decortico SI. [abschälen]. A felkőszült piaczon a lőhámzott sugárfakon nyereségért mászálnak (Fal: NA. 239).

mög-hámoz: decortico C. [abschälen]. En fügemet meghámozta: ficum meum decorticaui (BécsiC. 203). Bőrel borított szepetekben meghámozván elhozták az fejrő czipót (MonIrók XI.333). Meg-hántya, hámozza, bőrit-le-vonsza (Com: Jan. 191). A salátának torzóját előbb szépen meg-hámozzák (Lipp: PKert. II.215). Látod-e azt a meg-hámzott sugár fát (Fal: TÉ. 709).

Hámzás, hámzás: decorticatio C. das schälen, abschälung der rüden PPB.

Hämt, hánt: excortico MA. decortico, glubo; abschälen PPB. Biblos: égyptomi nád, melyből papírosat hántottak PPB. Jacob von zölđ nyár, mogyoro es gesztenye vesszöt es fejer vonasokat hánta rayta: ex parte decorticaui eas (Helt: Bibl. LO). Az halac hójoktól megvakartatnac, hántattatnac (Com: Jan. 83). Hántott torsa (PhüFl. 57).

[Szólások]. Chac a kérgét hántya a törüemec (Tel: Evang. I.602).

[Közmondások]. Mikor hámlik a hárs, akkor kel ötet hántani (Helt: Mes. 475). Helt: Krón. 200). Addig hámez az hársfát, a míg hámló (Decsi: Adag. 287. 202).

ol-hánt: ∞ A gyümölcsnek burkóját [burkolját] el vesso, el-hántsa. putamen amovoa (Com: Jan. 23).

lő-hánt: ∞ (Káldi: Bibl. Sap. 13. 11. Kr.). A dió-fának belső hóját hánta le (P: PaxC. 278).

mög-hánt: desquammo, glubo, delibro C. [abschälen]. Az én fügefumot meglántá: ficum meum decorticaui (MA: Bibl. II.182). Az palota vagy szin előtt egy meghántott fényöfa fel volt állítva (MonIrók XI.389). Az ő adóssát megnyúzta, meg-hántya, hámozza, bőrit le vonsza (Com: Jan. 191).

[Hántó]

mözge-hántó: decorticator arborum PP. welcher künne schält PPB

3. HÁM: [princeps Tatarorum; chan]. Az mely tatár hámmak adták az hámságot az igen jóakarója (RákGy: Lev. 233). Tatár hámm (Thaly: VÉ. 1.157). Előli járók, ebámok, fejedelmek (Orczy: KöltSz. 9).

HAMAR (hammar Helt: Krón. 1. 14. 88. 92b. Helt: Mes. 50. Helt: UT. 01): **1)** properus C. [eilend, eilfertig] Hamar beszéd: oratio *celeris; hamar tanács, hamar gondolás valaki ellen: *calida consilia; hamar elme: *agitor animus, *astus; haragos, hamar porú ifjú: juvenis *calidus animis PPBL. *Hammar poru: celor, princeps; schnell, geschwind PPB. Zent Ferenc hamar yarasual frater Bernaldhoz fordola (EhrC. 10). Mykeepen hamar nylak hatalmasnak kezeében, ezón keeppen ky yzteknek fyay (CzechC. 56). Ada a királynac ket ieles hammar louat (Helt: Krón. 92b). Ifiak, szépe hamaroe és gyorsoc (Helt: Mes. 64). Lazamac hamar halalarol (Born: Préd. 388). Hamarnak monga ez utolso üdöt (Mel: SzJán. 8). Ewle egy hamar porozkara (Pont. 248). Az ló az fordulásban gyors hamar légyen (MesésK. 22). Vlmabul az Dunan ismeg hamar vta leszen mind eddig (Zvon: Osiand. C3). Az kérésben hamaroe és gondolatlanoc (Prág: Søk. 445). Hamar hír lón: velox fama pererebruit (Káldi: Bibl. 332). Két hamarutat kellett egymásután ünagyságához tennünk (Nyr. XIV.515). **2)** properatim, volubiler, cito, propediem C. festinato, subito MA. celeriter PPL. geschwind PPB. [schuell]. Hamar fergesedő gyümölcs: fructus obnoxius *vermiculationi; ha meg-kell lenni, legyen hamar: celeritas in malis optimo PPBL. A fige fa legottan megaza, es a taneinauoc ündalkodanac monduan: miköppen meg aza ol hamar? (MünchC. 52). Nicor be ment volna a királhoz sietelm, legottan kere monduan: akarom, hamaran aggád nekem Ianos baptistanac feiet (82). Hamar el yewók: venio cito (JordC. 930). Yghen hamar lova hataara ylween (ÉrdyC. 509). Be veték az háló es csak ilfen hamar fel nem vonhatták vala, az nag sok haltul (Sylv: UT. I.159). No hamar Al Vintzbe Frater György be szálla (Helt: Canc. 75). Hamar sietne (Born: Préd. 77). Neha hamar, neha igen lassan iar vala: citus modo, modo tardus inessus (Decsi: SallC. 12). Ez féle ember czelezapo, maga bányo, hamar tanól, hamar el feleйти, nagy ebetó (Cis. F4). Az bñnek boesánatyára pedig, ottan hamar feltamadása után ada hatalmat (Pázm: Kal. 138. 556). Sebesi Miklóst kellett igen postán küldenünk az cardinálhoz; kérélek, édesem, ott meg ne késseld, mehessen hamar el (RákGy: Lev. 40). Ezek a letz-kék a példáktul erót kapván, tsuda-hamar el-tuszamintyák (az úrfit) a tilalmasra (Fal: NU. 261). **3)** Nyúl *hamarja: nyúl lábának esuklójában egy kis csont vagy inas hús; némellyik meg szokta enni, hogy jó futó lehessen (e manuscriptis Vályianis) Kr. Hogy nagy vala lova Masistiusnak, a hamarját löni találák annak; a ló a seb miatt eltántorodék (Cserényi: PersF., RMK. I.356).

[Szólások]. Ez egy dolgon gyötrődöm, hogy az vensögnök az hamarian letemben sokaig az te jovoltoddal nem elhetek: hoc uno torqueor, quod praecipiti senectute din frui tua bonitate non possum (Forró: Curt. 304). Hamar m ű: Glauçi ars (Decsi: Adag. 149. Toln: Vigaszt. 13). Hamar idön: brevi, propediem Kr. Ez frater egied igen hamar idwn iuta nagi isteni gondolatnak malaztyara (VirgC. 88). Cassander most the szerelmednel vagon, auagy hamar idön oda varattatic (Zvon: Osiand. C3). Hamar idön megfizette (MA: Scult. 1076). Ezt irom, remensegem leuen, hogy hamar idön hozzád mehetec (EszT: IgAny. 468). Hamar üdön valo el-távozása (GKat: Tirk. 819). Hamar idön ő hozzá haladjak (PhilFl. 98). Az kiraly abbol az belből hamar idő alat el mégyen (Lép: PTK. II.65). Kezdgyünk chak így banni az evangelistákkal, hamarnapoz szép kis pogányásg kerekedik az keresztyénségből (Pázm: Kal. 689. Megy: 3Jaj. II.35). Vastag reményésgel biztatta, hogy hamarnapján minden adósságról tészon (Fal: NU. 282).

[Közmondások]. Kedves napok hamar folynak: *rara hora, brevis mora PPBL. Nem mondiatom ezeket a predikáziókat hamar műnek, mely hammas szokott lenni (Pázm: Préd. a4).

csak-hamar: Minemű dolgoknak szükség legen csak hamar meg lenni (Mel: SzJán. 2. Agond. 42). Rákóczi Ferenc csakhamar atyának fejedelemsége elődedin megholt vala (Szal: Krón. 84).

Hamarabb, hamarb, hamarébb (hamarább Zrínyi I.19): **1)** [velociter; schmeler, behender, eilender]. (A lovak) hamarbac esti farkasnal: velociore lupis vespertinis (BécsiC. 270). Az en életem napiai hamarábbaka es kőnniebbe lőnek a szöuőnek az ő vetélőiebe valo czúnél (Mel: Jób. 17). **2)** ocius, citius Kr. [schneller, früber, geschwinder]. *Hamarébb véghez megyen: adjiciter celeritatu PPBL. Akara vronk az ev fel tamadasat elvezer meg ileuteny azonyallatoknak, hog hamarab ky hyrdetteseek (CornC. 114). Mentől hamarébb jöjjön (LevT. II.255). Minden betegséget hamarab gyogyit (Mel: Herb. 67). Hogy bamareb az közsegnec szemeket el hiteneec (Mon: Kép. 124b). Hogy az te itéleted annál hamarébb meg mutatnád (Kár: Bibl. I.461). Hogy hamarébb el-kelleyen (Czegi: Japh. 59). Kezed irásit mentől hamarabb oldozd fel (Com: Jan. 191). Az czeitházat, minden munitiókat, hova hamarabb lehet az ott való káptalanokkal felinventalsd s másat nekünk is beküld (RákGy: Lev. 65).

[Szólások]. Hamarébb léssz a tehénnek tsikója (Kisv: Adag. 297).

Hamarabban: [citius; geschwinder, eher]. Ha kyket erewsben zerettem, azoktol hamaraban meg vtaltattam (EhrC. 154). Ynaduan vrat mű nemzetönkne hamaraban kőndörletesse lenni: maturius genti nostrae propitium fieri (BécsiC. 90. CzechC. 5). Az mit tissz, tedd hamarabban: quod facis, mox facito (Sylv: UT. I.149. Zrínyi II.5). Az sidoc hamarban Messias gyanant kezdenenec fogadni (EszT: IgAny. 548).

Hamargat: sollicito, urgeo, accelero Kr. [beschleunigen, betreiben]. (Bíró: Micac. 256. 261. Kr.). Hogy a tüzet mindjárt el-oltassák, parantsol Mehemet, ezt hogy hamargassák (Könyi: HRom. 187).

Hamarja (hamalia Zrínyi I.74. 108): **1)** citus, citatus, festinatus, properus C. MA. geschwind, schnell, behend, eilfertig PPB. Gyors, hamarja: citus, concitatus MAI. Az halal zylő hamarya nyl (ÉrdyC. 343b). Egy hamarya beryo azonnal fel zekellek es nagy hamarsághal kywe meene (ÉrsC. 114). Mindazáltal a szív, mint száraz pozdorja, a fellobbanásra nála oly hamorja [ig?] (Gyöngyösi, Imre S: Nyelvtörténelmi Tanulások 82). **2)** vaticinium, auguratio; weissagung, wahrsagerei]. Nem használ neked is hamalia, sem teneked szentség; mind föld alá téve tikteket fringia (Zrínyi I.108).

[Szólások]. Valaki akarna ötet hozza venne hazassag zerent, előzer hamaryat futna ő vele (BodC. 19). Azt akamá Eusebius hogy hintót ne tartsunk, hanem gyalog szálván, mikor sietni kell, hamarját füssunk a kőzönséges menyetskékkel (Fal: NA. 171). Bőcsiletles dolgokról beszélgessünk, balkkal engedve, ne olly szörnyű sebességgel mint a hamarja futásban (Fal: NA. 189). Mikor Eger-várra hamaliát h á n t u n k, úgy mutatta (a jósló sas), valamint kívántuk magunk (Zrínyi I.74). Van sok mester-sége s egyéb vrárlásna, de az hamarjának leg-inkább hányása, tetzik néki s van-is ahoz nagy tudása (Gyöngy: KJ. 110). Nyolczven esztendőkkig hamarja lépéssel futottak a gonoszágnek ösvényét (Fal: NU. 253). *Hamarját ugrani: decertare saltu MA. in die wette springen PPB. Hamarjavetés: jörendő tudás keresetének egy bizonyos módja Kr. A tsillag-nézés, s hamarja vetéshez ért ő-is (Gyöngy: Char. 300).

Hamarjában: strictim, breviter PPB. [in kurzer zeit, in der eile]. Kendnek csak hamarjába nem ártana fel rngaszkodni

(LóvT. II.335). Esott azért el benne hamarjában, mint egy hatvanigvaló (Kár: Élet. I.11). Az költségre volna hamarjában nagyobb szükségünk (Monlrók. XIV.549. Mik: TörL. Előb. 3).

Hamarján: ∞ Kit Hesperus adot, Lucifer or módgyán el lopta, el ragatta tülem hamarján (Zrínyi. II.143).

Hamarkod-ik: festino, propero Kr. [eilen, sich übereilen]. Hamarkodva beszélni: *celeriuscule dicere PPBl. Zeleknék zarnyayn hamarkodek: volavit super pennas venturum (KulesC. 29). Nem félz nappal hamarkodo álltol, setetbe iaro dvloktol (DöbrC. 16S). A tzelhoz hamarkodom: ad destinatum persequor (Helt: UT. Dd7). Olympias varos melle hamarkodtanak (Fórró: Curt. Előb. 5).

el-hamarkodik: [autugio; forteilen, fliehen]. Az lelkes zarnyasnal hamarab előle el hamarkodek (PeerC. 71).

Hamarkodás: [festinatio, properantia; eile, überstürzung]. Boldog kimenetelének fundamentomát most csak hamarkodásban helyhezette vala (Szal: Krón. 313). A heves igyekezetek, és siető hamarkodás bősátrára méltatlan bűn a politica dolgában (Fal: UE. 405).

Hamarság: properantia, pernicitas C. velocitas, celeritas, festinantia, festinatio MA. agilitas PPBl. behändigkeit, geschwindigkeit PPBl. Nyelveknek hamarsága: lingua mobilis PPBl. Hogy memie leleknék hamarsagaban, nykeppen vyllamat (EhrC. 13S). Zent Mathe lesuth mi modon követeo, doctoroknak mondások zereit neegy wtat talalunk reeo: Elsew hamarsag, az az nem keel keesny (ÉrdyC. 540b). Louoknak hamarsága (Frank: HasznK. 72). Tebrus [folyó] tengorben önti hamarságát (Zrínyi: ASyr. 289). Saudor az hamarsagban keresi az győzedelmet (Fórró: Curt. 173). A jó elmének két fő ellensege vagon, a hamarsag és a harag (Lskai: Lips. 116). Törvényben nem jó hamarság (Kisv: Adag. 256).

Hamarsággal: festinato, incursim C. festinanter, perniciter, citatim, velociter MA. subito Com: Vest. 147. geschwind, behend, eilend, in eile PPB. Hamarsagul által menek (VirgC. 110). En ellensegim mind igen haborylanak nág hamarsággal (DöbrC. 20). Kik nekem gonozt akarunk, hamarsággal visellek & zigoneket (94). Hamarsággal való segedelm (CornC. 251). Hamarsággal [igy?] lo essek Moyses arczal az földro (JordC. 75). Hamarsággal be ment vona: introisset statim cum festinatione (473). Hamarsággal syöthnek (ÉrdyC. 514). Hamarsággal be méno (Helt: Krón. 51). Nagy hamarsággal szekerébe fel üle (Kár: Bibl. I.317). Oly sietve jár, mely hamarsággal röpül a sas az eledelre (Pázm: Préd. 1196). Adassék ez levelem körösi főbírónak igön igön hamarsággal (MonTME. I.121). Ezt, bírák, siketségre ne vegyétek, hanem minden hamarsággal itt logyetek vele (212). Miut az éjjeli litót állnok, hamarsággal el-enyésznek (Fal: UE. 377).

Hamarságos: velox MA. flüchtig, schnell, behend, geschwind PPB. A hamarsagos serenseg mindön meg boldogultaknac egeulökeppen adattatic (NagyszC. 224). Az wr ystent, ky hlvket megli váltotta, meg tagaggyak, harnasagos [igy] karhozott (celerem perniciem) hozvan hmagolkra (JordC. 857). Harmad tyztössesees volta zent Antálnak hamarsagis megh halgatasa (ÉrdyC. 323b). Hasomlöttya az vt kiul való hamarsagos futashoz (Zvon: Osiand. 31). Reggeltől fogna estuédig el változic az idő és mind ezeo hamarsagosac az wr előtt (Kár: Bibl. I.662). Az mozgias hamarsagos: motus est celer (Com: Vest. 16. 122). A késedelmes a gyorsat hamarsagost elől vegye: tardus velocem antevortet (Com: Jan. 179).

Hamarú: tempestivus, citus, celer, properus, velox, princeps, subitus SI. [schnell, rasch, eilend].

[Közmondások]. Hamarú hamvas, késő kedves (Fal: Jegyz. 924).

Hamar-való: subitns, subitanous MA. [celer; rasch, schnell, jähling]. Kértelek tyteket, hog ennekem reuid jöveben hamar való halalt ne aduotok (DomC. 26). Hamar való seghedelmes voltolar (ÉrdyC. 582b). Az itélet napjánac hamar való elközölítéséről tanuluc (Zvon: Post. I.31). A melly sebro reá esik a fene, az érzéketlenné teszi, hanemha hamarvaló orvosszággal értötik (Tótt: Józ. 29).

[Szólások]. **Hamar való nap:** propediem MA. Leen hogy hamar való napon nagy malaztot erdeulo istentől (ÉrdyC. 153). Atya meg hala, anya oos hamar való napon ky mwlek (543b). Hamar való napon meg kuldy (RMNy. II.114). Hamarvaló nap felkwlgyvk (203). Az eu ágyam az setet koporso lézsen hamar való nap (Lép: PTük. III.239). Adja isten lát[bas]sunk hamar való nap örvendetes állapotba egyrnást (RákGy: Lev. 8). Hamar való üdöben meg foglak tighedet látni (Sylv: UT. II.134). Nem tsak meg kell halnunk, keresztények, hanem hamarvaló tudön kell emek lenni (Pázm: Préd. 990).

HAMIS (*hamus* font? Soós: Post. 111. *hamos* DebrC. 65. WeszprC. 76. 77. CzechC. 5. ThewrC. 113. DöbrC. 4. LevT. I. 126. *honus* HB): 1) iniquus, injustus C. iniquus MA. Otr: Orig-Hung. II.210. [ungerecht, unbillig]. Hamissan: depravate C. Hamis árú: improba merx PP. Hamis el-forditása a törvény értelmének: *malitiosa juris interpretatio; hamis mértékek: *iniqua pondera PPBl. *Honus* világ (HB). Fél föntli ő napiat igazacra es hamissacra: super injustos (MünchC. 22). Esseth aad yzakra es hamyssakra: pluit super justos et injustos (JordC. 368). Nem hamyss az wr ysten: non injustus (608). Meg fedde, hogi a keresztieneket ilien hamosan haborgatniak (DebrC. 138). Hamossan keresőt meg alaz (DöbrC. 121). Masnak keuantam iozogat hamisan, usoraual (VirgC. 7). Hamisan iteltetnek (117). Ez velagnak hamis kazdagsagi (BodC. 4). Az kytewl az bewret vetem, azys ados tiz foreutommal, adassa meg kefyelmed] vele, ertem forteloz, de hamissan (RMNy. II.94). Hamis itelő (Born: Préd. 619). Hamissan kereset gazdagság (Decsi: Adag. 118). Nem hamis az isten, hog el-felteknekk szenvedést-krül (Pázm: Kal. 771). Nem mondom, hog hamissan rajtunk szegozgetönek ellene ne állnyuk (Pázm: Préd. 262). Mi cigány hamis omberek azok, amny pénzr vennének ök fél, soha meg nem fizetnék (RákGy: Lev. 159). Hamis ügy vala oka (Czezl: MM. 15). Es hamiskoppen ezalardsagual az öneet tüle el idegenetel (Sib: VigK. BVI). A fősvény akar igazán s akar hamissan gazdagulni igyekezo (Com: Jan. 187). Hamis önnön magánac (iniquus sibi est) a ki idegen pénzel ő magát el-burittya (191). Hamis halat inditani (Ily: Préd. II.197). Pusztitöja soha nem voltam hazúnnak, nem vettem hamissan az másét magamnak (Thaly: Adal. II.205). Fogyvert, ótalom eszközt kívántam a hamis vilig ellen adai (Fal: UE. Előb.). Átkozott szív, mért igy megvetteted, hamisnak itéled azt, ki volt hív? (Amado: Vers. 13). 2) fallax, falsus, mendosus C. adulterinus MA. betruglich, ungewiss, falsch PPB. Hamis atyjút: falsiparens C. Hamis esküvés: perjuratio, perjurium; hamis esküvő: falsijurius; hamis isteni tisztelet: superstitio, falsa religio MA. Hamis levéllel v. pöcséttel élő: falsarius PPB. Hamis áll-petsét: signum *adulterinum PPBl. Nem mégen ki hamis ige en zambol: verbum falsum (BécsiC. 17). Ne esköggel hamissan: non perjurabis (MünchC. 22). Hamis tanusagoc, karomlatoc ezeo, kie megfertözetneo ombereket (13). Oyatok meg nagatokat az hamys profetektwl: attendite a falsis prophetis (JordC. 373). Hamys bezedw nepok: qui loquuntur perversa (785. 430). Az istemek zent ifya hamysat nem mondana (ÉrdyC. 595). Az hamyssan eskeweenek vezedelnes volta (523). Az balwan hamys istenek (602). Hamos tauuket zorzenek allatomba ő reia (DebrC. 65). Hamos legyök- ket [esodákát] tenen (196). Meg cryzotek nagatokat az hamys profetaktol (Pesti: NTest. 13). Hallottam hog hamys volna a hír, de mostan hitom hog igaz (Pesti: Fab. 14). Az wr isten tisztesseget akarja meg kyssébiteni hamis tudomannac tanasz-

tasual (Helt; Bibl. I. b3). Hamissat mondasz abban, hogy az vagyodas bűn volna (Mon; Apol. 322). Hamis gyöngy (Radv; Csal. II. 363). Minden mesterkedésével sem találhatót olyan moudást, melyet a Kalauz hamissan hozot volna elő (Pázm; LuthV. 14). Hamissan gyomroskodik abban Calvius ellen (Pós; Válasz. 268). Amaz második része gereudássan hamis (Sámib; 3Fel. 195). Addig fogságban leszte, míg meg bizonyodgiek, az mit mondottak ha igazé, vagy hamis (Lép; PTük. I. 14). Sem a fánc, sem az hamis istenekec nem imádkozne (Vás; Can. Cat. 189). A paradits madarat lábatlanak hamissan mondgyák (Com; Jan. 34). Hamissan okoskodván (Ily; Préd. I. 4). Az álmoc földi sok hamis vélekedésee voltane (Tyuk; Józ. 282). A bizelkedő hamisnak a száve mély rejtekben fekszik, himez szavait, színre beszéli (Fal; BE. 584). Irásit mutatván Cleonnak, hamis levél által teszi adósnak (Orczy; KöllH. 112).

[Szólások]. Panaszolkodik, hogy ha mi s s a v a g y o u, akár a peres azt itillye, hogy néki hamissa let a bírótól. (Pázm; LuthV. 257). Az ő részek [örökségiük] maradjon az anyok kezénél, minthogy edes gyermekik, elhittem, hamissat nem teszen nekik (Radv; Csal. III. 250).

Hamisít: 1) calunnior [verleunden, lästern]. Ne egy engemeth hamossyotoknak: ne tradas me calumiantibus me (KeszthC. 344). Fogadyad yoba the zolgadath, hogy kewelek ne hamossythassanak engemeth: non calumiantur me superbi (uo). **2)** confuto, refuto SI [widerlegen]. Meg-tzáfalom, hamisítom; refello PPBl. Valaki czokaért münket akar hamissítani, a fiszta szent írásból műnnyelye azt (Dáv; Ker. V5). Azokafis soe szokkal hamisettya, kik egyenlőkeppen valo meltosagot tulajdonitnac az szentec erdemenee (Zvon; Osiand. 57). Az kősegek balgatagsaga isteni tiszteleteket tulajdonit az szentőknee, mel tenőlgett Agoston ottan hamissít (194). Kőnyceben meg-érthettyük, mit kellessék hamissitanunk, a vagy ellenek erőssitenünk (Pázm; Kal. 659). **3)** depravo C. falso PPI. falsifico SI [verderben, verfälschen].

mög-hamisít: 1) refello C. confuto, refuto MA. widerlegen PPB. Meg-hamisítani a reá-szólást, vádolást; obterere *calumniam PPBl. Az ew tanoythwanyaat raytta kyldce, hogy meg győznee es predicacioyart meg hamissyotanaa (ÉrdyC. 423b. 5236). Jeremiasnac mondássza a te feleletődet meg hamissittya (Dáv; VDisp. 85). Az beszédeket sok erősségeckel meghamisittya (MA; Bibl. I. 461). Mint a gyermek Dániel itéleti meg-szégényit a feslett vének gonoszságát; úgy a kis Jézus meg-hamisította a világ itéletit (Pázm; Préd. 105). A jesuitanak görbe mondásait más pápista hamissittya meg (Czegl; Japh. 105). **2)** falso C. falsifico, depravo, corrumpo MA. adultero; verderben, verfälschen PPB. Meg nem hamisettyuk az istennek igeieit (Tel; FelB. 4).

mög-hamisítás: refutatio, confutatio MA. widerlegung PPB.

mög-hamisíthatatlan: irrefutabilis Kr. [unwiderleglich]. Iesusnak ziletese melle test zerent e velagra harom reudbeli tanusagok lezön; Első a údalatos vyhsagrol, második a meg hamissíthatatlan bizonsagrol (DebrC. 53). Hoé az zyt fiat fogagion es zilőn, ennek, esmeretire viznek meg hamissíthatatlan tanuk (ThC. 40. EsztT; IgAny. 49. Kr.).

Hamisítás: 1) calumnia [verleumdung]. Valé meg engem embereknek hamossyotasgól; redimo me a calumniis hominum (DöbrC. 53). **2)** [confutatio; widerlegung]. Ez oly czégeres haznság, hogy semmi bizonság nem kel hamissítására (Pázm; Kal. 338).

Hamisító: subjector C. falsarius MA. verfälscher PPB. [fälscher].

iras-hamisító: falsarius C. [urkundenfälscher].

péNZ-hamisító: falsarius MA. adulterator monetae MAI. falscher münzer, verfälscher PPB.

Hamiskod-ik: falsitatem exerceo MA. falsarius sum; falsch, betrügerisch sein PPB. (Pázm; Kal. 452. Kr.). Életéről ismét azt hamiskodgya (Pós; Igazs. I. 395).

Hamiskodás: vulpinatio Kr. [ränke, betrügerei]. Akármint himezzék dolgokat, kitetszik rejtett horga hamiskodásolnak (Fal; UE. 425). Meg fogja mutatni, hogy a pörös félnek béadása mesterséges hamiskodás (Fal; TÉ. 760).

Hamissod-ik: falsus fio SI.

mög-hamissodik: [refutor; wiederlegt werden, zu schanden werden]. Igazsag ő, meg nem hamissodlatik szavabau (Lép; PTük. II. 94). A mi vallásunk sem hamissodik-meg ex hoc principio (Pós; Igazs. I. 282). Némelly feleleti meg-hamissodtanak (Ily; Élet. III. 52).

mög-hamissodás: [refutatio; wiederlegung]. Adja eleiben az felőlünk költött hireknek igen meghamisodásokat (MonOkn. IV. 82).

Hamissol: refuto, confuto, pro falso habeo Kr. [vítperer; widerlegen, zu schanden machen, tadeln]. Ha miuel hamissallya [igy], kez vagyok, felewl[e] theruent thenny (LévT. I. 342). Istent megent hamissollyac, hogy az bünösöket hozzaja veszi (Born; Evang. III. 100). Sőt nagy sokan hamissollyac mondasat (Born; Ének. 90). Ha valaki hamissolna chyelekődetőmet (Frank; HasznK. 62). Az nagy istent ez megkáromlotta, Moises törvényét hamissolta (EPHillKözl. IX. 165). Ők hamissak, kik-után ti-is, az igazságot hamissollyatok (Ver; Tan. 18). Méltatlan hamissolás . . s mit hamissolod még-is felebarátod? (Czegl; Japh. 219). Mohametet hamissolja vala, ezt megkövezék a törökök (ErdTörtAd. I. 14).

mög-hamissol: ∞ A hamis prophetakat, kik Jerusalemba Jeremias ellen predikalnac vala, meg hamissolnaia (Helt; Bibl. I. 2). Ez a szent irasbol kövnen meg hamissollatik (Szék; Krón. 93). Meg hamissola egy nehany fogásit (Zvon; PázmP. 4). Ti magatoc azt vgy meg hamissollyatoc, hogy semmi mas meg hamissito nélkül ne szükkelkedgyec (EsztT; IgAny. 217. 286).

mög-hamissolhatatlan: [irrefutabilis; unwiderleglich]. Ameg hamissolhatatlan bizonsag meg ielőtetöec (NagySzC. 29).

Hamissolás: [calumnia; verleumdung]. Méltatlan hamissolás, . . s mit hamissolod még-is felebarátod? (Czegl; Japh. 219). Az hamissolás nem illik jó lelki theologushoz (Czegl; MM. 219).

Hamissoltat: [refuto; widerlegen]. Ez bizonsyagoc hamissoltattyac azokat, kik . . . (Born; Evang. I. 334).

Hamisság: 1) iniquitas, injustitia C. unbilligkeit PPB. Törvényel szemelű-bé a hamisságot; fraudi speciem juris imponere PPBl. Tauoziatoc el en töllem mend, kik műnkellettek hamisságot (MfinchC. 26. 57). Te mindön hamissag mivelkedőket gőllőtel (DöbrC. 18). Semy hamissagot ne teegyetek yteylethben (JordC. 105). Hamissagawl otalmaznaa meg (ÉrdyC. 565b). Az isteny dologban semy hamissyaggh nem lehet (606). Legyetek oltalma minden igazságnak, legyetek routója minden hamisságnak (RMK. II. 177). Mi riszes volta lehet az igazságnak az hamissagual: quod consortium iustitiae cum legis transgressionem (Sylv; UT. II. 47). Michoda hamissagot műneltem: quam ob culpam meam . . (Helt; Bibl. I. P2. Bb3). Hamissagual eleyt vehessön es el fordythassa az igazsagot (Frank; HasznK. 60). Az ő iteletivel minden hamisságnak folyamit meg szárazthattyuk (Pázm; Kal. 534). A nyelv hivattatik minden hamisság gyülekezetének; universitas iniquitatis (Ily; Préd. II. 246). Ha ngyan eladta leányát, csak az is nagy hamisság töle (RákGy; Lev. 162). Görögi hamisság (Mik; TörL. 228). Hamisság fekszik az

sárv: MagyB. B4. Hanssárockal avagy szuró pálczákkal, koszperdeckel gyakván (Com: Jan. 150). Aeneás hansárral ajándékozta meg Didot, mellyel megőzte magát (Tyuk: Józ. 140). Hansár vagy hosszú kés (Mik: TörL. 189).

Handsárotska: pugunculus C. MA. döleleim PPB.

Handsáros: habens mucronem Kr. [mit einem dolch versehen] Handsáros pálcza: dolon MA. Lappagtató hansáros gilkos (Toln: Vigaszt. 228).

1. **HANG.** Hangani [?], hangolni, hangzani, hangozni: tőnen, lauten Adámi: Spr.

2. **HANG:** tonus, sonitus, sonus, tímítás MA. ton, laut, klang, das klingen PPB. Hüllással a zengéseket, hangokat (sonos) választjuk meg (Com: Jan. 62). Tovább nem viltvén éneki hangomat (Gyöngy: IV. 49). A musikáru szólván, mints derék haszna, hang, hívság, hamar mulik (Fal: NA. 78). Már rosz hangja vagyon neveknek, búzel erköltsők, el-hiresednek (97).

[Szólások] Oluasd hangal deák (Zrinyi L19). Szent nevét hangal kiálták meg (66). A méltóságot kívánó nagy sziveket leg-inkább győtri, leg-jobbán ébreszti, mikor hangal szállalnik meg híre, mit követet légyen el emez s amaz (Fal: UE. 404).

egy-hangú: monotonus Sl. [consonus; eütönig, gleichlautend]. Könnyebb két szavat egy hangnakat [rimelöket] találni, mint négyet (Gvad: FNót. XV).

nagy-hangú. Nagy-hangú, hangtsáló: multisonorus PPB.

Hangatlan: absonus [misstönend]. Kiknee külömböző zengése hangatlan, ékes zengés nélkül való: quorum dissonantia absona est (Com: Jan. 169).

Hangicsál: incino, resono MA. admodulor MAI. wieder-tönen, wieder-schallen, zu einem instrument singen PPB. Hangicsáló: resonans MA. Cruma: regi hangiczálo szerszám volt MAI. Nagy-hangú, hangtsáló: multisonorus PPB. Hangtsáló madár szók: voces *avium liquidae PPB. Tud hegedőlni, lautolni, sípolni, és sokféle egyéb szerszámokkal hangtsálni: er spielt auf der lauten, auf gittare, und auf unterschiedlichen anderen instrumenten KirBesz. 79. Mint egy trombita vgy hangiczallyatoc (Born: Ének. 239). Az égi-madarac hangiczálnac szép melodiákat (MA: Bibl. V.6). Hangiczálo szerszámokban énekellyetec (V.15). Hangiczályunc mias, az ki énekelni tud, énekellyen (MA: Scult. 12). Melly szó nem fog kedvesen hangiczálni az ő fülökben (MA: Tan. 1134). Notás verseket hangicsál (Com: Jan. 163). Hangicsáló szerszámok (Telekesi: FLél. 214). Szépen hangtsáló madarkák vidultak (Könyi: HRom. 101). A madár panaszkodó énekekkel hantsigált [így?] (Könyi: VM. 24).

Hangicsálás: [cantis velucrum; vogelgesang]. Incyetek-egytek mastokoth lelky hangicyalastoknal (Kouj: SzPál. 334. Sam: Cer. 44. Thaly. VÉ. II.49).

öszve-hangicsál. Öszve-hangtsáló: symphoniacus PPB.

Hangol: sono, tono MA. tímio WF. klingen, schallen, tőnen, donnern PPB. tőnen, lauten Adámi: Spr. Trombitálok, hangolok: clarigo PPB. Végezetre a pogány tatár erc sajtója alatt, kinek még mostis füleiben hangol csergedező békójának pengése, mayd négy esztendőök tölteigh megh facsirtatott (VárM: ÉgőSzöv. Bevez.).

Hangolás: tonatio MA. das donnern PPB. [stimme]. A pogányok ecclesiája, az evangéliumnak szozattya és hangolása által kéretett-meg (Debr: Ker. 457).

Hangos (hangas NagyszC. 64. Helt: Mes. 238. Zrinyi I.3. hangus KeszhC. 431): canorus C. sonorus, sonans, sonabilis, tinulus, personus MA canorusus; laut tőneud, schallend, klin-

gend PPB. Hangosen: sonore; hangos zöngés: sonör; hangos zöngö: sonorus; hangos szauu: altisonus, clarisonus, canorus, voculis C. Sok madarakkal tellyes berck, hangos berck: nemus *argutum PPB. Hangos enekol: cum júbilo NémGl. 200. Mikoron ez madar (főlemile) hangos zonal enekelne, fel tekintve ez bodogatia (VirgC. 107). A tengörbeli lemi zynu lalnak hangas edösszegös zeep eneklesy (NagyszC. 64). Zoktunak nemelyeket mondany az nyseben hangos zonal (CornC. 369). Zava vala hangos (TihC. 106). Hangos kúrtöc valána az ő keze alatt: tubas ad clangendum habuit (Kár: Bibl. 1.150). Hangos trombita zengödez (1.462). Az el-mondás fel-szóval való, tisztá hangos (Com: Jan. 156). Hangoshan kiált az te szent vérod (Zóly: Elm. 19). Hangos zonal mondotta (218). Hangos-szavu ezimbalom (Offic. 186). Ha hallottátok volna a fene vadnak pöngö és zöngö hangos szavát (Laud: ÚjSegits. 1.71). Az ő tulajdon vétket hangos dobra veri (Fal: BE. 579). Fejekkel dicsekednek inkább, hogysen tánczólag lábokkal, vagy hangos torkokkal (Fal: NE. 28). Ezt a finom s feujáró bőtselkedést nagy öröm, hangos javallással fogadák minyáján (Fal: NA. 123).

Hangosit: [intono; töneud machen, ertönen lassen]. Az izopot uizben ha főződ, estve regel iszod, az gyomrodjat meg tisztityta, szodat hangosittya (OrvK. 35).

föl-hangosit: ∞ Mint az trombita föl hangasétsad az te szodat (Zvon: Post. 1.68).

Hangoskod-ik: sono, sonorus sum MA. klingen, schallen, tőnen, lauten PPB. Minden időben meg-marad az ecclesiája, és ő benne hangoskodik az igaz pásztorokual tanítása (Pázm: Kal. 541). Nem olvassuk, hogy valamit tanított nyelvével, hangoskodó szozattyaival (Pázm: Préd. 207). A ki vil hangoskodó szó (Pázm: KT. 171). A te dicseretnedk bősege hangoskodjék a te szent udvarodba (255. Káldi: Bibl. 365). Mint hangoskodott, melly édesseges zengést adott (Hall: Paizs. 23). Jobbat nem hirdethet felőled a fama trombitája, hogysen mikor okosságodrul hangoskodik (Fal: UE. 413).

Hangoskodás: resonantia Kr. [das tőnen, schallen]. Ha az isten igjének hangoskodása és az szentségeknak szolgálatása meg fogyatkozik (Pázm: Kal. 112).

Hangosl-ik: [sono, tono; klingen, tőnen, erschallen]. Ez trombitaual elw zana retentesseggel hangoslik (VirgC. 115). Főleyben be yutnac, hangostassanac auág hangoslassanac (NagyszC. 52). Dob, trombita szóktól, lo nyiritésektől az egh hangoslic vala (Illyef: Jephtha. 8).

Hangosság: vocalitas C. sonor, sonoritas MA. starker ton, getöse PPB. Az enoclönc zana hangosag nekülön olan, mint az diznocnak röhögese (GuaryC. 61). Wrrwmet halgatom vigasagokat, hangosagokat [így], enek mondasokat (VirgC. 4). Meg vltal mynden ez velagy hangosagokat es genyerevsegeket (MargL. 79). Ez velagmac vigasaghi es hangosaghi (NagyszC. 50). Ez velagi hangosagok es mulatsagok (98). Hangosság lezön az tanolaasnak ideyen (SándC. 16). Az organolon külömb sonosok hallatnak es ez egyenös hangosagot teznek; hangóságtevő instrumentum (17). Neg dolog zökseeg az hangossaag te-teellöz (18). Ez vylaghy örömmek, hangosagunac es lakozasoknak nyatta el ragattatnak wr isteneuk emlékwzetyről (ÉrdyC. 97b). Akoron törv meg az yffywsagunac zeepsegheet es vylaghy hangosagawal (126b. 510). Testy erzekönyseegnek ablakyt bel keel rekeztény ez vylaghy vezedelmes hangosagokunac előtte (619b). Szozatot hallé, mellync hangossága hasonlő vala nagy soc vizeknc zugasához (Kár: Bibl. 1.462). Éneki főlszóval magasztalom fölséggét es vig hangosaggal (MA: Bibl. V.13). Szép musikát halgatnak, es gyönyörködnek benne, de egyik fülökön bé-menvén, másikon ki-mégven a hangosság (Pázm: Préd. 461). Menny-országban pedig inkább értik a sirást, hogysen a nyelvnek hangosságát (538).

[Hangosul]

Hangosulás: [sonitus; das tönen]. Lezón nag gónrósegók az nég eltető allatoknak zepón hangosulásokban, merth myndönik az ű zengeseoth őri (SándC. 9).

Hangz-ik: sono, resono SI. Hangani, hangzani, hangozni: tönen, lauten Adámi: Spr.

Hangzó, hangozó: personis MA. durchschallend PPB.

HANGA: brya C. Hanga-ft: brya, erix, erica; heide, heidekraut ITP. Hanga, mellyből ruba tisztító sóprút ezinalnae: brya MAI.

HANGYA (*hangyá* Kónyi: HRom. 80. *hangyál* KBécs. 1650. 9.): formica C. MA. ameise, emse PPB. Hangyához való: formicinus C. Hangya módra mozgó ér, fel-verés: pulsus *formicans PPB. Annera gondolhattya embernek elmeye, menere egh kys hangyanak nyoma eez feuldnek zelesseghen (WinklC. 82. NádorC. 348. CornC. 229). Az hangya buzat hord az ew fekeesebe; a pylhek [tücsök] meg ehlyne kezdé a hangyanak kewyergeny (Pesti: Fab. 55). A mely fán hangya jár: ó hájjal által kell vomni és kenni az fát és nem mehet fel (Radv: Csal. III. 56). Olly lassan jár, mint a hangya (Kisv: Adag. 322). A hangyáfészket meg-bozgatják (Kónyi: HRom. 80).

[Közmondások]. Kiezin a hangya: de meg tud azért bussúlni (Holt: Mes. 36). Még az hangyának-is vagyon haragja (Czegl: MM. 13).

Hangyai: formicinus MA. langsam, wie eine ameise [?] PPB.

[Hangyálkod-ik]

Hangyálkodó: formicans; hangyamódra mozgódozó MAI.

Hangyás: formicosus MA. voll ameisen PPB.

Hangyásos: formicosus C.

HANKALÉK: schöpfmeier beim brunnen Adámi: Spr.

HANT (*hánt?* Kár: Bibl. I.456. Prág: Serk. 337. *hont* Illy: Préd. I.227): gleba C. caespes MA. terra praecipue densa, pingvis ac sibi cohaerens, quae ligone vel aratro subveantur Otr: OrigHung. II.278. rasen, grüner wasen, erdscholle PPB. Pázsitos hant: caespes C. Hant, turás: grunus Major: Szót. Erősíti Székesfehérvárot hanttal töltisokkal (MonIrók III.86). Kikénc mezeiee fényő viaszos hántokkal és hannaal el fedeztetue feksze (Kár: Bibl. I.456). Az földne hantái (L536). Az szeretet nyila, mint valamely darab aszn hánt, némellyet meg sert (Prág: Serk. 337). Mas hantbol rakott falt-is eppítettett volt (Megy: Covp. 69). Földi pásitos hont (Illy: Préd. I.227).

föld-hant: ∞ Négy bástyái azután mind földhantokkal regulariter rakattak (Szal: Krón. 142).

pázsit-hant: caespes MA. PPB. [rasen]. A szelid pásit-hantra le-ülének (Fal: NU. 332).

Hantocska: glebula C. MA. caespitulus; kloine erdscholle, kleiner wasen PPB.

Hantos: globosus C. caespitosus MA. caespitinus PP. schollig, knollig, von rasen PPB. Hantos avagy hantal földöt kunnyocskákban (caespite tectis turgiolis) laknae vala (Com: Jan. 102). Az irtványnak a melly posvány van mellette, nőtt egy hantos sombok annak közepetto (Gyöngy: KJ. 74). Hantos halmok, lüves ernyők, Diámanak udvara (Fal: Vers. 873).

1. **HÁNY: 1)** emolior C. factio, succutio PP. wertén PPB. Hányattatott: jactus, jactatus; idestova hányom: disjicio; fölyül reá hányom: supergero; nyakra före hányom: praecipito, disturbo C. A gölekezet hanna (jactaret) eréet a gazotflanciomba (MünclC. 97b). Az hayocska hanyattatyt vala: navicula jactabatur (JordC. 399). En myndent az temleczben hanyok (782).

Porth hanyaanak ew feyek feulyre: injecto pulvere capitibus (919). Kereztlnek yegyeet haunya vala (ÉrdyC. 545). (A vész) teetowa hanyaa ewket (653b). Az sárگا gyopárt háud a ruhái közé (Mel: Herb. 93). Ne hanniatok az draga köveket: ne mittatis margaritas vestras (Fél: Bibl. 10). Julianus csaszar az vert az markauat az egben hanniun eszt kialtia vala (Fél: Tan. 211). Mindemapon hányttac és forgattac az irásokat (Zvon: Post. 1697). A szemétre hányatott falatokat kívánta (Pázm: Préd. 31). Böven hánya véréet (Zrinyi I.175). Imide amoda úk hányák magokat [birkózva] (Zrinyi: ASyr. Z7). A halyagnak a magvát törd meg és gyurd azt kenyir béiben es háud azt a halaknak (OrvK. 93). Tovább szövi még-is fontáni szöszit Takáts Mátyás s így a vetéllöt (Pós: Válasz. 138). Tiz óra felé bumbikot kezdett hánni a várban egymásután (MonIrók XXIII.425. 426. 427). A tévelygésekbe magokot hányot homlok hányák (Illy: Préd. I.203). Belsőrszeinek faldalmítol igen hányattatik (II. 252). 2) [jacto, objecto; öfter vorbringen, vorwerfen]. Jo szerenczeikben erőssen hanyac istenben valo bizodalnok (Born: Préd. 252). Jamborsagodat emberee előt haniod (Mel: SzJán. 132). Ne cigankogyek senki, ne hania erdenet (uo.). Jöudedemenee keues uoltat hánya (Tel: Evang. I.426). Ki mind vntalan tudatlanságotat hanni emnekek (Tel: Fél. 119). Hánya gazdagságát, holott semmie nintsen (Kár: Bibl. 1610). Tudom, hogy igen hányák az atyafiak az római pápának vér szomjúhozását (Pázm: Kal. 162). Mellyet nem azért enlítek, mintha ozzel serénységemet akarám hánni s dicserni (Matkó: BCsák. Előb. 3). 3) [vomo; sich erbrechen]. Az gyermekek jól vannak; Zsigó kezdett hánni szombaton, de most fel vadnak (RákGy: Lev. 3. 186). Az tegnapi megcsömörlés miatt hánytam es hüde borzogutást is érzettem (MonIrók XV.66. Mik: TörL. 177). 4) [exaro, operio; besetzen]. Egész iskárlt felső ruba, kamokával hánt (Gér: KárCs. II.325). Szederis tafota hachoka, ueres barsonyal hánt (Radv: Csal. II.16).

[Szólások]. Zemeeben hanywan embernek mynden byneyt (ÉrdyC. 12. 25b). Csecesmó magzatunkat fegyverre hányák (Megy: 6Jáj. IV.16). Ha nem mongyátoc meg, kontzról kontzra hányattatoc: nisi indicaverites mihi, peribitis (MA: Bibl. II.157). Konezról konezra hányták darabolták (Kom: Élet. 27). Kótya vetyére hányom: sublasto C. A tengeri tolvajok jütnek egy Mikhlilenta nevű városba, kinek piatján nyereségeket kötyavetyére hányvün, Társiat-is áruba botsátyák (Hall: HHist. II.251). Apro gyermetskekettis szabara hantac, es harmassaulis lo hatara tarisznyaba kötöztee (Born: Préd. 78). Szömére hányom: inprobo C. objicio, oggero Kr. Szégyenlyed, az mit adtal, az szemére hánni amae (Kár: Bibl. I.679). Tonéked hálá-adatlansig szemedre ne hányattasséc (Com: Jan. 194). A város el-ragadoztatic, s á k m á n y r a hányattatic: diripitur, expilatur (Com: Jan. 194). Igen törtoc elastromokat, atköt igen hantoc (Born: Ének. 366). Mit hant falra borsót? Gallos quid exocis? (Deesi: Adag. 182. Kisv: Adag. 194). A bíró is eljött egész támaszával, eszedett értem hathatos szavával; de ez is csak falra hánya itt a borsót, szolt: jobb lesz, ha nékem csináltat koporsót (Gvad: RP. 132). Tzigány kerekket hánni: in rotam se versare, circumagere PP. Az róka hánya az cselé, és ide s tova evez farkával (Pázm: Kal. 151). Róka módon a cselé egytelé-is s másfelé-is hánya (GKat: Tük. Előb. 14). Azt gondolja, hogy bátorságosan hánya a tselé, azont sok vigyázó szem árulja el (Fal: BE. 584). Ellene vetegetek, ellont hányok; objecto PPB. Heában hány ellent Rustin bék kardgyával (Zrinyi: ASyr. 197). Elvágaték keze, de ugy sem szánék ellent hánni a másikkal; midőn már elkezdett volna a sok elleuhányásban fáradni (CsikGy. 71). Hanyae eszekeret, hogy szegényt olnyonjanac (MA: Bibl. V.13). A búza fejét hany: soees picatur PPB. Hányni a fejét bolondhoz illik: caput jactare *fanaticum est PPB. Fittyet hány mind a régi sz. atiaknak

[Bal: CsIsk. 419]. Menta a borsókra littyet hány (Fal: Vers. 571). Mikor Eger-várra hamaliát hántunk, úgy mutatta [a jósló sas] valamint kívántuk megunk (Zrínyi: ASyr. 80). Ne hannya ember h y t e e t [ne esküdözék] minden kysded dologeert hecyaba (ÉrdyC. 525). Mit használ az embernek lüit szóval hánni? (Mad: Evang. 191). Kótya vetyét hányok: auctionor C. MAI. Nem derézsikednél ilyen mód nélkül és nem hánnál másra k d u e c z i k é k e t (Bal: CsIsk. 104). L e s t hányni: insidias moliri: locare insidias alicui PPBI. Minden felet eseket hántak (MonIrók III.207). Egy ez vylaghy chwif yatecus kezdé m a g a a t hanny (ÉrdyC. 95). Soha ne uondhassa az ny ellensegvnk magath hanyvan: meg győzen ewketh Thewrc. 134). Az papag erősen hannya magat úres titulussal, hogy ő catholica orthodoxa ecclesia (Born: Préd. 460. MA: Tau. 177. Zrínyi I.178). Hányod p a n a s z o d a t (Zrínyi II.110). Egyéb javakból is p r é d á t hánni kívánván (MonIrók XV.52). Mikor vitézek r u d a t hannaak vala, ifjú Lajos király sokszor nézi vala (RMK. IV.244). Nem úz nagyra szívem, szemem nem hányom magassan (MA: Bibl. V.61). Mind a kettő (a két orony tetején az arany nap s ezüst hold) csoda sebességgel forgott és s z i k r á t hányt (Fal: TÉ. 677). S z i t k o t hány az egeben (Gyöngy: MV. 17). T ő r t hányt (GyöngyD: Char. 401). Tört hányó titok (Fal: Jegyz. 936).

[Közmondások]. Akar mint bánd az tőkre az boitoriant, de azért vgyan nem ragad réa (Decsi: Adag 203).

alá-hány: dejicio Kr. [herunterwerfen]. Sokan magokat az folyo vízbe hanyat homlok ala hantak vala: plerique in flumen e praecipitaverant (Fórró: Curt. 207). Az kik őket vezettek ala, az földre fő meredek ala hanyattatvan, azouoktol el tapod-atnak vala: qui reixerant eos, praecipitati in terram ab ipsis breberantur (529).

által-hány: trajicio Kr. [hinüberwerfen]. Nevec hetűnece által hányására irott versek: anagrammata (Com: Jan. 163).

be-hány: 1) injecto C. hineinwerfen PPB. Sőröbben bunjikat s gránátokat hántak bé, kövekkel egyelesen (MonIrók XXIII.420). 2) [operio: bewerfen, bedecken]. Minden ió szántó földet be hantoc kőüeckel: omnem agrum egregium operietis apidibus (Kár: Bibl. 1.333).

egygyüvé-hány: [conjecto; zusammenwerfen]. Holt testetet az tí bálványitockal egybe egygyüvé hanyatom (MA: Bibl. I. 15).

el-hány: disjicio, dissipo C. [wegwerfen, auseinander werfen, erstreuen]. Tajtékját elhányom: despumo; elhányattatott: disiectus, dispersus C. El-hányni a házat: *disturbare aedes PPBI. El hannyan ő ruhaiat (projecto vestimento) fel zőcönén, idő ő oziain (MünchC. 93). Zaggassuk meg ű kőteleket es ű igaiokot anánk el mi rvolnk (DöbrC. 16). Hánnók el setetsegnek ű olgit es őltőziónk fenessegnek fegyveribe (257). Yme zerzettelek zegedet neepelnek felette, hogy kyket akarz ky zaggass es el őry es el vezess es el hany (ÉrdyC. 342). Hannyvuk el ny ewlwnk myndden fertelmetességöket (575). Ruhaiath el hania JircC. 27). Mosd meg az szarát hánd el (Mel: Herb. 22). El an'om az en gabonas luzaimot és nagubbakot rakok (Sylv: T. I.103). Ir, hogy el hanthak volna az ludat (RMNy. II.141). cytale: olly kigyó, ki télben hányja el az bőrt (Sziksz). Hogy ánnék el ilyen nag nyereseget? ab ipsa messe discedam? Decsi: Adag. 299). Az gyepüt el hannya: dissipat sepe (Kár: íbl. I.629). Minden szelre el hanyatnac, az az, földnc minden zegoletire: in omnem ventum dispergentur (II.123). Szablya ávelyeket magoktol el hányák (Zrínyi: ASyr. 269). Ha a városn meg-gyulad egy ház, vallyon nem jobb-é azt a házat mind-várt mindeustól fogvást el-hánni, hogy sem miút az egész írost veszedelmes tűzre bótáttani (Hall: HHist. II.241). Kótya-tyo leszen, el hányák őket [a rabokat] (Gér: KárCs. III.455).

[Szólások]. Az füge fá az nagy fuuo szeltül meg indetatik es el hannya az ő bimboiat (Mel: SzJán. 190). A róka el-hányván szőrét (Com: Jan. 47). Nem-is hannya-el hitit: nec dejerat (184). (A kosoc) mind meg öcklelé a farkast, annyéra, hogy mind el hánná a h a z u g n a c v a l ó t (Helt: Mes. 299).

elhányás: dissipatio C. projectio, profusio MA. zerstreung PPB. Kigyó vetkezés, bőri elhányás: *angvina vernatio PPBI. A róka ki keletkor el-hányván szőrét, kopaszsgót, szőr elhányást szenved (Com: Jan. 47).

elő-hány: objecto MA. vorwerfen, vorrücken PPB. Nem hannyuc ele könyörgesünkben ni igassagunkat (Born: Ének. 139). Elő haniod tonabba az irasnac külömböző igeiet (Mon: Apol. 309). Vagy mit hányhatok-elő igazú, ha meg nem add a mit kérek? (Pázm: KT. 309).

föl-hány: 1) subacto C. in die bölle werfen PPB. Nagy öcklelő fáját hog fel hannya vala, nyakaban csuklyája lobogdogal vala (Hosv: Toldi. 8). Kőteleket hántac fel az házra (MA: Scult. 932). Fel-hányác a gabonát szóró lapáttal (Com: Jan. 75). 2) [evertio, subvertio, disjicio; umstürzen, zerstören]. Fel hannya mynd az hazat: everrit domum (JordC. 581). Fel hannyaak mynd eeköket, mynd aztalokat (ÉrdyC. 515). Az néme-te az városban való egyházbeli régi földesurak temetésit fel-hányván, a fejedelem édes atyja Rákoczi Zsigmond testét is kihányták (Szal: Krón. 167). 3) [scrutor; durchstöbern, durchforschen]. Hannyatok fél az zent irast: scrutamini scripturas (JordC. 640). Hányák fel az zent bibliat (MNYil: Zsolt. 63). Fel hántam ládáimat (Gér: KárCs. IV.397). 4) oggero, injecto MA. [vorwerfen].

fölhányás: [objectio; vorwurf]. A más gyalázása, szemre való fel hányása: opprobium (Com: Jan. 184).

ki-hány: 1) ejicio MA. hinauswerfen PPB. Fővenyét ki-hányom: exareno PPBI. Ki hána mend az arolocat: ejiciebat omnes vendentes (MünchC. 52). Az gonozokat ky hanyak: malos foras miserunt (JordC. 396). Kyve hanyatnak belöle az holt tagok (8). Hannyok ky kezewnköl az fégywert (548). Szemetre ki hánlak (Hosv: Toldi. 9). Hazabul Medeat Jason ki hania (CsomaC. 22). Ki hannya a kerekeket a szekerekből: subvertit rotas currum (Helt: Bibl. I. li2). A must fel-forja, és ki-hannya, valami riktság a bórdó fenékén találatik (Pázm: Préd. 231). Saláta cikoria gyökérből: hámozd szépen meg, a fassát hánd ki (TörtT. 1.579). Az ioszagnak hatalmas eltöglalóit, hatalmasul belöle szabad ki hanni: ejici possunt (Ver: Verb. 130). Ostorral vervén, hánta ki az templombul (Zvon: Post. II. 270). Minnyájokot kihányá a templombul (Illy: Préd. I.119). 2) [subvertio, devasto; zerstören]. Tövéből kihányó: exterminator C. A hartzal még-vétettetett város néha el-is töröltetic, ki-vágtatic avagy töből ki-hányattatic: exciditur (Com: Jan. 151). 3) [evomo; ausspeien, von sich geben]. Estvéig hanytam húszszor, talám az mit azelőtt nappal öttem volt is emészetlen hanytam ki (RákGy: Lev. 186).

kihányadék: ejectamentum MA. auswurf, was weggeworfen ist PPB.

kihányás: ejectio MA. egestio; auswerfung, verbannung PPB.

[környül-hány]

környülhányás: circumjectus C.

lő-hány: dejicio SI [herunterwerfen]. The sokszaghw dycző-seghedben le hanyad en ellenseghemet (JordC. 41). Lewe hannyaak hw labaynak előtte: projecerunt eos ad pedes ejus (403). Wgy hogy meegh az wezakon es le hannaak hw betegöket: adeo ut in plateas efferrent infirmos (721). Le hannyaak fégy-veröket (518b). Jo ruhait rola lehanuan, zegenöknök ruhaiban

őtlözök (TibC. 21). Gerendákat fokról nyakokban le hanyanez (Göres: Mát. 18).

léhányás. Gondnak lehányása: remissio C.

mög-hány: 1) disjicio MA. zerstreuen, von einander werfen PPB. [zerstören]. Meghána a haizatot: mudaverunt tecum (MünchC. 73). Meghániac a heazatot (Helt: UT. J4). A farkas is eljövén, meg hánya és szagatja az juhokat (Keesk-Tört. II.229). Minden hidakat elégetett a ladyin kívül, de azt is meghányta (RákGy: Lev. 176). 2) [serator; aufstöbern, durchforschen]. Meghányá Laban mind az egész sätort és nem találta meg azokat: scrutans omne tentorium, nihil invenit (MA: Bibl. I.29). Nézzal meg a népeket, hánd meg napnyugati fényes nemzeteket, légy birárok (Orezy: KöltSz. 12). 3) exaro [operio, occupo; besetenz]. Selyem-galaddal meg prénezi, meg hányja: bombyciniis taeniolis describit, exarat vestem PP. Egy zoknya, kynek mynd fewly, mynd allya fekete barsonnyal wayon meg hanywa (RMNy. II.211). Báthory Annának (hagyok) egy gránít felső ruhát kit meg hántak kamukával (Gér: KárCs. III.368). Minden falut meghántam néppel (RákF: Lev. IV.16). 4) [meditor, perpendo; bedenken, wol erwüen]. Gondlyatok meg yol, hanyatok meg cressen (ÉrdyC. 56b). Hasznos előre és több-ször-is meg-hánni azt, a mitül tartunk (Fal: UE. 442). Tsak keveske időt kívánt, hogy meg hányja elméjét (Fal: Const. 514).

mégghányás: 1) jactatio, concussio, turbatio MA. bewegung, erschütterung PPB. 2) [scrutatio; erforschung]. A sz. attyák könyveinek megghányásában szorgalmatos ember (Czepl: Japh. 157).

szélllyel-hány: dispello C. [vertreiben].

Hányadék: rejectaneum quid Kr. [auswurf]. Egy féle állatok a jozagu füveket ingyen sem illatozzák, hanem a kerlésznek és egyéb munkásoknak emésztékjelet és bűdös hányadéjkokat szagolják (GKat: Vált. II. Előb. 63).

Hányakod-ik: 1) jactor, fluctuo MA. hin und her geworfen werden PPB. Hányakodó habok (Zvon: Post. I.349). 2) jactor MA. [glorior; prahlen, sich brüsten]. Tys hamissan élnece, haniükoduan a szent irással (Mon: Apol. 285). Ezeckel hanyakodol az helyeckel (306). Maga igasságával hanyakodo phariseus (Zvon: Post. I.318). Ő tudomanyaul hanyakodie vala (Sztár: Ath. 3). 3) discepto C. [streiten]. De mi szükség nekünk beszéddel hanyakodniuk (Ver: Tan. 206). Tsak azokon kívánsz uralkodni, a kikkel fegyverrel szoktál hanyakodni [igy] (Könyi: III.rom. 118). [Vö. Hánykód-ik]

Hányakodás: 1) jactatio MA. das hin und her werfen PPB. 2) jactantia MA. [prahlerci]. 3) [disceptatio; streitigkeit, zank]. Meg tekintvén az ádvösség tudományában való sok szomorú kötődéseket, sok vörsengő hányakodásokat (Pázm: Kal. 79). Míg az őrdög izgattásában a hit vallásban hányakodásoc nem voltanac (ÉgyhRend. 115).

Hányás: 1) successio, jactatus, jactatio MA. das erschüttern, bewegung PPB. [das hin und her werfen]. Elméje hányása, fő-törés: *agitatio mentis PPB. A szentek teteminek böcsülletlen hányását, és töb efféle dolgokat, le-ráz magáril Balduinus (Pázm: LuthV. 135). A kimondásban való cselekedetet kezeinac hányásával szinesíti: actionem gestibus colorat (Com: Jan. 161). 2) vomitus Kr. [das speien]. Orvosságok áldvaló hányás (Hall: Paizs. 455). Minden hónapban hasznos szádon hányás (Foly: SchSal. 25). 3) [scrutatio; erforschung]. A ki emél külömb indulattal torog az bibliának hányásában, félő, hogy . . . (Pázm: Kal. 455).

cesel-hányás: [dolus; ränke]. (Megy: Cowp. 36).

kérszt-hányás: [wiederholtes bekreuzen]. A kereszthányás elijjeszti az őrdögöket (Czepl: MM. 258. Matkó: BCsák 430).

kéz-hányás: schironomia C. MA.

kótyavetye-hányás: [praedae distributio; verteilung der hente]. Nagy jó szerencsésen járnak vala, ugy hogy a kótyavetyehányás a táborban meg nem szümmék (Szal: Krón. 122).

kő-hányás: 1) [acervus lapidum; steinhaufen]. Jő a kő lyukakba; jő a kő hányások hajlékába (Pázm: Préd. 518). 2) [accumulatio; rivalitát]. Mert az fő embereknee soha nem léssen anyi dícsiretec, az mennyi dícsiretec szokot lenni a kősegi renden valo embereknee az ő előttőc járó emberekkel való vetokedésökbül és kohányásokbül [igy] (Prág: Sork. 587).

les-hányás: insidiarum structio Kr. [nachstellung]. Les-hányás, valaki ellen törés: petitio; les-hányással élni: *agere ex insidiis PPB. (Tob: Vigasz. 114. László: Petr. 111). Tudton tudtuk mi Franciaországának erőjét, csendes és háború létében minden mozgásit les hányásit (Fal: NU. 321).

maga-hányás: 1) gesticulatio C. 2) alazonia C. jactantia MA. arrogancia PPB. rohunredigkeit, hochmut PPB. hochfahrt C. Maga hanyast es hetsagos zot mindenestvel fogia meg utal uala (MagL. 6). Az íelőlknee bynei hyrzolas, maga hányas (NagyszC. 356). Myt haznalt nekevkn az keuleseg anagy myt hozot nekevkn kazdagsagokrol valo magonk hanyasa (CornC. 280). Awág mit adott minekwnk ez velagi kazdagsagynknak maga hányasa (BodC. 7). Az kőrvztbfia yol lebeth mutogatash, es maga hanyast nem val, de maga izgato erwth es tehetv cyelekwdesh val (Konj: SzPál. 116). A keudlyseg, emberi maga hanyas es mutogatas ellen praedical (Tel: Fel. 112). Az papistaknak imillyen amollian maga hanyasok (EszT: IgAny. ?)

nyakrafőre-hányás: praecipitatio [das umstürzen]. Az országok nyakrafőrehányásának szava: vox praecipitationis rogatorum (Ily: Préd. II.203).

szémrevaló-hányás, szemre-hányás: [exprobratio; vorwurf]. Méltatlan szemre való hányásokat hallottam (Kár: Bibl. I.480). Szemre való hányás nélkül adgya azt (MA: Bibl. IV.219). Szemre hányását eléfolytette (Könyi: VM. 80).

szin-hányás: [hypoerisis; heuchelei] (Csúzi: Síp. 20. Csúzi: Tromb. 378. Kr.)

zálog-hányás: [pigneratio; verpfändung]. Az pénzbe még eddig ide egy pénz sem köldtek, az egy isten tudja, minemő ide tova való szalog hányással eligitettem meg az uraimat (Nyr. XVII.85).

Hányat: 1) euro jaci Kr. [werfen lassen]. Kyket az tenherben hanyattas (ÉrdyC. 433b). A kösségnee is penszt hányata kaldbossára (Helt: Krón. 28). Éh disznoc alabba sokat hányatá [a foglyok köziil] (Göres: Mát. 68). Látják, mennyi kuruzcot fogattam meg s hányaltam tömlőczre a rozsz dolgokérl (Monlrók XV.678). Engedd meg, katonád lovát vakargassa, de alonját paraszt hetsessel hanyassa (Orezy: KöltSz. 151). 2) [vomere facio; erbrechung verurischen]. Hányató orvosság (PP PaxC. 163).

[Szólások]. Szabalyára a hányatá (Monlrók. III.16). Szabalyára hányatá öket: occidit eos in ore gladii (Kár: Bibl. I. 488).

Hányatás: jactatus MA. bewegung, das erschüttern PPB. [das hin und her werfen]. Ez fáe az szelnee hányatása miat el nem bomolnac (Kár: Bibl. I.665). A nagy hányatásban gally: romladozik (Gyöngy: Char. 33).

Hányattatás: jactatio C. agitatio, successio MA. bewegung das schüttern, rütteln PPB. [das hin und her werfen, fährnis Búsitatásinkat, hányattatásinkat fel-jedzette Tof: Zsolt 289].

Hányodgál: jacto, jactito PPL. oft werfen PPB.

el-hányodgál: disjecto MA. hin und her oft werfen PPB.

ki-hányodgál: ejecto MA. oft herauswerfen PPB.

Hánykód-ik, hánykod-ik: 1) jactare se, tripudio MA. [sich ruhig bewegen, sich hin und her werfen] vor freuden springen PPB. A tenger hánykodik: mare *aestuat PPB. Hánykódó vizoid: fluctus tui (MA: Bibl. II.193). A törben akadott vad, memél inkább' hánykodik, annál inkább' nyakára szorította a hurkot (Pázm: Préd. 685). Szeel vésszel hánykodikék (Bal: CsIsk. 137). Ne hánykodgyál, czendesen aludgyál (Orvk. 6). Ne hánykodgyunc, mikor az urnac veszszeje hátunkon vagyon (Megy: 3Jaj. 86). Hánykódot mint az tengeri háború (Perny: LFl. 56). 2) jactare se MA. [glorior] sich rühmen PPB. Ezzel dickeked-
tec, ezzel hankodtoc (Mon: Orig. 286). A vak szerentsével többet ne hánykodjunk (Kónyi: HRom. 104).

Hánykódás: 1) iniquus, inquietudo; nyughi PPB. [fahriis]. Az ő evangeliomanc ki terizteseről, annac soc fele hankodas-
sáról (Born: Préd. 52). Soc hankodási, es nehesezi nem vol-
nanac (410). 2) exultatio MA. freudensprung PPB. 3) jactantia
MA. ruhmredigkei PPB. 4) certatio; wettstreit]. Mi nem iá-
ékről vagyis a hánykodás: non certatur de oleastro (Decsi:
Adag. 173).

Hánykódtat: [agito, turbo; umhertreiben, beunruhigen].
Valóban hánykódtatja az embereket mostani állapot (MonOkm.
XXIV.531).

Hányó: jactans, projectans MA. [werfend, schüttelnd]. Há-
nyó ló: rázó ló; successor, succussator MA.

ganéj-hányó: lixa C.

hant-hányó: Kőmivések, banthányók, téglavetők (Kár:
Élet. I.260).

les-hányó: insidiarum structor Kr. [fallen werfend, rünke-
schmid]. Les hányó keletpte (Telekesi: FLél. 195).

maga-hányó: gloriator, ostentator C. jactator, jactabundus
MA. prahler, ruhmrediger, grosssprecher PPB. Zeretet tñrelmes,
nem maga háno (DöhrC. 297). Kerkedő, maga hanyo bezed
Apost. 33). A szeretet nem magahányó: caritas non aemulatur
Helt: UT. X2). Maga hano erdemes pharisaens vagy (Mel:
SzJán. 132). Ez féle ember czelezape, maga hányó (Cis. F4).
Maga hányó deliatskák (Soós: Post. 431). Patvaros, maga-hányó
ölesek (Mad: Evang. 806). A nagy miníster apprehendála is,
maga szóval magahányó, hogy . . . (MonRók VIII.371). Maga
hányóknak esmertettek (NóTPM. 13).

rosta-hányó: [ineantator, vaticinator; zauberer, wahrs-
ager?] Nem az istenhez folyamodnak, hanem varásléhoz, rosta
hányókhoz, hagymaz mérőkhöz (Báth: Tromb. 192).

szar-hányó: *copreus, stercorarius, ganelattisztó MAI.

szín-hányó: [hypocrita; heuchler, heuchlerisch]. Hanem,
zín-hányó palástolásnélkül meg-felele kötelességének (Csúzi:
Sip. 744. 55).

tűz-hányó: [ignivomus; feuerspeiend] (Zrínyi II.105).

viz-hányó. Víz hányó kerekék, kupás kerekék, mellyek-
kel valamely folyó vizből másuvá vizet mérnek, és hányák-ki:
rotae *modiolis aquam haurientes PPB.

Hányód-ik: 1) jactor, fluctuo MA. hin und her geworfen
verden PPB. Hányódik e világban (Megy: 3Jaj. II.35). Rázódott,
hányódott (Gvad: FNót. 100). 2) [discepto; streiten]. Magokban
hánodnak es vetődnek vala: disceptabant inter se (Sylv: UT.
.26). Eg mas közt igen haniodnac es fedősznece vala (Mel:
sám. 103).

Hányódás: [jactatio, fluctuatio; das umherwerfen, das
schütteln]. A tenger hanjódásban szokatlan emberok (SpecMyst.
63. TörtT. 3 III.166).

Hányogat: jacto, disjicio MA. werfen, hin und her wer-
fen, zerstreuen PPB.

[Szólások]. Egy zerzetes ember mykoron ez vylagbol ky-
mwlt vona, ottan el ragadnak az erdeghők ow leelkeet es
kezdeeg vadolny Cristus Iesus előtt, mynden gonossagaat z e-
m e o b e n h a n y o g a t h w a n (ÉrdyC. 435b).

el-hányogat: disjecto C. disjicio, abjecto, dissipio MA. ver-
werfen, wegschmeissen PPE.

Hányt, hányott: 1) jactatus, projectus Kr. [geworfen].
2) [exaratus, opertus; besetzt]. Eg veoreos athlacz zoknya,
kynek az allya két zerral wont aramally hant. Eegy kamoka
zoknya, fekete barsonnal hant két zerral (RMNY. II.65). Tarka
hánt allyu szoknya (Mel: SzJán. 564). Draga, hant allyu ru-
bak (Mel: Préd. 108). Hányot allyú szoknya (Soós: Post. 303).

Hánytat: 1) [jacto; hin und her werfen, umherwerfen].
Az tilok muukanak tudatlana az fynen hantattya magat (Pesti:
Fab. 56). A kos az ő szaruait igen hantatia vala minden fele
(Szék: Krón. 47). 2) cogo ad vomitum SI. [erbrechung verur-
sachen]. Hánytató orvosság (PP: PaxC. 4). 3) profero [vorbrin-
gen, vorwerfen]. Ilyen embernece beszédét akarjátóké hántatni?
verba talis hominis vultis proferre? (MA: Bibl. I.452).

[Szólások]. Az ember az e s z é t sokképen h á n t a t j a (Kónyi:
HRom. 23). Hántatác magok a t mindenece, kie gonoszul cze-
lekődnece (Szék: Zsolt. 97).

Hánytorgat: jacto, jactito, ostento SI. [objecto; zur schau
tragen, vorwerfen]. Ez az igaz magyazatat, akar mint hantor-
gasdis (Mel: SzJán. 302). Elégséges okát az ellenkezők nem
adhattyák, miért kellene annak méltóságát hántorgatunk (Pós:
Igazs. I.32). Rágalmazásit hántorgattya (Pós: GBot. 62). Hitemek
állhatatlanságát és sokszori változását hántorgatod (Nagyari:
Orth. 226). Ti mindenke a magatok familját hántorgatjátok
s az én familiátat gyalázattatok (Cserei: Hist. 36). Ezzel nem a
maga bün nélkül való voltát hántorgatta (Intze M. Rhédei
János fölött mondot pred. 1768. 12).

2. **HÁNY:** quot C. MA. wie viel PPB. Hány esztendős:
quotannis; hányan: quoteni MA. Iesus monda azocnac: Han
kéneretec vagon? quot habetis panes? (MűnehC. 43. JordC.
403). Hañ kosarokat telteetek be? quot copiosus sumpstis?
(404). Han esztendős uag? (KazC. 114). Han'at böytölt, han'
míset hallet (NagyszC. 198). Immár az felső lyukokat lásd meg
hány (Helt: Arithm. F7). 120 szemnece vallyon hányat tészen
három fertállyu? (L7). Han szasz forintod iót? (Mel: SzJán. 67).
Juhod seregének te tudod hány héja (Riu: Ének. 87). Hát a
lelki irgalmasság eslekedeti hányan vannak? Azon szerént
hetes számban (Illy: Kat. 567).

né-hány: aliquot MA. [einige, etliche]. Néhányakat ismerék
(GKat: Titk. 271). Nehány üdőtől fogva itt vagyok várakozás-
ban (MonOkm. XXIII.593).

néhánykor: [aliquando; bisweilen]. Az isten néhánykor
barkát készit az ő hiveinek, néhánykor meg maradásra valo
helyt mutat (Báth: Tromb. 171. Megy: Bayle 75) Csak el-
néhánykor és el-néhol (GKat: Váts. Előb. 46. 35). Ebben a
jőszágban nihánkorkölt el haterz köből bor is (RákF: Lev. I.
191. PhilFl. 4).

égy-néhány (eányhany LevT. I.222. egy nihán' Sylv: UT.
7. egnihan Szár: Cat. k4. egynehány MA: SB. 329. MA: Seult.
7. sth. egy nyihány Helt: Krón. II. Helt: Mes. 43. ennehan
JordC. 339. 738. ennehan ÉrdyC. 206b. 581b. ennehan' 543b.
ennehany TitkRózs. 28. Drég: Spec. 9. enjan LevT. I.218. eny-

hány Bethl: Élet. 93): aliquot C. [einige, etliche]. Egy néhányan: complusculi C. Zent Ferenc mene zent Iacobot meglatny, vyuen vele egynehan tarsokot (EhrC. 13). Enehan napokon; per dies aliquot (JordC. 738). Enehan estendők el muluan (DebrC. 114). Zent ferenz ima neki emehany igeket (VirgC. 18). Ő maga kedlig egy nyibány napic lón az városban (Helt: Krón. 19b). Es lón egy nyihány nap utan: factum est post multos dies (Helt: Bibl. I. B2). Az utan Átíla ég nehan ideig meg niugnan, esmet taberát indita (Szék: Krón. 116). Elémeltatta a községet az egynehány pártos embőr (Monlrók. III.141). Meg vna az Izraeluel és egy néhányat fogua el vún bennec (Kár: Bibl. I. 139). Régen egynehány esztendős házások sem tudták, a mit most egy gyermek beszél (Pázm: Préd. 199). Egynehány ideje, hogy mind azon forgódik, miképpen találjon abban módot, hogy oda mehessen (MonTME. III.26). A lengyel tábor már egynehány időtől fogva sánczba bevérven (ErdTört. II.379). Az almának külömb külömb féle nemét és nevét mind leírja, majd laszontakunak, és lehetetlennek ítélém; én csak ennyihányat nevezek közlölök (Lipp: PKert. III.142). Egynehány veréték gyöngye csügg ortáján, egy szunyog is esdett annak szép rózsáján (Thaly: Adal. I.125). Két száz egynehány esztendőkig (Bíró: Préd. 24).

[Szólások]. Ha az vr isten egynehány külömbözök képpen adta volna az ő jubai eleiben az Sz. Máté evangelionát . . . (Pázm: Préd. 344). Az hadi nyereséget az hadi fejedelmec egy néhány magokal el osztvae vala: praedae bellicae imperatores cum paucis diripiunt (Deesi: SalkJ. 36). El szalada az király lóháton egy néhány magával (Kár: Bibl. I.327). Egy néhány magával fel-készülé (Czepl: Dág. Előb. 32).

[egynehányad]

[Szólások]. Egynehányad magával (Ver: Verb. 314).

egynehányka: [nonnulli, aliquot; einige, etliche]. Az Aszalóra bément németeket nem győzven kívárni a faluból Harsányiek, mind az egynehánykán is vakmerőképen rajtok mennek (Runy: Mon. 161). Az két emberen kívül az egynehányka közlegény katonánál több nem esvén el (Monlrók. XVIII. 105).

egynehányszor: aliquoties C. aliquot farium MA. etlicher weise, etliche mal PPB. Ez kennyettel nem chak egyzer anagy ketzer kely kenny, hanem egy nyhanzer (Frank: HasznK. 24. Kules: Evang. 304).

egynehányszéri: [aliquoties occurrens; einigemal vorkomend] (Megy: Dial. Előb. 16).

némi-hány: [aliquot; einige]. Azonkezben nemhan napok el mwlvan (ÉrsC. 434b).

vala-hány: 1) [aliquot; einige]. Ilyen igazgatásnak formáit hármat állítanak: aristokráti, midőn a tartomány, birodalom, valahány becsületes, fő személyek által igazgattatik . . . (Szal: Krón. 5). Akadályok miatt valahány napig várakozása lón hatalmasságot csaszának (MonTME. IV.226). Az oleső praedicator két kézzel kapták, mollyet éppen csak a magyarság acceptála akkor, elhagyvám, ha ki valahán a Luthervallást üzte volt is (ErdTörtAd. I.34). Az ő baráti közül hozhatna valahány száz gyalogot, ha talána (TörtT. XVI.86). Hogy valahány nyughatlan ifiaknak chelekedetek utolsó veszedelmet szogey hazankra ne hozzon (VIII.52). 2) quot; so viele]. Valahány ember, annyi értelem: *quot homines, tot sententiae PPB.

[Szólások]. Az fejedelm igen nagy veszélyel, csak valahány magával kitörtetett falura (Kem: Élet. 64).

valahányszor: quotiescumque SL. [so oft nur]. (PéldK. 57). Vala hanzor eh kenieret csenditek es eh polarbul imdo-

tok, az urnak halálát izenitek, azaz az ő halalarul emlekezetek meg, meddeg el iw ez elagnak meg iteletire: quotiescumque comederitis panem hunc et de poculo hoc biberitis, mortem domini annunciatebis, donec venerit (Ozor: Christ. 187). A többieket ki-ki veheti, valahányszor a szükség hozza magával (Bíró: Angy. 252).

Hányad: quotus Kr. [wie vielter]. Hányadot the hallotthal: quotam (horam) audivisti? (Heyd: PCF. 10). Hányadrész (Zrínyi L100).

[Szólások]. Hányadán vagyunk: quanti, quo numero restamus Kr. Nem tudom, hányadán vannak? (RákF: Lev. V. 18). Hány óra vagyok? hányadán van az idő? welche zeit ist es? quelle heure est il? (KírBesz. 91).

Hányadik: quotus C. MA. wie vielter, welcher an der zahl PPB.

Hányféle: quotuplex C. MA. wie vielfältig PPB.

Hányképpen: quot modis SL. [auf wievielerlei art]. Hányképpen való okból esmerhetgy meg embőr az hynec neződelmes noltat (DebrC. 451). Hányképpen kement meg az isten? (Fél: Tan. 217). Hányképpen tanít az isten az alázatosságra? ketképpen (457. Barna: Isk. 440. Kules: Evang. 280).

Hányság: quantitas discreta GKat: Titk. 119. CorpGramm. 318.

Hányszor: quoties MA. wie vielmal, wie oft, so oft PPB. Vram, ha bűnhendie afamfia en bennem, hanzer bocássac nekli: (MünchC. 48). Jerwsalem, Jerwsalem, hanzor akarttam az te ftyadat egybe gyevteny (JordC. 429. 577). Az pater noster hanzer mondanayak meg (DomC. 200). Hanzszor könyörggy Moises az népért (Pécsi: Ágost. Előb. 4). Hányszor fekiidteo már ugy le, hogy nem gondoltam virradtat érii (Mik: Törl. 108).

HANYATT, HANYATTÁ (hanita WeszprC. 103. hanytta JordC. 773. hanyttia ÉrdyC. 429b. hanjota VitkC. 58) supine MA. rüeklings PPB. Hanyattá fekvő: supinus Major Szt. resupinus PPB. Hanyattá dől: resupinus; hanyattá dőjt resupinat MA. Hanyatta fekszik diehősegnek koronayra (WinklC. 120). Hanita feksznneiek a földön a keresztfan (WeszprC. 103). Esseek ky hanyatta az palota ablakon: decedit ex tertía congnatione deorsum (JordC. 773). Soha ne fekegy hanjota (VitkC. 58). Hanyttan essek (ÉrdyC. 429b). El aludce hanyatá (Helt: Krón. 20). Hanyatá essce a setzel székbl a kapn mellé, é meg szegée a nyaka (Helt: Bibl. II.119). Egy lány ágyra hanyattá fekteték a szent ifat (Pázm: Préd. 352). A földre dőjt keresztre hanyattá fekteték a mezitelen Jésus (512). Esék-zászlóstul (Chillag György hanyattá (Zrínyi I.53). Hanyat veti (87). Asztalt mostan mérjed hanyat, te szerechen kölk, mérjehozszaságát (112). Hanyat fekszie: supinus cubat (Com: Ja. 113). Testek hanyatta fekszik (Lép: FTük. 42). Hanyat köfektetni (Lipp: PKert. I.67). Az istállóban lefeküdt hanyat (RákHajl. II.276). Bennem minden állapot hanyattá fordult (Fa NE. 6).

homlok-hanyatt: [praecipitanter; sich überstürzend, übhals und kopf]. Homlok hanyat rohan veszedelmére (Fal: N. 359).

Hanyatli-ik: inclino, reclino, deflecto MA. sich zurückbiegen, rückwärts fallen]. Hanyattlom, artzal fölfordulok: spinor MA. Hanyatlik a sereg, meg-tolytát: inclinat aut in nata *acies; hanyatlik a nap: *inclinat se sol PPB. Lelkü vagy öregbl, vagy hanyatlik a gonoszra (Pázm: Préd. 32). A férfiu meg-állapotot idő a meg-ért koros időre hajol, hanyatlic (Com: Jan. 45). Hanyatolván az győzedelem (Alv: P. I.282). Akár hadra, akár békességre hanyatoljon a dolog, mi bőrünkben jár (Monlrók. XXIII.588). Az erdélyi fejedele-

ség is vele együtt hanyatolni kezdő (Cserei: Hist. 26). Az mitária (vallás) pediglen hanyatlani kezdett (Bod: Pol. 23). Északon hanyatlot volt már akkor, mert életének végső határához közeledett (Csúzi: Síp. 37). A hanyatló nap még alkalmas fényében a félhők alá bukik (Fal: UE. 122). Hanyatlott árnyék (Fal: Jegyz. 934). Megtestesülvén a vétkekkel, egy förtőből a másikba hanyatolván, kiéleltlenül fársángoskodik (Fal: NU. 261). Felkeverte (beszédével az asszonyoknak) gyomrokat, úgy hogy ketteje vagy hármá a rágás miatt csak nem az ágyba hanyatlot (Fal: NA. 129).

el-hanyatlik: inclino MA. [sich] auf die seite neigen PPB. [fallen, abfallen, verfallen]. Elhanyatlott: inclinatus, reclinatus MA. Hamar elhanyatlottatott vala az vtrol, melyet az vr ténéktee parancholt vala: deseruisse velociter viam ejus, quam vobis ostenderet (Helt: Bibl. I.Ppp). Az restség miatt el hanyatlic az ház: propter pigritiam perstillabit domus (Kár: Bibl. L630). Nincsen az, ki értelmes volna, minniában el hanyatlottanak es haszontalanokká löttenek (Fél: Tan. 112). Inmár bé estvéledie és az nap el hanyatlott (Zvon: Post. L670). Elhanyatlic az nap (MA: Bibl. I.236). Az békeséges türésis el akar hanyatlani (MA: Scult. 966). Nem rettenünk, ha a föld megindul és a hegyek el-hanyatlanak is (Pázm: Imáds. 298). Az ti tudomántok az apostoli tudománival egyeségen sem volt, kiért el sem hanyatlotthatott tölle (Bal: CsIsk. 35). Se jobra se balra attul el ne hanyatollyunk (Komár: Imáds. 274). El-hanyatolván a deák nyelvnek tisztasága, így él ezzel a szóval (Pós: Igazs. II.319). Mányájan el hanyatlottanak, hejjában valokká lettenek (VárM: ÉgőSzöv. 29).

elhanyatlás: aversio, inclinatio, defectio MA. neigung, abwendung PPB.

lő-hanyatlik: procumbo, recumbo pronus MA. sich niederlegen PPB. (Fél: Bibl. 135. Bök: Lämp. 97. Zrinyi L62).

lőhanyatlás: [recubitus; das niederlegen]. Dellyesti avagy dél után való le-hanyatlás, nyugovás (Com: Jan. 113).

mög-hanyatlik: reclino, reflector MA. [sich] wieder zurückbeugen, wieder [zurück] gebogen werden PPB. [sich neigen, sich senken, fallen]. Meg-hanyatlott had: bellum *attenuatum; a nap már meg-hanyatlott: sol jam *praecipitavit; meg-hanyatlott idő, vénségre hajlás: *praecipitata aetas PPB. Meniegsző keszület hehenben vala, Griseld szorgalmatos mindenűt ot vala, il nag esettel meg nem hanyatlot vala, mert viselt ruhaiat nem vtallia vala (Istv: Volt. 21). Juda birodalma meg hanyatlott (Zvon: Post. II.601). Az igazság ő-magais le dőlhetne, ha meg-hanyatlanék az oszlop, mellyen építetett az igazság (Pázm: Kal. 547). Meg-hanyatolhatik mint a gyenge fiatal a nagy tereh alatt (Nagyari: Orth. 213). Kineut tizen-egy óraker, már mikor a világh napja meg-hanyatlot volna (MA: Scult. 195). Ingadozó, dülésre hajlandó, meg-hanyatlot ház (Com: Jan. 105).

vissza-hanyatlik: reclino, recido Kr. [sich] rückwärts neigen, zurückfallen). Hogy tebetésem vissza ne-hanyatlyék semmiségére (Csúzi: Síp. 348). Sok tunya és kényes szív előveszi néha a jót; de hamar megútván ott hagyja, visszahanyatlik (Fal: SzE. 546).

Hanyatlás: inclinatio, reclinatio MA. neigung, biegun, wiederzurückbiegun PPB. Éjjelre hanyatlás: nox *praecipitata PPB. Szent József minden hanyatlás nélkül, víg örömmel halotta, midőn nagy asszonyunk mondotta Jézusnak (Csúzi: Síp. 76).

Hanyatlott: obliquus [schief]. A szegelet igényes vagy hanyotlot: rectus vel obliquus angulus (ACsero: Enc. 50).

HÁPOLÓD-ÍK: [gemisco, conqueror; seufzen, klagen]. Ertetem te nag[ságod] haragját, kit te nagch. az eu fiamra vettett; byzón hóg elegend hapolotom raytha (LevT. I.369).

HÁPORJA [HAPORJA ?]. Typhae palustris clava baka, seu haporya nominatur (Beylie: Stirp. 8).

HAPSOL: devoro cum festinatione et cum quodam sonitu Kr. [hastig essen, fressen]. Azt (a káposztát) ragadván az sok török szolga, melegítetlen hapsolni s hordani kezdék (Monlrok. VII.377). Foghajmát vagy tormát igen hapsolja (Thaly: VÉ. II.51).

főh-hapsol: ∞ Némely idegen tartományokban istenes jóság fel-hapsolni, s gyomorban hordani a meg-holt atyafiak testeket (Fal: NE. 75).

HARA: szövésák SzD.

szőr-hara: [cilicium, paunus coactilis; haariger stoff, haartuch] (TörtT.? II.376).

HARÁCS: praeda, tributum, prodigita, auctio, subhastatio Kr. [schatzung, brandschatzung]. Balenák, cethalak és görbe delphinek, Cupidonak haráchoz ezek fizetnek (Zrinyi: ASyr. 6). A jövendőbeli birákért fizettünk császár adójára 120 haracstul 459 ft (MonTME. I.27). Az 130 harácsra esett 520 kila búza (54). Jövendő birákért 130 haracstul 497 ft. 27 d. császár adójába (62). Az minden egy egy harács után föl számított tizenöt-öt pénzt fizettünk (127). Kivánja szegénység harácszedisét (Monlrok. XV.315). Harács szedő törökök (578). Az rettenetes adó és harács nevelés az zphaiák ellen sollicitálja (MonOkm. VII.247). Ujabb harársra bocscátja (Gyöngy: Char. 7).

Harácsol: prodigo Kr. [subhasto; versteigern, verschleudern]. Légyen mindenemnek harársól vására, csak kiváltásodnak készülhessen ára (Gyöngy: KJ. 66). Lányom szive sem oly, hogy azt harársólya (Gvad: Időt. 21).

el-harácsol: ∞ Az többit (katonát) elfogván, Váradra vitték és elharácsolták (MonOkm. VII.408). A fősvény Merosis kegyetlensége a szerechenyeknek, vagy arabiaiaknak pénzen el harácsolt (Hall: Tel. 51).

főh-harácsol: ∞ Magunk, feleségünk jósági elfoglaltatván felharácsoltassanak? (ErdTörtAd. IV.283).

HARAG (horogvece HB.): **1**) ira, indignatio C. zorn PPB. Haraggal: irate C. Nem bírja-meg haragját: iram snam non *capit; örökösön haragot fenn tartani: *aeternum vulnus servare; haraggal felindult: *percitus ira; haraggal buzgó: aestuans PPB. Harag megh bant elmet, hogy ne valasthasson ygasagot (ElnC. 16. 93). Nag hirtelenkédettel göriede nag haraga: in iracundia magna (BécsiC. 17). Kiralnac haragia: regis indignatio (450). Kezke kígoconac nemzeti, ki mutatot nektee elfutotoc istennec iouendő haragiatol? (MünchC. 18). Myden haragot es bozonkodast ky rekez te zyuedbewl (VirgC. I). Haragot tartotam atyamnac es atyamfaynuc ellene (9). Iwue az w atya nag haragal; hertelen haragal rea hertelenkédék (26). Ew bennec veegheztető el wr istennec haraghya (JordC. 911). Wr istennec meg nem engesztelheti ő nagy harazat (Bom: Ének. 10). Atkozot legyen az ő haragoc, miért hogy ilyen sebes (Helt: Bibl. I. Aa4). Meg gálula isten az ű haragianac vtat (Szék: Zsolt. 212). Giúezen űnnen maganac haragot (Fél: Tan. 316). Hogy fiadat mehedben meg ne banczad, haragtól, emeléstől magadat meg óyad (FortSzer. N6). Sebes haragia láttice (MA: Bibl. V.9). A gonoszok haragot gyűjtnek fejekre, az igaz itelet napjára (Pázm: Préd. 6). Nem társom, hanem áruló ellenségem vóltál, ki engemet isten haragjába hoztál (19). Vétkesek, es harag érdemlők lészünk (60). A filistausok-ellen sok-képen jelenté Sámson gyűilöléses haragját (533). **2**) iratus; zornig]. Keuel es harag bezedekkel ellene alla (DomC. 2s4). Harag szemmel tekynte az wrara (felesége, Pesti: Fab. 6). Harag szemmel néz reád (MA: SB. 53). Tekintettéle harag szemmel reayoc (Vás: CanCat. 214). Nagi harag szemmel az aszonira tekintuen (Pont. 216). Sok harag szavu dob tombolva

robbana (Zrínyi I.64). Harag szóval így kezdé el pauszaszt (Eny: Gizm. 10). Ti miattatok vezér haragúl fog szólni (Keesik. Tört. II.381).

[Szólások]. Úgy enyhödék isten haragja a föld ellen (Pázm: Préd. 302). Enyhödgyék haragod (Csúzi: Síp. 361). Az ő haragja igen felbúsula: iratus est furor ejus nimis (MA: Bibl. I.253). A gonosz akaró felgerjed haragja, de nem forr-fel a bosszúállásra, sem felettébb való kemény indulattal nem fenekedik senkire: malevole succenset, verum non effervescit in vindictam, nec vehementer invehitur in quenquam (Com: Jan. 198). Fellobbant harag (Der: Préd. 84). Mennél valaki gyarlóbb és erőtlénb, annál könnyebben fog rajta a harag (Pázm: Préd. 806). Kegyelmed megbocsásson, ne vegye harag neven, se pirongatás helyén (ÉrdTört. II.129). Hagyjuk parancsban, ki ezt nem fogadja, esik haragba (RMK. IV.212). Nagb haragodban el ne rokkonez, de ynkb ergalmaz en welem (ThewiC. 703). Haragjában kibontakozott az ekléziából (Nyr. X.471). A ki másnak haragjában vagon, hogy ujonnan kedvébe juthasson, valami változásnak kel lemi (Pázm: Kal. 746). Haragra fakadni: *erumpere stomachum in aliquem PPI. Haragra való fel-fortyanás (GKat: Válts. I.911). Haragra ne remicetődjeiket (NagyszC. 304). Az sydook haraghra reemeyteteeiket (ÉrdyC. 128). Az tyzenkettődyk keddegh nag haragbra remewle (189b). Haragra rezzeztet engemet: ad iracundiam me provocavit (BécsiC. 198). Ha szinte ujjontában fellobbasztom is azt az edes haragot (Mik: TörL. 91). Furorem irae, diüldött haragot in dit ezekkel istenében (Pázm: Préd. 721). Haragot tartotam atyannak es atyámfaynak ellene (VirgC. 9). Érttem az te nag[ságod] nagy haragiat, kytt te nagb: az en fiamra vettett, byzon hoé eleghet hapolotam raytha (LevT. I.369).

[Közmondások]. Még az hangyának-is vagon haragja (Czegl: MM. 13).

hamar-haragú: irae *properus PPII. [jühzornig].

hirtelen-haragú: impetus furiosus EhrC 67. furor KulesC. 91. [jühzorn]. Míg atyank hertelen haragya el mulek (VirgC. 26). Hertelen haragal hertelenkwdek (no).

hirtelen-haragú: proclivis ad iram SI. [jühzornig]. Hirtelen haragu ember (Kár: Bibl. I.611). Nem hirtelen harague, bô kezdé (Cis. F.1). Hertelen haragu és magában mérges elegyedet természetü léssen (L3. Matkó: BCsák. 8).

isten-haragja: 1) [fulmen; blitz]. Szürkályátok az isten ecclesiáját, de meg-emészt az isten haragjának tüze érette (Matkó: BCsák. 90). 2) repertiana, gratiola MA.

Haragit: ad iram concito Kr. [örzüimen, zornig machen]. Meg-búsítom, haragítom: obacerbo; másokat reá haragítani: *adducere aliquem in invidiam PPII. Császárt az kazulra ez haragítá, az két fejedelmet egyben vitatá (Tin. 254). Rutul kezdé bezelleni, monduan: hogy ugianes en eotett kegielmednek ho attam, es kdor rea haragitottam (LevT. I.360).

még-haragít: irito, exacerbo MA. entrüsten, zornig machen, verbittem PPII. Meg harageyth wrath bynes ember: exacerbavit dominum peccator (KulesC. 15).

Haragos (Aragus ÉrdyC. 543. haragus KulesC. 33. haragus Fél: Tan. 328. DeesiG: Préd. 22. Szár: Cat. B2. Horogus VRég. 297): 1) iracundus, stomachosus C. severus MA. leicht zornig, eristhaft PPII. Haragosan: irate C. Ösze vont haragos homlok: frons *castigata PPII. Haragos levél: aculeatae, ardentis litrae PI. Horogus (férfinev 1220. VRég. 297). En haragos ellensegimtől engem zabadito (DöbrC. 38). Haragosok, restek ev myelkevdotevkekben es otrombak ev erkevelchevkekben (CornC. 158). El esseok ez nag Babylon, ky az ew haragos förtelmeenek

borabol tytatot mynden neepekeht (JordC. 910). Ada neki egy verlienes haragos orozslánnae képét (Helt: Krón. 102). Az ki omloht haragos epét meg szarasztya (Mel: Herb. 4). Szörnyű haragos (MA: SB. 314). Erős bosszu-allo haragus isten (Szár: Cat. L1). Haragos szellő (Zrínyi I.61). Iszonyuan rikolt haragos szájával (II.63). Két haragos fél közt békeséget szerző czimborác (Com: Jan. 202). A haragos ő magát símege előbb, hogy-szem másokat (Ily: Préd. II.90). Még erre haragos-szabásún monda (ÉrdTörtAd. II.63). Haragos szemet mutat (Fal: NA. 40. Kr.). A haragos tengor csendesedni kezdte (Fal: TÉ. 700). 2) [imicicus, adversarius; feind, widersacher]. Az isten neki haragosos volna (MA: Scult. 70). Azonban más régi haragososa reá találván, halálos bajra hitta (Esztp: BSzűz. 11). A samariánusok nagy haragosoi voltak a sidóknak (Mad: Evang. 568). Meg-botsátanék haragosomnak (Fal: NE. 32). Okot adnak nagyot haragosiuknak, hogy itt-is amonnan-is tsipdeshessenek rajtuk (Fal: UE. 376).

[Közmondások]. Haragosnak kettő része, mégis verik s emi sem adnak (Deesi: Adag. 238): porrige si possis panem, hinc obsonia pugnos MA. Haragost ne ingerelly, darázst ne szurkally (SzD: MViv. 216).

[Haragoskod-ik]

Haragoskodás: stomachatio Kr. [vortwährendes zümen]. Harag, avagy haragoskodás: ira seu iracundia Com: Jan. 198. A haragoskodásban alább-hagyni: *temperare animis PPII. (Born: Préd. 430). Isten mondgya neki, hogy méltatlan követi haragoskodását (Szeneci: RészPol. A2).

Haragoskodó: stomachosus MA. iracundus Com: Jan. 199. voll zorn PPII.

Haragosság: iracundia C. MA. zornmütigkeit PPII. Vetkeztem haragosságomba (VirgC. 9). Kesz vagyok az haragossagra (18). Zeretelessen meg gondolyad, ha vagon awagy lethlegyen the benned valamikoron alnoksag, kegyetlenség, haragosagok (WeszprC. 126). Nylyvan valo haragosagban es nomeellyek meeg halaloknak oraya koron sem bochatnak ellenök veetötteknek (ÉrdyC. 33).

Haragsz-ik, haragusz-ik, haragosz-ik, haragud-ik, haragod-ik: stomachor, indignor, succenseo C. irascor MA. [zürnen, zornig sein]. Horogueec isten (HB). Adad ő menden ragadozatokat oztasba te zolgaidnac, kie haraguttac (BécsiC. 29). Ne haragodyek az te hertelonsaged (HodC. 4). Mikor meg haragandol: cum iratus fueris (DöbrC. 249). En haragutam istenre haborususgnac es korsagnac ideyen (VirgC. 9). Reea haragweek Herodes kyal es parancholatot ada ew kegyetlen zolgyanak, hogy azon eeyel feyeet veameek (ÉrdyC. 628). Haragwek w rayok (KulesC. 28). Zertelen harakzyk (LevT. I.115). N[agyságod] az borok felvysselese felöll ream ne haragogyek (295). Oly igen haragudt az szegin pórokra (Tin. 288). Minden tiszteket a nemetekneec aad vala, kin a magiaroc meg haragunac (Szék: Krón. 163). Haragszic mindeneken, vadame ő neki jobbulásra szolgálnac (MA: Scult. 122). Az isten maga változsisával kedvében nem fogadhattya azt, a kire előb haragut (Pázm: Kal. 746). Az isten szörnyen haragutt reátok (Pázm: Préd. 581). A kinek gyongoc-okossági, és féleszü fia vagon, nem haragszik, hanem szünakodik rajta (655). Békételeül bômbög, hortogy, haragszik Sámbar (Matkó: BCsák. 260). A feleségo sirt, haragudt, reménykedett, keménykedett, átkozódott (Mon-lrók. XI.180). Nagy haraggal haragszon (Tof: Zsolt. 513). Nekik haragudván kurvázza öket (Sám: 3Fel. 483).

Haragszom: [ira; zorn]. Mire való emberben az epe, hanem hogy az ilyen alkalmatosságokdian haragszomra fakadgyon? (Fal: NU. 283). A nem reménylett uy-lir meg indította a haragszomot az aszszonyokban (Fal: NA. 128). Akkor veszik elő a tréfát, mikor haragszomra mutatnak a szívek (Fal: UE. 406).

el-haragszik: [irascor; in zorn geraten]. Meg látván őtet az király, el haragnek rayta, es keményen meg fedde (Lép: PTük. III. 51. MA: SB. 75).

haragton-haragszik: [repente irascor; leicht in zorn geraten]. Haragton haragszik, békéltón békélik (Deesi: Adag. 2).

mög-haragszik: irascor, excandesco C. succenseo MA. [zornig werden, in zorn geraten]. Nabuhodonozor kiral mégharaguéc mend a földre. BécsiC. 12). Mégharagunac kiralnac ket meddői: irati sunt duo eunuchi regis (54). Megharago vr: deus emulato (259). A kiral mégharaguan, parancsola serpenőket es ere faza-kakat meggeriezteni (86). Senky soba nem latta meg haragunan (CornC. 53). Igen meg haragoduan, ky menenek (VirgC. 47). Monda az soroniak: nyert haraguttal meg? (MagL. 53). Myden, ky meg haragszyk hew atyafyara, melto bynes lezen ytelettre: omnis, qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio (JordC. 366). Megharagunac es meg indulvan (DomC. 102). Meg harag-week raytta (ÉrdyC. 526). Hogy valaha wr meg ne haragud-yek: ne quando irascatur dominus (KulesC. 3). Mikor Pharao meg haragudt vala az ő szolgálira: iratus rex servus suis (Helt: Bibl. I. V). Isteinel az ember meg haraguéc (Börn: Ének. 15). Mert bñnőkert meg haragutt mennyei atyanc (130). Nincz oly állat, az ki meg nem tud haragudni (Deesi: Adag. 120). Meg haragunac Hypocrates tanitványi Philemonra az itélet miat (Cis. A2). Meg-haragutt vala isten a zidókra (Pázm: Préd. 44). Az büdös-babukkot nem látván seregében, meg haragúék ellene (Pázm: Kal. 44). Az meg haragutt szyíbbi ki szárna zott bertelen indulat (Zvon: Post. II. 151).

[Szólások]. Megharagudtt Hérmán, kővér lúdat kíván (Mik: TörL. 91).

[Közmondások]. Szakácznál embernek nem kel meg haraguni (Deesi: Adag. 307).

mög-haragudott: iratus, obiratus, indignatus C. zornig PPB. Ez tanul legén, meglén ammeg haragut hiro engemet karhozatni acaria (NagyszC. 131). Ez azzonyallat meg haragvt elmenel monda nekyk (GömC. 163). Megharagvdott ortzámot forditom ellenete: ponam faciem meam contra vos (MA: Bibl. I. 114).

még-haragvás: excandescencia C. [zorn]. Harag vagyón w meg haragwasaba: ira in indignatione ejus (KulesC. 64).

Haraghat-ik: possum irasci Kr. [zürnen können]. Haraghatunc azért méltán, sótt tartozunkis haragudni (Zvon: Post. II. 150). Ő reajoé nem zúgolodhatom, sem haraghatom (MA: Scult. 729). Jónás azt vélte, hogy egy árnyékért: bene irascitur usque ad mortem; halálig haraghatik (Pázm: Préd. 802). Miért haraghatuék az isten reáioi (Bal: CsIsk. 61).

Haragodat: irritatio [stomachatio; zorn]. A haragodatban kesertetetek napia zerint a kietlenben (AporC. 56).

Haragwta: [ad iram concito; erzürnen]. Ysteuth reaya haragwta (az ördög az emberre, ÉrsC. 459). Az csazar hogy ez zot halla, magat rayok haragwta (512).

mög-haragut: ∞ Yzraelnek zenteeth meg haragwtaak: sanctum Israel exacerbaverunt (KulesC. 192). Kесеerteek es meg haragottak felséges istent: exacerbaverunt deum excelsum (194).

Haragutt: [iratus; zornig]. Nem tsuda tehát, hogy ollyan külső jeleket látunk a haragutt emberben, mi-némít a bolondokban (Pázm: Préd. 803). Az ér-vágás az haraguttakat esendességre vonzza (Felv: SchSal. 45).

Haragul: [irascor; zürnen, zornig werden]. Frater Ylyes nem akara menyé, kenelkeduen es haraguluan (EhrC. 15).

HARAMIA: praedo, latro Kr. [räuber, strassenräuber]. (LevT. I. 217). Geduddim hajdu, kóborlo rablo kőniü gyalog

sereg, mint ammi kóborlo hayduink, vagy haramiánk (Mel: Sám. 212). Miért nem kóborolják az ördöket a haramiakkal? (Fal: NE. 31). Prédából élősd szárnyas tolvajok, négy lábú portázó vad haramiák (Orczy: Költl. 216).

Haramiás: [praedoni similis; räuberähnlich]. Haramiásabb erkölcsű (Vajda: Kriszt. III. 479. Kr.).

HÁRAML-IK, HÁROML-IK (háramlik Kisv: Adag. 87. Gvad: Hist. 50. haranleek ÉrdyC. 429. háramlik Deesi: Adag. 7. 10. Zvon: Post. I. 271. Kr.): **1**) devolvor MA. [abgewälzt werden, übergeben]. Tyzet rakattata alyaya, de az zyznek senyt nem arth vala, hanem yukaab azokra haranleek es ezer embert öle meg (ÉrdyC. 429). Az hazwrl az tyzet el veree es haranleek az kyal palotayaara (543). En reám háramlik ez: in me haec cuderit faba (Deesi: Adag. 7). Magára harámlik az ki másnak gonoz tanácsot ad: malum consilium consultori pessimum (10). A bñnös ember, ha hazwrl jót eszelekeszik, mind az ördög szolgálattára háromlik (Illy: Préd. I. 445). A ki másnak ros tanácsot ad, magára háramlik (Kisv: Adag. 87). Fejdre háramlik (Csizi: Tromb. 93. Kr). A kanr előtt futottam mint ollyik, melyért hírem s nevem szégyennel háromlik (Könyi: HRom. 131). A tudomány rájok háramlott (Gvad: Hist. 50). Taresa meg nemzetünk nagy szerencsésjére, minden jó háromlyon gyakran a fejére, anya szent egyháznak elő menésére (Orczy: Nimf. C5). **2**) [refertur: sich beziehen, bezogen werden]. Egyik törvény az istenre háromlik (Mad: Evang. 491).

Háramlás: devolutio MA. herabwältzung PPB.

Háromlit: [devolvo, converto; abwälzen, übertragen]. Terjeszse, háromlisa tisztelének örökségét örökösseire (Bíró: Ünep. VI).

Háromoltat: ∞ [convolvo; abwenden]. Nem mástra háromoltatik annak nevekedsé, hanem reám (MonOkm. XXIV. 496. Megy: 6Jáj. III. 31).

HÁRÁNDÓ: [devolvendum, convertendum; zufüllend]. El-mélkedvén reánk hárandó hasznáról (Gvad: FNót. 148).

HÁRÁNT [HÁRÁNT ?] (háronyt Komj: SzPál. 22. 27): devolvo, converto; abwenden, ablenken, abwälzen, überwältzen). A myt en ellenem gondolatok vala ty reattok harantanam (ÉrdyC. 542b). Az euangeliomnak diczűsegeth az w nepwke haronytanak (Komj: SzPál. 22). Az idűvsseg nyeresuek kegyk myndwn byzodalmath vesse el [es ?] haronyteza csak az egy Chr. Jesusra (Komj: SzPál. 27). Kárhozatnak terhét magára harantaná (Beythie: Epist. 33).

Háránték, haránték, hárántok: **1**) obliquitudo Kr. [obliquus, oblique; schräge, schief]. Hárántocou vagón vonítás felelet (a betűi öllött, Dév: Orth. 3. CorpGramm. 98). Az a felett gacorta el hághattá ah hárántoc linuat (102). Alól hárántok messed (Radv: Csal. III. 51). Hárántékon valo felelet (Czegl: Dág. II. 95). A rájok lótt nyilatok hárántok útissel megtanulják el-távoztami (Laskai: Lips. 362). **2**) [indirecte; indirekt, mittelbar]. A bálványimádás nem egyéb, hanem az isteni tisztelének igazan vagy harántékon a teremett állatnak adása (Czegl: BDorg. 459). Tellyesitse-bé szükségiket, hanem tsak indirecte, mint egy háránték (GKat: Titk. 263).

Hárántékos, harántékos: obliquus SI. [schräge]. Hárántékos ablak: fenestra obliqua (Káldi: Bibl. III. Reg. 6. 4. Ezech. 10. 16. Kr). Hárántékoson jönek a sugárok (ACsere: Enc. 156. Mola: JÉpül. 482).

Hárántos, harántos: [obliquus; schräge]. Az ő sugári nem igyenes lineán, hanem mint egy háranthosson ötköznek az földbe (KNagysz. 1613. D5). Télben az nap az ő radiusit nem boczáttia egyenesen maga alá az földre, hanem harántoson és oldaloson (Mih: ÖrökÉ. 53).

HÁRINT, HÁRÉNT: 1) [devolvo, converto; abwälen, abwenden, zuwenden, übertragen]. Szép mulatságokat s paripájokat magának hárintatá (Liszt: Mús. 129). Semmit a mi másé te magadnac ne tulajdonis, hárinus: nihil, quod alterius est tibi vindica (Com: Jan. 190). Hárinésanak környös körül földet reá, s tőmjék-meg (Lipp: PKert. III.21). 2) [refero, revoco; beziehen]. Nem illek, hoá az fivnak none mas zómélre hárintatnek (Tih.C. 213). Valamene napy penitenciat naáon, ha anne bulezat vallaz, ha akarod reaya barenthatod (Debr.C. 445). Vgy volna a hus eteltül valo filtas őrdőgi tudomany, ha a Christusnac io tetemenyet arra harentanoice (Tel: Fel. 110). A mit feitekhez kapholhattoc, oda harentiatoc (Mon: Apol. 287). Az kepee harentatnac az ű magyarazattyokra es ieczettetet dolgokra, melyeket jelentoc: imagines referuntur ad prototypa (Mon: Kép. 3. 103).

[Szólások]. Minden ellenségtok dihtűsségét meg-semmiséti, vagy-is kétszeres gyalázattal nyakokba háréntya (Csúzi: Síp. 314). Nemaságomat szememre hárénthatnak (Szeg: Aqu. 29). Okát az kárhozatnac istenre háréntyák (Zvon: Post. 1908). Az bún által írtbe a halal, mert az búne kól hárentani okat (Lép: P'Tük. 21).

el-hárint: [devolvo, removeo; abwenden, abkehren]. Ez az karhozottakra szállott es szállaudo búntetes főn áll, tégy úressé minket tőle, hárinus el róhunk (Lép: P'Tük. I.144). A gonoszokat el téricséce, háréntsác (Com: Jan. 217).

elhárintás: [devolutio; abwendung]. Christus vérenek szent-seg tőró el hárintása miat (Toln: Vig. 232).

vissza-hárint: [revolve; zurückwälen]. Vallyon nem az ellenkőző felro harentathatneke vizha az eretneksegec vetke? (Zvon: Osiand. 150).

HÁRÍT: 1) [devolvo] convolvo, converto MA. [abwälen, abwenden, zuwenden, übertragen]. Tőruényel rólam másra háritom: adjudico C. Másra háritya, és magát ki-menti (Nógr: IdvK. 104). Minden igyekezetét arra fordította, hogy a vicariust maga melle háretana (KBécs. 1666. C8). Lapul, hogy mireánk akarja háritani az leánya eladásában való akadályát, nem igaz (RákGy: Lev. 122). Hív szőszőllő vala királyi udvarban, ha mi roszat koholt irigység a sutban, azon volt lehessen háritani nyombau (Orczy: Nünf. A5). Háritsa köztetek irigységnek láng-ját, oltsa el haragos felek zsarátnokját (Orczy: KöltSz. 56). Látom irásodban háritod tsak Hellro, hogy ő kúszorított ilyly esméretsegre (232). 2) propendo [sich zuneigen, geneigt sein?]. Az ítélő bíró ide vagy amoda ne hajollyon, háritson: hunc aut illic iudex ne propendat (Com: Jan. 134).

által-hárit: [transvolvo; überwälen]. Adósságát másokra által-háritani: nomen *transcribere in alios PPB.

el-hárit: averrunco C. averto, devolvo, removeo MA. [abwenden, abkehren] ausjäten PPB. Gonoszunk el-háritója: propulsator mali PPB. El harita az kőnet: revolvit lapidem (P'él: Bibl. 51). Elháritya magáral a Messias tisztességét, mondván: Nem vagyoc Messias (MA: Scult. 54). Hogy el-háricsa Israelről a gyalázatot (Czegl: Japh. 3). A reájoc rolamokat nyállal elkergetni és el tágítani, háritani, távol fízni tudgyac (Com: Jan. 147). E keresztényi igazságot Enyedi imilyen törtétyos enyelgésekvél ki fogásokval akarja meg ezáfólni, s előle el háritani (GKat: Titk. 280). Nem terbelik istent hosszú kérésekkel, hogy ezet adja meg, aztat háritsa el (Orczy: Kö'ül. 73).

olháritás: depulsio C. averruncatio, devolutio MA. [abwendung] ausjätung PPB. (RMNy. III.137).

Háritás: volutatio, volutio, convolutio MA. wälung PPB. Mesterek vagyunk a magunk búnének másokra háritásiban (Mogy: Dial. 195).

[Háritó]

mennykő-háritó: [blitzableiter]. A mennykő háritó dártdák (Orczy: KöltSz. 209).

HÁRÓD-ÍK: [referitur; sich beziehen]. Hogy Christusra harodgyec (Born: Préd. 221).

HÁROGAT: converro, corrado, congero MA. wischen, zusammenkratzen, zusammenbüfen PPB. Mas ember dolgat myndenkor harogatya ees az ewnen dolgat iol sola nem igazgattya (Pesti: Fab. 66).

Hárogatás: corrasio, congestio, coaccervatio MA. zusammenschaurung, zusammenhäufung PPB

HÁRUL: convertor, devolvor Kr. [gewälzt werden, abgewendet werden]. Nevére gyalázat hárulna (MA: Tan. 1254). Úgy mesterkedik, hogy háraullyon a veszteség (Fal: NU' II.75).

HARANG: campana, nola MA. glocke, schelle PPB. Harang moya: pistillum, rhopalum MA. Harang ütője: campanae malleus; harang tengelye: vectarium, campanae transtrum PP. Harangláb-potoka-ty, contiguum terrae Keirtveltele: 1394 (Czimár). Paulus de Harangláb 1370 (uo). Iőnek wala a tolwajok, harangoth harangozataanak (WinklC. 198). Inte az frateket, hog senky az egyházban ne maradna az vtolso harang vtan (DomC. 49). Mynden zent egyháznál az harang emen magoc harangoznak wala (ÉrdyC. 323). Az barátok harangia tegod him (VirgC. 104). Két jó ökröt szőkét, haranggal (Rady: Csal. II 333). Harang-kereztelés (Gyarm: Fel. 42). Harangoknac verése: campanarum pulsus (Com: Jan. 124). Az harang felkötő szájárt atunk 12 d[enárt] (MonTME. I.24). Főlébresztő harang: excitatorium (Biró: Micae. 20. Kr.)

[Közmondások]. Igen tud hajdú harangot önteni (Kisv: Adag. 40).

fa-harang: simandrum; tóka PPB.

hir-harang: divulgator, vulgator, loquax, garrulus Kr. [austräger, anspländerer]. Hazag hir harangoc, mondóc, trügároc: nugigeruli Com: Jan. 141. Hir harang, lotsi fetsi: anbringer KirBesz. 152. Szőszátyár avagy hir harang enberek (Misk: VKert. 496. Toln: Vigaszt. 89). Huzag hir harangnak bilhatlak (Bál: CsIsk. 242). A házások között izgágát szerző hir harangok, suttagó kerítő vén bábak (Szathm: Dom. 135). Hírharang ne légy (Thaly: VÉ. I.122).

kakas-harang: tintinnabulum WF. [glöcklein, klingel]

őreg-harang: magna campana; grosse glocke. (Tyuk: Jözs. Előb. 5).

Harangoeska: campanula, tintinnabulum MA. glöcklein PPB. Harangoeskauul tezőn vala hyrt (DebrC. 221). Csengetőcel, harangotskákkel esengetvén (Com: Jan. 129).

Harangos: campanas habens Kr. [mit glocken versehen, glocken]. Harangos torony: campanile PP. (Telekesi: FlÉl. 57).

Harangoz: campanam pulso MA. campanam agito, ventilo, ago, impello; mit den glocken läuten PPB. Harangokkal harangoznak dychyrveen az vr istent az ev zentyben (MargL. 196). Kis harangal harangozot az versicularius (DomC. 49). Veternyekre harangozvm, egysebek ev es ot levn az isteny zolgalaton (98). Mynden zent egyháznál a harang emen magoc harangoznak wala (ÉrdyC. 323. 157b). Mikoron veternyere harangoznak, kezdle az w felesége az halotnak mondani (VirgC. 103). Az egyház őrző harangoz (Com: Vest. 93). Szent herceg jó, hangos szókall tornyok harangozotok (Fal: Vers. 895).

[Szólások]. Söknetek harangoz[sz], auagy: suknetek miset mondaz (Berci: Adag. 28). Örvendztek rajta, hogy így felal dozták, azért-is mindenütt vesztöt harangozták (Kövyi: HRom. 186).

ki-harangoz. Hunyadi Pál magát kerdetlen, hallatlan ki-harangozván, Fogarásra hivatottat a konsistorium eleibe s ott visszázmendatván véle a mit mondott volt, dolgára bocsátották (Bod: Pol. 103).

Harangozás: campanae pulsus MA. das läuten mit den glocken PPB. Mend az masie harangozasiglan (VitkC. 15. Mik: TörL. 226).

Harangozó: campanarius PPB. campanator, campanae ventilator, pulsator; glöckner PP. Harangozó (vezetőknév XVI. száz. Nyr. IX.365). Az harangozó deáknak atunk 90 d'leniért] (MonTME. 1.24. Gér: KárCs. IV.333. 581).

Harangoztat: [campanam pulsari jubeo; läuten lassen]. Harangozt harangoztatának, kyrtdőth kyrtdőtetnek (WinkC. 198). Ő nagysága terminált más napra vasárnapra, hogy dellyest előbb harangoztat s prédikáció után el-igazítatja (Bod: Pol. 116).

1. HARAP: mordeo C. MA. beissen PPB. Én a Kalauzban megmagyaráztam, harapjon Balduinus, ha vagyon foga (Pázm: LuthV. 28). Mikor engemet akarsz-is meg marni, magadat harapod fárba (Matkó: BCsák. 67. Zrínyi II.88). Evvel nem nagyot harapott (Könyi: HRom. 95).

[Szólások]. Eszt hogy ballá István. nyelvét harapá; eleg válasz, ő magában azt mondá (Tin. 113).

belé-harap: immordeo Kr. [hineinbeissen]. (Pázm: Préd. 309. Kr.).

el-harap: abrodo, demordeo MA. praemordeo, aufero mordicus PPB. mordicus avello; abbeissen, abnagen PPB.

[Szólások]. Eddig terjesztették vala itt az mi becsületünket, de mi magunk harapánk el benne (Monlrok. VIII. 363).

félbe-harap: ∞ Darabokban szólni, a szót félbe-harapni: loqui amputata et infracta PPB. Félbe-harapott beszéd (Mad: Evang. 597).

föl-harap: mordicus aufero, depasco PP. [aufbeissen].

ketté-harap: [demordeo; entzweißeissen]. Ketté harapni az cseresznye magot (MesésK. 11).

Jé-harap: demordeo MA. abbeissen PPB.

még-harap: demordeo C. mordeo MA. [beissen]. Micoron a mayom a dyoba zakaszt, még harapya (DebrC. 601). Kigyoktól meg haraptokat meg gyogyit (Mel: Herb. 42).

[Harapál]

föl-harapál: carpo [mordicus aufero; mit den zähnen aufreissen, auffressen]. Az ökör az fyweth mynd gyekerestül fél harapalya: bos herbas usque ad radices carpit (JordC. 164).

még-harapál: [morsico; beissen]. Gyümölcsét megharapálá és megvüla (Tin. 263).

Harapás: morsus C. morsio MA. biss PPB. Az egyik lo nagy kegyetlen harapást tevő Quinciamoson (CornC. 370). Merzes állat harapást gyogyit (Mel: Herb. 112).

éb-harapás: [morsus canis; hundebiss]. Alyssos: egy knt Arcadiában. kinec vize dühös eb harapást meggyogyit MAL.

Harapásocska: morsiuicula MA. bissein PPB.

Harapdál: demordeo, corrodo MA. beissen, abbeissen, benagen PPB. Harapdálva: morsicatum C. mordicus MA. Te annac sarkat harapdálod (Helt: Bibl. I. 43. B).

[Közmondások]. Az eb is a követ harapdállya, mikor az embert meg nem marhattya (Kisv: Adag. 66. Decsi: Adag. 271).

Harapdálás: [morsicatio; das nagen]. (Tel: Fel. 79).

Harapdos: arrodo PPB. [benagen].

Harapdoz: [morsico; wiederholt beissen]. A kit tsak elérhet, jól meg-is harapdoz, vagy pedig körnével szélytében el szabdoz (Könyi: HRom. 139).

Harapó: mordax C. [bissig]. Harapó léssen a ló (Com: Jan. 86).

Harapós: mordax MA. beissigt PPB.

Harapoz-ik, harapóz-ik, haraposz-ik: 1) propagor, diffundor, serpo SI. [um sich greiffen, überhandnehmen]. Alattomban harapozik ez a gonosz: serpit obscure hoc malum; nem harapozik tovább a fene: *stat cancer PPB. A muszkák napenként szaporodnak, s harapóznak nagy szerencsével előbb-előbb dolgokban (Monlrok. VIII.152). Az ő verra innen tsak hanar harapozék (a tűz, TKis. Pan. 7). **2)** [calumioior; verleumden]. Mi harapozunk és másra kemnyük, hogy megbántott (Pal: SzÉ. 520). Nem igen szaporún járt nyelve, de ártalmas fullánka volt beszédének: a satyrák módgyára haraposztot reám, méregben forralta szavaít (Pal: NA. 125).

2. HARAP: avarban, tarlóban v. más gazos helyen terjedő tűz SzD. Mint a lángos harap, ha nádban ütközött, oly kegyetlenségben Zríni most öltözött (Zrínyi: ASy. 188). A trójabelieket fogyattya maga erejével és alatta való vitézével, mint a tűz harapot (Hall: IIIhist. III.139).

HARASZT (horost Czinár; *Hrast*, nomen trium arborum 1295): **1)** silva, quercetum, dumus, dumetum MA. wald, eichenwald, dornwald PPB. Tőviskek es harasztok: rubeta et virgulta Ver: Verb. 216. Erdő, csere, haraszt: silva, uo. Szót. 30. Horost, horost, silva 1214; haraszt, nemus 1252; fruticos 1265; silva 1400 (Czinár). Meta intrat fruticetum, quod vulgo harast dicitur 1258. (Wenzel VII.488). Fruticetum quod vulgo harast dicitur 1265 (Knauz). Magna via, qua itur ad Chychoharazta 1291 (uo). Cum pratis et horost et cum aliis utilitatibus 1279 (CodPatr. VI.251). Kerewl veweek az haraszt (ÉrdyC. 527b. 330. 502. CsomaC. 72). Meta mezőöldül az haraszt, ümögben jár az paraszt (Thaly: VÉ. II.73). **2)** [almus; erle]. Haraszt fa: almus C. In summitate montis est arbor, qui vocatur harast 1232 (Wenzel VI.513). Meta venit ad arborem horost (VII.291). Egy szálas széles haraszt fa deszka (TörtT. XVIII.264).

[Szólások]. Az haraszt eserdüléstől is meg rémülsz (SzéyÉnek. 8). Nem hiába tsörgött a haraszt: szél nélküil nem mozgott a fálével (SzD: MVir. 405). Chak verdődünk, mint az hal az harasztban (Pázm: Kal. 683). Veszedelmes affele dolgot, az mi az iduességre nez, tsac Antal harasztjára bocsátui (EszT: IgAny. 249).

Harasztos: dumetosus Kr. [buschig, waldig, gebüsch]. Mely ekesők az the satoryd Israel, nykent az harasztos völgyek: vallis nemorosa (JordC. 171. I.256). A harasztosban, és a tóussec közlikben (Helt: Krón. 90). Menéec vadászni a harasztosba (Helt: Mes. 21).

HARC: pugna, proelium, agon C. certamen MA. proelium Com: Jan. 148. streit, schlacht PPB. Az óriások harcza: gigantomachia; harcra való: proelialis C. Aprólék hartz: velitatio; hartz helye: pugnaculum; hartzhoz fogni: *capessere pugnam PPB. Harcra való ló: bellator equus; harcraon el hullás: strages PP. Ütközöt, hartz avagy viadal: conflictus seu certamen Com: Jan. 150. Mikoron a Goliad orias harcra ingörleneie az istennek nepet (DebrC. 86). Hád, viadal, hartz (Born: Evang. III.56) Catilina valogatott vitezekkel az első harcraon forog vala: Catilina cum expeditis in prima acie vorsari (Decsi: SallC. 50). De midőn az dolog viadalra kele, meg gőzetuen az harcraon országaban es onnet Romaban futu: set ubi res ad certamen

venit, victus ex proelio profugit in provinciam ac deinde Romam contendit (Deesi: Sallj. 9). Hartzra ki mohető (Kár: Bibl. I.117). Ha Holofernes ellen roppant seregekkel mentek volna es erős harezal ötet meg győzték volna (Pázm: Kal. 47). Ő maga Rogérius az harezon vesze (Pázm: Kal. 137). Miképpen szoktak a hartzon kiáltani, úgy szól nekik (Pázm: Préd. 17). Decius egy harezon sárba topodák és elevenen temeték (283). Két jó pattantyúst is elveszte az harezon (Zrinyi I.32). Viddal hartzomat véghez nem vihettek (I.51). A harezra jelt adni (Hoflin: Préd. 296). Szemmel látott és füllel hallottat beszélt, az békességet schajtják, oda fel harezok volt s megverték őket (RákGy: Lev. 176). Sok jó-élő gazda elvesze az harezon (Thaly: Adal. II.46).

[Szólások]. Hareznak kelleték állani [a szólni akaró hajónak] (Mik: MulN. 24). Erdélyben is lesznek ellenkezőnk s kiválképen ha harezra megyen az dolog (RákGy: Lev. 193). Swendének sok harcot adának oly reménységbe, hogy ők (a törökök) Szakmárt megvették; de semmi nem kelle benne, mert az úr isten mindenkor az harcot az magyaroknak adta [a győzelmet] (MonIrók. III.110). Rámentünk az ellenségre, de nem állának harezot (MonIrók. VIII.162). Hartzot indítani: pugnam *ciere; hartzot tartani az ellenséggel: *cernere cum hostibus; kemény hartzot tartani: *eriter pugnare PPBL.

gyalog-harc: [certamen pedestre; kampf zu fuss] (Zrinyi I.173).

haláli-harc: [agonia; todeskampf]. Véresveritkü haláli hartz (MA: Scult. 364).

ital-harc: [certamen in potando; wett-trinken]. Bé-rugván az aütot (a koresmában) együl egygyig meg esküvének az holtig-valóra, hogy tudni-illik kiki lábán fen áltáig ki térsen magáért az ital-hartzban és el-nem hagygya társát (Fal: NA. 121).

Harcatlan: [imbellis; unkriegerisch, friedsam]. A juhok természetek szerint igen hartzatlanok lévén, magok magokat nem igazgathatják (Misk: VKert. 201).

Harci: [bellicus; streit; kriegs-]. Harci szerszámok (Gyöngy: Char. 3).

Harcot: pugno, proelior, dimico, digladiator, agoniso C. certo MA. streiten, kämpfen, fechten PPB. Harezolva: pugnaciter; harezoltatott: pugnatus C. Egy mast horszollyác [igy?] és dullyác vala (Helt: Krón. 60b). Azonközbe a magyarok tsatáznak és hartzolnak vala (uo. 47. cap). Jol kareziollúnc [igy], mert az hartzol iol, az ki . . . (Magy: Nád. 74. Zrinyi I.100). Illic tenéked tanul társaidat versennyel, harezolva követned (Com: Jan. 156). Tréfiákkal, játékos mondásokkal vinni, harezolni élmés dolog: facetiis ac aenigmatibus certare ingeniosum est (Com: Jan. 208). Annak felette az nyuguttak az meg farattakkal valanak harezolandok: ad hoc refecti cum fatigatis certamen iuituri erant (Fórró: Curt. 278). Csallárd beszédeckol harezolunk ellenünk (TKis: Pan. 46). Már tíz esztendeje harezolunk hazánkért, hamisan lecsöpiült régi szabadságért (Thaly: Adal. I.102). Boldog győzelem mind a kettő, mert mind a kettőben törvény-szerént harezoltatik (Csúzi: Síp. 143).

még-harcot: decerto, depugno, proelior MA. confero *signa, *venio ad pugnam PPBL. streiten, zanken, kämpfen PPB. [einen kampf bestehen]. Ki ións minden ő népéül egyetembe, hogy meg hartzolna mi velőne (Kár: Bibl. I.159. MA: Bibl. IV.162). Anna nemes harezot megharezoltam (Czegl: MM. 219). Az ellenség igen közelit, örömet megharezolna velünk (RákGy: Lev. 157). Ha az ellenség ráuk akarja jöni is, ne harezoljunk meg velek (288). Az auctorok ellentező vélekedéssel, itéletekkel, sententiákkal, álnokul esatlott beszéddel, sophismával, megharcolnak (Fal: TF. 783).

még-harcot: decertatio, depugnatio MA. streit, kampf PPB. Lovahadak meg-hartzolásokra alkalmas hely: loca *nata ad equestrem pugnam PPBL.

öszve-harcot: [bellum gero; einen krieg führen]. Esztendeig öszve harezoltak vala (Tin. 258).

Harcolás: gladiatura C. dimicatio, decertatio, proelium MA. kampf, streit, das treffen PPB. Kynek harezolására nagy mesterséggel egyen kegyet alkottat vala, kyben az bayt vynaak (ÉrdC. 594). Mindkét felől gyakor harezolás vala (Tin. 371). Az egész nyáron nagy harezolás lün (MonIrók. III.111. Zrinyi I.75. 143). Az elefántok vért látván édesedtek a harezoláshoz (Pázm: Préd. 283). Gegetlen harcossal fel-tamadgyanak ellenek (Ily: Préd. 115). A két akaratrúl, a mellyek az emberben vannak, és azoknak egy mas ök ellen való harezolásokrúl [igy] (Laur: LViad. 41).

Harcoló: pugnans, puginator, gladiator C. [kämpfend, streiter, fechter]. Ezek az előjáróban, leg-erősebb viadlra rendelt harezolói Balduinusnak, mellyekből az okos ember itéletet teliet, a több lézégő bizonyítások igazságául (Pázm: LuthV. 16). A mostan támadott tévelygések-ellen bőségesen irtam a Kalauzban, és egyéb hartzoló könyveimben (Pázm: Préd. II). Ez a föld hartzoló hely, a mi életünk vitézkedés (399). Volt hire, hogy a pápistákhoz részelkedett, de ellene mondott némelly harezolás irásiban (Fal: TE. 655).

Harcológ-ik: luctor PPBL. Kézzele hartzolodo baynokoc: aecrochristae MAI.

Harcológás: contentio polemica Kr. [streit; polemik]. (Zvon: Post. I.465. Kr. MA: Scult. 626).

Harcos: bellosus, bellax C. pugnax, bellicosus MA. streitbar, kriegerisch, kämpferisch PPB. Harcosan: gladiatorie; harezosokhoz való: gladiatorius C. Az tanító fenyegető es harezos ne legien (Fél: Tan. 328).

Harcosság: pugnacitas MA. PPBL. [kampflust] hader, streit PPB.

HARCOG: barrio [brüllen]. Eléfant módra hartzogok: barrio PPBL. Más boresudát mondok: a húsz vendégből négy barrommá lett . . . a negyedik harcogott mint az elefant (Fal: NU. 306). [Vé. BARCOG].

Harcogás: barritus [das brüllen]. Eléfant módra hartzogás: barritus PPBL.

HARCSA: nullus, barbatus congrus C. barbota, silurus, barbo, barbellus, perottis MA. nullus, barbatus Com: Jan. 40. barbe, waller PPB. barbe Com: Vest. 121. Harcsa bajuszsa: barbi cirrus PP. Ladislaus Harcsa? 1431. (Czinár; Misk: VKert. 744. Radv: Csal. III.42. MonTME. I.15. 132. Thaly: VÉ. II. 127). A túri tóban olyan harcsa vagyon a többi közt, hogy midőn megharagszik, csak a zsilip eleibe tekszik (Ház. I.368).

HÁRÉM: [gynaecium Turcarum; harem]. A harem az az az asszonyok háza (Mik: TörL. 14).

HÁRFA (arpaban FestC. 41): cithara, nabla, nablium MA. harfe, zithler PPB. Dycheryethlek ewteth arpaban es hegedwben: laudate eum in psalterio et cythara (FestC. 41). Koboz avagy hárfá: testudo sive chelys (Com: Jan. 169. Kald: Bibl. 65. Zrinyi II.81. Sam: Cer. 40). Hárfán musikálás (Gyöngy: Char. 19). Pengése hárfának istenhez indit embert (Thaly: Adal. I.296). Csímbalumi harfa (Thaly: VÉ. I.411).

Hárfál: [citharizo, cano cithara; aut der harfe spielen]. Im ily tánczolt Dávid, forgani kezdettek, e uótát hárfálta, szörnyen énekettek (Gvad: RP. 15).

Hárfálás: [harfenspiell] (Gyöngy: Char. 26).

Hárfás: citharista PPl. [harfenist]. Hárfás aszszony: sambucina PPBl. Lantos, hegedűs, czimbalnos, hárfás vernek tánczókat (EJPhilKözl. IX.180).

HARICSKA: [panicum; buchweizen, heidekorn]. Az haricska, tatár-búza vajki jó puliszka! az köles-liszt ficsorkának igen jó malajka (Thaly: Adal. II.103).

HARIS (*hars* PP. Adámi: Spr.): garrula avis, ortyometra MA. wachtelkönig PPB. háber Adámi: Spr. Az kúszógi mestert nálka sotzenak, czeczogo harisnak neuzi (Zvon: PázmP. 2). Csásogó haris (Felv: SchSal. 15. SzBodó: SÖDics. A4). Az fűr, az kit küldtem, tizouhat, és egy haris (Thurzó: Lev. I.31. Ben: Rithm. 128).

[Közmondások]. Az harist az δ maga nyelvén fogják meg (Decsi: Adag. 22. Czegl: Japh. 105). A harist az δ maga szaván fogják meg: suo ipsius indicio perit sores MA. PPB. Az úkröt a szarván, az harist a szaván gyakorta megfoghatod (Kisv: Adag. 93).

HARISNYA (*harisnyia* Matkó: BCsák. 122. Thaly: Adal. II.380). **1)** gennalia C. tibiale, tibialia MA. tibiale Com: Jan. 100. strumpf Nom. 20. Szár ékesítő ruha, szár tekerítő ékes harisnya, salavári, szár-kötő, térdre-kötő arany-peretz: periscelis PPBl. Salavári, harisnya: tibiale; der strumpf Com: Vest. 148. Harisnyába, salaváriba (strümpfe) öltözünk 83. Harisnyátul, salavárditul 12 denár váltás (MontME. I.401). Zekében, harisnyában öltöztenek (MonIrok. XI.358). Bocskor, szár, harisnya (Matkó: BCsák. 122). Varga kaptájára vonja harisnyáját (Thaly: Adal. II.380). Fekette selemmel varrott gallérkája, szőrös boscorkája, tarka harisnyája (Orczy: KöltSz. 163). Hozd-elő az én selyem strümpfemet, harisnyámat, nadrágomat: bring mir meine seidene strümpfe, hosen (KirBesz. 12). **2)** caliga C. P. bracca; hosen PPB. PPBl. Nadrág, harisnya, salavári: caliga; nadrág, gatyá, berhe, harisnya: subligaculum PPl.

ruha-harisnya: lineum tibiale PP. [stiefelfetzen].

Harisnyás: caligatus C. Harisnyás, szekernyés, nadrágos: caligatus PPBl. Aristoteles: egy igen bőlez stagirita, az sétálva tanútt mestöröknee fejőc, melyet magyarol jatekban Harisnyás Tot Ilyesnee hívnac MAI.

HARKAL: [?] Soc varius, barátoc, papoc, az lambor Istuan mester ellen harkalanak [harcolának?] (Helt: Háló 70).

HARKÁLY (*harkány* Thaly: VÉ. II.292. *herkály* Gvad: RP. 108.): **1)** picus C. picus Martius MA. picus varius; specht, baumhacker PPB. Veres harkály: pyrulus Com: Jan. 37. Hammas harkály: picus cinereus; zöld tolló harkály: picus viridis Nom. 2 161. A harkály meg-vájja a fákat: picus *cavator arborum PPBl. (MesésK. 15. Misk: VKert. 425. Ben: Rithm. 211). Fakoptó harkány (Thaly: VÉ. II.292). Mint herkály orrával kopogtattyá a fát (Gvad: RP. 108). **2)** rusticula PPBl. [was-serhuhn].

HARMAT (*harmot?* Vás: CanCat. 661.): ros, pruina C. tau PPB. Gőmőlőköknee gőkere (Anna) sent leleknee harmattyaua-ol ótőztetőd meg (EhrC. 55). Monnal harmatnac fino zele: quasi ventus roris flans (BécsiC. 130). Lezneq monnal veterney elmulo harmat, mikent forgo zeltől zerőben el ragattatot por (198). Reegghel harmath zalla le az satornak kewrwle (JordC. 45). Eeyel harmath zaal vala az taborra (140). Harmattal meg-evtevezvt fevld (DomC. 8). Malaztyanak harmatyaua! meg evtevevkn (190). O egek es kődög, agiatok [algiatok?] eső es harmat kepen az igazat (DebrC. 52). Le zalla (Auna) meheeben az zent leeleknee malaztya isteny harmat keppen (ÉrdyC. 385. 616b). Le zal, mykeppen harmatozo harmat feldre (KulesC. 172). Minekutana elszaradot volna a harmat (Helt: Bibl. I. KK2). Az harmat le száll vala: descendit ros (Kár: Bibl. I.129). A zuzmaráz meg fagyott harmat: pruina est congelatus ros

(Com: Jan. 10) Az esők es harmatok felhők es egek szakadása-nélkül tsendosen esnek (Pázm: Préd. 103. Zrínyi L30. 123).

hó-harmat: pruina MA. reif PPB. Harmatoc es hóharmatoc iol mongatoc vrac (BécsiC. 132). Ymmar az tel el mülth az hó harmath el menth es el tauozótl (Apost. 15). Hora auagy hóharmatra hayol (az idő, KIBárf. 1583. Dv4). Pinköst napian hó harmat (KCsepr. 1626. E). De ezekis, mint az hó harmatok, hamar el olvadának (Pázm: Kal. 68. Zrínyi: ASyr. 14). Áfféle pasquillusok, mint egy hó-harmatok hamar el-erényeznek (Pós: Igazs. 1395). 1781. 25-ta maji erős nemere fűtt es nagy hó esett; 29-ikre virradólag erős hó harmat esett (Századok XXII. 357).

hóharmatos: pruinosus MA. voll reif PPB. Hogy magának hóharmatos bőcziületet nyerhessen (Zvon: PázmP. 300).

Harmatos: rorulentus, rosidas C. MA. betanet, mit tau überdeckt, voll tau PPB. Meg-harmatozom, harmatos vagyoc: roresco PPBl. Szép harmatos eső (Mel: SzJán. 202. Zrínyi II. 87. 121. Tor: Eny. 128).

[Harmatosod-ik]

még-harmatosodik: [roresco; vom tau befallen werden] (Keesk: Ötv. 321).

Harmatosul: roresco MA. betanet werden PPB. Isten meg-engedé, föld harmatosúla es csak a gyapju szárazon marada (RMNy. II.76).

még-harmatosul: ∞ (RMK. II.76).

Harmatoz: roro C. iroro MA. betauen, mit tau befeuchten PPB. Harmatoztatot: roratus C. Harmatozi engem isoppal: asperges me hyssopo (DöbrC. 94). Ő kőnwewel harmatozza wala (PeerC. 69). Ősszel világossz tiz diót, kiket harmad napig mind harmatozz (Radv: Csal. III.52). Kiket az hegyekeuec esősi harmatoznc (Zvon: Post. I.146).

még-harmatoz: iroro C. MA. betauen PPB. Leplemet minden yel meg mosom, en agamot meg harmatozom en kőnwewimel (DöbrC. 20). Az vr isten meg harmatozza ewtet az ew zent malaztfawal (ÉrdyC. 244). Kőnwuecel een leplemeth meg harmatozom: stratum meum rigabo (KulesC. 9). Harmatoz meg vram engemet the malaztodol: asperge me (123).

még-harmatozás: irroratio MA. befeuchtung mit tau, be-taung PPB.

Harmatoz-ik: rorat MA. es tauet, fällt tau PPB. Harmatozó: rorans C. Menyek harmatozanak: caeli distillaverunt (KulesC. 157). Harmatoz harmath: stillicidia stillantia (172). E föllok párak meg oluadnak es harmatoznak (Mel: Job. 88). Harmatozó felhő: nubes roris (MA: Bibl. II.16). Szent Mihály előtt a hó harmatozik (Kal. 1620. C6).

még-harmatozik: rorescit C.

Harmatozás: roratio MA. psecas Erasm: Erk. 14.

HÁROM (*charmul* HB. *charmad* EbrC. 6. *hornu* Ferten 1055. *harum* kurthwel, *harum* thulfa 1015. Jerney: *horum* NémGl. 195. 231. 344. 381. NagyszC. 254. *haarmat* ÉrsC. 267): tres, trinus C. drei PPB. Háromfont: trepondo C. Három száz: trieni; három esztendő: triennium; három esztendő: triemis, trimis; három hónapi: trimestris; három lábnyi: tripedalis; három fejű: triceps MA. Három annyi: triplus SI. Hármahármán: terni MA. je drei PPB. Keassatuc charmul: elamate ter (IIB). Gyvto a mezőben mend esteg harom kőblöket (BécsiC. 5). Ketten avag harmán: duo vel tres (MünchC. 18). Ez zent-seges tanacznak mind harmán engedenek (VirgC. 50). Harmok vannak igen nagy iok (97). A harmac harom esztendő (NagyszC. 332). Három okokert (CornC. 19). Az kovaz, kyt az azonyallat

el reyt három amy teztaban: alseondit in farinae satis tribus (JordC. 395). Harmak vannak: tres sunt (872). Ymarou három eztendõ bel telt (ÉrdyC. 339b). Mykoron ymanak ezer keth zaaz hathwan három eztendõben (473). Az aldot zent három wr istennek zyueet (553b). Vagyon 1 czéplõm, azoknae hármna czéplõt 1 napig, az negyedic csak 2 napig (Helt: Arithm. N1). Ennek az harmatol Jacobnae hat esztendeig lón fiz fia és eg leania (Szék: Krón. 14). Három ora fele: circa horam tertiam (Fél: Bibl. 33). Az atya, az ige, es az szent lelek, ez harmak egykek (Szár: Cat. C3). Három rétû öszve font kötél (Ker: Préd. 11). Abban a három rend evezõs hajõban szállott: in trirem ascendit (Bál: Corn. 63).

[Szólások]. Három lábra szorult [botra kell támaszkodnia] (Fél: NE. 74).

Harmad (*harmod* SzékOkl. II.302): **1**) tertius MA. [der, die] das dritte PPB. Harmad izbe: tertium; harmad unoka: trinepos C. Nely volt ryuteteth harmad meny: usque ad tertium caelum (EhrC. 1). Dedõsõ Amasias es harmadõsõ Ezechias (BécsiC. 275). Harmadnapol foguan: triduo (MünchC. 43). Harmad uttal: tertia via (JordC. 344). Harmadnapwlta fogwa vannak en velem: triduo perseverant mecum (403). Napnak harmad jdeyetõl fogva mynd nouayg (CornC. 38). Zent Mathe yrta megh konyweenek harmad rezeoben (ÉrdyC. 346b). Harmad zeret: ordo tertiariorum (ÉrsC. 395). Harmad rendbeli zentek vannak meniorzagba profetak (VirgC. 15). Harmad, kibe lwn zent Ferencz Christushoz hasoulatos (33). Ymatkozunk mynd harmad orayg (83). Masod eyel, harmad eiel (85). Három rendbely zomorúsagot ualnak, elsõt: kessortes halalt, mast zomorúsagos kesseroségõt, harmadot rettenetõs foelmet (KazC. 1). Ha valamelyfne a magyar szonac modgyat iol eszobe nem vette volna, a masunk, auagy a harmadunc [igy] eszobe vonnie (Helt: Bibl. Lc2). Szinte kakuc fûné változie harmadenig (Mel: Herb. 110). Harmad erõségünk az istentõl ielentetett lelki ielenes (Kár: Hal. Bb3). Károlyi Sándor uram is harmad-idén megszállá Aradot (Monbrók. XXVII. 226). Ritkán jut harmad íze az hamis keresmény (Pázm: Préd. 636). Egyikhez kell ragaszkodnotok, és az másikat el kel hadnotok; ebben semmi harmad nem találhatik (MA: SB 105). Harmad ezten napig harminez keet kalodja bwzat adgion (SzékOkl. II.302). **2**) pars alicujus rei tertia Kr. [drittell]. A lovasok szájából kén-kõves tûz árad, mely az emberek harmadát megõli (Pázm: Préd. 6). Két állér nyomó vagy draehmánae, fertomnae harmad része: scrupulum (Com: Jan. 166). Midõn a tsillagok az allati-kerület harmadjáunra allanak egymástol (ÁCsere: Enc. 94. Keesk: Ötv. 317).

[Szólások]. Egy Perwana newew therekem wala, ky h a r m a d a b a n j w t o t h w a n e k e m [minden harmadik fogoly az õvé volt] (RMNy. II.179).

bõjt-harmad: [erster samstag in den fasten?] Zombaton bõjt harmadon (LevT. I.108).

Harmadféle: [tertia generis; der dritten art]. Az masic fylo sarga a virága, harmad fele eb kapor, büdõs (Mol: Herb. 72).

Harmadik: tertius C. MA. dritte PPB. Az unokának fia, avagy harmadik unoka: abnepos Major: Szót. Haga õ feleséget õ affatjanae, azonkeppen a masic es a harmadic mend a hetediglen (MünchC. 55). Az harmadikat wr isten touaba tarta meg (VirgC. 50). Harmadyk hallottat tamazta fõel (ÉrdyC. 665).

Harmadikszor: [tertio; zum drittenmal]. Harmadikszor frisselt fejér õn: *tertium stannum PPL (DBenkõ: Flor. 97).

Harmadképpen: [tertio; zum drittenmal]. Harmad keppen gonozb az meg tõth bin utan valo binben esni meg lõth dolognac nehezségeiert; neged keppen gonozb ammeg gõt

binben esni pocolbely õrdõgneac a binõs embõrlõz ualo tereseiert (DebrC. 409—411).

Harmadol: tertio; das feld zum drittenmal ackern PPB. Pallagát keveri, harmadollya (Com: Jan. 73. Prág: Serk. 291. Kall.).

Harmadlás: **1**) tertiatio PP. dritte wiederholung eines werkes PPB. **2**) tertiaris lora Nom.² 109.

Harmados: **1**) tertiaris C. tertianus MA. im dritten haufen PPB. **2**) Christoph az malomban harmados [harmad részt kap] (SzékOkl. II.115).

Harmadoszor: tertio C. zum drittenmal PPB. Elmene es imadkozec harmadzer azon bezedet monduan (MünchC. 65). Harmadzer agya mynekevnek Cristas az ev testet knyvernek zemelye alat (ComC. 172). Masodzer es, harmadzer es kereek Jordanos mestert (DomC. 233). Meg betetete meg meg nitata harmaczor (VirgC. 84).

Hármall: tertio MA. [zum dritten male behauen]. A szánto ember mindenba szántyae, keuerie, auagy harmalyae az õ földet beuetésre? (Helt: Bibl. IV.48).

mög-hármall: tertio C.

Hármallás: tertiatio C. MA.

Hármas (*hármos* garas Fr: SzJán. 161): ternarius, tergeminus, trigeminus C. triplex, triplus MA. dreifach, dreimal so viel PPB. Hármas 1211 (Nyr. II.16. személynév). Az embery leelek hármas hatalomban, allattyauban eegy (ÉrdyC. 533b). Hármas szoglet [háromszög] (Misk: VKert 321). A hármas rend háznak a középsõ rendiben lakván (276). Hármas kötel: funiculus triplex (Kár: Bibl. I.626). Egy, és hármas isten (Hly: Préd. II.482). Tiszta kötényt vesz magára, hármas kés van oldalán (Fal: Vers. 877).

[Szólások]. Hármasával veszi az asszonyembereket: pro una tres ducit (Pázm: Kal. 1766. 318. Kr).

Hármasit: triplico MA. dreifach machen PPB.

Hármasítás: triplicatio MA. verdreifältigung PPB.

mög-hármasit: triplico C. [verdreifachen].

Hármaz: triplico, tertio MA. dreifach machen PPB. Tarzozatok mindenkoron ewtett gyczerny az zabadsagert, kettews ruhaert auagy harmazotert (EhrC. 139). Hogy hármazott erõséggel vastagodgyanak, három erõs fundamentomra épiti isten a hivelk örömét (Pázm: Préd. 594). A szent euangelistiae is nem duplaltac, sem hármosztac (Vallást. Oo4).

Hármazás: triplicatio, tertiatio MA. dritte wiederholung PPB. Az angyalok kialtiae: Szent szent szent; ez hármaszassal ielentetik, hogy (Fél: Tan. 83).

Hármaztat: [triplico; dreifach machen]. Az angyalok ezt kialtyák hármaztatõ szoval (Bátai: LPrób. 199).

mög-hármaztat: ∞ Hogy mélyebben ez hamis princípiumot az olvasolnak elméjekben bényombassa, ugyan meghármaztatya mondasit (Pós: Igazs. I.367). A három nagy imnepek meg-hármaztatya, az az mindenik mellé két napot rendelt (Sum: Cér. 31).

Harminc, harmic (*harmicad*? LevT. I.315.): **1**) triginta dreissig PPB. Harminezszor: tricies MA. tricenC. Zelésségõt harmic köndõklete, õ tornit kedeg vete zaz köndõklete magasgaha (BécsiC. 11). Adanak harminez amneet (JordC. 393). Kenyeveek harmincz eegyed rezeoben (ÉrdyC. 414). Harmicli három eztendõc (NagyscC. 3). Harmiclian valanak (DomC. 41). Kylenech zaz es harmyc eztendõc (DomC. 217). Harmyc ezendõc (CornC. 11). Harmicz esztendõtõl fogna (Mon: Apol. 9).

2) [tricesima, vectigal; der dreissigste, zoll]. Fél harmincz adásnál feljebb az kereskedő emberek ne erőltessenek (MonIrók. VIII.418).

Harmincad: 1) [trigesimus; dreissigste]. Kenyweenek harminczad reezeeben (ÉrdyC. 389b). Mykoren jutott volna az harmynclad napra (DomC. 258). **2)** tricesima, census, vectigal MA. [der dreissigste, zoll]. Az ország harmintzadjait megárendálni: portoria regni redimere PPBL. Harminczad, dezma (Mel: SzJán. 457).

[Szólások]. Meg lúid, hogy másszor is vólt ám ő az ebek harmintzadyán: anus subsaltans multum exercitat pulveris (Decsi: Adag. 148). Eu is voltam az ebek harminczhadzyán (Kisv: Adag. 157). Majd meg is tanítlak eb harminczadgyára (Thaly: VÉ. II.258).

Harmincadik: trigesimus C. tricesimus MA. dreissigste PPB.

Harmincadol: tricesimo Kr. [den dreissigsten beheben, verzollen]. Harminczadoló hely: tricesimatoria domus Kr. A selyem öveket litra számára kell harminczadolni (VectTrans. 10). Az harminczadoló helyen harminczadoljanak, másutt ne (MonIrók. VIII.87).

Harmincadlás: [tricesimatio; verzollung] (Mel: SzJán. 436).

Harmincados: tricesimator MA. dreissiger PPB. [zöllner]. Vámosoc, harminczadosoc [így]: telones Com: Jan. 140. Az leweleth aggya avag' Farkas uramnak avag' a harminczadosnak Balas uramnak (LevT. L44. II.134). Varadi Kalmar Mihaly, Bihar varmegieiben levő harminczadosoc gondviselője (Kár: Credo. Előb. 1. TörtT. 2. III.102. 324). Tiszteletes Cseh Andras varadi fő harmintzados (Der: Préd. 1).

fő-harmincados: praefectus tricesimae PP. [oberzolleinnehmer].

Harmincadóság [harmincadosság 9]: [telonarii functio: zolleinnehmeramt]. A fő harmintzadóságból tették basáruak (Mik: TörL. 399).

Háromféle: trigeneris, trium generum, triplex SI. [dreierlei]. Ez három fele bynek (ÉrdyC. 449b. Komj: SzPál. 32).

Háromképpen: trifariam C. MA. auf dreierlei weise PPB. Harom kepen hoza őtet a megterésre (DebrC. 152). Ez három keppen valo evrevm (CornC. 373. Matkó: BCsák. 45). Wrnak őryzety mondatyk három keppen (ÉrdyC. 448b).

Háromság: trinitas Kr. [dreifaltigkeit]. Ez az közönseges hit, hog' eg' istent háromsága es háromságot eg'segbe beűllőnc (DöbrC. 56). Háromság, kettőség, négység, őtség (GKat: Titk. 54). Az háromságot az egységben imádryuk (Bíró: Anzy. 177).

szent-háromság: trinitas sancta PP. [heilige dreifaltigkeit]. Zent háromságnac nenet biuan kezg'em (VitkC. 46. VirgC. 141). Zent háromsag wr isten (ÉrdyC. 505. 520b). Pynkesd zombatyatwl fogva zent háromsag wtan napyk (LányiC. 293. CornC. 59. TihC. 55). Szent háromságnap (MA: Scult. 782).

Háromságos: [trinus; dreifaltig]. Tehát a tū istentec nem czac háromsagos leszen, hanem tiszéges is (Vallást. Nu4).

Háromszérű: ternus Ver.

Háromszor: ter C. MA. [dreimal]. Haromszor ment az hitelenek kvzibe (VirgC. 28. 102). Mynekelette az eeyel az kakass zoland, haromszor tagacz meg enghemet (JordC. 440. 505). A háromszor kótél sem könnyen szakad el: funiculus triplex difficile rumpitur (Sal: Praed. JS).

HÁRPIA: [harpyia]. Pilésses harpiac (Helt: Háló. 69. Toln: Vigaszt. 233). A fenix madár, griff madár, és harpiák, tsak

kötött dolgok: phoenix, gryps et harpyiae pigmenta sunt (Com: Jan. 39). Harpia madár (Huszi: Aon. 15)

HÁRS, HÁS (*harus arbor* 1297. Czinár): **1)** tília MA. lindenbaum PPB. Duae metae, una sub arbore haas 1270 (CodPatr. I.45). Hasnelg, vallis (VI.165). Habet unam arborem tiliae sive haas 1282. (VI.287). Hars, arbor 1282, 1293 (Czinár). Haas fa viragya: tiliae flores (Frank: HasznK. 17b). **2)** cortex tiliae MA. biblis, tomex, cortices tiliarium, salicum; lindenschale PPB. Egy csomo hars, a kiben 20 szál vagon (TörtT. XVIII. 266). Láncz, hárs kótél testéről szakadoza (KTör: SzJán. 17).

[Közmondások]. Ackorou kel az hársat hamtani, mikoron hámlie (Helt: Krón. 199b. Gér: KárCs. IV.316. 563).

farkas-hárs: granum gnidium Mel: Herb. 20.

Hársol: decortico, excortico, corticem tiliae revello SI [abschälen].

öszve-hársol: [conjugo; zusammenbinden]. Az igaz szerelem a kit öszve-hársolt, még az halál-is soha meg-nem másolt (Könyi: HRom. 177).

[HARSAD]

ki-harsad: [exardesco; entbrennen]. Mikoron ű haragia ki harsadand (cum exarserit ira ejus), boldogok mind, kik ű benne biznak (DöbrC. 16).

HARSAN: fragorem edo, strideo MA. strepo; rauschen PPB.

Harsanás: fragor, strepitus MA. das krachen, geprassel, geräusch PPB.

ki-harsan: [exardesco; entbrennen]. Tőz ki harsana (exarsit ignis) tőle zenee meg gulanac (DöbrC. 35).

HARSÁNY: sonorus, fragosus, strepitosus SI [hell tönd, schmetternd]. Harsány szovú musika (Szeg: Aqu. 4). Harsany kialtas (Lép: FTük. 243). Oly csacska e világ, hogy a ki harsányan nem felel, kába-bolondnak aléttatik (Csúzi: Síp. 32. Csúzi: Tromb. 32. Kr).

Harsányság: [sonor; starker klang]. Lőlőkőmnek elevenése, szómnak harsánysága (Lép: FTük. 12).

HARSOG, HARSAG: strideo, stridō MA. clango; klingen Com: Vest. 123. [schmettern, krachen] kirren, zischen, knarren, pfeifen PPB. Harsagya: fragose MA. Harsogó mennykővek: iracunda fulmina PPBL. Nehéz volna az ő harsago czevegéseket meg szállítanom (MA: Tan. 47). Zőnyögienek es harsagiauak az te itelednek hangos trombitay füleyiukben (Lép: PTük. III.323). Harsogó szavúak (a békák, Misk: VKert. 260). Az magas haboc igen harsagnac (MA: Bibl. V.43). Nagyobbat bódüllődn, harsogóbb torokkal ríjjon (Matkó: BCsák. 107). Harsago trombita gyanánt zeug vala a pusztában (Csúzi: Síp. 32). Mihelyt fellépett állására, jel adatott, harsogtak a trombiták (Fal: TÉ. 637).

ki-harsag: [exardesco; entbrennen]. Tűz ű előtte ki harsag; ignis in conspectu ejus exardescet (DöbrC. 106). Kiharsaganak, mikent tvz tővisben (52):

még-harsog: [rumpor; aufspringen, zerspringen]. Meg kezdte a bőre harssogni és szackadni, és ottan ki omia a béli (Helt: Mes. 105).

Harsogás: fragor C. stridor MA. das krachen, knarren PPB. [schmettern]. Harsogással: fragose C. Trombitáknac harsagási (Zvon: Post. I.18. MA: Scult. 22. Land: UjSegis. I.2). Meny-dörgéseket indít rettenetes harsagással es tsattagással (Com: Jan. 12). Evangeliomi harsagással ki-batván az egész világra (Csúzi: Síp. 288).

trombita-harsogás: clangor C. [trompetenschmettern, posunenstöße].

Harsogat: [facio ut fragorem edat; schmetter lassen, wirbeln lassen]. Dobiyat erőssen harsogattata (CsomaC. 3).

HÁRTYA (*háltya* Nád: Lev. 191): membrana C. MA. haut, pergament PPB. Kigyó hártája: induviae C. *Kigyó gyenge hártája: syphar, exuvium serpentis; a gyomor hártája az inyekig lat ki: stomachus palato extremo terminatur; hártája köttetik a könyv: membrana involvit libellum; pergaménából-való hártából-való: membranaceus PPB. Hog' adna hartyat, tonthaat, hog' irhatnam meog az en keserűségömet (NagyszC. 69). Lata pokolbely evrdeget jruya es mykoron el fogyt volna hargyaya, akara az erdeg az hargyat foganal ky luzny, hog' tevbet hyrhatria rea; mykoron az erdeg az hargyat luznaya, az hargya el zakada (CornC. 354). Hozd veled a könyveket, ielesben kedig a hárttyákat: affler libros, maxime antem membranas (Helt: UT. Ll. 6). Kiteryiesztie az ő ir hartytyúokat: dilatant phylacteria sua (P8). Ki szelesítik az ő be irratatot hartiaiokat (Fél: Bibl. 39). A sok bullat, misset vgyan hartian, vgyan tőkbe (Mel: SzJán. 343). Kivül az héja vgyon a plántának, belőli az hárttyák: libri (Com: Jan. 21). Hárttyák avagy külömb külömb burkok (46). A tszszó mászó állatok az ő bőrfőket, hárttyájokat el vetik (49). Világos hárttyával borított pacsenyéket csinál (79). Hárttyára, pargamenára írime (155). Hárttyára és papirosra irattatá (Vallást. 113). Minden feje-csontja fejsze miatt lett őszvetört hárttya (Thaly: Adal. II. 175).

agyvelőt-borító-hárttya: pericranium PPB. Agy-velő be-takuro hárttyák, agy-kér, mellyeknek egyike pia mater, másika dura mater: meninx PPB.

ágyék-hárttya: diaphragma, disseptum C. [zwerchfell]. Közép ágyék hárttya: diaphragma Com: Jan. 63. A szív körül való belső reszee az also hastul köz süvénynyel, avagy közép ágyék hárttyával választatnac meg: praecordia ab inferiore ventre septo transverso seu diaphragmate disjunguntur (Com: Orb. 276. Com: Jan. 52).

dió-hárttya: nauci C.

rékesztő-hárttya: [diaphragma; zwerchfell] (ACsere: Enc. 142).

szívborító-hárttya: pericardium PPB.

szűzesség-hárttyája: hymen C. MA.

Hárttyácska: membranula C. [häutchen].

Hárttyás: membranaceus PPB. membrana iunctus Kr. [hautartig; mit einer haut überzogen].

[Hárttyásul]

be-hárttyásul: [membrana instruo, coalesco; sich mit einer haut überziehen, vernarben]. Hogy szíveteknek bé-hárttyásult sebjét vér-sekentő kőrömmel piszkállyam, kőrömszéllyem (Szeg: Aq. 14).

Hárttyázat: stymma MAL.

Hárttyika: [membranula; häutchen] (Mik: Törl. 470).

gyerméktartó-hárttyika: secundae C. [nachgeburt].

HARZSOL, HARSOL (*hárs'alo* Helt: Mes. 210. *hárs'ol* Helt: Krón. *hárs'olódia* Mad: Evang. 568): [certo; streiten, kämpfen]. Lászo is leszökelée, es hárs'olni kezdé n kannal (Helt: Krón. 51. cap). Es a leany fel kapa a szekertzet, es adion kezdé aual őtini a kunt, mikoron e képpen hárs'olna (87. cap). Iere én velem a hárs'alo piatza es vgyan meg mutat, hogy én erős vagyok náladnál. Es nűdön a hárs'alo piatza mentenece volna (Helt: Mos. 210). Kellionec fel ez ifiak es iatezanak, az az hárs'olynak (Mel: Sám. 134). Harsolo: magister graeculus (Nyr. VII.126).

Harzsolás: vexatio, iurgatio Kr. [streit]. Tulaidon neuen nenezi a futast es harsolast es minden homályosság nélkül megbeszelli, mint futot fi es mint harsolodot (Tel: Fel 137).

Harzsolód-ik: discepto, iurgo, rixor C. MA. zanken, streiten PPB. Nem vgy mynth byzantalanol vgy vnyok en bayt, vgy harsolodom [ny] en, nem vgy mynth e lagy egeht veruny, de sanyargatom nyauyalgatom az en testemeth (Koinj: SzPál. 157). Midőn en ellenem harsolodol, ellenkedesnec es visszavonyásnac okaiert es hogy egygüt ne iury mi velunc (Tel: Fel. 161). Meg mutatta, hogy az ember istennel nem harsolodhatic, mivelhogy ő igaz, de az emberek hamissac (MA: Bibl. I.450). Völtanak akkor bírák, a kik előtt kellett harsolodni ipával (Martonf: SzHist. 253).

Harzsolódás: disceptatio C. MA. streit, zank, strittigkeit PPB. Oly nagy gyűlölséget, harsolodast, egy más ellen való viaskodást találz köztők (Tel: Evang. II.815). Az en ellenem való harsolódáshoz valóha hozzá kezdesz (Tel: Fel. 4b). Veteke-dés, harsolodás, visszavonyás: rebra, reblanda (MA: Bibl. Magy. t). Nagy szépen egyket értnek, es egy mangorni harsolódás sincs köztők (Lép: PTük. II.76).

Harsonkod-ik: [discepto; streiten]. Ugy értém, hogy váltig harsonkodik kegyelmekek, égeti, rabolja az országot (EszM: Lev. 316).

HAS (*hassokuak* Fél: Tan. 89): venter, alvus, uterus, abdomen C. uter; bauch PPB. Com: Vest 119. Meg-szorult has: adstricta *alvus; hasát meg-índítani, *alvum ciere; kurva hasa: venter vitiatu (*vitio); hasnak folyása: diarrhoea PPB. Az alsó has; venter inferior Com: Jan. 52. Has-tekerešec: tormina 57. Ez ozlopna kariay ezüštől való, hasa es farkoca ercből (BécsiC. 122). Vala a halmc hasaban: erat in ventre piscis (242). Hasa kette hasada (GuaryC. 21). Őket mind el n'eli es ő hasuba fel neuködnec (13). Kevuer has (CornC. 164). Hason elhwz maaz (ÉrdyC. 570). Hasnac egő heusegét, ragassat meg állattya (Mel: Herb. 140). Valamelly állat az hasán esziz (Kár: Bibl. I.98). Hasát az kőuérésig miatt rántzba ütötte (521). Nincz filo az hasnak: venter caret auribus (Deesi: Adag. 154). Hasra gondos (Zvon: Post. 181. Kr). Capellano, praepostoc, es egyeb effele has-szolgác (MA: Tan. 1134). Has ropogas (ACsere: Enc. 190). A kővér has, potroh (Com: Jan. 51).

[Szólások]. Meg-fogódik a hasa: alvus consistit PPB. Ne egel, miképon a torkos, kinec hasa istene (VitC. 48). Az fi hasat istemene ne ezinallia (Fél: Tan. 329). Hasok korog (Thaly: VÉ. II.3). Katzag, nygan lóg a hasa: concutitur *caelimo PPB. Midőn a hasnak keressűk kodvét, a harnokhoz hasonlókka teszszük magunkat (Hall: HHist. 1341). Maga hasára vessen: sus sub fustem (Deesi: Adag. 146). Egy hassal születtettek [ikrek] (DEmb: GE. 76). Nagy eresztett hassal: *panticius laxis PPB. Megkeményíti es megállattya az ember hasát (Mel: Herb. 1). Az a nő meg-índítja a hasat: herba illa inamit alvum PPB. Ha terpentínával megfőződ az aloco, hasadat meg-índítja (Váli: OrvSz. 35). Az törköllen tartott szőlő mint a ki a bor sóprőben vgyon hasat szorit (Mel: Herb. 6). A ki mástól vár ebédet nem mindekor lakik jól, nem eszik egyest a hasával: wer da wart, bis ein anderer zu essen bringt, der wird oftmals schmal beissen müssen (KirBesz. 108).

[Közmondások]. Legtöbb gondot ad az embernek a has (Kisv: Adag. 21). Nem kérdi a has, hányat ütött az óra (310). Ures hassal nem jó tanács adó (525).

elő-hasú: prinipara C. MA. [zum ersten mal trächtig, schwanger]. Potrohos barát, es előhasu agyicza (Pós: Igazs. 562).

folyó-has: liquidus venter PPB. [durchfall].

hig-hasú: lientericus PPB. [am durchfall leidend].

nagy-hasú: ventrosus Kr. [schmeerbauch]. *Hasas, nagyhasú, potrohos; ventricosus, ventrosus, ventrosus PP. Nagyhasu Lukács 1495 (Nyr. V.510).

sík-hasú: [lientericus; an durchfall leidend]. Sík-hasú, hasafolyós, hasa-eltsapott SzD. MVir. 217.

vér-hasú: dysenteria MA. tormina; bauchgrimmen, bauchweh PPB. [ruhr] (Com: Jan. 57. Helt: Krón. 78. Cserői: Hlist. 87). Az táborban az vérhas uralkodék az nyáron (RákGy: Lev. 284). Készül az orvosság, Éva készítette, úgy vélvén a dolgot, amiút ő színlette s vérhas veszélyétől a néjét féltette (Gyöngy: MV. 67. TörtT.² III.410. Thaly: VÉ. I.150).

Hasacska. uterulus C. MA. kleiner bauch PPB.

Hasal. Eg' nemberi, ki vérrel hasahala tizenket' ezendőtől-fogyan, vepee ő hozia hatmegől es illete ő ruhaianca peremet: sanguinis fluxum patiebatur (MfinchC. 29). [Vö. **vér-has**].

Hasas: 1) foetusus C. gravidus, praegnanis MA. schwanger PPB. Hasas tehén, hasas ünő: forda, horda MA Hasas tehén: eine tragende kuh Nom. 95. Óregh hasas eme dzyno (RMNy. II.211). Miért hogy penigh az azzonj allat hasas, meg kel warnj, hogy az gyermeket el hozza (207). Fudazanak teste igen temerdekek vala, mint ha hasas volna (SalMark. 20). Az hasasokat isten meg aldgya (Born: Ének. 307). Hasas kantzsa (Misk: VKert. 180). Az ló mikor vemhezöven jár, nem keveseb haszonnal szolgál, mint mikor nem hasas (Prág: Serk. 885). **2)** ventricosus, ventrosus MA. obesus et crasso ventre Oertel: Harm. 139. ventrosus; grossbauchig, dick, schmeerbauchig PPB. Ompolna, hasas iiveg palatzk vagy korsó: anpulla PPB. Nincsen olyan hoszszu esomós korda, a melly a te hasas hazugságotat bé-érhetné (Matkó: BCsák. 248).

Hasasít: gravidó MA. schwängern, schwanger machen PPB. Chak igen kicsinyen maradna potrohos rútt könyve, ha effelével nem hasasitaná (Pázm: LuthV. 4).

még-hasasít: gravidó C. ventrem facio, fornicor; bauch machen, huren, schwängern PPB.

Hasasod-ik: in ventrem latesco PPB.

még-hasasodik: Igravidus fio; trächtig werden, schwanger werden) A sárkányok pedig gyakorta az eléfántok véritől megreszegedvén, töle meg-is hasasodnak (Misk: VKert. 35).

Hasasság: graviditas, praegnatio C. MA. das schwangerschein PPB. [schwangerschaft].

Hasasul: gravidor Kr. [schwanger werden].

még-hasasul: ∞ Az azzony allaatoknak lelők meg hasasulnak vala (SándorC. 37). Dömötörnek az hugát mondják meghasasult (Thaly: VÉ: I.343).

Hasi: 1) ventralis Kr. [bauch-]. Hasi bárány: *agnus chodus PPB. Hasi szorgalmatosság (MA: Scult. 310). **2)** Hasi bőr: pellis ventralis, azz most ellett és azonnal eldöglött báránynak lenyüzött bőre Kr. Ha valamely szüics mester szent Mihály napig való szolgának az ő csávájában tin hasinak fölötte vetend, egy forint marad az cének (KecskTört. II.281). Hasi bárány bőr (VectTrans. 2).

egy-hasi: [geminus; zwilling-]. Egy hasi gyermekek vagy kettősek (Misk: VKert. 406).

[előhasi]

előhasika. Mi előhasika hegyke-bögyke nádszálon nyaralozó baklovasok (Csúzi: Tromb. 280).

Haskó: 1) [ventriculus; bäuchlein]. Czac legyen az hasko tele (Szeg: Theoph. 30). **2)** ventrosus Kr. [schmeerbauch] (Zvon: Post. I.721. Kr).

Hasmánt (*hasmal?* MouTME. V.201): [pronus; auf dem bauche]. Hanyattá és hasmánt fekvés: *cubitus supinus, pronus PPB. Hasmánt, arczra le-borulva fekszi: pronus cubat (Com: Jan. 113). Soha fel nem egyenesedlettünk külömben, hanem hasmat kellett fekiünniünk (MonTME. V.201). Hasmant az verőfényre fektetik (SzCsomb: Utleir. 159). Tói tekenős békát hasmánt job kezeken hordozvan (Nad: Ker. 37). Akar oldalt, akar hasmánt tulmagatú (Gvad: Lev. 25).

Haspók: [ventrosus; schmeerbauch]. Polidórus nagy haspók ember, a ki magát-is nehezen bírta kevérsége miatt (Hall: Hlist. III.69. Fal: Const. 934).

Haspókság: [ventrositas; heileibtheit, embonpoint]. Az ő dobáz voltak, és kővér haspókságok (DBón: Részség. 72).

HASÁB: fissum, fissile, frustum MA. spalte, schrunde, stüick PPB. [scheit]. Hasábönként: assulatim, assulose PP. liciniatim PPB. Az sánczokból lajtrákat kitolyának, hasábfákat oda sokat hányának (RMK. III.141).

Hasábol: scindo, seco in frusta Kr. SzD. [in stücke spalten].

el-hasábol: *assulatim comminuo PPB. [in scheite oder stücke zerlegen].

Hasábos: scissilis MA.

HASAD (*hassad* ThC. 111. WeszprC. 108. Helt: Krón. 129. *hasodék* GKat: Titk. 17): fatisco, diffindor, hasco, hio MA. von einander gehen PPB. [sich spalten, zerreißen]. Hasadó: fissilis C. Sok-ágú, sok-felé hasadó: multífidus PPB. Nehezen hasado fa (Com: Jan. 103). Hány cikkelyekre hasadgyon ez ötveneggyedik soltár, ki-mutatom (Nógr: IdvK. 1). A fő-fő rendek két külömböző értelemre hasadnak vala (Telekesi: FLÉL. 180). Könyörgésekkel hasadnak az egek, de nem nyilik a rabajtó (Fal: NU.² 85). Kapitányhoz menvén, jó paripát adott, tatár faj lehetett, orra volt hasadott (Gvad: RP. 151).

[Szólások]. *H a s a d a d é l*; mennyünk, kiki ő dolgára (Fal: Vers. 908). Fogam hasad: deutio PPB. Hasadot a hajnal (Zrinyi. II.87). Hajnal hasad ajakával (Fal: Vers. 863).

el-hasad: [diffindor, rumpor; sich spalten, zerspringen, bersten]. Az haragnak bontakozása lött, mivel hogy elhasadott (Nyr. X.470).

ketté-hasad: ∞ Ketté hasadt: bifidus, diffissus MA. Hasa kette hasada (GuaryC. 21). Es fél-akadwan kettee hasada: et praecipitatus crepuit medius (JordC. 708. ÉrdyC. 242b). Ottan kettee hasada az gonoz meergős allat (ÉrdyC. 594). Fel-serkenvén, tebat tsak nem hasad ketté feje (Pázm: Préd. 234). Maydan a kő-szikkákba fűközven a hajó kettéhasad, vagy a fővényesen meg-ál (Mad: Evang. 151).

ki-hasad: [apparet; sich herausstellen, klar werden]. A ts annak (a hangnak) leg igazabban való le irattatása, mint sok szóból ön kényén ki hasad, ugy mint követség, setéség (Corp-Grann. 696).

még-hasad: fatisco, hasco, dehisco C. [sich spalten, zerspringen]. Meg-hasadni a kiáltásban: fatiscere clamore PPB. Meghasadoth: direpta NémGl. 291. Meghasadit: diffissus MA. Meghasad olayfaknac ve: scindetur mons olivarum (BécsiC. 316). Meghasadna az en zivem (NagyyszC. 20). Zywe meg hasad (WinkIC. 88). Halnán ezeket, meg hasadnac vala: haec cum audissent, dissecabantur (Helt: UT. VII.8). Az meg hasadot egek: aperti caeli (Fél: Bibl. 53). Az meghasadott körmű állatoc: animantia, quae unquam dividunt (MA: Bibl. I.97). Hitek és vallásokis meg hasada (Pázm: Kal. 436). A föld meg-hasad: terra scinditur (Ily: Préd. I.11).

[Szólások]. Innén tanitom én, ha meghasatsz is [igy], az irásból (Ker: FelsK. 169).

Hasadás: fissus, scissus, pater, chasma C. fissio, fissura, scissio, scissus MA. spalt, zerspaltung PPB. Kwueknek romlasi zakadozasi es hasadasi oly igen nagion volt (VirgC. 22). A föld hasadásin a velagossag beh zalla a zent atiakra (DebrC. 56). Nagj hasadas erőssítetet: chaos magnum firmatum est (Pél: Bibl. 120). A fa hasadása-közzé tsiptetődék karja (Pázm: Kal. 1766. 664. Kr). Az erotnekségben hamis vallás találatik, az szakadásban pedig csak az püspökségben támadott hasadás, és egybe-vezés (Pázm: Kal. 677).

hajnal-hasadás: exortus aurorae MA. anbruch der morgenröte PPB. (Zrinyi. 150). Hajnalnak volt hasadása (Zrinyi. 138). Szófalshoz készülő ajaka nyílása ugy tetszik, hogy piros hajnal hasadása (Thaly: Adal. 1.129).

Hasadat: [fissura; spalt, riss, kluff]. Hasadat, terra 1278. Hasadath 1304 (Czinár).

Hasadatlan: [non fissus; ungespalten]. Hasadatlan körmű: solidipes C.

Hasadék: rima, fissura C. hiatus, pater, chasma MA. fissum; spalt, ritze PPB. Hasadékokat bé-tsinálni: *rimas explorere PPB. Az haznak ablakyn, hasadékok chodalatos zeep yllat zarmazyk ky (ÉrdyC. 337). Meg neze evket nemy hasadékok (DomC. 254). A kösziklanac hasadékokban állatlac tégedet: ponam te in foramine petrae (Helt: Bibl. I.883). Mi közfűne es ti köztetec nagy hasadec vagyon szereue, hogy azoc, a kie akar-nac innet hozatoc altal menni, ne mehessenec, se onnat ide altal ne iohessenec (Born: Préd. 388). Az ő kezét be nyutát az nytonac hasadékan (Kár: Bibl. I.633). Hasadéknac balvanya: bel phigor; hasadéknac, résnec háza: beth phigor (MA: Bibl. Magy. 2). En az fi sebeinek erős kösziklaja hasadékokban akarok lakni (Czepl: MM. 298). A meg-nyílt hasadékokon az hajo gaz belé esik és az hajo fonékben őszve folyván szemetet téssen (Com: Vest. 92). Kimenék egyszer, s elhala a szívünk, ajtónk hasadékan hogy utánad néztünk: kívánságod miatt éppen el-edtünk (Thaly: Adal. 129).

kő-hasadék: fissura lapidis Kr. [felsenschlucht]. Kő hasadéknac barlangiaba mene (DebrC. 113). A kőh hasadékokban lappang (214. Pázm: Préd. 518. Kr).

Hasadékokcska: rimula MA. kleines ritzelein, löchlein PPB. Az olalkodo wrdewg akar mely alkolmatlan zeretnek vekony hasadékokczkayan tekinteset beuetheti (VirgC. 135).

Hasadékos: rimosus, multifidus C. laciniatus MA. laciniös; voll spalten, ritzig, löcherig PPB.

Hasadoz: hiato MA. [zerspringen, nach und nach zerspringen]. Hasadozott: hiuleus, scabrosus MA. PP. Hasadékos, hasadozott: hiuleus, rimosus PPB. Az magas kew fal igen hasadozet, azon fylek, hogh egh nap platibokot kezd mondauj (LevT. 1.265).

föl-hasadoz: ∞ Feel hasadozet az hata beere (ÉrdyC. 526).

ketté-hasadoz: [diffindor; sich nach und nach spalten, zerreißen]. Ew zine kette hasadoz (BodC. 23).

még-hasadoz: hiato C. [sich spalten, risse bekommen]. A hévségben meg-hasadoz a föld: aestus *hiuleus agros PPB. Az kew szyklak meghi hasadoznak (WinkC. 85). Az ew keze-nek bevre meg hasadoz vala (MargL. 23). Az kew szyklak meg hasadozanak es koporsook meg nylnak (JordC. 418). Kyleuced napon mynden kew szyklak meg hasadoznak (ÉrdyC. 8). Kw szyklak meg hasadoznak (ÉrsC. 58b).

Hasadozás. Száj tseropellés, ajak hasadozás, dagadás: aphtae PPB.

Hasadt: difissus, divulsus, hiuleus MA. zerspaltten, von einander gerissen PPB. Kétfelé hasadt: bifidus; négyfelé ha-

sadt: quadrifidus; hasadt körmű: bisuleus C. Hasat körmfiek: bisulei (Com: Jan. 43). Mindent valamelnee hasatt körme vagyon, meg egytéc: omne quod habet divisam unquam comedetis (Helt: Bibl. ICCc).

HASASZT: findo, diffindo Kr. [spalten, zerreißen].

el-hasaszt: [diffindo; zerspaltten]. Senky nem bochyattya az wy bort o tenleweben, mert el hasastna az townelew (Pesti: NTest. 72).

ketté-hasaszt: ∞ Az kösziklát isten kettő hasasztá (RMK. II.239). Az csukat faragd szépön, hasasd [igy] ketté (Radv: Csal. III.43).

még-hasaszt: ∞ Meg hasaszt a vérés tengert es meg azt (AporC. 72). Kietlembé kő zirtot meg hasaszt es fket meg itata (DöbrC. 145). Meg hasaszta kwonet: interrupt petram (KulesC. 189). Hasasztza meg szárnyait, de egymastol el ne szakaszza: confringet ascellas ejus, et non secabit (Helt: Bibl. I. 1y2). Vayla meg hasasztanád már az egeket, és iönel el (Zvon: Post. 13).

HASÍT: profundo C. findo, scindo MA. spalten, zerspaltten, zerteilen PPB. Ékkel hasítottat: discuneatus C. Haborkodo bezeel ne thamagyon thykeztettek ky az egyenlősegeth el hasoyza (ÉrsC. 201). Az Szamos hasítja a határokat (Gér: KárCs. IV. 296). Oilyan bőr ruha, a melynek galléra két-felé hasítva a hátán fetske-farka formálag le-botsáttatik (Bod: Pol. 5). Hasítá futások a nagy sürőseget, törte lábok a meg aszott tseplyeséget (Gvad: Orsz. 131).

el-hasít: dirumpo C. Elhasított: conscissus C.

elhasítás: conscissura C.

föl-hasít: discindo Kr. [spalten; aufschlitzen]. Az halak fel-hasítottak: pisces exdorsuantur (Com: Jan. 102). Bár fél hasiczak az en leg drágáb orromat, ha feiedbo nem vonszák az barát kápúát (FortSzer. II. Káldi: Bibl. 339).

ketté-hasít: diffindo MA. [spalten]. Az isten is azon Julianus kepet az egből men köuel kette hasetta (Mon: Kép. 28).

közbe-hasít: interscindo C.

környül-hasít: circumsindo C.

lő-hasít: dilorico C.

még-hasít: infindo, diffindo, proscindo, hiuleo C. zerspaltten PPB. Meg-hasitom, repedoztetem: hiuleo PPB. Kevessé sz. Mihály nap előtt az tölgy fán termő gubacsot meg hasították és ha pókot találnak benne, szerencsetlen esztendőnek itélik (Lipp: Cal. 51).

Hasítás: fissio, proscissio C. scissura MA. zerspaltung, zerkerbung PPB.

Hasíték a esuhán: lacinia MA. falte, saum am kleid PPB. Nadrág hasítékja: schlitze vorn an den hosen KirBesz. 131. Czirás basítékoc: lacinae Com: Jan. 101. A tollnac avagy penúanac orra, közép hasítékja: pennae crona 155. Az nadrág hasítékjáj ért a salavári (Mouhrók. XI.353). Ijedtében a nad rágia hasítékának vetvén a lábát (Bethl: Élet. 519).

Hasítékos: lacinosus, laciniatus MA. faltig, voller falten PPB.

Hasítható: scissilis, fissilis MA. was sich zerspaltten, zer teilen lässt PPB.

[Hasító]

dészka-hasító: [brettsäger]. Conventiója deszka főrízeken [igy?] levő deszka-hasítóknak (Évk. XIII.82).

Hasított: scissus, fissus Kr. [gespalten]. Hasított saru: *calceus fenestratus PPB. A verő egy földl hasított volt, mivel: vas szegeket ki vonták (ÉrsC. 69).

Hasigál. Kétfelől hasigálni: in bina findere PPBl.

Hasogat (*hassogit* GyöngyC. 4. Komj: SzPál. 176): **1**) di-cindo C. proscindo, conscindo, diflindo, resceo, disseco MA. zerspalten, zerschneiden PPB. Hasogatott: segmentatus C. fissus, cissus, dissectus MA. Hasogatott tőke: candex fissilis PP. Etinek v nekik hasogatot névelk (dispartitae linguae) miként v es üle mindeniknek feiere (DöbrC. 340). Az templomot arom felee hasogataru (ÉrdyC. 599). Mykoron a fyszfat wagna, keket chynala wgyan azon fyszfabol, ees aual kezdte a fyszat hasogatny (Pesti: Fab. 85b). Mert az isten igéje arravaló lelki gyver, hogy ki-gyökerezze, és darabra hasogassa minden isten-tenségnek és feslettségnek gürt[s]össégét (Pázm: Préd. 453). Ikor megabállod, vess vörös hagyuaat reá, hosszan petrezse-üm gyikerit is hasogass reá, először ezetезд meg, annak tanna borsold (Vasárnapj Ujság, Képes Folyóirat 153). (A doloi hasogatni kell és a belét ontani (Fal: UE. 440). A ruhák e legyenek csodások, az az csodálatosan szemesek vagy haso-attattak (Mad: Evang. 452). **2**) [explico; erläutern]. Gheriedöz ala mf zfvónk mykoron zolna az vton ees hasogathnaia nek-önk az irasokath (WinkIC. 274). Kezde hasogatni Paluac mon-usat (NádC. 437). Wgiekezel tenmagadot tartand az igassag-ak besedet iol igazan hasogatoiat (Konj: SzPál. 390. 175. 76). Az irasokat hasogatna (Sylv: UT. I.124) Vigazzanac, igam hasogassatok az irast (Mel: Préd. 158). Az igassagnak igéiet idgia is moddal hasogatni (Fél: Tan. 325). Az isten igéiét azán hasogassác (Zvon: Post. I.15).

el-hasogat: conscindo C. [zerreißen, zerspalten]. Elhaso-attatt: discussus C.

föl-hasogat: [confringo, corrumpo; aufreißen, aufbrechen]. Iom, fa koporsókat felhasogtatván, az mit ennek haszouna lótt tanált, elvitte (RákGy: Lev. 264).

hasogatton-hasogat: [identidem rumpo; immer wieder reißen]. A syrusok hasogatton hasogatták a zidók belét, lahól a romáiak nem látták (Pázm: Préd. 872).

még-hasogat: ∞ Meghasogatya: fregit NémGl. 290. Az öneket meg hasogatyá es elrontia (VirgC. 115). Meghasogatác hájakot: sciderunt vestimenta sua (MA: Bibl. I.132).

Hasogatás: **1**) proscissio MA. anfreißung, aufspaltung, [schneit PPB. Élőfa héja hasogatása: caprificatio C. **2**) [excitatio; erklärung]. Ees el kezdven Moysesről ees myndón ophetakról hasogatath tezőn vala myndón irasokrol, kyk ő la valanak (WinkIC. 273). Az irasnak io ertelemmel valo agiarazzattia es hasogatasa (Fél: Tan. 15).

[Hasogató]

hajszál-hasogató: [haarspalterisch]. Haj-szál-hasogató tzik-lyezés (SzD: MVir. 200).

szórszál-hasogató: *aiceps syllabarum PPBl. [haarspalter]. Szórszál hasogató tudós ember: scrupulose et anxie doctus PPBl. Az igékben szér szál hasogatók ne légyünk (Fal: UE. 441).

HASON (*hasomlassam* KulesC. 60. *hasomlanunk* Ozor: 353. *hasomlatlan* KBécs. 1572. Evl. *meghasomlás* Zvon: st. I.340. *hasomlét* 393. Zvon: Osiand. 4. *hasomlit* Zrinyi: Syr. 41. 82. 98. *hasomlatos* Sam: Cer. 12. 53. Sam: Harm. 3. KCsepr. 1626. A4. *hasomló* Sam: Cer. 7. Sam. Harm. 5b. 7): [aequalis; gleich]. Hason-fél: medium, media pars, midium MA. hálfta PPB. Mynden yozagomnak hasonfeleeth lom (ÉrdyC. 140b. 186. 543). Az Izrael fiaínac hason fele- (Kár: Bibl. I.151). Hason felét az én uramnak hagyom fér: KárCs. III.295). Más-felet magok erejeből kell hozzá adniok: hason részt magokéből kell hozzá adniok, toldaniok (D: MVir. 123).

Hasonl: (*hasollattatyk* GyöngyC. 12. *meghasolwan* JordC. 390. 564. *hasollittatik* Hall: Tel. 176. *hasonhatlak* TihC. 92. *hasonhatatlan* KazC. 87. *meghasomolás* RákP: Lev. II.167): **1**) conformem facio, conformo [gleich machen, anpassen]. Men-nyey atya ez bodog embert (sz. Ferencet) hasonla ew fyához cristushoz: fecit filio suo conformem (EhrC. 26). Akaryauala latny ewtett (sz. Ferencet), hogy minden myuelkedeseben es dolgoiban magat mendenestewlvoguan hozza hasonlana: se conformaret (EhrC. 100). Az attyatyákhoz hasonlatlany: similis fieri (JordC. 802). **2**) aequalen, similem, parem puto Kr. [comparo; vergleichen]. Az zamar ganayához hasonlot penez: stereori asini comparata pecunia (EhrC. 80). Kihöz hasonlam? cui similem aestimabo? (MünchC. 33. 23. 77). Kyhez hasonlom hwttet: cui simile aestimabo illud (JordC. 575). Baromhoz hasonla emnen magaat (ÉrdyC. 556). En az alazatos zersetest hasonlom ∞ meg holt tethsz (VirgC. 68). A naphoz hasonla az ő iduendő dicőségöketh (NagyszC. 221). Kihöz hasonlatlak tegődöt? (TihC. 92). Hasonlissam verembe zallokhoz: assimilabor descendentes in lacum (KulesC. 60). Ky hasonlatyk wrhoz? quis aequabitur domino? (113). Az zep ueraghoz hasonla (TihC. 33). Kiert hasonlac (az alazatossgot) doktoroc keth dragalatus allatokhoz (DebrC. 580). Ehez nem kel senkit hasonlanunk (Ozor: Christ 353). Kihöz hasonlam ez nemzetsi-ghet? cui assimilabo gentem istam? (Sylv: UJT. I.17). Mihez hasonlluk az istennek orszagát, anağ mimemű hozza illendő állathoz vessük azt (I55). Kyhez hasonlam az sydo nemzetse-get? cui assimilabo gentem istam? (l'esti: NTest. 22). It az embert hasonla az le vogot fűhöz (Szék: Zsolt. 220). Bolts Salomon kiraly pokolhoz hasonla (Born: Ének. 371).

el-hasonl: [separo; trennen, entfernen]. Az gywlőseegh el hasonl emberth istennek orzagathwl, el thawoztath emberth paradizomból (ÉrsC. 190b). Chodaalkodom, hogy magad eel hasonlottad: non tibi constitisti (488b).

Hasonl-ik: **1**) [similis est; gleich sein]. Ha rvlam vez-teglez, zallokhoz hasonlom verembe: assimilabor descendentes in lacum (DöbrC. 73). Hasonlik meűneknek orzaga eg emberhez (289). Lassatoc engömet tiiskhez hasonlottac [hason-lottac] (NagyszC. 57). Kyhez aloytom hasonlany ez nemzetet? cui similem aestimabo generationem istam? (JordC. 386). Itt az memiorszag nağ sokhoz vigré hasonlik (Sylv: UJT. II.159). Philep Melanchton is ebből hasonlot a caluinistakhoz (Mon: Kép. 52). **2**) findor in duas partes; disconvenio, secedo Kr. [sich trennen, sich entfernen, sich entzweien]. Ml okból hasonlot volna az iconomachusoktúl (Mon: Kép. 273b). A lélek változ-hatatlan, nem hasonlik magátúl, miudenkor azon egy (Fal: BE. 573). Az igaz egygyüti szerelem hasonlott, helyébenn bo-lyongó szeretet származott (Orczy: Költ. 146). **3**) [se applicare; sich anschmiegen?] Tsuda dolog, mint elkekeredék, szűz Mária szent fiára esék, ő meljével meljéhez hasonlák, szent szivére banat ereszkedék (Cantionale Tsikiense 94. Kassai: Szókönyv. II.378).

el-hasonlik: deficio, descisco MA. perfugio PPBl. degenero MedLat. 159. abtrünnig werden PPB. [abfallen, ausarten]. Sokan Dáriustól elhasonlanak, az Alexandernek meghódolának (RMK. IV.115). Amaz remenletted istened most bolott? Töled immár régen talám el-hasonlott, hogy vagy ilyen romlott? (Balassa: Költ. 131). A tanaczbeliektül el hasonlotac: plebes a patribus secessit (Decsi: SallC. 24). Az igaz isten, az töle szakadt, el-hasonlott embertől méltó haragát megtartoztattya (MA: Scnl. 667). Elhasonlott angyaloc (MA: Tan. 163). Ha az el-hasonlott praedikátor külömbet beszéli a mi vallásunkról, hazud (Pázm: Kal. a3). El hasonlott, es el faült az istentől (Lép: PTük. I.126. 128). Ezek az külömböz, és egymástül el-hasonlott tulaj-donságok, köztök nem taláttatnak (Pós: Igazs. I.595).

elhasonlás: defectio C. apostasia MA. defectio; abfall PPB.

ki-hasonlik: [excido; herausfallen, um etwas kommen]. Azon keresztseggel keresztöltétek meg azzonyynk és mynd az zent apostolok, hogy az Cristusnak taghyay lehetneek es istennek országabol kywe ne hasonlanak (ÉrdyC. 71b).

még-hasonlik: 1) deficio, seditionem moveo, insurgo MA. abfallen, aufrühr, aufstand machen PPB. [sich entziehen]. Ha az sathanas sathant zzy ky, hw maga ellen meg hasonlot: adversus so divisus est (JordC. 390). Feluen, hogy a meghasonlott neep meg vina, a zúmek torkaba tört úttote (DebrC. 146). Minden ország, ky ew maga ellen meg hasonlyk, el romol: omne regnum dissidens adversus sese vastatur (Pesti: NT. 24). Minden ország, mely magában meghasonlic, elpusztul (MA: Bibl. IV.13). Egy nyomba lépjék, és magától meg ne hasonlyék (Pázm: Kal: 576). Soha az ecclesia magától meg nem hasonlot a hitnek tanításában (Pázm: LuthV. 287). Meghasonlottak az előtők való ecclesiátul (288). Magában meghasonlott augstana confessio (Bal: CsIsk. 128). Azon mesterkedik, hogy az ő országa magában meg ne pártoljon és hasonlyon (Pós: Igazs. I.519). Meg nem hasonlani, fel nem láborodni, tulajdona a nagy szíveknek (Fal: UE. 393). **2)** [se subicere; sich unterwerfen, sich anschliessen?]. Rettegett előttem sok király és tsászár, meg-hasonlott nékem egész krimi tatár (Kónyi: III.rom. 102).

még-hasonlás: defectio, seditio MA. abfall, aufrühr PPB. [entzweigung, zwiespalt]. rancor Com: Jan. 202. Meg yeduen a nepnek meg hasonlasan (DebrC. 180). Nem löt volna illy nagy meg-hasonlas az hit dolgának (Czegl: Japh. 50). Ha történet szerint némely személyektül el talál idegenülni, nints vétek az eo meg hasonlásában (Fal: UE. 381). Más folyományát láttya a dolgoknak, s nyilván tapasztalya érdemekre nézve meg-hasonlásokat (Fal: UE. 402).

[öszve-hasonlik]

öszvehasonló: analogus PPB.

Hasonhatatlan: [incomparabilis; unvergleichlich]. Ez te országodal hasonhatatlan jobb (KazC. 87). Igen nagy neked kegyelmesseged es te malazod hasonhatatlan (GömC. 67).

Hasonlás: 1) [similitudo; vergleich]. Ez tanusaguk hasonlasara [hozza hasonlitya] mynden ez vylagi bewlhesseg kabasag es balgatagsag (Weszpc. 119). **2)** seditio, defectio MA. aufrühr, aufstand, abfall PPB. Hasonlást csinálni: facere *partes PPB. Hasonlás lön a sidó közt: dissensio facta est inter Judeos (Helt: UT. e1). Mert köztök kétfelé pártolás, hasonlás lön (Tin. 8). Lön köztök hasonlás, tárházat feltörtök (95). Tünek ott hasonlást: facta est dissensio (RMK. IV.190. Kár: Bibl. I.144). Hasonlást indítván (MA: Tan. 1086). Az ország rendei pártolkodásban és hasonlásban valának (ÉrdPörtA. IV.258).

1. Hasonlat: [comparo; vergleichen]. Kenodhoz sem eg keen nem hasonlattatyk (GyöngyC. 12). Az en keresztfannice ő keserűseget zenetlen & testben viseli es őnnön magát alazatos-sággal hozzaya hasonlattya (NagyszC. 40). Ennek okaert hasonlattatyk Maria az haynalhoz (CornC. 62). Mykhez magynkat hasonlathwan, olyanoknak lattatwnk vala, mynd az saskak (JordC. 147). Ne akaryatok hew hozuyok hasonlattatny: nolite assimilari eis (369). Hasonlattatyk az oly emberhez: similis est viro (833). Ne akaryatok hasonlattatny ez yelen valo vilaghoz, de wywlyatok meg: nolite conformari huic saeculo (ÉrdyC. 67b). Hasonlattatek az ezelen barmokhoz: comparatus est jumentis insipientibus (85). Hasonlattatnak fenes cyllagokhoz (516). Hasonlattatic a boldog emberhez: similis erit viro stulto (Helt: UT. B6).

egybe-hasonlat: ∞ Ez kenokat es menyneey wygagokat egbe nem hasonlathatnyk (ÉrsC. 504).

Hasonlattat: ∞ A bizón zeretó magát hasonlattassa a Cristus ken zenvedeséhez (NagyszC. 15). Magadat hozzaya hasonlattassad auág hozzaya hasonlyad (34).

2. Hasonlat: 1) similitudo [ähnlichkeit]. Zerelemnek hasonlatyara keluala ewbeme lenny banatnak (EhrC. 117). Ő fúrti keselőknek hasonlatyara nőuenek meg (BécsC. 139). Tű mon-gator ennekem e hasonlatot (MünchC. 115b). Monda nekik hasonlatot (DöbrC. 260). **2)** divisio. Atal lathwan mynd az leleknek hasonlattyaglum: pertingit usque ad divisionem animae (JordC. 805).

Hasonlatlan: dissimilis, diversus Kr. [variabilis; unähnlich, wandelbar]. Hasonlatlan ev hozya (CornC. 3). Ez illat hasonlatlan mynden természet zereut valo allathoz (DomC. 155). Az keet zvezeknek felette orchayanak zepesegenel hasonlatlanly feilyk vala (183). Igón hasonlatlan vagh a kevelseghöz (DebrC. 591). Nemykeppen hasonlatlan volt egyeb emberekhez (ÉrdyC. 529b. 597b). Jupiter nem hasonlatlan eget iger (KBécs. 1572. Ev4. ACsere: Enc. 13).

Hasonlatlanság: [diversitas, variatio; unähnlichkeit, wandelbarkeit]. Az egnek nem igen hasonlatlansagat hozza magaua, meli inkább tiszta ődöre tér (KBécs. 1572. Ev). Hasonlatlanság vagy hasonlosag (ACsere: Enc. 13). Hasonlotlanság [így]: dissimilitudo (GKat: Ttk. 1119).

Hasonlatos: 1) similis, consimilis, assimilis, persimilis, conformis; gleich, gleichähnlich PPB. Ayoytatost ymadysagot elsewhewz hasonlatost tezenuala (EhrC. 65). W hasonlatos volt mynd a menyey zentekhez (VirC. 14). Zent Ferencz hasonlatos volt a profetakhöz (24). Mariaiak nem volt, sem vart lenny hasonlatos fyat Cristushoz (CornC. 49). Hasonlatos menyeknek orzaga oly emberhez: simile factum est regnum caelorum homini (JordC. 394). Senky hasonlatos te hozyaad nem lehet a zentsseeges azzonyynk (ÉrdyC. 531). Az madarhoz hasonlatos madar lezón (TihC. 34). Krystusnak zloyeey, my embersegöknök hasonlatossa ees egyenlöye (CzechC. 43). Chinallyne embert, ki mi hozzane hasonlatos legyen: faciamus hominem ad similitudinem nostram (Helt: Bibl. I. A2). Hasonlatost se chinaly hozzaia: juxta compositionem ejus non facietis aliud (LR. Hasonlatosoc vattoc a meg meszszelt koporsókhöz: similes eris sepulchri dealbatis (Helt: UT. G1). Az mi uegmaradua ad egyben, és ird a linia alá, hasonlatosson az mint oda fel az egészeknek subtractioyában tanitine (Helt: Arithm. M7). Mely értelmet hasonlatos iratokbol kel ki szedni (Mon: Apol. 49). Ez ol' titkos ezuda, kihez soba hasonlatos nem volt nemis leszen (Fél: Tam. 44). Kiezdoda hasonlatos az böltshez? (Kár: Bibl. I.628). Ezzel is hasonlatosképpen tselekedgyél mint igaz az felsőnel (GFrís: Arithm. B4). Cumillánakis hasonlatosképpen szüvét által lüvé vak nyilával éppen (Zrioyi: ANy. 215). **2)** [metaphoricus; bildlich, metaphorisch]. Közönséges hasonlatos beszéddel az arany által jelentetik a szeretet (Illy: Préd. II. 157).

[Hasonlatosb]

Hasonlatosbság: [?] Semmiképpen egbekeppen zeel es hasonlatosbsaggal es zereel nem lehet vala az igazsag megtartando (NagyszC. 32).

Hasonlatoskod-ik: similis esse affecto Kr. [nachahmen]. Mőtán esudálhattuk volna, hogy az álloksag olly mestersége sem másait tudta adni és hasonlatoskodni (Fal: Const. 836).

Hasonlatosság: similitudo, indifferentia, analogia C. simu lacrum, imago MA. gleichheit, gleichnis PPB. Hasonlatossá képpen: comparative MA. Ők en hasonlatosságomert (propte meam simulationem) életnek ideyeiert meg éalatozianné (BécsC. 91). Ne furagy te magadnak balwanth, sem egyeb valam y hasonlatossagot (JordC. 53). Nem lattatok sem y hasonlatossagot

akkoron, hog' tynoktek zola wr ysten Orebnék heegyeen az tyzből (209). Engemet teremeth zemelyere es hasonlitosagura (VirgC. 2). Kygyonak hasonlatossaga zeren: secundum similitudinem serpentis (KulcsC. 137). Az job kez az erfert es birodalomert vetetik hasonlatosság szerint (Fél: Tan. 279). Ne czinaly magadnak faragot kepet es semmi hasonlatossagot azoknak, az mellik oda fel vannak (551). Eze az amazoc, ug' az unsegeret, ug' az gonduselesnec hasonlatossagert, atyagnac neuzetnec uala: ei vel actate vel curae similitudine patres adpellabantur (Decsi: SallC. 6).

Hasonlit: 1) [similem facio; gleich machen]. A búnnék miatta az oktan állatokhoz hasonlították és hasonlitosá lón azokhoz (Tel: Evang. II.312). Az belső kep, mely által az ember hasonlatot anag' teremtetett az istennek kepere (Mon: Kép. 6). Az kepec köüetni kel azt, a mihez hasonlították (99b). Elrontata az More bátyját, s-földöz hasonlító (Zrinyi. 130). **2)** assimilo C. comparo, confero MA. vergleichen, in vergleichung stellen, gegen einander halten PPB. Ne hasonlítottatok ű hozzaik: nolite adsimilari eis (Fél: Bibl. 8). Semmi gazdagságot nem vélec az királi páltzához hasonlítottának: divitias nihil esse dixi in comparatione sceptri (Kár: Bibl. I.639). Hasonlítja Isaiás az urunk születését a termő-fának virágzásához (Pázm: Préd. 103). Nem szintén balgatagóli chelekednek az. valaki ez világot Absalom őszvérehez hasonlították (Lép: PTük. III.150). Hasonlították egy bolond emberhez, a ki a házat fővényen építette (Bíró: Préd. 2). **3)** [aequo; gleichkommen, wetteifern]. (A ló) széles mellyel elhantot hasonlítja (Zrinyi: ASyr. 41). Ihon jün egy nagy sas haragos körméuel, hasonlit őrdögöt feketeségéuel, bialt nagyságául (82).

[Szólások.] Szünyogot hasonlítani elefánthoz (Kisv: Adag. 98).

[égybe-hasonlit]

égybehasonlítás: asyneritus MA: Bibl. Magy. 1.

őszve-hasonlit: comparo C. confero MA. gegen einander halten, vergleichen PPB. Ha az éghel őszve-hasonlítottod (Mad: Evang. 469).

őszvehasonlítás: comparatio, collatio MA. mit einander vergleichung, gegeneinanderhaltung PPB.

őszvehasonlithatatlan: incomparabilis MA. [unvergleichlich].

őszvehasonlitható: comparabilis C. MAI. [vergleichbar] das zu vergleichen ist PPB.

Hasonlítás: 1) comparatio, assimilatio, aequiparatio MA. vergleichung eines mit dem andern, ähnlichkeit PPB. Hasonlítás-képpen: comparative, assimilative MA. **2)** proportio C.

Hasonlithatatlan: incomparabilis C. MA. nicht zu vergleichen, unvergleichlich PPB.

Hasonlitható: aequiparabilis C. MA. comparativus MAI. wol zu vergleichen PPB.

Hasonlogat: [aequo; gleichkommen, wetteifern]. Lov szügygyel elefántot majd hasonlogatja (Könyi: HRom. 14).

Hasonló: similis MA. gleich, gleichähnlich PPB. Hasonló-képpen: similiter, pariter MA. Nem hasonló: dissimilis, dispar, disparilis C. absimilis Ver. Egy színű véle, hasonló hozzá: concolor est ei PPB. Feles, igénylő, hasonló: par; gerade Com: Vest. 139. Lez hozzá hasonló (VirgC. 88). Ezekeeth ees ezekhez hasonló ygeketh nagh kenyerewletesseeghel mongya vala (WinklC. 114). Ezek es ezekhez hasonló (MargL. 27). Monduan evrola, bog malasztal telyes es ezhez hasonló (CornC. 10). Hasonló hasonlót szeret: similis simili gaudet (Decsi: Adag. 10). Ninczen te hozzád hasonló isten, sem az eegben oda fel, sem az földön ide alá (Kár: Bibl. I.311). Ezekhez hasonló fin-

czolásokkal görieszti föl Pázmán az ő oluasoit: eűzőzőzés, bagzódás (Zvon: Pázm. 104). Nincs magához hasonlója (Pázm: KT. 139). Hasonló drágán akarja vala az ő vendégét megtaltalmazni (GKat: Váits. 198). A fejérnép, akár mennyit éljen, absolute csak harmuc esztendős. A férfiak hasonló-képen alá aláb rőjják keresztekot, tsak a Prosrpina tudgya, melly idősek (Fal: NU. 352).

Hasonlóság: similitas, aequalitas, paritas MA. gleichheit PPB. [ähnlichkeit].

Hasonlatan: [dissimilis; ungleich]. Az hasonlókat az hasonlatanokkal egyben veti (Com: Jan. 160).

HASONLO (hazzon SándC. 7. 22. DictaGr. 20. *hazzon* Helt: Mes. 2. *haznaja* Nád: Lev. 54. *haznoia*ual FortSzer. K4b):

1) [fruges, fructus; frucht, ertrag]. Hat ezteendeegh zancad a földedeth es be győhed hű hazuaath (JordC. 59). Az nemes zantho nywes varya hű feldeenek haznath (841). Az retnek mostany haznat ys meg kazalta (RMNy. II.112). A föld az ő haznat meg adgya: terra gignet germen suum (Helt: Bibl. I. LLI4). Hat eszteendeig vesdbe a te földedet, és be gyűsted annak haznat: congregabis fruges ejus (Nn2). Helyet adnak néki minden hozzá tartozójával és haznával, erdejével, szüarétjével és szántóföldjével, és minden haznával, akár mi névvel neveztesenek (SzékOkl. I.298). Helyezettették volt azt a pénzt Amsterdában a végre, hogy annak haznából az erdélyi eklesiák segítettének. Ánslárius nevű belga szolgáttalaki annak haznat bizonyos esztendőkben (Bod: Pol. 133). **2)** utilitas, optimitas, commodum, emolumentum, lucrum, usus fructus C. commoditas MA. nutzbarkeit, nutz, vorteil PPB. Igen sok haznot tezen (VirgC. 92). Ewnewn haznokat kyuanyak (132). Ha zent Istuan Palert nem imatkozott volna, ania Palt nem zűlte volna, ki enneh haznot tón a kereztienségbel (DebrC. 64). Nem eegyeb okaert es haznaeertb, hanem az ew gymelcheenek zepesegeert magyarazatot teznek (ÉrdyC. 537b). Az vize job, sebre, minden hazzonra, dagadást vele mosni (Mel: Herb. 78). Akar kiis szereti az maga haznat: terra amat imbrem (Decsi: Adag. 102). Sok haznú marha ez: Delphicus gladius (105). Ne siess oda a hol semmi haznod niuez (113). Az mely dologra mostan szűndékoztál, bé-töltöd keduedet nagy haznaiaual (FortSzer. K4b). Hazzon város (Zvon: Post. I.10). Micoza haznai vadnac (Vás: CanCat. 123). A természettől nyugodalomra rendelt étszakát, hazzon reménségért, hal-fogásért, fáradságban töltötte (Pázm: Préd. 780). De mivelhogy haznat értők az concordianak, lassuk hamisságát is (Pázm: Kal. 353). A kővér poresin, és annak orvos haznai (Nad: Kert. 293). Szűnik a hazzon, támad a kár: lucrum cessans, damnum emergens (Fal: NU. 286). Ki-űtött, és fel fordult kártyákkal játszadozni se multság, se hazzon (Fal: UE. 363).

[Szólások.] Mi h a s z n a ? quid prodest? Kr. Ezek-nélkül, ha széles e világ miénk-vólna-is, quid prodest? Mi h a s z o n benne? (Pázm: Préd. 826). Illy keserves igyünk bár őzöt fakasszon, bár tengert áraszson, nintsen benne hazzon (Fal: Vers. 913). Mi hazzon őntőznöm könyvel fonnyat orezámot? (Hall: Paizs. El5b. 8). Többet is írhatnék, ha volna haszna (RákGy: Lev. 52). Elmélkedvén reánk bárandó haznáról (Gvad: FNót. 148). Ete hazna, s aluta bére: anima suu pro sale data (Decsi: Adag. 254). Bár csak éti lehetet volna beri, s-alutta hazna; de a sem volt (Megy: 6Jaj: II.12). H a s z n á b a n a d o t t szőlő: locatum vinetum PP. Valamit maga h a s z n á r a f o r d i t a n i : derivare in domum suam aliquid; hazzonra-forditot; compendiafacio PPB. Csakhogy lég ye n hazsonra: dummodo sit frugi (Com: Jan. 206). Az stűrdő is, az kiben igyekezik kegyelmed, legyen haznára (Gér: KárCs. IV.252). Valami titkos vendég-szűnt kíván, mellynek tekintetére nézve el-hitesse magát vala a fél, hogy a mit forgatunk, haznára v á l i k (Fal: UE. 439). Mi hazsonra v a l ó c a gazdagságoc? (Com: Jan. 188). Ha a s z-

not hajt a tanulás: das lehren bringt nutzen (Adám: Spr. 194). A böltsésgöt hasonló a kénésöhez, mely, ha jó kézben vagyon, tsuda hasznót hajt, a rossz kezben veszedelmes (Fal: BE. 623). Maga hasznát nunkálódní: inservire suis commodis PPBl. Maga hasznát ünzi: quæstum suum *colere PPBl. Hasznát véddegelem: usitor PP. Hasznát vöszöm: fruor, utor MA. Jól tégy mással, ugy veszed hasznát: fructum metere ut possis, sere beneficium PPBl. Hasznámot [jgy] veheted (Holt: Mes. 296). Az fele derek irasbol az ünvekon értelmekert keues hasznót vehetnek (Fél: Tan. Elöb. 4). Semmi haznat nem vötte vala: nec quicquam profecerat (Fél: Bibl. 60). Neki andalodott s-tompolt; el anyira hogy nem tudta észnece hasznát verni (Megy: 6Jaj: III.16). Hasznát veszi az író penezelnek (Fél: Dies. 6). Nem adatik menyei korona fejekre, ha rázogatóják vállokról a törvénynek terhéet, más világon nem öltöznek dítsőséggben, ha latrul keresik, latrul veszik hasznát (Fal: NA. 133). Ez a mesteri fogás nagy haszonnal jár (Fal: UE. 439).

tyúk-haszna: [ovum gallinae; hülnerej]. A tyuk hasznáival tsinálly tésztát (Szakácsmest. 15).

Használ: prosum, profero, refero, commodo C. zu dienst sein, dienen, nützlich sein PPB. Nem mindenkor használ a futás: non semper felix est fuga PPBl. Mytt haznal neked, ha ez vylagy eletedben meg gyewtrewd magadot (EhrC. 54). Valamel aiandoc en töllem vágon, teneked haznal (MünchC. 42). Myt haznal ember? quid proficit homo? (JordC. 555). Mynden yozagnat orvosokra kööltöte es semyt nem haznalt (ÉrdyC. 545). Myt haznal embernek w testen sok gywtrelmet tenni? (VirgC. 90). Keuesot haznal (144). Semit neköm nem hazalna (TihC. 4). Mit hasznal touabba te előtted a iot el kezdünéc? (Born: Énok. 334). Mit használ erről kérdözökédned? (FortSzer.² Ib). Mit használ mi nekünk az Christusnak föl tamadása? Elöször est hasznallya (Szár: Cat. E4). Senkit nem igazit a keresztéség, es senkinek nem használ, hanem a hit (Pázm: LuthV. 143).

[Szólások]. *Vmiben használ.* Ha az imatsagban haznalni akar (VitkC. 6). Zent margit kezdö oly igen nyivan es erovssen haznalny iozagos myelkedetevéken (MargL. 5). Az zent embörök meneuel felieben iozagba haznalnak, anneval inkab önönmagokat melatlannac itelic (NagyszC. 251). Es menyet haznalt jgeben es tanolsagban (DomC. 209). Twbet haznal az isteni malazta (VirgC. 92). *Vmire használ.* Ez a jó életre használ valamit: affert hoc aliquid ad bene vivendum PPBl. Ez eolyenek haznalnak mynd emen lelköknek mynd egyebeknek idvösséegökre (ÉrdyC. 516b. 517b. VirgC. 19). Moel fayastwl felette haznal (ÉrdyC. 476b). Eb marástül nekéd veres hagyna használ (Félv: SchSal.² 19). *Vmivel használ.* Ha haznalny akar na predicallasaval (ÉrdyC. 544). Semyt nem haznalok velo (606). Nem hasznaltoc vele: nihil vobis proderit (Kár: Bibl. 1395). Az müböz nem inthatz azt megküánöd, haznály vélle, im mely siros az orrod (FortSzer. Nb). Mivel örséségekkel semmit sem használnak, emoenek es patvarral fogják a dolgot (Kér: Préd. 551). De mit használa véle? (Czegl: MM. 92). Semyt nem haznalhacz anya zent egyház ellen (ÉrdyC. 551).

Használat: commodatio MA. [commodum, emolumentum; nutzen]. Ystennec segedelmenel valamynemew haznalatott ew kowzowttek tetewuk (EhrC. 36). Maga a mi haznalatonkert önön maga o vilagból íg akara ki mení (VitkC. 94). The meg waltasodnak haznalatyath my ysmoryek: redemptionis tue finem sentiamus (KeszthC. 457). Hol vagyon hozyatok valo zent zoretötünnek haznalattya (ÉrdyC. 12b). A bizon penotencianak a halalnak orainus haznalattya vagion (DebrC. 131). Kinek gymwlezo es haznalatyá igen sok (VirgC. 32). Ez zent igeknek haznalatyat es ereyet öreznek (52). Inaduan az frateröknek es az zoretöknek haznalatyáert auagy ne[ve]kedésert (DomC.

194). Ne gyonyorkodtessenek ez földi haznalatok es ne örwenyetek ez wylagy nyeresegeknek (ÉrsC. 210b). Kik nyaualyaiokban ez kenyetet meg proballyak, meg erzik akkor haznalatyat (Frank: HasznK. 16).

[Szólások]. **Hasznalatunkra vagyon** (JordC. 825). Embery nemzetnek haznalatára es epwletre (VirgC. 17). Ez keserteti nekéd nagí haznalatodra es lelkednek nagí wwmere (22). Mely confederatio Rudolfusnak nagy haznalatára is lett (Szal: Krón. 19).

Használatos: utilis, commodus, fructuosus MA. nützlich PPB. [einträglich]. **Használatos légyen:** proficiat (JordC. 79. 387). En azt teezem, my nekem haznalatosnak lattatyk (ÉrdyC. 171). [Száz Mária] malatos meltsogags es haznalatos yo volta (529b). Mynewew haznalatos gymelchy vannak (537b). Meg sobhötteknk haznalatos wvrosa (CzechC. 38). Aytatos es haznalatos imadsaagh (69). Igen kegies es haznalatos vala ez bodog atyanak w bezede (VirgC. 47). Igen haznalatos igaznak g'akorlatos imaçaga: multum valet deprecatio iusti assidua (DöbrC. 334). Minden emberi szöksegöknek haznalatoskeppen valo eöregbölöset igeri (KBécs. 1572. D6). Az ö gondvilése az valasztottaknac használatos es idvösséges leszen (MA: Scult. 94). Jób segedelmenec es használatosb alkalmatosságnac kell ide járulni (MA: Tan. 36). Semmi el-nem hagyatott, a mit hasznos tudni, es nem-is tanitaitk semmi, a mit meg-tudni használatos nem volna (DEmb: GE. 9). Ugy látom, mi is megérezzik használatos voltát ez szerenesétlenségnek (TörtT. XV.711).

[Szólások]. *Vmire használatos.* Zent Marthon iamborwl cele myid halaly, kyvel nem csak emen erdemere haznalatos len (ÉrdyC. 623b). Idnessegero igen haznalatosok (VirgC. 97). Haznalatos lelkeknek jduessegero (DomC. 238).

Használatosság: fructuositas Kr. [commodum; nutzen, nützlichkeit]. Isteni felelmenec első iozaga es haznalatosaga (NagyszC. 184). Kezde dyehyry Bela kyrál menyekewezveknk haznalatossagat (MargL. 29). Kytwl teob yo es haznalatossag zarmazyk (ÉrdyC. 555. 542. 208. DebrC. 53). A használatosság (frugalitas) az, midön a mink vagyon, csak szinte hasznos dolgokra kööltjük (ACsere: Böles. 122).

[Szólások]. Az meli dolog mind tisztöségöknek, es mind maradekioknac haznalatosságára leszen (KBécs. 1572. F5). Isten éltesse nagyságotat edes hazánknac nagy használatosságára (KCsepr. 1635. D).

Használatosságos: [utilis; nützlich]. **Használatosságos gymölése leg'em** (NádC. 41).

Használatlan: [inutilis; unütz]. **Használatlan zolganak** (JordC. 587). **Használatlan törwen tartas vtan yaartok** (SindC. 22). Az vristennek melatlan es haznalatlan zolgai uagion (DebrC. 172). Engömet büntést té haznalatlan zolgotokat (TelC. 105). En zeeghen bynes haznalatlan ember (ÉrdyC. 569b). **Használatlan es hazonnal kwl valo yrasok** (Konj: SzPál. 15). **Használatlan besed** (367). **Használatlan zolgak wagyouk:** servi inutiles sumus (Pesti: NTest. 160). Veegy meg engemet, aros ember, nem leszek nekéd haznalatlan rabod (Pesti: Fab. 3).

Használatlanság: [dammus; schaden]. **Jártalé az te felebarátodnac használatlanságára?** (MA: Scult. 409).

Használdogal: commodatio MAI. PP

Hasznocska: [uerum parvum; kleiner nutzen]. Valami vélt hasznocskiéert (MA: Scult. 625). Proventus pénz hasznocskáján a kööltés 3 ft (MonTME. II.18).

Hasznos (haznas MünchC. 84): utilis, conducibilis, interest C. commodus MA. nützlich PPB. Valamel en töllem vágon, teneked haznas: profuerit tibi (MünchC. 84). (A fáánk) lewele haznos ueceknek eeghesseegökre (ÉrdyC. 537). **Haznos az**

pwztaban lakozny (577). Twu az nepeknek nagy, czodalatos es haznos predikaciot (VirgC. 56). Az kóniorges munkauul haznos (Deesi: Salic. 43). Job keues haznot tudni, hog nem sok haszontalant (Deesi: Adag. 308). Er vagassal, földönél hasznosan élhetsz (KGalg. 1582. Biiij). Nehéz meg-gyözni az értelmet, hogy hasznos, szükséges emek így lenni (Pázm: Préd. I.4). A világi bírók-előtt gyakran hasznos a tagadás (10). Sok hasznos okai vannak, miért várakozó az isten (25). Az hasznos emberekben tartson meg; a kiktől haszon nincsen, mezen velek? (MonIrók. XV.635).

[Közmondások] *Szégyen a futás, de hasznos: vir fugiens et denuo pugnat MA. (Czepl: Japh. 151).

Hasznosít: utilem reddo, facio Kr. [nutzbar machen]. A szeretet a töb' jóságoknál nagyobb, sőt minden jóságok hasznosítója, es elevenítője (Pázm: Préd. 1031).

Haszontalan (*hasznatlan* TörtT. X.15. *hasznaatlan* HorvC. 245. *hasznatalan* Born: Préd. 206. *hasznatlan* VirgC. 141. *hasznotlan*, *hasznotlanság* Valk: Gen. 63. *hasztalanul* Haz. I.218. *hasztalan* Gvad: RP. 1): **1)** inutiles, cassus, frivolus, infructuosus, inefficax, supervacuus C. unütz PPB. Igen haszontalan: perincommodus; haszontalanül: infecunde; haszontalan szavú: vanidicus C. A vádolóknak fenyegetőzést haszontalanná tenni: *eludere acensurios minus: haszontalan reménység fiúta-fel: spe vana *eveetus PPBl. Haszontalan vagyok es rest (DomC. 114) Hog evmagat haszontalanna tenney az zserzetnek (238). Mongyatok, haszontalan zolgak vagyunk (CornC. 50). Gonoszágában inkább' el-általkodik, a kit intünk, nem kel arra vesztegetni haszontalan szókat (Pázm: Préd. 46). A bőjtölésben való szenvedésinket szántt-akarva haszontalanná tennők (408). Az isten hívásos játékokat, es haszontalan csudákat nem szokott eslekedni, mint az szemfényvesztők czinkuskodnak (Pázm: Kal. 642). Felőtteb való gondos es haszontalan kérdésec (MA: Tan. 14b). A pénz épen kezemnél vagy ládámban nem bevert, hanem vagy megszorult szegénynek kiadtam kölesön azért is, hogy imide-amoda hasztalanul el ne menjen tőlem, vagy valami olyan dologra költöttem, melyből hasznot reményltem (Haz. I.218). Egy ugar sem maradt bazánkban hasztalan, sem férjével lakó asszonyosság magtalan (Gvad: RP. 1). **2)** inaniter C. [frustra: vergeblich, umsonst]. Székre haszontalan kívánczóság, erőltetés: tenasmus PPB. Hijában es haszontalan ne munkálkodjál (Com: Jan. 178). Haszontalan sanyargattam es zabozlástam testemet (Pázm: Préd. 25). Ólálkodik, állya strásút, de haszontalan (Fal: NE. 107). Valaki kardjával haszontalanül vág, mondhatjuk felőle: fogakon esoutot rág (Thaly: Adal. II.203).

Haszontalanít: casso MAL. [irritum facio; unütz machen. ungiltig machen].

még-haszontalanít: ∞ A fiu megváltásis meg nem haszontalaníthatatik (MHeg: Töszl. 99).

Haszontalanítás: [frustratio; vereitlung]. Leg-inkáb a jó munkákban kell tartannak a kevélységtől, mert azok romlására es haszontalanítására igyekezik (Pázm: Préd 1004).

Haszontalankod-ik: nugor, ineptio, rebus ludicis distineor Kr. [unnützes zeng treiben]. Vannak emberek, kiket se bücsület, se haszon nem indíthat valami előbbségre, mert egyre haszontalankodnak (Fal: UE. 489). A megvesztegetett lélek mindenbe ártja magát es haszontalankodik (Fal: BE. 573).

Haszontalankodás: [nugae, ineptiae; unnützes zeng]. A nyomotok után járó urak abban hagynák az etféle haszontalankodást (Fal: NA. 179).

Haszontalanság: inutilitas C. MA. [nugae] unnützehekkeit PPB. [unnützes zeng]. Senkinek nem léssen ártalmára, haszontalanságára: nemini incommodabit (Com: Jan. 203). Oszlja eszt

a sokféle haszontalanságra (Fal: BE. 599.) Illyen mire, haszontalanságra nem kellene élni a világot (SzD: MVir. 101).

1. HAT (*haat* ÉrdyC. 530b. *hot* Wenzel X.231. *Hotuon* VReg. 143): sex, seni C. MA. sechs PPB. Hatból álló: senarius C. Hatat: seni; hat száz: sexcenti; hat esztendő: sexennis MA. Ad duas metas, ubi sunt sex arbores virgultinorum, quare iste locus vocatur Hotharasth (Wenzel X.231). Egyebek kvzwzt hat vagion, kibe al embernek bizoni alazatossaga (VirgC. 95). Enek vala hat zaruya (33). Tyzen hatt fortynt (RMNy. II.163). Hat es kilencz ora kor: circa sextam et novam horam (Fél: Bibl. 33). Őt, auagy tíz, auagy huszonhot [igy] esztendő koraban beteges léssen (Cis. k3). Het könyöknyi (Káldi: Bibl. 250). Noé életének hatszáz esztendejében (illy: Préd. I.11).

[Szólások]. **Hat ot vetett a koczká:** egynek hatot, másnak vakot vet a világ koczkája; hatra vagy vakra; aut-aut Kr. Vagy hat fordült, vagy vak, fogott a koczkához (Gyöngy: MV. 82). El-várom a sorsnak vagy hattyát, vagy vakját (Gyöngy: KJ. 43). Esik sorsom hat vagy vakra, kész már számem azokra, jobb akár bal sorsokra (Amade: Vers. 164). Olly könnyen perdiül-e hatról vakra koczkája? (Csúzi: Síp. 687). Megfordúlt a játék, több a vak a hatnál, többet nyom egy lator latban tíz jámbornál (Fal: Vers. 912).

Hatod: sextus SI. [sechste]. Hoteud (személynév 1211. Nyr. II.16). Capitulum hatod (BécsiC. 20). Hatod idő koron: circa sextam horam (MünchC. 50). Marcius havának tízen hatod napjan (DomC. 73). Reggeltevl fogu hatod jdegy mentek (243). Hatod hora koron (WinklC. 294). Hatod cap.: caput VI. (JordC. 369). Akkoron zeutölteteek meg, nykoron ymaran hatod honap vona ew anyyanak meheben (ÉrdyC. 351b). Az meg zenteleesnek hatod garadycha (ÉrdyC. 352). Ez birodalmanae hatod eztendeiebe nag seregel mene be Egiptomba (Szék: Krón. 64). Hatod napon: sexta die (MA: Bibl. I.64). Hatod czuda ez lét vala (Cseng: Jer. E3).

Hatodféle: [sexti generis; der sechsten art]. Negyedfélék apróságot kívánnak, ötödfélék dülnek, fosztnak, oly igen lopnak, hatodfélék csak hallgatnak, mert megnémlnak (Tin. 265).

Hatodik: sextus C. [sechste] (VirgC. 113).

Hatodképpen: [sexto; zum sechstenmal] (DebrC. 413).

Hatodszor: sexto, sextum MA. zum sechstenmal PPB. Hatodszor, alazd meg temagadat mynden erzekenségedben (VirgC. 1). Hatodzor kerdetyk az vtolso zent kenetnek zentségerevl (ComC. 31). Hatodzor newezetyk Illyesnek (ÉrdyC. 348).

Hatos: senarius C senus, sextuplex MA. sechsfältig, je sechs PPB. Hotus (személynév 1211. Nyr. II.16). Durva száli hatos palyolat (VecfTrans. 12).

Hatszor: sexies MA. sechsmal PPB. Hatzer jzben vitetet byronak eleyben (CornC. 378). Az hold huszszor hatszor alig ujúlhatott, s el-oszlott személye megszarvasúlhatott (Gyöngy: KJ. 93).

Hatvan: sexaginta C. sechzig PPB. Hatvanon: sexageni MA. Villa Hotuon 1220 (VReg. 143). Hatvan villae a comitatu de Timisio exemptae 1238 (Czinár). Adanak hathwan anneet: dabant sexagesimum (JordC. 393 Fél: Bibl. 21).

[Szólások]. Mint egy **h a t v a n m a g á v a l** az töb papistaktul partot ütven (Alv: Iltin. 3).

Hatvanadik: sexagesimus MA. sechzigste.

Hatvanadonként. Hatvanadonként számlálnac: per sexagenas supputant (Com: Jan. 163).

Hatvanszor: saxagies MA. sechzigmal PPB.

2. HAT (*hotolm* HB. *hatt* Bal: Cslsk. 38. menden*hatlo* GyöngyC. 28. *hattalmassaga* TibC. 35. *hat-ik* TóthJ: IstN. 87.

bé-hatik Biró: Angy. 78. 248.): **1)** *penetro* MA. [progredior] hincindringen, durchdringen PPB. Nagy bw verev tegod hata, ny bynwnkot ha syratad (Gönc. 14). Trincéut meghaladá, Cselországba hata (RMK. IV.249). Alamisnái s búzóg könyörgési isten-eleiben hatának (Pázm: Kal. 752). Imádságunk isten-eleibe hasson, és minden jót nyerjen (Pázm: Préd. 56). Igen az színedre hatott (Bal: CsIsk. 38). Végre egy nyil hatá kereszt tsonya táját (Balassa: Ének. 12). Szél öreg levegőt inkábbban hat, forgat, magis tornyokat is nagyobb veszély rokkant (Rim: Ének. 162). A nemes cedrusfa tetején zöldellik annak felső ága, de ha le vágaték, sebének fájdalma ő tövére haték (TóthJ: IstN. 57). Hátha több időt ér kezdett szerencsések: valyon hová nem hat azzal nyereségetek? (Thaly: Adal. I.158). Mely láрма ő felsége fiúleibe hatván, parancsolatott, hogy desistáljanak az efflé verbuntól (Haz. L285). A tsászár értelmével killyebb hatott, hogy sem az ily kordé-beszéden felindult volna (Könyi: ÁM. 6). **2)** [possum; können]. Meg-lehet, tehetek, hatok, hetek in compositis: possum PPB. Hat auag tart hatalmat: habet potestatem (NémGl. 352). Semyt nem hat: nihil potest (EhrC. 5). Nem háé ég fűrtöt feierre tened: non potes unum capillum album facere (MünchC. 22). Nints keduesb áldozat s-többet semmi sem hatt mint az keseredett szív (Balassa: Ének. 11). [Vö. **Hathat**]. **3)** [posideo; besitzten]. Hatom az örök életet: vitam aeternum possideo (MünchC. 134). **4)** [supero; übertreffen]. Duna: szépség Europa minden vizét hatja (Gvad: FNót. 39).

[Közmondások]. Többet hat egy fondor, hogy nem mint sok úmbor: plus potest una Ate quam centum Litae (Decsi: Adag. 29t).

által-hat: *penetro* C. MA. durchdringen PPB. Altal hat a ténta a papiroson: charta perfluit, atramentum trajicit MA. Az te lelködöt es atal hattya eless thór (JordC. 524). Atal hathatwan mynd az leleknek hasonlattyaglan: pertingit usque ad divisionem animi (805). Te sebedinek melseghe kyk te belydet által hatuak (WinkC. 255). Az ymaczag az kódköth által hattya (ÉrdyC. 120b). A vereytek kenteseet által hatvan föl vala (DebrC. 613). Poklokot által hatta (TihC. 267). Az evrem által hata poklokot (CornC. 82). Az susárlonak beszédi hízeltedőc, de azoc az embernek szüet által hattyaé (Kár: Bibl. 1.613). Egeket által-hatván, igyenesen isten székihez mégyen (Pázm: Préd. 56). Ezeket az Luther szauait hassa iöl által olmd (Bal: CsIsk. 25). Azok a jobbítások sziveket annyira által hattuk (Illy: Préd. 1.64). A felelmes imádság az eget által nem hattya [így] (1.582). Egy frantzknak lövése lábamon ált hatott (Gvad: PFör. 8).

általható: *penetrabilis* C. MA. durchdringend PPB. Igen vékony általható természetű (Mel: Herb. 121). Az ighasságnak általható ereie (Bal: Epin. 3).

bohát: *penetro* C. MA. [ingredior] hincindringen, durchdringen PPB. [hincingelen]. Bó hassanak ez keserwes athkozot vyzok the mechedben (JordC. 128). Az ew testet feelyg be hattotta az pokol: medium corpus ejus devoratum est a lepra (144). A megláborodás hálattott a csontyag (Illy: Préd. II.487). Kiáltása az istennek színe eleibe és szentséges fiúleibe-is föl-mégyen és gyönyörkötött csendes és lengedező zöngésével erőssen bé-hatik (Biró: Angy. 78). Az egész templomot isteni erejével bé-tölti, a jelenlevők lelkeibe bé hatók (248).

bohátás: *penetratio* C. [das eindringen]

boható: *penetrabilis* C. [eindringlich, durchdringend].

el-hat: *pertingo*, *penetro* MA. hincindringen, anreichen PPB. [hincanreichen, durchdringen]. Bor el-hattotta test: corpus irrum mero PPB. Igen erős méreg testét elhatai, ő elkeseredék, nagyot kiálta (RMK. IV.163). Az az vallás, mely az egész világot el hatta, és Christushoz hódoltatta (Pázm: Kal. 126).

Ha ki akarok tisztulni bűneimből, melyek tetétől fogva talpig el-hattottak engem (Pázm: Imáds. 416). Amyéra el-hattott né-meltyeket a tévelygésnek ereje, hogy ugyan nem lünnének effől (Pós: Igazs. L180). Az halal minden emberekre ellata (Száz: Cat. B3). A városban a pestis egészen elhatott (Mik: Törl. 106). A vér egészen a szívet el-hatá (Könyi: HRom. 182).

föl-hat: *sursum pertingo*, *pervenio*, *penetro* SI [hincanreichen, hinaufdringen]. Az hű kyaytassok föl hatot ystemek hallasara (JordC. 841). Mynd az eghyг föl hatwan (ÉrdyC. 511). Isten gúleiben jajgatása fel-hattott (Tyuk: Józs. Előb. 16). (A nép) gázolja egymást szoros pitvarokbam, végre fel hat s ozlik szeglet kuzkokbam (Orczy: KéltSz. 203).

fölül-hat: [supero; übertreffen]. Ester szépségével fölül hatta vala az kiralaac minden leanyit (Pécsi: SzűzK. 158). Al-noksagim föllyül hattac az en feimet (Pécsi: Ágost. 69).

ki-hat: *erumpo*, *prosilio* SI. [hervordringen, ausbrechen]. (Kezde) az feld alool nagy zep yllat ky hathny (ÉrdyC. 446b). Mince előtte ki hatna az háboruság, el hadd az versengést (Kár: Bibl. 1.613). Evangeliomi hársagással kihattván az egész világra (Csúzi: Síp. 288).

kiható: *activus* Kr. A sympathia kétféle: egyik mintegy kiható (activa), a másik nyugvóképen (passiva) kész arra, hogy a kiűző erő benne megfoganszson (Fal: UE. 390).

még-hat: *penetro* MA. pervado Kr. hincindringen PPB. [durchdringen, ergreifen]. Ezenne felelm meg hata ewthet: tantus terror omnes invasit (EhrC. 146). Felelem még-hata ő értelmeket: tremor invasit sensus eorum (BécsiC. 15). E sido newnee igen nag' felelme hatat vala meg mendéneket: grandis Judaici nominis terror invaserat (67). Elews thewre een zywmeth megh hataa (WinkC. 92). Oli nag' ghenyerwseghes yllatya-wal meg hato balsamom (ThewC. 143). Jobb kéz fölül vállát meghatta vala (a nyil): ut per thoracem paulum super latus dextrum infingeretur (RMK. IV.150). Az ezet halnae testo erös pezzéttel bé fódöttetett, hogy az szel is meg nem hathattya (Kár: Bibl. 1.538). Hassa-meg csak jól fiúleiteket (Laud: Ujsegits. I.25). Az tűznek szagia sem hattotta meg őket (Lép: P'Tük. 1.94).

még-hatás: *penetratio* MA. hincindringung PPB

Hatal: [?] potestas. Hatal [hatalm?] tewe angelok: quorum officium est facere potestatem, potestates (NémGl. 217).

Hatalom (*hatalam*? SándC. 11. *hatalm* MünchC. 27. DebrC. 367. WinkC. 285. *hatalm* ÉrdyC. 354b. VirgC. 132): **1)** *potentia*, *valentia*, *energia* C. *potentia*, *dominium* MA. maclit, herrschaft PPB. Isteunek hatalma: numen C. Peter kinec odut hotolm ordonia (IIB). Ada ysten onnekem hatalmat lelkemben (EhrC. 48). Semny ygazb ezeknel, mert paranzolatnak hatalma: auctoritas imperandi (93). Díčekédik vala ő serogenee hatalmaban: in potentia exercitus (BécsiC. 11). Minemő hatalmo (eujus potentiae), hog ezeket merézie temi? (63). Hat auag tart hatalmat: habet potestatem (NémGl. 352). Es meg chnyehe az kegyetleneknek hatalmokat (MargL. 83). Hatalma vagon istennek fel tamaztany: potens est deus suscitare (JordC. 361). Ada hwnyeky hatalmat: dedit illis potestatem (381). Czodak es hatalmak: prodigia (721). Hw yoghyanak hatalma: dextera sua (723). Byrtoka es hatalma alaa vettethny (532b). Az prio-rissanak tytzyrewl es hatalmarol VII. cap. (VirgC. 131). Szeressed a te wradat istenedet tyelos hatalmaddal: ex tota fortitudie tua (Ielt: Bibl. I. Nm3). Volna hatalmom rea, hogy árthatuec tñektee: valet manus mea reddere tibi malum (P2). Mundeiatto hatalmu (Mel: SzJán. 174). Tied az hatalom (F4: Bibl. 8). Urnnknak diűtséges hatalomban-való jövele (Pázm: Préd. 3). Az apostolok egyenlők voltak hatalmokban, egyzik-nek felsődsége s birodalma nem volt az másikon (Pázm: Kal

672). Minden apostolit egyenlő hatalmukká teszi (EszT: IgAny. 362). Rab az, a kince életére és halálára hatalom legyen (Com: Jan. 121). A török hatalom Ali bessa vezérsege alatt három száz had verő erős hajókat állít elejébe (Fal: TÉ. 800). **2)** [data potestas, plenipotētia; ermächtigung, vollmacht]. Tanoytta hwket, mynt kynek hatalma wágon; erat docens eos, sicut potestatem habens (JordC. 374). Ky hatalmaban, awagy neweeben tettectők ty ezth? qua potestate, aut quo nomine vos hoc fecistis? (717). Az angyalnak hatalmawal; ductu angeli (729). Wr istennek hatalmawal fél tamazta (ÉrdyC. 528). Legathy hatalmawal meg ees confirmala (632). Az wrdvgwt stennek hatalmawal meg zoritak (VirgC. 72). Ky hatalmawal kezdő te ezeketh, hog it predicalaz mi akarotunk ellene? WeszprC. 18). Kristus wronnak ő tölek hatalma erre nem wala (19). Méltó volna, hogy azért mind meghalna, arról kéri néki hatalmat adna (RMK. II.282). **3)** [violētia; gewaltsamkeit] Gewalt PPB. A király és az püspökek, és az wrak igen félne wala a kősségtől, hogy valami hatalmat ne művelnéne rayta (Helt: Krón. 37b). Látom, hogy ti az én színem alatt kártok minden hatalmat cselekedni (MonIrók. III.198). Hatalom cselekedés ló vagy barom elvételében. Valamely ember wala kince házán vagy szeréken hatalmat téssen, 24 gyrán maradjon (SzékOkl. II.122). Másokat a külső hatalom-erőszak kizst bizonyos örökösre (Fal: NE. 75).

[Szólások] Kezdedben, hatalmaban wágon: in manu tua est; maga hatalmában lenni: juris esse sui PPB. Hatalmat wdt rayta (VirgC. 102). Hatalmat wón az királyon (MA: Bibl. I.219). Ez rettenetes halálos bajrivás volt; úgy hogy, ha végig maradhattak volna egymás ellen, vagy hatalmat wdt volna egyik a másikon, vagy mind ketten ott vesztenek volna (Halt: HHist. III.139).

erő-hatalom: violētia, vis MA. Gewalt, gewaltsamkeit PPB. Azth (a jószágot) is el akarta my thwünk ereo hatalom wenny (LevT. I.89). Ereo hatalommal byrsagolny (RMNy. I.227). Az szükölködő bereseden erő hatalmat ne tégy: non pegabis mercedem indigentis fratris tui (Kár: Bibl. I.180). Erő hatalommal tselekszik (Misk: VKert. 250). De mind az által, erő hatalom nélkül meg szilidíték (Pázm: Kal. 50. SzD: MVir. 123).

Hatalmas: **1)** potis, praepollet C. potens, efficax MA. mächtig, kräftig, vermögend]. Igen hatalmas: praepotens, praevallidus C. Fegyverrel hatalmas: armipotens PPB. Wala Elimeleh ferfiönac wérent való rokona hatalmas ember (BécsiC. 3. 11). Mondom tünectec, hatalmas isten e kövecből felkölteni Abrahamnak fiait (MünchC. 113. 26. 72). Mit athatok ate hatalmas nagisagódnak (VirgC. 44). Az hatalmas io isten (99). Az keresztjának hatalmas yozagys nywelködetyről (ÉrdyC. 535b). Myndden wdomanban hatalmas leen (560b). Hatalmas weez: tempestas valida (KulesC. 120). Hatalmas wadaszo wala az wr előtt: robustus venator (Helt: Bibl. I. D4). Az hatalmasnak hazaban: in domum fortis (Fél: Bibl. 19). Hatalmas isten, mizoda gonoz emberre akadék (Decsi: Adag. 159). Kerem az hatalmas isten-erth, ne tarchia idegenne kegielmetek, hanem minth attiafayth (Radv: Csal. III.161). Hatalmason czeleköszic: fortiter agit (Kár: Bibl. I.143). Hatalmassac wagytec az bor italban (Zvon: Post. I.44). Nem is hiszik wala, hogy azt a csudát tenni hatalmas volna (Illy: Préd. II.538). Angyali hatalmas szépség volt, és sok szemeket wért (Fal: TÉ. 632). **2)** [vastus, grandis; gross, grossmächtig]. Hatalmas pwztak (ÉrdyC. 508b). Hatalmason idvösséges (Illy: Préd. Előb. L2). **3)** [violētia] gewaltig PPB. Hatalmasul: violēter MA. mit Gewalt, durch Gewalt PPB. Hatalmasul elfoglalja: potentia mediante ocpnat PP. Kertyt hatalmasul el fogta es almayatys el hordotta (RMNy. III.46). Meg őli hatalmassan (Mel: SzJán. 49). Elte hatalmasoly az örököt es hatalmasul tartotta (RMNy. II.163). Vámosi Istváné uszonyunk elwitete hatalmasul az katonákat (MonTME. I.147).

Hatalmasul valamit el ne végy túle: vi non opprimēs proximum tuum (Kár: Bibl. I.106). Hatalmasul ártatlan wért ont (620). És egyéb hatalmaskodók országokat kezdének hatalmasul foglalni (Pázm: Préd. 1176). Hatalmas kegyetlenség (Zvon: Post. I.542). Az jószagnak hatalmas el foglaló: violētia occupatores bonorum (Ver: Verb. 130. 317). Nem engedí hogy el memnyetec, hanem ha hatalmas kézzel kénszeritettec: non dimittet ut eati nisi per manum validam (MA: Bibl. I.51). Az aniaszentegyhaznac töllyesen való ki szolgáltatatas, hatalmasol kegyetlensége által maganac koporitana (EszT: IgAny. 50). Szegeu Pethő uram hogy zólyoni kapitán wala, akkor foglalá el hatalmasol [a falut] (Gér: KárCs. III.434). Az euangeliomot ellenszeg wdogyara es hatalmasul keztek fildözny (HoltPréd. 2).

Hatalmaskod-ik: dominor, vim facio, tyranidēm exercēo MA. beherschen, Gewalt haben, tyrannisieren PPB. Ez a uag Anthiokost iézi wala, ki a giönörüsiges hēre hatalmaskodec (Szék: Krón. 48). Hatalmaskodnak őraitok: potestatem habent ipsorum (Fél: Bibl. 71). Hatalmaskodó (Pázm: Préd. 911. Kr.).

Hatalmaskodás: dominatus, vis, tyranis MA. herrschaft, gewalt, tyranni PPB.

Hatalmasság: **1)** potestas, potentia MA. macht, dās vermögen PPB. Ky teryeztendem az en hatalmassagomat Egiptomra (JordC. 18). En es ember vagyok hatalmassag alatt wettehen: sub potestate constitutus (375). Honnan wágon ennek ez nag' hatalmassagh? unde huic virtutes? (397). Hw hatalmassaga alaa wétőh: in sua ipsius auctoritate statuit (707). Romay hatalmassaghnac ellene wrdogozna (ÉrdyC. 547). El iewend nagí hatalmassagal es felsegel (VirgC. 114). A mi hatalmasságunc nagy: manus nostra excelsa (Helt: Bihl. Leccc2). Szol az hatalmassagokrol, wrssagokrol es erőkről, kik nem egiebek, hanem az angyalok (Fél: Tan. 81). Hatalmassagomat meg-ismértetem wélek (Pázm: Préd. 150). A folyo wizekis hatalmassaggal ki aradnac: et flumina concurrent duriter (BölcsKönyv. O5). **2)** [violētia] Gewalt PPB. Az moryez egyhazaac maganac akarya wala foglalny hamyss hatalmassaggal (ÉrdyC. 549). Az jósagokat hatalmasol elfoglalta, melj jósagot mostis azoknak maradeki azon hatalmassag alatt birnak (RMNy. II.306). **2)** [pro titulo; hobeit]. Hmassagod fényes portajára küldenünk (III.137). Akadályok miatt walahány napig wárakozása lón hatalmassagod csaszjának (MonTME. IV.226). Mert nykor ő czazary hatalmassaganac nagy sok mezze való országin kellene által menny (ErdOrszgy. I.308). Ő hatalmasságok (Mik: Törl. 19).

Hatalmasságos: potentissimus Kr. [mächtigste]. Fél keluen az hatalmasagos kiraly, rea wedwzuen temporara az ew ket elw twret (VirgC. 147). Idwőzleg hatalmassagos wram (CzechC. 5). Szentely meg engem edesseges, hatalmassagos, dragassagos, teyuel es hóual feierb (Pécsi: Agost. 54b).

Hatalmatlan: impotens MA. ohnmächtig, kraftlos PPB. El kel mynekwnk, kyk hatalmasbak wágonk az hatalmatlanoknak gyarlosagokoth nyuualyayokoth wyssehwnk (Komj: SzPál. 99).

Hatalmaz-ik: inualesco potentia Kr. [stark sein, stärker sein, mächtiger werden, die übermacht gewinnen, triumphiren]. Megbatorodie királ es ő fedelmiből hatalmazic ő ellene (BécsiC. 161). Nem hatalmazhatnac ő ellene: non praevalebunt adversum eam (MünchC. 44). Nem hatalmazyk: non praevalebit (NémGl. 120. JordC. 405). Az vyz fellye hatalmazyk wala (ÉrdyC. 439). Erdőgneec nyath le wagod, hog' ellenőd semmit nem hatalmazhatic (DebrC. 586). Azoknak zawa hatalmazyk wala ees nagh fel zowal keryk wala, hogh megh fezeitetneicek (WinkC. 189). Rayta nem hatalmazhatanac (VirgC. 128). Hog ev rayta ne hatalmazhaseec walamy erdwegy chfvisg (DomC. 302). Semmyt nem hatalmazható az istennek egyhaza ellen

[Hatól]

ki-hatól: crumpo, emaino, emano MA. ansbrechen, heransfahren, ausdiessen PPB. [sich heransarbeiten, sich befreien]. Ki-hatólni a veszedelemből: evadero *casus; semmi mesterséggel ki nem hatóllhat a gonoszból: *ars vieta malo PPB. Ki hatók belőle: laureum baculum gesto (Deesi: Adag. 7). Az honnau más nap délre nagy nehezen hatóllhattak [?] vala ki Bélire (Szal: Krón. 128). A bűnnek szolgálata alol magától-is ki hatóllhat (Megy: GJaj. II.32). Kétség torkából ki-hatól lelek (II.39). Út vesztő kertbe keverte magát, nehéz ebből ki hatólni (Fal: TÉ. 666). Mozgunk, erőlködünk, hogy ki hatóllhassunk (a bajokból) nyertesén (Fal: BE. 578).

I. HÁT: 1) dorsum, tergum C. MA. rücken PPB. Hát bordája, gerence, gerézd: spina dorsis; hát megé: retrorsus, post tergum; hát megül: pone, a tergo MA. Fel-hámlik a hátom a verés miatt: corium degetur de tergo meo PPB. Neki vonzauala kapuciomat hat mego (retro) s neky eleue (EhrC. 21). Az aratoc hatoc megét: post terga (BécsiC. 3). Vepec ő hozia hatmegöl: accessit retro (MünchC. 29). Le zalla az zamar hatarol (VirgC. 46). Lona hatara fluen (DebrC. 170). Hatavtola: posteriora (113). Nyulat az hatara ada az embernek (CsonaC. 112). Im pigvet-hátira kilenczre 8 pénzt kiildtem (LevT. II.32). Tafota swba pegveth hattal belleth, gallera pereme pegveth hat (RMNy. II.35). Roka hath swba (170). Törbde azoknac hátokat, kie ő ellene tamadnac: percuta dorsa inimicorum ejus (Helt: Bibl. I.ddd). Ódalnac, háta bordánac fáyssat enyhíti (Mel: Herb. 130). Az halál hátok meget sarkal (Mih: ÖrökÉ. 117). 2) [dorsum, pars late prominens; rücken, sich breit erhebender teil, erdrücken etc.]. Meta terrea quae Erlat vocatur 1109, 1296 (Jerney). Locus alloseghatya dietus 1193. (Allozeghachtya 1383. Knauz). Metae Foncholechacya vocatae 1268 (uo). Laatac vroncat a tenger hatan zarraz labbal iarnia (NagyszC. 219). Ymee a zenthseges labak kyknek a theenger raíta iarwan hatath vethe (WinklC. 88). Kampanianac hatara vereh a zeel éket (DebrC. 194). Kiballaga az ároc hátára (Helt: Mes. 70). Terem a szőlöc bataiban és mesdyén (Mel: Herb. 179). Az ember háta gerezdíneec veleie (Kár: Bibl. I.630). De mit tanulunk uram? halottakat eleveníteni, és víz hátán járni? (Pázm: Préd. 51). Kik levelemnek hátán nevezve rattok (KeeskTört. III.324). Supplicatioja hátán látam választételét (Matkó: BCsák. 12). Mert reménség hátán építeniünk szerenchétt léssen heaban (Zrinyi II.47).

[Szólások]. Föld hátán nincs mása (Fal: NU? 194). Ha abol (a hitből) ki-kopnak: vagy hogy ök is az apostoli tanításnak rendit veszik-elé, vagy ha nem, tsak jég hátán, és főnyeny fognak éppítenie (GKAt: Váls. II.d). Hai! tsak nints szeb könyv a világ hátán amannál, melynek titulusa az: Religio Medici (Fal: NA. 123). Hogy az ördög szántson barázdát a hátán (Könyi: HRom. 164). Mindenkoron hátakon valónac az gottusoknac (Helt: Krón. 11). Generalis uram már az ellenség hátán vagon (Nyr. XII.417). Egymás hátára törvényeket írni: leges alias super alias *acervare PPB. Már az udvarnak-is meg-vagyon mondva az isten hozzád, meg-is érdemli hogy háttal fordúlljunk hozzá (Fal: NE. 10). Mynden ellensegídnék hatat adok előttd: cunctorum inimicorum terga vertam coram te (JordC. 60. 297). Igen elfáradánac a rómaiac es ugy kezdéneec hátat adni és vgyan rendben elkezdéneec menni (Helt: Krón. 12b). Meg futamán estue adánac hátat (Gosárv: MagyB. D2). Ilyen kár után török adgyon hátat (Zrinyi: ASyr. 65). Szerenche kezd adni hátot (161). Nem állhatja (a sas), hátat ad nagy ercjének (Thaly: Adal. I.134). Hátat fordítsunk Erdélynek-annak a kedves tündér országának (Mik: TörL. 28). Ha a forrásból jól iszunk azután annak hátat fordítunk (64). Ha ki a forrásból utíg ivot, hátat mntat néki (Fal: UE. 364. Fal: TE. 695).

Hátát megvoti: reclinat, fulcít dorsum PP. Hátal fordúllt: dorso obversus Kr. Jesus hattal fordwla nap keletté (ÉrdyC. 64). Hattal fordwla reea (453b. TihC. 84). Az ámtító gyönyörűségekhez jó korán háttal kell fordulni (Fal: BE. 586). Hát megé való ezülfóllás: postica sanna (Deesi: Adag. 269). Hát megül az gonosz népec engem szörnnyen nevetuec (MA: Bibl. V.17). Hat megül való meggugolás: sanna postica (Com: Jan. 187). Nem méz az mit neked hátad megett barátod beszél (Thaly: Adal. I.1).

[Közmondások]. Szegény ország, kit számár hátom dúlnak (Deesi: Adag. 41).

árok-hát: [das erhobene ufer des grabens, damm]. Usque ad unam fossatam et foveam arukhat dictum 1250 (Wenzel VII.315). In loco Arukhat 1394 (ZichyC. IV.568). Az ároc hátrol (Helt: Krón. 189). Az zazlok az arok hatlan wadnak (LevT. I.242).

bogár-hátú: [elatus; erhaben]. Négy rongyos fal, kémény, egy tsikorgó ajtó, bogár hátú fedél (Orczy: KéltH. 199).

esomós-hátú: [gibbus; höckerig]. Czipas szemű, czomos hatu, sánta es pelp (Szék: Krón. 171. Valk: Gen. 22).

erdő-hát, erdő-háta: tergum silvae, silvae vicinia SI. [waldgegend]. Meta vadit iu silva super duas metas in ilicibus positas; inde ad meridiem super erdeuhat 1251 (Wenzel VII. 330). Léczet az erdő-hátrul (MontME. I.385).

görbe-hátú: gibber, gibberosus, gibbosus SI. [buckelig, höckerig]. (Helt: Krón. 45. Helt: Bibl. I. II. MA: SB. 344. Bal: CsIsk. 385).

hegy-hát: jugum montis Kr. [bergrücken]. (Göres: Máty. 91).

kemény-hátú: ostreatus; darabos PPB.

ló-hát: [dorsum equi; pferderücken]. Lo hatra fel ilwen jowe az varosba (PéldK. 83). En az tanác, hogy ne iargaly ló-hátan, ha akarod hogy nyakad oda ne szakadgyon, ielesben az kék szőrű-fele louakon (PortSzer. K2b). Ló-hátira kaptak (Moln: JÉpül. 92).

papiros-hát: charta aversa PP. [rückseite des blattes].

Hátas: 1) dorsuosus; das einen hohen rücken hat PPB. 2) dorsuarius MA. [reit-]. Hátas, hátán-bordó: dorsuarius PPB. Egy botot is hagytam és legjobbk hátas loamat (Radv: Csal. III.234).

Hátasság. A hegynek hátassága: *tergum collis PPB. [bergrücken].

Hátatlan. Hátatlan ló: sternax C. Földhöz verő, levető, hátatlan ló: sternax MAL. Hátatlan ló, levető: sternax equus PPI.

Háti: dorsualis Kr. [rücken-]. Nem igazán írják a mi képiróink keresztelő Jánost mint valami kunsági juhászt háti-börbe öltözve (Misk: VKert. 47).

Hátira: retro C. post MA. zuriick, hinten zu PPB. Hátira felé: retrorsus; hátira verés: propulsatio; hatirarepülök: revolo C. Hátira mázoc: in pedem retrocedo MA. Engedetlenség, kyk satban utan hatra menenek (DomC. 103). My nemw meertekben meerendőtök, azonnal meeryk hattra tynettek: in qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis (JordC. 372). Hattra fordwlan (conversus), monda Peternek: Enneken teewelghe-senre vag (406). Hatra fordeytwan een ellensegemeth meg korvlnak (KulcsC. 13). El ne vessitek az tú reminsigteleket, mellírt nag' intalmat fizetek hátira: quae magnam habet praemii retributionem (Sylv: UT. II.108). Rákot soha nem látam, ki elő íárt volna, hanem czac hátira (Helt: Mes. 408). Hátira nyulo palotákat építete (Helt: Krón. 168). Saturnus budoso es hatra-

iarulo (KBés. 1572. D5). Az ember holot egyzer el mulik, többé ismeg hatra nem varando (Frank: HasznK. 7). Ha vissza nem hinad, az az hatra nem hazudnad, a mit irtal (Tel: Fel. 203). Mikron az füles oly keuer az télnek elein, bizonynal tudgyad, hogy nagy tél vagyon még hátra és nagy hó (Cs. F2b). Fogadást töttem, és nem vonhatom hátra (MA: Bibl. 1.229). Nem úgy megyünk hátra, hogy vissza ne jöjünk (RákGy: Lev. 144). Sok volna még hátra, de nyilván ezt-is megelégették az aszszonyok, a kiket a sok törvény terbeli inkább nüntsem vezérli (Fal: NA. 189). Nincs egyéb hátra, hanem az experientia, a tettében lett sok féle próba (Fal: NU. 318).

Hátrább (*hátréb* ACsere: Enc. 140): magis retrorsum Kr. [mehr zurück, weiter hinten]. Ah hatrab Peter (Apost. 35). Kiról itt hátrább [alább] kelletic szolnune (Zvon: Post. II.312). Nem mindgyárást igaz és apostoli ecclesia az, acki hossza rendel az 5 püspököt eled számalhattia, mint oda hátráb maid meg bizonyoszik (Göncz: RB. 63). Kevesebb [így] hátrább állván (Hall: Hllist III.30). Az ellenség hátráb ment (RákGy: Lev. 164). Mi peng hátrébb maradtunk vala (MonIrók. VIII. 336).

[Szólások]. Nagy eset ez, s még is gyémántban foglalod, s az én definíciomat rutitod; fogd hát r á b (Ker: FelsK. 314). Magad mentésével hát r á b' addig, míg meg nem kívánniék (Fal: UE. 489).

Hátrábbacsán: [paulo magis retro; etwas weiter zurück]. Hátrábbacsán találtam maradni a házi gazdagsággal (Fal: NU. 285).

Hátrábság: [posterioritas; das nachher in der zeit]. Nincs abban semni előbség, sem hátrábság (istenben, MonIrók. VIII. 254).

Hátrál: **1)** impedio, praepedio, tardo Kr. [verzögern, hinderlich sein]. Ez megint nagyon hátrálta dolgát (Fal: TÉ. 745). Nem fogja hátrálni, higyd el, kérésokat az, a ki öröktől kormányoz népeket (Orezy: KöltSz. 11). Molyví végzés hátrálja a jó szándékokat? (200). **2)** recedo, retrocedo SI. [zurückweichen, retiriren]. Vakmerő nem hátrál (Orezy: KöltSz. 242).

Hátról: **1)** [a tergo; hinterrücks, von hinten]. Nem annyira előről, mint hátról kell szemlélni e titkot (DEmb: GE. 11). Mind elől, mind hátról (Gvad: FNót. 44). Mint egy görög dinnye, hátról vólt dombozva (tupéja, 89. 94). Pekete galondal a végét fódrossan hátról bé font hajhoz kötötte tsmossan (Gvad: RP. 18). Mihent mi megettük a mi vatsoránkat, mindjárt által hágtuk hátról a palánkat (72). **2)** [quod a tergo est, postica; der hintere teil, der hintere]. Mintha dagasztana, hátrüljával úgy ment (Gvad: FNót. 125). Taliga hátrüllya felé állt (Gvad: RP. 34).

Hátrulsó: [posticus, posterior; hintere]. Hátrulsó lábbal rugott (Gvad: Orsz. 50). Hátrulsó lábszár (102).

Hátul (*hától* Helt: Krón. 43): **1)** pone, retrorsum, retrorsus, a tergo MA. in aversa parte; hinterwärts, auf dem hintern teil PPB. Hától, hátul: vom rücken her Adám: Spr. Hátul megh laz enghemeth: videbis posteriora mea (JordC. 73). Yme az azonyallath hátul yarwla: ecco mulier accessit retro (380). Frater Leo feluen hátul el reyte wmagat (VirgC. 42). Hátul illete csak az ruhaya peremet (Pesti: NTest. 17). Ki zemedbe zepet zol, de hátul meg ezen, az weled egyvt soha sokayz nem lezen (Pesti: Fab. 53b). Jaruhan hátul: accessit retro (Pél: Bibl. 13). Az szeknee az teteie kerekéld vala hátul: summitas throni rotunda erat in parte posteriori (Kár: Bibl. I. 314). Hogy nézné Móses hától: ut aspiciant tergum M. (MA: Bibl. 180). **2)** Hátulja: pars postica alicujus rei Kr. [der hintere teil eines dinges]. Nyul hátulja: eines hasen lende Kir. Besz. 126. Noha hajó orra el nem tőrtött vala, de hátulját az

víz mind elszaggatta vala (RMK. IV.203). Az hajónak az hátulja (Forró: Curt. 125). Csak hadainknak némely része csapta meg az ellenségnek hátulját (MonIrók VIII.456). A dolognak fejt el-hagyvan, hátulját kezdeni (Kisv: Adag. 218). A hadi bőseregce sűrű hadi seregben szorítatnac, a melly hátuljával avagy utolsó sereggel meg erőssítettet: copiae coguntur in plalangem tergo seu agmine postremo munitam (Com: Jan. 148).

[Szólások]. Hátul fú az szél: tristis scytalo (Decsi: Adag. 90).

[Közmondások]. Ketsko sem menne vasárra, de fűtik hátul (Czegl: Japh. 130).

elől-hátul: a fronte et a tergo PP. Hínten und vorn PPB. Elöl hátul szemtelen vagy: adversus et *aversus impudicus es PPB. Elöl és hatol (Hly: Préd. II.228).

Hátulsó: posticus, posterus, posterior MA. hinterwärtig, folgend, das hintere PPB. Hátulsó ajtó, kapu: posticum PP. (Pesti: Fab. 26). A háznak hátulsó részében (Kár: Bibl. 1507. Káldi: Bibl. 299).

2. HÁT (*tahaag* FestC. 11. 83. 339. *tehdg* Sylv: UT. I.28.112. 113. *theahg* Heyd: PCF. 68): **1)** tum MA. [da]. Mykoron meg akaruaok mosny, lataak haat saazonnyallat (ÉrdyC. 340b). Haluan ezt a baratok, folyamának Ieronimosnak cellaiába, hat ott nincs (KazC. 66). El mene és lelé ötet, hogy hát negyed napi halott (ÉrsC. MPassio ed. Toldy. 173). Jutánk egy szép mezőre, hat a mezőn vannak igen magas fák (Tel: Evang. 1.274). **2)** igitur MA. darum, derowegon PPB. [also]. **a)** Hat az setétség minemű léssen? ipsae tenebrae quantae erunt? (JordC. 371). Ki vagy hát? quis es ergo? (624). Haat mi oka, hogy nagyobban nem engedwnk? (825). Christus teremt, feltámaszt, egyeul attyához; hát természet szerent való isten (Mel: AT. 14). Nem illik ebbe babatizalni senkinek. Tud istennek hat a Christust (Mel: Szján. 40). Az légy madár hát: terra volat (Decsi: Adag. 19). Az isten mondotta s-hát nem mivelné-e meg? Deus locutus est, et non implebit? (MA: Bibl. I.143). Tovább folytatna beszédét: lát a vitézség micsoda? (NóIM. 36). **b)** Ha ysten volt, haat embery teste nem lehetett (ÉrdyC. 519b). Mert ha ez ugy volna, hat semmi nem lenne (DobrC. 129). Ha isten e gyermek, hat mire fel Hierodestől? (341). Ha lika vagyon az sobnek, hat főkchondouel erend bele, ellyen modon meg allatod, nyg az izeket el nem urya az fene (Frank: HasznK. 34). De ha nincsen e dolgról is irás, hát miért veszekedik sz. Ágoston? (Gyarm: Fel. 125). **c)** Miért pedig hogy asszonyunknak e dicserete főképben ezekről vagyon: hát méltóságos e dicseret a több dicsereteknél (ThC. 124). Mikoron azért Mária-nak teste legyen minden szenteknek testeknél méltóságos: hát inkább kelle tiszteltotnia (365).

no-hát: [igitur; also]. Nohát nem azután követi a bűn boesánat a kegyelmet (Czegl: MM. 295. MNyl: Zsolt. 115).

ta-hát: **1)** tunc [tum; da]. Tahat felmagaztatee orzaga (BécsiC. 11. MünchC. 16). Tahag be theleek wygassággal: tunc replentum est gaudio (FestC. 83). Tahat ez budog atya monda (VirgC. 38). Tahat a neep megen vala vtama (WinkIC. 137). Tahath zepletelen lezek: tum immaculatus ero (KalesC. 35). Tahat mondam: tunc dixi (98). Fel serkemem, latab, tahat meg zabadulth amia a veer korsagbol (DobrC. 27). **2)** igitur, quapropter MA. darum, derowegon PPB. [dennoch, also]. Ezekben ha wtrent volna vetkezned, tahath nyivan meg mond (VirgC. 12). Kötöte magat, hogy ha az meg hagot napon meg nem kwldj, tahat ket anywal tartozjk (RMNy. II.20). Hogyha nem epitendie a templomot, tahat az wr isten ő reuoie nagy dragasagot bochat (Helt: Bibl. I.h). Miért hitok tahat engem Noeminek? (Káldi: Bibl. 232).

tő-hát (*techt* JordC. 382. *tehal* Ozor: Christ. 88. *thah* 128): **1)** [tum, tunc; da]. Ez frater tehat levn ayoyatos: frater extune

factus est devotissimus (ElrC. 69. 30. 80). Mykoron fel nevt vona, tehát közzette leelatenek az konkolyok es: cum crevisset, tunc apparatus zizania (JordC. 394). Ezenközbe lata: tehat a sekrestieből ki ídúe egy ifjú (TihC. 185). Es annak utánna látám tehát meg íült az menőrszagban az istennek tanubizony-ságának temploma (Sylv: UT. Apoc. cap. XV). Egykor a leány dajkája tehát meg *akar halmi (Apoll. 1588. MF). Mikor az betegségeknee neme wralkodoi fog, tehát szükséges az erektnek vágása (Cis. J2). Fel-sekervény, tehát tsak nem hasad ketté feje (Pázm: Préd. 234). **2)** igitur, quapropter, ergo MA darum, derowegen PPB. [also]. Wr Bernald vetee azt ewn zyneben, reytzeuen ewryzní eyel; tehat elette [élt] ylnemew ocual (ElrC. 4). Ha ídöd napeg fket isten meg segellendi, tehat az varast meg ággyak (GuaryC. 55). Ha keg'eg ho'zan akarz ídómi, tehat ídónal (VitkC. 32). Vala mely ember halalanak ydeyen meg olvassangya, tehat h ketség nélküli menőrsagba megyen (PeerC. 229). Ha valamely a halottak kezzyl menne hozzayok tehat penitenciat tartananak (Pesti: NTest. 159). Tehág zabad embe-rek az királoknak fiai: nempe igitur liberi sunt filii (Sylv: UT. 128).

HATÁR (*hattaros* TihC. 49. *hattári* Helt: Zsolt. 40. *hotar* 1217. Czinár): **1)** [cumulus, acervus; laufen]. Ibi est cumulus, hoc est hatar 1086 (Wenzel. I.31). Wgy thwdom hogy bodokev wyffalubelyeknek es baskayaknak fel vetet hatarok nem volt (RMNy. II.312). Eczetet, confreytet, az jó sáfrány termő bay-notznak határát add szakátsnak (SzBodó: SöDics. A4). Mind az által vadnac keues buza szömek az polyuknac nagy hatara-ban (Zvon: Osiaud. 79). Régi felhánt határt, melyet az ídöd járt, ne engedgy bontani (Kisv: Adag. 336). **2)** terminus, meta, fines, confinium C. lines MA. grenze PPB. éj és nap egyez-tető és külömbötető határ: zodiacus C. Határu túl-menni: transire *lineas PPB. Hatarholmi, monticulus 1214. Határfáz, loens aut arbor metalis 1274; Hatarweolgy, vallis 1297 (Czinár). Mend ő hataraiglan: usque ad terminos eorum (MűnehC. 59). Zallanak megh Eihamba az pwtzanak kylew hataran (JordC. 37). Lezen the hatarod az veress tenghertwl foghwa (60). Tamada tot es magyar hatara közt (ÉrdyC. 560b). Ez a ponch es a hathar (NagySzC. 110). Kyk lakoznak hatarokon: qui habitant terminos (KeszthC. 179). Az zyksegnek hatarat fewlew ne mulyak (VirgC. 129). Ne mozdits meg az régi határt: ne attangas terminos (Kár: Bibl. I.616). Kiki mind határában tartsa magát: maritimus cum sis, ne velis fieri terrestris (Decsi: Adag. 210). Nagy vala a fa és annac ellátása az egész föld határáig hatt vala: aspectus magnae arboris erat usque ad terminos terrae (MA: Bibl. II.160). A Kis András szigetete halkányi föld; a sziget alatt egy fenék van, az határ (BékHajd. II.253). Azért mint szolgát, ugy tartzuk a testet, et in servitutum redigamus, és határában tartóztatassuk (Pázm: Préd. 70). A rá bizott paran-csolatnak határit által ne ugordgya: mandati fines ne transibát (Com: Jan. 134). Mintegy határban helyeztetek: veluti in con-finio positi (Ily: Préd. II.45). A végre jutottál és a ezélt mutató határra (László: Petr. 229). **3)** territorium, ora C. [gebief]. Keryk vala, hog' el menne az hw hatarokból: rogabant, ut transiret a finibus eorum (JordC. 378). Nyomoteek Tyronnak es Sydonnak hataryban: secessit in parte Tyri et Sidonis (402). Amonensinek hataraban (DomC. 199). Egy holnapot nem er, Erdely hataraba eotwen az wagy hatwan ezer tatar be erke-zyk (RMNy. III.92). A golyák a denevéreknek lyukaít felkeresik s így tisztogatók-meg a határokat tölők (Misk: VKert. 335). Minden egész te határodban ne talátassé kovászos: non apparebit in eunctis finibus tuis fermentatum (MA: Bibl. I.60). Holofernes ellenségi határban a termő fákat és szőlőket mind ki-gyökerezteté (Pázm: Préd. 7). Az ő megyéjében, földi hatá-rában (in territorio suo) akar melly tisztviselő, magistratus-is végezhet (Com: Jan. 142). Micsoda tartományban, hatarban: in quorum tractu (171). (Neki hagyom) Metesdet, Báboluát, Örmé-

nyest, Torebest épen minden határával, erdejével és az vadász ordóvel egyítt (Radv: Csal. III.284). Bujdosom szoros útakon, ismeretlen föld határán (Thaly: Adal. I.260). És majd öszve-ralja nagy bírodalmokra, a nít el hontottak apró határookra (Orezy: KöltSz. 31).

[Szólások]. Oly mynth hatarfl yarna (DebrC. 507). Határt ki-járok, ki-mérek, határozok: metor PPB. Határt vetek: limito, determino MA. Az ydegőn nemzetőknek hataryth vetőtte wr isten az zent anygaloknak zamok zarent (ÉrdyC. 558). Határt vetet isten ő életének (Iluny: Troja. 39). A jósa-gok nevedekésében sem magának, sem másoknak határt nem hánt (Pázm: Préd. 1250). Minden világi fejedelemségnél ha-tár-felett szeb' és bötsülletes (974).

[Közmondások]. Adj szállást a tótnak, majd határt mutat (Fal: Jegyz. 917).

hant-határ: meta Ver: Verb. Szót. 17. [grenzhügel].

jegy-határ: [meta; grenzzeichen]. Jegyhatár: duo quercus in terra Cheren 1300 (Czinár).

köz-határ: colliminius, conterminium MA. [gemeinsame grenze].

Határi: limitaneus MA. angrünzend PPB.

[Határol, még-határol]

még-határolhatatlan: [infinitus; unbegrenzt]. Meghárolhatatlan az isten (Megy: SzAÖröme. 64).

Határos: **1)** conoides [kegelförmig]. Határos, tsútsos, fel-hegyzett: conoides PPB. **2)** finitimus, confinis, conterminus C. consociatus MA. angrenzend, anstossend, verbunden, nachbar PPB. Az Siria va'gon ezulagnak közepőtte es hattaros sidosag (TihC. 49). Hatarros szomszedok (Levt. I.299). Határos szoms-zéd (Kár: Bibl. II.185). Veszedelemel bijába várom, határosok vagyunk (Pázm: Préd. 65). Csak ugy szolhatnak az joszaghoz (a leányok) mint a szomszedok es hatarosok: vicini et commetanei (Ver: Verb. 117). Határos, végbéli, közel való nemzetec: gentes finitima (Com: Jan. 143). Kegyelmed bijába várom, emberek ke-gyetlensége vélem határos (Thaly: Adal. II.325). **3)** [terminatus] definitus MA. [begrenzt]. Az angialokis hataros es teremtet allatok (Fél: Tan. 80). Határos végét tanításának tsak azt tegye, hogy isten ditsírtessék (Pázm: Préd. e2). Ez az ő ezéllya, ez ítlósó határos vége minden kívánságinak (Csúsz: Síp. 145). Ha-táros, gyarló tehetségünk (Fal: UE. 373).

[Szólások]. Órdöggel határos: a Furis oriundus (Decsi: Adag. 271). Teomachus egy az ördöggel határos genosz ember (Fal: NU. 250).

hata-határos: anormis C.

Határoz: **1)** termino, limito, metor MA. grenzen machen, grenzen setzen, enden PPB. De még itt sem határozta sanya-rúságit (Szeg: Aqu. 41). Ha elak az házásoknak törvény szerént való szeretetire határoznaís szavát, nem tudom, mint állana helyt mondása (Pázm: Kal. 296). Nem határozza csak arra az anygalokkal-való egyenlőséget, hogy házasság-nélkül élnek, ha-nem inkább, abból bizonyítta házasságtalanságokat (788). Nem nézi, mit tselekedhetik mindehatósága, hanem azt igazsággal határozza (641). Noha Luttert és Calvinust isten hűséges szol-gúinak ismértjük, de beunek vallásának nem terminallyuk, határozzuk (Matkó: BCsák. 85). A nap az ő forgásával napokat és esztendőket határoz (Com: Jan. 6). Az Granicus folyo víz Troast Propontistol külön határozza (Forró: Curt. 31). Az idő-nek vénsége határozza bú nélkül való életedet (Kónyi: ÁM. 114). **2)** [constituo, praecido = bestimmen]. Az napra, meliet neki hatarozta (DebrC. 206). Ha szabad választás szívét határozta (Orczy: KültH. 147).

el-határoz: limito, limitem pono Sl. [begrenzen, grenzen setzen]. El nem határozottatott: indefinitus C. A szerint szakaszosan es határozozon el a földben: metalis distinctio terrarum fieri debet (Ver; Verb. 152).

lő-határoz ? Le [el,?] nem határozott elme: animus *anceps PPBl.

mög-határoz: 1) termino, distermio, definitio, difinitio, praefinitio, limito C. determino MA. [begrenzen] ein ziel setzen, enden PPB. Akarta az isten ez egész világot vég mint meg határozni, azért az eghel körül vót mindeneket (Kár: Credo. 114). Ez szabadságot semmi korlással nem kellene meghatározni (MA: Tan. 752). Mely keményen megbántják istent, kik az ő véghetetlen irtalmosságát meg-határozzák: qui ejus infinitam limitant misericordiam (Ily: Préd. 14). Az hol a tenger a földet meg határozza: ubi mare tellurem terminat (Com: Jan. 14). Határokról perlekedne gyakorta, de ha meg határozzák (és limitit) és meg békéllene rajta, frigy kötés az (143). Határozd meg a magam baját és a magadét (Mik: MulN. 267). Meghatározottat régi szabadságom (Thaly: VÉ. II.319). Határozd meg kívánságodat, előgedjél a tieddel (Fal: BE. 583). Telhetetlen az emberi kívánság és azért ember az, a ki meg tudja határozni (Fal: SzE. 531). **2)** praecido PPl. [bestimmen]. Határozd-meg már valaha akaratomat: *praecide et statue aliquando quod libet PPBl.

még-határozás: determinatio MA. endigung, das grünen machen PPB.

Határozás: [consultum; beschluss]. Szülöm közt így folyt a nagy tanácskozás, melyet is követett ezen határozás (Gvad: RP. 42).

Határozat: [terminus, fines; grenze]. Látásunknak határozatja a földön, a föld körül az ég övedzeti: horizon PPBl.

[Határozó]

dél-határozó: meridianus ACsere: Enc. 91. Délihatározó kerület: meridianus Com: Orb. 210.

HATTYÚ: 1) cygnus, olor C. holor MA. schwan PPB. olor seu cygnus Com: Jan. 36. Mint hattyúnak semmi feyer változása, vgyan nem fog raytunc istennec mondása (Born: Ének. 660. Vás: CanCat. 507. Pös: Igazs. 576). Hattyu bórral béltett keztyű (Gér: KárCs. IV.269). Kőnyebben lehetsz sok fekete hattyat, hogy nem világon egy ilyen madarat (KTör: SzJán. 25). A hattyuk életet meg-élvén és végeket közel lenni érezvén gégefék szipját megfuvalják és szép nótát énekelnek (GKat: Válts. I.712). **2)** cygnus [schwan; esillagzat]. (ACsere: Enc. 99).

[Szólások]. Az igaz barátság ritka mynt az fekete hattyu (Pesti: Fab. 47b).

Hattyú: cygneus, olorinus C. holorinus MA. vom schwan PPB. A vőn Simeon hattyúi éneke (Mad: Evang. 71).

HÁZ (ház) ComC. 85. ÉrdyC. 337. házaba KBécs. 1572. D5. 8.): **1)** domus, taberna C. aedes MA. haus PPB. Házunkint: domesticatim C. *Két rend ház: distega, bistega PPl. Házunál lappang: domum se abidit PPl. Házához szállásra fogadni: excipere hospitio PPBl. Villa Ulozyghaz 1217 (VReg. 217). Odatta vala neki paradissmut kuzóá (Hb). Kiral háza ellenébe: contra basilicam regis (BécsiC. 59). Be menneie a házba: intrantes domum (MünchenC. 16). Épeyty hw házat: aedificavit domum suam (JordC. 374). Hw hazayaban es hw hazaban: in patria sua et in domo sua (397). Házunked kynyereth zeghen: frangentes domum panem (713). Házhoz vyywe (ÉrdyC. 337). Hazyau, hogy vala ny alannysnat admanak hazatw ownekyk (359). Undok és oktelen haz [bordély] (DobrC. 29). Cristust be nem fogatam az en lelky hazamba (VirgC.

11). Be akartok meny az wrwk hazba (70). Házhoz there (NagyszC. 163). Adoth nekem hatb haz yobagyoth, azhoz zantho fewideth (RMNy. II.16). Nyay iohoknak haza [akol] (44). Mořalo 'mulatol' ház (Helt: Krón. 169). Emec a fáianal szép házakat bélelne (Mel: Herb. 18). Az kit háznál eső vér, azt még az isten sem számya: qui domi compluitur, hujus ne deum quoque miseret (Deesi: Adag. 282). Az póknae háza: tela aranearum (Kár: Bibl. I.516). Vigaság háza (L627). Tizen ket ezer haz iobagy (ComBal. 18). Háza-hordozójának-is nevezik a tekenős-békkát (Hall: Paizs. 356). A tsilagoknak tulajdon háza (domus planetarum) az a jegy, a melyben az első teremtsében allattatni iteltetnek (ACsere: Enc. 103). Beszozogott háznak közepette áll (Mad: Evang. 333). A hármias rend háznak a középső rendben lakván (Misk: VKert. 276). Különös fordóket, ritka madár tartó házakat építettet (Fal: TÉ. 645).

2) [enbiculum; zimmer]. Fel mene az főső házba (GuaryC. 53). Men be te tytkod [titkos] hazadban: intra in enbiculum tuum (JordC. 369). Egi torniót rakattata, zeep hazakat benne (DobrC. 9). A meleg házban nem mesterség írni (Mik: TörL. 86). A király alig érkezék az udvarába, hogy a maga házába mene (Mik: MulN. 245). **3)** [familia]. Házát jó rendbe állítani: *constituere rem familiare PPBl. Az ő nemzetsegöknece hazat maradekoknae myatta nem zesítötte (TelC. 20). Az Mariarol aszt jelentik, hogy Davidnak hazabol volt (Fél: Tan. 43). Aaront siratá az Izraelnece egész háza: flevit Israel super Aaron per cunctas familias suas (Kár: Bibl. I.139). Eleledt ad az ő házánae: dat cibum domesticis suis (622). **4)** [arx; festung, burg]. Az házat [Belgrádot] adniak meg (Monlrok. III.129. LevT. I.195). Innen már behordozoskodánk az teleő házba Nándor-Fejérvára (Monlrok. VII.384).

[Szólások]. Se háza se fedele; szűkölködik mindenből (Fal: NA. 215). A jégen ti házat csináltak (RMK. II.205).

[Közmondások]. Bagolyis bír házában (Deesi: Adag. 48).

ágyás-ház: cubile, thalamus C. cubiculum Com: Vest. 125. dormitorium Kár: Bibl. I.457. schlafzimmer, lager PPB. Zeretne neki wvwn agias hazában rakátat (VirgC. 81). El yöne az ey, kyben ő yegyesenel thythikon ualo agyas hazaba béé menee (PeerC. 2). Jöyön ki a vőh legeny az ő agias hazabol (DobrC. 52. 299). Mehekzői agás ház: thalamus (Sylv: UJT. I.52). Hálókamara avagy ágyasház (MA: Scult. 168). Tiszteletes mindenek között a házasság, és a értelmen-nélkül való ágyasház (Matkó: BCSik. 237).

al-ház: domus ima, domus in contignationes non assurgens Kr. [ebenediges haus, erdgeschoss]. Az szathmári házunknál laktam az alházakban (Kár: Élet. 122). A szalmás al házban talász nyugodalmat, de fényes udvarban lelsz csak aggodalmat (Orezy: KöH. 91).

aluvó-ház: dormitorium Com: Jan. 112. [schlafzimmer]. Aloszic vala a déli aluvo házba (Helt: Bibl. II.185).

anya-ház: 1) ecclesia; kirche]. Azt irod, hogy a tiz parracholatot tanétya a Telegdi anyaháza is (Tel: Fel. 171. 164). Formal maganae ket anya-szentegyházat, kit teis irasodban aniahaznac ház, bir hogy a tietec aniahaz, mert nem istene (Mon: Apol. 19). Romai anyaház [gúnysan] (Pös: Igazs. 361). **2)** [domus paterna; stammhaus]. Az békételesség anyaháza minden vétkeknek (Hall: Paizs. 15).

áru-ház: [domus, ubi merces venales proponuntur] kaufhaus Com: Orb. 252.

árús-ház: [domus, ubi merces venales proponuntur; kaufhaus, warenhaus]. Az istennec könyörgésre való házát árúsházá tessie (MA: Scult. 7). Csalmaroknak szántalan árús háza (SzCsomb: Útleir. 198).

atya-ház: domus paterna Ver: Verb. 82. [vaterhaus].

bál-ház: [ballhaus]. Bál házak és comédiák (Orczy: Kálth. 103).

barát-ház: cella PPB.

béres-ház: [domus conducta; mietswohnung]. Kiknek házak nincsen tulajdon, hanem béres házban laknak (SzCsomb: Útleir. 181). Az sellérnek, a mikor akarja a gazda, ki-kell költözni béres házából (Szatlm: Cent. 237).

beteg-ház: [nosocomium; spítal, krankenhaus]. Az beteg háznak zemetyt ky horgya vala (DomC. 222). Betegek háza (Com: Jan. 124).

biró-háza: [domus praefecti; gemeindefhaus] (MonOkm. VI 60).

bokályos-ház: [cubiculum hospitale; gastzimmer, speisezimmer]. Az bokályos házban ugyan nem is voltunk (MonOkm. XXIV.129). Ez én beszédemet mind hallották, sőt oda ki a palotára, audientziás bokályos-házban is, mind meghallott (Bod: Pol. 126).

bolondok-háza: [narrenhaus]. Az hagymáz betegségben esvén kalitkában, bolondoc házában rekesztetuec: phrenetici facti vacrae includuntur (Com: Jan. 53).

bor-ház: oenopolium, taberna vinaria MA. [weinhaus].

borbély-ház: medicinae PPL [officin].

bordély-ház: ganea, lupanar, lupanarium C. ganeum MA. lurenhaus PPB. Bordély ház tartasa: lenocinia Ver: Verb. Szót. 18. Le rakác es le tamogatác az ű istenit az magas helieken valo bordely hazakban (Mel: Sám. 436). Legy szerzetes pappá, im ezentől iuthatz nagy meltosságra, be szerzőne ot téged az bordely hazba (FortSzer. G4). Tíz kalastrom között alig találsz egyet, az mely bordélyház és kurválkodó barlang ne volna inkább, hogynem miut tiszta fenytéknee háza (MA: Tau. 1293. MA: SB. 114). Bordély házakon koslat: per lupanaria grassatur (Com: Jan. 183). A bordélyházakat el kel szendni (Czegl: MM. 160).

bordélyházi: lupanaris MA. lurisch PPB.

börtön-ház: [carcer; getügnis] (RákF: Lev. II.97).

buzás-ház: horreum [koruspeicher]. Az tiszta buzát gýczitek az en buzásházamba: triticum cogite in horreum meum (Sylv: UT. 1.21. Radv: Csal. II.335. SzCsomb: Útleir. 135).

cajt-ház (tzejkház PPB. **ceitház:** RákGy: Lev. 65. **czekház** MonOkm. VIII.529): armamentarium; rüstkammer PPB. [zeughaus]. Tzejt-háznak préfectusa: *positus super armamentarium PPB. Lelki fegyverek czajt-háza (MIIeg: TOSzl. II.73). A básyákon volt mindenütt egy-egy czajt-ház (MonIrók. VIII.310). Az czajt-házak főkapitányok inspectiója alatt legye[nek] (Gér: KárCs. IV.483).

cuk-ház: ergasterium, ergastulum PPB. [zuchthaus].

csap-ház: oenopolium PPB. [taberna; schänke]. Kortsomákat, czap házakat látogatnac meg (MA: Scult. 907).

csapó-ház: lanaria Nom.⁹ 299. MA. PPB. [walkhaus].

cseléd-ház: cella familiae PP. [wohnung der dienerschaft] (Radv: Csal. II.335).

cserepes-ház: domus laterculis tecta, imbricata PP. mit ziegeln gedecktes haus PPB.

csiszár-ház: machaeropolium Nom.² 299. [waflenschmiede].

diván-ház: [aedes consilii Turcici; türkisches rathaus]. A diván házban fogadta az fejedelmet a vezér (Mik: TörL. 18). A diván ház pedig négy szegletű nagy bolthajtásos palota (391).

ebédlő-ház, ebéllő-ház: caenaculum SK. Nom. 32. triclinium Káldi: Bibl. 242. [speisesaal]. Ebellew hazaban (in refectorio) meg yrtakual zent Ferenczet zent sobeknek helyuel (EhrC. 66). Zókdőső az ebéllő haz közeget (MünchC. 40). Az ebéllő haznac künde soha ne egei (VitkC. 34). Külön ebéllő házakat fundála (Gosárv: MagyB. B3. Radv: Csal. II.369. Pázm: Préd. 248).

égéttbor-ház: brantweinhaus Nom. 29.

égy-ház (egyghaz JordC. 842. ÉrdyC. 512. **echház** DebrC. 501. **Ighazschalamia** 1244. Jerney; **Ighazas** 1244. **Ighaza-Zeuchend** 1398. **Czinár;** **gyghaz** ÉrdyC. 638b. **ygghaz:** DebrC. 348): templum, aedes, fannum MA. ecclesia SI. kirche, tempel P/B. Kerek yghaz 1093 (Czinár). Villa Ulozyghaz 1217 (VReg. 217). Egyház napja: encaenia, dies dedicationis, consecrationis templi MA. Mykoron allana es ymadkoznaik, jelentuala neky vr ystentewi az egyházban, hogy ew venne helyeket emyilagotnya (EhrC. 13). Az eglazban ymadkoznaic, kéruen segedelmet Isrl istentől (DécsiC. 23). Ez kővön eppeytem fel az eu eg hazamat: super hanc petrem aedificabo ecclesiam meam (JordC. 105). Terteeneek azert lemy egyház ynepe napja: facta sunt encaenia (662). Kik keresztien egihazat igazgatiaik (VirgC. 30). Azzomyonk yz marianak ogh háza (PeerC. 5). A tereyag az eg hazban meg marag (VitkC. 61). Az egi hazhoz menenek es az oltarhoz (Pont. 192). Egyház kinek ket tornya van: ecclesia cum duabus turribus (Ver: Verb. 211). Edgy-házak es könyörgő helyek (Megy: Bayle. 422).

mögyés-égyház: matrona ecclesia Ver: Verb. 211. ecclesia parochialis Kr. [mutterkirche] (ÉrdyC. 300. Tasi: Feuk. 179. Kr.).

szent-égyház: sancta ecclesia Kr. [kirche]. Inatkozal romai zent eghazert (VitkC. 21). Zent egyházat nem tizteltem (VirgC. 6). Ymadkozom the zentli egyházadba: adorabo ad templum sanctum tuum (KulcsC. 7). Szent egihazadnac daykai lettenee (Born: Ének. 215). Nem kel az halottat az szentegyháztól háza vinni: non est fumus ex coemeterio reduceidum (Décsi: Adag. 26. MA: Scult. 46. Illy: Préd. II.568).

anya-szentégyház: ecclesia C. MA. kirche, christliche kirche PPB. Ez ydvwessgesheg kwthfébdl zarmazyk telles keresztyneghnek ygazgatasa anyazent eghazban (JordC. 349). Cristus zool es anyazent egyház (ÉrdyC. 343). Kyrvi anya zentli egyház enekel (VirgC. 15. CornC. 15). Az isten anya szent egyház (MA: Bibl. I. Előb. 1). Az sz. irás kötelezi az hireket, hogy az anyaszentegyháztul halgassanak (Pázm: Kal. 474). Külömb üdőkben, külömb szokási lehetnek az anyaszentegyháznak (Pázm: LuthV. 72).

anyaszentégyházi: ecclesiasticus MA. zur kirche gehörig PPB.

égyházas: habens ecclesiam Kr. [mit eimer kirche versehen]. Ighazschalamia 1244 (Jerney). Egyháza-Ida 1280. Egyházasfalva 1384. Egyházas, villa 1390 (Czinár).

égyházbeli: [ad ecclesiam pertinens; zur kirche gehörig]. Egyházbeli nep, az az keresztien nep, görögül: ecclesia (RMNy. II.45).

égyházi: ecclesiasticus, ecclesiastes SI. [zur kirche gehörig]. Egyházi szolga: diaconus C. Egyházi szolgálat: diaconia, ministerium; egyházi ember: sacerdos, clericus, ecclesiasticus; egyházi tolvaj: sacrilegus MA. Egyházy fejedelmek: praefecti (JordC. 722). Nynd egyházy zerzetes neepek, mynd ez vylaghyak (ÉrdyC. 341). Akar paraztok, akar egihaziak (DebrC. 24). Baraat, kanaanok, apacza es egyeb egbaazy embörök (SándC. 37). Egihazai emberek es paraztok (VirgC. 101). Egy házi szolga: servus ecclesiae (Kár: Bibl. L628. Zvon: Post. 1.5). Az aszszony-

embernek nem szabad az egyházi szolgálatban magát avatni (Pázm: Kal. 722). Egy házi rendek (Matkó: BCSák. 26).

élés-ház: promptuarium Ver. penuarium, penum, penus MA. cella penaria Major: Szót. vortrahaus, magazin PPB. V. ílees hazok tellesek (DöbrC. 223). Az magass. elesház, az tűzees eg (SándC. 5). Az egér az élés házakat el-futkosván: mus penuria perreptans (Com: Jan. 48). Élés ház avagy tár ház, és eledales kamara (82). Tsűrök, élés-házak (Tyuk: Józ. 278).

élestartó-ház: penarium, penuarium MA. vortrahaus PPB.

életés-ház: ∞ Száz negyven étessel telyes életés házakat égettenec meg (Zvon: Post. II.259). A gabonás, életés házakban bévitetie a gabona, Com: Jan. 75). Lenchye az varbely életés házban (Radv: Csal. II.67).

elő-ház: [atrium; vorhaus] (Gér: KárCs. IV.359).

ércöntő-ház: [erzgiesserei] (RákF: Lev. II.64).

fegyver-ház: armamentarium MA. [zeughaus, rüstkammer]. A régiék fegyver-házából vettem (Pázm: LuthV. 12). Hazud abban-is Balduinus, hogy a mit az őrdög Luternek beszéllet, sz. írának fegyverházából vette (103). Azon igyekezem, hogy az régiék nyomából ki ne lépjen, hanem az ő fegyver-házokból vegyek diadalmas fegyvereket (Pázm: Kal. a2. Káldi: Bibl. 312. GKat: Vált. II.903).

fegyvercsináló-ház: armorum officina Dáln: Flor. 142. [waffenfabrik].

fegyverés-ház: armamentarium MA. zeughaus, rüstkammer PPB. Az fegyveres háznak fel menetelnee ellenébe: contra ascensum firmissimi anguli (Kár: Bibl. I.429).

fegyvertartó-ház: armamentarium Com: Jan. 123.

festő-ház: fullonica, baphia C. [fűrberi].

fog-ház (*fokház* Valk: Gen. 53. Helt: Krón. 75. Helt: Hál. 200. *fokhárotska* 177. sat.): custodia C. phylaca MA. desmoterium PPB. gefängnis, kerker PPB. Hagya, hogy addyglan Herodes fogházában őryzneek (in praetorio), nyglen az vadolok oda yewneenek (JordC. 786). Az hoheer be meene az fokházban es zent Demeternek zwoeben yteaz törtt (ÉrdyC. 595). Az uitezek ky hozak a fog házból xpinath [Christiát], az azzonyok kedeglen lafak uala, my modon vonattatik uala az fogházat (KrisztL. 17. RMNy. II.148). A törvény ház megett strása őrdő ház, fogház szokott helyhezettetni (Com: Jan. 124). Fog házac, tömlőczők (136). Szenthe Andrásom vettem fogház megúsásért i t. (MonTME I.195). Falusi Istók fogház ajtaja megtöréseért adott 80 d[enárt] (233). Ki-hozá a foglyot a tömlőczőből, és a fog házból a setétségben űlőket (Nógr: Idv. 1096). Vévén eszébe hű szolgája Onulfus, hogy reggel halálra vitotnek az ura, bé-mégyen a fogházba, és az urát fel-űltöteti idegen köntösbe (Háll: IIIist. II.342). Tömlőczők, fogházak (TKis: Pan. 17. GKat: Vált. II.1219. GyöngyD: Char. 376). Fogházai megtűltettek, rakottak tömlőczői (Thaly: Adal. I.61. Mik: TörL. 30). Stokhausz, hadi nevezeten fog-házat vagy-is tömlőczőt tészen (Gvad: RP. 124. NótPM. 41).

fogadó-ház: diversorium C. [gasthaus].

fogoly-ház: ergastulum MA [zuchthaus].

fonó-ház: [spinnstube] (Moln: JÉpül. 34).

föl-ház: proestrium, palatium superius MA. domus superior; oberes zimmer, oberes stockwerk PPB. Föl ház rendi: confignatio, tabulatum MA. Gonozoknak napian el rejte engem ő fölházba (in tabernaculum) őnön fölházának reitekebe ortal miza ongemet (DöbrC. 71. Sylv: UT. I.163). Fölméne a fölház: ascendit in superiora (Helt: UT. i3. N2). Szoleta Samuel Sault az fel házban (Mel: Sám. 35). Solarius, foliosoya az haz-

nac, ki nező, setáló hely, felház, kyes hely (37). Az varas kapnia goryyaba: azaz az fel házba acki vala a kapu fölött (363). Az ő föl hazanak gerendit allattya az vizekben (Szár: Cat. C4). Fel viue az ő beteg fiát az fel házba, az mellyben lakie vala: portavit filium in caenaculum (Kár: Bibl. I.323). Házambhoz a felházba gyűlték vala valami tractaria (ÉrdTörtAd. I.167). Az ékes fel-házak az alacsouackal elégnék egy sorjában (Paskó: ESir. B). Jezabeltis fel házbol ablakon kiveték (MolnF: I.Tárh. 52).

fölső-ház: ∞ Az ki az ő fölső házában vagon, ne szállyon alá (MA: Scult. 1023).

fürdő-ház: balnearia C. hypocaustum PPB. [badehaus]. Feredő ház, bé-tűtött feredő-ház: *caldaria cella PPB. Atia yt alat egi fürdő hazat énalat (DöbrC. 11). A ferdőházba űlven erősen disputal az ő tarsaiual (Helt: Bibl. I.64. Born: Préd. 275. Misk: VKert. 531). Sárúári fürdő ház (Radv: Csal. II.404. Fal: TÉ. 720).

gőz-fürdőház: laconicum, hypocaustum vaporarium Nom⁹ 423. vaporarium; dampfloch, stube Com: Vest. 149. [dampfloch] A kementze által meg melegítettet szoba, gőz-fürdő ház meleg (Com: Vest. 79).

fürdős-ház: [balnea; badehaus] (DöbrC. 92).

gabona-ház: frumentarium, granarium Ver. MA. horreum PPB. [kornspeicher]. Gabona, élés házac avagy esőröc: granaria seu horrea Com: Jan. 123.

gabonás-ház: granarium C. frumentarium MA. kornhaus, kornspeicher PPB. Meg nyita Joseph a gabonas hazakatt: aperuit Joseph universa horrea (Helt: Bibl. I. V4). Gabonás, életés házakban bé-vitetie a gabona (Com: Jan. 75. Radv: Csal. II.66. Bethl: Élet. II.250. Land: UjSegits. I.581. Szathm: Dom. 168. Mik: TörL. 43).

galamb-ház: columbarium MA. Com: Jan. 37. Com: Orb. 41. opa, peristerotrophium PPB. taubenhau PPB. (Major: Szót. 149).

gomb-ház: oscillum nodorum PP. uncinulus PPB. foramen nodorum; gombassen, schnitlein durch die etwas zugeknüpfet wird PPB. (RMNy. III.44). Selyengombokat, ahöz gombházakat köttetni kár (ÖtvMest. 44 vsz. TörtT⁹ III.189).

gyermekök-háza, gyermekés-ház: [kinderzimmer]. Gyermekök háza: paedagogium C. Az gyermekes házban az sirókat esigatni való lesznek már (RákF: Lev. IV.496).

gyöngy-ház: mater perlarum PP. concha margaritifera PPB. perlemutter, perlemuschel PPB. Meg-vagyon a jó-féle gyöngyök-is az ő gyöngy-háza (Háll: Paizs. 485. Háll: IIIist. I. 65. Kecsk. Ötv. 274. VectTrans. 25). Van nékem kis baltám: Bagdadom tsinálták nyelét markoltytát gyöngyházal futtatták (Fal: Vers. 910).

gyöngyház: opus margaritaria testa vermiculatum PP. conchylis expositus Kr. eine sache mit perlemutter eingelegt PPB. Vöttünk egy gyöngyházas kést (MonTME. I.98. 99. VI 279. Nyr. VII.30. Kecsk: Tört. II.512). Szép gyöngy házaz tassán kezében tündöklik (Zrínyi I.47). A tsillagos hátú gyiknak hátán gyöngyházaz boglrok látszanak (Misk: VKert. 254).

gyümölcs-ház: oporethea [obstkammer]. El-tartatnak a teli gyümöltsházban avagy őszü gyümöltst tartó helyen: asservantur in oporethea seu oporephylacio (Com: Jan. 23).

halál-ház, halál-háza: signa mortis, petigo MA. todeszeichen PPB. Ki-tűtött rajta az halál ház: dat symbolum *Charontis, *symbolum Charontis habet PPB. Az halál házis nem minden halálos torró hideglelésben űt ki (PP: PaxC. 297). Ű rajta is ki-tűt az halál háza: Charontis symbolum habet

(Zegl: Japh. 215). Ha a halál-házak kiszakadnak a testyén (Web: Amul. 69).

háló-ház: cubile MA. cubiculum lectuli MA: Bibl. I.55. cubiculum 231. thalamus; bettkammer, schlafkammer PPB. Bel mene frateroknak hazaba, hogy meglatna az barátoknak halozatt (EhrC. 86). Éjtszakának idején, a mely háló-házba viszik az új királyt, ott az ágy-fejénél egy erős oroszliánt lát, lábnaál sárkányt (Hall: HHist. II.170. Gyöngy: Char. 17. Gyöngy: MV. 49. GyöngyD: Cup. 607. Mik: TörL. 363). Másnap osztán a nyoszolyásszony felmenvén a hálólházba, a menyasszonyt felkontyolta s aztán a vőfély kezénél kivezette a vendégek közé (Haz. I.364).

hálólházi: cubicularis MA. zur kammer gehörig PPB.

halottas-ház: domus, in qua funus apparatus Kr. [leichenhaus, sterbehans]. Halottas házhoz való gyűlés: funus C. Halottas haznal nem io köszönni (Born: Evang. III.15. Kules: Evang. 494. Megy: 3Jaj. II.153. Illyet: Jephtha. 31).

[Szólások]. Ugy illik, mint halottas házhoz a hegedű (Pázm: Préd. 414. Kr.).

hamu-ház: [ascenbrennerei] (SzCsomb: Útleir. 66).

író-ház: tablinum, tabularium; schreibstube, kanzléi PPB. (Helt: Krón. 169. Radv: Csal. II.60. Mik: TörL. 380).

isten-háza: templum, aedes sacra Kr. [kirche, tempel] (Pázm: Préd. 456. Kr).

ítélő-ház: [praetorium; gerichtsam]. A fedelm vitezi viuec lesust az itélő házba (MünchC. 68. Sylv: UJT. I.45. Ver: Verb. 40).

játéknak-való-ház: theatrum Nom. 29. [schauspielhaus]. Játék néző ház: theatrum Com: Orb. 253. Fel-menének az játzás néző házba, honnan az hartzot és kopja rontást néznék (Tess: SzMag. A7).

kalmár-ház: [domus, ubi merces venales proponuntur] kaufhaus Com: Orb. 252.

kamara-ház: [camera; kammer]. Lazlo wramual thalold mek ewketh (a lantot és ingeket) az kamara haznal (LevT. I. 45. MonOkm. XXI.194).

káptalan-ház: exedra MAI.

kávéház: thermopolium, taberna caldaria, domus cavenaria, cavena SI. [kaffeehaus] (Mik: TörL. 400). Adgyunk tíz órát nyugodalmokra, valami hat órátskát, a míg a vendég, caffèé és theatrum-házokban mulatnak (Fal: NE. 102). Egykor az unalom ki jött az udvarból, kávé házban tére a derék utcából (Orczy: KöltH. 45). Ha pénzünk volt, kávéházba mentünk és ottan kotzkáztunk (Gvad: RP. 45).

kávés-ház: thermopolium PPB.

kenő-ház: unctuarium PPBI.

kincses-ház: aerarium MA. [schatzkammer]. Parancola, hog az ő kincős hazaba (ubi erant thesauri ejus) vitesse es oth laozee (GuayC. 57. MA: SB. 100). Nyisd-meg nekik a te kencses házadat (Pós: Igazs. I.38).

kincstartó-ház: gazophylacium Kr. [schatzkammer]. A királ kencz tartó háza (Kár: Bibl. I.422. Toln: Vigaszt. 230. Pázm: Préd. 53. Kr. László: Petr. 123).

király-ház: domus regia Kár: Bibl. I.322. [königlicher palast]. Királyi háza és királyi palotá: regia et basilica Com: Jan. 140. Királyház (RákF: Lev. I.272).

komornyik-ház: quaestorium PPBI.

komplár-ház: cauponaria MA. gastgeberei, wirtschaft PPB.

korcsoma-ház: coquina C. caupona PPB. wirtschans PPB (RMNy. II.168. Helt: Mes. 319. Com: Vest. 122).

kő-ház: domus murata, lapidea Kr. [steinerues haus]. (RMNy. II.14). Minden jóktul asszonyokat megfosztá, ott Buda várában kölházban tartá (Tin. 323).

könyv-ház: bibliotheca Kr. Maga melyét és szívet Kristus könyv-házává tette (Pázm: Préd. 394).

könyváruló-ház: libraria *taberna PPB. [buchhandlung].

könyvtartó-ház: bibliotheca PPB. (Helt: Krón. 168).

könyves-ház: bibliotheca Nyirkálai XXVII.

köz-ház: domus profana Kr. [profanes haus]. Jeronimus nem mongya, hogy köz házban tartotta üvegben a Christus verét (Pázm: LuthV. 395. Pázm: Préd. 1172. Kr.).

kurva-ház: lustrum PPB. [flurenhaus].

lakó-ház: [mansio] domicilium MA: Bibl. I.492. domus habitacionis Ver: Verb. 290. [wohnung, wohnhaus, wohngebäude]. Ördögnecc edénye es lako haza ne legyűne (Born: Imáds. II.17). Az egh az ur kirali birodalmanak szeki es lako haza (Fél: Tan. 283). Ha valaki el adandgya lakó házát keritet városban: qui vendiderit domum intra urbis muros (Kár: Bibl. I.113. Káldi: Bibl. 271. BethlTám. 12. Szathm: Cent. 365).

lakodalom-ház: [domus convivii; gastzimmer, speisezimmer, haus des gastmahls] (Alv: Post. I.240). Lakodalom háza: domus convivii (Kár: Bibl. I.627). Lakodalmas ház (Pázm: Préd. 734. Kr.).

leány-ház: amphithalamus PP.

leányos-ház: [haus der braut] (Bethl: Élet. 362).

levéltartó-ház: tabularium C. [archív].

madár-ház: aviarium MA. vogelhaus PPB. Huszonnégy madárház aranyos rostély alatt (Fal: TÉ. 678).

major-ház: alodium MA. Ver: Verb. Szót. 2. meierhaus PPB. El hagyuan mayor hazayt, zevleyt, zanto fevledeet (CornC. 244. TibC. 114). A mi iohaine tenyeszdec legyenec, hogy soc ezer fozogyon a mi mayor hazinkban (Born: Evang. III.4). Az maior hazhoz közel: juxta praedium (Fél: Bibl. 143. Mik: TörL. 181. 389).

malom-ház: molendinum MA. mühlenhaus PPB. Kúnyában a ló bé-füt egy malom házba, vivén a juhokat a hátán, és ott tüzet találván a malom ház földén, addig kapállya a lábával a ló a tüzet, hogy ide s tova hányja, ki miatt mind a ló juhokkal együtt, mind a malom őszve ég (Hall: HHist. II.305. Com: Jan. 50. Thaly: VÉ. II.36).

méh-ház: apiarium Kr. [bienenhaus]. (Radv: Csal. II.347).

meleg-ház: [specularia; treibhaus] (Lipp: Cal. 32).

ményekező-ház: [domus nuptiarum; hochzeitshaus] (Kules: Evang. 521). Ményekezői ház (Pós: Igazs. 327).

mivelő-ház: laboratorium Kr. [arbeitszimmer] (MargL. Kr.).

mosó-ház: lavatrina PP. [wäscherhaus] (Kár: Élet. I.19).

mulató-ház: xistus MA. [Insthaus]. Salamon az ő mulato hazaban beliköttete (a fát, DebrC. 144). Ah papnak mulato haza el dőle (224. Helt: Krón. 169. Mik: TörL. 255).

mű-ház: ergastulum; arbeitshaus SI. Az anya-szent-egyház a szent léleknek mű-háza (Mad: Evang. 185).

nyári-ház: domus aestiva MA. villa Kár: Bibl. II.188. sommerhaus PPB. Megverem a teli hazat őrri hazzal, es ehuznecc az elefant tetemből alkotot hazac (BécsiC. 219). Az Pharaó leányá-

nac nyári házoknak építése (Kár: Bibl. I.308). A nagy épületekben külön vagyon a nyári ház, külön a téli szoba (PP: PaXc. 379).

oldal-ház: [nebenzimmer]. Tetszik-e bé-menni az oldal-házban? vous plaît il d'entrer dans mon cabinet? (Kirábesz. 14).

opéra-ház: [odeum; opernhaus]. A muzsika igen megindítja a szíveket; a táborban haragra, bátorságra, az operaházban jobbra boldog szerelemre (Fal: NU. 268).

olvasztó-ház: [ustrina Nom.² 301. [schmelzhaus].

orezág-háza: [domus publica, domus reipublicae; landhaus, staatliches gebäude]. Ország háza építésre 6 ft. (MonTME. 120).

orvos-ház: [heilstalt, curhaus]. Orvosház, melyben minden hathatos eszközök találhatók minden betegségek orvoslására (Illy: Préd. II.523).

orvosló-ház: ~ Menny bár Galenushoz az orvosló házbán (PhilFl. 4).

örző-ház: [custodia Com: Jan. 124. [gefängnis].

palotás-ház: [domus oeco seu sala instructa Kr. [palast]. Nankinról azt írja Danner, hogy huszonnégyezer [így] palotás háza vagyon (Fal: TÉ. 792).

pap-háza: [aedes curiales, aedificium curiale; pfarrerhof, pfarrerhaus PPB.

patika-ház: [medicinae PPB. [officin].

parázna-ház: [lupanar; bordell]. Bordel es parázna ház (DeesiG: Préd. 46).

pénzée-ház: [thesauraria Kr. [schatzhaus, bankhaus]. Istenek pénzes háza mintsen (Pázm: Préd. 312). A mi pénzes-házaink (banco) nem érik fel a romai kintses tárházokat (Fal: NA. 136).

pénzverő-ház: [monetaria Nom.² 297. officina monetaria, officina argentaria; münzhaus PPB. Pénz tartó, verő ház avagy tárház: aerarium (Com: Jan. 123. Pethő: Krón. 263. Tört² I. 372).

puskaporos-ház: [pulvermagazin, pulverturm]. Egy darabot kanotot csinál az puská poros házra es hertelen fel véti (Born: Préd. 517).

rab-ház: [carcer, custodia Kr. [gefängnis, stockhaus]. Az rabházból szállásokra ki is bocsátotta bizonyos ezerekből álló kezesség alatt (MonIrók. XVIII.27. Hall: Paizs. 488). (Algier városban) hat nagy és tágos rabház vagyon (Fal: TÉ. 720).

réjték-ház: [domus occulta, ltebra; geheimes gemach, schlupfwinkel] (CsomaC. 70. RMNy. II.48. Helt: Krón. 54. Hall: Paizs. Előb. 7).

rénd-ház: [contignatio] stockwerk Com: Orb. 135. (Nád: Lev. 83).

réndfa-ház: [?] Vezenden levő nagy rendfa-házait behordtatván és felrakatván continuálta haláláig azokban való lakását (Kár: Élet. 14).

ruhás-ház: [vestiarium; garderobe]. Vy srúk adatnak vala az ruhas házból (CornC. 423).

ruhatartó-ház: [vestiarium Nom.² 301.

salétrom-ház, salétromos-ház: [salpeterhaus]. A salétromházhöz egy dézsát vittünk 15 d'eniért (MonTME. 155). A salétromos házhoz való féjsze forrasztásiért János kovácsnak 10 d. (83). János kovácsesül csináltattunk az salétromházhöz egy metezőkést (no.). A salétrom ház ablakjára való rostélyt csináltattunk (127).

setáló-ház: [ambulacrum; galerie, promenade]. Szép setáló ház vagyon az vízhez közel (SzCsomb: Utleir. 176).

síralom-háza: [domus luctus Kr. [trauerhaus] (Pázm: Préd. 1000. Kr.).

síralmas-ház: [domus luctus Kár: Bibl. I.627. [trauerhaus]. Jobb a síralmas házhoz menni, hogy sem miut a lakodalmas házhoz (Nógr: IdvK. 488. Megy: 3Jaj. II.125).

sörfőző-ház: [braxatoria, officina cerevisiaria; bierbrauhaus PPB. (SzCsomb: Utleir. 176).

strázsa-ház: [custodia; wachthaus] (KoltTört. 401. Bethl: Élet. II.41)

sütő-ház: [coquina C. MA. Com: Jan. 75. furnile pistrinum; kuebel, backhaus PPB. (KoltTört. 412).

szállásfogadó-ház: [pandochium C. diversorium, hospitium MA. herberge, wirtshaus, gasthof PPB. Hol a szállás fogadó ház? ubi est refectio mea (Helt: UT. N.2. Zvon: Post. I.132. ErdPorta. 92).

szalma-ház: [domus stramine tecta MA. [haus mit einem strohdach].

szalmaházi. Szalmaházi nemes ember: nobilis villanus MA.

szék-ház: [curia, praetorium; amtsgebäude] (Kász: TF. 253).

szenes-ház: [?]. Az alsó bört, az melyben szoba és szenes-ház vagyon, készítettess Bakith uramnak (Thurzó: Lev. I.190).

szurok-ház: [pechfabrik] (SzCsomb: Utleir. 65).

tanács-ház: [curia, senaculum C. bulention, praetorium MA. curia; rathaus Com: Vest. 125. PPB. Mikoron Pilatus ezöket hallotta volna, be mene a tanacz hazba (WeszprC. 91. JordC. 438. DebrC. 56). Az német hadat Budában vivé szüntén az perlengérig és tanácsházáig (MonIrók. III.49). Tanácsház vagy ecclesia (Mad: Evang. 466. TörtT² III.350. ErdTört. II.38).

tanuló-ház: [museum MAI. studirstube Com: Orb. 198. A tanuló házról: de museo Com: Jan. 157. (Nád: Lev. 198. Pataki: Reg. 11. Gyöngy: Cup. 17).

tár-ház: [promptuarium, aerarium, fiscina, cellarium, cella C. penarium, fiscus MA. speiskammer PPB. [vorrathaus, schatzkammer]. Tárház, város kints tarto hazza Major: Sztó 18. Élés ház avagy tárház: promptuarium seu penum Com/Jan. 82. Pénz verő ház avagy tárház: aerarium 123. Fiscusok, ország tár házai: fisci 141. Az kerali tarlázból ven zamtalan kinéöt (GuaryC. 55). Az zenteknek ev testek voltanak istemek taar hazy, Cristusanak templomy (CornC. 199). Jol illatozeek zenth Palnak az menny ken'er, mikorth bee menekuala az menny taar hazban (SándC. 6). Holiczy tarhazbol valo marha az, ny ot vagon (RMNy. II.97). Meg mutata azoknac tarhazát, ezüstét es aranyát (Helt: Bibl. IV.65). könyeknek tár háza: bibliotheca (Kár: Bibl. I.422). A nyavalyáknak tár-házi vagyunk (Pázm: Préd. 65). Syon az isten segítségének tárháza (MNYil: Zsolt. 55). Áruknak tárháza (FelsöB: UKöits. 160). Tárházat kastélyt vadász, tetszik neki kintses nép (Fal: Vers. 881). Sem a bibliában, sem a más jóra-való-könyvek tárházában nem olvastam (Fal: NE. 105). Ha ki tsondes, igaz, hív, a régi tárházba vdó, senki sem követi (Fal: UE. 427).

kinceés-tárház: [aerarium; schatzkammer]. (Alv: Post. I. 375. Vás: CanCat. 150. Illy: Préd. II.503). Gondolatidnak kintses tárházat szabadon ne jártassad (Fal: UE. 363).

kincstartó-tárház: ~ (Kár: Bibl. I.423).

tárház: [pecuniarius, pecuniosus, philargyrus; geld-, geld-gierig]. A kik istentől pártoltak, azoknak minesen se öjjeli se nappali nyúgodalmok, akarmint titkolják s tagadják ezt a vi-

légi pompának és dícsőségek kincses tárházos rabjai (Fal: NE. 118). Bizassa tárház as ajándékokkal, ha ez nem olég, méltóságos állapottal (Fal: TÉ. 632). Tárház as ajándékkal biztatni, ketségtetni valakit (SzD: MVir. 17).

tégla-ház: lateraria MA. Ver: Verb. 121. [ziegelbrenne-rei].

terhes-ház: promptuarium, cella MA. cella penaria Major: Szót. penarium; speisekammer PPB. Terhes ház, pincze, tárház: cella PPB.

tévelygő-ház: labyrinthus MA: Tan. 31. Tévelyítőház avagy labyrinthus 40.

titok-ház: [latebra; geheimes gemach]. Tytok hazaban bel menween (ÉrdyC. 666b. NagyszC. 163).

tömlőe-ház: [career; gefügnis]. A tömlőház arról emlékeztet, hogy itt csak hercegi és más főszemélyek tartatnak (Fal: TÉ. 794).

törvény-ház: tribunal, praetorium, sedes judiciaria MA. PP. richthaus, gerichtsstube PPB. Megadott előbbi szabadsága, és kiment a törvény házból vigan (Fal: TÉ. 747).

törvénytevő-ház: Be vünéc a palotába, mely a törvénytevő ház: duxerunt eum in atrium praetorii (Helt: UT. N6). Törvény ténő ház: domus judicialis (Kár: Bibl. 1430).

tüzelő-ház: [heizbare stube]. Az várnak kapujának tüzelő házat csináltattunk (MonTME. 168).

udvar-ház: praetorium C. domus nobilitaris, nobile praedium, curia MA. curitis; edelhaus, das einem edelmanu gélőhet PPB. Törvényház, udvarház: praetorium Com: Jan. 124. Az leányokat mig ki nem hazasították, addig az attyok udvarházat (domus paterna) nekik kell engednie (Ver: Verb. 60). Az urak falukat, udvar-házakat, bizonyos fundusokat hadnak vala a papoknak (Pócsv: Fel. 673). Az menyeyi udvarház mi lakó helyünk (Zóly: Elm. 218. Illyef: Jephtha. 31). Várad, Jenő és azokhoz tartozó kastélyok, udvarházak és tartományok Erdélynek visszaadassanak (MonOkm. XIV.9. Gér: KárCs. IV.362). Egy nyomorult udvar házban, vagy is majorban vagyon szállva (Mik: TörL. 106).

vacsoráló-ház: caenaculum Kr. [speisezimmer]. Vacsoráló ház avagy ebédlő palota: caenaculum sive triclinium Com: Jan. 109. Keserew sárossal kevetetek ewteth mynd az vachoralo haziglan (WinkIC. 115). Valanae Syonnae hegen a vacsoralo hazban (TelC. 157). Vacsoráló házban gyűjtött gyertyát lámpás-ban (RMK. IV.186. Káldi: Bibl. 284. Szathm: Cent. 177).

vám-ház: telonium PPI. domus telonaria Kr. [zollamt] (MA: Tan. 62. Fr: SzJán.). A mi rév-partunk, vámos házaink, a piatz, az útszák (Fal: NU. 321).

város-háza: praetorium, curia MA. curia Com: Jan. 123. rathaus PPB. [stadthaus]. Mikeron a város hazaba vitéföt uolna (DebrC. 122. Gyöngy: Char. 29).

varró-ház: [nähschmle]. Leányaidat küldel az varróházba (Thaly: VÉ. II.25).

vásár-ház: domus mercatus Sylv: UjT. L129. [markthaus].

vászonz-ház: [tentorium; zelt]. (Mik: TörL. 156).

vég-ház: limitaneum munimentum SK. [grenzfestung]. Vár avagy castély, vég ház: arx, castrum Com: Jan. 151. Hogy jobban tarthassák felföld kapuját, az király végházát, jó Győr várát (Tin. 112). Tömös várát, szép vég házat meg látua (Görös: Máty. 22. 21). Hogy el ne veszne az országtul olyan fő vég-ház (MonIrók. III.129). Nandor-Fejérvárát meg vővé, 1521. esztendőben, és egyik ágát le töré az magyar corouának ily erős végháznak meg vételével (Pázm: Kal. 440). Erdélynek

vég-háza voltál [Kolozsvár] (TKis: Pan 2. TörtT. 1405. Thaly: VÉ. I.32). Végbéli-házaknak fő generalissa (Nógr: Idv. Előbeszéd 8).

vendég-ház: cubiculum hospitale PP. gasthaus PPB. [gastzimmer].

vendégfogadó-ház: hospitium C. diversorium Sylv: UT. 1118. Fél: Bibl. 87. MA. diversoria taberna PPB. taberna meritoria, caupona; gasthaus, schenkhau PPB. wirthshaus Nom 26. Vendég fogadó házac avagy közönséges szállásoc: diversoria seu hospitia Com: Jan. 124. A the hazad vendeg fogado haaz (WinkIC. 110. MesésK. 16). Hel vagyon az vendeg fogado ház, a hol az páschát az én tanítványimmal egygüt meg egyem? (KCsípk: Woll. 184. Zvon: Pest. I.140. Pázm: LuthV. 84. Bod: Lex. 198).

Haza (háza? Kár: Bibl. I.43. 483. MA: Bibl. I.43): **1**) domum MA. nachhause PPB. Hazamenés: domutio C. Haza hozom: reduco domum; haza viszem: domum deduco sponsum v. aliud quispiam; hazajövetel: domutio, reditio domum MA. Valobizon éac eg pillantaban fordolt haza (BécsiC. 4). Ugi neue ozton (József Mariat) haza meg eskűen ő vele (DebrC. 220). Haza teree (ÉrdyC. 357). Haza yewtt (511b). Haza eredeenek (520). Elmetzéc orrokat es füleket, es vgy szallaszát azzokak haza (Helt: Krón. 26). Haza tér az ő földébe (Helt: Bibl. IV.61). Haza haza vagyodnan (Born: Préd. 18). Haza teere neg telesigiuel őzue (Szék: Krón. 14). Az hazasagba két reud vagyon: Első kez fogas, masic az haza vitel (Mel: SzJán. 470). Iere haza: veni domum (Kár: Bibl. 1318). Az rabságból haza iött fiac (426). Romából az ur el haza czellege (BFaz: Castr. S3). Osztán ketten elmgaszokdott haza (MonOkm. XXIII. 541). A vendég elfelejti a hazamenetelt (Kisv: Adag. 208). **2**) patria C. MA. vaterland, heimat PPB. Hazánk, haza: patria Com: Vest. 140. Hazayaba tytzeszen tere (EhrC. 87). Paranczola neki, hóg bemenne kiralhoz es kérne őhazaiert (BécsiC. 80). Fellyebb betsülni barátját, mint hazáját: amicitiam patriae praepone PPB. Egy profieta es nyucezen tytzessegegnel kyl, hanem czak hw hazayaban es hw hazaban: in patria sua et in domo sua (JordC. 397. ÉrdyC. 508b). Kezde predikalni az meniey hazanak keuansagorol (VirgC. 71). Jambor es hazaya zerethe (RMNy. II.119). Scythiáról, a magyaroknak hazájáról (Helt: Krón. 1). Sabária, szent Marton püspöknek hazája (4). Menyki a te házadól és a te nemzetesid közzöl: egerdere de terra tua et de cognatione tua (Helt: Bibl. I.73). Hazázi embernek, a hol iöl vagyon dolga: quaevis terra patria (Deesi: Adag. 98). Nincz iob iönendő mondás, hazad óltalmánál: unum augurium optimum, tueri patriam (182). Kész haza minden föld jámbornak, tenger a halnak: omne solum forti patria est, cen piscibus aequor (Misk: VKert. 61). Elég nagy szabadsigtalanságra jutott szegény hazánk (MonOkm. XXIV. 489). Mint orvosollhassák az haza sérését (Gyöngy: KJ. 101). Hazánért semmimet nem akarom kinálui (RákGy: Lev. 172). Órizzd meg a hazát ellenség hadától, oltalmazd népeit belső szakadástól (Orczy: KöltSz. 52).

ide-haza: [hic domi; hier zuhause]. Kwltem egy lenel-th az ide haza valo dolog felől (LevT. I.79. II.27).

oda-haza: [illic domi; dort zuhause]. (RákF: Lev. I.124).

Hazabéli: [patrius; vaterländisch]. A mi azokban tüdvöséség, . . magok hazabéli törvényéhez alkalmaztatván, a mi pedig kárhozatos, el-távaztatván (Bíró: Ékesség. 192). Nem kilső, hanem hazánkbeli ellenségrül beszéllek, ezek forrasztanak lántzokat, hogy megszorítsák lelkünk-isméretit (Fal: NA. 124).

Hazai: patrius C. [vaterländisch]. Monda hazay zonal patria voce): Fiam irlalmazyh emiekém (BécsiC. 89).

Hazánkébéli: patrius MA. [waterländisch, inländisch]. A fűszerzárak némelyek idegenek, és némelyek hazánkébéliek (Com: Jan. 27).

Hazánki: patrius PPI. [waterländisch].

Hazátlan: [exul; heimatlos]. Hazája vesztében hazátlan Aeneas meg nem holt féltében (Thaly: Adal. II.198).

Házacska: 1) domucula, aedícula C. MA. häuslein, hütlein PPB. Kunyó, kis füstös házacska: tegillum PPI. Zerke papy otewez rwhakath es hazacskaath (JordC. 346). Fenik az egész házacska (DebrC. 145). Behina az ő házadskába [igy] (Helt: Mes. 30). Deszkaházacska (Bethl: Élet. II.5). 2) [cubiculum; zimmerchen, kajüte]. Lunley a F. házába érkezvén, mintogy reszkete; de minthogy a bajókban levő kis házacskaák nem világosak, azért F. is mindjárt meg nem ösmerheté (Mik: MulN. 53).

ágyas-házacska: cubiculum MA. schlafkammer PPB.

Házás: 1) maritus C. conjugatus, uxoratus, maritata MA. hoveibet, weib habend, verehlichet PPB. [verheiratet, ehehälfte]. Új házás: neogamus C. Valakynak keth hazassa leend, mind az kettew meg oegettessek (JordC. 106). Noky adom leányomat hazaswl: dabo ei filiam meam uxorem (318). Pal csak őnnön maga marada egy hazas hugual (DebrC. 113). Kyk zyzek, hazasok awagy ewzwegyek (ÉrdyC. 76. 471. 622). Az en wran es hazason (655). Felesegeget el zakaztaa hazas wratwl (655b). Hazással ueue magának amaz őzueg azonoth (KazC. 45). A hazas azzonyallath ha el alandyk, meghaal az ew fyrye, zabad vele valakyez hazassagra akar menny (Komj: SzPál. 150). Mikor valaki feleséget veend, es hazassa teendi azt: si acceperit homo uxorem, et habuerit eam (Helt; Bibl. I. Xxx3). Házás pap (Zvon: Osimud. 116). Házás korbely (Ver: Verb. 29). Valamivel isten meg nem bántódik, abban egy-más kedvét ne szerjék a házások (Pázm: Préd. 243). Attyafiaitúl, kedves házásátúl és magzatitúl úgy meg kell válni, hogy soha ezekhez vissza nem tér (994). Az uy házásokat nem szoktuk a templomhoz késérni, és bé avatni (Sam: Agend. 120). A püspök házás, nős is lehet (Mad: Evang. 117). Egy házás s két hajdon leánya volt (Bethl: Élet. 303). Házás, gyermeces ember voltam (Kem: Élet. 42). Ha az emberek közönségesen a szüle apjokkal élhetuenek, mi szép dolog volna a. A szüle anya közönségessebb az aszszonyok között; mert hamarébb lehetnek házások (Mik: TörL. 234). 2) domesticus. H[é]t[ö]k hazási: domestici fidei (DöbrC. 372).

asszony-házás: [uxor; gattin, gemahlin]. Asszonyi hazasoknak példailul adhattiak (Jstvf: Volt. RMK. II.27).

Házásit: nuptum do, eloco MA. verheiraten, zur ehe geben PPB. Mygh valameli nagí vrnak hazasitanáia (DebrC. 10). Az ő attia hazasita őtet Publius pogan wrnak (59). Egy Attenasbeli embert hinatta, leányt neki hazasítian (Pécsi: Szüz. 67).

el-házásit: ∞ El-házásítani leányát: locare filiam PPI. En tegeget nagy tyztesseggel el akarítalak hazasoytany (ÉrdyC. 275). Ket ellazasytto zep leaoknac attya (TelC. 68). Ha nem keduelendi az ő wra, elsem hazasítandgya, váltságra bochassa: si displicuerit oculis domini sui cui tradita fuerat, dimittet eam (Helt: Bibl. I. Mn2). El házásítia az ő szüzét: matrimonio jungit virginem suam (Bal: CsIsk. 267). A meny asszonymac el házáséó őróm anyjai és nyoszolyó vannak (Com: Jan. 117). A ki fiát vagy leányát elházásította, ipa az és napa (uo).

elházásítás: collocatio [verheiratung]. Leányának el-házásítása: *collocatio filiae PPI. Leányunkkal elházásításának idején adtunk (Radv: Csal. II.149).

ki-házásit: eloco, emarito C. *colloco in matrimonium PPI. verheiraten, aussteuern PPB. Kiházásitatott: nupta C. Ki haza-

sító [felvált, eladó] leányai volnának (Helt: Krón. II. Giermekoemet isten felnevelj, kj hazasítiak (Radv: Csal. 122b). Leányinkat kiházásítani hogy más ember vele egybe testesdgyéc (MA: Scult. 943). Pásztohy jószágból tisztességesen ki házásították (Gér: KárCs. III.433).

kiházásítás: emaritatio MA. [verheiratung]. Az leányok, az ő ki házásításokkora es haza adasokkora: per earum desponsationem (Ver: Verb. 99. Gér: KárCs. IV.121).

még-házásit: [colloco in matrimonium; verheiraten]. Valaki fiát meg házásítia nagí leányat el agia (DebrC. 140. RMNy. III.61). Meg házásította fiát (Valk: Gen. 4).

Házaskod-ik: 1) [nubo; heiraten]. Mielőt hazaskodna[to]je, meg aggatok: ante eritis vetulae quae nubatis (BécsiC. 2). Nem két hazaskodni: non exposit nubere (MünchC. 49. JordC. 413. ÉrcC. 570). Nem hazaskodnak embörok: sem hazassagra nem vetetnek azzonok (KazC. 177). 2) [vivo, oeconomiam administro; das leben führen, haushalten]. Az isten otalmában kegyelmében lakunc, házaskodunk, élűne, mozgunc (MA: Scult. 127). Nékincc jól elménkbe prédikáltasséc, mint kellyen itten a földön házaskodnunc, gondviselésűnkben forganunc (797). Nem ongedi az egyházi fenytéc, hogy ember együtt házaskodgyéc és felöttéh való egygyességgel társolkodgyéc azokkal, az kiket az anya szent egyház kirekesztett (MA: Tan. 1260).

égybe-házaskodik: [connubo; einander heiraten] (MNyil: Agend. 349. Nr. 1359).

Házaskodás: [connubium; beirat] (MNyil: Agend. 324. Nr. VI.360).

Házasod-ik: matrimonium contrahio MA. uxorem duco Fél: Bibl. 121. eiue ehe schliessen PPB. Házasodnak: nubitur; nagy familiában házasodni: *nubere in familiam clarum PPI.

bé-házasodik: innubo C.

[égybe-házasodik]

égybeházasodás: [connubium; verheiratung]. Mostoha atyának mostoha leányával való egybeházasodása (Czepl: MM. 277).

ki-házasodik: emubo C.

még-házasodik: connubo C. contrahio matrimonium, uxorem duco MA. heiraten, ein weib nehmen PPB. Javallyiké, hogy papság után senkinek szabad ne légyen megházasodni? (Pázm: Kal. 130). A nőtelen legény megházasodni [igy], nőzni akar (Com: Jan. 116).

még-házasodás: contractus matrimonii, connubium MA. heirat, eheliche verbündnis PPB.

Házasság: matrimonium, conjugium, connubium C. MA. ehe, ehstand PPB. Idegen a házasságtól, nem veheti magát a házasságra: *abhorret a nuptiis PPI. Sem vágoc kéz házasság kötelénc: nec apta sum vinculo conjugali (BécsiC. 2). Házasságba vöttem: in conjugium sumserim (9). Kyk myudeneknek kyalynak hazasak zeren vattok zerkeztettek (VirgC. 142). Akaryak adny a házasságra (Margl. 30). Házasságra menween az menyekzeből lywa el wr ysten (JordC. 621). Házasságra tötte emnen magaat (ÉrdyC. 519b). Meely yo volna az tyta házasság tartás (513). Ha mykeppen hazasságl hoza vehetnee (549b. 591b. sat). Házassagon adnaak (613). Az ű fogadása elleni fitot, es nem ereszi házasságra (Tel: Evang. I. 240). Az házasság az istentül rendeltetes az emberi neuzotnek szaporodasert (Fél: Tan. 460). Ha isten (ő) a házasságra nem rendelé, adjon neki penzül száz magyar forintot (Radv: Csal. III.262b). Ha az űr isten Balay Dorát élteti és házasságát adja énni (Gér: KárCs. III.437). Dávid a Saul leányának házasságához két száz állitűs környül-metélt bőrével jutott (Pázm:

Préd. 159). Leányit mind hazasagokiglan taphni kell: filias easdem infra tempus maritacionis eandem conservare debet (Ver: Verb. 129). A kőz-fogás és derék házasság között szoktunk bizonyos időt rendelni (Sam: Cer. 118). Házasság kort érvén (Tarn: Szentés. 61).

Házasságbeli: conjugalis C. [ehelich]. Házasság-béli kez-fogást tsinálni: facere *pactionem nuptialem PPB.

Házassági: matrimonialis, conjugalis MA. connubialis MAL. zur ehe gehöriq PPB.

Házasságtalan: caelebs MA. unverhehlicht, ehelos, ledig PPB. Házasságtalan élet (MA: Tan. 1297). Sz. írás-ellen-való, az egyházi embereket törvénnyel kötelezni a házasságtalan tisztaságra, bizonyos szabót bñjtölésre (Pázm: LuthV. 133. Pázm: Kal. 1766. 420. Kr.) A házasságtalan aszszony-állat s a szűz is azokra gondolkodik, mellyek az vré (Hall: Paizs. 362).

Házasságtalanság: [caelibatus; eheloser stand]. Nem határozza csak arra az anygalokkal-való egyenlőséget, hogy házasság-nélkül élnek, hanem inkább abból bizonyítja házasságtalanságokat (Pázm: Kal. 788. Pázm: Préd. 1135).

Házasul: matrimonium contraho MA. eine ehe schliessen PPB. Egyszer házasult: univira C. Istenec paranóclattalbot barmadroz hazasul: (TelC. 49). Hazasulnak vala: uxores ducebant (Sylv: UJT. 39). Gondot kezdé viselni, hogy ugy hazasulhatna, hogy még örökési lehetnéne (Helt: Krón. 35b). Kokusnány nemzetből házasult vala (Gosárv: MagyB. F). Egyik atyafiu ág a másik atyafiu ágban hazasult volna (Ver: Verb. 92). Nőzri anyit téssen, mint nőt venni, sokval helyesben mint házasulni; mert az azt jegyzi, hogy házat venni, szerezni, s nem minden házasul pedig meg, a ki feleséget, vagy nőt véssen, sem nem mindennek vagyon nője, vagy felesége, a kinek háza vagyon (CorpGramm. 317).

mög-házasul: matrimonium contraho Kr. [sich verheiraten]. A papatul aldomast kere, hogi meg hazasulhatna (DebrC. 46). Meg házasultum: uxorem duxi (Helt: UT. 3). A philisteos közül hazasult meg (Szék: Krón. 25). Sokan vadnak, a kik ehéznek es mind az altal meg hazasulnak (SalMark. B). Job ifúságodban meg hazasulnod, miglen az kertény-fát iöl meg rázhatod (FortSzer. H3). Venusnak örűiban iöl meg házasulni, ezaládót be szegődni (Cis. L1). Az pap kevesbe vetkőzik förtelmeskőduen es paraznalkőduan, hogy sem meg hazasulnan (Zvon: Osiand. 109). Ha ki parázna feleségét meg-sententiázza, a jámbornak légyen szabad meg-házasulni (Bod: Pol. 86).

[őszve-házasul]

őszveházasulás: [connubium; heirat, das Zusammenheiraten]. (MA: Scult. 949).

Házasulás: nuptus MA. verehlichung, heirat PPB. Jacob az ő házasulásában czac az szép formára néz (MA: Bibl. 126). Ha igy vagyon embernek dolga feleségével, nem hasznos a házasulás (Pázm: Préd. 240).

Házasulatlan: inuuptus, inuuba C. [unverheiratet].

Házasulatlanság: [caelibatus]. Papoknak házasulatlansága (Pós: Igazs. 570). Véték nincs a papok házasulatlanságában (568).

Házbeli: domesticus Kr. [zum hause gehöriq, haus-]. Embernek ő hazabeli ő ellensegi (MünchC. 32). Kit zseret vr ő hazabeliék, hog ágga ő neki ideien a buzanc mértékét (141). Embernek hw ellensegby haaz hely közelee: inimici hominis domesticici ejus (JordC. 384). Mynd az haazbelyek el amulkodanak (ÉrdyC. 337). Meg keresztőkődek mind hazabeli nepeuel egietőmben (DebrC. 6). A hasz beliek mind penitenciat tartanak (163). Hazbeli istenek: lares (Gyarm: Fel. 45). Mind magatoknak mint házatokbeliekneec (MA: Bibl. 145).

Házi: domesticus C. MA. was zum haus gehöret PPB. Házi gondviselés: oeconomia MA. Házi bajok: sollicitudinum domesticarum *nuclei PPB. Cselédes atya avagy házi gazda: paterfamilias Com: Jan. 121. Ahazi atanak kegelmes malazfat lélendem en benuem: clementis *patrifamilias gratiam (BécsiC. 3). Meinnecne orzaga hasoulatic hazi emberhez (MünchC. 48. 50). En ebeedemet meg zertöttem, en thwlkayun es hazi madarym meg őlettenek (JordC. 423). Házi nép (Helt: Mes. 149). Házi béres (Mel: Sám. 16). Házi vászon (Rad: Csul. 11379). Házi gazda (Marg: Imáds. 32). A tekintetes dñmők a betegeket példásan bizatják házi orvosságokkal (Fal: NA 184). Valamint a szolgálk mezei a-vagy házi munkával terhel-tetnek, úgy az urakat sok-féle gondviselés fíraszta és elme-fagatás (Csűzi: Tromb. 116).

[Szólások] Házi hóhér: mala conscientia (Pázm: Préd. 1129. Kr).

Házikó: casa, casula, aedícula Ver. Kr. [häuschen, hütte]. A pusztában egy házikóra talál, és kolompozván annak aajtáján, ki tekint a benne lakó remete, kinek ügyét meg-beszéli (Hall: HHist. 11.164. Hall: Paizs. 353. Pázm: Préd. 74. 882. Kr). Csigácskák, kiknek nincsen házikójok (Lipp: PKert. 11.237. Mik: TörL. 353).

Hazól, hazul: domo Kr. [von hause]. Attyanak kence, kyt hazul nit (KazC. 72). Gyilkosságért hazul el budosot (Ilov: Toldi 4). Nem szükség hazul sohova futnom (Csanaki: Dögh. 122). Hazul el-megyem (Misk: VKert. 166). Hazul vigyázzon az porta állapotjára (MontTME. III.123).

[Közmondások]. Hazul vitt észszel, azt szokták mondani, nehéz hadat venni (MontTME. V.250).

innen-hazul: [hinc domo; von hier-zuhause]. Azon kezben ennen hazool zent Thamas az keenceth mynd zegeenyeknek oztogataa (ÉrdyC. 168). Ky nyomoteek ennen hazul (671).

onnan-hazul: [inde domo; von dort-zuhause]. Onnan hazol elmenety wtan (ÉrdyC. 511b). Onnetan hazol (TihC. 21).

HAZUD: mentior, ementior, confingo C. lügen, fälschlich fürgeben PPB. Hazud a puska: es versaget die fiute Adami: Spr. 294. Boldogoc vattoe, micor mondanac meuden gonozt tú ellentec hazuduan en értem (MünchC. 20). Nem embereknek hazwtal, de ystemek: non es mentitus hominibus sed deo (JordC. 720). Eghaazy embőrök, kyk čak feyők meg nyreettesével es ruhaa visseceessőkkel esmerteknek istenek hazwgy [igy] (SándC. 37). Hazuda ev neky az ev alnoksza (DomC. 232). Az za ki hazud ez meg őli allelköt (NagyszC. 174). Hazudnak ebwl benne (RMNy. III.80). Hazud az őrdög (Boru: Evang. III.15). Hogy Pál nem hazud, te is bizonyéted (Tel: Fel. 120). Aztis hazugia (Mon: Képt. 79). Nem olyan az isten mint az ember, hogy hazudgyon (Kár: Bibl. 1.142). Bizonytal tudgyad, hogy fejére es lelkére hazud (Pázm: Kal. a3). Parasztül, es minden szü nélkül hazud, midőn azt mondeya: hogy (Pázm: Kal. 188). Itillye-meg, a kinek esze vagyon, ha Balduinustül kell-e titkosb dolgokrül igazat vární, a ki ennyiszor, ily nyilván-való dologban, ilyen bátorsággal hazud (Pázm: LuthV. 11). Hazud abban, hogy ő immar meg-mutatta, hogy (Pázm: LuthV. 121). Hazud mindenben (Zrínyi. 185). Hazudván minden szemérem nélkül (Czegl: Japh. 144). Nem vétkezik ember, ha szinte hazud is (Czegl: MM. 279). Az hívséges tanu nem hazud (Matkó: BCsák. 8). Szaporán hazud (12). Nem hazud azokban, a mellyeket tud (GKat: Vált. 1.923). Erre a fontos írásra csak hazuczczal felele Matkó (Illyef: BCsTomp. 59). Vettem észre, hogy ő már miodeneket tud, semmi haszna nem lesz. záam bármennyit hazud (Gvad: RP. 72).

[Szólások]. Had hazudgyon varga Beretzk, azért ugyan jó talpat szab (Helt: Mes. 201). *Ravásra nem hazudni, igazat

szóhi: oracula loqui MA⁴. PP. Meg hid az mit mondok, mert nem hazudok ám azért rauásra: nec reuocanda, nec irrita, vanave dico (Deesi: Adag. 230). Csontosu hazudsz (Matkó: BCsák. 417).

ki-hazud: [ementior, eblandior; durch lügen befreien, heraus-schmeicheln].

[Szólások]. Olyly mesterül ki tudja k magokat hazudni, mint a pézst fészkeből ki fitytyenteni (Fal: TÉ. 784).

lő-hazud

[Szólások]. Walazta halazakath es egy ygew gorombakot, kyket kennyen meg czalhata, es labokról le hazwda (ÉrsC 492).

még-hazud: [abnego; ableugnen]. A mit egyfelől egyszer váll, más felől meg hazugya. (Mon: Apol. 19). Requiráltatott főlem két erszény pénz felől, kire elsőben ígerte is magát, de aztán újobban meghazudta (MonIrók. XV.584). Az hamis Matkó meghazudta magát (Sámb: 3Fel. 57). Meghazudhatjuk magunkat, s arra foghatjuk, hogy emezek miatt nem adhattuk (MonOkm. XIV.246).

viszsa-hazud: rementior MA. [abnego; ableugnen]. Ígérte-tet visszahazudni: repariazare (Deesi: Adag. 190). Visszahazudni ígéretek (Tohi: Vigaszt. 212). Visza-hazudgya szavát (Pázm: LuthV. 46). Visza-hazudgya káromlásit (Sall: Vár. 60). Ott azt írja, hogy az ecclesia minden időben féltet, itt már visszahazudgya, s azt írja, hogy: nem volt keserűség nélkül (Matkó: BCsák. 119). Visszahazudni a mit irtal (Kisv: Adag. 527).

Hazudás: mendacium Kr. [lüge]. A hazug maga tisztességét és bötsülletit rontya hazudásával (Pázm: Préd. 1116). Ha a hazudás bizonyítás, elég nyilván bizonyítot ellenfink (Pázm: LuthV. 288).

Hazudhatatlan: [qui mentiri non potest; wer nicht lügen kann]. Hazudhatatlan isten (GKat: Váls. 11321).

Hazudoz: nugar, tritor C. mentior MA. umñtz schwatzen, lügen PPB. Mikeppen hazudoz Judas (NádC. 558). A fejedelmec mellé vetti magát minden varga föl, ott hazudoz, kenneget (Helt: Mes. 192. Born: Préd. 31). Urak körül hazudozni, hízeltkedni irtóztat (Haz. 1.218).

el-hazudoz: vulpinor [schlau ableugnen]. Rokalkodom, el hazudozom, az igazat hazugsággal el fordítom: vulpinor C.

ki-hazudoz: eblandior C. [herausschmeicheln].

Hazudozás: nugatio MA. nugamentum PPL. umñtzes schwatzen PPB. Udvari hazudozás, szemtelenkedés: *ars parasitica PPB. (MA: Bibl. V.58).

Hazudozó: nugax, nugator, gerro C. MA. schwatzer und mühlreintrager PPB. Mynt az feketeet ember nehezzen feyerty vgyan az bewelh, kynek orrat cezer kaar tekerty, azt az hazudozo mazzor halora nehezzen kerty (Pesti: Fab. 76b). Hazudozoknak zawat sola nem kel hnyu (87).

Hazudt-

[Szólások]. Hazudtát mondom vkinek: aliquem mendacii arguo MA. einen einer lüge überweisen PPB. [lügen strafen]. Imre deak hazuttat mondotta (RMNy. II.190). Eggyik az másiknak hazuttat mondgya (Ver: Verb. Szót. 12). Ha azt mondod, a föld is hazudtat mondgya (Matkó: BCsák. 108).

Hazudtol: aliquem mendacii arguo MA. einen einer lüge überweisen PPB. [lügen strafen]. Engemet hazuttalsz (Tel: Fel. 118). Hazudolni, szömondatlanná tenni valakit (Mel: Préd. 111. Tohi: Vigaszt. 23). Ha valaki az egész szent írást hazut-

tolni merne is (MA: Scult. 1035). Nem igazán hazuttollya Sziust és Serariust, mert maga erőssiti nagy részre a mit ezek írnak (Pázm: LuthV. 161). Hazuttol engem, hogy Német- és Francúz-országot, libertinusokkal tellyeseknek mondottam. Maga én semmit arról nem állattam; hanem csak a Calvinus szavait hoztam-elő (120). Szörnyű dolgokat forgata! arra kinszerítvén bennünket, hogy magunkat hazuttollyuk, meg ijed ettől a test s vér, a nemes kényessékhez semmi uttal nem fér (Fal: NE. 94).

lő-hazudtol: ∞ Lehazudtola az az vitez kapitány Simoni. melyet csak el kelle nyegnem, mert szoros helyen volt a dolog (Haz. 1.283).

még-hazudtol: mendacii arguo Kr. [einer lüge überweisen]. A nagy ieles könyu maga meg hazuttollya önnen magát (Bal: CsIsk. 147. Mad: Evang. 284). A nemzetünkre fogott fogatkozásokat, erköltsiukkel kell meg hazuttolunk (Fal: UE. 367). A rutalmazó vidékséget emberséges erkölcsivel meglazuttolja (uo.).

Hazudtolód-ik: [mendacii arguo; andere leute lügen strafen]. Mit hazudtolódo, ha tudsz az emberséghez? (Czegl: Tromf. 119).

Hazudtoltat: [mendacii arguo; lügen strafen]. Az attya istent, és a Christust ne hazuttoltassatoc (Vallást. Ggg3).

Hazudtat: 1) [mentiri facio; zu einer lüge bewegen]. Akar mint lamnyad a kelepzet, földie elmédet, nem hazuttacz istennel (Vás: CuiCat. 518). A Kristus koporsójának őrzőit ajándék hazudtatit (Pázm: Préd. 360. SzD: MVir. 17). 2) [mendacii arguo; lügen strafen]. Ravasz szavaival engem ne tartson, az urak előtt se hazudtasson vele (KecsKTört. III.326). Nem hazudtatjuk azok miatt többé magunkat (MonTME. IV.58).

még-hazudtat: ∞ László mindiárt meghazudtatá a porosz lőt (Helt: Krón. 111b). Mintha ezzel meg hazuttatná magát, hogy az új testamentumot baszentalannak mondotta vala (Pázm: Kal. 131).

Hazudtatás: [das lügensrafen, desavouiren]. Nem is gondoltuk, hogy olyan szidalommal és hazudtatásokkal írott levelet olvasnánk (MonTME. IV.52).

HAZUG (hazug * Fél: Bibl. 155. hazvggok RMNy. II.40. hazuk es tetetes szonal Mel: SzJán. 436. hazug Helt. Mes. 190): mendax, fallax, falsiloquus, vaniloquus, bilingvis, nebulos, tenebrio, imaginarius C. verlogen, lügenhaft, lügnersch PPB. Hazugon: fabulose C. mendaciter; hazugul: fallaciter, mendaciter MA. Hazug vélekedés: *ementita opinio PPL. Meg nem mondágtoc emekem, hog hazug magarazatot zertettete (BécsiC. 120). Iő az oruac hazaba hazugol eu neuembe (300). Mikor bezel hazugsagot ön tulajdonilol bezel, mert hazugh es ő atfa (MünchC. 187). Leeznek hazugh mesterek, kyk ez hytben vedelennek követhseget be lozgh (IordC. 857). Kell minékvñk ez vela-got el tanoztatnunk, mert alliatatlan es hazug (BodC. 1). Embe-reknek fia mertekelle hazvgok: mendaces filii hominum in stateris (DöbrC. 120). Halomast twbytetem hazug bezedekel es vigiorgo mondasokal (VirgC. 4). Hazugoknak szép szavok nem drága, néznek hasznokra (RMK. II.266). Hazvgnak hazvgsga melyeb az tengernel, azert nyuchen poklab az hazvg ember-nel, mert isten es ember semmy a gonoz lodernel (Pesti: Fab. 71b). Tekelletlen hazug (Prank: HasznK. 75). Ezeket nem hazugul, es kép-mutatásból, hanem értelmek és itéletek igazsgával mondották (Pázm: Préd. 60). Hazugmú-is hazugabb lészesz már (Matkó: BCsák. 159). Méltatlan, és hazugul költnek efféle hamis fogásokot (Tasi: Préd. 27). Hazug a szél, mikor azt mondgya, hogy szereti az istent (Fal: SzE. 522).

[Szólások]. Ha a hazug czigansag (Zvon: Pázm⁴ Cui 1). Igen se-hazug volt, kivált eleintén, de már most igen lehagyott volt

benne (Haz. 1368). Vala egy farkas, ez mikor reggel föl költ volna és hazukodúe az álom után, nagyot szalasztá egyet, hazugnac valót (Helt: Mes. 293). (A kossoc) mind meg öklelée a farkast, annyira, hogy mind el hámná a hazugnac valót (299).

[Közmondások]. Hamaréb meg érnek egy hazug embert, hogy sem egy sinta embert: mendacem oportet memorem esse (Decsi: Adag. 105). A hazugot hamar meg-érík, ha el-felejtí a mit egyszer hazud (Pázm: LuthV. 94).

asztal-hazugja: homo imi subselli Decsi: Adag. 228. cli-macides 289. 153. [schmarotzer].

piac-hazugja: canalicola Decsi: Adag. 227. PP.

udvar-hazugja: scurra Nom.² 223. PP. lotterbuby, hof-narr PPB. Kezde devhevskevndny mondvan, hogy en udvar hazugja wagiok (LovT. 1360). Egy rosiz hitván czudar udvar hazugja (GKat: Váts. II.235).

Hazugság: mendacium, falsitas, nugas, nugamenta, gerrae, vaniloquentia C. lug, lüge, geschwätz PPB. Hazugságot bezel-lettel vrnac neuebe (BécsiC. 314). Ez vilagnac zorgalmazatos-saga es kazdagsagnac hazugsaga megfoifa (MünchC. 38b). Mynden hazugságot el tawoztass (JordC. 58). Vessetők le mynden ahokszágot, hazugságot, yryghseghet (846). Myndden byneet es hazugságot meg vadolwaan (ÉrdyC. 341). Ky zagattyak ez erethnkseognek hazugságot (565b). Hazugságot mondas (652). Simni förtelmes oda nem mehet, sem azok, kik hazuk-ságot zolnak (DebrC. 130). Czimeres hazugság (Toln: Vigaszt. Előb. 6). Nem hogy mentené a confessio hazugságát, de hazug-sággal öntözi, hogy szaporodgyék (Pázm: LuthV. 183). Torko-kon akada az hazugság (Pázm: Kal. 236). Hazugságát palás-tohni (Bal: CsIsk. 142). Imide amoda fonyolgással budoklo hazugságítok (314). Hol torkodba verte hol markodba szakasz-totta szemtelen hazugságítat (Fal: NU. 250).

[Szólások]. Duplával kétszeresen, és bélettil hazugság, a mit Károlyi ír (Pázm: Kal. Magyar Nyelvészet VI.137). Kezcs-lábas hazugság (GKat: Váts. II.2). Ez igen paraszt hazugság (Pázm: LuthV. 175). Az-ís purdi hazugság, a mit sokszor mond Baldui-nus (25). Szarvas hazugság (Zvon: PázmPir. 258). Zsirus ha-zugság: herosum mendacium Kr. (Fal: Jegyz. 936).

Hazugsági: nugalis MA.

Hazugságocska: mendaciunulum MA. kleine lüge PPB.

Hazugságos: [ementitus; erlogen, lügenhaft]. Hazugságos teufelgesöket hirdeten (DebrC. 196). Hazugságos mentseg (Born: Préd. 254). Hazugságos erőc, jelec, czudatételec (MA: Scult. 622. Előb. 14).

HÁZSÁRT: lusus, palaestra MA. spiel, scherz, das fechten PPB. Een rwhaymon hasardtoth vetenek: super vestem meam miserum sortem (KulesC. 41). Iatek es huoalkodas, korczoma, iatek, hasart (Born: Ének. 452). Kincsét elveszté hársáron (RMK. II.266. 267). Igen eszik a tizedik, virradtig iszik, az hársáron mindent elveszt tizenkettődik (Tin. 266). Uerfelyet, hasartot iaczanac (Tel: Evang. I.347). Sz. Pal meg tanét minket, mi legyen pályia futásunc es hasártunc (Tel: Fel. 135).

Hásártos: 1) lusor Pesti: Nom. 42. Lusor, gladiator, aleator MA. spieler Pesti: Nom. 42. spieler, fechter, frecher spieler PPB. Hásártos mester: lanista; főhásártos: archimimus MA. Hasártos, fő játékos: archimimus Major: Szót. Valasztánac magoknac deakokat, vargákat, hasártosokat (Helt: Krón. 205). Jöjjenek hozzám hársártos borivók és jó szakácsok. Itt most én nálam trombitás és kártyás, legyen litéző és híres parázna (RMK. II.265). Az hasartosok Capnaban es egyeb varosokban el oztattatnac: gladiatoriae familiae (Decsi: SallC. 22). **2)** [jur-gator, contentiosus; zänker, zänkisch]. Hasartosoc, maga tür-

tefö: qui ab omnibus se abstinent (MA: Bibl. IV.157). Könyű léscen mindé el voztene, mert igen hársártos s kurnás te dol-god (FörtSzer. N6). Kik itt ez aránt istennel szomben szöknoc, és ő véle pántolódnac, el-veszik a feleletet amaz hársártos szölvö művesekkel (Pös: Igazs. II.39). Hásártos perlódó (Megy: 3Jaj. IX.54). Veszekedések, versengések és hársártos kérdezkodések (Pös: Válasz. 4). Hásartosoc, háborgóc, csak hazudni tudnac (Prág: Serk. M2). Hásártos egyenetlen házások (Vallást. 373). Ártatlan szép ösz: vén Nagy János, nem volt senki ellen is hársártos (Thaly: Adal. II.164). Hásártos veszekedő (László: Petr. 161).

Hásártoskod-ik: digladiator C. aleatorem ago MA. fecht-en, ein erzspieler sein PPB.

HEBÉG (*beg* ErdTörtAd. II.99. *hébögés* Fal: NA. 121): lallo, balbutio Sl. [lallen, stottern, stammeln, münkeln]. Ma az divanba Ibrahim csauz kezdé ebegni, hogy az az híre, hogy az lengyel főlkövet Erdélyen jó által (ErdTörtAd. II.99). Mennyo-tek, siassetek eleibe, többre tog tanítani benneteket elkékült ajaka, hóbögö nyelve, és szörnyü meg-változása (Fal: NA. 183). A szemetek mered és kettőt mutat, a nyelvetek hóbög és aka-dékoskodik (Fal: NU. 308). [Vö. **HABOG**]

Hébögés: [lallatio; das lallen, stammeln]. Nyelvek pörögni indula akadékos hóbögéssel (Fal: NA. 121).

HEBEHURGYA, HABAHURGYA, HABAHUR-JA (*hebehurgya* Bal: CseprIsk. 117. 319. Matkó: BCsák. 364. *hebehurgyaság* Gyöngy: Cup. 77. *hebehurjájól* Kisv: Adag. 240): praeceps MA. temerarius Com: Vest. 65. ubesonnen, schnell, jüh PPB. Habahurján: praecipitanter C. temere MA. Hebe-hurgyán, nyakra s före: praecipitanter; hirtelenkedő, hebe-hurgya elme: ingenium abruptum PPB. Az vétkes haba-hurjak, vgi mint la réa figielmezés nélkül lettenek (ThewrC. 180). Atte jarasod igen alazatos, nem habahuryaba (TelC. 372). Semmit habahurjiaual ne cheleködgyél (JésusSir. B5). Az magánac hagyatott fia habahuria léscen: filius emissus evadet praeceps (Kár. Bibl. L671). Habahurgia gondolatlanság (Toln: Vigaszt. 4). Nem vakmerőségre hívok senkit nem habahurjáiul kívánom a mi nemes resolútiókat (Zrinyi II.173). Az aszszony-állat nem az ő habahurjia itéletiét haragszik meg (Prág: Serk. 496). Embernek habahurja és idetlen gyorsalkodása az megh-cselekedendő dolognac kárára vagyoun (594). Habahurgia hirtelen vigasztalók (Megy: 6Jaj. II.39). Habahurgia iaras: inces-sus praeceps (Eras: Erk. 24). Maga-viselesében, nem haba-hurdgya, nem chélchap (Hofim: Préd. 17). Mindeneket telekszik szeretettel, szép rendel, nem habahurjájul (Nagyari: Orth. 166). Habahurján ue is fordullyatok (Gvad: Időt. 13).

Hebehurgyálkod-ik: praecipitanter ago Kr. [übereilt han-deln]. Cselekedetünkben ne habahurjálkodgyunk (Pázm: KT. 15). Ne habahurgyálkodgyéc: ne sese praecipitet (Com: Jan. 179).

Habahurgyálkodás: praecipitancia, praecipitatio MA. ubesonnenheit, unbedachtsamkeit, übereilung PPB.

Hebehurgyáskod-ik: praecipito consilia Kr. [übereilt han-deln, sich übereilen]. A tudatlanság hebehurgyáskodik minden-ben (Fal: UE. 405).

Hebehurgyaság, habahurgyaság: praecipitancia Kr. [übereilung, unbedachtsamkeit]. Habahurgyaságnac tigas után jár (Meny: Lämp. 43). Nem habahurgyasággal mondotta (Uz: DPar. 110. Gyöngy: Cup. 77). Hebehurgyaságod sik jégre vezet (Kónyi: HRom. 69).

HÉBÉR, HÉVÉR: 1) siphon; heber Com: Orb. 113. A buzgó akarát, olyan mint a szívárvány, vagy hévér, mellyen iszunk az isten javainak édességéből (Pázm: Préd. 827). A ser-csapoltatic csövön, szívárvánnyal, heberrel avagy csapon (Com:

Jan. 85). Nem kell ottan *tzégér*, hanem torok s *hébér*, a hol jó bort kezdenek (Ben: Ritm. 245). **2)** *sucula* Major: Szót. Com: Jan 87. [hebevorrichtung]. Bor emelő vasas *hévér* (Radv: Csal. II. 117). Nagy terheket tsigák, és *hévérék*-által könnyen fel-emel egy gyermek (Pázm: Préd. 165). Emnyi sok erős okoknak tsigái és *hévéri* sem emelhetik akaratunkat a mennyei jószágok szerelésére (320). A székér tengelyei tekerő *hévérrel* emeltetnek fel (Com: Jan. 87).

HEGED: coalesco MA. zusammenwachsen PPB.

be-heged: ∞

[Közmondások]. Éb-tont hamar bé-heged (SzD: MVir. 91).

Hegedés: concretio MA. zusammenwachsung PPB.

HEGEDÜ (*hedegü* PP. *hedegus*, sive juxta vulgum *hedegus* Otr: OrigHung. II. 48. *hedgedes* DobrC. 530. *hedegése* Helt: Krón. 155. *hededy* Pesti: Nom. 80. *hedegylnek* Pesti: Fab. 83. *hedegyű* MA. *hedegyűlven* Mon: Kép. 139. *hedegyűs* Mon: Apol. 498. Lépc: P'Fük. II. 27): *eithara*, *lyra* C. *pandura*, *fidis* MA. *tetrachordum*, *chelys*, *barbitus*; *geige*, *violine*, *zither* PPB. *Hegedü* pallója: *fidium cantheriolus*; *hedegü szegze*: *verticulum*, *verticillum epitomium* PP. *Tengeri egy húrú hedegü*: *navalis tuba*; *lant*, *béllúrú muzsika*, *hedegü*: *barbitos* PPB. *Menden népek öröknekuala zűzeckel* es *ifiacckal*, *organacelban* es *hedegűbeo* (BécsiC. 24). *Hegedw*: *cythera* (NémGl. 253). *Orczayokra* esenek az *baran* elődi es *myndemnek* *heghedewye* wala (JordC. 893). Ezt mondyaak az *zenith* doktorok, *hog allath* *zerenth* ualo *hedegü*, *lanth*, *cymbalin* *nem lezón* (SándC. 16). *Hegedűt vonza* wala (TelC. 170). *Halat* *ágatoc* az *vrnac* *hedegűbe* (Szék: Zsolt. 29). A *David* veszi wala a *kinort*, az az az *hedegűt*, es az ő *kezeuel* *veri*, *pengeti* wala az *lurát* (Mel: Sám. 34). *Kézi* *kis hedegűc* avagy *három huro* *hedegűc*: *fidis pandurae*; *három szegceletű* *ágon szólló hedegű*: *trigonum* (Com: Jan. 169). *Készen* *volt* az *hedegű* es *duda* (MonIrók. XI. 331).

[Közmondások]. *Nincsen* *helye* *malomban* az *hedegűnek* (RMK. II. 194). *Szépén* *szól* az *hedegű*, de *eres* *belől*: *magnus versator in re pusilla* (Deesi: Adag. 207). **Fűz-fa* *hedegűlhez* *uid* *vonó* *illik* (Sziirmai: Hungaria in Parabolis 125. Kr.).

esuka-hedegű: *fidicula* WF.

kar-hedegű: [fidis; geige]. *Muzsikán* *is* *kaptam*, de az *kar-hedegűmet* *egy olá* *ellopá*, *azután* *csak flautálni* *tanultam* (Ház. I. 218)

lengyel-hedegű: *lyra*; *geige* Pesti: Nom. 80.

Hegedül: *pandurizo* C. *eitharizo*, *pandura cano*, *eithara ludo*, *fidibus* *modulor* MA. *auf dor geige spielen*, *harfe schlagen* PPB. *Karba* *hedegűlős*: *chlorocitharista* C. *Zent* *david* *hedegűlven* (DobrC. 86). *Hallam* *zanat*, *mikepen* *hedegűlőkne* (TelC. 170). *Hegedűlnek* az *en* *hedegűlőkben* (Beythe: Epist. 27).

[Szólások]. *Malomba* *hedegűlni*: *inaniter* *aquam* *consumere*, *miliun* *torno* *sculpere* MA. *Malomban* *hedegűl* (Deesi: Adag. 28). *Malomban* *hedegűltem*, a *rosz* *gyermek* *egy* *negédes* *mosolygással* *fogatta* *beszédemet* (Fal: NU. 276).

vissza-hedegűl: [retalio; gleiches mit gleichem vergelten]. *Az* *istenek* *myndenkor* *iamberon* *keserynek*, *az* *hazugnak* *kegy* *wyzza* *hedegűlnek* (Pesti: Fab. 83).

Hegedülés: *lusus pandurae* MA. *das* *saitenspielen* PPB. *Gyors* *hedegűlés*: *frequentamentum* C. *Az* *zozat*, *kyt* *halleeck*, *nykenth* *sok* *heghedűsőknek* *heghedűlések* *wona* (JordC. 909). *Halla* *trombeta* *zo*, *sipolas*, *heghedűles* [igy] (DebrC. 530). *Hegedűlés* *mesterségének* *találója* *Jubal* *wala* (MA: Bibl. 15).

Hegedűs: *fidicen*, *choraulos*, *lyricen*, *eitharoedus* C. MA. *geiger*, *der* *auf* *saiten* *spielet* PPB. *Lezón* *oth* *hedegűs*, *lantos*, *dobos* (SándC. 16). *Nem* *mondhatjátok*, *hogy* *nem* *tedtátok* *isten*

akarátját, *mert* *mind* *pap*, *deák*, *hedegűs* *nagy* *nyilván* *kiáltják* (RMK. II. 207). *Éltől* *szarmasztanac* a *hedegűs* *es* a *siposoc*: *ipse* *fuit* *pater* *caentium* *eithara* *et* *organo* (Helt: Bibl. LB. 4). *Job* *volnal* *tragar* *hegegyűs* *necc* (Mon: Apol. 498). *David* *Saulnac* *hedegűse* *wala* (MA: Bibl. I. 261). *Énekűc*, *hedegűsűc* (V. 31). *Lantos*, *hedegűs*, *czimbalmos*, *hártás* *vernek* *tánczótátakat* (ElPhilKözl. IX. 180). *Hegedűs-ének* (Thaly: VÉ. I. 47).

[Szólások]. *Min* *ut* *Saulba*, *ördög* *bűik* *belétők*, *David* *proféta* *leszón* *hedegűsűc* *ők*, *azért* *ti* *elvezűtök* (Tin. 236).

[Közmondások]. *Ritkán* *vagyon* az *hedegűsben* *bormemisza* (Deesi: Adag. 120).

HÉGY (*hegy* JordC. 167. 826. sat. ErdyC. 243b. 513. sat. *hegy*: *mons* Helt: UT P1. Pös: Igazs. 136. *Hymogos* 1225. 1245. *Hegymag* 1082. *Hegymagos* 1245. *Hygysheg*: *mons* 1255. *Hygysheg*: *mons* 1284. *Czinár*; *hegy* BodC. 17. *hőgy* Szár: Cat. D3): **1)** *mons* C. [berg]. *Héthegeyű*: *septicollis* C. *Tengerre* *fekvő* *magas* *hegy*: *promontorium*; a *hegynek* *hátasága*: **tergum collis* PPB. *Hegymagos* 1082. (Czinár). *Cacumen montis* *heghfűrk* 1265. (CodPatr. VI. 129). *Sub* *quemdam* *lapidosum* *monticulum* *Kuesheg* *vulgariter* *omcupatum* 1295. (Wenzel. X. 206. EhrC. 36. BécsiC. 14). *Fel* *menee* az *hegyre*: *ascendit* *in* *montem* (JordC. 399). *Meg* *rengenek* *hegyek*: *conturbati* *sunt* *montes* (KeszC. 116). A *hegy* *alatt* *forras* (DebrC. 119). *Nem* *hallottam* *hogy* *awast* *fogtak* *wona* *Boldokeoben*, *hanem* *egyan* *aranth* *elthek* *ott* az *hegyeket* *es* az *inezeoth* (RMNy. II. 315). *Mondasd* *az* *átkot* *Ebal* *hegyén*, . . *melyec* *Jordan* *elne* *vadnac* (Helt: Bibl. I. Qj42). *Fel* *emelőm* az *en* *szemeimet* az *hegyekre* (Szék: Zsolt. 134). *Isaac* *az* *Morianac* *hegyire* *vitetec* *elzoztatni* (Szék: Krón. 12). A *Sinai* *hegyre* *vitték* (Czegl: Dag. Előb. 16). *Mentem* *fel* az *város* *felett* *való* *hegyre* (ErdTörtAd. IV. 46). *Hallik* *száz* *vig* *kürtölés* *legelő-hegyekben* (Fal: Vers. 904). **2)** *pinnula* C. *aculeus* Com: Vest. 118. [spitze]. *Éli* *vagy* *hegyi* *vminek*: *acies* PPI. *Háromhegyű*: *tricuspis* C. *Dakosnak* *hegye*: *acies*, *spitze* Pesti: Nom. 352. *Árpa* *kalász* *hegyi*: *ather*; *vál* *hegyi*: *acromium* PPI. *Gyémántnak* a *hegyi*: *adamantinus* *mucro* PP. *Fegyvernek* *hegy* *éle*: *mucro*; *spitze* Com: Vest. 137. *Nagy* *hegyben* *teewen* (a *spongyát*) *ynnya* *aad* *wala* *hwneky*: *imposit* *arundini* (JordC. 448). *Fwld* *menyhez* *kepest* *chak* *egi* *kis* *tw* *hegyenek* *glakasa* (VirgC. 98). *Az* *fanak* *w* *hegyen* *wl* *wala* *egi* *kis* *madar* (107). *Nem* *tehetene* *semmit* az *seregne* az *hegyé* *necc* (Helt: Krón. 88). A *sűveg* *hegyi*, *telső* *része* (Com: Jan. 100). *Fegyverek* *kikne* *éles* *hegy* *vannac* *dordettatvan* *Maria* *szive* *aránt* (Zvon: Post. I. 175). *Látom* az *ágh* *hegyet* *is* *fűrol* *hogy* *le* *metzik* (Szentm: TFü. 2).

[Szólások]. *Tő* *viről* *hegyire* *megyen* (a *híreknek*: *seru* *pulose* *percontatur* *rumores* (Com: Jan. 185). *Csaknem* *merő* *arany* *hegyet* *igirtec*: *montes* *aurei* *pollicentes* (Prág: Sev. 416). *Arany* *hegyeket* *igér* (TörtP. III. 17). *Tő* *wel* *hegy* *wel* *hánták* *őzue* (Deesi: Adag. 37). *Tő* *wel* *hegy* *wel* *őzue* *csé* *pűsűdűt* *munkátskájá* (SBaleg: TemK. 6).

fű-hegy: *martius* CorpGramm. 17. *Fű-hegyen*: *herbascente* *campo*; *im* *grünenden* *oder* *grün* *werdenden* *felde* PPB.

fül-hegy: *pinnula* PPB. *acumen* *aurium* Kr. [ohreaspitze].

[Szólások]. *Min* *némely* *hűsek* *felől* *fűl-hegyen* *hallogatom* (GKAt: Váls. II. Előb. 63). *Wala* *myt* *fűl* *hegyen* *zoltatok* *ty* *hazatokban*, *azt* *a* *hazzeben* *predicallyaak* (ErdyC. 355). A *hir* *azokat* *veszi* *fűl-hegyre*, *a* *kik* *a* *jóban* *tsuda* *mészire* *fel* *lővellettek* (Fal: UE. I. 368). *Kanisa* *váranak* *megszűllását* *azelőtt* *fűl-hegy* *wel* *értetűtük* *wala* (MonIrók. VIII. 182). *Fűl-hegy* *wel* *hallgatok*: *subausculto* MA. *Fűl-hegy* *wel* *reá* *hallgatok*: *subausculto* Major: Szót. *Fűl-hegy* *wel* *hallom*: *subaudio* MA. *summis* *auribus* *mih* *insidet* PP. *Fűl* *hegy* *wel* *hallani*: *summis* *auribus* *insidet* Deesi:

Adag 247. Fül-hegygyel vegyéték minden igétskjét (a bíbiának), mert éppen reátok igazodik (Fal: NA. 138).

kés-hegy: mucro cultri, culter extremus SI. [messerspitze]. Mikor eszedből gazdálkodik, orvosság gyanúlat kés-hegygyel, ne marokkal nyútsad (Fal: UE. 401).

köröm-hegy: extremitas unguium Kr. [nagelspitze]. Czac egy köröm hegyireis nem akarime eltávozni (Zvon: Post. 1581. Pázm: Kal. 587. Kr.).

láb-hegy: summum pedis Kr. fusspsitze PPB. Lábhegyen jár: summis pedibus incedit, suspensio gradu it PPB. Talán te kezdesz olyat szeretni, kit leányod fog láb hegygyel mutatni (Eny: Gizm. 24). Tudgyák, hol kellessék talpon s lábhegyen állani, mikor s kinek fejet haitani (Fal: NE: 11). Lábhegygyel igen tsendessen bé-lépek aszszonyához a komornékleány, ordere szerint (Fal: NA. 141).

nyelv-hegy: [lingva extrema; zungenspitze]

[Szólások]. Sokúg éppen a nyelvem hegyin volt a neve, mégsem tudtam ki-mondani: multum inter labra et dentes latuit vir ille PPB.

olaj-hegy: [mons olearium; ölberg]. Minek kent, göttrélmeket zennede az edes Kristus a kertől fogva, mely vagion az olaj hegynek alatta, Ierusalemigle (WeszpC. 67). Ky menenek az olaj hegyre: exierunt in montem oleurum (Pesti: NTest. 103). Olaj fa hegy (Kár: Bibl. L164).

ostor-hegy: [extremum flagellum; peitschenspitze].

[Szólások]. Ebből ostor heg'et fonsz (Czegl: MM. 184).

szém-hegy: [acies oculorum; sehärfé der augen].

[Szólások]. Szemhegyre kell venni azokat, kik más dolgával botsátkoznak valamibe (Fal: UE. 464). Valamit szem-hegyre venni: meg-szemteni (SzD: MVir. 385).

szőlő-hegy: vinetum, vitarium C. mons vitifer MA. vinea JordC. 163. weimberg PPB. (LevT. L104. 262). Szőlő hegyed rogyánál emésztetie (SzépÉnek. 6). Magyar nyelven még a lapály helyen való szőlőket is szőlőhegynek nevezik, mint Nagyszombatnál az úrhegyet és a királyhegyet (Káldi: Innep-napi Préd). Nagy-szejt tábla földemnek az közepiből szakasz-tottani: szőlő hegy földet (Kár: Élet. L361).

szőlőhegyi: vinealis, vineaticus MA zum weinberg gehörig PPB.

szőlővessző-hegy: sagitta vitis Nom.² Kr.

tű-hegy: acus cuspis SK. [nadelspitze]. Eg' tő hegne időt sem hág (DebrC. 392). Tőhegne hel (NagyszC. 46).

[Szólások]. Tő hegyen űlni: per hastae cuspidem currere (Decsi: Adag. 178). Nem különben, mintha tőhegyen űlnék (Kisv: Adag. 226). Csak tő hegygyel ille téd irását (Czegl: MM. 169. Pös: Válasz. 215). Ha tő-hegygyel nem találom mindenüt az tárgyt: senki ebből meg ne jegyezze az igaz tudományt (Pázm: Kal. a2).

víz-hegy: [unda: woge] (Mik: TörL. 1).

Hégyecske: monticulus C. MA. berglein, hügel PPB.

Hégybeli: de monte [des berges, vom berge]. Hégybeli kő-ueckel egéslonuec ő fa istenez (BécsiC. 113).

Hégyés: 1) montosus C. MA. bergicht PPB. Hegyes rakas, bant hatar, domb, tzel: meta Ver: Verb. Szót. 17. Az hegyesre mennyetek (ad montana conscendite), hogy eleetekbe ne kellyenek (JordC. 287). Maria nagy sytetetsegghel meene az hegyessre Judeanak varasaban (519). Fel kelven Maria, nagy sytetetsegghel meene az hegyessre (519). Vannak ew tartoma-

nyaban nagy pwztaak, magass hegyes kyetlenek (ÉrdyC. 577b). Görbézes és igen hegyes föld (Helt: Krón. 6). Az vetemeniek magus es hegies helieken inkab teremnek, hogy nem mint allatomba valo heleken (KBécs. 1572. F2). 2) cuspidatus, praecutus, mucronatus C. aculeatus MA. gespitzt, spitzig gemacht PPB. [spitzig]. Hegyes, tornyos, esúcsos épület: pyramidatus, pyramidalis, turbinatus MA. Hegyes ház fedelek: *fastigiata tecta; hegyes tziprus-fa: cupressus acuta; hegyes fejű, hosszú fejű, ki-dülyedt homlokú: cilo PPB. Hegyes, mons ad Budam 1212. (Czinár). Apro hegyes vas zecok (MargL. 68). Tyztes vas vala feyök es hegyös orok (SándC. 38). Az viteez zent oldalant atal öklelee ew hegyes czwezayawal (ÉrdyC. 142b). Hegyes törrel földön oly igen gyakdosá (Tin. 48). Egyic ió enni, a kinec a feie nem hegyes, hanem gömbölyög (Mel: Herb. 60). Hegyes a leuele mint az czorbaltánc (90). Kit la hegyes árral meg giuknal (Láp: FTük. 60). Vetkezz le kiskorig pišpöki ruhából, hegyes sövegedből, rojtos palástodból, arany kamós pálezád ereszd ki markodból (Orezy: Nimf. B3b). Int igen erős és hegyes őszfömel (Pös: Igazs. L497). A tornyoc tetéssee, hegyesec (Com: Jan. 123). A seregec hegyessen ék formában (in cuneum) szorittatnac (148). Hegyes orru penna (MNyil: Irt. 344). 3) [superbus, arrogans; hofärtig, stolz, übermütig]. Hős kakas, mely hegyes: papae nixus (Decsi: Adag. 212). Nagy hegyessen ki dülyedt görbe hátú hazugsagid (Bal: CsIsk. 385). 4) subtilis Kr. [spitzfindig, scharf]. Hegyes kérdések: quastiones subtiles (Pázm: Préd. XVII. Kr.). A kövér hasnak hegyes elmékedése nintsen (438). Hegyes az elméie (Bal: CsIsk. 167). 5) [acer, severus; scharf, streng]. A comoediakat magam jó kedvéből is hegyes szökkal illetem, a mint is érde-messek rea (Fal: NE. 2).

Hégyésit: cuspido C. acuminato MA. fastigio; zuspitzen PPB. Hegyesített: cuspidatus, acuminatus MA. Kiélesített és hegyesített kopják (Com: Jan. 149). Hegyes három águ bubánat villája, sanyaruságonnak hegyesített 'árja (Kobáry: MF).

még-hegyésit: acuminato C. cuspido MA. zuspitzen, spitzig machen PPB.

méghegyésítés: cuspidatio MA. zuspitzung PPB.

Hégyesség: 1) acumen C. cuspis MA. spitze eines dinges PPB. Hegessége vagion: habet acumen NémGl. 132. Fejét a tövis-koronának hegyessége által-szaggatta (Pázm: Préd. 531). 2) montana [gebirge]. Az ur vala Judával, és a hegyességet bír: fuit dominus cum Juda et montana possedit (Ily: Préd. L106).

Hégyetlen: hebes, obtusus SI. [stumpf, ohne spitze]. Hégyetlen öllécska (Lipp: PKert. L89).

Hégyöz: spicula, acuminato, cuspido, fastigio, cacuminato MA. zuspitzen, spitzig machen PPB. Hegyözött: acuminatus C. Pennámat az bamis bírác és kegyetlen tiszt-tartóc ellen való irásra keményen hetzettem (Prág: Serk. 665).

föl-hegyöz: superaggero PPB. [aufwerfen, auftürmen]. Hátáros, tsútsos, fel-hegyezett: conoides PPB.

még-hegyöz: 1) acuminato, inspicio, fastigio C. exacuo MA. scharf wetzen PPB. [zuspitzen]. Meg-hegyezett nád szál (Misk: VKert. 262). Meg-hegyezett faszegek (Tarn: Szents. 107).

Hégyi: montanus MA. was aus einem berg kommt PPB. Hégyi istenasszonyok: Oreades PP. Az hegyekben holmi oláh hegyi tolvajok és talpasok támadván (Kár: Élet. L49).

Hégyibe: oben darauf Adami: Spr. Hegyembe, hegyedbe: super me, te, Kr. Meg tölté véleki (a esigákkal) lábait, hegyibe rakván a ki-száritott pókoknak még egybe-álló gyenge tetemít (Fal: NU. 331). Dolg ha ma holnap böcstelenséget nem valasz, hegyedbe ülnek szolgálid (296).

Hégyke, högyke (*hotyke* Thaly: VÉ. II.70): superbus, arrogans SI. [hozfärtig, stolz, übermütig]. Másokat hozzáát képest ókróknek itélő hegyke papok, jesuviták (GKat: Váls. I.539). Hégyke ifjú (Megy: 6Jaj. III.33).

[Szólások]. Kevélyek vagytok, hetykére vágytok (Thaly: VÉ. I.369).

Hégyke-högyke: ∞ Mi előhasika hegyke-högyke nád-szálon nyargalódzó baklovasok (Csúzi: Tromb. 280). Már vér-zopó, már hetyke-betyke katonák (343).

Hégyiség: loca montana Kr. [gebirge]. (Káldi: Bibl. Jos. 9: 1. Kr.).

Hégyiségős: terra montana Káldi: Bibl. Jos. 10: 40. Kr. [gebirgig]. Judaeának minden hegységős tartományában kihirdetettének ez igék (Illy: SzÉlet. I.83).

HEHÉG: [anhelo; keuchon] (GKat: Váls. II.569. Inre: GKat. 25).

HEHÉGET: [?] Az antiphonás és hehegető kintornálásoknak is e lín rendelője PDS: Igazs. II.618).

HÉHÉL: carmen, pecten PPB. [hechel]. Gereben, etsellő, len helhely: vulsella linaria PPB.

Héhél, héhél: carmino C. pectino MA. krämpeln, hecheln, kämnen PPB. Gerebellők, hehellők: caro C.

Héhélés: carminatio MA. das krämpeln, kämnen, hecheln PPB.

Héhélő: carminator, carminatrix MA. krämpler, wollkämmer PPB. Gerebellő, gyapju héhélő: carminarius MA.

HEJ, HÉJ: ho, io PP. [hei, ei]. Heu [így] társ, néked léssen szép feleséged (FortSzer. Mb). Heu társ, ez ember felől ezt meg értheted (I.3). Interjectiones exclamantis: oi, hoy [hoy?], héj, hophaya (CorpGramm. 252).

Hejja: ∞ Interjectiones gaudentis: hayja, hayjalnyja, hoyjáló: io, ho, evah, evax (CorpGramm. 251).

Hejsze: ∞ (Bethl: Élet. 261).

1. **HÉJ, HAJ** (*hald* Holt: Mes. 170. hal *hen*: squama Maj: Sztót. az hahnak *hain* Sylv: UT. I.177. szemé *híay* Mel: Jób. 101): **1**) cortex, crusta C. MA. rinde, schale PPB. *Makknak a héja: calix glandis PP. Szőlő-héja: *cutis uvae PPB. Kigyó-héja: syphar, exuvium serpentis PP. selkunguhaut PPB. Tek [tok], hoy: valvuli C. Vetemény tokja, héja, mint a babnak, borsónak hüvelyke: valvuli PPI. A dioba zakaszt, meg harapya, erzi a főlőse heyanne keserűséget (DebrC. 601). A fák gyfműlési bé-borítottatának tulajdon magok héjokkal (Hall: Páizs. 485). Töröl őzne a hajúkkal az füeket (Frank: HasznK. 20). Vöröshéio földi tők (23). A szilfa heia a sebet vgyan szorította (Mel: Herb. 12). Az fánae hain: cortex ligni (Kár: Bibl. I.613). Cher hoyu dimnye (Beythe: Nom. 6). Az log mérték neme annyit tót a menyí hat tikonyu hayba férme (MA: Bibl. I.101). Az szőlő hája (123). No csak az heit szopoglassantok az édes fának (Bal: CsLsk. 141). A sárban teledő tsigák héj, hártya (testa) nélkül valók (Com: Jan. 49). A kovászsal sült kenyérnecc kettős héja vagyon (76). Mint a pomagránát héja, ugy a te orezid (Illy: Préd. II.511). Bőr-hajú dimnye (Lipp: PKert. II.177). Tojásnak hája (Mik: TörL. 158). **2**) [squama; schuppen]. Valamnynek zanyaskaya vagyon es heyya: quod pinnulas et squamas habet (JordC. 91. Helt: Bibl. I. CC3. Kár: Bibl. I.97). Az természet föl ruhazza az halakat héjal, az fakat hejal, hogy se az hideg no vgyo meg, se az hevség ne süsse el (ExTrinc. 205). **3**) [theca pulvinaris; polsterüberzug]. Két derekalt, myndonyket két két hayba, negy feyelt (RMNY. II.66). Egy derekal héjas-tól lepedéstől, sívolystól (Radv: Csal. II.333). Két derekal, két

fél tarka bárson héjó, két vánkos, egy veres aranyas bárson héjó (Gér: KárCs. III.228).

csiga-héj: cochlea PPB. [schneckenschale, muschelschale]. Üres tsiga háj: concha cava PPB. A gyöngyök a tsiga héjában találatnak (Com: Jan. 17).

dió-héj: [calix nucis; mussschale]. Dió hely [így?]: nucis C. Zöld dióhoy, diokopácizék: enulleolum MA. A dióhoyon kapdosz (Czepl: MM. 295).

dióhéjnyi: [eine mussschale voll]. Ha borban iszed az porát fél dió heynét, hideglelés ellen jó (Mel: Herb. 45).

fa-héj: **1**) *induvium, cortex arboris C. cortex MA. rinde am holz PPB. Sima fa-héj: explanatus cortex PPB. (Zvon: Post. II.259). **2**) cinnamomum C. Com: Jan. 27. zimmerinde PPB. Végy fábert fél annit: sume cinnamoni medium (Helt: Bibl. Rr. Kár: Bibl. I.633). Fahély száz lót (MonIrók. VIII.223. Mik: TörL. 42).

fejel-héj, févaly-héj: [theca pulvinaris; polsterüberzug]. Harom feyel hey, selemmel varroth (Radv: Csal. II.74). Seljemen aranijal töltött fialy híy (85).

hal-héj: squama C. MA. schuppen am fisch PPB. Mút egi hal he a feyer haliok le esek ő zemeről (DebrC. 155). El hwlának az halgyogok ew zemeről mynt az hal heey (ÉrdyC. 206b). Le esséne az ő szőmeiről mint a halheac: ceciderunt ab oculis ejus tamquam squamae (Helt: UT. II). Ő rayta vala hal heiu pantzelya (Born: Ének. 600). Halhéjt púntzélba ütőzött: lorica squamata indaeatur (MA: Bibl. I.260). Az halhéj szabásó hályog az szemeiről lecsie (MA: Scult. 685. Misk: VKert. 243). **2**) [maxilla balanae; fischbein]. Kartsu derekokon vala fél fél ölte, melly volt a szobótól halhejjal meg töltve (Gvad: FNöt. 44).

halhéjas: squameus, squamiger C. squamifer PPI. squamosus PPI. Com: Jan. 40. Halhéjas fogver-derek (TKis: Pan. 62).

kényér-héj, kényér-héja: crustarum panis segmenta; rinde vom brod PPB. Kenyér haj-is mézes falat gyanánt vagyon éhező embernek: *jejunus stomachus raro vulgaris tenit PPB. Fogságha be vetnek, vízbe mártot kenyér-héj léssen élésed (FortSzer. I). Még az kenyér heában sem adna: ne corticem quidem dederit (Deesi: Adag. 243). Az udvari élet nemesak borsos levét, de kenyérhéjat is ad (Kisv: Adag. 15). Ott vagyon az inség, kenyér haját szákség hol etet az emberrel (169). Így járnak mint a kenyér héjából lett kalin, kit néia falattyaival egygyütt befalnak (Fal: UE. 485).

párna-héj: theca pulvinaris Kr. [polsterziehe]. Parna hayak (RMNY. II.199). Három párna héj, selyemmel varrott (Radv: Csal. III.353). Reczés párnalaj nyolez (MonIrók. XXIV.151. Bal: CsLsk. 112).

[Szólások]. Nem sák, párna héj: ad restim funiculum (Deesi: Adag. 210). Azt írja, hogy sz. Péter, nem volt fanáticus, hanem attonitus, nem sák, párna-héj: mind egyik s mind másik szó, esze fordítat jegyez (Páizs: LuthV. 158).

szém-héj, szém-héja: cilium, gena C. [augenwimper]. *Szém-héjaink belső darabossága: trachoma PP. Szem hajac: cilia Com: Jan. 17. Ha adandok almat en zeuseimnek es en zemem heianak almekonszot (AporC. 102). Ty zemeteknek haya (HorC. 15. Nád: Lev. 105. Mel: Jób. 101). Szemeknek mozgo heiók vagyon, az az huniogatok (Eras: Érk. 3). Felvetém szememnek héjait (Kényi: HRom. 129).

vánkos-héj: theca pulvinaris Kr. [polsterziehe]. Czimlat, reczés vánkos háj (Radv: Csal. II.323. Vás: CuiCat. 512). Vánkos hajért, kit az törökök elloptak, adunk a Feketo Pál papjának (MontME. I.318). Hüntóban való vánkoshaj kettős (MonIrók. XXIV.150. Nyr. XVII.515).

Héjacska: crustula, corticula C. crustulum MA. kleine rinde PPB.

Héjal: excortico Sl. [schälen]. Hejalt borso 1547 (Tudományos-Gyűjtemény 1834. IX.125).

még-héjal: ∞ Az borsót héjald meg (Radv. Csal. III.10). Meg-héjolt [igy] gyökér (Nad. Kert. 88).

Hajjalatlan: [non excorticatus; ungeschält]. Hajjalatlan, gyomrunk puffasztotta nékünk (a borsó); haja nélkül, volt ez alkalmasb étkünk (Felv. SchSal. 16).

Héjas: crustosus, crustulatus, corticosus, corticatus C. voll rinden, das rinden hat PPB. Héjas szedegető vetemények levelekben teremnek (Com. Jan. 26).

Héjatlán: carens cortice Kr. [ohne schale]. Héjatlán borsó: pisa leptoloba; erbsen, so keine hülsen haben PPB. Hajatlan tsiga (Misk. VKert. 688).

Héjaz: crusto MAL. PP. mit rinden überziehen PPB.

be-héjaz: ∞ Béheazo, mázoló: crustarius MAL. Béhéjazó, bédezszkázó: crustarius PPI.

behéjazás: incrustatio C.

még-héjaz: [excortico; schälen]. A borsót meghajazván (Szakácsmest. 43).

Héjazat: praeputium [vorhaut]. Metelleyetek körül az ty zyweteknek hejazatyath: circumcidite praeputium cordis vestri (JordC. 222).

2. HÉJ (haj Otr: OrigHung. II.102. hazhenak FestC. 95. haazheen KesztHC. 364. az haz heara Pont. S3. haz heuokra Decsi: SallJ. 57. ház hy, az haz hējára Kár: Bibl. L194. hiara Cseng: Jer. 24): tectum Otr: OrigHung. II.102. [hausdach]. Láték az hősek, gyorsalkodának, az nap leverék héát palotának (Tin. 167). Palotác hejára sokan menének (Görcs: Máty. 101). Az varban sidok el röitezenek, paloták hiára sokan menének (Cseng: Jer. 24). Vejem a hijjába a galamboknak emni akart vinni és leesik onnat (ErdTört. I.152). Zsendelyes hí, eszterlás (Thaly: Adal. II.262).

ház-héj, ház-héja: tectum domus MA. tectum Nom. 20. solarium domus Kár: Bibl. I.194. [hausdach]. Padlás, ház héja: tectum Com: Jan. 107. Fedél, ház-héja: tectum Com: Vest. 148. Legyenek menth hazhenak zenaya: fiant ut foenum in tecto (FestC. 95). Mynd haazheen valo zena: sicut foenum tectorum (KesztHC. 364). Parancsola hogi a haz heára menne (DebrC. 4). Haz hejára giorsan fel fitot vala (CsomaC. 63). Ollanna löttem mint az veréb: ki ű maga lakozik az hazhejan (Szék: Zsolt. 103). Az asszony allatok is es gyermekek az haz heiuokra aluan: muliers puerique pro tectis aedificiorum (Decsi: SallJ. 57). A ki a ház-beán, alá ne mennyen (Pázm: Préd. 1152). Nem annyin csudálják a ház hejára hágott tyúkot mint a lúdat (Kisv. Adag. 67). Egy lopó éjtszakának idején ment más gazdag embernek háza-héjára fel (Hall: HHist. II.243). Az ház héja ajtaján egy lakat (Gér: KárCs. IV.448).

Héjaz: tectum induco MA. das dach decken PPB. A tornyoe kőfalbol rakottac és héjazottac: fastigiatæ (Com: Jan. 123). A szépsi templom hijaztatik az égés után (ErdTörtAd. III. 22). A cseréppel s badokkal hejazot templom (Czepl: Tromf. 208).

be-héjaz: tego, tectum domui impono MA. decken, auf ein haus ein dach machen PPB. Az épületet be hejaztatok öreg czerepekel (Helt: Krón. 169).

behéjazás: [tegumentum; überdachung]. Kőfalnak karfűzése és behéjazása (KolTört. 406).

még-héjaz: [tego, tectum impono; überdachen]. Meg hejaztatati a templomot ón plehekel (Helt: Krón. 64. Pethő: Krón. 64). A toronyuak az első részét, a bolt felett, meghéjazhatnác (ErdTörtAd. I.204). Akár tanulónknak adják, akár az templomot hejaztassák meg vele (Gér: KárCs. III.375).

Héjazat, hajazat (héjazat Kár: Bibl. 146. Pázm: Préd. 688. helyjazat MonTME. V.389. helyjazatos Szal: Krón. 370. hajazaton KőbrC. 287): tectum, culmen domus MA. [hausdach]. Ház-fedél, héjazat teteje: culmen; templom héjazata, teteje: templi meta PPB. Kic hájazotac ala fúthatnác: quae possunt fingere sub tectum (BécsiC. 116. MünchC. 27). Vigaztam es löttem mikent veréb, egedől a haiazaton (AporC. 62). Az háznak hejazattya: solarium domus (JordC. 286). Terecenek ez rozzass heeazatw zeenben (ÉrdyC. 50b). Warosokban wy hejazatoc newekednek (PeerC. 81). Az háznak hejazatyat le wonak: detexerunt tabulatum loci (Pesti: NTest. 71). Meglánnác a hejazatot: nudaverunt tectum (Helt: UT. 14). Olyan a békeséges-tűrés, mint a héjazat a házban (Pázm: Préd. 688). Veres cseréppel héjjazott toronybástya cseropes héjjazatját lesepervén (Szal: Krón. 139). Cserép héjazotac (Com: Jan. 107). Kész a ház, hejazattya az egek (Ker: Préd. 229).

Héjazati: [tecti; dach-]. Hejazati czerepec (MA: Tan. 1058).

Héjazatlan: intectus Kr. [unbedeckt]. Héjazatlan helyen való: apricus MA. Verő fényes hejazatlan hely (Com: Jan. 207).

Héjazatos: [tectus; bedeckt]. Az iskolának egyik oldala tapaszos, helyjazatos palánkokkal kerítettett (Szal: Krón. 370).

HÉJA (héjja MA: Bibl. I.97. héjja PP.): milvus C. milvius PP. *accipiter palumbarius PPB. kultur Kár: Bibl. I.97. [falke, habicht]. Monnal heyanac zariay: quasi alae milvi (BécsiC. 301). Heye [?]: milvus; kanya avag heya: milvus (NémGl. 303. JordC. 94. 520). Az fias tik szárnya alá veszi, az héjával megviv, fiát úgy megmenti (Tin. 51). A heyac az ő palotaiokba gyűlnec őszue, mindenic az ő felenei (Helt: Bibl. IV.58). Egy gyermekdit héia könyörgé az anyyanac (Helt: Mes. 62). Kánia vag heya (Mél: Jób. 65). Midőn az heya az tilfiakra röpül (Lép: FTük. 112). Ragadozók a saskelyű, héja (kánya), vértse (Com: Jan. 35). A golyák a tsirkéket nem ragadozzák mint a héjják (Misk: VKert. 337). Quid sit Aja Job. 28. vers. 7. apposite illustrabis per hungaricum héjja, h. e. milvus; quod Bochartus per Arabicum Aljuju, accipitris speciem, explicat; insuper Aljuju dicitur nostro sermone ölyű, quod est accipiter (Otr: OrigHung. I. XXVII).

HÉJAZ, HÉJÁZ (hajaz Pös: Igazs. I.182. II.373. Misk: VKert. 222. héaz MA. heaz Pázm: Préd. 470. héjjáz Csúzi: Síp. 233. 396. hijazni RendÉl. C4): [superbio; übermütig sein, stolz sein]. Femyen hejazó beszéd (MA: Tan. 51. MA: SB. 93). Fellyeb hejaznac (MA: Scult. 163). Másokon fölyül akarnak héjazni (Land: UjSegits. 186). Hejaz majd a felett, ki miudent teremtet, a dög metaphysicus (Felv: Dies. 10). Elégedjék meg a mazához hasonlóval, fellylyebb ne hejazzon (Fal: TÉ. 695). Ha egyszer pénziünk volt, már femen héjaztunk (Gvad: RP. 45).

fői-héjaz: ∞ Igen fel heáz: caelo animum fert (Decsi: Adag. 347); opulentum spirat (176).

fönn-héjaz: superbio, caput altius tollo Kr. [hochmütig sein]. Igen fen hejazni: tragice loqui (Decsi: Adag. 120. 288). Igen fen kezdesz hejazni, el szédül az agyad (Pázm: Kal. 151). Fen' ne hejazanak, ne kevélykedgyenek (Pázm: Préd. 470). Igeu fen ne hejaz (Pázm: KT. 7). Nem kell mindenkor fen hijazni (RendÉl. C4). Fem hejazva markát kőpi (Mez: SZA-Öröme. 259). A ki mindenkor mint az olaj egyéb nedvességek felett fen-akar-inkáb héjazni: semper praesens magis quam subesse (Csúzi: Síp. 233). Strúczmadártól kölcsönözött szárnya-

kon hejjáznak-e fon czok? (396). Fem-héjjázott igen esze erejében (Kóúyi: HRom. 7).

főnnhéjjázás: arrogantia Kr. [hochmüt, das brüsten]. Fem-valo héjjázás (Pós: Igasz. II.387). Főnnhéjjázás (Csúzi: Síp. 612. Kr).

főnnhéjjázó: arrogans, alta petens Kr. [hoffärtig, stolz, übermühtig]. Fen héjjázó szállás (Toln: Vigasz. 39). Fem hajjazó ember (Misk: VKert. 222). Fen hajjazó gondolatok (Otr: Besz. 362). Fem hajjazó vad tekintet (Hall: Tel. 25).

Héjjázás: [arrogantia; überhebung]. Mások felett való héjjázás (Pataki: Reg. 178).

HÉJT, HIT (heetsag ComC. 118. 296. heetsagos DomC. 53. heetok SándC. 29. heetsag DebrC. 434. heitsagos DecsiG: Préd. 63. *hyul* DebrC. 361. *hyht* DöbrC. 92. 93): [stultus; töricht, albern]. Ilythember: stolidus Nyirkállai (Kovachich: Formulae Sol. XII). Tudniad te magadat beittnac: stultum (BécsiC. 193). Beytha [olvasd: hejtá]: stolidus (NémGl. 144). Heytogból bölceket tezőn (GuaryC. 64). Ilyhtnak vltalossza attal engem: opprobrium insipienti dedisti me (DöbrC. 92). Hyht bezed: stultiloquium (305). O tlnak ees heyt Judas (WinklC. 144). Jay enneköm hith balgatagnac (NagyszC. 54. 64). Oh heyt ember: homo vane (JordC. 836). O te hit kaba (DebrC. 244). Az heytoknak bolondoknak zamok ees nynchen (ÉrdyC. 465b). O heytok bolondok (654).

Héjtság, hitság: [stultitia, insipientia; albernheit, torheit]. Nem vallottanac tudomant, ő hitsagocert elueztenee: interierunt propter suam insipientiam (BécsiC. 104). Megielentem ő heitsagat: revelabo stultitiam ejus (183). Valaki hitsagocera igeközik (DebrC. 249). Hyhsag valamyt yneab zerehtny ystennel (WinklC. 360). Leg kegelmes az en hitsagomnac (NagyszC. 168). Heetsagokat, heusagos zolásokat zeretnek (CornC. 118). Bezedevknek heetsagabol az zynek heetsaga ertetyk (296). Bodog eniber, kinek ű remensege vrnak neve es nem nizez hamos hyhsagokra (DöbrC. 98). E vilagnac hitsagaba nem keuana fel magastaltatni (TelC. 136). Az soknak, igeknek hitsagos, eegtelen, atkozot hyhsagit hatra vessed (Komj: SzPál. 390). Nem azon vaók, ho az hitsagot diciziem (Sylv: UT. II.164). Hazdozot azoknac füleibe, kik hitsagba gyönyörködnec (Born: Préd. 31). Ökis az hitsagnak alaiá vettettek (Kár: Hal. C4). Hiuság, nem hívás, vagy hitság (CorpGramm. 300).

Héjtságos: [stolidus, stultus; albern, töricht]. Az istenseeg az heytssagos kövekben nem lakozyk (ÉrdyC. 200b). Ez nelagi gőnfőresegec avag ektelenek avag hitsagosoc (DebrC. 292). Gwnwrkwdnek vala hytsagos bezedekbe (VirgC. 112). Hytsagos bezed: verbum otiosum (Pesti: N'Pest. 25. Helt: UT. Bb). Irigysegből, hitsagos szobol való iteleketek tilt meg (Born: Préd. 430). Czac amaz földi hitsagos dolgokban lennec foglalatosoc (550). Az ő könyüet meg töltötte hituan hitsagos marassokkal (Vallást. Nn. Gyarm: Fel. 27).

HEJTRING. Smaris: apró tengeri fejer hal, hejtring neve PPI.

HÉLA: spica inanis, granorum expers; avena fatua SI avena sterilis, aagylops Beythe: Nom. 2.

HELY (heeltly WinklC. 146. *heely* Pesti: Fab. 39b. *hellyébe* Helt: Mes. 85. *hellyében* Matkó: BCsük. 22. locus C. locus, spatium MA. [situs] ort, raum, platz PPB. Nyugodalomnak helye: perungium C. Egyenes-hely, szérú: area Com: Vest. 120. Valamely helyen megragadni, megülepni: adhaerescere in aliquo loco; jól helybe-állatni: astinere PPBI. Villa Usarhel 1209 (VReg. 25). Vasarhel 1216, 1296 (Jerney). Zombathely 1238 (Endlicher 445). Terrae Monyorokerek, Hettefehely et Kewiked; meta Hettefehelly incipiens a Pinkona pervenit versus orientem 1240 (Cod'Patr. VI.13). Locus Ponszelehelye vocatus 1320

(ZichyC. I.185). Cristusnak neue gyezerityre ez magauakualo helyen egy helyett czynalyonk (EhrC. 40). Azon hallác még es ot végem temetésenc helét (BécsiC. 3). Halgassad leañom, ne meñ el ehebről (4). Mikor megesmertec volna, őtet a helnec fertnai erczenec mend a vidéc zereht (MüñelC. 41). Pokolban lezen hele (BodC. 1). Teed helyere: converte gladium tuum in locum suum (JordC. 442). Melto helt erdemle (ÉrdyC. 516). Semy twlaydon yozagot ne byrnanak, sem hazat, sem helt (VirgC. 32). Ky ment vala akor zenth Ferencz az helbw kol-dulni (47). Ho g heget heleről mas helre vihetem (TüC. 4). Sem egy the zenth tagydban helyben allwan (PozsC. 4). Nem jó hierre ióttel (Helt: Mes. 165). Nem vala helyec az szallason (Born: Préd. 34). Erdőn, nednes helyen terem (Mel: Herb. 20). Chac helenként es nemel tartományokban (Mon: Apol. 12). Nehezen gazdagodik az meg, az ki gyakran helyet cserél (Decsi: Adag. 206). Engemet helyemre allata: redditus sum officio meo (MA: Bibl. 138). Az egek nagysággal, szépséggel, felsőbb hellyel meg-előznek minket (Pázm: Préd. 66). Senki közzüllünk időt, módot és helyt nem választ szüületésére (99). Vtóra erdevn, mulass némely helyben (KNagysz. 1613. A5). Városi helyen (Ver: Verb. Szót. 23). Meszse helyeken (M'Nyil: Irt. 121). Most könnyen megfoghattuk a bölcsnek ama nehéz helyét (Ily: Préd. 191). A templom az ő helye, ő ott imadkozék, és ne akadálykodgyék a vitézségre termett emberek között (Hall: HHist. III.54). Lánczal, vaspereccel úgy meg lehet szorítani az embert, hogy helyébül se mozdulhasson (Fal: SzE. 538). Sok bűneid bocsáttatnank meg, mellyeknek-is im kegyelem foglalta el helyeket (Csúzi: Síp. 284).

[Szólások]. Imar thowaba boczanatnak nincsen helye (ErsC. 170b). Ez okoskodasnak valami rezből helie lehetne (Fél: Tau. 537). Ha a halálra ítéltetett appellál, ott még a megvalasztásnak-is helye vagon: ibi etiam sequestrationi locus est (Com: Jan. 135). Egy álló helyben (Fal: Jegyz. 922). Intem atyámfiát, hogy az mi kész pénzt nekie hagyok, nehogy azt haszontalanul és helytelen helyben elköltse (Rad: Csal. III.206b). Nékiis hituan helyen áll vyan az szűne (Decsi: Adag. 158). Ne héz helyeken vanna k azon restántiak (Nyr. XIV.515). Hány szád vagon? Vagon gondya, nem edgy helyre beszél (Ker: FelsK. 346). Valami nem tetezik Balduinusnak a szent atyákban, mind fel-forgathatta ezekkel a feleletekkel, ha bolondot beszél: de az eszes ember, efféle balgatagságoknak helyt nem adhat (Pázm: LuthV. 152). Hogy nem állasz helyt a disputatio dolgában? (Bal: CsIsk. 85). Hogy a hagyott helytől nem messze jutának, csendesül a sereg, megállapodának (Gyöngy: MV. 52). Fordúltam lovas hadám és zászlómboz, a hol helyt vertenek (MonIrók. XV.163).

[Közmondások]. Nehezen gazdagodik az meg, az ki gyakran helyet cserél (Decsi: Adag. 206).

álló-hely: statio SK 'standplatz'. Álló képet az oszlopra, álló helyre, lábra, fenékre (super basim) helyeztet (Com: Jan. 168). Ostromollyad s ingassad, a miglen álló helyébül ki mozdítván estére birhassad (az idegen istent, Fal: UE 378).

alvó-hely: dormitorium C. [schlafstätte]. Alvó helyében az ágyban által lövék (Pethő: Krón. 266). Hogy ha idején nem veszed eszedben, itt fogsz megnyomatni alvó helyedben (Zrinyi. L15. Czegl: Enoch. III.10). Cinterim, az az aluo hely (Sam: Cer. 11).

balvanyozó-hely: [locus idololatriae; stätte des götzendieustes] (Tel: Evang. 154. Mery: 3Jaj. II.159).

baromálló-hely: [bostar; viehstand, viehstall]. Ha szent, és isten-elött nagy vagy: minden szentek szenté, a ki barom-álló helyen szüületik (Pázm: Préd. 1405).

bizonyság-hely: locus testimonialis. Vallasteteleket, ez orszagnak rendelt bírái előt, es bizonyság helyeken (loca testimonialia sigilla authentica habentes) tartozniak vallani (Ver: Verb. 244).

büvő-hely: latebra [schlupfwinkel]. Nem bátoroságos büvő-hely: latebrae intutae PPBl.

delelő-hely, déllő-hely, csorda-déllő-hely: [locus, ubi grex meridiat; mittagsruheort des viehes]. Budanae vara ket heetig minden őrizetlenkél pusztan alla, mint egy czorda deellő hel (Szék: Krón. 112). Barmos payta, anagy délő hely (Vás: CauCat. 500). Barmek délő helye anagy paíta (511. 515. MA: Tan. 1175). Delellő hely (Pethő: Krón. 98).

ebédlő-hely: triclinium, dieta C. [speisezimmer]. Ebédlő palota, ebédlő-hely: caena PPBl. Ebédlő es vaczoráló helyec (Helt: Krón. 14). Ebédlő helyére megyen (Prág: Serk. D4).

elrejtő-hely: [locus occultus; aufbewahrungsort]. Az edgyot-más dolgoknac tartasára el-rejtő helyec vannac (Com: Jan. 108).

éneklő-hely: odeum PPBl. [singhalle].

eny-hely: locus pacis, quietis, respirii SI. [ruheort, ver-steck]. Menenek egi köz vagi yn helire, meli ket baz közöt vala es földel alatt, houa a polgarok ihres napon giulnek vala (DebrC. 51). Eny-helyet keresvén tévelyeg (Czegl: Enoch. III. 10). Kiviszi s eny-helyet mutat néki (Czegl: Tromf. 217). A halászok a halakat az ő eny-helyekről turboklo fával a halora kergetik (Komár: Imáds. 225).

évő-hely: caenaculum, triclinium SI [speiseort]. Jászolba, az oklatan állatok évő-helyébe tététt (Pázm: Préd. 104).

fatartó-hely: lignile PPBl [holzkammer].

fekvő-hely: [cubile; schlafstätte]. Agyon veree fekev helyeben (JordC. 327). Ffel kelwen ew fekevő helyeeből (ÉrdyC. 346b). Mind levágá (őket) fekvő heleben (Monlrók. III.84. Kár: Bibl. L497. Zrinyi. II.68. RákF: Lev. IV.670).

felelő-hely: oraculum Kr. Csinálly két kerubimot, a felelő helynek mind két felére (Káldi: Bibl. 287. Exod. 25. v. 18. Illy: Préd. II.540. Barn: Isk. 216).

fok-hely, fog-hely: 1) locus v. civitas confinii SI. Vicus: viza vagy foghely az városban MAL. PPl. (*vici pagani, pagi ex pluribus villis domibusve rusticis coagmentati, spatio aliquantulo ab urbe remoti nullisque moenibus cineti C. I. Nyr. XVII.510). Egy varost fundala, azt köz akaratóból hívá Cartagonae, fogh helye végre lön mind az egész országhnac (Huszti: Aen. 24). Az halal, minden varaknak, varasoknak, faluknak uczaín es foghelyein, nevet minket es csufol (Lép: FHal. 67. 2) depositio nis locus Verb: Verb. Szót. 7. 3) emporium C. MA.

fő-hely: [locus primus; vornehmster platz]. Az kew tetetet az zegletre few helyen: lapis factus est caput anguli (Pesti: NTest. 168). Fő helyt ada nekie a vendégőc kőzet (Helt: Bibl. II.127). A szynagogákban a fő fő helyeket kévánták (Sam: Cer. 7). A lakodalomban az fő helyet szerete: amant primos recubitus in caenis (MA: Bibl. IV.24).

futtató-hely: [hippodromus; rennplatz] (MA: SB. 355).

fürdő-hely: lavatrina PPBl. [badeort]. Vetkező haz a féredő helyben, vagy bajnokok vetkező helyek: spoliarium PPBl. Locus ferdewhel vocatus prope Balatinum 1458 (CodPatr. IV. 393). Meg-fördő hely (DebrC. 90).

füst-hely: [focus; herd, hausstand]. Kigyelmed parancsolta vala hogy bűti szerint kikeressük, melyik faluban mennyi régi füst hely vagyon (MonOkm. VII.314).

füvelő-hely: pascuum; da man weiden darf PPB. [weide-ort]. Az fejér-vári nemességnek semminémü füvelő helyek nem lévén (CompConst. 24). Mutassa ki az füvelő helyeket (MonOkm. XIX.326).

füves-hely: ~ Hogy vihesséc őket (a lovakat) az füves helyekre (Hloáfr. 184).

ganós-hely: finetum, sterquilinum C. [düngerhaufen].

gázló-hely: vadum PPBl. [furt].

gyakorló-hely: gymnasium C.

győzködő-hely: [locus certaminis; kampfpfplatz, ringplatz]. Minden peniglen, ki a győzködő helyen küzdie, mindenekrül meg tartoztattya magát (Tel: Fel. 129b. Tel: Evang. I.322).

gyülekező-hely: conventiculum, locus congregationis Kr. [versammlungsort]. (Pázm: Kal. 1766. 1081. Kr. Sámib: Isp. 40).

gyűlés-hely: conciliabulum C. [versammlungsort].

hadvitta-hely: [locus pugnae; kampfpfplatz]. Had vitta helien szelel boliongnak vala (Göres: Mátý. 17). Had vitta helyre által mentec vala (Gosár: MagyB. A4).

háló-hely: [locus pernoctationis, dormitorium, cubile; übernachtungsort, ruhelager]. Elmenénk az háló helyre Nemetibe (Monlrók. VIII.372). Az háló-helyre Hlégen nevű faluba érkezem (XVIII.14). Ide az háló-helyinkre mezőben 1 és 2 óra között jutottunk (RákGy: Lev. 58). Háló helyeid mint lesznek, mennél hamarébb tudósíts róla (255). Estvére kelve az elefánt az ő szokott háló helyére menvén (Misk: VKert. 25. Gyöngy: Char. 145).

hallgató-hely: auditorium C. MA. hörstube, lehrstube PPB.

harc-hely: locus pugnae SI. [kampfpfplatz] (Hall: Paizs. 116).

ház-hely: sessio colonialis, fundus SI. [hofstätte, hausgrund]. A ház hely oszlo lött volna (Radv: Csal. IV.343b. RMNy. II.11). SzékOkl. II.84). Haz helyec és ahoz tartozó szántó földec: fundi et praedia (Com: Jan. 72). Két házhelet, kinek egyikben Szabó István lakott (neki vallok, Gér: KárCs. III.342). Soholt sem bírnok több ebeni jószágot két házhelynél; Diószegi igen politikus, ravasz ember lévén, valamint másokat, ugy minket is kifürt-faragott belőle (Haz. I.135).

himlő-hely: nota variolorum SI. [blatternarbe].

himlőhelyes: cicatricosus [blatternarbig]. Himlőhelyes, birtós: facies *cicatricosa PPBl.

imádkozó-hely: oratorium Kr. [bethaus]. Judit bemenén őymadkozo helére, őltévec ciliciomba (BécsiC. 29). Egy bevrt tezen vala csak feye ala az ev imadkozo helén (MargL. 40. Tel: Evang. II.1005). Imátkozó hely avagy kápolna: oraculum (DEmb: GE. 78).

imádó-hely: ~ Vala vgyan ottan ymado hely es (CornC).

ítató-hely: aquarium C. pecnaria aquatio PP. Com: Jan. 86. ort, wo man tränket PPB.

ítelő-hely: praetorium Kr. Itélő lakohely: praetorium; rathaus Nom. 25. Itélő hely, törvényház: praetorium Com: Jan. 124. Ytelow helyen mendeneuc meg lyrdettete (EhrC. 90). Ki vinen az edes Iesust az itelő heliről (WeszprC. 95).

járó-hely: deambulatorium C. [gang, spaziergang, wandelbahn]. Sétáló, járó hely: ambulacra Major: Szót. Járó, sétáló helyec: ambulationes Com: Jan. 122. Tornatz, fedezet jaro hely: porticus MA: Bibl. Magy. 4. Kertednek barazdait es járo helyeit őntözd meg (Nad: Kert. 24).

játék-hely: lusorium, theatrum SI. ludus Com: Jan. 153. [spielort, schauspielort]. A golyóbis verő játéc hely: sphaeriste-

fazékas-műhely: figulina C. [tőpferei].
kovács-műhely: ustrina, officina, ferraria; schmiede, eisenwerkstatt PPB. (Kom: Élet. 73).
könyváruló-műhely: libraria C. [buchladen].
könyvnyomtató-műhely: typographia, chalcographia MA. buchdruckerei PPB.

ötvös-műhely: aurificina MA. goldschmiedswerkstatt PPB.
varga-műhely: sutrina C. MA. schuhmacherwerkstatt PPB. Vargáknak műhelyek: officinae cordonum Erasim: Erk. 14
néző-hely: conspiciūm C. [schauplatz].
nyugovó-hely: [ruheort]. (GKat: Titk. 80).

oltalom-hely: locus refugii, asyllum Kr. [zulufluchtsstätte]. (Veresm: Tan. 99. Káldi: Bibl. Makk. 11: 41. Kr.).

örálló-hely: specula, conspiciūm C. der ort, wo man wacht stebet PPB. [wachplatz, wachtposten]. Vigyázó torony, ör állóhely (MA: Bibl. 3). Az árboz fáuae ör álló helyén avagy használatunk magunknak (Pázm: Kal. 801. Szöll: Dáv. 9. Alv: Post. 1373). Pályafutó helyem volt füleki mező (Thaly: Adal. II.405).

palántáló-hely: seminarium MA. ein ort, da man lin pflanzet PPB.

pálya-hely: stadium Kr. [rennplatz]. De kis mező, és szűk pálya-hely vala ez ahoz, hogy . . . (Gyöngy: Char. Előb. 13. 126).

pályafutó-hely: stadium, decursorium, catadromus C. MA. laufplatz PPB. Palla futo helyt ezenaltam (Mel: SzJán. 284). Mig az harez és pályafutó helyen vagyunk, árhatunk vagy használatunk magunknak (Pázm: Kal. 801. Szöll: Dáv. 9. Alv: Post. 1373). Pályafutó helyem volt füleki mező (Thaly: Adal. II.405).

pelengérés-hely: gemoniae scalae MA. PPI. reorum cippus PP. locus, ubi cippus infamis servatur MAL. [prangerstätte]. Pö-lönger hely (MA: Préd. 186).

pénzváltó-hely: argentaria MA. *mensa publica PPBI. wechsellbank PPB. Pénz váltó helyét félben szakasztani: argentarium dissolvere Com: Jan. 191.

pénzverő-hely: argentaria C. [münzant]. (Thaly: RT. 13).

plántáló-hely: seminarium C. [pflanzenstätte].

pohártartó-hely: [gläserschrank, kredenz]. (Com: Jan. 110).

rejték-hely: latebra, clausum, conclave, abditum, conditorium, penetrabile, impenetrabile, latebrosus C. locus occultus, latibulum MA. verborgener ort, höhle PPB. Rejtek helyen vagyon: in penetrabilibus (JordC. 431. 670). Zywennek rejtek helyeben (KrizsC. 47). Atkozot minden, valaki a mester embernek keze munkaiat rejtek helyre teendi: maledictus homo, qui opus manuum artificum ponet in abscondito (Helt: Bibl. Yyy4). A pitvarból a több félén rekesztet házakban avagy rejtec helyekben menetel vagyon (Com: Jan. 107). A búfnek undorsága, hog rejtekhelyet keres (Illy: Préd. I.448). Rejtekes hely (Pataki: Reg. 51).

rejtékheyes: latebrosus MA. voll höhlen PPB.

rejtőző-hely: latibulum PPBI. [versteck]. (Tel: Evang. I. 274).

rejtő-hely: ∞ Az ő rejtő helyekben fogják magokat (Com: Jan. 44).

rév-hely: portus, trajectus, ostium MA. wo man überschiiffen kann PPB [fabre, hafen]. Latic a tengernece rév helyein: habitat in introitu maris (Kár: Bibl. II.133). Kikötő ré-hely (Tobi:

Vigaszt. 9). Ki-szallo révhely (Megy: 3Jaj. II.181). Csendos rév helyre juthassunc (Apafi: Vend. Előb. 11). Az ő hajójat a tsendos rév helyre kiszállitya (Drég: Spec. 64). Réh hely, az az portus (ExPrinc. 148).

rótt-hely. *Ravatalok [?] vagy rótt helyek: domus censae, fundi censi, latifundia censa PP.

ruhatartó-hely: vestiarium C. MA. [garderobe].

seb-hely: cicatrix C. MA. Com: Jan. 60. narbe, wundmal PPB. Seb hely, vak seb: cicatrix PPI. (Hall: Patris. 26. MA: Scult. 432). Mikor isten a vétket eltörli sebhelyet nem hágy (Czegl: MM. 39). Meg az clebbi sebeneke helye be nem szinel-teten, az első vitezek között harezol vala (Forró: Curt. 140).

sebhelyes: cicatricosus C.

sétáló-hely: cavaedium C. ambulacrum, deambulatorium MA. spaziergang, ort zu spazieren PPB. (Káldi: Bibl. 300. Com: Jan. 107. 122). Vagyon két gyönyörű sétáló helye az városnak (SzCsomb: Utleir. 163).

sík-hely: [planities; ebene]. Hegy avagy sík hely (Megy: SzAÖröme. 282).

sokadalmas-hely: emporium MA. [marktplatz].

szállásfogadó-hely: [diversorium; herberge]. (Mel: Préd. 155).

szállástartó-hely: ∞ Hol vagion az szallas tarto hel? ubi est refectio mea? (Fél: Bibl. 78).

szálló-hely: [diversorium; herberge]. Fekete őtet a iazolba, mert nem uala ő neki hel a zallo helyben (MünchC. 110). Éczakára szállóhelyemre visszajöttem (MonIrók. XV.163). Miképpen iltünk a levon, és mint várták a szállóhelyet elérni, az egész multságom volt (Mik: TörL. 17. lev.).

szék-hely: 1) [sedes; sitz]. Leen kedeeg ez nagy zeek heel, nagy wdvar az magass thabornak hegyeen (ÉrdyC. 461b). Sedes Sicalcales vulgo szék-helly dictae (Otr: OrigHung. I.34. 37). **2)** locus judicarius MA.

székes-hely: 1) [sedes] civitas cathedralis Kr. [sitz, haupt-stadt]. Zent haromsagnak zekeshelye (PeerC. 286). Az menyorzagb emcekem zekős helyem: caelum mihi throneus est (JordC. 731. Istv: Volt. 2). Hogy ne pusztitának az király lakó és székes helit (MonIrók. III.70). A budai székeshelyből ki-rekeszteték királyunkat (Sall: Vár. 3). Jerusalem tellyességgel pusztá volt, nem hogy székes helye lehetet volna az monarchia birodalmanae (EszT: IgAuy. 438). **2)** provincialium causarum forum, curia temporaria PP. hobes gericht, ort wo hobe standespersonen zusammenkommen PPB Szekes helyre törvenyközni: litigare seu causare ad loca judiciorum Ver: Verb. 28.

szénőgető-hely, szén-hely: carbonaria PPI.

szent-hely: 1) locus sacer MA. locus sanctus MünchC. 58. heiliger ort PPB. [heiligtum]. Szent hely az egyházban: sanctuarium MA. **2)** asyllum C. Szent helyec avagy bé-futásra való menedéc helyec: asyla seu refugia Com: Jan. 124.

szoros-hely: angustia; szoros C.

tábor-hely: castra; feldlager PPB. Táborhelyjáró: metator castru MA. Táborhelyem mellett lévő egy alkalmas dombra vonattam fel sátoromat (MonIrók. XV.523. Huszt: Aen. 4).

tanító-hely: auditorium C. schola Kr. Harmintz egész esztendeig e földön az ő tanító-helyén forgódtván (Pázm: Préd. 207).

tanuló-hely: ludus literarius PPI. [schola; schule]. Szabados öreg tanuló helyec: lycea Com: Jan. 156. Viaskodasnac tanulo helye (Magy: Nád. 74).

tartó-hely: *Befogadó; tartó hely, receptaculum MA. aufenthal, herberge PP.

tekejatszó-hely: [kegelbalm]. (SzCsomb: Utleir. 266).

telelő-hely: hibernacula C. hibernaculum MA. ein ort, wo man winter hält PPB. Haller G véle együtt az telelő helyre elmenjen (Monlrók. VIII.371).

temetés-hely: [sepulcrum; kirchhof]. Harnat (dimyét) talatum sylo temetés helyen, azokatt meg külttem kegelmednek tóby dyne között (LevT. I.97).

temető-hely: sepulcrum, sepultura, bustum C. coemeterium MA. kirchhof, begräbnis PPB. El temetek nagy sírassal Gamalielnek temető helyen (DebrC. 67. JordC. 38. LevT. II. 209). Az ő temető helyén: ubi sepelietum eum (Kár: Bibl. I. 392. Zvon: Post. II.410). Bölög-aszszony templomában való temető hely (Tarn: Szents. 27). A temető helyeket meglátogatni szentséges dolog (Czegl: MM. 257).

tér-hely: spatiosus locus, locus patulus, planities MA. weitläufiger ort, geraumer ort PPB. Escebe neue zenth Pál, hog nagh therhel volna belő (PeerC. 52). Ez zenth testót a keresztárol alá veneek, a ter helyen le theweek (WinklC. 100). Egy ter helyen tamada nagy férgbeteg (ÉrdyC. 322). Helheztedet ter helyen en labymath: statuisti in loco spatioso pedes meos (KulesC. 67). A ter helyec rakucá inhoockal (Helt: Zsolt. 124). Tér helyeken fízi őket: locis aequioribus (Deesi: SallJ. 47). Néhútt meg-hasadván a föld, egész útszákat el-nyelt: sok tér helyeken magas halmok hányattak (Pázm: Préd. 1205). Magos hogyan építettett házát el-routván, a hegy alá tér helyre (in plano) építette (DBenkő: Flor. 30).

termő-hely. Beytorianor termő helye (Zvon: Post. I.357).

törvény-hely: forum, tribunal MA. gerichtsort PPB. War-megye szekyre, wagh akar mynemw thewrywn helyre (Ver: Verb. 98). Törvény-tévő-hely (Mad: Evang. 400).

tűz-hely: focus C. MA. caminus MAL. furnus JordC. 20. craticula 87. feuerherd PPB. herd Com: Vest. 129. Tűzhelyecske: focus C. Tűzhely fej: comus foci PP. Az leen zstneses ystny tyznok fystólghó tyzhele (ThewrC.98). Tyzhelyere tene (a megfázott kígyót, Pesti: Fab. 12b). Az en tetemim meg egettetenec mint az tűzhele (Szék: Zsolt. 103). A kovács a vas hevétd, égető tűz helyen a fújával bé-fújtat: ferrarius in ustrina follibus insufflat (Com: Jan. 104).

udvar-hely: residentia principis SI. [curie, herrnhof, stamm-sitz]. Nemes udvarhely: curia nobilitatis Ver: Verb. 162. Lako udvarhelyetől: de domo solitao residentiae ejus 290. W kegyelmeenek hagyok az terebesy ndvar helyhez, kybe w kegyelme most lakyk, az ket falwt, egrast, keresztwrt, bele twdwan zaz haz jobagyot is helyekről ees haznos helyekről aggyak ky (Radv: Csal. III.100).

úszató-hely: natibula MAL. [schwemme].

ülés-hely. Fundus azaz az nemes űles hely: fundus seu locus sessionis nobilitaris Ver: Verb. 47. [herrnsitz].

ülő-hely: sessibulum C. MA. sitz PPB. Zeretic az első fő helyeket vacorakon es az első zekeket sinagogacban (MünchC. 55). Le űlő hely (GKat: Titk. 80).

ütés-hely: vibex [strieme, blane flecken vom schlagen]. A kék ütés hely a veréstől vagyon: vibex a verbere est (Com: Jan. 61). Jesus, kinek ütés helyeivel meg-gyógyítottunk (Tarn: Bar. 44).

vacsoráló-hely: caenaculum, hexaclinum C. der ort, abends zu essen PPB. Az megl mutatott tñektők egh nagh vacoralo health (WinklC. 146. Kár: Bibl. 480. MA: Scult. 349. Illy: Préd I.601).

váltás-g-hely: [emporium; handelsplatz, marktplatz]. Az Corinthus gazdagsagos marha valczaghel (Komj: SzPál. 109). Sokadalmokat is szörze, az vasámapról el véuen a szombatira rende, valczac helyeket is szörze (Helt: Krón. 37b).

vásárló-hely: emporium MA. niederlage, markt PPB. A templom, mellyet kereskedő és vásárló helyé tóttene (Tel: Evang. II.608. Fr: SzJán. 27).

vég-hely: locus v. civitas confinii SI. [grenzort]. A pogánt vég-helyeiből kiszoritotta (Land: UjSegits. I. Előb. 3). Vég-helyeinek (finés) meg-oltalmazásáért hadakozott (DBenkő: Flor. 36).

vigyázó-hely: specula Com: Jan. 124. [wachplatz, wachposten]. (Hall: Hist. III.147). Talám a kormányos mestert akarja vigyázó helyéből s hajójából ki-vern (Czegl: Japb. 7).

Helybéli: localis SI. [örtlich, im orte befindlich]. Múd az helybel fraterek megl remwlenek (VirgC. 60).

Helyébe: in locum ejus Kr. [anstatt, an die stelle]. Balass wram heleben kywlgetek mast (RMNy. II.131).

Helyében: [loco; anstatt, statt]. Ty atyotoknak helyeében: pro patribus vestris (JordC. 185). Az galambnak nyevgese vagy on anekeeles helyeben (CornC. 135). Hogy Herodes helybe Archelaus wralkodnek: Archelaum regnare pro Herode (Pesti: NTest. 4). Léssen az drága illat helyében bűdösség (Zvon: Post. I.7). Ő szőlylon te helyedbe: ipse loquetur pro te (MA: Bibl. I.52). Az jó helyébe gonosszal fizettetec: reddidisti malum pro bono (MA: Bibl. I.42). Ha ennek halonása történnék, mind-járt más választatónék helyébe (Szal: Krón. 259). Oda van haj-dani tiszta ártatlanság, bé jött e helyében szinezett tsalfaság (Orczy: KöltSz. 199).

[Szólások]. Közlezdő helyében közlezdont adni: par pari referre (Deesi: Adag. 4).

[Közmondások]. Jó tőt helyébe, iót ne váry (Deesi: Adag. 92).

Helyecske: 1) loculus C. locellus MA. kleiner ort PPB. [plätzchen]. Zent Ferenc ew zretetnek kezdetiben laenak frater Leoual nemy heleecken (EhrC. 32). Ninczen anni helyecskeie, ahol feiet le haithatna (Fél: Tan. 459). Apadno, csak Emaus-mellet-való helyecske (Pázm: Kal. 667). 2) loculamentum [küstcheu, fach]. A könyvnyomtató az helyecskekből, eastákból (e loculamentis) az őntött betűket ki szedegzetvén (Com: Jan. 160).

Helyecskés: loculosus, loculatus MA. das viel unterschläge hat, voll fächer PPB.

Helyél: [loco; stellen]. Agyút a várhoz tsak közel hehelje (Könyi: HRom. 159).

Helyén: in loco suo, apte, commode, congruenter Otr: OrigHung. II.55. [recte, bene; an platze, richtig, wol]. Helyén van: bene se habet Kr. Nemel igheknek ez kényben nagarazatya heleen wágon, nemelnek nindén, my csak az ollan igek-lor irtuk, az melnek heleen nindén magarazatya (RMNy II.43). Jol és helyén eset mondasokat el forgatván (Zvon: Post. I.586). Helyén kell annac maradni, az mit szent Pál mond (MA: Scult. 83). Bölögok, a kik magokat birják: mert, noha istent kísirtik, és szabadoson élnek, de ugyan helyén vagyon dolgok (Pázm: Préd. 24). Vallyon ezek mint maradnak helyén, ha az vr vacsorájában kenyér nem léssen? (Pázm: Kal. 713). Helyén beszél akkoris, nádón azt mondgya (361). Jól, es igen helyen etette tehát Sz. Agoston mondasat (Lép: I'Tük. I.281). Ha deákül tudsz: ha helyén van eszed (Szd: MVir. 442).

Helyén-való: [commodus, rectus; richtig, passend]. Tsendes elme, helyén-való elme: liquidus animus PPB. Az nem helyén való jó akaratis gyakran árt (Deesi: Adag. 52).

Helyén, helyén: in loco ejus Kr. [anstatt, an der stelle]. Fejbe veté az orzagnac koronaát es ötet orzagliattata Vasti helyén (BécsiC. 53). Trombita szo helylen dobot fittette (Hosvai: NS. 35). Az régi gabonát, az wy helyén kihányátoc: vetera novis supervementibus projicietis (Kár: Bibl. I.114). A katzagis helyén sirunk (Hall: Hist. I.49). Bor helylen igyruak ember véreket (Huszi: Aen. 32). En ő néki atya helyén lészek, ő énnékem fiam helyén (Tor: Eny. 169). Kopia helylen gusalt ő kezében vevé (Petki: Virt. 11). Tartozik az több őese es lugái helyen az pört viselni (Ver: Verh. Szót. 30). Tudvan azt ők, hogy Sándor ötet amya helyen szeretne es tisztelne: haud ignari, parentis eam loco dilici colique (Fórró: Curt. 230).

Helyén-helyén: [passim; hie nud da]. Kezde predicallany, es helyen helyen Iesusti ees emlötyt vala bezedében (ÉrdyC. 424b). Pelda-beszédek, kik között valóságos historiák-is találtnak helyen-helyen (Hall: IHist. II.1. Hall: Paizs. 7).

mi-helyen: simulac, quamprimum PP. [sobald, L. Mihelyt, mihelyén].

Helyés: 1) opportunus C. accomodatus MA. [rectus; richtig]. Helyesen: commode, composite, apte C. apposite PP. Helyes értelme (ÉrdyC. 540). Hogy hogy lehet helyős hat az jesuitak mondata? (Alv: Itin. 101). Szabad volt és tellyességgel helyes volt a férhez adott menyecskét megvetni (Com: Jan. 117). A decretomokat meg másolni semmikeppen nem helyes, illendő: decreta retractari nec usque-quoque conveniens est (135). Gondosan, helyessen eslekeszi az ő dolgait (196). Most már helyes, fegyhetetlen papot hozzattunk (Nyr. XIV.461). Vegyék fel helyesen, igazán, ejsék ékesen (a nyelvet Fal: NU. 327). **2)** [belus; hübsch]. Helyes ábrázat (Fal: UE. 121). Berthonia szűz a fériaik truczára helyes deák verseket irogatott (Fal: TÉ. 661). **3)** localis C. PP. Helyessen: localiter C. Városi helyes lakos: ein bürger KirBesz. 148.

[Helyésit]

Helyésítés: [probatio; billigung]. Am Esaias profeta, ennek az tudománnak helyesítéseiert es erősítéseiert kette vagattatek (Lép: PTük. I.22).

Helyésleg: per loca Káldi: Bibl. Math. 24. 7. Kr. [an manchen stellen, stellenweise]. Heliesleg neminemű keues igeket szedegeten belőlec: sparsim voces paucas carpentes (Mon: Apol. 288). Nem mindenűt vatoc, hanem csak helyesleg (418). Helyesleg helyesleg: hic et ibi (Mon: Apol. 428. Kr.).

Helyesség: [localitas; das räumliche, räumlichkeiten]. Állati tulajdonsági a testnek a láthatóság, tapogathatoság, helyesség (GKat: Válts. II.1269).

Helyett, helyt: 1) vice, loco MA. anstatt, anstell PPB. Ky helyet kele fel Eleazar: pro quo functus est (JordC. 221). Halwan, hoğ Arkelaus vralkodnek Judeaban hw atyanak helyte: pro patre suo (360). Isten helyöt erdőgöt ymadnak (ÉrdyC. 524). Az szemermetesseg, merkleklesség heliöt mereszeg, tekozlas uralkodie uala: pro pudore, pro abstinentia audacia, largitio vigebant (Decsi: SallC. 3). Te töttél engemet királyá az én atyámnac helyette (Kár: Bibl. I.304). A pisztráng helytet, torkotokra ne füllyon az istráng (Csúzi: Síp. 178). Gyónás helyt mondandó imádság (Bél: Comp. 181). **2)** instar MA. [pro, prout; als, für] gleichwie PPB. Augustos igen meg vtae es ellensig heliet szamlala (Szék: Krón. 77). Im hól az berenác legyenee fa helyett: habes juga bonni in usum lignorum (Kár: Bibl. I. 300). Légy atyáne helyet minekñec: habeamus te patrem (MA: Bibl. I.235). Hadd uram mérgedet édesség helyt igyam (Ágost: Zar. 392). Máként is gondolkodnám, ha helyettök volnék (Mik: TörL. 75).

Helyhét (helhőtee ÉrdyC. 444b. helhőteek 512. helhőtnek CzechC. 5. helyhítésben Cseng: Jer. 122): colloco MA. [pono]

stellen, ordnen, an einen ort setzen PPB. Holyhétö: locator PPB. Ioseph a testet betakara tíza gölcha es helhete azt ő vy koporsoiaba (MünchC. 69). Holyhessed hw bele az zekrenth: ponas in eo arcum (JordC. 78. 221). Zekrecuben helhetyk (ÉrdyC. 170). Tyztőlendew feyodelmet uagy tyztösséggel ow zereimes yegyeseenek koporsoyaban helhőteek (515b). Engem ellenség kezebe sem rekeztel, en laháimot ter helen helheted (DöbrC. 76). Tho kenydra nagyob kenth, serelmedre serelmeth helhete-nek (PozsC. 4). Az én lelketem ű rea helheten: ponam spiritum meum super eum (Sylv: UT. I.19). Földet, menyet mely nap isten helhete (Born: Ének. 538). Lakohaylkát az ő szent-séges helyén helyheti (MA: Bibl. V.41). Fiait egymástol meszsze helyheti (ACsere: Enc. 209).

lő-helyhét: [pono; stellen]. Az tyzen keth kewekeht helyhete le Joswe Galgalban (JordC. 292. ÉrdyC. 632b).

mög-helyhét: ∞ Myudden kwyt feyeet ew benne helyhette megh (ÉrdyC. 453).

Helyhétés: [collocatio; das setzen, ordnen]. Helyetlen helyhétés: cacosyntheton MAI.

Helyhöz: colloco Kr. [pono; stellen, legen]. Ur vvt Abraam kebeleben helhezie (IB). (A város) vazon helyhezettween Nylus vyznek partyan (ÉrdyC. 547). Minden mi erőnc az elmében es az testben helyhezettet: nostra omnis vis in animo et corpore sita est (Decsi: SallJ. 1). Őh felséges jászol, mellyben nem barmok szénája, hanem angyalok kenyere helyhezetik (Pázm: Préd. 107).

Helyhésztt: [loco, pono; stellen]. It az számot vgy kel helyhésztened, hogy az első szám az vtolsó számmal egy neuzeten legyen (Helt: Arithm. G2). Helyhészte [helyhezte?] Adámot ő társátal (Bes: Hének. A2). Minden gondolatit Múrányban helyhezti (Gyöngy: MV. 10).

[el-helyhésztt]

el-helyhészttés: [positio, locatio; das stellen, ordnen]. Ez az geometrica progressio nem egyéb, hanem számoknac igaz proportio szerént valo felhaladása, és annac el helyhésztese (Helt: Arithm. F3).

Helyhészttet (helhőztetes KBécs. 1572. F): loco, colloco, pono, subrogo C. statuo MA. stellen, setzen, darstellen, aufrichten PPB. Keuesen voltokot hyuek, sokak felet tyteket helyhezettek (EhrC. 114). Folyo vyzeken helyhezette wteth: super flumina praeparavit eum (KulesC. 44). Angeloknac kara fogagya evtet es Abrahamnac kebelebe helyheztesse evtet (DomC. 146). Az oly varass el nem enezhetyk, ky az begynek felette helhezettött: non potest civitas abscondi, supra montem posita (JordC. 365). Zylee hw egyetlen egyeet, es helyhezettee hwtet a yazolba, mert nem vala egyeb helye hwneky a zeenben (522). Tegedet ű te fíztedbe helyhezttet (Helt: Bibl. I. T4). Talaltok egy gyermecket polaba takartat a iazolba helyhezettett (Pesti: NTest. 117). Ime a hely bova ötet helyhezettették vala (Tel: Evang. II.2). Oltart helyhezettetni: aram constituere (Mon: Képt. 14). Az édenben holott helhezteté isten az embert in paradiso, in quo posuit deus hominem (MA: Bibl. I.2). Helhezette cherubimokat az életneç fájánac őrizetiért: collocavit Cherubim ad custodiendum viam ligni vitae (4). A zidő népnek el-romlott országát ő-általa előbbi bősítilesen rendibe helyhezteté (Pázm: Préd. 211). Istenben helyheztesd reménségedet (Pázm: KT. 21). A szentekneç számoc közzé helyhezettic vala (Com: Jan. 130). Aban vala helyhezettete minden ő reménségek, azon tsünek fügnek vala (GKat: Válts. L418). Őh, ki helyhezettene gem a pusztában, az utonjáróknac kedves szállásiban (Thaly: Adal. I.58). A mulatságot előzé magától es helyibe helyhezteté a tudományokhoz való szeretetét (Mik: MulN. 307). Egy nemzetes bölts, a derék es tellyes böltségeknek sommáját a mér-

tékletességben helyhezette (Fal: UE. 407). Nem rossz-e a világnak bmlorék mulandóságában és árnyék-semmiségében minden boldogságát helyhezetni (Fal: NA. 139).

be-helyhözöttet: illoco Kr. [einstellen, einsetzen]. Ferdinand behelhezetté Despotot a moldvai vajdaságba (Monlók. III.107). Az embert az örök életben be helyhezettetnie, és halhatatlanná tennie (Lép: FTük. II.109).

el-helyhözöttet: locito C. disloco Kr. [stellen, setzen, ordnen]. Szépen el helyhezetteti: in quadrum redigere (Decsi: Adag. 71).

lő-helyhözöttet: [depono; legen, niederlegen]. Embernek nyának nynezen lol hw fyeet le helheztesse: filius hominis non habet, ubi caput reclinet (JordC. 376). Ezeben tarttya vala mynd ez yghetekh, le helhezettween ew zyweoben: conservabat omnia verba haec, conferens in corde suo (ÉrdyC. 112b).

vissza-helyhözöttet: [repono; zurückstellen]. (Mik: Törl. 66).

Helyhözöttetés: collocatio, dispositio, positio, positura, positus, situs C. locatio MA. stellung, ordnung PPB. [lage]. Harmad az menyey boldogságnak yeles helyeen valo helhözöttetésről (ÉrdyC. 487). Az testy zopsegl al az tagoknak alkalmas helhözöttetésiben (TibC. 99). A tartományoknak helyhözöttetéseket, állásokat le-írja (Com: Jan. 171). Hegeyn való helyhözöttetését maga magyarázza (Sám: 3Kér. 27). Ezeknek e jelenvaló életben ez helyhözöttetések (Illy: Préd. I.49).

Helyhözöttetlen: illocabilis C.

Hellyel-hellyel: passim, suis in locis MA. [hie und da, stellenweise]. Hellel helliel sokan vannak (LévT. I.143). A deae biblia helyel helyel a görög bibliából igen homalyoson irattatott (Helt: Bibl. I. c3). Hellyel-hellyel bánya városoc vadnac (Helt: Krón. 7). Estenee hibác és fogyatkozásoc helyel helyel (Zvon: Post. II. Előb. 2). Hellyel-hellyel masutt-is láthatni ilyeneket (DKal: Ker. 468).

Helyre: [bellus; hübsch]. Helyre leányzó, jól vagyon formálva: sie ist wol gestalt (KirBesz. 51).

Helység: 1) locus competens MA. eine ordentliche stelle PPB. Az szelek es égi haboruk ellen helységben tarttyák az nagy füt (Lép: FTük. II.13). Hatalma az országnac fejedelmere az papara szalla, az felső helység penig, kit annak előtte soe időckel szorgalmatossággal kereset, szinten veghez vitetek [?]. (ÉszT: IgAny. 415). 2) pagus, villa, viens, mansio, communitas SI. [ortschaft]. Az helység ez dologban pwrws (LévT. I.87). Sokan mind nemessek s mind egész helységek-is papjaikkal egyetemben a réformata vallásra térének (Bod: Pol. 77). Ős helység, ős jószág (Fal: Jegyz. 935). Vagy bíró vagy esküdt ember a helységbe volt ő (Gvad: RP. 2).

Helyt, helyütt (helyőt) (ÉrdyC. 81b): [loco; -wo, an—orte, an—stelle]. Minden helyőt: ubilibet Ver: Verb. 287. Meg egy mond masot helyőt (ÉrdyC. 81b). Mynden helyt yeles dologban foglalatus volt (556). Sok helyt (LévT. I.306). Nednes ködők fognak ezuarogni, de nem minden helyt bozatiatnak essét (KBés. 1572. k3). Több helyt (MonOkm. VI.20). Őtet Pest elein oly helyütt hadjuk, hogy mindenfelől vigyázhasson (RákF: Lév. I.364). Mit keresne olyan helyt? (Mik: MulN. 215). Más idegen helyt akarom felkeresni (308).

azon-helyt: actutum, confinio, profinuis PP [auf der stelle, sofort. I. Azonhelyt]

mi-helyt: simulac, quamprimum PP. [sobald. I. Mihelyt]

Helytelen (helytelen) Pázm: Kal. 412. 676. Liszt: Márs. 126): vitiosus, erroneus, mendosus, ineptus, non appositus SI [unrichtig, unstatthaft, falsch]. Majd helytelen: subabsurdus: hel-

telenül: subabsurde, enormiter C. Helyeten helyhetés: cacositython; helytelenül czézagoc, zaygoc: blactero MA. Sokszor helytelenül, és illetlenül szólottak a sz. írásban (Pázm: Kal. 412). Helyetlen munka nem lézzen, ha rövideden ennek eredetét feljegyzem (676). Régi eleinket, s ő utamok minket helytelen ragalmaznak (Liszt: Márs. 126). Nem mondok helytelen dologot, csak ne rijogass (Czepl: BDorg. 404). Adának-ki egy írást az isten beszédéről, melyet helytelennek lenni igen hatalmasan megmútatott Laskai Péter (Bod: Pol. 40). Helytelen lármondó nem akartam lennem (PhilF. 69). Némelyek helytelen jobbításokkal akarják a dítösséget magokra raggatni (Könyi: ÁM. Előb.).

[Szólások]. Intem is az jó atyámfiaát Balassy Jánost, hogy az mi kész pénzt ő nekie hagyok, ne hogy azt haszontalanul és helytelen helyben elköltse (Radv: Csal. III.206b). Szükség fölöt helytelen helyre költetnec az isten javai (Zvon: Post. I.560). Jozzagat helytelen helyre kezdi vesztetni (Ver: Verb. 103).

Helytelenkőd-ik: ago inepte, erronee, non apposite SI Szíve gondja annál jobban nevelkedik, habzó gondolatja jár s helytelenkedik (Gyüngy: KJ. 21).

Helytelenség: [ineptiae; fehler]. Rosz gazda, de czéfraságot szerető, jószágát elvesztegető, egyéb helytelenségei szántalanul voltak (Ház. I.136).

Helyűnnen, helyűnnét: [de loco, de locis; von, von—orten, von—stellen]. Igen sok helyűnnen megh bizonyithatnam (Pésv: Fel. 73). Az bonnét mit rendeltünk, sok helyűnnét telik ki (MonOkm. XXIV.331).

Helyűvé: [ad locum; an einen ort]. Gonosság ez oly helűne igazítani az Antichristust, az mely ingyen niútsen (ÉszT: IgAny. 468).

HEMZSÉG: nyüzség, bozseg SzD. [wimmeln]. Úgy hemseg mint pondró (Gvad: Orsz. 113).

HÉNGÉR, HÉNGÉR: carnifex MA. tintinnaculus PPB. scharfrichter, hecker, peiniger PPP. Hobér, henger: henker Com: Vest. 122. Meg paranczola, hogy meg herélnéc Bolat, de a henger meg keserüle a szép gyermeket (Helt: Krón. 46). Az isten ad a satanac hatalmat a büntetésre mint bohernak, mint az biro ad az hengernek (Mel: SzJán. 239). Az henger papista papok (201). Bozzata penig ismeg köneteket es henger szolgálkat a Saul (Mel: Sám. 79). Nem akaranc indulni erre a kiraly szolgálai, hogy az Jehova papjait henger modra le vagnaiak (93). Vram gyilkossá löt, vram boherá löt, leanya hengere löt (Illyef: Jephth. 28). Nem nehezebbe az hengerec kinzasi mint néha az betegsegec gyötrelmi (Prág: Serk. 476).

Hengérség: [tortura]. A pápistac gyakorollyak a lélek isméretnek hengérségét, midőn fűbbeli gyonúst téznez (Apati: Veud. 616).

HÉNGÉRÉD-İK, HÖNGÖRÖD-İK: volvor, volutor SI. [sich wälzen]. Egy arany-alma közikbe hōngörődik (Hall: III.52). Hengeredni (Mik: Tan. 746). [Vö. HENTÉRÉD-İK, HÖMPÖLYÖD-İK].

alá-hengéredik: devolvor Kr. [sich herabwälzen] (Pázm: Préd. 1079. Kr.).

elő-hengéredik: provolor MA. für sich gewälzet werden PPP

lő-hengéred-ik: devolvor; abrollen, herunterrollen. Vala homan le-hengeredni: in *praeceps volvi PPB. Egy olyan ember, a kin a szép tanács nem fog, hanem erővel a toronyok tetején mászkál, méltó, hogy lehengeredjen (Fal: NE. 37). Nem vagyok azok a királyok közül az első, kik fényes méltóságok-

ról lehangeredvén, nyomorultul végezték életüket (Fal: TE. 675). A fáról lehangeredett a madár (Könyi: VártaM. 51)

viSSza-hengÉRÉdik: [revolver; sich zurückwälzen]. Visszahangeredött: revolutus C. Visszahangeredő: revolubilis MA. das sich wieder umwälzen lässt PPB.

HENGÉRÉg: volutor MA. hin und her gewälzet werden PPB. Kerek hengergő alma: *volubile malum PPB. Leesnén a földre, hengereg vala: olisus in terram volutabatur (Helt: UT. L6). Hengörög vala (Fél: Bibl. 68).

hátra-hengÉRÉg. Hátra hengergő: revolubilis MAI.

HengÉrgés: volutatio MA. volutatus; wälzung, windung PPB.

HengÉrget: convolvo C. voluto, convoluto MA. provoluto; sehr oft herumwälzen PPB. Könyvil-hengérget, forgat: circumvolvo; forgató, hengéritő, hengérető: volvens PPB. Kővetet hengéretének (JordC. 311). Az ew monyart nynt [mynd] ky hengérety wala az fezekbowl (Pesti: Fab. 70b. Fél: Bibl. 50). Hengéretet egy nagy követ (Lép: FTük. 3).

őszve-hengÉRget. Őszve-hengérető: convolvens MAI.

HengÉrgetés: volutatio, volutatus MA wälzung PPB.

HengÉrit: advolvo C. volvo, voluto MA. wälzen, hin und her wälzen PPB. Fölyül reá hengéritem: supervolvo C. Oda hengéritem: advolvo PPI. Hengérite nág követ (volvit saxum magnum) a koporso áitara (MünchC. 69). Josef egy nág kővet hengérety a koporsónak aytoyara (JordC. 512). Josef az sírnek aitoiara nág merőkövet hengéretete (DöbrC. 443).

alá-hengÉrit: devolvo C. [abwälzen].

el-hengÉrit: pervolvo C. provolvo MA. fortwälzen, wegwälzen PPB. Ki hengéreit el nekőne a követ a koporso áitara? (MünchC. 105). Elhengérite a követ az koporsónak aitajárul (Tel: Evang. II.116). A kő el-vólna hengérite (Mad: Evang. 307).

elő-hengÉrit: provolvo C. [vorwälzen].

környül-hengÉrit: circumvolvo MA. circumverto, umkehren, umwenden PPB.

lő-hengÉrit: devolvo MA. hinabwallen PPB. [hinabwälzen]. Le ne hengéritsen a székről (Fal: Const. 831).

viSSza-hengÉrit: revolve C. MA. wiederumwälzen PPB. [zurückwälzen].

viSSzahengÉRithető: revolubilis PPBII

HENTÉRÉD-ik: [volvor, volutor; sich wälzen]. Egy agát a földről úgy döfött, hogy mindjárt melléje halva hentéredött (Könyi: HRom. 125). [Vö. HENGÉRÉDIK, HÖMPÖLYÖDIK].

HENTÉRÉg: volutor Kr. [sich wälzen, rollen]. Hadgya haragban hentergeni és keülységben (az ágyban fekvőt, Zrínyi: ASyr. 24). Hentérog az maga sebében (193). Hogy a vízbe hentergen (Hall: HHist. L71).

ki-hentÉRÉg: [evolvor; sich hinauswälzen, herausrollen]. Egy bumbi kihentergett éppen a hidlásra (Monlók. XXIII.422).

HentÉrget: convolvo PPBII. [wälzen].

HENTÉS: Ianius PPB. [fleischhauer]. Mészáros avagy hentes: Ianio vel Ianius Com: Jan. 79.

HENYE: torpidus, deses MA. faul, trág, lamsam PPB. Henyén: otiose C. negligentis MA. Henye s here, csak hasokot hizlaló emberek (Pós: Izasz. 592). Henye barátok (Tyuk: Józ. 421. Alv: Post. 1280). Uri tisztben duskáskodgyanak,

üllyenek, és henylve hivalkodgyanak (Bíró: Ünneq. C2). Mikor henyén hever testünk, legjobban jár kél, bujdosik elménk (Fal: BE. 586). Nem is temjényezek henye lustaságnak, nincsen becsen nálam munkátalanságnak (Orczy: KöltII. 124). Nézzd, tarolt henyéknak parantsol gvárdián (Orczy: KöltSz. 7). Dús gazdag henye polgárok (43).

Henyl: otior, desideo, inferior C. torpeo, torpesco MA. müssig gehen, müssig sitzen, faulzenen PPB. Zrínyi. 1130. Mit allatok itt egész nap henylve? (Land: ÚjSegits. L547).

el-henyl: negligo MA. versäumen PPB. Mondgyac de fic el henylie: dicunt enim et non faciunt (Mon: Apol. 30). Akarják az én titkaimat érteni, magokat és üdvösségeket el-henylvén (Pázm: KT. 182. Káldi: Bibl. 321). Mi a nagy dolgokat csak el-sikkasztjuk s henylfűk (Czegl: Dug. II.2).

Henylés: negligentia, otium C. socordia, desidium MA. desidia; nachlässigkeiten, faulheit, trägheit PPB. Az mi népeinc henyelessel, faczka metelgetessel, ragalmással es ezer lütsigal mulattac el ünnepet (Born: Evang. IV.521. Zrínyi L18. 158).

Henylkéd-ik: [otior; müssiggehen, faulzenen]. Ha az czalados ember czac a berese hagyja a dolgot es ő maga henylkedic, így iar mint ez kazdag, kúnc marháiat safura mind el tekozotta (Born: Evang. IV.9b).

Henylő: deses, otiosus, cessator C. reses, negligens MA. faul, trág, müssig, binlässig, faulzen PPB. Henylő, hivolkodo: negligens, unfeissig Com: Vest. 137. Leghenylőbb nép (Zrínyi L20). Tizen-egy orakor forgasd elmédben a szőlős gazdát, ki a henylőket tizen-egy óra tájban maga szőlőjében hittá (Tari: Szens. II.62). Oly juhásztor, ki nem gondol nyájjal, hogy akármint légyen: csak öneki bőven sok gyapjat neveljen, mint henylő here hasznával élhessen (Thaly: Adal. L12).

Henyltet: [otiaro; müssiggehen lassen]. Mi itt henyltetjük hasztalan magunkat (Könyi: HRom. 88).

Henyős: torpidus MA. faul, trág PPB.

Henyösség: torpor MA. faulheit, trägheit, unlust PPB.

HÉRBATÉ, HÉRBAJEJ: [thee] (VectTrans. 25). Kávé, czukorkodi és herbaté bornál jobb volna (Thaly: Adal. II.387. TörtT. III.402). Herbathejhez való fogantýus íbrik (Iaz. 1283). Hasznos a böldog aszszony tövissének virágjából készített herbatéj vér pökés ellen (Váli: OrvSz. 46).

HERCÉg: dux MA. [princeps] herzog PPB. Herzeg, Chercég [személynév 1210. 1220] (VReg. 142. 180). Fili Herchuk 1283 (ZichyC. 153). Paulus dictus herceg 1378 (IV.47). Nabuchodonozor ezerte egbe gúiténie a fedelmeket, birakat, hercegetek (BécsiC. 125). Te Bethlehem semmiuel vag küsebe Judanak fedelmiben, mert te belőled ő ki herceg (MünchC. 16b. JordC. 359). Geysza herczek kylde el ew attyaffay wtan hogy syethneenek ky bozyaa (ÉrdyC. 399. 120. 295). Moabnak hercegi (DebrC.112). Herceg vagy vezér (CornC. 226). Zerzetbelieknek hercege (DomC. 1). Ferdinandus herceg (Monlók. III.114). Hercegek, hadnagyk: duces (Com: Jan. 142). Nagy sok tiszteletes idegen hercegek, vallásunkdeliek, noha más nyelviük, a temetésre szomoruan gyűlnek (Thaly: Adal. L27).

érc-hercÉg: archidux PPI. erzhertzog KirBesz. 115.

fő-hercÉg: ∞ Maximilianus, Austrianak fe hercege (LevT. L287).

Hercegi: ducalis Kr. [herzoglich]. Hertzegi tzmereket erget és a höldnak szarvain akar ilni, hogy lába alatt lássa a világot (Fal: NU. 350). A hercegi személy holtig játszott (Fal: NA. 147).

Hercegné: ducis conjux, ducissa SI. [herzogin] Lengél orzagac hercegne azzoña (NádC. 524).

Hercogság: **1)** ducatus C. MA. Com: Jan. 143. herzogtum PPB. [herzogliche würde]. Kyrál zalla az kyralksagban, Goysza keddeeg az herczogssegeben (ÉrdyC. 398). Ihol mind a királyság, mind a hertzség: szabad légy velle, mellyiket fel veszed (Helt: Krón. 37). **2)** [herzogliche durchlaucht, hoheit]. Herczségstekhez való szavain (Otr: TökÉll. Előb. 5). Mellyet bővséges tékozlással kémélfellettől kiöntött költséggel Herczségséged építetett (Bíró: Ékesség. A2).

HÉRCSÓKA: [piri species; eine art birnen]. 1643. 14. april. oltottam meg az vad fákat, a mellett két renden herczoka avagy kozma körtvélyt (TörtT. 1880. 774).

HERDE-HURDI: praeceps, ventosus, praeproperus SI. [übereilt]. Herde hurdi módjára (Mik: Törl. 341. 386).

HÉRDÓ: [wer da?]. Az szent doctorok hűtbeli tudomániok ellen pártos herdót [berdót?] kiáltuán (Bal: CsIsk. 136). [Vö. BÉRDÓ]

1. HERE: 1) fucus C. MA. hummel, bräme, wesppe PPB. [drolme]. Nevezetéc Belzebulnac az az nag undoc döngö here raynac avagy sereg légynec (MA: Scult. 292. Kules: Evang. Előb. 4). A mézet a herék meg emésztk (Com: Jan. 50). **2)** Haszontalan here ember: fungus Doci: Adag. 265; ignavum pecus MA. Clastromba lako here papok (Mel: SzJán. 242). Tolniok, herec, pöfoteg apaczak (443). Here [így], nema eboc, pilisses barátok (MA: Préd. 108). Az kik herék, es ezek hassokt hizallniak (Fél: Tan. 333). Here módon élnek (Alv: Post. II.40). Igy tselekesznek ma a papisták között amaz arvák özvegyek házán élekedő, haszontalan fige fához hasonló here barátok (VárM: Szöv. 128). A veréb a herénel is herébb (Misk: VKert. 475). Nem haszontalan heréje, hanem hasznos fia édes házának (TörtT. XV.157). A palotának heréi ne legyenek (Laskai: Lips. 129). Nem sok pálmája van a here embernek (Kisv: Adag. 488). Szép rendbe szedé a kollégyiomet, kívánta oman ki-irtani a mások munkájokkal élő heréket (Bod: Pol. 178).

méh-here: fucus Kr. [drolme]. Nem méltó az élni, a ki tsak henyéni szokott mint a méh-here (Kisv: Adag. 414. Ben: Rithm. 214).

2. HERE: virilia SI. [testiculi; hodo]. Az ó (a hód) herének golyói (Misk: VKert. 243). Minden emi való állatok heréjét egyél (Felv: SchSal. 8).

ló-here: trifolium Beythe: Nom. 8. [klee]. Lóhere fil: trifolium pratense MA. Apium americanum pyramidale odoratum, fára folyó lóhere; mert olyan a virágja, csak egy kovéssé kékesse (Lipp: PKert. 199). Onobrychis: spanyol lóhere (uo.).

Here-hura. Az hetedic loheret hiyác nyul lábnae: alacson földén el terült három leuelő fi, vagy herehúra (Mel: Herb. 95).

Herél: castro C. eviro, emasculo MA. verschneiden, entmamen PPB. A heuger meg keserüle a szép gyermeket, és egy kölyket heréle helyébe, es annae a monyát hozza Kálmán királynac (Helt: Krón. 46. Valk: Gen. 22. Misk: VKert. 360. Megy: SzAÖröme. 251). Te Thököly, papherélő, hazánk-puszító (Thaly: Adal. I.175).

még-herél: **1)** castro, eviro, emasculo, emuchizo C. verschneiden PPB. Kie önnagokat megherélték: qui se ipsos castraverunt (MünchC. 49. Fél: Bibl. 32. Czegl: MM. 139. Helt: Krón. 46). A ló megherélttven, vaduskodni megszűnik; cantherius factus ferocire desistit (Com: Jan. 42). Hogy széket barátvérel megfestethessen, több papokat, jesovitákat megherélhessem (Thaly: Adal. I.39). **2)** [falso; fälschen?]. Vigyázni kell, hogy számadásokat meg ne heréljék (Nyr. XII.363).

mégherelés: eviratio, castratio MA. beschneidung, entmaming PPB.

mégherélt: castratus MA. verschnitten PPB. A megherélt kan, ártány, tőki metszett disznó (Com: Jan. 36).

Heréles: castratio, castratura, eviratio C. verschneidung, entmaming PPB.

Herélő: tierschneider KirBesz. 150.

Herélt (herélyt Pázm: Kal. 635. herenth * JordC. 247): **1)** castratus MA. [verschnitten]. Órú, herélt juh, herbéts (Major: Szót. 490). **2)** spado, semivir, semimas, apocopus, eviratus C. eunuchus Fél: Bibl. 32. verschnitterer, castrat PPB. Herélt emberek: eunuchi Com: Jan. 141. A heréletkel adoznac vala: cum effeminatis sacrificabant (BécsiC. 186). Hereenth [így] nem mehet be az en egyházamba (JordC. 247). Herélt Ali basa (Tin. 90). Hínatá az Israel kirallya egy herélt lop mestert (Mel: Sám. 358). 858. esztendőben Focius herélyt lévén, az császár erejével Constanzinápolyi patriarchaságra emelteték. Ellene állának az pápák, és szemére veték, hogy meg-metceztet lévén, nem lehet püspök (Pázm: Kal. 635). Herélt az, a kinec tőkei avagy monya székei ki-vétetteenc (Com: Jan. 55). Fél-emberek vagyis herélték (Mik: Törl. 436). **3)** Herélt ló: cautherius, equus castratus MA. verschnitterer hengst PPB. Gáfi Istvának (nagyok) négy kék szekeres lovakat, heréltet, fékestül, hámostül; két kancaza lovat (Radv: Csal. III.294).

Heréltelen: [non castratus; nicht verschnitten]. Heréltelen kappanokat, fa papokat, váaz papokat ezután nem akarunk tartanyi (RMK. V.225).

Heréltet: [castrari curro; verschneiden lassen]. Csikaimat herélttetem (Kár: Élet. II.47).

Heréltség: castratura Kr. Lelki heréltség (Pázm: Kal. 1766. 1059. Kr.).

HERING (hereng Helt: Mes. 456. Born: Préd. 401): halec alece MA. thynnus? C. maena PPI. hering PPB. Adami: Spr. Priss hering: frischer hering; füstölt hering; geräucherter hering KirBesz. 127. Heringtske: halecula C. Hering-áruló: trispola, thetopola PP. Hering, mindenféle sós hal lene: alex PPI. Im eleftine à blyt, hozzas sos halat, vizat, pontyot, veszet herenget (Helt: Mes. 456. MesésK. 23. Vec(Trans. 19). A heringek meg a városiaknak is esztendőnként való ételek sozva (Telek: FLÉl. 50). A hering mellyet ujonnan fognak, mikor még leves és testo-béli, a pisztrangoknak édességekhez közelv (52). Hering tej (Cseh: Orvk. 18). Hagyd el sajttól büdös hering keresőket (Orezy: KöltII. 53).

Heringés. Heringes tonna: cadus halecum; heringstone PPB.

HÉRJO: (pernix MA.) perdx MA. Kr. tetrao Europaeus PP [rebuhu]. Ezek az egy madarak, kykkel nem ylyk eolny: keselywth, heyaath, beseeth, heryoth, malan fekwth, baglyot (JordC. 94).

Hérjőka: parva perdx Kr. Ittis mint egy herjőka fen akar röpülni Calvinus (Pázm: Kal. 414).

Hérjókáz-ik, hirjókáz-ik: 1) [volito?]. Mig meg nem határozzák mit értsenek az anyaszentegyházon mind addig tsak a levegő égben hirjókáznak (Pós: Igazs. I.135). **2)** [ineptior; possen triben]. Ugy hitték, hogy csak herjókázom vélek (Bethl: Élet. II.131).

HERMEC: [?]. Gondollya vala hogy vala myt jot awagy gosozt ew yfjwsaganak lazokaban megfőzne ollyanua lenne ew venseegeenek hermeczegeben (ÉrdyC. 319b). Iszakom könttem a hermetz szijára (Gvad: FNót. 2). [Vö. hermec-szij]

HÉRNÁC: [samii genus; ein kleiderstoff]. Hef forenton nem vehetnye meg egh wegh hernachot (LevT. I.1. 426).

Vectrans. 9. Hernáztból iszákok, abrakos tanyisztrák, avagy üres zsákok (Gvad: FNót. 102).

HÉRNÝÓ (*hírnýó* C. PP. *hernyu* OrvK. 44. *hernyü?* Káldi: Bibl. Joel. 1: 4. Amos 4: 9. Kr.): oruca, couvolvolus, involvulus, volucra, auriscarapeda C. auscaripeda, campe MA. graswurm, raupe, holzwurm PPB. Szörös hímio: oniscus C. Szörös hernyó: scolopendra PP. Com: Jan. 51. millipeda PPl. Száz lábi szörös hernyó: centipeda PPl. A herionac maradekat megóttó a éyua: residuum ericae (BécsiC. 203. 220). Hernyot fadrul tiszteth (KNagysz. 1579. A7. Misk: VKert. 261. GKat: Vált. II 19). Tengeri hernyó (Misk: VKert. 636).

HÉRRÉG: hímio SI. Herreg, duunog, dorombol magában (Matkó: BCsák. 238).

HERSEN: hers hangot ad, pl. midőn vmi érdes fölületen alácsusszan CzF. Pallos hersenés (Bethl: Élet. II.319).

HÉRVAD (meg*heer*vadhatatlan ÉrdyC. 72b. meg*heer*vadnak 650b. meg *hyr*vada ThewrC. 29. meg*hyr*vad WeszprC. 37. *hírvad* MA: Scult. 109. Megy: 3Jaj. II.41. *hírvadas* Lép: PTük. III.322): flaccéo, ablangveo, elangvesco C. marceo, marcesco, flaccesco, langveo MA. verwelken, gelbmatt und schwach werden PPB.

el-hérvad: immarcesco C. elangvesco MA. elangveo Med-Lat. 206. müd und matt werden PPB. Az w zine az zenuedesnek miatta el heruadot (VirgC. 26). Mindenestwl ektelen es el heruat (80) Holual reggel meg viragzic. estuere elheruadt (Born: Ének. 331). Mi dolog hog te kiraly fia naprol napra igen el ösztöuerőszől es el heruacz? (Mel: Sám. 174).

ki-hérvad: elangvesco MA. sehr kraftlos und schwach werden PPB.

még-hérvad: marcesco, contabesco MA. welk werden, verschrumpfen, verdorren PPB. Megyheruad: pallestit NémGl. 121. Megheruadot a mi szívünk: elangvit eor nostrum (JordC. 287). Az kazdagh meghervad: díves marcescet (832). Meg heruadot vala ew zyweeben leelkeben ez zylaghnak vyragzosaga es gyenyerűseoge (ÉrdyC. 413). Kezde az yffywsaag meg heruadny (515). Zent Margyt azzon jzen meg heruadot (MargL. 207). Ayakái megheruadnak es minden tagi megkemehednek (BodC. 22). Nemes eden kynek zyne soba meg nem heruad (ThewrC. 96). A virág hamar meg-hervad, es szárad (Pázm: Préd. 70). Megheruadott virág (Illy: Préd. II.214). Meg-hírvadot ortza (Tyuk: Józ. 145).

méghevradhatatlan: [immarcescibilis; unwerwellich]. Aldot leegyen wr ysten, ky zepletelen es meg hervatthatatlan meg tartot (JordC. 843). Eeltesseetők az hyweket hogy reegyeetők meg heerwadhatatlan dychőseeghnek coronayaat (ÉrdyC. 493). Meghírvathatatlan korona (Gér: KárCs. IV.351).

Hérvadag, hírvadag: 1) marcor, marcedo, marcescentia SI. pallor [blässe]. Ahíruadag, mel te orcadat mégfoglalta (BécsiC. 20). **2)** [pallidus; blass]. Híruadagh homallos színű vala az farka (az üstökös csillagnak, Misoc: Progn. 17).

Hérvadagos: [pallidus; bleich, blass]. Orczayaat berwadagossa teezyk (ÉrdyC. 420b). Mikor a fekély heruadagos es vóres szabasu leend a ruhan: si alba vel rufa macula fuerit infecta (Helt: Bibl. I. DDD4).

Hérvadás: flacciditas, langvor, marcor MA. gelbsein, verwelkung PPB. (Lép: PTük. III.322).

Hérvadat: pallor [blässe]. Araúnak híruadatta: pallor auri (AporC. 15).

Hérvadatlan: immarcescibilis MA. [unwerwelkt].

Hérvadatos: [pallidus; bleich, erblasst]. Híruadatos ortzayát czokolással, keseruesen illeti ortzayáual (Bes: Hének. B3).

Hérvadatosság: pallor NémGl. 129. [marcor; das verwelken, blässe]. Odi al testhe mynden heruadatossaaghnal kyl (ÉrdyC. 169b). Heruadatosagot en kenemnac keserűsegeből zovvettem (NagyszC. 1).

Hérvadékony: [marcidus; welk] (GKat: Gramm. B3).

Hérvadhatatlan: immarcescibilis; unwerwellich PPB. Engheggyed ewneky, hogy ew raytok heruadhatatlan coronaat vellesenek (ÉrdyC. 580. Sylv: UT. II.119. Illy: Préd. L381).

Hérvadt: flaccidus, langvidus MA. welk, schlottericht, matt, schwach PPB. [blass]. Inkab heruadotnuac es zerrűnee tette-tóm (NagyszC. 4). Híruadott lu: equus pallidus (Sylv: UT. II. 142). Híruat es halal színű lo (Mel: SzJán. 177).

[**Hérvadtat**]

még-hérvadtat: [macero; welk machen, erleichen machen]. Meg hervattattyak hw orcza'okat: exterminant facies suas (JordC. 370).

Hérvaszt: macero, flaccidum facio Kr. [welk machen].

el-hérvaszt: emacio Kr. [verwelken machen, aufreiben]. El hírvaszto nyavalya (ExPrinc. 195).

még-hérvaszt: ∞ Meg hervasztak ő orcaikot, hog embereknek tessenek (DöbrC. 300). A pokol derével meg-hervasztott ágakat le nem vagdallya (Pázm: Préd. 25). Fel ne fualkodgyál sugár termetednek szépségében, melyet egy kis betegség meg-hervaszt és megrútít (Pázm: KT. 22).

HÉSS, HÖSS, interjectio gallinam abigentis MA. Hős kakas, maid rám röpűlsz: tolle calcar ulorium (Deesi: Adag. 92). Hős kakas, mely hegyes: papae nixus (212). Hess kakas! lassabban kukorékoly! (Matkó: BCsák. 79).

HÉT (*hèt* BécsiC. 10. 47. MünchC. 4. *heeth* JordC. 766. *heel* ÉrdyC. 509b. *hét* Fél: Bibl. 20. *héczer* Mel: SzJán. 178): **1)** septem, septenus C. sieben PPB. Hétképpen: septifarium; hét réti: septemplex C. Het [személynév 1211] (Nyr. II.16). Hét fiak: septem filii (BécsiC. 10). Hét napocban: diebus septem (47). Hét zuzek napia (MünchC. 4). Valanac mű nalonc heten afafiac: erant apud nos septem fratres (55). El vezen heet fertelmes lelkeket: assumit septem spiritus (JordC. 392). Heet zent augyalok alnak ew elette (ÉrdyC. 337). Lakozeek harmyc het eztendert (MargL. 197). Het aínat fizess: redde septuplum (DöbrC. 151). Te newezetel heethkeppen vala ayandoknak: diceris septiformis munere (KeszthC. 454). Vitész embör vala, csak heten indúla (Tin. 46). Aki Caimot megöli, ezen hét képpen alnac boszút: septuplum punietur (Helt: Bibl. I. B3). Minden hold földnek huszon het het pénzt kel érne (Ver: Verb. 214). **2)** hebdomas C. septimana MA. woche PPB. Terrae Monyorokerek, Hettef helyly, et Kewlked. Meta Hettefewhelyly incipiens a Pinkoua peruenit versus orientem 1240. (CodPatr. VI.13). Hetven hetec: septuaginta hebdomades (BécsiC. 157). Naprol napra, hetról hetre (GuaryC. 71). Az harnad hetyn adwentnak (LányiC. 8). Két egész hetigh (CsomaC. 571). Vegzedel euell a menykeződ hetet: imple hebdomadam diurnum hujus copulae (Helt: Bibl. I.P). Ma onnyi het, hogy uratam eltemtettem (MA: Scult. 891). Hushagyó hetében lött el a gyermeke (Nyr. XII.267). Egy dáma frissen forgolódzot a tántzban egész héten (Fal: NA. 145).

[Szólások]. Sem *hete sem hava, s immár parantsolsz: asinus de Aesopi puteo modo venis et jam exclamas PP. Én h étbe kelve kiindulok innét (LevT. II.217). Ez héten itt leszek, hétben kelve Patakra megyek (RákGy: Lev. 131. 179. 248). Mynt zokasok az fratereknek keetzer anagy haromzer heteben (DomC. 249). Hetet tart vala az cohnyan (MargL. 22).

csonka-hét: [hebdomas ante diem Paschae; woche vor ostern].

csonkaheti. (Evangéliom) önkéntes heti penteken (Dóbrt 491).

körérszt-hét: azon hét, melyben a keresztjáró körmenetek tartatnak CzF. Kereszt héten való vasárnap (MesésK. 34).

nagy-hét: charwoche KirBesz. 121.

süket-hét: ∞ Süket hétben, vagy gyümölcs ősito boldog-szouynap tájban (Lipp: Cal. 11).

Heted: septimus MA. der siobente PPB. Heted napon: die septimo (BécsiC. 49. MünchC. 55). Kenyweenek heted rezeoben (ÉrdyC. 389b). Ezen heted hónap tizen ötödik napján (Kár: Bibl. I.111).

Hetedik: septimus C. MA. der siebente PPB.

Hetedszér: septimum C. septimo MA. zum siebentenmal PPB. Hetedszér keryed istenek irgalmasagat (VirgC. 1).

Hetel: septimam exigó Kr. [eine woche zubringen, eine woche lang frohdienst leisten]. Hetelni egy sem akar járni (RákF. Lev. I.250). Hetelő rend (Gér: KárCs. IV.288. 296. 310. 331). Ilyen hetelő rendben szolgál vala Zakáriás (Vajda: Kriszt. I.15. Kr.).

Hetes (*hetes* LányiC. 316): **1**) septemgeminus MA, siebenfältiglich PPB, siebenfach, siebener Adami: Spr. **2**) hebdomadarius PP. [wochen-, eine woche dauernd]. Meg aldoznya az Jehovanc az hetes innepec áldozatját (Mel: Sám. 2). A kire haragos szemet mutat, hetes beteg utána: durante septimana agrotans (Fal: NE. 156). **3**) hebdomadarius PP. [an wen in der betreffenden woche die reihe kommt, der die woche hat, wöchner]. Abbatissa, awag hetes [apácánál] (LányiC. 320). Az öreg istállót az Bodrogh parton csináló hetes és napi szamos ácsoknak fizettem 8 frotot (Radv: Csal. III.27). Hetes drabant (Gér: KárCs. IV.286. 316. 320. 324. 455). Engedd meg, katonád lovát vakargassa, de alomját paraszt hetes-el hányassa (Orczy: Költész. 151).

Hetevény: Plejades; siebengestirn, gluckhenne PPB.

Heti, héti: hebdomadalis Kr. [wöchentlich]. Hogy el-igazulyon a további beszéd: tessék most jó-dámak leg-aláb múlt-félben számat vetni té-tova röpitett gondolatokkal héti s hónap tekekedetekkel (Fal: NA. 134).

Hétszér: septies C. MA. siebenmal PPB. Bočassog öneki, ha hecer napjában bñfhende tobened (MünchC. 150). Ha bñfhendie atamia hanzer bočassac neki? hetzeriglen ó? (48). Hétszerrel nagyobbban ostorozlac a tñ bñnetekért: addam cor-reptiones vestras septuplum (Holt: Bibl. I.111). Fizesd meg hetzerrel az mi szomszedinknac az ű kebelökbe az ű szidat-massagokat (Szők: Zsolt. 82). Hétszerrel kemeñben ostorozlac titeket (Kár: Bibl. I.111).

Hétszérés: septuplus Kr. [siebenfach]. Ezek super peccato-res septuplum, hét-szeresek a gonoszokban (Pázm: Préd. 69). Hétszeresen: septuplo (Csúzi: Troub. 92. Kr.).

Hétszerte: septuplo MA [siebenfach]. Hétszerte inkább meg-bñntettetic: septuplum pñnetur (MA: Bibl. I.1).

Hetüs: [wochen alt]. Tsak hat hetüs vala leánykája (Gvad: FNót. 33).

Hetven: septuaginta C. siebzig PPB. Raka ó kó falit het-ven kññökletne magassagban (BécsiC. 11). Hanzer bočassac neki? hetzeriglen ó? Monda amne Iesus: nem mondac neked hetzeriglen, de hetven hetzeriglen: usque septuages septies (MünchC. 48). Mynd hethven hethzer: usque ad septuages septies (JordC. 111). Hetven estendeiben (DomC. 1).

Hetvened: [septuagesimus; der siebzigste]. Hetvened ez-tendö: septuagesimus annus (BécsiC. 295).

Hetvenodik: septuagesimus MA. septuagenus PPB. der siebzigste PPB.

HETYEPEPTYE. Ételre gerjesztö, hetyepetye: ein bei-essen; un ragout (KirBesz. 126). Egyék ebböl a hetyepetyéböl, jó féléböl, ez hozza-meg a kegyelmed szája izit, appetitussát: siehe da, ein gar gutes gerichtlein (63). [Vö. **EGYEPETYE**]

HÉV, HÉ (*hewység* Helt: Bibl. LD2. *hewség* Tof: Zsolt. 571. *hűség* Mel: Herb. 5. *hűitö* 17. *hűség* Misoc: Progn. 8): **1**) aestus, calor, tepor Kr. [wärme, hitze]. HéV-hozó: aestifer; heven vagyon: ferveo, fervesco PP. Hev vala: aestus erat (BécsiC. 161). Az tellyes napnak heweth bordonzok: portavimus diem aestus (JordC. 416). Alavalo palatzy [igy] rubaban zen-wed mynd heweth hydegöt (ÉrdyC. 471b). Heven hidegen futó-sás (Börn: Préd. 550). Árnycok szárazad, mert ha heven száraz-szodot semmie lézen (Mel: Herb. 49). Mind heuet hideget ol kel szemedni (Decsi: Adag. 103). Nyárban sütös hew essönc iele (Cis. G2). Hew vagyon, de nem sütös (no. H). Mind hevét, hidegét az nyomoruságnak szenvednek (MonOkm. VII.206). Hében hidegben, éjjel nappal nyughatatlankodott (Pázm: Préd. 757). Kaszás hevet szenved, tengethesse életét (Kisz: Adag. 346). Ennek erkölcsen is kitetszett eleve dicsőségre vágyó nagy szívének heve (Thaly: Adal. I.129). **2**) fervidus, calidus C. [warm, heiss]. Meleg, hév: calidus Com: Vest. 121. HéV víz, természetü hév fűrdö: thermae PP. Fluvius Heuyon (Anonym. 31). Hévízfö 1339 (Czinár). Hew hoboz hasonlattatky, mondatky angustnak (ÉrdyC. 516). Mikoron nagy heu idwn hagnayak az hegiét (VirgC. 46). Onnan muloknak be fogadása hev jöven auagy esevs jöven (CorriC. 85). Igón hew földre megyen es soe azzo fati gñth (NagyszC. 298). Hewho auag arato ho (Corp-gramm. 17). Sem hideg nem vag, ssem hew: nec frigidus es, nec fervidus (Sylv: UT. II.140). Ha az heusegre heu természetö orrossagot chynalnak, az is artalom (Frank: HasznK. 38). A bal ceozik heliet heü [igy] vassal meg sűtic vala (Szők: Krón. 25). Igen io minden heu betegség ellen (Mel: Herb. 24). Sem igen hideg, sem forro he nem vagy (Mel: SzJán. 126). HéV tüzes kementze (MA: Bibl. V.10). HéV betegségek es gyulada-sok (KLöcs. 1649. 34). Az nap délben leg hevebb (Zvon: Post. I.397). Nem olyan, mint az tűz vala, hanem sokkal heveb es sűtösöb (Lép: P'ük. I.118). HéV hideg jelés (Nad: Kert. 301). HéV kívánsig (Mad: Evang. 300). Jutalmul béremben órdög hév poklot oszt (Rim: Ének. 71). Ezeket egy hév vassal a seb-hez tartasd (Cseh: OrvK. 37). Se nem hevek, se nem hidegek (Misk: VKert. 275). A hé természetü tüzes kisedet ha borral öntözöd, hamar megemészted (Csúzi: Síp. 735). Az víz sokkal hévebb (Gvad: PFör. 24).

[Szólások]. Ezek ugy férnek egybe, mint az hév s az hideg (Pázm: Kal. 354). Mint ha hew köre öntenél vizet, csak ollyan: ma cum canistro (Decsi: Adag. 89). HéV tej meghégeti száját (Czegl: Japh. 176). Fornak mikent hev vizek az bögrében (Eny: Gizm. 18). Ha másut küldömbet tmitot, régi szokását követte, hevet hideget fűjt azon szájjal (Pázm: LuthV. 381). Pázm: Kal. 1766. 514 Kr. Pös: Igazs. I.702). Ne fűj hevet, hideget; ne hízlekedgyél mindenekhez magadat szabván (Ker: Préd. 283). Hevet es hideget fűjnak azon egy nyelvekkel (Pázm: Kal. 1766. 181. Kr.). Midön ki-tanulta, hogy azokon a széles mezőkön a nap igen hevet sűt ne: observato loci ingenio, quod et sol ibi acerrim-us (DBenkö: Flor. 104). Hon gyün Okolicsányi hével-lével (RákF: Lev. II.127). Délben rettenetes hével-lével Szalai uram levele gyün (IV.706).

Heven (*hewen* C. MA): **1**) fervide C. MA. hitzig, heftig, brünstiglich PPB. Purgatoriomban igen heven sűtö tűz vagyon (Lép: P'ük. I.40). A kőles, ha heven a hasra tétetik, a has tekerécek ellen igen jó (ACsere: Enc. 238). **2**) [repente; eilig, eilend]. Melegen, heven, hamarjában: calide PPB. Meg lásd igen

heven ne kezd: vide ne nimium calidum hoc sit modo (Deesi: Adag. 122). Valamely dologhoz heven nyulsz, nem érzesz abban fáradságot (Prág: Serk. 526). Nem szagoltam (kedvetem), hanem heven belé kapván sebessen folytattam (munkámat), és remény-ségemen kívül hamar által estem rajta (Fal: UE. 467). A szor-galmatos bñlts serényen, heven hozzá fog és a lehetetlen dol-gokat is ugy szólván győzi (470).

[Szólások]. Félék attul, hogy igen bizatjuk magunkat, de bizony heven teszük aláánk (ErdTört. II.383).

Hevenyében: 1 [in calore, in aestu; in der hitze]. Bemé-néne Izobosethneec házába miñon a nap leg heuenébe volna, ő kedig aloszobé vala a déli alomo házába (Helt: Bibl. II.185). Az ember szerenesétlenségének hevenyében nehézen véssen vigasz-taást bé (Kisv: Adag. 215). **2** in flagranti, illico, instantanee Kr. [in der ersten hitze, in der eile]. Ha akorom heuenében oda ment volna (Helt: Krón. 190). Menieszdó készület hieneni-ben vala (Istv: Volt. 21). Ha hevenyében fognák az dolgot, nem lenne fogamatos tanitasok (Pázm: Kal. 675). Hevenyében heis falattia vélek (Bal: Epin. 9). Ha hevenyiben patakot megszá-lotta volna, azt is megvehette volna (Szal: Krón. 180). A mit hevenyében találtak, csak azt veszik meg (Mohlók. VIII. 369). Azon hevenyében, hogy fiát vérebeim látta, el fordult tőle, és fel forrott mérgében (Fal: TÉ. 640). Nem akarja szerelmét hozzá illy hevenyébe ki-mutatni (Könyi: VM. 7).

Hevenyén: 1 [fervide; heftig]. Ezt-is igen hevenyen vitattyaé a pápista doctorek (Pós: Igazs. I.332). Hevenyében kíványák, a mit meg-tilt az orvos (Mad: Evang. 656). **2** [illico; sofort]. Vajha szent Istvánnak Bocskai Istvánja, Corvinus Mátyás-nak Iktári Gáborja, hevenyén nyomokba béhághatnak vala (ErdTörtAd. II.328).

Hevés: 1 aestuosus, vehemens, concitatus, praeceps SI. voll hitze PPB. [hitzig, heftig]. Heves idő: calida tempestas; heves-tüzes: sanguinolentus, spirituosus PP. Heves, Heues, Heves, terra 1219. 1264. 1271 (Czinár). Az heues gyermekek kie nem alhatnac, czópónel (ennek a fűnek) az succusát es vizét kend az homlokára (Mel: Herb. 34). Az oroszlan igen heves természeti (Misk: VKert. 49).

Hevőkéd-ik: 1 praecipitanter ago Kr. [sich hitzig benehmen, heftig sein, maasslos sein, eifern]. Erte ne heveskedgyél: akár-moly szemfényvesztő tündérséggel forgatta magát előttd a böcsület; vajki hasznos lezke ez a mostani világotalanította erkölcsre (Fal: NE. 31). Oly forrón és buzgó heveskede a szives társasághan az istenes jószágokrul, mintha a lelkek dol-gát reá bizták volna (Fal: NA. 175). A kik szer-kivül hevesked-nek kíványagokkal, azoknak későbbben légyen részek benne (Fal: UE. 433). Oktalan vétek a magára bñmúlt, tsak magát bñtsñlő heveskedő szerelem (451). Heveskedő áhátatosság (Fal: NU. 258).

Heveskédés: 1 [vehementia; das eifern]. Mennyit terhelték füleimet sovány izetlen beszédekkel, zajjal s heveskedéssel (Fal: NE. 20).

Hevesség: 1 [calor, vehementia; hitze, heftigkeit]. Az te hevesegedet megh-engoztelied (VirgC. 37).

Hevetegés: 1 [calor, vehementia; hitze, heftigkeit]. Az te hevesegedet megh-engoztelied (VirgC. 37).

Hevít: 1 fervefacio MA. heiss machen PPB. [wärmen]. Neme-lyeknek bort beveht vala (MargL. 37). Vala kedeg Peter alvan es magat heveitven (DöbrC. 466).

[Szólások]. Ferdinánd maga nekünk adta s engedte volna az oroszgot, oly igen reá hevítettük vala (TörtT. IV.199).

méghevit: 1 infervefacio C. fervefacio MA. siedend machen, heiss machen PPB. Fagat [faggyat] heuetnek meg (RMNy. II. 98). Meg koly heueteny az kőuet (Frank: HasznK. 33).

[Szólások]. Valakit veszzszó zéssel még-hevítteni: vir-gis aliquam calefacere PP.

Hevítés: 1 calefactio C. [das wärmen].

Hevítész-ik: 1 aestuo, ferveo Kr. [sich erhitzen, von der hitze geplagt werden]. Ha beteg lend es hideg leleteckel he-ueitezendic, hideg nize kerien (BécsiC. 268). Az hydogleles-nek hevsegenel igu hevetevzneek (DomC. 34). Fő keltec, hogy borral hevétőzzatec (Zvon: Post. I.500). Szomiusagtol se fely vagy nehez italtol, mikor heviteznel nagy furatsagodtol (Petki: Virt. 6).

még-hevítészik: 1 Mikor meuno, igen meg heuitezek es meg vereitezek az napnak melegsegetől (SallMark. 16).

Hevítő: 1 aestifer, calorificus C. [erhitzend]. Az győrtyanfa gyümölcze hőnitő, szárászto (Mel: Herb. 17). Vashevető, égető tűzhely: ustrina (Com: Jar. 104).

Hevség: 1 calor, calor, aestus, fervor, arbor C. hitze, grosse hitze, sonnenhitze PPB. [brunst, heftigkeit]. Vottetenec napnac hevségere es eynec fagára (BécsiC. 101). Vrnac tűző es heusege, iol mongatoc vrnac (132). Viseltűc napnac es heusegnec torhét (MünchC. 50b). Az eelthehő allatok hevseghuek nyatta el za-radnak (JordC. 862). Törteneek, hogy nagy testy hewseeg ban-tanaa ewtet (ErdyC. 371). Az twz w heuseget meg engeztele (VirgC. 36). Hűdegseg, hewseg (BodC. 3). V. akar meg fordñni mert nagy hewseg vagon (Born: Ének. 670). Az pomagrana magna ió szomiuság heusege ellen (Mel: Herb. 5). Rekedő heuseg (KBártf. 1583. D4). Nagy reckentő hevség (Misoc: Progn. 8). Kivansagokban heuseg uralkodik (Lép: PTük. I.147). Azok-nak, az boldogtalanoknak, heusegek vagon a tűztől (237). Reckenő hevseg (Petki: Virt. 6).

Hevségés: 1 [calidus, aestuosus; heiss, siedend]. Igen hevsé-ges: perfervidus C. Paranchola evket vetny zvrokkal tellyes hevseges vas evstben (CornC. 368). Vasárnap mértékletesb, az többi hevségesek (KNagysz. 1613. E4).

Hevül (el *hévül* Kár: Bibl. II.131. *hehñi* MedLat. 31): calesco, inferveo, aestuo C. adaeustio MA hitzig sein, grosse hitze lei-den PPB. A naps annak wtana elew iarula, ees lassau lassau a kowdews homalt mynd el tyztyta, ees feneyt tellyessegel ky hochata, kezde az ember henlyny ees weryztye (Pesti: Fab. 45). Hideglelésben hevűlsz (Mad: Evang. 485).

[Szólások]. Eleit kellene vennünk, mig jobban reánk nem hevül [körmiinkre ég] (Pázm: 5Lev. XXXIV).

ei-hevül: 1 exaestuo Káldi: Bibl. Márk. 4. 6. Kr. [heiss werden]. Tészom az fazékat üressen az ő tűzére, hogy el hévűllyön: ut incalecat (Kár: Bibl. II.131. Pós: Igazs. I.145).

fől-hevül: 1 incalresco, effervesco, excandescio, exardescio SI. [erhitzt werden, anfallen, aufbrausen]. Atyafák istenes elmél-kedéssel felhevűlnének (Fal: NE. 57). Jó formán felhevültél a főembek ellen, hanemla talán csak tréfás (66).

még-hevül: 1 incalresco, intepeo, ferveo, sufferveo C. ex-aestuo, concalresco MA wol erwärmen PPB. [heiss werden, erhitzt werden]. Borral mégheuñt volna: incalnisset mero (BécsiC. 49). Nap felkelnen mégheuñtenc es mert nem vala gőkerec megazanac (190. MünchC. 37b). Tevneel hevevlek meg (DoniC. 234). Hog haluan a te zent kenidet, heműliessñnk meg a te meleg verőtűl (WeszprC. 5). Mind éyelig mulatnac, hogy a bortol meg heűflyenec (Helt: Bibl. IV.17). Meg heűlnek es izzadnak az nagy reckentő heűseg miat (Mel: SzJin. 390). Sok helyen az folyo víz, ugy meg hévül, miutha üstben forralnad

mög (Lép: PTük. I.26). Miveltfog meog volt, nagyon meghevlttem (Konyi: HRom. Told 189).

Hevülés: aestuatio, exaestuatio MA. grosse hitze PPB.

HEVEDER: **1)** cingula C. cinctura l'esti: Nom.* 102. laterales MA. cingulum ephippiarium, ventrale, lorum subalare PP. gurt, bauchgurt PPB. *Ilevederrel megszorítani a lovat: equum cingulo constringere PP. Hevederrel ágyékinkat meg kötözéc (MA: Bibl. V.30). Kender heveder (VeetTrans. 17). Heveder félrántó szj (22). Hat uj hevedert s egyéb szju szerszámot adunk (MontME. IV.146). Vánkosos heveder, heveder szorító szj (TörtT. XVII.226). Elrohadott hevedere, megvetközött farkasbőre (Thaly: Adal. I.239). Jobbik valláról bal oldala felé fegyver tartó széles kék bársony heveder fűgött, gyenge him varással és napkeleti gyűgyökkel kiékesítve (Fal: TÉ. 638). **2)** subcudes Com: Jan. 104. leiste, damit die latten und trüme in einander gehaftet werden Adami: Spr. Ágy hevedere: lecti *instita; ajtó hevedere: replum PPI. Vasas-heveder (Szeg: Aqu. 41). Vas-heveder (42). A deszkákat hevederekkel edgyben eresztü, edgyben foglallya (Com: Jan. 104).

fa-heveder: subseus PPB. [leiste].

ló-heveder: cingula PP. PPI. *Heveder, ló-heveder, nyereg-heveder: cingulum ephippiarium, ventrale, lorum subalare; rossgurt PPB.

nyerég-heveder: cingulum ephippiarium; sattelgurt PPB.

[Hevederöl]

mög-hevederöl: [sterno; satteln]. Meg hevederle a szamart: stravit asium suum (Helt: Bibl. I. J4). Meg hevederlék a szamart az ű attioknac (Mel: Sám. 317).

Hevederlő: strator C. MA. sattelknecht PPB.

Hevederőe. Hevederes tábori ágy: lectus loris *subtentus PPB.

HEVER: cubito, desideo MA. liegen, oft und stets liegen, müssig sitzen PPB. Veszteg heverek: desideo, otior C. Hevertembeu: otiano PP. Heverő ágy: aclinatorium PPB. Hevernek: volutantur NémGl. 336. Heuer uala az feuldewn (EhrC. 158). Ottan a lelek meg haboreytaa bűtet, es a fedhze ythwen, hewer vala (JordC. 484). Egy koor beteg hewerween (ÉrdyC. 527). Az ebneec ha korog az hassa, esőneec iele; ha szélllel heuer a földön, nagy szelet iel[ent] (Cis. G2). Ha mög-bénult, ha ágy-feneken heverő kórheteg, egygyűlt kell túrni (Pázm: Préd. 239). Hogy a fűrtőben-hevert ember meg'ne sárosított, leg-jobb elkerülni (Pázm: Préd. 355). Sokan olvassák, és hallják az evangéliumbéli igireteket, kik mindazonáltal bűnben hevernek (Pázm: Kal. 138). Magad is izzadj, ne heverj (Czegl: MM. 289). Sárban heverő hal, vagy torpedo (Mad: Evang. 275). Nagy sok sűrű testek egymáson hevernek, váról ugy emberkednek (Paskó: ESir. E). Hunyadban és Biharban kiváltképen ugyan feleirkátsad az mi morvai lakatosinkat, heverni ne hagyjátok, hijába az időt ne mulassák (RákGy: Lev. 192). Sárban torkokig hevernek (TörtT² III.10). A nemes urfiak nem szőkölődnek az időből, sok drága óra vagyou előttdök, nem tudgyák hasznát venni, tsak heverve s hivalkodva vesztegetik (Fal: NE. 19). A pénz épen kezennél vagy ládámban nem hevert, hanem vagy megszorult szegénynek kiadtam kölcsön azért is, hogy imideamoda hasztalanul el ne menjen tőlem, vagy valami olyan dologra költöttem, melyből hasznót reményltem (Haz. I.218). Hol a nép hever, s nyugszik pulaságban (Orczy: KöltII. 124). Erős dárdájával sokat földre vere, maga feleynaja vérében hevere (Kónyi: HRom. 52). Szive bűban hevert (118). Vitéz Sarkány György-is a földet heverte (34).

[Szólások]. Sok adósság hever a nyakán (SzD: MIV. 13).

Heveréd-ik, heveréez-ik: procumbo, decumbo Kr. [sich hinstrecken, sich hinwerfen]. Férjtü-alá beveredő kurva: subcuba PPI. Neki hueredne mint az diszno a sarnac (Born: Préd. 296). Az bűnőkke heuereszal (389). Az előbbi bűnőkke heverednee, keverednee (MA: Scult. 300. Pázm: Préd. 882).

be-heverődik, be-heverészik: [se injicere; sich hineinlegen]. Kikbe (a bűnőkke) anyira be heuereszic az ember mint az diszno az sarba (Born: Préd. 318).

lő-heverődik: procumbo C. MA. darniederliegen PPB. Az pásitra le-heveradni: *circumvolvere se herba, *abjicere se in herbam PPI. A mi természetünk gyalóóságátul a földiekre nyomattatvan le-hevereszik, oda lojja magát, a hol kedvét töltheti (Fal: NE. 67). Fejedelem! engedd itt le heveredgyűnk, mivel Esztergomban ni volod nem megyűnk, bűnk felejtésére illy éneket kezdgyűnk (Orczy: Nimf. Csb).

lőheverődés: procubitus, decubatio MA. das niederlegen PPB.

Heverés: cubatio, desidia MA. das liegen, müssiggang PPB. Napul napuyagon tystessyguel iaryunk, nem torkoskodassóban és ryzeksygekben, nem agyon valo heuerysegen es buyasagokban (Komj: SzPál. 95). Agybavalo heueres (Tel: Evang. I.1. Fél: Bibl. II.22). Az bou heverésnek nem üle porában (Gyűgy: KJ. 102). Megtelvén esztendőkkel, heverészel, örök ségének feldőzsülésével se jeles lirt, se derék hasznót nem hagyván maga után, inglorio fogja végezni életét (Fal: NU. 272).

Heverít: [sterno; niederwerfen]. A basüt a földre teríté, Kurtot egy tsapással mellé heverité (Kónyi: HRom. 35).

Heverköz-ik: [cubito, volutor; herumliegen, sich herumwälzen]. A sárban heverkezal (GKat: Vált. I.39).

mög-heverközik: ∞ A sárban megheverközik (GKat: Vált. II.903). Még a ló-is, ha a henyók közt megheverkezik, minden bőri felborsózik (Misk: VKert. 676).

Heverő: cubitor, deses, desidiosus MA. otiosus; der sich gern legt, faul, müssig PPB. Veszteg heverő: otiosus; árnyékba heverő: umbratilis C. Kis János, hogy az heverő kocsikát beadta az nuzulnak költött 12 d[en]árt (MontME. I.64).

Heverőd-ik: [procumbo, decumbo; sich hinstrecken, sich hinwerfen]. Ha egy értékes ember disznók olába menne, azokkal egy váltúból emnek, egy seppedék rútságban heverődnek; vallyou nem esze-fordúlttan mondánád-e? (Pázm: Préd. 766).

HEVÉR: [fossor, metallicus; hauer, bergmann]. Az értz-vagók, vagy hevérek bűrt kötnek farkokra (Pázm: Préd. 683).

HÉVIZÁL: [otior; faulzenen, müssigeln] dologtalanul tölti a napot Kr. Csak hévizáluak (Vajda: Kriszt. III.397. Kr.) [V8. HIÜ]

HÉZAG (meg heuzageitottam DöbrC. 297. *hiuzag* vala Sylv: UT. II.168. *hiuzak* GKat: Titk. 44. *hiuzak* GKat: Vált. II.1263. Biró: Micac. 341. Kr-) **1)** concavus, ohianis C. cavus, inanis MA. hohl, leer PPB. Hézag hely; caverna MA. Hog az coporso hezag volna (CornC. 107). Nagy lapu, hezag gyökerő (Frank: HasznK. 17). Deszkabol chinalyak, hogy hézag legyen belől (Helt: Bibl. I.Pp). A papa kepet hezagon ezenalliak, es oda gyermeket rekeztnek, azzal szoltatnak (Mel: SzJán. 343). Az eszaki szelek az eget hizagga teszik (KBécs. 1572. E5). Hézagon esinád deszkából: non solidum, sed inane et cavum intrinsecus facies illud (MA: Bibl. 173). Ha nem részeg szeszal, de hézag agygal irkált a Matkó (Illyef: ICTomp. 46). **2)** [concavitas, caverna; höhle, leere]. Föld alatt való nyílások, vajkós [?] hézagok (Com: Jan. 15). Hivzak hezag fürgség (GKat: Titk. 44).

[Közmondások]. Elég szépen szól az hegedő, de hézag belől: Agathonica cantio (Deesi: Adag. 114).

[Hézagit]

mög-hézagit: exinamio [leeren]. Meg hezagita magath: exinamivit [olvasd: exinamivit] NémGl. 151. Meg hezagaitottam, meltek apródsága valanak: evacuavi quae erant parvuli (DöbrC. 297).

Hézagítás: evacuatio [entleerung]. Nem tezen bozzosagot az ígeret hezagításra: non irritum facit ad evacuandum promissionem (DöbrC. 367).

Hézagos: cavernosus, subinanis, multicusus C. höhlicht, löchricht PPB. Vápás, hézagos: lacunosus PPBl. Űreges avagy hézagos: concavus Com: Jan. 164. Hézagos furu (Cseh: OrvK. 47). Az nad hézagos: cava (Com: Vest. 7).

Hézagóság: concavitas MA. cavamen PPl. inwendige runde fläche PPB. [leere, höhle]. Azokból az hezaksagokból iagatkozo es siránkozo szavok hallattat az embereknek (Lép: PTük. 127). Az emberi szívnek olly sok hívságos lyukai vadnak, annyi sok titkos hazugságnak hézagságival bővölködik (Pós: Igazs. 1497).

Hézagú: [?] X ut tők hézagu írásában azt írja, hogy . . (Matkó: BCsák. 224).

Hézagul. Hezakwl: evacuabitur NémGl. 137. Zeretet sola ki nem esik, akar prophetalasok hewzagolnak, akar nélvék megallonak (DöbrC. 297).

mög-hézagul: [evacuor; sich leeren]. Elővend az mel tőkellertes, meg hewzagol, az mi fel rezent vaçon (DöbrC. 297). Nagy dolog, ha meg nem hézagúlt a Balduinus feje, mikor ezt írta (Pázm: LuthV. 89).

HÍ, HÍV (head LevT. II.76. *héd* 354. *hény* RMNy. II.48. *hevattatnak* 46. *hevat* LevT. I.236. *hij*: vocat Matkó: BCsák. 24. László: Petr. 175. *hijnája* MA: Scult. 729. *hiyni* Born: Préd. 21. *hiyuth* Komj: SzPál. 79. *hiyotoc*, *hiotoc*: vocatis BécsiC. 3. *méhionioe* 18. *hiu* DebrC. 347. RMK. I.333. II.439. *hiutmeg* BécsiC. 39. *hiutta*: vocavit 105. *hiuttam* MünchC. 17. *hiut* Sylv: UT. I.193. *hiut* Helt: UT. 12. *teged hyuy*†: vocat Pesti: NTest. 212. *hiutatik* EhrC. 38. *hiutatata* 60. a kiket *li-hiut* vala Telek: Flél. 134): **1**) voco MA. calo, incalo C. [rufen]. Valamikor valakytewl hywtattatyauala (frater Rufen), ezenne zerelmuel ewtet hyuonak felehuala (EhrC. 59. 60). *avoco* C. Másuá hívom. Tytkon hywan az kyafokat kerdezy hw thwlok (JordC. 359). Myndden valaky wrnak neweet hywangya: omnis qui invocaverit nomen domini (ÉrdyC. 61b). Vaczorara vannak byvattatvaan (921). Haza bywaak (543b). Mast hatalmasbat hywn [híva] (549b). Istent nem hywtak: deum non invocaverunt (KulcsC. 128). Hyd ide az te fíriedet: voca virum tuum (Sylv: UT. I.131). A mester yti wagon ees teged hywy [így]: magister adest et te vocat (Pesti: NTest. 212). Az pogan nemzetségeket ualasztanaia es hinaia isten az euangelioni hitre (Tel: Evang. I. 128b). Ha lakodalmat tez, lid az zegenieket (Fél: Tan. 453). Hiu [hij] veudegeket (FortSzer. N5b). Hihatsza, Posaházi deák, logicus társaidat (Sámb: 3Fél. 757). **2**) [voco, nominu; nennem]. Ó hiuattic Elmélehnec (BécsiC. 1). Jesus, ky byvattatyk Cristusnak: Jesus, qui vocatur Christus (JordC. 357). Kynek [hogyan] akarnaa hynya ewtet (ÉrdyC. 345). Hywod awagy newezed ewneky neweet Jesusnak (343). Hiad az ő nevet marianak (TihC. 115). Kyt myndenkoron anyanak hi vala (MargL. 2). Az lelky zegenyek bodogoknak byuatnak (VirgC. 124). Miképpen hiya ötet wranak? quomodo vocat eum dominum? (Helt: UT. F7). Ne bijatoc engem Naominac (MA: Bibl. I.241). Irgalmasságok attyának hivato (Pázm: Préd. 545). Aristoteles az embert hiya: minden lelkesállatok között logokosabnak (Illy: Préd. II.153).

[Szólások]. *Valamibe hi* Az isten gondviselését tagadgyák vagy kétségben híjják (Tof: Zsolt. 666). Ha azok írásokban meg vétkezhettenc volna, az sz. írásnak isteni méltósága könnyen kétségben hívódnék (Pós: Igazs. I.16). Kétségbe nem hivató hitelesség: fides liquida PPBl. *Vmru hi*. Neveden hittalak (Mad: Evang. 42). *Vmire hi*. Ki-hívom, bajra hívom, ingerlem: provoco PPBl. Bajra hívó: provocator C. Kardra hini valakit: jemanden herausfordern auf ein duell (Adáni: Spr. 194). Segítségre hívom: imploro, contestor, quirito C. Akaranak hynya nemely vitezeket az conaentnek segedelmere (DomC. 126). Valakychyoda hyuangya segychygre az wrnak ew neuit, iduezwl (Komj: SzPál. 82). Vendégségre mást nem hij (László: Petr. 175). *Vmiul hi*. *Byzonsaghlw* lyvom menyet es feldet: testes invoco caelum et terrum (JordC. 268). Az istent es embereket hiuc bizonsagul: deos hominesque testatur (Deesi: SallC. 24). Bizonságul hílac (Kár: Bibl. I.456). Csak head segítésgül (LevT. II.76). Mikor az isten segetsegül hiuattic es nem siet meg szabadetani, sokan azt alettyac, hogy nem hallya az mi keresfinket (Tel: Evang. I.389b). Erős hittel hijunk segítségül (MA: Scult. 259b). Hiy segítségül engemet (Zvon: Post. 45). Minekellette segítségül hinánk, már jelen vagon (Csúzi: Síp. 272). *Vmire hi*. Tyztellyed te baratyod, kyk tegedet ez ydnepre vendege hyutanak (EhrC. 38). Hogy hihua vendegge (DebrC. 213). Vendéggé hiná mind az ő attyafiat (Kár: Bibl. I.301). *Vmivel hi*. Senky nychnen te nemzethégedben, ky hywattatneek az newel (ÉrdyC. 345).

alá-hi: devoco MA. herabrufen PPB.

be-hi: introvoco C. intervoco MA. hineinrufen PPB. Be hywan az apostolokat: cum advocasset apostolos (JordC. 724). Engemet wk be hyuonak az kapitulumba (VirgC. 66). Meg parancsola nékik, hogy hamarsággal tanacsit es hadnagit belinák (Lép: PTük. III.129).

égyben-hi: convoco C. MA. zusammenrufen PPB. Egybe hywan Jesus hw tyzenket tanythwanyt (JordC. 381). Egyben hywaa az magyary wrakat (ÉrdyC. 496). Kiket mind egibe hian zent Ferencz, monda eg frater Massevsnak (VirgC. 74).

égybehívás: convocatio C. MA. zusammenrufung PPB.

el-hi: invito, avoco, evoco C. accerso, advoco MA. berufen, einladen PPB. [abberufen]. El hiuatek az oruos (VirgC. 37). Egy az test, es egy az lelök, mikepen el-is vattok hivattatvaan egy romensgre (Szár: Cat. G). Jó lelki esmeréssel mehetek el minden órában, valamikor az én istenem el hí (Gér: KárCs. III.488).

elhívás: avocatio, invitatio MA. abführung, wegrufung, einladung PPB.

elhivatal: accersitus MA.

elő-hi: advoco, accerso MA. linzuberufen PPB. Hyd előve az myweseket es fyzesd megh híw ywtalmokat (JordC. 416). Előve hywaa az ew rokonsaganak, kopaz Lazlonak ftyajt (ÉrdyC. 395). Eleue hywa menyeth fellwl: vocabat caelum desursum (KulcsC. 120). Hiyuc elő a leant: vocemus puellam (Helt: Bibl. I. L2). Hyd-elő a munkásokat (Pázm: Préd. 331).

félre-hi: voco ad partem Kr. [beiseite rufen]. Félfél hívom, félén hívom: sevoco C.

föl-hi: [hortor, evoco; aufrufen, auffordern]. Ky fíeel bywattataal az archangyaloktlw (ÉrdyC. 520). Zenth Pál az nemey keñerre sokakaath fei hywa (SándorC. 6).

hátra-hi: revoco C. MA. zurückrufen PPB. Mynd azokat tellyes lelkem zerent hatra hywom es meg maslom (ÉrsC. 266). Könyű az szót szádból ki-botsátanod, de azt nehéz az után hátra hínod (Rim: Ének. 296).

hátrahívás: revocatio C. MA. zurückberufung, widerrufen PPB.

hívton-hi: accito PP. aureizen, locken PPB. (Born: Préd. 407).

ki-hi: 1) evoco; hiiiausberufen PPB. Egiptomból hywan ky en fnyamat: ex Aegypto vocari filium meum (JordC. 360). Mynddönlató wr isten ky hywa anyának meheeből Jesust (ÉrdyC. 343). **2)** provoco, excio C. aufordern PPB. [forderni, herausfordern]. Felelj-meg azoknak a kik ki-hímnak, vagy feltésznek veled: responde iis a quibus *provocare PPB. Kihija az ellenkezőköt: ki fedd meg engem? (Ily: Préd. I.442). Az halálra íteltetett a fellyeb való törvény székre kihiv avagy appellál: condemnatus ad superius tribunal provocat seu appellat (Com: Jan. 135). Ott egy sarkalat erdőben be álván, a váradi törököket ki hívja (Bartha: Krón. 121).

[Szólások]. Nem fenyegeti, b a y r a k i n e m h i j a (Land: UjSegits. I.336).

kihivás: 1) evocatio C. herausfung PPC. **2)** provocatio, expostulatio MA. ausforderung PPB.

kihivatal: [evocatio; herausrfung]. Megírja Moses Abrahamae istentől való kihivatalát az ő lakta földéből (MA: Bibl. I.10).

kihívó: evocator, provocator MA. aufforderer PPB.

lő-hi: devoco C. MA. herabrufen PPB.

még-hi: 1) revoco MA. zurückrufen PPB. Mégakarnak őket fognioc es őzolgalatfokba méghionoc: ad suum servitutum revocare (BécsiC. 18). Bñnec fertézetességénelköl hiutmeg engemet (39). Ev jmdsagaua halalrol életre meg hyva (DomC. 312). **2)** recanto C. [widerrufen]. Meg-hivom beszédemet, vállasomat meg-tagadom: recanto PP. El multac az zóuetsegőc, mert meg hiuac az fogadat (DebrC. 406). Az frater züenec töredel-messegeuel fel fogada, hog ha meg h u g a z n e k, mondatat meg h i n a (TibC. 84). Vr neuzeteknek tanaçit meg zagatfa, nepeknek gondolatfokat meg h i a : reprobat (DöbrC. 80). En ha g a s o m o t v t a l o s s a , az mellek en zambol zarmaznak, nem tezem meg hytta: non faciam irrita (164). Az terhe fel vetelet soha meg nem hihattyak: oneris assumptio nunquam revocabitur (Ver: Verb. 112).

még-hihatalan: 1) irrevocabilis C. MA. [unwiderruflich] nicht zu widerrufen PPB. Akara megmutatni istennec nehez es meg hihatalan haragiat (BécsiC. 212). Megh hihatalan sentenciat leznak neendők (KazC. 4). A myth irtam, megh hihatalan irtam (WuidC. 210). Meg hihatalan szamlueterse es vtolsó büntetesre melto (Zvon: Osiand 161). Megh hihatalan bizony-ságot tesznek (Nyr. XII.116. Gér: KárCs. IV.200). **2)** unwiderbringlich PPB.

még-hivás: recantatio, revocatio MA. widerruf PPB. Az privilegium le szál a fejedelemnec ki fejezet meghivasa által-is: per renovationem expressum (Ver: Verb. 242).

még-hivatalan: irrevocatus MA.

még-hivhatatlan: irrevocabilis MA. unwiderbringlich, nicht zu widerrufen PPB.

őszve-hi: concio, concio C. convoco MA. zusunnenrufen PPB. Őszve-hiui az ebekot: canes venatorio cornu vocaro PP. Ki tisztí hat az gyülest őszü hinya, az feidelemeie vagy peng az papae? (Zvon: Osiand. 81).

reä-hi: accerso, advoco MA. darzurufen, hiiuzurufen PPB. Kyketh my vrvnk ysteu reaya hyvand: quoscumque advocaverit (JordC. 713). Alotode, hogy az kősegetis rea köl h i n i a az gyülesre (Zvon: Osiand. 93).

reähivás: accersitus, advocatio MA. evocatio Ver: Verb. 284. hiiuzuberufung PPB [vorladung].

reähivatal: evocatio Ver: Verb. 284. [vorladung]. Idézet es rea-hivatal (Kász: Kit. 2). A reä-hivatal nem egyéb, hanem törvényre való elő-hívás (59).

vissza-hi: revoco, recano C. [widerrufen]. Vissza nem hivattott: irrevocatus C. Ha visza nem h i n a d , az az hatra nem b a z n a d , a n i t i r t a l (Tel: Fel. 203). P e l a g i u s v e z e z e s e t , m i n t h a m i s a t , e s a z e u a n g e l i o m i t ö r v e n y e l e n k e z ö t t v i z l a h i a , e s s e m m i s i t t i (Zvon: Osiand. 227). Beszédét visza hívá (GKat: Titk. 17).

visszahihatalan: irrevocabilis MA. [unwiderruflich].

visszahiható: revocabilis C. MA. widerruflich PPB. En v o t a m k i a v i s z a n e m h i b a t ó k a r d o m a t (Land: UjSegits. I.28).

visszahívás: revocatio MA. widerrufung PPB. Vakmerő mondásnac jól visza hívása: temeritatis emendatio (Czegl: Japh. 233).

visszahivatalan: irrevocatus MA.

Hiddogál: vocito C. MA. oft rufen, oft fordern PPB.

őszve-hidogál. Őszve hiwdogalta, kie el futottac vala (Born: Préd. 427).

Hívás: vocatio, vocatus MA. das rufen, beruf, einladung PPB. Segítségre hívás: imploratio; bajra hívás: provocatio C. Jesus Kristusnak neuenek hyvasara egy papyay embert tanazta fel (DomC. 314). Az istennek hívásit es választását bizonyossá tegyik az jó élet által (Pázm: Kal. 382). Szentek segítség-hívása (Ily: Kat. 28). Az istennek segítségül való hívása (KCspik: Woll. 341b).

Hivat: 1) accerso, jubeo vocari MA. [rufen lassen, bolen lassen]. Hyvasd ede Symont (JordC. 741). Hivata frater Bernaldot (VirgC. 87). Az főfő legényit ido kellene hivatni (RákGy: Lev. 144). Én myndgyarást hozzám hivatam (Gér: KárCs. III. 454). **2)** jubeo nominari; neunen lassen. Magat istennek hivatia vala (CsomaC. 92).

be-hivat: [vocari jubeo; heröinrufen lassen, einberufen lassen]. Bo hivatata Faraho Egiptomnak bölczeyth (JordC. 18). Csáki László a bonchidai cseréken vadászván Bánfi Dienes meg-tudta s hivatata be ebédre (Haz. I.298).

elő-hivat: [vocari jubeo; rufen lassen]. Előve hyvatata az frater Marinost (ÉrdyC. 339b). Elew hivatata frater Masseost (VirgC. 75).

reä-hivat: evoco. Ha az meg tilto felt rea nem hivatya: si prohibent contra se legitime evocare non poterit (Ver: Verb. 284).

Hivatal: 1) accersitus C. vocatio MA. berufung C. rufung PPB. [ruf]. Az ő hivataljára jötem: ipsius accessitu veni PPI. Csak az eedes Jesus newnek hywatallyaban ydwezvilhetnek az emberek (ÉrdyC. 119b). Felele wr istennek hywatallyara (562b). Engeduen ez hiiutalnak iwue frater masseost zent Ferenczhez (VirgC. 21). Nem trvrbetem hogy meg ne reiteralyam [meg ne újtsam] az hywatalt (RMNy. II.102). Az ew falsege paran-cholattyath es hywatallyath jól orthem (118). Hivatalja érkezett onnan alólru, Szatmárról (Nyr. XIV.461). A sítánt hívod elől? Nem vár ő hivatal, mert sokszor itt toppan (Czegl: OrszRoml. 472). Tsak azért, hogy hivatallyara ebédlő háziba nem méne, küüzé királyi udvarából (Pázm: Préd. 248). Az istennek küüdeséből es hivatallyából kezdenek az tanításhoz (Pázm: Kal. 112). Hallatök meg amaz őrvendetes hivatal: jertek el en atyának áldottai (Lép: PTük. III.321). A Kristus-is süvölt, midőn kit kit magához hi; e hívásnak, vagy hivatalnak süvöltése két-féle (Mad: Evang. 347). A piaczon hivatalat váró ember (Szatbm: Dom. 189). Rövid hivatalal pörben foghatni: brevi evocatione in causam attrahere poterit (Ver: Verb. 131). **2)** officium C.

beruf, amt, pflicht PPB. Tiszt, hivatal: officium; die pflicht, das amt Com: Vest. 139. Hivotal, hivotal, nomen viri 1208. 1217. (Czinár). Zegeusegnok yozagati, ky ny hivatalonk (quae est vocatio nostra) fölmagaztattatki (EhrC. 115). Zenth hivatalnak reozey: vocacionis consortes (JordC. 802). Hivatalunknac könetesebe se noszedelmec se botrankozasoc akadekot ne tehesse nec (Tel: Evang. 181). Az isten megerősíti az Moses hivatalát czu daekal (MA: Bibl. 151). Szükség a szölkének érteni kötelességeket és hivatalyokat gyermekek nevelésében (Pázm: Préd. 194). Miny nyáján állapotúk és egy hivatalúk vagyunk abban, hogy felvettük a Kristus bélyegét (979). Mindenekben a fiú engedel mességnek hivatallyát bé-tölesem (Pázm: Imáds. 7). Hivatallyát tudya immár minden (Zrinyi. 191). A papoknak hivatalát semminek kell tartani (Czepl: MM. 38). Hivatal nélkül alart czé-gért tenii a bérnálásnak (Matkó: BCsik. Előb. 1). Hivatalok-ban meg ne csöknyetek (Mad: Evang. 42). A proféták hiva-tallya a következendőköt meg-jövendölni (Ily: Préd. 1.108). A ki minket gonoszra viszen, az ördög hivatallyát gyakorlya (428). Dolgait avagy hivatallyának részeit szorgalmatossággal csele-keszi (Com: Jan. 196). A'yanktíjának a felesége a kajnakánné szolgálatjában vagyon mosóné hivatalban (Mik: TörL. 14). Azon-ban elevenedik a bűn méhében, és rövid hónapok mulva anyai hivatalra szorítja (Fal: NE. 107). Nagy külömbség vályta a sok féle hivatal (Fal: UE. 418).

[Szólások]. Vásrá helyi István a püspöki hivatalba bé-á lli t a t é k, mellyet az urak megértvén, azon meg-nyügováunk (Bod: Pol. 169). Az hivatalban kik el nem jártok (Thaly: VÉ. 145).

Hivataloscska: [munus exiguum; ämtchen]. Az ő hivatal-lyoskájokhoz latnac (Zvon: Post. II.400).

Hivatalos: vocatus, invitatus MA. gerufen, gefordert, gela-den PPB. Istentewl valanak kynrol kynra hivatalosok (EhrC. 19). Gondoluan, hogy ewk voltak uolua erre hivatalosok (81). Sokac vadnac hivatalosoc (MünchC. 50). Sokak az hivatalosok: multi sunt vocati (JordC. 416). Kerlek titeket, hog' meltan iari-atok az hivatalban, melbe hivatalosok vattok (DöbrC. 375). Hivatalos szentec: vocati sancti (Helt: UT. p. 2). Az Jehoua meg szentelte az ő hivatalosít (Fél: Tan. 434). Hivatalos vendég: invitatus (Kár: Bibl. 1302). Arius nem vólt istentül hivatalos, az ő szakadásának terjesztésére (Pázm: Kal. 114). Az hivatalos-nac tisztí, hogy jelen légyen: invitati est comparere (Com: Vest. 58). Vacsorára vagyunk hivatalosok (Hall: Paizs. 222). Hivata-los vólt erre a mulatságra az egész városnak színe (Fal: TF. 646). Örmökre hivatalosok, a kik félik, szeretik, hiven szol-gályák az istent (Fal: NA. 197). Azt akarod nyilván, hogy az egész majorságot ki-tálatjam egy ebédre, hogy dermedjenek a hivatalosok a sok fiatalok miatt, és úgy el-ázzanak, hogy se eszekkel, se lábokkal ne bírjanak (Fal: NU. 305).

Hivatalás: [accessitus; ruf, berufung]. Yettem ede ty hiva-talastokra: veni accessitus (JordC. 743).

Hivatatlan: non accessitus MA. non vocatus, invocatus; nicht gerufen, ungeladen PPB. Nekem az tetszenék, hivataltan is menne alá Fejérvárra (MonTME. V.204).

Hivatlan: invocatus C. non vocatus MA. *acleti, citra vocationem MAI. [ungerufen]. Akar feriv akar nemberi hiva-tlan bemenend kiralnac palotaiaba, legottan megölettesée (BécsiC. 58). Hivatlan mene a papi feiedelmekhöz (DebrC. 152). Hiva-tlan vendeg: Miconius vicinus (Decsi: Adag. 219). Nem mehet sovárá hivataln (Szathm: Dom. 189).

[Közmondások]. Hivatlan vendégnek aytó meget helye (Decsi: Adag. 16): ad consilium ne accesseris antequam voceris MA.

Hivattatandóság: [vocari debere; dass—zu rufen ist]. Christusknak segítségül hivattatandóságát tagadják (GKat: Titk. 260).

Hívó: 1) vocator, accersitor; weibel der einen holet C. vocans, invitator MA. herufer, einlader PPB. Mel kogy non halya meg hynoknac v hlyuatalyans: vocem venefici incantantis (KulesC. 137). Az ékesség a fitalyanságnak hivoja (Ily: Préd. II.219). 2) vocativus CorpGramm. 26.

Hivogat: vocito, invito MA. oft rufon, berufon, einladen PPB.

Hivogató: accersitor C. vocitator, invitator MA. der oft rufet, einlader PPB. Kik legyenek a hivogatók a lakodalomra? (Mad: Evang. 749).

2. **HÍ, HÉ.** Hia vminek: defectus MA. mangel PPB. Kychyn hea wala (LevT. I.263). Melynek nem sok héja (II.100). Eg' heid uagun meg tenekel; ha azert meg tartotta uolua, nem monta uolua vneki azt ah Christus, hog' meg hia vagon (Ozor: Christ. 78). Egy hea sem lészon azoknac (Helt: Bibl. IV. 58). Még egy mása hea vagyon (Helt: Arithm. 14). Ha ninceson valami héja az harangnac, hangos szózatot ad (Hall: Paizs. 23). Az meni hajok vadnak az keonjueknek (UjMM. III.357). Semmi hija nem lett azoknac: non perit quidquam (MA: Bibl. 1.270). Az phariséusoknac igasságának sziv hija volt, szivből volt fogyat-kozása (MA: Scult. 762). Magok sem tudgyák meg-gondolni, mi héja légyen itt az áldozatnak (Pázm: Kal. 736). Juhod seregé-nek te tudod hány héja (Rim: Ének. 87). Négy száz lovasnál több hajok vagyon (RákGy: Lev. 242). Krisztus nyájának ne légyen egy hija (Thaly: Adal. 169). Nints héjam semmivel (Kónyi: HRom. 20). [Vö. **HIÚ**]

[Szólások]. Keues heia vólt, hogy nem vettéc Nandor varast is (Helt: Krón. 190). Keufés hija vólt, hog' minden gonos-ságba nem merültem: pene fui in omni malo (Kár: Bibl. I.605). Kicsin heja, bogy meg ötet is meg nem haboretottác (Zvon: Post. II.256). Czac kiezyin hija [így], hogy majd elhitetd velen, hogy keresztényen legyec (MA: Scult. 620). Kicsiny hija volt, hogy az én hitemet el-nem fordította (Peruy: LFL. 41). A nagy seregnee valami hia esséc (Helt: Krón. 14. Toln: Vig. 213). Megmértél az fontban és hija val találtattál: inventus es minns habens (MA: Bibl. II.162). Ezek ugyan szépek, de még-is nem eppek, hanem hajokkal vadnak (Szentm: Kalm: 7). Héjával való vagy félbeharapot beszéd (Mad: Evimg. 597). Eny heyonkal wagyonk (LevT. 172). Miczoda heánal vagyoc még? quid adhuc mihi deest? Helt: UT. 8). Egy heánal vagy: munus tibi deest (Helt: UT. L. 8). Czac egy ezontya hejauál is nem lézen (Born: Ének. 273). Anyuyi héjával öcsöbban meg-veheti (Hall: Paizs. Előb. 1). Min-dennap egy nota hija val vagyon (Czepl: Japh. 91). Készületünk semmi hija val nem lézen (Mad: Evang. 60). A regiment mennyi köpönyeg hija val vagyon? (RákF: Lev. I.410). Csak a hejával voltak, hogy reá nem rohantanak (Land: UjSegits. II.104). Mí-heával vólt? a heával, hogy... (Ily: Préd. II.513). Ha egygyet-len egy bűnnek heja-nelkül minden vétket elő-számlá-lunk a gyonásban (Pázm: LuthV. 122).

Hiába, hiában, hijaában, héjában, heába (*héaba* László: Petr. 151. *héban* Tin. 186): frustra, incassum C. inaniter MA. vergeblich, ohne ursach PPB. Hyaba aluan a vasart: stantes in foro otiosi (MünchC. 50). Heyaba böcölnee engemet (84). Heyaba zantotok, merth mynd ellenseg emeesty megh (JordC. 114). Ne hagyja heyyaba el mwhly az ew bezedeeith (179. 297). Heyaban boczzat el bwtet: dimiserunt inanem (599). Oknalkyl heyyaba: praeter rationem (79). Yme heyyaba mwkal-kottam (ÉrdyC. 342). Oknalkyl heyyaba emezöttem meg az en erősseghemet (342). Költuec es mynd heyyaban leezen (517). Nem vette heyyaban az dylhőseggnek koronayaat, de nagy sok mwkval (520b). Heyaban es yresen el nem bochatot (ÉrdyC. 640). Istenek neuet hejaba vewtem (VirgC. 5). Az w ideyet heaban mulata el (100). Az kemed parancholatyat en nem vettem soha heyyaba (LevT. I.216). Juta meg egy huszár, ökleln

akará, félön szoköllék, kopja héban jára (Tin: 186). Az tisztaságnac ellenségi heiba erőlködne (Tel: Evang. 1.242). Nagy heaba veszekedne (Mon: Apol. 440). Isten nevét hiába ne vegyed (MA: Bibl. I.112). Mind heában (MA: SB. 75). Mi tohát, útavesztett balgatagok, heában bolyongottunk (Pázm: Préd. 16). Heában esett munkája, mert egy balat sem foghatott (780). Nem hijában hogy illjen regulat adanak ki (Czegl: MM. 24). A napot hejába vesztettem: diem perdidí (Mad: Evang. 558). Heában mondják, hogy az eő nyelvek tiszta minden epétíl és kezek nem fertőzik vérben (Fal: NE. 57). Az asszony a sok tizfrával rajta, és drága ruházattjának kevely építményivel heába ül kerékbe, ha nem tud a beszédhez (Fal: NA. 195). Héjába volt a szó, magát meg-baklotta (Gvad: Időt. 77).

[Közmondások]. Az Christus koporsóit sem szokták heában őrzeni (Deesi: Adag. 136).

Hiába-való: vanus, inanis, irritus, cassus, nugatorius, futilis C. supervacaneus, supervacuus MA. überflüssig, vergeblich, unnötig, nichtig PPB. Hiában való beszéd: scurrilis dicacitas PP. Heyaba való (vanus) hű zerzetesseghe (JordC. 834). Hyába való beszédnek: vaniloquí (Sylv: UT. II.95). Hyába való ember: homo vanus (115). Eőfele heaba való istenekhez szoktanac vala (Mon: Képt. 71). Heaban való beszéd (Fél: Tan. Előb. 3). Hiában való leszne az gondolatoc, mikoron nintsen tanáz: dissipantur cogitationes, ubi non est consilium (Kár: Bibl. I.611). Hijába való ember: homo nequam (MA: Bibl. IV.221). Hiába való voltáról ez életnek (MA: Tan. 744).

Hiabavalóság: inanitas, futilitas C. vanitas MA. citelkeit PPB. Hiabavalóságou búsulsz: de minimo laboras PP. E vilagon, valahol mi vagon, mind heibaualosagnac heibaavalosaga (Helt: Bibl. I. f4). Az hijába valóságból keresett marba meg kisebből: substantia festinata minuetur (Kár: Bibl. I.610. Zrinyi 1.93). A sok heabavalóság közt ritkán mutat derék ész (Fal: UE. 405).

Hiján, hián: hoc defectu Kr. [weünger um—]. Egy hián húsz: unum deest ad viginti Kr. Tyzz heyan zaaz (JordC. 326). Hlvz heyan zaz: octoginta (584). Egy extendő heian zaz ezten-dős (DebrC. 74). Hlvz hean zaz gera arani (216). Egy hean bar-myc eztenodvk el muluaan (CornC. 219). Harom nap heyan harmadfol honapya (LevT. I.8). Egy egy hean negyven negyven űst szenuettem (Born: Préd. 291). Egy egy hiján őtször vőt a zsidókól negyven negyven plagákat (Czegl: MM. 190). Kisebb a hold a földnél 39-ed része heján (Ker: Préd. 222).

[Szólások]. Irgalmának száma nintsen heán (Rim: Ének. 176). Az isten igazán itél, ha mit hiján talál, azt megbünteti (Kisv: Adag. 389). Mégis hiyan te ez e z i k, hogy ha jól nem edzik a szükségessébb fogyvert (Felv: Dics. 33).

Hiány: [defectus; mangel]. A mélt. autor a könyvnek fordítását éltében ki nem nyomtathatta. De bőven kipótolta ezt a heányat excellenciáidnak bőkezősége (Hall: Tel. Ajánló lev. 2).

Hiányos (heános Pázm: Préd. 333. heyanos Fely: Dics. 6. hiányos Fely: SehSal. 2. hijánosság Pös: Igazs. 318. héányos Tarn: Bar. 280): defectuosus, incompletus, defectivus, mancus, imperfectus SI. [mangelhaft, unvollständig]. Héjános értelmel valaminek: manca cognitio PPB. Az ember-is, mikor ditsírik, fel-emelkedik és hiúságra oszol, ha heanos, mint Nabuchodonozor (Pázm: Préd. 49). Lássuk, ha heánosok nem vagyunk (65). Valamit tselekedett, fontba veté, és mikor úgy találtatott volna, hogy nem igaz garatos, és héános levén a mértéket megnem űti, az után ada szenteutziát, hogy életét és országát elveszesse (642). Az emberi elégtétel hijános (Czegl: MM. 155). Elébbeni vallását, a szent írás mérő serpenyűjében meg-mérvén s héjánosnak találván (Kül: Idv. 6). A mi szép és hasznos nem leszén, hijános (Kisv: Adag. 53).

Hiányosság: defectus, lacuna SI. [mangelhaftigkeit, unvollständigkeit]. (GKat: Vált. I. Előb. 14. TörtT.² II.193. László: Petr. 24).

Hias (hijos Gvad: Időt. 200): [defectivus, mangelhaft]. Látványok az hias es meg fogyatkozottat derek sereget: videtis medium aciem vanam et exhaustam (Forró: Curt. 191). A bölcseséget hijosnak lelem (Gvad: Időt. 200).

[Hijasul]

Hijasulás: [defectus, erschöpfung]. Tárházának is az ország szabadsága, oltalmazása mellett lótt nem kiesny hijasulását nagyon fájlalván, mindeneket előfogat vala (Szal: Krón. 428).

HIBA: defectus, naevus, mendum, aberratio MA. mangel, Fehl, gebrechen, irrung PPB. Vétek, liha: menda; fehler Com: Vest. 136. Hibát tón, és nem talála az hollat a nyillal (Helt: Krón. 82). A véteket, hibákat meg-mutogatván (az írásban, Com: Jan. 155). Melly kéz vasra verte, azt kellett tsókolni; így kellett eleid hibát pótolni (Orczy: KöltSz. 54).

[Szólások]. Gyakorta eshetik liha, csorbaság, és fogyatkozás a hitben (Pös: Igazs. I.586).

Hibál: 1) [erro, errorem committo; fehlen, fehlschlagen]. (Pázm: KT. 331). A ki semmiben nem hibálhat (Tarn: Jóak. 85). Nem vélem hogy ebben hibállunk (Gyöngy: Char. 136. Gyöngy: Cup. 49). Mászor tette rabbá hibál reménységi (Gyöngy: KJ. 79). Kitől el-áll az isten, hibál reménysége (150). De az bizodalom sokszor tud hibálni, és az rozmarinról csalánra kell szállni (Thaly: Adal. I.144). 2) [deficio; fehlen, mangeln]. Most az hold legnagyobb erejű planéta, ritkán hibál annak laurus-bokréta (Thaly: Adal. I.133).

Hibálás: [defectus; mangel]. Az hibalasítás tekensetek az funtban vettetett emberi nemzetnek (Lép: PTük. II.129. 65).

Hibás: defectu laborat [vitiosus]; fehler habend PPB. Hibás nedvességek a testben (ACsere: Enc. 194). Hibás kívánsággal meg tölté világot, minden ember mohon nyeli maszlagot (Orczy: KöltH. 121).

Hibaság: [defectus corporis; körperliches gebrechen] (Megy: Bayle. 135).

Hibáz, hibáz-ik: 1) [erro, errorem committo Kr. [fehlen, sich irren]. Mikor az egészség megbontakozik és hibázik, az orvos doctorktól kell tanácsot kérdeni (PP: PaxA. 647. 657). Az isten soba nem hibáz, s nem tsalatkozik (DEmb: GE. 27). Nem szabad az hadban kétszer hibázni: non licet in bello bis peccare (Ladányi: Decr. 7). Ugy mérik az fontot, hogy egyenlő légyen, mert ha hibáz miben, hozzá vetik az lattot (Ben: Ritm. 160). Ebben majd az egész világ hibázik (Bethl: Élet. 48). Nem is igen hibáztam [övében] (169). Felette igen hibáznék az, a ki a máj püspökökről tenne ítéletet a régi magyar országai püspököknek állapotokra (Bod: Pol. 4). 2) [deficio; fehlen, mangeln]. A mit ember a természet világa által fel nem találhatot avagy abban hibázni talált (PHorv: Apol. 14). Nem hibáz jutalma a munkának, hasznos a fúradás saját gazdájának (Orczy: KöltH. 89). Nem is marad soká oly nemzet keblében, kinél a jó erkölcs hibázik szivében (54).

még-hibáz: [erro; fehlen, tiseo machen]. Midőn meghibázna igyekezetiében (MA: SB. 344).

Hibázás: [defectus, malus eventus; das fehlschlagen, misserfolg]. Oly bizakodással, hogy felfogott igye nem lesz hibázással (Thaly: Adal. I.171).

[Hibít]

Hibítás: aberratio Kr. [irrtum, fehler] (Biró: Micae. 168. Kr.).

HIBBAN: collabor, defecor cum impetu PP.

Hibbanás: delapsio, collapsus subitaneus cum impetu PP.

HID (*heed* ÉrdyC. 431. 672b): **1**) pons C. MA. brücke PPB. Híd végei: pontis capita PP. Cethida (helység neve 1138. Knauz). Hídvége, villa 1261. Hídvég 1270. Hydhehen villa 1272 (Czinár). Arnktonhyda (helység 1270, Jerney). Possessio Preuarthyda vocata 1280 (ZichyC. I.45). Narhyd 1293 (82). Thamashyda 1319 (175). Lezakada az heed alattok (ÉrdyC. 431). A vízbe tázták a hidrol, magoc kedeg a hidon menene (DobrC. 626). Haion, vizen, hidon iariunc (Boru: Evang. III.196). Aristoteles le ne tasztson a hidrul (Czegl: MM. 221). Kolosvarott a hiduteza szegletén (Bethl: Élet. II.225). Hídkapu (KolTört. 401). A víz oly nagy vala, hogy az híd padlását éri vala (MonIrók. VII.352). Az Maroson való hidat előállották (ErdTörtAd. I.206). Bűven szoktak a kigyvelmetek szokerei az én hidaimon jární (Nyr. XII.416). Hidat csináltatott ki az bástyán, de én megirtam, hogy most az hadak ott körül vannak és haduá máskorra az híd csinálást (RákGy: Lev. 46). Általjáró híd (RákF: Lev. I.237). **2**) (Deszka, tálaló deszka, vágó deszka? transchirbrett?) Tsináld hídra (Szakácsmest. 72).

emelcsős-híd: pons arrectarius, ductitius; brücke, die sich aufheben lässt, die man wegnehmen kann PPB. [fallbrücke]. Fügő emelcsős hidac: pontes pensiles Com: Jan. 91. pons versatilis 122.

fa-híd: pons subleius C. Lábokonálló fa hidak és fügő hidak: pontes subleii, et pensiles (Com: Jan. 112).

főlvonó-híd: pons versatilis PP. exotra PPBl. brücke, die man aufziehen kann, fallbrücke PPB. zugbrücke Com: Orb. 251. (KolTört. 401).

gyalog-híd: trabs trajectnalis; büri SI. [steg]. Hidacska, pallóc, bőrfűc, gyalog hidac: ponticuli Com: Jan. 91. (Com: Orb. 175).

kő-híd: pons lapideus SI. [steinerne brücke] (Com: Jan. 91).

közép-híd: [?] Tartozik csinálni (a remekelő lakatosmester) egy bótajtóra való pléhet 3 tompa lövővel; a kulcszek két kulcsal, egy középhiddal és 7 forduló köldökkel (Nyr. XI.525):

röpülő-híd: [fliegeude brücke] (RákF: Lev. IV.499).

vágó-híd: [laniena; fleischbank]. Tehén vágóhidhoz mégyen koplalásban, hogy máját kaphasson (RMK. IV.243. Illosvai).

Hidacska: ponticulus C. MA. Com: Jan. 91. brücklein, steg PPB. Com: Vest. 141. Völgiben vagion a Czedromnak ő vize, kin vagion egi hidoczka (WeszprC. 68). Hidat, és hidatskát, pallott alkotunk, építünk (Com: Vest. 52).

Hidal: pontem construo MA. brücke legen, machen, aufschlagen PPB. Nem is igen hidlott ezeknek az őlyva (Gvad: RP. 266).

által-hidal: ∞ Haióckal a Duna által hidlatéc (Cserényi: PersF. 42).

[Hidaltat, hidlat]

által-hidaltat, által-hidlat: [construi facio pontem, ponte iungo; überbrücken lassen]. Szauát által hidlata (Göres: Mát. 79). Ferdinand az Dunát általhidaltatta (MonIrók. III.105). Az Dunát Komáromnál általhidlaták (VII.49). Altal [hidaltatá a Dunát (Pethő: Krón. 244).

Hidal: ponte iungo Kr. [überbrücken].

által-hidlat: ∞ Általhidlatá a Dunát Pestnél (II.384. Kr).

mög-hidlat: ∞ Az árkot meg hidaltác (Helt: Krón. 202).

Hidlás: tabulatum; boden PPB. [brückung, kubbrücke]. Az bajoknak ezt az farkok között való kőzit hidlasokkal, meg töltötték vala: hoc puppium intervallum pontibus stratis, impleverant (Fórró: Curt. 118). A szabók bástyája jó, tsak hidlás kell és alája vala fa hat ölös (KolTört. 402). Egy bumbi kibentertt éppen az hidlásra (MonIrók. XXIII.422).

Hidas: **1**) [ponte instructus; mit einer brücke versehen]. Hidas, villa 1138 (Czinár). Ad locum nomine hydus potok, quod quidam appellat Berkesz... (Szatnár vármegye 1231. Kamarai Látár). Hydusteluk (SzékOld. I.27). Hydaszive, fluvius 1416 (Czinár).

2) hypagus MA. ponto; schiffsgattung, schiffbrücke PPB. Az sűrű szegekkel megerősítettet kis hidas, nehezbe terhet el bír az nagy széles hajónál (Prág: Serk. 553). Az hol gázoltato hely nincsen, hidással (pontone) által kelve költöznek (Com: Jan. 91). Az hol híd nincs, hanem hidason horgyak által az embereket (SzCsomb: Utleir. 258). Ottan eleikben álla a nagy széles veres tenger, mellyen sem híd, sem hidas, sem semmi egyéb által költöző eszköz nincsen (GK: Váls. II.1197). Hidasok is megijert nappel megrakodván, merülő félben lévén, egymást hünyják taszigálják vala a vízbe (Szal: Krón. 78). Az Tiszán rész szerint hidason, rész szerint az jégén általköltözvén (MonIrók. XXVII.197). Az gyalogját maga hidas-hajóra rakván (RákF: Lev. I.644). **3**) [brückenwächter]. Adott a hidas csausznak 6 fl. (MonTME. I.28). Az hidasnak 1 fl. (89. 96). Az hidasnak attunk 75 d. (128).

Hidaska: [ponte parvus; kleine fähre]. Egyéb módot nem látok, hanem hogy a Tiszán lopnák fel magokat könnyű fegyveres sajkák, s azokkal egy két hidaska (MonIrók. XV.444).

HIDEG (*hideg* WeszprC. 71. *hydeg* lelessek CornC. 341. *hidig* Sylv: UT. I.50. 154. *hydek* vizet NagyszC. 45. *hudec* vizet 105): **1**) frigidus, gelidus C. algidus MA. kalt, frostig PPB. Hideg vagyok: rigeo C. Hideg mint a jég: frigidior salamandra; hideg étel, éték: gelatina, cibus gelatus, coagulum MA. Hidegkut, villa 1138. Hideséd 1281. Hidegvíz 1378 (Czinár). Valaki adand ég pohar hideg vizet, nem vezti el erdemét (MünchC. 33. JordC. 385). Ez ny tartományuk hydeg föld (ÉrdyC. 579). Az hideg hobol wt auagy hat gwngeliek hot gwngwigete (VirgC. 31). Az hideg idwert alnak vala az twz mellet (60). Hideg széles idő volt, úgy hogy a mentét is el állhatta az ember (MonIrók. XV.517). Hidegön, az az restón imádkoztak (Mad: Evang. 394. Csúzi: Síp. 329). **2**) frigus, frigidus C. algor, algus MA. kálte, frost PPB. Erős hideg, rekedő hideg: frigus acutus, vehemens Nom.² 13. Még az erős hidegek el-nem jöttek: ante moestitiam frigorum PPBl. Zent Ferencet hideg kemenen gewtrinala (EhrC. 28). Vrnac nára es hidege, iol monátoc vrnac (BécsiC. 132). Hideg es nar algatok vrat (DobrC. 230). Czak felig meleg, felig hideg vagy, hidege vezet meleg vagy (Mel: SzJán. 126). Az ho, hideg art a mezitelen fattiagnak, a kiket Christus mezitelen talal (47). Itkín a hidegen nem alhatne (Kár: Bibl. I.453). Ha hidegekben született, és dedergett, olvadgyon a mi szívünk jeges hidegsége az ő szerelmének tüzevel (Pázm: Préd. 107). **3**) febris MA. fieber PPB. Hideg corsag: febris NémGl. 362. Az hideg lél: febris, febricitio C. Reszketeges hideg: febris querquera Com: Jan. 58. Mikor iutuoalna Iesus Peterne hazaba, luta ő napat telette es hideg lelette (MünchC. 27b). Lata, hođ hideg leljé (Sylv: UT. I.12). Lata, hogy hydeg lelué, ees illete neky kezét, s az hydeg el bagya: vidit eum febricitantem, tetigitque manum ejus, et dimisit eam febris (Pestí: NTest. 15). Ha négyet főzed meg, negyednapig való hideget gyógyít (Mel: Herb. 149). A katona könnyebben végzi életét, mintsem az, a kit a hideg hónapiglan nyomogat és lustán fészen a koporsóba (Fal: NA. 222). **4**) impotens; nem asszonyembernek való PPBl.

[Szólások]. Hirt nem irhatok; mert olyan hidegek járnak, hogy a hírek is megfagytak (Mik: TörL. 20). Igen jó a beteges, hideg gyomro gyermekoknak (Mel: Herb. 159). Melly boldog kimenetelét várbattuk annak, a mellynek már születésekor megártot a félsznek hidege (Fal: UE. 413). Ha ezek a hidegvette atyfiak, istenes elméikdeddél felhevülének (Fal: NE. 57). Mind h evét, hidegét az nyomo, ruságnak szenvednék (MonOkm. VII.206). Szapora eső esett,

hidegen fogott az idő (Monlrók. XV.550). Ne fuj levet, hideget; ne hízlekedjél mindenekhez magadat szabván (Ker: Préd. 233). Myre hagyatok az ur istennek zolgáyt ohen zomehon es hydeggel meg halny? (ÉrdyC. 124b). Moghahak hidegel (VirgC. 103). Hideggel holt meg (Nyr. X. 169).

[Közmondások] A mely ebet megh forróznak, az hidegh viztül is fél (RendÉl. B6).

forró-hideg: [febris; fieber]. (Mik: TörL. 409).

gyujtovány-hideg, gyujtokvány-hideg: [febris; fieber]. Ferkó ma kilenczed napja, hogy az gyerekvány [?] hidegben fekszik, minden nap vagyon rajta és fölötte nehezen fekiúszik (LevT. II.13). Az gyujtovány hideg kezdte leölni (223). Gyujtovány hidegöt es alatlanságot meg allat (az mak olai) (BoythéA: FivK. 108). Ha (ezeknek vizét) iszod, a gyujtokvany hideget meggyogyítja (Mel: Herb. 78). Gyujtovány hideg ellen (orvosság, OrvK. 21).

jég-hideg: [gelidus; eiskalt]. Jég-hideg száve mint száma ugy éget (Zrínyi: ASyr. 308).

Hidegéske: 1) frigidusculus C. frigidulus, subfrigidus MA. etwas kalt PPB. 2) febricula C. frigusculum MA.

Hidegöd-ik, hidegész-ik (*hidegészik* KBécsi 1572. D8): frigesco, rigeo MA. kalt werden PPB.

még-hidegödik, még-hidegszik: inalgesco, perfrigesco C. [erkalten]. Meg kezdte hidegödny az gonoz twdman ew zyweben (ÉrdyC. 520). Az meg azot, zaradot es hydegödöt isteny zeretetnel kyl valo zyvek (568). Mastan veen vagyok es meg hydegöttem (DomC. 234). Meg hidegödik az zeretet (TihC. 221). Meg hidegedett, röttent es keseredett szíuüne meg vigasztaltatie (Born: Préd. 251). Meg hidegszel szerelmelien (397). A szeretet meg hidegszik (Fél: Tan. 524). Az atyiatni szeretet meghidegszic sokakban: refrigescet caritas multorum (MA: Bibl. IV.25). Meg hideglic az isten igzeitül (410). A kicsin szeretet legkiseb akadéktól is meghidegödik (Illy: Préd. I.337).

Hidegit: frigeiatio, refrigero MA. kühlén, kalt machen PPB. Hidegitő: algificus, frigorificus; hóval hidegített: nivatus C. Hóban hidegített: nivatus PPB. Borhidegítőedény: frigidarium MA. Kedden, egh hidegető kődök lattatnak (KBécs. 1572. Ev).

még-hidegit: refrigero, perfrigero, frigeiatio C. [kühlén, kalt machen]. Az vizet meghidegítel (Radv: Csal. III.39. KBécs. 1572. Ev2). Igen meg-hidegítik az emberekben a jó cselekedetekre-való gyorsaságot (Pázm: LuthV. 112).

méghidegítés: refrigeratio MA. kühlung, labung PPB

Hidegítés: frigeratio, frigeiatio MA. erkühlung PPB. [kühlung]. Ha a hévség hidegítéssel, a fázis melegítéssel nem orvosoltatik, megöli az embert (Pázm: Préd. 69). Ajtatosságnak hidegítésére szintén olly latalmas az etnek tanítás, mint a hideg viznek a forró-közé öntése (Pázm: Préd. 300).

Hidegitő: 1) frigorificus, algificus MA. kalt machend PPB. [kühlend]. Hidegitő edény: frigidarium MA. 2) refrigerator MA. der da kühlét PPB.

Hidegl-ik: [refrigeror; kalt werden?]. Veritékünk hideglic (Czegl: Enoch. I.15).

Hidegség: 1) rigor C. albor, frigiditas MA harter frost, kälte PPB. Hidegségnek gyettesemiat kayaltouk es siralmmal allonk (FlnC. 31). Az hadakat meg faragya vala nagy hydegsegnek jövény (MargL. 22). Ynezekkegyek zen Pal apastallal zolgálni istennek hidegségnek zegensegben (VirgC. 129). Minden

tyje mentsegek vagy az hidegség, vagy az hévség ellen (Helt: Krón. 7b). Talám restség, hidegség, és nem igyenes zélra néző rendelés volt benne (Pázm: Préd. 59). 2) impotentia; tehetetlenség PPB.

Hidegségös: [frigidissimus; sehr kalt]. Az ho felette hydegsséges (ÉrdyC. 454b).

Hidegül: refrigeror, defrigesco Kr. [erkalten, kalt werden].

[Szólások]. A szájok nem hidegült lepény (Kónyi: HRom. 65).

el-hidegül: ~ (Cristus szolgálatában) ez mastany noepk el hidegwltenek (ÉrdyC. 595). Kik ith ez velagba az isteni zoretettül ellidegülték, fazyauac nag kenzo hidegségbe (NádC. 81).

még-hidegül: defrigesco, rigesco C. erkalten, kalt werden PPB. Megbőuődic hamissag, sokacnac meghidegöl zerelem (MünchC. 58). Mynd megh hydeghwlóenek Kanauann lakosy (JordC. 12). Fél gyolitanaya sokaknac zyveben az meghidegevelt isteni szerelmet (DomC. 3). Kezde a heuy kasat funy, hogy meg hydeglylen (Pesti: Fab. 53). Meg hidegül a szeretet az emberekben (Mon: Apol. 426). Meg hidegült ágy (Zrínyi II. 142).

HIEDELÉM (*hyedelmeket* ÉrdyC. 656b. 554b. *hyedelmem* DöbrC. 62); refrigerium AporC. 13. KulcsC. 153. [refrigeratio, refectio; kühlung, erleichterung labung]. Altal mentünk a fízón es vizen es ki hoztal műnket hyedelmebe (AporC. 13). Istennek hyedelm thene yrgalmassaga: misericordia dei (NémGl. 249). Seminöd hyedelmet auag segedelmet vonen (VitkC. 94). Nagy chodaak hyedelmek es yrgalmak leenek az ew zent kopersoyanaal (ÉrdyC. 526b). Remeensegneuk hyedelme (607). Mydeneknek kyalokuppen valo hyedelm vala (MargL. 62). Maria, halottaknac hyedelm (PeerC. 241). Kezeth ydestova hannya wety, kereswen maganak hyedelmeth (WinkC. 81). Zegenek hyedelme: refugium pauperi (KulcsC. 14). Hogy hyedelmem legyen: ut refrigerer (96). Az inadságnak hyedelme (DomC. 41). Ez wylagnak gyeryedetes bywneuk hyedelme (ThewrC. 29). Kórnyülvézi az ur kegyelme, az kinec ő minden hyedelm (MA: Bibl. V.15). [Vö. HÜVÖS]

Hiedelomsóg: ~ Zolc vtat tenen műnekök, hozuan kissegre hiedelomségre (TelesC. 163).

Hiedelmes: [refrigerans; kühlend, erquickend]. Mydden hyw kerzotten lelkeknek hyedelmes uygodalmassaghy vannak gyökereztetween az isteny ysmeretnek erwendetes lakodalmban (ÉrdyC. 34b).

[Hiedelmez]

még-hiedelmez: [refrigero, obumbro; kühlén, laben, erfrischen, erquicken]. A böt megvégezűen, egembe meglüedelmezec magokat: simul expleto jejuniu refecerunt (BécsiC. 22). Mintal meghiedelmezettéc (recreatus est), esec ő labúhoz (40). Felsegsenec iozaga meg hiedelmez teneked: obumbrabit (MünchC. 108). Marča ő vyanac utollat a vízbe és hyedelmeziemeg en nélnemet: refrigeret linguam meam (I19).

Hiedelmezet: [refrigeratio, refectio; kühlung, labung]. Lattatnakuala vizet mereiteniec inkab hiedelmezetre hoq nem itara: ad refocillandum potius quam ad potandum (BécsiC. 24).

HIÉNA: [hyaena]. Belbus, *haya*: egy igen ravasz okos vad állat, kit hyaenacac is hünac MAI.

HÍG: 1) liquidus, fluidus, nvidus MA [tlüssig, tlüssend, dünn, weich]. Higan: liquida, fluide MA. Ezek a tojasok higan főttek: die eier sind weich gesotten (KirBesz. 63). Roka az ezteragot ezzer wachoritra hywa, az etket az aztara ewtte, mely nykoron hyg wolna, az ezterag heyata wa wala hozzá

az ew hegyes orraval (Pesti: Fab. 20b). A byrs almát meg kely törny es facharny es annak chak a tizta higiat kely roa tölteny (Frank: HasznK. 21b). Hig eget felleg sötétítette (Szentm. Kalm. 2). Hig áldozatnak nevezzék az bort vagy olajt (MA: Bibl. I.33. 77). Hig tyúkomy (Pázm: Kal. 1766. 888. Kr.). Higan sült tiukmonyat iut (Mih: ÖrökÉ. 64). Hig lép tészta (Misk: VKert. 226). Hig vala mint a hig sár (Ker: Préd. 209). Levegő hig ég (GKat: Titk. 39). A bé-szivandó hig ég (Felv: SchSal. 7). Hogyha szádban igen hig a nyáld (5). Az eleven kénéső hig, folyó: hydrargyrum liquidum est (Com: Jan. 19). Az higaknac, folyó állatoknac mértéki: mensurae liquidorum (165. Batus: tonna tseber, bor és egyéb higaknac mértéke, tizenkét ejtel PBl. 2) hajló, mint a vessző; vitilis MA. [biagsan, schlaff]. Yo hyg vezzev (PéldK. 6). Turbáinak szija-is marada csak higan, az mosolygo népek közt addig lakék vigan (Szentm: TFü. 9). A mi gyarló életünknek zabolázatlan hig fékamlójének tigan valo megeresztése (Rim: Ének. 83). Ne tekerje nyakát mint a hig nyakú ló (PhilFl. 65).

[Higanyú]

Higanyúság. Haylandóság, higonyúság [igy]: *lentitia, lentor, flexibilitas; weiche, zühe C. Higanyúság: lentitia MA. Hajlandóság, higanyúság [igy], enyesség: lentitia PPBl.

Higad, higad: liquesco, mollesco Kr. sich verdünnen, sieh klären PPB. [weich werden]. Mikor higad a dünye haja (Szakácsmest. 162).

lő-higad: [liquesco, refrigesco, calorem amitto: sich klären, sich abkühlen]. Kenesse meg forrald, az vtan ted ki, hogy le higadgyon (Frank: HasznK. 30b). Fachard ki, es higadgyonle a lének süreje (30. Kecsk: Ötv. 288. 294).

még-higad: ∞ Szárd el az olaiat rula, had higadgyon meg az tizta olaiá (Frank: HasznK. 23 Kecsk: Ötv. 294).

[Higaszt]

még-higaszt: clarifico PPl.

[Higit]

még-higit: [liquefacio, emollio; erweichen, flüssig machen, auflösen]. Meghigitja a mézet a meleg: *calor remittit mella PPl. Mint ég teiet meg higitál (Mel: Jób. 27. Káldi: Bibl. 277).

Higság, higség: liquor, fluor, fluiditas SI. [flüssigkeit]. Ama zavaros potsadékban láttyuk a mennyi higság, víz vagyon (Ker: Préd. 181). A kibben van tizta piros vér, higséggel elegyült azokban meg az ér (Felv: Schals. 26).

[Higul]

még-higul: eliquesco, emollior Kr. [sich klären, dünn werden]. Tölcz annyí bort reá, kiuel meg higulyon az felyül meg moudot szérszám (Cis. O4).

[Szólások]. Ő kegyelmének higult inkább meg az feje Megy: SAÖröme. 366). Rázd meg a fejedet, mert meghigult vele je (Czegl: MM).

Higulás. Főnc higulása, esztelenség: delirium Com: Jan. 56.

HIGY: mauris [obrenschmuck]. Vénén ő iogianc öltözetit es lilimokat es higéket: inures (BécsiC. 31). Ekeseitic vala ő higuel: ornabatur inure sua (183).

1. **HÍM** (hímja mas ejus JordC. 170. Mel: Herb. 90. hímot MA: Bibl. I.6. hímoc 60): masculus MA. [männchen]. Aldozok myuden hym magot wr ystennek (JordC. 36). Vala meely ember aldozat akarand tyennek wr ystennek hű barnybol, hymöth es zepletelet aldoyeek (81). Ninčen sem him sem nöstén, mert ti menü égéké vattok (DöbrC. 277). Hym oktan

alath az ty elastromtok hataraba be ne menyen (VirgC. 138). Az egyik hym wehem ewrvk santha (LevT. I.87). Hím bazsaróza: peonia maseula (Mel: Herb. 108). Az hímianac három szegü hegyes leulele vagyon (Mel: Herb. 90). Keczkéi közzül hímot, és éppet áldozée (Kár: Bibl. I.109). Hogyha juhockal akar valaki áldozni, hímval és éppel áldozée (MA: Bibl. I.84). Ökrök, ünőbarmok, ménes koccolók, hím lovaktól és csörlőktől megvalva, kivitessenek (ErdTürt. II.373). Az vad kotskénék hímje vad kölyök (Com: Jan. 46). Hím béka (Misk: VKert. 259). Elsőben a hímek repülnek hozzá, hogy véle megdulakodjanak, azután a nöstények, hogy a hímvel meghágassák magokat (372). Hím ntaum sirt böltsőjében, gyüladozott szerelmében, s még előtte volt a pép (Fal: Vers. 882).

Himi: masculinus MA. männlich PPB.

2. **HÍM** (spanyol-hímes abrosz Monfrók. XXIV.151): I) acupictus MA. was mit der nadel gestickt ist PPB. [stickerei]. Egy példánk vagyon Borbála asszonyul; szövés is vagyon rajta; de a gyöngyös híméd is rajta vagyon (LevT. II.61). Hwzsonharom fyrfy ymeg, az hwznanak mynd aranya hyme vagyon; hath ymegh, neegye lymbe zedett, kettey parat (RMNy. II.35). Harom elew kethewre walo him (Radv: Csal. II.10). Chabol tizenkilencz, aranyul varrott himő (Gér: KárCs. III.228). Himmél varrott ruha (Erasm: Erk. 29). A theatrumokon a mit legelsőben feladnak, mind azon hímnyuica és gyönyörködtet szépség (Fal: NU. 263). 2) [fucatio, circuitio; beschönigung, unschweife]. Mikor jelét adgyák, hogy valamit meg kívannak, oly hímvel hozzák elő, hogy az adakozó-fél különös szerentséjének tartya, hogy kedveskedhet véle (Fal: UE. 488. 490). Nints ennek hímá, hogy eszedbe vagy elmédbe ne foglalhasd: nem oly szövévényes dolog (SzD: MVir. 133).

[Szólások]. Hímét varrni: pingere acu PPBl. Pokolban olyan hímre akadtál, a melyről követőddel is hímét akarsz varrattni (Matkó: BCsák. 203). Bagollyal hímét varrattnak (Véresm: Lev. 38).

[Közmondások]. Vétkes példarul hímét varrani (Czegl: Japh. 214). Köz beszéd az magyaroknál: Vétkes példarol nem jo hímét vetni (MNYil: Agend. 327).

arany-hím: textile auro distinctum, textile Babylonicum, imago aurata SI. [goldstickerei]. Harom feyer feköthew ala wale fedel, egyken ara hym vagyon. Hwzsonharom ymeg, az hwznanak mynd aranya hyme vagyon (RMNy. II.35).

Hímös: I) vermiculatus, variegatus, pictus, acupictus MA. verschiedenfarbig eingelegte arbei, gestickte arbei PPB. Harom arangiwrw, egikbe wagion egy hímés kwh (RMNy. II.67). Hímés ágyon fekött (MA: SB. 99). Hímés öltözet (MA: Bibl. 499). Hímés palota (Pázm: Préd. 1271. Kr.). Hímés kendők (Vás: CauCat. 542). Hímés püha vánkos (Tam: Szents. 11). Hímés öltözet (Bod: Lex. 27). A tisztátalanság a mostani világban nem szurdék-vétek, hanem hímés és varrott ágyokban födzik [igy] (Fal: NE. 105). Pásztorlaska hímés megírása (Fal: Vers. 910). Hímés palota (Fal: Jegyz). Hímés, köves, gyöngyös galában érkezuék fő úri vendégek (Fal: Vers. 900). A hímés, a czifra, nagyokra hagyatik (Órcy: KéltH. 114). 2) [fucatus, circumscripatus, allegoricus; beschönigt, unschrieben, bildlich]. Hímés beszéd: allegoria, metaphora SI. Hímés beszédöcek szözlattam (Felt: Bibl. II.206). Indulattyának egynehány hímés, es szynös okát elő számlálván (Pethő: Krón. 241). Az okos embernek nem a hímés szók, hanem az erős valóságok tetszenek (Pázm: Préd. c). Sz. Péternek Romában nem lakásáról, hímés hazugság (Pázm: Kal. b1). Hímés szokkal boritot gyülölségedet (Laud: UjSegits II. 877). Sok hímés, színes, tetteles, hazugságtul nem füres beszédökkel él Hollofernes előtt (Pós: Igazs. I.19). Hímés szofia beszédök (MHeg. TOszl. II.89). Hímés szöllás (KCSipt. Woll. Előb. 6). Tudom, hogy sok hímés szímel s okkal mentegetik lusta

mondásokat (Fal: NE. 17). Elámítják a birákat sok hímes, színes ígéretekkel (Fal: NE. 102). Való ugyan, hogy ez a bőségteljes úri ember nem felette lágyan tapogatva, se nem valami hímes beszéddel, hanem mint okos orvos keménységén kezdte bánni a dámmával (Fal: NA. 126). Te tsúfot állítal hímes költéséről (Orczy: KöltSz. 241).

Hímesget: 1) coloro, acupingo MA. anstreichen, mit der nadel sticken PPB. 2) [fucio; beschönigen]. Arius, mikor sok csalárdsággal hálolná, és hímesgetné tévelygését (Pázm: Kal. 191).

Hímesít: 1) coloro, acupingo Kr. [beblümeln, besticken]. 2) [fucio; verblümen, beschönigen]. Ékessébb szímmel tudta az ő tudományát felfesteni és hímesíteni (MA: Tan. 31). A jesuiták gazdagságát szapora hazugságokkal hímesíti (Pázm: LuthV. 40).

még-hímesít. Meghímesített: depictus, acupictus MA.

Híméz: 1) pingo, coloro Kr. [bemalen, schmücken] (Pázm: Kal. 1766. Kr.). Még nem utállod szalmás házainkat, nem köpöd falai sovány vacsoránkat, bátor uem hímezve tettük tá-lainkat (Orczy: Nymf. B5). 2) fucio, pallio Kr. [beschönigen, verstellen] (Pázm: Préd. 1245. Kr.). Hímzett szímlés (Bíró: Micae. 32). A hízelkedő hamisnak a száve mély rejtekben fekszik, hímezi szavait, színre beszél (Fal: BE. 584).

be-híméz: colorem indo, picturo, oblinio colorem MA. colore obduco; farbe aufragen, färben PPB. Még csak tettetesen sem hímezheted be (Fal: CsIsk. 385).

még-híméz: depingo C. acupingo MA. sticken PPB.

Hímézés: [fucatio, palliatio; beschönigung, bemäntelung]. Soc hímezéssel kezdett-ez magokat menteni (Born: Préd. 397). Merő csupa hímezés és füge levelből csinált bőrze ez (Toln: Vigaszt. 30).

[Hímözö]

arany-hímözö: [goldsticker] (TörT? I.167).

HIMBÁL: oscillo ludo, oscillo, fine jacto SI. [schaukeln; hutschen].

Himbáldoz-ik: [oscillo moveor; sich schaukeln]. Volt egy olly dáma Londrában, a melly vígan himbáldozott a kinyílt sertiában (Fal: NA. 145). Ben a hintőban himbáldodik, loesog az uramnak agyveleje (180).

Himbáltat: tractu funis agito, facio oscillare Kr. [sich schaukeln lassen]. A Napéak pásztorokkal himbáltatják magokat (Fal: Vers: 51).

HIML-IK: divider, dispergor Kr. [zerstreut werden, zerstreben].

el-himlik, el-himletik: ∞ Megfordolanae ő vrochoz istenechez a himletből, mőibe elhimlettek vala: dispersi fuerunt (BécsiC. 19). Vagyon nép ellhimlötöt (est populus dispersus) te országodnae minden vidéki zerent (55). Te fiaid, kiket elerez-tellett el himeluen: quos dimisisti dispersos (108). Elhimletne a éordanac inhi: dispersentur . . . (MünchC. 64). Ime ió az idő, hog mendentez ellhimlessetez tőn tulajdonitoba (205). Fel kellen isten es ellhimlessenek ő ellesegi (AporC. 14).

elhimlés: dispersio [zerstreuung]. Nép kezence ellhimlese: dispersio manus populi (BécsiC. 167).

Himlés: [dispersio; zerstreung, exil]. Én himlesemneç fiay (filii) dispersorum meorum) aiandokot hoznate emnekem (BécsiC. 282).

Himlet: ∞ Megfordolanae ő vrochoz, istenechez a himletből (BécsiC. 19). Nem lellüemeg őtet, nimen pogamocnae himletibe neuenő? (MünchC. 184).

Himlő: exanthemata C. varioli, vari MA. kindsblattern, pocken PPB. Boborco avagy himlő, csécese, veres keléseç: papulae seu varioli Com: Jan. 60. Hoyagos pattagozo himlőt téssen görögül az epyunctis (Mel: Herb. 114). Himlő auag kamiaro (Frank: HasznK. 33). De el kergeti az isten akarattyanac esmereti minden kotelkedesneç fekelit es himlőt (Pécsi: Szfz. 34). Uralkodny fog az himlő, csez [csécs] es fejfájások (KBécs. 1651. 45). Himlőbe fekszik (RákF: Lev. I.200). Veres himlő ütőt ki rajta (Gér: KárCs. IV.368). Valami elfutá testemet, éppen mint az himlő (Nyr. XII.79). Idegen vizekkel mosódon, hogy elejét vegye az arcagyalázó himlőknek (Fal: NA. 155).

Himlős: varis infectus MA. der pocken hat PPB. Ha Pel-süzön himlősök, bár igen is elmennj omét akár hová az hol nem himlősök (RákGy: Lev. 135. Gér: KárCs. IV.469).

Himlöz-ik (meghímlözött Mik: TörL. 41): variolis corripior SI. [blattern bekommen, blattern]. Monostoron szörnyen himlöznek (MonOkm. XXIV.525). Schwartzenberg gyerneki himlöztek (TörT. XV.140. Nád: Lev. 150. RákGy: Lev. 525). Egy tsak minap himlözött fiatal írő deák jóddőgele elunkba finnyal, búszkeséggel (Fal: NA. 234).

még-himlözik: ∞ Ezen napon himlöztenek meg az uo-kám (Kár: Élet. I.242). Ezer ember közül alig vagyon edgy, ki valaha meg nem himlözött volna (PP: PaxC. 291. Mik: TörL. 41).

Himlözés: [varioli; blattern, blatternepidemie]. Dőghalálkor, sűrű himlözéskor (Megy: 9. Jaj. 6). Meghímlözék az ő gyerneke s meg is épüle, de az onyim himlözése után 11 napra elaluvék (Haz. I.144).

HINT (hímt CC. Konj: SzPál. 24. BeytheA: FivK. 51): 1) spargo MA. austreuen, besprengen PPB. Reá hintem: inspergo, superspergo C. Kövel padimentomozott, követtsel hintett hely: lithostrotum PPB. Kövel hintett, padimontozott: lithostrotos MA: Bibl. Magy. 3. Ki nem gőit en velem, a himt: spargit (MünchC. 36). Vylagossagot hynite az hazban: lux splendiit in carcere (JordC. 748). Hymtetyk vala yghye: perferebatur sermo (755). Hyntyk vala istennek igeit (DomC. 31). Lelki magot hynteni (97). Nem kel az gyüngyöt a dísznoc eleibe hinteni (Tel: Evang. I.331b). Hyncezen az vérben az suporlatnac előtte (Kár: Bibl. I.90). Polyva, melyet tétova hint az erős szél (Pázm: Préd. 689). Az ártatlanság könyvly szentylő hintetvén megsértődik (Illy: Préd. I.259). Nem roz politikáit kívántam hünteni nemzetem elejbe (Fal: UE. I. Előb. 362). A ki kiútsét vakjában hinti, veti, bút arat (Fal: BE. 600). 2) [sero; sicut]. Magot hintek: dissero C. Magokat hint: semina spargit Com: Jan. 71. Nem hymtenek, sem aratnak: non seminant neque metunt (ElirC. 94). Arac hol nem vetel, es gőítez hol nem hintettel: sparsisti (MünchC. 61b). Idnősségneç maguat hintie es vetie (GuaryC. 27). Ky meene, ky hw magwat el vethy, hynthony, es mykoron hymtyl, nemelleyk eseenek az wth felőn (JordC. 392). Konkolt hmyt rea: superseminavit zizania (394). Főrtelmeseoglemek konkolyant hymte (ÉrdyC. 84b). Ky zykőn hymth, zykőn ees arath, es ky hymth aldomasul, aldomasbol ees arat (463). Ky mené az mag hynzew ember, hogy el wetne az magot: quidam sator exiit ad serendum (Pesti: Evang. 26). Ledneket es kemént hint, buzat és árpát vét (Helt: Bibl. IV.18). Ottis aratz, a hol nem hintettél (Vás: CamCat. 171). 3) [sterno; niederverfen]. David kőveeskével a nagy Goliáthot hintette a földre (Czegl: Sion. Előb. 23).

[Szólások]. Csuff beszédekent hintneç föllle (Helt: Krón. 73). A fájdalemnek jeléért hammut hintetti főjere (Illy: Préd. 189). Nem lépik az ur elöibe penitencia-rudaban, hamuhintve, tördelmességgel (Fal: NA. 201). K őzhírt hintők: rumifero C. Azok a magusoktól hintetett bíren meg nem reméle-neç (Tel: Evang. I.189). E világ szerint való igazgatók közzé is

konkolyt hint és az ő alnokságának kovását ölgyci (Fel: Evang. II.327). Konkolynak nevezi, az mit utóbban hintnek az egyszor bé vetett mezőben (Pázm: Kal. 141).

[Közmondások]. Nem hintik díszló eleibe a gyömbért (Fal: Jegyz. 928).

be-hint: [spargo] conspergo Kr. [einstreuen]. Az zent tanachnak gymelche, kynek macwaat zyz Cecylia leanyedban bel hymttóttel (ÉrdyC. 650). Hottón az kőnezől az időnek minoltat gőnge borso szómó houal bé hintli (KBécs. 1572. D8). Sok heleket houal bé hintnek, es az hidegötis meg nem szállittiak (no. Ev. 4. Káldi: Bibl. 266).

bele-hint: inspergo MA.

el-hint: 1) spargo, dispergo, sipo, sterno C. zerstreuen PPB. Ellhintve: sparsim C. A penzualtoacac erceket elhinte: effudit (MünchC. 171b). El himced a nemzeteket, kik hadakat akar-nak (AporC. 17). Az gőngöt ne himcetők el az díznoc kőzöt (GuaryC. 11). Az sokszahw seregek el hymteek hw rwhayokat az wton (JordC. 419). Parancholaanak az chazarok, hogy penz hymteneenek el az uczakon (ÉrdyC. 412). Weed fíel ymez kenetöt es hynoz el (549b). Elhymtötli ozloth gondolatidat tar-tozjal egeben es őzue gýdytenöd (NagyszC. 84). Feienek veleiet a pagimontomom miúd ellintek (DebrC. 85). Galambárnlókuak asztaokat feldőjté, pénzváltóknak pénzeket elhinté (RMK. V. 232). (Az bolha fiu) chymazokat az agybul ki fíz, balhat, pokot, rut ferget, bekat, kigyot el fíz, valahol el hintik (BeytheA: FivK. 51). Az vért elhinti: fundit sanguinem bostiae (MA: Bibl. 194). 2) dissemino, prosemino, persero C. aussien PPB. Az ellyntet buza magok dymevlehevznak (DomC. 29). A mi el hintet: quod seminatum est (Fél: Bibl. 21). Az io mag kőzöt el hintetet konkoly, az buzanc azzal az o elegyíleseuel lattasac artani (EszT: IgAny. 51). Az kőnetkező gonoszagnac mag-uai el voltanac hintetue (413).

elhintés: dispersio MA. zerstreung PPB.

ki-hint: dispergo MA. zerstreuen PPB. (Thaly: VÉ. I.420).

kihintés: dispersio MA. zerstreung PPB.

környül-hint: circumspargo C. MA. hin und her besprengen, umstreuen PPB.

még-hint: aspergo, conspergo, respergo, prospergo, perfundo C. besprengen, besprizen PPB. [bestreuen]. Vizzel meghintem: expurgo C. Megb hymtettem chodalatus honak le essessecevel (ÉrdyC. 455b). Haya ev pilyse kevrnyevl meghnyitetveen keues evzel (DomC. 128). Vegyetec a verebeis es hinchetec meg véle a haznac két melyékét: ac ponent super utrumque postem (Helt: Bibl. I. Ge4). Az kőzöbőköt verene meg himchék (Beythe: Epist. 101). Az wy figec igen io ehyomra emi ha meg hinted az aszsu mondoláual (Mel: Herb. 2). Ha az földi bolha emi kezdí a palántát, hinchd meg hamuval (Lipp: Cal. 23).

méghintés: respersus C. conspersio, aspersio MA. besprengung, bespritzung PPB.

széllyel-hint: dispergo [zerstreuen]. Az tűzet széllel hincze: ignem huc illucque dispergat (Kár: Bibl. 135).

Hintéget: identem spargo Kr. [öfter und kleinweise streuen]. Az bőlteskenc aiakoc hintegetec tudománt: labia sapientium disseminabunt scientiam (Kár: Bibl. I.611). Az tellyes sz. háromságról, sok alkotmatlan vélekedéseket hintegetett, melyeket általság csak hallaniis (Pázm: Kal. 273). Ti kőzöbölletek kőltek, fi-nállatok hintegetődtek effíle írárok (Pázm: LuthV. 128). Hintegető szentel vizzel ő magokat hintie (Com: Jan. 129).

Hintégetés: [dispersio; das besprengen]. Korsoskákbl valo illatozo hintegetésac (Com: Jan. 116). Szentel vizzel való

hintegetés, olvasón való bírbítés, papismok (Pós: Igazs. I. 311).

hír-hintegető: [faniger, rumigerulus; zuträger]. Az sok hamis hírek hintegetőkben io volna megbüntetnetek, itt is vala, de bezzeg befalak az nyelveket (RákGy: Lev. 161). Az hír hingetőkben megfogass (169). Az hamis hír hintegetőkben fel kellene kötni (281).

szó-hintés: [verba frustra consumta; vergebliche reden]. Felenkuel hogy bator legyen nem fog semmi intes, es az fele bezed nala lezen chak zohyntes; meg futantattya azert owtet chak egy kys legyntes (Pesti: Fab. 80b).

Hintet: [spargi facio; streuen lassen]. Alaya hymtetee (ÉrdyC. 443).

el-hintet: [dispergi facio; austrouen lassen]. Elős cserepek hintete el (DebrC. 180).

Hintéz: [spargo, rigo; streuen, sprengen, begiessen]. Az folyo vyz mellet hymtezöt kertők: horti iuxta fluvios irrigui (JordC. 171). Apolgattya vala hw labayth es az kenettel hymtezy vala (546). Az ydvesscegh fondamentoma hymtöztyek az alazatossaghnac harmattyawal (ÉrdyC. 133b). Kezdeu kenhw-latasawal hymtözuy ew labayth (416b). Gyakorta kell hintezni rosa vizzel, hogy olaja ne ereszkedgyék (Szakácsmest. 111).

[Szólások]. Ezt az hirt hozik és bintezeék akkor (Érd. Tört. II.66).

el-hintöz: [dispergo, aspergo, irrigo; ausstreuen, bestreuen, begiessen]. Elhymtez thegedet vr isten: disperget te dominus (JordC. 262). Eel hymtezteek ew labayth adot zent werekneec folyasy (ThewrC. 228).

még-hintéz: aspergo PPI. [besprengen, besprizen]. Cristus vereuevel meg hymtözötöt (ÉrdyC. 538). Ki az te asztaolat az maga vereul hintezte meg: mensum tuam sanguine suo aspersit (Fórró: Curt. 483). Gyakorta kell meghintezni rosa vizzel (Szakácsmest. 65).

méghintezés: aspersio PPI. [besprengung].

Hintezés: ∞ Vereenek hymtözosenek nyatta meg zent-ölteek (ÉrdyC. 536b).

Hintező: aspergillum C. [weihwedel]. Szentelő, hintező bojtos-fa: aspergillum PPI.

[Hintő]

beszéd-hintő: spermologus PPBI.

konkoly-hintő: zizaniorum seminator, discordiarum auctor (Biró: Micac 362. Kr.). Konkoly hintegető (Matkó: BCsik. 54).

viz-hintő: [aspergillum; weihwedel]. Az meghintés lótt egy isopbol ezínált vizbintővel (MA: Scult. 923).

Hintve: sparsim PP. [zerstreut, sporadisch]. Ha nem szinte csoportosan, de talán mégis hintve találkoznak azokból, kiket a gyarlóság hol egyben, hol másban megejtett (Fal: NU. 249).

HIMPÉLLÉR: opifex ineptus, imperitus Kr. [stümper, pfuscher]. A mester könnyen elszenvedhet maga mellett egy himpellért (Kisv: Adag. 487).

HINÁR (hénár Gvad: FNót. 26. hinyár gyóker Nad: Kert. 46. hinyár Gyöngy: KJ.² 71): alga C. MA. Com: Jan. 29. meergas PPB. Hinárnál-is alább való: vilior *alga PPI. Szegény Jónás! mit gondoltál, a sűrő hinár, tajték, sós viz között uszáltál? (Misk: VKert. 532). A zavaros hénárt majd véreumel festem (Gvad: FNót. 26).

[Hinári-ik, hinárol?]

be-hinárlík: [algis obducor; vom meergas überwuchert werden]. Az Alnás vize sűrűn bé hinárlótt (Könyi: HRom. 80).

Hináros: algosus C. MA. da meergras wächst PPB. Szittyó, hináros-gaz a vízben: ulva PPB. Egy nagy malomnál, hol hináros Almás foly lassu zugással (Zrínyi: ASyr. 115. 302). Hinárosban merült (Rim: Ének. 277). Hináros helyek (Misk: VKert. 546). Hináros vizekben áztatták (a lent, Fal: NA. 194).

HINGA: [vacillans, imbecillis; schwankend, schwach]. Látván az ő földön mászkáló hinga inu magzattyának lábán járásra való színdékát, melyet keze nyújtásával, sok göggyögéssel jelent, kezét fogja és jártatja (GKat: Vált. 139). Hinga inu fogatlan gyermeketske (H.1260). [Vö. **ING**]

Hingadoz: [vacillo, flector; schwanken, sich beugen]. A tsemetek a téli fagyosságból megengednek, merevedettségekből lüngadozókvá s hajladozókvá tétetnek (GKat: Vált. 1896).

HINTÁZ-ÍK: [oscillor; sich schaukeln]. Hintázik a hajó (Bethl: Élet. 310).

HINTÓ: pilentum C. carpentum MA. hangender wagen, rollwagen, gutsche [kutsche] PPB. Hintó, fedeles szekér: canerata vehicula PPB. Hintó bakja: epirhedium, capsus rhedae Pl. Fűgőszekér, mely hívattatik hintónak: hangwagen Com: Orb. 173. Borított fedeles hintó: carpentum Com: Jan. 87. Ki őrdög vit rea, hogy kinántad a hintót? (Helt: Mes. 259). Vészen szép hintókat, uraknak ott vehettünk (ÖtvMest. 49. vsz.). Fél hintók, hintó szekerek (Com: Jun. 87). Hintó ezüstös szegekkel és arany prémekkel ezkornyázza (MonIrók. VIII.365). Bársonyos ívesges hintó (Gér: KárCs. IV.364). Jó úti társaság jobb hat lovú hintónál (Kisv: Adag. 83). Takarodjék a taligás hat lovú hintó előtt (323). A hintó nevet nem érdemli, mert csak kotsi (Mik: TörL. 3). Hat lovas hintóval igyekezik Londrából a menyeyi Jeruzsálemba (Fal: NE. 81). Azt akará Eusebius, bogy hintót ne tartsunk, hanem gyalog szállván: mikor sietni-kei, hamarját füssünk a közönséges menyetsékekkel (Fal: NA. 171). Hol függnek a hintók jobban a püntszejákról, Olasz- vagy Franciászágban? (Fal: NU. 331). Kinek a hintaja, hányja is bársonyos (Orczy: Költ. 120). Jöttek sok más hintók, szem közt szekerek is (Gvad: Orsz. 69).

eresztős-hintó: [kutsche mit einem schlag?]. (Bethl: Élet. 330). Az magyar hintó is kétféle vala, egyik kétfelé eresztős, az második orsós (MonIrók. XI.364).

gyász-hintó: [trauerwagen]. (Thaly: RT. I.365).

köz-hintó: carpentum Major: Szót.

láb-hintó: oscillum, oscillorum lusus; schwinge, schaukel-spiel PPB.

léeresztő-hintó: [kutsche mit einem schlag, der herabzulassen ist? kutsche, dessen dach herabzulassen ist?]. (Radv: Csal. II.271).

orsós-hintó: [?] Az magyar hintó is kétféle vala, egyik kétfelé eresztős, az második orsós (MonIrók. XI.364).

Hintókáz: [oscillo; schaukeln]. A pókok az aerben mintegy magok hintókázva alusznak (Misk: VKert. 699).

Hintókáz-ik: 1) [oscillor] in sella oscillatoria agitor Kr. [hutschen, schaukeln]. Néroval neveltségessen ne hintókázással (Rendflet. D9). 2) [carpento velor; kutschiren]. A méltóságos asszony csak himezi s tollazza magzattyát, azután amoda rúgja magátul mint a strutz-madár, unga hintókázik s mulat (Fal: NA. 158).

Hintóz: [oscillo; schaukeln]. Ingatni, hintóznai magát: motare latus PPB.

Hintóz-ik: [oscillor; hutschen, schaukeln]. Melly szépen hintózik a visla variu a szép disznómac a hátán (Helt: Mes. 256).

HINNYÖG: [hinnio; wiehern]. Ha vigyorgott, hinnogyú gondoltam barátok szunarát (Gvad: FNót. 112). Atyám Darn lova elnyerité magát, s felette hinnogyó (Gvad: RP. 2)

[Közmondások]. Nincs olly ag ló, a ki pünkösdben nem hinnogyó (CorpGramm. 513. Prág: Serk. 368).

HINNYÖL: pipio Kr. [piepen]. Ha ez világh az ő szeretőjeuc és hinnýölő csirkeinec valami tőkélletesset és állandot adna (Prág: Serk. 938).

HÍR (hírű Szeg: Aqu. Ciml. hértét hallotta 72. jó hírrel jön Ben: Ritbm. 110. heressey NémGl. 124. hertelen ÉrdyC. 69. 627. hértelen MNyil: Zsolt. 94. Mad: BIal. 94. hertelen KulesC. 9. Hall: IIIHist. II.222. sat. herdet RMNy. II.301. Ozor: Christ. 54. hértessed 428. hírek RMK. II.341): 1) fama, famella, nuncium C. rumor MA. gericht, geschrei, gemeine sage, botschaft PPB. Nem tudták kitől áradott a hír: manat rumor sine *capite Pl. Tezen nemynemow hyrekett, mynemewkewt sonha nem tewt (ÉlurC. 49). Frater Eged meg zabadola minden nemew kesertetyewl, czudalatos es vy lyr lattuan (78. 150). Kie a varosba be menuen, meudnékelmel igén gors hír gárola (BécsiC. 3). Hallaa Jesusnak hyreet: andvít famam Jesu (JordC. 397). Töréc hír iuta [hogy jönnek a törökök] (Helt: Krón. 104). Az egész földön híre vagyon: indicatum est omni populo (Kár: Bibl. 1495). Egyéb helyeken hadi hírec, zenebonác vóltanac (MA: Scult. 110). Kellemetes hír, őrvendetes bir (Com: Vest. 15). Hír tudakozás (Bartha: Krón. 82). Elő álomkor jött be M. bejáróm olyan hírel, hogy (MonIrók. XV.52). Estve elő álomkor érkezék hírem (67). Semmi bizonyos lúrt vagy nyelvet nem kaphattuk (145). Az tatároknak is indulatjok felől még eddig semmi hírt nem hallottunk (MonOkm. XXIV.38). Mi hírek vannak oda (Ungvárot?) (Thaly: Adal. 184). Ennek a híre elfutotta a várast (Fal: NU. 292). 2) [fama, opinio; ruf, renommé]. Kywe terwle hyre tellyes Syriaban: abiit opinio eius in totam Syriam (JordC. 364). Az gonoz lean Marina azzout gonoz hyren kewereyette; otalmazyon gonoz lyrtewl (ÉrdyC. 341). Ky menty magaat az gonoz hyrből (526). Gonoz lyrt kwiltwem reayok (VirgC. 7). Az népec hallották a te híredet (MA: Bibl. I.132). Kedves magyarok közt vala aranyhíre (Thaly: VÉ. I. 198). Gaz híreddel mármár világ tele (Amade: Vers. 235). A kinek ditséretesen s jóbil fen-forog híre, boldog ember! (Fal: NE. 89). Ne támadjon olly híred, hogy furesa mesterség minden dolgod: ne point passer pour un homme d'artifice (Fal: CE. 477).

[Szólások]. Híre tserdálvén, hogy a kiszökött zidók aranyat nyeltek-el, két ezer zidót ölevenen fel-hasogatának (Pázm: Préd. 872). Így udvarodban-is tserdóg régen az hír (PhilF. 69). Véletlen hír dobbantja a földét (Hall: IIIHist. III.64). A manat a hír foly: ut *fama est Pl. Olyan hír foly: manat fama PPB. Foly ugyan az hír eléggé, bogy jünének, de ezt mi bizony nem tudjuk mikor leszen (RákGy: Lev. 199). Az svekusoknak el kell már jüniek, ha akarnak, foly is igen az híre (245). Hír futamodott, hogy elpártoltak a németek: exoritur fama de Germanorum defectione PPB. Hírők leween benne az romayaknak (ÉrdyC. 356). Kyben ewneky híre sem vala (616b). Ezenb kegek híre lón mynd az tartomanba lakozo emböröknek (KazC. 75). Hugi Istuanfi Istuan el fogtak, az belnek abban semmy híre nincien (RMNy. II.241). Azt is reiam foguon a mibe hírem is nincien (Tel: Fel. 23b). Híre sem leszen az királynac benne az mi éu raytam esie (MA: Bibl. I.289). Biztam ő reai is valamely dolgokat oldalaslag, kiben Ugroczuak sincsen híre (MonIrók. XV.377). Ó lázálóh Sámson el-beméne, és az ő bementén jászoknak hírek lón (RMK. II. 341). Végre egy persa kezében akada, ki Artaferuesnek viné Sardisba, ev penig híreltig fel akasztatá (Cserényi: PersF. 52). Hír lóttig semmire valókká leszenek (Megy: Dial. 206). Olyat fogsz reian, a kibe sem hírem sem tanachom (Tel: Fel. 96). Rút rémerek hazugságokat kenének az ocelésáira, mintha azt tanítaná, a miben sem híre, sem tanács (Pázm: Kal. 675). El vesztenec, hírec sincen (Mon: Apol.

428. 369). Ez szóknak hírek sincsen a sídó bibliában (Matkó: BCsák. 345). Gyöles rokolyának híre sem volt közöttök (Monlrók. XI.345). Se híre, se helye, se kelleto (Moh: JÉp. 70). Messzebben terjedé híre (Born: Préd. 77). Add híremre dolgotat (SzD: MVir. 11). Az farkas torkon szokta ragadni az báránt, hogy az ő pásztorának hírt ne adhasson (Alv: Post. 1.476). Hyreet sem halhataak (ÉrdyC. 512). Meg emeztee [a tűz a pogány papot] hogy hyreet sem lathataak howa leen el (551b). De Zvingerusnak én, soha híret sem hallottam (Czegl: Japh. 130). Holt-híret hallotta [azt hallotta róla, hogy meghalt] (Land: ÚjSegits. II.176). Hirt hordozok: rumifero MA. Hirt hozánac neki, mivel hogy Magyarországhon pártolássoc lóttenee volna ellene (Helt: Krón. 62). Az svekusok hogy jünneec, valóban hozzák az híret, s ha ez az ellenség fel kezd az Liptón nyomakodni, el kell hinni, annak az híre izgatja elmenetlre (RákGy: Lev. 166). Hirt mondok: nuncio. annuncio MA. Szaladéc, hogy te néked hírt tennéc: effugi, ut nunciarem tibi (MA: Bibl. I.448). Add hírii dolgotat (SzD: MVir. 11). Az én értemre is magyar-nak bundát hírii sem láttam, mostan pedig nem tartja magát embernek, hacsak farkasbőr bundája nincsen (Ilaz. I. 295). Hallogattam basák udvarából sőt majd igen kezdék spargálni hírii: hogy Erdélyre kellene menni haddal (ErdTörtAd. II.159). Hírii adom: reanuncio C. indico, significo MA. Hírii-adás: renunciatio, nunciatio PP. Kérem adják híriiméc (LevT. II.400). Jupiternek hamar hírii adatek (CsomaC. 7. Helt: Krón. 203. Misk: VKert. 320). Híriidécé lótt (Drág: Serk. 879). Hírii tesz: notitia dat, significat Kr. enunciat MA: Bibl. I.220. Leó ot mynd addyglan, myg nekéd hyre tezem: esto ibi, usque dum dicam tibi (JordC. 359. 669). Azt az chazarnak hyreec teettek (ÉrdyC. 337b). Hírii tótte nékik (Ker: Préd. 391). Vagyon híriiméc, hogy az polgárokat üzöd kergeted (KanizsaTört. 35). Nem csak hírii rel értiük (Czegl: MM. 22). The mynek emen ertes hyrrel, myes teged onnan ertetünk (LevT. I.386). Minket csoda hírii kkel értetek (Monlrók. III.212). Ez hírii rel akartuk kegyelmeeket értetni (Nyr. X.122). Ky ket hyrrel hallottwnk (ÉrdyC. 531). Csdálom, hogy Baldinus hírii rel nem hallotta ezt az Argulát, melyről Luter böcsülletes emlekezetet tézen (Pázm: LuthV. 133). Kezünkkel tapasztaljuk azokat az dolgokat, melyeket, ha csak hírii rel hallanánk, talám el nem hinnénk (Pázm: Kal. 4). Soha hírii rel sem hallott Magyarország ilyen vjsagot (Matkó: BCsák. 6). Híriimél: cum meo scitu, cum mea voluntate Kr. Hyreewel leezen (ÉrdyC. 654b). Hyremel sem wothi [nem is tudtam] (LevT. I.281). W nekyk semy hyrekel nyuchen (380). Híriidél légyen, hogy [tudd meg] (Pázm: KT. 53). Vagyon-e hírii kkel, hogy a Kristus koporsóját bé-pétsétek? (Pázm: Préd. 578). Hírii rel sincsen az utollyodnak, a mit kottyant a száz (Matkó: BCsák. 172). Neki hírii rel lett, hogy Bethlen Istvánnak jünnek szolgálai (RákGy: Lev. 49). Hírii rel leszen az ellenségnek (165). Isten hírii rel, jó órában, szerentsével: auspicio PPI. Ystemek hírii rel (JordC. 842). Isten hírii rel kez vagyok reya (LevT. I.33). Meunyetec haza az ur Jezus hírii rel (MA: Scult. 46). Fogjünk dolgunkhoz isten hírii rel (MNyl: Zsolt. 35). Nem akarván az rossz hírii rel látt fekiinni evocaltatták Boér Zst (Monlrók. VIII.342). Hírii nélküi: clam C. Myndiarast, hírii nekül, el vrozkodoth (LevT. I.345). Híriim nélküi: sine meo scitu Kr. Attya hírii nélküi volt: res latui patrem PPBl. Az waras hírii relkül (RMNy. II.1). Hírii nélküi eliidül (MA: Bibl. I.28). Semmit a mi másé, te magadnac, azzó hírii rel nélküi (sine ejus scitu) ne tulajdonics (Com: Jan. 190). Az atyám kéré, hogy meg ne indulha hírii rel nélküi (Mik: MulN. 311). Esze hírii rel nélküi ereszi meg nyelvét (Fal: UE. 387).

[Közmondások]. A jó hírii szármányon jár, ide-is érkezett, Ferencz egri püspök primásnak tétetett (Orczy: Nimf. A2b).

köz-hir: rumor C. MA gerücht, geschrei, gemeine sago PPB. Köz hírii hiitek: rumifero MA. Köz hírii, hogy részes ő abban a véteken: ejus criminis illum rumor *aspergit PPI. Köz-hírii ertek (LevT. I.78). Noha köz-hírii rel Salomonne tulajdonitatik, de az nem igaz (Pós: Igazs. I.20). A köz-hírii rel ne lidgy (Com: Vest. 100). Tiztesseges köz hírii: honestus rumor (DietaGr. 35).

öröm-hir: [laetum nuncium; freudige botschaft]. Öróm hírii mondottac vala (Zvon: Post. I.155). Sígár ágyúk, taratzkossal új örómhírii adgyatok (Fal: Vers. 895).

Híriidéc: praedico, persero C. nuncio, annuncio, famigero MA. promulgo NémGl. 155. verkündigen, auskündigen, öffentlich sagen PPB. Vetem en lelkeket ő reia es itéletet híriidéc poganocnac (MünchC. 35). Híriidécsecek az en newem mynd ez eghez földneec zyneen (JordC. 24). Kezde Jesus predical lany a es híriidécnye: praedicare et dicere (364). Kyth híriidécwnk ty nektek, Kristus: praedicatus vobis Christus (716). Nem zennek vala vr Jesut híriidécnie: non cessabant evangelizare J. Christum (724). Predicalwan, híriidécween az ew zent malaztus yo voltaat (ÉrdyC. 529b). Yollehet keez vagyok az halarra, de yme teeneked yewendót híriidécök (544b). En zam híriidécy atte dicheretedet (VirgC. 40). Myndenek zentnek híriidécnek. Istemek igeiet híriidécnek (106). Gyölekozozeteket híriidécnekek, könyveket írtnak (Pázm: Kal. 162). Igazságot híriidécvén, magok feslettségben úsznak (Pázm: Préd. b4). A mit nem tsak egy érzékenséggel sajdítottunk, hanem hallottunk, láttunk, azt híriidécyünk nektek (584) Ezt híriidécy Dávid szellel a soltárokbán (Pós: Igazs. II.19). Fen szóval híriidéc (Com: Jan. 161).

[Szólások]. Fel-híriidéc híriidécnekek (Gyöngy: KJ. 143). Hadat híriidécök: clarigo C. David hadath híriidécye (DebrC. 399). Híriidécik az hadat minden országokban (Zrinyi I.17). A mi isteniünk nem várja kérsünket: hanem harangszóval híriidéc mindeneket szavainak halgatására (Pázm: Préd. 456).

be-híriidéc: edico ut conveniant Kr [convoco: zusammenrufen, einberufen]. Ott az főnépeket behíriidécet (Tin. 196). Egybegyöjti udvarok színes eleit, bé-híriidécik országok fő népeit (Pázm: Préd. 409).

el-híriidéc: pervulgo C. indico, annuncio, divulgó MA. an-sagen, verkündigen, offenbar machen PPB. Elhíriidécet azt, a mi mondatott (MA: Scult. 77. Thaly: VÉ. I.41).

föl-híriidéc: 1) proclamo, publico MA. ausrufen, publiciren PPB. Mykoron kedeg halya vala az bodog azzon napyat fél-híriidécy (MargL. 15). 2) [concio; einberufen lassen]. Fel híriidécetee orzagaat, hogy fél gyvlnenek (ÉrdyC. 323. 542b). Gyűlést tétete, vármegyéket sokat ő fél-híriidécye (Tin. 209). Fel híriidécye az egész nemességet és azzoc melet az egész orzagaot, hogy minnyáian iónéec (Helt: Krón. 54b. 61). Akarnak menni, annak (útnak) tsinalására, mint úrii dolgára, fél-híriidécsek a föld népét . . . (Pázm: Préd. Nyr. XIV.463).

ki-híriidéc: edico, condico, indico, evulgo, divulgó, mulgo, promulgo, publico, famigero C. enuncio, ebuccino MA. auskündigen, unter die leute ausgehen lassen PPB. Ky híriidécetek mynd az tartományban: diffamaverunt eum (JordC. 380). Ky híriidécöt volna az ew yozag voltnak hírii newe (ÉrdyC. 617b). Mi helyen az evangelium e szeles uilagon kilíriidécet (Telb: Evang. I.234). Ki híriidécődék az ő neve (Pethó: Krón. 92).

kihíriidécetés: promulgatio C. [verkündigung].

kihíriidécető: ceryx MAL. [herold].

szó-kihíriidécető: praeco [herold]. Író deakoc és kiáltoc, szó-kihíriidécető: scribae et praecoines Com: Jan. 132.

mög-híriidéc: annuncio, denuncio C. indico MA. verkündigen, anzeigen, andeuten PPB. Engede es ytelew helyen men-

demek meg hirdettete (Élrc. 90). Cristus bozattot te hozad mynkett, hogy meg hirdesowk nekod (134). Méghirdettettec emekem mendenre: nunciata sunt mihi omnia (Bésc. 4). Ez paranólat te menden vilékiában méghirdettesec (50). Kerdezőkégtetec a gérmocról es nuicor megelenditec, hirdesstetec-meg emekem (MünchC. 16b). Azoc ki meméicec, méghirdetec mende a földön (30). Wr ysten, ky ezth mégh hirdette, azonképpen tellesyettete be (JordC. 715). A mit latot vala, méghirdete (DonC. 6). Meg hirdettven sok jévvendeket (77). Meg hirdetem nyuden the chodayath: narrabo omnia mirabilia tua (KulesC. 13). Méghirdetéc a többinec: nunciaverunt ceteris (Holt: UT. 01). Meg-hirdeték, hogy ő nem jött ez világra az igazakért (Pázm: Préd. 179).

Hirdetés: praedicatio, praeconium C. annuntiatio MA. verkündigung, ausrufung PPB. Az ydöben hirdeteesth teu Joswe (JordC. 297). Az erek celetinek hirdeteseert ellenek tamadwan (ÉrdyC. 597b). Bozatta az apastalokat az euangeliomnak hirdetese (VirgC. 101). Zvlo chodalatos keppen angelnak hirdetese nyat (ComC. 6).

udvar-hirdetés: indictio conventus aulici MA.

Hirdetet: [annunciatio; verkündigung]. Marianac hirdetete napia (MünchC. 3).

Hirdethető: praedicabilis MA. ruhmwürdig, wert zu verkündigen PPB.

Hirdető: praedicator, praeco, vulgator C. annuncians MA. öffentlicher auskündiger, herold PPB. Hirdető (vezetéknev XVI. sz. Nyr. IX.365). Mindenkoron voltanac e tudomannac hirdetői (Holt: Bibl. I. b2). Ime egy férfitu futna iö egyedül: Monda a király: ez is örem hirdető (H.216). Had izenő, hirdető követ (Com: Jan. 144). Mondgyák vala a Pált idegen istemek hirdetőjének (Nógr: IdvK. 67).

Híresce: famella, runuscuh MA. klein geschrei, klein gerücht PPB.

Hírél: vulgo Kr. [verbreiten, laut erzählen]. Azt állatván s hírrelvén [így] (RákF: Lev. V.4). Az császárnak jelenlétit hírrelk (519). Felette szaporán kezdte sok felől az ellensegnek gyülekezetj hírledőnj (Tört. X.145).

[Híröltet]

mög-híröltet: [promulgari facio; verkünden lassen]. Mindenöt közöttöt meg híröltötéc (Gosúrv: MagyB. A2). Minden orszagokat ő meg híröltetec, hogy tógedet senki szeménel nem latot (Hofgr. 185).

Hírlel (*hirlal* EsztT: IgAny. 441): amuncio, divulgo, publico SI. [verkünden, aussprechen]. Azzal fogja hírlelni magát, hogy ő a Messiás (Komár: Imáds. 123). A böltsességnek méltóságos drága nevével kezdli hírlelni az értelmes világ (Fal: UE. 372).

el-hírlel: ∞ Az mely darab földet az Vágon túl mindenütt szerteszélyel küldött novellák által nagy dicsekedésekkel el-hírlettetet tavalyi campaniájával nyert vala (RákF: Lev. II. 380).

ki-hírlel: ∞ Titkon kell tartani, a mit ki nem akarunk hírlelni (Pázm: Préd. 813). Ki hírlelt, és sok nyelveken kopott újság (Fal: UE. 375).

Hírlés: [praeconium; kundmachung]. Hallgassanak herold hírlésére (Gvad: Orsz. 117).

Hírleszt: [amuncio; verkünden]. Keresztényeknek jöttét hírlesztette (Kózy: HRom. 12).

Hírös: famosus, celebris, inclitus, divulgatus C. clarus, insignis MA. [berühmt, berühchtigt, bekannt PPB. Igen híres: praeclarus; híres vagyok: clareo, pervigeo; híres tselekedet:

facinus C. Híres hadi ember: bellicis laudibus abundat PPB. Oli híros vala zent Ignat (DebrC. 166). Zeretel halgatyak vala wtet, nykepen meg teccik az barom nagy híres toluayban (VirgC. 16). Te byres kuria meg fattiaztal es fattyadat el haguam ide jettvel (RMNy. III.40. 41). Híres leumi: in palam esse (Fél: Bibl. 151). Az iosagos czelekedet híresnee, es örökke ualonac tartatic: virtus clara aeternaque habetur (Deesi: SallJ. 1). Híressé kel az egész ország s világ előtt tonnünk ártatlanságunkat (Pázm: Kal. 268). A nagy foggal híres fő vezér Boros Jenő vitatja vala (MonIrók. VII.170). Az Vértés híres erdején olég rebegve általkelénk Csán-Bégre (367).

gonosz híres: [maculosus, infamis; übel beleumundet, berüchtigt]. Vendég-országra ti ne büdösotok, mert mindenítt gonosz hírosök vattok (Tin. 298).

ország híres: [notissimus; berühmt]. Ez is igen szép aszony s leánya amaz alacson olá nemzetből való Dobra Péter nevű ország-híres directornak (Haz. 1377).

Híresöd-ik: claresco, crebresco MA. celebresco MAL. berühmt werden, bekannt werden PPB. Jeleskedgyél, példáskodgyál, híresedgyél isten nevében, de ne valami tégéres bolondsággal (Fal: NA. 221).

el-híresödik: claresco, inclareo, enotesco, innotesco, increbresco C. percrebresco MA. kund werden, unter die leute kommen PPB. [berühmt werden]. El-híresedék, hogy az ezüstös kultos vitez el-ment volna (Tess: SzMag. 08). Egész ez város rakva haraggal, el híresedett az gazdagsággal (RMK. IV.49). Kos Mihály hívem az török és tatár ministerek előtt igen el-híresedvin s nótában vitetödvín, nagy haragok volna ellene (MonIrók. XV.277). Már rosz hangja vagyon neveknek, búzel erköltsök, el-híresednek (Fal: NA. 97).

ki-híresödik: inclaresco, celebresco MA. berühmt werden PPB. [kund werden]. Ki-híresedék ez a dolog az egész városon (Illy: SzElet. III.35). Dávidnak jonak tettecék a népek megszámáltatasa, hogy abbol híre neve, népének számos volta, ki-híresedgyék (Báta: I.Prób. 87).

mög-híresödik: percrebresco, inclaresco MA. bekannt werden, rüchbar werden PPB.

Híresít: claro, clarifico, fanigero MA. bekannt machen, ausschreiben PPB. Híresítö: vulgator C. Valakit szóval nagyzan, híresíteni: *amplificare gloriam alienius PPI. A véték, mellyel az egész városhan híresítetett Magdolna (Pázm: Préd. 1227). Az ő igazságot híresécesek (Lép: PTük. I.292). Öltözetének allyát arány esengetkedel híresítette (Laud: UjSegits. I.356). Istennek minémü cselekedetit akarta kiváltképpen híresíteni, és azokért illendő halálakat adni? (Illy: Préd. I.40). A ki felebaráttyát roszból híresítö, nemcsak annak, s magyának árt, hanem több másnak (Fal: SzE. 553).

el-híresít: dimulgo, diflamo, claro, inforo C. [kund machen, bekannt machen, verrufen]. Senkit el nem árul avagy híresít: neminam traducit aut diflamar (Com: Jan 184). Az egész egokban el légyen híresítve, hogy valami vagyok (Tarn: Bar. 281). A házak is mind tejfellel lévén fejeítve: semni esuda, hogy icy el van vára híresítve (Thaly: Adal. II.141).

ki-híresít: vulgo, evulgo C. diflamo MA. invulgo PPB. ausschreiben, schänden, verkleinern PPB. Ki-is híresíték egész Francia országának tartományában, hogy kopia törés lézen (Tess: SzMag. D). A titkot ki ne híresítsed (Com: Vest. 100). Előre ki-ne híresítsd szindékedat, hogy utóbb szégyent ne valy, ha meg nem felelletsz ígérötönek (Fal: UE. 373). A bolond azt-is ki-híresíti, a mit jövendőben akar el-követni (430).

mög-híresít: illustro Kr. [bekannt machen, berühmt machen] (Káldi: Bibl. Maech. 11. 40. Kr.). A ezerceze minden

dolgokat neha meg híresít, neha meg homalyosít: celebrat obscuratque (Deesi: Sall. 7).

Hirésítés: fumigeratio C. celebratio, clarificatio MA.

Hirösség, Heressey: insignia NémGl. 124.

Hirösségű famosissimus [berühmt]. Vala ez igen hirösségű, mert igen felüla istent (BécsiC. 26).

Hirösül: claresco, inclaresco MA. berühmt werden PPB. [bekannt werden]. Hirösül a dolog (Gyöngy: Char. 29).

el-hirösül: ∞ Tanulását folytatta a kolosvári már akkor el-hirösült neves kollégyiomban (Bod: Pol. 166).

Hiretlen: incelebris C. [ruhmos]. Hiretlen nevetlen: incelebris, obscurus MA.

Hirhész-ik, hírhéd-ik (kihíradot Helt: Krón. 31. 108. huredé 83. híredné Tin: Zsigm. 7): crebroscio MA. das gerücht von mir wird ausgebreitet, ich erschalle PPB. [berühmt werden, berichtigt werden]. Hamarsagosan hírhözük bezedé (CzechC. 6). Ez szó hírhédék a körhözte forgolódók között (Megy: 3Jaj. II.4).

el-hirhészik: crebroscio, percrebroscio C. increbroscio MA. kund werden, zuehmen am ruf PPB. Az te neued mind közönsegős földön el hírhözé (GuarjC. II.57). Hye newe mynd ez zeles wylagon olly ygen el hírhözweek (ÉrdyC. 357). El hírhözött zenesegenek híre (DebrC. 26). El hírheween orzag zerte az chodateteknek híre (DomC. 75). Kynek ő híre mend ez wylagon el hírheth (PeerC. 69). Mykoron ez ebodak el hírhettek volna (CornC. 265). Mind az varos zerte el hírhnek (VirgC. 56). Hogy el ne híredné, az ő íruetelec ingyen se tudatné (Tin: Zsigm. 7). Midőn ez ellírhedet volna: facta hac voce (Helt: UT. f7). Engedelmességtee mindenekhöz elhírhát: in omnem locum divulgata est (85). Illy rettenetes dolognac híre az egész Afrícalan el hírhedec: divulgatur (Deesi: Sall. 9). Az egész világ el hírhözgé (Kules: Evang. 92). El hírhát hogy ő mereggel őltetett volna meg (Forró: Curt. 702).

ki-hírhészik: increbroscio, innotesco: bekannt werden MA. Ki hírhewe ő híre: abūt ejus opinio (MünchC. 20). Ky hírhewek hw newe: vulgatum est nomen ejus (JordC. 297): fama exiit de illo (530). Hogy ennel es ynab kywe ne hírheggyeek az nép közöz: ne id amplius serpat in populum (718. 452. 472). Kywe hírhót az ew zentsgees volta (ÉrdyC. 410b). Ez keppen ky hírhedwen ő elethe (PeerC. 112). Mel dologh mykor mendeneknek ky hírhednek (11). Haluan híryet ky hírhedny mynd tellyes Siellaban (CornC. 368). Az több ezogokra ki hírhöznek (TihC. 49). Ky hírhnek az ew neue (Pesti: NTest. 70). Ky hírhedek az ew neue (7). Kihíredné mind ezee a dolgoz: divulgabantur (Helt: UT. 05). Kihíredé ez a beszéd a sidóc közet (H8). Mikoron ez kihíradot volna, szantalan soc magyaroc gyflénee oda (Helt: Krón. 34). Mikoron az ő halála ki híradot volna (108). Onnéc híredé ki az ő neue (83). Betegse el kihírhnek (Ilosv: NS. 49). Ismerete jobban ki hírhedne (Boru: Préd. 24). Kihírheszic az ő czelekedete minden népe között (MA: Bibl. I.441).

kihírhödés: [fama; rum]. Illyen az szíletése, de diezőséges ki hírhödése (Zvon: Post. I.161).

még-hírhészik: [increbroscio, innotesco; bekannt werden]. Az hírh meghírhewnek: novitas insonuit (EhrC. 150). E hírh meghírhewe mend a földön: exiit fama haec (MünchC. 30. 81. 109).

Hírhét: vulgo Kr. [bekannt machen, kundmachen, verkünden]. Az hattyuk életeket megélvén és vogeket közel lenni érezvén, azt hírhetik és hitetik a természet titkait vizsgálók felőlök, hogy a halgást el-hagyváu gézégék sipjút meg-fuvaljalk, és szép nótát énekelnek (GKat: Vált. I.712).

el-hírhét: evulgo; ausrufen MA. El hírhétnek mindeneket: nunciaverunt omnia (Fél: Bibl. 12). El hírhétnek fítet: diñnunciaverunt eum (14).

Hírhész: divulgo, publico SI [kundmachen, eine nachricht verbreiten].

el-hírhész: evulgo Kr. [kundmachen, bekannt machen]. Erre az aulica camera nyujtott alkalmatosságot, elhírhészvén, hogy (a sókereskedést) árendába adja plus offerenti (Bethl: Élet. II.278).

Hirtelen (hörtelen dolog Frank: HasznK. 2): **1)** subitus, subitanens, repentinus, insperatus SI. [unvorhergesehen, plötzlich]. Hirtelen haragú: celer irasce PPB. Figelméletec magatocnac, netalantal íyözön tñ köztéce a hirtelen nap: repentina dies illa (MünchC. 160). Az zeit fewt arezwl póke es ottan hirtelen halállal hala meg (ÉrdyC. 525). Iustinianus pyspek Werceclensis varasban ywthwan hirtelen halállal ky mwcek (627). Hirtelen nag zelle haiokot meg törz (DübC. 103). Jó pénzt kölcözön adni, és az minéc hirtelenec kol lenni, ezkor jó el kezdeni (Cis M). **2)** subito, desubito, extempore, repente, deropente, abrupte, inopinanter, propter C. subito NémGl. 284. continuo Fél: Bibl. 21. abrupte Com: Jan. 162. schnell, plötzlich, geschwind, flugs PPB. Hirtelen tétre fordúlt-vala: hiems praecipitaverat PPB. Netalantan hirtelen el veztek teghed: ne forte disperdam te (JordC. 71). Ottan hirtelen fel kelee es hw hozya yewe (666). Mykoron hirtelen ywtand w haragya, bodogok mynd, kyk w benne byznak (KulesC. 3). Hirtelen meg lövik fítet es nem félnek (DübC. 122). Nagy hirtelen es sytetel fwtak vala Cristus kyrallhoz (ÉrdyC. 65). Ha a gyókerét a sebre, tágra kötőd, hirtelen őszne forrasztya (Mel: Herb. 66). Hirtelen szeméfyene ki apada (Pázm: Kal. 449). Némellyik predikaciót ollyan abrupte, hirtelen el-metszve, vegeztem-el (GKat: Vált. I. Előb. 47). Minden kényes kívánság után éretlen tanátsal hirtelen el-índulnak (Fal: UE. 383). **3)** [praecipitaverat, vehemens; heftig, gross, stark]. Ew baratynak nagy kysertete yew tartomanbalol, mykkeppen hirtelen zel: ventus vehemens (EhrC. 124). Tewzesewel zayual hirtelen (vehementer) mongyanala (131. 68). Hirtelen indulat (Zvon: Post. II.151). Ne légy hirtelen az haragra: ne sis velox ad irascendum (Kár: Bibl. I. 627). Hirtelen a vérontásra (Illy: Préd. II.555). **4)** [imperitus; unwissend, unkundig?]. Minden dolgoiban hirtelen, s tudatlan (Könyi: HRom. 8).

[Szólások]. Több hasonló dolgokat beszéllettek eleinten, hogy egy hirtelen az embereket el ne idegenítenék rút vallásokkal (Pázm: Kal. 273). Kévé idő van már, az is nagy hirtelen higgyed hogy majd eljár (Thaly: Adal. I.73).

Hirtelen-való: subitus, subitanens, repens, repentinus, extemporalis C. extemporaneus, extemporarius MA. plötzlich, jähling, eilfertig, unverzüglich PPB. Hirtelen való gondolás: extemporalitas C. Mel hirtelen való rettenetesseg (NagyszC. 16). A vér kórságha gyöttrőd aszszonyi állatnak hirtelen való meggyógytása (Tel: Evang. II. 949b). Az hirtelen valókra meg nem rímfül: ad repentina non consternitur (Com: Jan 195). Hirtelenvaló veszedelem jöve (Illy: Préd. I.23).

Hirtelenben: subito, repente, deropente MA. schnell, plötzlich, geschwind, flugs PPB. Midőn valami megizletését az istenszegnek, ezac hírtelenbe érezfük is (MA: Tan. 30). Hirtelenbe, sietséggel ollyat ne czelekedgyée (217). Nem hirtelenben és véletlen járatod által, hanem meghírdeted azt előszer (MA: Seult. 98).

Hirtelenkőd-ik: **1)** ago praecipitanter, praiceps sum MA. unbedachtsam handeln, unbesonnen sein PPB. Eely meeg egy kewes ydöt, keeptelenre ne heertelenközgyel (ÉrdyC. 563b). Vram hirtelenkegel (praecipita), ozd meg f nelveket (DübC. 112). Hirtelenkődeek nagy keserew kenyw hullatással a halál-

hoz [monda] (WinklC. 93). Az okosság hozzá magával, hogy semmit ne hirtelenkedjenek, de sőt még nagy készfellel kellene lenni a lakadalomhoz (Mik: MulN. 158). **2)** [firno; anfallen, befallen]. Egj orozlan reiaia hirtelenkődüen (DebrC. 39. 123. 168). Rea hirtelenkednen mynd a farkasok a barana, feldro vetek (WeszprC.). Hirtelenkéggék \hat{v} rálok feleln: irniat super eos formido (DöbrC. 248). Renioe hirtelenkődenee a tolvayoc megfogvan \hat{v} tet (NagyszC. 295). Hirtelen haragal . . . rea hirtelenküdék (VirgC. 26). Hirtelenkődének az vizek az en feiemre (TilC. 238). Javallanám, ne hirtelenkedjünk (Thaly: Adal. 198).

elő-hirtelenkődik: [prorumpo; sich hervorstürzen, hervorbrechen]. Minth aya orozlan halot el zagatnan, azonkepen ruhait nóuen elő herthelenkedeek (PeerC. 25).

ki-hirtelenkődik: ∞ Zent Ferencz es mind w tarsi a cellabol ky hirtelenkedenek (VirgC. 22). El ky hirtelenkődének renyok (KazC. 29).

Hirtelenkődés: temeritas, praecipitancia MA. unbesonnenheit, unbedachtsamkeit PPB. Késő, de haszontalan és gyalázatos bánatokat hoz fejünkre a hirtelenkődés (Pázm: Préd. 26).

Hirtelenkődöt: furor BécsiC. 17. MünclC. 76. impetus 79. [ungestüm, jähler zorn]. Nagj hirtelenkőlelettel gériede nagharagba (BécsiC. 17). Memétéc ki hirtelenkődéttel: exite enim impetu (41). Nagj hirtelenkődéttel a földra mene főmeredee a tengerbe (79). Meg haragut te hirtelenkődéted te eledalednek iuhira (AporC. 28). Te hirtelenkődétedben meg habaroltok (49).

Hirtelenkődő: temerarius, praiceps Kr. [unüberlegt, jähzornig]. Hirtelenkődő, hebeburgya elme: ingenium abruptum PPB. Tenen akaratod zereuth ne legj hirtelenkődew (VirgC. 134). Ki maradhatna menten és bátran hirtelenkődő fejedelem alatt (Fal: TÉ. 650).

Hirtelenség: praecipitancia, deperoperatio MA. impetus NémGl. 300. übereilung, unbedachtsamkeit PPB. [ungestüm]. Megh oltottak tyznek hirtelenseeghet: extrixerunt vim ignis (JordC. 823). The haragodnak hirtelensege meg kernekézye vketh: furor irae tuae (KulesC. 164). Búsulásunk hirtelenségében bosszút akarunk állni ellenségünkön (Pázm: Préd. 26). Ha az egy hirtelenség és akarat nem volna benne, többre lenne méltó (RákGy: Lev. 204). Franczuzi hirtelenség (GKat: Titk. 1117). Hirtelenségével meutegeted Musztafát, de ugyan azzal rontod ügyét (Fal: TÉ. 650).

[Szólások]. Ha szinten felső vagy az keréken, also is lehet ezek hirtelenségben (FörtSzer. 2). Vakmerőnek mondunk minden fogadást, a mellyet hirtelenségből csak ki-fityent ember (Pós: Igazs. II.595).

Hirtelenséggel: repente, deropente MA. [plötzlich, überhals und kopf]. A földra nagj hirtelenséggel fő meredee mene a tengerbe (MünclC. 28). Nagy hirtelenséggel az vyzben fwtanuk (JordC. 550). A Duna nagy hirtelenséggel megarada (MargL. 128). Tanozzatokel, hogy nagy hirtelenséggel eluozsesem öket: ut eos repente disperdam (Helt: Bibl. I. Yyy2). Hogy ha valaki meghaland hirtelenséggel: si mortuus fuerit subito (MA: Bibl. I.124). Halaburda hirtelenséggel (Csúzi: Tromb. 103. Kr.).

Hírzet: praedico [nuncio; verkünden]. Ó parancsolatfat hírzetöm: praedicam praeeptionem ejus (DöbrC. 16). Valakik le nevédet hírzetik, te benne dicékednek (19). Hírzetik nevedet: diligunt nomen tuum (5).

mög-hírzet: ∞ Meg hírzetee az közönséges nepnek (PeerC. 30).

Hírül: increbresco MA. an rulum zunehmen PPB.

el-hírül: increbresco MA kund und ruelbar werden PPB. Az varosbanis mind el híruhth vala az aszoni gonoszaga (Pont. 81).

HISTÓRIA (istoria BécsiC. 83. istoriya ÉrdyC. 512b. ystoria LányiC. 226); [historia; geschichte, geschichtsbuch]. História, idő rend tartása: chronica; históriához tartozó: historialis C. Historiaca (historiis) es irattatéc, ezendőc zérent löt dolgoknac könnébe (BécsiC. 51. 83). Istenek anyanak istoriayarol (CornC. 9). Historia-folyás (Zrinyi 1.6). Köz historia (Alv: Post. 1376). Majdsánsig itt lézsen társam Camilla, ide füttyentette szép híre históriánknak (Fal: TÉ. 659). Hamis isteneknek a históriáját jól tudtam, Helicon s Pindus fabnláját (Gvad: RP. 68).

HISZ (heiendae? Kár: Bibl. I.603. hijendae MA: Bibl. 152. hidyay? RMNY. II.113. hidihi? Zvon: Osiand. 43. GKat: Titk. 239. GKat: Válys. I.3 húszük Decsi: Adag. 57. híhető 56. híttetek Sylv: UT. 1134. hún BécsiC. 41. hún Ozor: Chríst. 76. Hly: Préd. II.455. húnék Sylv: UT. I.123. Szék: Krón. 18. Kár: Bibl. I.464. hál PeerC. 238. Sylv: UT. 180). **1)** credo, fido C. [glauben, trauen]. **a)** Ne hígyj a külső színek: minimum ne crede color! PPB. Kinek hewl? cui credidisti? (EhrC. 52). Yol tewd fiam hogy hewl frater Ferencznek (55). Istenec hún: credidit deo (BécsiC. 41). Hlyztek ee, hog en ez yat tehetem ty nektek? creditis, quia hoc possum facere vobis? (JerdC. 380). Hlynek húnék: crediderunt ei (421). Symon es ottan neky hún: S. vero et ipse credidit (733) Abraham hún wr istennek (ÉrdyC. 145b). Kik neki hítek es hínek, mind el veznek (VirgC. 20). Az en zolgannak engedol es neki lál (23). Felele az biro es monda: bizem (98). Halalomat, hídzied, ínkab nem szannam (CsomaC. 12). Hallgassza! hogy mond Sofóniás erről, nyilván hígyjed szól az nagy fűsvénységéről (RMK. II.140). Abram hún az wrnae: credidit Abram deo (Helt: Bibl. I. F3). Híznee avagy biznac (Helt: UT. Előb. 3). Te is annit hísz (credis), miut én (Mon: Apol. 12). Az Jesust meg talala, es lata. latuan hin, hiuen prophetala (Pécsi: Szűz-Kosz. 49). Hiun valo dolog (MA: Scult. 28). Szaniúnknok, szájuúnknak ne hígytünk (Pázm: Kal. 714). Ezt az utólsó ífletet eleven híttel nem híszük, mert ha hínnök, úgy rendelünk életünket, hogy akkor bátorúságok lehetnének (Pázm: Préd. 20). Hin a gabaoniták szavának es meg-talatós (864). Gyengén híznek (Matkó: Bőcsik. 329). Ha nem hízzen az igazságnak, hídzien az hazugságnak (Czegl: Dag. Előb. 4). Hiini kell a titkokat, de hogy meg értesenek, nem érteni, hogy híjessenek (így?) (Mad: Evang. 330). **b)** Az ördögök hízik es rettögik az istent (TilC. 2). Hízsem istent (Zrinyi I.150). **c)** En belem híznee: in me credunt (MünchC. 47). Istenbe híttének (VirgC. 116). Nem hínek ystenbe: non crediderunt in deo (KeszthC. 198). Te híznee istennek fyaba? tune credis in filium dei? (Pesti: NTest. 208). Nem mondod, hog híznee aña szent eg-házba, mint istenrül mongóc, híznee istenbe, hanem hízsem aña szent eg-házba, mert nem híznee aña szent eg-házba, sem valamell szentbe, hanem ezee az eg istenbe; hízsem sz. Pált, bodog aszont, híznee sz. Pálnac, bodog aszonnac, de nem híznee sz. Pálba, bodog aszonna, de hízsem istent, híznee istennek, híznee istenbe (Dévay: TízParancsolat k2). Nem hínek istenbe (Szék: Zsolt. 79). **d)** En bennem híznek: in me credunt (JordC. 409. 847). Abraham hún wr istenben: credidit deo (ÉrdyC. 59. 61). Hínek fbenne \hat{v} tanoitvani: crediderunt in eum discipuli ejus (DöbrC. 285). Hínee ő benne (Helt: UT. Z2). Hízgyetek az istemben (Fél: Tam. 286). **2)** [puto; meini]. Miuek hízed te magadat (VirgC. 65). Te azt hízed, hogi niertel; azt hítek, hogi meg híztek az zent martyrokat (89). Lehetetlenek semí nem híttettek (TelC. 18). Meg történetic hogy valami hamis dolgot hígydön igaz gyannat: potest falsum aliquid pro vero credi (Bécsi: SallC. 40). Alyta es azt hízy, hogi minden ember job ew nalanal (96). Hat talam aszt lún

nő, hogy mi it az memyekne országában vagyunc (Sib; VigK. DNID. 3) [confido; auvertrauen]. Nem lyzy vala emmenmagat hynekyk: non credebit semetipsum eis (JordC. 629). Jesus kedligen nem hiszi vala fi ráioi magát: non credebit eis semetipsum (Sylv: UT. I.129). En ream magadat fiam ha hinnéd, atyaid helyét atya lőnnéd tenoké (Göres: Mátý. 27).

[Szólások]. Eb hűdgye, hanem ha meg bizonítod (Deesi: Adag. 194). Eb hűdgye azt (Matkó: BCsák. 114). Eb ki hűdgyen, tsak Cassánnik (Czegl: Japh. 40). Kötve hűgy komád nak (Kisv: Adag. 22). Ezután szorosabban megkötöm tsonóját: kötve híszek kománnak (SzD: MVir. 285). Hyzem istent, hogy must Kassat atthwl nem kellene felthenwk (RMNy. II.151). Hiszem az istent, hogy akkor jobb egésségem lészem (Böd: Pol. 125). Kötve hűdgyed komád at (Helt: Mes. 148). Kötve hűdgyed komád at (Deesi: Adag. 196. 88). E napokban akittam egy Ensebins-névd emberre, ed volt előttem első s hatalmas hirdetője ennek a nem-hittém-hitnek (Fal: NA. 121).

el-hisz: 1) credo, mihi persvadeo MA. glauben, überführet sein PPB. Nem vészem magamat rá, hogy elhűggyem: non abducit ut rear PPI. E szent tudomant szerezsed, elhűgyed (Helt: Bibl. La). Magat profetanak is monda lenni, kit az arabiabeli bolond neep el hűm (Szék: Krón. 131). Mellyet igaznac lenni bizonynal el hűged: quam veram licet cognoscas (Deesi: SullC. 25). Aztis el hűgyed, hogy az hamissaknak lőkők pokolban vannak (Lép: PTük. I.21). Ezek a fegyverek oly sáhoson félnek, hűddel hogy bé ilnek a felséges udvarban (Felv: Dies. 30). **2)** [puto; meinen, dafür balten]. El-hiszem nem kemény: ich halte sie seien nicht zu hart (KirBesz. 33. 30). Az ő részek [örökségük] maradjon az anyjuk kezénél, minthogy édes gyermeki, elhittem hamissat nem teszen nekik (Radv: Csál. III.250). Ha rajtad állana: csak elhittem, tisztán ki-seprenéd a városból azokat az úrfiakat (Fal: NU. 255). Csak elhittém én, hogy Londra városa nemcsak azokból áll, a miket te emlegetsz (266).

[Szólások]. El-hiszem magamat: efferor, confido, superbio MA. sich erheben, auf sich viel trauen PPB. Magát el-hinni: *supercilium tollere, animos *tollere; igen el-hittet magadat: valde iam lautus es PPBI. Fő-tisztségével el-hitte vala magát: consuluat *allevabatur PPI. Nem hywee el ennen magaat (ÉrdyC. 385b). Ez lytvan zómelyök el ne hűgyeek magokath (SándC. 27). A király nem hűe el magat e nagy dialalomért (Helt: Krón. 29. 1). Ne legyetec fel funalkottac, azaz euel ne emelkődgyetec es el ne hűdgyetec magatokat (Helt: UT. r.6). Erődbe ne bizal es el ne hűdgyetec magadat (Helt: Mes. Qu5b). Sz. Pál testeben az isten őszönt adot, hűg fi magat el ne hinne (Fél: Tan. 157). El-hiszi magát, az aszszonya ellen szrvat emel (MA: Bibl. I.13). Ha mi kicsin tudomány vagyon bennünk, abban fel ne fivalkodgyunk, se magunkat el ne hűdgyük (Pázm: Kal. 37). Ő pengi el hűnen magat az ő szep-segeuel, paraznana változot (EszT: IgAny. 158). Ne hűdd el magadat a gyézedelmeken (Hall: HHist. I.17).

[Közmondások]. Hűdd el magad, ha szégyent akarsz vallani (Kisv: Adag. 76). Hűdgye el magát, ki szégyent akar vallani: protervia ignominiam praecedat (Czegl: Japh. 133).

elhietetlen: [incredibilis; unglaublich]. Elhietetlen, mely messze voltak egymástól (Ház. I.373).

elhietető: [credibilis; glaubhaft]. Könnyen elhietető: persvasibilis; nem elhietető dolog: non est *probabile PPI.

elhietetőség: probabilitas PPBI [glaubhaftigkeit, wahr-scheinlichkeit].

elhitel: creditus MA. glaube PPB. Hamar való elhitel: creditus C. persvasio C. Elhítelre méltó (MA: Tan. 44). Képes dolog el híteh, hogy (Bal: CsIsk. 27). Titeket annak el híte-

lőre nem kötelezhet (97). Nem tartozunk annak el hítehre (Bas: Credo. 125).

maga-elhitele: [superbia; übermut, hochmut]. Világot szolgáltat a magunk el-hitelének veszedelmes utának el távostatására (Bök: Lämp. 132).

[elhitt]

maga-elhitt: confidens, temerarius, audax MA. PP. [über-mütig]. Maga elhitt ember: securus (MA: Bibl. I.234).

magaelhittség: temeritas Kr. [hochmut, vorblendung] (Ben: Rithm. 186).

hitten-hisz: credendo credo, firmiter credo Kr. [fest glauben, vollkommen überzeugt sein]. Alig veszik első híret s képét valaminek, azonnal hitten hiszik (Fal: UE. 480).

mög-hisz: 1) credo Kr. [glauben]. Hogy nykab meg hűneenek ewneky (ÉrdyC. 568). Az iambor pyspek meg hűzy mondasodat (638). Megli hűgyen kd emekem, hogy igr vagyjon (LevT. I.327). Meg hűdie felséged (Helt: Krón. 83). Igaz es meg hűndű beszede (Mel: SzJán. 517). Isten szauat meg nem hűzi (Mel: Préd. 113). Ittis emberre talál, bár meg hűd (Deesi: Adag. 201). Meg hűd, hűg duplál adod meg ennek az árrát (202). Az pardutz ő szórit, sem róka a bűrét, hűdd meg, nem változtatják (Kisv: Adag. 379). Meghűgyjétek, most is azon az isten (Thaly: VÉ. I.53). Gondolod-e, hogy feledjék azt, a mit gondosan rejtegetnek? Meg se hűdd (Fal: NU. 322). **2)** fidem adhibeo Kr. [trauen, vertrauen]. Meg-hiszik-e itt az embert? adnak-e költsön, hitelben? gíbt man allhier credit? Kir-Besz. 101. Bechyletes es meg hűwende wram ew nagsaga elewth (LevT. I.230). Az nagságosok szeretic, tiszteességben tarttyác és igen meg hűzie (Cis. K3). Hogy ember feleségével meg-estkűdgyék, nem tudgya mit tézen: mert ők hűnélkül meghiszik egymást (Pázm: Luth. V.222). Meghűzie egymást, és biznac egymáshoz (MA: Scult. 649). Mindenekben meg-hitték egymást (Hall: HHist. III.117). Ki meghiszi lovát, farba rűgja urát, csak kantárt hadgya neki (Kisv: Adag. 177). Mijota itt be voltak, bejűhettél volna, de hogy megtdd ni az oka, az, hogy nem hűttél meg rajta, hogy nikor kell meglátod, és én nagy búval voltam az miá (RákGy: Lev. 94).

mégihető: [fide dignus, authenticus; glaubwürdig, verlässlich]. Erről mongya vala zent Pál apostol ees, kynek bezeede meg hyhetew (ÉrdyC. 414). Czac az biblianac meg hűhető kőniuei oluastassanac (Zvon: PázmP. 3). Mégihető személyektűlis igr érttettem és hallottam (Pethő: Krón. 160).

mégihitel: 1) [creditus, fides; glaube, das glauben]. Meg-hitelre méltó bizonság (MA: Tan. 48). Meghítelre méltó példác (MA: Scult. 14). Az hit hízonyos hűdelem, és szivbéli bátorságos meg-hitel és megnyugovás az istennek ígéréteben (674). **2)** [credit]. Kezesség alatt való meglitel: satisfactio C.

mégihetős: [ad creditum pertinens; credit, schuld-]. Valami kölcsönt vött es metzett fel az meg-híteles rovásra, nagy szomorúsággal kell kiízetni (MA: SB. 36).

mégihitt: [fide dignus; vertraut, verlässlich]. Meg-hitt barátok: amici *certi; igen meg-hitt barátom: pernecessarius; meg-estkűt és hitt barátom: *alter ego, alter ipse PPI. Nem meg hűt ember: inexploratus homo (Deesi: Adag. 120). Marhajok gondviselésere bizonyos megl hit embert rendelni (Ver: Verb. Szót. 32). A hartzon, a hol sűlyosb és nagyob veszedelera vagyon, oda leg-főb és meg-hitt bútsűlletes vitézeket küld a generál (Pázm: Préd. 35). Jó bor, penz és bibor igen megl hitt iambor embert kíván őrzésre (Kisv: Adag. 50). Ne lászék féllelem-irtózás rajtad, hertelenség, hanem tsendes megl-hitt bátorság (Fal: NA. 222).

mégihittség: [fiducia, temeritas; blindes vertrauen, verblendung]. Sokkal nagyobbat foglal magában a valóság, hogy sem ígért légyen a meg hitség (Fal: UE. 374).

még-hívó: [creditor; gläubiger]. Hogy azt a summát a creditor, a meg-hívó, ő néki költsón adta (GKat: Váts. 1986). Az ados tartozik a nyereséget is megfizetni a meghívónak (Ily: Préd. II.48). Meg hívó fél (Ver: Verb. 144).

Hiedel: [fides; glaube]. Ez hiedel [hiedelem?] bizonyos (Frank: HasznK. 96).

Hiedelém: fiducia MA. MAI. zuversicht, das vertrauen PPB. Nagy bizodalom vagy hiedelm volna ez vala mely embernek (CornC. 310). Hiüt, hiedelmét [igy] eluezti (DietaGr. 30). Az hit bizonyos hiedelem az isten igazetiben (MA: Scult. 674). Az istenben vetem hiedelem (MA: Bibl. V.43). Hiedelme a remélendő dolgoknak (Mad: Evang. 384). Oly hiedelembe vagyon, hogy önnön munkája helyes, a másé pediglen rossz (Gvad: RP. Előb.).

Hiedelmes: confidens MA. der ein vertrauen hat PPB. [gläubig]. Hiedelmes szívvel, fini bizodalommal az istennek könyörgeni (MA: Scult. 674).

Hiendő: credibilis C. credendus MA. glaublich PPB. Te bizonysgyál ygen hywendewk lettnek (FestC. 26. 247). Hiendő dolog, hogy valami ideig keset Antiochiában (EszT: IgAny. 329).

Hihetendő: [credibilis; glaublich]. Aleeg lehetne hihetendő földön elő embőneec (NagyszC. 16).

Hihetetlen: 1) incredibilis C. MA. ungläublich PPB. Hyhettetlen ayoytatossagyal ystennek yrgalmassagat ewewlytkuala (EhrC. 58). Olyha hyhettelen gevtrélmel gevtrétyk vala (MargL). 2) incredulus C. MA. ungläubig PPB. Bűnős és hihetetlen szolgál (Laud: UjSegits. II.21). Jaj bezzeg, hihetetlen az ember! ha egy darab kinyérre szorul, tsak nem kétségben esik, busong (Pós: Igazs. 708).

Hihetlenség: 1) incredibilis MA. [unglaublichkeit]. 2) diffidentia Com: Jan. 179. [ungläubigkeit]. Szenvedje el kegyelmed az én hihetlenségemet: haltet vor gut meiner ungläubigkeit (KirlSesz. 44).

Hihető: 1) verisimilis, credibilis, probabilis C. MA. glaublich, mutmasslich, der wahrheit ähnlich PPB. Hihetőképen: probabilitér, persvasibilitér PPB. Hihetőképpen: verisimilitér Ver: Verb. Előb. 53. Zent Catherina azon lyhetew, hogy yeles, newezotes es tettetes leegyen (ÉrdyC. 661). The nagyassyth ygen lyheteek leuek (KulesC. 230). Hihető dologé az? (Vás: CanCat. 485. MNyil: Irt. 148). Lengyel király, hihető, segítené eszszárt, de az respublikanak nincs ahhoz kedve (RákGy: Lev. 123). Az német, hihető, azon volna, ha lehetne megerősíteni magát (242). Hihető kedves édes aszszonyim, hogy még eddig nem érkezettek annyira eszettekkel, hogy ezt jól meg fontolnátok, és azért mind vissza értetek a dolgot (Fal: NA. 139). Hihető a conscientia is furdalta miatta (Hsz. I.287). 2) authenticus. Két fele az peeset: tuduillik, méltosagos avagy hihető, es ketsoeges: sigillum authenticum et non authenticum (Ver: Verb. 243).

szava-hihető: fide dignus Kr. [verlässlich]. Christus szaua hihető igaz bizonysg (Mel: SzJán. 13). Igaz mondo, szaua hihető (129). Valóban szaua hihető ember (Deesi: Adag. 56. Kisv: Adag. 120. Laud: UjSegits. I. Előb. 4). Szava-hihető hírdős könyv-írók (Veresm: Lev. 43). Szava hihető betszületes őreg embertől hallottam (Megy: SzAÖröme. Előb. 8).

Hihetőség: verisimilitudo Kr. [wahrscheinlichkeit]. Hihetőség (Megy: SzAÖröme. 51).

Hihetségős: credibilis, verisimilis MA. glaublich PPB. Hihetségős tétel (MA: Tan. 64). Hihetségos dolog (83). Az keresztyén vallás, hihetségos minden egyéb tudományuál (Pázm: Kál. 39). Az keresztyén hitnek hihetségos voltára rendelt erős

bizonyosagok (364). Nemis hihetségos, hogy az vr isten egy latorért egész országot megbüntessen (Lép: PTük. 150).

[Hiszeltet]

még-hiszeltet: persvadeo, convinco Kr. [überreden, einreden]. Hogy ki tettében bölts légyon, távul sem elég, hogy meghiszeltesse magával, hogy az (Fal: UE. 169). A ki meghiszeltetett, meg-győzetett: qui convictus est, victus est (Fal: UE. 475).

1. **Hiszém:** nimirum Kr. [doch, ja]. Hiszem már megmondottam: nimirum dixi PP. Hiszem tatt: ajunt MA. Hiszem én nem mondottam: at ego non dixi, at vero ego non dixi PP. 280. Myt lakozol az egy embernek lazanal, lyzem yob, hogy egy nemzetnek leegy papp (JordC. 348). Ha embert szabad akarattara hadna, soha hlyzem senky nem időzwilhetne (ÉrdyC. 540). Hiszem az utan is időz neki (LevT. II.28). Halold hiszem mit mond a mestered (Tel: Fel. 115). Mire bánkodom telát? hiszem nem lehet az bűn olly nagy (MA: Scult. 468). Maga hiszem (Deesi: Préd. 61). Énye, hiszem, imé (CorqGramm. 252). Hiszem szép felelet ez-is! (Ilyef: BCSFomp. 113). Hízic lyszem; nosza bődő, telic lyszem; semmi tatár dobotska nem érne a bődőjével (Ker: FelsK. 2).

2. **Hiszém:** [creditus, persuasio; glauben]. Ez oly homályos, hogy ezt semmiféle elme kinem tanulhattya, és ebben az egy hiszennél [egyebet] semmit nem tudhat, s meg-nem foghat (Biró: Préd. 107).

[Szólások]. Hát a bölteség könyve felől mitsoda hiszemen vagy? (Pós: Igazs. 119). Oly hiszemen vagyok (Mleg: TOszl. II.190). Illyen hiszemen vagyunk (Matkó: BCSák. 148). Én ilyen hiszemen vagyok (Czegl: MM. 45. 80). Vagyok oly hiszemen (PálFl. 11). Olly hiszemen vagyok (Fal: NU. 210).

HIT, HÜT: 1) fides C. MA. [religio] glaube, treue PPB. Könyű hitű: leviifidus C. Hiteuala zent Ferencben, hogy ew nalanakewl elny nem lyzykuala (EhrC. 44). Mőllec vadnac az heber kőnőben, telles hütel ki jelenttem (BécsiC. 72). Bizon mondom tőnekte, nem letem enue hitűt Israelben (MünchC. 27). Nag az te lyted: magna est fides tua (JordC. 402). Ewket ees vr Jesus Cristus halhytyre haythathnaa (ÉrdyC. 356b). Az isteneknek lytyt vegyeetek fíeel (547). Yo lytbely es zent celetbely keröztyten (562b). Hytemnek tyzenket agazatya (VirgC. 13). Anne zerehme es hite vala frater Leonak ez zent atyahoz (42). Mely velekedvesek bevlehektevl jyltetenek vala lyt ellen valo velekedveseknek (DomC. 263). Ráciz hit (LevT. II.53). Romai hitre lytáye az hasztoakat (Tim: Zsigr. 62). Romai hiten volt (Mon: Apol. 10). Igazeto hit: fides justificans (306). A romai ecclesia a hitből ki-eshetik (Pázm: LuthV. 303). Hitrontó (Zrinyi II.144). Midőn más élő beszédőneec hiszűne, hit, lytel az (Com: Jan. 67). Széles lelki-isméretű és sok hitű, az az semmi hitű emberek (Mad: Evang. 376). 2) [juramentum; eid]. Jelen voltak az ev testenek el tetemesen nagy erevs lytnek alatta (MargL. 107). Azzonyallat ha myt fogadand es ew hlyteewel azt fel fogadangya, ha az fogadast az ew atya megh twdangya, es az lytet, kywel megh kötelezte az ew leelkeeth, es el halgattaak, az fogadastly be tartozk tellyeseytne (JordC. 179). Ez kegies zent atya mind az varos elwt hitet veue rayta (VirgC. 57). Bochasiec hitre ő kezottec az vr előt: suscipiet dominus juramentum (Helt: Bibl. I. Mm4). Jó hit allat meg igáre neki (Helt: Krón. 116). Keszit vala pentzis, mellyet auagy ű maga, auagy harati hitű alat kölezőn kert vala: pecuniam sua aut amicum fide sumptum mutuum (Deesi: SallC. 18). Hitet vetend neki, hogy megeskettesse azt (MA: Bibl. 1389). Erős hitűtel esküszöm (MonRók. VII.37). Boros Jenőt az törökök feladták az nimeteknek hitre (XV.103). A biro előtt hitett mond (Rák: Act. 14). Most szendelem sok hitetlen hitető: csalárságod elég fényes (Amade: Vers. 202).

[Szólások]. Hitin feladni: abruptere fidem PPB. Hitlen terek császár hitinek nem állá (Tin. 275). Irt vala nekem, hogh ha ez terek nekem adssa maradna, az ew hitire el bochassam (LévT. 1326). Eskywek nagy hytre (Pesti: NTest. 61). Igen erős nagy hitre megesküdött előttök (MonRók. XV.247). Eznek erősségere fogad[un]k hűtönkre [igy], hogh megí allíok (RMNy. II.22). Borsit noha hitre adták meg, de addig jó németek hullottanak el (Rák-Gy: Lev. 179). Hitemre: mediis fidus MA. W fogadásrol hitet attá (VirgC. 57). Hitet adanak, hitel fogadanak (CsomaC. 9). Ottan az fráter György ez hitnek megállá, ő es gróf Miklósnak hitöt adott vala (Tin. 16). Lattak az polgarok tevrout es az arvagnak hattak wolt hyteot az zólóert, hogh meg eskügyenek (RMNy. II.162). Iudex Curiae uram tegnap tette le a hitet az udvarnál (RákF: Lev. I.110). Hitit is meghallia szep Ibonak (CsomaC. 12). Ugy állák meg hitöket, mint a farkas a húsételtöl való böitölést (Szék: Krón. 200). Az ő hitit megzögte (ErdOrsz. I.309). Vegye hűit kegyelmek János diák uramnak is (Nyr. XI.31). Még is az törvény hűtöt vetett immár Poncz Istvánueának (no.). Hitöl-szakad: apostata C. Keez hytütül zakadottnak yteeltetneek (ÉrdyC. 364). Eñele hitöl szakattakak Christus poganykhoz hasonlitty, vgy mint pribeket, partosokat (Vás: Cant. 457). Hűitely fizetett meg néki (Nyr. XIV.514).

fél-hitü: schismaticus Nyirkálai (Kovachik XXVIII). Az fél hytlw samaritanosoknak varasokban be ne meennyetek (JordC. 382). Eeu feel hytlw azzonyallath vagyok (WinkC. 295).

hamis-hit: [juramentum falsum; meineid]. Marhavyt hamis hitemel megtartottam (VirgC. 7. NádorC. 119). Éu vitez atyámat megrágák, evék, Terek Bálintot hamis hittel veszték, fejemet ösémmeel árvaságra veték (Tin. 179).

hamis-hitü: [falsiurium; meineidig]. Mynemő konyok volna az hamis hytöknek (SándC. 39). Hamys hythw emberek wathok (LévT. 1321). A kie a frigy kötést fel-bontyáé, meg-szegie, hamis hitűec, hitül szakattae: perjuri (Com: Jan. 143).

kevés-hitü: [pusillanimus; kleinnütig]. Ha a mezőnce zenáit isten ig ruhazia, ment inkab tütöket, keus hűtöuec: vos modicae fidei (MünchC. 24b. 42. JordC. 352). Kewes hytlw, nyert ketelkődel? (400). Monda ewnekik Iesus: Myre vattok feelelmesek, kewes hytűyek? (ÉrdyC. 127b).

kicsiny-hitü: pusillanimus C. pusillanimis MA. kleinnütig PPB. Kiczin hitűek: minima fidei (Fél: Bibl. 9). Kicsiny-zivü, kicsiny-hitü: pusillanimis (Com: Vest. 143).

kicsinyhitűség: pusillanimitas MA. kleinnütigkei PPB. [kleinmut]. (MA: Scult. 18).

kisded-hitü: [pusillanimus; kleinnütig]. Myt gondolkottok thymagatokba, kysded hytlwk, mert kyeretek nynczen? (JordC. 404). Ó küsdet hitűec: vos minima fidei (Helt: UT. B4). Kisded hitü, mért ketelkedel? modicae fidei, quare dubitasti? (Mon: Apol. 280).

új-hitü: proselytus. Iay tünectec irastudoc, kie megkerölittec tengert es a zarrat, hogh tehessetec vy hűtöuet (MünchC. 56b. Pázm: Kal. 1766. 89. Kr).

vak-hit: [superstitio; aberglaube]. Nem akarunk viselni vak-hitet (Czegl: MM. 186).

Hitbéli: fides concernens Kr. [den glauben betreffend, glaubens]. Hitbéli szakadozasokat sokasita (Mon: Apol. 431). Hitbéli tévolygés (Pázm: Préd. 881).

Hitűcske: [modica fides; kleiner glaube]. Epitűe hitűckenket (Born: Préd. 236). Volt immár valami kicsiny szikráczka, hitűczke es bizodalmaczka az ő szivében (MA: Scult. 959).

Hitül: [juro; schwören]. Hitűes emberok előtt bizonyítsa meg, vagy hűtöljön róla [igy] (MonRók. VIII.190).

Hitültet: jurare facio, juramentum exigó MA. den oíd ablegen lassen PPB. [beeidigen].

még-hitültet: fide jubeo, confirmo, ratifico MA. 1P.

Hitültetés: adjuratio Kr. [beeidigung] (Ver: Verb. 298).

Hitűes: [juramentum; eid, eidschwur]. Semmit eskűvessel, tilalmas hitűessel sem vallnak, sem tagadnak (Félv: Dics. 19). Ezek aránt letött hitűleseket megbecsüllik s megtartják (Erd-TörtAd. II.342). Inquiráljon minden rendbeli embereket, azoknak szolgáit, szolgálóit az hitűlésre előhivatván (MonOkm. XIV.28). Váradiaktól hitűes kívántak (XXIV.530).

Hitűes, hűtös, hitűes: 1) fidus, juratus MA. der geschworen hat, treu, aufrichtig PPB. Hitűes atyafiak: fratres conjurati PPB. Kyrálynak ligúnk lyttessek (LévT. 194). Az bíró hitűes vót királné asszonnak, es királné asszon is hitűes vót az bírónak (MonRók. III.48). Hitűes kötelezés (Pázm: Kal. 1766. 1052. Kr). Hűtös szolgái (Zvon: Post. II.204). Várasbéli hitűes emberek (Bartlia: Krón. 68). Ó az miképpen amekkil is hitűes mastan az várasnak, azon hitűe kejsz meg mondani róla azon módon az miképpen az hitűnek módját találtuk (Gér: KárCs. III.322). Hitűes vámos (IV.318). Nekünk mind magyarral, mind csehekkel, s mind a német Ferdinánddal hitűes frigyök meg (MonRók. VIII.103). Minden 10 katonának tízedese legyen, az pedig hitűes legyen nem csak én hozzám, hanem az kapitányához is (XV.277). Az nagyságod hitűes szolgája (MouOkm. VII.186). Hűtös ember (RákF: Lev. I.295). Hogy eleget teuu hitűes kötelezésének (Gyöngy: Char. Előb. 8). Egy hitűes barátomnak irtam (TörtT. XVI.164). Hogy meg-tudja ezt, hitűessel tselédit magához hivatta (Könyi: VártaM. 11). 2) [adoptivus]. Hitűes fiuvá fogadó: adoptator C. Hitűesaty: pater adoptivus; hitűes fiú: adoptivus filius; hitűes atyafiak: fratres adoptivi MA. Pálly Balás hitűes atya vala nekíe (Székely Gyergynek, MonRók. III. 11). Az hitűes atyafiakról: de fratribus adoptivis (Ver: Verb. 55). 3) [matrimonio junctus; ehelállite]. Hitűes gyűrű: trauring Com: Orb. 243. Jambor hitűes jegesse (Mel: SzJán. 46). Terhben esk hitűes urától (Hall: III. Hist. II.274). Hazassag török es nem elégőnek egy hitűesökkel (Frank: Hasznk. 64). Hűtös ura nem volt (Sámb: 3Körd. 362). 4) Nevezvén bennünket fidesolariusoknae, az az, csak-hitűeseknek (Mad: Evang. 266).

Hitűesköd-ik: [confido; vertrauen]. Ngod nem hiszen az töröknek es nem is hitűesködik czvázárnak (RejtLev. 82).

Hitetlen *hytöllen* TelC. 6. *hitöllen* BécsiC. 40. MünchC. 46. Zvon: Osiand. 13. Zvon: Post. 1326; 1) irreligiosus, impius C. incredulus, infidelis MA. ungläubig, glaubbrüchig PPB. Hűtötleneknee feiet elmetue: caput omnium incredulorum incidit (BécsiC. 40). O hitötlen nemzet (o generatio incredula), mig zemedlec tütöket (MünchC. 46). Nemde az hytetlenek es azonit tezyk: nonne et ethnici hoc faciunt (JordC. 368). Hytetlen leend lw ifyanak: qui incredulus est filio (632). Zent Agoston leen az hytetlen eretnőknek hatalmas dyadalma (ÉrdyC. 516). Nem eremest adhatna leanyaat az hytetlen pogannak (591b. 138b) Haromzor ment az hitűtenek kwzibe (VirgC. 28). Tyes el rygenten hytetlony voltatok az ilű istennek (Komj: SzPál. 38). Az hiuec a hitűtlenektől haborgattatnac s gyakorta megis ölettetec (Helt: Bibl. I. e1). El idegönlítec az hitűtlenoc az ű születesöktől fogva (Szék: Zsolt. 56). Valamibelt elhitte a kigyónac beszédét, azonnal hitűtlené lött (Ker: Felsk. 37). 2) perjurus, perfidus, infidus, infidelis, perfidiosus, perjurius MA. treulos, meineidig PPB. Hitűtlen felesége vagon: uxorem habet infidelem (Helt: UT. 8). Valamine vagon, hitűtlenül ne dugogassuc (Born: Préd. 456). Nem hitűtlenec ő hozzá: fidem habent in eum (Kár: Bibl. I.635). Hitűtlen férj: vir infidelis

(MA: Bibl. IV.155) Hitetlenül eszelekeszic portide agit (Com: Jan. 204). Szerelmednek hitetlenje lenni kívántam (Könyi: VM 34).

Hitetlenöz: [infidelem dico; für ungläubig halten, einen ungläubigen schimpfen]. A pápistává-lévők nem érdemlik azt, hogy hiti-hagyózzad, hitetlenesszed őket (Veresm: Tan. 75).

Hitetlenkéd-ik: **1)** [diftido; zweifeln]. Bñnhóttóne mv vronc istenőne előt es nēm hittőne, hñttőtlenkédűne őbenne (BécsiC. 98). Ne hitetlenkedgyine istenben (Born: Préd. 552) **2)** [perfidus sum; untreu sein]. Szeben hitetlenkedik, pártolkodik (Monrók. VII.154).

Hitetlenség: **1)** irreligiositas, impietas, incredulitas, infidelitas C. unglaube PPB. Hytetlenséguel es gylewseguel yndolatott az frater (EhrC. 66). Nem tón soc izogazat ő hñttőtlensegekert (MünchC. 40). Tú hñttőtlensegtekerit mondom tñnektec, ha hñttőtőc lend, es mondandotoc e begnec, meñ el innen, es el megen (46). Az tanoytwanyok tytkon yarwlanak Jesushoz es mondanak nek: nyre my nem vethetők kywe hwet? monda hñnekyk Jesus: az ty hytetlenseghtekeerth (JordC. 408). Nem esyk hytetlensegben (ÉrdyC. 538b). Meg fedde ű hñttőtlensegeket: exprobravit incredulitatem eorum (DöbrC. 336). Istenellen vétkeznek, hitetlenségben, babonában (Pázm: Préd. 19). **2)** perfidia MA. untreue, meñeid PPB. Hitetlenséggel teljes: perfidiosus C.

Hitlen: **1)** [impius, irreligiosus, incredulus] infidelis MA. [ungläubig, gottlos]. Veti ő rézét hitleneekel: cum infidelibus (MünchC. 141). Vala egy hytellen pogan; ez hytlen ember megbana az ev hytlensegeet, es kemenyen meg fedde ev magat az ev hytetlensegerevl (DomC. 75. 76). Hitlen tőrőkeekel vitezec vinámec (Helt: Cane. 87). Mikor az hitlen nepec reanc tamadtac vala (Born: Ének. 249). Ti beka természetű hitlen baluaniozo fősen vrak (Mel: SzJán. 41). A kősséguel latrabae az hitlen feiedelmee (434). Nabot szőlőiet kerü Achab; mint a mostani hitlen feiedelmek (Mel: Sám. 353). Joram hitlen gonosz király, mint az attia (371). Némely reménség atkozot, mely hitlen bizodalomnak mendatik (7). **2)** perfidus MA. treulos, untreu PPB. Paranczoliok az nazaretbeli Iesust, kit a sidok bizoniak czazarnak hytlenenek lennie, keresztfara fel feztettui (WesprC. 94). Kancellarius fia chazar hitlene; chazar tiža zivó hiwőket akar, nem hitleneketh (ügy, LevT. 151. 432). Hitlenné lőttenee (Helt: Krón. 11). A királynac hitleni valánac (72). Balassynak megkegyelmeze, ki azelőtt király hitlene vala (Monrók. III.88). Thewrewk Bálintot és a Swyolkokat Fejrvár veszedelméért hitlenné vetik minden nemzetségükkel egyitőmbé (184).

Hitlenség: **1)** infidelitas MA. ungläubigkeit PPB. Ez hytlen ember meg bana az ev hytlensegeet (DomC. 76). Üdvözöttök tapasztalván tñévtványinak bal-vélekedéseket es néha vakmerő hitlenségeket, arra intette, hogy ne legyenek hitlenek (Csúzi: Síp. 179). **2)** perfidia MA. meñeid PPB.

[Hitlenül]

el-hitlenül: [infidelis fio; ungläubig werden]. Felolonec a leualtae őnekie: Minem tñ es ellitlenőltetec ő: seducti estis (MünchC. 185).

Hitéz: adjuro Kr. [schwören, einen eid ablegen].

még-hitéz: ∞ Királynac, pűspekuec, meghítezéne (Helt: Cunc. 127).

Hitézés: adjuratio Kr. [juramentum; eid, eidschwur]. Ha meghallotta az ow atya az fogadast es ottan ellene mondot, mynd fogadassa, mynd hitézeese heyba lezen (JordC. 179). Myynden hytőzeesth, myynden eskwőweesth ky vessetők (ÉrdyC. 525b). Az hitézéskor magok vallása ellen való hit for-

mulára ne kinszoritessenek (Rumy: Mon. L211). Hitezéssel nem erősítette (Pázm: Préd. 659). Aequivocatio, mely az hitézésben esik (Aptafi: Vend. 1113).

Hitéztet: facio adjurare Kr. [den eid ablegen lassen, be-eidigen]. Az tyzthartokat es az warhelyeket k[egyel]metek nekem es feleseghmenek hyteztosse az szerzes zarent (LevT. 134). Akarmi-némű szókkal, és formákkal hitéztetik-is, de különb értelemmel és akarattal semmi dologban senki-mellett ne esküdyenek (Pázm: Préd. 666).

még-hitéztet: ∞ Hiteztessd meg azt, kit kvldez, hog titok lezen nala (LevT. 153).

Hiti: [fidem concernens; glaubens-]. Hiti articulus vagy ágazat (MA: Scult. 600).

Hitéget: perlicio C. plecto, allicio, allecto MA. perlecto PPB. mit falschen worten anführen, locken, anreizen PPB. Hitégető: invitabilis; szolga hitegető: plagiarus C. Hogy az tanoythwanyokat vtamok hytőghlesscek: ut discipulos post se abstrahant (JordC. 775). Hitegető beszedeckel hitegetic (Mon: Kép. IV). Hitegető ember: seductor (Fél: Bibl. II.118). A madarász az edesgetésec által magához hitegetett madarkákat (per illicet allectas aviculus) meg-fogia (Com: Jan. 81). A leány oly szemtelen, hogy őtet mindenkor rut cselekedetre hitegeti (Illy: Préd. I.444). Igéretivel sarkallotta meg, es hitegette az ő tanúsára (GKat: Titk. 61). A hitegető reménység után vigan el-induló embert, gyakorta igen meg ejti a szerentse (Fal: UE. 374).

el-hitéget: pellicio C. [locken, verlocken]. Mikeppen őket (tanítványit) elhitegette volna ő hozzá, erre Iesus nem felele (DöbrC. 618). Az te zivőteket el ne hytegesse (VirgC. 123). Szep Ilonat tiile el hitégete (CsonaC. 23). Nem hitegetőüm el valakit a iótol: non seducentes aliquem (Bal: CsIsk. 304. Tűrt? I.148).

ki-hitéget: electo MA. herauslocken PPB. Ki hitégette őket, hogy meg őlye a hegyeken: callide eduxit eos, ut interficeret in montibus (Helt: Bibl. I. Rr.).

elő-hitéget: prolecto, prolicio MA. herfürlocken PPB.

Hitégetés: invitatus, invitamentum MA. persuasio Fél: Bibl. II.74. [lockung]. (Zrinyi I.157). Aranyal bélétt hitegetés (SzD: MVir. 142).

Hitel: **1)** fides, ipso actus credendi MA. glaube, das glauben PPB. Az hamar, könnyen hitel: credulitas Com: Jan. 179. Hitelre képtelen dolog: fidei absomum PPB. O heytok ees késődelmes zivőfeok hitelre (WinkC. 273). Myt feltek kees hytelhel walok? quid timidi estis, o exigua fide praediti? (Pesti: NTest. 15). Hitel, az az hit auagy lelki bizodalom (Helt: UT. 83). Nincsen ott az igazság, a hol nincsen a Christusban-való hitel (Hall: Paizs. 241). Hitűne ágazatinac hitűleben ne laukadgyunc (Zvon: Post. I.693). Azt tartode, az z. irás magban bihető, az az melto maga zerint hitelre (Zvon: Osiand. 1). Tsudálatos paradoxum, nehéz hiteli dolog ez (Pázm: Préd. 59. 313). Szükséges a Kristus fel-tamadásuak hitelre (584). Midőn más őő beszédőneec hiszűne, hit, hitel az (Com: Jan. 67). Vak hitel (Megy: SzAörme. 7). Az hitnek vagy hitelöknek nemeiről (Nagyari: Orth. 12). Oly hitelben hadgya maga felül az embe-reket, hogy még több titkos jők vannak benne (Fal: UE. 396). Senkit sem kötelezok historiannak hitelére (Könyi: HRom. e). **2)** [fiducia; zuversicht, das vertrauen]. Sem yrgalmassag, sem egymashoz való hytel, byzodalom nem leelettyek (ÉrdyC. 575b). O een azzonyon magamat the aaldoth hytelewdre ajánlom (FestC. 161). Nem tellyes hiteli könnyuec (Zvon: Osiand. 18). Hitelre való-métőség (Sall: Vár. 27). Lassuk, micsoda hiteli emberek légyetek ti (Bal: CsIsk. 10). Hitelre méto autorok (Illy: Préd. IIIb. 2). Szolgáját hagyá maga mellett, a kiben

egész hitele volt (Misk: MulN. 178). Ki sok kívántatik hozzá, míg jó hitelre verje magát az új tiszt (Fal: UE. 443). **3**) [credendum debitoris; credit]. Kezesség által megerősítés, hitel: satisfactio PPI. Mi sem kívánunk ugyan hitelt, költséznést: wir begelren zwar auch keinen credit KirBesz. 101. Míg itt mulattak bor hiteljük lett 42 d (MonTME. L150. Fal: NE. 25. 89). **4**) [fides, fidelitas; treue]. Hitelt pénzen előruhni: *addiere fidem pretio PPB.

[Szólások]. Hitelbe adók: credo, commodo MA. Hitelbe adó: creditor C. Nem hitelben adó, hanem usorás: non creditor est, sed foenerator Com: Jan. 191. Meg-hiszik-e itt az embert? adnak-e költsön, hitelben?: gibt man allhier credit KirBesz. 101. Hitelbe veszi: credito accipit Kr. Marhat vevtem fel hitelben (RMNy. II.125). Hitelbe veszi ruháit (MA: SB. 222). Hitelbe vagon, hog Gelasius rendölte kiülkeppen az canont (Zvon: Osiand. 137). Még az is uohéz hitelben vagon előttem, hogy rosszszul nem tselekesztek (Fal: NA. 139). A mi költsön adattott avagy hitelben való: quod mutuo datum sive mutuatium (Com: Jan. 190). Adgy hitel hát ez ű kenyeres-barátság (Czepl: Japh. 39). Hitelt adván szavainak (MonOkm. IX.294).

Hitelés: 1) [debitor; schuldner]. Kethi lytelesy valanak egy vsvasnak, eggyk tartozyk vala evt zaz penzol, az masodyk ewthvennel (JordC. 546). Ille né affele hiteles embert az más ember hazában hoesztani, az ő adosságának meg vételéjért (Prág: Serk. 355). Költsönöz, hiteles ember (Ker: Préd. 56). **2)** fide dignus, juratus MA. glaubwürdig, der geschworen hat PPB. [vertraut]. Hitelesen: authentice PP. Tüdős, és hiteles mestert nálamnál nem találtak (Pázm: Préd. 51). A keresztyén hitnek hiteles volta (Pázm: LuthV. 36). A hiteles meg nyugoto mondas, axioma (ACsero: Enc. 17). Hiteles levelek (Gér: KárCs. IV.367). Soc hiteles authoreckal bizonyit (Czepl: Japh. 75). Magan hiteles: authenticus (MNyil: Irt. 128). Hiteles zavü ember (Misk: VKert. 318). Hiteles historikusok (667). Hiteles szolga (PhilFL. 62). Oda vagon már a hiteles bizodalom (Fal: UE. 502). Nem látam ez idő ulla egyebet hiteles embereim kívül (Könyi: VM. 43).

Hitelésbseg: [major authenticitas; grössere glaubwürdigkeit]. Hitelesbsegnek okáért (GKat: Titk. 276).

Hitelesség: fide dignitas, authenticitas Kr. [glaubwürdigkeit]. Kétségbe nem hiható hitelesség: fides liquida PPB.

Hitelességés: [fide dignus, authenticus; glaubwürdig, authentisch]. Hitelességes mondás (GKat: Titk. 3).

Hiteletlen: [incredibilis, absurdus; ungläublich, absurd]. Hiteletlen képtelenség (GKat: Titk. 3).

Hitet: 1) [credi facio, persuadeo; glauben machen, vor-spiegeln]. Magát Messiasnak hitethette volna; de nem tselekedte (Pázm: Préd. 50). Azt hiteté véllék, hogy az egész sz. irás világos, melyet akár-kí meg-érthet (Pázm: LuthV. 252). A hattynk végeket közel lenni érezvén, azt hirhetik és hitetik a természet titkait vizsgálók felőlök, hogy a halgatást el-hagyván gégejük sippját meg-fuvalják és szép nótát énekelnek (GKat: Váls. I. 712). Ugy hiszik és hitetik a balgatagokval annak minden fabulát, mint a tiszta szent irást (II.1257). **2)** pellicio, seduco MA. verführen PPB. [anlocken, verlocken]. Nagy sok nepek hitetete hozya: avertit populum multum (JordC. 724). Minden jeles fyrfiakat zep bezeduel hozza hitetöt (ErdOrszgy. L309).

el-hitet: 1) persuadeo C. MA. bereden, überreden PPB. Elhitetni véle: persuadeo; bereden, überreden Com: Vest. 141. Mintha ezt el hitetneic az emberekkel (Tel: Rövr. 2). Valamig ezt el nem hitetik, meg se gondollyák, hogy az ő dsaeségeknek helyt adgyunk (Pázm: LuthV. 178). Hogy az el-hitetendő dolgokat el hitethesse (Com: Jan. 161). Valami titkos vendég-

szint kíván, mellynek tekintetére nézve el-hitesse magával a föl, hogy a mit forgatunk, az ő hasznára válik (Fal: UE. 439). A feleségét jobban szerette s esmérte, hogy sem a vádókat magával el-hitellette volna (Könyi: ÁM. 8). **2)** seduco MA. verführen, betriegen PPB. Hoó valaki titóket elne hitessen: ne quis vos seducat (MünchC. 58). El hytetnee az neepeth: seducit turbas (JordC. 648). Senky titóket el ne hytessen (ÉrdyC. 29b). Alytya wmagat zertesnek lenny, elhytetnen az w zynet (VirgC. 140). Ez velag, ki minket meg éal es el hitet (BodC. 1). Ne hagyne el hitetni magunkat azoktól kiknee tudománya külömbözö az igaz euangelioni tudomantul (Tel: Evang. I.490). Czarlard tudomannial el ne hitettesetek (Mel: SzJán. 43). Az alnoc ember elliteti az ő felebarátyát, hogy vigye ötet más vton: vir iniquus lactat amicum suum et ducit eum per viam non bonam (Kár: Bibl. I.612). Elliteti az igazakat gonosz utra: decipit justos in via mala (MA: Bibl. I.571). Sok igirettel, és adományal el hiteté, hogy holtá tégye magát, és az ő szavira fel kellyen (Pázm: Kal. 127). Az leanjzok könnyen el hitethetnek (Ver: Verb. 184).

elhitetés: 1) persuasio MA. überredung PPB. (Com: Jan. 67). **2)** inductus C. seductio MA. verführung PPB. Czodakat adnak meeg az valasztottaknak el hyteteesekre, ha lelet (JordC. 501).

elhitető: 1) persuasor MA. überredor PPB. **2)** seductor MA. verführer PPB.

ki-hitet: elicio; herauslocken]. Hogy az Majlát Istvánt el-kihitetné, Fogaras várából néki fogva vinné (Tin. 278). Sokakat ki hitet az istennek egyházából (Tel: Rövr. 16).

Hitetés: pellacia, seductio MA. betrug, verführung PPB. E volt az ő takargatások, hitetésék (Bal: CsIsk. 416). Bizik hitetésén sors ezalárságának (Lászt: Márs. 32).

Hitető: pellax, seductor, impostor MA. der durch schmeichelei verführer, betrüger PPB. Hamyss hytétöktowl meg iltalmazaa ewtet (ÉrdyC. 387b). Hozzak a csalardot es a nepeknek hitetőit (DobrC. 616). Hytető vgl mondvala eleente: harmadnapon fel tanadok (WinkC. 229. Sylv: UT. II.133. Helt: UT. 22).

[Hitt]

maga-hitt: confidens, temerarius, elatus MA. sich selbst vertrauend, hoffärtig, vermessen PPB. Maga-hitt zav, senkivel nem gondoló: expletus *animus PPI. Ne legyetec magahittec tífmagatokba (Helt: UT. r7). Magahittül mér itüli (MA: Tan. 143). Sok maga hitt botlik (Fal: BÉ. 580).

magahittség: *umor animi, spiritus, praesumptio PPB. temeritas, confidentia, praesumptio SI [düinkel, eigendüinkel]. Magahittség, felfuvalkodás (MA: Tan. 1072). Igen vétkezett, mert maga hittségéből, kevélységéből cselekedte (Báta: LPrób. 84). Magad hittségéből vagy értetlenségéből megvetésképpen csüfolod catholicus colloutorodot (Czepl: MM. 155).

szava-hitt: [fide dignus; glaubwürdig] (Ver: Tan. XXIV. Kr.). Foházkodnak mint a kárvalott zigány, de nem szübbeli türedelmességéből, hanem hogy szavalhatt, s istenfélő embereknek láttassanak lenni (Fal: NE. 39).

[Hitvösit, el-hitvösit]

elhitvösítés: [desponsatio; verlobung]. Elhitvösítés, oljegyesítés (MA: Scult. 949).

még-hitvösit: [despondeo; verloben]. Kérdeni fogja: holott legyen az kézfogás, hogy ő nékie meghitvösitsec magokat (MA: Scult. 949).

Hivéköny: [credulus; leichtgläubig] (CorpGramm. 312).

Hivés: fiducia, creditus MA. zuversicht, das vertrauen PPB. Az kwnyen való hitel auagy lywees elmenek kwnyw voltat yegzy (VirgC. 134).

Hivő: 1) *credens* MA. der glaubt PPB. Az hyw kereztyenek el yeween föl veweeek az ew zent testeet es nagy syrasal es isteny feelemmel el temeteek (ÉrdyC. 508). Az te magodban meg aldatnac minden nepnee hiúó uenzetsegi (Born: Ének. 2). Minden lehetséges az hiúónee (Mon: Apol. 307). **2)** *creditor* MA. gläubiger PPB.

hamar-hivő: [credulus]. Hamar hívő aszszonykák: leichtgläubige frauen (KirBesz. 8).

HITTOGÁS: [?] Mingyárt nagy hittogás tünada mind azokközöt, kik jelen valának, ki egy dolgot, s ki mást mond vala (Illy: Szűlet. III.54).

HITVÁNY: 1) *vilis* C. *sublestus* MA. gering, schwach, schlecht PPB. Hitványút: *abjecte* C. *perperam*, *viliter*, *negligenter*, *inepte* MA. Hitván, alá-való, rossz: *vilis* Com: Vest. 150. Hitván ember: *nebulo* C. *homo nullius momenti*, *nequam* MA. Hitvány vas szerszámok: *ferrea scrutata*; hitvány papíros: *charta rejeritanea*, *maculosa* PP. [Hitvand 1171. Hyvand 1211. személynév Nyr. II.168.] Hitábotában, hitvánül eselekedni: *perperam agere* Com: Jan. 177. Homát te neket emye ke-nelése, ky vagy hituan tereintett (EhrC. 11). Ezen volnek ygen meg pyroytando, hogy en, ky vagyok egy hituan azony-ember, mernek tenny yly aldomast (75). Te ítet a hitvan po-točkacha takargathad (NagyszC. 266). Latuan, hog vlatos hitvan evlveztezyk volna, hozya hyva ez barat az fratereket (DomC. 181). Kezde földte igen keserteni őtet az hitvan tezi kovansagal (DebrC. 248). Igón iol tud, hog engömeth, ky hitvan őtözetőt uallok, tyztösszeget fogadal (KazC. 101). Hog ez hitvan zómelyőök el ne hygeek magokath (SándC. 27). Hitvan ember, teközle (LevT. I.154). Hlythwan orkewejw (251). Hitván subácska (H.64). Harom lo kochystwl, hitvan az kochy (Radv: Csál. II.18). Meg kőrűle Aquilegiát, hogy meg nézegetne a kőrítésekert, hol hituánbac voluánac (Helt: Krón. 19). Fesnésegeből igen hituánul tarttya vala a komondort (Helt: Mes. 311). Mint meg veszett hituány edent engem el ki vetette (Born: Ének. 184). Egí hituan bűdös fereg (Mon: Apol. 19). Sem mire nem felelsz hituan irasodban (255). A ki ételt vtil, hituán, nem emészthető gyomra vagyon, meg gyogyittya (Mel: Herb. 116). Hitván alá való ember: *sale emtum maneipium* (Decsi: Adag. 53). Még az hituán tanácsnakis io vége vagyon néha (58). Az hituan nereseg kárhoz hasonló (196). Jóé az az föld, auagy hituan, kőnére auagy souány? *bona an mala, pinguis an sterilis sit ista terra?* (Kár: Bibl. I.131). Senki vy bort nem földi hituán földőkbe (H.9). Hitvány ártalmas gondolatoe (MA: Scult. 7). Hitványul lenne dolgoe (643). Hitván madarrá lótt, ugy mint ki a maga fészket megrutittya (Czegl: Japh. 114). Ilyen hituan szokast vőttec nemely pőresek (Ver: Verb. 368). Hitván syllogismus (GKat: Titk. 350). Holmi hitván legyek s apró madárkák (Misk: VKert. 284). Hitván életem folyása (Kem: Élet. 15). Örülünk, ha egy hitván pört meg-nyerünk (PP: PaxA. 23). **2)** *macilentus* MA. mager PPB. Hitvány ló: *strigosus equus* PP. Ezek rútak es hitnanyac valanac: *foedae, confectaeque macie* (Helt: Bibl. I. V. RMK. IV.272). Az hitván őstővéree (barmok) nem enni vagy ételre valóe (Com: Jan. 79). Hitván hus (GKat: Váls. I.1069). Ninesen abrak, széna, rút hitvány az lovam (Thaly: VÉ. I.219). [Vö. HÉJT, HIT]

[Szólások]. Nékiis hituán helyen áll vgyan az szűne: Rhégius timúdor (Decsi: Adag. 158).

[Közmondások]. Hitván kereset az árulkodás (Fal: Jegyz. 924).

Hitványít: *vilito* MA. geringschützig machen PPB.

Hitványkod-ik: *maesco*, *vileseo* Kr. [mager werden, gering werden].

még-hitványkodik: ∞ (Helt: Mes. 311. Káldi: Bibl. Jerem. Kr.).

Hitványkoz-ik: *maesco* PPB. *emacio*, *debilitor* Kr. [mager werden]. Hitványkozak a bárányok: *agni *senescunt* PP. Fonyattac, hitványkoztae (Com: Jan. 53).

el-hitványkozik: ∞ Elhitványkozott: *emaciatus*, *debilitatus*, *strigosus* C. *ausgesogen*, *abgezehrt*, *geschwächt* PPB.

még-hitványkozik: *maesco* PPB. [mager werden]. A juhok még-hitványkozak (Misk: VKert. 204).

[Hitványod-ik]

el-hitványodik: ∞ El-hitványodott, még-íztővérfült: *strigosus* PPB.

Hitványság: *vilitas* C. MA. [nichtsüßwürdigkeit]. Latuuala hituansagomnak melseges syralmatt (EhrC. 46). Ky tvd keveset gondolnya ez velagi hitvansagokal? (DebrC. 290). Laton az en hituansagomnak síralmas melseget (VirgC. 43. 150). Monda Xanthus (Aesopusnak): vezteg hituansag (Pesti: Fab. 6b). Te hituansag, auagy te bolond (Born: Préd. 450). Alá való hitványság (MA: Tan. 1084. MHeg: TOSzl. 185).

Hitványságos: [vilis; gering, wertlos, nichtsüßwürdig]. A test hituansagos allatbol zerezetett, az földből (BodC. 9). A kőgős anya latia vala az ő fiat a hituansagos bűdösöktől meuettetnie (WeszprC. 99).

[Hitványul]

még-hitványul: *rovesco* MA. [gering werden, verderben].

HIÚ, HÍV (*hey* KulesC. 118. Kules: Vetek. 17. *hei* Kules: Evang. 208. *heiu* AporC. 99. *heo* JordC. 1. Decsi: Adag. 136. *hy* TelC. 209. *hiak* Com: Orb. 260): **1)** *inanis*, *casus*, *vacuus* MA. casens; leer, öde PPB. Ez feld vala hew: terra erat vacua (JordC. 1). Az hiakat, hig, esepfolyók, folyókat, olvattakat kondérral mérik (Com: Orb. 260). **2)** [vanus; eitel] *vergeblich* PPB. Hiú beszéd: *vanus sermo*; hiú ember: *homo vanus*, *levis*, *frivolis* SI. Mégemlekeztem az alomról, es semmi azoebol hív nem volt: *nec irritum fuit* (BécsiC. 72). Minden hiú ígeről (omne verbum otiosum) okot kel adnia itelek napian (MünchC. 36). Heiu tűnektek a világ előtt fel ketelnetek (AporC. 99). Adam, Ewa ott esenek el heu dychősegeknek nyatta (ÉrdyC. 64. 571b). Hív dicsősegek kevanoy (DebrC. 295). Zepłwisitetem nyelvenet liyu bezedekuel (VirgC. 4). My hyv dychekedesevnek (CornC. 10). **3)** [stultus; törített] Egvedembe balgatag es hey el vyznek: *simul insipiens et stultus peribunt* (KulesC. 118). Se dycheryed se olchyaryad magudath, merth ozli heyok tyzyk (DebrC. 536).

[Szólások]. Hy kezd e e l nem yw, mori mynd ket kezeyt tellyesen wallya ayandokokal (ÉrsC. 533). Hiú kézzel (1581-i székelyudvarhelyi okiratból idézi Döbrentey, az Akad.-ban 28 sz. alatt őrzött kéziratában).

[Közmondások]. Szómérmős deáknak hew táskáin (Decsi: Adag. 136).

Hiut, hívit: *inanem reddo*, *facio* Kr. [leeren].

még-hívit: **1)** *exinanio* Kr. [ausleeren]. Borokat még hyweyt auagy meg bont [megkezd] (RMNy. II.3. Tel: Evang. I.333. Kr.). **2)** [irritum reddo; vereitelu]. Az gyakorlatatot gonossag az istennek irgalmassagat meg hívetotta es írszetette beinem (Pécsi: Ágost. 5).

Hiúl (*heuel* ÉrdyC. 37. 97. feje *heult*: *phanticus* C. *még-híjól* MA: Bibl. V.15. *még hívula* Huszi: Aen. 29): *ihriul*, *füresedik*, *híjól* SzD. *deficio*, *diminor*, *vacuo* Kr. [leer werden].

el-hiúl: ∞ *evacuo*. Az yewendew hitások el heowlak: *prophetiae evacuabuntur* (ÉrdyC. 97).

még-hiúl: ∞ *Wr* istennek zent orzaga nagyob reezro még heowl vala az gonoz anyalokuak le hllasokeert (ÉrdyC.

37). Az egy haaz meg heowlwan pyppekneel kyl (637). Lelkem el-vajutt, el-lólt, az én hasam meghijólt (MA: Bibl. V.15). Hogy könnyebb légy a meg hijólt hastúl, meg ódd éjtszakára magad dolozódástul (Felv: SchSal. 6).

[Szólások]. Feye syrassal meg heowl (ÉrdyC. 421). Sok siralom mia feje meg hívúla (Huszi: Aen. 29).

meghiülás. Eszelősség, főnek meg-hiülása: delirium PPB.

meghiült: [corruptus; verdober, verworfen?] Az yokat vzyz istennek eleyben, felbe valokat purgatoriomba, meg heowl-takat az erek tyzre (ÉrdyC. 555b).

Hiülás. Az kanok heowlasanak ees bel keel tellyesóthy (ÉrdyC. 558). Az gonoz anygaloknak heowlása megl nem tel-hetyk vala (37).

[Hiült]

feje-hiült. Feje hejult: phanticius C.

Hiun, hivan (*heian, heuan* BécsiC. 38, *heon* HB, *hevon* JordC. 495, *ÉrdyC.* 497, *hyun* MünchC. 157): **1)** Hiwon: vacuo, inaniter MA. [leer]. Tewredelmek napyan lewlyk hyuan kozo-kett (EhrC. 109). Heian hozot még engemet: vacuum reduct me (BécsiC. 3). Nem akarac tégédet heuan még fordulod: nolo vacuam te reverti (8). Kic megueruen, elereztec ótet hyan; dimiserunt inanem (MünchC. 157). Azok meg fogwan híwtet, meg vereek es hewon boczataak el (JordC. 495). Sola oly zegen hozyaa nem ywhetó, hogy hewon el bochatta volna (ÉrdyC. 497. 541). **2)** otiose [műssig]. Ew tudományokban es bewlzesekben lewltettek hyuan (EhrC. 110). Lelte ótet hiuan: invenit eam vacantem (MünchC. 37). **3)** [solum; blos]. Heon (solum) tilutoa vvt ig fa gimlece tvl (HB). Num heon mugamek, ge mend vv foianec halalut evec (HB).

[Hiüsd-ik]

még-hiüsdöik: [evacuor; leer werden]. A tévelygők gyüle-kezetei meghiüsdöának (GKat: Titk. Ajánló. lev. ImreS: GKat. 25).

Hivaldogál: otiano tempus tero Kr. [műssigehen]. Hi-valdogálva élem virágját életemnek (Fal: Const. 815).

Hivalkod-ik (*heiolkodic* BécsiC. 323, *heowlkodyk* JordC. 391, *ÉrdyC.* 130, *hivolkodik* MA: Bibl. I.285. V.18, Pázm: Préd. b4, MedLat. 79): vaco, cesso C. otior, negligo MA. műssig gehen, faullenzen PPB. Hivalkodva: vacanter, negligenter C. Heiolkodie, ki istennek zolgal: vanus est, qui servit deo (BécsiC. 323). A fertelmes lelek lely hwtet [első lakását, t. i. az embert] bewolkodwan, meg tyzthlwwan es ygzawlwan: invenit eam vacantem, scopis mundatam et ornatam (JordC. 391). Semny egyebre nem heowlkodnak vala, hanem csak mondany wysa-got: nulli abí rei vacabant nisi ad dicendum novi (767). Lata eegyebeket alwan a pyaczon heowlkodwan: stantes otiosos (ÉrdyC. 130). A varos piaczyan biualodván (NagyyszC. 160). Ne hivolkodgyéc senki az urnac szőlőieben (Zvon: Post. I.167). Éktelen, mikor a nyelv felségesen beszél, és a kéz hivolkodik (Pázm: Préd. b4). Mulatozva, hivalkodva ceselekeszi dolgait: negligenter agit (Com: Jan. 196). Még hetköz napokon-is hivalkodnac: otiantur (197). Mit állotok itt egész nap hivolkodva? quid hic statis tota die otiosi? (Ily: Préd. I.284). Hivalkodik a szolga, nem a rendes dolgát tézi (Nán: SztT. 453). Vitézked-gyél hát, ne bivalkodgyál a Christus zászlója alatt (DKal: Ker. 291). Békétlenséggel nyomorognak; és ha lehetne ma biboro-znának, ma hivalkodnának (Csúzi: Síp. 537). Uri tisztben daskás-kodgyanak, állyenek, és személye hivalkodgyanak (Bíró: Ünne-p. C2). A nemes urfiak nem szükölködnek az időből, sok drága óra vagyon előltök, nem tudgyák basznát venni, tsak heverve s hivalkodva vesztegetik (Fal: NE. 19).

Hivalkodás: cessatio, vacatio C. otium, desidia MA. műssig-gang, faulheit PPB. Neha heowlkodásban vagyon neha dolog-ban (ÉrdyC. 662). Vetkeztem huolkodasul (VirgC. 9). Az files-nok igéie nem hiulkodast, hanem nyugodalmat jelent (Fél: Tan. 280). Az fít meg taragia hivalkodasnac ideien: sculptat lignum per vacuitatem suam (Kár: Bibl. I.643). A hivalkodás, és tynyaság az idvösseg dolgában veszedelmes (Ily: Préd. Előb. 1). A hivalkodás ördögnek páruja (GyöngyD: Cnp. 647).

Hivalkodó: vacans, cessator, reses C. otiosus, desidiosus, negligens MA. műssig, faul, trág, nachlässig PPB. [eitel]. Hivol-kodó, honyéld: negligens Com: Vest. 137. Hivalkodó esléscap: nugator Com: Jan. 185. Ez kin adatot en neköm az soc gonoz heuolcodo zoenac halgatasacert (GuaryC. 48). Lata heowlkodo-akat az pyaczon: vidit stantes in foro otiosos (JordC. 415). Hozza időve hivolkodo leaókkal (DebrC. 562). En hiulkodo tanczolo heliekre mentem (VirgC. 5). Héulkodókt gyűlése: inertium chorus (Decsi: Adag. 158). Sok szerszáminak hasznát és szűl-séges vóltát nem értyék, mind az által hivolkodoknak nem alittyuk (Pázm: Kal. 26). Itt Luter nem valami hivolkodó hiús-gos hatalmat enged minden kereszténynek (Pázm: LuthV. 73). Hivolkodo az tantonok beszéde, ha a szeretetnek égését nem adhattya: otiosus est sermo doctoris, si praeberet non valet incendium amoris (Ily: Préd. I.84).

Hivalkodtat: [otiarí facio; műssig lassen]. Sem fegyverü-keket hiüvelyébe nem hivolkodtatnók, ha hálaadatlansággal nem tizetne (Szal: Krón. 427).

Hívság, hiúság (*hevságos* Kules: Evang. Előb. 5. 325, *heúsag* AprC. 116, *héúsag* Kár: Bibl. I.521, *heúsag*? Fél: Tan. 529, *hiúsagos*? 204, *hysagos* VirgC. 130, *hiságos* Vás: CanCat. 121, *hívsag*? Ozor: Christ. 368, *húsag* Poenit. 4. Szár: Cat. Q2): **1)** [vacuitas; leere]. Ne leogy en elettem hewsaggal: non apparebis in conspectu meo vacuus (JordC. 59). **2)** nguae, nugamenta, vanitas, otium, desidia MA. műssiggang, faulheit, unnütz geschwätz PPB. Hiúság, nem hívság, vagy hívság Corp. Gramm. 300. Ynkab kyanua Cristusnak zemeremsegyt, ment ez vylagnac hysagat (EhrC. 20). Húsagnac es nanolanac napia: dies calamitatis et miseriae (BécsiC. 279). Rajok bezeltet híusa-got (AprC. 116). Ky nem weithe hewsagaaba eew lelkeh: qui non accipit in vano animam suam (FestC. 13). Ez vylaghy hewsagok (ÉrdyC. 337). Nepek híjvysagokath gondolanak: medítati sunt inania (KulesC. 2). Gywlelted heyaban valo hewsaggh zerzeketh: odisti observantes vanitates supervacu (67). Ellene mond ez wylaghy hewsagnak (Thewrc. 230). A hirtelen szól-lás tellyes híúságokkal (Pázm: Préd. b3). A széles világ isten-előtt, olyan, mint egy tsep harmat, mint semmi, és híúság (65). A soc beszédben soc hívság, híjában valóság vagyon (Com: Jan. 186). Maga-meintségnek híúsága (Mad: Evang. 473). Sze-meinket hívságokra, vagy törvénytelenségre nem fordéttuk (Csúzi: Síp. 5). Hamaráb felejtene a kevély páva festett farkát, hogy sem ezek a tsuf hívságot (Fal: NU. 259).

Hívsági: nugalis MA.

Hívságos, hiúságos: nugatoris MA. vnus, vacuus, inanis SI unnütz, hiederlich PPB Hewsagos mwkaval fíratz megl (JordC. 50). Mynden hewsagos bezedröl, kyt zolannak emberek, okot adnak rola az yteletlnek napyan (391). Igen ogyatok, hog valami hysagos myelletedek ty kewztetek ne fórogyon (VirgC. 131). Álard az zeretet es heusagos az zepseg (NagyyszC. 14). Myltan el zakadyak een hewsagws ellensegyntwl: ab imicis inanibus (KeszthC. 81). Heewsagos tynektök ysteni wy-lagossagnak előtte felkelndők (CzochC. 6). Meg ez heusagos világon kezdgyec az örkce valo iokat megkostolni (Pécsi: SztK. 47). Az eclesiának oktatására is heában igazítana, engedelmességre hívsagosen kötelezne minket az isten (Pázm: Kal. 543). Híúságos tsevegés (Pázm: Préd. 45) Hosszú híúságos

predikálással, bizonyosság-nélkül-velo szószaporítással tölti a papirossát (Pázm: LuthV. 5). Az papíros heuságos ellemeteseo való igaz felelet (ÉszTF: IgAny. 207). Hívságosokká löttek gondolatjukban: evameritum in cogitationibus suis (Jly: Préd. 111). Nem hívságoson irattott: non otiose scriptum est (593). Hívságos gondolat (H.206).

Hívságoskod-ik: [mugas facio; umüitzes zeug treiben, schwatzen]. Nem-is mutat egyéb, hanem hogy ben lakik annak szivében a kevélység, a kinék szája nyálassan hívságoskodik (Fal: NE. 13).

Hívságoskodás: [mugae; umüitzes zeug]. Elöl s fennülnek (a jó-életű dímák) semmi hívságoskodással (Fal: NA. 154). Ne szerencsétléd életedet holmi hívságoskodásért (220).

HÍÚZ (*heuz* JordC. 907. *héuz* Gyüing: KJ. 11. Gvad: RP. 237. *héuzs* Gvad: FNót. 50. *heuzs* máj Radv: Csal. II.139. *héuz* máj 353. *héuz* anagi *hioz* C.): lyux C. MA. luchs PPB. Hasonlatos vala heuz vadhoz: similis pardo (JordC. 907). Hyvz bérrel bellett (suba, RMNy. II.210). Néked othon tartok két szép héuz [igy] kölyköt (Zrinyi: ASyr. 11). Bárony mente híuzal bélt (Nyr. XVII.515). Híuz-lábbal bélt suba mente (Radv: Csal. II.321). Tarka a héuzsnaak mályna (Gvad: FNót. 50). Nyuszt vagy geriny, avagy héuz fogó legyek (Gvad: RP. 237). Héuzszt fogott kopóm (Gvad: Orsz. 104).

Híuzi: lyneus MA. vom luchs, zum luchs gehörig PPB.

HÍZ-IK: saginor, impingvor MA. fett werden PPB. Moslékkal hizott dísznő: colluvaria C. Rvgoldoza hyzvan, el mene é üdvösséges istenétől (DöbrC. 253). A ki jól tanít, maga-is tanul, és mennői a domásokkal hízik lelke (Pázm: Préd. b3). Ha az olyan korpa cibereu hizott ecclesia búnt joval, mi nem jóvallyuk (Matkó: HRoml. 59). Vas por szennye filte hizott pofájokot (Gyüing: KJ. 50). Pap hízik zsíroddal, töltözik kinessédel (Thaly: Adal. I.8). Mivel látom, hogy a sz. iványi jószág teste lelke, ám légyen oda, égye, élje, hízzék véle (Bod: Pol. 125).

[Közmondások]. A sarkantyúzással nem hízik a lú (Czepl: Japh. 159. Czepl: MM. 177).

el-hízik: valde pingvis fio Kr. [schr fett werden] (Helt: Mes. 119). Már eltölték, el híztak (Mel: SzJán. 222).

mög-hízik: impingvor, saginor MA. [fett werden]. Igen meghízék: incrassatus NémGl. 188. 146. Ki bochatatik az mezyec, hogy meg hízek (VirgC. 92). A malacka meg nem hyz-yec (TelC. 126). Pészere s meg elégdőné, mög híznac: saturati, crassique (Helt: Bibl. I. bb33). Lélekben meghízol (RMK II.161).

Hízakod-ik: impingvo, pingvesco MA. feist werden, fett werden PPB. A várason quartolyozo hízakodó hadak (Bartha: Krón. 33). Mi jelentetik ez által? a mi Christust elfogásunk, és ő benne hit által való élettetésünk és hízakodásunk (MHeg: Prob. 27). A megteperedet orezáju, helyelő, tudatlan deakok az ecclesia kenyerén nem hízakodúnak (Báth: Tromb. 115).

mög-hízakodik: pingvesco, saginor MA. fett werden PPB. Az siros mesterségen meg hízakodván, külső állapotra adták magokat (Báth: Tromb. 114). Meghízakodott, meg kőneredett (HoltPréd. 13). Kővér eledellel meghízakottál (Ker: FelsK. 24).

Hízal: 1) furo, sagino C. mästen, fett machen PPB. Hízalattanak: saginatur NémGl. 174. Ökröt io vele (a molharköllessel) hízalny (BeytheA: FivK. 32b. Börn: Préd. 283). A ki testét hízalny, lelke ellen pártoltattya (Pázm: Préd. 436). Engem Mahomet hízalt szerencsével (Zrinyi II.45). Nem hogy hízalny (égedet, de pelengérvén kellene ndvarából ki-pelengérveteni (Matkó: Bócsák. 11). A gazda, ha földet akarja hízalni, hőves aratásból asztagokat rakni (Orczy: KültH. 33.) 2)

[hortor; ermutigen]. Sokan magokat azzal hízalnyák [abban bíznak] (Ker: Préd. 451). Mikor a szerentse legjobban hízal, akkor veszi erejét lelkednek (Fal: BE. 578).

[Szólások]. Hízalaltam az szeméimet az sok szép lovakon (Gér: KárCs. IV.395).

mög-hízal: impingvo, sagino C. pingvefacio MA. erecto adipes PPI. mästen, fett machen PPB. Eu meghízalalt tüftöket: ego reficiam vos (MünchC. 34). Kell az ő meg hízalni malhakaról, dragan vótról zorgalmaznya (TelC. 125). Kőuerséggel meg hízalna (Mon: Apol. 21). Meg hízalattot tulok: vitulus saginatus (Fél: Bibl. 118).

Hízalás: saginatio, fartura C. mästung PPB. Makkon való hízalás: glandatio C. Bölesséégnek látszik valamely dolog, mert a testnek hízalására való (Czepl: MM. 117).

has-hízalás: cura abdominalis Kr. [pflege des magens]. Has hízalással mulattiak az időt (Frank: HasznK. 112. Pázm: Kal. 1766. 1016. Kr.).

Hízaló: 1) saginans MA. der da mästet PPB. Hízaló étek: sagina MA. 2) saginandus MA. was fett zu machen ist PPB. Hízaló artanyoc (Mel: SzJán. 40s). Hasonló a hízaló dísznőhoz (Kisv: Adag. 324). 3) Hízaló hely: saginarium C. [maststall]. Már csak tíz [sertés] van a hízalóban (RákF: Lev. I.247). Hízaló ől (Lipp: Cal. 56). Szurkos majornét bé hínak, s kérédzik hány lúd hízalóban (Orczy: KültH. 158).

has-hízaló: abdominalis natus Kr. [sich mästend, dem magen fröhneud]. Buhanyozok, hass hízalok (Frank: HasznK. 70). Soc epicureus hass hízaló emberec (MA: Seult. 682). Hászontalan herék, és has hízaló vászok (Pázm: Kal. 135).

Hízalt: fertilis C. saginatus MA. gemästet, ausgemästet PPB. Hízalt marha: altilis MA. Hízalt ökr (Kár: Bibl. I.305). Ihon el-készítettem ebédemet, tulkaim és hízaltim meg-ülették (Pázm: Préd. 1052).

Hízod-ik: [saginor; fett werden]. Sirjokkal [magyar fiak zsirjával] hízódnak az idegen fiak (Balassa: Ének. 3). Nem azért hagyjuk, hogy más emberek hízodjanak belőle (Radv: Csal. III. 306b).

Hízodalom: sagina SI. refectio [nahrung, labung]. Mester mögna: hol vaçon en hízodalman (refectio mea)? hol égem en taneituanimmal a barát? (MünchC. 100).

Hízodalmas: saginam promovens, pingvefaciens Kr. [nahrhaft]. Az etel es ital közőttis egyik hízodalmasb a másikul es inkább buyasagra indito (Frank: HasznK. 84). Önmön-maga őrizi juhait; egészséges, hízadalmas, jó eledellel kövériti őket (Pázm: Préd. 605). Hízadalmas a Kristus kenyerö (733).

HÍZELKÉD-IK (*hezeltködwen* ThewrC. 99. *hezeltködös* ErdyC. 77b. *hizeltködöm* 326. *hizeltködien* TelC. 203. *hizeltködés* Kár: Bibl. I.106. *hizeltködös* MA: Seult. 937): adular, blandior, assentor, parasitor C. schmeicheln, liebkosen, flattieren PPB. Hízeltködgyel wradnak es kezd meg az mesoet (JordC. 340). A sídok hízeltködének Erodésnek (DöbrC. 109). Hízeltketem gonoz teuvnek (VirgC. 11). A foiedelmec mellé vetti magát minden varga föld es ot hímez hamoz, hízeltkődie, fadorly (Helt: Mes. 192). Ertem hogy ezak azért hízeltkődöl, hogy valamit adgyak-fieum cupit (Doesi: Adag. 39). Királynak hízeltkődének: regi adularentur (Bíró: Préd. 10). Hízeltködgyél, szinesködgyél (Com: Jan. 205). Hadd késértsen, édesgesen, hízeltkődjen reménység (Amade: Vers. 149).

[Szólások]. Páva modon hízeltkődne e ebben magok na e (Zvon: Post. II.288). Kérem alázatosm nagyszógodat, ha úgy nem volna is, az mint elgondolom, ne búnja, hadd hízeltkődjem magamnak véle (Thaly: Adal. I.303).

be-hízeltkődik: parasitatio irrepio MA. [sich einsehmeicheln].

Hízeltkődés: adullatio, blanditio, blanditus, blandiloquentia, assentatio, pellacia, palpum, palpato C. blandimentum MA. schmeichlerei, flatterung PPB. Édes hízelkedés: illecebrae C. Sörgőldés, ápolgatással, tőrölgetéssel való hízelkedés: palium Com: Jan. 205. Zeretet hízelkedésnél kél, gélőlven gonozt (DöbrC. 284). Az Cristosnak zyz zolgulo leanya heezeltkődésnek myatta el nem haytatyk (ÉrdyC. 199b). Ha a hízelkedésnek ilyen ivtalma wayon, te hat enys kezdem magamat arra fogny (Pesti: Fab. 15). A hízelkedés leg-nagyob romlása a jó erköltsöknek (Pázm: Préd. 953).

Hízeltkődéséseske: assentatiuncula MA. das liebkosen, das schmeicheln PPB.

Hízeltkődő: adulator, blandus, assentator, parasitus, parasitaster, pallax, palpator C. [schmeichlerisch] schmeichler, liebkoser, fuchsschwänzer PPB. No akaryatok ez vylaghy hezölködő hamys bezednek myatta az erek dyczöseoghnek koronayat el vezteny (ÉrdyC. 196). Nag hízelkődő gondolatoakkal zoof az zyznek (SándC. 31). Kezde zent agnes azzont hízelkedev edes bezedekkel sertegetny (CornC. 412). Félvítte ygvn megh ogyak magukath hogy azoknak zep edös es hízelkődő bezedőknek myatta megh ne czalatkostassanak (Konj: Szl'ál. 36). Hízeltkődő szockal ne czel-czapinc (Börn: Evang. 155). Hízeltkődő szoual (Börn: Préd. 284). Hízeltkődő, nyalakodó eséesapóság: seurrilitas parasitica (Com: Jan. 187).

Hízeltkődőség: [adullatio; schmeichlerei]. Az kopmutatas hízelkedőség félőtte igen nevekedi és szaporodic (MA: Scult. 937).

HJA: [sane; ja, ach ja]. Hja bizony szívem nem kiesit fű, magam is nem keveset búsulok (Figyelő 1880. IX. 151).

I. HÓ: nix C. MA. Schnee PPB. Allat mykett az hauon es vyzen (EhrC. 30). Vmae jegi es hauay iol mongate vmae (BécsiC. 132). Mykoron wayon nagy essey, nagy ho (MargL. 40). Az hideg hobol wt auagy hat gwngelik hot gwngvnligete (VirgC. 31). Ky hawath aad nykeenth gyapyat: qui dat nivem sicut lanam (FestC. 113). Honal feyerb lezek: super nivem dealabor (KulesC. 124). Portozgós hó (Mik: Törl. 354). Mint a hóhalmok a begyekben reájok csepegő eső miatt olvadoznak (Fal: BE. 616).

[Szólások]. Hó esik: ningit MA. Ningo, ningyo: havú esőm, hó modra esem, houl essem MAI. Nappal aprónként esdegelt az hó (Monfrók. XVIII.9). Hó paráhol (XV.356). Nappal hó paraholt (XVIII.3). Éjjel hó is szépen esett, nappal is száll a nád gál (így?) (7).

Havadi: [narcissus; narcissus?]. Hovodi 1152 (nőnév, Nyr. II.15).

Havas (hous Anon. 9. hous 1291. Knautz; Decsi: SallC. 17): **1)** nivosus, nivyidus C. Schneeig, voll Schnee PPB. Havas helyek: nivosa loca PPB. Ez raitunk ielen valo telnek keszodethi inkab hanas, es esős lesz, hofi nem mint fagilalo (KBécs. 1572. D6). Az havas eső gyakran érdeklí nyakunkat (Monfrók. VIII.383). Rimaszombati táborunkból rút esős és havas nagy sáros időben jutánk (RákGy: Lev. 153). Mikor fergeteg támad a fellegben, zúz vagy havas eső ásztat (Orezy: KéltH. 200). **2)** alpes MA. PPI. Otr: OrigHung. II.194. das hohe gebirg, alpen PPB. Havason túl való: transalpinus C. Venientes per silvam Houos (Anon. 9. 12). Obrudhonasa, terra 1291 (Knautz). Ott hanas eluő földben fejedelmül hadiá Zoltant (Helt: Krón. 31). Soc begyee hanasot te föld tartatuae (Börn: Ének. 221. 549). Ottan az hauasrol ket medue ki íoue (Hofgr. 206). Ki havason, ki várakban nagy félelemmel lesugorodék (ErdTört. 183). Szavok olyan állandó, valamint a brassai havas

(Mik: Törl. 65). Tudom, mint hadok-meg; vannak még havasok, kifékszem, megesznek ottan a farkasok (Frd: Vers. 911).

Havasi: alpinus MA. das im gebirg ist PPB.

Havaz: ningit Kr. [schneien]. Hóul esem, hó modra esem, havazok: ningo PPB. (Mik: Törl. 117).

bő-havaz: obrno nivus PPB.

Havazás: [nives; Schneefall]. Nagy havazás következik (Haz. I 300).

Havi: nivarius, niveus, nivalis C. MA. von Schnee, Schneeig, zum Schnee gehörig PPB. Hóvi, havi: nivarius PPB. Havi fejérség: candor nivalis PPI. Havi bodog aña (MünchC. 8).

[Hóba]

hébe-hóba: **1)** in aestu et nive, quandoemque Kr. [im sommer und im winter]. Hebbe hoba esőbe (Börn: Préd. 460). Jámbor atyafiúk, kie egymással tarttyae barátságokat, félben, nyárban, hében, hoban, hidegben, késze szolgáhi egymásnac mindenben (Ádám: Bar. 5). **2)** nonnunquam, interdum, quandoque, rarerer MA. bisweilen PPB. Ne itlyck, hogy hivatalyoknak eletet tesznek, ha hébe-hóba lágy beszéddel inték fiokat (Pázm: Préd. 196). Ne tsak ritkán és hébe-hóban, hanem minden időben örüllünk (610. Megy: 6Jaj. III.35. Megy: 3Jaj. II 110).

2. HÓ (kis azzony haanak kylenzed napyaan ÉrdyC. 127. zent Myhal haanak 582. bőith elő ho, bőith mas ho, zenth Görgh he, pynkósth ha stb. WinklC. Kalend. pünkösd korában Hall: HHist. II.73): mensis MA. monat PPB. Hatt ho nem volt ez bezedek ntan (EhrC. 63). Be vitettete Asuérus királnac hailakaba X hoban (BécsiC. 53). Jvta Bononyaban inlius haanak vegeen (DomC. 139). Az templomot mayos haanak nezyed napyan meg zentele (CornC. 193). Az my houk yumar be kezelgeth (RMNy. II.51). Hawok ha ky telyk, haza bochatywk (175). Fiat fogadot, es most hattol hóba jár: concepit filium et mensis sextus est illi (Helt: UT. O1). Ez hó minden havaknac kezdeti legyen (MA: Bibl. L58). Hórnál-hóra (Zrínyi II.183).

[Szólások]. Sem *hete sem hava, s immár parantsolsz: asinus de Aesopi puteo modo venit et jam exclamas PP. (Fal: Jegyz.)

asszonyi-hó: menses, menstrua MA. der weiber monatliche blume PPB. A szörösödni kezdő leányoc minden hónapokban asszonyi havat, hónaponként járó vér folyást szenvedne (Com: Jan. 41. ACsere: Enc. 166).

asszonyihavas. Asszonyihavas nyavalya: menstrualis, menstruatus MA. der weiber zeit, monatliche blume PPB.

boldogasszony-hava: januarius C. MA. Com: Jan. 170. Bodog azzon hana 6. vizskereth (KBécs. 1572. A2).

fő-hó: ~ Fű hó auag erőss ho CorpGramm. 16. Sylvester.

bőjtölő-hó: february MA. Cis. E2. Bőjtölő-hava: february PPB. Bőith elő ho (WinklC. Kalend. Cis. 114. Vás: Cant. Előb. 3. Agend. 203).

fagy-hó: february CorpGramm. 16. Sylvester.

bőjtmás-hava, bőjtmás-hó: martius MA. Com: Jan. 170. Bőith masho (WinklC. Kalend. Nád: Lev. 149. Zvon: PázmP. 301).

szent-György-hava: aprilis Com: Jan. 170. Zenth Görgh ha (WinklC. Kalend.). Sz. György hava földnek meg nityya ereiet (KNagysz. 1621. C).

kinyiló-hó: aprilis CorpGramm. 17. Sylvester.

pümkösd-hó, pümkösd-hava: majus Ver. Pümköst hava: majus Com: Jan. 170. Pümköd honak 29. napyán (RMNy. II.107).

előgyümölcsű-hó: majus CorpGramm. 17. Sylvester.

szent-Iván-hava: junius MA. Pübl. Com: Jan. 170. Zent ywan hawanak nyoleczad napyan (ÉrdyC. 314. 125b. Zrinyi. I. 32).

kaszáló-hó: junius CorpGramm. 17. Sylvester.

szent-Jakab-hava: quintilis C. julius MA. Com: Jan. 170. Zenth Jacab ha (WinklC. Kalend.).

hév-hó: ∞ Hewho auag arato ho: julius CorpGramm. 17. Sylvester. Az hew ho ky mondatyk augustusnak (ÉrdyC. 516).

kisasszony-hava: augustus MA. Com: Jan. 170. (TelC. 57). Kysasszonha (WinklC. Kalend.).

szőlőérlelő-hó: augustus CorpGramm. 17. Sylvester.

szent-Mihály-hava: september C. Com: Jan. 170. horae septembres Ppl. Zent mihal ha (WinklC. Kalend. ÉrdyC. 582). Zent mihal ha (RMNy. II.114).

szőlőszédő-hó: september CorpGramm. 17. Sylvester.

mindszent-hava: october Com: Jan. 170. Mynd zenth ha (WinklC. Kalend.). Myndzent hawa (ÉrdyC. 632. ACsere: Enc. 224).

borvető-hó: october CorpGramm. 17. Sylvester.

szent-András-hava: november MA. Com: Jan. 170. (TihC. 86).

borlátogató-hó: november CorpGramm. 17. Sylvester.

karácson-hava: december C. MA. Com: Jan. 170. Karachon ha (WinklC. Kalend.).

vigan-lakó-hó: december CorpGramm. 18. Sylvester.

Havas: 1) lunaticus C. MA. lymphatus, lymphaticus C. mondsüchtig PPB. Hozanak őneki hawasocot es kőzueneeket es meguigazta őket (MünchC. 20). Az hawasokból kezdeenek ky keyatyany az förtelmes lydrőczök (ÉrdyC. 593b). Minden korokat, betegöket es hawasokat vygazt vala (601). A kőrsagosoknac, az hawasoknac, szedelgő feyeknac igen jó (Mel: Herb. 108). Az kik hawasok valanak, meg fogita őket: lunaticos curavit (Fél: Bibl. 5). Nem vagy észszel szeles, mint mások elméje félhavas, sötétes (Thaly: VÉ. II.238). 2) [menstruosa, menstruum patiens; menstruirend]. Havas asszony állapot (Kár: Bibl. II.108). Minden mi igazsagunk ollyatanok mint az verfolyasban levő havas asszonyallatnak fertelmes ruhay (Szár: Cat. G4).

Havi: 1) Havi kór: lunaticus (Káldi: Bibl. Máté 17: 14. Kr.). 2) menstruus MA. monatlich PPB. Havi kórság: menstrua, menses muliebres PP. Mitsoda az embernek igazsága? nemde ollyan mint az havi asszonyallatnak ruhaja (Zóly: Elm. 33). Amnyáunk havi rútsága (Sall: Vár. 37).

vér-havi: [menstruosa; menstruirend]. Vérlhavi asszony ember (Rim: Ének. 96).

Haviság: [menstruum; menstruation]. Végy 1 lot aszonyok haviságot (Cseh: OrvK. 25).

3. HÓ: [interjectio]. Interjectiones gaudentis: hayja, hayjayja, heyja-hó: io, ho, evolve, evax CorpGramm. 251. Hóh! legény (Czepl: MM. 181). Ho jambor (218). Hó Kató jőszti-be (Thilfl. 59). [Vö. HOHÓ]

HÓD: castor, fiber C. lutra MA. biebertier PPB. Hód rükből való orvosság: castoreum Ppl. Az hód bwrwk felelő enlekezek kefyelmed] vranak év [agyságájuk (LevT. I. 382). Vidra vagy hód bőr (VectTrans. 5). Hódnak háin (Frank:

HasznK. 21. Com: Jan. 48). A vidra a hódhoz hasonló állat (Misk: VKert. 244. Cseh: OrvK. 19).

hal-hód: [castor; beiber]. Eitem vidrát, halhódat is Bolyóban uraknál (Bethl: Élet. 191).

Hódi: castoreus, fibrinus MA. von einem beiber PPB.

HÓDIT (holdit Lund: UjSegits. I. Előb. 5. holdét Balog: Corn. 2): subjugo, subigo SL [erobern, unterjochen]. Lelkeket kárhozatra holdtetta (Csúzi: Síp. 470). Hatalma alá holdétani: subigere (Balog: Corn. 2).

még-hódit: ∞ Valakit meg-hóditani, meg-tsálni: aciem mentis *praestringere PPB. Tartományokat meghódlítchon (Hoffin: Préd. 11). Világ meg-hódlító erős Sándor (14). Országokat könnyebb meghódlítani, hogysem békeséggel azokat bírni (Kisv: Adag. 163). Vérszopo fegyverrel sokat meghódlítta (Csúzi: Síp. 748).

Hóditgat: per vires subjugo Kr. [wiederholt oder mehrere objekte erobern] (Biró: Micae 97. Kr.).

HÓDOL (holdol MonIrók. III.29. Pázm: Préd. 482. holdolás Nád: Lev. 233. holdolás Kár: Bibl. I.326. holdulhanac Born: Préd. 261. megholdul Lép: PTük. 17. holdúl Gyöngy: KJ. 99. holdul Fal: UE. 388. meg holdla Görös: Mátý. 62. holdott RMNy. II.275): 1) subjicio, homagium praesto, tributarius fio MA. unterworfen werden, zinsbar werden, huldigen PPB. Ez serogeczke, az melly Christus alá esküft, holdult (MA: Scult. 18). Tótok holdultanak (MonTME. I.354). Szulimánnak nem regen lettek holdulók (Zrinyi: ASyr. 32). Hozzá holdulnak (a némethez), mint bódult zsákmány (Thaly: Adal. I.31). Áruyékra futottam, hogy hozzá holdultam (Amade: Vers. 35). Tőled pártulok, máshoz holdulok (165). Miumyájan hozzájok holdulnak és tellyességgel meg adgyák magokat (Fal: UE. 388). 2) [subigo; unterwerfen?]. Az vajda uramat, hogy holdolni is kísértett keteket, értem (LevT. II.91).

bé-hódol: ∞ Az faluk mind behódlultanak, az hatalmas török eziaszarnak feyet haytottanak (RMNy. III.115). Az pogannac őc be holdultac vala (Born: Ének. 314). Béholdoló hűséginket ő hatalmasságával acceptáltassa jó instantiával (MonIrók. VIII.210. 170). Rabot hoztak 50-ig, 60-ig valót, de ezeket miuthogy behódloltak volt, a fő vezér elbocsátotta (XV.545). Ezek az faluk behódlulnak (KétMDipl. 124).

[el-hódol]

elhódlolás: [defectio; das abfallen] (Görös: Mátý. 89).

még-hódol: [se tradere; sich unterwerfen, huldigen]. Megholdolt: tributari[aje NémGl. 375. Egy waras sem leeltetteek, ky Izraelnek megl nem holdolth vona (JordC. 313). Chazaar hatalmas alaa adaa ewmien magaat meg holdolwan (ÉrdyC. 624b. Kár: Bibl. I.326. Pázm: Kal. 34). Meg-hódlult tartomány (Com: Jan. 113). Meg-hódlula néki csak hawar Siria (Csúzi: Síp. 718). Győzedelmes a pénz, annak mindenek meg-hódlulnak (szD: MVir. 16).

Hódlás, hódlolás: subjectio MA. [tributi solutio] unterwerftug PPB. [steuerzahlung]. Hódlásokhoz ők nem biztat volna (Salánki: Clad. B3). Szabadittassanak fel az hódlás alól (MonIrók. VIII.115). Azokat (a várakat) mind a hódlástól, s mind egyéb szedő-vedőtől immunította (MonIrók. VIII.121).

Hódlat: [subigo; unterjochen]. Nagy soc kiralyokot mellé hódlatá (Gostyr: MagyB. C).

Hódlatlan: [immunis, liber; frei]. Huszain Aga az hódlatlanokra való ki esatazásban igen híres vala (Bartha: Krón. 142).

1. Hódlolt: tributarius, subditus, subjectus, subactus MA. zinsbar, steuerbar, untertan PPB. Hódlolt embereket fogdostak

el (LevT. I.284). Ha valamel embewr az en hodlot fëwldemre akar jewnny nag bizwast jewien az en bytemre (RMNy. II. 275). Mire való volna a had-tartás, provisio, dispendium s fű-radság, ha jobbára az ország hódolt (Zrínyi. II.201). Hódult jobágyok (MonTME. I.354). Hódolt faluja az terekeknek (Gér: KárCs. III.320).

Hódoltság: tributarii, subacti Kr. [gebiet in feindes händen, unterjochtes gebiet]. Sok új épületet csináltak az hódoltságon (MonIrók. VIII.356). Az hodoltsagra az törökök ki ne yarinak, hanem csak az közelelakokra (TudT. III.241). Valamennél nevezetesebb faluk, városok vannak az hódoltságon, mindeikben kiléjőn ő kegyelme (könyveket, RákGy: Lev. 99).

2. Hódolt [?]: [subigo; unterjochen]. It ez feold, kjt en kjarajnak hódoltam [hódoltottam?] wala, el zakada ew felségetwl (LevT. I.277). Romaiac soc várast hódoltánac [hódoltatánac?] (Cseng: Jer. A3).

Hódoltás: [subactio, ocpatio; eroberung]. Az végbeliek semmi új hódoltásokat [hódoltatásokat?] ne tegyenek (BékOkl. 190).

Hódoltat (*holdothata* megh warosath RMNy. II.87. *holdolat* Born: Préd. 39. *holdulatni* Zvon: Post. I.8. *megholdulatni* MA: Scult. 6): subigo, subjicio, subjugo MA. bezwingen, untertan machen, unter das joch bringen PPB. Raacz orzogat wynd glierek orzaghyh hódoltatya wala (ÉrdyC. 495b). De lassítok az ördögnek esoda bölcsességét, felindítá pispököket, pápát ő szentségét, ezek mellé hódoltatta az királyokat (RMK. II.215). Fenyegetőzések, ármások és török vitézek által ez mai napig is hódoltatja (MonIrók. VIII.411). Magyarországot is fejedelemségéhez hódoltathatja az alkalmatossággal, csak ebben ő nagysága meg ne csökkenjék (MonTME. V.96). Azért fenyegét és rettent, hogy magához hódoltasson (Pázm: Préd. 7). Csokoltsd meg lábaidat az alád hódoltatot királyokkal (Czegl: Tromf. 354). Szantalan nepeket birodalma ala hódoltatot (Lép: FTük. 34).

be-hódoltat: sibi subicere, facere suos tributarios Kr. [zinsbar machen]. Sok falukat akar behódoltatni (a török), képtelen dolgokat kíván az szegény községtől (LevT. II.166).

behódoltatás: [subactio; eroberung, zinsbarmachung]. Több falnak behódoltatása interdicáltatik (MonIrók. VIII.42).

[főlhódoltat]

főlhódoltatás: ∞ Jóságim felhódoltatásokra nézve nékem i útam van az végbeliek felé (MonIrók. XVIII.129).

még-hódoltat: [subigo; unterjochen, erobern]. Ez egyuel kyl myndent vyvással hódoltatának megh (JordC. 313). Azon feelelemmel mynd az eghez sereghőt meg hódoltatna (ÉrdyC. 357). Fogadást tett, hogy ha az veneczezyeket meg hódoltatna, onnan ewtet ky hoznaa magyar orzagban (632b). Minden fejedelmeket és országokat meg-hódoltatának (Pázm: Préd. 705). Ez vilagnac orzagot meg hódoltatnaic (EszT: IgAny. 493). A pogány nemzetségeket jobb részire meg-hódoltatta (Hall: HHist. I.74). Bornemisza Pál az bányavárosokat már meghódoltatta (RákGy: Lev. 140. 105). Meg győzők és meghódoltatók őket (Liszny: Krón. V.156).

Hódoltatás: subactio Kr. [eroberung]. (Born: Préd. 261). Pompéjus el-küldi Császárt meszsze, országoknak hódoltatására (Hall: HHist. II.40).

Hódoltató: subjugator C. MA. bezwinger, der untertänig macht PPB.

HODSA (*hogyja, hogysa, hocsa*): [hodscha, türk. lehrer]. Az czelepregi praedicatori hogianak, szemfenynezőnek neuzei (Zvon: PázmP. 2). Czelekedetű ueste őszű az török hogia

chelekedetűnel (3). Lássuk már szgyurását Mátyás hogysáinknak is (Matkó: BCsák. 119). Hazudez hogsa Mátyás (207). A törökök között a hocsáknak szokásuk tükört a kezekben hordozni (Mad: Evang. 53). Ha kegyelmed hogya-módon fog a dologhoz, én-is ki-tészek magamért (Pal: NA. 137).

Hodsaság. Az hogyasagnak köntődsős inkább illik az ő niakához, hogy sem niunt az chepregi praedicatorhoz (Zvon: PázmP. 3). Tauub wagon ti nallatokuál a hogiasagtol (Bal: CsIsk 34). A mi fundamentumunkból penig nem következik afféle török hogytaság (Pós: Igazs. 1413).

HOGY (*ho* megérteném, *ho* ha akargyák LevT. I.275 *honne* NagyszC. 20. *hod* KazC. 97. *hodnem* EhrC. 49. TihC. 323. LevT. I.201. *hoog* KazC. 39. *hoog* LevT. II.1. 2. [tizenháromszor]. *hug* HB. EhrC. 2. 3). **1)** [interrogativum]: **a)** [quomodo?] wie? auf was art? Adami: Spr. α) Hogy lehet? qui pote? C. qui fieri potest? MA. Hogy kynozza ewmmagat: qualiter puniverit seipsum (EhrC. 101). Awag hog mondod te atyadfiyanak? aut quomodo dicis fratri tuo? (JordC. 372. 390). Hog gondolhatom azt en magamrol, hogy a poganoknal gonozb logek? (DebrC. 588). Vram, hog az [hogyan van az], hogy...? (Pesti: NTest. 220). Hogy? kettőt látze immár? e duobus tria wides? (Decsi: Adag. 178). Hogy vegyék le? (Mik: TörL. 41). **β)** Mint s hogy: qualiter et quomodo MA. Mint s hogy legyetek ottan, nem tudjuk (Thewr: Nyk. 18). Mint leszünk, hogy leszünk, azt hagyjuk az isten akaratajára (Mik: TörL. Toldy kiad. 72). **γ)** Hogy adod? mint tartod? quanti? MA. Hogy tutszettyét? wie tener das dntzend? KirBesz. 21. Három köből búzát wészec 150 pénzeu; hogy wethetec 15 köblet? (Helt: Arithm. G4). Egy sing bársont wethetec den. 1365; hogy esik hát egy fertály? (MTolv: Arithm. 81). **δ)** Hogy ue? quidni? MA. Honne hasadgón meg az en ziuem? (NagyszC. 20). Hogy nem lehetne el a pap fertelmesség nélkül? (Tel: Evang. 250). Hogy ne forduljon a község, ha az egyhazi rend is elfordult? (Czegl: OrszR. 28. 32. 35). Hogy nem használna? (Mad: Evang. 373). **b)** [quam, quantopere; wie, wie sehr]. Uram! te mielkedetűd hog nagyoltak! quam magnificata sunt opera tua! (DöbrC. 169). **c)** [cur? quare?] Hogy mire sokasoltanak meg? quid multiplicati sunt? (DöbrC. 16). Hognem kentenyűc meg inkább az ielen ualó időknec állapottyat? (Tel: Evang. I.96). Miért tőrdeléd el gypőjűt? hogy ersztél belé más népet, ki szőleit leszaggatá? hogy engedéd ezt, úr isten? (MA: Bibl. V. 80 szolt.). Hogy nem állasz helyt az disputatio dögában? (Bal: CsIsk. 85). **2)** [conjunctio]: **a)** quod MA. [dass, főnévi mellékmondatokban]. **α)** Olvasuk hug neky [néki, quidam] zoluala ystenuel (EhrC. 2). Mong, hog e könek legenec keűerecke: dic, ut lapides isti panes fiant (MünchC. 19). Nem illic te orzagodnac, hog gonozba neuekegyűec (BécsiC. 56). Zerezd, hogy el vezzen (uo.). Ne alicad hog űk az te lelkedet zabaditod meg (BécsiC. 58). Mičoda boldonsag ez te nekod, hogy zwz vagy? (SándorC. 37). Minemű arca az ti tőletek, hogy az egyiket hízitek es a masikat nem? (KazC. 29). Nem értem emek okát, hogy eltűröm e bűnec sokát (ÉrsC. KatLeg. 2963). Igi adom, hogi a my titkot mondok, meg tarsad (DebrC. 162). De adzyg sira, hogy meg ada amnia neki (DebrC. 408). Fogadott nekem, hogy afféle latorsággal nem el (LevT. I.63). Azt kívánám, hogy ked is látná (I.85). Kd parancsolt wala, hogy Egyed testét behozassam (142). Kynec mondnak emberek hogy wagyok een? nekyk illyesnek, ees nemellyek ismeg egynek az profetak kezyl (Pesti: NTest. 87). Feltűtött látok hog tamed: videritis nubem exorientem (Sylv: UT. I.104). Raachus istennec neuzece, ennek okaert, hog az ő orzaganae a szőlő hasznat meg mutatta volna (Szék: Krón. 9). Vgy viseléd ám magad, hogy ki költél már az gyermeksegből (Decsi: Adag. 252). Tarozunk hálát adni érte, hogy e világra boesátá fiát (Tel: Evang. I.78). Fél wala rajta, hogy ő neki nem jól fog dolza lenni (188). Egyebekben azt is megítelik, a mi jó: és azt a

mi oly, hogy mind jora, s-mind gonoszra magyarázthatók (II.184). Vallyon, mit gondolod, hogy mond az úr, ama dús gazdag? (Pázm: Préd. 16). Kiben biene bocsánatjárt könnyörgött, akkor, hogy házasodni szándékozott (Balassa: Költ. 55). Ezt akkor szerette, hogy a felesége idegenségét és hamisságát észébe kezdte venni (58). Igen megretene Zóziás ezt hallván, mondák, hogy nem szenvedem (180). Mondta, hogy im értem, de bizony akarnám, ha nem történt volna (216). Érd-meg avál, hogy emberi állapotra teremtettél (Hall: Paizs. 222). Az a hűre, hogy Macedonia Ríczországgal öszvefoglaltatik: Thraciam Macedonia conjunctam esse fama fert (Porró: Curt. 423). Szükséges volna, hogy a neuzet tartana 1000 gyalogot (Zrinyi: Átiom. 41). Ne hazudjon, hogy nincs hová menni (80). Nagy vasorát mondatik hogy készített (Mad: Evang. 164). Az igaz, hogy Franciaországban maradása nem lehetett volna (Mik: Törl. Toldy kiad. 130). Az én hivatalom az én szolgájam híven (12). Megelégedvén azzal, hogy kigondolta magát (Fal: TE. 468). Nincs nagyobb künja amál, hogy késik egyitlléte véle (Fal: SzE. 515). Mind öten jó hogy meg nem haltunk (Gvad: PFör. 43). β) Törjünk arra, hogy az istennek bölcsesége miképpen végezé el (HorvC. 75). Nem panazol aroles, hogy hona wtet tetzed (VirgC. 68). Azt tudja talán ked, hogy ki követje cselekedte azt (Mik: Törl. Toldy kiad. 153). γ) Nem tudom, hogy testemben-e avagy testem kívül-e voltam: utrum in corpore, an extra corpus (EhrC. 74). Csak azt akarám megtudni, hogy szeretik-e a fiamat (Mik: Törl. Toldy kiad. 1.119). δ) Látnia a pokolt, hogy hová semmi istenszerető nem megyen (GuaryC. 6). Semminemű állat nincsen, hogy mi idvességet szerzett volna, hanem csak... (NádC. 52). Oly nagy tisztességgel fogadják, hogy melyet annak oltoha sola nem tettenek vele ő neki (WinklC. 14). Értém pedig azt is, hogy mivel efféle szót te mondhat volna (LevT. L237). Mell niomorussagh imar es inoegunk nyhlan wagon feolszegednel, hogy az vitezelo nep kyben wadnak (RMNy. II.107). Hogy akarna tenni zsidóságban oly kirült, hogy parancsolatját ki hétélleséjén (RMK. II.351). Mert vajjon mi lehet oly igen nagy titok, kit az szorelem nem tud? ki lehet oly okos, hogy ki megcsalhassa az ömen szeretőjét? (Balassa: Költ. 225). **d**) ut MA. [dass, czélhatározó]. Wmaguue uromc isten keghlen az lólie ert, hng iorgossun vv neki es keghig (III). A jószágot megtanuljuk, nem azért, hogy csak megtudjuk, de azért, hogy mivelkedjük (ÉrsC. Kat-Leg. 931). Hogy walaha wr meg ne haragugyek: nequando dominus irascatur (KeszthC. 25). Ezt én nem azért írom, hogy Ambrusnak kedveskedném vele (LevT. L71). Az fractiono való tudománt pedig az töb specieseknee végében helyhesztettfű, ezokáért, hogy rendet szabynae az tanulóknae (Helt: Arithm. A2). Ezeket csak a végre mondan, hogy senki ne tulajdonítsa tudatlanságonnak, hogy... (Tel: Evang. Előb.). Arra bocsított az atya isten, hogy bizonyoságot tegyek a Messiasról (56). Szü-lől kívánhatom, köztetek fekünném, ti szerencséseket hogy ne irigyelhém (Zrinyi: ASyR. 1:33). **e**) ut MA. [sicut; wie, so wie]. **a**) Kie ozve, mív vognuc, hng es tiv látiatne zumtichel (HB). Eteni ymeti, vg, hng ana scilutet (KönigsTör.). Meg vizazéc vogn, hóg az masic: restituta est suinita, sicut altera (MünchC. 35). Wgy lattatyk, hogy ha el wezne az napnak ffecnye (ÉrdyC. 5). Hasonló tündöklő üveghez, ki hogy inkább hajol hamar el-töréshez: úgy kész az szerencse változandó részhez (Thaly: Adal. II.21). β) De hogy S-nek huszat adának, készok vagyunk inkább főjenként kárt vallani (LevT. 1:12). A vendég még igen új, hogy többet írjak föléle (Mik: Törl. 82. lev.). γ) (Az igazak) nem szűkölködtek idvezítő nélkül, minthogy az egész-ségeseek nem szűkölködnek az orvos nélkül (TilC. 70). Az léknek ajándéki nemesebk, hngynem mint a testiek, miképpen hogy az lélek drágább minden testnél (130). Mert miként hogy az egerek lakoznak szoros likakban, ezenképpen a Krisztust vallók is lakoznak klastromokban (SándorC. 5). Ez a gondolkodás is árt minékünk, valamint hogy a görögöknek ártott

(Zrinyi: Átiom. 12). **d**) ut MA. [so dass; következményes mondat]. **a**) Az gínuluec vvl keseruv vola vize, hng turcheucet mige zocoztia vola (HB). Legyetek alazatosok, hng hogy soha kevelyseget szívetekbe ne bocsassatok (WinklC. 145). Minden szépségem azampera megalutt, úgy hogy semminemű szépség en bennem nem vala (NagySzC. 37). Annyi szántást tétetnek, hogy még ökrök is halnak meg miatta (LevT. L92). Úgy bszonkodának rajta, hogy fölöttébb sem lehet annál (Tel: Evang. L51). A szerzeteseket kikergeték, úgy hogy ritka helyen vagon maradások (97). Ha az sarlo vagy kaza igen feketedic hogy vágya az fínet, esőt iegeyz (Cis. G3). Oly villámások lónek, hogy az egész föld fénylék (MA: Zsolt. 77). Csak a sok kopácsolást halljuk egész éjszaka, hogy nem is lehet alunni (Mik: Törl. Toldy kiad. L88). β) My nemew halowan erőtek vagon hogy eegy leant meg nem haythattok (ÉrdyC. 550). Mit vétettem ollenod, hogy illyen nagy bünt akartal en ream es az én országomra hoznod? quid peccavimus in te, quia induxisti super me et super regnum meum peccatum grande? (Helt: Bibl. IJ). Mit vétettem kérlek? hogy nem szűsz engemet, kinek szíve háborog (Balassa: Költ. 88). **e**) ut MA. [quum; als, so wie, időről]. **a**) Tyz ezendős vala imuar, hngi Napoliba küldé az ő atia (DebrC. 204). Imeth ev hazabol hog el megyen vala, myndeü izogath nekod hagyva vala (RMNy. II.24). Az masyk kacolatli el lopak ez nyaron, hogy en Mouaryba fekywthem (LevT. L86). Igen kis czitko voltam, hogy meg holt az apám (Helt: Mes. 229). A doktor már a rakásra fel-is tette a testet, hogy érkezik a dokornak egy túlös tanítványa (Hall: III.1276). Amakelőte, hogy Budára Pestre bírták az fílut, oda is amyszerént adótának (TörtT. VI.120). β) Hóg ezt halla ez ziz, igón meg zögöné (GuaryC. 53). S leg azonnal, hngi hozzáia vone, meg ala lólket (DebrC. 30). Hóg őrdóg azt latta volna, ragada a germőköt (573). Legottan bog ez frater be mene, az evrdög ottan ky mene (DomC. 233). Hogy a gyulesth el vezetok wolt, az wtan keuzoritetek az vice ispant (RMNy. II.172). Herodes hogy meg hala: quum autem obüsst Herodes (Pesti: NTest. 1). Hóg megfónek, oztán szüird a sült páva alá; hogy az hagyna megfő, aztán szüird meg (Radv: Csal. III.37). És hngi az igazságot szorgalmatosban kezte tudakosny, vegre meg ősmerte magaban, hogy (HollTred. 1). Hertzeri személyt hogy megtekentete, maga viselését mindjárt megszerete (PhilT. 2). **f**) [quum, quia; da, weil]. Nemeltyek, hóg gyökerök nem leen, ky azanak: alia quia non habebant radicem aruerunt (JordC. 393). De hogy meg az 79 nizezen multiplicálun, kezd hát az 3. linian (Helt: Arithm. P.). Bahát mondál az én szent helyemen hogy meg ferteztetett: dixisti enge super sanctuarium meum, quia pollutum est (Kár: Bibl. II.132). Cham szolgává téteték, hogy atyát megcsúfolta vala (Pázm: Préd. 210). Tamaszkodom azért jó akaratjára, mint atyám karjára, főképen hogy tudom már, hogy nem sokára megkönyörül rajtam (Balassa: Költ. 132). Reménségem megfogyatkozott én bennem, hogy olvette azt istenem im mostan én tülem, kiben vala minden gyönyöröségem (135).

akár-hogy: ut C. MA. wie es wolle PPB.

alig-hogy: [vix; kaum]. Csak alek hog vala mykoron az ev rulyat el változtatta, mynemen mydenestevl fogna meg avult zakadozott (MargL. 3). Aleeg hog sola zeut Damukos agyban alwt, denaga egyebet zorelmet jut vala nyugodalma (DomC. 129). Mikor ök is beverekedének (Gyöngy: MV. 82). Gyorsan kardot rúntak, alig egymás között hogy sebbel nem ártak (85). Kornis uram alig hogy meg nem tért ömét (Érd-TörtAd. IV.61).

csak-hogy: **i**) verum modo PPB. [nisi quod; nur dass, nur, aber]. Csakhogy te törvined en gondolatom, ta lat ken el vezetem volna: nisi quod lex tua meditatio mea est, tunc forte perissem (DebrC. 64). Én itt ugyanazon előbbeli embereket látom, csak hogy támadtak püspökök, kiket én ezelőtt nem

látam volt (LevT. I.69). Vijnik meg, csak hogy 6 avagy 7 nap előtt nekem megjelenjed előbb (150). Csakhogy: a testnek gyakorlásának kevés haszna vagyon (Czegl: MM. 93). 2) [modo ut; nur das, dass nur]. Mindent eltűr, csakhogy kedvében maradasson istennek (Pál: SzE. 514). Viszonta való szeretettel kiál, csakhogy teljes szöböl szeressük (527). 3) [vix; kaum]. Deneklet csak hogy meg nem ígértek (LevT. I.225). Csakhogy peng ez meglött: hirtelen betegségbe osovén József császár, meg is halálozott (Monlók. XXVII.117). 4) [propterea; nur weil]. A ki javait mntogattya, úgy jár, mint Ezechiás, ki elveszté kintsét, tsak hogy mutogatá (Pázm: Préd. 58). A fejem szédelget, tsak hogy néztem is őket (Mik: Törl. 455).

de-hogy: [non, minime; wie dem? nicht]. Azt mondod: Christus Judast eoclésia követésre nem ítélte. De hogy nem, hiszem azt mondgya néki: jaj annak az embernek (Diosz: Delib. E3b).

ha-hogy: 1) sí forte Kr. [weim]. Ha késen hogy el nyugot az nap, hamar esőt váry (Cis. G3). Az én jó istenem, ha hogy sok ellenség, reám fegyverkezék, tőlök megmente (Balassa: Ének. 32). Ha hogy az ő keserves kin-szenvedését gyakor emlékezettel szívdben forgatod (Csúzi: Sip. 105). 2) [an, num; ob]. Itéld meg azt, habogy szerencsétlen reményelhet tőled valamit, kegyetlen (Amade: Vers. 93).

hogy-hogy: qualiter? ut? quomodo? C. MA. qui lit? wie? auf was weise? welcher gestalt? Hogy-hogy mondjátok az én lelkemnek? quomodo dicitis? (Kár: Bibl. 11. zsol. 1). Hogy-hogy öltözhetném fel? quomodo induar tunica mea? (Kár: Bibl. I.633). Hogy hogy mondod? quomodo igitur tu dicitis? (Sylr: UT. L147). Hogy állhattam meg, hogyhogy szenvedhettem meg mind ezeket? (MA: Scult. 639). Jegyezzék egyebek, Hercules a poklot fel miként törtette, Proserpinát ott is hogy hogy kerestotte (Gyöngy: MV. El5b).

mint-hogy: quia, quoniam, siquidem SI. [da]. Ezt sem tudjuk, ha megviszik vagy nem, mint hogy havaseli vajdnak küldtem, hogy neked küldje (LevT. L53). Minthogy pedig sokféle dolgai voltak, oda késni kellett (H10f). De mint hogy ő inkább szerette rít életét jó hírenél nevéül, hitvány embernek látszik hogy volt (Decsi: SallC. 57b). Minthogy a hit minden tudományánál bizonyosb, kívántatik, hogy (Pázm: Kal. 87). Mint-hogy pedig F. a Valesco táborán volt, erre nézve kénytelen is volt távol lenni Eleonorától (Mik: MulN. 15). Még itt el nem úntuk magunkat, de igen közel vagyunk hozzája: mert mint-hogy nem azért jöttünk ide, hogy itt csak vadásszunk, hanem azért hogy bujdosásunknak végét szakasszuk. De a reménység igen kezd fogyni bennünk (Mik: Törl. 6. lev). Uram a te beszéded eleven eréket mozgát, s minthogy már kifakasztottad, meg kell vallanom (Fal: NU. 287). [Vö. **HOGY 2) e) γ**]

né-hogy: ne forte, ne casu quo SI. [ne; dass nicht]. Akár lovast akarjon valaki tanítani a fölgyverkezésnek módjára és minden magaviselésre, ne hogy a maga helyét ellagya vagy a rendeket fölháborítsa: ne locum deserat (Zrínyi: Áf. 60. 65). Intem is az jó atyámfát Balassy János, hogy az mi kész pénz az ő nekie hagyok, ne hogy azt haszontalanul és helytelen helyben elköltse (Radv: Csal. II.206b). Ne hogy, pro hogyne (GKat: Titk. 1118). El kellene ezt a dolgot fitkolni, ne hogy yanakodisba vegyék dolgát (Mik: MulN. 180. 54. 219). Azt is javallá, hogy meune föl házába, nehogy a beszélgetésért valamely gyamságba ne vegyék (55). Hogy egy részit vissztéríténé, nehogy a fejedelem-asszony egyedül látván őtet, meg ne ijedjen (115).

ném-hogy: nedom C. MA. geschweige denn, viel minder PPB. [nicht aber]. Nem hogy az víz fíet megh tztutotta nona. de ionkba az vyz zentfítetek megh az zent testől (KazC. 19). Az ty kéwansagtokat nem hogy el balasztanaam, de en ees

vel-tök egyetembe be akarom tellyesöyteny (ÉrdyC. 579b). Nem hogy megíjedne tőle, de még nagy bátran hozzá menne (Pesti: Fab. 91). Tartozott volna towekedny erette, nem hogy meg fogny (RMNy. II.99). Nem hogy hitte volna az ő aldozattyaba, de sőt karomlottat (Börn: Préd. 307). Kételkedésem inkább nevelkedik, nem hogy kisebbednék (Dial. 8). Reá som tekintettek volna, nem hogy tisztelték volna (Tel: Evang. 81). Nem hogy bánni, de sőt kedveilli (Pázm: Kal. 85). Nem hogy tsigatná, hanem azt kiáltja: Justa est indignatio, méltán haragszol (Pázm: Préd. 961). Nem hogy az istent, de még a barátot is nem kell kérni, hogy a rest embernek segítségül légyen (Zrínyi: Áf. 9). Bűn es lélek ellen való dolog, nem hogy félelmes nem volna affelől valamit írnia (Ver: Verb. 143). Mert nemhogy az közkatonája ne követné az czintalanságot, de a tiszte is nem igen fél az istentil (HákF: Lev. I.67). Nem hogy erre jöne, de visszament Beszerméy felé (348). Nem hogy várakat és tartományokat, de még csak egy talpa-nya földet is senkinek nem adott (BethlTám. 38).

vala-hogy: utcumque C. aliquomodo MA. wie nur, wie es sei PPB. [irgendwie, wie immer]. Ezeket, valamint s valahogy, de oly formán fejtegetik s értik, hogy az bőtt helyű maradgyon (Pázm: Kal. 501). Ez tudományak még tsak árnyéka sem találhatatik, valahogy fakadott erre Hieronymus (KCsipk: Pápiat. 90). Mindenkor ébren légyen, ne valahogy az pogány ellenséghez készületlenül találja (TörtT. X.138).

HÓGYAGÓZ: [versor, fraudem molior; sich herumtreiben, intrigieren]. Hógyagózní es czauaragní kezdé a róka az ebek közet (Helt: Mes. 159). Tona tarez, itt ne hógyagoz, mert ebbe nem észel (133). Hógyagózó és fondarlo martona latorka vagy (373).

HÓHÉR (hóhar Pesti: Nom. 29. Börn: Préd. 67. Thaly: VÉ. II.401. Thaly: Adal. II.253. 273. hóherők, hóherék ÉrdyC. S6. hóheereknek 525. hóherok ThC. 312): carnifex, lictor C. tortor MA. henker, scharfrichter PPB. Hóhér, hégér: carnifex; der henker Com: Vest. 122. Poroszlóc, hóhéroc: lictores Com: Jan. 132. Az byro aggyon teghedet az hóhernek: judex tradat te ministro (JordC. 367). El kyldven a hóherth, paranczola el hozny hw foyet (473). Eerette yweenek az pokolbely hóherők, hogy ky vennek lelket (ÉrdyC. 86). Ky nyotaa nyakaat az hóhernek (378b). Meg haituan a hóhernek az ő niakat (DebrC. 187). Az kyral az porozlonal anaq hóherel az trombitat feel futata (KazC. 99). Gyertyanaul ezepegető hóhar (Börn: Préd. 67). Ördögök hóhari (Börn: Evang. I.23). Akazto hóherék (Mel: SzJán. 201). Szörnyű kinzásokban a hóhárok el fúradtanak (Pázm: LuthV. 65). Nem vonya nagyob esigára az eperjesi hóher (Sámb: 3Fel. 387). Ők nem bírók, hanem perdők, és hóhérok (GKat: Váits. II.266). Hóhar-rétje (RákF: Lev. V.63).

[Szólások]. Hóhérnak panaszaol: *apud novercam queritur PPI. Utoljára az uraiméknak számat kellett vetni a bíróval, és kifizetni a hóhért (Fal: NU. 285).

Hóhéri: [carnificis; henkers-]. Az erő, hatalom, potestas es autoritas, az hóheri tiszti a satanae istentől vagyon (Mel: Sám. 360).

Hóhérkod-ik: carnificum facio PPI. crucio, torqueo Kr. [henkerdienste tun, wíuten]. Az égbe kiáltó gonosz hóhérkodik az ártatlanon (Fal: NE. 92). Időnap előtt ne hóhérkodjal magdon (Fal: BE. 640). Átkozza vala karját, melyly jó ötsén, szíve más hóhérkodott (Fal: TE. 640). Némellyeknek a képzések ezer s meg ezer kiokat raknak elejbe, s imigyen hóhérkodnak az eszelenekkul (Fal: UE. 377).

Hóhérol: crucio, torqueo Kr. [martern, pehigen]. Mint a pokol-var a tetet, úgy a vétek a lelki-méretet színtelen hóhérollya (Pázm: Préd. 29). Ez hóhérla, ez mézárollya, ez

gyötri, kinezza a bűnös ember szívét (Csúzi: Síp. 516). A magát hóhérló fősvénység (Hall: Tel. 250).

HÓHÉRLÁS: [cruciatu; peinigung]. Atyái meg élést, atyánc, anyánc holhérlását, meg engednee (Zvon: Post. II.271).

HÓHÉRSÁG: carnificina Kr. [henkersdienst, henkermässiges witten]. Kezazs hohersegek [igy] (Mel: SzJán 288. Pázm: Préd. 836. 1078. Kr.).

HOHÓ: vox admirantis Otr: OrigHung. I.310. Hohó! ez nagyon szép portika! (Könyi: VM. 69). [Vö. 3. HÓ]

HOJ: [interjectio; hei]. Oh, ó, hoy, hcy, hophaya (Corp-Gramm. 252).

HOJSZ: [hei, ago; hio, hott]. Meg szolitan őket monda: hoysz ide, hoysz (Helt: Mes. 467). [Vö. HAJSZ]

HOJSZOGAT: [abigo; treiben]. Karikát vettee orrodlan mint egy hialnac és máshoua hoyszogattlac (Helt: Mes. 293).

HOL, HUN (*hol* MA: Bibl. I.36. MA: SB. 53. *holt* ott ÉrdyC. 15. [kétszer], a *hon* LevT. I.4. 224. Tel: Evang. I.3. Lép: P'Tük. I.11. 11.1. *hón* Pázm: Kal. 63. Pethő: Krón. 15. *hal* DöbrC. 80. 96. 503. Sylv: UT. I.139. H.S. Doesi: SallC. 16. Lép: P'Tük. I.103. *hál* Vás: CanCat. 705. *hün* Helt: Arithm. II. Cserényi: PorsP. 3. Diósz: Tal. 201. *hun* EsztT: IgAny. 416. sat.): **1)** ubi? C. MA. wo? PPB Hol vagyon, ky zületet sídoe-nac kirala (MünchC. 16). Kerde az w edes atyat hol volna (VirgC. 41). Hon olastad ezt? (Tel: Fel. 82). Ki jelentette, hón volna az mas ember marhája (Pázm: Kal. 63). Ha en vagyok az ti atyatok, hon az én tiszteletem? (Marg: Imáds. 29). **2)** [alicubi; irgendwo]. Yarnak, fytosnak teotowa, ha hol meg találhatnaak (ÉrdyC. 512). Kegmednek ég lowath wenneek, ha hwn találnék (LevT. I.202). Halottak, kik hol vattok, minnyá-jan kellyetek-fel (Pázm: Préd. 7). Ha hol az isten titkainak fonketlen molysegére jutunk, ott tovább nem megyünk (DEmb: GE. 7). **3)** [hol—hol: tun—tun; hier—dort, bald—bald]. Meg le ő tagait, hol vyat, hol kezoet, hol labat (DöbrC. 570). Hol rogvól, hol délben, hol estve mutatta meg magát (Zvon: Post. I.708). Hól tisztelt azokat, hól ismét le gyalázza (MA: SB. 53). A víz hol egyenesen foly, hol kerül, hol tekerül (Páp: KeskÚt. 28). Kik távol egymástul idegen helyben fogva tartatunk hol harman, hol többen (Thaly: Adal. I.51). Az urfi tanátszokik hol egygyükkel, hol másikkal: kiki mást mond, tsak abban egygyez-nek meg, mint fíztetethessenek leg-többet véle (Fal: NU. 256). **4)** [conjunctio]. **a)** ubi C. [wo] A hol: ubi MA. wo PPB. A cüllag allana a haz felet, hol vala a földnee (MünchC. 16). Ne akaryatok keonehet gyeytheny ez földet, hol rosda es mol meg raghya: ubi aerugo et tinea demolitur (JordC. 370). Jeme-nek mynd agyog, hol ew wala (Pesti: NTest. 124). Aratz, ahol nem vottettel: metis ubi non seminasti (Helt: UT. G. 6). A hon szükség, még kesz megis halm (Börn: Préd. 282). A hol erős-sob hartz vagyon, oda allattya, a kikhez inkább bizik (Pázm: Préd. 35). **b)** [átvitt értelemben]. Mykeppen zolhattok yot, hol ty gonozok leegyetek? quomodo potestis bona loqui, cum sitis mali? (JordC. 390). Hög yettel oado be, hol nyuczon moenyok-zay rwlad? quomodo huc intratis, non habens vestem nuptialem? (423). Hol eladtoztatiak, az elen semit nem al (VirgC. 68). Ahol azt mondod hog... (SándC. 34). Hol azt irod, hogy az papok egyedöl legyenek, megutallod jó tanúsait az igaz istennek (RMK. II.218). Hol semmiképen nem akarja felséged szolgálatoat venni, mégis könyörgök felségednek hogy doessson béké-vel felséged (MonTME. III.16).

a-hol, a-hun (*am hol* Helt: Mes. 360. *am hol* Mon: Apol. 75): ecco ibi MA. siehe da PPB. Ahon a zent Amobus (DöbrC. 21). Borecz ynte neky mondhan: Ha az eze vezét halgatagot keresed, ahol vagyon (ÉrdyC. 626b). Azt sem mondgyak yhon, awagy am ahon: neque dicent ecco hic, aut ecco illic (Pesti:

NTest. 160). Az keonyev ahon fekszyk: liber istie jacet (Heyd: P'CF. 54). Am hol vagyon a hegyen fen (Helt: Mes. 360). Ahon Rebecca előttd: on Rebecca coram te est (Helt: Bibl. II.2). Im hol vagyon az Christus, am hol vagyon (Mon: Apol. 72. MF. 54). Ahon amott járnae (MA: Scult. 40). Ahon ám legyen az, az mit őe akarnae (MA: Tan. II.50). Ahon egy ember (Corp-Gramm. 126). Ahon mitt mond Isaias által (Lép: P'Tük. II.72). De ezt most hadgyuk ebben, mert ám ahon jó a tanító (Megy: Cowp. 234).

akár-hol: ubiubi, ubiuis MA. wo es wolle, an allen orten P'B. Éz bodog atya auagy az oltar elevt auagy valamj egyob helyen akarhol feyet le haytuan (DomC. 128). Akar hún (Göres: Mátý. 81). Akár én hol járjak keljek ez világ szerint, néha bátor tával legyek szömdyem szerint, vig szivemben nálad vagyok szerelmem szerint (RMK. IV.76).

ha-hol: [si; wenn]. Ha kegyelmességot akartoe cselekedni mondgyátoc meg, hahól nem, azt is mongyátoc meg: si facitis misericordiam, indicate mihi, si aliud placet, et hoc dicite mihi (MA: Bibl. I.21). Hahol az embereknek vélekedése szerint kez-desz élni, sola gazdaggá nem lehetsz (MA: SB. 139. MA: Tan. Előb. 27). Hahol küllömbben leme az dolog, erőtleemec kellene tartani (II.25).

i-hol, i-hon (*ehol* Bethl: Élet. 385. *ehol* MonOkm. XXIV. 254. *ihon* Land: ÚjSegít. I.522. Bítai: LPrób. 108. TörtT. XV. 76. *ihón?* DebrC. 165): en C. ecco MA. siehe da, siehe hier PPB. Ihon vagyon az istennek barania (DebrC. 3). Ihon vagyon a thw kiralitok (WesprC. 93). Ihol íó a völegény: ecce sponsus venit (Helt: UT. G.5). Es ime ihon vagyon feleséged: nunc igitur ecce conjux tua (Helt: Bibl. I. E.4). Ihol két fegyver: ecce gladii duo hic (Helt: UT. X.7). Ihon az hely, a houa fektettec (Börn: Préd. 233). Imé ihon az itélő bíró (Kár: Bibl. I. 476). Ihon magot adoe: accipite semina (MA: Bibl. I.45). Ihon érted, mi vóltál (Pázm: Préd. 68). Ihon a te atyád és én bánkodya keresünk-vala tégedot (193). Ihon jű Zrinnek ragyago chillaga (Zrinyi: ASyr. 248). Ihon la! (GKAT: Vált. II.285). Ehol adok egy kenésőt (Bethl: Élet. 385). Ehon szinte, hogy itt irok vala, juta Szuhai Mátyás levele (MonOkm. XXIV.254). Ihen jó: ecce venit (Land: ÚjSegít. I.522). Ihen, mely hiáladatlan lón az ő urához (Bítai: LPrób. 108). Ihen máris eluutam csak gondolkodni is ezokról (TörtT. XV.76).

im-hol (*yme hol* JordC. 362. ÉrdyC. 339b. MargL. 13. DomC. 36. *inhól* Pethő: Krón. 46): eccum C. en, ecco MA. siehe da PPB. Yme hol az en ifyam: hic est filius meus (JordC. 362). Yme hol az en gyermekem, kyt valasztottam: ecce puer meus quem elegi (389). Veteok frater Marinusnak őleben mondwan: yme hol ifyad, azort tarcz el owtet (ÉrdyC. 339b. 513). Ime hol vagyon az zent keresztfa (MargL. 13). Ime hol a preda (BodC. 31). Imhol az én baritom (Hall: Hlist. II.225). Imhól vadnac az én leányomnac szüzeségénee jelei: ecce haec sunt signa virginitatis filiae meae (Kár: Bibl. I.179). Im hól vagyoc: ecce adsum (MA: Bibl. I.44). Imhól az te feleséged: ecce conjux tua (11).

más-hol: alibi Sl. [anderswo]. Mëshun (Zrinyi I.72).

nó-hol (*néholt* Göres: Mátý. 18. *neholt* Klöcs. 1674. 24. *neholt* HollPréd. 15. *nehul* LányiC. 252. *nehul* Kem: Élet. 23. *nehült* Pázm: Kal. 53. Pázm: Préd. a3. *nehult* Pázm: Fel. 28. *nehut*, *nehult* Sámh: 3Fel. *nehült* Pös: Igazs. I.501. *nehut* 632. *nyhol* ÉrdyC. 46. WüklC. 204. *nhol* Börn: Préd. 203. 457. *nyhol* Vallást. D.2): **1)** alicubi Kr. [irgendwo]. Nyhol az hwssa esz hozya zarud wala (WüklC. 204). Wgy mond nyhol zent Agoston: Emboree az byn teetel (ÉrdyC. 46). Nehol olmassuc: vr lét emekem éduössgebe (BécsiC. 201). **2)** passim MA. [an manchen stellen]. Nyhól nihól (Helt: Krón. 4). Néhól [igy] ionallyák, s nehul meg vetik (Bal: Cslsk. 33). Nébut a lectort

szak arra igazítottuk (Sámb: 3Fel. 24). Nélvult egy hozzá elő, a mint vannak (121). Az épületek néhol (alicubi) magassac, egyelőtt alacsonoc (Com: Jan. 102). Nehul nehul (MNyil: Irt. Előb. 11).

sé-hol (*schult* LevT II.200, *sohol* ÉrdyC. 50b. 581. Fél: Tan. 186. *sohl* MA: Scult. 41. *soholt* GyöngyC. 69. Helt: Krón. 6b. *sohalh* Mel: SzJán. 509. *sohon* Pethő: Krón. 48. *sohón* 50. *sohont* Kar: SzBicsú. 269. *sohot* LevT. I.4. Helt: Bibl. I. 24. *sohul* LevT. I.122. Sylv: UT. II.47. Fél: Tan. 3. Zvon: Osiand. 100. Zrínyi I.12. *sohult* Helt: Krón. 56. Zvon: Post. 1.8. Pös: Igazs. 47. Illy: Préd. I.57. *sohült* Hall: Paizs. Előb. 2. 65. Sall: Vár. 13. *sohuv* Valk: Gen. 5. Zrínyi I.55. *sohvont* RákF: Lev. IV.476. *sohut* Pázm: Fel. 9. Lép: PThik. 31. *sohult* I.165. *sohult* Teleki: FLA. 135. *sohult* RMNy. II.316): **1**) nullibi, nusquam, necubi C. nirgend PPB. Az kyral embery sohol megli nem talalaak bwketh (JordC. 288). Sehul magat apostolnak nem iria (DebrC. 70). Estwe feleo sohel zállast sem talalanak (ÉrdyC. 50b). Ky tied nem volna, nincezen sohol semi (VirgC. 44). Nem lelhettem sohol helyemet (Börn: Ének. 226). Ki sohol ninchen: quod omnino non est (Mon: Képt. 14). Sohült nyugodalmat nem alála (Pázm: Préd. 36). Soha, vagy sohult el nem hadgya az óvétit az isten gondviselése (Illy: Préd. I.419). **2**) [ubius; wo immer?] Meg nem mutathatod, hogy az nr soholis valamit öndöntött volna arról, hogy az ő vy testamentombeli aniaszent-egyházast meg akarna vetni (EszT: IgAny. 130).

vala-hol (*valahon* Ozor: Crist. 325. Tel: Evang. II.617. *valahón* Pethő: Krón. 57. *valahun* Hall: IIIlist. III.109): **1**) sicubi, ubiubi, ubicumque C. ubivis MA. ubicumque Káldi: Bibl. 232. [wo, wo immer]. Valahol vagyon a te kenched, ot vagyon a ce zwyed oes (ÉrdyC. 136). Valahun pestis uagion, mindenüt meg zwnt az törvény (RMNy. II.322). A fűsvénynek oda vagyon csatolva szive valahol vagyon a kincse (Csúzi: Síp. 102). Valahon te most vagy, jelents meg énekek (Thaly: VÉ. 1.76). **2**) alicubi, usquam, usquam C. [irgendwo].

Holott (*hol* ott ÉrdyC. 4. 10. 218. Lev. I.88. *holoot* RMNy. II.45. *holott* 48. 51. Helt: Mes. 12. *aholott* Toln: Vigaszt. 68. *hollott* Com: Vest. 53. *holt* ott ÉrdyC. 15. [kétszer]. *ihonot* TihC. 315. *hunot* 1553. Tudománytár I.69. *hunott* Thaly: TörtKal. 113): **1**) ubi MA. wo PPB. **a**) [kérdésben:] Holott őrizic az barmot? ubi pascant greges? (MA: Bibl. I.35). Vala nagy gondolatban neholt volna iob őszve gyűlni hadban (Salánk: Clad. B2). Amaz reménletleg istened most holott? (Balassa: Költ. 131). **b**) [relativum: a holot KazC. 17. TihC. 134. az holott Kár: Bibl. I.153]. Menevnc pispelkegheerre, holot vagyon egy io pap (EhrC. 6. 9). Nem illic oth az zolganac tuánalkodnia, holot az ő vrat lattya erős vyadalmban (NagyszC. 22). Holot abbyn beönlkődöt, otta-ógen a malazt inkab zokot beönlkődni (80. KulcsC. 22). Nem oc nekül jelentette meg szent Pal, holot azt mondgya (Mon: Képt. 1). Az eegnc középeig, holott setéség, kód és homalyosság vala: usque ad caelum, erantque in eo tenebrae et nubes et caligo (Kár: Bibl. I.161). Az édenben felékessített isten egy kertet, holott belhezteté az embert: plantaverat deus paradysum, in quo posuit hominem (MA: Bibl. I.2). Mely könyörgésnek foganatos gyümölcse ki tetezik az aposteli cselekedetekben; holott azt olvassuk (Pázm: Kal. 85). Holott a félelem, ottan a a becület (Kisv: Adag. 522). **2**) signidem, quandoquidem, cum PP. ubi tamen Kr. [da doch, während]. Nem lelenek (hamis tanosagot), holot sok hamis tanok elől mentenek volna: non invenerunt (testimonium) cum multi falsi testes accessissent (DöbrC. 436). E tuoomany egy es egyenlő volt, holott az egyéb népeknek tudomanyoc meg valasztanac (Helt: Bibl. I. a.4). Meg leszen ezokaert ez is, holott a töb dolgoz mind meg löttenez (ua.). Alamisnakot tegyünk, holott másképpen nem lehet üdvözülünk (Illy: Préd. II.175). Min szomorkodgyanak tehát, holott valahol mi rajtok történik, mindent akarva és jó kedvel fogad-

nak (Pázm: Préd. 618). Mint cselekdöbhetem én ozt meg, holott iris nem olvashato ember vagyoc (Zvon: Post. II.210). Az ember az ő testében az istent ugy a mint vagyon ki nem ábrázolhattya, holot lélek az isten (Ker: Préd. 41). Háládatlanak tartanalak, ha Elvirát nem szeretnéli, holott mit cselekedett érted (Mik: MulN. 177). **3**) cum PP. [wenn, als]. Megzőnic az isteni bozzu allas, holoth lelend az tizta gonas (GuaryC. 43). Es holot őt volna ő előttök, veve az maradekat, ada ő nekik: et cum manducasset coram eis (DöbrC. 322). Te nagy yrgal-massagodath inwtatod, holoth elensegyedreth ymadal (CzechC. 14). Midőn vetkeztem, meg dorgaltal; holot tudatlan voltam, tanetottal (Pécsi: Ágost. 102). [Vö. hol-itt].

akár-holott: [ubicumque; wo immer]. Akar holot az egész vilagon (Tel: Fel. 16). Akárholott élhél (Istvf: Volter. 746. vers; MA: Bibl. I.104). Akár Máramarusban s akár holott másutt is (MonOkm. XIV.24).

vala-holott: 1) ∞ Valaholott házba be mentec, ott maradjatoc (Kár: Bibl. III.36. MA: Scult. 627). Valaholott tudós ifjak oleibe akadott, mindenütt kedvességgel látták (MTolv: Arithm. 4. GKat: Titk. 44). **2**) [alicubi; irgendwo]. Igyekezzük el-hagyni a vendézfogadót, és valaholott béres házat fogadni (KírBesz. 100).

Holvaló (*huv* való Fal: NA. 128): res, reclusae, insidiosa supplex, vasa MA. sarcina Mel: Sám. 104. MA: Bibl. I.270. kleine sachen, allerlei hausergüt, armutei PPB. Minden holvalomat, marhamat epen meg atta (RMNy. II.155). Acki a taborba az holvalót őrzi vala (Mel: Sám. 35). Az ő seregénece minden holvalóiat egybe gyűyté (Kár: Bibl. I.489). Minnyáján vévén holvalojokat el-fütának (Illy: KrÉlet. 323). Nem szabad bé-betsítani azon országnak hum-valóat és szokásit (Fal: NA. 128).

2. HOL: aurora, matuta, tempus matutinum Sl. [morgen].

Holdá, holda (*holta* kelve Istvf: Velt. 8. *holte* kelve DebrC. 189. 176. *hola* kelve KazC. 166. *hotal* kelve? ÉrdyC. 429): cras, crastino MA. morgen, den morgenden tag PPB. Hódára: in crastinum; holnapról hódára halasztom: crastino, procrastino MA.

[Szólások]. Hódá d á r a k e l v e: crastino, cras mane MA. PP. morgen, morgen früh PPB. Hotalkelve nagy sok sereghök palma agakat veenek (JordC. 670). Holte kelve reguel a klastromba tere (DebrC. 189). Ottan es meg az temleczben vettee, hogy hotal kelve feyeet venneek (ÉrdyC. 429). Hódá kelve ki akara menni Galileaba: in crastinum veluit exire in Galilaeam (DöbrC. 390). Szent Lweza aszon nap hotalkelve kedden (LevT. I.273). Holda kelve be meninek Cesareaba: altero post die introierunt Cesaream (Sylv: UT. I.179). Hóta kelve péntek vala (Monlók. III.68). Hódá kelve penigh másod napon vala, Joachim házáoz az kössegh gyűlt vala (Bat: Sus. 6). Köt őrizet ala adának holte kelveig (DebrC. 176). Más napra hóta kelvére gyűlne bé az orszag (Monlók. III.141). A sebes legénynek sebére írt tégyen, hogy h o l d á r a k e l v é n a vérszemet végyen (Gyöngy: Char. 10).

Hódai: matutinus, crastinus MA. was morgends, odet morgen früh geschehen soll PPB.

Holnap (*holnapon* WeszprC. 32. *honap* ÉrdyC. 540b. 598b. *honap* 6. *hónap* RákF: Lev. II.1. *honapon* JordC. 289. *honnap* DebrC. 286. sat. WeszprC. 143. *honnapon* LevT. I.391): cras, postridie C. morgen, den folgenden tag PPB. Mikent na tóttenece Susisban, te-génece holnapon es (BécsiC. 69). Ha a mezőnece zenaiat, ki na vagyon es holnap, isten ig ruhazia, ment inkab tütöket (MüñchC. 24). Megh fegak bwketh es veteogh őryzethre honapgyli: in postero diem (JordC. 716). Holnapon el jovek tehozaz az te kedudzerent (DemC. 235). Holnap eckorba: cras hac ipsa hora

(MA: Bibl. 1.56). Hirt hozott, hogy holnapra baladott a törvény (Pázm: Préd. b3). A kit most szeretted, azt mindjárt gyűlölni, a kit ma ditsérelt, azt holnap gyaláznai (Orczy: KöltII. 151).

ma-holnap: brovi, propediem Kr. [bald, in kurzer zeit]. Yt az gwlost el wegzezik, es ma holnap kj mongyak (LévT. I. 232. Pázm: Préd. 600. Kr.). Meghalljuk ma holnap (RákGy: Lev. 254. Tof: Zsolt. 43). Ma hólnap el patkóltat (Kisv: Adag. 20). Félek uram, hogy ma-holnap tórra ne mennyünk (Fal: NA. 208).

Holnapi: crastinus C. MA. das morgen geschelien soll PPB. [morgig]. A holnapi nap zörgalmatosoz lezen ómmaganac (MünchC. 25). Ne akaryatok zörgalmatosok lenny honapy napra: nolite solliciti esse in crastinum (JordC. 372). Honapy napon megh lattatok istennek hatalmaat (ÉrdyC. 42). Honapy napon az meennyeg barannak vachorayara hywattatwnk (545). Holnapy nap: crastinus dies (Pesti: NTest. 12). A lengyeleknek másodikk Sigmund királya restségéért holnapi királynak hivattatott (Hly: Préd. II.333).

Holnapoz: procrastino Kr. [von einem tag auf den andern schieben]. Halogassa holnapozza azt, amnyt nyelkedhetneek (MargL. 43).

Holnapozás: [procrastinatio; das vorschieben, saumseligkeit] (Megy: Dial. 204).

Holnapután: perendie C. MA. übermorgen PPB.

Holnaputáni: perendius C. [übermorgig].

Holval, hollal (*holva* kelve Pathai: Sacr. 89): **1**) cras mane MA. morgen früh PPB. Ha az frater holual reg[uel] eret zewlewtt ennek, hyzem, hogy baznalna neky (EhrC. 92). Ótörödelmekben holual felkelnee (BécsiC. 188). Holual fergeteg lezen, mert zomoró mőu fenlic (MünchC. 44). Es holual en imadsagom elől kel tegedet vram (AporC. 43). Embernek flya el yew esthwe awagy hollal (ÉrdyC. 5b). Meene reegghel hollal nyweseket vnyny ew zelőyeeben (130). Yghen hollal myseet zolgala (545). Regel es holwal: vespere et mane (KulesC. 132). Ybuen igőn holual (TelC. 150). Holual reggel meg virag-zic, estuere el hernadt (Born: Ének. 331). Egy nap holual sz. Demeter nap előtt (MonRók. III.32). Immar holual ha meg vrradot volna (Hofgr. 122). Ra akart őtmi Castriot io holual (Castriot. G3). Szolgait kerleze kiraly io holual (Esztl. 13). **2**) [aurora, tempus matutinum; morgen, morgenröte]. Holual-leuen, hozzahyva zen Ferencett (EhrC. 5). Nugoóggal ez eyiel es holual leuén, tol lezen edolog (uo.). Holualtol foguan mend uniglan al a mezőn: de mane usque nunc (BécsiC. 4). Alog hollaliglan: dermi usque mane (7). Semyt hollarra ne hagyon: nec remanebit quidquam usque mane (JordC. 87). Hoó hollal let vona, tanaczot yleenek az papy ffeyedelmek (44). Holvalra intvan, keezőn ragada vtet (DebrC. 564). Estygeu syralum meg marad esz holvalra vygasaggh (KeszthC. 65). Ma iflusag, holwara immar agsag (Born: Ének. 301). Az reggeli világh, auag hollaligh (Mel: Sám. 54). Miglen amaz őrvendetes fel-támadás-mk hólvala ő réjájok fel nem vrrad (Megy: Bayle. 397).

Holvali: matutinus, subluccans MA. was morgens früh geschieht PPB. Be gyeeyeze hollaly es esthwey [ess] haznath: pluvium matutinum et serotinum (JordC. 841). Ne merezkődied te magadnac az hollaly napot igornőd (DebrC. 241). Holwaly vygazastwl fogwa mynd eyelyg remenkedyek Yzdrael vrba (KulesC. 229).

I. HOLD (*hod* BécsiC. 116. MünchC. 59. TilhC. 92. CzechC. 44. *hood* Pesti: Non. 98. *hól* Helt: UT. N1. Helt: Bibl. IV. 43. Zrínyi 1.69. II.153. *hold* MA: Bibl. 1.34. *holdanak*? LányicC. 103): luna C. MA. mond PPB. Holdban való fogyatkozás: eclipsis lunae MA. Hold vylagosyttuan, kynek vylagossaga

bel megyenuala az hazba (EhrC. 43). Údat sem mutatbatnae meiben, sem feneseitne ment nap, sem vilagosoitnac ment hold (BécsiC. 116). A nap megsetéltötetic es hod nem agga ő vilagat (MünchC. 59). Be teljesődőth az napnak es holdnak meg honalyosodasum (CzechC. 44). Leznek czodak napban, holdban es cyllagokban (JordC. 604). Az hod fenet kibocozata (VirgC. 41). A nap es a hod meg halolnae vala en előttem (Helt: Bibl. I. 82). Hod iárasn (Beythe: Epist. 100). Vannak a hóltnak es napnak fogyatkozásai (Pázm: Préd. b1). Magoknak oly ecclesiát kéyzenek, mely a földön nem találhatik, hanem la oda fel a hól várasában (Vós: Igazs. 1.135). Eskőszőm mi fényes hodunkra s éles fegyveremre (Zrínyi: ASyr. 28). Ha az égen a holdhoz hasonlő ábrázat tetszik, fattyu holdnak neveztetik (ACsere: Enc. 140). A holdon innen nintsen oly szentséges helység, melyhez valami rendetlenség nem férne (Fal: NU. 272).

[Közmondások]. Hiszem nem sirt a hold, mikor az eb ugattya (Czegl: Japh. 56).

fél-hold: [luna dimidia, luna, lunata figura; halbmond]. Kytot (a magyarázatokat) ket feld boldual (), kyt parenthesisnek hyuonk, be rekeztettőnk (Komj: SzPál. 16). Könyhen, szépen őszvebékelteti a jerusalemi keresztet a konstantinápolyi félholddal, az évángyéliomot az alcoránnal (Fal: NA. 123).

új-hold: neomenia C. novilunium MA. luna nova PPB. neumond PPB. (Fél: Bibl. II.98. Kár: Bibl. 1.147. 377). Száraz keh ellen: terülket borban kel el dörgőhni es minden új hold pnteken a torkában tölteni egy nilány esztendeig, az után el szolgal (Orvk. 96).

Holdi: lunaris MA. zum mond gehörig, des monds PPB.

Holdos: lunatus C. MA. gestaltet wie ein mond, mondicht PPB. [mit einem monde geschmückt]. Hagiók Mathenak ket tulkot, az ezerezet, es az fekete holdot (LévT. 302). Sem tisztelkegyetek esztium holdos zászló tartotokkal (Bal: CsIsk 17).

[Holdosit]

még-holdosit: [lunatum facio; mit einem monde schmücken]. Ha lovad homlokait meg akarod holdositani; a meddig akarod a lo hogy hodos légyen annyira... (Cseh: Orvk. 99).

2. HOLD (*hód, hold*). Egy hód föld, hold föld: jugerum C. MA: tagwerkacker PPB. Félhold: semijugerum; hóldankint: jugeratum C. Száz hód föld: centuria PP. Ket hód zabomot megh ettetek (LévT. 1.306). Búza huszonöt holdval volt (Gér: KárCs. II.1367). Meg-raktad szántott hólduinkat sűrű kalongyákkal (GKAT: Váls. 1.834). Szőlős kert, vagy hód-szőlő, vinea (GKAT: Titk. 1119).

[Közmondások]. Veztég fekvő őkrön nem szoktak holdot szántani: lutum nisi tundatur, non fit urceus (Döcsi: Adag. 195). Nem szántnak fekvő őkrön holdat (Kisv: Adag. 530). Fekvő őkrön nem szántnak holdat (Tof: Zsolt. 712).

királyi-hold, királyi-holdja. Egy kiraly holdent való föld: terra ad unum aratrum regale sufficiens (Ver: Verb. 211). Egy kiraly holdgyane föld: unum jugerum terrae, regalis mensurae (212).

HOLLO (*hallo* PeerC. 81. *hollu*? Helt: Mes. 39): **1**) corvus C. MA. rabe PPB. Veres holló, indiai holló: pyrrhocorax PPB. Hólló-szín: color coracinus Nom. 227. Éneklőnee zaun az ablakon es hollo a felső küzöbőn (BécsiC. 281). Lassatoc a hollocat, mert nem vetnee sem artnac es isten őlteti azocent (MünchC. 140). Somy hollo nemőthi es semy madar nemzötőth, ky neegy labon yaar, ne oegyetek (JordC. 95). Feketeb az fekete zuruknal es hollonal (BodC. 24). Hollo madar (ÉrdyC. 632b). A merőggel esonalt henieret a hollonak veto (DebrC. 223). Hollo fiak (Born: Préd. 553). Szemét ki väjjie az hollóe

(Kár: Bibl. 1622). Éltömben hollók kákgogjanak én rún (Zrínyi: ASyr. 9). **2** [corvus; csillag] (ACsere: Enc. 100).

Hollós: corvinus PP. raben- PPB.

HÓLYAG (*hoiag* Mel: Jób. 41. *hójag* Felv: SchSal. 14. *horalot* Born: Ének 550): vesica C. MA. [blase] harnblase PPB. Hólyagban való kőtermes: lithiasis C. Hasoc ala hóiakot varranac, vizen által kelenee (Born: Ének. 550). Fejtőt vöttiink dohánnyos hójagra (így MonTME. 1.318). Hólyag aréna (Keesk: Ótv. 275). Az ámitók, kik az emberne mesterséggel kivont fogait, vagy az hójagából ki-vót követéskét mutogattyaik (Czepl: Japh. 114). Hójagot megúrító orvosságoc (Com: Jan. 175). Hójag szítató flastrom (PP: PaxC. 49).

[Szólások]. Nem hójag hogy felfujják (Kisv: Adag. 19).

epe-hólyag: folliculus fellis MA. gallstiecklein PPB. (ACsere: Enc. 180). Epés hólyogatska: vesicula fellis Com: Jan. 51.

viza-hólyag: ichthyocolla Sl. [hausenblase] (Radv: Csal. III.59).

Hólyagocska: vesicula C. bläselein PPB. (Misk: VKert. 676. Lipp: PKert. 156). Maglo hólyagotskák (ACsere: Enc. 150).

Hólyagos: vesicatus Kr. blasig PPB. Hólyagos kelés: phlyctenae C. Hólyagos csupor: urceus bullatus; hólyagos holt tetem: ampulla carnea; hójagos tseresznye: cerasum Julianum PP. Hójagos fekélyec (MA: Bibl. 156). Egy őszvejáró hójagos kupa (Radv: Csal. II.120). Hólyagos és szőlőformára csinált poharak (169). Szekeres féket hójagos zabolájút [djenár] 20 (ErdOrszgy. II.381). Hójagos himlő: variolae (PP: PaxC. 291. Bethl: Élet. 202).

Hólyagz-ik: 1 intumescio, vesicor, pustulor, callesco Sl. [blasen bekommen]. Hójagozó fekélyek (Díész: Fal. 158). Hólyagzik nyelvem tüle (Gvad: Pösty. 23). **2** [tumeo, moveor; gähren]. Hólyagozni kezdett vala az orszög, hogy a török akaratja ne légyen, hanem a libera electio légyen, de ugyan lön electio! azt választák, a kit a török császár akara és a bassa (ErdTört. Ad. I.115).

föl-hólyagzik: ebullo MA. [blasen bekommen, anschwellen] geschwind ausbrechen, zerplatzen PPB. Az mihbat serpenyöbe olalay főzve meg, szépen fel hójagozua [így] vizye fel (Kár: Bibl. 192). Serpenyőben főzött és szépen felhójagozott pogácsa [így] (MA: Bibl. 1379). Talpa-is fel hólyagzot az uton járással (Szentm: TFü. 12).

fölhólyagzás Tízec puffadás, felhójagzás: pustula Com: Jan. 61.

[Hólyagoztat]

fölhólyagoztat. Sinapismus: mustárból csinált, ember bőrit fel-hójagoztató orvosság PPB.

Hólyagzás: [pustulae; blasen]. Lába hójagzás miatt nem igen gyakorta serszik (EnyF: MSzó. 169).

HOMÁLY (*hamályos?* Matkó: BCsák. 451. *homal* BécsiC. Kal 1582. G2): **1** caligo C. MA. finsternis, dunkelheit PPB. Tüzet gerieztee Rabaathnac kőfalaba es megmaria ó hazat homalnac napian (BécsiC. 216). Miderem setettség vrnac napia es nem világ, es homal es nem fenesseg ó benne (223). Ez cellyenek mondathnak vyznel kyl valo kvth ffew es zel vez myath laborgato homaly (JordC. 859). Az zertelen valo gonosagok az en bynemyne homalabol ióttenee en ream (NagySzC. 51). Yay annak, ky az yot gonoznak mongya, az homalt vylag-nak (ÉrdyC. 26). A nap elew iartula ees a kewdews homalt mynd el tyzttya (Pesti: Fab. 45). Sőtisigheknek homála (Sylv: UT. II.135). En szemeimet homaly fogta be keserűség miatt (Born: Ének. 167). A szemne homálytát el fizi ennee a vize

(Mel: Herb. 66). Az vtan valo két napon a homályoc bolyognac az egben, de melegee (Kal. 1582. G4). Az napnac fel ióttében ha homaly vagion, esőt iegiez (Cis. G.). Nem volt ugyan nyilván való hadakozás, hanem békességnek homályja (Zrínyi II.182). **2** [obscuritas; dunkelheit, schwerverständlichkeit]. Homályban: in aenigmatate (Fél: Bibl. II.45). Homály nélkül hirdeti [világos szavakkal] (Pázm: Kal. 61). Az órdög sem nyilván, sem homályal, semmi emlékezetet nem tézsen az kétségben esésről (187). Eleitől fogna, nem reytekbe sem homályba szolot ónekiee (Vallást. 83).

Homályog: caligo Kr. [dunkeln]. Had homályogion az föld, ezac az nap tarezon igazat: munc pluit, et claro munc Jupiter aethere fulget (Deesi: Adag. 59. 217. Kisv: Adag. 375).

Homályos: 1 caliginosus, nubilus, subnubilus, opacus, obscurus, ater C. obnubilus, subobscurus MA. opacens; undurchsichtig Com: Vest. 139. dunkel, finster, sehr dunkel PPB. Homályos világozság: crepusculum C. Syon leaña órdaiannac homalos torria te hoziad ió (BécsiC. 251). Ha te zemed alnok leend, te tellyes tsted homalos leezen: tenebrosus erit (JordC. 371). W kerwle w lakodalma eegnek fellegybe homalyos wyz (KulesC. 29). Az nyar fanak bimboi homalyos szómót gyógyitnak (BeytheA: FivK. 10). Ha tauasz és nyár igen nedves vagy homályos, soe ideig drágaság és balál lézsen (Cis. H.). **2** obscurus C. [dunkel, schwerverständlich]. Másfelé fordult homályos beszéd: intorta oratio PPB. Homályosan: perplexo C. Homályos, nem érthető elme: *caligans animus PPI. A köz deac biblia helyel helyel igen homalyoson irattatott (Helt: Bibl. 1c3). Az homalyos helieket vilagoson igiekeszem rendelni az szent iras szerint (Fél: Tan. Előb. 5). Az keresztesegnee peldazattya előszőr homalyos vala (Mon: Apol. 441). Niluán való látásban szölloc ó véle, nem homályos beszédec által: palam, non per aenigmata et figuras (Kár: Bibl. 1130). Az homályos igéket megfejtí (Com: Jan. 160). E könyv némely szándékít fenébben, a többít lágyabban, itt vilagos, ott homalyos szókkal vitattya (Fal: NA. Előb.).

[Szólások]. Homályos ágyból való: obscuri generis (Fal: Jegyz. 934. Kr).

Homályosít: offusco, obnubilo C. obscuro, obtenebro, opaco MA. verdunkeln, finster machen PPB. Az iregy órdögnee dühöségét homalyosettyac: faciem diaboli invidentis obaeceant (Mon: Képt. 56b).

be-homályosít: obnubilo MA. trübe machen, verfinstern, verdunkeln PPB. (Pázm: KT. 337).

még-homályosít: obscuro, inobscuro, opaco, inopaco, involvo C. induco *caliginem PPB. verdunkeln PPB. Az gonoz byn meg homalyosoytotta zemeyt (ÉrdyC. 25). Homalyosittiak az ó orcaioikat: externinant facies suas (Fél: Bibl. 9).

mégomályosítás: obscuratio C. MA. verfinsterng PPB.

Homályosod-ik: obscuror Kr. [dunkeln, finster werden]. (Káldi: Bibl. 237).

be-homályosodik: nubilo C. caligine obducor, obtenebresco MA. mit finsternis umgeben werden, verfinstert werden PPB.

még-homályosodik: adnubilo C. caligo MA. obnubilo; [sich] verfinstern PPB. Nagh choda, hogh ez uagh feűsssegh meg homalyosoggeek (WinkC. 347). Az nap meg homalyosodyk: sol obscurabitur (JordC. 432). Meg homalyosoggyanak az cyllagok (ÉrdyC. 162). Zómei meg homalyosotak (VirgC. 107). Meg homalyosodie az barson ótőzet (DehrC. 280). Kemeny szelec induhac, az eg meg homalyosodie, lines essőe czorognac (Kal. 1582. Gv). Minden vigaság mégomályosodie: deserta est laetitia (MA: Bibl. II.20).

[Homályosodás]

szém-homályosodás: [amaurosis; augenschwäche] (Pázm: Préd. 933. Kr).

Homályosság: caligatio, opacitas, obscuritas C. MA. caligo NémGl. 361. verfinstörung, dunkel PPB. Szem homályossága: glaucoma C. Beweűnek homályosságáról meg oduan vilgosságnae beldayt mutattnak (EhrC. 93). Valamyt mondok tynektek homályosságban: in tenebris (JordC. 384). Teen homályosságokatl: posuit tenebras (KulesC. 29). Arának homályossága: pallor auri (157). Setéség, kőd és homályosság vala az egen: tenebrae, nubes et caligo (Kár: Bibl. I.161). Szűv homályosság (Pázm: KT. 258).

szém-homályosság: amaurosis MA. [augenschwäche].

Homályosul: obscuror, caligo MA. verdunkelt werden PPB.

még-homályosul: ∞ Megh homályoswa az nap: obscuratus est sol (JordC. 615). Zemoi a vortel ees a sírassal megh homályoswtak (WinklC. 94). Meghomályosultassanak w zemek (KeszthC. 193).

[Homályoz]

be-homályoz: [obscuror; verdunkeln]. Feenes kőd bel homályozua ewket es yme zozat leen az kődöl (ÉrdyC. 458b). Ezeknee szepege, es fonyessege vgyan be homályozza a szemeket (Magy: Nád. 97).

Homályoz-ik: nubilo, caligo, Kr. [dunkeln, finster sein, sich verfinstern]. Homályozó: caligans Nom.⁹ 11. Kr. Fényesllagom homályozott, juttasd már partjához, égő fályájához (Amade: Vers. 22).

HOMBÁR, HAMBÁR: [granarium; kornboden, kornkasten]. Gabona és liszt-tartó hambár: farrarium PPI.

Hombáros: [fruges velens; gotreide]. A fergeteg kárt tett, egy hambáros hajót elvívén s olkapvám a hab és szél (Monlók. XV.701).

HOMLÍT (*homolytt* JordC. 556. *homolyit* Com: Jan. 84): **1)** advolto [wälsen]. Egy nag kewot homolytta az koporsonak aytayara (JordC. 449). **2)** [verto; wenden]. Jök oktatására homlítsd ezt (MHeg: TÖszl. II.119). **3)** propago C. MedLat. 428. vitem propago MA. *supplanto vitem, repango PPB. vitem propaginibus consero; reben einlegen, woinstöcke fortpflanzen PPB. Homlító (vezetéknev XVI. sz. Nyr. IX.365). Új szőlő tövekelt fültet, es homolyitot bojto vesszőckel (traducibus) terjesztí (Com: Jan. 84). A homlítani való szőlővesszők jövéseit elvesztögetvén (Rumy: MonII. I.128).

be-homlít: [operio, sepelio; bedecken, begraben]. Kőd yewe es be homlyottaa hwket: obumbravit eos (JordC. 556). Síree ássatának, es a (holttestek) a föld köbelében be homlítottának (Temesv: Béla. 18).

el-homlít: 1) ∞ A mennyei szőlő-mives-gazda minket szőlő-vesszőket el-homlít, elplántál a paradicsomnak áldot földébe (Mad: Évang. 189). **2)** El homlított vessző: eingegrabene reben Nom. 1629. 80.

Homlítás: ablatatio C. propagatio MA. ablaqueatio; fortpflanzung PPB. Ki bozátá az ű vesszőyot mynd az tőngörög, es ű homlításit mynd az folio vizig (Szék: Zsolt. 83). Azt kívánnya, hegy szőlőben maradgyunk, nevelkedgyünk, gyülmöl-eszözzünk, es midőn az homlítás által bé vermeltetünk, az föld alá bujtatunk, aztis örömmel szenvedgyük (Pázm: Kal. 11). A gyűkeres állatokunk szaporodások el vetés, fültetés, homlítás, es oltás által szokot lenni (ACsere: Enc. 222).

HOMLOK (*homoloc*? MA: Bibl. I.61. *homolokokat* Vás: CuiCat. 117): **1)** frons C. MA. stirne P'PB. Két homlokú:

bifrons; hegynek a homloka vagy tsútsa: supercilium montis PPB. Homlokát komorítja: frontem corrugat, caperet MA. Myeert hogy emen maga ees zaar homlokwa vala az ew akarrattya zerent nevezeteeek Zekzardnak (ÉrdyC. 398). A kis giermők homlokban eők irattatának (DobrC. 55). Clallagot viselne ov homlokban (DomC. 5). Homlokábólis meg látú: ex fronte perspicere (Decsi: Adag. 107). Némellyeket az homlokától fogva az állokig meg nyúzták (Pázm: Kal. 54). Vakmerő homlokú ember (DEmb: GE. 20). Kátor ne értéközzél itt s amott (némely urfiakról), homlokokrúl meg tudhatod, melly nemből s ágyból születtek (Fal: NE. 11). Homlokán ne hordozza, es semni nttal ne kérkedgyék véle (Fal: UE. 416). **2)** [in frontem, in fronte, pronus; auf die stirne, aufs antlitz, auf dem antlitz]. Az te zent zyled zomloc [jgy] feldre burwlwau (ThewrC. 194). Homloc te borulua nekio eszt monda (Hofgr. 184). Hanyot avagy homloc alomni artalmas (ACsere: Enc. 174). Félkézze az vadkant mivel nem bírhatja, agyarával Zrinyít színtén homlok esapá (Thaly: VÉ. I.192). Ottan homloc esce (246). Ezzel-is hagyította homlok Israel ellenségét (Csúzi: Síp. 312). **3)** frontispicium, pars antea SL [front, vorderseite]. A mint könyvnek-is mutattya homloka (Czegl: Sion. Előb. 26). Nem egyenesen homlokul, hanem oldalul helybeztetvén azokat (a csapatokat, Forró: Curt. 185). (Az épílet) homlokán nagy kaput láttunk tátra nyítva, annak tistekén ez a szó vala írva régi gottusbütükkel: silentium, az az hallgass (Fal: NU. 340). Sok tornyos cifra háznak ékes a homloka, de hideg a konyhája (351). Ha roppant épületet láttunk, homlokárul teszünk itéletet felőle (Fal: UE. 507).

[Szólások]. Homlokát ös z v e r á n t z o l n i: *adducere frontem PPI. Homlokot ranczba zedwen olcharlya vala a mezowt (Pesti: Pab. 13b). Ére z h o m l o k k a l l é v é n, nem akart eljőmni [dacoskodásból nem jött el] (Nyr. X.120).

hanyatt-homlok: praecipitanti MA. in *praiceps PPB. [über lauls und kopf] unbedachtam PPB. Hanyatt homlok uészö: cornuus C. Hanyot homlok eesseenek le az feldre: ceciderunt proni in terram (JordC. 147). Hanyot homloc a földre le esnen (NagyszC. 154. 72). Iesus ymadvan atyát, terdere hanyat homlok esven (DebrC. 612). Hanyat homlok erezayara borwa: in faciem suam procidit (Pesti: NTest. 59). Hanyat homlok megyen minden gonoszra (Born: Préd. 393). Sok louak hanyat homlok futnak a hadba es viadalba (Mel: SzJán. 246). Hanyathomloc leburulánae es imátkozánae (MA: Bibl. I.390). Sententia ki mondasra no mennyen hanyat homlok: nec debet in ferenda sententia praiceps aut subitus esse (Ver: Verb. Előb. 61). Sokai, midőn az ellenseg erdeklene, magokat hanyat homlok az folyo vizbe ala hantak vala: plerique, quum hostis urgeret, in flumen se praecipitaverant (Forró: Curt. I.207). A tévelygésebbe magokat hanyot homlok hányják (Hly: Préd. I.203).

Homlokos: frontatus C. frontosus, fronto MA. der eine grosse stirne hat PPB.

HOMLOL, EL-HOMLOL

elhomlólás: [eversio; zerstörung]. Akara megmutatni istenne nehez es meg hilitatlan haragiat azon varosnae el homlolasara (BécsiC. 212). [Vö. **HOMLÍT**].

HOMOK (*humuch* 1086. *humuk* 1269. *homuk* 1379): sabulum C. MA. Helt: Bibl. I. Ce2. kleiner sand, gries P'PB. Kövtsis homok: saburra C. Sabulosum munimentum, qui vulgo dicitur humuch *aruk 1086 (MF). Locus weguhomoc 1194 (Wenzel XL56). Colles eleuhomokok 1222 (Jern.) Possessio Humuk vocata 1261 (ZichyC. I.11). Terra vulgariter humuk dicta 1269 (Wenzel VIII.230). Terra sabulosa quod vulgo mezeu humuch vocatur 1320 (ZichyC. I.184). Terra omineus humuk dicta 1351 (II.573). Demetrius de Humuk 1356 (III.19). Nicolaus de Homok 1378 ZichyC. IV.70. Possessiones Star et Humuk

vocata 1379 (S9). A fővény, ha temértékbed, öregbed, homoknak és rögnek, követses földnek hivattatik: sabulum et glarea vocatur (Com: Jan. 16).

[Szólások]. Sétál mint az kínok ebe az homokon: Sybaritae per platea (Decsi: Adag. 96).

Homokos: sabulosus C. MA. sandig, griesig PPB. Homok hely: sabuletum C. Kik fészket raktanak homokos dombokra (Orczy: KültSz. 20).

[Homokoz]

még-homokoz: [sabulum impono; mit sand belasten]. Hogy a terhes hajó mentül erősebben uszszon a vízben, követses fővennyel terheltetie, homokoztatik-még (Com: Jan. 90).

HOMORÚ (*homorou* teteu, mons *homorou* vallis 1275. Wenzel XII.145): **1)** convexus C. MA. concavus; gowölb, rund erhaben, gehöblt, was gewöblt und rund erhaben ist PPB. Mind két felől meredők, *homoru*: amphicyrthos C. Homorowoz, terra 1214. Homorouvelg, vallis 1247. Homoron, locus 1283 (Czinár). A golyóbis kívül domború, homorú, és belől üreges avagy hézagos, vajtott: globus externe convexus, interne concavus est (Com: Jan. 164). **2)** [?] Bár sorsunk szomorú, s reményünk homorú, irigyünk ravasz örve üdövel lesz megtörve (Amade: Vers. 152).

Homorod-ik: devergo, deprimo MA. abneigen, abweichen, abhangen PPB.

Homorodás: divergentia C. abweichung, herabhängung PPB.

[Homorodott]

Homorodottság: depressitas C.

[Homorúl]

be-homorúlt: coagulatus. Be homorult heg, kőver heg, minek aleitotok be homorult hegeket (DöbrC. 127). Mynok gondolatok bel homorult hegyeket (KulesC. 158. KeszthC. 164).

égybe-homorúlt. Egybe homorult hegy: mons coagulatus (KeszthC. 164. KulesC. 157).

Homorúság: convexas C. MA. die auswärts gebogene runde fläche PPB.

HOMPOLYG: [volvor; sich wälzen]. Terden hompolgani ő eleibe: genibus provolutis ante eum (MünchC. 46). [A földön] hompolg uala taitekozuan: volutabatur (S9). [Vö. **HÖMPÖ-LYÖG**]

HÓN (*hón* BodC. 28. Mel: SzJán. 202. Czegl: MM. 214. *hón* Pés: Igazs. 1363. *hónya* Huszti: Aen. 17. *hónyam* Bethl: Élet. 296. *hónnyod* Thaly: VÉ. I.183): axilla, ala SI. [achsel, achselhöhle]. Hón alatt való szó: püi subalares MA. Ó hóna alatt ég könnét viselmie (BodC. 28). Holnotok allat (Mel: SzJán. 202). Vankosokat varranac mindennek kariánac hóna alá: sub cubito manus (Kár: Bibl. II.119). Holna alá tötte (Czegl: MM. 214). A kőteles holnai kötöttie (Czegl: Japh. 90). Valami tőköt kötne honnac ala, kinec segítségével jobban uszhasznac (Dial. 142). Hóna-alá fát véssen (Megy: Dial. 190).

[Szólások]. Az romai papanak szentséges uevezeti és hónya alatt lelki testi képpen praznátkodo papok, barátok (Pathai: Sacr. 114).

HONN (*honn* LevT. 61. *hón*-lakos Laskai: Lips. 351): **1)** domi MA. zu hause PPB. Hon üilő: abstractus, casae affixus, deses PP. Mykoron anyatol ketelenyetteinek s maradna hon, az palotanac ablakrol ky uete magat (EhrC. 159). Micor hon volnanac, kerdi vala azocat, mit törekettcuolna az vban (Münch-

C. S9). Mykoron wra hon nem volna (ÉrdyC. 642b). Hon nem woltamban (LevT. 1300). Hon nem létebe sonkit be ne boczátana (Helt: Mes. 79). Maria hon fil vala: domi sedebit (Helt: UT. III.4). Attia hon tülle kerdi vala (Istv: Volt. 6). Atkozott legy hon es kiül (Börn: Préd. 619). Hon lakot tudatlan ember: in navibus educatus (Decsi: Adag. 310). Hogy szabad biradalmoc es iteletc lenne, mind hón s-mind hadban: domi militaetque imperium atque iudicium summum habere (Decsi: SallC. 21). Sem hon, sem taborban az praedan nem kapdosot (Magy: Nád. 84). Ez egyszeri hadi expeditióról honn maradtam (MonOlm. IX.119). Hon születet [bennszülött] (Alv: Post. 1223). Nem tsak hon, de kinn-is (Gyöngy: Pal. 10). Henyo hon-ült röst (Derk: Öflot. 76). **2)** domus, patria SI. heimat; honja: soine heimat Adáni: Spr. 32. Zent Ferencz predicala menyorzag homyanak kyuanszatarol: desiderium caelestis patriae (EhrC. 58). Mezze földc el budastanak ő honnoktál (BödC. 12). Honnyában költ az feczke (MA: Bibl. V.40). Az homyokban lako sidok (MA: Tan. 50). Honnyokból ki-bontakozván, Egyiptomba fúradtak, hogy tanuljanak (Pázm: Préd. 133). A széles háztája, honnya, avagy lako hely alkalmatossá teszi a lakást: domicilium seu habitaculum amplum commodum facit habitationem (Com: Jan. 106).

[Közmondásol]. Hon lakjék az, a ki kedvére akar élni: domi manere oportet belle fortunatum MA.

itt-hon: domi, hic domi MA. hier zu hause, im hause PPB. Pryny Peter ython wayon (RMNy. II.52. LevT. 1387). Itthon vagy-on-é az apád? (Warm: Gaz. 109).

ott-hon: domi MA. zu hause PPB. [dort zu hause]. Mykoron ot hon volnanak, kerdy vala raytta, myt bezeelnec vala az wton (JordC. 485). Oth hon yl vala: domi sedebit (666. Zrinyi. 158).

[Szólások]. Otthon parancsolj: ubi paveris, impera MA. Ebben ugyan, ha otthon termett gondolatja, megfúrta eszt a molnár, a curiának meg kellett nyugodni felelotin (Fal: TÉ. 749).

otthonos (*otthonos* Fal: NU. 9. Kr. Fal: UE. II.173): domi degens, vitam privatam duens SI. [patrius; zu hause bleibend, zurückgezogen, heimatlich]. A borult idők otthonos lakásra szoritanak (Fal: NE. 29). Törillyék ki könyvekből az adósságot, és otthonos el-nyögéssel felejtsek, se most, se utó ne büsítsanak miatta (Fal: NU. 286). Kitalják bátorságos helyekből az otthonos jámbor úrfiakat (Fal: NU. 254). Nagyobbra böcsülte az otthonos illendőséget az itt amott faragott cifránál (Fal: NU. 317). Otthonos leányzó (Fal: Jegyz. 935).

otthonoskod-ik: domi continuo dego, vitam solitariam domi meae duco Kr. [zu hause hocken, häusliches leben führen]. Azt tartom, hogy egy neveltetett úrti, ha egyre otthonoskodik, az ország szolgálatjához alkalmatlan (Fal: NU. 271).

otthonoskodás: privatizatio Kr. Restelkedő othonoskodásiról kivagyó tábori tüzes indulatokra birta szive járásit (Fal: NA. 231).

otthonosság: vita domestica, privata, solitaria Kr. [häuslichkeit]. Vagy okos kogyességgel marasztani tudja (hitestársát), vagy mértékletes fenytékkal visszatéríteni az otthonosságra (Fal: VE. 111).

Honi: domesticus, patrius, vernaculus SI. [vaterländisch, einheimisch]. Honi katonák (RákF: Lev. IV.514).

Honnvaló: **1)** domesticus Kr. [patrius; häuslich, heimisch]. Hon valo isteni szolgálat (Zvon: Post. II.292). Hon valo hadakban, ember öldöklesekben gyönyörködöt: huic bella intestina, caedes grata fuere (Decsi: SallC. 4). Hon való ellenség: hostis domesticus (Decsi: Adag. 295). Mikor masok énekben szerzik honvalóinak gonoszságát, akkor sem tudgyak . . (Pázm: Préd.

1237). **2)** [snpellex; einrichtung, möbel]. Minden honn valóm ez: négy kárpát, egy ágy, egy asztal, két pár szék (Fal: TÉ. 780). [Vö. Holvaló]

HONNAN, HONNÉT, HONNAT (*honnag* FestC. 374. Bas: Credo. 125. *honnagd* LevT. 1.378. *honnal* Zvon: PázmI. 332. Tolu: Vig. 32. J8. Lép: P'Üik. 16. Lép: P'Üik. 1.15. 105. *honnaton* DebrC. 339. 350. NagyszC. 11. *honnag*, *honnem* NádC. 621. *honnég* Helt: Mes. 12. *honneg* Helt: Háló. 30. *honnert* DóbrC. 292. *honnén* Mik: TörtL. 162. az *honnend* TörtT. XIV. 41. *honnénd* Thaly: VÉ. I.137): **1)** unde? C. MA. woher, von wamen? PPB. Honnan való: cujnas MA. Honnat te zogen emberke haburultatol (EhrC. 10). Honnat az emnekeim hoq malaztot lódnéc te zéméid előt? (BécsiC. 4). Janos keresztsege honnan vala, menből, avag emberectől é (MünchC. 53). Honnan vagon kezdte az konkol? unde habet zizania? (JordC. 394). Honnan ysmerz enghemet? unde me nosti? (625). Mynd az haazbelyek el ameeikodanak, homan vona (ÉrdyC. 337). Honnat tudol? (DebrC. 351). Homnéd vagyon emec? unde huic ista? (Helt: UT. 14). Honnat ifusz? (Mel: Jób. 2). Ióttenee férfiac, do nem tudtam homan valóc voltanac: nesciebam unde essent (Kár: Bibl. 1.194). Honnan iöz? houa mégy? (Decsi: Adag. 233). Homnéd vagyon, hogy a buza rossá, sőt konkollyá is változzék? (Com: Jan. 27). Honnan való légyen a te kedves pajtarsod: cujnas sit dilectus sodalis (206). **2)** alicunde; von manchem orte]. Vagon ol falw, hog kybwł meg igazetyak honal felet, honal harmadat (LevT. 1.37). **3)** [relativum; unde; von wo, woher, daher]. Meg terók az else hazamban, homan ky ysztene: revertar in domum meam, unde exivi (JordC. 391). Honnet epevhly kol vala, onneet haragot mutatá (DomC. 280). Az honnat a vétok, onnat eredett az itélet (Hall: Paizs. 18). Az erdei tónis mindon felől, ahonnan fogod, meg gyac (Mel: Herb. 47). A juh láttatic meg nem elégíttetheti, homnéd rendkívülvale kívánsággal keresi a füveket (Illy: Préd. II.13).

akár-honnat: undevis C. undecunqne, undelibet MA. woher man will PPB. (Helt: Háló. 30. Sall: Vár. 87).

ső-honnan (*sohonnaid* LevT. 1.317. *sohonnai* Fél: Tan. 8. MA: Scult. 267. *sohonnai* Mel: SztJán. 46. MA: Tan. 743. *sohonnai* 49. Zvon: Post. II.259. *sohonnai* Fely: Pestis. 104. *sohonnai* LevT. 1.112): necunde C. nullo de loco MA. nirgendher, von keinem ort PPB. Myt keel teny az olyan embernek, kynek sohonnai nyhenen vizgatalasa (ÉrdyC. 81b). Sohonnai az pára ki ne menyen (Mel: Herb. 73). Vta nintsen sohonnai a harlangnak (Ény: Gizm. 6). A melly várasnak közel ellensége, abban nagyob' vizgázás vagyon, hogy-sem a mellynek sohonnai nints félelme (Pázm: Préd. 126).

sőhonnai (*sohonna* Gvad: RP. 46. *sohonnai* Matkó: BCSák. 12. Szathm: Cent. 215. *sohoni* ErdTörtT. 1.9): terrae filius, obscurus homo Kr. [hergelaufener, landstreicher]. Szemire hányták, hogy olly semmi, sohoni oláh embernek amyi lüföt, jószágot adott (ErdTörtT. 1.9). Lézzegő sohonnai (MHog: BTan. 80). Sohonnai, vak vezető, gonosz lelki-isméretű ember (Illyef: BCSTomp. 130). Sohonnai bitang ember (Kisv: Adag. 509). Sohonnai ember (Fal: Jegyz. 935). 'Ki egyszer rossz, lesz végig sohonna (Gvad: RP. 46).

vala-honnat, vala-honnan: **1)** alicunde C. MA. [irgendwoher]. Ha valamij pénz jvno valahonnan (LevT. 1.38). Hogy valahonod ne lenne harag reyayok (216). **2)** undecunqne C. MA. [woher immer]. (Pázm: Préd. 227).

HOP: [aula, „aulicus; hof-?]. Ó [egyel]me Morvába be akarja magát vétetni és megnyező szerzők és hop főurak igen ajánlják magokat, hogy bevétetnék első törvényen (LevT. II.44). [Vö. hop-mestér]

HOPOCHÉR: [dux; anführer, rüdführer]. A nicolaitaknak főhopezhérek, volt egy Nicolaus nevű ember (GKat: Titk.

12). Semmivel sem volt igazb Cujafásnál, és az ő hopezhérinél (GKat: Váls. II.238). A páják és azoknak hopezhéri (275).

Hopeihérség: [ducis munus; füilrerrolle]. Czélibeli mestersegheket akariak előttük fitoghatni és immár vgyan rea biztak az morglusban való hopezhérséghe, mikor az soect suprályuk nem io bór gyartásiert (Bal: Épin. 5).

[HOPÁS]

háta-hopás: [salebrosus, fragosus; uneben, holperig]. Vigyék egy háta hopás, darabos völgyben, melly soha nem szantott (GKat: Váls. II.611).

HOPISTÁL: [vagar; umherschweifend]. Hihető, hogy mikor offlece könyveket kellene olvasni, akkor te a hozzád illetlen helyeken hopistálván tsak lülahá (Ker: FelsK. 168).

HOPORTOS (HOPORCSOS?): [fragosus; holperig]. (Az oroszlan) talála egy öckerre, az esztener vala es a nyaka fel hámolt, az oldali is hoportosoc valónac (Helt: Mes. 358).

HOPORJÁS: hoporesos; protuberans, salebrosus Kr.

háta-hoporjás: salebrosus, fragosus, confragosus C. böckerig, sehr uneben PPB. Háta hoporjás hely: salebrae MA.

HOPP: [interfectio] jubilantis, exultantis Kr. Hop haja: evax! oho! MA. Báár huyot mondgiatok (Bal: CsIsk. 138). Héy, hoy, hophaya, hopp (CorpGramm. 252). Hop haja! icy confundálja az isten az embereket (ErdTörtAd. II.228. PhilFl. 56).

hipp-hopp: jubulum, evax, evae SI. Forgolódik virgontz talpán, hippet hoppot emleget (Fal: Vers. 871).

hipphoppol: [salto; tanzen]. Vasárnap hipphoppolunk, farsangolunk (RákF: Lev. V.365).

Hoppa: lakodalom, menyegző SzD. (KGyör. 1747. Kr).

Hoppa: [plumpsen]. Midőn a tőke alá esné a tóta, nagyot hoppana a vízbe (Helt: Mes. 58).

HORD: **1)** porto, gero, degero, aggero, advecto; tragen PPB. Meta cadit in viam Cuhurdvohut dictam (1300. CodPatr. III.48). Hw eleyben horgyak: afferobant ad eum (JordC. 456). Myndden zyksegre te horgy yzeth (ÉrdyC. 310). Fat hord vala hatan (MargL. 23). Keth lowon jvttének fa hordlan (LevT. 1.147). Az hangya buzat hord az ew feknesebe (Pesti: Fab. 55). Rakásra eleuen szenet hordottanak: prunas congesserant (Sylv: UT. 1.154). Az szumar masnac hordgya az terhet, az ökdor masnac szantya az földet (Born: Evang. IV.306). Az ki adott szabdsághoz képest rea hordaniák az élest (Lép: P'Üik. I.224). **2)** [similis sum; ähnlich sein]. Lattattatol te löch embörnek lenőd; de az the bezedid bölecsességdőlöz nem hordnak (KazC. 96). Amethystes: ezis hord a viola szinlöz, do sütetes (Mel: SztJán. 531). **3)** [obduco, infero; aufragen, eintragen]. Kisasz-talka, a hová a faszszonyok az apró-tüfírat rakják, és a honnan testekre hordgyák (Fal: NA. 128). Titkos vétkét, titkos lájstromodba ne hordd hosszú emlékezőtre (Fal: UE. 481) Szomszédgya fogyatkozásit lájstrom könyvbe hordgya (509).

[Szólások] Hogy hiven füleinkbe hordgyák (a híreket, Fal: UE. 406).

alá-hord: devehó C. deporto MA. tragen, herabführen PPB. által-hord: transvehó C. transporto MA. hinüberführen, hinübertragen PPB.

által-hordás: transportatio, transvectio MA. überfahrt PPB.

be-hord: invehó, importo C. MA. hineinbringen, hineinführen, hineinbringen PPB. Gabonamat meg arattattyak es bee horgyak (LevT. I.75. Telek: Fl.él. 40. Gér: KárCs. IV.396).

behordás: invection, invection C. importatio MA. einföhrung, zuföhr PPB.

[ögybe-hord]

ögybehordás: collatio, congeries C. congestio, comportatio MA. das zusammentragen PPB.

el-hord: deporto, asporto, supporto, defero C. wegtragen PPB. Kerty hatalmasval el fögta és almayat el hordotta (RMNy. III.46). A jó írök fellyebb járatták a megszerzett bötösület, a világ széleire elhordgyák, sőt még késön érkező maradékinkal is dítsérettel közlik (Fal: UE. 387).

[Szólások]. Bezzeg nömös volt ám öis, de mind el hordoták az fázék gyártók: in astragalus gerit nobilitatem (Deesi: Adag. 237). Hord el fiam, hord a rizsát! ugord által Dunát, Tiszát (Thaly: VÉ. II.294).

elhordás: deportatio, asportatio C. MA. wegtragung, zutragung PPB

föltre-hord: [deporto, aufero; bei seite schaffen, wegtragen]. A vice-gondviselő mulat, felejt, restelkedik, veszteget, föltre-hord, ha a szorgos aszszonyáság nem lát utánna (Fal: NA. 192).

[fölr-hord: propono; aufragen].

fölhordás. Mikor alig zng az soc halac fölr hordása miatt, azt itéli hogy lust nem evett (Zvon: Post. I.474).

hordton-hord: [identidem porto; immerfort tragen, eiföhrung tragen]. (Lép: FTük. 26).

ki-hord: exporto, exveho, progero C. ausföhren, austragen PPB. Az beteg haznak zemetyt ky horgya vala (DomC. 222). Nem is szabad ezt a szokást kihordani az orszögböl sub poena confiscationis (Fal: NE. 17).

kihordás: exportatio, evection C. das austragen, ausföhörung PPB.

löhord: 1) devehio SL [heruntertragen]. **2)** [devasto; abtragen, zerstören]. Helyén hagyám beszéledet, tsak hogy mind lo hordád, a mit előb' építettél (Fal: NE. 64). Miert hordgyuk le a városokat, hogy azok helyébe a világ tsudát építsük? (Fal: NU. 278). **3)** verbis castigo, objurgo SL [tadeln, schelten]. Lehordott, megintett, és most megengedett (Gvad: RP. 72).

még-hord: 1) conveho, comporto Kr. [anflühen]. **2)** [verbero; sehlagen]. Az magyarok ez közben az zsákmányos törököt igen meghordották, sok kárt töttek ennek (MonIrók. VII.112).

öszve-hord: comperto, congero, confero, conveho C. MA. zusammentragen, zusammenföhren PPB. Csőrökben, pajtákban öszve hordgyác a gabonát (Com: Jan. 74).

[Szólások]. Sok hazugságot hordani öszve: *agge-re lalsa PPI.

öszvehordás: collatus C. convection, comportatus MA. das zusammentragen, das zusammenföhren PPB. (Deesi: SallC. 30).

vissza-hord: reporto C.

Hordás: deportatus, vectura MA. föhr, das föhren PPB. Az élshordásból nagy nyereséget akarának vönni (Helt: Krón. 10b). Fahordás (MonTME. I.14). Buza hordás (Czegl: Japh. 63).

hir-hordás: famigeratio SK. Kr. [austrägerei]. Oktalan vétek, a békességet bontó és áruló hir-hordás (Fal: UE. 451).

Hordat: enro vehi, portari Kr. [tragen lassen, bringen lassen]. Sok fakat hordata körnifele (DebrC. 29). Fáradt népnek csöbörrel borát hordatja (Tin. 152). Hamar egy asztag fát király hordata, kin Driást áldozna ott Pallenánál (Szakm: AmAff. 8). Az sönk hordatásában szorgalmatoskodjatók (RákGy: Lev. 242).

még-hordat: ∞ A nazurbék fájának meghordatása tölt 59 ft 70 denárba, MonTME. I.21).

Hordó: 1) vector, portans, vehens MA. der träget, der föhret PPB. [trägor]. Zsák-hordó: saecarius, liszt-hordó: suffarraneus C. Csöbör hordó: amphorarius Major; Szót. Kero ew hordoyat (portitorem), hogy senkynek mag nem yolentene (EhrC. 27). Gerendahordók költségré 65 denár MonTME. I.208). Széna hordó szelér (KecskTört. III.353). **2)** cadus C. dolium, vas, dolium vinearium MA. fass, weinfass PPB. Hordót megönozni: dolia *vineire plumbo PPB. Hordo, kit uagh abronchokkal kothöznek egbe (WinklC. 124). Az hordo, kyben az forro bor wagyon (ÉrsC. 261). Egy hordo saletrom (RMNy. III.18). Weret hordo (LövT. I.261). Az wyhordokban eget se ag föl, hanem mind oh hordokat (118). Föl fogadom velled egy hordoborban, nagy kárt vallaz vtdoban (FortSzer. H2b). Az egész hordóbeli fenýóvíz megezetötül, és nem leszen olyan kedves italra (Radv: Csál. III.49). Vot egy hordoba kevés maradék bora (MonIrók. III.166). Az meg auolt hordok: utres veteres (Fél: Bibl. 95). Hordot kesecz pintorekkel tiszta boroknae (KNagysz. 1579. C). Az a hordo bor nyölczvan napig el tarthatna (Lép: FTük. 93). Az füres hordó kongás, és eszterhán termett gabona fő, pharisaensi kérkedésednek jeles czimerei (Matkó: BCsák. 124). Választot fő bor legyen tizenkét hordoval (Szentm: TFüú 8). Sok hordó kéno a szeeskaöz, ha az füüg mind szeeskaözni akarna (RákF: Lev. II.297).

[Szólások]. Nagyob az feneka az hordojanal (Gyarm: Fel. 210). A vendég azt tartja, hogy nem fogadták jó szívvvel, ha potroha nom puffadtott anyyira, mint egy akós hordó, és a feje nem zúgott úgy, mint a szelmalom (Fal: NU. 303).

[Közmondások]. Nem íó ó hordóba vy bort tölteni (Deesi: Adag. 137).

bor-hordó: oenophorus C. [weinträger]. Bor hordo edény (Teleki: FLél. 109).

boros-hordó: doliarium, dolia C. [weinfass].

étek-hordó. Étekhordó tál: catinum Nom. 403.

fa-hordó: calo, lignifer, xylophorus Nom.² 405.

hir-hordó: anabasius PPI. famigerulus, famigerator Kr. [zuträger, zwischenträger]. Mért nem adunk valami acélos zabolat a hirhordó nyelvnek (Fal: NE. 93). Ezen bosszúságerzt gyalázzattal füzet a hamis lúrhordónak (Fal: UE. 388).

söröe-hordó: cupa cerevisiaria PP. [bierfass].

tehër-hordó: [gerulus, bajulus; lasträger, lastragend]. Terhõ hordo állat (Helt: Mes. 121). Tereh hordó (Kár: Bibl. I.306). Terb-hordó (Káldi: Bibl. 298). Tereh hordozo szamar (Zvon: Post. 15). Terh hordozo barom (Com: Orb. 173). Terh-hordozo szekér (171).

viz-hordó: aquarius PPI. [wasserträger].

Hordónyi: doliaris MA. [oin fass voll].

Hordós: [doliaris; fass-]. Nagy hordós borokat fölvonittam, nagy esévüket a fenekokban beverettem (MonIrók. XXVII.101). Hordós és átalagos borokért elbocsátja (RákF: Lev. I.439).

Hordogal: portito PPB. [nach und nach tragen, bringen].

Hordogat: 1) vecto C. [nach und nach tragen, bringen]. Londra városába udvari kapsira zálog nevében no hordogasd kastélyodat, kövárdat (Fal: NE. 24). **2)** [similis suo; ähulich sein]. A több ide kaesontó s-hordogato tévelgyések (Megy: 6Jnj. II.33).

öszve-hordogat: circumgesto MA. stets zusammensehleppen PPB.

Hordoz: 1) gesto, bijulo C. portito, gero, vecto MA. oft tragen, auf der achsel tragen PPB. Kebelet penzuel tele hordozuan, ozuegynek, aruaknak el oztyauala (ElrC. 7). Senky nem lehet es heweeth hordoztok; portavimus pondus diei (JordC. 416). Mynd az ragalmazok mynd az eremest halgato erdegöt hordoznak; eeggyk nyelweeben, nasyk fyleyben (ÉrdyC. 77). Yghen yo embernek, nykoron ow yfjywsagatwl foghwa hordozangya istennek ygyaat (576b). Lelky zömök előt hordoznaak (555b). Jesuinaak bélyegit hordozom (VirgC. 113). Utenkent hordozzak (Ozor: Christ. 214). Saruiat hordozni: calceamenta portare (Fél: Bibl. 4). Ez a bizakodás olyan, mint a széltől hordoztatott pelyh (Pázm: Préd. 176). A melly tollas botot kezében hordozott, ayal fti föbe Tróilust (Hall: III. list. III. 140). Csak a pusztá nevé hordozzák a lelki vitézesnek (TKis: Pau. 26). Minémü légyen az antikristus bélyege, mellyet fognak hordozni az ő követői (Illy: Préd. II. Tart. 5). Eőtet a szerentse tsak azért hordozta magossan, hogy többek szemeláttára gyalázhasa (Fal: NE. 13). Mikor idegből nyilakat bősátnuk bizonyos ki-függesztött tészra, fellyob tartunk, mert a nád-szált maga nehezo sebes róptében-is lefelé szokta hordozni (Fal: NE. 67). Szükség képpen meg unya azt az embert (a szerentse), a kit egy luuzomban igen sokáig hordoz maga hátán (Fal: UE. 386). 2) ducto C. ductio MA. oft führen PPB. [führen]. Gyermekek tanéto, hordozó: paedagogus Com: Vest. 74. Negyuen esztendeig hordozot táfeket a pusztába: adduxit vos per desertum (Helt: Bibl. I. aaaz2). Az ő juhái egy pator alatt hordoztatnae (Born: Préd. 211). Igyekedie egy csoportban hordozni az ő juhait (282). Útannat igazán hordozom: vias meas in conspectu domini perambulabo (MA: Bibl. I. 456). Ugy agyaskodik, az mint az ő okossága hordozza (MNyil: Irt. 242). Kiket nem az isteni felelem hordoz és vezérel az életnek útában (Tof: Zsolt. 581). Oda fut a nép, a hová a többi tódul; egyvelesleg a támadott hír hordozza őket (Fal: UE. 442).

[Szólások]. Most itt hordoz a szerencse szele (GyöngyD: Char. 90). Porazon hordozni: naribus trahere (Döcsi: Adag. 84). A beünük fel-támadott vágyódásukat szájakon hordozzuk [zabolozzuk] (Fal: UE. 367). Birodalom-alá vetett, zabolán hordoztatik; mert ura és birája vagyon (Pázm: Préd. 2. 19). Az igazságnak hatalmas ereje zabolán hordozta őket (Pázm: LuthIV. 1). Orrodnál fogva hordoznak tégedet (Döcsi: Adag. 170). Hirt hordozok: rumifero MA. Ez chyk hordozni akar beynketli zep zawawal, soha yk wege nem lezen (RMNy. III. 31). Szilid erkölczben kel magunkat hordozni (Fél: Tan. 457). Ó felségéhez hítséggel hordozza magát (ErdPorta. 72). Soha nem leszen néked böczületed, mind csak az hamuban kel néked vned, nola orrodát igen fen hordozod (Fort: Szer. K2). Tudom, hogy kdhez jó szivet hordozott, a 13 város dolgába ha sántit is (LevT. II. 286).

el-hordoz: 1) perfero MA. [ertragen]. Az urnac haragját el nem hordozhattya: non habet vim iram domini ferendi (MA: Bibl. I. 457). 2) perducto MA.

elhordozhatatlan: [insupportabilis; unerträglich]. Az te fenyegető haragod el hordozhatatlan (Kár: Bibl. I. 407).

elhordozható: portabilis MA.

környül-hordoz: circumgesto, circumfero, circumvelo C. herumführen PPB.

környülhordozás: circumvectio, circumactio, circumductus C. circumgestatio, circumductio MA. umhertragung PPB.

még-hordoz: [circumgesto; herumführen, umhertragen]. Hoq az eghez varason meg hordoztatlucek es annak wtanna nyakait vaglnak (ÉrdyC. 268). Arra ytelek, hogy lo farkon meg hordoznaak (134b).

szélllyel-hordoz: ∞ Az basa lowolet zellyel hordozzak az falwkon (RMNy. II. 146).

Hordozás: portatus, gestatio C. gestatus MA. das tragen PPB. Hordozásra való: vectarius, gestatorius C. Hordozásra való szék: ein tragsessel Nom. 30. Kinék suria hordozására is nem vagyok melto: eujus non sum dignus calceamenta portare (Helt: UT A5). Feszület hordozas (Mon: Apol. 335). Az angialok giorsak az istentől reuik bizot köuetségnek hordozására (Fél: Tan. 81).

hir-hordozás: [fumigeratio; austrägerer] (Pázm: Kal. 1766. 262. 725. Kr.). Mindenütt meg akasztunk titeket ellenünk való hamis hírhordozásokban (Bal: CsIsk. 166).

terh-hordozás: [das lasttragen]. (Helt: Mes. 272).

Hordozdogal: gesto, gestio C. vectio MA. [oft tragen, oft führen].

Hordozgat: vectio, portio MA. oft führen PPB.

környül-hordozgat: circumgesto MA. umhertragen.

Hordozhatatlan: ingestabilis C. importabilis MA. untragbar, was man nicht tragen kann PPB.

Hordozható: vectibilis, portabilis, portatilis MA. tragbar, tragsam, bequem zu führen PPB. Serpenyő nélkül való, kézben hordozható font (Com: Jan. 167).

Hordozkod-ik: migro MA. herberge veründern, wandern PPB. Viszszaköltözöm, haza-hordozkodom: remigro PPB. Az én portékámat előhozám, mint az kie másina hordozkodnac (Kár: Bibl. II. 117). Sokan Magyar országból, sőt Bécsből, és távulban való helyekről hordozkodnának (Pázm: Kal. 441). Gyakran hordozkodó, helyről helyre kelő jószágban nem gyarapod [igy] (Kisv: Adag. 377).

által-hordozkodik: transmigro MA. [übersiedeln].

általhordozkodás: transmigratio MA. forzug, fortwanderung PPB.

be-hordozkodik: immigro MA. eine wohnung beziehen PPB.

behordozkodás: immigratio MA. das einziehen in ein haus, darinnen zu wohnen PPB.

el-hordozkodik: emigro, demigro MA. ausziehen, wegziehen PPB.

elhordozkodás: demigratio MA. das wegziehen PPB.

ki-hordozkodik: emigro MA. ausziehen PPB.

Hordozkodás: migratio MA. abzug, fortreise PPB. (EszP: ISzfz. 38).

Hordozó: gestor C. vector, portans, gestator MA. führer, trüger PPB. Zetezel hordozó: lecticarius; nyil hordozó: sagittifer; toll hordozó: penniger; faklya hordozó: tedifer C. Tsónak-hordozó: lintrarius PPB. Az inaszakatt pedig a négy hordozó-által (kik őt ágyastul vitték) minden-felől keresi Krisztust (Illy: KrÉlet. 344).

agár-hordozó: [canum venaticorum custos; windspielwarter]. Az agár hordozókat akarjuk, hogy az gazdasszonnyal jönek ki, kopó nem kell (RákGy: Lev. 284).

buzgány-hordozó: claviger; buzgány hordozó inas: clavator C. Buzgány hordozó tok VectTrans 22.

dárda-hordozó: lancearius, telifer PPB. [lanzenrüger].

fegyver-hordozó: armiger C. telifer PPB. onifer MA. Com: Jan. 140. waffenrüger PPB. Fegyverhordozó apról: armiger MA: Bibl. I. 227. (Káli: Bibl. 246. Gyöngy: Char.

Előb. 7). Midőn Antónius gyakorta kérte egy fegyver hordozóját, hogy (Dáln: Flor. 320).

gyertya-hordozó: cerofarius Nom.² 257. facifer PPBl.

halott-hordozó. Halott-hordozó nyoszolya (MesésK. 32).

hazugság-hordozó: nugigerulus C. Com: Jan. 141. [zuträger, verleumder].

hír-hordozó: famigerator, anabasius C. famiger, rumigerulus MA. mährleinträger, zeitungsträger PPB. (KétMDipl. 144). Az hamis hír hordozókban meg kell büntetni, az fundálót is szemban kellene veretned (RákGy: Löv. 181).

kard-hordozó: ensifer C. machaerophorus MA Com: Jan. 150. schwerträger PPB.

kasza-hordozó: falcifer C. MA. sensenträger, sichelträger PPB.

kőzív-hordozó: telifer PPBl.

kigyó-hordozó: serpentiger C. MA. der schlangen trägt PPB.

kornéta-hordozó: [portator vexilli; standartenträger]. Kornétahordozómat expediáltam (MonIrók. XV.313).

köszönet-hordozó: salutiger, salutigerulus MA. der grüsse traget PPB.

lámpás-hordozó: lanternarius PPBl. [laternenträger].

léktika-hordozó: lecticiarius; sünftenträger PPB.

levél-hordozó: tabellarius, libellio C. MA. briefträger PPBl. A levélhordozó leveleket hordoz (Com: Vest. 93). A levélhordozó postákat küldie vala: tabellarios mittebant (Com: Jan. 207). Level hordozo posta: tabellarius Ver: Verb Szót. 30. Olyan az anyaszentegyház, mint valami fejedelem levele hordozo posta (MNyil: lrt. 66).

málha-hordozó: elitellarius Nom. 60. [packträger]. Málha hordozó ló: equus elitellarius Nom.² 421.

paizs-hordozó: scutigerulus MA. schildträger PPB.

rév-hordozó: hippago C.

szó-hordozó: hírhordó, hírharang SzD. [famiger; austräger]. Az hugoc ne legenez zohordozoc (TelC. 369). Etféle szó-hordozó és maga gondolatlan emberektől oltalmaz engem vram, hogy az ő kezekben ne jussak (Pázm: KT. 326).

szóvétnék-hordozó: lucernarius MA. lychnucus PPBl. [fackelträger].

táska-hordozó: [mendicus; bettler?] Jó szerenczés életben, vduar-nyalakodó ifúságodban, vndok táskahordozó agságodban (FörtSzer. M4).

teher-hordozó: gerulus, elitellarius C. hujulus MA. lastträger, lasttragend PPB. Tereh hordozó őszvér: mulus *elitellarius PlI. Teher-hordozó hajó: vectoria C. navis oneraria; lastschiff PPB. Ű jó lovai, mind teherhordozó nagy sok őszvéri (RMK. IV.161). Tereh hordozo számár (Kules: Evang. 2). Terh-hordozó (László: Petr. 166. 176).

Hordozóskod-ik: eum suis reculis transferre se in aliam domum Kr. [ausziehen, wiederholt ausziehen]. Mert csak bujdosunk, egy helyből más helyre hordozóskodunk (Thaly: Adal. II.62). Alig hordozóskodott a tengeren túl (Fal: UE. 466. Moln: JÉpül. 454).

be-hordozóskodik: immigro in domum Kr. [einziehen]. Innen már behordozóskodunk az telelő nagy házba Nándor-Fejérvárt (MonIrók. VIII.384).

ki-hordozóskodik: emigro e domo Kr. [ausziehen]. A mozgóre ki-takarodósnak, ki-hordozóskodósnak (Bíró: Préd. 144). Legdrágább kincsét vállára vévén, úgy hordozóskoda ki (Fal: TÉ. 670).

Hordoztat: [portari euro; tragen lassen]. Székben az háznál helyről helyre magamat hordoztatam (LövT. II.369). Az vasat hordoztatta ő kegyelmo véllen (Gér: KárCs. IV.165).

HORDA: [grex, caterva; horde]. Mert pogán hordajal benne kiáltatia, [hogy] szászok viragokat mind rabsagra hajtia (BáthBües. 2).

HORH: [angustiae locorum; pass, engpass]. Ascendit (meta) per hurh [így] (ZichyC. I.10). Horhfw locus 1268 (Wenzel III. 191).

Horhagy: ∞ Ascendendo quoddam zarduk vel horhag; transitio ipso horhag; super ipsum horhag sunt duae metae torreato 1267 (Wenzel III.174—176. RMK. II.422). Quidam monachus koykholm vocatus iuxta quem est quoddam horhag 1270 (CodPatr. VI.179). Monticulus Horhagh 1347 (ZichyC. II.241).

HORHAD ?

még-horhad: [incurvesco; krumm werden]. A világi gyönyörűségre tartozó dolognak kívánságatul meg-szünek, minelőtte meg-rövidülne az ezüst kötel, az az, mig hátad gerénczében lévő velőnek el-száradása miatt hatad geréncze meg-horhadna [meg-horgadna?] s meg-görhűlnél és szomoruan járnál (Szatlm: Cent. 336).

HORHAN [HORKAN?]: fremo [aufbrausen]. Myre horhananak [tremuerunt] pogaanok, ees nepek gondolanaan hewsagokat? (FestC. 313). [Vö. HORTYAN]

HORNYOL: erenam incido, strio; kerben machen, spalten machen PPB. Hornyolt oszlop: columna striata PP. Ebenum fából hornyolt kopiját meg rázván (Fal: TÉ. 638).

még-hornyol: erenam incido; kerbe oder spalt an der schreibfeder machen PPB.

HOROG: uncus C. hamus, harpago MA. uncinus PPBl. [haken, angel]. Kúton való horog: harpax MA. *Úst horga, melybe az füstöt akasztják a tűz fölött: hama PP. Horogal: armilla NémGl. 344. Almaknac horgan vonuan getrelneket bñndösknece (BécsiC. 212. 227). Hóg megne gonozbelme őket, meñ a tengerre es vesdmeg a horgot (MünchC. 46). Hóg meg ne tantoroyczok híket, meny el a tengerherre es vesd be horgodat (JordC. 409). Horogba ees zabolaba wnekyk alokath meg zorohad (KeszthC. 72). Az kevnyvek akadanak az horogba (DomC. 95). Faarkok mikenth haatra haytoth horgok (SándorC. 38). Nest suba, arankos horogi raita (RMNy. II.67). Horgot vetne a vizre (Helt: Bibl. IV.36). Horog kin az eledelt mardosac az halac (Born: Préd. 241). Szigonios horog (Mel: Jób. 100). Ki vonhatod e az ezethalat horoggal? (Kár: Bibl. I.538). Egy öreg vas horog (Radv: Csal. II.396). Lábkapó horog (MA: SB. 355). Láólkapó horog (356). Nyölcz urat lé vágának, némellyeket horoga vetének (Pethó: Krón. 42). A fel-függesztő, állító font a gyapju mivesek serpenyő nélkül való kézben hordozható tontya: mellynek edgyik részé felől tsak a fontot nyomó horga vagon, másik felől a terhe (Com: Jan. 207). Az egész hástyákra horog és párkányozó kövek kévántatnak (KolTört. 402).

[Szólások]. Ha igyekeznék valamire, rejtett horga ki ne tessék szándékunknak (Fal: UE. 385. 425). Mikor kilátszik álnok horga, se keletek, se bücsületek (438). Ha jól veszed fel (ezt a letzkét) tapasztalni fogod, hogy vagon horga s haszna (439).

[Közmondások]. A mely fából horog akar lenni, idején a föld felé nyöl az (Kisv: Adag. 104).

arany-horog: hamus aureus MA. [goldene angel].

[Szólások]. *Arany horoggal horgászni: aureo piscari hamo (Deesi: Adag. 95. MA). A bírő szívért arany horogra fogni (SzD: MVir. 16).

halász-horog: *piscarius hamus PPB. hamus piscatorius Kr. [angol]. Halógó horog: hamus C. Varsával, halász horoggal halász (Com: Jan. 81).

Horgad: incurvesco MA. sich biegen, krumm werden PPB. Jesus horgadna megíón a mezarokro a nehez keresztfa alatt (WeszprC. 96). Mennél tovább él (a sus), az orra mind hova tovább le-felé horgad (Misk: VKert. 282). Mog-tisztul a te kívánságod, mely sokszor magára, és egyéb teremptet állatra horgad (Pázm: Préd. 205).

alá-horgad: deorsum curvor Kr. [sich neigen, sich beugen]. Amyi terhet nem rakhatnak a pálna gerendára, hogy alá-horgadgyon (Pázm: Préd. 172).

be-horgad: [incurvor; sich einwärts krümmen]. Behorgadt szarvú: varus C.

el-horgad: [deflector; sich wegwenden]. Nehéz-is, nem is illik egy általlyában a főlünk el horgatt meg hitt persunsiót erőltetni (Fal: UE. 389).

elő-horgad. Elő-horgadt: procurvus PPB.

félre-horgad: ad partem flector Kr. [sich seitwärts wenden]. Eltekéltett szándékáruil félre nem horgad (Fal: UE. 380). A praktika és sűrű szokás soha sem teheti igényessé ezeket a félre horgadott vakmerő istentelen mondásokat (Fal: NE. 18).

föl-horgad. Fölhorgadt orru: resimas C. Föl-fitűt, felhorgadt orrú: silo PPB.

ki-horgad: [sich auswärts krümmen]. Kihorgadt szárú: valgus C.

lő-horgad: [deorsum curvor; sich neigen, sich beugen]. Leborgadt vén ember: silicernium PPB. Földre le-horgadt ember, meggürbedett: cernuus PPI. Az leléc, méf zomorosságban vagón a gonossagane magában, leborgadna iar (BécsiC. 100). Le horgattam, es igen le nyomattattam (Szék: Zsolt. 36). Gyászban jártam leborgadva (MA: Bibl. V.17).

még-horgad: incurvesco C. MA. sich biegen, krumm werden PPB. [sich beugen, neigen]. Mynd voygy meg horgadeok, naponkeeth zomorwhan megyek vala (KeszthC. 92). Een testemiek terheewel meg horgadottal yarok (FestC. 391). Főg ucu, ky az ű hataban megh horgat (KazC. 94). Az aszszonyi-álat meg horgadot vala: mulier erat inclinata (Helt: UT. 88). Az augustai confessiónak meg horgadott tamitása (Pázm: Kal. 325). Fejét hajtunk, és meg-horgadgyunk a vén ember-olött (Pázm: Préd. 217). Hog meg-lejölhassue, horgadllassue (Com: Jan. 19). Nyomorultá löftem és igen meghorgattam; járok mint egy meghorgadott (Hly: Préd. II.261). Nincs egésség a testemben; megháborodott a szívem, és igen meghorgattam (Csúzi: Síp. 463). Meg horgattam a kőszvénytől (László: Petr. 193).

vissza-horgad. Visszahorgadt: reflexus MA. zurückgebo-gen PPB.

Horgadás: inclinatio Kr. [biegung, krümmung]. Isten az embert igényesen teremtetto; semmi bűnik horgadása nem volt benne (Pázm: Préd. 929).

Horgadoz-ik: curvesco, incurvor Kr. [sich wiederholt krümmen]. Bolond világ ez, nem jár egy nyomban, hanem idő s amoda horgadozik (Fal: NE. 6).

félre-horgadozik: declino Kr. [sich öfter seitwärts wenden, wiederholt auslenken]. Ha isten után fogtak fegyvert, ve-

szik jaltalmát, ha félre horgadozott szándékok, másut fizetnek érte (Fal: NA. 221). Dicséretes, méltó dolgokban foglalatoskodjál emberül, haigy békét minden félre horgadozó szándék-nak (Fal: BE. 594). Elöl vett utjában se nem tántorog, se félre nem horgadozik (607).

HORGAS, HORGOS: 1) curvus, incurvus, flexuosus, inflexus, insinuatus, arcuatus, mecus, aduncus, obuncus, uncinatus, repandus, obliquus, transversus, limus, pravus C. mecus, aduncus, hamatus MA. krumm, gebogen, eingebogen PPB. Horgas homlokú: curvifrons; horgas lábú: curvipes MA. Horgas-szablya: harpe; horgas csatorna módgyára csináltatott: imbricatus C. Horgas fogak: dentes uncinati; horgas körüm: unguis falentus; horgas orr: nasus aquilinus, rostrum PP. Horgas orr, mint a sasnak: nasus *aduncus; horgas szablya: acinacus PPI. Horgas orrú: rostro *obuncus PPB. Az ygassagrol el laylot horgas wt erek halarra vyzen (ÉrdyC. 388b). Lillimnak horgas leulein értetik az zeut alazatossagh (KazC. 144). A mi horgas, egyenessé leszen: erunt prava in directa (Helt: UT. P1). Kezei és labai horgossoc valmae (kőnyves Kálmán királynak, Helt: Krón. 15). Mostan ez értelmeskedőket szállítom meg, az kie az ravasz okoskodásra adgyác magokat, és az Aristotelesne mondásit horgas tekeréssel oda akarnáe feszíteni, hogy az lel-kec halhatatlanságát tagadgyác (MA: Tan. 22). Nem gondolnak véle, horgason esséké, vagy igényessen kiromkodó bűtögések (Pázm: Kal. 229). Minden hegy és halom meg-aláztatik és a horgasok igényessé, és a darabosok sík úttá lesznek (Pázm: Préd. 76). Horgas fog (Zrínyi. I.179). Orra, körme horgas (II.11). A vaklyos horgason néz: oblique (Com: Jan. 54). Horgas vasu karpók, csákyák (146). Egyenes vonások, nem horgassak avagy peréczessék: non curvae aut spirales (164). Jó szerencsésé valaki? ne horgas, tekergős, kandal szemekkel nézzed: fortunatus est aliquis? ne linis oculis aspicere (202). A linia, vonyas igényes avagy horgas, görbe: linea est recta vel curva (Com: Vest. 7). Csögös, bogos, horgas fák (Hall: Páizs. 58). Kinek kezében edgy igen nagy horgas kasza vagyon, ennek az ő neve halál (TKis: Pan. 64). Vargának való horgas kés (Vest-Trans. 20). Horgas út (Derk: ÖÉlet. 8). **2)** [menda; földer]. Horgast mondott és hazugságot fogott a szent irásra (Matkó: BCsák. 400. 218). Sokat kedvez kiki magának; imen vannak a dolgoknak itélésében sokféle horgasok, és a meg-bántásoknak mindenkorai okai (László: Petr. 151).

[Közmondások]. Nehéz az horgasból egyenest csinálni (Deesi: Adag. 169). Az beszédnek az igényessé jó, s az mankónak az horgassa (Pázm: Kal. 153. Illyef: BCsTomp. 296. SzD: MVir. 264). A mankónak az horgasa jó (Czegl: MM. 188).

hóri-horgas: longurio Kr. [hochbeinig, langbeinig]. Hóri-horgas nagy inas: caliga Maximii, Clementis Aegypti, Colossi magnitudine (Deesi: Adag. 3. 186). Hoszsa lábú horihorgasoc (Com: Jan. 55). Nagy hori horgas bufa philisteus (GKat: Válys. I.325). Horihorgas padláb [magas emberre, gúnyosan] (Thaly: VÉ. II.256).

Horgas-borgas: flexuosus C. MA. [krumm, vielfältig gekrümmt]. Egyenetlen, az-az, hegyes-völgyes, horgas-borgas (Pázm: Préd. 86). Horgas, borgas mondásitad markodban kapuim (Bal: Csksk. 185). Horgas borgas testű tove (Czegl: Sion. 414). Horgas borgas, tekervényes következésvel bizonyitunk (GKat: Válys. I.333). Horgas borgas útak (Fal: Jogyz. 934). Döztögös, tsopotos, tsuvargós, horgas-borgas út (SzD: MVir. 452).

Horgasít: hamo, curvo, adunco, incurvo MA. krümmen, biegen PPB.

még-horgasít: concurvo, recurvo, incurvo, curvo, hamo, hmo, adunco, inflecto, deflecto, obliquo C. krümmen, biegen PPB. Az ow hatakat myndenha meg horgasocyhad (Konj: SzPd. 85). Az iteletnee igényességét régen meg horgasította

ibenne a mi ellenfele való gyűlölség (Tel: Fel. 18). Memője nagy egy haja szálát meg horgasítani (MA: Scult. 140). A pálmák ha meg horgasztatik, annál erősebben magassan igyekeznek nőni (Com: Jan. 22).

még horgasítás: incurvatio MA. krümmung, biegunq PPB. Tacorta el haghatta az e alsó feléncé meghorgasítását (Corp-gramm. 102).

Horgasítás: flexus, flexura C. curvatio, inflexio MA. krümmung, biegunq PPB.

Horgasod-ik: curvesco MA. krumm werden PPB.

még-horgasodik: curvesco MAL. pando PPBl. [sich krümmen].

Horgasos: kebeles; sinuosus Major: Szót.

Horgasság: curvamen, curvatura, flexio, obliquitas, pravitas C. curvitas, aduncitas MA. pravitas PPBl. bug, krümmung, krümme PPB. [schiefliehit]. Mariaanak semeyben semmyneve annyorgas anagi horgasság nem volt (CornC. 53).

Horgasul: curvesco C. krumm werden PPB.

még-horgasul: incurvo Kr. [sich krümmen]. (Csúzi: Tromb. 59. Kr.).

1. **Horgász:** hamiota MA. MAL. [angler].

2. **Horgász:** 1) hamo piscor MA. capto arundine piscas, piscas *vello ex aqua PPBl. mit der angel fischen PPB. **Horgászok:** hamiotae C. *Horoggal ablakon horgászó lopó: fur uncinarius, hamularius PP. 2) [capto, venor; suchen, jagen, nachjagen]. Miért jársz az árnyék-után? mit horgászod a szeleket? (Pázm: Préd. 94). Ittis heiban horgasztál (Zvon: PázmP. 74). Az könyveken pintz horgásznak (MouOkm. XIX.17). Beszélésben való kedvességet kapdos, horgász, keres (Com: Jan. 162). Sz. Ágoston könyveben horgászát (Matkó: BCsák. 41. 226). Kik a világi jókat horgászsák (Hall: HHist. II.219). Némellyek mód nélkül horgásznak a böcsületben (Fal: NE. 31). Ha ebből radászdod, horgászdod finom böcsületedet, merem mondani, még eddig se a böcsületnek, se a gyalázatnak igaz képével nem smerkedtél meg (Fal: NU. 305). Az hívság tündér kepekkel ázadozdik előttök, és szeleket horgásztat velek (Fal: BE. 596).

[Szólások]. Aranyhoroggal horgászni: aureo piscari hamo Decsi: Adag. 95. MA.).

ki-horgász: expiscor, aduncis ungvibus extraho Kr. [herausangeln]. (Com: Jan. 185).

Horgászás: piscatus hamtilis PP. das fischen mit der angel PPB. [angeln]. Emberek kedvének horgászása (Toln: Vicsasz. 20).

Horgaszt: curvo, incurvo, flecto Kr. [bengen, krümmen]. Nyak sugorétva, horgasztva jár (Com: Jan. 54).

alá-horgaszt: [declino, deprimor; abwärts wenden, niederschlagen]. Ala horga[s]ta semelkedet: snperclia depressa NémGl. 376.

föl-horgaszt: [sursum curvo; aufwärts krümmen]. Mikor azt mondám, hogy az aszszonyi fő-rend reá-viselnye magát, nem az vala szándékomban, hogy fel-horgassza órrát, őszve rántozza homlokát, borzassa szemöldökét és valami savanyót huuyoritson (Fal: NA. 187).

lél-horgaszt: [inclino; beugen]. Előttök magad le ne horgasd (Born: Ének. 82).

még-horgaszt: pando, inflecto C. [sich] biegen, bücken PPB. Meghorgasztattanac ez vilagnac halmi: incurvati sunt colles mundi (BécsC. 273). Hátokat meg horgaszad: dorsum eorum incurva (KeszthC. 193). Meg horgasztak een lelkemeth: incur-

vaverunt animam meam (165). Szomorokoduan meg horgasztom magamot (Szék: Zsolt. 32). Meg horgasztuan magat, imadgya az öutót borit az pusztában (EszT: IzAny. 85).

Horgasztás: inflexio C.

Horgaszthatatlan: inflexibilis C.

[Horgit]

meg-horgit: [flecto; krümmen]. Megh horgéttya szömdökdöket (Lép: P'Üik. I.233).

Horgoeska, horgaeska: hamulus C. MA. kleino angel PPB. Clinaly ötuen arany horgotskatis: circulos aureos (Helt: Bibl. I. Oo3). Czinaly ötuen arany horgoezkákat mindenie kárpitra: anulus (MA: Bibl. I.72). A ruhác kaptsoekal, horgatskäckal fizettetnee őszve (Com: Jan. 100).

Horgol: 1) inunco MA. mit einem haken hineinziehen PPB. 2) [inclino; himneigen]. Még azoktól is, kik Ferdinandhoz vonnának és horgolának is, királyságra választatott (Szal: Krón. 12). A szamosujvári vitéző nép is imezeknek példájokra horgolván, perseverálnak vala (348).

vissza-horgol: [revertor; zurückkehren].

visszahorgolás. A kik a fejedelemhez visszahorgolásra elkészítettett elmével volnának (Szal: Krón. 448).

[Horgul]

még-horgul: incurvor Kr. [sich krümmen] (Lipp: P'Kert. I. 174. Kr.).

HORPAD: deprimor, cavor PP. niederwärts gedrückt werden PPB. [eingedrückt werden]. Horpadni kezdett a vas derék testeken (Fél: Tan. 23).

be-horpad: concavus fio SI. in cavum delisco Kr. [eine vertiefung bekommen]. Az kemen kev legottan be horpada (CornC. 299. Pethó: Krón. 38).

ki-horpad: [convexus fio; sich auswärts krümmen, einen höcker bekommen]. Hata ki horpadot vala (könyves Kálmának Helt: Krón. 45).

lél-horpad: [deprimor, cavor; sich senken, einfallen]. Oda semmit sem szabad ragasztani, a hol az artza valami kis völgyskére le horpad, mert, mint a poéták mondják, ott lakik az Ámor (Fal: TÉ. 798).

HORPASZ: 1) esappant, éhség miatt telohadt SzD. emaciatus, extenuatus, macer SI. [abgemagert, mager]. Ne fűzd el azokat a legyeket, a kik már jól laktak, mert azok helyett más horpaszok jönnek (Hall: HHist. II.79). Horpasz és ősztdövr tehenek (Matkó: BCsák. 2). Esztelen, horpasz, zúp-, orbántzfogta eszű (SzD: MVir. 133). 2) [ingenven; lende]. Ugyan keményen megszöréztván a két horpaszat, motskos szókat okádozodik (Pós: Válasz. 20. Gyöngy: Csup. 41).

HORPASZT (holypasz) Kem: Élet. 110): deprimor, cavor Kr. [eindrücken, vertiefen].

be-horpaszt: ∞ A kit (a madarász) az ő tintzára vehet, bizony annac kitépi a szárnyát és be horpasztja [icy] a feiét (Helt: Mes. 86).

HORTYAN: ronchum excito Kr. [schnarchen].

[Hortyant]

még-hortyant-ja magát: ∞ Meghortyantya magát a tők (Pós: GBot. 5). De mikor illyen módon delearalni a dolgot a Summás Választétel, meg-hortyantá magát a Bonásus (Pós: Válasz. 134). Magát meghortyantó és nagyokat fosó (Sámb: 3Fel. 737).

HORTYÉ: [ronchus, stertor; das schnarchen]. Nag hortyé-
nal alusznak (Mel: Jób. 79).

HORTYOG (*hortyogás?* Gyöngy: Cup. 18): ronchisso, sternito C. sterto MA. sehnarchen PPB. [rücheln]. Hortyogva aluszom, alva hortyogok: sterto C. Urvak alwan hortyog (SándC. 27). Fygwen az magas kereszt fan kenyves zemeydel, hortyogy torokayddal (ThewrC. 211). Markalf szunyodok es kozde hortyogni (SalMark. 17). A ki a bolondnac szól, a hortyogo embornec szol (JézusSir. F7). Ily reáne hortyogo ellonséget mint kellyen meggyózní (MA: Seult. 253). Guttur stertit: a torok hortyog (Com: Vest. 35). Békételenül bömbög, hortyog, haragszik Sámbar (Matkó: BCsák. 260).

Hortyogás: rhonchus, sternatio, stertor C. rhonchissatio; das sehnarchen PPB. Tetete magát igen melyen alony hortyogással es zngással (VirgC. 82). Az ő (ló) orránac hortyogása (Kár: Bibl. I. 537). Az halálhozó álombéli hortyogás: stertor letalis (Com: Jan. 211).

Hortyogdogál: [sternuto; sehnarchen]. Hortyogdogalva aludogálnac (MA: Tan. 158).

Hortyogó: stertor, rhonchissator; sehnarcher PPB.

HORVAS: [?] Pervenit meta ad finem [viae] Horuasuth vocatae 1275 (CodPatr. IV.54). Locus Horuasegres 1371 (ZichyC. III.419). Horvas főjl, szabad nyelve vagyon (LevT. II.291).

HORVASZT

ki-horvaszt: [excido, exstirpo; aushauen, entwurzeln]. Az ujonnan plántált fiatal kevés ütközettel a földből kihorvasztatik (Ily: Préd. I.352).

Hóstát (*hoftattayát* Görös: Máty. 52. Helt: Krón. 6. *horstát*: suburbium; vorstadt Nom. 28. *hosta* C. *hostádac*, hostaggyai Kár: Bibl. II.134. *hóstádabn* Zrinyi: ASyr. 53. *hóstád* PP. *hostáne*z Thaly: Adal. II.349. *hosal* ? JordC. 193. 316. az *osthathra* LevT. I.15): suburbium Ver. MA. PPB. vorstadt Adáni: Spr. PPB. Hóstátban lakó: anteurbanus PPB. Hostak: suburbia; hostabeli: suburbanus C. Paranczollaya, hogy az leuitaknak teegenek reozthi ow ereksegehekből, varasokath lakodalomra ew hwtalywal [gy]: urbes ad habitandum et suburbana eorum (JordC. 193). Hathwan egeoz varasok ow hwtalywal (316). Micoron a városnac hostatta előtt elől talalta volna, legottan meg vacula (DebrC. 565). Gommorranak hostattából ♀ nekik zöleiek meres zölő (DöbrC. 255). Közél Colosvárhoz, ezac nem a hoftatba (Helt: Krón. 6). Sároznak minden hóstátiban: in civitatibus suburbanis Saron (Káldi: Bibl. 356. 357). A varasdi hóstátban (Pethő: Krón. 151. 242). Kaptác az városokat, és azoknac hóstátit: et suburbana (MA: Bibl. I.206). Hostátocelal (suburbii) a város széleséttetic (Com: Jan. 123). Beérének azért Pozsony hóstátjában, szállás mutattatték kívül egy majornban (Thaly: Adal. I.26).

Hóstátí: suburbanus PP. PPB.

HOSSZ. Hossza: ejus longum, ejus longitudo MA. lünga an etwas PPB. Ky fezytenek kereszt fanak hozya es zelero (Gömc. 105). Vallara adak a korozfat, melynek hozza tizenötöd lab nyemmi (WeszprC. 95). Mikoron két szantó földni hosszúra egymáshoz volna a két sereg (Helt: Krón. 88). Szont Simont hosszúra ketto förszlettec (Helt: Bibl. I.63). A hossza haromszáz sennyi legyen: trecentorum cubitorum erit longitudo arcae (C3). Szakaszzatoc haszonót ezer sing földet hosszúban, és tíz ozert szélében (Kár: Bibl. II.151). Négy szegletessen hosszúra száz száz ember álljón (Zvon: Post. I.554). Azzal torjesztették szélit hosztát tudományoknak, hogy a romai ecclesiát sok hazugságokkal gyűlöltették (Pázm: LuthV. 123). Szélire hosszúra mely hertelen növe (Matkó: BCsák. 7). A házban négy ké falból áll; azon egy fa táblás ablak, azon a szél mind szelire, mind hosszúra bojthet (Mik: Törl. 21). A petrezselymet nem hosszúra metéli (Szakácsmest. 13). Nyargal a tábornak hosszún (Könyi: HRom. 35).

Hosszá: [din; lange, lange zeit]. Kiben mikoron hozia gétrettotyec, égmast onzollakuala erőssen meghalnioc: in qua cum diu cruciaretur (BécsiC. 86). Nom oknalkól halastotta hossza edicőségös gömőlőct (TelC. 30).

Hosszáig: ∞ Az hozaihi valo tyztasagh tartas hasonlatos az zyzeseghez (VirgC. 30). A hosszúglan valo keuanat buzgosa-goshan zorettotyec (TelC. 31). Mikor eső vagyon, es erőssen eszie az öker, hosszúag tart az eső (Cis. G2).

Hosszadalmas: prolixus Kr. [lang, langwierig]. Meg nem unakodik a hosszadalmas várásban (Fal: UE. 395).

Hosszányi: [alicujus longitudinis; von einer gewissen länge]. Az egész teleken hosszányi kortem légyen (Bethl: Élot. II.252). Mikor egy szanto föld hosszányi volnaca Epluratol (Helt: Bibl. I. R2). Ódala 80 höld föld hosszányira vólt (MA: SB. 261).

Hosszas: [longus, valde longus] prolixus; lang, lang und breit, weitläufig PPB. Hosszas nyavalya: morbus tenax PP. Erős es hosszás futó lovak mindnyájoknak (Hall: IIIHist. III.114). Hosszasz panaszoknak végét nem várhatta ember (175). Midőn várná az gyortyaknak meggyjntását, hosszason nem akartak azok meggyulni (ErdTörtAd. I.19). Ugyancsak fogason viseli magát az hosszás es unalmas tél (MonIrók. XVIII.16). A királné aszszonyuak friss életet, hosszász országlást (Biró: Préd. C2). Hosszas türedelem (Fal: Jegyz. 934). Holdban ha laknac-e, vagy az csak pusza föld, gömbölyű, vagy hosszás ez es amaz alföld (Orczy: KöltH. 56). Valylyon hosszász lesz-e hiretek, nevetek? (85).

Hosszasit: prolongo, protraho, produco SI. [verlängern]. Életem meghosszuszítottat (Bar: LPar. 92).

Hosszat: 1) per longum Kr. [längs, entlang]. Uteza hosszszat: per longum plateas, per totam qua patuit plateam (Vajda: Kriszt. II.151. Kr). **2)** [longitudo: länge, langseite]. Ha az kert hosszabb, hogy sem mint szélesobb, hosszattával nap-kolotról ugyanýgót felé fordítassék (Lipp: PKert. I.12).

Hosszattába: per longitudinam; nach der länge Pestí: Nom. 91. Holot veszize mayd húsz férfiu, egy felszátó földni hosszattában (Helt: Bibl. II.137). Az ló kapta teteyét valami rezzel süsd meg három helyen hosszattába az körméro alá (Cis. P). Magyar orszagot is mind hosszattaba elbrabanák (TörtT. IV.222). A fiatal fáknak külső heját hosszattában hasitsák-meg (Lipp: Cal. 5).

Hosszattára: ∞ Mind az öt Buda-utca, mely utcák sz. Gyergy piacától fogva hosszattára szombatkapuig valának (Mon-Irók. III.61).

Hosszú (*hoziu* BécsiC. 178. *hozyo* JordC. 422. KeszthC. 270. *huzzu*, *huzu* EhrC. 3. 122. *huzu* Tilic. 50. *huzo* 9. 51): longus, oblongus, prolixus, procerus C. lang PPB. Hosszu ember: longurio MA. Hosszú-gömbölyű: teres; lünglich-rund Com: Vest. 8. 148. Com: Jan. 36 t. Hozzoumezew, campus 1217. Hozzoumezew, campus 1256. Hozzaparlak, terra arabilis 1258. Hozzimezeo 1299. Hozomezeu 1351. (Czinár). Possessio Huzymezeu 1342 (ZichyC. II.23. 21). Terra Huzyuzeg 1357 (III.56). Kezdo gondelyi zeut Ferencben ezylygnak huzzw zenedetitt (EhrC. 3). Huzu zerzedetot tewrlwyte (122). Es mert ma mende-nikről mondani hoziu, éac azt akarom (BécsiC. 178). Hozyw vitra menoe: peregre profectus ost (JordC. 122). Irgalmas wr hozyw nyomw (longanimis) ees ygen kegyelmes (KeszthC. 270). Valanak ez zeut atyanak hozyw kezey (DomC. 127). Az időnek huzo nota (Tilic. 9). Tyteket az hozu bewytek meg ewtzweryezenek (VirgC. 122). Hosszú ideiglen valo manialia (Fél: Tan. 507). Hozu volna az te karomlo szavaidot elő hozom (MNYil: Irt. 197). A napolnak hosszú voltáig (Ily: Préd. I.205). Kinek vagyon dolga es szorgos munkája, nem hosszú annak az nap (Kisv: Adag. 371).

[Szólások]. Hoszzú mint a sz. Ivány éneke: prolíxus Iliade MA.

[Közmondások]. Az aszszonyiálatocnac hoszzu a háioc, de igen rőuid az eszee (Helt: Mes. 403). Hoszzu emberbe ritkán vagyon bős: amens qui longus (Deesi: Adag. 205). Ritkán láttam hozzu embereket, hogy bőleziék lőttek volna: raro vidi longos sapientes (Bal: CsIsk. 166).

Hoszzan: longum, prolíxa, producte MA. longe; weit und lang PPB. Hoszzan alá-fűsült: propexus PPBl. Igen hoszzan: perlonge C. Ha hozyan kyrtelendez, hat mynd az eghez labor yndwlyon akkoron (JordC. 136). Wylag zeerthe hozzan ees zeelősön (CzechC. 45). Hoszzan nyílt tagjai vóltak (Pázm: Préd. 135). Hoszzan járvala: ibat in longum (Ily: Préd. 286). Hoszzan megpróbálta (Só). A hoszzan nyújtott beszédből sok megy félre, és vész (Pal: ŐÉ. 419).

Hoszzabb: longior Kr [länger]. Ezece hóziában vezec az itéletét (MűnchC. 97. BécsiC. 25). Hoszzabban vonszác az kűrtölést: insonnerit vox tubae longior (Kár: Bibl. 1.197).

Hoszzabbatkáiban: [longiusculum; ein wenig länger]. Más társod, ha néki hoszzabbatkáiban feleléce, szoszaporitásnac tartya (Pós: Válasz. 250).

Hoszzabbít: perlongo, elongo, produco MA. lang machen, verlängern PPB. (Zrinyi II.136).

el-hoszzabbít: ∞ E latas elhoziabeatic napokra (BécsiC. 160).

még-hoszzabbít: praelongo C. prolongo, elongo MA. verlängern PPB. Még-hoszzabbítai életét: *ampliare aetatis spatium PPl. (Káldi: Bibl. 296).

még-hoszzabbítás: productio C. prolongatio MA. verlängern PPB.

Hoszzabbkább: [longiusculum; etwas länger]. Noha hoszzabbkább, de nem sajnálom a tanulók kedvéért leírni (Pós: Igazs. 1.169).

Hoszzabbod-ik (hoszzabbadni? KDebr. 1619. C5): longesco Kr. [sich verlängern] (Pázm: Préd. 101. Kr).

Hoszzabbság: maior longitudo Kr. [grössere Länge]. Ebben a rövid órában, mellyet az isteni szolgálatnak szokatlan hoszzabbsága enged, jer, tekintsik-meg a három dolgot (Pázm: Préd. 99).

Hoszzabbul: longesco MA. lang werden PPB. Az én életemne hoszzabbulását kívánnám (MA: Bibl. 1.451). Hoszzabbolyon élete (V.10).

még-hoszzabbul: longesco C. [sich verlängern].

Hoszzacska: longiusculum C. longulus MA. ein wenig lang, ein wenig länger PPB. Asphodelus liliacus hoszzacska fől nő; a gyökere a kín szaporoszik, sok őszve főzött, mint az retkecské (Lipp: PKert. 175).

Hoszzit: [prolongo, produco; verlängern]. Embőrnece életet hozzeyta (GuaryC. 53). Hozeytottaak w kegyethlenségeket: prolongaverunt iniquitatem suam (KulesC. 228).

még-hoszzit: ∞ Embőrnece életet meg hozzeyta (GuaryC. 52). Bónősök meg hozzeytak magoknak alnoksagokath (WinklC. 175).

[Hoszzúd-ik]

még-hoszzúdik: prolongor [sich verlängern]. Eeu lakasom meghozydoth: incolatus meus prolongatus est (KeszthC. 376).

Hoszzúka: oblongus PPBl. longulus, longiusculus Sl. [länglich]. Az egészéből és a vágatékából való hoszzúka (ACsere: Enc.

63). A borsfűnek gyümölte hoszzúka vagy gömbölyeg (224). A szilva fa levelei hoszzúka kerekdedek, gyümölteisei hoszzúka gömbölyeg (227. 238). Hoszzúkán sűtötték a zsemlyét (Bethl: Élet. 285). Féir tiszta hoszzúkáib ruhácskát-is köll a bérmaundónak készíteni (Biró: Angy. 267).

Hoszzúkás: longulus, longiusculus Kr. [länglich]. Hoszzúkás tábla (Lipp: PKert. 130). Az atracélnak magva hoszzúkás, rovátkos (S6). Páris-alma, egy kevesé hoszzúkás, bor ízű (II. 143).

Hoszzúl: [prolongor; sich verlängern, lang werden]. Hozywlyanak ty eelő napyd az földén, kyn erokesedny akartok (JordC. 215). Hoszzult szakállokkal, borzatt hayjok (MA: Tan. 1265).

még-hoszzúl: ∞ Én ydegen földén nevelésem meghozwla: incolatus meus prolongatus est (Nyirkálai XII).

Hoszzúság, hoszzaság (hozyassaga JordC. 926. hoszzaságát Dáln: Flor. 343): longitudo, longinquitas, prolíxitas C. lánge, weitläufigkeit PPB. Tanollad meg hol légén őgembó életnee es iozagnac hozyúsaga (BécsiC. 104). Eleoteth kero twled ees napoknak hozyúsagath (KeszthC. 36). The zent tagydat az kereztfának általsagara ees hozzwsagara hwlzálak (GyöngyC. 12). Mykoron az te testődnec hozzwsagaban az kereztfan tőt fvasokra eleg nem volnal, sermetet sebeydhez adnak (KrizsC. 17). Szép férfu vala, közézb hoszzúságu (Helt: Krón. 105). Lehetetlen, hogy valaky az ő testének hoszzúságához egy singnyit adhasson (MA: SB. 135).

HOTTÓ: [interjectio]. Zeng sáros városunk ostor patfogástól, iszonyú a zörgés az abroncoszástól, nyugta nincs senkinek nagy kiáltozástól, tsa, hajsz, tsliu, hottó, hordókiál bordástól (Orczy: Költ. 71).

HOVÁ, HOVA: 1) quo? quonam? C. quorsum? MA. wohin? PPB. Hová lől el? quo abiisti? quorsum recessisti? PP. Assirioscnae kéméc mégtartae őtet, mondan: honnat iöz auag houa még? (BécsiC. 32). Hova menyek ees hova fússak el the zyned elewth? (KeszthC. 382). Hol vagyon az innep, melyet tevnik, es mynd az nagy vigassag hova ment? (DomC. 206). Legiek zabad vele, kinek adom es hova tezem (VirgC. 27). Hók viszlanak ioszága. Elhoua megy? (Helt: Mes. 460). Hova valok? honnét jőttek? (Matkó: BCsák. 63). 2) [relativum: quo; wohin]. Menywnk oda, az houa indultok (VirgC. 60). Oda bajol szíve, a hová néz szem (Pázm: Préd. 1103). A hová te beférsz, onnan nehezen térsz, oda ragadsz mint kéreg (Balassa: Költ. 159). 3) [hová—amál: quo—eo; je—desto]. Meeg halalokis houa szőrnűb a hineknee, annial nagyob fel magzaltalokra lesz (Born: Préd. 24). Houa hatalmasb vagy, annial (DietaGr. 11). Hová mélyeb, annál nehezb; hová inkább, amál nagyob (Lép: FTik. 203). Ez világi élet, houa tonáb élnek, amál gonozb (Mik: ÖrökÉ. 38). Hová bővebben predikáltatik a te szent akarotod minékünk, amál kevesebb foganttyát látyunk (Szok: Balzs. 174). Az léány és aszszonyiálat penig nem kőszont sem ifiat sem vénét, hanem hová kevélyebben léphet, ugy megen el az ember előt (SzCsomb: Utleir. 94).

[Szólások]. Idesthova, ky thyszara, hova eletehenek keresesere ky ozlotthak (RMNy. II.76). Hová legyek? ah, quid agam? quo me vertam PP. O zerelmes atyamfyyay myth tegyewnk, hova leegyewnk? (ÉrdyC. 524b). Hova legyec én? ego quo ibo? (Helt: Bibl. I. 83). Hova legyen szegény, nizezen reménésége (Vás: CanCat. 270). Houa lehet vudokasgob dciog ennel? (Mon: Apol. 395). Hová lehet világosb mondás mint amaz? (Pázm: Kal. 510). Hová lehet úndokab' őltőzet, mint a fájtalanságnak tisztátalansága? (Pázm: Préd. 84). Hová lehet nagyob titok a sz. háromságnál való tudományál? (Pós: Igazs. I.128). Houa kyuanhacz ennel nagyob bizonysgob tetelt? (Vás: CauCat. 554). Hova lehet nagyobb tisztelet, mint az anyzali karoknak seregiben számláltatni? (Biró: Préd. 117). Eubemek

fiának ninczen houa feyet lehaithani (VirgC. 32). Nem tud houa menni (Helt: VigK. 2). Nem tuduue houá lenni, hanem ezre te read néznee az mi szeméne: hoc solum habemus residui, ut oculos nostros dirigamus ad te (Kár: Bibl. 1391). Keservébenem nem tudá houá lenni (Fal: TÉ. 652). Houá hamarább: quo ocius Kr. Ez level vívőtől houa hamarab lehet küldje meg emneket az monodeket (LevT. 44). Houa hamarabb szolgálja után sieté a háló helyre (Szal: Krón. 89). Houa tovább: magis ac magis, quo magis, quo longius, quo diutius MA. Az szent lélec által mi houa tovább, inkább megtisztítatane (MA: Scult. 452). Az rab szabadosását várja; a fejedelem hava [igy] tovább a sok gondokban való bé megülését (MNyl: Zsolt. 50). Midőn a szent irast szorgalmatosan olvasna, es houa tovább mind jobban eszebe venne, hogy... (HollPréd. 4). Mert houa-tovább nagyobb-nagyobb szükségre való jutásomat nem tagadhatom (MonIrók. XXIV.581). Houa tovább mind többek tenisznek (GKat. Titk. 275).

akár-hová: quovis, quoquo C. quocunque, quolibet MA. wo nur hin, allenthalben hin PPB. [wohin immer]. Mykoron zeut Damaneos akar houa ky megyen vala az elastombol, tahat myudeneknek mongya vala istennek jgyet (DomC. 118). Arra hyra az wrat [a vádaskodó szolgál] hogy Esopust neky adna, akar houa tenne (Pesti: Fab. 2b).

más-hová: alio, aliorum MA. anderswohin PPB. Más-hova való: extrarium C. Ha kí gonoszt akar tanulni, bár ne menjen máshova érette, hanem csak az táborda, elég gonosságos tanulhat (RMK. 1340).

ső-hová (sohava RMNy. II.2. sohová MA: Tan. 156. sohava Ver: Verb. 208. sohova TelC. 232. sohova LevT. 340. sohová Káldi: Bibl. 328. GKat: Titk. 128. sohová Hall: Paizs. 512. sohova KTör: Ján. 19): nusquam MA. nirgendhin PPB. Sohova el tazawky vala: non recedebat (JordC. 71). Nem megidők sohova (DebrC. 136) Sohova a helyről nem hempőlődöt vala (TelC. 232).

vala-hová: 1) aliquo, quopiam MA. etwa-hin, irgendwohin PPB. Valahová uszok: adno C. 2) [quocunque; wohin, wohin immer]. Valahona menudee moege: quocunque perrexeris, pergami (BécsiC. Ruth. 1: 16). Kőnetlee tégedet valahona mégy: sequar te quocunque ieris (Helt: UT. Ró). Oda haitia vizzi valahona akarja (Mel: SzJán. 422). A tetít mególi, valahona kened is (Mel: Herb. 156). Valahová mentek, legelsőben is azt mondjátok: békesség e házuak (Bíró: Ümp. Cb).

HOZ (hoz Komj: SzPál. 220): 1) fero C. porto, adfero, veho, adporto MA. bringen, herzubringen, tragen, herzutragen, führen PPB. Szóm előbe hozom: exhibeo C. Hoztatyk eleybe egy erdeviges ember (ElirC. 60). Hoztonk (apportavimus) nektek keuyert es bort (105). Étkoc hoztattatne nala: inferobatur (BécsiC. 48). Ez azzoñ meg hala, (és a vítéz) mas felesogot hozza (GuaryC. 41). Hozanak lw neky óg ueema embert: obitulerunt ei hominem mitum (JordC. 381). Az vasarrol hozotban nem ezekek: a fero non comedunt (176). Hozid ede the kezedet: affer manus tuas (699). Hoztattanak Sykhemben: translati sunt Sichemum (727). A myt az zerencha hoz (ÉrdyC. 654). Peldak, kik nekvyuk lóki vignásogot hoznak (VirgC. 99). Étketh hoztak eleykben (111). Mutacz edessegöt es hoz keserügeket (NagyszC. 21). Hozza öktet az emberlöz: adduxit ea ad Adam (Helt: Bibl. I. A4). Azaz [a lirt] hozie, hogy... (Helt: Krón. 188). Meg szabadultae az öldöklestől, a kí a sidokra hozot vala Mardocheosra való gyűlölségből (Szék: Krón. 53). Amak örffilyne hogy ha az eszaki szél fűdoga, mert bővséges ezendes szentendőt hoz (Cis. E). Im hol vogyne szent elebe hoztam magamat (Zvon: Post. 1569). A vénség ósz hajjakat hoz (Com: Jan. 45). 2) fero C. produco MA. [hervorbringen]. Az élő fak veszszöket igen idején hozuak: arbores

*citant palmites PPB. Fel newt vona, es gymekzet hozot vona: fructum ficisset (JordC. 394). W gyermekek seremnekw zile es houa ez vilagra (VirgC. 32). Magzatot istentől fűdösségösen kernee vala hozniec (TelC. 43). Hozzon a föld ő magaba maghozo fűuet: germinet herbam virentem (Helt: Bibl. I. A). Houa a föld gyenge füveket: protulit herbam virentem (MA: Bibl. 11). Az ördög nem hozhat lelkes állatot (Hly: Préd. 4253). 3) [vorbringen, anführen]. Kynek tanvasoga melle ha yngen teb yrast nem hoznank ces (ÉrdyC. 601b). Kyról nem zlykseogh sok byzonsagot hozny (615). Némelylec erre hozzác imez Christus mondását (MA: Scult. 50).

[Szólások]. Az ő írásoknak a kelmatoassága nem hozta, hogy ezekről szollanáknak (Pázm: Kal. 617). A mint a dolog hozta magával: pro re nita; a mint a matéria, vagy dolog hozta: prout cause lacessierant PPB. Ahu az ő ő hozza, az vadazástól sem tiltatok magatokat (Bal: CsIsk. 33). Azon a helyen léygen mindennec öröksége az holott a sors hozza (Kár: Bibl. 1153). Igy hozván a szerencse: sic *adgubernante fortuna PPB. A papi gyűlés, ha a szükség úgy hozza, egy létig-is tartson (Bod: Pol. 69). Valamit az törvény hoz, eljár benne (RákGy: Lev. 74). Ily szókat ott ejte szomorúságban, hogyha hozhatnája asszont ü bánatban (RMK. II.36). Christus hozza egészségbe az embert az istennel (Mel: SzJán. 538). Aaront a népnek gyűlölségébe igyekezőnek vala hozni (Hly: Préd. II.212). Gyűlölségbe hozták a gyönyörködést, megunták: hinc voluptati *adinventum est odium; valakít gyűlölségbe hozni: invidiam alicui conflare PPB. Engemet isten haragjában hoztál (19). Kinek így hozzák kétségben írását (Czegl: Japh. 162). Es az ország ily nagy megmutatott hírsége kétségben ne hozóljék (Mon-Okm. XV.45). Magokat ilyen kwtelben [szerződésbe] hoztak (RMNy. II.115). Az én alattam valókat olly rettegésbe hozták; nevetségbe hoztak egyéb keresztény fejedelmek előtt (BélokOm. 186). Emyi sok szépséget számban sem lehet hozni (Szentm: Kalm. 11). Hogy mind a keresztényi híthöz hozhatna a magyarokat (Helt: Krón. 29). Békekességre hozom: paco C. Bekessegre hozza az zent angyalokat (ÉrdyC. 536b). Szemémes véteket dél színre hoz, és szem-eleibe terjeszt (Pázm: Préd. 15). Molly orvossággal élven a szolgál, elébbi egésségére, és szépségre hozza a király leányát (Hall: III.ist. II.161). Az ő életét gyanuságra hozhattyuk (Hly: Préd. 1255). Az isten igaz esme-retre hoznac (Born: Préd. 263). Ez vylagnak vezedelmevel valazan, hozot keresztényeségre (VirgC. 3). Hogy ha a magyarokat a romai keresztényeségre hozhatna (Helt: Krón. 26). Hogy azokat az Bonifinus rhetor szép rendre hozhatna (Előb. 1). Szám-adásra hozza minden tselekedetüket (Pázm: Préd. 3). Pogányok valánk az régi időben, de az isten hozta ily szerencsére (Thaly: VÉ. 150). Nagyon disekeknek a mi szomszédink, hogy az megigazulásról eltemettett apostoli tudományt ók hozták újonnan verő-fényre (Pázm: Kal. 741). Cain adozatot hozza az vrnac a földne gyümölehebel: offeret de fructibus terrae munera domino (Helt: Bibl. 182). El alut, alhatatlanságot elvz, a lmat hoz szomedre (Mel: Herb. 60).

alá-hoz: deferro, porto deorsum Kr. [herunterbringen, herabführen]. Az wr isten alaa hozta ewket az vyzón (ÉrdyC. 528b). A romaiktól hozza alla az ő eredetit (Helt: Krón. 51). A listet nazi commode layon hoztak alla a bodrogon (RMNy. II.264). El küldö a Bvda neufi szolgálait Nitraba, hog omat a Vazult az ő rakonsagot hamar ala hozza (Szék: Krón. 162).

be-hoz: 1) infero, ingero, introduco C. introduco Helt: Bibl. I. 73. hincinbringen PPB. [hereinführen]. Teghed kysded korodban hozza be eelo hozyank (ÉrdyC. 310). Almanak lataba yntendw vala, hogy az Cornelius Centurioth az kórvzthyen

lytbe be hozna, fogadna (Konj: SzPál. 21. 2) [cito; anführen].
A be hozot helyekre ezt mondom (Czegl: MM. 87).

[Szólások]. Ha a szükség bé hozza (Pázm: Préd. 794).

behozatal: [illatio, introductio; das hereinbringen, einführen]. Az borok behozatalától csak vegyék el elméjeket (Nyr. XIV. 163).

egybe-hoz: conduco C. [zusammenberufen, versammeln]. Az Icius fejedelem egybe hozta a római hadat (Helt: Krón. 16b). Egybe hozza a nyomorúság az embereket: conciliant homines mala (Deesi: Adag. 88).

egygyűvé-hoz: ∞ Azokati es egywe kel emekem hoznom, kyk nyencenek ez nyaybol: illas oporet me adducero (JordC. 662).

el-hoz: 1) defero, affero, apporto C. adduco MA. adveho; lünuhbringen PPB. Elhoza Madiannac menden fiait (Bécs: C. 13. 23). El hozwan feyeet az lemnak adata: allatum est caput ejus et datum est puellae (JordC. 398). Hozza el vele Antyoehyaban (747). El hoztak az etketh (VirgC. 111). Én alig várom isten elhozza kdet (LévT. II. 253). Az pénzt is el még nem hozták (RákGy: Lev. 25). Isten elhozván az oda be való hadainkat, könnyebben juthatniak ezekhez (24%). 2) [pario; gebären, zur welt bringen]. Mért hozj penig az azzonj allat hasas, megh kel warj, hogy az gyermekét el hozza (RMNy. II. 267). Akarmelly nagy vétékért sem ölik-meg a nehézkes-aszszonyt, hanem halálos fogságban őrizik, míg elhozza gyermekét (Pázm: Préd. 27).

elhozás: [partus; geburt, niederkunft]. Mint a szálló-aszszony el-hozását: úgy várják fiú állapattuk tekélltettségét (Pázm: Préd. 111).

elő-hoz: 1) depromo, expromo, propono C. profero, affero, adduco MA. hervorbringen PPB. [vorführen]. Hozz egy bizonyoságot [tanút] elő, kinek hiteles légyen a szava; mellyet midőn elő hozott a káros ember (Hall: HHist. II. 209). 2) commemoro, repeto MA. wiederholen PPB. [erwähnen, anführen]. Jelesem hozod-elő: lepide memoras; mikor nékem a beszéd közben elő-hozta volna, hogy Asiaba akar menni: cum mihi in ernone injecisset, se Asiam visere velle PPB. A tanító tudományt hoz-elő: proponit; tráiget vor Com: Vest. 73. Egy byzon eldaat hoz előwe (ÉrdyC. 526). Az enghem zeretőket eu ees eretóm, kynek byzonsagara az zent apostoloknak mondasokat előwe hozwan (406b). Ha az Christusnac mondását hozniáa elő Tel: Evang. I. 104). Hozz egynebany helyeket elő (Mon: Apol. 7). Hogyha istennek igéje elő nem hozattatik (Jly: Préd. 179). Azon helységnek szokását es erkölsét hozza elő (Fal: TÉ. 770). 3) [produco; hervorbringen]. Előhozattot: productus C. Hozzon elő a föld elő állatokatt az ő nemece szerint (Helt: Bibl. I. 42).

előhozás: 1) citatio, depromtio, prolatus MA. vorforderung, ürbringung PPB. 2) [mentio; das anführen]. Mire való az rásnac elő hozasa nalatoc (Mon: Apol. 286). Belarminus Vittaricus elő hozasa szerint azt mondgia (Zvon: Osiand. 2).

föl-hoz: adduco sursum MA. sustollo, tendo PPB. [heraufbringen].

fölhozás: eductio, sublatio MA. herzuführen PPB. [das eraufbringen].

helybe-hoz, helyébe-hoz: [reparo; herstellen, gutmachen]. Vissza-mondgyad hazugságotat, és elébbi jó hírét nevét el-barátodnak helybe-hozzag (Pázm: Préd. 634). A tyukfiak zaporodása az el mult eszendő fogyatkosását helében hozza (Kécs. 1666. C3).

helyére-hoz: ∞ Mindeneket helyére hoz: restituet omnia Helt: UT. L5). Meg mutatattic az wr istentől adot törmenyek-

nec helyere hozasa (Helt: Bibl. I. 63). Ismet helyere hoztatc az wr istentől szerzet isteni tiszteloteket (Helt: Bibl. I. 63). És ha lehetnc, előbbeni fogyatkosait helyére hozhatniák (Lép: PTük. I. 163).

hozton-hoz: [identidem fero, multum fero; eifrig bringen, massenhaft herbeiführen]. Affer, affer; hozton hoz', meg se álló (Pázm: Préd. 363). Mindjárt behozzátok, semmi mulatás nélkül hozton hozzátok (MonTME. I. 249). Indulunk az ellenség után, akarván éjjel nappal fárasztani s el fogyatni; egy nap nincs, kin nem fogyna, hozton hozzák őket (RákGy: Lev. 165).

ki-hoz: 1) affero, educo MA. [herausbringen] hinausführen PPB. Eysel megh nythwan az teulecz atyayath, ky hozza hóketh (JordC. 722). Moyses prophetuak atala kywe hozza az Izraelnek nyayt Egyptombol (ÉrdyC. 341). Kyhozta engemeti anyamnak mehebel: extraxisti me de ventre (KulesC. 40). A fűvekből a napnak sítós melegsége jó szagot hoz ki (Malkó: BCsák. 250). 2) concludo, consecratio facio Kr. [folgern]. Egyből mást hoznak ki: aliud ex alio nectitur PPB. Ebből azt akarjac ki-hozni, hogy . . . (Zvon: Post. I. 569). Ugy vagyon jó tanítványom! de, mit akarsz ebből ki hozni? (Czegl: Japh. 2). Érés következéssel kihozatnak (Czegl: MM. 98). Az oly kétséges és homályos volna, hogy ő belőle semmi bizonyos es allhatatos ertelem ki ne hozathasce (EszT: IgAny. 299).

kihozás: [eductio; das herausbringen, herausführen]. Xpnak [Christusnak] kyetlenből kyhozasa (MünchC. 1).

[Szólások]. Ki miat kiszeltetenece szellel el oszlani a sorsnac ki hozasa szerint (Szal: Krón. 8).

halott-kihozás. Naimban ez világnac gyönyörűséges mulató házaiban meghálnac az emberec; vajha ez halot kihozást az nagy urac az ő mulató házokban kipingaltatnáe (MA: Scult. 889).

még-hoz: 1) reduco MA. refero; zurückführen, wiederbringen PPB. Heian hozot még engemet vr (Bécs: C. 3). Az byneseket te hozjad meg hozod, meglereyted (DomC. 178). 2) affero MA. [bringen, zur stelle bringen]. Leveledet az este 8 órakor szinte asztalunk felett hozta volt meg (RákGy: Lev. 77). Egyék ebből az helyepetyéből, jó féléből, ez hozza-meg a kegyelem szája izit, appetitussát (KirBesz. 63). 3) [produco; hervorbringen]. A föld gymra meghozza az aranyat ezüstöt (Fal: NU. 346).

még hozás: reductio MA. wiederbringung, zurückbringung PPB.

özve-hoz: [conduco; zusammenbringen, vereinigen]. Istent es embert kelle őszne hozni (Born: Ének. 16).

vissza-hoz: refero, reduco, retrofero, reporto MA. zurückbringen, zurückführen PPB. Valamire visszahozom: redigo C. É káromkodó tévelygés alkalmasint el temetődvén, egy nagyra-vágyó, furfánt elméjű Arius nevű ember a pokolbol vissza-hozá (GKat: Tük. Előb. 14). Visszahozhatod e hajnalát életemnek? (Orezy: KöltSz. 225).

visszahozás: relatio C. reductio MA. zurückbringung, wiederbringung PPB. Mi, a te barátid, it leszünk azonban, és módot kerestünk visszahozásodban (Zrinyi II. 9).

[Szólások]. Vissza nem hozás fejében vitte el (Kisv: Adag. 285. Kr).

[Hozakosz-ik]

elő-hozakoszik: [mentionem facio; erwähnung tun]. Néhanéha előhozakosznak rólad (Vajda: Kriszt. III. 41. Kr).

Hozás: latio, portatus MA. traging, bringung PPB. Kew zyklabol vyzet adot volna, es lenne keweseb mukyakok vyz hozasa (ÉrdyC. 580b). Lo hozás [lólopás] (RMNy. II. 81).

Hozat: adduci curo, facio reducere MA. [hólen lassen]. Ez zent atya hozata vizet (VirgC. 45). Meg húzására, es húzásá-gára hozata a másik Henric császárnae leányát (Helt: Krón. 30). Gerendáknak való fákat hozattunk az erdőhátról (MonTME. 150). Salyátát is hozattam (293).

elő-hozat: ∞ Előve hozataa az germekét (ÉrdyC. 627).

hátra-hozat: [reduci curo; zurückführen lassen]. Ah kő-seg hátra hozata zent Janost erővel (DebrC. 158).

mög-hozat: [atferri curo; herbeischaufen]. Ha-mire szük-séged vagon, világ végérül-is meg-hozattya a pénz (Pázm: Préd. 356).

Hozatás: reductio MA.

Hozatal: reductus MA. [das bringen].

Hozatalás: ∞ Hogyha meg lehetne keg, ennek Sárvara hozatalasat (LévT. 171).

[Hozdogal]

el-hozdogal: advecto MAL.

Hozdsza, hossza, hocca: [alior, cedo, age; bringo her, gib her, wolan]. Hozsza kezedet veszni való! im ki húzlak a sárlnál ez úttal (Matkó: DCsák. 268). Hozsza kaszát, surlot, villát foghy (Kal. 1620. B4). Lóra katona, hocca a pejt (Bethl: Élet. 323).

[Szólások]. Hozsza gazda aszszony az gyermeket, neszo az szablya: sis tu in legione bellator, ego in culina Ares (Deesi: Adag. 326).

Hozó: lator, portans MA. bringer, träger PPB. Éjhozó: noctifer; világossághozó: luciferus C. Félhőhozó: mifer MA. Nemelylek árnyékot hozók, és árnyékot tartnak (Com: Jan. 22). Az orvosság, a mellyec veréte hozó: remedia sudorifera (173).

álom-hozó: soporifer, somnifer C. somnificus MA. der eine kraft hat einzuschläferu, das schlafend macht PPB. Álom hozó orvosság (Com: Jan. 175).

átok-hozó: [fatalis; fluchbringend] (Zvon: Post. 1.412. Kr.).

baj-hozó: [perniciosus, damnificus; leidig, schadenbringend]. Bohozov, terra 1214 (Czinár).

esömör-hozó: nauseosus C. [ekeleregend].

gyümölcs-hozó: pomifer, carpophorus C. frugifer MA. fructifer, frugigerus; fruchtbar, fruchttragend PPB. Gyümölcs hozó fak: arborea fructiferae Com: Jan. 21. Ziros, és gyümölcs-hozó föld (Illy: Préd. 1372). Gyümölcshozo fa (363).

halál-hozó: mortiferus, letifer C. MA. tödtlich, was den tod bringet PPB. (WeszprC. 127). Halál hozó mivag (Sylv: UT. II 114).

hár-hozó: famiger, renuncians C. renncians MAL. [bete]. Bekesegi hárhozó: eaducifer MAL. (Pázm: Préd. 813. Kr.).

kár-hozó: damnifer MA. was schaden bringet PPB.

levél-hozó: lator literarum PPB.

mag-hozó: [fecundus; fruchtbar]. Aszt nem telési, hogy a magtalan asszonyállatot maghozoua tege (Helt: Bibl. Lc). Maghozoua tőne őttet: aperuit vulvam ejus (IO). Hozzon a föld ő magba maghozoua fímet: germinat terra herbam virentem (IA).

síralom-hozó: luctifer, luctificus C.

üdvösség-hozó: salutifer C. [heilbringend].

veszédlem-hozó: perniciabilis C. [gefahrlbringend].

Hozogat: [vecto, portito; nach und nach hólen]. Ha apponent wy marlat nem hozogattattam volna (RMNY. II.120. MA: Scult. 641).

[Hozta]

viz-hozat: [terrae filius, obscurus homo; hergelaufen]. Sohonnai, bitang, viz hozta bujdosó (Szathm: Cent. 245).

HOZZA, -HOZ (hoziam, hoziad, hoziaia, hozyam, hozyad, hozyaya, hozyna EhrC. BécsiC. MünchC. AporC. JordC. ÉrdyC. KeszthC. KulesC. hozjá MonIrók. III.181. hozza RMNY. II.60. KBécs. 1572. B6. hosszaiia u. o. C7. ozhuz IIB. labayhuz, varas-huz EhrC. 10. 155): ad MA. [zu]. **1)** [helyhatározó]. Hozzá édesget: allectat; hozzá enyvez: agglutinat; hozzá hajol: acclinat, inclinat; hozzá nyul: apprehendit; hozzá ragad: cohaerescit; hozzá szorit: adstringit; hozzá tesz: addit, adjungit, apponit MA. Mend ozhuz iarov gomic (IIB). Bodog kit valaz-tottal es hoziad vóttel (AporC. 11). Hozya lywan az seregloket: convocatis ad se turbis (JordC. 401). Gyonasnak wtanna zenths-eeghet voen hozya (ÉrdyC. 171b). Meene el az zezetben nagy tawol felden wgy mynt harmyncz ketli meel felden az waras-hoz (338b). Wteth hozya wozya: attrahit eum (KulesC. 16). Porus hozzá lövé egyik nagy nyilat, az nyillal megölé Porus az ifjat (RMK. IV.141). Christus az meg terő bándósket hozza fogatta (Fél: Tan. 260). Siránkózsia földhöz verte a világi mulat-ságokat, vigaságokat, halotákat (Pázm: Préd. 111). Annakutánna meg indulván Nagyszombathoz jöttünk (Tudománytár 1839. 181. 254). Vime w hazihoz (VirgC. 108. 85). Mynt ylléte azomai hazahoz meene (ÉrdyC. 638b). Midőn gyermece agybol fel keluen, egyhazhoz ment volna (Born: Préd. 54). Szem, szív, elme talál, mit vihess házadhöz (Orczy: KöltSz. 202). Az ház kezéhez kel [keze-ro jut] (MonIrók. III.176). Az a személy nem lehetett a tied, mivel hitet adott volt másnak, minekelőtte kezedhez esett volna (Mik: MulN. 61). **2)** [átvitt ért.] **a)** Egygyessel hó feles-seghehez: adhaeret uxori suae (JordC. 11). Menny el, egygye-sály ez zekerhöz: accede et proximo adhaereto curru isti (JordC. 735). Ky wr istenhez egygyessel zezetben: qui adhaeret deo (ÉrdyC. 100). Egygyesewly az sereghöz (592). Nem akara az ő terelőhöz egiesődni (DebrC. 42). Hazassagkepen egiesőlt férőhöz (TelC. 14). Az alazatosság egyelwth az zyzosseghez, mynth a geng, az dragalatos kw az aranihoz (WeszprC. 148). Ez zent embernek w nagj aitatossagat nagy hozza vigyazo olmeuel gondolya vala (VirgC. 83). Egiesitetek lelke es isten-höz (TiltC. 89). Az lelki valóságos istent forashoz, kapolnahoz, oltarhoz ne kötelezzé (Born: Préd. 315). Ha semmi úttal nem fül szívo férőhez, vallyék-el ttle (Pós: Igazs. 557). Mi-is ezek-hez szövetkezvén, menyünk-fel a karba (Bíró: Préd. 138). Még Pest városítás hozzá egygyesited (Budához, Gvad: FNót 39). **3)** Az őrdogec semmi igazsága sinten hozzád (Helt: VigK. 66). Szolgámat ő komek magokhoz esküdtetik (LévT. II 347). Melly-nek engedelméhez kötelez (Pázm: LuthV. 274). Ha egyhez mindenk kötelesek imét koveseb viszza vonás lézen (Pataki: Rég. 13). Megértethetem, mi-csoda engedelmességgel tartozik akaratomhoz (Mik: MulN. 280). **4)** Minden nemzetségek, mellyec a romai birodalomhoz halgatnak (Tel: RövIr. 13). Halgassatok hozzám (Mel: Job. 33). Mindenie planetánál közelebb vagon az föld, azért hozzá halgassunk, mert minden medues állatokon igen wralkodie (Cis. M3). Az egy-házi pasztorokhoz engedel-mesen halgassunk (Pázm: Préd. 217). Tartoznak azzal, hogy a juhok itéletéhez halgassanak, es annak engedjonek (Pázm: LuthV. 159). **b)** Hozzá illik: congruit MA. Nem melto en hozyam: non est me dignus (JordC. 384). Nem ylyk vala ew zent bölhességheleöz embereket hoyaban el ludny (ÉrdyC. 37). Hozzad valo (VirgC. 25). Semy ez velagi poropusag hozzá-tok ne ylyek (147). Mentől érdentelenebbnak tartod magadat a királyi székhöz, amál inkább közelesez alhoz (Mik: MulN 271b). **c)** Hozzá szab: accomodat, attemperat MA. Hozzá képest:

respectu illius Kr. Hasonlattatyk bolez emberhez: assimilatur viro sapienti (JordC. 274). Hasonlatos az gyermekekhez: similes est pueris (386). Zentökne lelköket fenségéhez igénylőne nem kedőkődőne lennie (NagyszC. 231). Zent ferencz lvn hozzók hasonlatos (VirgC. 24). Hasonlatik bolond emberhez (Pesti: VTest. 13). Mihez hasonlunk az istennek országát, anaq minemű hozza illendő állathoz vessük azt (Sylv: UT. I.55). Az miben nezesmérhetőem te erkölcsösedet, ahhoz szaboni én elmémet és életemet (RMK. IV.76). Az házasságot egyenlőne tegye az szűzességhez (Tel: Evmg. I.131). A szonae egyenlőne kell lenni a szelekedőhez (Decsi: SallC. 3). Természetekben hasonlók, sőt egyenlők akár-melly alacsony szolgálhoz (Pázm: Préd. 271). **d**) Hozzá! eja, age, agite! hozzá fog: aggreditur MA. Hozzá kezd: nehoat, hozzá szokik: advescit Kr. Semmit nem tud a poésis: poésin ne primoribus quidem labris attigit PPI. Ferencz verezd hozzá magad enel felieben (VirgC. 35). Az páspókók rizte ez, hogy az isten nepéhez hozza lassanak, vket elthessék teni tanúlsággal (RMNy. II.48). Hiszen, hogy az úr isten hozzá zant, mit ír neki (LevT. II.76). Nászadit hajóit erős viadalhoz rendeli és állatja (RMK. IV.37). Be akarsz auatni, maga semmit nem tanóltál hozzá (Helt: Mes. 302). No hozzá! ne hozzá! hajdók mondják vala (Tin. 69). Viadalhoz népit biztatja vala (150). Viadalhoz népit harcul állatá (202). Hogy ötet hozzá z tanítanája (Born: Ének. 286). Ehez chac egy kukot sem ertesz (Mon: Apol. 322). A hol eszesseg nem elég, ranaszággal hozzá (Decsi: Adag. 182). Többet tudsz te ahoz (Zvon: Post. II.176). A sídó nyelvre téged nem igazíthat, mert ahoz nem tudsz (Pázm: Kal. 381). Asinus ad lynam; annyit tud a theológához, mint a számár a hegedőlőhöz . . . (Pázm: LuthV. 377). Olly ételekhez szokik, mellyekkel öreg állapotra hasznosan vastagodik (Pázm: Préd. 34). Nem irigyled nekem az én egyesemet, inkább hozzá segécz, szeressen engemet (Zrinyi L47). Hozzá vitézek (Corp: Gramm. 269). Hozzája is készüle, hogy mit feleljen neki (Mik: MnlN. 278). A dámák az elsőkhöz (a játékhöz), s utolsókhöz (Fal: NA. 47). **e**) erga C. [gegen, gegenüber, zu, für]. Nem bizhatni hozzá: vir fidei ambiguous; bizik magához: armatus audacia PPI. Lezennala ew hozya ystemek czudalatos kegyelmessége (EhrC. 63). A kyral a Prokopyushoz aytatosb lón (TelC. 78). Vram cristus, kerlek atte hozzávaló zent zerelmert (VirgC. 6). Vala nagy ajátosságra sz. Dam. atyánkhoz (DomC. 66). Az kyral te hozzád kedőkődigh (KazC. 91). Az ő hozza vala io kedue (Born: Préd. 265). Az isten io minden teremtet allathoz köszönéssel (Fél: Tan. 24). Békéséget tartván egymáshoz (Zvon: Post. I.536). Az éo szivem haylandó az paranezolatoknak fejedelmihöz: cor meum diligit principes (MA: Bibl. I. 220). Fölépíti azokhoz irgalmát, kie ötet szeretie (V.47). Ő nem kegyetlen és engesztelhetetlen a bűnösökhöz (Pázm: Préd. 179). Kételkedem hozzád, netalám valami leánt megkedveltel (Báth: Bucs. 211). Annak okaert regtől fogva gyanakodot volna hozzajok: igitur olim sibi esse suspectos (Fórró: Curt. 360). Gyanakodnak hozzájuk (BethTám. 57). **f**) [adversus, contra; gegen]. Vram akaredi, ha fegüert fogonk hozzaiok (WeszprC. 66). Az áruló szavat nem türte vala, szablját ű hozzá rántotta vala (RMK. IV.121). Valaki kapitányához fegyvert vonszon vagy megöli, fejével éri meg (MonTME. III.52). **g**) Hozzá szól: affatur, allequitur MA. Keassatuc uromchuz charnul (HB). Es yme ysteny felelet lwn hozya mondan (EhrC. 10). Kezde whozza bezelgetni, hogy hallanaya, mit mondana (VirgC. 41). Az azzonyallathoz ferlyunak zana az wrdvgnak twzes nyla (136). Wramhoz fohazkodom: ad deum meum clamavi (KeszthC. 49). Mykora hozzaya kayaltandok: cum elamavero ad eum (KulcsC. 5). **h**) Isten hozzád: vale Com: Jan. 220. Wr isten hozzatok (ÉrdyC. 572). Vale carum humen; Isten hozzád jó világ (Decsi: Adag. 139). Isten legyen inuárd édes anyám hozzá (Illyof: Jephth. 36). **i**) Gonoz nevetli költőth ew hozzaya: impositi ei nomen pessimum (JordC. 247). Én sola semmit nem hallottam hozzá (LevT. II.10). Csudalkoznak, az királyhoz ilyen

dolgot hogy ők látanak (RMK. II.259). Semmi bünt nem tudoz hozzá (Born: Préd. 430). Semmi iót nem tudoz hozzáte mondanom (Mon: Apol. 314). Gonoz nevet adot hozzáam íregységből (Frank: HasznK. 61). Senki nem mondhat ám én hozzáam semmit (Decsi: Adag. 215). **j**) Harunk keelnek hozzaya (ÉrdyC. 126b). Nem volt meg ydewm hozsa (RMNy. II.60). Pappiros kályhához elég patakok, folyóvizek vannak (MHog: TOszl. 12) De még ez nem elég hozzája (Misk: VKert. 178).

Hozzád: [sinistrorsum; links; schwede]. Tüledrül hozzádra vetemedik, szinét, szavát változtattya (Fal: NU. 353).

isten-hozzád: [vale; das lebewol]. Már az ulvarnak-is meg-vagyon mondva az isten-hozzád, meg-is érdemli, hogy hát-tal fordúllunk hozzá (Fal: NE. 10). Egyszer valamikor, ugyan-csak meg lesz mondva az isten-hozzád (Fal: NA. 165).

Hozzávaló: [cognatus, affinis domesticus; zugehörig, familienmitglied]. Jöttem hozzávalómmal együtt erdődi házambhoz (Kár: Élet. II.68).

Hozzávalóság: [connexus; zugehörigkeit]. A lutheranusok a Chr. testének és a kegyérnek edgyütt való lételét (melly nemellyeknek tetszik hogy nevezessék hozzá-valóságnae; mi semmi nem egyéb más értelemmel azt testi edgyütt valóságnae nevezzők) taníttják (Apafi: Vend. 563).

HÖK: repellentis [vox] Kr. [ho, halt!] Hőe mint fut az aglemus (Helt: Mes. 206). Hők viszlanak ioszága. Elhoua megy? (460). Hők vram fia: mit mondasz az Luther irasabol elő hozzott mondásra? (Zvon: PázmP. 209). Hők barom, nem tudszé szemérmesben hazudni? (Pázm: Kal. 229). Hők bátrább hitván ember (Hall: IIIhist. II.101).

[Hökken, Hökkent]

mög-hökkent: [percutio, stupefacio; stutzen machen, in verlegenheit bringen]. Im, meg hökkente ez hely, s a lúd ként nem lón módod a darú tolban való piperében (Czegl: BDorg. 291).

Hökköl: retundo, reverbero MA. zurückschlagen PPB.

mög-hökköl: retundo, reverbero Kr. [zurückdrängen]. (Az isteni felelmnac iozaga embört) mindön gonosságtol meg hökköl, mint az ezón a barnot (NagyszC. 184). (Azt mondja:) mind örök tűzre vettetek, a kik nem követik az Mahomet hitét; azután ezt meg hökköli, és azt írja (Pázm: Kal. 443). Látván futnak a hajdúk, ő is meghökkölé magát s visszanyomula (Cserei: I. hist. 426).

[Hökköltet]

mög-hökköltet: retundo Kr. (Vajda: Kriszt. II.224. Kr).

vissza-hökköltet: coge retrocedere Kr. [zurückdrängen]. Az vt isten karikát vert az ő ellenségének orrokra, és vissza hökköltette, hogy szándékukat elő ne vihessék (Pázm: Kal. 632).

HÖLGY: 1) hermelus MA. Nom. 97. hermelin PPB. Egh wonth aranyas kentes, ky ala möegli hewlget adok; aranyas hewlg suba (RMNy. II.34). Egy wout arany hewg swba (199). Holgy bör gereza (VecfTrans. 4). Ada jó féle hölgybéllest tizen-ötöt, másfélét is hölgybéllest 15-öt (MonIrk. VIII.225). Egy hölgy suba (Gér: KárCs. III.227). A pegymet, nest, nuszt és az hölgy (mus uoricus) bélleseknek illenek (Com: Jan. 48). **2)** mpta, amasia, sponsa MA. domina; braut, liebste PPB. Jay ha lathatnam szep nemes hölgyemet (Helt: Mes. 464). Ah te vagyé ides Katta asszony, en ides hölgyed? Monda az hispan: Nem chak te hölgyed volt, hanem mind ezek ketten eltek ez világban (468. 457). Újjonnan vett gyöngö hölgyének ölében csak nem föl mézaroltatik (Pázm: Kal. 1766. 217).

asszony-hölgy: uxor MF. [gattin, gemahlin]. Majd én házambhoz mennyek, hogy pmba ágyamban asszony-hölgyem-mellett

nyújtózzam (Pázm: Préd. 106. Pázm: Kal. 484). Az őltözetekből vastasouy hőlygeteknek paplant csinállyatok (Bal: CsIsk. 31. Aszja: Kriszt. 1.169b. MF).

HÖMP, HEMP: cylindrus, scutula SI. A tyukmoy formájú hemp, herengdél hosszú kő vagy fa gömbölyeg, hosszúi gömbölyű: cylindrus teres est Com: Jan. 164.

Hömpöly. Orso fejeze fűgeztő hömpöly, kívül az orso inkább pördül: spondylus MA. Major: Szót. Hempel: walze, rolle Adámi: Spr. Hömpöly, hempely: cylindrus, scutula; walze, rollholz SI.

Hömpölyit: volvo, voluto SI. [wälzen]. El hengeritem, hömpölitöm; pervolvo C. Edey argumentomót hömpölyitec elődben, lássad mit mivelsz néki (Ker: FelsK. 94. Misk: VKert. 432).

Hömpölyöd-ik: volvor, volutor Kr. [sich wälzen, rollen]. Meg lele az agácát a folonac közepötte, sohova a helyről nem hempölödöt vala (TelC. 232). [Vö. **HENGÉRÉDIK, HEN-TÉRÉDIK**].

1. Hömpölyög (*hempergő* PPBI. *hemperög* GyöngyD: Cup. 624. *hombolyog* Fal: NU. 264. 293. Fal: NE. 106): ∞ Hömpölyg, hempergő vagy görgő fa: cylindrus PPBI. Hömpölög, görgög (ExPrinc. 6). Egy hömpölygő barázda féreg (GKat: Váls. II.19). Hempölygő kő vagy fa [melylyel virággyakat egyengetnek] (Nad: Kert. 99). A ganéjban hömpölygünk és a bordélyokban förtözünk (Fal: NE. 106). Egyre hömpölygenek a tisztalanságban (Fal: NU. 264). Okátta szitkait, és irtóztató kétségek közt hömbölgöt (Fal: NU. 293) [Vö. **HÖMPÖLYG**]

Hömpölyget: voluto C. PPBI. Hömpölyget, hempelyget: volvo, subvolvo, devolvo, convolvo MA. Hempelgetni: rollen, abwälzen, zusammenwüden Adámi: Spr. wälzen, hin und her wälzen, wickeln PPB. Mint a golyóbist messze hömpölygette (Tof: Zsolt. 569). Vérünkben hempelygették magokat (Tus: Apol. 87).

ögybe-hömpölyget: convolvo Kr. (Pázm: Préd. 352. 809. Kr).

el-hömpölget: devolvo, provolvo PP. abwälzen, fortbewegen PPB.

föl-hömpölyget: subvolvo C.

Hömpölygetdégél: [identidem voluto; wiederholt langsam wälzen] (ACsero: Enc. 87).

Hömpölygetés: volutatio C. volutatus MA. wälzung PPB.

2. Hömpölyög: [cylindrus]. Többet vihet, a ki az hömpölygöre (auf wälzen, rollen) tett terhet heugeteti, hömpölygeti emelő doronggal (Com: Orb. 133).

HÖRCSÖK, HÖRCSÖG: 1) [erinaceus; hamster]. Hercegek (erinacei) ees zarwasoknak haza magas hegyewk (Keszth. C. 275). Az hőrészec avagy ürge jóllehet kérért rág: choerogrylus, qui ruminat (MA: Bibl. I.97). Az köszkükie az hőrészököknek hayleki: petra refugium herinaceis (L.529). Hasonlok az egerekhez, hőrészökökhöz, mélekekhez, darásokhoz, a molylek mindjárt tsipnek, nihelyt ember hozzájuk ér (GKat: Váls. I.960).

2) melis C. taxus, taxo MA. dachus PPB. A gőzünel, pölyünél és hőrészöknel semmi niuts almosabb: gliro et mele nihil somnolentius (Com: Jan. 17). **3)** mus montanus MA. bergmus, murmeltier PPB.

Höresökös: iracundus, pronus ad iram, feroculus, ferociens SI. [güftig, störrig]. Höresöknel is hőrészökös: echino asperior (Decsi: Adag. 115). Meg lamissola egy nelyny hőrészökös fogásit (Zvon: PázmP. 4). Aspiskó a harag-tartók; öszvérek a hőrészökösök (Pázm: Préd. 766). Mint a hőrészökös lovak, akár-melly lánságon fölindulnak (806).

Höresökösködik: börszöködik, mérgesen szembeszill (SzD). [sich ungeberdig benehmen, ergrimmen] Boszszú-állásra hőrészökösködik (I.1all: Paizs. 259).

Höresökösség: contumacia Kr. bissigkei, störrigkei]. A mi testünk engedotlensége elő nem bostátya igaz úttýában a lelket, sőt akadékiyal, és hőrészökösségével el-is vesztí (Pázm: Préd. 161).

HÖRÖG, HÉRÉG: sterto in pectore Kr. [röcheln]. Mint az gonoz ördög, mergeben hőrög (Istv: Volt. 16). Ne várják azt hogy a lelek már csak a torkokban hőrögjön (Sam: Cer. 97. Melünek immár az torkában herögne az lélek (Csanaki: Dögh. 5). Rosdás torka hőrög, hőrög (Fal: Vers. 882). A lelko a torkán hőrög (Könyi: IllRom. 96).

Hörgés: [das röcheln] Zugasa és hergése a torkában ninesen (PP: PaxC. 104).

HÖRPIÉS: [pituitosus; schleimig]. Dögös, hörpites, nyalus hurat (Mel: Herb. 141);

[Szólások]. Gondolhan, hogy ez hörpites poka meg vnnia puffadozo sarkalásit [Pázmáuról mondja] (Zvon: PázmP. 4). A hörpites poka, igen hannya másnak a summás választást (Pös: Válasz. 55).

Hörpitésköd-ik: [convicium facio, probris et maledictis vexo; goifern, schimpfen]. Egy hörpitéskedik az mi gogylás szaykonk: Nem mertek az praedicatorok az Kalauza harapni (Zvon: PázmP. 60).

HÖRPENT, HÉRPENT (*hippent* DecsiG: Préd. 24): sorbeo, sorbendo bibe Kr. [einen schluck machen, schlürfen]. Herpent [így] az borba (Born: Préd. 94). Hörpentve, avagy szűrjésölve iszszuk (Sam: Cer. 93). Ezekre az bort nag kannacal köszküni, kiből ezordulatlan özöppenetlen kellien hippen teniek (DecsiG: Préd. 24). Történik néha, hogy a misésző pap, masutt elsőben jól köppentvén, a esengettyű zengésben elfeyletti magát s jól talál a fel mutatott polarbol hörpenti; melyet az elebenivel ki okad s az eb s diszmo megi eszi (VárM: Égő-Szöv. 214). Fazekas ha herpent: jól forog az korong (Thaly: VÉ. II.117). Ha kiket természet formált jobb agyagból, többet hörpentettek igaz okosságból (Oreyz: KöltH. 159).

[Közmondások]. Ha kantzát megotted, levét is hörpentsed (Ben: Ritm. 192. Kr. Kisv: Adag. 169).

be-hörpent: [absorbeo; verschlingen]. Latec eg melsegös vernöth, kiből föllöüldöznek vala tűzes golóbisoc, es tűzzel betölt embördö, mikeppen sebösségös tűznez zilraia felutatnak vala, esmeg be hörpentetnee vala (NádC. 87).

föl-hörpent: exsorbeo MA. obsorbeo, epoto PPBI aussuppen, ausschlürfen PPB. Fel herpenteni: absorbeo Ver. MedLat. 7. Nem jó társ, ki mindent tsak maga hörpent lel (Kisv: Adag. 351).

ki-hörpent: exsorbeo MA. aussuppen PPB. Tirannus volun, a ki ezt kívánna fölle, hogy a Dunát ki-hörpense (Pázm: LuthV. 108).

HÖRPÖGET: sorbeo, sorbillo MA. einschlürfen PPB. [schlürfen]. Hörpögethető: sorbilis C. Olajt hörpögetven, az iszonyu szomjusagot ugy ilgyekoznek vala meg enyhíteni (Fornó: Curt. 715). Kovés bünnek tartják a papok vacsora után amuz sain szolgálókkal hörpögetni (Matkó: BCsók. 405). Pötsolyából szürtsöljünk, hörpögessünk (GKat: Váls. II.288) [Vö. **KÖPPÖGET**]

[Szólások]. A tengert kanállal herpögetni (Kisv: Adag. 297).

föl-hörpöget: exsorbillo MA. allgemach ausschlürfen PPB. Isznac es fel hörpögetie az wr polarat: bibent et absorbebant (Kár: Bibl. II.195. MA: Bibl. II.191). Vgyan azon régi okádásit hörpögeti fel (Matkó: BCsók. 224).

Hörpögetés: sorbitio MA. das supfern, das süßeln, das süßen PPB.

HÖRPÖL (*hörpöölom*: sorbeo C.): [sorbillo; schlürfen]. Hörpöölom, szürtsöölom: absorbeo Major: Szót. A torkos nyalakodo höslöl és szürtyögelve hörpöl: pitissando sorbet Com: Jan. 181. A fekete ital, kit hörpölsz kényesen (Orczy: KöltH. 162). A farsangos tsorda hívság kebelében, buja tüzet hörpölt gerjödő melylyében (Orczy: KöltSz. 180). Hörpöl bajj, bút s gondot vesztő poharával (203).

föl-hörpöl: absorbeo, persorbeo C. exsorbeo, persorbeo PPB. [einschlürfen].

Hörpölés: sorbitio C. [das schlürfen].

HÓS (*höss* Helt: Mes. 136. *heseket*, *husökkal* [*hösökkal*]) Nagyb: HunyJ. 13. *hüs* Pös: Igazs. 306. 403. Pös: VetÖk. 37: **1**) [juvenis; junger mann]. Heus 1206. Iluus 1211. (személynev Nyr. II.168). Nötelen ridég avagy hös legény: caelebs seu inuptus Com: Jan. 116. Nemy igen zepp hews (juvenis) yewue az kappura (EhrC. 14). Monda neki a hös (adolescens): Mend ezeket őriztem (MünchC. 49b). A palotaba feel neueltetuen, az höskorsagnak alapatiara iutha (KazC. 92). Így szolnak mostan a cagyany louán üld hűsek es ackik az válaztást hamissan *billegetik (Mel: Jób. 15. MF.) **2**) heros SI. [held]. Poganok meg latfak te igazdot es mindeu kirallok te hösedet: incilutum (DöbrC. 264). Hösöl tegetek (virilitas) es batorulon ti zivetek (78. Helt: Krón. 178. Kr). Hös cselekedet (Pesti: Fab. 63. Kr). Latak az hösök, gyorsalkodának, ez nap leverék héat palotának (Tin. 167). Öremekben hösök isznac az jó borbán (Temesv: Kenyérm. 16). Alfrödi hösök (MouIrók. III.7). Isten le ueri disznót, söt meg nagy kazdag, friss, keuely hösökötis le vagatat, es vendegsegben hivia rea az egi madarakat (Born: Préd. 553). Mint némelly hösök felöl föl-hegyen hallogatom (GKat: Váts. II. Elöb. 63). A pápának, vagy az ű hűsinek (Pös: Igazs. 403). Az antichristus és az ő hössei tiltyák az egyházi rendek közzöt a házasságot (Matkó: BCsák. 243). **3**) futurus sponsus, procus MA. der zukünftige, bräutigam, freier PPB.

koresma-hös: popino C. [trunkenbold]. Koresoma hösök (Álv: Post. I.160).

Hösecske: adolescentulus Apoc. 16. Hösörke [igy?] valek eu es vitalus (96).

[Höselkéd-ik]

Höselkédés: [militatio; kriegshandwerk]. Az nemes höselkédész józ lenen jób kedvel, hogy nem az studiumhoz (MA: SB. 141).

HUALL: verbero Kr. [schlagen, schwingen]. Tewre es meg öle ewtheth ew zekere, hwalloth palchyoayabol [palchyoayabol?] kiomla ew penze (RMNy. II.24. RMK. II.7. 374).

még-huall: ∞ Valaky magut oly dologha foglallya, melylyet természetü semmykeppen nem wallya, azt a cherpaleza mynt a zamart meg huallya (Pesti: Fab. 15).

HÜG (*hogunk?* LevT. I.89): **1**) soror minor natu MA. jüngere Schwester Nom. 96. PPB. Atyámról való néném vagy húgom: *patruelis soror PPB. Hug fy: consobrinus Nyirkállai (Kovachich: Form. XIX). Néném hugom: soror; die Schwester Com: Vest. 146. Egy szüléjü nénéc, hugnac: sorores Com: Jan. 119. A nényeo avagy huga férje: sororius 117. Mönगतoc tū hvgtoknac: dicite sorori vestrae (BécsiC. 182). Zabadohatok megb en atyamat es hwgaymat mynden yozaghywal (JordC. 287). Palnak hwgatiya: filius sororis Pauli (787). Pal ömön magr marada egi hazas hugaual (DebrC. 113). Hugom nincen: mire nevez engöm batyadnac? (TelC. 104). Esmeria azzon sent Anna azzonnac huga (KazC. 16). Vala Bela kyralnak huganak

Anna azzonnac leanya (MargL. 145). Idwezlegy Maria, anyaloknak edes hwga (ThewrC. 91). Az wygasagnak hwga az zomoruzas (Pesti: Fab. 75). Némde vgy kellette a mi hugonkal chelekednyí mint egy kuruaual? nunquid ut scorto abuti debueret sorore nostra? (Helt: Bibl. I. R.). Anyád leánya vagy te és hugaidnac nényeo: soror sororum tuarum es tu (Kár: Bibl. II.122). Az te hugodnac fel ne fedezzed szemérmességét: turpitudinem sororis tuae non revelabis (MA: Bibl. I.105b). Barátaim atyámtiai, hugaim-néném kedveseim (Pázm: KT. 448). Testvér huga (Liszny: Krón. V.153). **2**) [verbum alloquendi; anredewort]. My hugnyk madarak: sorores nostrae aves (EhrC. 40. 74). Ayanlom kedghy te nektek e my hugunkoth a Febest, hogy fogagyatok ewtheth az Christus Jesusban (Konj: SzPál. 104). **3**) [soror; nome]. Fuss el, zerete hugom az kevel hugocetol (DebrC. 264). Monda a megkorult hugnac; amő hug tarsincnac felmagaztatasa (TelC. 138). Az hugoc ne legyenec vetekedő es jatuarosoc (368).

Hügocska: [sororeula; schwesterlein]. Im küldtem az kis hugoskámunk egy szekeret mind lovastúl (Nád: Lev. 210). Az kethi hugochkámunk, az mely eöth arany lanczoth chinaitattam uala, annak kettéy eő nekik hagiom, de oszlasokban ne tudgyak, hanem amelkeöl adgiak oda nekik (Radv: Csall. III. 178b).

I. HÜGY: urina, lotium C. MA. *saccatus corporis humor PPB. harn PPB. Hügyra vizelletrre adót vetne (MA: SB. 117. ACsere: Enc. 149). Hügyyá, vizelletré léssen (Com: Jan. 51). Diszno ganéjal egyelitsd meg az ember hugyat (Nad: Kert. 131).

Hügy-ik, hudd-ik: urino, mejo, mingo C. harnen, den urin lassen PPB. Huddom, hügyök, huddozom: mejo PPB. Hügyhatnám: micturio C. A szamar ily természetü: ahol hügyik, ott öntöz (SalMark. 6). Falra huddani (Mel: Sám. 204). Edgysem (a madarak közöl) huddik, vizeltik: nulla mingit (Com: Jan. 34).

[Szólások]. Oly halgato, mint az hügyó disznó: statua taciturnior (Deesi: Adag. 286). Halgat, mint egy hügyó disznó (Pázm: 5Lev. XXXIV. Kr.). Követem az olvasót, mint az hügyó disznó hallgatásából süle ki az a változás (Bethl: Élet. II.66).

még-hudd-: permingo MA. bepissen PPB.

Huddás: mictus, urinae emissio MA. das harnen PPB. Nehezen valo huddás: dysuria C. Huddásnak megrekedése: strauguria MA.

Hügyoz-ik, huddoz-ik (*hüdozni* Cis. P. *hüddozot* Cserényi: PersF. 1. *hügydozás* ACsere: Enc. 181. *hügydozó* edény 182): mictio MA. *urinam reddo PPB. oft harnen PPB. [harnen]. Huddozhatnám: micturio MA. Pölyül rea hügyozik: super inmingit C. mingo Nom. 23. Ki vágom giökerestül atte maradekidat es fiadat: es ki vágom az Achab hazabol meg az falra huddozo ebeketis (Mel: Sám. 355). Falra huddozó eb: mungens ad parietem (Kár: Bibl. I.322). Dávid meg esküft vala, hogy Nábáknak falra huddozóit is el-vesztü (Deliber. C.). A vizellet hüdozva ki-bocsáttatatic (Com: Jan. 51).

el-hügyoz. Talám mind el huddozta magát; olly igen fél (Helt: Mes. 206).

még-huddoz: permingo SI. [bepissen]. A varas békák a vsteményeket mérges nedvességgel meg-huddozzák (Misk: VKert. 263).

Hügyozás: [mictus; das harnen]. Hüdozás (Com: Jan. 57).

Hügyos: perminctus SI. [mit urin besudelt]. Hanem ha a monyak zápok, hügyossak és hejában valók: nisi ova urina aut irrita atque hypomenia sunt (Com: Jan. 35).

2. HÚGY: [stella; stern]. Yollehet tudni hűgyoknak folyását: *quavis sciret stellarum cursus* (EhrC. 29). Ewuewltenek hűgyokra alduan vr Jesus Cristust: *clanabant ad sidera* (152). Hold ees hűgyak, kyketh the fondaral: *luna et stellae, quae tu fundasti* (FestC. 6). Hűgyaknak kegyes teremteyo: *conditor alme siderum* (KesztH. 50). Idwez leegy thengernek hűgya: *Ave Maris stella* (DöbrC. 210, FestC. 195).

kasza-hűgy: jugula MA. Orion, jugula MA. PP. Nom.² 3. stellae Orionarum MA: Bibl. I. 453. *suculae, jugula, Orion PPI*. Orion, himmlisches gestirn PPI. Az kasza-hűgynek zónája estve fel tetszik (KNagysz. 1613. D8). Az egeknek csillagának és kasza-hűgynek, e bokros csillagoknak (Ker: Préd. 393).

HUHOG: ululo, cucubo Kr. [heulen, krächzen]. Fűles bagoly, nagy szemű bagoly, hulogo bagoly: *asio, scops, aluco Com: Jan. 36*. Hulogó bagoly (Misk: VKert. 434. Csúzi: Tromb. 428. Kr.). A baglyok hulognak, rüt ebek ugatnak (Fal: Vers. 912).

Huhogat (*huhogatoe*, mint az bagoly: cucubo MA. Helt: Bibl. I. CC3. *hühögel* Gyöngy: Char. 46): cucubo C. MA. *schreien wie eine nachtenlo PPB*. Huhogató bagoly (Helt: Bibl. I. CC3). Bagolynek hulogatása (ACsere: Enc. 216. Zrinyi II. 23. Diész: Tal. 250).

mög-huhogat: ∞ A fűles bagoly-is ezt meg-hühögötte (Gyöngy: Char. 46).

HUHOL: huhogat mint a bagoly; cucubo Major: Szót. Az bagoly hulol (MA: Bibl. V. 46). Az huloló bagoly kiálta reája (Czege: Tromf. 437). Az újeli bagoly hulol (Com: Jan. 39. Com: Orb. 5. Misk: VKert. 494).

HUJ: huj; huj Com: Vest. 131. Huj, mi ördög lölt mindnyájakat? (RMK. V. 227). Hívi masth az szoba legien kelleő meleg, borsos etkekkel, io borokkal lakni (KBécs. 1572. D). Héy, hoy, hophaya, lúszom, huy (CorpGramm. 252). Huj által már innen más nyomba (Matkó: BCsák. 216). Huj kí díszno (221).

[Szólások]. Huj belo Balás, lovat ad isten (Fal: Jegyz. 925).

[Huja, hujja]

Hejo-huja, hejje-hujja, haja-huja: 1) jubium, evax MA [juelhe, das janchzen]. Ezeknek csak háia hujja kel: *Ulysis remigium* (Deesi: Adag. 171). Vigasag, hajja-hujja (GKat: Váls. I. 1045). Mely veszedelmes nagy sokszor a lakodalmozás, melyhen csak haja hujja vagon (SBal: Tem. 70). Egész élete dorbézolás, hejehujja (Megy: 6Jaj. II. 11). A sok hejje hujja, virradtíg való ital (Mik: TörL. 165. Thaly: VÉ. I. 277). 2) [laetus; lustig]. Egyebet nem kedvellenek az hejje hujja társaságnál (Döbr: Részegs. 10). Hejje-hujja életű (Misk: VKert. 341). Hejehujja emberek (Kem: Élet. 31).

Hajahujjái: [jubilo; janchzen]. Hajahujjálva tobzódnk (Toln: Vig. 217).

hajahujjálgat: jubilo MA. frohlocken, janchzen PPB.

hajahujjálgatás: jubilatio; ovatio MA. das jubiliren, frohden-geschrei, triumph PPB.

hajjahujjálkod-ik: vitulor PPI. [frohlocken, janchzen].

hejje-hujjáz: jubilo Kr. (Bíró: Angy. 655. Kr).

Hűjágat: [exulto, vitulor; frohlocken, janchzen]. Az bolondoknak és hűjágatoknak kialtasokkal nem küloben rettenen meg: *hand secus bacchantium ululantiumque fremitu perterritus* (Forró: Curt. 503). [V8. mög-hajjágat].

HULL (*elhula* Göres: Máty. 65. *hulattyak* Frank: HasznK. 72. *hulasa* 78. *hűllanak* Alv: Post. I. 33. *hűllatá* Gvad: Pösty. 17): *cado, caso, decido* MA. *fallen, abfallen, niederfallen* PPB. Hal-

wan ezt az tanytwaók, hw arczayokra hullauak: *ceciderunt in faciem suam* (JordC. 107). Te zent weerőd en ream hűyllon (CzechC. 30). Megh idenek, es mind az földro hullanak (TilC. 24). Igen kezdle kazar népe hullani, paraszt, puska miatt oly igen voszni (Tin. 256). Az vtunna valo napon az hold, kődökkel hűllon [ügy], essőt, vagy hanat bozát (KBécs. 1572. D7). Leszen iszszonyu vér ontás, esnee, hullanae egyarint (Com: Jan. 150). Hűlló bajat meg-tart tornának a leve (Félv: SchSal.² 21). Nem hull az kűfala (RákF: Lev. I. 509). Legordulván hullnak szememből könyeim (Thaly: VÉ. II. 55).

[Szólások]. Azt gondolá a gyáva, hogy tsak azért hull ot a világra, hogy asszonya parantsolatit fogadgya (Fal: NU. 295).

alá-hull: [decido; herabfallen]. Akkye ala hullanae meiorzsgbol (DöbrC. 422). Midőn ala hulna, eg bokorhoz kapazkodik (BodC. 15).

el-hull: decido, delabor Kr. [abfallen, ausfallen]. Az hű vyraga el hwl: *flos ejus decidit* (JordC. 846. 104). Ottan el hullanak az kancok ew kezeyről (ÉrdyC. 361b). W leuele el nem hwl: *folium ejus non defluet* (KulesC. I). Seronyen futamnak tancban az leanyok, sertelen ha lend az ő yamborsagok, oth el hol [?] partayok (PeerC. 339. RMK. I. 200). Ha valamely emberne háia elhul a feieről: *capilli flunt* (Helt: Bibl. I. DDD4). El hűll az te olayfűdne gyűmölczse: *defluent et peribunt* (Kár: Bibl. I. 184). Sokan elhűllanae az napon az nép közül: *multi ceciderunt in die illa* (MA: Bibl. I. 79).

lő-hull: decido, deflno C. abfallen, niederfallen PPB. Asztalról le-hűllő morsalékok, esőlékek, falatok: *anlecta* PPB. A cűllagok le hulnae meüről: *stellae cadent de caelo* (MűnchC. 59). Lewe hulnak hw vroknak asztalorol (a morsalékok: *cadunt de mensa* (JordC. 402). Az balwan isteneknek templony mynd lee hullanak (ÉrdyC. 338). Az peechetők le hullanak (617). Az fűnac lehullo levelénee czőrdűlése (Zvon: Post. I. 710). Az élő fűknak levelei le-hűllanak (Com: Jan. 21). Hogy a veszett pára miatt elszédűllyenek, és le-hűllyanak a sas fiak (Hall: Hist. II. 65).

lőhullás: [eusus, ruina; fall, sturz]. Zent Catherina azzon magyarzatyk közönsseeges balwanyoknak le hullasa (ÉrdyC. 659b).

szőllyel-hull. Lassuk, hogy a Sűmbár hazugsaga hulljon szőllyel (Matkó: BCsák. 284).

Hulladék (*hulladik* Sylv: UT. I. 23. *huladik* Zvon: Osiand. 213): 1) *quisquiliae, putamen, ramentum, segmenta, recisementum, recrementum, scobs C. fragmen, fragmentum, segmen* MA. *abgang von etwas, abgebrochene stücklein, abschnitt, spüne* PPB. [abfalle]. Tyzen ket kosarokat föltenek be az hulladékyawal: *tulerunt duodecim cophinos fragmentorum plenos* (JordC. 399). Zykseeg lelkowiknek lazaat megh sepernewik ha my hulladéek benne vagon (ÉrdyC. 24b). Hulladec, morsalee (Tel: Evang. I. 228). Hulladékok: *spontae fragmentorum* (Fél: Bibl. 66). Az fűt le váguán annac hulladékit meg égeti (Kár: Bibl. I. 643). Oluassue, hogy affele helekre, kik az martyromoe hulladékiert nevezessenee, fogadasoe tetetteuec (Zvon: Osiand. 210). Az ács a gerendát gyalullya, a vágot hulladécoe és fargascoe széllel repossván (Com: Jan. 103). Ez lőn akkori válaszunk arra a hulladékra (Pés: Igazs. I. 22). A tolettát be szoktak földni, por vagy más hulladék meg ne eshesse (Fal: NA. 128). 2) *stillecidium*. Vgün zal le, mikent ess gápivra es mikent cűpögő hulladékok földre: *sicut stillecidia stillantia super terram* (DöbrC. 135).

asztal-hulladék: *decidium a mensa* Kr. [speisenabfalle]. (Pázm: Préd. 30. Kr.).

forgács-hulladék: *segmentum, fragmentum, secamentum* PP.

füresz-hulladék: [scobs; sügespünc] (Com: Orb. 129).

Hulladoz: caso, lapso SI. [kleinweise hinabfallen].

[Szólások]. Vederből eserberben hulladoz (Bal: CsIsk. 311).

Hullámodik, hullamodik: labor, cado, decido SI.

el-hullámodik. Ortziázza régi pap-társra, hogy oly el hullámodot, s férges okokért kellett megvetni az Izraelnek tiszta forrását (Czecl: BDorg. Cím).

még-hullámodik: [frangor auimo; verzagen]. Feje alá sítéssel meg-hullámodott király (Mogy: 6Jaj. IV.21).

még-hullámodás: [fractus animus; verzagtheit]. Amynak meg hullámodással teljes busongo bánattya (Szöll: Dáv. 18).

Hullás: delapsus, casus MA. fall, das niederfallen, das hinabfallen PPB. The zolgayd were hullasanak bezwya boel menyenek the edlebe (KeszthC. 208). Dragalatos wozdnak hullasorth keerlek Jesus, sebesechedmeg en ziuemeth (GyöngyC. 22). Cristusnak vero hullasath nem gondoluan, meg nem terem (VirgC. 3. Kom: SzPál. 326). Ifúságunkben életünk elfogyásával és vériünk hullásával is megmaradunk (MonIrók. VIII. 131).

haj-hullás: alopecia, capillorum defluuium; das haar-ausfallen PPB. (Nad: Kert. 310).

köny-hullás: [lacrimatio; das tränenvergiessen, tränenfluss]. Felkelűen Ozyas, kőn hullasockal mégötetuen (BésciC. 25). Zeretev fyam, [ezek] az te atyadnak kevn hullasy, mert meg hortal vala (DomC. 75). En könyhullásom (Zrínyi II.135).

Hullaszt: sino labi, delabi Kr. [fallen lassen]. Könyveket hullasztottak (NóI'M. 9). Könyhullások patakjába, melyeket az úton hullasztottak (uo).

Hullat: dejecto, delabi sino MA. deijcio; hinabfallen lassen, hinabwerfen PPB. Hvatya: lacrimis rigat NéniGl. 64. Kegősegső any en the előtűd zyem zakaduan, kőn keserű hullatvan, kerlek (NagyszC. 154). Vruac előtűe gakornac vala kőnhullato syralmakat (TelC. 17). Kezde kwinniet hullatni (VirgC. 21). Jesus az zydokath földre hullata (PeerC. 119). De lám az tereket vitez hogy meglátá, ottan az serogöt reaja uodítá, vitezökköl őszve sok tereket hullata (Tin. 47). Az halottou könyvet hulláss (Kár: Bibl. 1.676). Könyhullató szemmel (Pázm: Préd. 992. Kr.). Te vagy az vér-ontó, én könyvem hullató (Zrínyi: ASyr. 302). Könyvet hullatott-é? (Zrínyi II.31). Sokat hullatunk mi már, a mit ők újságul felkaptak (Fal: NU. 321).

el-hullat: sino cadere, facio decidere MA. fallen lassen, fallen machen PPB. El-hullatja kezéből fegyverét: fluunt arma de manibus PPB. Ágaimat elhullatom: decaulesco C. Ez utólsó részetskét, el-hullattya a deák fordító (Pós: Igazs. 139).

még-hullat: [iuundo cadendo; berieseln, beströmen]. (A kereszt), kyt Cristusnak zent veere meg hullatot (ÉrdyC. 538).

Hullatás: demissio, dejectio MA. das herablassen, das herunterwerfen PPB. Weres werew hullatasodnak vtanna the valasztottad sido neped nya meg fogattal (PozsC. 2).

könyhullatás: lacrimatio MA. lacrima Com: Vest. 134. PPB. das weinen PPB. [tränen]. Fel vevően őleben, bewesees keny hullatással apolgattya vala (ÉrdyC. 51). Lehetetlen, ldgy emy kenyhullatásnak ffya el vezyen (520). Az feiedelm kezde balgatni az w eneket nagy kwny hullatással es nagy aytatossagal (VirgC. 17). Sfürű könyhullatásokkal ászattala titkon nyoszoláját (Csúzi: Síp. 559). A fejr-nép egy pár tsurgó könyhullatással többet viszen végbe, hogy sem valami nevezetes vitez véret ontva (Fal: NU. 352).

köny-hullató szemmel: lacrimantibus oculis Pázm: Préd. 992. Kr.

Hulldogál: [caso, lapso; nach und nach fallen, langsam fallen]. Az nap a ho mint pihetske hulldogal (Kal. 1582. G).

Hulló: deciduus, reciduus, recidivus MA. cadens Kr. [fallend]. Az ollyan ember, kynek hűo haya hullo (de cujus capite capilli thunt), nylyvan kopazz es tyzta (JordC. 98).

véro-hulló. Vére hulló fű: chelidonia C. PPB. A feeske fiaknak ha szemek meg-vakul, azoknak az amyokt vérehullóhoz nyúl (Folv: SchSal? 21).

Hullog: cado, caso, decido, delabor SI. [kleinweise hinabfallen, abfallen].

[Szólások]. Ma is hullog az híre, hogy ki Győr felé, ki Óvár felé kötzik (Rákp: Lev. IV.476). Ne hűllogva, vagy, melly távul lögyen, visóttssaggal mennyenek, hanem minnyján gyűlekezzenek-őszve, es szép rendben meunyenek (Bíró: Augy. 137).

Hullong: ~

[Szólások]. Herezeg katonái jöttök hullongóba (Gvad: RP. 185). Nem edgyütt, hanem tsak hullongva jövének (Gvad: Orsz. 75).

Hullongó: [erro; landstreicher]. Boesítottam túl is két ezer hadat, kível már holmi hullongó conjungálta magát (Rákp: Lev. IV.16).

HUMOR: 1) [humor; saft, flüssigkeit]. Az sokféle étkekből artalmas es meg rohdhat humorok vagy neduességek egyben gyűlekeznek (KBécs. 1652. 28). 2) [humor; humor, laune]. Azért piszkálon a pápák ganéjját, hogy a sárgyuró orrában humora szerént való szagot indítsak (Matkó: BCsák. 155). Truncus levén az akkori vad humor és nevezetek szerént egy Nikola nevű nevezetes ember (Kem: Élet. 1). Idegen nemzetek conversatiojában humor is corrumptatott benne (18). Sőt az török humor szerint való ratio is azt dictálja (MonOkm. VI. 371). Ezt tegye, szenvedje, kinek tetszik; nekem nem humorom és nem lesz szokásom így hódolni (Amade: Vers. 13).

HUNCFUT: [hucum; spitzbube, hundsfort]. Te nemes fejedre tñle sok „hunczfut“ száll (Thaly: Adal. 1.271). Nem számmám mind egy lábíg elpusztítani őket, mert a ki közöttök legemberségesebbnek tartja is magát, bamis lelkű huncfut (Haz. 1373).

HÚNY (hunta? Zvon: PázmP. 94): oculos claudo, velo MA. die augen schliessen PPB. die augen zutun, nieken Adám: Spr. Húna és int vala szómével (Helt: Mes. 182). A ki szómével huny, nyaualyát támaszt: qui amittit oculo, dabit dolorem (Sal-Mark. C5). Szeme niba hunna (Born: Préd. 562). Szemekhunyva vívők, kardera harezóik: audabatae (Major: Szót). Szemeimet tsak aligha hunyattam (Könyi: HRom. 117).

[Szólások]. Szeme-huntáig (Pázm: KT. 52).

be-húny. Behunom szemeimet: claudo oculos MA. die augen zutun, schliessen PPB. Szómöket be huntak (Fél: Bibl. 21). Be ne hunnyue szeműne (Born: Préd. 38). Az Kalauz volt vakvezető, nem az soze hunta volt be szemet (Zvon: PázmP. 94). Bé hunt szemmel esőtől, botól (Alv: Post. I.14). Bé-huntad szemeidet (Matkó: BCsák. 30). Bé is kell szemöket hunni (Mik: TörL. 62). A szeretet és a hatalmad behunyatják szemeidet (Mik: MulN. 274).

[Szólások]. Szemebehunyva: clausis oculis Kr. Jol latnak zöm bee hvúnan, mynth meg nythwan (SándC. 8). A kit meg-üt és meg-ül a menykő, fel-nyitja szemét, ha szem-bé-hunyva találta; de a vigyázó ember szemét bé-hunyattya (Pázm: Préd. 1084). Szem-bé-hunyva-való hadakozások (Pós: Igazs. 329)

Szem bé hunyva isszák (Alv: Post. 1.604) A jó uraim és aszszonim nem fül bé dugva mint Ulysses, hanem szem-bé-hunyva meinek setétes órákban (Fal: NA. 164). Az ámitto gyönyörűségekhez jó korán láttal kell fordulni, szem bé hunyva, fül bé dugva töleek futni (Fal: BE. 586). Sz e m b é h u n y v á s t össék a halál törben (Mogy: 6Jaj. II.20).

szem-behúnyás: [nictus, momentum; das augenschliessen, augenblick]. A halál oly szembehúnyás, a melytől egy egész örökkévalóság függ (Fal: NA. 219).

Húny-ik (*hunykik* ExPrinc. 183): **1)** [claudor; sich schliessen]. Előttűne forognak szogyenine, kikert igen hunnac szeméine (Born: Énok. 199). Émökem immar szemem hunnyik (ExPrinc. 183). Atyja életében szeme hunyott (Czegl: MM. 7). Sőt húnyik szeme is, és halál követi (Gyöngy: Char. 305). Majd szemed húnyik: paulo post claudes oculos, morieris (Bíró: Micae. 234. Kr.). **2)** [evanesco; verschwinden, verschoiden]. (A Duna) mindaddig nem szűnik, míg tengerben hűnik, addig gyorsasággal fol (Liszi: Mars. 33). Húnt a nap (Gyöngy: KT. 51). Megjött várt tavasza hűnt örömmennek-is (PhilFl. 109).

be-húnyik: [claudor; sich schliessen]. Ha ő nagyságának szeme behúnyik (MonOkm. XXIII.101).

el-húnyik: [evanesco; verschoiden]. A nap el-enyészik, és ugymint el-hunykik (GKat: Váls. II.924).

[Szólások]. A vénségnek terho megkezdött nyomnia bennünk, szintén el-hunydólan szemünk (GKat: Váls. II.1157).

elhúnyás: [clausio; das schliessen]. Vegezetre mikor az szem elhunyasra kél az dolog (MA: Scult. 86).

Húnyás: 1) nictatio, clausio oculorum MA. das wínen der augen PPB. **2)** [obitus; das entschlafen]. Könnyű élethez szokott ifjaktól édes szüléjük húnyásával ősi örökségeket vettek (Rumy: Mon. 15).

Húnyászkod-ik, hunnyászkod-ik: [se humiliare; sich ducken, furchtsam schweigen]. Nemhogy felemelkedniék benne, de inkább húnyászkodunk (MonOkm. XXIV.200).

le-húnyászkodik: ∞ Huniaskodjal le [igy] és téri meg (Csanaki: Dögh. 18).

még-húnyászkodik: ∞ Meg-hunnyászkodván, s-meg alázván magát (Mogy: 6Jaj. II.24. 151). Istenek tekénteti előtt meghunyaszkodik (Komár: Imáds. 6). Baján s szomorúságán meghunyaszkodik (Toln: HBék. 31). Az ő szíve igen megdörödik, meghunyaszkodik (Mlleg: Preb. 15). Meg hunyaszkodott s töredelmes szívűl (Otr: Róma. 92). Az mi ellenséginknek felfuvalkodott állapotjok igen meghunyaszkodék (MonOkm. XXIV.202).

meghunyaszkodás: [humilitas; demut, selbstdemütigung]. Kell bennük lenni szíved alázatosságának s meg hunyaszkodásának (Mllog: Tószl. 115).

[Hunyatkoz-ik?]

még-hunyatkozok? [conficior; geschwíkt werden]. Igen meghunyatkozok az németek, élések is igen szűk, az paraszt emberek is igen vesztik őket (Rák: Lev. 178).

Hunyatlan: inconvivus, oculus non clausus MA. [mit offenen augen].

Húnyó: [myinda; versteckspiel, blinde kuh, blinde maus]. Nostris lusus quídam puerilis, vocatur húnyó; eo quod unus o pueris, vel una o puellis, obligatis atquo tectis sibi oculis, querit socios sui lusus; atquo tactus ab aliquo, quaesitusque quis plagam ei dederit, clausis oculis divinat, quem nominare debeat (Otr: OrigHung. I.329).

[Húnyód-ik]

be-húnyódik: [clauditor oculus; sich schliessen]. Be hunyodgyec szemec (Born: Préd. 255). A kinek szeme bé hunyodot a nyájas jóban, fel pillanik a sanyarusúgra (Laud: LjSegít. II.98).

össze-hunyódik: ∞ Szemünk-haja összevahunyódván (Hall: Paizs. 459).

Húnyogat: adnieto C. MA. mit den augen nicken, zuwínen PPB. [blínzeln]. Reáhunyorítok: adnieto; vkihez hunyorítok: alludo PPB. Hunyogató: nictans MA.

Húnyogatás: nictatio, nictus MA. das nicken, wínen der augen PPB.

Hunyorít: nicto MA. assentor PPL. nicken mit den augen, wínen PPB. Nem fér az igaz tanítóhoz, hogy halgatói fogyatkozásit fedezgesse, vagy azokra hunyorítson (Pázm: Préd. e2). Az isten senkinek vétkére nem hunyorít (Ker: Préd. 66). Fenyítékben kell azokat igazgatni, és nem kell a szílléknak hunyorítani az ő magzattyoknak (803). El halasztja azoknak bűntetések, mint ha ő felsegeis pillogatni lattatnek és hunyorítani (Báth: Tromb. 129). Feddi azokat a magistratusokat, birakat, a kik a tánczolokhoz hunyorítanak (Gyulai: Tánc. D). Nem az vala szándékomban, hogy az asszonyi fő borzaszsa szemöldökét és valami savanyút hunyorítson (Fal: NA. 187). Kevély tekintettel hunyorítanak az ifjabb úriakra (Fal: NU. 302). A világ, bátor szeme előtt légyen csoportossan a sok szép, tsak hunyorít feléje (Fal: UE. 452).

Hunyorítás: nictus, nictatio MA. das nicken mit den augen PPB. Szeme hunyorításávalis meg zabolazhattya (Zvon: Post. I.513). Szem hunyorítás nélkül nézhet a napnak sugáira (Misk: VKert. 280).

Hunyorog: nicto, adnieto SI. [blínzeln]. Reá hunyorog: adnieto MA. Hunyorog, vigyorog (Helt: Háló. 89. SzFabr: Am. Aff. 8).

Hunyorogás: [nictatio; das blínzeln]. Marianak zemeyben semmy nevev hunyorogás nem volt (CornC. 53).

Hunyorogat (*hunyorogat* MA: Scult. 854): nictor, adnictor C. mit den augen wínen PPB. Ki nem hunyorogathat: inconvivens C. Reá hunyorogató: adnieto MA. Hunyorogat az ő szeméivel: annuit oculis (Kár: Bibl. 1.605). Pillogatást, hunyorogatást az szeméivel (MA: Scult. 854). Nyisd fel szemeid jobbat, ne hunyorogass (Matkó: BCsák. 307).

Hunyorogatás: nictus, nictatus, nictatio MA. das nicken, das wínen der augen PPB. Szómhunyorogatás (RMK. II.154). Szemek hunyorogatással az fertiakat hozzájuk vonszak (DeesiG: Préd. 39). A mely szem atyát hunyorogatással tsűfolya, holóktól kivágassék (Pázm: Préd. 212).

Hunydósi: myinda Com: Vest. 137. PP. [blinde kuh]. Miképpen játzánk? lapdát, hunyodít, ostáblát? (Com: Vest. 63).

Hunyóska: ∞ (Frág: Serk. 241. Kr.).

HUNYA: [tunica; rock]. Ruházattyokra szór hunyát, vagy csak bár egy darab rongyot szerzhessünk (Bíró: Augy. 118).

HÚNYOR: elleborus, elleborum, veratrum MA. niesswurz PPB. Ha igen alumejéc, az feiére oncz etzetet, az orrában borsot, vagy prószóktető hunyort, fel serken (Mel: Herb. 52). Az hunyorjal keserű folyó vizet meg kostolam (Forró: Curt. 714). A hunyor hasonlóképpen bolondságot szerzene embernek (Ker: Préd. 220).

[Szólások]. Hunyorít ádtak enned (Ker: FelsK. 27). Nem hiszem, hogy hunyort nem őttél prebeindában, hogy így próbánuskodol (Czegl: Tromf. 63).

fehér-húnyor: helleborus albus Beythe: Nom. 5. Major: Szót. 250. veratrum album Mel: Herb. 187. Prüszszentő gyökér, zászpa, fehér húnyor: helleborum PPBl. (BeytheA: FivK. 1b). Fejér hunyor avagy zászpa (Com: Jan. 30).

vízi-húnyor: hydropiper Mel: Herb. 174. polygonum hydro-piper SK.

fekete-húnyor: veratrum nigrum Mel: Herb. 186.

HUP, HUPP: somus cadentis aut percusi Kr. [puff]. lup lup hát hátokon! (Czegl: Japh. 78). Ezeket a szókat alig mondható-ki, hupp! úgy sújtá őtet főben, hogy . . . (GKat: Váls. II.234). Mi is eszázari köntösben praerogantiával akarunk élni, az tatárok sem akarván nekünk ntat nyitni, e kettőből egy tisztességes lup-hup telik ki [dulalkodás] (MonIrók. VIII. 369).

Hupog: sonitum cadentis edo [herabfallen, niederplumpsen]. (Euy: Gizm. 52).

Huppan: cum sonitu cado Kr. [herabfallen, niederplumpsen]. Azért e vidéket alma huppanásnak nevezik (Gvad: Időt. 3).

HÚR: 1) [intestinum; darm]. Nem ahalottac, kikneec zel-letéc eluétettetét őlvrocbol (a visceribus suis, adnae tisztességét (BécsiC. 100). Az hwraht myeeth es tollat az oltar alaa vessee: vesiculam gutturis et plumas projiciet prope altare (JordC. 82). Mykoron az ew teste taghya ymaran el eghet vona, meegh az ew hely es hwray ees alaa fyghuek vala (ÉrdyC. 204b). Az nagy eenssoegből annee azalssagra ywtot, hogy az ew agyeeka ew helyhez es hwrahoz ragodt vona (277). Mink is elmeegyünk áldott ez testbe, hurat gyomrát őszve-háborgatom, piros vérét megiszom, szálas húsát megszaggatom (Born: Evang. IV.808. RMK. II.425). Felette szűk az húr benűnk, mellyen le-kéne takarodni, valami gyomrunkban vagon (Hall: Paizs. 448). **2)** chorda C. fides MA. [saite]. Tengeri egy húrú hegedű: navalis tuba; hegedű, négy-húrú musika: tetrachordus PPBl. A tiz huro soltarban eneklek hegedőben (AporC. 51). Tyz hwrw kyntornaba dycheryetek wteth: in psalterio decem chordarum psallite illi (KulesC. 73). Dycheryetek wteth hurba ees orgonaba: laudate eum in chordis et organo (KeszthC. 409). Az (hegedűnek) hura lezón az ű lelkők; az hurnak vonasa lezón lelkőkben ualo díccőűles (SándC. 17). Tiz húrú kintornában énekellyetec az urnac (MA: Bibl. I.491). Tiz húrú hártá, tiz húrú lant: decachordum (Káldi: Bibl. Kr). A farkas-béltől tsinált hűrok egybe nem igazodhat-nak a báránybél hűrokkal (Pázm: Préd. 854). Ha musicas vagy, hur egygyezésében farsztod magad (KTör: Ján. 24). Zöngő húr (Toln: Vigaszt. 35).

[Szólások]. Nem mind egy húr on pendűlt az ignassgh tselkedetiben (Czegl: Japh. 98). Egy húr on pendűnek (Szentiv: Verseng. 44). Mindenik egy húr on pendűl (Mik: TörL. 52). Egy járomba fogottak, egy húr on pendűltek, egy gyékényen árú-lók (SzD: MVir. 118). A vén hegedűsnek engedgyük, hogy ezek húrán pendűllyőn (Sámb: 3Fel. 677). Más húr t kezdé penditeni (Fal: TE. 233).

hegedű-húr: fides C. chorda MA. saite auf die geige PPB. Sínor, hegedű vagy lant húr: chorda PPl. (MesésK 12). Adtam hegedűhúrunk selymet (MonTME. I.209). Hegedű hurnak való selymet vöttem (I.221).

lant-húr, laut-húr: chorda [saite]. Dycheryothek ewthet lawthwrokban ees orgonabaan: laudate eum in chordis et organo (FestC. 41). Im az thurcisust is az lant húr al egytembe megküldtem; az lantot is hamar nap megküldüm [gy?] (Nád: Lev. 30).

madár-húr: ligustrum MA. Nom. 90. reinweiden, beinholz PPB

pipe-húr: alsine Kr. morsus gallinae, tyik húr, hűhner-darm; lúdiak etke, pipe húr, mert a lúdiakat kieziu korokban ezzel tarttyác (Mel: Herb. 181).

tyűk-húr: alsine, anagallis, morsus gallinae MA. morsus gallinae: hűhnerdarm Mel: Herb. 181. alsine; hűhnerdarm, kloinvogelkraut, hűhnerbiss Fuchs: StirPl. 10. 11. 12. 13. hűhner-gedarm PPB. Tyűk-húr fő: asyla PPBl. Ez a tragus vagy gallinaria bacca, az az, tyik mag, tyik hur, gőrdögöl traganon; bockskraut Mel: Herb. 33. A pasitoz [gy] főhöz számlálatnak tik húr, kakuk törjék (Com: Jan. 28).

Hurka: 1) [intestinum] darm Adámi: Spr. A barmoknac (az eledel) előszszór a kérés gyomorban, asztáu a nagy kövér hurkában, temérdec béiben, paczalban által megyen (Com: Jan. 51). A megrágot eledel a nyelő hurkán a gyomorba ér (ACsere: Enc. 144). Hogyha a ser gyomrodban eledelt széllyel tol, hurkád azon éjjel nagy korrogással szól (Felv: SchSal. 11). A második tsapásra kidílt a hurkája (Kónyi: HRom. 183). Apró férgek, apró geeszták a vég-hurkában: ascarides PPl. **2)** fulisus venter, lucanica MA. farcimen, botulus SI. bratwurst Nom. 38. leberwurst Adámi: Spr. gefüllter magen PPB. Töltött hurka: farcimen C. Az vagdalt hurkát nagy sokan forgatják (RMK. II.205). Apro hurkákat, husos kolbászokat csinál (Com: Jan. 79. Gér: KárCs. IV.409).

májos-hurka: tomacina PPBl. lucanica Major: Szót. tomaculum; leberwurst Com: Vest. 148. A kolbászolt, májos hurkák: die kleinen knackwürste KirBesz. 32.

őreg-hurka: colon C. colum; mastdarm (Com: Orb. 83. PP.

seggvég-hurka: longanon C. MA. longanum PPBl. [dickdarm].

tüdős-hurka: [lungenwurst] (Thaly: VÉ. II.126).

vég-hurka: [longanum; dickdarm]. Vég-hurkának le-esése, le-járása: *procidencia sedis PPBl. A vég-hurkában való súlyröl (PP: PaxC. 185).

vérēs-hurka: apexabo C. Com: Vest. 119. botulus SK. sangivulus MA. botellus, botulus PP. bratwurst PPB. KirBesz. 126.

Hűrocska: fiducula C. cordula MA. kleine saite PPB.

Hűros: 1) [chordis praeditus; mit saiten versehen]. Három huros hegedűc (Com: Jan. 169). **2)** herniosus MA. discinetus PP. PPBl. der einen gemächtenbruch hat PPB.

HURCOL (hortzol Helt: Mes. 43. huchol? Tel: Evang. II. 833. hurtsol? Szöll: Dáv. 18. hurcsol? Szathm: Dom. 117): **1)** distraho C. traho, tracto, vexo MA. rapto; schleppen Com: Vest. 143. hín und her ziehen, peinigen PPB. Háttal hurtzolunk: hinter uns schleppen wir Com: Vest. 64. Loesbol pocsba, fertőből posványba hurtzoltatnak (Pécsv: Fel. 30). Ő hurtzoltaték kénzásra (Szöll: Dáv. 18) Hűrcsolya szakallánál fogva (Szathm: Dom. 117). Fogva két íával itthon felesége hordoztatik és hurzoltatik helybűl-helybe (Thaly: Adal. II.288). A sokféle ételneműt és más egyéb portékát mind Konstantinápolyból kelletett a Duna mellé hurtzolni (Mik: TörL. 402). **2)** [calumnior; verlenmden, schelten]. Kinec sarniat, kinec fedelet hurtzollyac (Born: Préd. 431). Ilyen formán hurtzolnac minket (MA: Tan. 1085). Miért kellett hát az édes atyádat így hurzolni a jesuitánac? (Czegl: Japh. 88). Helyesb nékik nem engedni, hogy sem vélek magát hurtzoltatni (Fal: UE. 391).

alá-hurcol: violento deorsum rapto Kr. [hünabschleppen] (Pázm: Préd. 215. Kr).

föl-hurcol: [sursum rapto; hinaufschleppen]. Nem hatta volna vitetni, a ház leliára fel hurcoltatni és onnét alá bo-chattatni magát (Tel: Evang. II 833).

ki-hurcol: vi extraho Kr. [heraus-schleppen]. Az templom ajtaján kihurcolák azonnal (RMK. IV.188).

mög-hurcol: violenter tracto Kr. [schloppen, hin und her zerrén] (Helt: Mes. 43. Pázm: Préd. 215. Kr).

Hurcolás: distractio MA, violenta raptatio Kr. das hin und herziehen PPB.

Hurcolód-ik: hinc inde trahor, raptor, distrahor, vexor MA. bald hin, bald her gezogen und getrieben werden PPB. Ez kételkedéssel nyolcz egész nap hurcolódie (MA: Scult. 518). Az kereszt, mellyel néki kell hurcolodni, veszekedni (639).

Hurit: acclamo, approbro MA. fürwerfen, vorrücken, zuschreien PPB. Ha az edes atya látta, hogy az farkas az ő gyermekét kezét, labát hurcolná, véledé, mint iszonyodna, azt mint huritana? (Börn: Préd. 466). Csak egy imegben udvarról kihajták, nagy szidalmason utczákon hurejtják (RMK. II.267). Valamig te meg nem szűnöl farkas lenni, en sem szűnöm meg pásztor lenni, az az teged huritani (Tel: Fel. 198). Mikor a publicánust mindenütt gyalázták s huritották (Nán: SzűT. 26). Képtelen dolog mást avar huritani, a miben maga-is kíván részes lenni (Hall: Paizs. 428). Lám farkast huritják, s gyakran rijogtják; még-is el-kap juhokban (Ben: Ritm. 201). Midőn ezen szent Ferencz alázatos fiai más vallásu falukon mentenek által, csúfolták, huritották (MonJók. XI.438). Mikor megveszett állat az necczán elindul, mindenek hurittyák (Pös: GBot. 2). Pírongatják es huritják az szegény logetnyt az czifrák és az nyalkák (Thaly: VÉ. II.108).

Hurítás: [acclamatio, opprobrium; das schelten, vorwurf]. Azt írja, hogy hamissan vádnom kegyetlenséggel a pápistákat; tégyen bizonytságot a sok huritást szenyvedő halgatók serege (Matkó: BCsák. 119). Efelé huritásnak job mestere vagy (Sámb: 3Pél. 515).

Hurogat [hurrogat RMK. IV.54. MouOkm. XXIV.571]: probrose clamo, opprobro, ludificor MA. schimpflich schreien, fürwerfen, verspotten PPB. Mihelt meg látnc az ebet, ottan vggatni kezdne és a pásztoroc hurogatni (Helt: Mes. 338). Nemetik a papa hitű, tudomaniat, hurogatták (Mel: SzJán. 423). Ezeket hurogatták es kialtnak vala ő reáik (Mel: Jób. 70). Vas szoggel szogeztetuen, mindenektől hurogatuan es ezafolatuan függöt (Börn: Préd. 34). Hurogatnac es pírongatnac (67). Nem ez az regi szentec, hanem meeg a pogán eszesekis ezuda mint hurogattac az fűsuet (561). Nem egyobek, hanem az evangeliomban hurogattatott ragadozó farkasok (Pázm: Préd. 853). Nem szintén olyat vétnek, a mellyért méltán hurogattatlatának (GKat: Váls. I. Előb. 55). Christust kurlották, hurogatták, motskondották (II.328).

lő-hurogat: opprobriis onero Kr. [schelten, mit vorwürfen überhäufen] (Csúzi: Síp. 9. Kr.).

mög-hurogat: ∞ Ez a bőtsületes ember alkalmas személy volt volna a társaságra, de újjantán kedves gyermeke lévén a háznak, senki sem meré meghurogatni (Pád: NE. 22)

Hurogatás: convicium, probrosus clamor, vociferatus convicatorius MA. oihnelliges und schändliches geschrei PPB. [das schelten]. Reánk szállott az világon az bujdosás, barátinktól éktelen hurrogatás (RMK. IV.54). Mind ez may napig nagy szegyenel, hurogatassal, es nyavalyaual eszic kenyereket (Börn: Evang. IV.66b). Nyelveskedés s hurogatás-nélkül nyujtsák-ki kezeiket a szülőkölődöknek (Csúzi: Síp. G).

HÜROL: [oppobro; schelten]. Ostoba mlágnak tzáföld roszt szokásit, húrol bujásigtól eredő romlásit (Orezy: KültSz. 213). De azért, ha hozzá bé találsz fordúlni, nem fog a bőts téged magától húrolni (Orezy: KültH. 133).

HÜROK (vrkot, vrkok, vrkoz Helt: Mes. 129. 428. 130. vrkok, urkai Forró: Curt. 307. 435. urkei Fal: TÉ. 653): nodus

mobilis, laqueus, pedicula SI. laqueus avium Otr: Orig-Hung. II.78. [schlinge, fallstrick, knoteu]. Vrkot vőtet volna a nyakában (Helt: Krón. 9). Nyakába vette az vrkot (Helt: Mes. 129). Kezde vrkokat es lepot vetni (428). Mint valami urkok (velut laquei) mind egy vegben valo sővnyenel az utat be rekeszi (Forró: Curt. 307). Az fel vetet köteleknek urkain mennek fel: adjectis funium laqueis evasore (435). Ilyen hurkot vét az nyakában a conciliumnak (Czegl: Japh. 104). Az igazság idegének hurkjában eyti (Megy: ÖrökÉ. 341). A ki az emberi természetet magához el-öldhatatlan hurokval es tsomoval kötötte (GKat: Váls. 535). A kötelek ürkeit, es tsigüt arannyal borították (Fal: TÉ. 653).

Hurkol: ligo, nodum facio, suffoco, strangulo SI. illaqueo Otr: OrigHung. II.78. [schürzen, knoten machen, umschlingen, mit einer schlinge fangen]. Selyemsinórral hurkollya géégjét (Gyöngy: Cup. 9). Két futrás kötelet (a tehémelek) szavára hurkoltunk (Gvad: RP. 117).

Hurkoll-ik [?]: [ligor, complector; sich selhingen]. Szőr kötelét a kezébe vette, karikákra szépen aztat összeszedte, ólálkodott, egyszer a szürke nyakára rá veté, hurkollott: mindjárt a torkára (Gvad: RP. 77).

Hurkoz: [ligo, strangulo; selhingen, umschlingen] Helt: Mes. 130).

Hurkozás. Urkozás: nodus mobilis; maschbund PPB.

HURUBA: catogeam PP. 270b. wohnung unter der erden PPB. Disznó-pásztor hurubája, szalma ágya (Bethl: Élet. I.179). Egynehány kalibáját, hurabáját [igy?] ohiányta, rontotta (II.292).

I. HURUT (horot OrvK. 11. horut DobrC. 79. Frank: HasznK. 103. Com: Jan. 52. Adámi: Spr. hurot MA. Thaly: VÉ. II.171): tussis MA. tussedo PP. das husten Adámi: Spr. Apró hurut: *tussis sicca, arida; fűlászó hurút: anhela sitis, tussis PPB. Minden hurutba hasznos a feredés: in omni tussi utilis est natatio PPB. Hurútról való: tussiculare medicamentum PP. Almat euen, a horut nagj erőssen reáia esett (DobrC. 79). Az gyomorban hurutot czínáluac, mert igen nohez emesztő (Mel: Herb. 14). Náthák es hurutok gyötrik mellyét az embernek (Laud: UjSegits. 1503). A tūd meg-sértődvén rekedezés avagy bo-rekedés es horut léssen: ravis fit et tussis (Com: Jan. 52). A rögöt hurút kiurtya belőlled, tūdöndnek hévségét el-zi, bár bidgyed (Felv: SchSal. 20). Hurottal majd megful (Thaly: VÉ. II.171).

[Közmondások]. Szorelnet s hurutot nehéz oltikölni: tussis amorque non celatur (Kr. Kisv: Adag. 518).

2. HURUT: tussio Pesti: Nom. 26. PPB. [husten]. Belől hurútni, fuladozni: ducere ilia PPB. Ha hagyapna avagy hurutna avagy fohazkodnak, ew meud azokott teyzuala: si spueret vel tussitaret vel suspíaret (EhrC. 100). Mikor az lo futásban meg betegül, azon meg ismored, hogy igen hurut (Cis. O3). A ki retket eszik, mind ket felől horut, alol es fellül (SalMark. A3). Mikor az MarkalT igen horutna, es az boszellos közbén az sok nyal bönölködnek az ő szuában (C3). Hurútni, ködhögni: subtussire (Eras: Erk. 14. 15). Az Jutka az sértés-től igen horut (Thurzó: Lov. I.164). A ki retket eszik, két felül hurút (Fal: Jegyz. 919).

Hurutos: [tussiculus; der einen husten hat]. Az ew testeet nagy kemeny gyertya wala es sok ydó el mwlan nagy betegse walek, hurytossa (ÉrsC. 550).

Hurutás: tussis; der husten Nom. 74. das husten PPB. El-rontott a sok hurutás: tussis frequens *quassavit me PPB. Hurutást, vese fáussít rontya (Mel: Herb. G). Aszu kórság, hurutas, fő futás miat meg betegülne (KKrak. 1573. A3).

Ullamar el mulic ez kedues ifiussag, agsagrai, horutasra fordul minden előttdet (Szeg: Theoph. 24. Erasmi: Erk. 15). A mi hurn-tás által vettetik ki, a túldőlkből vagy géégéből jó; a mi oká-dias által, a gyomorból, nyeldekéből avagy a bélből (ACsere: Enc. 184). Ejjeli tobzodás, mellyet követ reggeli hákogás, huru-tás (PP: FaxC. 98).

HÚS (*hoswet*; pascha JordC. ÉrdyC.); *caro* C. MA. fleisch PPB. Főtt-hús: *caro elixa* Nom.² 301. Rántott-hús: *caro frisa*, büdös hús: *caro rancida* 303. Tewttualk zerzost, hogy frater az zerzetben húst ne emek (EhrC. 17). Tevzet es fergeket ad őlusocba, hog még égienee (BécsiC. 46). Kemenb ruhakat es nemykoron cilicium foltochakat mezeltelen husan lassan lassan zokot vala viselhy (MargL. 2). Főzyetek megl az hvsht az ayto cloth es oth eegyeetők megl hwtet (JordC. 90). Mynd hwsostwl zomey ky esonek (ÉrdyC. 403b). Az betegok etkonek, az hvsnak maradekat aldomas nekevl meg ezy vala (DomC. 60. 123). Mynem ezem tulkoknak hvsrath, auagy kosoknak werethi yzom een? (KeszthC. 125). Az citrom húsá hidegítő, neduessítő (Mel: Herb. 4). A sidokat fír hussal tarta (Helt: Bibl. I. A3). Christu vrunk az ő húsának testével békéltetett-meg minket (Pázm: Kal. 699). A tserfa makljának husat hártya fedi be (ACsere: Enc. 231).

[Szólások]. Az ártányok jó húsba vannak (Lipp: Cal. 52). Nem hall fületek, le fityeg ajakotok, le tsapja husát artzátok (Fal: NU. 308—9). Elbádjottak szemei, le tsapta husát artzájáról, a rendetlen élet le szedte az eleven pirost ábrázat-járól (Fal: NE. 276).

[Közmondások]. A ki a húsát meg ötte, az levétis meg igya (Decsi: Adag. 44). Olczó húsnae hig az leue: Lorensis bos (152).

árva-hús: *lacertus* PPB. *caro exos* SI. [muskel]. Inakon való árva hus: *musculi* Com: Jan. 46.

bárány-hús: *caro agnina* Nom.² 303. [lammfleisch].

berbócs-hús: *vervecina *caro* PPB. [lammfleisch]. Ber-bócs hús spēkkel (MonIrók. XI.322. ACsere: Enc. 176).

borjú-hús: *caro vitulina* Nom.² 303. Boryny hísról: igen gyengé a borynyak husa (Félv: SchSal.² 10). Boriu hus susa-ual [sasanaul?] (LevT. I.43). A tehén és boriu hús nem fő meg egyaránt (Helt: Mes. 400. Land: UjSegits. II.307).

disznó-hús: *caro suilla* Nom.² 303. [schweinfleisch]. Diszno husokat enni: edere porcinas (BécsiC. 86). Disznó hús bor nélkül roszzabb a juh husnál, borral ő jobb étel (Félv: SchSal. 10).

éb-hús: *catulina* PPI. [hundfleisch].

eleven-hús: *caro viva* Kr. [lebendiges fleisch]. Az eleven húsig metélni: ad *vívum rescare PPB. Ha valami eleven hús volná a fakadéban: si ipsa quoque caro viva apparerit (Kár: Bibl. I.99). Jó anatomicus-barbély lehetett volna belőle, mintbogy igen örömet vagdal az eleven-husban (Fal: NA. 137).

embér-hús: [caro humana; menschenfleisch] (Pázm: Préd. 374. Kr.).

fél-húsú: *mediocris*. Közep szerint való, az az félhusu es allapatu nemes emberek között: de medicribus nobilibus (Ver: Verb. 59).

fog-hús: [zahnfleisch]. Fog-húsának ki-növése, inynek daga-dása: *epulis* PPB.

füstölt-hús: *caro infumata* Nom.² 303. [rauchfleisch, selch-fleisch].

inas-hús: húsos tag; *torus* MA. PPB. *musculus* SI. fleisch-manen PPB. [muskel].

inashúsos: *torosus* MA. mätsicht, fleischlicht PPB.

juh-hús: *caro ovina* Nom.² 303. [schaffleisch]. Disznó hús bor nélkül roszzabb a juh husnál (Félv: SchSal. 10).

káposztás-hús: *caules cum carnis* MA. [kraut mit fleisch].

[Közmondások]. Nem adna ő most azon egy tál káposztás húst: *choros tragicos moleste fert* (Decsi: Adag. 254); nulla cantillat avis, quando ostrit; *disicum quam philosophum audire maluit* (MA.). Nagyobb az emberség a káposztás húsúál (Kisv: Adag. 55). A tisztesség végig megbeesültet fottig, jobb a káposztás húsúál (215).

leves-hús: *caro jurulenta* Nom.² 303. [suppenfleisch].

lúd-hús: *caro anserina* Nom.² 303. [gansfleisch].

madár-hús: *caro avium* Kr. [vogelfleisch] (Pázm: Kal. 1766. 544. Kr.).

madár-húsú: *macer, macilentus* SI. Lucerna et Lecytha pingvior Decsi: Adag. 119. [mager].

nyúl-hús: [caro leporina; hasenfleisch] (LevT. I.44). Szarvas hus és nyul hus fekete sárt szerzők (Félv: SchSal. 5).

ökör-hús: *bovillus* C. [oehsenfleisch]. Ökör hus, kecske hus fekete sárt szerzők (Félv: SchSal. 5).

sós-hús: [pöckelfleisch]. A sós hus, szarvas hus és nyul hus fekete sárt szerzők (Félv: SchSal. 5).

szálas-hús: [musculus; muskel?] Húrát, gyomrát öszve-háborgatom, piros vérét megiszom, szálas húsát megszagatom (Born: Évang. IV.808. RMK. II.425).

szarvas-hús: *caro cervina* SK. [hirschefleisch]. Szarvas hus és nyul hus fekete sárt szerzők (Félv: SchSal. 5).

tehén-hús: *caro bubula* Nom.² 303. [kuhfleisch]. Az thehen hvsht penzen agyak (LevT. 86). Tehén-hús pecsenye (Káldi: Bibl. 271).

tyúk-hús: *leucophagum* Nom.² [hühnerfleisch]. Ha a lenelenc vagy safranyánc succussát tyúkhusnac leuében iszod, hasat indit (Mel: Herb. 42. Mik: Törl. 159).

űrű-hús: *caro vervecina* Nom.² 303. *vervecina *caro* PPB. [lammfleisch].

vad-hús: **1)** *caro ferina* Nom.² 303. wildpret PPB. Megsütöttik a vadhúst (Mik: MulN. 317). **2)** gangraena, anthrax MA. faul fleisch PPB. Kyvel sebet nytnak, awagy wathussat wesztenek az loonak (LevT. I.1). Lágó orvosságokkal gyógyíthatatlannak látta sebeinket, azért rettenetes fenyegetésivel eteti vad-húsunkat (Pázm: Préd. 7). Jól tudom, hogy az igaz mondás gyűlölséget szerez azoknál, kikben az vad-hús nyughatatlankodik (Pázm: Kal. a2). Az genyestéges vad húsban ment seb (Bal: CsIsk. 142). Vad hus, férges bus (Com: Jan. 60). Vad-hús vagyon testedben (Hall: Paizs. 99). Az lábamen való seb miatt, minthogy vad hús is nőtt benne, nagyobb kint szenvedtem (MonIrók. XV.392).

Húsi: *canalis, carnis* MA. fleischlich, vom fleisch PPB. Husi étel (MA: Tan. 1416).

Húsocska: *caruncula* C. ein stücklein fleisch PPB.

Húsos: *carnosus, carneus, carnulentus, musculosus, lacertosus* C. *carnulentus, torosus* MA. fleischigt PPB. Husosan: *corporaliter* C. Húsos tag: *torus* MA. Húsos in tsontatlan falat, húsos darab, gyümölsnek béja s magva között való busos része: *pulpa* PPB. Az egy cseresnye szembe három külön valoc vadnae: az magoczkanae az beli, ő maga az mag mely ezerepes, es az husosa (Born: Évang. III.527). Az ezeresnye magnae az husossa (Born: Préd. 382). Húsos orszag, hussal bőves (MA:

Bibl. Magy. 2). Hejacket befedett hújas bélesec, pástetomoc (Com: Jan. 76). A tevének sok ijas-fijas gyomrai vannak, mivel-hogy tövisses eleséggel szeretnek élni, melyhez illendő busos nyelve és kemény inyei-is vannak (Misk: VKort. 39). Husos napok [melyeken a húsvetés nem tiltatik] (Matkó: BCsák. 400). Husos uborka (Nad: Kert. 81).

Húsosod-ik: carnosus fio Kr. [fleischig werden] (Bíró: Micae. 134. Kr).

Hússóság: carnositas C. MA. fleischigkeit PPB.

[Hústalan]

Hústalanság: [macies; magerkeit] (Toln: Vigaszt. Előb. 20).

Húsvét: (sumtio carnis Kr.) pascha MA. ostern Adáni: Spr. Húsvét imépe: festum paschatis MA. Húsvét, Husveit, nomen viri 1222. 1291. 1298. 1300 (Czinár). Ket nap vtan husnét lezen: post biduum pascha fiet (MünchC. 63). Nem illic mynekfnek valakyth megl ölnék ez hwsuetba ees ez hwsuetnak ynepebe (WinkC. 182). Te nalad eezem az hoswetot: apud te facio pascha (JordC. 439). Hoswet napja (JordC. 773. 74. ErdyC. 33b). Menec vala Jerusálemba az husvét imépébe (Kár: Bibl. III.52). Pilátushoz lé nem menének az sídók, hogy tisztábban ehetnének az húsvétben (Pázm: Kal. 681). Húsvét ntöllyá vagy másod húsvét (MA: Scult. 523). [Vö. hus-ót, hus-vét].

Húsvéti: paschalis MA. [oster-]. Psalmus CX. az hwsuety barannak megl ewese koron (AporC. 83). Húsvéti módra örventessen megvayon írva (MA: Scult. 477).

HÚSZ (huzzonharom RMNy. II.35): viginti C. zwanzig PPB. Húszszor: vicies C. vigesima MA. Húszan: viceni MA. Huz lab nomdekü tartatikuala: vicenorum pedum (BécsiC. 11). Mas királ húzzer ezerrel ő ő hozia (MünchC. 146). Huz napy menev feld (DobrC. 556). Huz eztendeig (VirgC. 100). Huzon nyolch eztendős (ÉrdyC. 339). Zent Lucach huzonharmad capituluma (ÉrdyC. 390b). Selmec Banyan úgy halnak hogy egy nap huszon öt is meglal (LevT. II.14). Húsz eztendős férüu (MA: Bibl. I.76). Húsz száz [2000] (Zrínyi I.106).

Huszad (huzod ÉrdyC.): **1**) [vicesimus, vigesimus; zwanzigst-]. Wgy mond zent János kenueenek huzod rezeeben (ÉrdyC. 365. Helt: Krón. 140). **2**) vicesima, vigesima MA. zoll, zins, interesse PPB. Huszad, dézna neme: vicesima PPB.

Huszad-ik: vigesimus, vicenarius C. vicesimus, vigenus, vicinus MA. zwanzigste PPB.

Huszados: vicesimarius MA. PPB. zur vicesima gehörig PPB.

Huszás: vicenarius MA. [zwanziger].

HUSZÁR (huzar RMNy. II.98. huzszár Helt: Krón. 85): eques hungaricus, huszarus Kr. [leichter reiter, husar]. Mibez Varadinum devastavit Turcus, praedam fecit in Hunis, divisit spolia Huszaris; Huszari dire pugnant, et Huni fugam dant (Nyirkállai 30). Fegyveres be meno az huszárokkal (Göres: Mátý. 96). Buz megyeben tabornak kiraly szalla, huszar, gyalog es fegyveres nagy hada vala (86). Ezek előtt vala mind az nyilas nép, és az Thraciából mind a huszár nép (RMK. IV. 94). Rendelte vala két föll szárnyn az huszárokat (Helt: Krón. 88). Melléie vñué az loung huszárokat (Mel: Sám. 208). Jehoida behozata az szizados hadagiokat, mind az huszárokat (centuriones et milites), es ő velec orós frigit kőte (409). Harmad részete legien azon a templon kapuián, neki a paüos huszárók hátok megött vayon (uo). Allanak vala az gyalog harezérok es huszárók az vártákon, azaz öríző helyeken (110). Magyar huszárók, fele lenne puskás, az fele kopás (MonIrók. III.49). Ot

íddéggel királynac szép népe, rendel a seregeg, elől huszár népe, másic a spaniól, harmad lautz kenet népe (Temesv: Béla. 65). Jó modon Titus seregeg rőndöle, feiedelmeket nep elől erezte, az vtan az huszar nepet erezte. Hadakozo szerzanit viselteto (Cseng: Jer. 5). Intézte hely is és huszár várat is a palánkon kívül (MonIrók. 625). A hintó előtt két huszár-módra föllötzetett ezüstös szerszámú, sárga szőrű lovakon ezüstös fecske farkú catraggal (Haz. I.301).

HUSZT: [hussita, haereticus; hussite, ketzer]. Ky Cristu-nak lytyt megtagadandja, buztuak nevezetetyk (ÉrdyC. 76). Roboam kiral balwan ymadast zerze Israel neepe kőzöt, ky-kön magyarzathnak anyazent egyhazban az erethükök es hwtok (600b). Az üdöközben husztok támadának, Csehországban hatalmas valának (Tin. 342). Romai hitre haytác az husztokat (Tin: Zsign. 62).

HUTA: ustrina ferri vel vitri Kr. [hütte, hüttenwerk]. Az selmechy hwtakbolys mynd el viték az nepet (RMNy. II.146).

Hutás: pohár tsináló; glaser KirBesz. 151.

HUTYOROD-İK: cresco, incresco, surgo in altum Sl. [emporwachsen, sich emporranken].

föl-hutyorodik: ∞ Midőn a gyenge veszszők a közel levő fákra magassan hutyorodnak fel (ACsere: Enc. 224).

HÚZ: traho MA. ziehen PPB. Huzatott: tractus, ductus, protractus MA. Az fogora kőtelet huzanak: funes extendunt in laqueum (DobrC. 218). Ketelekeht huzanak az haloba (KeszthC. 408). Foga az frateret pokelbely evrdog labanal fogna es latra buza (DomC. 251). Rettenotesth huzattatol wala (GyöngyC. 9). Az isten igéjének vündorló, és idestova huzatott halgatói (Ily: Préd. I.1). Midőn szogálatra huzattatúék azokot (I.27. 11). Mind addig beszélének, a mig mindeneket a János részére huzának (I.73). Kétségbeesre huzza (I.289). Aztot pedig négy fejer szokta huzni, vagy vonni (Mik: Törl. 2. lev).

[Szólások]. Ennyi húz-halasztást nem cselekednék (TükGy: Lev. 127). Innen vaynak a sok számtalan nyüző fosztó tiszték, a kik a szegénységet nyüzni, húzni meg nem szünnel, mint a Faraho fartatói, mig magok-is el nevesznek, meg-nem halnak (Bod: Pol. 111). Húztok vontok magatoknak, uratoknak (112). Kétségre húzták igéretét (Ily: Préd. I.570). Valamit kaptára húzni, az eleve-húsi metélni: ad *vivum rescare PPB. De bezzeg rá-mára atyán engem húzot, úgy megvert, azt véltem, hogy már meg is nyúl zott (Gvad: RP. 64). Pör nints, újat nem húz szomszéd szomszédjával (Orczy: KöltSz. 21). Az ajándék maga után húzza a hamis törvénytást (SzD: MVir. 16).

át-húz: [traduco; durchziehen].

[Szólások]. A mint a keuder jön szép fejérségére, az aszszony is úgy jön régi szépségére, de gerebennyen is ált húzzák vég tere (Gvad: Orszgy. 49).

el-húz: [detrabo; abziehen, entziehen]. A mit édes ur: adot s hagyott is, azt is el-húzza s vonza (Bod: Pol. 125).

föl-húz: fundo, sursum traho MA. hinaufziehen PPB. [auf heben]. Fel huzva ny zywet, mig betegvnek (KulesC. 138). Fel huzot feye feleth egy zokerleth (ErsC. 344). Fel luz. a kezét meg ragaduan a fegyvert: extendit manum, et arr puit gladium (Helt: Bibl. I. J.4). Én ellenem húzta fel az sarkát: levavit contra me calcaneum suum (Helt: UT. d2). Innár felhuzta kardgyát, meg-vonata kéz-iját (Pázm: Préd. 7). Ágyukat bástyákra rendel fel huzati, fegyvert vitézeknek é port osztogatni (Zrínyi: ASyr. 99). **2**) [dilato; aufschieben, hū halten]. Eleteknek, erköltsöknek jobbitásával az istemek fel húzot haragját egesztelni igyekezzenek (Bod: Pol. 64).

ki-húz: extraho Kr. [ausziehen, herausziehen]. Binősök tört [svölbd] huzanak (DöbrC. 87). Érette menvén, kihuzac onnan a kútból a követ, Czegl: Japh. 12). Meg győzővén, el űzvéen sevély spanyolokat, járomból ki huzták meg görbüilt nyakokat Orczy: KöltSz. 20). Gömnyedve nagy fölűantokat ki húzasz Orczy: KöltH. 73).

még-húz: 1) intendo, atraho MA. ausspannen, anziehen PPB. Meg húzza a ló szíját: continet equi habenas PP. 2) retraho, reduco; zurückziehen, abhalten]. Ez gonozsagtól sem ű felesle[ge]nek syrasa, sem istheny felelem űteth meg nem avzhatia wala (PeerC. 49).

Huzakod-ik, huzalkod-ik: 1) [pandicular; sich recken, sich strecken]. Mikor reggel fel költ volna, és huzakodúe az álom vtán (Helt: Mes. 293). 2) in altum trahor, cresco Kr. [wachsen]. Földbe takartatik, valóságos növéssel lassau-lassan huzalkodik (Pázm: Préd. 30s).

föl-huzakodik, föl-huzalkodik: 1) assurgo, sursum trahor MA. sursum vergo, pandor; aufsteigen, [sich] aufziehen PPB. 2) cresco MA. adoleo, sich emporheben, wachsen, gross werden PPB. Az folyo vyz mellett föl huzalkodtak nyarfá (ÉrdyC. 475). Minec vtanna fel huzakodott volua, és im-már szép fiu volna (Helt: Krón. 83). Az mag győműtszóic, és fel huzalkodie [gy?] (Kár: Bibl. III 35). Űsza rugokka talaltatnac, mi helen ualamenyire föl sugarasodnac es huzalkodnac (Pécsi: Szűk. A2). Egy kevéskorig föl huzalkodtanak, de nem tartósok, meg alázatnak, es el mulnak (Lép: PTük. 1305). Az ű gyűkeriből tsemete huzalkodék-fel (GKat: Vált. L481). Emberi erőre, s ifiui erőre midőn fel huzalkodék (Liszi: Márs. 16). Midőn a borsó föl-huzalkodik (Lipp: PKert. II.195). A kised gyermeki kor ifjuságra kezd lépni. fel-huzalkodik, erőt, nyerseséget érez tagjaiban (Fal: NA. 332). Attól fogva fel huzakodhatott, apadhatott is a sok tanulá miatt (Fal: TÉ. 735). Fellhuzakodott ifju (Fal: Jegyz. 934): bene excretus juvenis Kr.

neki-huzalkodik: [enitor, conitor; sich austrengen, die kräfte spannen]. A számár neki huzalkodéc, és erőnel vona a farkast (Helt: Mes. 275).

Húzás: tractio MA. zug PPB. Az ellenségnek jövetelét egy zászlónak ki-tételével és valamely rézbarangnak húzásával jelentték (Könyi: HRom. C).

haj-húzás [?]: [rixa; zank, streit]. Mikor a portának vmely szomszédjával hajhúzása [gy?] van, az olyan nemzetnek postán levő residensivel, embereitök két felé nézzenek és úgy csef-ráljanak (MonIrók. VIII.257).

[Huzint]

Huzintás: [tractio; zug]. Minden befűnek huzintása alatt az életben valami el-fogy (László: Petr. 6).

Huzit: [semel traho; einmal ziehen] (SalMark. 1591. 41. ÚjMMúz. V.299).

Húzlal: [traho, tracto; ziehen, zerren]. The zent tagydat az kereszt fanak altalsagara huzlalak (GyöngyC. 12. ThewrC. 9).

még-húzlal. Zent kőrőzfán ymadlak, meg werethwe meg huzlalwa (CzechC. 25). Zent ymadet ezuczual evklelek, te zent testedet meg huzlalak (GömC. 45). Fel magasztatek az keresztre és meg huzlaltatek (ÉrsC. 51).

Húzó: tractor; zieher PPB.

hám-húzó: [lószerszám] (Kem: Élet. 85).

kérészt-húzó: [?] Tartozik csinálni (a remekelő lakatos) egy békot egy kulccsal és négy egyenes keresztbuzóval, a nyelvnek légyen hat tolla (Nyr. XI.525).

[Húzód-ik]

föl-húzódik: [succresco]. Egy már felhuzodott és 20 esz-tendőkkkel megtölt ifju tudja, ki s mi légyen (Fal: NU. 324. 325).

Húzódoz-ik: pandicular C. MA. sich strecken, sich dehnen, sich ranken PPB. Az allato ásét és huzodozic (Com: Jan. 66).

Húzódozás: pandiculatio MA. das ausrecken der glieder das ranken PPB.

Huzom

[Szólások]. Egy huzomban: uno tractu Kr. [in einem zuge, in einer tour, ohne unterbrechung]. Nyóltz vırat meg vőue egy huzomba (Tin: Ének. 114). Mint itta meg az harmad fel tonna aranyat egy huzomban (MA: SB. 224). Egy huzomban egy veder vizet meg-ızik (Misk: VKert. 512). Nem egy-huzomban, egy igában, minden félben szakadás nélkül fordítottam e könyvet (DKal: Ker. 31). Viradtig egy huzomban jól allattam (MonIrók. XV.382). Ma is jó reggel indülék meg egy huzomban menvén Vinezre (XVIII.40). Egy huzomban menék az örömata huzához (45). Tököli tábora egészben egy huzomba Sentéig elnyomult (XXVII.15). Egy huzomba aztat belém nem űthtettem (a bort, Gvad: FNót. 30).

Huzomos (huzamos RákF: Lev. V.524. Gvad: RP. 237. huzonos PP. PPI. Szal: Krón. 385): continuus, non interruptus Kr. [langwierig, anhaltend, ununterbrochen]. Huzonos, egy huzomban való ital: amystis PPI. PP. A törökön való diadalmas győzedelmeért amystis huzonos polarakkal iván (Szal: Krón. 385). Huzomos két óra mulik már benne (Fal: NE. 3).

[Szólások]. Huzonost innya: amystide bibere PPI. PP. Estve vachorán sok huzomost ivék (Zrinyi 139).

Huzomost: [indesinenter, cotinuo; anhaltend, ununterbrochen]. Csúna utakban, mellyeknél huzomost soha rosszabbat sem jártam (RákF: Lev. V.524).

1. **HŰ:** [interjectio] hau PPI. vox porcos ad haram impellentis; hű bű bá: vox contententis Pázm: Préd. 815. Kr. Hű! vagoné eszed? *hau hau mi homo! sanusne es? PPI. Patvar vıgye dolgoz, hű be goromba vagy (PhilF. 56).

[Szólások]. Nem hű-helé-módon [temere, caeco impetu, praecipitanter SI], sem vak szerentsére kell választani a reli-gióban (Fal: NE. 58) Hubele [gy?] Balázs, lovat ad isten (RhédTem. 17).

2. **HŰ, HIV** (hűvő: fideles BécsiC. 28. hűvőn: fideliter 85. hűvőnel Born: Szlán. 2. hűvő: fidelior MNyl: Zsolt. 63. hűvőnek Zrinyi II.25): 1) fidus, fidelis MA. treu, aufrichtig, getreu PPB. Yster tytynak hyw reytwye (EbrC. 4). Cristus sonha hyw embernek zyuet meg nem kemenyty (52). Mendéc mégésmertessenec, kic persayaknac hűvőn engednee (BécsiC. 85). Hű zolga, kít ű ura zeret ű hazi emberin (MűncC. 60). Cristusnak hűu zolgay, kik az istennek paranczolatit meg tartotak (VırgC. 117). Isten menden ev bezedeben hyv (DomC. 201). Papanak parancholatyaban hyv (104). Meg akaraa hyw zolgayatol yelenty nyw istony tytkyat (ÉrdyC. 342b). Hyu es engedelmes (RMNy. II.136). Vitezle es nekewnk zermles bywink (LeVT. 1.287). Minnyaiam örűlyűnc, hűw kereszt-yenec (Born: Ének. 14). Azokat maganac hűnce tehetne: illos obnoxios fidosque sibi faceret (Deesi: Salic. 11). Nem valami gaz hireket beszél, hanem a mit látott, vagy hı tanúktul értett (Pázm: Kal. 642). Igaz és hyw zolgác (Zvon: Post. I.161). Hiv házastárs (Illy: Préd. L554). Egy hűvőnek ily szókat ejte (Zrinyi II.25). Nemzetes Bertóti István hűvink; Szabó Máté hűvinket resolváltuk (RákF: Lev. I.418). Két urnak nem szolgállatunk, ugy tetszik jó aszszonyim, okos eltekéllés ahöz részkedni. a mellyik többet ígér, s hıveben fizet (Fal: NA. 161). Bizonyos az, hogy az isten ű hıveinek teremtette légyen a meunyországot: Iddio ha creato il cielo per i suoi amici (Fal:

NE. 56). **2)** [ereditor, credens; der gläubige, gläubig]. Az apostolok és az hűnek semit ewenwmagokénak nem mondnak vala (VirgC. 125). O zeresmes atyam zyletty ezewnknben vehettyók wr istenek tytkon valo malaztes mywelkódetyt az ew zeresmes lyweinek atala (ÉrdyC. 340). Hogy hűrdessom mynd the dycheretydet hűwyduok ellette: ut ammucim omnes latio-natione tuas in portis filiae Sion (KulesC. 14). Hog az wisten ó hűweinel immar egűft volna (Born: SzJán. 2). De az hűwe bekesegeben leszne órte diezösegeben (248). Hogy az tiu lenne valtsag hűnekne (15). Ne legy hűtelen, hanem legy hűw (Born: Préd. 269). Miczoda külöbség wagian az hűneknek es az hűtleneknek niomorsaga kőzöt? (Fél: Tan. 439). Hozd ide kezedet, és bősásl az én ódalamba; és ne légy hűtelen, hanem hűw (Pázm: Préd. 580). Hiv keresztyene gyűlekezete (MA: Scult. 3).

Hivél, hivl (*hevl* DöbrC. 372. *hwl*? DebrC. 92): catechizo. Közösőfön az ki hevltetik zonal, azzal kit hevl, minden iozagban: communicet is, qui catechizatur verbo, ei, qui se catechizat, in omnibus bonis (DöbrC. 372).

még-hivél: in catechumenum recipio NyKözl. IV.202. Meg tanítuan zent Sihueter a éazart hitőknnek agazatira, azonnal meg hűwe (DebrC. 92). Emerenciana meg hűwletet (CornC. 416). Zent Sihueter meg hűwte az czazaart es egy hotygh valo boytet hűga ewneky (ÉrdyC. 186. 259b). Az zent egyházhoz fwthwan meg hűwlette magaat; lataa az ífel palastot mondwán, hogy az meg hűwlot Marton wytez atta azt ewneky (624: Martinus catechumenus NyKözl. IV.202). El futa az zent egyházhoz es keeroe, hogy meghűwelyeyek (ÉrsC. 154b).

Híven: fideliter, germanitus C. fide, fidenter MA. treulich PPB. Frater Leo híuen wryzi vala wtet (VirgC. 40). Zeresetek atyatkfiat hínen (70). Híuon kőnessők az ó elkűwēt (DebrC. 1). Földről el fel emelke az nagy híuen (Bes: Hűnek. B3). Intetűne az ó híuatolokban való híuen el íarása (Kules: Évang. 3).

Hűség, hívség (*hűseg* DictaGr. 31. *hűsygh* Vör: Verb. 1. 97. *hűveseg* MA: Bibl. I.477. *hűvség* Helt: Bibl. I. L2): **1)** fidelitas C. MA. treue, glaube PPB. Mardocheus hívséget minemő tiztűsségēt kőwētēt (BécsiC. 61). Vaffatoc hívséget, en wágoe, ne akariatoc fēnetec (MűnchC. 41). Adom tynektek Danűdnak zent hívséget (JordC. 754). Zent Ferenc mynden dolgaba wele wala es hívsogel neki segedseg wala (VirgC. 85). Wr papa lathwan [Brunonak] mynden hívsogeeget, adaa neky kalabryabely erskeosegēt (ÉrdyC. 581b). Az zent angyalok myndden hymel kyl wr istent hívsogeeget zolgallyanak (623). Ew fewl-sege az wr isten mynketyk kegyelmességeb, hívsogeebe es zarnya ala wewth (RMNy. II.98). Ha tí immar akartoc az én wrammal hívséggel lenny: si facitis veritatem cum domino meo (Helt: Bibl. I. L2). A kirafnac hívsogēt el szakadot wala (Szők: Krón. 197). Ha az én törvény-székomben meg-győmnyátok bűnűtöket, hívsogemre fogadom, hogy én-is meg-botsátom (Pázm: Préd. 10). Egyházi hívatalomnak hívségéhez illendő kötelességemet meggondolván (Pázm: Kal. a1). Meg-probűltatott hívségű (GKat: Titk. 4). András az ó felsége hívség-élwő erdély magyar-hadának wala kapitányja (Gyöngy: Char. Előb. 8). Hűvséga a hívségnek hívségēt áldozta, állandóságában wégig marasztotta (Orezy: Költ. 147). **2)** [verbum alloquendi; anrede-wort]. Hűzóm erty ty hívsogetők [ti hívek] (ÉrdyC. 597b). Nemzetes Csula Gáspár híwinket azon hívatálnak beállítására hívsogetek által instellattatni rendeltük (MonOkm. XIV.142).

Hűségös: fidus, fidelis, perfidus MA. treu, aufrichtig PPB. Igen hívsogēs: perfidulus C. Frater Rufinus, asiabely nemes, ystenben hívsogēs (EhrC. 2). Zent Ferenc wettett hívsogēs zogellywala (7). Tekeenezetek megh ez my wallaswnknak pypekeet Jesusth, ky myndenben hívsogēs (JordC. 802). Cristianak hívsogēs witeze zentkoreztnek iegűeul magat meg fegűerkwete (VirgC. 54). Zeret wala ewtet, nyert hogy myndenben

hűvsogēs es enghedelmes wona (ÉrdyC. 335b). Az kegyelmes wr isten meg tekeentwewen az ew zeresmes zolgayaaanak hívsogēs zolgallattyaat (562b). Hűvsogēs zolgallatymnak wtanna (RMNy. II.107). Hűvsogēs, igazmondó (MA: Bibl. Magy. 1). Engemet el ő felsége maga hívsogēs zolgallattjára serényebbé teszén (MonOkm. XIX.178). Hűvsogēs társodnac híw légy: fidelis socio fidus esto (Com: Jan. 204).

Hűségösköd-ik: [fidei praesto; sich treu erweisen]. E rövid élet mulandósága miatt nem sokáig hívsogēskedhetűnk a Christus pásztorságában (CorpGramm. 588. TörtT. 1.166).

Hűségtelen: infidus, infidelis MA. untreu, treulos PPB. Nemde nem hívsogětelen szűlléké ók, hogy a kised gyernekek kezében hadgyák az hegyes éles kést (Huum: Trakt. 223).

Hűségtelenség: infidelitas SI. [untreu, treulosigkeit] (Apañ: Vend. 945).

Hűtelen: [infidelis, perfidus; untreu, ungetreu]. Mint az ki néz tükörben, magat látja csak ebben, én is wagyok mert kűtelen, ha mást látok, hogy híwtelen (Amade: Vers. 144).

Hűtelenség: [infidelitas; untreu]. Hűwtelenség (Mad: Evang. 26).

HÜL (*meghűwelen* EhrC. 110. *meghűwél* Pázm: Kal. 579. *meghűwőtenek* Lép: PTük. II.121): refrigeo, refrigeror MA. [erkalten, auskühlen]. Hűlt hűdegűlt: refrigeratus MA. Teste hűlt (Zrínyi I.115). Még a forró szerelm-is hűl, ha a felek közűl egyikének esendőben wagyon szeretsűje (Fal: UE. II.428).

[Szólások]. Szegény Theogenes réműl, s hűl mint a jég (Gyöngy: Char. 43). Első tekintetre hűlűnk, réműlűnk, tartunk tőlök, de napok telwén ezen írtázások mind eltűnnek (Fal: UE. 424). Azon egy órában hűl fűl, izzad, reszket, hol neki bizza magat szerelmében, hol pedűg ide s towa zánja lelket kősségében (Fal: NE. 106). Szulimán hűl, fűl Zrínyi bátorságán (Kőnyi: HRom. 93). Szűwe gondokkban hűl (Zrínyi I.188). Annak (szűwe) kőttűsségben hűl (II.75).

el-hűl: **1)** dirigeo MA. erstarren, kalt werden PPB. Elhűl az éték: corruptitur prandium PP. El hűnek az étkek, meg-fagnak: die speisen werden kalt KirBesz. 98. El hűl az étel (Pázm: Préd. 763. Kr.). **2)** [perterreo, obstupesco; erschrecken, stamen]. Elhűl bele: obstupescit Kr. Wgvan el hűle, azt hogy látá (Huszti: Aen. 8). Uram, el-hűlök, réműlök, mikor ezt a te tselekedetedet meg-gondolom (Pázm: Préd. 111). Igazán mondom, el-hűtem belé, mikor ezt olvastam (Pázm: LuthV. 127). Csudálkozván elhűsz (Szent: Kalm. 6). El hűl belé (Mik: TörL. 356). Tsak nevét hallották, már-is el-hűltenek (Kőnyi: KRom. 19).

elhűlés. A gyomornak el-hűlése, nem emésztes: dyspepsia PPB.

ki-hűl: [deferveo; erkalten, sich abkühlen]. Lelkem-kihűlt-ig itt töltöm émetet (Fal: Vers. 879).

lő-hűl: ∞ Le híwlvén forró kívánsága, könnyebben felejt (Fal: UE. 433). Az öregség és a lehűlt vér már nem indűl a fiatalok fölforrására (Fal: NU. 252).

még-hűl: refrigeo C. deferveo, defervesco MA. erkalten PPB. [sich erkalten]. Maga zerehm meg hűwelen, wadnak neky nagy yewwendew kyserttetek (EhrC. 110). Fárad az kőnyörgēs, az hűt meghűl (MA: Sent. 252). Az isten törvényében-waló serénységnek minden igyekezeti meghűwűl, sőt meg-hal és el temetetik (Pázm: Kal. 579). Ha meg kezdűsz hűlni, rosszul kezdűsz lenni (Pázm: KT. 109). Tagiay meg híwűltenek, es erze-kemegűtől meg fosztatot (Lép: PTük. II.121). Meghűl az isteni szeretet sokakba (Vás: CanCat. 63). Az buya természetnek meg kellett volna hűlni (629). A meg-hűlt nyers az ételt utállja: crudus escam fastidit (Com: Jan. 55). Szerelműnknek buzgűsága meghűlt (Bethl: Élet. 155).

[Szólások]. Meg hűl benne a reménység: animus illi cadit PPB. Olyat mondok, hogy meglülnék belé az szomszók (Nyr. XIV.565). Reménységedben meg ne hűlly (Kal: Ker. 229). Mintegy meg-hűlt tőlem: *alienor est me PPI. Mátyás király is aszszouyálkodni kezdé, vgy hűle meg az előbeli törökce ellen valo tussakodásátóli (Helt: rón. 151).

Hüledéz: [obstipescio; staunen]. Mitsoda-é! hüledéz Kelemen, hát azt a 200 forintot mind oda adtad érte? (Könyi: AM. 2).

Hüleméd-ik: [defervesco, abalienor; erkalten, sich entenden]. Hogy jobban hülemédjél s idegenedjél e rozsz világtól (DEmb: GE. 151).

mög-hülemédik: [refrigesco SI. [erkalten]. Meg-hülemedet vére (Czegl: Enoch. III.20). Az mi vallásunkba ez meg-ülemedet időkhöz képest sok buzgósággal nem kérkedhetünk (Pathai: Sacr. 4).

még-hülemedés: [refrigeratio; abkühlung]. A törököket szekerekről reménységeknek nagy meg-hülemedésével mind brakattatván, szállítják és telepítik-meg (Rumy: Mon. I.114. Megy: Jaj. 5).

Hülés: algor, refrigeratio MA. kálte, kühlung PPB.

[HÜSÉG] HÍVSÉG? [refrigerium; kühle, labung]. Ez vylaglak zerelmeb te zent malaztodnak hywsegewel mynlenestwl főgwa meg olezad (CzechC 16).

HÜT (*hywőteziem* DöbrC. 92. *huvétem, hívétem* PP. *meghívéjt* Radv: Csal. III.48. *meghívít* Pázm: Kal. 201. *hivőzik?* Rim: Ének. 275. *hültés:* refrigeratio MAl. *borhültö* Gér: KárCs. IV. 444): refrigeratio MA. kühlen, erkühlen PPB.

el-hüt. El-hütő félelem: gelidus *pavor PPB.

mög-hüt: refrigero C. MA. erkühlen, kalt machen PPB. Ez velagly zeretethnek buzgosagaath myndmöstől megl hywőed ees megl olhad (WinklC. 254). Ez vylagy zeretethnek buzgosagat my bennenk meg hűched es meg olhad (GümC. 112). Oly igen meg hívítik az embereknek minden tekélletes indítatit (Pázm: Kal. 201). A fűz-tának leve meg-hűti s száraztya a testnek a sullyát (Felv: SchSal. 31). Ha ez levet megbejéjtöd (Radv: Csal. III.48).

Hütés: refrigeratio MAl. [kühlung].

Hütö: refrigerans, refrigeratorius MA. der da kühlet, erkühlet PPB.

bor-hütö: [aquimarius; kühlfaß]. Egy borhültö rézdézza (Gér: KárCs. IV.444).

Hütöz-ik: sese refrigerare Kr. [sich kühlen, sich abkühlen]. Bocass meg nekem, hog bywőiteziem (DöbrC. 92). Rűtságtól melegszik, bűnőktől hűtőzik (Rim: Ének. 275).

Hütözés: [refrigeratio; kühlung]. Az nyarfa... kyknek arnyekozasok hywőntőzesre [olv. bywőtyőzesre?] nagy kedvet teeznek embereknek, yelowsewl hew ydewn (ÉrdyC. 476b).

HÜVÖS, HÍVÉS (*hywős* ÉrdyC. 652. *hywős* KazC. 132. *hüwes* Mik: TörL. 209): **I**) frigidus, subfrigidus, algidus C. frigidulus MA. [kühl] etwas kalt, wenig kalt PPB. Hivesen: subfrigide; föld alatt való híves ház: cryptoporticus C. Az faknak leueley hüwős zelnék fuassara edős zozattot adnak (KazC. 132). Híves víze (Born: Préd. 282). Híves szellőzke (MA: Senlt. 639). Híwős kut-fő (Mad: Evang. 533). A forrás-kút híves kortyokait nyíjt (Gyöngy: KJ. 56). A szarvas kívánczik a szép híves patakra (Tarn: Bar. 126). Híves ernyők (Fal: Ének. 18). **II**) frigusculum MA. svavis algor, amoenum frigus; erquiekende kálte PPB. [kühle]. Kicsinyt szellőzzél otkin az hívesben (Felv:

SchSal. 6). A tűzön és vizen által-vivón, ki-vezet a kívánva-kívánt hívesre (Csúzi: Síp. 232). T'hozz fognak száradolok a hajnali hívesben (Fal: Vers. 889).

Hüvösít: refrigero PPB. [kühlen, abkühlen, laben]. Az rosanak híveseytev volta (CornC. 241. Fél: Bibl. 120). Hívesítő levegő-ég (Hall: Paizs. 67). A szilva hívesít tégedet s tágít gyomron (Felv: SchSal. 19).

mög-hüvösít: ∞ Az rosanak még híveseytev iozagos volta (CornC. 236). Küld el Lázárt, hogy az ő aya végét marcza a vízbe és meghívesseche az én nyelvetem, mert kénlodom e lungba (Tel: Evang. II.417). Mártsa az ő kissobbie nyát az vízbe, és hívesítse meg az én nyelvetem (Zvon: Post. II.26. Mad: Evang. 416).

még-hüvösítés: refrigerium [kühlung]. Eljövdenec az meghívesítésnee idei: venerint tempora refrigerii (MA: Bibl. IV. 109).

Hüvösítő: alsiosus C. refrigeratorius MA. *acetum frigorificum PPI. [kühlend].

vas-hüvösítő: löschrog Com: Orb. 139.

Hüvöske: [frigidulus, frigusculum; etwas kühl]. Az közepi noba nem igen nedvesíti a földet, de azért híveseket tart (Kal. 1582. G). Az wr fel tamadasa napia gyönyörűseges tiszta lesz, de híveske (Kal. 1582. G2).

Hüvösöcske: frigidulus C. [etwas kühl].

Hüvösöd-ik: frigesco C. refrigeror MA. kalt werden PPB. [kühl werden]. Hüvesedik az idő: *caelum discedit PPI. Mihent a meleg vizet ki-tészed a tűz-mellől, mindgyárt hívesedni kezd, és aprónként meghidegedik (Pázm: Préd. 323). Nem futok a világ árnyékába, hogy ott hüvösödgyem (536). A Babilon ke mentzjének rettenetes tüze-között a három szent ifiak nem tsak éltek, hanem gyönyörűseges szellővel hűvösödtek (691). Hüvesedik az údó (Land: UjSegts. 1503).

[mög-hüvösödik]

még-hüvösödés. Meghüvesedés nec vdeie: tempora refrigerii (Helt: UT. g3).

Hüvösség: refrigerium NémGl. 111. [kühle]. Hüveseg meg enyhíti az henseget (KBártfa. 1583. Dy). Meg-ismérheted a jó bort az híveségről (Felv: SchSal. 9).

Hüvösül: refrigeror Kr. [sich kühlen, laben]. Se nem támadtak fél e vilagra, se nem hívesülnek a másikon (Fal: NA. 211).

Hüvösülés: [refrigerium; kühlung, labung]. Az augustai confessiónak apológiája nem iltlya a halottakért-valo imádkozást, hogy isten nékik légyen irtalmas és adgyon nékik hüvösülést (Pázm: LuthV. 466). Ostorom szolgámra, nem tiltom, hogy szálljon, és lelkének hüvösülésére álljon (Zrinyi 1.13).

HÜVELVÉNY: [?] Ne torkoskodjunk, mint vízi hüvelvény (Rimai, Ipolyi: Myth. 102. RMK. IV.319).

HÜVELY, HIVELY (*hüvelieben?* Vás: EpKat. 8. *hovely* Csúzi: Síp. 424. *hovelyez* 98. 641): vagina C. MA. scheide PPB. Hüvelyéből kivonom: evagino MA. Hüvelyébe teszi: recondit in vaginam PP. Teged be törődöt hüvelebe (WinklC. 162). Monda Jesus Peternek: Boczassad hüveleben the fegyverödöt (JordC. 689). Lata egi angialt, kinek kezében verős tör uala, de azt meg törölnen, a hünelibe touch (DebrC. 215). Meg valto monda Petőrnék: Tödbé töredet a hünelbe (WeszprC. 66). Ted hüvelyeben te törödöt (ÉrdyC. 548). Az szablya meg tüzesül az hünelyebe, és eleb meg nem égh az hüely (Cis. H3). Kést egy hünellyel vészec 5 pénzen, hogy esic tehelye? (Helt: Arithm. GS). Az János deaktul két hüvely kést vöttünk (MonTME. 1.

38. 56). Őt hível aranyos kettős kés (90). Az hívelyből ki rántasséé (a kard, Com: Jan. 147). Térítsd az te fegyveredet az ő hívelyére (Toln: Vigaszt. 152). Hívelyből ki vont pallos (Szöll: Dáv. 72). Csak az űres hívelyeit viselik a lelki fegyvereknek (TKis: Pan. 25). Késnek való hívelyt vettem (MonTME. I.193). Egy ezüst-aranyos hível, késnek való (MonTrók. XXIV.140). Oh urnak szabljája, menybe a te hívelyedbe (Illy: Préd. II.450). Kardokat nem más végért rántották ki hívelyéből, hanem hogy hűségüket mutassák fejedelmekhez (Fal: NA. 210). Parancsolj tehát már véres pallosodnak, hívelyében terjen (Orczy: KéltH. 51).

[Szólások]. Az ő kardgya sem sűl ugyan hívelében (Decsi: Adag. 188).

[Közmondások]. Nem fér két élős tör egy hívelybe (Decsi: Adag. 115). Két élős tör nem fér egy hívelyben: niicum arbutum hand alit duos erithacos (92. Kisv: Adag. 310). Két hegyes tör egy hívelben nem mehet (MonOkm. VI.343).

kard-hüvely: [vagina ensis; schwertscheide]. Egy kard hívely, kinek második pánt is megyen a sarkvasához (TörtT. XVIII.268).

szablya-hüvely: ∞ (Zrinyi II.80. TörtT. XVIII.228).

Hüvelyécske: vaginula C. MA. scheidlein PPB.

Hüvelyés: vagina instructus Kr. vaginatus MA. [mit einer scheide versehen] der eine scheide trägt PPB.

Hüvelyöz: 1) evolvo, involucro libero, explico Kr. [hülsen, abhülsen, herausschälen]. 2) [operio, obduco; überziehen]. Mentem csiszárhoz-is, csak kész vasakat, kardokat, szablyákat kész czapával hívelyöz (ÖtvMest. 64. vsz.).

[Szólások]. Nem ál m o t h ű v e l y e z e k é n, lanem igazat mondok (Decsi: Adag. 176). Hogy ne mondattassunk álmost hívelyezni (Gyarm: Fel. 196). Czac álom az, valamit hívelyeznee a purgatorium felől (Magy: Nád. 50). Régi fő emberek emlegetik az limbust; de csak álmost hívelyeznek, beszédet mondanak (Pázm: Kal. 147). Valaki emel különbet fog reánk, maga álmat hívelyözi (Pázm: LuthV. 34). Mint ha tsak álmost hívelyezett volna, vagy süketeknek mondott volna mesét, szintén ugy nem hatott-bé a szívekre (GKat: Válts. II.1173). Én ennek a hallatlan dolognak mélységében, álom-hüvelyöz szó-fia beszéddel nem merészlek bébocsatkozni (Csúzi: Síp. 98). Álom-hüvelyöz szófia beszédnek aléja (641. MF.). A mit előhoztam azt újomból nem szoptam, álmost nem hívelyezek, ha miben

lazudtam vesd szememre, vesd torkomba (Fal: NE. 74). Agnóregét hívelyöz (Toln: Vigaszt. 73). Regét hívelyöznek (105).

Hüvelyözdegél

[Szólások]. Itten igen édesdeden a maga álmat hívelyözdegéli kalaüz (Pös: Igazs. I.727).

álom-hüvelyözés: [res imaginaria, phantasma; phantasiegebilde]. Ezek a derék sz irásból vett igazságok, csak regék és álomhüvelyözések Calvinusnak (Pázm: Kal. 499). Mindenek ez vilagon csak gondolatnac álom hívelyözési: omnia imaginaria in seculo (Prág. 936. MF). Hogy akarmi álom hívelyözést apostoli nevezotnek köntödsében öltöztetvén, reánk toszszanak arra nem mehetünk (Pös: Igazs. I.51. Illyef: BCsTomp. 126).

1. Hüvelyk. Hüvelyke babnak, borsónak sat: folliculus, siliqua PP. [hülse]. Gabona hívelykje: vagina PPB. Hüvelykében fölt bab: conclus C. Nem kaphatván semmi eledelt, még csak a disznoknak való hitván hívelyk héjakat-is (Megy: 6Jaj II.19).

Hüvelykés: [vagina instructus; mit hülsen]. Hüvelykes borsó: siliqua PP.

Hüvelyke: ∞ De ugyan hívelykeic vagyon egyiknek mint a borsónak (Mel: Herb. 95).

Hüvelykés: [vagina instructus; hülsen-]. Hüvelykés eledel (Otr: Tökéli. 266).

2. HÜVELYK, HIVELYK *hüvelkös* wyy ÉrdyC. 269. *hüvelkni* nagy Fal: NA. 144. *hüvelk* ujj Gvad: Kár. 97): 1) pollex-hallux C. hallus MA. der daume Com: Vest. 141. der daum an der hand, grosse zehe PPB. Hívelykemni: pollicaris C. Megh kenee hű yob kezenek hüvelkeeth, es hüvelkőkeeth hű yob kezőknek (JordC. 89). Végý az ő vérebe, es ted iob kezek, nec es iob laboknac hüvelkére (Helt: Bibl. I. Q12). Lágý purgatio vtán vágasd a fölhez szolgáló eret a hívelyked meget (Cis. J4). Kezeknek és laboknac hüvelke (MA: Bibl. 1.76). Az hívelykel (pollice) nyomunc (Com: Jan. 49). Az bal kezem hívelyke jobban megdagadván, valamely timsós tyukmony fejírel beköttetvén az tüzességet kivette (MonTrók. XV.315). 2) [zoll]. Két hívelyik héján bat láb nyomni magas (Laskai: Lips 354). Almélkodnak rajta, hogy bírhattya füle a hüvelkni nagy napkeleti gyöngytsöppöket (Fal: NA. 144).

láb-hüvelyk: pollex pedis PPB. [grosse zehe]. A láb hívelyik öreg ujj: hallux (Com: Jan. 49).

Hüvelyki: pollicaris MA. eines daumen dick PPB.

I.

IBOLYA, IVOLYA: 1) *viola vernalis*; mürzenveilchen SI. veil Adámi. *Viola, ivolya* (Com: Jan. 28). *Viola avagy ivolya színi* (63). Ne légy tavaszi ibolya (Czegl: MM. 119). **2)** *vaccinium MA. schwarze heidelbeer, brombeer PPB. Ivola: vaccinium; rittersporn Nom. 94.*

sárga-ivolya. Ez a *caltha* vagy *calendula* ám az jó szaga sárga ivolya, a ki minden bolnapban virágozik (Mel: Herb. 71).

IBRIK: *gattus, gutturnium C. giessfass, giesskanne PPB. [Ibrik, vezetéknev XVI. sz. Nyr. IX.365]. A kéz mosdo vékony csapu szoros ibrikből (super malluvium e gutturnio), avagy a meduceze felett a vízöntő eséves edényből, magokat megmostic (Com: Jan. 109). Egy ezüst kannát, egy réz, herbatéjhez való fogantyús ibriket s holmi efélet vettem volt (Ilaz. L283).*

Ibriköcske: *guttulus MA. giesskünnlein PPB.*

IC-FIC-VIC: [ineptiae, nugae; albertheit, possen]. Jovnovicsnak minden dolga csak icz-ficz-vicz (RákF: Lev. V.374).

ICCE: *justa, media, cotula MA. hemina; gewissens weinmass PPB. eine halbe mass KirBesz. 139. Fél-itsze, messzely: hemina, sextarius PPB. *Itszéknévt mérni vagy adni-el; singularibus heminis dividere PP. Igaz meertek, ygaz yecze (sextarius) legyen ty köztetők (JordC. 105). Föllieb (a bornak) iczeyet ne kezdhesse neg penzol (RMNy. II.2. Born: Préd. 547. Kár: Bibl. L107). Végy egy iczére valo fenyül magot (OrvK. 25). On itze (Radv: Csál. II.115). Nem igaz iczével mér (Diósz: Préd. 68)*

[Szólások]. Igen el jár azért őis az al itzéuel: Lydus in meridie (Decsi: Adag. 135): szemtelen buja ember Kr.

Iccés: *heminaris C. capiens mediam mensuram liquidi SI. [halbe(u) enthaltend]. Choenix: mint egy itzés avagy ejteles mérték PPB. Iczéseket és messzelyeket 59 darabot (vettem, Radv: Csál. III.30). Akó avagy hatvan négy itzés mérték: metreta (Com: Jan. 165). Fertály oka, tizen hat itzés mérték (166).*

IDE (*eede*: huc JordC. 423. *eede* ÉrdyC. 27b. 167b. 507b. *ede* huc JordC. 38. 729. 738. KazC. 23. WeszprC. 130. *onnat ede* RMNy. II.40. *edre*: huc JordC. 492. 746. *edeli* LevT. I.14. *edé* 253. 266. *idő?* Zvon: Osiand. 123. *eude?* LevT. I.340): **1)** huc C. MA. hieher PPB. Ide halgass: hoc age MA. Monda frater Pecorone: Myre yewtel yde? (EhrC. 45). Hozza hywan ewtett monda neky: yew ydee attyamfya ffarkas (148). Midőn ételne ideie lend, idő ide es égél (BécsiC. 5). Hoziatoc nekem ide azocot (MünchC. 41). Mondom egyknek: menyel, es el meegyen; az masyknak: yew ede, es el yew (JordC. 375. 930). Ha oly ygben zeretűd ewtet, hozd eede, leegyen (ÉrdyC. 339). Kysded korodban hozza be eede (340). Ad ide az bal kezedetli (Virg. 34). Felelly ide, ha felelhetez (Matkó: BCsák. 319). Ide

csak fél óra uraság majorja (Gvad: RP. 116). **2)** [Ic; hier]. Mj dolog teortenek most ide ez feoldeon (LevT. I.276). Régen nem volt ide (II.47). Ferencz vala ide Komjítiról (82). Szük esztendő volt ide (84). Ez esztendőben, ide mi felénc, a napba semmi fogyatkozás nem leszen (KNagysz. 1579. Cím). Ide hatrab a könyvben (Magy: Nád. 44). Ide jó idő vagyon (MouOkm. XXIV.139). Ide még újokban kezdték hirdetni, hogy kegyelmed... (EszTM. 213). Ide mi tájunkon elég a hír (TörtT. XVI.104).

im-ide: huc MA. [hierher]. Sem imide, sem amoda nem kapdos (Born: Préd. 17). Nem vala nékiec imide vagy amoda futásra való helyec: huc illucque diffugere (MA: Bibl. I.200).

Idébb: huccius, huc propius Kr. [näher, weiter her]. Főleidet hajcs idélb (Matkó: BCsák. 9). Magunkat idéb fordítuuc (MA: Scult. 94). Idébb nyomultan (Thaly: RT. II.28).

Idefelé: horsum C. MA. hieherwärts, auf diese seite PPB. Hadainkkal ide felé semmit sem mulatván (EszTM. I.62).

Idevaló: hujas SI. [hiesig]. (LevT. I.49).

Idéz: 1) *arcesso, cito MA. berufen, citiren Adámi: Sjur. hinzuberufen, vor gericht fordern PPB. Törvénybe kezesség alatt idézőm: vador C. Idézett: accersitus, citatus MA. berufen, vor gericht gefordert PPB. Istennek yteeltyre ydeztettem (ÉrdyC. 21b). Idezne ny előnkben illest (RMNy. II.148). Egyéb patakokat ez evangeliomi kutféjekre idézvéu (IIy: Préd. II. Előb. 2. Matkó: BCsák. 122). Citállya és idézi a tisztviselőkhöz (Com: Jan. 133). Ide időzi tanácsosit, itt tart gyűlést velek (Fal: TÉ. 796). [Vü. Időz] **2)** [dispono; veranstalten]. Ők badat istennek dicsőségére idéznek (IIy: Préd. II.211). Mindenimet istennek tisztességére és dicsőségére idézzem (236). Mindeneket a Christus tisztességére idéznek vala (544). **3)** [specto, collineo; schauen, anschauen, abzielen?]. Ezen helyyre-is idézett, hogy végső tsepp vérig igaz és hű lészek (Kónyi: HRom. 61). Ez helyre öszve-gyült sok vitéz, de látom, hogy leg-több tsak gymgomra idéz (103). Szemével kardjára idézett (177). Minden gyönyörűsége csak a lóra idéztetett (Kónyi: ÁM. 43).*

[Szólások]. Haluan ezth, Gergey Lewryncnek volna nemynemw dolga, kyerth jdzetek volna nekzeu, aszerth thy ktek mas wdewth adbath nekhy, mykhoron [kegyel]mes wran dolgan nem leszen (RMNy. II.36).

be-idéz: *arcesso, cito C. rufen, vor gericht auffordern PPB. Beidézettött: reus C. in causam attractus PP. Kezesség alatt be-idézem: convador C. Törvényre bé-idézett: reus; beschuldigt Com: Vest. 144. Az ydőben, mykoron wrwnk Iesus ez ylagra zyleteth vona, Herodes kyralth az ew ffyag ydezek be romay wdwarban (ÉrdyC. 179b). Béidézi vádolásban (MA: Bibl. V.60).*

el-idéz: ∞ Az halál mindőnököt el ydez es le vagh (DebrC. 463).

elő-idez: ∞ (Káldi: Bibl. Act. 24: 2. Kr.).

Idézés: citatio, arcessio MA. verklagung, forderung vor gericht PPB. Myndön haladec nekynl ualo ydezes (DebrC. 463). Levn az keresztényeknek nagy kemen idezeso (CornC. 336).

Idézet: ∞ Idézet és reá-hivatal (Kász: Kít. 2).

Idéztet: [citari juboo; vorladen lassen]. Zekre ideztetet mynket (LevT. 1.348).

IDEA: [idea]. Formált testes állatokat, a mint mindeniknek illájút, képit, ő magában el gondolta vala: prout enjusquo ideam intra se conceperat (Com: Jan. 4). Ezekben áll a ti ideítok a vitézségről (NótPM. 38). [Vö. ADIA]

IDEG: amentum, omne ligamen, quo media hasta religatur, ut jaci longius possit C. nervus MA. spamader, nerv PPB. [bogensehne, strick]. Kőttő száj, madzag, ideg: amentum Major: Szót. Az kötelek awagy az ydogók, kywel Crystwst wertek wolt (ÉrsC. 72). Követőt megfogató, egy idegöt előhozata, az ő láhára fojtató, amül fogya ötet felakasztató (Tin. 256). Meg ázie vala kez ívec, és anyira meg nyula idegec, hogy semmit nem lehetene (Helt: Krón. 62). Az esazok ideget vetvén nyakába megfójtották (Szal: Krón. 104). Idegen veti nyilait (MA: Bibl. V.5). Hamis esztergárban faragta szakadékony idegü nyilát (Bal: CsIsk. 126). Nyilat idegestül az füléhez vonyá (Zrínyi 1.164). A kéz íjat az iddegel meg-vonni (Com: Jan. 117).

[Közmondások]. A ki madarat akar lőni, nem pengőt idegét (Pázm: Préd. 7).

számszörigy-ideg: [amentum; bogensehne]. Ugy anyira cbség közöttce vala, számszerigh ideget meg észnee vala (Cseng: Jer. 19. Güres: Mát. 99).

Idegécske: nervulus MA. spamüderlein PPB.

Idegős: amentatus, nervosus MA. ädericht PPB. (vezeték-név XVI. sz. Nyr. IX.365).

IDEGÉN (ydegeen JordC. 35. idegeny GKat: Váls. 1.894. Pös: Igazs. 523. idegön ÉrdyC. 63. Frank: HasznK. 61. Idegen Helt: Krón. 193. 14. 41b. Idegen Mel: Herb. 28). **1)** alienus, alienigena, hospilus, inquilinus, extrarius, extraneus, exoticus C. hospes, hospita MA. fremd, ausländisch PPB. Idegentül: barbare; nem idegen: inalienus C. Idegen föld: terra peregrina, regio exotica MA. Ydegenektel zamtalan bozzosagokual yllettelikuala (Élrc. 3). El yarnakuala ez yvlagotmya, nykeppen zaradnokok es ydegenek (20). Ólaníual menki aratnod, hog nő valuki idegenec mezeien ellenéd állon (BécsC. 6). Nem könettűe nyfatainknac bñnök, kie imattac idegön istenök (27. 91). Nem lölettetet, ki halalatos adna istennec, hanem-éc ez idegen nemzet (MünchC. 151). Idegön noepelnek kyraly wraikoduak ew raytok (ÉrdyC. 505). Idegönöknek taborokat béel vertek (522. 511). Idegen ysteneknek newökre ne es-ökgygyeők (JordC. 59). Istennek satorit yvselyk vala azonkepen az yeweveen, mynth az ydegen: advena et indigena (304). Az ydegenben hywek nem voltatok: in alieno fideles non fuitis (585). Ydegen ysten ymadook: idololatrae (929). Ydegenek tamadanac en ellenen: alieni insurrexerunt adversum me (KülsC. 129). Kezde uole zolny tauoly való idegen zokat (VirgC. 64). Sok bozzosagokal íletik vala wtet az w rokonsági es mynd egíob idegonok (81). Idegen ember auag wydeki (RMNy. II.41). Az igaz törvén szerént való királyt kikergete és idegen igazsagot foglalt magának (Helt: Krón. 41b). Idegön isten hiués (Beytho: Epist. 78). Az emberec haylandoc minden hamisságra és idegen isteni tisztoletre (MA: Bibl. Elöb. 1). Az orvosló fűnek nénellyek idegenek, mint az aloo: medicinales aliae peregrinae sunt, ut aloo (Com: Jan. 29). Idegen pénzöl ő magát el-borította: alieno aere se obruit (191). Az idegen öltözetek idegen erköl-

esök, az idegen erkölcsök idegen vendéget hoznak az országba (MA: SB. 232). **2)** [terra aliena; fremde]. Idegenben születik, hogy minket menyoi hazánkba vigyen (Pázm: Préd. 106). **3)** [alienus; fremd, unpassend, abweichend]. Az ygassagnak bozzu allo dolga yghen idegön az wr istenben (ÉrdyC. 87). Valdom bwnwnek magamat kylenec idegen bwnwke rezeswlesembe (VirgC. 11). Szereztoec jó illatot; egyéb idegen illatot ne tegyter (MA: Bibl. 1.77). Igen idegen magyarázattal vannak eddig való késedelem felől (MonOlm. XV.133). Ha az bötünök tulajdon folyása szerént kelljené az szókat vennünk, vagy figurate titkos és idegen értelemben (Pázm: Kal. 469).

[Szólások]. Idegen newol wezy (LevT. 1.33). Idegen szíuel vagion hozzá (Küls: HÍKész. 20). Idegen hozzáim: alienatus a me PPB. Idegen vmtől. Idegen a házasságtól: *abhorret a nuptiis PP. Myuden halálnak keserwesghetwl ydegen (JordC. 622). Lelo az frateret byntevl mindenestevl ydegenek (DomC. 189). Jutalmaktol idegen nem volt (CornC. 10). Ydegen uagoc az en iotenoyntól (TelC. 86). Az zisenek kenatul idegönök votak uona (TibC. 37). Meg lehellesemtől is az őn házós társom idegen: lalium memm exhorruit uxor mea (Kár: Bibl. 1.523). Idegen az szegyetül (Zorobabel, MA: Bibl. Magy. 5). Sőt mikoron ostorozni akarja ellenségit, azt mondgya a sent írás, hogy idegen attól a munkától isten (Pázm: Préd. 178). Mely idegen ez mi nonzefünk az törvényeknek tanulásátul (Ver: Verb. Elöb. 2). Nem idegen ettől az is, az mit szent Jobnál olvasunk (Lép: PTül. 1.23). A barátság-tól semm sincs idegenyebb, távollyabb való az hszelkedésnél (Com: Jan. 205). Az ur annyira idegen volt attol, hogy az ő tanítványi kardot viselnének (Hly: Préd. II.198). A fáitalanságnak vétkeitől idegen volt (222).

Idegénéd-ik, idegénész-ik: alienar, avortor Kr. [entfremdet werden, abgeneigt werden]. Majd alig vagyon pedig, a mivel inkább idegenedgyék férjek kedve, mint a kemény szókkal (Pázm: Préd. 243). Hogy ezektül, s más áféle gonosz-ságoktül az emberek idegenedgyenek (Bíró: Angy. 131). Mi dolog ez? Sylvia teljesen kihült hozzám való szerelméből, idegenedik, szemec-lesítve kerül (Fal: TÉ. 710). Mind azon által alázódtalan személyétől egy szikrányira sem idegenedett (Könyi: VM. 8).

el-idegénédik: 1) abalienor Kr. [entfremdet werden]. Zegenek mynd zölel laknak es wbdosnak (a somogyiak), kj Corgon kj Segesden, nemellek az zewlew hegen wezwdnek, kjk wegr els idegeneznek, awagy az thewrwk mjnd el horgja zegene keth (LevT. 1.262). Kyraly jozagaban kyt el attak, wagy el foglaltak, wagy akar my keppen el idegenedeth (Ver: Verb. 157). **2)** [avortor; sich abwenden]. Hátrátérvcn elidegenedtek abalienati sunt retrorsum (Hly: Préd. 1.87). Mi ottan-ottan el idegenedniük a mi urunktól, és kegyetlen hóhérok társaságában adgyuk magunkat, valamikor lelkiunket a bñnökkel beríttyük (Hall: HÍst. II.208).

elidegénédes: [abalienatio; entfremdung]. Az istenül való el idegenedes (Fél: Tan. 481)

mög-idegénédik: ∞ Meg-idegenedett: alienatus et *offensus animus PPB. Tüle ne félyfúnc se mög ne idegenedgytún (Zvon: Post. 1.12). Az emberek megidegenednek tüle (Czogl MM. 170).

Idegénit: abalieno Ver. alieno MA. entfremden, entäussern PPB. Ez gonoz tevec elmeket változtat es lelkeket idegeny (CornC. 415). Akariac idegeneteni, idegenetic is az egygyi hiueket (Mon: Kép. 55). De ez az hű Amüt nem idegenit (Gyöngy: K.J. 76). Kristus ezektül kemény titolommal idege nyitene (Bíró: Angy. 119).

el-idegénit: 1) alieno, abalieno C. entfremden PPB. A haznak es az mezőnek el hagnusat nem vg kelerteni, hog

az ember örökségetül elidegenicze magát (Fél: Tan. 469). Hamis keppen ezaládságnal az őucet tőle el idegenedtet (Siboldi: Vig. BVI. 2) [averto; abgeneigt machen]. Kyketh el ydeghenyettetk tyftvletek (JordC. 841). Sokath [sokak] vannak, kyk az ew gonoz byaknek myatta el ydeghewnyettekek ew tőlők az wr istenth (ÉrdyC. 104b). Ne idegenecho azt el az ű tulajdon akarattyatul (Tel: Evang. I.103b). Az iszonyu keserűség el-idegeníti a szopástól (Pázm: Préd. 34).

elidegenítés: abalienatio MA. entfremdung PPB.

Idegenítés: alienatio C. MA. entfremdung, enttäuserung PPB.

Idegenkőd-ik: monstrare se esse alienum, dissimulatio amicitiam Kr. [abgeneigt sein, sich ablehnend verhalten]. (Bíró: Micae. 180).

még-idegenkődik: [avertor; sich entfremden] (TörtT.* I.638).

Idegenség: 1) peregrinitas MA. aufhaltung an einem fremden ort PPB. 2) frigidus animus Kr. [aversio; entfremdung, abneigung]. Idegensége vagyon istennee az kevélyen hányakodoktul (Zvon: Post. II.288). Az kiknee téged vizgaltalnicse kellene, hozzád idegenséget mutatná (MA: Scult. 252). Okot találtak-vólna a zidők az ő-tőle-való idegenségre, mint-ha az isten törvényének bontogatója vólna (Pázm: Préd. 159). Nem értem, miért kellyen hozzánk ily nagy idegenséggel lennetek s erotnekeznetek. Mi veletek egy istent hiszünk; melyre-képest hozzánk enyhőbbeknek kellene lennetek (Veresm: Lev. 150). Nem adtak ennek a nemzetnek semmi idegenségre okot (Mon-Irók. XV.575). 3) [alienum, obsonum; fremd, absonderlich]. Nynchen az carthusian zerzetben semy ideghenseeg, sem balwan bytel: augurium nec idolum (ÉrdyC. 512). Személlye s tanítása azon egy idegenség valának előttem: zidó és keresztényen, phariseus es stoicus egyealesleg nézetenek ki belőle (Fal: NA. 124).

Idegenül: 1) alienor MA. entfremdet werden, entwendet werden PPB. alienatus MA. 2) [avertor; abgeneigt werden]. Az házasságtól idegenültél vólt (MA: Tan. 1275). Néha még első tekintetekre is némely személyeknek, természet szerint kezdünk idegenülni, és irtózni tőlők (Fal: UE. 391).

Idegenülés: alienatio MA. entfremdung PPB.

el-idegenül: 1) abalienor C. [entfremdet werden]. Elidegenült: alienatus C. Halalonnak vtolsó ydeien fogagyad te hozyad el idegömvlth [igy] lelkömeth (WinkIC. 258). Sok erzagok el ydeghenyvnek romay byrodalomtul (ÉrdyC. 30b). Elmeevvel el ideg[en]wlth az kezen laban valo sebeknek nagy keserusegeerth (VirgC. 35). Ennek utanna ez Agnes azzonnak ev elmeye okossaga elidegenyule (MargL. 183). Zenth Kateryna eel ragattatek elmeyeiben es el ydeghenyvle erzekensegetevl (ÉrsC. 414). Ezek is el ne idegenlyöm a Christusban való egy igyűségről (Tel: Evang. II.155). Ne veld azt hogy ez oken az vértül el idegenölne az jöszag: hujsmodi distinctio mutuum in se bonorum devolutionem inter fratres non excludit (Ver: Verb. 91). 2) [avertor; abgeneigt werden, sich abwenden]. Ez velagi vlgasagtul el idegwnwlth (VirgC. 80).

IDŐ (edéj? MHeg: Töszl. I.117. edéje? ACsere: Enc. 149 idm MünchC. 63. ydeketh JordC. 758. ydedben RMNy. II.17. idenkben MA: Scult 232. idéie Zvon: Post. II.12. ódebe PöszC. 32. ódore RMNy. II.160. ódóben Fél: Tan. 523. ódó, ódó KBécs. 1572. D7. E2. ewdore LevT. I.15. ewdó 292. idő Pázm: Kal. b3. Pös: Igazs. I.9. Zrinyi. I.6. 140): 1) tempus, chronos C. zeit PPB. Hosszú idő: diuturnitas; négy évi idő: quadrimatus C. Hosszú idő: saeculum; die ewigeket Com: Vest. 144. Sok ideig: diu, diutine; ideig ideig: tamdiu C. Mend fenlettenek yelensége malastual ydenek eleztebuoltaban (EhrC. 2). Ydey

varuan, mykeron senky yelen nem volna (67). Oth lakozanak egy kewes ydeyghileu: ibi manserint non multis diebus (JordC. 628). Mynd ez ydeyglen meg maratannak: usque in hanc diem (387). Leen emek vanna oly mynt harom horany ydó: horum trium intervallum (JordC. 720). Mondad, hog valamel yden az bynes ember meg forduland, hog ew byneth meg bochathod (GyöngyC. 41). Hallgassak ez keges atyanak zent Damancosnak halala ydeyen valo testamentomat (DomC. 134). Ez jdevtl fogva el fvtá pokolbely evrdevg (314). Egi koues ideig hadnaia vele lakozni (VirgC. 25). Neminemw idwa tervtenek ilien dolog (VirgC. 15). Kyt nem ylyk myndden kőz bezeddel bezeelleny, hanem chak ymaczagnak ydeyn (ÉrdyC. 60). Azon időben Dyoclecianus chazaruak ftya ragattatek el pokolbely erdegetwl (338). Zemwedeenek kedeev ez nemés zentek azon időben (338). Vala egy időben neynnemew jambor ember (338). Ez idevben zent Margit azzon meeg yol nem zolhat uala (MargL. 1). Twdakozyk wala tewlewky, my idewbe ielent volna meg az ehyltag: exquisivit ab eis, quo tempore stella apparuisset (Pesti: NTest. 3). Az időbe, mikor az wr isten a földet es a mennyet chinala: in die, quo fecit deus caelum et terram (Helt: Bibl. I. A3). Nagy idő vagyon még: adhuc multum diei superest (Helt: Bibl. I. N4). Még nem vala ideie a fűgeknek: non erat tempus scorum (Helt: UT. M3). Christusunak halála koron meg indula a föld, azon formán fel támadásának üdöjén is meg rémul és megindul (Tel: Evang. II.11b). Az után Atila egnehan ideig meg niuguan, esmet taborat indita (Szék: Krón. 116). Űdó immár, hogy az hiw valasztottit egybe gyűtse (Vallást. b). Örök időknem előtte gy rendelte (Fél: Tan. 249). Örök időök előtt (Mel: SzJán. 7). Utolsó időökben: novissimis temporibus (MA: SB. 123). Az ő hatalma, ideig, időkig és ádónek feléig tart (Pázm: Kal. 665). Sok napoknak időyenek utanna (Zvon: Post. II.143). Egynehány időtől fogvást (Mik: MulN. 278). A nemes urfiak nem szükölődnek az időből, sok drága óra vagyon előt tők, nem tudgyák hasznát venni, tsak heverve s hivalkodva vesztegetik (Fal: NE. 19). Nincs semmi röpülőbb az időnél (Lászl: Petr. 7). 2) [tempus, circumstantia; gelegenheit, lage, umstände]. Űdöhöz képest: pro tempore C. Mykeron eellyen ydóben volnanak (ÉrdyC. 535). Az idewnek zolgalek, engedők (Komj: SzPál. 91). Az indulásnac és áldozásnac ideim (MA: Bibl. I.128). Szeros időben [szükségben] (Tof: Zsolt. 230). 3) aetas C. MA. die zeit jedes alters PPB. [alter]. Kimohező idő: pubertas C. Meg-hanyatlott idő: *praecipitata aetas PPB. Eletnek ideje, idő aetas; az idter Com: Vest. 118. Férfiui meg-állapotet idő: virilis aetas Com: Jan. 45. Nem sok ydó bel telween, nagy zentsseges eeltemben tellyes ydóvel ky mwleek (ÉrdyC. 628). Atyaual eg ideyő, eg hatalmu (NádC. 317). Nag ideu: senex (Sylv: UT. I.316). Leg kisseb vagyoc idővel (530). Vastagb idejű: robustioris aetatis (Káldy: Bibl. II.374). Régi idejű vitéz (Hall: III.117. III.74). Nagyob idejokban: in majuscula aetate (Illy: Préd. I.169). Kinekkinék első idejében [gyermekkorában] (269). Nennyelen kisseb időu: minor natu (Ver: Verb. 83). Miczoda ital illik az giermek időhöz: aetati puerili (Erasm: Erk. 44). 4) tempestas C. MA. witterung PPB. [wetter]. Tiszta idő: serenitas C. Esthwe azt mongyatek: Tyzta ydó lezen, mert pyross az egh; es reghwel azt mongyatek: ma zeles ydó lezen, mert az zomorw egh verhenywss (JordC. 404). Az nyaar fa kyknek arnyekozások hywntőzeesre nagy kedwet teoznek embereknek yelwesswl hew ydewn (ÉrdyC. 476b). Mynd az hideg idwert alnak vala az twz mellet (VirgC. 60). Fagyos idő (Born: Préd. 8). Czendesz üdó leszen: serenum erit (Fél: Bibl. 26). Az harang szó ha meszse hallic czendez üdön, esőt ielent (Cis. G2). Az ősznek ideje-is alkotmasat leszen (KDebr. 1619. D7). Az buzánac, rosnac, árpánac io ideice szolgál (KCsepr. 1626. D7). Rwt-idő Balás (kuruc neve 1707. éyben Nyg. V.510). Ide jó idő vagyon, szép esőkkel egyelesen [évy?] és nemel időökkel (MonOkm. XXIV.139). 5) [annus; jahr]. Sok ydót es napot aad embernek (ÉrdyC. 521). Naprol napra, hetről

hetre, időről időre ab binde v̄ zünde el komeñül (GnaryC. 21). Hot szaz hetven het űdű Lumektól mulé (Valk: Gen. 4). Ez időn léssen neked kis fiad, más esztendőre is egy leányod (Fort-Szer. II). Az Chaldaecaban való babyloniai monarchia megis szűnt vala az előt egyhünyhű időnel (EszTf. IgAny 438). Ezer hatszáz negyven negyedik időben (Czepl: Sion. Előb. 15). Harmad ízben megmondám [3 évvel ezelőtt] (Bethl: Élet. II.81). Harmad jelen ment vala Váradra (MonIrók. XV.36). **G** [hora: stunde]. Hogy frater Bernald ywua halalanac ydeyere, fel emeltete magát (EhrC. 25 67). Bodog Ferencz zerzettenala, hogy ne varnak, nykoron legottan elnem yowula etelnek ydeyen: hora comestionis (84). Irlene istene, ez v̄döben nézy en kezeinnec műuelkedetire (BécsiC. 37). Megvigazec a germec azon időben (MünchC. 27b). Ki memem harmad idő koron (circa horam tertiam), lata égébekek lyaba aluan a vasart. Ez v̄tösoe eg ideiglen (una hora) műueltec es v̄elöne égenlőcke töttel azokat (50).

[Szólások]. Ewk ydö bel telween, el weznek (ÉrdyC. 53. 342). Esszöre álló idő volt (MonIrók. XV.382). Az idő is igen megese dék (XVIII.83). Felhösödik az űdö: caelum *rubibus obducitur WF. Tiszlára fordult az idő (MonIrók. XVIII.68). Lön pedig idő forgásában: et factum est post circulum diurnum (MA: Bibl. I.245). A krónikák, idő forgásáról irt könyvek (Com: Jan. 172). űdö-jártára az római pápa-földtűs akarúnak űzni (Pázm: Kal. 678). Megmutattia az űdö: res vindicabit (Decsi: Adag. 117). Akcor az időben sokan uoltae az római hadban mind vyionnan löt űo omberec, mind penig regi nemzetesec: ea tempestate in exercitu fuere complures novi atque nobiles (Decsi: SallJ. 6). Az időhöz szabom, jól szabom a dolgot: attempero PPl. Az v̄döhez szabni magát: seruire scenae (Decsi: Adag. 8). Nem az űdö szabja magát mi hozzánk, hanem mi szabink magunk az v̄döhez (120). Minden duma köteleességének tartya, hogy kellő színben, tetsző gyengességében tartsa nyomos időkig kényes bört (Pál: NA. 155). Igen hamar idwn űta maq isteni gondolatnak malasztaru (VirgC. 88). Mellyeket hamar idwn szemléllhetsz a ki kelendő könyvben (Czepl: Japh. 143). Kyrwl igen rwuid idwn niluan valo bizonsagot vez (VirgC. 22). Rómid időn meg adattatit (Kár: Bibl. II.107). Rómid idwn leyendű, hogy lo togyen (Beythe: Epist. 233). Tsak földtske, tsak egy kis burholska ez, melly rövid űdön el-öszol (GKat: Váls. II.41). Megszán még űdöre, csak ne szűnyem tölle (Hall: Paizs. Előb. 7). Meg-zyógyulván időre, mégyen ismét előbbi szokása szerint azon berekre faszedegetésre (Hall: III.ist. II.212). Kevés időre osztán halála törtéuén Ántiokusnak, én meg-indultam feleségemmel egyfűtt, minden birodalmúnak kezemhezvaló v̄telére (II.293). De hol esz lenger-ték el az űdöt, magok tudják (Szal: Krón. 543). Ky ydeyert gonossagban fogylalta ol (ÉrdyC. 49b). Enékelgeél ydödet ol költened mag imácugban, auag irtas olhasaban (VitkC. 2). Hogy ez kívánatos időt jól és igazán fogyathassac (MA: Scult. 1). Megélttem időmet: *aetas mihi acta PPl. Ha esinos gazdaszony még időt nyerhetett, tisztább felirsegű kaliesot sűthotett (Orczy: Nímf. B6). Az ablakhoz ment idő tölteni (Mik: TörL. 301). A lenyel tabor már egy-néhány időtöl fogya szezba hevervén (ÉrdTört. II. 379). Idövel: cum tempore Kr. űdönel: mox Syl: UT. II.3. Idövel el-felejtik a bánatot: dolores mitigantur vetustate PPl. Ne szoly senkine el veszet marhadrol, idővel meg kezedbe is kerül (FortSzer. II.2). Ha idővel értekezhetne kd az olyan kalmárokkal (LevT. II.400). Idö előtt: praemature; idő előtt sietők: praefestino C. Dauidne fia, miért jöttel ide űdö előt (ante tempus) getrened mánket (MünchC. 28). Hogy ydö előt meg ne űlhesso öwket (ÉrdyC. 554). Idö előt meg űlik magokat (MA: SB. 127. Zvon: Préd. I.545. Hly: Préd. II.168). Az idő előtt való ígretnek hire kiesűrdülvén (MonTME. V.

242). Idö kívűl: extra tempus Kr. űdökivűl valo (Hly: Préd. I.385). Idö mulya: successu temporis Kr. (Hall: III.ist. II. 17). Idö szerint való: temporarius C. Myerth nyczen gyekere, hanem csak ydözerent valo (JordC. 394). Hogy mondhatol ydözerent lenny az ew atyasagat (ÉrdyC. 188b). The ő neki mint aña zolgaltas időzerentualo életűt (ThC. 38). Itt idő szerint elkezdvén adyad urum, hogy osztán tégedet őrűké diezherhessűne (MA: Scult. 16). Nem ezac itt idő szerint, hanem az őrűc életben is (470). Idöszerint való jók: bona temporalia (MA: SB. 82). Nem őrűkűs, hanem idő-szerűt való (Matkű: BCsák. 336). Idö után született: chorius C.

[Közmondások]. Minden gonoz űdö vtán io űdö léssen: sequituro ver hiemen (Decsi: Adag. 116). Egygyik űdö ellensége a másiknak (GKat: Váls. I.1050). Idövel, szalmával a naspolya is megérik (Fal: Jegyz. 925).

arany idő: aetas aurea Kr. [goldenos zeitalter]. Haia leanyoc, most vagyon az arany űdö, eszem-iszom, nig ifiu vagyoc (Szeg: Theoph. 24). Az igaz sziveknek volt kelete a régi drága arany időkben (Fal: UE. 477).

ebéd-idő: [tempus prandii; zeit des speisens]. Az ebéd jűev el jűtan, az saphar mene zent Damancos atyankhoz es meg monda neky, hog az jűeen keucs kenyerneel tov kenyer nyelhen (DomC. 81). Léuén ebéd idő, mikor a tűz tameda (TKis: Pán. 6).

egy-idejű: coaevus, aequaevus C. [gleichzeitig, gleich alt].

estve-idő: vespera hora [abendzeit]. Micor immar estno idő volna, ki mene Bethaniaba a tizenkettűnel (MünchC. 94).

férűn-idő: [aetas virilis; mannesalter]. (Laud: UjSegits. II. 946).

hajnal-idő: [hora matutina; morgenstunde, frühe]. Ine ezenkwzbe haynal idwn lata ala zallani egi twzes angialt (VirgC. 33).

köz-idő: [temporis spatium, intervallum; zwischenzeit]. E vilagi nyughatalanság se a nyögésre helyet, se a meg-halkásra kűz időt nem enged (Pataki: Reg. 303).

tavas-idő: [tempus veris; frühlingszeit]. Jesusnac kereszt-faya alath ziz maria az tauaz időben, mikoron a nap feel kezdvala halnahya (NagyszC. 113). Nodvesnek tavasz időt tartják (Fely: SchSal. 36). Oh gyönyörű tavaszidő (Thaly: VÉ. I.213).

tél-idő: [tempus hiemum; winterszeit]. Törtenee eg napon, tūna mynt tel űdön a polgarnac feledékűnségéből, hog őnekü meg nem fizette ő zokot koronat (TelC. 198).

Idei: 1) temporaneus, temporarius, temporalis SI. [zeitweilig, zeitlich]. Az embernek idei és lelki hasznára (Hly: Préd. I.129). **2)** hornotinus C. [heurig, diesjährig]. Ez idei: homus C. Idei berju (Radv: Csál. II.370). Az idei hadjárát (MonOkm. VIII.323).

Idoig: temporario C [zeitweilig] zeitlich PPB. Egy idoig: aliquandiu C. Mene ydeygen vessek tuachokathi een lelkembű (KűsC. 20). Meegyen Yerwsalomben, oth lakozwan ydeygh (ÉrC. 571). ű maga megyen annac helyebe idey belűe (Helt: Bibl. I. e). El tauozűc tölle idoig: recessit ab illo usque ad tempus (Helt: UT. P4). Kie idoig hisznee: qui ad tempus erodunt (II.7). Idoig bűkessűes tűrű (Kár: Bibl. I.650). Az őrűc élet nem ezac idoig taro (Zvon: Préd. II.50). Az kűssűgtűl idoig megvonzac vala magokat (MA: Bibl. I.123). Ezac idoig akar-tatoc őrűli (MA: Scult. 50). Idoig taro és őrűké való (1012). Egy-nemmellyekrűl azis mondgya hogy idoig hisznek, s azután hátra állanak (Pázm: Kal. 538). Csak idoig tartsa meg a hűsűget (Sűmb: 3Kérd. 20).

Ideiglen: ∞ Életnek fűdő szerzettenevolna vadálnac
leiglen es ideiglen: ad tempus (BécsiC. 149). Kevelségnee
yai, kiket ideiglen az ur isten el zenved (DebrC. 254). Egy
deyglen kemeuseget mutasson (ÉrdyC. 389). Noha a bűnes
leiglen nagy bátorsággal iar (Helt: Bibl. I. 133). Az botran-
sztatok az hűnek gűfikekezetűből ki űzetetnek ideiglen (Fél:
Tan. 235).

Ideigvaló, ideiglenvaló: ideig tartó; temporarius, tem-
poralis, temporaneus MA. [zeitweilig, zeitlich]. Ellenséggel szer-
ett ideig-való frigy: *pactae cum hoste induciae PPBl. Irgbal-
nasságh zerent weth wr ysten emberre ydeighlen ualo nyawa-
sat (ÉrsC. 282). Ideiglen való szenvedés (Fél: Tan. 516). (E
arancsolat) csak ideig-való volt és az sídókat illette (Pázm:
Kal. 469). Ideigvalo dolgok (Ily: Préd. II.229).

Ideje: [tempus (est; est ist) zeit, an der zeit]. Kezdee gon-
lony, hogy ydey volna ymaran hazához terny (ÉrdyC. 513).
Fowel en zeretóm, mert ydeye ymaran es voad el erdemés
oronaya az te nagy mwkadnak (562). Mikor amae ideye,
mindnyaiok at oda a keszitót akolba viszi (Born: Préd. 282).
Annak idejekor kítészen magáért a discursusban (Fal: NA. 195).

[Közmondások]. Mindemec űdeie vagyon: annus producti,
non ager (Decsi: Adag. 5). Az minek mikor űdeie nincz, annak
békét hágy [te] (89).

Idejében: suo tempore Kr. [zur zeit, zu rechter zeit]. Agyon
űnekyk eefelth hű ydeyben (JordC. 433). Mykoron ydeyben
űel kezdűt volna gyoropodny, az zent malazthnak myatta yudwa-
tateek meeg (ÉrdyC. 615). Az urnac űltoztyát nem vitte fel
az ő idejében sacrificium domino non obtulit tempore suo (MA:
Bibl. 1.128). Te meghartzoltál annak idejében azokkal a rendet-
en űndűlatokkal, a mellyek a gyenge s gyarló ifjakat gyakran
negejtik (Fal: NE. 10).

Idején: tempore, attemperate C. in tempore, tempestive MA.
[mature]. in der zeit PPB. [zur zeit, zeitlich, früh]. Idején őrő:
praecox MA. De te engedgyed tudnunc, ideien meg latame
Born: Ének. 257). Ideyén, 37 esztendős korában hal meg (Cis.
L.). Ha az kakas ideien kukurikol estve, szelet vagy egyéb
űltozást jelent (G3). Eleg ideyen lenne, hogy ha az ű fiatal
serne az consulsagot; satis mature illum eum filio suo consula-
tum petiturum (Decsi: SallJ. 55). Idején való ess: pluvia tem-
poranea (MA: Bibl. L168).

[Szólások]. Jó ideien gondot visele magáról (Kár: Bibl.
L191). Reggel io ideien felkelűn (619). Jó idején (mature) kell
ű szedett pénzt bű-gűfűjteni (Com: Jan. 145).

[Közmondások]. Még űdeien meg látszik, a mely teyből űró
észen: ex unguibus leonem aestimare (Decsi: Adag. 66).

Ideintén: [mature, initio; zeitlich, im anfang]. Nem árt
deintén az vgyázás (MontME. V.197).

Idejébben: [maturus, prius; zeitlicher, früher]. Hogy an-
nál idejébben elvégezzük (LevT. II.241). Hűlakat adgyon, hogy
űddig nála hatta, a mit idejébben el-kívánlatott volna (Pázm:
Préd. 115). Szűgyenlik, mikor valamely műves idejébben őrbed
ű munkájához, hogy-sem űk a tanuláshoz (Pázm: Préd. 843).
Szokásánál idejébben csak lefekűdt vala (Szal: Krón. 233).
Mind csak egyenlő mődgoky vagyon azoknak, akár idejében,
űs akár későbbben szakadtak légyen-is (Veresm: Lev. 264). Idejé-
ben keltűnk volna fel: nous nous serions levés plus matin
(Thomas: Francia és Magyar Grammatica 1763. II.169).

Idejébbre: ∞ Melyet az elűtt idejébbre meg is irt nagy-
űsgod, hogy nem mint most (MontME. V.154).

Idejénkor [?] Bizony nem mindenkor, de csak idejénkor
űjárhatz a pap sajtűra (Kisv: Adag. 14).

Idén: hoc anno Kr. [in diesem jahre, heuer]. Ez idén:
horno C. Ez iden nem sok borunk leszén (LevT. 1.60. RMNy.
II.278). Nag meleg idűt jelentnek ez idűn (KBűrtf. 1583. Bv1).
Az űdűn (Laud: űjSegűts. I.56. Mik: Tűrl. 112).

Idétlen [idűtlen Helt: Zsolt. 113. idűtlen Helt: Krón. 95.
Bal: CsIsk. 414. Zrinyi 1.72): 1) immaturus, abortivus MA. un-
reif, missgeboren, zu frűh geboren PPB. Idétlen, őretlen tűj:
colostrum MA. Idétlen tejtűl betegűtt, tűsműrűtt: colostratus
PPBl. Mint egy űdűtlen szűletetnek: tanquam abortivo (Helt:
UT. x6). Hűrom és nűgy hohnapi idűtlen gyermekeket szűlnec
(Kár: Bibl. I.462. 627). Idétlen halállal el vűtetett (Laud: űjSegűts.
1.582). Idétlen vagy őretlen halál (Hall: Paizs. 428). Idétlen és
őretlen elműű hat esztendűs gyermek (Matkó: BCsűk. 4). Az
feele dolgrol, melyben az arvak, tewrvűn szerynt walo idűtlen
korokbays tartoznak meg felely (Ver: Verb. 196). Avag tűrv-
ny szerint walo idejűek avag idűtlenek: alii legitime aetatis
sunt, alii vero illegitima (Ver: Verb. 182). űdűtlenűl virű-
got szűgathni (Zrinyi 1.95). Nem ilik te hozzád sírni mint
egy űdűtlen (167). Idétlent szűl: abortit (Com: Jan. 118). Abba
elhűrésűesen szerencűtlen a mi állapotunk, mikor idűtlen korűn
elhűrésűdik (Fal: UE. 373). Mint hogy egy vűghe mindűt idű-
tlenűl megelűznek, idű nap elűtt mindenűl ki űrűlnec és bűs
órűkra szűrűlnac (Fal: NE. 454). Mit hasznűl idűtlen virűgot
szűgathni (Kűnyű: II.Rom. 70). Gyakrabban az idűtlen halált kűs-
tol, hogy sem az űdűs (László: Petr. 5). 2) [intempestivus, in-
ceptus; unzeitgeműss, unpassend]. Nem retentű minket az isten
gyakor ár-vűzeckel, idűtlen havaeckal, szokatlan dűrecekel (Web:
Amnl. 5). űdűtlen versengűs (Laud: űjSegűts. 1.719). Idűtlen irűs
(Matkó: BCsűk. 4). Az a rűit nyavalya elvette minden ked-
vűnket és tsak idűtlenűl nevetűnk (Mik: Tűrl. 106). Nem helyes
az idűtlen magamentűs, vűdolűs (Fal: IE. 489).

Idétlensűg: immaturitas MA. unripe, unzeitigkeitt PPB. A
szeretűnek is űgy űdűtlensűge bamar romlik, s megűflűl kezdett
melegűsege; ha űdűs tanűcson őrűl reműnsűge, jűl kezdett dol-
gűnak űgy leszén jű vűge (Gűyűgy: KJ. 2. 24).

Idűtt: 1) [mature; zeitig, früh]. Az patyolatot megszűgű-
lom kegyelmednek, az mi felűl kd ir őrnekem, őr arra őrtem,
hogy idűtt adja kd azt őrnekem hogy gyakorlatossűggal emű-
kezem az felűl, az mint őrti kd jűl (LevT. II.93). 2) idejében
SzL. tempore, aetate, aevo SI. [zur zeit des—, in der zeit]. Sz.
Istvűn idűtt: aevo s. Stephani; idűttem: meo tempore SI. Kyn
my ydűtewűnk nem keel chodaly (ÉrdyC. 571b). Az dialec-
tikűhűz keveset tudott a Calvinus Christusa, mert ő idűtt az
Lossűn dialectikűja még ki nem kűlt vala (Pázm: Kal. 391).
Ez az eszeskedűs oly őrűn meg esűbita egy szűgűny barátot sz.
Agoston idűt, hogy a szerzetbűlűs rűgi okűdűsűra tűrne (381).
Megis nevezűk az romai pűpűkat, mellyek ő idűttek őrtenek
(635). Nem amyi őrűme vagyon, hogy Alexander szűletett,
mint-hogy Aristoteles-idűt szűletett (Pázm: Préd. 133). Ha sz.
űgoston-idűt a hallottakűrt nem iműdkoztak (Pázm: LuthV. 40).
Az apostolok idűt (Sall: Vűr. 149). Gregorius idűtt (MA: Tan.
1178). Jeronymus idűt (Toln: Vig. őrűb. 12). Lupa idűt (224).
Mi elűttűnk tűbbel műs fűl ezer esztendűnűl, az az az apostolok
idűtt (Bal: CsIsk. 48). Hasznűnak lűttűk lenni az apostolok,
és az ő idűttűk walo minden szent atűk (53). Műr Christus urunk
és az apostolok idűtte irva vűltak azok a kűnyvek (Pűs: Igazs.
1.25). A rűgi szent jűmboroknak idűtte (357). Annak idűtte az
őrűk a meg-holt szenteket nem szokűtk volt segűsűgűl hűvni (II.
188). Karoly kirűly idűtte Calvinus a vilűgon sem vűlt (Pűs: Gűbot.
96). Halottakűrt iműdkoztak kűzűnsűgeesen az hűvek szent Agoston
idűtt (Lűp: PTűk. 151). Plutarchus Traianus es Adrianus esasz-
rok idűtt őrűt (L266). Szent Istvűn kirűly-idűtt (Veresm: Lev. 85).
Eűfele hamis apostolok Jeremiűs idűtt is voltak (Sűmb: 3Kűrd.
9). Az apostolok idűtt lűtűnűt gűlűkezet volt az hűvek eccle-
sűjűja (Cűzgl: Bűorg. 172). Tudjuk azt, hogy rűgi magyar fejűdel-

meink idétt is mennyi dulást tettenek (EszM. I. 83). Ez mostani aratás-idétt (Mad: Evang. 503). Moses idétt gyakor dolog volt, (Megy: Dial. 29). Beza idétt (95). Némelyek ilyen szollásval-is élnek: Agoston idétt; pro Agoston údejében (GKat: Titk. 1118). Jonás idét (Rim: Ének. 344).

Időbéli: temporaneus, temporalis SI. [der zeit, des alters]. Egy időbéli: coetaneus Kr. Nevekődöm vala az sydy törvenben sok en ydombelyeknek felette (ÉrdyC. 372). Az wr fly az ydóbely emberek között nag' erommal es vygan lakozwan wr istennek aztalan (512b). Minemű alapatba voltana az első időbéli emberek (Helt: Bibl. I. 92). El nem múlt ez időbéli embereknek nyomoc: non praeterit generatio haec (Helt: UT. X4). Minden időbéli választottakat megszabadított az Christus (Fél: Tan. 250). Egy időbéli: de eodem tempore (MA: Bibl. I. 49). A Christus ideiebéli ecclesia (Czegl: Japh. 171). Oly élelmes, hogy időnkbelinek, velünk egy korúnak mondhatnók (SzD: MIV. 101).

Időske: [tempus exiguum] aetata MA. [ein weichen, kurze zeit] kleines alter PPB. Hogyha egyé dolgaitul valami időczkét elszakaszand (MA: Tan. Előb. 24). Az igaz hit nem-is időskeig tartó, hanem végig megmaradandó (Matkó: BCsák. 329). Óra perczenésnyi időske (Bethl: Élet. 80). Kevés időske is sok napi mulatság (Gyöngy: KI. 75). Vagyon még kis időskeid (László: Petr. 232).

Időnként: [interim; zeitweise] (Zvon: Post. I. 15).

Időnyi: [—temporis; zeit lang]. Egy múlt órácska-is volt számos időni (Gyöngy: KJ. 79).

Idős: 1) annosus, polychronius, vetustus MA. aetate proventus; vieljährlig, alt PPB. Idős ember: annilis, presbyter C. Mynd kotten el nyomottanak vona ew ydes korokban (ÉrdyC. 344). Mondak az hű zylet, mert ydős kora vagyon, hátet kergetek (JordC. 659. LevT. 196). Immár idés vagyoc: consenui (Helt: Bibl. I. 64). Ő elég idés, őtet kérdgetec meg: aetatem habet, ipsum interrogate (Helt: UT. II. 7). Az isten, ki a napoknal idesb, es eleb valo (Szék: Krón. 47). Idős ember: homo aetate prolixior (Kár: Bibl. I. 531). Vénec és idősce: senes (MA: Bibl. I. 15). Idős emlékezetek vagyon (Mad: Evang. 610). Az okos várakozás avval-is hasznot hajt, hogy szép érett korában szeli gyümölsét idős tanátsinak (Fal: UE. 395). Idős érett tanáts (Fal: Jegyz. 934). **2)** [temporis, annos] natus; (jahre) altj. Egy ember kérdi az ő attyát, mennyi idős (Helt: Arithm. 75). Meni idős barmoc keduesec? (Kár: Bibl. I. 108). Hosszu idős vénség: senectus (637). Meni idős volt? enni idős volt (MA: Bibl. I. 10). Ha annyi idős leszen: si tanta aetatis fuerit (Ver: Verb. 82). Nagy idős: grandaeus (Káldi: Bibl. 251). Mennyi időshez illic az ér-vágás? (Felv: SchSal. 42). Közép idős (46). **3)** [temporalis]. Nem val ő benne gökeret, de idest: non habet in se radicem, sed est temporalis (MünchC. 38). **4)** [maturus; reif] (Gyöngy: KJ. 21. vö. **Idétlenség**).

éggy-idős: contemporaneus Kr. [gleichem alters]. A veled egy idősök: coetanei Com: Jan. 208.

[Idősb]

Idősöd-ik: [grandesco, senior fio; älter werden]. Illyen érdemes már ifjusága is, hát ha idősödik, mennyivel öregbül nagy méltósága is? (Thaly: Adal. I. 137).

Idősöd: paulo adultior Kr. [etwas grösser, ein wenig erwachsen]. Egy pachytra kewlte ой buza wotemenbe, mely immaran idesed vala (Pesti: Fab. 61).

Idősköd-ik: [senem se praestare; sich wie ein alter, wie ein reifer mann benehmen]. Akkor még fiatal vala idejében, de úgy idősködött már is elméjében, hogy az aranyalmán perlőknek igyében bévelhetné Páris ítélő székében (Thaly: Adal. I. 128).

Idősség: aevitas MA. longaevitas C.

Idősöd-ik: aetate provebor Kr. [älter werden, altern].

mög-idősödik: senesco, grandesco aetate MA. *saturare se annis PPB. alt werden, zunehmen und wachsen an jahren PPB. Megvénbűtt, megidősödött: senex, longaevus (MA: Bibl. I. 204. Pázm: Préd. 209. Hall: Paizs. 422).

Időségcske: [exiguus tempus; kurze zeit]. Kibotsáttatásokra is miud enyi időségetskét adott (GKat: Vált. II. Előb. 63).

Időszeri: [temporalis; zeitweilig]. Vagy időszeri, vagy pedig örök (Megy: Bayle. 633).

Idöz: diem statuo, tempus praefigo Kr. [(eine zeit) bestimmen, festsetzen]. Idözött nap, idözött óra (Fal: Jegyz. 934).

el-idöz: 1) [(tempus) statuo; (eine zeit) bestimmen]. Vinco látván, hogy közelit az elidözött nap és több vitézekkel lemd dolga, meggondolá magát és mást végeze (Fal: TÉ. 636). Az elidözött korra őszveülének a beszélgetők (690). **2)** [maturus fio; reif werden?]. Hazafiaink a békességben az el-idözött élelményeknek takarításokban fáradoztak (Könyi: IRom. a).

IFTÚ, IFJÚ (effiac Szék: Krón. 30. MA: Bibl. III. 131. yffiyath PozsC. 22. iffiac Born: Préd. 410. ifjú Gvad: FNót. 32. ifjó KBécs. 1572. F4. iffiu MA: Bibl. I. 234. ifjú Hall: III. 123. ifjo VirgC. 138). **1)** juvenis, adolescens C. [jungling]. Fölserdült ifjú: ephelus C. Nevedeken ifjú: adolescens; jungling Com: Vest. 118. Nem követtel ifiakat: juvenes (BécsC. 7). Minden város valasztot ifiakat ezerte (43). Semy tyztességeht nem tezen az veen embernek es az yffyakkal (parvuli) nem yrgalmaz (JordC. 261). Kywl pwtzoytyna ekwth tör es belöl feeledöm, yffyat es zyzeth (275). Monda hwnek az yffwu (adolescens): Ezeket en mynd meg tartottam (414). Bwchesegeth aad yffyaknak: sapientiam praestans parvulis (KulesC. 35). Ez may napon tezevnek inepet minden valasztottaknak, ifyaknak es veneknek (CornC. 70). Ez vilagi hiuokodo ifyak kwzwt az zeit zizeseget meg epite (VirgC. 30). Az ifyak es az gyermekek kezdek wtet nemetni (69. 121). Ifúu léuén, aekor szölly, mikor szükség szólnod: adolescens loquere quando opus est tibi (Kár: Bibl. I. 672). Az ío ifiuból lézen az ío vén ember (Deesi: Adag. 22). **2)** juvenis C. jung PPB. Yffwu wyragos testedben halakra ytteltelwala (GyöngyC. 9). Igen ifiú vala (Helt: Krón. 37). Ifiú asszon nip (Sylv: UT. II. 96). Ifiú testemuel meg chaltal (Mon: Apol. 396). Az mostani ifiú népeknek magoc viselése (Zvon: Préd. I. 186). Hat ezer ifiú legény fogoly küldetett Achájába rabul munkára (II. 257). Nem nézi ifu idejét (MA: Seult. 889). Ifju legény (MA: SB. 356). Ifu leány (Toln: Vigaszt. Előb. 12). Ifiú legény, ifiú leány (Tof: Zsolt. 550). Ifiú leány valéc (Ilyef: Jephtha. 5). Míg ifiúab vala (Matkó: BCsák. 82). Ifiú asszony (23. Mik: Törl. 484).

[Közmondások]. Az vén katona gyakorta meg veri az ifiat: bos lassus fortius figit pedem (Deesi: Adag. 5).

Ifjanta: [in juventute; in der jugend]. A mit ifjanta gyűjtötenek (Megy: 6Jaj. II. 10). Mielő ifianta magtalan volna, őreg asszony korában fogadta méhében (Sam: Cer. 86). Őszzel is vetheti kaport, és a tájban is el-ültetheti ifjantát [gy], ha igen sürűven nőnek (Lipp: PKert. II. 103). A vén ember, az ő ifjonta béli virágzó idejével őszvevetetten, olyan mint . . (GKat: Vált. II. 1200).

Ifjantan: juveniler, in juventute Kr. [in der jugend]. Sárának vénségében én lőu, noha ifjantan magtalan vala (Pázm: Kal. 30. Land: UjSogits. I. Előb. 2). Ifjantan azon szent szerzetben menvéu (Tarn: Szeits. 97). Alkalmos puskás voltam ifjantan is (Bethl: Élet. 169). Ha virágzó napjaidat amoda szímod, már ifjantan rosza vetemdel (Fal: NE. 116). Idején korán,

ó ifjantan reá kell oktálni: ki teremtménye legyen, és mi végre éli a világot (Fal: NA. 197). Már ifjantan ki vetik az otthonos igát nyakokból, nintsen más vezérek a vakmerőség-nél, se más rendtartások a szabadságnál (Fal: NU. 264).

[Közmondások]. Mit ember ifjantan tanul, azt aggotan is nehezen felejtí (Kisv: Adag. 508).

Ifjaskodik: juvenor MA.

Ifjít: renovo, juvenem facio Kr. [jung machen, verjüngen]. Hesiába ifítod magad (Decsi: Adag. 207). Aesent atyjokat leányai ifjítani akarván, rézkádba tették és agyon forráztatták (Fal: TÉ. 671). A meg avott óságot újsággal ifjítod (Fal: UE. 371).

[Közmondások]. Ifíthad magad, de bizony tégedetis el ért az sok péntek: facies tua computat annos (Decsi: Adag. 137. Kisv: Adag. 162).

még-ifjít: ∞ Ezen a lúdon sok tudós kereng forog; ki azzal biztat, hogy a kihullott fogakat újra bérakja, ki azzal, hogy a vénséget megifjítja (Fal: TÉ. 777).

Ifjod-ik, ifjúd-ik, ifjad-ik: juvenesco, puellasco, juvenor SI. [jung werden, sich verjüngen]. Napról napra ifjudik: eum Aesono juvenescit (Decsi: Adag. 249). Ujlútt, és mint egy ifjadott minnyájunknak szíve (Szeg: Aqu. 5. Zrinyi. I.124).

mégifjodik: juvenesco, repubesco C. jung werden PPB. A sas vénségére jutván, újonnan meg-ifjodik (Pázm: Préd. 1196. Megy: 3Aaj. II.153). Ujabb tollai nevednek, és így ifjadik meg (Misk: VKert. 282).

Ifjúcska, ifjacska: I) adolescens, adolescentulus MA. adolescentulus Decsi: SallC. 3. juvenulus; jüngling, junger knabe PPB. Szakállatlan ifjúcska: impubes C. Nevedékeny ifjacska (Com: Jan. 44). **2)** [admodum juvenis; sehr jung]. Testel ifyocbka vala, de lelekben veen (CornC. 380). Igen ifjútska vala (Helt: Krón. 46). Ifjacska, fiatalka (MA: Bibl. Magy. 3). Ifjúcska korában (Pethő: Krón. 177).

Ifjascskálkodik: adolescenturio, adolescentior MA. Ifjascskálkodom, gyermekeskodem: adolescentium more facio PPB.

Ifjudad: [juvenilis; jugendlich, sehr jung]. Ifjudad germekenee zellete: pueri junioris (BécsiC. 171). Mykoron meglen yfywdad volnal (PeerC. 321). Az en gengesegős yfywdad testóm az ó veragatol el esót (NagyszC. 47). Mykoron yfywdad valaal, be ówedzed vala teennenmagadat (JordC. 702).

Ifjudadság: juvenus [jugend]. Ezeket óríztem mend en ifjudadsagomtól foguan: a juventute mea (MünchC. 49).

Ifjúi: juvenalis C. juvenis MA. jung, das der jugend dient PPB. [jugendlich]. Ifjúság és ifjúi idő: juvenus Com: Jan. 15.

Ifjúl: juvenor, juvenesco SI. [jung werden].

még-ifjúl: ∞ (Zrinyi I.124).

Ifjúság: juvenus, juvena, juvenilitas, pubertas, adolescentia, ephibia C. jugend PPB. Fölsbrűlt ifjúság: ephibia MA. Nemy yfosagtol edesewlwt gyermek vetetettuala zent Ferenczewel zeretbe (EhrC. 143). Miglen ó ifosagoknac eztendei betöltene: donec annos pubertatis impleant (BécsiC. 2). Mester mend ezeket tartottam en ifjusagomtól foguan (MünchC. 91). Az wr fyw azon yfywysaghnak koraban emberek között ygan lakozwan (ErdyC. 512b). Assis newd varasban lakozneek ew yfywysaganak ydeyn hwz eztendeeg (571b). Ezeket en mynd meg tartottam yfywysagomthwl fogva (JordC. 414). Lata ez aytatos azzonyallat lenny azzonyonk Mariat ev gyengo yfywysaganak jdeeben (DomC. 198). Engegi az en yfywysagomnak, enegy ennekek meegh ydethlennek (ÉrsC. 293). Eletet ifjusagatol fogna vgy rendelte, hogy minden jot kellene ű felölle remenleni (Decsi: Sall. 23). Job ifjusagodban meg házusalod, miglen az

kertuely-fát iól meg rázhatod (FortSzer. 113). Az ifjúság a 25-től fogva 35-ig terjed (ACSere: Enc. 168). Siess teremptó uradhoz szépen fel-serdült ifjúságodnak első fiatalival s uyden-fy zsongéjével (Fal: NE. 54).

IGA: jugum MA. joch PPB. Iga alá fogom: subjugo MA. Hámból, járomból, igából ki-fogom, kibotsátom: dejugo PPB. Vegyetek fél az ygamat ty reatok: tollite jugum meum super vos (JordC. 387). Ewt yga barnot vettem: juga boum emi quinqve (579). Zorituan vagion zerzetes ember zent engedelmességnek igayaba (VirgC. 92). Az nakat az igaba tartya (VirgC. 92). Nem akarya az igit vonny (uo). Zent zeretnek igaia mel edössön kötöz megh (TihC. 10). A tú nyakatekneac igaiait el töríttem: confregi catenas cervicium vestrarum (Helt: Bibl. ILLJ4). Az ó igaiait a te nyakadrol leuted (uo. N). Az túno elszakasztya az igit, miut egy rossat kötelet (IV. 2b). A hittellecekel egy iganban ne társalkogytoc: nolite jugum ducere cum infidelibus (Helt: UT. Z2). Az igit vonni: ferre jugum (Decsi: Adag. 14). No meg menekődöm immár az igitól (169). Az te ellenséged vas igit vgt az te nyakadra (Kár: Bibl. I. 184). Az iganban, rabságban bebütaták vala (MonIrók. III.69). Ót iga ókröt vettem, és azok' próbálni megyek (Pázm: Préd. 744). A ceremonias törvény igaia és járma kéz-írás (MHeg: TOSzl. 109). Ót iga ókröt vettem (Mad: Evang. 460). Hol van eszed, hogy papok igitát nyakadra eresztet (Thaly: Adal. I.8). Meglásd, hogy megéget az papok igitája (11). Csa szöke, hajsz taresa, iga nyakad taresa (Ben: Ritm. 118). Már ifjantan ki vetik az otthonos igit nyakokból, nintsen más vezérek a vakmerőség-nél, se más rend-tartások a szabadságnál (Fal: NU. 264).

[Szólások]. Melly mondásban egy igaba fogja a részegséget a bujasággal (Pázm: Préd. 223). Mert nem egy-huzomban, egy iganban, minden félben szakadás nélkül fordítottam a könyvet (DKal: Ker. 31).

égyigabeli: conjux Kr. [in ein gemeinsames joch gepamt].

égyigabeliség: [conjugium]. A házasság egy igabeliséget jelent (Bíró: Micae. 289. Kr.).

Igás: jugalis C. jugatorius MA. zum joch gehörig, der am joch zeucht [zielt] PPB. Két igás: bijugis MA.

Igátlan: injugis MA. [ohne joch, was kein joch getragen]. (Káldi: Bibl. Judic. 19: 22. Kr.).

Igáz: jugo, subjugo, subigo SI. [anjochen, unterjochen].

még-igáz: conjugo MA. zusammenjochen PPB.

IGAZ: I) verus, verax C. MA. [wahr]. wahrhaftig PPB. Mykeppen ygaz engedew, mezeytelen mene Azysba (EhrC. 57). Ila mondana, hogy az nem yevhetue, ygazat nem mondottolna (15). Ha te propheciadat igaznac alaitad, ne essemeg te zéméled (BécsiC. 20). Ygaz az ew ewangelioma (ÉrdyC. 542). Valaky akar ygaz gyonast teuny, mynden byneyrvl meg emlekezek (VirgC. 1). Az igazon meg nem állott: in veritate non stetit (Pázm: Préd. 57). Igaznál igazabb az (LÉp: PTük. 406). Parantsolatunk vagyon iránta hogy igazat mondgyunk (Fal: SzE. 532). **2)** germanus C. [wirklich, eigentlich]. Nem igaz: subditius C. Igaz magyar: germanus Hungarus PP. Ezek az ygaz es byzon bölciek (ÉrdyC. 516). Agy ennekek igaz remenseget (VirgC. 25). Mikoron vadolayfa vonal, az igaz olay faba oltatal be (LevT. 143). A melly kedig igaz ózuegy és egyes: quae autem vere vidua est et desolata (Helt: UT. Kk6). Az Christus igaz ember is (Fél: Tan. 28). Az fűstökcs ezillag nem igaz ezillag (Cis. H4). Mind ezekre-nézve az igaz alázatos fél nem fűvalkodik (Pázm: Préd. 61). Csak az lebet igaz közönséges anyaszentegyház, melyben bé-melhettek, valakik

akartak átvőzölhni (Pázm: Kal. 621). Sok-féle urak vannak ugyan e világon, de csak isten amaz igaz ur (Ács: BHal. 1). Nem igaz gyermek [fittyú] vala (Illyef: Joplita. 1). A longobárdusok nemzetségekre nézve igaz németek (Liszy: Krón. 181). Végeztetve az eledel az igaz gyomorba által megyen: ad ventriculum verum (Com: Jan. 51). **3)** justus, aequus C. rectus MA. gerecht, billig PPB. Alkossatoc vrnac utat, igazacka tegetek ő dsuenit (MünchC. 18). Mi igaz lend, meg adom tünectec: quod justum fuerit, dabo vobis (50. ÉrdyC. 130. JordC. 416). Zyz Maria, myndenek az to anyay malasztosságának tellyosegeeből kazdagságot veeznek; az zageen bynesek bochanatot, az ygazak malasztot (ÉrdyC. 453). Azort ygaz es melto, hogy ne loegyewnk haladatlanok (532). Yo es idwessages tanach, ha wr istemek ygaz bozzw allasaat ol akaryok tazoztathny, hogy penitenciat tarchnwk (575). Igaz dolgot keernek Salftáathnak leany (JordC. 177). Esseth aad ygazakra es hamyssakra; phit super justos et injustos (368). Nem ygaz mynekwnk el hadnwnk az ystennek ygheyet: non est aequum (745) Az the zywed nem igaz ur ystennel: cor tuum non est rectum in dei conspectu (734). Elhalaztyak az gonozokat az igazak közül (VirgC. 118). Artatlan vagiok en ez igaz embernek halalaban (WeszprC. 94). Sem bynesek ygazaknak tanachába: neque peccatores in concilio justorum (KulesC. 1). Igaz árnon: digna pecunia (MA: Bibl. I.19). Igaz itze vagy pint légyen köztetek (107). Sulpitia az ura-után számkivetésbe ment, hogy számkivetett férjének igaz lenne (Pázm: Préd. 242). Igaz iteletű isten (Matkó: BCsák. 314). **4)** [valde, sane, potissimum; sehr, ganz, eben]. **a)** Igaz oleg a jelen valo napnak wezele: sufficit diei sua voxatio (Pesti: NTest. 12). Igaz oleg az tanytwaanak, ha annyra vagyton, mynt az ew mestere: sufficit discipulo ut sit sicut doctor ipsius (20). Igaz elég ennekem, ha kegyelmet találtam az en wrannal: hoc mo tantum indigeo, ut inveniam gratiam in conspectu tuo (Helt: Bibl. Ia.3). A ezereen igaz elég terem (Mel: Herb. 37). Hiram a Tyrusnac kirallia igaz elég fat igere Danidnac a Liban hegieről, a templom ezenalásra (Szék: Krón. 29). Meg érem én vele és igaz elég én nekem az mellyec vadnac (Kár: Bibl. I.657). Így gondolkodik vala, hogy igaz elég, ha kétszer bocsátatik vétke a gonosz-tévónak (Pázm: Préd. 180). Ez pedig igaz elég a hitben való eggyességhez (Pázm: Kal. 259). Eféle hasonlatosságokat igaz eleget formálhat (Misk: VKert. 276). **b)** Hoág mindunt meg tehessön, mint igaz akkeral önön maga (GuaryC. 25). Olyan nemes nembel legem, mynth ygaz the (DebrC. 503). Nem keueseb haborgatast zenved azoktol, kik ..., minth igaz azoknac miatta... (NagyszC. 236). Mint ha igaz meghalunk: ut morientes (Sylv: UT. II.47). Ezzel-is hasonlatoképpen tselekedgyél mint igaz az felsőnel (GFris: Arith. B4). **c)** Igaz ollan amni thizönc, mint az filon meg irth thiz (DebrC. 282). Az mell oraban ingen nem állítatok, az embernek fia igaz szinto az oraban ifi el (Sylv: UT. I.39). Mint eg tündöklő ispis kü volna, igaz ollan vala (Born: SzJán. 1). Igaz úgian (Ozor: Christ. 361). Ordinald eszt igaz ugyan mint az regula detrit, és operáld meg ezeképpen (Helt: Arithm. 118). **d)** Igaz ideie innar, hōgi hozzam yōy (DebrC. 74). Ha kyk hyuben eelnek, ygaz ydoe, ha kywo termek belőlo (ÉrdyC. 32). Engemet ő megkeserődöt annat igaz az ű halhaluak ideyen edesdedőn consolihala (NagyszC. 117). Igaz közepőte volna eg maroc (75). Az zel az hajot igaz Romanak partiara uete ky (TibC. 23). **5)** [ius, justitia; recht, gerechtigkeit]. Az uarmege ispania igazat tehessen felole (RMNy. II.83). Az tanito füstök vonasual es fogimerrel igazat ne vegien (Pél: Tan. 328). Az ő igazanak [ius] meg oltalmazasa (Ver: Verb. 138). Bátoran hirdették, hogy sola az egy isten igazza mellől ol nom mehet (Pázm: Kal. 646). Egyebek, az mi az ő igazak, abban reszesők ti nalatok (Szár: Cat. N2).

[Szólások]. A lazog fabulának é l t e n - i g a z [?] rabságát viseli (Fal: NA. 200). Nem igaz *garatos (Pázm: Préd. 642. 49.

Kr.). Isten igazában: jure divino Kr. A kik istennek langolva szolgálnak, nem akadoznak, nem keresnek melegséget, hanem isten igazában eljárnak az isten hagyásiban (Pázm: Préd. 486). Igazat tartani: media agina ferri (Deesi: Adag. 238. PP.) *Igazat vszkek: jure vindico PP. Istenek igazsaga zerynt: meg lathwan kmed: tetessen igazath neky (RMNy. III.21).

[Közmondások]. Azt szoktak mondany walaky kewesbol nem igaz sokbol sem igaz (RMNy. III.44). Az igaz baratsag rytká mynt az feteko hattyw (Pesti: Fab. 47b). A ki igazat mond, annak bé-török a fejo (Halt: III.ist. II.89). Ritkán mond igazat a tzigány (Kisv: Adag. 75).

való-igaz: [verum; wahr, firwahr]. Valo igaz, hogy nem az tartatik gazdagnak, kinek sok vagyton; hanem az, a ki többre nem kívánkozik (Fal: NU. 279).

[Igazabb, igazb]

Igazban: [verius, rectius; wahrer, richtiger]. Ha nagyobbak vala egyebeknél, ygazban mongya (ÉrdyC. 582b). Kereztyeneknek hevattatnak tisztaban, es igazban leuattatnak Christusenek (RMNy. II.46). Iobban es igazban szollanal az dologhuz (Mon: Apol. 290. Káldi Bibl. II.259). Ki jobban es igazban fordította másnál az bibliát (MA: Bibl. Előb. 3).

Igazán: **1)** vere C. MA. wahrhaftig PPB. En ygazan mondom tynectek: ego veritatem dico vobis (JordC. 683). Tyz-tössseegh, hogy ygazan valo dologeert es törween zerent eskewgyeek (ÉrdyC. 525). Azt ygazan mondom, hogy nagy atyafywy zerelmet erzoek en magamban tamadny (565). Zerestetek az ur istent hinen, tisztan es igazan (VirgC. 70). Ember ez velagba iol es igen igazan magat meg itely (96. Helt: VigK. 66). Meg monda mindent igazan: dixit omnem veritatem (Fél: Bibl. 60). **2)** ingenue, germane C. certo MA. equidem PPB. [wirklich] gewisslich PPB. Igazán való párdütz volt (Misk: VKert. 83). **3)** recte, directe, rite, juste C. [richtig, gerecht] billig PPB. Ew es ew elezteby tarsy ygazan (recte) lattatnakuala (EhrC. 19). A mendenatonac haragia mégzőnc, mel nív nemzetönkre igazan (juste) hozzattatol (BécsiC. 90). Ygazan akar eelny (ÉrdyC. 516). Ygazan zol vala: loquebatur recte (JordC. 479). Ecu labam ygazan alloti: pes noster stetit in directo (KulesC. 50). Hala adasokat igazan, ideyen koran istennek meg nem attam (VirgC. 3). Kiknee kárhözattyc igazán valo: quorum damnatio justa est (Helt: UT. p6). A fősvény akár igazan s akár hamisan gazdagulni igyekezie (Com: Jan. 187). **4)** [potissimum; eben, genau]. Vagyon egy zsákban pótura pénz igazan 150 (MonIrok. VIII.266).

[Szólások]. Az értelmes i g a z a n j á r : prudens dirigit gressus suos (MA: Bibl. I.561).

[Közmondások]. Az ki igazan jár, nem botlik (Deesi: Adag. 211).

Igazábban: rectius Kr. [richtiger]. Mellyikünk magyarázza ezt igazábban (Pázm: Kal. 527. CorqGramm. 102). Igazábban meg nem mutathatta (Matkó: BCsák. 53). A külső s vízzel való keresztség, igazábban mosólás (112). Photinianusoknak igazábban hivattatnak, mint Ariamusoknak (GKat: Titk. 15). Igazábban szöllott elhez (Czegl: MM. 88). Sokkal igazábban mondhattya (Illy: Préd. I.496).

Igazgat: **1)** rego, dirigo, guberno, moderor C. MA. [richten, führen] regieren, verwalten PPB. Kyt halalanak wtana az zent malazt ygazgat wr istennek zent zyneenek eleyben (ÉrdyC. 118). Kyk mynket tanohanak, ygazgassanak (553). Ygaz ertelenre ygazgathya (560). Az egi malarakat isten igazgattywa (ÉrsC. 214). Ygazgass engem, wran ysten, ygaz wttra (ThewrC. 203). Kik kerestien egilazat igazgatnak (VirgC. 30). Kere az ur istent, hōgi igazgattia wteth iduességnek wtara (87). Mas ember

lógat myndenkor harogatyá ees az ewnnen dolgát iol soha em igazgattyá (Pesti: Fab. 66). Igazgattyá őket a Christus esushoz (Helt: Bibl. I.9). Fal igazgató mérték (IV.57). Az ige Christushoz igazgat (Fél: Tan. 288). Hazanepet iol igazgassa (27). Az dőghalalt az isten igazgattja, es az kire nem boezatá, aszt elkerüli (497). Az szent biblia ez második könyomtasát, aszt elkerüli, néhol megis jobbitotta (MA: Bibl. Ciml.). Fal igazgató szerszam (DecsiG: Préd. 9). Világ igazgató gondokban orgódott bötsületes urak (Bethl: Tám. 88). Tsernavodára meüink, azért a leveleket arra kell igazgatni (Mik: TörL. 410). Ez erőszakos indulatok kiragadgyák az okos léleknek kezéből z igazgató gyepőlöt (PP: PaxA. 15). A kocsis a lovat az gyepölöl igazgattya (Com: Jan. 86). Miképpen kellesséc a ház népet igazgatni (21). Fejben járó dolgokat igazgató hadi bíró: praer rerum capitalium (145). 2) [reparo, rectifico; richten, herichten]. Lata ket atyafiyakat az hayoban igazgathlyan hwaloyokat: vidit duos fratres in nave reficientes retia sua (JordC. 64). Igazgassatok az uruac utat (Tel: Evang. 148). Josiás az z istennec kőnuet meg talala, kihez igazgatanac minden isteni sztelelet (Szék: Krón. 42).

el-igazgat: [dirigo, expedio; leiten, lenken]. Fel tamadan el igazgathny my labwnkat az bekeseznek vtara (JordC. 21). Az igazaknak egygyewseözök el igazgattya ewket ÉrdyC. 521 Ygazgasso el mynket az ygassagának wtan (78). En el igazgatlak, mell fa ala menü (BodC. 11).

mög-igazgat: [restituo; herstellen]. Ew eerdenlee az teebent doctorok kőzöt, hogy az isteny ygassagus törweent meg igazgassa es registrallya (ÉrdyC. 560).

Igazgatás: rectio, directio, regimen, moderamen, gubernatio C. moderatio MA. regierung, richtung, führung, leitung PPB. The zerttelte igazgatásokath: tu parasti directiones KeszthC. 261). Mykoron az ő bynekről feddettethnek io zere, es atyamyay, az ostorozaas igazgathas (ÉrsC. 228). A penna em írhat újauk igazgatása nélkül (Pázm: Préd. 71). Az urakat őzönőségessen igy gungollia: palota igazgatás, országoltalom z te dolgod, papokat illet a hitnek igazgatása (Zvon: PázmP. 94). Cseledi igazgatás (Apati: Vend. 876).

Igazgatdogál: regito MAL.

Igazgató: rector, moderator, moderans, administrator, gubernator C. director MA. regierer, führer, verwalter PPB. Karagató: chorostates C. Gyermekséget igazgatók: paedagogi Com: Jan. 154. Lelkemet királyra és igazgatóvá választuán, illece tusakottam az gonozságnac (Cis. A2). Az hajónac igazgatója: gubernator navis (MA: Bibl. IV.134).

oskola-igazgató: *praefectus gymnasii PPBl. [schulldirektor].

Igazít: 1) justifico MA. rechtfertigen PPB. Zegenth igazgatók: panperem iustificato (KeszthC. 226). Mitt szólhatuac? Auagy miképen igazichice magunkat? (Helt: Bibl. I. y2). Néndül uram pörben az te szolgaddal, mert csak egy élő is nem igazithattya magat te előtted (Szár: Cat. Q2). Mivel igazitnk magunkat? (MA: Bibl. I.42). 2) rectifico Kr. [richten, rechtnachen]. A czitara jól igazítottat légyen, akkoron kedves zenést ad (lly: Préd. II.194). 3) dirigo MA. richten, lenken PPB. Iozghoknak maghassagara őnneumagokat igazhozak (ÉrsC. 300). Nem igazytok senkit patikaba minden orvossagert (Frank: HasznK. 51). Christus urunk az prophetaknac irasira igazetuen íket (Tel: Evang. I.33). Kerüfne tanachot szent Petertől, szepen íea igazet bennünket (Mon: Apol. 2). Az levél meg tanítá, hazytot helyre Gisquardust igazítá (Eny: Gizm. 6). Rudolphus császár ő felsége tanázosi engemetis az bécei acedamiába igazítottac (MA: Scult. 6). Igazít minket hitünknek gondolattal az nennyei sanctuariumba (627). Oda vezetí, az hová az jegy igazít

zít és mutat (MA: Tan. 1303). Idegenítí magátúl a gyermeket, és anyyához igazítottya (Pázm: Préd. 39). A szent írás sok helyeken arra igazít, hogy a hangyáktól, golyáktól, fetskéktől vegyünk értelmet (66). Az laodicébeli győlekozet pedig és Cyrillus kikre imént igazítánk, Bárncot nyuan nevezet szeréntis laistromba jogyzik (Pázm: Kal. 292). Az király fiát pedig Erdélyben igazítá. (441). Noha a sz. lélek adásbam sz. Pátra mutat: de a kereszt-ségben nem ő-reá igazít (Pázm: LuthV. 145). Barátit Iobhoz igazítottya, hogy ő áldozzéc érettoe (Vás: CanCat. 140). Hogy ha a több szentekre igazítás engemet, oman-is kiszakadéz (Matkó: BCsák. 280). Bóles Salamon a hangyához igazítottya a a restet, hogy ha másul nem, ettől tanulyon (Lad: UjSegíts. II.626). Ide igazít az ő testamentomban Esa. 8: 20 (Szathm: Dom. 175). Tehát mimodon a befejezést a halgatokra igazítottya? (lly: Préd. I.81). Igazítsd a szivedet az igaz utra: dirige cor tuum in viam rectam (II.82). A te akaratodhoz és törvényidhez igazítsuk szavainkat, szándékinkat (Bíró: Angy. 163). A secretarius igazítja eszt az úrnak (Fal: NU. 325).

be-igazít: illoco Kr. (Bíró: Micae 379. Kr).

el-igazít: 1) expedio, dirigo MA. [eine richtung geben, den weg weisen]. El igazoythlyan az zent lelek, meenecek Seleuciában: emissi a spírítu s. (JordC. 751). Hogy ha lehet fölled doctort igazicz el előled, az Bachust se szeresz (Cis. C). Az kic azt mondgyá, hogy . . . , ezeket eligazítottya Simeon az ő másodie jóvendőlésében (MA: Scult. 95. 433). 2) [dispono, compono; ausrichten, austragen]. Itt az szomszédóságban sok illetlenségeket eselekesznek országabeliek, kirül írtam nekí, igazítsa el (RákGy: Lev. 221). El-igazíták azon gyülesben az unitária vallásban egymás között fem-forgó vetélkedéseket is (Bod: Pol. 77).

eligazítás: complanatio, directio, expeditio MA. richtung, zurechtmachung PPB.

föl-igazít: expedio, sursum dirigo MA. apto; aufrichten PPB. Meg kőnuibeit ur mendemeket, kik le omolnak, es fel igazét minden le esetteket (AporC. 118). Igazeyé fel ítet (Jerusalem): erige (GuaryC. 58). Arcaizat menbe felygazoyta: erexit faciem in caelum (TelC. 127). Lathá harom kenzofath fel igazoytlyan (WinkC. 76). Az azzony allath alwan kőzben fel igazoyta ő magath Jesus (313). Fel igazoyttat hly magath: erexit se (JordC. 652).

föligazítás: erectio, expeditio, complanatio MA. aptatio; aufrichtung PPB.

ki-igazít: amando Kr. [ausweisen]. Ottan ki igazítottac az országbol, mint keuel nemet (Szék: Krón. 187). Bizonyos szamu hadainkat küldöttük volt reá, hogy birodalmunkból igazítsák ki (MonOkm. XIV.232). A házbol ki igazították (Mik: TörL. 391). Én azt mondom, hogy ura dicséretesebb volt, mert Sextus atyját, a királyt és az egész Tarquinius-nemzetséget kiigazította Rómából (Fal: TÉ. 668). A kíl a szerentsének udvarában a kegyelem és grátia ajtaján szépen bé-fogadnak, azont gyakran az unalonnak kapujau ki szokták igazítani (Fal: UE. 396).

mög-igazít: 1) rectifico, justifico, absolvo MA. gerecht sprechen, rechtfertigen PPB. A ieles bűnösdé haluan, megigazaitac Iesust (MünchC. 121). Eett igazozla meg myndden ember magaat (ÉrdyC. 86). Kyket hywandaz, megh ees igazoytód es ífel magasztalód (580). Megh igazoyttatok ty magatokat: justificatis vos (JordC. 585). Meg igazít a bűnből embört (DebrC. 201). Meg igazítottat az bölzeseg az ő fiatal: justificata est sapientia a filiis suis (Fél: Bibl. 17). Meg ne igaziczad az hamissat, az az meg ne menzed az törwen szerint valo bűntestül (Fél: Tan. 298). El véuc mi bűneinket allelujá, és meg igazéta minket, allelujá (Tel: Evang. II.43). Ki megigazítottya az bűnöst, utálatos az uruál: qui justificat impium, abominalis

est apud denm (MA; Bibl. I.563). Megigazítáya az hitőtlen: justificat impium (IV.139). A publikánus igaz penitentia tartás által megigazított (Illy: Préd. II. Tart. 2). **2)** corrigo Com: Jan. 205. [richten, berichten]. Megigazított: emendatus C. Meg igazítani a kobzot: *tendere barbiton PPB. Ha felebarátod vétkezett, igazíts meg: corrigo eum (Com: Jan. 205).

mögigazítás: **1)** justificatio, expeditio, rectificatio MA. rechtfertigung PPB. Aianlyac a Christus Jesusuae meg váltását, meg igazítást (Helt: Bibl. t9). Egyenc meg igazítása által: per minus justitiam (Helt: UT. 3). Az istennek kínalképpen való cselekedeti az bűnök boczanattia es az meg igazítás (Fél: Tan. 37). Az meg igazítás annit teszen, mint az bűnök terhetül való meg meutes, anagy megzabadulás (298). El hiteték, hogy semmi tekéntői ninchen istennek a meg igazításban a mi cselekedetünkre (Tel: Evang. II.79). **2)** emendatio C. [herstellung, verbesserung].

össze-igazit: [compono, concilio; zusammenrichten, zusammenstimmen].

[Szólások]. Teleki urammal is úgy látom már jobban kezdjük az hurt összeigazítani (MouÍrók. XVIII.94)

útba-igazit: [viam monstro, in viam dirigo, invio; den weg weisen, unterweisen]. A jesuita utban igazít (Czegl: Japh. 19). Mely útba-igazítáya a vittenbergi academiának Fridericus Baldnuus-által ki-boesítot feleletit (Pázm: LuthV. Ciml).

Igazítás: moderatio C. directio, justificatio, rectificatio MA. richtung, rechtfertigung PPB. Fel tamaztatot az ny igaznytasoukyrth (Komj: SzPál. 60). Igazítást tettünk egymás között ő kegyelmével [ki egyenlítettük a dolgot egymás között] (Nyr. X.120).

határ-igazítás: metae rectificandae Ver: Verb. 152. [grenzberichtigung].

Igazítlan: [non rectificatus; nicht gerichtet]. Te igazítlan orgona (XVIII. sz. Nyr. VI.364).

Igazító: emendator C. Igazítóunk, megváltóunk, idővözetőnk (Tel: Evang. II.277).

Igazod-ik: dirigo, invior, pervenio, devenio Kr. [sich richten, sich ordnen, sich orientiren] De mely ország magában igazodic, vendég országoc eszt igen röttegic (Tin: Zsigm. 42). Gyakran jút vólt eszében az ő vitéz generalissa Placidus. Végre nem állhattya; hanem a széles világra minden-felé ki-küld kereszteti, nagy jútalmat ígérven annak, a ki generalissának útában igazodik (Hall: III.193). Lássunk most hozzá rövideden, mint igazodik másod része beszédünknök (Fal: NE. 50).

be-igazodik: devenio in rei veritatem Kr. [sich daroinfinden]. Néha olmeük magától mindenbe bé igazodik (Fal: UE. II.87. Kr.).

egybe-igazodik: [concilior; zusammenstimmen, harmonieren]. A farkas-béllől tsinált hírook egybe nem igazodhatnak a báránybél hírookkal (Pázm: Préd. 851).

el-igazodik: expedior, dirigo, progredior MA. rectum reperio, veritatem invenio Kr. zugorichtet werden, ausgerüstet werden PPB. [sich zurecht finden, sich austunnen, den weg finden] (Pázm: Préd. 638. 639. Kr.) A hajó, ha az éjszaki tsililag után okossan el nem igazodik, útyát veszti (Szl: MVir. 204).

föl-igazodik: **1)** [erigo; sich aufrichten]. Iosus le hayta magauth hathra, wyawal yrwala a földön; nykoron feol ygazodeek. (WinkC. 313). Kezeot nyoyttan hñneky es legottan fel ygazodeek (JordC. 575). Le hialovan, vyawal az földön ir vala; annakokairt nykoron meg nem számínek kérdeni, fel

igazodek (sese surrigens) es monda (Sylv: UT. I.139). A tü nyakatoknac igaziat el törttem, hogy fel igazodua iárnátoc: ut incederitis erecti (Helt: Bibl. I.LL4). **2)** [sursum vertor, sursum proficiscor; sich aufwärts wenden]. Geycza el szaladuan feol igazodec a Duna mellet Ceh ország fele (Szők: Krón. 168).

mög-igazodik: **1)** [rectificor, justificor; gerechtfertigt werden, sich rechtfertigen]. Meg ilemt ny iduezeytonknec embersege, hog meg igazoduan ev maloztyaual, legyevnk evrevkosok az ovrevk életnek remensege zeren (CornC. 147. 148). Meg igazodnan os ki tiztuhanc az bñnből (Born: Préd. 259). Az istennek itéleti igazak, meg igazodtak ők magokban (Pázm: KT. 391). Mind ezen jövendölések szemlátomást meg igazodnak vala a Christusban (Illy: Préd. 154). **2)** [corrigor; berichtigt werden]. Ez ily el hualas meg nem igazodic (Valk: Gen. 13).

neki-igazodik: [se applicare; sich an etwas machen, eifrig darangehen]. Az erős bor ivo, ki mikor néki igazodik, nagy pohárookbul issza a bort (Szenczi: Részl. a2).

reá-igazodik: dirigo MA. daraufgerichtet werden PPB. Zent Mark hayoya choda keppen reea ygazodeek nagy hertelelen az mas hayora es ottan el töree az oldalzat (ÉrdyC. 271). Ne talántan reád igazodgyék a faluba, hogy a kiknek te életet, azok néked halált adtmak legyen (Fal: NE. 113). Fülhegygyel vegyétek minden ígésckéjét, mert épen reátok igazodik (Fal: NA. 138). Reá igazodnak magok, csak szivesen barátkozzanak meg a többször említett szép tisztességgel (189).

Igazol: approbo, justum censeo MA. PP. etwas billigen, für recht halten PPB. Ezt az teorwent nem igazoltak (RMNY. II.162). Theodorice vizontia ira a rómaiaknac, es igazlá az ő tanáczoikat (Helt: Krón. 15). Igazolom tanachiodat (Pont. 72). Vallasodat soha nem igazoltam (Tel: Fel. 5). A mi tanetasukat nem igazolod (189). En pedig nem igazolom, tisztessages dologhnac sem tartom, hogy azokat cselekeded (Prág: Serk. 363). Az melyik fél nem igazolja dolgát, vigye az vármegyébe (PörtF. XIX.38). Igazolom, hogy tekéleltes tegyed, ha mi jó vagyon benned, de nem javallom, hogy mind egyre fitogassad (Fal: UE. 409. Fal: Jegy. 936).

Igazlás: approbatio, legitimatio MA. PP. gutheissung PPB. A legitimitatnak es igazlásnak nem lenne helye (Ver: Verb. 177).

Igazság: **1)** veritas, verimonia C. wahrheit PPB. Harag meg bant elmet, hogy ne valasthasson ygassagot (EhrC. 16). Zabad akarattya zerent zylyth mynkot hw ygassaganak yghoyben (JordC. 833). Manicheusec es marcionistic. kie tagadgiac vala a Christus testonec igazsagat (Mon: Kép. 27). Kétségnélkül igazságnak kell lenni az istennek gondviseléséről való tudományak (Pázm: Kal. 36). Kétség-kivül vettett bizonyos igazság az (Pázm: Préd. 4). Ezeket pedig nem hazugul es képmutatásból, hanem értelmek es itiletok igazságával mondották (60). Az igazság-szójó Krisztus urunk azt mondja (Bethl: Élet. 178). Nem egésséges minden igazságot kimondani (Fal: UE. 458). **2)** justitia, aequitas C. gerechtigkeite, billigkeite PPB. Egyenes igazság: aequitas Com: Jan. 134. Figelmazietec, hog tü igazsagotcat ne tégétec emberec előt (MünchC. 23). Yg ylyk myneknwk mynden ygassagot bol telljasytenwnk: sic decet nos implere omnem justitiam (JordC. 362). Bodogok kyk habornysagot zenvednek ygassagert (365. 369. 366). Tollyyes malaztnal es yghassagghal (ÉrsC. 2). Istennek igazsaga ez dien ostort boczat emberekre (VirgC. 56. 133. 13). Nincez iob az igazságnál: justitia in sese omnes continet veritates (Decsi: Adag. 105). Isten az embert egyenes igazságban teremtetie (Pázm: Préd. 161). **3)** [jus; recht]. Az ördegncé semmi igazsága sintsen hozzad (Helt: VirK. 66). De hammar meg békelléc a németekkel, hogy meg érté, hogy igazsaga nem volna a Betsországhoz (Helt: Krón. 26b). Igazsaga vagyon az ezentődi birodalomhoz (Klárft.

83. Co3). Add énekiem elsőszületésednek igazságát: vende illi primogenita tua (MA: Bibl. I.22). Házasságban való igazságot aláb ne szállítsa: providebit puellae nuptias (67). Wadk sok wrak, nemessek ees ez orzagli bely filvus embekekewzewel, kyk az kyraly inssath az az igazsagat gonozzwl agoknak thwladoneytottak (Ver: Verb. 107). Tulaydon igazg: privilegium (Ver: Verb. 24). Kiraly igazsagualn kér megdami joszagot: juris regii titulo (56). Ő nekie vagyon joszaga hozzaja: etficiaci jure bona illa ad se pertinisse (286). Az iya-szent-egy-liaz pásztori irásához olly igazsaggal nyílok, mint közönséges kútak tiszta vizéhez (Pázm: Préd. a3). Mihent az ten valakit fiává választ, annak mindjárt közi s igazsága vagon mint atyai örökséghez, a bódogsághoz (Pázm: Kal. 775). a igazságból zálagot vészsz (Illy: Préd. II.50).

Igazságos: justus, aequus Sl. [gerecht, billig]. O vralkodo r ysten, kegyelmes es ygassagos, ky őryz yrgalmassagot ezor őzöth (JordC. 73). Mynden emberekek igazsagos biroya nagiatalmasag le zal Josophatnak wlgere (VirgC. 120).

Igaztalan: injustus, iniquus MA. injustus KeszthC. 264. ngerecht, unbillig PPB. Nem vetek vala ene zememnek eleybe gaztalan allatoh ees hamysag teveketh gywlelek vala (KeszthC. 64).

Igaztalanóság: injustitia [ungerechtigkeits, unrecht]. Monotam, en meg ygonom en igaztalanusagomath vrnak (KulesC. 1. KeszthC. 416).

Igazul: 1) justificar, expedior MA. gerechtfertigt werden PPB. Ky arth, arczon meegen, es ky ygaz, ygazwlyon meghen JordC. 929). Ne általy mind hóltodik igazulni (Tel: Evang. I.652b). 2) ornor [hergerichtet, gereinigt werden]. Lely hwtt neg tyzthwlan, es ygazwlan: invenit eam scopis mundatam et ornatam (JordC. 392). 3) erigor [sich aufrichten]. Azok meg teteleztatenek ees leesenek, my kedyg feelkelenk ees ygazunk (KeszthC. 36).

el-igazul: expedior Kr. [die richtung finden, eine richtung nehmen]. Hogy el-igazulny a további beszéd: tessék most jó tímák leg-aláb mülöfélében számat vetni téz-tova röpített gondolatokkal, héti s hónapj telekedetekkel (Fal: NA. 134). Nagy nohón arra bámulván irigyí, eő bátorságossan más-felé el-igazul dolgában (Fal: UE. 370).

fő-igazul: erigor [sich aufrichten]. Vete ő roia kezet (a neggörbedett aszonyra) es zorgalmazatot fél igazolatat (MünchC. 143). Ők meg köteleztetene es esene, ki kedeg fel kelenk es fel igazulnak (DöbrC. 41). Mynt egy görbe ember, soha feel nem haythatya vala magaat, hanem kötelet foghwan ygazolatott feel ylo helyeéből (ÉrdyC. 561). Feel kelenk ees feel ygazulank: surreximus et erecti sumus (KulesC. 37). A santa fel nem igazulhat vala, hog fel erneye az magas fan az zep őimöléd (BodC. 11).

ki-igazul: [expedior; die richtung finden, sich auskennen]. Kiigazulnak dolgokban (Fal: UE. 129). Némellyek alig futamittyák-meg elméjeket, ezeket, legottan szépen ki-igazulnak, -verekednek ügyökből, el-igazodnak dolgaikban (SzD: MVir. 18).

mög-igazul: justificar MA. gerechtfertigt werden, gerechtesprochen werden PPB. Akoron tennen bezeddyből ygazwly meg (JordC 391). De myndazon atal meg ygazwltunk sem yteelőm magamat: non in hoc justificatus sum (ÉrdyC. 14). Az ew hytneky myatta ygazwltatnank megh: ex fide justificemur (59). Abrahám, nem másnak valakinek, hanem magának hitt az istennek, mikor megigazulá (Pázm: Kal. 451). Az istennek igralmasságából igazulunk meg (Úzoni: Dáv. 141). A gonosz kívánság a megigazult emberekekben is van (Szob: Dáv. 32). Ezen tudományal [nyilván való visszafelés, holott a bűnök szolgáltatában Chr. érdeme által magokat megigazultknak állítták (Bél: Comp. 71).

mögigazulás: justificatio MA. rechtfertigung PPB. Syeth-seegheli yarwlylatok megh yghazwlasra (ÉrsC. 191).

Igazulás: justificatio MA. rechtfertigung PPB. Igazoltasnak en vtain te igazwlasnak őrizetire: ad custodiendas justificationes tuas (DöbrC. 54). Tulaydonitátéc ő néki igazulásra: reputatum est illi ad justitiam (MA: Bibl. I.12).

Igazulat: 1) iustificatio. Nem ahalottac, kie pokolban vadnac, adnac tisztességét es igazolatot vrnac (BécsiC. 100). Valunac igazac isten előt, iruan vrnac parancolatiban es igazolatiban (MünchC. 107). Meinnek hirdettek ő igazolaffat es uopok lattak ő diczesseget (AporC. 58). 2) veritas [wahrheit, wahrhaftigkeit]. Sem irtatnac isten parancolatnak vtain, sem ő igazolatunac ősnein igazsaggal mentene be (BécsiC. 106). Lőzne eunekem népem es en lézec őnekie vr igazolatban es igazsagban: in veritate et in justitia (305).

Igazulatlan: [non justificatus; nicht gerechtfertigt]. Igazulatlan tére háziloz (Matkó: BCsák. 293).

Igazultat-ik: justificar [gerechtfertigt werden]. Te bezedből igazolatol es te bezedből karhoztolat (MünchC. 36). A tennen mondasodból igazwlatol, ees az teunen mondasodból karhoztolat (Pesti: NTest. 25). Ygazwltassal the bezedybe es dyadalmat veeg mykoron ytelttel (KulesC. 123).

mög-igazultatik: ∞ Az bynesek megh ygazwltatnank (ÉrdyC. 133). A törmenec ezelekődoi igazultatnac meg: factores legis justificabuntur (Helt: UT. p. 5). Megigazultatvan a hitből bekeségünk vagon az istennél (Tel: Evang. II.74). Meg szentelve vattoc, me; igazultatvan (Mon: Apol. 327). Megigazultatnak penig ingyen az ő kegyolmeből az valtsag által (Szár: Cat. G3).

Igazvolt-a: [realitas; wirklichkeit]. A fiu felvévén a testnek igazwltát (Illy: Préd. II.470).

IGE (yghce JordC. 366. *ige, igétske* PP. *igézö:* fascinans, *igézet:* fascinatio, fascinum, *megigézem:* fascino PPI. *igé* BécsiC. 12. *igímét?* MünchC. 26. *igykibem* ComC. 1. *igit* Helt: Bibl. I.e3. *igik* Illy: Préd. I.77. 111. Matkó: BCsák. 306. *yoghle?* DebrC. 526): verbum, dictio MA. logos, lexis C. wort, rede, spruch PPB. *Ige, szó, beszéd:* verbum; das wort Com: Vest. 150. Lón *igé* Nabuhodonozor assirisoc kiralanac lazaban: factum est verbum (BécsiC. 12). Nem megen ki hamis ige en zambol: verbum falsum (17). Czak mongyad ygheeddel (tantum dic verbo) es meg ygazyk az en gyermekem (JordC. 375). Hallya az meny ygheet: audit verbum regni (394). Ezen ygheeknek wtanna köwetzözyk ez may zent innepek epistolaya (ÉrdyC. 341). Az időlken szolla wrnak yghye en hozyam (341). Yme attam az en ygbeynet a te zadban (342). Az hó leant ygeyenel tanitta (TelC. 53). Zent Ferencz írta neki emehany igeket (VirgC. 18). Isten vagon veled, es az v igeye byzoni atte zadban (39). Paranczola, hogi istennek igeiet veztegesleg halgatnak (51). A ki az ő igeith megh tartia (TihC. 14). Aldoth Cristus keresztfan het iget meg monda (PeerC. 194). Nap napnak yelenth ygeeth: dies dei eructat verbum (KulesC. 34). Keze alla ada ő fiát, hogy aszt fel neuelné az istennek igeieben (Helt: Krón. 27b). Minden igeuel él az ember: in omni verbo vivit homo (Fél: Bibl. 4). Az őlesnek igeie nem hiualkodast jelent, hanem niugodalmat (Fél: Tan. 280). Az vyonnan való születes az feltamadaskor leszen; neuzei az iras eszt mas igeuel meg szentelensnek (315). Catilinanakis leuelet kfilde illyen igekkel (Decsi: SallC. 31). Az az ige is, bolond, befoglal szitkokat (Zvon: Préd. II.151). Az megborosodisnak igeje néha czac annyit teszen, mint jó kedvet venni (MA: Scult. 171). Amaz tiz ige [tiz parancs] (MA: Bibl. I.160). Christus igeie (Pázm: KT. 2). Amaz mutató ige, ez, a kenyérre esett volna (Sám: 3Kérd. 91). Meg parancsolván, hogy egy igét se szöllanának ő érette (Illy: Préd. I.33). Az homályos igék

mög-fejti (Com: Jan. 160). Az ige aszszouyi, a tétémény férfin nemre lütt (Fal: UE. 469). Szólj bozzám oly igékkel, s tégy boldognak ezekkel (Amade: Vers. 169).

[Szólások]. Meghaglatak ygerewl ygere: exaudierunt de puncto ad punctum (EhrC. 106). Regulat ygerewl ygere tartanak: regulam ad literam servant (124). Sok volna est mostau ky yelentyeny ygheröl yghere (ÉrdyC. 95). Ygheröl yghere sok volna meg yrnya (566). Ez igikre fakadott (Ily: Préd. II.18). Ide esigázván amaz igéket (Sámb: 3Kérd. 71).

foglaló-ige: [conjunctio; bindewort] (Bas: Credo. 156).

Igécске: verbulum, vocula MA. wörtlein PPB. [wörtchen]. Ez igéczkével mintha mondaná (MA: Senlt. 9). Az igézet még igétskével is (verbulum) füzettetik (Com: Jan. 174). Fül heggyel vegyéték minden igétskét (a bibliának), mert éppen reitök igazodik (Fal: NA. 138).

csatló-igécске: [conjunctio; bindewort] (GKat: Vált. I.55).

foglaló-igécске: ∞ (GKat: Vált. I.55).

Igéz: fascino NémGl. 282. fascino, fascino MA. verzaubern, behexen, beschreiben PPB. Igézt, igézett: fascino PP.

[Szólások]. Igézt ne legyen, igézt ne legyen: praefiscine dixerim MA. PP.

mög-igéz: 1) fascino, effascino C. fascino, effascino MA. [bezaubern, behexen]. Hogy meg ne igézzék a leányt: ne puella *fascinetur PPL. Megigéztek tégedet: mantis te vidit MA. Meg ne igéz: ne fascines Decsi: Adag. 287. Meg igézem, megkötöm fascino Major: Szót. Melly az embert magához ne édesitené, meg ne igézné: qu'on n'en soit charmé KirBesz. 50. W ayaknyak akaratyaba meg nem ygeezted wtedh: voluntate laborum ejus non fraudasti eum (KulesC. 37. KeszthC. 36). Kicözda igézt meg titeket? quis vos fascinavit? (Fél: Bibl. II.70). Megigéztek téged (Kisv: Adag. 295). Nem is mertem jól rá nézni, mert féltem, hogy talán meg fognám igézni (Gvad: RP. 11). 2) redarguo NémGl. 153. [schelten Vö. mögigézhethetelen].

mögigézés: effascinatio C. fascinatio; verzauberung, hexerei, das beschreiben PPB.

mögigéz: fascinatio, effascinatio MA. [bezauberung].

mögigézhethetelen: [irreprehensibilis; unbescholten, unanfechtbar]. Az (embernek) ev elete istennek kellemetes legyen es megjgyzhetetlen, megfogyethetetlen eletet visolyen (CornC. 157). [Vö. mög-igéz 2.].

Igézés: fascinatio C. fascino MA. hexerei, zauberei, bezauberung PPB. Igézősképpen dicserni (Kisv: Adag. 108): fascinatum more laudare MA. PP.

Igézet: fascino, fascinatio MA. bezauberung, zauberei PPB. Praefiscine: minden tartózkodás nélkül, igéztől-való félelem nélkül; radix *fascinis utilis: igézet ellen való gyökér PPL. *Igézetből meggyógyítás: fascinatio solutio PP. A nyakban kötött babonás orvosságokkal az igézetet füzettettetik: amuletis fascina pelluntur (Com: Jan. 171).

[Szólások]. A puskának olyan dolgá vagyón, hogy csak az igézettis fog ráta, jobban mint az kicziny gyermekek (OrvK. 89).

Igézeti. Igézeti forrózás (PP: Pax. 324).

Igézetlen: praefiscine MA. [unberufen, unbeschrieben].

Igéző: fascino C. MA. zauberer, hexenmeister PPB. A szeretettel hozzá édesgető, igéző, nevető, mosolygó, vidám ábrázat: charmant sourire KirBesz. 49. Igéző szem (Zrínyi II.121. Zrínyi: ASyr. 295). Az udvari ember se ne igen közel, se mélyen bötassá dolgaiba az igéző szemeket (Fal: UE. 413).

IGÉN (igen DomC. 83. 213. 251. 256. jgeen CornC. 3. ygent? EhrC. 140. ygon ÉrdyC. 23. ygon LevT. I.202. iken? VitkC. 95): valde, multopere, nimis, summpere C. nimium, nimie, oppido MA. sehr beftig, sehr, allzu sehr, gar sehr PPB. Fölötte igen: admodum, praemodum, maximopere, niuopere, multopere, plurimum, pernimum C. Melly igen: quam Com: Vest. 143. a) Igen sietök: depropero C. Igeu meg haragvekt: iratus est valde (JordC. 3b). Ighen zereez enghemet: valde amas me (702). Zent Andras bozzaia mennem, igen megfedde (DebrC. 5). Mikoron meg lata vona, hog el igen el götötte volna (308). Felseeges wr isten, mel yghen el teowettawnk az byzon wtrol (ÉrdyC. 517). Hasonlatos nem yghen tamadot ew wtanna (545). Meg tizteluén meg tiztellec téged igen (Kár: Bibl. I.141). Illeu igen a pad alá esic (Mel: SzJán. 411). Ha igen röpölnee az fényes bogároc, az arpa meg ért (Cis. G3). Az hazug beszédet igen el tavoztasd (Szar: Cat. B2). Mely igen aggódtok! (MA: SB. 155). Igen kívántatott mind a két fővetelnek egybe-kapsolása (Páz: Préd. 14). Emek-okáért ditsri igen Seneca a Demétrius mondását (35). Azért kívánom igen, hogy minyáján két dolgot tanúllunk (964). S miért lötöc mind ezec, ha az regi fordittas ilyen igen minden vetek nélkül vagyón? (Zvon: Osiand. 15). Azért szomorkodnak ily igen (Czegl: Japh. 133). Szántnak, vetnek, az szegén emberek is haza takarodtanak igen (MonOkm. XXIV. 36). Az igaz atyafiak igen szoktanak egy-más felöl szorgalmatoskodni (DKal: Ker. 456). b) Igen igaz: peraequis; igen jóles: praelustris; igen sürd: praedensus; igen sok: plurimus, perplus; igen igazán: peraequo C. Mel igen zoros a kapu es kesken az vt, mel vízen az eletre (MünchC. 25b). Ez feld yghen zeoles (JordC. 315). Yghen kesken es zoros az ut: angusta porta et arcta via est (373). Ő zörűt hernudatos zyneuel tegedet igön zeppe teuu (NagyszC. 12). Irok ou te neköd igön zeep dolgokatb (SándC. 1). Zomzilymanne igön nag zydalma löttem (TelC. 21). Ezek igen nagy bwnwk (VirgC. 12). Igen igazán tesszen vala történi (Helt: Krón. 47). Igen jó: optimus (Helt: Bibl. I. A4). Meg igen ifiak: adhuc imperfectae aetatis sunt (Ver: Verb. 198). Minden elmécskemet arra fordítottam volt, hogy ő felségének igen süerissime szolgáljak (MonOkm. XIX.44). Igen szegényen élek (László: Petr. 119). c) Igen tsoda: permirus C. Olly yghen kemenseggel eel vala (ÉrdyC. 569). Igen vensegbeis nem szánie megis igzatni (Born: Préd. 619). Annae igen ki terjedtségét akarván diezrni (Zvon: Post. I.494). Az igaz bötivel a pápista bötít őszvetvén, megítélhessék, melly igen nem bötj legyen a pápistáké (GKat: Vált. I.1038). Adja eleiben az felölünk költött lírekek igen meghamiskodásokat (MonTME. IV.82). d) Egy nemy unpon fel kezo ygen reguel (EhrC. 92). Az elastromnak feyedelne hozayok juue es be fogada evket igen evrovmet (PéldK. 25). Halyal előt igen reguel (DebrC. 1). Igen reggel: valde mane (Pesti: NTest. 109). Igen reggel: diluculo valde (Ily: Préd. 346). Igen ideyen (LevT. I.170).

Igön-igön: vehementer MA. heftiglich, sehr beftig PPB. Ezt mondom, es igen igen kérlec, az wrnac általa: hoc dico et testificor in domino (Helt: UT. cc6). Igen igen nagy hazngszag (Matkó: BCSók. 9). Igen igen nagy roppant táborokat szerzo (Liszny: Krón. 150). Sebesi Miklóst kellett igen igen postán kildenünk az cardinálhoz (MonOkm. XXIV.40).

Igönis: imo, maxime MA. utique Ily: Préd. II.187. ja, ja wol PPB. nem hog nem kellene rettegetnők, mert igenis kel (Zvon: Osiand. 38). Ha azért igaz az urunk mondása, minthogy igenis az, követkőzik . . (Páz: Kal. 716). Vaj igen is (Czegl: Japh. 28). Igenis szükséges a szabad akarot az érdemre (Czegl: MM. 287). Igenis, reám bizták most (Thaly: Adal. I.80).

Igöniséggel: nimium, valde Kr. [sehr]. Igöniséggel igen alatt látják magukat lenni a nyomoruságuk mélységes örvényében (Fal: NU. 284). A nyereség s kárvallás egyik másik részről igöniséggel nagy (Fal: NE. 35).

IGÉR (igyrz. TelC. 331. *igihrt* Sylv. UT. 6. *igiri* Helt: VigK. *igirjen* Ver: Verb. 332. *iger* GuaryC. 30. 31. *gyger* JordC. S. 758. 832. *gyger* ÉrdyC. 46. 108b. 133. *igyer* RMMY. III 86. *igér* Tin. 427. *igirui* KDobr. 1572. ab. *igiyrtetik* Illy: Kriszt. 6): promitto, polliceo, spondeo C. MA. verheissen, versprechen, zusagen PPB. *Férjhez igéri leányát: despondet, destinat ellam PP. Czak te es yger azogban engedelmessegett, kyket undandoc (EhrC. 11). Esséc lo ő ereiéc te haragodbn, kie éric magokat mégférteztetni (BécsiC. 30). Én bennem ő zollo lábanba betöltöttő ő irgalmassagát, mellet igert (38). Igirt la predicatorokat bocsatny (DomC. 182). Ez madarkanak m igerted meniorzagot (VirgC. 107). Igert nagj felséges iot 5). Nem igertem teneked semmit; csak pokochaltam beszémmel (Helt: Mes. 436). Ne igéry sokat magad felől: ne magna parias (Decsi: Adag. 94). Tanul leteben, anagy jelen leteben, dát viselhetne, anagy bekeséget igiruen volna veszedelmesb, nber nem tudhatya vala: ut absens an praesens pacem an illum gereus perniciosior esset in incerto haberetur (Decsi: illJ. 40).

[Szólások]. Arany hegyeket igér (TörtT. III17). Vezetre magat nekik igéro (VirgC. 50). Igére magát aki mint atyafiának (Helt: Krón. 75b). Igéri azoknac magát minden jóval (MA: Bibl. 147). Hozzám igérte magát Bátori úr (Fal: TÉ. 631). Isten negied nemzetsigbe igírte vala magát, hog ki hozna őkot az igirenoc földere (Szék: Krón. 7). Igére magat az, hog esmet szekibe filtetne (164). Igerie magát, hogy akkor felel meg, mikoron fel nő (Érasrn: Erk. 5). Valamiket kívánáud tőle, nagy bizonynal igéri magát neki, ogy meg-küldi (Mad: Evang. 380). Hogy isten magát néki megmutatná, arrais igéri magát (MA: Bibl. 179). Látán bifulását, arra igére magát, hogy megtéríti pénzét (Pázm: Tréd. 451). Tolmaczsagra igერი maghat (Bal: Epin. 7). Arra éré magát, hogy a sz. irásból bizonyít (Matkó: BCsák. 12). Az ottalmazásra reja igérte magát (Ver: Verb. 137). Rá géri magát (Hall: IIIlist. II306). Sokat igér szóval, de eneset all meg benne (Decsi: Adag. 265).

[Közmondások]. Igérj a bolondnak, hadd örüljön neki: pollicitus dives (Thaly: Adal. I84).

föl-igér

[Szólások]. Baj-vivásra fel-igérte magát (Hall: Paizs. 55).

mög-igér: despondeo C. [versprechen, zusagen, verheissen]. Tynektek vagyon megh ygerwen: vobis facta est promissio JordC. 713). Ha isten zent fyaat meg nem ygyeerte volna ÉrdyC. 133). Ez vylagnak reeghy profetaak atal meg ygyeeretf, patriarchaak atal meg peldazatot (531). Ember es el vththat az nagy meg ygyeerst isteni ayandekra (619b). Kit meg gere ur isten Abraham patriarkanak (VirgC. 15). Isten meg gerte ev neuben evzuegyevlteknek evuen magat jelen lenny DomC. 201). Meg volt igiruen a propbetaknak atala (Helt: Bibl. I d4). Meg-igérte, hogy valahol talál, de mindjárt meg-öl GKat: Titk. 1116).

[Szólások]. Megigéréc magokat, hogy a romai keresztyén hitet fel akarná vónni (Helt: Krón. 10b). Megigéréc magokat, hogy minnyájan melete akarnánc lónni (13). Köneteket boczátá Atilához és megigére magát, hogy ő neki akarna engedni (16). Meg igére magát neki, hogy be akarna ötet hozni országába (43. 60b).

mögigéret: [promissum; das versprechen, verheissung]. Az eghek es az neegy eeltető allatok tyznek myatta meg tyztnak es wy egheket es földet varwnk ew meg ygyeerety zeren (ÉrdyC. 15b).

vissza-igér: [promissa non servo; das versprochene nicht halten, das wort brechen]. Csudálm, az német olyat igér vissza, melyet megtartani liti is tartotta (Thaly: Adal. I91).

Igérés: promissio, sponsio C. zusage, verheissung PPB. Legottan hog mégtiteltoltatnac, mond aldozatokat aianlanc es ő igéréséket (BécsiC. 46). Te igerosidet mégakaríae változtatni es te őrködöt eltörteni (78. KesztHC. 132).

Igéret: promissum, pollicitum, pollicitatio C. promissio MA. [das versprechen] verheissung, zusage PPB. Mert io te igéretéd, ha te istenéd azt tendi ennekem (BécsiC. 35). Megh varnaak atyának ygyeretyt, kyth hallottatok (JordC. 707). Mykoron el közelghetne az ygyerethnek ydeye, megh neweködöven az nep Egiptomban (728). Ha ew volna az mossyas, ky jevendő volna reeghy veen atyánakn ygyeerettyek zeren (ÉrdyC. 70). Hoza nekwnk az bodog Ferencznek bwseges igeretit (VirgC. 49). Ilytnekh igerctyuel fel fogatak (124). Profetaknak nemes ygyerety (ThowrC. 91). A sido népet az igéret földere beszallita (Helt: Bibl. I d3). Nem hisznek az istenek igiretinek (Tel: Evang. II56). Az istenek felbomolhatatlan igireti vagion (Fél: Tan. 285). Igiret- nec földere (MA: Bibl. 129). Isten igéreti az, hogy a ki felebarát- tyának megmutatya az igazság útyát, örök élete léssen (Pázm: Préd. 41). Előre ki-ne hírosídsz szándékokat, hogy utóbb szé- gyent ne valy, ha meg nem felelhetsz igéretednek (Fal: UE. 373).

[Közmondások]. Igéret adománt választ (Matkó: BCsák. 113).

Igérkőzik: se promittere, adventum suum promittere Kr. [sich versprechen, sich engagiren]. Ew aitatussaga zeren ygyeer- közsoek ez zent kögyes kyrálnak koporsoyához (ÉrdyC. 403). Coporsioiokhoz igérgeznek (Zozor: Christ. 317). Serégével utánoc igérkezéc (Helt: Krón. 189). Sok reménykedésire holnap ebédre igérkezém (MonIrkó. XVIII. 20). Ha tántzra nem igérkezet, comoediára mégyen minden bizonyosan (Fal: NA. 144).

el-igérkőzik: ∞ A császár fiai akarátja lén, hogy én komédiában velek egyetemben legyek, mester uram akarátából eligerkezém, és egy istenasszonyrá tevénék (Nád: Lev. 205)

IGLICE: genista, anonis MA. anonis Beythe: Nem. 1. anonis; hauhechel Fuchs: Stürpfl. 35. hauhechel, weiberkrieg PPB. A szára fás mint egy iglitzénc (Mel: Herb. 87. Beythe: FivK. 65). A szőlőt kákával vagy iglitzével is meg lehet kötözni (ACsere: Enc. 271. Com: Jan. 32).

IGREC, IGRIC: I tibicen MünchC. 30. [musiker]. Az időben, melben hallangatok a trombitanac, sipnac es hegedő- nec es bozfaban alkotot igroc kessegnee es a soltarnac es dohnac zozttat es menden igrec kesseg nemzeseit: universi generis musicorum sonitum (BécsiC. 125). Vezet el en tőleim te enekidnee zaigasat es te igree kessegidnee ennekit: cantica lyrae tuae (223). Micor tutotolna Iesus a fiédélmnee hazaba, es lattauolna ot az igrecéket es a zaigo népét (MünchC. 30). **2)** [nugax, nugarorius; unnütz, possen]. Az nehőkneec bynei: sok bezed, rut bezed, igrich bezed (NagyszC. 356).

Igrecsóg: [nugae; possen]. Zolasnac byne: ruh bezed, hylzékődes, igrecseegh (NádC. 691).

IGY: sic MA. also PPB. Igy-e? sicine? istis also? Igy s igr: sic et sic, so und so MA. PP. Es ig kierede ő zandok- lattanac heléből: egressa est itaque (BécsiC. 1). Mégkötözéc Achiornac kezeit es labait a fahoz es ig megkötözén aköte- leckel, elhagac (21). Cristusnak zületete ig vala (MünchC. 15b. 24). Yg ylyk mynekwnk: sic decet nes (JordC. 362). Yg vagyon meg irwan: sic scriptum est (358). Ky yg neveztyek: mona- sterium trans Tiberim (DomC. 100). Enek igy kel lenny (VirgC. 38). Igiees csak alyg olatya vala magat, hogi meg nem marya vala (53). Ig közőnenek neki (102). Valamint országa nem e világból-való; igy az ő mestersége és tudományá a lelkek id- vességére czélező (Ács: SzentÉl. 16).

im-igy: sic, hoc modo; also, solehergestalt MA. (WeszprC. 35). Imigy vagyon immár az dolog (MA: Scult. 72).

Igyen (*igyent?* LevT. II.196): taliter, sic MA. also, dergestalt, auf solche weise PPB. Igen léterizettetc lezncz Israelneec menden ellensegi (BécsC. 16). Igen menden io fa io gímöléot tézen (MünchC. 26). Gygen ylyk mynekewn (ÉrdyC. 347). Ygen leezen dolgom (515). Ha gygen vagyon ett, myt gondoltok lenny az halhatatlansagnak eeleteeben (559b). Kyrwl igyen zol az zent iras (VirgC. 14). Igen ezon zerreel vagon (NagyszC. 9). Nem thewth gygen menden nemzetlnek: non fecit taliter (FestC. 114). Hagyd, hog en jgen tegeyk (MargL. 40). Sanson igyen szólt (Kák: Sáms. A3. MA: Scult. 82. EszT: IgAny. 335).

im-igyen: ∞ ita Pesti: NTest. 2. Imigyen szoll (Zvon: Post. I.4. MA: Scult. 9. 14).

IGYÓL [IGYOL?] IGYOLD, ÉGYÜLD (*egyld* Pesti: NTest 28. *egyld* Zvon: Osiand. 206. *egyld* GKat: Titk. 263. Gér: KárCs. IV.470. *igod* MonIrók. III.214. *idgyol, igy iol* Hofgr. 163. *igjol* MA: *igjol* MA: *gyjöl* RMK. I.155). *igyold:* forsan, fortassis, ne forte MA.² vielleicht, dass nicht vielleicht PPB. *Egyöld, egyfld:* ne forte, forsan MA. dass nicht vielleicht vielleicht PPB. Jol vagyon, iggyol: enge C. *Igjol:* sat bene (*igjo:* bonus satis, satis bonus) MA.¹ *Igyjol:* sic satis bene MA.² *Ygyol* tudom ezt, teneked nem akaram mondanem: bene scio istud (EhrC. 16). Tennem magad iziol tudod keges ana, hog mimemű iekat idvessegonre valokat emeköm attal (NagyszC. 132). Im engem hyw gyjöl hallom (RMK. I.155). Es ew neky yly zot monda, kyt az sok neep gyjöl halla (no). Az igaz tudománt forgrassítok, mert együld az isten megharagszik (II.169). *Egyld* az konkollyal az bwzattys ky zagatnatok (Pesti: NTest. 28). Im igjol latthia the kegyelmed (LevT. L220). Mert nam idgyol latod en nyomorussagom (Hofgr. 95). David az kiralyhoz mennie nem more, alhatatlan voltat mert igjol tngya vala (153). *Idgyol* tngya, hogy . . . ; *igy iol* tudgya az had dolgat hogy mely forgandó (163). Ha velem kőzessülni akarsz, *egyült* meg terhessüllec tölled (Helt: Krón. 81). Ne lágygy tónnen kéuánságodból a felső garaditsra: *egyült* alá essel onnég (Helt: Mes. 237). Ha had tanadna ellenfne, *egyfld* a mi ellensegükhöz adnaia magát: si ingruerit contra nos bellum, addatur inimicis nostris (Helt: Bibl. I.3b4). *Együld* ninczen értéked hozá (370). Ha az isten az természet szerint valo agakuae nem keduezet, *együld* valamikeppen te nekod sem fog keduezni (Boru: Préd. 412). Ő benne te ne bizátl, *egyfld* az szerenze tégdís meg ezal (FortSzer. 2). *Feleseges* gazdát nem kel szolgálod, felesége *együld* kölczön ádd nekéd, és ha jó keduel raita el nem fted, bé-áril az vrának, és el-éz téged (I.4). Ne hoz még most feleséget magadnak, *együld* ninczen kopofülese annak, nem vgy adhad viszza ha egyször el vésszél, mind hóltdig kel *együt* vélo törökődnd (K2). Mert *együld* meg tanulod az ő utat: ne forte discas semitas ejus (SalMark. Pb. Tess: SzMagell. D7). Őze ellen sietue orszagaba, *együld* őze ferkenéc királyságba (Gosár: MagyB. D3). Félti az szemét füstös házában *egyült* ki aynada (CisK). Kérjük kegyelmedet, hogy ne boessáa ide s tova rabloidat, mert az uraink is igod nem kezdik azokat szenvedni (MonIrók III.214). Es ha kegyelmed mellette tartja és fáveál neki, *igyold* kegyelmedre is nehézsége leszen ő felségének (ErdTörtAd. III.163). *Együld* eretnekségben esnék a kösség, ha az irás olvasná és nem értené (Ker: Préd. 114). Ha külfmben tsolekedet, *együld* te-is azt fogod hallani, a mit Ezechiél halla istentől (Tynk: Józs. 337). Ne kevélkedgyél, mert *együld* ezt meg kezdod hallani (ExPrinc. 234). *Együld* csak látám, hogy kettő azokban olesék (Gér: KárCs. III.329. 183). Itt talám meg nem égetik, de viszik *együld* még oly helyre, a hol meg fogja tsapni talám a láng (GKat: TitK. 263. 370).

IHL, IHÉL (*ihlés* Helt: UT. y6. Bogisich: Cationale et Passionale Hungaricum 17. [kétzer]. *ihlés* Pó: Igazs. I.258. *ihlet* VitkC. 35. *ihle* PéldK. 81): inspiro, afflo MA. anblasen, anhauchen PPB. [einfüllen, einflüster]. Istentől ihletett: tau-

tens C. Ezeket yhlette nekod vr Jesus: inspiravit (EhrC. 22). Prodicalna neppeneknek, valamyt felesges ysten yhlene: quicquid altissimus inspiraret (56). Tehat vr ysten neky ybol: inspirabit (106). Istentől ihlet [igy] gondolatok (VitkC. 35). Ewrdeg hyle nemeli férfywnak, hogi ez zynnek celayayahoz ky menne (PéldK. 81). Ihleneen emekem (az ördögök), hog en ne remenkedneem istemnek igralmassagáról (HorvC. 127). Zellet hol akar ot yhl: spiritus ubi vult, spirat (DöbrC. 395). Tahat sathanas az az poccolbeli ördög hylzolködeek indusnac anag yhle (NádC. 149). Ez vennek vr ysten yhle az oo zyvebe (DebrC. 510). Es az ő züebe ezt ihle, monduan (NagyszC. 161). Pöldből testo szépen alkotatték, memyből lelke az testbe ihleték (RMK. II.62). A ki ihli, avagy sugarollya az igéket (Otr: Tökéll. 36). Spiratio activa azaz tselekedeti ihlés avagy származtatás, a mely által a szent lélek spiraltatik, ihletik és származik, mely az atyával és a fiuval egyenlő képpen köz belső munka; mert a szent lelket az önnön köz állatjokból mindenik egy iránt ihli és származtatja (GKat: Titk. 529). Ő ihel minden igaz tudományt (Megy: 6Jaj. 18).

be-ihl: ∞ Az hado félben valóis elburullhatuának, ha az szent lelec egy euangeliomi vizgatás után mást nem inditana, szerzene, és bé nem ihlene (MA: Scult. 641). Az isten az ő erejét minden dolgokra kiterjeszti és az ő állattját beihli (MA: Tan. 116).

még-ihl: ∞ Az vygaztalo zent lelek, kywel tellyes vala, ottan meg yhleec ewneky (ÉrdyC. 348b). Az vygaztalo zent lelek myndeneket megl ylyly tnyektek: suggeret vobis omnia (JordC. 679).

[Ihlet]

Ihletés: caelestis afflatus Kr. [einflüsterung]. Egy titkos ihletés mindig noszogott (Gvad: RP. (115).

Ihlés: inspiratio, afflatus C. MA. einhauchung, anblasung PPB. [einfüllung, einflüsterung]. Isteni ihlés: enthusiasmus C. Ystentewl yhlensnyatt (inspiratus a deo) vendoge hyva zent Feruucet (EhrC. 3). Zent leleknek yhleséből zoltanak mynd az ysten embery (JordC. 857). Ők zent lelők istennek ihleséből zoltanak (TihC. 41). De maga istennek yhleséből nem gondola ewel (WeszprC. 44). Az edős Jezusnak belső ihleséből gondolatatum az ő lölkeuel, hogi emböri kezzel cénalt állat nem lehet isten (DebrC. 10). Engeduen ihlesenek es itesenek (131). Isteni yhlés [igy] (NádC. 692). Kywe yelenty a bölech zent leleknek yhleséből (ÉrdyC. 355). Isteny lelky yhlees (540. 577. 593). Yo yhlesöket aad my zywnkben (ÉrsC. 272. 549. GümC. 79). Ha valakye istennek ihlysse unychen (Konj: SzPál. 71). Az istennek ihlése tézi az bölcseséget: inspiratio omnipotentis da intelligientiam (Kár: Bibl. I.531). Minden irás, mely az szent leleknek ihleséből vagyon (Mon: Képt. 1). Ihon az mennyei titkos beléd ihlése, beszéllése a szent léleknek (MA: Scult. 639). Istennek inditasabol es ihleséből irtanak az apostolok (MNyil: Irt. 90). Istennek ihlése tézi a bölcsességet (Nögr: Idv. 1351). Jövendölneec vala nem isteni ihlésből: non munim afflatu (Com: Jan. 130). Az isten ihléséből adatott irás: scriptura divinitus inspirata (Ily: Préd. I.137).

1. **Ihlet:** spiritus. Aldyathok ygazaknak yhlethy es lelkey wrath: benedicite spiritus et animae justorum domino (FestC. 35).

[2. Ihlet]

be-ihlet: [inspiro; einflößen, einflüster]. Az külső igé beihleti és ereszti az fülek által az lelkebbe (MA: Tan. 1310).

IJED (*yedee* JordC. 400. *yh'ede*enek 513. el *ejede* Pethó: Krón. 105. *megyédet* 6): [terrore; erschrecken]. Az czudatol yedett: attonitus (EhrC. 91). Las mel chwda keppen latrok ijednek (RMNy. II.25).

el-jed: pertimesco, pavesco C. [zurückschrecken, abgesehen werden]. Mikoron ezt lattak nona, el iedenek (TibC. 2. Káldi: Bibl. 234).

mög-ijed: pavesco C. [erschrecken]. Az frater meg yeduen, s esek (EhrC. 68). Ő felemetől megyettec az őriző es löttec mikent holtac (MünchC. 70). Megh yedwen azon moyses: remefactus Moses (Jord. C. 729). Moyses es vgy monda: Nasyon megli yyettem en es megli reententem (826). Meg yede mez nōsteen zarwas ees tewlők el fwtameek (ÉrdyC. 544). Az nemyorszag az fwldele egyembe meg ied (VirgC. 148). Hog aattak volna, meg yiedenek (SándC. 26). Ezen Atila igen meggede (Helt: Krón. 17). Mert valanak meg iettek: timore exerriti (Fél: Bibl. 67). Édes uram, kd engem ne fenyegeessen, mert én bizony olyan embertől mint maga meg nem ijedek (LevI. II.321.). Oly sok menykövet bocsiata, hogy meg iedvén, el futának (Pázm: Kal. 61).

[Szólások]. Maga m s zelétől nem ijednék meg most is (Ház. L217).

mögijedés: consternatio, terror MA. schrecken, bestürzung PPB.

Ijedelēm: terror, metus, pavor Kr. [schreck].

Ijedelmes: timidus, pavidus Kr. [furchtsam]. Nyilván nem mert a titokkal sietni, tudván ijedelmes gyengeségedet (Fal Const. 826).

Ijedelmesköd-ik: pavesco Kr. [sich fürchtam benehmen, furcht haben]. A mint a maga elbizása a hadi tisztnek tábori nagy véték, úgy ellenében eldobhani szívében, meglankadni s ijedelmesködni, fertelmes kártékony alávalóság (Fal: NA. 225).

Ijedés: terror, metus, pavor Kr. [das erschrecken, schreck]. Iedes (fúror) s nekik kígonak kepezeseint, mikent siket parlag kígoe (DöbrC. 116). De vég várakban is olly ijedést vete (Zrínyi. I.72. 121).

[Ijedet]

Ijedetős: terribilis [schrecklich]. Felseges wr yiedetes nag kiral minden földön (DöbrC. 102).

Ijedöz: saepius terrore Kr. [wiederholt erschrecken]. (Tof: Zsolt. 234).

Ijedköz-ik: terrore corripior SI. [erschrecken].

mög-ijedközik: ∞ Az nagy mélség miat megijetkeznek (SzBodó: SöDics. B). Megsajditván Plebéjus, hogy a szarándok még élne, igen meg-ijetkezik, és frigyat kezd kívánni; de egy óráig való frigyat sem enged a király (Hall: HHist. II.325). Kítlő iszonyán meg-ijetkezvén a görögök, olly tágos útát adnak néki mindnyáján, hogy alig talál utollyára bajnokot, a ki ellen vitézi erejét megmitassa (III.121). Ő meg-ijetkezett szegény töredelmes lélek (Megy: 6Jaj. II.43). Melyet a bennvalók látván annál inkább megijetkezének (Szal: Krón. 173. 114). Megijedtek volt elsőben és sokat is vágtak le a törökben (MonIrók. VIII.325).

Ijedős: meticulosus, qui facile terretur SI. [schreckhaft, schen]. Nem oly ijedősök tiile (RákF: Lev. I.316).

Ijedség: terror, pavor Kr. [der schrecken]. Fel-ozsmélkedni valami ijetségből: attollere oculos PPB. Reszketés avagy ijetség nélkül (Com: Jan. 195. Mik: TörL. 15).

Ijedt: [atteritus; erschrocken].

[Szólások]. A remegéstől vér sem volt benne, mint az ijett tikban (Könyi: HRom. 13).

Ijedt-e: [terror, pavor; schreck]. Ez az hires nemzet, mely a törköknek és muszáknak sokszor dolgot adott, megvetette ijettjét; dies rumwürdige nation, welche den türken und moskowitern so oft trotz geboten (KirBesz. 75).

[Szólások]. Ijedtében: prae timore (suo) MA. vor (seiner) furcht und schrecken PPB. Nagy ordoytással erőmeben reccayok fwtameek es yettekben az neepok mynd el fwtanak (ÉrdyC. 562). Ew wele nag megy [jgy] yettődben Egyptomban fwtal (ThewrC. 140). De hogy en kialtoc, el futá yettebe (Born: Ének. 563). El vesze eszo iettében (Decsi: Adag. 145). Iettekben (Sam: Cer. 207).

IJÉGET: territo MA. [wiederholt schrecken]. Az ifjakat igyen iegeti vala, azzal rettentti vala (RMK. II.323). Az aszon nepec az apro gyermekeket iegetic (Szék: Krón. 23). Mindent ieget: et caelum territat armis (Decsi: Adag. 108). Egyebetkeket törüenyekkel iegetnee vala, hogy az kősseget az tiszt viselők szilygyebben birnac: ceteros, qui plebem in magistratu placidius tractarent, judiciis terrore (Decsi: SallC. 28). Azért iegető vásznan tartották, és tréfákkal tsufolták, valamint az istenről hirdetni ballottak (Pázm: Préd. 24).

[Szólások]. Árnyékok iegetnek; el ne hagyj magadat, előttded légyen a reménység (Fal: Const. 831). Orozlánt iegetz árnyékual: leonem larva territas (Decsi: Adag. 41). Árnyékual iegetni: ollam alere (218).

Ijégetés: terroris incussio, territatio Kr. [wiederholtes schrecken]. Csak gyermeki iegetés: fulgur ex pelvi (Decsi: Adag. 145. Megy: 6Jaj. III.20).

álm-ijégetés: [vana territatio; schreckschuss]. Hogy pedig a read tánadást, fogságot emlegeted, ez is csak álm-ijégetés (Fal: NU. 288).

[IJEN]

Ienetüst: terribiliter. Yenetesh fel magasztaltat the chodatws mywellkedetydhe (KulcsC. 348. KeszthC. 383).

Ijenő, ienő: terribilis [schrecklich, furchtbar]. Ah nag yeue [olv. yene] zoth: verbum terribilissimum NémGl. 156. Oly yene: stupidum 293. Yenew mynden isteneknek felette: terribilis est super omnes deos (KulcsC. 131). Vvallyatok w nagy newethi, merth yenew ees zenth: quoniam terribile et sanctum est (240). Wr felseges ees yenw: dominus excelsus terribilis (KeszthC. 117. 160). Ky teen yeneketh: qui fecit terribilia (290).

Ijenőseg: Yeneseg [olv. yeneseg]: formido NémGl. 292. Yenesege: horror 355.

IJESZT (jeszeni): deterere Forró: Curt. 412): terreo, terrefacio, terrifico MA. erschrecken, einen schrecken einjagen PPB. (Valk: Gen. 34. Fél: Tan. 499. Mel: SzJán. 71). Zrinit nem ijesztheti gond s rettentés, ha Atlás le romlik, ha az nagy ég le és; mert állhatatosra az félelem nem és (Zrínyi. I.80).

el-ijeszt: absterreo, exterreo, conterreo, deterreo MA. abschrecken, erschrecken PPB. Ottan zent ragadaa az kwlichot es az erdeghóket mynd el yezttee vele (ÉrdyC. 446). Vadat el ijeszték (CsomaC. 72). A keresztliányás elijeszti az őrdögöket (Czegl: MM. 258).

elijesztés: exanimatio C.

föl-ijeszt: exterreo, perterrefacio MA. [aufschrecken].

ki-ijeszt: [exterreo; heransschrecken, herausscheuchen]. Eegyk az vyteez legyeonek közzöl egy nylat be lewe, hogy ky yeztenee az vadat az barlangból (ÉrdyC. 527b).

mög-ijeszt: expavefacio C. perterrefacio, perterreo MA. conterreo; erschrecken, in furcht und angst setzen PPB. Latec almat, mel megyezte (BécsiC. 135). Harmad zozat lelettyek megh yyezew zozath (ÉrdyC. 110b). Az latasa az ty latastokat meg yyeze [ijessze], mykepen az retenetes tengeri czoda (VirgC. 137. Megy: 3Jaj. II.151).

mögijesztés: perterrefactio MA. erschreckung PPB.

Ijeszget: territo C. MA. sehr furchtsam machen PPB [wiederholt schrecken]. (Born: Préd. 216. Czegl: Dag. 17. Tof: Zsolt. 361).

Ijeszgetés: territatio MA. erschreckung, das schrecken PPB. (Toln: Vigaszt. 67. Hall: Paizs. 467). Ieszgetés (Land: Uj-Segits. 1.338).

Ijesztés: terrefactio Kr. [das schrecken]. El tawozoth en tewlem yeztesnek felelmo (ThewrC. 248. LevT. 1.215). Iesztes (Land: UjSegits. 1. Előb. 5. Zrinyi. 1.98).

Ijesztet: [terrefactio; das schrecken]. Megyedenee nag yeztetel: obstupuerunt stupore maximo (MünchC. 80).

Ijeszthetetlen: intrepidus, interritus C. unerschrocken PPB.

IKÉR: [geminus; zweifach, zwillings-]. Iker (antiquum): kettős gyermek; gemelli, gemini PP. Gemina frutex, ikr bukur 1086. Ykvrto 1213. Ikurto 1260 (Szil.). Rivulus cadit in alium, quem quidam yeur-ozov vocant 1236 (CodPatr. VI.33). Possessio ultra Tisciam Ykurholm 1279 (Szil.). Georgius de Ikerholm 1110.

Ikrés: ∞ Meta terrea, in qua est ikrus egurfa 1260 (Wenzel XI.608). Ikrustul, arbor. Arbor ilicis gemiuosa, quae vulgariter ikunis-tul nuncupatur [olv. ikrus-tul].

1. **IKRA:** ova piscis MA. ova vel semina piscium, cancrorum et similia PP. fischrogen PPB. Viza-ikra (VectTrans. 19). Ponty ikra (TörtT. 1577. ACsere: Ene. 220).

[Szólások]. **Ökör ikra,** rák fadgyu, a vén aszszony esk rásd ki pattantyú [tréfabeszéd] (Apafi: Vend. 45). **Ökör-ikra,** sük-fadgyú [nem létező dologra] (Thaly: VÉ. 1.402). Felelyebb voltál már az rőt ökör ikránál (PhilFl. 56).

hal-ikra: ova piscis MA. [fischrogen].

Ikrás: ovula habens piscis v. caneri SI. [ovulis similis; rognér, rogenartig]. A disznó ikrás torka: glandium C. PPI. Ikrás hal (Misk: VKert. 518). Ikrás halak: ovipari (Com: Jan. 40). Ikrás hal, tejes hal (Lipp: Cal. 20).

2. **IKRA.** Ikrája az ember lábának: sura MA. wade am füss PPB. A térd hajlás alatt vadnae a láb ikrái: sub popliteae surae (Com: Jan. 48). Törtinet szerint az nyíl az laba ikrájába mene: tum forte in suram incidit telum (Fórró: Curt. 105). Fel-találta fogú a szoknyáját, mind ki-láttam a laba ikráját (PhilFl. 60).

láb-ikra: sura C. MA. Major: Szót. sura; waden Nom. 18. wado am füss PPB. wade KirBesz. 128.

IKTAT (ihtal DöbrC. 108. 392. iktatna Helt: Krón. 190b. yttattak LevT. 1.34. iktatas 226. iochtotnia HIB.): introdo, ad-scisco, perduco, deduco MA. [gelangen lassen] einführen, leiten, annehmen, anmassen PPB. Hug iov fevel iochtotnia ilezie wt (HIB). Te orcadnak eleibe ilhatom: statum contra faciem tuam (DöbrC. 108). Hoq ilhatnaik vtet vrnak: ut sistereint eum domino (392). Kyalla az pypksesegből es zent Agoston doctort helyette pypksesegeben yktataa (ÉrdyC. 520). Mynket ees yktasson az zent martyrromsaghuak gyözödelneero (599) Yktass mynket ez yelen valo eelothnek wtanna te hozyaad (578). Hogy (az isten) zent Paal öröklyeyoet [ide] meltoztatot yktatlny (631). Vagun enneköm sok öröksegom, azokates ide ietatom (a monostorlak (NádC. 419). Ha nem aldozandol az isteneknek: iktatok teneked kegetlenseges kenokat (KrisztL. 19). Az te leweledet weottem es Serodynek iktattam (LevT. 1.28). Az raykyak Kelkoed neww falwth magoknak therween zerynt yttattak (1.34). A levelet kezéhez iktatni (II.134). Hogy az pogai kéztől megoltalmaztatni, atyjátul maradtha épen iktatlna (Tin. 14). A királnak iktatá az aran koronát, kit vig kedvel lata, az Erdőországot királnak holdoltatá (34). Hamar irata, Castaldónak

postán Lippára iktatá (54). Losonczy fejét vagy magát előmbenéköm iktassad (77). Útet Kassában iktatá ilyen ok alatt, hogy az asszon Kassán maradna (Monlrok. III 88). Az szendrei bég öket az hidon általkéséré, az bozniai bég kezebe iktatja öket (179). Mért iktat az bölchis az regiekneec vallasokra (Mon: Apol. 419). Az halál az Christushoz iktat bennünket (MA: Seult. 135). Házők népét, es jószágokat a városbul titkon iktattják es szök-tetik (Debr: Krón. 25). Im Zriui urnak irtunk egy levelet, Vit-miedi ur oda fogja iktatni (Rumy: MonII. 1.288).

által-iktat: [traduco; hinüberführen]. Az ő drága szent vére Jordányán száraz lábbal által iktató ut (EnyF: MSzö. 121).

be-iktat: introduco, immitto MA. in possessionem induco; hineinführen, in eine erbschaft einsetzen PPB. [einführen, auf-führen]. Keree ipaat, nemet czazaart, hogy esmeg be yktathnaa kyrsalagaban (ÉrdyC. 398). Bel iktattaal az martyroktwl (520). Az bodog leelők ew myatta vytetyk meennyeknek zent orzagara es be yktatyk az zyz anya Marianak zyne eleyben (555). Bel yktataak az pypksesegeben (637). Öröc elete be iktato (MA: Préd. 163). Aekor iktat be az eletebe, ammi örökseguinkbe (Mel: Szján. 32). Kereskedő emberek onnat is beiktathatják csalárd leveleket (MonTME. V.169). Ez igazságot amyira akarja isten az emberek elméjébe beiktatni (Ily: Préd. 1.93). Bé-iktat-juk öket a fő s fő familiák házaiba, reájok osztjuk a tisztségeket (Fal: NU. 326).

beiktatás: introductio, immissio MA. [einführung, einset-zung] einführung zum verhör PPB. Az be yktatas az remeen-seghekn hazmalatos vota wr ystenbez (JordC. 810). Még élté-ben Nicéphorusnak megllett a hódulás és pompás beiktatás (Fal: TÉ. 679).

bele-iktet: [introduco; einführen, einsetzen]. Hogy az belé iktetne az Albirt hertzeget az városokba (Helt: Krón. 190b).

el-iktat: promoveo, oculto, interverto MA. fortordnen, ver-bergen PPB. Álnoksággal el-iktatom: interverto PPB. El-iktatni, el fordítani: avertere MedLat. 67. Jer inkáb adgyuk el, meszse iktassuk-el [mondták Józsefről testvérei] (Tyuk: Józ. Előb. 16). Hogy a Midián előtt el-iktatná, rejtené (Diosz: Préd. 283). Utolszor mikor Rákozeit el akarák iktatni, akkor is az őse oda jöve (Cserei: Híst. 317). Kimondhatatlan félelemben vol-tanak, eselédjeiket mindenesüil eliktatván onnan hazül (Rumy: MonII. 1.78). Hogy András is több urakkal egyült Brassó iktatta volt el Báthori Gábor mellől a minap (ErdTörtAd. 1105). Egyedül ő valth az eliktatója [ő szöktette meg] (Nyr. X.470).

[Szólások]. Hatalmában van láb alól eliktatni (Gvad: Híst. 38).

föl-iktat: [sursum duco; hinaufleiten]. Bár feliktatná már kegyelmetek ezt az ügyet [a felsőbb bírósághoz] (Nyr. X.121).

ki-iktat: educo, emitto Kr. [hinausführen, entsetzen]. Fer-dinandos (a királyné asszont) Kassából kiiktatá (Monlrok. III. 92). Sok adományal édesgeté és meg kérelé, végre ki iktatá Genevából (Pázm: Kal. 128). A vezérségből kiiktatták (Mik: Törl. 394).

Iktatás: deductio, statutio in jure Hungarico MA. abführung, ein gesetz im ungarischen rechte PPB. Eztendey meg lelen-dew tewrven szerynth walo iktatassal szoktanak meg erezsey-tetny (Ver: Verb. 146).

Iktató: [introducor; einführer]. Sokan bé jürok a her-tzezi személyeknél, hatalmas uraknál, híros börtseknél, nem tudván ki légyen iktatójuk vagy vezetőjük, tsak azt tapasztal-ván, hogy vagyon szerentséjuk azokhoz (Fal: UÉ. 465).

ILDOMOS: [prudens; klug]. Hldontos (prudens) az fdőben veztegl, mert az fdő gonoz (BécsiC. 222). Legetek ildomosoc

prudentes), miként kezdő (MünchC. 37). Kit alátá az ő hű
zolganc és ő ildomosnac, kit ő vra zertet ő hazi emberin
60). Ildomos legy mynden yozaghos mywellkődötben (ÉrsC.
32). Legyen az gyonas yldomos, zemermes, erős (535).

Ildomosság: [prudencia; klugheit]. Te iteletédet te ildomos
sagodba zertteted: tua iudicia in tua providentia posuisti (BécsiC.
30). Elmédne ildomossága méglírdöttetie minden nemzeté-
ne: animi tui industria (34). Ezec mégnondattatca ennekem
istenec ildomossagabol: prudentia (35). Halgassad életne pa
raucolatit, hog tuq ildomossagot (103). Tanollad meg, hol legén
a bölcseseg, hol legén az ildomosság (uo.). Ki mindeneket tud,
esmerce azt es ő ildomossaganal lelce őtet (105. 235). Az anyz
zent egy hazc chelekődyc kezeg anyaanak yldomossaga zerenit
(ÉrdyC. 97). Elő wytez legyen yldomosság mywellkődötben
(ÉrsC. 62).

Ildomatlan: imprudens [unklug]. Tű es ildomatlanoc (impru-
dentes) vattoc es nem értitec, hog minden künöl valo emberce
be menő nem fertzettheti meg őtet (MünchC. 84b).

ILL-IK (elly? licet JordC. 388. *Illenc* Helt: Bibl. 168.
Illotte Helt: Krón. 37): **1)** attinet C. [zugehören, zukommen].
Mikor előtűna egénden lannac időc, hog zerenő bennne
kiralhoz meudénec beteltesedün, méllce nemberi ékés őltözetre
ilnecuala: quae ad entum muliebrem pertinebant (BécsiC. 52).
Nemde neked illce ő, mert élvezőnc: non ad te pertinet, quia
perimus (MünchC. 78). Teneked illce diezeret isten Syonban
(AporC. 10). Az ő böktuli anaq azoktul, kik ünelték semmim
nem illenek: a filiis suis an ab alienis (Sylv: UT. I.28). Meg-
hayol az angyal előtt, mely tisztesség ezac az Christushoz illce
(MA: Bibl. I.197). **2)** decet, concedet, dedecet C. es zient sich,
gebührt sich PPB. Zőhnel ma, mert ig illce nekőnc betőltőnc
menden igassagot (MünchC. 18b). Yg yllc myekwnk mynden
yagszagot bel tellyeseytenwnk: sic decet nos... (JordC. 362).
Nem illce, hog mastan el memy imen (DomC. 110). Nem jól
myelkvetteel, teueen azt, melyet nem illce tenny (117). Nem
illik, hog te süssed (MargL. 51). Illce immar, hog énis az én
hazamhoz lassac: justum est igitur, ut aliquando provideam
etiam domui meae (Helt: Bibl. I.03). Ritka az a keresztzene
közöt, ki ngy böcsőlyce lelki pastorat az mint illeneiek (Tel:
Evang. 97b). Minden hozzá illik az iamborhoz (Deeci: Adag
161). **3)** competo C. quadro, convenio MA. [passen] sich schicken,
sich reimen PPB. Illik a lábához a tiszma: *convenit ad
pedem cothurnus PPB. Hozzája illő, testéhez álló: un juste-
an-eorps KirBesz. 131. Te nem vazy bwlcezen zole, mikpen
ilnek ilen zentsges gywlekozotnek feidelmehez (VirgC. 67).
Nem yllc a nota bozyc (LányiC. 48). Keritőkböz illik: leu-
larum est (Erasin: Erk. 30). Az sem illik hozzája (Ver: Verb.
Előb. 40). Valakire ilnec egyfűl egyyig az Antichristusnac
jegyei, altalanfogna az lessen az Antichristus (EszfT: IgAny.
401). Nem illik te hozzád sirny mint egy fűdőtlen (Zrinyi: ASy.
173). Igaz bírőhoz (illy szeretet) mint illcetne (GKat: Váls. II.
a4b). Az Abel név azt tészci, hog siralom, és ez illik neki (hoc
illi convenit), nem csak hog a szüléi első siralmának oka
volt... (Illy: Préd. 46). **4)** licet; dürfen). A sidoknac illec
élnice ő törőnéccel: licet Judaeis uti legibus suis (BécsiC.
84). Nem illce tennice: non licet facere (MünchC. 34. 48). Nem
yllc te neked tartaned hwte: non licet tibi habere eam
(JordC. 398). Nem yllc vala hw neki eemy: non licebat ei
edere (388). Felelenec a sidok: nem illik nekők valakit meg
őlnők: nobis non licet interficere quemquam (WeszprC. 84).
O ha ilnec mondanom (NagyszC. 25). Czak tyzta őrczakat
ilyek nektek neznetek (VirgC. 138). Nem yllc neked agyadat
fel wened: non licet tibi tollere grabatum suum (ÉrsC. 13).
5) [possum; können]. Mert mykeppen yllc latny, hog egy
teillen sok rendbely tagwnk vazyen... (ÉrdyC. 68). Nem de
illce es az vőleghen fyanak beytelnyők: numquid possunt illi

sponsi lugere (JordC. 379). Zentsgesb azzonyalat fwlwteb, honem
yleneyek mondanyc (VirgC. 137). **6)** expedit [es ist rätlich es
ist gut]. Yntab yllc te neked, hog el veyzen egik tagod, hon-
nem tellyes tested vetteseg pokorra: expedit enim tibi, ut perat
num membrorum tuorum, quam totum corpus tuum mittatur
in gehennam (JordC. 367. 409). Yllc tynektek, hog en el
mennyek: expedit vobis ut ego vadam (683). Meleg feredőc, vér
vételec ilnec ő hőbun (Cis. B1) **7)** oportet [müssen]. Ezeket
yllt tenny: haec oportuit facere (JordC. 428). Nem illenek
hőneky towabba eelny: non oportere ipsum vivere amplius
(790). Az mezytelen fwlwvn illik zegeni meg vtal penitentia
tarto embernek fekeeni (VirgC. 38). Nem dee yllc wala Cryst-
wsnak zenwednyo: nonne haec oportuit pati Christum (ÉrsC.
283). Első dolog pedig, melyet az isteni természetfűl tudwnk
illik, az: hog (Ház: Kal. 24). Ha a papi fejedelmec előben
kellett vinni az törvényeket, az törvénynek értelmét is ő tőllők
illetet várni (519). Igen illett, hog az egyyeseőgnek sacra-
mentoma egy képpen adatnék az hvekek (731).

[Szólások]. Adjuk tudására mindeneknek, kiknek
illik (MonTME. I.215). Adjuk emlékezetekre mindeneknek
a kiknek illik (SzékOkI. I.306).

[Közmondások]. Nem illik diznő orrába az arany peretz (Deeci:
Adag. 27). Illik mint az arany peretz a diznő orrában (49).
Nem illce az oroszlan a rokáccal egyfű: congregare cum leoni-
bus vulpes (64). *Fűzfű hegedfűlöz nád vonó illik (Szirmai: Hun-
garia in Parabolis 125. Kr.)

be-illik: convenio, congruo, quadro SI. [hineipassen, pas-
sen]. Ezek a fegyverek olly sáhoson félnek, hiddel hog bé
ilnek a felséges udvarban (Felv: Dies. 30).

őgybe-illik: [convenio, concordo; zusammenpassen, überein-
stimmen]. Alkolhatoson illyence egybe az barátságos emberek
(Kár: Bibl. I.679). Az ephod ruhánae vállait ugy czuálállc, hog
egybe illenőnc, hog az két vége egybe kapezoltatbatnéc (MA:
Bibl. I.86). Egyben illik isten akarattýaal (Beytlic: Epin. 231).

[Szólások]. Igen ilnec egybe, mint az eb a matskával (Deeci:
Adag. 75).

őszve-illik: convenio, concordo, cohaereo, congruo SI. cohae-
reo PPB. [zusammenpassen]. Lassd, mi módon ilnec őszve
mondasi (Mon: Apol. 311). Bezzeg igen illic őszve (MA: Tau.
1273).

[Szólások]. Vgy ilnec őzve mint az eb s az matska (Deeci:
Adag. 34).

őszve-illés: symmetria, congruentia, proportio SI. [überein-
stimmung, richtiges verhältnis]. Az ő fejének semmi őszve illése
az ő egész testével nintsen (Misk: VKert. 415).

tudni-illik (tudnya illce Tel: Evang. I.144. Vás: CanCat.
519. Zvon: Osiand. 20 *tudnya illik* TelC. 238. *tudnya illik* Pesti:
NTest. 84. t. ill. DEmb: GE. 31): scilicet C. videlicet, utpote MA.
videlicet Káldi: Bibl. 232. nümlich PPB. [das heisst]. A tiszta
alozat, tudnya illik ő dragalatos teste (VitkC. 92). Neegy rend-
bely yewetelyt twggyok zent yrasbol az wr ysteunek lennye
tudnya yllc testben, leelekten, halalra es yteletre (ÉrdyC.
4). Zool es emléközyc zent Isayas propheta zent lelek wr isten-
nek atala ket yeles zemelyekről, tudnya yllc Cristusrol es
anya zent egyhazrol (342b. 505). Senki ne tulajdonitsa tudatlan-
ságomnak, hanem értse, niért nirevem azt, tudnya illik azért,
hog... (Tel: Evang. Előb). Megtanította, mi legyen az ő biva-
tallya... t. i. hog őrizze az Krisztusnak julait (113). Hogy
ítéletemet adjam felőlők: hog tudni illik meg érdemliké a
világ előbe való terjesztést (Gvad: FNöt. VII.).

Illéget: accommodo, curo ut concederent stet, adapto Kr.
[zusammenfügen, zusammenpassen]. Mint áll a süvegec, illegetic
azokat fejekben (Megy: 6Jáj. III.33).

Égybe-illéget: ∞ Verseket és rhythmusokat ékessen egyben illeget (Com: Jan. 163).

Illendő: 1) congruus, congruens, conveniens, concinnus, accommodatus, aptus, exactus, idoneus, consentaneus C. übereinstimmend, kömmlich, bequem PPB. Az imadság alcolumasocnae es illendőnecc keresse (GuaryC. 52). Azoknak nem vala illendő awagh alkalmas thanosagok (WinklC. 173). Marianak kellett fel venny anya zeut egyhaznak mendem neky illendő zentsegeveket (CornC. 15). Yllendő leen idwözdytenkhe z az Jesus new (ÉrdyC. 59). Dychlöseeges bodogsagra yllendew dolgokert tyzte-lyk (516). Nem yllendő lozyaad (533). Az hitetlenec az ő gondoltyyokhoz illendő büntetést szenuednecc: impii secundum quae cogitaverunt corruptionem habebunt (Kár: Bibl. 1637). Az ellenvetesekben is a mi illendőbb ertelem volt, aszt kődnetem (Fél: Tan. Előb. 8). Az kőhöz illendő szőből hus szüet czinal (316). Táplály engemet hozzám illendő eledollet: tribuo mihi victui meae necessaria (MA: Bibl. 1573). Az Gilend földét az ő barmokhoz illendőnecc itéltéce lonni (MA: Scult. 603). Hogy az ember az isten kogyelmenécc elfogására illendő legyen (684). Illendő helyre tőtt költésécc (Zvon: Préd. 1566). Az ő igyekezetoknecc illendő czillyatul egyenlökeppen el teuelettenec (Zvon: Osikud. 58). Kalapodhoz illendő bokrétában csinálom (Bal: CsIsk. 34). Nem tuda egyebet irni rozsz emberekhez illendő szítoknál (Matkó: BCsák. Előb. 2). A közép termettű ember leg szebben alkalmaztatott, leg illendőbb: optime est proportionatus (Com: Jan. 45). A bor a szomoruknaec meg-vidámitásának illendő ital (84). Akár melyik lábra illendő és alkalmas eziznák: ntrivis pedi quadrantes congruentisquo cothurni (100). Kinek kinek hivatalyához illendő tudományá legyen (Ily: Préd. 155). A helynek illendőnek kell lonni a helyheztetetthez: locus debet esse proportionatus locato (II.20). Első tekintettel az hasonlatosságg látatik igen illendőnek (541). **2)** decens C. MA. [honestus; schicklich, anständig]. Illendőképpen: decore, compositio C. Képesen, és illendőjűl visellyetek magatokat (Pázm: Préd. 272). Sok szépen méltóságát említi ennek az napnak, mellyek-ért illendő vőlt, hogy imepűl rendeltetnék (Pázm: Kal. 470). Nem illendő vitéz, valamellyet aszgal haytasz ki az tűz mellől az hidogre (Prág: Serk. 500).

Illendőség: 1) congruentia, concinnitas, competentia C. aptitudo, convenientia MA. függelikeit, übereinstimmung PPB. Micsoda illendősége vagyon az edénynek a vilasztottal (Ily: Préd. 137). Az idő és örökkévalóság között semmi illendőség ninesen (II.264). A tsik jól taplal, neveli a szálési illendőséget (ACSere: Enc. 219). Diszes illendőség és ékesesség: concinnitas et elegantia (Com: Jan. 71). **2)** decentia, decentia C. wol-anständigkeitt PPB. Az véneknek illendőségg az ő meg őszülésec: dignitas senum canities (Kár: Bibl. 615). Az isteni tisztolton a díszesség, illendőség igen meg-kívántatik (Bod: Pol. 70). Mikor a király udvari méltóságra emel valakit, és hogy bősületes tisztinek meg-felelhessen, tellyes illendőséggel, 10000 arannyl megajándékok: többre tartozik hogy-szem kőmentze-fűtője a királynak (Fal: NE. 64). Nemes állapotokhoz, és nem kevésységhez szabták köntösöket, nem is a hivság, hanem a bősületes tellyes illendőség igényeket rajtok (Fal: NA. 193).

Illés. Czulát mindenik csinál, mellynek sem illése, sem ponig béllése, rajtam díszesen nem áll (Folv: Dics. 49).

hozzá-illés: congruentia, convenientia MA. übereinstimmung PPB.

1. Illet

[Szólások]. Bizonyos végoekkel meghatározottat hogy illeteni né l meszsz e b ne memyen (MA: Scult. 210). Az dicsőségnek illetenul nagyob kovansaga: laudis justo major cupid (Pórró: Curt. 641).

[Illetés]

Illetéeseég: concinnitas MA.

Illetlen: 1) incongruus, inconueniens, dissentaneum C. inconcinnus MA. ineptus Com; Vest. 132. das tibel zusanmen stimmt, ungeroimt PPB. Illetlen dolgot hasonlitaz őzue: tibiam tubae comparas (Deesi: Adag. 60). Az szent lélec nem illetenűl szép tiszta vizlőz hasonlitatie (MA: Scult. 686). A mi nyelvűnk eléggé kimutattja, hol s mikor esik illetenűl az szó (Megy: Dial. Előb. 12). Nem kel ütet (a bolondot) meg-betsűlni, mert az illetlen fi hozzáz, mint az hó a nyárhoz, s az eső az aratóhoz (Czogl: Japh. 82). A gonoz keresztényének nem illetenűl mondatnak a sítán synagorájának (Ily: Préd. 1209). Nem illetenűl vészük, hogy ez a sítántol volt: non incongruenter accipimus, hoc a satana fuisse (II.7). Kik veszettűl élnek, nem illetenűl példázatnak Kámban (II.486). A jób kéz munkálkodie mindeneket helyessen, hanem ha ki maga illetlen, alkalmatlan (Com: Jan. 50). Kiknecc különböző zengése díztelen, illetlen, kedvetlen (169). Fűzfa, taplós és gyermekekhez is illetlen distinctio (Matkó: BCsák. 270). **2)** indecens C. MA. dedecens Kr. das nicht anstehit PPB. [unschicklich, unanständig]. Illetenűl: indecore C. Annál nagyob hál- adással tartozunk istenűnknek mennél alatsomb és, nájd úgy tetszik, illetlenb dolgokra esz-kelett érettűnk (Pázm: Préd. 117). A decretomokat meg másolni illetlen dolog: decreta retractari indecens est (Com: Jan. 135). Boszszonkodie a méltatlan, illetlen eszelekedetekben: indignatur indigne factis (198).

Illetlenség: 1) inconvenientia C. inconcinnitas MA. [ungereimtheit]. **2)** indecentia Kr. unanständigkeitt PPB. A szűv kevésységó illetlenségeket párállik (Pázm: Préd. 1011). Itt az szomszedságban sok illetlenségeket eszelekesznok országabeliek, kirűl irtam nekű, igazítsa el (RákGy: Lev. 221).

2. Illet: 1) [applico, refero; anüähern, anpassen, beziehen]. Hozzáillötűm: applico, apto C. Kerteket, utzákat szépen illetni: hortos, vicos, plateas aedificare PPB. Legottan fel veuen az el uagot fűlet, illethe az ő heliere (WeszprC. 66). Fel ada nadon ő neki es zaiához illeti (109). Az köz beszdednek értelmet nem illethetűkű mindenre: proverbii ipsius deductio non simpliciter est intelligenda (Ver: Verb. 145). Ezt éű a birodalmokra, vagy országokra illetem (RendÉlP.Éld. D4). **2)** tango MA. anrühren PPB. Ki tűtőket illetend, illeti en zememuec fenet: qui vos tetigerit (BécsiC. 296). Illete ő kezet (MünchC. 27). Ő ruhianae peremet illethecc (42). Yllethe hwneky zemeket (JordC. 380). Vala kyk ylletheek, mynd meg vygazaan (400). Wyokkal sem akaryak yllethny: digito nolunt ea movere (426). Mykoron zent Justiná azzon agyaban fekweneek, be meene hozyna es gonozwl akaray yllethny (ÉrdyC. 550). Hoza iarulan illete es fel kwlte wtet (VirgC. 35). Bodognak alytya vala magat az, ky chak az w kajayokniak peremeth illethety vala (72). Zent lelekh illete az w züet (83). Az törnek holet az w edessages sebeiuel illetheen, mog vygazta (104). Valaky fertozetes valamay alatoth yllethen (131). Keeryk wala oweth, hogy czak ruhayanak peremeth yllethmeyek (ÉrsC. 4). Az ő szent felségűt senki chac ingyen sem illetheti (Helt: Bibl. 1b2). Abimelec kedig nem illete vala őtett: non tetigerat eam (H4). Jó ember-necc aszszonyállatot nem illethi (Helt: UT. 7). Ez etel ne egied, ne kostoliad, ne illesed (Fél: Tan. 444). Nem akarom a psalmsnak ama helyét illethen, holott az atya így szöll a fiúnak (Tel: Evang. II.368). Kiknecc illete vala szűvöket az isten (Káldi: Bibl. II.244). A mint feljebb-is illetem [szólék földő] (Misk: VKert. 255). Vyal sem illette (Mon: Apol. 29). Lába földet nemis illete (Zrinyi. 166). **3)** afficere Com: Jan. 204. Ydegenektel zunt-talan bozzosagoknal ylletetikuula (EhrC. 3). Egy musth bozzw-sággal yllethven, akarnak az apostolokat meg h kőwezy (JordC. 756). Sok bozzosagokal iletik vala wtet (VirgC. 81). Fwstienség-

nek bwnuel illetoek (85). Boznszagal illetoek uala tegodot (TihC. 27). Karomlo bezedekwel illetoenek (OzeeliC. 17). Karral ne illos: ne fraudem feceris (Fél: Bibl. 70). Nem illet az nyomorúság téged: non tanget te malum (Kár: Bibl. 1.514). Az ti udományotoc vétetet el en tőlem es ti illetoetec boznszagal az en karomban: vostra beneficia mihi erepta sunt, vos in mea injuria despecti estis (Decsi: Sall. 11). Ennél nagyobb gyalázzal nem illetohet az ártatlanság (Pázm: Préd. 53). Gonosz mestársággal illetoetett nagy elme: altum ingenium malis artibus imbutum (Illy: Préd. II.219). 4) [pertinet, convenit, decet; zukommen, passen, sich beziehen]. Helt adeek mynd azoknak, kyk germókót ylletoek vala: evacuavi quae erant parvuli (ÉrdyC. 97). Dragalatos ayandekokat aldozokan ewnek, aranyat mykent kyralyoknak kyrallyanak, temyenth, ky istenth yllethi (122). Ez bochanathnak zolgaltatasa istent yllety (538). A jüvendőmondás utolsó része az wtolsó ytletoet yllety (ÉrdyC. 539). A my w ystent yllety vala, meg aggyanak, a my kedeeq chazaart ylletoe, chazarnak (547). A my enghemet ylletoet, meg tőttem (571). Az erkeeseq, ky ewketh yllety vala: possessio quae illis fuerat attributa (JordC. 196). Az fél tamadasban mellyketh yllety az beet kezzel [közül]: in resurrectione enjus erit uxor? (601). A te atiatoll marattak, ki tegodet illet (DebrC. 27). Az egi rend ől [ő] az birokat illeto tekdőkön (VirgC. 117). The hazadath zentseeg yllety: domum tuam decet sanctitudo (KulcsC. 126). Megy elygytheth mynden igassagombwl, ky engem ylletheth (RMNy. II.16). Némelyleket olyakat paranchola kérni, melyek lelkünket nézik, némelyleket kedig, melyek testünket illelik (Tel: Evang. II.192b). Mindennec megadta, az kit mi illetoet (MA: Scult. 131). Kristus urunknak is dűtsőséget illeti, hogy sokan légyenek szenvedésével nyert hűvei (Pázm: Préd. 340). Az ki téged nem illet, az laut penghetéshez is bozza nyulsz (Bal: CsIsk. 185). Kiket illet orrokat meg fodorítani? quos decet crispare nasum? (Eras: Erk. 6). Velik, hog őket minden illeti: omnia sese decere putant (8). Alacsony elmét illet attól félni, a mi még el-nem érkezett (Hall: Paizs. 219). Semmi inkább nem illeti a királyt, mint a munka (Teleki: FLél. 102). Hatalmas esászár kegyelmességéből oly állapotra juttál [jutottál], hogy crónikát illet (MonIrók. VIII.68). Alacsonkodás nem illet nagy elmét (Thaly: Adal. I.151). A meg-követés és visszamondás bősületes tselekedet, illeti az igaz keresztény embert (Fal: NE. 95).

[Szólások]. A z mi illeto az hit dolgát, nincs néki az római ecclesiával semmi perldőése (Pázm: Kal. 86). A mi várnak vételét illeti (Zrinyi. I.143).

[Közmondások]. Agebet nem illeti a bintőszekér (Helt: Mes. 47). Nem illet agebet bintő szekér (Decsi: Adag. 27). Igen illeti, mint agebet a bintő szekér (155). Nem illet számart veres nyereg: induitis me leonis exuvium (Decsi: Adag. 22). Nem illet számart bársony nyereg (Hall: HHist. II.101). Igen illet maymot bársony ruha: simia in purpura (Decsi: Adag. 47). Disznót bársony nyereg nem illet (Thaly: Adal. I.175).

[hozzá-illet]

hozzailletés. Hozzá-illetés, formálás: conformatio PPBl.

mög-illet: 1) coniugo attingo C. MA. anrühren, berühren PPB. Oly kevzel jevue ez kev zent Damancos atyank feyehez, hog az capnciomot megillete (DomC. 48). Rövideczkén ismeg megilletem [megemlitem] (MA: Tan. 738). A lelki sebek genyet-ségét meg sem illeto (Pázm: Préd. c2). Ne illyess meg engemet, mert meg föl nem mentem az en atyamhoz (Szár: Cat. K2). A velentzei sárga réz egy néminémű értzes kövel meg illetoetett réz: orichalcum est cadmia tinctum aes (Com: Jan. 19). Ha jó dolog az aszont nem illetni, rossz dolog hát meg illetni (Czegl: Japh. 96). Melly könyörgések-által három dolog illetoetik meg (Mad: Evang. 162). 2) [afficior; gerührt werden]. Meg-illetoetik az én szívem és bizonyába szenved (Mad: Evang. 532).

mögilletés: contactus, attactus MA. [berührung]. Melly argumentumnak csak meg illetoésre sem érkeztetik irásának egész 85-ik foliomáig (Matkó: BCsák. 47).

öszve-illet: [accommodo, adapto; zusammenfügen, zusammenpassen]. Öszve-illetni, rakogatni a szókát: coagmentare verba verbis PPBl. Kiből az egész test szépen öszve illetoetven es öszve köttetetven az egyben éreztetett izók által mindenik résznek mertek szerent valo belső oréjéből nevekődést veszön (Szár: Cat. J3).

Illetént: [meminiscor; berühren, erwähnen]. A foddőzésben annyira nem mentem; dicsértem, a hol a bűti hozta, azért azt is illetoenttem (GKat: Váls. Előb. d. ImreS: GKat. 27).

Illetés: 1) accommodatio C. [das anfügen]. 2) contactus C. tactio, tactus MA. das anrühren, berührung PPB. [das tasten]. Az vyzet meg zentőlec ow zent testeenek ylletoeseewel (ÉrdyC. 71). Ez leen az fél magaztatot fia, ky az my idwezeytenk zent testeenek ylletoeseenek myatta meg zentőletoek az atokból (536b). Zepőltoen vagyok en azzonyallatnak förtelmes ylletoeseetewl (627). Meg eleződic az illeto az őletolet (NagyszC. 196). Vth értelm: laathas, hallas, nyeldőkles, illatozas, illetohes (359. SándorC. 8. DebrC. 184). Zepőlwsitetem kezemet ekletoen illetoesekel, tapasztalásokal es nyulasokkal (VirgC. 4). Zent erekletoe jiletoeseul egeez elmeye meg gyogyvva (DomC. 161). Az lepra es az franczu az illetoesből el ragad (Fél: Tan. 499). Az tisztátalan állatoknak illetoése (Kár: Bibl. X.91). Hwlt testneec illetoése miatt megundokétattac: polluti sunt super mortuo (MA: Bibl. I.122). Ez fűnec virázi tellyesseggel laqac es illetoesre sima puhac, mint valami barsony (Pécsi: SzűzK. 89). Forgo tsontyát edgy illetoessel ki-fizamltatá (Megy: SzAÖr. 110). Illetoés nélkül nem szűkölködik senki: tactu caret nemo (Com: Vest. 44). Meg győzi az embert a majom illetoessel (Fal: BE. 571).

Illetoetlen (illetlen MA. PP): intactus C. MA. unberührt, unbegriffen PPB. Hagya illetoen [igy] evket mezze el meny (DomC. 239). Ylletoethlen es feerfyath nem ysmerwen: intacta et virum non cognoscens (KeszthC. 77. Zrinyi. 1.83).

Illetoethetlen: intactilis MA. unbegrifflich PPB. [unantastbar]. (Bíró: Micae 134. Kr.).

Illetoéd-ik: 1) tangor, moveor SI. [berührt werden]. 2) commoveor, afficio SI. [gerührt werden].

mög-illetődik: [afficio, commoveor; gerührt werden]. Illetoédgyél meg szivedben s térj meg (Matkó: BCsák. 373). Belő részeim megindulásával meg-illetődöm valakinek nyavalyásságán (DEmb: GE. 177). Afűciálodgyéc, megillettődgyék belől a lélek (Tof: Zsolt. 823). Megsem illetoédnek (Megy: 6Jaj. IV.13). Meg-esni, illetoédni, -szomorodni egymásnak személyén (SzD: MVir. 127).

mög-illetődés: [commotio animi; rührung]. (Telek: FLél. 214).

ILLA (illóra? ErdTörtAd. IV.292): fuga, discessus clauularinus SI. [flucht, reissaus].

[Szólások]. Illa nostris olim significasse receptum sui vel refugium palam ostendit illud proverbium: illa berek, h. e. receptus v. refugium ei est dumus. Quod usurpatur de eo qui subito se surripit et abscondit in medio dumeti. Inde verbum el-illantott, h. e. fuga v. celeri discessu sibi consulit (Otr: OrigHung. II.260). Illa berek onnan (Matkó: BCsák. 157). Illy a berek, mentek, mint meggy a fergeteg (Gvad: FNót. 20). Mikoron a Peter király meglátta volna, hogy a királyi birodalom az Andoriás és Leuente kezébe volna, illára veué a dolgotsok németeckel és olaszokkal Béts ország felé (Helt: Krón. 34b). Ó is illára veué a dolgot, és elkezdé futni (56). A back meg látá a farkast és illára veué a dolgot (Helt: Mes. 266). Illára vevék a dolgot (GKat: Váls. II.1184). Maga is illóra vevé a dolgot és egyelsőbbben Fejérvára takarodék (ErdTörtAd. IV.292).

ILLAN: furtim discedo, anfügio [entweichen].

el-illan: ∞ Előttöm vagyon az alkalmatosság, nyúlj üstökéhez, mert el szokott illanni (Fal; NF. 55). Ha egyszer elliant, a reményiség is utána ballag: quando è andato, la speranza lo segue (25). A ravaszoknak triumphusi nem tartanak sokáig, szörnyű hirtelenséggel illannak el (104).

Illant: fugam clanculariam arripio Kr. [entweichen, entschlüpfen]. Antichristus tiburában illantott (Matkó; BCsák. 9). Önnét Bernabán Helvetianak egyik nevezetes városában illanta (Pós; Igazs. 1544). Péter Vásárhelyi Lelesztra illanta (Törtf. IV.68). A német csomóban tartván kevés népemet, önnét mely felé illantott, nem tudhatjuk (RákF; Lev. I.179).

el-illant: clam profugio Kr. fuga v. celeri discessu sibi consulere Otr; OrigHung. II.260. [entweichen, entschlüpfen]. Érezvén a sáfrány illatot el-illanta (Matkó; BCsák. 388). Mellyek mellől csak el-illantott Matkó (Sámb; 3Kérd. 415. GKat; Titk. 17. Mik; TörtL. 69. 420. 429). Megakadályoztatni, hogy el ne illanthasson (SzD; MVir. 19).

ki-illant: arripere se foras PPBl. [hinausschlüpfen, entweichen].

ILLAT: odor, fragrantia MA. geruch PPB. Jó illatú: svave olens, fragrans MA. gut riechend PPB. Teumagadot adad ydessegnek yllattyara (EhrC. 24). Tűzinc illattá nem mentuala ő altaloc (BécsiC. 134). A io illato fanac arúnekan mutatna a nepuce vlgasagat (292). Zyleteek fyrfywnaal kyl choda keppen, mynt az zeep yllat az vyragtwl (ÉrdyC. 40). Ott vannak mynden felee zeep yllatw fyvek (510b. 532). Myndennek heghedewye vala es aranyas poliarok tellyes zeep yllatokkal: plenae suffituum (JordC. 894). Zeep illatw draga kenetők (918). Vronk ziletese napian a kwf a vyzh helieben nagi ioh illatw olajt folia (DebrC. 55). Yo illatu piros rosa (184). Edes es ioillatu etkek (232). Tellyes wag nemes yllatw confectnek malaztywal (ThewrC. 95). Rosa, ky illattyatb tawul agya (CzechC. 27). Vonóg utannad minkeeth, raad fussonk az te illatodban (SándC. 5). Az io eletnek illattyara hozzatok fussenak (VirgC. 146). Hoó mind ezöket (a kadszagokat) adhatnam en iduezithw urammac zolgalatyara es edes illattyara (NagyszC. 108). Keenkevnek illatyal megbevzhevven (DomC. 65). Jó illatú fá (Kár; Bibl. II.107). Beteges vala, fekolyes, erőtlen, es ugyan nehez illato (Pécsi; SzűzK. 44). Foglhagyma illatu fi (Com; Jan. 31). Leány testét oltárra fel tőué, nagy-illattal égh vala (Illyef; Jephth. 37). Chamaemelum nobile, szék fi, tellyes virágú fejér, jó illatya van; spanyor székfűnek-is nevezik, alacson virág (76). Bor illatú hyacinthus (Lipp; PKert. I.53). Nardus jó illatú tsemete (Bod; Lex. 128). Az irlalmasságnak cselekedetét, jó illatu szagnak es isten előtt kedves köllemetes áldozatnak nevezi (Bíró; Angy. 133).

sáfrány-illat: [odor croci; saffrangernch].

[Szólások]. Érezuén a sáfrány illatot, el-illanta (Matkó; BCsák. 388. TörtT.² III.197).

Illatlan: expers odoris, inodorus Kr. [geruchlos]. (Lipp; PKert. I.146. Kr).

Illatos: fragrans, odoratus MA. wolriehend PPB. Illatos vagyk: redoleo C. Immár illatos, mert negyed napi: iam foetet (Helt; UT. III.5. Zrinji. II.132).

Illatoz: odoror MA. riechen PPB. Illatoztam olly alatokat, fyveket, es oly zagos alatokat, kybhel twtem keuleséget (VirgC. 4). Az ő (Krisztus) zenth embőr voltatth igón illatoztaak (SándC. 5). Az egeerek illatoztaak az polezon ualo hwsuety kényereth (6). A yo illatert, kit Adam az ahnan illatozott uala, gonoz illatot adanac enne-köm (NagyszC. 35). Orrok vagyon es nem illatoznak: nares habent, et non odorabunt (KulesC. 293). Fülde vagón es nem halnac;

orroc vagion es nem illatoznak (Szek; Zsolt. 120). Illatozá az ur azt a kedves illatot: odoratus est dominus odorem svavitatis (MA; Bibl. I.7). Orrom nem kívánt ollyat illatozni, mellyet nem szaglot volna (Trág; FSerk. 933).

Illatoz-ik: svavem odorem spargo, svaviter oleo Kr. [duften, duftig sein, riechen]. Illatozó: odorificus MA. Myntb az draga, yllatozo balsamom, yllatot attam (ÉrdyC. 475). Illatozol mykenth liliom (PeerC. 219). Jol illatoztek zenth Palnak az menyey keuer (SándC. 6). Bynesökneec of edesen illatozie (NagyszC. 44). Megkel gondolmonk, hog mynemev nagy gyenyerevsegekkel ettessek annak ev lelke menyekbe, ky ev teste meeg fevldben fekeveuen, illyen edes illatokkal illatozyek (DomC. 157). Korsocsákból valo illatozo integetesec (Com; Jan. 116). Egy féle állatok a jo szagn füveket ingyen sem illatozák, hanem a kertésznek es egyeb munkásoknak emésztékjeiket es bűdös hányadéjkjokat szagolják, nyomozzák, es a szeszín fel-találván azt abárólják (GKat; VátsT. II. Előb. 63).

Illatozás: 1) odoratio MA. [das riechen]. A mi lölköngben nütua kelh ablkarakat tartanonk, de čak az vronk kemianak latasara, hallasarak, annak nielőklesere, illetesere es illatozasara (Debr. 184). Az egyeb erzekönségök is ezönképpen lezneek, illatozasások, nyelőklesők es illetesők (SándC. 8). Úth értelm: laathas, hallas, nyelőkles, illatozas, illethes (NagyszC. 359). Oth ammenőei lazaba lezen az illatozasnak edőségös balsamom (195). Ha az te illatozasod zegenyeknek dohat elnem zemued-hoty (CorrC. 155). Ha az egész test hallás, hó az illatozás? si totum corpus auditus, ubi odoratus? (Helt; UT. 1). Az illatozás vidámodik pésmaszaggal, sok jó illatu virágok, vizek, es etkek párájával (Pázm; Préd. 746). 2) fragrantia, suffitus, suffitum MA. [duft, wolgeruch].

[Illatozatlan]

Illatozatlanág [unentwickelter geruchsinn]. Az temérdece pofa, túnyiaságot es illatozatlanágot ielent (Cis. N4).

Illatoztat: redoleo [nach etwas riechen]. A parasztság otmány gerombaságot illatoztat: rusticitas opicam barbariem redolet (Com; Jan. 187).

ILLY (ellyek ÉrdyC. 517. ellyen 7. 11. 505. sat. JordC. 741. 811. sat. eel ÉrdyC. 591b. el 540. KazC. 79. el' DebrC. 241. eely ÉrsC. 177. ely KulesC. 70): talis, ejusmodi MA. solcher, dorgleichen PPB. a) Nem leen sohol oly yo attya, ky fyarth magat ylyre agya (ThC. 293). Ez nap illyec lasznc (Kal. 1582. Gij). b) Meg kezduen, hogy mykent jcwtuolna, yly zerrel felele (EhrC. 142). Yl zerzees alat (CornC. 216). Illy ok alat (RMNy. II.57). Engedűnc néktek illy ockal (MA; Bibl. I.32). Amelii: aszszony Neanderhez fordula ily fűvözléssel (Fal; NA. 149). Álom közt illy panasz érdektele fülem (Kónyi; HRom. 189. Told.). c) tam MA. [so]. Zent Ferencz gondoluan frater Rufenak engedelmssegerevl es yly ew kemenseges paranczolatyarol (de mandato suo tam duro), kezde ewmagat komensogert feynye (EhrC. 57). II oktelen dolog: res turpis (BécsiC. 173). Ky vagy elly bodog (ÉrdyC. 563b). Isteni tsudának mondgyák, hogy emyri háboruságok-között, illy kevés üdűben, emyire terjesztette es nevelte konkolyát (Pázm; Préd. 293). Mi okaert llye habforal el igón megh engömet? (KazC. 79). Azért magasztalta illy fel ötet isten, mert (Pázm; Préd. 41).

im-illy: ∞ Mind inilly, mind amolly kényer (Born; Préd. 206).

ILLYEN: hujusmodi, ejusmodi Ver. talis, ejusmodi MA. [solch-]. a) Ellyeneknek byzonsagara: in testimonium illis (JordC. 375). Ez ellyen hasonlattatyk: is similis est (JordC. 833. 834). Mind az ilyenek amyt mondanak zauokal, azth nem tezyk tete-menyekel (VirgC. 38). Zoktak emberek ilyeneket vtnai (100). Ha ruhay ilyenek volnanak (149). b) Ky eellyen hatalmat adot:

otstatem talem (JordC. 378). Eg eeljen kysded : unus parvulus
 dñs (409). Ez eeljen bezeed : hi sermone (720). Ez eeljen
 olgaidból leezen teeneked graciad (ÉrdyC. 340). Ez eeljen
 olgay (506). Ilyen bynek (VirgC. 1). Megszabaditta őktől illion
 idon (Szék: Krón. 21). **e**) tam MA. [so]. Ez ilen keserőseges
 sahoz tarsalkodnal (VitkC. 6b). Ilyen nagy : tantus (DebrC.
 1). Myoka hogy eeljen zomorvni yarz (ÉrdyC. 388b). **i**)
 az vr isten ilyen hamar meg latogata (VirgC. 18). Minket
 ilyen igen kényszeritesz ? (Kár: Bibl. I.633). Nem derzéskednél
 ilyen mód nélkül és nem hámmál másra kőueczikéket (Bal:
 8Isk. 104).

[Szólások]. Ne úgy lőjj ilyen teremtette fattya, hanem így
 Haz. I.225).

im-illyen : talis, ejusmodi, hujusmodi; ein solcher, der-
 gleichen MA. Azok imilyenők: egmaast zeeretők (SándorC. 1).
 Ezeknek ellene jmylen byzonsag vagon (CornC. 26). Imilyen
 zoekal kőnyörgőt (Zvon: Post. I.1). Első kérdés az, második
 kérdés imilyen (Pázm: Kal. 157). Bizonytja sz. Agoston, imilyen
 formán (6).

Illyenfőle : ejusmodi, hujusmodi, talis SI. [solcher art]. Illyen-
 főle zemelyeket oltalmazna (MargL. 61. CornC. 222).

Illyenképpen : taliter, hoc modo, sic; auf solche weise,
 also MA. (ÉrdyC. 442). Szola az wr énnékem illyenképpen
 (Kár: Bibl. I.158. Zrinyi. I.91. II.13. 196).

Illyenkor : tali tempore; zu solcher zeit MA. Ez illyenkoron
 leo magat az fvdwn elteriezete (VirgC. 41). Taualy illyenkor-
 bau (Magy: Nád. 71).

Illyennémű : talis JordC. 53 hoc genus 408. [solcherart].
 Eeljen némw teh bezeedekkel : aliusque sermone plurimis
 (JordC. 713. ÉrdyC. 498).

Illyenség : [?] Kis dolgot is nagyak kiált az irigység,
 mondhattya ezt el-is talam tsak illyenség (PhilFl. 70).

[Szólások]. Ha illyenséggel vannak a dolgok; miért nem
 sietsz azokba a városokba? se cosi è, perchè non andate?
 (Fal: NU. 266).

Illyes : [hujusmodi; solcher art]. Illyes s-ilyen ember
 ennyi es imeenyi kárt tőt (Ver: Verb. 391). Tapasztalunk mit
 illyest (Csúzi: Síp. 31). Illyes mulatságot semmire betsülnek
 (Orczy: KöltH. 109).

Illyetén : hujusmodi, talis; dergleichen MA. **a**) Illetenez
 azoknac istenez (BécsiC. 111). Ez illeten nem mondatie ayhta-
 tos imatkozoznac (VitkC. 13). Illyetenevke menyeknek oraga:
 talium est regnum caelorum (CornC. 186). Mind ez elyetenőc
 (NagyszC. 305). Elleten zokassa uala (KazC. 9). Ez illetennez semi
 felelme ninczen (DebrC. 361). Illyethem zydalmassagokkal az
 yrasthwdognak wchayok zerent hordozhatyk wala (ÉrsC. 32).
 Illyeténeket a ki tészén (Com: Jan. 219). **b**) Illetén tanaót létél:
 tale reperisti consilium (BécsiC. 33). Eg illeten aprod : unus
 parvulus talis (MünchC. 47). Czodalkozuan az illeten vigasag-
 nak latasarol (VirgC. 33b). Illeten saros hely (DomC. 263).
c) Nem ragazkodnanak elleten igőu ez ulaghoz (KazC. 109).

im-illyetén : ∞ Imilleten tullaidonsaga uagon (KazC. 35).
 Imelleten zokassok uala (110). Imelletenkeppen felele (177).

Illyeténképpen : tali modo Bal: Corn. 3. [in solcher
 weise]. (Bél: Comp. 176).

Illyképpen : [sic; so]. Mert gyakorta mondják és köztők
 kiáltják, fülem hallotára illyképen beszélik (RMK. II.40).

Illykor : [tali tempore; zu solcher zeit]. Illykor tanátsos,
 bátorságos helyre félre állani (Fal: UE. 435).

Illynémű : talis [solch, solcher art]. Wr Bernald vetoe ezt
 ewn zyueben, reytezzen owryzni eyel; tehát olette [élt] ylnemew
 oeuat: hogy mutata magat alonny melsegost (EhrC. 4).

IM (ém Ozor: Christ. 229. em Tel: Evang. I.19b. 69. imm
 RMNY. II.335. Kulcs: Evang. 91): en, ecce MA. siehe da PFB.
 siehe Com: Vest. 131. Im angélok vepenez es zolgalnac uala
 neki (MünchC. 19). Im az erdeg kezdé gyetörny (ÉrdyC. 359).
 Ymaran ym en hozyam yewz (594). Ym en oleted allok az
 kew zyklan Orebnék heegyeen (JordC. 47). Ym egyzer meegyek
 tho közzöed es mynd el reeklentek theged (71). En ym oda
 yewök: ego veniam (375). Im the mondot (NagyszC. 8). Kőniő-
 róltek az istenők raitad, mert im meg giogítottak (DebrC. 12.
 27). Im mindent igazzan meg irok (RMNY. II.94). Immeges harm
 sengh naznat adok (KazC. 107). Immar im most megkeresic az
 ő vérét raytunc: en sanguis eius exquiritur (Helt: Bibl. I.x).
 Immár im látod, hogy 421 lyuk vagon raita (Helt: Arithm. G).
 Im megtekintottelec vala: ecce suscepi preces tuas (MA: Bibl.
 I.16). Bizony én életem im csak veszekedés (Czegl: Japh. 6).
 Im majd meglátod: jam nunc videbis (Illy: Préd. I.441).

[Szólások]. B. magától-gondolt egy-néhány dolgot mond szük-
 ségesnek az érdemléshez: és hogy-im azok a mi cselekedé-
 tinkben nem találtatnak, azzal akarja ezeknek érdemét rontani
 (Pázm: LuthV. 444). Hogy im olyan-kor hasznokat nem vehet-
 tik (cselédjőknek), meg-vetik, megutállják (Csúzi: Tromb. 116).
 Az utától-fogva, hogy im jószágot vásárlottam (Csúzi: Síp. 237).

Imé, ime (emi VitkC. 72. 105. 107. ihme Szeg: Aqu. 6):
 ecce, en C. siehe da PFB. Yme vronk ysten tanalca, melyet
 vallonk (EhrC. 6). Eme yewu hozza: ecce venit (EhrC. 53. 54.
 86). Ime te rokonod még fordolt: en reversa est cognata tua
 (BécsiC. 2). Emi a te meg valtdó mikepen hol meg te erotted
 (VitkC. 72). Emi a te anad, emi a te fyad (105). Emi mostau
 megzerzetet eletemnek batarat (107). Mykoron őryzneek, yme
 keth yffyak megh allanak hw hozayok közel fayer őtdzethben:
 quum essent intentis oculis . . ecce viri duo adstiterunt illic
 albo vestitu (JordC. 707). Imeh azert meli nagi dicőseg embő-
 nek az edős Iesust kőuetnie (DebrC. 2). S imeh mikoron vinnek
 az őrdögők (122). (Szeretétét) ebben mutata, hōgi imeh
 apostolocua valazta (198). Ime legottan az zent atya zerze egi
 rvuid verset (VirgC. 16). Hogy el mosta volna az sart labarol,
 ime legottan lata w labayu az zent sebeket (60). Ime im ismeg
 élő vágok (Mel: SzJán. 50). Imę im (ecce) megterhet ember
 (Zvon: Osiand. 105).

Imént, iménten (iminten Forró: Curt. 475): nuperrime,
 paulo ante, proxime, dudum MA. vor kurzer zeit PFB. [eben
 vorher]. Mynt ymeuthen ees mondam (ÉrsC. 466). Csak imment-
 is emlékezenk rólla (MA: SB. 363). Iméntis ballád Christus magya-
 rázása szerint (Czegl: MM. 140). Mint iméntis említém (Czegl:
 Japh. 95). Meg tetzik az imént mondot dolgokbul (Czegl: ORoml.
 569). Te-is ugyan azont műveled, az mit iminten mas ember-
 ben nevez vala (Forró: Curt. 475).

[Szólások]. Többek, a kik fölöl e-z-i-m-é-n-t-is emlékezém
 (GK: Vált. II. b3b. CorpGramm. 255).

Iménteni : [paulo ante factus; vorherig, eben angewendet].
 Előszér az iminteni mod szerét egyben kol multiplicálnod
 (Helt: Arithm. N6).

IMÁD (uimaggomuk HB. vymad EhrC. 53. vymadsag 6. 50):
I) [oro; beten]. Uimaggomuc ez scegin ember lilkiert (IIB).
 Tere cellayaba ymadny: rediit n cellam suam ad adorandum
 (EhrC. 53). Azer ma ymag műertőnc: nunc ergo ora pro nobis
 (BécsiC. 29). Zykseeg hogy ymaggywnk egymaseerth (8). Yma-
 danak erettek, hogy zent lelket venneenek: orarent pro eis
 (JordC. 733). Ymagh erethewnk istenhewz (WinkC. 41). Imagy
 a nepeerth: ora pro populo (CzechC. 20). Zentsgegw anya Ma-
 ria, ymagy erethewnk (ThowC. 35). Bynesekerth ymadaal, az

tolwaynak erőik ydvessegethi fogadal (195). Ymagyatos az twt-keth laborgatokerth (ÉrsC. 3). Kel az w bwnen kwnywrwlvhd es erete ymadnod (VirgC. 88). Meg nem swntvñk tyerettetek imadunk (Komj; SzPál 325). Chac hogy meszseb ne menyete, es imadgyatoc én erettem: rogate pro me (1elt: Bibl. I. Ff2). Had imadgyon te erőtted es élész: orabit pro te et viues (uo. J). Mel pap Salemb az nepet tanita vala, imad vala értőc es aldóc vala (Szék: Zsolt. 231). Imattam en te eretted (Mon: Apol. 10). Asszonyunk szűz Maria, istennek szent anyja, imády mi érettünk bűnösökért (Pázm: Imáds. 38). 2) adoro C. Ver. anbeten PPB. Wimaggue isten kegimlet, wimaggue mariat, wimaggue mend angeleut, hug wimaggonoc erette (HB). Ymaduam vrat mñ nemzetönknee kőnőrdöletesse lenni: invocans demu (BécsiC. 90). Imággad te afadat: ora patrem tuum (MűnehC. 23). Le eswen ymadak hwet: precidentes adoraverunt em (JordC. 359). Az vr istent nem imatam teljes hitemel (VirgC. 5). Ymadwan mynth zent angyaloknak kyralyat (ThewrC. 99). W te vrad istened, ymadyd wteth (KulesC. 111). Meg törtetethi az pokol akar mynemő gonozt ember tegyen, ha meegh balwanth ymadna ees (ÉrsC. 273b). Ky idwozwlñy akar azon ymaggya isteneet hogy az ydőköt hator ne eerye (ÉrdyC. 32). Azon én istent jó kedvvel imádón, hogy te házasságtok legyen igen bódog (RMK. II.15). Es azon imadom istenemet, hog meg őrdögítse en beuonm a lñtőt (Kules: Vet. 42). Az kőrosztön függő embert igaz istenek tartanaiak es imadnaiak (Lép: P'ük. II.32). 3) Imádóm vele: offero MA. darbringen PPB. [anbeten]. Tsak árulás biztatása, tárlhakkal ha imád a szerentse (Fal: Vers. 868).

még-imád: [offero; anbeten]. Ha az én uramat az kassai generalissággal megimádnák, jó volna-e ha fölvenné (TörtT. XVI.43).

mégimadás. Intés, kinalas, megh imadas: admonitio Ver: Verb. Szót. 1.

Imadás: adoratio C. anbetung, das offer PPB. Az zent kerezőtő isteny ymadással kellyen ee ymadny? (ÉrdyC. 538). Az zent kerezőtűnak ymadasarol, nykeppen keel az zent kerezőtő ymadny (535b). Istenhez való imádást ezeknek nem engedtek (Pázm: LuthV. 316).

bálvány-imadás: idololatria C. MA. götzendienst PPB. Baluán imadasnac búne (BécsiC. 178. JordC. 762. ÉrdyC. 4b. 535). Baluán imádsra atta magát (Sylv: UT. Apost. 17:16). Vegre keményen szol a baluányimadasra (Helt: Bibl. I. 183). Nintsen olly eretnekség, olly temerdeki bálvány imadás, melly kőzitekben bé nem férkezhetik (Ker: FelsK. 375).

Imádkoz-ik: oro, precor, adoro MA. beten, bitten PPB. Myse haluan, ymadgozsonk larnmad ydeyglon (EhrC. 6). Lelec Danielt imádkozatta: invenerunt D. orantem (BécsiC. 145). Zeretic vñac zogen aluan imatkoztoeat: amant in angulis platarum stantes orare (MűnehC. 23). Az meg nem zőnic imatkozni, ki meg nem zőnic iot őtelekni (VitkC. 3). Az nem imadkozo zegennee őrdöke valo kinc igortetnek (15). Imatkoziatok a thñ veletők patuarkodoke[r]t (DebrC. 69). Neepnek sokasaga kywl aal vala ymatkozwan (ÉrdyC. 344). Ymatkozwan, ne akaryatok sokat zohny: orantes (JordC. 369). Ty ezenkeppen ymatkozatyok (370). Mykoron en Aluerna loyzen ymatkoznam, elmerwlek (VirgC. 61). Ezenkeppen imatkozuan, vrnak magat aialya vala (41). Wram thio loyad ymadkozom (KulesC. 6). Hat-száz pűspőkők így szőllnak: hólta-ntűn Flavianus martír imádkozék mi-érettünk (Pázm: LuthV. 455).

lő-imádkozik: [orando obsequor; ertőhen, herabfelen]. Hejh kérjük az papot, sok ilyen jó napot imádkozék le az szegény kurucoknak (Thaly: Adal. II.145).

Imádkozás: oratio, precatio, adoratio MA. gebet, bitte PPB. Veghyg megh maradwan az zentli kynernek megh zoghoe-

seben es ymatkozásban (JordC. 713). Ew ymatkozasanak ydeyn ragattatot volt ifel (ÉrdyC. 375).

[Imádkozdogál]

Imádkozdogálás: [iteratae preces; häufiges beten]. (MA: Sult. 790).

[Imádó]

bálvány-imádó: idololatra C. MA. NémGl. 294. götzendiener PPB. Cristusnac hitebe valo leañat baluán ymadonac adnaia (NádC. 455). Balwan ymadod bolond poganoc (ÉrdyC. 93). Baluán imádok se legetek (Sylv: UT. I. Kor. 10:7).

Imádság: preces C. precatio, oratio MA. gebet PPB. Isten iv vimádsaguc mia balsassa vv bunet (IIB). My vimádsagonban keryenk my vronktol Iesus Cristustol (EhrC. 6). Zokott vimádsagit es zenvedettesegyt nem hagyauala (50). Alazac őlélkeket ymadsgocban es bőitőcben (BécsiC. 16. 29). E uemzet nem vettethetic ki, hanem imádsag miat es bőit miat (MűnehC. 46). Mykoron ymachagot tett vona (ÉrdyC. 337). Eyel nappal eedes ymachakban zolgalnaak az adot vr istent (338). Hagyan, hogy a zent tetet be vynnek a monostorban az imachagnak helyeere (341). Tegy imatsagot (VirgC. 1). Mikor alana az imatsagba, iwue hozza az wrdvgb (22. 63). Meg halgata az vr isten az imatsagaba wtet (25). Vete magatb az zent ymatsagra (uo.). Imatsagra ada wmagat (106). Mikor wmagat ot marat volna, meg monda completayat es egyeb imatsagit (63). Ez te atáfayag fogalyak magokat mynd az zent imatsagokba (74). Meeg el sem vegezte vala zent Damancos imádsagaat (DomC. 113). Ez embőr igőn bekessegős uala, es nag imádsagu uala (KazC. 78). Az kazdag embernek gyakorlatossággal az ew keneces ladayara fordwl az ew ymadsga (ÉrsC. 2). Halgald meg een imádsagomath: exaudi orationem meam (KulesC. 5). Hogy egygűt, a halottakért-való imádságot javallya: másut a purgatoriomot, és ennek hiteléből származot dolgokat kárboztattya (Pázm: LuthV. 202).

Imádságoeska: oratiuncula, precatiuncula MA. ein kurzes oder kleines gebet PPB.

Imádságos: [precibus deditus, precibus destinatus; dem gebete ergeben, gebeten gewidmet]. Ha azt acord, hog bekegsell zenuég habersagot, tehat leg imádsagos (GuaryC. 63). W es vala nagy ymatsagos (VirgC. 74). Imádsagos innep, szent Benedek napja (Agend. 204).

Imádtat: [orare jubeo; beten lassen]. Meene egy pyspekhez es keery vala ewtet, hogy ymadna es ymattana az ew ifyaert (ÉrdyC. 519b). Yob, ha eegyebekkel ymattat magaert (645. CsomaC. 92). Az pűpök búsula, éjfel ymattat őrštenhöz imáda, egri vitězökért imádtat vala (Tin. 140).

IMPOSTOR: [impostor; betrüger, schwindler]. Nem pásztorok, hanem impostorok vadtok (Czegl: MM. 108).

1. **ÍN** (innát Helt: Mes. 119): 1) nervus C. MA. spanmader Nom. 21. nerv PPB. [selme]. Inakon valo árva hus: musculi Com: Jan. 46. Mynd izről izre, erről erre, inrol yura őteth el nyoytak (WinkC. 205). Elezteeb ew kezinek fel zeghozeseert mynd ew testenek ynai sogorgany kezlenek (206). Az tagokath az ynakyg es az őntüg meg emezteneyek (SándC. 38). Az elős tőrrrel erdőgnece ynathi le vagod (DebrC. 586). Az ő zentliseges yny zakadoznak vala PeerC. 124). Nag fayadalmal zakadoznak wala az ynak (126). Ereyo zakat, yny nem byrynak, ha le yl ees yay, ha ifel keel ees yay (ÉrdyC. 40b. 479). Inat meg yte, ees meg santula (a lő, Pesti: Fab. 23). Meg ftté az innát es el sántula belé (Helt: Mes. 119). Kemény vagy és a te nyakad ollyan mint a vas in (Helt: Bibl. IV.80). Az ő szemérem testéuce inai soc inakból állanac: nervi testiculorum ejus multi sunt (MA: Bibl. I.475). Levágatá inokot

inud a lovaknak (Káldi: Bibl. 272). Ina tántorog, nyelve akadoz (Pázm: Préd. 235). Inanról le ne üttemsem (Pázm: KT. 264). In mi testünknek épületi csontokból, porczogókból, izekből, inakból össze szerkesztett (Com: Jan. 46). A kéz-íjjon mennél nehezebb vonattatik-fel az in: in arcu quanto longius trahitur (Land: UjSegít. 130). Vas-in a te nyakad, és réz a te homlo-od (Mad: Evang. 314). A szemérmetségnek inai: nervi iudicium (Illy: Préd. II.240). Az eröket s inakat az olyan árgólság erősíteni fogja (MonIrók. XV.127). Az inát érdeklí zárnya czafragának (Gyöngy: KJ. 107). **2**) [capreolus, clavicula; anke]. Az buza mag meg cziczorazic [sicirázik], az vitan meg okrosul hoszu inakat czuda bokrockal fel erzt, hogy könyveben állasson (Born: Préd. 458). Az több inuit az dünyének inid elmetéld (Radv: Csal. III.53). Szaggasd el az inaknak ögyeit (uo). Ember ha nem ganiaiozhatik vagy nem vizelhetik, cerezd fel a töknek inát és közd által három vagy úgy szer-vel, es el indul (OrvK. 47). A borso in az ő katsotkaiaval vala-nihez kötödven jó magassan nő fel (ACsere: Enc. 238). **3**) [suffrago] die kniekehle; le jarret KirBesz. 128.

[Szólások]. Inában van: calcem ejus premit Kr. Ezt jó Losonci látá, nem mülata, ugyan inokban emölesőre juta, viadalt kezdé, sokat elhullata (Tin. 75). Itt-is inokban legyünk és megarkallyuk őket (Pázm: Kal. 1766. 125). Futnak előlünk, ha tergettyük, ha futunk tőlök, inunkban vannak (Fal: UE. 470). Egy inon folyo igassagban tanit (MNyl: Irt. 58). Dolgodnak inát metszik, nyakát szögik (SzD: MVir. 19). Ki-tet-zik, hogy helyén marad a mit irtam a Kalauban, hogy ezzel a veszedelmes tanitással jóra-való igyekezetünk inai elmetzet-tek (Pázm: LuthV. 108). Minden dolgát félre teszi, sietteti inait (Fal: Vers. 880).

[Közmondások]. A kecske sem menne a vásárra, de megütik az inát (Kisv: Adag. 327). Szaladj farkas, inadba az igazság (Fal: Jegyz. 931).

háló-in: [tomex retibus perficiendis; netzspagat]. Ha háló inat kel tsínálni, egy ötlet csinállyanak másfél pénzért a kötél verök (TörtT. XVIII.238).

halló-in: [nervus audiendi; hörnerv] (ACsere: Enc. 157).

horgas-in: [suffrago; hinterbug, kniekehle SI. Jobb lábomnak térdem alatt livó horgas inában és az ballábomnak a bokájában nagyobb nehézséget érztettem (MonIrók. XV. 303).

husos-in: [musculus, pulpa C. [muskel].

látó-in: [nervus videndi; selmerv]. A látó in rostostokáinak mozgása (ACsere: Enc. 155).

Inacska: [nervulus C. MA. spanäderlein PPB.

Inal: [persequor, insequor SI. [nacheilen, nachfolgen, verfolgen]. Így sok veszély inal minden boldogságot (Gyöngy: KJ. 54). A tegzes Apolló ott Daphné kergeti, szaporán inalja, de későn érheti (Gyöngy: KJ.² 32. GyöngyD: Cup. 597).

Inas: [nervosus, musculosus, lacertus C. ädericht, stark-ädericht PPB. [nervig]. Ha beeth ynass kötellel meg kötözethem, olyan erőtelen lenneek, mynth egyeb ember: septem nerveici funes (JordC. 343). Inas kezű (Helt: Krón. 108). Az orató, ha szorosan a dolgot ki-mondgya inasnak, fogasnac mondatie: oratio, si strictim rem enunciat, nervosa dicitur (Com: Jan. 162).

Inasság: [nervositas C.

Inatlan: [enervis, enervus MA. schwaeb, kraftlos PPB. Nem olyan inatlanok azért, a vagy erejekben megfogytokozottak az római ecclesiának építői, mint az vj hit faragók (Pázm: Kal. 627).

2. ÍN (eenseg ÉrdyC. 277. 522. 604b. énség MA: Bibl. V.12. MA: Tan. 27. énség DöbrC. 360. eenseg CornC. 308. von

PestC. 370. énség SándC. 11. GKat: Titk. 374. énsig Sylv: UT. II.13: [servus; sklave]. O wram, tekeench the nyudre ees the myweyde aes ygzagasd ow fayth (FestC. 64. 290). Masth az go-nozo zokaas, az ew wueeth meg keery ees crewwel el wonzya, heyaban ellene akaroot (370).

Ínség: 1) [servitus, servitium; sklaverei, knechtschaft]. Mert nem vöttek esmeg énségnek lelket felelmben: non enim accopistis spiritum servitatis iterum in timore (Döbr. 360). Az terömötli allath meg zabadeettatik testnek énségeeből (SándorC. 11). Mené alazatosson menyorzagának kyalule azzonya az evn-seg-boly zolgalo leanhoz (CornC. 313). Az bymek ewnsegebwl es zolgalatyabul meg zabadeytmal (Gömc. 36. NyKözl. IV.207). Szörnyü rabsagot es nagy énséget reaioc hozad, Babylon tömlötzet (Born: Ének. 215). Az kegyetlen pogansagnak énségeből kiszabadítottuk: servitio barbariae impotentis exemimus (Forró: Curt. 293). **2**) calamitas, aerumna; jammer, mühe, elend PPB. Lathwan az sokassagot, keyerwle lw raytok, mert vala nag éensegheben: erant vexati (JordC. 381). Eenseghet zewwedwen, zomorkodwan (823). Elsegeth, zomesagoth, eenseget zenwedel, predycalwan epedel (ThewrC. 187). Ezen ydöben eesenek el az elssew zyleyuk az nagy éensegnek nyomorwsagara (ÉrdyC. 88b). Te Izraeledet minden énségből kizzozd (MA: Bibl. V.12). Az te layistromodban följedzed minde én énségemet (26). Az énséget meg-síratni mit használ? calamitatem deplorare quid prodest? (Com: Jan. 197). A kegyelmeuten régóta meg-feküdt énség (Nyr. XIV.514). Szoros énség (Megy: 3Jaj. II.168). A nagy kötelesség nem legkisebb énség, ki van más hirtokában (Kisv: Adag. 52). Bánatink nem apadnak, mert hazánkbul az énségek el nem távoznak (Tbalv: Adal. II.212). Hálaadással tartozunk az urnak, aki megszabadított az elméji énségből, a melly nem könnyebb, mint a testi énség (Mik: TörL. 111). Nem látnak magokhoz, nem erőlkednek, hogy ki-feselhessenek énségekből (Fal: NE. 451). **3**) angustia, anxietas MA. angst PPB.

Ínségös: [calamitosus, aerummosus SI. [elend, jammervoll]. Christus az keresztfán kimondhatatlan nagy énséges kinban így kiáltana: én istenem (MA: Senlt. 844).

ÍNAS (inmas Helt: Krón. 5.81. Helt: Mes. 424). **1**) servulus, ad-versitor C. cursor, pedisequs MA. famulus Com: Jan. 121. pedi-sequs Balog: Corn. 275. agazo Otr: OrigHung. I.294. bonorarius puer, cursorius servulus; läufer, lakaj, bedienter PPB. Vakaró, dörsölő, feredős inas; distringens; keritő inas: *servulus libidinum PPB. Azt vallya, hogy én inassa voltam Horwath Andrasnak (RMNy. II.314). A pispekeec egyicinnassa (Helt: Háló. 284). Szol-gának avagy inasnak nevezi (Mad: Evang. 136). Az vajda inasának fizetett (MonTME. I.120). Andris nevü inasomat, minthogy sola semmi gonosz erkölesben nem értem, ajánlom az én édes bátyám uramnak (Radv: Csal. III.262b). A fővec parlamentum-nak első belső secretariussa posta napokon nem izenget annyit, se nem futtattya olly sürten inasit minden-felé, mint ezek (Fal: NU. 256). **2**) puer PPB. [knabe, junge, bursche]. Éneklő inasok: pueri *symphoniáci PPB. Méglen ő (az orw) ott keresi vala az arany vedret, az innas fel kapá a felső ruhát az orv-nac és elfuta veje (Helt: Mes. 424). Nem melhetsz te ki ehöz a phillisteushoz, hogy vinal ő vele, mert innas vagy te, az kedig hadakozó férü gyermekésgétől fogu (Helt: Bibl. II.147). Soc iffiac, szüvec, inasoc, venec, menyeczkec (Born: Préd. 78). Egy kis tüzecke, mellyet egy inasis elnyomhatott völua, láttatik az palotában (MA: SB. 31).

[Szólások]. Hori horgas nagy inas (Decsi: Adag. 3).

apró-inas: [apparitor, pedisequs; knappe, page]. Aztalunk-nal ualo magunk szolgálattáira mindenkor két apro inas fen maradgion (TörtT. XI.178).

csödör-inas: [stabularius; stallknecht]. Az egyenetlen czö-dör inasok, szoktak ekképen pandurkodni [ily illetlenül beszélni] (Zvon: PázmP. 291).

futó-ínas: cursor Com: Orb. 284. [läufer, laufbursch].

gyalog-ínas: accensus pedarius PPB.

gyors-ínas: cursor Com: Orb. 284. [läufer]. Gyalogoc avagy gyorsinasoc: pedites seu celores a pedibus (Com: Jan. 140).

katona-ínas: cacula C. PPB. calo MA.

kocsis-ínas: subauriga Kr. [stallknecht]. Bóldog isten! hányszor vesztettem vig jó kedvetem tekéntetes személyek között-is; néha tsak nem el-bitettem magammal, hogy mind azon peszér és kocsis ínasok szoritottak a kerékben (Fal: NE. 20).

komornyik-ínas: [cubicularius; kammerdiener] (Iolt: Krón. 81. Pázm: Epist. 158. Kr.)

lovás-ínas: accensus equester PP.

pohárnok-ínas: [kellerbursche, kellner]. Az pohárnokok magok es pohárnok ínasok (TörtT. XI.175).

szakács-ínas: calo culinarius PP. coquinarius calo PPB. [küchenbursche].

tanuló-ínas: tirunculus Com: Vest. 1. [lehrling]. Mesterség tanuló ínas: tiro PPB.

Ínaska (Radv: Csal. III.23).

tanuló-ínaska: tirunculus Com: Vest. 148. [lehrling].

Ínaskod-ik: ago tironem, famulum Kr. famulor Com: Jan. 121. [als bedienter diener, als lehrling diener]. Itt nem lehet ínaskodni, nem szabad ínasnak lenni, és ínaskodván a mester-séget tanulni (Biró: Préd. 4). Udvaromban fogsz ínaskodni, beesüld meg magadat, légy jó szolgálóm (Fal: TÉ. 702).

föl-ínaskodik: [adolesco; heranwachsen]. Fel ynaskodvan, ew atyanak annyának akarattjabol valasztatek ew neky hazas tarss az felseeges elhazarnak wdwarabol (ÉrdyC. 409b).

Ínaskodás: tirocinium, servitium SI. [dienst]. Pípeskedik a superlát alatt fő emberek ínaskodása által (Matkó: BCsák. 166).

Ínasság: famulatus Kr. [dienst, lehrjahre]. Az ínasságból fel-szabadult mesterlegények egy-egy forintot adni tartozának (MonOlm. XIV.43). Ezen fogáságomban a bey engem meglé-mellett és az udvari ínassággal megbecstült (Fal: TÉ. 713).

INCELKÉD-İK (*incelkedtenek* EhrC. 124. *incelkődők* ÉrdyC. 140. JordC. 862. *inkelkődös* ? NagyszC. 319): **1**) [studeo; trachten]. Kyk regulat incelkedenek tartány: qui regulam servare studerent (EhrC. 124). Incelkődgyetek tyztazan lelet-telny (JordC. 862). En es incelkődöm (ípse me exerceo) minden bantasmal kyl mogh tartanom en lelkomet (787). Mynden thehetseghevel azonn incelkődik, hog ezt vezesse el embőrből (WinkC. 127). Erősségeeth incelkedyk ol törnie (128). Incelkődven minemű kegyőtlenseggel megterithetne loanát (DöbrC. 566). Yncelkedyk, hogy meg elye: quaerit eum mortificare (KeszC. 90). E leanth zereitellet fogadac es incelkődenee zerzetős kepen es bölcen nemelnie (TelC. 36). Az oraknac zeryt alkalmas munkacba incelkődöt foglalni (52). Yncelkedyek zent Pal apastallal zolgálni istenek (VirgC. 129). Incelkedyel ez kepen elnie (BodC. 26). Incelkődgetök ez nómős dragalatos kenőth meg keresnőthök (TihC. 1). **2**) insidiar MA. lauern, hinterlistig nachstellen PPB. A fotskék nappal méheket, darásokat fogdosnak, a denevérek pedig éjjel inselkedenek a szányogok és ogyéb bogarak után (Misk: VKert. 12). A víz szélm szodegető méhetskék után (a békák) igen inselkedenek (260. 454).

Incelskődés: **1**) studium [das trachten, streben]. Minden incelkodeseket vetetek tudomán keresettyo: omne studium ponunt in acquirendo scientiam (EhrC. 113). Ő incelkodeseket

(studium) hirdesetec kőzöt (DöbrC. 24). Meg vltal-tanak w yncelkodesekbe: aboninabiles facti sunt in studiis suis (KölcsC. 21). **2**) insidiae MA. [intrigue] nachstellung PPB. Őnön incelkodesekbe (iniquitas) meg rothattak es vltalossa lettek (DöbrC. 110). Isten rendelésit semmi emberi incelkédés meg nem változtathatja (TörtT. VIII.213). A szentlélek hétszerez ajándékival minden őrdögi kisirtetek és incelkédések ellen erősítettik, vastagítottik (Biró: Angy. 260).

[Incelskődēt]

Incelskődētös: [insidiosus; hinterlistig]. Halhatatlan öncél-keletes alsaggal kérő halakra: inauditis machinis (BécsiC. 84).

Incelskődő: insidiator, insidiosus MA. nachsteller, hinterlistig PPB. (Pázm: KT. 340).

INDÉGÓ, INDI: kék festék; indicium PPI. [indigo]. Indi festék (VectTrans. 26). Mindeu festők szeretik: miniumot, indit, bersent és bányait (Szentm: Kalm. 9). O dohány, o nád-méz, o coffé s indigó! (Orczy: KöltSz. 231).

INDÍT: 1) [moveo] emoveo C. MA. bewegen PPB. Előbb indítom: promoveo; szelet inditok: ventilo C. Paranczolok te-neked ny vronic Iesus Cristusnak ereyenel, hogy valamý vagy, meg aly, magadat se indobad: ne te moveas (EhrC. 41). Inüté Titus tábert előb indita, Schopon nenő hegyre el fel iartatá (Cseng: Jer. B). **2**) cieo C. MA. erregen PPB. [anregen, anfan-gen]. Zent keuansagokat yudeczanak (VirgC. 141). Menbe the eleztob, ky ez dolgot inditad (TihC. 300). Az keneliek semmi tisztessesog dolgot nem indithatnak (Fél: Tan. 466). Közcin dologban nagyot indítani: movere fluetus in impulso (Decsi: Adag. 96). Tanasszal indeit az hold tellyes es bősoges verből szarmazo betegségeket (KBürtfa 1583. C). Nem tszifrázzák ma-gokat az ünőjárók, lakodalmat sem indítanak (Pázm: Préd. 163). Egy vén ember bé-méne a játék-helyre, és mindgyárt tréfát indítanak véle az Athenás-béli ifiak (218). Akármely kérdésről beszédet indítván (Com: Jan. 160). Okádást indito orvosságoc (174). Senki nagyob haszonnal es nyereseggel való cserelést berelést nem indithatna (Prág: Serk. 656). **3**) [commo-veo; bewegen, rühren]. Menire indecha nem chac az tudatlan egyigyűeknek, de sőt az tudos bölch embereknek is színeket (Mon: KépT. 16). Nem hinnék az ecclesiának, ha a sz. írás méltósága engem oem inditana (Czegl: Japh. 171). **4**) [moveo ad aliquid faciendum; bewegen zu etwas] reizen PPB. Yndoyt-nak engemet haraga, hogy en feltanad ew ellenek: provocant me ad iram (EhrC. 112). Az tyztassag tartokat az mennyey meenyekzőre keezwly yudoytana: hortatur (ÉrdyC. 74). Ne-melyeket ragalmasagra yndoytnak (VirgC. 140). Az irlalmas mielkevdetre indegyya, ingerly vala (DomC. 7). Valakynec egyebnek predicacyoanal nem jndeytaty vala az zerzetben menésre (211). Indeythnak mynet evrendettesegre (CoruC. 112). Ő általa indettatic ember az búure (Mon: Apol. 329). Hogy esztokellyon minket, serkegessen es indechon az ő irlal-massaganac kerésre (Tel: Evag. I.285). Öröme indechalak titoket (II.2b). Szép igéretecekkel indíttya isten az ő népét az ő paranzolattyánac megtartására (MA: Bibl. 170). Pengése hárfának istenhez indit embert (Thaly: Adal. I.206). Eszbéli kínt-sod akár mely gazdag légyen, ha valami jóra nem izgat, s indét, semmi; tenérdek és dupla bolondság (Fal: UE. 632).

[Szólások]. **Kőni őrdőletessége** indittatek: miser-tus est (Fél: Bibl. 14). **Sírásra** indit: fluetus *cieo PPI. Syrassra yndoytana ewket (ÉrdyC. 625b). **Indythauak gharazdat** h ő ollenukben (ÉrsC. 161). Garázdat akarúnak indítani (Mik: TörtL. 79). Soha hadat, hanemha megbántatott, nem indított (Illy: Préd. II.198). **Hartzot** indítani: pugnam *cieo PPI. Sok könyhullásid, gyakor sírásid szívom szomoríták, ifjúságod-nak kereséségi jóhomat inditök (RMK. III.363). A szent atyák kérdést inditnak (Illy: Préd. I.598). Méltán kétsé-

et indit sz. Agoston az igikre (II.45). Nyomában lévén e magát töbre kináló gyönyörűség, még n a g y o b b a t indít rajta (Fal: NU. 261). Nagyokat indít a büs kétség rajta, addig forattya, a míg maga önként vakmerő eltekellésekre rándul (Fal: UE. 453). Pert patvart indit (LevT. II.144). A ki az ellenkező félnek pörlődés levelet ír avagy pörít indét: qui adversario dicam scribit vel impingit (Com: Jan. 133). Vízolotot indit: urinam *ciet haec herba PPL.

[be-indít]

beindítás: [immissio; das hineinziehen]. Nagyobb rész-selédimnek Erdélbe való beindításokban foglalatokodtam (Monrök. XVIII.4).

el-indít: 1) promoveo, commoveo MA. fortrücken, bewegen (PB. Elöl elindítom: praemolior C. Nem indéitom el en nepeket a földről, mellet attam azoknac (IbécsiC. 102). Zeröz kyrtelketh, kykkel egybe hlyassad az sokassagot mykoron az tabort el kel yndoytany (JordC. 136). Paranczolok hogy temagadat az herrwl el ne indihad (VirgC). Holic alol immar owl indetotam öwket [elöztem a törököket] (RMNy. II.97. LevT. I.23). **2)** incipio; anfangen, vornelmen]. Elindítottam az háznac éppítését (MA: Bibl. I.384). Az ő fel-tött, fel-vött, elindított szándékában elő megyen (Com: Jan. 196).

elindítás: motio, promotio, orsus MA. bewegung, fortrückung, anfang PPB.

föl-indít: 1) [sursum moveo; aufwärts bewegen, aufsetzen]. Ev magat fel nem jüdedhagya az agybol (MurgL. 54). **2)** commoveo, exciteo C. excito, concito MA. [aufreizen] Fölindítatott: excitatus, concitus, percitus C. Fel-indítlak tégedet, majd meglátom, ha meg nem indulsz: reddam te commotum PPB. Feel yndoytotta mynd sidesagh zerthe a nepeth (WinkC. 183). Fel yndeytak az kez nepeth: commoverunt plebem (JordC. 725). Az sidok fel yndoytaak az zerzetes azzonnyokat: exstimularunt mulieres (756). Mykoron ez gyermeknek zyley fel jüdedhottak volna mynden ev atyok fyajt es zomzedyt (MargL. 158). Mi inditia embert fel? (DebrC. 323). Sz. lelektül föl indítatott vala (CsomaC. 1). El bochattateek zent Ferenz atyank, hogy az restöket fel yndoha (ÉrdyC. 585b). A papi fejedelmec fel indítac a népet: pontifices concitaverunt turbam (Helt: UT. N6). A papa ellen fel nem indethatnaiae e vilagot (Tel: Rövr. 1b). A bögyly miat fel inditator, fel rezzent barom ugrál (Com: Jan. 51). Elme fel-indító beszéd (Tyuk: Józ. 471). **3)** [moveo ad aliquid faciendum] bewegen zu etwas, aufmuntern, anreizen PPB. Eyrder az fevdnek feyedelmeeit fel jüdeyta zent dorothea azoknac zerelmero (CornC. 250). Azért mongya ezeket, hogy azokat felindítsa az elmenetelre (MA: Bibl. I.28). Fel-indította kedveket annak keresésére, a kit jelentett a tsüllag (Pázm: Préd. 185). A halálban fájdalom nem volna, hanemha a lélek követségével az érzékenységek felindittatuaának a fájdalomra (Illy: Préd. I.319). Csatára fel-indító, vér-posdító, harsogó trombiták (Biró: Préd. 10).

fölindítás: concitatio MA. anstiftung, bewegung PPB.

ki-indít: perciteo C. omoveo MA. auswegen, verricken PPB. Az aldot zyletöt magzatnak malazttya, ky owket helyekből ky yndoythwan, oda bozta vala (ÉrdyC. 65b). A lelek kywe yndoyttaa hwtet a pvtzaban: expulit eum (JordC. 454).

még-indít: 1) permoveo C. MA. [bewegen]. Ol nagb erőye lezón az zenthnek, hog ha akarnaya, ez földeth meg indethatnaya (SándorC. 7). Sem zekeren sem egyeb alaton nem meryk meg yndetany (MargL. 174). Az erötlen ágac az szeltül meg inditacnak (Kár: Bibl. I.637). Hogy az ajtóe ne csattannyanak, lassan indits, mozdits meg (Com: Jan. 107). Végezvén tanulásumat és elmémnek forgatását, lábaimat kezdem meg indítani; nints is nagyobb gyönyörűségem a sétálásnál (Fal: TÉ. 771).

Hárfát megindit (Fal: Vers. 861). **2)** [concipi facio; empfangen lassen]. Le zalla ow meheeben az zent lölekeknek malazttya es az magzatot laust meg yndoyttaa isteny harmat keppen (ÉrdyC. 385). **3)** [commoveo; rühren, aufregen]. Es mynd ev tellyes haza nepeet zomzedyt rokonsagyt meg jüdelta az ev nagy rouasumal (MargL. 162). A romflet meg ne indicon (TelC. 59). Szívek megli inditák s elméjék posdíták ezek fenyegetési (Liszti: Mars. 80). **4)** [verbero; prügeln]. Földi! még valahol téged meg lödítnek, hogy ha békét nem hagysz nélkü, meg inditnak; egy medvére ha sok kutyákat uszítanak, le vonyák, téged' is egyszer meg simitnak. Lödítani, indítani, simítani, a magyarok mint egy allegorico mondják, azt értvén azon, hogy meg verik (Gvad: FNót. 86).

[Szólások]. **Hasát megindítani:** *ciero alvum, alvum *prodisparare, alvum purgatione *solicitare PPB. Hasát megindítja a kristéllyel (Misk: VKert. 339). Az sebet megindítani: tangere ulcus (Deesi: Adag. 44).

mégindítás: commotio, permotio MA. bewegung PPB.

Indítás: 1) motus C. motio MA. bewegung PPB. Elébb indítás: promotio C. **2)** impulsus C. [antrieb]. A szent léleknek indításából (Helt: UT. Előb. 1). De fölkeppen az nemesség akarja vala az Catilinae inditását: Catilinae inceptis favebat (Deesi: SallC. 13). 'Az szent lélec, az mellyec indításában az vén Simeon az templomba felment (MA: Scult. 129). Zenebona indítás (MA: Tan. 1108). Mély kérdéseknek indítása (Pázm: KT. 12). Hadindítás (Pázm: Préd. 1179. Kr). A kaksnak indításából es hadnagságából a tyúkok edgy magas fára fel-mentenek vala (Teleki: FLél. 137). A réformátus főrendek a Bethlen Miklós ur indításából elrendelék, hogy (Bod: Pol. 148).

pör-indítás: litis motio Kr. [das anstrengen eines processes] (Ver: Verb. 142).

Indító: movens, motor MA. beweger PPB. Háboriságindító: seditiosus, tumultuosus, factiosus MA. Ezeknek indítója, szerző oka (MA: Bibl. V.19). Támadás indító, párt ító (MA: Scult. 411).

has-indító: [laxans, purgans; abführend]. Apro sár mag avagy has indító eb téj (Com: Jan. 31). Hasindító fű (Nad: Kert. 31).

pör-indító: causans Ver: Verb. Szót. 4. [kläger]. Pör indító avagy fel peres: actor seu litigator Com: Jan. 133.

Indítat: [duci curo; führen lassen]. Dobját, trombitáját hamar harsogtatá, haragjában népét haza indítatá (Tin. 285).

INDUL: 1) moveor, moveo me, agor MA. proficiscor Helt: Bibl. I. NN3. sich bewegen, bewegen werden PPB. aufbrechen zum geben Adami: Spr. 195. Ha hozyan kyrtelendez es zaggas keppen, hat mynd az eghez tabor yndwllyon (JordC. 136). Menywnk oda, az boua indultonk (VirgC. 60). Mind az vilag vtannad indul (79). Mind addiglan oth löttem volna, mileglen [igy?] hog, az micoron föld indul vala es a köncz zakadoznak vala, ne talantan az en meg keserődött ziuem es meghasadot volna (NagyszC. 93). Nem yndwlok nemzetrel nemzetre: non movebor a generatione in generationem (KulcsC. 16). Előb indulan az Jezus onnat; cum transiret inde Jesus (Fél: Bibl. II.13). Sirató estére én is hivattatván, igen reggel nem indultam (Monrök. XVIII.32). A tseléd-szerető gazda-ember, meszszo útra akar indulni (Pázm: Préd. 619). Maga Budára indulván, s azt pusztában felégetve találván, Székes-Febérvára felment vala (Szal: Krón. 12). A portára induló apro seregek nagy károkat téznek és rozsz birt hagynak a tábor felől (Fal: NA. 213). **2)** [orior, adolesco; entstehen, beginnen, heranwachsen]. Más javán indül az irigység: aegrescit rebus laetis invidia PPB. Lathwan hogy a germők zeepen yndwlt volna, meg zeretee evtet es ffyawaa valaztaa (ÉrdyC. 519). Ha testénc büren feier szeplő

indül: si in cuto ejus candor apparuerit (Kár: Bibl. 1.90). Minekutánna gonosz szokások és tévlegések indultának volna az gyűlekezeten (MA: Bibl. IV. 151). Az gyermekek jól indultának (MA: Scult. 891). Az idő szép tavaszi formába indult (Monrók. XVIII. 21). Indúl Pandionnak ezen nagy viessága, Fenixként frissülni láttatik agsága (GyöngyD: Cup. 610). Mielőbb indúl is dolga rendesebben (Thaly: Adal. I. 151). Ha mire méltán indulsz abban is az egészséges íz, és igaz mérték mellett maradgy (Fal: UE. 383). Forgószél indúl (Fal: Vers. 871). **3** [animo moveor, commoveor; angeregert werden, erregt werden, bewogen werden]. Ewtöd yozaug mynnden barattyahoz kegyessegből és yrgalmas-sagból yndwlathny (ÉrdyC. 392b). Nagy ayoytatassaggal yndwtatwnk ewtet zolgulny és tyztölny (ÉrdyC. 458b). Nem huzdóm, hogy ayoytatassagra ne yndwlyon (ÉrdyC. 530b). Mykoron latta vona Judas, ky hwtet el arwla, hogy ol karhozot vona, penitentiaa indwlyon: poenitentia ductus (JordC. 444). Kyk az synagogaban valuak, mynd nagy haragra yndwlyanak, ezeket halwan (532). Isten haragra indola, mert ő fiaí es leání ingerlek őtet (DöbrC. 253). Bekesegnek okairt egyenessegre my altalwnk indultatanak (RMNy. II. 115). Kegetlenségre ne indultasul (VirgC. 134). Honnet indultat Christos enuec mondasara (Born: Préd. 388). Enuec okairt az isten czodatalos okot vete eleykbe, melly miat indultatnanak (Helt: Krón. 9b). Mell igiretnece őrdíme miat indultatnan a voida, azonhelt ereiet indita (Szék: Krón. 225). Az en szam diezirotre indultatit vigasagoknac aiakial (Szék: Zsolt. 61). Igyenél elméuel egytők az mastokhoz indultatnan (Beythe: Epist. 45). Szoretetből az ő allatoc valókhoz indultatnan: az hadi dolgokat is bellyéro allattyac (KKrakk. 1573. A6). Azt mongyac, hogy keuelysegből indultatot volna reia szűz Maria (Tel: Evang. I. 229b).

[Szólások]. *Vmi indul.* Ha aaz per iozagh dolgarol indultatot (Ver: Verb. 8). *Vmbe indul.* A várbellekkel a törökök alkuvásba indulának (Pethő: Krón. Z4b). Társát-is áríba bostátyák, kit meg-látván egy hamis bordély-mester, árúban indúl felette (Hall: III. Hist. II. 281). Szárba indúl: caulescere C. Midőn a vetésc szárban induhak (Com: Jan. 73). Az Christushoz indult szarándokba (MA: Scult. 1013). *Vmi után indul.* Már megbántam, hogy így meg-csaltam szíve-met, bojár után hogy így indultam (Amade: Vers. 62. 191). Más szava után indulni: sich nach eines andern reden halten (Adámi: Spr. 195). Lucia embert tartot Páris-várossában az udvarban, hogy az uy fenforgó módíruł hét-számra tudósítaná, mely szímben őltözödn egy 40 esztendős dáma, mi illik a már fonnyadni induló szépségre (Fal: NA. 127). A természetnek alkottatnányi által esvén ezen (t. i. tekéletes korukon) apadnak, fogynak, és vészni induhnak (Fal: UE. 386). Fel-éled a vészni indúlt fa (SzD: MVir. 102).

[Közmondások]. Az ló oztán vezni indúl, az szélis árt annak (Decsi: Adag. 184). Ne indúlly erdőre ha sarud nincz (301. Kisv: Adag. 61). Észel indúlly, okkal járj (SzD: MVir. 131. Fal: UE. 380).

alá-indul: [doersum eo; sich auf den weg hinab machen] (Tin. 274).

bo-indul: [introeo; hineingehen]. Ottan leani attíához be indula (CsomaC. 3). Indúla bé királyhoz, hogy búcsút végyen (Tin. 321).

el-indul: progredi incipio MA. proficeor Helt: Bibl. I. 12. fortzugehen anfangen PPB. [weggehen]. Rettenctes setethseoghók leenek, wgy hogy harmad napyg souky hű attyáfyat nem latta, sem azon herről el nem yndwlth (JordC. 28). Onnét elindúla Friderik esűszárra (RMK. IV. 33). Emberha nem ganaiozhatik vagy nem vizelhetik, kerезд fél a tőknek inát és közd által raita három vagy nygy szerrel, es el indúl (OrvK. 47). A hitegető reuifénység után vigan el-induló embert gyakorta igen meg ejti a szorultse (Fal: UE. 374)

elindulat: [profectio; aufbruch]. Lón elindulatba, Dévára bészála (Tin. 13. 201). Lón el indultatya Murát czászárnac (13^{az}: Castr. D).

föl-indul: 1 [sursum eo, surgo; aufwärts gehen, aufstehen]. Romanak egik uoiaian fel indult (TihC. 23). Frater Maurushoz meene, de yngyen föl sem yudwla előtte [föl sem kele] (ÉrdyC. 616). Czac hamar hírec lón romaiaiknac hogy magyaroc ráyoc felindultának (Gosírv: MagyB. B). Mikoron fel indúltac volna Judára, reáia íténe az országra: ascenderunt in terram Judae et vastaverunt eam (Kár: Bibl. I. 392). **2** commoveor, concito SI. [unruhig werden, aufwallen, aufgeregt werden]. Haraggal fel-indúlt: *percitus ira; hamar fel-indúlt ember: vir fervidi animi PPB. Az tengher, lassaban zo tamadwan, fel yndwl vala: mare exsurgebat (JordC. 643). Azon ydőben embernek vere föl yndwl (ÉrdyC. 136b). Az tengher az szelnek fúásának miatta naçon fel indúl vala (Sylv: UT. I. 135). A lovak fel induhnak a sárbotásra (ACsere: Enc. 277). A tsászár értelmével killyebb hatott, hogy sem az illy kordé-beszédon fel-indult volna (Könyi: ÁM. 6). **3** [germino, orior; spriessen, entstehen]. Mikoron az fűbuza felindult volna: quum germinasset herba (Sylv: UT. I. 21). Fel indúl ő benne az ő foleségébűz való ket-ség (Kár: Bibl. I. 120).

fölindulás: permotio, incitatio, concitatio C. commotio MA. bewegung PPB. Ket ieles csazaruak föl indulasa (CsomaC. 27).

fölindulásokca: commotiuncula MA. kleine bewegung PPB.

fölindulat: [affectus; heftige gemütsbewegung, anregung]. Elvárá, hogy az ő fölindulatja elmüljék, azután esendes elmével mondá (Mik: MulN. 280).

ki-indul: progredior, egredi, incipio MA. hinaus oder herfür zu gehen anfangen PPB. [ausgehen, aufbrechen]. Mynden heegy es tartományok ew helyekről ky yndwlyanak: e suis locis emotae sunt (JordC. 896). Útra ám el-kündúla az keserves asszony (Tin. 369). Ne indúlly ki nagy siralommal kerlek (Bes: Hének B).

mög-indul: 1 commoveor MA. bewegt werden PPB. [sich bewegen]. Hegec fondamentocból megindultatnac, vizeckel őzud közirtok meglotadnac (BécsC. 46). Im a templomnac soporlaha ketten kette zakada os a föld megindola (MüncC. 69). Ez feld meg yndwla, az kew zyklak meg hasadozanak (JordC. 448. ÉrdyC. 338). Mykoron ymazagot tettenek vona, megh yndwla az hely: succussus est locus (JordC. 719). Meg yndwla eos meg rettene feld: commota est et contremuit terra (KulesC. 28). Reszked, mint a széltül meg indult nád-szál, minden kis nyomoruságnak árnyékátül (Fal: BE. 587). **2** [profi-ciscor, exorior; aufbrechen, sich auf den weg machen, losgehen]. Ha az ló nem vizelhetic, tőry két fő fokhagymát, borban habard el és annac az louénel belől mosd meg a vazarait és meg indúl az vizeleti (Cis. O3). Nem indúl meg nád szál fúás nélkül (Decsi: Adag. 39). Az egek erei meg-indúlnak (Pázm: Préd. A). E szók után meg-indúl, a koszorút egy mély árokba votvén, el-éri Abibást (Hall: III. Hist. II. 101). Megindúlnak az követek, hében kolvo Nagy-Szombatban gyűlnek (RákGy: Lev. 248). Meg kellették neki indulni igen jó reggel (Mik: MulN. 179). Harminzt nap múlva a nyertes Julianus elemelto társát, és meg indúlt hajóval, hogy maga országába vissza menne (Fal: TÉ. 68). **3** [commovetur animus, irritor] indignor Sylv: UT. I. 12. [aufgeregt werden, aufwallen, aufbrausen, gerührt werden]. Soba syuky nem latta, hog ez meg haragwt volna, vagy meg indult volna vagy meg haborodot volna uton valo jarasnak farratsagaert (DomC. 119). Mykoron az iambor wr azt hallotta volna, meg yndwla raytta (ÉrdyC. 612b). Meg indultatec haragul (TelC. 111). Megindult az ő szíve az ő őze-lőz: commota fuerant viscera ejus super fratre suo (MA: Bibl. I. 41). Azt mondhassa, ha valaki megindúl: nevezet-szerént ser-

it nem illetem (Pázm: Préd. c2). Ha ő több is (a török), emmit azon meg nem indülök, ha mi jobbak lészünk (Zrinyi I.191). Egy esőnyire sem indult-meg a farisensok dieseretin (Mad: Evang. 811). Rab atyánkfiának nyomoriságán megindulán, löttünk kezesek száz renes forintig ily conditio alatt: hogyha ellábná, azon summát ő kegyelme (Bessenyei Zsigmond) rajtunk megvehesse 1727. (Ügyvédek Lapja 1888. dec. 23).

[Szótlások]. Más tanácsán meg ne indulj: ne te auferant aliorum consilia PPBL.

mögindulás: permotio, progressio MA. bewegung, fortgang PPB. Földnek meg indulasaerth, pokokra zallasert ees mynd az zenth lelkekerth vizagthaly megli enghemeth dyeheseghes yz (PozsC. 28).

mögindulhatatlan: [immobilis, constans: unbeweglich, standhaft]. Meg indullhatatlan erős bizodalom (Kár: Credo 14). Adgy erős, meg indullhatatlan hitet (MA: Scult. 201).

Indulás: I) motio, motus MA. bewegung PPB. Nagy yndulás tamada az tengheren: motus magnus factus est in mari (ÉrdyC. 127b). Nem atta indulasra en labymat: non dedit in commotionem pedes meos (KulesC. 153). **2)** [animi affectus, seditio; regung, aufregung, anfruhr]. Indulás, fel-láborodás: commotio PPBL. Mykoron ő testeben okossagnak ellene walo indulast erzeth volna (PeerC. 45). Az holtak nyuzen eerzekensego, sem yndwlasa (ÉrsC. 168b). Hóg az niben indulas ne legen: tumultus (Sylv: UT. 142). Indulást vün magúban: infremuit spiritu (I.145). Az időben nagy hasragásoc, indulásoc leszne (MA: Scult. 24). Az ew szabad akarattyokbol ees tulaydon megok indwlasabol (Ver: Verb.¹ 197). Hazájában zürzavar zenebona indulások miatt nem lehetvén maradása (Tarn: Szents. 66). Mert noha tsont-épitmény az aszszonyállat, de minden puha busnál lágyab szive indulásira uéve (Fal: NA. 199). Azon természetbeli indulással és hajlandósággal lenni (Fal: UE. 389).

föld-indulás: terraemotus C. MA. erdbeben PPB. Amosnac igey, ki volt ket eztendűnel előttő a föld indolasne (BécsiC. 215. MünchC. 58). Tamad nep nevre es leznek deghalalok es ehseeghek es helzerent feld yndwlasok (JordC. 430). Nagy feld yndwlas leen, vgy annera, hogy meegh az temlecznek also fundamentomy es megli yndwlanak (764). Föld indulas leuen, de esek a baluan isten (DebrC. 121). Vannak a tengernek habjai, a földnek indulasi (Pázm: Préd. b4). Földi indulas (Com: Orb. 15). A földindulás lézen a föld alatt lévő lehelletekből (Com: Jan. 15). A föld reszketni fog rendfeletvaló földindulással (Ily: Préd. I10).

Indulat: I) motus MA. bewegung PPB. [aufbruch]. Nag' indulat lónna a tengeren: motus magnus factus est in mari (MünchC. 28). Ezekben fekyzik vala nagy soksaghw koor betegh, vakok, santak varwan a vyznek indwlatyab: expectantes aquae motum (JordC. 637). Indulatokat teuen az ő meheben urnok Jezus (DebrC. 52). Mikoron sokaiq varuan, simmi indulatot ő benne nem erztő volna, közelben mennem, halva lele ötét (116). Kerde azzonuknak mehebe urnok Kristus nag' indulatokat tenie (TihC. 54). Bodogh yndulathod lygyen: ich wünsch dass du mit glück hinfahrest (Heyd: PCF. 73). Eme nagy indulat leen az tengeren, ugy annera, hogy az haiochka be burettatnieic az haboktul (Tel: Evang. I.273). Miképen vissza-menésekről isteni tanítást vének az angyalról, és úgy térének más útra: azonképen első indulatyokban isten volt (Pázm: Préd. 185). Nagy indulat lón a tengeren (Mad: Evang. 146). Szokatlan vtra valo indulatyan rettegéssel fobázkodie (Vás: CanCat. 270). Az álló tók-is vagy magok természetes indulatyoktól, vagy külső szélveszektől felzavartatván, rettenetes habokkal daga-doznak (Tarn: Titk. 143). **2)** [ortus; ursprung, entstehung]. Ev benne valamy fertezetevségnek chak elsev indulaty sem indult

(DomC. 38). Az illyeten nyavalyakuak e táuba szokot indulatyok lenni (Tel: Evang. II.213). Az eset az pörlekedesnek első indulatya es kezdeti: casus est materia et origo negotii (Ver: Verb. El5b. 58). Az pör indulatyanak es folyasának kurara lenne: derogari possit causae motae et tentatae (293). **3)** [impulsus; antrieb, das anreiben]. Ez may epistolaa ytta megli belez az zent leleknek yndwlatyabol (ÉrdyC. 158b). Maga akarattyanae indulatit ezelekezi (Zvon: Osind. 81). Szabad volt isteni indulatból njob könyveket irnyia (Pázm: Kal. 490). **4)** affectio, passio, pathos C. indignatio Helt: Bibl. I. Aa4. [affekt] regung, bewegung des gemüts PPB. [aufregung, entrüstung]. Gonosz-indulatu: malignus Com: Vest. 135. Nagy indulatú, erős: vehemens 150. Meg-fogni indulatját: comprimere impetum PPBL. Kyt bezedeeewel nem valhat vala, erwendetessegnek yndwlatyawal meg bizonytata (ÉrdyC. 385) Lelky yndwlatinak yora valo verokődeese (516b). Yora es gonozra valo yndwlat zabad akaratakn byrosaga zorent (556b). Az testhnek yndwlaty az leeleknek ellene yzaskodnak (616b). Christus urunk az egész törvemek megtartását a szívnek indulatiba rendeli (Tel: Evang. II.530b). Az első indulat, keüansag, auagy vagyodas (Mon: Apol. 322). Buzgo indulatit isten: elema (MA: Bibl. Magy. 2). Ninczen az istenben olyan indulat, hogy megbánná vni ezelekedeti (16). Szent Jób illyen-képpen laatta irásban lelki indulatit (Pázm: Préd. 24). Haragunk indulatyanak melegségében boszszút akarunk állani ellenségünkön (26). Sok külömböző indulatit és tselekedeti vannak az alázatosságok (57). Nagyobb indulatall és szeretettel vannak az anyák az ő magzatyokhoz az atyáknál (Szathm: Cent. 89). A haragnak indulatya (Ily: Préd. II.100). Foglatatosságiból ismértetik meg a gyermek; és az ő kezeiből láttynk az ő természeti indulatyát (II.152). Öltözzetek fel az irlgmasságnak indulatiba: induite vos viscera misericordiae (II.180). Nem az emberi dolgok, hanem azokhozvalo belsőindulat (II. Tart. 3). **5)** [tumultus; anfruhr, rummel]. Tőnece indulatot ezen magyaroc, hogy coronazatlan volna királyoc (Valk: Gen. 55). Hadae indulatit es azoknac hirei, ha nem együt, masut hallattatnac (Zvon: Post. I.31). Ez nagy hadi indulatok mind egyfelől s mind másfelől mire tudáljanak (MonTME. III.31).

föld-indulat: terrae motus MünchC. 69. [erdbeben]. Föld indulat lön, kü sziklac megrepedezene (Tel: Evang. I.288b). Föld indulat is lön és dichöült eleven testbe megjelenék az vr először Magdólanak, azutan az apostoloknak (II.10b. Lipp: 1'Tük. I.245).

jó-indulat: [benignitas; gütigkeit]. Az kegyelmédhez való jóindulatunkból megengedtiük (Thaly: RT. II.372).

Indulatos: immobilis MA. [immobilis] unbeweglich PPB. [unbewegt, unabänderlich]. Ött lakozak mend az nygyen napon yndolatlann, semyt euen sem yuan (EhrC. 27). Legyenek yndwlatlanok, mykenth az kew (JordC. 42). Yndwlatlan allatok (res immutabilis), kykben lehetetlen haszdny ystennek (808). Mykoron zent Damanos atyank az jmadasban indulatlan maradna, pokolbely evrdge meg zegenyveluen el mene (DomC. 48). Meg esmerte zent Agota azzonnak indulatlan zandokat (ComC. 256). Sofia azzon enne nag' kennac keserűsegeben indulatlan vezteg alla (NádC. 636). Alhatatosoc legyetec es indulatlanoc (Born: Préd. 711).

Indulatos: passivus, affectibus indulgens, affectuosus MA. leidenschaft erdulend, den leidenschaftlichen nachhangend PPB. [leidenschaftlich]. Indulatos, buzgóságos és figyelmetes halgatóc (MA: Scult. 325). Indulatos szóccal szolt nékie (1079). Toféus indulatos ember-is lévén a fejedelemhez ment és mondá (Bod: Pol. 113).

Indulatosság: indulgentia affectibus PP. [leidenschaftlichkeit].

Indulhatatlan: immobilis MA. [constans, immutabilis] unbeweglich PPB. [unwandelbar]. Azok mynd erekke megl maragyanak, kyk yndulhatatlanok: quae sunt stabilia (JordC. 827). Ezök indulhatatlanok a gonossagra (DobrC. 183). Vala indvhatatlan, ötet soha valaki meg haragovan nem latia vala (272). Lám az Péter erős, indulhatatlan kőszikla (RMK. IV.258). Akkie biznac az vrba, indulhatatlanoc leszneec mint az Zionnak hege (Szék: Zsolt. 136).

Indulhatatlanság: immobilitas MA. unbeweglichkeit PPB.

Induló: se movens, commovens, mobilis MA. was sich bewegt, beweglich PPB. Cet halak ees vyzben mynden yndolok algyatok vrnak (AporC. 139). Indulo, ingo marha: mobile (Ver: Verb. Szót. 17).

[Szólások]. Induló félben, indulóban van: parat abutum, est in procinatu eundi Kr. Immár indulóban volna (Helt: Krón. 158). Indulo felbe volna (190). Indulo felben vagiok (LevT. 173). Indulót fúnac: conclamant vasa MA. Indulót trombitálnac (Helt: Bibl. I. SS4). Mikoron kúrtóndetec indulót, akkor indúlyanac (Kár: Bibl. I.128).

ING, INOG: moveor, agitor MA. bewegt werden, bin und hergetrieben werden PPB. Nem vala őmenden ingandoioknac zama: non esset numerus in universis mobilibus eorum. (BécsiC. 43). Mit mentetec ki a kietlenbe latnotoc, zeltől ingando nadat? arundinem vento agitatum (MiinchC. 33. 123. Sylv. UT. II.108). En beime éleunk, ingunk, es vagyunk (Beythe: Epist. 240). Isten vitte ki kertünkéből az ártalmas, rossz dio fát, meegb az árnyéka sem io, ám inghion, a meegli inglat, hammu lézen belőlle (Bal: Epin. 8). Jól meg-keményített sisakján fehér fekéttel egyvoledett tollzat ingott (Fal: TÉ. 637).

[Ingadogál]

Ingadogálás: motitatio Vajda: Kriszt. III.23. Kr.

Ingadoz (ingadozik Mad: Evang. 162) moveor, agitor MA. bewegt werden, hin und hergetrieben werden PPB. Ingadozva: mobiliter MA. Teremtlio isten nagy cethalakath es mynden eelő es yngodozo (motabilis) allatokath (JordC. 7). Ű általa vagyonk, előnk, ingadozonk (SándorC. 3). Fanak leuely lassw sceel nya ingadoz wala (PeerC. 43). Míndenee kőzzül valami ingadoz es él a vízbe, vlatat legyen tünektoc: quae in aquis moventur et vivunt, abominabile vobis (Helt: Bibl. I. CC63). Ne ingadozzunc, mint egy dőlő tekenő az vizen, anagy nad (Born: Préd. 321). Ingadoz az tudomanban (Fél: Tan. 324). Az istennek lelke ingadoz vala az vizek fölőt (Szár: Cat. F4). Nem ingadozott tétova nád-szál módgyára (Pázm: Préd. 33. Zrinyi. 195). Ingadozó, meg-hanyatlot ház (Com: Jan. 105).

Ingadozás: motio, motus MA. bewegung PPB.

Ingadozatlan: immotus MA. unbewegt, unverrückt PPB.

[Ingadoztat]

Ingadoztatott: agitatus MA. motus; bewegt, hin und hergetrieben PPB. Ingadosztatot nad: arundo agitata (Fél: Bibl. 17). Nadat az szeltől ingadoztatott: arundinem vento moveri (99).

Ingás: motio MA. bewegung PPB.

föld-ingás: terrae motus ACsero: Enc. 135. [erdbeben].

Ingat: I) moto, mobilito, agito, moveo MA. percieo PPB. oft bewegen, beweglich machen PPB. Judith meg alla az ag előth, aiant ingatuan vezetgességgel (GuaryC. 58). Ű nekik utalatos lők; latanak engem es ő feieket ingatak (DöbrC. 198). Gyenge fák nőnek a kövér völgyekben: azok vernek mélyeb gyökeret, mellyeket a szél erőssen ingat (Pázm: Préd. 35). Ostromollyad s ingassad a miglen álló helyéből ki mozdítván

estére birhassad (az idegen istent Fal: UE. 378). 2) [hortor; anefern, bewegen]. Ara ingatja, nogatja lelkét (Megy: 3Jaj. II.37). Fenyegetésével szokta ingatni az ő tisztöknek megfelelésére (Ker: Préd. 447). Igy ingattya magát a báláadásra (566). Az tisztességh ingattya az vitéz az bátorságos halálra (Prág: Serk. C).

mög-ingat: moto, agito Kr. [bewegen, schütteln, rütteln]. Tenupha, olly áldozat vala, melyet kezekre vevén, megingattac job kézről bal kézre, es ismét vissza (MA: Bibl. I.76). En az ő bűdős ganélatyokat nem akarom megingatni, es szükséges a tisztá es kegyes fűleknec kedvezni (MA: Tan. 1186).

Ingatás: motio MA. bewegung PPB.

[Ingatag]

Ingatagság: [mobilitas; beweglichkeit]. A testnek ingatagságával járó játékbán gyönyörködtem, mint a lapta, forgattya [igy?], parittya (Bethl: Élet. 168).

Ingatlan: immobilis MA. unbeweglich PPB.

Ingó: mobilis MA. beweglich PPB. Ingó marha (RMNy. III.55). Ingó fogat, ha észed, meg erősít (Mel: Herb. 19). Ingó fa leuel (Mel: Jób. 34). (Az terpentina) ha meg eszöd, ingho fogat erőssyt (BeytheA: FivK. 7). Az ingó es nem ingo, napjokat nem változtató innepeket meg jelenti (Com: Jan. 126). Ingó jóecal bővőkődven (188). A bōlts azon iparkodik, hogy ki kémelhesse embernek gyengéb' s ingób' részét (Fal: UE. 378). Ha illy forgó sarkon es ingó mozgó állapottal volna dolgok, engem s téged bizatna valami reménység felőllek (Fal: NU. 252). Nem ollyan ám ez, mint az tekenőben ingó víz: duabus anchoris fultus (Decsi: Adag. 2). Mint az tekenőben ingó víz, ollyan (338).

Ingó-bingó: [mobilis; beweglich]. Ingóbingó jószág: bona mobilia MA. bewegliche güter PPB. Külső jók, ingó bingó jók: *res mobiles PPB. Az mi ingo bingo barom Cziastan vagion, Palnak lagiom (RMNy. II.302). Ingó-bingó jószág (Radv: Csal. II.391). Az én ezüst es aranyimeim es egyéb ingó-bingó marháim (III.230. 233). Ingó bingó nad (Mel: SzJán. 102). Ingó bingó itelettel es értelemmel bírtak (Pécsv: Fel. 535). Isten a tős-gyökeres jószágot, melly az örök-élet, választottinak tartya; a töb' ingó-bingo világi jókat ellenséggel-is közli (Pázm: Préd. 1156). Ingó bingó marhak: bona mobilia (Ver: Verb. Előb. 2). Valami ingó-bingó marhái voltak azokban az jószágokban (MonOkm. XXIV.166). Az jobbágyoknak ingó-bingó vagyonát senki el ne vegye (MonTME. III.52). Eskesseuoc minden embert ingo bingo minden jószágát, örökségét megszámlálván, ehöz képest vessék az adót (Bartha: Krón. 83). Ingó bingo fundamentom (MNYil: Irt. 138). Az ingó bingó tudomány kételkedés: scientia vacillans dubitatio est (Com: Jan. 67). Sigmond a másik felét bírta; de csak ingó-bingó módon bírta (ErdTörtAd. I.69). Confiscalttanak ő minden jószágok, sequestrálttanak ingó-bingó javok, s egynehány majorok (Thaly: Adal. II.382).

Ingóság: mobilitas MA. beweglichkeit PPB.

Ingóvány: palus BécsiC. 151. uligo MA. sumpff PPB. Adáni: Spr. Ime eg kos ahuala az ingouán előth, valuan tiz magas zaruakat (BécsiC. 151). Vessedelemnec ingouaniaban esel (Dáv: Préd. 128). A földé sovány, e mellett semlyekes ingóvány (Gyöngy: KJ. 71).

Ingóványos: uliginosus MA. sumpffig PPB. Ingóványos hely: sumpicht feld Nom. 75. A föld színe nedves avagy vizeynős, ingóványos posvány (Com: Jan. 14). Ingóványos tő (Illyf: BCsTomp. 123). Ingóványos hely (GKAt. Titk. 334).

INDSÉNER: [ingenieur]. Ing'yénéer vagy hadi mestersegeket készítő, hadi várvételhez-tudó: machinarius belli, machinarum artifex, machinator bellicus PP. Insinér, építés mesterség-

en tudós: ingeniarius PPBl. Inzenér: geometra Kr. Incoyér (TörtT. III.390). Incsenir (396. 398). Incsenér (Thaly: RT. 1401).

INFORMÁL: [informo; unterrichten, verstündigen]. To-
bbi bosszúteleken való feunhagyással bennünket mindenké-
ül informálván (RákF: Lev. III.404).

ING, IMÉG (engalya EhrC. 46. ymegben, ymet WinkC. 165. yngeinket DebrC. 47. *ümög, ing* Com: Jan. 100. *imeg* BKat. Titk. 272. *ümög* Pázm: Kal. 595. Thaly: VÉ. II.73. *ung* Zrínyi I.90): interula C. indusium MA. hemd PPB. Imeg, ing: hemd Nom. 20. Nenczen semym, hanem csak engalya ruham: nihil habeo, nisi femeralia (EhrC. 46). Ennenmaga marada mezeytelen chak egy cilicium ymegbe (ÉrdyC. 569b). Lateok egy yo aranyas yugliet (JordC. 299). Az aranyas ynghet vyveek Akornak wólgyeere (300). Hoó ingót ne viselne (GuaryC. 44). Ez zvy kedeg vala meg evltvetzetven egy nagy feyer jmegeg (MargL. 136). Inget rea öuedze (Born: Préd. 234). Az imeget rea öuedzé: tunica succinxit se (Helt: UT. f3). Ugyan egy imege nyakaztatnac vala, Héder bék az várba ingben szaladt vala (Tin. 63). Az molnár imegje (MesésK. 33). A cilicium, szőrből-
kötött imeg, mely a meztelen testet sauyargattya és fájtattya (Pázm: LuthV. 298). Szolgáknak való imeg csinálásáért fizettem (MonTME. L294). Imegbe, és dolmanyba (Com: Vest. 82). Prédikálló ing (PhilF. 59).

[Szólások]. Tholdi egy imegben ott kún pironkodék (Illosv: Toldi 6). Tsak egy imegben fel-ugordván (GKat: Válts. II.177). Egy ingbe gattyába (Apoll. 11). Az ing ére esküdni (Kisv: Adag. 3). E mi seregünk-ből való, jámbor Chemnicius Márton, jól feladta vala az inget a tridentum-i concilium-ra (Czepl: Japh. 155).

[Közmondások]. Kőzelb az ing az czuhánál: frens occipitio prior (Deesi: Adag. 10). Közlebb az imeg a csuhánál (Kisv: Adag. 196): frens occipitio prior est, tunica pallio prior est MA.

alsó-ing: perizona C. PPBl. interula MA. subligar, castula; nterhemd, das man unmittelbar auf dem leibe trägt PPB. Ne sapolódgyál semmit szeretődben, senkinél nem lehet iob szerelmében, kinál csak azzal kit viselz berhédben, maid velled hál fosos alsó-ingében (FortSzer. I.). Alsó imeg légyen az ő derekokon (Kár: Bibl. II.151). Cspáját töröltte alsó üngivel (Thaly: VÉ. II.34).

fél-ing: [?] Hwzsonharom gvolch ymeg, hwzson egh fel ymegh. hath keethews ymegh (RMNy. II.35).

felső-ing: auctorium; schurz, kittel Nom. 19. (Helt: Bibl. IV.16).

fürdő-ing: [badehemd]. Feredő ing (Gér: KárCs. IV.417).

gyolcs-ing: [indusium e sindone]. Eez kedeeglen nekyk hagwan az gvolch yngheth mezeythelen el futa tőlök (WinkC. 165). Gyolcz ymeghben öltezwen (JordC. 507. 340) Huszanharom férfi vékony gyolcs ymeg (RMNy. II.35. Radv: Csal. II.7). Ifju, kinek testén csak gyólts ing vala: adolescens sindone amictus super nudo (Helt: UT. N.4).

háló-ing: indusium nocturnum Kr. [nachthemd]. (Radv: Csal. II.285).

kigyó-ing: angvina pellis C. [schlangenhant]. Kigyó ing, kigyó héja, a mellyet tavasszal levetteknek a kigyok (Majer: Szót. 181).

páncél-ing: ephestris MA. lorica manicata; kleid über den harnisch eisern hemd PPB. [panzerhemd]. Páncély ümög (Land: UjSegít. II.660). Panczel imeg (Vás: CanCat. 542), Pánczér-ing (RákF: Lev. II.451. Gvad: FNót. 42).

szőr-ing: cilicium, vestis cilicina Kr. Zór imögnek zőnetlen ualo viseleseuel es bőitökkel gőittri uala magath (DebrC. 80). Az eu ingöm alatt zór ingót viselőc (TelC. 190). Zór imöggh fődözye beeh thy taghotokath (ÉrsC. 175b. Tel: Evaug. I.45).

ujjos-ing: subucula Major: Szót. 456. [hemd]. Ümög, belső ing avagy újos ümög, pendely: indusium, interula seu subucula (Com: Jan 100).

vászon-ing: [indusium e tela factum; leiuones hemd]. (MA: Scult 881).

Ingécske: [interula: hemdchen]. (Istv: Volt. 19. RMK. II.47). Kezit ingecske alá tevő (MouIrók III.59).

Ingős: indusiatus, interulatus MA. [mit einem hemde bekleidet].

INGÉRÉL (ingeryen VitkC. 51). *ingerluen* Komj: SzPál. 196. *ynghörly* ÉrdyC. 450b. *ingörluen* Komj: SzPál. 35): infesto lacesso, irrito, prorito, insulto C. iucesso, incito MA. [reizen] anreizen PPB. Haragra ingerleled ötet, es gákörta azon ödön sölgaual ellene vyaskottal (VitkC. 9). Az ehceg, nem az etelnece izi ingeryen etele (51). A mel etkec ingerlenec torkossagra, el tauoztassad (53). Feelelemmel kyl jaar az ellenseeghök közöt, ees ynghörly ewket, hogy chak meg öllhetneek (ÉrdyC. 450b). Zent Ignat mikoron az orozlanokat ingörlenie öhre, hoci tölök meg etettetneiek, reia hertelenködenek smeg foitak ötet (DebrC. 168). Igen igen ingerlettem en ötet haragra (BodC. 33). Myglen isten panazol, ellenseeg yngerly (KulesC. 179). Idegen istenekben ingerlek ötet, es ö vndoksakokban haragra indeitak (DöbrC. 253). Alatonbba es zemermössen ingörluen az romabelyeket kővetesre (Komj: SzPál. 35). En kővetysre ingerlek tykteket (83). Az zenth irasoknak byzenysagual yngerly öketh, hogy kyky adion valamyth az zenteknek segetsegökre (195). Zent Palth megh vtalasra ingerluen, mynth alualoth (196). Ingerlöttéce ötet a fül kezetece chinalmanyával: irritetis eum per opera manuum vestrarum (Helt: Bibl. I. bbbb4). Ne ingerlyed ötet haddal (Kár: Bibl. I.158). Achabot az ű hitlen balvaniozo felesége ingerli a gonoszra (Mel: Sám. 356). Az isten ki természetü szerint igen rest az boszuallásra, az embereknece szertelen nagy alnoksagokkal ingerlettetuen (Tel: Evaug. I.107b). A kösség is mintha ugyan ingerletöjék e szentségnek vételére annak mutogatásával (Tel: Evaug. II.414). Bűneinek bocsánattyáért báladársais ingerlheti (Pázm: Kal. 187). Az szölga hertelensegeből boszontanaia es ingerlenie ötet (Lép: PTük. I.278. 320). Ellenünk való fogatok vlcorsótására ingerlenélek véle benneteket (Bal: Cslsk. 34). Hogy valakit a jelen valóc közzül ne ingereley: ne quem praesentium lacessas (Com: Jan. 203). A kos meg búsitatván, ingerletötvén, öklölödik (43). Uram légy kegyelmes fejemnek, im megvallom előtted: mert a te halálodra ingerletök engemet (Hall: HHist. II.176). Nagy kivánságtól ingerletet meg tudni (Illy: Préd. I.33). Némellyeket a böcsület inkább ingerel az elősége a második szerben, hogysen a második ülésre az elsőben (Fal: UE. 398).

föl-ingérél: excito, irrito, provooco, exaspero MA. aufmuntern, bewegen zu etwas, auffordern PPB. Haragati esmét fel ingerlenie ötet (Kár: Bibl. I.51. MA: Bibl. I.564).

fölingörlés: exasperatio, exacerbatio MA. erbitterung, erzürnung PPB.

Ingörlés: infestatio, irritatio, irritamentum, incitabulum, insultatio, insultura C. [reizung, anreizung]. Bajra-hívás, ki-hívás, rez-ingerlés, apellálás: provocatio PPBl. A gazdságöc a gonoszságöcnek gerjesztö ingerlési: divitiae malorum irritamenta sunt (Com: Jan. 188. Zrínyi II.63).

Ingörköd-ik: insulto MA. [reizen] verspotten PPB. The mynden öktalan een velem yngerkedeketh meg verel: tu percussisti omnes adversantes mihi sine causa (KulesC. 4. KeszthC. 1. DöbrC. 17).

Ingörködés: insultatio, irritamentum, infestatio MA. [das reizen] verspottung, spöttisches wesen PPB.

Ingérletlen: illaccessitus MA. unangereizt PPB.

Ingérlő: 1) infestator, laccessitor MA. bedränger, feindseligor mensch, anroizer PPB. 2) incitamentum MA. anreizung, antrieb PPB.

INGYEN: 1) [sane, quidem; wol]. Ingyen sem: nequidem, nedum MA. [gar nicht, ganz und gar nicht, durchaus nicht]. Hoó ő sorogéc ingén mégném zamlaltathatic: ut dinumerari eorum non posset exercitus (BécsiC. 18). De ingén se illec valakinec megtörni: nec praevocari cuiquam liceat (145). De tú latuatoe ingén penitenciat sem fogtatoe: vos autem videntes nec paenitentiam habuistis (MünchC. 53). A mely horaban ingyen nem aloytjyatok, embernek ew fyfa el yew: qua hora non putatis, filius hominis veniet (ÉrdyC. 156). Az ayundeeket el nem vevée, de yngen reea sem tekeente (528). Yob volt volna azoknak, ha yngen se zyltetenek volna (596b). Ha meegh ingyen közelőd nem volna es, vygyed ewtet the hazdhoz: etiamsi non est propinquus tuus, duces in domum tuam (JordC. 245). Ty nem twttok valamyt, ingyen sem gondollyatok: nec cogitatis (668). Sokan valának, kyk ingyen sem twgyyak meggyenek (772). Ty nem twtdtok valamyt, sewt ingyen sem gondoltok: nec cogitatis (ÉrdyC. 77). *Ingyen az k[egyel]-med fődését békességgel és oromesth szenvodóm 1560 (CzF.). Sőt ingyen sem hallottam, hanem chac ma: et ego non audivi praeter hodie (Helt: Bibl. I. 33). Ingyen se tudgyac, se ne lássac, mig kőzikbe b[er] meggyúne: nesciant igneant donec veniamus in medium eorum (Kár: Bibl. I. 430). Ingyen sem vélnéie az ember mikor őtet meg fogja (Tel: Evang. II. 513). Hertelen meg büntettek, szinte ackor, mikor ingien sem varnad (Mel: SzJán. 112). Meg sem büntet, vagy ingyen sem tuga bűnődöt (445). Es ingyen sem mondac azt, hol vagyon az vr (Mon: Képt. 70). Az hus ételuec ingyen hire sem volt (Pécsi: SzűzK. 114). Tarts magadnál, mintha ingyen sem tudnád (Deesi: Adag. 216). Ingyen sem tudgya, mit beszél (220). Pősuénség ingén se neuztessék thi köztetők (Beythe: Epist. 80). Magát sem szereti néha néha, ingyen meg embereknec nyáyaságokban sem akar lenni, olly komorodot pater (Cis. L3). Más fejedelmet akart az országra hozni, ingyen sem Homonnait pedig (ÉrdTört. II. 137). Mindazáltal ingyen nem tettic vala meg (MA: Bibl. I. 38). Valami a te tiszteletet nem illeti, úgy tarcsam, mint ha ingyen sem volna (Pázm: Imáds. 96). Kítsiny bűnök, vagy ingyen vételnek sem iflik a részegséget (Pázm: Préd. 221). Az aniaszentegyhaz nem teueleg, sőt ingyen sem teueleghet (EszT: IgAny. 98). Nem tudnam ingyennis, mit beszélonek (Lép: PTük. I. 232). Salamon idejében ingyen e világon sem vóltaanak (Pós: Igazs. L20). Barátok, ingyen hiszem, szád izire volna (Fal: NU. 286). Mi csuda, ha akkor akadnak a balúl horgára, mikor ingyen sem gondolnák (Fal: NE. 48). Oda ragd, a bová ingyen sem gondoltat volna (67. Fal: UE. 373). Noha az ő sartzta ingyen sem olly áros, örömet le-tenné érte azt a város (Kőnyi: HRom. 4. Kőnyi: VM. 12). 2) gratias Ver. gratis, gratuito MA. [invanum] umsonst, olme gewinn PPB. umsonst Com: Vest. 131. [vergeblich]. Ingen vöttetec es ingen agyátoc, ne akariatoc birnotoc se arañat, se ezüstöt (MünchC. 31). Gűldötec engemet es an amnat, hoó be tefességéec a bezed, mert ingen gűldötenec engemet: odio habuerunt me gratis (203). Yngen ol vyuneeek veldők (ÉrdyC. 527). Heeyaba es yngen nem aggyaak (613b). Yngen vetteetek, yngen agyatok: gratis accepistis, gratis date (JordC. 382). En zomehozonak adok az eelew kwth foenek vyeeben ingyen: do gratis (925). Mire haborgac műneket heyaba auag ingen (TelC. 216). Fejedelmek ingyen haborgatanak engem (DöbrC. 70). Hogy az minel akar ki és ingyen meg litogattatot, más vgyan azon ingyenért irégykődök (Soós: Post. 102). A ki mit ingyen ad, ajándékoz (Com: Jan.

194). Valakinec kodveskedhetel, ne nehezteld, még ingyen-is és kedven: vel gratis et gratuito (201). A kocsmároost is meg-ölik, ha ingyen nem ad (Thaly: RT. I. 259). Csak ingyen töltet-tük azon napot (MonIrók. XXVII. 124). De azt bánom igen, hogy ott tölték ingyen két egész bolnapokat (ÖtvMest. 42 vsz.). Sokan viseltek vezetékül ilyen neveket: Nagy Caesar, Nagy Pompejus, Nagy Sándor, de nagy ingyen (Fal: UE. 470). 3) [solum; blos?] Minekünk is erőssen meg vagyon hagyva az hatalmas császártilt, hogy meg tartsuk az frigyét és senki vára alá ne menjünk, *ingyen az kit az mezön találunk, tizez, huszat, ötvenet is, megverik, azzal az két fejedelem között való frigy fel nem bomol 1559 (CzF.).

[Szólások]. Vay ki igen szerethők mindnyáian az ingyent: muris in morem vivimus (Deesi: Adag. 214). Igen szereti az ingyent (Kisv: Adag. 320).

Ingyenbe: gratis Helt: UT. Aa1. [umsonst]. Az maradik nip az istennek ingenibe valo valasztasa szerint vagon: reservatio secundum electionem gratuitam facta est (Sylv: UT. II. 116).

Ingyen-való, ingyenben-való: gratuitus MA. Káldi: Bibl. 291. nverdict, aus gnaden kommend PPB. Hogy ingyen valóa tegyem: sine sumptu ponam (Helt: UT. u4). Az istennec ingyenben valo io kedueből bűneinket meg boczatuan (Born: Evang. I. 353). Ingyenben valo io kedueből (Born: Préd. 80). Ingyenben valo io voltabol (82). Ingien valo iutalom (Fél: Tau. 538). Ingyen valo io voltabol (Beythe: Epist. 232). Az istennec ingyen valo kegyelme (MA: Scult. 241). Nem ingyen való jó kedueből cselekszi a jót az iston az embereken, hanem a cselekedetekért (Matkó: BCsák. 314).

INKÁBB (enkab TelC. 301. ynkanban JordC. 423. inkaban LevT. I. 251. ioncab KazC. 4. yonkab WespzC. 50. ionkab Ozor: Christ. 338. inkábban Tin: Zsigm. 15. MA: Scult. 1021. MA: Bibl. V. 40. MohF: LTárh. 185. Rim: Ének. 72. 99. 162): magis, potius C. MA. mehr, besser, lieber PPB. Sőt inkább: imo, quin, quinimo; leginkább: demagis C. Sőt inkáb: imo Com: Vest. 132. Mendenkor ynkanb albatatossnak lattatykuala (EhrC. 3). Ynkab kezowsb [kevesb] menyei zenteknek gradosazoret: et plus et minus (64). Ynkab vtlak meg az zamar gauayaloz hasonlot penect, hodnem az zamar zarat (80). Tű gételmetec engemet inkab nehezeit: magis me premit (BécsiC. 2). Megereté őtet kiral inkab, boógnem menden memberieket: adamavit plus quam omnes mulieres (53). Ha az mezey fyweket isten ezen-keppen rwhazya, mynewel yonkab tyeket kewes hythwyek (JordC. 372). Istennek kel ynkanb enghednwnc, homem embereknec: oboedire oportet deo potius quam hominibus (723). Nagyal ynkanb meg kellett volna írnya (CoruC. 7). Nem nezem ayatossagal zenteknek kepet, de inkább ez vylagyakat nezem (VirgC. 4). Ky kezeleb az zenhoz, az jonkab fytyek (LevT. I. 23). Istentől hogy ők el ne veszenec, inkaban byndkőből meg téryenec (Hoógr. 235). Paranebola, hogy az kementzet igen meg fűtneyoc, hetszer inkab mint amac előtte (310). Halalomat in kább el-hozd, hogy nem rutatis ortázimot (Balassa: Ének. 31). Meeg ehok meg som gondolhatyk, sokkal inkab meg nem czelekedhetti (Mel: SzJán. 4). Hogy valamely goromba ahöz ne támaszkodgyék, menyivel inkáb reá ne állýdn (Sam: Cer. 14). Az kerékis háial fordúl inkáb (Deesi: Adag. 127). Azt beszélem ám én, az mit te inkáb tudz: tuum tibi narro somnium (161). Naggyal inkáb: multo magis (Kules: Evang. 496). Az hazagságot igen gyűlölem, semmit e földön inkáb nem utálok (MA: Zsolt. 188). Sient inkáb szereti, hogy nem Jakobnac akármelly sátorát (MA: Bibl. V. 41). Emél inkáb meg nem alázthatott az isteni felség (Pázm: Préd. 53). Melyeket kegyelmed inkáb tud én nálammál (Czegl: Japh. 25). Ezeket a tartományokat olly kegyetlenül sarezoltattyák és suyargattyák vala, hogy inkáb sem lehetne (Liszny: Krón. 146). Az emberek edgy méltosigunk, edgyik-is nem inkább ember a másikal (Megy: SzA-

örme. 156). Ha csak az emberek között-is az nem esik; mel-
l inkább nem esik az isten és az ő követői között? (GKat:
tít. 204). A bűnös inkább fűasztya magát, hogysen az igaz
Ily: Préd. II.61). Azon legyfink, hogy találhassuk nevedekéset
hitnek, inkább inkább bővölködven minden jó teteményekben
MHeg: Préb. 7.29). De élni és nem remélni, jobb inkább nem élni
Amade: Vers. 23). Csak árnyékban s gondolatban kínos szívet
zeretni, jobb ma inkább meghalni (29).

[Szólások]. Inkább mindenkor: plerumque MA. mel-
enteils, gemeiniglich PPB. Inkább minnyájan: plerique
IA. die meiste, der mebrere teil, fast alle PPB. Az püspökök,
löhácsnál inkább mind le vágattak vala (Pázm: Kal. 194). A
zent könyvekből meg tetszik az istenek szava, mert inkább
mindenknek elein fel vagyon jegyezve, ki írta ezeket (465). Ő
aga is ott veszett, népe is inkább mind ott veszett a Száván
(MonIrók. VII.4). A nyár mind esatázásban telék el inkább-
an (ErdTört. I.43).

Inkábbára: [magnam partem, plerumque; grösstenteils,
peist]. Kétszáz egynehány rácz, végházbeliek inkábbára, állotta-
nak lúségemre (MonIrók. XXIII.14). Az vitt inkábbára az mos-
ani resolútiókra, hogy becsületet neveljünk (MonOkm. XV.141).
Lám inkábbára mindenkor megküldtünk neked mindeneket
XXIV.217).

INKVIES. Inkviese órának: horologii librator PP. [pen-
el].

INNEN, INNÉT (eneid LevT. I.160. 246. ennetoua NádC.
7. cennen JordC. 37. 63. 380. 403. ÉrdyC. 167b. 519. 558.
nnen ThewrC. 197. TichC. 21. PeerC. 11. enneten TichC. 13.
nnéd Helt: UT. P4. Szeg: Aqu. 12. innegh Bas: Credo. 129.
nnéc toua Helt: Krón. 121. innék Nád: Lev. 87. innel LevT. I.
67. Zvon: PázmP. 3. 5. 272. innél Lép: PTük. I.9. innend
KBécs. 1572. innénd Com: Orb. 90. Gvad: FNót. 60. innét
MA: SB. 10. inneten MünchC. 49. 85. VirgC. 135. Hofgr. 174.
meten VirgC. 22. innellen EhrC. 86. 113): **1)** hinc; von hin-
nen MA. von dannen Com: Vest. 132. **a)** Innet es innet (hinc
nde) a vizec mégerősödene (BécsiC. 18). Mennyetek el innen:
recedite (JordC. 350). Nem erz ky mynket innet (DomC. 108).
Nem illic hog mastan el menny innen (110). Ha ennekóm iero-
nimus emneten el had menöm: en touaba soha ede nem jöüök
KazC. 23). Yneten ymatsagra mene be az erdwbe (VirgC. 22).
Mennyünk ki innen (Land: UjSégits. II.249). Ionen tonam én,
na megbasatsz is, az írásból (Ker: FelsK. 169). Többszer oly
szinét adgya dolgának, mint ha innen-is, amonnan-is fel-fedve
ki tetszenék belső titka (Fal: UE. 370). **b)** Inneth uagion hogi
(DebrC. 200). Az hitnélkül lehetetlen, hog embőr istennek ked-
nes lebossn: emneten uagion hog az luztok, eretnökök nem
uálnak bizon zeretetöt (TihC. 13). Eennen ysmered, hogy ko-
ronkeed zeezhen vag' (ÉrdyC. 133b). Mi karod esic innet?
(Mon: Képt. 113). **2)** [cis, citra; diessaits]. **a)** Innenis tul is
Zrinyi I.183). Minden tul lötte nylának innet all az aija (Bal:
Epin. 4). Ibráni uram is tul másfélől rajta leszen az ellenségen,
innét mi is (RákGy: Lev. 170). Innen a vigadalom, túl a fájda-
lom (Fal: UE. 448). **b)** Duman eneid (LevT. I.160). Jordan vizén
innét (Kár: Bibl. I.140). Mi túl a Dunnán, méltóságos uram pedig
innend constringálbassuk (RákF: Lev. I.85). A holdon innen
nintsen oly szentséges helység, melyhez valami rendtelenség ne
férne (Fal: NU. 272).

im-innen: hinc, istinc; von hinnen, von dannen MA.
(Helt: Krón. MA: SB. 263).

Innenső, innekső, innetső: ceterior C. MA. das näher
diessaits liegt MA. [diessaitig]. Az inegső részét Magyarorszag-
nac mind el rablác (Helt: Krón. 61b. 59. 152). Saul méne a
hegynece az innetső oldalán, Danid kedig a hegynece túlsó oldá-
lán (Helt: Bibl. II.162). Duna-innenső Magyarorszag (Zvon: Post.

L1). A koporsonak az innetső szélén vagyunk (MHeg: Préb. 19).
A Duna innetső partján (RákF: Lev. I.487). Innet az inegső
felen (RejtLev. 52). Innetső parton termett (Gvad: Kár. 119).

INSTÁL: [rogo, oro; bitten]. Hogy menne a Kristushoz,
instálna érettek, és nyerné meg nekik az elsőséget (Bíró: Ünep.
C2). Oly fősvénységbe ejtette magát szegény, hogy a szegény
bádoki öreg papot Vásárhelyi Istvánt, ki is kevés gononát in-
stált tőle, egy szem nélkül bocsátotta el (Haz. I.377).

INSTÁNCIA: [rogatio, petitio; gesuch] (Bod: Lex. Előb. 7).

INSTÉLLÁL: [instituo, in loco; einsetzen, installiren]. Nem-
zetes Csula Gáspár hívínket azon hivatalnak beállítására lúség-
tek által instelláltatni rendeltük (MonOkm. XIV.142). Éddig itt
commendáns Ordódi György vala; már Nagyszeghi Gábor in-
stellálák oda (Thaly: Adal. II.357). A regimentet obtineálta
gróf Pálfi Rudolf, a fia pedig valami gyalogregimentet kapott,
de nem tudom a nevét, a főispánságba is instelláltott az atya
temetése után Szatmár vármegyében (Haz. I.292).

INT (entenni; monere, hortari, svadere; enteni; admonere;
entes; mutus Ver. yntene EhrC. 79. yntuen 104. imletuen
MünchC. 17. 40): **1)** inno C. nnto Ver. annuo, inno PPI.
Inteni vkinek: annuere aliquem PPI. Yntee azert hwneky Simon
Peter es monda: innoit (JordC. 676). Az en kezeymel intek
vala (VirgC. 104). Latatik vala, hogi valakinek intene (104).
Myndenek kyk lattanak engemet meg meuettenek es felw
intettenek: moverunt caput (KeszthC. 40. KulcsC. 40). Ne erw-
yenek en raytam, kyk ellenkednek ennekem es yntettenek
zemekkel: annunt oculis (82). Intenek vala: innuebant (Fél:
Bibl. 86). A vezér intven az udvarlókra, mind ki takaródnak
és csak magam és Skerlet uram maradánk a vezérrel együtt
(MonIrók. XV.263). Intém nekik, hogy oldának el társaimat
(Mik: MulN. 327). **2)** moneo, commoneo, hortor, adhortor, co-
hortor, consvadeo C. exhortor MA. vermahnen, aumahlen PPB.
Mikoron az mynister yntene (adhortaretur) zent Ferenzet,
hogy valamyt engedne az baratocnak (EhrC. 79) Yntuen
ewkewt penetenczere: admonens (104). Yntette ewket zent
zeretethnek tartasara (ÉrdyC. 520b). Zent angyalok lelky yo-
zagban gyoropodokat yntheven es tanoythwan (554). Ynty
vala hwketb mondwan: Ydwezőhetek magatokath (JordC. 713).
Yuty vala hwket zywöknek yo zandokaban megh maradny
(747). Intih mind a kerezienöket ehre, hogi eh mai napon
mindön bintöl meg tiztulanak (DebrC. 45). Sokkepen valo pel-
dauat wket intuen, istennek irlalmassagalar wket bizoniossa
teve (VirgC. 50). Valamire wket intete, mind be telyesitykh
(52). Inczetek, hogi meg gioniek (102). Intetik vala az atya-
baktol (104). Arra inti (CsomaC. 8). Azonnis int bennünket
(Mon: Apol. 305). Azon kérec es arra intec minden keresztýnt
(Tel: Fel. 17). De a más nyomtatásban ezt meg-jobbították,
minek-elötte Balduinus erről intet volna (Pázm: LuthV. 15).
Intem is az jó atyámfát Balassy János, hogy az mi kész pénz
ő nekie hagyok, ne hogy azt haszontalanul és helytelen hely-
ben elköltse (Radv: Csál. III.206b).

be-int: nutu facto introvoco Kr. [dnreh einen wink berein-
rufen, einberufen]. Király temesvári ispánt be inté (Göres:
Máty. 74).

el-int: disvado, abhortor C. [abmahnen]. Ki valamitől el-
int: disvasor C. El-int róla: debortatur Com: Jan. 180. Velem
azért erről többet te ne beszélj, ez dologrul engem hogy te
elintenél (Tin. 377). Elintik az líveket az szent írsnak ólva-
sítását (Toln: Vigaszt. 35). Christus elinti tanítványait az
phariseusoc kovásszzátal (MA: Bibl. IV.39). A vétkezésről el-int
bennünket (Mad: Evang. 452).

elő-int: [nutu voco; herbeiwinken, durch einen wink her-
beirufen]. Io vitezit a kirali elő inte (CsomaC. 36).

fől-int: [exhortor; ermahnen, aufrufen]. Kiáltó szózat halált, mely az népet felintá, fel nódította, hogy kiköltözzenek Babylonból (MA: Scult. 55).

ki-int: [nutu evoco; durch einen wink hinausrufen]. Zent leeleknek malaztlya nyat ynteteek kywe az pwtzaban penitencia tartany (ÉrdyC. 561b).

mög-int: commonefacio, emoneo, submoneo, dehortor C. commoneo, cohortor MA. vermahnen, erimeru PPB. Főltte igen megintóm: exhortor C. Meg yutee ewket, hogy vygazmanak hozyaa (ÉrdyC. 442b). Az trombitát meg fuallya, es ezel meg inti az népet (Kár: Bibl. II.139). Megintetuen almokban: responso accepto in somnis (Fél: Bibl. 3). Arrul akarom az olvasót megintennem (MA: Tan. 69). Ints-meg, fedd-meg: mone, increpa (Com: Jan. 205).

mögintés: [communitio, monitus; ermahnung] (Zrinyi II.6). Előbbmegintés (Íly: Préd. II.491).

Intdégel: muto, immo C. MA. oft winken PPB.

Intdégelés: nutatio MA. nickung, das winken des haupts PPB.

Intéget: **1)** identidem immo Kr. [oft winken] (Zrinyi II. 10). **2)** [identidem moneo; wiederholt ermahnen]. Dobogva intetgi, serkentí őket (a jövendő), hogy ébren légyenek (Fal: UE. 156).

Intés: **1)** nutus; nicken Ver. [wink]. Enekesekkel es mind intesekel mind azt ielentyk vala, hogy ez zent atának mondat wrwmet fogagyak (VirgC. 52). Az farkas testenek minden inteseuel mind azt mutata es azt fogada (55). Filenek es feienek inteseuel fél fogada (57). Nem zonal, de ezak intesekel gionnak (102). **2)** monitus, monitum, monitio, admonitio, communitio, hortatio, cohortatio, hortamen, paraenesis C. instinctus MA. ermahnung, annahung, erinnerung PPB. Szorgalmas intés: exhortatio C. Egyeb ylyen idussesges yntesseknek vtama mykorou le haytottaouha magat az agyban, ew arczaya lewu ygen fenleu (EhrC. 25). Myndenestawfoguan byzaltattatot ystenben zent atyanak yntesemyat (53). Mikor ielen volnanc a prophetac, ő intesekből segellec őket (BécsiC. 291). Az ew tanachuunk ynteseeből akkoron kele fél, hogy az zvz Mariaat hodog azzonnak hywnaak (ÉrdyC. 544b). Megh vatalatok mynden on tanachomat es yntesymet restőleotők bel fogadni (575). Angyaly yntes nyat almaban teree Galileanak tartományban: admonitus in somniis (JordC. 360). Az lean hw amyanak ynteseeből mouda: illa praemonita matre sua (398). A madarak az artatlan embernek bezedere es intesere kezdke az w zaiokat meg nitnia (VirgC. 52). Ez zent atának mondat es inteset wrwmet fogagyak (52). Bodogsagos zent Ferencznek intesebwl ez velagot igen meg vtahta (86). Bevlchessoges Salamon jut mynket zent leeleknek jntyse miat (CoruC. 1). Akkor tartoznak az intésre, nükor igaz okosság-sererent azt itélhettyük, hogy fogamos lézen és jobbitást szerez feddésünk (Pázu: Préd. 46). Tndta a vétkét fiainak és meg nem bñntette; noha intésseel szólitotta őket (196). Pásztori intés: monitio pastoralis (408. Kr.). Egykynece az masikert köllöt könyör-geni, és egymast szónal valo intes által epíteni (Zvon: Osiand. 211). Intés-tétel (Megy: Dial. 46).

fő-intés: [nutus; das winken des haupts]. Mogköszövnév tak fő intessel (Mik: Törl. 3).

szem-intés: nutus Kr [wink mit den augen]. Fw auagy szóm intésseel meg vetdm: abnuo C. Hogyha azok az urfiak hiteles próbákkal tudnák, hogy nem gyönyörködtek a esintalan és lustos beszédekben, nem merészlenének előtettek szemtelenkedni, visszapironkodnának még csak az első haragos szemintésre is (Fal: NA. 179).

Intési: hortativus, monitorius MA. danit man warnet, zur ermahnung dienlich PPB. [mahn-].

Intéske: [nutus; wink]. Egyetlen egy intéske vagy szemintállítás (MA: Tan. 154).

1. Intet: monitum Kr. [aneiferung]. Engede urdung intetvinec (IIb).

[2. Intet]

el-intet: [disvaderi euro; abmahnen lassen]. Arrol keményen el inteti, el feddetti, el tiltya (MA: Scult. 1005).

Intő: [monens] monitor, hortator MA. [ermahnend, mahn-] ermahner, erinnerer PPB. Az keresztyén olvasohoz irot intő levél (Zvon: Post. II.1). Intő praedicator tesszen (II.434). Intő, avagy kenalo levelek: literae admonitoriae (Ver: Verb. 65). Ha vagyon valami intőbeszedetec, az kösséghez szóljatoc: sermo exhortationis (MA: Bibl. IV.119). Nines olly tekéletes böles, kinek hol mikor nem használhatna az intő tanács (Fal: UE. 440).

[Intőd-ik]

Intődés. Mind ezek a mi intődésünkre irattattanak (Konár: Imáds. 172).

INTERES (interessero RMNy. II.329): interusurium, usura, foenus SI [interesse, zinsen]. Usorát avagy interestet kér: usuras seu foenus exigit (Com: Jan. 191. Mik: Törl. 477). A pénz mind kezem alatt maradott, melyet bár csak adtam volna ki kölcsön interesre (Haz. I.212).

INTÉRKÁFÁR: pararius; unterhändler MA. ansehafter, schaffner PPB.

INTÉZ (entezien DöbrC. 260. intiz 85): **1)** [specto, intendo; zielen]. Reám intez: auf mich deutet es Adáni: Spr. 195. Ere intéze szoll az isten (GKat: Titk. 59). Irigy arra intéztek, hogy hanyat essen szerentséjében (Fal: UE. 408). **2)** [aestimo, arbitror; meinen, daferhalten, schätzen]. Intiztetünk halni valo ivhokhoz: aestimati sumus sicut oves occisionis (DöbrC. 99). Ember vg entezien mfnket (sic nos existime homo), mikent Cristusnak zolgaloit (260). Elő idven ez elebiek, intezek, hogt többet veimnek: arbitrati sunt, quod plus essent accepturi (292). A török hadak másfél százezornek, tatár és kurtány mintegy negyven-ezernek intéztethetik vala (Szal: Króu. 612). Tornácznak hosszasiágát száz singro intizék (MolnF: I.Tárh. 13). Valahol jobbnak intizitök, egytívé szálljatok (ErdPört. 260). **3)** ordino, dispo, dirigo MA. ordnen, anordnen PPB. ordnen Adáni: Spr. 195. Lőrintzet király eleibe intézze (Görce: Mátý. 75). Hadjuk keglteknek, hogy valahol intézzem három ház jobbágyat nekie (Törl. VII.227). Konyhája eleibe kemenczét, kéményt intéztem volt (Beth: Élet. II.252). Intézte helyt is és buszár várat is a palánkon kívül (Mon: Irók. XV.625).

el-intéz: **1)** [propono, intendo; bezwecken, ins auge fassen]. Egy bátor koczka-gördetés, egy elintézett drága kártya-levélnék előfordulása mind ezeket helyre hozhatya (Fal: NU. 291). El intézett szándékkodat más vezeték szándékkal segitese (Fal: UE. 369). **2)** dispo, ordino MA. ordnen, anordnen PPB. Ha valaki ny kertet akar elintézni (Lipp: PKert. I.22). Így intéztem el a dolgot (Fal: TÉ. 634).

fől-intéz: [pensio, taxo; abschätzen]. Annyi buzát és egyéb gabonát adgyauac, mint az előtt járt, igazságossan fel-intéztvén (CompConst. 2).

mög-intéz: **1)** dirigo [lenken]. Yntezyed meg ny kezenek tetemenyth: opus manuum nostrarum dirige (KulesC. 121). **2)** aestimo [taxo; untersuchen, abschätzen]. Saudor az helyeknek allasat meg intezven, mog parancsola... Alexander aestimato locorum situ, agi cuniculos jussit (Fórró: Curt. 136). És meg intézted mi legeny az kár (BékOkl. 197).

mögintézés: [taxatio : abschätzung]. Az jorzagnak értéke zerint való megintézése es megl'irt határozasa: taxata bonorum uadum limitatio (Verb: Verb. 210).

mögintézhetetlen: [inaestimabilis; unschätzbar]. A megintézhetetlen haznalat, ki az edős Jezusnak zileteseből mine-önk adattaték (DebrC. 57).

Intézés: directio, dispositio MA. ordnung, anordnung, richtung PPB.

Intézet: [opinio, aestimatio; das dafürhalten, meinung]. Nem sok b'ótsi vala ottan a posztónak, hanem az ezüst s selyem-öl állónak, és a miket singgel szoktak mérsékelni, annak dárda d'ámra kellett itt el-kelni, a kinek az árrát b'óts szokta nevelni, sak intézet szerént kezdtek el-emelni (Gyöngy: Char. 7).

Intézetget: [intendo (animum); anhalten zu etwas]. Vagyon lly figyelmetesség, mellyre intézgette-is magát a könyörge-
nkaró ember (Komár: Imáds. 39).

INTRÓ: [necessarius; vertraut]. A fejedelem előtt-is igen t'ro ember (GKat: Titk. 18).

INVÉNTÁL: [inventarium facio, conscribo; anfebnen, inventiren]. (Gér: KárCs. IV.450).

föl-invéntál: ∞ Az czeitházat, minden munitiókat, hova amarabb lehet, az ott való káptalanokkal felinventáltasd s nását nekünk is beküldd (RákGy: Lev. 65).

ÍNY (énemnek Tel: Evang. II.502. etiekhez Mel: Jób. 68. nyemnek Kár: Bibl. I.361. ényed 634): palatum, gingiva C. MA. gaumen, rachen, zahnfleisch, kienbacken, kiefer PPB. Iny: gingiva, das zahnfleisch Com: Vest. 130. Meg rekettek en nim: raucae factae sunt fances meae (AporC. 18). Ragaggon n neluem en embezb (AporC. 107). Te zep bezidid mel' idesek n inemnek (DöbrC. 65). Meg rekedenek een nyem (KeszthC. 68). Een nyelwem ragada een nyemhez (KulcsC. 41). Mely gen edasek en nyemnek the edees bezedyd: quam dulcia ancibus meis eloquia tua (314). Mel' igen idesek l'óttac az en áómneac az te beszédid (Szék: Zsolt. 129). A száynac és a fogac néneac rothadássát meg gyogyítja (Mel: Herb. 5. 27). Mint ha z eniekhez ragatt volna az ő nielnek (Mel: Jób. 68). Melly edesek uram az én énemnek a te beszédid (Tel: Evang. II.502). Az embernek inye kóstollya meg az ételt (Kár: Bibl. I.519). Az ő gyümölcze gyönyörűsége az én ényemneac: fructus ejus lulsis gutturi meo (I.361). Ha az ála alatt, az innye mellett őt az kelevény (Web: Amul. 68). A temso az iniednek (gingivis) ortalmas (Salánki: Erasm. 16). Fog fájás lészen, mikor az inyec (gingivae) rothadnac (Com: Jan. 56). A fog, melly mélyebben lészik az inyen, nehezebben vétetik ki (Fal: SzE. 521).

[Szólások]. Az ő nyelve sem ragadt az inyéhez (Kisv: Adag. 305. szósbeszédes Kr). Nincs inyjére, nem est ad ejus palatum, non sapit, non arripit illi Kr. Nem szollott nyekre (Felv: Dics. 51). Inyem-szerént vagyon ez: hoc est ad meum *palatum; ez nem inyem szerént vagyon: hoc *responstat palato PPL. Semy nem volt nyék zerent (ÉrdyC. 50b). Igen egymás inye szerint folytatják a dolgokat (MonOkm. IX.112).

[Közmondások]. Szent Iván havában ba barapsz almában, innyeid összeronya (Kisv: Adag. 492).

IP, IPA (yppa JordC. 49. 51. 533. ÉrdyC. 549. ipp'amac Helt: Krón. 50. ipánk Mad: Evang. 755): socer C. MA. schwäher, schwähervater PPB. schwiegervater KirBesz. 129. Ipam: pater uxoris Nom. 69. Ipa, ip, ipad: socer Major: Szót. Bela meene be ipahoz Lengyel országban es nagy yo keddel fogattateek (ÉrdyC. 397b). Constantius az ew yppa wtanna erede erette (549). Mykora hallotta vona Yetro, Madian p'apya, Meyses

yppa: cognatus (JordC. 49). El bezataa hw yppaath, ky hw lako földdebe teree (51). Ywttem az f'iyat el valaztany hw atfathwl, es lemyat hw annyathwl, es napat lw yppathwl: veni separare nurum adversus socrum suam [igy] (384). Az Annas pispek vala Kayfasnak ipa (WinklC. 166. DöbrC. 465. WeszprC 71. PeerC. 8. Helt: Bibl. I. T. Fél: Bibl. 172. Káldi: Bibl. 239). Ezen Jacob reggel czudalkozec, az ipara Labarra haraguec (Born: Ének. 345). A ki fiát vagy leányát elhazasította, ipa az és nap: socer est et socrus (Com: Jan. 117).

IPALL (iparlás Com: Jan. 204): pallio, dissimulo, musso, reticeo MA. bemänteln, verhehlen, heimlich halten PPB.

Ipallás: [palliatio, dissimulatio; bemäntelung]. Kik nyilván-sággal minden ipallás és himezés hámozás nélkül írják, hogy... (GKat: Vált. II.1331). Szóban való bátorsággal, iparlás, himezés hámozás nélkül (Com: Jan. 204).

IPARKOD-İK: mitor, adlaboro, adnitor MA. [festino; streben, sich bestreben, eilen]. A lovat midőn megezpajac, jobban szokot iparkodni (Czegl: Japh. 3). A b'óts tanács és erőss sziv vezérlő szeme és iparkodó keze mindeneknek (Fal: UE. 364). A b'óts azon iparkodik, hogy ki kémelhesse gyengé-
s ingób részét (378). Iparkodj székedhez (Orczy: KöltH. 101).

IPRIKÁL-İK: caco MA. seine notdurft verrichten PPB. Az elefánt vitétek az ganéi rakásboz; és milent őis az rakás-ban iprikálék, ottan egy disznó lön belölle (Pázm: Kal. 445. Czegl: Tromf 112). Ő maga fosos, dahos, iprikálék, ganéjos nevezetekkel felel (Pós: GBot. 82). Egy arkus papiroskára iprikálék előszőr (Pós: Választ. 56). Egy sáska tojék, iprikálék (Matkó: BCsák. 2). Valami moecosk papiroskára tojó, iprikálók sáska (Illyef: BCsTomp. 20).

I. ÍR: 1) scribe, conscribo C. describo MA. schreiben, beschreiben PPB. Előbb írok: praescribo; írni való: scriptorius C. Eliachim pap es ira mendéknec: sacerdos etiam E. scriptis (BécsiC. 15). Herodes tudakozuuala, hol xs. zületec es azoc mondanac: Judeanac Bethlechemeben, mert ig' vaçon iruan: sic scriptum est (MünchC. 16b). Irwan vagyon: Nem csak kynyrel eel ember, de myuden yghevel (JordC. 362). Azon időben, mykora urunk Jesus Kristus zent zyletase wtan yruandac keth zaaz nyoczwan heet etendőben (ÉrdyC. 338). Gyudo kezvenetet jrt es bekesegeet (DomC. 199). Zent ferencz irna neki ennehan ygeket (VirgC. 18). Ira neki ez zent atya isteni diezeretet (19). Ez az mezzw, ky az enangelioma yratatik (32). Irta es magiarazta b'ölcznek kőnnuet (115). Irok en te nekőd zeep dolgokath (SándorC. 1). Parazut irok (LevT. I.235). Walszokat be wotuk es kegelmedjnek irwa kwltwk (RMNy. II.160). Ezképpen irot vala az leuélben (Kár: Bibl. I.328. 630). Soba az igaz tanitók el nem fogyatkoztak, gyölekőzeteket hirdettének, könyveket irtanak (Pázm: Kal. 162). A nagy fejedelmek levelek kezdetüre szokták irnyia leg-nagyob' és böcsülletesb titulussokat (Pázm: Préd. 37). Ha másnak szabad a magyar könyvre deákül felelni, engem sem tilhat, hogy magyarúl ne írjak a deák könyvre (Pázm: LutlV. 6). Én Mabmut bék Szolnok várának helyt'arioja keszenemet irom tisztartóknak, eskütteteknek (Gér: KárCs. III.319). Conventiót irának Fehérvárott: két ejtel bort... (MonIrók. VIII.307). E kettőről akaroc irnom (Vallást. Zz4). A mit begedüre, lantra irnak, mind azon szerelem, mesterséges meg kerülések, pompásan felkészült fertelmesség (Fal: NU. 263). **2)** Képet írok: pingo C. malen Com: Vest. 141. Ne alohok az ystenseglet hasonlany yrot kepez (JordC. 768). Mely kepet mondatyk hog' irta zent lucas enangelista (DomC. 100). Kepek, kyk jrattanak az capitulum hazban (MargL. 20). Holott wronk Jesus Kristusnak kepe embery minélkül dychön yratatoth (PeerC. 4). Ila vagion a te egibazadban zent Annos azzonnak kepe irva nagi faragua (DebrC. 147). Zent Marianak kepet iob' felől írjak (VirgC. 119). Irot

kojorsok (Mel: SzJán. 242). Midőn vrunkat az barannae kepeben írnie, a szent lelket gulamb kepeben írnie es kepezec (Mon: Képt. 11b). Ha valamely kép iro egy embert alkarna írnia (94). Egy veszteg álló csendesz tónak partyára sok praedikatorokat ír (Pázm: Kal. 134). A régi böltesek a bor istenét Baechust öreg szarvakkal írták (Pázm: Préd. 230). Ezek a mulatságok igen sebesítik a fiatal dámákat, fajtalan képeket írnak elméjekben; idővel fel-forván a gerjedelmek, lesz kínok s gondjok nagy-is miatta (Fal: NA. 157). Baechust szarvakkal szokták írni, azt példázván, hogy az iszákók, garizdások, veszedőlk istene (Fal: NU. 305). Diánna irattatik nyilakkal (Gvad: FNót. 109).

alája-ír: subscribo C. unterschreiben PPB. Bé-vettük az helvétziai confessiót, és keziinkkel alája-is írtunk, a mollynek a genevaiaik-is alája irtanak (Vallást. 10).

alájairás: subscriptio C. [unterschrift]. Alája való írás: subscriptio MA. Nevelnek alája írásával meg erősíték ezt az confessiót (Pázm: Kal. 427. MA: Tan. 1125).

be-ír: inscribo C. MA. einschreiben PPB. [hineinschreiben]. Beíratot: ascriptitius C. Bel yrta az törwen kenynek huzon kettő rezeobe (ÉrdyC. 369b. 523b). Mynd ez ellyen dolgot az ydowbely yrastwdok bel yrnak istoriában (512b). Hyldebrandus eellyen penitenciat hagyta ewneky, hogy eegy leweelben bel yrwan ew byneyt (617). Thronicebelyek be yrnak Romában, hogy zent Berocz ellen megh oltalmaznaak (627). Yrd be oeth emléközöttre egy kenybe (JordC. 48). Be yrwan az pap ez ellyen atkokat egy kenybe (120). Wtet isten be írta az zentek kwze (VirgC. 24). Augustus császártól paranczolat adaté ki, hogy mind az egész föld béíratatné (Zvon: Post. L131). Az üdőben paranczolat méne ki Augustus tsászártól, hogy béíratatné a föld kerekése (Pázm: Préd. 97).

beírás: inscriptio MA. einschrift, das einschreiben PPB. Ez az első bé-írás lett Tzirinustól, sirini tisz-tartótól (Pázm: Préd. 97. Kálfi: Bibl. 291).

elől-ír: praescribo MA. fürscreiben PPB.

előlírás: praescriptio MA. fürscreibung PPB. A törvényeknek eleiben írása szerint országol: ex promulgatarum legum praescriptio regnat (Com: Jan. 139).

föl-ír: 1) assigno, subnoto C. adscribo, inscribo, conscribo, consigno MA. describo Helt: Bibl. I. TT3. noto, annoto; aufschreiben, beschreiben, bezeichnen, aufzeichnen PPB. Mykoron az ew attya el vөнhedőt vytez volna, yrak. Ifel Marton vytezt az tablában (ÉrdyC. 624). 2) appingo C. [aufmalen].

fölírás: inscriptio, consignatio MA. annotatio; überschrift, aufschrift, bezeichnung PPB. Föllyül való írás: inscriptio, titulus, epigraphe C. Föllyül való írás: inscriptio Com: Jan. 207. Fölübe való írást is írta: scripsit autem et titulum (Helt: UT e7). Aranyakat veret, ez felibe írással (MA: SB. 67).

irton-ír: incessanter scribo Kr. [immerfort schreiben, eifrig schreiben]. Itéló bírák vagyon, a ki szemléli és jegyző könyvében irton írja minden tselekedetüinket (Pázm: Préd. 2. 5. 14. 1069).

ki-ír: 1) excribo, transcribo C. ausschreiben PPB. Árúra kiírom: proscribo C. Kiírom, mássát vészem: transcribo MA. PP. Jamborsaguak mestersygyky irattattak (CornC. 1). Azsommát ki írnia anyag ki iedeni (Helt: Arithm. O5). A sz. írás ki nem írja, mely esztendőben let ez a Clanelius üldözése (Pázm: LuthV. 9). 2) expingo C. [zeichnen, malen]. Az istenek kepet semmi teremtet allatban ki ne faragjuk, se ki ne írunk (Fél: Tan. 551. 350). Egy képiro ugy írta ki Christust, mint az pogányoc Jupitert szokták kiformálni (MA: Scult. 400).

kiíró: exceptor C. [abschreiber].

környül-ír: eijcumscribo C. MA. umschreiben PPB. Környül írtabb: circumscription C.

környülírás: circumscription C. [umschreibung].

lő-ír: 1) describo SI. [abschreiben, beschreiben]. Az orátzióból valamit leírni: *excipere aliquid ex oratione PP. It immáron aszt eszedbe ved, hogy tizec helylén álló kótát soha addég le ne ury, még nem az másodice rendetis egyben summálód (Helt: Arithm. 6). Azert az exemplom, a mely előtéd vagyon le íruan, tézsen somma szerent 143 (F2. A5). A földleírta tartományokna helybeztetésekét, állásokat leírja (Com: Jan. 171). István oly fáradságot vitt végben a magyarok térítettéseken, hogy azt elegendőképen leírni nem lehet (Bod: Pol. 4). 2) depingo SI. [malen]. Aristidos, nevezetes képiro, leirtvala némely megsebessedet emelőj anyát (Illy: Préd. L156).

lőirattatás: [descriptio; bezeichnung]. A ts annak (a es hangnak) leg igazabban való le irattatása, mint sok szókból ön kényén ki hasad, ugymint követség, setiség (CorpGramm. 696).

lőiró: [exceptor; abschreiber] (GKat: Válts. L195).

föld-lőiró: geographus Com: Jan. 171.

mög-ír: 1) perscribo, conscribo, conscribello, describo C. niederschreiben, abschreiben, beschreiben PPB. Megíró: perscriptor C. Megíratatac, ment parancoltatuala Aman királnac (BécsiC. 56). Mardocheus megíra mend ezeket es böldekel foglalnan, erezté a sidoknac: scripsit omnia haec (70). Ez az, kyrel meg vágon yrwan: hic est, de quo scriptum est (JordC. 386). Akayanak tartományaban yraa megh az zent ewangeliomot (705). Kez meg nem yrhatta, men zamtalan az ew yo mywelködety (ÉrdyC. 520b). Ygheeről ygheere sok volna meg yrnya (566b). Sydo nyelwou yraa meg (541b). Kyk vannak megh íruan az eredoba, mynd ezeketh megh nem tartotam (VirgC. 13). Igi vagion rola megírta (15). Epistola, mellet megh irt sz. Pal apostol (113). Ezt zerzet mesterenek megíra (DomC. 239). Az inastól írja meg énnem (LovT H.68). Mellyet Heltai Gaspar megírta magyar nyelhen (Helt: Krón. Ciml). Mindenice írta meg az ő neuet az ő veszeziére: unusquisque superscribet nomen suum virgae suae (Kár: Bibl. L136). Mert így uagyon meg iratun az prophetanal (Tel: Evang. L182). Így vagion megíratatvan (Szár: Cat. A2). Paranczolta isten az Mosesnac, hogy mindeneket megírna (MA: Bibl. El5b. 1). 2) [depingo; zeichnen, malen]. Meg yrtauala zent Pérencket zent sebeknek helyuel (EhrC. 66). A keep yrta Christusnak orczaiának feússzegetől nem igeközhetyk vala megh yrnya, ny abrazw Christus volna (WinklC. 283). Iuttanak ő velo a varos kapuiara, kin a profetának kopöket meg írtak vala (WeszprC. 70). Kepeet meg nem yrhatta (ÉrdyC. 589). Meg yrta vala zyz Marianak ő kepeeth (TelC. 347). Az ő zászlóban mindenikben egyegy arany koronás kosel vala megírnan (Helt: Krón. 14). Az falac meg irattatac vala egy mint saar tőkuec képeuel (Kár: Bibl. L307). Meg írot: fírtae: viri depicti (H.129). Nem azt mondol jó hajónak, mellyet szépen meg-írtak és aranyztak, hanem a melly vizet bé non bocsát (Pázm: Préd. 313). Derék mester, a ki a tornyot meg írta (Nyr. X.469).

mögírás: 1) perscriptio, conscriptio, descriptio C. MA. abschreibung, beschreibung, niederschreibung PPB. Utanak meg írása: itinerarium C. Apostoloknak yarasokrol valo kenyel meg yrasa (JordC. 706). Kiadnám mind az egész világnamögírását (Helt: Krón. 2). 2) [pictura; bemalung]. Pásztorátsk: hímes megírás (Fal: Vers. 910).

föld-mögírása: geographia PPB.

vissza-ír: rescribo Kr.

visszaírás: [rescriptum, responsum; antwortschreiben, Antwort]. Az én vissza-írásban tsak edgy kis darabot rantol el (Megy: SzAÖröme 14).

Ír-fír: scribillo Kr. [zusammenschreiben]. Ki győzné mind fölozni, a mit itt-amot írtak firtak az áuthorok a syrenák közt? (Fal: TÉ. 686). [Vö. **FIRKÁL**].

Írás: 1) scriptio, copscriptio, scriptus, scriptura, scriptum, teratura, grapho C. schrift PPB. Tízod alá való írás: deuteratus; világ írásáról való tudomány: cosmographia C. a) Frater Bernald magarizuala melseseg yrasokoth: scripturas (EhrC.). Yukab yllykuala neky w towle tanulny, hogy nem mynt ont yrasra felelny (95). Valaki ez irast megoldasaga, barsoial ruhaztatik (BécsiC. 141). Magarazo iras: glossa (NémGl. 73). Negy keepen talallyok yrasban zent Mathonak vonyasat ErdyC. 540). Hamis bezedeket zoltam irasoknak elene (VirgC. 7). zol az iras arrol, mikenen byzonyta meg ez frater Masseos ent Ferencnek alazatosagat (78). Wagon ew nalok Moysesek ent pphetaknak yrasok (ÉrsC. 10). Kezes iras (RMNy. III.52). Cékínch meg Luternek és Calviusnak irasokat (Tol: Evang. I.815). Mert azt mondgya az iras, ne pantologycat egymás ellen Mon: KépT. 170b). Kik az isten igéje nélkül tisztelik az istent zokat az iras eszelefejtetteknek nevezi (Czegl: MM. 136. 12. 71). Illyenekkel kellé potrohositand moeskos irasodat (Matkó: BCsák. 256). b) Olwasasnak es yrasnak myatta annoera el epedót vala, hogy soha ífel nem haythattya vala magaat (ÉrdyC. 661b). Lucacsi valazateek az zent ewangeliomnak yrasara (589). Zaam hydrety the yassagodat, mert nem ysmertem yrast: ptoniam non cognovi litteraturam (KulesC. 169). Sok irasom volna tünetek: multa habeream vobis scribenda (Sylv: ÚT. I.133). Paraszt és minden iras nélkül való vagyoc (Helt: Mes. 307). Igaz irasnac mestersége, módgya szerént irni: orthographice pingere (Com: Jan. 159). 2) pictura [zeichnung, abbild]. Sem yrasban etwett latnya, sem bezedben hallanya hihetyuala (EhrC. 66).

[Szólások]. Irásban tenni, irásban ki-adni: *prodere literis PPB.

dérök-írás: [textus; text]. Ez zentsegnek vetevel megemertetene allelöknek fogatkozasi, kit megbizonit derekirasnaces bizonsaga, kiről ekkeppen zol Ysaías mondván (NádC. 23). Az magiarazok irasban igen foglatatosok, de az derek irasnak értelmeről nem annira szorgalmatosok (Fél: Tan. Előb. 4).

fölső-írás: inscriptio, superscriptio MA. [inschrift, auf-schrift].

gyors-írás: tachygraphia PPB. [stenographie].

kép-írás: pictura C. MA. das gemälde PPB. Tűzzel való képirás: encaustice C. Árnyékozás a képirásban: *umbra pictorum PPB. Az isten mint egy kép irással szeméine oleiben akarta adni és ki-példázni ez dolog által az anya szent egyház-nac veszedelmes állapotját (MA: 191). A mái szent ewangeliom két fele kép-írást foglal magában (Mad: Evang. 501). Plinius igen dicsér némely képirást (Illy: Préd. I.156). A királyi palátik kép irásokkal (picturis) fénlene (Com: Jan. 140).

képirásos: pictorius C.

képiró: pictor MA. maler, contrafäiter PPB.

kéz-írás, kézi-írás: chirographum C. autographum, syngrapha MA. handschrift PPB. Tulajdon kéz írás: autographum, idiographum, syngrapha C. Kötes level: oly kez iras, kinék erejevel egyik az masiknak az övjet megh teríti Ver: Verb. Szót. 15. Attam kezem irassath (RMNy. II.57). Eltörlette a mi ellenőnc való kezírás (Helt: VigK. 61. Born: Préd. 62). El törülten a törüenybeli pepeczeleseknek mi ellenőnc való kez írást (246). Mindent kész keze írása alatt megadni (Mon: KépT. III.200). Kezed irásit mentől hamarabb öldozd fel (Com: Jan. 191). Kéz írást adó levelet kívány (190). Tulajdon kéz írás (208). A jó kéz-írást jó kéznek mondgyoc (Sall: Vár. 86). Eltörlette a végezésnek kézírását: delevit chirographum decreti (Illy: Préd. I.335. Tof: Zsolt. 404).

könyv-írás: [conscriptio libri; abfassung eines buches]. (Pázm: Kal. 1766. 522. Kr). Hasznos könyv iras (Bal: Ejin. 1)

levél-írás: scriptio literarum Kr. [das briefschreiben] (Matkó: BCsák. 19).

romancia-írás: [roman]. Meg-ne izelitse fiatal dáma a romantia-írásokat, mert oda lesz miáttok (Fal: NA. 198).

szent-írás: hagiographia C. sacra scriptura, theologia MA. biblia, s. scriptura Kr. heilige schrift PPB. Ragazkodik vala az zent íráshoz (DomC. 8. 4). Kyrwl igyem zol az zent iras (VirgC. 14). Szent írásbéli hely (Matkó: BCsák. 180). Professorumtól tett sok szép mondásnak oly erősen hitték, mint a szentírásnak (Gvad: RP. 44).

úti-írás: hodoeporium C. [reisbeschreibung].

váltó-írás: [wechsels]. Meg előzni valakit hasznos kedves szolgálattal jó; annyiba tartatik, mint egy biztos váltó-írás, hanem ha a correspondens gaz ember (Fal: UE. 484).

vers-írás: versificatio C. [das verseschreiben, dichten]. Versírás-hoz való: poëticus C.

Írási. Írási mesterség: graphice MA. schreibkunst, risskunst PPB.

Íráska: [libellus; kleine schrift]. (MNYil: Irt. Előb. 9. 19. Matkó: BCsák. Előb. 3).

Írásocska: ∞ Bécsből ment volna egy kis írásocska hozzád (Bal: CsIsk. 37. Bél: Comp. Előb. 5).

Írásos: [inscriptione instructus; mit einer inschrift versehen]. Szép deác irasos faragot könc (Helt: Krón. 7).

1. **Írat:** [pictura; malerei]. Arañ es ezust zekde zérzettettecuala a pigümentomn, kit iratnac ödalatus külfömbözete ökéscituala: mira varietate picturae (BécsiC. 48).

Íratos: 1) picturatus, perpictus, depictus, graphicus MA. wolgeziert, künstlich gemacht PPB. Tinódi Sebestyén egy iratos házban lelte krónikáját (Tin. 60). Iratos koporso (Mel: SzJán. 132). Fél téteté a lilium vag rosa formáin iratos rez gombos (Mel: Sám. 278). Vegy meg gyakdosott iratos lézes pogaczakat (321). Az falak mesterségessen iratósok [így?] (MA: SB. 264). Egy nagy palota, az melly külfömb külfömb féle iratos táblákkal kárpitokkal megékesített (MA: Scult. 503). Iratos festésc (MA: Tan. 78). Ez által téssen az emberből egy iratos hypocritát (Komár: Imáds. 227). Iratos, festéscs bölsők (GKat. Váts. I.398). Iratos drága szép palota (Euy: Gizm. 17). Vgy lépdegelsz mint egy iratos pána (Ádám: Bar. 7). Iratos paissal egész tábor velek szép (Liszt: Márs. 92). 2) Iratos ruha: vestis aecipua; gestickt kleid Nom. 24. 3) [inscriptus, adscriptus; eingeschrieben, eingetragen]. Ó felségének az magyar hadakra szültsége vagyon, az ki iratos, 12 hóra való pénzt adnak neki, szabad legényeknek hórl hóra megli fogják az fizetést adni (KecsTört. III.333). Ha iratosak s végbeliek (a katonák) és lovelek nem lévén csinalanságot cselekesznek (MonTME. I.361).

2. **Írat** (yrtata EhrC. 89): curo scribi Kr. [schreiben lassen]. Leveleket yrasson, kykben fennyen paranczolyon mind ő zelees orzaganak (ÉrsC. 448). Irattunk volt közönségesen kmeteknek innen azon, hogy kmetek lenne mindenfelé jó vigyázásban (LeyT. II.267).

be-írat: curo inscribi MA. einschreiben lassen PPB. Azok ymaran bel yrattaak newöket mennyeknek orzaganak (ÉrdyC. 468). Een varas eggik lewttem; neuemet be iratta kegték az varas kewnnyebe, s meg ez mái napis ugian azon varas fell vagiok (RMNy. II.125).

föl-írat: 1) Fölíratja magát vmelly társaságba: nomen dat PP. 2) [pingi curo; malen lassen]. Veronyos cellayaban azzoñnywnk Maryanak keepeth yghen zopen fel yrattla wala (ÉrsC. 522).

még-irat: 1) [curo scribi; schreiben lassen]. Isten az prófétákkal megíratta magát (MA: Bibl. Előb. 1). **2)** [curo pingi; bemalen lassen]. Nagy szép tornáczokat is alkottata, kiket belül arannyal megírata (Gosárv: MagyB. B3).

[Irat-ik, be-iratik]

beíratás: inscriptio MA. einschrift, das einschreiben PPB. Az Augustus császártól paranczolat adatéc ki, hogy mind az egész föld bé irattatné, ez beíratás... (MA: Seult. 63).

mégíratás: descriptio, conscriptio, perscriptio MA. abschreibung, beschreibung, uiederschreibung PPB

mégíratat: descriptio [beschreibung, aufzeichnung]. Paranczolat költ ki Augustus császártól, hoé megíratatnec menel ez velag; e megíratat előzer löt Cirinnstul, siriabeli fedelmöl (MünchC. 110).

Íratás: 1) scriptio MA. das schreiben PPB. **2)** [pictura; gemälde]. Az fraterok hazokat es cellayokat meg ekeseytevtoek faragasokkal es iratasokkal (DomC. 132).

Íratat: [scriptum; schrift]. Azoknak vetkezotekert, kik meg változtatnak, maskent Davidnak irattatfa, ez az őtől ey vizázt (AporC. 17).

Íratlan: inscriptus, agraphos C. non scriptus MA. ungeschrieben PPB. Íratlan tábla: tabula rudis PP. Kettefe íghet tulajdonitanac az istennek, irattat es iratlan (Fél: Tan. 3). Két evangeliomtól csinál, írottat és iratlan (Matkó: BCSák. 263). Íratlan szokásból: jure non scripto (Ver: Verb. Előb. 38). Az emberi elme olyan mint az iratlan tábla (Páp: KeskÚt. 248).

Írdaesol: scribille Kr. [hie und da schreiben]. Ki tétete az zenteknec es z. aszszonyoknac képeket, kiket hogy vgyan azon tiszteletnec megdyanul kellesce tisztelni, az mint eltekben voltanne, az ő farsai es barati szemtelen ortzanal azt irdatsollyac (ÉszT: IgAny. 404).

Írdogal: scriptito, scripto MA. conscribello MAL. Oft schreiben, beharrlich schreiben PPB. Ifiántan kezdettem, tiyul-bujdosva irdogaltam job részét, és tsak pilenő órákkor (Fél: FE. 362).

Írdogalás: scriptitatio MA. das beharrliche schreiben PPB.

Írkál: scriptito C. scripto MA. oft schreiben PPB. (Tolu: Vigaszt. 172. Megy: 3Jaj. II 150). Mikor Erdélyben írogat, akkor hatalmas császár és vezérek nevével írka (MonTME. IV. 278). Ha nem részeg szeszal, de hézag agygyál írka (Matkó: Ilyef: BCSomp. 46).

őszve-írkál: conscribello MAL. [nach und nach zusammenschreiben].

Írkálás: scriptitatio, scribillatio MA. das beharrliche schreiben PPB.

Írkálgat]

Írkálgatás: [scribillatio; geschreibsel]. Szent írás marczongo kaba írka (Bál: CsIsk. 318. 228).

Író: scriptor C. scribens MA. schreiber PPB. Magyarázt író: glossographus; tragoedia író: tragicus C. Vers szerző, író, költő: poeta Com: Jan. 162. A viselt dolgoknac írja: historicus 172. Hiuattatnec királnac íroy: scribae regis (BécsiC. 56). Mikoron ez kezdette volna bezelleny, yelen valanak yro notariások, kyk nyindlen zawaat lewoben yrynak (ÉrdyC. 514). Az kaptolomnak íroya: scriba (Ver: Verb. 48).

história-író: historicus Com: Vest. 77. [geschichtschreiber] Historia írja: historicus C. Bizoniara nem egáratnt unlo diezret köneti az historia írot (Deesi: Sall. 26). Az historia író

erdély ember vólt (Bál: CsIsk. 28. Misk: VKert. 23. Megy: 6Jaj. IV. 12).

kép-író: pictor C. MA. Com: Jan. 167 Com: Vest. 77. maler, contrafakter PPB. Tüzre való képiró: encaustes C. Lathwan Abagarus hogh xpusuak zyneet awagh zemelyeeth nem latlathatnaya nemimené keep íroth bochlata ih[es]usloz, hogh vronknak kepeeth yrwa latlathatnaya (WinkIC. 283. ÉrdyC. 589). Hogy az kep írónac mestersége szerint valami állatokat kifaragianac (Kár: Bibl. I. 677). A kép-írók és faragók ezek genoszságúnak ábrázisában mutogatták mesterségeket (Pázm: Préd. 91). Aristides, nevezetes képiro leírvala némely megsebesedet emlíő anyát (Ily: Préd. I. 156). A képiro sem irhatná meg jobban (Kisv: Adag. 36). Melyet közinsegessen a kép-írók (Sz. Györgynek) lábai alá szoktanak írnia (Csúzt: Sip. 128).

könyv-író: scriptor, auctor SI. bibliographus MAL. [schriftsteller, verfasser] (MA: Tan. 55. 1183). Szava-bihető tudós könyv-írók (Veresm: Tan. 43).

köz-író. A Hero közírja (mesographus Heronis): oly vegetlen ráma, ki egy a kebelesen mozgadozo tsigás horozgal meg allittatik (ACsero: Enc. 64).

törvény-író: legum *repertor PPB. [legislator; gesetzgeber]. Moyses, kinél régtib törvény írot seukit nem is említünk (Kisv: Verb. Előb. 2).

vendég-író: író deák; amanuensis C.

vers-író: poeta, versificator C.

[Irocskál]

ki-irocskál: [excipio, excoerpo; herausschreiben]. Szent Agostonnak írásból egy kis darabot ki irocskál (Zvon: PázmP. 124).

Irocskálás: [scribillatio; geschreibsel]. Az ő tudatlan irocskálási (Zvon: PázmP. 197). Ez könyben lenő irocskálásim (Thewr: Nyelvk. 35).

Irogat: scriptito SI. [oft schreiben, mehrere schreiben]. (ÉrdyC. 208). Békét nem hágy neki, hanem reá irogat és az ő dolgába elegyiti magát (TudTár. 1839. 316). Berthonia szőz a fértnak truczúra helyes deák verseket irogatott (Fél: TÉ. 661).

főli-irogat: conscribello PPB.

még-irogat: ~ Zent Elek megh ysmereo, hoé el közelgethne ew eoletenek veegsev napya, teentaat keere es mynt eelt es yaart vona meg yrogatna (ÉrdyC. 411).

Irogatás: [scribillatio; geschreibsel]. Egmás ellen-való irogatás: bubalia pugna (Deesi: Adag. 242. TörtT. 2. I. 433. Nyr. VII. 320).

Irott, irt: 1) scriptus MA. geschrieben PPB. **2)** pictus MA. gemalt PPB. Irott lynto zoker (RMNy. II. 199). Jó dítséretben lön Szondi vitézsége, feji felé irott kopját feltétete (Tin. 93). Irt kepeket, ki meezetkepeket, szep faragot szerszumokat veszne: tabulas signa breuata emunt (Deesi: SallC. 16. Zvon: Post. II. 607). Irott kép: titulus (MA: Bibl. I. 153).

2. ÍR

(íret) Gvad: Orsz. 43): unguentum, malagma MA. ceratum; salbe, weich plaster PPB. unguentum Pereszl: Gramm. 10. Tőb ír kel am meg nitoth sebne (DobrC. 408). Az tartomnan lakozok az napnak bowségeyert kenew yryel es főrdővel elnök wala (ÉrsC. 433). Chyualtass iratt es eross part, kywel sebet nyttunk (LevT. I. 1). Hoz íret, de hamba valo a to orrosságod (Holt: Bibl. IV. 197). Iret keny az to zemeidre: collyrio inunge oculus tuos (Fél: Bibl. II. 168). Rea ködtő írel meg gyógyítynac (Bom: Enok. 443). Veg szem giogito íretis [igy] (Mel: SzJán. 127). Ir közzé seb gyógyitani i az gyökere

Mel: Herb. 8). Az barbel keszeiti az irt az sebeseknee (Mel: T. 87). Populus nigra, fekete légnye, kiből lezín az populeum (Beythe: Nom. 7). Sebeiteket vigasztaló szoknak írhjával enyegtvén (Szeg: Aqu. 14). Légyitő ír: malagma (Kár: Bibl. 646). Sem az fű, sem az légyitő ír meg nem gyógyíthat (MA: cult. 848). Emplastrum, orvoslo ír (853). Szemgyógyító írrel end meg az te szemelőt, hogy láss (MA: Bibl. IV.243). Főzöd ezeket, hogy ír legyen belőlők (Cseh: Orvk. 22). Szakadástól avagy sérvésről való ír (53). Gyógyító ír, orvosás (MA: Iyng. 205). Jó irt adok szédélgs ellen (Sím: Isp. 29). Sem í, sem lágy ír (Ker: Préd. 70). Meg nem giogitod, ha pápista tral nem nyulsz hozzá (Ból: Csisk. 40). Sebét az evangyéliomak írrel bé-kötözi (DEmb: GE. 45). Szemgyógyító irt végy Czegl: MM. 104). Oly írral két sebedet (Mey: 6Jaj. II.27). Orvosok eszköze, borbélyok ira, ispottya, vasa, flastroma (Tof: solt. 851). Ne kéméld én tölem irtalmadnak irtét (Rim: Ének. I). Nem lelni oly ható irtet Gallemusnál, mint kit a szerelem készített Vénusnál (Thaly: Adal. I.157). Gyötrelninnek örül, és elonja irtát sebeimnek (II.195). Találhatok irtet seblodott szívére Gvad: Orsz. 43).

[Szólások]. Ha ninez irtod és szelentzéd, miért tozed magad borbélylá? cum sis faber, opera laud facis fabrica (Deesi: Adag. 285. Kisv: Adag. 101). Ha sem irted, sem zelenczéd, nem kell vala magadat doctorrá tenned (Matkó: 3Csák. 184). Oly orvost keresnek, az kinek sem íre sem zelenczeje nincsen (Marg: Imáds. 20). Akar disputallyon, akar alamit írjon, az ő néki mind íre, mind szelentzeje (Pós: Válasz. 507). Próbáld meg: de itelem inkáb gyurnál irtet valóol, hogy nem mint szemben állanál (Ker: Felsk. 170). Aranyrt kent a bíró kezére (WF 307). Egy írrel minden tele betegséget gyógyítani: uno collyrio omnium oculos curare (Deesi: Adag. 290. Kisv: Adag. 82).

[Közmondások]. Nehez paraszt írral mély sebet kötözni (Ilyef: Jeph. 15).

apáca-ír: unguentum de Tutia, unguentum nibili; galmei salbe PPB. (PP: PaxC. 53).

bába-ire. Bába-iro fű: pimpinella PPl. PPBl. Choba ijer, Chyaba-ire, baba ire vagy dimnyeszagú fű (XVI. száz. Nyr. XIII. 209. Vö. no. 115. 116).

csaba-ire (csába-ire¹): pimpinella MA. PP. [poterium sanguisorba, sanguisorba officinalis] bibernell, ein kraut PPB. Tsába-ire nevű fű: bipinella PPl. PPBl. Isop, sallua, obruta, czyabaire (1416. előtről Nyr. II 68). Ha az dancussal, azaz a Csába-iréuel a vagy a saxifragával egygűtt borban főzed (Mel: Herb. 87). Ennek a (ketskészakállu fűnc, spiraeának) a szára négy szegű, mint az czaba irénc (81). Végy dancus magot, azaz pimpinella, Czába-ire magot (104). A másic kissebb Valeriána hasonlő Czaba-iréhöz, úres a szára (129b). A negyedic Phu igen hasonlő a Czaba iréhez (130). Pimpinella germanica, saxifraga: Chaba ire, h. e. Chabae emplastrum. Nam ferunt Chabam regem, Attilae regis minorem filium ex Honorii Caesaris filia, post parentis mortem in quodam proelio solum spernitentem remansisse cum 15,000 viris, et illis quidem omnibus vulneratis, quos bac herba curasse dicitur, unde factum est, ut postea ab eo appellationem sumserit (Beythe: Nom. 7). Chyaba ire gyökere (Frank: HasznK. 18). Ha az chaba ireuel egygűtt borban főzöd az nagyobbik ezör io fűet, minden betegséget hamarob gyógyit (Beythe: FivK. 61). Chyaba ire, dimnye zagu fű: pimpinella, saxifraga (99). Choba ijer [igy?], Chyaba-ire, baba-ire vagy dimnyeszagú fű (XVI. száz. Nyr. XIII.209). Neoi kisseb erő találhatik az angelicában, papa fűben, soksaban, czabaireben etc. (Csan: Dögh. 134). Tsába ire fű (PP: PaxC. 262). [Vö. Nyr. XIII.401. 403].

gyógyító-ír: emplastrum sanans Kr. [heilsalbe]. Az sebet az giogito_írral be kötő (Fél: Tau. 335). Midőn a csontaiban

megtörtett embernek seglemire a leg első gyógyító irtet kenik (Szok: Bals. 132. Rim: Ének. 354). Gyógyító ír (Rim: Ének. 354).

kanta-ír: pharmacum MA. giűt PPB. [arznei]. Kanta irtet, orvosságot tsínálhat; pharmaca (Com: Jan. 218 ACsere: Enc. 195. 197. 257). Félsemű fűzfű mellett bucsut hirdetének, kanta-írral az ágnak mind oda esellegnek (Thaly: VÉ. I.351).

kantaires: venefica C. MA. hexe, zauberin PPB. Kanta irtes, ördönges, bővös bajos, boszorkány; veneficus Ver: Verb. Szót. 33.

[kantairéz]

kantairézett: praemedicatus C.

patika-ír: [pharmacum; arznei] (PhilPl. 59).

rózsa-ír: *rhodium oleum PPBl. [rosenöl] (PP: PaxC. 269)

vas-ír: verbona Mel: Herb. Nyr. XIII.169. [eisenheil].

Írés, iras, iros: unguento delibutus Kr. [unguento reconduendo servicus; salben]. Ires kenet (Prág: Serk. 10. Kr.). Iras ruha (Fél: SchSal. 20). Iros lév (Szakácsmest.) Ires fazék (SzD: MagyVir. 422).

[Írész]

Írész: delibutio unguentaria Kr. (Csúzi: Síp. 664. Kr.).

IRAM-ÍK (íramlik Fal: NA. 3. íromó Monlrók. VIII.287. 310. íromtat Mik: TörL. 132. 163. 351): [velociter, tolitum curro; rennen]. Az en paripámat akarod it csak próbálni, mint iramatik (Zvon: PázmL. 230). Az mely iramó paripát nagyságod küldett, megadtuk (MonOkm. XXIII.50). Nagyságod ígért volt egy iramó lovat (VI.296. 261). Érkezők követ ajándékokkal, uzymint 8 íromó lóval és 14 solymokkal (Monlrók. VIII.287). Pénzt is adánk száz aranyat és íromó lovat is (340). Iramni és szökődőni tudyanac (Prág: Serk. 640). Jó lépő, iramó ló (Com: Jan. 86).

el-iramik: [aufugio; davonrennen, weglaufen]. Mynt tewle leg jobban leheto wgy iramok el onnet (Pesti: Fab. 2sb).

[Iramkod-ik]

el-iramkodik: [aufugio; davonrennen]. Ha eszed vagyon, el iramkódoł előtte (Lép: PTük. III.140).

Iramkodás: [cursus; das reimen]. Labai iramkodasa nélkül soha az iutalomhoz nem íuthatol volna (Tel: Fel. 131. Tel: Evang. I.323).

Iraml-ik (íramlik Fal: NA. 3): velociter curro, tolitum curro MA. geschwind und trabend laufen PPB. Iramló ló: asturco, equus tolutarius, gradarius; zelter, schnelltrabend pferd PP. Iramló, poroszka ló: asturco PPl. Iíu iramnak egy iramló török lovat is küldött Hubiár aga (MonOkm. XXIII. 450). Mikor íramlik, jó körön hátra hagyja a legsebesebb seketek is (Fal: NA. 122).

[Iramod-ik]

be-iramodik: [incurro; hineinrennen]. Homonnai János is beiramodott Lengyelországban (MonOkm. XXIV.205).

Iramtat: [curro; rennen]. Amit az égben elrendeltek fölölünk, a szerént kell íromtatnunk (Mik: TörL. 132). Haza íromtat (163). Iromtassunk oda tehát (351).

ki-iramtat: [expello; hinausjagen]. Kiiramtatott és a csépre, kapára igazított (RMK. V.225).

még-iramtat: [fugo; in die flucht jagen]. A maradék lada, az ellenségtől meg íramtatvan, futásban vala (Lép: PTük. I.123).

[IRÁNY: vö. ARÁNY]

Irányába (*eránnýába*): [e regione, versus; in der richtung, gegen, gegenüber]. Szívom eránnýába ő egy jegyre talált, mely vörös volt s kivont magyar kardot formált (Gvad: RP. 2). Szántú szándékkal mentem az ő guynhőjába, s a mint megállottam éppen eránnýába, nagyon sóhajtoztam, egyszersmind piszegetem (26).

Iránt, aránt (*cránt* Thaly: Adal. I.241. Biró: Préd. 133. *éránt* Biró: Ünep. D): **1)** Aránt, aránta, arántad, arántam: e regione, e directo, juxtim; gegenüber MA. PP. [in der richtung, gegen]. Mogh zallanak Moabnak mezoyn az aránt, hol Jeryko vagon: in campestribus Moab, ubi Jericho sita est (JordC. 164). Ky mynd az aránt, hol alland, ottan be meennyen: ingredientur singuli per locum contra quem steterint (295). Kőldőke aránt vagon (ÉrdyC. 536b). Az szíve aránt volt az mellyen (MA: Bibl. I.74). Laurus olaia io kenny a kinek raztya vagon ot az aránt, a hol faydallya (Frank: HasznK. 36). Annac vtánna egygye egygye hány részt vészen ird az linia mellé, az személyec aránt (Helt: Arithm. E6). Az vr vaesorajarul magok sem tudják, mely aránt gázolnak (Pázm: Kal. 282). Fegyvereket írnak Mária körül, kiknek éles hegy vannak fordéttátván Mária szíve aránt (Zvon: Post. I.175). Ásd meg ott az ága aránt a földet (Radv: Csal. III.55). Ezeknek lakó helyeket Gőneznek aránta mind földig le ronntatá (Pethő: Krón. 64). Elmém nem az aránt, sőt attúl távul járt (Halt: Paizs. Előb. 8). Még csak középaránt vagon resolutiójában (Évk. XIII.63). Magyar kard jegy vagon az ő szíve iránt (Gvad: RP. 12). **2)** erga, versus MF. [gegen]. Az őrdög némellybe fővsésgot lehell, némellybe részegséget. Az aránt kiki szívet megtalazza (MA: Scult. 200). A gém a vízi állatok aránt igen bátor (Misk: VKert. 340). Azon felöltözött páripát nekem ajándékozá, ajándékozódván mások iránt is (MonIrók. XXIII.29). **3)** quoad, circa, de si. respectu, de, in parte MF. [hinsichtlich, bezüglich, betreffs]. Ujjabb-ujjabb bí ér a fiam aránt: mihi angescit de filio negritudi PPB. Ne nehoztoljen addig az iránt patientalni magát (LevT. II.257). Szeretettel kérem, ne szánja ez iránt maga fúradtságát (II.307). Egy némely személyekre vallott is bizonyos lopások iránt (II.399). Grófné asszonyom bejövetele iránt az úr méltóztatnék tudósítani (462). Kérem becsülettel kőlet ne felejtkezzék szabadnlása iránt (464). Harmincz ezer hazugságot mond ez iránt Balduinus (Pázm: LuthV. 30). Ez aránt adott hiütlésünk ellen nem erumpálnak (MonIrók. VIII. 37). Adózással kénysergeti őket, mely aránt im most is lamentálnak (VIII.59). Azon várak eránt tölt sok akadályoskodásod nem kevés haragjára valának okát hatalmas császárunknak (VIII.73). Ehhez a nagy készülethez nincs élés aránt elég provisio (MonIrók. VIII.183). Melly aránt igen édes elmelkődésec lehetne (Zvon: Post. I.109). Melly aránt mind azáltal aztis tudni köll, hogy . . . (366). Vagy itt kell tenned róla, vagy más világon adóznod iránta (Fal: NU. 286). **4)** modo MF. [in—weise, in—zustande]. Bal, és job kézzel elegy aránt élő: ambidexter Major: Szót. Ha jelen lenne maga, mindenek jobb aránt esnének (MonTME. III.276). Parancsolák, hogy adjak be egy kis irást, hadl lássák kezemírását, mi aránt van (MonIrók. VIII.310). Miaránt volna dolga (Halt: IIIlist. II.185). Magunk is alig tudjuk, mi aránt vagyunk (Megy: 6Jaj. III.11). Ugy tevezet, hogy igen jó aránt vagon dolgoz (II.36). Nekiünk úgy tetszik, jobb aránt lenne az dolog (EszM. II.46).

IRDOS-BIRDOS: [?]. Meg vtállýac az ő irdos birdos és rétes l. . . né [olvashatatlan] (Helt: Háló. 50). Téiből formalt irdos birdos saitoe, veslingeek (Mel: Sám. 37).

IRGALOM (*ergalmasság* WinklC. 41. *ergalmas* ThewrC. 128. RMNY. II.39. *ergalmasság* TihC. 17. DobrC. 11. 45. 96. WessprC. 12. JordC. 379. 388. Ozor: Christ. 57. Beythe: Epist.

18): misericordia MA. barmherzigkeit PPB. Nagy sokan gyvltenek vala oda, yrgalmaat varwaan es naponkeed aldowan ewneky (ÉrdyC. 507. 525). Nagy chodaak yrgalmak lenek az ew koporsoyanaal (526b). Imagh erethewnik cergalmassagnak amya vr istenhewz (WinklC. 41). Wgy theg yrgalm nyerő zyz Maria, hog te byr enghem (ThewrC. 149). Byneseknek yrgalm nyerőye kerlec, hogy yelen legy ennekem halalomnac ydeyen (151). Istemek zyleye nyer yrgalmat mynekwnk byneseknek (TelC. 365). En te irgalmadnac sokussagaba bel megek (DöbrC. 19. 220). Nagy kenödröl wram Jesus nem emlekezel, merth nagy irgalmadat mutatad (PozsC. 5). Nagy irgalmú isten (Pázm: Préd. 178).

Irgalmas: misericors C. clemens, propitius MA. barmherzig, mitleidig, gnädig PPB. Legetec irgalmasoc, mikent irgalmas tti atotec (MünchC. 121b). Bodogok az yrgalmasok: beati misericordes (JordC. 365. ÉrdyC. 619). Legyetek atyaffywsagnak zerehdőy, yrgalmasok, alazatosok: ad intinam misericordiam proni (JordC. 850). Isten legi irgalmas ennekem bynesnek (VirgC. 40). Agiatok halat az irgalmas istemek (73). Dictinarius nevey apat erkevelhel vala edes es nyomorultakon yrgalmas (DomC. 169). Nem chak a jókhoz de még a gonoszokhoz is irgalmas (Tel: Evang. II.482). Az egy jó fiuért irgalmasan túrte isten a Júda gonoszságát (Pázm: Préd. 28). Mi módon kell minden embernek irgalmasan segíteni fele-baráttýának szűkölködő lelkét (43). Ahoz irgalmasnak mutatta magát (Illy: Préd. I.123).

Irgalmaskod-ik: misereor, misericors sum MA. sich erbarmen, mitleiden haben PPB. Minden napon irgalmaskodie es kölczön aad (Szék: Zsolt. 35).

Irgalmasság: misericordia, miseratio C. clementia MA. barmherzigkeit, gnade, das mitleiden PPB. Irgalmasság nélkül való: inmisericabilis C. O frater Ferenc aloytode, hogy yrgalmaz nekem ysten emne bewn tetedert yrgalmassagnak az ellen? (EhrC. 34). Felseges ystennék yrgalmassagát ewuewlytkuala menyekbe (58). Tegen vr irgalmassagot tőneletoc mikent tötötte en velem (Bécsic. 1). Az elő irgalmassagot felfől mulad az vtolsual (7). Bodogoc irgalmasoc, mert ők irgalmassagot kőnetne (MünchC. 20. 29). Hewk yrgalmassagot erdemelnek: ipsi misericordiam consequuntur (JordC. 365). Varok istentwl irgalmassagot (VirgC. 13). Vr tegien veled irgalmassagot (19). Cristusnak elwte neky irgalmassagot es malaztot lel (50). Azokat meg wldwstet minden irgalmassag nekwl (54). Irgalmassagot ezelekedem azokon a kik engemet gűfőlnece (Fél: Tan. 551). Jelentvén, miben kell megmutatnunk felebaráttunkhoz az irgalmassagot (Tel: Evang. II.484). Sok és nagy jókat igér isten azoknak, kik fele-baráttýokat lelki irgalmassággal segítik (Pázm: Préd. 40). Nagy irgalmasság, hogy ember apját el-temesse (43).

Irgalmasságos: valde misericors Kr. [barmherzig]. Isten yrgalmassagos es ygassagos, ky őryz yrgalmassagot ezer kőzdth (JordC. 73). Valami iot tőttel volna es irgalmassagos dolgokat, en mind ez kőűben irtam volnek be (BodC. 29). Igen yrgalmassagos syralmas enekőt syral, myndon mondad: Ely ely lama zabatany (ÉrsC. 58). Irgalmassagos io tetet mutata (Bori: Préd. 37). Annac feletté irgalmassagos, minden igazságnac szeretőye es szolgáltatóya leszen (Cis. M).

Irgalmatlan: immisericors, inclementia C. unbarmherzig, ungnädig, unmitleidig PPB. Irgalmatlanul: immisericorditer C. Az yrgalmatlan ember semyt nem akara adny (ÉrdyC. 526. 216b). Hog az isten ergalmatlanulac ne lattassok (TihC. 249. Zrinyi II.105). Mi-kőppen hadgyúk verben-fagyban, nagy irgalmatlanul (Csúzi: Síp. 682).

Irgalmatlanság: inclementia C. immisericordia MA. unbarmherzigkeit, ungnade PPB. Nagy yrgalmatlanság megh nem halaly az yo totelt (ÉrdyC. 612).

Irgalmaz: misereor MA. mitleid haben, sich erbarmen PPB. Frater Ferenc alyotoda, hogy yrgalmaz nekod ysten (ElrC. 34). Kerek bodog Ferenczett, hogy ez fraternak vetket yrgalmazuan meg boczatna (68). Legén aidot, ki irgalmazot te nekél: qui misertus est tui (BécsiC. 5). Bodogoe irgalmazoe, mert ók irgalmassagot köuetece (MünchC. 20). Köuetece ötlet ket vakoe fűstüen es monduan: Irgalmazih mi nekóne (30). Yrgalmaz my velvuk Dávidnak fűya (JordC. 380. 402). Azert waar el tytöket az teremtő wr isten, hogy yrgalmazozon tyveletők: ut misereatur vobis (ÉrdyC. 86b. 134b). Vram Jesus thed ygazakka az bynesseketh, mynden hyweknek yrgalmazy (PozsC. 18). Keryed az vr istent, hogy irgalmazozon emekem bwnwsnek (VirgC. 64). Nincezen oly igen nagy bññs ez velagon, ainek nem irgalmaz az vr isten (102). Keez vaöoe nekód irgalmaznia (NagyszC. 73). Irgalmazy emekem (miserere mei) ees halgasd meg een inadsagemath (KulesC. 5).

Irgalmazás: commiseratio MA. das mitleiden, erbarmung PPB. Elssw oka myert wr istennek zent fűya akara ez vylagra yevny, mondatyk zerelmetes yrgalmazas (ÉrdyC. 36b). Az irgalmazás minden egyéb isteni tselekedetet folyfűl-halad (Pázm: Préd. 177).

Irgalmazat: [commiseratio; barmherzigkeit, gnade]. Te afadfiayual melto lég halalt fogadnod, hog az irgalmazatban végelec tégedet: in illa miseratione (BécsiC. 89). Te irgalmazatodnak sokassaga zarent tekenez en ream (AporC. 19).

IRHA: aluta MA. pellis aluminata; lüdes leder, weiche felle PPB. Lágy írha: aluta PPI. Irga [?]: marginleder, reit-hosen [?] Adami: Spr. Lágy bőr, avagy erszénnek valo lágy írha: aluta Major: Szót. Keth zjw [szü, szű] yrhabol (LevT. I.229). Szemes írha (Sziksz. MAKadÉrtesítő. 1847. 328). Egy írhat vettünk 34 [denárért] (MonTME. II.98). Kend edgy negyed rész tallérnyi írhára vagy ruhára (PP: PaxC. 50).

IRÍGY, IRÉGY: invidus, malevolus, aemulus C. invidus, lividus MA. missgünstig PPB. [neidisch]. Irigyfűl, invide C. Irigy mint az őrdög: Zoilo invidentior MA. Imez embőr ireg' (GuaryC. 8). Kit haluan az ő irigy, igen habornognak vala (DebrC. 66). Yreeg vala az zent hylmek fűyayra (ÉrdyC. 374). Atyanfyanak ellene irigy voltam (VirgC. 9). Az iregy őrdögöce dűhösséget homallyosettyae: ita faciem diaboli invidentis obcaecant (Mon: Képt. 56b). Lèvelek, kyknek altala varak kastelyok ez orzagh iregynek, az az ellensegnek szalaglattak, erewtlenek legyének (Ver: Verb. 52). Meg kernekezenek engeueth sok yreyek: circumdederunt me canes multi (KulesC. 41). Irégy szemű. invidus (Kár: Bibl. L616). Innea a félelem, túl a szerelem, köztök az irigy bánat (zelotypia) foglalván eme Venus nyomerékjät, kegyelmetlenül ostorozzák (Fal: NE. 106). A mi irigyink mindenkor készen tartják fűleket (Fal: UE. 410).

[Szólások]. Irigy mirigy (Bíró: Micae. 225).

[Közmondások]. Irigy az szomszéd szöme (Decsi: Adag. 179).

Irigyél (iredli GuaryC. 19. iredle DebrC. 248. yrelyek VirgC. 133. iredli Born: Evang. L49. iriluen DebrC. 65. irylyl CornC. 135. irillem Helt: Mes. 3): invideo MA. missgünstig sein, neiden PPB. [beneiden]. Majd irigylem: subinvideo C. Ha masba latfa azt es iredli (GuaryC. 19). Igen iriluen ezt a sidok kezdeek megkisirteni (DebrC. 65). Igeen iryly vala az apostolokat (CornC. 135). Éegyk yrygly az masodnykn tyztösségeet (ÉrdyC. 565). A pokolbely ellensegeh embery nemnek ydvessaghenek yryglye (ÉrsC. 269b). A te io mivelkódetid a tegedet irigyfűl haborgatoydtol meg nomorgatatanac (NagyszC. 97). Masnac gazdagsagat iredli (Born: Evang. L49). Azt irigylették, hogy az isten álmába meg jelentette vala (Tel: Evang. II.14b). Senki ne banya se irigyle ez diczeretűnket (KBártfa. 1583. C4). Nem irigyfűk, hanem szányuk, hogy ily gonosz szomszédal czimbo-

rál (Pázm: Kal. 164). Nem irigyled nekem az én egyeseimet (Zrinyi I.47). A keresztényeni nevezotet is irigyöljük (Czogl: MM. 54). Irigyled az emberektűl az őrdök életet (205). Mintua az őrdök boldogsagot irigylete volna az embereknek (Káldi: Préd. II.311). Az magunk felei is irigylik es sok jót az ekklesiának, a kik azt akarnák, hogy a prédikátor ne is lehetnék, ha ók kéregető fűzékokba valamint nem botsittanának (Bod: Pol. 119). Kinek szerencsétjét senki eszessen nem írélheti (Csüzi: Síp. 272).

még-irigyél: ☉ Meg iriluen az őrdög az ő zencseget (DebrC. 185). Az őrdök meg iredle ez zent iambornac ő thizta eletit (248). Rokonyd annera felneugasztassanak, hogy az tewb sororok megh yrelyek (VirgC. 133). Lata az ag ellenseg pokolbely erdevg es meg irylye (MargL. 27). A megirigyelt fél vagy érdemes tisztsegére vagy nem (Fal: BE. 602).

Irigylés: [invidia; neid, missgunst]. Kaján irigylés (Gyöngy: KJ. 16).

Irikkéd-ik: [invideo, zelo; neidisch sein, beneiden]. Megzomorodie a varosnac penitentiayaban (Jónás) es a poganoc fűlösségece iredkedie (BécsiC. 239). Momm ki ötlettek en vepesim, mert iredkettem hamissagra: zelavi super iniquos (AporC. 26).

Irikkédet: aemulatio [wetteifer]. Ő faraganokkal iredkedetre rezzettettek ötet: ad aemulationem eum provocaverunt (AporC. 38).

Irigykéd-ik: invideo, aemulor C. invideo Com: Jan. 69. aemulor MedLat. 30. missgünstig sein, neiden PPB. Nem tud irigykedni a tudós ember: expertes invidentiae Musarum fores MA. Az zeretet nem yrygkodyk, nem vonzon vyzaat (ÉrdyC. 96b). Nem irigykódúnk reád a te nagy boldogsagóderít (Helt: Mes. 163). Irikkédúen az Josephre: aemulantes Josephi (Fél: Bibl. 190). Ne iregykódgyúne egymásra (Tel: Evang. I.120b). Ellenem iregykódni meg nem szöntenek (Frank: HasznK. c). Soha te nem iregykedtél arra, a ki czipelűst iól varrot (Elm. 230). Kiki hasonlóra irigykedik (Kiss: Adag. 81). Az irigykedő néha ott bagya személyét ellenségének (Fal: NE. 101).

Irigykédés: invidentia C. MA. heftiger neid, missgunst PPB.

Irigység: invidia C. MA. missgunst, neid PPB. Tűggá vala, hog irégségben aroltas volna el ötet (MünchC. 67. JordC. 445). Azon valo nagy yrygssegeből haborgatoyk (ÉrdyC. 408b). Azon valo bodog yrygssegeeben bel fvtameek egy kerben (517b). Menyorzagiban sem yrygsseeg nyuchen (565). Inkab tanvlnac kevelsetet, iregseget, hod nem mint isteni izzagot (DebrC. 263). Nem lezón oth az iregseeg (SándorC. 1). Kezdetic az iras az iregsegece bineröl (NagyszC. 296). Irégség nem indettot (Tel: Fel. 5b). Ha az szent írásban minden szükséges dolgot bé foglalhattak az apostolok, irigység völt, ha bé nem foglalták (Pázm: Kal. 488).

[Szólások]. Ha az irigység bánt, és valakinek fényes titulussa veri szemedet, értekezézzél arról, mint fért bozzá? (Fal: BE. 602).

Irigységécske: invidiola C. MA. kleine missgunst PPB.

Irigységés: 1) invidiosus C. MA. neidisch PPB. Azzal gyűllöttették nagy irigységesen az Christus hiveit az régi pogányok (Pázm: Kal. 683). 2) [invidendus; beneidenswert] verhaszt PPB. Ellenséginec irigységese jó szerencsétjét hozza elő (Prág: Serk. 568). Melly titulus igen tisztességes és irigységese (Teleki: FLÉl. 91).

IROMBA: [variegatus, versicolor; bunt]. Egy dáma sem völt ily irombán, ilyen nagyon tarkán (Gvad: FNót. 94).

IRRENGÉS [?]: opprobrium. Ő rokoní ellen való irrogost nem fogadot: opprobrium non accepit adversus proximos suos (DöbrC. 31)

IRT (irtvány Ver: Verb. Szót. 9. irtás, irtvány székelyül *orotás* GKat: Titk. 1119. *ortó* kapa Tört. XVIII. 263. *urutua*[u] 1271. Wenzel VIII. 355): runco, exputo, succido, extirpo, arbusta frutesque ovello, reseco MA. eradicó Otr: OrigHung. II. 81. ausröten, jätten PPB. Utat irtani: muirre aditum PPB. Utat irtana (Born: Préd. 18). Szabad utat irtson az magyaroknak és rontója legyen ez megmondott váraknak (Tin. 210). Az erdőt irtják (Lájp: PKert. 1.8). Jertek, én is néktek bizony útát irtok (Thaly: Adal. 1.22). Maga számára építettet, plántáltatott és ortatott (Gvad: Hist. 39).

el-irt. Az elő fanak és zölőnek gőstis elirtom: abnodo C.

ki-irt: exputo, extirpo MA. aushauen, ausröten PPB. Hog földnek menden istenit ki irtana: ut omnes deos terrae exterminaret (BécsiC. 15). Ki irtattana a ki irtotol es a kégoktol elnevezene; exterminati sunt ab exterminatore (28). Ne talantal a konkol ki zedüetec, ki irtatoc velec özü a búzat es (MüncbC. 38). Menden plantalt, kit nem plantalt on meñnei atam, ki irtatic (12b). Hlogi a hitőlenségöt ki irtatua (DebrC. 173). Minden kezgötlen vadakat ki irtoc a földről (Helt: Bibl. IV. 292). Kiirtá ötet az ur hamar a földről: exterminavit eum dominus cito a terra (Ily: Préd. 1.6). Még nevetis ki irtotta volna (Liszny: Krón. 228). A vétkes szokás, minokutanna elhatalmazott, ritkán irtattatik-ki (Com: Jan. 177). Teljes hatalmat adnak nagyságotnak az pártokodókat közzüllink ki irtani (EriOrsz. II. 514). Szép rendbe szedő a kollégyimot, kivánta oman ki-irtani a mások munkájokkal élő heréket (Bod: Pol. 178). A putársóságból ki-irtsák a feddőzöket, a kik tudui illik, feddélssel, dorgilással mint-egy pörtyölöznek (Csúzi: Sjp. 181).

kiirtás: exstirpatio, eradicatio MA. ausröttung PPB. Harmad oka a mai innepnek a gonosz zokasnak kili irtasa (DebrC. 197. Pázm: KT. 12).

kiirtat: exterminium [ausrottung]. Mend fuöltönce Israelnoc istenéhoz, hog né adatanac ő varasoc ki irtatba (BécsiC. 16).

még-irt: computo, exputo, deputo, diruico C. repunico PPB. ausschneiden PPB. [ausjäten, reinigen]. Csomóitól megirtom; enodo C. Kapával előbb megirtott ágyakban magokat liüt (Com: Jan. 71). Nagyon megirtottuk az jó rendnek akadékos zanyétjátul szabados földünket (RákF: Lev. V. 320).

mégirtás: repunicatio C. MA.

Irtás: runcatio, exstirpatio, exputatio MA. ausröttung, das jätten PPB. Mi földönkbe viragok iolentek, irtasnak ideie be öt (DöbrC. 103). Irtás, irtvány, székelyül *orotás* (GKat: Titk. 1119).

Irtó: suritor, sarelator, runcator; jäter, hacker PPB. Fürtö kapa: narra; jätthae, krauthacke PPB.

Irtogat: surenlo MA. [nach und nach reuten, ausjäten]. Christus az jerusalemi keroskódést irtogatta (Zvon: Post. II. 271. Gyöngy: MV. 19).

ki-irtogat: exsurenlo Kr. [nach und nach ausröten]. Embernek flya el bozattya lw angyalyt es kywo yrtogathnak mynden teowólgheseket (JordC. 396. Pázm: KT. 91).

még-irtogat: surenlo C. [roden, säubern]. Az mely szölőt a vinezőler meg-nem irtogat (Hall: Paizs. 37).

Irtogatás: surenlatio, exputatio MA. [das reuten, roden]. Gyomlálás és irtogatás (Com: Jan. 73).

Irtvány, irtvány: ager exstirpatus, exstirpativus MA. novale Káldi: Bibl. Oseas 10: 12. Kr. ager purgatus, ilunus

eruncatus, solum eruncatum; acker, auf dem alles schön ausgerottet ist PPB. [rodelaud]. Ortovány sive ortvány, terra per eradicationem arborum, sentium etc. expurgata, a verbo ort (eradicat) derivatum Otr: OrigHung. II. 84. Irtvány: extirpativum Ver: Verb. Szót. 9. Exceptis purgationibus quo wrutu[u] dicuntur 1271 (Wenzel VIII. 355). Terrae arabiles sive quae irtuan dicuntur 1271. Descendit ad finem irtuan 1298. Ex parte ipsorum particula irtuan praenotata 1298 (Szál). Zölőimet, kertemmet, ortuan öröksejmet (RMNy. II. 301). Plantalt szölőt, es reszet irtovannyal jobbra tötte volna: vineas plantasse, fructes et virgulta extirpasse (Ver: Verb. 90. MNYil: Irt. Cím). Kapás nyos irtavány [igy], éleszthesse éhségét (Kisv: Adag. 101). Az irtválnak a mely posvány van mellette, möt egy hantos sombok annak középette (Gyöngy: KJ. 74. 71).

Irtoványos: exstirpativus Kr. (Ben: Ritlm. 114. Kr.)

IRTÓZ-ÍK: horreo, perhorreo, abhorresco, aversor C. horresco MA. erzittern, erschrecken PPB. [schaudern, sich entsetzen]. (Helt: Bibl. I. 13b). Nem irtoznac szidalmazni az feye delemsegen valo személyeket (Mon: Apol. 2). Irtozznak töle (Tarn: JöÉL. 89). Irtózie a rosszszaságöt: abhorret a malo (Com: Jan. 177. Zrinyi I. 150. 168). Én irtozzam ötet meg vallani egy vagy két czuoc előtt (MA: Seult. 14). Néha még első tekénetekre is némellyeknek természet szerint kezdünk idegenülni, és irtózni tölök (Fal: UE. 391). Demirlám paj-társom tathól sem irtózik (Könyi: IRom. 108).

el-irtózik: aversor PPB. [zurückschrecken, abgeschreckt werden]. Az ki nem szall büneynek reszenkent valo teken-telesére, igen ritkán irtozzik el azoktol (Lép: Titk. 1.202). O felsége tégedet érdemed szerint másoknak példajokra megbüntet, hlog az afféle eszelős újításoktól el-irtózzanak (Bod: Pol. 36).

elirtózás: aversatio Com: Jan. 69.

még-irtózik: exhorresco, obrigesco, perhorresco MA. sich entsetzen, vor furcht erzittern PPB.

Irtózás: horror MA. das schaudern, das grauen, das entsetzen PPB. (Pázm: KT. 102. Zrinyi II. 64). Egy arany-pohárért voltak oly buirók, a kik be ugrottak, másoknak nagyob irtózásá- val mint magok félelmével (Land: UjSegis. 1.557).

[Irtózat]

Irtózatos: horridus, horrendus Kr. [schaulerhaft, grülich]. Irtózatos álom (Felv: SchSal. 42).

Irtóztat: horrifico SI. [zurückschrecken, schaudern machen]. Minden szidalmat, es gyalizást békével szeivede, hlog a kiket irtóztatott ezektől a kevelység, alázatosokká temé (Pázm: Préd. 92). Úgy irtóztatstz [engom] a Zrini kardgyátul (Zrinyi II. 36). Az egygyűneket méltatmul irtóztató patvarkodás ez (Uagl: MM. 8). Mégis irtóztatod a szegény barátokat (205).

Irtóztató: horrificus, horrifera, terribilis SI. [schauerlich, schaulerhaft] Irtóztató szép (Mik: Törl. 46). Rettentő, irtóztató tél vagyon (436).

IS (es WinkC. ÉrdyC. KulcsC. 21. 5. Sylv: 17. Pesti: Evang. más Tel: Evang. 1.124. 130. az többies 137. szolgáies 133. [sat. csak i után] njes, megis, wrajs RMNy. II. 69. mys egossegen vagyunk, zolgalhys akarunk LevT. 119. mys 169. tys: et vos Pesti: Evang. 202. 209. tys. et tu 3. tes GuaryC. 18. tés is: et tu Matkó: BCsák. Nyr. III. 168. Hall: Paizs. 119. 8. es es: et illo DebrC. 192.) et quoque, etiamque MÁ. [auch]. **a)** Kik ozac, niv vogmuc, hlog es tiv [-ti is] latiatue zumtuelch (IIb). Es num ig ember [egyember is nem, egy ember sem] mulehotia ez verumt (IIb). Mi es benne [=benne is] linut lelhetmeine (Königsb. Tör.). Hlog es en imágzám ötet: ut et ego adorem eum (MüncbC. 16). Kellemes hlog es en et meñtes: expedit volis ut ego vadam (204). **b)** Valahol lakozomol, on es lakozom

(BécsiC. 2). A konkolt ki zedvotec ki irčotoc a buzat es (MünchC.). Te altalad valljuk a Krisztust atyánk fiul, te altalad valljuk Irikségül a mennyországot es (TihC. 162). Siete nagy atyjához, kinek Helenus vala neve, kies [—ki szüntén] keresztény vala (324). A többinél korába ifiub vala, zopsegevel es a többit felülhaladta vala (KazC. 35). Mást hívá, kit es [kit szüntén] a zűznek cellajara küllé, kinek es ugy történek dolga, mint az elsőnek (37). Nagy költsége vagyon, leszenys miatta (RMNY. II.53). A ki soha sem vólt, semis leszen (Bal: CsIsk. 51). Nem-is tsak nagy állat es, hanem (Misk: VKert. 248). De el kell most memnem, im ülök is lóra (Gyöngy: Char. 118). Etedel el nem mulata semmit is, hogy ellenibe allhasson az ellenségnek. A ki is tavaszszal Anglia széléhez gyűllekezők (Mik: MulN. 304). **c)** Kivel totes gonoztes tehetne (TihC. 201). Kivanattal es minellkődettel es tartani hagyak (DomC. 17). Affélkéu menti-is nem-is magát a veszedelemtől (Fal: BE. 597). **d)** Mynem istennek angali svagyvnyk, kykhl meg azokys nem tuggyak istennek akaratyat, nem hog mi tudnok chazarnak akarathyat (LevT. 122). Kiben mi abban is vérágok vagyunk (LevT. 159). Nehéz meg-győzni az értelmet, hogy hasznos, szükséges emek így lenni: annál-is nebezebb felindítani az akaratot, hogy kívánnya a mivel tartozik (Pázm: Préd. a4). Nem építettek semmit-is (GKat: Válts. I. Előb 22). Alig fordulék egyet, immár is derekasan eserdüle a kocka kezekben (Fal: NE. 27). **e)** A ki nem tiszteli az atyafis (Born: Préd. 243). A kapui pengi ó varasnac be nem zaratnatac nappalis (Mel: SzJán. 521). Az ki az atyát nem láttya, az nem láttya az örök életetis (MA: Scult. 247). Kic legiene az valazottac, senkijs eggie az másik felől nem mondhatna (EszT. IgAny. 14). Tagadgyac ezt az papistac, hogy sohas is aniaszentegylaz olyan kitsin es enes szamo volna? (EszT. IgAny. 27). A holot nincs semmi kísértet, ott nincs semmi imádság-is (Mad: Évang. 360). **f)** Nem vagyok melto czak sarvyat es viselhem: eujos non sum dignus calcemanta portare (JordC. 302). Nem ada éneki meg eac egy talpné földetis: nec passum pedis dedit illi (Helt: UT. h. 2). Nem tudnak csak fegyvert-is kapni (MA: SB. 73). Tsak vizagztalások-is sola nem leszen (Pázm: Préd. 20). Nem iparkodhatik csak úgy-is a mint maga akarná (Matkó: BCSák. 117). Akarkies meg lathattia (Güntz: RBab. 64). **g)** Sőt bár légen-is láti alkalmas erősséggel az emberne (Zvon: Post. I.345). Nem vilitie véghez, ha szintén erőssen erőlkednee es faragtyac magokatis (MA: Tan. 215). Akár ám melly el kezdőtől származtanac legyenis (1237). És a mit ezek nem szinte egymásután imakis, eggyévé hordom (Pázm: Kal. a2). Nagyobb nyereséged károdnál, mert a mit vesztettélis, megtalálod istenedben (Fal: SzE. 542). Bátor jó darabig ne essél-is az eső, de mégis minden gaztól szorgalmasan tisztogatják az utcákat (Fal: TÉ. 776). [Vö. **ÉS, csakis, mégis, SÉ, SÉM]**

ISA: [sane; fűrwehr]. Ysa pur es chomuv vogmue. Ysa ki nopun emdul oz gimilstvy, halalnee halalal holz. Isa es num igg ember mulchotia ez vermut. Ysa mend ozeluz iarov vogmue (HB).

ISKÁTULA (*iskatula* MonTME. I.223. *iskatulyátska*: capsula, capsella PPI. *skátulya* Gvad: RP. 141): cistellula, cistella, capsula, theca MA. capsella; küstlein, chatonl PPB. schachtel Adámi: Spr. Ezüst pohár-szék, ezüstnek valo iskatalja [igy]: argyrotheca PPB. Helyet keresettek annak is a mendácium iskatalójában (Matkó: BCSák. 251). Rendre rakván a süri es hajválasztó fűsüket, ellenében a függőket, reszketőket, seregével a foglaló es gombos tőskéket, sok iskatulákat a fekete mused formákkal (Fal: NA. 141).

ISKOLA, OSKOLA (*eskola* C. GorpGramm. 122. Com: Vest. 71. MA: Scult. 1004. *oschola* Zvon: Post. I.116. *scola* CornC. 350. *schola* Kisv: Adag. 67. 211): schola, gymnasium C. ludus literarius MA. schule PPB. Eskolához való: scholaris; eskolába való: scholasticus C. Bodogssagus zent Janos baptista vala lelky yoza-

goknak oskolaya (ÉrdyC. 350). Mikoron a leaniok eskolaiabol hazu menne, a városnak biroianak fya latuan ötet, igen meg keducle (DebrC. 113). Ez oskolaba akarnek tanulom mind kezdetül fogua (VirgC. 94). Az Cristusnak eskolaiaba be mentem (TihC. 315). Egy gyermek, ky az okolaba iar wala, el lopa ezoz az tarsa tablayat kyre abezet zoltak wala irány (Pesti: Fab. 67b). A deák gyakorolya (frequentat) az eskolat (Com: Vest. 71). Egy nagyváros az igaz hittül elszakadásnak scholájja (Czegl: MM. 32). Azt tanóld scholában, mi hasznos világban (Kisv: Adag. 211). Minden nyomorúság oskola, megtanít dolgaidban (317). Zoroaster könyveket írt erről a fekete eskoláról [schola magiae supernaturalis Kr.], de Nimus király elégettette (Fal: TÉ. 688).

fő-iskola: gymnasium, academia MA. hohe schule PPB. Az schola-mester a főeskolát igazgattya: rector regit academiam (Com: Vest. 74). Az academiák, lüres fő iskolák (Com: Jan. 156).

tanuló-iskola: [schola, ludus literarius; schule]. (MA: Tan. 1098). Tanuló oskola (Balassa: Ének. 30).

Iskolabéli: scholasticus SI. [schul-]. Iskolabéli tanitas (Born: Préd. 295). Iskolabéli gyermekök (Helt: Háló. 215). A scholabéli gyermekek is tudgyak ezt (Kisv: Adag. 67). Iskolabéli kérdések (Hly: Préd. II.263).

Iskolai: scholaris Kr. [schulmässig, schul-]. Iskolai tudósok (MA: Tan. 1411). Iskolai szók: terminí scholastici (Pázm: Kal. 1766. 922. Kr.).

Iskoláz: doceo, moneo, castigo, corripio SI. [abkanzeln]. Iskolázzák szent Pált ezek a szócék (Pázm: Kal. 1766. 383. Kr.).

Iskolázás: castigatio, reprehensio Kr. [abkanzeln? schulbesuch?]. Az isten niha bizonyos okoknak teketületibül az őrdög iskolázására rejü bocsát hemfinket (Zvon: Post. I.522).

Iskoláztat: [scholas frequentare curo; die schule besuchen lassen]. Kitsinységébeu vele iskoláztatott (Czegl: MM. CímI).

ISLÓG (*slogas* Radv: Csal. II.7): lamula, bractea MA. bracteola PP. palea aurea; mündlein [mündlein], blatte [platte] PPBl. [flitter]. A kovács a vasat pléh vasakra es egyéb islogokra (in laminas et bracteas) készlesíti (Com: Jan. 104).

ezüst-islóg: argentea bracteola: silberblättlein PPB.

Islógocska: bracteola MA. geschlagenes blechlein PPB.

Islógos: lunulatus, bracteatus Kr. [mit metalplättchen, mit flitter geschmückt]. Egy nagy aranyszéli fedél, kinek az vége kötött slogos, gyengés az széle es (Radv: Csal. II.7). Egy islogos fodor (II.53). Islogos, bogláros, kontyos felesegtek (Mon: Apol. 335). Islogos fűtőzet (Alv: Post. II.35). Islógos kesztyűt csinállyon (Pós: GBot. 15).

ISMÉR, ISMER, ÉSMER, ÖSMER (*esmer* néd BécsiC. 4. 7. *esmèr*? BécsiC. 21. MünchC. 26. *esmèr* telek Sylv: UT. I.134. meg *esmèrtik* II.133. *esmer* Bas: Credo 132): nosco C. agnosco MA. kennen, erkennen PPB. Nem tudom, ki lora fia vagy; egy szalnira sem esmérlec: "albus an ater sis, nescio MAI. Honat az emekém, hog malaztot léhéc es mellolnal engemet esmérnéd: nosse me dignaris (BécsiC. 4). Hog esméréd, ime ez fűtől foguan annépp tarsalkodol (21). Lathwan lattnyotok es nem ysmerytek (JordC. 393). Mykron hű yohayt ky bozatangya, az yohok hűvet követyk, mert ysmeryk hwneky zavot: sciunt vocem ejus (661). Ky myndeneknek zvyveeth ysméröd: qui corda omnium nosti (709). Ysmeryk wala kedegh hűvet, hogy hű vona: et eum agnovernit illum esse qui... (714). Senky nem ysmery vala, hogy leanzo zemeely vona (ÉrdyC. 339). Yme lassotok es ysmeryetek zerelem atyam-

ffny, mynemew nagy byne volt az fraternek (340b). Mynek elette teghed zerezneelek, anyadnak melheeben ysmereolek teged (341b). Nem ysmr ludalt (536). Baromhoz hasonlaa ewnen magaat, ky nem ysmr semy tyziössoeget (556b). My ezodalny valo dolgoth esmerz tebenen (VirgC. 145). Latom es iol esmerem, hagi teged ezalht meg az ag wrdwtg (20). Ílat vagion, kibe al embernek alazatossága: Egi ez hagi myndenkor esmerie magat (96). Mikor az ű isteni jo uolta alkalmatos ideit esmere lenni (Tel: Evang. 1232b). Nem akaria ismérni, mely nagy veszedolembé forog (322b). Akorron illet magaral uatami emlekezetet hanni, kiből az ű mihozzanc ualo szerelmet esmerőőbe (L474b). Sira, esmeruen, hogy nagyot uetot uolna (L566). Mert vő esmerem természetet (Tel: Fel. 16). Midőn esmeruoie halalanae ideiet el közelgetni (Mon: Apol. 277). Nagy gond esmértetik halvány személyében (Kőnyi: HRom. 14).

[Szólások]. *I' minek ismer.* Lehetetlennek ysmery vala ew zent fogadasat meg feyteny (ÉrdyC. 591b). Esmerven ev magat ev nekik adosnak (DomC. 97). A bűnnek igaz 'zoldgya gyalázat, kissebség, vereség, halál; ezekre méltónak isméri magát (Pázm: Préd. 59). *Vkit ismer [nőt, férjít ismer].* Férjfiat esmért leány: puella experta virum PPB. Ew zyley nem akaraak egymást ysmerni, de tyztassagot tartanak ez zent gyermeknek meltossagaerth (ÉrdyC. 157). Myert Joseph nem akarnaa hwet ysmerny, akara hwet tytken el hadny: Joseph cum nollet eam traducere (JordC. 357). Kye lezon az felessegh? mynyayan ysmerteek hwet: enjus erit de septem uxor? onnes enim habuerunt eam (425). Ymaran gonozwl ysmerte hwet hew zyweben: jam moechatus est eam in corde suo (367). Az mely aszszonyi állat férfiat esmért férfiuual való hálásuual: mulier quae novit virum in coitu (Kár: Bibl. I.150). Azután az Adam esmeré az ő feleségét: Adam deinde cognovit uxorem suam (MA: Bibl. I.4).

[Közmondások]. Fát gyümöltseről ismériünk (Pázm: Préd. 68). Tserepén esmérem, minemű fazék volt (Kisv: Adag. 153).

által-ismer: [pernosco; kernen lernen]. A mellyeket által ismérni, tellyességgel meg tudni gyönyörűség: quae pernoscere volupe est (Com: Jan. 67).

ki-ismer: internosco C. dignosco Kr. [erkennen, unterscheiden]. Felesegeket ezifrazak, vgy hogy elig ismertetnek ki az feo emberek felesegiktől (Vás: CanCat. 470).

mög-ismer: 1) cognosco, pernosco, dignosco, agnosco, recognosco C. erkennen, unterscheiden von andern PPB. [erfahren]. Tökéletesen meg esmértem: percognosco; elébb megismerem: praenosco; megismerő: cognitor C. Kytt zent Ferencz meg esmeruen, monda: frater Pecorone, myre yewtel yde? (EhrC. 45). Ógád, hog valaki mégne ősmérie 'ne quis noverit), hog ide ittélt (BésciC. 7). Ő gimődőkről esmériete meg őket: a fructibus eorum cognosceitis eos (MünchC. 26. JordC. 373). Tynektek adatot meg ysmernőtek menyeknek orzaganak tytkayt: vobis datum est nosse mysteria regni caelorum (JordC. 393). Megh ysmerven Iesus hw gondolatyokat, monda: sciens autem Jesus, dixit (404). Meg ysmereek az tanoythanyok: intellexerunt discipuli (407). Ewk es megysmeryk ew lalalok napyant (ÉrdyC. 8). Az beyth ydwessegehes vootat 3 okokbol ysmernhetünk [igy] megh (136b). Az yot meg nem ysmernhety bölchesseeghneel kyl (516b). Mynemew yegyőkön ysmertetyk emberben az ygaz bölchesseegh (517). Myn ysmernhety meg ember, ha wr istenek aldomsaban vagon (622b). Meg esmere, hogy az wrdwtgtwl volna ez kesertet (VirgC. 20). Hagi ez ngy lwth legyen, ebbwl meg esmered (21. 124). Legottan meg esmere, hogy valamy latast látol volna (64). Meg esmere az atyalakba az isteny zeretetet (75). Ez oskolaba akarneak tanulnom, hagi magamat meg esmerhetuem (95). Kyket meg esmerueen lenni

vgaznak (DomC. 113). Wr ygzakuniak wtath meg ysmernthe: novit Dominus viam iustorum (KulesC. 2). Es ebből meg ismeryem, hogy igralmassagott tőtétel az én vrammal: et per hoc intelligam quod feceris misericordiam (Helt: Bibl. I.K3). Ismerl meg magadat: γνώθι σεαυτόν; nosce te ipsum (Decsi: Adag. 45). Ki ki mind az istentől adatot iduőzítőt tanullya igazan meg esmerni, es valamidőn érzene, hogy tőle el szakzastana az bűn, ottan ottan csak ő hozza siesse[n] (Born: Préd. 280). Ezekből azért ezennel rea iuthatunc homet esmerhesse meg az farkast a barantol (Mon: Apol. 10). A bölcheség arra szükség, hogy megismerje a jot a gonosztól és az igazat a hamistól (Tel: Evang. II.935). Megesmerne az ő álnokságokat (MA: Bibl. IV.23). Ugymondnak ők, az ruházat, ha szinte kábává tézen-is, nygan ékesit azért, hogy az madár az ő tollain, az eb szőréen esmértethessék meg. Mert nem tudná ember, hogy oly kába galád fantastikos légy, hogyha az tárafarän szabott, metélly, vagdalt, prémezet, boncsokos köntösödőről meg nem esmértetnél (MA: SB. 218). Uram meg próbáltál engemet, és meg ismértél engemet (Zvon: Post. 1552). Az ki azokat olvasta megesmerheti egyyket az másiktul (Zrinyi. Előb. 3). Megisméré, hogy az ur volna az isten (Ily: Préd. I.41). Ez igazságot Seneca is megismerte (I.112). Az akarat az előlmegismert dologra vitelek (I.62). Ősmérjék meg most is az magyar kard élet, ki régen tartományoknak is esonkította szélét (Thaly: Adal. I.123). 2) [profiteor; gestehen, bekennen]. Binet meg ősmere es nag keserűséggel sirni kezdte (GuaryC. 44). Ez frater az ev byneet meg nem esmerneye (DomC. 219).

[Szólások]. Adam kedig meg ismere Heuat az ő feleséget, ki fogada es szüle Caimot: Adam vero cognovit uxorem suam Hevam, quae concepit (Helt: Bibl. I.B2). Embernek nem kell baromi módra megismérni a feleségét (Ily: Préd. I.172).

mögismerés: agnitio, recognitio C. cognitio MA. Erkenntnis PPB.

maga-mögismerés: [cognitio sui; selbsterkenntnis]. Hogy ez magad meg ismeresre zereht hugom yobban ywthas, kel tudnod . . . (WeszcP. 123).

mögismeret: 1) [cognitio, recognitio; Erkenntnis]. Emece iéget es meg ősmereit meg peldaza wr isten zent Josephne zemedesebe (GuaryC. 24). Azokba, kyket latal es hallotal, valanak ennekem ket vilagossagok meg nituan: egyk vala az en teremtenek meg esmeretyrwl, másik az enmagannak meg esmeretemrwl (VirgC. 43). Allólónc ő nag meltossaganac megesmeretie harmokpepen iuthatone (NagyszC. 229). Elég ah my ewdnossegőknek megesmeretyre (Ozor: Christ. 1). Tanyitat bennűnc az ő akarattyanae meg esmeretire (Born: Préd. 284). Az szép delgeknae megh ismértit minékünk az mi sziveink attac (Prág: Serk. H1). Az hitben es az őrcé eletne meg ismeretiben igen nagy hasznot vehetnek (EszT: IgAny. 302). 2) [confessio; bekennitnis]. Masyk gyonas mondatyk az istentől adatot ayandokokrol valo liala adatlansagoknak meg esmerety (ComC. 29).

maga-mögismerete: [cognitio sui; selbsterkenntnis]. Maga megismerety nekyt senky istennek kellemetes nem lehet (WeszcP. 132). Ez leen azért elsw oka: maganak megh ysmernety (ÉrdyC. 419).

Ismerés: cognitio MA. agnitio Kr. Erkenntnis PPB. [bekanntschaft]. Az én követem nagyságodnak jó ismerésiben vagon (MonTME. III.134). Elove való esmérés, tudás: praescientia (DEmb: GE. 32. Ily: Préd. 1511).

Ismeret: cognitio, notio, notitia C. agnitio MA. das kennen, erkennen, kenntnis PPB. Ielön esmértékre lenne (notum fieret) asidoktat kézéknek lenne ő ellenségekről gőzödelmet vennie (BésciC. 66. 111). Alkalmas vala el yewny az wr istennek,

hogy ismeretre adna emen magat embereknek (ÉrdyC. 1b). Nem mellet vala ismeretyre, ny legyen az isten (152b. 516b). Kezdeo ewtet tanoytany yrasuak ismeretyre (339). Soha ember ismeretyre towabbaa nem yewe (401). Nywabban valo ismeret-tet es tanwsagot tett es yrt rola (511b). Atya wr ystennek ismeretyre zarent (ex praecognitione dei) bekessegh megh beewltosseegh [igy] (JordC. 813). Kynek myatta mentenek jlyen jgen fel az vr istennek jlyen nagy edesseges ismeretyre (MargL. 44). Es ez embernek volna ismerety ez feyodelemnek valamely rokonsagual (CornC. 315). Len ismeretiben Iloanak (CsomaC. 10). Hogy meg iratatanács es ismerede lönénec (Helt: Krón. II). Hogy az Christus ismerete idobban ki hírbede (Born: Préd. 24). A mi a szogén eg' igyű hiueket epetené a Christuskak igaz ismeretibe (Tel: Fel. 4). Bőüldkedgyetec az esmértetben és minden értelemben (Kár: Bibl. III.178). Isten nélkül voltac az Jesus Christus ismereti előtt (MA: Bibl. Előb. I). A magunk isméreti meg-fojtya a kevélység mérgét (Pázm: Préd. 64). Esmertekben [igy] nékik Joseph végre juta, sok szép ajándékokat nékik osztogata (Mohlf: LTárh. 8).

Lélek-ismeret: [conscientia; gewissen]. Igaz lelkem ismereti szerint (LevT. II.232). Lelked ismeretire hagyom (Mon: Apol. 255). Tudgya az isten és az én lelkem ismereti (MA: Scult. 6). Vigyázzanac lelkőc ismereti tisztaságúra (Zvon: Post. I.573). Hol a lelked-ismereti? (Matkó: BCSák. 145). A meanyire jó lelkok-esméreti engedí (Misk: VKert. 337). Bizonyásg az én lelkemismereti (Dáln: Flor. Előb. 10). Lelekismeret ellen való dologh (TörtT. XII.112). Ily fertelmes bűnrűl, ha meg lett volna, kétség kívül őmőn lelkem-ismeretem is feddene (Fal: NA. 131). Nem furdall-e lelked ismérete? (140).

Lélki-ismeret (lelki ismeret Helt: Krón. 41): conscientia C. MA. das gewissen PPB. Lelkiismeretemben tudom: conscio MA. Lelki-esmérete ellen tselekedni: non ducere religioni PP. Bizonyasg az en lelki ismeretem (VirgC. 144). A mth lélkőnk, testőnk es lelki ismeretők egezzon maragion (WeszprC. 55). Zyksegh, hogh mynden klysekre el felelkezwen, mennien be w lelky ismeretynek tythkyaban (122). O zentseeges lelky ismeret ky yollehet test zarent ez földön leegy de maga lakodalma mennyekben vagyon (ÉrdyC. 29). Feddy vala ewket eg gonoz lelky ismeretőkől (416b). Kd engemet kér, hogy igaz lelkiismereti szerint az én tisztasemet kdnek megjelentsem (LevT. II.232). A mi lelki ismeretűnc nem vadol ni bennunc (Tel: Fel. IIb). Conscientia mille testes: nagy dolog az lelki ismeret (Decsi: Adag. 79). Ha sem isteniül, sem embertiül büntetése nem volna-is a gonoszoknak, magok lelkiismereti szagatása elég veszély volna (Pázm: Préd. 29). Nehézség, mely furdalná lelki ismeretedet (Pázm: KT. 439). Meg sérűtt lelki ismeretűjek (Zvon: Post. L.7. Pázm: KT. 5. Mad: Évang. 13). Lelki ismeretűnc meg csendeszedése (149). A bűnnek gyakor tselekedete miatt megaggyok lelki-ismeret végétre egy néki saslodik bogy (Enyf: MSz. 169). Sohonnai, vak vezetű, gonosz lelki-ismeretű ember (Illyef: BCSomp. 130). A lelki ismeretnek gyötrelmi, melyekkel a csigák, hév fogók és egyéb tőzek nem érnek (PP: PaxA. 17). A lelkiismeret benne panaszra s pörlekedésre fakada (Fal: NE. 79). Mondgyák, de heában, hogy az ő lelki-ismeretek tiszta mint a kék-ég, mikor felhő vagy háboru nem bírja (Fal: NA. 111).

maga-ismeret: [cognitio sui; selbstkenntnis]. Embernek alázatos maga ismeretirűl (Pázm: KT. 5).

Ismeretős (ismértés? Com: Jan. 64): notus, cognitus; be-
kamt PPB. Ismeretős: cognobilior; ismeretessé leszők: noteo C. Teczyk a nemymew ismeretes czudaban (nobile miraculum) yelensegest mutatnan (EhrC. 66). A taneitan ismeretes vala a pűspöckel (MűnchC. 208). Ysmeretes vala az feyedelemnek: erat notus pontifici (JordC. 690). Halaltalan az ev emlékezety, mely ismeretes istennel es emberekkel (CornC. 242). Mind

Pilatossal s mind a sidokual ismeretős vagiok (WeszprC. 37). Ianos ismeretős vala a pűspöknek (71). Az várbau igen tudős, esméretes, jártas út mutató ember (MA: SB. 264). A ki tömlőcz őrzűvel ismeretes [igy?] (Konst. 27). Meszso ismeretes vagiok (László: Petr. 66).

Ismeretlen: ignotus, incognitus C. ignobilis MA. mbekamt PPB. Zent Ferencz ismeretlenek kezűzetv vltatatykual (EhrC. 129). Mykoron ott lakezoo ismeretlen nepeeknek ayoytatassagok megh alwth volna, a poganok az caphuast el tőrek (ÉrdyC. 656b). Myndenyket egyenlew kepen mynt ismeretleneket megh fegyed (VirgC. 133). Ismeretlen vala emberoknél (DomC. 80). Ez edes illat ismeretlen és hasonlatlan (155). En atannak hazanal ismerethlen lakozom (PeerC. 12). Az anyazentegihaz az előt soe ideig ismeretlen es el tometnen volt (Mon: Apol. 16. MA: SB. 198). Az akarat nem vitetik ismeretlen dologra: voluntas non fertur in incognitum (Illy: Préd. II.56). Bujdosom szoros utakon, ismeretlen föld határán (Thaly: Adal. I.260).

Ismeretlenség: incognitio MA. defectus notitiae Kr. unbekantschaft PPB. Hol nygwogwek embereknek ismeretlenségel kyl [tudta nélkül] (ÉrdyC. 631. Csűzi: Tromb. 31. Kr.).

[Ismeretlenül], ismeretlenültet-ik. Kyknek tudománya ystentowl meg esmertetyk, nemykoron baratoktol es emberektowl ismeretlenewltetyk: hominibus est ignotus (EhrC. 114).

Ismeretség: notitia MA. bekantschaft, wissenschaft, erkenntnis PPB. Tamada ez ceilyen egymashoz valo ismerettségbe az nagy erőss zeretetből (ÉrdyC. 368b). Az istennek ismeretsége nyihuán vagyon ő benne: quod notum est dei, manifestum est in illis (Helt: UT. p3). Az alta útunk minden dolgoknac ismeretsegere (Mon: KépT. 2). A mennyország az isteni igazságnak ismeretsége: caelum est notitia divinae veritatis (Laud: UjSegis. I.516). Minekutánna az ő bűneinek ismeretségere jutot volna (Poenit. 41). A tanulásokban foglalván ifiűságit, hogy ezeknek nagyobb ismeretségét el-érhetné (Tarn: Szents. 100). Deák monács: conscientia ante scientiam; a lelki-ismeret előb való minden egyéb ismeretségnél (Fal: SzE. 537). Egy lányynal annyira ment ismeretségem, hogy a tanulásba lankadt serénységem (Gvad: RP. 72).

[Szólások]. Egy királynak egy kedves fiánál több sem lévén, az országok jární kivánczozott, ismeretséget akarván vetni az emberekkel (Hall: IIIHist. III.234).

Ismeretségős: [notus] valde notus Kr. [bekamt, bekamter]. Új ismeretséges (Csűzi: Síp. 20 Kr.). Velem régen vagy ismeretséges (PbilFl. 6).

[Ismerget]

még-ismerget: noscitur C. Megismergetű: nosciturabundus C.

Ismerhetetlen: incognoscibilis MA. non agnoscibilis Kr. das nicht kann erkannt werden PPB. (Pázm: Kal. 1766. Kr.).

Ismerhetetlenség: inagnoscibilitas Kr. [unkentlichkeit] (Bíró: Micae 151. Kr.).

Ismerhetű: cognobilis C. [kentlich]. Ismerhetű képpen, azaz nem külsű pecezeléssel (Helt: UT. V2).

Ismerkéd-ik: notescio, innotescio, notum se facere, notifiar in eo SI. [bekamtschaft machen, bekamt werden]. Eremest ysmerkűdyk vala vele (ÉrdyC. 520). Senkynek ebbe ketsegho nyuchen, hogh valamely lélek yde zokandyk es yde esmerkűdyk (WinklC. 290).

még-ismerkűdik, még-ismerkűzik: noteo C. innotescio MA. notifiar centralu Kr. bekamt werden PPB. Vele maradnak s meg esmerkűdenek vele (DebrC. 3). Ha mikor magunk

közlebb megismerkeziünk a személyekkel, látjuk az eleven példákat (Fal: NU. 318). Meg-esmérkezett Dolimán Cumilla (Könyi: HRom. 150).

Ismerkédés: [?] Ew zenth hadalanak wlianna nagy sok ysmerkedes keppen ő neekyk yeleneek (ÉrsC. 128).

Ismerő: noscens, notus MA. [familiaris] bekamit PPB. Ky wala ismerőie az piszóknek (WinklC. 169). Egi ismerő zomzogat kerte hozzaia (DöbrC. 117). Sem zolgat ott nem találai, sem wala meel ysmerőyeet (ÉrdyC. 513b). Zullasara menween, hwyataa hozyna ew ysmerő barát (574). Az ysmerőktől bwelclwt zewoen, el eredeenek zen Hlwo pypsekhez (578b). Leek nagy zewyenseogh en zomzodymnak es felelm en ysmerőymnek: notis meis (KulesC. 68). Keresik wala ýtet rokoni es ismerői között (DöbrC. 281). Hog Brundusiobol bayon menue, lelo nemely esnerev doakokat (DomC. 240). Te barátid ees ismerőyd te ellenőd thamadanak (CzechC. 15). Aitya wala az w elmeye, ha az esmerőktől walo pirongas tőle meg nem wonta volna (VirgC. 100. 143). Keresyk wala ewtet az ew rokony ees ewsmerewy kewzewt (Pesti: NTést. 118). Te viszed távol én tőlem minden ismerő barátinát (MA: Bibl. V.41). Ismerőitől és nyájaskodó atyafiától eltávozik (Pázm: Préd. 85). Az ő tanítványi es ismerői el hadtak (Toln: Vigaszt. 306). Diogenes filosofust csufolyván egy ismerője (Hall: Paizs. 498. Hall: III. list. III.150).

fű-ismerő: herbarius C. [pflanzenkundig].

írás-ismerő: [literatus; schriftkundig]. En walzatalak tegetett yrasosmerew emberet (DöbrC. 118).

lélki-ismerő: [religiosus; gewissenhaft]. Megh rettennek (az őrdögök), mykoron helyky ismerő yfjakath latlnak kylemben walo lozagloknak fogywereewel ekőshwween (ÉrsC. 200b).

Ismersz-ik: noscor Kr. [zu können sein, zu merken sein, erkannt werden]. Nem ismerszik te raitad semmi jószág (Port-Szer. N2b). Abból ismerszik kétséghe esésről-waló kisirtetnek az őrdögi vetekédés: mert Luter azt írja, hogy szűve dobogott, és izzadt ebben a beszélgetésben (Pázm: LuthV. 102). Istemek emberré-létéből loginkáb' ismerszett az istemek feneketlen böltsősége (Pázm: Préd. 114. 572). Nem esmerszett volna, hogy van viz az kőrűn (Zrínyi II.45. 102). Ez a meleg inkább ismerszik, mikor a mosárban a mustármag jól megtöretik (Hly: Préd. I.245. Nógr: Idvk. Előb. 7. Gyöngy: KJ. 31). Nem esmerszett rajta koros öregesége (Könyi: HRom. 167). Becsületes, derék ember, a patre reformato procreatus, mely is jól esmerszett rajta (Haz. I.283).

ki-ismerszik: [dignoscere; erkannt werden] (Misk: VKert. 228).

még-ismerszik: agnoscor Kr. [erkannt werden]. Ebben esmerszik meg, hogy nem őrdögi mestersegődel tettet (DöbrC. 115. Ver: Verb. 221). A fel-támadásnak vilgossága-nélkül a keresztény hitnek szépsége meg nem ismerszett (Pázm: Préd. 572). Ez pedig az isteni bizonyosságnak jelensége tagadhatatlaniul meg ismerszik az keresztény hitnek üldözőiben (Pázm: Kal. 75). De azért akkoris az ő erős tuzjaiban meg-esmerszett, bajt állott, és nagy hamar leis nyoma az hamisságot (565). Meg ismerszenék rajta (Hall: HHist. II.152). Mely meg-ismerszvéen (GKat: Titk. 8).

Ismert: [notus; bekamit, anerkannt]. Esmert igazagnak ellene mondas, es ellene tetel (VirgC. 12). Eletnek utait nokem esmerthe főtted: notas mihi fecisti vias vitae (DöbrC. 31).

Ismertet: notifico MA. notum facio, notum reddo Kr. kund und zu wissen tun, zu erkennen geben PPB. Kyk ysmeretnek engemet, erek cöbetyek loezen (ÉrdyC. 529). En vetkezötömet neked ismertetőm: delictum meum cognitum tibi feci (DöbrC.

79). Mind tsak azt ismertetik, mely nagy haraggal, és gyűlöléssel ostorozza isten a bűnöket (Pázm: Préd. 8). Veteknek ismerteti isten az ember-tsüfolást (816). Hogy rosz igyeknek eszégére fogyatkozásait, azzal csufúsággá tették és nyilván ismertették (Pázm: Lev. 2).

még-ismertet: notifico MA. facio ut agnoscat Kr. kund und zu wissen tun, zu erkennen geben PPB. Elezer az lelelkel ysmeretey meg, ha yol oelt, az erek dychőseөгöt, ha kedeeg gonozwl pokolnak keenyat (ÉrdyC. 21).

ISMÉT, ISMÉNT (*esmént* Kem: Élet. 22. *esméth* Peer-C. 10. *esméllen* Valk: Gen. 31. 37. Helt: UT. F5. *esmet* MA: Bibl. Előb. 1): iterum C. item, iterum, etiam, rursum MA. rursum Fél: Bibl. 4. wiederum, zum andermal PPB. Mit úizez Anna azzoni? Turot meteltem darabra el adnia Mond ismet Margit: Had lassam (RMNy. II.15). Egh aranyas zelew fedel; ysmeth egh aranyas zelew fedel (35). Harmad esztendőbe az vtum esmet meg hala a Sara (Szék: Krón. 12). Phyl Babiloniae fű tisztartoi, es Arbaces Medianae esmet fű tisztartoi (35). Ismet el alnan almodoza, es lata, hogy: rursum dormivit, et vidit alterum somnium (Helt: Bibl. LV.). Ő főle meg ismét elpártoltak (Liszny: Krón. 249). A io lialnak dicseretes czelekedeti azokat isménd [igy] meg nyiéttyak (Telokesi: Erd. 40). Vitt 2 paplant. Ismént 1 karnasin eszümákat (MonTME I.130). Amaz ismént felele, mondván (Fr: SzJán. 206). Melyekből annak határit és nagyságát, ismét természeti minémüségét és szokásokat lehet ki-tanulni (Csat: MII. 23). [Vö. is-mög, is-megint].

Ismétlen: ∞ Ha penygen te k[egyelmed] nem akarya, bator abban jaryonk el, kyt ismetlen az törwen hoz (LóVT. I.73. Valk: Gen. 31. 37. MA: Tan. 74. MA: Scult. 360. Tyuk: Józs. 403. Bartha: Debr. 52).

Ismétlenit: itero [wiederholen]. Ismétleníteni, ha szabad az iteraret így kimondani (GKat: Válts. II. Előb. C4. GKat: Titk. 476. InreS: GKat. 25).

ISPÁN (*espan* DöbrC. 268. *espánság* RMK. II.216. *hispan* ÉrdyC. 21. *hispan* Helt: Mes. 117. Helt: Krón. 40. *hispany* 200: 1) quaesitor, praefectus, praetor, quaesitor MA. vicarius domini, subdominus SI. vogt, aintmaun, rentmeister P'PB. Endre kyral Vatha yspaunak kegyetlenűseөгöt hagyot wala teony (ÉrdyC. 398). Az rovus lön előve sirini Cirinus espanol (DöbrC. 268). El vivék ýtet es adak Poncius Pilatos ispánnak (137). Az orzagnak ispányi halvan zent Cipriánsnak es zent Iustina azzonnak hyreet, evket ev eleyben hozattata (ComC. 367). Oh kegyetlen ispán! az úr mondja wala (Saulusnak, RMK. IV.199). Szerzénce ezokaert hispanokat ő reatioc: praeposuit itaque eis magistros operum (Helt: Hibel. LBb4). Monda a nemes ember: legy hispanom, hogy zyóterhessen o pesti porokat, mert nem találok igaz szolgát (Helt: Mes. 118. 457. 464). Temesvárbau hagyák Lossonczy Istvánt ispánul (MonÉrk. III.89). A satam büfnel wad, mind lator ispán, es sugallo be ad istennek es el arul (Mol: SzJán. 312). Az király erdejénce ispányja: custos saltus regis (MA: Bibl. I.127). 2) comes; graf Pesti: Nom. 21 [obergespan]. Valaki pedig ez ellen tselekednék, nemes emberen flor. 6. paraszt emberen flor. 2. dúljanak az ispánok a vármegyéken (Bod: Pol. 65).

akasztó-ispán. Annac vtánna akasztó ispánokat is szörzi (Helt: Krón. 30). Ki küldte az akasztó hispanyokat és meg sítöte [olv. sítötte] az latrokbau (199). Akasztó ispánoc vocantur in Transylvania, qui per oppida et villas de furibus inquirunt (RMNy. II.314). [Vö. akasztó-bíró]

fő-ispán. Vármegyo 65 ispányja: supremus comes comitatus, comes provinciae PP. [obergespan]. Fő ispányok, nádó ispányok: comites Com: Jan. 112. Beregh vármegyéncé fy

espannya (RMNy. II.82). Fereni Mihály Zemplin vármegye fő ispán (LevT. I.93). Vasvár es Sopron vármegyéknek fő ispánja (Magy. Nád. 2. Mik: TörL. 35).

kamara-ispán: [quaestor; reutmeister]. Lazlodenk Zalkay Erdelnek kamara ispánja (RMNy. II.10. RákI: Lev. I.163).

kamaraispánság: [quaestura; reutmeisteramt]. Kamara-ispánságra vagy szúm-tartóságra verődik (Félv: Dies. 55).

királyfalus-ispán. Fierunt regales bylochí oficiales partiales possessionum regalium, hungarice kyrály-falus-ispány vocati (RMNy. II.345).

nádor-ispán (*nádorspán* MonIrók. III.132. Tin. 12. *nadrspan* 192. Ver: Verb.¹ 170. *nadréspan* Valk: Gen. 38. *nadrspan* ErdyC. 633. *nadrspan* LevT. I.369. *nádrispán* Görös: Mátý. 70. Nád: Lev. 11. 13. *nádrispán* LevT. I.256. *nagyryspan* I.291. comes palatinus MA. palatinus Ver: Verb. 62. pfalzgraf PPB. [palatin]. Király embere, vag nádor ispána: homo regius aut palatinus Ver: Verb. 287. Fő ispányok, nádor ispányok: comites Com: Jan. 142. Az magyary wrak kylemb kylemb zent kalastromokat rakattanak, thwdaya ylyk: Laos kyrál Buda felőt, Prynú Emre nádryspan Terobest (ErdyC. 633). Jöve Rén nadrespán az Falez gróf herczeg, az harmadik az Wirtömbög herczeg (Tin 192. Helt: Krón. 39. Born: Préd. 303. Hovs: Toldi 2). Orzagnak nadrespannya (Ver: Verb.¹ 170).

nádorispánság: dignitas palatinalis: Kr. [palatinat, palatinwürde]. Még ő az nádorspánságba vagyon (MonIrók. III.132). Battyányi Lajos jó vigasztalással, nádorispánságra fényes méltósággal (Fál: Vers. 899). Magyarország egén kitetsző fényesség, nádorispánsági fenjáró ékesség (900).

ország-ispán (Thaly: VÉ. I.288).

vármegye-ispánja: comes Ver: Verb. 88. *comes parochialis PPB. [obergespan des komitats]. A vár megye ispánja (comes, graf) nagyobb, hogy nem a szabados ur (Com: Vest. 96).

vicé-ispán: vicecomes Com: Jan. 142. [vicegespan des komitats]. Zepes vármegyeben wycheo jspan (RMNy. II.36. LevT. I.35. DEmb: GE. Előb. 2).

Ispánka. Mineműk ti magatok vattok, ispánkaitokis olyanok (Tel: Evang. II.1012).

Ispánné. Hyspanne: comitissa; gräfin Pesti: Nom. 25.

Ispánság: quaestura, praetura MA. das amt des reutmeisters, stadtvoigtei PPB. Tiztet viselnee, birosagot, ispansagot (Born: Préd. 409. Ver: Verb.¹ 28). Tiztartosagot, udvarbirosagot, espansagot rendelnek országoknak, tartományoknak (Gyarm: Fel. 201). Az ország alatt nálma maga bíróságoc, ispánságoc, vármegyeé: sub regno sunt dynastiae, comitatus (Com: Jan. 143).

ISPÓT: scalper scalprum, spatula, spathula MA. méissel, schröteisen PPB. Ispot, metélő: scalprum; öreg ispot: spatula; gömbölyű ispot: specium C. Ispót, mellyel a sebet mérik: specium PP. Érvágó vas, ispot Nom. 45. Vagdalo ispóttal vagdal és köppölyöz (Com: Jan. 115). Seb-tisztító ispot (Hall: Hist. II.338). A nyomorusag a tisztító ispot vashoz hasonló (Hall: Paizs. 41). Vas-ispót (201). Orvosok eszköze, borbélyok ira, ispotnya, vasa, flastroina (Tof: Zsolt. 851). A melly borbély az ispotat a sebben igen bé-jártatja, a sebet e világból ki-is végezheti (GKat: Válts. II. Előb. 58).

ISPOTÁLY, ISPITÁLY (*espital* RMNy. II.66. *espotal* Valk: Kár. 50. *espotály* Mezy: Bayle 488. *hyspital* EhrC. 30. [a Nyelvelmőkárban hibásan: hospital] *hyspitaly* Helt: Háló. 195. *hyspotalpalban* ErdyC. 642b. *hyspotaly* ErdyC. 302. *ispita* Adami: Spr. *spital* EhrC. 102. *spital* Szeg: Ayn. 100): valetudi-

narium, nosocomion, ptochotrophia, ptochodochium, nosocomium MA. *hospitale* EhrC. 30. 102. *spital*, armenicus PPB. *Poldokok ispitálya: hierocomium MA. Fattyak espotálya: brephotrophia C. Ispotály: elandherberg Nom. 26. Ispotályoc és betegoc háza Com: Jan. 124. Menyotokel innett yeles tolnayok es galyadok es menyefek az hyspitalba (EhrC. 30. 102). Az ő tiztessegere nag kazdagsaggal rakata yspitalokat, oltarokat (TelC. 80). Meny az ispitálban az poldokokhoz (VirgC. 63). Kalastromokat es hospitályokat szörzénec (Helt: Krón. 30). Orvoslo ispitály (Sümb: Isp. 7. Czegl: Japh. 13). Ispitált építetett (Taru: Szents. 36).

Ispotályi: [in valetudinario; in spitalo befindlich]. Ispitáli szegények (Laud: UjSegits 182).

Ispotályság: [cura negotiorum; krankepflege]. Ada magát ispitálságra, zolgalyan az ispitálban (DomC. 2).

ISTÁLLÓ (*estuallo* SándorC. 12. *istálló* Helt: Mos. 325. Alv: Post. 80. Mad. Evang. 100. *stallo* MünchC. 134. DebrC. 342. Tel: Evang. I.67. *stalo* TihC. 57): stabulum, caula C. praesep PPB. stall, vichstall PPB. Istálón van: stabulatur; istálóban forgás: stabulatio MA. Mond a stallo tartomac, hog ő zorgalmassagot viselne (MünchC. 134). Istállonak es neuzetetik, mert iazol is vala ot (DebrC. 51). Lakozic az stálóban (342). Nem mala neki hele az staloba (TihC. 57). Az meiorzaaghoz kepösth olyan mynth egl estallo (SándorC. 12). Ha engemet ala az staloba nem viendwtwk, en semmikepen egességben nem zilletok (VirgC. 32). Stalloba születtec (Tel: Evang. I.67). Vezér istállójának való talpfit hordatvam (MonTME. II.72). Istálló tisztogató (MA: SB. 53). Megnyitnya az istállót vagy oroszlyú ketrezét (314). Barom istálló (MA: Tam. 715). Az oktalan állatok nemesak istállójokat, hanem jászolokat-is így eszközüil néki engedték (Csúzi: Síp. 586).

juh-istálló: caula, ovile MA. schafstall PPB.

ló-istálló: equile C. MA. stabulum equorum NomC.² 417. pferdstall PPB. (Matkó: BCsók. 121).

ökör-istálló: stabulum boum NomC.² 417. [ochsenstall]. Ökör-istálló avagy ökör állás (Com: Jan. 77).

Istállóeska: [stabulum parvum; kleiner stall]. Beterven az stallockkaban aly ev vele (CornC. 80).

Istállós: hospes [wirt]. Keet penzi hozac elew, ada az istallosnak: prolatus duos denarios dedit hospitii (Pesti: NTset. 143).

ISTAMÉT, ISTIMÉT (*estamet* MonTME. III.98. *stammeth* [olv. *stammeth?*] RMNy. II.35. *ustemét* MonTME. I.291): [pami genus; stamett, feines tucl]. Hozzatok egy fevlesw ruhara való pozthoth, vevres jstamethet gombyawal egyetembe (LevT. I.319). Kewlgy egy methere való pozthoth, istamethet gombyawal ewzwe (320). Benesné béri kész pénz 10 ft., egy istemét kiürdi fejér hüllésével, két új saru (MonTME. I.291). Hozattunk neki Györriul egy kiürdinek való istmet [?] posztót (uo.) Hozattok husz sing estamet posztót, fele pászit szimii legyen, fele penig veres legyen (II.98).

ISTÁP (*estap*: baculus BécsiC. 301. *estháp* PeerC. 24. 60). 1) scipio C. bacillum, virga, pedum MA. baculus EhrC. 77. KulesC. 43. fustis JordC. 166b. stab PPB. Elewl levle evtet zent Ferencz tartuan egy estapot kezében (EhrC. 77). Vala ky masth megh verend es agyba esendyk awagy ystapon yarand, az ember, ky azt tette, megh fizesse mynden karath (JordC. 56). Erressen kezdee az zamarnak oldalat verny az ystappal (166). No legyen se sarvtok, se ystaptok: nolite possidere neque calcamentum neque virgam (382). Elverettetek istapokal es buzganokkal (DebrC. 138. 6). Estapyawal erötlenesegot thmagozhwan (PeerC. 60). The wezed es the ystapod engemeth meg wygastalanak (KulesC. 43. DöbrC. 46). Zyz Maria neki telenee es az ő estapyat

az ő kezéből ky veue (TelC. 342). Megveruen az evrdoget az ev istapjaval (DomC. 56. 18. 111). Az foyedelem paranchola, hogy zent Dorothea zeep orchaja estapoklak es palchakkal verettotenyek (CornC. 249). Istaptyok kezetökhben logyenek (Bythlie: Epist. 100). A mérték istájja avagy ali s fel menő vasa (Com: Jan. 166). Az eszességnek istájja gyámola, tünasza: prudentiae statumen (177). Istápm valál és gyámolom (Gvad: RP. 65). 2) sceptrum [scepter]. Az kirali arau estapot ki noyta kezuel (BécsiC. 65). Né aggád vram te estapodat azoknac, hog' né meueser még mő romlasonkat (79). Az corona es az istap az kirali birodalomnak iogie (Fél: Tan. 421).

[Szólások]. Mikor az szent Cypriánus pispekre az istap eltörötnee, és az bíró ezt mondaná: Cypriánusnak halálra kell menni (MA: Scult. 238). Moses re á szegi az istápot az bévadolt és meglizonyosodott bűnőse (921). Jay ennekőm ánaulsnac, mert tegődet latlac en venseg ő muer istap'at (NádC. 594). Vénségűnkneec fiam valal ő estapja (Hofgr. 262). Ki őnekik vala szemeknek világa és ő vénségének tápláló estájja (RMK. II.330). Ő vólté az mi vénségűnkneec istápa? (Kár: Bibl. 1.482).

káka-istáp

[Szólások]. Kákka istáphoz támaszkodik (GKat: Tít. 297).

királyi-istáp: [sceptrum; scepter]. Kezebe volna keraly ystap (DebrC. 495). Nadath kiraly ystapert adanak yob kezodben (ÉrsC. 49b). Nadzallal kyraly ystap hēfeth okesewltetel (ThewrC. 192). A kiralyi istapot kezébe véné (Helt: Krón. 5tb). Sceptrom auagy királyi istáp (71). Az királyi istáp elvétetet Júdától (Tel: Evang. II.58. Mel: Préd. 128).

koldús-istáp: [mendicī baculus, mendicitas; bettelstáb]. Alamsánra és koldus istápra jut ígyc (MA: Scult. 750).

mérő-istáp: [decempeda; messrute] (Helt: Bibl. IV.303).

ISTÁR: [?] A sarban á malom gátnál terem, istár neue (Mel: Herb. 86).

ISTEN: deus C. MA. gott PPB. Horogucec isten (HB). Wmaggnec isten kegilmet ez lelic ert (uo). Mi atyank bodog Ferench minden minelkodontiben istenhez volt hasonlatos (EhrC. 1). A te néped en népem es te istenéd en isteném (BécsiC. 2). Ime te rokonod megfordolt ő istenihéz: en reversa est cognata tua ad deos suos (2). Hogy zent es ygaz istennek enbőre volna (ÉrdyC. 524). Wgy mond isten lelkew zent David proffeta (533b). El közölghet istennek orzaga: appropinquavit regnum caelorum (JordC. 361. 364). Dyezoreyk vala yzrnolnek ysteneet (403). Az istenel meg twlt embor lelekbe igen meg erwswo (VirgC. 37). Terden aluan meg adam az vr istent (45). Ki dicheret minden io dologba chak istene wvwmagae (73). Az mendenható istennek tisztessogere (az ev zley clastromot) epethenek (MargL. 4). Chak a sidők hivattatnak vala istennek választott népének (Tel: Evang. II.227). Mi egyenessege lehet az istennek templomanak az balványokkal? (Szár: Cat. B). Teremtő Isten (Toln: Vigaszt. Előb. 14). Ez világnak parancholó istennek nevezi vala magát (Pázm: Kal. 4).

[Szólások]. Boldog isten! exclamantis in tribulatione Kr. A levegő ézben magokat fel-függesztőc, boldog isten! mely bátorc és merészec: petauristae papae! quam confidentes et audaces sunt (Com: Jan. 209). Nagy isten! (Czegl: Japh. 82). Isten adgyon io napot (Born: Préd. 257). Egészséggel, adjon isten jó napot, jó estvét: ave; adjon isten jó utat: bene ambula PPB. Adja isten, egymást láthassuk mennyégben (Thaly: Adal. 171). Isten ne adja, hogy ezt megtanulja a leányzó (Pal: NA. 201). Reggel mutatok én arra való helyt; kit nagy isten fizessével megköszön a szarúndok néki (Halt: Hllist. II.151). Isten hozta kegyelmedet, jókor jött: seid freundlich willkommen (KirBesz. 7).

Isten hozzád apám, anyám (Amade: Vers. 109). Látja isten szívemet (Mad: Lev. 83). Isten megáldja kegyelmedet, isten maradjon kegyelmeddel: Gott befohlen, mein herr (KirBesz. 6). Aggion isten io napot kegielmes vram. Isten megfogadja Balassa vram, kegielmedneec (ComBal. 21). Isten engem úgy segítlyen (KeeskTört. II.305). Nem lehetnének szép vagy vitéz legények, ha az isten úgy segítlyét el nem tudák minden koton fityre mondani (Ker: Préd. 761). Kérem az hatalmas istenorth, ne tarelia idogenne kegielmetek, hanem minth attiafiayth (Radv: Csál. III.161). Megeskőek elő istenre (VirgC. 114). Istenre mondom azt hoga tenen magadon bizonitom meg, amit te musnak parancholoz (VirgC. 70). Istokomra mondom [igy] ieles legény vagy te (PortSzer. N5b). Hyzem isteneth hogy mast Kassat atthwl nem kellene feltlenwnk (RMNy. II.151).

[Közmondások]. De isten rendelese előtt ninesen táncs (LevT. II.324). Isten ellen, édes gróf úr, nines táncs (II.327). Ne egel, miken a torkos, kinec hasa istene (VitkC. 48). Jó az isten, s iót ad: ultro deus subiecit bona (Döcsi: Adag. 153). Ha isten velünk, senki ellenünk: deo praeunte nullus officit obex (250). Mennyből adatik minden győzedelem, kinec isten adja, a hadat csak a veri (RMK. II.80). Mint adja az úristen ezután is való dolgunkat, ő tudja, miertogy a had veréssét csak ő magának választotta (421). Szegény ember szándékát boldog isten bírja (SzD: MVir. 382).

atya-isten: deus pater Kr. [gott vater]. Műuelkegetec eteket, nem ki eluez, de ki megmarad az öröc életbe, kit emberne fia ad tümektec, mert ezt ata isten iegzette (MünchC. 180). Ha valaki zereli ez ulagot, ninchen az affia istennek zeretete ő benne (TihC. 17). Ezenkeppen mond az wreok mendenható atya isten minden keresztymek (CornC. 112). Hogyha ellagyattatal volna athya ystentwl (CzechC. 17).

balvány-isten: [falsus deus, fictus deus, idolum; gütze, abgott, gützenbild]. Föld indulas leuen le esek a baluan isten (DebrC. 121. 10. CornC. 191). Az baluan istenneknek templomy mynd leo hwlának (ÉrdyC. 338). Zent Justina egy baluan istennek vala pápja (549b). Feel allattak az baluan istent (605b, GKat: Tít. 234).

bor-isten: Bacchus MA. (Pázm: Préd. 230. Kr.)

ördő-isten: Sylvanus MAI. [waldgott].

fél-isten: semideus C. MA. [halbgott].

fiú-isten: [deus filius; gott sohn]. (DomC. 188. Sylv: IT. I.18).

hadi-isten: [deus belli; kriegsgott]. Olly bajnoki bátorság nézett ki belőle, hogy Mars hadi-istenben nem kívánhatnál többet (Fal: TÉ. 637).

házi-istenek: Lares, Penates MA. Com Jan. 217. [hausgötter].

hiszök-ögyg-isten, hiszök-isten: symbolum apostolorum Kr. [apostolisches glaubensbekenntnis]. Megtanulatae az hiszec istent, az mi atyankot (Born: Préd. 14. Tel: Fel. 169).

ostya-isten: [deus imaginatus in hostia; hostiengott]. Ostya isten imáló phariséusoc (MA: Scult. 9).

szentlőlék-isten: deus spiritus sanctus Kr [gott heiliger geist]. Alazathossaghrol monda zent lelők isten (TihC. 1).

úr-isten (vram: isten kegilme HB zeresed atte vradat istenedet VirgC. 121): dominus deus Kr. [hierrgott]. Vr ystennek angála almaban neky yelenek (JordC. 357). Bel tolléssednek, az ly mondvan vagón vr ishenthwl: quod dictum est a domino (358). Azt mongya wr ysten: dicit deus (727). En byneymet meg akarom vadolni neked lelky atyam, vr istenek kepebe

(VirgC. 2). Vetkeztem az vr istenek eleve (1). Isteneknek vr istene zolala: deus deorum dominus locutus est (KulesC. 120). Az atya vr istennee szerelmes fia (Born: Ének. 11. Töl: Evang. I.157).

[Szólások]. Valaki ő neki közön, ő az közönetert felel: vr isten fogadia (DebrC. 273). Magzatim el aludtanak az úr istenben (Gér: KárCs. I.293). Kerlek az vr istenert (VirgC. 18).

vico-isten: [dei vicarius; vicogott]. Honnét volt Moysesnek anyyi fényessége, hogy viczeistennek láttatnék a földön? (Illy: Préd. I.264).

Istenbéli: [in deo, in dei nomine; in gott, in gottes namen]. Hogy az zentföknök istenbely zereimök ees hasonlattassek az draga arannak zoepeegehöz, ewt hasonlatoss yegzeesökből mwtattatyk meg (ÉrdyC. 465). Istenbely en zereimés attyamfiái, halgassatok myt mond my nemes wrwnk (ÉrsC. 215). Istenbely kezenethemnek vtanna (RMNy. II.75).

Istenél: pro deo habeo, instar dei colo Kr. [vergöttern, wie einen gott verehren]. Istenlenék az képeket (Toln: Vigaszt. Előb. 14). A Babylon lakosi el akarák veszteti Danielt azért, hogy meg-ölle az ártalmas sárkányt, melyet ök isteneltek (Pázm: Préd. 371). Egynek hiszszük lenni az istent természetiben; kit egyedül, társ nélkül tartozunk istenleni (Pázm: Kal 372). Mindnyájan bálványozók vagyunk; ki a tisztességet s böcsületet szereti, ki az aranyot és sok kincset isteneli (Fal: UE. 378. Fal: Jegyz. 936).

Istenés: divus, divinus, dius, pius C. göttlich PPB. [gottgefällig]. Istenes élet: pietas; istenesen: sanctissime, castissime, sincere MA. Nicolaus dictus Istenus [birtokos a Körös folyó mellett 1366]. Isthones Pál [a bazini grófok egyik jobbágya Bodrog megyében 1478.] (Nyr. V.510). Istenes [vezetéküvé XVI. sz.] (IX.365). Embör yth lezön myndónöstöl zvéseseghös ees myndónöstöl istenös (WinklC. 290). Bizon mondom, hogy ez istenes atyának oly tytza böchessegege vagon, mynt ha zarynyon yarna (ÉryC. 570b). Az nagy zent cartusiay zeerzetnek meely nagy istenes es bodog ueepeek leenek fondatory (581). Ez istenes embernek w nagi meltsoga mind nyilwan meg tecky (VirgC. 3072). Adgy malazot emékem, hogy istenesen élhosek ez nilagban (ThewrC. 176). Imatkozas es egyeb istenes dologe (Born: Préd. 7). Istenes hives es szentee (MA: Bibl. V.14). Istenes szép gondolatoc (MA: Scult. 20). Hatalmával, es büntetésével erőltesse, hogy életeket istenesen viselylek (Pázm: Préd. 45). Az istenes özvegy férjének halálát szöböl sirassa (144). Tekélletes es istenes elmélkedés (Pázm: KT. 31). Istenessen igaz lelkek ismeretek szerint megl kell böcsületteti (Ver: Verb. 82). Az asszony jó ideig való özvegylése után Apafi Istvánnál a szomszédságban istenesen akartak egybekelni (Szal: Krón. 136). Istenessen megadja az árát [böcsületesen, nagylelkűen XVII. sz.] (Nyr. X.469). Ifiúságát istenesen töltvén (Tarn: Szents. 25). Csalatkozhatatlan istenes keresztény hit (Matkó: BCsák. 417). Istenesen nekünk adatot feyzelem: tradita nobis divinitus disciplina (Illy: Préd. I.340). Az praedikatizo istenes: concio divina; die predigt ist göttlich (Com: Vest. 14). Istenes-élet: pietas; die gottesfurcht (141). Istenes jóvendöles (Com: Jan. 130). Leg-szegénybek, leggyámoltalanlak es legnyomorultabbak istenesen osszék el (Biro: Angy. 135). Ebben kedves Neanderem: egyedül csak a virtus es istenes jószágok tárgya es ki figesz-tett tzélja a mi kötelességünknek (Fal: NE. 38). Némely idegen tartományokban istenes jószág fel-hapsolni a meg-hölt atyafiak testeket; vétek ellenben a férgek eledelére engedni (75). Több lélek kárhözott el az ártalmas példák miatt, hogysen üdvezült legyen a szentek istenes életét látván (Fal: SzE. 527). Vess jó számat szükségedről es maradékidról, a többivel szerezd meg a mennyországot: istenes alkíval eladandó (538).

Istenéséd-ik: divus fio (Csúzi: Tromb. 526. Kr.).

Istenésit: divinum facio Kr. [göttlich machen]. (Csúzi: Tromb. 62. Kr.).

mög-istenésit: ∞ Christus azért jött, hogy mindeneket meg-istenesítene (Illy: Préd. I.263). Az-által (a sz. lélek által) magunk-is némi-némi-képpen meg-istenesítettünk (Csúzi: Tromb. 239). A boldogságos szüz mint egy meg-istenesített (Biro: Ünnap. A2).

Istenesség: pietas MA. frömmigkei PPB. Az istenessegnee színo alatt soc ieszagot gyfytött (Born: Préd. 389). Chac színo es kilső képe vagon nalatoc az istenessegnee (Mon: Apol. 322. Káldi: Bibl. Eccl. 37. 13. Kr.).

Istenésül: deus fio, deificor Kr. [vergöttlicht werden] (Töl: Evang. I.721).

mög-istenésül: ∞ Ayakak isten fya ökolgatasanal meg-istenesöltek (NagyszC. 119).

Istenöz: deum nomino, pro deo habeo Kr. [jemanden gott nennen, vergöttern]. Az fat es az könet istenezec (Mon: KépT. 106).

Isteni: divinus C. MA. göttlich PPB. **a**) Isteni felelet: oraculum; isteni ital: nectar C. Isteni akarát: numen, voluntas divina MA. Zent Ferench vala ystony belezeesegeul yzessellett (EhrC. 2). Yewel lass isteny chodaat (ÉrdyC. 340b. 341). Ha Tyronnak es Sydonnak varasyban lettenek vona az ystony yozagok, roghen penitenciat tartottanak vona (JordC. 387). Wrwmost halgatam vyagasagok, hangosagok, kik nekem ynkab kelletenek, honnem isteni es lelki vigasagokb (VirgC. 4). Kel embernek zeretni az istenielket (94). Intnen ogmast azokra, mellee isteniec, könetniöc (TelC. 17). **b**) Isteni szolgálat, tisztelet; religio, cultus dei; isteni félelem; pietas, religio, cultus et timor dei; isteni szeretet: dilectio dei MA. Egyebekuel nem mechettiuala ystony zolgalatonak [így] adasara: ad horas canonicas (EhrC. 73). Ez a scout Marc ewangélista volt scnt Peter apastalnae isteni bezodben tancituaña (MiinchC. 71). My ystery zolgalatban lezwnk foglatasok: administratione sermonis (JordC. 725). Zevnetlen isteny gondolatokban al vala (ComC. 40). Valakyben sok az isteny zeretet, az oly lelek nagy (48). Isteny zerehnek tüzeuel geryedevz vala (MargL. 6). Az isteni zeretetben meg erwszdek (VirgC. 23). Isteni zolgalatul emagamat megvontam (VirgC. 7). Meeltan dychebery kylomb kylomb isteny ayoytatus ymachagokkal (ÉrdyC. 516b). Az zent keresztöt isteny ymadassal kellyen ee ymadny (538). Katheryna istenuel egyesewl wala nagy böczesegele es isteny zent felelemmel (ÉrsC. 470. 532). Ezece helyet az emberoket meg tunita az kenelysege, kogyetlenssege, isteni utalasa: pro his superbiam, crudelitatem, deos neglegere (Dccsi: SallC. 8). Christus wrnk-felöl iszonyú isteni káromlással azt mondgyák (Pázm: Kal. 675). Isteni szolgálat (Pázm: KT. 14).

Istenke: minor deus Kr. [kleiner gott]. (Pázm: Kal. 970. Kr.).

Istenked-ik: quiritor, querulor, obsecro per deum MA. um gottes willen bitten PPB. Istenkodik, reménykedik: per omnia sacra et sancta rogat Kr. Szorgalmaztatván, istenkedvén, kértük az nagyságos vezéréktől az segítséget (MonTME. IV.37). Reménykedett, istenkedett, két dolgot vigyok végben [ajáság]-godnál (TörtT. XV.254). Istenkedik (Fal: Jegyz. 936).

Istenkedés: [obsecratio; das beschwören, flehen]. Sok istenkedéssel fel inditák, hogy kötése szerént meg öltalmazná az országot Ferdinánd ellen (Pázm: Kal. 440. Gér: KárCs. IV.503. TörtT. I.239).

Istenőség: divinitas, deitas C. MA. göttheit PPB. Juta a napoknak veneiglen afa istennee egeñlösegege istenesege zeret

(BécsiC. 149). El yevond embernek hű flya hw istenseghe zent : cum majestate sua (JordC. 436). Wmagat atta ennekem testben es lelekben es istenseget igerte (VirgC. 2). Tehetem te zent istensegödnök myndomb zent akaratiát (25). Emelekezzel az nagy keserwsegrel, kyth latal felséges istensegödnök tykoreben (PozsC. 6). Attának es finak es zent lileknek ég istenseg, egenlö díléseg (DöbrC. 56). Valaki engömet nem könet, nem melto en istensegödnök latasara (DebrC. 2.). Senky ew clette az eedes idwezytőnek istenseghebet meg nem ysmerte (ÉrdyC. 350b). Zent Agoston az istensegödnök twlaydonsagorol nyilwabun yrth az toeb doctoroknaal (516). Kynek zent embersseoge zent istensegoe nem ysmor halalt [Christus] (536). Hogy meg nwatanna az ew byzon istensegeget (661b). E tudomany nem elac ő istenségenec aiandeka (Helt: Bibl. Ia2). Foghatatlan istenségi az Christus (Mel: SzJán. 173).

Istenségös: divinus NémG. 202. [göttlich]. Ystenseges lökke ő ysteny testetől elhlawozyk wala (ÉrsC. 267b). Istensős allafia wagian (Mel: SzJán. 53).

Istentelen (*istenellen*) Gyöngy: Char. 26. Pázmu: Préd. 212. *istenellenség* GKat: Titk. 270) : atheos, irreligiosus, impius, profanus C. impius Helt: Bibl. I.H. atheist, der gott verflügnat, gottlos, böß, gewissenlos PPB Istentelenül: impie C. Az istentelenek mindenkör többen wadnac az istensekuel (Helt: Bibl. IV.5). A ki ennek (a pápának) nem adgya az elsőlsöget, vagy tellyeséggel istentelen, vagy a tudatlanság fenekére nyakra-főre eset (Pázmu: Kal. 1766. 785. Káldi: Bibl. 288). Soha Demirlhámmál magas ég nem látott istentelenebbet (Zrínyi II.12). Mondom: nem lüzem ezt, müthogy lehetetlen, hogy mostohám volna olyan istentelen (Gyöngy: Char. 20). Eszelös, istentelen ember: Diagora deterior (Kisv: Adag. 116). Ez az istentelen német anyyi kárt tött már (Thaly: Adal. 131). Ez istentelen mondásokban minden egy-pár bötüfönl nygan ki-forr a tellyes átok (Pal: NE. 18).

Istentelenkőd-ik: impietatem sector, impie se gerere Kr. [gottlos handeln, ruchlos sein]. (Káldi: Bibl 303. Matkó: BCsük. 49. Csúzi: Tromb. 75. Kr.).

Istentelenség: impietas C. MA. gottlosigkeit, ungöttlichkeiten PPB. Az ő istentelenségeknek chelekedeti, kiket istentelenül chelekedtenec (Tel: Evang. I.17). Istentelenséggel szennyesec (MA: Scult. 210). Sanyarodjanak sok istentelenségekért (RákGy: Lev. 223). Az urfiak fennyen dísekednek a lusta életnek tüzmerével; az istentelenséget sok hímes szin alatt híresítik és hatalmasn kiállják (Pal: NE. 6).

ISTRÁNG (*estrang* Pél: Bibl. 221. *estrang* Gér: KárCs. III.365. *istrang* Born: Préd. 562. Land: ÚjSegis. 1.379. VeetTrans. 21): restis C. funis MA. laqueus; seil, strick PPB. [strang, zugseil]. Nyakloc, tartó istrángoc: retinacula Com: Jan. 87. Fogadgyc meg az híne az wmac atyai sol isöset, hogy az Iudas istrangia nyakokra ne szallyon (Born: Evang. IV.308b). Czak akasztásra való istrángot sem érdemlene: ne ligula quidem dignus (Bécsi: Adag. 268. Kisv: Adag. 332). Az istrángtól kell megfúlni, mollyet ő maga tekert nyakára (MA: SB. 37). Mindent fegyverrel, istránggal, tűzzel és vízzel akartac véghöz vinni (MA: Scult. 997). Meztelen testét istránggal esbilsta (Czegl: MM. 201). A kötel-verő köteleket, és istrángokat tekör (Com: Vest. 55). Németnél az a tonplomboz (vettünk) 1 szál istrángot 35 denárért MonTME. 1.50). Négy forint árba hosszú estráng (Gér: KárCs. III.365). Eretnekek a ndi-pedálások: kik valk buzgóságokból mindenkor meztláb járnak wala. Egy tslekesznek ma a pápisták között a franciscánus barátok, és amaz esögös istrángot viselő szem-fény vesztő szarándokok (VárM: FügösZöv. 127. 11). Szerfára akada a feje, nyg hogy tulajdon baja istrang helyott szolgált (Ily: Préd. II.66). Istráng-hoz [igy] termett, született (a tóti, kit meg is illet (Thaly: VÉ

II.8). Keretsényit Belgrádra késérék, az hol hosszú nyakát istránggal megmérték (Kónyi: HRom. 18).

hám-istráng: eungula laterales MA. funis ductarius PP. seitenseile im pferdegesehir PPB. [zugseil].

vonó-istráng: ∞ (TörtT. XVIII.238).

Istrángoeska: resticula, funiculus MA. stricklein PPB.

ISZ-IK (*iszzik*) DeesiG: Préd. 35. iando MfinchC. 51. iandiatok Ozor: Christ. 182. yanga DöbrC. 314. yandyk JordC. 633. yhandyk 433. ijandic Boru: Préd. 405. MA: Bibl. 1573. iungátok Sylv: UT. I.136. yth JordC. 633. it VirgC. 46. yut BécsiC. 6. Szék: Krón. 117. ywtam ÉrdyC. 514b. ywth JordC. 75. yyoth 331b. iyut Helt: Krón. 20. Helt: Mes. 11. Helt: UT. 26. Cis. J2. ijut Kár: Bibl. I.197. őtt és ijutt MA: Senlt. 752. őtt vagy ijutt Megy: 3Jaj. II.152): bibo, poto C. (trinken). Mikor Booz őt volna es yutuolna es wigab lőtnolna (BécsiC. 6). A kefeh wenen halat adfian ada ő nekic, es ymac abbol mend (MfinchC. 100b). Cristusnac testet veret meltatlan ezi iza (VitkC. 37). Ekepen egec a kenerben es igéc a poharból (38). Senki nem ihatta ecez-mint wrnac es őrdögnecc poharat (11). Ennek nyak: comederunt et biberunt (JordC. 61b. 173). Vyzet nem ywth (75). Se borth se sert ne ygyal: neque vinum neque siceram bibes (338). El ywee ywan es eween: Venit manducans et bibens (386). Myt ezwnk, yzwnk? quid manducalimus, aut bibe-mus? (372). Vhattyatok ee az pohart? potestis bibere calicem (417). Éttel yttal hű velők (745). Sem cettem sem ywtam, sem ehzetem zomehoztam (ÉrdyC. 514b). Ha nem ilatandom, ingien maydan meg kel halom (VirgC. 46). Mene ez zomek ember az kw ziklahoz es inok (no). Hogy w it volna legotan erey meg adatek (no). Zomehozom es ennekem inom adatek (117). Yza eu veremeth (PozsC. 22). Menne többet izik, amival inkább somehozik (RMNy. II.50). Jer adgynec bort inya a mi attyanknac: veni, inebriemus eum vino (Helt: Bibl. I.111). Meg ilattyátoké a pohárt, mollyet én iyandó vagyok? potestis bibere calicem quem ego bibiturus sum (Helt: UT. F1). Az ember meog á vízben sem ilaték (Pél: Tau. 259). Ezt tegietec valamenizer izzatoc az eu veremet (105). Igen jó az korsagolnac emec az vizét inya (Mel: Herb. 17). A papa boraba ittatok (Mel: SzJán. 406). Bort elegitue igial (KBécs. 1572 B7). Az kie isznac engemet, amial inkább szomiuhoznac engemet (Kár: Bibl. I.666b). Inya ada az gyermeknek: dedit puero bibere (MA: Bibl. I.18). Miesoda az Christus meg foszított test emi, es az ő ki outot veret inya? (Szár: Cat. J2). Nem ett itt wala (Cseng: Jer. 27). Ivott a hajó, repedtek a kötelek lasadott az árbotz fa (Pal: TE. 614).

[Szólásol]. *Igy a l ö k ö r, t ő v i z: nec elephantus ebiberet MA. PP. Ittam én nygan ekkor Bethlen Sümuel asztalánál bort elogat, de eszemig, az ő szokásom s mértékem szerint (Nyr. VIII.421). *Vmit inyi*. Meli ezereit zeolonok mys eleinknek regli zokasuk zerint *aldomasat is ittuk 1612 (MF). Duskát inya: amystide bibere PP. saufen wie ein ochs PPB. Mikoron nagy vigan lackot volna az vendégekel es duskát iyut volna velec (Helt: Krón. 20). Duskat avagy versunt inia (Érasu: Erk. 45). Duskat es oggi ost isznac wala (DeesiG: Préd. 29). Akaró az asszony hogy mind edgyest imánuak (Huszi: Aen. 25). Edgyest isznac az esászir egéségéert (DBón: Részegs. 26). Igaz mondás ez: de plenis cyathis multos perüsse sciatis: sokan a kik eggyest ittak életetől meg-fosztattak (Web: Amul. 107). Akkor eggyest kezdettnek inya (MonTrók. XI.325). Húzo nos t innya: amystide bibere PPLPP. Este vachoran sok luzomost ivék (Zrínyi: ASy. 38). A németek halhig iszszák teli magokat: die meisten teutschen saufen sich zu todt (KirBesz. 77).

be-iszik: imbibo MA. cauponi oppignoro; eintrinken, hinein trinken PPB. [einsaugen, vertrinken]. Inya, bé inya: bibere

MedLat. 70. Az zentsegnek illagyat be junaya, nykeppen az vy chereep (DomC. 4). Osztan az mohon be jüt viztől meg nehezeden, fegyvereket nem bírhattak vala: graves deinde avide hausto humore non sustinere arma (Forró: Curt. 393). Komámasszony köntűsét heiszom (Thaly: VÉ. 1388).

beiható: bibulus PPI.

ëgyütt-iszik: combibo, compoto C. MA. mittrinken PPI. Eägyütt ivöe avagy ivö társac: compotatores (Com: Jan. 182).

el-iszik: 1) [continüé bibo; längere zeit trinken]. El izik volt ott három legin az korehoman (RMNy. II.168). 2) ebibo, imbibo, absorbeo MA. eintrinken, austrinken PPB. [einsaugen]. Vízet elivö fázekak: *bibulao ollae PPI.

eliható: bibulus PPI.

föl-iszik: imbibo C. [einsaugen].

ítton-iszik: bibo frequenter MA. perpoto, potito PP. oft trinken PPB. Itton igyon (Thaly: VÉ. II.31. CorpGramm. 279. 325).

íttonivás: perpotatio MA. das stetige saufen PPB.

ki-iszik: ebibo, epoto C. MA. austrinken PPB. Szintén oly bolond a ki arra igyekezik a mit tud lehetetlennek, mint a ki arra igyekezik hogy a Dumát ki-igya (Pázm: LuthV. 107).

[Szólások]. Fenekéig ki-iszom: abbibo; ki-innya valakit: vin-cere aliquem *amystide PPBl.

környül-iszik: circumpoto MA. umhertrinken PPB

még-iszik: perbibere, adbibere MA. degulo, obligurio, absorbeo, persorbeo C. austrinken PPB. Mindenöstül megiszom: perbibere, interbibere C. Halálnak poharat yum meg (EhrC. 153). Azt zerzik, hog' öbarmokat mögöföc es azoc vérét igácmeg: bibunt sanguinem eorum (BécsiC. 34). Ha nem tauoztathatic el e keleh en töllen, haneméac hog' meg igám azt, legén te akaratod (MünchC. 65). V' sepröie nem semmisfle, földnek minden binösi meg iziak (DöbrC. 141). Meg ihattyátoce a pohart: potestis bibere calicem (Helt: UT. M2). Meg itta anagy fél iazozta marhaiait (Tel: Evang. 1353). Anyi pénze nintsen, hogy a meg-it bor-árrát meg-fizethesse (Pázm: Préd. 235). Szép tiszta folyamra talál, kibén jól meg-iszik (Hall: HHist. II.19). Hirtelen merít a vízben és jól meg-iszik belöle (II.324). Megihatjátoké a pohárt, melyet én megiszom (Bíró: Ünnap. D). Színig tele lévén, meg itta érettem (Gvad: FNöt. 30).

[Szólások]. Meg iszom magamat: adbibere, subbibere C. Meg ittak magokat (Pethö: Krón. 161). Habemus phrasim Hungaricam de homine ebrio: magát megitta (Otr: OringHung. II.91).

bor-mégissza: vinipotor SL. [weintrinker]. Bormegiszják nélkül [nemelyek] vannak, mikor akarják, de az áhok fűsvén-ségért ök bort sem isznak (Tin. 267).

mégital: [potatio: das trinken]. Mykoron az zent apostolok eremesthi ayaulottaak vona ennen magokat az poharnak meg ytallyara, monda ewnekly az eedes Iesus (ÉrdyC. 433). Az pohárnac megitalán és az keresztelkedésen mind egyzet ért (MA: Bibl. IV.21). Testénc megételiről és vérenc megitaláról (MA: Scult. 626).

Iddogál, iddogal (iddogolának Fal: NA. 126. iddogo'ás Fal: NU. 276): potito C. potisso MA. oft trinken PPB [langsam trinken, mit auisse trinken]. Iddogalöc avagy sarapolöc: potores seu potatores Com: Jan. 182. Közben isznac avagy környül szerben iddogalnac: bibunt in orbem sen circumpotant (uo). Készülöt iddogolának talpon, s ott az asztalnál hagyván pénzeket, eszeket (Fal: NA. 126).

ol-iddogál: perpoto C. [eine weile trinken, lange trinken]. Igen eliddogált velok (Kem: Élet. 15).

Iddogalás: potitatio, perpotatio MA. stetiges saufen PPB. A futamodott úrri megizelítette a puha életet, a részeges iddogalást (Fal: NU. 276). Az egyre iddogalást főemberi diatának tartotta (305).

Iddogaló: potorculus MA. kleiner sauffer, trinker PPB.

Iddogat: [potito]. A váradi püspökkel iddogattunk volt az korona resignálásakor kellett felett (MonOlm. XIX.290. Pázm.). Boromat ö mellett lassan iddogattam (Gvad: RP. 170).

[That-ik, Ihatás]

nagy-ihatás: [bibacitas; trinksucht]. Nagy ehotést, ihatást csinalo ördög (Gyulai: Táne. B3).

Iható: örömet ivö; bibo PPBl. [säufer, trunkenbold].

bor-iható: [potator vini; weintrinker, säufer]. Borba merült ember, nagy boriható ember: homo *nimius mero PPI. Nagy boriható ember (MA: Bibl. II.7). Nagy Sándor is nagy boriható volt (Misk: VKert. 82. Otr: Tökell. 260).

nagy-iható: multibibus C. bibulus, potator, barathro PPI. [säufer, trunkenbold].

nagyihatóság: bibacitas C. [trinksucht].

Ilogat: [potito; eine weile trinken, viel trinken]. Episey-thizare, keményen ilogatni (Deesi: Adag. 100).

Innivaló (ot ynod valo vízet lwlz Vügc. 16): potabilis MA. potandus PPBl. [ad potandum pertinens] zum trinken gehörig, was sich trinken lässt PPB. Hogy nincz job innya valo viz az esö viznél, ezkor megpróbálhad (Cs. E4). Inni való csésze (Radv: Csal. II.291). A pástor kezd holmi aprólékos innya való pohárkákát faracsálni (EszP: BSzüz. 19).

[Iszom]

észem-iszom: 1) comessor, helluo; eszem-iszom ember: luro, helluo, comessor, nepos SL. [zecher, schwelger]. Eszem-iszom emberek: *voluptarii atque potatores maximi PPBl. Eszem-iszom ember (Misk: VKert. 345. Bethl: Élet. 271). Eszem-iszom bajnokká lett: a borcéger volt a dandár zászlója, társai a dözsölök, a sokféle baromfi, erdei mezei vadak, és a teli hordók ellensége (Fal: NU. 304). 2) [potatio, commissatio; trinkgelage, das zechen, schwelgen]. Eszem-iszom innep Bakkus tisztességére: Bacchaal PPBl. Többet ölt meg a rendtlen eszem, iszom, hogy-sem a kard (Fal: SzE. 546). Eszem-iszom után könyökre dülni (Fal: Vers. 864).

[Issza]

bor-issza: [potator vini; weintrinker, säufer]. Borissza (veze-tekneüv XVI. száz. Nyr. IX. 364). Bor isszák, korozoman henerök ne legienek (Deesi: Préd. 35). [Vö. **bor-iszák**].

bor-nem-issza, bor-nem-isza: inivius C. einer der nicht wein trinket PPB. Bornemissza: abstemius Ver. MA. Bor-nem-isza: abstemius Otr: OrigHung. II.324. Gondolkodnak bornemiszják, igen hallgatnak, részögösök mit csácsognak, azt mosolyogják (Tin. 267). Touabba bornemiszakias uannac a keresztényenc köztöt (Tel: Evang. I.528. Nyr. IX. 364). Ha a mely borban megfogatott (a harsca) valaki megiszszac, bornemiszszac léssen (ACsere: Enc. 219).

[Közmondások]. Ritkán vagyon a hegedűsben bor nem issza (Deesi: Adag. 120).

bornemisszaság: non bibitio vini Kr. [enthaltamkeit vom weine] (Pázm: Kal. 1766. 581. Kr.). Fogadás-álat-is kötheti magát a bor-nem-iszszaságra (Pös: Igazs. II.302).

oër-nëm-isseza: [enthaltssamkeit vom biere] (vezetéknev XVI. sz. Nyr. IX.367).

Iezos: bibo, bibax, potator SI. [versoffen, dem trunke ergeben]. A hajós kapitány részeg volt, elesett, ketteden ketté tört a karja, nem egy iszos jár így, ámbár nem akarja (Gvad: RP 251).

It: potus, haustus SI. [getränk]. Echetel walo ytodertli kerlek thegedli, hogy az tho sebeyd legenek en lelkennek wrvossagly (PozsC. 17). Három napra adnac étemre itamra 60 pénzét (Helt: Arithm. G5). Mindeneket és étét és itát-is, az apostol itése szerint az istennek dítsóságégre egyengetvén (Nagyari: Orth. 80). Legyenek nekem sz. parantsolatid etem és itom drága szép hagyásid (Rim: Ének. 330). Éted, itod vigasságod (Thaly: VÉ. II.208).

Itas: [potans; trinkend? ebrius; trunken?] Ez itolsó szólon meg ítölöze az egész itas-tzéli [az egész ivó társaság] (Fal: NA. 122).

Itlan (ételen és *italan* SzCsomb: Utleir. 80): sitiens SI. [ohne trunk, ohne zu trinken]. Az wr fyfw yffwysaglynak koraban, ereyben myndden veuseeghnel kyl, eetlen itlan alommaal kyl nag éremmel es vygan lakozwan (ÉrdyC. 512b). A gonoz feiedelőm zent Dorottiat tömlöczbe vettete sklencz napöeg etlen itlan od tartata (DebrC. 185). Az zep wthon el eredenk, sok napegh othlen itlan az wthon menenk (TelC. 283). Étlen itlan könyeze (BFaz: Asp. 3). Étlen es itlan az hun az had jñ vala, veszteg alla: nec aut cibo refectus aut potu, qua veniebat exercitus, constitit (Fórró: Curt. 394). Az étel meg kívánást meg várd étlen, itlan (Com: Jan. 215).

bor-itlan: invinius, vino non gustato Kr. [ohne wein zu trinken]. Já, hogh faradek bor ythlan (PozsC. 31). A végén így sóhajt föl a leiró.

boritlanság: abstinentia a vino Kr. [enthaltssamkeit vom weine] (Sall: Vár. 90. Kr).

Ital: 1) potio C. potatio PPBL. haustus MA. trunk PPB. Együtt való ital: compotatio; szüntelen ital: perpotatio: italhoz való: potorius C. Ne lasson téged az embér, miglen ételét es italat megvégezéndi: donec potum finierit (BécsiC. 6). A keserő forrasoc megédésöltene nekie italokra: ad bibendum (18). Lattatnacuala vizet moreitenec inkab hiedelmezetre, hogh nem itala: ad refocillandum potius quam ad potandum (24). Magának tarcza itala (a bor), RMNy. II.3). Chac itala való víz simtsen: aquam non habet ad bibendum (Helt: Bibl. I. Aan). Az Égiptusbelice irtóznac a viznece italatol: affligentur Aegyptii bibentes aquam fluminis (Helt: Bibl. I. Ee3). Tön nagy italt Atilla ió kedüében (Gosárv: MagyB. E4). Meg reszeül túle, nem a bortul, hanem a fölöttébb való italtul (Tel: Fel. 108). Az bört eteltül anaq italtul való meg szünes (Fél: Tan. 441). Két oragy még kely magat zevedtotny mynd eteltül italtul (Frank: HasznK. 31). Az egész hordóbeli fenyőviz megeczetősül, es nem leszen olyan kedves itala (Radv: Csal. III.49). Elvégeztec a a tevec az italt: postquam camelii biberunt (MA: Bibl. I.20). Irtóznac az folyóviznece italtól (154). Vrumk nem kötelezett mindeneket az itala (Pázm: Kal. 722). Jovallom nagy hasznát háromfele viznek, mellyeknek italla hasznos lészszivednek (KBécs 1666. B2). Majd emléközém, tisztós uraim, ha meghallgatnátok egy szent emberrül, ha ital közben fület hajtanátok (EPhilközl. IX.172). Vig lakással s nagy itallal tiltók ez napot (Monfrók. XVIII.15). Váltig való itallal tölténk az éjszakanak jobb részét (XVIII.62). Vírradtig való ital (Mik: TörL. 165). Kényes itala való bor (202). Megesltüvének, hogy kiki lábán fan-áltúg ki teszen magáért a zital-hartzban (Fal: NA. 121). 2) potus C. MA. trunk PPB. Poshadit ital: potca MA. Megrészező ital: sicera C. Itall: potus, trunk Com: Vest. 112. Mennyei élő ital: nectar Com: Jan. 220. Ha nyt el

veendwnk, eetelt awagy ytalt, myndemek telles araat megh fizettyek (JordC. 161). Vala ky ytalt adand (potum dederit) neweben, nem vezty el hű érdemeet (385). Nozed epeuel ualo etket, eczettelualo italat (VitkC. 19). Torkomnakli testennek keduet kerestem etelbe italba (9). Mergős italt artalmassag nekül megh inau (DebrC. 203). Itala főth viz vala es seer, ború zac ielős imepeken izievala (NádC. 535). Részező ital: sicera (Fél: Bibl. 84). Az en italomat elegitöttem siralommal (Szék: Zsolt. 103). Ital maradék (Valk: And. 15). Bort es részező italt ne igyal te: vinum et omne quod inebriare potest, non bibes (Kár: Bibl. I.96). Ha szomezohiz adgy italt neki (Szár: Cat. O). Vigasság szerző edes italok (Com: Jan. 111).

[Szólások]. Egy ita l: unus haustus SK. Zerdau, pentőkön chak egy ytalt vizet yzyk vala (ÉrdyC. 514b). Es egy ital vizet neki nem athata (WeszprC. 4. Derk: ŐÉlet. 37). Egy ital bor (Zvon: Post. II.440). Az italnak adta magát: immersit se in ganeam PPBL. Buját itallal felejtetni: animo molestias viui haustu *abigere WF.

[Közmondások]. Ama közmondás szerint: Étel, ital, álm, szükséges e három az emberi életre (Bíró: Angy. 139).

áldomás-ital: [mercipotus; kauftrunk, weinkauf]. Bornem-issa Estván eserült egy szőlőt Varszásy Lászlónétól. Ezeknek áldomásitalún voltakak fő bíró Varga Demeter, Boráldó Tomda Péter, Bakos András... (NyKözl. XII.77. Helt: Krón. 22. Alv: Post. 92).

bor-ital: vinipotus MA. [das weintrinken]. Bor ital (Helt: Mes. 318). Keserőséget szerez az léleknek az sok bor ital: vinum multum potatum irrationem facit (Kár: Bibl. I.672). Hagy békét az bor italnac: digere paulisper vinum (MA: Bibl. I.244). Bor itala adnám magamat (I.576). Izráel mestörnek boritaljára engedttünk el 8 ft (Mon: TME. 137). Csak akkor mondgyuk, hogy bñ a hus étel, mikor bñ a bor ital-is (Matkó: BCsak. 405). Hoghya bor italtúl tejed fáj erősen, meg-gyógyul-lasiért igyal a szép vizben (Fely: SchSal. 35).

[Közmondások]. Az mi bor ital közben léssen, borban kel azt irnia (Döcsi: Adag. 46). Szuszogót szőlőlvá tézsi a borital (Kisv: Adag. 180).

boritalos. Boritalos menyegzőkre, és vendégeskedésre csüggenek (MA: SB. 34).

duka-ital, dukás-ital: [certamen in potando; das wett-trinken]. Haggjac el az feiedelme az duska italt, reszeget, az nagy testi batorsagot (Kár: 2Könyv. 115. Káldi: Préd. I.515. Nyr. IX.68). Eg köszönettel egész asztal nepet az duska itala befoglalnak (DöcsiG: Préd. 24).

eggyes-ital Kr. Az isteni szolgálatra tsinált templom ednyit egyes itala fordita (Pázm: Préd. 348). Az szentelt ednyeket egyes itala, vagy a mire másra akariátok (Bal: Csksk. 31). Az bor itala kedueskődnece, es az egyes italt könetic (Kules: HKész. 21). Az sok esemege, eggyes ital között az istentől könnyen el feletkezhetek (LÉp: FTiik. 121). Duskás egyes ital nem engedtetnek (Farn: Szents. 64).

ötél-ital: victus MA. speis und trunk, lebensmittel PPB.

húzonos-ital. Húzonos, egy húzomlan való ital: amystis PPL.

jó-italú: [bonum ad bibendum; gut zu trinken]. A Soqvana vize jó italú (Fal: TÉ. 776).

mérög-ital: [potio mortis causi data; giftrunk]. A mérögital által való (lalál) felette gyötrelmes és késedelmes (Misk: VKert. 597).

nagy-italú: potus C. [süüfer].

orvos-ital: [potio medica; heiltrunk]. Has-folyás ellen való orvos ital: saprum PPBL.

orvosság-ital: ∞ (Frank: HasznK. 16).

szerelemgerjesztő-ital: amatorium MA. PP. Major: Szót. [liebestrank].

viz-ital: potus aquae Kr. [das wassertrinken]. Sok emlekek hálának meg az vyz ytalan (ex aquis) keserewsoghnek okaerth (JordC. 899. Sam: Cer. 155).

[Közmondások]. Vizítaltól nád terem az órodban (Fal: Jegyz. 933).

Itali: pororitis MA. zum trinken dienlich PPB Itali áldozat: libamen, sacrificium libaminis MA. Itali orvosság: potio PP. Itali áldozat (Kár: Bibl. I.190. Zvon: Post. I.333. Kr).

Italka: potiuicula Kr. [tránkchen] (Vajda: Kriszt. III.333. Kr).

Italocska: potiuicula C. [tránkchen].

Italos: [in form eines tranke]. Pilulas purgatio, italos purgatio (KNagysz. 1658. 3. KLcs. 1674. 3).

Italság: [potatio, perpotatio; das trinken, trunksucht]. Kyk yarttanak mynden fertelmeseghekben, kywanatossagokban, ytalsagban, lakozsaban, torkossagban, rezeghseghben (JordC. 852).

Itat: aquor C. potio, potum praebes MA. zu trinken gehen, tranken PPB. Marhat itatok: aquor PPI. Borabol ytatot mynden nepeketh: vinum potandum praebuit (JordC. 910). Epeuel eczettel itattuan (VitkC. 38). Te hazadnak gónörösigeböl meg rezeghnek es te gónöröködesednek ariabol itatod ököt (DöbrC. 86). Zomehozokat nem itatam (VirgC. 10). Zomeh valec, nem itatatec (NagyszC. 327). En zomyvhomba ytatanak engemet (ÉrsC. 53). The generswednek bewssegewul ytated ewketh: torrente voluptatis tuae potabis eos (KulesC. 84). Barmot, lovat, juhöt itatának, vizet hordókkal mindestig hordának (Tin. 126). Kenyeréböl étette, pohárából itatta, és ölében alutta (Pázm: Préd. 138). Tartja nagy vigan király vendégit, itatja borait (EPhilKözl. IX.180). Valoban bokrosön itatá isten a véres üldöztetéseknek keserű vizeit a szegény magyarokkal (Köl: DobK. A3). Pecsételd bé immár amaz undok kutat ki sok ezer lelket mérges füsttel itat (Thaly: Adal. I.29). Mind addig szomjúhozattya, s mind addig itattya, míg a sok italban megfakad, és meg-hal (Csúzi: Síp 148).

[Szólások]. Nagy isten irgalma, nagy kegyelmessége fénylik abban, hogy az igazakat a z a b o l á b ó l i t a t t y a (Pázm: Préd. 23). Így az isten Hélit ostorozá fiának gonoszságáért; mert ő vétké volt, hogy rosszúl nevelte, és a z a b o l á r ó l nem i t a t t a fiait (196).

még-itat: adaquo C. [tránken, trinken lassen]. Itassatec meg előszer a inhokat: date ante potum ovibus (Helt: Bibl. I.N4). Álmas pohárát véle megittatta, mellyel a kesergő aszszont el-altatta (Kónyi: HRom. 147).

Itatás: aquatio C. potionatus MA. adaquatio PP. das tránken PPB.

Itató: 1) aquator, potum praebens MA. tránker PPB. 2) [aquarium; tránke]. Nyncezen ee senky közzöletek, ky megh nem olgya hw ökreeth awagy zamarath az ynnep napon, es az ytatora vzy: ducit adaquare (JordC. 575). 3) Itató papiro: charta bibula PPI. [löschpapier].

Itó: [aquarium; tránke?] Ökör-itó (helység neve MonOkm. VII.172).

Ökörítai Mit motosz uton kívül ökör-itai Mátyás? (Matkó: BCsák. 55). Ökörítai nagy tehén (Sámb: 3Fel. 736).

[Itkány].

bor-itkány: [vinipotor; trunkenbold]. Ne légy boritkány: mert a bor soc embert vesz el (JesusSir. J4).

Itt-a: [potatio; das trinken]. S talám szinte iól itába, s nem iól itában nem igazat talált irni (Bal: CsIsk. 447).

Ittas: temulentus, inebriatus, vinolentus MA. appotus; trunken, besoffen, voll weins PPB. (MA: SB. 326. GKat: Vált. II.1341). Józán vagy ittas korába (Rák: Art. 5). Ittason s rezegeön ment ki házamból (Monlrók. XV.616).

[Ittasit]

még-ittasit: [inebrio, trunken machen, berauschen]. A bor vén Noet hamar meg itasita [így] (Valk: Gen. 5).

Ittasság: bibacitas, temulentia MA. trunkenheit, sauferei PPB. (MA: SB. 21).

bor-ittasság: temulentia PPI. [trinksucht].

[Ittasul]

még-ittasul: inebrior MAI. [sich berauschen]. Meg ittásul-tanac (Helt: Mes. 319).

Ivás: potatio C. MA. das trinken, das sanfen PPB. Teli toroc ivással öñön magát meg-részegéti (Com: Jan. 181). Ha a viznek ivását veheti (Illy: Préd. I.182).

bor-ivás: vinipotatio MA. [das weintrinken].

duskás-ivás: [amystis; starker zug, unmässiges trinken, zechen]. Az duskás ivásból nem akar valni kárt (Thaly: VÉ. I.387).

évés-ivás: comessatio MA. schwelgerei, schlemmerei PPB.

Ivó: 1) potator C. potor, bibens MA. sauffer PPB. Iuño emberneç fia euén es iuan es mondnaç in faldoclo ember es bornac inoia: potator vini (MünchC. 34). 2) [ad bibendum portinens v. aptus; zum trinken gehörig]. Ivó palatzk: ampulla potoria PPBI. Ivó mereglye (Com: Jan. 115). Ithon öt tele hordo bor vagion, egy ivo. Tovabba három kocsyly [olv.-lő], két busza aztag (Radv: Csal. III.103b). Kávét ivó findsa (Mik: Tör.-L. 16). 3) [bibulus; lösch(papier)]. Által folyó, ivó papiro: charta bibula (Com: Jan. 155).

bor-ivó: vinipotor MA. [weintrinker]. (Pesti: NTest. 22). Nag bor iuo (Sylv: UT. I.17. Mad: Evang. 48).

duska-ivó. Az Baclus ördög asztalan a duska iuo rezege-seg (Mel: Sám. 401).

vér-ivó: [sangvinolentus; blutdürstig]. Vér-ivó vad állatok (Tof: Zsolt. 595).

viz-ivó: hydropotes C. hydropota MA. wassertrinker PPB.

Ivós: [ad bibendum aptus; zum trinken]: Ivós korsó (Thaly: VÉ. II.53).

Ivód-ik: hibor, potor SL [getrunken werden, sich trinken].

be-ivódik: penetro Kr. [eindringen, eingesaugt werden]. (Vajda: Kriszt. II.46. Kr).

Ivogat: cyathisso, cothonizo MA. [eine zeit lang trinken, zechen].

ISZÁK: 1) mantica, saccus sarcinarius MA. bisaccium PPI. wadsack, raizen, felleisen PPB. waydsack, taister Nom. 20. Két füles iszák: mantica C. A szjárto csinál iszákokat: hippoperas; vellis [felleisen], waidücke Com: Orb. 165. Szent Peter mindgyárást meglátta mit hordoznának Ananias és Simon Magus az ö iszákjokban (MA: Scult. 1000). Aszszú kenyeret rakának iszákokban (Pázm: Kal. 140). Sola bizony vgy nem hányhattia Pazman vram az kalafintó, hogy az minénnü szégyen vallasnak iszákiait az én feembe akará it nyomni, azt maga nyakába ne kerettse (Zvon: PázmP. 125). Kétféle vetet iszákban görbedve hordozza (MNYil: Irt. Elöb. 18). A titkoknac

tudo istene visgalmi kezdű a mi iszákinkat, sákjainkat, s-mind penig a mi szívünknek rejtekűt (Tyuk: Józs. 455). Egy oláh tarisznyát adgyanak hat pénzen; egy oláh iszákot huszonkétféle pénzen; egy ketszázszórból csinált iszákot huszonkilontz pénzen (TörtT. XVIII.241). Meg hagyá, hogy az te lelked el vigyem, es az én sötét iszákomba tegyem (KTör: SzJán. 10). Az embereknek nyakolban lévő kettős iszákknak a bántuljában rakogattják a magok esőt (Ker: Préd. 69). Két-száz-ezer foréntokat hányának az ő katonái torsolyokra és iszákokra (Szog: Aqu. 47). Töltött tyúkot sütve tégy az iszákban (Thaly: VÉ. II. 23). Lapos gutta meg-ütötte bornyubőr-iszákját (Thaly: Adal. II.89). Azokat a pásztori-táskában, avagy iszákban tévén (Bíró: Préd. 118). Hornázból iszákok, abrakos tanyisztrák, avagy füres zsákok (Gvad: FNót. 102). Magok hátakon nem látván az iszákot mást tsúfolnak ennek terhével (SzD: MVir. 253). 2) [potator vini; zechor, sauffer]. (Vás: CanCat. 629). Bacchus szarvakkal szokták írni, azt példázván, hogy az iszákok, garázslások, veszekedők istene (Fal: NU. 305). A borral töltözű iszákok tombolási nem kiszik torkomat (Fal: Vers. 879).

[Közmondások]. Talám nem látta még háta meglét az iszákot: non videt manticæ quod in tergo est? (Czegl: Japl. 215). Nem láttnak hátunk megett az iszákot: non videmus manticæ quod a tergo est MA. (Kisv: Adag. 365).

bor-iszák: bibax, vinipotor, acratocothones C. merobilus, calicum reniges MA. vini potator Otr: OrigHung. II.324. bibax Major: Szót. weintrinker PPB. Bor iszákok: calicum reniges (Decsi: Adag. 307). Néha latrokkal társalkodának, dobzódnak, bor-iszákknak nevezték (Pázm: Préd. 52. Sall: Vár. Előb. 4). Noha ötet (Christus) bor-iszákknak, ördögösnök nevezték a kéromló sídők (Illyef: BCsTomp. 299).

boriszákocska: bibaculus C. MA. der ein wenig gerne trinkt PPB.

boriszákos: ∞ Bor iszakos, látékos; szép személlyeec gerjesztűie, és esztelkeltűie (Cis. M).

boriszákáság: desiderium potendi, bibacitas Kr. (Pázm: Préd. 52. Kr).

Iszákocska: manticula MA. sücklein, rünzlein, kleines fölleisen PPB.

ISZALAG, JUSZALAG: viburnum MA.³ sellingsbaum, gewisses gestrich PPB.

ISZAM-İK: labor, delabor, cado SI. [gleiten, ausgleiten].

el-iszamik: ∞ Enym az bozzw allas es en meglű fizetűm ewnekűk, hogy el yzanyeeek az ew labok: ut labatur pes eorum (JordC. 275). El yzamtwnk az artatlansagnak wtarwl (ÉrdyC. 574b). Testi hűnbe olyzamec e meg rothat, földűe lűt agnű (TelC. 147). Wygűdnak, ha el yzամամոմ: exultabunt, si motus fuero (KulesC. 20). Micűda törtűenek, hoű ezűn zorrul el izamtal, eltantorottal (NagyszC. 71). Az yzaseseg bűntel kyl es mertelűetűsűsűgnel kyl hamar el izamik (KazC. 148). Ez yzeseegű ha el yzամամոմ, solű meglű nem ceputletűk (ÉrsC. 251b).

eliszamás: lapsus [das ausgleiten]. Meg zabadeyta en lel-kemeth halaltwl es en labymath el yzամամոմ (KulesC. 295. KeszthC. 139. 319).

eliszamhatatlan: [immobilis, stabilis; unerschütterlich, standhaft]. Az isten változhatatlan es el izamhatatlan; az tőrűműtűt allatok keűkek változok es izamok (TűhC. 201).

ki-iszamik: [elabor; ausfallen]. Thyztzesognel kyl harmyez oztűndűk mynd en eletebűdű kyws yzամամոմ (ÉrsC. 297b).

Iszamás: lapsus KulesC. 135. [das ausgleiten]. Nem ad erelűke yzամամոմ yzամամոմ: non dabit in aeternum fluctuationem justo (KulesC. 133).

Iszamat: ∞ Feledelmes ny sok yzամամոմ (ThewrC. 81).

[Iszamkod-ik]

el-iszamkodik: [delabor, cado; ausgleiten]. Nem hadgya labainkat eliszamkodni (Helt: Szolt 126). Az en iobom felűl wagon, azert el nem iszամամոմ (Szők: Zsolt. 12).

Iszamkodás: mutatio, vacillatio MA. das hin und wieder schwanken PPB. [das gleiten]. Az en labamnac iszamkodasa korűn boszontanae ingemet (Szők: Zsolt. 37).

Iszaml-ik: luxor Kr. [verrenkt werden, sich verrenken].

el-iszamlük: [prolabor; ausgleiten]. Ha el iszamlanak: si prolabantur (Sylv: UT. 103). Sokban iszamluk el mind nűiam: in multis impingimus (II.115).

ki-iszamlük: eluxor MA. [verrenkt werden]. Kiszamlott: eluxatus MA.

Iszamű: [vacillans, fluctuans, caducus; schwankend, hinfällig]. My oka zetew fűyam, hogy esűeg ez yzamo vylagra ter-teel (ÉrdyC. 634). Semmyt oth [az égben] vlatosth, semmyth el mulandoth, semmyt yzամամոմ nee alehatok (SándorC. 19). Labaival ala [állű] eű alhatatlan izamo kűre (BodC. 15).

Iszamod-ik: collabasco, collabor, lapsus MA. vacillo; zu sinken anfangen, zu hauf fallen, wackeln PPB. Iszamodott: luxatus PPI. Lábai gonozra nem iszամամոմ (Sűs: Post. 368).

el-iszամամոմ: ∞ Az el iszամամոմ es hűilott tərűdeket fol egienesitűted (Mel: Jűb. 9). Piezűm hűja, hogy lábaim el nem iszամամոմ: pene moti sunt pedes mei (MA: Bibl. I.513). Az wr nem hadgya el iszամամոմ az te lábodat (Műh: Őrűkű. 51).

ki-iszամամոմ: elabor Kr. [eluxor; ausgleiten, verrenkt werden]. Forgűcsontya helyebűl kiiszամամոմ: nervus femoris ejus emarcuit (MA: Bibl. I.30). E miatt a tusakodás miatt a Jákob esűpűjűenek forgű csontya helyebűl ki-iszամամոմ (Martof: SzHist. 11). Meg-tetszett forgű csontyűnak ki-iszամամոմ (250).

műg-iszամամոմ: [collabasco; ausgleiten]. Lábok meg-nem iszամամոմ (Megy: 6Jűj. IV.19).

Iszամodás: prolapsio, prolapsus MA. das fallen, das hinfallen PPB. [das ausgleiten]. Az en lábamnac iszամodasa korűn ellenem tամadnac az en ellensűgeim: dum commoventur pedes mei, super me magna locuti sunt inimici mei (MA: Bibl. I. 495).

Iszամtűkos: lubricus [schlűpűfrig]. Legyen wnekűk wtok seteth ees yzամամոմ: fiat via illorum tenebrae et lubricum (KulesC. 79. KeszthC. 80).

ISZAP: lutum lentum in litore vel in fundo aquarum, syrtes MA.³ limus PP. letten, kot in wasser PPB. [schlamm]. Az vűlgyeth wgrogyos yzամամոմ fűeel tűtűtte (ÉrdyC. 485b). Bű sűlledűee az iszամոմ [igű] (Helt: Krűn. 56). Nem tsűbűlt meg fejem, hogy iszapot egyek (Gvad: Lev. 46).

[Iszapl-ik]

műg-iszaplűk: [luto adhaereo; im schlamm stecken bleiben]. Az egűszer bű-vűdűt vűlekedűsben meg-rűgűdűt, es meg-iszaplott elműjű emberek (GKat: Váltű. I.306).

ISZONYANDÓ (yzամամոմ ThewrC. 80. meglű yzամամոմ WűnkC. 324. meg yzամամոմ EhrC. 12. yzամամոմ 125. iszամոմ Bűtai: LPrűb. 348. iszամոմ MA: SB. 346. MA: Scult. 623. Bar: LPar. 452. iszամոմ Ozor: Christ. 206. yzամոմ TelC. 94. iszամոմ Helt: Krűn. 70. iszամոմ Fűl: Tan. 234. iszամոմ Alv: Post. 136. Com: Jan. 199. iszամոմ BothűTűm. 67. iszամոմ Mel: Sűm. 356. wzonű Mel: Jűb. 73. wzonűdűm 70): [horrendus; erschrecklich, grűnlich]. Syradalmas nekűne my eletűne, yzամամոմ ny sok wteketűwűk (ThewrC. 80).

ISZONYATOS: horrificus C. horribilis MA. erschrecklich, gränlich, abscheulich PPB. Iszonyatos az városban az nyelv-ueskedő ember: terribilis est in civitate sua homo lingvosus (Kár: Bibl. I.655. Pázm: Préd. 511. Kr.). Gyűlölséges, iszonyatos vétkeket kene fene az hívekre (Pázm: Kal. 221).

Iszonyatosság: horribilitas Kr. [grülichkeit]. Iszonyatoság: nequitia (Kár: Bibl. L619).

ISZONYÍT: horrifico, terrifico, torrefacio MA. erschrecken machen PPB. [abschrecken, erschrecklich machen]. Nekünk szóval és pécéses irással sok uttal tett hiti, fogadása iszonyít-hatták volna, hogy tisztírt hazáját el ne adja (Szal: Krón. 421). Az embernek állhatatlanságát nagyjára iszonyítja (GKt: Titk. 75).

mög-iszonyít: ∞ Tüle meg iszonyít, os velűnc meg vlat-tatva (Born: Préd. 260).

Iszonyítás: [horror; der schrecken]. A törvény által valo meg remítéssel, és iszonyítással szokta a bűnösöket meg-ijeszteni (Nagyari: Orth. 228).

Iszonyító: horrifér, horrificus C. MA graus und schrecken verursachend PPB.

ISZONYKOD-İK: horresco Kr. [grausen, grauen]. Vgy vezte el, hogy iszonkottam sokáig miatta (Born: Préd. 8). Az nap meg sötétedet, azon iszonykodván, az széles föld reszketett (Zvon: Post. L575).

Iszonykodás: [horror; das schandern, grauen]. Bűnőc ellen valo iszonkodás (Born: Préd. 227). Mind ezec (az őrdög tagyái) rakuc soc iszonkodással es farkas neuetessel (Born: Préd. 573b). Oly kegyetlenségre fakadott, hogy szörnyű iszonkodás nélkül róla gondolkodni sem lehet (TóthJ: IstN. 52).

ISZONYOD-İK, ISZONYOSZ-İK: horreo, abhorreo, perhorreo, horresco C. schaudern, sehr scheuen, grauen haben PPB. Iszonyozunc istentől (Born: Préd. 427). Noha iszonyodik a test, de azért, édes atyám, a te akaratod légyen, nem az enyim (Pázm: Préd. 261). Iszonydic a rosszaságtól: abhorret a malo (Com: Jan. 177). A haláltól iszonyodnak vala (Hly: Préd. II.193). Iszonyodgyál a te állapotodon (Nógr: IdvK. 649). Mindéntől, az mitt ott látt, iszonyoszik, ugmint szokatlan dolgóktól (Lép: PTük. I.354).

ei-iszonyodik: exhorreo, cohorreo, adhorresco C. abhorreo MA. MedLat. 3. scheuen, abscheu haben PPB. El iszonyozol tőle (Born: Préd. 431).

mög-iszonyodik: [stupro, horresco; sich entsetzen, schaudern]. Zent Ferenc valyauala evtett nagy tisztességben es ygen meg zanywdak: stupuit (EhrC. 12). Iesus megh yzamodeek lelkeben ees megh zomoroyta ő magath (WinklC. 324. 325). Az orszlán megborzad s megiszonyodik belé, mikor a kakast vagy meglátja, avagy tsak szarát meghallja (Mik: VKert. 360).

Iszonyodás: horror C. MA. das schaudern, grauen, entsetzen PPB. Iszonyodás, ijetség: horror, pavor Com: Jan. 60.

Iszonyodó: 1) horrens, abhorrens MA. [entsetzt, schaudern]. 2) [horrendus, horribilis] grausam, flierehterlich PPB. Iszonyodó álmot ő ágyában látta (Huszi: Aen. 2).

[Iszonyodtat]

Iszonyodtató: horrorem causans Kr. [schaudererregend]. Izzadnak, szomjúhoznak, koplalnak, iszonyodtató italokat nyelnek (Pázm: Préd. 757)

ISZONYÚ: teter, horribilis, horridus, feralis, formidabilis, truculentus, nefandus C. horrendus, terribilis, ferus, trux MA. nefandus PPB. gränlich, erschrecklich, grausam PPB. Iszonyú vagyok: inhorreo C. Angyalnak zanyv yelenetyrewl: valde

mirabili (EhrC. 125). Yzonyw moeg hallany ees (ÉrdyC. 548b). Az erokkee eelő es halhatatlan dragalatus eelet yzonyw halat zenvede (536). Izomo wód (Ozor: Christ. 206). Ne chelekedgyotec valamit az iszonyu szokas szerent, mely tü előtetece volt (Helt: Bibl. I. GG3). Achab mind feleségestül földte valo uszonyu dolgot miele (Mel: Sám. 356). Iszonyu gyűlölség (Deesi: Adag. 98). Az iszonyó keserűség el-idegeníti a szopástól (Pázm: Préd. 34). Sokkal iszonyább és ündokabb az őrdög, ki ugy meg szörnyéheti az embert (Lép: PTük. I.234). Iszonyu tsil-lag: sidus horridum (ACsero: Enc. 99). Iszonyu vad, kegyetlen: ferus; wild (Com: Vest. 129). Az edgy szarvu, a félen való he-lyeken el rejtet pusztákat és az iszonyú lakó nélkül való kietleneket lakja (Com: Jan. 45). Iszonyu kemény: durus (199).

Iszonyúan: horride C. tetrico, truculente, terribiliter MA. gränlich, grausmlich, schrecklich PPB. (Zrínyi I.67). Iszonyán [igy] meg-ijetkezvén a görögök . . . (Hall: HHist. III.121).

Iszonyúképpen: atrocissime C. [grülich, entsetzlich]. Az ebec meg őuec iszonyúképpen (Helt: Krón. 46). Kálde egy Bothot, later embert, ki meg őlne a szegény vac Almst; de az ebec meg őnéce a Bothot az vton iszonyu képpen (Helt: Mes. 45b).

Iszonyúcska: horridulus C. subhorridus MA etwas unlieblich, ein wenig gränlich PPB.

Iszonyúl: [stupro, horreo; sich entsetzen]. Az angyal monda ew hozza: mykerpau zanyozol es czudal? quid miraris? (EhrC. 126).

Iszonyúság: horriditas, tetricitas MA. abominatio Ver. [entsetzen, entsetzlichkeit]. En yewuewk sok reuas, synasnak es yzzanyosagoknak tartományabol (PéldK. 48). Midőn latangiatoc az pusztaságnac izonyusagat (Mon: Apol. 460. EsztT: IgAny. A4. Zrínyi II.64).

Iszonyúságos: [terribilis; entsetzlich]. A my zyleteesewnk yzonywsagus, hoğ ember ingyen sem mery emleyteny ees (ÉrdyC. 389). Altal menéne mind az egész pusztan, mely nagy es iszonyusagos: trauisimus per erenum terribilem et maximam (Helt: Bibl. I. Kkk).

Iszonyúz-ni: abonino Ver. [schandern].

ÍTÉL (édtet, megédtetik Thaly: Adal. I.253. édtet Helt: Bibl: I. Kkk. itellet TiliC. 156. Born: Préd. 10. iteleni Fél: Tan. 203. ythyl PozsC. 28. itil Pázm: Préd. 2. meg itéltesséd Helt: Krón. 201. viteltettel vagy szententiaival? Romy: Mon. 326). 1) iudico C. MA. richten, urteilen PPB. Idő előt itelők: prae-judico C. Itéllén isten mőkőzöttőne es te kőzötted, mert tóttel gonozokat mýbenmőne (BécsiC. 24). Nem tehetnee sem iteletet itélni (neque iudicium iudicare), sem valamit embereknec tenni (116). Ne akariatoc itélnetec: nolite iudicare (MűnehC. 25). Itéluen isrlnec tizenket nemzetet: iudicantes duodecim tribus Israhel (59). Hamyssa yteelzy enghemet: iudicas me (JordC. 784). Cristusual itelők őneek, kik mastan istenert hamisan iteletnek (VirgC. 117). Mikor en időt veendek, igassagot itelek (119). Itelye wram engemet een ygassagom zereuth: iudica me domine secundum iustitiam meam (KulcsC. 10). Vigagg'auak es őrdőllenek nemzetek, mert itelzi nepeket igassagban (AporC. 14). Itid ezt en nekem (TelC. 259). Az arwknak itellők az zóltót (RMNy. II.163). Ne itelletek: nolite iudicare (Fél: Bibl. 10). Ő pedig itél Izraelt hisz esztendeig [hisz évig volt bírāja] (MA: Bibl. I.233). Nem szabad senkit abból itélni, a mit ellene mondanak, hanem a mit hiteles bizonyságokkal fejére raknak (Pázm: Préd. 505). A sz. írásban sok helyen jelentette Isten, hogy ō halálra méltónak itéli a gonosz-tévéket (Pázm: LuthV. 119). Nem hiszem, hogy az értelmes pápisták-is balul ne itellyenek felőlled (Matkó: BCsák. 27). 2) [damno; verdammen, ver-

urteilen]. Elaroltatic a papifejedelmecne es az irastudocnac es halálra ítélte őtet: condemnabunt enim morte (MünchC. 51). Tekinčed mikopen tudastol el aroltatic, az sidoktól mel vndok tartatic, iteltetic es karhoztatic (VitkC. 12). Haragot tartotam rea es iteltem wtet (VirgC. 7). Ne itillyük, és ne karhoztassuk egymást (Tel: Evang. II.480). Az halálra íteltetett protestál (Com: Jan. 135). Ha az szolgálta hertelenségeből hozza útnő, csapna vrahoz, ezért tőmlőzre íteltetnieik (Lép: PTük. I.278). **3)** arbitror, censeo, reor, autum C. deputo MA. achen PPB. (halten, dafürhalten). Méltónak ítélőm: dignor; méltatlannak ítélőm: dedignor; semminek ítélőm: postmitto C. En azt yteelőm (ego censeo): megh ne haboryttany azokat, kyk az poganak közzől ternek vr ystenhez (JordC. 761). Magat méltatlannak altya es itely (VirgC. 68). Idnessesegnek itelem istenert embernek engedni honnem . . . (92). Meliet el vezőtnek itelt vala (WespC. 28). Mely vetekevdések bevlehetvel jlytetenek vala hyt ellen valo vetekevdéseknek (DomC. 263). Az wr itile magaban, hogy igen nagy áron hatta volna (Helt: Arithm. F4). Ezt az dolgot en főkepen itelem emlekezetre meltonac lenni: id facinus in primis ego memorabile existimo (Deesi: SalC. 4). Gomer, mértéknece neme, azt itelem, hogy tótt annyit, az mit mi szapinac nevezőne (MA: Bibl. I.64). Mi azt itelők felőle, hogy az isten verte meg őtet (Szár: Cat. B3). Itili-é, hogy együhány tudatlan halász erőszak nélkül az bálványozást ki gyomlálná ez világból (Pázm: Kal. 50). A nagy orruac erőssen szaglónac íteltetnece lenni: acriter odorari putantur (Com: Jan. 54). Nem olly lehetetlen ő néki-is az idvesség, mind e kédig itélte (Megy: 6Jaj. II.43). Próbáld meg; de itelem inkább gyurnál irtet valahol, hogy nem mint szemben állanal (Ker: FelsK. 170). Nem ítéltek a kalmárok között, a ki megkerülni nem tud (Illy: Préd. II.356). Az isten az életnek és halálnak ura, ha gátot nem vetsy benne, akkor szólit ki, mikor legjobnak itéli (Fal: BE. 577).

[Szólások]. Az törvény fejen itili: in sententia capitali convinci debebit (Ver: Verb. 131). Mindeniket fejére itiltek legyen: omnes simul capite dammati sunt (348). Az e őz etis gh őrlie z é nek it é li (Bal: Epin. 4).

el-ítél: **1)** abjudico MedLat. 4. [absprechen]. Ykitől elítéli a szántóbdótdet: abjudicare agrum ab aliquo PPI. Nem leszen reszed az őrksegeben, mert az te katorsagod mia el itelik tőled az őrkseget (SalMark. 20). **2)** [dijudico; beurteilen]. Aranyos ortzával elítélheti [elgondolhatja] kéd, hogy nem lehet járnai (Mik: TörL. 41). A királyué karjáu meghala. El lehet itéli, micsoda nagy keserűsėgben maradt Rakima (Mik: MulN. 107).

mög-ítél: **1)** dijudico C. judico MA. richten, urteilen, entscheiden PPB. Az eghnek hw zynoeit meg thwgyatok yteelny: faciem caeli dijudicare nostis (JordC. 404). Mykoron yew ez vylagot meg yteelny (ÉrdyC. 555b). Ezt megh nem itely, miert tezik (VirgC. 68). Meg latsyk embernek fytat iduen nag hatalmasagal meg itely eleueneket es holtakat (11). Az isten meg itilte az én igyemet: iudicavit mihi dominus (Helt: Bibl. I.O2). Az igaz bójtval a papista bójtót őszvevetvén, meg itélhessék, melly igen nem bójt legyen papistaké (GKat: Váls. I.1038). **2)** [damno; verdamnen, verurteilen]. Ky masth megh yteel, az terweent ragalmazya es ytely az ollyan megh: qui damnat fratrem, obloquitur legi et damnat legem (JordC. 840. 754). Az nepet megh yteelem en: gentem puniam ego (727). Ez az negyzent atyának tevkellotessegevk: senkyt meg nem vtalny, senkyt meg nem jtylny (MargL. 15). Ki nem hizi, ymar meg iteltet (VirgC. 118). Magad ne itelyed meg magadat (Deesi: Adag. 120).

[Közmondások]. Kőnyű mást megítélni; de nehéz magát meg ismerni: non videmus manticae, quod in tergo est (Deesi: Adag. 45).

mögítélés: dijudicatio MA. entscheidung PPB.

Ítéldögöl (Balassa: Camp. 28).

Ítéles: iudicatus C. iudicatio MA. urteilung, entscheidung PPB. Idő előtt való ítélés: praedjudicatio C. Az ytleles es ember zolas nagy nehez karhozath (ÉrsC. 187b). Nynchyen ty kőzűttetek bűlch fottara chyak egyes ky itylyst telietne az atyafyu kőzűth es atyafyu kőzűth (Komj: SzPál. 142). Sem jóvá, sem gonoszszá nem téssen senkit az emberek itélése és ditsirése (Pázm: Préd. 59). Szálka itélés, hirtelen karhoztatás [v. ő. más szemében meglátja a szálkát] (MA: Scult. 741). Az ítélésekről avagy törvény tétélekről (Com: Jan. 132).

Ítélet: **1)** iudicium C. gericht, urteil PPB. Idő előtt való itelece: praedjudicia Com: Jan. 134. Kewsded fratereknek zerezete es essy nem fogyadcoznak meg ytellet napyglan (EhrC. 104). Inkab karhozatyokra es yteletekre predicalnanak (113). Adatyk kiraltol ytelet: fertur sententia (123). Te vtaid kőzėce es te iteletdet te ildomossagodban zerezted (BécsiC. 30). Ki őldőkend, melto lezen iteletnece (MünchC. 21). Mikor ewteth az itelethe wivek (AporC. 176). Ky ewlend, melto bynes lezen ytelette: qui occiderit, reus est iudicio (JordC. 366). Ky akar te vteled yteletben vetekeody: qui vult tecum iudicio contendere (368). Nyynyvenek nepey jeltamadnak az yteleten (391). Ityletnek egenessege nekovl elvezenek (MargL. 80). Mastan ez vylagnak vagon ytelety (ÉrdyC. 534b). Ha ky meg laboroyt, az yteletőt zenved (534). Kegyetenek yteletibe nem tamadnak feel: non resurgunt impii in iudicio (KulesC. 1). Iwetek az itelethe (VirgC. 148). Ne nezzetec szómélt az ételetbe: nulla erit distantia personarum (Helt: Bibl. I.Kkk). Igazan való iteletuel, igassaggal biria (Börn: Ének. 8). Rhadamanti iudicium, igaz itélet (Deesi: Adag. 158). Mellyben urunknak az itilet előző rettenetes jelei foglaltatnak (Pázm: Préd. 3). Az igazak sok titkos rágalmazásokat, és iteleket szenvednek (4). Ebből tégy iteletet, mi vagy te istenhez-képest? (65). Csekély iteletű ember (Czegl: Japh. 162). Az ember itélettel ajándékozottat meg istentől (Illy: Préd. II.29). **2)** [sententia, opinio; meinnung]. Yrgalmassaga mynden yteletőt fevlől mvl (ÉrdyC. 578b). A te itelető szerent a Christus tisztességének ellene volna (Tel: Fel. 7). Vannak sok tőb fő emberek, kiknek iteleket elő hozhatnám (Pázm: Kal. 426). **3)** [iudicium; urteilskraft, einsicht]. Csekély iteletű ember (Czegl: Japh. 162). Inczédinek ha volna anynyi elmėje s itéleti, mellyel megtdna felelni annak az hivatadnak, jó volna (RákGy: Lev. 241).

[Szólások]. Senki igaznak nem találatik, ha az isten iteletbe meggyen velőnk (Pázm: Kal. 746).

bal-ítélet: iudicium sinistrum Kr. [iudicium falsum; absprechendes urteil, irrige meinnung, vorurteil]. Hogy ne talántán valaki azt gondolhatná bal itélettel felőlem (Szeg: A-pu. 30). Bal itélettel azok felől ne legyünk (SBalog: TenK. 115). Hogy mind a szeretetek, mind a becsületnek eleget tehessen, és a mások balítéletüket elkerülhesse (Mik: MulN. 26). Balítéletek szerint keresztiljárnak a dolgokban (Fal: NE. 384. Fal: Jegyz. 933).

elő-ítélet: [praedjudicium; vorurteil]. Én nem voltam olly szorosán kötve ezen elő itelethez (Orczy: Kéltl. 12). Elő itéletből álló hívságok (85).

utolsó-ítélet: iudicium extremum Kr. [das jüngste gericht]. Vtolsó yteletnek napya: dies iudicii (JordC. 387). Az vtolsó reeze kedeeg meeglen el nom yewt, mert ylety az vtolsó yteletőt (ÉrdyC. 539b. 555b). Az vtolsó iteletnek ezeben intarsarol Cap. XVI. (VirgC. 147). Ezeknek jgeen kellenő felnyk az vtolsó jtyleten valo sentencyat (CornC. 87). Vristen az vtolsó iteletbe megh iteli ez vilagot (TihC. 156).

Ítéletes: [consilii plenus, intelligens, prudens; urteilsfähig, einsichtsvoll]. Itéletes és bölts tanácskozás (GKat: Titk. 37). Itéletes ember (353).

Ítéletli: judicialis, iudicatorius MA. gerichtlich PPB. Itéletli hatalom (MA: Tan. 1162).

Ítéletlen: 1) in iudicatus C. MA. unbeantragt, ungerichtete PPB. 2) [consilii] experts, imprudens; urteillos, unklug. A tanács-talan és ítéletlen íjtjart el bódítak (GKatk: Titk. 18). Ítélet nélkül való, egy szóval csak ítéletlen (1116).

Ítéletlenség: [imprudencia; unklugheit]. Elméltenség és ítéletlenség (CorpGramm. 699).

Ítéltő: censor, criticus C. censor, arbiter, aestimator MA. richter, der beurtheilt, mitter, schätzer PPB. Az ítéltő byronak zeky előt fel kyaythwan, meg alazatok enghemet (ÉrdyC. 187b). Cristusnal ítéltők ítének (VirgC. 117. 119). Thy világh ítéltők lesztek, a Christussal székben ültetek (ThewrC. 168). Ítéltője lézen az népnek: iudicabit populum (MA: Bibl. 147). Szálka ítéltő (MA: Scult. 743. V. 8. szálka-ítélés). Az isten bizonyos ítéltő törvén napot rendelt (22).

ITT (et ÉrdyC. 14. 505b. 509b. *eth*, *et* JordC. 28. 62. 374. *eth*, *et*, 406. 407. 727. *eth* TihC. 4. 17. ThewrC. 49. 88. *et* KazC. 13. LevT. 1.207. *eth* 14. *eth* RMNy. II.103. *et*, *itt* 40); 1) hic C. hier MA. Ytt nem ezek (EhrC. 30). Eth kezdetyk: incipit prologus (JordC. 706). Sem eth ez vylagon, sem az mas vylagon: neque in hoc saeculo, neque in futuro (390). It ez helben nizen bor (VirgC. 45). En it tonaba meg nem maradatok (73). Széles it alat a földön a lenele (Mel: Herb. 79). 2) [tum; da]. Itt [ezt mondván] a feszületet kezembe adta, csókolód meg ezt fiam, én nekem monodta (Gvad: RP. 131).

hol-itt: [ubi, hic; woselbst, daselbst]. Akkor leginkább kell tartani tőle, mikor báránybőrbe, anyagi szűnbe öltözik. Holitt az istenféle jámborok vegyék észre magokat, és ezek után járjanak (Fal: SzE. 523). Mi gyarló emberek a sziveknek mély-sétes titkait fejtegetjük, holitt sok helytelen gyanúval bal íté-lettel terhéljük az emberséges embereket (533. 669).

im-itt (emitt Fal: NE. 60. Fal: NE. 108): istic; da MA. Nyha ymet, nyha amot wagyon (LevT. 1124). Ime imit a Christus: ecce hic est Chr. (Helt: UT. N1). Imit vagy amot (Vás: CanCat. 668).

Ittegyel, ittegyen (ettegyen ÉrsC. 299b. ittegyen? Pázm: Kal. 47. ittegyen Dáv: Ker. A2. ittegyen Helt: Krón. 108. ittegyen Szék: Krón. 48): hic; hier MA. Ittegyel betegül fekwk (EhrC. 74). Ittegel lelek zerenit meü fel a bodogoknak serögöbe (VítK. 12). Lehetetlen dolog ez, hogy valaki mend e jelen való es az iöendő iokal elen, hogy ittegel hasat es meörzagban lelket be tölöd (57). Eleget és felette is hadakoztunc ittegyen (Helt: Krón. 108. Sztár: Akháb. 13. MA: Scult. 8. MA: SB. 65). Sem Luther sem Calvinus ittegyen a sz. háromság ellen nem vétettemek (Pós: Igazs. 1597. 364). Rettenetes, keresztyén emberben vérmeg-posedítő patvarkodással azt fogja ittegyen Kalauz Calvinusra (I.612). El-apad Kalauznak ittegyen-való zavaros folyama-tya (II.307).

Itten: hic MA. hie, bei mir PPB.

Ittvaló: praesens, praesentaneus, hic existens SL [hier (be-fünllich), hiessig]. Az ith való wytezek (RMNy. II.71). Az embernek it való elete ollian mint (Magy: Nád. 74). De talám tá-
vul megyünk az itt való fel-tött czélunktól (PHorv: Apol. 23). Az itt-való tenger (Daln: Flor. 54).

ÍV, ÍJ (ynél küll BécsiC. 18. yek, yeket DöbrC. 87. yeből Apost. 45. ynek KulcsC. 142. y Sylv: UT. II.142. yvet, ybe DöbrC. 22. újét Rim: Ének. 71): arcus C. bogen, handbogen, pfeil PPB. Ív, íj, iy, iyv: arcus, sagitta MA. Ferencz nem yuet yveluen auagy hady fegyvereket, de keresztnek yegyuel yeg-zettetettuen (EhrC. 147). Ynié egy feyer lo es ky ew raytta yl
vala, yweth tart: habebat arcum (JordC. 894). En istenségömré

mondom, hogy fel vettöm een az en yvemeth (NagyszC. 78). Ha meg nem fordulandotok w teereth meg randytya, w yweth fel wety (KulcsC. 11). Meglettice ivem az fellegben: apparatus arcus mens in nubibus (MA: Bibl. I.8). Mi nálunk az ynlak idege ninesen, hanem az ynlak (Bal: CsIsk. 126), Szépi számó-l-dőkének, szemének ija (Gyöngy: KJ. 4).

[Közmondások]. Nem pengeti az íját, a ki madarat akar löni (Kisv: Adag 365). Ne pengessed újad, ha akarsz varjat löni: mert hogyha sokáig tizhildöl, más fogja mellyeszteni (Ban: Rüm. 157).

kéz-iv, kéz-ij: arcus MA. Com: Vest. 120. handbogen, armbrust PPB. Kéz-íjjal vívó: arcus MA. Meg ázie vala kéz iyec, és anyira meg nyula idege, hogy semmit nem köhetene (Helt: Krón. 62). Sem puscalövessel sem kezilövessel oltam-zhathatták magokat (MonIrók. II.173). Kézíjót megvonsza; kézíjje megromol (MA: Bibl. V.18). Jósefnek hagyá azt a gaz-dag földet, mellyet az amorreusoktól kardal és kéz-íjjal nyert vala (Pázm: Préd. 139. Zrínyi. II.70). A kézíjat az ideggel meg-vonni (Com: Jan. 147). A szerzetes ismét kéz íjában tötte a nyílát, és közellyebb ment a képhez s úgy akarja által löni (Hall: III.18. II.173).

[Közmondások]. Aki varjat akar löni, nem pengeti kézíjját (Kisv: Adag. 407).

kézivecske: arcus MA. kleiner bogen PPB

kézives, kőzijas: arcitenens, sagittarius MA: Bibl. I.18. bogenschütze PPB. Egy kez iyec egy nyilat löne belé (Helt. Krón. 11). Álo vérteckel mind berackatá a szekereknek a kőzit es azzoc megé állatá mind a kéziyeseket (18). Rohaná-nak romlásra kéziyeseök, janesárook az kőfalra (Tin. 149. Pázm: Kal. 291. Tof: Zsolt. 33).

számször-iv, számször-igy, számször-ij. Zamzerygy balista; armbrust Pesti: Nom. Nyr. II.316. Számszerigy, számször-iv: balista MAL. Számszeriy: ballista MA. manerbrecher, geschütz PPB. Számszerigy: balistarium; számszerigyártó: balistarius MAL. Számszerigyártó: balistarinus MA. der maner-brecher macht, büchsenmeister PPB. Számszeriyal lövöldöző hely: ballistarium MA. Vgy anynyira ehsog közöttec vala, számszörigh ideget meg észnece vala (Cseng: Jer. 19. GKat. 19. Nyr. IV.120).

Íveske. lyjeczke: arcus MA. parvus arcus; kleiner bogen PPB.

Íves, íjas, íjes. lyjas: arcus, sagittarius; ives: arcitenens, arcum gerens MA. sagittarius MA: Bibl. I.368. bogenschütze PPB. Valogata zaz buz ezör gálogot, tizönket ezör lovagocat es iudóket (GuaryC. 55). Kiköltözötetá a mezöre mezitelen, celul az yesóknak (DebrC. 137). Sokat le vagánac az iuessekben (Helt: Krón. 39). Íves (vezetőknev XVI száz. Nyr. IX.365). Louagos es iyec szam szerint sovrala (Born: Ének. 377). Paysossok, iessec, kopiasoc (Mel: SzJán. 508). Ives fey-
veres Kupidó (Fal: Jegyz. 934. Fal: NU. 264).

ÍV-ÍK (jvnaok) Lipp: PKert. 5. vivás Teleki: FLél. 53. PP): piscis congregitur ad sobolem, sperma emittit SL [laichen]. A bal ivik (GKatk: GrammC. GKatk: Titk. 1116. CorpGramm. 317). A esukák sz. Mátyás nap tájban jvnaok (Lipp: Cal. 5). Ívik a ponty (20).

Ivadék: 1) [coitus piscium; das laichen]. Az pontyokat a kik ivadékra valók, sz. György nap tájban köll a halas tóban ereszteti (Lipp: Cal. 20). 2) soboles piscium, progenies, foetus, partus SL. [brut, nachkommenschaft]. Kiuel se Luther, se Calvinus, sem pedig ezektől országunkban be cspegett inadék prédikátorok, semmit nem gondólnak (Bal: CsIsk. 137).

Ívás: 1) piscium coitus SL [das laichen]. #Halaknak vivá-sok: piscium ad sobolem congressus, ovorum emissio PP. exa-

mina piscium; das laichen der fische PPB. Halaknak vivások: *examen piscium PPI. Az lering a maga természeti jóságával tetsző, mikor új és a szaporodástul avagy vivástul meg nem roszszúl (Teloki: FLÉL. 53). 2) [progenies; brut; nachkommenschaft]. Okai nagyok lobetnenek, melyekért elsőben Luthert és Calvinust, azután pedig az ő irásokból posdült praedicátorokatis az Antichristusnak martalékinak nevezhette (Pázm: Kal. 672).

eggy-ívású: [aequaevus; gleichalterig]. Melly ajándékok valának: szép aranyos királyi hűntöszekér, mind egy ívasu terméti hat szekeres lovalkkal (Szal: Krón. 277).

Ivat: [soboles; progenies; brut]. Eynedinél asszony-állattól az ő ivatnak itéletek szerint Erdélyben nagyobb nem született (GKat: Titk. 1041. ImreS: GKat. 25).

IVA: [taxus: eibe, eibenbaum]. Inde ad orientem super fruticem juva [olv. juua? ywa?] 1251 (Wenzel VII.330). Venit ad arborem ina dictam 1270. (VIII.327). Arbor quae iwafa dicitur 1264 (CodPatr. VI.127. Nyr. VII.318).

Ivás: [mit eiben befanzt]. Iwasfokmezew (helynév SzékOkl. I.125).

1. ÍZ: 1) articulus, artus C. glied, gliedmass PPB. Az ujjak izei: condylus C. Vjaid izeimek ezomoja: condylus; fingerknot[en] Nom. 21. Ujjaid izeimek bötköjk: condylus PPBI. Iz a fi szárában: geniculum MA. Ő veseinek izi meg fesletneucala: compages renum ejus (Bécsic. 141). Megfesletenc en izim: dissolutae sunt compages meae (160). Ysten yzőknek es velőknek, gondolatoknak es yzw bely veelekődeesőknek yteelőye es ymerőye (JordC. 805). Myndden testy zsek megly yndwlanek ewbenne (ÉrdyC. 483). The zent tagydnak myndememw yze megh zakadoza (GyöngyC. 11). Az bestyek meeg az izőkkeh is meg emeztyg vala mynd tydőkiglen (SándorC. 33). Az egbe erzetötöd izek által: yr omnen iuncturam subministratiōis (Fél: Bibl. II.86). Az ő nyakszirtjának semmi ize, hanem tsak merő tsont (Misk: VKert. 48). Az meny tagok, izek es poresiták [?] vannak bennünk (Lép: FTük. 26). A mi testünknek épületi csontokból, porcokból, izekből őszve szerkeszteték (Com: Jan. 16). Az újnac három izei (articuli) vannak (49). A tsont, portzoge, hártya, iz, rost a testnek részei (ACsere: Enc. 142). A nádak csomói izei (Mad: Evang. 275). Minden izem, tagom szent szízet diesérjétek (Derk: ŐÉlet 74). 2) [articulus pars; teil, artikel]. Nem de yol latya vala es erty vala eo mynden yze zent (ÉrdyC. 367b). Kellett a királnac békeséget Maximilianal szörzeni, és mayd uehez izeket auagy cikkeleket fol venni (Holt: Krón. 194). Törvénybely czikkelyek, izek: articuli (Ver: Verb. Szót. 2). A credőt izenket izre auagy zickelyre osztýac (Bas: Credo. 124). 3) gradus consanguinitatis Kr. [generatio; verwandtschaftsgrad, geschlecht]. Negyed izen való unoka: atuepos PPBI. Harmad iz: tertía generatio MA: Bibl. I.48). Harmad iz: (Zrínyi I.13). Meg lathogathwan atyáknak hű almoksglyht hű ftyokban mynd harmad zyzgh: in tertiam generationem (JordC. 54). Ezekről heted yz Adamnak nanna Enok: de istis septimus (JordC. 881). Niolezad iziglen lata az ő vnokát (DebrC. 149). Enoch, ki ezac heted iz vala Adamhez (Born: Préd. 78). Harom izen való maradekia (398). Az fattyú ne mennyen be, az wrnac gyűlekzetibe, még tized izigis ne mennyen be (Kár: Bibl. I.179). Az ötet gyűlölőknek harmad és negyed izéig bűntetést hirdet (KCsipk: Woll: 340). Másod izen való atyafia (Matkó: BCsák. 143). Másod s harmad izig rossz bitagnak helye sem fog látzani (Kisv: Adag. 111). 4) [gradus; grad]. Tiszteletet erántom legfelsőbb izig folytatni fáradozat (Könyv: VU. 39).

[Szólások]. Izben: vice Kr. Két izben: bis, duabus vicibus MA. Harom yzbe (tribus vicibus) mynden eztendőbe yncpethi ylyetők (JordC. 59). Ez len harom yzben es azomal felveeteek az edeeny menyozaglyban (742). Fuss el, fuss el harom yzbe (ÉrdyC. 615b). Űt az kősziklák két izben: percussit virga

bis silicem (Kár: Bibl. I.139). Harom-izben: tribus vicibus (Káldi: Bibl. II.337). Tokajt szakadatlan izben megostromolják (Rumy: Mon. I.56). Négy izben elcserele berélé Erdélyt (Cserei: Hist. 25). Gyakor izben (Gyöngy: Char. 28. PbilFl. 3). Az eszteleken módgyára azok halnak meg, kik ily izben [halálukkor] kelletténél mélyebben bőltselkednek (Fal: UE. 472). Ily izben könyörgünk, föháskozunk, fogadásokat teszünk néki (Fal: SzE. 554). Hatzer izben vytetet byronak eleyben (CornC. 378). Ymada azzonyvuk zey Marya ő zenth fyath zazzor yzben (ÉrsC. 330b). Mery Gaspar Gal deakoth haromzor izbe hywatta (RMNy. II.191). Holott ötször izben az török rágyüle, véle szembe megviva (RMK. IV.31). Sokszorizben ő nagyságához küldött követink által eléggé tudositottk (MonTME. III.343). Tiszor ijzbeis mieltétek (Mel: Jóh. 45). Ha egzör anagy kétször s-ha még háromzor izbe gőzetik is meg (Kules: HKész. 16). Nem nyugszik a gyermeki elme; ha nem adják eleibe, maga önként keresi a mulatásra valót. Hol izben a mint a történet vezérli, jóra vagy gonoszra, abban foglalatoskodik, aboz szokik, azt úzi (Fal: NE. 114). Akkor izben szörnyű a változás, nagy szűbéli szorongatások támadnak (Fal: SzE. 553). Izenkint: articulim C. articulata, geniculatim MA. gliederweise, von einem glied zum andern PPB. a) Keezű vagoik thűzre, izenket el zagatásra (DebrC. 167). Mykeppen ez zent martyrt jzenkent elmetelték vagdaltak volna el az poganak (MargL. 19). Metelttem jzenkent, foltonkent az en vram Iesusnak zerelemeert (20). Mikoron izenkid eltörte volna az embert az fertelmes szellet: quom discerpisset eum spiritus impurus (Sylv: UT. I.50). b) Mykoron az zent atya yzenkent reea felett volna, azok bochanatot keertenek (ÉrdyC. 527b). Mynd yzenkeed az vasak el zakadozának rola (617b). Ha mynd yzenkeed megh yratnanak: si scribantur per singula (JordC. 703). A szókot izenként, és syllabankent szagato zengést tőnek (GKat: Titk. 399). Nincs ádó hozzá, hogy én a te bokros bánatodat izenként ki-adgyam (Szentp: Izr. 5). A velencei tükröt sem szokták azért izre törni, hogy a rútat rútanak mutatja (Fal: NU. 249). Izre török a tükröt, mert kimutatja a rútat (Fal: UE. 485). Izre porrá tūri: confringit, contundit, comminuit, in pulveres redigit Kr. A melly smaragd valamely mérges állatot meg-nyomorít, maga-is azután izre porrá romlik (Hall: HHist. III. 23). A tükröket izre porrá törjük (Fal: NA. 171). Izről izre: membratim, articulatim Kr. Mynd izről izre, erről erre, inrol ynra őteth el nyoytak (WinkC. 205). Izről izre elzakadozott vala (NagyszC. 144). Zent Jakab martyrt h yzról yzrel meteleek (Apost. 21). Izről izre az barkat is mind elhasogata (CsomaC. 71). Szükséges az orvosnak a tagokat izről-izre ismerni (Ver: Verb. Előb. 2). Az isten tudja tagról tagra, izről izre, mint szerkesztette légyen őszve ezen tulajdon kezo munkáját (Fal: NE. 45). Izről-izre szépen el-osztád (65).

Ízbeli: 1) articularius C. 2) [vice factus; -malig]. Másodic izbéli könyörgés (Zvon: Pest. I.496).

Ízecske: articulus MA. das gelenk PPB. Izetske, hitágazat: articulus; das gelenk, der artikel Com: Vest. 120. Az izetskének botkók, csomók: articulorum nodi PPBI. Két izetskéből áll o jóvendő-mondás (Mad: Evang. 75).

Ízés: articulosus C. geniculatus MA. articulatus PPI. voller gelenke PPB. Chelae: rác és scorpio olloja, izes rákláb MAL.

[Ízésül]

Ízésülés: articulatio MAL.

Ízi: articularis MA.

Íziben: 1) cito, illico, subito, actutum Kr. [sofort, rasch]. El habordyk es meny dolgot yzeben nem foghat (ÉrdyC. 421). Csak iziben lászon hozzá (MonOkm. VI.283). Izibe vissza térének (Fal: NA. 121). Izibe lett eltőkélés utat nyit bossza

dalmas búnak (Fal: NE. 5). **2)** [suo tempore; zu rechter zeit]. Izibe minden jó: omnia tempus habent PP.

[Szólások]. Nékikis iziben eset: victoria non inuenta (Decsi: Adag. 233). Izibe esett neki is (Kisv: Adag. 529. MA.). Josephnek-is izében az ő szép termeti, mert fogságot kellett miatta viselni (MA: SB. 243).

Iznyi. Ky ewregbythety állapotat egy iznyre? quis potest apponere ad staturam suam cubitum muum? (Pesti: NTest. 11). Egy iznyi seb tézsen egy gyrát (SzékOkI. II.123).

Izromban: [vice; mal]. Ezeket elszemlélvén ottan ottan elmében, nem tsak egy izromban, felis töttem nemely jó dolgoban, mint a jó takátis, szövő szekemet (Mlleg: BTan. 4). Sok ki gondolt fortélyval károsította a várost egynehány izromba (Bartha: Krón. 120).

Izrombéli: [vice factus; malig]. Néhány izrombéli lopással vádol (Nyr. X.121). Ösztönözött eugemet sok izrombéli serkengetése is (Szob: Dáv. o.).

2. IZ (ezeswltett EhcC. 38. *éz, ézes, ézelit* Nyr. IX.68. Káldi. szája *ézenek* Pös: VetéIk. V. száia *é-éro* Helt: Krón. 124. *jó-izüm* Szeg: Aqu. 38. *viza* v. **IIB.**): **1)** sapor, condimentum MA. geschmack, gewürz PPB. Oz gimilsuec vvl keseruv vola vize (IIB.). Zent Ferenc bewlczassegnek zyzuel egezen ezeswltett: discretionis sale (EhcC. 38). Senky ew nagy mondhatatlan yo voltat, zyeet, yllattyat nem crezhety (ÉrdyC. 506b). Soha yo zyeeben vola eetetlt ytalt hozyaya nem vett (569b). A meennanak hlv yze olyan vala, mynth az meezzel sylth semlyenek (JordC. 46). Ha az iozagos mivelkódetnek izet nem erzendőd (DebrC. 326). Mind testünkbe lelünkbe egyéb iz semmi ne éreztessek, hanem csak az isten országának és az evangéliomnak izi (Tel: Evang. II.386). Az manna, csak egy féle eledel vala, és csak egy izi vala (Pázm: Kal: 30). Ha kedves tanítása, kívánságot és izt hágy a halgatókban (Pázm: Préd. a4). Hatalmasságod császári kegyelmességének izi sok (MonIrók. VIII.93). Az eledeleknek kedves izet kel adni (Illy: Préd. II.73). **2)** [sensus, ingenium, elegancia; geschmack]. Úgy sincs ize, teljék kedve enkron makkal egyeledve; inkább bőjtől az én szívem nemesebb én izem (Amade: Vers. 19). A ritka ember különbözőn 1) finom izzel, 2) különbözőn értelmével (Fal: UE. 379). Némelyek camaeleon-termesztűnek, kikben meg-veszet a kőstől iz, és az elme-béli választó erő (no.). Válogató finom iz (Fal: UE. 386). A finom iz nem különbben meg kívánnya a letzkét, mint az értelem (399).

[Szólások]. Tudgyon akár mely társaságban afféle dolgokkal kedveskedni, hogy beszédgyen meg nyugodgyon a társ, és utóbbi halgatásra iz maradgyon benne (Fal: UE. 375). Többítője lesz ő sok gyönyörűségnek, kiről izese sem volt éjt-szak vidékének (Orczy: KöltSz. 176). Szive iz et el ő talál ni valakinek (Fal: UE. 483). Sem izi sem búzi: scabrosior leberide (Decsi: Adag. 190. MA.). Ez halandosagnak zyeet byzeet el változtatta vala (ÉrdyC. 510b). Azokat megeheted igen jó izén (Helt: Mes. 301). Az sok adománynak csak izit sem érzözhette [mert meghalt] (MonIrók. III.181). Mykoron nagy nyereeseeggel haza yettenek vona, es az bytángot oztany akar-naak, az gonoz fenev yvd yzth vezte köztők, es az iambor herczegökkel Salamon ktyral egybe haborodek (ÉrdyC. 398b).

[Közmondások]. A reménység oly iz, mely hamar megkeserétt (Kisv: Adag. 490).

bor-iz: vinositas SI. [weingeschmack]. Italára szomorún néz, ritkán vagyon rajta boriz (Thaly: Adal. 240).

bor-izü: vinosus, vini saporem habens, dulcacidus C. [wein-sauerlich]. Bor-izü gyimöltsök: *vinosi fructus; borizü almák: *mustea mala PPBI. Mellyet a fel-földön kornos almának

hivnak: igen kemény, kivül pettegotott imitt amott, mintha varos volna, jókora, jó leves, édes borizü (Lipp: PKert. III. 144. 143).

étök-iz: embamma C. (fől martogatásra valo jó iző leveczkeje az éteknek MAI.)

jó-izü: sapidus C. [svavis, grati saporis, elegans] schmackhaft PPB. [wolschmeckend, geschmackvoll]. Jó izült [igy] oder izün esik: es schmocket mir wol Adámi: Spr. 192. De nyt mond azokról, kyknek nem yo zyez az Jesus new (ÉrdyC. 61. 477). Nagi yo illatu es izü olay (DebrC. 55). Mel io yzú uala nekyk ez keuer (SándorC. 7). Ninez iob izü, mint mikor házánál eszik az ember (Decsi: Adag. 330). És az emberek olly könnyen, oly jó-izüven töltöznek minden bűnökkel, mint a szomjú ember issza a szép hívös vizet (Pázm: Préd. 616). Jó izün aluznak (Mh: Örökf. 121). Ékes, jó izü tréfác legyene (Com: Jan. 203). Ezen könyvetskét közönségesen az udvari-böltsek jó-izün, se nem kis haszonnal olvassák (Fal: UE. 361). A jó fulat jó-izü szájú okoz (Fal: I'E. 496).

láng-izü: [fervidus; feurig]. Gyöngö levest, tyúldhúst paranesol szájának, édes lingizü bort hordat ő torkának (Thaly: Adal. 1271b).

méz-izü: mulseus C. [honigsüss].

száj-iz: [gustus; geschmack]. Száia izi meg veszet (Born: Préd. 60). Ha ezekhez jó izt-adó sása nem készítettik, jaj ki sovány a veszett száj iznek ezeket kóstolni! (Pázm: Préd. 91).

[Szólások]. Nem s z a j a d i z i u valót tanit Gratianus (Matkó: BCsák. 412). Tsak akkor ismérie patereknek, igaz tanétoknak lenni, mikor s z a j o k i z é n t szólnak (Pös: Igazs. 1264). Hogy száia izint eshetet volna (Bal: CsIsk. 368). Pápista száia izint timporáltatol irás (Toln: Vig. Előb. 18). Száia izint valo (Matkó: BCsák. 21). Magok száia izint, s-kedvek szerént való kívánságokban éltek (Laur: LViad. 44). Kinek-kinek az ő száia izint tetszik vala az étel közben (Nagyari: Orth. 110). Nints olly szakáts ki minden embernek száia izént valót tudgyon főzni (Kisv: Adag. 85). Szájune izént szerént valo (Magy: 6Jaj. III.28). A mostani világ száia-izi szerint-való tudományú ember (Fal: UE. 375). Nincs s z a j a i z é r e, nem esett száia izére: non ad palatum ejus Kr. Száia izére tud főzni (Helt: Krón. 124). Barátom! ingyen hiszem, szád izere volna s lenyugasztalná kedvedet (Fal: NU. 286). Nem futnyk városban érted a boltokat, hogy onnan szerezzünk száj izre valókat (Orczy: Nimf. B5b). Az közönséges gyötekezeteketis átok-alá vetik, mikor szájak izere nem szöllanak (Pázm: Kal. 545). Nem tudya ember száia izit keresni: ne baon piscis molestus mihi sit (Decsi: Adag. 243).

[Közmondások]. Nem kell a száj izekről vetekedni: de gustibus non est disputandum (Land: UjSegits. I. Előb. 5).

szilva-iz: *palatba prunorum PPBI. [pflaumenmus, zwetschenleqnar].

szőlő-iz: [electuarium ex uvis; traubenmus, traubenleqnar]. (Thaly: Adal. II.125).

vas-izü: [eisenlülitg]. Vas-izü víz, forrás: *ferruginei saporis fons PPBI.

Izél: gusto, saporem percipio Kr. [kosten]. Úe ez földyeket izli (VitkC. 48). Az egeer tób egerekeeth is rea uizön, az mith ű zyleeth (SándorC. 6). Magassat ne izletek (non alta sapientes), de alazatosokkal égenest ercetek (DöbrC. 284).

még-izél: ∞ Z. Peter czac valami reszet izlette meg az mennyei boldog életnek (Magy: Nád. 3). Kezével az almát illeté, sőt lezakasztá, orrával szagolá, és szájával meg-izlé (Pázm: Préd. 531).

Izələd-ik: sapore inducor, praegustum accipio, inescor Kr. [geschmack finden]. Már most hogy belé izeledtem, azt akar-nám, hogy volna vagy két fontnyi kérdés [a melyre felelnem kell] (Mik: TörL. 224).

Izəlit: 1) degusto, delibo MA. versuchen, kosten, ein wenig versuchen PPB. (Born: Préd. 238). Az egér élesen szagló és izelő állapot (Misk: VKert. 267). Izelitvén hangját meg kötött szavaknak, rövid sorban ejtett szép gondolatoknak (Orczy: KöltH. 6). 2) [condio; wüzen]. Ki a lust meg akarja oltalmazni a férgek ellen, sóval izelíti (Illy: Préd. 131).

mög-izəlit: degusto, delibo MA. versuchen, kosten PPB. Tsak alig izelíteni-meg valamit: labiis *primoribus gustare aliquid PPB. Meg-izelíti az étkeket: dapes delibat Com: Jan. 110. Meg izelitenenc edes volt az ő benne való öröme (Born: Préd. 18). Az mit egyszerű valaki meg izelítet, azt nehezen hűdgya el (Decsi: Adag. 352). A ki meg-izelíti a lelki dolgokat, izetlenek annak a világ javai (Pázm: Préd. 828). Megizelitvén annak a friss és gyönyörűséges lakóhelynek kedvessége s haszna izit (Szal: Krón. 67). Asiának és Európának uralkodását meg-izelitvén (Dlbenkő: Flor. 185). Azokat a játékokat meg se izelítse, a hol a nyereség csak a vak szerencsétől függ, ha peniglen ugyancsak ott szállana meg kedved, legalább duplával, triplá annyival meg ne erőltess (Fal: NE. 26). Meg ne izelítse a fiatal dáma a romantzia-írásokat, mert oda lesz miatok (Fal: NA. 198). Meg izelítette a puha életet, a részeges iddágolást, a trágárságot, fülíg merült minden fertelmességbe (Fal: NU. 276).

mögizəlités: degustatio, delibatio MA. das versuchen, kosten PPB.

Izəlités: 1) gustus, degustatio MA. das kosten, versuchen PPB. Az izelítés, kóstolás meg-isméri az izeket: gustus dignoscit sapes Com: Jan. 61. Valami izelítését vőtte az religionac (MA: Scult. 1073). Midőn ezac egy izelitzelkijét [izelítessék-jét?] érzette volna az mennyei dicődségnek (MA: Scult. 896). 2) [condimentum; wüzen]. Predikatioit jeles írásoknak, gyönyörűséges igiknek némely jó izelítésével elkészíteni (Illy: Préd. H.73).

[Ízlet]

mög-izlet: [degusto; kosten]. Az hizelkedéseknek édes, de mérges lépes mézét soha meg ne kóstollya, meg ne izellye (Bíró: Ünnepp. Bb).

Ízlet, izəlet: gustus SI [geschmack]. Finnyás izellet (Fal: Jegyz. 934).

Ízles: gustus, degustatio SI. [das kosten, geschmack]. Alazatos leégli zűndben, zűdben, zűsessedben (Apost. 33). Ez ablakok nem egyebek, csak az erzelenségek, kyket jól evryzevnik: első látás, más hallás, harmadik yllatozás, negyedik az zűles, estevdyk jűletes (PéldC. 33). Látasomba, hallasomba, zűlessembe en gyarbo embersegi zereuthi zoktam vethkezonye (PozsC. 49). Látás, izles, illetes it meg ezalatik (Vás: CuiCat: 417).

jő-izləsű: [non inficitus; nicht abgeschmact, wolunständig]. Jőizləsű felelettel köszönte meg barátságát (Nyr. XII.415).

Ízés: 1) sapidus, conditus MA. schmackhaft, gewürzt PPB. Izədək neki az őrdőke ualó iok (DebrC. 211). Az bölche-ség zűes tudomái (437). Sem azetők sem az ital sűekey izes nem uona (KuzC. 93). Egy kortba való setálás izesb az isten házába való menésnél (Alv: Post. H.68). A saját és hagymával is jó kedven s izesen lakoznak (Hall: Paizs. 212). Fűrjek és a ríjő izesek (Foly: SchSal. 15). Negyven napi bűjtölését az tőtte izessé (Derk: Őflet. 33). Lőlátón is izes fogna lenni az álom (Kém: Élet. 416). A hus sóval izessé tétetvén (Illy: Préd. 130).

Valaki izessen izsik, többé nem szomjúhozik (Csúzi: Síp. 737).

2) [facetus, elegans; geschmackvoll, geistvoll]. Másen izesen ki-fogó: cavillator facetus PPB.

Ízésit: sapidum reddo, condio, sapidum facio MA. wüzen, schmackhaft machen PPB. Miel ez izesítettik: in quo illud conditiet (Fél: Bibl. 69). Izesitő fű szerszám (Land: ÚjSegits. H.282).

Ízésül: sapidus reddo Kr. [schmackhaft werden]. Ystény belzeesegeuel yzessellet: divino sale conditus (EhrC. 2). Belzeesegeuek yzuel eszeswlettet: discretionis sale conditus (38). Sem vala ezeswlettet bezednek vetniualo malustyara: nec verbi dei disseminandi praeditus gratia erat (56).

Ízetlen (yszeten étel Mel: Jób. 14. meg izetlenül Fél: Bibl. 6): 1) insipidus, insulsus C. inconditus MA. unschmackhaft, ungewürzt PPB. insipidus Com: Vest. 133. Yzetlen es dolos mynt az gane (ÉrdyC. 640b). Izetlen étkec (Kár: Bibl. I.515). A főlötte ősztvőver hűs izetlen (Prág: Serk. 397). Minden test izetlen lészen: desipit omnis caro (Illy: Préd. H.25). A mit munka nélkül kaphatni bővebben, fallya az ajak-is sokkal izetlobben [jgy] (Gyöngy: KJ. 92). 2) fatuus C. ineptus PPB. [abgeschmact]. Izetlen bolondság: ineptiae PP. Testy gyenyerevseg izetlen lezen (CornC. 168). Az eszes nem izetlen, sotalan, csácsógó: insulsus blatero (Com: Jan. 186). Izetlenne ne lenne az wr dolgaiba (Born: Préd. 18). Carica Musa, izetlen éneklés (Decsi: Adag. 60). Izetlen volna igi tanczolni (DecsiG: Préd. 64). Minden szolgálatiuc izetlen es hazotalan (Kules: Evang. 300). A pűrűsők az egész éjtszakákat izetlen pűrűskelésekkel eitőltyén (Misk: VKert. 673). Izetlen szo-szaporitás (GKat: Titk. 228). Izetlen bolond tréfák (Otr: Tökell. 236). Izetlenöl ne notázson (Mey: 3Jaj. H.180). Izetlenül szolok: insule (Mey: Dial. 62). Izetlen rikoltásával el-ijeszti az apro madarkákat (Czepl: Japh. 61). A roszszul igazítottott czitara izetlen zengést ad (Illy: Préd. H.235). Egy mezőlődi enriában ternett és neveltetett úri, ha egyre otthonoskodik, vad, erkölctelen, izetlen (Fal: NU. 271). Mind a versok mind pedig a történet-is izetlen (Kónyi: HRom. b). 3) [morusus, acerbus, molestus; unmutig, verdrisslich, lästig]. Izetlen es keduetlen tanitasokat el nem lűtethetec (Mon: Képt. V). Izetlen s-kedvetlen (Sam: Cer. 6). Izetlen napokat től-el (Hall: HHist. III.64). Izetlen völt néki mások nyomán járni (Hall: Paizs. 26). Olyan izetlen, kedvetlen, hogy még a feleségét sem üleli meg (Mik: TörL. 33). Ez pityergő, izetlen (sziv, Fal: Vers. 881).

[Közmondások]. A lóganéj is nagy, de izetlen (Kisv: Adag. 189).

[Ízetlenőd-ik]

el-izetlenődik: disgustor, insulsus fio Kr. [verstimmt werden]. Az asszonyom a kis késsel (az ételt) itt is amott is piszkálván, egyszersmiud elizetlenedik, s hallgat mint a bűtvány (Fal: NA. 143).

Ízetlenit: 1) amarum, insipidum reddo MA. [unschmackhaft machen]. Nyelve eczettel és epével izetlenítették a mi torkosságunkért (Pázm: Préd. 526). 2) Meg-bolondítom, izetlénitem: infatuus PPB. [betören, zum narren machen].

el-izetlenit: [molestia afficio, confundo; verstimmen]. Lélekerhelő leekéid megvesztik a víg kedvet emberben, elizetlenitik a conversatiót (Fal: NE. 73).

Ízetlenkəd-ik: ago odiosa, molesto SI. [mürrisch sein, hadern]. Izetlenkədie mind magual, mind felebarattyual (Born: Evang. III.317). Nem oly szerencses üdőben volnánk, az melyben jóakaróinkkal kellene izetlenkədünk (TörtTár XV.233).

Ízetlenkədés (László: Petr. 186).

Ízetlenség: 1) insulsius MA [geschmacklosigkeit]. Az éu étkeemec izetlenségi (Kár: Bibl. I.515). Ez étkeemec izetlenségi

vagyon (MA: Bibl. 1451). **2)** futuitas C. MA. [abgeschmacktheit] unbilligkeiten, grobheit, torheit PPB. **3)** [acedia, molestia; unmut, lästigkeiten]. A világnak minden javaiban vagyon olly izetlenség, mellyért ezekkel kívánságunk meg nem előgedhető: (Pázm: Préd. 281) Izetlenségre, kedvetlenségre adattattak: acediae dediti (Com: Jan. 197).

[Izetlenül]

mög-izetlenül: [insulsus fio] insipidum fio MA. ungeschmackhaft werden PPB. Ez velag ev neky meg izetlenevle (DomC. 214). Ha az soo meg izetlenül: si sal evannerit (Fél: Bibl. 6. Illy: Préd. 180).

Ízlel: gusto MA. kosten, versuchen PPB. izelős: gustator MA.

mög-ízlel: degusto MA. versuchen PPB. [kosten].

[Közmondások]. Az ki egyszóbr az mézet meg izeli, nehéz annak el hadni: intestina canem semel adgustasse periculum est (Decsi: Adag. 109).

mögizelés: degustatio MA. das versuchen, kostung PPB.

Ízlelés: gustatus, degustatio MA. das kosten, versuchen PPB. Szaglás és izelés által meg tudjuk választani a füveknek és eledelmek különbségét (Fal: BE. 571).

Izü. Sapio: izit érzem, izó vagyoc MA. Ime minemü izű ez gonoz ragalmassag (GuaryC. 11). Kivánatos izű (Teleki: FLél. 53).

3. ÍZ: [gangraena, carcinoma; krebs, krebsgeschwür?] A kinek sziait az iz eszi: Czerfának léyát föld meg borban, ezzel mossad a fogadat (OrvK. 10).

[Szólások]. Wetekedes ireegyeket [irigyek között] izeketh geryezth (ÉrsC. 225). [Vö. **2. IZ.** Szólások: izt veszt].

Izélked-ik: [infero; anfeinden]. Mykoron egyebnek izelkethetk thy bezedetkel, thynnen maghatokrol wethelkegyetek; mykoron egyebth megb marthok, akoron thy byueteketh fegyeetek (ÉrsC. 188).

Izélkedés: insania [anfeindung, feindschaft]. Bogod ember, kynek wruak newe w remensege, ees nem nezeth hewsagokath ees hamys izelkedesekeith: non respexit in vanitates et insanias falsas (KeszthC. 98. KulcsC. 97).

ÍZ-IK (ízem, izom MA.?) : sternuo, sternuto, singulto, oscito MA. PP. niessen, oft niessen, schluchzen, gähnen PPB. niessen Adámi: Spr.

Ízél: ∞ A cethal mikor izél, es ptfiszög, vgian tündöklő világ vagion az ő ptfiszögésébe: sternutatio ejus splendor ignis (Mel: Jób. 100b).

Izés: sternutatio, singultus, oscitatio MA. PP. das niessen, schluchzen, gähnen PPB.

IZÉ: quispiam, aliquis, quidam, quoddam MA. jemand, etwan einer PPB. Tudva kel már Sámhárt böles tudományáért (ízé!) tartani (Czegl: Japb. 219). Izé mint egy transcendens a mi nyelvünkben: mert akarmit, ha hamar eszében nem jut, a magyar mind izé-nek mond (GKat: Titk. 1118).

IZÉK: fragmenta straminis et feni, reliquiae pabuli SI. [heukebricht]. Egy kysded izalban barmoknak almaban egy kewes zyeeken helbezethven² (ÉrsC. 211b). Aaz zyztvl ew zyletek es az zyekön ew fekwek (489). Jászolba kelle fektetelni (Christust) és hidegtül kétség nélkül szalmából vagy szénából valo barom izékel oltalmaztatni (Zvon: Post. I.140). Melyeket a dühödött pogány eb megnyúztatván és szalmával, izékel megtöltetvén, szekereire úgy rakatja vala (ErdTört. IV.299).

Izékés. Izékes széna (Bíró: Micae 91. Kr.): focuum re-jetanem Kr.

IZEN, ÜZEN (ózen DöbrC. 39): nuncio MA. verkündigen, PPB. [sagen lassen]. Viszontag izenő: renuntius C. Kyldőt nyandekokat mynd az zyznek mynd ow atyanak, ha engledolmások lenneek, ha kedeeq nem, nagy feyüdegetest zyzneew (ÉrdyC. 591b). Imilien valaszt izene neki (DebrC. 185). Mynd addeg chufoltassek, myngnem meg boltnak zjentesseek (CornC. 404). Zzentliunk kegyelmeknek sowlals (RMNY. II. 55): Sem írsz sem izensz ennekem (LevT. II.18). Vala hanzor eh kegyeret gjenditek, az urnak halalat izenitek: mortem domini annunciatebis (Ozor: Christ. 187). Hald meg minden beszédit, melyet izent az élő istennek káronlásra (Helt: Bibl. IV.62. Born: Préd. 232. Zrínyi. 152). Jó liirt izen nekem Kassa városából 1720 (Figyelő 1880. IX.155). Izennyenek nekem (László: Pétr. 212).

be-izen: imuncio Kr. [eine botschaft hineinsenden]. Bela azt halwan, be zyzne, mondwan... (ÉrdyC. 395b) Az városból es beizentek vala, nagy szép szavokkal azon kérik vala (Tin. 82).

el-izen: [nuncio; verkünden lassen, ansagen lassen]. El zyzne egy kazdag embernek, kyuek Nabaal vala newe (ÉrdyC. 525b). El zyzeneek Iwlianus rekonsagoknak, ky akkoron az zyttay magyaroknak feyedelmeők vala (592). El zyzeneek mynd ali tartomában: miserunt in universam regionem illam (JordC. 400. CsomaC. 3). Midőn az pászok meg bal, el izennyék mindenfő az elastromokban, és egyéb templemokban, hogy imádságok légyenek ő érette (Pázm: Kal. 174). Király elizene feleségnek, hogy leányával hozzája lépneek (EPhilközl. IX.169).

föl-izen: [nuncio; eine botschaft hinaufsenden]. A násznagy a lakadalmasházhoz, a ki gazdának tétetet aboz felizent, étkezésekről tudósítván, a ki is visszaizent hasonló ceremoniával smindjárt küldött le ételt-italt a nász népének (Hazánk I.362).

ki-izen: **1)** nuncio foras Kr. [eine botschaft hinaussenden, draussen ankündigen]. Parantsoltuk, valamikor püspökünk eklésáinak visitatiojokra ki-mégyen, ki-izenvén akármely helyekre, okvetetlen előállani el ne mulassák (Bod: Pöl. 107). **2)** [expello; austreiben, ausjagen?]. A bordelbia vitetek s ki zzenöm [ki vzőm?] ot a zent főlköt belőled (DebrC. 29).

mög-izen: denuncio, anuncio MA. verkündigen, andeuten PPB. Menenek zent Ferenczert, meg zyzneen neky ez mondott helyett ygen mezzenek lenny: annunciantes (EhrC. 39). Megzyentetek angyalnak nyatta, hogy kewsded fratereknek zerzete es essi nem fogyadcoznak (104). Egsem marada, ky a dolgot ómaradékoknac meg izennéie: qui factum nunciaret (BécsiC. 18). Miglen megizenendem tñektée, semmi egéb én értem né légen (29). Kit Mardocheus megtuda es legottan megizenő Hester királnénac: nunciavit reginae (54). Meg izentetet ő neki: nunciatum est illi (MünchC. 126). Megh thueren azert az zolgak meg izenek az atthyanakh, hog sehel meg nem lelthek volna (PeerC. 7). Ő kezeinek munkait erőss allat megőzeni: annunciat firmamentum (DöbrC. 39). Megh zyznee ez bezedeeket Palnak: annunciativus hos sermones P. (JordC. 765). Zzenyetek meg ennekem: renunciate mihi (359) Ottan meg zyzneek az feyedelemnek, frater Marinos megholt (ÉrdyC. 340b). Meg zzentlie, bezylette volna mynekvñk az thy hiteteket (Komj: SzPál. 348. Helt: UT. A4. Fél: Bibl. 2. Illy: Préd. I.129). Juliane, az ur küldött engem, és megizente néked főlem, hogy (Hall: Hlist. II.39). T. soha nem tiri, hogy meg nem izenné az portára, hogy uram irta volna ezt meg (Nád: Lev. 188).

mögizetés: denunciatio MA. verkündigung, andeutung PPB.

vissza-izen: [renuncio; eine botschaft zurücksenden]. A násznagy a lakadalmas-házhoz, a ki gazdának tétetett ahöz felizent, érkezősekről tudósítván, a ki is visszaizent hasonló ceremoniával s mindjárt küldött le ételt-italt a nász népének (Hazánk I.362).

Izenés: nunciatio Kr. [kunde, nachricht]. Az gyermek az patoroknak yzenest tót volt (ÉrsC. 71). The k. semmy izenist sem jrastr nem köldy (RMNy. II.141).

Izenet: nunciatio, nunciun MA. verkündigung, botschaft PPB. [kunde, nachricht]. Örvedetes izenet: evangelium C. hir, izenet: nunciun Com: Vest. 138. Ezekre tanoyt az zent ewangelium, ba meg gondollyok wrwnk Iesusnak yzenetyt (ÉrdyC. 9b). Elsew moltossagly mondatyk angyal yzeneth (194b). Dichó-seeges ovrómet es yzenetet ynd ewnekyk (526b). Zent Ferencnek minden izenetyh meg mondak (VirgC. 49). Es megmonda az ev anyanak yzenetyt neky (MargL. 33). Méltán nevezi ezt a tudomant ewangeliumnak azaz vig és örvedetes izenetnek (Tel: Evang. II.225b). Az ewangeliumot, örvedetes izenetet tanéván (Com: Jan. 125). Az hir mondas, izenet örvedetes: nunciun laetum (Com: Vest. 15). Mikor haláláról izenetet vót volna (Vás: CanCat. 182).

Izenget: [identidem nuncia mitto; botschaften senden]. Zent Borbas nyomorwltakat vygatala, az zegheeny wyonnan valo keresztényeknek gyakorta leweleket es yo bezedeket yzenghetween (ÉrdyC. 333. TörtT.² I.560).

Izengetés: [nuncia; botschaften]. Sok egy másra való irogatások, izengetések mentenek véghez a négy réztepta régiok között (Bod: Pol. 138).

IZGÁGA: [rixia; zank, hader, nörgelen]. Az isten tiltya a veszekedéseket, izgágakeresést (Pós: Igazs. II.302). Izgága keresés (GKat: Válsz. II.234), De abba a másik, harmadik rend gáncsot, izgágát tanulván, nem akarja ala (Szal: Krón. 367). Az házasok között izgágát szerző sok rosiz hir harangok (Szathm: Dom. 135). Egy-más-között izgágát szerzene (Hall: Paizs. 404).

Izgágalkod-ik: [rixor] impedimentum pono, adversor SI. [hadern, zank anstiften, schwierigkeiten machen]. Calvinussal midőn sokat izgágalkodott volna, végtére a magistratus kifizeté a városból (Pós: Igazs. I.452). Ha affélével izgágalkodik [igy?] a fényes porta haddal compesceálja őket (MonRók. VIII.74. GKat: Titk. 1118. CorpGramm. 323).

Izgágalkodás: [rixia; zank, hader]. Garázdaságra, izgágalkodásra fogadás-által-is kőtheti magát (Pós: Igazs. II.302). A clerusnak izgágalkodások miatt azokról nem végezhettek (Szal: Krón. 196).

IZGASZT: [stimulo, ehortor; aneifern]. Ha wr ysten malaztyawal nem ygzagt[an]aa embernek leelkeet, barom zamaban celnoenek emberek (ÉrdyC. 540). Az varasbelyek egymasth ygzagyak ala: se mutuo ehortabantur (JordC. 302).

IZGAT: incito, perstimulo, infesto C. stimulo, extimulo, instigo, instimulo, infesto, incito, cieo MA. anreizen, anhetzen, antreiben PPB. Férgektől izgattatom: vermino C. Izgatni a lovat a sarkantyúval: concitare equum calcaribus PPB. Magokot haragra ygzatyak: provocant se invicem ad iram (EhrC. 95). Kyk leyendnek kysertettek, vozyk elottnek coronayt, kyre ewkewt yzgattya gonozsag: exercitat malitia (111). Izgattya ala az kegyes yzuek lelkeet az zent loolek (ÉrdyC. 384b). Pokollyhely ordogh yzgattya ala owket (627). Mely zent lelek malaztya yzgatlwán, Akayanak tartományban yraa megh az zonth ewangeliumot (JordC. 705. LevT. I.87). Izgatton izgattya (Born: Préd. 237. 295). Néha példabeszéd által, mint mikoron a sáfárról es a tiz szűzekről beszél, izgat, hogy jót chelekedgyfink (Tel: Evang. II.418b). Izgat es noszogat beu-

nüket az feleltre (Zvon: PázmP. 65). A tanító erköltse inkább izgat, hogy-som szava (Pázm: Préd. b4). Az utólsó ítéletnek emlekezettel fúrdalta és izgatta őtet a jóságokra (3). Minden tselédés embert kötelez isten, hogy baít, leányit izgassa és tanítsa (45). Késértetekől izgattate (Vás: CanCat. 262). Az svekusok, hogy jünnének, valóban hozzák az híret, s ha ez az ellenség fel kezd az Liptón nyomakodni, el koll hümi, annak az hire izgatja elmenetelire (RákGy: Lev. 166). A tizpölsben esett láb sértő követs, hanem ha ki vétetik, sérteget, izgat (Com: Jan. 16). Az ókróket az ósztónnel izgatván (73). Az sasköselőd ki terieszi szarny az ő fiaira, midőn repülni tanítja es izgattya (EszT: IgAny. 134). A gonozsak minket istenhez menni izgatnak (Ily: Préd. I.49). A felmenőket nézésével munkára izgatná (I.547). Eszbéli kiütsed akár mely gazdag légyen, ha valami jóra nem izgat, s indét, semmi; temérdek és dupla bolondság (Fal: UE. 372).

[Szólások]. Nyúlat izgat az futásra: in plantiem equum (Deesi: Adag. 61).

föl-izgat: excito, excito, exsuscito MA. auffordern, anreizen, aufmuntern PPB. Fölizgattatott: incitatus C. Ki offelin [éjfelén] az isten földket fel izgatja a meleg agból (NagyszC. 181). Eneklesek zokasa resteketi fel yzgat, lynesóket syrasra yndwyt (ÉrsC. 253).

mög-izgat: instimulo MA. anreizen, anhetzen PPB.

Izgatás: instigatio NémGl. 310. concitamentum, infestatio, inquietatio C. instigatio, instimulatio, incitatio, stimulatío MA. anhetzung, anreizung PPB. Valaki izgatásából tselekedni: instinctu alicujus facere PPB. Az satlanas angyalnak yzgatlanasath zenwedý wala (ÉrsC. 204). Zenth atyaknak peldayok zereuth valo eeletek legyenek thanwsaghtoknak yzghathasy (221b). No hygy semmykeppen órdóghnek meerghe es halalos yzghathasanak (274b). Isten, mikor büntetni kellett volna, a szent lélekek hatalmas izgatásával ki-térésre es penitenciaira hozot (Pázm: Préd. 835). Jöwendölnee ala nem isteni ihlésből, izgatásból avagy fuvallásból: futura praedicabant non ex numinis instinctu (Com: Jan. 130). Más izgatásból, ósztónözéséből esolekedett (193). A nehézségeknk erőssen meggyözésére igen nagy izgatást szerez urunk kinszenvedésének emlekezete (Ily: Préd. I.322).

Izgató: instigator, impulsor, extimulator, hortator C. incitamentum MA. instimulator, stimulator: anreizer, anmahner PPB. Minden iora izgato, ki zent lelek (Ozor: Christ. 25). Volt izgatoia az eordög (Bal: CsIsk. 388).

IZOM [p]. 1620-ban Heidelbergában nyomtatott Imádsági Könyvébe Czeli Mártonnak a 73. lapon e van: Az hegyek izomai [olv. ormai?] festelgenek [füstölgenek] idvezlésől (Tud-Gyűjt. 1817. VI. 104).

Izmos: iztagos; validus, robustus, membrus, corpulentus SI. [mnskulis]. Maga oly nagy tenyeres talpas s izmos szűlő anya (Czegl: MM. 143). Izmos ember (GKat: Titk. 37). Itt vagyok táborban nagy izmos tótokkal (Orsz: KöltSz. 150). A vastag erős izmos legény édesdeden isz'a savanyó borát (SZD: MVir. 122).

IZZAD (izad Szentm: Kalm. 4. Otr: OrigHung. II.253. izasztó Szathm: Cent. 89. izdó BeytheA: FivK. 110. izdóság 16b): 1) aestuo, fervesco, incalresco, caleo MA. sehr hitzig sein, sehr warm sein PPB. Luter azt írja, hogy száve dobogot, és izzadot ebben a beszélgetésben (Pázm: LuthV. 102). Idvőségünknek izzadó, hév kívánsága (Mad: Evang. 300). 2) sudo MA. Otr: OrigHung. II.253. [schwitzen]. Noha nem izzad tarlón.. (Szentm: Kalm. 4). Azon egy órában hűl fűl izzad reszket, hol neki bizza magát szerelmében, hol pedig ide s tova szűnja lelkét kétségében (Fal: NE. 106). Némellyek kemény el-tékél-

léssel csak azon izzadnak, hogy rendiből ki ne lépjenek dolgoknak (Fal: UE. 399). A vad gulya felénk oroszlány bögéssel futva jött: izzadtam s voltam ijedéssel (Gvad: FNót. 10).

még-izzad: in aestuo MA. grosse hitze haben, düinsten PPB. [schwitzen] Igyál, takarodgyál be vtánna, izagy iól meg (Mel: Herb. 21).

mégizzadás: exaestuatio MA. ausdüinstung PPB. [das schwitzen].

Izzadás: desudatio C. aestuatio MA. grosse hitze PPB. [schweiss]. Az mint ez előtt izadással, fõmosással, és füveknek a fejébre való rakásokval orvosított (Thurzó: Lev. II.244). Az isten Adámot örök munkára és izzadásra kárhoztatta egy alma kostolásért (Ily: Préd. I.4).

Izzadók: sudor SI. [schweiss]. Izzadékat letörölõ ruha: sudarium PP.

Izzadékos: [sudatus; schweiss]. A serkék és tervek az embernek síros izzadékos szennyébõl teremnek (Misk: VKert. 14).

Izzadoz: [sudo; fort und fort schwitzen]. Izzadozó buzgósággal indultanae (MA: Tan. 1277). Felette izzadosz [te] (Czepl: Japh. 157). Izzadoz homloka (Czepl: Sion. Elõb. 27). A melyben izzadozna és munkálkodnék (MonIrók. VIII.155). Izzadoznak a kovácsok bomlokig a mûhelyben (Fal: Vers. 889).

IZZASZT: facio ut sudet Kr. [in schweiss bringen, schwitzen machen]. Izzasztó orvosság: sudoriferum, diaphoreticum PP. Izzasztják, hogy párlódással szárazsázk nyálasságokat (Pázm: Préd. 901). Izzasztó hideglelés (Szathm: Cent. 89). Mikor izzasztó munka vagyon elõttünk, nem jó sokat eszmélnedni iránta (Fal: UE. 470).

még-izzaszt: ∞ Lábaimat azzal párolta s izzasztatta meg MonIrók. XV.124).

Izzasztás: [sudatio; schwitzkur]. Én ma is hasonló párgolás-sal és izzasztással éltem, valamint az elmúlt napokban (MonIrók. XV.132). A párgolás s izzasztás nagyobb mértékben volt ma (XV.130).

IZZAT [?]: [facio ut sudet; in schweiss bringen]. Meg izzattya [izzasztya?] az embert (Mel: Herb. 89).

IZZO: fervens, fervidus, exaestuatius MA. sehr heiss, siedend heiss PPB. Tûzes, izdo es folyo sebõt io vale mosny (BeytheA: FivK. 110). Ez nagy iszõ [izy] hévséget szerez (KGalg. 1582. G4). Az beteg izzó hévségben felszik (MA: Scult. 138). Izzó szeretettel volt volna az Christushoz (177). Izzó kérelmére megfelele, úgy a mint tudott (Kónyi: VM. 18).

Izzóság: [ardor; hitze]. Vton iáronak ió belõle pálezát címálnij, mert oly ereie vagyon, hogy az napnak izdosága meg nem sũthetij (Beythe: FivK. 16b. Nyr. XIII.64).

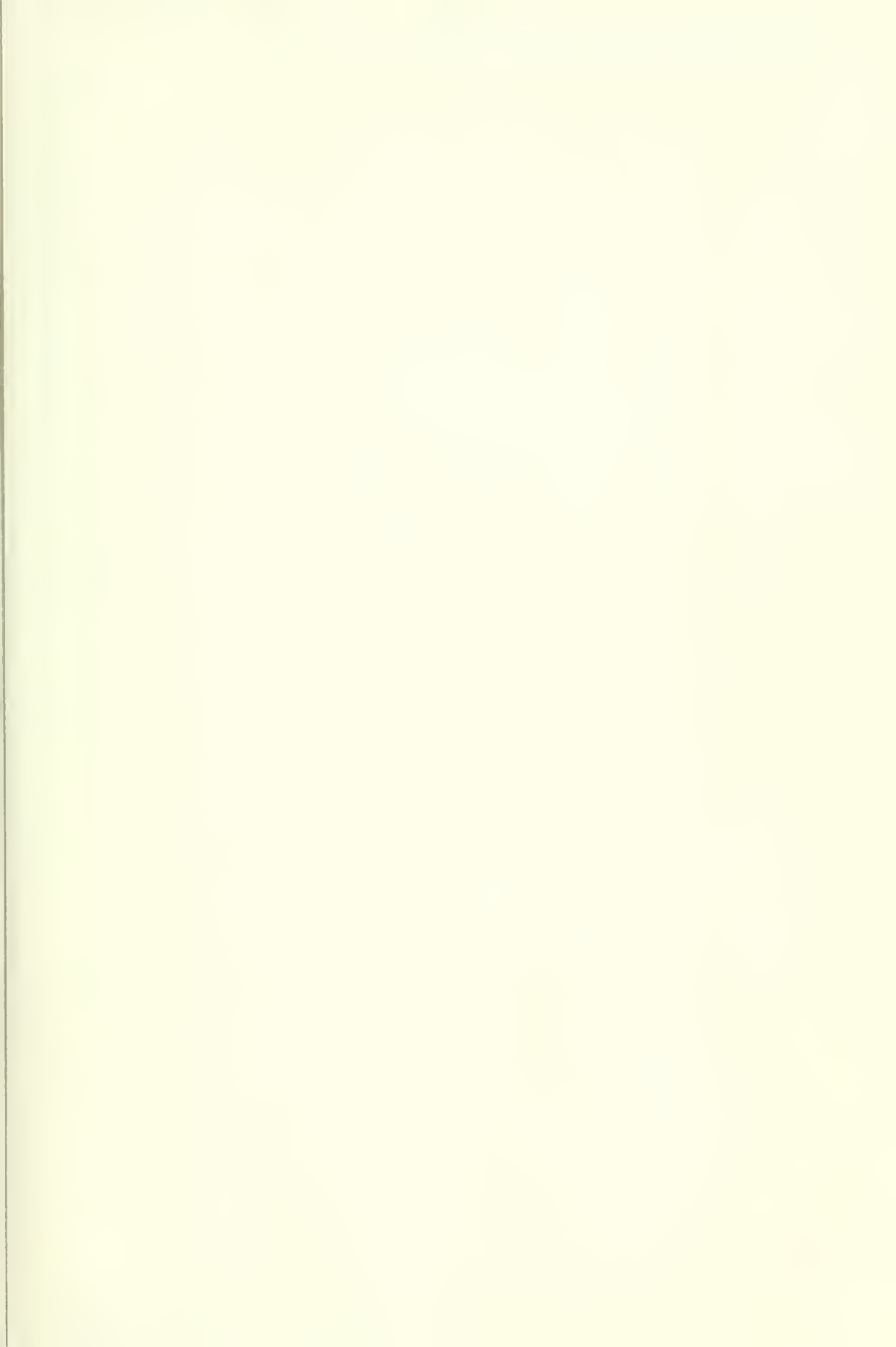
IZZOD-IK: aestuo, ferveo, fervesco, desudo MA. hitzig werden, warm sein, sehr schwitzen PPB.

IZSÓP (*hisóp* Helt: UT. III.7. *hisop* Fal: NA. 125): hyssopus C. hyssopus vulgaris Beythe: Nom. 5. isop, hisopp PPB. Fel veven az tylykoknak esbakoknak veeret vyzzel es barsson gyapywal es ysoppal (JordC. 815. Kár: Bibl. I.138). Isop leuele viragostul (Frank HasznK. 19). Az isopot ha meg fõzõd borban es mezet vezc bele, ezt gyakorta izod, galiztyat meg õl az gyomorban (BeytheA: FivK. 67b). Az izopot nızben ha fõzõd, estve regel iszod, az gyomrõdõt megtsittya, szodat hangosittya (OrvK. 35). Belõl mint valamely aegyptiai mummia jól meg bélelte s fû szerszámazta magát, myrrhával, hisoppal, sok-féle füvekkel, hogy semmi külsõ-ég vagy ellenség ne ártthasson néki (Fal: NA. 125).

kerti-izsóp: thymbra PPB.

Izsópos. Isopos bor: hyssopites MA. isopwein PPB.

BINDING SECT. JUL 24 1972

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

24 izarveg, C4hon
2625 magyar nyelvtörténeti
52 szótár a legrégebbi nyelvenlé-
köt.1 lektől a nyelvújításig

